חלק ראשון
ספר בראשית

מקראות גדולות
עם
ל״ב פירושים

אלה הנה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש״י שלם עם המראה מקומות, אבן עזרא, רמב״ן, בעל הטורים כולו, ספורנו , תרגום יונתן לנ״ך , מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורה , רד״ק, רלב״ג, פי׳ רבינו סעדיה גאון , פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר , חידושי מהרש״א, אדרת אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה״ש וקהלת, מנחת שי , תולדות אהרן, תולדות יעקב , ביאור לנבולין ובנין הבית , ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק״ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק ·

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים זי״ע , פירושים ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש״י זצ״ל אשר נקראים בשם **שפתי חכמים השלם** :

נלקט ונאסף ע״י הרב הג׳ מוהר״ר **שבתי** משורר זצלה״ה בעה״ס ס׳ **שפתי ישנים** :

(לד) **תפלות** לליל שבת , ולשבת קודש עם הטולדות לכל כרך ,

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר׳ יהושע גרשון נ״י בהמנוח מ׳ ישכר בער זצ״ל מונק
ברחוב גענשע נומר 4 בבית חומה שלו ,

ווארשא

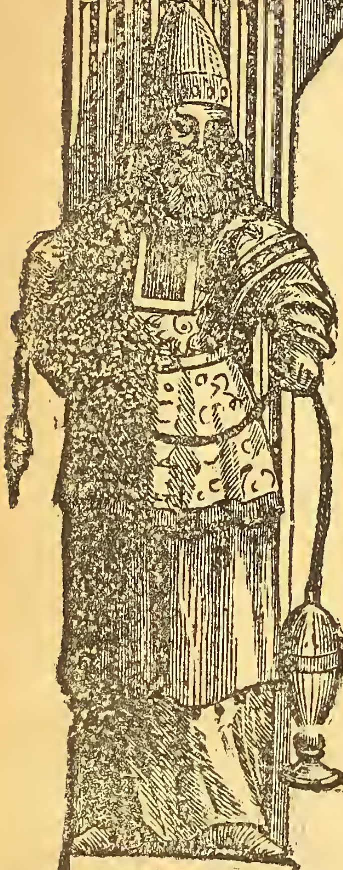

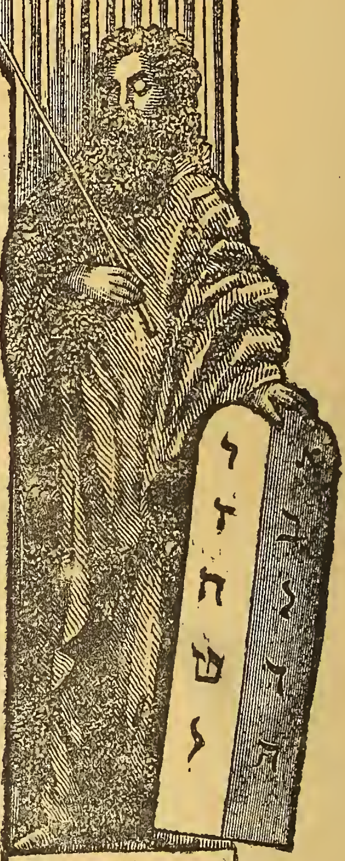

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть I
ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера
на улицѣ Электоральной № 14.
1885.

אמר המעתיק

ישתבח הבורא הנמצא ועין לא תשורנו, הנעלם וכל דורשו ימצאנו, אשר חנן למין האנושי לשון למודים, למלאת ענינים חמודים, ביד השכל צמודים, והיו לאחרים, ללקוט רביביו ושביביו, וללמוד ניביו ונתיביו, וזרח לעמו בנו בכורו לשון הקדש אשר היא לשון התורה והנבואות, היורדת פלאות, לפקוח עינים עורות, והיו למאורות, למען דעת כל עמי הארץ כי לשון הקדש אין ערוך אליה, בצחות מליה ונועם משליה, והיא כעץ חיים תרופה לבעליה, והחכמה תחיה בעליה, והאלהים אשר נתנה לעם אשר בחר לו להם לבדם הביאה, ובצל ידו החביאה, והם ידעו סודיה, דקדוקיה ופרטיה, ומסלות ארחותיה. ואנשי הכנסיה הגדולה אשר היה בתוכם אור הבזק, הנמרץ החזק, הזהב המזוקק, אשר בלבו כל חק מתוקק, הציבו ציונים ובנו לה חיל וחומה ומקוה בין החומותים, וישימו בריח ודלתים, לבצר מעוזה ולהשאירה ברה וטהורה, ויתנגשו כלם לערפל שביב לקחה, ותימרות רקחה, והתקדשו לחתות אש שיחה, אשר על מזבחה, למען לא ישולח בה יד ולא ירמסנה כף ישימנה מטרה לכל סכל, וקשרו קשרי רצי זהב מלותיה מטור אמרות יי' אמרות טהורות, ותנח עליהם הרוח והמה בכתובים ויתנבאו ולא יספו, ולשמוע נוראות ניבם נדיבי עמים נאספו, ואחריהם נסתם החזון ומוצאו, ונסתלק הכבוד ההוא ומוראו, ולא יסף עוד מלאך יי' להראה, כי לא קם אחריהם, מי יעשה כמעשיהם, והנה אנחנו אלה פה היום מלקטים שכחת שבליהם, ומזנבים נחשליהם, ויום ולילה נרוץ במעגליהם, וניגע ולא ניגע אליהם:

אמר המגיד שלו היותי בביתי ורענן בהיכלי שוקד על למורי בטוני"ס המדינה אשר קרוב לקצה גבול קרטגי"נא הקדומה וטלטלני הזמן בארצות המערב לא השיב ידו מבלע ושב ורפא לו ודחני פה ויניציי"א הבירה היא העיר הגדולה וגם פה לא עשיתי מאומה כי יד הזמן נשגבה ורמה וטרדותיו וסבותיו בעיר מצאוני הכוני פצעוני הממוני, ויהי כמשלש חדשים למכותי יצאתי מעט מכור התלאות ואני בארץ תלאובות אמרתי ברעיוני הלבבות אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות, כצאתי את העיר משתאה מחריש והנה לקראתי כי הקרה ה' לפני איש אחד מחסידי הנוצרים איש היחס והמעלה שמו דניאל בומביר"גי יצ"ו בהשתדלות איש עברי אשר הרבה טובותיו עמי שמו רבי חיים אלטו"ן בן הנעלה ר' משה אלטו"ן יצ"ו, ויביאני אל בית דפוסו ויראני כל בית נכותו ויאמר סורה שבה כי פה תמצא מרגוע לנפשך וצרי למכתך כי חפצתי שתגיה ספרי הנדפסים להסיר מהם מוקשי הטעות ותזככם ותצרפם בכור העיוניות ותשקלם במאזני הישריות עד יצאו מלובנים ומצורפים כצרוף כסף ומבוחנים כבחון הזהב, ואע"פ שראיתי כספו גדולה מהשגתי אמרתי בלבי אין מסרבין לגדול ואפילו הכי אמינא ליה דאנא לא ידענא כולי האי ולא קרוב מהאי כדגרסי' בירושלמי ס"פ אלו הגולין בר נש דתני חדא מכילא והוא אזל לאתר דאינון מוקרין ליה בגין תרתי צריך למימר להו חדא מכילא אנא חכים כלומר בחדא מסכתא אני מכיר, ולפי דדעתי קלישא דמה אנא הפעוט השפל להכנס בגדולות כאלה דח"ו נפיק מניהו חורבא כהא דר' ישמעאל בפרק היה נוטל ובדוכתי אחריתי בני הזהר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים שמא תחסיר או תותיר אות נמצאת מחריב העולם כולו, וכ"ש בזמן הזה דאין לחלק בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה שמאז הושמה בספר אין בין זה לזה שמזה יבא לאסור המותר ולהתיר האסור לפום כן לא סמיכנא על דעתי עד דחזינא בספרי דוקני בתרין ותלתא אי הוו מכווני מוטב ואי לא ברירנא מנהון מה דחזי לן דלא קשה מידי ומתקנינן ליה עד דאיתבריר לן דנהיר וצהיר וכבר הזהירו והרביצו אלה הרמב"ן והרשב"א בחידושיהם לבלתי הגיה מסברא:

ויהי כי ארכו לי שם הימים לעשות מלאכתי מלאכת שמים העיר הש"י רוח השר אשר עשיתי עמו ואמץ לבבו להרפיס כ"ד ויאמר לי אזור נא כגבר חלציך כי חפצי להרפיס כ"ד באופן שיהיה עם פי' ותרגום ומסרה גדולה וקטנה וקריין וכתבן וכתבן ולא קריין ומלאים וחסרים וכולהו דקדוקי ספרי ובתר הכי המסרה הגדולה כדרך הערוך למען ירוץ קורא בה למצוא מבוקשו, ותכף כדוב שכול לא אחר לעשות כי חפץ בב"ת יעקב קרא לאומנים הבקיאים בטיב הדפוס ואיש כלי מפצו בידו לעשות מלאכתו, ובראותי כי הדבר נחוץ ותועלת ותפארת ישראל להראות העמים והשרים יופי ומעלת תורתינו הקדושה כי למן היום אשר נתנה בספר לא נעשת כמתכונתה וגדלה מעלתה בעיני הבוני"ם היתה לראש פנה שמתי מגמת פני למלאת כספ"ו:

ובהיות כי ראיתי הרבה מההמון ועמם הרבה מכתות חכמינו אשר עמנו היום בדורינו זה אינם מעריכין בלבם לא מסורת ולא חד מדרכי המסרה באמרם כי מה תועלת ימשך להם ממנה וכמעט שכחה ונאבדה: לכן נערתי חצני משום עת לעשות ליי' להראות העמים והשרים מעלת המסרה וכי זולתה אי איפשר לכתוב הספרים ביושר ובתיקון וכל שכן ספר תורה:

וגם נשיב ונשיג על קצת מגדולי חכמינו האחרונים ז"ל קרובים לזמנינו אשר הניחו כי הקרי וכתיב נמצאו כן כי בגלות הראשונה אבדו הספרים והשיגם הטלטול והחכמים ידעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה מצאו מחלוקת בספרים ובמקום שהשיגם הספק והבלבול כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים להיותם מסופקים במה שמצאו עכ"ל: ועצתם רחקה מני כאשר אבאר ואשיג עליהם מהגמ': וגם נעיר על ההפרש שיש בין גמרא דילן ובין בעלי המסורת בכמה דוכתי ובכולהו נקהי בהון קהוותן ונייתי מנהון מה דגמירנא, וגם נשיב על הדוברים עלינו עתק כי שנינו והלפנו בתורתנו הקדושה כמו בי"ח מלין תיקון סופרים ובעטור סופרים והקרי וכתיב ומנהג הלשון, גם אבאר הסדר אשר נהגתי במסרה קטנה ובמסרה גדולה למען ירוץ הקורא בה:

וקודם אערוך מלחמה עם החכמים האחרונים ז"ל הקרובים לזמנינו זה כי דברו שלא כהוגן על תורתנו הקדושה באומרם כי הקרי וכתיב היו ספקות נסתפקו אנשי כנסת הגדולה ואלה שמותם ולשונם:

האפודי בפ"ז מספרו בדקדוק כתב וז"ל השלם ראש הסופרים עזרא הכהן הסופר נער חצנו ושם כל מאמצי כחו לתקן המעוות וכן עשו כל הסופרים הבאים אחריו ותקנו הספרים ההם בתכלית מה שאיפשר עד שהיה זה סבה להשאירם שלמי' במנות הפרשיו' והפסוקים והתיבות והאותיו' והמלא והחסר והזר והנוהג מנהג הלשון וזולת זה ולזה נקראו סופרים ועשו בזה חבורים והם ספרי המסרה ובמקומות אשר השיגם ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא עכ"ל: והקמחי ז"ל תמהני על פה קדוש שדבר מסכים לזה בהקדמתו לנביאים ראשונים, וז"ל, ונראה כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו טלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה לישנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ועל הבירור כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים וכן כתבו בדרך א' מבחוץ ובדרך אחר מבפנים ע"כ:

והשר דון יצחק אברבנאל זצ"ל השיג עליהם בהקדמתו לספר ירמיה וז"ל והדעת הזה אשר הסכימו בו החכמים האלה ועצתם רחקה מני כי איך אוכל בנפשי להאמין ואיך אעלה על שפתי שמצא עזרא הסופר ספר תורת האלהים וספרי נביאיו מסופקי' בהפסד ובלבול והלא ס"ת שחסר ממנו אות אחת הוא פסול כ"ש בקרי וכתיב שבאו בתורה שכפי הקרי יחסרו בתורה כמה וכמה מהאותיות וכו': עוד אמר וז"ל הנה עוד אשאל מאתם כפי הסברה הגוברת אם היה הקרי וכתיב כפי מה שמצאו בספרים המוחלפים ולא אפשיטא לעזרא הסופר איזה הדרך מהם ישכון אור ושם שתי הנסחאות א' מבחוץ וא' מבפנים א"כ איפה למה בפי' הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתי' ולמה עזרא בהיות הדבר אצלו מסופק עשה הניקוד תמיד מסכים עם הקרי ולא עם הכתיב ואם היה כן דעתו היה לו לשום נסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הנקודה והכתיב ישים מבחוץ כיון שלא הסכים בה דעתו: שנית אם היתה סבת זה הפסד ובלבול שנפל בספרים מצר הגלות היה ראוי שיבא ע"ד מקרה כפי המקום שנשטשטש או נמצא ואתה תמצא בספר תורת האלהים בפ' לך לך שכתוב מלך צביים והקרי הוא מלך צבוים וכן כתוב פעם אחרת האם נפל במקרה הטשטוש והבלבול במלת צביים תמיד וכן כולם כמו נערה שכתוב נער כ"ב פעמים במ"א מלא שהוא ונתנו לאבי הנערה וכן בעפולים בטחורים ישגלנה ישכבנה אלא שאין הדבר כאשר חשבו החכמים האלה ושרי להו מרייהו:

ותירץ כי אמתת הענין אצלו כי עזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם וקודם שהתעורר לעשות הנקוד והטעמים וס"פ עיין במקרא והדברי' אשר נראו אליו זרים כפי טבע הלשון וכוונת הספור חשב בעצמו שהיה זה לא' מב' סבות אם שכיון הכותב בדברים הזרים ההם סוד מן הסודות מסתרי התורה כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלאה ידו לגשת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמה יתירה נכתבו כן ושלסבה מן הסבות נכתבו האותיות החסרות והיתרות והלשונות הזרים ולכן הניחם בכתב מבפנים כמו שנכתבו האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פירו' הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ופשיטות העני' ומזה המין תמצא כל הקרי וכתיב שבתורה, וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולים שהוא לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחורי', וכן ישגלנה לפי ששם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה, גם אפשר שחשב עזרא שהיו בספרי הקדש תיבות ומלו' שלא נכתבו כן בזרותם אלא לסבה מן הסבות אם להיות האומר אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה והיה זה מהנביא כשגגה היוצאת מלפני השליט ולכן הוצרך לפרש אמתת המלה ההיא כפי הספור והוא ענין הקרי אשר שם מבחוץ כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברים ברוח הקודש וכתיבתם ועשה זה בעצמו ר"ל לפרש התיבה והמלה ההיא ושמו מבחוץ להיותו הפי' שפי' הוא מעצמו ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספר ירמיה כשתעיין בם ובעניינם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיה כן בטעות ובשגגה וכו'. והאריך בהקדמתו שם לספר ירמיה עד הנה התבאר שהקרי וכתיב והקרי ולא כתיב כולו ענין הפי' וכן הוא הכתיב ולא קרי שראה עזרא מלות כתובות שאין להם ענין כפי פשט הדברים ולכן לא עשה בהם נקודה כלל ולא יקרא ומזה תדע שהספרים אשר נפל בהם הרבה מזה הוא לחסרון המדבר בידיעת דרכי הלשון או בידיעת דקדוק הכתיבה ולכן היו בספר ירמיה פ"א מקרי וכתיב ובספר שמואל שכתבו ירמיה רבו בו בכמו' הקרי וכתיב בכמו קל"ג וכו' עד אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה יכמות כתיבתה

הקדמה

קרוב לד׳ פעמים ספר ירמיה לא נמצאו בה מקרי וכתיב אלא מעט מזער ס״ה יכו׳ עכ״ל וכן הולך ומונה כמה מהקרי וכתיב באו בכל ספר להורות מי מהנביאים הי׳ יותר בקי בדקדוק הלשון. ותשובותיו רחקו מני כאשר אבאר אשיג עליו: אמנם קשיותיו אשר הקשה על הקמחי והאפודי טובים ונכוחים הם ובהשיגי והשיבי על תשובותיו יושגו ג״כ הם כי כל אלו התרוצים ודעת הקמחי והאפודי כולם הם מסברה ואנן לית לן כי אם תלמודא דילן אשר קבלנו עלינו כי לבן של ראשונים כפתחו של אולם והם אמת ודבריהם אמת:

ואומר כי מה שאמר השר האברבנאל ז״ל שעזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם כמו שנכתבו אמת ויציב דבר:

ואמנם במה שאמר בתירוץ הא׳ אם שכיון הכותב כמו שנכתבו בדברים הזרים ההם וכו׳ עד האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פי׳ הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ליתא לדבריו דהא בהדיא גרסי׳ במס׳ נדרים פר׳ אין בין המודר א״ר איקא בר אביי א״ר חננאל א״ר מאי דכתיב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא, ויקראו בספר תורת אלהים זה מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא זה פסוק טעמים ואמרי לה אלו המסורת א״ר יצחק מקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הל״מ, מקרא סופרים ארץ שמים מצרים, עטור סופרים אחר תעבורו, אחר תלך, אחר תאסף, קדמו שרים אחר נוגנים, משפטיך תהום רבה, קריין ולא כתיבן פרת דבלכתו, איש דכאשר ישאל איש בדבר האלהים, באים דנבנתה, לה דפליטה, את דהגד הוגד לי, אלי דהגורן, אלי דהשעורים, הלין קריין ולא כתבן, וכתבן ולא קריין נא דיסלח, את דהמצוה, ידרוך דהדורך, חמש דפאת נגב, אם דכי גואל, הלין כתבן ולא קריין עכ״ל הגמרא: את דהמצוה אית דאמרי דבפרשת ואתחנן ולא היא דלא נמצא בספרים שלנו וגם בספרי המסרה לא מני ליה ובמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו אחריני מיהו לא חשיב את דהמצוה אלא את דהנפש דכתיב בירמי׳ גבי צדקיהו חי ה׳ אשר עשה לנו את הנפש הזאת, ורש״י ז״ל פי׳ את דהמצוה כתיב בירמי׳ ע״כ, ועטור סופרים עיין לקמן בתשובת אחרים: הא נקיטינן דכולהו הל״מ ולא שם עזרא הסופר מבחוץ הקרי שהוא פי׳ הכתוב הזר וגם לא היה זר בעיניו ח״ו ולא השיגו לא ספק ולא בלבול כי כלהו הל״מ כדגרסינן לעיל:

ותו קשה בעיני מה שאמר וז״ל וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולים שהוא לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחורים וכן ישגלנה לפי ששם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה עכ״ל: וליתא לדבריו דהא בהדיא גרסי׳ ס״פ הקורא את המגיל׳ עומד ת״ר כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורי׳ אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה בעפולי׳ בטחורים חריוני׳ דביונים לאכל את חוריהם ולשתות את מימי שיניהם לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם למחראות למוצאות ע״כ, ופרש״י ז״ל ישגלנה לשון כלבא כדכתיב והשגל יושבת אצלו כלבתא וכן פי׳ בערוך בערך דביון ישגלנה משמע בזנות ככלבא כמו והשגל יושבת אצלו ישכבנה משמע דרך אישות בקדושין ובחופה עכ״ל, א״כ אינו לפי שלא ידענו מה הם הגבוהים ההם וגם שם שגל לא נאמ׳ על המלכה ועיין בפ״ק דר״ה: ולא אשיב על דברי השר האברנא״ל בסבה הב׳ באומרו כי המלות נכתבו כן בזרותם לסבה מן הסבות אם להיות האומר אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיע׳ הלשון העברי׳ ואם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה כי תמהני עליו אם דבר זה יצא מפי אדם דוגמתו ז״ל היעלה על דעת כי הנביאים קצרה ידם בכל אלה, א״כ הוא ז״ל היה גדול מהם בדקדוק הלשון העברי׳ וחיי ראשי כי לא אאמין דבר זה, ואם היה בשגגה כמו שכתב הוא ז״ל למה הנביא או המדבר ברוה״ק לא תקנו האם השגגה נפלה בספר ירמיה פ״א פעמים ובספר שמואל שכתבו ירמיה כמו שהוכית הוא ז״ל רבו בו הקרי והכתיב בכמו קל״ג כמו שמנה הוא ז״ל היעלה על לב נביא שנא׳ עליו בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך יפול בשגגות כאלה, סוף דבר נראה ח״ו כאלו השר ז״ל לא ראה הגמ׳ ואליבא דגמ׳ לא נהיר ולא צהיר מה דתירץ, ואולי כי השר ז״ל היתה רוח אחרת עמו ולא נעלם ממנו ח״ו הגמ׳ כי דרך בדרך הרב הגדול הרמב״ם ז״ל במורה הנבוכים להראות כחו כי זולת הגמרא יש דרך לתרץ: ואם יקשה המקשה הא לא אשכחנ׳ בגמרא מקריי׳ וכתבן ולא קריין ועטור סופרים וכו׳ אלא מה דחשיב בגמ׳ ובמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו כמה וכמה ולעולם אימא לך דבשארא בעי לתרוצי כדתירץ השר האברבנאל ז״ל דס״ד למימר הני דקחשי׳ בגמ׳ כולהו הל״מ ובשארא לא:

ואברא דבמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו טפי ממה דמייתי במסכת סופרים אבל לא קשה מידי דגרסי׳ במסכת סופרים פרקו׳ אר״ש בן לקיש ג׳ ספרים נמצאו בעזרא כפ׳ מעון ספ׳ זעטוטי ספ׳ היא באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים מצאו כתוב מעונה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו א׳ בא׳ מצאו כתוב ואל זעטוטי בני ישראל לא שלח ידו ובשנים מצאו כתוב ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו וקיימו שנים ובטלו א׳ ע״כ, ואם איתא להא דאמר השר האברבנאל שלכן לא מלאה ידו דעזרא לגשת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמה נכתבו ולא ימנע מחלוקה אם שהיה יודע שהם הל״מ ואם שהיו ספקו׳ כדפי׳ הקמחי ז״ל והאפודי וא״ת שלא הי׳ יודע שהם הל״מ למה לא מחק והלך אחר הרו׳ דהא חזינן דבג׳ ס׳ שנמצאו בעזרא הלכו אחר הרוב וא״ת כולם היו שוים ולכן נמנע מלגשת למחוק ועשה הקרי מבחוץ אם כן יורנו כיצד נקרא בס״ת שאסור לקרות אפי׳ אות א׳ שלא מן הכתב היעלה על לב שנקרא הקרי שתקן עזרא הסופר שהוא פי׳ הכתוב הזר לדעתו ז״ל ונניח הכת׳ שהוא כתוב באצבע אלהים אלא על כרחין אית לן למימ׳ שכלם הל״מ ונשאלה שאלה זו להרשב״א ז״ל היאך נקרא שלא כן הכתב בעפולי׳ בטחורים ישגלנה ישכבנה ותירץ הרשב״א ז״ל וז״ל וששאלת כיון שאסור לקרות בתורה אפי׳ אות אחת שלא מן הכתב היאך ש״צ קורא ישכבנה והוא כתוב ישגלנה וכן בכל תיבה שיש בה קרי וכתיב שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי הקרי: תשובה זו הל״מ וכמ״ש בנדרים פרק אין בין המודר מקרא סופרים ועטור סופרים כתבן ולא קריין כולן הל״מ עכ״ל, מהתשובה איכא למידק דהשואל לא הוה ידע דאינון הל״מ מדקחזינן דהרשב״א ז״ל השיב זו הל״מ וכו׳ ומאחר דאינון הל״מ תו ליכא לאקשויי מידי, וראה שגם הרשב״א ז״ל נסתייע מההיא דפרק אין בין המודר ואע״פ שבאו בתורה כמה וכמה קרי וכתיב זולת מה דמייתי בגמ׳ כדפרכי׳ לעיל ואם היו ספקות כדפי׳ הקמחי ז״ל והאפודי היאך לא מני לון בהדי הנך דמסכת סופרים ומדקחזינן דלא מני ולא קחשיב אלא ג׳ א״כ שארא כולהו לא הוו ספיקי ואם איתא דהוו ספיקי הוה אזל בהו בתר רובא כדאזלי בהנך דמסכתא סופרים ולא הוה תולה מבחוץ כדתרצינן לעיל: ולא יקשה מידי מה שכתב השר ז״ל וז״ל ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו עכ״ל, אשיב עליו ממה נפשך מה נפשך שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור לא ימנע מחלוקה אם שהיה הל״מ וגילו לו שכך צריך להיות ואם שלא גילו לו שכך הל״מ, אם לא גילו לו שכך הל״מ א״כ היה יודע בבירור שכך צריך להיות שכך קבלו מהנביאים א״כ מאי קאמר במה שאמר כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברים ברוה״ק, ותו קא קשה א״כ הוא שכך קבלו מהנביאים חכמי הדור למה לא תיקנו הם דהיינו הנביאים וחכמי הדור אלא על כרחין דבין הקרי ובין הכתיב כולהו הל״מ כדאוכחנא לעיל מההיא דפ׳ אין בין המודר: ומה שאמר בסבה הראשונה אם שכיון הכותב בדברים הזרים ההם סוד מן הסודות מסתרי׳ התור׳ כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלאה ידו לגשת למחוק וכו׳ עכ״ל כך יש לנו להאמי׳ בודאי כמו שהניח הרב הגדול הרמב״ן ז״ל ראש המקובלי׳ האחרונים בהקדמתו לביאורו לפירו׳ החומש ע״ש ותמהני על השר ז״ל כיצד הניח הדבר בספק שאח״כ בסבה הב׳ כתב על ירמי׳ בזרות הלשון כמו באות נפשו שאפה רוח שקרי מבחוץ נפשה שכך נראה מטבע הלשון והדב׳ סוד מסודות התורה בסוד היבו׳ והמשכיל יבין: נקיטינן מכולהו הני פרכי וקהוותן דכל מילי דקריין ולא כתבן וכתבן ולא קריין וכולהו דרכי דמס׳ כולהו הל״מ ודלא כאש׳ כתבו החכמ׳ האלה דלעיל כדגרסי׳ מהגמ׳ דנדרי׳ דבפרק אין בין המודר דאייתינן לעיל:

ומיהו אשכחנא בכמה דוכתי דתלמודא חולק על המסורת כדאשכחן במסכ׳ נדה פרק בנות כותיים גבי משכב תחתון ועליון גבי והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים והנשא כתיב חסר וי״ו והקשו התו׳ שם תימה דבמסורת הוא מלא ותירצו ומיהו מצינו שהתלמוד חולק על המסורת כדאשכחן במסכת שבת פרק במה בהמה גבי בני עלי מעבירם כתיב וז״ל הגמ׳ שם והכתיב מעבירים א״ר הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתי׳ ע״כ:

ונתקשה לרש״י ז״ל וז״ל קשה בעיני שם החכם הנז׳ כאן כי אומר אנ׳ שטעו׳ גדול הוא ולא גלה להא מלתא שהרי בספרים מוגהים כתוב מעבירים מלא וגם במסורת הגדולה במקום שמנויין שם כל התיבות שכתוב בהן יו״ד דלא קרינן לא נמנה זה והם מנויין על פי החשבון וזו אינה קשיא דהאי מעבירים לאו לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנה והכי קאמר להו עלי לא טובה השמוע׳ אשר אנכי שומע את עם יי׳ מעבירין ומכריזין וקובלין עליכם והאי מעבירים לשון רבים הוא ואעם יי׳ קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים עכ״ל:

וכתבו התוס׳ על זה וז״ל התלמוד שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפט את ישראל מ׳ שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ׳ שנה אחר מותו כמו בחייו ובכל הספרים שלנו כתוב כ׳ שנה עכ״ל התוס׳: ולי נראה דלא קשה מידי הא דשמשון משמע כבדרש למה נאמר ב׳ פעמי׳ כי שפט את ישראל כ׳ שנה א״ר אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ׳ שנה אחר מותו ועשרים אחר חייו והיינו מ׳ בתרי זימני דתלמודא לא אמר מאי דכתיב והוא שפט את ישראל ארבעים שנה אלא והוא שפט את ישראל ארבעים שנה דמשמע כבדרש והשתא אתי שפיר ודוק ע״כ:

ותמיהא לי על רש״י ז״ל דהא היה בקי במס׳ וסבירא ליה כדעת בעלי המסרה דהא לעיל גבי בני עלי דפרק במה בהמה הקשה מהמסרה על ר״ה בריה דרב יהושע וכתב ואומר אני שטעות גדול הוא וכו׳ והא אשכחן בכמה דוכתי דס״ל דלא כדעת בעלי המסרה גבי ולבני הפילגשים כתב בפי׳ החומש פלגשם כתיב חסר יו״ד שלא היתה אלא פלגש אחת והיא הגר והיא קטורה מלשון ב״ר וכן ויהי ביום כלות משה כלת כתיב ע״כ, ובהדיא במסרה כתיב הפלגשים ב׳ מלא דמלאי׳ דין ועל יד הגי שומר הפלגשים וכן ביום כלות משה כתוב במסורת הקטנה לית מלא, ותו אשכחן דפי׳ בפי׳ החומש בפרשת ואתחנן מזוזות ביתך מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת, ותימה דבמסורת הוא כתוב מלא בוי״ו בין זיי״ן לתי״ו, ורש״י ז״ל סבר לה כר״מ במנחות פ׳ הקומץ את המנחה גבי הא דגרסי׳ רב פפא איקלע לבי בר שמואל חזא ההוא פיתחא דלא הוה

ליה

הקדמה

ליה פצימא אלא משמאלא ועבידה ליה מזוזה א"ל כמאן כר"מ ושיילינן עלה מאי ר"מ דתניא בית שאין לו אלא פצים אחד ר"מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרים מ"ט דרבנן מזוזות כתיב מ"ט דר"מ דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים כשהוא אומר מזוזת בפרשה שניה שאין ת"ל רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט מעטו הכתוב למזוזה אחת דברי ר' ישמעאל וכו' עכ"ל הגמ' שם, ואע"ג דהוה משמע קצת דכתיב מזוזות מלא בשני ווין ולא מזוזת חסר דהא ר' ישמע' אית ליה יש אם למסורת פי' לדרוש ע"פ הכתב כדגרסי' בריש סנהדרין גבי לטטפת מיהו אין ראיה מזה דהכי נמי אשכחן ר' עקיבא דאית ליה יש אם למקרא פי' לדרוש כפי הדבור הקרוי כההיא דלטטפת ובפ' כל שעה אית ליה יש אם למסורת תוס' ע"כ, ותו בפרק הבונה הקשו התוס' על רש"י ז"ל גבי הא דתניא ר"י בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בז' כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם מכאן רמז לניסוך המים מן התורה וכו' ורש"י ז"ל גרים במקום בשביעי כמשפטם בח' כמשפטם וז"ל התוס' בז' כמשפטם גרסי' כדמוכח בפ"ק דתענית וכן הוא במסורת הגדולה ודלא כרש"י ז"ל דגרים בח' בס"פ לולב וערבה עכ"ל התו': וגם בההיא דמנחות רש"י ז"ל לא הקשה לתלמודא דפליג על הספרים המדוייקים כמו דהקשה גבי בני עלי וז"ל הגמרא שם בפרק הקומץ את המנחה ת"ר לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ד' דברי ר' ישמעאל כו' עכ"ל הגמ', ובספרים מדוייקים ובספר תגי כך דינם שמע והיה אם שמוע כתיב לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לתי"ו לא כתיב וי"ו ואני ראיתי בספר קדמון שגם והיה אם שמוע כתוב לטוטפת ומיהו סמכינן אמאי דגרסי התוס' כדלקמן דאינהו חזו ספר תגי והוו בקיאי במלא וחס' יתיר מינן, והקשו התוספו' שם במנחות גבי ת"ר לטטפת וכו' דלעיל על לטוטפות דוהיה כי יביאך דבגמ' מצריך שיהא מלא דמלא ובספרים מדוייקי' כך דינם שמע והיה אם שמוע לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לתי"ו לא כתיב וי"ו, תימא היכי משמע תרי ואי הוה אמרינן גורעין ומוסיפין ודורשין ניחא אבל לא אשכחן אלא בתחלת תיבה ובסוף תיבה בפ"ב דזבחים גבי ולקח מדם הפר דדרשי דם מהפר יקבלנו וכן ונתתם את נחלתו לשארו דדרשי' בפ' יש נוחלין ונתתם נחלה שארו לו ומפר"ת דוי"ו קמא דולטוטפת מוקמי' בסוף כאלו כתוב לטוטפות כדאשכחן בפ' הזהב אי שקלת ליה לוי"ו דויסף ושדית ליה על חמישיתו הוה ליה חמישיתיו והשתא מוקמינן ליה באמצע תיבה והוה ליה חמישיתיו ומוקמי' ליה במקום יו"ד באמצע תיבה, וקשה לפי' דפריך בתר הכי אי הכי גבי הקדש נמי דכתיב ויסף חמישית כו' ומשני דכי שקלת לוי"ו דויסף הוה ליה חמישיתו והשתא לוקמינן באמצע תיבה דלהוו חמישיות הרבה הילכך נראה דבשום פעם לא מוקמי' אלא בסוף תיבה ככל הני שהבאתי עכ"ל התוס', וכך העלה רש"י ז"ל שם פ' הזהב דלא מוסיפין אלא בראש תיבה או בסופה אבל באמצע כדקאי קאי ע"ש, וליכא למיפרך בכה"ג סכינא חריפא מפסקינהו לקראי כדפריך בכל דוכתא משום דלא מיקריא הפסקה אלא דוקא בתיבו' להקדים תיבה זו לזו כדאמרי' התם מעיקרא גבי הך קרא דונתתם את נחלתו דסבר אביי למימר תירוץ וא"ל רבא סכינא חריפא מפסקינהו לקראי ע"כ:

יקשה בעיני דבגמ' בהדיא גרסי' בפ' הקורא את המגלה עומד ת"ר כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורין אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה בעפולים בטחורים ובמסורת לא מני כי אם ו' דכתיב בעפולים קרי בטחורי' ומשמיט ההוא דשמואל דפסוק וישימו את ארון יי' אל העגלה כתיב וקרי טחורים וכן הוא בכל הספרים המדוייקים שלנו, ולא ידענא מה לתרוצי אלא כדתריצנא לעיל דאורחיה דתלמודא לפלוגי על המסורת: ובב"ר מצאתי על פסוק לאסור שריו בנפשו א"ר אידי שרו כתיב חסר י' זה חיה פוטיפר, וקשה כי לא נמצא בשום ספר שיהיה חס' וגם במסרה רבתא לא נמנה בחשבון הנ"ו חסר יו"ד במצעות תיבות וקריין ואין דרך לתרוצי כי אם כמה דתריצנא דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת:

ואיכא לתמהויי טוב' במה דאשכחית לרש"י ז"ל ולרבי' סעדיה גאון שהביאו קרי וכתיב מה שלא נמצא בשום ספר מספרי המסרה וז"ל רש"י בפי' תלים בפסוק הרודד עמי' תחתי כתב שבספרו היה קרי תחתיו וכתיב תחתי ובקשתי ולא מצאתיו במסורה גדולה שיהיה נמנה בחשבון הי"ח מלין דחסרים בהון וי"ו בסוף תיבותא, וז"ל רבי' סעדיה גאון בסוף דניאל בפסוק ויבא מלך הצפון וישפוך סוללה ולכד קרי וכתיב זאת המלה מבחריו כתיב וקרי מבצריו ובקשתי בספרי המסרה בכל חלופי האותיות ולא מצאתיו יקשה לי איך נעלם מהגאונים האלה המסרה דאליבא דמסרה דאית לן הוא טעות ומיהו בקיאי הוו יתיר מנן בכל מלי ואנן כסומים בארובה לגבייהו:

נתקשה בעיני זה כמה ימים מאחר דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת כדברירנא לעיל במלא וחסר אליבא דמאן ניכתוב ס"ת דהא מה שכשר לזה פסול לזה: לפום ריהטא נראה למימר דכתלמודא דילן ניכתוב ס"ת במלא וחסר מאחר דקבלנוהו עלינו ואינון הוו בקיאי במסרה ובמלא וחסר יתיר מינן, ומיהו חזינן לרש"י ז"ל דהא הוא מקשה מהמסרה לתלמודא דילן גבי בני עלי ואמר דטעות הוא מה דאמר בגמ' מעבירם כתיב כדכתיבנא לעיל, וגם בעלי התוספות מקשי' מהמסרה לתלמודא דילן ועבדי עקר מהמסרה וכדלקמן ביבמות ס"פ מצות חליצה אמר אביי כו' ואם המסרה לא הוה עיקר לא הוו מקשי' מיניה לתלמודא ומדקא חזינן דאינון בתראי והוו עבדי עיקר מהמסר' לאקשויי מינה לתלמודא משמע דאליבא דמסר' קא עבדינן ותו דכולהו ספרי ותיקון ס"ת כולהו אליבא דמסרה ואנשי כנסת הגדולה גדולים הוו ואיכא למיסמך עליהון, ואע"ג דקא חזינן דרש"י ז"ל גבי מזוזות דפרשת ואתחנן סבירא ליה כרבי מאיר מזוזות כתיב כדפריכנא לעיל וכך בכמה דוכתי הא חזינן דבדוכתא אחריתי מקשה מהמסרה לתלמודא כנ"ל:

ולא קשה מידי מה דמקשי' אחריני דאנן שנינן וחלפינן בתורה מדקא חזו עטור סופרים ותיקון סופרים וקרי וכתיב וזולתם דהא בעטור סופרים ח"ו לא סליקו להנהו ווי אלא כדפי' בערוך בערך עטר דאמר וז"ל עטור סופרים פי' לשון עטירה הוא תרגום רק הבמות לא סרו לא עטרו וכן הא דגרסינן בפ' המגרש בגמרא גופו של גט פטיר ועטיר כלומר פטור ומסולק ונראים הדברים שבתחלה אנשי כפרים לא הוו דייקי במקרא והוו קרו וסעדו לבכם ואחר תעבורו קדמו שרים ואחר נוגנים צדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה והוו משתבשי באילין מילי בההוא זמן וסברי דהכי דקדוק משום דהכי מסתבר ואתו סופרים וסלקו להני וי"ו והוו קרי אהר תעבורו אחר נוגנים משפטיך תהום רבה וכד חזו סופרים קא עטרי להו להלין וי"ו והוו קרו להו להלין מלי עטור סופרים ואתא ר' יצחק ואורי דקבלה אינון הל"מ ועד דורות קרובים להשתא הוו משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא מקרי בוי"ו עכ"ל: הנך רואה כי לא שנו כלל ח"ו ואם יקשו דליתא לדברי הגאון ז"ל נשיב עליהם מכח הסברה היעלה על לב אדם שרוצה לשנות ולהחליף דבר יאמר ראו מה החלפתי וכל שכן בדברי הנבואה והנה לשון המסרה ה' מלין עטור סופרים כו' וכן י"ח מלין תקון סופרים אם היה דעתם לשנות לא היו מגלים מה ששינו ולומר י"ח מלין תיקון סופרים כדגרסינן במכילתא, ועוד דלא שינו ח"ו הסופרים ולא תקנו אלא שכך היהלו לומר אלא מפני שכנה הכתוב מפנו כבוד השכינה ודוק ותשכח, וכן בקרי וכתיב הא מראים מה דשינו את"ל דח"ו שינו אבל אנו כת המאמינים נאמין דכולהון הל"מ וכן בתיקון סופרים אפילו את"ל שתקנו הסופרים לא מעלה ולא מוריד במה שהם פוקרים וראה גם ראה בעובדא דתלמי המלך בי"ג דבר ששינו שבפי' נאמר למה שינו, ומה שינו במה שכתבו לו סוף דבר בזה אין להם פה להשיב:

ואלולי אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה כדכתיב ויקראו בספר תורת אלהים וכו' ודרשי' בנדרים פ' אין בין המודר וכו', עיין לעיל היינו הולכים כסומים וכמוכי' בסנוירי' ולא היה נמצא לנו ספר שיהיה מוגה ולא ס"ת שנוכל להסמך עליו, דמיון זה אם מלה אחת היא בוי"ו או בלא וי"ו כגון ולא בוי"ו או לא בלא וי"ו לא הוינן ידעין לאוכוחי כמאן אלולי המסרה כהא דכתבי התוספות ביבמות ס"פ מצות חליצה גבי אמר אביי האי מאן דמקרי גט חליצה לא ליקרי לדידה לא לחודיה ואבה יבמי לחודיה דמשמע אבה יבמי כו' עד רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקמצטער ומקרי לה ולא אבה יבמי א"ל לא סבר ליה מר להא דרבא א"ל מודה רבא בלא אבה יבמי ע"כ: וכתבו התוס' וז"ל לא אבה כתוב בספרים מדוייקים וכן מוכח במסורת לא אבה ג' דסמיכי לא אבה יי' השחיתך, לא אבה יבמי, וישראל לא אבה לי, ויש שנים ר"פ במשנה תורה ולא אבה יי' לשמוע אל בלעם ויש פסוק דלא שייכי' לאותו מסורת ולא אבה נושא כליו דשאול, וגם אל מואב שלח ולא אבה דיפתח עכ"ל התו', הנך רואה בעיניך שאלולי המסורת היינו מסופקים אי הוה קרינן לא אבה או ולא אבה ומדקא חזינן דבמסורת אמר דאינון ג' לא אבה ומני דין חד מנהון ידעינן בבירור דלא קרי' ולא אבה ודכוות' טובא לאין מספר ותו במס' מני לא ומלה אחרא ולית חד מנהון ולא ואמר אינון כך וכך בבירור ידענן דשארא כתבין וקרי' ולא וכן המשל י"ד פסוקים אית בהון לא לא ולא ולא או ההפך וכן כולם, וכן את את ואת ואת כהא דאמרי' אך את הזהב ואת הכסף את הנחושת את הברזל את הבדיל ואת העופרת כת' עליו בעל המסורת וסימניך דהבא למלכיא ופי' כי כך דינו ואינון ב' פסוק דנסבין הלין ווי"ן תניינא ואת ובתרא ואת ושארא את דין ופסוק ויהי כשמוע כל המלכים דיהושע החתי והאמורי הכנעני הפריזי החוי והיבוסי ופי' דהבא אך את הזהב למלכיא ויהי כשמוע כל המלכים, הנך רואה צחות לשון בעל המסורת וקוצר לשונו ובזה הודיענו כיצד קריאת וכתיבת הפסוק ואלולי בעל המסורת היכ' הוינן ידעין אם הוה מצינן כתוב החתי והאמורי והכנעני והפריזי לא הוינן ידעין להוכחא אם אמת אי שקר וכן במלאים וחסרים דיש לנו אם למקרא ואם למסורות ומיהו פלוגתא היא ממה עבדינן עיקר כגון בפ' כיצד צולין גבי בבית אחד יאכל ודכוות' בפ"ק דסוכה סוכות סוכת ואיכא לקהויי ולאקושי טובא בהא ועיין בתוס' פ"ק דסוכה, והוא הדין בקריין ולא כתובין וקמצין ופתחין והמקומות שהם משתנין בטעמא ודכוו' טובא לאין מספר, ותו ג"כ במניינ' דמני המסורת באמרו ג' אור' או זולתו מכולהו ילפינן כמה וכמה דינין ודרשות כהא דאמרו במסורת בראשי' ג' ר"פ וסי' בראשי' ברא בראשי' ממלכת יהויקים, בראשית ממלכת צדקיהו היינו דאמרי' במס' ערכין ס"פ יש בערכין בקש הקב"ה להחזי' את העולם לתוהו ובהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בדורו נתישבה דעתו בקש הקב"ה להחזיר את העולם לתוהו ובהו מפני דורו של צדקיהו כיון שנסתכל בצדקיהו נתישבה דעתו ע"כ: ותו גרסי' במסורת ויבדל ג' ויבדל אלהים בין האור, ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע, ויבדל דוד ושרי הצבא בר"ה כ"ה, כדאמר בערבי פסחים כל הפותח לא יפתח

מג'

מג׳ הבדלות ולא יוסיף על ז׳ בשלמא אין מוסיפין על ז׳ דהת׳ קא חשיב ז׳ הבדלות ולא אשכחן טפי אלא ג׳ אמאי משום דג׳ פעמים כתיב ויבדל והבדלה ראשונה היתה במוצאי שבת לפיכך עושים ג׳ הבדלות במוצאי שבת בין קדש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים, ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בכלל בין קדש לחול ואומרי׳ אותו כדי לסמוך לחתימה מעין חתימה: ותו גרסי׳ במסורת פתוח ד׳ וסי׳ וכל כלי פתוח, שרשי פתוח אלי מים, קבר פתוח גרונם, אשפתו כקבר פתוח, ואינון כנגד ד׳ מדות שהם בכלי חרס נקב בכונס משקה נפסל מלקדש בו מי חטאת היינו וכל כלי פתוח וגו׳ ועדיין כלי הוא לזרעי׳ נקב בשורש קטן טהור הוא לזרעי׳ אם היה בעציץ נקוב אינו מקבל טומאה היינו שרשי פתוח איוב ועדיין כלי הוא לקבל בו זתים נקב במוציא זית טהור העשוי לאוכלי׳ היינו קבר פתוח גרונם דתלים דסתם אכילה כזית ועדיין כלי הוא לרמונים נקב במוציא רמון טהור הוא לגמרי והיינו אשפתו פתוח כלומר כשהכלי במוציא רמון נדמה לאשפה דשוב אין תורת כלי עליו: והרבה מסימנים אלו נדרשים בכה״ג לאין מספר ומהם מפוזרים במרדכי ובתשובות מהר״ם כדפסק בהכוני שהם ב׳, הכוני פצעוני, הכוני בל חליתי ע״ש, ואין ספק כי מנין הסימני׳ להיותם ז׳ או ד׳ או י׳ או ג׳ כולם לצורך גדול ולא לחנם וזה מוכיח על קדושת תורתינו הקדוש׳ ולא לחנם נסמנו, וכן כשהמסר׳ מביאה הסימן בלשון תרגום יש בו לדרוש ולהבין ולכן כל מה שיכולתי למצא וללקט מהם מכל ספרי המסרה שהיו לי כולם לקטתי׳ ושמתים בכ״ד זה במקומות שהיו שייכים וחזרתי ותקנתים במסרה הגדולה כדי שבנקל ימצאו, ואלו הייתי רוצה להאריך ולהביא תועלות המסרה כולן וראויותיהם היה האורך גדול ולהג הרבה יגיעת בשר:

ובהיות כי ראיתי התועלת הגדול הנמשך מהמסרה גדולה וקטנה ומסרה רבתא גליתי אוזן השר דניאל בומברגי יצ״ו והודעתיו התועלת שימשך ממנה אז שם כל מאמצי כחו לשלוח בכל אלו הגלילות לחפש כל מה שימצא מהמסרה ות״ל נתגלגלו לידינו מספרי המס׳ מה שאיפשר להתגלגל והשר הנזכר לא נתעצל וידיו לא קפץ וימינו לא השיב אחור מלהזיל זהב מכיסו בהוצאת קניית הספרים והשלוחים אשר נשתדלו לחפשם בחורים ובסדקים ובכל מקום שהיו:

ואחר שראיתי בספרי המסרה והתבוננתי בהם ראיתי מבולבלים בתכלית ומשובשים עד שאין בהם בית אשר אין שם מת היינו הפסוקים שהיה מביא בעל המסורת והבלבול הגדול שהיה בהם כי אותם הספרים שהיה בהם המסרה סביב לא היתה המסרה כתובה כסדר הפסוקים שהיה בעמוד דמיון זה אם היו ה׳ או ו׳ פסוקי׳ בעמוד הא׳ מתחיל ויאמר והב׳ ויגד והג׳ וזה והד׳ וישלח והה׳ ותשב המסורת היה מתחיל וישלח כ״ב ואחר כך ויגד כ״ד ואח״כ ותשב ט״ו בלי סדר ותיקון ורובם היו כתובים בקשרים וציורים עד שלא היה באפשרות להבין מהן שום דבר כי כוונת הסופר היתה ליפות כתיבתו ולא להבין ולעיין בה, וגם ברובם במשל היו בראש הדף כמו ד׳ שורות ולמטה כמו ה׳ לעולם הסופר לא היה מוסיף ולא גורע ואם אירע א״ב או לשון מסורת גדול היה מפסיק באמצע או בראש וכן מקצר מהם הרבה כדי להשוות שורותיו, וכשראיתי כל זה הבלבול נערתי חצני בתחלה לשים כל המסורת על סדר הפסוקים ואח״כ חפשתי בספרי המסרה שהיו לי חבורים לבד זולת מה שהיה כתוב סביב המקרא ובמקומות שהיה הדלוג מהסופר והקצור כדי להשוות השורות שיהיו במספר ד׳ למעלה וה׳ למטה אז הייתי מבקש בחבורי המס׳ והייתי מתקנם על נכון ובמקומות שמצאתי הפרש בין ספרי המסרה זה אומר בכה וזה אומר בכה הבאתי דעות שניהם וכן ימצא כתוב סביבו׳ המקרא הזאת שהדפסנו במסורת נקוד על הפלוגתא בהיות כי אינו מלשון בעל המסורת, וכן במקומות שהיה קשה לי על לשון ספר אחד מהמסרה שלא הייתי מוצא כדבריו ברוב הספרים ובמסרה אחר׳ באופן אח׳ ולא הי׳ קשה ובמקומו׳ שהיה קשה מדידיה אדידיה או שהיה טעות הייתי חוקר עד שהייתי מוצא האמת לעניות דעתי ובמקומו׳ הנחתי הדבר בספק וכן כמה מיני קהון כאשר ימצא כתוב סביבו׳ כ״ד זה שהדפסנו, והשם יודע כמה טורח עברתי על זה וכבר זה מפורסם לכל מי שראה אותי מתעסק בו: ובהגהת הפסוקים לא היה איפשר שהייתי יכול להגיה אא״כ שהייתי יודע כל הכ״ד על פה וזה נעלם ממני ואלולי ספר א׳ הנקרא שמו קונקורדנסייא חברו חכם א׳ קרוב לזמנינו זה בכמו מ׳ שנה שמו רבי יצחק נתן זצ״ל שכבר נדפס פה ויניצייא בבית דפוסינו לא היה באפשר שהייתי יכול להגיה והוא כלי יקר מקיף כל קטרי המכתב הקדוש ומבאר כל המכתב הקדוש בחברו כל שם ופועל עם הדומה לו ובראש כל שם ופועל מפרש התיבה הזאת פי׳ כך וכך או תפרד לכך וכך ראשים ופי׳ כך וכך ובציינו אותם הציונים בחלוקת כל פרשה ופרשה וכל נביא ונביא לכך וכך פרשיות ובכל תיבה רושם זאת תמצא בסימן פלוני בפסוק ד׳ או כ׳ או ל׳ שבסבת זה התכף בנקלה ימצא המבוקש, ואם פסוק אחד יש לו ד׳ או ה׳ פעלים ושמות כגון ובצל ידי כסיתיך תמצא פסוק זה בשרש צל ובשרש יד ובשרש כסה עד שאם אינך מסיג או זוכר לידע כי אם תיבה א׳ שהיא פועל או שם מהפסוק תכף תמצא מבוקשך בשרש הפועל או השם ההוא, וגדולה מעלת ותועלת זה הספר לאין תכלית וזולתו ובלעדו אין דרך לעיין במסורת למצוא הפסוק שצריך תכף כי אם צריך שהמעיין יבקש הפסוק שמביא המסורת או זולתו שצריך יעבור זמן רב כי יבאו פסוקים שלא ידע באיזה נביא הם ואפילו ידעו צריך שיבקש כל הנביא ולאו כל עלמא מקרא גמירי ומי שהגיע ספר זה לידו אין צריך לו לשרשי הקמחי כי יש בו השרשים מוסף עליו המורה מקום מכל פסוקי המקרא לא יחסר עד אחד, סוף דבר בלעדיו לא הייתי יכול לעשות מה שעשיתי:

ובהיות כי המסורת היה רב להדפיסו כולו סביב המקרא במקום שכבר הבאתי סימן א׳ פעם א׳ לא השתי להביאו פעם אחרת דמיון זה וישלח הם כ״ב כתבתי אותם כולם פעם אחת בסדר נח בפסוק וישלח את היונה כשהגעתי אח״כ בוישלח אחר לא רציתי להאריך לכתבו פעם אחר׳ כי כבר נכתב ונחתם אבל כתבתי הוא נמסר בסדר נח, ובנביאים בהיות שהם גדולים וכל נביא יש בו בכמותו בכמו כ״ה פעם שיש בכל פרשה ופרשה אם הייתי כות׳ נמסר בנביא פלו׳ לבד היה יוצא שכרי בהפסדי שלא היה באפשרות למצוא כי אם בקושי גדול והיה המעיין קץ בו והיה מניהו מלבקשו לכן הוצרכתי להשתמש בחלוקת הפרשיות שהביא בספרו רבי יצחק נתן ספר הקונקארדנצייא וכתבתי נמסר בנביא פלוני בסימן פלוני למען ירוץ קורא בו ואלו הייתי מוצא חלוקת הפרשיות שחלקו בעלי המסרה בכל המקרא הייתי יותר חפץ להשתמש ממנה מזולתה, ואח״כ הגיעה לידי לאחר שכבר כמעט השלמתי אמרתי להדפיסה גם היא לבל תשתכח ותאבד מישראל:

וכדי שיהיה המסורת שלם הוצרכתי לתקן ולחבר אח״כ המסורת הגדולה שאין באפשרות להדפיסה סביב שום ספר כי היא בכמותה הרבה וסדרתיה כדרך הערוך ממש למען ירוץ קורא בה: וכן כל מה שהדפסנו מהמסרה סביב הכ״ד דהיינו מהמסרה האמצעית לא הגדולה חזרתי ותברתי אותה עם המסרה הגדולה שסדרתי כמו הערוך ולא חשתי להביא כי אם ראשי פרקים כגון וישב ט״ו נמסר בנביא פלוני בסימן פלוני וכן כל מה שנשמט וזה לסבה, המשל אם המעיין יעיין בנביא או זולתו באותו העמוד יש י׳ או י״א פסוקים בכל פסוק לא ימנע שלא תהיה בו תיבה ששייך בה מסורת והמסרה קטנה היא בכל תיבה ששייך בה מסורת ואומרת ד׳ או ל׳ או ט״ו וזה לא היה באפשר לכתוב המסורת כולו שהיה שייך לאותו דף שאם היו שייכי׳ י׳ תיבות למסורת הבאתי מהם ד׳ או ה׳ על הרוב לדוחק רוחב העמוד והמעיין לא ידע אם הם במקום אחר כבר נדפסי׳ ובאיזה מקום הם כדי לבקשם במקומם ויחשוב בלבו שאין בכ״ד זה כל המסורת ששייך בו לכן הוצרכתי לציין בשרש התיבה ההיא במסרה רבתא באיזה מקום נדפס בנביא פלו׳ בסימן פלוני וכן בהרבה מקומות השמיטו המדפיסים הרבה מהסימנים לסיבת שאירע להם להיות העמוד ארוך כדרך שאירע למלאכת הדפוס הוצרכתי לחזור ולחברם במסרה גדולה ולכן ימצא הרבה פעמים כתוב סביבו׳ העמוד נמסר במס׳ רבתא, וכן בסימנים הגדולים מל״ט וכ״ה שהיו שייכים לאותו עמוד שלא היה באפשר להדפיסם במקומם יען היותם ארוכים והעמוד היה קטן מהכיל כל הסימן וכן באלפא ביתות המסרה רבתא שהיו שייכים בעמוד כתבתי סביב העמוד במסרה זה הוא חד מן א״ב פלוני ונמסר במסרה רבתא כמערכת אות פלוני לבל ישיג שום טורח למעיין לבקש, ואין לתמוה כשימצא כתוב במסרה נמסר בשמואל ב׳ או חלק ב׳ או א׳ וכן במלכים ב׳ וכן בד״ה ב׳ ובעזרא ג״כ בנחמיה וזה כי מניח חלוקת פרשיות התורה והנביאים והכתובים הכתוב בקונקורדנסיא חלק שמואל לב׳ חלקים וכן מלכים וד״ה ועזרא עד דברי נחמיה בן חכליה משם ואילך קרא שמו נחמיה, ולזה מאחר שנשתמשנו בחלוקות וסימני מחבר הקונקורדנסיא אמרתי לכתוב אחר הקדמתי זאת כל החלוקות והסימנים הללו שאם בהדפסה נשמט איזה סימן בשגגה כבר יוכל לתקן מאחר שהם נדפסים אחר הקדמתי זאת ובכ״ד זה בכל חלוקה וחלוקה הדפסנו הסימן ששייך למען ירוץ קורא בו למצוא מבוקשו כשאומר במסורת נמסר בסימן פלוני:

הנה לא נמנע ממני בכל מאדי וכח לעשות ולתקן המסרה בכל התיקונים שאיפשר כדי להשאירה ברה וטהורה ולהראות העמים והשרים את יופיה כי טובת מראה היא וזה לאוהבי תועלת אחינו בני ישראל ותפארת תורתנו הקדושה והתמימה ולמלאת תאות ושאלת השר דניאל בומבירגי יצ״ו במה שאיפשר אע״פ שכספו היתה גדולה מהשגתי, וכן במפרשים שמתי כל מאמצי כחי לתקן המעוות במה שאפשר ובמה שהשיגה בו עניות דעתי לש״ש ולהועיל לבני עמינו ולא נסוגותי אחור בשביל הטורח הרב כי שינה לעיני לא נתתי לשובע הן בחורף הן בקיץ ולא חששתי לקום בלילה לקור וזולתו כי חפצי וכוונתי היתה לראות תכלית המלאכה מלאכת הקדש, ישתבח הבור׳ אשר זיכני להתחיל ולהשלים, זכרה לי אלהי לטובה אמן:

מכתבי תהלה

מכבוד הרב הגאון המפורסם שלשלת היוחסין דפה ווארשא

לכל זמן ועת לכל חפץ (קהלת ג א):

זה רבות בשנים עברו אשר נכסה אור יקר ספרי תנ"ך הנקראים בשם מקראות גדולות, שנדפסו בוויניציא ובבזיליא, עתה תהלה לה' יאירו ויתפשטו ע"פ תבל בכל תפוצות ישראל עם פירושי קדמונינו גדולי ישראל וצדיקי יסודי עולם להיות עיני כל יביטו ירוו מטעם דברי קדשם המתוקים מדבש ונופת צופים ושפתותיהם ידובבו בקודש קיימים לעד לעולם כאחד מגבה מרום במרום. כאשר נתעוררו השותפים הנגידים המופלגים ה"ה המדפים המפורסם מהור"ר יואל לעבענזאהן וה"ה מהור"ר מענדל מענדלזאהן מ"ס דפה נ"י לחדש אורם בתוקף ועוז וביתר שאת ותפארת אשר יעלו ביפים מכל המקראות גדולות שנדפסו אז ובהוספת הרבה פירושי קדמונינו ז"ל, כמבואר בהמודעה שהדפיסו, ובאו אלי להסכים עמהם ולחזק ידיהם יען נשא לבם בנעימים לעשות טוב בישראל, הנה מצאתי ראוי ונכון למלא את ידם בהסכמתי ולאמץ זרועם ומובטחני באחב"י שלא יסיגו גבולם משך ארבעה שנים מיום כלות ההדפסה, והשי"ת יהא בסעדם להתחיל ולגמור בהצלחה. וראוי לכל אוהבי התורה לתמוך בימינם, וכל המסייע יתברך מיוצר המאורות, ויזכה לעלות לציון ברנה ושירות. הכ"ד המדבר לכבוד התורה ודורשיה. הבא עה"ח ביום ב' י' סיון תר"ך לפ"ק.

דובעריש מייזלש חופ"ק ווארשא יע"א

מכבוד הרב הגאון המפורסם החסיד דק"ק פראגא

הן באו אלי כבוד הרבני הנגיד המדפיס מוה' יואל לעבענזאהן וכבוד הנגיד המופלג מוה' מענדל מענדלזאהן נ"י והציעו לפני כי רצונם לזכות את הרבים בהדפסת ספרי מקראות גדולות עם כל הפירושים מהקדמונים ומס"ג ומס"ק דבר לא נעדר מהמ"ג שנדפסו בוויניציא ויקרים מאד לכל החפצים לקנותם, ועוד יוסיפו ידם להוסיף עתה כמה וכמה פירושים יקרים ומועילים, לכן אמרתי לפעולה טובה יישר חילם וכחם וחפץ ה' בידם יצליח להחל ולכלות באין מעצור. ונכון לבי בטוח באחב"י שלא יסיגו גבול השותפים הנ"ל הן במתכונתם והן שלא במתכונתם החומשים לבד או הנ"ך לבדם משך שש שנים מיום גמר הדפוס ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב הכ"ד הבא עה"ח לכבוד דורשי התורה ולומדיה יום ב' אדר בת"ר לפ"ק.

ישעיה מושקאט חופ"ק פראגא

מכבוד הרב הגאון המפורסם דק"ק ביאליסטאק

נדרשתי מהנגידים המופלגים מהו' יואל לעבענזאהן מדפיס ומוהר"ר מענדל מענדלזאהן מ"ס נ"י מק"ק ווארשא בדבר אשר החלו להדפיס ספרי קודש תורה נביאים וכתובים הנקראים בשם מקראות גדולות כפי שנדפסו בוויניציא ונוסף עליהם אדרת אליהו מרבינו הגאון מווילנא זצ"ל ועוד הוספות רבות ויקרות מאוד, וכבר הוציאו ספר בראשית כגול בהדרו כפי שהופיע למראה עיני. ובהסכמה עלה משלשת הרועים ה"ה הגאון הגדול מווארשא והגאון הגדול מפראגא והגאון הגדול מקאליש ה' יברכ' לבקש מאחב"י שלא להדפיס המקראות זולתם משך שש שנים מזמן כלות ההדפסה ועתה מורא עלה על ראשם פן יבוא אחר בתוך גבולם להשחית נחלתם ולהריק כחם, לכן גם אני סניף להגאונים הנ"ל כו' שלא להסיג גבול עסקי מלאכ' שמים אחרי כי על דעת כן נכנסו למלאכה זו ומובטחני ששארית ישראל יזהרו לבלתי עשות עול במלאכת הקודש והשומע לדבריהם הנאמרים בצדק ומישרים, יזכה לראות בבנות בית בהר מרום הרים. כנפש המדבר למען האמת והצדק, יום ד' א"ח דחה"ם שנת את ד' תיראו לפ"ק:

הק' רפאל יו"ט ליפמאן הײלפרין חופ"ק ביאליסטאק

מכבוד הרב הגאון המפורסם דק"ק קאליש

כבוד מחותני הרבני המופלג הנגיד מוה' מענדל מענדלזאהן והמדפיס המפורסם הנגיד מוה' יואל לעבענזאהן נ"י המתגדרים במלאכת הקודש להדפיס מחדש ס' מקראות גדולות להוגים בתורת ה' תמימה וקוראי מקרא קודש עם הפירושים הרבים ומעלות אין ערוך אליהם הנמצאים בהמק"ג דפוס וויניציא, ועוד מעלים בקודש והוסיפו פירושים יקרים המלאים זיו ומפיקים נוגה, תשואות חן חן להם כי הגדילו לעשות בזה טוב בטעמו, בעל הגמול ישלם להם גמולם, ויראו טוב בעמלם, על אשר הוזילו השער שלהם, אשר ע"ע היו בכפלי כפלים, ואף בכסף מלא לא היה להשיגם, ויען כי בחרו בני להיות נמנה למצוה הזאת ולתמוך את ידיהם, הנני לענות אמן אחר דבריהם, וחס לזרעא דישראל להסיג חלילה גבול השותפים הנ"ל. משך שש שנים מיום כלות ההדפסה, הן חומשים לבד והן הנ"ך שיגרום להם היזק ח"ו, ועוצר חטאה יאכל פריה. יתברכו מעשי ידיהם. ויהי נועם ה' עליהם כנפשם וכנפש הבעה"ח לכבוד התורה ותומכיה. פה קאליש עש"ק כ"ה שבט תר"ך לפ"ק.

הק' מאיר בהגאון מוהר"י אויערבאך חופ"ק הנ"ל

מכבוד הרב הגאון המפורסם ר"מ דק"ק וואלאזין

ב"ה ד' לס' וכיית לנו לעינים, כת"ר לפ"ק.

חפץ ה' יריע אף יצליח על פעלת ידי כבוד הנגידים כו' כו' כ"ש מוהר"ר יואל לעבענזאהן ומהור"מ מענדעל מענדעלזאהן נ"י בק"ק ווארשא.

הגיעני תעודת דבריהם על דבר הדפס' ספרי תנ"ך מקראות גדולות ובמחיר שוה לכל נפש ישרה, ואברכה את ה' אשר שם בלבם מעשה מהודרה, והעיר את יראיו להתאזרה, הוא ית' יאמץ ידם בגבורה, ויעשו חיל ושם בתפארה, ויחזו בפעולתם זאת ובכל מע"י ברכה יתירה, גם לחיי המעשה גם לחיי עד אשר לכל טוב נצורה, ואף כי למחכי רבים כצאת השמש בגבורה, ואם ייטב בעיני מע"כ יראו להדפים ג"כ פי' הספורנו על התורה אשר לשונו קצר ומלא פשט ויראת ה'

בטהורה

מכבוד הרב הגאון המפורסם ר"מ דק"ק מיר

בשם ה' כבוד למנ"י כתר לפ"ק.

שפעת ברכה לכבוד ידידי ה' השותפים המופלגים כו' כו' המדפים כ"ש מוהר"ר יואל במו' אביגדור נ"י ושותפו מוהר"מ מענדעל מ"ס נ"י בק"ק ווארשא ה' עליה' יחיו לאורך ימים טובים.

הגיעני מכתבם היקר מטוב לבבם אשר נדבה רוחם להפיק רצון לבית אולפנא דידן ולהעניקם מברכת ביתם אשר ברכם ה' בהדפסת מקראות גדולו' ולתת איזה מקראות חנם ועבור איזה יצאו בגרעון כסף מאשר הושת לכל קונה ופלגא עלי ופלגא על כבודם הרמה. הרימותי ידי בצלותא ובברכה משולשת שיברכם ה' בבני סמיכי וחיי אריכי ומזוני רויחי ולהרכיב' על במתי ההצלח' מילי דמיטב בזה ובבא, וכאשר יזכם ה' להוציא לאור מחשבתם הטוב להפיצם

בישראל

מכבוד הרב המאה"ג החסיד רבדק"ק אמשנאוו בן לאותו צדיק הרב מווארקע זצ"ל

הן בא לפני הנגיד המופלג מוה' מנחם מענדל מענדלזאהן מ"ס מווארשא נ"י עם המודעה אשר הופיעה לנגד עיני מהדפסת ספרי מקראות גדולות שזה משנים קדמוניות שלא נדפסו ויקר נמצא, וכעת נשאו לבו בשותפות עם המדפים המפורסם מוהר"י לעבענזאהן נ"י מווארשא להדפיסם ביתר שאת ותפארת, וכבוד מחו' הרב הגאון הצדיק דק"ק פראגא נ"י כבר נתן מודעה והסכמה על זה להחזיקם לדבר הגדול הלזה, ע"כ גם ידי תכון עמם להיות מהמסייעים בכל האפשרי לכבוד התורה שיהיה לתפארת לבני ישראל, ובטחוני באחב"י שלא יעלה על לבם לגרום

היזק

מכבוד הרבנים המאה"ג חריפים ובקיאים מורי הוראות דפה ווארשא יע"א

לחזק ידי עושי טוב הנגידים המפורסמים ה"ה המדפיס מו' יואל לעבענזאהן ושותפו מו' מענדל מענדלזאהן מ"ס מפ"ק המתגדרים במלאכת הקודש להקים עדות ביעקב ותורה בישראל בהדפסת ספרי מקראות גדולות ביתר שאת ותפארת אשר זה איזה מאות שנה שנדפסו בוויניציא ובבזיליא, והשותפין הללו עוד מעלין בקודש והוסיפו הרבה פירושים יקרים כפירוש הנשר הגדול הרמב"ן ז"ל, ופירוש אדרת אליהו על התורה מהגאון האמיתי החסיד רבן שבכה"ג מוהר"ר אליהו מווילנא זצוק"ל, אשר לא נדפס כ"א פעם אחת ויקר נמצא, ופירוש היקר הנחמד

הספורנו

מכתבי תהלה

הספורנו ז"ל. ועד אספום רבות לחמדת לבב כל דורשי יקרה, כאשר גם אנחנו הח"מ להודי' לאחב"י נאמנה כי השותפין הנ"ל הם במלאכת שמים וכי נאמנה רוחם להוציא כלי יקר זה למעשהו ת"ל בכל הוד והדר, ולכן מהראוי ונכון לכל אוהבי תורה לתמוך בידי השותפין הנ"ל ולשלם טוב לעושי טוב, ומכש"כ שלא לגרום להם היזק ח"ו ובכל הדברים הנאמרים בצדק מאת כבוד הרב הגאון הגדול דפה ווארשא והגאונים מפראגא ומקאליש נ"י שבאו בכתובים בהסכמותיהם, כאשר מהראוי ונכון לכל אוהבי תורה לתמוך בידיהם ולעמוד לימין צדקם, וה' ישלח ברכה במעשה ידיהם וכל המסייעים יתברכו בכל טוב סלה. ולהשומעים יונעם ותבוא עליהם ברכת טוב. בכ"ד הבאים עה"ח ווארשא יום ב' ל"ז למטמונים תר"ך לפ"ק:

הק' יהודה ארי' לייבוש כ"ץ דומ"ץ פ"ק הנ"ל
הק' נתן במהור"ר דובער זצ"ל מו"ץ פ"ק
הק" ישראל מאיר במ"ד הכהן ז"ל מ"ץ פ"ק
הק' חיים במהור"ר יוסף זלה"ה אופענהיים דומ"ץ פ"ק הנ"ל
הק' חיים יחיאל בהמנוח מוה' יוסף זצ"ל מ"ץ פ"ק
הק' שרגא פייבל בהרב מו"ה ז"ל דומ"ץ פ"ק הנ"ל

הק' יעקב מאיר ישורון
הק' שמואל זנוויל בלא"א מוה' יעקב זאב נ"י דומ"ץ פ"ק
הק' אברהם בהרב הגאון מוהר"א כהן נ"י הרב דק"ק פלאצק
הק' יהושע העשיל בהר' המנוח מהו' גבריאל ז"ל דומ"ץ פ"ק
הק' מאיר במהור"א זלה"ה מו"ץ דק"ק פראגא

היזק לשותפין הנ"ל במשך הזמן שגבלו הגאונים שקדמוני, והקונים יתברכו ממעון הברכות:
באתי עה"ח יום ו' עש"ק שמיני כ"ח ניסן כת"ר לפ"ק.

נאום הק' יעקב דוד חונה בק"ק אמשנאוו בן לאותו צדיק אאמו"ר הרב הק' זצלה"ה מוואורקע זי"ע

בישראל ולהטות מאורם אהי' אי"ה מן הנמנים למצוה רבה זו למען יגדיל תורה ויאדיר ויקבלו מחירם רצוף באהבה, כהבטחת לבבם הנדיבה, וזכות הרבים תהיה מסייעתם להשפיע עליהם ברכה עד בלי די, וכל אחינו ב"י יקדמו בלי ספק להביא ברכה אל בתיהם ולהיות מהנמנים לסייע במלאכת הקודש, ומכש"כ שלא לבוא חלילה בגבולם משך הזמן שגבלו יתר הגאונים בהסכמותיהם, ויקבלו החו"ש מאדה"ש, ויתענגו על רוב שלום. כחפצם וחפץ ידידם דו"ש ממרחק באהבה יתירה המברכם בלב ונפש והמדבר לכבוד אכסני' של תורה וד"ת שלהלכה.

הק' משה אברהם חופ"ק מיר

התורה, ויותר שכן מאיזה מפרשים אשר יעדו לחבר'. ומעתה אודם למע"כ אשר נדבה לבם אותם באמונה, להרים לישיבה הק' דפ"ק וולאזין איזה חליפות ספרי תנ"ך ואיזה בחצי מחירם אשר הושת לכל קונה, במה שכף לאלה מרום אשר שם לבם אמונה, להרים כבוד ד"ת של הלכה זו ולאומנה, וכל אחב"י הישרים בכל פינה, בלי ספק יתמכו ידי העוסקים במלאכת הקודש באמונה. ולא יסיגו גבולם במשך שגבלו הגאונים נ"י כתקנה. ומשכורתם תן אלהי מעונה, כנפשם ונפש מברכם ברוח נכונה, העמוס בעבודה רבה.

נפתלי יהודא בלא"א מ' יעקב ברלין

אל קוראי מקראי קודש

ראינו להקדים פה אשר הדפסנו התולדות אהרן על כל הכ"ד עם תוספות המראה מקומות מהפסוקים הנמצאים ונדרשים בספר הזוהר והעקידה והעקרים, ובתוכו יבואו בכל מקום מוסגר בשני חצאי לבנה המראה מקומות מכל הפסוקים שבתנ"ך הנמצאים בתלמוד ירושלמי, הנקרא בשם תולדות יעקב, מהרב המובהק מוהר"ר יעקב ששפורטש זצ"ל, והגהנו כל אלה ע"פ התולדות אהרן ותולדות יעקב שנדפסו ביחד באמשטרדם בשנת בית אהרן, ע"י הרב הגאון החכם הכולל מוהר"ר מנשה בן ישראל זצ"ל, וזאת לדעת שכל הדפין הנרשמים בתולדות יעקב, הכוונה על הדפין שבתלמוד ירושלמי דפוס קראקא.

המביאים לבית הדפוס

חידה יפה זכה וצרופה להחכם אבן עזרא ובן מאיר נקרא

חברה במשקל השיר : והנני את דרכה אישיר

הבית הראשון תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות. וזהו הדלת. תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות וזהו הסוגר :

ואחריו שלשה בתים קצרים כל בית מתחיל גם כן תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות. וכן דרך כל השיר עד תומו ושמו בקרבו חתום בראש בתים הקצרים דוק ותמצא :

אֶת דְּבַר חִידָתִי שִׁמְעוּ נְבוֹנִים נִפְלָאוּ   אַךְ דְּעוּ כִּי כָל חַכְמֵי לֵב לְהַגִּידָהּ לָאוּ :
אָב בְּהָאֲ־דָמָה הוֹלִיד אַ־   רְבָּעָה הָאַחִים :
לֹא כְבֵ־דִים לֹא קַלִּים לֹא   יְבֵ־שִׁים לֹא לַחִים :
בָּם יְרוּ־ צוֹן אוֹפַנֵּיהֶם   וְהֵם שׁוֹקְטִים נָחִים :
בָּם דְּמוּת אַרְבַּע הַחַיּוֹת בְּשַׁחַק נִבְרָאוּ   כִּי פְּעָ־מִים יִסָּתְרוּ גַּם פְּעָמִים יֵרָאוּ :
רְ אַתָּה עֵינְךָ עֵת נִרְאָה   דִּבְרֵ־י מַה נּוֹרָא :
כִּי בְּכוֹ־רָם לָקַח חֵלֶק   וְשֵׁם רַב בַּבְּכוֹרָה
גַּם שְׁמוֹ נוֹסַף עַל שֵׁנִי   וּבַסֵּתֶר נִקְרָא :
הַשְּׁלִי־שִׁי בִשְׁמוֹ כָּפוּל חֲכָמִים קָרָאוּ   הָרְבִי־עִי גַּם כֵּן כָּפוּל בְּמִשְׁקָל מָצָאוּ :
הַ בְּכוֹר זָכָר וּנְקֵבָה   וְאַח שֵׁנִי אַחֲרָיו :
בִּנְקֵ־בָה הוּא וּשְׁלִישִׁי   יְדַעְתּוֹ בִּזְכוּרָיו :
אֶת פְּנֵי הָרְבִיעִי זָכָר   נְקֵ־בָה בַּאֲחוֹרָיו :
מִדְּיָ־נִים עוּשׁוּ בוֹאוּ וְאוּלַי תִּמְצָאוּ   שַׁאֲלוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ :
מִ בְּכוֹר יִמָּצֵא שׁוֹכֵן   בְּגַלְ־גַּלִּים שִׁשָּׁה :
אַחֲרָיו יָבֹא הַשֵּׁנִי   וְלוֹ שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה :
מִשְׁכְּנוֹת הַשְּׁנַיִם בִּשְׁנַיִם   וְדִ־בְּרָתָם קָשָׁה :
בַּקְּשׁוּ מֵעַל סֵפֶר הָ־ אֱלֹהִים וּקְרָאוּ   יוֹם בְּרוֹא אָדָם אֵלֶּה אַ־רְבָּעָה נִבְרָאוּ :
מִסְפַּר הָרוֹבֵעַ עַל אָחִיו   בְּנוֹסָף יֵשׁ יִתְרוֹן :
כַּאֲשֶׁר שֵׁנִי עַל־רִאשׁוֹן   יְהִי לַזִּכָּרוֹן :
סוֹד שְׁנֵי אַחִים תִּיכוֹנִים   כְּרִא־שׁוֹן עִם אַחֲרוֹן :
מִשְׁקְלֵי הָאַרְבָּעָה אִם בְּמֹאזְנַיִם בָּאוּ   יִהְיוּ כָהֶם וּכְמוֹ כָל נְשׂוּאִים יִשָּׂאוּ :
רֹאשׁ וְרֶ־גֶל וּזְרוֹעַ עִם   גְּוִ־יָּה לַקַּדְמוֹן :
גַּם שְׁתֵּי צוּרוֹת לַשֵּׁנִי   וְאָחִיו כְּאַגְמוֹן :
הָרְבִי־עִי כַּחֲצִי גַלְגַּל   וְהוּא בַּעַל הָמוֹן :
רַחֲצוּ עִם מֵי חָכְמַת לֵב בְּתוֹךְ מַיִם גָּאוּ   אַל תְּפָרְשׁוּ אֶת חִידָתִי עֲדֵי תִתְחַטָּאוּ

בשם האל הגדול והנורא אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם : עשה חסד עם עבדך אברהם :
ויהי פתח דברך מאיר : לעבדך בן עבדך מאיר :
ומישועת פניך תבא עזרה : לבן אמתך הנקרא בן עזרא :

זה ספר הישר : לאברהם השר : ובעבותות הדקדוק נקשר : ובעיני הדעת יכשר: וכל תומכו מאשר :

נאום אברהם הספרדי הנזכר

מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים :

הדרך האחת ארוכה ורחבה. ומנפשות אנשי דורנו נשגבה. ואם האמת כנקודה בתוך העגולה. זאת הדרך כקו הרחב הוא החוט הסובב בתחלה. ובה דרכו גדולים והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים. כרב יצחק שחבר שני ספרים. מבראשית עד ויכלו ועוד לא כלה מרוב דברים. ובפסוק יהי אור. אמונה בעלי האור. והחשך הזכיר. והוא הולך בחשך ולא הכיר. ובפירוש תוצא הארץ מלבו הוציא מלים. וידבר על העצים והצמחים קטנים וגדולים. ובפירוש נפשות החיות. הביא חכמות נכריות. ובמסלה הזאת עלה רב סעדיה גאון הגולה. ובפירוש יהי מאורות. הכניס דעות אחרות. לדעת המדות הנזכרות. על פי חכמי הספירות. גם רב שמואל בן חפני אסף רוח בחפניו. בפירוש ויצא יעקב ברוב עניניו. כי הזכיר כל נביא בשמו. וכמה פעמים גלה ממקומו. וכמה תועלות יש בהליכת הדרך. ואין תועלת לפי' הזה כי אם אורך. ועם ויחלום כתב פתרון החלומות. ולמה ירצה בתמונות. והרוצה לעמוד על חכמות חיצונות. ילמדם מספרי אנשי תבונות. אז יתבונן בראיותם אם הן נכונות. כי הגאונים בלי ראיות בספריהם הביאום ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי קדם ומאין האותות :

הדרך הב' בחרוה פתלאולים. אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמה. והם לא ידעו את מקומה. וזאת דרך הצדוקים כענן ובנימין. וכן כל מי אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין. והוא נוטה להשמאיל או להימין. וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים. גם במצות ובחקים, והם מדעת תוצאות לשון הקודש ריקים, על כן יתעו גם בדקדוקים. ואיך יסמכו במצות על דעתם. וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבתם. בעבור שלא תמצא בתורה. מצוה אחת בכל צרכיה מבוארה. ואחת מהנה אזכיר. והיא גדולה למכיר. כי תהיה כרת על אכילת יום הכפורים. וחמץ בפסח שלא עשוהו טהורים. ושביתת ימים שבעה. והקרבנות וסכה ותרועה. כי אין בתורה חקי השנה מפורשים. ואיך יחשוב החדשים. ועניי הדעת מרודים. שמו אותותם מפסוק לאותות ולמועדים. ולא ידעו כי והיו לשון רבים. ועל המאורות והכוכבים. והאומר כי וי"ו ולמועדים נוסף, כי לאות עם מועד נאסף, יבקש אדם שיהיה אוהבו, אולי יאמין בו, ואם מצאנו שנים ושלשה וי"ן נוספין, מי יודיענו כי זה הוא"ו מהעודפים, אחר היות וי"ו הטעם לאלפים, ואין פירוש עשה ירח למועדים, כדברי אלה שמתניהם מועדים, ואלו היה כתוב והיתה הלבנה לאות למועדים בחדשים, מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המקודשים, כי יש מועדים רבים, בתורה ובמקרא ובכתובים, ואלו היה למועדי השם מבואר, עוד הדבר הגדול נשאר, אם החדש עד שוב הלבנה בגלגל המזלות, שהם שבעה ועשרים יום ושעות מוגבלות, ואם עד שוב גובה גלגל היוצא, אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא, או עד שוב גלגל התלי כדעת חכמים, כי מהלך הגלגל הקטן הפך זה באמת ובתמים, ואם נסמוך על דעת התחברות המאורות, גם הנה ג' מחברות, מחברת בגלגליהם תיכונה, ומחברת כנגד העליון באמונה, ומחברת שנוי מחזה, ולא נדע אי זה יבחר הזה או זה, ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים נשאו, כי עינים להם ולא יראו, אולי יראוהו בתורה ובתעודה, המקום שמצאו שם זאת ההגדה, ולא דברו בפירוש חדש בחדשו נכונה, כי אין בכתוב זכר ללבנה, רק פירושו לעשות כל דבר בעתו יום ביומו שבת בשבתו, וידוע כי פעם יהי בין המולד לעת השקיעה שש שעות, ותראה הלבנה אך על חקות ידועות, ופעם ביניהם שלשים שעות, ולא תראה אפילו בגבעות, כי תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות, וגם מפני ארך ורחב המדינות, ואם שכנה על הארץ עננה, ולא תראה בראש אלול ותשרי הלבנה, הנתענה ג' ימים בכפורים, ועוד מי סיפר לנו כי ימי החדש על שלשים יום ספורים, כי הנה יהודה הפרסי חבר ספר, ובחשבון השמש השנה והחדשים ספר, גם לא נדע מהתורה עדות החדש, ומי העד ואם ילך דרך רב ביום קדש, ואם נקבל עדות אב ובנו וגרים ונשים, וגם אם היו כל אלה מפורשים, עוד דבר קשה, איננו מפורש בתורת משה, לדעת כמה חדשי השנה, ואם הוא באביב נמנה, ההוא מחטים או שעורים, ומתי יבוקש ואנה השעורים, ואם היתה שנת בצורת בארץ ישראל ומסביב, והנה אין זרע אף כי אביב, הנקבע השנה פשוטה או מעוברת, גם אין ספירה נספרת, ואין חג שקראוהו עצרת, וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסורת, והאומרים והנה אנשי המשנה, מעידים על ראיית הלבנה, והנה התשובה נכונה, אם היא עדותם בעיניהם נאמנה, יקבלו עדות צרכי השנה, כי ע"פ קריאת ב"ד היא נתונה, כי יסוד העיבור, על אביב ותקופה וצרכי צבור, ולמה במצות נגע צרעת מבוארים המשפטים, שהיא מצוה לאדם אחד ולפרקים מעטים, ומצות המועדים חיוב לכל ישראל בכל זמן, ולמה אין בתורה עליהם עד נאמן, רק נחפש כה וכה רמיזות, ולמה בדברי תורה תמימה כזאת, וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבעל פה, שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא, כי אין הפרש בין שתי התורות, ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות, ופסח חזקיהו יחזיק ידי האמונה, כי נעשה על ידי בעלי עצה וזקנה, ולא הקריב הפסח במועדו, ולאכול המן בחדש הראשון שלא ידו, ופסח שני בראשון שבעת ימים עשה, ויש ראיות רבות שקבל מעשיו רם ונשא, כי בית דין היה, ואין ברוחו רמיה:

הדרך הג' דרך חשך ואפלה, והיא מחוץ לקו העגולה, והם הבודאים מלבם לכל הדברים סודות, ואמונתם כי התורות והמשפטים חידות, ולא אאריך להשיב עליהם, כי עם תועי לבב הם, כי הדברים על צדק לא חלקו, בלתי בדבר אחד צדקו, אשר כל דבר מצוה קטנה או גדולה, בכף מאזני הלב תהיה שקולה, כי יש בלב דעה, מחכמת יושב קדם נטועה, ואם הדעת לא תסבול הדבר, או ישחית אשר בהרגשות יתבר, אז יבקש לו סוד, כי שקול הדעת הוא היסוד, כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו, והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכלו, וכל דבר שהדעת לא תכחישנו, כפשוטו ומשפטו נפרשנו, ונעמידנו על מתכונתו, ונאמין כי ככה אמתו, ולא נגשש קיר כעורים, ולפי צרכנו נמשוך הדברים, ולמה נהפוך הנראין לנסתרים, ואם יש מקומות שהם באמת נסתרים, ושניהם נאמנים ברורים, מהם בגופות ומהם מחשבות, כמלת בשר וערלת לבבות, ובעץ הדעת סוד ינעם. גם הדברים אמת כמשמעם, ואם יש איש לא יכילו זה רעיוניו, אם הוא חכם יפקח את עיניו, כי ימצא בתולדות רבים נוצרים, כנחיריים והל' והרגליים לב' דברים:

הדרך הד' קרובה אל הנקודה, ורדפו אחריה אגדה, וזאת דרך החכמים, בארצות יונים ואדומיים, שלא ישימו אל משקל מאזנים, רק יסמכו על דרך דרש בלקח טוב ואור עינים, ואחר שימצאו המדרשים בספרי הקדמונים, למה ייגעו לכתבם בנית אלה האחרונים. ויש דרש הפך דרש, ויש לו סוד ואיננו מפורש, כדרש התורה קדמה אלפים שנה קודם העולם, וזה אמת רק על סוד דרך הנעלם, ורבים לא יבינוהו כן, ולהיות כמשמעו לא יתכן, ובעבור כי השנה מימים במספר היא מחוברת, ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת, ואם אין גלגל אין יום אף כי יומים, או שנה או מספר אלפים, והשואל מה היה העולם בתחלה הלא יתשיב, למען אשר יבקש לאין יש, ומשיבין שברא השם את העולם בעת שידע כי טוב הוא, גם זו תשובה בנויה על אבן בהו, וכן האומרים שבראו להראות גבורתו, לאדם שהוא פורש יראתו, והנה שמו תשובתם השאלה, חלק קטן מהשאלה הגדולה, כי יש ראיות גמורות, לאשר עינים להם ולא לעורות, כי הישוב חצי שפית הארץ באמונה, וכלה כנקודה אל המסבה אשר עליה נתונה. ואף כי המסבה העליונה. ואם מדרך הישרה. אין דרש יום נדרש כדרך המקרא. כי אלו היה הטעם לאלפים. היה כתיב יומים. כי פירוש יום יום בכל יום ויום. וכן איש איש וברוך ה' יום יום. גם סוף הפסוק יוכיח משחקת לפניו בכל עת והנה אחריו כתוב לשקוד על דלתותי יום יום. אם כן נשמר התורה הנאמנה. עד אלפים שנה. ועוד כי אלף שנים בעיניך איננו לנכח השם. וימצאהו בפירושי בספר תהלות אשר יבקשם. וגם יש דרש להרויח נפש חלושה. בהלכה קשה. ויש דרש מסברא ידועה. ויש שהוא כהלכה שאינה קבועה. גם יש דרש שהוא טוב לאחרים. וידריך בדרך תבונה את הנערים. כי יש עוף שאינו רואה ביום הנגוהות. ובלילה רואה מפני בעיניו כהות. כדרש שהעולם נברא בבית בעבור ברכה. ואם הדבר ככה. הנה בוקק הארץ ובולקה והפיצהו באה ובטלו הטוחנות כל ידעום משחת בלי בלו שמלותיכם בלע ה' בלל ה' ובקבוק וברא אתנן בין בתריו בזיון וקצף ילדו לבהלה בלהות אתנך. ואם הרי"ש רישיה די דהבא. הנה איש רע בליעל בעל פעור כרע כל כהני במות. ואשר מעט השכל בלבו. ואף כי אשר חכמת אלהים בקרבו. יוכל להוציא מדרשים. וכלם כנגד הגוף הפשוט הם כמלבושים. וקדמונינו זכרם לברכה. אמרו על ככה. אין מקרא יוצא מידי פשוטו. דרש בראשית בתורה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו. אחר העולם נברא על לויתן שנאמר הוא ראשית דרכי אל. אחר העולם נברא שייראו מלפניו כי כן כתיב ראשית חכמה יראת ה'. אחר העולם נברא בעבור הבכורים שנאמר ראשית בכורי אדמתך ולמה בי"ת בתחלה להורות כי ה' אחד והנבראים שנים שהם עולם וצורה או שני עולמות. ולמה בית ואחריו רי"ש אל"ף שי"ן ואח"כ יו"ד ותי"ו רמז שהבית הראשון יעמוד ד' מאות וי' שנים כי הוא קודש השמים והארץ ואחר כך ישום הבית וזה הוא והארץ היתה תהו ובהו וחשך שבא חשך לעולם כאשר נסתלקה השכינה ורוח אלהים שהיא רוח החכמה והבינה על מפרשי התורה הנמשלת למים ובסוף יהי אור על ימות המשיח. אז יבדיל ה' בין המקוה לישועתו ובין אשר במהפך מעשיהם. דרש בראשית שתי מלות שהכל היה מהאש והוא היסוד. אחר שית כמו אמין שית שהם שש הקצוות הנמצאות לכל גוף וחשבון ראשי מלות פסוק בראשית כנגד כל האותיות והמלות שבע כשבעה מלכים או כשבעה ככבי לכת. והאותיות שמנה ועשרים כנגד מחנות הלבנה וכן מספר העתים בקהלת. ותחלת הספר בית וסופו מ"ם כנגד השם המפורש היוצא מפי כהן גדול ביום הכפורים ובסיני נתן למשה וכן כתוב ה' בם סיני בקדש. ובתחלה בראשית ולבסוף ישראל כי הם עלו במחשבה בראשית העולם. וסוף דבר אין לדרש סוף:

הדרך החמישית. מוסד פירושי עליה אשית. והיא הישרה בעיני. נכח פני ה'. אשר ממנו לבדו אירא ולא אשא פנים בתורה. ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי. ואחר כן אפרשנה כפי אשר תשיג ידי. וכל מלה שתבקשנה. בפירוש המלה הראשונה תמצאנה. כפירוש שמים תמצאנו בפסוק הראשון. ועל זה המשפט כל הלשון ולא אזכיר טעמי אנשי המסורת. למה זאת מלאה ולמה נחסרת. כי כל טעמיהם כדרך הדרש הם. כי הכותב פעם יכתוב המלה מלאה מבוארה. ופעם יחסר אות נעלם לאחז דרך קצרה. ואחר שידרשו טעם למלאים ולחסרים. יורונו איך יוכלו לכתוב הספרים. ומשה כתב בלא וי"ו ה' ימלך. ומעתיק משלי כתב בוי"ו תחת עבד כי ימלוך. ושנים רבות בין שניהם. רק לתינוקות טעמיהם טובים הם. גם בפירושים הישרים. אין צורך לתיקון סופרים. ומתרגם התורה ארמית תרגם אמת. וביאר לנו כל נעלמת. ואם דלג במקומות אחרי מדרשים. ידענו כי יותר ממנו ידע השרשים. רק חפץ להוסיף טעמים אחרים. כי כפשוטו יבינוהו אפילו הנערים. כמו עירה שלא תרגמו כבן אתון. ותרגם בני יבנון ואתונו בער האיתון. ובעבור הדרש דרך השפה איננה סרה. כי שבעים פנים לתורה. רק בתורות ובמשפטים ובחקים. אם מצאנו שני טעמים לפסוקים. והטעם האחד כדברי המעתיקים. שהיו כלם צדיקים. נשען על אמתם בלי ספק בידים חזקים. וחלילה חלילה מלהתערב עם הצדוקים. האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים. רק קדמונינו היו אמת וכל דבריהם אמת וה' אלהים אמת. ינחה עבדו בדרך אמת:

הקדמת

רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל

בשם האל הגדול והנורא

אתחיל לכתוב חדושים בפירוש התורה באימה ביראה ברתת בזיע במורא מתפלל ומתודה בלב נדכה ונפש שבורה שואל סליחה מבקש מחילה ובפרה בקידה בבריכה בהשתחויה עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה שאין בינת הנמלה כנגד הגלגל העליון נעירה וכאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה כנגד סתרי תורה הצפונים בביתה הטמונים בחדרה כי כל יקר וכל פלא כל סוד עמוק וכל חכמה מפוארה כמוס עמה חתום באוצרה ברמז בדבור בכתיבה ובאמירה כאשר אמר הנביא המפואר בלבוש מלכות והעטרה משיח אלהי יעקב ונעים זמירות לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד ונאמר פלאות עדותך על כן נצרתם נפשי. אבל מה אעשה ונפשי חשקה בתורה והוא בלבי כאש אוכלת בוערה בכליותי עצורה לצאת בעקבי הראשונים אריות שבגבורה גאוני הדורות בעלי גבורה להכנס עמהם בעובי הקורה לכתוב בהם פשטים בכתובים ומדרשים במצות ואגדה ערוכה בכל ושמורה ואשים למאור פני נרות המנורה הטהורה פירושי רבינו שלמה עטרת צבי וצפירת תפארה מוכתר במקרא במשנה ובגמרא לו משפט הבכורה בדבריו אהגה באהבתם אשגה ועמהם יהיה לנו משא ומתן דרישה וחקירה בפשטיו ומדרשיו וכל אגדה בצורה אשר בפירושיו זכורה ועם רבי אברהם בן עזרא תהיה תוכחת מגולה ואהבה מסותרה והאל אשר ממנו לבדו אירא יצילני מיום עברה יחשכני משגיאות ומכל חטא ועברה וידריכני בדרך ישרה ויפתח לנו שערי אורה ויזכנו ליום הבשורה כדכתיב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך:

בראשית משה רבינו כתב הספר הזה עם התורה כולה מפיו של הקב"ה והקרוב שכתב זה בהר סיני כי שם נאמר לו עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כי לוחות האבן יכלול הלוחות והמכתב כלומר עשרת הדברות והמצוה מספר המצות כולן עשה ולא תעשה א"כ והתורה יכלול הספורים מתחילת בראשית כי הוא מורה אנשים בדרך באמונה. וברדתו מן ההר כתב מתחלת התורה עד סוף ספור המשכן וגמר התורה כתב בסוף שנת הארבעים כאשר אמר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם וזה כדברי האומר תורה מגלה מגלה נתנה אבל לדברי האומר תורה חתומה נתנה נכתב הכל בשנת הארבעים שנצטוה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם. וצוה לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם. ועל כל פנים היה נכון שיכתוב בתחלת ספר בראשית וידבר אלהים אל משה את כל הדברים האלה לאמר. אבל היה הענין להכתב סתם מפני שלא כתב משה רבינו התורה כמדבר בעד עצמו כנביאים שמזכירים עצמם כמו שנאמר ביחזקאל תמיד ויהי דבר ה' אלי בן אדם. וכמו שנאמר בירמיה ויהי דבר ה' אלי לאמר. אבל משה רבינו כתב תולדות כל הדורות הראשונים ויחוס עצמו ותולדותיו ומקריו כשלישי המדבר ולכן יאמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו כמדבר בעד שנים אחרים ומפני שהענין כן לא נזכר משה בתורה עד שנולד ונזכר כאילו אחר מספר עליו ואל יקשה עליך ענין משנה התורה שמדבר בעד עצמו ואתחנן ואתפלל אל ה' ואומר כי תחלת הספר ההוא אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל והנה הוא כמספר דברים בלשון אמרם. והטעם לכתיבת התורה בלשון זה מפני שקדמה לבריאת העולם אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו כמו שבא לנו בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. והנה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ולכן כתב סתם אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה מתחלת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל מפיו של הקב"ה לאזניו של משה כענין שאמר להלן מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו. הודיענו תחילה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם כלומר בריאת כל נברא העליונים והתחתונים א"כ כל הנאמר בנבואה ממעשה מרכבה ומעשה בראשית והמקובל בהם לחכמים תולדות עם ארבע הכחות שבתחתונים כח המחצבים וכח צמח האדמה ונפש התנועה והנפש המדברת בכלם נאמר למשה רבינו בריאתם וכחותם ומהותם ומעשיהם והפסד הנפסדים מהם והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז וכבר אמרו רבותינו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים ואמרו כי בבריאת העולם חמשים שערים של בינה כאלו נאמר שיהיה בבריאת המחצב שער בינה אחד בכחו ותולדותיו ובבריאת צמח האדמה שער בינה אחד ובבריאת האילנות שער אחד ובבריאת החיות שער אחד ובבריאת העופות שער אחד וכן בבריאת השרצים ובריאת הדגים ויעלה זה לבריאת בעלי נפש המדברת שיתבונן סוד הנפש וידע מהותה וכחה בהיכלה יגיע למה שאמרו גנב אדם יודע ומכיר בו ניאוף אדם יודע ומכיר בו נחשד על הנדה יודע ומכיר בו גדולה מכלן שמכיר בכל בעלי כשפים ומשם יעלה לגלגלים ולשמים ולצבאיהם כי בכל אחד מהם שער חכמה אחד שלא כחכמתו של חבירו ומספרם מקובל להם ע"ה שהם נ' חוץ מאחד ואפשר שיהיה השער הזה בידיעת הבורא ית' שלא נמסר לנברא ואל תסתכל באמרם בעולם כי על הרוב ידבר והשער האחד לא נברא והמספר הזה רמוז בתורה בספירת העומר ובספירת היובל כאשר אגיד בו סוד בהגיעי שם ברצון הקב"ה וכל הנמס' למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפי' או שרמוזה בתיבות או בגימטריאות או בצורות האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות והעקימות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות עד זו מנין לך אמר להם הלכה למשה מסיני כי הרמוזים האלו לא יתבוננו אלא מפה אל פה עד משה מסיני ומזה אמרו בשיר השירים רבה בחזקיהו ספר תאגין הראה

להם

הקדמות

רבינו עובדיה ספורנו ז"ל

לכו בנים שמעו   וחכמי לב ודעו
והשקו צאן ורעו.   אמתה של תורה
וטעמו וראו בה.   דנמטייכו שיבא.
ליראה ולאהבה.   מחולל כל ברא.
ויצר לכבודו.   והודיע הודו.
בדת מתת ידו.   ערוכה ושמורה.

אני הצעיר עובדיה יצ"ו בכמה"ר יעקב ספורנו זלה"ה. לקול דברי כמה"ר חננאל אחי יצ"ו אשר בקנאו את קנאת עלבונה של תורה מרב ספורי מונים ובונים לא אמון בם נותנים טעם לפגם בכל מליה ספורה וסדרה בפגם היא סגלה בכלה מחמדים נכוחים למבין ואין אומר השב: העיר לי אזן למצא דברי חפץ מגיד מישרים ומרים מכשול עד יצא כנגה צדקה אז אמרתי אספרה מה שמן דבר מצאה ידי במכוון בה הלא מצער המצוער אולי יעיר רבים ונכבדים לתת אמרי שפר וזכרון בספר יגדיל תורה ויאדיר:

כי אמנם מקוצר רוח ומעבודה וטרדת בני עמנו בארץ מפני נוגשים אשר יום יום המה כאדם שמו פניהם עיניהם ולבם על בצעם למהסה ולמחסור מזרם זרים ילדי יום סובבים כדבורים עד אפס מקום וזמן נאות להביט נפלאות מתורתנו. ובאו היו כחולמים בקרב עמים קרבו ויאתיון כמתוכחים באמרם מה יתן ומה יוסיף כל יעוד תורת קדשנו בהיותו גשמי באפס תקות חיי עולם ומה יועיל רוב ספוריה עם קדימת המאוחר בקצתם. ואתא מרבנות קודש שרידי תופשי התורה לפעמים מאמר ראשונים בלתי מבואר ופעמים תשובה בלתי מספקת להסיר הספק ותהי לחרפות לנו. והנו מה נצטדק כי יקום אל וכי יפקוד על דבר כבוד שמו הלא בהגד נפלאות מתורתו מאירות עיני כל משכיל בספוריה וסדרה המורה לצדקה גודל השם ית' וטובו ובחלוקת ספריה וסיומן בהגיד חסד עליון אשר נתן תשועה אחר יאוש מוחלט כי אמנם צוה לעולם בריתו להבין ולהורות באמרות טהורות מיוסדות על אדני עיון ומעשה לאור באור החיים כמו שהעיד הוא ית' באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. ובה הודיע טובו במציאות בכללו ובבחירת עמו ובזמן מתן תורתו אשר שמו עליהם רבים המה ראו כן תמהו. ובהיות תכלית העיון השכל וידוע פרסת גדולת האל הקדוש אשר בה תהיה יראתו על פני כל מבין ובידיעת דרכי טובו וחסדו בפרט על המין האנושי אשר בה תהיה האהבה וזה כי כאשר התבאר שהאל ית' אמנם השתדל בדורות עולם לרומם האדם ולתקן את אשר עותו. הנה יאהב כל משכיל לעשות רצונו כרצונו. ובשתי אלה שהם היראה והאהבה ישלם החלק המעשי המכוון מאתו: לכן הואיל באר הוא ית' במופתים שכליים בספרו הראשון והוא:

ספר בראשית

ענין הבריאה וההשגחה כללית ופרטית ומציאות עלמים נבדלים מחמר. מהם מניעי הגלגלים והנפש האנושית השכלית ושהכל מאתו בכונה וברצון לתכלית מכוון. ובאר מה יקר חסדו על המין האנושי כי אמנם תקן ענייניו בכל דור ודור כפי האפשר והוא הרבה אשמה למשחית לו:

וספר ראשונה כי הוא ית' ברא האדם בצלמו כדמותו למען יבחר להדמות ליוצרו כפי האפשר כי בזה ישלם ויהיה פעלו שלם ונכבד מכל פעל זולתו כראוי לו ית' המרומם על כל זולתו. והוא רחום בחמלתו נתן לאדם די מחסורו שלא בצער ויניחהו בגן עדן עד שהרע מעשיו וקלקל את פרנסתו שגרשו האל ית' משם לעבוד את האדמה ולטרוח כמה טרחות עד שלא אכל פת: וספר שנית כי בכל זאת לא אבה ה' השחיתו והיו פירות הארץ נאותים ומספיקים למזונו ולהחיותו קרוב לאלף שנים עד כי רבה רעת דורותיו ונגמר דינם להשחיתם את הארץ ובכן נשחת מזג היסודות והמורכבים מהם מהצמחים ומבעלי חיים. ולא הספיק עוד מזון הפירות לחיי האדם כבראשונה: וספר שלישית כי עם כל זאת חמל על שאריתם והתיר להם בשר כל בעל חי זולתם והארץ נתן לבני אדם בתת אימתם על כל חית הארץ ועם זה היו ימי חייהם מגיעים לארבע מאות שנה ויותר מהמה עד אשר נוסדו יחד לקרא כלם בשם איזה אל נכר נבחר אז אצלם ולאת צלמו במגדל אליו גוים ידרשו ולא יזכר שם האל ית' עוד ביניהם. ובכן הפילם ולא הנו ימיהם כי תכף התמעטו חיי האדם והיו כמו מאתים שנה ומאז היו הלוך והסור: ובכן ספר כי בסור תקות תשובת המין האנושי בכללו כאשר כונן להשחית של תקון אלהי פעמים שלש הפלה ה' חסדו לו מכל המין ובחר באברהם וזרעו להשיג בם התכלית המכוון אללו מני שים אדם עלי ארץ כאשר התבאר. והחוט המשולש באברהם נינו ונכדו אשר מלא כבודו את כל הארץ בקראו בשמו מצא חן בעיניו לכרות להם ברית להיות להם לאלהים ולזרעם אחריהם לחיי עולם ולתת מקום לזרעם כאשר יהיו לגוי מספיק לקבוץ מדיני ובו יהיו לאחדים בידו לעבדו שכם אחד:

ומרב

ומרב שלמות שלשה אלה היו פעולותיהם המסופרות. בתורה מספיקות להורות לדורות עקרי האמונות עם איזה עזר להמציאותם כענין תנועת המטה במופתי מצרים וכענין ירה ויור בענין אלישע. וכן היו עניני ישראל מאז יצאו ממצרים עד בנין בית ראשון אשר בזמן זה בנו ד' מזבחות והם משכן במדבר. ושילה. ונוב. וגבעון. כמו עניני אברהם מאז שיצא מאור כשדים אל ארץ כנען ששם בנה ד' מזבחות. ועניני בית ראשון היו כעניני יצחק אשר בנה מזבח אחד בלבד. ועניני בית שני וגלותנו והגאולה העתידה אשר בזה הזמן נבנה בית שני ויבנה העתיד במהרה בימינו הם כעניני יעקב אבינו אשר שם שני מזבחות וראה טוב באחרית אחרי היאוש ובזה סיים את ספרו הראשון:

ספר שמות

וספר בספרו השני כי מאז החל זרע ישראל להלל ברית אבותם במצרים כאשר העיד יחזקאל באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. היו לעבדים בפרך עד אשר שבו קראו והתפללו ומלאך פניו הושיעם. וספר ראשונה כי כאשר הפך ביקרם דבר אליהם פנים בפנים ובזה זכו אל עדי רוחני וזולתו בהר חורב. והמה מרו והתנצלו את עדים וסלקו שכינה מאתם. וספר שנית כי בכל זאת לא חדל האל ית' לתקן ענינם באופן מה לשכנו בתוכם וצוה על מלאכת המשכן וכלים ותקון כהנים לעבודתם ובזה השיב שכינתו לתוכם אחר תכלית הקלקול והיאוש ובכן סיים ספרו השני:

ספר ויקרא

וספר בספרו השלישי איך לקיום שכינתו בתוכם סדר מיני קרבנות מהם חטאת ואשם ונסכי צבור להעביר את רעת חטאת הצבור והיחיד והזהיר על מיני טומאה בזרע ובדעות ובמאכלות ובמגע ובמשא ובאהל. וסדר המועדים למקרא קדש למען יכונו יחדיו בימים מיוחדים לעבודת האל ית'. וסדר שמטה ויובל אשר בם יזכו לירש את ארץ ה' המוכנת לעבודתו ובה יעד יעודים גשמיים הכרחיים לחיי שעה למען יתפרנסו שלא בצער ויהיה לבבם פנוי לעבודתו כאמרו ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו. ועל כל אלה השביעם בשבועות האלה אחר שהפרו בריתו הראשון בחטאם. ובסוף האלות הגיד תשועת ישראל אחרי היאוש ובזה סיים ספרו השלישי:

ספר במדבר

וספר בספרו הרביעי כי חפץ חסד תקן דגליהם כתקון מרכבה הנראית בחזון לנביאיו והיתה הכונה שכאשר יחנו כן יסעו להכנס בארץ תכף בלתי כלי זין. ולמען יזכו לזה סדר משמרות כהונה ולויה והבדיל כל טמאים ממחניהם וסדר ענין הסוטה והנזיר להעביר כל ממזרות ולקדש מבניהם לנזירים ובאלה נעשו ראוים לברכות כהנים ובכן הזכיר זכיותיהם של ישראל אשר בם נעשו ראוים להכנס בארץ באופן מה והם חנכת המזבח והשתדלותם בטהרת הלוים ובפסח ולכתם אחריו במדבר. וצוה על החצוצרות למסע המחנות ולמלחמה וזולתם ואז הוליכם דרך המדבר הגדול והנורא בג' מסעות עד קדש ברנע והנה כאדם עברו ברית ובגדו בדבר המרגלים ובכן השחיתו ענינם ונגזרה עליהם מיתה במדבר ועל בניהם גלות לדורות בבא פקדתם ולא נכנסו הבנים לארץ בלתי מלחמה ועם זה סבבו ארצות העמים מ' שנה:

וספר שלישית כי בכל אלה לא כלו רחמי האל לתקן ענין הבנים כפי האפשר. וצוה על עסקי יחיד והחלה ושעירי ע"ג בהיותם מוכנים לזה מן המרגלים ואילך וקדשם לו במצות ציצית. ובכל אלה לא חדל קרח ועדתו למרות עיני כבודו אמנם עברו ונענשו. והוא רחם על יתר ההמון וגדר פרץ באות המחתות והמטה ומתנות כהונה לבל ישובו לכסלה. והזכיר טהרת מי חטאת מטומאת מת בהכנסם אז אל קצה ארץ האמורי אשר היא ארץ סיחון ועוג. ושם נתן סדר לחלוק' הארץ מעבר לירדן והלאה וכל אלה אחר יאוש אבותיהם בקלקולם במרגלים ובזה סיים ספרו הרביעי:

ספר דברים

וכאשר דבר מלך שלטון גזר על משה רועה נאמנו בפשע עמו שלא יכנס לארץ. הנה בטרם סור צלו מעליהם הואיל באר את התורה אחר שהקדים להודיעם ולהזכירם איך הוצרכו לזה מפני הכנסם לארץ בלעדיו וכל זה בסכלותם וחטאם. וכאשר השלים זה הבדיל הערים והתחיל לבאר ולהזהיר על מצות אשר בזכותם יאריכו ימים בארץ אשר יירשון. ועל מצות מחוייבות בכניסתם לארץ כמו כתיבת האבנים וברית הר גריזים וזולתם שיהיו לאות לדורות ולא יתגודדו ונתן סדר להשביעם בשבועות האלות אחר שהפרו ברית חורב במרגלים והעיד בהם והגיד עתידות למו בגלות ובגאולה העתידה ממנו אחר היאוש המוחלט. והתפלל עליהם וברכם בחתו עינו לטובה על ארצם והגיד ביאת הגואל והשלם העתיד בסוף ברכתו לפני מותו. ובזה נשלמה תורתו עם עדות בסופה כי אמנם לא הגיע אדם זולת משה למדרגת נבואתו אשר בה נתנה תורת אמת עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע. ובזה הודיע חסד עליון שהמציא במשה הכנה נבואיית יותר מן האפשר בטבע אנושי למען תת תורת אמת על ידו אשר אין חליפות לה ולא תוספת וגרעון ע"י נבואת שום נביא כאמרם ז"ל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. וזה הורה הנביא באמרו ה' אשר פדה את משה ואת אהרן כי אמנם במשה נתן הכנה לנבואה עוברת חק האפשר בטבע וכן באהרן לכהונה למען יקדש בה גם זרעו לעולם:

הנה אלהינו זה גמל עלינו כל אלה וזולתם כרוב חסדיו הלא הוא אבינו קוינו לו ויושיענו ישמיענו ששון שבע רצון ומלא ברכת ה' יגביר עלינו חסדו וימלא כבודו את כל הארץ. אמן ואמן:

להם והספר הזה הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם יפרש בו כמה אלפין יש בתורה בתאגין וכמה ביתין ושאר האותיות ומספר התאגין של כל אחת ואחת ואין השבח שספרו על הספר הזה וגלוי הסוד שהיה בו לחזקיהו מפני התאגין עשויין אלא בידיעתן בפירושיהן סודות רבים עמוקים מאד ושם בפירוש שיר השירים אמרו כתוב ויגד לכם את בריתו ויגד לכם ספר בראשית שהיא תחלת ברייתו של עולם אשר צוה אתכם לעשות עשרה הדברים אלו עשרת הדברות עשרה למקרא ועשרה לתלמוד וכי מנין יבא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה להם לישראל חדרי בהמות ולויתן ומנין יבא יחזקאל ויגלה להם סתרי המרכבה ההיא הה"ד הביאני המלך חדריו כלומר שהכל נלמד מהתורה ושלמה המלך שנתן לו אלהים החכמה והמדע הכל מן התורה היה לו וממנה למד עד סוף כל התולדות ואפילו כחות העשבים וסגולתם עד שכתב בהם אפי' ספר רפואות וכענין שכתוב וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר. וראיתי הספר המתורגם הנקרא חוכמתא רבתא דשלמה וכתוב בו ולא ממתים הות תולדתא חדודתא כו' דחדיו מעלנא דכל חד כש לעלמא ומפקנא שויאא הדיו מיטול דין צלית ואתיהבת לי רוחא דחכמתא וקרית ואתית לי רוחא דאידעתא צבית בה יתיר מן שבטא וכרסוותא יאמר כי לא מדבר תהיה תולדת מיוחדת כו' הוא ביאת כל איש בעולם ויציאה שוה לכולם יחד ובעבור כן התפללתי ונתן לי רוח חכמה וקראתי ובא לי רוח דעת בחרתי בה יותר מן השבט והכסא. ונאמר שם והוא דיהב אידעתא דלא דגלותא למידע היכן קם עלמא ועובדיהו דמזלאתא שוריא ושולמיא ומצעתהון דזמני שולחפי דזכנותיהו והיכן עבדי זמני ריסטיהון דשמיא וקביעהון דכוכביא מתנא דבעירא וחימתא דחיותא עזיזהון דרוחי ומחשבתהון דבני נופי דנגבתא וחיליהון דעיקרי מדם דכסי וכל מדם דגלי ידעית. יאמר שהאלהים הוא הנותן דעת שאין בו שקר לידע איך קם העולם ומעשה המזלות הראש והסוף והאמצעות הזמנים והלכסונות הזכבות ואיך יעשו הזמנים מרוצת השמים וקביעות הכוכבים לאות הבהמות וחמת החיות תוקף הרוחות ומחשבות אדם יחסי האילנות וכחות השרשים כל דבר מכוסה וכל דבר מגולה ידעתי וכל זה ידע בתורה והכל מצא בה בפירושיה בדקדוקיה ואותיותיה ובקוציה כאשר הזכרתי וכן אמר בו הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם כלומר שהיה בקי מהם בקסמים ובנחשים שזו היא חכמתם שנאמר כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים. וכך אמרו מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים וערומים בטייר. ומכל חכמת מצרים שהיה בקי בכשפים שהיא חכמת מצרים. ובטבע הצומח בידעו מספר העבודה המצרית שהיו בקיאין מאד בענין הזריעות וההרכבה במינין. וכך אמרו אפילו פלפלין נטע שלמה בארץ ישראל וכיצד היה נוטען אלא שלמה חכם היה והיה יודע עיקר תשמישו של עולם למה מכוון מכלל יופי אלהים הופיע מציון נשתכלל כל העולם כולו כיצד למה נקראת אבן שתיה שממנה נשתת העולם והיה שלמה יודע איזהו גיד שהוא הולך לכוש ונטע עליו פלפלין ומיד היו עושין פירות שכן הוא אומר ונטעתי בהם עץ כל פרי. עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחד כאלו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון בראש יתברא אלהים וכל התורה כן מלבד צירופיהן וגימטריותיהן של שמות וכבר כתב רבינו שלמה בפירושיו בתלמוד ענין השם הגדול של ע"ב באיזה ענין הוא בשלשה פסוקים ויסע ויבא ויט ומפני זה ספר תורה שטעה בו באות אחת במלא או בחסר פסול כי זה הענין יחייב אותנו לפסול ס"ת שיחסר בו ו' אחד ממלת אותם שבאו מהם ל"ט מלאים בתורה או שיכתוב הו' באחד מאשר החסרים וכן כיוצא בזה אע"פ שאינו מעלה ולא מוריד כפי העולה במחשבה וזה הענין שהביאו גדולי המקרא למנות כל מלא וכל חסר וכל התורה והמקרא ולחבר ספרים במסורת עד עזרא הסופר הנביא שנשתדל בזה כמו שדרשו מפסוק ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שהזכרנו היה שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות והיה אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות ותקרא על דרך קריאתנו בענין התורה והמצוה ונתנה למשה רבינו על דרך קריאת המצות ונמסר לו על פה קריאתה בשמות. וכן יכתבו השם הגדול שהזכרתי כולו רצוף ויתחלק לתיבות של שלש אותיות ולחלוקי אחרים רבים כפי השמוש לבעלי הקבלה. ועתה דע וראה מה אשיב שואלי דבר בכתיבת פירוש התורה אבל אתנהג כמנהג הראשונים להניח דעת התלמידים יגיעי הגלות והצרות הקוראים בסדרים בשבתות ובמועדים ולמשוך לבם בפשטים ובקצת דברים נעימים לשומעים וליודעים חן. ואל חנון יחננו ויברכנו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ואני הנני מביא בברית נאמנת והיא הנותנת עצה הוגנת לכל מסתכל בספר הזה לבל יסבור סברה ואל יחשוב מחשבות בדבר מכל הרמזים אשר אני כותב בסתרי התורה כי אני מודיעו נאמנה שלא ישיגו דברי ולא יודעו כלל בשום שכל ובינה זולתי מפי מקובל חכם לאוזן מקבל מבין והסברא בהן אולת מחשבה מועלת רבת הנזקין מונעת התועלת אל יאמן בשוא נתעה כי לא תבואהו בסברותיו רק רעה כי ידברו אל ה' סרה אשר לא יוכלו כפרה שנאמר אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח אל יהרסו אל ה' לראות כי ה' אש אוכלה הוא אל קנאות הוא יראה את רצויו מתורתו נפלאות אבל יחזו בפירושינו חדושים בפשטים ובמדרשים יקחו מוסר מפי רבותינו הקדושים בגדול ממך אל תדרוש בחזק ממך בל תחקור במופלא ממך בל תדע במכוסה ממך בל תשאל במה שהורשית התבונן שאין לך עסק בנסתרות:

בית רבתי מאותיות גדולות דמשתמשי בסו לאינון א' אדם שת. ב' בראשית ברא. ג' והתגלח. ד' ש' אחד. ה' הלה' תגמלו. ו' של ויחזא.

ז' זכרו תורת משה עבדי. ח' חור כרפס. ט' יסר מעני שכמו. י' ועתה יגדל נא כח. כ' וכנה אשר נטעה.

ל' ויעליכם אל. מ' מעלי שלמה. ם' נער חכם. נ' ליני הלילה. ן' את משפטך. ס' סוף דבר. ע' שמע ישראל. פ' בתרא יקום בספרפרא. ף'

ף' ובהעטיפת הלאן. צ' צופיו עורים. ק' קן לו. ר' לאל אחר. ש' שיר השירים. ת' קדמה דותכתוב אסתר

בראשית

בְּרֵאשִׁ֖ית בָּרָ֣א אֱלֹהִ֑ים אֵ֥ת הַשָּׁמַ֖יִם וְאֵ֥ת הָאָֽרֶץ׃ ג' ס"פ ג' א בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא :

בראשית ה' ג' מנהון ר"פ וב' במצעו' וסי' בראשי' ברא בראשי' ממלכו' יהויקים. בראש' ממלכ' יהויקים. בראשית ממלכ' צדקיהו. בראשית מלכו' צדקיה: ברא אלהים ג' וסי' בראשי' ברא אלהים. אשר ברא אלהים לעשו'. למן היום אשר ברא. ואינון באו': הארץ ג' ס"פ ובתריהון והארץ וסי' בראשי' ברא והארץ

תולדות אהרן ותולדות יעקב בראשית. סוכה מט ראש השנה לב מגילה כא וכב בבא קמא נה ספר הזוהר פ' פקודי
עקרים מה: (מגלה עד סוטה יז): בראשית ברא. מגילה ט חגיגה יב תמיד לב:
(ברכות יב מגילה עא חגיגה עז): את השמים. חגיגה יב:

אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום (תהלי' קי"א) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אוה"ע לישראל ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמו שדרשו רז"ל בשביל התורה שנקראת (משלי ח) ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ב) ראשית תבואתו ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריית שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו (שם כו) בראשית ממלכת יהויקים ראשית ממלכתו (דברים יח) ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים וגו' כמו בראשית ברוא ודומה לו (הושע א) תחלת דבר ה' בהושע כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגו'. וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו (איוב ג) כי לא סגר דלתי בטני ולא פי' מי הסוגר וכמו (ישעיה ח) ישא את חיל דמשק ולא פי' מי ישאנו וכמו (עמוס ו) אם יחרוש בבקרים ולא פי' אם יחרוש אדם בבקרים וכמו (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית ולא פי' מגיד מראשית דבר אחרית דבר א"כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה המקרא בסידור הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים מתי היתה. הא למדת שקדמו לארץ ועוד שהשמים מאש וממים נבראו על כרחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא נאמר

חכמינו אמרו שהבי"ת נוסף כבי"ת בראשונה כי נמצא ראשונה יסעו ואלו היה טעמו כן היה הבי"ת קמוץ בקמץ גדול ויש אומרים כי בראשית לעולם סמוך והטעם בראשית הערב או הלילה או החשך והנה שכחו וירא ראשית לו וי"א שהב' נוסף בלי טעם וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ ע"כ אמר בראשית ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר והנה כן תחלת דבר ה' קרית חנה דוד והטעם יתברר לך בפסוק השני: ברא. רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה יברא ה' והנה שכחו ויברא אלהים את התנינים ושלש בפסוק אחד ויברא אלהים את האדם וברא חשך שהוא הפך האור שהוא יש וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים זה הא' והשני לא ברה אתם לחם וזה השני ה"א תחת אלף כי כמוהו להברות את דוד כי הוא מהבנין הכבד הנוסף ואם היו באל"ף הי' כמו להבריאכם ומצאנו מהבנין הכבד ובראת לך ואיננו כמו ברו לכם איש רק כמו וברא אתהן וטעמו לגזור ולשום גבול נגזר והמשכיל יבין: אלהים. אחר שמצאנו אלוה ידענו

בעל הטורים יש במדרש שלכך פתח בבי"ת ולא באל"ף לפי שבי"ת היא לשון ברכה ואל"ף לשון ארירה. אמר הקב"ה אפתח בבי"ת בלשון ברכה ולואי שיוכל להתקיים. ד"א על שם שני עולמות שברא העולם הזה והעוה"ב. ד"א על שם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ללמדך שבזכות התורה וישראל נברא העולם. בראשית אותיות בית ראש. כלומר בהמ"ק ראשון שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. ד"א אותיות א' בתשרי נברא העולם. ד"א אותיות ברא שתי שברא שתי תורות. ד"א אותיות ירא שבת. לומר לך שבזכות שבת נברא העולם. ד"א אותיות ברית אש שבזכות הברית שהיא המילה. ובזכות האש שהיא התורה ניצולים מדינה של גיהנם. ד"א אותיות בראש יש שברא יש עולמות לכל צדיק

רמבן

בראשית ברא אלהים. אר"י לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל. ומה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם לכם ארצות שבעה

ספורנו

בראשית בתחלת הזמן והוא רגע ראשון בלתי מתחלק שלא היה זמן קודם לו: ברא. עשה אינו ישנו ובזה לא יפול זמן כלל: אלהים. הנה מלת אלוה הורה על נצחי ולזה על הנפרדים שהם חיים כבני אדם כמו שהעידו רז"ל

אבן עזרא

ידענו כי אלהים לשון רבים ושרש זה מדרך הל' כי כל לשון יש לו דרך כבוד וכבוד ל' לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול ל' רבים ובל' ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בל' רבים ובל' הקדש דרך כבוד לומר על הגדול ל' רבים כמו אדנים ובעלים שאמרו אדנים קשה ולקח בעליו וכן מלת עליו אליו ועדיו ע"כ אמר הכתוב ברא ולא בראו ומדרך התושיה ידענו כי הדבורי' יקראו שפה בעבור שיראו שממנה יצאו וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב והלב גוף והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה ובעבור היות כל מעשה השם ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאומר שהאדם נכבד מהמלאכים וכבר ביארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו הפוכות וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה' והשתחוה ואמר מה אדני מדבר אל עבדו וכן זכריה ודניאל ולמה אאריך וטעם אלהי הצבאות כמו אלהי האלהים וטעם אלהים כמו מלך וב"א המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן וזה השם תאר ואיננו עצם ולא ימצא ממנו עבר או עתיד ואל תחשוב שהמלאכים הם מאש ורוח בעבור שנמצא עושה מלאכיו רוחות כי אין ככה דרך פשוטו רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית והחל מהאור ואמר עוטה אור ואח"כ נוטה שמים והוא הרקיע והמים עליו והאש והשלג והרוח ואומר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש ממשרתיו ואמר יסד ארץ על מכוניה וזאת היא היבשה וכן כתוב רוח סערה עושה דברו וטעם את כמו עצם הדבר והוא סימן עם הפעול כמו את השמים ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהים אדם ונמצא עם הפועל כמו ובא הארי ואת הדוב והם מתי מספר ויהיה תחת עם ותחת מן: השמים. בה"א הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר ולעולם ל' רבים ויתכן להיות משטרו משטר כל א' וא' וטעם שמים גובה ומעלה וכן בל' ישמעאל שרובה על מתכונת לה"ק ויש שמי השמי' ולא יתפרדו כראים והרים ואנשי המדות יבינו אלה הסודות ויאמר הגאון כי הארץ כנקודה והשמים כחוט הסובב ואחר שאלה שניהם נבראים יהיה כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש ואחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר א' בראשון האור ובשני הרקיע ובג' הצמחים וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הנזכר לעד ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו ע"כ אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת והעד קורא אני אליהם יעמדו יחדיו וזאת העדות איננה ברורה בעבור שפי' הפסוק איננו כן כי איך יאמר אליהם לאשר איננם ואיך יקרא לתוהו רק פי' אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדו לפני שניהם כעבדים לעשות רצוני כטעם דברך נצב בשמים ואח"כ הזכיר הארץ ואמר אח"כ כי גם המה יעמדו לעשות משפט שיצוה: (ב) והארץ. המלה הזאת זרה בעבור קמצות האל"ף עם הה"א בכ"מ ואיננו כמו האלף לך שלמה והאבן הזאת: תהו. אמר הגאון תהו שהוא מתהום וזה לא יתכן כי מ"ם תהום שרש כמ"ם הדום ובספר יצירה תהו זה קו ירוק ובהו אלו אבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם ארמית יכן ובתהו יליל ישימון וכן אחרי התהו שאין בו ממש: ובהו. אחי תהו והווי"ן תחת ה"א כוי"ו וישתחו באחו והטעם כי בראשית בריא' הרקיע והיבשה לא היה בארץ יישוב כי היתה מכוסה במים וכן שם אלהים כח תולדתה להיות למטה מהמים ואל תתמה על וי"ו והארץ כי פירושו כפ"א רפה בל' ישמעאל וכמוהו ואד יעלה מן הארץ כי לא דבר משה על העוה"ב שהוא עולם המלאכים כי אם על עולם ההויה וההשחתה והמפרשים שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמים מה יעשו בארץ והנה ראיות גמורות לאנשי שיקול הדעת שאין שם רק ארץ אחת ודרש שבע ארצות הוא שהיישוב נחלק על שבעה ובהמ"ק היה באמצע היישוב כי רחוק הוא מאמצע הארץ: ורוח אלהים. סמך הרוח אל השם בעבור היותו שליח בחפץ השם לייבש המים והמים לשון רבים גם לא יתפרדו והם על בנין שנים כי הם זכרים ונקיבות ונמצא על ל' יחיד לא זורק עליו וטעם מרחפת נושבת למעלה במים וכן על גוזליו ירחף: (ג) ויאמר. אמר הגאון כי פי' ויאמר כמו וירצה ואלו היה כן היה ראוי להיות אור רק הוא כמשמעו וכן בדבר ה' שמים נעשו כי הוא צוה ונבראו והטעם כנוי על המעשה שלא היה ביגיעה ועל דרך משל מלך ומשרתיו וזה האור היה למעלה מן הרוח: (ד) וירא. כמו וראיתי אני והוא במחשבה וטעם ויבדל בקריאת השמות: (ה) ויקרא. הא

לילה

ב וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא וְרֵקָנְיָא וַחֲשׁוֹכָא פְּרִיס עַל אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל אַפֵּי מַיָּא׃ ג וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא וַהֲוָה נְהוֹרָא׃ ד וַחֲזָא יְיָ יָת נְהוֹרָא אֲרֵי טָב וְאַפְרֵשׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא׃ ה וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חַד׃

ח' ר"פ ב' דסמי'. ב' ב'. ח' כ"ס ט' בתורס ג' ז' וכי' נוח כמיה וכבר נמיפק בל"ל וקס נכסרת

ב וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי־אוֹר וַיְהִי־אוֹר׃ ד וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ׃ ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־

היתה תהו. אבלה נבלה הארץ והארץ חנפה. והם יענו את הארץ והארץ תענה: והארץ ח' ר"פ וסי' והארץ היתה תהו ובהו. והארץ לא תמכר. והארץ תעזב מהם. והארץ אשר אתם עוברים. והארץ חנפה. והארץ הגבלי וכל הלבנון. והארץ הנשמה תעבד. והארץ תענה: תהו ובהו ב' דסמיכי וסי' והארץ היתה תהו ובהו. ראיתי את הארץ: וחשך ב' וסי' וחשך על פני תהום. וחשך איזה מקומו: פני תהום ב' וסי' בחוקו חוג על פני תהום. ודין. וא' ופני תהום יתלכדו: ורוח | אלהים ח' בלי' וסי' כו' במסרה רבתא: ויבדל ג' וסי' כו' במס"ר: לאור ז' קמצים וסי' ויקרא אלהים לאור יום. והולכתי עורים בדרך. ה' צדיק בקרבה. על

תולדות אהרן והארץ היתה. חגיגה יב תמיד לב: (חגיגה עו): וחשך על פני. חגיגה יב: ורוח אלהים. חגיגה יב ע"ז כט: ויאמר אלהים. חגיגה יב תמיד לב: ורוח אלהים. יומא לח חגיגה יב סוטה יב בבא קמא נה זוהר פ' אמור עקרים מה (ברכות יב): ויקרא אלהים. פסחים ב מגילה כ ספר הזוהר פ' אמור עקרים מב. (ברכות יב): ויהי ערב. ברכות ב וכה שבת י פסחים פח מגילה יב חגיגה יב נזיר ז חולין פג. (מגלה עה):

רשי

נאמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למה"ד והיינו דכתי' ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: (ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהא ומשתומם על בהו שבה: תהו. אשטורדישו"ן בלע"ז: בהו. לשון רקות וצדו: על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה וכמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקובטי"ר בלע"ז: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. לפי סדר ל' הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי. למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים

בעל הטורים בראשית ברא בגימטריא בראש השנה נברא העולם. ד"א בראשית בגימטריא בתורה יצר. שבשביל התורה שנקראת ראשית נברא העולם. ד"א בגימטריא שש סדרים. ד"א בגימטריא ישראל בחר בעמים בגימטריא תרי"ג יצר שברא העולם בשביל עמו שיקיימו תרי"ג מצות. בראשית רקיע ארץ שמים יש תהומות. דבר אחר בראשית. בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה. בראשית ג' ראשי פסוקים הכא. בראשית ממלכת יהויקים. והתם בראשית ממלכת צדקיהו וזהו שאי' בסוף פרק יש בערכין בקש הקב"ה להחזיר העולם לתוהו ובהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בצדקיהו ובדורו נתיישבה דעתו. בראשית ברא אלהים סופי תיבות אמת מלמד שברא העולם באמת. כמו שנאמר ראש דברך אמת: ברא אלהים את סופי תיבות אמת. וירא אלהים את סופי תיבות אמת. ויברא אלהים אלהים את ס"ת אמת. וירא אלהים את ס"ת אמת. ברא אלהים לעשות ס"ת אמת. לכך תקנו ו' פעמים אמת באמת ויציב. אמת מארץ תצמח ר"ת אמת. אתי מלבנון תבואי ר"ת אמת. אבל כשהיה האמת נעדרת וישלך אמת ארצה. תשורי מראש אמנה ר"ת אמת ובסיפוק ולכך ממ ונות אריות: ברא אלהים. ב' דסמיכי הכא ואידך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ כי מתחלה צפה הקב"ה באברהם שנקרא אדם שנאמר האדם הגדול בענקים הוא וברא העולם: אלהים בגימטריא הכסא. שהכסא ברא תחלה. בפסוק של בראשית יש ז' תיבות כנגד ז' ימי השבוע ז' שנים בשמטה וז' שמיטין יובל וז' רקיעים וז' ארצות וז' ימים וז' מארתים שנ"ס חנכ"ל. וכנגדם אמר דוד שבע ביום הללתיך. ולכך תקנו יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא שהם ז' תיבות. ואומר אותו ז' פעמים ביום ויש בפסוק כ"ח אותיות. וכן ביהא שמיה רבא מברך כ"ח. וכנגדו אמר שלמה ז' פסוקים מעת ללדת עד עת שלום שיש בהם כ"ח עתים. כי עתים ד' משתנים בכל יום ולילה מהבקר עד חצי היום עת א'. מחצי היום עד הלילה עת שני. ומתחלת הלילה עד חצי הלילה עת ג. ומחצי הלילה עד הבקר עת רביעי. וכן בפסוק וידבר אלהים את כל הדברים האלה נאמר יש בו ז'

ספורנו

אמר לשדים לא אלוה ואמר על האל ית' אלוה כי הוא הנצחי בהחלט כאמרו ויטוש אלוה עשהו. ויאמר עליו אלהים לשון רבים להורות שהוא צורת כל הצורות הנצחיות וזולתם כאמרו מלא כל הארץ כבודו כי אין לזולתו מציאות זולת הנאצל ממציאותו. ולא ימצא שום נמצא זולת מציאותו כאמרו ואתה מחיה את כולם. ועל צד ההדמות יקרא כל נבדל מחמר אלהים ויקראו השופטים המומחים אלהים כאשר ישפטו בצלם אלהים. ולהורות על מעלת נצחיותו אשר ממנו נאצל נצחיות שאר הנבדלים נאמר שהוא אלהי האלהים: את השמים. הנה מלת שם תורה על מקום רחוק וכל סימן הרבים עם קדימת פתח מלעיל יורה על שנים שוים. ובכן מלת שמים תורה על עצם רחוק

רמבן

גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא ונתנה לאשר ישר בעיניו וברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו וזו אגדה בל' שכתבה רבינו שלמה בפירושו. ויש לשאול בה כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלהים כי הוא שורש האמונה ושאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון הוא כופר בעיקר ואין לו תורה כלל והתשובה מפני שמעשה בראשית סוד עמוק אינו מובן מן המקראות ולא יוודע על בוריו אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה ויודעיו חייבין להסתיר אותו לכך אמר רבי יצחק שאין להתחלת התורה צורך בבראשית ברא. והספור במה שנברא ביום ראשון

ימה נעשה ביום שני ושאר הימים והאריכות ביצירת אדם וחוה וחטאם וענשם וספור גן עדן וגרוש אדם ממנו כי כל זה לא יובן בינה שלמה מן הכתוב וכל שכן ספור דור המבול והפלגה שאין הצורך בהם גדול ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה, ויאמינו בכלל כנזכר בהם בעשרת הדברות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי. ותשאר הידיעה ליחידים שבהם הלכה למשה מסיני עם התורה שבעל פה ונתן רבי יצחק טעם לזה כי התחילה התורה בבראשית ברא אלהים וספור כל ענין היצירה עד בריאת אדם ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו וגן עדן שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכון לשבתו עד שגירש אותו חטאו משם ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו וזרעם חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזרותם בארצות ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם אם כן ראוי הוא כאשר יוסיף הגוי לחטוא שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם וכל שכן עם המסופר בכתוב כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם. ואיננו ראוי שיירש מבחר מקומות הישוב אבל יירשוה עבדיו זרע אוהבו כענין שכתוב ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו כלומר שגירש משם מורדיו והשכין בו עובדיו שידעו כי בעבודתו ינחלוה ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם ואשר יבאר הפי' שכתבתי לשונם בב"ר שאמרו שם בלשון הזה רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו מה טעם גלה להם הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון ומה שנברא ביום שני מפני ז' אומות שלא יהיו מונין את ישראל ואומרי' להם הלא אומה של בוזזות אתם וישראל משיבין להם ואתם שלא היא בידכם בוזה הלא הכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם העולם ומלואו של הקב"ה הוא כשרצה נתנו לכם כשרצה נטלו מכם ונתנו לנו הה"ד לתת להם. נחלת גוים כח מעשיו הגיד לעמו בשביל לתת להם נחלת גוים הגיד להם את הבראשית. וכבר בא להם במקום אחר עוד הענין שהזכרתי בתעלומות מעשה בראשית אחז"ל כח מעשיו הגיד לעמו להגיד כח מעשה בראשית לבשר ודם אי אפשר לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים א"כ נתבאר מה שאמרנו בזה: **בראשית ברא אלהים.** כתב רש"י אין המקרא אומר אלא דרשני כמו שדרשוהו רבותינו בשביל התורה שנקראת ראשית שנאמר ה' קנני ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתו והמדרש הזה סתום וחתום מאד כי דברים רבים מצאנו שנקראו ראשית ובכלם להם מדרשים וקטני אמנה ספרו בהם לרוב אמרו בזכות ג' דברים נברא העולם בזכות חלה בזכות מעשרות בזכות בכורים. בראשית ברא אלהים אין ראשית אלא חלה שנאמר ראשית עריסותיכם. ואין ראשית אלא מעשרות שנאמר ראשית דגנך. ואין ראשית אלא בכורים שנאמר ראשית בכורי אדמתך. ועוד אמרו בזכות משה שנאמר וירא ראשית לו. וכוונתם זו שמלת בראשית תרמוז כי בעשר ספירות נברא העולם ורמז לספירה הנקראת חכמה שבה יסוד כל הענין שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ היא התרומה והיא קדש אין לה שיעור למיעוט התבוננות הנבראים בה וכאשר ימנה אדם עשר מדות ויפריש אחת מעשר רמז לעשר ספירות ויתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה ותחלת מצוה יחידה בעיסה תרמוז בזה. וצדיקים שנקראו ראשית היא כנסת ישראל המשולה בשיר השירים לכלה שקראה הכתוב בת ואחות ואם וכבר בא להם זה במדרש בעטרה שעטרה לו אמו במקומות רבים. וכן וירא ראשית לו במשה יסברו כי משה רבינו נסתכל באיספקלריא המאירה וראה ראשית לו ולכן זכה לתורה הכל כוונה אחת להם. ואי אפשר להאריך בפירוש זה הענין במכתב והרמז רב הנזק כי יסברו בו סברות אין בהם אמת אבל הזכרתי זה לבלום פי קטני אמנה מעוטי חכמה המלעיגים על דברי רבותינו. כתב רש"י. ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריית שמים וארץ. והארץ היתה תהו ובהו. ויאמר הקב"ה יהי אור אם כן הכל נמשך לבריאת האור. ורבי אברהם פירש כענין זה בעצמו אבל תקן כי הוי"ו במלת והארץ איננה משמשת ורבות כן במקראות והטעם כי בראשית בריית הרקיע והיבשה לא היה בארץ ישוב אבל היתה תהו ובהו מכוסה במים ויאמר אלהים יהי אור. ולפי דעתו לא נברא ביום ראשון רק האור. והקושיא לרבינו שלמה בפירוש הזה כי אמר שאם בא להורות סדר הבריאה באלו לומר שהם קדמו היה לו לכתוב בראשונה שאין ראשית במקרא שאינו סמוך והנה מגיד מראשית אחרית אם יסמוך אותו לדבר גם כן תסמוך אותו ועוד וירא ראשית לו וטען בזה עוד טענות. ועתה שמע פירוש המקרא על פשוטו נכון וברור הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא ואין כל הנעשה תחת השמש או למעלה הווה מן האין התחלה ראשונה אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא כח ממציא מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל והוא החומר הראשון נקרא ליוונים היולי ואחר ההיולי לא ברא דבר אבל יצר ועשה ממנו כי ממנו המציא הכל והלביש הצורות ותקן אותם. ודע כי השמים וכל אשר בם חומר אחד והארץ וכל אשר בה חומר אחד והקב"ה ברא אלו שניהם מאין ושניהם לבדם נבראים והכל נעשים מהם והחומר הזה שנקרא היולי נקרא בלה"ק תהו והמלה נגזרה מלשונם בתוהה על הראשונות מפני שאם בא אדם לגזור בו שם תוהא ונמלך לקוראו בשם אחר כי לא לבש צורה שיתפש בה השם כלל והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש בהו והמלה מורכבת כלומר בו הוא כמלת לא תוכל עשהו שמחוסר הוי"ו והאל"ף עשו הוא וזהו שאמר הכתוב ונטה עליה קו תהו ואבני בהו כי הוא אשר בו יתיחס האומן מחשבת בניינו ומה שיקוה לעשות נגזר מן קוה אל ה' והאבנים הם צורות בבנין וכן כתוב מאפס ותהו נחשבו לו כי התוהו אחר האפס ואיננו דבר. וכך אמרו בספר יצירה יצר מתהו ממש ועשה איננו ישנו ועוד אמרו במדרש רבי נחוניא בן הקנה אמר רבי ברכיה מאי דכתיב והארץ היתה תהו ובהו מאי משמע היתה שכבר היתה תהו ומאי בהו אלא תהו היתה ומאי תהו דבר המתהה בני אדם וחזר לבהו ומאי בהו דבר שיש בו ממש דכתיב בו הוא ויאמר אלהים בעל הכחות כלם כי המלה עיקרה אל שהיא כח והיא מלה מורכבת אל הם כי אל לו ירמוז והם ירמזו על שאר הכחות כולם ועוד יתברר סוד בזה אם כן יהיה פשט הכתובים על נכון משמעותו בתחלה ברא אלהים את השמים כי הוציא חומר שלהם מאין ואת הארץ שהוציא החומר שלה מאין והארץ תכלול ארבע היסודות כלם כמו ויכלו השמים והארץ וכל צבאם שתכלול כל הכדור התחתון וכן הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות וזולתם רבים. והנה בבריאה הזאת שהיא כנקודה קטנה דקה ואין בה ממש נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ ומלת את כמו עצם הדבר ודרשו בה שהיא לעולם לרבות כי היא נגזרה מן אתא בקר וגם לילה. וכן אמרו רבותינו את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות. ואת הארץ לרבות האילנות ודשאים וג"ע ואלו כלל כל הנבראים בעלי הגוף ואחר שאמר כי בתחלה במאמר אחד ברא אלהים השמים והארץ וכל צבאם חזר ופירש כי הארץ אחר הבריאה הזו היתה תהו כלומר חומר אין בו ממש והיתה בהו כי הלבישו אותה צורה ופירש שבצורה הזו צורת ד' יסודות שהם האש והמים והעפר והאויר ומלת הארץ תכלול ארבעת אלה והאש נקרא חשך מפני שהאש היסודית חשכה ואלו היתה אדומה היתה מאדימה לנו הלילה והמים שנגבל בהם העפר יקרא תהום ולכן יקראו מי הים תהומות בלב ים אפפוני מים עד נפש תהום יסובבני ויקרא קרקע הים תהום. ויוליכם בתהומות כמדבר מוליכם כסוס במדבר. והאויר יקרא רוח וכבר נודע כי היסודות הארבע מקשה אחת והעמוד שלה הוא עגול על הארץ והמים מקיפין על הארץ והאויר מקיף על המים והאש מקיף על האויר. ואמר הכתוב כי הארץ לבשה צורה והיה האש

מקיף

ביחס אלינו בשני מרחקים שוים מכל צד. וזה לא יקרה זולתי בגלגל סובב בתכלית העגול. אמר אם כן שברא אותו העצם אשר הוא עתה רחוק ממנו מכל צד בשני מרחקים שוים והוא הגלגל. ולכן לא אמר ברא שמים כי לא יאמר כן מצד עצמו אלא ביחסו אל מקומנו ואמר. **ואת הארץ.** המרכז הראוי לגלגל: (ב) **והארץ היתה תהו ובהו.** ואותה הארץ הנבראת אז. היתה דבר מורכב מחומר ראשון הנקרא תהו ומצורה ראשונה הנקראת בהו. כי אמנם לא היה נאות לחומר הראשון זולתי צורה אחת היא היתה ראשונה לכל צורות המורכבים בהכרח. ובזה התבאר שהחומר הראשון דבר מחודש. ונקרא החומר של אותו המורכב הראשון תהו להיותו מצד עצמו דבר כחיי בלבד בלתי נמצא בפעל כאמרו כי תהו המה כלומר בלתי נמצאים בפעל אבל בדמיון בלבד והצורה הנשואה באותו המורכב הראשון נקראת בהו. כי בו בתהו שאמר נמצאת בפעל. וקרא אבני בהו הנושא הבלתי עומד עם צורתו זמן נחשב כמו שקרה לנושא הצורה הראשונה שתכף לבש צורות יסודות מתחלפות: **וחשך.** הוא האויר החשוך שנאצל אז מהמורכב הראשון היה: **על פני תהום.** על פני שני היסודות השפלים שנאצלו אז ג"כ מהמורכב הראשון והיו מקיפים זה את זה: **ורוח אלהים.** מניעי הגלגל שנקראו רוח כאמרו עושה מלאכיו רוחות: **מרחפת על פני המים.** הניעו אז את האויר החשוך על פני המים הסובבים אז את יסוד הארץ. ובכן היה שהחלק ממנו הסמוך לגלגל התלהב בתנועתו והוא האש היסודיי והחלק ממנו הקרוב אל המים קנה אז איזה קור מן המים זולתי חלק מועט ממנו המתחמ' במקרה בהתהפכות נצוצות מאורי אור: (ג) **יהי אור.** הוא אור שבעת הימים שהיה לצורך המתהוים בלתי זרע והוא יהיה לעתיד כדרז"ל (פ' בתרא דכתובות) שיהיה אז לצורך מה שעתידה להוציא גלוסקאות וכלי מילת שלא מכח הזרע: (ד) **וירא אלהים את האור כי טוב.** והיה כן כי ראה אלהים ובחר במציאותו מפני התכלית אשר הוא הטוב שבגללו המציאו בידיעתו הפועלת: **ויבדל אלהים בין האור ובין החשך.** אותם הימים שמשו בהם האור הראשון היה זמני אור וזמני החשך שלא בכח סבוב גלגל אלא ברצון אלהי שהבדיל בין זמן האור לזמן החשך: (ה) **ויקרא אלהים לאור יום.** אף על פי שלא היה אז זמן האור והחשך מתנהג על אותו האופן שמתנהג אצלנו הזמן שאנו קוראי' עתה בשם יום ובשם לילה: **ויהי ערב ויהי בקר.** אף על פי שהבדיל האור והחשך שיהיו משמשים בזמנים מתחלפים נבדלים בלתי סבוב גלגל הבדילם בהדרגה באופן שהיה ביניהם זמן ערב בבא הלילה

וזמן

בעל הטורים תיבות וכ"ח אותיות מכאן אמרו כל העונה אמן יהש"ר בכל כחו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. ו' אלפין יש בפ' בראשית כנגד ששת אלפים שנה שהעולם הווה וכן בפסוק אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא ששה אלפין ובפסוק והארץ היתה תוהו ובהו ב' אלפין כנגד ב' אלפים תהו. ובפ' ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז יש שני אלפין כנגד ב' אלפי תורה. ובפסוק ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ד' אלפין כנגד ד' אלפים ימי תורה וימי משיח שהם ימי אורה: תהו. ב' הכא ואידך ראיתי את הארץ והנה תהו. מלמד שצפה הקב"ה בבריאת העולם בחרבן הבית שנחרב בשנת תהו. שעמד ת"י שנה ונחרב בשנת תי"א ובית שני עמד כמנין היתה. ואח"כ חשך רמז לגליות וכן דורש בב"ר. ורוח אלהים מרחפת בגי' זו היא רוחו של מלך המשיח. ד"א והארץ היתה תהו ובהו בגימט' אלפים שנה בלי תורה. וחשך על פני תהום ב' במסורה הכא ואידך וחשך אי זה מקומו זה הוא שאמרו שאין לשאול מה לפנים מה לאחור. וחשך אי זה מקומו פי' שאין לשאול אי זה מקום מחשך תהלה: ורוח אלהים. שנים דסמיכי הכא. ואידך ורוח לבשה את עמשי קרי ביה הכא נמי ורוח אלהים לבשה. פי' שעל ידי לבושו אמר ויהי אור. דכתיב בתריה ויאמר אלהים יהי אור וזהו שדרשו רז"ל ממעט' לבושו נבראת האורה. את האור בגימטריא בתורה ועולם מנין תרי"ג. את האור כי טוב ס"ת ברית כדכתיב כי על פי הדברים האלה וגו' ועל פי היינו התורה שבעל פה. וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל רמז למה שאמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. וכתמן ויבדל מבדילי' בשנה במ"ש: ויבדל ג' במסורה. רמז למה שאמרו הפותח לא יפחות משלש הבדלות: לאור יום. בגימטריא זה יעקב אבינו.

בֹ֖קֶר י֥וֹם אֶחָֽד׃ פ

ג' בטע' ו וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֔ים יְהִ֥י רָקִ֖יעַ בְּת֣וֹךְ הַמָּ֑יִם ל"ב ל' רפי ד' וִיהִ֣י מַבְדִּ֔יל בֵּ֥ין מַ֖יִם לָמָֽיִם׃ ז וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִים֮ אֶת־הָרָקִיעַ֒ וַיַּבְדֵּ֗ל בֵּ֤ין הַמַּ֙יִם֙ אֲשֶׁר֙ מִתַּ֣חַת לָרָקִ֔יעַ וּבֵ֣ין הַמַּ֔יִם אֲשֶׁ֖ר

ו וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא׃ ז וַעֲבַד יְיָ יָת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה

כן רחק משפט. זעף ה' אשא. לאור יקום רוצח. מגלה עמוקות מני חשך: ויאמר אלהים ג' בטעם זקף וסי' ויאמר אלהים יהי רקיע. ויאמר אלהים ישרצו המים. ויאמר אלהים נעשה אדם: ויהי ל"ב וסי' כו' במסרה רבתא: ויעש אלהים ר' וסימן כו' במסורה רבתא: ויהי כן ח' בספר בראשית

תולדות אהרן יהי רקיע. מגילה כב (ברכות ב. תענית סח. מגלה עה): ויהי מבדיל. חגיגה טו:

רשי

המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר: (ו) יהי רקיע. יחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום ראשון עדיין לחים היו וקרשו מגערת הקב"ה בשני באומרו יהי רקיע וז"ש (איוב כ"ו) עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו והוא עשייתו כמו ועשתה את צפרני': מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלוין באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במילואו וטובו ובשלישי שנגמר מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה

אבן עזרא

לילה נוסף כי הוא מלעיל ולעולם לשון זכר הוא: ערב. קרוב מטעם חשך ונקרא כן שנתערבו בו הצורות ובקר הפך ערב שיוכל אדם לבקר בינות הצורות וטעם יום אחד הוא על תנועת הגלגל ויש סוד לדרש שיתא אלפי ואחר שאמר שהאור יקרא יום לא יתכן שיקרא הערב יום רק פי' היה ערב גם הי' בקר של יום אחד ואילו היה הערב והבקר יום אחד מה טעם יום שני: (ו) ויאמר. אמר הגאון על הרקיע דברים שלא היו רק פירושו דבר נטוי כמו וירקעו ארקעם וכן וימתחם כאהל לשבת ומה נכבד דבר האור שקנות השמש עם קנות מימי אוקינוס וזה הרקיע הוא האויר כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ נהפך הלהט ונעשה הרקיע וכן אמר במזמור עם נוטה שמים כיריעה המקרה במים והזכיר העבים והרוח ויסד ארץ והיא גבוהה על המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה לרוקע הארץ על המים וכן כל הולך אל הים יורד יקרא וטעם הקורא למי הים שיעלו והם עננים ואחר כן וישפכם: (ז) ויעש. יש הבדלה בבין עם למ"ד כמו בין מים למים בין קדש לחול ויש עם בין ובין כמו פה ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים וגו' ויש

בעל הטורים קרא לילה. בגימטריא עשו. ה' פעמים אור כתיב בפרשה כנגד חמשה חומשי תורה שנקראו אור. וכנגדן חמשה סימנים באור לענין קרית שמע כדאיתא בפרק קמא דברכות משיכיר בין תכלת ללבן. בין זאב לכלב. בין תכלת לכרתי. בין חמור לערוד. ושיכיר חבירו ברחוק ד' אמות. וג' חשך בפרשה. וכנגדן שלשה סימנים במסכת שבת הכשיפו פניה. הערב שמש. ב' כוכבים. וכן שלשה כוכבים. לילה. ולחשך קרא לילה ולא אמר קרא אלהים לילה כמו שאמר גבי אור שאין מייחד שמו על הרעה: מעל לרקיע שניה במסורה. המים אשר מעל

ספורנו

וזמן בקר בבא היום: (ו) יהי רקיע בתוך המים. יהי טבע בתוך המים היסודיים כמו גלגל בהוכם סביב מבדיל בצורה קצתם מקצתם באופן שאיזה חלק עליון מן המים לצד האויר ישוב לטבע אידיי והנה בזה עלו בהכרח אל איזה גבול באויר היסודיי וקבל האויר איזה עשוי בהכרח להיות מקום לחלק שנהפך לאד והתפשט אל מקום רב הכמות ממקומו הראשון: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. ובהיות שכאשר סרו קצת המים היסודיים מתחת אותו החלק מהם שנהפך לטבע אדיי כמו שהיה באומרו יקוו המים מתחת השמים היה ראוי שירד אז החלק האדיי אל אותו המקום שסרו אותם המים משם ונעשה שאותו הרקיע המבדיל יהיה בו כח עוצר ומונע את החלק האידיי שלא ירד והוא המים אשר מעל לרקיע באופן שירד החלק האוירי המעופש ונשאר האדיי במקומו הראשון. ולזה בהגיע שם האיד הלח יתעבה ויוליד הגשם והשלג והברד ובהתעבות' יכבדו וירדו כאמרו לקול תתו המון מים בשמים רצונו באמרו השמים הרקיע

רמבן

מקיף למעלה על המים והעפר המעורבים והרוח מנשבת ונכנס בחשך ותרחף על המים. ויראה לי שהנקודה הזאת בלבשה הצורה והיתה בהו היא שהחכמים קורין אותה אבן שתיה שממנה נשתת העולם. והנה שיעור הכתובים בתחלה ברא אלהים מאין את השמים וברא מאין את הארץ והארץ בהבראה היתה תהו והיתה בהו ובהם חשך ומים ועפר ורוח נושבת על המים והנה הכל נברא ונעשה וסמך הרוח לאלהים בעבור שהיא דקה מכלם ולמעלה מהם רק שהיא מרחפת על פני המים במאמרו של הקב"ה ואם תבקש בריאה למלאכים שאינם גוף לא נתפרש זה בתורה ודרשו בהם שנבראו ביום שני שלא תאמר שסייעו בבריאת העולם אבל אם תזכה ותבין סוד מלת בראשית ולמה לא הקדים אלהים ברא בראשית תדע כי על דרך האמת הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים ומלת בראשית תרמוז בחכמה שהיא ראשית הראשים כאשר הזכרתיו. ולכך תרגמו בתרגום ירושלמי בחכמתא והמלה מוכתרת בכתר בית:

(ג) **ויאמר** אלהים יהי אור. מלת אמירה בכאן להורות על החפץ כדרך מה תאמר נפשך ואעשה לך מה תרצה ותחפוץ וכן ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' כאשר רצה כי כן הוא הרצון לפניו או הוא כגון מחשבה כמו האומרה בלבבה ואמרו אלופי יהודה בלבם והענין לומר שלא היה בעמל. וכך קראו רבותינו לזה מחשבה אמרו מחשבה ביום המעשה עם דמדומי חמה והוא להורות על דבר מחושב שיש בו טעם לא חפץ פשוט בלבד ומלת הויה מורה על מעשה הזמן העומד כמו ואתה הווה להם למלך. ולכן אמר הכתוב כי כשברא חומר השמים אמר שיהיה מן החומר ההוא דבר מזהיר קראו אור ויהי אור לא אמר ויהי כן האמור בשאר הימים לפי שלא עמד האור בתכונה הזאת כל הימים כשאר מעשה בראשית ויש לרבותינו בזה מדרש בסוד נעלם. ודע כי הימים הנזכרים במעשה בראשית היו בבריאת השמים והארץ ימים ממש מחוברים משעות ורגעים והיו ששה כששת ימי המעשה כפשוטו של מקרא ובפנימיות הענין יקראו ימים הספירות האצילות מעליון כי כל מאמר פועל הויה תקרא יום והיו ששה כי לה' הגדולה והגבורה והמאמרים עשרה כי הראשונות אין שם היום נתפרש בהם והפירוש בסדור הכתובים כזה נשגב ונעלם ודעתינו בו פחות מטפה מן הים הגדול:

(ד) **וירא** אלהים את האור כי טוב. פ' רבינו שלמה אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה ראה שאינו ראוי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך להשתמש בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה. ורבי אברהם אמר וירא כמו וראיתי אני והוא במחשבת הלב וטעם ויבדל בקריאת השמות ואין דברי שניהם נכונים שאם כן יראה כענין המלכה ועלה חדשה שיאמר כי אחרי שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב הוא ולכן הבדיל בינו ובין החשך כענין באדם שלא ידע טיבו של דבר עד היותו אבל הסדר במעשה בראשית כי הוצאת הדברים אל הפועל יקרא אמירה ויאמר אלהים יהי אור ויאמר יהי רקיע ויאמר תדשא הארץ וקיומם יקרא ראיה כענין וראיתי אני דקהלת. וכן ותרא האשה כי טוב העץ למאכל והוא כענין שאמרו רואה אני את דברי אדמון. וכמהו ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שובה העיר בשלום. והענין להורות כי עמידתם בחפצו ואם החפץ יתפרד רגע מהם יהיו לאין וכאשר אמר בכל מעשה יום ויום וירא אלהים כי טוב ובששי כאשר נשלם הכל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כן אמר ביום הראשון בהיות האור וירא אלהים כי טוב שרצה בקיומו לעד והוסיף בכאן את האור שאלו אמר סתם וירא אלהים כי טוב היה חוזר על בריאת השמים והארץ ולא גזר בהן עדיין הקיום כי לא עמדו ככה אבל מן החומר הנברא בראשון נעשה בשני רקיע ובשלישי נפרדו המים והעפר ונעשית היבשה שקראה ארץ ואז גזר בהם הקיום ואמר בהם וירא אלהים כי טוב:

ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. איננו החשך הנזכר בפסוק הראשון שהוא האש אבל הוא אפיסת האור כי נתן אלהים מדה לאור ושיהיה נעדר אחר כן עד שובו ואמרו קצת המפרשים כי האור הזה נברא לפניו של הקב"ה כלומר במערב ושקעו מיד כדי מדת לילה ואחרי כן האיר כמדת יום וזה טעם ויהי ערב ויהי בקר שקדם והיה לילה ואחר כך יום ושניהם אחרי הויית האור ואיננו נכון כלל פן יוסיפו על שש ימי בראשית יום קצר אבל יתכן שנאמר כי האור נברא לפניו יתברך ולא נתפשט ביסודות הנזכרים והבדיל בינו ובין החשך שנתן לשניהם מדה ועמד לפניו כמדת לילה ואחר כך הזריח אותו על היסודות והנה קדם הערב לבקר. ועוד יתכן שנאמר כי משיצאו השמים והארץ מן האפס אל היש הנזכר בפסוק הראשון נהיה זמן כי אע"פ שזמנינו ברגעים ושעות שהם באור ובחשך משיהיה יש יתפש בו זמן וא"כ נבראו שמים וארץ ועמדו כן כמדת לילה מבלי אור ואמר יהי אור ויהי אור וגזר עליו שיעמוד כמדת הראשון ואח"כ מן היסודות ויהי ערב ויהי בקר: (ה) ויקרא אלהים לאור יום. יאמר כי נברא הזמן ועשה מדת יום ומדת לילה וענין ויקרא מפני שהאדם קרא השמות אמר באלו שנעשו קודם היותו כי האלהים קרא להם שמות. וזה דעת ר"א. והנכון שענין קריאה באלו בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם וכך אמרו יום יהא תחומך ולילה יהא תחומך ויהי ערב ויהי בקר היה ערב והיה בקר של יום אחד. ויקרא תחילת הלילה ערב בעבור שיתערבו בו הצורות לתחלת היום בקר שיבקר אדם בינותם כפירוש ר"א. וע"ד הפשט לא יתכן לומר יום ראשון בעבור שעדיין לא נעשה השני כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה אבל שניהם במלאים והאחד לא יורה על שני ויש מפרשים כי זה רמז לתנועת הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות שכל רגע מהם בקר במקומות שכנגדם וערב במקומות משתנים וא"כ ירמוז לאשר יהיה בהיות אחרי הנתן המאורות ברקיע השמים:

מֵעַ֣ל לָרָקִ֑יעַ וַֽיְהִי־כֵֽן׃ ח וַיִּקְרָ֧א י
אֱלֹהִ֛ים לָֽרָקִ֖יעַ שָׁמָ֑יִם וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־
בֹ֖קֶר י֥וֹם שֵׁנִֽי׃ פ ל' דס'
ט וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים יִקָּו֨וּ הַמַּ֜יִם
מִתַּ֤חַת הַשָּׁמַ֙יִם֙ אֶל־מָק֣וֹם אֶחָ֔ד י
וְתֵרָאֶ֖ה הַיַּבָּשָׁ֑ה וַֽיְהִי־כֵֽן׃ י וַיִּקְרָ֨א ל' רפי
אֱלֹהִ֤ים ׀ לַיַּבָּשָׁה֙ אֶ֔רֶץ וּלְמִקְוֵ֥ה הַמַּ֖יִם ב' וחד ל'
קָרָ֣א יַמִּ֑ים וַיַּ֥רְא אֱלֹהִ֖ים כִּי־טֽוֹב׃ ט"ו

כֵן׃ ח וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא
וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם
תִּנְיָן׃ ט וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן
מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר
חַד וְתִתַּחְזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה
כֵן׃ י וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא
אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא
קְרָא יַמֵּי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃

מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים שם מים אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים: (ס"א שמים. שא מים. ד"א אש ומים): (ט) יקוו המים. היו שטוחין על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא

ויש עם שניהם כמו ביניכם לבין אלהיכם וטעם ויהי כן דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קראו שמים: (ח) ויקרא. השם דברים קראן השם כי אין אדם והם אור והחשך ושמים והארץ וימים ואדם כן: (ט) ויאמר. כפי דעתי שזו הפרש' דבקה עם אשר עליה כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ והעד ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים והנה ביום א' נעשו והראות דבר נסתר והקוות מפוזר איננה בריאה וכן טעמו וכבר אמר אלהים יקוו המים ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרשת בראשית אתן לך עדים שנים האחד וישם שם את האדם אשר יצר ואחרי כן ויצמח ה' אלהים וקודם האדם הצמיחם והעד השני שצוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתיב וייצר ה' אלהים מן האדמה רק פירושו וכבר יצר ועל זה הפי' יהי וירא אלהים כי טוב דבק עם בריאת יום שני ותדשא הארץ תחלת יום שלישי ופי' יקוו יתחברו וכן ונקוו אליה ואמר ימים בעבור שאין שום ים שיקיף כל הארץ:

ויאמר

וסי' כו' במסרה רבתא: ויאמר אלהים כ"ה וסי' כו' במסרה רבתא: וירא אלהים ט' במסרה וסי' כו' במסר' רבת': אל מקום ט' וסי' כו' במסורה רבתא:

תולדות אהרן ויאמר אלהים יקוו המים. (תענית סח): ולמקוה המים. שבת ק"ט פרה כ מקוואות סג (תרומות י"

בעה"ט לרקיע. ויהי קול מעל לרקיע. במרכבה דיחזקאל. וכמו שאין דורשין במעשה בראשית ברבים כך אין דורשין במעשה מרכבה. יקוו המים אל מקום אחד ותראה. סופי תיבות מדה. זה הוא שנאמר ומים תכן במדה: היבשה שנים במסורה. ותראה היבשה. ושפכת היבשה מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שיבשתו ותראה היבשה מלפני משה.

רמבן

(ו) **יהי** רקיע. החומר ההוא בתחלה שברא מאין אמר שיהיה רקיע מתוך כאהל בתוך המים והיה מבדיל בין מים למים ושמא לזה כוונו באמרם רב אמר לחים היו שמים ביום הראשון וביום השני קרשו רב אמר יהי רקיע יחזק הרקיע רבי יהודה ברבי סימון אמר יעשה מטלית הרקיע כמה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב וכו': בתוך המים באמצע המים בין מים העליונים למים התחתונים כמו שיש הפרש בין הרקיע למים שעל הארץ כך יש הפרש בין מים העליונים לרקיע הא למדת שהן תלויים במאמר בבראשית רבה ובדברי רש"י. וזה מענין מעשה בראשית הוא ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר שהענין הוא מסתרי התורה ואין הפסוקים צריכין לבאור בזה כי לא יאריך הכתוב בענינו והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו: (ז) ויעש אלהים את הרקיע לשון עשייה בכל מקום תקון הדבר על מתכונתו: ויהי כן הכתיב בראשון ויהי אור אחר ויאמר אלהים יהי אור אחר האמירה ופירוש שיצא אל הפועל והיה כאשר נגזר אבל בכאן אחר אמירת יהי רקיע כתוב ויעש אלהים את הרקיע ויבדל ולמה הוסיף ויהי כן אבל הוא לומר שהיה כן תמיד כל ימי עולם ורבי אברהם פירש כי הוא דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קרא לרקיע שמים ואינו נכון ובבראשית רבה אמרו ויעש אלהים את הרקיע זו אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אלהים וכו' והלא במאמר בדבר ה' שמים נעשו ואין ההרעשה הזו מלשון ויעש לבדו שהרי ברביעי ובחמישי ובששי כתוב ויעש אבל היה מזה שאמרתי בעבור כי בשאר הימים כתוב אחר האמירה ויהי כן לומר שנהיה כן מיד הכף אחר האמירה אבל כאן אחר ויאמר אלהים כתוב ויעש זו היא קושיתו ואולי היה לו פירוש נסתר לא רצה לגלות סודו וזה ענין הרעש:

(ח) **ויקרא** אלהים לרקיע שמים. ביום השני קראם בשם הזה כאשר הלבישם אותם צורת רקיע כי בראשון היו שמים בבריאה אבל אין השם נתפש בהם עד שלבשו הצורה הזו ופי' השם הזה כאלו הוא נקוד בסגול תחת השין במלת שלמה אהיה כעטיה כאלו אמר שמים שנרקעו ונמתחו כאהל בתוך מים העליונים והתחתונים הודיע בשם הזה סוד יצירתם ובגמ' במסכת חגיגה אמרו מאי שמים שם מים וא"כ הוא יחסר מם אחד להתחברות שתי אותיות שוות כמלת ירובעל ויאמר שם שמים כלומר שם שקרא למים בלבשם צורה אחרת וזה פשט הכתובים על הדרך הזה שכתב רש"י והוא דעת רב שהזכרנו ויהי שם השמים והארץ בפסוק הראשון על העתיד לקרא להם כי לא יתכן להודיעם רק בלשון הזה אבל יותר נכון לפי פשט הכתובים שנאמר כי השמים הם לחעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה ומהם נקרא הקב"ה רוכב שמים ולא ספר הכתוב בבריאתם דבר כאשר לא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף רק הזכיר בשמים שהם נבראים כלומר שקדמותם אפס. ואמר בשני שהיה רקיע בתוך המים כלומר שיתהוה מן המים הנזכר שהזכיר בריאתם דבר מרוקע מבדיל ביניהם וקרא גם לאלו הכדורים שמים בשם השמים העליונים הראשונים ולכן יקראם בפרשה רקיע השמים ויתן אותם אלהים ברקיע השמים לבאר שאינם הנזכרים בשם השמים רק הרקיעים שקראם שמים וגם זה דעת רבותינו הזכירוהו בבראשית רבה אמרו כל רבנן אמרין לה בשם רבי חנינא ברבי פנחס ורבי יעקב ברבי אבין בשם רבי שמואל ברבי נחמן בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו המים התחתונים ושמי השמים העליונים ומאמר זה יתפשט לכדורי הגלגלים שבהם תחתונים ועליונים נקראים שמי השמים כדכתיב הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים אבל השמים הנזכרים בראשון שהם כסאו של הקב"ה דכתיב השמים כסאי הם הנזכרים בתהלת זה המזמור הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים הללוהו כל מלאכיו וזה הלשון נכון בפשט הכתוב עם מה שיש עוד בשם השמים ובשם הכסא סוד נשגב ונעלם כי יש שמים לשמים וכסא לכסא ומזה אומרים החכמים כדי לקבל עליו עול מלכות שמים ואמר יראת שמים והכתוב אמר די שליטין שמיא ויש להם מדרש נפלא במה שכתוב ואתה תשמע השמים וכל זה יראנו נרמז בפסוק הראשון הזוכה לו. והנה בארו הכתובים כי הנבראים הראשונים הם מאין והשאר מוצאים מן החומר הראשון הנברא ואל יקשה עליך מאמר רבי אליעזר הגדול שאמר שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה וכן הוא בבראשית רבה עוד כי בעבור שירצו החכמים עוד להעלות החומר הראשון עד תכלית ולעשותו דק מן הדקים לא יראו שהשמים שהם גוף מתגושם בעל חומר וצורה הם הנבראים מן האין אבל אור הלבוש הוא הנברא הראשון וממנו יצא חומר השמים בשמים ונתן לארץ חומר אחר והוא שלג שתחת כסא הכבוד כי כסא הכבוד נברא וממנו היה השלג שתחתיו וממנו נעשה חומר הארץ והנה הוא שלישי בבריאה:

(ט) **יקוו** המים מתחת השמים. היה התהום שרוי מים ועפר כעין המים העכורים וגזר על המים שיקוו במקום אחד מסובב כל הפאות וגזר על העפר שיעלה עד שיראה על המים ותיבש ותהיה יבשה שטוחה ראויה ליישוב וכן כתוב לרוקע הארץ על המים או שמא שתהיה כדורית מקצתה מגולה ורובה משוקעת אשר ידעו היונים במופתיהם הנראים (או המופתים) והנה הן שתי גזרות כלומר שני ענינים נעשים בחפץ אלהים הפך מן הנאות בטבעם כי הראוי לכבדות העפר ולקלות המים בנגדה להיות עמוד הארץ אמצעי והמים מכסים עליה מקיפים אותה מכל צד ועל כן אמר יקוו המים אל תחת השמים כלומר אל מקום הפאות ואמר ותראה היבשה וקרא להם שמות בהיותם לובשים הצורות האלו כי מתחלה היה שמם תהום:

ספורנו

הרקיע המעבה את החלק האוירי כאמרו ויקרא אלהים לרקיע שמים ובהגיע שם האיד הקיטורי הנלהב יוליד רעם וברק כאמרו מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה ובהיות קצת היסוד המימיי הכבד למעלה מהאויר הקל אשר אצלנו נגד טבעם יורה על פעולת פועל רצוני מכוון תכלית בלי ספק כאמרו ומעשה ידיו מגיד הרקיע: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. מפני שמעלות השמימיים יגיעו לנו באמצעותו כאמרו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל וכו': ויהי כן. נשאר קיים כן נגד טבעו: (ט) יקוו המים. לא שיבשו כאשר חשבו רבים ואמרו שיובש חלק הארץ המגולה קרא בכח מערכות השמים. אבל צוה שיקוו אל מקום אחד ולא יעבורוהו וכן גבהו מן הארץ ואינם נופלים עליה כאשר יעיד החוש כאמרו גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ: (י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ. קרא החלק בשם הכל כי אמנם זה החלק היה עקר המכוון מכלם כאמרו לשבת יצרה: וירא אלהים כי טוב. רצה כן בשביל התכלית שהוא טוב

המכוון

ויקרא

אבן עזרא

(יא) ויאמר. אמר הכתוב תדשא הארץ ישרצו תוצא והנה שם כח בארץ ובמים לעשות במצות השם וזו היא התולדת. וטעם תדשא כמו תצמיח: אשר זרעו בו. שהזרע בפרי וכל א' שומר מינו: (יד) ויאמר. מלת יהי יהיה בעבור שידברו בה הרבה הוא ליחיד ולרבים גם לנקבה כי יהיה נערה בתולה: לאותות. רגעים: ולמועדים. שעות. ויתכן להיות לאותות על קדרות הלבנה והשמש ודלוג דמות הככבים כי הככבים סבת דמות המראות. כטעם מאותות השמים והאומר כי למ"ד לאותות נוסף לא אמר כלום: והיו. אמר חכם גדול ספרדי כי הרקיע נחלק על שמנה חלקים לז' הככבים וגלגל המזלות וזה לא יתכן כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות והנה הכתוב אומר ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו וכן שמי השמים לרוכב בשמי שמי קדם וקדם במקום הזה איננו מזרח והגאון רב סעדיה ז"ל ברח מזה המקום והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הככבים הם מאורות ברקיע כי

יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא
עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי
לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־
כֵן׃ יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב
מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי
אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים
כִּי־טוֹב׃ יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
שְׁלִישִׁי׃ פ
יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין
הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים

ל' כמתג
ב'. ב'
ד
ג' ב' מ"ל וא' חסר
י"ד
ט' כתורה
ב' חסר דחסר
ב' בטעם
ל' חס' כתורה ב'

יא וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא
דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ
מִזְדְּרַע אִילָן פֵּירִין עָבֵיד
פֵּירִין לִזְנֵיהּ דִּי בַר זַרְעֵיהּ
בֵּיהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן׃
יב וְאַפֵּיקַת אַרְעָא דִּתְאָה
עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע
לִזְנוֹהִי וְאִילָן עָבֵיד פֵּירִין
דְּבַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ לִזְנוֹהִי וַחֲזָא
יְיָ אֲרֵי טָב׃ יג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה
צְפַר יוֹם תְּלִיתָאי׃ יד וַאֲמַר
יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא
דִּשְׁמַיָּא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יְמָמָא
וּבֵין לֵילְיָא וִיהוֹן לְאָתִין

רשי

באספמיא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים. בלשון לעז נקרא דשא ערבא"י כלן בערבוביא וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא (על עונה) (ס"א עונו ודו"ק) ונתקללה: (יב) אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו: ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאין בצוויין שמעו שנצטוו האילנות על כן נשאו ק"ו בעצמן כמפורש באגדה בשחיטת חולין: (יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכת' את השמי' לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר וי', כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא שבינו בד' מתענים על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאותות. כשהמאורות לוקין סי' רע הוא לעולם שנאמר (ירמיה י) מאותות השמים אל תחתו בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: ולמועדים. על שם

וירא אלהים ט' בתו' וסי' כו' במסרה רבתא : עשה פרי ב' וסי' ויאמר אלהים תדשא הארץ . ותוצא הארץ : למינו ד' באורי' וסימן תדשא הארץ . ואת כל עורב למינו . וחברו דמשנה תורה . את הארבה למינו : ותוצא ג' ב' מלא וא' חסר וסי' ותוצא הארץ דשא . ותוצא את עמך ישראל . ותצא ותתן לה אשר הותירה משבעה אנ"ך : למינהו י"ד וסי' כו' במסרה רבתא : להבדיל ב' בטעם . וסי' להבדיל בין היום ובין הלילה . להבדיל בין הטמא ובין הטהור : ולמועדים ב' חד חסר וחד מלא וסי' והיו לאתת ולמועדים . כה אמר ה' צבאות צום הרביעי . וא' עשה ירח למועדים :

תולדות אהרן ויאמר אלהים. ר"ה יא : עץ עושה פרי . ר"ה יא : למינו . חולין ס : ותוצא הארץ . ראש השנה יא חולין ס : ויאמר אלהים יהי מאורות . (תענית כח) : והיו לאותות . חולין ס (ברכות יג) :

בעה"ט ותוצא ג' במסורה ותוצא הארץ . ותוצא את עמך ישראל מארץ מצרים . ותוצא ותתן לה . וזהו שאמרו קשים הם מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף . וכל הכופר ביציאת מצרים כאלו כופר במעשה בראשית : עץ פרי ב' דסמיכי הכא עץ פרי ואידך עץ פרי וכל ארזים איכא מ"ד בב"ר שהקב"ה צוה שאפילו ארזים שהם אילני סרק יעשו פרי והיא עברה על הציוי והיינו עץ פרי וכל ארזים ואיכא למ"ד נמי התם שהוסיפה על הציוי שהקב"ה אמר לה עץ שיהא רגיל לעשות פרי ולא ארזים ושאר אילן סרק והיא הוציאה באותה שעה בכל האילנות פרי כדכתיב עץ עשה פרי כלומר כל העץ עשה פרי והיינו עץ פרי וכל ארזים : ותוצא הארץ בצווי נאמר תדשא ובעשייה נאמר תוציא לפי שבתחלה יצאו ירקרקות דקין ולבסוף הוציאה כאחד במסירות . בצווי לא נאמר למינהו ובעשייה נאמר למינהו . לפי שמתחלה היו דקין ולא היו ניכרים מחמת קוטנן . בצווי נאמר עץ עושה פרי ובעשייה נאמר ועץ עושה פרי הוסיף וי"ו ועץ . לומר ו' מיני מאכל הוציאה . בצווי כתיב למינה משמע דוקא הדומה לו ממש . ובעשייה כתיב למינהו לומר אפילו הדומה לדומה לא הוציאה בערבוביא שורות שורות לבנים לבד שורות שחורות לבד . מזריע זרע למינהו . ר"ת מזל שאין לך עשב שאין לו מזל למעלה . יהי מאורות סמך מאורות לדשאים לפי שצריכין לו . כדכתיב וממגד תבואת שמש : מארת חסר . שלא נברא להאיר אלא השמש . וירח לא נברא אלא כדי שלא יעבדו לחמה אם תהיה יחידה . מארת בגימ' שמש . אלהים יהי מאורות ברקיע ס"ת עתים למפרע שע"י מאורות מונים העתים . לאותות ולמועדים . והילדים אשר חנני ה' לאותות ולמופתים היינו התלמידים שלומדים תורה דומים למאורות כמו שאמרו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה : ולמועדים ב' במסרה והיו לאותות ולמועדים ואידך והיו לבית ישראל לששון ולשמחה ולמועדים טובים . ובב"ר לא נברא לבנה אלא לקדש ר"ח . ור"ת נמי איקרי מועד ואסור בהספד ובתענית :

ספורנו

המכון : (יא) דשא . מיני עשבים למאכל בהמה כאמרו כי דשאו נאות מדבר : עשב מזריע זרע . למאכל אדם : עץ פרי עשה פרי למינו . כי המורכב משני מינין לא יוליד : ויהי כן . נתקיים כן בלתי שיקבל הפחות והיתר באופן שאם יקרה צמח מורכב משני מינים לא יוליד : (יד) יהי מאורות ברקיע השמים . באותו הרקיע הנזכר ביום שני יהי נצוץ המאורות ושם יתרבה ויתמזג לפעול בתחתונים כל האמור בפרשה כמו

רמבן

(י) **ויקרא** אלהים ליבשה ארץ . כי שמה הראוי לה יבשה כי בהפרד המים מן העפר היא יבשה אבל יקרא אותה ארץ בשם כלל היסודות הנברא בראשון . והטעם כי בעבורה נבראו שתהיה ישוב לאדם שאין בתחתונים מכיר בוראו זולתו וקרא למקוה המים ימים כאלו הוא ים מים לפי בקרקע המקוה נקרא ים כדכתיב כמים לים מכסים וכן ואת הים הוריד מעל הבקר כי מפני שהוא מקוה מים גדול יקרא כן : וירא אלהים כי טוב . הוא קיומם בחפץ והענין כי כאשר הלבישם הצורה הזו חפץ בהם והיה הקיום כמו שפירשתי וזה מה שאמרו רבותי' מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כתוב בשלישי שני פעמים אחד למלאכת המים ואחד ליום :

(יא) **ויאמר** אלהים תדשא הארץ דשא . גזר שיהיה בתולדת הארץ כח הצומח ומוליד זרע כדי שיהיה המין קיים לעד . ויתכן שירמוז בארץ הנזכרת בפסוק הראשון שימשך ממנה כח מצמיח והנה נאצלו מכחה היסודות למיניהם ומהם צמחו בגן עדן דשאים ואילנות ומהם בעולם וזהו שאמרו בשלישי ברא שלש בריות אילנות ודשאים וגן עדן . ועוד אמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הה"ד הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר ואמר שיהיה כל זה למינהו והוא אסור הכלאים כי הזורע אותם מכחיש בכח מעשה בראשית ועוד אבאר בו בעזרת השם . וכתב רבינו שלמה דשא עשב לא דשא לשון עשב ולא עשב ל' דשא של' דשא לבישת הארץ בעשבים ואין לומר דשא פלוני וכל שרש לעצמו נקרא עשב ואין דברו זה נכון שא"כ לשון דשא לא יתרבה וחכמים אומרים הרכיב שני מיני דשאים מהן והרב עצמו מזכיר דשאים אבל דשא הוא הקטן הצומח ועשב הוא הגדול המזריע ולכן יאמר תדשא הארץ . ולא יתכן לומר תעשיב וכל קטן הצומח מן הארץ יקרא דשא אף באילנות ולכן ימשך תדשא הארץ עץ פרי כי לא אמר תדשא הארץ דשא עשב ותוציא עץ פרי והנה הוא כטעם צמיחה וכן כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו ואני תמה איך לא הזכיר הכתוב אילני הסרק ואיך צוה בעץ פרי לבדו ואולי בזה נתעוררו רבותינו שאמרו אף אילני סרק עשו פירות ואם כן נאמר כי מקללת ארורה האדמה היו סרק ויתכן שיהיה פירוש הכתוב תצמיח הארץ צמח ועשב מזריע זרע ועץ עושה פרי והנה בתחלה גזר בעשבי הסרק ובאילני הסרק וממה שאמר עשה פרי אשר זרעו בו נלמוד כי כל האילנות יצמחו מזרעם אף על פי שהמנהג במקצתם ליטע מהם הענף :

(יב) **וירא** אלהים כי טוב . קיום המינין לעד והנה לא נתיחד יום למאמר הזה לבדו מפני שאיננו מעשה מיוחד כי הארץ כאשר תצמיח לא שתהיה ארץ מליחה אחת היא :

(יד) **יהי** מאורות . הנה האור נברא ביום ראשון ומאיר ביסודות וכאשר נעשה הרקיע בשני הפסיק באור ומנע אותו מהאיר ביסודות התחתונים והנה כאשר נבראת הארץ בשלישי היה בה חשך ולא אור ועתה ברביעי רצה הקב"ה שיהיו ברקיע מאורות מגיעים אור לארץ וזה טעם ברקיע השמים להאיר על הארץ

וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃ טו וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃ יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ

כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ

ב' חס'

ג' הס' נתו'

את המאור ל' ואת ל' ג'

ל' חסר ה'

וּלְזִמְנִין וּלְמִמְנֵי בְהוֹן יוֹמִין וּשְׁנִין׃ טו וִיהוֹן לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן׃ טז וַעֲבַד יְיָ יָת תְּרֵין נְהוֹרַיָא רַבְרְבַיָא יָת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא וְיָת נְהוֹרָא זְעֵירָא לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא וְיָת כּוֹכְבַיָא׃ יז וִיהַב יָתְהוֹן יְיָ בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא׃ יח וּלְמִשְׁלַט בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ יט וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם רְבִיעָאי׃ כ וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן מַיָא

שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה : ולימים. שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם : ושנים. לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכתם בי"ב מזלות המשרתים אותם והיא שנה. (ס"א) והוא שס"ה יום ורביע יום וחוזרים ומתחילים פעם שנייה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון : (טו) והיו למאורות. עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם : (יז) המאורות הגדולים. שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד : ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה (ב"ר פ"ו) : (כ) נפש חיה

מארת ב' חסר דחסר וסי' ויאמר אלהים יהי מארת : ויעש שני המארת למשלת ג'. וסימן המארת. הגדולים : לממשלת ב' בפסוק. ואת השמש לממשלת : ובלילה ה' וסי' כו' במסרה רבת' :

כי שם ירחו : (טז) ויעש. נקראו השנים הגדולים כנגד הככבים וכן נקראו שלשה בני ישי הגדולים כנגד האחרים ואליאב היה הבכור גדול מכולם ולא זה גדול מזה יש לו סוד ממשלת השמש ביום ולא בלילה כי אין לה אור גם ללבנה וככבים לא יראה אורם ביום ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי הספירות שככב צדק וכל הככבים חוץ מככב נוגה גדולים מהלבנה ואיך כתוב הגדולים. התשובה אין פי' הגדולים על מדתם בגופם רק על אורם ואור הלבנה כפלי כפלי' בעבור היותר קרובה מהארץ וכן כתוב מאורות : (יז) ויתן. אל תתמה על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי : (יח) ולמשול. יום האור' משעת צאת השמש עד בואה והלילה מעת ראות הככבים וצדקו האומרים על פי שלשה עדים ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושליש שעה שיראה כמו אור בעבים וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך : (כ) ויאמר. ישרצו פועל

תולדות אהרן ויעש אלהים. חולין שם : ויתן אותם. חגיגה יב : ויהי ערב. חגיגה יב : ויאמר אלהים. חולין כז (תענית כה) :

בעל הטורים ולהבדיל בין האור ולהבדיל בין הקדש לומר כשמבדילין בין קדש לחול צריך לברך גם כן על האור : יעופף שנים במסורה הכא ועוף יעופף

רמבן

הארץ כי היה למעלה מן הרקיע ולא יאיר על הארץ וענין יהי כי מאורות מאמר השמים גזר בראשון שיהיה אור במדת היום ועתה גזר שיתגשם ויאחוז ממנו גוף מאיר ביום גדול האורה וגוף אחר קטן האורה מאיר בלילה ויתלו שניהם ברקיע השמים שיאירו גם למטה ויתכן כי כמו שעשה בארץ כח הצמיחה במקומו ממנה כן שם ברקיע מקומות מוכנות ומזומנים לקבל האורה והגופים האלו מקבלי אור מזהירים כגון האספקלריאות ואבני השהם ולכן יקראם מאורות לא אורים אע"פ שקראם המזמור כן : להבדיל בין היום ובין הלילה. כתב רש"י משנגנז האור הראשון אבל בששת ימי בראשית שמשו האור והחשך זה ביום וזה בלילה ואיני רואה שיהיה זה דעת רבותינו המזכירים גניזה על האור הראשון אבל לדעתם האור הראשון שמש שלשה ימים וברביעי נאצל ממנו ונעשו בו או ממנו שני המאורות האלה כמו שאמרו נוטלת אורה של מעלה גלגל חמה כי לפי שלא היה העולם הזה ראוי להשתמש באור ההוא בלי המצעות גנזו לצדיקים לעולם הבא ושמשו בנוטלת הזו מיום רביעי ואילך כך אמרו בבראשית רבה תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה מפני שהיא מכהה גלגל חמה בלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא היא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים שבעה אתמהה ולא שבעה הן כאינש דאמר כן אנא מפקיד לשבעה יומי דמשתותי כלומר לשון בני אדם הוא שיאמר אני מפקיד ופוטר זה הדבר לשבעת ימי המשתה בלי לא שיספיק לו לשבעה כולם אלא שיוציא אותם בתוכם וכך אמרו שבעת הימים כאור שיהיה בימים ההם במקצתם ושם אמרו עוד ויבדל רבי יהודה ברבי סימון אמר הבדילו לו ורבנן אמרין הבדילו לצדיקים לעתיד לבא ואם תוכל לדעת כוונתם באמרם בברכת הלבנה עטרת תפארת לעמוסי בטן תדע סוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמר הבדילו לו וסוד שני המלאכים המשתמשים בכתר אחד כאשר בסוף שיהיה אור הלבנה כאור החמה אחר שיהיה אור החמה שבעתים :

והיו לאותות. השנוי שיולידו ויעשו ממנו אותות ומופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן כלבנון ומאותות השמים אל תחתו. ולמועדים זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחרף. ולימים מדת יום ומדת לילה. ושנים שישלימו מהלכם ויוסיפו שנית לשוב בדרך אשר הלכו בה. ושנת החמה בשס"ה יום ושנת הלבנה בשנ"ד יום:

(טו) **והיו** למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ. הוסיף שיהיה אורם מגיע לארץ כי אפשר שיראה להם אור בשמים ויעשה כל המעשים הנזכרים מבלי שיאיר בארץ ולכך אמר שיהיו למאורות ברקיע השמים המגיע בארץ ויאירו עליה :

(יז) **ויעש** אלהים ויתן אותם אלהים. מלמד שלא נהיו אלו המאורות מגוף הרקיע אבל גופם נטבעים בו : ולמשול ביום ובלילה. ענין הממשלה דבר אחר מבלי האורה שהזכיר כי יכלול מה שאמר תחלה והיו לאותות ולמועדים כי יש להם ממשלה בארץ בשנויים אשר יולידו בה וממשלה בהוייה ובהפסד ובכל השפלים כי השמש בממשלתו ביום ימית ויוליד ויגדל בכל החמים והיבשים והירח בממשלתו יפרה במעינות ובימים וכל הלחים והקרים ועל כן אמר שהם ולמשול ביום ובלילה כי ממשלת השפלים להם. ויתכן שהממשלה עוד כח אצילות שהם מנהיגי התחתונים ובכחם ימשול כל מושל והמזל האומה ביום ימשול בו והמזל האומה בלילה ימשול בה כענין שכתוב אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים והוא מה שאמר הכתוב מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא וכן לכולם בשם יקרא כי קריאת השמות היא ההבדלה בכחותם לזה כח הצדק והיושר ולזה כח הדם והחרב וכן בכל הכחות כידוע באצטגנינות והכל בכח עליון ולרצונו ולכך אמר גדול אדונינו ורב כח כי הוא גדול על כולם ורב כח עליהם וכן אמר מרוב אונים ואמיץ כח. ועל דרך הסוד שרמזתי לך תהיה ממשלה גמורה באמת. ולהבדיל בין האור ובין החשך אמר ר"א כי בצאת השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך. ולפי דעתי כי האור הנזכר בכאן הוא היום והחשך הוא הלילה כי כן שמם כמו שאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה והנה בכל מעשה בראשית יזכיר הכתוב הצואה ויספר המעשה ובכאן צוה והיו למאורות וספר ויתן אותם אלהים אומר ולמשול ביום ובלילה שיהיה זה מושל ביום וזה מושל בלילה והממשלה הוא מה שצוה והיו לאותות ולמועדים וספר שאין ממשלת שניהם שוה אבל להבדיל בין החשך ובין האור כי הגדול ימשול ביום ויהיה כולו אור גם במקום שאין השמש מגיע והקטן ימשול בלילה ויהיה חשך זולתי הירח שיגיה חשכו והיא הצואה שאמר להבדיל בין היום ובין הלילה כמו ויבדל אלהים בין האור ובין החשך :

(כ) **ישרצו** המים שרץ. כתב רש"י כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים ותולעים בבריות כגון חולד ועכבר וכיוצא בהם וכל הדגים ומה יאמר הרב בפסוק ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה שנאמר בנח ובניו וכן אמר שרצו המים ראוי לפי הדעת הזה

שיאמר

ספורנו

כמו שנראה בחום שיתרבה אור הנגוה בעברו במים זכים : (טו) להאיר על הארץ. שיבא עליה מאת המאורות אור ממוזג נאות ליושביה : ויהי כן. נתקיים כן נועם ההתמזגות המוכרח במלותו : (יח) ולמשול ביום ובלילה. לחדש הויות בתחתונים והוצרכו אז עם האור הראשון להוויות בעלי חיים אשר הם יותר נכבדים מהצמחים : ולהבדיל בין האור ובין החשך. להבדיל בתחתונים בזריחתם ובשקיעתם בין זמן האור שקראו יום ובין זמן החשך אשר קראו לילה כאמרו למעלה להבדיל בין היום ובין הלילה :

יעופף

כ׳ הַמַּ֔יִם שֶׁ֖רֶץ נֶ֣פֶשׁ חַיָּ֑ה וְעוֹף֙ יְעוֹפֵ֣ף עַל־הָאָ֔רֶץ עַל־פְּנֵ֖י רְקִ֥יעַ הַשָּׁמָֽיִם׃
ג׳ חסר י׳ תנינא כא וַיִּבְרָ֣א אֱלֹהִ֔ים אֶת־הַתַּנִּנִ֖ם
ג׳ חסר הַגְּדֹלִ֑ים וְאֵ֣ת כָּל־נֶ֣פֶשׁ הַֽחַיָּ֣ה ׀ הָֽרֹמֶ֡שֶׂת
ל׳. ל׳ אֲשֶׁר֩ שָׁרְצ֨וּ הַמַּ֜יִם לְמִֽינֵהֶ֗ם וְאֵ֨ת כָּל־
כ׳ ע֤וֹף כָּנָף֙ לְמִינֵ֔הוּ וַיַּ֥רְא אֱלֹהִ֖ים כִּי־טֽוֹב׃
ד׳ כב וַיְבָ֧רֶךְ אֹתָ֛ם אֱלֹהִ֖ים לֵאמֹ֑ר פְּר֣וּ
ג׳. ה׳ דגש ג׳ וּרְב֗וּ וּמִלְא֤וּ אֶת־הַמַּ֙יִם֙ בַּיַּמִּ֔ים וְהָע֖וֹף
כ׳ יִ֥רֶב בָּאָֽרֶץ׃ כג וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר
י֥וֹם חֲמִישִֽׁי׃ פ
חד מן ה״ג חד ליתן וכל חד וחד ל׳ דכו׳ כד וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים תּוֹצֵ֨א הָאָ֜רֶץ נֶ֤פֶשׁ
חַיָּה֙ לְמִינָ֔הּ בְּהֵמָ֥ה וָרֶ֛מֶשׂ וְחַֽיְתוֹ־אֶ֖רֶץ
לְמִינָ֑הּ וַֽיְהִי־כֵֽן׃ כה וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִים֩ אֶת־
י׳ דס׳ חַיַּ֨ת הָאָ֜רֶץ לְמִינָ֗הּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה֙
לְמִינָ֔הּ וְאֵ֛ת כָּל־רֶ֥מֶשׂ הָֽאֲדָמָ֖ה לְמִינֵ֑הוּ

רְחֵישׁ נַפְשָׁא חַיְתָא וְעוֹפָא דְפָרַח עַל אַרְעָא עַל אַפֵּי רְקִיעַ דִשְׁמַיָא: כא וּבְרָא יְיָ יָת תַּנִינַיָא רַבְרְבַיָא וְיָת כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְרָחֲשָׁא דִי אַרְחִישׁוּ מַיָא לִזְנֵיהוֹן וְיָת כָּל עוֹפָא דְפָרַח לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: כב וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ לְמֵימַר פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת מַיָא בְּיַמְמַיָא וְעוֹפָא יִסְגֵי בְּאַרְעָא: כג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חֲמִישָׁאי: כד וַאֲמַר יְיָ תַּפֵּיק אַרְעָא נַפְשָׁא חַיְתָא לִזְנַהּ בְּעִיר וּרְחֵישׁ וְחֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וַהֲוָה כֵן: כה וַעֲבַד יְיָ יָת חֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וְיָת בְּעִירָא לִזְנַהּ וְיָת כָּל רִיחֲשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי

חיה. שיש בה חיות: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ: בעוף. כגון זבובים. בשקצים. כגון נמלים וחיפושים ותולעים: בבריות. כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: (כא) התנינם. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה (פי׳ הספינה) הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם. התנינם כתי׳: נפש החיה. נפש שיש בה חיות: (כב) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל: פרו. לשון פרי כלומר עשו פירות: ורבו. אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה: (כד) תוצא הארץ. הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה. שיש בה חיות: ורמש. הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכם ניכר וכל לשון רמש ושרץ בלשונו קונמברו״ש: (כה) ויעש. תקנם בצביונם ובקומתם

פועל יוצא וכמוהו ושרץ היאור צפרדעים וטעם ישרצו תולדת עם הנבהה: והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לעד על פי׳ רקיע ואמר הגאון כי על פי הוא עם פני אם כן פני השמים למטה הם ופ״א יעופף כפול כנו״ן עד יכוק: (כא) ויברא. הרומשת כטעם הולכ׳ ויש אומרים שהשי״ן תחת סמ״ך: (כב) ויברך. טעם פרו ורבו תפרו ותרבו וכן ומות בהר כי אין זה בכחו ובידו: (כד) ויאמר נפש חיה. כלל לאשר הוליד האש והמים והארץ גם האדם. בהמה. שהם עם בני אדם לצרכם לרכוב ולאכול: ורמש. הם הקטנים ההולכים על הארץ: וחיתו ארץ. שהם בשדה שאין שם ישוב והוי״ו האחרון נוסף במלת וחיתו כמו למעינו מים: בנו

יעופף ב׳. וסי׳ ועוף יעופף על הארץ. ובשתים יעופף: התנינם ג׳ חסר י׳ תניין וסי׳ ויברא אלהים. וישליכו איש מטהו. חמת תנינם: בימים ה׳ דגושים וסי׳ ומלאו את המים בימים והעוף. את זה תאכלו מכל אשר במים. כל אשר לו. וכל אשר אין לו. כל אשר חפץ ה׳ עשה בשמים. והעוף ג׳ באורי׳ וסי׳ ויברך אתם אלהים לאמר פרו. והעוף אוכל אתם מן הסל. זאת תורת הבהמה והעוף. אילין אינון כן: ירב ב׳ וסי׳ והעוף ירב בארץ. ירב המשא. וחד וירב העם ויעצמו:

תולדות אהרן ויברא אלהים. בתרא עד נדה כב: ויעש אלהים. נדה כב עקרים מג: ואת כל רמש. נדה שם:

בעל הטורים ואידך ובשתים יעופף והוא שאמר גבריאל בשתים: את התנינם חסר יוד לומר לך שהרג הנקבה ומלחה לצדיקים: והעוף ירב בארץ ולא אמר יפרה וירבה שלא אמר כן אלא באדם ובדגים שמזונותיהם מצויין ופנויי׳ לפרות ולרבות אבל העופות וכן בהמה וחיה אין מזונותיהם מצויים להם ורמז לדבר וברך את לחמך ואת מימיך לא תהיה משכלה. והפרתי אתכם והרבתי אתכם. וסמיך ליה ואכלתם ישן נושן: והעוף ג׳ והעוף ירב והעוף אוכל אותם מעל הסל. וזאת תורת הבהמה והעוף רמז למה שאמרו שעופות טהורות מרובין על טמאין וכו

ספורנו

(כ) יעופף על הארץ על פני רקיע השמים. לנקות אויר הארץ ליושביה מאיזה לחות מותריי מעולה מן הרקיע הנולד ביום השני באמצעות הגלגל הפועל בו: (כא) ויברא אלהים את התנינים. שלא הספיק הכח המוליד המסודר במים להמציא התנינים הראשונים בלי זרע עד שברא אז כח מספיק לזה: (כב) ויברך אותם אלהים. כי לא יושג התכלית בהם זולתי בהיותם רבים: (כג) תוצא הארץ נפש חיה. החיונית נוספת על הצומחת: ויהי כן. בלי תוספת וגרעון שאם יתחדש מורכב משני מינין לא יוליד: (כה) ויעש אלהים את חית הארץ למינה. נתן לכל מין הסגולות וההרגשים כפי הצריך למין:

ויאמר

רמבן

שיאמר אשר שרצו במים ועופות רבים שאינם גבוהים מן הארץ כגובה החולד העכבר והעטלף קטן הרגלים מאד ולמה יקרא שרץ העוף. ודעת אונקלוס שענין שריצה כטעם תנועה אמר בשרץ וברמש ריחשא דרחיש ויפה פירש ויקראו השרצים כן בעבור שתנועתם תמידית. ויתכן שהוא לשון מורכב יקרא שרץ שהוא רץ ורמש שהוא רומש הארץ לא ישקוט ולא ינוח ודע כי כל העוף אשר לו ארבע רגלים יקרא שרץ העוף מפני שברגליו יכמוך וינוע כשרצים ואשר איננו כן יקרא עוף כנף שעיקר תנועתו לעופף ויהיה טעם ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ שיהיו מתהלכים בכולה ויפרו וירבו עליה שרצו בארץ ורבו בה התנועעו בכולה ותרבו בה והוא טעם הכפל ורבו שני פעמים בפסוק וא״כ נפרש אשר שרצו המים אשר הניעו והולידו המים וכן ושרץ היאור צפרדעים וכן פרו וישרצו שפרו ורבו וינועו לרובם עד שתמלא הארץ מהם אבל אונקלוס פתר בשרצו בארץ ענין תולדה איתילידו בארעא כי הוא עשה הלשון מושאל מן השרצים ואמר פרו ורבו כשרצים בארץ ורבו בה וכן פרו וישרצו שהיו בתולדותם כשרצים לרוב: **ועוף** יעופף על הארץ ביום הזה היה מאמר הבריאה במים והיה ביום השני בארץ אם כן פירוש ועוף יעופף על הארץ נמשך ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיעופף והכתוב שאמר וייצר ה׳ אלהים מן האדמה את כל חית השדה ואת כל עוף השמים כאלו אמר וייצר ה׳ אלהים את כל חית השדה מן האדמה וייצר את כל עוף השמים ורבים כמוהו וכן דעת רבי אליעזר הגדול בפרקיו שאמר בחמישי השריץ מן המים כל עוף כנף אבל בגמרא נחלקו בו יש אומרין כן שמן המים נבראו ויש אומרין שהעוף משניהם נברא אמרו מהרקק נבראו ואם כן בעבור שתולדותם היתה במים והרקק בקרקע הים הוא מפני זה היה המאמר בהם ביום החמישי וכן אמר ישרצו המים שרץ נפש חיה כי הדגים גופם ונפשם מן המים בדבר האלהים שהביא להם רוח מן היסודות לא כאדם שהפריד גופו מנפשו שאמר וייצר ה׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ולא הזכיר בשלישי בצומח נפש כלל כי אין כח הגדול נפש רק בבעלי התנועה בלבד היא ועל דעת היונים שאומרים כשם שאין הגדול במתנועע רק בנפש כך בצומח בנפש יגדל יהיה הפרש כי זאת נפש חיה כלומר נפש שיש בו חיות כי יש נפש אין בה חיות והיא נפש הצומחת והזכירו רבותינו בתלושי התמרים האוג ואולי הוא כח בצמיחה לא יקרא נפש:

(כא) **ויברא** אלהים את התנינים הגדולים. בעבור גודל הנבראים האלה שיש מהם אורך פרסאות רבות הגידו היונים בספרים שידעו מהם לרוכים חמש מאות פרסה ורבותינו גם כן הפליגו בהם בעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלהים כי הוא שהמציאם מאין מבראשית כאשר פירשתי לשון בריאה וכן יעשה באדם למעלתו להודיע כי הוא מעלה מאין עם דעתו ושכלו ואני תמה למה לא אמר ביום הזה ויהי כן ואולי לא יתכן להזכיר ויברא אחרי ויהי כן כי מבראשונה ידבר. ורבותינו אמרו כי התנינים הגדולים הוא לויתן ובת זוגו שבראם זכר ונקבה והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא אפשר כי מפני זה לא היה ראוי שיאמר בהם ויהי כן כי לא עמדו עוד:

(כב) **ויברך** אותם אלהים לאמר. גזר בהם הברכה ואמר בהם שיפרו וירבו כלומר שיעשו פירות רבים שיוציא האחד רבים כמותו וענין הברכה בילידה כענין שאמר וברכתיה והיתה לגוים וגם בצמחים תבא לשון ברכה וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית אבל לא נאמר כן בבלתי שהנבראים בכל בעלי הנפש היו מינים בלבד זכר ונקבה למיניהם כענין באדם והוצרכו לברכה שירבו מאד אבל בצמחים על פני כל האדמה רבים מאד כאשר הם היום ולא אמר בבהמות וחיה ברכה שמחלת הגזירה שנגזר בבעלי הנפש התנועה שבמים הללו נתרבו בעלי נפש התנועה שבארץ כי בעלי נפש חיה שאינה מדברת כולם ענין אחד בבריאתם. ורבותינו (אמרו) כי בעבור היות בני אדם צדין ואוכלין הוצרכו לברכה. ומלאו את המים בימים בירך אותם שימלאו לרובם הימים אף הנחלים והאגמים או שמולאם בימים הוא כי בנחלים מעטים הם: **והעוף** ירב בארץ. אף על פי שבריאתו מן המים ברכתו תהיה בארץ

שיפרו

וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ
בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה
וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ
עַל־הָאָרֶץ׃ כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים ׀ אֶת־
הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא
אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ כח וַיְבָרֶךְ
אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים
פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ
וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם

וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ כו וַאֲמַר
ל יְיָ נַעְבֵּיד אֱנָשָׁא בְּצַלְמָנָא
ג' כִּדְמוּתָנָא וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי
יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא
ה"פ ובכל ובכל וּבִבְעִירָא וּבְכָל אַרְעָא וּבְכָל
רִיחֲשָׁא דְּרָחֵשׁ עַל אַרְעָא׃
ל'. ג' כז וּבְרָא יְיָ יָת אָדָם בְּצַלְמֵיהּ
בְּצַלְמָא דַיְיָ בְּרָא יָתֵיהּ
דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יָתְהוֹן׃
כ"ב כח וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר
ד' ל' חסר לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יָת
כ'. ל' אַרְעָא וּתְקוּפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוּטוּ
בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא

ובקומתם: (כו) נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה (מלכים א' כב) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכן (דניאל ד') בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובתו כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמנו. בדפוס שלנו: כדמותנו. להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר (תהלים קל"ט) ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוני"ו וכן הוא אומר (איוב ל"ח) תתהפך כחומר חותם. בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הוא אומר (בראשית ב') ויקח אחת מצלעותיו וגו' מדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריה ראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו בששי ולא פי' לך כיצד בריאתן ופירש לך במקום אחר: (כח) וכבשה. חסר וי"ו ללמדך

שהזכר

במו בעור: (כו) נעשה אדם יש אומרים כי מלת נעשה שם התאר מבנין נפעל כמו ואשר היה נעשה ליום אחד. ואמרו כי בצלמנו כדמותנו דברי משה ופירושו ויברא אלהים את האדם בצלמו שהוי"ו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהים שהאלהים דבק עם עשה כאילו אמר כי האלהים עשה את האדם בצלם וזה הפירוש חסר לב כי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהים יהי נעשה אדם וכן עשהו בצלמו גם וי"ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה ומה טעם יש כי שופך דם האדם באדם דמו ישפך בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם ויאמר הגאון כי פי' בצלמנו כדמותנו בממשלה וטעמו בצלם שראה בחכמה כי טוב' היא ובעבור כבוד האדם סמכו אל אלהים וכן ונוארצו יצאו כי לה' הארץ ומלואה ואמר במלת נעשה ואם היא לשון רבים שכן מנהג המלכים לדבר וכמוהו ונתנה לך גם את זאת נאמר קדם מלכא אוני אוכל נכה בו ואלה העדים עדי שקר הם כי ונתנה לך בנין נפעל וכמוהו והעיר נתנה והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט כל פעל עבר והטעם ותנתן לך ונכה בו הו' ומתנהי או יהיה שם הפעל כמו ונקה

לא

כלו בי"ג יחידאין וסי' כו' במסרה רבתא: בצלם ג' וסי' ויברא אלהים את האדם. כי בצלם אלהים. אך בצלם יתהלך איש: וירדו ב' בתרי לישני וסי' וירדו בדגת הים. וירדו גת פלשתים:

תולדות אהרן נעשה אדם. מגלה ט סנהדרין לח עקרים מא (ברכות יג): ויברא אלהים. כתובות ח סנהדרין לח ולט נדה כג זכר פ' במדבר: בצלם אלהים. עירובין יח: ויברך אותם. שבת קיא יבמות סה גטין מג קדושין לה (מגלה ע). ומלאו את. יבמות סה. קדושין לה (יבמות ז): ורדו בדגת הים ובעוף השמים וגו'. סנהדרין נט:

בעה"ט והעוף ירב פירו' שכן מרובין אוזים והעוף אוכל אותם. פירוש אותם טהורין שהם אוכל. וכן זאת תורת הבהמה והעוף איירי בטהורים. האדם. אותיות אדמה. שבראו מן האדמה. אדם נוטריקון אפר דם מרה. ורדו בדגת הים שנים במסורה הכא ואידך ורדו גת פלשתים. אלו זכיתם תרדו אף בדגת הים ואם לאו ירדו גת. כלומר תשתעבדו לפלשתים

רמבן

שיפרו וירבו עליה כי אין בעוף שיטיל ביציו במים ויגדלו שם רק השוכנים תמיד במים וניזונים מהם עושין ביציהם בארץ ומולידים בה:

(כד) **בהמה** הם המינים האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי: וחיתו ארץ אוכלי הבשר יקראו חיות וכלם יטרופו: ורמש כתב רש"י הם שרצים נמוכים ורומשים על הארץ נראין כאלו נגררין. והנה בפרשה הזאת ובכל החיה הרומשת על הארץ וכתיב ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השורץ על הארץ וכתיב בו תרמוש כל חיתו יער אבל פי' רמישה בענין נסמך מן תרמסנה רגל ותבירו ואמר בחיה ובבהמה רומש על הארץ ובשרצים הנגררים רמש האדמה בעבור שדריכתם באדמה בכל גופם:

(כו) **ויאמר** אלהים נעשה אדם. נתיחד בעשיית האדם מאמר בעבור גודל מעלתו כי אין טבעו כטבע החיה והבהמה אשר ברא במאמר הקודם לו והפשט הנכון במלת נעשה הוא מפני שכבר הראית לדעת כי האלהים ברא יש מאין ביום הראשון לבדו ואח"כ מן היסודות ההם הנבראים יצר ועשה וכאשר נתן במים כח השרון לשרון נפש חיה והיה המאמר בהם ישרצו המים והיה המאמר בבהמה תוצא הארץ אמר באדם נעשה כלומר אני והארץ הנזכרת נעשה אדם שתוציא הארץ הגוף מיסודיה כאשר עשתה בבהמה ובחיה כדכתיב וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויתן הוא ית' הרוח מפי עליון כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ואמר בצלמנו כדמותנו כי ידמה לשניהם במתכונת גופו לארץ אשר לוקח ממנה וידמה ברוח לעליונים שאינה גוף ולא תמות ואמר בכתוב השני כי בצלם אלהים ברא אותו לספר הפלא אשר נפלא בו משאר הנבראים וזה פשט המקרא הזה מצאתיו לרבי יוסף הקמחי והוא הנראה מכל מה שחשבו בו ופי' צלם כמו תאר וצלם אנפוהי אשתני וכן אך בצלם יתהלך איש צלמם בעיר תבזה תאר מראיתו ודמות הוא דמיון בצורה ובמעשה כי הקרובים בענין יקראו דומים זה לזה והנה האדם דומה לתחתונים ולעליונים בתאר והדר כדכתיב וכבוד והדר תעטרהו והוא מגמת פניו בחכמה ובדעת וכשרות המעשה ובדמות ממש שידמה גופו לעפר ונפשו לעליונים: וירדו בדגת הים. בעבור היותו זכר ונקבה אמר ורדו בדגת הים ל' רבים. ובב"ר אמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה אמר ר"א נפש חיה זו רוחו של אדה"ר ולא יתכן שיאמר ר"א כי תוצא הארץ יתפרש בנפשו של אדה"ר כלל אלא שיתכוין למה שהזכרתי לומר כי יצירת האדם ברוחו הוא הנפש אשר בדם נעשה מן הארץ במאמר החיה והבהמה כי כל נפשות התנועה נעשו יחד ואחר כן ברא להם גופות עשה תחילה גופי הבהמה והחיה ואחר כן גוף האדם ונתן בו הנפש הזו ואחר כן נפח בו נשמה עליונית כי הנפש הנפרדת אשר בו היא שנתיחד בה מאמר אחד אל האלהים אשר נתנה כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ודרך האמת בפסוק הזה יודע למשכיל בפסוק השני ואפשר שנתכוין לו רבי אליעזר ודרש בתוצא הארץ ארץ החיים שתוצא נפש חיה למינה לעולם עומדת וכן מה שאמר זכר ונקבה ברא אותם כי היתה הבריאה מתחלה מזכר ונקבה ונשמתו כלולה בהם אבל היצירה היתה יצירה לאדם ובנין צלע לאשה כאשר יספר בסוף ולכן

הזכיר

ספורנו

ויאמר אלהים נעשה. נתן אז כח בפמליא שלו להשפיע את הצלם בנושא המוכן לו: אדם. מין ממיני נפש חיה שיצרתי ששמו אדם כאמרו ויהי האדם לנפש חיה ונעשהו בצלמנו. שהוא עצם שכלי. נצחי ובזה פתח האל יתברך פתח בתורתו לקנות ידיע' בעצמים הנבדלים בידיעת נפשנו: כדמותנו. בענין המעשיות שידמה בם קצת לפמלי' של מעלה בצד מה שהם פועלים בידיעה ובהכרה. אמנם פעולתם היא בלתי בחיריית ובזה לא ידמה להם האדם. ובקצת ידמה לאל ית' הפועל בבחירה. אמנם בחירת האל יתברך היא לעולם לטוב ולא כן הבחירה האנושית. ועם זה הנה האלהית על אופן נכבד מאד יותר מן הבחירה האנושית. ולכן אמר כדמותנו כמו דמותנו לא כדמותנו האמתי: בצלם אלהים. הנה מלת אלהים ע"ד ההדמות תאמר על כל עצם שכלי בפעל שלם נבדל מחמר ובזה הוא נצחי בהכרה. ולכן תאמר על האל ית' ועל מלאכיו וכמו כן תאמר על השופטים ע"ש החלק השכלי הראוי בהם. אמנם בהיות כי השכל האנושי אע"ג שפעלת השכלתו היא בלתי שום כלי חמרי ותתפשט על בלתי מוחש ועל קצת עתידות ולא יחלש בהרבותו פעולת השכלתו ולא בעת זקנת הגוף אבל יוסיף אומץ ומכל אלה התבאר שהוא נבדל מחמר בלי ספק כי אמנם הפך כל אלה יקרה לכחות הגוף החמריות מ"מ קודם שיתבונן בהיותו אז משולל מכל שלמות אשר הוכן לו לא יקרא אלהים אבל יקרא צלם אלהים בלבד עד שיקנה שלמות בפרט בחכמה אשר בה יקנה אהבת האל ויראתו כי אז יהיה עצם שכלי בפעל שלם נבדל מחמר ומזה יתחייב שיהיה נצחי וקיים גם אחרי מיתת הגוף. ובהיות בבחירת האדם לקנות זה השלמות בהשתדלו להתבונן בחכמה הנז' הנה התבאר שכאשר ימנע עצמו מזה ישאר כחו השכלי על היותו משולל מכל שלמות בפעל כמו שהיה בתחלה יעלה בתהו ויאבד כאמרו אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמו' נדמו ואת כל אלה הורה האל ית' בשתי מדות באמרו בצלם אלהים: (כח) וכבשה. שתגינו בשכלכם ותמנעו את החיות שלא יכנסו בגבולכם

ואתם

וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ׃
כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־
י"א כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־
הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־
עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה׃
ד' ר"פ. י' ל וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם
ב' מ"ל וּלְכֹל ׀ רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ
נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה
וַיְהִי־כֵן׃ לא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר
כ' עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב
ג' וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃
נ' ב א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם

וּבְכָל חַיְתָא דְרָחְשָׁא עַל
אַרְעָא : כט וַאֲמַר יְיָ הָא
יְהָבִית לְכוֹן יַת כָּל עִשְׂבָּא
דְבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע דִי עַל
אַפֵּי כָל אַרְעָא וְיַת כָּל
אִילָנָא דִי בֵיהּ פֵּירֵי אִילָנָא
דְבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לְכוֹן
יְהוֹן לְמֵיכָל : ל וּלְכָל חֵיוַת
אַרְעָא וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא
וּלְכָל דְרָחֵישׁ עַל אַרְעָא
דִי בֵיהּ נַפְשָׁא חַיְתָא יַת כָּל
יְרוֹק עִשְׂבָּא לְמֵיכָל וַהֲוָה
כֵן : לא וַחֲזָא יְיָ יַת כָּל דִי עֲבַד
וְהָא תַקִּין לַחֲדָא וַהֲוָה רְמַשׁ
וַהֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאֵי :
א וְאִשְׁתַּכְלַלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא

לא אנקך ואף כי במלאכו לא נכו כי לא יבא בנין שלא אמר שם פועלו כי אם מהכבד ורבי משה הכהן הספרדי טעה בספרו ומלת נאמר קדם מלכא ארמית היא ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכדנצר שהיה מלך מלכים ועתה אפרש דע כי כל מעשה בראשית לכבוד האדם נברא במלות השם והצמחים הוציאה אותם הארץ והמים וכל נפשות החיות ואחר כן אמר השם למלאכים נעשה אדם אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדבר איש דברים בגבוה עליו או בשפל ממנו רק על דרך דמות האדם וכן אמר פי הארץ יד הירדן וראש עפרות תבל וחלילה חלילה להיות דמות לשם וכן אמר ואל מי תדמיוני ובעבור שנשמת האדם העליונה שאיננה מתה נמשלת בחייתה לשם ושאיננה גוף והיא מלאה כלו וגוף האדם כעולם קטן יהי השם מבורך אשר בגדול החל ובקטן כלה וגם אמר הנביא מראה כבוד אלהים כמראה אדם והשם הוא האחד והוא יוצר הכל והוא הכל ולא אוכל לפרש והאדם נברא בתחלה בשני פרצופין והנו אחד וגם הוא שנים והנה בצלם אלהים מלאך והוא נברא זכר ונקבה ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאת המים רק היא מצוה העתיקוה קדמונינו ז"ל ושמו זה הפסוק זכר לדבר : (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי לכם . התיר לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב וכל פרי עץ מותר לאדם והעשב הירק לחיות ולכל רומש ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול : (לא) יום הששי . יש אומרים שיום סמוך והטעם לגלגל הששי וכן יום השביעי ואין זה אמת ובעל יום הששי על דעת אנשי המזלות יוכיח רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי ונמצא כן איש הישראלי ורביע כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים : (א) ויכולו . מהבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו ויכסו כל

שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יוצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה : (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ . השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל : (לא) יום הששי . הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה . דבר אחר יום הששי כולם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו' בסיון (כ"א שיום ו' בסיון שקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא העולם עתה וזהו יום הששי שהוא יום ו' בסיון) סמוך למתן תורה : ויכל

ולכל ד' ר"פ וסי' כו' במסרה רבתא : חית הארץ י' בלישנ'

תולדות אהרן ובכל חיה. סנהדרין שם : לכם יהיה. סנהדרין שם : ולכל חית. סנהדרין שם : וירא אלהים. פסחים נד : ויהי ערב. שבת פח ע"ז ג ה : (על ו' ימי בראשית בכלל. חגיגה טז) : ויכלו . שבת קיח :

בעה"ט פרי עץ. שנים במסורה אשר בו פרי עץ. פרי עץ הדר רמז למ"ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון אתרוג היה. זכר בגימטריא ברכה. ונקבה בגימטריא קללה: יום הששי ויכלו השמים. ר"ת שם בן ד' אותיות שחתם בו מעשה בראשית . וכן ישמחו השמים ותגל הארץ ר"ת שם בן ד' אותיות שחתם העולם בשם של ד' אותיות . ויכל אלהים תרגו'

ספורנו

ואתם תמשלו בם : ורדו . במצודו' וחרמים להכניסם לעבודתכם : (כט) הנה נתתי לכם. למאכל אדם : (ל) ולכל חית הארץ ולבהמה ולעוף נתתי. את כל ירק עשב לאכלה. מיני העשב שאינם זורעים זרע : (לא) את כל אשר עשה והנה טוב מאד . תכלית המציאות בכללו טוב מאוד יותר מן תכליתיות הפרטיות המכוונות אליו : יום הששי . הנזכר אשר בו היה ראשית לכל ששי אשר בו יכלו כל המעשים כדי לשבות בשבת כאמרו ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת : ב (א) ויכלו . בהשגת התכלית למציאות בכללו ויכל

רמבן

הזכיר כאן בריאה ובפרשה של מטה הזכיר יצירה והמשכיל יבין ומעט וירדו שימשלו בחזקה בדגים ובעוף ובבהמה ובכל הרמש והבהמה תכלול החיה ואמר ובכל הארץ שימשלו בארץ עצמה לעקור ולנתוץ ולחפור ולחצוב נחשת וברזל ולשון רדייה ממשלת האדון בעבדו :

(כח) **ויברך** אותם אלהים . זו ברכה ממש לפיכך כתוב בה ויאמר להם אלהים אבל למעלה כתוב ויברך אותם אלהים לאמר יפרו שהברכה היא המאמר שנתן בהם כח התולדה לא לדור אחד שיהיו בו מבורכים: ומלאו את הארץ . ברכה שימלא העולם לרובם . ולפי דעתי יברך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרובם ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה : וכבשוה . נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולעקור נטוע ומהרריה לחצוב נחשת וכיוצא בזה וזה יכלול מה שאמר ובכל הארץ : ורדו בדגת הים . אמר שיהיו רודים גם בדגי הים הנכנסים מהם ובעוף השמים שאינם עמהם באדמה גם בכל חיה רעה וסדר אותם בבריאותם הדגים והעוף תחלה והחיה אח"כ וכך אמר הכתוב תמשילהו במעשה ידך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים וגו' ורבותינו שמו הפרש בין כבישה ורדייה :

(כט) **הנה** נתתי לכם את כל עשב זורע זרע . לא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחדיו כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון התרתי לכם את כל לשון רש"י . וכן פי' הרב במסכת סנהדרין ולכל חית הארץ לכם ולחיות נתתי העשבים ואת האילנות ואת כל ירק עשב לאכלה ואם כן יהיה פי' את כל ירק עשב לאכלה ואת כל ירק עשב ואינו כן אבל לאדם ולאשתו כל עשב זורע זרע וכל פרי עץ ולחית הארץ ולעוף השמים נתן כל ירק עשב לא פרי העץ ולא הזרעים ואין מאכלם יחד כולם בשוה אך הבשר לא הורשו בו עד בני נח כדעת רבותינו והוא פשוטו של מקרא והיה זה מפני שבעלי נפש התנועה יש להם קצת מעלה בנפשם נדמו בה לבעלי הנפש המשכלת ויש להם בחירה בטובתם ומזוניהם ויברחו מן הצער והמיתה והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ וכאשר חטאו והשחית כל בשר את דרכו על הארץ ונגזר שימותו במבול ובעבור נח הציל מהם לקיום המין נתן להם רשות לשחוט ולאכול כי קיומם בעבורו ועם כל זה לא נתן הרשות בנפש ואסר להם אבר מן החי והוסיף לנו במצות לאסור כל דם מפני שהוא מעמד לנפש כדכתיב כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו היא כי התיר הגוף בחי שאינו מדבר אבל המיתה לא הנפש עצמה וזה טעם השחיטה ומה שאמר צער בעלי חיים דאורייתא וזו ברכתנו שמברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה ועוד אדבר בענין המצוה בדט בהגיעי בם אם גומר השם עלי . וטעם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה שיאכלו זרועי העשב כגרגרי החטה והשעורה והקטניות וזולתם ויאכלו כל פרי העץ אבל העץ עצמו אינו להם לאכלה וגם לא העשב עד שנתקלל אדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה :

(לא) **והנה** טוב מאד . הוא הקיום כאשר פירשתי וטעם מאד כטעם רבוי והוסיף ביום הזה לאמר כן בעבור שידבר בכלל וימצא רע בקצת ואמר כי טוב מאד מאדו טוב וזהו שאמר בבראשית רבה והנה טוב מאד והנה טוב זה המות וכן הזכירו זה יצר הרע וזו מדת פורענות ולזה גם כן נתכוין אונקלוס שאמר בכאן והא תקין לחדא יאמר שהוא מתוקן הסדר מאד כי הרע צריך בקיום הטוב כענין שנאמר לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים ויש מפרשים כי מפני מעלת האדם הוסיף בשבח יצירה בו כי הוא טוב מאד :

וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: ב וַיְכַל אֱלֹהִים ד׳ . ז׳
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה
וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־ ב׳ חסר המן
מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: ג וַיְבָרֶךְ ג׳
אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ
אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ
אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת: פ
שני ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת ב׳ מ״ל דמ״ל
הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם ג׳. ה׳ זעיר׳

וְכָל חֵילֵיהוֹן: ב וְשֵׁיצִי יְיָ
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִידְתֵּיהּ
דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ
דִּי עֲבָד: ג וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא
שְׁבִיעָאָה וְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ אֲרֵי
בֵיהּ נָח מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ
דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד: ד אִלֵּין
תּוֹלְדָת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד
אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִּי עֲבַד יְיָ

וסימ׳ בו׳ במסרה דבתא: וכל צבאם ד׳ וסי׳ ויכלו השמים והארץ. ונמקו כל צבא השמים. אנכי עשיתי ארץ. אתה ה׳ לבדך: צבאם ז׳ וסי׳ בו׳ במסרה דבתא: וישב׳ ב׳ חס׳ וסי׳ ביום השביעי. וישבת המן: ויברך אלהים ג׳ וסי׳ ויברך אלהים. ויברך אלהים את נח. ויברך אלהים את יצחק: אלה תולדות ד׳ וסי׳ השמים. נח נח. שם. יעקב יוסף: תולדות ב׳ כ׳ אים דמלאים וסי׳ אלה תולדות השמים והארץ. אלה תולדות פרץ. וחד ח׳ דחס׳ אלה תלדת ישמעאל וג׳ כת׳ תלדות. עשו אבי אדום ושל אהריו. אלה תלדות יעקב. ושאר אודיתא תולדת בתיב וכל קריין. ובעלי המסר״ה חלוקים בז״ה וז״ה מקובל לנו: ארץ ושמים ב׳ וסי׳ ארץ ושמים. הודו על ארץ ושמים: ושמים ד׳ וסי׳ ביום

תולדות אהרן וכל צבאם. ראש השנה יא חולין ס׳: ויכל אלהים. מגילה ט׳: אלה תולדות. יומא כד מנחות כט: ביום עשות ה׳. חגיגה יב:

רשי

(ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר׳ שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש הקב״ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. ד״א מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך. ויקדש ברכו במן שכל ימות השבוע ירד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתוב על העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב״ר: (ד) אלה. האמורים למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה׳. למדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר בהבראם בה׳ בראם שנאמר (ישעיה כו) ביה ה׳ צור עולמים בב׳ אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה״א (ס״א רמז כמו שה״א פתוחה למטה כך העולם פתוח לשבים בתשובה ועולם הבא נברא ביו״ד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י׳ שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו למטה לראות שחת כה״א זאת שסתומה מכל צדדי׳ ופתוחה למטה לרדת דרך

אבן עזרא

כל ההרים וטיומו שלמו והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. יש אומרים כי הימים נבראו ובבריאת יום שביעי שלמה המלאכה וזה הפי׳ תפל ויש אומרים כי יש בי״ת שטעמו קודם כמו לא תחסם שור בדישו אך ביום הראשון תשביתו שאור ולמה זאת הגרה וכלוי נועשה אינו מעש׳ כאלו אמר לא עשה מעשה וכן פי׳ ויכל גם וישבת וטעם מלאכתו אשר עשה ביום הששי טרם יום השבת וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו מכל הבריאות שברא: (ג) ויברך אלהים. פי׳ ברכה תוספת טובה וביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדות ובנשמות כח ההכר׳ והשכל: ויקדש אותו. שלא נעשה בו מלאכה כמו הבריו: ופי׳ אשר ברא אלהים לעשות. השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותם והמפרש לעשות תחת עשה גם עשה תחת ברא אינו כן לפי דעתי ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרים שיהיו מבורכים קדושים: (ו) אלה תולדות. פי׳ אלה שהולידו: בהבראם. בהיות הרקיע ונראתה הארץ ומלאת ביום עשות הוא תקון והעד וימהר לעשות אותו וכן בראתיו ואהר

בעה״ט ירושלמי ותג״ד זהו שאמר המדת ימים אותו קראת. בפרשת ויכלו שלשה פעמים מלאכתו. כנגד מלאכות שבשת מהם שהם שמים וארץ וים. ואין כת״ב ויהי ערב ויהי בקר יום השביעי לפי שמוסיפין מחול על הקודש. וישבות ב׳ במסורה הכא ואידך וישבות המן והיינו דכתיב בפרשת המן הוא אשר דבר ה׳ שבתון שבת קודש. ולא מצינו שאמר להם משה זה מקודם אלא ירמז בשבת ימי בראשית. וישבות ביום השביעי וישבות המן. ד״א מלמד שהמן פסק מלירד בשבת כדמוכח בקדושין. ד״א רמז למה שדרשו ברכו במן וקדשו במן. ויברך אלהים ג׳ דסמיכי הכא. ואידך ויברך אלהים את נח ואידך ויברך אלהים את יצחק. בשעה שברא העולם בירך השבת והעולם. ובימי נח שאבדו כל הראשונים והיה העולם חדש הוצרך לבר׳ פעם שנית ובירך את אברהם כמו שיש במדרש. עד עתה הייתי זקוק לברך את בריותי מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בידך. בהבראם. אותיות באברהם. בזכות אברהם נבראו שמים וארץ. ארץ ושמים ב׳

רמבן

ב (א) **וכל** צבאם. צבא הארץ הם הנזכרים חיה ורמש ודגים וכל הצומח גם האדם וצבא השמים שני המאורות והכוכבים הנזכרים כענין ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים גם יכלול השכלים הנבדלים כענין ראיתי את ה׳ יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו וכו׳ וכן יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום והנה בכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית וכן נפשות האדם צבא השמים הנה: ויברך ויקדש ברכו במן וקדשו במן והמקרא כתוב על העתיד לשון רבינו שלמה מבראשית רבה. ובשם הגאון רב סעדיה אמרו שהברכה והקידוש על השומרים שיהיו מבורכים ומקודשים ואין משמע הכתוב שידבר על העתיד ורבי אברהם אמר כי הברכה תוספת טובה שיתחדש בגופות יתרון כח בתולדות ובנשמה יתרון השכל ויקדש אותו שלא עשה בו מלאכה כשאר הימים ודברו בזה נכון למאמינים בו כי אין זה מושג בהרגש לאנשים והאמת כי הברכה ביום השבת היא מעין הברכות והוא יסוד עולם ויקדש אותו כי ימשוך מן הקדש והם תבין דברו זה תדע מה שאמרו בבראשית רבה לפי שאין לו בן זוג ומה שאמרו עוד כנסת ישראל תהא בן זוגך ותשכיל כי בשבת נפש יתירה באמת:

(ז) **אשר** ברא אלהים לעשות. מלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה לשון רש״י אבל רבי אברהם אמר כפשוטו כי מלאכתו השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות כמותן ולי נראה פירוש ששבת מכל מלאכתו אשר ברא יש מאין לעשות ממנו כל המעשים הנזכרים בששת הימים והנה אמר כי שבת מבריאה וממעשה מן הבריאה שברא ביום הראשון ומן המעשה שעשה בשאר הימים ויתכן שיהיה לעשות נמשך למעלה כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשות וכמהו כי חדל לספור ויחדלו לבנות העיר השמרו לכם עלות בהר ולא סרו מצות המלך וכן רבים ודע כי נכלל עוד במלת לעשות כי ששת ימי בראשית הם כל ימות עולם כי קיומו יהיה ששת אלפים שנה שלכך אמרו יומו של הקב״ה אלף שנים והנה בשני הימים הראשונים היה העולם כולו מים ולא נשלם בהם דבר והם רמז לשני אלפים הראשונים שלא היה בהם קורא בשם ה׳ וכך אמרו שני אלפים תהו אבל היתה הבריאה ביום הראשון האור כנגד האלף של ימות אדם שהיה אורו של עולם מכיר את בוראו ואולי לא עבד אותם ע״ג עד שמת אדם הראשון: ביום השני יהי רקיע ויהי מבדיל שבו היו מובדלין נח ובניו הצדיקים מן הרשעים שנדונו במים: ביום השלישי נראית היבשה והצמיחה ועשת פירות הוא האלף השלישי המתחיל בהיות אברהם בן מ״ח שנה ואז החל לקרוא בשם ה׳ ולמה למה נדיק כי משך רבים לדעת את ה׳ כמו שדרשו ואת הנפש אשר עשו בחרן וצוה את ביתו ואת בניו אחריו ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט ועלה הענין עד שקבלו זרעו את התורה בסיני ובנה הבית ביום ההוא ואז נתקיימו כל המצות שהם פירות העולם ודע כי מעת היות בין השמשות יחשב כיום אחר ועל כן יתחיל ענין כל יום קודם לו מעט כאשר נולד אברהם באלף השני וכן תראה בכל יום ויום והיום הרביעי נבראו בו המאורות הגדול והקטן והכוכבים ירמוז באלף הד׳ הוא החל כאשר נבנה בית ראשון ע״ב שנה אחרי בניינו עד אחרי הבית השני קע״ב והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור כי מלא כבוד ה׳ את בית ה׳ והיה אור ישראל לאש על גבי המזבח רבוץ שם כארי אוכל הקרבנות ואחרי כן הקטין אורם וגלו כאשר יעדר במולד הלבנה וזרחה להם כל ימי בית שני והאש ע״ג המזבח רבוץ ככלב ושקעו שני המאורים בערב היום וחרב הבית: ביום החמישי שרצו המים נפש חיה ועוף יעופף על הארץ רמז לאלף החמישי המתחיל קע״ב שנה אחר חרבן הבית כי בו ימשלו האומות ויעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו כלו בחכה העלה יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו ואין דורש את ה׳: ביום הששי בבקר תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה והיתה בריאתה קודם זרוח השמש כענין שכתוב תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון ואז נברא האדם בצלם אלהים והוא זמן ממשלתו שנאמר יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב והוא האלף הששי שנאמר בו כסאו כשמש נגדי זהו בן דוד הנעשה בצלם אלהים כדכתיב וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי הוה ועד עתיק יומין מטא וקדמוהי הקרבוהי וליה יהיב שלטן ויקר ומלכו ויהי׳ זה קי״ח אחר המשת אלפים לכלות דבר ה׳ מפי דניאל ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים ונראה משנוי הימים מפרץ המים והעוף והית הארץ כי בתחלת האלף הששי תתחדש מלכות אומה שלטת תקיפה ואימתני יתירה ומתקרבת אל האמת יותר מן הראשונות: היום השביעי שבת רמז לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים והאל ישמרנו בכל הימים וישים חלקנו עם עבדיו התמימים:

(ד) **אלה** תולדות השמים והארץ בהבראם. יספר תולדות השמים והארץ במטר ובצמיחה כאשר נבראו ונעשו כתקונם כי השמים יתנו טלם ומטרם והארץ תתן יבולה

ספורנו

ויכל אלהים ביום השביעי. בתחלת היום השביעי שהוא הרגע בלתי מתחלק אשר הוא ראשית לזמן העתיד ואינו חלק ממנו כאמרם ז״ל נכנס בו כחוט השערה: וישבות ביום השביעי. כל אותו היום נבדל משאר הימים הראשונים בענין השביתה: (ג) ויברך אלהים את יום השביעי. כל יום שביעי העתיד ברכו שיהיה יותר מוכן משאר הימים בנפש יתירה לאור באור החיים כאמרם כיון ששבת וי אבדה נפש: (ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אלה הצמחים ובעלי חיים שאמרנו הם תולדות השמים והארץ בכח בנמצא בהם מעת שנבראו כי מאז נמצאו בהם כחות פועלות ומתפעלות להויות ההוות ונפסדו׳ כאמר׳ את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה אמנם יצאו לפעל: ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים. ביום שסדר הנהגת הארץ ותולדותיה מן השמים על סדר מתמיד וזה אחר ששת ימי בראשית ואז נקרא ה׳ אלהים שבסדרו התמיד

אבן עזרא

ואחר כן יצרתיו ואחר כן עשיתיו : (ה) כל שיח. עץ וכן בין שיחים ינהקו ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור שנאכל האד' אל עץ והנה שיח וניב וסעיף ובד ואמיר וסרעף : (ו) ואד. כמו ענן וכמוהו יום אידם שהיום הרע יקרא יום ענן וערפל והטעם כי עלה אד מן הארץ בכח המאורות והשקה האדמה והצמיחה והגאון אמר כי פירושו ולא אד יעלה מן הארץ : (ז) וייצר. בכח המאור' וייצר מהפעלים שהפ"א שלהם יו"ד מהבנין הקל כמו וייקץ נח וטעם באפיו שבהם יהיה האדם כי הם יוציאו האויר החם מחום הלב ויביאו אויר אחר וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כתינוקות : (ח) ויטע. וכבר נטע גן במקום שנקרא עדן מפאת מזרח ועתה שם בו האדם ופי' גן בעדן גן אלהי' הבי"ת מברת עצמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים וכמוהו מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים וה"א האדם יש לו סוד גם נמלא שבע המגשה האחרונה וגם יתכן להיותו כן בעבור שהוא שם נהגב מהאדמה והוא יהי' שם עצם

אֱלָהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָּא׃ ה וְכֹל
אִילָנֵי חַקְלָא עַד לָא הֲווֹ
בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא
עַד לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחֵית
מִטְרָא יְיָ אֱלָהִים עַל אַרְעָא
וֶאֱנָשׁ לֵית לְמִפְלַח יָת
אַדְמְתָא׃ ו וַעֲנָנָא הֲוָה
סָלֵיק מִן אַרְעָא וּמַשְׁקֵי יָת
כָּל אַפֵּי אַדְמְתָא׃ ז וּבְרָא
יְיָ אֱלָהִים יָת אָדָם עַפְרָא
מִן אַדְמְתָא וּנְפַח בְּאַפּוֹהִי
נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוָת בְּאָדָם
לְרוּחַ מְמַלְּלָא׃ ח וּנְצַב יְיָ
אֱלָהִים גִּנְּתָא בְּעֵדֶן

ד' עֲ֠שׂוֹת יְהוָ֥ה אֱלֹהִ֖ים אֶ֥רֶץ וְשָׁמָֽיִם׃
ס' ר"פ בס' ה וְכֹ֣ל ׀ שִׂ֣יחַ הַשָּׂדֶ֗ה טֶ֚רֶם יִֽהְיֶ֣ה בָאָ֔רֶץ
י"א פסו' כי"ס ומלעו' וכל כל וְכָל־עֵ֥שֶׂב הַשָּׂדֶ֖ה טֶ֣רֶם יִצְמָ֑ח כִּי֩ לֹ֨א
הִמְטִ֜יר יְהוָ֤ה אֱלֹהִים֙ עַל־הָאָ֔רֶץ
ואדם ט' אין ב' א' פתח ב' א' מל' וא' וְאָדָ֣ם אַ֔יִן לַֽעֲבֹ֖ד אֶת־הָֽאֲדָמָֽה׃ ו וְאֵ֖ד
הס' ג' וא' מפק' יַֽעֲלֶ֣ה מִן־הָאָ֑רֶץ וְהִשְׁקָ֖ה אֶֽת־כָּל־פְּנֵֽי־
בתרי יודין הָאֲדָמָֽה׃ ז וַיִּ֩יצֶר֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהִ֜ים אֶת־
ב' הָֽאָדָ֗ם עָפָר֙ מִן־הָ֣אֲדָמָ֔ה וַיִּפַּ֥ח בְּאַפָּ֖יו
נִשְׁמַ֣ת חַיִּ֑ים וַֽיְהִ֥י הָֽאָדָ֖ם לְנֶ֥פֶשׁ חַיָּֽה׃
ג' ח וַיִּטַּ֞ע יְהוָ֧ה אֱלֹהִ֛ים גַּן־בְּעֵ֖דֶן מִקֶּ֑דֶם
וַיָּ֣שֶׂם שָׁ֔ם אֶת־הָֽאָדָ֖ם אֲשֶׁ֥ר יָצָֽר׃

עשות ה' אלהים . ושמים בזרת תכן. הודו על ארץ ושמים. ושמים לא זכו : וכל ה' ר"פ בבראשית וכל ספר ואלה שמות דכו' ר"פ וכל במ"ה כל וסי' וכל שיח השדה. וכל אנשי בית וליד . וכל הבארות אשר . וכל הארץ באו . וכל בית יוסף ואחיו : ואדם ט' וסי' כו' במסרה רבתא : ואד ב' א' חסר וא' מלא וסי' ואד יעלה מן הארץ. ואיד נכון לצלעי כתיב מלא : והשקה ג' רפין וא' מפקא וסים' והשקה את כל פני האדמה : והשקה את האשה . והשקה את נחל השיטים . והשקה את המים כתיב מפקא :

רשי

דרך שם : (ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר (שמות ט) כי טרם תיראון עדיין לא תיראון ואף זה הפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריית עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח ובג' שכתוב ותוצא הארץ (לא יצאו) על פתח קרקע עמדו עד יום ו' ולמה כי לא המטיר ומ"ט לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האילנות והדשאים : ה' אלהים. ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים : (ו) ואד יעלה. לענין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר : (ז) וייצר. שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן : עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד : ויפח באפיו. עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה לתחתונים ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים. הוזקק בששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד : לנפש חיה. אף בהמה וחיה : נקראו

תולדות אהרן וכל שיח. חולין פג : ואד יעלה. סכה דף יא ר"ה יא תענית ט (תענית כה) : וייצר ה' אלהים. ברכות סא עירובין יח סנהדרין לט חולין כז נדה כב ספר הזוהר פרשת שמות (נזיר נו יבמות ה נדה ג) : ויהי האדם. תענית כב : ויטע ה' אלהים. פסחים נד נדרים לט :

בעה"ט במס' הכא ואידך הודו על ארץ ושמים. למה הודו על ארץ ושמים בשביל שעשה ארץ ושמים. ואד ב' במסורה הכא ואידך ואיד נכון לצלעי. רמז לנ"כ שאמרו חכמים למה נקרא שמו איד שהבריות משברים לבם כדי שיתן להם הקב"ה מטר : וייצר שנים חד מלא וחד חסר וייצר ה' אלהים את האדם מלא שיש לו שני יצרים יצר טוב ויצר רע. ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה חסר. שאין להם אלא יצר אחד. ויפח באפיו נשמת חיים. ס"ת תוהם. נשמת. ד'. ויפח באפיו נשמת. כל אשר נשמת רוח חיים. נר ה' נשמת

ספורנו

התמיד ההוים : (ה) טרם יהיה בארץ. אמנם הטעם שבהבראם נמצאו בכח ולא בפעל באופן שכל שיח השדה עדיין לא היה בארץ וכן כל עשב השדה עדיין לא צמח : כי לא המטיר. באופן שלא היה החומר מוכן לזה בשלימות מחסרון מטר ועבודת הארץ : (ו) ואד יעלה מן הארץ והשקה. וביום עשות כשסדרן על סדר מתמיד עלה אד מן הארץ שהיה על לברכה שהרוה את הארץ והולידה והצמיחה בלתי מטר ועבודת אדמה : (ז) וייצר ה' אלהים. אמנם להיות בעלי חיים לא הספיק זה אבל היתה יצירת היוצר ית' על אופנים מתחלפים וזה כי ליצירת האדם בירר עפר מן האדמה חלק נכבד ממנה : ויפח באפיו נשמת חיים. נפש חיונית מוכנת לקבל צלם אלהים כאמרו ונשמת שדי תבינם. מ"מ ויהי האדם לנפש חיה. היה עכ"ז חיה בלבד בלתי מדברת עד שנברא בצלם ודמות : (ח) אשר יצר. אחר שיצרו באותו האופן הנכבד שהזכיר

רמבן

יבולה והם קיום כל חי ורמז בהבראם מה שאמרו בה"א בראם ומפני זה לא הזכיר עד הנה רק מלת אלהים ומפורש בכתוב ואת כל אלה ידי עשתה וכן אמר איוב מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת א"כ תרמוז ביום עשות ה' אלהים למלת בראשית כמו שאמרנו :

(ה) **וכל** שיח השדה. על דעת רבותינו בבראשית רבה שבשלישי עמדו על פתח קרקע הארץ ובששי צמחו לאחר שהמטיר עליהם. ועל דעתי כפי הפשט כי בשלישי הוציאה הארץ העשב ועץ הפרי במקומם ולגיונם כאשר צותה בהם ועכשיו יספר הכתוב כי אין נוטע וזרע מהם והיא לא תצמח עד אשר עלה אד ממנה והשקה אותה ונוצר האדם העובד אותה לזרוע ולנטוע ולשמור וזהו טעם שיח השדה טרם יצמח שלא אמר שיח האדמה כי המקום הנעבד יקרא שדה אשר תזרע את השדה לא נעבור בשדה ובכרם וזהו השמיטו של עולם שנהי'

מאחרי ו' ימי בראשית והלאה כל ימי עולם כי בשבת האחד ימטירו השמים ובשבת' הארץ זרועיה תצמיח :

(ז) **ויפח** באפיו נשמת חיים. ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש ויסודה וסודה כי הזכיר בה שם מלא ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפו אחר מנשמתו יתן בו וזהו שנ' ונשמת שדי תבינם כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה והוא מאמרם בספרי נדרים כנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך וגו' וכמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה מאי וינפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר וינפש ומכאן תבין דרשת שבועת אלהים והמשכיל יבין. ודע כי המתחכמים במחקר הלכו באדם מהם יאמרו כי באדם שלש נפשות נפש הגדול כלומר או תאמר בזו נפש הגדול ובו עוד נפש התנועה שהזכירה הכתוב בדגים ובחיה ובכל רומש על הארץ והשלישית הנפש המשכלת ומהם יאמרו כי זאת הנפש אשר באדם מפי עליון בה ימצאו שלש הכחות האלה ורק היא יחידה והכתוב הזה כפי משמעו ירמוז כאן כי יאמר שיצר השם את האדם עפר מן האדמה והיה מוטל גולם כאבן דומם והקב"ה נפח באפיו נשמת חיים ואז חזר האדם להיות נפש חיה שיתנועע בה כמו החיות והדגים שאמר בהם ישרצו המים שרץ נפש חיה ותוצא הארץ נפש חיה וזה טעם לנפש חיה כלומר שבא האדם להיות נפש בה חיים אחרי שהיה חרש את חרשי אדמה כי הלמד תבא בהפוכים כמו והיה לדם ביבשת ויהי לנחש וישם את הים לחרבה אבל אונקלוס אמר והות באדם לרוח ממללא נראה בדעתו כדברי האומרים שהם בו נפשות שונות וזאת הנפש המשכלת אשר נפחה השם באפיו והיתה בו לנפש מדברת וכן נראה לי מדעת רבותינו ממה שאמרו רבא ברא גברא שדריה לקמיה דרבי זירא הוה מישתעי ליה ולא אישתעי אמר דמן דהבריא את תוב לעפרך ובויקרא רבה אמר רבי אבין בשעה שאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה אומרת לנפש והנפש אומרת למלאך וכן רוחו ונשמתו אליו יאסוף יורה כפי משמעו שהן שתים ואחר כן יאמר הכתוב וייצר ה' אלהים את האדם יצירה תנועה שהיה האדם נוצר כלומר בעל תנועה כי היצירה היא החיות והרגש שבהם הוא אדם לא גבול העפר וכמו שאמר ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ויבא אל האדם ואחרי שיצרו בהרגשה נפח באפיו נשמת חיים מפי עליון להוסיף הנפש הזאת על היצירה הנזכרת ויהי האדם כולו לנפש חיה כי בנשמה הזאת ישכיל וידבר ובה יעשה כל מעשה וכל הנפשות וכחותן לה תהיינה והלמד הזו למד הקנין כמו לך אני אדוני המלך וכל אשר לי לקונה אותו לדורותיו לך אני הוביעני או יאמר שחזר כלו נפש חיה ונהפך לאיש אחר כי כל יצירותיו היו עתה לנפש הזאת :

(ח) **ויטע** ה' אלהים גן בעדן מקדם פירש רש"י במזרחו של עדן נטע הגן ואונקלוס תרגם מלקדמין. וכך אמרו בבראשית רבה. והוא הנכון ואין טעם

ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃ י וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים׃ יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃ יב וּזְהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃ יג וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת

ויצמח והד ויצמח . ב' ד' וסי' מעדן יסובבני ונתנו חזק ט' ג' ד' ג' הס' ג' ג' ב' הס' כעין הבדלח ג' מ"ל ו'

מִלְקַדְמִין : ח וְאַשְׁרֵי תַמָּן יָת אָדָם דִּי בְרָא : ט וְאַצְמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל אִילָן דִּמְרַגַּג לְמֶחֱזֵי וְטָב לְמֵיכַל וְאִילַן דְּחַיֵּי בִּמְצִיעוּת גִּנְתָּא וְאִילַן דְּאָכְלֵי פֵּירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טָב לְבִישׁ : י וְנַהֲרָא הֲוָה נָפֵק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יָת גִּנְתָּא וּמִתַּמָּן מִתְפָּרַשׁ וַהֲוָה לְאַרְבְּעָא רֵישֵׁי נַהֲרִין : יא שׁוּם חַד פִּישׁוֹן הוּא מַקִּיף יָת כָּל אֲרַע חֲוִילָה דִּי תַמָּן דַּהֲבָא : יב וְדַהֲבָא דְּאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדוּלְחָא וְאַבְנֵי בוּרְלָא : יג וְשׁוּם נַהֲרָא תִּנְיָנָא גִּיחוֹן הוּא מַקִּיף יָת כָּל אֲרַע

נקראו נפש חיה אף זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור : (ח) מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן . ואם תאמר הרי כבר כתב ויברא את האדם וגו' . ראיתי בברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם זהו כלל סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק : (ט) ויצמח . לענין הגן הכתוב מדבר : בתוך הגן . באמצע : (יא) פישון . הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו . ד"א פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר אצל מצרים (ישעיה יט) ובושו עובדי פשתים : (יג) גיחון . שהוא הולך והומה והמייתו גדולה מאוד כמו (שמות כא) כי יגח שמנגח והולך והומה :

חדקל

עלים וסם תאר : (ט) ויצמח . ובעת שהצמיח כל עץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד בתוכו שני עצים : ועץ הדעת . לפי דעתי צריך להוסיף דעת להיות כן ועץ הדעת דעת טוב ורע כי איך יהיה סמוך והוא נודע בתחלה וכן האחרון הברית והנבואה עודד הנביא ורבים כאלה : (י) ונהר . ופרש שיברא האדם היה הנהר משקה הגן לכל צד ואח"כ מלת ראשים שרש ונראה כמלת מראשותיכם וטעמו מכובד הראש : (יא) שם האחד . אמר הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מארץ ישראל כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון והוא בא מפאת מזרחית דרומית גם פרת כן והוא אחרי גבול הארץ מפאת מזרח. ומפרשים אמרו כי חדקל הוא הנהר השני העובר על בגדא"ד עם נהר פרת אם כן הנה שלשתם מזרחיים ויאור מצרי' יוצא מהר הלבנה רחוק מקו השוה כנגד נגב והראיה גדולו בקיץ וידענו כי גן עדן תחת הקו השוה שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה וריקי מוח תמהו איך יתכן זה והראיות גמורות בלי ספק יש עליהם א"כ ירד פישון לפאת דרומית מערבית ואחר כן ישוב

דרך

ונהר . ד' וסי' ונהר יצא מעדן . ונהר יחרב ויבש . אזלו מים מני ים . ונהר יסבבני : ומשם . ט' וסי' כו' במסר' רבתא : יפרד . ב' ומשם יפרד . ודל מרעהו יפרד : ושם . י"ג ר"פ וסי' ושם הנהר השני. ושם הנהר השלישי . ושם אחיו יובל . ושם האחד אליעזר . ושם איש ישראל המכה . ושם האשה חמכה . ושם בת אשר סרח . ושם אשת עמרם . יוכבד . ושם אשת שאול . ושם חברון לפנים קרית ארבע . ושם האיש נבל . ושם אשת אבישור . ושם האיש אלימלך : גיחון . ג' חסרים וג' מלאים וסימניהון ושם הנהר השני גיחון . ויוליכו אותו . והורדתם אותו . וימשחו אותו . סתם את מוצא . מערבה לגיחון :

תולדות אהרן ונהר יוצא . ברכות לד תענית י' סנהדרין נט(ברכות נ): וזהב הארץ. יומא עד :

בעה"ט אדם ואם לאו נשמת ה' כנחל גפרית : האדם לנפש חיה ר"ת חלה שהיה חלתו של עולם: יפרד ב' במס' הכא ואידך ודל מרעהו יפרד שנעשה אדם הראשון דל מן המצוה נפרד מן הגן: הבדלח ב' במס' הכא ואידך ועינו כעין הבדלח . מלמד שאבנים טובות ומרגליות ירדו עם המן : ולאדם לא מצא עזר . ג' הכא ואידך ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך

רמבן

ויטע שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם כי מן המקום שהוא הצמיחם כמו שנאמר ויצמח ה' אלהים וגו' אבל ענין ויטע ה' אלהים להגיד שהוא מטע ה' כי טרם שגזר על הארץ תוצא הארץ דשא גזר במקום ההוא שיהיה שם גן ואמר בכאן יהיה אילן פלוני ובכאן אילן פלוני בערוגת המטעים ולא היה כדרך שאר מקומות הארץ שאמר תדשא הארץ דשא ועץ פרי והצמיחה בלא סדר והנה אילני גן עדן גזר בהם לעשות ענף ולשאת פרי לעד לעולם לא יזקין בארץ שרשם ובעפר לא ימות גזעם אין צריכין לעובד וזומר שאלו הי' צריכין עבודה אחרי שגורש האדם משם מי עבד אותם גם זה טעם ויטע ה' אלהים שהיו מטעיו מעשה ידיו וקיימים לעולמים כענין שנאמר לא יבול עלהו ולא יתום פריו וכו' כי מימיו מן המקדש המה יוצאים אם כן מה טעם ויניחהו בגן עדן לעבד' ולשמרה שהניחו שם להיות זורע לו חטים ומיני תבואות וכל עשב זורע זרע וערוגות הבשמים וקוצר ותולש ואוכל כרצונו וזה טעם לשון לעבדה ולשמרה לעבוד אדמת הגן הערוגות שיעשה שם כי הגן שהם האילנות לא יעבדו . ויתכן שהגן בלשון נקבה כמו וכגנה זרועיה תצמיח ונטעו גנות ורבותינו נתעוררו בזה אמרו בבראשי' רבה לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים הה"ד תשמרו להקריב לי במועדו והכונה להם בזה לומר כי הצמחים וכל בעלי חיים צריכי' לכוחות הראשונות ומהם יבא להם הגידול ובקרבנות יהיה משך הברכ' לעליונים ומהם לצמחי גן עדן ומהם יהיו ויחיו לעולם בגשמי רצון וברכה שיגדלו בה כמו שאמרו ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע . אמר רבי חנינא ישבעו חייהן ישבעו מימיהן ישבעו מטעתן כי חייהן יסודותם העליונים ומימיהם אוצרו הטוב המוריד הגשם ומטעתן כחם בשמים כמו שאמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע והוא מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר :

(ט) **ועץ** החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע . בעבור שאמר הכתוב ועץ החיים בתוך הגן . ולא אמר בגן ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו שלא הזכירו ולא הודיעו בשם אחר נאמר לפי פשוטו שהוא מקום ידוע בגן שהוא בתוך . ולכך ת"א במציעות גנתא והנה לדבריו עץ החיים ועץ הדעת שניהם היו באמצע וא"כ נאמר שהוא כאלו תעשה באמצע הגן ערוגה אחת סוגה ובה שני האילנות האלה ויהיה האמצע הזה אמצע רחב כי אמצע הדק כבר אמרו שאין יודע בו אמתת הנקודה בלתי השם לבדו . ועץ החיים אילן פריו נותן באוכליו חיים ארוכים ועץ הדעת טוב ורע אמרו המפרשים כי היה פריו מוליד תאות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם ממנו והביאו לו דומה בלשון זה מאמר ברזלי הגלעדי האדע בין טוב לרע כי בטלה ממנו התאוה ההיא . ואיננו נכון אלא בעבור שאמר והייתם כאלהים יודעי טוב ורע וא"ת כחש לה הנה ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע . וכבר אמרו שלשה אמרו אמת ואבדו מן העולם ואלו הן נחש ומרגלים ודואג האדומי הבארותי . והיפה בעיני כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדה כאשר יעשו השמים וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע . ולכן נקרא עץ הדעת טוב ורע כי הדעת יאמר בלשוננו על הרצון בלשונם לא שנו אלא שדעתו לחזור ושדעתו לבנותו ובלשון הכתוב מה אדם ותדעהו תחפוץ ותרצה בו כי ידעתיך בשם בחרתיך מכל האדם וכן מאמר ברזלי האדע בין טוב לרע שאבד ממנו כח הרעיון לא היה בוחר בדבר ולא קץ בו והיה אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר . והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו המשגל לתאוה אבל בעת התולדה יתחברו ויולידו ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידים ולא יתבוששו בהם והנה אחרי אכלם מן העץ היתה בידו הבחירה ורצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים וזו מדת אלהים מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה . ואפשר שנתכוין הכתוב לענין הזה כשאמר כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים הישר שיאחוז דרך אחת ישרה והבקשה בחשבונות רבים שיבקש לו מעשים משתנים בבחירה ממנו וכאשר צוהו הקב"ה על העץ שלא יאכל ממנו ולא הודיעו כי בו המדה הזאת רק אמר לו סתם ומפרי העץ אשר בתוך הגן כלומר הידוע באמתותיו לא תאכל ממנו הזכירו הכתוב אלינו בשמו :

(יא) **ארץ** החוילה אשר שם הזהב. לבאר שאינה חוילה של מצרים שאמר בה וישכנו מחוילה עד שור כי זו מזרח המזרח והזכיר עוד שם הבדלח לשבח הנהר

כי

ספורנו

שהזכיר הניחו שם להיותו מקום מוכן לקבלת צלם אלהים ולפעולותיו השכליות באויר ובמזונות : (ט) ויצמח . מזונותיו בלא צער : נחמד למראה . משמח ומרחיב הלב להכינו לקבלת השפע השכלי כאמרו והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה'. עץ הדעת מסית לתת לב אל הטוב והרע ומזה והאדם ידע נתן לב עליה ומזה נקרא הקרוב מודע כאמרו מודע לאישה שדרכו לתת לב לצרכי קרובו כאמרו ואח לצרה יולד : טוב ורע . לבחור הערב אע"פ שיזיק ולמאוס הבלתי ערב אע"פ שיועיל : (י) ונהר יוצא מעדן , בלתי צער גשמים ועבודת אדם : (יא) שם הא' פישון . הודיע שבח הנהר המשקה

את

דרך לפונית ואין ראיה על פישון שהוא היאור רק שתרגם החויל' כפי ערכו כי אין לו קבלה וכן עשה במשפחות ובמדינות ובחיו' ובעופות ובאבנים אולי בחלום ראה וכבר טעה במקצת' כאשר אפרש במקומו א"כ לא נשען על חלומותיו אולי עשה כן לכבוד השם בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל ובכתיבתם שלא יאמרו כי יש בתורה מלות לא ידענו' והזכיר הזהב בעבור כבוד הנהר היוצא מהגן : (יב) וזהב. אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטני' עגולי' היוצאי' מהמים שהם דקים ודמה המן אליהם והכתוב אמר על עין המן לבדו ואמר כי השהם אבן יקרה לבנה והיא נחה ואנחנו לא נדע ופי' קדמ' אשור התי"ו תחת ה"א קדמא וההפרש בינו ובין קדם כי ה"א קדמה תחת אל הפתוח בפתח קטן וכן וירד אברם מצרימה כמו אל מצרים והנה קדמת אשור אל מזרח אשור. ודע כי מהפסוק הראשון עד לעשות הזכיר הכתו' אלהים ואחר כן השם הנכבד והנורא עמו. ומה יקרו דברי קדמונינו ז"ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם מלא כי לא היה שם כח מקבל זה השם ובפרשת ואלה שמות אפרש סוד השם ואם הוא סמוך אם יעזרני השם.

כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ׃ יד וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת׃ טו וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ׃ טז וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל׃ יז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ

כּוּשׁ׃ יד וְשׁוּם נַהֲרָא תְּלִיתָאָה דִּגְלַת הוּא מְהַלֵּךְ לְמַדִּינְחָא דְּאַתּוּר וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְּרָת׃ טו וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יַת אָדָם וְאַשְׁרְיֵהּ בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ׃ טז וּפַקֵּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימָר מִכֹּל אִילַן גִּנְּתָא מֵיכַל תֵּיכוּל׃ יז וּמֵאִילַן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכוּל מִנֵּיהּ מְמַת תְּמוּת׃ יח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין דִּיהֵי אָדָם

י"ג ר"פ

ג' וא' חדקל ח"ב מנחד חד חד פתח וחד קמץ דלוג : ו' חס' בליש' : כל חס' במ"א למרחבי אכן

ג' י"ז. ג' ג' ד' ד'

(יד) חדקל. שמימיו חדין וקלין : פרת. שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו וכתוב המקרא על שם העתיד : קדמת אשור. למזרחה של אשור : הוא פרת. החשוב על כלם הנזכר על שם א"י : (טו) ויקח. לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס (ב"ר) : (יח) לא טוב היות וגו'. (ב"ר) שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה בעליונים יחיד אין לו זוג וזה בתחתונים ואין לו זוג : עזר כנגדו. זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם : (יט) ויצר מן האדמה. (חולין כז) היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו. ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה (ב"ר) יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו (דברים כ) כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם : וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם

תולדות אהרן ושם הנהר. כתובות י' : חדקל. כתובות יא : והנהר הרביעי. בכורות נה : ויקח ה' אלהים. סנהדרין כו : על האדם. סנהדרין כז : ביום אכלך. עקידה שער פ ועקרים מ"ד ס' מזהר פ' תזריע : לא טוב היות. יבמות מא סג כתובות סז :

ודע כי מקום האדמה שנבראה ממנה אדם קרוב אל גן עדן כי יש אומרים כי האדמה היא ארץ [illegible] והנה שכנו ויהי בנסעם מקדם : (טו) [illegible]. לשון זכר ונקבה וכן חבורו גנים גנות והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב אל האדמה איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול ממקום קטן ואחר שחטא והניחו לעבוד את האדמה ובדבר היה עובד האדמה רק פירוש לעבדה על הגן שמפריו יאכל ואחר שחטא שב לאכול את עשב השדה והוא הלחם וטעם לעבדה להשקות הגן ולשמרה מכל החיות שלא יכנסו שם ויטנפוהו וי"א כי כן פירושו לעבוד מצותו והמצוה לא תעבד : (טז) ויצו. מלת ציווי שם על מצות לא תעשה וכן על העבים אצוה אע"פ שהתרתי לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי עץ הדעת ואחר שאמר מעץ הדעת לא תאכל מה צורך למלת ממנו רק הוסיף לבאר וכן ותפתח ותראהו את הילד או טעמו מפי' מעט ממנו ודקדוק ממנו בספר היסוד תמצאנו ודע כי אדם מלא דעת הי' כי השם לא יצוה לאשר אין לו רק דעת דעת טוב ורע בדבר א' לבדו לא ידע הלא תראה שקרא שמות לכל הבהמה והעוף כפי תולדת כל אחד ואחד והנה חכם גדול היה ולולא שהיה כן לא הביא השם את בריאותיו אליו לראות מה יקראם והוא יודע ממנו שהוא בער גם השם הראה לו עץ הדעת כי הנה אשתו ידעה שהוא בתוך הגן : (יח) ויאמר. טעם לא טוב לאדם ועזר. כטעם טובים השנים מן האחד ולמ"ד אשר יקרא לו האדם מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא אשר יקרא לו האדם לנפש חיה כי יש בו תוספת באור כמו ותפתח ותראהו ורבים כמוהו ומלת לכל הבהמה גם היא מושכת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים וכן ויהי מתיו מספר וכן ולא למתי חכמה ורבים כמוהו וטעם ולאדם לא מצא ולנפשו לא מצא כי כן מנהג לשון הקדש כמו ויבא ה'

ספורנו

את הגן בלתי נודע לנו בהודיעו הנהרות המסתעפים ממנו הנודעים אלינו לגבת בגדלם וטוב מימיהם וטוב אוירם : (טו) לעבדה. לעבוד את נשמת חייו כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים : ולשמרה. שלא תפסד בהתחלפות הלחות השרשי הנמשך בחום הטבעי וזה כי אותם הפירות הנכבדים היו מולידים תמיד הלחות המחליף מה שנמשך בלתי עפוש : (טז) מכל עץ הגן. כפי חלוף הזמנים במבטי הכוכבים כאמרו לחדשיו יבכר : (יז) ומעץ הדעת. קרוב לעץ החיים שהזכיר למעלה באמרו ועץ החיים בתוך הגן על דרך החיים והמות נתתי לפניך : (יח) לא טוב היות האדם לבדו. לא יושג טוב התכלית המכוון בדמותו ובצלמו אם יצטרך להתעסק הוא עצמו בצרכי

רמבן

כי בחול אשר בו ועל שפתו ימצא הזהב ההוא הטוב והבדולח והשהם כי כן ימצא בנהרות מהם שימצא בהם הזהב ובין הבדולח והאבנים הטובות בנהרות יתנהו רובם. ועל דעת הראשונים פישון הוא נילוס מצרים יסובב כל ארץ החוילה הזאת ויבא משם על פני כל ארץ מצרים עד נפלו בים הגדול באלכסנדריא של מצרים : (יז) לא תאכל ממנו. מן הפרי יזהירו כי העץ אינו נאכל. וכן אמר למטה מפרי העץ אשר בתוך הגן וכמוהו ואכלו איש את גפנו ואיש את תאנתו. וכן בעלבנון תאכלנה. תאכל פריה :

ביום אכלך ממנו מות תמות. בעת שתאכל ממנה תהיה בן מות וכמוהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידוע תדע כי מות תמות שאין הכוונה שימות מיד בו ביום. ואין הכוונה לידיעה בלבד שידע שימות כי החיים יודעים שימותו כלם אבל הכוונה כי בעת שילא יהיה חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי אין ענינם אלא שיהו חייבים מיתה וימותו בחטאתם זה. ועל דעת אנשי הטבע היה האדם מעותד למיתה מתחלת היצירה מפני היותו מורכב אבל גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתה בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה ושתוי יין ומחוסר בגדים וזולתם שהכונה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם. ולכן אמר בעונש עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב בטבעך וגם מתחלה היה אוכל מפרי העץ ומזרע הארץ אם כן היתה בו התכונה וסבת הויה והפסד ועל דעת רבותינו אלמלא שחטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת חיים לעד והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהיה דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כמו שפירשתי וירא אלהים כי טוב. ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה כי הבריאה היא בחיוב אבל לדעת אנשי האמונה האומרים כי העולם מחודש בחפץ אלוה פשוט גם הקיום יהיה בו לעד כל ימי החפץ וזה אמת ברור א"כ ביום אכלך ממנו מות תמות שאז תהיה בן מות לא תתקיים לעד בחפצו והאכילה היתה לו מתחלה לענג ויתכן שפירות ג"ע נבלעים באיברים כמן ומקיימין את אוכליהן וכאשר גזר עליו ואכלת את עשב השדה ובזעת אפיו יאכל לחם האדמה היה זה סבה להפסד כי עפר הוא ועפר יאכל ואל עפר ישוב :

(יח) לא טוב היות האדם לבדו. איננו נראה שנברא האדם להיות יחיד בעולם ולא יוליד שכל הנבראים זכר ונקבה מכל בשר נבראו להקים זרע וגם העשב והעץ זרעם בהם אבל יתכן לומר כי הי' כדברי האומר דו פרצופים נבראו ונעשו שיהיו בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד או תאמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעיבור והיה הפרצוף השני עזר לראשון בתולדתו וראה הקב"ה כי טוב שיהיה העזר עומד לנגדו והוא יראנו ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו וזהו שאמר אעשה לו עזר כנגדו וטעם לא טוב שלא יאמר בו כי טוב בהיותו לבדו שלא יתקיים כן. במ"ב הטוב הוא הקיום כאשר פירשתי במאמר וירא אלהים כי טוב :

(יט) אשר יקרא לו האדם נפש חיה. לשון רש"י סרסהו ופרשהו וכל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם. ור"א אמר כי למ"ד אשר יקרא לו נמשך וכל אשר יקרא לו האדם לנפש חיה הוא שמו. ויתכן שיהיה פירושו כענין העזר והכוונה לומר כי נפש האדם נפש חיה כמו שאמר ויהי האדם לנפש חיה וכמו שפירשתי והביא לפניו המינין כלן וכל מין מהם שיקראנו האדם לנפש חיה הוא שמו ויאמר בו שהוא נפש חיה כמותו הוא יהיה שמו ויהיה לעזר כנגדו והוא קרא לכולן ולא מצא לעצמו עזר שיקרא לו נפש חיה בשמו : ולאדם

אֶֽעֱשֶׂהּ־לּ֥וֹ עֵ֖זֶר כְּנֶגְדּֽוֹ׃ יט וַיִּצֶר֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהִ֜ים מִן־הָֽאֲדָמָ֗ה כָּל־חַיַּ֤ת הַשָּׂדֶה֙ וְאֵת֙ כָּל־ע֣וֹף הַשָּׁמַ֔יִם וַיָּבֵא֙ אֶל־הָ֣אָדָ֔ם לִרְא֖וֹת מַה־יִּקְרָא־ל֑וֹ וְכֹל֩ אֲשֶׁ֨ר יִקְרָא־ל֧וֹ הָֽאָדָ֛ם נֶ֥פֶשׁ חַיָּ֖ה ה֥וּא שְׁמֽוֹ׃ כ וַיִּקְרָ֨א הָֽאָדָ֜ם שֵׁמ֗וֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה֙ וּלְע֣וֹף הַשָּׁמַ֔יִם וּלְכֹ֖ל חַיַּ֣ת הַשָּׂדֶ֑ה וּלְאָדָ֕ם לֹֽא־מָצָ֥א עֵ֖זֶר כְּנֶגְדּֽוֹ׃ כא וַיַּפֵּל֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהִ֧ים ׀ תַּרְדֵּמָ֛ה עַל־הָאָדָ֖ם וַיִּישָׁ֑ן וַיִּקַּ֗ח אַחַת֙ מִצַּלְעֹתָ֔יו וַיִּסְגֹּ֥ר בָּשָׂ֖ר תַּחְתֶּֽנָּה׃ כב וַיִּבֶן֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהִ֧ים ׀ אֶֽת־הַצֵּלָ֛ע אֲשֶׁר־לָקַ֥ח מִן־הָֽאָדָ֖ם לְאִשָּׁ֑ה וַיְבִאֶ֖הָ אֶל־הָֽאָדָֽם׃ כג וַיֹּאמֶר֮ הָֽאָדָם֒ זֹ֣את הַפַּ֗עַם עֶ֚צֶם מֵֽעֲצָמַ֔י וּבָשָׂ֖ר מִבְּשָׂרִ֑י לְזֹאת֙ יִקָּרֵ֣א אִשָּׁ֔ה כִּ֥י מֵאִ֖ישׁ לֻֽקֳחָה־זֹּֽאת׃ כד עַל־כֵּן֙ יַֽעֲזָב־אִ֔ישׁ אֶת־אָבִ֖יו וְאֶת־אִמּ֑וֹ וְדָבַ֣ק

קרי' כתלשא גדולה וקד' ספק ס' ויחפש בגדול סתו' ונקטן כלה ג"א

ז' שלישי

ב. ט' מלאי' בתורה

ג' וסי' אדם מיתבמשריתי'

ג' ל' ב'

ל'

ב' חס'

ח'

ל' ב' רפי

ל'

ג'

בִּלְחוֹדוֹהִי אַעֲבֵיד לֵיהּ סְמַךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ יט וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל חֵיוַת בָּרָא וְיָת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָא וְאַיְתִי לְוַת אָדָם לְמֶחֱזֵי מָה יִקְרֵי לֵיהּ וְכֹל דִי הֲוָה קָרֵי לֵיהּ אָדָם נַפְשָׁא חַיְתָא הוּא שְׁמֵיהּ׃ כ וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן לְכָל בְּעִירָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וּלְכֹל חֵיוַת בָּרָא וּלְאָדָם לָא אַשְׁכַּח סְמַךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ כא וּרְמָא יְיָ אֱלֹהִים שִׁנְתָא עַל אָדָם וּדְמוּךְ וּנְסֵיב חֲדָא מֵעִלְעוֹהִי וּמְלָא בִסְרָא תְּחוֹתַהּ׃ כב וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יָת עִלְעָא דִי נְסֵיב מִן אָדָם לְאִתְּתָא וְאַיְתַהּ לְוַת אָדָם׃ כג וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִמְנָא גַרְמָא מִגַּרְמַי וּבִסְרָא מִבִּסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעְלַהּ נְסִיבַת דָא׃ כד עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית

רשי

בה הוא שמו לעולם: (כ) ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה' אלהים תרדמה. (ב"ר) כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: (כא) מצלעותיו. מסטריו כמו (שמות כו) ולצלע המשכן זהו שאמרנו שני פרצופים נבראו (ערובין יח): ויסגור. מקום החתך: ויישן ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו [ערובין יח]: (כב) ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו [שופטים ח'] ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד: (כג) זאת הפעם. מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו אלא בחוה [יבמות ס"ג]: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש [ב"ר]: (כד) על כן יעזב איש. רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח העריות סנהדר'

אבן עזרא

ה' את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ורחוק הוא בעיני שישוב אל השם ופה אמר כי העוף נוצר מהאדמה ולמעל' מהמים כי משניהם נוצר: (כא) ויפל. מהבנין הכבד הנוסף וכן וישב אותם אברם: תרדמה. יותר משינה ושינה יותר מתנומה והתי"ו נוסף: אחת מצלעותיו. שתי צלעות היו כענין ולצלע המשכן השנית ומלת צלע לשון נקבה והטעם כד: תחתנה. מקומה והיא לשון יחיד והנו"ן נוסף ותחתיה לשון רבים וכן תחתני גם תחתי: (כב) ויבן. מהבנין הכבד גם מהבנין הקל כמו ויפן ויקן: ויביאה. חשב בהקיצו בראותו אותה כי הובאה אליו כאשר הובאו הבהמות והכתוב דבר על מחשבתו וכן והאנשים רדפו אחריהם או נבנתה חוץ לגן ואחרי כן הובאה אליו וכאשר הסתכל ידע שנגזרה ממנו כי צלעו האחת עם בשרה איננה והרגיש שבשר אחר הובא בו: (כג) ויאמר. אז אמר זאת הפעם מצאתי עזר כנגדי כמוני כי ממני היה ודבר לילית דרש: לזאת. בעבור זאת וכן אמרי לי אחי הוא ודגשות שי"ן אשה תמורת היו"ד הנח הנעלם שהו' באיש ויתכן שסבת דגוש אשה דגוש ולא רפה שלא יתערב עם אישה שהוא בעלה כי פעם יחסרו הראות הה"א ונשים מן אנוש ואנשים וטעם יקרא על שם ולא נדגש קו"ף לקחה זאת להקל על הלשון והו' מהבנין הכבד ואם לא נמצא וטעם והיו לבשר אחד כאילו הם

---

*) כן דינו קמץ קטן ופתח גדול צלע אדם בקמץ ושאר בפתח והטעם פי' הה"ר שמשון כי די לו שעלה ממדרג' פתח קטן לקמץ קטן:

וינחהו ו' חס' בליש' וסי' בו': שמות ט' מלאים בתורה וסי' ויקרא האדם שמות. ויקרא להן שמות בשמות. שאו את ראש. ואת כל העדה הקהילו. ויהיו בני ראובן בכור ישראל. לבני שמעון. לבני גד. לבני מנשה. לאלה תחלק הארץ. וכל אנ"ך דפי' מל' במ"ג וסי' והאבנים תהיין. וחבירו והאבנים מעשה חרש: על האדם ג' וסי' כו': ויפל ג' וסי' ויפל ה' אלהים תרדמה. ויפל עליו וימת. ויפל בקרב מחנהו: ויישן ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' תרדמה. ויישן ויחלום. תחת רתם דאליהו: ויסגור ב' חס' באורי' וסי' בשר תחתנה. ויסגור ה' בעדו: ויבאה ד' ב' מלאים וב' חסרים וסי' ויבאה אל הארם. ויבאה יצחק האהלה חס'. מל' ויתחתן שלמה. וישקד ה' על הרעה: ובשר. ח' וסי' בו': לזאת ב' רפין וסי' לזאת יקרא אשה. אף לזאת יחרד לבי: יקרא כ"א וסי' בו':

תולדות אהרן ויצר ה' אלהים. נדה כב: ויפל ה' אלהים. סנהדרין לט ס' הזוהר פ' נשא: ויסגור בשר. ברכות סא ערובין יח: ויבן ה' אלהים. ברכות סא שבת נט ערובין יח נדה מה: ויביאה אל. ערובין יח: זאת הפעם. יבמות סג: על כן יעזב. סנהדרין נו: ודבק באשתו. סנהדרין נח: והיו לבשר. סנהדרין נז נח. (קדושין נח):

בעה"ט ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו: ולאדם לא מצא עזר. וה' עשה עמו טובה וברא האשה לעזר וחטא על ידה וזהו ולאדם אמר כי שמעת והטאת ע"י העזר על כן ולאדם שלא עמל בו יתנני חלקי בהכנסה עליו מיתה: ויפל ה' אלהים ג'. הכא. ואידך ויפל עליו וימת. ויפל בקרב מחנהו. וזה שדרז"ל באחד שהרג שוגג ואחד מזיד שהקב"ה מזמנ' בפונדק אחד ועולה בסולם וזה יפל בקרב מחנהו שהקב"ה מזמנן במחנהו: ויסגור ב' במסורה הכא ויסגור בשר תחתנה ואידך ויסגור ה' בעדו רמז לסגירת בשר שהיו אסורים בתשמיש שמטה בתיבה. כשסגר ה' בעדו אז ויסגור בשר: ויבאה כתיב חסר והוא עולה כ"ד שקשטה בכ"ד קשוטין והביאה לו. ויבאה ד' במס' ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה. ויבאה אל שלמה. וישקוד ה' על הרעה ויביאה. קודם שנשא שלמה בת פרעה משל בעליונים וזהו דוגמ' אדם הראשון שנטרד מן העליונים על ידי חוה וביצחק היה בהפך. כי היא היתה במקום שרה. כדאיתא במדרש.

רמבן

(כ) **ולאדם** לא מצא עזר כנגדו. לשון רש"י כשהביאן לפניו הביאן זכר ונקבה אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל ה' אלהים עליו תרדמה ויפה פירש כי כאשר הכניס פסוקי קריאת השמות בתוך דבר העזר כן יכריח וקריאת השמות על דעת המפרשים כפשוטו שיהא לכל אחד שם לעצמו כדי שיהיו ידועים וניכרים לתולדותיו בשמות אשר יקרא להם כי יהיה שמו לעולם והנה הקב"ה כשרצה לעשות העזר אז הביאן לפניו כי היה צריך להביאן לו זוגות לקרוא שם גם לנקבותיהם כי מהם שקראם בשם אחר ומהם חלוקים כשור ופרה ותיש ועז וכבש ורחל וזולתם וכשראה אותם מזווגים זה עם זה נתאוה להם וכאשר לא מצא בתוכם עזר כנגדו נעצב ויישן והאלהים הפיל עליו תרדמה שלא ירגיש בהסרת צלע מגופו. ולפי דעתי שקריאת השם הוא העזר והענין כי הקב"ה הביא כל חית השדה וכל עוף השמים לפני אדם והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי להם כפי טבעיהם ובשמות נתבאר הראוי להיות עזר על חבירו כלומר הראוים. להוליד זה מזה וקריאת השמות היא הבדלת המינים כי עברו לפניו זכר ונקבה והתבונן בטבעם איזה מהם עזר זה לזה בתולדה שיולידו והגסה בשם אחד והחיה בשם אחד שלא יולידו מין זה מזה וכן כולן ולא מצא בכולן שתהיה בטבעה עזר לו ותקרא בשמו כי קריאת השמות היה הבדלת המינים והפרד אותם זה מזה וכאשר פי' למעלה ואין הענין שיהיה ביד האדם למצא בהם עזר לו כי בטבעם נבראו אבל שאם יראה טבעו נאות באחד המינים ויבחר בו היה הקב"ה מתקן טבעו אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבנותו בנין חדש וזה טעם כל אשר יקרא

ספורנו

בצרכי חייו: עזר כנגדו. עזר שיהיה כמו שוה לו בצלם ודמות כי זה הכרחי לו בידיעת צרכיו והמצאת' במועדם ואמר כנגדו כי הנכנס לכף נגד דבר אחר כשיהיה שוה לו בשקל יהיה נגדו בקו ישר אבל כשלא יהיו שוים שני המשקלים יהיה זה עולה וזה יורד ולא יהיו זה נגד זה בקו ישר ובזה האופן אמרו רז"ל שקול משה כנגד כל ישראל אמנם לא היה ראוי שיהיה העזר שוה לו לגמרי כי אז לא היה ראוי שיעבוד ויפרד אחד מהם לחבירו. (יט) ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה. נתן להם צלמות צורה מרגשת אשר לזה לא היה מספיק אז כח השמימיי בלתי כח זרעי שיעזרהו: ויבא אל האדם. למען יכיר שהיה צריך לנמצא חדש מבלי אין בין בעלי חיים דבר נאות לעבדו: לראות מה יקרא לו. כדי שיראה ויתבונן איזה שם ראוי לכל א' מהם כפי הפעלה המיוחדת לצורתו: נפש חיה הוא שמו. הנה שמו הורה על צורת הב"ח הנקרא בשם ההוא שהיא נפשו אשר בה הוא נמצא בפעל: (כא) ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם. שלא יפחד ולא יצטער: ויקח אחת מצלעותיו. מפני שכבר נבר עפרו ובחר מבחר כל הראוי להיות חמר לצורתו ההיונית לפיכך כאשר רצה לצור צורת הנקבה שהיא כמעט דומה אליו היה ראוי לקחת קצת חמרו והוא אחת מצלעותיו: (כב) ויבן ה' אלהים את הצלע. לאשה להיות לה צורת האיש וסגולותיו ושתהיה נבדלת ממנו בכלים גשמיים בלבד אשר בם יהיה הבדל ביניהם באפשרות השלמות ברב ובמעט: (כג) זאת. הנקבה הזאת: הפעם. בפעם הזאת היא עצם מעצמי ובשר מבשרי. שלא תהיה כן כל נקבת האדם לעתיד: לזאת. לכל נקבת האדם לעתיד. יקרא אשה. אע"פ שלא תהיה חלק איש. כי מאיש לוקחה זאת. הראשונה לכלו: (כד) על כן. מאחר שבזאת הראשונה כיון האל ית' שתהיה דומה להאיש כפי האפשר

אבן עזרא

כם לא שידתו כאשר היו ויש אומרים שיולידו אחר והוא רחוק : (כה) ערומים. שם התאר וכן בגדי ערומים תפשיט ויש אומרים כי גם ערום ראה רעה ונסתר כמו וטעמו שהוא ערום בלי מכסה כדמות העין : יתבששו . מבושת והוא מדגשים שיש בם נעלם ביניהם והאות האחרון כפול כמו יתבונן ונקמץ השי"ן בעבור שהוא סוף פסוק :

(א) והנחש . יש אומרים כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות ויפרשו ויאמר הנחש ברמיזה ואחרים אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרשה כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר ומה טעם לקללה הוא ישופך ראש ורבים השתבשו לחקור למה קולל הנחש ואם היתה לו דעת שלמה או צווה שלא ישיא האשה ויאמר רב סעדיה גאון אחר שהתברר לנו שאין דבור ודעת כי אם באדם לבדו נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו רק מלאך דבר בשבילם והשיב עליו רב שמואל בן חפני והנה קם ר' שלמה הספרדי בעל השירי' השקולים וחכם גדול היה השיב על רב שמואל . והישר בעיני שהדברים כמשמעם והנחש היה מדבר והיה הולך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם ופי' ערום חכם שיעשה דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמים כי באלה הנחות בלשון כמו בלחי החמור חמור חמורותים וכן על שלשים עירים ושלשים עירים להם ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם ואין המלאך ממרה פי השם והשואלים איך מלא הנחש את האשה איננה שאלה וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחריו ואמר בסוף קל וחומר שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו גם האשה הוסיפה על מצות השם ולא תגעו בו וכן הוסיפה אשת מנוח עד יום מותו : (ה) והייתם כאלהים . כמלאכים : (ו) ותרא האשה . בלבה : ונחמד העץ . בעבור שתשכיל ותפקחנה עיניה וטעם

תרגום אונקלוס

מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ
וְיִדְבַּק בְּאִתְּתֵיהּ וִיהוֹן
לְבִסְרָא חַד׃ כה וַהֲווֹ
תַרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין אָדָם
וְאִתְּתֵיהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין׃
א וְחִוְיָא הֲוָה עֲרִים מִכֹּל
חֵיוַת בָּרָא דִי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים
וַאֲמַר לְאִתְּתָא בְּקוּשְׁטָא
אֲרֵי אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן
מִכֹּל אִילַן גִּינְתָא׃ ב וַאֲמַרַת
אִתְּתָא לְחִוְיָא מִפֵּירֵי אִילַן
גִּינְתָא נֵיכוּל׃ ג וּמִפֵּירֵי
אִילָנָא דִי בִמְצִיעוּת גִּינְתָא
אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ
וְלָא תִקְרְבוּן בֵּיהּ דִּילְמָא
תְמוּתוּן׃ ד וַאֲמַר חִוְיָא
לְאִתְּתָא לָא מְמָת תְּמוּתוּן׃
ה אֲרֵי גְּלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי
בְּיוֹמָא דְתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ
וְיִתְפַּתְּחָן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן כְּרַבְרְבִין חַכְּמִין בֵּין טָב

בראשית

בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃ כה וַיִּהְיוּ
שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ ד מ"ל ודגש
וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃ ג א וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם ר. ג'
מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־
אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן׃ ו'
ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי
עֵץ־הַגָּן נֹאכֵל׃ ג וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר ג' הד כו'
בְּתוֹךְ־הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ ו'
מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן־תְּמֻתוּן׃ כו' הס' ו"ו קדמא כמ"ח
ד וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת
תְּמֻתוּן׃ ה כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם ג'
אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם י"ג
וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע׃ ג'

*) כ"כ קמץ דסמוך לסגולה

רשי

(סנהדרין נ"ח) : לבשר אחד . הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה בשרם אחד (שם נ"ח) : (כה) ולא יתבוששו . שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואף על פי שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע (ב"ר) : (א) והנחש היה ערום . מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם אלא למדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומי' ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאו' להם : ערום מכל . לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערו' מכל ארור מכל (ב"ר) : אף כי אמר וגו' . שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו' . ואע"פ שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ : (ג) ולא תגעו בו . הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר (משלי ל') אל תוסף על דבריו : (ד) לא מות תמותון . דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה (ב"ר) : (ה) כי יודע . כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם (ב"ר) : והייתם כאלהים . יוצרי עולמות :

ותרא

אמר אלהי' ו' וסי' והנחש היה ערום . ומפרי העץ אשר בתוך הגן . כי כל העשר . ויהי כשלח פרעה . וישם את פסל הסמל . ולרשע אמר אלהים :
נאכל ג' וסי' מפרי עץ הגן נאכל . לדמנו נאכל . וארור נוכל ויש בעדרו . יודע אלהים ג' בלישניהון בתורה וסי' כי יודע אלהים כי ביום .
אחרי הודיע אלהים . וידע אלהים :

תולדות אהרן והיו לבשר. סנהדרין נח : אף כי אמר . עקרים מד : אמר אלהים . סנהדרין כט :

בעה"ט [illegible] ב' במ' ככה נוהג יקרא אשה ואידך אף לנאם יחרד לבי [illegible] מאוס היתה לתרדמת אדם : ויהיו לבשר אחד . וסמיך ליה ויהיו שניהם ערומים רמז נמי שאמרו הוא כנגדו וסיה

ספורנו

האפשר עד שילך אותם מגויתו : יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו . ראוי שיתבדל האדם ליפה אשה הוגנת לו וראויה לידבק בו גם שיצטרך לעזוב את אביו ואת אמו כי לא יהיה דבוק אמתי בבלתי דומים אבל יהיה בדומים בלבד כי אז יכונו לדעת אחד : והיו לבשר אחד . מכוון בכל הפעלות להשיג השלימות המכוון ביצירת אדם כאילו שניהם נמצא אחד בלבד : [כה] ערומים ולא יתבוששו . כי אז היו כל פעולותיהם וכל אבריהם לעשו' רצון קונם בלבד לא להשיג תענוגות נפסדו' כלל באופן שהיתה פעלת המשגל אצלם כפעלת האכילה והשתיה המספקת ובכן היה ענין איברי המשגל אצלם כמו ענין הפה והפנים והידים אצלנו : ג [א] והנחש . הוא שטן הוא יצר הרע רב ההיזק עם מעוט היותו נראה כי אמנם יקרא הדבר בשם איזה דומה לו כמו שנקרא המלך אריה כאמרו עלה אריה מסבכו ויקראו האויבים המזיקים נחשים צפעונים אשר אין להם לחש כאמרו הנני משלח בכם נחשים צפעונים וכו' ועל זה הדרך קרא בזה המקום את היצה"ר המחטיא נחש בהיותו דומה לנחש אשר תועלתו במציאות מעט מאד ונזקו רב עם מועט הראותו . כבר אמרו ז"ל שהיה סמאל רוכב עליו והוא שהכח המתאוה המחטיא יעשה זה באמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החמריים המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל ית' כי אמנם הכח המתאוה עם דמיוני התענוגים המובילי' אליו הם מצוים לכחות הגשמיות הפועלות ומחטיאי' כונת ורצון האל ית' כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי וימחה בהם כאמרם ז"ל עינא ולבא סרסורי דעבירה אשר על זה הזהיר באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם : היה ערום מכל חית השדה . כי הכח הדמיוני המוביל תמונות התענוגים אל הכח המתאוה היה חזק בהם יותר ממה שהיה בשאר ב"ח כאמרם כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו . ויאמר אל האשה . כי שכלה החלוש השתכל מהתבונן ולא התקומם על הדמיון הכוזב ולצייר אז כחה המדמה . כי אמנם . אף כי אמר אלהים . שאע"פ שאמר אלהים לא תאכלו מעץ הדעת פן תמותון מ"מ לא יתאמת זה ובכן אמר בבהנהם והוא הדמיון התחיל לשום ספק בזה הנה שהאשה בשכלה החלוש אמרה מכל עץ הגן נאכל ואין לנו צורך להכנס בסכנת אכילת עץ שהאל יתברך אמר לנו שבאכלנו ממנו נמות . אמנם הדמיון התחזק ליחס קנאה ופקר ח"ו לאל יתברך ולצייר שאסר אותו הפרי כדי שלא ישיגו בו התועלת להיות כאלהים ושלא יסבב מות כלל ובכן אמר אל האשה : [ד] לא מות תמותון . כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם

לה

רמבן

לו האדם נפש חיה הוא שמו כלומר הוא יהיה שהקב"ה יקיים בו השם ההוא על ענין שפירשתי . והנכון בעיני כי לא היה החפץ לפניו יתברך לקחת צלעו ממנו עד שידע אדם שאין בנבראים עזר לו ושיתאוה שיהיה לו עזר כמוהו ומפני זה היה צריך לקחת ממנו אחת מצלעותיו וזה טעם ולאדם לא מצא עזר כנגדו כלומר ולשם האדם לא מצא עזר שיהיה ראוי כנגדו ותקרא שמו שיוליד ממנו ואין צריך כאן לדברי המפרשים שאמרו כי יבא בכאן שם במקום הכנוי ולא מצא עזר כנגדו כדרך נשי למך ואת יפתח ואת שמואל . והוא שאמר זאת הפעם כלו' הפעם הזאת מצאתי עזר לי שלא מצאתי עד הנה בשאר המינים כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי וראוי שתקרא בשמי ממש כי נולד זה מזה ובמלת זאת סוד יודע מדבריו בפרשת וזאת הברכה אם יברכני צורי להגיע שם . ולכך החזיר כי מאיש לקחה זאת והבן :

(כד) **על כן** יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וגו' . רוה"ק אומרת כן לאסור העריות לבני נח . והיו לבשר אחד הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה בשרם אחד לשון רש"י ואין בזה טעם כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם . והנכון בעיני כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילכו להם ומפני זה אמר הכתוב בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו וכאשר היה זה באדם הושם טבעו בתולדותיו להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהן עוזבין את אביהם ואת אמם ורואין את נשותיהן כאילו הן עמם לבשר א' וכן כי אחינו בשרנו הוא אל כל שאר בשרו והקרובים במשפחה יקראו שאר בשר והנה יעזוב שאר אביו ואמו וקרובתם ויראה שאשתו קרובה לו מהם :

כי

(ו) ותרא האשה . ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו (ב"ר) : כי טוב העץ . להיות כאלהים : וכי תאוה הוא לעינים . כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל . כמו שאמר לה יודעי טוב ורע : ותתן גם לאישה . שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת : גם . לרבות בהמה וחיה : (ז) ותפקחנה וגו' . לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסוף המקרא מוכיח : וידעו כי עירומי' הם . אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי עירמי' הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה (ב"ר) : עלה תאנה . הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (סנהדרין ע') אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו (מדרש רבי תנחומא) : (ח) וישמעו . יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב"ר ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אפניו : וישמעו . מה שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן : לרוח היום . לאותו רוח שהשמש באה משם (ס"א לשם ודוק כי כן עיקר) וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית (שם לח) : (ט) איכה . יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום (ב"ר) וכן בקין אמר לו (בראשית ד) אי הבל אחיך וכן בבלעם (במדבר כב) מי האנשי' האלה עמך ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן (ישעיה לט) : (יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום : המן העץ . בתמיה :

אשר

ו וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה־הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל: ז וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת: ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן: ט וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה: י וַיֹּאמֶר אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא: יא וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ

ד' ב' קמץ וב' פתח

כ"כ פתח בסתנחתא

ג' כ"כ

ב' כתיב ס'

ג' חס'

ג'

ב' בתורס

ב' הס'

ה' מלעיל וכל א"ב דכו' כמ"א י"ג זקף בתורס

ב' מ"ל

לְבִישׁ: ו וַחֲזַת אִתְּתָא אֲרֵי טָב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרֵי אַסּוּ הוּא לְעֵינִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵיהּ וּנְסִיבַת מֵאִבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכַל: ז וְאִתְפַּתַּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידַעוּ אֲרֵי עַרְטִילָאִין אִנּוּן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן טַרְפֵי תְאֵנִין וַעֲבַדוּ לְהוֹן זְרָזִין: ח וּשְׁמַעוּ יָת קָל מֵימְרָא דַיָי אֱלֹהִים מְהַלֵּךְ בְּגִנְּתָא לִמְנַח יוֹמָא וְאִטְּמַר אָדָם וְאִתְּתֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּגוֹ אִילַן גִּנְּתָא: ט וּקְרָא יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וַאֲמַר לֵיהּ אָן אַתְּ: י וַאֲמַר יָת קָל מֵימְרָךְ שְׁמָעִית בְּגִנְּתָא וּדְחֵלִית אֲרֵי עַרְטִילַאי אֲנָא וְאִטַּמָּרִית: יא וַאֲמַר מַן חַוִּי לָךְ אֲרֵי עַרְטִילַאי אַתְּ הֲמִן אִילָנָא דִי פַקֵּדְתָּךְ בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל מִנֵּיהּ

*) ויאמר וילך ויאכל ותאכל ותאמר וירד כולם פתחין ואפי' באתנחתא וס"פ דתקנתא לתקנתא לא עבדינן

לעינים ד' ב' פתח וב' קמץ וסי' וכי תאוה הוא לעינים. כחמץ לשינים קמין. כי האדם יראה לעינים. ומתוק האור לעינים פתחין : וידעו ו' וסי' וידעו כי עירמם. וידעו אתה ויתעללו בה. וידעו כי גרון ה' בא אל המחנה . וידעו כל העם וכל ישראל. וידעו כי מאת אלהינו נעשתה. וידעו כן עניי הצאן : כי עירמם הם ל' וכתוב כן: עירם אנכי ב' כתיב כן בתו' : אנכי . ח' בטעם מלעיל וסי' ואירא כי עירם אנכי. לא איש דברים אנכי. הלא בן ימיני אנכי . ויאמר אליו לוי אנכי. עבד מצרי אנכי. הראש כלב אנכי. כי בוקר אנכי . וגאלתיך אנכי . וכל איוב דכוו' וס"פ וזקף דכוות' במ"א מלרע. דף אנכי: לך י"ד זקפין בתו' וסי' מי הגיד לך . ולך לך אל ארץ . וקרא לך ואכלת . וחג שבעות תעשה לך. הנה נתתי לך . מה עשיתי לך . בצר לך . ושמרת את חקיו ושמעת ישראל ושמרת . כי ירחק ממך המקום . ובאת אל הכהנים . ועשית על פי הדבר . ויד תהיה לך . והשיבך ה' : הגיד לך ב' דס' וסי' הגיד לך כי עירם את'. הגיד לך אדם מה טוב . וא' והגיד לך : המן ג' וסי' המן העץ. המן הסלע . המן הגרן : אכל ב'. א' בחטף קמץ וא' בחולם וסי' המן העץ. לבלתי אכל בתר' חולם : צויתיך. ב' מלאי' בתורה ובענין וכל נביאי' וכתובי' דכוותי' במ"א

תולדות אהרן ותפקחנה עיני . עקידה שער פב : ויתפרו עלה . ברכות מ' סנהדרין ע : ויקרא ה': סנהדרין לח : המן העץ . חולין קלט :

וטעם עמה שיחד אכלוהו וגלתה לו סוד הנחש והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה בעבור שמצאו ויתפרו עלה תאנה ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויתפרו עלה עץ הדעת גם רבים אמרו שחטה הי' והנכון בעיני ששני עצים הם בתוך גן עדן ואינם במקום אחר על כל פני האדמה והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם ופירוש ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי והמבקשים מחט מהבילים כי בעץ דק יעשו כרכם וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו וזאת הידיע' כנוי למשגל ובעבור עץ הדעת נקרא כן גם הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל : ועץ החיים . שיוסיף חיים ויחיה האדם שנים רבות ואין מלת לעולם עד עולם ועד והנה כן ועבדו לעולם ויושב שם עד עול' ורבי' אחרי' ומפרשי' אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על מתכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות ורבים ישאלו מה חטא זרעו ואלה דברי רוח כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה וירגיש בעולם הזה וכמות זה כן מות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה וכבר הביא אחד מרופאי יון ראיות גמורות שלא יתכן שלא יהיה לחיי האדם קנ"ב: (ח) וישמעו מתהלך בגן . קול השם וזה היה סמוך לערב כי התנופף רוח היום ומנהגו לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך קול השופר הולך וחזק מאד ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך בגן גם הוא אמר שפי' ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך הדרש ואחרי' אמרו כי ביום ששי נברא וביום ששי מת ואחרי' אמרו אז תהיה חייב מיתה ואחרים אמרו כי יש מות עונש כמו כי בן מות האיש העושה זאת והאחרי' אמרו כי מאז תחל שתמו' והביאו ראיה מהתינוק . והישר בעיני מה שאמרו הקדמוני' מעשה תשובה כטעם רגע אדבר : (ט) ויקרא . טעם איכה פתחון הדברים וכן אי הבל אחיך והנה כחש קין והשיב לו השם קול דמי אחיך צועקים : (יא) לבלתי . עם למ"ד כטעם שלא ובלא למ"ד כטעם רק אך : אכל ממנו . שם הפועל וכן לבלתי שמור מצותיו

בעה"ט כבגדה יולאה ויתן כתובה : לעיני'. ד' במס' הכא וכי תאוה היא לעינים . כי האדם יראה לעינים . ומתוק האור וטוב לעינים . כעשן לעינים . האדם יראה לעינים על כן לפי ראותו מתוק וטוב לעינים אבל אחריתו כעשן לעינים שגרמו מיתה לכל : המן ג' במסרה הכא המן העץ ואידך המן הסלע הזה המן הגורן או מן היקב כמאן דאמר אילן שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה . וזהו המן הגורן וכמו שנקנסה עליו מיתה בשביל המן העץ גם התם נקנסה מיתה על ידי המן הסלע : אשר צויתיך לבלתי אכל . סופי תיבות רכיל שהלכה בעלה

רמבן

ג (ו) **כי** טוב העץ למאכל . היתה סבורה כי הוא מר וסם מות ולכן יזהירנו ממנו ועתה ראתה כי הוא מאכל טוב ומתוק וכי תאוה הוא לעינים שבו יתאוה ויתור אחרי עיניו ונחמד העץ להשכיל כי בו ישכיל לחמוד ונתנה התאוה לעינים והחמדה בשכל והכלל כי בו ירצה ויחפוץ בדבר או בהפכו : ותפקחנה עיני שניהם . לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסופו מוכיח וידעו כי ערומים הם כלשון רש"י וכן גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך :

(ח) **וישמעו** את קול ה' אלהים מתהלך בגן . אמרו בבראשית רבה אמר רבי חילפי שמענו שיש הלוך לקול שנאמר וישמעו את קול ה' אלהים . וכן כתב הרב במורה הנבוכים וכן דעת ר"א כי מתהלך כנוי לקול כענין קולה כנחש ילך והוא אמר כי טעם לרוח היום ששמעו הקול לפנות ערב והזכיר בשם רבי יונה כי הטעם והאדם מתהלך בגן לרוח היום . ולפי דעתי כי טעם מתהלך בגן עדן כטעם והתהלכתי בתוככם וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם אלך אשובה אל מקומי והוא ענין גלוי שכינה במקום ההוא או הסתלקותו מן המקום שנגלה בו . וטעם לרוח היום כי בהגלות השכינה תבא רוח

ספורנו

לא הכר אותו הכרי מפני השם מיתה כלל אלא מפני שהוא יודע בהשיגו באכילתו תוספת ידיעה ובה תהיו כאלהי' שלמים במדע : (ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל . הכירה שהיה ערב למאכל בשביל טבע המקום ואוירו וריח הפרי : ונחמד העץ להשכיל . שכבר אמר האל יתברך שהוא עץ דעת : גם לאישה עמה . נפתה לבו לדבריה מפני שהיה אישה ובשביל היותו עמה : (ז) ותפקחנה עיני שניהם . נתנו לב אל כל ערב ותענוג אע"פ שיזיק כי שימת לב והשגחה בדבר הקרא פקיחת עין כאמרו אף על זה פקחת עיניך : וידעו כי ערומים הם . ידעו שראוי לכסות מקום הערוה בהיות מעתה רוב פעולתו מכוונת להתענג מאוס ומזיק : (ח) מתהלך בגן . אנה ואנה כפי התכלית המכוון כמו התהלך בארץ ויתהלכו מגוי אל גוי : לרוח היום . לרצון היום לעשות הדברים הנרצים באותו יום כמו שעשה בשאר ימי בראשית וכמו שעשה באותו יום קודם החטא : ויתחבא . כאמרו ולא יראה בך ערות דבר : (ט) איכה . שאינך נראה בגן כמאז שנחבאת עתה ולא עשית כן מקודם : (י) ואירא . כמו שקרה לישראל אחר החטא כאמרו וייראו מגשת אליו : (יא) ויאמר מי הגיד לך . ידיעת הטוב והרע . כי

יערום

אָכָֽלְתָּ׃ יב וַיֹּ֖אמֶר הָֽאָדָ֑ם הָֽאִשָּׁה֙ אֲשֶׁ֣ר
נָתַ֣תָּה עִמָּדִ֔י הִ֛וא נָֽתְנָה־לִּ֥י מִן־הָעֵ֖ץ
וָאֹכֵֽל׃ יג וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֧ה אֱלֹהִ֛ים לָאִשָּׁ֖ה
מַה־זֹּ֣את עָשִׂ֑ית וַתֹּ֙אמֶר֙ הָֽאִשָּׁ֔ה הַנָּחָ֥שׁ
הִשִּׁיאַ֖נִי וָאֹכֵֽל׃ יד וַיֹּ֩אמֶר֩ יְהֹוָ֨ה אֱלֹהִ֥ים ׀
אֶֽל־הַנָּחָשׁ֮ כִּ֣י עָשִׂ֣יתָ זֹּאת֒ אָר֤וּר אַתָּה֙
מִכָּל־הַבְּהֵמָ֔ה וּמִכֹּ֖ל חַיַּ֣ת הַשָּׂדֶ֑ה עַל־
גְּחֹנְךָ֣ תֵלֵ֔ךְ וְעָפָ֥ר תֹּאכַ֖ל כָּל־יְמֵ֥י חַיֶּֽיךָ׃
טו וְאֵיבָ֣ה ׀ אָשִׁ֗ית בֵּֽינְךָ֙ וּבֵ֣ין הָֽאִשָּׁ֔ה
וּבֵ֥ין זַרְעֲךָ֖ וּבֵ֣ין זַרְעָ֑הּ ה֚וּא יְשׁוּפְךָ֣
רֹ֔אשׁ וְאַתָּ֖ה תְּשׁוּפֶ֥נּוּ עָקֵֽב׃ ס
טז אֶֽל־הָאִשָּׁ֣ה אָמַ֗ר הַרְבָּ֤ה אַרְבֶּה֙
עִצְּבוֹנֵ֣ךְ וְהֵֽרֹנֵ֔ךְ בְּעֶ֖צֶב תֵּֽלְדִ֣י בָנִ֑ים
וְאֶל־אִישֵׁךְ֙ תְּשׁ֣וּקָתֵ֔ךְ וְה֖וּא יִמְשָׁל־

ה׳ · עָשִׂיתָ ד׳ · ל׳ ומ״ל. כו׳ הס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ ומ״ל וכל עזר׳ דכו׳ · ל׳ · ל׳ ר״פ · ל׳ ומ״ל · ל׳ וחס׳

אָכָלְתְּ׃ יב וַאֲמַר אָדָם
אִתְּתָא דִּי יְהַבְתְּ עִמִּי הִיא
יְהָבַת לִי מִן אִילָנָא וַאֲכָלִית׃
יג וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְאִתְּתָא
מַה דָּא עֲבַדְתְּ וַאֲמַרַת
אִתְּתָא חִוְיָא אַטְעֲיַנִי
וַאֲכָלִית׃ יד וַאֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים לְחִוְיָא אֲרֵי עֲבַדְתְּ
דָּא לִיט אַתְּ מִכָּל בְּעִירָא
וּמִכֹּל חֵיוַת בָּרָא עַל מְעָךְ
תֵּיזִיל וְעַפְרָא תֵּיכוּל כָּל
יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ טו וּדְבָבוּ אֲשַׁוֵּי
בֵּינָךְ וּבֵין אִתְּתָא וּבֵין בְּנָךְ
וּבֵין בְּנָהָא הוּא יְהֵי דְּכִיר
לָךְ מַה דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ
מִלְּקַדְמִין וְאַתְּ תְּהֵי נָטַר לֵיהּ
לְסוֹפָא׃ טז לְאִתְּתָא אֲמַר
אַסְגָּאָה אַסְגֵּי צַעֲרַיְכִי
וְעִדּוּיַיְכִי בְּצַעַר תֵּלְדִין בְּנִין וּלְוָת בַּעְלִיךְ תְּהֵי תְּאוּבְתִּיךְ׃

חסר י׳ בתראה ואשר צויתך . ואת הנערי׳ יודעתי : לאשה ה׳ קמצים וסי׳ הנחש השיאני . והשביע הכהן את האשה . וירד וידב׳ לאשה . וישלח דוד וידרש . וישאל המלך לאשה וחד ולאשה עגל מרבק : עשית ד׳ וסי׳ לאשה מה זאת . דאי ודבך בגיא . איפה לקטת היום . אשר עשית את ונכלמת . ומן הודע את ירושלים

(יב) אשר נתתה עמדי . כאן כפר בטובה (ע״ג ה׳) : (יג) השיאני . הטעה כמו (ישעיה לז) אל ישיא אתכם חזקיהו : (יד) כי עשית זאת . מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין (סנהדרין כט) : מכל הבהמה ומכל חית השדה . אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות (דף ח) ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים : על גחונך תלך . רגלים היו לו ונקצצו : (טו) ואיבה אשית . אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשי׳ קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית : ישופך . (סוטה ט׳) יכתתך כמו (דברים ט׳) ואכת אותו ותרגומו ושפית יתיה : ואתה תשופנו עקב . לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ול׳ תשופנו כמו (ישעי׳ מ) נשף בהם כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם : (טז) עצבונך . זה צער גדול בנים (עירובין ק׳): והרנך . זה צער הלידה : ואל אישך תשוקתך . לתשמיש ואעפ״כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך : תשוקתך . תאותך כמו (ישעיה כט) ונפשו שוקקה

מצותיו : (יב) אשר נתתה עמדי . אתה נתת הנותנת לי וטעם עמדי בגן והוא כמו עמי אכן לא מצאנוהו כי אם בלשון יחיד המדבר : ואוכל . האלף סימן המדבר והנה הנעלם שיש אחריו תמורת אלף השרש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא וי״ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו״א : (יג) השיאני. פתני : (יד) ארור לנחש שיהיו חייו קצרים והנכון שיהיה חסר בהליכתו : על גחונך . החזה ולא נדע אם הנו״ן שרש כאדון או נוסף כזדון והאומ׳ שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח מנו זה דרך דרש וכן אמרו על גיחון גם פישון. מגזרת כי תפושו גם פרת מגזרת פרו ורבו והנה הנהר הגדול הוא חדקל עמד בפניהם ולא יכלו לעבור ויאמרו שתי מלות הן שהמים חדים וקלים: (טו) ואיבה . הוא ישופך ראש . זרעה יככה בראש וכן אשר בשערה ישופני הלא תראה מהכתוב אחריו ויחסר הבי״ת כמו בי״ת הנמצ׳ בית ה׳: עקב . הוא הרגל ואם הראש ראשון זה אחרון וכן את עקבי מים : (טז) הרבה ארבה . שם הפועל : עצבונך . בעת העבור באשת דם בתולים : והרנך . הנו״ן נוסף כי ההריון כבד על האשה וכן הלידה : תשוקתך . משמעתך והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות

תולדות אהרן האשה אשר . ע״ג ס׳ ס׳ הזוהר פ׳ קדושים : ארור אתה . סוטה ט׳ בכורות ח : ואיבה אשית . סוטה ט ס׳ הזהר פ׳ חיי שרה : (הוא ישופך ראש . ברכות ג) : אל האשה . ערובין ח׳ ס׳ הזהר סוף פ׳ ויקהל (סוטה כא) : בעצב . פסחים קיא : ואל אישך . יבמות סב :

בעה״ט רכיל . ויאמר האדם האשה אשר נתת וגו׳ זהו שאמר הכתוב משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו . סופי תיבות אשה שהיה כפוי טובה באשה שנתן לו לעזר : היא נתנה לי מן העץ ואוכל לפי הפשט שהסיתני בעץ עד ששמעתי לדבריה : עקב ג׳ ואתה תשופנו עקב . הגדיל עלי עקב והוא יגוד עקב . זה שדרשו רבותינו על נחש חבל על שמש גדול שאבד מן הבית וזהו גם איש שלומי וכו׳ הגדיל עלי עקב . ועוד אמרו גבי ברכת השבטים אע״פ שדימה יהודה לאריה ונפתלי לאילה חזר וברכם כולם בברכה אחת דכתיב איש אשר כברכתו ברך אותם . לומר שהשוה לגבורת אריה ולקלות אילה וזהו והוא יגוד עקב אף על פי שדימה דן לנחש כלל גם גד באותה ברכה : הרבה ארבה ב׳ במס׳ הכא הרבה ארבה עצבונך ואידך הרבה

ספורנו

ערום אתה . בשביל זה תהי׳ ערום ראוי להתכסות : (יב) היא . שנתת אותה לעזר ולהועיל : נתנה לי מן העץ . והיתה למכשול ובזה יחס האשמה לקונו תמורת התשובה שהיתה ראויה לו כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי : (יג) מה זאת עשית . אמר זה לעורר גם אותה אל התשובה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו : (יד) ארור אתה מכל . שישיג תאותיו וצרכיו בצער ובחסרון תענוג יותר מכל אשר בעלי חיים כאמרם ראית חיה ועוף שהם בני אומנות והם מתפרנסים שלא בצער ופירש זה באמרו : על גחונך תלך . שתשיג מזונותיך בצער כאמרם (קדושין פ׳ בתרא) שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי ואמרו כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת : ועפר תאכל . שלא תשיג את התענוג שהי׳ לך קודם החטא במאכל ובמשתה ובמשגל כמו שקרה לישראל בחטאם כאמרם (פ׳ בתרא דסוטה) הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח והמעשרות נטלו את שומן הדגן : (טו) ואיבה אשית . בהיות האשה נמשכת בעניני הכח הדמיוני אשר לא כאמרם אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם וזה ידומה אל הזכר והנקבה : בין זרעך ובין זרעה . לא יהיה זה בין אדם ונחש בלבד : הוא ישופך ראש . הכח הדמיוני ימשיך את התענוג בתחלת השגתו בדבר שידמה ויוליד ירשה היזק בליכות התענוג וכמותו וסדרו : ואתה תשופנו עקב . כי המתאוה בהתגברו יוליד היזק בסוף התענוג : (טז) הרבה ארבה עצבונך . דם הנדות המקרה כדה דומה כי אמ׳ היא אז כל היום דוה : והרנך . הפך מה שהיה קודם החטא כאמרם בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדו׳ וכזאת אמרו שתהיה לעתיד כאמרם עתידה אשה שתלד בכל יום וזה כי אמנם ישראל יהיו לרצון לפני האל יתב׳ כמו שהיה אדם הראשון קודם חטאו : בעצב תלדי בנים . תגדלי אותם בצער יותר ממאמר ב״ח כי אמנם

רמבן

גדולה וחזק כענין שנאמר והנה ה׳ עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה׳ וכן וידא על כנפי רוח . וכתוב באיוב ויען ה׳ את איוב מן הסערה . ולפיכך אמר בכאן כי שמעו קול ה׳ שנתגלה השכינה בגן כמתקרב אליהם לרוח היום כי רוח ה׳ נשבה בו בגן כרוח הימים לא רוח גדולה וחזק במחזה כאשר הנבואות שלא יפחדו ויבהלו ואמר כי אעפ״כ נתחבאו מפני מערומיהם. ובב״ר כמי אמרו אמר רבי אבא בר כהנא מהלך אין כתוב כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה הנה רבי אבא עשאו כלשון וילך ה׳ כמו שפירשנו בלשון ההליכה אלא שהוא פתר הכתוב להסתלקות השכינה שהיתה שורה בג״ע ונסתלקה ממנו בחטאו של אדם כענין אלך אשובה אל מקומי ולא מפרשים אותו לגלוי השכינה במקום ההוא והוא הנכון והנאות בכתוב : (יב) וטעם האשה אשר נתת עמדי . לאמר האשה אשר אתה בכבודך נתת אותה לי לעזר היא נתנה לי מן העץ והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהיה לי לעזר ולהועיל וזהו מה שאמר בעונשו כי שמעת לקול אשתך שלא היית ראוי לעבור על מצותיו בעבור עצתה ורבותינו קורין אותו בזה כפוי טובה ירצו לפרש שאמר אותו אתה גרמת לי המכשול הזה שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע . וטעם מה זאת עשית לעבור על מצותי כי האשה בכלל האזהרה אדם כי היתה עצם מעצמיו בעת ההיא וכן הוא בכלל העונש שלו ולא אמר באשה ותאכלי מן העץ כי היא נענשה על אכילתה ועל עצתה כאשר נענש הנחש וע״כ אמרה הנחש השיאני ואוכל כי העונש גדול על האכילה . והנה מכאן נוכל ללמוד שעונש המחטיא אדם כדבר כאשר למדו רבותינו בפסוק ולפני עור לא תתן מכשול : (יד) מכל הבהמה ומכל חית השדה. התבונן מן המקרא הזה רבי יהושע כי הנחש תוליד לשבע שנים ובדקו ומצאו כי כן הדבר כי מדרשי הכתוב ורמזיהן מקובלים והם להם סודות עמוקים בתולדות ובכל דבר כאשר הזכרתי בפתיחתי :

וטעם תשופנו עקב . שיהיה לאדם יתרון עליך באיבה כי הוא ישופך ראש ואתה לא תשופנו רק בעקבו וירצץ מוחך :

(טז) ואל אישך תשוקתך . לתשגל ואף על פי כן אין לך מצח לתבעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך לשון רש״י ואיננו נכון כי זה שבח באשה כמו שאמרו וזו מדה יפה בנשים ור״א אמר ואל אישך תשוקתך משמעתך והטעם שתשמעי אל כל אשר יצוה עליך כו׳ את ברשותו לעשות חפצו ולא מצאתי

שוקקה : (יז) ארורה האדמה בעבורך . מעלה לך דברים ארורים כגון זבובים פרעושים ונמלים . ד"א משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שינק מהם : (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך . הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלים על ידי תקון (ביצה לד) : ואכלת את עשב השדה . ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטניות או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם : (יט) בזעת אפך . לאחר שתטרח בו הרבה : (כ) ויקרא האדם . חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה ועל ידי שכתב ויהיו ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה : חוה. נופל על ל' חיה שמחיה את ולדותיה כאשר תאמ' (קהלת ב) מה הוה לאדם בל' היה : (כא) כתנות עור . יש דברי אגדה אומרים חלקים כצפורן היו מודבקים על עורן . וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו : (כב) היה כאחד ממנו . הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה : ועתה פן ישלח ידו . ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה . ויש

מדרשי

בָּךְ׃ ס יז וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ
לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר
צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ ב' מ"ל
אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן ג' ומ"ל
תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר ג'
תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃
יט בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ ב' מ"ל בליש
אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר
אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃ כ וַיִּקְרָא י"ב מלעיל
הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה
אֵם כָּל־חָי׃ כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם
וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם׃ פ ב'. ב' חס' רביעי
כב וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם
הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע י"ב פתחין
וְעַתָּה ׀ פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ
הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם׃ כג וַיְשַׁלְּחֵהוּ י"ח חס'. ד'
יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־

הוּא יִשְׁלוֹט בָּיךְ׃ יז וּלְאָדָם
אֲמַר אֲרֵי קַבֵּילְתָּ לְמֵימַר
אִתְּתָךְ וַאֲכַלְתְּ מִן אִילָנָא
דִּי פַקֵּידְתָּךְ לְמֵימַר לָא
תֵיכוֹל מִנֵּיהּ לִיטָא אַרְעָא
בְּדִילָךְ בַּעֲמַל תֵּיכְלִנַּהּ כֹּל
יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ יח וְכוּבִין וְאַטְדִּין
תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוֹל יָת
עִסְבָּא דְחַקְלָא׃ יט בְּזֵיעֲתָא
דְאַפָּךְ תֵּיכוֹל לַחְמָא עַד
דְּתֵיתוּב לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ
אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי עַפְרָא אַתְּ
וּלְעַפְרָא תְּתוּב׃ כ וּקְרָא
אָדָם שׁוּם אִתְּתֵיהּ חַוָּה אֲרֵי
הִיא הֲוָת אִמָּא דְכָל בְּנֵי
אֱנָשָׁא׃ כא וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים
לְאָדָם וּלְאִתְּתֵיהּ לְבוּשִׁין
דִּיקָר עַל מְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן
וְאַלְבְּשִׁינוּן׃ כב וַאֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים הָא אָדָם הֲוָה יְחִידִי
בְּעָלְמָא מִנֵּיהּ לְמִדַּע טַב
וּבִישׁ וּכְעַן דִּלְמָא יוֹשֵׁיט
יְדֵיהּ וְיִסַּב אַף מֵאִילַן חַיַּיָּא
וְיֵיכוֹל וְיֵחֵי לְעָלַם׃ כג וְשַׁלְּחֵיהּ יְיָ אֱלֹהִים מִגִּנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלַח יָת אַדְמְתָא

עד ונחלת בך דכוותא : אישך ו' בקריא וסי' כו' במסר' רבת' : וקוץ ג' וס' וקוץ ודרדר . וקוץ מכאיב . וקוץ הוליד את ענב . בתראה שום אינש אנ"ך : אפיך ב' מלאים וסי' בזיעת אפיך תאכל לחם . וברוח אפיך נערמו מים : אל האדמה ו' וסי' כו' במסר' רבת : ואל עפר ב' דס' וסי' ואל עפר תשוב . ואל עפר תשיבני : לאדם י"ב וסי' כו' במסר' רבת' : כאחד י"ב פתחין וסי' כו' במסר' רבתא : לעלם י"ח חסרים וסי' כו' במסר' רבת' : וישלחהו ד' וסי' מגן עדן . בא אבנר בן נר אל המלך . ויכרת לו

לעשות חפצו : (יז) ולאדם ארורה האדמה . שלא תוציא תבואה רבה : בעצבון תאכלנה. תאכל תבואתה והיא דרך קצרה וכן והיו באוכלי שולחנך : (יח) וקוץ. גדול וקטן ממנו דרדר והוא לבדו דר כי אחיו נעדר וטעם בעצבון לפתח ולשדד ולזרוע ועוד רעה חולה שיצמח קוץ בתוך התבואה :טעם את עשב השדה הוא הלחם כי בג"ע חיותו מפרי העץ וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרות ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל הבהמו' ופי' בזעת ידוע מדברי ז"ל והוא על משקל שינה ושרשו יזע וכמוהו לא יחגרו ביזע עד שיבואו לידי זיעה ואחר שידענו שהאדם נברא מהד' שרשים מה טעם כי ממנו לקחת והתשובה כי העצמות תולדותם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין להן הרגשה והם מוסדי הגוף הלא תראה ותקרבו עצמות עצם אל עצמו כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליה' עור וכן והעלית' את עצמותי : (כ) ויקרא חוה. הוי"ו והיו"ד מתחלפי' וכן הוה ידה' הויה ואתה הוה להם למלך ולא קראה ביו"ד כי מה הפרש יש בין שמה ובין שם החיות: אם כל חי. מבני אדם:(כא) כתנות עור . יש אומר כי בתחלה היו עצם ובשר ועתה קרם עליהם עור ויש אומרים כתנות לעורם ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אדם והשם צוה ונפשט עורה ואין לנו לבקש בזאת רק נאמין שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות עור ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו : (כב) ויאמר . כאשר יהיה אחד בפתח קטן יהיה בטעם וענינו מוכרת ואם יהיה בפתח גדול יהיה סמוך וכן כאחד שבטי ישראל על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיות פירושו כמו אחד ומה טעם יהיה לו והיה בעל הטעמים ראוי לדבק ממנו עם לדעת ופירוש ממנו לשון רבים כמו איש ממנו וכבר ביארתי בספר היסוד למה נדגש נו"ן הרבים ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגש' יטעו וטעם הפסוק כמו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע או פירוש על מחשבתו ואל תתמה על מלת ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הבה נרדה וזה דבור השם עם המלאכי' : (כג) וישלחהו . כל שלוח ואחריו מ"ס כמו גרוש והוא לגנאי כמו שלח מעל פני

ולא

תולדות אהרן כי שמעת . עקרים מד : (ארורה האדמה בעבורך . כלאים כו) : בעצבון . פסחים קיח : וקוץ ודרדר . שם שם : בזעת אפך . ברכות כז פסחים שם : כי עפר אתה . שבת קנב עקידה שער קא : כי היא היתה . כתובות סא : ויעש ה' אלהים . סוטה יד נדה כה ס' הזוהר פ' והתחנן :

בעה"ט ארבה את זרעך . פי' עצבונך הו' דם נדות רמז למה שאמרו כל אשה שדמיה מרובין בניה מרובין . וקוץ ודרדר תצמיח לך על אדמת ישראל מדבר בז' עממין שהן כקוץ ודרדר לישראל . ורמז בכאן קוץ ודרדר שהן ז' עממין תצמיח לך . ויקרא את שמה חוה על שם שמחוה . וזהו שאמרו י' קינין שיהיו ירדו לעולם ע' נטלו נשים : וילבישם שני' במס' הכא ואידך גבי אהרן וילבשם כתנות . מלמד שעשה הקב"ה לאדם הראשון בגדי כהונה . ואיתא בב"ר שבהם היו עובדין הבכורו' וח' תיבות בזה הפסוק כנגד שמונה בגדי כהונה . לשמר את דרך עץ החיים .

רמבן

מצאתי ל' תשוקה רק בחשק ותאוה. והנכון בעיני שהעניש אותה שתהיה נכספת מאד אל בעלה ולא תחוש לצער ההריון והלידה והוא יחזיק בה כשפחה ואין המנהג להיות העבד משתוקק לקנות אדון לעצמו אבל יברח ממנו ברצונו והנה זו מדה כנגד מדה כי היא נתנה גם לאישה ויאכל במצותה ונענשה שלא תהיה היא מצוה עליו עוד והוא יצוה עליה כל רצונו :

(כב) **ועתה** פן ישלח ידו . רצה הקב"ה שתתקיים גזירתו במיתת האדם ואם יאכל מעץ החיים שנברא לתת לאוכליו חיי עולם תבטל הגזירה או שלא ימות כלל או שלא יבא יומו בעת הנגזר עליו ועל תולדותיו והנה עתה שהיתה לו בחירה שמר העץ הזה ממנו כי מתחילה לא היה עושה אלא מה שיצוה ולא אכל ממנו כי לא היה צריך . ודע והאמן כי ג"ע בארץ וכן

עץ

ספורנו

אמנם תאמר מלת ליד' על הגידול כאמרו חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי המחולתי : (יז) כי שמעת לקול אשתך . ביחסה לאל ית' שקר וקנאה : ותאכל מן העץ . שמרית והתחייבת מיתה כמו שהיתה ההתראה . הנה בשביל ששמעת וקבלת את כפירתה לחשוב אל ה' תועה : ארורה האדמה . שלא תוסיף תת כחה לך בלתי עבודה . ובשביל שמרית ועברת על מצותי : (יט) ואל עפר תשוב . כמו שהעדותי בך כשצויתי ואמרתי ביום אכלך ממנו מות תמות שתהיה מוכן אל המות בסוף : (כ) חוה . שצריכה לחיות ולגדל הבנים בהטאה : כי היא היתה אם כל חי . אף על פי שזה יקרה גם לשאר הנשים מכל מקום היא לבדה נקראת בזה השם כי היא היתה ראשונה לכלן : (כא) ויעש כתנות עור . בלתי השתדלות אדם כענין לעתיד כאמרם (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת : וילבשם . שלא יגרשם ערומים פן בלבשם אחר כך בהשתדלותם יחשבו שהוסיפו מעלה : (כב) כאחד ממנו לדעת טוב ורע . הוא יודע טוב ורע עם היותו בצלמנו ואם יהיה נלהי בזה הענין הנה ירדוף כל הימים אחר הערב וישליך אחרי גוו כל השגה שכלית וכל מעשה טוב . ולא ישיג התכלית המכוון מאת האל ית' בצלמו ודמותו : (כג) וישלחהו .

עם

ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד כמו האלך עמם לשלחם וכמו וישלחהו וילך בשלום שאם כן יהיה כבוד האדמה גדול מכבוד גן עדן ואם תאמר למה נכתב ויגרש את האדם אם פירושו וישלחהו ויגרשהו כן פירושו כאשר גרשו השכין את הכרובים ומלת כרובים יש אומרים כנערים תרגים ארמית כרביא ולפי דעתי שהוא מלת כלל צורות טלם ויחזקאל שאמר בתחלה ופני שור לא התחלפה הצורה שהעגל לא נעשה בימיו ואחר כן באמרו פני הכרוב בה"א הידיעה הצורה צורת שור כאילו אמר הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראייה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובים המה ופה אמר הכרובי' והם המלאכים הידועים ובידם חרב יש לה להט ולה שתי פיות וזה פירוש המתהפכת והמפרשים שאומרים כי על השמש דבר איננו אמת : (כד) מקדם . פי' ממזרח ודע כי כל מה שמצאנו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש לו סוד כי מאור השכל יצא החפץ ומהשני העולה למעלה כי תנועת החפץ לפנים היא גם עלה תאנה לאות ונקרא השלישי בשם הבחינה כי בתחל' יש כח בלי מפעל והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר ומה סוד גן עדן וכתנות העור גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם : (א) והאדם . כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את ה' ואין שם זכר מלת אלהים כי

מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו : (כד) מקדם לגן עדן . במזרח של גן עדן חוץ לגן : את הכרובים . מלאכי חבלה . החרב המתהפכת . ולה להט לאיים עליו מלכנוס עוד לגן . תרגום להט שנן כמו שלף שנא בסנהדרין ובלשון לעז לאמ"ה ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו : (א) והאדם ידע . כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים : קין . על שם קניתי : את ה' . כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו (נדה לא) : את קין את אחיו את הבל . ג' אתין רבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף (ב"ר) : (ב) רועה צאן . לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה : (ג) מפרי האדמה . מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה (דבר אחר מפרי מאיזה שבא לידו לא טוב ולא מובחר): (ד) וישע ויפן . (וכן לא שעה אל מנחתו לא פנה . וכן (שמות ה) אל ישעו אל יפנו וכן (איוב יד) שעה מעליו פנה מעליו) ירדה אש

הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם׃ כד וַיְגָרֶשׁ
אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן
אֶת־הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב
הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ
הַחַיִּים׃ ס

ד א וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר
וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ
אֶת־יְהוָה׃ ב וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו
אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן
הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃ ג וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים
וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה׃
ד וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת
צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל
וְאֶל־מִנְחָתוֹ׃ ה וְאֶל־קַיִן וְאֶל־מִנְחָתוֹ
לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו׃
ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קָיִן לָמָּה חָרָה לָךְ

ס'. ג' ר"פ
ג'
כל התורה חס'
ג' דכו'
ג' כת' קמץ
פ'
ס' ר"פ
ס'
י"א
נ"א
ג'.ג'
ב' וכענין
ג'
ב' ססיפב

דְאִתְבְּרֵי מִתַּמָּן׃ כד וְתָרֵיךְ
יַת אָדָם וְאַשְׁרֵי מִלְּקַדְמִין
לְגִנְּתָא דְעֵדֶן יַת כְּרוּבַיָּא
וְיַת שְׁנַן חַרְבָּא דְמִתְהַפְּכָא
לְמִטַּר יַת אוֹרַח אִילָן חַיַּיָּא׃
א וְאָדָם יְדַע יַת חַוָּה
אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יַת
קַיִן וַאֲמַרַת קְנֵיתִי גַּבְרָא מִן
קֳדָם יְיָ׃ ב וְאוֹסִיפַת לְמֵילַד
יַת אֲחוּהִי יַת הֶבֶל וַהֲוָה
הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה
גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא׃ ג וַהֲוָה
מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מֵאִבָּא
דְאַרְעָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃
ד וְהֶבֶל אַיְתִי אַף הוּא
מִבַּכִּירֵי עָנֵיהּ וּמִשַּׁמִּנֵיהוֹן
וַהֲוָת רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בְּהֶבֶל
וּבְקֻרְבָּנֵיהּ׃ ה וּבְקַיִן
וּבְקֻרְבָּנֵיהּ לָא הֲוָת רַעֲוָא
וּתְקֵיף לְקַיִן לַחֲדָא
וְאִתְכְּבִישׁוּ אַפּוֹהִי׃ ו וַאֲמַר
יְיָ לְקַיִן לְמָא תְּקֵיף

ברית וישלחהו . ויתן לו רב טבחים : לקח ה' ב' קמצים וג' פתחים וסי' לעבד את האדמה . ויאמר לאמו אלף ומאה . ועתה מה לי פה נאם ה' . ויאמר לו הקשית לשאול . מעצר וממשפט לקח . ב' בתראה קמצין וחד ולקח מהם קללה : קניתי ה' וסי' והאדם ידע . הן קניתי אתכם . קניתי עבדים . את כל אשר לאלימלך וגם את רות : ללדת ד' וסי' ותסף . וימלאו ימיה . כמו הרה . עת ללדת : אדמה י"א וסי' כו' במס' רבתא : ויהי מקץ ימים ב' דס' וסי' ויבא קין . ויהי מקץ ימים ויבש הנחל . וחד מקץ ימים רבים : והבל ג' בלישני' וסי' והבל הביא . אני אמרתי לריק יגעתי . שקר התן והבל

תולדות אהרן ואת להט . סנהדרין סז : ותלד את קין . ס' הזוהר ס' אדרת נשא : ותוסף ללדת . יבמות סב : ויהי מקץ . ס' הזוהר ס' אמור : הבל הביא . זבחים קיו (מגילה עב) : ואל קין . עקרים סו :

בעה"ט לסמ"ך . נוטריקון ליליין שדין מזיקין רוחין : תשוקתו שני' במס' סכה ואידך אני לדודי ועלי תשוקתו וזהו שאמרו חכמים ז"ל שני תשוקות הן . תשוקתן של רשעים לעבירה שנאמר ואליך תשוקתו . תשוקתו של הקב"ה על ישראל שנאמר אני לדודי ועלי תשוקתו :

ספורנו

עם שילך משם כמו לאמר לשלחם מן הארץ : האדמה אשר לקח משם . שיהיה המקום ההוא ואוירו נאות למזגו ומזונו וצרכיו יותר משאר חלקי האדמה : (כד) ויגרש את האדם . שלא ישוב הוא וזרעו שם עוד : וישכן . אז קודם שיגלו : לשמור את דרך עץ החיים . שלא יפנו בגלותם אל דרך העץ ההוא ויאכלו ממנו : ד (ב) ויהי הבל רועה צאן . שהיתה מלאכת חכמה יותר ממלאכת עבודת אדמה : וקין היה עובד אדמה . ובכן כל אחד מהם הביא מן הבא בידו : אל הבל ואל מנחתו . שהיה הבל המקריב רצוי ומנחתו גם כן רצויה שהיתה מן המין הראוי לרצון : (ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה . לא שעה אל קין המקריב שהיה בלתי רצוי וגם כן אל מנחתו שהיתה בלתי ראויה לרצון : ויחר . בקנאתו לאחיו שהיה לרצון : ויפלו פניו . בבשת פנים כי אחר הוכישו מסברו ולא קבל : (ו) למה חרה לך . ולמה קנאת באחיך כדואג על שקבלתי קרבנו ברצון הנה לא היה זה רצון פשוט או שלא כדין : ולמה נפלו פניך . כי כשים לקלקול

רמבן

לארבעה ראשים הנראים לנו כי פרת בארצנו ובגבולנו ופישון הוא נילוס מצרים כדברי הראשונים אבל כאשר הם בארץ כן יש בשמים דברים יקראו כן והם לאלה יסוד כמו שאמר הביאני המלך חדריו מלמד שעתיד הקב"ה להראות את ישראל גנזי מרום החדרים שבשמים ד"א הביאני המלך חדריו אלו חדרי ג"ע מכאן אמרו כמעשה הרקיע מעשה ג"ע והנהרות כנגד ארבע מחנות שבמרום ומשם ימשך כח המלכיות שבארץ כמו שכתוב ועל צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה כך אמרו בב"ר ארבעה ראשים אלו ד' מלכיות שם האחד פישון זה בבל וכו' והדברים הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה סודם נפלא ונשגב והאדם חטא בפרי עץ הדעת תחתון ועליון במעשה ובמחשבה ואם היה העץ טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל למה מנעו ממנו והאלהים הוא הטוב והמטיב לא ימנע טוב להולכים בתמים והנחש אין בו היום נפש מדברת ואם היתה בו מתחילה היה מזכיר בקללתו שיאלם פיו כי היתה לו קללה נמרצת מכולן אבל כל אלה דברים כפולים הגלוי והנסתר בהם אמת . ובב"ר ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים על ההר הזה הה"ד תשמרו להקריב לי במועדו רמזו כי הקרבנות יצמיחו ויגדלו בעץ החיים ועץ הדעת וכל עצי ג"ע והם העבודה והשמירה בהם . ור"א מכחיש מה שאמרו כי פישון הוא נילוס בעבור שימצאהו יוצא מהר הלבונה ולכן יגדל בימי הקיץ וכבר נודעו נהרות רבים יצאו מן המקור וימשכו הרבה אח"כ יכנסו בתחתיות ארץ מהלך ימים ויבקעו ויהיו נובעים תחת אחד ההרים במקום רחוק :

ד (א) **ותהר** ותלד את קין. ענינו ותלד בן ותקרא את שמו קין כי אמרה קניתי איש את ה' וכן ותלד את חנוך ורבים בפרשה ובמקומות אחרים את ה' עם ה' כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו אבל בזה אנו שותפין עמו לשון רש"י . והנכון לי שאמרה הבן הזה יהיה לי קנין לה' כי כאשר נמות יהיה במקומנו לעבוד את בוראו וכן דעת אונקלוס שאמר קדם ה' וכמוהו ונראה את הכהן לכהן ויגש דוד את העם אל העם או יהיה את ה' כמו ויתהלך חנוך את האלהים את האלהים התהלך נח וקראה האחד בשם קנין והשני הבל כי קנין האדם להבל דמה ולא רצתה לפרש זה על כן לא נכתב טעם בשם השני והסוד המקובל בענין הבל גדול מאד :

(ג) **ויבא** קין מפרי האדמה מנחה והבל הביא גם הוא . הבינו האנשים האלה סוד גדול מהקרבנות והמנחות . וכן נח ורבותינו אמרו שגם אדם הראשון הקריב שור פר וזה יסתום פי המהבילים בטעם הקרבנות ועוד ארמוז בו עיקר גדול ברצון הקב"ה :

אש ולחכה מנחתו : (ז) הלא אם תיטיב . כתרגומו פירושו : לפתח חטאת רובץ . לפתח קברך חטאך שמור : ואליך תשוקתו . של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך . ואתה תמשל בו . אם תרצה תתגבר עליו : (ח) ויאמר קין . נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא : (ט) אי הבל אחיך . להכנים עמו בדברי נחת אולי ישיב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך : לא ידעתי . נעשה כגונב דעת העליונה : השומר אחי . לשון תימה וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח : (י) דמי אחיך . דמו ודם זרעיותיו ד"א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה (סנהדרין לז): מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא : (יא) אשר פצתה את פיה . לקחת את דמי אחיך וגו' . והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה (ס"א הכל דבור אחד ממן האדמה ע"כ) : (יב) נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד :

גדול

וְלָ֖מָּה נָפְל֥וּ פָנֶֽיךָ׃ ז הֲל֤וֹא אִם־תֵּיטִיב֙ שְׂאֵ֔ת וְאִם֙ לֹ֣א תֵיטִ֔יב לַפֶּ֖תַח חַטָּ֣את רֹבֵ֑ץ וְאֵלֶ֙יךָ֙ תְּשׁ֣וּקָת֔וֹ וְאַתָּ֖ה תִּמְשָׁל־בּֽוֹ׃ ח וַיֹּ֥אמֶר קַ֖יִן אֶל־הֶ֣בֶל אָחִ֑יו וַֽיְהִי֙ בִּהְיוֹתָ֣ם בַּשָּׂדֶ֔ה וַיָּ֥קָם קַ֛יִן אֶל־הֶ֥בֶל אָחִ֖יו וַיַּהַרְגֵֽהוּ׃ ט וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־קַ֔יִן אֵ֖י הֶ֣בֶל אָחִ֑יךָ וַיֹּ֙אמֶר֙ לֹ֣א יָדַ֔עְתִּי הֲשֹׁמֵ֥ר אָחִ֖י אָנֹֽכִי׃ י וַיֹּ֖אמֶר מֶ֣ה עָשִׂ֑יתָ ק֚וֹל דְּמֵ֣י אָחִ֔יךָ צֹעֲקִ֥ים אֵלַ֖י מִן־הָֽאֲדָמָֽה׃ יא וְעַתָּ֖ה אָר֣וּר אָ֑תָּה מִן־הָֽאֲדָמָה֙ אֲשֶׁ֣ר פָּצְתָ֣ה אֶת־פִּ֔יהָ לָקַ֛חַת אֶת־דְּמֵ֥י אָחִ֖יךָ מִיָּדֶֽךָ׃ יב כִּ֤י תַֽעֲבֹד֙ אֶת־הָֽאֲדָמָ֔ה לֹֽא־תֹסֵ֥ף תֵּת־כֹּחָ֖הּ לָ֑ךְ נָ֥עַ

י"ג מלא"ם בתורה · י"ו מל' פסו' · ג' . ב' . · ה' וכל אי מזה דכו' · ל' רפי · ב' וחסר · ג' חס' מלרע וסי' חילה דמילתא רוח' · ג'

לָךְ וּלְמָא אִתְכְּבִישׁוּ אַפָּךְ׃ ז הֲלָא אִם תּוֹטִיב עוֹבָדָךְ יִשְׁתְּבֵק לָךְ וְאִם לָא תוֹטִיב עוֹבָדָךְ לְיוֹם דִּינָא חֶטְאָךְ נְטִיר דַּעֲתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנָּךְ אִם לָא תְתוּב וְאִם תְּתוּב יִשְׁתְּבֵק לָךְ׃ ח וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְקָם קַיִן בְּהֶבֶל אֲחוּהִי וְקַטְלֵיהּ׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יְדַעְנָא הֲנָטַר אֲחִי אֲנָא׃ י וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא קָל דַּם זַרְעָיָן דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ קָבְלִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא׃ יא וּכְעַן לִיט אַתְּ מִן אַרְעָא דִּי פְתַחַת יָת פּוּמַהּ וְקַבִּילַת יָת דְּמֵי אֲחוּךְ מִן יְדָךְ׃ יב אֲרֵי תִפְלַח יָת אַרְעָא לָא תוֹסִיף לְמִתַּן חֵילַהּ לָךְ׃

היופי . אנ"ך : חרה לך ב' דס' וסי' למה חרה לך . ההיטב חרה לך על הקקיון : הלוא י"ג מלאים בתו' וסימן כו' במסרה רבת' : תשוקתו ב' ואתה תמשל בו. ועלי תשוקתו : אי ה' וסי' אי הבל אחיך . ואמר אי אלהימו . ועתה ראה אי חנית המלך . אי לזאת אסלת לך. ולרזנים אי שכר : צעקים ב' וחסר וסי' קול דמי . כי נרפים : תסף ג' חסר מלרע וסי' לא תסף תת. לא תסף עליו ולא תגרע . תסף רוחם יגועון : כחה ב' וסי' לא תסף תת כחה . אם כחה אכלתי :

תולדות אהרן ולמה נפלו . עקרים מג : הלוא אם תיטיב . ברכות סא יומא נב קדושין סא : לפתח חטאת. יומא כ קדושין ל וסא סנהדרין נא נדה ל : קול דמי . סנהדרין לו :

כי הנה נמצא בארץ במין כאשר הוא במעלה בעצמות ומלת טוב כלל וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק : (ג) ויהי מקץ ימים . שעבד קין את האדמה הביא המנחה אל המקום שקבע לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה אל אביו ובעבור שכתוב מבכורות צאנו יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים : (ד) וישע . על משקל ויחר לקין וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שעו מני כדרך סוד הקרבן ויתכן שירדה אש ושרפה מנחת הבל ולא מנחת קין ועל דעתי כי נקראת השנה תמימה ימים וכן כתוב ימים תהיה גאולתו בעבור שישובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה וכן מימים ימימה ופי' שנתים ימים ימים שלמים שנתים ואם נכתב שנתים יתכן שאינן שלימות מיום אל יום וכן עד חדש ימים שישוב החדש כאשר היה על כן אמרתי בפי' דניאל כי ימים אלף ומאתים ותשעים שהם ימים ולא שנים בעבור שהם במספר : (ז) הלוא. ופי' שאת על דעת מפרשים רבי' שאת עונך והנכון בעיני שאת פנים כי כתוב בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם אשא פניו וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום : חטאת רובץ . יש אומר שחטא תחת עון גם יש מפרשים לפתח הקבר ירבץ עונך ביו' הדין ויפרשו וא"ו תשוקתו על הבל וטעם למ' חרה לך שקבלתי מנחת הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו מושל בו ואחרים אמרו על היצר ואיננו כתוב ואל' אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצת והיא הולכת עמך ויש אומרים לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך והנכון בעיני שחטאת סמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו : ואליך תשוקתו . כי היצר ישוב אל משמעתך ברצונך גם יש בך כח למשול בו : (ח) ויאמר קין . הקרוב אלי שאמר לו כל ההוכחות שהוכיחו השם ושואלים נולדו ביום סגריר ישאלו איך הכהו ואין חרב וזאת שאלת תהו כי יהרגהו בידו בחנק ואלף עץ ואבן נמצאים : וטעם אי כמו איה ומלת איפה מורכב' ממלות שתים : (י) צועקים אלי . איננו דבק עם קול וכן קול דודי הנה זה בא אל דודי הוא שב בא כאשר פירשתי בשיר השירים והטעם כי שמע צעקת דמיו שנשפכו על האדמה והמתרגם אמר על בניו שהיו בכחו להולידם : (יא) ועתה ארור אתה מן האדמה שיבא לו חסרון מפאת האדמה שיזרע ויטע כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום אחד רק ינוע : (יב) וי"א כי ונד מקונן כמו לנוד לו ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה ארחיק נדוד ופי'

בעל הטורים צעקים ב' במסורה הכא צעקים אלי ואידך על כן הם צעקים וגו' ופרש"י שם מלמד שנצטרע והיה שוחט תינוקות של ישראל ורוחץ בדמם וזה הוא קול דמי אחיך צעקים

רמבן

(ז) **הלא** אם תיטיב שאת. על דעת המפרשים שאת עונך ועל דעת ר"א שאת פניך כנגד למה נפלו פניך כי המתבייש כובש פנים למטה וכן ואור פני לא יפילון והמכבדו כאילו נושא פניו למעלה וזה טעם אולי ישא פני לא תשא פני דל . ועל דעתי אם תטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך כי אתה הבכור וזה טעם למה חרה לך כי בבשתו מאחיו נפלו פניו ובקנאתו ממנו הרגו והנה אמר לו למה חרה לך על אחיך ולמה נפלו פניך ממנו הלא אם תטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך ואם לא תטיב לא עמו בלבד תבואך רעה כי לפתח ביתך חטאתך רובץ להכשילך בכל דרכיך ואליך תשוקתו שהוא ישתוקק להיות דבק בך כל הימים אבל אתה תמשול בו אם תחפוץ כי תטיב דרכיך ותסירנו מעליך הורהו על התשובה שהיא נתונה בידו לשוב בכל עת שירצה ויסלח לו : וטעם ויאמר קין אל הבל אחיו שנכנס עמו בדברי ריב ומצה להתגולל עליו ולהרגו לשון רש"י . ור"א אמר כי הקרוב אליו שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם ועל דעתי שהוא דבק עם ויהי בהיותם בשדה כי אמר לו נצא השדה והרג אותו שם בסתר ויתכן שנתכוון בו ההריגה שיבנה העולם ממנו כי חשב שלא יהיה לאביו זרע אחר עוד גם פחד שלא יהיה עיקר בניינו של עולם מאחיו שנתקבלה מנחתו :

(יא) **ארור** אתה מן האדמה יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא אשר פצתה את פיה והנני מוסיף לה קללה לא תוסף תת כחה לשון רש"י ואיננו נכון כי בכאן לא ארר האדמה בעבורו כאשר באביו אבל אמר שיהיה הוא ארור ממנה ופירש הקללה שלא תוסיף תת כחה אליו ושיהיה נע ונד בה ואמר כי תעבוד את האדמה כי בכל אשר תטרח בה לעבוד אותה כראוי בחרישה ועידור ובכל עבודה בשדה ותזרע אותה כהוגן לא תוסיף תת כחה לך אבל תזרע הרבה ותביא מעט וזו היא המארה כטעם והארותי את ברכותיכם ואמר כן כנגד אומנותו כי הוא היה עובד אדמה והנה ארר מעשיו . וזה טעם לא תוסף תת כחה לך שלא תתן עוד כחה לך כאשר היתה עושה עד הנה בהיותך עובד אותה וכך פי' ר"א ויתכן שאררו מן

ספורנו

לקלקול איזו תקנ' אין ראוי להצטע' על מה שעבר אבל ראוי להשתדל להשיג תקון לעתיד: (ז) הלא אם תטיב. עצמך ותשתדל להיות גם אתה לרצון: שאת . רום המעלה והתנשאות רצון לפניך ומוכן שיהיה לך : ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ . גם כן החטאת מוכן לפניך כי תוסיף על חטאתך פשע שכך דרכו של יצר הרע : ואליך תשוקתו . כי תפנה אליו למלאות תאותיו כאמרם ז"ל (סוכה פ' החליל) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום: ואתה תמשל בו. בידך להתקומם עליו בצלם אלהים כאמר' (שם) ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו אינו יכול לו שנ' ה' לא יעזבנו בידו : (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו. כמה חרה לו ונפלו פניו בגלל אחיו : ויהי בהיותם בשדה . שלא בפני אביהם ואמם : ויקם קין . בלי מריבה קודמת אז כמו וארב לו וקם עליו : (ט) אי הבל אחיך . באיזה מקום קברת אותו וזה אמר למען ישוב כי לא יחפוץ במות המת : לא ידעתי . חשב שהיתה השאלה מה היה לו מפני שלא דרש ה' להשיג נבואה או רצון כמו קודם לכן שחשב קין שלא ידע האל ית' בפרטים זולתי בדבקם בו : (יא) ארור אתה מן האדמה . מקולל ומורחק מטובת האדמה : אשר פצתה את פיה . שנשתמשת בה לכסות הריגת אחיך וכנגד זה לא תשתמש בה עוד כמו שנשתמשת קודם לכן לצרכי חייך ולא הוצרך לפרש עונש הרוצח כי הדין מבואר בטבע על כל מזיק שכאשר עשה כן יעשה

וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ׃ יג וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־
ל' ומ"ל. יְהוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא׃ יד הֵן גֵּרַשְׁתָּ
ל' אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ
ב' אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה
ב' כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה
ז' לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם
יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ
ז' הס' כָּל־מֹצְאוֹ׃ טז וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה
ל' ומ"ל וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃ יז וַיֵּדַע
קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ
ד' וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם
ג' ר"פ בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃ יח וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד
ל'. ל' וְעִירָד יָלַד אֶת־מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל
יָלַד אֶת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד

מְטַלְטֵל וְגָלֵי תְּהֵי בְּאַרְעָא׃
יג וַאֲמַר קַיִן קֳדָם יְיָ סַגִּי
חוֹבִי מִלְּמִשְׁבָּק׃ יד הָא
תָרֵכְתָּא יָתִי יוֹמָא דֵין מֵעַל
אַפֵּי אַרְעָא וּמִן קֳדָמָךְ לֵית
אֶפְשַׁר לְאִטַּמָּרָא וָאֱהֵי
מְטַלְטַל וְגָלֵי בְּאַרְעָא וִיהֵי
כָּל דְּיִשְׁכְּחִנַּנִי יִקְטְלִנַּנִי׃
טו וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּכֵן כָּל
דְּיִקְטוֹל קַיִן לְשַׁבְעָא דָרִין
יִתְפְּרַע מִנֵּיהּ וְשַׁוִּי יְיָ לְקַיִן
אָתָא בְּדִיל דְּלָא לְמִקְטַל
יָתֵיהּ כָּל דְּיִשְׁכְּחִינֵיהּ׃
טז וּנְפַק קַיִן מִן קֳדָם יְיָ
וִיתֵיב בְּאַרְעָא גָּלֵי וּמְטַלְטֵל
דַּהֲוַת עֲבִידָא עֲלוֹהִי
מִלְּקַדְמִין בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן׃
יז וִידַע קַיִן יָת אִתְּתֵיהּ
וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יָת חֲנוֹךְ
וַהֲוָה בָּנֵי קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא כְּשׁוּם בְּרֵיהּ חֲנוֹךְ׃ יח וְאִתְיְלִיד לַחֲנוֹךְ
יָת עִירָד וְעִירָד אוֹלִיד יָת מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל אוֹלִיד יָת מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל אוֹלִיד

אסתר ב' וסי' הן גרשת אתי היום. אז מפניך לא אסתר. ואחד ואסתר ממנו: מצאי ב' חסר וסי' הן גרשת אותי. כי מצאי מצא חיים: שבעתים ו' וסי' לכן כל הורג קין. כי שבעתים יקם קין. ואור החמה. אמרות ה' אמרות. והשב לשכנינו שבעתים. וגמצא ישלם: יקם ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' קין קין. לא יקם כי כספו הוא. קדמא' קמץ:

תולדות אהרן גדול עוני. סנהדרין קא ערובין טו עקידה שער ט עקרים מד (פאה טו): הן גרשת. עקידה שער ט: והייתי נע ונד. סנהדרין לז: והיה כל. נדרים מא: וישב בארץ. סנהדרין לז:

אבן עזרא

(יג) ופי' גדול עוני מנשוא על דעת כל המפרשים שהוד' חטאו. ופי' נשוא כטעם סלוח כמו נושא עון ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב שכר והעונש יקראו הרע הבא בעבור העון והחטאת וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרך עון ויגדל עון בת עמי והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמתת זה הפירוש הפסוק הבא אחריו. ופירוש פצת' פתחה וכן הבל יפצה פיהו: (יד) וטעם ומפניך אסתר שיש מקום יקבל כח ותראה בו גבורת השם ואם הכל מלא כבודו: (טו) שבעתים. עד שבעה דורות כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש מאות ומ"ג והעד ואור החמה יהיה שבעתים ואחר כן ביאר הנביא דברו ואמר כאור שבעת הימים: וטעם יקם שתלקח נקמתו וכן לא יקם והטעם כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות ואל תתמה לחשוב איך חיה כל אלה השנים והנה שת אחיו חיה עם נח שנים רבות גם יתכן שיקרא זרע קין בשם אביהם כמו ישראל. ויש אומר כי האות קרן ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות עד שהאמין והכתוב לא גלה האות: (טז) בארץ נוד. קראו כן בעבור שהיה נע ונד: קדמת עדן. מזרח עדן והוא צפון מהגן. ונקרא שם העיר חנוך כשומרון על שם שמר וכן מצרים. ולמך ששי לקין ושביעי לאדם

רשי

(יג) גדול עוני מנשוא בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון (ב"ר): (טו) לכן כל הורג קין. זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו: שבעתים יוקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו התחלת מקרא לשון גערה הוא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו (שמואל ב ה) ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר: וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו (ס"א ד"א כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם רק אביו ואמו ומהם לא היה ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו היה פחדי על כל החיות כמ"ש ומוראכם וכו' ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני מיד וישם ה' לקין אות החזיר מוראו על הכל): (טז) ויצא קין. יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה: בארץ נוד. בארץ שכל הגולים נדים שם: קדמת עדן. שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנא' (דברים ד) אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש. ד"א בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: (יז) ויהי. קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה ניסטר"א בלעז וזריעת תולדות האיש אינגינדר"ר בלעז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל

בעל הטורים מצאי ב' במסורה הכא ואידך כי מצאי מצא חיים וזה הוא שאמרו חכמינו ז"ל למיימינים בה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא הכו והיה כל מוצאי יהרגני

ספורנו

יעשה לו: (יג) גדול עוני מנשוא. אחר שראה שהאל ית' משגיח בפרטים בהחלט השב יודע בלי ספק שאינו שב מחטאו בהיותו מתחרט אלא מפני העונש וזה אחר ההפצר שהעיד בו האל יתברך לשוב בתשובה והוא מרה ובזה אמר שלא היתה לחטאו תקות תשובה מכפרת ומגינה על העונש שנענש עתה כענין שאול בדבר עמלק באמרו לשמואל חטאתי אחר ההפצר וההערה שהעירהו שמואל לשוב מחטאתו ונענש כאמרו וימאסך ממלך: (יד) והיה כל מוצאי יהרגני. ויהיה העונש גדול מאד ממה שגזרת: (טו) כל הורג קין שבעתים יוקם. אני אומר לכל מי שהוא מוכן להרוג קין שאני גוזר שתהיה הנקמה על חטאו שבעה פעמים כי המוכן להרוג יקרא הורג כאמרו ואכרים להוציא אל הורג בניו. מלת שבעתים תורה שבע פעמים שתי פעמים כמו ונמצא ישלם שבעתים. גזר אם כן שעל זאת הרציחה שהיתה דם אחיו ומשחית המין האנושי או שלישיתו תהיה הנקמה כפולה שבע פעמים כפולים בזה האופן שיחיה משך זמן ו' דורות: נע ונד. שהם חיים רעים כמו המות או יותר ממנו כאמרו אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו

רמבן

מן האדמה שלא תתן היא מעצמה כחה אליו תאנה וגפן לא יתנו חילם באחוזתו ועץ השדה לא יתן אליו פריו וחזר ואמר גם כן כי תעבוד אותה לחרוש ולזרוע לא תוסף תת כחה לך כאשר בתחלה והנה הן שתי קללות באומנתו והשלישית שיהיה נע ונד בה והטעם שלא ינוח לבו ולא ישקוט לעמוד במקום אחד ממנה אבל יהיה גולה לעולם כי עונש הרוצחים גלות וטעם אשר פצתה את פיה לאמר אתה הרגת את אחיך וכסית את דמו באדמה ואני אגזור עליה שתגלה את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה כי תענש בה ובכל אשר תכסה בה כגון הזריעה והנטיעה וזה עונש כל שפיכות דם בארץ כענין שכתוב כי הדם הוא יחניף את הארץ וחנופת הארץ מארה בפירותיה כענין מהיותם בא אל ערימת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשוב חמשים פורה והיתה עשרים: (יג) **גדול** עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון לרש"י מבראשית רבה והנכון בפשט שהוא וידוי אמר אמת כי עוני גדול מלסלוח וצדיק אתה ה' וישר משפטיך אע"פ שענשת אותי הרבה מאד והנה גרשת אותי היום מעל פני האדמה כי בהיותי נע ונד ולא אוכל לעמוד במקום אחד הנה אהיה מגורש מן האדמה ואין מקום למנוחתי ומפניך אסתר כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה כי בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי אבל מה אעשה כי כל מוצאי יהרגני ואתה בחסדיך הרבים לא חייבת אותי מיתה והענין שאמר לפניו הנה חטאי גדול והרבית עלי עונש אבל שמרני שלא אענש יותר ממה שחייבת אותי כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום יהרגוני החיות כי סר צלך מעלי אודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכחו רק שמירת עליון עליו ומפני שאמר וישם ה' לקין אות ולא אמר ויתן לו השם אות או ויעש יורה ששם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד אולי כשהיה נוסע ממקום למקום היה לו אות מאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא ובב"ר אמרו כענין זה רבי אבא אמר כלב מסר לו כי מפני שהיה פחדו מן החיות מסר לו אחת מהן שתלך לפניו ולמקום שיפנה הכלב ללכת ידע כי שם צוה לו השם ולא יהרג מב"ח הזכירו בו החכמים אות נכוה כראוי לו אבל הכוונה שהיה עמו האות תמיד להורות לפניו הדרך שילך בה כי כן לשון וישם: וטעם

אֶת־לָֽמֶךְ׃ יט וַיִּֽקַּֽח־ל֥וֹ לֶ֖מֶךְ שְׁתֵּ֣י נָשִׁ֑ים חמישי
שֵׁ֤ם הָֽאַחַת֙ עָדָ֔ה וְשֵׁ֥ם הַשֵּׁנִ֖ית צִלָּֽה׃
כ וַתֵּ֥לֶד עָדָ֖ה אֶת־יָבָ֑ל ה֣וּא הָיָ֔ה אֲבִ֕י ל'
יֹשֵׁ֥ב אֹ֖הֶל וּמִקְנֶֽה׃ כא וְשֵׁ֥ם אָחִ֖יו יוּבָ֑ל
ה֣וּא הָיָ֔ה אֲבִ֕י כָּל־תֹּפֵ֥שׂ כִּנּ֖וֹר וְעוּגָֽב׃ ב' א' חס'
כב וְצִלָּ֣ה גַם־הִ֗וא יָֽלְדָה֙ אֶת־תּ֣וּבַל קַ֔יִן
לֹטֵ֕שׁ כָּל־חֹרֵ֥שׁ נְחֹ֖שֶׁת וּבַרְזֶ֑ל וַאֲח֥וֹת ל' חס'
תּֽוּבַל־קַ֖יִן נַעֲמָֽה׃ כג וַיֹּ֨אמֶר לֶ֜מֶךְ ו' ששי
לְנָשָׁ֗יו עָדָ֤ה וְצִלָּה֙ שְׁמַ֣עַן קוֹלִ֔י נְשֵׁ֣י חד מן כ"ו דכל הד וחד ני' דכוות'
לֶ֔מֶךְ הַאְזֵ֖נָּה אִמְרָתִ֑י כִּ֣י אִ֤ישׁ הָרַ֙גְתִּי֙ ב' נשים. ב'
לְפִצְעִ֔י וְיֶ֖לֶד לְחַבֻּרָתִֽי׃ כד כִּ֥י שִׁבְעָתַ֖יִם ב'. ל'
יֻקַּם־קָ֑יִן וְלֶ֖מֶךְ שִׁבְעִ֥ים וְשִׁבְעָֽה׃

יַת לָמֶךְ׃ יט וּנְסִיב לֵיהּ לֶמֶךְ תַּרְתֵּין נְשִׁין שׁוּם חֲדָא עָדָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא צִלָּה׃ כ וִילֵידַת עָדָה יַת יָבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן כָּל דְּיָתְבֵי מַשְׁכְּנִין וּמָרֵי בְעִיר׃ כא וְשׁוּם אֲחוּהִי יוּבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן כָּל דִּמְמַנַּן עַל פּוּם נִבְלָא דְיָדְעֵי זְמַר כִּנּוֹרָא וְאַבּוּבָא׃ כב וְצִלָּה אַף הִיא יְלֵידַת יַת תּוּבַל קַיִן רַבְּהוֹן דְּכָל יָדְעֵי עֲבִידַת נְחָשָׁא וּפַרְזְלָא וַאֲחָתֵיהּ דְּתוּבַל קַיִן נַעֲמָה׃ כג וַאֲמַר לֶמֶךְ לִנְשׁוֹהִי עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קָלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ אֲצֵיתָא לְמֵימְרִי לָא גַבְרָא קְטָלִית דִּבְדִילֵיהּ אֲנָא סָבֵיל חוֹבִין וְאַף לָא עֲלֵימָא חַבְּלִית דִּבְדִילֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי זַרְעִי׃ כד אֲרֵי שִׁבְעָא דָרִין אִתְלִיאוּ לְקַיִן הֲלָא לְלֶמֶךְ בְּרֵיהּ שַׁבְעִין וְשַׁבְעָא׃

כשם ד' וסי' כשם בנו חנוך . כשם דן אביהם ויהושע . כשם הגדולים. וחברו : ויולד ג' וסי' ויולד לחנוך את עירד . ויולד ליוסף . ויולד לאהרן : ומקנה ו' ג' פתחין וג' קמצין וסי' ותלד עדה ומקנה רב . רכוש ומקנה . ויהי לו מקנה צאן . ותתם השנה . ועדים עשה לו ומקנה צאן ובקר . ב' קרמאי פתחין : תובל ו' פתחין וסי' וצלה גם היא ב' בפסוק . ושמתי בהם אות. יון תובל . ראש משך ותובל. לרקמות תובל : האזנה ב' וסי' נשי למך : בנות בוטחות : וילד ב' וסי' וילד לחברתי . וילד זקוני' :

הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אנייודרי"ר : (יט) ויקח לו למך . לא היה לו לפרש כל זה אלא למדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו' : שתי נשים . (ב"ר) כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין (ס"א עיקרין) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפי' איוב (איוב כד) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק : עדה . היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו (ס"א ממאכלו) עדה תרגום של סורה : צלה . היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בב"ר : (כ) אבי יושב אהל ומקנה . הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושבי אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה צאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר . ומדרש אגדה בונה בתים לע"א כמה דאת אמר (יחזקאל ח) סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע"א : (כב) תובל קין . תובל אומנתו של קין תובל לשון תבלין תובל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים : לוטש כל חורש נחשת וברזל . מחדד אומנות נחשת וברזל כמו (איוב טז) ילטוש עיניו לי. חורש אינו לשון פועל אלא לשון פועל בצרי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל : נעמה. היא אשתו של נח בב"ר: (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן: שמען קולי . להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי . פצע . מכת חרב או חץ מקאדור"ה בלשון לעז : (כד) כי שבעתים יוקם קין . קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה : שבעים ושבעה . לשון ריבוי שביעיות אחז לו כך דרש רבי תנחומא . ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזירה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלה לו עד שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כ"ש שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו ק"ו של שטות אם כן אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו :

וידע

לאדם . וטעם עדה וצלה אז' תשים לבך לשמוע אל דברי הגאון בשמות כי אילו היינו יודעים כל לשון הקדש מאין נוכל לדעת כל נקודות כטעם משה ויששכר ופי' אבי ראשון וכמוהו אב גם אביב ולעולם לא יסמך כי אם ביו"ד ואחיו אח : (כא) כנור ועוגב . מיני כלי נגינות והיא חכמה גדולה : (כב) לוטש . כמו מחדד וכמוהו ללטוש איש את מחרשתו . ודע כי ויאמר למך מאוחר בפרשה וכבר הזכרתי כמוהם שנים וכמוהו ויקח האיש נזם זהב וכן אמור אל בני ישראל אתם עם קשה עורף וכן ואתחנן והטעם כאשר אמרו חכמינו כי עדה וצלה נמנעו כי פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו ועל כן אמר למך לנשיו אני הוא באמת השביעי ואם יפצעני אדם שהוא גדול או ילד יעשה לי חבורה אז הרגתיו . ומלת הרגתי תמורות אהרוג וכמוהו נתתי כסף השדה אשר לקחתי מיד האמורי ורבי' כמוה'. ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעי' ושבעה בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין ובאמת כי בני למך וכל זרעו מתו במבול ולא נשאר לקין שם מחמס

רמבן

וטעם ויצא קין מלפני ה' כי עוד לא עמד לפניו לעולם כטעם שאמר ומפניך אסתר וטעם וישב בארץ נוד שלא הלך בכל העולם אבל באותה הארץ ישב נודד תמיד לא ינוח במקום ממנה כלל ונקראת ארץ נוד על שמו לעולם :

וטעם ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך כי מתחלה היה חושב להיות ערירי בעונו ואחרי שנולד לו זרע החל לבנות עיר להיות בנו יושב בה ובעבור כי הוא ארור ומעשיו לא יצליחו קראו חנוך להגיד כי לא בנאה לעצמו כי הוא אין לו עיר ומושב בארץ כי נע ונד הוא אבל יהיה הבנין לחנוך וכאילו חנוך בנאה לנפשו ומפני שלא אמר ויבן עיר כאשר אמר ויבן את נינוה ויבנו בני גד ובני ראובן את דיבון יורה כי היה כל ימיו בונה העיר כי מעשיו ארורים ובנה מעט בטורח ועמל וינוע וינוד מן המקום ההוא ויחזור שם ויבנה מעט ולא יצליח את דרכיו וכתבו תולדות קין ומעשיו להודיע כי השם ארך אפים והאריך לו כי הוליד בנים ובני בנים והזכיר כי פקד עון אבות על בנים וכרת זרעו ורבותינו אמרו שחיה שנים רבות ומת במבול ולא הוריד שיבתו בשלום שאול רק ראה בהכרת הוא וכל זרעו אתו והקרוב כי לא היו תולדותיו רק ששה דורות עד המבול והיו בתולדות שת שני דורות יותר או שלא היה צריך לספר בהם וספר באלה מי היו המתחילים בבנין הערים ובמרעה הצאן וחכמת הנגון ומלאכת המתכות וכתב תוכחת למך עם נשיו להגיד כי הוליד הוא אף בניו נכרתו טרם הולידם :

(כב) **לוטש** כל חורש נחשת וברזל . והוא היה לוטש וחורש כל נחשת וברזל ויאמר כי הוא היה מחדד וחורש כל מלאכת נחשת וברזל וכמוהו כל תשא עון וקח טוב ועל דעת אונקלוס דבק בכתובים הראשונים הוא היה אבי לוטש כל חורש נחשת וברזל : ואחות תובל קין נעמה . כאומר ונולדה לו אחות ושמה נעמה וכן ואחות לוטן תמנע ואת מרים אחותם ושם אחותו מעכה ובב"ר י"א אשתו של נח היתה ולמה היו קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נעים ונעימים נתכוונו לומר שהיה לה שם בדורות ההם כי היתה צדקת והולידה צדיקים ולכן יזכירנה הכתוב ואם כן נשאר לקין זכר מעט בעולם ואם נאמר שאינה האשה שהוליד נח ממנה שלשת בניו א"כ אין בזה טעם להזכירה ומדרש אחר לרבותינו שהיתה האשה היפה היא מאד שממנה טעו בני האלהים והיא הנרמזת בפסוק ויראו בני האלהים את בנות האדם כמו שמוזכר בפרקי רבי אליעזר ואחרים אמרו כי היא היתה אשת שמדון אם אשמדאי וממנה נולדו השדים כי כן ימצאו שמה בכתבי שמושי השדים והכתוב ירמוז ויקצר בתעלומות כאלה :

(כג) **ויאמר** למך לנשיו . שמו המפרשים בענין הכתוב בזה על דעת אונקלוס שפירש לכן כל הורג קין שבעתים יקם כי לשבעה דורות יוקם ממנו ולא עתה כי השם האריך אפו ממנו והנה נשי למך פחדו להוליד בנים שיהיו שביעיים לקין והוא נחם את נשיו שהשם יאריך לו

עוד

ספורנו

הניעמו בחילך ובסוף יהרג בדור השביעי כמו שקרה לו ע"י למך כפי מה שבא בקבלה: (כג) שמען קולי נשי למך . זועק עלי יגון : אמרתי . שאספר לערי : הרגתי לפצעי . סבלתי בעצמי ממש שהיה ההרוג אבי : וילד לחבורתי . שהיתה החבור' בעצמי ממש במה שהיה ההרוג בני : (כד) ולמך שבעים ושבעה . שיהיה הצער שאצטער על זה כל ימי הרבה יותר מן הצער שהצטער קין על היותו נע ונד וזה כי הצטער למך כל ימיו שהרג

כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן
י'. ד' י"א וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שָׁת־לִי
אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל כִּי הֲרָגוֹ
קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת גַּם־הוּא יֻלַּד־בֵּן וַיִּקְרָא
כלס מ"ג. ל' אֶת־שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם
כ' יְהוָה׃ ס ה א זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם
בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת
אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ׃ ב זָכָר וּנְקֵבָה
בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם
וחד כהבראם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם׃ ג וַיְחִי אָדָם
שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ
ל'. ג' כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃ ד וַיִּהְיוּ
יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת
ג' חס' שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃

כה וִידַע אָדָם עוֹד יַת
אִתְּתֵיהּ וִילֵידַת בַּר וּקְרַת
יַת שְׁמֵיהּ שֵׁת אֲרֵי אֲמָרַת
יְהַב לִי יְיָ בַּר אוֹחֲרָן חֲלַף
הֶבֶל דְּקַטְלֵיהּ קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת
אַף הוּא אִתְיְלִיד בַּר וּקְרָא
יַת שְׁמֵיהּ אֱנוֹשׁ בְּכֵן
בְּיוֹמוֹהִי חֲלוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא
מִלְּצַלָּאָה בִּשְׁמָא דַייָ׃
א דֵּין סֵפֶר תּוֹלְדַת אָדָם
בְּיוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם
בִּדְמוּת אֱלֹהִים עֲבַד יָתֵיהּ׃
ב דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָאִנּוּן
וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן וּקְרָא יַת
שְׁמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא
דְּאִתְבְּרִיאוּ׃ ג וַחֲיָא אָדָם
מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד
בִּדְמוּתֵיהּ דְּדָמֵי לֵיהּ וּקְרָא
יַת שְׁמֵיהּ שֵׁת׃ ד וַהֲווֹ יוֹמֵי אָדָם בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת שֵׁת תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין

מחמס אחיו. וטעם תחת הבל במקומו: ודקדוק הוחל מפעלי הכפל ולולי היות החי"ת מהגרון היה נדגש והוא מגזרת תחלה והטעם שהחלו להתפלל ואילו היה מחילול היה השם סמוך אל המלה: (א) זה ספר תולדות אדם. הבנים ובני בנים שהוליד רק הוא לא הולידוהו אב ואם רק בדמות אלהים נעשה. ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו כצלמו שנתן בו השם כח תולדות להוציא דמותו עד שידמה מעשהו לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין וכן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמחה שם הבל גם קין במבול והזכיר הריגת קין להראות צדקת השם ואם האריך אפו הענישו בסוף כטעם ונקה

תולדות אהרן כי שת לי. יבמות סב: זה ספר. סנהדרין לח ע"ג ה עקרים מג (נדרים מא): זכר ונקבה. ברכות סא עירובין יח מגלה ט' יבמות סג כתובות יח (יבמות ו): ויחי אדם. ערובין יח: ויול' בדמותו. עקרים מג:

(כה) וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידה מיד וידע אדם וגו'. ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו כב"ר: (ט) אז הוחל. לשון חולין לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות: (א) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם ומדרש אגדה יש רבים: ביום ברוא וגו'. מגיד שביום שנברא הוליד: (ג) שלשים ומאת שנה. עד כאן פירש מן האשה (ב"ר):
ויתהלך

ותקרא את שמו י' וסי' בו' במס' רבתא: שת ד' קמצין וסימן כו' במסר' רבתא: לי אלהים י"א וסי' כו' במסר' רבת': מאת ג' חסרים וסי' אחרי הולידו את שת. אחרי הולידו את נח. ארץ ארבע מאת שקל: ויולד מלא כולהו. בולהו בטעם במ"א וישא לו יהוידע נשים שתים: בנים ובנות כל קרי' בנים ובנות במ"א ויולד בנות ובנים:

ספורנו

שהרג את קין זקנו ותובל קין בנו כפי מה שבא בקבלה: (כו) אז הוחל לקרא בשם ה'. ואז התחילו צדיקי הדור לדרוש לרבים את שם ה' כענין ויקרא שם בשם ה' אל עולם כי הוצרכו לסתור דעות עובדי ע"ג שהתחילו אז כדברי רז"ל: **ה** (א) זה ספר תולדות אדם. זה ספור תולדות וקורות המין האנושי: בדמות אלהים עשה אותו. בעל בחירה לפיכך כשהכעיסו דורותיו לפני האל ית' נענשו: ויולד בדמותו כצלמו. שהיה צדיק מן הראשונים

רמבן

עוד שבעים ושבעה כי יתפלל לפניו כי הוא ארך אפים וירחם עליו או שהיה ק"ו של שטות כפי המדרש שהזכיר רש"י ואם כן יאמר לכן כל הורג קין לשבעתים יוקם ממנו ולא בימיו וזהו תרגומו של אונקלוס כל דיקטל קין לשבעה דרין יתפרע מיניה ואם כן היה ראוי שיהיה ויאמר למך לנשיו מוקדם ולפי דעתי אין טעם שבעתים לשבעה דורות כי לא תאמר המלה הזאת על השבעה הנפרדים רק על הכפל דבר אחד שבעה פעמים כמו מזוקק שבעתים ישלם שבעתים ואור החמה יהיה שבעתים כפול ומכופל שבעה חלקים אבל פירוש כל הורג קין כפשוטו שאמר השם לכן כל אשר יהרוג קין שבעתים יוקם ממנו כי תענוש ההורג אותו שבע על חטאתו כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג בעבור יראתו אותי והתודתו לפני אבל ענין למך עם נשיו לא הזכירו הכתוב בביאור ונוכל לומר גם כן שהיו יראות מעונש שלא יהרג למך בעון אביו כי השם לא אמר לקין סלחתי לך רק שלא יהרג אבל יגבה חובו מזרעו ולא ידעו מתי וכן היה הדבר ולמך נחם אותם לאמר כי השם ירחם עליו כאשר רחם על קין כי הוא נקי כפים ממנו ונתפלל לפניו גם ישמע תפלתו אבל הנראה בעיני כי היה למך איש חכם מאד בכל מלאכת מחשבת ולמד לבנו הבכור ענין המרעה כפי טבעי הבהמות ולמד את השני חכמת הנגון ולמד את השלישי ללטוש ולעשות חרבות ורמחים וחניתות וכל כלי המלחמה והיו נשיו מתפחדות שלא יענש כי הביא החרב והרציחה בעולם והנה הוא תופש מעשה אבותיו בידו כי הוא בן המרצח הראשון וברא משחית לחבל והוא אמר להן אני לא הרגתי איש לפצעים ולא ילד לחבורות כאשר עשה קין ולא יענישני השם אבל ישמרני מן ההריגה יותר ממנו והזכיר כן לומר כי לא בחרב וחנית יכול אדם להרוג כי בפצעים וחבורות שימות במיתה רעה יותר מן החרב ואין החרב גורם הרציחה ואין על העושה חטא:

ה (א) **זה** ספר תולדות אדם. אשר יזכיר בפרשה ולפי דעתי ירמוז לכל התורה כי כל התורה כולה ספר תולדות אדם עכ"א בכאן ספר ולא אמר ואלה תולדות אדם כאשר יאמר בשאר מקומות ואלה תולדות ישמעאל ואלה תולדות יצחק וכן כלן וטעם ביום ברוא אלהים אדם נמשך לפניו כי יתחיל באדם עצמו יזכיר בו שנברא מאין ולכך אמר ביום ברוא אלהים מאין האדם הזה הנזכר בדמות אלהים עשאו יפרש שהוא מעשה אלהים ובדמות אלהים והזכיר כי כאשר ברא אותו מאין כן ברא את אשתו ואמר ויברך אותם שנתן בהם כח תולדה להתברך לעד בבנים ובנות רבים מאד והכוונה לומר כי התולדות מברכת אלהים כי מהם לא נולדו אבל נבראו מאין ונתברכו לעשות כן וטעם ויקרא את שמם אדם מפני ששם אדם כלל לכל המין האנושי הזכיר כי האלהים קרא הזוג הראשון בשם הזה מפני שכולם בהם בכח ועליהם הוא אמר זה ספר תולדות אדם וכתב רבינו שרירא הגאון שמסרו חכמים אחד לחברו הכרת פנים וסדרי שרטוטין מקצתן אמורין בסדר פסוק זה ספר תולדות אדם ומקצתן בסדר פסוק של אחריו זכר ונקבה בראם ואין מוסרים סתרי תורה ורזין אלא למי שראוין בו סימנין שראוי לכך אלו דברי הגאון ולא זכינו בהם:

(ג) **ויולד** בדמותו כצלמו. ידוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו ובצלמו שאמר בו בדמות אלהים עשה אותו פירש כאן שאף תולדותיו היו כן באותו הדמות המעולה ולא אמר זה בקין והבל כי לא רצה להאריך בהם אבל פי' כן בשת שהעולם הושתת ממנו או מפני שהאדם נברא בתכלית שלימות היצירה הגיד בשת כי היה כמוהו בכח וביופי:

(ד) **ויהיו** ימי אדם. אחרי הולידו את שת בעבור ארך חיי אלה הראשונים יפרוט ימיהם קודם הולידם וגם אח"כ ויכלול כלם בסוף עד הדורות שאחר המבול והסבה באריכות ימיהם כי אדם הראשון מעשה ידיו של הקב"ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה וגם אחרי שנקנס עליו שיהיה בן מות היה בטבעו לחיות זמן רב וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר והלכו ימותם הלוך וחסור כי עד המבול היו ימיהם בארך ההוא ויש מהם שחיו יותר מאדם ושם שנולד קודם המבול חיה שש מאות הועיל לו החוזק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקלו בניו הנולדים אחר המבול ונתקצרו ימותם ושבו למאות ארבע ותראה שהיה זה בהם עד הפלגה וכאשר משל עליהם שנוי האוירות בהפלגה נתקצרו ימיהם כי פלג אשר בימיו נפלגה הארץ שב לחצי ימיהם למאתים שנה ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו הימים כעת שבעים ושמנים שנה כאשר הזכיר משה רבינו בתפלתו אבל הצדיקים בדורות יראת ה' תוסיף בהם ימים כי פרעה תמה על יעקב והוא הפליגו בימי אבותיו כמו שאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם ולא יכשר בעיני מאמר הרב שכתב במורה הנבוכים כי לא היה אורך השנים רק ביחידים האלה הנזכרים ושאר בני אדם בדורות ההם היו שנות חייהם השנים הטבעיים המורגלים ואמר כי היה החדוש הזה באיש ההוא בהנהגתו ומזונו או על דרך נס והנה אלה דברי רוח ולמה יהיה הנס הזה

ה וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת: ס ו וַיְחִי־שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ: ז וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: ח וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: ס ט וַיְחִי אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן: י וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: יא וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: ס יב וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל: יג וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: יד וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: ס טו וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד: טז וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: יז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: ס יח וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ: יט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: כ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: ס כא וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח: כב וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: כג וַיְהִי כָּל־יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה: כד וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־

וּבְנָן: ה וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אָדָם דְּחַי תְּשַׁע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וּמִית: ו וַחֲיָא שֵׁת מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת אֱנוֹשׁ: ז וַחֲיָא שֵׁת בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת אֱנוֹשׁ תַּמְנֵי מְאָה וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: ח וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי שֵׁת תְּשַׁע מְאָה וְתַרְתֵּי עַשְׂרֵי שְׁנִין וּמִית: ט וַחֲיָא אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת קֵינָן: י וַחֲיָא אֱנוֹשׁ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת קֵינָן תַּמְנֵי מְאָה וַחֲמֵשׁ עַשְׂרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: יא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אֱנוֹשׁ תְּשַׁע מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית: יב וַחֲיָא קֵינָן שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת מַהֲלַלְאֵל: יג וַחֲיָא קֵינָן בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת מַהֲלַלְאֵל תַּמְנֵי מְאָה וְאַרְבְּעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: יד וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי קֵינָן תְּשַׁע מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין וּמִית: טו וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת יֶרֶד: טז וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת יֶרֶד תַּמְנֵי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: יז וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מַהֲלַלְאֵל תַּמְנֵי מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית: יח וַחֲיָא יֶרֶד מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת חֲנוֹךְ: יט וַחֲיָא יֶרֶד בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת חֲנוֹךְ תַּמְנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: כ וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי יֶרֶד תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וּמִית: כא וַחֲיָא חֲנוֹךְ שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת מְתוּשֶׁלַח: כב וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא דַּייָ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת מְתוּשֶׁלַח תְּלַת מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: כג וַהֲוָה כָּל יוֹמֵי חֲנוֹךְ תְּלַת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין: כד וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא

ז' ככר'
ס"ל נ"ע פ' בטעם
כל אורייתא חסר
ז' בענין
כל אורייתא חסר
ס' בטעם
ו' מקפים בענין
ג' ר"פ
ב'

(כב) ויתהלך חנוך. צדיק היה וקל (ס"א וקבל)] בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקדוש ברוך הוא וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: (כד) כי לקח

ויהיו כל ימי ז' בענין וסי' ויהיו כל ימי אדם. ויהיו כל ימי שת. ויהיו כל ימי אנוש. ויהיו כל ימי קינן. ויהיו כל ימי מהללאל. ויהיו כל ימי ירד. ויהיו כל ימי מתושלח: ויחי שת ה' בטעם. וסי' שילנ"ע שת. ירד. למך. נח. עבר: ויתהלך ג' וסי' ויתהלך חנוך את האלהים. וחברו. ויתהלך בתוך אריות: ויהי כל ימי ג' בענין וסי' ויהי כל ימי חנוך: ויהי כל ימי למך. ויהי כל ימי חנוך:

תולדות אהרן ויתהלך חנוך. עקידה ש"ג שער ק':

רמבן

בהם והם אינם נביאים ולא צדיקים וטובים לעשות להם נס אף כי דור אחר דור ותיקון ההנהגה והמזון איך תאריך ימיהם כפלי כפלים מכל הדור ההוא ויתכן שיהיו גם כן האחרים מתנהגים בטוב ההנהגה ההיא ותאריך לכלם או לרובם ואיך לא תגיע החכמה בהנהגה הטובה ההיא לאחד מכל בני נח אחר המבול אבל היה בהם קצת מחכמת אבותם. והיא מתמעטת והולכת דור אחר דור:

ונקה לא ינקה: חנוך בן ירד. נכתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח וי"מ התהלך נח כמו הרגיל: כי

ספורנו

הראשונים כי גם הבל לא הקריב עד שקדמו קין: (כב) ויתהלך חנוך את האלהים. התחלן בדרכו

הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ י"ב
שביעי ס כה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים
שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃
כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
ו' מ"ל לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
כז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים
שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃
ה' בטעם ס כח וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה
וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃ כט וַיִּקְרָא אֶת־
ס' בב' טעם ג' שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ
ו' מ"ל וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
ג' ומפיק ה"א אֵרְרָהּ יְהוָה׃ ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה
ג' חס' וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
ג' לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים
שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃
ס לב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה
את י"ב פסו' דאית בהון את את ואת וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃
כ"ס כן במ"א לרוב אתיו פ א וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל־פְּנֵי
הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃ ב וַיִּרְאוּ
ד' בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם
ג' חס' כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל
ג' אֲשֶׁר בָּחָרוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־
ג'. ב' יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא

דַיְיָ וְלֵיתוֹהִי אֲרֵי לָא אֲמֵית
יָתֵיהּ יְיָ : כה וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח
מְאָה וְתַמְנַן וּשְׁבַע שְׁנִין
וְאוֹלִיד יָת לָמֶךְ : כו וַחֲיָא
מְתוּשֶׁלַח בָּתַר דְאוֹלִיד יָת
לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְתַמְנַן
וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבְנָן : כז וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי
מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין
וּתְשַׁע שְׁנִין וּמִית : כח וַחֲיָא
לֶמֶךְ מְאָה וְתַמְנַן וְתַרְתֵּין
שְׁנִין וְאוֹלִיד בָּר : כט וּקְרָא
יָת שְׁמֵיהּ נֹחַ לְמֵימַר דֵּין
יְנַחֲמִנָּנָא מֵעוּבָדָנָא
וּמִלֵּאוּת יְדָנָא מִן אַרְעָא דִי
לַטְיַהּ יְיָ : ל וַחֲיָא לֶמֶךְ בָּתַר
דְאוֹלִיד יָת נֹחַ חֲמֵשׁ מְאָה
וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן : לא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי
לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין
וּשְׁבַע שְׁנִין וּמִית : לב וַהֲוָה
נֹחַ בַּר חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין
וְאוֹלִיד נֹחַ יָת שֵׁם יָת חָם
וְיָת יָפֶת : א וַהֲוָה כַּד
שָׁרִיאוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמִסְגֵּי
עַל אַפֵּי אַרְעָא וּבְנָתָא
אִתְיְלִידוּ לְהוֹן : ב וַחֲזוֹ בְּנֵי
רַבְרְבַיָּא יָת בְּנָת אֱנָשָׁא
אֲרֵי שַׁפִּירָן אִנּוּן וּנְסִיבוּ לְהוֹן
נְשִׁין מִכֹּל דִּי אִתְרְעִיאוּ :
ג וַאֲמַר יְיָ לָא יִתְקַיַּם דָּרָא
בִּישָׁא הָדֵין קֳדָמַי לְעָלָם בְּדִיל דְאִנּוּן

ואיננו י"ב וסי' כו' במסרה רבתא : ושמונים ו' מלאים וסי' ויחי מתושלח . ותשקוט הארץ דאהוד . ויהי בשמנים שנה וארבע מאות . ויך במחנה אשור דמלכים . ואם בגבורות . בהראותו את עושר . וכל ר"ה דכוו' במ"א ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמנים : זה ה' מילין בתרי טעמי בתלשא גדולה וגריש וסי' זה . קרבו . שובו . ולאלה . זאת . והקורא יטעים הגריש קודם התלשא אף על פי שהתלשא גדולה עומדת בראש התיבה קדמא דגרישין בתרא דתלשא וסי' כי תכלה לעשר : ידינו ו' מלאים וסי' זה ינחמנו . ידינו לא שפכה . רפו ידינו . ויהי נעם ב' בפסוק . אשור לא יושיענו . וילדו ה' וסי' כו'

תולדות אהרן זה ינחמנו . סנהדרין קיג : ויהי נח בן . סנהדרין סט : ויהי כי החל . מגילה דף י בתרא יז : ויאמר ה' לא . סנהדרין קו וקח ספר הזוהר סוף אדרת נשא כל הפרשה (סנהדרין כז) : בשגם הוא . חולין קלט (נזיר נו) :

רשי

לקח אותו . לפני זמנו כמו (יחזקאל כד) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך : (כח) ויולד בן . שממנו נבנה העולם (ב"ר) : (כט) זה ינחמנו . יניח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם : (לב) בן חמש מאות שנה . א"ר יודן (בב"ר) מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לחמש מאות שנה אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות (ישעיה ס"ה) ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה : את שם את חם ואת יפת . והלא יפת הגדול הוא אלא בתחילה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו וכו' ב"ר : (ב) בני אלהים . בני השרים והשופטים דבר אחר בני אלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבים בהם כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח אתה תהיה לו לאלהים (שמות ד) ראה נתתיך אלהים (שם ז) : כי טבת . אמר רבי יודן (בב"ר) טבת כתיב כשהיו מטיבין אותם מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה : מכל אשר בחרו . אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה (ב"ר) : (ג) לא ידון רוחי באדם . לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם : לעלם . לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים : בשגם הוא בשר . כמו בשגם בסגו"ל כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואף על פי כן אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה . כיוצא בו (שופטים ה) עד שקמתי דבורה כמו שקמתי . וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם :

והיו

אבן עזרא

(כד) כי לקח אותו אלהים . מת וכן קח נא את נפשי הנני לוקח ממך את מחמד עיניך ואחר כך פירש מה היה ותמת אשתי וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה ולא מיתה והטעם אשר כתוב בדברי אסף ואחר כבוד תקחני וכן במזמור בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה והמשכיל יבין : (כט) וטעם זה ינחמנו ממעשינו . שידע על יד אדם כי נביא היה כי על יד זה הנולד תחיה האדמה או ראה זה בדרך חכמה וכן היה כי על ידו נתקיים העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב גם יתכן שנקרא שמו נח כמו ירובעל אחר שעבד האדמה והצליחה ונח הפך העצבון והטעם זה ינחמנו וננוח מעצבון ידינו גם נחמה מנוחה מעצבון הלב כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות והעד ירבשת וירבעל והשואלים מי היתה אשת קין ושת מה טעם לשאלה הזאת כי כתוב באדם ויולד בנים ובנות וכן כלם : (א) ומלת החל מתחלה והוא מבנין הפעיל : לרב . שם הפועל : (ב) בני האלהים . בני השופטים שהיו עושים בארץ משפט אלהים ויש אומרים כי האלהים במקום הזה קודש והבנים הם הקדושים אשר בארץ כטעם בנים אתם ויש אומרים כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין והישר בעיני להיות בני האלהים היודעים דעת עליון בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת נמשלת לכל אחד והתולדת כתולדת על כן יצאו מהם גבורים ויתכן שלקחו הנשים גם בחזקה : (ג) לא ידון רוחי . יש אומר שהוא כמו וישב חרבו אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן והעד אחרית רוחי רק יהיה ידון פירש אחר כמו אם יעלה לשמים שיאו שהוא מנחי העין וכמוהו גלא ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו וישב העפר והוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף : בשגם . השי"ן כמו שככה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שמאתו היתה וכן קהלת אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק רוח האדם לבדו בעבור זה החמס ועוד בעבור שהאדם בשר והוא יגיע עד עת ויחסר כאשר יגלה העשוי

בעל הטורים הנה בשמים עד"י בגימטריא חנו"ך . ושדי בגימטריא מיטטרון שלקח הקב"ה א' מאותן של קודם דור המבול ואחד של אחר דור המבול . דהיינו חנוך ופנחס והעלם לשמים שיעידו עליו ובחר בחנוך שהיה דור שביעי שהקב"ה חפץ בשביעיות . וכן משה שהיה שביעי לאבות כתיב ביה ומשה עלה אל האלהים :

ספורנו

בדרכיו להטיב לזולתו בצדקה ותוכחה : (כט) זה ינחמנו . התפלל שזה ינחמנו בהמציאו מנוחה ממעשינו' כי מלת נח תורה מנוחה כמו ונוח מאויביו' : ך (ג) לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר . אינו ראוי שלעולם יהיה מדון לבני ופתחון פה לחלוק

רמבן

ך (א) **ויהי** כי החל האדם לרוב על פני האדמה . כאשר הזכיר הכתוב נח ובניו ורצה להתחיל בענין המבול אמר כי מיד כאשר החלו בני האדם לרוב החלו לחטוא ועמדו בחטאם ימים רבים עד שהיה נח בן ד' מאות ושמנים שנה ואז גזר עליהם הקב"ה שלא ידון רוחו בהם לעולם אבל יאריך עוד להם שנים עד שתתמלא סאתם כי כן משפטי האלהים : בני האלהים . בני השרים והשופטים לשון רש"י וכך הוא בב"ר אם כן יספר הכתוב כי הדיינין אשר להם לעשות המשפט ביניהם עושים החמס בגלוי ואין מונע אותם . כי טובות הנה כמו כי תראה חמור שונאך כי יקרא קן צפור לפניך כאשר הנה טובות יקחו אותן להם לנשים באונס וספר הכתוב האיסור בהם בפי' ולא נגזר עליהם העונש רק על החמס לפי שהוא ענין מושכל איננו צריך לתורה :

(ג) **בשגם** הוא בשר כמו בשגם בסגול ופי' רש"י בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ איננו נכנע מלפני מה אם יהיה אש או דבר קשה ואין

בפי'

רש"י

והיו ימיו וגו'. עד ק"ך שנה מאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול. וא"ת משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה (פסחים ו) כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא צחצוח פשוטו: (ד) הנפילים. על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברים לשון ענקים הוא: בימים ההם. (ב"ר) בימי דור אנוש ובני קין: וגם אחרי כן. אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה ים אוקינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם: אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים. למרוד במקום: אנשי השם. אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו ע"ש אבדן שנמחו והותשו. דבר אחר אנשי שממון ששממו את העולם: (ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאילו היה מן העליונים היה ממרידן בב"ר: ויתעצב. האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות (במדבר כג) ובן אדם ויתנחם (דברים לב) ועל עבדיו יתנחם (שמות לב) וינחם ה' על הרעה (שמואל א טו) נחמתי כי המלכתי כלם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו (שם ב יט) נעצב המלך על בנו. וזו כתבתי לתשובת אחרים אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל. אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין ברא"ם) בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם: (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי: מאדם עד בהמה. אף הם השחיתו דרכם (ב"ר) ד"א הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו: כי נחמתי כי עשיתים. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים:

בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃ ד הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם ג' וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים ג' כמ"פ אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ מפטיר ה וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע ב' דס'. ל' כָּל־הַיּוֹם׃ ו וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ ל'. ב' דס' ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם ב' אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ ח וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃ פ

קמ"ו אמצי"ה יחזקיה"ו

בִּשְׂרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אַרְכָּא יְהִיב לְהוֹן מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אִם יְתוּבוּן׃ ד גִּבָּרַיָּא הֲווֹ בְאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְאַף בָּתַר כֵּן דִּי יְעָלוּן בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לִבְנָת אֱנָשָׁא וִילִדָן מִנְּהוֹן אִנּוּן גִּבָּרַיָּא דְּמֵעָלְמָא אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃ ה וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי סְגִיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא מַחְשְׁבָת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא׃ ו וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי עֲבַד יָת אָדָם בְּאַרְעָא וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִתְבַּר תּוֹקְפְהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ׃ ז וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת אֱנָשָׁא דִּי בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִיחֲשָׁא וְעַד עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא אֲרֵי תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּנּוּן׃ ח וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ׃

אבן עזרא

העשוי לעושה: והיו ימיו. יש אומרים שזה קצב כל האדם ואם מצאנו יותר כן מצאנו מעט רק על הרוב ידבר ואין זה אמת כי הנה שם חיה שש מאות וכל הדורות אחריו חיו שנים רבות ובימי פלג חסרו השנים ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים שנה והאמת מה שאמר המתרגם ארמית שנתן קץ לאדם כטעם ועוד ארבעים יום אם ישובו ימלטו ואם לא ישובו וימותו ואל תשים לבך אל מספר ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה והנה כתוב וימת תרח בחרן ואחריו ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהיה יצחק בן חמש ושלשים שנה ורבים כמוהו: (ד) ופירוש נפילים שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם. וטעם אחרי כן אחר המבול והנה בני ענק בתחלה היו ממשפחת בני האלהים: (ו) וינחם ה'. ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשחית מה שעשה יראה שניחם. וטעם ויתעצב אל לבו הפך ישמח ה' במעשיו כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חסדיו ויש אומרים כי וינחם כמו מתנחם לך להרגך ויפרשוהו ווער ואמרו כי לבו הוא הנביא ואילו היה כן לא היה אחר ויתעצב מלת אל והנה מצאנו שנקרא הנביא לב: (ז) ויאמר. אל לבו או אמירה למלאכים וי"א לנח והנכון בעיני שהוא דבוק עם לבו הכתוב למעלה (ח) חן. מגזרת רחמים וממנו תחנה ומשקלו קן ושניהם מפעלי הכפל וטעם מציאת חן כמו לא חסה עליך עין:

במסרה רבתא: בני האלהים ד' וסי' ויבאו בני האלהים. הנפלים היו בארץ. ויהי היום ויבאו וחברו: בחרו ג' קמץ ויקחו להם נשים. ובאשר לא חפצתי בחרו. ויראת ה' לא בחרו אנ"ך: הנפלים ג' ב' חסר וא' מלא וסי' הנפלים היו בארץ. ושם ראינו את. ב' בפסוק קדמאה דפסוק מלא: אחרי כן ג' במצעות פסוק וסי' וגם אחרי כן אשר יבואו בני האלהים. אחרי כן ישלח אתכם. אחרי כן יאכלו הקראים: וירא ה' ד' דס' באו' וסי' וירא ה' כי רבה. וירא ה' כי שנואה. וירא ה' כי סר לראות. וירא ה' וינאץ: וכל יצר ב' דס' וסי' וכל יצר מחשבות לבו. דע את אלהי אביך: אל לבו ב' בתו' וסימן ויתעצב אל לבו. וירח ה' את ריח הניחוח. וכל שאר אוריתא על לבו. וכל נביאים וכתובים אל לבו בר מ"ב על לבו וסי' אות' זכר ה'. וישם דניאל את הדברים: מאדם עד בהמה כל בראשית וידבר ותהלים מאדם עד בהמה וכל אלה שמות וירמיהו מאדם ועד בהמה: ונח ג' ר"פ וסי' ונח מצא חן. ונח בן שש מאות שנה. ונח דניאל ואיוב:

תולדות אהרן וירא ה' כי. מגלה דף י סנהדרין קח: רק רע כל. סכה כב קדושין ל' בתרא יז: וינחם ה' כי. סנהדרין קח: ויתעצב אל. עקידה שער פ עיקרי' מב קיט: כי נחמתי. סנהדרין קח: ונח מצא חן. סנהדרין שם:

בעל הטורים הנפלים ג' אחד מלא ושנים חסרים הנפלים היו בארץ חסר ושם ראינו את הנפילים בני ענק מלא מן הנפלים חסר וזה סיחון ועוג כו' כדאיתא בנדה. סיחון ועוג בני שמחזאי ועזאל ונפלו מן השמים בימי דור המבול לכן כתיב כאן הנפלים היו בארץ חסר:

רמבן

בפי' הזה טעם או ריח ור"א פי' כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור החמס הזה ועוד בעבור שהאדם בשר ויגיע עד עת ויחסר והנה הוא כמו גם בשהוא בשר ומה צורך לטענה הזאת וידוע כי בשר המה ונגזר עליהם המיתה כי עפר אתה ואל עפר תשוב. והנכון בעיני כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור שגם האדם הוא בשר ככל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ואיננו ראוי להיות רוח אלהים בקרבו והענין לומר כי האלהים עשה את האדם ישר להיותו כמלאכי השרת בנפש שנתן בו והנה נמשך אחרי הבשר ובתאוות הגופניות נמשל כבהמות נדמו ולכן לא ידון עוד רוח אלהים בקרבו כי הוא גופני לא אלהי אבל יאריך להם אם ישובו והנה זה כטעם ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב:

(ד) הנפלים לשון רש"י שנפלו והפילו את העולם וזה בבראשית רבה ובעלי הלשון אמרו שנקרא כן בעבור שיפול לב אדם עליו מפחדם וכן האימים: בימים ההם לשון רש"י בימי דור אנוש וגם אחרי כן שראו באבדן דור אנוש שעלה אוקינוס והציף שליש של עולם ולא נכנעו ללמוד מהם ורבי אברהם פירש גם אחרי המבול כי בני ענק היו ממשפחת בני האלהים ואם כן או תהיינה נשי בני נח מזרעם וידמו להם או שיודה במאמר הדורש בעוג שפלט מן המבול ויוסיף הוא שנמלט גם אחרים עמו והנכון בעיני כי אדם ואשתו יקראו בני האלהים בעבור שהיו מעשה ידיו והוא אביהם אין להם אב זולתו והוא הוליד בנים רבים ככתוב ויולד בנים ובנות והיו האנשים ההם הנולדים ראשונים מאד ואם בשלמות

גדולה

ספורנו

להלוך ולומר שאע"פ שהאדם ראוי לעונש רב במריו בשביל היותו בצלם ובדמות מ"מ ראוי גם כן לרחם עליו בשביל שגם כן הוא בשר מביא לתאוה לא צלם ודמות בלבד: והיו ימיו. יהיה לו לזמן לתשובה: מאה ועשרים שנה. שבזה כך היה נח עושה התיבה ומוכיח אותם ומתרה בם כדברי רבותינו ז"ל: (ד) הנפלים. היו בארץ בימים ההם שקבע להם האל ית' הזמן לתשובה: וגם אחרי כן. שלא שבו כלל: (ה) כי רבה רעת האדם. לשעבר: וכל יצר מחשבות לבו. לעתיד שלא היו בוטחים למוכיח ואין לקוות שישובו: (ו) ויתעצב אל לבו. כי לא יחפוץ במות המת. והפך ישמח ה' במעשיו: (ח) ונח מצא חן. להציל גם בניו ובנותיו לא מפני שהיו ראוי לכך אבל על תחינה וזכות האל ית' לזה כאמרו ושלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב חי ה' אם בנים ואם

בנות

בנות יצילו המה לבדם ינצלו וזה כי לא למדו את דורם לדעת את ה' כאברהם משה שמואל וזולתם כאמרם ז"ל עילם ושם דניאל וחביריו זכתה ללמוד ולא זכתה ללמד וכן נח אע"פ שהוכיח על המעשים המקולקלים ענין המדינות לא הורה אותם לדעת האל ית' וללכת בדרכיו אע"פ שהוא היה צדיק תמים בעיון ובמעשה כי אמנם הצדיק המצילים עצמו בלבד הוא ראוי שימלט עצמו בלבד אבל המצילים גם את זולתו הוא ראוי שימליט גם את זולתו כי בזה יש תקוה שיחזירם בתשובה כאמרם ז"ל (ברכות פרק מי שמתו) אם ראית ת"ח שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה שודאי עשה תשובה :

גדולה מן הגובה והחוזק כי נולדו בדמות אביהם ככתוב בשת ויולד בדמותו כצלמו . ויתכן שהיו כל בני הקדמונים אדם שת אנוש נקראים בני האלהים כי היו ג' האנשים האלה בדמות אלהים ואז הוחל לעבוד ע"ג והוחל לבא באנשים חולשה ורפיון וכך אמרו בב"ר זה ספר תולדות אדם ואין הראשונים תולדות ומה הן אלוהות כגון קומי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק אמר לון עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קינן קנטרנין וכאשר החל האדם לרוב ונולדו להם הבנות היו אלה בני הראשונים בחזקם ולרוב תאותם היו בוחרים הנשים הטובות בעלות הקומה והבריאות וספר בתחלה כי יקחו אותם להם לנשים דרך חמס ואח"כ ספר כי יבאו דרך זנות אל בנות האדם שאינם באותה המעלה ולא יודע הדבר עד שיולידו בנים להם ויכירו כי אינם מבני שאר האנשים רק לבני האלהים האלה טולדו שהם גדולים מאד אבל הם נופלים מאבותם בגובה וכח כלשון לא נופל אנכי מכם והמה גבורים כנגד שאר בני האדם ואמר שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהים בהיותם בתכלית השלימות שיולידו בבנות האדם נפילים וגם אחרי כן כי הנפילים עצמם יולידו נפילים מהם ופירוש אשר מעולם כי האנשים אחרי המבול כאשר יראו גבורים יזכירו אלה ויאמרו כבר היו גבורים מאלה לעולמים אשר היו לפנינו והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן וזה פשט הגון בפרשה הזאת אבל המדרש אשר לרבי אליעזר הגדול בפרקיו על המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים והוזכר בגמ' במס' יומא הוא הנאות בל' הכתוב יותר מן הכל אלא שיש צורך להאריך בסוד הענין ההוא :

(ז) **וינחם** ה' ויתעצב אל לבו . דברה תורה כלשון בני אדם והענין כי מרו ועצבו את רוח קדשו בפשעיהם וענין אל לבו כי לא הגיד זה לנביא שלוח אלהים וכן הלשון במחשב כדרך לדבר אל לבו וזולתו ובב"ר בזה ענין ככבד במשל שהביאו מן הסרסור והארדיכל והוא סוד גדול לא ניתן ליכתב והיודעו יתבונן למה אמר בכאן שם המיוחד ובכל הפרשה וענין המבול שם אלהים : **וטעם** ונח מצא חן בעיני ה' שהיו כל מעשיו לפניו נאים ונעימים וכן כי מצאת חן בעיני ולדעך בשם כדרך ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר ותהי אסתר נושאת חן בעיני וגו' והזכיר זה כנגד מה שאמר בדורו שהיו כל מעשיהם לעצבון לפניו ית' ואמר בו שהיה לחן בעיניו ואח"כ ספר מדוע היה טוב לפני האלהים כי היה צדיק תמים :

האדרת אליהו על פרשת בראשית לסיומו רב הכמות מאד הוכרחנו להדפיסו בסוף הספר למען לא יתרחקו הפרשיות זו מזו הרבה :

ספר כלי יקר על פרשת בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ

מה שהתחיל התורה בבי"ת לפי שבכל ספר קהלת דמה שלמה המלך התורה לשמש שאין מהלכה כי אם בשלש רוחות כצורת הבי"ת הפתוחה לצפון ונתינתה ע"י משה שפניו כחמה . ואולי הטעם לפי שהיצה"ר המתנגד אל התורה בא מצפון והוא פורץ גדר התורה כמ"ש ואת הצפוני ארחיק מעליכם וכן הזהב אשר מצפון יאתה מתנגד אל התורה על הרוב הם בורחים זה מזה כמ"ש טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך ואין כאן מקומו לדבר מזה יותר . ויתכן לפרש עוד על דרך שנאמר חכמה בנתה על כן התחיל חכמת התורה בבי"ת כי היא גברת הבית הכללי :

בראשית ברא אלהים . מן הראוי היה להתחיל התורה בשם אלהים עד שהוצרכו רז"ל לשנות לתלמי המלך ולכתוב אלהים ברא בראשית וע"ז נתנו המפרשים טעם לשבח לפי שמציאת הש"י אי אפשר להשיג כי אם מצד דרכיו ופעולותיו ומעשה ידיו אשר ברא המה יעידון יגידון יתנו עדות נאמנה על מציאותו ית' לכך נקט תחילה בראשית ברא ואח"כ נודע אלהים . וקשה על זה דהו"ל למכתב ברא אלהים בראשית כי כל מה שיכול להקדים השם הדין נותן להקדימו שהרי אין מציאות השם תלוי בידיעת הדברים המוקדמים ביצירה אשר על זה מורה מלת בראשית לדעת רוב המפרשים . ועוד שבעל העקידה סמך פירוש זה על המדרש האומר וענותך תרבני מלך ב"ו מזכיר שמו תחילה ואח"כ מעשיו אבל הקב"ה משהזכיר מעשיו הוא מזכיר שמו ויש להתבונן מהו ענותנותו בזה ומאו זה שאמר תרבני במה הרבה והגדיל אותנו . והקרוב אלי לומר כי רש"י רצה לתקן כל זה במה שאמר אין המקרא הזה אומר אלא דורשני בשביל התורה ועמו שנקרא ראשית כו' ר"ל לפי שאי אפשר להכיר מציאת הש"י כי אם ע"י התורה וישראל . ע"כ נקראו ראשית כי שניהם הקדמה לבא על ידם לידי הכרת מציאת הש"י כי התורה מפרסמת אמונת החידוש ואלהותו ית' . וישראל גם הוא ידע לפרסם מציאות הש"י מצד הקבלה שקבלו איש מפי איש עד אדם הראשון שראה את העולם הרב ובנוי והוא עד נאמן בחידוש העולם אשר הוא מופת על מחדשו ונתפשטה קבלה זו בזרע אברהם יצחק וישראל . ויש עוד דרך שלישי אבל אין כל אדם יכול לעמוד עליו והוא להכיר מציאת השם ית' מתוך החקירה וידיעת כל הנמצאים שבכל שלשה עולמות וזה סדרם . מתחילה צריך החוקר להתבונן במהות הנמצאי' שבעולם התחתון כי היא החקיר' הקלה שבעולם . ואחר ידיעת מהותם יתבונן גם במהות הנבראים שבעולם האמצעי . ומשם יעלה דרך סולם השתלשלות המדרגות לידיעת מהות העולם העליון . ומשם יעלה לידע ולהשיג כי יש אלוה נמצא רוכב על כולם אשר סדרם על זה האופן כמראה אשר ראה יעקב בארבע שליבות הסולם שהיה מוצב ארצה היינו השגת העולם התחתון . וראשו מגיע השמימה זהו העולם התיכון . והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו זהו העולם העליון . והנה ה' נצב עליו כי אז השיג על השלימות מציאת הש"י. אמנם דרך חקירה זו לא רבים יחכמו לבא בסוד אלוה מתוך היות האדם עובר בעמק עכור העולם החומרי הלזה על כן די לאדם כשישיג מציאותו ית' מצד הקבלה כאמור ומצד התורה כאמור . ועל זה אמרו רז"ל שהתחתונים מזכירין שמו ית' אחר שתי תיבות שנאמר שמע ישראל ה' . אבל העליונים אינן מזכירין השם כי אם לאחר שלשה תיבות שנאמר קדוש קדוש קדוש ה' . לפי שהעליונים כח שכלם זך ונקי ונקל להם לעמוד על מהות חקירת שלשה עולמות אלו על כן אין רשאין להזכיר השם כי אם אחר ג' קדושות דהיינו שישכילו תחלה במהות כל נמצאי מטה ויגיעו מקום מושבם וע"י זה יקדישוהו ית' למטה . ומשם יעלו להבין במהות הנמצאים שבעולם התיכון ויקדישוהו ית' להמליכו גם עליהם . ומשם יעלו להבין גם במהות עצמותם ומשם יעלו להשגת שמו יתברך על כן אין מזכירין השם עד אשר יקדישוהו תחלה בכל שלשה עולמות . אבל התחתונים שאין שכלם זך כל כך ואין כל אדם יכול לעמוד על החקירה זו כי רבה הוא על כן די להם לבוא לידי הכרת מציאות הש"י אחר שתי תיבות שמע ישראל כי שמע היינו לשמוע דברי התורה הזאת המפרסמת אלהותו ית' ישראל היינו הקבלה שנתפשטה בישראל מן אדה"ר עד אברהם שהיה מכריז ומפרסם אלהותו ית' כמו שפי' רש"י על פסוק ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי וממנו נתפרסם אלהותו ית' בכל זרע ישראל ויהודה כמ"ש נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו . לכך נאמר בראשית ברא ואח"כ אלהים רמז שלפתן כי בראשית היינו ישראל והתורה שנקראו ראשית וע"י הבריאה נודע אלהים והוא דרך ענוה שהקדים ברמז שם של ישראל לשמו ית' והוא באמת תפארת יקר וגדולה לישראל ע"כ נאמר וענותך תרבני . וי"א שענוה זו היא מה שנתעסק בתחילה בצרכי עולמו ואח"כ פרסם שמו יתברך :

אמר ר"י לא היה צריך להתחיל את התורה וכו' . אלא כדי שלא יאמרו האומות לסטים אתם כו' . וקשה ומה בכך אם יאמרו לסטים אתם וכי בעבור זה ישנה סדר התורה . תשובה לזה לפי שדבר זה גורם כפירה בעיקר כי יאמרו לית דין ולית דיין וכל דאלים גבר כי אילו היה לעולם מנהיג המסדר עניני מזלו ומובאו למה לא מיחה בכם כשלקחת' בזרוע דרך לסטיות ארצות ז' אומות . כי מטעם זה לא נחתם גזר דינן של דור המבול כי אם בעבור הגזל כמו שאמר גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית כי מה שהחטא זה גדול מזולתו אינו בעבור עצם החטא כי אם בעבור הרעה הנמשכת ממנו שהחוטא בגזל לא ישים אשם בנפשו ויאמר אין פשע כי אין אלהים שופטים בארץ ועל כן הוא חבר לאיש משחית ר"ל לדור המבול שנאמר בהם כי השחית כל בשר את דרכו כי גם המה כפרו בעיקר ואמרו מה שדי כי נעבדנו וגו' וזה הביאם לעשות חמס וגזל בארץ. ולפי שמניעת הגזל יסוד לכל האמונה על כן הקדימו הקב"ה והזהיר עליו במצוה ראשונה החדש הזה לכם כי שם נאמר משכו וקחו לכם צאן משלכם להוציא הגזול כן פירש בעל הטורים . וכן יצחק כשצוה להביא לו שני גדיי עזים אחד לעשות ממנו קרבן פסח אמר וצודה לי ציד פירש רש"י מן ההפקר ולא מן הגזל . ולפי שעשו לבבו לא כן ידמה כי אם לצוד ציד להביא אפילו מן הגזל ע"כ סבב הקב"ה שלא הביא כי אם יעקב שהיה נזהר בגזל . וכן שור שהקריב אדם הראשון אחז"ל שהיה לו קרן אחד במצחו להורות שלפי שהיה אדם הראשון קרן אחד רצה לומר שהיה יחידי בעולם ולא היה גוזל משום בריה ע"כ נתקבל קרבנו . וכל זה כדי להרחיק הגזל והלסטיות המביא לידי כפירה ואפיקורסות . ומה שאר"י לא היה צריך להתחיל כו' אין הפי' שלא יכתוב בתורה כלל כל הסיפור שמבראשית עד החדש הזה לכם שהרי יש בו צורך גדול בסיפור חידוש העולם כי הוא מפרסם מציאות השם ית' וסיפור דור המבול מפרסם השגחתו ית' לשכר ועונש . מלבד מה שנכתבו בו כמה מצות אבר מן החי לנח ומילה לאברהם וגיד הנשה על ידי יעקב . אלא שרצה לומר מאחר שעיקר התורה למצותיה נתנה אם כן היה לו להתחיל התורה במצוה ראשונה וסיפור זה מבראשית עד החדש הזה לכם די בזה כשיקבענו בסוף התורה . על זה בא כמתרץ ואמר אילו היה כותב כן היה מעיקרא דדינא פרכא והיה בזה נתינת יד לפושעים לפקור על התורה ובקבלו החדש הזה לכם כ"ש דפקר טפי ויאמרו ודאי משה בדא מלבו מצוה זו כי איך יצוה ה' בו על הגזל באמרו משכו וקחו לכם משלכם דווקא והרי אתם לסטים כי לקחתם ארצות ז' אומות ולא מיחה בכם ה' כי אולי לא יקרא התורה מראש ועד סוף . על כן הוצרך להקדים סיפור חידוש העולם להורות שלא על ידי לסטיות לקחו כי אם בצדק ובמשפט וז"ש כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים מעשה ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו כי עיקר הגדה זו שהגיד כח מעשיו לעמו הכל היה כדי להורות שמעשה ידיו אמת ומשפט שהתורה והלוחות מעשה אלהים והצדיקים שנבראו בשתי ידים הכל באמת ומשפט שהוא מונע הלסטיות ונאמנים כל פקודיו הפקודים אשר פקד ה' על ארצות ז' אומות כי ברצונו ית' נתנה להם וברצונו ית' נטלה מהם ויפקד המלך ה' פקידים אחרים עליה . ולפי פשוטו הוצרך להתחיל התורה מבראשית לפרסם אמונת החידוש כי זה יסוד לכל התורה כי לו הונח שהעולם קדמון אין מקום לקבלת התורה הבאה על יסוד הבחירה על כן הוצרך להניח היסוד תחלה :

והארץ היתה תהו ובהו. מאי דהוה הוה ומה צורך בידיעה זו ונראה לומר לפי שמששת ימי בראשית והלאה אין הקב"ה משנה שום דבר מכמות שהיה וצפה הקב"ה שעל ידי מעשי הרשעים יחזור העולם לתוהו ובוהו כמו בדור המבול וכן בחורבן הבית כתיב ראיתי את הארץ והנה תהו והודיע לנו הכתוב שאם יקרה בזמן מן הזמנים שע"י מעשה הרשעים יחזור העולם לתהו לא יהיה נחשב שינוי בבריאה אלא יחזור העולם לכמות שהיה כי מטבעו להיות תהו ובהו וחשך וע"י מעשה הצדיקים עשה הקב"ה הפך טבעו וברא האור לצדיקים וע"י קלקול המעשים יחזור העולם לכמות שהיה ולא יהיה נקרא שינוי בבריאה כי תנאי התנה הקב"ה עם כל מעשה בראשית ומטעם זה מיעט האור וגנזו לצדיקים כי לא אדם הוא ית' ויתנחם אלא לפי שאם רשעי' בהפך ידמו בעבור קלקול מעשיהם לא יהיה נחשב לשינוי בבריאה וזהו דעת המדרש בב"ר והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים כו' מה ראה בעל המדרש הזה להוציא הפסוקים מפשוטם. ולפי מה שפירשנו דברי מדרש זה מבוארים כי פשוטו נשאר במקומו והדרשה תדרש גם מפשוטו. ומה שמסיק שם ועדיין איני יודע באיזו מהם חפץ אם במעשיהם של רשעים כו' תמצא מבואר בחיבורי הקטן הנקרא אורח לחיים בדרש של ר"ה ויו"כ ע"ש:

ויאמר אלהים יהי אור. כתיב בפרשה זו ה' פעמים לשון אור וביום הרביעי כתיב ה' פעמים לשון מאור בתוספת מ"ם ויש בזה כוונה נפלאה וזה כי מצינו לרז"ל שאמרו אור שנברא ביום ראשון נגנז ואיתא למ"ד הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון ולא נתלו עד יום רביעי ונראין שני מדרשי' אלו כסותרים זה את זה והאמ' אינו כן כי הכל מודים שאור של יום ראשון היה אור גדול ונגנז ואלו המאורו' שנתלו ביום ד' אינן עצם האור אלא קבלו אורם מן ניצוץ אור העליון שנברא ביום ראשון לכך הזכיר בו לשון אור כי הוא היה עצם האור אבל במאורות של יום רביעי הזכיר בכל ה' מאור בתוספת מ"ם להורות שקבלו אורם מן אור אחר גדול מהם כהוראת המ"ם ולפי זה אין המדרשים סותרים זה את זה כי אור הראשון נגנז לד"ה לצדיקים והמאורו' של יום ד' קבלו ניצוץ האור הראשון וא"כ ודאי הן הן המאורות כי החלק כלול בהכל ובזה מיושב גם כן מה שנברא ונגנז וזה פירוש יקר:

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. מה שלא נאמר יום ראשון לפי שארז"ל מזכירין מדת יום בליל' ומדת לילה ביום להוציא מלב אפיקורסים האומרים שמהתחלה אחת לא יצאו שני הפכים ועל כן גזרו אומר מי שברא אור לא ברא חשך על כן אמר ויהי ערב ויהי בקר דהיינו לילה ויום אע"פ שנראין הפכיין מ"מ שניהם יום א' יומו של א' כי אל אחד ברא לשניהם ופי' זה מחוור יותר מן פירש"י שפי' שבא להורות שהיה הקב"ה אחד שלא נבראו המלאכים עד יום שני כי מלאכים לא נזכרו כאן ומה ענין זה למאמר ויהי ערב ויהי בקר:

יהי רקיע. במ' חגיגה פ' אין דורשין א"ר אמר רב בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשני פקעיות של שתי עד שגער בו הקב"ה והעמידו שנ' עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו והיינו דארש"ל מאי דכתיב אני אל שדי אני שאמרתי לעולמי די. וא"ד בשעה שברא הקב"ה את הים היה מרחי' והולך עד שגער בו הקב"ה כו'. ויש להתבונן מה הודיע לנו בעל המאמר בזה כי מה דהוה הוה. וכפי הנראה שבא להמליץ בעד האדם מה שאנו רואין כי בטבעו תמיד הוא נכסף שיתפשטו מעשיו לבלי תכלית בלי גדר ושיהיה הכל היתר בעיניו כל אשר חפץ יעש' ואם יונח האדם על טבעו אז אין גבול וקצה למרכבות המדת תאותו ובהפקרא ניחא ליה שלא יהיה גדור וקשור בשום פעולה עד אשר גער ה' בנו ע"י זאת התורה הנותנת גבול ומדה לכל המעשים עד היכן יתפשטו ע"פ הרצון האלהי ועד היכן מותר לו למלאת רסן תאותו. ויש להפליא על האדם איך לא מצא בשכלו להגביל לעצמו גבול ומדה בכל מעשיו כמו מצות המושכלות ודומיהן בלי הערה האלהית אחר שהשכל מחייבן. על זה אמר אל תתמה על החפץ כי האדם קבל טבע מולידיו. יען כי כל האדם נוצר משמים וארץ וים כי הנשמה מן השמים והגוף מן הארץ שנעשה כטיט ע"י המים כמו שפי' רש"י על פסוק ואד יעלה מן הארץ ומשלשתן נעשה איש שלש כי איש ר"ת ארץ ים שמים ועל הרוב נמצא טבע המוליד בנולד וגם האדם קבל טבע מולידיו שמים ארץ וים כי כולם היו מרחיבים והולכים לאין תכלית עד אשר גער בהם ה' כי מה שאמר היה הולך ומרחיב יאמר גם על הארץ כי מטעם זה הזכיר שני פקעיות ומאז והלאה נעשה טבע קיים לכל נוצר מהם שכמותם יהיו עושיהם שיש להם רצון להתפשט בכל מעשיו לאין תכלית. ולעומת זה בא בעל המאמר להוכיח את האדם לומר שאם קבל טבעם להיות לו חשק להתפשט כאמור הנה לפחות יקבל מהם גם את הטוב לעמוד בגערת השי"ת כמו שהמה עומדים בגערת ה' במדה לא יצאו ממנו כמלא נימא כך יעמוד האדם בגערת ה' ובמדה ושיעור אשר הגביל ה' לנו בכל המעשים ע"י זאת התורה וזהו כוונת המאמר בילקוט פ' האזינו הסתכלו בשמים ובארץ וים כו' שמא שנו מדתם כו'. וזה טעם ארז"ל במצות ציצית תכלת דומה לים וים דומה לרקיע כו'. כי ע"י התכלת יזכור הים והרקיע וילמוד מהם לעמוד בגערת ה' שלא לשנות המדה כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת שלח לך. ומה שלא נאמר יהי רקיע ויהי רקיע כדרך שנאמר ויהי אור לפי שאין פתגם הרעה נעשה מהרה לפי' הרקיע המורה על המחלוקת לא נעשה תכף אבל האור שהוא טוב לכל נעשה מהרה לכך נאמר תכף ויהי אור:

ויקרא אלהים לרקיע שמים. לא רצה ה' שיקרא בשם רקיע כי שם זה מורה על הפירוד והמחלוקת מלשון וירקעו פחי הזהב לרוקע הארץ כי כל רקיע הוא מסך מבדיל בין שני דברים ומטעם זה לא נאמר כי טוב בשני לפי שבו נברא המחלוקת כי אין טובה כי אם במקום מציאת האחדות ולכך נאמר בשלישי שני פעמים כי טוב אחת למלאכת יום שלישי ואחת לגמר מלאכת המים שיש בו צד אחדות שנא' יקוו המים אל מקום אחד ובעבור אחדות זה הזכיר כי טוב אבל ביום ב' אשר ממנו יוצא כל שינוי והוא התחלה וכל שינוי ומחלוקת לא נאמר בו כי טוב ולא רצה ה' שיקרא בשם רקיע המורה על מסך מבדיל ובין אחים יפריד ונקרא בשם שמים המורה על השלום כי שמים נגזר מלשון אש מים שעשה שלום ביניהם ונתחברו ונעשים מהם שמים והיינו שאמרו רז"ל כל מחלוקת שהיא לשם שמים כו' ר"ל מחלוקת שתכליתו השלום כהוראת שם שמים וק"ל. ולפי פשוטו לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא היה בו בריאה חדשה כי הרקיע כבר נברא ביום ראשון וטעם לדבר לפי שיום שני התחלה לכל שינוי ופירוד על כן לא רצה הקב"ה להטביע טבע השינוי בשום נברא:

עץ פרי עושה פרי למינו. כי כל עץ נקרא עץ של פרי וכולם עושים פרי מקצתם למאכל ומקצתם לרפואה ומ"ש עושה פרי למינו נראה לפרש כי האדם עץ השדה הוא ודומה לו הן מצד תמונת קומתו הן מצד שיש לו השערות נגזי כמו האדם כמ"ש כי יש לעץ תקוה. וכל הדשאים מתיחסים לשאר הבעלי חיים הן מצד היותם נמוכים בקומה הן מצד שאין להם שורש וענף כי אם כציץ יצא וימל. והקב"ה ברא כל מין מאכל שיהי' נאות למזגו של האוכל וצירף כל מין למינו כמ"ש ומשביע לכל חי רצון ר"ל דבר שהוא רצונו מצד היותו קרוב לטבעו ומזגו לכך נאמר ולכל חית הארץ וגו' את כל ירק עשב לאכלה כי אין העשב יאות אלא דווקא למין החי הבלתי מדבר החומרי. אבל אל האדם אמר הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' ואת כל העץ וגו' כי מצד חלק החומרי שבאדם יאות לו גם העשב ומצד עירוב הרוחניו' שבו יאות לו פרי העץ ואז ילך כל מין למינו לכך נאמר עושה פרי למינו למי שהוא מינו דהיינו האדם. ועשב מזריע זרע לא הזכיר בו למינו לפי שהוא נ"ס כן לאדם אעפ"י שאינו מינו מכל וכל. אבל בעשייה הזכיר למינהו מצד שהוא מצד א' למינהו דהיינו לחלק החומרי שבאדם. ורז"ל אמרו שחטאה הארץ בזה כי הקב"ה אמר עץ פרי שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן על כן כשחטא האדם נפקדה גם היא על עונה ונתקללה. וכאן מקשים למה לא נתקללה מיד ונראה שלא קשה מידי יען כי עיקר הקלל' הית' שתוציא הארץ יתושין ופרעושין כמו שפי' רש"י על פסוק ארור' האדמה בעבורך וכל אלו דברים המזיקין לאדם וכ"ז שלא חטא האדם לא נתקללה האדמה להעלות דברים ארורים כי אף אם האדמה חטא' מ"מ האדם מה פשע כי ידלקו אחריו פרעושי' ויתושין אבל כאשר חטא גם האדם נעשו שניהם ראויים לקללה זו. ולקמן פ' אחרי מות בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה יתבאר בע"ה שרצון האל ית' הי' שתתן לנבראים חומר זך ודק והיא נתנה חומר גס ועב ואילו היתה נותנת חומר זך ודק היה כל עץ עצמו כטעם הפרי גם האדם לא היה נוטה אל המוחשות ביותר ולא היה בא לכלל חטא. אמנם מצד שעברה ונתנה חומר גס גרמה לעשות עץ עושה פרי ולא עץ פרי ודבר זה גרם ג"כ לחטא האדם אשר בסיבה זו נטה האדם אל החומריות ונפל על החטא על כן בכל חטאת האדם תלקה הארץ ונפקד עליה עונה כמו שיתבאר לקמן בע"ה. ונראה ליתן טעם אחר נכון בדבר כי לפי שראה הנחש שהארץ שינתה רצון בוראה ואף על פי כן לא נענשה על כן מצא הנחש מקום לומר על האשה לא מות תמותון אף אם תעבור על רצון בוראך כדרך שלא נענשה הארץ על מה שלא הוציאה עץ שטעמו כטע' הפרי ועל כן אמר הנחש אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן כלומר וכי ראוי העץ לאכילה עד שצוה לכם שלא תאכלו אפילו מן העץ ותאמר האשה מפרי עץ הגן נאכל מודה אני לדבריך שרק פרי עץ הגן ראוי לאכילה ולא העץ. ויאמר הנחש לא מות תמותון שהרי את אתה מודה שבזה שינתה הארץ ואף על פי כן לא נענשה כך לא תמותון גם אתם:

יהי מארת ברקיע השמים. מארת חסר כתיב פירש"י שהוא לשון מארה כו' אומר אני שלכך הזכיר ל' המורה על הארירה אצל המאורות דווקא לפי שהמאורות הם סבת הזמן וכל הדברים הנופלים תחת הזמן יש בהם צער כארז"ל כ"מ שנא' ויהי בימי אינו אלא ל' צער ומסיק במ' מגילה דווקא במקום שנאמר בימי הוא ל' צער וטעמו של דבר לפי שכל דבר התלוי בימי' דהיינו הזמן יש לו צער אבל כל הנמצאים העליונים שהם למעלה מן הזמן ואין הזמן שולט בהם אין בהם שום צער לכך נאמר יהי מארת חסר שכל הדברים שתחת השמש יש להם מארת וצער כי הזמן מבלה הכל. ומ"ש בפרשה ה' פעמים ל' מאור וכן בפרשה ראשונה ה"פ ל' אור מסכים לדברי המדרש האומר ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים וכו' ורצה לפרש טעם לה' פעמים אור שהם כנגד חמשה חומשי תורה דהיינו מעשיהם של צדיקים:

ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף. ולהלן נאמר שנבראו העופות מן האדמה ארז"ל דרך פשר שנבראו מן הרקק נמצא שהעופות ממוצעים מן הבהמות שנבראו מן האדמה ובין הדגים שנבראו מן המים הורו בזה שג' מינים אלו לא נבראו כ"א בעבור האדם להיות לו לעבדים רמז לדבר עבד ר"ת **ע**וף **ב**המה **ד**גים כי את הכל נתן לו ה' לעבדים ויש לאדם יד בים וביבשה ובשניהם יחד כדי שלא ימצא האדם אחריו מאומה שלא ניתן ברשותו. ובדרך רמז מצינו כיתות בני אדם מתיחסים לג' מינים אלו כי מצינו שהרשעים הנוטים אחר חלק העפרורי ביותר נמשל כבהמות נדמו כי גם המה מן עפר מוצאם. והצדיקים נמשלו למים שחומרם דק מן חומר הארץ ונמשלו לדגים שעיקר חיותם במים. והבינונים נמשלו לעוף אשר יעופף בין שמים לארץ דהיינו הממוצע בין רוחניות לגשמיות וחומרו מן המים והעפר כאמור. ונראה שמטעם זה נאמרו בדגים ברכה כפולה פרו ורבו כדרך שהזכיר במין האדם. ובעופות לא נאמרה כי אם ברכה אחת והעוף ירב בארץ אבל בבהמות לא נאמרה ברכה כלל וכל זה מבואר מעצמו להמתחיל ומסכים לזה דברי רז"ל שלא נאמרה ברכה בבהמות וחיות מפני הנחש כו' כי בהמת היצר הרע אשר כחו מן הנחש הקדמוני שם ירבץ אצל כת הרשעים אשר נמשלו לבהמות וחיתו ארץ והלואי יתמעטו ולא ירבו. ויתבאר זה עוד בפר' בהעלותך שהאספסוף אשר בקרבו דהיינו הבינונים שאלו בשר ודגים מה שאינם ממינם וניתן להם בשר עופות מצא מין את מינו:

נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. הרמב"ן כת' בשם רבי דוד קמחי שהקדוש ברוך הוא אמר לארץ נעשה אני ואתה כי הארץ נתנה יבול חומרה כמו שנתנה לשאר

בעלי חיים והקדוש ברוך הוא נתן בו החלק הרוחני. ובצלמנו כדמותנו היינו שידמה לשניהם בגופו לארץ ובנשמתו לעליונים ומ״ש כי בצלם אלהים עשה את האדם לספר המעלה שבו נבדל האדם משאר בעלי חיים ועל פירוש זה הסכימו רבים ובאו עוד פירושים רבים בענין אמירת נעשה ובענין הצלם והדמות. ונכון לומר שלכך אמר לשון נעשה להראות שמחתו ית׳ דווקא כשברא את האדם להורות שעיקר מלכותו ית׳ נראה בבריאות מן האדם אשר יצר לכבודו ועניין הצלם והדמות אעפ״י שנאמר ומה דמות תערכו לו וכתיב ואל מי תדמיוני ואשוה מ״מ מצינו שהקב״ה מתראה לנביאיו בדמיון דמות אדם כי בהר סיני נראה כזקן יושב בישיבה ועל הים נראה כגבור וכתיב ועל הכסא דמות כמראה אדם כי בכל אלה הדמיונות רגיל הוא ית׳ להתראות ועליו יכול להיו׳ שאמר בצלמנו כדמותנו אע״פ שבאמת אין לו ית׳ דמות וכבוד אלהים הסתר דבר:

וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה. לקמן פרשת נח הפך הסדר שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים ובכל דגי הים וכן דוד הפך הסדר ואמר תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים עובר ארחות ימים ועוד שכאן נאמר וירדו ובפ׳ נח לא הזכיר רדיה וכן דוד אמר תמשילהו ושנוי זה הלא דבר הוא והקרוב אלי לומר בזה כי בג׳ מינים אלו יש כח ביד האדם למשול באחד יותר מחבירו והנה בבהמות וחיות וכל הרומש על הארץ יכול למשול ביותר כי המה מצויים אתו ויכול האדם לילך אחריהם בכל המקומות אשר המה הולכים ושבים ורצים מה שאין כן בעופות ודגים כי אין האדם יכול לפרוח באויר ולירד אל תוך הים בקרקעיתו ומ״מ יש בו כח יתר בעופות מבדגים כי לפחות האדם יכול לראותם לאיזו מקום המה פורחים ולרדוף אחריהם או ישלח חציו ויהמם מה שאין כן בדגים שהם מכוסים בים ויש בהם תרתי לריעותא. לפיכך כאן שאמר וירדו שיש במשמעותו לשון ירידה שאם אינו זוכה נעשה ירוד לפניהם ואינו יכול להם כלל הזכירם בדרך לא זו אף זו והקדים דגת הים כי לא זו שלא יהיה מושל בהם כי זה אינו חידוש כל כך מאחר שאינו יכול לילך למקום שהדגים הולכים גם עינו לא שלטה בהם אלא אפילו בעופות שיכול לראותם כשבורחים מלפניו מ״מ לא ישלוט בהם ולא זו בעופות אלא אפילו בבהמות לא ישלוט אבל בפרשת נח וכן דוד המלך לא הזכירו לשון רדייה כ״א לשון מורא והתת וממשלה שאין במשמעותם לשון ירידה א״כ ודאי מדברים בזמן שהאדם זוכה ואז הוא מושל בהם ע״כ מזכירם בדרך לא זו אף זו והפך הסדר שלא זו שימשול בהולכים על הארץ אלא אפי׳ בעופות ולא זו בעופות שיכול לראותם לפחות אלא אפי׳ בדגים וק״ל:

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אע״פ שכבר הזכיר כי טוב ביצירת כל יום ויום מ״מ חזר כאן ואמר והנה טוב אחר יצירת האדם להורות שכל הנבראים הקודמים לא נבראו כי אם בעבור האדם ואע״פ שנא׳ בהם כי טוב נאמר על שם העתיד אבל לא היו עדיין בשלימותם וטובם עד שנברא האדם אשר בעבורו נתהוו כולם אז ראה ויספר והנה טוב מאד ותדע כי יש הפרש בין כי טוב ובין והנה טוב מאד לפי שלשון כי הוא מסופק כאילו אינו ודאי שהרי בכל מקום לשון כי על הספק לפי שמל׳ כי תורה על הזמן כמו כי תצא כי תבאו ר״ל וירא אלהים כי טוב היינו שהיה מצפה אימתי יבוא הזמן שיהיה נגלה מה טובם אבל והנה טוב מורה על הודאי ורז״ל אמרו במדרש שהיה הקב״ה מתוכח עם המלאכים אם לברוא את האדם או לא ואילו היה הדין נותן שלא לברוא את האדם היה מציאת כל הקודמים לבטלה לכך נאמר בהם כי טוב המורה על הספק אבל כשנברא האדם אז נעשו ודאי טוב לכך נאמר את כל אשר עשה והנה טוב לשון והנה מורה על הזמן שלעתה שבו נברא האדם ואז נראה למפרע מה טובם ומה יפיים של כל הנמצאים הקודמים והוסיף כאן מאד מה שלא הזכיר קודם זה להורות שע״י האדם נעשו טוב מאד רמז לדבר מא״ד אותיות אד״ם. ויש לפרש עוד כמשל המאכל בשר ודגים שכל אחד בפני עצמו טוב אבל אם יתערבו יתקלקלו אבל אלו הנבראים לא זו שהיו טובים כל אחד בפני עצמו אלא אפי׳ בערובם יחד כולם היו ג״כ טובים וזהו שאמר כל אשר עשה והנה טוב מאד:

יום הששי. הוסיף ה״א בששי לומר שתנאי התנה הקב״ה עמהם על מנת שיקבלו ישראל ה׳ חומשי תורה או כולכם תלוין עד יום ו׳ בסיון כי ה״א במלואו עולה ו׳ וטעמו של דבר כי העליונים והתחתונים הם שני הפכים ולא יתקיימו כי אם ע״י איזה אמצעי המצרף ומחבר שני החלקים ההפכיים אלו וזהו האדם שיש בו חלק גשמי וחלק רוחני חלק אלוה ממעל והשארות החלק הרוחני תלוי בקבלת התורה א״כ אילו לא קבלו ישראל התורה לא היה כאן שום אמצעי לחבר שני הקצוות ההפכים והיה ההכרח נותן להחזיר העולם לתהו ובהו. ואל תשיבני מן הזמן שקודם מתן תורה כי לעולם היו בעולם צדיקים עוסקים בתורה כנח שם ועבר והאבות ודוגמתם והיה עמהם השם הגדול העולה למספר כ״ו ע״כ עמד העולם כ״ו דורות בלא תורה בכלל ההמון אבל לאחר כ״ו דורות שנשלם מספר השם לא היה כח ביחידי הדור להעמיד העולמות כי אם ע״י קבלת התורה לפיכך העוסק בתורה משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה ויתבאר דבר זה עוד לקמן פ׳ האזינו השמים בע״ה ומה שנברא העולם בששה ימים דוקא אמרו המפרשים שהוא רמז על זמן עמידת העוה״ז שתא אלפי. שני אלפים תהו בלא תורה כנגד זה יש שני אלפין בפסוק והארץ היתה תהו. שני אלפים תורה כנגד זה יש שני אלפין בפסוק למען תהיה תורת ה׳ בפיך. שני אלפים ימות המשיח כנגד זה יש שני אלפין בפסוק עד כי יבא שילה ונכון הוא ומפרשים אחרים דקדקו בבריאת כל יום ויום אלף אחד בזה אחר זה ואין להאריך בהם. וי״א לכך הוסיף ה״א בששי לפי שהעולם נברא בה״א ואחר גמר המלאכה הניח הקב״ה כלי מלאכתו אצל יום הו׳ ולא רצה שתהי׳ אצלו בשבת כדי שילמדו מכאן שכל אומן יניח אומנתו בששי:

יום הששי ויכלו השמים. הזכיר השם של ארבע בראשי תיבות אלו מסכים למה שפירשתי למעלה בטעם כ״ו דורות וכפי הפשט התם כל מעשה בשם של יה המשותף בין איש לאשה מסכים לדברי רז״ל פרק הספינה שכל מה שברא הקב״ה בעולמו זכר ונקבה בראם שנאמר כי ביה ה׳ צור עולמים רצוני לומר בזה שכל מה שברא בעה״ז יש בכולם דמיון הזכר והנקבה כאחד כי כל זכר דמיון אל המשפיע וכל נקבה דמיון אל המושפע כנקבה המושפעת מן האיש וכל הנבראים יש בכולם צד א׳ משפיע וצד א׳ מושפע הכל כאחד. כיצד הרי הקב״ה המשפיע הראשון הנותן אמרי שפע אל העולם העליון אבל הוא ית׳ אינו מושפע מזולתו. והעולם העליון חוזר ומשפיע אל העולם האמצעי נמצא שהעולם העליון יש בו דמיון הזכר והנקבה כאחד שהרי הוא מושפע כנקבה מן סבה ראשונה ית׳ ומשפיע כזכר אל העולם האמצעי וכן העולם התיכון מקבל השפע מן העולם העליון וחוזר ומשפיע אל העולם התחתון א״כ גם העולם האמצעי נקרא זכר ונקבה כאחד משפיע ומושפע. והתחתונים אע״פ שהם מושפעי׳ ואינן משפיעין מ״מ יש בהם גם דמיון הזכר יען כי כל נמצאי מטה צריכין זה לזה קצתם נותנים וקצתם מקבלים ויש בהם ג״כ זכר ונקבה ממש ככל הבעלי חיים עד אשר בכולם שייך לומר שהוא מושפע ומשפיע כא׳ בלתי לה׳ לבדו יש לייחס תואר האיש לבד משפיע ואינו מושפע ז״ש רז״ל בכמה מדרשים אין איש אלא הקב״ה שנא׳ ה׳ איש מלחמה ר״ל שאין לייחס תואר האיש המורה על המשפיע ובלתי מקבל בלתי לה׳ לבדו כי כולם צריכין אליו ית׳ והוא ית׳ אינו צריך לשום אחד מהם ומה שמצינו לשון איש אצל הבריות אינו בעצם כי אם בהשאלה בצרוף האשה אבל שם העצם של איש אין לייחס כי אם אליו ית׳ לפיכך חתם ביום הו׳ כל מעשה בראשית בשם של יה המשותף בין איש לאשה להורות שכלם זכר ונקבה בראם ה׳ ע״כ בעה״ז אין הבריות משתמשים בשם שלם כי אם בשם של יה. אבל לעה״ב יום שכולו שבת אז ישתמשו בשם שלם כי לא המתים יהללו יה ע״כ נרמז ו״ה בראשי תיבות אלו ויכלו השמים המדבר ביום השבת בנגלה ומרמז בנסתרות ליום שכלו שבת לעה״ב להורות כי אז יהיה השם שלם וכן דוד חתם מזמור ברכי נפשי המדבר כלו מיצירת מעשה בראשית בשם של יה ועיין עוד לקמן פרשה ראה בפסוק כי בגלל הדבר הזה:

אשר ברא אלהים לעשות. לפי שהשבת מורה על בריאת יש מאין ודוקא מהותה בריאה שבת אבל מבריאת יש מיש לא שבת כי כמה נטיעות קולטות וצומחות בשבת וכל הנבראים שבששת ימי המעשה נבראו כדי לעשות מהם יש מיש כי כולם הם כחומר אשר ממנו נעש׳ איזו דבר כך כל הנבראים עושים יש מיש מששת ימי המעשה והלאה ע״כ נאמר אשר ברא אלהי׳ לעשות שברא׳ כדי לעשות מהם יש מיש דבר יום ביומו ומכלל זה אנו למידין שהשבת מופת על בריאת יש מאין דווקא דאל״כ מה יום מיומי׳. ומה שלא נאמר בשבת ויהי ערב ויהי בקר לפי שבכל הימים הלילה זמן המנוחה והבקר זמן המלאכה כמ״ש תזרח השמש יאספון וגו׳ יצא אדם לפעלו אבל יום השבת או כולו מנוחה או כולו מלאכה א״כ אין בו הבדל בין ערב לבקר כי מצד סתם מלאכה כולו מנוחה. ומצד עמל התורה כולו למלאכה כי יום השבת ניתן לעסוק בו בתורה שנאמר בה והגית בה יומם ולילה וכדאיתא במדרש. ואולי שעל זה נאמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא היינו סתם מלאכה לעשות בחרשת עץ חיים התורני ובחרושת אבן הלוחות וקל להבין:

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. ארז״ל במדרש בה״א בראם שעה״ז נברא בה״א והעה״ב ביו״ד ונראה שדעת בעל מדרש זה הוא לפי שכל שירות העה״ז נאמרו בלשון נקבה שירה חדשה בתוספת ה״א כי כל ה״א מורה על נקבה כהוראת הה״א שבשם אשה ולפי שכל שמחת העוה״ז מעורבים בצער ויגון כנקבה שיש לה צער לידה כך כל עניני העה״ז הם בדרך תולדה אבל העוה״ב נברא ביו״ד המשותפת לזכר שאין לו צער לידה כך יהיו לעוה״ב כזכרים לא יולדים ושם השמחה שלמה ע״כ נשתתף שם יה בין איש לאשה ובכל מקום שמוש היו״ד לזכר ושמוש הה״א לנקבה:

ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים. ולמעלה הקדים שמים לארץ לפי שארז״ל רצה הקב״ה לברוא את העולם במדת הדין וראה שאינו מתקיים חזר ושתפה למדת הרחמים והנה לא איש אל ויתנחם ומעיקרא מאי סבר אלא שבאמת השמים וכל צבאם הרוחניים יכולין להתקיים במדת הדין יותר מן התחתונים אשר בעפר יסודם ע״כ האי לדסמוך ליה והאי לדסמוך ליה כי למעלה הזכיר שם אלהים וסמכו לאת השמים המרבה כל צבאם כי המה נבראו במדת הדין לבד. וכאן הזכיר שיתוף שם של רחמים וסמכו אל הארץ כי בעבור יושבי הארץ היה צריך לשיתוף זה. ועל שיתוף זה אמר המשורר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וגו׳ כי מתחלה אחת דבר אלהים ר״ל מדה אחת נזכרה בשם אלהים באמרו בראשית ברא אלהים. ואח״כ שתים זו שמעתי שתי מדות באמרו ביום עשות ה׳ אלהים. רמז לדבר שתים זו עולה למספר כ״ו כמספר שם של רחמים וחלקו לשני פעמים י״ג כמספר אחד ואהבה הכלולים בשם של רחמים הסמוכים זה לזה בפסוק שמע ישראל וגו׳ ה׳ אחד ואהבת וגו׳ ונתן טעם לדבר למה לא בראו בשם אלהים לבד כי עוז לאלהי׳ לפי שכל העוז והתוקף מתיחס לשם אלהים ואין כח ביד נבראי מטה לקבל את כל מעשה תקפו וגבורתו ית׳ כלל וכלל. אבל לך ה׳ חסד כי לשם של רחמים הנקרא בשם של אדנות אליו החסד והרחמים כי יבא הזמן שתרצה לשלם לאיש כמעשהו כפי כח המקבל והעושה לא כפי כחך ית׳ ונקט ל׳ נוכח באמרו ולך ה׳ החסד ול׳ נסתר בשם אלהי׳ כי עוז לאלהי׳ כי בשעת הכעס שמדת הדין שולטת בעולם נראה כאילו הסתיר ה׳ פניו מן הבריות ובשעת החסד והרחמי׳ יאר ה׳ פניו אלינו וק״ל:

ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. פירש״י אף לבהמה יש נפש חיה אך זו חיה שבכולם שנתוסף בו דעה ודבור ופירושו דחוק כי לא פורש במקרא חיה מכולם. ובעקדה פירש שנשמת חיים זו הרוח האלוהי הנמצא באדם בעצם ובראשונה ומצדו יהיה האדם לנפש חיה כשיתוסף בו השלימות השני והשלישי על דרך נפש רוח ונשמה והשב הרב שהסכים רש״י על ידו אמנם גם פירוש זה אין נאות לקבלו שיאמר נפש חיה על השלימות האחרון אחר שלשון זה נאמר גם בבהמות וחיתו ארץ לפיכך לבבי לא כן ידמה כי אם לפרש הפך דבריה׳ ממש כי נשמת חיים היא הנפש המשכלת הנאצלת ולמד מי הנוכח והמלה שזה מדבר בחלק אלוה ממעל ויאמר אע״פ שנפח ה׳ באדם נשמת חיים המשכלת מ״מ ויהי האדם בתחלת הויתו לסתם נפש חיה כשאר בעלי חיים כי אדם עיר פרא יולד ועיקר שלימותו תלוי בבחירות השתדלותו וטוב בחירתו כשיפקח עיני שכלו בבואו בימים אבל בתחלת הויתו אע״פ שכבר נופח בו נשמת רוח חיים מכל מקום אין הנשמה בו בפועל כי אם בכח לבד ואם לא יכנס מתני זריזותו לצאת בראש החלוץ ללחום מלחמת ה׳ הרי הוא נשאר בבהמיותו ונמשל כבהמה אבל

שור או כשב או עז כי יולד באותו יום נברא עם כל שלימותו ואין בו תוספת שלימות וגלה לנו הכתוב דבר זה שלא יטעה האדם בעצמו לאמר שבלא יגיעה ועמל יבא לידי שלימותו אשר כבר נוצר עמו ויסמוך על יתרון זה שנמצא ביצירתו כי אין הדבר כן אלא הכל תלוי בפועל כפיו כי יש בידו תמיד להחליף ולהמיר הטבע בשכל והשכל בטבע. ומטעם זה לא נאמר ביצירת האדם וירא אלהים כי טוב לפי שביצירתו עדיין לא ניכר מה טובו ומה יופיו:

ועץ החיים בתוך הגן. תרגומו ואילן חייא במציעות גינתא ואילן דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש רצה לתרץ בזה למה לא הזהירו הקב"ה לאדם על שניהם יחד שלא יאכל מעץ הדעת ומעץ החיים אלא לפי שעץ החיים מטבעו שהאוכל מן העץ עצמו חי לעולם כי לא היה לו פרי כלל וטעם העץ היה כטעם פרי אבל עץ הדעת היה לו פרי נחמד למראה כל אוכליו יאשמו לידע בין טוב לרע יותר מהצורך. לפיכך קודם שאכל מן עץ הדעת לא היה צריך להזהירו על עץ החיים כי לא היה נחמד למראה ולא היה בו עדיין דעת להבחין תועלת אכילת העץ ההוא כי עץ בעלמא הוא וסתם בהמה אינה אוכלת עץ כי אם איזו דבר נחמד למראה שיש פרי אבל אחר שאכל מעץ הדעת היה חושש פן יבחין בשכלו בתועלת עץ חיים ויאכל ממנו כדי שיחיה לעולם על כן גורש משם.

אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן. יש בענין זה ספק גדול שאם האשה הוסיפה מדעתה ציווי לא תגעו הרי ידעה האמת שלא צוה ה' על הנגיעה ואם כן איך נתפתתה האשה לדברי הבל אלו לומר כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה לפום ריהטא נראה לפרש שהאשה לא שמעה הציווי מפי הגבורה כי אם מפי בעלה וז"ש ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מהו לאמר אלא שיאמר גם לאשתו שאכילה זו מסוכנת כי מטעם זה נאמר על האדם ולא נאמר אל האדם אלא על היינו על אודות שלא להביא את עצמו בסכנה. והאדם ראה בשכלו לעשות סייג ולהוסיף על הציווי לאסור לאשתו אף הנגיעה כדי שלא תבא לידי אכילה והוה סברה שאמר לה הכל מפי הגבורה על כן בא לה טעות זה כי מצא לו הנחש להטעותה. ובזה אין אנו צריכין לפרש"י שפירש שלכך לא בא הנחש אל אדם הראשון לפי שהנשים דעתן קלות להתפתות כי בלאו הכי אין זה קושיא שהרי הנחש רצה להוכיח מן הנגיעה שאין מיתה באכילה. ועם אדם הראשון לא היה יכול להוכיח כלום כי אדם ידע האמת שלא צוה ה' על הנגיעה והוא הוסיף מדעתו. ונראה לפרש עוד שחוה היתה מסופקת אם כוונת הנחש לטובתם כדי שיהיו כאלהים יודעי טוב ורע או שמא כוונתו כדי שימות אדם וישא הוא חוה ואמר לחוה לפי שנשים דעתן קלות להתפתות וידע שוודאי תתן לבעלה תחילה. על כן אמרה חוה בזאת יבחן דעת הנחש והוסיפה ציווי לא תגעו כדי שיהיה כל המשא ומתן ביניהם בנגיעה כי בנגיעה אין סברא שתקדים את בעלה כמו באכילה וכאשר דחף הנחש את חוה באילן אז אמרה חוה עתה ידעתי כי הדין עם הנחש כי אם היתה כוונתו כדי שימות האדם אם כן למה דחף אותי ומה ירויח במיתתי אלא ודאי שכדבריו כן הוא להיות כאלהים ועל כן נתנה מקום לדבריו. ועיין למעלה פירוש יקר על סיפור הנחש עם חוה בפסוק עץ עושה פרי למינו:

לא טוב היות האדם לבדו. לפי שבכל מקום שיש שינוי ומחלוקת אין הטובה מצוי שם שהרי מטעם זה לא נאמר כי טוב בשני לפי שבו נברא המחלוקת כי כל מספר שנים יש בו חלוקה ופירוד. וא"כ אם היה האדם נוצר כל אחד מהם מחומר בפני עצמו א"כ יהיו שנים גופים מתחלקים ולא יהי' הטוב דבק בהם יען כי יהיו נעדרים מן האהבה והאחדות ויהיו קרובים לבא לידי פירוד ומריבה וליתן ריוח בין הדבקי' והאדם מדיני בטבע צריך יותר אל האהבה והאחדות מכל שאר בעלי חיים לפיכך אמר שלא טוב היה אם יהיה האדם נוצר מן חומר אחד והאשה מן חומר אחר לפיכך אעשה לו עזר כשיהיו מן חומר אחד אז יהיה כל אחד לעזור ולהועיל אל השני ויהיו זה כנגד זה פונים פניהם זה לזה כי זה מורה על האהבה כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד שאין פירושו התנגדות של מריבה אלא התנגדות של אהבה כמים הפנים לאפוקי בזמן שהמריבה מצוייה כל אחד פונה לחבירו עורף ולא פנים לכך נאמר אעשה לו עזר כנגדו. וי"א לא טוב שאין האדם נקרא עושה טוב במצות הש"י כשהוא לבדו ואין לו מתנגד המטהו לדרך רע לפיכך אעשה לו עזר כנגדו כי במה שתהיה אשתו כנגדו להסיתו לדרך רע והוא לא ישמע לה וינצחה אז הוא נקרא עושה טוב כי אדם אין צדיק בארץ שיעשה טוב מצד ההכרח ולא יוכל לחטוא כי אם מצד היות לו אפשרות על החטא וינצל:

ויסגור בשר תחתנה. אמרו במדרש שלא נמצא סמ"ך בתורה עד שנבראת האשה לפי שנברא השטן עמה ויש ליתן טעם למה דוקא סמ"ך יותר מן ט' או כ' לפי שסמ"ך לשון סמיכה להורות כי מצד האשה צריך האדם לסמיכה כי ה' סומך ידו שלא יפול במצודתה כמ"ש ומה' אשה משכלת וסומך ידו גם שלא יפול בידי יצרו הרע כארז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו. וסמיכה זו רמוזה בפסוק ויסגור בשר תחתנה שהקב"ה סוגר בעדו שלא יכשל בה מלשון ויסגור ה' בעדו דהיינו סגירה של הצלה. ומ"ש ויבן ה' את הצלע הזכיר לשון בנין להורות שאין צריך בזיווג זה כי אם לכדי שיהיה העולם בנוי ולא חרב כמ"ש ואבנה גם אנכי ממנה שע"י הבנים נקרא האדם בנוי וכן בן נגזר מלשון בנין כמו שפירש"י לקמן ע"פ ויולד בן:

וכי תאוה הוא לעינים. כי בכל חטא יש ליצר טוב ויכוח עם היצה"ר כי היצ"ט מבטיחו שכר הרוחני לעה"ב והיצה"ר משיב עליו וטוען כי טוב לילך אחר התאות המוחשות לעין הרואה כי תאות העוה"ז נראין לעין כל מלילך אחר חמדות העה"ב אשר עין לא ראתה לכך נאמר ותרא האשה ראתה דברי הנחש וישרו בעיני' טענותיו כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים שתאות העוה"ז נראין עין בעין לאפוקי חמדות העה"ב עין לא ראתה והרוצה לשקר ירחיק עידיו:

ותתן לאישה עמה. מלת עמה פירשו המפרשים כדי שיהיה עמה תמיד ולא ישא אחרת כשתמות היא. ויכול להיות שנתנה לו בהיותו עמה ממש כי אז לחצה אותו כדרך שנאמר בשמשון ותאלצהו כי בזמן אחר אולי לא היה שומע לה לעבור את פי ה' וע"ז אמר בהתגלגלותו האשה אשר נתת עמדי בשעה שהיתה עמדי ממש לחצה אותי כי לפי פשוטו אין טעם להתגלגלות זו. ומה שטען היא נתנה לי מן העץ אולי כיון לומר דרך התגלגלות מאחר שלא נאמר בציווי מפרי עץ הדעת לא תאכל ונאמר מעץ הדעת לא תאכל הייתי סבור שהכוונה שאין אני רשאי לתלוש הפרי מן העץ אבל אם הוא כבר תלוש ועומד חשבתי שמותר לי לאכלו ועתה היא נתנה לי מן העץ ולא אני לקחתיו מן העץ. וי"א שאמר מאחר שנתת האשה עמדי לבשל ולהכין כל צרכי הבית חשבתי שמחזקתה שאינה מאכלת אותי דבר איסור על כן חשבתי שפרי זה מעץ אחר:

ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה. ע"ד שארז"ל במדרש לעתיד מתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרות ארי טורף ואוכל כו' אתה מה הנאה יש לך כו' לכך נאמר שיהיה ארור יותר מכל בהמה וחיה שכולם יש להם צד הנאה ממה שהם טורפים ודורסים והנחש אין לו שום הנאה כי אין יתרון לבעל הלשון על כן לא יהיה הנאה בדריסתו כאמור. ואם נפשך לומר מ"ש של מכל אינה מ"ם היתרון כך תפרשהו שתהיה ארור מפי כולם כי כל החיות יתקבצו אליך ויקללוך ויבזוך ועל פניך יענו רשעתך לאמר מה הנאה יש לך:

בזעת אפך תאכל לחם. יש סמך מכאן לדברי הרופאים האומרים שקודם כל אכילה צריך האדם לעסוק באיזו מלאכה המחממת את בעליה כי זה עוזר אל העיכול וכמ"ש יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך וז"ה בעצבון תאכלנה כל ימי חייך כי עצבון הוא לשון מלאכה כמו שאמר באיוב ידיך עצבוני ויעשוני. ובאמרו כל ימי חייך הור' שיאכל כדי חייו לבד ולא ידרוש אחר המותרות כי מה יתרון לו שיעמול לרוח:

הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב. רוב המפרשי' אמרו שהיצה"ר משך כחו מן הנחש הקדמוני והיצה"ר דומה בתחילה לחוט של עכביש ואח"כ לעבותות העגלה לכך נאמר הוא ישופך ראש כי אם יהיה זריז ויצא וילחם ביצרו הרע בראש ר"ל בהתחלה תכף בבואו אליו אז הוא ישופך כי בנקל ינצחו האדם וינתקו מעליו כאשר ינתק פתיל חוט של עכביש. אמנם אם בראש דבריו יתן מקום ליצ"ו וילך אחרי עצתו יום אחר יום עד שנעשה חזק כעבותות העגלה אז קשה לנצחו ואדרבה הוא ינצחך לכך נאמר אל הנחש ואתה תשופנו עקב כי העקב היינו הסוף ורצה בזה שאם בסוף רצה להלחם בך אז אתה תשופנו ותנצחו כי יהיה קשה על האדם לנתק עבותות העגלה מעליו כי כבר קשור בו היצה"ר בעבותות אהבה בתענוגים וקשה לפרוש הנבעל מטמא זה. וזה ג"כ משל על התשובה שאדם עושה בבחרותו דהיינו בראש ימי חלדו בנקל לו לעזוב דרכו. אמנם בעקב בסוף שכבר הורגל במעשיו גם כי יזקין לא יסיר ממנו ואז אתה תשופנו. ויאמר זה גם על העבירות החמורות ע"ג גילוי עריות ושפיכות דמים ודוגמתם לא יוכל יצרך להעבירך עליהם כל כך בנקל מי פתי יסור הנה ומי ישמע לו לדבר הזה לעבור עבירות ראשיות אלו. אבל בעקב דהיינו המצות קלות שאדם דש בעקביו אתה תשופנו כי יהיה נקל לך להעבירו עליהם כי היצה"ר זה דרכו שמתחיל בעקב ועולה ומבצבץ עד הראש כמו הארס של הנחש המתחיל בעקב והולך ומבצבץ עד הראש כך היצה"ר מתחיל להעביר את האדם על המצות קלות שבני אדם דשים בעקביהם ואחר זה עבירה גוררת עבירה ויעלוס מן הקלות אל החמורות עד כי עוונותיו יעברו למעלה ראש כמו שאמר כי עונותי עברו ראשי. והוא משל על העבירות שהם ראש לכל העבירות לכך נאמר טומאתה בשולי' לא זכרה אחריתה כי המשכיל יתן אל לבו כשיבוא היצה"ר לטמא אותו בשולין דהיינו במקום התחתית כמו העקב כן יעלה משם ויבצבץ ויהיה אחריתו מרה כי יעלהו מן הקלות אל החמורות ולא יבינו בו רשעים והמשכילים יבינו:

לעבוד את האדמה אשר לוקח משם. לא לחנם הזכיר אשר לוקח משם גם מצאתי ברבינו שכתב שאדם הראשון נתיישב בהר המוריה ומהיכן למד הרב לומר כן גם נמצא לרז"ל שאדם הראשון הקריב פר מקרין מפריס מאין יצא להם סמך מן התורה על זה. ונראה שמקום לכל אלו הדברי' מן פסוק אשר לוקח משם דהיינו ממקום שנא' בו מזבח אדמה תעשה לי כאמרו רז"ל הקב"ה בראו ממקום כפרתו והלואי תהא לו לכפרה והוא הר המורי' אשר שלחו שם ה' לעבוד את האדמה ולבנות ממנה מזבח אדמה ויקריב עליו קרבן לכפר עליו ויען כי לוקח מאותה אדמה והוא שער שעבר בו כי האדמה נתנה בו חומר עב וגם אשר בשבתו נפל אל החטא כמבואר למעלה בפסוק עץ עושה פרי ע"ש. ע"כ במקום שגרם החטא שם תהיה כפרתו כי המקום ההוא דהיינו אותה אדמה גרמה לו לחטוא ע"כ האדמה היא חייבת לעזור לו אל הכפרה ע"י שיעבוד אותה לעשות ממנה מזבח להקריב עליו פר מקרין מפריס וזה טעם נכון על מצות מזבח אדמה תעשה לי כי בדבר שגרם החטא בו יתקן אשר קלקל בו. וגם לדברי האומר נצבר עפרו מכל האדמה כך פירושו. לפי שמקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי שם אבן שתיה ומשם הושתת כל העולם והעפר אשר לוקח ממרכז העולם דומה כאילו נצבר עפרו מכל העולם. ובזה מיושב גם מה שנא' הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה פירש"י קפל כל הארץ תחתיו לאו דוקא קפל אלא לפי ששכב על מקום טבור הארץ ומרכזו על כן דומה כאילו שכב על כל הארץ:

כי היא היתה אם כל חי. למה קרא לה שם עכשיו אחר החטא ועוד היה לו לקרותה ונראה כי קודם החטא נקראת חיה על שם אם כל חי ואחר החטא שגרמה מיתה לדורות הוחלף שמה מן חיה לחוה כי חוה נגזר מן לשון חויא דהיינו נחש ובא הכתוב לתרץ למה לא קראה נחש בפירוש אלא לפי שקודם זה היתה אם כל חי ונקראת חיה על כן בהחליפו שמה לא הוצרך להחליף כי אם יו"ד בוי"ו כדי שישאר רושם שם ראשון במקומו:

ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'. לא פורש במקרא מהו מקץ ימי' ואימתי התחילו אותן הימים אשר עליהם בא הקץ. ונראה לומר על צד הרמז כי קין והבל היו חלוקים בשלימות האדם מה הוא אם העולם הזה והצלחותיו סוף שלימות האדם ואין שלימות אחריו או אם יש עוד עולם אחר נצחי וכפי הנראה שקין היה אוהב אדמה סבר שאין חשבון בשאול והעולם הזה אינו משאיר אחריו מאומה על כן בחר לו לחלקו כל חמדות העולם הזה והצלחותיו בחשבו כי יתרון ארץ בכל היא. והבל סבר כי יש עוד עולם אחר נצחי אשר בו ישיג האדם התכלית האחרון על כן בחר לו להיות רועה צאן הגורם ההתבודדות כדרך שעשו הרבה נביאים כמשה ודוד וזולתם וכדי להקריב משם קרבן לה'. ואולי עשו חלוקה ביניהם כדאיתא במדרש שעשו ויעקב

שמו חלוקה ביניהם כי עשו לקח לחלקו כל חמדות העוה"ז כמ"ש יעבר נא אדוני לפני עבדו ר"ל יקח חלקו קודם ויעקב בחר לחלקו העולם הנצחי וידו אוחזת בעקב עשו היינו בסוף ממשלתו של עשו כך קין והבל עשו חלוקה זו ביניהם. וזה כוונת המדרש האומר שקין לקח לחלקו קרקעות והבל לקח מטלטלין כו' הורו בזה מה שהיה בחלוקה שכר העוה"ז והעוה"ב כי כל המדות העוה"ז אין האדם יכול לטלטלן וליקח מהם מאומה להוליכה לעבר עולם שירידה אלא הם כקרקע העומדת במקומה דומה למי שהולך ליריד וקונה שם במעותיו קרקעות ובתים שאינו יכול להוליכם עמו לביתו. ואין לו מהם כי אם מה שהוא אוכל מפריה בעודו בארץ נכריה ובלכתו לביתו ישוב ריקם ומאומה לא ישא בעמלו אשר בנה ואשר נטע ויעזוב לאחרים חילו ואומר אשר יסד. כך העושה העוה"ז עיקר אין לו ממנו כי אם מלא כף נחת המושג ממלא חפנים עמל ורעות רוח ואינו משתמש בהם כי אם משך זמן גרותו בעוה"ז זה שבתו בבית מעט כגר וכאורח נטה ללון ומאומה לא יוליך עמו אל העולם הנצחי כי שם ביתו וזהו דעת קין וחביריו אוהבי קניני הזמן. והבל הוא המהביל כל קניני הזמן כי מוסר הבלים המה בחר לו במטלטלין וזהו קיום מצות הש"י שהאדם יכול לטלטל עמו מן המקום אשר הוא עומד בו כאורח וכגר אל המקום אשר הוא שם תושב ואזרח כי בית יעשה לו שם. וכבר נודע שכל אוהבי קנין הממון לעולם אין עושים שום מצוה וצדקה מן ממונם כל ימי חייהם במזימות זו אשר חשבו הן עוד היום גדול כאן לאכול לשבעה להשתמש בממונם וכל זמן שהם רואים את עצמם חזקים אף בריאים וככחם אז כן עתה אין נותנים כלום מהונם ורכושם לצורך עבודת ה' בחשבם מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני. אך בקץ ימי חלדם בראותם את עצמם קרובים לשערי מות וכי לא במותו יקח הכל אז יעבר עליו רוח קנאה לקנא בחביריו עושי דבר ה' ויעשה גם הוא מעט מזער יסכים להביא מנחה לה' הן דרך קרבן הן ליתן לעניים או בדרך אחר וזהו המצוה לעני בשעת דוחקו ר"ל דוחקו של המצוה שהשעה דוחקתו לעשות כמו שיתבאר לקמן פ' וילך בע"ה ואף גם זאת בהיותו קרוב לשערי מות אינו נותן לשם מצוה כי אם החלק הפחות שבממונו זעיר שם ובורר לו הפסולת ושולחו מנחה לה' וכל מלאכה נמבזה ונמס זה חלק גבוה וכל כתף נתח טוב הוא חלקו כי מאנו ידיו לעשות לנגוע בחלק המובחר ורעה עינו בשלו ליתן מנה הגונה מנחה לה'. לכך נאמר בקין שהיה מן כתות אלו ויהי מקץ ימים דהיינו קץ ימי חלדו או בסופם ממש או זכירת סופם הוא שגרם לו התעוררת זה המעט שהרגיש בעצמו שיהיה קץ לכל עמלו בעוה"ז ואילו לא הרגיש בעצמו שיבא קץ כל בשר ולא הרבה יזכור ימי חייו אז לעולם לא היה מביא שום מנחה לה' ואף גם זאת שזכירת קץ הימים לא הועילה כי אם להפריש מן הפחות והגרוע דהיינו זרע פשתן. וזהו כוונת מדרש הנעלם האומר שקין היה מסטרא בישא לכך נאמר מקץ ימים ולא מקץ ימין. ואני שמעתי ולא אבין כוונת מדרש זה מה בין ימים לימין ודאי כוונתו לומר שקין לא הקריב בעבור התכלית האמתי הגנוז לצדיקים לקץ הימין לעוה"ב כמו שנאמר ותעמוד לגורלך לקץ הימין שהרי קין היה כופר בתחיית המתים. אלא מקץ ימים הביא בחשבו כי על כל פנים יהיה קץ לכל עמלו ומאומה לא יוליך ממנו זה החלו לעשות כאמור. וזהו כוונת המדרש האומר משל של קין לעבד שאכל את הבכורות ושגר למלך הסייפות ר"ל שבבחרותו דהיינו הימים הראשונים אשר להם משפט הבכורה והראשי אז הוא אוכל ממונו ככל אשר ימצא בכחו לאכול ושגר למלך מלכו של עולם ב"ה הסייפות היינו סוף ימי חלדו כי אותן הימים אשר יאמר אין לי בהם חפץ והשק והתאוה גופניות אותם שגר למלך לעשות בהם עבוד' ה' נכריה בעיניו וסייפות היינו מקץ ימים שהזכיר. וראיתי בספר צרור המור וכן פי' הרא"ם כי **קרבן** סוף תיבות פשתן כשתכתוב קו"ף רי"ש בי"ת נו"ן. וע"פ דבריהם אלו יפורש מדרש זה האומר לעבד שאכל את הבכורות ושגר למלך הסייפות כי הבכורות היינו הראשי תיבות ממלת קרבן דהיינו הדבר הראוי לקרב והוא החלק המובחר והסייפות היינו הסוף תיבות דהיינו פשתן והבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהן לא מצד זכירת הקץ וסוף ימי חלדו אלא לשם התכלית האמתי להביא טרף לביתו הנצחי לקץ הימין כדרך ההולך למרחקים שאינו מקפיד על אכילתו כל זמן היותו אורח ושולח החלק המובחר לביתו הנצחי לכך וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ר"ל אל הבל כי כוונתו היתה רצויה אליו ית' ואל מנחתו כי גם המעשה היה רצוי. ואל קין ואל מנחתו לא שעה כי גם מעשיו גם כוונתו שניהם היו בלתי רצוים. ודבר זה מפורש בתחלת הקרבנות שנאמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה' כשירצה להקריב קרבן שיהיה מקובל לה' אז יעשה כמו שעשה הבל שהביא מבכורות צאנו ומחלביהן כך יביא גם הוא מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן וגו' דהיינו בכורות צאנו. ומה שאמר תקריבו את קרבנכם היינו ומחלביהן ר"ל החלק המובחר שאתה בוחר לך לצורך מאכלך כי בלי ספק שתבחר לעצמך כל ירך טוב כתף ונתח זהו נקרא קרבנכם שאתה מקריב אליך וחפץ בו ואותו חלק המובחר תקריב לגבוה. ומ"ש והבל הביא גם הוא מהו גם וראיתי בספר צרור המור שמאשים קצת את הבל שלא נתעורר מעצמו על הקרבן כי לא הביאו עד אחר שראה את קין הולך ומקריב וע"כ נאמר והבל הביא גם הוא במלת גם רמז שאיחר קרבנו והביא מצד הקנאה באחיו. ויכול להיות שעל העושה מצד הקנאה אמר שלמה וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי הוא קנאת איש מרעהו גם זה הבל ר"ל זהו הגם שהבל נכשל בו כמו שנאמר והבל הביא גם הוא. ונ"ל להביא כדמות ראיה לדבריו שנאמר ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו הזכיר שדה לפי שהיה ויכוח ביניהם בענין הקרבנות וכל אחד מטיל דופי בקרבנו של חבירו כמנהג שני אנשים אשר להם הריב כי הבל מאשים את קין על אשר הביא מן הגרוע זרע פשתן. וקין מאשים את הבל על אשר לא נתעורר אל המעשה מעצמו כ"א עד אחר שראה קרבנו של קין עבר עליו רוח קנאה ורצה להשוות אליו גם הוא ואמר לו יען כי אין אתה מתעורר אל מעשה הטוב מעצמך כ"א עד שאתה רואה אחרים עושים א"כ תינח בזמן שאתה יושב בתוך עמך אבל בהיותך בשדה במקום שאין איש מצוי שמה א"כ שם וודאי לעולם לא תעשה שום דבר טוב וא"כ אין אתה ראוי להיות בעולם כי אין חפץ לה' בכסילים והבלים רבים העושים מצד הקנאה ולא לשם שמים ובזה נצחו קין להבל לכך נאמר ויהי בהיותם בשדה כשהשיב לו תשובה נצחת מצד השדה אז ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו כי השדה מקום ההשאה ושם תהא קבורתו. וז"ש שקרבנו של אדה"ר היה לו קרן אחת במצחו רצו בזה לפי שהיה אדה"ר יחיד בעולם דהיינו קרן א' א"כ וודאי לא ראה המעשה משום אדם אלא מעצמו נתעורר אל המעשה ע"כ נתקבל קרבנו. לכך נאמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה' כשיהיה כאדה"ר שנתעורר אל הקרבן מעצמו וזהו שאמר כי יקריב מכם ר"ל מכם ובכם יבוא לו ההתעוררות זהו קרבן לה' ולא קנאת איש מרעהו. ויתבאר זה עוד לקמן פרשת ויקרא בע"ה:

לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו. מכאן יש סמך לדברי רז"ל שאמרו שהרשעים אפי' אפתחי של גיהנם אינן חוזרין בתשובה. כי פתחו של גיהנם נקרא פתח החטאת כי הוא פתח ומקור נפתח לחטאת ולנדה ואפילו בזמן שירבץ האדם לפתח הפחת דהיינו פתחה של גיהנם מ"מ אליך תשוקתו של היצה"ר ולא תפסק תשוקתו. ד"א לפי שאמרו רז"ל לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר כו' אי אזיל מוטב אי לא יזכור לו יום המיתה ואז ודאי אזיל. ז"ש אם תטיב לגרש את היצה"ר שאת ישא ה' את פניך ויקבלך בתשובה. ואם לא תטיב שלא אזיל היצה"ר עוד טומאתו בו אז לפתח חטאת רובץ ר"ל תזכור לו יום המיתה כאלו פתח קברך פתוח לפניו ואז ירבץ תחת משאו החטאת דהיינו היצה"ר שמהטילך ואעפ"כ אליך תשוקתו מ"מ אתה תמשול בו. ד"א לפי שמצינו לרז"ל שהמשילו את היצה"ר לזבוב ואסמכוה אקרא זבובי מות יבאיש וגו' וטעמו של דבר כי כל זבוב כח פיו שלו חלוש ואין בו כח לעשות נקב בבשר שלם אך במקום שהזבוב מוצא פתח פתוח בבשר ההוא שם ירבץ ויש כחו בפיו להרחיב הפרצה. כך היצה"ר כחו חלוש לעשות פרצה בבשר חי רב פעלים כי הצדיק בכל דרכיו אשר לא פתח ליצרו פתח כלל א"א לו לפרוץ גדרו ולכנוס בו להחטיאו. אמנם בזמן שהוא מוצא אנשים בני בליעל הפורצים אפילו פרצה קטנה ופותחין לו פתח לחטאת ולנדה אז יש בידו להרחיב הפרצה ולהוסיף פשע על חטאתו כאמרו רז"ל הבא לטמא פותחין לו ויש גורסין פתחים לו ר"ל פותח פתח אל היצה"ר שימצא מקום ליכנס דרך אותה פרצה ולהרחיבה עד עלות מכתו לאין מרפא. המשל בזה המוצא פתח סגור מכל וכל קשה לו לפותחה והמוצא הפתח קצת פתוחה נקל לו להרחיב הפתיחה עד אשר יעשה כמו שער בנפשו שהכל נכנסין בו בנקל וזה משל צודק על היצה"ר. ובדרך זה מצינו בילקוט סוף פרשה בשלח שמדמה את עמלק לזבוב מה זבוב להוט אחר המכה כך עמלק היה להוט אחר דמן של ישראל כו' ולמה המשילוהו לזבוב דוקא. אלא לפי שגם הוא לא היה יכול להזדווג לישראל כל זמן שהיו שלמים עם ה' זולת ברפידים שרפו ידיהם מן התורה אז פתחו לו פתח ויבא עמלק וטמאם במשכב לדעת רבותינו ז"ל. וזהו שמסיק שם במדרש משל לאדם שהקיף את הכרם ואמר כל מי שיפרוץ הגדר ישכנו הכלב כו' נקט דווקא פורץ גדר לפי שזהו ענין פתיחת הפתח שהזכרנו כי ע"י הפתיחה רבים בוקעין בו כך על ידי שיפתח פתח ליצרו יכנסו בו מקטריגי' רבים המונעי' ממנו דרך הישר כמו שיתבאר עוד לקמן פרשת בשלח. ובמסכת יומא אמרו רז"ל אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה כו'. וזה מבואר עפ"י דרכינו. וזה שאמר לפתח חטאת רובץ כי היצר הרע נקרא חטאת במקום שהוא מוצא פתח פתוח להפחת שם ירבץ ויכנס דרך אותו פתח. ואל תאמר שאין חשקו כי אם אל פתח לבדו אלא אליך תשוקתו שכל תשוקתו לילך מכאן ולהלן אליך ממש להדיחך מעל ה' אמנם כל זמן היותו בפתח עינים דהיינו בתחילת בואו אליך אתה תמשל בו על דרך שפירשתי למעלה בפסוק הוא ישופך ראש אבל אם כבר עבר מן הפתח רצה לומר הפרצה הקטנה ועבר כבר אליך ממש להדיח כל עצמותיך מעל ה' ואז יהיה קשה עליך למשול בו לפיכך החכם עיניו בראשו שלא ליתן לו מקום ליכנס כלל וכלל וזה פירוש יקר:

ויאמר קין אל הבל אחיו. לא נתפרש במקרא מה אמר לו ונ"ל אמירה זה מלשון יתאמרו כל פועלי און שהוא לשון התפארות וכן את ה' האמרת. ור"ל כי קין התפאר עליו לאמר לי תבל ומלואה וארעא די את קאים עלה דידי הוא מיד ויקם עליו על עסקי שדה ויהרגהו. ולמעלה פירשתי על עסקי שדה היינו שאמר לו בהיותך בשדה מקום שאין אנשים מצויין שמה אז לעולם לא תתעורר מעצמך אל איזו מעשה כי קרבן זה שהקרבת ממני ראית וכן עשית ולפי זה יהיה ביאור פסוק זה ויאמר קין שהתפאר קין לאמר אני טוב ממך כי אני הקרבתי ראשונה וממני נמשכה ההקרבה אליך וז"ש אל הבל אחיו כי אמר אני הייתי סבה אליך כי אם לא ראית שהקרבתי לא היית מקריב כלום:

ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך. פליאה גדולה על קין איך אמר לא ידעתי אם טעה בזה לומר לא יראה יה ולא יבין במעשה התחתונים אם כן למה הקריב מנחה לה'. ונראה לומר כי אחי הבין קין ששאלו הקב"ה על הריגת אחיו והשיב לא ידעתי השומר אחי אנכי ר"ל לא ידעתי שיש עון בדבר ההריגה והשומר אחי אינו לשון תמיהה אלא מוסב על לא ידעתי כי אמר לא ידעתי אם אני מחויב לשמור את ראש אחי שלא יהרג על ידי ושמירה זו מלשון אך את נפשו שמור כך טען קין כי לא ידע אם הוא מחויב לשמור את ראש אחיו או לא. ואמר לו הקב"ה איך לא ידעת והרי מצוה זו מן המושכלות וזה שאמר קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה שהשכל מחייב לקיים מצוה זו אף אם לא נצטוית עליה כי בבטלה איש את רעהו חיים בלעו והאדמה תשאה שממה מאין יושב וא"כ האדמה תובעת עלבון הנהרג כי קיום האדמה תלוי בזה כ"א יהיה היתר רצועה להרוג איש את אחיו א"כ א"א לאדמה שתתקיים כי יהיה מציאותה לבטלה ותהיה חריבה מאין יושב על כן לא תוסף האדמה תת כחה לך. ושעם לדבר כי כשם שהאדמה נוגעת בדבר ומבקשת דין על ההריגה כך מחוייבת האדמה עצמה לעשות דין ברוצחים ע"ד שנאמר כי הדם יחניף את הארץ ולארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו. ויש להתבונן באיזו ענין הדם מחניף לארץ והקרוב אלי לומר בזה כי הארץ דומה תמיד כאילו פערה פיה לבלוע את הכל כמ"ש שלש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם וגו'. וכמ"ש לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק וגו' ומכל זה ראיה שפי הארץ פתוח תמיד לבלוע והנותן דבר לתוך פיה דומה כאילו מחניף

לה וזו יאמר על הרוצחים שופכי דם נקי כי בדם זה יחליפו לארץ ליתן לה דבר בפיה לבלוע. ולעומת זה גם הארץ מהפכת להם ליתן להבלתי רצויים כל צרכם אשר מן האדמה מוצאם דהיינו שני דברים א' כל מאכל אשר יאכל ושאר צרכי האדם אשר מן הארץ מוצאם. ב' הדירה והמנוחה שיש לדרים עליה לפיכך לדורות לא יכופר לארץ כי אם בדם שופכו שלא יאמרו שניהם מחניפים זה לזה כי הרשעים נותנים דבר בפיה לבלוע. והארץ מהפכת להם ליתן להם די צרכם וצריכה האדמה כפרה על זה המעט תועלת אשר קבל הרוצח מן הארץ קודם שיהרג כי לא בדין נתנה לו כחה. אבל כאן מפני יישוב העולם לא נהרג קין וא"כ במה תצא האדמה מן החשד שלא יאמרו ששניהם מחניפין זה לזה ולמה אינה צריכה לכפרה. אלא לפי שקיימה רצון בוראה שאמר לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ כי מאז שעשית המעשה הזה האדמה באה בהכחשה ותובעת ממך דמי אחיך וקול דמיו צועקים אלי מן האדמה והיא גם היא תעשה דין בך שלא תקבל עוד מנוחה שני התועלות אשר יש לכל הדרים עליה הן כל הצרכים. ע"ז אמר לא תוסף תת כחה לך הן הדירה והמנוחה על זה אמר נע ונד תהיה בארץ ושום מקום לא ירצה לקבלך ובזה תצא האדמה מן חשד החנופה כי לא תחניף לך ועל כן אינה צריכה ג"כ לכפרה אבל לחזור ולהורגך עכשיו א"א מפני יישוב העולם כי לא היה לאדם בן אחר בפעם ההוא :

וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו. נחלקו רז"ל במהות אות זה מה היה. במדרש רבתי אמרו הזריח עליו גלגל חמה כו'. וקשה איך יתחייב מזריחת החמה לבלתי הכות אותו כל מוצאו וכפי שורת הדין רשעים בחושך ידמו ואיך יזריח החמה עליו. ונראה פירוש הדברים לפי שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים אם זרחה השמש עליו דמים לו. כך קין היה גנב כי היה גונב דעת עליונה כמו שפירש רש"י בפרשה זו. והיה הולך כבמחתרת כי הסתיר ה' פניו ממנו וגורש מן הארץ הקדושה ארץ אשר עיני ה' דורש תמיד אות' וגרשו לחוצה לארץ שהדר בו כו' מצד הסתרת פניו ית' כמ"ש ומפניך אסתר ואז היה דומה לנמצא במחתרת כי היה בורח ממקום למקום וכל בורח מחביא את עצמו בסתר וא"כ פשיטא שכל מוצאו יהרגהו כי אין לו דמים מאחר שבמחתרת מצאו. על כן הזריח ה' עליו החמה בכל המקומות אשר הלך להורות שאין לו דין הנמצא במחתרת כי אם דין מי שזרחה השמש עליו שדמים לו וכל ההורגו נהרג עליו וזה מופת חותך לבלתי הכות אותו כל מוצאו. ותדע ותשכיל בלשון כל מוצאי למה תלה הדבר במוצאו פשיטא שלא יהרגו מי שלא ימצאהו והל"ל כל בריה יהרגוני אלא שהורה לומר שהיה ירא פן יהיה בדין הנמצא במחתרת כי בו שייך לשון מציאה כמו שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב. ועל ידי זריחת השמש לא יכהו כל מוצאו במחתרת זו אשר נסתר בו מצד הבריחה ממקום למקום וזה פירוש יקר :

וישב בארץ נוד קדמת עדן. מצינו שכל ההורג נפש גולה למזרח שכן אדה"ר שגרם מיתה לכל תולדותיו כתיב בו וישכן מקדם לגן עדן וכן בכל ערי מקלט כתיב בעבר הירדן מזרחה שמש לפי שכל הורג נפש מקרב הערב שמשו של הנהרג כמו שנאמר עד אשר לא תחשך השמש וגו' לפיכך יגלה לקצה אחרון שכנגדו כדרך שאמרו בהורדוס הוא כיבה נרו של עולם ילך ויעסוק באורו של עולם והוא דרך כל בעלי תשובה להטות לקצה אחרון בדבר שחטא בו ולעשות איזה מצוה הפכית אל העבירה שעשה וזה דרך נכון לכל בעל תשובה והמשכילים יבינו מגלות זה לתקן כל עבירה באיזו מצוה הפכית לעבירה כי בזה יתוקן עוותו :

ויהי בונה עיר. ויבן לא נאמר אלא ויהי בונה ל' הווה להורות שהיה בונה והולך כל ימיו ולא נגמר בנינו לעולם כי זה דרכם כסל למו של אוהב קנייני האדמה כקין וחבריו לעולם הוא בונה והולך ולא יוכל לגמור בנינו כל ימיו לעולם כי לעולם אין בידו די מחסורו אשר יחסר לו. יש בידו מנה מתאוה עד מאתים כידוע מטבע כל אוהבי הממון וא"כ לעולם הוא בונה והולך וכל ימיו אין לו מנוחה רק נע ונד בארץ כמו קין שהיה נע ונד בארץ כך כל אוהב ממון נע ונד זה שבתו הבית מעט רוב ימיו הוא רודף אחר העושר כאשר ירדוף הקורא בהרים וכך ירוץ ורגליו כאילות במדבר בהר ובשפילה עובר ארחות ימים כל ימי חייו אלו הלילות גם בלילה לא שכב לבו כי ילך בכל מקומות הסכנה להשיג את האהב' נפשו יבקשו ולא ימצאו ולעולם לא יבא עד תכליתו רק כל ימיו הוא בונה והולך ערי המסכנות המסכנים נפשו וגופו ועוזב לאחרים חיל וחומה אשר בנה ואשר נטע וסימן לדבר שבאלפ"א בית"א אותיות עני סמוכות ושניות לאותיות כסף להורות שכל אוהב כסף הוא עני בדעתו לעולם. ומה שנאמר בונה ירושלי' ה' לשון הוה נראה לפרש ע"ד שמסיק בגמ' בפ' הספינה חזא מלאכי השרת דקא מנסרי אבנים טובות ומרגליות כו' אמר להו הני למאי אמרי ליה עתיד הקב"ה להעמידן בשערי ירושלים כו' אם כן בכל זמן בונה ירושלים ה' וק"ל. כך לשון בונה הנאמר בקין רמז שהיה בונה והולך לעולם כמ"ש איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וגו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו והנה יתן להבא משמע והיה ל"ל איש אשר נתן לו האלהים עושר אלא כך פירושו שכל מי שאינו מסתפק במה שחנן אותו אלהים ותמיד הוא מבקש אשר יתן לו ה' עוד עושר ונכסי' נוסף על מה שבידו כבר זהו וודאי נבל כילי וקמצן ואינו שליט בשלו לאכול ממנו ק"ו לזולתו :

ויקח לו למך שתי נשים וגו'. כל הסיפור הלזה מענין שתי נשיו עדה וצלה יש בו ערך גדול בתורה לידע ולהודיע שכאשר יהיה הזיווג כהוגן לקיום המין לבד אז יולדו להם בנים הגונים שומרי משמרת ה'. וכאשר לא יהיה לקיום המין כי אם לשם יופי למלאות רסן תאותו אז בנים זרים יולדו להם זרע מרעים בנים משחיתים. כמו שמצינו בשתי נשים אלו עדה וצלה כי אותה של פריה ורביה נקראת עדה כפירוש רש"י גם יתכן לפרשו לשון הריון שתרגומו ועדיאת. ואותה שלקח לשם תשמיש לבד נקראת צלה כפירוש רש"י ואולי לשהות היו נוטים בתשמיש ועושים צל תמיד אם כן הדין נותן שמן עדה יולדו בנים הגונים זהו שאמר ותלד עדה את יבל הוא היה אבי כל יושב אהל ומקנה כי זה היה אומנתו של הבל הצדיק ואחריו כל ישרי לב כמשה ודוד וכמה נביאים וצדיקים עד אשר מתוך אומנות זה זכו לדיבוק השכינה. ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור ועוגב שנבראו להלל בהם לבורא עולם ית' כמ"ש הללוהו בנבל וכנור וגו'. וגם על ידיהם שורה רה"ק כמ"ש ויהי כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה'. וצלה שלקח לשם תשמיש והשקה לה כוס של עקרים ולא הועילה כלום מ"מ לסוף בנים זרים יולדו לו שנאמר וצלה ילדה גם היא את תובל קין שהחזיר מעשה קין למקומו וברא כלי משחית להבל ולרצוח כמ"ש לוטש כל חרש נחשת וברזל המקצר ימיו של אדם ואולי הוא מדה כנגד מדה כי רוב בעילות מקצרין ימי האדם ע"כ נעשו תולדותיהן כיוצא בהם לעסוק בדברים המקצרים הימים ויצא אומנותו אל הפועל שנאמ' כי איש הרגתי לפצעי וגו'. וזה רמז נכון בתורה ללמוד ממנו ענין הזיווג ע"פ התורה :

זה ספר תולדות אדם. הרמב"ן פי' בחוזר לכל התורה כי כולה ספר תולדות אדם. ורבינו בחיי פי' שהספר דהיינו החכמה עיקר תולדות האדם. ולי נראה שספר זה קאי על מה שנאמר ביום ברוא אלהים אדם בדמות אלהים ברא אותו. כי ביום שנברא אדה"ר היה שלם ביצירה בכל המעלות האנושיות והיה מסולק מכל מום וחסרון. כאומן הכותב על ספר כל הדברים שהוא צריך למלאכתו כך כתב הקב"ה על ספר כל המעלות שהיו באדם עד אשר מצדם היה בדמות אלהים כדי ללמוד לדורות איך בחטאם גמלו רעה לנפשם שהיו כל הדורות הלוך וחסור מן אותן השלמיות כמ"ש גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם ופסו' זה דרשו רז"ל על יצירתו של אדה"ר ולפי דרכם אומר אני שכך פירושו גלמי ראו עיניך שהיה נראה טוב בעיני הקב"ה ועל ספרך כולם יכתבו זה ספר תולדות אדם אשר עליו כתובי' כל המעלות האנושיות אשר כללם הכתוב באמרו בדמות אלהים ברא אותו. אמנם ימים יוצרו ולא אחד בהם בבואו הימים אשר לא יהיה בנולדים אפילו אחד מכל המעלות ההם כי ילכו הלוך וחסור מן אותו שלימות לפיכך מה יקרו רעיך אל אותן שהם ריעים למקו' ב"ה והמה בדמות אלהים יקרים המה בעיני כי אינן בנמצא. ד"א שיאמר כל זה על הבחירה האנושית כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכל מעשה האדם שנקרא' תולדות וקורות דומה כאילו הקב"ה מולידן כי הכל מאתו ית' החכמה והעושר והגבורה ואורך ימים אמנם זה ספר דהיינו המעשים טובים אשר מקורם מתוך הספר הם תולדות אדם מתייחסים אחר האדם ואין להקדוש ברוך הוא חלק בהם כי מסר הקב"ה כל מעשה האדם בידו ולא ה' פעל כל זאת ונעשה אדם בעל בחירה ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו מה הקב"ה שליט על כל מעשיו כך האדם שליט בכל מעשיו ומזה הצד הוא בדמות אלהים. וזה שאמר גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו כארז"ל במסכת נדה שמביאין הטפה לפני הקב"ה ואומרים אם זה הנולד חכם יהי' או טפש חלש או גבור עשיר או עני ואילו צדיק ורשע לא קאמר לפי שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים זה שאמר גלמי ראו עיניך שקודם יצירתי ראה הקב"ה מה תהא בגלמי כשמעמידים הטפה לפניו ועל ספרך כלם יכתבו שכותבין על ספר כל ענייניו אם יהי' גבור או חלש כו' ואפילו ימים יוצרו קוצבים לו כמה יהיה אמנם לא אחד בהם כי חסר בספר זה אחד מן השלמות דהיינו צדיק ורשע לא קאמר על כן לא נכתב על ספר שכותבין עליו מה יהי' משפט הילד ומעשהו לפיכך מה יקרו רעיך אל שעשו בדמות אלהים שליטים על כל מעשיהם וכאמור :

ויחי אדם וגו'. עשה בימי חייהם שלשה חלוקות כי הזכיר בכולם מספר ימי חייהם קודם שהולידו ואח"כ כללם יחד והזכיר בכולם וימת ובפרשת נח לא הזכיר כי אם שתי חלוקות ולא הזכיר שם וימת. לפי שמי שהוא בלא בנים קרוי מת בחייו וכן הרשעים שאין מולידין תולדות מעשים טובים נקראו בחייהם מתים על כן הזכיר לשון ויחי על מספר הימים שחיו קודם שהולידו כי אעפ"י שהיו עדין בלא בנים מ"מ היו חייהם חיים מצד שכל השלשלת שהזכיר בפרשה זו ובפ' נח כולם היו צדיקים אדם שת כו' וכן כולם ואחר שהולידו נתוסף להם חיות מצד הבנים ע"כ הזכיר ויחי על הימי' שחיו אחר שהולידו. וחזר וכללם יחד לומר כלם שוים לטובה כי קודם המבול לא נמצא בהם חסרון רק המות הזה כמ"ש ישלחו כצאן עויליה' וגו' וכתיב יבלו בטוב ימיהם וגו'. ועוד הזכיר בכולם וימת להורות שכולם מתו על מטתם ולא נמחו במבול. אבל אחר המבול נשתנה העולם ולא היו כל ימיהם שוים לטובה ע"כ לא חזר וכללם יחד גם לא הזכיר וימת כי היו חסרונות בכולם זולת המות ועוד שאחר המבול א"צ להזכיר וימת כי פשיטא מתו ומי גבר יחיה ולא יראה מות וקרוב בעיני לומר שכל השלשלת שהזכיר היו נביאים כי מי הגיד ללמך שבן זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו וכן שם בן נח וכן חנוך ומתושלח ועבר והם בנין אב על כולם :

וירא ה' כי רבה רעת האדם. לפי שחטאו בזנות ואותה תאוה רבה והולכת תמיד ולא ישבע לעולם כארז"ל אבר קטן באדם משביעו רעב כו' וכן חטאו בגזל ואוהב המס וכסף לא ישבע כסף אלא תאותו רבה והולכת תמיד וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ר"ל כל היום לא ישבע מתאותו ואין שעה ביום שיהיה שבע בה אלא כל שעה הוא מוסיף על תאותו. וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ בצירוף הארץ כמו שפירשתי בשם הרמב"ן בפסוק נעשה אדם אני והארץ כי הארץ נתנה בו חומר גס ועב. וענין נחמה זו וענין ויתעצב אל לבו הוא דרוש עמוק מי ימצאנו האריכו בו למענית' כל החוקרי' זה אומר בכה וזה בכה וכולם כמתנבאי' וכן הרבה עניני' בתורה סתומים והתומים אשר בכולם לבי אומר וגומר שלא להאריך בדרושי' אלו כי ילאה השכל האנושי מלהשיגם כי כל הספיקות ההם באים לנו מצד שאנו משערים ידיעתו יתברך לידיעתנו והכתוב אומר בהפך זה כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו' ואיך נוכל לעמוד על מחשבתו ית' הבלתי נודעת אלינו ואין בידינו כח לשער אותם :

כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃ אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר גּוֹיִם׃ לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃ אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים׃ הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃ שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃ יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ׃ יָשִׂימוּ לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ׃ יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר׃ הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד׃ אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ׃ וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃ נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ׃ הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃ מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְהוָה׃ ראות קרי רָאִית רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃ יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃

כאן מסיימין הספרדים וְהוּא עַם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי כְלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃ מִי בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר׃ מִי־נָתַן למשיסה קרי לִמְשׁוֹסָּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים הֲלוֹא יְהוָה זוּ חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ׃ וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו חֵמָה אַפּוֹ וֶעֱזוּז מִלְחָמָה וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב׃ וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל אַל־תִּירָא כִּי גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי־אָתָּה׃ כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ־אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי־תֵלֵךְ בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר־בָּךְ׃ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ׃ מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ׃ אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ־אָנִי מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ׃ אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל־תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ׃ כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו׃ הוֹצִיא עַם־עִוֵּר וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ׃ כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת׃ אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה׃

פירוש המלות

האל ה'. בעל הדין ובעל הרחמים: רוקע. כמו וירקעו: וצאצאיה. היוצאים מן הארץ: לעם עליה. לכולם בשוה: ורוח. קדושה: קראתיך. לישעיה הוא אומר: ואצרך. אשמרך: לאור גוים. כל שבט קרוי גוי לעצמו: לפקוח. לפתוח: אסיר. שאתה אסיר בגלות: הראשונות. שהבטחתי לאברהם: ישאו. קול לשיר: יושבי סלע. המתים שיחיו: יצריח. יריע בקול: החשיתי. שתקתי: אפעה. אצעוק: אשם. אתכבד: ואשאף. ואתאוה להשמיד: עורים. ישראל שהיו עורים בגלות: כמשלם. כבר קבל יסוריו: ושסוי. מעשה ריב: הפח. פחי נפש: בחורים. לשון חור: יאזין. לתת לב לזאת: ותלהטהו. ל' להב: כפרך. תחתך: תכלאי. לשון ויכלא הגשם:

פרשת נח

ט אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־

ג' וחס' ט אֵלֵין תּוֹלְדַת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים הֲוָה בְּדָרוֹהִי בִּדְחַלְתָּא דַיָי ל'

ותשחת

תולדות אהרן איש צדיק. ע"ג נח זבחים קיז עקידה שער טו: תמים היה. עירובין י"ח סנהדרין קט ע"ג נח זבחים קיז:

רשי

(ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר (משלי י) זכר צדיק לברכה דבר אחר למדך שעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים: בדרותיו. (סנהדרין קט) יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כש"כ שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש דורשים אותו לגנאי לפי דורו הי' צדיק ואלו הי' בדורו של אברהם לא הי' נחשב לכלום: את האלהים התהלך נח. ובאברהם הוא אומר (בראשית כד) אשר התהלכתי לפניו נח היה

אבן עזרא

אלה תולדות. כמו הקורות כטעם מה ילד יום וכמוהו אלה תולדות יעקב: איש צדיק. במעשיו: תמים בלבו ותמים תאר השם מפעלי הכפל והוא תמים. וטעם בדרותיו בדורו בעת המבול ובדורות שהיו אחריו כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה והסימן הוא ואברהם אבינו בן נ"ח כאשר מת נח:

בעל הטורים אלה תולדות נח ד' דסמיכי. אלה תולדות השמים. אלה תולדות נח. אלה תולדות שם. אלה תולדות יעקב. בכולן פסק שלפניו. אלה תולדות השמים פסק תוהו ובהו. אלה תולדות נח פסק דורות שלפניו. אלה תולדות שם פסק בני חם ובני יפת. אלה תולדות יעקב פסק עשו ואלופיו: נח נח וגו' ג' פעמים כתיב נח בפסוק שראה שלשה עולמות. ד"א שהיה משלשה שכל אחד הציל ג' בזכותו. נח הציל ג' בניו שהם שם וחם ויפת. דניאל הציל חנניה מישאל ועזריה בהגלות. איוב הציל שלשת רעיו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. ד"א נח לשמים נח לבריות נח לעליונים נח לתחתונים נח בעולם הזה ונח בעולם הבא. תמים היה. היה עולה למנין עשרים לומר שהיה תמים בכל העשרים דורות שמאדם עד

ספורנו

(ט) אלה תולדות נח. ענייניו וילדי ימיו: צדיק. במעשה: תמים. במושכלות: בדורותיו. כפי דורותיו והם היו קצת דורו של מתושלח ושל למך ושלו והדורות

רמבן

טעם אלה תולדות נח. פירשו בו קורותיו כטעם מה ילד יום וירמוז כל הפרשה ואינו נכון בעיני כי אין קורות האדם תולדותיו והנכון שהוא כמשמעו כמו אלה תולדות בני נח ואלה תולדות ישמעאל יאמר אלה תולדות נח שם חם ויפת אבל החזיר ויולד נח בעבור שהפסיק ואמר נח איש צדיק תמים היה. להודיע למה נוהו בתיבה ואע"פ שכבר אמר למעלה ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת חזר להזכירם פעם אחרת להגיד כי לא היה ככל אבותיו שיוליד בנות ובנים וזה טעם שלשה בנים כי יזכיר מספרם לאמר כי אלה שלשה לבדם היו תולדותיו ונצלו בזכותו ומאלה נפצה כל הארץ: (ט) איש צדיק תמים היה. יזכיר הכתוב שהיה זכאי ושלם בצדקו להודיע שראוי להנצל מן המבול שאין לו עונש כלל כי הוא תמים בצדק כי הצדיק הוא הזכאי בדין הפך הרשע כמו שאמר והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע וכן ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית וכן בצדק תשפוט עמיתך אבל באברהם שאמר לעשות צדקה ומשפט שבח אותו בצדק שהוא המשפט וברחמים שהיא הצדקה. ור"א אמר צדיק במעשיו תמים בלבו וכתיב תמים אתה בדרכיך ואחר שאמר שהוא איש צדיק כי איננו איש חמס ומשחית דרכו כבני דורו החייבים אמר שהיה מתהלך את השם הנכבד

היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו : התהלך . לשון עבר וזה שמושו של ל' בלשון כבד משמשת להבא ולשעבר בלשון א' (שם יג) קום התהלך להבא התהלך נח לשעבר (שמואל א יב) התפלל בעד עבדיך להבא (מלכים א ח) ובא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהוי"ו שבראשו הפכו להבא :

(יא) ותשחת . לשון ערוה וע"א (סנהדרין נז קח) (ס"א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו וע"א) כמו (דברים ד) פן תשחיתון : ותמלא הארץ חמס . גזל (ס"א (יונה ג) שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם) : (יב) כי השחית כל בשר . אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן : (יג) קץ כל בשר . כל מקום שאתה מוצא זנות וע"א אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים : כי מלאה הארץ חמס . לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין קח) : את הארץ . כמו מן הארץ ודומה לו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר (מלכים א טו) חלה את רגליו מן רגליו. דבר אחר את הארץ עם הארץ אף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו : (יד) עשה לך תיבת . הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו : עצי גופר . כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליהם למחות בו : קנים . מדורים מדורים לכל בהמה וחיה : בכפר . זפת בלשון ארמי . ומצינו בגמרא כופרא . בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ . ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ : (טז) צהר . י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם (ב"ר שם) : ואל אמה תכלנה מלמעלה . כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה (סא"א) מכאן ומכאן :

בלדה

הָאֱלֹהִ֖ים הִֽתְהַלֶּךְ־נֹֽחַ׃ י וַיּ֥וֹלֶד נֹ֖חַ
שְׁלֹשָׁ֣ה בָנִ֑ים אֶת־שֵׁ֖ם אֶת־חָ֥ם וְאֶת־
יָֽפֶת׃ יא וַתִּשָּׁחֵ֥ת הָאָ֖רֶץ לִפְנֵ֣י הָֽאֱלֹהִ֑ים ל׳. ו׳
וַתִּמָּלֵ֥א הָאָ֖רֶץ חָמָֽס׃ יב וַיַּ֧רְא אֱלֹהִ֛ים ז׳
אֶת־הָאָ֖רֶץ וְהִנֵּ֣ה נִשְׁחָ֑תָה כִּֽי־הִשְׁחִ֧ית ג׳
כָּל־בָּשָׂ֛ר אֶת־דַּרְכּ֖וֹ עַל־הָאָֽרֶץ׃
ס יג וַיֹּ֨אמֶר אֱלֹהִ֜ים לְנֹ֗חַ קֵ֤ץ כָּל־בָּשָׂר֙ כ״ס
בָּ֣א לְפָנַ֔י כִּֽי־מָלְאָ֥ה הָאָ֛רֶץ חָמָ֖ס
מִפְּנֵיהֶ֑ם וְהִנְנִ֥י מַשְׁחִיתָ֖ם אֶת־הָאָֽרֶץ׃ ג׳
יד עֲשֵׂ֤ה לְךָ֙ תֵּבַ֣ת עֲצֵי־גֹ֔פֶר קִנִּ֖ים ב׳
תַּעֲשֶׂ֣ה אֶת־הַתֵּבָ֑ה וְכָֽפַרְתָּ֥ אֹתָ֛הּ
מִבַּ֥יִת וּמִח֖וּץ בַּכֹּֽפֶר׃ טו וְזֶ֕ה אֲשֶׁ֥ר
תַּעֲשֶׂ֖ה אֹתָ֑הּ שְׁלֹ֨שׁ מֵא֤וֹת אַמָּה֙ אֹ֣רֶךְ
הַתֵּבָ֔ה חֲמִשִּׁ֤ים אַמָּה֙ רָחְבָּ֔הּ וּשְׁלֹשִׁ֥ים
אַמָּ֖ה קוֹמָתָֽהּ׃ טז צֹ֣הַר ׀ תַּעֲשֶׂ֣ה לַתֵּבָ֗ה ב׳ מ״ל
וְאֶל־אַמָּה֙ תְּכַלֶּ֣נָּה מִלְמַ֔עְלָה וּפֶ֥תַח ל׳ דס׳ ל׳ ודגש. ס׳

הֲלִיךְ נֹחַ׃ י וְאוֹלִיד נֹחַ
תְּלָתָא בְנִין יָת שֵׁם יָת חָם
וְיָת יָפֶת׃ יא וְאִתְחַבַּלַת
אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת
אַרְעָא חֲטוֹפִין׃ יב וַחֲזָא יְיָ
יָת אַרְעָא וְהָא אִתְחַבַּלַת
אֲרֵי חַבִּילוּ כָּל בִּשְׂרָא אֱנָשׁ
יָת אָרְחֵיהּ עַל אַרְעָא׃
יג וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ קִצָּא כָל
בִּשְׂרָא עַל לְקֳדָמַי אֲרֵי
אִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין
מִן קֳדָם עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא
וְהָא אֲנָא מְחַבֵּילְהוֹן עִם
אַרְעָא׃ יד עֲבֵיד לָךְ
תֵּבוּתָא דְאָעִין דְקַדְרוֹס
מְדוֹרִין תַּעְבֵּיד יָת תֵּבוּתָא
וְתַחְפֵּי יָתַהּ מִגָּיו וּמִבָּרָא
בְּכוּפְרָא׃ טו וְדֵין דְתַעְבֵּיד
יָתַהּ תְּלָת מְאָה אַמִּין
אוּרְכָּא דְתֵיבוּתָא חַמְשִׁין
אַמִּין פּוּתְיַהּ וּתְלָתִין אַמִּין
רוּמַהּ׃ טז נְהוֹר תַּעְבֵּיד לְתֵיבוּתָא וּלְאַמְּתָא תְּשַׁכְלְלִינַּהּ מִלְעֵילָא וְתַרְעָא

(יא) ותשחת הארץ . הטעם אנשי הארץ וכן ארץ כי תחטא לי וכל הארץ באו . ויש אומרים כי טעם לפני האלהים בפרהסיא ואחרים אמרו כי הטעם שנשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם והקרוב אלי שהתורה דברה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ייראנו והאומרים כי האלהים במקום הזה איננו קדש לא אמרו מאומה : חמס . בגזל ועשק וקחת גם הנשים בחזקה . ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדותו וזאת הכתיב הנטוע הידוע נכון הוא ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים ודנם השם במים וכאשר מימיהם ממעל ומתחת כן היו המים שהשחיתם בם : (יג) ויאמר . קץ כל בשר . הוא הגוף וטעם בא הגיע קץ אדם : את הארץ . מן הארץ וכן כצאתי את העיר או עם כמו את יעקב איש וביתו . והנכון בעיני שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה וכן אלהים צבאות כשאך אלהים והוא כן והנני משחיתם ומשחית את הארץ : (יד) גופר . שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו במקרא : קנים . להיות כל חיה ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו . ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטים : וכפרת אותה . יש אומרים שהיא מגזרת כפרת והטעם מכסה משיחה ויש אומרים שהכופר כדמות זפת ויש אומרים שיש טיט בארץ מהעפר והוא מדביק ועומד כזפת ויש אומרים שהוא הנקרא בלשון ישמעאל בתמורת הכ"ף בקו"ף והנכון שמלת וכפרת מגזרת הכופר : מבית . כמו לפנים : (טו) וזה אשר תעשה . טעמו וזה השיעור אשר תעשה והנה קומתה עשירית ארכה שתהיה צפה על פני המים ולא יהפכנה הרוח : (טז) צהר . מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזרת צהרים והוא נעשה למעלה כמשפט ואחר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה ברחב ששית אמה והנה התבה כדמות משלש וראש חד וכן

מקצועותיו

לפני האלהים ו' וסימן ותשחת הארץ. ויקח יתרו חותן משה. ויאסף יהושע. ויבא העם בית אל. ודוד וכל ישראל. ויקרבו עולות ושלמים דדברי הימים. ובל קהלת דכותיה: ויאמר אלהים לנח ד' דס' ללמ"ד בליש'. קדמאה ויאמר אלהים לנח. תניין ויאמר ה' לנח. ויאמר ה' לדג. ויאמר ה' לשלמה דד"ה: והנני ג' וסי' והנני משחיתם. והנני אמר לבנות בית. והנני מקששת עצים: תכלנה ח' מלין דכל חד וחד ל' דבו' דגש וסי' ויסגר בשר תחתנה ואל אמה תכלנה. מרכבת תביאנה. חכמות שרותיה תענינה. עיני תראנה בה. תשכנה דבהר מרום ישראל. שמענה ואתה דע לך. קחנה בידך ולך: ופתח ה' וסי' ופתח התבה. ופתח אהל מועד תשבו. וקדמא' ותליתא' דהצלע. ופתח הבית דלתותיו הפנימיות:

תולדות אהרן התהלך נח. עקידה שער ק' ס' הזוהר פ' שלח לך : ותשחת הארץ. סנהדרין נו : כי השחית. שם נו : קח. ע"ג כג חולין כג בכורות נז תמורה כח : ויאמר אלהים. סנהדרין קח : עשה לך תיבת. סנהדרין שם : צהר תעשה. סנהדרין קח :

בעה"ט אברהם. אבל משבא אברהם לא נחשב תמים . את האלהים התהלך נח סופי תיבות חכם . וזה הוא שנ' ולוקח נפשו' חכם : ותמלא. ב'. הכא. ותמלא הארץ אותם. שהארץ עצמה היתה מלאה מהם שהיו יולדות בשדה ששה בכרס אחד והיו נבלעים תחת הקרקע ואח"כ מבלבלים ועולי' והכא נמי הארץ עצמה היתה מלאה חמס שהיה מפקיד כיסו אצל חבירו ואפרסמון עמו. והיה הנפקד מניח הכיס עם האפרסמון תחת הקרקע עם אוצרותיו . והמפקיד בא בלילה ומריח האפרסמון ולוקח הכל : חמס . בגימטריא מי נח . מלמד שפרע להם מדה במדה . חמס בגימטריא גיהנם . מלמד שברותחין נדונו : ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר רמז לו לימי המבול שהם כמנין קץ ארבעים יום של מטר וק"ן של תגבורת : כי מלאה הארץ חמס מפניהם . בגימטריא גלוי עריות : והנני ג' במסו' והנני משחיתם . והנני אומר לבנות בית . והנני מקוששת עצים שני' . אמר הקב"ה אני אמרתי לבנות בית שהיה עולם בנוי וקלקלו מעשיהם והנני משחיתם . והנני מקוששת לומר לך שלא נשאר שום אילן צומח אלא כלם נתלשו . משחיתם בגימטריא היא שלשה טפחים . משחיתם את הארץ ראשי תיבות מאה לומר לך שהשחית קומתן שהיתה גבוהה מאה אמה : וגם אשר תעשה ב' דסמיכי הכא ואידך וזה אשר תעשה על המזבח . לומר כשם שהמזבח מכפ' כך אתה צריך לבנות מזבח לכפר עליו כשתצא : צהר

רמבן

הנכבד ליראה אותו לבדו איננו נפתה אחרי הוברי שמים ומנחש ועונן וכל שכן אחרי ע"ג ואיננו שומע להם כלל רק בשם לבדו הוא דבוק תמיד והולך בדרך אשר בחר השם או אשר יורה אותו כי נביא היה וזה כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו הנאמר בהרחקת המתנבא לעבוד ע"ג ונותן אות ומופת כאשר אפרש ועוד אזכיר זה בפסוק התהלך לפני והיה תמים אם יהי' תמים דעות עמי והנה אחר שהיה נח צדיק ואיננו ראוי ליענש גם בניו וביתו ראוים להנצל בזכותו כי היה עונש עליו אם יכרת זרעו או יאמר כי הוא צדיק שלם וגם בניו וביתו צדיקים כי הוא למדם כענין שכתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו : בדורותיו יש מרבותינו שדרשוהו לטובה כל שכן אם הי' בדור של צדיקים ויש שדורשין לגנאי לשון רש"י : והנכון בעיני לפי הפשט שהוא לבדו הצדיק בדורות ההם אין בדורותיו צדיק ולא תמים זולתו וכן כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה שאין

6 אחר

ספורנו

והדורות שהולידו בני דורו בת"ר שנה : את האלהים התהלך נח . הלך בדרכיו להטיב לזולתו והוכיח בני דורו כדברי רבותינו ז"ל . וכן כתב עליו ברוס הכלדיי : (י) ויולד נח . מאז שהתחיל להוכיח בני דורו זכה לבנים : (יב) והנה נשחתה . מעצמה כי בזולת עונש היתה בדרך הנפסד בהשחתת דרכם המקלקלת התולדה ובגלל המקלקל המדינות כענין וממרי קמה : (יג) קץ כל בשר . מקבלתי להם זמן ק"כ שנה : בא לפני . מקבעתי להם לתשובה : כי מלאה הארץ חמס מפניהם . שכלם גוזלים זה את זה הבעלים גוזלים את האריס בכח והאריסים גוזלים את הבעלים במרמה באופן שהארץ נותנת כל פירותיה לגזלנים : והנני משחיתם את הארץ . אשחיתם יחדיו עם הארץ שאשחית מזג הארץ והאויר בנטיית גלגל חמה שהטה ממשוה היום מן המבול ואילך כמו שסיפר הוא יתברך במענהו לאיוב ולכן נתמעטו שני חיי המין האנושי תכף אחר המבול כי לא היו עוד המזגים והפירות על שלמותם הראשון . ולזה הותר למין האנושי אכילת בעלי חיים אחר המבול : (יד) עשה לך תבת . בזמן הקצוב להם למען יראו וישובו : (טו) בלדה תמים .

בכל

מקצועותיו על כן לא תתהפך והפתח בצד האחד והיה עולה אליו בסלם וידעו כי התבה גדולה מאד גם יתכן להיות קומת נח גדולה מקומתינו כי האמה היא כמדתו ויתכן היותה כאשר היא נחלקת על שלש גובה התחתיים עשר אמות ויש אומרים כי רבים היו והכתוב אחז דרך קצרה: תחתים. תואר השם וכן שנים וכן שלשים והשואלים למה לא אמר ושלישיים עונים להם ולא יראו הלא סלה קשת נגב תאר השם ונגיד ופקיד וחסיד וחכם ונבון תאר השם וכל מלה כפי משקלה ומערכתה ומשקל שלשים כמשקל נגידים חסידים כי האחד הוא שליש כמו חסיד או יתכן שיו"ד שניים משמשת עצמה ומלת שלישים עמה אולי תנוח דעת השואלים: (יז) ואני. מלת מבול יש אומרים שהדגש תחת נו"ן מובלע כמו מבוע והוא מגזרת אבלה נבלה הארץ ויש אומרים שהוא מגזרת בלולה בשמן והיה ראוי להיות על משקל מסלול וכמוהו המשור והחולם והשורק מתחלפים. וטעם המבול מים דרך קצרה וכי הוא המבול מבול מים וכן למן היום הוסדה שטעמו ולמן היום הוסדה: (יח) והקימותי את בריתי. לאות שהשם נשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בתחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה נשלחה אנשים לפנינו ומלת והקימותי שאקיים את שבועתי והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת. וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים והוא מגזרת ברו לכם איש

דְתֵיבוּתָא בִּסְטְרַהּ תְּשַׁוֵי
מְדוֹרִין צַרְעָאִין תִּנְיָנִין
וּתְלִיתָאִין תַּעְבְּדִנַּהּ׃ יז וַאֲנָא
הָא אֲנָא מַיְתֵי יָת טוֹפָנָא
מַיָא עַל אַרְעָא לְחַבָּלָא כָּל
בִּשְׂרָא דִי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵי
מִתְּחוֹת שְׁמַיָא כָּל דִי
בְאַרְעָא יְמוּת׃ יח וַאֲקִים
יָת קְיָמִי עִמָּךְ וְתֵיעוֹל
לְתֵיבוּתָא אַתְּ וּבְנָךְ וְאִתְּתָךְ
וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ׃ יט וּמִכָּל
דְחַי מִכָּל בִּשְׂרָא תְּרֵין
מִכּוֹלָא תָּעֵיל לְתֵיבוּתָא
לְקַיָמָא עִמָּךְ דְכַר וְנוּקְבָא

ג'. ג'. ג' הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם
ג'. ג' וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ׃ יז וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא
אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת
כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת
הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃
ז בטע' בתרא יח וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ
אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ
ג' ר"פ. ג' וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יט וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־
י"ג בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה
ג' חסרים עם רב לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ׃

בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים בה: תחתים שנים ושלישים. ג' עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתיים לזבל (שם): (יז) ואני הנני מביא. הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני ואמרו לפני כבר (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו: מבול שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה: לכן נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול (ס"א מימי וכן הגיה מהרש"ל בח"ש במסכת שבת): (יח) והקמותי את בריתי. (ב"ר) ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור: אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה (שם): (יט) ומכל החי. אפילו שדים: (חגיגה יז): שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו משנים אחד זכר ואחד נקבה: מהעוף

ושלשים ב' באו' וסי' ושלשים תעשה. ושלשים יסעו: ובאת ז' בטעם מלרע וסימן אל התבה. ושמעו לקולך. ובאת אל הבהגים. ובאת אל הכהן. ושלשת תרד ובאת. וקראת במגלה. לקוח מאת הגולה. קדמאה דפסו': להחית ב' בספר' חס' וסי' אל התבה להחית. להחית עם רב:

תולדות אהרן ואני הנני. שם עא: ובאת אל. בס: ומכל החי. ע"ג ה נא זבחים קי"ו (פסחים נו): להחיות אתך. ע"ג ו ודף נא זבחים קיו:

בעה"ט בגימטריא לאור האבן. ושלשים תעשה ב' במסו' הכא. ואידך ושלשים יסעו. רמז למאן דאמר שהדגלים נסעו כתיבה מרובע'. ד"א שבזכות הדגלים נגולו. תעשה ואני סמך ואני לתעשה. לומר שאני אסי עך בעשייתה. שאלמלא כן לא היה יכול לעשות אותם. להחיות אתך זכר ונקבה. מהעוף למינהו רמז לו שהעוף ישכון אצלו. וזהו שנאמר וישלח את

ספורנו

בצד רחבה כי הוא יקרא צד ואת האורך יקרא צלע: תחתים. המורגלים באניות: שנים ושלשים. דומים לתחתיים המורגלים: (יז) ואני הנני מביא את המבול. אתה תבלים התיבה ואני תכף אביא את המבול והוא לשון מפלה והפסד כענין כל נבלה. אמר אני אביא את המפלה וההפסד שאמרתי באמרי והנני משחיתם את הארץ: (יח) והקמתי את

רמבן

אחר בדור ראוי להנצל. ואמר בדורותיו כי דורות רבים עברו מעת שהשחיתו ואין צדיק בארץ בלתו ואל יקשה עליך דברי רבותינו במתושלח כי הכתוב לא יספר רק שאין צדיק ראוי להנצל מן המבול מכל הדורות ההם:

(י) **את** שם את חם ואת יפת. הנראה אלי כי יפת הוא הגדול שנאמר אחי יפת הגדול וכן ימנם כתולדותם בני יפת תחלה וחם הוא הקטן בכולם כאשר אמר וידע את אשר עשה לו בנו הקטן אבל הקדים שם בעבור מעלתו והזכיר חם אחריו כי כן נולדו והנה נתאחר יפת ולא רצה הכתוב לומר שם ויפת וחם כי היו כלם נזכרים שלא כסדר תולדותם ואין ליפת מעלה שיבטל הסדר בעבורו אבל שם הקדים אותו בעבור מעלתו אף על פי שהוא בספור התולדות וכן בני אברהם יצחק וישמעאל ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו:

(יב) **כי** השחית כל בשר את דרכו אם נפרש כל בשר כמשמעו ונאמר שאפי' בהמה וחיה ועוף השחיתו דרכם להזקק לשאינן מינן כמו שפירש רש"י נאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם לא מפני כלם אלא מפני מקצתם וספר עונש האדם לבדו או שנאמר שלא שמרו גם בזה תולדותם והיתה כל הבהמה טורפת וכל העוף דורס והנה גם הם עושים חמס ועל דרך הפשט כל בשר זה כל האדם ולמטה יפרש כל בשר אשר בו רוח חיים ומכל החי ומכל בשר כל חי בגוף אבל בכאן כל בשר כל האדם וכן יבא כל בשר להשתחוות לפני וכן בשר כי יהיה בעור בשרו. חמס הוא הגזל והעושק ונתן לנח הטעם בחמס ולא הזכיר השחתת הדרך כי החמס הוא חטא הידוע והמפורסם. ורבותינו אמרו שעליו נתחתם גזר דינם והטעם מפני שהיא מצוה מושכלת אין להם בה צורך לנביא מזהיר ועוד שהוא רע לשמים ולבריות והנה הודיע לנח החטא שעליו בא הקץ הגיע הצפירה:

(יג) **והנני** משחיתם את הארץ כמו מן הארץ. וכן כצאתי את העיר. חלה את רגליו. ד"א את הארץ עם הארץ שאף שלשה טפחים של מחרישה נימוחו לשון רש"י מב"ר ור"א אמר שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה והנני משחיתם ומשחית את הארץ. ועל דרך האמת הוא כמו את השמים ואת הארץ כי הארץ תהיה בהשחתה שבהשחתת הארץ ישחתו והנה נשחתים בעולם הבא כדרך ויתעצב אל לבו ולזה רמזו בבראשית רבה לכן אדון שהיתה לו מניקה כל זמן שהיה טורח היתה מניקתו נרדית וכו':

(יז) **ואני** הנני מביא את המבול. הנני מסכים עם אותן שאמרו לפני מה אנוש כי תזכרנו לרש"י מב"ר ולא"ב תמה והיאך מסכים עמהם והוא משאיר להם שארית לפליטה גדולה בנח ובניו וכל חי להרבות וזרעם כחול אולי היא הסכמה לדעתם כשלא יחמול עליהם. ועל האמת ואני כמו ויכרתי אתכם אף אני. וכן אני הנה בריתי אתך. ואני זאת בריתי. יאמר אף אני תהיה ידי בהם על שהשחיתו את הארץ ולכן אמר זאת אות הברית:

מכל בשר וגו'. ידוע כי החיות רבות מאד וגדולות מאד כפילים וכראמים וזולתם והרמש הרומש על הארץ רב מאד גם מעוף השמים מינים רבים אין להם מספר וכמו שאמרו רבותינו מאה ועשרים מיני עופות טמאים יש במזרח וכלם מין איה הם ולעופות טהורים אין מספר והנה יצטרך להביא מכלם שיולידו כמותם וכאשר תאסוף לכלם מאכל אשר יאכל לשנה תמימה לא תכיל אותם התיבה הזאת ולא עשר כיוצא בה אבל הוא גם הנס המחזיק מועט את המרובה ואם תאמר יעשנה קטנה ויסמוך על הנס כי הנה הוא ראה השם יתברך לעשותה גדולה כדי שיראו אותם בני דורו ויתמהו בה ויספרו עליה וידברו בענין המבול וכנוס הבהמה והחיה והעוף לתוכה אולי יעשו תשובה. ועוד עשו אותה גדולה למעט בנס כי כן הדרך בכל הניסים שבתורה או בנביאים לעשות מה שביד אדם לעשות והשאר יהיה בידי שמים ואל תתפתה לאמר כי היו שלש מאות אמות באמות איש נח והיה גדול שאם כן היו גם האנשים גדולים גם החיה והעופות בדורות ההם גדולים עד שלקה העולם במבול ועוד כי האמות אמות התורה הנה:

(יח) **והקמותי** את בריתי. אמר ר"א לאות כי השם נשבע לו שלא ימות במבול הוא ובניו ואם לא נכתב תחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה תורה נשלחה אנשים לפנינו ומלת והקמותי שאקיים שבועתי והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים מגזרת ברו לכם והמלה בסמוך ובמוכרת וכן שבית יעקב ובכותו בשבית ויש אומרים כי ברית גבול כרות כל אלו דבריו. ויותר נכון בדרך הפשט כי ענין והקימותי את בריתי לאמר בעת שיבא המבול תהיה בריתי קיימת אתך שתבא אל התיבה אתה ובניך ונשים מכל הבשר להחיות כלומר שתחיו שם ותתקיימו לצאת משם לחיים והברית היא דבר השם כשיגזור אומר בלא תנאי ושיור ויקם הברית והזכיר שיהיה קיים והוא כלשון קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם שקבלו עליהם דבר להיותו קיים. ועל דרך האמת הזכרת הברית מעולם היא והמלה נגזרת מן בראשית ברא אלהים והנה בריתי כמו בריאתי והמלה כמו סמוכה כי היא סמוכה לשלמים שהיו לפנינו יובנו שתקום ותהיה עם הצדיק וכן ואני הנני מקים את בריתי אתכם בריתי היתה אתו והמשכיל יבין:

(יט) **תביא** אל התיבה להחיות אתך. צוהו שיתעסק ויעזור אותם בהכנסתם בתיבה וישתדל בהם שיחיו כאשר ישתדל בנפשו:

(כ) מהעוף למינהו . (ב"ר) אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה : (כב) ויעש נח . זה בנין התיבה (סנהד' קח) : (א) ראיתי צדיק . ולא נאמר צדיק תמים . מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו (ב"ר) : (ב) הטהורה . העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה (ערובין יח) : שבעה שבעה . כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו : (ג) גם מעוף השמים וגו' . בטהורים הכתוב מדבר ולמד סתום מן המפורש : (ד) כי לימים עוד שבעה . (סנהדרין קח) אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות נא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח : כי לימים עוד . מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על ק"כ שנה : ארבעים יום . כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים : (ה) ויעש נח . זה ביאתו לתיבה : נח ובניו . האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער : (ז) מפני מי המבול . אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים

כ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ כא וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃ כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה׃ ב מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ ג גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ד כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה׃ ו וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃

ל'. י"ד
כ"ג
ח'
י"ח י"ד
ד' דסמיכי לנמ"ד בלישנא
ב' מ"ל
ס"ג' חסר
ב' ומ"ל
ג' ר"פ
ל'

כ מעופא לזנוהי ומן בעירא לזנה ומכל רחשא דארעא לזנוהי תרין מכולא יעלון לותך לקימא : כא ואת סב לך מכל מיכל דמתאכיל ותכנוש לותך ויהי לך ולהון למיכל : כב ועבד נח ככל די פקיד יתיה יי כן עבד : א ואמר יי לנח עול את וכל אנש ביתך לתיבותא ארי יתך חזיתי זכאי קדמי בדרא הדין : ב מכל בעירא דכיא תסב לך שבעא שבעא דכר ונוקבא ומן בעירא די ליתוהי דכי תרין דכר ונוקבא : ג אף מעופא דשמיא שבעא שבעא דכר ונוקבא לקימא זרעא על אפי כל ארעא : ד ארי לזמן יומין עוד שבעא אנא מחית מטרא על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון ואמחי ית כל יקומא די עבדית מעל אפי ארעא : ה ועבד נח ככל די פקדיה יי : ו ונח בר שית מאה שנין וטופנא הוה מיא על

איש והמלה בסמוך ובמוכרת שוה וכן שבית יעקב ובנותיו בשבית ויש אומרים שברית גבול כרות . ואחר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר פרט אחר כן מהעוף למינהו מן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה זה כלל לחית השדה וכן קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה ויצאו כל הנולדים בלי התחברו' שנים וכן חיות המים שגם הדג יקרא בשר והעד שאמר משה ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגו' אם את כל דגי הים וגו' . ומלת תביא אל התיבה מצוה על נח שלא יעזבם רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין . ומלת יבאו אליך שהם יבאו מעצמם ולא ייגע לבקש אותם בחיים ולצוד כל מיני העוף . וצוה שיתקן מיני מאכל לכל . ותועי רוח ישאלו מה אכל כל עוף דורס וכל חיה כמו האריה שלא יאכל כי אם מבשר וזאת איננה שאלה כי מי שלא ימצא בשר יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב וכן דרש יש בבהמות גדול והוא רועה אלף הרים טוב הוא להשמעת אזנים וכן עוף שיכסה אור השמש בכנפיו שלו סוד ואיננו כמשמעו . והשם צוה אל נח לעשות התיבה ימים רבים קודם בא המבול וכאשר קרבו הימים צוהו השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה ובעבור צריכ' הקרבן צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים ושבעה נקבות : (ד) כי לימים עוד שבעה . כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בעשור לחדש השני ובסוף המ' יום מהתחל' ישוב האמצעי אל הנכח והוא סוד . ומלת היקום לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת ושרשו מהפעלים שהפ"א שלהם איננו שלם על משקל כרוב וי"א שהוא מהפעלי' נחי העי"ן והוא הפוך כמו ריבה י"ו את ירידי . ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה : (ה) ויעש נח . כאשר צוה ובא עם ביתו קרוב אל התיבה : מפני

מהעוף חד מן כ"ב נסבין מה' דכל חד וחד לית דכו' וסי' כו' במסר' רבתא : יאכל כ"ג וסי' כו' במסר' רבתא : ולהם ח' וסי' ואתה קח לך מכל מאכל . וישימו לו לבדו ולהם . וטפכם אשר אמרתם . כי הם ומקניה' יעלו . ויהי אחרי בא אמציהו . כי יטהרו הכהנים . מלבד עבדיהם ואמהתיהם . וחברו : טהרה ה' וסי' אשר לא טהרה . אשר איננה טהרה . לשמי מנחה טהרה . כל צפור טהורה . יראת ה' טהורה . תרי' בתר' מלאים וחד וטהורה היא ונקתה ונזרעה :

תולדות אהרן מהעוף למינהו . סנהדרין נז : בא אתה וכל . ספר הזוהר פ' ויקהל : כי אותך ראיתי צדיק . ערובין יח : מכל הבהמה . סנהדרין קח : לחיות זרע . ע"ג ה נא זבחים קיא : ונח בן שש מאות שנה . סנהדרין סט :

בעה"ט היונה מאתו . מלמד שהיתה שכונה אצלו : ולהם . שלשה במסו' הכא והיה לך ולהם לאכלה . וגבי יוסף ולהם לבדם . ולהם ולגמליהם אין מספר . כמו גבי יוסף שאכל הוא לבדו והמצרים לבדם . כך נח ובניו והחיות והבהמות כל אחד לבדו לכל אחד כפי מאכלו . וזה הוא ולהם ולגמליהם שהכניס זמורות לפילים ומאכל לגמלים וכן לכל מין ומין : להחיות אתך . בגימטרי' לא טריפה ולא מחוסר אבר : היקום אשר עשיתי . בגימטריא לא חיים לתחיית המתים : היקום שלשה במסורת ומחיתי את כל היקום . וימח את כל היקום . ואת כל היקום אשר ברגליהם .

רמבן

(כ) **שנים** מכל יבואו אליך להחיות . הודיעו כי מעצמם יבאו לפניו שנים שנים ולא יצטרך הוא לצוד אותם בהרים ובאיים והוא יביאם בתיבה אחרי כן ובמעשה פירש שבאו זכר ונקבה וזה היה בכלל אחרי כן צוהו שיקח מכל הבהמה הטהורה שבעה שבעה ובאלה לא אמר שיבאו אליו אלא שהוא יקח אותם כל הבאים להנצל ולחיות להם זרע באים מאליהם אבל הבאים להקריב עולות לא גזר שיבאו מעצמם להשחט אבל לקחם נח כי המצוה של שבעה שבעה היתה כדי שיוכל נח להקריב מהן קרבן וטעם הטהורה הקב"ה פירש לו סימני הטהרה אבל הכתוב יקצר לומר הטהור על פי התורה ורש"י כתב את שעתידה להיות טהורה לישראל מלמד שלמד נח תורה והנה מכאן שלא הוכשרו בקרבנות בני נח אלא בהמה טהורה ועוף טהור וכן אמר בהבל מבכורות צאנו ומחלביהן אבל כל המינין הטהורים כשרין גם הם כדכתיב ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור ויעל עולות במזבח והוסיף לישראל במצוה שיהיו כל קרבנותם מן הבקר ומן הצאן מן התורים ומן בני היונה . וטעם גם מעוף השמים הטהור כי הכתוב נמשך למעלה :

(כב) **ויעש** נח ככל אשר צוה אותו אלהים . שעשה את התיבה ואסף המאכל ודרך הכתוב לאמר ויעש וכן עשה לבאר כי לא הפיל דבר מכל אשר צוה :

(א) **ויאמר** ה' לנח . הודיעו השם כי במדת רחמים ימלטו אותו ואת ביתו ויחיה מהם זרע לדורות וזה טעם לחיות זרע על פני כל הארץ כי מתחלה אמר להיות אתך ורמז לו עתה במדת רחמים על הקרבן להודיע אותו שיעשה אל קרבנו ובזכות קרבנו יקיים העולם ולא יכרת עוד מפני מי המבול . וע"כ מזכיר בו שם המיוחד כי בכל ענין הקרבנות לא יזכיר אלהים כאשר אזכיר בהגיעי לשם בע"ה:

בא אתה וכל ביתך אל התיבה . עשה נח את התיבה ימים רבים קודם המבול וכאשר קרב עת המבול בחדש השני בעשור לחודש חזר וצוהו שיבא הוא וכל ביתו בתיבה הוא וכל אשר לו כראשונה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך והודיעו כי בזכותו לבדו ינצלו שלא אמר אתכם ראיתי צדיקים לפני וצוה שיקח הוא ויביא מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה שבעה והודיעו יום המבול שבו יבא אל התיבה וכן עשה שבעצם היום הזה בא נח וזהו טעם מפני מי המבול

ספורנו

את בריתי אחר המבול : (כא) ואתה . אתה קח מכל מאכל מאכלים שונים למינים שונים : ז (א) כי אותך ראיתי צדיק . לא ביתך לפיכך אתה וכל ביתך כי בשבילך בלבד אמלט : (ב) הטהורה . שהיו אז כלם כשרים להקרבה כמו שהזכירו רז"ל וכמו

ז ויבא נח ובניו ואשתו ונשי־בניו
אתו אל־התבה מפני מי המבול :
ב' מ"ל ח מן־הבהמה הטהורה ומן־הבהמה
אשר איננה טהרה ומן־העוף וכל
אשר־רמש על־האדמה : ט שנים
שנים באו אל־נח אל־התבה זכר
ונקבה כאשר צוה אלהים את־נח :
ג' י ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו
ג' על־הארץ : יא בשנת שש־מאות
שנה לחיי־נח בחדש השני בשבעה־
ו' עשר יום לחדש ביום הזה נבקעו
ג' חס' דחסר כל־מעינת תהום רבה וארבת
השמים נפתחו : יב ויהי הגשם על־
הארץ ארבעים יום וארבעים לילה :
יג בעצם היום הזה בא נח ושם־וחם
ו' ויפת בני־נח ואשת נח ושלשת
י"ג ר"פ נשי־בניו אתם אל־התבה : יד המה
וכל־החיה למינה וכל־הבהמה
י"ד מ"ל ובתו' למינה וכל־הרמש הרמש על־הארץ
למינהו וכל־העוף למינהו כל צפור
כל־כנף : טו ויבאו אל־נח אל־התבה
שנים שנים מכל־הבשר אשר־בו
ב' ר"פ רוח חיים : טז והבאים זכר ונקבה
מכל־בשר באו כאשר צוה אתו
ב' חסר שלישי אלהים ויסגר יהוה בעדו : יז ויהי

ארעא : ז ועל נח ובנוהי
ואתתיה ונשי בנוהי עמיה
לתיבותא מן קדם מי
טופנא : ח מן בעירא דכיא
ומן בעירא דליתוהי דכי ומן
עופא וכל די רחיש על
ארעא : ט תרין תרין עלו
עם נח לתיבותא דכר
ונוקבא כמא דפקיד יי ית
נח : י והוה לזמן שבעא
יומין ומי טופנא הוו על
ארעא : יא בשנת שית
מאה שנין לחיי נח בירחא
תנינא בשבעת עשרא
יומא לירחא ביומא הדין
אתבזעו כל מבועי תהומא
רבא וכוי שמיא אתפתחו :
יב והוה מטרא נחית על
ארעא ארבעין יממין
וארבעין לילון : יג בכרן
יומא הדין על נח ושם וחם
ויפת בני נח ואתת נח ותלת
נשי בנוהי עמהון לתיבותא :
יד אינון וכל חיתא לזנה וכל
בעירא לזנה וכל ריחשא
דרחיש על ארעא לזנוהי
וכל עופא לזנוהי כל צפר
כל דפרח : טו ועלו עם נח
לתיבותא תרין תרין מכל
בשרא די ביה רוחא דחיי :
טז ועליא דכר ונוקבא מכל
בשרא עלו כמא דפקיד
יתיה יי ואגין יי במימריה עלוהי : יז והוה טופנא

רשי

המים : (ט) באו אל נח . מאליהן : שנים שנים . כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים : (יא) בחדש השני . רבי אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר (סנהדרין קח) : נבקעו . להוציא מימיהן : תהום רבה . מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה : (יב) ויהי הגשם על הארץ . ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כשלא חזרו היו למבול : ארבעים יום וגו' . אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמלאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסליו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא וא' חסר הרי כ"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו : (יג) בעצם היום הזה . למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אילו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום : (יד) צפור כל כנף . דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים (כנף לשון נוצה (ויקרא א) ושסע אותו בכנפיו שאפילו נוצה עולה אף כאן צפור כל מין מראות נוצה) : (טז) ויסגור ה' בעדו . הגין עליו שלא שברוה הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא ל' כנגד הוא (ברא' כ) בעד כל רחם (מ"ב ד) בעדך ובעד בניך (איוב ב) עור בעד עור (תהלים ג) מגן בעדי (שמואל א יב) התפלל בעד עבדיך .
כנגד

אבן עזרא

(ז) מפני מי המבול . מפני פחד מי המבול והנה באותם השבעה ימים באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהור ומהאחרים וכל רמש זכר ונקבה באו : (יא) נבקעו כל מעינות תהום רבה . מעינות סמוך באין מעינות מוכרת : תהום . לשון זכר ונקבה וכן תהום רוממתהו ולא הזכיר הנחלי' כי מהמעינות יצאו וכאשר נבקעו עלו המים ונפתחו חלונות האוצרות בשמים וירדו המים ונתבלבלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה והעד שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסק מימי השמים אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו זה הסוד : וארבות . כמו הנה י"י עושה ארבות והאוצר והחלון כלשון בני אדם ומשפטם ויש אומר שהאל"ף שורש כמו כבודות וי"א שהאל"ף נוסף כמו אלף אגורת והם מפעלי הכפל וביום י"ז שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה והכנים בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף . והלא צפור שם כלל לאשר יש לו כנף . והפלא שבאו כלם מעצמ' שנים שנים : (טו) והבאים זכר ונקבה . טעמו הבאים בתיבה . וטעם ויסגור י"י בעדו הוא לשבח שהסגירה בעת הזאת טובה יותר מהפתיחה ובעת אחרת לגנאי יסגור על איש ויסך אלוה בעדו והעד ראש הפסוק והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נפתח בתיבה מקום כי מיד היו כלם מתים וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה אם כן מה טעם ויהי המבול
על

מן הבהמה ג' ר"פ בתו' וי' בדניאל ועזרא וד"ה וסי' כו' במס' דבתא : צוהו ה' י' וסי' ויעש נח . ויגד משה לאהרן . ויבא משה ויקרא . ויקח משה את המטה . וישכם דוד בבוקר . ויעש דוד כן . וחברו דד"ה . אשר עשה דוד את הישר . ויעש ברוך בן נריה . אלה פקדתם לעבדתם : ומן העוף י"ד זוגים יחידים וסי' כו' כמסר' דבתא : שבעת הימים ה' בלישנא וסי' כו' במסר' דבת' : לחיי ג' וסי' לחיי נח . אלה לחיי עולם ומצלין לחיי מלכא ובנוהי : ביום הזה ו' וסי' ביום הזה נבקעו . באו מדבר סיני . כאשר עשה ביום הזה . כי ביום הזה יכפר . מה עבדתנו . ויאמר שאול לא יומת איש . וחד וביום הזה לא אמיתך . ואשת ו' וסי' בו' במסרה רבתא : והבאים ב' וסי' והבאים זכר ונקבה . והיהודים והסגנים :

תולדות אהרן מן הבהמה . פסחים ג בתרא קכג : ויהי לשבעת . סנהדרין קח : בשנת שש . ראש השנה יא : נבקעו כל . יומא עו סנהדרין קח : וארבת השמים . יומא שם : והבאים זכר ונקבה . זבחים קיו :

בעה"ט לומר כשם שחטאו דור המבול מפני רוב טובה ועושר שהיה להם כך קרה מרוב עושר שהיה לו השתכר ותעה : לשבעת הימים . בגימטריא לימי אבל מתושלח . בשבעה עשר יום לחדש . חם הוא יבלו בטוב ימיהם . במנין טוב לחדש ירד המבול : וארבת השמים בגימטריא שלקח שני כבשים ממזל כימה : והבאים . שנים במסורת הבא והבאים זכר ונקבה ואידך והבאים עם זרובבל .

רמבן

ורש"י כתב אף נח מקטני אמנה היה ולא נכנס לתיבה עד שדחפוהו המים ולשון בראשית רבה מחוסר אמנה היה אלולי שהגיעו עד קרסוליו לא היה נכנס לתיבה אם כן יאמר שלא נכנס שם עד שגברו המים וכסו פני כל הארץ וראה כי יטבע :

(ח) **מן** הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. שנים שנים באו אל נח . פירש"י כלן הושוו במנין זה מן הפחות היו שנים ואחרים אמרו כי פי' שנים זוגות לומר שהיו באים זכר ונקבה יחד ועל דעתי שכן היה שבאו מכלם ב' זכר ונקבה מעצמם ונח הוסיף להביא מן הטהורים ששה זוגות כי הבאים להנצל באו מעצמם ואשר לצורך קרבן טרח במצוה כי כן נאמר לו וטעם ויעש נח ככל אשר צוהו ה' אמרו בב"ר שוכן לכנוס בהמה וחיה ועוף כלומר הטהורים שטרח הוא אחריהם ולקחם אל ביתו והכתוב שאמר פעם שלישית כאשר צוה אלהים את נח לומר שעשה כאשר צוהו בכניסת התיבה כי הוא נמשך למעלה עם ויבא נח לומר שבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אל התיבה ומן הבהמה והעוף והרמש שנים שנים שבאו אליו אל התיבה וכלם באו אתו שנכנסו בתיבה מפני מי המבול כאשר צוה אותו אלהים וחזר ופירש החדש והיום שבא המבול וכיצד בא ואמר כי בעצם אותו היום הוא שבא נח אל התיבה עמו כל הבשר החי לא קודם לכן וטעם ויבאו אל נח אל התיבה להודיע שלא נאספו אליו כלל ולא באו עד עצם היום ההוא שהיה הגשם ובא הוא בתיבה כי האל הוא צוה ורוחו הוא קבצן ברגע אחד :

וטעם והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו כי הבאים אל תוך התיבה היו זכר ונקבה שהכניסם נח בתוכה כן ולכך אמר כאשר צוה אותו אלהים

הַמַּבּ֛וּל אַרְבָּעִ֥ים י֖וֹם עַל־הָאָ֑רֶץ
וַיִּרְבּ֣וּ הַמַּ֗יִם וַיִּשְׂאוּ֙ אֶת־הַתֵּבָ֔ה
וַתָּ֖רָם מֵעַ֥ל הָאָֽרֶץ׃ יח וַיִּגְבְּר֥וּ הַמַּ֛יִם
וַיִּרְבּ֥וּ מְאֹ֖ד עַל־הָאָ֑רֶץ וַתֵּ֥לֶךְ הַתֵּבָ֖ה
עַל־פְּנֵ֥י הַמָּֽיִם׃ יט וְהַמַּ֗יִם גָּ֥בְר֛וּ מְאֹ֥ד ו'
מְאֹ֖ד עַל־הָאָ֑רֶץ וַיְכֻסּ֗וּ כָּל־הֶֽהָרִים֙ ד'
הַגְּבֹהִ֔ים אֲשֶׁר־תַּ֖חַת כָּל־הַשָּׁמָֽיִם׃
כ חֲמֵ֨שׁ עֶשְׂרֵ֤ה אַמָּה֙ מִלְמַ֔עְלָה גָּבְר֖וּ
הַמָּ֑יִם וַיְכֻסּ֖וּ הֶהָרִֽים׃ כא וַיִּגְוַ֞ע כָּל־
בָּשָׂ֣ר ׀ הָרֹמֵ֣שׂ עַל־הָאָ֗רֶץ בָּע֤וֹף
וּבַבְּהֵמָה֙ וּבַ֣חַיָּ֔ה וּבְכָל־הַשֶּׁ֖רֶץ הַשֹּׁרֵ֣ץ
עַל־הָאָ֑רֶץ וְכֹ֖ל הָאָדָֽם׃ כב כֹּ֡ל אֲשֶׁר֩
נִשְׁמַת־ר֨וּחַ חַיִּ֜ים בְּאַפָּ֗יו מִכֹּ֛ל אֲשֶׁ֥ר
בֶּחָרָבָ֖ה מֵֽתוּ׃ כג וַיִּ֜מַח אֶת־כָּל־הַיְק֣וּם ׀ ג' ומ"ל
אֲשֶׁ֣ר ׀ עַל־פְּנֵ֣י הָֽאֲדָמָ֗ה מֵאָדָ֤ם עַד־ ב' פסו' דאית כהון עד עד ועד
בְּהֵמָה֙ עַד־רֶ֙מֶשׂ֙ וְעַד־ע֣וֹף הַשָּׁמַ֔יִם
וַיִּמָּח֖וּ מִן־הָאָ֑רֶץ וַיִּשָּׁ֧אֶר אַךְ־נֹ֛חַ וַאֲשֶׁ֥ר ל'
אִתּ֖וֹ בַּתֵּבָֽה׃ כד וַיִּגְבְּר֥וּ הַמַּ֖יִם עַל־
הָאָ֑רֶץ חֲמִשִּׁ֥ים וּמְאַ֖ת יֽוֹם׃ ח א וַיִּזְכֹּ֤ר ד' דס' בתו'
אֱלֹהִים֙ אֶת־נֹ֔חַ וְאֵ֤ת כָּל־הַֽחַיָּה֙ וְאֶת־

אַרְבְּעִין יְמָמִין עַל אַרְעָא
וּסְגִיאוּ מַיָּא וּנְטָלוּ יָת
תֵּיבוּתָא וְאִתְרָמַת מֵעַל
אַרְעָא׃ יח וּתְקִיפוּ מַיָּא
וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל אַרְעָא
וּמְהַלְכָא תֵּיבוּתָא עַל אַפֵּי
מַיָּא׃ יט וּמַיָּא תְּקִיפוּ לַחֲדָא
לַחֲדָא עַל אַרְעָא וְאִתְחַפִּיאוּ
כָּל טוּרַיָּא רָמַיָּא דִּי תְחוֹת
כָּל שְׁמַיָּא׃ כ חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי
אַמִּין מִלְּעֵלָּא תְּקִיפוּ מַיָּא
וְאִתְחַפִּיאוּ טוּרַיָּא׃ כא וּמִית
כָּל בִּשְׂרָא דְּרָחֵישׁ עַל
אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא
וּבְחַיְתָא וּבְכָל רִיחֲשָׁא
דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא וְכֹל
אֱנָשָׁא׃ כב כֹּל דִּי נִשְׁמַת
רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי מִכֹּל דִּי
בְּיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ׃ כג וּמְחָא
יָת כָּל יְקוּמָא דִּי עַל אַפֵּי
אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא
עַד רִיחֲשָׁא וְעַד עוֹפָא
דִּשְׁמַיָּא וְאִתְמְחִיאוּ מִן
אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם נֹחַ
וְדִי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא׃
כד וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל אַרְעָא
מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ א וּדְכִיר יְיָ יָת נֹחַ וְיָת כָּל חַיְתָא וְיָת כָּל בְּעִירָא

כנגד עבדיך: ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה שמשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפנינו יוכיחו: (יח) ויגברו. מאליהן: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים: (כב) נשמת רוח חיים. נשמה של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא דגים שבים (סנהדרין קח): (כג) וימח. לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן. כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשו נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה (ב"ר) גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות. וי"א שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם: (א) ויזכור אלהים. זה השם מדת הדין היא ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנא' (בראשית ו) וירא ה' כי רבה רעת האדם ויאמר ה' אמחה והוא שם מדת רחמים: ויזכור אלהים את נח וגו'. מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתבה

על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התיבה וגבהה מעל הארץ וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה: (יט) מאד מאד. פעמים שאין לרוב ממנו וכן אחר שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים למה אמר ויכסו ההרים וכן פירושו כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה אמה כסו ההרים הנזכרים ואנחנו נאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם שיאמרו על הר אחד גבוה שהוא במלכות יון. ופי' ויגוע וכבר גוע ורבים בתורה כמוהו כמו והתחנן וכן וימטר עליהם מן על פי' האמת ומלת ויגוע מיתה ובפי' ויגוע וימת אבאר לך זה. והנה ברור לך שמלת רמש כלל לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם. ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שני שרשים ימצא כמוהו: (כג) וימחו מן הארץ. נמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו והנה זאת תשובה גמורה על חסירי הדעת מאחינו שאומרים שלא היה המבול בכל הארץ: (כד) ויגברו המים חמשים ומאת יום. בעבור שנבקעו המעינות גם היה גשם יורד יום אחד ופוסק יום אחד כי פי' אנכי ממטיר תמיד בלי הפסקה והעד שאמר ויכלא הגשם: (א) ויזכור אלהים את נח. גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העיקר: ואת כל החיה. כלל לחית השדה ולעוף השמים ולכל שורץ על הארץ וטעם יזכור השבועה שנשבע לנח: ויעבר

מאד מאד ו' וסי' והמים גברו. ויפרץ האיש. טובה הארץ. חיל גדול. וייראו מאד מאד. מרב מאד מאד: נשמת ד' וסי' ויפח באפיו. כל אשר נשמת. נר ה' נשמת. נשמת ה' כנחל גפרית: היקום ג' וסי' כי לימי' עוד שבעה. וימח את כל היקום. ואת כל היקום אשר: ויזכור אלהים ד' דס' בתו' וסי' ויזכור אלהים את נח. ויהי בשחת אלהים. ויזכור אלהים את רחל. וישמע אלהים את נאקתם:

תולדות אהרן חמש עשרה אמה מלמעלה. יומא נא: כל אשר נשמת. יומא פה סוטה מה ס' הזוהר פ' ויגש: מכל אשר בחרבה. קדושין יג סנהדרין קח זבחים קיג בכורות מו: וימח את כל. ברכות פא שבת קיג ערובין יח סנהדרין קח:

בעה"ט לומר כמו בכאן באו מאליהם כך כתם נמי עלו ובאו מאליהם. וזהו כמאן דאמר עלו מאליהם ולא כמאן דאמר שעזרה כולם: וישאר אך נח. אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות לומר

רמבן

כי היה מצוה עליו שיכניסם לתוכה. ודעת ר"א כי ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה לא נכנסו בתוכה אלא שבאו אליו כלם בעבור לחדש השני כי ביתו קרוב אל התיבה היה. וטעם מפני מי המבול מפחד מי המבול ולשבעת הימים היה מי המבול ונאספו כלם בתיבה וסגר הפתח והנהר ואין דבריו נכונים. ויתכן כי ויעש נח ככל אשר צוהו ה' ונח בן שש מאות שנה והפסוקים עד בשנת שש מאות שנה אינם מספרים מעשה אבל ויעש נח ככל אשר צוהו יכלול הענין כולו יאמר שעשה ככל אשר נצטווה לא הפיל מכל הענין דבר עשה התיבה ואסף המאכל ולקח מן הבהמה והעוף הטהורים שבעה שבעה ביום אשר צוה אותו וכאשר היה בן שש מאות שנה והמבול ירד על הארץ בא עם ביתו עם הבהמות הטהורות וכל החי אל התיבה כאשר צוהו אלהים ואחר כן ספר במעשה ויהי לשבעת הימים בשנת שש מאות נגמר הענין וטעם ויגברו המים והמים גברו שנתרבו מאד כי לרבוי הגדול יקרא הלשון גבורה וכן ופשעיהם כי יתגברו רבו מאד גבר חסדו על יראיו גדל וכן אם בגבורות שמונים שנה ברבוי גדול. ויתכן כי טעם ויגברו שהיו באים בשטף ועוקרים האילנות ומפילים הבניינים כי לכח יקראו גבורה בעבור כי הגבורה בכח וכן גם גברו חיל והגביר ברית לרבים שבוע אחד יעמידנו בחוזק ולשון חכמים גבורות גשמים מפני שיורדין בגבורה ואפשר שיהיה מזה ואם בגבורות שמונים שנה שאם היו עצמותיו וגופו חזקים והוא בעל כח יחיה שמונים ואם כן יהיה פי' גברו על הארץ שהיו בגבורתם כלם אף על ההרים הגבוהים ושוטפים אותם:

(כג) **וימח** את כל היקום אשר על פני האדמה. אחר שאמר ויגוע כל בשר ואמר כל אשר בחרבה מתו הוסיף לאמר וימח שנמחו הגופות ויהיו למים כענין ומחה אל מי המרים כי היו המים רותחין כדברי רבותינו אבל כן יהיו הדגים מתים ואולי היה כמו שאמרו בבראשית רבה מכל אשר בחרבה ולא דגים שבים ויש אומרים אף הן בכלל נאספין אלא שברחו לאוקינוס ומכל מקום ניצולו הדגים ושני הדעות האלו אפשריים כי יתכן שמימי המבול הרותחים יתערבו בימים ויחממו עליוני הים בלבד והדגים יבאו בעמקי המצולות ויחיו שם או כדברי יש אומרים שהיו דגי הימים שבתוך הארץ הקרובים מהם לאוקינוס ובורחים שם בהרגישם רתיחת המים וניצולין מהם אפילו אם ימותו כלם הנה מרבית הדגה באוקינוס היא ושם לא ירד מבול כמו שנאמר

ספורנו

וכמו כן בסגלת מזונה על הפך ונטמטם בם: ותלך התיבה. בדחיית התגבורת הבאה מלמטה: (כג) וימח את כל היקום. של בעלי חיים לא עשבים וצמחים כמו שאמר באמרו מאדם ועד בהמה ועד רמש ועד עוף השמים: וימחו מן הארץ. שם ושאר ונין ונכד: (כד) ויגברו חמשים ומאת יום. מיום התחלת הגשם גברו עד תום החמשים ומאת יום מתחלת הגשם שהיה בי"ז לחדש השני ושלמו בי"ז לחדש השביעי שהיו הק"נ יום ה' חדשים שלמים ואז נחה התיבה שלא היה שום תגבורת דוחה כי אמנם מיום התחלת הגשם התחיל התגבורת מלמטה כאמרו נבקעו כל מעינות תהום רבה אמנם לא התחילה התיבה ללכת על פני המים עד שהיו המים כ"כ גבוהים שהתיבה רמה מעל הארץ וכאשר ישלמו ימי הגשם היה תגבורת מלמטה בלבד נמשך עד מלאת ק"נ יום ואז בנוח התגבורת

ויהי

ט׳ כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר
ל׳ אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃
ו׳ חס׳ ב וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם
ב׳ הטעם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם׃ ג וַיָּשֻׁבוּ
מ״ל. ג׳ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ
הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃
ב׳ תתו׳ עליה הרוח ד וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי
בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי
פ אֲרָרָט׃ ה וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד

דִּי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא וְאַעֲבַר יְיָ רוּחָא עַל אַרְעָא וְנָחוּ מַיָּא׃ ב וְאִסְתְּכַרוּ מַבּוּעֵי תְהוֹמָא וְכַוֵּי דִשְׁמַיָּא וְאִתְכְּלִי מִטְרָא מִן שְׁמַיָּא׃ ג וְתָבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא אָזְלִין וְתַיְבִין וַחֲסָרוּ מַיָּא מִסּוֹף מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ ד וְנָחַת תֵּיבוּתָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּשַׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא עַל טוּרֵי קַרְדוּ׃ ה וּמַיָּא הֲווֹ אָזְלִין וְחָסְרִין עַד יַרְחָא

רשי

בתבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה לפניו: על הארץ. על עסקי הארץ: וישכו. כמו (אסתר ב) כשוך חמת המלך לשון הנחת חמה: (ב) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא. וימנע כמו (תהלים מ) לא תכלא רחמיך (בראשית כג) לא יכלא ממך: (ג) מקצה חמשים ומאת יום. התחילו לחסור והוא אחד בסיון. כיצד בכ״ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג׳ מכסליו וכ״ט מטבת הרי ל״ב ושבט ואדר וניסן ואייר ק״ח הרי ק״נ: (ד) בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יום. מכאן אתה למד שהיתה התיבה משוקעת במים י״א אמה. שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב חמש עשרה אמה לששים יום הרי אמה לד׳ ימים נמצא שבי״ו בסיון לא חסרו
אלא

אבן עזרא

ויעבר אלהים רוח. העבירו תמיד: וישכו המים. וינוחו ולא גברו וכן וחמת המלך שככה ודגשות הכ״ף לחסרון העי״ן ושניהם מהבנין הקל: (ב) ויסכרו. כמו ויסגרו ואין הכ״ף מתחלפת בגימ״ל רק הם שתי מלות והטעם אחד כי לא יתחלפו חוץ מאותיות יהו״א וסמ״ך בשי״ן: ויכלא הגשם. נכלא בתוך האוצר: (ג) וישבו המים. למטה מהארץ כמשפטם בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבון בדרך נבואה ידעו והאומרים כי הנה מצאנו מאה וחמשים יום חמשה חדשים וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכונה על דבריהם כי שנים ימים יחסרו גם האומר כי בחשבון העבור היה עושה ושים בחדש השני מרחשון ותהיה השנה שלימה ולמה כל זה ואפי׳ היה כתוב כי נח היה חשבונו על החמה. או תחלת השנה מתשרי לא נתנו המועדים על יד נח גם יתכן על מנוח התיבה לדבר דברים ארוכים לכן לא יועילו
ולא

ויעבר ט׳ וסי׳ ויזכר אלהים את נח. ויקחם ויעבירם. ויעבר ישי שבעת בניו. ויעבר ישי שמה. ויעבר הקדשים. וכשמוע אסא את הדברים. ויגע הדבר אל מלך נינוה. ובשנת אחת לכורש. וחברו דעזרא: ויסכרו כל לשני׳ סמ״ך כתיב במ״א כתיב בשי״ן כי יסכר פי דברי שקר. וכל אגרא כתיב שי״ן במ״א וסכרו עליהם יעצים: הלוך ד׳ מל׳ בתורה וסי׳ ושוב. וחסור. ונסוע. וגדל:

תולדות אהרן וישכו המים. ראש השנה יב סנהדרין קח זבחים קיג: ותנח התבה. ספר זוהר בהעלותך. והמים היו. זוהר פנחס עקידה שער כב

בעה״ט שאף עוג נשאר. אך נח בגימטריא עוג: ותנח שנים במסורה ותנח התבה ותנח עליהם הרוח. לומר שרוח הקדש נחה על אותם אשר נשארו בתיבה. וזה הוא ותנח עליהם הרוח: אררט. שלשה במסורה הכא ושנים גבי סנחריב ויהי וגו׳ בית נסרוך אלהיו וגו׳ והמה נמלטו ארץ אררט ואמרו חכמינו ז״ל לקח נסר אחד מן התיבה. ואמר דין אלהא דשיזביה לנח

רמבן

ויהי הגשם על הארץ ומשם ניצולו הדגים שהרי לא נכנסו מהם בתיבה לחיות זרע ונאמר בברית הנני מקים את בריתי אתכם ואת כל נפש החיה אשר אתכם בעוף ובבהמה ובכל חית הארץ אתכם מכל יוצאי התיבה ולא הזכיר דגי הים: **וימחו** מן הארץ. פי׳ הכפל לומר כי נשכח זכרם שאין להם זרע ומה צורך לאמר כן אחר שמתו הכל אולי מפני העופות ומקצת השרץ לאמר שלא נשאר בהם ביצים בכל עץ או תחת הארץ כי הכל נמוחו ויתכן שיהא שיעור הכתוב וימח את כל היקום אשר על פני האדמה כי מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים נמוחו מן הארץ לא נשאר רק נח. ורבותינו דרשו וימח בעוה״ז וימחו מן הארץ מן העולם הבא עשו הארץ הנזכרת כאן ארץ החיים וכבר רמזתי סודה:

(א) **ויזכור** אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה. הזכירה בנח מפני שהיה צדיק תמים וכרת לו ברית להצילו ונח יכלול זרעו אשר אתו שם ולא הזכירם כי בזכותו ניצולו אבל הזכירה שאמר בחיה ובבהמה אינה בזכות שאין בבעלי נפש זכות או חובה זולתי באדם לבדו אבל הזכירה בהם כי זכר את דבר קדשו שאמר והיה העולם והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו ורצה קיום העולם במינין אשר ברא בו והנה ראה עתה להוציאם שלא יכלו בתיבה ולא הזכיר העוף והשרץ כי זכירת החיה שוה עמהם ויגיד עליו רעו:

(ג) **וישובו** המים מעל הארץ הלוך ושוב. יאמר שהיו חסרים מעט מעט עד שחרבו פני האדמה ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום דבק עם ותנח התיבה לומר שחסרו ביום ההוא חסרון גדול שנחה בו התיבה כאשר פירשתי:

(ד) **ותנח** התיבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש. כתב רש״י מכאן אתה למד שהיתה משוקעת במים י״א אמה כפי החשבון הכתוב בפירושיו והוא כן בב״ר. אבל כיון שרש״י מדקדק במקומות אחרים מדרשי ההגדות וטורח לבאר פשטי המקרא הרשה אותנו לעשות כן כי שבעים פנים לתורה ומדרשים רבים חלוקים בדברי החכמים. ואומר אני שאין החשבון הזה שאמרו נאות בלשון הכתוב כי אם נסבול לפרש ותנח התיבה בחדש השביעי ליום הזה הנזכר שכלה בו הגשם ושבו המים מעל הארץ הלוך וחסור שלא כמנין החדש השני בהתחלת הפרשה וכמנין האמור בסוף הפרשה איך יתכן שיחזור מיד בפסוק השני ויאמר עד החדש העשירי למנין אחר שיהיה העשירי לירידת הגשמים והראיה מן התיבה שתהיה משוקעת במים מפני שנותן חסרון שוה לכל הימים אמה לד׳ ימים והידוע בחסרון המים כי הנחל הגדול כאשר יחסר בתחלתו אמה לד׳ ימים יחסר בסופו ד׳ אמות ליום אחד והרי לפי החשבון הזה באחד לחדש אב נראו ראשי ההרים ובאחד בתשרי חרבו המים והנה בששים יום חסרו כל גובה ההרים הגבוהים שהם כמה אלפים אמה ועוד כי שלח היונה בשבעה עשר יום לחדש אלול והמים על פני כל הארץ והאילנות מכוסים והנה חרבו כולם בשנים עשר ימים. ועל דרך הסברא אם היתה משוקעת במים י״א אמה והוא יותר משליש קומתה תטבע בעבור היותה רחבה מלמטה וכלה אל אמה כי היא הפך הספינות ויש בה כבדות גדולה והנראה מדרך הפשט כי חמשים ומאת יום האמורים בתגבורת המים יכלול ארבעים יום של ירידת הגשם כי בהם עקר הרבוי והתגבורת הנה החלו לחסור בשבעה עשר בניסן ותנח התיבה אחר שלשים יום על הרי אררט בשבעה עשר יום לחדש אייר הוא החדש השביעי לירידת הגשם ואחרי ע״ג ימים באחד לחדש אב הוא החדש העשירי לירידה נראו ראשי ההרים והנה תקנו תקון מועט בלשון הכתוב. והנכון בעיני כי חמשים ומאת יום היו משבעה עשר יום לחדש השני הוא חדש מרחשון עד שבעה עשר יום לחדש השביעי הוא חדש ניסן והוא יום מנוח התיבה כי אז העביר השם רוח קדים עזה כל הלילה וישם את המים לחרבה שחסרו מאד ותנח התיבה והראיה כי לא אמר הכתוב בכאן ויחסרו המים בחדש פלוני ביום פלוני והיו המים הלוך וחסור עד החדש השביעי ותנח התיבה וגו׳ כאשר אמר בחסרון האחר שנראו בו ראשי ההרים כי ביום החסרון נחה התיבה. והסדר בענין הזה כי ביום רדת הגשם נבקעו מעינות תהום ונפתחו ארובות השמים וירד הגשם ארבעים יום ובהם גברו המים חמש עשרה אמה מלמעלה ונפסק הגשם בסוף הארבעים ונשארו מעינות תהום וארובות השמים פתוחות והיה האויר לח מאד וכל הארץ מלאה מים ואינם נגרים במורד ולא יבשו לעולם ועמדו כן בגבורתם עד מלאת ק״נ יום לירידת הגשם ואז העביר השם רוח חזק מאד בשמים ובארץ ויסכרו מעינות תהום כי חזרו המים הנובעים מהם אל מקומם עד אשר נתמלא התהום כמו שהיה בתחלה ונסגרו פתחי מעינותיו וארובות השמים נסגרו וייבש האויר מאד ברוח המייבש והמים אשר בארץ לחכה והנה חסרו המים הרבה ביום ההוא ותנח התיבה שהיתה משוקעת במים בשתים ושלש אמות. ואחר שבעים ושלשה יום באחד לחדש העשירי הוא חדש תמוז נראו ראשי ההרים ומקץ ארבעים יום בעשתי עשר חדש בעשרה לחדש פתח נח חלון התיבה ואחרי שלש שבועות הלכה היונה מאתו ואחר שלשים יום הסיר מכסה התיבה:

וטעם ויעבר אלהים רוח על הארץ. שהיה רוח גדולה וחזק יוצאה מבטן הארץ על פני התהום ומרחפת במים ויסכרו בו מעינות תהום כי לא אמר הכתוב (הדבר) ויעבר אלהים רוח על המים. וישכו המים שהיו נובעין מן התהום וינוחו מלשון וחמת המלך שככה שנחה או לשון הסתר הדבר והבלעו ללמוד שנבלעו מי התהום במקומם וכך אמרו זה בסדר עולם המים העולים למעלה נגבה אותם הרוח והיורדים למטה נבלעו במקומם:

וטעם ויכלא הגשם מן השמים. שלא ירד עוד גשם עד צאתם מן התיבה כי היו השמים ברוח הזה כברזל ולא הורידו טל ומטר כלל וייבש האויר וחרבו המים כי גשם המבול כבר כלה מיום הארבעים:

(ה) **והמים** היו הלוך וחסור עד החדש העשירי. טעמו כמו מסורס שהיו הלוך וחסור עד שנראו ראשי ההרים בחדש העשירי הוא חדש תמוז והודיענו הכתוב שחסרו בע״ג יום חמש עשרה אמה אבל החסרון אשר מתחלה למנוח התיבה לא ידענו כמה היה כי לא הוצרך הכתוב להודיע השקוע

הַחֹ֔דֶשׁ הָֽעֲשִׂירִ֔י בָּֽעֲשִׂירִי֙ בְּאֶחָ֣ד
לַחֹ֔דֶשׁ נִרְא֖וּ רָאשֵׁ֥י הֶהָרִֽים׃ ד'
ו וַיְהִ֕י מִקֵּ֖ץ אַרְבָּעִ֣ים י֑וֹם וַיִּפְתַּ֣ח נֹ֔חַ ב' ר"פ בספ'
אֶת־חַלּ֥וֹן הַתֵּבָ֖ה אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃ ז וַיְשַׁלַּ֖ח ל'. כ"ג
אֶת־הָעֹרֵ֑ב וַיֵּצֵ֤א יָצוֹא֙ וָשׁ֔וֹב עַד־ ג' מ"ע וד'
יְבֹ֥שֶׁת הַמַּ֖יִם מֵעַ֥ל הָאָֽרֶץ׃ ח וַיְשַׁלַּ֥ח חסר כ"א
אֶת־הַיּוֹנָ֖ה מֵאִתּ֑וֹ לִרְאוֹת֙ הֲקַ֣לּוּ הַמַּ֔יִם ל'
מֵעַ֖ל פְּנֵ֥י הָֽאֲדָמָֽה׃ ט וְלֹא־מָצְאָה֩ ל'
הַיּוֹנָ֨ה מָנ֜וֹחַ לְכַף־רַגְלָ֗הּ וַתָּ֤שָׁב אֵלָיו֙ ל'
אֶל־הַתֵּבָ֔ה כִּ֥י מַ֖יִם עַל־פְּנֵ֣י כָל־
הָאָ֑רֶץ וַיִּשְׁלַ֤ח יָדוֹ֙ וַיִּקָּחֶ֔הָ וַיָּבֵ֥א אֹתָ֛הּ נ"ח
אֵלָ֖יו אֶל־הַתֵּבָֽה׃ י וַיָּ֣חֶל ע֔וֹד שִׁבְעַ֥ת ט'
יָמִ֖ים אֲחֵרִ֑ים וַיֹּ֛סֶף שַׁלַּ֥ח אֶת־הַיּוֹנָ֖ה

עֲשִׂירָאָה בְּעַשִׂירָאָה בְּחַד
לְיַרְחָא אִתְחֲזִיאוּ רֵישֵׁי
טוּרַיָּא׃ ו וַהֲוָה מִסּוֹף
אַרְבְּעִין יוֹמִין וּפְתַח נֹחַ יַת
כַּוַּת תֵּיבוּתָא דִּי עֲבַד׃
ז וְשַׁלַּח יַת עוֹרְבָא וּנְפַק
מִפַּק וְתָאֵיב עַד דְּיַבִּישׁוּ
מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃ ח וְשַׁלַּח
יַת יוֹנָה מִלְּוָתֵיהּ לְמֶחֱזֵי
אִם קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַפֵּי
אַרְעָא׃ ט וְלָא אַשְׁכַּחַת יוֹנָה
מְנָח לְפַרְסַת רַגְלַהּ וְתָבַת
לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי מַיָּא
עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאוֹשֵׁיט
יְדֵיהּ וְנַסְבַהּ וְאָעֵיל יָתַהּ
לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא׃ י וְאוֹרִיךְ
עוֹד שַׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין
וְאוֹסֵיף שַׁלַּח יַת יוֹנָה מִן

אלא ד' אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים: (ה) בעשירי נראו ראשי ההרים. זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. ואם תאמר הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי איפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה. ואם תאמר באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) מקץ ארבעים יום. משנראו ראשי ההרים: את חלון התיבה אשר עשה. לצהר (ב"ר) ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: (ז) יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק (סנהדרין קח): עד יבשת המים. פשוטו כמשמעו. אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר (מלכים א' יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר: (ח) וישלח את היונה. לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים: וישלח. אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: ויחל. לשון המתנה וכן (איוב כט) לי שמעו ויחלו והרבה יש

ולא יגילו כי תהו המה: (ה) בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים. והנה נח קבע אחד לחדש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיבה ובעבור לחדש שבט שלח את העורב ותמיד היה הולך ושב עד שיצא נח כי כן אמר עד יבושת המים וביום שיבשה הארץ יצא נח וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים ששלח את העורב שלח את היונה וזה היה ביום שבעה עשר לשבט שהוא החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על המנהג המרובע והעד שאמר ויחל עוד שבעת ימים אחרים. ומלת ויחל עוד על דעתי מתחלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה וייחל כמו וייקץ או ויחל כמו וישב יעקב ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק: (י) ויוסף שלח את היונה מן התבה. בארבעה ועשרים

ושוב ג' וסי' וישובו. ויצא יצוא. והחיות: אררט ד' ג' קמץ וחד פתח וסי' התבה. והמה נמלטו. וחברו. ממלכות. וישלח כ"ב וישלח את הערב. וישלח את היונה. וישלח את לוט. וישלח את אחיו וילכו. וישלח משה את חתנו. וישלח את לוט מתוך. וישלח לבלעם ולשרים. וישלח יהושע את העם. וחבריו. ויהי כאשר כלה להקריב. ויבער אש בלפידים. וידבר שמואל אל העם. ויקח צמד בקר וינתחהו. ויבא דוד אל צקלג. ויאמר אבנר אל דוד. וישלח דוד את העם. ויבא אל העופל ויקח. ויהי בתחלת שבתם. ויאמדו למלך אשור. וישלח ה' בו את גדודי. ויתן להם שאלתם: אל התיבה. ז' פסו' דאית בהון אל על אל וסי' ולא מצאה היונה מנות. וידד הגבול. ויאמד האיש אל יואב. ויאמר אוריה אל דוד. פתח הצלע התיכונה. וינוסו הנותרים אפקה. ויאמר אלי המים האלה: יצוא ז' ג' מלאין וד' חסרים וסי' העורב. יעקב. הרצח. שמעי. נעמן. יואב. ידמיהו. סי' דמלאים עש"ן: ויחל ט' וסי' ויחל עוד שבעה קדמאה. ויחל נח. ויחל העם לזנו'. ויחל שער דאשו. ויחל מאד מהמורים. מן היודים. ויחל יונה לבא. ויחל שלמה לבנות את בית ה'. ויחל לבנות בחדש השני בשני. ואחד וייחל עוד שבעת ימים:

תולדות אהרן וישלח את. סנהדרין שם: וישלח את היונה. סנהדרין שם עקידה שם:

בעה"ט מטופנת. נסלוך לשון נסר: ויכלא שנים במסורה הכא ויכלא הגשם מן השמים. ואידך ויכלא העם מהביא. לומר לך שבזכות ישראל כלא הגשם: ושוב ג' וישובו המים מעל הארץ הולך ושוב. ויצא יצא ושוב עד יבושת המים. והחיות רצוא ושוב. זה הוא שאמרו שמזיעת החיות יוצא נהר דינור. כמו ושוב דהכא איירי בנהר אף התם נמי: יבשת המים בגימטריא נחל

רמבן

ולא החסרון ונראה לדעתי בשוט התיבה כי היתה מפני היות המים נובעים מן התהומות והיותם עוד רותחים כדברי רבותינו כי בעבור כן תלך על פני המים ואם לא מפני זה היתה נטבעת בכבדותה כי רבים אשר בתוכה והמאכל והמשקה היה הרבה מאד וכאשר שככו המים מנביעתם או מרתיחתם גם כן וחסרו ברוח מיד נכנסה התיבה אל תוך המים בכובד משאה ותנח על ההר ועל דעת המפרשים המספר בתגבורת המים חמשים ומאת יום ומנוח התיבה וראיית ראשי ההרים וארבעים יום אחרי כן הכל ידעו בדרך הנבואה כי הכתוב מודיע אותנו כן אבל נח לא ידע רק שהרגיש כי נחה התיבה והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי קלו המים והנה גם לדברינו גם לדברי רבותינו וכל המפרשים יהיו הרי אררט מן ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים שהיו המים עליהם ט"ו אמה ולכן יקשה זה כי היודע בהר היונים שגבוה מהם הרבה מאד וארץ אררט בשפל הכידור הקרוב לבבל ואולי נאמר כי היה החסרון בי"ז לחדש השביעי גדול מאד מט"ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לא הרי אררט ויקר מקרה התיבה שהיתה בארץ אררט בחדש השביעי ותנח על ראשי ההרים ההם והנה נח מעת שכלה הגשם היה פותח החלון וסוגר אותו כרצונו ואחר ע"ג יום ממנות התיבה השגיח מן החלון ונראו לו ראשי הרי אררט וחזר וסגר אותו והגיד הכתוב כי אחר ארבעים יום שלח העורב ולא אמר הכתוב ויהי בחדש פלוני וביום פלוני ויפתח נח ויאמר ויהי מקץ ארבעים יום להגיד כי מעת שנראו לנח ראשי ההרים המתין ארבעים יום כי חשב בלבו שבזמן הזה נראו המגדלים ונגלו האילנות וימצאו העופות להם מנוח כאשר תקני' ופתח החלון לשלוח העורב ובחדש הראשון הוא חדש תשרי חרבו המים ובחדש השני הוא חדש מרחשון בשבעה ועשרים בו יבשה הארץ ובו ביום יצאו מן התיבה והנה כל מנין הפרשה כפשוטו ומשמעו. ודע כי אחרי שהסכימו שבתשרי נברא העולם כאשר תקנו זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון וכן הוא סדר הזמנים זרע וקציר וקור וחום יהיה ראש השנים מתשרי וכן החדשים ממנו הם נמנים ועד שהגענו ליציאת מצרים ואז צוה הקב"ה למנות בחדשים מנין אחר שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה ומשם ואלך בכל הכתוב ימנה תשרי החדש השביעי ועדיין נשאר בשנים החשבון ממנו דכתיב וחג האסיף תקופת השנה וכך תרגם יונתן בן עוזיאל בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי אמר בירחא דעתיקיא קרן ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה ובמכילתא החדש הזה לכם ולא מנה בו אדם הראשון:

(ט) **ולא** מצאה היונה מנוח. אין מנהג העופות לנוח בראשי ההרים הגבוהים על הארץ ואין אילן שם אף כי בהיות המים על פני כל הארץ ולכן לא מצאה היונה מנוח אשר ייטב לה ובעת הראות האילנות הלכה לנפשה כי בדליותיהם תקננה:

וכמה

ספורנו

התגבורת הדוחה את התיבה נחה התיבה: **ח** (ז) וישלח את העורב. לראות אם יבש האויר אחר שנראו ראשי ההרים באופן שיוכל העורב לסבלו: ויצא יצא ושוב. שלא יכול לסבלו: (ח) לראות הקלו. שאם הקלו תקנן בהרים ובמגדלי' כמנהגה: כי מים על פני כל הארץ. גם בראשי ההרים הנראים היה לחות רב באופן שגם שם לא מצאה מנוח

ב׳ חסר כתו׳ מִן־הַתֵּבָה׃ יא וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה
ו׳ באתרופי׳ ב׳קמ׳כי הוא לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ
וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃
ג׳ יב וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים
ג׳ וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־
ג׳ אֵלָיו עוֹד׃ יג וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־
ח׳ מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ
ב׳ כספ׳ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־
מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי
ה׳ ר״פ הָאֲדָמָה׃ יד וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה
ג׳ וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃
ג׳ דס׳ כתו׳ ס רביעי טו וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ
לֵאמֹר׃ טז צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ
וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יז כָּל־
י״ו כתו׳ הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף
וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־
היצא ק׳ הָאָרֶץ הַוְצֵא אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ
כ״ח י״א כט׳ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יח וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבָנָיו
ד׳ פסו׳ כל וכל וכל כל. וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ יט כָּל־הַחַיָּה
ב׳ מ״ל כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־
חד חסר וחד מלא הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־
הַתֵּבָה׃ כ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה
וַיִּקַּח מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה
ב׳ מ״ל כתו׳ וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת

תֵּיבוּתָא׃ יא וַאֲתַת לְוָתֵיהּ יוֹנָה לְעִדַּן רַמְשָׁא וְהָא טְרַף זֵיתָא תְּבִיר מָחֵית בְּפוּמַהּ וִידַע נֹחַ אֲרֵי קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃ יב וְאוֹרִיךְ עוֹד שַׁבְעָא יוֹמִין אוֹחֲרָנִין וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה וְלָא אוֹסִיפַת לְמֵתַב לְוָתֵיהּ עוֹד׃ יג וַהֲוָה בְּשִׁית מְאָה וַחֲדָא שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא נְגוּבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא וְאַעְדִּי נֹחַ יָת חוֹפָאָה דְתֵיבוּתָא וַחֲזָא וְהָא נְגוּבוּ אַפֵּי אַרְעָא׃ יד וּבְיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּעַסְרִין וְשַׁבְעָא יוֹמָא לְיַרְחָא יְבֵישַׁת אַרְעָא׃ טו וּמַלֵּיל יְיָ עִם נֹחַ לְמֵימָר׃ טז פּוּק מִן תֵּיבוּתָא אַתְּ וְאִתְּתָךְ וּבְנָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ׃ יז כָּל חַיְתָא דְעִמָּךְ מִכָּל בִּסְרָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל רִיחֲשָׁא דְרָחֵישׁ עַל אַרְעָא אַפֵּיק עִמָּךְ וְיִתְיַלְּדוּן בְּאַרְעָא וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוֹן עַל אַרְעָא׃ יח וּנְפַק נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ יט כָּל חַיְתָא כָּל רִיחֲשָׁא וְכָל עוֹפָא כָּל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא לְזַרְעִיַּתְהוֹן נְפַקוּ מִן תֵּיבוּתָא׃ כ וּבְנָא נֹחַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וּנְסֵיב מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא וּמִכֹּל עוֹפָא דְכֵי וְאַסֵּיק עֲלָוָן עַל מַדְבְּחָא׃

יש במקרא : (יא) טרף בפיה . אומר אני שזכר היה לכן קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו (שיר ה') כיונים על אפיקי מים רוחצות (יחזקאל ז) כיוני הגאיות כולם הומות וכמו (הושע ז') כיונה פותה : טרף . חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו (ערובין יח) בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם : (יב) וייחל . הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל וימתן וייחל ויתמתן : (יג) בראשון . לר"א הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן (ר"ה י"ב) : חרבו נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה : (יד) יבשה . נעשה גריד כהלכתה : בשבעה ועשרים . וירידתן בחדש השני בי"ז . אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה : (טז) אתה ואשתך וגו' . איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה : (יז) היצא . הוצא כ" היצא ק' היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה : ושרצו בארץ . ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש : (יט) למשפחותיהם . קבלו עליהם על מנת לידבק במינן : (כ) מכל הבהמה הטהרה . אמר לא צוה הקב"ה לי להכנים מאלו ז' ז' אלא כדי להקריב קרבן מהם (ב"ר פכ"ו ופ'

ועשרים בשבע : (יא) טרף בפיה . י"א שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר ויפרשו טרף כמו עלה זית וכל כן טרפי צמחה והראיה שיש תחת הרי"ש קמץ גדול כמו זהב ועשן והנכון בעיני שיהיה הבי"ת נוסף כבי"ת ברוחו שמים שפרה והוא כאחד ובא בקמץ כמו כי הוא טרף אריה שאג וחבריהם או יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם כמו טרוף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול : (יב) וייחל . מבנין נפעל ובא מלעיל כמו וילחם וילמד ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקום דוד ובא יו"ד וייחל בשרשו השלם כיו"ד או ירה יירה . ובאחד באדר שלח את היונה ולא יספה כמשפטה לשוב אליו : עוד . לעולם וכן עוד טומאתו בו עוד כל ימי הארץ : (יג) חרבו המים . לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה נורבו לבדם ואחר כך יבשה הארץ והאומרים על שנת הלבנה נשען בעבור עשרה ימים שהם נוספים בעבור שנת החמה צריכים להיות שנתם שלמה ועוד מי אלל להם שהנה עמד נח בתיבה רק עמד שנת החמה ועוד י' ימים : (יז) הוצא . כמו השלם וכן הישר לפני דרכך : ושרצו . יולידו : (יט) למשפחותיהם . כמו למינם ויש אומרים שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק : (כ) הבהמה הטהורה . עשר ולא נדע מספר העוף הטהור כי הוא יותר מהטמא : והנה המזבח בנהו באחד הרי אררט

טרף ב' קמצין וסי' עלה זית טרף כי הוא טרף . וחד פתח אפו טרף : קלו ד' וסי' המים . מנשרים קלו . ימי קלו מני ארג . וימי קלו מני רץ : וידבר אלהים ג' דסמי' בתורה . וסי' אל נח . אל משה דוארא . את כל הדברים : כל החיה . ד' פסוקים כל כל וכל כל וסי' כל החיה כל הרמש וכל . ועתה כל נביאי הבעל . וראשית כל בכורי כל . כל קבל דנא ביה זמנא :

תולדות אהרן והנה עלה . ערובין יח : ויהי באחת . ראש השנה י' (ראש השנה ג') : צא מן התיבה . סנהדרין קח (תענית סד) : למשפחתיה'. סנהדרין שם (תענית סד) : ויבן נח מזבח . זבחים קח : ויקח מכל . זבחים קטו .

בעל הטורים כרית . אמר לו הקב"ה אתה מזומן לשליחות אחרת בימי אליהו . יבשת אותיות השבי : ערף שניס במסורת הכא והנה עלה זית טרף בפיה . ואידך כי הוא ערף וידפאנו מס כתס

ספורנו

מנוח לכף רגלה : (יג) ויסר נח את מכסה התבה. הסב שכבר יבש להוות האויר המותריי :
והנה

רמבן

(יא) והנה עלה זית טרף בפיה. מפשוטו של פסוק זה יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם נחל שוטף בעבור כי נתמלא כל העולם מים אבל בבראשית רבה אמרו מהיכן הביאה אותו רבי לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא הוא שהקדוש ברוך הוא אמר ליחזקאל בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא ולא גושמה ביום זעם רבי בירריי אמר נפתחו לה שערי ג"ע והביאה אותו והנה כוונתם שנעקרו האילנות ונמחו במקומות המבול ואף כי יהיה העלה נבל . וכך אמרו אפילו איצטרובולין של ריחים נמוחו במבול ודרשו בו אבנים שחקו מים ומאמרם דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא שלא היה עליה גשם המבול כדכתיב לא גשמה ולא נפתחו בה מעינות תהום רבה אבל המים נתפשטו בכל העולם וכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים כמו שכתוב מפורש ואין סביב ארץ ישראל גדר לעכב המים שלא יבאו בה וכך אמרו בפרקי רבי אליעזר ארץ ישראל לא ירד עליה מי המבול מן השמים אלא שנתגלגלו המים מן הארצות ונכנסו לתוכה שנאמר בן אדם אמור לה והנה לדעת רבי לוי מפני שלא ירד בארץ ההיא הגשם השוטף ולא נפתחו עליה ארובות השמים נשארו בה האילנות ובכל העולם נשברו ונעקרו במבול ומטרות עזו ואני תמה על מאמרם מגן עדן אם כן לא ידע נח שקלו המים מעל הארץ כי שם לא נכנסו מי המבול ואולי היו שעריו סגורים שלא יכנסו שם המים וכאשר קלו המים נפתחו . ומדעתם זו אמרו שם ויטע כרם ומהיכן היה לו אמר רבי אבא בר כהנא בכניסתו לתיבה הכניס עמו זמורות לנטיעות יחורים לתאנים גרופיות לזיתים :

טרף בפיה . כתב רש"י אומר אני שזכר היה ולכך קורא אותו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה הוא . טרף חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקב"ה ואל יהיו מתוקים כדבש ביד אדם . ואין כל זה נכון בעיני כי חזרת זכר היונים מנקבה לזכר במקום אחד מן הפרשה אין בו טעם ואם הלשון לקרוא כלם בשם הנקבות למה שינה בכאן וכן מדרשם בהגדה לא שיעשו בפיה ל' מאמר כלל אבל מדרשם מפני שהביאה העלה הזה כי אם נאמר שאירע כן לא על חנם פירש אותו הכתוב כי למה היה לו לומר והנה עלה זית

בַּמִּזְבֵּחַ׃ כא וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ ב' נגדיו
הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ ב' כתו'
לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה ג' כתי' כן כתו'
בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע ג'
מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת־ ג' ב' חס'. ג'
כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי׃ כב עֹד כָּל־ י"ד חס'
יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ ב' כס' ג'. ג'
וְחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ׃ ט א וַיְבָרֶךְ ל' דס'. ג'
אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם כ"ב
פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ׃
ב וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת ד'. ג' י'
הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם בְּכֹל
אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם
בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ׃ ג כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־ י' פסו' ריש וסוף
חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב
נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל׃ ד אַךְ־בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ

כא וְקַבֵּיל יְיָ בְּרַעֲוָא יָת
קֻרְבָּנֵיהּ וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ
לָא אוֹסֵיף לְמֵילַט עוֹד יָת
אַרְעָא בְּדִיל חוֹבֵי אֱנָשָׁא
אֲרֵי יִצְרָא לִבָּא דַאֲנָשָׁא
בִּישׁ מִזְּעֵירֵיהּ וְלָא אוֹסֵיף
עוֹד לְמִמְחֵי יָת כָּל דְּחַי
כְּמָא דַעֲבָדִית׃ כב עוֹד כָּל
יוֹמֵי אַרְעָא זְרוֹעָא וַחֲצָדָא
וְקוֹרָא וְחוּמָא וְקַיְטָא וְסִתְוָא
וִימָם וְלֵילְיָא לָא יִבַּטְלוּן׃
א וּבָרֵיךְ יְיָ יָת נֹחַ וְיָת בְּנוֹהִי
וַאֲמַר לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ
יָת אַרְעָא׃ ב וְדַחַלַתְכוֹן
וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל חֵיוַת
אַרְעָא וְעַל כָּל עוֹפָא
דִשְׁמַיָּא בְּכֹל דִּי תַרְחֵישׁ
אַרְעָא וּבְכָל נוּנֵי יַמָּא
בִּידְכוֹן יְהוֹן מְסִירִין׃ ג כָּל
רִיחֲשָׁא דְּהוּא חַי לְכוֹן יְהֵי
לְמֵיכַל כְּיָרוֹק עִסְבָּא יְהָבִית
לְכוֹן יָת כּוֹלָּא׃ ד בְּרַם בִּשְׂרָא בְּנַפְשֵׁיהּ דְּמֵיהּ לָא

אסף ג' כתיב כן בתורה וסי' וירח ה' את ריח. ב' בו. ויאמד משה כן דברת: מנעריו ג' בק' ב' חסר וא' מלא וסי' כי יצר לב האדם. והוא איש מלחמה. שאנן מואב מנעוריו. בתרא מלא: עד י"ד חסרין וסי' עד כל ימי הארץ. עד מי לך פה חתן. טוב לי עד אני שם. לכו עד שלשה ימים דמלכים. לכן עד אריב אתכם. אחרי מתי עד. עד תעברנה הצאן על ידי מונה. ויהודה עד רד עם אל. עוד אושיבך באהלים. עד היודש אביא לך. עד אשר יבאו עמים. עד ישבו זקנים. אמללה יולדת השבעה. אשמרה לפי מחסום. וב' בעד: וקציר ב' וסי' זרע וקציר. אשר אין חריש וקציר: וחרף ב' וסי' וקיץ וחרף אתה יצרתם: ומוראכם ב' וסי' ומוראכם וחתכם יהיה. פחדכם ומוראכם:

ופ' לד): (כא) מנעריו. מנעריו כתיב משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע: לא אוסף ולא אוסף. כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב כאשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן (שבועות דף לו) דרשו חכמים במסכת שבועות: (כב) עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבותו. ו' עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט קור וכו' בב"מ (דף קו) (ס"א עוד טומאתו בו): קור. קשה מחורף: חורף. עת זרע שעורים וקטניות החריפין להתבשל מהר והוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן (מהרש"ל): קציר. חצי ניסן ואייר וחצי סיון: קיץ. הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו (שמואל ב' טז) הלחם והקיץ לאכול הנערים: חום. הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קייטא קשי מקייטא: ויום ולילה לא ישבותו. מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה (ב"ר פכ"ה ופ' ל"ד): לא ישבותו. לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן: (ב) וחתכם. ואימתכם כמו תראו חתת. ואגדה לשון חיות (סנהדרין לח ושבת קנא) שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין אתה צריך לשומרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה. אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים: (ג) לכם יהיה לאכלה. (סנהדרין נט) שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (ד) בשר בנפשו. אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו

ארדע: (כא) וירח. על משקל ויגח בכל גבול מצרים ונפתח הרי"ש בעבור החי"ת שהוא מהגרון כמשפט לשון הקדש וחלילה חלילה להיות השם מריח ולא אוכל כי כן כתוב אשר חלב זבחימו יאכלו רק הטעם שקבל העולה וישרה לפניו כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב: הניחח. מלשון מנוחה והחי"ת כפול כהכפל פ"א ונאפופיה והטעם שהניח הריח מהזעף או שיניח כח עליון: אל לבו. כמו עם לבו ואחר כן גלה סודו לנח כי נביא היה. וטעם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קללה ע"י אדם כי כן כתוב ארורה האדמה: יצר. היא התולדת אשר נוצרה לו: ולא אוסיף עוד. על המבול. ומלת עוד לעולם או פעם שנית וכן ויבך על צואריו עוד: (כב) עד כל ימי הארץ וגו'. לאות כי יש לה קץ קצוב ומה נכבד דרש סביב שמנה עשר אלף רק לא ידענו אחד מני אלף: זרע וקציר. חלק השנה לשנים ואח"כ לארבעה: קור. כנגד החום וקיץ כנגד החורף והם כנגד ד' תקופות בשנה וכלם יום ולילה יחלקו כי מה שחסר מזה נוסף בזה ואחר כן ישוב העודף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם בשוה: (ב) וחתכם. מפעלי הכפל מגזרת תראו חתת כמו חתתכם: בכל אשר תרמש האדמה. הטעם על האדמה או תהיה האדמה פועלת: בידכם נתנו. כי בידכם ויש אומרים כי בי"ת בכל. ובכל מקום ווי"ן והקרוב שהוא דבק עם מוראכם: (ג) כל רמש. שם כלל לחית השדה ולבהמות הישוב ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מותר לאכילה: כירק. על שני משקלים וכן תנור עשן כעשן הכבשן: (ד) אך בשר בנפשו דמו. כן טעמו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר כי נפש כל בשר

תולדות אהרן וירח ה' את. ערובין סה זבחים מו עקרים פ' טו: כי יצר לב. סכה נב חגיגה יו קדושין ל' (ברכות ו): ויום ולילה לא. סנהדרין נח: ומוראכם וחתכם יהיה. שבת קנא עקדה שער טו: כירק עשב. סנהדרין נט: אך בשר. שם:

בעל הטורים לשון שבירה אף הכא נמי שהיה שברתו מן האילן ולא מצאה אותו לף על המים ובזה הכיר כי קלו המים: וירח שנים במסורה וירח ה' את ריח הניחח. ואידך וירח את ריח בגדיו וזה הוא שדרשו רז"ל אפילו פושעי ישראל עתידין שיתנו ריח וזה הוא וירח את ריח בגדיו. אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו. וירח ה' את ריח הניחוח שעתידין ליתן ריח ניחוח. דבר אחר שנכנס עמו ריח גן עדן כשברית ריח בגדיו אז וירח ה': מנעריו ג' במסורת כי יצר לב האדם רע מנעריו. איש מלחמה מנעריו. שאנן מואב מנעוריו. שמנעוריו צריך אדם להלחם

רמבן

טרף בפיה והזית איננו מן האילנות הגבוהים מאד שישכנו בו העופות לארך ליוותיו ולכך אמרו כי היה בזה רמז שהעופות נוח להם להיות מזונותם מרים כלענה ביד הקב"ה ולא שיהיו טובים בידי אדם וכ"ש בני האדם שאין רצונם להתפרנס זה מזה ולשון בראשית רבה אמר רבי אבהו אילו מגן עדן הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה או קנמון או פפולסמון אלא רמז רמזה לו נוח מר מזה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידך. אבל בגמרא הוסיפו מאי משמע דהאי טרף לישנא דמזוני הוא דכתיב הטריפני לחם חקי כי מפני הטעם שאמרנו עשו לזה סמך מלשון הטריפני ירמוז כאלו אמר והנה עלה זית טרף בפיה ופשוטו של מקרא פרשו בו שהוא תאר לעלה והנה עלה זית טרף בפיה וסמך לדבר שהוא קמוץ כי כן משפטו. אבל נמצא מהם בזרות כי הוא טרף וירפאנו והשיב את הגזלה אשר גזל על שגגתו אשר שגג וזולתם רבים: (כא) **ויאמר** ה' אל לבו. לא גלה הדבר לנביא בזמן ההוא רק ביום צוותו את משה בכתיבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו עלה לרצון וגזר שלא יוסיף להכות את כל חי וכבר כתבתי בזה סוד נרמז לרבותינו וטעם בעבור האדם כי בעבורו נעשו ואם אדם לא חטא היו הם ניצולין אע"פ שהשחיתו גם הם דרכם. כי יצר לב האדם רע מנעוריו מלמד עליהם זכות שיצירתם בתולדות רעה בימי הנעורים ולא בימי הזקנה ואם כן אין להכות את כל חי מפני שני הטעמים האלה. וטעם הת"ס כי מתחלת הנעורים הוא בהם כמו שאמר משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצה"ר או יאמר כי מן הנעורים

ספורנו

והנה חרבו פני האדמה. אבל לא יבשו באופן שיוכל לצאת: (כא) את ריח הניחוח. שהיה אז ראוי להקרבה: ויאמר ה' אל לבו. שלא גלה לנח ולבניו עד שקבלו מצותיו והקים ברית: כי יצר לב האדם רע. כי בהיות המזגים מכאן ואילך פחותים מאשר היו קודם המבול לא יגביר בהם הכח השכלי מנעוריו' כבראשונה באופן שיתקומם' למתאו' המתגבר עליו מנעוריו: (כב) עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו. לא ישבותו מלהתמיד על אותו האופן בלתי טבעי שהגבלתי להם אחר המבול. וזה שילך השמש על גלגל נוטה מקו משוה היום ובנטיתו תהיה סבת השתנות כל אלה הזמנים כי קודם המבול היה מהלך השמש תמיד בקו משוה היום ובזה היה אז תמיד עת האביב ובו היה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך ימיהם. ואמר שיהיה זה כל ימי הארץ עד אשר יתקן האל יתברך את הקלקול שנעשה בה במבול. כאמרו הארץ החדשה אשר אני עושה כי אז ישוב מהלך השמש אל קו משוה היום כמאז. ויהיה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך חייהם כמו שהיה קודם המבול כאמרו כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל וזה רצה באמרו מוצאי בקר וערב תרנין: ט (ד) אך בשר בנפשו. אך בשר של

בשר דמו בנפשו הוא וזאת הנפש המתנועעת והמרגשת היא הגוף: (ה) ואך את דמכם. פירושו התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם שאתם אדם לא התרתי רק אדרשנו כטעם דורש דמים וזה כלל ואחר כן ביאר ומיד האדם אם יהרגו רבים את יחיד או יחיד את יחיד אני אדרש הדם גם אדרשנו מיד כל חיה שאצוה לאחרת שיהרגנה והנה החיות מותרות לכם ולא אתם להן והמפרש דמכם לנפשותיכם זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני והוסיף לבאר או היא מצוה לבני נח והוא הישר להרוג ההורג. וטעם באדם בעדים או לעיני הכל או בעבור האדם שנשפך דמו וכמוהו רבים: (ח) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על ידי אביהם. ויש אומרים שארבעתם נביאים:

ואת

תֵּיכְלוּן׃ ה וּבְרַם יָת דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֶתְבַּע מִיַּד כָּל חֵיוְתָא אֶתְבְּעִינֵיהּ וּמִיַּד אֱנָשָׁא מִיַּד גְּבַר דְּיֵשׁוֹד יָת דְּמָא דַּאֲחוּהִי אֶתְבַּע יָת נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא׃ ו דְּיֵשׁוֹד דְּמָא דֶּאֱנָשָׁא בְּסַהֲדִין עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא דְּמֵיהּ יִתְּשַׁד אֲרֵי בְּצַלְמָא דַּיְיָ עֲבַד יָת אֱנָשָׁא׃ ז וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוֹ אִתְיְלִידוּ בְּאַרְעָא וּסְגוֹ בַהּ׃ ח וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹהִי

ב׳ ר״פ דָּמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ׃ ה וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם
לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה
אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו
ל׳ דס׳ אֶדְרֹשׁ אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם׃ ו שֹׁפֵךְ
ל׳ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי
ב׳ דס׳ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם׃
ל׳ ז וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־
כ״ס בָהּ׃ ס חמישי ח וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר׃

דמו. בעוד נפשו בו: בשר בנפשו לא תאכלו. הרי אבר מן החי ואף בנפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי: (ה) ואך את דמכם. אף על פי שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו: לנפשותיכם. אף החונק עצמו אע״פ שלא יצא ממנו דם (ב״ר): מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהם שנאמר (תהלים מט) נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות: מיד האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש: ומיד איש אחיו. שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו למחול שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב״ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות הקב״ה מזמנן לפונדק אחד וכו׳: (ו) באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים וגו׳: עשה את האדם. זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: (ז) ואתם פרו ורבו. (כתובות ה) לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצוי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים (יבמות סה)

ואני

ואך ב׳ ר״פ וסי׳ ואך את דמכם לנפשתיכם. ואך אם טמאה ארץ: איש אחיו ב׳ וסי׳ מיד איש אחיו. ורעת איש אחיו. וחד ואיש אחיו לא: אילין פסו׳ דאית בהון ג׳ מילין דמלה קדמאה ובתרא לא נסב וי״ו בריש תיבותא ומציעתא נסיב וי״ו וסי׳ ואך את דמכם: ולקחו מן הדם. אז ישוב הרצח. כל אשר יגע בשדה:

תולדות אהרן ואך את. בבא קמא צא סנהדרין מ: שופך דם. יבמות סג סנהדרין נו נז עב עקרים פ׳ יח ופ׳ טו (סנהדרין כב): כי בצלם. ברכות סא יבמות סג אבות ג מ: ואתם פרו. יבמות סג סנהדרין נט ע״ג ס: שרצו בארץ. סנהדרין נז:

בעה״ט עם יצה״ר ואם יגבר עליו לא ינצחו שאין מואב מנעוריו ושוקט הוא על שמריו: וקציר שנים במסורה הכא ואידך בפרשת ויגש: ואך ג׳ במסר׳ הכא ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה. ואידך ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם. ואך את הדבר. לומר כמו שאסור להרע עצמו כך אסור לקלל עצמו. והוא אך את דמכם לנפשותיכם. ואך את הדבר שאפי׳

ספורנו

על חי בעודו עם נפשו שהוא חי: דמו. וגם כן דמו שפירש בעודו חי: לא תאכלו. אבל פירש מן המת מותר לבני נח: ואך את דמכם לנפשתיכ׳ אדרוש. אע״פ שלא אדרוש דם שאר ב״ח מידכם מ״מ אדרוש את דמכם בשביל נפשותיכ׳ שהן חשובות אצלי יותר מנפשות כל שאר בעלי חיים. וזאת הדרישה תהיה על אופנים מתחלפים. שאם יזכה האדם הנה אז מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם להצילו על דרך ודרשתי את צאני מידם והצלתי את צאני מפיהם: מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם. אם לא יזכה לזה שאצילהו ויהרג איש את אחיו אדרש את נפש ההרוג מיד אחיו ההורגו להפרע ממנו אבל לא מיד החיה: באדם דמו ישפך. בבית דין של מטה: כי בצלם אלהים. וטעם היות דם האדם נדרש ולא אדרוש דם שאר בעלי חיים: כי בצלם אלהים עשה. בצלם העצמים הנבדלים הנקראים אלהים עשה איזה מהם את האדם כי אמנם מאז שאמר האל יתברך נעשה אדם נתן כח בעצמים הנבדלים או באחד מהם להשפיע כח שכלי על כל נושא מוכן ואת כל אחד מהמין האנושי ובהיות האדם בצלם אלהי אשר היא נפשו האנושית אשר בה הוא חי משכיל ראוי שיהיה דמו ונפשו החיונית המשרתים לזה הצלם נחשבים ונדרשי׳ מיד מאבדיהם יותר מחיי כל שאר בעלי חיים: (ז) ואתם פרו ורבו.

ואל

רמבן

הנעורים כלומר מחמתם תהיה רעת היצר באדם שהם יחטיאו אותו ויש אומרים שהוא כמו בנעוריו וכמוהו מטרם שום אבן על אבן בהיכל ה׳ וכן זאת הארץ אשר תפילו בנחלה לשבטי בני ישראל:

(ג) **כל** רמש אשר הוא חי. ירמוז לבהמה ולחיה ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש כדכתיב כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים:

(ד) **אך** בשר בנפשו דמו. כתב רש״י בעוד נפשו בו בשר בנפשו לא תאכלו הרי אבר מן החי ואף דם לא תאכלו הרי דם מן החי אם כן יאמר בשר בנפשו ודמו לא תאכלו וזה כפי הפשט איננו נכון. ולפי המדרש איננו אמת שלא נצטוו בני נח אלא על אבר מן החי כדברי חכמים לא על דם מן החי כדברי רבי חנינא בן גמליאל אבל פירושו אך בשר בנפשו שהיא דמו לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא:

(ה) **דמכם** לנפשתיכם אדרוש. כלומר דמכם שהוא נפשותיכם כדרך לכל כלי המשכן וכן השלישי לאבשלום ויש לפרש את דמכם לנפשותיכם כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וכנוהו וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה פתרונו בעוף או בבהמה. והנכון שיאמר הדם שהוא לנפש בכם אדרוש הגיד כי הדם הוא הנפש ורמז כי על שופך הנפש הוא מחייב מיתה לא על דם האיברים שאין הנשמה תלויה בהם. ורבותינו דרשו בו הורג את עצמו את דמכם מנפשותיכם אדרוש:

מיד כל חיה אדרשנו. תמה אני אם הדרישה כמשמעה מיד החיה כמו מיד האדם להיות עונש בדבר ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו שכל החיה שתטרוף אותו תטרף כי גזרת מלך היא וזה טעם סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ואיננו להעניש את בעליו בממון כי אפילו שור המדבר חייב מיתה וכזה כן בבני נח כישראל ויהיה טעם שופך דם האדם כל שופך בין חיה בין אדם והנה דמו נדרש בבית דין ובידי שמים ויתכן שיהיה טעם מיד כל חיה שתהיה הנקמה בשופך הדם מיד כל חיה כמו כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאתיה ואמר אך דמכם אדרוש ואנקום אותו ביד כל חיה כי אשלח ברואה כל חית הארץ ואשלח בו גם האדם לא ינצל מידם וכמוהו מכל צוררי הייתי חרפה מידם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל. ואולי הדרישה מיד החיה היא שלא תטרוף האדם כי כן שם בטבעם וסוד הענין כי בעת היצירה נתן לאדם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ לאכלה ונתן לחיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב ויהי כן כי הוא טבעם ומנהגם ועתה כאשר אמר באדם שישחוט הבעלי החיים והושם בטבע או במנהג שיהיו בעלי החיים זה לזה לאכלה הוצרך לצוות שיהיו שאר בעלי החיים לבני אדם טרף לשניהם והם ייראו מהם ולא יטרופו בהם ואמר אך את דמכם לנפשותיכם לרמוז כי לא ידרוש דם חיה מיד חברתה אם כן נשאר בהם לטרוף זו את זו וזה טעם הזכירו איסור שפיכת דמים בכאן מפני היתר השחיטה שהיה המנהג לשפוך דם כי על דעת רבותינו כבר הזהיר אדם הראשון בזה אבל מפני השחיטה הוצרך לומר התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם שיהיה אסור לכם ולכל החיים שלא יהיה להם טבע לשפוך אותו:

(ז) **ואתם** פרו ורבו. פשוטו כמדרשו שהיא מצוה כי האמור באדם גם בבני נח עם ויברך אותם אלהים ברכה כענין שנאמר **בדגים** ובעבור שדבר בשאר הנפש החיה ואמר ושרצו בארץ פרו ורבו על הארץ אמר כאן ואתם האדם פרו ורבו ואמר שרצו בארץ ורבו בה כי יכפול המצוה לחזוק לומר שיתעסקו בה בכל יכולת או שיגוס ביישוב כל הארץ כאשר פירשתי בסדר בראשית ורש״י כתב לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים והמדרש הזה לא הוציאו אותו אלא מן הסמוכים אבל המקרא למצוה נכתב והראשונה לברכה וכך אמרו והרי פריה ורביה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו וכו׳ בסנהדרין:

(ח) **וטעם** ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על יד אביהם כי בניו לא היו נביאים ולא הגיע חם למעלת הנבואה וכן ויאמר ה׳ אל אהרן ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן בדברי רבותינו אל משה אמר שיאמר לאהרן וכן פירש בסוף ויאמר אלהים לנח:

ט וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם
וְאֶת־זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם׃ י וְאֵת
כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף
בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם
מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ׃
יא וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־
יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־
יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃
יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית
אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־
נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃
יג אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת
בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃ יד וְהָיָה בְּעַנְנִי
עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃
טו וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי
וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־
בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל
לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ טז וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת
בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם
בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־

כ"ב
ל' וחד את
ל'
ו' דגשי'
קכ"ג פסו' וגת ונח .
ל'
ל' חס'
ל' וא' וקשתי
ל'
(ל')
ל' רפי
ל' ומ"ל כ"ו חס'

עִמֵּיהּ לְמֵימָר׃ ט וַאֲנָא הָא אֲנָא מְקַיֵּם יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְעִם בְּנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן׃ י וְעִם כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְעִמְּכוֹן בְּעוֹפָא בִּבְעִירָא וּבְכָל חֵיוַת אַרְעָא עִמְּכוֹן מִכֹּל נָפְקֵי תֵיבוּתָא לְכֹל חֵיוַת אַרְעָא׃ יא וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי כָּל בִּשְׂרָא עוֹד מִמֵּי טוֹפָנָא וְלָא יְהֵי עוֹד טוֹפָנָא לְחַבָּלָא אַרְעָא׃ יב וַאֲמַר יְיָ דָא אָת קְיָם דִּי אֲנָא יָהֵב בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי עִמְּכוֹן לְדָרֵי עָלְמָא׃ יג יָת קַשְׁתִּי יְהָבִית בַּעֲנָנָא וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵין אַרְעָא׃ יד וִיהֵי בְּעַנָּנוּתִי עֲנָנָא עַל אַרְעָא וְתִתְחֲזֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא׃ טו וּדְכִירְנָא יָת קְיָמִי דִּי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל בִּשְׂרָא וְלָא יְהוֹן עוֹד מַיָּא לְטוֹפָנָא לְחַבָּלָא כָּל בִּשְׂרָא׃ טז וּתְהֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא וְאַחֲזֵינַהּ לְדָכְרָן קְיָם עָלַם בֵּין מֵימְרָא דַּיְיָ וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא

רש"י

(ט) ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה. ובאחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות : (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות : מכל יוצאי התיבה . להביא שקצים ורמשים : חית הארץ . להביא המזיקין שאינן בכלל החיה : אשר אתכם . שאין הלוכן עם הבריות : (יא) והקמותי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך : (יב) לדרת עולם . נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי (ב"ר) : (יד) בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם : (טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין נפש חיה . אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות ונזכר : (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי

אבן עזרא

(ט) ואת זרעכם . עם ואתכם השלישי שיהיה אתכם או נכפל לתוספת ביאור והברית שאקים הוא שלא יכרת כל בשר . ומלת בשר גוף כי הוא מרגיש כי העצם לא ירגיש . והנה הברית שלא יכרת גוף במימי מבול ויתכן שימלטם אם יבא מבול הכנים כברית שלא יהיה עוד מבול ועל זאת הברית נאמר אשר נשבעתי מעבור מי נח : (יב) אות. זכר ונקבה : (יג) את קשתי . הנה נתתי עתה קשת בענן ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה היתה : (יד) בענני ענן . קל הנו"ן הראשון והיה ראוי להדגש בעבור שהוא מהבנין הכבד כמו בדברי אתך : ונראתה הקשת . אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט השמש תולד הקשת יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול והיא דרך נכונה למבין . מלת יהיה עם המים איננה ראיה כי המים לשון יחיד וכן ויהי אנשים וטעם והיתה הקשת בענן שהיא לעולם שם בסתר והשם

תולדות אהרן ולא יכרת כל. שבועות לו : ולא יהיה עוד. שבועות שם :

בעל הטורים סדבור אדרוש ואך אם טמאה . לומר שמכל חיה אדרשנו בין טמאה בין טהורה . מקים את בריתי אתכם סופי תיבות מתים . רמז לתחיית המתים שהשם מקים לנו בריתו להחיותם :

הנני ענו בי . עד ה' בכם ועד . עלי עשור ועלי נבל עלי. לו חפץ ה' להמיתנו . ואמרת בלבבך מי ילד . אלהי אבדהם ואלהי נחוד . כי יצומו אינני . כה אמד ה' אל יתהלל חכם : נפש החיה ד' דסמיכי וסי' כו' במסד' רבתא : בבהמה ו' דגשים וסי' ואת כל נפש החיה אשד אתכם . מעלת גרה בבהמה . וחבירו דמשנה תורה . ולא תשקצו את נפשתיכם . ואם בבהמה הטמאה . ליש גבור בבהמה . וד' רפי וסי' ונפש כי תגע . אשר יתן שכבתו . לא יחליפנו . אך בכור אשר יבכר : והקמותי ג' בטע' מ"ם וסי' זאת אות הברית . וגם הקמתי את בריתי. הקמתי את דבד ה' : ולא יכרת ד' דסמיכי וסי' כו' במס' רבת' : ממי ב' וסי' ממי חמבול ממי המים המאררי' . וחד וממי . וממי יהודה יצאו :

רמב"ן

(יב) **זאת** אות הברית אשר אני נותן . משמע מן האות הזה שלא היה קשת בענן במעשה בראשית ועתה ברא ה' חדשה לעשות קשת בשמים ביום ההוא ואמרו בטעם האות הזה כי הקשת לא עשאו שיהיו רגליו למעלה שירא' כאילו מן השמים מורים בו וישלח חציו ויפיצם בארץ אבל עשאו בהפך הזה להראות שלא יורו בו מן השמים וכן דרך הנלחמים להפוך אותו בידם ככה כאשר יקראו לשלום למי שכנגדם ועוד שאין לקשת יתר לכונן חצים עליו ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדה כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ומלת קשתי מורה שהיתה לו הקשת תחלה ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם שכל זמן שאראנה אזכיר כי ברית שלום ביני וביניכם ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות הנה הוא כטעם עד הגל הזה ועדה המצבה וכן כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי כל הדבר הנראה שיושם לפני שנים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות וכל הסכמת ברית וכן במילה אמר והיה לאות ברית ביני וביניכם בעבור ההסכמה שימולו כל זרע אברהם לעבדו שכם אחד ועוד כי כאשר תראה ההפוך הנזכר יהיה זכר לשלום כאשר כתבנו וכן שתהיה הקשת עתה בין שהיתה מעולם בטבע הטעם באות שבה אחד הוא אבל יש לרבותינו בפרשה הזאת סוד נעלם אמרו בבראשית רבה את קשתי נתתי בענן קשותי דבר שהוא מוקש לי אפשר כן אלא קשין דיפרה והיה בענני ענן רבי יודן בשם רבי יהודה ברבי סימון אומר משל לאחד שבידו סולת רותח ובקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו וסם עוד והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים זו מדת הדין של מעלה ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ זו מדת הדין של מטה מדת הדין של מעלה קשה ומה"ד של מטה רפה וכבר ידעת מאמרם במחשבה בקשת כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם ואם זכית להבין דבריהם תדע כי פי' הכתוב כן את קשתי שהיא מדת הדין נתתי בענן בעת הדין תהיה לאות ברית : (יד) **והיה** בענני ענן על הארץ. שלא יאחר ה' פניו אליה מתמלאות יושביה ונראתה מדת הדין שלי בענן ואזכור את הברית בזכר הרחמים ואחמול על הטף אשר בארץ והנה האות הזה והברית הוא אות המילה והברית שבה ולשון המקראות נאות מאד לענין והנה פירשו בין אלהים מדת הדין של מעלה

שהיא

ספורנו

ואל תשפכו דם האדם : (ט) ואני הנני מקים את בריתי . על זה התנאי שלא תשפכו דם נקי אני מקים את בריתי שלא לשחת עוד הארץ . אבל בשפיכת דם נקי תשחת הארץ כאמרו כי הדם הוא יחניף את הארץ ולארץ לא יכופר וגו' אבל כל שאר העבירות ילקה החוטא ולא תשחת הארץ : ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ . לא יהיה שום אופן מפלה והפסד שישחית את עולם הארץ : (יג) את קשתי נתתי בענן . סדרתי שיהיה בטבע : והיתה לאות ברית . בהיות הקשת כפולה כי אמנם גלאו חכמי המחקר לתת טעם לסדר צבעי הקשת השנית אשר הוא על הפך סדר צבעי הקשת הראשונה המורגלת והיא תהיה אות לצדיקי הדור שדורם חייב כאמרם כלום נראתה הקשת מימיך ויתפללו ויוכיחו וילמדו דעת את העם : (יד) בענני ענן . כי לא תראה הקשת בזולת ענן עכור עב אחרי הזך והלח : (טז) וראיתיה לזכור ברית עולם . אשגיח במסובב ממנה והוא תפלת הצדיקים ועמדם בפרץ למען השיב חימה מהשחית כמו זוכר ברית עולם

אבן עזרא

והשם רואה אותה: (יז) ויאמר אלהים אל נח. זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי: (יח) וחם הוא אבי כנען. ללמד ששניהם רעים וכמעשה אבות יעשו בנים והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן בנותיהם מימות נח וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וכן רבקה מבנות חת כאלה ושמא ישאל שואל מה חטאו בני חת למה לא פקח עיניו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ כנען: (כ) ויחל. מתחלה מפעלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף כמו ויסך בדלתים ים: איש האדמה. יודע עבודת האדמה והיא חכמה גדולה והדרש שביום שנטעו שתה מיינו יש לו סוד ואיננו כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא היה ביום אחד: (כא) ויתגל. מלשון גלוי מבנין התפעל וכן ואל יתעל. וה"א אהלה מקום וי"ו וכן את קול העם ברעה כי פרעה אהרן: (כג) על שכם שניהם. כל אחד שם קצת השמלה על שכמו ומלת שכם לא תתחבר: אחורנית. הפך הלוך האדם כי כל תנועתו לפנים: (כד) וייקץ נח. הכתוב לא גלה מה נעשה והעושה היה כנען וכן היה כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא נדע מה עשה. וטעם בנו הקטן לעד כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען גם וי"ו בנו שב
אל

אונקלוס

בְּכָל בִּשְׂרָא דִּי עַל אַרְעָא׃ יז וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָּא אָת קְיָם דִּי אֲקֵימִית בֵּין מֵימְרִי וּבֵין כָּל בִּשְׂרָא דִּי עַל אַרְעָא׃ יח וַהֲווֹ בְּנֵי נֹחַ דִּי נְפַקוּ מִן תֵּיבוּתָא שֵׁם וְחָם וָיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבוּהִי דִכְנָעַן׃ יט תְּלָתָא אִלֵּין בְּנֵי נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדַּרוּ כָּל אַרְעָא׃ כ וְשָׁרֵי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא׃ כא וּשְׁתִי מִן חַמְרָא וּרְוִי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ׃ כב וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִכְנַעַן יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא׃ כג וּנְסֵיב שֵׁם וָיֶפֶת יָת כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מְחַזְרִין וְכַסִּיאוּ יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מְחַזְרִין וְעֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן לָא חֲזוֹ׃ כד וְאִתְּעַר נֹחַ

בראשית ט

כ"ס בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ יז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית
ג' בע' מ"ס אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ פ ששי

יח וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה
כל שם כר נם קמצ' שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃
ג' יט שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה
ט' כָל־הָאָרֶץ׃ כ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה
ג'. נ' וַיִּטַּע כָּרֶם׃ כא וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר
נ'.ד' כתיב כן וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה׃ כב וַיַּרְא חָם אֲבִי
כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־
אֶחָיו בַּחוּץ׃ כג וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־
הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם
ז' וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת
ט'. ג' אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת
נ'. נ' מ"ל אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ׃ כד וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע

רשי

שאמרתי: (יח) וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: (כ) ויחל. (ב"ר) עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה כמו (רות א') איש נעמי: ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים (ב"ר): (כא) אהלו. אהלה כתיב רמז לי' שבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנאמר (עמוס ו) השותים במזרקי יין: ויתגל. לשון ויתפעל: (כב) וירא חם אבי כנען. (ב"ר) יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. יש אומרים סרסו וי"א רבעו: (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב ויקחו אלא ויקח (סנהדרין ע) למד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנא' (יחזקאל לט) אתן לגוג מקום שם קבר. וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו (ישעיה כ) כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו': ופניהם אחורנית. למה נאמר פעם שנייה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית:
בנו

ומאלה ג' וסי' ומאלה נפצה כל הארץ. אלה משפחות בני נח. וארא ואין איש ומאלה אין: ויטע ג' וסי' גן בעדן מקדם. ויחל נח. ויטע אשל: אהלה ד' כתיב ה' וסי' ויתגל בתוך אהלה. ויעתק משם ההרה. וילך למסעיו. ויט אהלה מהלאה: אחרנית ז' וסי' כו' במסר' רבת': ופניהם ט' וסי' כו' במסר' רבת': וערות ג' וסי' וערות אביהם. ערות אביך וערות. וערות אחות אמך. וחר וערות מלכא:

תולדות אהרן ויחל נח איש. סנהדרין ע: וישת מן היין: ברכות מ סנהדרין ע: וירא חם אבי. סנהדרין שם: ויקח שם ויפת סנהדרין ע: וערות אביהם. ברכות כה שבת קנ: ויקץ נח מיינו. סנהדרין יג:

בעל הטורים ויטע ג' במסורה. ויטע כרם. ויטע ה' אלהים גן בעדן. ויטע אשל. דרשו רבותינו מכאן לקח הנטיעה מגן עדן וכן אברהם לקח האשל מגן עדן. ויתג"ל אותיות גלות שגלו בראש

ספורנו

שלם: (יז) ויאמר אלהים לנח זאת אות הבריה. זאת הקשת הסני' היא אות הברי' ועליך ועל כיוצא בך מוטל להתעורר בהראותה ולהעיר בני הדור לשוב להשכיל להיטיב: (יח) וחם הוא אבי כנען. דומה בדרכיו לכנען המפורס' לרוע באופן שהיה אב לכנען באמת גם בהדמותו כענין אביך האמורי: (יט) שלשה אלה בני נח. ועם היות בתוכם הרשע הנה בעבור היותם בני נח ברך האל יתברך את כלם באמרו פרו ורבו ומלאו את הארץ ולכן מאלה נפצה כל הארץ: (כ) ויחל נח. התחיל בפעל בלתי נאות ולכן נמשכו מזה מעשים אשר לא יעשו כי אמנם מעט מן הקלקול בהתחלה יסבב הרבה ממנו בסוף כמו שיקרה בחכמות מהטעות בהתחלה. וזה בעצמו הורה באמרו ויחל העם לזנות: (כב) וירא חם אבי כנען את ערות אביו. ראה בזיון שעשה לו כנען בנו והוא הסרוס כדברי קצתם ז"ל. וכתב ברוסי הכלדי שסרסו ע"י כשוף והוא ברשעו ראה ולא מיחה. כי אמנם הקלון יקרא ערוה באמרו וערות מלכא לא אריך לנא למחזי וכן ערות דבר יאמר על דבר מגונה: ויגד לשני אחיו בחוץ. שמח על פעלת בנו: (כג) ופניהם אחורנית. גם בפעלת הכסוי קצת הכרת לפנות אליו לא
פנו

רמבן

שהיא הגבורה ואשר על הארץ מדת הדין של מטה שהיא מדה רפה מנהגת הארץ עם הרחמים כי לא אמר אשר בארץ רק אשר על הארץ וכבר רמזתי סודם בשם הארץ ורש"י כתב בין מדת הדין של מעלה וביניכם אבל רבותינו לא לכך נתכוונו:

(יח) **וחם** הוא אבי כנען. פי' רש"י לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם הוצרך לומר שחם הוא אבי כנען ור"א אמר כי חם ראה והגיד לאחיו וכנען עשה לו רעה לא גלה אותה הכתוב וזה טעם את אשר עשה לו בנו הקטן כי כנען הוא הקטן לחם כאשר ימנה אותם ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען והנה עזב ר"א דרכו בפשוטי המקרא והחל להנבא שקרים. והנכון בעיני כי חם הוא הקטן לנח כאשר פירשתי בראש הסדר וכנען הוא הבן הגדול לחם ואשר אמר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אחרי נמכר לעבד עבדים נתן לכל אחיו מעלה עליו וכאשר אירע המעשה הזה לנח לא היה לחם זרע זולתי כנען וזהו טעם וירא חם אבי כנען כי אין לו בן אחר וכאשר חטא לאביו קלל זרעו ואם אמר ארור חם עבד עבדים יהיה לא יזיק רק לגופו כי הזרע שכבר נולד איננו בכללו ואולי לא יוליד ולא לקח ממנו נקמתו כי מי יודע מה יהיה אחריו על כן קלל הבן שהיה לו ואם יוליד אחר די שיקולל בנו הבכור וכל זרעו אתו והנה החטא שראה חם ערות אביו ולא נהג בו כבוד שהיה ראוי לו לכסות ערותו ולכסות קלונו שלא יגידנו גם לאחיו והוא הגיד הדבר לשני אחיו בפני רבים להלעיג עליו וזה טעם בחוץ וכן תרגם אונקלוס בשוקא וטעם וידע את כל אשר עשה לו שגלה חרפתו לרבים והיה בוש בדבר ורבותינו הוסיפו עליו חטא:

(יט) **איש** האדמה. פי' רש"י אדוני האדמה כמו איש נעמי ואינו כן איש נעמי לשון אישות כמו איש ואשתו ואחרים אמרו גדול האדמה וראשה והביאו דומים לו גדעון בן יואש איש ישראל גם בני אדם גם בני איש הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ורבים לפי דעתם ועל דעתי גדעון בן יואש איש ישראל ייחוס איש ישראלי הלא איש אתה שאין כמוך בישראל וכן והתחזקתם והייתם לאנשים שלא יהיו כנשים גם בני אדם גם בני איש פלוני הידוע במעלתו אבל איש האדמה כמו אנשי העיר בעבור היותו דר בכל האדמה לא בנה עיר ומדינה יתיחס אליה וכן איש שדה העומד שם כל היום תמיד ובמשנה יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים או שנתן לבו לעבוד את האדמה לזרוע ולנטוע בעבור מלאו הארץ שממה שכל נבדל לדבר יקרא כן אנשי העיר הם יושביה ואנשי דוד עבדיו ואיש האלהים המיוחד בעבודתו וכך אמרו בבראשית רבה איש האדמה בורגר לשום בורגרות ואמרו שהיה להוט
אחר

אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן׃ כה וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו׃ כו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ׃ כז יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ׃ כח וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה׃ כט וַיְהִי כָּל־יְמֵי־נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ פ

י א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל׃ ב בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס׃ ג וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה׃ ד וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים׃ ה מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ו וּבְנֵי

מֵחַמְרֵיהּ וִידַע יָת דִּי עֲבַד לֵיהּ בְּרֵיהּ זְעֵירָא׃ כה וַאֲמַר לִיט כְּנַעַן עֲבֵד פְּלַח יְהֵי לַאֲחוֹהִי׃ כו וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּשֵׁם וִיהִי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן׃ כז יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת וְיַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ דְּשֵׁם וִיהִי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן׃ כח וַחֲיָא נֹחַ בָּתַר טוֹפָנָא תְּלַת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין׃ כט וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין וּמִית׃ א וְאִלֵּין תּוּלְדַת בְּנֵי נֹחַ שֵׁם חָם וָיֶפֶת וְאִתְיְלִידוּ לְהוֹן בְּנִין בָּתַר טוֹפָנָא׃ ב בְּנֵי יֶפֶת גּוֹמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתוּבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס׃ ג וּבְנֵי גוֹמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתוֹגַרְמָה׃ ד וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדוֹדָנִים׃ ה מֵאִלֵּין אִתְפָּרְשׁוּ נְגָוַת עַמְמַיָּא בְּאַרְעַתְהוֹן גְּבַר לְלִישָׁנֵיהּ לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃

ג' מלעיל. ל"כ
ל'
ל' וחס'. וכל שאר וישכון
ויהי ע"ד המסרה
ל' וכל קרי' דכות' במ"א
ו'
ג' וחס'
ל'. ג'
ג' ר"פ

רשי

(כד) בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו (ירמיה מט) הנה קטן נתתיך בגוים בזוי: (כה) ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך הרביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו שלשה בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. מתורגם יפת ירחיב: וישכן באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנאו שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען: (ב) ותירס. זו פרס (ב"ר): להיות

אלהי ג' מלעיל וסי' ברוך ה' אלהי שם. לא תעשון אתי אלהי כסף. מעונה אלהי קדם: אלישה ג' וסי' ובני יון אלישה. מאיי אלישה. אלישה ותרשישה:

תולדות אהרן ויאמר ארור. סנהדרין נא: יפת אלהים. יומא ט. מגלה ט (מגלה עא): בני יפת. יומא י (מגלה עא): ובני חם כוש. כתובות קיב סוטה לד:

אבן עזרא

אל חם הנזכר על כן קלל כנען והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך אלהים את בניו זה דרך דרש: (כה) עבד עבדים. טעמו עבד כאחד העבדים ואלו היה עבד העבדים היה עבד לעבדים והעד קדש קדשים בקדש הקדשים וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו ויש אומר כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך הראשון אחר המבול היה מכוש וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל: (כו) ברוך ה' אלהי שם. חייבין אנו להוסיף תודות לשם שהוא אלהי שם והוא ישים כנען עבד לו ולשם והטעם שיכריחנו לעבוד את שם כי מלת למו כמו להם והוי"ו נוסף כוי"ו תביאמו לכן בחסרון ה"א ובלא וי"ו לא ימלא והזכיר עם שם השם הנכבד והנורא בעבור כבוד שם ואין יפת כמוהו ואמר הגאון כי תחסר מלת אבי והיה ראוי להיותו ארור אבי כנען אמר כי כמוהו לעיני חנמאל דודי שהוא בן דודו ויתכן שהיה גדול מירמיה בשנים והיה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב וכן אשת אחי האב קראה הכתוב דודתך וזה אבי כנען איננו כן. ופי' יפת מן יפה ולא פירש יפה רק הוא כמו ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו ומלכים ירד ובפסוק הזה ברך יפת גם שם כי פירוש וישכון באהלי שם שישכון אלהים באהלי שם כי בפסוק הראשון ברך השם: ויהי כנען עבד למו. לשם וליפת גם לאחיו והנה הוא עבד עולם כי מאלה נפצה כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: (ד) כתים. שם והוא בן יון על כן אמרתי בפי' ספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא:

נמרוד

בעל הטורים גולי' על ידי היין. סיין בגימטריא יללה. עבד עבדים יהיה. יהיה עולה שלשים. רמז לדמי שקלי' של עבד. יאמר ג' במס' על כן יאמר כנמרוד על כן יאמר בספר מלחמות ה' ולציון יאמר איש ואיש יולד בה. מלמד שהיה נמרוד איש מלחמה ולכד ערים כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזה הוא על כן יאמר בספר מלחמות. ולציון יאמר שיהא כל שיולד בה גבור

רמבן

אחר האדמה והנה הוא ייחוס טעם ויחל כי הוא החל לנטוע כרמים כי הראשונים נטעו גפן והוא החל לנטוע גפנים רבים שורות שורות הנקרא כרם כי ברצותו היין לא נטע הגפן כשאר האילנות ועשה כרם:

(כו) **ויהי** כנען עבד למו. פי' ר"א כי למו שיהיה כנען עבד לאלהים ולשם כי הוא יכריחנו לעבוד האל ובשני פירש שיהיה עבד ליפת ולשם ואם כן נח לקוב אויביו בא והנה ברך שיהיה כנען עבד לאלהים ורש"י כתב ברוך ה' אלהי שם שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו של שם לתת להם ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד והחזיר כן פעם אחרת לומר אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען והנכון בעיני כי מתחלה קלל אותו שיהיה עבד עבדים לכל העולם והיה כל מוצאו יעבוד בו כי טעם לאחיו לכל בני אדם כנענים והשלחתי את כל האדם איש ברעהו כטעם איש באיש או לאחיו שם ויפת כי אחי אביו יקראו אחיו כדרך כי נשבה אחיו ויש אומרים לאחיו בני אביו כי אחרי היותו עבד לבני אביו ולשם ויפת הנה הוא עבד לכל העולם. וברך תחלה אלהי שם הודיע כי יהיה שם עובד האלהים וכנען יהיה עובד לו ולמו ירמוז לזרעו של שם שהם רבים. ויתכן שיהיה למו חוזר גם לאחיו הנזכרים וחזר וברך יפת בהרחבת הגבול ושם בשכון האלהים באהליו ושיהיה כנען עבד למו לשניהם והנה העביד כנען לשם שני פעמים רמז כי הוא ינחל ארצו וכל אשר לו כי מה שקנה עבד קנה רבו ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי בחטאו היה כנען עבד עולם וזכה אברהם בארצו ונכתב ענין היין בנח כי יש בו אזהרה ממנו יותר מפרשת נזירות כי הצדיק תמים אשר צדקו הציל כל העולם גם אותו החטיא היין והביא אותו לידי בזיון וקללת זרעו:

וטעם ויולדו להם בנים אחר המבול. לרמוז כי אע"פ שהיו ראוים לבנים קודם המבול כי דרך הדורות ההם להוליד כבני ששים אלו לא נולדו להם גם למאה רק אחר המבול כי כבש השם את מעיי' שלא יולידו ויאבדו במבול או שיצרך להציל רבים בתיבה וכן עשה לכל המשפחה הזאת כי למך נתאחר בתולדו' נח יותר מכפלים מאבותיו ונח הרבה מאד וכבר הוזכר זה בפי' רש"י מב"ר:

(ב) **בני** יפת גומר. החל ממנו כי הוא הבכור ונתן אחריו חם כי רצה לאחר תולדת שם לקרב שני הפרשיות בתולדותיו כי יש להאריך בתולדות אברהם:

וטעם מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם. כי בני יפת יושבי איי הים והם נפרדים כל אחד מבניו באי אחד יושב לבדו וארצותם רחוקות זו מזו והיא ברכת אביהם שאמר יפת אלהים ליפת שיהיו רבים במרחבי ארץ אבל בני חם כלם קרובים יושבי הארצות ולכן אמר ויהי גבול הכנעני מצידון וגו':

יאמר בארצותם בגויהם וכן בבני שם וספר הכתוב כל אלה כי רצה להודיע יחוס אברהם משם ותולדות חם להודיע העמים שזכה אברהם בארצם בעון אבותם ולכן ספר גם ביפת והפלגה להודיע סבת שנוי הלשונות ופזורם בקצוי הארץ לזמן מועט אחרי אדם הראשון ועוד להודיע חסדי השם ושמרו הבריה נח כי לא כלה אותם. והרב אמר במורה הנבוכים כי זה יאמת לשומעי' חדוש העולם וגם זה אמת כי אברהם אבינו יגיד את בניו ואת ביתו אחריו

ויעד

ספורנו

פנו שלא לראות ויהיה נוסף עליהן עלבון: (כד) בנו הקטן. בני בנים הרי הם כבנים וכנען היה הקטן שבבני חם ואולי הקטן שבבני בנים של נח אז ועם זה היה בדרכיו קטן בגוים בזוי מאד: (כה) עבד עבדים יהיה לאחיו. כי היותו עבד לאחיו היה ראוי לו בטבע כיון שהיה קטן במעלה ובזוי מכלם כאמרו ועבד אויל לחכם לב. לכן בחטאו הוסיף שיהיה עבד עבדים: (כו) ויהי כנען. זרעו: עבד למו. לאלהי שם ולזרע שם כאמרו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה': (כז) באהלי שם. בתי מדרשות בלעדי בית הבחירה: עבד למו. שניהם לשם וליפת גם שלא בימי המקדש: (כט) וימת. קודם ענין הספור המכוון והוא התעוררות אברהם לקרוא בשם ה': י (ו) ופוט וכנען. לא הזכיר בני פוט כי היו כל בניו לגוי אחד נקרא על שמו כאמרו פרס כוש ופוט אתם

(ח) נמרוד. אל תבקש טעם לכל השמות אם לא נכתב והוא החל להראות גבורות בני אדם על החיות כי היה גבור ציד. וטעם לפני ה' שהיה בונה מזבחות ומעלה אותם החיות עולה לשם וזו דרך הפשט והדרש דרך אחרת: (ט) על כן יאמר. משל היה גם בימי משה. וטעם מן הארץ ההיא יצא אשור הוא בן יפת וזה היה אחר הפלגה והמלך אשר מלך על בבל בתחלה היה נמרוד ובעל סדר עולם פיר' כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבעים: (יב) היא העיר הגדולה. הקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה ולהיותו דבק עם רסן או עם כלח איננו רחוק: (יג) ומצרים ילד את לודים. על דעתי שאלה שמות מדינות בכל מדינה משפחה על כן הם כלם לשון רבים גם פתרוסים לעד והראיה הגמורה אשר יצאו משם ושם רמז למקום גם כפתורים ילדם מצרים ובעבור שהבן מאון האב ומכחו בצלמו בדמותו יאמר לו ילד

(ח) להיות גבור. להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני ה'. מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד: (יא) מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: (יב) העיר הגדולה. היא נינוה שנא' (יונה ג') ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: (יג) להבים. שפניהם דומים ללהב: (יד) פתרוסים וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים:

ואחר

חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃ ז וּבְנֵי
כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה
וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃
ח וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת
גִּבֹּר בָּאָרֶץ׃ ט הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד
לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר
צַיִד לִפְנֵי יְהוָה׃ י וַתְּהִי רֵאשִׁית
מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה
בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃ יא מִן־הָאָרֶץ הַהִוא
יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת
עִיר וְאֶת־כָּלַח׃ יב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה
וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃
יג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים
וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־
פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ
מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃

*) מ' דגושה וג' כתיב הא בסוף

ב' חד כתיב ה' וחד א'
ב' חד א' וחד הא.
ג' חס'
ג'. ל' נו"ל בתורה
כ"ח
ג' ר"פ בתו'
ח'. ל' חסר
ב'
ב' ר"פ. ב'
ג' אנ"ך ודד"ה
ב'
ב'

ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט
וּכְנָעַן׃ ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא
וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה
וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא
וּדְדָן׃ ח וְכוּשׁ אוֹלִיד יַת
נִמְרוֹד הוּא שָׁרִי לְמֶהֱוֵי
גְּבַר תַּקִּיף בְּאַרְעָא׃ ט הוּא
הֲוָה גְּבַר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ עַל
כֵּן יִתְאֲמַר כְּנִמְרוֹד גְּבַר
תַּקִּיף קֳדָם יְיָ׃ י וַהֲוָת רֵישׁ
מַלְכוּתֵיהּ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד
וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְבָבֶל׃
יא מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק
אֲתוּרָאָה וּבְנָא יַת נִינְוֵה וְיַת
רְחוֹבֵי קַרְתָּא וְיַת כָּלַח׃
יב וְיַת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין
כָּלַח הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא׃
יג וּמִצְרַיִם אוֹלִיד יַת לוּדָאֵי
וְיַת עֲנָמָאֵי וְיַת לְהָבָאֵי וְיַת
נַפְתּוּחָאֵי׃ יד וְיַת פַּתְרוּסָאֵי
וְיַת כַּסְלוּחָאֵי דִּי נְפַקוּ מִתַּמָּן
פְּלִשְׁתָּאֵי וְיַת קַפּוּטְקָאֵי׃

ורעמ'. ג' כתי' ה' וסי' ובני כוש סבא ב' בפסו'. התלביש צוארו. וב' כתיב א' ובני כוש דד"ה ב' בפסוק: גבר ג' חסרי' בליש' הוא החל להיות. הוא היה גבר. האל הגדול הגבר: יאמר ג' וסי' הוא היה גבר ציד. על כן יאמר בספר. ולציון יאמר איש ואיש. וחד ויאמר למלך יריחו: להבים ג' וסי' ומצרים ילד את לודים. וחברו דד"ה. ופני להבים פניהם. אנ"ך:

תולדות אהרן נמרוד. ערובין נג:
ופסי רהבים. יומא י:

ספורנו

אחם: (ז) ובני כוש סבא וחוילה. שהיה כל אחד מהם לגוי מלבד הבנים שנקראו על שמו כאמרו כוש וסבא תחתיך: (ח) וכוש ילד את נמרוד. בתוך אותם שנקראו על שמו ילד איש פרטי מפורסם לגבור: (ט) לפני ה' גבור מאד כענין עיר גדולה לאלהים: על כן יאמר כנמרוד גבור ציד. ולשמע גבורתו מלך בגוים כאמרו ותהי ראשית ממלכתו בבל. וזה להודיע שמפני מלכותו קרה שבאו האומות בארץ שנער שנעשתה המלאכת העיר והמגדל כדי שתתפשט מלכותו על כל המין האנושי באמצעות אל ככר כללי לכל המין אליו גוים ידרושו כענין עצת ירבעם כאשר ירא דריסת המקדש: (יא) מן הארץ ההיא יצא אשור. בלתי מסכים למלכות נמרוד. או לעצתו הנבערה כדברי רז"ל

ויבן

רמבן

ויעיד להם על נח ובניו שראו המבול וראו התיבה והנה הוא עד מפי עד בענין כל המבול ועד רביעי על יצירה כי נח ראה אביו שראה אדם הראשון ויצחק ויעקב ראו שם העד במבול ויעקב מגיד כל זה ליורדי מצרים גם לפרעה ואנשי דורו והאנשים בכל דור יודעים האבות ארבעה וחמשה דורות מגידים מעשיהם ותולדותיהם: (ז) **ובני** כוש סבא וחוילה היו אלה ראשי אומות ובני רעמה היו שני לאומים אבל נמרוד לא היה לאום על כן כתב אח"כ וכוש ילד את נמרוד ולא אמר ובני כוש נמרוד וסבא וחוילה אבל פוט היה לגוי אחד ולא היו ממנו אומות שונות כמצרים וכנען על כן לא החזירו הכתוב ובב"ר אמר ריש לקיש היינו סבורים שנבטלה משפחתו של פוט ובא יחזקאל ופירש פוט ולוד וכל הערב כי מפני שלא החזירו הכתוב היינו סבורים שנתערב זרעו בבני כנען ולא היו אומה ולא ירשו להם ארץ שתקרא על שמם אבל גם במגוג ומדי ותובל ומשך ותירס בני יפת לא הזכיר משפחות בתולדותם וכן בבני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד ראשי אומות ולא הזכיר להם תולדות כי כל אחד היה לגוי אחד בארץ ולא הוליד אומות שונות:

(ח) **הוא** החל להיות גבור בארץ כתב רש"י להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה ואם כן הוא החל אחר המבול כי בימי דור אנוש הוחל ואפשר שנאמר כי הוחל בדור הפלגה מרד ובימי אנוש לא היו במורדי אור אבל עבדו גם לאלהים אחרים:

(ט) **הוא** היה גבור ציד לפני ה' צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום על כן יאמר על כל אדם מרשיע בעזות פנים ויודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד לשון רש"י וכן דעת רבותינו. ור"א פי' הפך הענין על דרך פשוטו כי הוא החל להיות גבור על החיות לצוד אותן ופירש לפני ה' שהיה בונה מזבחות מעלה את החיות לעולה לפני השם ואין דבריו נראין והנה הוא מצדיק רשע כי רבותינו ידעו רשעו בקבלה. והנכון בעיני כי הוא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך וגבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואחר כן יצא אל אשור ועשה כרצונו והגדיל ובנה שם ערים בצורות בתקפו ובגבורתו וזהו שאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה:

(יא) **מן** הארץ ההיא במלכו עליה יצא אשור כי אשור מבני שם היה וזהו כלשון ויצא חצר אדר ועבר עצמונה ויצא עוג מלך הבשן לקראתינו אדרעי ורבים כן ושב לארצו ברכוש גדול ולכך תקרא ארץ אשור ארץ נמרוד כמו שנאמר ורעו את אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה ירמוז אל נינוה ואל רחובות עיר ואל כלח. וספר עוד בגבורתו כי הוא גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד אותן ואמר לפני ה' להפליג כי אין תחת כל השמים כמוהו בגבורה וכן ותשחת הארץ לפני האלהים כי כל אשר לפניו בארץ נשחתו כענין ונכרתה הנפש ההוא מלפני כי בכל מקום הוא לפניו:

(יג) **ומצרים** ילד יזכיר למצרים תולדותיו ולא הזכיר מושבם כמו שהזכיר באחרים כי בבני יפת הזכיר איים ובבני כוש ארץ שנער ואשור ובבני כנען הזכיר תחומי ארצם וכן בבני שם והיה זה כי מצרים ארץ מושבו ידוע כי היא נקראת על שמו והיו כל בניו יושבים סביבות מצרים ושם ארצם ג"כ בשמם כי כן מצינו לפתרוסים ארץ פתרום והיא מכלל ארץ מצרים כמו שכתוב ונתתי יראה בארץ מצרים והשמותי את פתרום על ארץ מכורותם וכן לוד וכל הערב סביבות מצרים ושמם ושם ארצם שוה וכן פלשתים ארצם פלשת וכן כתוב יושבי פלשת. ואמר ר"א כי אלה שמות מדינות ובכל מדינה ומדינה משפחה אחת ועל כן הם כלם לשון רבים והראיה הגמורה אשר יצאו משם כי זה רמז למקום. וטעם אשר יצאו על דעת המפרשים שהולידם כלשון מחלציך יצאו וכתב רש"י משניהם יצאו שהיו הפתרוסים והכסלוחים מחליפים נשותיהם זה לזה ויצאו פלשתים מביניהם ב"ר. ועל דעתי בדרך הפשט היו כסלוחים יושבי עיר ששמה כן והיתה מכלל ארץ כפתור אשר שם כפתורים אחיהם ויצאו משם הכפתורים אשר הם מזרע כסלוחים והלכו לתור להם מנוחה והניחו הארץ לאחיהם וכבשו להם ארץ ששמה פלשת וקראו אח"כ פלשתים על שם הארץ והוא מה שכתוב כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם והם מבני כסלוחים יושבי ארץ כפתור:

וכנען

(יח) ואחר נפוצו מאלה נפוצו משפחות הרבה : (יט) גבול. סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה : באכה. שם דבר. ול"נ כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני : (כ) ללשונותם בארצותם. אע"פ שנחלקו ללשונות וארצות כלם בני חם הם : (כא) אבי כל בני עבר הנהר. היה שם : אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן מאה שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו : (כה) נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שא"ת בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואחר כך ויהי כל הארץ וגו'. ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו : יקטן. שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו : חצרמות. על שם מקומו

דברי

ס טו וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ
וְאֶת־חֵת׃ טז וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־ ה'
הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ יז וְאֶת־הַחִוִּי ז'
וְאֶת־הַעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ יח וְאֶת־ ב' מלאים
הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי
וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃ ל' מלא בתור'
יט וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה ו' כתי' כה
גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה ג' וחס'
וְאַדְמָה וּצְבֹיִם עַד־לָשַׁע׃ כ אֵלֶּה וצבוים ק' ל'
בְנֵי־חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם
בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס כא וּלְשֵׁם ד'. ד'
יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי
יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר ח' מ"ל בתור'
וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם
עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ כד וְאַרְפַּכְשַׁד ל' פתח וחד קמץ ומס הג' סדר.
יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃
כה וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד י"ז. ד'
פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו ב'
יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־ ב' מ"ל
שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃
כז וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃ ג' מ"ל
כח וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־ ל' ומ"ל

טו וּכְנַעַן אוֹלִיד יָת צִידוֹן
בּוּכְרֵיהּ וְיָת חֵת׃ טז וְיָת
יְבוּסָאֵי וְיָת אֱמוֹרָאֵי וְיָת
גִּרְגָּשָׁאֵי׃ יז וְיָת חִוָּאֵי וְיָת
עַרְקָאֵי וְיָת אַנְתּוּסָאֵי׃
יח וְיָת אַרְוָדָאֵי וְיָת צְמָרָאֵי
וְיָת חֲמָתָאֵי וּבָתַר כֵּן
אִתְבַּדָּרוּ זַרְעֲיַת כְּנַעֲנָאֵי׃
יט וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאָה
מִצִּידוֹן מָטֵי לִגְרָר עַד עַזָּה
מָטֵי לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְאַדְמָה
וּצְבוֹיִם עַד לָשַׁע׃ כ אִלֵּין
בְּנֵי חָם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנְהוֹן
בְּאַרְעֲתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃
כא וּלְשֵׁם אִתְיְלִיד אַף הוּא
אֲבוּהוֹן דְּכָל בְּנֵי עֵבֶר
אֲחוּהִי דְיֶפֶת רַבָּא׃ כב בְּנֵי
שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד
וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם עוּץ
וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ כד וְאַרְפַּכְשַׁד
אוֹלִיד יָת שֶׁלַח וְשֶׁלַח אוֹלִיד
יָת עֵבֶר׃ כה וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ
תְּרֵין בְּנִין שׁוּם חַד פֶּלֶג אֲרֵי
בְּיוֹמוֹהִי אִתְפְּלִיגַת אַרְעָא
וְשׁוּם אֲחוּהִי יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן
אוֹלִיד יָת אַלְמוֹדָד וְיָת שָׁלֶף
וְיָת חֲצַרְמָוֶת וְיָת יָרַח׃
כז וְיָת הֲדוֹרָם וְיָת אוּזָל וְיָת
דִּקְלָה׃ כח וְיָת עוֹבָל וְיָת אֲבִימָאֵל

ילד : (יט) באכה גררה. אל גרר : (כ) אלה בני חם ללשונתם. וכן אמ' על בני יפת ועל בני שם . וטעם אבי כל בני עבר להודיע אבי העברים כי אין למעלה ממנו והשם אלהיו וכן כתוב כה אמר ה' אלהי העברים וכנען אבי חם שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול : וטעם אחי יפת הגדול שהיה יפת טוב והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו והעד שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון כי אין פחות מת"ק שנה ובשנת ת"ר שנה בא המבול ובצאת נח מהמבול היה שם בן מאה שנה ושנה אחת והכתוב אמר שנתים אחר המבול ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם על כן הזכירו הכתוב בתחלה ואמר כי כאשר נולד שם לא נכנסו משנת ת"ק לנח כי אם ימים מועטים כי יום אחד בשנה חשוב שנה ונח נולד באייר ושם בסיון ובשנת המבול היו לנח תקצ"ט שנים וימים והנה אין לשם צ"ט שנה שלימות לשנת המבול ויהיה שם כשנולד ארפכשד בן מאה שנה וחדשי'. ופי' שנתים שנכנסה השנה השנית מחשבון ראשית המבול גם יש אומרים כי אחר חמשה חדשים מיום המבול שחסרו המים הרתה אשת שם והנה היה שם בן מאה שנה וכחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה מקומות

תולדות אהרן ולשם ילד סנהדרין שם :

משפחות ל' מלא כתו' וכל נביאים וכתובים מ"ל במ"ר חס' וסי' ויצא הגורל . ולבני קהת הנותרים . ולבני גרשון ריהושע . ומשפחת אחרחל : ויהי ה' בטעם גריש בס' וסי' ויהי גבול הכנעני . ויהי כאשר התעו . בצאת נפשה . ויהי כי באנו אל המלון. ויחי ברכת ה' בכל אשר יש לו : באכה ו' כתיב ה' וסי' ויהי גבול הכנעני מצידן . ב' בו . ויהי מושבם ממשא. כגן ה' כארץ מצרי' וישכנו מחוילה. ויר ה' היתה אל אליהו וה' בואך . וסי' ויחנו עליהם וישחיתו . ויקומו אנשי ישראל . ויך שאול את עמלק . ויפשטו על הגזרי והגשורי . ושבתך וצאתך ובואך . דישעיה . בואך כתיב : ולשם ד' וסי' ולשם ילד גם הוא . ולתתך עליון. כי כאשר ידבק . הנני עושה את כל . הגדול ח' מלאים בתורה וסי' אחי יפת הגדול . והכהן הגדול. הים הגדול וגבול. המדבר הגדול והנורא. הנהיה כדבר הגדול . הגוי הגדול הזה . מה חרי האף הגדול . ולכל מורא הגדול :

רמבן

(טו) **וכנען** ילד את צידן בכורו אלה עשרה עממים בני כנען שנתנו לאברהם אבינו כי כל זרע כנען נמכר לעבד עולם והם שנתנם לו אבל נתחלף השם ברובם בימי אברהם כי בכאן נכתבו בשם שקראם אביהם ביום הולדם ואחרי שנפרדו בארצותם לגוייהם נקראו בשמות אחרים אולי העלו להם שם על שם הארץ כמו שפירשנו וכן שעיר החורי שם העיר שעירה וכן רבים או שהולידו הערקי והסיני משפחות ונכרתו מהם ובניהם היו קיני וקניזי על דרך משל והיו לראשי בתי אבות אקרא האומה בשמם כנהוג בשבטי ישראל והנה קראם בשם שהיה להם בימי אברהם במתנתו וראויה לדבר כי החוי הנזכר בכאן איננו נזכר במתנתו של אברהם והוא היה מהם שנאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפריזי והחוי והיבוסי ז' גוים וכן בכל מקום וימנה הכנעני עם בניו ולא ימנה בהן רק עשרה כי אחד מבניו לא גבר כאחיו ונקרא עם אחיו בשם אביו . ויתכן שהיה צידון בכורו הנקרא כנעני עם אחד מאחיו שלא היה לגוי . ואל יקשה עליך ארץ פלשתים שהיתה לאברהם כדכתיב גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והם מבני מצרים כי הכתוב אמר לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים כי כבשו מקצת הארץ וישבו בה ובכאן תראה כי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה ואלה ערי פלשתים כי אבימלך מלך גרר ועזה לעזתי היא וכן לעזה אחד וצידון לפלשתים דכתיב כל צידונים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה בנחלה וכתוב וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת ואולי שאר ארץ פלשתים לא היתה לישראל לבד אלו חמשת סרניהם . ודע כי ארץ כנען לגבולותיה מאז היתה לגוי היא ראויה לישראל יהיה חבל נחלתם כמו שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד ועוד אבאר בעזרת האל ית' :

(כא) **ולשם** ילד גם הוא. בעבור שאיחר תולדות שם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאילו לא היה לו בנים אמר בכאן גם הוא וטעם אבי כל בני עבר

שמא

ספורנו

ויבן את נינוה . ולכן זכה לבנות את כל אלה כאמרו אל פניו ישלם לו : (כא) ולשם יולד. נולד אדם לו במעלה והוא עבר : גם הוא אבי כל בני עבר. אף על פי שהמחזיקים בדעות מציאות האל ויכלתו והשגחתו נקראים עברים על שם עבר שהשתדל להבין ולהורות זה כאמרו ויגד לאברם העברי . מכל מקום גם הוא שם גם כן היה אבי ומלמד כל בני עבר כי אמנם המלמד ומורה יקרא אב כמו אבי כל תופש כנור ועגב ומי אביהם והתלמידים נקראו בנים כאמרו בני הנביאים : (כה) פלג כי בימיו נפלגה הארץ . הודיע מעלת עבר שכיון ברוח הקודש מה שהיה עתיד אז להיות בימי בנו וקרא שם בנו פלג להודיע סבת קוצר שני חיי האדם מפלג והלאה כי אמנם סבת זה היה חטא בני הפלגה וענשם

ל' חס' יו"ד שְׁבָא׃ כט וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־
יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ ל וַיְהִי
ל' ומלעיל מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר
הַקֶּדֶם׃ לא אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם
ל' וסא' בגויה' לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃ לב אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם
וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר
הַמַּבּוּל׃ פ שביעי

יא

כ' א וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים
ד'. ב' ועמק' אֲחָדִים׃ ב וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ
בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃
ו' ר"פ בטעם ג וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה
ג'. ג' לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם
לְאָבֶן ב' הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם
כ' לַחֹמֶר׃ ד וַיֹּאמְרוּ הָבָה ׀ נִבְנֶה־לָּנוּ
ו' בטעם ר"פ ז'. ד' עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה
כ' לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃
ד' חס' ה וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת אֶת־הָעִיר וְאֶת־
ד' וכל קריי' דכ' הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם׃

וְיָת שְׁבָא׃ כט וְיָת אוֹפִיר
וְיָת חֲוִילָה וְיָת יוֹבָב כָּל אִלֵּין
בְּנֵי יָקְטָן׃ ל וַהֲוָה מוֹתַבְהוֹן
מִמֵּשָׁא מָטֵי לִסְפַר טוּר
מַדִינְחָא׃ לא אִלֵּין בְּנֵי שֵׁם
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנְהוֹן
בְּאַרְעֲתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃
לב אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי נֹחַ
לְתוּלְדָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן
וּמֵאִלֵּין אִתְפָּרְשׁוּ עַמְמַיָּא
בְּאַרְעָא בָּתַר טוֹפָנָא׃
א וַהֲוָה כָל אַרְעָא לִישָׁן חָד
וּמַמְלַל חָד׃ ב וַהֲוָה
בְּמִיטַּלְהוֹן בְּקַדְמֵיתָא
וְאַשְׁכַּחוּ בִקְעֲתָא בְּאַרְעָא
דְבָבֶל וִיתִיבוּ תַמָּן׃ ג וַאֲמַרוּ
גְּבַר לְחַבְרֵיהּ הַבוּ נִרְמֵי לִבְנִין
וְנוֹקְדִנּוּן בְּנוּרָא וַהֲוַת לְהוֹן
לִבֵּינְתָא לְאַבְנָא וְחֵימָרָא
הֲוָה לְהוֹן לְשִׁיעַ׃ ד וַאֲמַרוּ
הַבוּ נִבְנֵי לָנָא קַרְתָּא
וּמִגְדְּלָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד
צֵית שְׁמַיָּא וְנַעֲבֵיד לָנָא שׁוּם
דִּלְמָא נִתְבַּדַּר עַל אַפֵּי כָל
אַרְעָא׃ ה וְאִתְגְּלִי יְיָ
לְאִתְפְּרָעָא עַל עוֹבָדֵי קַרְתָּא וּמִגְדְּלָא דִּי בְנוֹ בְּנֵי אֲנָשָׁא׃

מקומות: (א) שפה אחת. בפתח קטן תחת האלף כשהוא מוכרת אם היא נסמך יבא בפתח גדול ובספר הדקדוק בארתי למה חסר דל"ת אחת והפלגה היתה נראת משקול הדעת כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה נקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ כתרגום ארמית חני וכמוהו פלגי מים הם חלקי המים שהנהר יחולק וכן אי כבוד גם עמנואל שהוא בן הנביא גם דברי סדר עולם נכונים ועליו נסמוך ואם כן הוא היה אברהם מבוני המגדל ואל תתמה כי נח ושם היו שם כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשי' ויותר. וטעם שפה אחת לשון אחת והקרוב אלי שהיה לשון הקדש ושם אדם וחוה וקין גם שת ופלג לעדים. וטעם דברים אחדים בעבור שימצא היום בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הלשון ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים והם רבים מגזרת אחד וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם לאות כי הרי אררט במזרח. וטעם וימצא בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה ופי' בקעה ערבה ישרה הפך הרכסים וכן כבהמה בבקעה תרד ויתכן שהוא בין הרים וכאילו נבקעו בתוך: (ג) נלבנה. מגזרת לבנים ואף על פי שהחבור עם מ"ם לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשים והנה שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבניין התקיף שלא ימס במים ולא באש: ותהי להם הלבנה לאבן. תחת אבן: והחמר. תחת טיט ופירוש כמשמעו בלשון ישמעאל ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו וכלם סרים אל משמעתם כי בניהם היו והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר ההולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמוד שמם אחריהם כל ימי המגדיל וזהו שאמ"כ נעשה לנו שם. ומלת הבה כמו תנה ושרשו יהב והעד השלך על ה' יהבך ובעבור שידברו בה הרבה תמצא כן לשון רבים הבה נתחכמה גם לנקבה הבה נא אבא אליך ואל תתמה על מלת וראשו בשמים כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו והשם לא יען כן והשם לא ידעו: (ה) ומלת וירד ה'. בעבור שכל מעשה התחתיים תלוים בהסכמת הגבוהים והשמים יתכנו

דברי אגדה (ב"ר): (א) שפה אחת. לשון הקודש: ודברים אחדים. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר על יחידו של עולם. דבר אחר ודברים אחדים (ס"א דברים חדים) אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמיכות ב"ר: (ב) בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: (ג) איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפרקליי"ר בלע"ז: לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשריפה. כך עושין הלבנים שקורים טוול"ש שורפים אותן בכבשן: לחמר. לטוח הקיר: (ד) פן נפוץ. שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: (ה) וירד ה' לראות. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו. במדרש רבי תנחומא: בני האדם. אלא בני מי שמא בני חמורים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם

ודברים ב' וסי' ויהי כל הארץ שפה אחת. כי ברב חלמות והבלים. אחדים ד' וסי' ויהי כל הארץ שפה אחת. ויהיו בעיניו כימים אחדים. וישבת עמו ימים אחדים. ובימים אחדים ישבר. וחד והיו לאחדים בידך: בנסעם ב' וסי' ויהי בנסעם מקדם. בנסעם מן המחנה: ויאמרו ו' ר"פ בטעם גריש וסי' כו' במסר' רבת': לבנים ג' וסי' הבה נלבנה. ותכן לבנים. לבנים נפלו וגזית נבנה. וחד ולבנים אמרים לנו עשו: לאבן ב' וסי' להם לאבן. היה לאבן. לחמר ב' וסי' להם לחמר. הורני לחמר. ומגדל ז' וסי' כו' במס' רבת': וראשו ד' וסי' ומגדל וראשו בשמים וראשו מגיע השמימה. וראשו יהיה פרוע. וראשו לעב יגיע: נפוץ ב' וסי' פן נפוץ. העצב נפוץ: בני האדם ו' בקמץ וסי' כו' במס' רבת':

תולדות אהרן (ויהי כל הארץ שפה אחת מגלה עא) ויהי בנסעם. מגלה י: שנער. שבת קיג (ברכות ז): הבה נבנה לנו. מגלה י ע"ב יט חולין פט: ונעשה לנו שם. סנהדרין קט: הבה נרדה. מגלה ט סנהדרין לח (מגלה עא): וירד ה' לראות. סנהדרין שם:

בעה"ט וגבה קומה כנמרוד ויהא ניכר ויאמרו הכל זה יולד בה: ודברים ב' במס' הכא ואידך והבלים ודברי' הרבה שהרבה לדבר הבלים הרבה. שפה אחת בגימטריא לשון הקדש. בנסע' ב' במס' הכא בנסעם מקדם ואידך בנסעם מן המחנה. זה הוא שדרשו רבותינו ז"ל אותו היום סרו מאחרי ה'. משל לתינוק שבורח מן הספר. פי' בנסעם מקדם שנסעו מקדמונו של עולם. איש אל רעהו הבה סופי תיבות שלוה. מפני שלוה יתירה שהיה להם חטאו. לאבן שנים במסר'. ותהי להם הלבנה לאבן. וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן גבי נבל. מה לשון מיחס אף

ספורנו

ועתה שקלקל מזגם ההשתנות הפתאומי מאויר לאויר: יא (ב) בנסעם מקדם. כמנהג הרועים הנוסעים ממקום למקום למצא מרעה נאות: (ג) הבה נלבנה לבנים. לבנות בתים וגדרות לצאן וזאת היתה עצת פרטי ההמון כזה כאמרו ויאמרו איש אל רעהו: (ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר. זאת היתה עצת שרי הדור להמליך את נמרוד על כל המין האנושי: ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם. נעשה שם ע"ג שתהיה במגדל ויאת בכל המין האנושי שם גובה מקומ' וגודל עיר' באופן שתחשב אלהי האלהים אצל כל בני האדם ואליה ידרשו כלם והכונה בזה היתה שהמולך על אות' העיר ימלוך על כל המין האנושי בהיות שם דריסת כלם: (ה) וירד ה' לראות. הנה לשון הירידה לראות יאמר על האל ית' כשאין הענין אז ראוי לענוש אלא הקלקול הנמשך אליו בסוף הענין כבן סורר

רמבן

שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יחוס אברהם ולא יתכן שיהיה עבר במקום הזה שם האיש אבי פלג כי למה ייחס אותן אליו: **אחי** יפת הגדול. דרך הכתוב ליחס הקטן אל הגדול באחיו ולא אל הנולד אחריו וכן מרים הנביאה אחות אהרן וטעם להזכיר זה כלל לומר כי הוא אחי הנכבד שוה אליו בכבודו להגיד שלא איחר אותו מפני מעלת חם עליו והנראה אלי שיהיה הגדול תאר לשם לומר שהוא האח הגדול של יפת כי חם קטן מכלם ואם הקדים אותו וכן בכל מקום תאר למדובר בו כגון ישעיהו בן אמוץ הנביא חנניה בן עזור הנביא לחובב בן רעואל המדיני חותן משה. ורש"י כתב אחי יפת ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו אביהם וזה בזוי. גם לומר שהוא אחי הצדיק ולא אחי הרשע אע"פ שנמנה אחריו:

(ב) **בנסעם** מקדם. פי' רש"י שהיו יושבים שם ככתוב למעלה ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום

ו וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עַם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת ל'
לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא־ ג' וחד ולא
יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת׃ ל'
ז הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם אֲשֶׁר ג'. ל'. ל'
לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ׃
ח וַיָּפֶץ יְהוָה אֹתָם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי כָל־ ג'
הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר׃ ט עַל־כֵּן ב'. ל' חס'
קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי־שָׁם בָּלַל יְהוָה ל'
שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יְהוָה ח'. ל'
עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ׃ פ
י אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת ד'. ב' דס'
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם
אַחַר הַמַּבּוּל׃ יא וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת ל' קמץ זקף וכל אתנחתא דכו'
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
ס יב וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃
יג וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־ ג' בטעם
שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יד וְשֶׁלַח
חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃

ו וַאֲמַר יְיָ הָא עַמָּא חַד וְלִישָּׁן
חַד לְכוּלְּהוֹן וְדֵין דְּשָׁרִיאוּ
לְמֶעְבַּד וּכְעַן לָא יִתְמְנַע
מִנְּהוֹן כֹּל דְּחַשִׁיבוּ לְמֶעְבָּד׃
ז הָבוּ נִתְגְּלֵי וּנְבַלְבֵּל תַּמָּן
לִישָּׁנְהוֹן דְּלָא יִשְׁמְעוּן אֱנָשׁ
לִישַּׁן חַבְרֵיהּ׃ ח וּבַדַּר יְיָ
יָתְהוֹן מִתַּמָּן עַל אַפֵּי כָל
אַרְעָא וְאִתְמְנַעוּ מִלְּמִבְנֵי
קַרְתָּא׃ ט עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ
בָּבֶל אֲרֵי תַמָּן בַּלְבֵּל יְיָ
לִישָּׁן כָּל אַרְעָא וּמִתַּמָּן
בַּדְּרִינוּן יְיָ עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא׃
י אִלֵּין תּוֹלְדַת שֵׁם שֵׁם בַּר
מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת
אַרְפַּכְשַׁד תַּרְתֵּין שְׁנִין בָּתַר
טוֹפָנָא׃ יא וַחֲיָא שֵׁם בָּתַר
דְּאוֹלִיד יָת אַרְפַּכְשַׁד חֲמֵשׁ
מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃
יב וְאַרְפַּכְשַׁד חֲיָא תְּלָתִין
וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת
שָׁלַח׃ יג וַחֲיָא אַרְפַּכְשַׁד
בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת שֶׁלַח
אַרְבַּע מְאָה וּתְלַת שְׁנִין
וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יד וְשֶׁלַח
חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד

ומלטם מן המבול: (ו) הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשות: החלם. כמו אחרם עשותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר מהם וגו' לעשות. בתמיה. יבצר לשון מניעה כתרגומו ודומה לו יבצור רוח נגידים: (ז) הבה נרדה. בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה: הבה. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: (ח) ויפץ ה' אותם משם. בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה (משלי י) מגורת רשע היא תבואנו: ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו. ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנא' שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד שנתים

יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים היושבי בשמים וכדרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד: (ו) ויאמר ה' הן עם אחד. זה הדבר אמר למלאכים וזה טרם וירד וטעמו ירד בעבור שאמר כן: עם אחד. שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה גם כן בהשתנות הלשון על כן נוה מלך מדי ופרס ומדבר כלשון עמו. ונפתח ה"א החלם בפתח גדול בעבור החי"ת שהוא אחריו וכן החלותי. ומלת יבצר כמו ימנע וכמוהו ערים בצורות וזה הטעם אם אעזבם יחשבו שיוכלו לעשות כל חפצם. ומלת יזמו כמו זממו והם שני שרשים: (ז) הבה נרדה. דבור השם עם המלאכים. ומלת ונבלה שם שפתם כל המדקדקים אומרים שהוא מבנין נפעל וכמוהו ונבקה רוח מצרים וכן אבלה נבלה וזה רחוק כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירידה רק ונבלה כמו ונעשה והראיה שאמר בסוף כי שם בלל ה' וזה דקדוקו הוא מבנין הפעיל והיה ראוי להיותו שלם ונבלילה ובבילוע הכפל ונבלה על משקל ונסבה את ארון ה' ובחסרון הכפל ונבלה שם ויפה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבלה ואילו היה כדברי המדקדקים למה חסרו הנו"ן ויש אומרים שנהפך לבם לשנוא זה את זה וכל אחד חידש לשון ויש אומרים כי המלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם והנכון בעיני שנפוצו משם ואחר שנפצו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימים רבים במות הדור הראשון נשכחה הל' הראשונה והשם הפיצם והוא טוב להם וכן אמר ומלאו את הארץ. וטעם ויחדלו לבנות העיר להשלימה כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם או יהיה פירוש אשר בנו בני האדם במחשבתם וכן וילחם בישראל על בלק והראשון נכון בעיני: (ט) בבל. שתי מלות ואלף חסר. וכן בגד ובמה: (י) ופי' שנתים בפסוק אחי יפת הגדול ויתכן שנקרא פלג בשם הזה ביום שנאסף כי שם חי ת"ק שנה אחר המבול וארפכשד
תל"ח שנה ושלח בנו תל"ג ועבר בנו תס"ד והנה כל ימי פלג רל"ט שנה והנה
הס

החלם. ל'. אראלם. ל'. טלם.
ל'. בוראם. ל'. גבורם ל':
נרדה ג' ומי' הבה נרדה. נררה
ונשברה. נרדה אחרי פלשתים.
ויפץ ג' ומי' ויפץ ה' אתם. ויפץ
העם בכל ארץ מצרים. ויפץ
העם מעליו. וחר יפץ קדים עלי
ארץ: ויחדלו ב' וסי' ויחדלו
לבנות העיר. ויחדלו הקולות
והברד: שם שם. ב' רסמיכי וסי' אלה תולדות שם שם: אשר נקרא שם: אחרי הולידו את ארפכשד ל' קמץ ומשמש אלף בי"ת.
וסי' אחרי הולידו את ארפכשד. אדע. ל' קמץ. והיה אני אלך מאתך. אקח. ל' קמץ. תגל ערותך גם תראה חרפתך. אזעק. ל' קמץ. כי מדי
ארבר אזעק. אשמע. ל' קמץ. והיה כאשר קרא ולא שמעו. אקרע. ל' קמץ. רק את הממלכה לא אקרע. אין. ל' קמץ. כי מקרת בני
האדם מן הבהמה אין. אלף. ל' קמץ. ואלה מספרם אגרטלי זהב אלף. אמרתי. ל' קמץ. צרקתך לא כסתי:

תולדות אהרן ויפץ ה' אותם. שם קז: בבל. שם כד: כי שם בלל. שם קט: ומשם הפיצם. שם קז וקט: אלה תולדות. שם סט:

בעל הטורים כאן מיתה שיותר היה קשה להם מן המות כשנפלה לבנה מן המגדל: ויפץ שלשה במסורה ויפץ ה' אותם משם. ויפץ העם בכל ארץ מצרים ויפץ העם מעליו גבי שאול. וזהו שאמרו חכמינו ז"ל ראויין אנשי מגדל ואנשי מצרים לפורענות אחת ואלו נפלו מן המגדל ואלו ממצרים. וזהו ויפץ העם מעליו. ויחדלו שנים במסור' הכא ויחדלו לבנות העיר. ויחדלו הקולות והברד מלמד שאף אלו נדונו בקולות וברד. שנתי' אחר. שנים דסמיכי שנתים אחר המבול. שנתים אחר הרעב שגם במבול היה רעב גדול:

רמבן

המחזיק אותם ולא מצאו אלא שנער ואין זה נכון כי תולדות שם לבדו הם שנא' עליהם כן ולמה ייחס הפלגה עליהם כי בני יפת ובני חם רבים מהם ועוד כי מושבם בארצותם היה ממשא עד הר הקדם והפלגה היתה טרם שהיה מושבם כי לא באו בני יפת מאיי הים אל הבקעה אשר בארץ שנער אבל בהפלגה הפיצם השם על פני כל הארץ ואז הושבו בארצותם לגוייהם ור"א פירש כי הרי אררט במזרח ויפה אמר כי הם במזרח קרובים לאשור שנאמר וכמה נמלטו ארץ אררט ונח ברדתו מן ההר נתישב בארצות ההם הוא ותולדותיו וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו ואנשי הפלגה על דברי רבותינו מורדים בבוראם. ורודפי הפשט אומרים שלא היה דעתם אלא שיהיו יחד מחוברים כי הגיד הכתוב דעתם פן נפוץ ולא ספר עליהם ענין אחר ואם כדבריהם יהיו פשו' כי איך תהיה עיר אחת ומגדל אחד מספיק לכל בני העולם או שמא ו חושבים שלא יפרו ושלא ירבו וזרע רשעים יכרת אבל היודע פירוש שם יבין נגם ממה שאמרו ונעשה לנו שם וידע כמה השיעור שיזמו במגדל לעשותו
ויבן

ספורנו

סורר ומורה שאמרו ירדה תורה לסוף דעתו. וכן ענין סדום שכתב בו ארדה נא ואראה כי אמנם לא היה רשעם אז יותר משאר אומות כדי לענשם בעולם הזה זולתי בענין האכזריות נגד עניי עם שהיה נמשך ממנו קלקול גמור בסוף כאמרו הנה זה היה עון סדום אחותך ויד עני ואביון לא החזיקה וכן היה עונש ישראל בהגלותם כאמר: אראה מה אחריתם: (ו) הן עם אחד. כי אמנם הבטול המפר עצת גוים הניא מחשבות הוא המחלוקת הקורה ביניהם אם לסבת הדתות ואם לסבת הלשונות והנה אלה היו עם א' בענין הדת כי היו כלם מסכימים בדעת אנשי הנאב' ועם זו היו כלם מסכימים בלשון: וזה החלם לעשות. וגם כן נמצאה לכלם עתה זאת ההתחל' שעשו בהסכמת כלם: ועתה לא יבצר מהם. אם כן אין מונע להם מהפלי' כוונת' ותהיה אותה ע"ג אשר יבחרו כללית לכל מין אדם ולא יפנה א' מהם לדעת את הבורא יתברך ולהבין כי יוצר הכל הוא. והפך זה יקרה כשתהי' מחלוקת בין האומות בענין אלהי הנכר כי כל א' מהנה תחשוב שיש אלהי האלהי' שכל האלוהות מסכימי' לדעתו ובו ישלם סדרם וסדר המציאו' כאמרו כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים: (יא) ויולד בנים
ותפס

הם הלא ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה רל"ט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן נפוצו לשבעים לשונות וכשאתה סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם שבעים וזה אינני נכון כי פירוש כפתורים ופתרוסים אינם שני אנשים ועוד שלא הביא במספר נח ובניו ועל דעת סדר עולם יהיו לאלפים ורבבות בוני המגדל ואברם נולד במקום נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו ה' והקרוב שהיה לו שם אחר כי כשדים מבני נחור אחי אברם רק משה כתב השם הנודע בימיו והעד כי שם נולד אברם ששם מת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו ויתכן שאור עשו הכשדים במקום הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון. וטעם על פני לפני אביו

יַת עֵבֶר׃ טו וַחֲיָא שֶׁלַח בָּתַר
דְאוֹלִיד יַת עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה
וּתְלַת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבְנָן׃ טז וַחֲיָא עֵבֶר תְּלָתִין
וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת פָּלֶג׃
יז וַחֲיָא עֵבֶר בָּתַר דְאוֹלִיד
יַת פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין
שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃
יח וַחֲיָא פֶּלֶג תְּלָתִין שְׁנִין
וְאוֹלִיד יַת רְעוּ׃ יט וַחֲיָא
פֶּלֶג בָּתַר דְאוֹלִיד יַת רְעוּ
מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ כ וַחֲיָא רְעוּ
תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד
יַת שְׂרוּג׃ כא וַחֲיָא רְעוּ
בָּתַר דְאוֹלִיד יַת שְׂרוּג מָאתָן
וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבְנָן׃ כב וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין
שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת נָחוֹר׃
כג וַחֲיָא שְׂרוּג בָּתַר דְאוֹלִיד
יַת נָחוֹר מָאתָן שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ כד וַחֲיָא נָחוֹר
עַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד
יַת תֶּרַח׃ כה וַחֲיָא נָחוֹר בָּתַר
דְאוֹלִיד יַת תֶּרַח מְאָה וּתְשַׁע
עַסְרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃
כו וַחֲיָא תֶּרַח שַׁבְעִין שְׁנִין
וְאוֹלִיד יַת אַבְרָם יַת נָחוֹר
וְיַת הָרָן׃ כז וְאִלֵּין תּוּלְדָת
תֶּרַח תֶּרַח אוֹלִיד יַת אַבְרָם
יַת נָחוֹר וְיַת הָרָן וְהָרָן אוֹלִיד
יַת לוֹט׃ כח וּמִית הָרָן עַל

טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר
שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס טז וַיְחִי־
עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד ג' בס' בעני
אֶת־פָּלֶג׃ יז וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
יח וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
רְעוּ׃ יט וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
כ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃ כא וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים
וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
ס כב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ כג וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי ג' כט' תבור בענין
הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
כד וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד ג' בטעם
אֶת־תָּרַח׃ כה וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
כו וַיְחִי־תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃ ו' מ"ל
כז וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד
אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן י"ב פסו' את את ואת את
הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ כח וַיָּמָת הָרָן עַל־

שנתים אחר המבול : (כח) על פני תרח אביו. בחיי אביו (ב"ר) ומדרש אגדה י"א שע"י אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פירש אור בקעה וכן (ישעיה כד) באורים כבדו ה' וכן (שם יא) מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור :

יסכה

י"ב פסוקי' דאית בהון את את ואת וסי' כו' במסר' רבתא :

י"ב פסו' דאית בהון את את ואת את וסי' ויגרש את האדם. ואלה תולדות תרח תרח. וישא את עיניו וירא את הנשים. אלה תולדות יעקב יוסף. והוצאתם את שניהם. ויראו אותו העם ויהללו את. ידעת את אבנר בן נר. ויבנו את במות הבעל. וישב ישמעאל. ושברתי את זרועותיו. וכי יעשה הנשיא :

תולדות אהרן ואלה תולדות תרח סנהדרין קט :

ספורנו

ובנות. לא הזכיר בשום אחד מאלה העשרה דורות וימת כמו שהזכיר באותם עשרה דורות שמאדם ועד נח כי הם כלם מתו קודם שיהיה ענין הספור המכוון אז והוא המבול אבל אלו היו כלם חיים בזמן שהתחיל ענין הספור המכוון בזה והוא השתדלו' אברהם אבינו יותר מכל צדיקי הדורות שלפניו לקרוא בשם ה' להודיע לבני האדם גבורותיו

רמבן

ויבין כל הענין כי חשבו מחשבה רעה והעונש שבא עליהם להפרידם בלשונות ובארצו' מדה כנגד מדה כי היו קוצצים בנטיעות והנה חטאם דומה לחטא אביהם ושמא בשביל זה דרשו אשר בנו בני האדם אמר ר' ברכיה מה בני חמריא בני גמליא אלא בנוי דאדם קדמאה וכו' והסתכל כי בכל ענין המבול הזכיר אלהים ובכל ענין הפלגה הזכיר השם המיוחד כי המבול בעבור השחתת הארץ והפלגה בעבור שקללו בנטיעות והנם ענושים בשמו הגדול וזה טעם הירידה וכן במדת סדום והמשכיל יבין :

(כח) **על** פני תרח אביו בארץ מולדתו. כתב רש"י כדרך דברי רבותינו תרח קבל על אברם בנו לפני נמרוד על שבירת צלמיו והשליכהו לכבשן והרן ישב ואמר אם אברם נוצח אני שלו ואם נמרוד נוצח אני שלו וכשניצל אברם אמרו לו משל מי אתה אמר להם משל אברם אני השליכוהו לכבשן ונשרף והוא אור כשדים. ומנחם פי' אור בקעה וכן על כן באורים כבדו ה' וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק יקרא אור והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת ואני תבאר אותו אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים כי אבותיו בני שם היו וכשדים וכל ארץ שנער ארצות בני חם והכתוב אמר ויגד לאברם העברי לא הכשדי וכתיב

בעבר

(כט) יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקודש ושהכל סוכין ביופיה (ס"א כמו שנא' ויראו אותה שרי פרעה. ועוד יסכה לשון נסיכות וכן הוא בסנהדרין להדיא) כמו שרה לשון שררה: (לא) ויצאו אתם. ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר משסים שנה שהרי כתיב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברהם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת. (ס"א ועוד) שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרוים חיים שנא' ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר
כַּשְׂדִּים׃ כט וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם מפטיר
נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם
אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־
מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ ל וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה ג׳
אֵין לָהּ וָלָד׃ לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־ וחד ולא הי׳ לה ולד
אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ
וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ ב̇ (עי׳ מ״ס)
וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת פ״ל
אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ ח׳
שָׁם׃ לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים ג׳
וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן׃ נון הפוכה

קנ״ג בצלא״ל סימן אב״י יסכ״ה לו״ט

אַפֵּי תֶרַח אֲבוּהִי בְּאַרְעָא
יַלְדוּתֵיהּ בְּאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי׃
כט וּנְסִיב אַבְרָם וְנָחוֹר לְהוֹן
נְשִׁין שׁוּם אִתַּת אַבְרָם שָׂרַי
וְשׁוּם אִתַּת נָחוֹר מִלְכָּה
בַּת הָרָן אֲבוּהָא דְמִלְכָּה
וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה׃ ל וַהֲוָת
שָׂרַי עֲקָרָא לֵית לַהּ וְלַד׃
לא וּדְבַר תֶּרַח יָת אַבְרָם
בְּרֵיהּ וְיָת לוֹט בַּר הָרָן בַּר
בְּרֵיהּ וְיָת שָׂרַי כַּלְּתֵיהּ אִתַּת
אַבְרָם בְּרֵיהּ וּנְפַקוּ עִמְּהוֹן
מֵאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי לְמֵיזַל
לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ עַד
חָרָן וִיתִיבוּ תַמָּן׃ לב וַהֲווֹ
יוֹמֵי תֶרַח מָאתָן וְחַמֵשׁ
שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן׃

אביו שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם. והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל. והאומרים כי אברהם היה עיקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו ובני קטורה והאומרים כי שרה היתה אחות אברהם איננו ישר בעיני זה הטעם ואילו היה כן היה הכתוב אומר ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו ג"כ אילו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו. והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם לאברם קודם זה הפסוק שהוא ויקח תרח וכמוהו בתורה בא' לחדש השני בשנה השנית ואחר כן בחדש הראשון בשנה השנית והעד שאמר הכתוב ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקום בעיניו וישב שם ומת ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

ואת לוט ב׳ וסי׳ ויקח תרח את אברם. ואת לוט בן אחיו: ואת שרי לחו׳ קמץ וחד את שרי: ארצה כנען ח׳ דסמיכי וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳:

תולדות אהרן אבי מלכה. מגילה יד: ותהי שרי. יבמות סד. ס׳ הזוהר פ׳ שלח לך:

בעל הטורים שרה. בא״ת ב״ש בג״ץ שהוא בגימטריא יסכה זה הוא רמז למה שאמרו חכמים זכרם לברכה. יסכה זו שרה:

רמבן

בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ומלת מעולם תורה כי משם תולדותיו מאז וכתיב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וראיה לדבר כי נחור בחרן היה ואם היה מקום תרח אור כשדים בארץ שנער והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדים לא לקח אתו רק אברם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו א"כ היה נחור נשאר בארץ כשדים אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא. בעבר הנהר והיא מנחלת אבותיו מעולם והכתוב אומר בבני שם ויהי מושבם ממשא בואכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כדכתיב בארצותם לגוייהם וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם ומצינו בתלמוד כי אברהם נחבש בכותא וזאת העיר איננה בארץ כשדים דכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותא ומעוה ומחמת וכתיב ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ ארם נהרים דכתיב וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור שהיא חרן ועוד חקרנו וידענו על פי תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ. ההיא כי כותא עיר גדולה בין חרן ובין אשור רחוקה ממדינת בבל ובינה ובין חרן כמו ששה ימים אבל היא נכללת בעבר הנהר בעבור היותה בין ארם נהרים ובין נהר פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור והנה תרח הוליד בניו הגדולים אברהם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברהם בנו אל ארץ כשדים ושם נולד לו בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שנתישב בה מכותא וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדים כי שם מולדתו של הרן לבדו והענין הזה המקובל נמצא ג"כ בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה הנבוכים כי הזכירו בספר עבודת האכרים המצריים כי אברם אשר נולד בכותא חלק על דעת ההמון שהיו עובדים השמש ונתן המלך אותו בבית הסוהר והיה עמהם בתוכחות ימים רבים שם אח"כ פחד המלך שישחית עליו ארצו ויסיר בני אדם מאמונתם וגרש אותו אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו והנה על כל פנים במקום ההוא בארץ כשדים נעשה גם לאברהם אבינו נס נסתר שנתן בלב אותו המלך להצילו ושלא ימיתנו והוציא אותו מבית הסהר שילך לנפשו או נס מפורסם שהשליכו לכבשן האש וניצל כדברי רבותינו. ואל יפתה אותך ר"א בקושיותיו שאומר שלא ספר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה ובכיוצא בו אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספרם לפי שהם חולקים על דעתו והיו חושבים בנסו שהוא מעשה כשפים כענין משה רבינו עם המצרים בתחלת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי היה צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כאשר נתבארו דברי משה רבינו בסוף וזהו שאמר הכתוב אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מלת הוצאתיך תלמד על נס כי לא אמר אשר לקחתיך מאור כשדים אבל אמר הוצאתיך שהוציא ממסגר אסיר כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים ואמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מעת הוציאו אותו מאור כש־ים היה הרצון לפניו ית' שיגדלנו ויתן לו הארץ ההיא ותרח אביו ואברהם היה בלבם מן היום ההוא שניצל שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך כי חרן קרוב להם ועם אחד ושפה אחת לכלם כי לשון ארמית לשניהם ורצו ללכת אל עם אשר לא ישמע לשונו המלך ההוא ועמו וזהו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נלאה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרן ארצו והוא הלך עם אשתו ולוט בן אחיו ארצו כנען וזהו שאמר הכתוב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען כי בעבר הנהר נלאה בזה ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען והנה על דרך דעת רבותינו יהיה אור כשדים בפשוטו מלשון חמותי ראיתי אור ואמרו ויצאו אתם מאור כשדים ותרח לא יצא מן הכבשן אבל אברם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הנס כמו ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה וזולתם וירמוז הכתוב כי בצאת אברם מן הכבשן ברחו להם כלם משם ופי' באורים כבדו ה' על דעתי כדבריהם כי הם ההרים הגבוהים ששם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות מהר במרחקים כאשר אמר באיי הים שם ה' אלהי ישראל והענין שיודיעו בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן מאורת צפעוני החור שלו ששם אורו וחמימותו הגדול כמו שקורא אותו שרף וראיתי במדרש קומי אורי על כן באורים כבדו ה במה מכבדין אותו ר' ייבא בר כהנא אמר באילין פנסיא הן כגון העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בכל מקום אפילו באיי הים לכבוד השם הרי שכן מלשון אש כפשוטו:

ספורנו

גבורותיו וכבוד הדר מלכותו. ולמשכם בעבותות אהבת חסד לעבדו שכם אחד: (לא) ללכת ארצה כנען. המוכנת אל גרם המעלות במושכלות ורצויה מכל הארצות כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ולא הוצרך הוראה בגשם המבול כאמור כל שאר הארצ' כאמרו לא גשמה ביום זעם וכבר אמרו ז"ל אוירה של ארץ ישראל מחכים: (לב) וימת תרח בחרן. ולא

(לא) ויצאו אתם מאור כשדים. בעבור כי אברם נכבד מאביו והולכים בעצתו ובעבורו ילכו אמר הכתוב ויצאו אתם ואע"פ שאמר ויקח תרח אבל לוט ושרי בעבור אברם הלכו אתם כי גם אחרי שנפרד אברם מאביו הלכו אתו:

(לב) וימת תרח בחרן. כשיצא אברם נשארו משנות תרח הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל

ולא השתדל להשיג מה שכוונו להשיג בנסעם מאור כשדים ולא בא כלל אצל אברהם בהיותו בארץ כנען ובקראו שם בשם ה' עם כל גדולת שמו אז והפך זה עשה לוט זמן מה ולכן זכה הוא וזרעו בחלק מה ממתנות אברהם ולא זכו לזה שאר נאצלי תרח הקרובים לאברהם כמוהו או יותר :

ויאמרו לא קיים אברהם כבוד אב ואם שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו מת ועוד שאף הרשעים בחייהם קרואים מתים לשון רש"י ובב"ר הוא. ואני תמה על דבריהם שזה מנהג כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו ואח"כ מתחיל בענין הבן. בכל הדורות כך נהגו הכתובים והנה נח עודנו בימיו של אברהם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם ויתכן שבאו למדרש הזה מפני ששינה הכתוב בתרח סדר הפרשה כולה כי בשם ותולדותיו כולם לא הזכיר הכתוב מיתה ולא חזר וכלל השנים ובכאן חזר ותפש הסדר הראשון שבבעלי השנים הרבים מאדם ועד נח וכלל ויהיו כל ימי תרח וימת והוסיף להזכיר עוד מקום המיתה שהיה בחרן המקום שהזכיר לאברהם ולכך דרשו שכל זה כדי שיראה מבלי עיון היה אברהם שם עמו ועוד כי מפני שכבר התחיל בענין אברהם וספר שיצא עם אביו מאור כשדים ללכת ארצה כנען יקשה בעיניהם כשלא סדר חייו ומיתתו על הסדר ויכתוב אותה בזמנה. ואשר אמרו עוד בתחילה אתה דורש שהרשעים בחייהם קרויין מתים ג"כ תמה היא בעיני שכבר דרשו מפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לעולם הבא ואולי כוונתם שעשה תשובה בשעת מיתה אבל ימיו היו כלם ברשע והיה קרוי מת ולשון רש"י למדך שעשה תרח תשובה בשעת מיתה או שמא יש לו חלק לעולם הבא שאחז"ל בזכות בנו והיא הבשורה שהוא לא היה יודע עד שנתבשר בכך בעת שאמר לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכן מצאתי במדרש כל העצים כשרין חוץ משל זית ושל גפן שהשמן והיין קרבין לגבי מזבח הגילו הפירות האילנות וכן מצינו באברהם שהציל את תרח שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום ·

כלי יקר על פרשת נח

אלה תולדות נח נח איש צדיק וגו'. פירש"י הואיל והזכירו ספר בשבחו ולפ"ז היה לו לספר בשבחו סוף בראשית כי גם שם הזכירו אלא לפי שנא' כאן אלה תולדות וכ"מ שנא' אלה פסל את הראשונים לומר לך שכל הראשונים תולדותיהן אינם נקראים תולדות כי ימחה זכרם במבול והיו כלא היו אבל אלה נקראו תולדות קימים על כן הוצרך כאן טוב טעם למה נשארו אלו יותר מזולתם לפי שנח איש צדיק תמים וגו' על כן הלכו כל תולדותיו לחיי עולם וכל התולדות הקדומים לחרפות ולדראון עולם. ולד"א שפירש"י ללמדך שעיקר תולדותיהן של צדיקים מע"ט הזכיר אלה למעט שאר תולדותיו לומר לך אלה הם עיקר תולדותיו ונזכר זה כאן לפי שכבש ה' מעיינו ולא הוליד הרבה בנים ובנות ואולי יצטער נח על זה על כן אמר שזולת זה היו לו הרבה תולדות מע"ט טוב מבנים ומבנות :

איש צדיק תמים היה בדורותיו. לפי שדור המבול השחיתו התעיבו בשלשה מיני השחתות שנזכרו בפרשה והם ע"ג וג"ע וגזל ע"כ הקדים לומר שנח היה גדור בשלשתם כי איש צדיק היינו שלא היה גוזל משל אחרים. תמים היה בדורותיו היינו שהיה גדור מעריות כי נולד מהול והיה תמים. את האלהים התהלך נח לא פנה אל אלהים אחרים אבל דור המבול פרצו גדר שלשתן. ותשחת הארץ לפני האלהים וגו' אלהים היינו הדיינים כי היו גוזלים פחות משוה פרוטה שאין מוציאין בדיינין ועיני הדיין רואות ואין לאל ידו להציל דמעות העשוקים לכך נאמר לפני האלהים לפניהם ממש ובסבה זו ותמלא הארץ חמס. וסמך לזה ממה שמצינו בילקוט בתהלים אשרי האיש זה נח כו' ע"כ לא יקומו רשעים במשפט זה דור המבול מאי משמע דהאי קרא בדור המבול משתעי. ונראה שסמך על תחלת הענין לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח ר"ל לא כן היינו לא היו כנים ואמתיים במעשיהם לפי שהערימו לגזול מעט מעט כמוץ זה שאין בו שוה פרוטה אשר תדפנו רוח הדיינין אשר רוח ה' בהם. על כן לא יקומו רשעים במשפט כי לא היו בידם להעמידם בדין כי אין הדיין נזקק לפחות מש"פ ובסיבה זו אפי' החוטא עמד בעדת צדיקים ואמר אני צדיק כמוך זה שאמר וחטאים בעדת צדיקים שהעיזו פניהם לומר כמוני כמוך. ואם העלימו רשעתם מפני הבריות מ"מ לפני הש"י היה גלוי מי הצדיק ומי הרשע זה שאמר כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד. וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה זה ע"ג שאין רואה בלתי ה' לבדו כי הכפירה עיקרה בלב ומטעם זה נאמר בע"ג למען תפוש בית ישראל בלבם כי עיקר האמונה בלב. כי השחית כל בשר את דרכו זה ג"ע שנקרא דרכו כדרך גבר בעלמה ולדעת רז"ל חטאו בהוצאת זרע לבטלה לכך נאמר על הארץ כמו שאמר ושחת ארצה. ויתבאר עוד בסמוך תואר הצדיק והתמים בפסוק כי אותך ראיתי צדיק לפני. ומה שנאמר והנני משחיתם את הארץ שאף הארץ נתקלקלה יתבאר בע"ה פרשת אחרי מות בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה שהארץ נוגעת בדבר :

קץ כל בשר בא לפני. יום המיתה נקרא קץ כל בשר בא לפני וקובל שאין לו זכרון בין כל הבעלי חיים ואיש לא זכר אותו כי מטעם זה המתין הקב"ה ז' ימי אבלו של מתושלח כי יראו חכמים ימותו אולי החי יתן אל לבו כי זה התכלית הנראה מן האבל וההספד כי הגוזל ועושה עושר ולא במשפט אילו היה זוכר יום המות כי בחצי ימיו יעזבנו לא היה גוזל משל אחרים אלא ודאי שחושב כי לעולם חוסן כמו שאמר קרבם בתימו לעולם וגו' והנה אתי ביאור נפלא על כל המזמור שמדבר מענין מאספי הממון וטעותם ויען כי לא באתי בחבור זה להאריך בדברים שאינן מענין הפרשה ע"כ לא אזכרנו פה אך פסוק זה לבד האומר קרבם בתימו לעולם משכנותם לדור ודור תחלה אמר בתימו ואח"כ משכנותם תחלה אמר לעולם ואח"כ לדור ודור. והנכון לומר בזה שהרשע הבונה לו בעה"ז בנין חזק ועליות מרווחים מאבני שיש וודאי קרבם דהיינו מחשבתם שבתימו לעולם שהבית של אבנים יעמוד לעולם. וא"ת מה לו הנאה בזה שהבית יעמוד לעולם אחר שהוא לא ישכון וידור בו לעולם וכי לא ידע שסופו למות. ע"ז אמר משכנותם לדור ודור שנושן ברכת שלום לעצמו אף אם הוא לא ידור בו מ"מ בניו ובני בניו לדור ודור ישכנו בו. וא"ת מה כשרון לבעליו אם בניו ישכנו והוא ישכון בקבר ע"ז אמר קראו בשמותם עלי אדמות שהוא הולך בטעות גדול לומר כשבניו יקראו שמות בניהם ובנותיהם בשמם אז יקרא שם המת על נחלתו ולא יכרת ודומה לו כאילו הוא חי וענין הויכוח מצד טעות זה אפי' יום המיתה לא יחזירם למוטב לכך קץ כל בשר בא וקובל לפני כאמור. וי"א קץ כל בשר זה מלאך המות המשחית ומנפש עד בשר יכלה ומקרב קצו והוא בא לפניו ומבקש ליתן בידו אשר למות למות. ואמר הקב"ה אם אתן רשות למשחית לא יבחין בין צדיק לרשע לפיכך והנני משחיתם אני בעצמי וכדי שלא יהיה גם נח בכלל ההשחתה לפיכך עשה לך תיבת וגו' רמז לדבר קץ כל בשר סוף תיבות מן כל בשר עולה למספר ר"ל כמספר מלאך שמאל עם ח' אותיות שבשני תיבות אלו:

שלש מאות אמה אורך התיבה. פרש לנו הכתוב מדת ארכה ורחבה וקומתה מאמת שני דברים. האחת להודיע לנו גודל הנס שהחזיק המועט את המרובה כי היו שם בריות גדולות פילים וראמים. השנית היא להודיע לנו שעיקר התחלת מי המבול היה בעבור הזנות כמ"ש ויראו בני האלהים את בנות האדם וגו' וכאמרו רז"ל ברבה קלקלו וברבה נדונו וטעמו של דבר לפי שע"י הזנות הללו קדושת שם של יה המתווך בין איש לאשה ובהסתלק מהם יו"ד ה"א נשאר אש ואש כמ"ש כי אש היא עד אבדון תאכל. וזהו שאמרו רז"ל ברותחין קלקלו וברותחין נדונו כי הם הצותו את האש בעצמם וכן מצינו בפרשה זו מספר ט"ו בכמה מקומות שנא' חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים. וכן תגבורת המים חמשים ומאת יום דהיינו ט"ו עשיריות. וכן מספר אורך ורוחב וקומה של התיבה מורה ג"כ על מספר ט"ו כי שלש מאות אמה באורך על רוחב חמשים נמצא בכל שטח של אמה אחת ט"ו אלפים אמה על אמה. ושלשים אמה קומתה והיו בה שלשה מדורים הרי עשרה אמות לכל מדור ומדור כי היו בה תחתים שנים ושלישים כולם שוים נמצא ק"ן אלפים אמה לכל מדור ומדור. נמצא ט"ו אלפים אמה שבכל שטח אמה כנגד ט"ו אמה שגברו המים על ההרים. וק"ן אלפים אלו שבכל מדור כנגד תגבורת המים ק"ן יום והוא ט"ו עשיריות. וכל מספר ט"ו אלו מורה שאע"פ שנחתם דינם על הגזל מ"מ עיקר ההתחלה היתה בעבור הזנות והיעל השם של יה העולה ט"ו. וכן מצינו בחזקיה שנענש מתחלה על שלא עסק בפריה ורביה כדאיתא במס' ברכות ואמר לו הנביא צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה ודרשו רז"ל כי מת אתה בעה"ז ולא תחיה לעה"ב ומה חרי האף הגדול הזה בעון ביטול פריה ורביה יהיה נענש בזה ובבא אלא לפי שנא' כי ביה ה' צור עולמים ומזה למד שהעה"ז נברא בה"א והעה"ב ביו"ד וע"י שלא עסק בפריה ורביה גרם לשם של י"ה שיסתלק מן איש ואשה והוי כאילו החריב כל שני עולמות אשר מציאתם תלוי בשם של יה כי יסתלק השם מכל הנבראים ויעלה לו השמימה על כן דינו להיות נטרד מן שני עולמות. וכן דור המבול לפי שחללו שם של יה היה ג"כ דינם חרוץ ליטרד מן העה"ז והעה"ב כדאיתא בפרק חלק שדור המבול אין להם חלק לעה"ב כו'. לכך נאמר בהפכו לא אמות כי אחיה לא אמות בעה"ז כי אחיה גם לעה"ב ואספר מעשה יה כי שני העולמות הם מעשה יה. לפיכך כשחזר חזקיה בתשובה וקבל עליו לעסוק בפריה ורביה והחזיר שם של יה למקומו ע"כ נאמר לו הנני יוסיף על ימיך ט"ו שנה כנגד שם של יה ונאמר הנני יוסיף מלה זרה בדקדוק כי הל"ל הנני מוסיף אלא לפי שהנני יוסיף ר"ת יה להורות שבזכות שם של יה זכה להוספה זו. וזהו שמסיק במסכת סוכה פ' החליל כשכרה דוד השיתין בקש התהום להציף עלמא כו' עד אמר דוד ט"ו שיר המעלות ואסקיה. לפי שידע דוד שדור המבול נענשו בתהום רבה בעון הזנות כי מי התהום מים נסתרים והזנות קראו שלמה מים גנובים דהיינו נסתרים הפך ממה שנא' שתה מים מבורך וגו' לפיכך כשהיה דוד צריך להעלות התהום היה מתירא שמא ע"י שיעלהו יציף העולם כדרך שנעשה לדור המבול ע"כ אמר ט"ו שיר המעלות לרמוז שבזכות שישראל גדורין מעריות ושם יה מתווך ביניהם ינצלו מתהום רבה וזהו שמסיק באותן ט"ו שיר המעלות אשתך כגפן פוריה וגו' אמר אשתך האל"ף נקודה בסגול להורות שמדבר בזמן שג' שותפין באדם אב ואם והקב"ה וכשהקב"ה שותף בדבר א"כ שם יה מתווך ביניהם לכך נאמר פוריה בתוספת י"ה. וכן אחז"ל בין עזרת אנשים לעזרת נשים היו ט"ו מעלות וכל זה מורה שמספר ט"ו תמיד מתווך בין איש לאשה כי כל זה נמשך מקדושת שם של יה על כן היו כל מדות הללו של התיבה תמיד קרובים למספר ט"ו כאמור :

תחתים שנים ושלישים. יש להתבונן אם היה צריך לחלק כל מדור ומדור לפי ענינו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתונים לזבל א"כ למה לא נאמר לעשותם בשטח אחד ולמה נעשו בזו על גב זו דוקא. ורמז כאן שהיו ג' שטחים אלו בדמיון כל ג' עולמות כי בזמן המבול נתקלקלו כל העולמות והמזלות לא שמשו כלל ע"כ נעשית התיבה בציור זה להורות על קיומם ומ"ש ואל אמה תכלנה מלמעלה לפ"ז היה הגג למעלה רק רוחב אמה אחת ולמטה ממנו ב' אמות והולך ומרחיב כדרך כל דבר המשופע והולך רמז שרק האל ית' ת' בתכלית האחדות וכל הקרב הקרב ביותר אל סבה

השמים יש' נמצא בו חלק יותר גדול בענין האחדות כי המלאכים הקרובים אליו ית' אע"פ שיש בהם רבוי המינים כי זה נברא מאש וזה ממים וזה מרוחות מ"מ אין בהם הרכבת ד' יסודות אלא כל אחד מהם הוא מיסוד א' פשוט בלא הרכבה. והעולם האמצעי נוסף על רבוי המינים יש בכל אחד מהם הרכבת שתי יסודות כי השמים נברא מאש וממים. נוסף עליהם התחתונים שיש בהם הרכבת ד' יסודות וא"כ כל הבנין משופע ועולה עד שעומד למעלה על אמה אחת המורה כי הוא יתברך רוכב על שלשה עולמות אלו תחתים שנים ושלישים וציור זה ניתן לנח להורות שכל העולמות יחזרו לקדמותן בזכות צדיק יסוד עולם:

ואני הנני מביא את המבול מים. טעם לדינם של דור המבול לפי שחטאו בע"ג וזנות וגזל כי בע"ג כתיב אותי עזבו מקור מים חיי' לחצוב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים: בעבור ג"ע כי הבא על אשת איש מיתתו בחנק וארז"ל אע"פ שבטלו ארבע מיתות ב"ד דין ד"מ לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר כו' נמצא שדור המבול שנכשלו באשת איש שמיתתה בחנק דין הוא שיטבע במים וכמ"ש על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא ודרשו רז"ל זו אשה וסמוך ליה רק לשטף מים רבי' אליו לא יגיעו מכלל שבהעדר האשה מאחר שאינו ניצול מעבירה יגיעו אליו שטף מים רבי': בעון הגזל לפי שכל גוזל נכנס לתוך תחום חבירו ע"כ דין הוא להביא עליהם שטף מים רבים כי אז כל טפה נוגעת בחבירת' ונכנסת אל תוך גבולה לפי שבגשמי ברכה נאמר מי פלג לשטף תעלה מכאן למדין שלכל טיפה יש גומ' בפני עצמה וכמלא נימא יש בין כל טיפה וטיפה כדי שלא תכנס אחת בגבול חבירת': וזה הגוזל ונכנס בתחום חבירו דין הוא שיהפכו עליו גשמי ברכה למבול כי אז כל הטיפות מתערבין: ועל זה מסיק פרק קמא דמסכת תענית א"ר אמי אין הגשמים נעצרים אלא בעון גזל שנאמר על כפים כסה אור: לפי שבלשון גשמים סתם מדבר בגשמי ברכה כמו שפי' רש"י מתחלה נאמר ויהי הגשם על הארץ ואח"כ נאמר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים אולי יחזרו בתשובה ואז יהיו גשמי ברכה: ובזה מיושב שלא נצטרך לומר נח היה מקטני אמנה כי פשוטו אינו משמע כן ועל כל פנים היה מסופק בביאת המבול כי אולי יחזרו בתשובה כדרך שהיה הנביא יונה מסופק ביעוד הפורענות לאנשי נינוה כי מטעם זה נאמר מפני מי המבול אבל בעוד היותם גשמים לא נכנס לתיבה כי אולי יחזרו בתשובה ויהיו גשמי ברכה: לכך אמר אין הגשמים דהיינו גשמי ברכה נעצרי' כי אם בעון הגזל כי זה הגוזל ונכנס בגבול של חבירו אינו דין שירדו לו גשמי ברכה שאין טיפה נכנסת בגבול חברתה: וקרוב בעיני לומר שרבי אמי בדור המבול ידבר וראייתו תוכיח כי יש לדקדק בפסוק על כפים כסה אור למה קרא הגזל כפים ולמה קרא הגשמים אור אלא ודאי שדרש מקרא זה לדסמיך ליה שנאמר כי בם ידין עמים ש"מ שבדור המבול הוא מדבר שנדונו במים ואמר על הגזל שבכפים כי ברא הקב"ה כל אצבע ואצבע לתשמישו כדאיתא בגמרא ורצה הקב"ה שלא יכנס שום אצבע בגבול חבירו וזה הגוזל מחלל קדושת ידיו על כן נדונו במבול כי אז כסו העננים אור השמש שכל כך היו העננים גסים ועבים עד שלא יכלו ניצוצי אור השמש לעבור דרך העננים כי המאורות לא שמשו כל ימות המבול ולסבת גסות העננים הורידו מי המבול בקצף שצף והיה הגשמים גשמי ברכה נעצרים וירד עליהם המבול זה שאמר הכתוב על כפים כסה אור וענין זה יקר מאוד:

והקימותי את בריתי אתך. היה צריך הקמת ברית על הפירות שלא ירקבו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור לשון רש"י: יש לו סמך מן המקרא מדקאמר והקמותי את בריתי אתך ובאת אל התבה ש"מ שברית זה הוא שיוכל לבא אל התיבה מבלי מונע. ורקיבת התבואה למד ממה שנאמר אתך וכי אתו לבד הקים הברית והלא גם עם אשתו ובניו הקים הברית אלא רמז לברית המילה שבבשר אתך וזה מדה כנגד מדה קאת כי הסרת הערלה היינו הסרת מותרות הדמים הגורמת עיפוש וכן ריקוב התבואה בא מחמת הפסולת המביא עיפוש וריקוב: ועוד שהערלה נקראת חרפה שנאמר כי חרפה וגו' לתת בנותינו לאיש אשר לו ערלה והרעב נקרא גם כן חרפה שנאמר ולא תקחו עוד חרפת רעב בגוים ובהסרת חרפת הערלה יוסר חרפת הרעב ודבר זה למדין מיוסף כשאמרו לו המצריים אספנו תבואה והרקיבה צוה להם יוסף שימולו והסכים פרעה על ידו:

קח לך מכל מאכל וגו'. לך משמע משלך לא משל אחרים כדרך משלכם הנאמ' בד' מינים כדי שלא יחשוב נח הרי היום או מחר ימותו כולם וממונם כלה סד"א שמותר ליקח משלהם ת"ל קח לך משלך דווקא להגדיל הנס אע"פ שכפי הטבע לא יספיק כי אם לך לבד שהרי ודאי לא היה לנח מותרות מ"מ על צד הנס ישלח ה' את הברכה באסמיך והיה לך ולהם לאכלה וכן עשה לך תיבה וגו' שבדרך הטבע תכיל אותך לבד ועל צד הנס החזיק כל הבעלי חיים כמו פילים וראמים:

כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. מה שלא אמר לו כן מיד כשצוה לו על עשיית התיבה לפי שהיה עדיין הדבר בספק שמא יחזרו בתשובה. ועוד שהרי מתושלח קיים ואיך יאמר כי אותך ראיתי צדיק. ואחר שהמתין ה' ז' ימי אבלו של מתושלח כמו שנאמר כי לימים עוד שבעה מהו לשון עוד אלא תורה שזמן זה שוה לזמן ק"ך שנה כי כמו שכל ק"ך שנה המתין להם שמא יחזרו בתשובה כך המתין ז' ימי אבל אלו שמא יחזרו בתשובה כי ע"י האבל וההפסד החי יתן אל לבו ואחר שעמדו במרדם אמר כי אותך ראיתי לפני צדיק: ומה שלא נאמר צדיק תמים לפי שנאמר תמים היה בדורותיו ר"ל כמה דורות עברו על נח והיה תמים בכלם ר"ל היה עומד במצב אחד בצדקתו על כן אמר כי אותך ראיתי לפני צדיק בדור הזה כי מה לו להזכיר מה שהיה תמים גם בדורות הראשונים כי הצלתו תלויה באשר הוא שם בדור שעומד בו ומה שעבר עבר ולפי מה שכתוב למעלה שתואר תמים הוא כנגד הזנות וצדיק שלא היה גוזל אלא היה מצדיק משלו ונותן ולא נתחתם גזר דינם כי אם על הגזל על כן אמר כי אותך ראיתי צדיק על כן אין אתה בכלל התימה זו והזכיר צדיק לפני כי דור המבול גזלו פחות משוה פרוטה וצדקו בדייניהם אבל מ"מ לא יצאו נקי בדיני שמים אבל אתה צדיק גם לפני כי לא לקח משל אחרים אפילו פחות משוה פרוטה:

תקח לך שבעה שבעה. פירש"י לכך צוה להביא מן הטהורים ז' כדי להקריב מהם קרבן אין טעם זה לבד מספיק שהרי לא כל הטהורים ראויין להקרבה כצבי ואיל לא כל עוף טהור ראוי להקרבה ואיך דקדקו מזה שלמד נח תורה: אלא עיקר הטעם הוא לפי שהם טהורים על כן אוכלים מהם הרבה לפיכך הם צריכים להרבות ולהפרות ביותר בעבור שומרי התורה: ומה שנאמר ויקח מכל הבהמה הטהורה וגומר משמע שהקריב מכל מין טהור אפילו מאותן שאינן ראויין להקרבה על פי התורה תשובה לדבר לפי שנח לא ידע עדיין שיתיר לו הקב"ה אכילת הבעלי חיים ואמר בלבו ודאי לכך צוה לי להכניס ז' ז' מכל מינים אלו כדי להקריב מכולם קרבנות: אבל הקב"ה ידע שסופו להתיר לו כל הבעלי חיים הטהורים על כן צוה ליקח ז' ז' לפי שאוכלין מהם הרבה כי אין לומר שרצה ה' בהקרבות כל המינין דא"כ למה לא התיר לדורות להקריב מכל מין טהור כשיהיו בנמצא אצל האדם ולמה צוה לנח דווקא ומה שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח בעבור אותן מינין הראויין להקרבה ואידך כמאכל בשר בעלמא הוא:

ככל אשר צוה אותו אלהים כן עשה. לפי שפרשה זו מתחלת בשם אלהים שנאמר ויאמר אלהים אל נח קץ כל בשר וגו' ומדת הדין אמרה כן על כן מסיימת בשם אלהים אבל פרשה זו מתחלת ויאמר ה' לנח בא אתה וגו' ומדת הרחמים אמרה כן בהצלתו של נח על כן מסיימת גם כן בשם של רחמים שנאמר ויעש נח ככל אשר צוהו ה' וגם מה שנאמר בזו הפרשה כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר מדבר גם כן בהצלה להמתין להם אולי ישובו:

ארבעים יום. כנגד שעבדו ע"ג והמודה בע"ג ככופר בכל התורה שנתנה למ' יום וכנגד הזכות שהטריחו ליוצרם לצור צורת ממזרים במ' יום וכנגד הגזל כי גזל מספרו ארבעים:

ותבא אליו היונה לעת ערב וגו'. מה איכפת לנו בזה אם בערב היא באה ובבקר היא שבה או להפך וכמו הנראה שהביאה אליו עלה זית להוציא מהם אורה אשר לעת ערב דווקא צריכין אליו כי למ"ד צהר היינו חלון קשה בלילה מי יאיר לו על כן פירש בחזקוני צהר לשון יצהר שהיה מדליק שמן בתיבה בלילה וביום נכנס האור דרך חלון התיבה כמ"ש ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה: וראיה לדברי אלא מה שמסיק במדרש תנחומא ובילקוט פרשה תצוה על פסוק עיניך יונים מה היונה הביאה אורה לעולם כך אתם הביאו שמן זית והדליקו נרות לפניו כו' וקשה מנא ליה לבעל מדרש זה שהיונה הביאה אורה לעולם ואיך למד זה מפסוק והנה עלה זית טרף בפיה אלא ודאי שלמד זה ממה שנאמר לעת ערב כאמור: ומה שפירש רש"י אמרה היונה יהיו מזונותי מרורים כזית כו' אין הפירוש שאמרה כך בפיה כי היונה לא בעלת דברים היא מתמול שלשום אלא שאנו מבינים ממה שהביאה למאכלה עלה זית מאכל מר מאד וכי לא ידעה היונה שיש לה ארוחת תמיד על שלחנו של נח דבר יום ביומו אלא ודאי שלכך בחרה במאכל מר זה לפי שהיא בידי שמים ולא מידי בשר ודם:

צא מן התיבה אתה ואשתך. ובכניסתם הזכיר הזכרים לבד והנקבות לבד היינו כדי שלא יפרו וירבו בתיבה דאל"כ יש לחוש שיראו מהם כל שאר הבעלי חיים ויפרו וירבו בתיבה ואז לא תכיל אותם התיבה כי לא נעשית כי אם בשעור לכל הנכנסים בה ואת"ל שגם הנכנסים שמה עמדו בנס מ"מ למה יעשה הקב"ה נס ללא צורך בפרט לאותם שאין מצטערים בזמן שכל העולם שרוי בצער: ומה שנאמר גם ביציאה ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אע"פ שהתיר הקב"ה לנח המשגל מ"מ לא קבל עליו כי אמר פן יוסיפו לחטוא ויבואו מי המבול וישטפום ולמה זה אוליד לריק ולבהלה עד אשר נשבע ה' שלא להביא עוד מי המבול אז נאמר פרו ורבו וגו' ורצה נח להקריב תחלה קרבן קודם שיתעסק בפריה ורביה: וכפי הפשט נוכל לומר שבביאת נח אל התיבה נאסר לו אפילו הייחוד עם אשתו כי לכך נאמר ובאת אל התיבה אתה ובניך וגומר. וביציאה לא התיר לו עדיין המשגל כי אם היחוד לבד הותר לו כי זה המובן ממאמר צא מן התיבה אתה ואשתך ואחר שלא הותר לו משגל כי אם הייחוד לבד על כן הוסיף נח משלו ואסר על עצמו גם הייחוד ויצא מן התיבה נח ובניו עד שנאמר לו בפירוש פרו ורבו אז הותרה לו הכל:

לא אוסיף עוד לקלל האדמה בעבור האדם. וכן נאמר לאדם ארורה האדמה בעבורך ומכאן ראייה שהאדמה היתה סבה אל חטא האדם כי נתנה בו חומר גס ועב הנוטה ביותר אל החומריות כמ"ש ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה וזה נאמר דווקא על ז' אומות אשר ישבו בארץ הקדושה לפנים יען כי אע"פ שנבר הקב"ה עפרו מכל ד' רוחות העולם ונמצא שכל הארצות יש להם חלק בחטא האדם כי כולם נתנו בו חומר עב וגם מ"מ כל שאר הארצות קבלו דינם ונטהרו במי המבול שג' טפחים של מחרישה נתקלקלו ובזה נתרכך חומר הארץ ונוטל קשיותו ומאז אין חומר הארץ רע כבתחלה הן מצד העונש שנטהרה במי המבול כדרך כל טבילה שהיא טהרה וסילוק הזוהמה והטומאה הן מצד הטבע שנתרככה כל הארץ במי המבול ומאז אין חומר הארץ קשה כל כך כאשר היתה לפנים. אבל בא"י נאמר ביחזקאל ארץ לא מטוהר' היא ולא גושמה ביום זעם מאחר שלא נטהרה במי המבול א"כ עוד טומאתה בה וכשיושבי הארץ ההיא חוטאים יש לתלות החטא בארץ לכך נאמר דווקא בארצות ז' אומות ותטמא הארץ ואפקוד עליה וגו' כי בזה מיושב מה שיש להקשות הרי הכתוב אמר כמעשה ארץ מצרים וגו' וכמעשה ארץ כנען וגו' השוו זה לזה וא"כ למה לא תקיא הארץ את יושבי ארץ מצרים כאשר קאה ארץ כנען את הגוי אלא לפי שארץ מצרים גושמה ביום זעם ואין לתלות עוד פשעם בארץ א"כ למה תקיא כי די בזה אם הגוי החוטא יקבלו עונשם על ארצם אבל א"י לא גושמ' עדיין יש לתלות בארץ לכך נאמר וראו את מכות הארץ וגומר כמו שיתבאר במקומו בע"ה לכך נאמר אחר מבול זה לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם כי מכאן ולהלן אין לתלות פשע האדם בארץ כ"א ביצרו הרע המושך כחו מן הנחש ומן סמאל רוכבו זה שנתן טעם לדבר כי יצר לב האדם

רע מנעוריו שעיקר חטאו יהיה תלוי ביצרו ולא בחומר הארץ. והמופת על זה כי בדור המבול כתיב וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ר"ל הולך וגרע מיום ליום והחטא זה תלוי וודאי בחומר הארץ לא מצד כח השכלי שבאדם כי בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ואיך לא ינחם האדם על רעתו בבואו בשנים אמנם אם החומר לבד סבתו אתי שפיר כי החומר מצד בהמייתו גם כי יזקין לא תסור ממנו אולתו. אבל אחר המבול שנטהר חומר הארץ מאז אין לתלות החטא כי אם ביצר הרע המתגבר ביותר בימי נערותו אבל כי יזקין יפקח עין שכלו ולא ישוב לכסלה לכך לא נאמר כל היום כי אם מנעוריו לבד אמנם כי יבא לי"ג שנה ובא גם רעהו וחקרו והוא היצ"ט והוא סיבת קומם:

ומוראכם וחתכם וגו'. אע"פ שכבר נאמר וירדו בדגת הים וגו' מ"מ מוסיף כאן המורא והחתת לפי שהתיר להרגם ולאכול מהם ולמה ילך השור לשחט ולא ימחה בבעליו אם לא כי יד ה' עשתה זאת כי הטיל מוראו של האדם על כל הבעלי חיים אל כל אשר יפנה ישה אותם ולפי שהתיר הריגת הבעלי חיים סד"א שגם הריגת אדם הותרה ת"ל ואך את דמכם לנפשותיכם וגו' ומה שלא התיר אכילת בשר לאדם לפי שכל עם הארץ היה אסור לאכול בשר אבל נח שעסק בתורה הותרה לו: והמפרשים נתנו טעם לדבר לפי שכל נברא ניזון ממה שתחתיו כי יניקתו מן הארץ וכל בעל חי נזון מן הצומח. והאדם מין המדבר ניזון מן הבעלי חיים והני מילי כשהוא עוסק בתורה ובשלימותו אשר עליו הוא נקרא אדם כי זולת זה הוא נמשל כבהמות נדמה ולמה יאכל את בן גילו ומה שלימות נתוסף לבן גילו כשיאכלנו כי כל מזון מתהפך לטבע הניזון ואדם כשיאכל מן הבעלי חיים נתוסף שלימות אל החי לבא במדריגות מין המדבר אבל אדם הנמשל לבהמה מה יתן ומה יוסיף לנאכל ובדרך זה נאמר ואכלת את העמים וכתיב כי לחמנו הם:

והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן. ובענין הקשת ירבו הדיעות ונסתפקו בו מפרשים שלימים וכן רבים כי לפום רהיטא משמע שהקשת נתחדש עתה מורה על הברית החדשה אשר כרת ה' עם כל חי ועינינו הרואות שהקשת דבר טבעי נולד מן השמש כשהכה באויר הלח: ומהרי"א פירש שגם קודם זה היה הקשת יוצא מן נצוצי השמש אך שלא היה נראה לבריות כלל לא בעננים ולא באויר כי מתחלת הבריאה היו האדים העולים מן הארץ שמנים וגסים מאד לחוזק הארץ כמ"ש ואד יעלה מן הארץ והשקה את פני האדמה שאפילו אד אחד לבד העולה מן הארץ היה בו כדי להשקות את כל האדמ' ולגודל ריבוי המים ההם שבאויר לא היו יכולין נצוצי השמש לעבור בם עד שלא היה מתרשם הקשת לא בעננים ולא באויר וזה היה סבת המבול ר"ל רבוי המים שבתוך האדים. וברחמי השם יתברך אחר המבול המעיט את האדים וזיכך את האויר עד שהיו נצוצי השמש יכולין לעבור את האויר ואז נראתה הקשת בענן לבריות וזה להם לאות על מיעוט המים באויר באופן שלא יבא על ידם עוד מבול לשחת כל בשר. ומה שנאמר וראיתיה לזכור ברית עולם פירש כמו והראיתיה כמו עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה פירש הרמב"ם כמו עתה הודעתי. ולדעה זו נטה גם הרמב"ן זולת שכתב שמתחלה נראה הקשת באויר ולא בענן ואחר המבול נראה גם בענן. וקשה על פירושם ממה שארז"ל שבימי ר"ש בן יוחאי וריב"ל לא נראה הקשת וא"כ חזר האויר לקדמותו ואחר מותם חזר להיות זך ודק כבראשונה ואלו הם דברים זרים אל השכל לקבלם שישתנה האויר בכמה זמנים.

והקרוב אלי לומר בהתיר ספק זה לפי שאמרו שבימי החסידים האלו לא נראה הקשת ולא אמרו שלא היה קשת כלל אלא ודאי היה קשת ולא נרא' לפי שהבריו' לא היו חוקרי' אחריו ולא השתדלו לראותו ע"כ לא נראה כי כל דור ודור שהיו יראים מן הפורעניות מרעת יושבי בה כי סר צלם ולא היו בדור צדיקים שיגינו עליהם באותן דורות תלו עיניהם באות הקשת והיו מסתכלין אחריו אם לא נשתנו האדים בחטאם לחזור לכמות שהיו קודם המבול ותמיד היו עיניהם נשואות אל אות זה לבטוח על האות שלא יביא פורענות לעולם: אבל החסידים האלו רשב"י וריב"ל שהיו מגינים על בני דורם עד שכל הבריות היו סמוכים על כחם של זקנים אלו שזכותם יעמוד להם להגין בעדם ע"כ לא היו צריכין להסתכל אחר הקשת כי היו בטוחים שלא ישתנה עליהם הברית אשר כרת ה' לכל בשר אחר המבול: זש"ה והיה בענני ענן על הארץ פירש"י כשאני חושב להביא חושך ואבדון לעולם כו' מה ראה רש"י על ככה לפרש בענני ענן על חושך ואבדון שמא הוא ענן של מטר כפשוטו. אלא ודאי שקשה לרש"י שאם פירושו ענן של מטר משמע בכל ענן של מטר יהיה הקשת נראה וזה אינו שהרי בדורן של צדיקים אין הקשת נראה: אלא כך פירושו בזמן שאני חושב להביא חושך ואבדון לעולם וזה דווקא בזמן שאין צדיקים מצוין מעולם אז ונראתה הקשת בענן שהבריות יסתכלו בקשת ויתלו עיניהם אל אות זה כי בו המה בטוחים שלא יביא מבול לעולם וזש"ה וראיתיה לזכור ברית עולם אני נותן עיני באות ברית אשר נתתי לכל בשר שלא להביא מבול אף בדור שכולו חייב הראויים להביא עליהם חושך ואבדון אבל בזמן שאין אני חושב להביא חושך ואבדון דהיינו בזמן שצדיקים מצויים בדור אז לא נראתה הקשת בענן כי לא יסתכלו הבריות אחריו גם אנכי רואה מעשה הצדיקים ומונע אני מדת הדין מלהביא חושך ואבדון ואין אני צריך ליתן עיני באות ברית הקשת. ואולי שהוא ע"ד ארז"ל כל המסתכל בקשת אינו חס על כבוד קונו כי בכל דור ודור רבים המה עמי הארץ שאינן חסים על כבוד קונם ומסתכלין בקשת חוץ בימי הצדיקים האלו שהיו זכין ומזכין את בני דורם ומנעום מלהסתכל בקשת על כן לא נראה הקשת בימיהם כי לא הסתכלו בו מפני כבוד קונם אע"פ שבאמת היה קשת בכל דור ודור כי הטבע לא ישתנה וגם פירוש זה נכון. וענין זכוך האדים שהזכרתי הוא קצת ראייה למה שכתבתי למעלה שע"י המבול נתרכך קישוי וחוזק הארץ. וזה סבה לרפיון האדים ומיעוטן:

ויחל נח איש האדמה ויטע כרם. ויחל הוא ל' חולין שהחולין הפך הקדושה וכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה שם תמצא קדושה אבל היין מרגיל לערוה כמ"ש זנות יין ותירוש יקח לב וכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ע"כ הזכיר בו לשון ויחל שעל ידי נטיעה זו נעשה חולין ויתגל בתוך אהלו וכן יתבאר לקמן בע"ה בפסוק ויחל העם לזנות ועיין גם פרשת נשא בענין הנזיר והסוטה: וקראו איש האדמה כי פעולה זו היתה מפאת החומר אשר מן האדמה מוצאה אבל השכל שבאדם חלק אלוה ממעל אינו מסכים בנטיעה זו לפי שהיין מבלבל שכלו של אדם: ד"א קראו איש האדמה שהלך בדרכי אדה"ר שחטא בגפן למ"ד עץ הדעת גפן היה: ד"א שהיין גורם לו שיצא רוחו ישוב לאדמתו קודם זמנו. כמ"ש יש דרך ישר לפני איש ואחריתו דרכי מות. **יש דרך ישר** סוף תיבות **שכר** כי כל שיכור יהלך למשרים וכל העריות דומות לו למישור כך דרשו בגמ' ולאו דווקא עריות אלא כל החטאת וכל עון הכל ישר בעיניו ולא ידע כי בנפשו הוא כי היין מנשב עד בשר יכלה לכך נאמר אחריתו היינו סוף תיבות מן יש דרך ישר הם דרכי מות כי השכר המשכר הוא דרך מות: ורמז לנח כשתכתוב יין יו"ד יו"ד נון סוף תיבות עולה למספר **נח** רמז כי הוא היה הראשון שנתעסק בנטיעה זו. ורז"ל אמרו ויתגל בתוך אהלה שגרם לבניו גלות כעון השותים במזרקי יין ואולי שזהו כוונת המדרש שמסיק בילקוט שנזדווג לנח השטן כשנטע הכרם ושחט לפניו מתחלה טלה ואח"כ ארי ואח"כ חזיר כו' יש בנסתרות רמז לשלשה גליות הידועים גלות מצרים שהיו עובדים לטלה וגלות בבל על ידי נבוכדנצר שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסבכו וגלות שלישי ע"י האומה שנא' כה כו'. ומלת ענב"ס שותפו של סמא"ל באותיות שניות באלפא ביתא רמז נכון שנזדווג לו השטן ע"י נטיעת הענבים:

וידע את אשר עשה לו בנו הקטן. לא נכתב בפרשה מי הגיד לנח מה שעשה לו בנו ומי ראה נח זה בנבואה. ונ"ל ע"ד שארז"ל שלשה שמשו בתיבה עורב כלב וחם כו' ולפי זה כשעמד נח משנתו היה מתבונן בעצמו מי עשה לו הדבר הזה ודאי אחד מבניו החשוד על העריות עשה לו זה שרבעו ומתוך ההתבוננות נזכר במעשה שהיה וידע את אשר עשה לו בנו הקטן בתיבה כי עמאה ע"י תשמיש בזמן האסור אמר נח מי שעשה זה עשה גם זה ולפיכך קללו. ומה שקלל לכנען בנו ולא קלל את חם עצמו רבו בזה הדעות כי יש אומר שכנען ראה והגיד להם אביו וי"א לפי שהקב"ה בירך את נח ובניו ע"כ אין נכון לקלל אחד מבניו אחר שכבר ברכם ה'. וי"א שכנען היה מגלה עריות ואביו למד ממנו כן לעשות כמעשה כנען. ומה שקללו בעבדות לפי שרועה זונות יאבד הון ובעל כרחו עבד יהיה על פת לחם וכאמרז"ל כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא כו'. ומ"ש עבד עבדים יהיה לאחיו ואח"כ חזר שנית ואמר ויהי כנען עבד למו ולא הזכיר עבד עבדים נ"ל שעבד עבדים יהיה לאחיו היינו שכנען יהיה עבד עבדים של אחיו ממש בני כנען כי בלאו הכי אח הקטן עבד לאחיו הגדולים ממנו וע"י הקללה נתוסף לו להיות להם עבד לעבדים. אבל לשם וליפת יהיה סתם עבד למו כי די בזה שהרי בלאו הכי לא היה צריך להיות עבד לדורו:

ויקח שם ויפת את השמלה. פירש"י משם זכה לטלית של ציצית והקשה הרא"ם ממה שארז"ל בזכות אם מחוט ועד שרוך נעל זכו לחוט של תכלת ונראה שלא קשה מידי כי בזכות כסוי שמלה זה זכו לשמלה ובזכות חוט זכו לחוט כי אין האדם יכול לקיים מצות ציצית עד שיתן לו הקב"ה תחלה שמלה כדאיתא במדרש תנחומא והילקוט הביאו סוף ספר איוב על פסוק מי הקדימני ואשלם מי עשה ציצית עד שלא נתתי לו טלית זהו פשוטו. ועל צד הרמז נ"ל לפי שידוע שמצות ציצית מצילין את האדם מן הזנות כדאיתא במסכת מנחות פרק התכלת בההוא ששכר הזונה בעד ארבע מאות זוז ולבסוף ניצול מן העבירה ע"י הציצית. והניצול מן הזנות ניצול גם מן העניות כי רועה זונות יאבד הון וכאמרז"ל כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא ואם כן הציצית מצילין מן שני דברים מן חטא הזנות ומן העניות וזכו ישראל לשני דברים אלו בזכות שני דברים כי בזכות ויקח שם ויפת את השמלה לכסות ערות אביהם זכו לציצית המצילין מן העריות. ובזכות אם מחוט ועד שרוך נעל שלא חמד ממון אחרים זכה לשכר שני הנמשך מחוט של ציצית והוא הסגולה מן העניות כי איזהו עשיר השמח בחלקו וכפ' שלח לך יתבאר בע"ה טעם לארז"ל תכלת דומה לים וים דומה לרקיע כו' ע"ד המדרש שמסיק בילקוט פרשת האזינו הסתכלו בשמים שמא שנו מדתם כו' וכן הסתכלו מן הים שאינו יוצא מגדר המדה כו' אם על ידי מראה התכלת יזכור הרקיע והים ומהם יראם וכן יעשה שלא לצאת מן הגדר המדה אפילו כמלא חוט וזכו לזה בזכות אם מחוט וגו' שלא יצא אברהם מן גדר ההסתפקות אפילו כמלא חוט וזה רמז נכון:

ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים. נראין הדברים שכל מעשה הפלגה הוא ע"ד שארז"ל כנוס לרשעים רע להם ורע לעולם פזור לרשעים טוב להם וטוב לעולם ובצדיקים הכל בהפך זה לפי שהרשעים ע"י כנוסם יחשבו ביניהם עצות רעות על אחרים נוסף על זה ימשכו ביניהם דברי ריבות ומחלוקת וקנאות וזאת תורת הקנאות המצויות בין הכתות אשר כל מעשיהם לא לש"ש כי אם כדי לעשות להם שם בארץ ועיקר הסיבה לזה שיש לכל אחד מהם תכלית חיצוני חלק לבם זה מזה כי זה יתאוה לעושר וכבוד וזה לרוב מאכל וזה לרוב משגל וזה יאמר נעשה לנו שם ורוצה להיות גבוה מעל כל גבוה ומתוך כך המריבה ממשמשת ובאה הן מן הצד שאין להם תכלית אחד כי הדרכים רעים הם רבים והדרך הטוב אינו כי אם אחד הן מצד שכל אחד יש לו חפץ ורצון להיות במעלה ויתר שאת על זולתו ומדה זו שלא היא ברכת בני עמינו על כן פיזור כיתות אלו טוב מהקבוץ כמ"ש יתפרדו כל פועלי און אין טוב כי אם ליתן ריוח בין הדבקים וכמ"ש בלע ה' פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר. אבל הצדיקים כנוסם טוב כי התכלית מאחדם כי אין לכולם כי אם תכלית אחד והיו לאחדים על ידו כמ"ש שלום רב לאוהבי תורתך אבל לא לאוהבים תכלית החיצונה בעצם ורצונה וזה טעם הפלגה. כי מתחלה היו כולם שפה אחת ודברים אחדים והיה שלום ביניהם וחששו המה פן ע"י שיתרבו בארץ יתפזרו כי לא תשא אותם הארץ לשבת יחדיו במקום אחד יבאו לידי מלחמות כי תמיד מלחמה מצויים בין יושבי מדינה זו ליושבי מדינה אחרת. על כן אמרו הנה עכשיו אנחנו עם אחד ושפה אחת ויש לחוש פן נפוץ בהכרת איש מעל רעהו ותפסק האהבה מבינינו לפיכך נבנה מגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם כי בנוהג שבעולם שכל אדם יש לו חשק ורצון לבא לדור בעיר גדולה מקום קבוץ אנשים רבים ואז נהיה לעם אחד ולא נפוץ איש מעל אחיו. ובאמת אילו לא היו אומרים ונעשה לנו שם הטיבו את אשר דברו והיו באים עד תכלית השלום מצד מגדל זה אמנם באמרם ונעשה לנו שם גלו כל מזימות לבבם כי כוונתם שיצא שמם בעולם ויקראו בשמותם עלי אדמות אנשי המעלה והיה גלוי לפני הש"י שעל ידי שהם מבקשים לקנות שם בעולם יבואו אל ההפך אשר חשבו לפיכך ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת וגו' יאמר ה' כי במזימות זו אשר חשבו המה טועים בעצמם ויפלו ברשת הדבר אשר המה בורחים ממנו כי המה חושבים שעל ידי שיתפזרו יתחלקו לאומות רבות ויפסק חוט השלום כי יבאו לידי מלחמות רבות. וע"י שידורו במקום אחד יהיו לעם אחד ויהיה השלום מתווך ביניהם. הניחא אם לא היו אומרים ונעשה לנו שם. אמנם באמרם דבר זה ירד ה' לסוף דעתם כי יהיה הכל בהפך ממה שיחשבו ואדרבה ישבו עם אחד ואימתי כשהוא מפוזר ומפורד שאין לשום אחד עסק עם חבירו אז יהיו לעם אחד. אבל אם יתקבצו כולם למקום אחד לברוח מן

המלחמה של אומה באומה אז יפלו במלחמה גדולה מזו והוא מלחמה פנימית חרב איש ברעהו כי כוס לרשעים רע להם ומאחר שאמרו ונעשה לנו שם א"כ כל אחד ירצה להתגדל על חבירו ולהיות גבוה ממנו כי זה מצוי בין הכיתות העושים כל מעשיהם למען כבוד שמם על כן טוב לפזרם ולמונעם מבנין זה. וזהו שנאמר ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכול' כי עכשיו אחר שהמה מפוזרים קנאה אז המה עם אחד ושפה אחת כי כל אחד אומר הן על מה שיאמר חבירו הן ולאו על מה שיאמר חבירו לאו שאין כל כך קנאה ותחרות ביניהם אחר שלא רדפו עדיין אחר קניית השם וזה החלם לעשות זה המגדל יהיה התחלי אל הדבר אשר המה חושבים להמלט ממנו ויהיה הפך כוונתם ויהיה התחלה שיעשו מה שלא עשו לפני זה כי קודם זה היה שלום ביניהם ועכשיו יהיה יד איש ברעהו מצד המנוים והשררות אשר כל יושבי עיר גדולה צריכין להם כי זולתם איש את רעהו חיים בלעו ומאחר שרצונם לעשות להם שם א"כ כל אחד ירצה להיות מושל ושר בעיר גדולה זו כדי שיצא שמו בכל העולם וע"ז יתרבו ביניהם דברי ריבות כאמור ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות אין פירושו בלשון תמיהה אלא באמת אמר כן יען כי המה חשבו לעשות מעמד קיום אל השלום גם אני חושב כן אמנם בסבה הפכית ממה שחשבו המה. חשבו להעמיד השלום ע"י כנסם בחושבם כי כנסם טוב להם ואני רואה להעמיד השלום ע"י הפיזור כי הפיזור טוב להם מן הקיבוץ לפיכך הבה נרדה ונבלה שם שפתם כי ע"ז יתפזרו בהכרח ואז טוב להם ולכל העולם כי לעולם אין שלום בין אנשים אשר כל מגמת פניהם לעשות להם שם בארץ ובני עמינו יוכיח. ורז"ל אמרו שאמרו לא כל הימנו שיבור לו העליונים כו' הורו בזה עד היכן יגיע דעת אנשי השם עד אשר אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו כי מתחלה לשונם תהלך בארץ לבקש לו גדולות ואח"כ שתו גם בשמים פיהם לחלוק על מלכותו ית' כביכול ועתה בא וראה כמה פחותה מדה זו הלא היא המחרבת שני בתי מקדשים ומסבבת איחור בנין הבית השלישי עד אשר יסיר מתוכנו עליזי הגאוה ושאר עם עני ודל יחסו בשם ה':

ואת שרי כלתו אשת אברם בנו. הוצרך לומר אשת אברם אע"פ שכבר הזכיר כלתו לפי שהוא נקרא אברם על שם שהיה אב לרם ר"ל לארם או אברהם ע"ש אב המון גוים והיא גם היא נקראת שרי על שם השררה ובענין השררה ודאי אברהם העיקר ושרה טפלה לו על כן אמר שרי אשת אברם כדרך שכל אשה טפלה לבעלה כך בענין השררה היא טפלה לו. אבל בענין רה"ק ארז"ל שאברהם היה טפל לשרה בנבואה על כן כשנקראה בשם יסכה המורה על שהיתה סוכה ברוה"ק שעליה לא הזכיר שם אשת אברם אע"פ שרש"י פי' יסכה לשון שררה מלשון נסיכי עם מ"מ גם סוכה ברוח הקודש במשמע:

הפטרת נח

בישעי' סימן נ"ד

רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה: הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי: כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ: אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד: כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא: כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ: בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ: בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה: כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ: כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה: כאן מסיימין הספרדים: עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים: וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ: וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ: הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל: הִנֵּה הן כ' אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל: כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה: הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב: לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם: הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים: הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים: הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ:

פירוש המלות

רני עקרה ירושלים: לא חלה. לא ילדה הוא: שוממה. בני ירושלים: בעולה. רשעי העולם: מיתריך. הם החבלים: תפרוצי. תגבר: עלומיך. נעוריך: בשצף. במיעוט קצף: ההרים והגבעות. זכות אבות ואמהות: סוערה. מרוב צרות לבה נסער: בפוך. אבני נופך: שמשותיך. חלונות: אקדח. לשון קדחה אש: גור יגור. יירא: אפס. כמו אין: כל כלי. כלי זיין: הוי. ל' קריאה: שברו. ל' שבר בר: הן עד. לשון עדות: ולקדוש. הקב"ה:

פרשת לך לך

רשי

(א) לך לך. להנאתך ולטובתך. ושם אעשך לגוי גדול כאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־ ל' והד ולך לך לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ ל'. ו' מ"ל

א וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵל לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִילָּדוּתָךְ וּמִבֵּית אֲבוּךְ:

אבן עזרא

(א) לך לך השם צוה לאברהם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו גם בית אביו והטעם שידע

תולדות אהרן ויאמר ה' אל אברם לך לך. ראש השנה יו עקרים פרק לד ומד:

בעל הטורים פתח באמירה בלשון שנברא בו העולם שבעשרה מאמרות נברא העולם וכולו לא נברא אלא בזכות אברהם לכך כתיב עליו מאמר לך לך. רמז לו כשתהיה בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי גדול שנולד לו יצחק. דבר אחר רמז לו שלאחר שתלך מארצך תחיה כמנין לך לך שהרי בן חמשה ושבעים שנים היה כשיצא וכל שנותיו מאה וחמשה ושבעים. דבר אחר רמז לו הגליות השנים ששני פעמים ילכו ישראל בגולה. דבר אחר רמז לו שאחר חמשים דורות כמנין לך ילכו בגלות בימי צדקיהו ובזכותך שדברתי עמך בן

רמבן

(א) **ויאמר** ה' אל אברם לך לך. להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים לשון רש"י ואין צורך כי משפט הלשון כן וכן הגשם חלף הלך לו אלכה לי אל הגדולים קומו ועברו לכם את נחל זרד ורובם ככה. אבל רבותינו עשו מדרש במה שאמר הכתוב ועשית לך ארון עץ ועשה לך שתי חצוצרות כסף בעבור שאין המלאכה שלו והיה ראוי שיאמר כמו שאמור במשכן ואת המשכן תעשה:

מארצך וממולדתך. כתב רש"י והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו הקב"ה התרחק עוד מבית אביך. ור"א פירש וכבר אמר השם אל אברם לך לך מארצך כי הדיבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם צוהו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם ואיננו נכון כי אם היה כן היה אברם עיקר הנסיעה מבית אביו במצות האלהים ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו והכתוב אמר ויקח תרח את אברם בנו יורה כי אברם אחרי אביו

שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב בחרן ותרח לא מת עד אחרי ששים שנה שיצא אברם מבית אביו מחרן רק הכתוב לא פירש שניו בצאתו מאור כשדים. ואחר שאמר אשר אראך גלה לו הסוד כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה כנען או יהי טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה : (ו) מברכיך . רבים : ומקללך . יחיד : (ה) רכושם . מקנה וכן כי היה רכושם רב : ואת הנפש. עבדי' ילידי בית או עשו כמו קנו וכן עשה לי את החיל הזה ויש אומרים הנפשו' שהורום האמת לעבוד את השם . וטעם ויצאו ללכת אל המקום אשר אמר השם גם זה המקום שכם משה קראו כן כי שכם לא היה בימי אברהם

אל הארץ ד' דס' וסי' ויאמר יי אל אברם לך לך . אולי לא תאבה ב' בפסו' . ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת . וישארא בסיפרא על הארץ : אראך ב' וסי' ויאמר אל אברם . ואמר מה אלה ארני . וא' ואראך והנה ברק רודף את סיסרא : והיה ו' וסי' והיה ברכה : והיה תמים. עלה אלי ההרה והיה שם. והית נכון לבקר. ויאמר לו מיכה. ויאמר לו החרש : מברכיך ב' וסי' ואברכה מברכיך : מברכיך ברוך . וא' ומברכיך : ומברכיך ברוך ל' ומלא :

לְאַרְעָא דִּי אַחֲזִינָךְ׃ ד' בספרא
ב וְאַעְבְּדִינָךְ לְעַם סַגִּי ל' . ל'
וַאֲבָרְכִינָךְ וַאֲרַבֵּי שְׁמָךְ זג' . ו'
וּתְהֵי מְבָרַךְ׃ ג וַאֲבָרֵךְ
מְבָרְכָךְ וּמְלַטְטָךְ אֵילוּט ל'
וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כֹּל זַרְעֲיָת ג'
אַרְעָא׃ ד וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא
דְּמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּיהּ
לוֹט וְאַבְרָם בַּר שַׁבְעִין
וְחָמֵשׁ שְׁנִין בְּמִפְּקֵיהּ מֵחָרָן׃
ה וּדְבַר אַבְרָם יָת שָׂרַי ל' . ב'
אִתְּתֵיהּ וְיָת לוֹט בַּר אֲחוּהִי
וְיָת כָּל קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ ג̄'
וְיָת נַפְשָׁתָא דְּשַׁעְבִּידוּ
לְאוֹרַיְתָא בְּחָרָן וּנְפַקוּ לְמֵיזַל
לְאַרְעָא דִּכְנַעַן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא ח' דס'. בתור'
דִּכְנָעַן׃ ו וַעֲבַר אַבְרָם

וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַרְאֶךָּ׃ ב וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל
וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃
ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר
וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃
ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה
וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ
שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃
ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־
לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר
רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן
וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ
אַרְצָה כְּנָעַן׃ ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ

טבעך בעולם : (ב) ואעשך לגוי גדול . לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם (ס"א וזהו ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם ואברהם עולה רמ"ח כנגד איבריו של אדם ברש"י ישן) : ואברכך . בממון ב"ר : והיה ברכה . הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ב"ר . ד"א ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם . ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק . ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם : מארצך . והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם וצא מבית אביך . אשר אראך . לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו (בראשית כב) את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק כיוצא בו (שם) על אחד ההרים אשר אומר אליך כיוצא בו (יונה ג) וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך : ונברכו בך . יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח (שם מח) בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה : (ה) אשר עשו בחרן . שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו (שם לא) עשה את כל הכבוד הזה (לשון קניין)(במדבר כד) וישראל עשה חיל לשון קונה וכונס: (ו) ויעבור אברם בארץ . נכנס לתוכה:

תולדות אהרן ואברכה מברכיך . פסחים קיז ברכות נה סוטה לח : ונברכו בך כל . יבמות סג חולין מט : ואת הנפש . סנהדרין צט ע"ב : ויעבור אברם. סוטה לב לג :

בעל הטורים חמשה ושבעים שנה בברית בין הבתרים ישובו לאחר שבעים. ולכך סמך בחרן ללך לך לפי שבחרון אפו של הקב"ה בעו"ה גלו : ואעשך לגוי גדול כו'. ברכו כאן שבעה ברכות וגם אלו . ואעשך לגוי גדול והיא הגדולה שבכולם שיעשהו לגוי בעם זאת נכלל השעבוד והשחרור . והשנית שבהיות אברם טרם הכנסו בברית יברכהו ברכת הממון כמו שנאמר ואברם כבד מאד . והשלישי שיגדל שמו מאברם לאברהם . והרביעי שיהיה הוא בעצמו ברכה . והחמישי שיברך השם מבורכיו . והששי שיאור כל מבקשי רעתו . והשביעי שיתברכו בו כל משפחות האדמה : אשר אראך . שנים במסורה הכא ואידך בזכריה גבי גליות . מלמד שהראה הקב"ה לאברהם הגליות . הראך בגימטריא בעננים מלמד שהיו העננים הולכים לפניו ומראים לו הדרך . ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך ג' ברכות כנגד ג' ברכת כהנים . וכן מברכיך ג' תגין על ך' . לומר לך כי ג' פעמים כ' הם ס' כנגד ששים אותיות בברכת כהנים וגם יברכך יאר ישא . ואברכך בגימטריא אברהם . ואברכה מברכיך בגימטריא יהיו כהנים המברכים בניך . על כן מברכיך לשון רבים . ומקללך לשון יחיד . מקללך אחור בגימטריא בלעם הבא לקלל בניך : והיה ה' במס' והיה ברכה . והיה תמים . והיה נכון לבקר . עלה אלי ההרה והיה שם . והיה לי לאב . אם תהיה תמים ונכון אז תהיה ברכה ועלה אלי והיה לי לאב . ואברכה ב' במסרה

ספורנו

יב (א) **אל** הארץ אשר אראך . אל המקום מהארץ אשר אראך אותה במראות אלהים לפיכך עבר בארץ ולא נטע אהלו עד המקום שנראה אליו שם האל ית' כאמרו ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם וירא אליו ה' ויאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת : (ב) והיה ברכה. ברכת ה' היא שישמח ה' במעשיו כמו שאמרו רבותינו ז"ל ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יהי רצון מלפניך שיגלו רחמיך על בניך . אמר אם כן היה לי ברכה במה שתתבונן ותקנה שלמות ותלמד דעת העם : (ה) ויצאו ללכת ארצה כנען . שהיתה מפורסמת אצלם לארץ מוכנת להתבוננות ולעבודת האל ית' : ויבאו ארצה כנען . לא כענין יציאת תרח ללכת ארצה כנען שלא בא אלא עד חרן : (ו) ויעבור אברם

רמבן

אביו ובעצתו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען ועוד כי הכתוב שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען היה ראוי שיאמר ואקח את אביכם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען כי משם לוקח ושם נצטוה בזה . ועוד יקשה עליהם כי אברהם בצוותו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור אם כן היא ארצו ומולדתו ושם נאמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי כי שם בית אביו ומשפחתו שהיא מולדתו לא כאשר השתבש ר"א לומר אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים והנה הוא האומר כאן כי באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך והנה לו ארצות רבות אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה כי חרן היא ארצו ושם מולדתו והיא ארץ אביו מעולם ושם נצטוה לעזוב אותם וכך אמרו בב"ר לך לך אחת מארם נהרים ואחת מארם נחו' וטעם להזכיר ארצך ומולדתך ובית אביך כי יקשה על האדם לעזוב ארצו אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכ"ש כשהוא ארץ מולדתו ששם נולד וכ"ש כשיש שם כל בית אביו ולכך הוצרך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של הקב"ה :

אל הארץ אשר אראך . היה נודד והולך מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר עד שבא אל ארץ כנען ואמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת אז נתקיים אל הארץ אשר אראך ואז נתעכב וישב בה ומה שאמר ויצאו ללכת ארצה כנען לא להתישב בה כי עדיין לא ידע כי על הארץ ההיא נצטוה אלא שאחז צדיק דרכו דרך ארץ כנען כי כן היה בדעתו ובדעת אביו גם מתחלה בצאתם מאור כשדים ומפני זה אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי כי היה תועה כשה אובד. ויתכן לומר כי אברהם מבראשונה ידע כי ארץ כנען היא נחלת ה' ובה יתן ה' חלקו והאמין כי אל הארץ אשר אראך ירמוז לו על ארץ כנען או על טלה או על אחת מכל הארצות האל ושם פניו אל כלל ארץ כנען כי שם הארץ אשר יראנו באמת :

(ב) **והיה** ברכה . אתה תהיה הברכה אשר יתברכו בך לאמר ישימך אלהים כאברהם והוסיף עוד כי כל משפחות האדמה יתברכו בו לא אנשי ארצו בלבד או ונברכו בך שיהיו מבורכים בעבורו והנה זאת הפרשה לא באר כל הענין כי מה טעם שיאמר לו הקב"ה עזוב ארצך ואיטיבה עמך טובה שלא היתה כמוהו מעולם מבלי שיקדים שהיה אברהם עובד אלהים או צדיק תמים או שיאמר טעם לעזיבת הארץ שיהיה בהליכתו אל ארץ אחרת קרבת אלהים ומנהג הכתוב לאמר התהלך לפני ותשמע בקולי ואיטיבה עמך כאשר בדוד ובשלמה וכענין התורה כולה אם בחקותי תלכו אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך וביצחק אמר בעבור אברהם עבדי אבל להבטיחו בעבור יציאת הארץ אין בו טעם אבל הטעם מפני שעשו אנשי עיר כשדים עמו רעות רבות על אמונתו בהקב"ה והוא ברח מהם ללכת ארצה כנען ונתעכב בחרן אמר לו לעזוב גם אלו ולעשות כאשר חשב מתחלה שתהיה עבודתו לו וקריאת בני האדם לשם ה' בארץ הנבחרת ושם יגדל שמו ויתברכו בו הגוים ההם לא כאשר עשו עמו באור כשדים שהיו מבזין ומקללים אותו ושמו אותו בבור או בכבשן האש ואמר לו שיברך מברכיו ואם יחיד מקללו יואר וזה טעם הפרשה אבל התורה לא תרצה להאריך בדעות עוע"ג ולפרש הענין שהיה בינו ובין הכשדים באמונה כאשר קצרה בענין דור אנוש וסברתם בע"ג שחדשו:

(ו) **ויעבר** אברם בארץ עד מקום שכם. אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב והוא ענין גדול הזכירוהו

עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלחם לשכם: אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנא' (להלן יד) ומלכי צדק מלך שלם לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. במזרח' של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים: אהלו. אהלה כתיב בתחלה נטע את אהל אשתו ואח"כ את שלו ב"ר: ויבן שם מזבח. נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם: (ט) הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים (פי' ירושלים היה באמצע העולם וסוף ארץ ישראל כ"פ בישעיה) שהוא בחלקו של יהוד' שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו ב"ר: (י) רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת

אל

עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה
וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ׃ ז וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־ ב'
אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ
הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה ב'
אֵלָיו׃ ח וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם י"ג
לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל מִיָּם ד' כ"כ
וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה
וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ט וַיִּסַּע אַבְרָם
הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ פ ד' מ"ל ל'. ב'
י וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה ב'. כ"ה
לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ׃

בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד
מֵישַׁר מוֹרֶה וּכְנַעֲנָאָה בְּכֵן
בְּאַרְעָא׃ ז וְאִתְגְּלִי יְיָ
לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן
יָת אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן
מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ דְּאִתְגְּלִי
לֵיהּ׃ ח וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן
לְטוּרָא מִמַּדְנַח לְבֵית אֵל
וּפְרַסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ בֵּית אֵל
מִמַּעַרְבָא וְעַי מִמַּדִינְחָא
וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ
וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ ט וּנְטַל
אַבְרָם אָזֵל וְנָטֵל לְדָרוֹמָא׃
י וַהֲוָה כַּפְנָא בְּאַרְעָא וּנְחַת
אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא
תַמָּן אֲרֵי תְקִיף כַּפְנָא

ההרה י"ג וסי' כו' במס' רבת': הנגבה. ב' באו' וסי' הלוך ונסוע הנגבה ויעל לוט ממצרי':

תולדות אהרן ויהי רעב. בבא קמא ס:

אברהם: (ו) אלון. כמו אלה והם עצים ויש אומרים שדה כמו איל פארן: מורה. יש אומרים שהוא ממרא בעל ברית אברם ויתכן שהוא אח' ויהי אלון מורה שם מקום: והכנעני אז בארץ. יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד והמשכיל ידום: (ז) וירא ה'. בדרך נבוא' והמלה מבנין נפעל והנוח נעלם בין היו"ד והרי"ש תחת הדגש הראוי להיות ברי"ש להתבלע ע"ן נפעל הנראה אליו. שם התאר מהבנין הנזכר וכמוהו וכאשר היה נעשה: (ח) ויעתק. מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא כי ויעתק צור ממקומו עומד והפעול אהלה וגם הוא פעול ויט. וטעם ויעתק ויסע והנוח נעלם אחר יוד ויט תחת נון שהו' פ"א הפעל וכן ויז נצחם ושניהם פעלים יוצאים. וטעם מים ממערב כי למערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי ואיננו ים אוקיינוס כי רחוקה היא הארץ הנזכר' ממנו והנה נסע ממזרח בית אל אל מערבה עד שב העי מזרח למחנהו. וטעם ויקרא בשם ה' תפלה או קריא' בני אדם לעבוד השם: (ט) הנגבה. פאת דרום ונקרא כן בלשון ארמית נגיבו מיא כי לד דרום חם ומרוב החום ייבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני: (י) ויהי רעב בארץ. בארץ כנען:

כאשר

בעל הטורים ואברכה מברכיך ואידך ואברכה שמך לעולם. שברכו ברכה שאין לה הפסק. וזהו ואברכה שמך לעולם: הנראה. שנים במסורה הכא חד ואידך ביעקב. לומר כשם שנראה לאברם כסגלה כך נראה ליעקב כסגלה:

רמבן

רבותינו בדרך קצרה ואמרו כל מה שאירע לאבות סימן לבנים ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים ויחשוב החושב בהם כאילו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת וכולם באים ללמד על העתיד כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו ודע כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח גזירה אל פועל דמיון תהיה הגזירה מתקיימת על כל פנים. ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות כמאמר ירמיהו שצוה לברוך והיה ככלותך לקרוא את דברי הספר הזה תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וגו'. וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם ונאמר שם ויקצוף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בזרעו והבן זה ואני מתחיל לפרש העניינים בפרט בפסוקים בע"ה. ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם היא עיר שכם כן זה שם המקום ההוא ושכם בן חמור על שם עירו נקרא וכתב רש"י נכנס לתוכה עד מקום שכם להתפלל על בני יעקב כשיבואו מן השדה עצבים ונכון הוא. ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא תחלה וקודם שנתן לו את הארץ נרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחלה קודם היותם זוכים בו וקודם היות עון יושב הארץ שלם להגלותם משם ולכן אמר והכנעני אז בארץ וכאשר נתן לו הקב"ה הארץ כמאמר אז נסע משם ונטה אהל בין בית אל ובין העי כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחלה. ויתכן שהזכיר הכתוב והכנעני אז בארץ להורות על ענין הפרשה לומר כי אברם בא בארץ כנען ולא הראהו השם הארץ אשר יעדו ועבר עד מקום שכם והכנעני הגוי המר והנמהר אז בארץ ואברם ירא ממנו ולכן לא בנה מזבח לה' ובבואו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ וסרה יראתו כי כבר הובטח בארץ אשר ראהו ואז בנה מזבח לה' לעבדו בפרהסיא ואלון מורה זהו במקום שכם ונקרא גם כן אלוני מורה כמו שכתוב מול הגלגל אצל אלוני מורה ושם הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחלת ביאתם בארץ אבל אלוני ממרא הוא מקום אשר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן. ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא שם ממרא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנאמר והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר וכל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה וכשיזכיר הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר כמו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר על פני ממרא היא חברון כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר. וכן שכם בן חמור כשם העיר שכם. ובב"ר על דעתיה דרבי יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא ועל דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא. וטעם לה' הנראה אליו כי הודה לשם הנכבד וזבח לו וזבח תודה על שנראה אליו כי עד הנה לא נראה אליו השם ולא נתודע אליו במראה ולא במחזה. אבל נאמר לו לך לך מארצך בחלום הלילה או ברוח הקדש. ויתכן שירמוז הנראה אליו על סוד הקרבן והמשכיל יבין:

(ח) **ויקרא** בשם ה'. פירש אונקלוס שהתפלל שם כמו קראתי שמך ה' מבור תחתיות. והנכון שהיה קורא בקול גדול שם לפני המזבח את שם המודיע אלהותו לבני אדם כי באור כשדים היה מלמדם ולא אבו שמוע ועתה כשבא בארץ הזאת שהובטח בה ואברכה מברכיך היה למוד ללמד ולפרסם האלהות וכן אמר הכתוב ביצחק כאשר הלך אל נחל גרר והובטח אל תירא כי אתך אנכי שבנה מזבח ויקרא בשם ה' כי בא במקום חדש אשר לא שמעו את שמעו ולא ראו את כבודו והגיד כבודו בגוים ההם ולא נאמר ביעקב כן מפני שהוליד בנים רבים כלם עבדי ה' והיתה לו קהלה גדולה נקראת עדת ישראל ונתפרסמה האמונה בהם ונודעה לכל עם וגם כי מימי אבותיו נתפרסמה בכל ארץ כנען וכך אמרו בב"ר מלמד שהקרא שמו של הקב"ה בפי כל בריה:

(ט) **הנגבה** כתב רבינו שלמה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והוא בחלק של בני יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל וכן לעתיד לבא בבניו שנאמר יהודה יעלה בתחלה:

(י) **ויהי** רעב בארץ. הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצרות והבצורת והמצרים עשקו חנם לקחת את אשתו. והקב"ה נקם נקמתו בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר וכל הבת תחיון והקב"ה ינקום נקמתם בנגעים גדולים עד שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים והענין הזה פרשוהו בב"ר. ר' פנחס בשם רבי הושעיא אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו באברהם כתיב ויהי רעב בארץ בישראל כתיב

ספורנו

אברם בארץ. לא התעכב במקום ממנה עד שנראה אליו האל ית' כאשר יעדו באמרו אל הארץ אשר אראך: (ח) בית אל מים והעי מקדם. בין שתי עירות גדולות למען ירבו הבאים לשמוע בקראו בשם ה': (ט) הלוך ונסוע הנגבה. כשנסע ממקום למקום כמנהג הרועים לא הלך למזרח ולא למערב שלא לנטות מאחת משתי העירות שהתחילו

קלתן

יא וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה
וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא
יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ׃
ה' יב וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ
ב' אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ׃
ב'חמו'לחכמ' יג אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי
ב'. ל' בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ׃ שני
ב'־מלאים יד וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרַיְמָה וַיִּרְאוּ
הַמִּצְרִים אֶת־הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא
מְאֹד׃ טו וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַרְעֹה
ד'. ל' כאו' וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה
בֵּית פַּרְעֹה׃ טז וּלְאַבְרָם הֵיטִיב
בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים
כ"ל חס' מרי' סיפרא עד ויפרוץ האיש וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים׃
ב' יז וַיְנַגַּע יְהוָה אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים
ז' וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם׃

בְּאַרְעָא׃ יא וַהֲוָה כַּד קְרִיב לְמֵיעַל לְמִצְרָיִם וַאֲמַר לְשָׂרַי אִתְּתֵיהּ הָא כְעַן יְדַעְנָא אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ אַתְּ׃ יב וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱזוּן יָתִיךְ מִצְרָאֵי וְיֵימְרוּן אִתְּתֵיהּ דָּא וְיִקְטְלוּן יָתִי וְיָתִיךְ יְקַיְּמוּן׃ יג אֵימַרִי כְעַן אֲחָתִי אַתְּ בְּדִיל דְּיִיטַב לִי בְּדִילִיךְ וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי בְּפִתְגָּמָיְכִי׃ יד וַהֲוָה כַּד עָאל אַבְרָם לְמִצְרָיִם וַחֲזוֹ מִצְרָאֵי יָת אִתְּתָא אֲרֵי שַׁפִּירָא הִיא לַחֲדָא׃ טו וַחֲזוֹ יָתַהּ רַבְרְבֵי פַרְעֹה וְשַׁבַּחוּ יָתַהּ לְפַרְעֹה וְאִדְּבָרַת אִתְּתָא לְבֵית פַּרְעֹה׃ טז וּלְאַבְרָם אוֹטֵיב בְּדִילַהּ וַהֲווֹ לֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְאַתְנָן וְגַמְלִין׃ יז וְאַיְתִי יְיָ עַל פַּרְעֹה מַכְתָּשִׁין רַבְרְבִין וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עַל עֵיסַק

אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: (יא) הנה נא ידעתי. מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה. ד"א מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה ואת עמדה ביפיה. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו (בראשית יט) הנה נא אדני סורו נא: (יג) למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה. הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך: (טז) ולאברם היטיב. פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה' וגו'. במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו (בראשית רבה): ואת ביתו. כתרגומו ועל אינש ביתיה. ומדרשו לרבות כותליו ועמודיו וכליו (ברש"י ישן): על דבר שרי, על פי דבורה. אומרת למלאך הך והוא מכה.
קח

(יא) כאשר הקריב. יוצא או הוא מהפעלים העומדים כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו. ומלת נא כמו עתה וכן הנה נא זקנתי אוי נא לנו והיא הפוכה בלשון ישמעאל. וטעם הנה נא ידעתי שהיה כיופי שרה בארצה רק במצרים וארץ הנגב לא היה כמוה כי הצורות משתנות בעבור האויר. וטעם ואותך יחיו. שיתנו לך כל צרכיך כי ימי רעבון היו. ובאה מלת אחותי את מלעיל בעבור היות הטעם במלה שאחריה באו' הראשון וכן קרא לילה וזה משפט הלשון ודגשות תיו את להתבלע הנו"ן כי אתה מגזרת אני: (יג) בגללך. ובעבורך לא יבאו כי אם בבית והשר המסיר הבית הוא סר טעם. וטעם ייטב לי. דורון ומנחה וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה: ויהללו. קל הלמ"ד הראשון להקל על הלשון והוא ראוי להדגש וכמוה ואתפללה בדניאל: ותקח האשה. מהבנין הכבד הנוסף ואם לא נמצא השלם ותושלכי: (יז) וינגע ה' את פרעה על דבר שרי. כמו בעבור והטעם על זה הדבר. ומלת הגדת מבעלי הנו"ן. וטעם ואקח אותה לי לאשה שלקחה להיותה אשתו לשכב עמה והשם הביא עליו נגעים שלא יגע בה והנגעים שלחם השם לשמור אשת אוהבו והיו הנגעים גדולים ולא יכול לגעת בה וכמוהו וחשקת בה ולקחת

המצרים ה' וסי' והיה כי יראו אתך. ויהי כבוא אברם. כי לא יובלון המצרים. וירעו אותנו המצרי'. וישם מאפל ביניכם ובין: אמרי נא ב' וסי' אמרי נא אחתי את. אמרי נא לשלמה: יחיו ב' וסי' ואתך יחיו. יחיו דגן ויפרחו כגפן: וחיתה ב' וסי' וחיתה נפשי בגללך. ויאמר ירמיה אל צדקיהו: כבוא ב' מ"ל באו' ויהי כבוא אברם. כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. וחד וכבוא השמש תשיב לו את העבוט: ויהללו ד' וסי' ויהללו אותה אל פרעה. ויהללו את אלהיהם. דשמשון. ויהללו עד לשמחה. ד"ה. ויהללו את ה' ויעש העם. עזר': ושפחת ג' חס' וסי' ולאברם היטיב. ויקח אבימלך. ויי' ברך את אברם מאד ויגדל: וינגע ב' וסי' וינגע ה' את פרעה. וינגע את המלך עוזיהו: ואת ביתו ז' וסי' וינגע ה' את פרעה. כי ידעתיו. והנה כל איש ישר'. וכלכלו את המלך. ואת ביתו בנה שלמה. וזה דבר המס אשר העלה. ויהי מקץ עשרים שנה דד"ה:

תולדות אהרן הנה נא. בתרא יו: אמרי נא. ספר הזוהר פ' תזריע: ולאברם היטיב. מציעא נט: וינגע ה' את. ערובין יו (כתובות לא):

בעל הטורים ואותך שנים במסורה הכא ואותך יחיו ואידך יחיו דגן ויפרחו כגפן. שכיון שיחיו אותך יתנו לך מתנות שדות וכרמים: אחותי את. שנים במסורה הכא ואידך אמור לחכמה

ספורנו

קלתן להמשך אחריו: לגור שם. לא להשתקע: (יא) כאשר הקריב. קרוב לעת הצורך פן תשכח: לבא מצרימה. בית הועד לזנות כמו שנאמר עליהם אשר בשר וגו': והרגו אותי. שלא יקוו שאסכים לתתך להם: (יג) למען ייטב לי. למען כשתאמרי שאת אחותי יקוה כל אחד מהם שאשיאך לו ולא יחשוב שום אחד מהם להרגני אבל ייטיב לי במהר ובמתן כמו שהיה המנהג אז שהיו מפתים את אבי האשה במהר וקרוביה במגדנות כדי שיסכימו לתת אותה לתובע ולזה אמרה תורה מהור ימהרנה אם מאן ימאן אביה כסף ישקל ובין כך הסב לצאת משם: (יד) ויראו המצרים. כלם נתנו עיניהם בה כאשר חשב אברהם: (טו) ויראו אותה שרי פרעה. והם בטלו מחשבת ההמון: ותקח האשה ולאברם היטיב. שלא נמלכו ראשונה בו לפתותו כמו שהיה המנהג וזה כי חשבו שלא היה צורך לזה כלל מאחר שלקחה המלך לאשה ומאחר באמרה שהיתה אחות אברם בלבד וראויה להנשא לא היו נשואין טובים מאלו שהיו להנשא למלך לאשה כמו שהעיד באמרו ואקח אותה לי לאשה אבל לקחוה למלך ראשונה ואח"כ המלך היטיב בעבורה במהר ומתן כמנהג: (טז) צאן ובקר ועבדים. רב כיד המלך: (יז) וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים. את פרעה לבדו בגדולים: ואת ביתו. נתן נגעים גם בביתו אבל לא גדולים כשל פרעה וזה למען יראו שהצדקת לבדה נמלטת ויכירו שהכל היה בעבורה למען ישובו מרשעם

רמבן

כי זה שנתיים הרעב בקרב הארץ ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלהים ברעב יפדנו ממות ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה במקום המשפט שמה הרשע והחטא:

(יא) **הנה** נא ידעתי וגו' אמרי נא אחתי את. לא ידעתי למה פחד ממנה עתה יותר מקודם לכן ואם נאמר שהיו המצרים שחורים ומכוערים כדברי רש"י הנה גם לאבימלך מלך פלשתים אמר גם כן וכן יצחק שהוא דר בארץ ההיא במצות ה' אולי היו בדור ההוא הכנענים שטופים בע"ג וגדורים מן העריות יותר מאנשי מצרים והפלשתים ואיננו נכון. ויתכן כי לא היה להם פחד רק בבואם בעיר מושב המלכים כי היה דרכם להביא למלך האשה היפה מאד ולהרוג את בעלה בעלילה שישימו עליו. והנכון בעיני כי זה דרכם למו מאת צאתם מחרן בכל מקום היה אומר אחותי היא כי כן אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי אבל הכתוב יזכיר זה במקומות אשר יתחדש להם ענין בדבר והנה זרז אותה עתה כאשר צוה לה מתחלה. ויצחק לא פחד בארצו ובעירו רק בבואו אל ארץ פלשתים אחז דרך אביו. ואמר למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך כל ימי היותנו גרים בארץ הזאת עד עבור הרעב כי אברהם מפני הרעב בא לגור בארץ ובעבור הרעב ישוב לארץ אשר נטוה עליה ונתנה השם לו ולזרעו והיה חושב שיחיו נפשם ברעב ויבא להם ריוח והצלה מאת האלהים לשוב או שיתכן להם לברוח בארץ כנען בהתיאשם ממנה וכתב רש"י הנה נא ידעתי מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעותה ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה דבר אחר שעל ידי הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביופיה ולפי פשוטו הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יופייך וידעתי זה כמה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין בני אדם שחורים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדני סורו נא כל זה לשון הרב. והמדרש קבלה בענוה שבהם ונסמך למקרא אבל אין צורך לכל הדברים האלה שאין מלת נא מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא בלבד אבל על כל דבר הווה ועומד יאמרו כן כי הוא רומז על הענין לומר שהוא עתה ככה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מאז ועד עתה וכן הנה נא עצרני ה' מלדת מנעורי ועד היום הזה וכן הנה נא לי שתי בנות כי לא נולדו עתה וכולם ככה ויראה מפשט הכתובים כי שרה לא קבלה עליה לאמר כן אבל המצרים היו רעים וחטאים מאד וכאשר ראו אותה ויהללו אותה אל פרעה לוקחה אל ביתו ולא שאלו בהם כלל אם אשתו היא או אם אחותו היא והיא שתקה ולא הגידה כי אשתו ואברהם ספר מעצמו כי אחותו היא ולכך הטיבו לו בעבורה וזהו שאמר הכתוב מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא האשים אותו כי בראותו שיקחו אותה היה לו להגיד לפרעה כי אשתו היא וחזר והאשים אותו על

יח וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא : יט לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ : כ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ : יג א וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה : ב וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב : ג וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי : ד אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה : ה וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים : ו וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו : ז וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז

ג' ר"פ רפי' ד
ס' . כ'
ג' פסו' דאית בהון ועד עד ד' כ"כ ג'
שלישי י"ג ר"פ . ג'
קכ"ג פסו' דאית בהון ולא ולא
רב לרב נו' קמצין

שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם : יח וּקְרָא פַּרְעֹה לְאַבְרָם וַאֲמַר מָא דָא עֲבַדְתְּ לִי לְמָא לָא חַוֵּיתָא לִי אֲרֵי אִתְּתָךְ הִיא : יט לְמָא אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וְדַבָּרִית יָתַהּ לִי לְאִנְתּוּ וּכְעַן הָא אִתְּתָךְ דְּבַר וְאִיזֵיל : כ וּפַקִּיד עֲלוֹהִי פַּרְעֹה גּוּבְרִין וְאַלְוִיאוּ יָתֵיהּ וְיַת אִתְּתֵיהּ וְיַת כָּל דִּילֵיהּ : א וּסְלֵיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִתְּתֵיהּ וְכָל דִּי לֵיהּ וְלוֹט עִמֵּיהּ לְדָרוֹמָא : ב וְאַבְרָם תַּקִּיף לַחֲדָא בִּבְעִירָא בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא : ג וַאֲזַל לְמַטְלָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא וְעַד בֵּית אֵל עַד אַתְרָא דִּפְרַסֵיהּ תַּמָּן מַשְׁכְּנֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עָי : ד לַאֲתַר מַדְבְּחָא דִּי עֲבַד תַּמָּן בְּקַדְמֵיתָא וְצַלִּי תַמָּן אַבְרָם בִּשְׁמָא דַּיְיָ : ה וְאַף לְלוֹט דַּאֲזֵיל עִם אַבְרָם הֲוָה עָאן וְתוֹרִין וּמַשְׁכְּנִין : ו וְלָא סוֹבָרַת יָתְהוֹן אַרְעָא לְמִתַּב כַּחֲדָא אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי וְלָא יְכִילוּ לְמִתַּב כַּחֲדָא : ז וַהֲוָת מַצּוּתָא בֵּין רָעַן בְּעִירֵיהּ דְּאַבְרָם וּבֵין רָעַן בְּעִירֵיהּ דְּלוֹט וּכְנַעֲנָאָה וּפְרִיזָאָה

(יט) קח ולך . לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצריים שטופי זמה הם שנאמר (יחזקאל כג) וזרמת סוסים זרמתם : (כ) ויצו עליו . על אודותיו לשלחו ולשמרו : וישלחו . כתרגומו ואלויאו : (א) ויעל אברם הנגבה . לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המורי' ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ : (ב) כבד מאד . טעון משאות : (ג) וילך למסעיו . כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך במסעיו ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו . דבר אחר (ב"ר) בחזרתו פרע הקפותיו : מנגב . ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען : (ד) אשר עשה שם בראשונה . ואשר קרא שם אברם בשם ה'. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה' : (ה) ההולך את אברם . מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם : (ו) ולא נשא אותם . לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם . ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר : (ז) ויהי ריב . לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרי' ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם

לך לאשה . ואמר אחר כן והבאת אל תוך ביתך וגלחה ואחר כך תבא אליה ובעלתה . וקמצות וי"ו ולך בעבור שהטעם הנקרא ענין מוכרת וכן לחם ויין : (כ) וישלחו אותו . דרך ליווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם והנכון בעיני להיות פירוש ויצו עליו בעבור היות על אחרי המצוה שהזהיר וצוה להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו . ודקדוק ויעל פירשתיו בספר היסוד : (ב) ואברם כבד מאד . שיש לו כבודה רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה הלא תראה כי כבוד מגזרת כובד אבן וקלון מגזרת קל ברגליו והוא היה בעל מקנה רב גם כסף וזהב הרבה היה לו : (ג) למסעיו . שנסע מסעים רבים כאשר שב מארץ דרום אל בית אל שהיא בצפון ובא אל מקום המזבח להודות לשם שבא בשלום : ואהלים . לפי דעתי שלשון יחיד על משקל קדש והוא הנמצא והרבים כי באהלים כמו בקדשים לא יאכל ואהלים בחולם בין האל"ף והוי"ו לשון יחיד כמו גורל ואם לא נמצא : (ו) יחדו . לשון שנים ורבים ויענו כל העם יחדו והיא מלה זרה ואין פירוש' כמו יחד רק כמו יחיד . וטעם והכנעני והפריזי כרועיו ויתכן הוא' הפריזי מבני כנען והוא א' מהנזכרים ויש לו שני שמות כאשר

ולך ה' וסי' למה אמרת אחתי . הנה רבקה . נהג ולך אל תעצר לי לרכב . וקח משענתי בידך . קחנה בידך ולך : ויצו עליו ב' דס' באורי' וסי' ויצו עליו פרעה . ויצו עליו לאמר לא תקח אשה . וישלחו כל אוריתא וישלחו במ"א . וישלחו האנשים את ידם . וכל נבי' וכתובי' רכו' במ"ר . וישלחו את ארון . וישלחו את ירמיה . ויכרתו את ראשו . ויפשיטוהו וישאו את ראשו : ועד ג' פסו' דאית בהון ועד עד וסי' וילך למסעיו ושתי את גבולך . ויקם אלישיב הכהן הגדול : בראשנה י"ר חס' וסי' כו' במסרה רבתא : ולא נשא ב' בקריאה וסי' ולא נשא אותם הארץ . ולא נשא דוד מספרם :

תולדות אהרן ויצו עליו . סוטה מו : וילך למסעיו . ערכין יו ס' הזוהר פ' בראשית : עד המקום . ערכין שם : וגם ללוט . ב"ק צג :

בעל הטורים אחותי את . לומר שאברהם וגם שרה היו גדולים בחכמה : ולך ה' במסורת הכא הנה אשתך קח ולך . הנה רבקה לפניך קח ולך . נהג ולך באבישג השונמית . מלמד שהיתה צדקת כמו האמהות . קח משענתי בידך ולך . המגלה אשר קראת בה קחנ' בידך ולך . מלמד שאף על פי שאינו מפורש בכאן שנתן לו מתנות כמו אבימלך ודאי נתן לו וזהו קחנה בידך ולך שנתן לו דבר שניתן מיד ליד . ולא נשא . שנים במס' הכא ולא נשא אותם הארץ . ואידך ולא נשא דוד מספרם . שהיה להם רכוש הרבה אין מספר . רעי שנים במס' בין רעי

רמבן

אמרו אחרי כן לשרים ולבית פרעה כי אחותו היא ולא האשים את האשה כלל כי אין ראוי שתכחיש היא את בעלה והראוי לה שתשתוק :

וטעם ויראו אותה שרי פרעה . כי כאשר ראו אותה המצרים אמרו ראויה זאת לשרים הגדולים והנה הביאוה אליהם וגם הם יראו לנפשם מגוע בה כי מפני היופי הגדול ידעו כי המלך יחפוץ בה מאד ויהללו אותה ביניהם לומר ראויה היא למלך לשון רש"י וזה דעת אונקלוס שאמר ושבחו יתה לות פרעה או שהללוה אל המלך עצמו ושלח ולקחה :

וטעם על דבר שרי אשת אברם. כי בעבור החמס שעשה לשרה גם לאברם ובזכות שניהם באו עליו הנגעים הגדולים ההם:

ספורנו

מרשעם : (יח) למה לא הגדת לי . שגם אם היית חושד את ההמון לא היה לך לחשוד את המלך אשר במשפט יעמיד ארץ : (יט) למה אמרת אחותי היא . ספילו אחר שהובאת לביתי : ואקח אותה לי לאשה . לא לפלגש וזה בלתי רשותך כי חשבתי שבהיותה אחותך ייטיב בעיניך להתחתן במלך: יג (ב) ואברם כבד מאד במקנה וצריך להתאהל לאטו אע"פ שהיה הפץ לשוב מהרה אל מקום המזבח להבין ולהורות כראשונה ולפיכך : (ג) וילך למסעיו. שהם מסע הרועים הנוסעים ממקום למקום בכלות המרעה ממקום הראשון : (ו) ולא נשא אותם הארץ. מרעה הארץ לא היה מספיק לשניהם לפיכך : (ז) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט . היתה ביניהם מריבה לראות מי נדחה מפני מי מן המרעה

(יח) **ויקרא** פרעה לאברם . יתכן כי בבוא הנגעים פתאום עליו ועל ביתו בעת אשר לוקחה שרה אל ביתו הרהר בדעתו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו ושאל אותה והגידה כי היא אשתו ולכן קרא לאברם והאשים אותו או כאשר אמרו רבותינו שלקה בראתן שהתשמיש קשה לו ותשש כי שמא אשתו היא ואמר לו בספק מה זאת עשית לי להוציא מפיו האמת כי אם היתה אחותו היה אומר אמנה אחותי היא ואמר ועתה הנה אשתך קח ולך לראות מה ידבר ומה ישיב על תוכחתו ואברהם שתק ממנו ולא השיב אותו דבר מרוב פחדו אז הבין פרעה כי היא אשתו כאשר חשב וצוה עליו פרעה אנשים לשלחם :

וטעם ואקח אותה לי לאשה שהיה רצונו שתהיה אשתו המלכה לא תהיה פלגש לו והזכיר זה בעבור שיודה לו אם היא אחותו כאשר פירשתי :

וטעם הוא ואשתו וכל אשר לו להודיע שלא גזלו ממנו דבר מכל המתנות הגדולות שנתנו לו בעבור שרה שתהיה למלך ולא אמרו רמיתנו ומתנה בטעות היא וזה מעשה נס :

(ז) **ויהי** ריב . כתב רש"י לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעין בהמתם בשדות אחרים והיו רועיו של אברם מוכיחין אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ

לאברם

אבן עזרא

כאשר מצאנו שני שמות לבן שמואל וגם לאבי אביו : (ט) ואימנה . מגזירת ימין ונראה אל"ף שמאל ולא ידענו אם הוא שרש כי נעדר ממלת הימיני השמילי : (י) ככר הירדן . מקום למחיה והכ"ף כפול או נעדר מכר נרחב וכן בת עין מן בבת עינו : משקה. זכר אחר נקבה וכן תאכלהו אש לא נפח : לפני שחת ה'. קודם שישחית והוא שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש : (יא) ויסע לוט מקדם כי סדו' מערב בית אל : (יב) ויאהל. נטע אהליו : (יג) רעים . לבני אדם ויחזקאל פי' זה ויד עני ואביון לא החזיק'

ביני ובינך ג' פסוקי' דאית בהון ביני ובינך ובין ובין וסי' אל נא תהי מריבה . אשר נשבענו שנינו . ברית ביני. דד"ה : אם השמאל י' פסו' דאית בהון אם ואם במציעו' פסו' באורייתא וירמיה וסי' כו' במסר' רבתא: כארץ ה' וסי' כגן ה' כארץ מצרים . לא כארץ מצרים היא . כארץ יסדה לעלם . ושתיה כארץ ציה . נפשי כארץ ציה : ואנשי ד' ר"פ וסי' ואנשי סדם . ואנשי קדש תהיון לי. ואנשי בבל עשו . ואנשי תמיד יבדילו יחזקאל: וחטאים ד' וסי' ואנשי סדם רעים . ושבר פושעים וחטאים. וחטאים בעדת וחטאים אליך ישובו :

תולדות אהרן כי אנשים . יבמות יו : וישא לוט את . נזיר כג הוריות י : וירא. נזיר שם : את כל ככר. שם : כי כלה משק'. שם: כגן ה' כארץ. כתובות קיא סוטה לד : ויאהל עד. יומא לח : ואנשי סדום . יומא שם סנהדרין קט ע"ג יט (סנהדרין כו) : וה' אמר אל. יומא לח :

בְּכֵן יָתֵיב בְּאַרְעָא׃ ח וַאֲמַר אַבְרָם לְלוֹט לָא כְעַן תְּהֵי מַצּוּתָא בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין רַעֲוָתַי וּבֵין רַעֲוָתָךְ אֲרֵי גֻּבְרִין אַחִין אֲנַחְנָא׃ ט הֲלָא כָּל אַרְעָא קֳדָמָךְ אִתְפְּרַשׁ כְּעַן מִלְּוָתִי אִם אַתְּ לְצִפּוּנָא אֲנָא לְדָרוֹמָא וְאִם אַתְּ לְדָרוֹמָא אֲנָא לְצִפּוּנָא׃ י וּזְקַף לוֹט יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא אֲרֵי כּוּלֵּיהּ בֵּית שַׁקְיָא קֳדָם דְּחַבֵּל יְיָ יָת סְדוֹם וְיָת עֲמוֹרָה כְּגִנְּתָא דַייָ כְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מָטֵי לְצוֹעַר׃ יא וּבְחַר לֵיהּ לוֹט יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא וּנְטַל לוֹט בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְפְּרָשׁוּ גְּבַר מִלְּוַת אֲחוּהִי׃ יב אַבְרָם יְתֵיב בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וְלוֹט יְתֵיב בְּקִרְוֵי מֵישְׁרָא וּפְרַס עַד סְדוֹם׃ יג וְאֱנָשִׁין דִּסְדוֹם בִּישִׁין בְּמָמוֹנְהוֹן וְחַיָּבִין בְּגְוִיָּתְהוֹן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא׃ יד וַייָ אֲמַר לְאַבְרָם בָּתַר דְּאִתְפְּרַשׁ לוֹט מִנֵּיהּ זְקוֹף

יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־
ג׳ לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ
ל׳. ל׳ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים
אֲנָחְנוּ׃ ט הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ
י׳ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה
ג׳. ט׳ כליש׳ וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה׃ י וַיִּשָּׂא־
לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר
הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀ שַׁחֵת
ז׳ פסו׳ דאית כגן את את את ואת ו׳ כ״כ יְהוָה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָה
כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר׃ יא וַיִּבְחַר־
לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט
מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו׃
ב׳ ר״פ. ס יב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב
בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם׃
ד׳ ר״פ יג וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָה
כ״ב כתו׳ מְאֹד׃ יד וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי
הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ

רשי

אברם עדיין (ב"ר) : (ח) אנשים אחים . קרובים . ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים : (ט) אם השמאל ואימנה . בכל אשר תשב (אשב) לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו' : ואימנה . אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי . וא"ת היה לו לינקד ואימנה כך מציע במקום אחר (ש"ב יד) אם אש להמין ואין נקוד להימין: (י) כי כלה משקה. ארץ נחלי מים : לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה . היה אותו מישור : כגן ה' . לאילנות : כארץ מצרים . לזרעים (ב"ר) : באכה צער . עד צער : ומדרש אגדה דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם (במסכת הוריות) : (יא) ככר . מישור כתרגומו : מקדם . נסע מאצל אברם (ממזרח) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב . ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלהיו : (יב) ויאהל . נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום : (יג) ואנשי סדום רעים. ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם . ורבותינו (יומא ל"ח) למדו מכאן (משלי ט') שם רשעים ירקב : רעים . (סנהדרין קט) בגופם . וחטאים בממונם : לה' מאוד . יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו : (יד) אחרי הפרד לוט . כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו

בעה"ט ואידך ולא דרשו רעי את צאני . מלמד שהוכיחום על שלא היו רועים הצאן כראוי ועל זה היה הריב וזהו ולא דרשו רעי את צאני : ויפרדו איש מעל אחיו אברם סופי תיבות שלום לומר לך כדי לעשות שלום נתפרדו וגם רמז לו שיהיה שלום לבניו . וזהו שנאמר אל תצר את מואב : אברם ב' ריש פסוק הכא ואידך אברם הוא אברהם וזהו שדרשו רבותינו ז"ל כל מי שנאמר בו הוא הוא בצדקו מתחלה ועד סוף . וזהו אברם הוא אברהם בצדקו מתחלה ועד סופו וע"כ אברם ישב ליפרד מלוט הרשע . ואנשי סדום ג' ואנשי ריש פסוק הכא ואידך ואנשי קדש תהיון לי ואידך ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ .

ספורנו

המרעה שימצאו : והכנעני והפריזי אז יושב בארץ . ולכן היה הריב בין שני אחים גרים מבאישים את ריחם בעיני התושבים כי בהיות מריבה בין האחים הגרים יחשבו אותם התושבים לאנשי ריב וישאו קל וחומר בעצמם : (ח) ביני ובינך . לעתיד כשיבחר אחד ממנו איזה מרעה . שירצה אותו גם חבירו . ובין רועי ובין רועיך . עתה בשבתנו פה : (ט) הלא כל הארץ לפניך . כי אמנם אתה תבחר המקום שתרצה לפיכך הפרד נא מעלי . הפרד אתה אל הצד אשר תבחר ואני אסע אל הפכו : אם השמאל . אם תבחר לבקש מרעה אחד בצד שמאל : ואימינה . אני אבקשנו בצד ימין : (יא) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן . בחר כל אותו המקום שיוכל הוא לבדו ורועיו לבקש בו מרעה ולא יוכלו זה אברם ורועיו שם : ויסע לוט מקדם . לא נטה לימין ולא לשמאל שהם צפון ודרום אבל נסע מן המזרח למערב להתרחק מאברם שהיה מושבו במזרחה של ארץ ישראל קרוב לעי שמשם עלו שבטים באי הארץ כמבואר בבאם מעבר הירדן מזרחה : ויפרדו איש מעל אחיו . לא במרעה לבד אבל גם בדירתם : (יב) אברם ישב בארץ כנען . אע"פ שסדום וחברותיה הם מגבול הכנעני מכל מקום יושבי הארץ לא היו כנענים אז . אמר א"כ שאברם בחר לשבת באותו חלק מן הארץ שהיו יושבי' בו בני כנען שלא היו כל כך רעים כאנשי סדום ולא קרב לגבול סדום כלל : (יד) אחרי הפרד לוט . ולא אמר זה בהיות לוט עמו פן בכבודו יתאמרו ויתגאו לוט ורועיו ויתאמצו

רמבן

לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אמר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה עדיין אברם ומדרש רבותינו הוא ואני תמה כי המתנה שנאמרה לאברם לזרעו היתה שנאמר למעלה לזרעך אתן את הארץ הזאת והיאך יירשנו לוט אולי שמעו הרועים המתנה וטעו והכתוב אומר כי גם ללוט גם לאברם איננו עתה . ולפי זה מה שאמר תחלה כי היה רכושם רב לאמר כי מפני הרכוש הרב לא ישא אותם הארץ והוצרכו רועי לוט להכנים מקניהם בשדות שיש להם בעלים וזאת סבת המריבה . ועל דרך הפשט היתה המריבה על המרעה כי לא נשא אותם הארץ וכאשר היה מקנה אברם רועה באחו היו רועי לוט באים בגבולם ורועים שם והנה אברם ולוט היו גרים ותושבים בארץ ופחד אברם פן ישמע הכנעני והפריזי יושב הארץ כובד מקניהם ויגרשום או יכו אותם לפי חרב ויקחו להם מקניהם ורכושם כי ישיבת הארץ עתה להם לא לאברם וזה טעם והכנעני והפריזי כי הזכיר שהיו עמים רבים יושבים בארץ ההיא ולהם ולמקניהם אין מספר ול"א ישא אותם הארץ ואת אברם ולוט וממלת אז יראה לי כי העמים ההם יושבי אהל ומקנה נאספים מקצתם אל עיר אחת ורועים שם שנה או שנתים ונוסעים משם אל גבול אחר אשר לא רעו אותו . וכן יעשו תמיד כמנהג בני קדם והכנעני והפריזי היו אז בארץ רחב ובשנה האחרת יבואו שם היבוסי והאמורי :

(י) **כגן** ה' כארץ מצרים . יאמר כי ארץ הככר כולה משקים אותה ברגל מן הירדן כדרך הנעשה בגן ה' שנאמר בו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וכדרך שהוא בארץ מצרים שנאמר בה והשקית ברגלך כגן הירק והזכיר שני המקומות אמר כגן ה' שהמקום הטוב בתחתונים כן הוא כולו משקה והזכיר כארץ מצרים מקום ידוע לרעיה . ורבותינו אמרו כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים ויתכן לפרש שיש בככר נהרות גדולים ישקו אילני הגנות כגן ה' וכו יאורים כארץ מצרים ישקו כגן הירק ובחר לו לוט בזה כי הארץ שישקו אותה כן רחוקה מן הבצורת וטובה למרעה :

וטעם אברם ישב בארץ כנען . בשאר ארץ כנען כולה שלא יעמוד במקום אחד אבל בכל ארץ כנען יגור ולוט נתישב במקום אחד ממנה בערי הככר כי ערי הככר מכלל ארץ כנען וטעם בערי הככר פעם בזו ופעם בזו מפני כובד המקנה וזה טעם ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי התנה עם אברם שלא יבא בכל הככר :

וטעם ואנשי סדום רעים וחטאים יאשים הכתוב את לוט שלא נמנע מלשכון עמהם כדברי רש"י וידבר עוד בזכות הצדיק שלא נפל חבלו במקום אשר שמה הרשע כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים וכל ערי הככר רעים וחטאים לה' מאד כי על כן נהפכו אף על פי שכל בני כנען אנשי תועבות גדולות כי כן כתוב :

רשי

ממנו (ולעיל שהיה לוט אצלו וכתיב וירא ה' אל אברם באותה שעה כשר היה וק"ל): (טז) אשר אם יוכל איש. כשם שאי אפשר לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. שם אדם: (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש (ב"ר): מלך גוים. מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל ב"ר: (ב) ברע. רע לשמים ורע לבריות: ברשע. שנתעלה ברשע: שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה: בלע. שם העיר: (ג) עמק השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה ומדרשי אגדה הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכי' הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: (ה) והמלכים. אלה ג' מלכים: זוזים. הם זמזומים: (ו) בהררם. בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישור. ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל

אבן עזרא

החזיקה: (טו) לך אתננה. כדבור וכן ונתן אותם על ראש השעיר ופה פי' כי אלוני ממרא בחברון היא: (א) מלך גוים. שם מדינה כמו עילם כי שושן הבירה ארמון היה בתוכה או מלך גוים ולא הזכירם והטעם כי הם אחרים מהשנערים וחביריהם: (ג) חברו. מהבנין הקל: השדים. כמו ושדת אותם בשיד ותשם בסד רגלי כמו פת פתים: עמק. מושך עצמו ואחר עמו כמו אל באפך תוכיחני וכן הוא עמק ים המלח. וטעם ושלש עשרה בשלש עשרה כמו כי ששת ימים עשה ה' ובעל סדר עולם חבר' ודעתו רחבה מדעתנו: (ה) רפאים. שכל הרואה אות' ימות לבו ויחשב מהרפאים שהם מתים: האימים. שיש מהם אימה: (ו) בהררם. מהבנין הדגוש כמו בדבר' ופי' בעלותם אל

בראשית יג יד

וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה׃ טו כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ טז וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם־זַרְעֲךָ יִמָּנֶה׃ יז קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה׃ יח וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ פ רביעי

יד א וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם׃ ב עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀ מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר׃ ג כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח׃ ד שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ׃ ה וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם׃ ו וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן

כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזִי מִן אַתְרָא דְאַתְּ תַּמָּן לְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִינְחָא וּלְמַעַרְבָא׃ טו אֲרֵי כָל אַרְעָא דִי אַתְּ חָזֵי לָךְ אֶתְּנִינַהּ וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא׃ טז וַאֲשַׁוֵּי יָת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא כְּמָא דְלֵית אֶפְשַׁר לִגְבַר לְמִמְנֵי יָת עַפְרָא דְאַרְעָא אַף בְּנָךְ לָא יִתְמְנוּן׃ יז קוּם הַלֵּיךְ בְּאַרְעָא לְאוֹרְכַּהּ וּלְפוּתְיַהּ אֲרֵי לָךְ אֶתְּנִינַהּ׃ יח וּפְרַס אַבְרָם וַאֲתָא וִיתֵיב בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא דִי בְּחֶבְרוֹן וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃ א וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל אַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין׃ ב עֲבַדוּ קְרָבָא עִם בֶּרַע מַלְכָּא דִסְדוֹם וְעִם בִּרְשַׁע מַלְכָּא דַעֲמוֹרָה שִׁנְאָב מַלְכָּא דְאַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מַלְכָּא דִצְבוֹיִם וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר׃ ג כָּל אִלֵּין אִתְכְּנַשׁוּ לְמֵישַׁר חַקְלַיָּא הוּא אֲתַר יַמָּא דְמִלְחָא׃ ד תַּרְתָּא עַשְׂרֵי שְׁנִין פְּלָחוּ יָת כְּדָרְלָעוֹמֶר וּתְלַת עַשְׂרֵי שְׁנִין מְרָדוּ׃ ה וּבְאַרְבַּע עַשְׂרֵי שְׁנִין אֲתָא כְּדָרְלָעוֹמֶר וּמַלְכַיָּא דְעִמֵּיהּ וּמְחוֹ יָת גִּבָּרַיָּא דִי בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם וְיָת תַּקִּיפַיָּא דִבְהָמְתָא וְיָת אֵמְתָנֵי דִי בְּשָׁוֵה קִרְיָתַיִם׃ ו וְיָת חוֹרָאֵי דִי בְטוּרָא דְשֵׂעִיר עַד מֵישַׁר פָּארָן דִסְמִיךְ

יג'. ג' ר"פ
י"ד
ס'
ט' ר"פ
ג'. ג'
כ'
ס'. ג'
ג'. כ' ר"פ
ג'
ל'. ג' צבוים ק'
י"א דכתי' ו'
ג'
בליש' כתיב תיבה חדא לתרין שיטי' לא נפסקינן
כ' ר"פ
י"ד פסו' את ואת ואת
ל' ומ"ל. ג'
כ' מ"ג בלו'
ג'
ג'

ויטה ג' וסי' וה' אמר אל אברם אחרי. מעקרון וימה כל אשר. ונבקע הר הזתים את כל הארץ י"ד וסי' כו' במסרה רבת': למנות ה' וסי' ושמתי את זרעך. ויסת את דוד למנות את ישראל. יואב בן צרויה החל למנות: למנות ימינו כן הודע. הלא אני אמרתי למנות בעם: קום ט' ר"פ וסי' כו' במסר' רבת': ויהי בימי ה' וסי' ויהי בימי אמרפל. אחז. יהויקים. שפוט השופטים. אחשורוש: היא דכתיב יו"ד י"א וסי' כו' במסר' רבת': אמרפל ה' פסוקים זוגין קדמא לית בית ו' בתרא אית ביה ו' וסי' אמרפל ל'. שמן ל'. חסר לב ל'. עשר ל'. יואב ל'. ששים ל'. כל מפרסת פרסה ל'. כרוב אדן אימר ל'. ואמרפל ל'. ושמן למאור ל'. וחסר לב ל'. ועשר ל' ויואב ל'. וששים ל' וכל מפרסת פרסה ל':

תולדות אהרן קום התהלך. שבת קיח בתרא טו יז פו ק סנהדרין קיא (קידושין נט ושם ס): ויהי בימי. ערובין כג מגלה י: עשו מלחמה. מגלה שם: את כדרלעומר. חולין פט: שתים עשרה. שבת יא:

בעל הטורים

פירוש ואנשי קדש ובשר בשדה טריפה זה אבר מן החי וזה הוא ואנשי תמיד יבדילו שהיו מזהירים להיותם קדושים שלא לטמא. וגם הקוברים ילכו אחרי הסרוגים. ואנשי סדום רעים וחטאים מה היתה רעתם מעכבים העוברים בארץ שלא יכנסו להם אורחים. וזהו ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ הם סדומיים המבדילין והמעכבין העוברים בארץ. וחטאים ארבעה במסר' הכא רעים וחטאים ואידך ושבר פושעים וחטאים ועוזבי ה' יכלו. וחטאים אליך ישובו. וחטאים בעדת צדיקים. פי' רעים וחטאים על כן פושעים וחטאים יחדו יכלו אבל אם יעשו תשובה כדכתיב וחטאים אליך ישובו יהיו בעדת צדיקים כדכתיב וחטאים בעדת צדיקים. צפונה ונגבה וקדמה וימה. וליעקב אמר ימה וקדמה וצפונה ונגבה. לאברהם התחיל לראות זכות הקרבנות שנשחטים בצפון. וליעקב הראה שבזכותו יעברו הים. והיינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה וכו' ישראל סבא. ויבן שם מזבח. וסמיך ליה ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו'. עשו מלחמה. רמז שצריכים להביא קרבן קודם שיצאו למלחמה. והיינו דכתיב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה יתן לך

רמבן

(יז) **קום** התהלך בארץ לארכה ולרחבה. יתכן שהיה זה ברצונו אמר לו בכל אשר תרצה ללכת בארץ לך כי אהיה עמך ושמרתיך מרעי הגוים כי לך אתננה כלומר שלך תהיה ואם היא מצוה שילך בה כל ארכה ורחבה להחזיק במתנתו כאשר פירשתי לא נצטווה לעשות זה מיד והנה עשה כן כי עתה היה במזרח ואחר כן הלך אל ארץ פלשתים שהוא במערב והנה קיים המצוה בחייו. וטעם כי לך ולזרעך שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך כמו שאמרו רבותינו ירושה היא להם מאבותיהם. ועל דרך הפשט יתכן שהיה מושל עליה ונשיא אלהים בתוכם בכל מקום שילך בארץ ההיא:

(א) **ויהי** בימי אמרפל מלך שנער. המעשה הזה אירע לאברם להורות כי ארבע מלכיות תעמודנה למשול בעולם ובסוף יתגברו בניו עליהם ויפלו כלם בידם וישיבו כל שבותם ורכושם והיה הראשון מהם מלך בבל כי כן העתיד כדכתיב אנת הוא רישא די דהבא ואולי אלסר שם עיר במדי או בפרס ועילם בעיר הבירה המלך מלך יון הוא המלך הראשון ומשם נתפשט מלכותו כשנצח דריוש וכבר הזכירו זה רבותינו רבי יוסי אומר שש שנים מלכו בעילם ואחר כך נתפשטה מלכותו בכל העולם כולו ומלך גוים המלך על עמים שונים אשר שמוהו עליהם לראש ולקצין:

וטעם ומלך בלע. מפני שמלך על עיר קטנה ואנשים בה מעט ולא שם לו על פני חוץ:

(ו) **איל** פארן. כתרגומו מישר פארן ואני אומר שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים

ספורנו

ויתאמצו לגזול: (טו) לך אתננה. שגם בימיך תהיה בעיני התושבים נשיא אלהים ונשוא פנים: (יח) ויאהל אברם. עשה וסדר אהלי מקנהו אנה ואנה. ויבא וישב באלוני ממרא: (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער. שהיה מפורסם למלך גדול בדורו וגם אחר כן הנה בימיו קמו אריוך כדרלעומר ותדעל ונלחמו עם ברע וחביריו ואח"כ: (ג) כל אלה. אמרפל ושתי הכתות שנלחמו. חברו אל עמק השדים. ועמו סדרה ומאז הה' מלכי' הנלחמי' במלחמ': (ד) עבדו את כדרלעומר. מספרה שעמו שם י"ב שנה ואח"כ מרדו: (ה) והמלכי' אשר אתו. אשר היו אתו בספרת עמק השדים ובתוכם אמרפל. ויכו את

אל יר שעיר : (ט) את כדרלעומר . כמו עם : (י) בארות . באר בכל המקרא נובעת והיא משונה בעבור הסמיכה : ויפלו שמה . ברצונם להמלט וכן ויפול על פניו : הרה נסו . אל ההר נסו והוא מלה זרה : (יב) והוא יושב . והוא היה ביום ההוא יושב בסדום . ופי' הפליט שברח ונמלט מבני סדום וכן בא אלי הפליט מירושלם ויש דרך דרש :

וירק

כרוב ארן ואימר ל' : האימים ב' מ"ל וסי' ואת האימים בשוה . ובאימים יתהללו : את כל שדה ג' וסי' ויכו העמלקי כאן . כל שדה שאול אביך : השדים ג' וסי' כל אלה חברו . ויערכו אתם מלחמה . ועמק השדים בארות : בחצצן ב' א' מלא וא' חסר וסי' בחצצן תמר . והנם בחצצון תמר : את . ג' ר"פ את כדרלעומר . את מי נועץ . את פני : ויפלו נפילת שמה ב' באו' וסי' והנשארים הרה נסו . ונפל שמה שור או : הרה נסו ל' דס' : ויבא הפליט ל' דס' :

תולדות אהרן ויבא הפליט . נדה סא :

בעל הטורים

כלבבך וכל עצתך ימלא נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול . ויהי בימי חמשה דסמיכי . הכא ויהי בימי אמרפל . ואידך ויהי בימי שפוט השופטים . ויהי בימי אחשורוש כדאיתא במדרש שכולן היתה בימיהן וי : וארבע עשרה . שנים ריש פסוק . וארבע עשרה שנה בא כדרלעומר . וארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב . לומר לך כשם שבאו האומות על חזקיהו ונפלו בידו כך באו על אברם ונפלו בידו : ויבא הפליט בפרקי דרבי אליעזר בטעם

דִּסְמִיךְ עַל מַדְבְּרָא : ז וְתָבוּ
וַאֲתוֹ לְמֵישַׁר פִּלּוּג דִּינָא
הִיא רְקַם וּמְחוֹ יָת כָּל חַקְלֵי
עֲמַלְקָאָה וְאַף יָת אֱמוֹרָאָה
דְּיָתֵיב בְּעֵין גֶּדִי : ח וּנְפַק
מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא
דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה
וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא
דְבֶלַע הִיא צוֹעַר וְסַדַּרוּ
עִמְּהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר
חַקְלַיָּא : ט עִם כְּדָרְלָעוֹמֶר
מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא
דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא
דְבָבֶל וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר
אַרְבְּעָה מַלְכִין לָקֳבֵיל
חַמְשָׁא : י וּמֵישַׁר חַקְלַיָּא כ'.
בֵּירִין בֵּירִין מַסְּקָן חֵמָרָא
וַעֲרַקוּ מַלְכָּא דִסְדוֹם
וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ תַמָּן
וּדְאִשְׁתְּאָרוּ לְטוּרָא עֲרַקוּ :
יא וּשְׁבוֹ יַת כָּל קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיַת כָּל
מֵיכַלְהוֹן וַאֲזָלוּ : יב וּשְׁבוֹ יַת לוֹט וְיַת קִנְיָנֵיהּ בַּר אֲחוּהִי
דְאַבְרָם וַאֲזָלוּ וְהוּא יָתֵיב בִּסְדוֹם : יג וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא

ל' דס' אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר׃ ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ
ל' אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ
ט' כתור' אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־
ל' מסר וחד מ"ל הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר׃ ח וַיֵּצֵא
מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה
צבוים ק' וּמֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר
ג' וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים׃
ג' ר"פ ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל
ל' מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר
וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים
ב' אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃ י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת
ב' בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה
ל' דס' וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃
יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה
ל' וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ יב וַיִּקְחוּ אֶת־
לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ
והוא ישב ה' בטעם כחור' וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃ יג וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד

בעל שמו וכלם מתורגמין מישור וכל א' שמו עליו : על המדבר . אצל המדבר כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה : (ז) עין משפט היא קדש . על שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה . ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט : שדה העמלקי . עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד : בחצצון תמר . הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים (ב כ) ביהושפט : (ט) ארבעה מלכים וגו' . ואף על פי כן נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ"כ לא נמנע אברם מלרדוף אחריהם : (י) בארות בארות חמר . בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין . ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע : הרה נסו . להר נסו . הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה . ויש חלוק בין הרה לההרה שה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה . אבל (ס"א זו) אינה עומדת במקום למ"ד (ס"א לנקוד) ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד נס באשר מצא הר תחלה וכשהוא נותן ה"א בראשה לכתוב ההרה או המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרש' : (יב) והוא יושב בסדום . מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום : (יג) ויבא הפליט . לפי פשוטו זה עוג שפלט

ספורנו

את רפאים ואת הזוזים ואת האימים . שהיו כלם עובדי' לה' מלכי' ונלחמו בעדם ובזה הודיע שהיו הה' מלכים גדולים והודיע גבורת הד' מלכי' שנצחום ומזה נודע גודל גדולת אברם ותחבולות מלחמתו עם אחיו שמסר עצמו להתגבר עליהם ולהושיע מחרב מפיהם את בן אחיו ואת רכושו ומפניהם השליך טרף ויותר ממה שבקש בחמלת ה' עליו : (י) וינוסו מלך סדום . ובכן התבאר שלא בטח אברם להעזר בם : והנשארים הרה נסו . שלשת מלכי' הנשארים : (יא) ויקחו את לוט בן אחי אברם . התאמצו לשבות את לוט מפני שהיה בן אחי אברם שהיו יודעים עשרו ומצפים שיפדהו אברם בהון רב : (יג) ויגד לאברם

רמבן

שטים אבל שמו וכולם מתורגמין מישרא וכל אחד שמו עליו לשון רש"י . ואילו היה כן היה אונקלוס מתרגם בשמם אילא דפארן אילוני דממרא כמנהגו בשמות ומי הזכיר לו במקומות הרבים ההם המישור הם כולם או הרים הגבוהים וממרא שם האיש אחי אשכול וענר בעלי ברית אברם והמקום ההוא שלו כמו שאמר אילוני ממרא כאשר פירשתי אבל איל פארן מקום אילים כי יבשו מאילים אשר חמדתם ואילוני מקום אילונים כאלה וכאלון אלונים מבשן והנאוג בהם להיות נטועים במישור לפני המדינות להיות לעיר כמו מגרש וכן תרגם אלון בכות מישור בכותא ושם איננו שם העצם למקום רק הוא שם לאלון הנטוע שם כמו שמפורש תחת האלון אלא שהוא רודף הענין לא המלות והתרגום הירושלמי אמר באיל פארן ואלוני ממרא מישרא כדברי אונקלוס וכן אמר באלון בכות בלוט בכיתא כי אלון בכות אצלו שם לאילן לא למקום ואונקלוס סבר שהוא שם למקום כי היו בו אלונים רבים כמו אילוני ממרא ולכך אמר האלון והנה כולם שמות תאר אבל ככר הירדן לשון מישור ממש הוא כן יקרא בלשון הקודש שהנהרות מתפשטין בהם במרוצת המים הנגרים השוטפים שם ולכן אמר ואל תעמוד בכל הככר ההרה המלט וכן כר נרחב לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר פעמים יכפלו המלה ופעמים יסורו הכפל כמו בת עין וזולתם רבים ויקראו גם כן השלוחים המהירים בשם הזה לכרים ולרצים ושרי המאות ואת הכרי וכן בכרכרות שם לגמלים המריצין שהזכירם בתלמוד גמלא פרחא וממנו מכרכר כפולים ואבל השטים וכן אבל מחולה שתרגמו אותם מישר הוא המקום הנרחב אין בו נטע ולא בנין כי הלשון אבלם לשון חרבה ושממה כמו ויאבל חיל וחומה אבל תירוש אומללה גפן :

(ז) **אל** עין משפט . על שם העתיד שעתידים משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין לשון רש"י מדברי אגדה ולא הבינותי זה כי קדש זה הוא קדש ברנע כי הוא באיל פארן אשר על המדברות וממנו נשתלחו מרגלים בשנה שניה שנאמר אל מדבר פארן קדשה וכתיב ונבא עד קדש ברנע ותאמר נשלחה אנשים לפנינו ושם ישבו ישראל ימים רבים אבל קדש ששם משפט הצדיקים הוא במדבר צין שבאו שם בשנת הארבעים שנאמר ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש וגמר הפרשה אולי המדרש על השם בלבד הוא רמז הכתוב כי השם הזה קדש הוא יהיה עין משפט ואונקלוס אמר מישר פילוג דינא ולא ידעתי מהו אולי הוא מלשון פלגים יבלי מים מי פלג לשטף תעלה וכן בלשון חכמים פילגו של ים יאמר כי במישור ההוא מעין המשפט ועומק הדין כי היה מישור נאה מעותד למלכים שם ישבו לשפוט את כל הגוים בארצות ההם :

שדה העמלקי . לשון רש"י עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד ולא ידעתי אם רצונו לומר כי משה רבינו קרא המקום בשם שהוא נקרא בימיו וא"כ אין בכאן דבר עתיד או מה שעתיד הוו שיתכנו הגוים לקרוא המקום כן לשון בראשית רבה עדיין לא נולד עמלק ואת אמרת את כל שדה העמלקי אלא מגיד מראשית אחרית מזה דרך הדרש להם במקומות רבים גם בנהרות גן עדן אמרו כלשון הזה וכוונתם לומר כי מאת לאת הנהרות נאמר כי הנהר הולך קדמת ארץ העתידה להיות לאשור . והנכון בעיני בשדה העמלקי כי היה בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החורי יושב הארץ ומושל על המקום ההוא ושמו עמלק ואליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא ואולי ממשפחתו תמנע אמו היה ומשל גם במקום ההוא והיה שם אלוף עליהם :

(י) **בארות** בארות חמר . בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט הבנין ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהן ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים שאברם שנצל מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע לשון רש"י ואין ספק כי פירוש בארות חמר בארות אשר בהם רפש וטיט כענין שכתוב ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט וכתיב ויעלני מבור שאון מטיט היון . ויתכן

שיהא

לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם: יד וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן: טו וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק: טז וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם: יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ: יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן: יט וַיְבָרְכֵהוּ

ס' וחס' ג' ל' ל' ומ"ל ג' י"ב ל' ומ"ל וחד מלכי צדק ז'

וְחַוִּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה וְהוּא שָׁרֵי בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה אֲחוּהִי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּהִי דְעָנֵר וְאִינוּן אֱנָשֵׁי קְיָמֵיהּ דְּאַבְרָם: יד וּשְׁמַע אַבְרָם אֲרֵי אִשְׁתְּבִי אֲחוּהִי וְזָרֵיז יָת עוּלֵמוֹהִי יְלִידֵי בֵיתֵיהּ תְּלָת מְאָה וְתַמְנֵי עֲסַר וּרְדַף עַד דָּן: טו וְאִתְפְּלֵג עֲלֵיהוֹן לֵילְיָא הוּא וְעַבְדוֹהִי וּמְחָנוּן וּרְדָפִינוּן עַד חוֹבָה דְּמִצִּפּוּנָא לְדַמָּשֶׂק: טז וַאֲתֵיב יָת כָּל קִנְיָנָא וְאַף יָת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵיהּ אֲתֵיב וְאַף יָת נְשַׁיָּא וְיָת עַמָּא: יז וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם לְקַדָּמוּתֵיהּ בָּתַר דְּתָב מִלְּמִמְחֵי יָת כְּדָרְלָעוֹמֶר וְיָת מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּיהּ לְמֵישַׁר מְפַנָּא הוּא אֲתַר בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא: יח וּמַלְכִּי צֶדֶק מַלְכָּא דִירוּשְׁלֵם אַפֵּיק לְחֵם וַחֲמַר וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם אֵל עִלָּאָה: יט וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר

רשי

שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תנחומא. ומדרש ב"ר זה עוג. שפלט מדור המבול וזה מיתר הרפאים שנא' הנפילים היו בארץ וגו' ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר. (ב"ר): בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית (ס"א ד"א שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק. כתרגומו וזריז וכן (ויקרא כו) והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכם וכן (שמות טו) אריק חרבי וכן (תהלים לה) והרק חנית וסגור: חניכיו. חנכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן (משלי כב) חנוך לנער (במדבר ז) חנכת המזבח (תהלים ל) חנכת הבית ובלע"ז קורין לו אינינצי"ר: שמנה עשר וגו'. (נדרים לב) רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל (סנהדרין צו): (טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנעו מלרדפם. ומ"א שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"ג שעתידה להיות שם: (יז) עמק שוה. כך שמו כתרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית ריס א' שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם. ומ"א עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: (יח) ומלכי צדק. מ"א הוא שם בן נח (נדרים לב): לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומ"א רמז לו על המנחות ועל

אבן עזרא

(יד) וירק. שנתן להם כלי מלחמה כטעם והרק חנית ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטעם על הארץ יריקו מריקים שקיהם גם יש לחנות כן: חניכיו. שחנכם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר וחשבון אותיות אליעזר דרך דרש כי אין הכתוב מדבר בגימטריא כי יכול יוכל הרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע רק השם כמשמעו: (יח) ומלכי צדק. נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקום צדק וי"א כי הוא שם. ושלם היא ירושלם והעד ויהי בשלם סכו: והוא כהן. כדברי המתרגם ארמית וכן כל כהן והעד וכהנו לי ופי' על דברתי מלכי צדק בספר תהלות כי כהוגן דבר ויפה עשה שבירך אברם בתחלה בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו ואחר כן אמר

אשכל ה' חס' וסי' ויבא הפליט. בלעדי רק. ויעלו עד נחל אשכל ויראו את הארץ. ויפנו ויעלו ההרה. אשכל הכפר דודי לי: נשבה ג' וסי' וישמע אברם כי נשבה. או נשבה או נשבר. כי נשבה עדר ה': וישב ג' בספ' וסי' וישב את כל הרכוש. וישב לו את שרה. וישב את שר המשקים וא' וישב וישב אותם אברם: ואת העם י"ב וסי' בו' במסר' רבתא: ויין ז' וסי' בו' במס' רבתא:

תולדות אהרן וירק את. נדרים לב: וירדוף עד דן. סנהדרין צו: ויחלק עליהם. סנהדרין שם: והוא כהן. נדרים לב: ויברכהו. נדרים שם אבות יב עקידה שער ד':

בעל הטורים שהפיל הקב"ה לשמאל ממקומו אחז בכנפות מיכאל להפילו עמו ופלטו הקב"ה מידו וכן ביחזקאל בא אלי הפליט לאמר הכתה העיר: לדמשק שנים במסרה. הכא אשר משמאל לדמשק והגליתי אתכם מהלאה לדמשק. בשביל חטא שעשו בדמשק גלו וזה חובה אשר משמאל לדמשק: מלך שלם. ראשי תיבות שם לומר לך שזה שם בן נח: ברוך אברם לאל עליון. שבעה

רמבן

שיצא משם כראוי בלא נס ואני תמה במדרש ההגדה הזה כי האומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה נס לאברהם בראותם נסו של מלך סדום לא יוסיפו אמונה בהקב"ה כי מלך סדום עובד ע"ג היה והנה נסו אז יחזק ידי עובדי ע"ג או שיאמינו בכל הנסים שהיו בכשפים או מקרה באפשרות רחוקה ונסו יתן ספק בלב המאמינים בשל אברם ואולי יפרשו ויצא מלך סדום לקראתו שיצא מן הבור כשעבר אברם עליו כי נעשה לו נס לכבוד אברם שיצא לקראתו לכבודו ולברכו ואפשר כי אברם בשובו הביט בבור ההוא כי חפץ להציל המלכים ולהשיב להם רכושם והנה נעשה הנס על ידו ואם נעשה למלך סדום נס לכבוד אברהם כ"ש שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו ונאמר כי מלך עמורה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו או שנפל בבור אחר כי שמה רמז לעומק:

(טו) **ויחלק** עליהם לילה. כתב רש"י לפי פשוטו כדרך הרודפים שמתפלגים אחר בורחיהם כשבורחין זה לכאן וזה לכאן. לילה כלומר לאחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. והנכון כי רדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו כאשר חשך עליהם הלילה ולא היה רואה אי זה דרך אשר יברחו בה חלק עמו ועבדיו לשנים או שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכום עד חובה אשר משמאל לדמשק וחזר מלרדוף אחריהם ושיעורו ויחלק עליהם הוא ועבדיו לילה:

וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק. ידוע כי מרחק רב בין אלוני ממרא אשר בחברון בארץ יהודה לדמשק אשר הוא חוצה לארץ א"כ רדף אחריהם ימים רבים עד הוציאו אותם מן הארץ כי בכל ארצם היו חוזרים או שהיה נס גדול כאשר דרשו רבותינו בארח ברגליו לא יבא:

(יח) **ומלכי** צדק מלך שלם. היא ירושלים כענין שנאמר ויהי בשלם סוכו ומלכה יקרא גם בימי יהושע אדני צדק כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא מבחר המקום באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבלה שהוא מכון כנגד בית המקדש של מעלה ששם שכינתו של הקב"ה שנקרא צדק. ובבראשית רבה המקום הזה מצדיק את יושביו ומלכי צדק אדוני צדק ונקראת ירושלים צדק שנאמר צדק ילין בה:

והוא כהן לאל עליון. להודיע כי אברהם לא היה נותן מעשר לכהן לאלהים אחרים אבל מפני שידע בו שהוא כהן לאל עליון נתן לו המעשר לכבוד השם והרמז לאברהם מזה כי שם יהיה בית אלהים ושם יוליכו זרע המעשר והתרומה ושם יברכו את ה'. ועל דעת רבותינו שאומרים כי מלכי צדק הוא שם בן נח הלך מארצו לירושלם לעבוד את ה' והיה להם לכהן לאל עליון כי הוא אחי אברהם הנכבד כי ירושלים מגבול הכנעני הוא מעולם ורש"י כתב למעלה והכנעני אז בארץ היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם זקנו של אברהם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו את הארץ שנאמר ומלכי צדק

ספורנו

לאברם העברי. לא שידע הפליט שיהיה אברם קרוב ללוט רק ידע שהיה מחזיק בדת עבר כמוהו: והוא שוכן באלוני ממרא. לפיכך עלו עמו למלחמה ענר אשכול וממרא כאמרו ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם: (יד) וירדוף עד דן. במרוצ' לבא עליהם פתאום: (טו) ויחלק עליהם. לתחבולה כדי שיחשבו שקמו כל הסביבות עליהם כמו שחשבו ארם באמר' כי שכר מלך ישראל עלינו: לילה. גם זה מתחבולתו שלא יראו היותם מעטים כמו שיעץ אחיתופל באמרו וארדפ' אחרי דוד הלילה: ויכם. מכה מפילה אותם לנוס: וירדפם. שתחלת נפילה ניסה: (טז) וגם את הנשים. של לוט שהיה צריך לפדותן: ואת העם. השבוים מבני סדום ואת אלה בקש מלך סדום מאברם באמרו תן לי הנפש: (יח) הוציא לחם ויין. לעשי המלחמה העייפים: והוא כהן. ולו היה נאה לברך: (יט) ויברכהו ויאמר

מלך

וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ כ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־
מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר
מִכֹּל׃ כא וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־
אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־
לָךְ׃ כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם
הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ כג אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־
נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא
תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם׃
כד בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים
וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר
אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם׃
טו ס א אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה
לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ

ג"א. כלם הם' במ"ד מ"ל בליש' ג' ר"פ ל'. ב' רפי' חמישי ג' חס' ב' נתק ל' חס ומס ל' ס'. ל' ג' ר"פ ל'

וַאֲמַר בְּרִיךְ אַבְרָם לְאֵל
עִלָּאָה דְקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא
וְאַרְעָא׃ כ וּבְרִיךְ אֵל עִלָּאָה
דִי מְסַר סָנְאָךְ בִּידָךְ וִיהַב
לֵיהּ חַד מִן עַשְׂרָא מִכּוֹלָא׃
כא וַאֲמַר מַלְכָּא דִסְדוֹם
לְאַבְרָם הַב לִי נַפְשָׁתָא
וְקִנְיָנָא סַב לָךְ׃ כב וַאֲמַר
אַבְרָם לְמַלְכָּא דִסְדוֹם
אֲרֵימִית יְדִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ
אֵל עִלָּאָה דְקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא
וְאַרְעָא׃ כג אִם מִחוּטָא וְעַד
עַרְקַת מְסָנָא וְאִם אֶסַּב
מִכָּל דִי לָךְ וְלָא תֵימַר אֲנָא
עַתָּרִית יָת אַבְרָם׃ כד בַּר
מִדַאֲכַלוּ עוּלֵמַיָּא וְחוּלַק
גּוּבְרַיָּא דִי אֲזַלוּ עִמִּי עָנֵר
אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא אִינוּן
יְקַבְּלוּן חוּלָקְהוֹן׃ א בָּתַר
פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין הֲוָה פִּתְגָמָא
דַיָי לְאַבְרָם בִּנְבוּאָה לְמֵימַר לָא תִדְחַל אַבְרָם מֵימְרִי

אבן עזרא

אמר וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידיו : (כ) מגן. כמו נתן וכן עטרת תפארת תמגנך והמ"ס שורש ואברם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק : (כב) הרימותי ידי. שבועה כמו כי אשא אל שמים ידי. וטעם אל עליון כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן : (כג) אם מחוט. שממנו תופרין כל בגד. שרוך. העור הקושר הנעל: (כד) בלעדי. רק אשר לקחו והוא שאכלו עבדיו: (א) במחזה. במראות הנבואה. וטעם אנכי מגן לך אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים גם אתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי

רשי

ועל הנסכים שיקריבו שם בניו : (יט) קונה שמים וארץ. כמו (תהלים קמו) עושה שמים וארץ על ידי עשייתן קנאן להיות שלו : (כ) אשר מגן. אשר הסגיר. וכן (הושע יא) אמגנך ישראל : ויתן לו. אברם מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן : (כא) תן לי הנפש (הגופים מן) השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם : (כב) הרימותי ידי. לשון שבועה. מרים אני את ידי לאל עליון וכן (בראשית כב) כי נשבעתי נשבע אני וכן (בראשית כג) נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני : (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי : ואם אקח מכל אשר לך. וא"ת לתת לי שכר מבית גנזיך לא אקח : ולא תאמר וגו'. שהקדוש ב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים. עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכול וממרא וגו' אף על פי שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר וחביריו ישבו על הכלים לשמור אפילו הכי הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד שאמר (שמואל א ל) כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ולכך נאמר (שם) ויהי מהיום ההוא ולמעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברם : (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמ' אחר סמוך אחרי מופלג.

ב"ר אחר הדברים האלה. אחר שנעשה לו נס זה שהרג
את

ויאמר צ"א וסי' כו' במס' רבתא : וברוך ז' ג' ר"פ וסי' וברוך אל עליון וברוך טעמך. וברוך שם כבודו לעולם. אנ"ך. וד' באמצע פסוק וסי' ברוך אתה בעיר. ברוך אתה בבואך. חי ה' וברוך צורי דשמואל. וחבירו דתהלים: מעשר ג' רפים וסי' ויתן לו מעשר. ולבני לוי הנה. ואל הלוים תדבר. וכל המעשרו' דבו': אחר הדברים האלה ג' דס' וסי' היה דבר ה' כשך חמת. גדל המלך אחשורוש.

תולדות אהרן ברוך אל. נדרים שם: תן לי הנפש. נדרים שם. הרימותי ידי. סוטה ד עקידה שער ד'. קונה שמים. פסחים פז: אם מחוט ועד. סוטה יז חולין פט: בלעדי רק. חולין שם: אל תירא. עקרים ס' לו:

בעל הטורים פסוקים בתורה שכתוב ברכה להקב"ה. ברוך ה' אלהי שם. וברוך אל עליון. ויאמר ברוך ה' אלהי אדני אברהם. ואקוד ואשתחוה לה' ואברך. ויאמר יתרו ברוך ה'. ואכלת ושבעת וברכת את ה'. ולגד אמר ברוך. ובהם מאה תיבות כנגד מאה ברכות שבכל יום. ושבעה פסוקים כנגד שבעה ברכות שבשבת ויום טוב. ובחמשה מהם השם אצל ברוך כנגד חמשה חומשי תורה שצריך לברך עליהם תחלה. ואם תצרף עמהם וברוך אל עליון יהיו ששה כנגד ששה סדרים: הרימותי ב' במסורת הכא ואידך כאשר הרימותי קולי ואקרא וזה שאמרו חכמים

ספורנו

ויאמר ברוך אברם לאל עליון. ראשונה ברכו ואח"כ אמר הנה בלעדי ברכתי לאברם הוא ברוך לאל עליון כמו שאמר ואברכך. קונה שמים וארץ. השמים והארץ הם קנין לו לעשות בהם כרצונו כי אינו להם סבה טבעית כמו שחשבו קצת בעלי המחקר אבל הוא פועל רצוני להם פועל בהם כרצונו : (כ) וברוך אל עליון. פועל זה שפעל להגביר אברם על אויביו הוא ברכ' לו ית' בו ישמח במעשיו באבוד רשעים ובעלוז צדיקים כענין שבחוהו כל האמים כי גבר עלינו חסדו : (כ) אם מחוט ועד שרוך נעל. כל אם שבמקרא כשלא יבא אחריו פועל תנאי יהיה במקום מלת שלא. אמר אם כן הרימותי ידי שלא מחוט ועד שרוך נעל אוכל ליתן לך שאין בידי כלום ושלא אקח מכל אשר לך. וכן אם יראו את הארץ שלא יראו אם אתם תבאו שלא תבאו. חי ה' אם יומת שלא יומת. חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח שלא אקח וזולתם רבים : (כד) בלעדי. אתה אמרת תן לי הנפש בלעדי תוכל לקחתו שאין אני מחזיק בו כלל. רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים זה בלבד אקח מכל אשר לך ההוצאה שנעשתה באכילת הנערים ואקח גם כן חלק האנשים אשר הלכו אתי. אבל ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם ולא אתן אני להם חלק ולא אקח חלק בעדם אבל מעצמ' יקחו כמו רצים : **טו** (א) אל תירא אברם. אל תירא שינקמו הד' מלכים ממך : שכרך. לא די

רמבן

מלך שלם ואין זה נכון כי גבול הכנעני מצידון יכלול כל ארץ ישראל וגבול בני שם במזרח ממשא רחוק מארץ ישראל אבל אם חלק נח לבניו הארצות ונתן לשם ארץ ישראל הרי זה כמחלק נכסיו על פיו וישבו בה בני כנען עד אשר ינחיל אותה השם לזרע אוהבו כאשר הזכרתי כבר. והוא כהן לאל עליון בעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים אלים כענין שנאמר מי כמוכה באלים יקרא הקב"ה אל עליון וענינו התקיף הגבוה על כל גבוהים כמו יש לאל ידי ומלכי צדק לא הזכיר השם אבל אברם אמר ה' אל עליון קונה שמים וארץ כתב רש"י קונה כמו עושה על ידי עשייתו קנאן להיות לו ואלה שני פנים הם ואולי כן הדבר שיבא לשון קנין בענין העשייה וכן כי אתה קנית כליותי שיכפול תסוככני בבטן אמי וכן הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך כי הלשון יאמר קנין בעשייה וההפך אשר עשו בחרן קנו ומאשר לאבינו עשה והנכון מה שאמר עוד קנאן להיות לו כי כל אשר לאדם יקרא קנינו ויקראו הצאן מקנה בעבור היותו עקר רכוש האדם ולשון חכמים המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו הבטה בהפקר קניא חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו. וכן בכל מקום תבוא להם במקום זכיה כלומר שהוא שלו ולזה נתכוין אונקלוס שתרגם דקניניה ולא אמר קנה :

(כ) **ויתן** לו מעשר מכל. אברם לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד שרוך נעל אבל חלק הגבוה הפריש לתתו לכהן ומלך סדום יצא לקראת אברם אל עמק שוה לכבדו והלך עמו עד שלם שהוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר אבל כאשר ראה נדיבות לבו וצדקתו שנתן המעשר אז בקש גם הוא הנפש בדרך צדקה ואברם בטח באלהיו שיתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר והשיב לו כל רכוש סדום שהוא שלו וכל רכוש עמורה להשיב אותו לבעליו כי בכל בקש ממנו הנפש ובכל היתה טענתו שלא יאמרו הם העשירו את אברם ושאר המקומות הנזכרים לפי חרב הכו אותם ולא לקחו מערי המלכים רק רכוש סדום ועמורה כי בעבור שאבדו מלכיהם נשארו עזובות עריהם ויתכן שיהיה זה מה שאמר אם מחוט ועד שרוך ישאר בידי מכל הרכוש הבא אלי מכולכם ואם אקח מכל אשר לך ברכושך שנתת אתה לי :

וטעם הרימותי ידי אל ה'. לשון שבועה מרים אני ידי לאל עליון וכן כי נשבעתי נשבע אני לשון רש"י וכן מצאתי בספרי מנין בכל הצדיקים שמשביעים את יצרן שלא לעשות. באברם הוא אומר הרימותי ידי אל ה' והנה הוא כלשון וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם ואונקלוס אמר ארימית ידי בצלו יאמר התפללתי אל ה' וכפי פרושות השמים אם אקח מכל אשר לך כלומר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם אקח. והנכון בעיני כי אמר הרימותי ידי אל ה' להיות הקדש וחרם לפניו אם אקח מכל אשר לך כי ההקדשות יקראו כן תרומת יד כלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה' ואמר כן בעבור שנתן ממנו מעשר כי כל אשר יקח מכל אשר לו יהיה תרומה לה' לא יהנה ממנו דבר ובב"ר עשאן תרומה כמה דאת אמר והרמות' ממנו תרומת ה':

(א) **היה** דבר ה' אל אברם במחזה. זכה עתה אברם להיות לו דבר ה' במחזה ביום כי מתחלה היתה נבואתו במראות הלילה וטעם במחזה כטעם וכל העם רואים את הקולות וסודם ליודעי חן :

אל תירא אברם היה מתירא משני דברים א' המלכים פן ירדו בצבאותם עליו הם או העומדים תחתם ובמלחמה ירד ונספה או יומו יבא למות נלא

שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד : ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם
אֲדֹנָי יֱהֹוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי ד' בתורה
הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא י' מ"ל כתו' בליש'. ב'
דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר : ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן
לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי כ' לשרש אהתך .
יוֹרֵשׁ אֹתִי : ד וְהִנֵּה דְבַר־יְהֹוָה אֵלָיו כ' אליסו
לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר ג' מוקפים
יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ : ה וַיּוֹצֵא ל'כס'.י"כמ"ל
אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא י"ו
הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל י"א
לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ :
ו וְהֶאֱמִן בַּיהֹוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה : ל' חסר . ג'

תְּקוֹף לָךְ אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא : ב וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מָא תִתֵּן לִי וַאֲנָא אָזֵיל בְּלָא וְלָד וּבַר פַּרְנָסָא הָדֵין דִּי בְּבֵיתִי הוּא דַּמְשְׂקָאָה אֱלִיעֶזֶר : ג וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא יְהַבְתְּ וְלָד וְהָא בַּר בֵּיתִי יָרֵית יָתִי : ד וְהָא פִּתְגָּמָא דַּייָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר לָא יֵרְתִינָּךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דְּתוֹלִיד הוּא יֵרְתִינָּךְ : ח וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר אִסְתְּכֵי כְעַן לִשְׁמַיָּא וּמְנֵי כּוֹכְבַיָּא אִם תִּיכּוֹל לְמִמְנֵי יָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ כְּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ : י וְהֵימִין בְּמֵימְרָא דַּייָ וְחַשְׁבַהּ לֵיהּ לִזְכוּ :

רשי

את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם : אנכי מגן לך . מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאד : (ב) הולך ערירי . מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה (שבת כה) ערירי בלא יורש כאשר תאמר (איוב לא) ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשי' כך לשון ערירי חסר בנים ובלעז דושפנטי"ן . ולי נראה ער ועונה מגזרת (שיר ה) ולבי ער וערירי לשון חרבן וכן (תהלים קלז) ערו ערו וכן (חבקוק ג) ערות יסוד וכן (ירמיה נא) ערער תתערער וכן (צפניה ב) כי ארזה ערה: ובן משק ביתי . כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו (בראשית מא) ועל פיך ישק אפוטרופא שלי ואילו היה לי בן היה בני ממונה על שלי : דמשק . לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק . ובגמרא שלנו דורשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים : (ג) הן לי לא נתתה זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי : (ה) ויוצא אותו החוצה . לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים.ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן. שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. דבר אחר הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: (ו) והאמין בה'. לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע : ויחשבה לו צדקה. הקב"ה חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו . דבר אחר במה
אדע

אבן עזרא

עלי . ויו"ד ערירי כיו"ד אכזרי וסר ממלת ערירים יהיו והטעם כאשר אמר המתרגם : (ב) משק ביתי . על משקל מכס והוא מפעלי הכפל מגזרת שוקק בו כטעם דבק בסגולה : ובן . מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ובן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר : (ד) ממעיך . כנוי לאבר בעבור היותו קרוב : (ו) צדקה . כמו וצדקה תהיה לנו וצדק ומשפט אחים רק כדברי קדמונינו ז"ל דרך צדקה אחרת

אדני יהוה ד' בתו' וסי' מה תתן לי . במה אדע . אתה החלות . אל תשחת עמך ונחלתך . ושאר אוריית' כתיב ה' אלהי' : יצא כל בראשי' יצא במ"א יצא בצרי וסי' והנה דבר ה' אליו לאמר . וכל שאר אוריית' יצא במ"ב יצא וסי' ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה . הנה עם יצא ממצרים : ויוצא י"ב מלאים וסי' כו' במסר' רבתא : החוצה י"ו וסי' כו' כמס' רבתא : השמימה י"א וסי' כו' במסר' רבתא : ויחשבה ג'

תולדות אהרן הוא דמשק. יומא כח : והנה בן ביתי . שבת קנו : כי אם אשר . שבת קנו : ויוצא אותו . שבת שם נדרים לב : הבט נא. עקידה שער לא : והאמין בה' . שבת כז עקידה שער ד' וספר הזוהר סוף פ' נשא :

בעל הטורים ז"ל שאשת פוטיפר נתכונה לטובה כמו שנתכון אברם לשם שמים . ערירי ב' במסורת הכא ואידך כתבו את האיש הזה ערירי ביהויכין שהראו לו גלות יהויכין שאברם יצא מאור כשדים והם גלו לכשדים שהוא בבל . ויוצא אותו החוצה בגי' מאיצטגנינותו . כה יהיה זרעך פירוש כשיהיה לו עוד עשרי' וחמשה שנים כמנין כה יהיה לו זרע שהרי בברית בין הבתרי' היה אברם בן חמשה ושבעים שנה . יהיה בגימטרי' עולה למנין שלשים לומר לך שאין דור שאין בו שלשים צדיקים . וכן נאמר כמנין יהיה צדיקים יהיו בזרעך שנאמר ויאמר לו כה יהיה זרעך . ויחשבה שלשה במסורת הכא ויחשבה לו צדקה ואידך ויחשבה לזונה גבי תמר . ויחשבה עלי לשכור' גבי חנה . היינו דא"ר יוסי יהא חלקי עם מי שחושדי' אותו ואין בו שהרי תמר בשביל שחשדה יהודה זכתה ויצאו ממנה פרץ וזרח שיצאו מהם מלכי' ונביאים . וחנה בשביל שחשדה עלי זכתה ויצא ממנה שמואל . בשביל שנחשדו לזונה ולשכורה נחשב לכן לצדקה . אדוני אבי הרב רבינו אשר :

רמבן

זרע והבטיחו כי הוא יהי' מגן בעדו מהם ועוד יהי' שכר לכתו עם ה' הרב' מאד:

(ב) **ויאמר** ה' אלהים מה תתן לי . הנה הצלתני מן המלכים אבל מן הכרת לא הבטחת אותי רק אמרת שתרבה לי שכר הרבה ומה יהיה שכרי בלא בנים והנה לא עלה בדעתו שיהיה השכר הגדול הזה לעולם הבא כי זה אין צורך להבטחה כי כל עובד אלהים ימצא חיים לפניו אך בעולם הזה יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים על כן צריכים בטחון ועוד כי הרבה מאד לאמר שיזכה לשתי שלחנות בכל הטוב הראוי לצדיקים הגמורים מאין עונש כלל ועוד כי ההבטחה למה שהיה מתירא ממנו וחזר ופירש לו הבטחתו שלא יפחד גם מזה כי ישים זרעו ככוכבי השמים לרוב ויש עליך לשאול שכבר נאמר לו לאברם כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואיך יאמר עתה ואנכי הולך ערירי והנה בן ביתי יורש אותי :למה לא האמין בנבואה הראשונה כאשר יאמין בזאת . והתשובה כי הצדיקים לא יאמינו בעצמם בחטאם בשגגה וכתיב רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ושב הגוי ההוא ועשה הרע לפני ונחמתי על הטובה והנה ראה עצמו בא בימים ולא נתקיימה נבואתו וחשב כי חטאיו מנעו הטוב ואולי חשש עתה פן יענש על הנפשות שהרג כדברי רבותינו ובלשון הזה אמרו בב"ר ויירא יעקב מאד ויצר לו מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה וכו' :

מה תתן לי ואנכי הולך ערירי . פירשו בו אני מת בלא בנים כטעם כי הולך האדם אל בית עולמו והנכון בעיני כי מתחלה יתאונן מה יהיה שכרי אחרי שאין לי בנים ואנכי הולך נע ונד בארץ נכריה יחידי כערער בערבה אין יוצא ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי אשר לקחתי לי מדמשק לא מבית אבי ולא מארצי ואחר כך אמר הן לי לא נתת זרע כאשר הבטחתני והנה בן ביתי הנזכר יורש אותי כי זקנתי ויבא עתי בלא זרע והנה אני ענוש ואבד שכרי אשר הבטחתני בו בראשונה :

(ד) **והנה** דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה . בעבור היות לו בן היורש אחרי זקנתו לא הבטיחו רק על הירושה שלא ידאג כי זרעו יירשנו . וטעם והנה דבר ה' אליו כי עוד בפיו והנה בן ביתי יורש אותי ובא אליו פתאום דבר השם לא יירשך זה :

(ה) **ויוצא** אותו החוצה . לפי פשוטו הוציאו מאהלו אל החוץ לראות את הכוכבים ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אברהם יש לו בן שרי לא תלד שרה תלד לשון רש"י . והנה אברם הוליד את ישמעאל אבל פירוש המדרש כי אב"ם מבקש בן יורש אותו כמו שאמר והנה בן ביתי יורש אותי והקדוש ברוך הוא אמר לו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך וצא מן האצטגניעת שלך אברם אינו מוליד בן ליורשו אבל אברהם מוליד בן ליורשו ויתכן שהיה האצטגנינות על זיווגם שאברם ושרי לא יולידו זה מזה ואברהם ושרה יולידו אבל לפי דעתי שרה תוספת במדרש לומר שהיה כן גם בשרה אבל הקדוש ברוך הוא לא הבטיחו עתה בשרה וגם בעת נבואת המילה עדיין היה אברהם מסתפק בשרה שתלד :

(ו) **והאמין** בה' ויחשבה לו צדקה . פירש רש"י הקב"ה חשב לו צדקה וזכות על האמונה שהאמין בו ואיני מבין מה הזכות הזאת למה לא יאמין באלהי
אמן

ספורנו

די שלא התמעטו זכיותיך בשביל מה שהצלתיך אבל עם זה יש שכר פעלתך זאת שגמלת חסד לאחיך וזולתו להציל גזולי' מיד עושקי : הרבה . בעולם הזה. מאד להיי עולם כאמר' דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא מהם גמילות חסדים : (ב) מה תתן לי . בעולם הזה : ערירי . שאין לי בן ממלא מקומי בהנהגת ממוני כאמרו כתבו את האיש הזה ערירי כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד : ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר . שהוא עבד בלתי נודע בשמו אבל בשם עירו בלבד ואין ספק כי פעלות העבד בהנהגת הבית והממון שהן מיראה נבדלות הרבה מפעלו' הבן בהנהגתם שהן מאהבה : (ג) בן ביתי יורש אותי . אע"פ שתתן לי זרע בסוף כאשר אמרת לזרעך אתן את הארץ הזאת מכל מקום יהיה הבן אחרי קטן ובלתי מוכן להנהיג ממון ויהיה בן ביתי המנהיג הוא היורש כמו שיקרה ברוב : (ד) לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך . כי הבן יצלח בהנהגת הממון בחייך . כאמרו ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי : (ו) והאמין ביי' . במה שיעשה מה שאמר בלי ספק אף על פי שהיה הדבר נמנע או רחוק אל הטבע : ויחשבה לו צדקה . האל ית' חשב זה הבטחון בו לצדקה וזכות לאברם ובזה הודיע שכשאמר אברם אחר כך במה אדע כי אירשנה לא חזר בו מאמונתו כלל שאם היה כן לא היתה אמונתו נחשבת לצדקה כלל כאמרו ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקותיו

ששי ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר
נ׳ הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ
אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ׃ ח וַיֹּאמַר
כ׳ אֲדֹנָי יֱהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה׃
ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה
ג׳. ל׳ וא׳ והחוט המשולש מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ
וְתֹר וְגוֹזָל׃ י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־
ל׳. כ׳ אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־
ל׳. ג׳ דכמ׳ בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־
ד׳ הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃ יא וַיֵּרֶד הָעַיִט
ל׳ וחד ישב רוחו. עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ יב וַיְהִי
הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־
כל׳חס׳ כמ״ד מ״ג אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה

ז וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ דִּי אַפֵּקְתָּךְ
מֵאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי לְמִתַּן לָךְ
יָת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ׃
ח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמָה
אֵידַע אֲרֵי אֵירְתִינַהּ׃ ט וַאֲמַר
לֵיהּ קָרֵיב קֳדָמַי עִיגְלִין
תְּלָתָא וְעִזִּין תְּלָת וְדִיכְרִין
תְּלָתָא וְשַׁפְנִינָא וּבַר יוֹנָה׃
י וְקָרֵיב קֳדָמוֹהִי יָת כָּל
אִלֵּין וּפַלֵּיג יָתְהוֹן בְּשָׁוֵי
וִיהַב פַּלְגַּיָּא פְּלַג לָקֳבֵיל
חַבְרֵיהּ וְיָת עוֹפָא לָא פַלֵּיג׃
יא וּנְחַת עוֹפָא עַל פַּגְלַיָּא
וְאַפְרַח יָתְהוֹן אַבְרָם׃
יב וַהֲוָת שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל
וְשִׁינְתָא נְפַלַת עַל אַבְרָם
וְהָא אֵימָה קֳבַל סַגִּי נְפַלַת

אבן עזרא

אחרת : (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים . לעד כי פרשת לך לך נאמרה שם כאשר פירשתיו ולא נאמר בחרן ואברם האמין בשם כי בנו יירשנו ועל ירושת הארץ בקש אות כאשר עשה גדעון ועוד כי טעם שבועת השם שיהיה הדבר בלא תנאי כי כלל כל נבואות הם על תנאי והנה לא חטא אברם בעבור שבקש לכרות אתו ברית : (ט) עז משולשת . יש אומרים ג׳ עזים והישר בעיני בת שלש שנים : ואיל . אח הכבש הגדול : וגוזל . בן יונה כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף העולות וכל קרבן : (י) ויבתר . אתכם והפרידם וכמוהו על הרי בתר בין בתריו : ויתן איש בתרו . דע כי מלת איש כמו בעל וכן איש מלחמה והאיש גבריאל ופי׳ בעל כמו עצם הדבר וכן איש בליעל סמוך גם כן בחיות וביריעות אשה אל אחותה נתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שנים המה : הצפור לא בתר . התור והגוזל כי צפור שם כלל : (יא) העיט. עוף וכן העיט צבוע נחלתי : על הפגרים . על הגופות : וישב . בדגשות השי״ן תחת הנו״ן המובלע כמו יגרש וישלח מהפגריט וכן ישב רוחו או השיב הפגרים להבריח העיט : (יב) ויהי השמש לבא . זה לנו לאות כי ויקח לו את כל אלה ביום אחר שהקיץ

רשי

אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה אמר לו הקב״ה בזכות הקרבנות · (ט) עגלה משולשת . (ב״ר) שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יוה״כ ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה : ועז משולשת . רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעירת חטאת יחיד : ואיל משלש . אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד : ותור וגוזל . תור ובן יונה : (י) ויבתר אותם . חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית לאמר וגו׳ ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר (ירמיה לד) העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש : ואת הצפור לא בתר . לפי שהעובדי גילולים נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנאמר (תהלים כב) סבבוני פרים רבים וגו׳ . ואומר (דניאל ח) האיל אשר ראית בעל הקרנים מלך פרס . ואומר הצפיר השעיר מלך יון׳ . וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר (שיר ג) יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו ז׳ האומות כלים והולכים : ואת הצפור לא בתר . רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם : (יא) העיט . הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל כמו (שמואל טו) ותעט אל השלל : על הפגרים . על הבתרים . ס״א הפגרים מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגל לתרגם איש בתרו ויהב פלגיא נתחלף להם תיבת פגליא לפלגיא ותרגמו הפגרים פלגיא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקיש בתרים לפגרים שבתרי׳ תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פיגול כמו פיגול הוא ל׳ פגר : וישב . לשון נשיבה והפרחה כמו ישב רוחו (תהלים קמז) רמז שיבא דוד בן ישי ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח : (יב) והנה אימה וגו׳. רמז לצרות וחשך של גליות :

כי

וסי׳ והאמין בה׳ . ויחשבה לזונה . ויחשבה עלי : במה ט׳ קמץ וסי׳ כל׳ במס׳ רבת׳ : בתוך ה׳ וס״ ויבתר אותם . ומדותם מחוץ לעיר . ויהיו לישראל בתוך . וישם לפיד אחד . המתקדשים והמטהרים : ואת הצפור ג׳ דס׳ וסי׳ ואת הצפור לא בתר . ואת הצפור החיה יקח אותה . ולקח את עץ הארז : העיט ד׳ ב׳ קמץ וב׳ פתח וסי׳ וירד העיט על הפגרים . וקץ עליו העיט . העיט צבוע נחלתי ב׳ בפסוק אילן ב׳ פתחין :

תולדות אהרן ויאמר ה׳ . ברכות ז׳ תענית כז מגלה לא נדרים לב : קחה לי . מגלה שם עקרים פ׳ מה :

בעל הטורים במה אדע כי אירשנה . במה בא״ת ב״ש שי״ן ועולה לחשבון ארבע מאות לכך נגזר כל בניו גלות ארבע מאות . חשבון במה אדע בניס שסס תמסיס ובניס לא עבר איש ביסודה ובפעים שנה היו בגלות . ויהי השמש לבוא . ב׳ במסורת הכא ואידך ויהי השמש באה . כנגד שני מקדשים כדכתיב ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח ונחרבו . כי גר סופי

ספורנו

לדקותיו אשר עשה לא הזכרנה : (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת . כדי שאתה בעצמך תקנה אותה בחזקה : לרשתה . כדי שהבנים יירשוה ממך בתורת ירושה שאין לה הפסק: (ח) במה אדע. כי אולי יחטאו הבנים ולא יזכו לירש : (ט) קחה לי עגלה . להיות ברית למען יהיה דברי גזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע

רמבן

אמן והוא הנביא בעצמו ולא איש אל ויכזב ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב ושאר הנסיונות איך לא יאמין בבשורה טובה והנכון בעיני כי יאמר שהאמין בה׳ וחשב כי בצדקו של הקב״ה יתן לו זרע על כל פנים לא בצדקת אברם ובשכרו אף על פי שאמר לו שכרך הרבה מאד ומעתה לא יירא פן יגרום החטא ואף על פי שבנבואה הראשונה חשב שתהיה על תנאי כפי שכר מעשיו עתה כיון שהבטיחו שלא יירא מן החטא ויתן לו זרע האמין כי נכון הדבר מעם האלהים אמת לא ישוב ממנה כי צדקת ה׳ היא ואין לה הפסק כענין שכתוב בי נשבעתי נאם ה׳ יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב או יאמר כי אברם האמין שיהיה לו זרע יורש עכ״פ והקב״ה עוד חשב לו ההבטחה הזו שהבטיחו צדקה כי בצדקת ה׳ יעשה כן כמו אלהים חשבה לטובה וכן תחשב לו לצדקה דפנחס שחשב לו הבטחתו זו שבטח בשם במעשה ההוא לצדקה לדור ודור כי לעולם ישמור לו האל בעבורה צדקתו וחסדו כדרך לעולם אשמר לו חסדי :

(ז) **אני** ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. כבר פירשתי זה כי יאמר מעת שהוצאתיך מאור כשדים ועשיתי לך נס היה הרצון לפני לתת לך את הארץ הזאת והנה עתה לא גזר שיתננה לו אבל אמר שהוציאו מאור כשדים על דעת שיתננו לו ולכן חשש אברם פן יהיה בירושת הארץ תנאי המעשים אע״פ שאמר לו פעמים לזרעך אתן את הארץ הזאת כי עתה לא יגזור המתנה כאשר גזר לו זרע ולכן אמר במה אדע כי אירשנה ואינו כשאלת מה אות וגם הקב״ה לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו אות או מופת בדבר נפלא אבל בקש אברם שידע ידיעה אמתית שיירשנה ולא יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם או שמא יעשו הכנענים תשובה ויקיים בהם רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרום ושב הגוי ההוא מרעתו ונחמתי על הרעה והקב״ה כרת עמו ברית שיירשנה על כל פנים :

(ט) **עגלה** משולשת ועז משולשת . פירש רבי אברהם בת שלש שנים אבל אונקלוס אמר שלש וכן הדבר כי בת שלש לא תקרא עגלה כמו ששנינו וחכמים אומרים עגלה בת שתים פרה בת שלש ורמז כי שלשה קרבנות מהן יקריבו לפניו זרעו העולה והחטאת והשלמים כי האשם כחטאת היא אין ביניהם לבד השם. ויתכן שיהיה טעם משולשת שיביא אותן רצופות ויהיה כל מין לבד וכן כי משולשות הנה שהיו הלשכות העליונות והתיכונות והתחתונות :

(י) **ויבתר** אותם בתוך לכרות עמו ברית לעבור בין הבתרים האלה ורמז לו גם כן כי מאלה יהיה כל קרבן בבהמה ובעוף כי הגוזל בן יונה ואמר בו גוזל שלא הוכשרו במין ההוא אלא הקטנים ואע״פ שכל קטני העופות יקראו גוזלים שנאמר כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף הבין אברהם מעצמו המין הנבחר או הקריב בן יונה ברצונו והכתוב בחר לעולם במין אשר הקריב הזקן והנה ידע שאלה יהיו הקרבנות וכל הקרבנות יבתרו העולה לנתחים והשלמים כחזה ושוק וחלבים והחטאת והאשם לחלביהן : **ואת** הצפור לא בתר נתן התור והגוזל איש לקראת רעהו כי גם הם היו בברית אבל לא בתר אותם בתוך כי בכל העוף הקרב נאמר לא יבדיל . ובבראשית רבה הראה לו הקב״ה שמבדילין בעולת העוף ואין מבדילין בחטאת העוף :

(יא) **וירד** העיט על הפגרים . לאכול אותם כמנהג העופות וישב אותם נרמז לו כי יבאו העמים לבטל הקרבנות וזרע אברהם יבריחם :

(יב) **והנה** אימה חשכה גדולה נופלת. דרשו בו רמז לשעבוד ארבע גליות כי מלאה הנבואה בנפשו אימה ואח״כ באה בחשכה ואח״כ גדלה

החשכה

נֹפֶלֶת עָלָיו: יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל:

ג' לשון דין קמץ

י"ד

עֲלוֹהִי: יג וַאֲמַר לְאַבְרָם מִדַּע תִּדַּע אֲרֵי דַיָּרִין יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְלָא דִלְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוּן יָתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין: יד וְאַף יָת עַמָּא דְיִפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאֵין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא

רשי

(יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב. ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"צ ובמצרים היו מאתים ועשרה כמנין רד"ו הרי ארבע מאות שנה. ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו' ויגר יצחק בגרר (תלים קה) ויעקב גר בארץ חם (בראשית מז) לגור בארץ באנו: (יד) וגם את הגוי. וגם לרבות ארבע גליות על שמשעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנאמר (שמות יב) וינצלו
את

אבן עזרא

שהקיץ ממחזה הנבואה: (יג) כי גר יהיה זרעך. נקרא בלשון הקדש האיש שיש לו משפחה כסעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כי טעמו כאזרח רענן. וטעם גר כמו הנרגיל שנכרת מן הסעיף ויש חסרי לב שזה הטעם רחוק בעיניהם ואלו היו יודעים טעם כל אות וצרתו אז יכירו האמת: ארבע מאות שנה. עד סוף זה הקץ מהיום: (יד) אשר יעבדו. שיהיו להם עבדים: (טו) תבא אל אבותיך. כנוי על המיתה כדרך כל הארץ. וטעם בשלום שתהיה בכבוד ולא
כמו

דן ג' לשון משפט וסי' דן אנכי. אין דן דינך למזור. דן דין עני ואביון: יצאו י"ד וסי' כו' במס' רבת'

תולדות אהרן ידוע תדע. שבת פט סוטה יא עקרים פ' מה: ועבדום וענו. ברכות ט' סוטה מז סנהדרין לט עדיות ב':

רמבן

החשכה ואח"כ הרגיש כאלו היא נופלת עליו כמשא כבד תכבד ממנו. אמרו אימה זו בבל חשכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית. גדולה זו מלכות אנטיוכס. נופלת עליו זו אדום. והיה הענין הזה לאברם כי כשהקב"ה כרת עמו ברית לתת הארץ לזרעו לאחזת עולם אמר לו כמצייר במתנתו שארבע גליות ישתעבדו בבניו וימשלו בארצם וזה בעל מנת אם יחטאו לפניו ואחרי כן הודיעו בבאור גלות אחרת שיגלו תחלה שהוא גלות מצרים שכבר נענש בו כאשר פירשתי:

(יג) **כי** גר יהיה זרעך. זה מקרא מסורס ושיעורו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם ולא פירש כמה ימי העבדות והעינוי והרבה מקראות מסורסות יש בכתוב וכן בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי וכן וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף וכן כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי וכן ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחוות לחפור פירות ולעטלפים וכן לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי וכן לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל וכן והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגולה וחמלתי עליהם ורבים כן. וענין הכתוב אע"פ שאני אומר לך לזרעך נתתי את הארץ הזאת ידוע תדע כי טרם תתי אותה להם יהיו גרים בארץ לא להם ארבע מאות שנה וגם יעבדום וענו אותם. ור"א אמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בעבדות ועינוי עד קץ ארבע מאות שנה וגם יעבדו מן היום הזה וא"כ הודיעו סוף הגאולה ולא הודיעו כמה ימי הגלות גם נכון הוא: וגם את הגוי אשר יעבודו וגם לרבות ד' גליות על שמשעבדו את ישראל ל' רש"י, ועל דרך הפשט יאמר כאשר דנתי את בניך בגלות ועינוי על עון אשר חטאו גם את הגוי אשר יעבדו אדין על החמס אשר יעשו להם. והנכון בעיני כי טעם וגם אע"פ שאני גזרתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם אעפ"כ אשפוט את הגוי אשר יעבודו על אשר יעשו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי והטעם כמו שאמר הכתוב וקנאתי לירושלים ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ואומר קצפתי על עמי חללתי נחלתי וגו' וכן היה במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור וימררו את חייהם וחשבו למחות את שמם וזה טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט אם עשו כנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם וזהו מה שאמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם כי הזדון הוא שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם וכן כי ידעתי כי הזידו עליהם והרב נתן טעם בספר המדע לפי שלא גזר על איש ידוע וכל אותם המריעים לישראל אלו לא רצו כל אחד מהם הרשות בידו לפי שלא נגזר על איש בידוע ולא נתכנו דבריו אלא שאפילו גזר שאחד מכל האומות ירע להם בכך וכך וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה בדבר מצוה ומה טעם בדבריו כאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלוני מעשה מן המעשים המתרשל ומטיל הדבר על האחרים אשם וחוטא נפשו והעושה יפיק רצון ממנו וכ"ש שהכתוב אמר וגם את הגוי אשר יעבדו שיעבדו הגוי כלומר והם הלכו מעצמם למצרים. אבל הטעם כאשר כתבתי וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה אמרו בואלה שמות רבה משל לאדון שאמר לבנו יעשה עם פלוני ולא יצערנו הלך ועשה אע"פ שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערו כשנתרצה האדון לבנו וגזר על מצעריו הריגה כך גזר הקב"ה שיהיו ישראל משועבדין במצרים עמדו עליהם ושעבדום בחוזק אמר הקב"ה היה לכם לנהוג בם כעבדים ויעשו צרכיהם אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ע"כ ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור איננה בכלל ועבדום וענו אותם אבל היא עקירתם לגמרי וכן מה שאמרו תחלה הבה נתחכמה לו פן ירבה איננו בכלל עבדות ועינוי מלבד מה שהוסיפו בענוי עצמו וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' והוא מה שאמר הכתוב וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש אבל כאשר תצא הגזרה על פי נביא יש בעושה אותה דינים כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כנגזר אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו כאשר אמר ביהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר היה בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל אבל אם לא שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול אותו יש עליו העונש כי הוא לחטא נתכוין ועבירה היא לו וכן הכתוב אומר בסנחריב הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו ועל כן הענישו בסוף כמו שנאמר והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו וגו' ואמר בו שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדנאצר מלך בבל לכן כה אמר ה' הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור והנה זו ראיה שנענש מלך אשור על הרעה שעשה לישראל ואם נבוכדנאצר שמע כי הנביאים פה אחד קוראים אותו להחריב ירושלים והוא וכל עמו נלחמו על כך מפי הנביא כמו שכתוב לכן הנני שולח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם ה' ואל נבוכדנאצר מלך בבל עבדי והביאותים על הארץ הזאת ועל יושביה והתרכתים וכתיב הנני נותן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדנאצר מלך בבל והציתו את העיר באש ואף על בית המקדש עצמו אמר ונתתי את הבית הזה כשילה והם יודעים כי מצות השם היא כמו שאמר נבוזראדן לירמיהו ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ואע"פ כן נענשו הכשדים כולם בסוף והיה זה מפני שני טעמים האחד שגם הוא נתכוין להשמיד כל הארץ להגדיל ממשלתו כמו שכתוב והשבתי גאון זדים וגאון עריצים אשפיל וכתיב ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגומר וכתיב אעלה על במתי עב אדמה לעליון וכתוב באומתו האומרת בלבבה אני ואפסי עוד ואמר בו חבקוק הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו וגו' והנה זה בעונשו של סנחריב ולכך אמר הכתוב לכן כה אמר ה' הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור אבל היה במלך בבל עונש אחר שהוסיף על הגזרה והרע לישראל יותר מאד כמו שאמר בו קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד ועל כן בא עליהם עונש כפול ומכופל שנשמד זרעו לגמרי ולא יהיה לבבל שם ושאר נין ונכד ונשמדה עירו לעולמים שנאמר והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת
אלהים

ספורנו

מתקרע כדבריהם ז"ל וכן ביאר משה רבינו באמרו לא בצדקתך כי ברשעת הגוים ה' מורישם ולמען הקים את הדבר אשר נשבע אתה בא לרשת: (יג) ידוע תדע. הודיעו סבת אחור ירושת הבנים והיא כי לא שלם עון האמורי כי לא יצדק לגרש גוי מארצו עד שתתמלא סאתו. אמר אם כן ידוע תדע שאף על פי שאני נשבע לתת הארץ לבניך לא יהיה זה מיד: כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. עד אותו הזמן שישלם בו עון האמורי ועם זה הגיד קורות השעבוד והענוי העתידים אז לקצת דורות מזרעו בסבלותם כי אמנם זה לא קרה להם בדורות הצדיקים שכל זמן שהאחד מן השבטים קיים לא התחיל השיעבוד אבל קרה כאשר השוו את דרכם כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים והטעם למען שמי וכל זה הגיד למען ידע דור אחרון בקבלה כי דבר ה' הוא ולא ייחסו הדבר לאצלתו כענין הנביא באמרו ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (יד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי. וכמו שאדין את בניך על רשעם בענוי ועבדות כמו כן אדין
אותו

כמו זרעך : (טז) ודור רביעי . רובי המפרשים השתבשו בפי' דור והנה אמרו הקדמונים עשרה דורות ונמצא אלף דור ובאיוב ארבעה דורות והנכון בעיני כי פי' דור כמו יובל . נדור באהלי רשע ומדתו תקן שידור אדם בחלדו ויש ארוך ויש קצר ודור רביעי אחר היות זרעו גר והטעם על מצרים וכן כתוב כי גר היית בארצו וכן היה קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן ובניהם שבו אל ארץ כנען : עון האמורי . מפורש בפסוק גדול עוני מנשא . והזכיר אמורי בעבור תקפו והנה משה הרג המלכי' הגדולים והם מלכי האמורי וחמשת מלכי האמורי נתחברו על יהושע ויש ראיות אחרות וכן אמר הנביא אשר כגבה ארזים גבהו והמפרש האמורי מגזרת אומר לא אמר כלום : (יז) ויהי השמש באה . בתחלה עודנה לא באה וכן כתוב לבוא : ועלטה . חשך וריעו ביחזקאל והטע' כי הלילה חשוך או פירושו אחר בוא האור הנראה בעבים : והנה תנור עשן . כדמות תנור העול' עשן ממנו ובתוכו לפיד אש : בין הגזרים . בין הבתרים וזאת היא השבועה וכן העגל אשר כרתו לשנים על כן כתוב אחרי זאת ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית : (יח) מנהר מצרים . והוא שיחור ולא היאור : (יט) וקיני וקנזי וקדמוני . מבני כנען ויש להם שני שמות : והרפאים . זה שכתוב ארץ רפאים תחשב ואל תתמה בעבור שכתוב הכנעני והיבוסי אחריו דע כי השבעה גוים כנעניים הם כלם ועשתי עשר בנים היו לכנען ואחר שהזכיר הפסה יאמר הכנעני על הנשארים וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט ובמקום אחר בכלל וכן יהודה וישראל רבים אף על פי שיהודה וישראל הוא

ג' טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם
ד'. ג' תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה: טז וְדוֹר רְבִיעִי
ג' מ"ל כתו' יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֺן הָאֱמֹרִי
כולם מלעיל כל מנ"א ג' עַד־הֵנָּה: יז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה
ג' הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר
ג' עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה: יח בַּיּוֹם הַהוּא
כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר
ב' ונסע לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר
מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת:
כ"ל מ"ל יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת
ג' חסר הַקַּדְמֹנִי: כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־
ד' הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים: כא וְאֶת־
הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי
וְאֶת־הַיְבוּסִי: ס טז א וְשָׂרַי
ד' ג' כמפיק וקמץ ואל כלה אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ
מס' ולה גפין ד' שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר:

סגי: טו וְאַתְּ תִּתְכְּנֵשׁ לְוָת י"ח כט'
אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר
בְּסֵיבוּ טָבָא: טז וְדָרָא
רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אֲרֵי
לָא שְׁלִים חוֹבָא דֶּאֱמוֹרָאָה
עַד כְּעַן: יז וַהֲוָה שִׁמְשָׁא
עָלַת וְקַבְלָא הֲוָה וְהָא תַנּוּר
דְּתָנַן וּבְעוּר דְּאֶשָּׁא דִּי
עֲבָרָא בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין:
יח בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם
אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ
יְהָבִית יָת אַרְעָא הָדָא
מִנַּהֲרָא דְּמִצְרַיִם וְעַד נַהֲרָא
רַבָּא נַהֲרָא דִּפְרָת: יט יָת
שַׁלְמָאֵי וְיָת קְנָזָאֵי וְיָת
קַדְמוֹנָאֵי: כ וְיָת חִתָּאֵי וְיָת
פְּרִיזָאֵי וְיָת גִּבָּרָאֵי: כא וְיָת
אֱמוֹרָאֵי וְיָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת
גִּרְגָּשָׁאֵי וְיָת יְבוּסָאֵי: א וְשָׂרַי
אִתַּת אַבְרָם לָא יְלֵידַת לֵיהּ
וְלַהּ אַמְתָא מִצְרֵיתָא וּשְׁמַהּ

ואתה י"ח בטעם תברין וסי' כמס' רכת' : וד"ר ב' דסמי' וסי' דור רביעי ישובו. דור הולך ודור בא : ישובו ל' מ"ל בתו' וכל נבי' וכתובים דכו' במ"ז חסר וסימן והיה במות השופט. והעם ישבו אחריו אך לפשט . ישבו המה אליך ואתה לא תשוב . כי ישבו אלי בכל לבם דירמיה. אחר ישבו בני ישראל ובקשו . ישבו ישבי בצלו. ישבו יבשו רגע: מנהר ב' וסי' מנהר מצרים . ונסע מנהר ההוא : ואת האמורי ד' וסי' ואת היבוסי ואת האמורי דבראשית . ואת האמורי ואת הכנעני . וחברו דד"ה. ויגרש ה' כל העמ' : הקדמני ג' חסרים וסי' את הקני יאת הקניזי . כאשר יאמר משל הקדמוני . פניו אל הים הקדמני : ולה ד' ג' קמצים וחד פתח וסי' ולה שפחה מצרית. ולה אמר עלי לשלום. ולה שתי פיות . דאהוד . ולה גפים ארבע פתח :

תולדות אהרן ואתה תבוא . ברכות סד מ"ק כט: ביום ההוא. (נדרים לב) : ודור רביעי . עדיות שם :

את מצרים : (טו) ואתה תבא . ולא תראה כל אלה : אל אבותיך . אביו עע"ג והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה : תקבר בשיבה טובה . בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו : (טז) ודור רביעי . לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתי' לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן ירד יעקב למצרים צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה : כי לא שלם עון האמורי . להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנ' (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה : (יז) ויהי השמש באה . כמו (בראשית מב) ויהי הם מריקים שקיהם (מלכים ב' יג) ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה : השמש באה . שקע' : ועלטה היה . חשך היום והנה תנור עשן ונומר . רמז לו שיפלו בגיהנם: באה. טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באלף היה מבאר כשהיא שוקעת . וא"א לומר כי שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה נמצא שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה . קמה אלומתי . הנה שבה יבמתך . וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שעושה עכשיו והולך. כמו באה עם הצאן. בערב היא באה ובבקר היא שבה : (יח) לזרעך נתתי . אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה (ב"ר) : הנהר הגדול (הוא פרת). לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת • משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך : (יט) את הקיני . [ב"ר] עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קניזי קדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם : (כ) ואת הרפאים . ארץ עוג שנא' בה (דברים ג) ההוא יקרא ארץ רפאים : (א) שפחה מצרית . בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר : אולי

בעל הטורים תיבות עולה למנין כד"ן . ודור ב' במסורה . הכא ודור רביעי ישובו הנה ואידך דור הולך ודור בא פי' דור הולך כי עדיין יצאו בניך מהארץ ודור אחר בא לרשת את הארץ. ודור רביעי ישובו הנה. דור שנים יהיו שמה ולא ישובו הנה . ועלטה היה והנה תנור ראשי תיבות כהסך תוהו שהראה לו הגליות שדומין לתוהו : ושרי . ב' במסורה ושרי אשת אברם. ושרי ביששכר עם דבורה . מלמד שהיתה חשובה כאמהות : ולה ארבע במקרא ולה שפחה מצרית . ולה שתי פיות . ולה אמר עלי לשלום . ולה גפין ארבע בחיה שראה דניאל וזהו שדרשו ותלך ותתע שחזרה לגלולי אביה . וסימנו ולה שתי פיות שחזרה לה פעם אחר להודות לע"ג וכיון שעשתה תשובה חזר ולקחה כמו שאמרו קטורה זו הגר וזה הוא ולה אמר עלי לשלום ולה גפין

רמבן

אלהים את סדום ואת עמורה לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ורבצו שם ציים ושעירים ירקדו שם ואמר בו הכתוב כי נקמת ה' היא נקמת היכלו וכתיב חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון ודמי על יושבי כשדים תאמר ירושלים לכן כה אמר ה' הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך ופסוקים רבים כאלה :

(טו) **ואתה** תבא אל אבותיך בשלום . ולא תראה כל אלה לשון רש"י ואינו נכון כפי פירושו שאמר כי גר יהיה זרעך משיהיה לך זרע ומשנולד יצחק נאמר בו ויגר אברהם בארץ פלשתים ויגר יצחק בגרר אם כן גם הוא בכלל הגזירה אבל טעמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום שלא יגיעך שום עונש דבר מאתי אע"פ שאני גוזר על בניך עונשים בעבדות ועינוי :

(טז) **ודור** רביעי ישובו הנה לאחר שיגלו למצרים יהיו שלשה דורות וכן היה יעקב גולה לא וחשוב דורותיו יהודה פרץ חצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה לשון רש"י ואיננו נכון כלל והנכון בעיני כי דור רביעי לאמורי כשישלים עונו כי מיום הגזירה האריך לו כי הוא פוקד עד על שלשים ועל רבעים כי אם ישובו לא יחרימם אבל יהיו למס עובד או יפנו להם : עון האמורי . הזכיר התקיף שבהם אשר כגבה ארזים גבהו ולא יוכלו לו עד שתתמלא סאתו ושנותיו ילכדנו ועוד כי הוא הנלכד להם אשר הורישו בתחלה :

(יז) **והנה** תנור עשן ולפיד אש . ראה כאלו תנור עשן כולו ובתוכו לפיד אש בוערה כענין עשן גדול ואש מתלקחת והעשן הוא הענן והערפל הנזכר במתן תורה ולפיד האש בתוכו הוא האש האמור שם ודבריו שמעת מתוך האש וכתוב ומראה כבוד ה' כאש אוכלת וגו' והנה השכינה עברה בין הבתרים והוא הברית אשר היתה אתו מעולם וזה טעם כרת ה' את אברם ברית כי הקב"ה בעצמו העביר ברית בין הבתרים והמשכיל יבין :

(יח) **ביום** ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר . הנה הקב"ה הבטיח את אברהם במתנת הארץ פעמים רבים וכולם לצורך ענין בבואו בארץ מתחלה אמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת ולא באר מתנתו כי אין במשמע רק במה שהלך בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה ואחרי כן כשרבו זכיותיו בארץ הוסיף לו : שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וקדמה וימה כי יתן לו כל הארצות ההן בכללן ואין הטעם אשר אתה רואה בעיניך כי ראות האדם איננו למרחק רק שיתן לו לכל מראה עיניו הרוחות או שהראהו כל ארץ ישראל כאשר היה במשה רבינו והוסיף לו בברכה השנית הזאת עוד ולזרעך עד עולם ושירבה זרעו כעפר הארץ ובפעם השלישית באר לו תחומי הארץ והזכיר לו כל העמים עשרה אומות והוסיף לכרות לו ברית עליהן שלא יגרום החטא וכאשר צוהו על המילה אמר לו לאחזת עולם לאמר שאם יגלו ממנה עוד ישובו וינחלוה ואוסיף והייתי להם לאלהים שהוא בכבודו ינהיג אותם ולא יהיו בממשלת כוכב ומזל

(ב) אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס. אבנה ממנה. בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי: לקול שרי. (ב"ר) לרוח הקדש שבה: (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (ב"ר): מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת (יבמות ס"ד): לשבת אברם וגו'. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא"י: (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה (ב"ר): ותקל גבירתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאלו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונ' (ב"ר): (ה) חמסי עליך. חמס העשוי לי עליך אני משיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק (ב"ר): אנכי נתתי שפחתי וגו'. ביני וביניך. כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובניך (ר"ל נוכח לנקב') שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקשי (ב"ר): (ח) אי מזה באת. מהיכן באת. יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה

הוא: (ב) אולי אבנה. מגזרת בן ועוד יתכן שהבן הוא כדמות בנין והאב כמו היסוד ובן חסר ה"א וכן כל חי תאר או פעל עבר: וישמע אברם. אמר לה כן: (ג) מקץ עשר שנים. העתיקו קדמונינו ז"ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מי' שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא וטוב הוא: (ד) ותקל. הנה הנעל' אשר בין האו' המשרת ואות השרש תחת הדגש הנתון להתבלע אות הכפל והוא מבנין נפעל: (ז) וימצאה. מלה זרה כי המשפט כמו וימצאה: אי מזה. כמו איה וכן אי הבל. וטעם מזה מקום כאלו אמר אי מזה מקום באת: (ח) בורחת. נפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שהוא אחריו וכן בורח' כל העיר והיא כפורחת ברחת ובמזרה וכן

ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃ ג וַתִּקַּח שָׂרַי אֵשֶׁת־אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ׃ ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ׃ ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל־עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר׃ ח וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי

ל׳ · ל׳ וחד ואבנה · שמיעה לקול י"ז · ב׳ · ב׳ · ל׳. ד׳ · ב׳ ושארי · ל׳ · ל׳ מ"ל כתו׳ נקוד יו"ד · בעיניך ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ · ג׳ · ב׳ קמץ לחסות

הָגָר׃ ב וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם הָא כְעַן מַנְעַנִי יְיָ מִלְמֵילַד עוּל כְּעַן לְוָת אַמְתִי מָאִים אִתְבְּנֵי מִנַּהּ וְקַבֵּיל אַבְרָם לְמֵימַר שָׂרָי׃ ג וּדְבָרַת שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם יָת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתַהּ מִסּוֹף עֲסַר שְׁנִין לְמִתַּב אַבְרָם בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וִיהַבַת יָתַהּ לְאַבְרָם בַּעְלַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ ד וְעַל לְוַת הָגָר וְעַדִּיאַת וַחֲזָת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלַּת רִבּוֹנְתַהּ בְּעֵינַהָא׃ ה וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם דִּין לִי עֲלָךְ אֲנָא יְהָבִית אַמְתִי לָךְ וַחֲזָת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלֵּית בְּעֵינַהָא יְדִין יְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ׃ ו וַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי הָא אַמְתִיךְ בִּידִיךְ עֲבִידִי לַהּ כִּדְתַקִּין בְּעֵינָיְכִי וְעַנִּיתַהּ שָׂרַי וַעֲרַקַת מִן קֳדָמַהָא׃ ז וְאַשְׁכְּחַהּ מַלְאָכָא דַיְיָ עַל עֵינָא דְמַיָּא בְּמַדְבְּרָא עַל עֵינָא בְּאוֹרְחָא דְחַגְרָא׃ ח וַאֲמַר הָגָר אַמְתָא דְשָׂרַי מְנָן אַתְּ אָתְיָא וּלְאָן אַתְּ אָזְלָא וַאֲמַרַת מִן קֳדָם שָׂרַי

וישמע אברם לקול. שמיעה לקול י"ז וסימן כו' במס' רבתא: לשבת ב' ואינון באורייתא וסימן לשבת אברם. לשבת ער: גברתה ד' וסימן ותקל גברתה בעיניה. ותאמר אל גברתה אחלי אדני. כעיני שפחה אל יד גברתה. וחד כשפחה כגברתה: חמסי ב' וסי' ותאמר שרי אל אברם חמסי. חמסי ושארי: אנכי נתתי ג' וסי' אנכי נתתי שפחתי. ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה. והיא לא ידעה: וביניך. נקוד על י' בתרא חד מן י' נקודות בתורה וד' בנביאים וא' בכתובים וסי' כו' במסרא רבתא: על העין ב' וסי' וימצאה מלאך יי. ויהי כראות את הנזם: באת ב' בקמץ וסי' אי מזה באת. אשר באת לחסו':

תולדות אהרן מקץ עשר שנים. יבמות סד (יבמות ז) : ותאמר שרי. ראש השנה יו בבא קמא נב : ויאמר הגר. בבא קמא נג :

בעל הטורים ארבע איירי גם כן במלכות ישמעאל: לשבת ב' במסרה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען. אשר נטה לשבת עד מי שנשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה דהיינו לשבת עד ישא אחרת. ואין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין דכתיב לשבת אברם בארץ כנען פירוש כשישב עד בארץ כנען: הרתה ב' פעמים בפרשה מכאן רמז לפרש"י שהכניסה בה עין הרע והפילה וחזרה ונתעברה. חמסי שנים במסורת חמסי עליך. חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון. מקיש שרה לציון נאמר בשרה כי שרי עקרה. וציון עקרה. ומה שרי הכניסה צרה אף ישראל הע"ג כן צריכן: על עין המים. ב' במסורת וימצאה מלאך ה' על עין המים. הנה אנכי נצב על עין המים. שטוב הוא להתפלל על המים כדכתיב מקול מחצצים בין משאבים

רמבן

ומזל או שר מצרי מעלה כאשר יתבאר עוד בתורה ואמר הכתוב בפעם הראשונה לזרעך אתן בלשון עתיד וכן בשנית כי עד הנה לא נתנה אליו כולה ולפיכך אמר לו אתננה אבל בשלישית בשעת הברית אמר לזרעך נתתי לאמר שיכרות לו ברית על המתנה שכבר נתן לו וכן בעת המילה כשאמר לאחזת עולם אמר לו ונתתי לך בעתיד ורש"י כתב לזרעך נתתי אמירת הגבוה כמו שהיא עשויה ואין צורך במקום הזה:

(ב) **וישמע** אברם לקול שרי. לא אמר הכתוב ויעש כן אבל אמר כי שמע לקול שרי ירמוז כי אע"פ שאברם מתאוה מאד לבנים לא עשה כן בלא רשות שרי וגם עתה לא נתכוין שיבנה הוא מהגר ויהיה זרעו ממנה אבל כל כוונתו לעשות רצון שרה שתבנה ממנה שיהיה לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו ואמר עוד ותקח שרי להודיע שלא מהר אברם לדבר עד שלקחה שרי ונתנה בחיקו והזכיר הכתוב שרי אשת אברם לאברם אישה לרמוז כי שרי לא נתייאשה מאברם ולא הרחיקה עצמה מאצלו כי היא אשתו והוא אישה אבל רצתה שתהיה גם הגר אשתו ולכך אמר לו לאשה שלא תהיה כפילגש רק כאשה כ:אה לו וכל זה מוסר שרה והכבוד שהיה נוהגת בבעלה:

(ג) **מקץ** עשר שנים מועד הקבוע לאשה ששהתה עם בעלה י' שנים ולא ילדה חייב לישא אחרת. לשבת אברם בארץ כנען מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישראל לשון רש"י. והטעם הזה איננו יפה שישיבת חוצה לארץ הלכה פסוקה היא שאינה עולה לשום אדם בעולם ומשנה שנינו בה בכל אדם היא ואם היה מפני ההבטחה הזו לאברם היתה עולה לאמר [illegible] וכבר טעו בה ג"כ מן המפרשים טעות אחרת שאמרו שאין דין היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא ילדה ולא ישא אחרת ואין הענין כן אבל הכוונה לומר שאם היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ ושהה עמה עשר שנים ובאו לארץ ישראל מונין להם עשר שנים מעת ביאתם לארץ אולי בזכות הארץ יבנו וכן עשו אברהם ושרה אמנו מעת בואם שם

(ו) **ותענה** שרי ותברח מפניה. חטאה אמנו בענוי הזה וגם אברהם בהניחו לעשות כן ושמע ה' אל עניה

ספורנו

אותו הגוי שישעבד בהם: **טז** (ב) הנה נא עצרני יי' מלדת. אע"פ שאמר לתת לך זרע כאמרו לזרעך אתן את הארץ הזאת לא אמר שיהיה לך אותו הזרע ממני: אולי אבנה ממנה. אולי קנאת הירך תעורר הכח לפעלותיו ויתחזק להשיג זרע. לקול שרי. נטה לבבו שיהיה דעתה אמתי לפיכך קבל דבריה. לא להתענג במשגל האשה: (ה) חמסי עליך. שהיה לך לגעור בה אחרי שהיא אשתך ומקילה אותי מפני שהתעברה ממך: (ו) שפחתך בידך. שאינה משוחררת ממך: ותענה שרי. כדי שתכיר שהיא משועבדת ולא תבזה עוד את גברת לאות שכן יקרה לכל מבזה ישראל כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך: (ז) וימצאה מלאך ה'. שלא לותה מוכנת למראות אלהים ובכן נראה לה: על עין המים. מתפללת כמו שבאר באמרו כי שמע ה' אל עניך: על העין. על אם הדרך וכשיש שני דרכים יקראו עינים ומקום התחלת השני דרכים יקרא פתח עינים והוא הנקרא אצל רבותינו ז"ל פרשת דרכים: בדרך שור. הוא חגר כמו שת"א והיא עיר בגבול א"י או חוצה לו כמ"ש ז"ל בגיטין הודיע כי היה בדעת' לצאת מא"י: (ח) אי מזה באת ואנה תלכי. כלו' סביבי ולאי מאיזה מקום

ונתן

אבן עזרא

וכן יודעת אים בעבור אותיות הגרון שהם אהח"ע וכן משפט הלשון אין זר אתנו : (יא) הנך . לנקבה כי הן מלת ענין כמו עם ומשקלו עמך : ישמעאל . בהעלם האל"ף להקל על הלשון : (יב) פרא אדם . חפשי בין האדם כטעם מי שלח פרא חפשי והטעם שלא ימשול בו זר ממשפחתו ויש אומר פרא ואדם כמו שמש ירח עמד זבולה . ובעבור שהוא פרא ידו בכל ובעבור שהוא אדם ויד כל בו והנכון בעיני שיהיה עם האדם כפרא שינצח הכל בכחו ואח"כ ויד כל בו וכן מפורש בדניאל כי הוא החיה הרביעית : ועל פני כל אחיו . שהם בני קטורה וכן כתוב על פני כל אחיו נפל וכן בני מדינים מבני קטורה ונקראו ישמעאלים בתורה ובספר שופטים : (יג) אל ראי . על משקל ראה עני כטעם אל מראה : הגם הלום . כמו עתה והנכון שהוא כמו פה וכן הבא עד הלום אים והטעם הגם פה ראיתי מלאך השם אחר שראה השם בעיני כי הוא ראי תמיד : (יד) באר לחי . לאשר יהיה חי לשנה האחרת כטעם כה לחי כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלים אל הבאר הזאת גם היום יקרא באר זמזם :

אל

אונקלוס

רִבּוֹנְתִּי אֲנָא עָרְקַת :
ט וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַייָ
תּוּבִי לְוַת רִבּוֹנְתִּיךְ
וְאִשְׁתַּעְבְּדִי תְּחוֹת יְדַהָא :
י וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַייָ
אַסְגָאָה אַסְגֵּי יָת בְּנַיְכִי דְּלָא
יִתְמְנוּן מִסְּגֵי : יא וַאֲמַר לַהּ
מַלְאֲכָא דַייָ הָא אַתְּ מְעַדְיָא
וְתֵלְדִין בַּר וְתִקְרִין שְׁמֵיהּ
יִשְׁמָעֵאל אֲרֵי קַבִּיל יְיָ
צְלוֹתִיךְ : יב וְהוּא יְהֵא מְרוֹד
בֶּאֱנָשָׁא הוּא יְהֵא צָרִיךְ
לְכוֹלָא וְאַף כָּל בְּנֵי אֱנָשָׁא
יְהוֹן צְרִיכִין לֵיהּ וְעַל אַפֵּי
כָּל אֲחוּהִי יִשְׁרֵי : יג וְצַלִּיאַת
בִּשְׁמָא דַייָ דְּאִתְמַלַּל עִמַּהּ
אֲמֶרֶת אַתְּ הוּא אֱלָהָא חָזֵי
כוֹלָא אֲרֵי אֲמֶרֶת אַף אֲנָא
שָׁרֵיתִי חָזְיָא בָּתַר דְּאִתְגְּלִי לִי : יד עַל כֵּן קְרָא לְבֵירָא
בֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחְזִי עֲלַהּ הָא בֵּין רְקַם וּבֵין
חַגְרָא : טו וִילֵידַת הָגָר לְאַבְרָם בַּר וּקְרָא אַבְרָם
שׁוּם בְּרֵיהּ דִּילֵידַת הָגָר יִשְׁמָעֵאל : טז וְאַבְרָם בַּר
תְּמָנַן וְשִׁית שְׁנִין כַּד יְלֵידַת הָגָר יָת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם :

בראשית טז

שָׂרַ֣י גְּבִרְתִּ֔י אָנֹכִ֖י בֹּרַֽחַת׃ ט וַיֹּ֤אמֶר
לָהּ֙ מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה שׁ֖וּבִי אֶל־גְּבִרְתֵּ֑ךְ
ג' וְהִתְעַנִּ֖י תַּ֥חַת יָדֶֽיהָ׃ י וַיֹּ֤אמֶר לָהּ֙
ב' בתו' מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה הַרְבָּ֥ה אַרְבֶּ֖ה אֶת־זַרְעֵ֑ךְ
וְלֹ֥א יִסָּפֵ֖ר מֵרֹֽב׃ יא וַיֹּ֤אמֶר לָהּ֙ מַלְאַ֣ךְ
ג' וחסר . ד' יְהוָ֔ה הִנָּ֥ךְ הָרָ֖ה וְיֹלַ֣דְתְּ בֵּ֑ן וְקָרָ֤את
שְׁמוֹ֙ יִשְׁמָעֵ֔אל כִּֽי־שָׁמַ֥ע יְהוָ֖ה אֶל־
ל"ג ר"פ . ו' עָנְיֵֽךְ׃ יב וְה֤וּא יִהְיֶה֙ פֶּ֣רֶא אָדָ֔ם יָד֣וֹ
ז' דגש בַכֹּ֔ל וְיַ֥ד כֹּ֖ל בּ֑וֹ וְעַל־פְּנֵ֥י כָל־אֶחָ֖יו
יִשְׁכֹּֽן׃ יג וַתִּקְרָ֤א שֵׁם־יְהוָה֙
ל' חטף קמץ הַדֹּבֵ֣ר אֵלֶ֔יהָ אַתָּ֖ה אֵ֣ל רֳאִ֑י כִּ֣י אָֽמְרָ֗ה
י"ב וחס' בלי' הֲגַ֥ם הֲלֹ֛ם רָאִ֖יתִי אַחֲרֵ֥י רֹאִֽי׃ יד עַל־כֵּן֙
י' קָרָ֣א לַבְּאֵ֔ר בְּאֵ֥ר לַחַ֖י רֹאִ֑י הִנֵּ֥ה בֵין־
ל' קָדֵ֖שׁ וּבֵ֥ין בָּֽרֶד׃ טו וַתֵּ֧לֶד הָגָ֛ר לְאַבְרָ֖ם
כל שם קמץ בר מן' פתחי' בֵּ֑ן וַיִּקְרָ֨א אַבְרָ֧ם שֶׁם־בְּנ֛וֹ אֲשֶׁר־
וכימן אברם אברהם נטר יָלְדָ֥ה הָגָ֖ר יִשְׁמָעֵֽאל׃ טז וְאַבְרָ֕ם בֶּן־
קראת דבריה בוכרא שְׁמֹנִ֥ים שָׁנָ֖ה וְשֵׁ֣שׁ שָׁנִ֑ים בְּלֶֽדֶת־
הָגָ֥ר אֶת־יִשְׁמָעֵ֖אל לְאַבְרָֽם׃ ס

רשי

מזה אני באה : (ט) ויאמר לה מלאך וגו'. על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה : (יא) הנך הרה . כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח : וילדת בן . כמו ויולדת ודומה לו יושבת בלבנון מקוננת בארזים : וקראת שמו . צווי הוא כמו שיאמר לזכר וקראת את שמו יצחק : (יב) פרא אדם . אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר פארן ויהי רובה קשת : ידו בכל . לסטים : ויד כל בו . הכל שונאין אותו ומתגרין בו : ועל פני כל אחיו ישכון . שיהיה זרעו גדול (ב"ר): (יג) אתה אל ראי . נקוד חטף קמץ מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה בעלבון של עלובין (ס"א ד"א אתה אל ראי ומשמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו) : הגם הלם . לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ד' זה אחר זה ולא חרדה : (יד) באר לחי . כתרגומו : (טו) ויקרא אברם שם וגו'. אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקדש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמנים וגומר . לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב :

אני

ברחת חד פתח וחד קמץ וסי' אנכי ברחת. ברחת כל העיר . בתר' קמץ : ויאמר לה מלאך ה' ג' דסמיכי וסי' שובי אל גברתך. הנך הרה. הרבה ארבה : וילדת ג' וסי' ויאמר לה מלאך ה'. כי הנך הרה וילדת בן ומורה. ויאמר לי הנך הרה וילדת בן : וקראת ד' ורפין וסי' בו' במסר' רבתא : והוא ל"ג ר"פ וסי' כו' במסרה רבתא : פרא ו' וסי' והוא יהיה פרא אדם. פרא למוד מדבר. פרא בודד לו. מי שלח פרא חפשי. הינהק פרא. ועיר פרא : בבל ז' דגשים וסי' בו' במסרה רבתא : הלם י"ב חסרים וסי' בו' במסרה רבתא : ראי ו' בחולם וסי' הגם הלם. על כן קרא לבאר. ויצחק בא מבא. וישב יצחק עם באר לחי. והוא אדמוני וטוב ראי. לא תשורני עין ראי. וחד אל ראי בחטף קמץ : ויקרא אברם שם בל שם קמץ במ"ו פתחי' וסי' ויקרא אברם שם בנו , ויקרא אברהם שם בנו. על שם שמר אדני ההר שמרן. וגם שם עיר המנה. מה שמו ומה שם בנו. ויהי שם בנו הבכור יואל :

תולדות אהרן וקראת שמו ישמעאל. (ברכות ד) : ואברם בן. מגלה יז :

בעל הטורים שם יתנו צדקות ה'. וכן התפלה נמשלה למים דכתיב שפכי כמים לבך : בורחת שנים במסורה הכא ואידך מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר מפני שגרם שבריחה את ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפני כי רומי קשת הוא ישמעאל כדכתיב ויהי רובה קשת : וקראת ד' במסורה וקראת שמו ישמעאל . וקראת אתכם הרעה . וקראת שמו עמנואל . וקראת ישועה חומותיך . שעל ידי קריאת ישמעאל קראת הרעה אבל על ידי קריאת עמנו אל קראת ישועה:

ספורנו

מקום נסעת כי היית במקום קדוש ובבית צדיקים והנך הולכת בתוגה לארץ אל מקום אנשי רשע : אנכי בורחת . איני הולכת אל מקום מכוון מאתי אלא יצאתי כדי לברוח : (ט) והתעני . להורות לעתיד על דרך ירא ויגור כי כן יסד המלך : (יא) פרא אדם . פרא הוא חמור הבר אמר שיהיה חמור במזגו מצד האם המצרית ושיהיה חמור הבר בהיותו שוכן במדבר כאמרו ויגדל וישב במדבר ושיהיה אדם מצד אביו כאמרם ז"ל שעשה ישמעאל תשובה : (יג) ותקרא שם ה' . הנה קריאת שם ה' היא התפלה אשר בה שבחו של הקב"ה במחשבת המתפלל או בדבריו כאמרם ז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל כי בזה יכוין המתפלל לאל ית' כענין שויתי ה' לנגדי תמיד וכן קראתי שמך ה' וכן ושמואל בקוראי שמו וכן כי שם ה' אקרא . אמר אם כן שכאשר התפללה סדרה שבח האל ית' שדבר אליה באמרה : אתה אל ראי . אתה אל של ראייה בכ"מ לא בביתו של אברם בלבד כאמרם ז"ל כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה : (טו) שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל . כי מצד שניהם היה ראוי לזה השם מצד אברם שהתפלל עליו אח"כ ונאמר לו ולישמעאל שמעתיך ומצד הגר בדבר המלאך :

וירא

רמבן

ונתן לה שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ופרש בכל מיני העינוי:

(ט) **שובי** אל גבירתך והתעני תחת ידיה . צוה אותה לשוב ולקבל עליה ממשלת גברתה רמז כי לא תצא להפשי ממנה כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם:

(יא) **וקראת** שמו ישמעאל . הודיע המלאך להגר שיהיה שמו ישמעאל כדרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ואמר לה שהיא תקראנו כן ותזכור כי שמע אלהים אל עניה ואברהם מעצמו קרא שמו כן שישמע אל ויעננו או שנרתה עליו רוח הקודש כדברי רש"י וקרא אותו ישמעאל כי שמע אלהים אל עני אמו כדבר המלאך והנכון בעיני כי המלאך צוה להגר שתקראנו כן והיא יראה בעבור שהיתה פילגש לקרוא שם לבן אדוניה וגלתה לו הענין ואברם קיים דבר ה' אבל לא הוצרך הכתוב להאריך בזה :

(יב) **פרא** אדם לשון רש"י אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת . ידו בכל ליסטים ויד כל בו הכל שונאין אותו ומתגרין בו . והנכון כי פרא אדם סמוך שיהיה איש פרא למוד מדבר יצא בפעלו משחר לטרף ויטרוף הכל והכל יטרפו והענין על זרעו שיגדל ויהיו להם מלחמות עם כל העמים וכ"ח אמר ידו בכל שינצח מתחלה כל הגוים ואחר כן יד כל בו שינוצח בסוף ועל פני כל אחיו שהם בני קטורה ישכון שיגדל זרעו מהם :

אל

יז א וַיְהִי אַבְרָם בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים: ב וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד: ג וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר: ד אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם: ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ: ו וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ: שביעי

ס"ר כ' כל אור' סו"ח במ"א קמ' ל'. י"ן מ"ל בתו' בל' זכר ל' ומ' אב כ"א ג' ב' מ"ל וחד חס' ב' ובענין ד'

א וַהֲוָה אַבְרָם בַּר תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וֶהֱוֵי שְׁלִים: ב וְאֶתֵּן קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא: ג וּנְפַל אַבְרָם עַל אַפּוֹהִי וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ לְמֵימָר: ד אֲנָא הָא גְזַר קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סְגֵי עַמְמִין: ה וְלָא יִתְקְרֵי עוֹד יָת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם אֲרֵי לְאַב סְגֵי עַמְמִין יְהַבְתָּךְ: ו וְאַפֵּישׁ יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִנָּךְ לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן:

(א) אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די שלו והכל לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה צווי אחר צווי. היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני. ד"א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' איברים ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה ואוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין איבריך: (ב) ואתנה בריתי. ברי' של אהבה וברית הארץ להורישה לך ע"י מצוה זו: (ג) ויפול אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דר"א מצאתי כן: (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם ואפילו רי"ש שהיתה בו מתחלה לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנא' (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע: (ו) נתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו

(א) אני אל שדי. שם התאר וטעמו תקיף וכן כקול שדי והי' שדי בצריך כי טעמו כטעם ושית על עפר בצר ושדי על משקל לבי דוי ורבים פירשוהו מגזירת שודד שהוא מנצח ומתגבר וטעם להזכיר השם הזה בפרשה הזאת לירא אברהם וימול והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא כנגדו וזה שם התאר כנגד המעשה כי העולם עומד על אלה שני השמות והמבין סוד השם יאמין: והיה תמים. שלא תשאל למה המילה: (ה) אברהם. עם תוספת הרי"ש אביר המון גוים ולא בא השם לחסר ממנו אות כ"א להוסיף

ושרה

ואתנה כל אורי' ונביאים ואתנה בשבא במ"א ואתנה קמ'. ואתנה את חלוים. וכל כתו' דכו' ואתנה קמ' במ"א ואתנה בשבא. שאל ממני ואתנה גוים: אותך י"ז מלאים בתו' בלשון זכר וסי' כו' במסרא רבתא: ולא יקרא ב' דס' וסי' את שמך אברם. ולא יקרא למקום הזה: יצאו ד' וסי' ומלכים ממך יצאו. ומלכים מחלציך: מהרסיך ומחריביך. והנשיא בתוכם. וחד מבית שכם ויצאו.

ג

תולדות אהרן אני אל שדי. חגיגה יב: התהלך לפני. נדרים לא לב מכות כד: ואתנה בריתי. נדרים לב (יבמות א): והיית לאב. נדרים שם: ולא יקרא. ברכות יג נדרים שם (ברכות ד בכורות סד): והיה שמך. ברכות שם נדרים שם: כי אב המון. שבת קס:

רמבן

(א) אל שדי. שני שמות כל אחד תואר לעצמו ופירוש אל תקיף מלשון אילי מואב ופי' שדי אמר רש"י שיש די באלהותי לכל בריה. ובספר מורה הנבוכים פי' הרב כלומר שאינו צריך במציאות מה שנמצא ולא בקיום מציאותו לזולתו אבל מציאותו מספיק בעצמה. ור"א פירשו בשם הנגיד ז"ל מגזרת שודד כלומר מנצח ומשדד מערכות השמים וזהו הנכון כי הוא מדת הגבורה מהנהגת העולם שיאמרו החכמים בה מדת הדין של מטה. וטעם להזכיר עתה זה השם כי בו יעשו נסים הנסתרים לצדיקים להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב ולפדותם במלחמה מיד חרב ככל הנסים הנעשים לאברהם ולאבות וכל הבאים בתורה בפרשת אם בחקתי ובפרשת והיה כי תבא בברכות ובקללות שכולם נסים הם כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית וכן כל היעודים שבתורה אבל כולם נסים ובכולם תתנצח מערכת המזלות אלא שאין בהם שנוי ממנהגו של עולם כנסים הנעשים ע"י משה רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם שהם מופתים משנים הטבע בפירסום והם שיעשו בשם המיוחד אשר הגיד לו. ולכן אמר עתה לאברהם אבינו כי הוא התקיף המנצח שיגבר על מזלו ויוליד ויהיה ברית בינו ובין זרעו לעולם שיהיה חלק ה' עמו וברצונו ינהיגם לא יהיו תחת ממשלת כוכב ומזל. ודע וראה כי אברהם אבינו לא הזכיר בדבריו שם יו"ד ה' רק בצירוף השם הכתוב באלף דלת או בצירוף אל עליון עמו ויזכיר בעניניו אלהים. וכן יאמר ה' אלהי השמים ואמר ה' יראה על מקום המקדש העתיד ויעקב הזכיר תמיד אל שדי ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם ואם תזכה תבין זה כולו ממה שאמרו במסכת יבמות כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה. ולפיכך אמר ישעיה ואראה את ה' ומשה נסתכל באספקלריא המאירה ולכיכך אמר כי לא יראני האדם וחי ואראה את ה' כתוב באלף דלת ועוד אזכיר זה בפרשה וארא אם ירצה אלהים בעניי:

התהלך לפני. ללכת בדרך אשר אורה אותך כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו כי המצוה לאחוז דרכו קודם שיורנו יאמר התהלך לפני והבא אחרי הצואה יאמר אחרי ה' תלכו והענין בשניהם ללכת אחרי השם לירא ממנו לבדו ולעשות מה שיצוה:

והיה תמים. מצוה אחרת עוד בענין הזה כטעם תמים תהיה עם ה' אלהיך אחרי אזהרת השם לא ימצא בך קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וגו' והענין בשניהם שיאמין בלבו כי הקב"ה לבדו הוא בעל היכולת בתחלה ובסוף הוא היכול לעשות ולבטל ולא ישמעו אל מעוננים ואל קוסמים או למנחש ומכשף ולא יאמין שיבאו דבריהם על כל פנים אבל יגזור בלבו שהכל ביד עליון העליונים שהוא אל והוא אל שדי עושה טובה שלא היה במזל ומביא רעה בהיות המזל טוב ויפה כפי שיתהלך האדם לפניו מפר אותות בדים וקוסמים יהולל וזהו שאמרו לא מאצטגנינות שלך וכו' ורש"י פירש והיה תמים היה שלם בכל הנסיונות ור"א אמר שלא ישאל על המילה למה והוא כטעם יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש. והנכון מה שפירשתי:

וטעם ויפול אברם על פניו לכוין דעתו לנבואה וכאשר השלים לו נבואת המצוה במילה קם אברהם ועמד ובא אליו הדיבור שנית מן השמים ואמר לו שרי אשתך וגו' וחזר ונפל על פניו לכוין דעתו והתפלל על ישמעאל כדרך ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות וגו' וכן ואכלה אותם כרגע ויפלו על פניהם:

(ד) **הנה** בריתי אתך והיית לאב המון גוים. הוא ברית המילה אשר יפרים זאת אות הברית והרי הברית תהיה לאב המון גוים וברוך השם אשר לו לבדו נתכנו עלילות שהקדים צוה את אברהם לבא בבריתו להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש:

(ו) **ונתתיך** לגוים. לשון רש"י ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה ולא היה לו מבשר עליו. ואינו נכון בעיני שיבשרנו בעת ברית המילה על עשו והוא אינו מקיים מילה וגם לא נצטוה עליה כמו שדרשו בסנהדרין כי ביצחק ולא כל יצחק אבל ישראל לבדם יקראו גוים ועמים וכן

ספורנו

יז (א) וירא ה'. המראה בכ"מ היא מדרגה למטה מן הנבואה ועל זה אמר ושמי ה' לא נודעתי להם: אני אל שדי. אני הוא שיש די במציאותי לפעולה המיוחדת לי והיא הבריאה שלא יפול בה נושא מתפעל ולכן לא יצטרך הבורא בפעלו שיהיה זולתו שום נמצא במציאות והפך זה יקרה לכל נמצא זולת הבורא כי אמנם יפעל שום פועל זולתו אם לא נמצא איזה נושא מתפעל ממנו וכן לא יתפעל שום מתפעל אם לא ימצא איזה פועל שיפעל בו. ומזה יתחייב במופת ראייה מציאות הבורא ויחודו ושלמות פעלו על כל פועל זולתו אצל כל מתבונן וכל זה הורה האל ית' לאבות. אמנם מופת סבה על הבריאה היוצא מן השם המיוחד לא הודיע עד משה רבינו באמרו וארא וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם: התהלך. בכל אשר תפנה שם: לפני. כמסתכל בי לדעת דרכי כפי האפשר אצלך כענין שויתי ה' לנגדי תמיד: והיה תמים. וקנה השלמות האפשר למין האנושי השכל וידוע אותי בידיעת דרכי ובהדמותך אלי כפי האפשר אצלך כי אמנם פעולת כל נמצא תורה על צורתו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך וזה הוא השלמות האחרון למין האנושי והמכוון מאת האל ית' בבריאה באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (ב) ואתנה בריתי ביני ובינך. ובאופן זה אקים ברית אתך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי תלמדם: (ג) ויפול אברם על פניו. לקבל עליו ולהודות לאל ית' על הברית שאמר: (ד) אני הנה בריתי אתך. אני הנני עושה עתה מה שאמרתי להקים הברית: (ה) והיה שמך אברהם. מעכשיו: כי אב המון גוים נתתיך. כי ענין זה השם מתחיל היום שכבר נתתיך לאב המון גוים ולפיכך לא יקרא עוד שמך אברם כלל לעולם ולא כן היה בשם ישראל כי אמנם עקר ענין שם ישראל היה לעתיד לבא כמו שיתבאר במקומו: (ט) ואתה את בריתי תשמור. וכמו שאני הנה בריתי אתך אתה

ז וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ׃ ח וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת ׀ אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים׃ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם׃ י זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ יא וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם׃ יב וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא׃ יג הִמּוֹל ׀ יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם׃ יד וְעָרֵל ׀ זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר׃ ס טו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ׃ טז וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה

ז וְאָקִים יָת קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנָךְ בָּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהָא וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ׃ ח וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יָת כָּל אַרְעָא דִכְנַעַן לְאַחְסָנַת עָלַם וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם וְאַתְּ יָת קְיָמִי תִּטַּר אַתְּ וּבְנָךְ בָּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן׃ י דֵּין קְיָמִי דִּי תִטְּרוּן בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין בְּנָךְ בָּתְרָךְ לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא׃ יא וְתִגְזְרוּן יָת בְּסַר עָרְלַתְכוֹן וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן׃ יב וּבַר תְּמַנְיָא יוֹמִין יִתְגְּזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא לְדָרֵיכוֹן יְלִיד בֵּיתָא וּזְבִין כַּסְפָּא מִכָּל בַּר עַמְמִין דְּלָא מִבְּנָךְ הוּא׃ יג מִגְזַר יִגְזַר יְלִיד בֵּיתָךְ וּזְבִין כַּסְפָּךְ וּתְהֵי קְיָמִי בִּבְסַרְכוֹן לִקְיָם עָלַם׃ יד וְעָרַל דְּכוּרָא דְּלָא יִגְזַר יָת בְּסַר עָרְלְתֵיהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ יָת קְיָמִי אַשְׁנִי׃ טו וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם שָׂרַי אִתְּתָךְ לָא תִקְרֵי יָת שְׁמַהּ שָׂרָי אֲרֵי שָׂרָה שְׁמַהּ׃ טז וַאֲבָרֵךְ יָתַהּ וְאַף אֶתֵּן מִנַּהּ לָךְ בַּר וַאֲבָרְכִנַּהּ וּתְהֵי לְכִנְשִׁין

כ"ל כ"כ נ"ז

ג'. ב'

כ"ס

ג' וא' וחיתה וסי' מל בזכ' ג' ר"פ

ד'

כ' מלותי

ז'

שרה. שם תואר כלל לא כפרי. וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות שהקדים ונוה אברהם להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש. ונמלת המול לכם כמו להמול והוא שם הפועל מהפעלים השניים הנראים כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו להכון: (יא) ונמלתם. כמו ושמרתם והנו"ן שרש וכן לא ידון רוחי עם נדנה: (יב) ימול לכם. מבנין נפעל וכן המול ימול ומה טעם נאמר המול ימול יליד ביתך פעם שנית וכן הפירוש ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף ואתה אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים: (יד) וערל זכר אשר לא ימול. פי' ימול יפעול כמו כי ידור נדר והוא מן ונמלתם את בשר ערלתכם וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת כי מצות הנער הקטן על האב ואם אביו לא מלהו ימול את עצמו בהיותו ברשותו וכרת בידי שמים והטועים יחשבו כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא ואין פירוש הנפש כרצונם כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש וכן נפש כי תחטא וי"א כי כרת המת קודם נ"ב שנה וי"א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בנים כאלו הוא חי ושמו לא נכרת: (טז) וגם נתתי. כמו נתתי כסף השדה והנה שניהם על לשון עבר במקום עתיד

ויאמר אלהים כ"ה וסימ' כו' במס' רבתא: ואתה ו' פסו' ואתה אתה וסימן ואתה את בריתי תשמור. ואתה תשמע השמים. ואתה פשחור. ואתה בן אדם אל תירא. ואתה קח לך חיטין. ואתה תשמע מן השמים. דד"ה: הפר ב' באו' פתח הד בס"פ וחד באתנהתא וסימן את בריתי הפר. כי דבר ה' בזה: אשתך ז' וסימן ויקרא פרעה לאברם. למה אמרת אחתי. שרי אשתך לא תקרא. אבל שרה אשתך ויקרא אבימלך ליצחק. וכמו השחר עלה. אשתך בעיר תזנה. וחד אשתך כגפן פוריה:

עליו: (ז) והקמותי את בריתי. ומה הוא הברית להיות לך לאלהים: (ח) אחוזת עולם. ושם אהיה לך לאלהים אבל הדר בחוצה לארץ כמו ט': (ט) ואתה. וי"ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך. ואתה הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו. ובין זרעך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ומלתם והנו"ן יתירה ליסוד הנופל נו לפרקים כגון נ' של נושך ונ' של נושא (ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל. ברש"י ישן אינו): (יב) יליד בית. שילדתו השפחה בבית. מקנת כסף. שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים ללמדך יש יליד בית נמול לאחר (ס"א לאחד) שמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת (דף לה): (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקיבה (ב"ר): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין: ונכרתה. אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו: (שבת כד): (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרה לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל (ברכות יג): (טז) וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה לנערותיה שנאמר (בראשית יח) היתה לי עדנה: וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בננו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא הניקה את כלם הוא שנאמר הניקה

תולדות אהרן והקמותי את. עקרים פ' מט: להיות לך. יבמות מב סד ק: ואתה את. סנהדרין נט ע"ב כו כז: מנחות מב: המול לכם כל. שבת קלז קדושין כט: בן שמנת. שבת קלה: המול ימול. יבמות עב ע"א כו מנחות מב (שבת יז יבמות ח): וערל זכר. שבת קח קדושין כט (שבת יז חגיגה טו): את בריתי. יבמות עב סנהדרין לח מד: שרי. ברכות יג ראש השנה יז (סנהדרין כ): שרה. ברכות יג: וברכתי אותה. ר"ה טז:

בעל הטורים שני פעמים אב המון בפרשה והוא עולה בחשבון יצחק. וכן ארבה בגימטריא יצחק: הפר שנים במסורה הכא את בריתי. ואידך ואת מצותי הפר שדורש אותו במדרש על המושך ערלתו. כמו הפר דהכא בברית מילה. אף מצותי הפר בברית מילה:

ספורנו

אתה שמור בריתי שאל"כ לא יקום הברית: להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ליחד שמי עליכם בלתי אמצעי שהוא מתיחד על כל הנצחיים כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כי אמנם הנפסדים באשר הם נפסדים אינם פעולתו בלתי אמצעי. אמר אם כן שבהקמת הברית ושמירתו יהיו הוא וזרעו נצחיים באיש לפניו: לאחוזת עולם. והייתי לכם לאלהים שתוכלו לעשות רצוני בה כענין ויתן להם ארצו' גוים בעבור ישמרו חקיו. ובזה אהיה לכם לאלהים שתהיו נצחיים באיש: (יא) לאות ברית. זכרון תמידיי ללכת בדרכיו בהיותו כחותם האדון בעבדו: (יג) בבשרכם. בשר הוא כנוי לאבר המשגל בלשון הקודש כמו גדלי בשר (יחזקאל יו) זוב מבשרו או התחים בשרו מצבו וזולתם. וזה כי בהיות אות הברית בזה האבר המסבב נצחיות במין יורה על הנצחיות המכוון בברית ובהיותו אבר התולדה יורה האות אשר בו על המשך הברית על הבני': (טז) וברכתיה. בהריון ובלידה ובגדול הבן שלא בצער הפך קללת חוה באמרו

רמבן

אף חובב עמים הנה יקראו אחריך בנימין בעממיך גם אחרי הולדת השבטים כולם אמר גוי וקהל גוים יהיה ממך ונתתיך לקהל עמים:

(ט) **ואתה** את בריתי תשמור. כתב רש"י ו' מוסיף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו אותם של עכשיו ובין זרעך אחריך העתידים להולד ולדק הרב בפשוטו ואמרו בטעם המילה שהם זכרון באבר התאוה רב המהומה והחטא לבל ישתמשו בו רק במצוה ובמותר. ועל דרך האמת טעם הנה בריתי אתך כטעם הנה אנכי עמך ויאמר כי אהיה עמך יהי ה' אלהינו עמנו יאמר כי הברית יהיה עמו ולכן יפרה וירבה ואחר כך צוה שישמור אברהם הברית הזאת ותהיה המילה לאות ברית והנה האות הזה אות השבת ולכן ידהה אותו והבן זה:

(יד) **וערל** זכר כאן לימדך שהמילה היא באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה. לשון רש"י. וכן הזכירו רבותינו גם טעמים אחרים ור"א אמר ערלתו ידועה כי הוא בערוה ואין כן ערלת לב ושפה ואזן כי כולם סמוכים

לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃
יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק
וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן מֵאָה־שָׁנָה
יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה
תֵּלֵד׃ יח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים
לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ יט וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ
בֵּן וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי
אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ
אַחֲרָיו׃ כ וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ
הִנֵּה ׀ בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ
וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־
עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי
גָּדוֹל׃ כא וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים אֶת־
יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד
הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת׃ כב וַיְכַל לְדַבֵּר
אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם׃

ז' כתב בטעם
כ' ג' רפי
כ"ב. חד מן י"ח יהידים
ג' וא' וילדת
כן הוא לזרעו אחריו
כ'
ג'
ו'
ד' חסר י' בתרא כתו'.
ו'
ג' בלישנה

מַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא
מִנַּהּ יְהוֹן׃ יז וּנְפַל אַבְרָהָם
עַל אַפּוֹהִי וַחֲדִי וַאֲמַר
בְּלִבֵּיהּ הַלְבַר מְאָה שְׁנִין
יְהֵי וְלַד וְאִם שָׂרָה הֲבַת
תִּשְׁעִין שְׁנִין תְּלִיד׃ יח וַאֲמַר
אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ לְוַי יִשְׁמָעֵאל
יִתְקַיַּם קֳדָמָךְ׃ יט וַאֲמַר יְיָ
בְּקוּשְׁטָא שָׂרָה אִתְּתָךְ תְּלִיד
לָךְ בַּר וְתִקְרֵי יָת שְׁמֵיהּ
יִצְחָק וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמֵּיהּ
לִקְיָם עָלַם לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי׃
כ וְעַל יִשְׁמָעֵאל קַבֵּלִית
צְלוֹתָךְ הָא בָּרֵכִית יָתֵיהּ
וְאַפֵּישׁ יָתֵיהּ וְאַסְגֵּי יָתֵיהּ
לַחֲדָא לַחֲדָא תְּרֵי עֲסַר
רַבְרְבִין יוֹלִיד וְאֶתְּנִנֵּיהּ לְעַם
סַגִּי׃ כא וְיָת קְיָמִי אֲקִים
עִם יִצְחָק דִּי תְלִיד לָךְ שָׂרָה
לְזִמְנָא הָדֵין בְּשַׁתָּא
אוֹחֲרַנְתָּא׃ כב וְשֵׁיצִי לְמַלָּלָא
עִמֵּיהּ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַיְיָ

רשי

הניקה בנים שרה ב"ר רמזו במקרא: (יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק. זה ת"א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו (שמואל א' ב') הנגלה נגלתי (שם ב' טו) הרואה אתה אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי. ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדאי לילד ואע"פ שדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלח קדמי: (יט) אבל. לשון אמתת דברים וכן (בראשית מב) אבל אשמים אנחנו (מלכים ב' ד') אבל בן אין לה: וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק. וי"א על שם הי' נסיונות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם: (ס"א את בריתי למה נאמר הלא כבר כתיב ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שאומר והקימותי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום ת"ל והקימותי את בריתי אתו ולא עם אחרים ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן. דבר אחר אמר רבי מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב כי הנה ברכתי אותו והרביתי אותו והפריתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק): את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק: (כ) שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו כמו (משלי כה) נשיאים ורוח: (כב) מעל אברהם. לשון

אבן עזרא

עתיד: הלבן מאה שנה יולד. תמה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד. והתימה הגדול אין תלד אשה שנפסק דמה והבן מהדם יבנה ויכון וכאשר תסתכל ותרא כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם כי הנה מצאנו אבו' שפל אחד הוליד בן והוא גדול יותר מתשעים שנה והיו הדורות בימי אברהם ארוכים מחיי דור ודור. וכאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת כספו: בעצם

ויאמר בלבו. אמירה בלבו י' וסי' ויאמר ה' אל לבו. אברהם. עשו. ירבעם. נבל. המן. אמר בלבו בל אמוט. ויאמר דוד אל לבו. אמר בלבו שכח אל. אמר בלבו לא תדרוש: הלבן ז' בליש' בניגון ופתחים וסי' כו' במסרה רבת': לו כ"ב וסי' כו' במסרה רבתא: וסי' בלשון ארמי. ישמעאל מיתא. לבן. שטימא. יסופון בארעא ובמדברא. בלעם. חכימא יהושע. קטליה אתתיה. בזוניה. אתקיל אבשלום. בזבותיה. לא שלטא ביה חיתא. בישתא גברא. דשמא. לא מתעכסא נפשיה. ומנהון ג' ולו וסימן ולו גוענו בגוע. ויאמר יהושע אהה ה' אלהים. ויאמר האיש אל יואב: יחיה. י"ח יהידאן וסימ' כו' במסורא רבתא: והפריתי ג' ב' מלאים וא' חסר וסימן והפרתי אתך במאר מאר. ולישמעאל שמעתיך. ופניתי אליכם. קדמא' במאד מאד ו' וסי' וארבה אתך במאד. והפרתי אתך במאר ולישמעאל שמעתיך. ובני ישראל פרו. עון בית ישראל ויהודה גדול. ותיפי במאד: נשיאם כל אורייתא נשאים כתיב במ"ר נשיאם וסימן ולישמעאל שמעתיך. שנים עשר נשיאם לאמתם. ויקריבו הנשיאם תנינא דפסוק. ותעמרנה לפני משה. וחד חסר דחסר והנשאם הביאו. והד מלא דמלא ונועדו אליך הנשיאים. וכל נביאים וכתובים נשיאם כתיב במ"ד נשאים וסימן ועשרה נשאים עמו. ויעל נשאים מקצה ויעלה נשאים. מעלה נשאים: ויעל אלהים עליית אלהים ג' וסי' מעל אברהם. ויעל מעליו אלהים. עלה אלהים בתרועה:

תולדות אהרן ויפל אברהם, סנהדרין סט: ואם שרה הבת. מגילה טו: וקראת את שמו יצחק. (ברכות ד): ואת בריתי אקים. (נדרים לא):

בעל הטורים ואת בריתי אקים את יצחק. אקים נוטריקון אשר קידש ידיד מבטן:

רמבן

שמוכים. ולפי דעתי הדבר מפורש בכתוב כי לא אמר ונמלתם את ערלתכם שיהיה הדבר בספק וכן לא אמר ערלת בשרכם כמו שיאמר ערלת לבבכם וערלת שפתכם אבל אמר בשר ערלתכם שתכרתו הבשר שהיא ערלה בכם כלומר הבשר המוסף בכם ואין בגוף בשר מוסף וכוסה אבר שיכרת הבשר ההוא וישאר בלא ערלה זולתי בשר החופה את העטרה שהזכירו חכמים וערל בשר כנוי כמו גדלי בשר זו מבשרו:

(יז) **ויצחק** תרגם אונקלוס וחדי וכן הדבר כי הצחוק פעם יאמר ללעג ופעם לשמחה כמו משחקת בתבל ארצו משחקים לפני ה' ולפי דעתי שהכונה בלשון הזה כי כל רואה ענין נפלא באדם לטוב לו ישמח עד ימלא שחוק פיו והוא מה שאמרה שרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי כענין אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה וכן עשה אברהם כאשר נאמר לו זה שמח ומלא שחוק פיו ויאמר בלבו ראוי זה לשחוק כי הוא ענין נפלא מאד הלבן מאה שנה יולד ואם בת תשעים שנה תלד ולא יהיה זה לשחוק ולשמחה ויקר וכן גם הלום ראיתי נקשר בראש הפסוק כי אמרה הגם הלום ראיתי השם שנגלה לי כי ראה בעניי ולא אקראנו אל ראי וכן הנגלה נגליתי אל בית אביך קשור עם למה תבעטו בזבחי ובמנחתי יאמר האם בחרתי בכם שתבעטו בזבחי ובמנחתי ולמה תעשה כן או שתהיה הלבן מאה שנה בשאלה לדבר פלא לא כדבר נמנע כמו התשפוט את עיר הדמים ענינו התרצה לשפוט אותה ולהודיעה את כל תועבותי' וכן התעיף עיניך בו ואיננו וכן המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת כלומר האם עלה בדעתך על הלב שלבן מאה שנה יולד ושרה בת תשעים שנה תלד ואחר כן אמר לו שיהיה הנס הזה עם חיי ישמעאל:

הלבן מאה שנה יולד. אין הפלא בבן מאה שנה שיוליד כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה בני תשעים ובני מאה גם בדורות האלה אף כי בימי אברהם שלא עברו מימיו פי השנים והנה אחרי זה ארבעים שנה הוליד בנים רבים מקטורה אבל אמר הלבן מאה שנה שלא הוליד בבחרותו מן האשה הזאת יוליד ממנה עתה אחרי מאה ואחרי תשעים ופסק ממנה ארח נשים כי ידע כן ולכן אמר כן מתחלה כשנאמר לו ונתתיך לגוים עד אמרו אליו כי משרה יוליד וצוה אותו וקראת את שמו יצחק בעבור הצחוק שעשה אברהם וזה לאות כי היה לאמונה ולשמחה ואחרי שקרא אותו אברהם כן כאשר צוה אותו אמרה שרה הכי קרא שמו יצחק כי צחק עשה לי אלהים:

(יח) **לו** ישמעאל יחיה לפניך. פירוש המלה הזאת בכל מקום כטעם אם והורכבה במלת לולי וטעמה אם לא ונכתבה לפעמים באלף וכן ירכיבהו עוד ויאמר אלו ואלו לעבדים ולשפחות ואלו חיה אלף שנים פעמים וענין המלה כמו אם ובא הכפל לחזוק כמו הרק אך במשה המבלי אין קברים ודומיהם ואמר אברהם אם ישמעאל יחיה לפניך עתה בברכה הזאת אשר ברכתני בזרע שרה כי הבטיחו מתחלה אשר יצא ממעיך הוא יירשך והנה היורש אותו יחיד והיה חושב שהוא ישמעאל ועתה כאשר נאמר לו כי משרה יוליד והבין כי הוא היורש פחד פן ימות ישמעאל ולכן אמר זה יחיה לפניך פי' רש"י יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלח קדמי ואיננו נכון בעבור שאמר ולישמעאל שמעתיך אבל פירושו יחיה ויתקיים זרעו כל ימי עולם:

(יט) **אבל** שרה אשתך כמו אבל בן אין לה כטעם רק אמר רק הבן אשר אני מברכך עליו שרה אשתך תלד אותו ובו אני מקיים בריתי לעולם ובזרעו אחריו ולישמעאל אברך להרבות זרעו אך לא מבריתי: (כב) **ויעל** אלהים מעל אברהם לשון כבוד כלפי המקום ולמדנו שהצדיקים

ספורנו

כאמרו בעצב תלדי בנים. ואמר ששרה תהר ותוליד ותגדל את בנה שלא בצער. כאמרו אשר פדה את אברהם שפדאו מצער גדול בנים: (יז) הלבן מאה שנה יולד. אף על פי שאפשר שתתעבר האשה אחרי ימי בחרותה. זה יקרה לה במשכב אדם בחור אבל לא במשכב אדם זקן: הבת תשעים תלד. במשכב שום אדם אפי' בחור: (כב) ויעל אלהים

אבן עזרא

(כו) בעצם היום הזה. ולא אחר לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלש מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נמול אברהם גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כולם נמולו אתו ברצונם הטעם שלא הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאות רצון השם: (כז) נמולו אתו. מבנין נפעל מן נמל וכן ונמלות ספרים:

תרגום

מֵעִלָּוֹהִי דְּאַבְרָהָם׃ כג וּדְבַר אַבְרָהָם יָת יִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ וְיָת כָּל יְלִידֵי בֵיתֵיהּ וְיָת כָּל זְבִינֵי כַסְפֵּיהּ כָּל דְּכוּרָא בֶּאֱנָשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וּגְזַר יָת בְּסַר עָרְלַתְהוֹן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין כְּמָא דְּמַלִּיל עִמֵּיהּ יְיָ׃ כד וְאַבְרָהָם בַּר תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין כַּד גְּזַר בְּסַר עָרְלְתֵיהּ׃ כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ בַּר תְּלַת עַסְרֵי שְׁנִין כַּד גְּזַר יָת בְּסַר עָרְלְתֵיהּ׃ כו בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין גְּזַר אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ׃ כז וְכָל אֱנָשֵׁי בֵיתֵיהּ יְלִידֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִן בְּנֵי עַמְמַיָּא גְּזַרוּ עִמֵּיהּ׃

מקרא

כג וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ
וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת
כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם
וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם
הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃
כד וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע
שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃
כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה
שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ אֵת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃
כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם
וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ׃ כז וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ
יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־
נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ׃ פ

י"ח פסוקים את ואת ואת את
ג'. ג'
מפטיר
ג זוגין וקדמאה' לא נסב את תנין נסב את
ג' מ"ל
ס' ר"פ כספ'
ג'
ג' וחסר

קב"ו נמלו סימן מבנדי"ב סומן

בשר ערלתו. כ' חסר את וסי' ואברהם בן תשעים. וביום השמיני ימול: בית. ד' קמצים בליש' וסי' יליד בית ומקנת. אנשי ביתו ויליד בית. ויעש לבית חלוני. ליסד את הבית.

רשי

לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו (ב"ר) שהצדיקים מרכבתו של מקום: (כג) בעצם היום. בו ביום שנצטווה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הלצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום: וימל. לשון ויפעל: בהמולו. בהפעלו. כמו בהבראם (בראשית ב): (כד) בהמלו את בשר ערלתו. (נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ורצה להתוך והיה מתיירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו ב"ר רפ"ט) באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא התוך בשר שכבר נתמעך ע"י התשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק להתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את. ב"ר: (כו) בעצם היום הזה. שמלאת לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

ספורנו

אלהים מעל אברהם. והפסיק ויצא קין מלפני יי: (כג) בעצם היום הזה. שלא אחר:

רמבן

שהצדיקים מרכבתו של הקב"ה אבל לשונם בב"ר האבות הן הן המרכבה ירמוז למה שכתוב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם ופחד יצחק היה לי והמשכיל יבין:

בעצם היום הזה כתב רש"י בעצם היום הזה שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג נמולו ומה טעם להזכיר זה ועוד אי אפשר שכבר הסכימו לדברי רבי אליעזר שבתשרי נברא העולם ובתשרי נולדו אבות ובפסח נולד יצחק והכתוב אמר למועד הזה בשנה האחרת והוא כתוב בסדר וירא כי הבשורה היתה בפסח ולפסח הבא נולד יצחק אבל בעצם היום הזה שנצטוה במצוה הזאת נימול הוא וילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וכל מקנת כספו ספר הכתוב מעלתו ביראת ה' ומעלת כל בני ביתו שכולם זריזים מקדימין למצות ואין טעם נימול אברהם שנימול הוא בתחלה אבל ישמעאל בנו נמול בתחלה וכל בני ביתו כי כן כתוב ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואחרי כן ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו והטעם כי אברהם נזדרז במצות המילה שלהם תחלה ומל אותם הוא בעצמו או שזימן לו מוהלים הרבה והוא עומד עליהם ואחר כך מל את עצמו שאלו הקדים מילתו היה חולה או מסוכן בה מפני זקנתו ולא היה יכול להשתדל במילתם:

פרשת אדרת אליהו לך לך

וירא ה' שנתגלה לו השם ויאמר לזרעך. הוא הבטחת הנשמה לחזור בתחיה ויירש אז את הארץ שאז נקרא יצחק לבני ליצחק וכמ"ש בפרשת חיי שרה ע"ש. ויבן שם מזבח שמקריבין עליו נשמתין והוא מזבח ההרוס דאליהו: **ויעתק** משם ההרה. שנוסע ממדרגה למדרגה והוא מי יעלה בהר ה' מי יגור באהלך כו' ועיין בז"ח מ"ה ע"ג. מקדם לבית אל כו' כמו שלמטה בבה"מ דרגין דרגין קודם נכנסין להר הבית במזרח ואח"כ לשאר מדרגות. כן למעלה כידוע וכמ"ש נ"ד ע"ב בקדמיתא דלריך כו' ע"ש וז"ש מקדם כו'. ויט אהלה שם כמ"ש מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך. בית אל מים והעי מקדם כמ"ש למטה פעי הוא דרגין דלתתא והוא חוץ להר הבית כידוע סביב רשעים יתהלכון והוספת לה והיא עומדת בהר: בית אל מים והעי מקדם. שהן מלכי קדם אשר מלכו לפני מלך כו' מהררי קדם ינחני כו'. ויבן שם מזבח כמה מזבחות בנה שבכל עולם שעליהם מקריבים אותם כידוע והוא בונה אותם בעה"ז כידוע ויקרא שם בשם ה' דווקא שם כמ"ש בכל המקום אשר אזכיר ט' וכמ"ש יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי והיה כו': **ויסע** אברם כמ"ש כמו שהם מלמטה כך הכל למעלה בכל הכללים ופרטים ושהולכין להר הבית בהון ומקיפין דרך ימין לדרום והוא סוד הייחוד של ק"ש ותפלה כמ"ש בפרשת במדבר ובא לו לנגב דרומית:

כלי פרשת לך יקר

ויאמר יי אל אברם לך לך וגו'. מה היה המקרא חסר אם היה אומר לך לך אל הארץ אשר אראך ולמה הזכיר פרטים אלו מארצך וממולדתך ומבית אביך. גם מלת לך צריך ביאור כי אין משמעותו לך להנאתך. גם מה שפירש הרמב"ן שהוא מלשון אלך לי אל הר המור כי גם לי גם לך יהיה לו ביאור אחר היותר קרוב לפשוטו. נ"ל שהעתיקו הקב"ה מענין לענין כדרך שמחנכין התינוק כי אולי יהיה קשה עליו לקבל הכל בבת אחת ע"כ עשה לו ג' חלקות והעתיקו אל ענין רביעי כי מתחלה בקש ממנו לעזוב ארצו וזה שאלה קטנה יען כי אין לאדם תועלת מארצו יותר מארצות אחרו' כי אם השם והכבוד המדומה שעושין לו במקום שמכירין אותו וזולת זה אין לו שום עזר וסעד מכל אנשי ארצו הרחוקים ובנקל יתפתה לעזבה. ואח"כ כאשר הסיח מלבו כל ארצו אמר פן יהיה נפשו קשורה באנשי תולדתו שיש לו קצת עזר וסעד מהם כדרך המשפחות שהא' נכנס בעובי הקורה בעד שאר בשרו ולא יתנו לזרים מקו' למשול בהם וזה תועלת קצת יותר מהראשון. ואחר שנתפתה גם לזה השב פן תדבק נפשו בבית אביו שיש לו שם תועלת נוסף על כל אלו והוא תועלת ממון כי בית והון נחלת אבות. נוסף על שלשה מיני קורבה אלו יש קורב' רביעי' כי אדם קרוב אצל עצמו יותר מכל שלשה מיני קרובי' אלו ע"כ נאמר לך לך לעצמותך כדרך שנאמר לאדם שילך לעבוד את האדמה אשר לוקח משם ולמעלה פ' בראשית פי' שקאי על הר המוריה כי אדם ממקום כפרתו נברא ומקורו מן הר המורי' כי משם לוקח עפרו ודרך העולם שבבית המקדש שלמטה מכוון כנגד בה"מ שלמעלה עולים ויורדים בו הנשמות הטהורות אם כן שם עצמות הגוף ושם חביון עוזה של הנשמה וא"כ אדם קרוב אצל עצמותו ביותר מן כל מיני קרובים שהזכיר ע"כ נאמר לך לך כן נאמר לשון זה בעקידה ולך לך אל אחד ההרים וגו' ובשניהם לא גלה לו המקום מיד כי כאן נאמר אשר אראך ובעקידה נאמר אשר אומר אליך לפי שלא רצה הקב"ה לגלות לאברם מקום מוצא הגוף והנפש

עד

עד אשר יערה עליו ממרום רוח קדשו תחלה כי מהידוע דאין הנבואה שורה בחוצה לארץ וא"כ כל זמן היותו בח"ל עד שלא היה בו רוח נבואה לא ידע ולא יבין מהות הנשמה אשר מקור' מן הר המורי' ואפילו מהות יצירת החומר משם לא יבין עד בואו אל תוך הארץ הקדושה מקו' מוכן אל הנבוא' אז הראה לו השי"ת מעלות המקום הקדוש ההוא ואיך הוא מקום לעצמותו של אדם כי שם ביתו ומקום חוצבה של הנשמ' ומחצב החומר אשר בעבורו ראוי לו לעזוב כל אלו ולילך לדבק במקו' קדוש ההוא כי שם יגיע אל דביקת השכינה. וזהו שפירש"י הלוך ונסוע הנגבה לילך לדרומה של ירושלי' והר המורי' ומטעם זה לא נאמר בתחלת מראה זו וירא אליו ה' כי אם עד אחר שנכנס בארץ כי אז היה מוכן לראות במראות השכינ' אבל קודם זה שהיה עדיין בח"ל לא היה שומע כי אם קול דברים כי לא נרא' אליו ה' עדיין עד בואו לארץ וכמו שנתבאר בסמוך. ועל כן קרא למקום ההוא סולמא של צור כדאיתא בילקוט פרשה זו כיון שהגיע אברהם לסולמא של צור אמר יהי חלקי בארץ הזאת מי הגיד לבעל מדרש שהגיע אברהם לסולמא של צור. וודאי כוונתו על הר המורי' כי שם מקום הסול' אשר ראה יעקב עומד בבית אל ודרך אותו סולם עולי' ויורדים הנשמו' ושם צור חוצבו של הגוף כמ"ש הביטו אל צור חצבתם כי מאותו צור שנקרא אבן שתיה הושתת העולם הכללי גם האדם שנקרא עולם קטן נוצר ממקו' אותו צור אשר בו מקום הסולם גם לנשמה כאמור: ומטעם זה נאמר לך לך כאן ובעקידה וכן בפסוק אלך לי אל הר המור. הגשם אלף הלך לו הלך למקו' מקורו כי איד עולה מן הארץ וכן קומו עברו לכם את נחל זרד היינו ג"כ לא"י וכן אלכה לי אל הגדולי' כי שם דירת השלימים. וכן כל לי ולו ולך ולהם שבמקרא פירש על דרך זה והבין אברהם ממלת לך לך לילך לארץ כנען אעפ"י שלא נאמר עדיין לאיזה ארץ ילך:

ואעשך לגוי גדול וגומר. הורה לו שאפילו אותן שלשה תועליות המדומות שיש לך מארצך וממולדתך ומבית אביך יהיו לך גם שמה כי אם תלך ממולדתך מקום משפחתך והחוש שבעת הצורך לא יהיו לך אחי ולא מרחמי על זה אמר ואעשך לגוי גדול כי גם שם יצאו מחלציך משפחות רבות. ואם תחוש על ירושת הממון והנה פה אברכך גם בממון ואם תחוש אל השם טוב שיש לך בארצך מקום שמכירין אותך ואגדלה שמך גם פה וכנגד מאמר לך לך היינו לעצמותיך אמר והיה ברכה אתה תהיה מקור הברכות ע"י שתדבק במקום הקדוש ההוא אשר ממנו יוצא השפע לכל העולם והוא מקור הברכות כי מימי הברכות מן המקדש יוצאים וע"י דריסת הארץ הקדושה הקב"ה דורש את כל הארצות נמצא שע"י שתדבק במקום שהוא מקור הברכות תהיה גם אתה מקור לכל הברכות ועל ידי שתדבק בשכינה יהיה פיך כפי הש"י ובידך לברך לכל מי שתרצה. ובמדרש ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלהי אברהם כו' כי אברהם היה לגוי גדול יותר מכל האבות כי כל מה שיצא מן יצחק ויעקב מתיחס גם כן לאברהם נוסף לו על יצחק ויעקב כי יצא ממנו ישמעאל ובני קטורה. ואברכך בממון זהו שאומרים אלהי יצחק כי הוא נתברך בממון יותר מכולם שנאמר ויזרע יצחק בשנה ההיא וימצא מאה שערים ויברכהו ה': ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב כארז"ל ויקרא לו אל הקב"ה קראו ליעקב אל כו' וכפשוטו נקרא בשם ישראל על שם כי שרית עם אלהים ואנשים אבל אברהם לא הי' כי אם אב המון גוים:

ואברכה מברכיך ומקללך אאר. מה שלא נאמר ואאר מקלליך כדרך שאמר ואברכה מברכיך כי לאדם מערכי לב קודם שמוציא איזו דיבור מן השפה ולחוץ כי הוא מעריכו תחלה בלב ובמחשבתו: וידוע שלטובה הקב"ה מצרף מחשבה למעשה אבל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה': וכתיב טרם יקראו ואני אענה וגו' לפי שקודם שהאדם מוציא מפיו בשאלתו ובבקשתו כבר היה מחשב בלבו לבקש על ככה על כן הקב"ה יענהו משמי קדשו קודם שיקרא לאפוקי בשר ודם השואל דבר מחבירו צריך לפרש בשפתיו כי אין אדם יודע מה שבלבו של חבירו אבל הקב"ה בוחן לבבות ממלא כל משאלות לבו כמ"ש יתן לך כלבבך וגו' וכמו שנאמר לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון רצה לתקן בזה קושיא זו והוא אם באמת הקב"ה ימלא שאלתו אחר שנערך הדבר בלבו של אדם א"כ למה זה נוה ה' על התפלה בפה: על זה אומר ומה' מענה לשון כי זה מאת ה' הוא שנתן מענה לשון לאדם כמרז"ל שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים לפי שנמשלים אל השי"ת כילד שעשועים אצל אביו אם הוא מבקש דבר מאביו אעפ"י שאביו יודע מה שהבן צריך מ"מ רוצה האב שיוציא הבן מפיו מבוקשו לפי שהאב משתעשע בדבור שפתיו של הבן. כך אומר הקב"ה לישראל השמיעני את קולך כי קולך ערב לגבאי לי. ואין הש"י רוצה להתנהג עמו כדרך השרים שאין מניחין לדבר בפניהם הרבה ומיד כאשר יבינו כוונת השואל אומרים לו קצר דבריך או כלה מדברותיך ולא אבל הקב"ה בחסדו אינו כן כמ"ש תאות לבו נתת לו ואעפ"כ וארשת שפתיו בל מנעת סלה לפי שאנו בעיניו ית' כשעשוע ילד ובן יקיר ז"ש אעפ"י שטרם יקראו ואני אענה מ"מ כל עוד שהם מדברים ואני אשמע כי לא מנעתי מהם ארשת שפתותיהם. וזהו שנאמר און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' ושמא תאמר שגם לענין הטובה הוא כן ת"ל אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי כי אצל התפלה אין הדבר כן אלא שומע בקול תפלתי אעפ"י שעדיין לא הוצאתי הדבור מפי. וא"ת אם כן איפה למה בקש ה' מידי רמוס חצריו להתפלל לפניו ע"ז אמר ברוך אלהים אשר לא הסיר תפילתי וחסדו מאתי כי אני נותן הודיה לשמו ית' שבחסדו לא הסיר תפילתי וחפץ בארשת שפתי כאמור. לכך נאמר ואברכה מברכיך כי המברך אותך חושב כבר בלבו קודם שמוציא הברכה מפיו ומחשבה טובה חשובה כמעשה ע"כ אני מברכו קודם שיצא הברכ' מפיו. אבל במקללים אין הדבר כן אלא ומקללך לאחר שהוציא הקללה מפיו אז אאר אותו אבל לא קודם שהוציאה מפיו כי מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה. טעם אחר לדבר לפי שאינו דומה מוריק מכלי מלא וגדוש למוריק מכלי חסר כדרך שמצינו בברכת כהנים כה תברכו את בני ישראל אמור להם שהשליח ציבור אומר תחלה אל הכהן יברכך ה' כי הש"ץ הוא סרסור בין הקב"ה ובין הכהנים והוא אומר תחלה אל הכהן יברכך ה' ומוריד עליו השפע דרך הצנורות כדי שיהיה הכהן כלי מלא ברכת ה' ואחר כך יוריק מן הכהן כלי מלא על ישראל כי אז חלה הברכה ביותר כשהמשפיע נמלא בו הברכה בעצם וראשונה כי איך יברך מי שאינו מבורך בעצמו: על כן נאמר ואברכה מברכיך שקודם שיברכך אני אברכו תחלה כדי שיהיה כלי מלא ברכת ה' ויוריק עליך מן כלי מלא וגדוש. אבל בקללה אין שייך דבר זה כלל לכך נאמר ומקללך אאר אח"כ ולא קודם: ומה שנאמר מברכיך לשון רבים ומקללך לשון יחיד הורה כי רבים יברכוהו אבל מקללים לא יהיו רבים אלא יחידים מוקצים ופחותים כנמרוד וחביריו שבטלה דעתם אצל כל אדם:

ומקללך אאר. היה לו לומר ומקללך אקלל או אאר אורכך ושינוי זה קשה גם בפסוק כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו כי היה לו לומר ובוזי יתבזו. ונראה כי שלשה לשונות אלו כל אחת קשה משל חברתה וסדר מדריגתן בזיון קללה ארור כי בזיון לשון קל מכולם והוא בשב ואל תעשה שהמבזה אינו נוהג כבוד במבוזה כמו שכתוב כי את דבר ה' בזה אמרו רז"ל זה המניח ספר תורה והולך לו. ולשון קללה משמש גם כן לשון בזיון כמו שפירש"י על פסוק כי קללת אלהים תלוי ויש במשמעותו גם כן קללה נמרצת ממש קרוב ללשון ארור. אבל לשון ארור כאמרו רז"ל ארור בו נדוי בו חרם בו קללה בו כי לשון זה כולהו איתנהו ביה. וידוע שהכל לפי המבייש והמתבייש כי הפחות ושפל אנשים אם יבזה או יקלל איש זקן ונשוא פנים אין די בזה כשהוא יקבל גם כן בזיון או קללה כי אין הצר שוה בנזק כי השפל אינו מקפיד על בזיונו ויהי כמצחק בעיניו לפיכך לא היה יכול לומר אצל הש"י ובוזי יתבזו כי אין זה שוה בנזק המלך ה' צבאות שהאדם האחוז בחבלי בוז ובזוחי דבזוזי יבזה דברי מלך אל רם ונשא ה' לפיכך יוסיף ה' לו קללה וקלון על כבודו ויקללנו קללה נמרצת לפי ערך המבזה. וכן אברהם שהיה אב המון גוים וכל בני דורו כאין נגדו על כן אין די כשיקבלו מקלליו קללה אלא מקללך אאר אוסיף להם מארה לפי ערכם. אבל במברכים ומכבדים והמדה שוה לברך מברכיו ולכבד מכבדיו ומה שנאמר כאן ומקללך ואצל הש"י אמר ובוזי לפי שלשון קללה אינו שייך כלפי מעלה כי מה יתן ומה יוסיף ויותר שייך בו לשון בזיון במי שאינו נוהג כבוד כראוי בדבר ה'. ובשר ודם ראוי להיות מן הנעלבי' שלא להקפיד על בזיונו אבל על הקללה ראוי להקפיד. ומ"ש כאן ואברכה מברכיך ולהלן נאמר כי מכבדי אכבד אין שתי הברכות דומין זה לזה כי הברכה לאדם הוא תוספות שפע וריבוי וזה אין שייך כלפי מעלה כי מה יתן לו בברכתו אלא ענינה ברכה של הודיה ואם כן מה ענין הברכות זו לזו שיאמר כי מברכי אברך. ואצל האדם אין שייך לומר ואכבדה מכבדך כי אין דמיון לכבוד שהאדם עושה עם חבירו אל הכבוד שחכמים ינחלו מאת ה' אבל הברכות דומין זה לזה כי וודאי אין ביד האדם ליתן הברכות מידו ממש זולת שהוא מברכו ייטיב ה' עמך ובאותה ברכה שהוא מברכו יברך ה' גם את המברך:

ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו. ולמעלה נאמר ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו לפי שקודם שהובטח אברם שיהיו לו בנים היה מתרחק מן שרה מצד היותה עקרה לפי שכל אותן הבעילות אין לקיום המין ע"כ נאמר ותהי שרי עקרה אין לה ולד וסמוך ליה ויקח תרח את אברם וגו' לפי שהיתה עקרה על כן הכניס את לוט ביניהם אבל אחר שנאמר ואעשך לגוי גדול והובטח בבנים כתיב ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט כי בלשון ויקח הורה שאות' כאילו עשה בה לקוחין שנים תחת אשר היה פרוש ממנה כדרך שנאמר וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי ומה שנאמר וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט היינו לוט מעצמו הלך אחריו אבל אברם לא קרבו ואדרבה הרחיקו ויקח את שרי וגו' ד"א תרח היה מקרב ביותר קרוביו ע"כ לקח תחלה את אברם בנו ואחר כך לקח את לוט בן בנו כי בני בנים כבנים ואחר כך לקח כלתו שרי. אבל אברם לקח תחלה את שרי אשתו כי אשתו כגופו ואח"כ לקח לוט שאינו כגופו:

עד מקום שכם עד אלון מורה. הראהו קבלת התור' והשבוע' שבהר גריזים והר עיבל הראה לו קבלת התורה להורות שבזכות קבלת התורה זכה לייעוד לזרעך אתן את הארץ כמ"ש ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. וכלפי שאמר למעלה ומקללך אאר הורה שזה יהיה עד אלון מורה ולא עד בכלל כי כל המברכים והמקללים שבהר גריזים והר עיבל יהיו בהסכמת השי"ת ולא יאור את המקללים ההם כי קללתם היא לשם התכלית וברכה תחשב:

וירא ה' אל אברם. מה שלא נראה אליו ה' מיד כשאמ' לו לך לך מארצך לפי שאז היה עדיין בח"ל כדעת הראב"ע ובח"ל אין שכינתו ית' נגלה וראייה מיונה וא"כ לא נראה אליו שם ה' במראה כי אם קול דברים לבד היה שומע וע"כ לא בנה שם מזבח רק לה' הנראה אליו אבל בעוד שלא היה נראה אליו לא רצה לבנות מזבח במקום שאין השכינה שורה וא"ש במשה כי יאמרו לא נראה אליך ה' כי אין דרכו להתראות בח"ל ובזה יכחישו לומר שגם קול לא שמעת:

הלוך ונסוע הנגבה. אולי רצה להתחכם באלהיות כי הרוצה להתחכם ידרים אבל על העושר לא בקש שהרי אמר אם אקח מחוט ועד שרוך נעל ואותן מתנות שיקבל ע"י שרה היה מוכרח לקבלם כדי שלא יהרגוהו שהרי כולם נתנו לו דרך חנופה אולי יתפתה ליתן לו את אחותו לאשה ואילו לא היה מקבל היו חושבים שאין רצונו ליתנה להם והיו הורגים אותו ומ"מ לא רצה ליהנות מן אותן מתנות ונתנם לבני הפלגשים שנאמר ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות היינו אותן מתנות שכבר קבל מן המצריים נתנם לבני הפלגשים דהיינו בני קטורה והיא הגר המצרית כפירש"י כי מן המצריים לקח המתנות והחזירם למתנתם ונתנם לבני הגר המצרית:

על דבר שרי אשת אברם. וכי עדיין לא ידענו ששרי אשת אברם ועוד מה ששטו של פרעה הרי סבור שהיא אחותו ומה שפירש רש"י על דבר שרי שאומרת למלאך הך והוא מכה לא נזכר בפסוק הך. על כן נ"ל אע"פ שבפני ההמון עם אמרה שרה אחותו אני מ"מ לפרעה' הגידה האמת שהיא אשת אברם בחשבה שמלך יושב על כסא דין לא יעשה עול ופרעה לא הניח בה כי אמר לדבריך הראשונים אני מאמין של

כן נגעו י"י על דבר שרי בשביל דבורה של שרי ומה היא דבורה. אשת אברם כי היא דברה אליו אשת אברם אני. ויאמר פרעה לאברם למה אמרת אחותי היא כי לך הייתי מאמין ולא לה כי חשבתי אולי אומרת כן כדי להינצל מן המשגל שהוא בלא אישות. דבר אחר על דבר שרי אשת אברם לפי שהיתה אשת איש על כן בא עליו נגעים אלו:

ויהי ריב בין רועי מקנה אברם וגומר. רש"י פ' סמיכת והכנעני והפריזי אז יושב בארץ לומר שלא זכה בה אברם עדיין וקשה למה הזכיר כאן והפריזי ולמעלה אמר והכנעני אז בארץ וכאן הזכיר יושב ולא הזכיר זה למעלה ויש אומרים שרצה לומר אלו שני אומות גדולות הכנעני והפריזי נתישבו בארץ בלא מריבה ושני רועים אלו לא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו. וק' עוד וכי בעבור זה הפרד נא מעלי הנה רועי אברם עשו את שלהם והוכיחום על הגזל ואם המה לא קבלו תוכחתם הנה המה את נפשם הצילו. ויותר קרוב לשמוע שרועי אברם הוכיחום על הגזל והמה טענו כל הארץ הוא של אברם כו' וחשב אברם שאם יושבי הארץ יראו שהוא מחזיק בארץ בחזקת שהוא של אברם ואני מתי מספר שיאספו עלי והכוני על כן הזכיר גם הפריזי שהיו אנשיו גבורים עד שישבו בערי הפרזות כהוראת שם פריזי וכסימן שמסר משה למרגלים וכן יעקב היה מתירא מן הפריזי ביותר שאמר עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפריזי ואני מתי מספר וגו'. ולכך הזכיר כאן ישיבה לומר שעד עכשיו הם יושבים בשלוה עמדי ועל ידי שיראו כי רועי מחזיקים בשדות בחזקת שהיא שלי וילחמוני הנה לפיכך הפרד נא מעלי. על כן הלך לוט ונתישב אצל אנשי סדום שאינן מקפידין על הגזל לפיכך סמך לומר ואנשי סדום רעים וחטאים להורות שבעבור שהיו חטאים בממונם ולא הקפידו על הגזל נתיישב לוט אצלם:

וי"י אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו. פרש"י כל זמן שהיה הרשע עמו פירש ממנו הדבור ומקשי' כאן והלא כבר נאמר וירא י"י אל אברם והיה לוט עמו. וי"ל שלא קשה מידי כי בהבטחה ראשונה נאמר לזרעך אתן את הארץ. והבטחה זו היא שעמדה לרועי לוט להטעותם ולומר כל הארץ של אברם היא ולוט יורשו ועל כן היו מרעין בהמתם בשדה אחר ואם לדין יש תשובה על טענתם כי לא זכה בה אברם כל עיקר כי לא ניתן הארץ רק לזרעו ולא לו ואם כן מסתמא לא יסכים לוט עם רועיו והמה היו רועי בקר ולא מחכמה שאלו ע"ז. אבל בהבטחה זו אמר לו הקב"ה כי לך אתננה נשמע מזה כי אברם עצמו זכה בארץ ע"כ לא נאמר הבטחה זו לאברם עד אחר הפרד לוט מעמו כדי שלא יתלה עצמו בהבטחה זו יותר מבראשונה ויבא לגזול בפרהסיא לא ישוב מפני כל. ומה שנאמר כי לך אתננה יתבאר בע"ה פרשה וארא באיזו ענין זכה אברם בארץ ד"א כי מה שנראה אליו י"י אע"פ שהיה לוט עמו לפי שעדיין לא הרשיע לרעות בשדות אחרים כי אולי לא היו לו ללוט עדיין צאן ובקר אבל אחר שהלך עם אברם נתנו גם ללוט מתנות כמ"ש וגם ללוט ההולך את אברם היה לו צאן ובקר ואמרו רז"ל מי גרם לו זאת הליכתו עם אברם שמע מינה שקודם שהלך עם אברם לא היה לו צאן ובקר עדיין עד שבא עמו ממצרימה ונתנו לאברהם מתנות וגם ללוט כדי שיסכים על נתינת שרה לו לאשה ואז התחיל לרעות בהמותיו בשדה אחר ואז נעשה רשע ובעבורו· פירש הדבור גם מן אברם כי הגזל גורם סילוק השכינ' כמ"ש משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר י"י:

קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. השע ימין וראה כי מתחלה אמר הקב"ה לאברהם שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה עומד שם צפונה ונגבה וקדמה וימה כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ש"מ שבראיה לחוד שגי וקני לה. ואחר כך חזר מזה ואמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ש"מ שצריך לעשות חזקה ממש מכי דיש אמצרי ובראיה לחוד לא קנה לה. ועוד כי מתחלה אמר לזרעך עד עולם ואח"כ אמר כי לך אתננה ולא הזכיר זרעך ולא עד עולם. ועוד שאמר שא נא אין נא אלא בקשה. ובאמרו קום התהלך בארץ לא הזכיר לשון נא. ואצל משה רבינו ע"ה מוחלפת השיטה שאמר אעברה נא ואר' את הארץ הרי שהזכיר לשון נא אצל העברה ממש שהיא דוגמת קום התהלך בארץ אבל אצל הראיה לא הזכיר נא כי לא אמר ואראה נא. ועוד מהו שאמר כאן וראה מן המקום אשר אתה עומד שם וכי סלקא דעתך שיראה מן המקום אשר אינו עומד שם. והקרוב אלי לומר בכל זה שהקנה הקב"ה אל אברהם את הארץ לקנות שמה שני מיני תועלת האחד רוחני והוא נקנה בראיה לבד והאחד גופני והוא נקנה מכי דיש אמצרי. הרוחני הוא כי שם מקום מקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ושם פעל י"י מכון לשבתו יתברך ושם חביון עוזו יתברך וכל המסתכל במקום הקדוש ההוא מיד נתלבש רוח טהרה וקדושה ומלך עליון ביופיו ית' תחזינ' עיניו ובראיה לחוד שגי לאדם לקנות השלמות ההוא במקום אשר קרא לו אברהם י"י יראה וקרי בה יראה היו"ד בחירק ויראה היו"ד בציר"י כי כדרך שבא לראות כך בא ליראות כי מיד בבואו שמה כשם שהשכינה רואה אותו כך הוא רואה פני השכינה ומיד נעשה מושפע ומואצל ודבק בזיו שכינתו יתברך מעין עולם הבא כי גם שם הצדיקים יושבים ונהנים מזיו שכינתו יתברך ולא בכל מקום בארץ האדם זוכה לשלימות זה כי אם במקום הנקרא י"י יראה והוא הר המוריה ובית אל כי למעלה כתיב עד בית אל אל מקום המזבח וגו' ולקמן פ' ויצא פי' רש"י שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל ופירשו המפרשים שמאותו זמן והלאה נתחברו שני המקומות מקום ב"ה ובית אל והיו למקום א' על כן נאמר כאן לאברם שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם הורה באצבע שלימות זה הרוחני הנקנה לו בראיה לחוד לא נקנה לו כי אם מן המקום אשר הוא עומד בו והיינו בית אל כי כך משמע פשט המקראות וילך למסעיו מנגב עד בית אל וגו'. וז"ש אל הארץ אשר אראך שאני מראה אותך שמה ובסבה זו מלך ביפיו תחזינה עיניך. ותועלת רוחני זה לא יסיר מזרעו עד עולם כי אף בזמן שב"ה שלמטה אינו בבנינו מ"מ הב"המ שלמעלה המכוון כנגדו נצחי לא יסיר לעולם ובכל זמן יורד ממנו השפע על זרע אברהם המקודש ומעטים זה שלמים וכן רבים נכספה נפשם לעמוד במקום הקדוש ההוא כי רצו את אבניה וגו'. וכנגד תועלת רוחני זה אמר הקב"ה שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם ר"ל מן המקום הקדוש אשר אתה עומד בו כי בו תקנה השלימות הרוחני ותזכה לראות פני השכינה ועל אותו שלימות אמר לך אתננה ולזרעך עד עולם כי שלימות רוחני זה לא ימוש לעולם. ואח"כ אמר כנגד השלימות הגשמי הנקנה לו בארץ והיינו שתהא נחלת שדה וכרם ושתהא קרקע אינה נקנית כי אם בחזקה נמצרה מכי דייש אמצרי אמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ולא הזכיר לזרעו עד עולם כי הארץ נתנה לישראל על תנאי אם ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. ועל קניית שני מיני שלימות אלו אמר משה אעברה נא ואראה את הארץ הטובה כי באמרו אעברה נא בקש על קנית שתהא חלק בארץ אשר לזה צריך העברה ממש כדרך שנא' קום התהלך בארץ. ובאמרו ואראה את הארץ בקש על קניית השלימות הרוחני הנקנה בראי' לבד וכנגד מה שנאמר כאן מן המקום אשר אתה שם דהיינו בית אל מקום המקדש אמר ההר הטוב הזה והלבנון ומ"ש כאן שא נא עיניך הזכיר לשון נא דווקא באותו שלימות הנקנית בראי' אבל בשלימות הגופני לא הזכיר לשון נא ואצל משה כתיב חילוף הדברים הכל חד טעמא הוא לפי שבשלימות הגופני האדם ירצה לעינים אליו ביותר על כן אין הקב"ה צריך לבקש מן האדם בלשון תחנונים שיקבלו מידו אלא אדרבה האדם מבקשו בלשון תחנונים מן הקב"ה כי תאוה הוא לעינים לראות בחמדת העה"ז. אבל החמדה הרוחנית אשר עין לא ראתה אין הטבע נכסף אליו כל כך ואין האדם מבקש עליו בלשון תחנונים כפי טבעו אלא אדרבה ה' מבקש מן האדם בלשון ההגונים שידבק בשלימות רוחני זה ע"כ אמר הקב"ה לאברם שא נא אין נא אלא בקשה ותחנה שבקש ה' ממנו שידבק בקנין רוחני זה אבל קום התהלך בארץ כדי לקנות נחלת שדה וכרם לא הוצרך לבקש ממנו. אבל משה כשבקש על שתים אלו מן הקב"ה הזכיר לשון נא באמרו אעבר' דהיינו קניות חלק בארץ שהטבע נכסף אליו ומבקש על ככה. אבל באמרו ואראה את הארץ לא הזכיר לשון נא כי הכל חד טעמא. ואף על פי שאין זה נאות לאומרו על שני צדיקים כאברהם ומשה מ"מ דיברה תורה בלשון סתם בני אדם ואמר הקב"ה לאברם שא נא וקום התהלך כמדבר לסתם אדם ומשה ג"כ לא רצה להחזיק את עצמו לצדיק גמור. ד"א אברהם לא היו לו עינים רמות והיה תולה עיניו תמיד למטה ע"כ נאמר לו שא נא עיניך נא לשון עתה כי עתה לפי שעה שא נא עיניך למעלה וראה:

וירק את חניכיו וגו'. רש"י פי' אליעזר לבדו היה שם כי שלש מאות ושמנה עשר הוא מנין שם אליעזר וכי דרך המקרא לומר מספר המורה על איש אחד. ומהו שאמר וחלק האנשים אשר הלכו אתי והלא לא הלך עמו כ"א אליעזר לבדו. והקרוב אלי לומר בזה שגם רש"י מודה שלקח עמו שי"ח אנשים ממש כי חייב כל אדם לעשות בדרך הטבע כל אשר ימצא בכחו לעשות ומה שיחסר הטבע ישלים הנס. אך שקשה למה לקח אברם דווקא מספר שי"ח ומה הגיד לנו בזה הכתוב. אלא להורות שהיתה המלחמה כל כך חזקה עליו עד שלא היה שום אפשרי בדרך הטבע לנצחם ומ"מ הלך אברהם למלחמה כי סמך שאלהיו יהיה בעזרו וסימנא מילתא היא כי לקח עמו אנשים כמספר אליעז"ר להורות כי אליעזר לבדו היה שם כי לא נעשה הנצחון ההוא בשום פעולה אנושית כ"א בעזר אלהי לבד לפיכך לא רדף כי אם עד דן ושם נסתלקה השכינה בעבור העגל שעתידין להעמיד בדן לפיכך תשש כחו שם בהסתלקות העזר האלהי. וזהו שנא' ויחלק עליהם לילה שחציו השני נשאר לו להיות לילה של מצרים כי אז יצא ה' בעצמו בתוך מצרים כך במלחמה זו לא היה כ"א עזר של אל עליון אשר מגן צריו בידו. ד"א שלקח שי"ח אנשים כמספר אליעזר להורות שאליעזר שקול כנגד כולם כי זכותו של אברם דבק בו יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים כו'. וי"א וירק שהוריק מהם כל כלי זיין והלכו בלא כלי זיין וסמכו על תשועת ה' מלשון אריק חרבי תורישמו ידי כי אמר פרעה אפי' אם אריק חרבי לסלקו מכל וכל מכל מקום תורישמו ידי לבד בלא חרב:

ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. למעלה נאמר והוא כהן לאל עליון ולא הזכיר קונה שמים וארץ לפי שקודם שבא אברם היה נקרא הקב"ה אל עליון כי לא היתה מלכותו יתברך ניכר בתחתונים כמו שפרש"י על פסוק ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ואברם הקנה שמים וארץ לה' כי פרסם לכל מלאכתו יתב' בתחתונים על כן הזכיר אצל אברם תמיד קונה שמים וארץ. ד"א לפי שכל הברכות באות משל השמים ומשמני הארץ על כן הזכיר אצל הברכה קונה שמים וארץ. וכן כשאמר למטה הרימותי ידי אל אל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל וגו' אמר כן לפי שיכול הקב"ה ליתן לי משלו ממגד שמים מעל ומתהום רובצת תחת על כן לא אקח משלך כלום. ויש אומרים מה שאמר ולא תאמר אני העשרתי את אברם אין פירושו כדי שלא תאמר אלא באמת אמר יודע אני בך שלא תאמר אני העשרתי את אברם ואעפ"כ אין רצוני ליקח כלום. ד"א שמתחלה היה עליון כי אמרו שאין השגחתו יתברך במה שלמטה מגלגל הירח וע"י מלחמה זו ראו עין בעין כי הוא גם אלהי הארץ והשגחתו גם בתחתונים כי לא בכח יגבר איש כי אם בהשגחתו יתברך:

אל תירא אברם אנכי מגן לך. בילקוט מסיק לפי שהיה אברם מפחד שמא קבלתי שכרי בעה"ז ואין לי כלום לעולם הבא אמר לי' הקב"ה אל תירא שכרך מתוקן לעתיד לבא ז"ש הרבה מאוד כד"א מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ע"כ. וקשה על זה המדרש א"כ מהו שאמר מה תתן לי ואנכי הולך ערירי וגו' מה ענין הבנים לשכר העה"ב: ויש ליישבו ע"ד שמסיק פרק יש נוחלין א"ר י' כל מי שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה כתיב הכא והעברתם נחלתו לבתו וכתיב התם יום עברה היום ההוא וק' למה הביא ראייה מדברי קבלה לד"ת היה לו להביא ראייה מן פסוק ויתעבר ה' בי למענכם אלא שרצה להביא ראיי' גם על הענין ולא על הלשון לבד כי ר"י סבר שכל מי שאינו מניח בן ליורשו אינו פטור בלא גיהנם שנקרא יום עברה היום ההוא ואזיל ר' יוחנן לטעמי' שדרש פסוק אשר אין חליפו' למו ולא יראו אלהים על מי שאינו מניח בן כי זה וודאי מלא שלא היה ירא אלהים כמו שאמר אשרי כל ירא ה' וגו' וסמיך ליה בניך כשתילי זתים וגו'. הנה כי כן יבורך גבר ירא ה'. לכך אמר אברם מה שכר תתן לי לעוה"ב ואנכי הולך ערירי שדינו בגיהנם כאמור. וא"ת ליתן שכרי בעוה"ז על זה כתיב ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי ועיין כל הדרוש הזה בפ' פינחס בפסוק עלה אל הר העברים כי הוא דרוש יקר:

במה אדע כי אירשנה. רז"ל אמרו בעבור שאמר אברם במה אדע נענש בידוע תדע. והשכל ימאן לקבל דרוש זה שיסבלו בניו עונש גדול כזה בעבור שאלות שאל אברם ואברם עצמו לא קבל שום עונש ושיהי׳ בניו תקיפים. ע"כ לבי אומר וגו׳. שגלות מצרים היו לו סיבות אחרות ונחלקו בו רז"ל ותמצא כל הדעות במהרש"א כי יהו קבלם בן קרא אורך הידיעה האחת מלהעלות עליה כל הדעות הרבה אך שבעל מדרש זה קשה לו יהיה שטעם אל הגלות מה שיהיה למה זה הגיד הקב"ה בפירוש רעה זו לאברם לאמרו בהגם. ע"ז אמר בבעון במה אדע שרצה לידע דבר שלא היה לו צורך לידע כי מה לו לבקש אות על דבר ה׳ על כן נענש בידוע תדע שהודיעו הקב"ה דבר לצערו וזה נ"כ מדה כנגד מדה. ובענין זה ששאל אברם תמהו רבים למה שאל אות על ירושת הארץ ולא שאל אות על הבטחת הזרע. ואני שואל עוד שאלה אחת למה לא שאל אות על הארץ מיד כשאמר לו הקב"ה בפעם ראשון לזרעך אתן את הארץ וגו׳ גם בספיקות אלו רבו הדיעות. ואני אומר שהאות אשר שאל לא שהיה אברם מסופק בייעוד האל יתברך זולת שרצה שיכרות לו הקב"ה ברית לסלק מעליו כל טוען ומערער. לפי שלמעלה אמר לו לזרעך אתן משמע מתנה בעלמא ועל זה לא היה מבקש אברהם כריתות ברית כי מי יערער על המתנה אשר נתן לו ה׳ כי לו יתו׳ תבל ומלואה ובידו ליתן הארץ לכל מי שירצה. אבל אחר שאמר לו הקב"ה לתת לך הארץ הזאת לרשתה משמע שנתינה זו שהזכיר היום תורת ירושה לפי שנתחלק הארץ לבניו נתן ארץ כנען לבני שם ואתה בא אליה בתורת ירושה. אז חשב אברם שמא אחר יורשיו של שם יערערו על חלקם כי בני שם עילם וארפכשד ואשור ולוד וארם. ואברם יצא מן ארפכשד ושמא אחר בני שם יערערו על הירושה על כן אמר במה אדע כי אירשנה מה האות שאני לבד היורש בלי ערעור: ובאה לו התשובה קחה לי עגלה משולשת וגו׳ כדרך שכרת ה׳ לאהרן ברית מלח עולם לסלק מעליו ערעור של קרח כך כרת ה׳ ברית לאברם לסלק מעליו כל טוען ומערער כי זאת לפנים לחק שכל כורתי ברית עוברים בין הגזרים כנודע:

קחה לי עגלה משולשת. בענין מראה זו רבו הדיעות אענה גם אני חלקי ואומר לפי שמצינו בהבטחת הארץ שמזכיר לפעמים האבות ולפעמים זרעם והיכן מצינו שהיה לאבות חלק בארץ הלא היו כלם גרים בארץ והכתוב אומר כי לך אתננה וכתוב לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב וגו׳ ע"כ למדו רז"ל מכאן לתחיית המתים מן התורה שנא׳ לתת להם לכם לא נאמר אלא להם. וגם זה מחוסר ביאור וכי לתחיית המתים ינחלו האבות חלק בארץ בעולם הזה. אין זה כי אם הקבורה שיקבלו חלקם להיות להם מקום קבורה בארץ לפי שכל מתי א"י חיין תחלה לעתיד כמו שיתבאר בעזרת השם פרשת וארא. אבל זרעם קבלו חלקם גם בחיים בעולם הזה והאבות דווקא לאחר מיתה שיחיו תחלה על כן הראה לו הקב"ה במראה זו עגלה כנגד אברהם שנא׳ בו ואל הבקר רץ אברהם ועז כנגד יעקב שהלבישו על צואריו עורות גדיי עזים ואיל כנגד יצחק שהקריב תמורתו איל וכן פירש"י פרשת נשא בקרבנות הנשיאים: ותור וגוזל אלו ישראל ויבתר אותם בתוך רמז כי שלשה אבות אלו דווקא אחר ביתור דהיינו אחר מיתה יקבלו חלקם בארץ כי מתי א"י חיין תחלה אבל לא בחייהם. ואת הצפור לא בתר כי ישראל שנמשלו לתור וגוזל יבואו חיים לארץ כי בזה הראה לו הקב"ה מי ומי ההולכים לארץ ובאיזה אופן יהיה לאבות חלק בארץ והוא אחר ביתור ומיתה דהיינו אחר הערב שמש בעולם הזה בנפול תרדימת המיתה עליהם ז"ש ויהי השמש לבא ותרדימה נפלה על אברם כד"א עד אשר לא תחשך השמש להורות כד ניים ושכיב אברם אז יקבל חלקו בארץ אבל לא עכשיו כי לא שלם עון האמורי עד הנה ובני ישראל יהיו באי הארץ אחר הערב שמשו של אברם ותרדימת המות כאמור: אך בתנאי זה כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם תחלה ועבדום ומה שהתחיל בלשון יחיד זרעך ואחר כך אמר ועבדום לשון רבים לפי שהגרות הותחל משנולד יצחק והאבות היו יחידים אבל העבדות הותחל אחר שנתרבו ומה שנאמר בארץ לא להם י"א שקאי על אנפי הארץ כי גם המה גרים בארצם כמו שלמדו מן הפסוק ואת העם העביר לערים כדי שלא יקראו את ישראל גולים. ומה שהזכיר ד׳ דברים גירות ועבדות ועינוי וריחוק השכינה בארץ לא להם יתבאר בע"ה לקמן פרשת וארא: וטעם למספר ת"י יתבאר בע"ה פרשת חיי שרה:

הנה בריתי אתך. לשון הנה מורה על דבר המצוי כבר וי"ל כבר בריתי מצוי בך והאמת כן הוא כי סתם מילה חיצונית זו היא לתכלית נכבד והוא שממנה יוקח מופת על מילת ערלת הלב וטהרתו. ובלי ספק שקודם סתם מילה זו כבר היה לאברהם לב טהור ונמול ע"כ א"ל הש"י יודע אני בך שכבר הנה בריתי אתך כי טהור לב אתה: אמנם לפי שעכשיו אני רוצה לעשותך אב המון לכל גוים צריך אני ליתן פתחון פה לכל באי עולם למה אני ממנה אותך אב המון גוים ואתו לפרסם מעלתך ומוסר לבבך מה שיש כל השמים ע"י מילה חיצונית זו המפורסם לכל ומגלה מילת הלב למען ידעו דורותיכם כי בדין שויתיך אב המון גוים ז"ש והקימותי את בריתי ביני ובינך ר"ל אותו ברית לבבי פנימי אשר היה כבר כמוס ביני ובינך ולא ידעו בו כל באי עולם הנה עכשיו הקמותי דגל גם הברית ההוא למען ידעו בו כל באי עולם והוא שאמר לברית עולם ר"ל אותו ברית שהיה ביני ובינך יהיה עתה לברית כל העולם כי כל באי עולם ידעוהו ויסתכלו בו: ואתה את בריתי תשמור מהו ואתה ומהו שחזר ואמר אתה וזרעך. כך פירושו שעיקר הצווי היה בעבור זרעו כי הם צריכין למילה חיצונית זו כדי שעל ידה יגיעו אל המילה הפנימית וטהרת הלב אבל אתה שיש לך לב טהור כבר לא היה צריך למילתו מצד עצמו כי אם מצד כל העולם כאמור אבל זרעו שאחריו צריכין אל המילה מצד עצמם. לכך אמר ואתה בוי"ו העיטוף שגם אתה תשמור ברית חיצוני זה ונתן טעם שני לדבר שאם גם אתה תשמור בריתי אז זרעך ממך יראו וכן יעשו ז"ש אתה וזרעך אחריך לדורותם. ואמר זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם יאמר לדורות אין תכלית המילה כי אם להביאם לידת מילת ערלת הלב דבר המסור ביני וביניכם לבד. והיה לאות ברית ביני וביניכם שזו המילה החיצונית היא אות נגלה על הברית הפנימי המסור ללב אשר ביני וביניכם: והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם ר"ל לברית שיכירו בו כל באי עולם. וכפל הקב"ה ענין זה כמה פעמים להורות שעיקר טעם מילה חיצונית זו היא להגיע על ידה אל מוסר הלב הפנימי:

לא תקרא שמה שרי. לפי שכל יוד תואר לזכר ומגיע לשון זה בזכר שאמר ושרי ביששכר לפי שהיתה עקרה כזכרים לא יולדים שכשיו ניתן לה ה"א במקום יו"ד כי כל ה"א תואר לנקבה להורות שמעתה תהיה נקיבה יולדת וכדי שלא יהיה ליו"ד תרעומת לומר שנעקר מן התורה אני מספרה. על כן הוסיף ה"א לאברהם להמליכו על כל המון גוים ועל ה׳ ראשי אברים: ולדעת חכמי הקבלה יש בה"א כח התולד׳ כמ"ש הא לכם זרע וכמו שאמר התחת אלהים אנכי וגו׳. והוא טעם לשני ההי"ן של בלהה: על כן נתנו כאן שני ההי"ן אחת לאברהם ואחת לשרה: ולקחה הי׳ מן שרה לאברהם להורות שזכות של שרה גרם להם להולדה זו כמו שאמר ואבנה גם אנכי ממנה בזכות שהכניסה צרתה לביתה וא"כ זכות׳ של שרה גרם גם לאברהם שיוליד ד"א לכך ניתן להם הה"א כי בה"א ברא ה׳ את העולם ולא לתוהו בראו כי אם לשבת יצרו על כן תהיה הה"א סבה לתולדתם לצורך ישוב העולם. ויכול להיות שמה שנאמר ואגדלה שמך בתוספת ה"א רמז שיוסיף ה"א על שמו ובסיבה זו אעשך לגוי גדול:

אבל שרה אשתך יולדת לך בן. יש להתבונן והלא כבר אמר לו הקב"ה וגם נתתי לך ממנה בן ומלת נתתי אע"פ שהבטחת הש"י דומה כאלו היא נתונה כבר מ"מ הזכיר לשון עבר כי כבר נתן לשרה הה"א אשר היא סבה לתולד׳ כאמור: ועוד מה שאמר הלבן מאה שנה יולד וכי היה אברהם מסופק ביכולת האל חלילה כי פשוטו משמע שאין זה תמיהה קיימת ויגיד עליו ריעו ואם שרה הבת תשעים שנה תלד והקרוב אלי לומר בזה לפי שמצינו לשון בן אף בלא לידה כמו שאמר במשה רבינו ע"ה ויהי לה לבן כך חשב אברהם מאחר שנא׳ וגם נתתי לך ממנה בן ולא הוזכר׳ הלידה ודאי כוונתו שתביא אסופי מן השוק ותגדלהו על ברכה ודומה כאלו היה בנו ובנה ממש כי למה נאמר שישנה הקב"ה הטבע במקום שיש לפרש דברי השם מסכימים עם הטבע לכך אמר בלשון תמיה הלבן מאה שנה יולד על כן השיב לו הקב"ה אבל שרה אשתך יולדת בן לידה ממש: ומה שאמר והיתה לגוים לשון רבים יתכן לפרשו שרמז לו שבזכותה נפקדו כל העקרות שבכל העולם ועי"ז דומה כאילו יצאו גוים רבים ממנה שהרי מן שרה לא יצאו כי אם ישראל גוי אחד בארץ שהרי עשו איננו בכללנו כי כבר נאמר כי ביצחק יקרא לך זרע:

ויעל אלהים מעל אברהם. פירש"י למדנו מכאן שהאבות הן הן מרכבתו של מקום הורה בזה שאין שום אמצעי בין המקום ב"ה ובין האבות ויהיו מחיצתם לפנים ממחיצת מלאכי השרת כמו שפירש"י על פסוק כעת יאמר ליעקב וגו׳ וכמ"ש מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם כי הקב"ה מעונו למעלה ומתחתיו האבות שהם זרועות עולם כי המה מחזיקים הכסא כביכול וכמ"ש רוכב שמים בעזרך ר"ל אתה עוזר לי כביכול כדרך שאמרו שהצדיקים מוסיפין כח בגבורה שלמעלה כו׳. וטעם למה שנא׳ ויעל אלהים היינו כדי שיתעסק אברהם במילה ולא יתעכב כל זמן שהשכינה אצלו:

בעצם היום הזה נמול אברהם וגו׳. אע"פ שכבר נאמר וימל בשר ערלתם וכתיב בהמולו את בשר ערלתו מ"מ חזר ופירש לומר שעשה גם מילתו בעצם היום הזה לעין כל ולא היה מתבייש מפני הרואים כי על פי׳ רש"י קשה למה ימתין בו ליצני הדור ולמדרש רז"ל נמול ביה"כ כמו שלמדו הג"ש בעצם היום הזה:

הפטרת לך: בישעי׳ סימן מ׳

לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר : הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ׀ יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ : נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה : וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ : וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ : הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה : מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ : יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא : מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא : רָאוּ אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן : אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק : וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם פָּעַם אוֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט :

פירוש המלות

לנס שאמר : נערים . המנוערים מן המלות : יעלו . יגדלו : החרישו אלי. לשמוע דברי : איים . יכאו : מחליק . ג׳ חלק . הולם פעם . מכה סדן :

אומות : צדק . זה אברהם : ירד . ירדם : לא יבוא . לא היה רגיל לבא : איים . עובדי ע"ג : ויאתיון . ומאלילים .

וְאַתָּה֙ יִשְׂרָאֵ֣ל עַבְדִּ֔י יַעֲקֹ֖ב אֲשֶׁ֣ר בְּחַרְתִּ֑יךָ זֶ֖רַע אַבְרָהָ֥ם אֹהֲבִֽי׃
אֲשֶׁ֤ר הֶחֱזַקְתִּ֙יךָ֙ מִקְצ֣וֹת הָאָ֔רֶץ וּמֵאֲצִילֶ֖יהָ קְרָאתִ֑יךָ וָאֹ֤מַר לְךָ֙
עַבְדִּי־אַ֔תָּה בְּחַרְתִּ֖יךָ וְלֹ֥א מְאַסְתִּֽיךָ׃ אַל־תִּירָא֙ כִּ֣י עִמְּךָ־אָ֔נִי אַל־
תִּשְׁתָּ֖ע כִּֽי־אֲנִ֣י אֱלֹהֶ֑יךָ אִמַּצְתִּ֙יךָ֙ אַף־עֲזַרְתִּ֔יךָ אַף־תְּמַכְתִּ֖יךָ
בִּימִ֥ין צִדְקִֽי׃ הֵ֤ן יֵבֹ֙שׁוּ֙ וְיִכָּ֣לְמ֔וּ כֹּ֖ל הַנֶּחֱרִ֣ים בָּ֑ךְ יִהְי֥וּ כְאַ֛יִן וְיֹאבְד֖וּ
אַנְשֵׁ֥י רִיבֶֽךָ׃ תְּבַקְשֵׁם֙ וְלֹ֣א תִמְצָאֵ֔ם אַנְשֵׁ֖י מַצֻּתֶ֑ךָ יִהְי֥וּ כְאַ֛יִן
וּכְאֶ֖פֶס אַנְשֵׁ֥י מִלְחַמְתֶּֽךָ׃ כִּ֗י אֲנִ֛י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ מַחֲזִ֣יק יְמִינֶ֑ךָ
הָאֹמֵ֥ר לְךָ֛ אַל־תִּירָ֖א אֲנִ֥י עֲזַרְתִּֽיךָ׃ אַל־תִּֽירְאִי֙ תּוֹלַ֣עַת יַעֲקֹ֔ב
מְתֵ֖י יִשְׂרָאֵ֑ל אֲנִ֤י עֲזַרְתִּיךְ֙ נְאֻם־יְהֹוָ֔ה וְגֹאֲלֵ֖ךְ קְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵֽל׃
הִנֵּ֣ה שַׂמְתִּ֗יךְ לְמוֹרַג֙ חָר֣וּץ חָדָ֔שׁ בַּ֖עַל פִּֽיפִיּ֑וֹת תָּד֤וּשׁ הָרִים֙
וְתָדֹ֔ק וּגְבָע֖וֹת כַּמֹּ֥ץ תָּשִֽׂים׃ תִּזְרֵם֙ וְר֣וּחַ תִּשָּׂאֵ֔ם וּסְעָרָ֖ה תָּפִ֣יץ
אוֹתָ֑ם וְאַתָּה֙ תָּגִ֣יל בַּֽיהֹוָ֔ה בִּקְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֖ל תִּתְהַלָּֽל׃

פירוש המלות

ומאציליה . מגדולים שבהם : אל תשתע . אל ימס לבך : הנחרים . ל' נחרו בי : מצתך . ריבך : תולעת יעקב . הענוים : מתי . אנשי : למורג חרוץ . כלי של חריצים : פיפיות . חידודי חריצין : הרים . ראשי העו"ג : תזרם . כמזרה לרוח : תשאם . לגיהנם : תתהלל . תתפאר

פרשת וירא יח

אבן עזרא

(א) **וירא** . הנה קצת אמרו כי השם ג' אנשים הוא אחד והוא ג' ולא יתפרדו. והנה שכחו ויבאו שני המלאכים סדומה ומפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה ואחר כן נשא עיניו וראה ג' מלאכים האחד בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט ופי' ויאכלו כי נאכל הלחם כטעם אשר תאכל

כ' **יח** א וַיֵּרָ֤א אֵלָיו֙ יְהֹוָ֔ה בְּאֵלֹנֵ֖י מַמְרֵ֑א וְה֛וּא יֹשֵׁ֥ב פֶּֽתַח־הָאֹ֖הֶל כְּחֹ֥ם הַיּֽוֹם׃ ב וַיִּשָּׂ֤א עֵינָיו֙ וַיַּ֔רְא

ד' וחסר כ' דס'

א וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא וְהוּא יָתִיב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא כְּמֵיחַם יוֹמָא׃ ב וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא

כחם ד' וחס' וסי' כחם היום . ויבאו כחם היום אל בית איש בשת . תהיה לכם תשועה כחם השמש . כחם צח עלי אור . וחד בחם קציר ב' בפסוק : וישא עיניו ה' חסרים את וסי' וישא עיניו וירא . והנה גמלים באים . וירא את בנימן . וירא את עשו . והנה איש עומד לנגדו . ושארא את עיניו : וירא ג' אברהם ב' בו . לוט :

תולדות אהרן וירא אליו . סוטה יד מציעא עז : כחם היום . ברכות כז : וישא עיניו . מציעא שם :

רש"י

(א) **וירא** אליו . לבקר את החולה (ב"מ פ"ו) אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו : באלוני ממרא . הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו (ב"ר) : יושב . ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל (ב"ר) : פתח האהל . לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו : כחום היום . (ב"מ פ"ו) הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים

בעל הטורים וירא אליו . סמך נמולו אצל וירא. מלמד שנראה לו בשביל החולה לבקרו . (נ"ל המילה) . ד"א נמולו אתו . וסמיך ליה והוא יושב פתח האהל כחם היום . וזה הוא שאמרו חכמינו ז"ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח למי שנימול ליכנס שם . וירא אליו ה' . סופי תיבות אוה . מלמד שאוה לשכון באהלו של אברהם . וירא אליו בגימטרי' זה בכבוד מילה נגלה אליו . וירא אליו ה' באלני בגימטרי' לבקר בחולה . יושב פתח האהל בגימטרי' להכניס את האורחים . כחם ארבעה במקרא . פתח האהל כחם היום . כחם השמש . כחם צח עלי אור . ויבאו אל בית איש בושת כחם היום . שאברהם (היה) יושב פתח האהל ואינו מניח למי שנימול ליכנס כחם היום אלא כחום צח עלי אור . דהיינו בגן עדן. כדכתיב והיה לך ה' לאור עולם . אבל איש בושת . פירוש שבא על הכותית שאין לך בושת גדול ממי שבא על הכותית . כחום השמש יכנס לגיהנם דכתיב הנה יום בא בוער

ספורנו

(א) **וירא** אליו ה' באלוני ממרא . כי שם נמול אברהם אז וכל ביתו נמולו אתו שם הופיע האל ית' שכינתו לעמו בברית כמשפט לכל כורתי ברית כענין אתם נצבים וכו' לעברך בברית וכענין ויכרות לפני ה' ויעמוד כל העם בברית . ונראה לאברהם שהיה מוכן מכלם לאותה המראה וכן ענין ויפגשהו ה' שלא נראה שם לדבר עם משה אבל הופיע שכינתו לקבל ברית בנו כאמרו ביני וביניכם לדורותיכם ואולי בשביל זה נהגו להכין כסא בעת המילה ובמקומה: (ב) וישא עיניו. התכוון להסתכל: נצבים עליו

רמבן

(א) **וירא** אליו ה' . לשון רש"י לבקר את החולה א"ר חמא ב"ר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בו :

(ב) **והנה** שלשה אנשים נצבים . המלאכים שבאו אליו בדמות אנשים ג' אחד לבשר את שרה ואחד לרפאות את אברהם ואחד להפוך את סדום ורפאל שריפא את אברהם הלך משם להציל את לוט שאין זה שתי שליחות כי היה במקום אחר ונצטווה בו אחר כן או ששתיהן להצלה :

ויאכלו נראו כמי שאכלו ובספר מורה הנבוכים נאמר כי הפרשה כלל ופרט אמר הכתוב תחלה כי נראה אליו השם במראות הנבואה ואיך היתה המראה הזאת כי נשא עיניו במראה והנה ג' אנשים נצבים עליו ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך זה ספור מה שאמר במראה הנבואה באחד מהם הגדול שבהם ואם במראה לא נראו אליו רק אנשים אוכלים בשר איך אמר וירא אליו ה' כי הנה לא נראה לו השם לא במראה ולא במחשבה וככה לא נמצא בכל הנבואות והנה לדבריו לא לשה שרה עוגות ולא עשה אברהם בן בקר וגם לא צחקה שרה רק הכל מראה ואם כן בא החלום הזה כרוב ענין כחלומות השקר כי מה תועלת להראות לו כל זה וכן אמר בענין ויאבק איש עמו שהכל מראה הנבואה ולא ידעתי למה היה צולע על ירכו בהקיץ ולמה אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי כי הנביאים לא יפחדו שימותו מפני מראות הנבואה וכבר ראה מראה גדולה ונכבדת מזאת כי גם את השם הנכבד ראה פעמים רבות במראה הנבואה והנה לפי דעתו זאת יצטרך לומר כן בענין לוט כי לא באו המלאכים אל ביתו ולא אפה להם מצות ויאכלו אבל הכל היה מראה ואם יעלה לוט למעלת מראה הנבואה איך יהיו אנשי סדום הרעים והחטאים נביאים כי מי הגיד להם שבאו אנשים אל ביתו ואם הכל מראות נבואתו של לוט יהיה ויאיצו המלאכים וגו' קום קח את אשתך ויאמר המלט על נפשך והנה נשאתי פניך וכל הפרשה כלה מראה וישאר לוט בסדום אבל יחשוב שהיו המעשים נעשים מאליהם והמאמרים בכל דבר ודבר מראה ואלה דברים סותרי הכתוב אסור לשומעם אף כי להאמין בהם ובאמת כי כל שהוזכר בכתוב ראיית מלאך או דבור מלאך הוא במראה או בחלום כי ההרגשים לא ישיגו המלאכים אבל לא מראות הנבואה כי המשיג לראות מלאך או דיבורו איננו נביא שאין הדבר כמו שהרב גוזר כי כל נביא זולת משה רבינו נבואתו ע"י מלאך וכבר אמרו בדניאל איהו עדיפי מיניה דאיהו נביאי ואיהי לאו נביא וכן לא נכתב ספרו עם ספר הנביאים מפני שהיה ענינו עם גבריאל אע"פ שהיה נראה אליו ומדבר עמו בהקיץ כמו שנאמר במראה של בית שני ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל וכן המראה של קץ הגאולה בהקיץ היתה בלכתו עם חביריו על יד הנהר ואין הגר המצרית מכלל הנביאות וברור הוא ג"כ שלא היה ענינה בת קול כמו שחשב הרב והכתוב חלק נבואת משה רבינו מנבואת האבות כמה שנאמר וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי וזה שם משמות הקדש לבורא איננו כנוי למלאך ורבותינו עוד למדו על החילוק שביניהם ואמרו מה בין משה לכל הנביאים רבנן אמרי כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא שאינה מצוחצחת הה"ד ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה ומשה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת הה"ד ותמונת ה' יביט כמו שהוא מפורש בויקרא רבה ומקומות אחרים ולא נתנו בשום מקום נבואתם למלאך ואל תשומם בעבור שכתוב גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר ה' לאמר כי פירושו גם אני נביא כמוך ויודע אני שהמלאך שדבר אלי בדבר ה' הוא וזו מדרגה ממדרגות הנבואה כאשר אמר איש האלהים כי כן צוה אותו בדבר ה' ואמר כי דבר אלי בדבר ה' וכבר אמרו רבותינו בענין בלעם שאמר ועתה אם רע בעיניך אשובה לי אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב"ה קום לך אתם ואתה אומר שאחזור כך הוא אומנותו לא כך אמר לאברהם * להקריב את בנו ואח"כ ויקרא מלאך ה' אל אברהם ויאמר אל תשלח ידך אל הנער למודיעו לומר דבר ומלאך מחזירו וכו' הנה החכמים מתעוררים לומר שאין הנבואה בדבור הראשון שהזכיר בו השם שוה לדיבור השני שאמר בו שהוא על ידי מלאך אלא שהוא דרך בנביאים שיצוה בנבואה ויבטל הצווי במלאך כי הנביא יודע כי

אנשים : (ב) והנה שלשה אנשים . אחד לבשר את שרה ואחד להפך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות (ב"ר) . תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי . ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל : נצבים עליו . לפניו כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב') . אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים : וירא . מהו וירא וירא שני פעמים . הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואע"פ שיודעי' היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא וירץ לקראתם (כך הגירסא בר"י) (בבבא מציעא) כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוה דהוה שרי ואסר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם : (ג) ויאמר אדני אם נא וגו'. לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדוני' ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול (שבועות לה) ד"א קודש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואע"פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח וא"א לומר אלא א"כ קודם גזירת ק"כ שנה ושתי הלשונות בב"ר : (ד) יקח נא . ע"י שליח והקב"ה שלם לבניו ע"י שליח שנא' (במדבר כ) וירם משה את ידו ויך את הסלע : ורחצו רגליכם . כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע"ג לביתו . אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם : תחת העץ . תחת האילן : (ה) וסעדו לבכם . בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא . בתורה וסעדו לבכם . בנביאים (שופטים יט) סעד לבך פת לחם . בכתובים (תהלים קד) ולחם לבב אנוש יסעד . אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים (ב"ר) : אחר תעבורו . אחר כן תלכו : כי על כן עברתם . כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי : כי על כן . כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא (בראשית יט) כי על כן באו בצל קורתי . (בראשית לג) כי על כן ראיתי פניך . (שם לח) כי על כן לא נתתיה : (במדבר י) כי על כן ידעת חנותינו : (ו) קמח סלת
סלת

וְהִנֵּה֙ שְׁלֹשָׁ֣ה אֲנָשִׁ֔ים נִצָּבִ֖ים עָלָ֑יו וַיַּ֗רְא וַיָּ֤רָץ לִקְרָאתָם֙ מִפֶּ֣תַח הָאֹ֔הֶל וַיִּשְׁתַּ֖חוּ אָֽרְצָה׃ ג וַיֹּאמַ֑ר אֲדֹנָ֗י אִם־נָ֨א מָצָ֤אתִי חֵן֙ בְּעֵינֶ֔יךָ אַל־נָ֥א תַעֲבֹ֖ר מֵעַ֥ל עַבְדֶּֽךָ׃ ד יֻקַּֽח־נָ֣א מְעַט־מַ֔יִם וְרַחֲצ֖וּ רַגְלֵיכֶ֑ם וְהִֽשָּׁעֲנ֖וּ תַּ֥חַת הָעֵֽץ׃ ה וְאֶקְחָ֨ה פַת־לֶ֜חֶם וְסַעֲד֤וּ לִבְּכֶם֙ אַחַ֣ר תַּעֲבֹ֔רוּ כִּֽי־עַל־כֵּ֥ן עֲבַרְתֶּ֖ם עַֽל־עַבְדְּכֶ֑ם וַיֹּ֣אמְר֔וּ כֵּ֥ן תַּעֲשֶׂ֖ה כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבַּֽרְתָּ׃ ו וַיְמַהֵ֧ר אַבְרָהָ֛ם הָאֹ֖הֱלָה אֶל־שָׂרָ֑ה וַיֹּ֗אמֶר מַהֲרִ֞י שְׁלֹ֤שׁ סְאִים֙ קֶ֚מַח

ב' סגי חרי
ג' אברהם לוט . ויקם .
מ'כתו'. קל"ד
ס"ד
ג' וסי' מוי דגבר' פרזל'
ג'. ל'
ל' ל'. ג' ה' מלי' עטור סופרי'
ל'
ח'
ל'. ל'

וְהָא תְּלָתָא גֻּבְרִין קָיְמִין עִלָּוֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד עַל אַרְעָא׃ ג וַאֲמַר יְיָ אִם כְּעַן אַשְׁכְּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ לָא כְעַן תִּעְבַּר מֵעַל עַבְדָּךְ׃ ד יִסְּבוּן כְּעַן זְעֵיר מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא׃ ה וְאֶסַּב פִּתָּא דְלַחְמָא וּסְעוּדוּ לִבְּכוֹן בָּתַר כֵּן תִּעְבְּרוּן אֲרֵי עַל כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל עַבְדְּכוֹן וַאֲמַרוּ כֵּן תַּעְבֵּיד כְּמָא דְמַלֶּלְתָּא׃ ו וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוָת שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחִי תְּלָת

תאכל האש . ופי' כי על כן עברתם כדברי קדמונינו ז"ל הואיל ועברתם כמו כי על כן באו : (ה) כן תעשה . דרך מוסר שפת לחם די : (ו) לושי. כמו

יקח ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' יקח נא מעט מים . ברזל מעפר יקח . גם שבי גבור . קדמ' פתח . אנ"ך : ורחצו ג' ב' פת' וחד קמץ וסי' יקח נא מעט . סורו נא אל בית עבדכם . רחצו הזכו . בתרא קמץ : לבכם ג' וסי' ואקחה פת . וראיתם וששׂ . שיתו לבכם לחילה . אנ"ך :

תולדות אהרן ויאמר ה'. שבת קכז מציעא שם שבועות לה : יקח נא . מציעא שם : ורחצו . מציעא שם : ואקחה פת . שם פו : אחר תעבורו. נדרים לו : כן תעשה . מציעא פו : קמח סלת. שם פז :

בעה"ט כתנו'. כחום היום בגימטרי' זהו בגיהנם . ובגימטרי' דם מילה : והנה שלשה. בגימט' אלו מיכאל גבריאל ורפאל : יקח . ג' במסורת יוקח נא מעט מים . ברזל מעפר יוקח . גם שבי גבור יוקח פי' גם שבי צדיק גבור יוקח בזכות יוקח נא מעט מים . ברזל מעפר יוקח פי' ברזל חרב של פורענות יוקח מישראל שנמשלו לעפר בזכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר : יוקח נא מעט מים בגי' מכאן זכו לבאר : ורחצו רגליכם . ב' במסרה הכא ואידך בהאי פרשתא גבי לוט . מהכא ילפינן שחשש לע"ג מדלוט הקדים לינה לרחיצה ואברהם הקדים רחיצה ללינה מלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו ע"ג לתוך ביתו : ואקחה פת לחם. היה לו לומר קחו פת לחם מכאן רמז שבעל הבית בוצע : לבכם . ג' במסורת הכא וסעדו לבכם ואידך שיתו לבכם

רמבן

דבר ה' הוא ובתחלת ויקרא רבה אמרו ויקרא אל משה לא כאברהם באברהם כתיב ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים המלאך קורא והדבור מדבר ברם הכא אמר הקב"ה אני הוא הקורא ואני הוא המדבר כלומר שלא היה אברהם משיג הנבואה עד הכינו נפשו בתחלה להשגת מלאך ויעלה מן המדרגה ההיא למעלת דבור הנבואה אבל משה מוכן לנבואה בכל עת . הנה בכל מקום יתעוררו החכמים להודיענו כי ראיית המלאך איננה נבואה ואין הרואים מלאכים והמדברים עמם מכלל הנביאים כאשר הזכרתי בדניאל אבל היא מראה תקרא גילוי עינים כמו ויגל השם את עיני בלעם וירא את מלאך ה' וכן ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיני הנער ויראה אבל במקום אשר יזכיר המלאכים בשם אנשים כענין הפרשה הזאת ופרשת לוט וכן ויאבק איש עמו וכן וימצאהו איש על דעת רבותינו הוא כבוד נברא במלאכים יקרא אצל היודעים מלבוש יושג לעיני בשר בזכי הנפשות כחסידים ובני הנביאים ולא אוכל לפרש . והמקום אשר תמצא בו ראיית ה' ודבור מלאך או ראיית מלאך ודבור ה' ככתוב בדברי משה בתחלת נבואתו ובדברי זכריה עוד אגלה בו דברי אלהים חיים ברמיזות . וענין ויאכלו אמרו חכמים ראשון ראשון מסתלק וענין ההסתלקות תבין אותו מדבר מנוח אם תזכה אליו. והנה פי' הפרשה הזאת אחרי שאמר כי בעצם היום הזה נמול אברהם אמר שנראה אליו השם בהיותו חולה במילתו יושב ומתקרר בפתח אהלו מפני חום היום אשר יחלישנו והזכיר זה להודיע שלא היה מתכוון לנבואה לא נופל על פניו ולא מתפלל ואף על פי כן באה אליו המראה הזאת. באלוני ממרא להודיע המקום אשר בו נימול והוא גלוי השכינה אליו למעלה וכבוד לו כענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם כי מפני השתדלותם במצות המשכן זכו לראיית השכינה ואין גלוי השכינה כאן וכאן ללוות להם מצוה או לדבור כלל אלא גמול במצוה הנעשית כבר ולהודיע כי רצה האלהים את מעשיהם כענין שנאמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך. וכן ביעקב אמר ויפגעו בו מלאכי אלהים ואין שם דבור ולא חדשו בו דבר רק זוכה לראיית מלאכי עליון וידע כי מעשיו רצויים וכן היה לאברהם בראיית השכינה זכות והבטחה וכן אמרו ביורדי הים שאמרו זה אלי ואנוהו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא זכות להם בעת הנס הגדול שהאמינו בה' ובמשה עבדו ופעמים יבא בשעת הקצף ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכבוד ה' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל ויהיה זה להגין על עבדיו הצדיקים ולכבודם ואל תחוש להפסק הפרשה כי הענין מחובר ולכן אמר וירא אליו ולא אמר וירא ה' אל אברהם אבל בפרשה רצה לסדר הכבוד הנעשה לו בעת שעשה המילה ואמר כי נגלית עליו השכינה ושלח אליו מלאכיו לבשר את אשתו וגם להציל לוט אחיו בעבורו כי אברהם נתבשר בבן מפי השכינה כבר ושרה מפי המלאך שדבר עם אברהם כדי שתשמע שרה כמו שאמר ושרה שומעת וזו כוונתם שאמרו לבקר את החולה שלא היה לדבור אלא לו ועוד אמרו מזבח אדמה תעשה לי ומה אם זה שבנה לכבוד מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל עצמו לשמי עאכ"ו ושמא כיוונו עוד בזה לומר שהיה לו במראה השכינה רפוי למחלת המילה כי כן ראוי להיות כדכתיב באור פני מלך חיים : וטעם נצבים עליו . שהיו עומדים לנגדו מסתכלים כלשון הנצב על הקוצרים משרי הנצבים ולפי שהוא יושב והם היו עומדים והוא רואים בו אמר עליו וזה טעם וירא וירץ לקראתם כי כאשר ראה אותם עומדים נגדו ולא היו הולכים לדרכם רץ לקראתם להביאם אל ביתו . וטעם מפתח האהל להגיד כי היה עדיין יושב שם אחרי הסתלק ממנו מראה השכינה . ויתכן שיהיה עליו על האהל שהיו קרובים אליו מן הצד האחד שלא כנגד הפתח והיו שם נצבים ולא היו מתקרבין אל אברהם כטעם חונים על הים :

(ג) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך . מצינו אותו בספרים קמוץ והנה קראם בשם רבם באלף דלת כי הכיר בהם שהם מלאכי עליון כאשר יקראו אלהים ואלים ולכן השתחוה להם ארצה : אל נא תעבור מעל עבדך . עם כל אחד ידבר כדרך כל התורה ושמרתם

ספורנו

עליו פונים אליו כממתינים לדבר עמו בהיותו פנוי מן המראה הנכבדת כי הממתינים אל אדם לדבר עמו יקראו נצבים עליו כמו להתאפק לכל הנצבים עליו וכמו וכל העם נצב עליך : וירץ לקראתם . בטרם יקרבו לדבר עמו . מפתח האהל . בהתחיל מן הפתח לרוץ לכבודם כי הזריזות יורה על חשיבות בעיני המזדרז אליו כענין וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו : וישתחו ארצה . כי היה אתם נורא כאמרו ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד והשב אותם לבלתי אישי מלך : (ג) אל נא תעבור . אתה הראש בבליני' אל נא תמהר לעבור כמנהג כל שליח הממהר להשיב שולחו דבר : (ה) כן תעשה . ולא תאחר אותנו

אבן עזרא

כמו ותלש : (י) כעת חיה . כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי: והוא אחריו . זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה שרה ויש אומרים פתח האהל שלה היה אחרי אהל אברהם : (יא) באים בימים . הגיעו לימים רבים : (יב) היתה לי . כמו תהיה לי : ועדנה. כמו עדן ועונג וכן ויתעדנו והטעם אחרי שבליתי וזקנתי איך תתחדש לי עדון ועונג הנוער ועוד כי אדוני זקן . וטעם בקרבה בנפשה והשם גלה סודה למלאך:

ואני

וטוב ה' קמץ וסי' והנער שמואל. ולו היה בן ושמו שאול . ואל הבקר רץ . וימצאו מרעה שמן וטוב . הוספת חכמה וטוב : וחלב ג' וסי' ויקח חמאה . ובלא מחיר. יין. דבש וחלב תחת לשונך אנ"ך : אליו נקוד על אי"ו חד מן י' נקודים בתורה וסי' כו' במסר' רבת': והנה. י"ג יחידאין וסי' כו' במסר' רבתא : שמעת . ו' ה' פתחי' והר קמץ וסי' ושרה שמעת . ורבקה שמעת בדבר . ומלכת שבא . אזן שמעת תוכחת חיים . אזן שמעת ועין ראה . מוכיח חכם על אזן שמעת . בתרא קמץ : ואברהם ושרה ל'. וחד אברהם ושרה אשתו :

סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ ז וְאֶל־הַבָּקָר
רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב
וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃
ח וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר
עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם
תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל׃
י וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה
וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת
פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃ יא וְאַבְרָהָם
וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת
לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ יב וַתִּצְחַק שָׂרָה
בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי

ג'
כ' קמ' וסי' במוגה טליא בתורה רפט והסכת תוכחת :
נקוד על איו
ו' קמץ
ו'
כ' ר"פ
כ"ל חס' ג'. ל'
ל' וחס'

סָאִין קִמְחָא דְסוּלְתָּא לוּשִׁי
וַעֲבִידִי גְרִיצָן׃ ז וּלְוָת תּוֹרֵי
רְהַט אַבְרָהָם וּנְסֵיב בַּר
תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטָב וִיהַב
לְעוּלֵימָא וְאוֹחִי לְמֶעְבַּד
יָתֵיהּ׃ ח וּנְסֵיב שְׁמַן וַחֲלַב
וּבַר תּוֹרֵי דִּי עֲבַד וִיהַב
קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ
עִלָּוֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא
וַאֲכָלוּ׃ ט וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן שָׂרָה
אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא בְמַשְׁכְּנָא׃
י וַאֲמַר מֵיתַב אֲתוּב לְוָתָךְ
כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וְהָא בַר
לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שְׁמַעַת
בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא
אֲחוֹרוֹהִי׃ יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה
סִיבוּ עָלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק
מִלְּמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אוֹרַח כִּנְשַׁיָּא׃ יב וְחַיְכַת שָׂרָה בִּמְעָהָא לְמֵימַר בָּתַר דְּסֵיבִית תְּהֵי

תולדות אהרן ואל הבקר רץ. שם פו פו : ויתן אל הנער. בס פו . ויקח חמאה. שם פו פו : והוא עומד. קדושין לב מציעא פו : ויאמר. יבמות עז : ותצחק שרה. מגילה ט מציעא פו : (פאה יו מגילה עא) אחרי בלותי יומא פ"ג מציעא שם :

רשי

סלת לעוגות קמח לעמלן של טבחים לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא : (ז) בן בקר רך וטוב . ג' פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל (ב"מ פו): אל הנער . זה ישמעאל לחנכו במצות (ב"ר) : (ח) ויקח חמאה וגו'. ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשים אותו היום ונטמאת העיסה (ב"מ שם) : חמאה . שומן החלב שקולטין מעל פניו : ובן הבקר אשר עשה . אשר תקן קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו : ויאכלו . נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג(ב"מ שם. ב"ר): (ט) ויאמרו אליו . נקוד על אי"ו שבאליו ותניא ר"ש בן אלעזר אומר כ"מ שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכאן הנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש . בב"מ אמרינן יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה . אמר רבי יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה : הנה באהל . צנועה היא : (י) כעת חיה . כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כעת אלא כעת : כעת חיה . כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים : שוב אשוב . לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן (ב"ר) : (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו למועד אשוב אמר אלישע אותן המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו') : והוא אחריו . הפתח היה אחר המלאך : (יא) חדל להיות . פסק ממנה : אורח כנשים . אורח נדות : (יב) בקרבה . מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין

בעל הטורים לחילה ורחיתם ושם לבכם וזה סוה שאמרו שהיה מצטער על שלא באו לו אורחים וזהו שיתו לבכם שהיה מצטער בלבו כיון שראה אלו ושם לבכם : ואל הבקר . ג' תגי' על הקוף לומר שלשה היו ובזכות זה נתן לו בן למאה שנה : ואל הבקר רץ . אותיות ואל הקבר רץ . שרץ אחריו למערה . ואל הבקר רץ בגימטריא רץ למערה . ויאכלו והדר ויאמרו אליו רמז למה שאמרו אין

ספורנו

אותנו יותר מזה ולכך רץ ואמר מהרי : (ט) איה שרה . כי כונת השליחות היתה לבשר את שרה שתשמח ותודה כדי שיהיה העבור יותר שלם כי אברהם כבר נתבשר מאת האל יתעלה ושאלו על שרה ע"י אברהם כדבריהם ז"ל : (י) שוב אשוב אליך . למועד המילה כפעם בפעם . והוא אחריו . הפתח שהיתה שם שרה השומעת היה אחר המלאך המדבר לפיכך לא דבר עמה לנוכח כמו שעשה אלישע : (יב) ותצחק שרה . שהסבה שהיה דבר המלאך ברכת נביא בלבד כענין אלישע לא נבואה ושליחות האל ית' והסבה שלא יושג זה בזקני' בברכת שום נביא כי אמנם להשיב הבחרות אחר הזקנה הרי הוא כתחית המתי' שלא

רמבן

את כל חקתי ועשיתם אותם ערות אביך וערות אמך לא תגלה ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ורוב משנה התורה כן והפך מזה ראה אנכי נותן לפניכם היום ורבותינו אמרו לגדול שבהם אמר וגם זה יתכן שאמר לגדול אל נא תעבור ואתה ורעיך אשר ישארו עמך תרחצו רגליכם והנכון בעיני שקרא את כולם אדונים ופנה אל כל אחד ואחד לראשון אמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור וכן אמר לשני וכן אמר לשלישי לכל אחד בפני עצמו יתחנן אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך ויוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם כלכם וזה דרך מוסר וכבוד מרוב חפצו להתכבד עמהם והנה הכיר בהם שהם עוברי דרך ואין חפצם ללון שם ולכן לא בקש מהם רק שיוקח מעט מים לרחוץ רגליהם מעט מפני החום לתת מים קרים על נפש עיפה וישענו תחת העץ לרוח היום לא יבואו באהל ובמשכן :

וטעם כי על כן עברתם . כי אחרי שדרככם עלי איננו נכון שלא תנוחו מעט אצלי :

(ה) **כן** תעשה כאשר דברת . דרך מוסר שבפת לחם די לשון ר"א או יאמר כן תעשה לנו להשען תחת העץ ולעבור מיד כי שלוחים אנחנו ואל תעכבנו לבא באהל או ללון עמך :

(ו) **קמח** סלת . סלת לעוגות קמח לעמילן של טבחים לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא לשון רש"י . וכך הוא בב"ר ושם פירשו שהיו שלש סאים לכל אחד ולא ידענו למה הרבה בלחם כל כך לשלשה אנשים אולי ידע הסתלקות המאכל הראשון ראשון והוא כמרבה עולות למזבח או שסעדו גדולי ביתו עמהם לכבודם . ועל דרך הפשט מהרי שלש סאים קמח לעשות מהן סלת והנה הוציאה מכל השלש סאין סלת נקיה מעט :

וטעם ואל הבקר רץ אברהם להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלש מאות איש שולף חרב והוא זקן מאד והלוש במילתו הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו :

(י) **שוב** אשוב אליך כעת חיה . לשון רש"י לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לו אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו והוצרך הרב לאמר כן מפני שהקב"ה אמר לו בכאן למועד אשוב אליך ובין במלאך או בהקב"ה לא מצינו שבא אליו למועדו אולי נכלל בלשון וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר . ור"א אמר כי ויאמר ה' אל אברהם הוא דבר המלאך בשם שולחו ושב אליו למועד אשר דבר אתו ואם לא נכתב . והנכון בעיני שהוא מן תשובת השנה יאמר כי שוב אשוב אליך כעת הזאת שתהיו בו חיים ויהיה בן לשרה אשתך וזהו כאשר נאמר לאברהם למועד הזה בשנה האחרת ויהיה אשוב כמו ושב ה' אלהיך ושב וקבצך :

(יא) **באים** בימים האדם בימי בחורותיו יקרא עומד בימים ויקראו ימיו כי הם שלו כלשון את מספר ימיך אמלא אבל כאשר יזקין ויחיה ימים רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא בא בימים מפני שהוא כבא בארץ אחרת נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום :

חדל להיות לשרה אורח כנשים . הוא הזמן להריון כי אחרי הפסק האורח מאמת זקנה לא תהרינה :

טעונין ולד הסדים הללו שאמקו מושכין חלב. תנחומא: עדנה. צחצוח בשר ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות: (יג) האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: (יד) היפלא. כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה כשנה האחרת: (טו) כי יראה. כי צחקת. הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת. שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא: (טז) וישקיפו. כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ (דברים כו) מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללוותם כסבור אורחים הם: (יז) המכסה אני. בתמיה אשר אני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת והחמשה כרכין הללו שלו הן שנא' גבול הכנעני מצידון בואכה סדומה ועמרה וגו'. קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: (יח) ואברה' היו יהיה. מ"א זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ

עֶדְנָ֔ה וַֽאדֹנִ֖י זָקֵֽן׃ יג וַיֹּ֥אמֶר יְהוָֹ֖ה אֶל־
אַבְרָהָ֑ם לָ֣מָּה זֶּה֩ צָחֲקָ֨ה שָׂרָ֜ה לֵאמֹ֗ר
הַאַ֥ף אֻמְנָ֛ם אֵלֵ֖ד וַאֲנִ֥י זָקַֽנְתִּי׃ ג' וכל האמנ' דכו'. ג' פתח דס"פ
יד הֲיִפָּלֵ֥א מֵיְהוָֹ֖ה דָּבָ֑ר לַמּוֹעֵ֞ד אָשׁ֥וּב ג'
אֵלֶ֛יךָ כָּעֵ֥ת חַיָּ֖ה וּלְשָׂרָ֥ה בֵֽן׃ טו וַתְּכַחֵ֨שׁ כ' שני
שָׂרָ֧ה ׀ לֵאמֹ֛ר לֹ֥א צָחַ֖קְתִּי כִּ֣י ׀ יָרֵ֑אָה ג'. ג'
וַיֹּ֥אמֶר ׀ לֹ֖א כִּ֥י צָחָֽקְתְּ׃ טז וַיָּקֻ֤מוּ מִשָּׁם֙ ג'
הָֽאֲנָשִׁ֔ים וַיַּשְׁקִ֖פוּ עַל־פְּנֵ֣י סְדֹ֑ם ג' וחס'
וְאַבְרָהָ֕ם הֹלֵ֥ךְ עִמָּ֖ם לְשַׁלְּחָֽם׃ יז וַֽיהוָֹ֖ה ג'
אָמָ֑ר הַֽמְכַסֶּ֤ה אֲנִי֙ מֵֽאַבְרָהָ֔ם אֲשֶׁ֖ר ג'. ב'
אֲנִ֥י עֹשֶֽׂה׃ יח וְאַ֨בְרָהָ֔ם הָי֧וֹ יִֽהְיֶ֛ה ב' כתי' ו' בהו' תסיה לתים. ד'
לְג֥וֹי גָּד֖וֹל וְעָצ֑וּם וְנִ֨בְרְכוּ־ב֔וֹ כֹּ֖ל גּוֹיֵ֥י

לִי עוּלֵימוּ וְרִבּוֹנִי סִיב׃
יג וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא
דְנַן חַיְכַת שָׂרָה לְמֵימַר
הַבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֵילִיד וַאֲנָא
סָבֵית׃ יד הֲיִתְכַּסָּא מִן קֳדָם
יְיָ פִּתְגָמָא לִזְמַן אֲתוּב לְוָתָךְ
כְּעִדַּן דְאַתּוּן קַיָּמִין וּלְשָׂרָה
בָר׃ טו וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימַר
לָא חַיְכֵית אֲרֵי דְחֵילַת
וַאֲמַר לָא בְּרַם חַיְכַתְּ׃
טז וְקָמוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא
וְאִסְתְּכִיאוּ עַל אַפֵּי סְדוֹם
וְאַבְרָהָם אָזֵיל עִמְּהוֹן
לְאַלְוָאוּתְהוֹן׃ יז וַייָ אֲמַר
הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם דִּי
אֲנָא עָבֵיד׃ יח וְאַבְרָהָם
מֶהֱוֵי יְהֵוֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ כֹּל עַמְמֵי

זקנתי ד' וסי' ויאמר ה' אל אברהם. ויאמר הנה נא זקנתי. ואני זקנתי ושבתי. נער הייתי גם זקנתי. לשלחם ג' וסי' ואברהם הלך עמם. ולא אבה לשלחם. למהר לשלחם מן הארץ: אמר ג' קמצין וסי' וה' אמר המכסה. וה' פקד. וישמע משה לקול חתנו: ואברהם ה' ר"פ וסי' ואברהם בן תשעים ותשע. ואברהם ושרה זקנים. ואברהם היו יהיה. ואברהם בן מאת שנה בהולד. ואברהם זקן.

תולדות אהרן ואדני זקן. יבמות סה מציעא פז: ויאמר ה' אל. מציעא שם: למה זה צחקה שרה. (פאה יז): ואני זקנתי. יבמות סה מציעא פז: למועד אשוב. ראש השנה יא: ויאמר לא כי צחקת. (סוטה כא): הולך עמם. מציעא פו: וה' אמר. יומא לח: ואברהם היו. יומא שם (ע"ג מ):

(יג) ואני זקנתי. פירושו אחרי בלותי והמלאך אמר אמת ומ"ם אמנם נוסף כמ"ם שלשה ומפרשים אחרים אמרו כי אלו שלשה אנשים נביאים היו ואם טען טוען והלא אברהם נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה וכן אמרו איה שרה אשתך והשנים הלכו אל סדום ואל תתמה על מלת כי משחיתים אנחנו כי כן כתוב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים והשם עשאם וסמכם אליהם בעבור שנעשו על ידם. והנה יהיה פי' ויאכלו כמשמעו. ופי' ויאמר אדני אם נא מצאתי חן איננו קדש רק הוא כמו רבותי על כן פתוח הנו"ן ולא נקמץ כמשפטו ובספרים שהוא קמוץ יהיה פירושו נביא השם. וטעם בעיניך שדבר בתחלה עם הגדול שבהם ואחר כן עם כלם ומלאכו שנקרא הנביא מלאך כחגי ויש אומרים כי אברהם בקש רשות מהשכינה ויש אומרים שהוא מוקדם ומאוחר וכן הוא וישא וכבר נשא עיניו ועשה כך וכך ואחר כך נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם גם זעקת סדום ואלו ההולכים הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד לפני ה' ועל כל פנים ה' אמר עם אברהם ידבר או עם המלאכים שיאמרו לו רק ויאמר ה' זעקת סדום עם אברהם דבר ואברהם נגש ואמר האף תספה. ונכנס פסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום. וכן אמור לנער ויעבור לפניו ויעבור ואתה עמוד כיום ואין לנו צורך לתיקון סופרים והעד שאמר באחרונה אל המקום אשר עמד שם את פני ה' והנכון בעיני תמצאנו רמוז בפרשת ואלה שמות: (יד) ומלת היפלא. היעלם וכן עשה פלא וי"א איננו דבר פלא בעיני השם לעשות כן ואלו היה כן לא היה מ"ם דבק עם השם: (יח) ונברכו בו. מבנין נפעל וטעמו שיהיה מבורכים בשבילו ומלת והתברכו איננה כן רק הם

בעל הטורים מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט: ויאמרו אליו בגימטריא אמרו אליו איה: אורח כנשים. ר"ת וסופי תיבות בגימטריא נדה: ואדני זקן. טוחן ולא פולט: על פני סדום.

רמבן

(יג) **ואני** זקנתי. הוא פירוש אחרי בלותי ודברו אמת אך מפני השלום לא רצה לגלות מה שאמרה ואדוני זקן כי היה ראוי שיאמר ואני ואדוני זקנים כי שרה בשניהם מצחק:

(יד) **היפלא** מה' דבר. אם דבר נפלא ורחוק הוא שיהיה מאת ה' ככה כלשון כי ממך הכל ומידך נתנו לך ודומה לזה מאשר שמנה לחמו מאת אשר תבא להם שמנה ואונקלוס תרגם היתכסי עשאו כלשון כי יפלא ממך דבר למשפט וא"כ יש בו סוד נעלם ולשון רש"י היפלא היתכסי וכי שום דבר מופלא ומכוסה ממני מלעשות רצוני הרכיב בו שני ענינים:

(טו) **ותכחש** שרה לאמר. אני תמה בנביאה הצדקת איך תכחש כאשר אמר השם לנביא וגם למה לא האמינה לדברי מלאכי אלהים והנראה בעיני כי המלאכים האלה הנראים כאנשים באו אל אברהם והוא הכיר בחכמתו בהם בשרו אותו שוב אשוב אליך ולשרה בן ושרה שומעת ולא ידעה כי מלאכי עליון הם כענין באשת מנוח ואולי לא ראתה אותם כלל. ותצחק בקרבה ללעג כמו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו כי השחוק לשמחה הוא בפה אז ימלא שחוק פינו אבל השחוק בלב לא יאמר בשמחה והקב"ה האשים אותה לאברהם למה היה הדבר נמנע בעיניה וראוי לה שתאמין או שתאמר אמן כן יעשה ה' והנה אברהם אמר אליה למה צחקת היפלא מה' דבר ולא פירש אליה כי השם גלה אליו סודה והיא מפני יראתו אל אברהם תכחש בו כי חשבה אברהם בהכרת פניה יאמר כן או מפני ששתקה ולא נתנה שבח והודאה כדבר ולא שמחה והוא אמר לא כי צחקת אז הבינה כי בנבואה נאמר לו כן ושתקה ולא ענתה אותו דבר ודאוי שנאמר עוד כי אברהם לא גלה אותו הנאמר לו מתחלה אבל שרה אשתך יולדת לך בן אולי המתין עד שלוח השם אליה הבשורה ביום מחר כי ידע כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי גלה סודו אל עבדיו הנביאים או מרוב זריזותו במצות היה טרוד במילתו ומילת עם רב אשר בביתו ואחר כן כחולשתו ישב לו פתח האהל והמלאכים באו טרם שהגיד לה דבר:

(יז) **וה'** אמר אל נכח השמים העומדים עליו או אל המלאכים השלוחים ויתכן שהוא המחשבה כי חשב שלא יתכסה ממנו מפני הטעמים הללו וכן ואני אמרתי בדמי ימי וכן ויאמר להכות את דוד וכן כל אמירה עם הלב מחשבה:

(יח) **ואברהם** היו יהיה. מדרש אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו ופשוטו של מקרא וכי ממנו אני מעלים והלא חביב לפני להיות לגוי עצום לשון רש"י. והנכון כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום ויהיה זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה לכן לא אכסה ממנו כי יאמרו הדורות הבאים איך כסה ממנו או איך נתאכזר הצדיק על שכיניו החוטים עליו ולא רחם ולא התפלל עליהם כלל והגלוי אליו טוב ויפה כי ידעתיו שהוא מכיר ויודע שאני ה' אוהב צדקה ומשפט כלומר שאני עושה משפט רק בצדקה ולכך יצוה את בניו וביתו אחריו לאחוז דרכו והנה

ספורנו

שלא תהיה זולתי במלות האל פרטית או בתפלה משגת חן מאתו: (יד) היפלא מה' דבר. שהמלאך לא אמר זה על צד ברכה אבל דבר כמבשר בשמו: (טו) כי יראה. לומר חטאתי אבל הראה תשובה בלבה. ויאמר לא. שידע כי לא איש אל ויכזב ולא האמין לה כלל: ויפנו משם האנשים. פנו מבית החסד: (טז) וישקיפו. השקפה לרעה: על פני סדום. שהיה הפך בית של אברהם כמו שהעיד הנביא באמרו הנה זה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה: ואברהם הולך. וה' אמר. הוא היה מתעסק במצות גמילות חסדים ללות את האורחים וה' אמר שיגלה לו למען אשר יצוה את בניו כאמרם ז"ל שכר מצוה מצוה: (יז) המכסה אני. ראוי שלא לכסות מאברהם מדת טובו ולהודיעו שאם היה בין הרשעים איזה מנין לדיקים ישבו תקות תשובה לרשעים הייתי מטה כלפי חסד להאריך אפילו לרשעים אולי ישובו כי לא חפוץ במות המת ובבלי אין תקות תשובה יעשה בם משפט: (יח) ואברהם היו יהיה. ובהיותו

הָאָרֶץ: יט כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו: כ וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד: כא אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה: כב וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם

אַרְעָא: יט אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי בְּדִיל דִּיפַקֵּד יָת בְּנוֹהִי וְיָת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ בַּתְרוֹהִי וְיִטְּרוּן אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד צִדְקְתָא וְדִינָא בְּדִיל דְּיַיְתֵי יְיָ עַל אַבְרָהָם יָת דִּי מַלֵּיל עֲלוֹהִי: כ וַאֲמַר יְיָ קְבֵילַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה אֲרֵי סְגִיאַת וְחוֹבַתְהוֹן אֲרֵי תְּקִיפַת לַחֲדָא: כא אִתְגְּלֵי כְעַן וְאֶדּוּן הַכִּקְבַלְתְּהוֹן דַּעֲלַת לִקְדָמַי עֲבַדוּ אַעְבֵּיד עִמְּהוֹן גְּמִירָא אִם לָא תָיְבִין וְאִם תָּיְבִין לָא אִתְפְּרַע: כב וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד

ו' פסו' למען. ו' כתו'. ג' דס' ח'. ל' ג'. ל' מלעיל ה' ל'. ג' בטע' מלעיל ל' וחד הודיעני ואדעה. ג'

הארץ: (יט) כי ידעתיו. לשון חבה כמו (רות ב') מודע לאישה הוא בועז מודעתנו (שמות לג) ואדעך בשם ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגומר אין למען נופל על הלשון: יצוה. ל' הווה כמו (איוב א) ככה יעשה איוב (ע"פ ה' יחנו): למען הביא. כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאילו אינו מת: (כ) ויאמר ה' אל אברהם. שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו: כי רבה. כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברי"ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה הנה שבה יבמתך: (כא) ארדה נא. למד לדייני' שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה. דבר אחר ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של מדינה: הבאה אלי עשו. וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר (שמות לג) ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך. ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגוה מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק: (כב) ויפנו משם. ממקום שאברהם ליוום שם: ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה (ב"ר).

אשר

הם מתברכים בו. ופירוש זעקת סדום שדברו דברים כנגד השם או זעקת החמס: (כ) וחטאתם כי כבדה. ולא תכילנה הארץ. וי"א הכצעקתה הבאה אלי אם כן עשו אעשה בהם כלה: (כא) ואם לא אדעה. ארחם אותם וכן יפרשו וידע אלהים ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כרעה הזאת כי האמת שהכל ידע כל חלק על דרך כל ולא על דרך חלק והעד כי זה הפירוש הוא האמת ואם הוא סוד גדול שאמר אברהם האף תספה ונפתח ה"א האף ואם הוא לתימה בעבור האל"ף שהוא מהגרון שמשפט לשון הקדש להרחיב אשר לפניו:

תספה

ו' פסו' למען וסי' כי ידעתיו. כי מאת ה' היתה. למען דעת כל עמי הארץ. ואטמא אתם במתנותם. למען תינקו. למען טבח טבח: צדקה ומשפט. ג' דסמי' וסימ' כי ידעתיו למען. אהב צדקה ומשפט. עשה צדקה ומשפט: זעקת ג' וסי' זעקת סדו'. לקול זעקת חבליך. זעקת שבר: ואראה ה' וסי' ארדה נא ואראה. ואראה את אחי. אעברה נא ואראה. והכרו אעברה. אמלטה נא ואראה: הבאה ג' מלעיל וסי' הכצעקת'. ובני יוסף אשר ילד לו. וישמעו שלשת רעי איוב:

תולדות אהרן כי ידעתיו. יומא שם יבמות עט כתובות ח סנהדרין כו מכות כד עקידה שער יג: ויאמר ה'. יומא שם סנהדרין קט:

בעל הטורים ס"ת מיל. שיעור מיל הלך עמם לשלחם דשיעור לויה מיל. הולך עמם לשלחם וה' מלמד שהשכינה מלוה לצדיקים. ואברהם ג' ראש פסוק ואברהם ושרה זקנים. ואברהם היו יהיה ואברהם זקן. פי' אף על פי שאברהם ושרה זקנים. אברהם היו יהיה לגוי גדול. היו יהיה לגוי גדול. היו יהיה בגימט' ק' פי' כשיהיה בן ק' אז יהיה לגוי גדול וזהו שנאמר כי כן יבורך גבר: אשר יצוה את בניו סופי תיבות תורה. אשר יצוה בגימטריא תורה ובגימטריא ברית: כי רבה בגימטריא בחטא ריבה: ואנכי עפר ואפר. מכאן זכה לאפר פרה ועפר סוטה. עפר בגי' לסוטה. ואפר בגימט' בפרה: עפר ואפר ב' במסורת הכא ואידך באיוב ונחמתי על עפר ואפר. וזהו מה שאמרו גדול מה שנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם.

ספורנו

ובהיותו לגם עמים רבים אהי' תוכחתו רבו' התועל': (יט) כי ידעתיו. מוכיח במישור. למען אשר יצוה את בניו. וכל זה אמר האל ית' לעשות למען אשר יצוה אברהם לבניו בראותו גודל חסדיו גם לרשעים ומשפטיו נגד הבלתי שבים ושמרו לעשות צדקה ומשפט. למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. והתכלית האחרון המכוון בזה מאת האל ית' היה להביא על אברהם את אשר דבר באמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: (כ) ויאמר ה'. אז התחילה הנבואה שהוא מדרגה למעלה מן המראה שהיתה באמרו וירא אליו: (כא) ארדה נא. ארד לסוף תכלית רשעם שהוא מוכן לצאת מרעה אל רעה כענין הבה נרדה ונבלה שם שפתם כמו שהתבאר למעלה: ואראה הכצעקתה. אראה זה בפעל בהתגלות לבם שיתקוממו על לוט המתנדב וידעו כל באי העולם כי לא אל חנם היה העונש הגדול: עשו כלה. עשו כלם שאין ביניהם מוחה כמו כלה גרש יגרש שעניינו כלכם וגם זה נודע בשליחות המלאכים שנאמר בו כל העם מקצה ואין מכלים: (כב) ואברהם עודנו עומד. אע"פ שהמלאכים אשר שלח להשחית כבר הגיעו לסדום מ"מ אברהם עודנו עומד לבקש רחמים וללמד זכות כאמרם ז"ל אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. וכן בחייבי מיתות

אמרו מחזירים אותו ארבעה

רמבן

אם בדרך צדקה ומשפט יפטרו יתפלל לפני להניחם וטוב הדבר ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפוץ במשפטם ולכן ראוי שיבא בסוד ה':

(יט) **כי** ידעתיו למען אשר יצוה לשון רש"י ארי ידעתיניה כתרגום לשון חבה כמו מודע לאישה ואדעך בשם ואמנם עיקר כלם לשון ידיעה שהמחבב את האדם ומקרבו אצלו יודע ומכירו ואם תפרשהו יודע אני בו שיצוה את בניו אין למען נופל על הלשון. ויתכן שיהיה ידעתיו גדלתיו ורוממתיו בעבור אשר יצוה את בניו אחריו לעשות את הישר לפניו ולכך אשימנו לגוי גדול ועצום שיעבדוני וכמוהו ידעתיך בשם מה אדם ותדעהו או יאמר ידעתיו שיצוה וכן למען ינוח שורך וחמורך שינוח והנכון בעיני כי היא ידיעה בו ממש ירמוז כי ידיעת השם שהיא השגחתו בעולם השפל היא לשמור הכללים וגם בני האדם מונחים בו למקרים עד בא עת פקודתם אבל בחסידיו ישים אליו לבו לדעת אותו בפרט להיות שמירתו דבקה בו תמיד לא תפרד הידיעה והזכירה ממנו כלל כטעם לא יגרע מצדיק עינו ובאו מזה פסוקים רבים כדכתיב הנה עין ה' אל יראיו וזולת זה:

(כ) **ויאמר** ה' זעקת סדום ועמורה לשון רש"י ויאמר ה' אל אברהם שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו ואמר ר"א כי נכנס פסוק ויפנו משם האנשים בנתים להודיע כי בעת שבאו לסדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וכן דעת כל המפרשים כי עם אברהם ידבר ולפי זה הנכון בפסוק ויפנו משם האנשים לומר כי כאשר אמר השם לאברהם בנסוע האנשים ממנו זעקת סדום ועמורה כי רבה עמד אברהם בתפלה ותחנה לפניו למחול להם ולתת לו רשות לדבר והאריך בתפלתו עד שבאו האנשים סדומה ואז נגש אברהם ואמר האף תספה או יהיה פירושו שסב לבאר עודנו עומד לפני ה' כי נגש אברהם ואמר האף תספה. והנה האריך בתחנה לפניו בכל פעם לאמר אל יחר אף ה' והיה עוד מכוין דעתו בכל פעם לנבואה עד ששמע תשובת דבריו מפיו של הקדוש ברוך הוא והאריכו כל היום בזה וילך ה' בערב כאשר כלה לדבר אל אברהם ובאו שני המלאכים סדומה:

זעקת סדום ועמורה. היא זעקת עשוקים יזעקו וישועו מזרוע רשעתם והיה ראוי שיאמר הכתוב זעקת סדום ועמורה שמעתי כי רבה או שיאמר זעקת סדום ועמורה רבה וחטאתם כבדה מאד אבל ענין הכתוב זעקת סדום ועמורה וחטאתם שגדלו מאד ארד ואראה אם כלם חטאו אעשה דין בהם ואם לא אדעה מי החוטאים וענין הירידה והראיה אמר רש"י בדרך הדרש לימד שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה ועל דרך הפשט מפני שרצה הקב"ה לגלות לאברהם ענין סדום ולהודיעו כי אין בהם עושה טוב אמר אליו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד לראות כלומר באתי לשפוט אם חטאו אעשה בהם כלה ואם לא אדעה מה אעשה בהם ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה יפקוד עונם וישפוט אותם וזה כלשון ה' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את האלהים הכל סר יחדיו נאלחו ור"א אמר בו סוד מילדי נכרים ישפיקו בו ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת דרשו רבותינו בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ יוצא ובא לו ממדה למדה יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת הדין וכן הענין הזה ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד ממדת רחמים אל מדת הדין ואראה ברחמים אם כצעקתה הבאה אלי במדת הדין עשו כלה ואם לא אדעה וארחם כדרך וידע אלהים ואחר שספר הכתוב דעת העליון חזר אל הענין הראשון וספר במעשה כי האנשים אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו שמה ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם עודנו עומד לפניו כי קראו והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה להשחית

אשר הפכוהו רז"ל לכתוב כן: (כג) ויגש אברהם. מצינו הגשה למלחמה (שמואל ב י) ויגש יואב וגו'. הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה. והגשה לתפלה (מלכים א' יח) ויגש אליהו הנביא ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה. הגם תספה ולתרגום של אונקלוס שתרגומו ל' רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: (כד) אולי יש חמשים צדיקים. עשרה צדיקים לכל כרך וכרך כי חמשה מקומות יש. ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: (כה) חלילה לך. חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך. לעולם הבא: השופט כל הארץ. נקוד בחטף פתח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדום וגו'. לכל המקום ולכל הכרכים לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: (כז) הואלתי. רציתי כמו ויואל משה: ואנכי עפר ואפר. וכבר הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר ע"י נמרוד לולי רחמיך אשר עמדה לי: (כח) התשחית בחמשה. והלא הן ט' לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: אולי

עוֹדֶ֥נּוּ עֹמֵ֖ד לִפְנֵ֥י יְהֹוָֽה׃ כג וַיִּגַּ֥שׁ
אַבְרָהָ֖ם וַיֹּאמַ֑ר הַאַ֣ף תִּסְפֶּ֔ה צַדִּ֖יק עִם־
רָשָֽׁע׃ כד אוּלַ֥י יֵ֛שׁ חֲמִשִּׁ֥ים צַדִּיקִ֖ם
בְּת֣וֹךְ הָעִ֑יר הַאַ֤ף תִּסְפֶּה֙ וְלֹא־תִשָּׂ֣א
לַמָּק֔וֹם לְמַ֛עַן חֲמִשִּׁ֥ים הַצַּדִּיקִ֖ם
אֲשֶׁ֥ר בְּקִרְבָּֽהּ׃ כה חָלִ֨לָה לְּךָ֜ מֵעֲשֹׂ֣ת ׀
כַּדָּבָ֣ר הַזֶּ֗ה לְהָמִ֤ית צַדִּיק֙ עִם־רָשָׁ֔ע
וְהָיָ֥ה כַצַּדִּ֖יק כָּרָשָׁ֑ע חָלִ֣לָה לָּ֔ךְ
הֲשֹׁפֵט֙ כָּל־הָאָ֔רֶץ לֹ֥א יַעֲשֶׂ֖ה מִשְׁפָּֽט׃
כו וַיֹּ֣אמֶר יְהֹוָ֔ה אִם־אֶמְצָ֥א בִסְדֹ֛ם
חֲמִשִּׁ֥ים צַדִּיקִ֖ם בְּת֣וֹךְ הָעִ֑יר וְנָשָׂ֥אתִי
לְכָל־הַמָּק֖וֹם בַּעֲבוּרָֽם׃ כז וַיַּ֥עַן אַבְרָהָ֖ם
וַיֹּאמַ֑ר הִנֵּה־נָ֤א הוֹאַ֙לְתִּי֙ לְדַבֵּ֣ר אֶל־
אֲדֹנָ֔י וְאָנֹכִ֖י עָפָ֥ר וָאֵֽפֶר׃ כח אוּלַ֡י
יַחְסְר֞וּן חֲמִשִּׁ֤ים הַצַּדִּיקִם֙ חֲמִשָּׁ֔ה
הֲתַשְׁחִ֥ית בַּחֲמִשָּׁ֖ה אֶת־כָּל־הָעִ֑יר
וַיֹּ֗אמֶר לֹ֤א אַשְׁחִית֙ אִם־אֶמְצָ֣א שָׁ֔ם

י"ח מלין תקון סופרים:
ג' ב' זכתו'
ג'
י'
נך נך י"ד פסו'. ב' חס' הסטאת
ג' חס'
ל'
ל'
נ"ח. ב' ובענין
י"ד כתו'. ב
ל'
סי' שע"ע פ"ש

כַּעַן מְשַׁמֵּשׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃
כג וּקְרֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר
הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי זַכָּאָה עִם
חַיָּבָא׃ כד מָאִים אִית
חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא
הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי וְלָא תִשְׁבּוֹק
לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין
דִּי בְגַוַּהּ׃ כה קוּשְׁטָא אִנּוּן
דִּינָךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא
הָדֵין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאָה עִם
חַיָּבָא וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא
קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ הֲדַיָּן כָּל
אַרְעָא לָא יַעְבֵּיד דִּינָא׃
כו וַאֲמַר יְיָ אִם אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם
חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא
וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אַתְרָא
בְּדִילְהוֹן׃ כז וַאֲתֵיב אַבְרָהָם
וַאֲמַר הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי
לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ וַאֲנָא עֲפַר
וּקְטָם׃ כח מָאִים יַחְסְרוּן
חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הַתְחַבֵּל
בְּחַמְשָׁא יָת כָּל קַרְתָּא וַאֲמַר
לָא אֲחַבֵּיל אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן

(כג) תספה. פועל יוצא וטעמו תכלה וכן אספה עלימו רעות ואם הם שני בניינים: (כד) ולא תשא למקום. כטעם תסלח כמו נושא עון ולמקום הוא סדום כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט: (כה) חלילה. דבר שלא יתכן וי"א שהמלה כטעם חלול שאין בו כלום: והיה כצדיק כרשע. כאשר יתחברו שני כפי"ן היא דרך קצרה והטעם והיה כצדיק כרשע והרשע כצדיק וכן כי כמוך כפרעה כעמי כעמך כהשכה כאורה. ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ. וטעם בתוך העיר שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלים. ואין מלת הואלתי כמו החלותי רק פירושה רציתי וכן הואיל משה. וכ"ף מלת אנכי נוסף או הם שתי מלות והטעם אחד. וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב והעקר על יסוד הגוף והם העצמות: (כח) אולי יחסרון חמשה. והטעם אולי תחסר עשירית מהמספר. וטעם התשחית בחמשה בעבור החמשה שיחסרו את הכל ואחר כן אמר אולי יחסרון התשיעית מהמספר אשר

האף ג' פתחין וסי' האף תספה. וחברו. האף אמנם אלד. תספה ג' וסי' ויגש אברהם. אולי יש חמשים. וגם את הזקן: ולא תשא ג' דס' וסי' אולי יש חמשים. הוכח תוכיח. ונשאו אתך במשא העם ולא: הצדיקם ו' וסי' אולי יש חמשים. אולי יחסרון. כי לא ינוח שבט. ב' בו. אשר יש צדיקם. אשר הצדיקם והחכמים. כל אורי' צדיקם כתיב חס' במ"א מלא ויסלק דברי דואלה שמות. וכל נביאים וכתו' מ"ל במ"ר חס' וסי' במסר' רבת': חללה ג' חסרי' וסי' חללה לך ב' בפסוק. לכן אנשי לבב: לך י"ד פסוקים לך לך וסי' כו' במסרה רבת': מעשת ה' חס' בליש' מסר בביום השמיני. ג' התי"ן בתורה רנראין תמוהות ואינן תמוהות וסי' תשופט כל הארץ. האחר בא לגור. האיש אחר יחטא. וכל ה"א תמוהה פתח כשהתימה בה"א כמו האלהים אני. אבל אלו התימה אינו בה"א אכן בא אחרי כן וישפוט שפוט: עפר ואפר ב' וסי' ואנכי עפר ואפר. נחמתי על עפר ואפר:

תולדות אהרן קללה לך. ע"ג ד': נשאתי לכל, סנהדרין נט: ויען אברהם. עקידה שער ד' נד: ואנכי עפר. סוטה יז (תענית סח):

רמב"ן

המקום כאשר אמר ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע שהגיד לו:

(כג) **ויגש** אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע. אפו של הקב"ה היא מדת דינו וחשב אברהם שהיא תספה צדיק עם רשע לא ידע מחשבות ה' אשר חשב עליהם ברחמיו כאשר פירשתי ולכן אמר כי הגון וטוב הוא שישא לכל המקום למען חמשים הצדיקים אבל לא יתכן גם במדת הדין להמית צדיק עם רשע שאם כן יהיה כצדיק כרשע ויאמרו שוא עבוד אלהים וכל שכן במדת רחמים שהוא שופט כל הארץ והוא העושה משפט כענין ויגבה ה' צבאות במשפט ואמרנו המלך המשפט וזהו ענין הכפל חלילה לך והקב"ה הודה שישא לכל המקום בעבורם כי במדת רחמים יתנהג עמהם ומה שיודיע אליך כל הענין היות ויאמר ה' כתיב יו"ד ה"א וכל אשר הזכיר אברהם אל"ף דל"ת והנה זה מבואר:

(כד) **חמשים** צדיקים. כתב רש"י עשרה לכל כרך וכרך. התשחית בחמשה. תשעה לכל כרך וכרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם אולי ימצאון שם ארבעים וימלטו ארבע ככרים וכן שלשים יצילו שלש ועשרים יצילו שתים ועשרה יצילו אחת ולא בקש על פחות מעשרה שדור המבול היו שמנה צדיקים ולא הצילו על דורן ותשעה ע"י צירוף כבר ביקש ולא מצא כל אלו דברי הרב ז"ל ואני תמה אם כן מה התפלה והתחינה הזאת אשר היה מתחנן בכל פעם ופעם אל נא יחר לאדני והנה נא הואלתי והלא ראוי הוא שיהיו ארבעים מצילין ארבע ושלשים והעשרים יצילו לפי חשבון כאשר החמשים יצילו חמש וכן מה שאמר כי תשעה על ידי צירוף כבר בקש ולא מצא והלא לארבעים וחמשה היה מבקש הצירוף ולא היו שם ארבעים וחמשה אבל תשעה ימצאון שם. והנה דעת הרב לומר שהרבים ראוין להצלה גדולה יותר מאשר יצילו המועטים אפי' הצלה מועטת כמו שאמרו אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה והנה הודה הקב"ה שיצילו ארבעים וחמשה בצירוף צדיקו של עולם כל הככרין כאילו היו חמשים שלמים ומעתה כשיהיו מ' צדיקים מצילין ארבע אף בצירוף הצדיק ית' ינצלו עם השלשים והעשרים שכבר הודה בצירוף הזה ואם תאמר שהודה בו עם הארבעים וחמשה שהם רבים ושמא לא יודה בצירוף עם המועטין כמו שאמר צדקת ה' ראויה היא להצטרף ולהציל כיון שהודה שלא יבדיל בין רב למעט זה דעת הרב. ודרך פשט הכתובים סלולה שאמר תחלה חמשים לתת חשבון שלש של עשרה לכל אחת ואחת וחזר ופחת כמו שיכול ולהציל היה הכל אומר ולא ידעתי מי הכניסו לרב במה שאמר:

(טו) **בתוך** העיר. פי' ר"א שיהיו יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלים. והנכון בעיני כי אברהם אמר בתוך העיר לאמר שאפילו יהיו נכרים בתוכה ראוי שיצילוה ואמר זה בעבור לוט וחשב אולי יש אחרים שם: (כח) **לא** אשחית אם אמצא שם יבטיח אותו שלא ישחית אם ימצאו שם כן יצא

ספורנו

ארבעה וחמשה פעמים עד שיסי' ממש בדבריו: (כג) האף תספה צדיק עם רשע. שהרי אמרת זעקת סדום ועמורה כי רבה כשופט את כל המקום ע"פ הרוב לא כשופט אנשי העיר החוטאים בלבד: (כד) האף תספה ולא תשא למקום. אע"פ שתספה ולא תשא לרשעים בשביל הצדיקים: (כה) חללה לך להמית צדיק. והיה כצדיק כרשע. מעותד למקרה אם יקרה שימצא איזה צדיק בתוך הרשעים: השופט כל הארץ. כי בהיותך שופט כל הארץ אם תדין את כלה אחרי הרוב תשחית אותה לעולם בלי ספק כי רוב בני אדם רשעים: (כו) אם אמצא בסדם. עתה כשאנסה אות' במלאכים שלחתי אם אמצא בסדם חמשים צדיקים שימחו ברשעים בסדום שהיא ראש לשאר הערים כאמרו סדום ובנותיה ובה יקבצו נדיבי העם מכל שאר הככרים אשר בככר. ונשאתי לכל המקו' לא לצדיקי' בלבד: (כז) הנה נא הואלתי לדבר. לשאול הספק שהיה אצלי בענין המשפט האלהי. ואנכי עפר ואפר. ולא ירדתי עדיין לסוף כוונת דברי תשובתך: (כח) התשחית בחמשה את כל העיר. הודיעני אם הוא מספר קצוב אצלך שפחות מעשרה לכל כרך לא תהי' עדה מצלת ולפ"ז תשחית את העיר החמשית היותר חייבת מבלי אין עדה מצלת

נמ"ד אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ כט וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר
ד' וסי' מלכ"י אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם
ג' אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר
ג' הָאַרְבָּעִים׃ ל וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר
ד' לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם
שע"ע ס"ס שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־
אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים׃ לא וַיֹּאמֶר הִנֵּה־
ב' ובענין נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי
יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא
ג' אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃ לב וַיֹּאמֶר
אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־
הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה
ב' וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה׃
לג וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר
כל אורי' חס' אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ׃
שלישי יט א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב
ג' וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־
לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ
ל' ודגש אַפַּיִם אָרְצָה׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־
ל' פתח אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם
ג'. ג' וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם
ב' דגושים וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי
ד' מ"ע. ד' בָרְחוֹב נָלִין׃ ג וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ
אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם

אַרְבְּעִין וַחֲמְשָׁא׃ כט וְאוֹסִיף
עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר
מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין
וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא
בְּדִיל אַרְבְּעִין׃ ל וַאֲמַר לָא
כְעַן יִתְקַף רוּגְזָא דַייָ וַאֲמַלֵּיל
מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין
וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא אִם
אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין׃ לא וַאֲמַר
הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם
יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן
עַסְרִין וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל
בְּדִיל עַסְרִין׃ לב וַאֲמַר לָא
כְעַן יִתְקַף רוּגְזָא דַייָ וַאֲמַלֵּיל
בְּרַם זִמְנָא הָדָא מָאִים
יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַסְרָא וַאֲמַר
לָא אֲחַבֵּיל בְּדִיל עַסְרָא׃
לג וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַייָ כַּד
שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִם אַבְרָהָם
וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרֵיהּ׃
א וְעָלוּ תְּרֵין מַלְאֲכַיָּא לִסְדוֹם
בְּרַמְשָׁא וְלוֹט יָתֵיב בִּתְרַע
דִּסְדוֹם וַחֲזָא לוֹט וְקָם
לְקַדָּמוּתְהוֹן וּסְגִיד עַל
אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ ב וַאֲמַר
בְּבָעוּ כְעַן רִבּוֹנַי זוּרוּ כְעַן
לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְאַסְחוּ
רַגְלֵיכוֹן וּתְקַדְּמוּן וּתְהָכוּן
לְאוֹרְחֲכוֹן וַאֲמַרוּ לָא אֱלָהֵן
בִּרְחוֹבָא נְבִית׃ ג וּתְקֵיף
בְּהוֹן לַחֲדָא וְזָרוּ לְוָתֵיהּ וְעָלוּ לְבֵיתֵיהּ וַעֲבַד לְהוֹן

(כט) אולי ימצאון שם ארבעים. וימלטו ד' הכרכים. וכן ל' יצילו ג' מהם או כ' יצילו ב' מהם או י' יצילו אחד מהם: (לב) אולי ימצאון שם עשרה. על פחות לא בקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל ט' על ידי צרוף כבר בקש ולא מצא: (לג) וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית. (א' להשחית את סדום וא' להציל את לוט והוא אותו שבא לרפאות אברהם) והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: (א) המלאכים. ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים (ב"ר) ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום. ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם (ב"ר): וירא לוט וגו'. מבית אברהם למד לחזר על האורחים: (ב) הנה נא אדני. הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי דבר אחר הנה נא צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה (ב"ר): סורו נא. עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם לכן נאמר סורו (בראשית רבה): לינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואחר כך רוחץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחילה רחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיבאו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואחר כך רחצו: ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב"ר): כי ברחוב נלין. הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחוב' של עיר נלין: (ג) ויסרו אליו. עקמו את

אשר אמרתי אם ימצאון שם לא אשחיתם. וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה השחתה ושלא יאריך חבר שני החסרונים אחר כן אם יחסר הרביעית גם השלישית גם החצי וי"א למה לא הפחית מעשרה בעבור היות שנים בכל עיר כי חמש ערים היו וזה איננו נכון בעבור שאמר בסדום לבדה ואף על פי שחכמינו ז"ל העתיקו שאין תפלה בצבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתינו: (לג) ואברהם שב למקומו. אל חברון וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכים ומשם ישקיף על פני סדום ואע"פ שהוא כתוב וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדום אחר צאת השמש היה כי לא נהפכה סדום בלילה כי כן העיד הכתוב. ופי' בערב בפסח מצרים: (א) אפים. עד שם אפיו בארץ והם הנקירים שהם גבוהים על הפנים: (ב) הנה נא אדני. רבותי לשון חול וכאשר תמצא מלת סור ואחריה מ"ם היא כמשמעה ואם אחריה אל"ף הפתוח בפתח קטן טעמה שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא. אם לא תפצר וזאת

ג' פסו' אית בהו ויאמר ויאמר וסי' ויוסף עוד לדבר אליו. ויען השליש. וחברו: הארבעים ג' וסי' לא אעשה בעבור הארבעים. בשנת הארבעים לצאת בני ישראל. בשנת הארבעים למלכות דוד. העשרים ג' וסי' לא אעשה בעבור העשרים. נגד העשרים אשר לחצר.. ליחזקאל העשרים: לאדני ז' בתיב כן מסד בתלים סימן ב"ב: ואדברה ד' וסי' אל נא יחר. האזינו. אגידה. שמעה עמי. וחר אדברה גם אנכי בכם. סדמה ג' וסי' באכה סדמה ועמרה. ויפנו משם האנשים. ויבאו שני המלאכים: והשכמתם ג' וסי' והשכמתם והלכתם. והשכמתם מחר. דפלגש בגבעה. ועבדי אדניך אשר באו: לא ב' דגושי' וסי' ויאמרו לא כי ברחוב נלין. ויאמרו לא כי מלך יהיה עלינו. וב' לו וסי' ויאמרו לו חכמיו. ויאמרו לו החרש: ברחוב ד' וסי' כי ברחוב נלין. רק ברחוב אל תלן. כי כשלה ברחוב אמת. ברחוב אבין מושבי: ויפצר ד' וסי' ויפצר בם מאד. קח נא את ברכתי. ויקם האיש ללכת. ויאמר חי ה' אשר עמדתי. וכל ויפצרו דכו' במ"א ויפצרו בו עבדיו:

תולדות אהרן ויבאו שני. מציעא פו: ויפצר בם. שם קו:

ספורנו

מלאת בשבילה: ויאמר לא אשחית. את החמשית: (כט) לא אעשה. לא אעשה רעה כלל לשלש הערים הפחות חייבת: (ל) לא אשחית בעבור העשרים. בעבור העשרה. כי בהשחית ג' מהם לא תמלטנה מכל וכל השתים הנשארות שלא תהיינ' נזוקת בצד מה בחרבן השכנות כאמרם נתקללה בבל נתקללו שכיניה: (לג) וילך ה'. המתין עם אברהם ולא הפסיק כוחו לנבואה עד שנסתלקה שכינה על הפך ויצא קין מלפני ה': ואברהם שב. שב מן המקום שלוה שם המלאכים שמשם נתיחד עמו הדבור: למקומו. אל ביתו:

יט (א) ויבאו שני המלאכים סדומה בערב. אע"פ שהגיעו שם בלי איחור כאמרם גבריאל בשתים מיכאל באחת וכן הורה למעלה באמרו וילכו סדומה מ"מ לא נכנסו בסדום עד הערב שכבר נסתתמו טענות אברהם המליץ ונגמר הדין: ויקם לקראתם. פן ילינו ברחוב כמו שהיה אז המנהג באנשי הערים כשאין מכניס אורחים ויזיקו להם רשעי

(ג) ויפצר בם מאד. היה ללוט זכות בהפצירו בהם והיה לו חפץ טוב בהכנסת אורחים והיו ממאנים כדי לזכותו ולכן שמעו לו בסוף כי מתחלה לא היו רוצים לבא לביתו כי אינו צדיק תמים ורבותינו אמרו מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול וא"כ יהיה כדרך מוסר בני אדם:

רמבן

ולא היה אומר לו דע שאין שם כמספר הזה שאמרת לפי שעדיין לא נגמר דינם כאשר אמר ארדה נא ואראה והנה אברהם לא ידע מה יעשה בהם ולכן השכים בבקר והשקיף על פני סדום וראותו כי נשחתו ידע שלא היו שם כן:

(ב) **הנה** נא אדני. לשון רש"י הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי והנכון שהוא לשון תחנה אדני הנה נא בית עבדכם סורו נא אלי ומלת סורו כמו סורה שבה פה סורה אדני סורה אל תירא:

וטעם והשכמתם והלכתם לדרככם להגיד להם שלא יתעכבו בעיר אחר הבקר כי ידע בענין אנשי העיר ורשעם אבל היה חושב כי באור הבקר יעשוה או שראה אותם כהולכי ארחות לא יתעכבו בעיר ואמר והשכמתם והלכתם לדרככם אם תרצו:

ונדעה

מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃
ד טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם
נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן
כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃ ה וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט
וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ
אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה
אֹתָם׃ ו וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה
וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ ז וַיֹּאמַר אַל־נָא
אַחַי תָּרֵעוּ׃ ח הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא
אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב
בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־
תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל

ב' צלי אש. וה' אפה — ו' — ד' וכלי מלכי' ויסעיה דכו' במ"ד אל הבי' — ב' ס"פ — ג' כ"כ: ה' — כל ניס' פת' — ח'. ס' — ג' — י"ד: ל'. ה'

מִשְׁתְּיָא וּפַטִּיר אֲפָא לְהוֹן
וַאֲכָלוּ׃ ד עַד לָא שְׁכִיבוּ
וֶאֱנָשֵׁי קַרְתָּא אֱנָשֵׁי דִסְדוֹם
אַקִּיפוּ עַל בֵּיתָא מֵעוּלֵימָא
וְעַד סָבָא כָּל עַמָּא מִסּוֹפֵיהּ׃
ה וּקְרוֹ לְלוֹט וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן
גּוּבְרַיָּא דַּאֲתוֹ לְוָתָךְ בְּלֵילְיָא
אַפֵּיקִנּוּן לְוָתָנָא וְנִדַּע יָתְהוֹן׃
ו וּנְפַק לְוָתְהוֹן לוֹט לְתַרְעָא
וְדַשָּׁא אֲחַד בַּתְרוֹהִי׃
ז וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן אַחַי לָא
תַבְאִישׁוּן׃ ח הָא כְעַן לִי
תַּרְתֵּין בְּנָן דְּלָא יְדַעִינוּן גְּבַר
אַפֵּיק כְּעַן יָתְהֵין לְוָתְכוֹן
וַעֲבִידוּ לְהוֹן כִּדְתַקִּין
בְּעֵינֵיכוֹן לְחוֹד לְגוּבְרַיָּא
הָאִלֵּין לָא תַעְבְּדוּן מִדַּעַם אֲרֵי
עַל כֵּן עָלוּ בִּטְלַל שְׁרוּתִי׃

רשי

את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה. פסח היה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך נדרש בב"ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו' ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים: כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם: (ה) ונדעה אותם. במשכב זכר כמו אשר לא ידעו איש (ב"ר): (ח) האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שרותי תרגום של קורה

ומצות ב' וסי' ומצות אפה. צלי אש ומצות: ישכבו ג' וסי' טרם ישכבו. ערלים ישכבו. יחד על עפר ישכבו. אנ"ך: נסבו ב' וסי' סדם נסבו על הבית. גבעה נסבו: על הבית ד' וסי' סדם נסבו. ושלח את הצפור החיה. וכל ישראל ראים ברדת. כי שמך נקרא על הבית. דד"ה: ונדעה ה' וסי' מסר ביונה סי' א': תרעו ה' וסי' אל נא אחי. אל אחי אל תרעו נא. ואם הרע תרעו. אל תגעו במשיחי. דתהלים: וחברו דד"ה:

אבן עזרא

וזאת המלה רבוי דברים כטעם פיוסים וכן ואון ותרפים הפצר: (ד) נסבו. מבנין נפעל: כל העם מקצה. שלא היו סמוכים אל הבית: (ה) ונדעה אותם. כנוי לשכיבה: (ו) הפתחה. אל הפתח תי"ו דלת סימן נקבה ומלא חסר: (ח) ידעו איש. לשון רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת וי"ו פתוח שוה: האל. כמו האלה. ויאמר הגאון כי בעבור השלישי שלא בא אמר כן וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשון

בעל הטורים

צדיקים הצדיקים כנגד ד' דייני' שהיו בסדום וכלם חסרים דשאבי דבהתא הוו: ומצות. ב' במסורת ומצות אפה ויאכלו. ואידך צלי אש ומצות מלמד שבפסח היה דילפינן ומצות דהכא ממצות דהתם. ישכבו ג' במסורת טרם ישכבו. ערלים ישכבו. יחד על עפר ישכבו. פי' ערלים ישכבו העובדי גילולים שהם כאנשי סדום. כי על סדומים וכיוצא בהם נאמר אותו פסוק: מקצה ב' במסורת כל העם מקצה. כי נלכדה עירו מקצה. גבי נבוכדנאצר לומר לך שראויין אלו למפולת כאלו. ועוד כי כשנכנסו מכאן נלכדה גם עירם מקצה:

רמבן

(ה) **ונדעה** אותם כוונתם לכלות את הרגל מביניהם כדברי רבותינו כי חשבו שבעבור טובת ארצם שהיא כגן ה' יבאו שם רבים והם היו מואסי הצדקה אבל לוט בעשרו וממונו בא אליהם או שבקש מהם רשות או שקבלוהו לכבוד אברהם והכתוב מעיד שזאת כוונתם שנאמר הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה. ומה שאמר רעים וחטאים לה' מאד שהיו מכעיסים ומורדים בשלותם ובענוי האביונים והוא שאמר ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי. ועל דעת רבותינו היו בהם כל מדות רעות אבל נגמר דינם על אותו העון מפני שלא החזיקו יד עני ואביון כי היו תדירים באותו עון יותר מכלם וגם כי כל העמים עושים צדקות עם ריעיהם עם ענייהם לא היה בכל הגוים כסדום לאכזריות. ודע כי משפט סדום היה למעלת ארץ ישראל כי היא מכלל נחלת ה' ואינה סובלת אנשי תועבות וכאשר תקיא את הגוי כולו מפני תועבותם הקדימה וקאה את העם הזה שהיו רעים מכלם לשמים ולבריות ושממו עליה השמים והארץ והושחתה הארץ בלא רפואה לעולם מפני שבעבור טובה נתגאו וראה הקב"ה שיהיה לאות לבני מרי לישראל העתידים לירשה כאשר התרה בהן גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו ובחמתו כי היו באומות רעים וחטאים מאד ולא עשה בהם ככה אבל למעלת הארץ הזאת היה הכל כי שם היכל ה' ועוד אני עתיד לבאר זה בסדר אחרי מות אם יחיינו הממית והמחיה:

(ח) **אוציאה** נא אתהן אליכם מתוך שבחו של האיש הזה באנו לידי גנותו שהיה טורח מאד על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו בצל קורתו אבל שיפייס אנשי העיר בהפקר בנותיו אין זה כי אם רוע לב שלא היה ענין הזמה בנשים רחוק בעיניו ולא היה עושה לבנותיו חמס גדול כפי דעתו לכך אמרו רבותינו בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו יהרג או נהרג וזה מוסר בנותיו להתעולל בהן א"ל הקב"ה לעצמך אתה משמרן. והנה לוט היה מתירא עליהם כי היה חושב שהם אנשים אבל כאשר הכו בסנורים את אנשי העיר ואמרו לו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה וישלחנו ה' אז הכיר בהם והאמין לעשות כל אשר צוו:

ודע והבן כי ענין פ"בג בגבעה אף על פי שהוא נדמה לענין הזה איננו כמוהו לרוע כי הרשעים ההם לא היה דעתם לכלות הרגל ממקומם אבל היו שטופי זמה ורצונם במשכב האיש האורח וכאשר הוציאו אליהם פילגשו נתפייסו בה והאיש הזקן שאמר להם הנה בתי הבתולה ופילגשו אוציאה נא אותם ועשו להם הטוב בעיניכם יודע היה שלא יחפצו בבתו ולא יעשו עוד רעה ועל כן לא אבו לשמוע לו וכאשר הוציא את פלגשו לבדה שתקו ממנו והאיש בעל הבית גם האורח כלם היו חפצים להציל את האיש בפלגשו כי פלגש היתה לא אשת איש וכבר זנתה עליו ובפרץ ההוא עוד לא היו בו כל אנשי העיר כאשר בסדום שנאמר בו מנער ועד זקן כל העם מקצה אבל בגבעה נאמר והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל מקצתם שהיו שרים ותקיפים בעיר כמו שאמר האיש ויקומו עלי בעלי הגבעה ועל כן לא מיחו האחרים בידם והנה פנות כל העם מכל שבטי ישראל רצו לעשות גדר גדול בדבר להמית אותם שנאמר ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם ודבר ברור הוא שלא היו חייבין מיתה בדין תורה שלא עשו מעשה זולתי ענוי הפלגש הזונה ולא נתכוונו למיתה שלא גם לא מתה בידם ושלחוה מאתם כעלות השחר והלכה מאתם לבית אדוניה ואחר כך מתה אולי נחלשה מרוב הביאות ונתקררה בפתח עד האור ומתה שם אבל מפני שהיו חפצים והומרים לעשות נבלה כאנשי סדום ראוי השבטים לעשות סייג לתורה שלא יעשה ולא יאמר כן בישראל כמו שאמרו ובערת הרעה מישראל וזה הדין הוא ממה שאמרו רבותינו בית דין היו מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה ושבט בנימין לא הסכימו בדבר זה שלא היה בהם חיוב מיתה בענוי הפלגש ואולי הקפידו עוד בני בנימין על אשר לא שאלו להם מתחילה ועשו ההסכמה שלא מדעתם. ולפי דעתי שזה ענשם של ישראל להנגף בתחילה מפני שלא היתה המלחמה נעשית מן הדין והגדר עצמו על שבט בנימין היה מוטל לעשותם ולא עליהם שמצוה על השבט לדון את שבטו והנה שתי הכתות ראויות להענש כי בנימין מרשיע שאינו חושש לייסר הרעים ולא לגעור בהם כלל וישראל עושין מלחמה שלא מן הדין וגם את פי ה' לא שאלו בזה אבל אמרו מי יעלה לנו בתחלה למלחמה על בני בנימין כי מעצמם הסכימו למלחמה על כל פנים וכן לא שאלו בענין הנצוח אם תתנם בידי כי בטחו בזרוע בשר שהיו רבים מאד כי עתה כמוהם עשרה פעמים ויותר ולא שאלו אלא מי יעלה לנו בתחלה והוא כמו גורל ביניהם אולי היה כל שבט אומר לא אעלה אני תחלה או אומר אני ראשון והקב"ה השיב כפי שאלתם יהודה בתחלה לאמר כי יהודה הוא בראש לעולם כי ביהודה בחר ה' לנגיד ולכך לא אמר יהודה יעלה כשאר המקומות כי לא הרשה אותם אבל לא מנעם ולא אמר להם לא תעלו ולא תלחמו מפני ענשו של בנימין והנה הלך השם עם שניהם בקרי והניחם למקרים ובני בנימין היו גבורים ועריהם בצורות והשחיתו בישראל הבוטחים בזרוע בשר והוסיפו עונש על ענשם כי די היה להם להבריח ישראל מן הגבעה והם הכו בהם למשחית איבת **עולם והפילו מהם עם רב ועצום כ"ב אלפים** והנה ישראל כאשר הכו מכה רבה נודעה להם שגגתם כי

ספורנו

רשעי העיר: וישתחו אפים ארצה. כי היה תחלה נורא בלי ספק: (ג) משתה. קביעות סעודה על היין בהיות היין אחוז אצלו כמו שהוכיח סופו על תחלתו אבל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו מורגלים בכך בעת שמחתם כארז"ל קמי דשתי חמרא חמרא: (ח) אוציאה נא אתהן אליכם. חשב שיקומו לוקחי בנותיו ויקחם

קֹרָתִי׃ ט וַיֹּאמְרוּ ׀ גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ וחילופ׳ גש פגע בו :
הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה
נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט ח׳ קמץ
מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃ י וַיִּשְׁלְחוּ ל׳ בתורה
הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט
אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃ י״ז מ״ל כתו׳ י״ע.
יא וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת ל׳
הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ ג׳. ל׳
לִמְצֹא הַפָּתַח׃ יב וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים
אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ י״ד חס׳. ג׳
וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא ה׳
מִן־הַמָּקוֹם׃ יג כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ ח׳
אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם ג׳
אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה
לְשַׁחֲתָהּ׃ יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר ׀ אֶל־
חֲתָנָיו ׀ לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ כ׳. כ׳ דגש
מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה מ״ל
אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו׃ ב׳
טו וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים ב׳. ל׳
בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ ז׳
וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה ל׳ חס׳

ט וַאֲמַרוּ קְרִיב לְהַלָּאָה וַאֲמַרוּ חַד אֲתָא לְאִתּוֹתָבָא וְהָא דָּאֵין דִּינָא כְּעַן נַבְאֵישׁ לָךְ מִדִּילְהוֹן וְאִתְקִיפוּ בְּגַבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דָּשָׁא׃ י וְאוֹשִׁיטוּ גוּבְרַיָּא יַת יְדֵיהוֹן וְאָעִילוּ יַת לוֹט לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא וְיַת דָּשָׁא אֲחַדוּ׃ יא וְיַת גּוּבְרַיָּא דִּי בִּתְרַע בֵּיתָא מְחוֹ בְּשַׁבְרִירַיָּא מִזְּעֵירָא וְעַד רַבָּא וּלְאִיוּ לְאַשְׁכָּחָא תַּרְעָא׃ יב וַאֲמַרוּ גוּבְרַיָּא לְלוֹט עוֹד מַאן לָךְ הָכָא חַתְנָא וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ וְכֹל דִּי לָךְ בְּקַרְתָּא אַפֵּיק מִן אַתְרָא׃ יג אֲרֵי מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יַת אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי סְגִיאַת קְבִלְתְּהוֹן קֳדָם יְיָ וְשַׁלְּחַנָא יְיָ לְחַבָּלוּתַהּ׃ יד וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל עִם חַתְנוֹהִי נָסְבֵי בְנָתֵיהּ וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי מְחַבֵּל יְיָ יַת קַרְתָּא וַהֲוָה כִּמְחַיֵּךְ בְּעֵינֵי חַתְנוֹהִי׃ טו וּכְמִסַּק צַפְרָא הֲוָה וּדְחִיקוּ מַלְאֲכַיָּא בְּלוֹט לְמֵימַר קוּם דְּבַר יַת אִתְּתָךְ וְיַת תַּרְתֵּין בְּנָתָךְ דְּאִשְׁתְּכָחָא מְהֵימְנָן עִמָּךְ דִּילְמָא תִּלְקֵי בְּחוֹבֵי

קורה שריתא : (ט) ויאמרו גש הלאה. קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו (במדבר יז) זרה הלאה (שמואל א כ) הנה החצי ממך והלאה גש הלאה המשך להלן בלשון לעז טריט״י דנו״ש ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו (ישעיה סה) קרב אליך אל תגע בי. וכן (ישעיה מט) גשה לי ואשבה המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך. אתה מליץ על האורחין איך מלאך לבך. (על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלאה לשון נחת ועל שאתה מליץ על האורחים) האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ישפוט שפוט ונעשית מוכיח אותנו : דלת. הסובבת לנעול ולפתוח : פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין : (יא) בסנורים. מכת עורון : מקטן ועד גדול. (ב״ר) הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם : (יב) עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית : חתן בניך ובנותיך. אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום : ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומ״א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות קרי ביה מי לך פה : (יד) חתניו שתי בנות נשואות היו לו בעיר. לוקחי בנותיו. שאותן שבבית ארוסות להם : (טו) ויאיצו. כתרגומו ודחיקו מהרוהו : הנמצאות. המזומנות לך בבית להצילם ומ״א יש וזה ישובו של מקרא : תספה. תהיה כלה. עד תום כל הדור מתורגם עד דסף

בלשון ארמית : (יא) בסנורים. מלה רביעית והבריתה במעשה אלישע ופירושו מחשך העין והלב : (יב) עוד מי לך פה. אם יש לך חתן ובניך או חתנים שהם כבניך וכבנותיך והנה פה טעמה על האומר כי הה׳ הלך להציל את לוט כי הנה שניהם דברו אליו ועוד כי משחיתים אנחנו גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר : (יד) לוקחי בנותיו. ב׳ בנות אחרות היו לו ומתו בסדום והעד הנמצאות : (טו) וכמו. ואמר ר׳ יונה הספרדי המדקדק כי לא יתכן לאמר וכמו עלה השחר ושכח ורבו כמו רבו : ויאיצו. כמו ויאיקו. כמו אצים לאמר ואתמה מהפירוש שחבר בן אפרים שאמר כי ויתמהמה מגזרת מה והנה שכח כי שני ההה״ן מפיקין רק הוא לשון עכוב ושרשו משולש והפ״א כפול

באיש ח׳ וסי׳ מסר בפרשת נצבי׳ :
הביתה י״ח וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳ :
להן י״ד וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ :
הלאה ב׳ וסי׳ גש. זרה : בסנורים
ג׳ וסי׳ ואת האנשים אשר פתח.
הך נא את הגוי הזה. ויכם בסנורים :
עד י״ד חס׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ :
הוצא ה׳ וסי׳ וכל אשר לך בעיר
הוצא. המקלל. הוצא את האיש
אשר בא אל ביתך. הוצא את בנך
וימת. הוצא לבוש לכל עבדי. וא׳
הוצא את עמי בני ישראל :
משחתים ח׳ וסי׳ כי משחתים
אנחנו. משחתים אותו בתוכו.
משחיתם להפיל החומה ל׳ כתי׳
כן. ועוד העם משחתים. כלם
משחיתים המה. וקדשתי עליך
משחתים. בנים משחתים. וחד
המשחיתם את הארץ וכ״כ : גדלה
ג׳ וסי׳ כי גדלה צעקתם את פני
ה׳. והנה כאשר גדלה נפשך היום.
ואשמתינו גדלה. אנ״ך :

תולדות אהרן (וכמו השחר עלה. ברכות ב׳ יומא מ) : הנמצאות. יבמות עז :

בעל הטורים מי לך פה בגימט׳ בועז רמז לבועז שילא. קומו צאו מן המקום. ב׳ במסורת הכא ואידך קומו צאו מתוך עמי מלמד שנתחלקו ישראל לכתות ומהם שלא היו רוצים לצאת ומתו בשלשה

ספורנו

וקאם שאון ביניהם : (ט) גש הלאה. מעל הפתח ונשבר הדלת. האחד בא לגור. היש גם אחד שיעשה כך : (י) ואת הדלת סגרו. כדי שילאו למצא הפתח ויפרסמו גודל רשעם : (יא) וילאו למצא הפתח. אע״פ שהיו מוכים בסנורים טרחו למצא הפתח כדי לשבור הדלת כאמרז״ל רשעים אפי׳ עומדים בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה : (יד) ויצא לוט. אחר שנלאו והלכו להם : (טו) ויאיצו. כדי שתהא פורענותם בזריחת השמש אלהיהם הגדול כאמרם ז״ל בשעה שכל מלכי מזרח ומערב מניחין כתריהן על

רמבן

עשו מלחמה עם אחיהם שלא ברשות גבוה ושלא כדין תורה ועל כן שאלו ביום השני האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן אחי הזכירו עתה האחוה לשאול אם הוא אוסר עליהם המלחמה והשם הרשה אותם עתה ביום השני ואמר עלו אליו כי עתה מותר להם לדרוש דם אחיהם השפוך והם לא שאלו הנצוח כי עדיין היו בוטחים ברובם לנצח על כל פנים והשם לא באר להם רק כי המלחמה מותרת להם ומפני שעדיין לא נתכפר ענשם הראשון נפלו מהם גם ביום השני י״ח אלפים וביום השלישי גזרו תענית ויצומו ויבכו לפני ה׳ והקריבו עולות לכפר על הרהורי הלב אשר בטחו בזרועם והקריבו שלמים והם שלמי תודה כי ראו עצמם כאילו כלם פלטים מחרב בנימן וזה משפט כל הנמלטים להקריב תודה כענין שנאמר ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה וכתיב ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה לה׳ והנה היו בשני הימים המתים מישראל ארבעים אלף ומבנימן נפלו בסוף כ״ה אלפים אנשי חיל ומשיר מתים עד כל הנמצא רבים ויתכן שיהיו ט״ו אלפים בין אנשים ונשים והטף והיה עונש שתי הכתות בשוה ומה נכבדו דברי רבותינו שהיה הקצף בפסלו של מיכה אמר הקב״ה בכבודי לא מחיתם במחוייבי מיתה ופושטים ידיהם בעיקר בכבוד בשר ודם מחיתם יותר משורת הדין ועל כן סכל עלה שתי הכתות ולמאן את לבבם ולא זכרו ברית אחים ואחר המעשה נתחרטו כמו שנאמר ויבא העם בית ה׳ וישבו שם עד הערב לפני האלהים ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה׳ אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד כי הכירו טעותם וענשם והנה בדרך גררא פירשנו ענין [illegible] וענינו מבואר והזכרנו סבותיו :

(ט) **ויפצרו** באיש בלוט. לא מצאתי המלה הזאת רק בדברי הפיוסים אם כן נפרש זה שפייסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת וכאשר לא רצה לעשות כן נגשו לשבור אותו או שהיה עומד בפני הדלת ולא היה מניחם לקרבה אליו והם פייסו ממנו לסור מפניהם כי לא היו רוצים לפגוע בו וזה טעם גש הלאה שיגש למקום אחר :

(יב) **חתן** ובניך ובנותיך. לשון רש״י מי משלך עוד בעיר חוץ מאשתך ובנותיך שבבית אם יש לך עוד חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום וא״כ יהיה דברם כדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות ור״א אמר חתן ובניך חתנים שהם כבניך. ויתכן שהיו לו בנים גדולים נשואי נשים ודבר עם חתניו תחלה כי היה סבור שבניו ישמעו לו וכאשר צחקו עליו חתניו ואחרו הדברים ביניהם השחר עלה והמלאכים לא הניחוהו לקחת רק הנמצאים אתו בבית והנה זכותו

דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את ממונו: ויחזיקו. (ב"ר) אחד מהם היה שליח להצילו וחבירו להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה נצול אינך כדי לראות בפורענותם ואתה נצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה. ואף עכשיו היה יושב שם שנאמ' אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואע"פ שכתוב ויאהל אברם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון: המלט. ל' השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אשמוצי"ר בלעז וכן (ישעיה סו) והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם (תלים קכד) כצפור נמלטה (ישעיה מו) לא יוכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבנקביהם: (יח) אל נא אדני. (שבועות לה) רבותינו אמרו שזה קדש שנא' בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה': אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל. וכשאבא אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה הצרפתית לאליהו (מלכים א יז) כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרובה. (שבת פ"ק) קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה צא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה וצוער איחרה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנא' אמלטה נא. נא בגימטריא נ"א: הלא מצער היא. והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי. בה זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני כמו עד בואי אחרי רואי מדי דברי בו: (כב) כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל. לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין ב' מלאכים נשלחים לדבר א': על כן קרא שם העיר צוער.

על

בַּעֲוֺן הָעִיר׃ טז וַיִּתְמַהְמָהּ ׀ וַיַּחֲזִיקוּ
הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי
בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ ג'. ג'
וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר׃ יז וַיְהִי כְהוֹצִיאָם ז' חס'. ב'
אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ
אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־ ב' על הפרק
הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה׃ י"ג
יח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי׃ קל"ד
יט הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ ז' ר"פ בספ'
וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי ג'
לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל
לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה ג'
וָמַתִּי׃ כ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה ב' חס' ופי תוול
לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא ד'
שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי׃ רביעי ד' פסו' שמה
כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם שמה. ג' י"ט
לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר
אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ כב מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה
כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ ג' חס' כמו'
שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר׃
כג הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא ג' סבירין יצאה

קַרְתָּא׃ טז וְאִתְעַכַּב וְאַתְקִיפוּ
גֻבְרַיָּא בִּידֵיהּ וּבִידָא
דְאִתְּתֵיהּ וּבִידָא תַּרְתֵּין
בְּנָתֵיהּ בִּדְחַס יְיָ עֲלוֹהִי
וְאַפְּקוּהִי וְאַשְׁרוּהִי מִבָּרָא
לְקַרְתָּא׃ יז וַהֲוָה כַּד אַפִּיק
יָתְהוֹן לְבָרָא וַאֲמַר חוּס
עַל נַפְשָׁךְ לָא תִסְתְּכֵי
לַאֲחוֹרָךְ וְלָא תְקוּם בְּכָל
מֵישְׁרָא לְטוּרָא אִשְׁתֵּיזֵב
דִּלְמָא תִלְקֵי׃ יח וַאֲמַר לוֹט
לְהוֹן בְּבָעוּ כְעַן יְיָ׃ יט הָא כְעַן
אַשְׁכַּח עַבְדָּךְ רַחֲמִין קֳדָמָךְ
וְאַסְגֵיתָא טוּבָךְ דִּי עֲבַדְתָּ
עִמִּי לְקַיָּמָא יָת נַפְשִׁי וַאֲנָא
לֵית אֲנָא יָכִיל לְאִשְׁתֵּזָבָא
לְטוּרָא דִּלְמָא תְעָרְעַנַּנִי
בִּישָׁא וְאֵמוּת׃ כ הָא כְעַן
קַרְתָּא הָדָא קְרִיבָא לְמֵעֲרוֹק
לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא אִשְׁתֵּיזֵב
כְּעַן לְתַמָּן הֲלָא זְעֵירָא הִיא
וְתִתְקַיֵּם נַפְשִׁי׃ כא וַאֲמַר
לֵיהּ הָא נְסֵיבִית אַפָּךְ אַף
לְפִתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא
לְמֶהְפַּךְ יָת קַרְתָּא דְּבַעֵיתָא
עֲלַהּ׃ כב אוֹחִי אִשְׁתֵּיזֵב
לְתַמָּן אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֶעְבַּד
פִּתְגָּמָא עַד מֵיתָךְ לְתַמָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא צוֹעַר׃ כג שִׁמְשָׁא נְפַק עַל

כפול: (טז) ויחזיקו. יאמר שפחד ואין בו כח לברוח. ומלת כהוציאם שם הפועל ואינו כמו להוציאם מארץ מצרים והמ"ם סי' הפועלים והם המלאכים ואותם פעולים: (יז) אל תביט אחריך. אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו: (יח) אל נא אדני. חול ונקמץ בעבור שהוא סוף פסוק ואמר רבי שמואל הספרדי הנגיד ז"ל כי אל נא מגזרת הואל ועל דעתי שהוא כמו לא כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי. ואמר לאחד מהם עבדך שחשב בעיניו שהוא גדול גם יש במלאכים שרים. ותי"ו מות מובלע בתי"ו ומתי כי התי"ו והיו"ד סימן היחיד בפעלים והיה כן בעבור התחברות שני תוי"ן וכן אותו תשחית וכרת: (כ) מצער. קטנה מגזרת צעיר והוא תואר השם וזה בלא סימן נקבה

ויחזיקו ו' ד' מ"ל וב' חס' וסי' ויתמהמה. ויחזיקו ביד שמאלם. איש ביד רעהו. חס': באלהים אחרים. דמלכים. חס'. וחבדו דד"ה. ויחזיקו בשביה: וביד אשתו וביד ב"ה פסו' דמי' וסי' כו' במסר' רבת': ויצאהו ג' ב' חס' דחס' וא' מלא וסי' ויתמהמה: ויצאהו דנבות. ויוצאהו לחרשי. העץ. בתרא מלא ו': וינחהו ז' חסרים בליש' וסי' במסר' רבת': תביט ה' וסי' אל תביט אחריך. למה תראני און: טהור עינים מראות רע. עמל ובעס תביט. רק בעיניך תבי': כל ר"פ דספר' והנה במ"ז הנה וסי' במס' רבת': ותגדל ל'. ותגדל חסדך. תגדל ל'. אל תרא ביו' אחיך. ותפל ל'. ותגדל עד צבא השמים. וחד תפל ויאמר המלך להמן. ותשמע ל'. ויזבחו ביו' ההו'. וחד תשמע זעקה מבתיהם. ותהלך ל'. ויט משה את מטהו. וחד תהלך לשונם. ותרץ ל'. ותשלך אשה. וא' תשלך: אמלטה חד מן י"ב זוגין חד מלרע וחד מלעיל וסי' דוחא מלרע וכו' במסר' רבת': ד' פסו' אית בהון שמה וסי' מהר המלט. ויסר אל העליה וישכב. מקום המשפט. מתרפקת על דודה: מצער ד' וסי' הנה נא העיר הזאת קרבה. ב' בו. והיה ראשיתך מצער. וחרמנים מהר מצער: ותחי ג' וסי' ותחי נפשי. ויאמר ירמיהו לא יתנו הטו אזנכם ולכו אלי: נשאתי י"ט וסימן כו' במסר' רבת': יצא ג' סבירין יצאה וקרי' יצא וסי' השמש יצא. בצל חשבון עמדו. ומן אחת מהן יצא קרן אחת:

תולדות אהרן ויאמר לוט. שבועות לה: הנה נא מצא. שבועות שם: הנה נא העיר. שבת י: אמלטה נא. שבת שם: מהר המלט שמה. סנהדרין כט:
(השמש יצא על הארץ. ברכות ב):

רמבן

זכותו של לוט היה מציל בניו ובנות וחתניו לא כאשר חשב אברהם שימות צדיק עם רשע ודבור הוא שהיו המלאכים יודעים דעת עליון בזה כי גם צוער בתפלתו נמלטה ויתכן שהיה זה לכבוד האכסניא כי דרך מוסר לשלוחים להציל בעל ביתם וכל אשר לו כאשר עשו שלוחי יהושע שהצילו גם כל משפחות בעלת ביתם וכב"ר לוט על ידי שכבד המלאך נשא לו פנים: ויחזיקו האנשים. אמר ר"א כי ויחזיקו יאמר שפחד ואין בו כח לברוח והנכון שהוא כמו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ אף כאן היו מושכים בהם בחזקה למהר לשלחם:

ספורנו

על ראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס: (טז) בחמלת ה' עליו. אע"פ שבזכות אברהם היה נמלט כאמרו ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה הנה כיון שהיה מעכב ומאחר אחר אזהרת המלאכים היה ראוי להיות נספה אבל היתה החמלה עליו כי לא במרד ולא במעל היה עכובו אלא מצד עצלה ופחד נבהלה: (יז) אל תביט אחריך. כי הרעה תתפשט עדיך כמהלכת אחריך ולא תזיק אבל אם תתעכב להביט

תדבק

(טז) **בחמלת** ה' עליו. לא בזכותו רק בחמלת האל וברחמיו הרבים או יאמר שהחזיקו בו למהר להוציאם בעוד החמלה עליו פן יצא הקצף מלפני ה' ויספה:
(יז) **אל** תביט אחריך ואל תעמוד בכל הככר. שיעור הכתוב אל תעמוד בכל הככר ואל תביט אחריך אחר שתנצל כי עד היות לוט בהרה לא תחול עליהם רעה ובעבור כן אמר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה בהיותי בככר כי אתה לא תאחר לי רק מעט כאשר

אמרת

צֹעֲרָה׃ כד וַיהוָה הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־הַשָּׁמָיִם׃ כה וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃ כו וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח׃ כז וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ כח וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃ כט וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֵן לוֹט׃ ל וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו׃

ג'. ז' בטע' רביע ר"פ · כ'. ח' בליש' חול · כ' · ד' · ג' · ג' וחס' וחד בקיטר · ד'. כ"ב · ג'. כל ליש' חס' כמ"ב מ"ל י"ח ט"ו קמ' וג' פתחי' · ג' מ"ל בליש' · ג' מ"ל

אַרְעָא וְלוֹט עַל לְצוֹעַר׃ כד וַייָ אַמְטַר עַל סְדוֹם וְעַל עֲמוֹרָה גָּפְרִיתָא וְאֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ כה וַהֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיָת כָּל מֵישְׁרָא וְיָת כָּל יָתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְּאַרְעָא׃ כו וְאִסְתְּכִיאַת אִתְּתֵיהּ מִבַּתְרוֹהִי וַהֲוָת קָמָא דִּמְלַח׃ כז וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דְּשַׁמֵּשׁ תַּמָּן בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ כח וְאִסְתְּכִי עַל אַפֵּי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְעַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא מֵישְׁרָא וַחֲזָא וְהָא סְלֵיק תְּנָנָא דְּאַרְעָא כִּתְנָנָא דְּאַתּוּנָא׃ כט וַהֲוָה בְּחַבָּלוּת יְיָ יָת קִרְוֵי מֵישְׁרָא וּדְכִיר יְיָ יָת אַבְרָהָם וְשַׁלַּח יָת לוֹט מִגּוֹ הֲפֵכְתָּא כַּד הֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא דִּי הֲוָה יָתֵיב בְּהֵן לוֹט׃ ל וּסְלֵיק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵיב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּיהּ אֲרֵי דְּחִיל לְמֵיתַב בְּצוֹעַר וִיתֵיב בִּמְעַרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין

אבן עזרא

נקבה כמו שגל: (כד) מאת ה'. לשון נחות והטעם מאתו וכן תמצא בפסוק אחד ה' פעמים בני ישראל: (כה) וצמח האדמה. נשרפו האילנות: (כו) מאחריו. מאחרי לוט: נציב. כטעם מצבה כי נשרפו עצמיה בגפרית והיתה עם מלח כי כן כתוב גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום. גם זה הפסוק יורה שנמלטה צוער גם כן אמר המלאך: (כח) כקיטור. כעשן מגזרת קטורת: הכבשן. מקום אש דולקת תמיד: (כט) אשר ישב בהן. באחת מהן וכן ויקבר

וה' ז' בטע' ר"פ וסי' המטיר על סדם. נתן חכמה לשלמה. נתן קולו לפני חילו. הטיל רוח גדולה. שב את שבות איוב. ברך את אחרית. וה' השמיע את מחנה: האל ח' סבירין אלה מסור בפרשת תולדת. וישקף ד' וסי' וישקף על פני סדם. וישקף אבימלך. וישקף ה' אל מחנה. וישקף ארונה: קיטר ד' וסי' עלה קיטר הארץ. ב' בו. כנאד בקיטר. אש וברד: ויזכר אלהים ד' דסמיכי באו' וסי' ויזכר אלהים את נח. ויזכר אלהים את אברהם. ויזכר אלהים את רחל. ויזכר אלהים את בריתו: וישלח כ"ב וסי' מסר בפר' נח. ישב ט"ו בחתין וה' קמצין וסי' במס' רבת': בהן י"ח ט"ו קמץ וג' פתחין וסי' במסר' רבת':

תולדות אהרן וה' המטי' על. סנהדרין לח קד: ויהפוך את. מגילה פו: ותבט אשתו. ברכות נד: ויבכם אברהם. ברכות ו כס יומא כח: עלה קיטור. מנחות כו: (אל המקום אשר עמד שם. ברכות ז): ויהי בשחת. ברכות נד:

רש"י

על שם והיא מצער: (כד) וה' המטיר. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו: המטיר על סדום. בעלות השחר כמו שנא' וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היתה בלילה כשהלבנה מושלת לא היינו חרבין. ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אילו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבין לכך כתוב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש. בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש (מכילתא בשלח): מאת ה'. דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד (מלכים א א) קחו עמכם מעבדי אדוניכם ולא אמר מעבדי. וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתי: מן השמים. והוא שאמר הכתוב (איוב לו) כי בם ידין עמים וגו' כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום. וכשבא להוריד המן מן השמים (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: (כה) ויהפוך את הערים וגו'. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר (איוב כח) בחלמיש שלח ידו וגו': (כו) ותבט אשתו מאחריו. מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח. (ב"ר) במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: (כח) קיטור. תימור של עשן טורק"א בלעז: כבשן. חפירה שסורפין בה את אבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: (כט) ויזכר אלהים את אברהם. (ב"ר) מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה לוט יודע שסרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקב"ה עליו: (ל) כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה

ספורנו

הדבק בך כמו שקרה לאשתו כאמרו ותהי נציב מלח: (כד) מאת ה' מן השמים. לא שעלו אדים מן הארץ באופן שיתהוו באויר כמו שיקרה בברקים ואבני אש בטבע: (כה) ויהפוך. שנה הארץ ההיא ויושביה לטבע גפרית ואש כמו הפך את מימיהם לדם ובהם נהפך לטבע מלח אותו הטל שעלה קודם הזריחה כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת כל לחות הטל מעורב עם חלקים שרופי': (כז) אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. אל המקום שלוה שם המלאכים כי שם היתה עליו יד ה' וזה כי חשב לבקש עליהם רחמים אחרי שלא מצא להם זכות בדין: (כח) וישקף. השקפת איבה על רב רשעם: וירא והנה עלה קיטור הארץ. ובכן ראה שאין עוד להתפלל עליהם: (כט) מתוך ההפכה בהפוך את הערים. בהיות שנמלט בזכות אברהם מתוך ההפכה בעוד שהיה האל ית' הופך את הערים קודם שיצא לוט מכל הככר ולזה לא היה זוכה בשום פנים אחרי שלא נמלט קודם התחלת הפורענות כאמרו ויתמהמה לפיכך ירא לשבת בצוער כי חשב שההפכה תמתין גם לצוער עד שימלט לוט ממנה בזכות אברהם ושאחרי לכתו משם תתפשט ההפכה גם בצוער: (ל) וישב בהר. כי חשב שההפכה התפשט בכל הככר עד ההר

רמבן

אמרת מהר המלט ואמר ר"א אל תבט אחריך אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו ומה צורך לזה ואין הענש בכאן מפני שיעברו על אזהרת המלאך אבל הוא הזהירם מדעתו שיגיע להם ענש בהבטה ההיא והוא הזהיר את לוט לזכותו וכל השומע ונזהר הוא את נפשו הציל וענין איסור ההבטה אמר רש"י אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצל אינך ראוי לראות בפורענותן ועוד בו ענין כי הראות באויר הדבר ובכל החליים הנדבקים יזיק מאד וידביקם וכן המחשבה בהם ולכן יסגר האיש המצורע וישב בדד וכן נשוכי החיות השוטות ככלב השוטה וזולתו כאשר יראו המים וכל מראה יחזו בהם דמות המזיק וימותו כמו שאמרו במסכת יומא והזכירוהו אנשי הטבע ולכן היתה אשתו של לוט נציב מלח כי באתה המכה במחשבתה כאשר ראתה גפרית ומלח היורד עליהן מן השמים ודבקה בה וקרוב אני לומר כי בהשחית ה' את הערים האלה היה המלאך המשחית עומד בין הארץ ובין השמים כראה כלהב האש כענין במלאך המשחית אשר ראה דוד ולכן אסר להן ההבטה ובפדר"א כענין הזה אמרו להם אל תביטו לאחוריכם שהרי ירדה שכינתו של הקב"ה להמטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. עירית אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה לאחריה לראות אם הולכות הן אחריה וראתה אחורי השכינה ונעשית נציב מלח: (כד) וה' המטיר על סדום כתב רש"י בכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. מאת ה' ולא כתב מאתו דרך מקראות לדבר כן נשי למך ולא אמר נשי ודוד אמר קחו עמכם מעבדי אדניכם ולא אמר מעבדי ואחשורוש כתבו בשם המלך ולא אמר בשמי ואני תמה על הרב ז"ל שכתב מן ההגדות דעות חלוקות ומשוה אותם שזה מחלוקת הוא בבראשית רבה ושם עוד דעת שלישית אבא חלפי ב"ר סמקי בשם רבי יהודה ב"ר סימון וה' המטיר על סדום זה גבריאל מאת ה' מן השמים זה הקב"ה אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו אמר רבי יצחק בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שההדיוט מזכיר שמו שני פעמים בתורה ויאמר למך לנשיו וכו' הנה אלו שלש מחלוקות בדבר שר' יהודה בר' סימון ייחס השם הראשון לגבריאל שהוא השליח לשחת ויקרא השליח בשם השולח ורבי אלעזר אמר כי הוא ובית דינו הסכימו במשפט ומאתו בא ור' יצחק אמר שהוא דרך הלשון ואם הבינות מה שכתבתי למעלה תדע כוונתם בהוא ובית דינו ויהיה פשוטו של מקרא ברור לפניך וכן וה' אמר ושמרו דרך ה' למען הביא ה' שלא אמר שמרו דרכי למען אביא וכן אמר כי גדלה צעקתם את פני ה' וישלחנו ה' וכן ויהי בשחת אלהים וגו':

(כו) מאחריו מאחרי לוט שהיה הולך אחריהם מאסף לכל ביתו ממהרים להמלט:

(כט) ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט ענין הכתוב הזה כי לוט נתחמד עם הצדיק ללכת עמו לשוט בארץ כאשר ילך והוא שנאמר וילך אתו לוט כי לגלות שלו הלך ולכן היה זכות להצילו בזכות אברהם כי בעבורו הוא גר בסדום ולולי אברהם עודנו היה בחרן עם מולדתו ולא יתכן שתבא אליו רעה בעבור אברהם שיצא במצות קונו וגם זה היה הענין ששם אברהם נפשו בכפו לרדוף המלאכים בעבורו: (ל) כי ירא לשבת בצוער כתב רש"י לפי שהיתה קרובה לסדום

לא וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃ לב לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לג וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ׃ לד וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לה וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ׃ לו וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן׃ לז וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם׃ לח וְהַצְּעִירָה גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן עַד־הַיּוֹם׃ ס

כ א וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־

בְּנָתֵיהּ׃ לא וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֵירְתָא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלָנָא כְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא׃ לב אִיתָא נַשְׁקֵי יָת אֲבוּנָא חַמְרָא וְנִשְׁכּוּב עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ לג וְאַשְׁקִיאָה יָת אֲבוּהֶן חַמְרָא בְּלֵילְיָא הוּא וַעֲלַת רַבְּתָא וּשְׁכִיבַת עִם אֲבוּהָא וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקִימַהּ׃ לד וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֵירְתָא הָא שְׁכֵיבִית רַמְשָׁא עִם אַבָּא נַשְׁקִינֵיהּ חַמְרָא אַף בְּלֵילְיָא וְעוּלִי שְׁכוּבִי עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ לה וְאַשְׁקִיאָה אַף בְּלֵילְיָא הַהוּא יָת אֲבוּהֶן חַמְרָא וְקָמַת זְעֵירְתָא וּשְׁכִיבַת עִמֵּיהּ וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקִימַהּ׃ לו וַעֲדִיאָה תַּרְתֵּין בְּנַת לוֹט מֵאֲבוּהֶן׃ לז וִילֵידַת רַבְּתָא בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ מוֹאָב הוּא אֲבוּהוֹן דְמוֹאֲבָאֵי עַד יוֹמָא דֵין׃ לח וּזְעֵירְתָא אַף הִיא יְלֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ בַּר עַמִּי הוּא אֲבוּהוֹן דִבְנֵי עַמּוֹן עַד יוֹמָא דֵין׃ א וּנְטַל מִתַּמָּן אַבְרָהָם לַאֲרַע דָרוֹמָא וִיתֵיב בֵּין רְקַם וּבֵין חַגְרָא וְאִתּוֹתַב בִּגְרָר׃ ב וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל שָׂרָה אִתְּתֵיהּ אֲחָתִי הִיא וּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִגְרָר וּדְבַר יָת שָׂרָה׃

ב' ג' ג' ג' חס' כתו י"א נקוד על ו' ג' חס' בטע' וחד מ"ל ב' ז' ל' חס' ט' ט' מיחדין ל' ל'

ונחיה ג' וסי' מאבינו זרע. וחבירו. ונחיה סוס ופרד : אביהן ז' וסי' ותשקין את אביהן. וחברו. ולכהן מדין שבע. ותבאן אל רעואל אביהן. כן בנות צלפחד תניינא דפסוק. על מטה משפחת אביהן. ותקרבנה לפני אלעזר: ולא ירע י"א וסי' במסר' רבת' : בלילה הוא ר' וסי' ותשקין את אביהן. ויבא יעקב מן השדה. ויקם בלילה הוא. ויבקש שאול להכות : ובאי ד' ג' חס' וחד מלא וסי' ובאי שכבי עמו. לכי ובאי אל המלך. שבי דומם ובאי בחשך. עורי צפון ובואי. בתרא' מ"ל ושאר' חס' : עד היום ט' מיחדין מסר במלכי' ב' סימן י' :

תולדות אהרן ובקומה. נזיר כג הוריות י : מואב. בבא קמא לח הוריות יא : בן עמי. בבא קמא שם הוריות שם :

רש"י

קרובה לסדום : (לא) אבינו זקן . ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מלהוליד : ואיש אין בארץ . סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול (בראשית רבה) : (לג) ותשקין וגו'. יין נזדמן להם במערה להוציא מהן שתי אומות : ותשכב את אביה . ובצעירה כתיב ותשכב עמו צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה . אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש . ובקומה של בכירה נקוד (והרי כאלו לא נכתב ובקומ') לומר שבקומ' ידע ואע"פ כן לא נשמר ליל שני מלשתות : (אמר רבי לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו) : (לו) ותהרין וגו'. אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (ספרים אחרים עדותן) לחוץ ועברו מביאה ראשונה : (לז) מואב . זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא . אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלו שכר בימי משה שנא' בבני עמון (דברים ב) אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: (א) ויסע משם אברהם . כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם (ב"ר). דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו : (ב) ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע"י כן : אל שרה אשתו . על שרה אשתו. וכיוצא בו (שמואל א ד) אל הלקח ארון וגו' ואל מות חמיה . שניהם בלשון על:

לא

אבן עזרא

ויקבר בערי גלעד בן אתונות באש ישרפו אותו ואתן : (לא) ותאמר הבכירה. יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנות חשבו כי אש וגפרית היה בכל הארץ כמבול המים : (לג) בשכבה. שם הפועל ואם יזוח בחירק וכן בשברי לבם : (לז) מואב. כמו מאב. וטעם עד היום שלא התערב עמם גוי זר או זה הדבר ידוע עד היום : (ב) אל שרה אשתו. כמו על וכן אל הנער הזה. ובא המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד אברהם ופה כתוב לקיחה וכן עם פרעה רק על פרעה הביא נגעים גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כן כי

לדיק

בעל הטורים ימי אפילה : ותבע אשתו בגימט' היא עירית . השמש יצא וכו'. הפ' הזה מתחיל בה"א ומסיים בה"א מלמד שיצא השמש : כדרך . שנים במסורת כדרך כל הארץ . כדרך יום כה גבי שליו מה כאן תשמיש המטה אף כאן וזה מה שאחז"ל שנתאוו לעריות בשאלת השליו . ונחיה ג' במס' ב' דכאן והידך ונחיה סוס ופרד ולא נכרית מהבהמה מלמד שעשו בנות לוט מעשה בהמה . ובקומה נקוד על הוא"ו לומ' שבשכבה עמו קודם ו' שעו' וקודם חצות בעוד ששנתו הזק ועל כן לא ידע בקומה אבל רות לא שכבה עם בועז אלא לאחר שש שעות והיינו דכתיב ותקם בטרם יכיר איש את רעהו בוי"ו שלא קמה עד לאחר שש שעות על כן ידע בקומה . הצעירה הן שכבתי אמש סופי תיבות למפרע שינה לומר לך

רמבן

לסדום ואינו כן אבל מפני שהיא מן המקומות שנגזרה עליהם ההשחתה ובתחנתו של לוט הניחה המלאך בעבור שלא יוכל להמלט ההרה בו ביום חשב בלבו כי לא יאריך לו עוד אחרי שיש לו זמן רב להמלט ההרה ולכך אמרה בתו ואיש אין בארץ שחשבה כי בצאת אביה משם נשחתה צוער :

(לא) **ותאמר** הבכירה אמר ר"א יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה ואין צורך כי הבכירה הפך צעירה כל גדול באחוה יקרא בכור וכל קטן ממנו צעיר לו והפרי הראשון בשנה יקרא בכורים וכן בכורי דלים המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה וכן תרגום אונקלוס רבתא :

וטעם ונחיה מאבינו זרע באולי כי אמרו נעשה אנחנו המעשה הראוי לנו כי ירחם האלהים ונוליד זכר ונקבה ויתקיים העולם מהם כי עולם חסד יבנה ולא לחנם הצילנו ה' והנה היו צנועות ולא רצו לאמר לאביהם שישא אותן כי בן נח מותר בבתו או שהיה הדבר מכוער מאד בעיני הדורות ההם ולא נעשה כן מעולם וכן רבותינו בהגדות מגנים את לוט מאד :

(ב) **ויאמר** אברהם אל שרה אשתו אחותי היא . לא היה זה כמו במצרים כי שם בבואם מצרימה וראו המצרים את האשה כי יפה היא והללו אותה אל השרים ואל המלך כי אנשי זמה הם אבל המלך הזה תם וישר גם אנשיו טובים רק אברהם חשד אותם והיה אומר לכל אחותי היא :

וישלח אבימלך ויקח וגו'. הנה זה פלא שהיתה שרה אחרי בלותה יפה עד מאד יקחוה המלכים כי בהלקחה אל פרעה אם היתה בת ששים

ספורנו

ההר כמו שהורה המלאך באמרו ההרה המלט : (לא) אבינו זקן . ולא יתאמץ להרחיק נדוד אל ארץ אחרת . ואיש אין בארץ לבא אלינו. אין איש בזה הגליל ראוי לבא עלינו . כדרך כל הארץ שמנהג הוא שלא תנשא אשה אלא להגון לה : (לג) ותקרא שמו מואב . ותקרא שמו בן עמי . להורות שלא נתעברו מאדם בלתי הגון . הוא אבי מואב . הוא אבי בני עמון . שירשו ארץ כי מפני שהיתה כונת הנשים רצויה היה זרע' לשני גוים יורשי אברהם בקנת כאמרם בכל דרכיך דעהו אפי' לדבר עבירה : (א) וישב בין קדש ובין שור . בין ב' עירות גדולות כדי לקרא שם בשם ה' אל עולם כמו שעשה אח"כ להגביר ברית

אבן עזרא

צדיק היה מפרעה. וטעם הגוי גם צדיק תהרוג בעד נפשו וביתו וממלכתו וכן כתוב ואל תשמע אל דברי חולם החלום המחליף מלה במלה שפירש הגוי איש ובמלת לעם נכרי אחריך מעט: (ו) לנגוע. לגעת כמו לנטוע ולטעת וכלם הם שמות פועל: (ט) מה עשית לנו. בפתח קטן תחת מה בעבור אות הגרון הבא אחריו וכן המשפט: (יב) אחותי בת אבי. י"א שהוא כמו אלהי אבי אברהם והנכון בעיני שלחה אבימלך בדברים כפי צורך השעה ובפסוק אנכי עשו בכורך

היא י"א כתיב יו"ד בתו' מסד פ' וישב: בעלת בעל ב' דסמיכי באו' וסי' בעלת בעל. אשה בעלת בעל: אמר לי ה' דפ' וסי' אמר לי אחתי היא. אמ' לי חיה תחיה. יען אמר לי יארי. והאלהים אמר לי לא. ואף דבריו אשר אמר. וב' ואמר לי וסי' ענה דודי. מה אדבר ואמר לי: אנכי ידעתי ג' וסי' גם אנכי ידעתי כי בתם לבב'. כי אנכי ידעתי את מריך. כי אנכי ידעתי את המחשבה: מחטו לי חד בתורה חד בנבי' חד בכתובים וסי' ואחשך גם אנכי אותך מחטו. תלילה לי מחטא. אשמדה דדכי מחטוא. דאו' כתיב טו דנבי' כתיב טא. דכתובים כתיב טוא: לנגע ג' ב' חס' וא' מלא וסי' על כן לא נתתיך. ויאמרו כל הנשיאים. מאנה לנגוע נפשי בתרא' מלא. אנ"ך: ויתפלל ג' דפים וסי' ויתפלל בעדך. וישתחו ויתפלל אליו. ויתפלל בעדו תמיד. אנ"ך: באזניהם ח' וסי' מסוד פרשת כי תשא: ידאת אלהי' ג' וסי' דק אין יראת אלהים. צדיק מושל יראת אלהים. ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים. אנ"ך: והרגוני ב' א' מלא וא' חסר. וסי' והרגוני על דבר אשתי. והרגני ושבו אל רחבעם. בתרא' חס':

בעל הטורים

שיטן היה ולא הרגיש בה. הגוי גם צדיק תהרוג. פי' אם תהרוג אותי גם אברהם הצדיק תהרוג כי הוא פשע וגרם לי זאת. ויתפלל ג' במסורת ויתפלל בעדך ואידך ויסגוד וישתחו ויתפלל. ויתפלל בעדו תמיד. מלמד שהיה אבימלך צריך לפייס לאברהם שיתפלל בעדו וזהו ויסגוד לו וישתחו ויתפלל ולא באותה שעה לבד אלא תמיד היה צריך לתפלתו כדכתיב ויתפלל בעדו תמיד. והרגוני ב' במסורת והרגוני על דבר אשתי. והרגני ושבו אל רחבעם גבי ירבעם שמשוך ישראל שבאותם הימים לעבודת גלולים. ומיהו הכא בתי' מלא והתם חסר שאינם רשעים כל כך כמו עו"ג:

אונקלוס

ג וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת אֲבִימֶלֶךְ בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ הָא אַתְּ מָאִית עַל עֵיסַק אִתְּתָא דִי דְבַרְתָּא וְהִיא אִתַּת גְּבַר: ד וַאֲבִימֶלֶךְ לָא קְרִיב לְוָתַהּ וַאֲמַר יְיָ הַעַם אַף זַכַּאי תִּקְטוֹל: ה הֲלָא הוּא אֲמַר לִי אֲחָתִי הִיא וְהִיא אַף הִיא אֲמַרַת אָחִי הוּא בְּקַשִּׁיטוּת לִבִּי וּבְזַכָּאוּת יְדַי עֲבָדִית דָא: ו וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא אַף קֳדָמַי גְלֵי אֲרֵי בְקַשִּׁיטוּת לִבָּךְ עֲבַדְתְּ דָא וּמְנָעִית אַף אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמַי עַל כֵּן לָא שְׁבַקְתִּיךְ לְמִקְרַב לְוָתַהּ: ז וּכְעַן אָתֵיב אִתַּת גַּבְרָא אֲרֵי נְבִיָּא הוּא וִיצַלֵּי עֲלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם לֵיתָךְ מְתֵיב דַּע אֲרֵי מֵימַת תְּמוּת אַתְּ וְכָל דְּלָךְ: ח וְאַקְדִּים אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא לְכָל עַבְדוֹהִי וּמַלִּיל יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין קֳדָמֵיהוֹן וּדְחִילוּ גוּבְרַיָּא לַחֲדָא: ט וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתְּ לָנָא וּמָה חַבְתִּי לָךְ אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלַי וְעַל מַלְכוּתִי חוֹבָא רַבְּתָא עוֹבָדִין דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא עֲבַדְתְּ עִמִּי: י וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חֲזֵית אֲרֵי עֲבַדְתְּ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין: יא וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲרֵי אֲמָרִית לְחוֹד לֵית דַּחַלְתָּא דַיְיָ בְּאַתְרָא הָדֵין וְיִקְטְלוּנַנִי עַל עֵיסַק אִתְּתִי: יב וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֲחָתִי בַּת אַבָּא הִיא בְּרַם לָא בַּת אִמִּי וַהֲוַת לִי לְאִנְתּוּ:

בראשית כ

שָׂרָה: ג וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל: ד וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג: ה הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת: ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ: ז וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ: ח וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד: ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי: י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה: יא וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי: יב וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי וַתְּהִי־לִי

ב' חסר. יש מדגישי' סלמד וטועים. ל' ורפי. י"א כתי' י' כתו'. ל' וחס'. י"ו מ"לבלשון זכר. ג'. ג'. ג' רפי'. ח'. כלי' או' מ"ל. ל'וחד נקי אני וממלכתי. ג'. ב'חד מ"ל וחד חס'. דרחבעם חס'.

רשי

(ד) לא קרב אליה. המלאך מנעו כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג. אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני: (ה) גם היא. לרבות עבדים וגמלים וחמרים שלה (שומרי גמלים ורועי חמרים) את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו'. אמת שלא דמית מתחילה לחטא אבל נקיון כפים אין כאן (הדא אמר משמוש ידים יש כאן): לא נתתיך. לא ממך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח וכן (בראשית לא) לא נתנו אלהים וכן (שופטים טו) לא נתנו אביה לבא: (ז) השב אשת האיש. ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך (א"ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעת בה א"ל): כי נביא הוא. ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך (ב"ק צב): (ט) מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם: (יא) רק אין יראת אלהים. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו. (ב"ק שם) אשתך היא או אחותך היא: (יב) אחתי בת אבי היא. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לכנעני. וכדי לאמת דבריו השיבם כן. וא"ת והלא בת אחיו היתה. בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכן הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו: אך לא בת אמי. הרן מאם

תולדות אהרן ויבא אלהים. ס' הזוהר פ' קדושים ופ' ויקרא: הנך מת על. מכות ט' (קדושין נה): והיא בעולת. כתובות סא קדושין ב י: אדני הגוי גם. בבא קמא צב מכות ט: הלא הוא אמר לי אחותי היא. בבא קמא שם מכות שם: מחטו לי. מכות שם: ועתה השב. בבא קמא שם מכות שם (בבא קמא ו): כי נביא הוא. בבא קמא שם: וגם אמנה. סנהדרין נח (יבמות ב):

ספורנו

ברית לרבים: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך. כענין שנאמר בלבן ובבלעם ולא נזכר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים ולא דבור כמו שנזכר באבות ובשאר הנביאים כאמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו כי אמנם לא נראה האל ית' כלל אז אבל בא עליהם קול אומר בלבד: הנך מת. הנך הולך וכלה בחולי שהתחיל בך כי עצור עצר ה': (ד) הגוי גם צדיק תהרוג. האמנם ראוי שתשחית הגוי בהריגת מלכו ושתהרוג המלך שהוא צדיק בזה שלא חטא: (ז) ועתה השב את אשת האיש. בטרם שתכלה בחולי. וחיה. ותרפא כמו עד חיותם. אתה וכל אשר לך. הוולדות במעי אשתך ואמהותך: (ט) מעשים אשר לא יעשו. לגרום היזק לאיש לא ידעתו קודם לכן ואין לך איבה עמו וכל זה בלתי תועלתך ואין דרך לעשות כן: (יא) רק אין יראת אלהים במקום הזה. אין מורא מלכות כי אמנם סרני פלשתים לא היו מלכים גמורים נוראים בעם כמו שהורה גלית באמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול: (יב) וגם אמנה. וגם אתה המלך הצדיק בהם חטאת בזה שלקחת האשה בשביל שאמרתי שהיא אחותי שהיה לך לשאול אם

רמבן

ששים וחמש אפשר שהיה עליה תארה אבל אחרי בלותה וחדל ממנה כאורח פלא הוא ואולי חזרה לנערותיה כאשר בשרה המלאך כדברי רבותינו: (יב) וגם אמנה אחותי בת אבי לא ידעתי טעם להתנצלות הזה כי גם אם אמת הדבר שהיתה אחותו ואשתו וברצותם באשה אמר להם אחותי היא להטעותם בדבר ככר חטא בהם להביא עליהם חטאה גדולה ואין חלוק והפרש

סיס

לְאִשָּֽׁה׃ יג וַיְהִ֞י כַּאֲשֶׁ֣ר הִתְע֣וּ אֹתִ֗י ה' בנוע' בספ'
אֱלֹהִים֮ מִבֵּ֣ית אָבִי֒ וָאֹמַ֣ר לָ֔הּ זֶ֣ה
חַסְדֵּ֔ךְ אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשִׂ֖י עִמָּדִ֑י אֶ֤ל כָּל־ ב' היטבת :
הַמָּקוֹם֙ אֲשֶׁ֣ר נָב֣וֹא שָׁ֔מָּה אִמְרִי־ ב' בספ' : ספ' מ"ל :
לִ֖י אָחִ֥י הֽוּא׃ יד וַיִּקַּ֨ח אֲבִימֶ֜לֶךְ צֹ֣אן
וּבָקָ֗ר וַעֲבָדִים֙ וּשְׁפָחֹ֔ת וַיִּתֵּ֖ן לְאַבְרָהָ֑ם ג' חס'
וַיָּ֣שֶׁב ל֔וֹ אֵ֖ת שָׂרָ֥ה אִשְׁתּֽוֹ׃ טו וַיֹּ֣אמֶר כ"ס
אֲבִימֶ֔לֶךְ הִנֵּ֥ה אַרְצִ֖י לְפָנֶ֑יךָ בַּטּ֥וֹב ט'
בְּעֵינֶ֖יךָ שֵֽׁב׃ טז וּלְשָׂרָ֣ה אָמַ֗ר הִנֵּ֨ה ב'
נָתַ֜תִּי אֶ֤לֶף כֶּ֙סֶף֙ לְאָחִ֔יךְ הִנֵּ֤ה הוּא־ ג'
לָךְ֙ כְּס֣וּת עֵינַ֔יִם לְכֹ֖ל אֲשֶׁ֣ר אִתָּ֑ךְ כ"ס
וְאֵ֥ת כֹּ֖ל וְנֹכָֽחַת׃ יז וַיִּתְפַּלֵּ֥ל ל' וחס'
אַבְרָהָ֖ם אֶל־הָאֱלֹהִ֑ים וַיִּרְפָּ֨א ב'
אֱלֹהִ֜ים אֶת־אֲבִימֶ֧לֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּ֛וֹ
וְאַמְהֹתָ֖יו וַיֵּלֵֽדוּ׃ יח כִּֽי־עָצֹ֤ר עָצַר֙ יְהוָ֔ה ל'

יג וַהֲוָה כַּד טְעוֹ עַמְמַיָּא
בָּתַר עוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן יָתִי קָרֵיב
יְיָ לְדַחַלְתֵיהּ מִבֵּית אַבָּא
וַאֲמָרִית לַהּ דֵּין טִיבוּתִיךְ
דְּתַעְבְּדִין עִמִּי לְכָל אַתְרָא
דִּנְהָךְ לְתַמָּן אֵמְרִי עֲלַי אָחִי
הוּא׃ יד וּדְבַר אֲבִימֶלֶךְ עָאן
וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וִיהַב
לְאַבְרָהָם וַאֲתֵיב לֵיהּ יָת
שָׂרָה אִתְּתֵיהּ׃ טו וַאֲמַר
אֲבִימֶלֶךְ הָא אַרְעִי קֳדָמָךְ
בִּדְתַקִּין בְּעֵינָךְ תִּיב׃
טז וּלְשָׂרָה אֲמַר הָא יְהָבִית
אֶלֶף סִלְעִין דִּכְסַף לְאָחוּךְ
הָא הוּא לִיךְ כְּסוּת דִּיקָר
עֵינִין הֲלָף דִּשְׁלַחִית וּדְבַרְתִּיךְ
וַחֲזַת יָתִיךְ וְיָת כָּל דְּעִמִּיךְ
וְעַל כָּל מַה דַּאֲמַרְתְּ
אִתּוֹכַחַת׃ יז וְצַלִּי אַבְרָהָם
קֳדָם יְיָ וְאַסִּי יְיָ יָת אֲבִימֶלֶךְ
וְיָת אִתְּתֵיהּ וְאַמְהָתֵיהּ וְאִתְרְוַחוּ׃ יח אֲרֵי מֵיחַד

מאם אחרת היה : (יג) ויהי כאשר התעו אותי וגו'. אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישב עוד דבר דבור על אופניו כשהוציאני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך: כאשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות ל' אלהות ול' מרות קרוי לשון רבים . אשר הלכו אלהים . אלהים חיים . אלהים קדושים. וכל לשון אלהים לשון רבים . וכן ויקח אדוני יוסף . אדוני האדונים . אדוני הארץ . וכן בעליו עמו . והועד בבעליו . וא"ת מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה . כמו (בראשית כא) ותלך ותתע . (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד . (איוב לח) יתעו לבלי אוכל יצאו ויתעו לבקש אכלם : אמרי לי. עלי וכן (בראשית כו) וישאלו אנשי המקום לאשתו . על אשתו . וכן (שמות יד) ואמר פרעה לבני ישראל . כמו על בני ישראל (שופטים ט) פן יאמרו לי אשה הרגתהו : (יד) ויתן לאברהם . כדי שיתפייס ויתפלל עליו : (טו) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך. לפי שנתיירא שהמצריים שטופי זמה : (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים : לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה . עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסה יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס. ואת כל. ועם כל באי העולם: ונוכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכ"מ ברור דברים ובלעז אשפרובי"ר . ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגמו וחזית יתיך וית כל דעמך . ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי : (יז) וילדו. כתרגומו ואתרוחו נפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהם :

בכורך אביא אברים : (יג) התעו אותי אלהים . לשון קדש והטעם שהוא נוסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך וכן והנה תועה בשדה ואין זו התעייה בלב גם כן כתוב למה תתענו ה' : אמרי לי . בשבילי וכן ואמר פרעה לבני ישראל : (טז) הנה הוא לך כסות עינים . י"א כי הוא רמז על כהות עיני בנה וזה דרך דרש והישר בעיני שיהיה כסות עינים מושך עצמו ואחר עמו כמו אל בקצפך תוכיחני ורבים אחרים והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם שהוא בעלך והטעם שלא ישא איש את עיניו אליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך מהשפחות שהם נשי עבדיו וי"ו ונוכחת כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובמקרא אלפים כמוהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו . וטעם ונוכחת דברי משה שלא אמרה עוד שרה על אברהם אחי הוא והנה פי' ואת כל ועם כל זה נתוכח' שרה . וי"א כי הנה הוא לך על הכסף לקנות מלבוש . ומלת נתתי מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תאוה לעינים ונתתי לכל אשר אתך ואת כל אשר נתתי לאברהם צאן ובקר ועבדים ושפחות ויותר נכון להיות פי' כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך גם אשר נתתים גם אני : ואת כל . ועם כל בני אדם הוא לך כסות עינים ונוכחת דברי משה ויעמוד טעם הוי"ו במקומו והגאון אמר שהוא מן נוכח ואין דבריו נכוחים : (יז) וילדו. שב אל אשת אבימלך ואמהותיו לא אל אבימלך וכן וישם דמי מלחמה בשלום בעמוד ענן ידבר אליהם אלה בני עדה אשר עבדתי אותך בהם אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו הלא תראה שהוא מפורש בפסוק השני כי עצר עצר ה'

בעד

חסדך ב' וסי' זה חסדך . היטבת חסדך האחרון : בטוב ט' דגושי' מסור בישעיה סימן ז' : אלף כסף ג' וסי' נתתי אלף כסף לאחיך ולא אנכי שוקל על כפי . איש יביא בפריו אלף כסף . אנ"ך : כסות ג' וסי' עינים. לאבדון . בקרה : וירפא ב' וסי' אלהים את אבימלך . וישמע אלהים אל חזקיהו :

תולדות אהרן (ויהי כאשר התעו . מגלה עא) : הנה הוא לך . מגלה טו כח . בבא קמא צג : ויתפלל . בבא קמא צ"ב . (בבא קמא ו) : כי עצר עצר . תענית ח בבא קמא שם :

בעה"ט ולשרה ב' במסורה ולשרה אמר . ולשרה בן שכתוב כאן גבי שרה . הנה הוא לך כסות עינים רמז שיהיה בן לשרה יהיה לו כסות עינים דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות :

רמבן

והפרש כלל בין שהדבר אמת או שקר ואולי מפני שאמר אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה לומר מה ראית כי חטא או רשע שפחדת ועשית כן כי אני לא נסיתי לקחת נשים מבעליהן אז ענה אברהם אני לא ידעתי אתכם אך חשבתי אולי אין יראת אלהים במקום הזה כי רוב מקומות העולם אין בהם יראת אלהים ולכן מעת צאתי מארצי ולכתי בעמים כאיש תועה ולא ידעתי אל אי זה מקום נבא התניתי עמה לאמר כן בכל מקום כי הדבר אמת וחשבתי לי בו הצלת נפש ולא התלותי בדבר בבואי בארצכם כי לא ראיתי בכם עון אשר חטא: **וגם** אמנה אחותי בת אבי . טענה אחרת אמר אני לפי דרכי אמרתי כן שהוא אמת וחשבתי אם אולי יחפצו בה ישאלוני אם היא גם אשתי כיון שלקחוה עבדיך ולא שאלוני דבר אמרתי גם אין במקום הזה יראת אלהים והחרשתי ויתכן שהיה התנאי הזה ודברו עמה בבואם מצרים אע"פ שאמר כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי או שחזר וזרז אותה שם במצרים בשעת מעשה כאשר פירשתי דעת ר"א כי כל אלה דברים לרצות את אבימלך : (טז) **הנה** נתתי אלף כסף לאחיך . היו הצאן והבקר והעבדים שנתן לו שוים אלף כסף ואמר לשרה הנה נתתי ממון רב לאחיך הנה הכסף לך כסות עינים כל המביטים ביפיך כי את עיניהם ואת ראשיהם החוזים יכסו מהביט בך ומהביט בכל אשר אתך אפילו נערותיך ושפחותיך והנה לטובתך נתפשת בביתי כי ייראו ממך ויכסו עיניהם מראות בך באמרם המלך פדה נפשו על שלחו יד באשת הנביא והגיד הכתוב שפייס את אברהם בממון ואת שרה בדברים שלא יענש באחד מהם ואמר כי שרה לא נתפייסה לו אבל עם כל זה היתה מתוכחת עמו בטענות לאמר שלא תמחול לו ובשבחה דבר הכתוב ואברהם נתפייס ויתפלל עליו והוא כלשון ועם ישראל יתוכח אך דרכי אל פניו אוכיח שם ישר נוכח עמו . ויתכן שיהיה אלף כסף ממון רב כיד המלך וכן הקטן יהיה לאלף לעם רב וכן השיבו להם כהיום שדותיהם וכרמיהם ומאת הכסף והדגן והיצהר אשר אתם נושים בהם מאיות רבות ממון גדול : (יז) **וילדו** אם הלשון כפשוטו ושב לאשתו ואמהותיו כי עצר ה' בעד רחמם תמה הוא כי נראה כי גם בלילה הראשון אשר לוקחה שרה לבית אבימלך ולא

קרב

ספורנו

היא ג"כ אשתי כמו שהיא באמת אחותי ואשתי : (יג) התעו אותי אלהים . בסבת אלהי הנכר שמאסתי הוצרכתי לצאת מבית אבי על אשר לא אדע לא למקום מכוון מאתי ובזה יקרא תועה : (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך . למוהר כמנהג לוקח בת איש או אחותו לאשה : הנה הוא לך כסות עינים . מלבוש של כמה גוונים שהיו לובשות הנשים לכבוד כי אמנם המוהר שנתתי מורה על כבודך שלא לקחתיך לזונה ולא לפילגש אבל לקחתיך לאשה ולא עזבתיך כל כך מהרה לולי ה' שהיה לך והוצרכתי להחזירך : לכל אשר אתך . לעיני כל אשר אתך ובני ביתך : ואת כל ונוכחת . ובעיני כל שומע ובעיני כל נוכחת שתבקש אולי לגנותך כמנהג הנשים המוכיחות ומגנות זו את זו במילי דעריה : (יח) כי עצר עצר ה' בעד כל רחם. להמית התולדות אם לא היה אבימלך שב בתשובה

כמו

בְּעַד כָּל־רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־
דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת אַבְרָהָם׃ ס
י' **כא** א וַיהוָה פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר
ג' אָמָר וַיַּעַשׂ יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר
דִּבֵּר׃ ב וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם
כ' וחסר בֵּן לִזְקֻנָיו לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֹתוֹ
ו' אֱלֹהִים׃ ג וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־שֶׁם־
ג' בְּנוֹ הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה
יִצְחָק׃ ד וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק
בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ
חמישי אֱלֹהִים׃ ה וְאַבְרָהָם בֶּן־מְאַת שָׁנָה
בְּהִוָּלֶד לוֹ אֵת יִצְחָק בְּנוֹ׃ ו וַתֹּאמֶר
נ' וחס' שָׂרָה צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־
יִצְחַק לִי הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי׃ ז וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל
ה' מ"ל בליש' לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי־
יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו׃ ח וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד
כ' וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל
ג' בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק׃ ט וַתֵּרֶא

אַחֲד יְיָ בְּאַפֵּי כָּל פְּתַח
וַלְדָּא לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל
עֵיסַק שָׂרָה אִתַּת אַבְרָהָם׃
א וַייָ דְּכִיר יַת שָׂרָה כְּמָא
דַּאֲמַר וַעֲבַד יְיָ לְשָׂרָה כְּמָא
דְּמַלֵּיל׃ ב וְעַדִיאַת וִילֵידַת
שָׂרָה לְאַבְרָהָם בַּר לְסֵבְתוֹהִי
לְזִמְנָא דְּמַלֵּיל יָתֵיהּ יְיָ׃
ג וּקְרָא אַבְרָהָם יַת שׁוּם
בְּרֵיהּ דְּאִתְיְלִיד לֵיהּ דִּילֵידַת
לֵיהּ שָׂרָה יִצְחָק׃ ד וּגְזַר
אַבְרָהָם יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ בַּר
תְּמַנְיָא יוֹמִין כְּמָא דְּפַקֵּיד
יָתֵיהּ יְיָ׃ ה וְאַבְרָהָם בַּר
מְאָה שְׁנִין כַּד אִתְיְלִיד לֵיהּ
יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ׃ ו וַאֲמַרַת
שָׂרָה חֶדְוָא עֲבַד לִי יְיָ כָּל
דְּשָׁמַע יֶחְדֵי לִי׃ ז וַאֲמַרַת מַאן
מְהֵימָן דַּאֲמַר לְאַבְרָהָם קְיָם
דְּתוֹנִיק בְּנַיָּא שָׂרָה אֲרֵי
יְלֵידַת בַּר לְסֵבְתוֹהִי׃
ח וּרְבָא רַבְיָא וְאִתְחֲסִיל
וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא רַבָּא
בְּיוֹמָא דְּאִתְחֲסִיל יַת יִצְחָק׃

(יח) בעד כל רחם . כנגד כל פתח : על דבר שרה . על פי דבורה של שרה : (א) וה' פקד את שרה וגו' . (ב"ק צב) סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה שנא' ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שרפא את אבימלך : פקד את שרה כאשר אמר . בהריון : כאשר דבר . בלידה והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור . אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו'. דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה וגו' . והביא היורש משרה : ויעש ה' לשרה כאשר דבר . לאברהם (ולאברהם בן וגו') : (ב) למועד אשר דבר . רבי יודן ורבי חמא רבי יודן אומר מלמד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מביתו של אבימלך הוא ורבי חמא אומר לז' חדשים) : למועד אשר דבר אתו . דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד : (לזקניו שהיה זיו איקונין שלו דומה לו) : (ו) יצחק לי . ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם : (ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות (כמו מי פעל ועשה מי ברא אלה) ראו מי הוא וכמ' הוא שומ' הבטחתו הקב"ה מבטיח ועושה : מלל . שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר לסוף מאה לאברהם : היניקה בנים שרה . ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק והיניקה אותם : (ח) ויגמל . לסוף כ"ד חדש (גיטין עה) : משתה גדול . שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך

ה' בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרים שהי' עצור לצאת לחוץ. ומלת כל רחם טענה עליהם . ומלת וילדו לנשים כמו ויחמו הצאן: (ב) למועד אשר דבר אתו המלאך שאל איה שרה אשתך גם שב אליו כי כן אמר לו ולא הוסיף השם על שם יצחק ולא החליפו כי הוא צוה לקרא כן:

מנחק

דבר אתו אלהים . בל דבור אתו אתם אתך במ"ט אותו אותם אותך . וסי' ותהר ותלד שרה . וידבר משה ואלעזר . ויגש צדקיה דן כנענה . וחבדו . ודברתי משפטי אותם . דוח מלא מאלה יבא לי . אלבה לי אל הגדולים . צריק אתה ה' בי אריב . הלוך אל בית הדכבים . וכל דבור דיחזקאל דכו' : שם ו' פתח מסור בפרשת לך לך : השמע ד' וסי' כל השמע יצחק לי . בנפל בהם בתחלה ושמע השמע . ושמע השמע . ובדברי אתך : מלל ב' בתרי לישני וסי' מי מלל לאברהם. שמד מה מליל בתרא' מ"ל : היניקה ה' מ"ל בליש' היניקה וסי' בנים שדה . גמלים מיניקות . להיניק את בני . ושרותיהם מיניקותיך . היניקו גוריהן : משתה גדול ב' וסי' ויעש אברהם משתה גדול . ויעש המלך משתה גדול :

תולדות אהרן בעד כל רחם . בבא קמא שם : וה' פקד את . ראש השנה יא לב תענית ח מגילה לא בבא קמא לב : וימל אברהם . קדושין כט : כאשר צוה . קדושין שם : ואברהם בן . מגילה יז : ותאמר מי . מציעא פז : ויגדל הילד . פסחים קיט סנהדרין פט :

בעל הטורים וה' פקד . כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו שלמדו עליה סניגוריא ואמרו אם לא תתן לה עתה בן אם כן תאחר את הקץ שנגזרת ועני אותם ארבע מאות שנה משיהיה לו זרע והוא בן מאה עתה וצריך שיתחיל מעתה . דבר אחר שאמרו בנות לוט נתעברו בביאת איסור מאביהן . ושרה לא תתעבר מאברהם . דבר אחר שאמרו שהרה עם אבימלך וכתבת ואם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע . ומה שלא נפקדה אחר כתירת פרעה לפי שכאן היה ממשמש ידים ולא היה חסר כי אם ביאה . פקד את שרה בגימטריא אף כל העקרות פקד . מלל שנים במסרת בתרי לישנא מי מלל לאברהם ואידך שומר מה מליל מדבר במפלת ארם . לומר שבזכות אברהם יהיה מפלת ארם . מלל

ספורנו

כמו שהתרה בו באמרו דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך : **כא** (א) וה' פקד . אברהם התפלל בעד אבימלך וה' פקד את שרה . כאמרו וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו : כאשר אמר . כאמרו וברכתי אותה וזה היה שהסיר ממנה קללת חוה בעיבור ובליד' ובגידול כאמרו ארבה עצבונך והרונך : ויעש ה' לשרה כאשר דבר. כאמרו וגם נתתי ממנה לך בן שלא כמנהג המולידים בעת זקנה שיולידו על הרוב נקבה : (ד) וימל אברהם את יצחק בנו ואברהם בן מאת שנה . ועם כל זה מל את בנו ולא חס על היותו בן זקונים : (ו) צחוק עשה לי אלהים . אע"פ שיש צער מילה לתינוק האל ית' נתן שמחה בלבי לפיכך כל השומע יצחק לי וישמח בעדי ולא ידאג בשביל צער המילה :

את

רמבן

קרב אליה עדיין בא אליו האלהים בחלום ובבקר השכים וקרא לעבדיו גם לאברהם ומתי היה להם עצר רחם אולי היו על פרקן ואחזום חבלי יולדה ולא יכלו להמלט ואולי אברהם איחר תפלתו ימים והנה רפואות אבימלך גם תלוי לא נתפרשו ולשון רש"י וילדו ואתרוחו נתפתחו נקביה' והוציאו והוא לידה שלהן: (יח) **בעד** כל רחם . כנגד כל פתח ואין זה נכון כי אם נאמר בוילדו שהוא יציאת החוץ שמצינו לידה בענינים רבים כגון הרה עמל וילד שקר לדת חק מה ילד יום מה יולידו ויחדשו הימים אבל מלת רחם לא תבא על פתח אחר ואין טענה מן בגיחו מרחם יצא שהוא כנוי כמו בטן האדמה ודעת אונקלוס איננה כדברי הרב כי הוא שתרגם ואתרוחו עשה רחם כפשוטו פתח ולדה אלא שרצה לכלול גם אבימלך במלת וילדו ולשון בראשית רבה כי עצור עצר ה' עצירה בפה מצירה בגרון עצירה בעין עצירה באוזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה והמדרש הזה להם מיתור לשון הכפל עצור עצר לא שיפרשו כל רחם כל נקב והנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך באברים ולא יוכל לעשות צרכיו וזהו לא נתתיך לנגוע אליה כי הנגיעה והקריבה בנשים הוא על המשגל כענין אל תגשו אל אשה ואקרב אל הנביאה ואשתו ואמהותיו והן מעוברות עצר בעד רחמן ולא יכלו להמליט כי בעצירת רחם הוא שלא תהר כדרך וה' סגר רחמה אבל עצירה בעד הרחם הוא שלא תלד כלשון גדר בעדי ולא אצא ועמדה שרה בביתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו כי לא הבין עד שבא אליו האלהים בחלום והודיעו ולא פירש הכתוב אולי אבימלך והזכירו ברמז דרך מוסר וכבוד לשרה ואחרי תפלת אברהם נרפא אבימלך ואשתו ואמהותיו וילדו הנשים :

(א) **וה'** פקד את שרה כאשר אמר בהריון כאשר דבר בלידה לשון רש"י ואין פקידה אלא לשון זכירה והשגחה על הנפקד כגון פקוד יפקוד אלהים אתכם פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם ויפקוד שמשון את אשתו בגדי עזים אף כאן וה' זכר את שרה ועשה לה כאשר דבר וכן הלשון בכל העקרות היולדות ברחל ויזכור אלהים את רחל ובחנה ויזכרה אלהים וכך אמרו פקדונות הרי הן כזכרונות :

(ז) **מי** מלל לאברהם . לשון שבח וחשיבות הוא ראו מי הוא וכמה הוא גדול ושומר הבטחתו ומבטיח ועושה לשון רש"י ולא מצינו מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק לבזיון מי אבימלך ומי שכם מי בן ישי . והנכון בעיני כי אמרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי למלאת פיו ברנה ושחוק בפלא הנעשה לו כי מי בכל השומעים שאמר לאברהם מתחלה תניק בנים שרה אין בעולם שיאמר אליו כן אפילו לנחמו כי לא עלה זה על לב איש מעולם ול' אונקלוס קרוב לזה מאן מהימן דאמר לאברהם קום דתוניק בנין שרה כלומר כל השומע יצחק לי כי אין אדם שיהיה נאמן גם בעיני אברהם אם הגיד לו זה הפלא :

ואבימלך (ב"ר) : (ט) מצחק. לשון ע"ג כמו שנאמר (שמות לב) ויקומו לצחק. ד"א לשון גלוי עריות כמה דתימא (בראשית לט) לצחק בי. ד"א לשון רציחה כמה דתימא (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו' : (י) עם בני וגו'. (מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה עם בני אתה למד) שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים וגו' ואמר הלא משחק אני. עם בני עם יצחק. (ב"ר) מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפילו אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששתיהן בו : (יא) על אודת בנו. (ב"ר) על שיצא לתרבות רעה. ופשוטו על שאומרת לו לשלחו : (יב) שמע בקולה. (בקול רוח הקדש שבה) למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות : (יד) לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה : ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו (ב"ר) : ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה (ב"ר): (טו) ויכלו המים. לפי שדרך חולים

(ט) מצחק. כי כן מנהג כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול מבנה : (יא) אודת. כמו דבר : (יד) וחמת מים. כלי ויתכן להיותו מעור או מעץ וכמוהו מספח חמתך ורבים יתמהו מאברהם איך גרש בנו גם שלח בן עם אמו ריקם ואיה נדבת לבו והתימה מאלה שיתמהו כי אברהם עשה ככל אשר צוהו ה' ואלו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם והנה באחרונה אחרי מות שרה נתן מתנות לבני ישמעאל : לחם וחמת מים. נתן אל הגר ושם על שכמה ואמר לה קחי אתך בנך וישלחה ויתכן שנתן לה כסף וזהב ולא פי' הכתוב ונתן לה לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע כי בגרר היה אברהם והנה היא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע והנה בנה חלה מחסרון המים ואחר שלקחתו בחיקה וראתה שנפשו יוצאה

שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־
יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק׃ י וַתֹּאמֶר ב׳
לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־ ג׳ ל׳
בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת
עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק׃ יא וַיֵּרַע הַדָּבָר
מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ׃ ד׳
יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע כ״ס
בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל ל׳
אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ ל׳ חס׳ כתו׳
כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע׃ יג וְגַם אֶת־ כ״ת ט׳ דס׳
בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ
הוּא׃ יד וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־
לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם ל׳
עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ ל׳. כ׳ וחס׳
וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע׃ ל׳ וחד תתע
טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־ ג׳.ל׳ פת׳. ג׳

ט וַחֲזָת שָׂרָה יָת בַּר הָגָר
מִצְרֵיתָא דִילֵידַת לְאַבְרָהָם
מְחַיֵּךְ׃ י וַאֲמָרַת לְאַבְרָהָם
תָּרֵיךְ יַת אַמְתָא הָדָא וְיַת
בְּרַהּ אֲרֵי לָא יֵירַת בַּר
אַמְתָא הָדָא עִם בְּרִי עִם
יִצְחָק׃ יא וּבְאֵישׁ פִּתְגָמָא
לַחֲדָא בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל
עֵיסַק בְּרֵיהּ׃ יב וַאֲמַר יְיָ
לְאַבְרָהָם לָא יַבְאֵישׁ בְּעֵינָךְ
עַל עוּלֵימָא וְעַל אַמְתָךְ כֹּל
דְתֵימַר לָךְ שָׂרָה קַבֵּל מִנַּהּ
אֲרֵי בְיִצְחָק יִתְקְרוֹן לָךְ
בְּנִין׃ יג וְאַף יַת בַּר אַמְתָא
לְעַמָּא אֲשַׁוֵינֵיהּ אֲרֵי בְרָךְ
הוּא׃ יד וְאַקְדֵים אַבְרָהָם
בְּצַפְרָא וּנְסֵיב לַחְמָא
וְרוּקְבָא דְמַיָּא וִיהַב לְהָגָר
שַׁוִּי עַל כַּתְפַהּ וְיַת רַבְיָא
וְשַׁלְחַהּ וַאֲזַלַת וּטְעָת
בְּמַדְבְּרָא בְּאֵרָא דְשָׁבַע׃ טו וּשְׁלִימוּ מַיָּא מִן רוּקְבָא

תולדות אהרן כל אשר . מגילה יד סנהדרין סט :
כי ביצחק . נדרים לא סנהדרין נט (נדרים לא) :

גרש ג' וסי' גרש האמה הזאת . כשלחו כלה גרש . גרש לץ : ואת בנה ב' דסמיכי וסי' גרש האמה . ואת בנה המת השכיבה : אודת ד' כתיב כן וסי' על אודת בנו . על אודת הבאר . ויספר משה לחתנו . אל אודת הרעה : יקרא כ"א וסי' כו' במסר' רבת' : וישלחה ב' וחס' וסי' וישלחה ותלך ותתע . וישלחה בכל גבול ישראל : ויכלו ג' וסי' המים מן החמת . בבשת ימי . באפס תקוה : אנ"ך : ותשלך ג' וסי' ותשלך את הילד . ותשלך אשה אחת פלח . ותשלך דברי אחריך . אנ"ך :

בעל הטורים בגי' ק' . לומר כשהיה אברהם בן ק' היניקה בנים שרה : מצחק. בגימטריא להרג . וזהו שאחז"ל שהיה יורה בו חץ כדי לסורגו . גרש ג' במסורת גרש את האמה . גרש לץ . כלם גרש יגרש. גרש את האמה הזאת ואת בנה ואז תגרש לץ ובשביל שגרשה שרה לסגר מביתה נענשה ונשתעבדו בניה וסוגרכו להתגרש משם . ויכלו ג' במסורת הכא ויכלו

רמבן

(ט) **מצחק** לשון ע"ג לשון רציחה לשון גילוי עריות מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ויורש פי שנים ויוצאין לשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כמה דתימר כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני ומתשובת שרה אתה למד כי לא יירש בן האמה הזאת וגו' כל זה לשון רש"י ואף כאן הרב כותב המחלוקת כולם דתניא אמר רבי שמעון בן אלעזר ד' דברים היה רבי עקיבא דורש ואיני דורש כמותו ונראין דברי מדבריו דרש רבי עקיבא ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק אין צחוק אלא לשון ע"ג וכו' ואני אומר חס ושלום שיהא בביתו של צדיק כך איפשר מי שכתוב בו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו' יהא בביתו ע"ג וגלוי עריות ושפיכת דמים אלא אין צחוק האמור כאן אלא לשון ירושה שמשעה שנולד יצחק היו הכל שמחין אמר להם ישמעאל שוטים אני בכור ואני נוטל פי שנים שמתשובה שאמרה שרה אמנו לאברהם אתה למד וכו' ונראין דברי מדבריו וכן הלשון שאמר הרב מריב עם יצחק על הירושה אינו נראה נכון שאם כן יהיה זה לאחר ימים רבים ויהיה ישמעאל גדול מאד משאת אותו אמו על שכמה וכן אמרו ז"ל שהיה בן שבע עשרה שנה אם כן היה בשנה שנגמל יצחק ור"א אמר על דרך הפשט כי מצחק משתעשע כדרך כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול מבנה והנכון בעיני שהיה זה ביום הגמל את יצחק וראתה אותו מלעיג על יצחק או על המשתה הגדול ולכך אמר הכתוב את בן הגר המצרית ולא אמר את ישמעאל מצחק וכן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי אמרה העבד המלעיג על אדוניו חייב הוא למות או להלקותו ואיני רוצה רק שתגרש אותו מאתי ולא יירש בנכסיך כלל עם בני שהוא בן גבירה ואמרה שיגרש גם אמו כי לא יוכל הנער לעזוב את אמו ועזב את אמו ומת :

(יא) **על** אודות בנו. שיצא לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו לשלחו זה לשון רש"י והנכון בעיני כי הכתוב ספר בכבוד אברהם ואמר שלא היה הדבר רע מאד בעיניו מפני חשק פילגשו וחפצו בה ואילו אמרה לו שתגרש האמה בלבד היה עושה כרצון שרה אבל מפני בנו חרה לו מאד ולא רצה לשמוע אליה והקב"ה אמר לו שלא ירע בעיניו על הנער ולא על האמה כלל וישמע לקול שרה כי ביצחק לבדו יקרא לו שמו וישמעאל לא יקרא לו זרע ומפני שהיה אברהם מפחד עליו שלא יקראנו אסון בשלחו אותו ממנו אמר כי ישימנו לו לגוי ויברכנו מפני שהוא זרעו באמת :

(יד) **ואת** הילד וישלחה. כמשך למעלה ויתן אל הגר ואת הילד כי גם הילד נתן לה שילך עמה באשר תלך :

(טו) **ותשלך** את הילד. גברה עליו הצמאה ולא יכול ללכת והשכיבתו אמו תחת האילן מושלך ונעזב או כענין וישליכם אל ארץ אחרת אל תשליכני מלפניך ענין שלוח ור"א אמר ותשלך כי לקחתו בחיקה בעת שנחלש בצמאה ורבותינו אמרו שהיה חולה בעת ששלחו שם על שכמה את הילד וזה הטעם ותשלך והיה כל הענין הזה לאברהם מפני שצוה לעשות ככל אשר תאמר שרה והיא צוה להוציאו מיד ובמלותה לא נתן להם כסף וזהב ועבדים וגמלים נושאים אותם :

ספורנו

(ט) את בן הגר המצרית. הסבה שהתעורר לזה הלעג מפני ששמע כך מאמו כאמרם ז"ל שואה דיוקא בשוקא או דאבוהי או דאמיה : מצחק. מלעיג על המשתה שנעשה בבית אברהם באמרו שנתעברה מאבימלך והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע זאת אח"כ מליצני הדור ואם באולי בעת הלידה היה מצחק לא הרגישה בו שרה שהיתה אז טרודה: (י) גרש את האמה הזאת ואת בנה. כי בעצתה עשה הבן שהוציא דבה למען יירש בנה את הכל לפיכך גרש מפני שאינו דין אפי' בקצתה : כי לא יירש בן האמה. שאינו מיוחס אחריך שהולד הולך אחר הפגום : (יב) אל ירע בעיניך כו' כל אשר תאמר אליך שרה. אל ירע בעיניך מה שתאמר בדבר הנער והאמה לגרשם עם סימני עבדות כאמרו שם על שכמה וכו'. שמע בקולה. כי בדין אמרה לעשות כך : כי ביצחק יקרא לך זרע. וישמעאל וזרעו יהיו עבדים לו כי ביצחק יקרא לך זרע ולא בו : (יג) וגם את בן האמה. וגם אין ראוי שתדאג עד שתגרש את הבן כי תגרש את בן האמה ולא בנך מכל מקום לגוי אשימנו כי זרעך הוא. לא שיהיה הוא ראוי לכך : (יד) שם על שכמה. את החמת לאות שפחות על דרך והתעני תחת ידיה אבל לא חדל הצדיק מתת להם די מחסורם כמו שאמרו ז"ל ויהי אלהים את הנער לרבות חמריו גמליו ופעליו ולא חסרו דבר זולתי המים בתעותם במדבר ובהמצא המים ישב שם במדבר בטבעו כי היה פרא אדם : ואת הילד. נתן לה גם את הילד : וישלחה. לוה אותה ברוב חסדו כמו ואברהם

כ״ס. ל׳ הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם׃
י״ב ז׳ בספ׳ טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק
ל׳ כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה
י״ד בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־
ל׳ חס׳ כתו׳ קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־
ל׳ וכל שהר מלאך האלה׳ קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־
הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ
דסמיכ׳ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־
יי ע״ו ד׳ וכאשר קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃ יח קוּמִי
ח׳ ל׳ וחד החזיקי מלכן שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ
ל׳ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃ יט וַיִּפְקַח
אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם
ל׳ וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ
אֶת־הַנָּעַר׃ כ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר
ל׳ חס׳. ל׳ וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃
כא וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ
אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ ששי
כב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ
ג׳ כ״כ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר
י״ב בתור׳ אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה
ד׳ עֹשֶׂה׃ כג וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים
ל׳ וחסר ל׳. ל׳ הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי
ל׳ כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה
ל׳ ומ״ל עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃
כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃

וּרְמָת יַת רַבְיָא תְּחוֹת חַד
מִן אִילָנַיָּא׃ טז וַאֲזַלַת
וִיתֵיבַת לַהּ מִקָּבֵיל אַרְחֵיק
כְּמֵיגַד בְּקַשְׁתָּא אֲרֵי אֲמָרַת
לָא אֶחֱזֵי בְּמוֹתָא דְרַבְיָא
וִיתֵיבַת מִקָּבֵיל וַאֲרֵימַת יַת
קָלַהּ וּבְכָת׃ יז וּשְׁמִיעַ קֳדָם
יְיָ יַת קָלֵיהּ דְרַבְיָא וּקְרָא
מַלְאָכָא דַיְיָ לְהָגָר מִן שְׁמַיָּא
וַאֲמַר לַהּ מַה לִּיךְ הָגָר לָא
תִדְחֲלִי אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ
לְקָלֵיהּ דְרַבְיָא בְּאַתַר דְּהוּא
תַמָּן׃ יח קוּמִי טוּלִי יַת
רַבְיָא וְאַתְקִיפִי יַת יְדִיךְ בֵּיהּ
אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוֵּינֵיהּ׃
יט וּגְלָא יְיָ יַת עֵינַהָא וַחֲזָת
בֵּירָא דְמַיָּא וַאֲזַלַת וּמְלָת
יַת רוּקְבָא מַיָּא וְאַשְׁקִיאַת
יַת רַבְיָא׃ כ וַהֲוָה מֵימְרָא
דַיְיָ בְּסַעְדֵּיהּ דְרַבְיָא וּרְבָא
וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה רָבֵי
קַשְׁתָּא׃ כא וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא
דְפָארָן וּנְסֵיבַת לֵיהּ אִמֵּיהּ
אִתְּתָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
כב וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא
וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב
חֵילֵיהּ לְאַבְרָהָם לְמֵימַר
מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדָּךְ בְּכֹל
דִּי אַתְּ עָבֵיד׃ כג וּכְעַן
קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַיְיָ הָכָא דְּלָא תְשַׁקַּר בִּי וּבִבְרִי
וּלְבַר בְּרִי כְּטֵיבוּתָא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ תַּעְבֵּיד עִמִּי
וְעִם אַרְעָא דְּאִתּוֹתַבְתָּא בַהּ׃ כד וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲנָא

אחד כ״ה פתחין וסי׳ כו׳ במסרה רבת׳: שמע אלהים ג׳ דס׳ וסי׳ כי שמע אלהים. שמע אלהים ויתעבר. אכן שמע אלהים הקשיב: באשר ט״ו וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויהי בעת ההיא ג׳ וסי׳ ויאמר אבימלך ופיכל. וירד יהודה. וירבעם יצא:

חולים לשתות הרבה: (טז) מנגד. מרחוק (ב״ר): כמטחוי קשת. כשתי טיחות והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ. ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי״ו ליכנס לכאן כמו (שיר השירים ב) בחגוי הסלע מגזרת (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת (תהלים קז) יחוגו וינועו כשכור וכן (תלים סה) קצוי ארץ מגזרת קצה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: (יז) את קול הנער מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל (ב״ר): באשר הוא שם. (ר״ה טז) לפי מעשי׳ שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר״ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו״ק) אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכדנצר שנא׳ (ישעיה כא) משא בערב וגו׳ לקראת צמא התיו מים וגו׳ כשהיו מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים לשבאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודנו ישמעאל וירחמו עלינו שנא׳ (שם) אורחו׳ דדנים אל תקרי דדנים אלא דודים ואלו יוצאין לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנס בגופו ומת: (כ) רבה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל ציד לפיכך השי״ן מודגשת היה יושב במדבר ומלסטם את העוברים הוא שנאמר ידו בכל וגו׳: (כא) מארץ מצרים. ממקום גדוליה שנא׳ ולה שפחה מצרית וגו׳. היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: (כב) אלהים עמך. לפי שראו שיצא משכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) ולניני ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך

יוצאה בצמא השליכתו: (טו) תחת אחד השיחים. האילנים: (טז) כמטחוי קשת. בדד ישב וטעמו ידוע כהשלכת החץ: (כ) רבה קשת. כמהו השמיעו אל בבל רבים ואם הם שני שרשים כמו שרר ושרה גם רבה ורבב מגזרת רבה. קשת. שם התאר כמו גנב: הגם הלום. שם נראה לה המלאך בתחלה בפעם הראשונה: (כג) אם תשקר לי. מהבנין הקל ואין לו אח: נכדי. בן בני

תולדות אהרן כי שמע. ראה השגה יו: (אל קול הנער באשר הוא שם. ראה השגה נז): אם תשקור לי. סוטה י׳ חולין ס׳:

בעל הטורים

המים ואידך ויכלו כאפס תקוה. ויכלו בבושת ימי. כיון שכלו המים ימי קלו ויכלו בבושת שמיתת צמא מגונה מאד: לנכדי. בגימטריא בן בני:

ספורנו

והבריאם הולך עמם לשלחם: (יט) ויפקח אלהים את עיניה. נתן בה דעת להכיר מקום מים שהיה שם כי לא היתה סומא קודם לכן: (כב) אלהים עמך. לפיכך אני ירא ממך לא מגבורתך ועשרך לכן אני מבקש שתשבע לי: (כג) כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. עשה עמדי חסד להשבע בעד בניך: (כד) אנכי אשבע. אנכי אעשה החסד להשבע

רמבן

(יז) **באשר** הוא שם. לפי מעשיו שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מעשיו שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגין וכו׳ לשון רבינו שלמה מדברי רבותינו. והנכון בעיני כדרך הפשט שיאמר כי שמע אלהים אל קול הנער במקום אשר הוא שם הודיע אותה שלא תצטרך ללכת משם כי במקום ההוא ירוה צמאו מיד ואמר לה קומי שאי את הנער אחר שתותו כי לגוי גדול אשימנו וכמוהו באשר כרע שם נפל שדוד ובאשר חללים שם הוא ירמוז למקום:

(כ) **רובה** קשת. בעבור היות קשת תואר אמרו כי רובה הוא המורה החצים מלשון יסבו עלי רביו וימררוהו ורבו וקשת הוא העושה הקשתות. ויותר נכון שרובה הוא המורה ויאמר על מורה החצים ועל משליך האבנים וזולתם אשר יריתי ביני וביניך ולכן יתאר אותו פעם אחרת כי הוא קשת. וכן ויורו המורים אנשים בקשת:

(כג) **השבעה** לי באלהים אם תשקור לי. מלת אם בכל מקום מספקת אל תחשוב בה בלתי זה והיא באה ברוב מקומות השבועה אם תשקור לי לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב אם יבואון אל מנוחתי ויקצוף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה והענין כי בעבור היות השבועות באלה יאמר השבעה לי לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם תשקר לי וכן אמר תהי נא אלה בינותינו ובענין הגבוה נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב ואם יתכפר עון בית עלי כלומר אם יהיה כן אין דברי אמת וכיוצא בזה שלא ירצה לפרש התנאי והכתוב יכנה ויקצר בהן וכמותם בחסרון התנאי ויקרא יעבץ לאלהי ישראל אם ברך תברכני והרבית את גבולי וגו׳ ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל

כה וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־ ל' חס'
אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי כ"ל כ"כ כמ"ג
אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא מ"ז מ"פסו' לא לא.
יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי ג'. ס'
לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ כז וַיִּקַּח
אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ
וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃ כח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם
אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ ל' חס'
כט וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה ב'
הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר ג' חסרים
הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע ב'. ל'
כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי ג'
לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ ב'
לא עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר
שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃
לב וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם
אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ
אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל ג'
בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהֹוָה
אֵל עוֹלָם׃ לד וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ ל'
פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים׃ פ שביעי

כב א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר ז'ו'.ב'כת'נס וד' כת' נשא.

אֲקַיִּים׃ כה וְאוֹכַח אַבְרָהָם
יָת אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק בֵּירָא
דְמַיָּא דִּי אֲנַסוּ עַבְדֵי
אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ
לָא יְדַעִית מַאן עֲבַד יָת
פִּתְגָמָא הָדֵין וְאַף אַתְּ לָא
חַוֵּיתָא לִי וְאַף אֲנָא לָא
שְׁמָעִית אֱלָהֵין יוֹמָא דֵין׃
כז וּדְבַר אַבְרָהָם עָאן וְתוֹרִין
וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזַרוּ
תַּרְוֵיהוֹן קְיָם׃ כח וַאֲקֵים
אַבְרָהָם יָת שְׁבַע חוּרְפַן
דְּעָאן בִּלְחוֹדֵיהֶן׃ כט וַאֲמַר
אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה
אִינוּן שְׁבַע חוּרְפַן אִלֵּין
דַּאֲקֵימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהֶן׃
ל וַאֲמַר אֲרֵי יָת שְׁבַע
חוּרְפַן תְּקַבֵּיל מִן יְדִי בְּדִיל
דִּתְהֵי לִי לְסַהֲדוּ אֲרֵי
חֲפָרִית יָת בֵּירָא הָדָא׃
לא עַל כֵּן קְרָא לְאַתְרָא הַהוּא
בְּאֵר שָׁבַע אֲרֵי תַמָּן קַיִּימוּ
תַּרְוֵיהוֹן׃ לב וּגְזַרוּ קְיָם
בִּבְאֵר שָׁבַע וְקָם אֲבִימֶלֶךְ
וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ וְתָבוּ
לְאַרְעָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ לג וּנְצִיב
אִילָנָא בִּבְאֵר שָׁבַע וְצַלִּי
תַמָּן בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא
דְעָלְמָא׃ לד וְאִתּוֹתַב
אַבְרָהָם בְּאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי
יוֹמִין סַגִּיאִין׃ א וַהֲוָה בָּתַר
פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וַיְיָ נַסִּי יָת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃

לפניך (ב"ר): (כה) והוכיח. נתוכח עמו על כך: (ל) בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. לשון עדות של נקיבה כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר. מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת אברהם: (לג) אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנא' (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו: ויקרא שם וגו'. על ידי אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותין אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם (סוטה י): (לד) ימים רבים. מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן. אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אברם. ויעתק משם. ויהי רעב וירד אברם מצרימה. ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנים. כך מצינו בסד' עולם: (א) אחר הדברים האלה. יש מרבותינו אומרים (סנהדרין פט) אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אילו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. וי"א אחר

בני: (כט) מה הנה. לשון נקבות: לבדנה. עם ה"א והיא לבדה: (ל) לעדה. כמו לעדות. ודע כי מלת השבועה עקרה שבעה ובמלת או השבע שבועה אפרשנה: (לג) אשל. אילן גם ויטע לאות: (א) והאלהים נסה את אברהם. יש אומר כי הסמ"ך תחת שי"ן והה"א תחת האל"ף וטעם כל הפרשה יכחישם רק נסה כמשמעו ואנשי שקול הדעת אמרו כי הדעות הם שתים האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת היש הנמצא וזה פי' נסה גם כי עתה ידעתי והגאון אמר שמלת נסה להראות צדקתו לבני אדם גם מלת ידעתי כטעם הודעתי והלא ידע זה הגאון כי בשע' שעקד בנו לא היו שם אפילו נעריו ואחרים אמרו כי פי' והעלהו שם לעולה שיעלהו אל ההר

והוכיח ג' י' חס' בלישנ' וסי' והוכח אברהם. ומשובתך תוכחך. אשרי הגבר יוכחנו אלוה: עמך י"ב באורי' וסי' כו' במסר' רבת': וגם אתה ג' וכי' וגם אתה לא הגדת. וגם אתה ידעת. וגם אתה תדין את: וגם אנכי ה' וסי' וגם אנכי לא שמעתי. וגם אנכי השאלתיהו. וגם אנכי שמעתי נאם ה'. דמלכים. וגם אנכי אעשה אתכם. וגם אנכי מנעתי מכם: מה הנה ב' דס' וסי' מה הנה שבע כבשות. הראשנת מה הנה: לעדה ג' וסי' בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי. הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה. ב' בו: ויטע ג' וסי' גן. כרם אשל: והאלהים ז' וסי' והאלהים נסה. והאלהים יעננו. והאלהים אנה. והאלהים אמר לי לא תבנה. והאלהים נגף. והאלהים עשה שיראו. והאלהים יבקש: נסה ו' ב' כתיב סה וד' כתיב שא וסי' והאלהים נסה. ויואל ללכת כי לא נסה. אם נשאת נשא. יעל כל נשא ושפל. חירם מלך צר נשא. נשא לבבינו אל. ב' קדמאי כתיב סה:

תולדות אהרן ויטע אשל. סוטה שם: ויקרא שם. סוטה שם. ויהי אחר. סנהדרין פט: והאלהים נסה. מגילה נא ס' הזוכר פ' ויקרא:

בעה"ט הלכת. ב' במסו' הלכת לבדנה. אתה הלכת כל גבולות ארץ. בזכות אברהם נבראו כל גבולות ארץ:

רמבן

יחסר התנאי כולו וכן אם יראו את הארץ יחזור לפסוק ראשון חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ ויקבר השבועה ולשון תשקור לי בעבור היותו מלך והוא גר בארצו או שיהיה משקר באהבתו כי אוהב נאמן היה לו לכבדו ולעשות כרצונו הלא תראה שלא מצא בו דבר זולתי באר המים אשר גזלו עבדיו והוא אומר לו כחסד אשר עשיתי עמך:

(לב) **וישובו** אל ארץ פלשתים. ענינו וישובו אל עירם אשר בארץ פלשתים כי בארץ פלשתים היו אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר:

(לג) **ויקרא** שם בשם ה' אל עולם. פי' הכתוב שקרא בשם ה' המנהיג בכחו הזמן או שיקראו השמים והארץ עולם כלשון הבא תמיד בדברי רבותינו והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' החסין בכח שיש לו אילות בכולם והרב אמר במורה הנבוכים שהוא רומז לקדמות האל כי הודיע היותו קודם לזמן אבל אונקלוס אמר בויקרא שהוא תפלה:

(א) **והאלהים** נסה את אברהם. ענין הנסיון הוא לדעתי בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא

יעשה

ספורנו

להשבע אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדרכך שעבדיך גזלוני: (כה) אשר גזלו עבדי אבימלך. הוכיחו באשר הוא מלך על הגזל הנעשה בארצו ואין מכלים והוכיחו ג"כ על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים כאמרם לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה: (כו) לא ידעתי מי עשה. גם עכשיו שהודעתני כי נעשה הגזל ע"י עבדי לא ידעתי לשער מי מהם עשה זה כי אין שום אחד מהם חשוד אולי שאם היה חשוד לא היה יושב בביתי. וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי. על מה שהוכחתני שבהיותו מלך עלי היה לאשר המון הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני פנים אם לקול צעקת הגזול ואם לקול המון מפרסם איזה גזל שנעשה והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול המון בזה: (ל) כי את שבע כבשות תקח מידי. על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעוד' כי היה זה עדות הסכמת הבעלים והודאתם בדבר: בעבור תהיה לי. הברית: לעדה. על הודאתך כי חפרתי את הבאר הזאת: (לב) וישובו אל ארץ פלשתים. שבו מבאר שבע שלא היה מארץ פלשתים שהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם לרעות מקנהו ושם נתן צאן ובקר וכבשות לכרות הברית: (לג) ויקרא שם בשם יי' אל עולם. וקרא והודיע לרבים שהאל יתעלה הוא אלוה הזמן וממציאו נגד דעת חכמי הגוים הקדמים גם ישנים: **כב** (א) נסה את

אברהם

אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי : ב וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ : ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים : ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק : ה וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה

יד כטע'
י"א חד מן י"ד זקפין כאו'
ב' חד חס' וחד מ"ל. ל'
כ"ס פת'
ל'
ל'. ל'
ד' ר"פ מ"ב
ז' חס'
ה' כתו'
ל'. ז'

ב וַאֲמַר דְּבַר כְּעַן יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ דִּי רְחִימְתָּא יָת יִצְחָק וְאִיזִיל לָךְ לְאַרְעָא פוּלְחָנָא וְאַסְּקִיהִי קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל חַד מִן טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ : ג וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יָת חֲמָרֵיהּ וּדְבַר יָת תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְצַלַּח אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ : ד בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת אַתְרָא מֵרָחִיק : ה וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם חֲמָרָא וַאֲנָא וְעוּלֵימָא נִתְמְטֵי עַד כָּא וְנִסְגּוּד וּנְתוּב לְוָתְכוֹן :

הכר וזאת תחשב לו לעולה והאברהם לא ידע סוד הנבואה וימהר לשחוט אותו והשם אמר לו לא בקשתי זאת והאחרים אמרו הראה שתעלהו לעולה כמו והשקית אותם יין והזכרנו אלה הגאונים לפי' האלה כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשנה והנה לא שמו על לב הבכורים שהחליפם בלוים אחר שנה ואחר שהכתוב אומר בתחלה והאלהים נסה את אברהם סרו כל הטענות והשם נסהו כדי שיקבל שכר : וטעם כי עתה ידעתי כמו ואם לא אדעה ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך בשם אם יעזרני השם יודע הנסתרות : (ב) אחד ההרים. שם נבנה הבית כן מפורש ויבן שלמה את הבית בהר המוריה ואיננו הרגבוה וכו

אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אילו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב : הנני . כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון : (ב) קח נא . אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזו הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש (סנהדרין פט) : את בנך . אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק . ולמה לא גילה לו מתחיל' שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור : ארץ המוריה . ירושלים וכן בדברי הימים (ד"ה ב' ג') לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה . ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל . ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים : והעלהו . לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו : אחד ההרים . הקב"ה מתהא הצדיקים (ס"א משהא לצדיקים) ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן (בראשית יב) אל הארץ אשר אראך וכן ביונה (יונה ג) וקרא עליה את הקריאה : (ג) וישכם . נזדרז למצוה (פסחים ד) : ויחבש . הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה : את שני נעריו . (ב"ר) ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו : ויבקע . תרגום וצלח כמו (שמואל ב יט) וצלחו הירדן לשון ביקוע פינדר"א בלע"ז : (ד) ביום השלישי . למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה : וירא את המקום . ראה ענן קשור על ההר : (ה) עד כה . כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך : ונשובה נתנבא

ולך י"א וסי' כו' במסר' רבת' : המריה ב' חד חסר וחד מלא וסי' ולך לך אל ארץ המריה . בהר המוריה . קרמאה חסר : עצי עלה א"ב רע' א' נסיב ה' וא' לא נסיב ה' וסי' עצי עלה וישכם אברהם בבקר . עצי העלה . ויקח אברהם את עצי העלה . עיר אלהים . נהר פלגיו ישמחו עיר האלהים . נכבדות מדבר עיר האלהים . עד חרמה . ויצא האמרי . עד החרמה . ויכום ויכתום . עם קדש . ואשמע את האיש . עם הקדש . וקראו להם . עם אלהים . ותאמר האשה . עם האלהים . ויתיצבו כל פנות : ביום השלישי ב' ר"פ באו' וסי' וישא אברהם את עיניו . ביום השלישי נשיא : שבו ה' בתו' וסי' עם החמור . שבו ומחרוה . שבו איש תחתיו. שבו נא בזה . שבו נא בזה גם אתם: ונשובה ז' מסר בירמיה סימן מ"ו :

תולדות אהרן קח נא את . עקידה שער כ' : וישכם אברהם . פסחים ד סנהדרין קט חולין לה : ויאמר אברהם אל נעריו . יבמות סב כתובות קיא בבא קמא מט נדה יז : ונשתחוה . מועד קטן יט .

בעל הטורים את המקום בגימטריא זה ירשלם . מרחק . חסר כתיב קרי ביה מרחיק שהשטן היה מרחיק המקום מלפניהם . אל ארץ המוריה בגימטריא בירושלם . ונשובה ז' במסורת ונשתחוה ונשובה . נתנה ראש ונשובה . לכו ונשובה אל עיר ה'. נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה . השיבנו ה' אליך ונשובה . ונשובה עד ה' . בזכות אברהם שאמר נשתחוה ונשובה זכו ישראל לעשות תשובה וסיינו לכו ונשובה נחפשה דרכינו השיבנו ה' אליך ונשובה ובזכותם הגליות מתקבלות לכו ונשובה אל עיר ה' ואם לא זכו אומר נתנה ראש ונשובה הכל בזכות אברהם :

ספורנו

אברהם . כיון שיהיה בפעל אוהב וירא כמו שהיה בכח . ובזה ידמה יותר לבוראו שהוא טוב לעולם בפעל כי אמנם הכונה במציאות האדם היתה שידמה לבוראו כפי האפשר כאשר העיד באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו : (ג) וילך אל המקום . אל ארץ המוריה : (ד) וירא את המקום . מקום הזבח בהר המוריה : מרחוק . ושלטה בו עינו לראות מקום מרחוק ברצון האל ית' כענין ויראהו ה' את כל הארץ והבין שאותו מקום היה מקום הזבח : (ה) שבו לכם פה . כדי שלא ימחו בו שלא יטרידוהו

רמבן

יעשה יקרא נסיון מצד המנוסה אבל המנסה יתברך יצוה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד ודע כי ה' צדיק יבחן כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בנסיון ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה : (ב) **קח** נא את בנך את יחידך . בעבור היותו בן הגבירה והוא לבדו אשר יקרא לו זרע קראו יחידו ובא הלשון להגדיל המצוה אמר קח נא את בנך היחיד האהוב יצחק והעלהו עולה לפני :

המוריה לשון רש"י הוא ירושלים וכן בדברי הימים לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה ורבותינו פירשו שמשם יצאה הוראה לעולם וא"ת על שם הקטורת שיש בו מור וסמים וא"כ יהיה פירושו אל הארץ אשר תהיה מוריה או שנקראת כן מעולם על שם העתיד ובב"ר כך אמרו רבנין אמרין למקום שהקטורת קרבה כמה דתימא אלך לי אל הר המור אבל דעת אונקלוס שאמר ארעא פולחנא אינו נראה כן על המור שבקטורת שאין לשון פולחנא על שם אחד מסמי אחת העבודות לא אמר לארעא דקטורת בוסמין אבל דעתו לומר בארץ אשר יעבדו שם האלהים ויתכוין בזה למה שדרשו בפירקי רבי אליעזר אמרו באצבע הראה הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו את המזבח אמר לו זהו המזבח שהיה אדם הראשון מקריב הוא המזבח שהקריבו בו קין והבל הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו . שנאמר ויבן שם אברהם את המזבח מזבח אין כתוב כאן אלא המזבח הוא המזבח שהקריבו בו הראשונים ע"כ . ושם מוריה עשאו מן מורא ששם יראו האלהים ויעבדו לפניו והנכון על דרך הפשט שהוא כמו אל הר המור ואל גבעת הלבונה כי ימצאון שם בהר ההוא מור ואהלים וקנמון כענין שאמרו קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו או שנקרא כן לשבח ישראל והנה בכאן קורא שם הארץ ארץ מוריה ושם נראה כי הר הבית לבדו יקרא הר המוריה ואולי נקראת העיר על שם ההר ההוא אשר בתוכה הארץ אשר בה המוריה וההר לבדו הוא הנקרא מוריה ואברהם ידע את הארץ ולא ידע את ההר ולכן אמר לו שילך אל ארץ המוריה והוא יראנו אחד ההרים ששם נקרא ככה וצוהו להעלות במקום ההוא כי הוא ההר חמד אלהים לשבתו ורצה שתהיה זכות העקידה בקרבנות לעולם כאשר אמר אברהם ה' יראה ועוד כי למען צדקו הגדיל טרחו ורצה שיעשה זה אחרי מהלך שלשה ימים כי אלו יעשה כן בפתע פתאום במקומו היתה פעולתו במהירות ובהלה אבל כשיהיה אחר מהלך ימים כבר נעשה בישוב דעת ועצה וכך אמרו בב"ר רבי עקיבא אומר נסה אותו בוודאי שלא יהיו אומרין הממו וערבבו ולא היה יודע מה לעשות :

(ג) **ויבקע** עצי עולה . זריזותו במצוה אולי לא ימצא שם במקום ההוא עצים והולכים שלשה ימים או שהיה אברהם פוסל לקרבן עץ שנמצא בו תולעת כדין התורה ולקח מביתו עצים טובים לעולה ולכן אמר ויבקע עצי עולה :

(ד) **וירא** את המקום מרחוק. ראה ענן קשור על ההר ונתקיים בזה אשר אומר אליך . ויתכן על דרך הפשט וירא את המקום מרחוק שראה ארץ המוריה כי כל הארץ הסיא היה יודע :

רשי

נתנבא שישובו שניהם : (ו) המאכלת. סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא (דברים לב) וחרבי תאכל בשר. ושמכשרת בשר לאכילה. ד"א לזאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרן : וילכו שניהם יחדו. אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר:

(ח) יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני. ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה : (ט) ויעקד. (שבת נד) ידיו ורגליו מאחריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם. לשון חבה הוא שכופל את שמו : (יב) אל תשלח. לשחוט. אמר לו א"כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום : כי עתה ידעתי. אמר רבי אבא א"ל אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. אמר לו הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה : כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה : (יג) והנה איל. מוכן היה לכך מששת ימי בראשית : אחר. אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אילין (ס"א ולפי האגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר טענותיו של אברהם) : בסבך. אילן : בקרניו. שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות : תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו הי' מתפלל ואומר יה"ר שתהא זו כאילו היא עשויה בבני כאילו בני שחוט כאילו דמו זרוק כאילו בני מופשט כאילו נקטר ונעשה דשן : (יד) ה' יראה. פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות. אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו. היום הימים

אבן עזרא

ובו היה גורן ארונה : (ג) ויבקע עצי עולה. ושם על החמור : (ד) ביום השלישי. שילא מבאר שבע. יש אומרים איך אמר אברהם ונשובה ואחרים ענו כי היה בדעתו להביא עצמותיו ואברהם דחם כדי שלא יסורו עד שובו ושלא ירגיש יצחק ויברח ורבותינו ז"ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים ואם דברי קבלה נקבל ומדרך סברא אין זה נכון שהיה ראוי שתהיה צדקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיט' ואין בכתוב מאומה על יצחק ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור שנשא עצי העולה והקרוב אל הדעת שהי' קרוב לי"ג שנים והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו ואמר אלהים יראה לו השה כי אילו אמר לו אתה העולה יתכן שיברח : (יא) אברהם אברהם. פעמים כמו בחפזון : (יג) אחר נאחז. אחר שנאחז בסבך בקרניו ואם הוא חי"ת נאחז קמוץ אז תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז ורבים כמוהו ויש מפרשי' כי אחר דבק עם וישא אברהם את עיניו ואילו היה כן היה אחרי אחר כן או אחרי זאת כמשפט הלשון בכל מוכרת : (יד) וטעם בהר ה' יראה. נגלה

המאכלת ג' וסי' ויקח בידו את האש. וישלח אברהם את ידו. ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת דפלגש בגבעה : ב' פסו' דאית בהון ד' ויאמר וסי' ויאמר יצחק אל אברהם אביו. ויאמר אחאב במי : לשחט ב' א' מ"ל וא' חס' וסי' לשחט את בנו. לשחוט עליה' את העולה בתר' מ"ל : ואל תעש ב' וסי' ואל תשלח ידך. ואל תעש לו רע : ירא אלהים ד' וסי' אל תשלח ידך אל הנער. יצא את כלם. השמת לבך אל. וחברו : אתהי"ר בטע' לעיל וסי' במסר' רבת' : בהר ה' ג' דס' וסי' בהר ה' יראה. לבא בהר ה'. מי יעלה בהר ה'. אנ"ך : יראה י"ג וסי' כו' במסר'

תולדות אהרן השה לעולה. סנהדרין פט : אלהים יראה. ברכות סב : וישלח אברהם. זבחים נו מנחות פב חולין יו : ויאמר אברהם. ס' הזוהר פרש' נשא ופ' דברים : כי ירא אלהים. סוטה לא בתרא טו עקידה שער מב ושער יב עקרים מג : (וירא והנה איל. תענית סח) : ויעלהו לעול'. זבחים נו מנחות פב : ה' יראה. עקרים מב פ' כח ומג פל"ו : אשר יאמר. פסחים פח : בהר ה' יראה. ברכות פב :

אֲלֵיכֶם׃ ו וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ז וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ט וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים׃ י וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ׃ יא וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם ׀ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי ׀ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי׃ יג וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ׃ יד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר

ל'
ל'
ל'
ב' פסו' דאית בהון ד' ויאמר וה"כ במי
ב' דגושים
ל'
ל'
ב' חד חס' וחד מ"ל
ג' שמו מו כפ' ופס'
ב' רע
ד'
י"ד מלעיל
נשיא' את עיניו ט'
ל'
ל'. ל'
פס'. ג'

ו וּנְסֵיב אַבְרָהָם יָת אָעֵי דַעֲלָתָא וְשַׁוִּי עַל יִצְחָק בְּרֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ יָת אֶשָּׁתָא וְיָת סַכִּינָא וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא׃ ז וַאֲמַר יִצְחָק לְאַבְרָהָם אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא בְרִי וַאֲמַר הָא אֶשָּׁתָא וְאָעַיָּא וְאָן אִמְּרָא לַעֲלָתָא׃ ח וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ גְּלֵי לֵיהּ אִמְּרָא לַעֲלָתָא בְּרִי וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא׃ ט וַאֲתוֹ לְאַתְרָא דִי אֲמַר לֵיהּ יְיָ וּבְנָא תַמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא וְסַדַּר יָת אָעַיָּא וַעֲקַד יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא עֵיל מִן אָעַיָּא׃ י וְאוֹשִׁיט אַבְרָהָם יָת יְדֵיהּ וּנְסֵיב יָת סַכִּינָא לְמִכֵּס יָת בְּרֵיהּ׃ יא וּקְרָא לֵיהּ מַלְאֲכָא דַייָ מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ יב וַאֲמַר לָא תוֹשֵׁיט יְדָךְ לְעוּלֵימָא וְלָא תַעְבֵּיד לֵיהּ מִדָּעַם אֲרֵי כְעַן יְדַעִית אֲרֵי דָחֲלָא דַייָ אַתְּ וְלָא מְנַעְתְּ יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ מִנִּי׃ יג וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין וַחֲזָא וְהָא דִכְרָא חַד אָחִיד בְּאִילָנָא בְּקַרְנוֹהִי וַאֲזַל אַבְרָהָם וּנְסֵיב יָת דִּכְרָא וְאַסְּקֵיהּ לַעֲלָתָא חֲלַף בְּרֵיהּ׃ יד וּפְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם תַּמָּן בְּאַתְרָא הַהוּא אֲמַר קֳדָם יְיָ הָכָא יְהוֹן פָּלְחִין דָּרַיָּא בְּכֵן יִתְאֲמַר בְּיוֹמָא הָדֵין בְּטוּרָא

בעל הטורים לשחוט ב' במסורה. לשחוט את בנו. לשחוט את העלה בספר יחזקאל גבי קרבנות שאנו לומדים ענין הקרבנות מאברהם כדאמרינן כופתין היו התמיד יד ורגל כעקידת יצחק בן אברהם : ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ס"ת בגימטריא מיכאל היה. ה' יראה בפסק. לומר לך שקרא שם המקום ה'. וזהו שאמרו חז"ל אפילו שם חדש שעתיד הקב"ה לחדש לירושלים ידע. וזה שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה : בהר ה'. ג' במסורה בתורה בנביאים בכתובים. בתורה בהר ה' יראה. לבא בהר ה' בישעיה. מי יעלה בהר ה' בכתובים כנגד ג' רגלים שעולין להר

רמבן

(ט) **ויבאו** אל המקום אשר אמר לו האלהים. עתה הוא הר המוריה שאמר לו הנה זה ההר אשר אמרתי לך : כי עתה ידעתי. מתחלה היה יודע יראתו בכח לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה ועתה נודעת במעשה והיה זכותו שלם

ספורנו

שלא יטרידוהו בעשותו מזבח : (יב) עתה ידעתי. ידעתי אני המלאך שבדין יגדילך האל על מלאכיו כאמרם ז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת : ממני. שאתה ירא אלהים יותר ממני שאני מלאך וראוי למעלה יותר ממני כאמרם ז"ל גדולים צדיקים וכו' שאתה בפעל ירא אלהים כמו שהיה יודע האל קודם לכן שהיית ירא אלהים בכח ותפול ידיעתו הפעולה על הנמצא בפעל : (יג) והנה איל אחר נאחז בסבך. וזכה הבין שהזדמן לו האיל ברצון האל ושלא היה בו שום חשש של גזל כיון שראה שלא היה שם איל קודם לכן ואח"ז תכף ראה זה האיל אחר נאחז בסבך : תחת בנו. תמורת מה שהיה בלבו לזבוח את בנו על דרך ודובר אמת בלבבו : (יד) אשר יאמר היום

באלה הדברים: (טז) כי נשבעתי. זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד: יען. מטעם ענה זה המעשה יענה ויעיד: (יז) שער אויביו. מדינות בעלות שערים: (יח) עקב. שכר באחרית: (יט) וישב אברהם. ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו. והאומר ששחטו ועזבו ואח"כ חיה אמר הפך הכתוב: (כ) ילדה מלכה. להזכיר יחס רבקה:

הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו. ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום הזה בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה:

יְהוָה יִרְאֶה׃ טו וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־
אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם׃ טז וַיֹּאמֶר
ב' כתו'. בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר
ל' עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ
אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ׃ יז כִּי־בָרֵךְ
ל' אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ
ב' כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־
ז' חס' בליש' שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר
כ"ל חס' כמ"ה אֹיְבָיו׃ יח וְהִתְבָּרֲכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי
הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי׃
יט וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ
יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם
בִּבְאֵר שָׁבַע׃ פ מפטיר כ וַיְהִי אַחֲרֵי
כ"ד הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר
הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר
ג' בספרא אָחִיךָ׃ כא אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז
ג' אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם׃ כב וְאֶת־
ל'. ל' כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף
וְאֵת בְּתוּאֵל׃ כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־
רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר
ב' ר"פ אֲחִי אַבְרָהָם׃ כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ
ל' סוס כר גס רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־
ל' גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה׃ פ

הָדֵין אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ פְּלַח׃ טז וּקְרָא מַלְאֲכָא דַיְיָ לְאַבְרָהָם תִּנְיָנוּת מִן שְׁמַיָּא׃ טז וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי חֲלַף דִּי עֲבַדְתָּא יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְלָא מְנַעְתָּא יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ׃ יז אֲרֵי בָרָכָא אֲבָרְכִינָּךְ וְאַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּכְחָלָא דִּי עַל כֵּיף יַמָּא וְיֵירְתוּן בְּנָךְ יָת קִרְוֵי סַנְאֵיהוֹן׃ יח וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא חֲלַף דְּקַבֵּילְתָּא בְּמֵימְרִי׃ יט וְתָב אַבְרָהָם לְוַת עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזַלוּ כַּחֲדָא לִבְאֵר שָׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ כ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְחֲוָא לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלֵידַת מִלְכָּה אַף הִיא בְּנִין לְנָחוֹר אֲחוּךְ׃ כא יָת עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיָת בּוּז אֲחוּהִי וְיָת קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַאֲרָם׃ כב וְיָת כֶּשֶׂד וְיָת חֲזוֹ וְיָת פִּלְדָּשׁ וְיָת יִדְלָף וְיָת בְּתוּאֵל׃ כג וּבְתוּאֵל אוֹלִיד יָת רִבְקָה תְּמַנְיָא אִלֵּין יְלֵידַת מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם׃ כד וּלְחֵינֶתֵיהּ וּשְׁמַהּ רְאוּמָה וִילֵידַת אַף הִיא יָת טֶבַח יָת גַּחַם וְיָת תַּחַשׁ וְיָת מַעֲכָה׃

(יז) ברך אברכך. אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ואחת לבן: (יט) וישב אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון הי' יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה: (כ) אחרי הדברים האלה ויגד וגו'. בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה: גם היא. אף היא השווית משפחותיה למשפחות אברהם י"ב: מה אברהם י"ב שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה:

רבת': וכחול ב' בחרי לישני וסי' וכחול אשר על שפת הים. וכחול ארבה ימים: וירש ז' חס' ו' מסר ביהושע סימן י"ט: קדמ' שער איביו. תני' שער שנאיו. ואפ"ס על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך: ויהי אחרי הדברים האלה ג' וסי' ילדה מלכה. הנה אביך חלה. וימת יהושע: ויגד כ"ד וסי' במס' רבת': קמואל ג' וסי' ואת קמואל אבי ארם. קמואל בן שפטן. ללוי חשביה: ידלף ב' חד מלרע וחד מלעיל וסי' ואת פלדש ואת ידלף. מלרע. ובשפלות ידים ידלף. מלעיל: ופילגשו ב' ר"פ וסי' ופילגשו ושמה ראומ'. ופילגשו אשר בשכם:

בעל הטורים

ששם נרגל. והרבה ארבה את זרעך. ג' פעמים כתיב זרעך בפרשה כנגד ג' פעמים זרע שנקראו ישראל. כי הם זרע ברך ה' בגימט' זרע אברהם. וכתיב וה' ברך את אברהם בכל. זרע קדש מצבתם כנגד יצחק שקדש שמו של הקב"ה. כלו זרע אמת כנגד יעקב שהיה מטתו שלימה והיינו דכתיב תתן אמת ליעקב. וכחול ב' במסורה וכחול אשר על שפת הים. וכחול ארבה ימים וזהו שנאמר כי כימי העץ ימי עמי שהבטיחו ג"כ באריכות ימי'. עקב אשר שמעת בקולי סופי תיבות ברית:

תולדות אהרן כחול אשר על. בבא בתרא ז:

קמ"ז, אמנו"ן סימן

ספורנו

היום. המקום שהיו ישראל אומרים ביום נתינת התורה שבהר יי' יראה כאשר יגלה אותו האל יתעלה באמרו והיה המקום אשר יבחר וזה היה בימי דוד אותו המקום קרא אותו אברהם ה' יראה: (טז) נאם ה' כי יען אשר עשית. אומר אני ה' כי יען אשר עשית זה. כי ברך אברכך. בי נשבעתי. שאברך אותה: (יח) והתברכו בזרעך כל גויי הארץ. כשיקראו כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד כלם יתברכו בזרעך וישתדלו להדמות להם: עקב אשר שמעת בקולי. שבשכר מצוה מצוה שתזכה בזה שיהיו בניך לנס עמי' מורים לגוים עבודת האל ית' ולך תהיה צדקה: (כ) הנה ילדה מלכה. הנה כבר ידעת שמלכה ילדה בנים: גם היא. מלבד הפילגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. והגיד המגיד שבתואל שהיה מבני הגבירה ילד את רבקה והיתה הבשורה שימצא בבית אביו אשה לבנו ולא יצטרך לידבק בכנען: (כד) ופילגשו. ותלד גם היא. והגיד המגיד שגם פילגשו ילדה את מעכה שהיתה כמו כן ראויה לבנו אם לא יבחר ברבקה ולא יצטרך לזרע כנען:

רמבן

שלם ותהי משכורתו שלימה מעם ה' אלהי ישראל ודעת הפרשה שהאלהים הוא המנסה ומצוה בעקידה ומלאך ה' הוא המונע והמבטיח יתברר בפסוק המלאך הגואל אותי:

(טז) **יען** אשר עשית את הדבר הזה. גם מתחלה הבטיחו כי ירבה את זרעו ככוכבי השמים וכעפר הארץ אבל עתה הוסיף לו יען אשר עשית המעשה הגדול הזה שנשבע בשמו הגדול ושיירש זרעו את שער אויביו והנה הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתידה לנו:

מלכה גם הוא. בעבור היותה בת הרן אחיו היתה בשורה לאברהם שנפקד אחיו הגדול בבנים רבים מבת אחיו המת ומלשון הכתוב נראה שלא ידע באחד מהם בלתי היום ואם היתה פקודתם בימי בחורותם אי אפשר שלא שמעו עד היום כי אין המרחק רב בין ארם נהרים ובין ארץ כנען והנה אברהם בצאתו מחרן בן ע"ה שנה וגם נחור זקן ואשתו איננה בחורה אבל עשה ה' להם נס שנפקדו בימי הזקנה וזה טעם מלכה גם היא ובדברי רבותינו יאמר שנפקדה כאחותה:

(כג) **ובתואל** ילד את רבקה. לא הזכיר הכתוב לבן ואם הוא גדול מרבקה כי לא בא להזכיר רק השמונה שילדה מלכה לנחור אבל הזכיר רבקה כי להודיע יחוסה באה הפרש' וטעם אבי ארם לא הזכיר ארם רק להודיע ולהזכיר קמואל כי ארם היה נכבד מאביו ואולי קמואל אחר היה בדור' וזה אבי ארם:

(כד) **ופילגשו** ושמה ראומה. יספר הכתוב כל הבשורה שבשרו את אברהם בבני אחיו ויתכן שנכתב זה להודיע כל יחוס נחור כי כולם ראוי' להדבק בזרעו של אברהם ועל כולם אמר כי אל בית אבי תלך ואל משפחתי:

וירא אליו ה' וכו'. והוא יושב פתח האהל הה"ד כו' ר"ל כשמגיע הצדיק לפתח האהל אז יוצאין לקראתו ג' אבן שהיא פתח עינים ג' אבן שבג' גוונא עינא והיא נקשרת עמהם רגל רביעי ולכן אמר אשר לא נשא לשוא נפשי ר"ל נפש דדוד וז"ש כחום היום וזרחה לכם יראי שמי שהיראה היא הפתח כמ"ש בפ' בראשית ע"ש ועיין בזוהר כאן וישא עיניו וירא כו' ומבואר כל מה שכתבתי ע"ש. ד"א כו' ור"ל באלוני תוקפא הוא יום הדין החזק מאד כמ"ש (צפניה א' י"ד) יום ה' הגדול כו' מר צרח שם גבור ור"ל והוא יושב פתח האהל בבית הבליעה כמו שמפרש והולך שהוא פתח הגוף שנקרא אהל כידוע. ואז נשמת כו' ר"ל זהו וירא וירץ כו': וישתחו ארצה. לקראת השכינה ארץ החיים: ארצה. לארץ: ויאמר אדני אם נא מצאתי כו'. כמ"ש אם הוא זוכה אז אין שכינה מסתלקת מאצלו עד שמוליכתו למקומו כמ"ש צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו מה יפו פעמיך בנעלים כו' ואם ח"ו רשע הוא אע"ג שמוכרח לראות השכינה בין צדיק בין רשע מ"מ השכינה מסתלקת תיכף ואז מצער אותו המ"ה מאד ויוצאה כפיטורי כו' (ברכות ח' ע"א) אבל בצדיק כשהשכינה לפניו יוצאה בנשיקה וז"ש הצדיק אל נא תעבר מעל עבדך ולכן נאמר כאן שם אדני שהוא השכינה כידוע: יקח נא מעט מים כו'. ורחצו רגליכם כו'. ואקחה פת לחם וסעדו לבכם כו'. רמז על הקרבנות וכ"ל מים הנאמר כאן הוא ניסוך המים. לחם אלו המנחות ואמר פת לחם שאף הבשר נקרא לחם לחם אשה כו' וכן פתות אותה פתים וז"ש יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם שהן יורדין לשיתין. ואמרז"ל (סוכה מ"ט ע"א) השיתין מששת ימי בראשית נבראו שנאמר חמוקי ירכיך כמו חלאים כו' וידוע ששם השיתין שוקיו עמודי שש והן אפיקי מים כמ"ש בתזה"ח (דף פ"ג ע"ג) ובכמה מקומות שהן נחלי מים: והשענו תחת העץ. הוא עץ החיים למחזיקים ועליהן סומכין ג' אבות כמ"ש בתז"ח (דף נ' ע"ב) אברהם רחימא תמיך על דא. יצחק כו' ואלו ג' אנשים הן האבות כו' שהן תחת השכינה וכן אלו הג' מלאכים שאמרו בגמרא ואלו הג' המבקרים מעשיו הכל בדרגא דג' אבהן כידוע וכן ג' גווני הקשת שעליהן נאמר וירא והנה כו' גוונין דמתחזיין ועיין בפרשה בראשית ובפרשה וארא ע"ש והן דרגין דתמכין ע"י המחזיקין התורה כידוע וכ"ז ה"ה בתורה במקום הקרבנות מים כל צמא לכו למים וכן לחם לכו לחמו בלחמי וכן עץ כנ"ל: וסעדו לבכם. אמרז"ל לבבכם אין כתיב כאן כו' בלא יצה"ר שהתורה תבלין ליצה"ר אם פגע בך כו' וז"ש כאן האי דלא אעסק בקרבנות כו': וימהר אברהם האהלה. בית המדרש: אל שרה. אל הגוף שהנשמה מעוררת את הגוף בלילה שנ' (ישעיה כ"ו ט') נפשי אויתיך כו': מהרי שלש סאים. זהו המנחות שהיא באה סלת מנופה מאיפה וזהו שלש סאים קמח ומזה תקח וסלת סלת: לושי ועשי עוגות. שכל המנחות באות מצה ועניין שלש סאים שאמרו בגמרא העומר היה בא כו' ואמר בגמרא מ"ט (מנחות ע"ו ע"ב) כיון דמחדש אתו ומשעורים כו' שתי הלחם שתי עשרונים כו' אע"ג דמחדש כו' לחם הפנים עשרים ו"ד כיון דמחיטין אתו ומישן כו' וא"כ ה"ה למנחות שהן באין מחיטין ומישן כמו שתי הלחם שאין מביאין קודם לשתי הלחם ה"ה נמי כשהן באין ג' עשרונים מג' סאין כמו לחם הפנים של בקר ג' עשרונים וכאן ואל הבקר כו'. וכן מנחת נסכים:

ויקח בן בקר רך וטוב. מובחר לקרבן כמ"ש במלאכי א' ובגמרא (ב"מ פ"ו ע"ב): ויתן אל הנער. שקודם מ"ת היה עבודה בבכורות דכתיב וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות כו' ואף הכהנים נקראו נערים: וימהר לעשות אתו. כהנים זריזין הן: ויקח חמאה וחלב. הוא התורה כדדרשו רז"ל (ברכות ס"ג ע"ב) כי מיץ חלב יוצא חמאה במי אתה מוצא חמאה של תורה כו' וכמ"ש לעולם יעסקו בתורה ואני מוחל להם בשבילה יותר כו': ויאכלו. כי ידוע שהמלאכים הנראין לבני אדם ומתגלים במראה הם האישים והם הנהנין מקרבנות כמ"ש בר"מ בפרשה פנחס ע"ש וכמשה"כ את קרבני לחמי לאשי והן אוכלי הקרבנות ממש דרגא דושט האוכל את המאכל ועיין בר"מ פרשה פנחס דף רל"ה ע"ב ושם כו' אשים איננו כו' ורזא דא אשי ה' ונחלתו יאכלון: ויאמרו אליו איה שרה אשתך. ששואלין לנשמה על הגוף כמ"ש (ברכות ח' ע"א) במערבא כי נסיב איתתא אמרי מצא או מוצא כו' הנה כשהנשמה באה למקום מעלתה שואלין לה על הגוף האיך מצא לגוף טהור או לא ויאמר הנה באהל היא תמיד באהל בבה"מ כנ"ל: ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה. לעת התחיה כמו שמפורש והולך והנה בן לשרה אשתך זו הנשמה שחוזרת לה כמו שמפרש והולך: ושרה שומעת פתח האהל. שכל ר"ח ושבת נפש הגוף מתייחד עם הנשמה כמשה"כ סוף ישעיה מדי חדש בחדשו כו' יבוא כל בשר שהוא הגוף להשתחות לפני והשתחויה הוא על פתח האהל ושם הוא משכן הגוף פתח עינים וידוע למשכיל כמ"ש מפתח האהל וישתחו ארצה: והוא אחריו. אמרז"ל המלאך אחריו אחר אברהם כמ"ש מחילת הצדיק לפנים ממלאכי השרת שנאמר כעת יאמר כו'. (פרשת בלק): למועד. מהו למועד כמ"ש למועד מועדים כו' (דניאל י"ב ז'): אשוב אליך. כמ"ש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר כו' (הושע י"א ט') מלמד שיתחדש כו' ולקמן יתפרש יותר בביאור בעז"ה מהו והבן. ואותו היום עתיד כו' ר"ל שלכן נקרא הבן יצחק ע"ש הצחוק צחוק עשה לי אלהים מ"ש לקמן וזהו הסעודה של לויתן ויעש משתה גדול ביום הגמל את יצחק כמ"ש וזה התמהון של שרה על התחיה ומפורש בזכריה (ח' ג') שבתי אל ציון והוא אשוב אליך יפלא כו' ונאמר שם פסוק ה' משחקים ברחובותיה ואמרה האף אמנם אלד כו' היפלא מה' דבר וכן מפורש בישעיה (ס"ו ח') היוחל ארץ ביום אחד אם יולד כו' האני אשבור ולא אוליד כו': כעת חיה. כל הכתוב לחיים בירושלים שהן אין חוזרין לעפרן: ויקומו משם האנשים. שאלו ג' מלאכים א' הולך לבשר את שרה ושנים הולכין לסדום לדון את הרשעים בגיהנם שהוא יום הדין הגדול והנורא לפני התחי' כמ"ש הנה אנכי שולח לכם כו' (סוף מלאכי) וכמ"ש (ר"ה ט"ז ע"ב) שלש ספרים נפתחים כו' אלה לחיי עולם ואלה כו' וכשאלו הג' מלאכים הולכין לעה"ז ובאין לבשר את הגוף הנשמה מלוה אותם כמ"ש לקמן וזהו ואברהם הלך כו':

ואברהם היו יהיה כו'. לגוי גדול ועצום כמ"ש (ישעיה ס' כ"ב) הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום: ונברכו בו כו'. כמ"ש והתברכו בו כל גוים: כי ידעתיו. כמ"ש כי יודע ה' דרך צדיקים: למען אשר כו'. כמ"ש למען תספרו לדור אחרון (תהלים מ"ח י"ד) בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם (תהלים ע"ח י"ד): למען הביא כו'. כל מ"ב (עיין בברכות ל"ד ע"ב ובסנהדרין צ"ט ע"א) ע"י הנביאים ובפ' בחוקותי כו':

אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה כו'. הנה ידוע שחמשים הן חמשה כ"א י' מאמרות ואמרו בעשרה מאמרות נברא והלא במאמר אחד אלא ליתן שכר טוב כו' לפרע כו' והעניין ליתן שכר להם שמקיימין את כל העשרה מאמרות והרשעים פוגמין בכל עשרה ויש שאין מקיימין כל העשרה כ"א כפי כחו וכמ"ש אפילו שייר חוק אחד כו' אפילו קיים חוק אחד ולכן נברא בעשרה כמ"ש רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה כו' וידוע שרוב החטאים הן במאמר עבירי ונפש כי תחטא וז"ש אולי יחסרון כו' והן ה' פרצופים:

פרשת כלי יקר וירא

וירא אליו ה' באלוני ממרא. לא נאמר וירא ה' אל אברהם לפי ששמו ועצמותו היו שני הפכים כי שמו אברהם על שם אב המון גוים מורה על השררה וההתנשאות. ועצמותו היה עניו מכל כי כן מורה מה שאמר ואנכי עפר ואפר וכדי שלא יאמרו שהקב"ה נגלה ביותר על הגדולים מצד גדולתם על כן לא אמר וירא ה' אל אברהם להורות שלא מצד היותו אב המון גוים נראה אליו ה' כי אם מצד מהות עצמותו כי היה עניו ושפל ברך וכמו שאמרו רז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו כי אם על חכם גבור עשיר ועניו לכך נאמר וירא אליו בשביל עצמותו המורה על הענוה ולא בעבור שמו המורה על ההפך. ד"א בהפך זה כי מתחלה נגלה ה' אליו מצד היותו אברם אב נארם מצד שהכניסם תחת כנפי השכינ' ודומ' כאילו ילדם ומצד שהיה אב לכולם נגלה אליו ה' אבל מצד עצמותו לא היה ראוי עדיין לראות פני השכינה לפי שהיה ערל ובעל מום ועכשיו שנמול נראה אליו ה' אפילו מצד עצמותו ולהורות על זה שמרא' זו היתה בעבור המיל' נראה אליו באלוני ממרא כי לדעת רש"י הוא שנתן לו עצה על המילה ונראה שלמד זה ממה שנאמר באלוני לשון רבים וכי היה בפעם ההוא בהרב' אלוני היה לו לומר באלון ממרא כי אע"פ שאלונים הרבה היו לממרא והיו אהלי אברהם מתפשטים בכולם מ"מ היה די כשיתפשט זוהר זיו שכינתו ית' באותו אלון שהיה אברהם בעצמו שוכן בו אלא וודאי לפי שהיה לממרא איזו זכות וחלק במצות המילה על כן נראה ה' בכל אלוניו ומטעם זה נאמר גם כן וירא אליו כדי שלא תאמר שמא כל ילידי ביתו של אברהם היו באותן אלונים וכולם נמולו ע"כ יזרח אור ה' על כולם ולא בעבור ממרא ת"ל וירא אליו ה' למעט כל ילידי ביתו ומקנת כספו ואם כן וודאי זכותו של ממרא גרמה כאמור: ויתכן לומר באלוני אינו לשון מישור אלא מקום שהיה בו אילנות של ממרא ויוכיח על זה מה שנאמר והשענו תחת העץ כי היו שם אילנות הרבה ודרז"ל מניין למילה שהיא באותה מקום נאמר ערלה באילנות ונאמר ערלה כאן מה להלן מקום שעושה פירות אף המילה במקום שעוש' פירות כן מצינו במדרש שהי' אברהם מסופק מהיכן ימול אם מן הפה או מן האוזן או מן הלב כו' על כן נגלה אור ה' על כל האילנות כמראה מקום לומר הסתכל באילנות אלו ותלמוד מהם כי עיקר זריחת כבוד ה' על מקום שעוש' פירות ומזה למוד היקש שתחזה אלוה מבשרך מצד מקום הדומה לאילנות: ומ"מ קשה למה הזכיר הכתוב שהיו אילנות של ממרא ועוד איך עשה אברהם קודם שזרחה עליו כבוד ה' אלא וודאי שממרא נתן לו עצה זו מסברא שהמיל' במקום שעוש' פירות והסכים ה' על ידו שנרא' אליו כבוד ה' באלוני ממרא ובזה מיושב הכל כי פירוש יקר הוא:

והוא יושב פתח האהל כחום היום. הורה שמב' צדדים היה ראוי לראות פני השכינ' האחד הוא שישב פתח האהל לראות אם יבואו אורחים ובזכות הצדקה האדם זוכה ורואה פני השכינה שנאמר אני בצדק אחזה פניך ובזה מיושב כ"ף של כחום היום כי הל"ל בחום היום אלא שעש' כמעש' חום השמש המצפה לעשות צדקה שנאמר שמש צדקה ומרפא בכנפיה כי בחסדי הש"י השמש זורחת כמ"ש לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. ב' מצד שישב בחום היום לבקש שמש מרפא בכנפיה על כן היה מן הראוי להגלות אליו כבוד ה' לבקר את החולה: ומה שאמרו יום שלישי למילתו היה כו' נרא' שבעל מדרש זה סובר שאברהם נימול בי"כ כמו שלמדו מן פסוק בעצם היום הזה וא"כ על כרחך לא נרא' אליו ה' ביום ראשון למיל' כי אברהם עשה סעוד' למלאכים והאכילם וגם בני ביתו בשלו ועשו מלאכ' ביום ההוא שהרי למ"ד פרוס הפסח היה והאכילם מצות אם כן וודאי לא רצה להעביר' מעל מעם

ומש"ע

ואת"ל שיום זה היה יום א' של פסח מ"מ הרי מבשלים ביום טוב לצורך א"נ והוא היה מסופק שמא הם ערביים איך בשלו להם ואיך האכילם כי שמא הם צדיקים אלא וודאי שביום א' למילה לא נגלה אליו ה' ואם כן קשה למה לא נגלה אליו ביום ה' אלא וודאי לפי שעדיין אין הכאב גדול כל כך וא"כ גם בשני לא נגלה אליו כי אם ביום הג' כי אז הכאב גדול כמו שאמרו ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים אבל מסברא הייתי אומר שגם ביום שבקרו אעפ"י שאין הכאב גדול כל כך אלא ממה שיום א' היה יום כיפור או פסח אנו למידין שהקפיד דווקא על יום שהכאב גדול בו ביותר:

והוא יושב. פי' רש"י חסר כתיב בקש לעמוד אמר ליה הקב"ה שב ואתה סימן לבניך כו' וכל משכיל ישתומם על המרא' מה ענין ישיבה זו לישיבת הדיינים ולמה הראה לו ה' כזאת בישיבה זו דווקא: על כן אומר אני מדלא הזכיר במרא' זו שום דבור או ציווי וודאי הכלית מראה זו היתה לאברהם להודיעו רשעת אנשי סדום והפסיק באמרו והנה שלשה אנשים נצבים עליו דהיינו הכנסת אורחים כי על ידי זה יסכים אברהם עם הקב"ה להפוך את סדום שנאמר בהם הנה זה עון סדום אחותך יד עני ואביון לא החזיקה וידוע שאורח ברגליו לא יבא וראיה מן המלאכים שלא רצו ליתן להם אכסניא ורצה הקב"ה לגלות לאברהם ע"י המלאכים שנזדמנו לו כי היה גלוי לפניו ית' שלא יתנו למלאכים אכסניא ועל כן ידע אברהם בזה כי בדין הם חייבים כלייה וקרוב לשמוע שהושיב הקב"ה בית דין שלמעל' ובית דין שלמטה על אנשי סדום לעשות בהם משפט מוסכם משתי בתי דינין אלו כמ"ש וה' המטיר על סדום וגומר מאת ה' וכ"מ שכתוב וה' הוא ובית דינו ועל כן נאמר מאת ה' שבית דינו לקנו המטר ההוא מאת ה' ואת אברהם הושיב בבית דין שלמט' כי מצינו שהקב"ה מושיב את האבות בדין כמ"ש שמעו הרים את ריב ה' והאתנים מוסדי ארץ וכארז"ל לעתיד יאמר הקב"ה לאברהם בניך חטאו כו' וכמ"ש המכס' אני מאברהם וגומר כי ידעתיו וגו' לעשות צדק' ומשפט וגומר כי בשיב' זו יסכים עליהם להאבדן יען כי לא עשו צדקה ומשפט כאשר סופר מדייני שקרי של סדום: או יאמר מאחר שאברהם אב המון גוים אולי יספך בזכותם לעשות פשרה וזהו צדקה ומשפט כי איזו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה ביצוע: ואחר שהושיב את אברהם בדין על אנשי סדום על כן אמר לו הקב"ה שב ואתה סימן לבניך כו' ומה שפירש"י שהקב"ה עומד והם יושבים נראה שלמד זה ממה שנאמר והוא יושב כי מלת והוא נראית מיותרת כי הל"ל וישב אברהם בתחלת הענין כמו שנאמר פרשת לך לך וא"כ הל"ל וירא אליו ה' אלא והוא יושב בא למעט השכינ' מישיב' כי ישב חסר יש במשמעותו לשון עבר כאלו אמר שישב לשעבר אבל עכשיו לא ישב וקרי ביה גם יושב ואם כן הכל במשמע וטעם לדבר לפי שארז"ל שהקב"ה הוא העד הוא הבעל דין הוא הדיין על כן עמד הקב"ה תחלה להודיע לנו כי הוא ית' הבעל דין והעד כי דרכם בעמידה דווקא וכמ"ש כי ריב לה' עם עמו ועם ישראל יתוכח הרי שהוא ית' הבעל דין ועל כן עמד הקב"ה כדי שילמדו ממנו שכל בעל דין ועד דינם בעמידה כמו שלמדו מן פסוק ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ואח"כ נעשה הקב"ה גם לדיין וישב לו עם הדיינים כמ"ש אלהים נצב בעדת אל וזהו בשעת הויכוח והטענות והעדות ואח"כ בקרב אלהים ישפוט יושב ביניהם ושופט וזהו פירוש יקר ונכבד:

כחם היום. כבר אמרנו למעלה כי בישיב' זו הושיב הקב"ה בדין את אברהם לאמר שמעו הרים את ריב ה' כי אין דורש את אלהים בארץ ומצינו שרוב משפט הרשעים בבקר שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ וכן נאמר באנשי סדום השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה וה' המטיר על סדום וטעמו של דבר כי מצינו שאברהם בא לכלל ידיעת הש"י מתוך מהלך השמש ותנועתו וכן פירש בעקידה פרשת בראשית על פסוק וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים כשתדע מהלך הגלגל היומי ותנועותיו תכיר ותדע כי ה' הוא האלהים ופירש הרב שזהו המרגליות הטובה שהית' תלויה בצוארו של אברהם כי הוא היה קורא בגרון מציאת הש"ת ובמוחו תלה ידיעה בגלגל חמה כאמור אם כן בוקר יודע מציאתו לכל בריה והרשעים אשר לא ידעו ולא יבינו אל פעולת ה' ומעשה ידיו לא ראו דינם גרמו לבוקר כי הבוקר מחייבת ומקטע רגליהון דרשיע על כן אמר שאברהם נראה אליו ה' שנאמר וירא אליו ה' וגומר והוא יושב פתח האהל כחם היום כי היה מחשב במהלך השמש המחמ' היום ומתוך חקירה זו נראה אליו ה' אבל אנשי סדום אשר לא ידעו את ה' נדונו כצאת השמש לכן נאמר כחם היום כי זה הדבר אשר עליו נחתם גזר דין של סדום: ד"א לכך הזכיר כחם היום כי כל דיין צריך שירא' כאילו הגיהנם פתוח תחתיו וכבר ידעת שלשון כחם היום נדרש על הגיהנם כמו שנאמר וליהט אותם היום הבא וגומר ולמדו מכאן שאברהם אינו מניח לגיהנם כל הנמולים כך לפי דרכינו יפרש זה על הדיינים:

מהרי שלש סאים קמח סולת. בפ' הפועלים מסיק כתיב קמח וכתיב סולת אמר רבי יצחק מכאן שהאשה עיניה צרה באורחים יותר מן האיש פירש"י הוא אמר סלת והיא אמרה קמח כי בהפך זה אין לימוד כלל כי אם הוא יאמר קמח איך תהיה היא רשאה ושלוחה ליקח יותר ממה שציוה לה בעלה שהרי הכל שלו: אבל למעט בהוצאת דבר אפשר שהיא כמתנפת לבעלה בזה אעפ"י שלשון הכתוב משמע שאברהם אמר קמה סולת מ"מ הוא אמר קמח לעמילן של טבחים וסולת לעוגות ושמעתי אומרים כי קמח שם כולל ליפות ולבלתי יפות ואברהם הוציא במקראי מפיו לשון קמח והיה דעתו לאמר כלך אבל יפות וא"כ חשב בלבו שמא תקח היא מן הבלתי נאות כי ידע בה אברהם כי עיניה צרות באורחים על כן מיהר ופירש דבריו ואמר סולת אני חפץ או מתחלה אמר קמח לעמילן והיה ירא פן תקח קמח גם לעוגות ע"כ פירש סולת. ולפי שהית' עיניה צרה על כן לא נזכר בכל עשייה זו שרה כי לא עשתה כלום על כן נאמר שוב אשוב אליך ולא אלי' כי היא עיניה צרה באורחים גם לענין הבן אמר שוב אשוב אליך כי זכותו לבד גרם לה לילד בן בזכות הכנסת אורחים כמו שמצינו השונמית בזכות נעשה נא עלית קיר קטנה וגומר והיתה מכנסת אורחים על כן נאמר לה כעת חיה את חובקת בן תלה הדבר בה ולא בבעלה כי היא היתה שלימה בהכנסת אורחים ולא הוא הפך ממה שנאמר כאן שוב אשוב אליך וכן בלוט נאמר ומצות אפה משמע הוא ולא אשתו על כן נעשית נציב מלח כי לא היתה שלימה במדת הצדקה שנמשלה למלח ע"ד מלח ממון חסר:

איה שרה אשתך. פירש"י להודיע שצנועה היתה כדי לחבב' על בעל'. וקשה וכי עד עכשיו לא ידע אברהם שצנועה היא וצ"ל לפי שר"ל שוב אשוב אליך משמע אבל לא אליה ויש לחוש שמא בעבור זה יטיל קנאה עליה לומר שהיא היתה הסבה אשר מנע ה' מהם פרי בטן ע"כ ראה המלאך לתקן זה ואמר איה שרה אשתך אעפ"י שידע המלאך היכן היא מ"מ אמר אי אתה מודה שהיא באהל תמיד מחמת שהיא צנועה וא"כ וודאי לא יקפח לה הקב"ה שכר צניעותה שהרי ארז"ל כל כלה שהיא צנועה זוכה ויצאו ממנה מלכים וראייה מן תמר כו' והיא גם היא צנועה ע"כ זכותה גרם ליעוד ומלכים מחלציך יצאו ועי"ז יתחבב בעלה כי זכות צניעות' גרם לה ורז"ל אמרו שנקוד על אי"ו לפי ששאלו גם לשרה אי"ו ודורשי רשומות אמרו כי אליו איה הם אותיות אליה איו ועל זה קשה וודאי איך שאלו לשרה איו והלא אברהם היה עומד עליהם ע"כ לבי אומר וגומר ששאלת איה ואיו אינה שאלה מקומי' לומר איפה הוא או היא אלא שאלת המדריגות כי לשון מקום מורה על המדריגה ולא שאלו כלל באיזה מקום הוא או היא אלא שאלו על מקום מדריגתם ומעלתם בענין מעשיהם הטובים אשר בעבורם יזכו שניהם לבן כי היא זכתה לבן זה בעבור שהיא צנועה והוא זכה לבן בזכות הצדקה והכנסת אורחים. וכשם שרמוז בשתי תיבות אלו אליו איה כאילו אמר אליה איו. כך רמז בשתי תיבות אלו אשתך ויאמר אישך ותאמר והרי כאילו נכתב ויאמרו אליה איו אישך ותאמר הנה באהל כי גם היא הבינה על שאלת מעלת מדריגתו הנה באהל כי זו הוא מדריגתו של אברהם ליושב פתח האהל ולצפות על אורחים ותמיד הוא מתעסק להיות נוטע אהלי אפדנו לאורחים כמו שאמר ויטע אשל היינו פונדק כד"א ויטע אהלי אפדנו. ואם כן פשוטו של מקרא כולל שני ענינים כי פשוטו ויאמרו אליו איה שרה אשתך איזו מקום מדריגת מעלתה אשר בעבור' תזכה לבן והשיב הנה באהל שבזכות שצנועה היא תזכה שיצאו ממנה מלכים: ומדרשו ויאמרו אליה איו אישך ותאמר הנה באוהל כי שאלת איו באיזו מדריגה הוא שיזכה לבן והאמר הנה באהל שהוא נוטע תמיד אהלי אפדנו לאורחים אשר מן הראוי שזכות הצדקה יעמוד לו להוליד בן כמ"ש ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם אני בצדק אחזה פניך:

יוקח נא מעט מים. פירש"י שלא רצה להכני' ע"ג לביתו: וזה רחוק מן הדעת וכי מפני שוטים שקלקלו לא יכניס שום אבק לביתו ולמה יכניס אור השמש לביתו והלא יש הרבה שעובדין לשמש אלא שמ"מ אינה נאסרת כך קרקע עולם אינה נאסרת: ויותר קרוב לשמוע שלא רצה ליתן מפתו לבלתי הגונים כי שמא ערביים המה על כן רצה להחזירם בתשוב' ע"י שיכירו אלהי הנכר מקרבם כי הע"ג בביטול כל דהו סגי לכך נאמר מעט מים ונאמר יוקח על ידי אחר משמע כי אף יסירו האבק מה בכך אם אמונה נפסדה זו נשארה קבועה בלבם וטהרת הלב הוא דבר שאין בידו של אברהם על כן יוקח מעט מים טהורים לטהר הלבבות כי דבר זה מסור להם ולא לו ועל צד הרמז נראה לומר כי על זה אמר והשענו תחת העץ כי הל"ל והשענו בעץ אלא שרצה לומר בואו חסו בצל שדי כמו שפירש"י על פסוק סר צלם היינו צלו של הקב"ה וכן יש מפרשים ע"ד הקבלה שאמר היש בה עץ אם אין דומה למה שנאמר היש ה' בקרבינו אם אין כך אמר להם השענו לכם תחת העץ העושה צל ורמז לצל האמיתי אשר בצלו יחיו כל הנמצאים והמשכיל יבין: וי"א לפי שהארץ מהוה את הכל כי הכל בא מן העפר ושמה ישוב הכל על כן טעו לומר שיש בה צד אלוהות:

אחרי בלותי היתה לי עדנה וגומר. יש לדקדק למה צחקה שרה שהרי ראתה שנעש' לה נס כנגד הטבע וחזרה לימי עלומי' והיה לה להבחין כי לא להנם נעשה לה נס זה וכ"ש אברהם כי אין הדבר נמנע כי זקן הרבה יכול להוליד ואם ראתה בו חולשה גדולה עד שחשבה שהתולד' נמנעת מצדו אם כן למה שינה הקב"ה מפני השלום כי למה ירע בעיני אברהם על שאמרה האמת: ולשון האף אמנם אלד אינו מחוור לפרש"י. והנה קרוב לשמוע בענין זה שרה לא נסתפקה ביכולת האל יתברך וצחקה על היעוד שבכך הרבה מאוד והסבה מאחר שהם קרובים לשערי מות ולא הרבה יזכרו ימי חייהם וודאי בדרך הטבע לא יזכו לגדל הבן ולהשיאו אשה ואין זה יעוד שלם כי לא הרבה ישמחו בו על כן צחקה ואמרה בשלמא אני אחר שנעשה לי נס שאחרי בלותי היתה לי עדנה וודאי זכותי גרם לי וזה הזכות יעמוד לי גם להיות ימים רבים אבל אדוני זקן ולא חזר לימי עלומיו כי אין אני מרגשת בו תוספת כח וא"כ וודאי אין לו זכות גדול כי כבר אכלו בגלהון המלכים ולא ירבה ימים כנגד הטבע וא"כ למה זה לו בן ויאמר ה' למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד אם אמת הוא שוודאי אלד מ"מ מה בכך הרי אני זקנתי כי אין לי זכות אשר יוסיף על ימי ובזה שינה הקב"ה מפני השלום שהרי היא היתה תולה מיעוט הזכות בו ולא בה היפלא מה' דבר כי יודע אני מספר חייהם כי יזכו לגדלו: ד"א לפי שנאמר ותצחק שרה בקרבה משמע במחשבה צחקה כי מיראה לא הוציאה מן השפה לחוץ כל הצחוק שבלבה ע"כ אמר היפלא מה' דבר וכי אין אני יודע מה שבסתר לבה:

זעקת סדום ועמורה כי רבה. לפי שחטאו בזנות שתאות האדם רבה והולכת כי אבר קטן באדם משביעו רעב וכן חטאו בגזל וחמס כי על כן שמו ביניהם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם כנודע מדייני שקר דסדום וחמדת הממון גם כן רבה והולכת כי אוהב כסף לא ישבע כסף ע"כ הזכיר לשון כי רבה כדרך שנאמר בדור המבול וירא ה' כי רבה רעת האדם כמו שנתבאר במקומו וכן כאן פירושו גדלה והולכת ולא כפרש"י. ורז"ל אמרו על עסקי ריבה אחת כו' גם למדרש זה שניהם במשמע כי ריבה זו צעקה על מה שעשו בה על שנתנה מלח לעני והיינו ריבוי חמדת הממון אשר הביאם לידי מדה זו. הן צעקת ריבה נערה מאורסה אשר צעקה בעיר ואין מושיע לה וזהו שאמר זעקת סדום הן זעקת הנערה המאורסה הן זעקת רבים

לתפשם והנה משפח **וראיה** לדברינו ממה שנאמר האף תספה צדיק עם רשע מהיכן למד אברהם זה אלא לפי שהבין ממאמר זעקת סדום כי רבה עסק הזנות וכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים לפי שהי' להם לצדיקים לצאת מן המקום הטמא ההוא כי אין לך עון המטמא גם הארץ כמו הזנות כמ"ש בפרשת עריות ותטמא הארץ כי אפילו ע"ג אינו מטמא הארץ כי קרקע עולם אינה נאסרת כי לא ההרים אלהיהם ועל שלא יצאו הצדיקים מתוך מקום טמא זה דין הוא שיענשו עמהם כי בכל מקום שיש גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה וכאן נאסר ונדעה אותם הרי שהיו טמאים גם ע"י משכב. וטען אברהם על זה בשלמא אם אתה מענים ע"י שליח דהיינו אנדרלומוסיא אינו מבחין בין טובים לרעים מאחר שיש גם בטובים צד חטא שדרו ביניהם אבל אתה אמרת ארדה נא ואראה וגומר א"כ ודאי אין הזנות עיקר כי אין שם מקום כלל לשכינה ואם כן חלילה לך חולין הוא לך שלא להבחין בין צדיק לרשע כי אף אם יש צד חטא גם בצדיקים מכל מקום אין הדין נותן שיהיו שוים בעונש אל הרשעים והיה כצדיק כרשע:

הנה נא הואלתי לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר. הואלתי לשון התחל' כמו שפירש"י על פסוק הואיל משה באר את התורה והביא ראי' מן הנה נא הואלתי וכבר אמרנו למעלה שהושיב הקב"ה את אברה' בדין על אנשי סדום ודיני נפשות מתחילין מן הצד על כן אמר הנה נא הואלתי ולמה אני מתחיל להגיד דעתי לפי שאנכי עפר ואפר ודיני נפשות מתחילין מן הצד: ולכך פירש"י דווקא בהואלתי הנאמר בפעם שני שפירושו רציתי כמו ויואל משה ובפרשת דברים פי' רש"י הואיל משה התחיל כמו הואלתי לדבר קשיא אהדדי אלא ודאי שכאן פירש על הואלתי שנאמר בפעם שני. ולהלן פי' על הואלתי שנאמר פעם ראשון כי הלשון סובל שניהם ומיושב גם כן מה שלא נאמר ואנכי עפר ואפר בהואלתי שני וק"ל:

אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה. הי' לו לומר מחמשים בחמשה או היה לו לומר אולי יהיו שם מ"ה ומה שפירש"י שבקש ע"י צירוף עיקר חסר מן הספר כי צירוף מאן דכר שמיה והקרוב אלי לומר בזה לפי שבכל השאלות היתה הכוונ' שיהי' י' לכל כרך ובשאל' ראשונה רצה להציל כל חמש כרכים כי כן משמע הלשון ונשאתי לכל המקום בעבורם מה שלא נאמר כן אח"כ. והנה בשאלה שנייה היה ג"כ מתכוין להציל את כולם אך שהשיב על דברי השי"ת שאמר אם אמצא בסדום משמע שיהיו לעת עתה כולן מצוים בביתם דווקא ע"כ בקש אולי הלכו מן אותן חמשים חמשה ויהיו ט' לכל כרך הלא די הוא מאחר שיש חמשים שמה זולת שחסרו מהם מקצתן כי כך הדין בכל דבר שבקדושה הצריך עשרה אם התחילו בעשרה ויצאו קצתם גומרין ויש מכשירין אפילו להתחיל בתשעה ע"י צירוף קטן כדאיתא בטור א"ח סימן נ"ה ומדוקדק הלשון שאמר אולי יחסרון חמשים הצדיקים משמע שיש חמשים צדיקים בעולם אך שחסר מהם חמש' והלכו להם כאמור: ויאמר לא אשחית אם אמצא שם מ"ה לא אמר שלא ישחית בעבור הארבעים והחמשה לפי שר"ל שבעבור החמשים לא ישחית אע"פ שאינם כולם שם כי לא ימצא שם בביתם רק מ"ה ובזה מדוקדק מה שנאמר בעבור המ' בעבור הכ' בעבור הי' וכאן שנה ואמר אם אמצא שם מ"ה אלא שר"ל שאלו יהיה שם אע"פ שהחמשה אינן שם ומכל מקום צריך שהיו שם והלכו. ומה שנ' אצל מספר שלשים אם אמצא שם שלשים משמע שכולם יהיו שם וכל לתרץ שממספר ל' להציל בו ג' כרכים הוא גרוע מכולם כי מטעם זה נאמר בו אל יחר לאדוני ואדברה מה שלא נאמר כן בכולם ש"מ שאין מקום לבקשה זו לפי שכל המספרים שהזכיר יש בהם צד מעלה וצד זכות שיגין כי מצינו החמשים שערי בינה בעולם ומצינו שנתנה התורה במ' יום ומצינו כ' צדיקים מן אדה"ר עד אברהם דהיינו כל השלשלת שהזכיר סוף פרשת בראשית וסוף פרשת נח ומצינו עשרה מאמרות שבהם נברא העולם ואם כן ודאי יש צד קדוש' במספרם אלו ע"כ דין הוא שיגינו על מספר צדיקי' השוה להם אבל במספר ל' לא מצא אברהם בשכלו צד קדוש' יתירה ע"כ אמר בו אל יחר לאדני והסכים ה' על ידו באמרו אם אמצא שם צריך שכולם יהיו שם כי אין להם על מה שיסמכו כמו שיש לכל המספרים האחרים שיש להם צד קדושה ממקום אחר והמספר השלם הקדום שיש להם ממקום אחר גורם להגין על המספרים הדומים להם אעפ"י שאין כולם בביתם: ובזה מיושב מה שנאמר בכולם לא אשחית ובמספר שלשים אמר לא אעשה כי לא אשחית תרגומו לא אחבל ור"ל אפי' חבל' כל דהו והשחתה כל דהו אפילו ביסורין לא אעשה לקדושת המספר ההוא אבל לא אעשה תרגומו לא אעביד גמיר' ר"ל לא אכלה אותם עד גמיר' אבל מ"מ אעשה בהם קצת חבלה והשחתה ע"י יסורין כמ"ש עשו כלה ואם לא אדעה. והיינו לפי שאין מספר ל' שפון וחשוב כל כך להגין אפי' בעד היסורין. ומה שנאמר במספר מ' לא אעשה אף על פי שהוא מספר חשוב מצד התורה הנתונה למ' יום מ"מ אחר שעדיין לא נתנה התורה והיא עתידה להנתן על כן אין מספר זה מגין גם בעד היסורין כמו שאר המספרים ע"כ הוא כמו האמצעי בין שאר המספרים שכבר יצא טבעם בעולם לקדושה ולתפארת. ועוד שמצינו בהפך מ' יכנו והוא קטיגור ולא סניגור ע"כ מספר זה ממוצע וק"ל. ומצינו למפרשים הרבה דעות ביישוב ספיקות אלו גם מצאנו להם שנתנו כמה רמזים בדרך דרש למספרים אלו על כן מלאני לבי לילך בעקבותם לעשות בו רמזים קרובים אל השכל כדי לתרץ בהם כל השנויים שמצאנו בבקשות אלו כי לא דבר ריק הוא. ואף אם אמנם שגיתי ברואה לא נופל אנכי ממה שכתב מהרי"א ז"ל שעשה ג"כ רמזים רחוקים ואלה דבריו וז"ל ואפשר שיהיה בזה טעמים אחרים וגם אלה אינם אלא דרך אסמכת' והדרש כי לא יסבול חומר הדרוש יות' מזה עכ"ל:

האחד בא לגור וישפוט שפוט. הרי באותו יום מנוהו שופט עליה' כמו שפירש"י ולמה הרעימו עליו והנכון הוא כפירוש המפרשים בכפל לשון וישפוט שפוט שאתה רוצה לשפוט דבר שפוט כבר כי כבר שם שם לו חק ומשפט שאורח ברגליו לא יבא אל היכלו של שום אדם ואיך אתה רוצה לשנות החק השפוט כבר כי בדעתנו דהכי לא קבלנוך לעשות חקים חדשי' ומה שתלו הדבר באחד בא לגור כי אמרו שאין לך דין תושב אשר בידו לשנות החקי' כפי צורך השעה אלא גר אתה ואדעת' דהכי קבלנוך להתיישב עמנו כדי שתסכים על כל החקי' שלנו:

ויהי כמצחק בעיני חתניו. לפי שאמר להם כי משחית ה' את העיר הזכיר שם של רחמי' על כן היה כמצחק בעיניהם כי אמרו וכי שם של רחמי' ישחית ויחבל אבל האמת כן הוא כי הרשעי' מהפכים מדת רחמים למדת הדין:

אל תביט אחריך. לפי שלוט ואשתו היו מצטערים על שלא הציל גם את כל ממונם לכך נאמר ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח: מאחריה מבעי לה להכא. ואם כדברי רז"ל שנעשית נציב מלח לפי שחטא' במלח שלא נתנה לעני קשה למה נענשה דווקא בפעם הזאת. אלא לפי שעכשיו נצטערה על איבוד ממונה והביטה במה שיהיה אחרי מות בעלה זה"ש מאחריו כי אמרה שבעלה לא ישאיר אחריו מאומה ולא יהי' לה מקום לגבות כתובתה ממנו ע"כ היתה הבטה זו לה למזכרת עון כי מדת הדין קטרגה לאמר לא די שלא עשתה מן ממונה צדק' שנמשל' למלח על דרך מלח ממון חסר והיתה עיניה צרה גם באורחים כי מצות אפה משמע הוא ולא היא ואם כן חטא חטאה אשתו כי בתוך ההפכה הגדול' היא נצטערה על ממונה לא כדי לעשות בו צדקה כי לאו בת הכי היתה על כן נענשה ותהי נציב מלח כי במלח ממון חסר חטאה ובמלח נדונה אבל ללוט אמר דרך מוסר דייך שהצלת נפשך ואל תחוס על אבידת הממון שתעזוב אחריך ליורשים כי למה תביט אחריך במה שיהיה אחריך ותדאג על עולם שאינו שלך כי סוף שתעזוב לאחרים חילך ובדרך זה נפרש בע"ה גם פסוק לא תפאר אחריך ואם תצטער סוף סוף הרי בחייך מאין תאכל המן הגורן או מן היקב ע"ז נאמר ההרה המלט אל אברהם היושב בהר כי סופך כתחילתך כמו שבתחלה מי גרם ללוט להיות לו צאן ובקר ואהלי' ישיבתו עם אברהם גרמה לו כך גם עתה המלט אליו וקרב לגבי דהינא ואידהן:

וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר יש הפרש בין לשון פקידה ללשון עשייה כי הפקיד' אינה כי אם זכירה בעלמא והעשיי' היא פעולה ממשית כמ"ש ואעשך לגוי גדול ומסיק ב"ר אני עושה אותך בריה חדשה: גם יש הפרש בין לשון אמירה ללשון דבור כמו שפירש"י פרשת דברים שלשון דבור מורה יותר קשה מן לשון אמירה לפי שהדבו' מורה על בירור הדברי' בפירוש בחיתוך הלשון וזה מתייחס אל לשון עשייה וביאור הענין הוא שכאשר נפקד' שרה נפקדו כל העקרות עמה כמו שפרשתי פ' לך לך על פסוק והיתה לגוים ואעפ"י שנפקדו עמה ומ"מ לא היו שוים לשרה כי פקידת שרה בלשון עשייה ממש בפועל ידי השי"ת כמ"ש גדולי' צדיקים ממעשה שמים וארץ כי הצדיקי' נבראו בשתי ידים כו' דהיינו עשייה ממש ובלשון דבור המורה על חבה כמ"ש והנה דבר ה' אליו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך וגו'. אבל שאר העקרות בלשון פקידה לבד ובלשון אמיר' שאין בו חבה כל כך כי פרשת לך לך מתחיל בלשון אמירה ושם נאמר וברכתיה והיתה לגוים רצה לומר שתהי' לעזר לכל הגוים כי יפקדו עקרות של גויי הארצות עמה. זה"ש וה' פקד את שרה כאלו אמר עם שרה פי' את משמש לשון עם כמו הבאי' את יעקב. שאותן העקרות שנפקדו עם שרה לא נפקדו כ"א בלשון הפקיד' ובלשון אמירה אמנם ויעש ה' לשרה פי' לשרה עצמה בלשון דבור כאשר דבר והעשייה ממש דרך משל מי שאינו אוהב גדול לחבירו אף על פי שלפעמי' הוא זוכרו מ"מ אינו עושה כל כך בעבורו אבל בשביל אוהבו הוא נכנס בעובי הקורה ועושה בעבורו. ומה שנאמר וי"י בוי"ו רז"ל אמרו כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו סמך מכאן לדברי רז"ל שפקידה זו היתה בראש השנ' אשר בו הקב"ה יושב בדין עם כל בית דינו שלמעלה לכך קורין פרשה זו בראש השנה:

כי לא יירש בן האמה הזאת. וכי בעבור שגרשו א"א לו לחזור לירושתו אחרי מות אביו. ונראה שעל ירושת המעשים הוא מדבר כי ראתה שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק בגלוי עריות מצד שהיה בן הגר המצרית הולידה בדומה לה כי כל המצריים שטופי זימה שנאמר וזרמת סוסי' זרמתם ותולדותיהן כיוצא בהם על כן אמרה שרה לגרשו כדי שלא ילמוד יצחק ממעשיו ואם תאמר אדרבא שמא יצחק יהפכו ויחזירו למוטב על זה אמרה ידעתי בנבואה כי לא יירש עם בני ממעשה אביו אברהם הטובים ועל כן נשארה החששה שמא ילמוד יצחק ממנו ויותר ענין פרש' זו עיין לקמן פרשת חיי שרה בפסוק ושמה קטורה:

ולך לך אל ארץ המוריה. הזכיר לך לך היינו אל עצמותי' כי משם תוצאות החומר אשר לוקח ממקו' שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי כמבואר פרשת לך לך ובמלת המוריה נראה יה מיוחד שהרי נאמר אלך לי. אל הר המור. לפי ששם מקום אבן שתיה אשר ממנו הושתתו שני עולמות שנבראו בשם של יה כי שער השמי' שם הוא ושם נשלם הזיווג בין הקב"ה לישראל כדיבוק בעל באשתו אשר שם יה מתווך ביניהם ויגיד עליו ריעו ט"ו מעלות שהיו מן עזרת נשים כמספר שם יה. והיה סימן לב"ה שיבנה בו אחר ט"ו דורות שמאברהם עד שלמה. ומ"ש על א' ההרים אשר אומר אליך לפי שהמקום ההוא לא גלה הקב"ה לשום בריה שבו יבנה המקדש כמו שיתבאר טעמו לקמן פרשת ראה בע"ה זולת אברהם ידע סוד זה כי ע"כ קראו ה' יראה כמו שיתבאר בסמוך בע"ה בפסוק ה' יראה: ד"א אשר אומר אליך כי לעתיד יהיה דבר ה' אל נביאיו משם כמ"ש ודברתי אתך מעל הכפורת. וי"א אשר אומר אליך קאי על והעלהו לעולה לא אמר והעלהו עולה אלא לעולה היינו להעלות עולה אחרת אשר אומר אליך מי יהיה העולה או בנך או אי זו ד"א:

וירא את המקום מרחוק. אבל לא מקרוב כי ראה זיו שכינת הקב"ה שנקרא מקומו ש"ע מרחוק דווקא ראייה חושית כהסתכלות בשמש שמרחוק יכול האדם להסתכל בה אבל לא מקרוב כי אין כח בחוש הראות להסתכל בשמש בהיותה

קרוב לאד' ק"ו בן בנו של ק"ו זוהר זיו שכינתו ית' וכן אמר משה אסור' נא ואראה וגו' אסורה נא היינו להתרחק מן המקום הקדוש ולא להיות קרוב לו והכל כדי שיוכל לראות וכן אמר ירמיה מרחוק ה' נראה משמע אבל לא מקרוב :

שבו לכם פה עם החמור . עם הדומה כו' דאל"כ הל"ל ישב החמור עמהם ולמה עשה אותם טפילה אל החמור כי החמור פועל בטבע והמה הוטאים ברצון על כן עשה אותם טפלה אל החמור :

ויאמר אבי וגו'. ולא אמר לו יצחק עדיין כלום אלא קראו אבי ושתק לפי שהרגיש יצחק שרצון אביו להעלותו עולה וחשב אם כן אינו מרחם עלי כרח' אב על בנים ונהפך לי לאכזר כי לא ידע עדיין שזה רצון בוראו על כן קראו אבי לנסותו אם יעננו שעדיין קבוע בלבו שהוא אביו או אם כבר הסיחו מלבו כאילו אינו בנו כי בזה רצה לידע מי יהיה הנשחט וכאשר ענה לו הנני בני והורה לו שעדיין כל געגועיו עליו א"ל א"כ איה השה לעולה וא"ל אלהים יראה לו השה לעולה בני לא אני בחרתי בך כי אם אלהים ואני ואתה שנינו חייבים בכבודו אז וילכו שניהם יחדיו בכוונה אחת לאפוקי עד הנה היו חלוקים בדעתם :

אברהם אברהם . לשון חבה ומה שלא קראו בפעם ראשון ב"פ לשון חבה לפי שעדיין לא נודע חבתו לכל באי עולם כי שמא לא יעמוד בנסיון ואחר שעמד בנסיון אז נראה לעין כל ביתר שאת ויתר עוז על זולתו על כן קראו אברהם אברהם שני פעמים לשון חבה כי נסיון זה היה לתועלת המנוסה להודיע חבתו : ד"א לפי שבשעה שעסק במצוה בעקידת בנו היה כל כך טרוד במצוה לגומרה כהלכת' עד שלא היה נותן לב לקול הקריאה לפיכך הוצרך לקרותו שנית וזהו טעם לכפל אברהם אברהם מה שאין כן בראשונה שלא היה עדיין טרוד במצוה : וי"א שאברהם הבין בקריאה זו שמן השמים יעכבוהו לפיכך עשה את עצמו כאיש נדהם וכאיש אשר לא שומע כדי לגמור המצוה עד שקראו שנית :

עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה . אין כל לשון עתה ממעט הזמן הקוד' לו שהרי מצינו ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה וכי קודם זה לא שאל ממנו היראה אלא שהוא כאלו אמר והנה ישראל . כך עתה ידעתי כאלו אמר הנה ידעתי וי"א ידעתי כמו הודעתי כי תכלי' נסיון זה היה כדי להרי' דגל נס להראו' העמים יופי מעשיו ויהיה מאמר והאלהי' נסה לשון הרמת נס הנראה לכל אדם כי טובה תוכחת מגולה הבאה מאהבה מאהבה מסותרת כשאהבה גדולה והיא נסתרה הקב"ה שולח עליו תוכחת מגולה וע"י שיקבלנה מאהבה תגלה ותרא' אהבתו לעין כל והנה בענין ידיעת ה' כל דבר טרם היותו ושיאחר האדם על בחירתו נבוכו רבים בחקירה זו ורוב החוקרי' ילאו ללקוט ולא מצאו דרך מספיק להיתר ספק זה כי נראין מכחישין זה את זה והוא דרוש עמוק מי ימצאנו ועליו פירש הרמב"ם ארז"ל הכל צפוי והרשות נתונה כי אעפ"י שהכל צפוי לפניו ית' מ"מ הרשות נתונה לאדם ונשאר על בחירתו :

והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו . מלת אחר משמעותו הוא כאלו היה כאן שני אילים ורצה להבדיל ביניהם ואמר שזה איל אחר מן הראשון . כי אעפ"י שלפי זה היה לינקד לירי תחת החי"ת מ"מ יש לפרשו כאלו הוא נקוד לירי כי נקודות החי"ת בפתח אינו מתישב כל כך מדכתיב מלת אחר בין איל ובין נאחז . וי"א שאין איל זה מן אותן אילים שנבראו בשבת ימי בראשית אלא איל אחר הוא כי אילו של יצחק נברא בע"ש בין השמשות . והקרוב אלי לומר בזה שכל מי שהוא חוטא ורב מרי נמשל לאיל בעל קרנים מנגח כלפי מעלה בעבירות שבין אדם למקום ב"ה כמו שפי' רש"י פרשת לך לך שמאבר שם אבר לקפוץ ולעוף כלפי מעלה וכן באומו' נאמר ואת האיל אשר ראית בעל הקרנים וגו' : כך נשא המשל כאן באיל בעל קרנים זה כי יש מנגח כלפי מעלה זהו החוטא לשמים ורוב קרני הבהמות פונין לימין ושמאל כי כך האדם החוטא לחבירו מזיקו אן באורך ימים שבימינו אן בעושר וכבוד שבשמאלו . לפיכך אדה"ר שהיה יחידי בעול' והטא לשמים לבד על כן מזמן לו לכפרה שור שהיה לו קרן אחת במצחו ר"ל שמצד היותו במצחו היה פונה כלפי מעלה כי במה שחטא יתקן ומכאן למדו רז"ל לומר כן שהיה לו קרן אחת ודווקא במצחו אבל לדורות כל חוטא מביא שור או כשב או עז בעל קרנים לימין ולשמאל לכפר על אשר חטא לחבירו כי אפילו החוטא בדברים שבין אדם למקום ב"ה מ"מ הוא מזיק גם לבריות הן מצד שכל ישראל ערבים זה בעד זה ורבים נשאו עונם חטאו כנודע הן מצד שגורם שאחרים לומדים לעשות כמעשיו על כן דינו להביא בהמות בעלת קרנים לימין ולשמאל לכפר על מה שחטא לבריות והקב"ה מוחל חלקו כי אם רבו פשעיו מה יעשה לו ית' אבל לאדם הדומה לו היה יכול להכות בו מכה רבה כפי גודל כחו על כן דינם חלוקים בקרבנות כי הכהן משוח וסנהדרין כחם גדול ובידם היה להכות מכה רבה בזולתם על כן דינם להביא פר שנגיחתו גדולה ומסוכנת ביותר . וכל סתם יחיד אין נגיחתו גדולה כל כך לחבירו ודומה לכבש או עז שאין נגיחתם גדולה כל כך על כן דינם להביא כבש או עז . אבל העני שכחו חלוש מלהזיק ודומה לעוף המכה בכנפיו ע"ד שמאבר על כן דינו להביא תורים ובני יונה לומר כי הוא נרדף כמותם ואף על פי כן הוא מכה עם כנפיו בזולתם ובדלי דלות החשוב כמת על כן קרבנו סולת שאין בו נפש החיוני ויתבאר זה עוד בע"ה לקמן פרשת ויקרא לפי שכל מכפר צריך שיתדמה בתוארו אל המכפר וז"ש אמרתי להוללים אל תהולו ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם . אל תרימו קרן אחת במשמע שלא יחטאו לשמים לבד אל תרימו למרום קרנכם שנים במשמע כנגד החוטא גם לאדם לכך אמר אל תרימו למרום שני הרמות אחת לימין ואחת לשמאל כאמור . ודבר זה נרמז לאברהם יען כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וכ"ש לדעת האומרים שגלות מצרים היה בחטאו של אברהם שאמר במה אדע וגרם לבניו עינוי ועבדות ומיתת הבנים במצרים כאילו היה מנגח בשם ימין ושמאל ע"כ דינו להקריב איל אחר ואת אחר מן הראשון כי האיל הראשון הוא האד' החוטא המנג' לפונה ונגב' ובהמל' ס' לקח תמורתו איל אשר היה נאחז בסבך בקרניו : ענין היותו נאחז בסבך היינו אילן רמז שבכה החוטא נסתבך בחטא הנמשך מאכיל' עץ הדעת אשר היה סבה לכל המאת וענין בקרניו כי קרני החוטא גרמו לו להסתבך בהטא כאילו אמר שהאדם נתפש ונאחז במצודה בעבור היות לו קרני ראם קרניו מרים קרן למרום או לימין ושמאל, ובב"ר אמרו והנה איל אחר . מהו אחר כל הימים שישראל נאחזים בעבירות ומסתבכים בצרות וסופן להגאל בקרניו של איל . הנה פשוטו של המדרש זה מסכים לדברינו שפסוק זה מדבר בחוטא ורב מרי אשר קרנים מידו לו . ומ"ש סופן להגאל בקרניו של איל נ"ל לפרש על שופר של ראש השנה שהוא בקרן של איל ועל ידו יגאלו ישראל מיד יצרם הרע אשר מצודתו פרוסה על כל החיים וע"י השופר הבא לערבב השטן יגאלו מידו כי השופר מעורר את האדם על התשובה כמ"ש אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו ומ"ש רז"ל שהשופר מערבב השטן מצד היותו סבור שמא הוא שופר של משיח אין השטן נבער מדעת כל כך וכי לא ידע שספק הוא לישראל מימים ימימה ועדיין משיח לא בא וקרוב לומר כיון דדש דש אלא שהוא יודע כי מצות ה' עלינו וגם הוא יודע טעם המצוה כדי לעורר על התשובה והתשובה מקרבת הגאול' על כן הוא בהיג דלמא אתי משיחא כי אעפ"י שבשנים הקודמים לא נתעוררו על התשובה כהלכתם סוף סוף יהיה הזמן שיתחרטו על רעתם ויעשו תשובה שלימה לכך הוא מתירא בכל שנה ושנה שמא עכשיו יחרדו וישובו : ולפי שהקרן הוא מקום החטא על כן יהיה גם מקום התיקון דוגמת עלי תאנה של אדה"ר כי במה שקלקל יתקן כך בקרן נתקלקל ועל ידו יתקן והקטגור יהפך לסניגור כי כל בעל תשובה הזדונות נהפכים לו לזכיות כך קרן זה מקום הזדונות ועל ידו יבואו על הזכיות :

ויקרא שם המקום ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה . לפי שנאמר יראה כל זכורך קרי ביה יראה ויראה היו"ד בצירי לומר שכדרך שבא ליראות כך בא לראות כך נאמר כאן מזה הטעם יראה ויראה כי הכל ענין אחד . אך כדי ליישב לשון אשר יאמר היום אומר אני שלכך קרא שם המקום ה' יראה משמע להבא לפי שמקום קדוש זה לא גלה הקב"ה לשום בריה כי אפילו לאברהם נאמר על אחד ההרים אשר אומר אליך ולא מצינו שאמר לו כלום זולת מה שהרגיש אברהם במה שראה ענן קשור על ההר אבל מ"מ אין אומר ואין דברים כי זה ההר אשר חמד אלהים לשבתו כי העלימו ה' מן הטעם שיתבאר לקמן פרשת ראה בע"ה לכך קראו ה' יראה מלשון אלהים יראה לו השה כך אמר שיבא הזמן אשר ה' יראה ויבחר במקום הזה ובאותו זמן יאמר לדורות היום בהר ה' יראה היום ולא קודם כי עד היום שנבחר לא גלה אותו הקב"ה :

יען כי עשית את הדבר הזה וגומר . מדקאמר ולא חשכת את בנך ש"מ שמאמר כי עשית הוא ענין אחר . ועוד כי למעלה אמר ולא חשכת את בנך את יחידך ממני וכאן לא הזכיר ממני . ועוד כפל הלשון כי ברך אברכך צריך ייסוב כי לפרש"י אחת לאב ואחת לבן קשה כפל הרבה ארבה על כן נ"ל לפי שבכל עבודה אמר יהי רצון כאילו בני שחוט כו' הרי כאילו עשה שני מעשים כי הקרבת האיל עשה בפועל ממש והקרבת בנו במחשבה לכך נאמר יען כי עשית הדבר הזה היינו עשיית ההקרבה כי בזכות הקרבנות נאמרו לו כל הבטחות ולא חשכת את בנך היינו מלהזכיר מכל עבודה ועבודה לכך לא נאמר ממני המורה על ההקרבה ממש שהרי עכשיו לא חישב להקריבו ממש על כן ברך אברכך ברכה כפולה אחת כנגד המעשה ואחת כנגד המחשבה וזהו טעם והרבה ארבה :

ככוכבי השמים וכחול וגומר . מצינו לפעמים שמדמה את ישראל לכוכבים ולפעמים לחול אשר על שפת הים ולפעמים לעפר שנא' והיה זרעך כעפר הארץ כי הכל מורה על זמן אחר . כי בזמן השלוה וההצלחה הוא ממשילם לכוכבים לשון גדולה כמו שפירש"י על פסוק ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב הרבה והגדיל אתכם כך הרבה ארבה האמור כאן הוא לשון גדולה : ודמיון החול הוא מורה על הזמן שהאומות היו קמים על ישראל לכלותם ולא יכלו להם כמו הגלים המתנשאים כאילו רצו לשטוף את כל העולם ומיד כאשר יגיעו אל החול הם נשברים כך באומות כמו שנאמר כל משבריך וגליך עלי עברו . אמנם לא יכלו להם כי שם נפלו ונשברו לכך קראם משבריך לכך נמשלו ישראל לחול זה השובר הגלים שלא יוכלו לעבור את החול כי החול הוא חק וגבול הים כך לא הי' יכלו האומות לישראל לכלותם . לפיכך כשבא עשו לקראת יעקב אמר יעקב בתפילתו ואתה אמרת הטיב איטיב עמך ושמתי זרעך כחול הים למה זכר דווקא הבטחת החול ולא הזכיר הכוכבים שיש בהם תרתי לטיבות' הריבוי והגדולה גם לא הזכיר לשון ריבוי אלא ושמתי זרעך כחול הים אלא לפי שזה הבטחה שלא יוכלו להם שונאיהם כך לא יוכל עשו להזיקו ומטעם זה הזכיר דווקא החול שעל שפת הים וכי אין חול אחר בעולם זולתו אלא לפי שהוא שובר הגלים כאמור לכך נאמר כאן וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער אויביו מה ענין זה לזה אלא שהוא דרך לא זו אף זו כי לא זו שיהיו כחול שלא יוכלו להם הגלים דהיינו השונאים אלא אף זו שהמה ירשו שער אויביהם ויוכלו להם : ודמיון העפר מורה על זמן השפלות כי בזמן שיהיו כעפר לדוש בדיושה תחתונה משם יעלו משפל מצבם ויפרצו לכל רוח כמ"ש והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וכמ"ש כי שחה לעפר נפשנו ומה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו וטעמו של דבר לפי שאין ישראל דורשים את ה' בכל לבבם כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות כידוע מדרכי כל הדורות ודורינו : ואולי רמז בדמיון העפר אל גלות מצרים שפי' המצרים חורשים על גבם כמו העפר שחורשים עליה ויתבאר זה עוד לקמן פ' ויגש בע"ה :

ואשה

וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים : וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָכִי לך קרי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן : וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָכִי שכניך קרי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי : וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי : וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּישִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מְיַצָּקֶת מוצקת קרי : וַיְהִי ׀ כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן : וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵכִי נשיך קרי וְאַתְּ *בָּנַיִכִי ובניך ק' תִּחְיִי בַּנּוֹתָר : וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם : וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד : נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה : וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב שָׁמָּה : וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו : וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת : וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן : וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח : וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתִּי את קרי חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ : וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע : וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים : וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי ׀ רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ : וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת : וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא : וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה : וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתְּי את קרי הֹלַכְתִּי הלכת קרי אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם :

כאן מסיימין הספרדים

וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ : וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז : עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם : וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי : וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי : וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי־תִמְצָא־אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר : וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ : וְגֵחֲזִי עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר : וַיָּבֹא אֱלִישָׁע הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ : וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה : וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־כַּפָּו כפיו קרי וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיָּלֶד : וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו : וַיִּקְרָא אֶל־גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר קְרָא אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ וַתָּבוֹא אֵלָיו וַיֹּאמֶר שְׂאִי בְנֵךְ : וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתִּשָּׂא אֶת־בְּנָהּ וַתֵּצֵא :

פירוש המלות

מנשי בני הנביאים. אשת עובדיה היתה : והנשה. יהורם בן אחאב : אסוך שמן. כדי סיכת שמן : תסיעי. מלפניך : נשיך. ל' פרעון חובך : ושם אשה גדולה. חשובה אחות אבישג השונמית : עובר. באותה העיר : בתוך עמי. בתוך קרובי : חובקת. לשון ויחבק : תכזב. תחסר דברך : ראשי. חולה בראשי. נהג ולך. מהר ולך : להדפה. לדחותה : תשלה. תשגה אותי : משענתי. מקלי. לא תברכנו. לא תשאל לשלום : קשב. לשמוע : ויגהר. ויפול עליו : ויזורר. נתעטש שבעה פעמים :

פרשת חיי שרה

רשי

(א) **ויהיו** חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאת שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת

כג א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע

ובספרים המדויקים נמצא כך וַיִּהְיוּ

א וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעֶשְׂרִים וּשְׁבַע שְׁנִין

אבן עזרא

(א) **חיי** לשון רבים ולא יתפרדו ומנהג הלשון להקדים המספר הרב על המעט והפך הדבר

בעל הטורים חיי שרה כתיב לעיל מיניה ובתואל ילד את רבקה עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה. שרה מאה שנה. ר"ת שמש. וזהו וזרח השמש ובא השמש. שני חיי שרה ולא אמר ימי לפי שחזרה לימי נערות. וכשהזקינה עוד פסקו ממנה ימי הנערות לפי' אמר שני. דבר אחר מנין ויהי"ו היה עיקר שנותיה משנולד יצחק. דבת תשעים היתה כשנולד וכל

רמבן

(א) **מאה** שנה ועשרים שנה לשון רש"י לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת מאה כבת עשרים לחטא ובת עשרים כבת שבע ליופי וכן כתוב בשני חיי אברהם ואין מדרשו זה נכון שהרי בשני חיי ישמעאל נאמר כשני חיי אברהם בשוה ולא היו שוים בטובה אבל היה מתחלה רשע ועשה תשובה בסוף ועוד כי שנה שנה לחלק משמע ואינו נדרש

ספורנו

כג **ויהיו** חיי שרה. ותמת שרה. אחר שנולדה רבקה הראויה למלאות מקום שרה ונודע זה לאברהם מתה שרה כאמרם ז"ל שאין צדיק נפטר מן

שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ ג וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃ ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ ה וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ ו שְׁמָעֵנוּ ׀ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ׃ ז וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ

כל ליש' חס' כמ"ב מ"ל
ל. כ"ף זעיר'
א"כ מוהד הד
ג' ר"פ
י"ב ט"ו ר"פ
ל. ו' רפי'
ל' ומ"ל
ל' ומ"ל (עי' מ"ש)
ג'. ב'
כל' חס' כמ"א יחיו מתיך

שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתָא אַבְרָהָם לְמִסְפַּד לְשָׂרָה וּלְמִבְכַּהּ׃ ג וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי מִיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימַר׃ ד דַּיָּר וְתוֹתָב אֲנָא עִמְּכוֹן הָבוּ לִי אַחְסָנַת קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר מִיתִי מִן קֳדָמָי׃ ה וַאֲתִיבוּ בְּנֵי חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ׃ ו קַבֵּיל מִנַּנָא רִבּוֹנָנָא רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינָנָא בִּשְׁפַר קִבְרָנָא קְבַר יָת מִיתָךְ אֱנַשׁ מִנָּנָא יָת קִבְרֵיהּ לָא יִכְלֵי מִינָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ׃ ז וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְאַרְעָא

ובת כ' כבת ז' ליופי: שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע. על שם ארבעה ענקים שהיו שם. אחימן ששי ותלמי ואביהם: דבר אחר על שם ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו. אדם וחוה. אברהם ושרה. יצחק ורבקה יעקב ולאה (ב"ר): ויבא אברהם מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת: אחזת קבר. אחזת קרקע לבית הקברות: (ה) לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך. וכמו ויכלא הגשם: (ו) נפשכם. רצונכם: ופגעו לי. לשון בקשה כמו

הדבר כמו שני יעקב: (ב) ארבע. שם אדם גדול בענקים ולהיותו אברהם הוא על דרך דרש כי לא היה מהענקים וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא אברהם: ולבכותה. לבכות עליה וכן ובכתה את אביה: (ג) פני מתו. רמז לגוף. ועוד תמצא פי' לאמר: (ד) גר. לבדו הוא הלן: ותושב. הוא הגר היושב בארץ אמר הנה אני תושב עמכם והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחזה כמו נחלה או מקום שאוחז אותו בכסף להיות קבר למתי: (ו) אדני. ולא אדונינו לשון המדבר ואין מדרך מוסר לשום אחרים שותפים עמו: נשיא אלהים. דרך גדולה בעבור כי אתה נביא: יכלה. ימנע כי ימצא בה"א גם באל"ף באחרונה. ודקדוק וישתחו בספר היסוד והאומרים כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר שהשתחו' לבני חת והשתחוי' שישוח ראשו וזה משפט הנותן שבח לאחר וגם משה השתחוה לחותנו

תולדות אהרן שני חיי שרה. עקרים מ"ד פ' כא: קרית ארבע. עירובין נג: ויבא אברהם. ראש השנה יו בבא קמא צג סנהדרין מז: ויקם אברהם. ברכות יח:

ויקם אברהם מעל. קדמאה ויקם בטעמא מלעיל. תניי' ויקם אברהם וישתחו מלרע. מעל סי' וישתחו מלרע: גר. ג' ר"פ וסי' גר ותושב אנכי עמכ'. גר בארץ ההיא. גר יתום ואלמנה. אנ"ך: ואקברה מתי. ג' זוגין מן ב"ב בעני' קדמא' חס' את תני' נסב את וסי' בהמלו בשר דאברהם. בהמלו את בשר דישמעאל. ואקברה מתי גר ותושב. ואקברה את מתי. וידבר אל עפרון. ובנו במו' התופת. ובנו את במות הבעל: מלפני י"ב וסי' כו' במסור' רבתא: ויענו ט"ו ר"פ וסי' כו' במסר' רבתא: נשיא ז' רפין וסי' אתה בתוכנו. שכם בן חמור. הקרב נתנאל. זמרי בן סלוא בת נשיא מדין. ורם הוליד את עמינדב. ועמינדב הוליד. וכל יחזקאל דכו' נשיא במ"ה נשיא וסי' המלך יתאבל. את הנשיא נשיא הוא. דוד נשיא להם. דור נשיא בתוכם. ונשיא מארץ מצרים לא: קברו ג' וסי' איש ממנו את קברו. חצבי מרום קברו. ויתן את רשעים קברו: יכלה ב' וסי' לא יכלה ממך. ושבט עברתו יכלה: מתך ד' ג' חס' וחד מ"ל וסי' שמענו אדני. ב' בו. לא אדני. יחיו מתיך מ"ל:

בעל הטורים יתיה קכ"ז: ולבכותה. כף קטנה שלא בכה אלא מעט לפי שזקנה היתה. אי נמי שהיתה כמו גורמת מיתתה שמסרה דין ועל כן נענשה היא תחלה. והמאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו: ויקם אברהם מעל פני מתו. וידבר אל בני חת. מלמד שאסור לספר לפני המת. י' פעמים בני חת בפרשה לפי שהמכבר' מקחו של תלמיד חכם כאלו קיים עשרת הדברות שיש בהם י' פעמים ח': מתיך. ד' במס' הכא ג'. וחד יחיו מתך וכו' דהכא חסרים דבחד מת איירי. והיא דהתם מלא דאיירי ברבים. ויש כאן רמז למה שאמרו שמתי ארץ ישראל חיים תחלה. דהכא כתיב מתך. והתם כתיב יחיו מתיך. פי' מתך דהכא יחיו מתיך דהתם: לא יכלה ב' לא יכלם ממך מקבור מתך. ושבט עברתו לא יכלם. ע"כ לא יכלה ממך מקבור מתך כי צריך כל אדם לירא מן המות

ספורנו

מן העולם אלא אם כן נולד צדיק כמותו. שנאמר וזרח השמש ובא השמש: לספוד לשרה. בשביל שרה ולכבודה. כאמרם ז"ל (סנהדרין פ' כ"ב) הספידא יקרא דשכבי: (ג) מעל פני מתו וידבר אל בני חת. שלא חל עליו אבלות עדין והיה יכול לצאת ולדבר אל בני חת: (ד) גר ותושב. ובשביל היותי גר אין לי פה קבר כאמרו ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר. והטעם שאני מבקש לקנותו הוא מפני שאני תושב עמכם שבאתי להשתקע לא לגור בלבד: תנו לי אחזת קבר. הסכימו שתהיה לי אחזת קבר כאמרו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת: (ו) במבחר קברינו קבור. ואל תספדה מתך עד שתקנה כאמרם ז"ל כל המתים כלם כל המלחה מטמאה הרי זה מבושה: (ז) וישתחו לעם הארץ לבני חת. השתחוה לאותם ראשי העם הנועדים

מפני

רמבן

נדרש להשוותן אבל שנה שנה ושנים דרך הלשון הוא ומה שאמרו בבראשית רבה בת מאה כבת עשרים לחטא לא דרשו כן אלא מיתור הלשון שחזר ואמר שני חיי שרה שכללן והשוה אותן ולא ידרשו כן באברהם:

(ב) **ויבא** אברהם לשון רש"י מבאר שבע ואין זה לומר שהיה עומד שם ממה שכתוב וישב אברהם בבאר שבע כי איך תהיה שרה בחברון אבל הכוונה לומר שהלך שם ביום לצרכו ושמע במיתת שרה ובא משם לספוד לה ולבכותה. ולשון רבותינו מהר המוריה בא וכן הוא לפי המדרש שכתבו שרה כי שמעה בעקידה ופרחה נשמתה והנראה בעקידה שהיתה הגולה בה בבאר שבע כי שם היה דר ושם חזר כי כן כתוב בתחלה ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם ואמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים והוא גרותו בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים ושם נלטווה בעקידה ועל כן שהה בדרך שלשה ימים שארץ פלשתים רחוקה מירושלים שאלו חברון בהר יהודה הוא כי כן כתוב וקרוב לירושלים ובשובו מן העקידה לבאר שבע חזר כמו שנאמר וישב אברהם אל נעריו ויקומו וילכו יחדו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע להורות שנתעכב שם וישב שנים ואם כן לא מתה שרה באותו זמן כי לא היה אברהם דר בבאר שבע ושרה דרה בחברון וכן נראה כי יצחק נולד בבאר שבע כי כתוב תחלה ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר ואבימלך אמר אליו הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב ונתישב שם בארץ ההיא לבאר שבע שכן כתוב ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכול שר צבאו אל אברהם לאמר ואין כתוב שהלכו אליו מגרר ויכרתו שם הברית בבאר שבע וכן תראה כי הגר כאשר הוציאו אותה מבית אברהם ביום הגמל את יצחק הלכה במדבר באר שבע ששם היו דרים אבל אחר ימים רבים נסע מארץ פלשתים ובא לחברון וכשנפטרה שם הצדקת אבל לפי המדרש צריכין אנו לומר כי אברהם ושרה בזמן העקידה היו דרים בחברון ושם נלטווה ומה שאמר ביום השלישי וישא אברהם את עיניו כי לא נגלה לו ההר ממש אלהים עד היום השלישי והיה בשני הימים הולך בסביבי ירושלים ולא היה הרצון להראות לו ואברהם אחר העקידה לא שב למקומו לחברון אבל הלך תחלה אל באר שבע מקום האשל שלו לתת הודאה על נסו ושם שמע במיתת שרה ובא ומי שאמר מהר המוריה בא ומי שאמר מבאר שבע בא הכל טעם אחד ולפי זה מה שאמר הכתוב וישב אברהם בבאר שבע יהיה ענינו כי בשובו מן העקידה שב אל באר שבע ומשם הלך לקבור את שרה אחר הקבורה מיד חזר לבאר שבע ונתישב שם שנים יהשלים הכתוב ענין באר שבע כאחד ואחרי כן ספר הקבורה ושם בבאר שבע נשא יצחק את רבקה כמו שאמר והוא יושב בארץ הנגב וזה דעת כל המפרשים כי אברהם היה במקום אחר ובא משם ולפי דעתי כי היה לשרה אהל שם עומדת היא ומאהותיה לפניה וכן כתוב באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות והנה שרה מתה באהל אשר לה ונכנס אברהם באהל עם אחות מרעיו לספוד אותה או שיהיה לשון ויבא לאמר שנתעורר אברהם להספד הזה והתחיל לעשותו כי כל מתעורר ומתחיל במלאכה יקרא בא אליה וזה לשון מורגל בדברי חכמים כמו ששנינו בתמיד בא לו לגרה והניח בה שתי צלעות מכאן בא לו לדופן השמאלית בא לו לעוקץ ולמגס אני לא באתי לידי המדה הזו וכן בכתוב בא בשכרו שבא למלאכה ההיא ועשה אותה בעבור שכרו ולא יתכן בעיני שבא מעיר אחרת אל חברון שאלו היה כן היה מזכיר אותו המקום והיה הכתוב מפרש וישמע אברהם ויבא ממקום פלוני:

(ד) **גר** ותושב. אנכי עמכם. היה המנהג להיות להם בתי קברות איש לבית אבותיו ושדה קבורה אחד יקברו בו כל הגרים והנה אברהם אמר אל בני חת אני גר מארץ אחרת ולא הנחלתי מאבותי בית הקברות בארץ הזאת והנה עתה אני תושב עמכם כי חפצתי לשבת בארץ הזאת ולכן תנו

קבר

כמו אל תפגעי בי: (ט) המכפלה. בית ועליה על גביו. ד"א שכפולה בזוגות (עירובין נג): בכסף מלא. שלם כל שוויה וכן דוד אמר לארונה (ד"ה א כא) בכסף מלא: (י) ועפרון ישב. כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא אדני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. דוני"ש בלעז מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר:
ביני

לאחוזתו: (ט) מערת המכפלה. מערה בתוך מערה: בכסף מלא. והפך חסר: (יא) לא. כן אדני אך תשמעני: (יב) לפני עם הארץ. וזאת ההשתחויה היתה לפני עם הארץ לעפרון לתת שבח לו: (יג) אך אם אתה לו. שמעני. אם אתה תעשה כן לו תשמעני או טעמו אם אתה תעשה כן לו נתתי כסף השדה

לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת׃ ח וַיְדַבֵּר
אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם
לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי ל׳ וכל ד״ה דכו׳
וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר׃ ט וְיִתֶּן־ י״ג ר״פ
לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־
לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף ט״ו רפי׳
מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־ י״ב בתורה
קָבֶר׃ י וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ
בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי
אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל כ״א
בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ יא לֹא־ ל׳
אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ
וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ
לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר
מֵתֶךָ׃ יב וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי
עַם־הָאָרֶץ׃ יג וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן
בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־
אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה כ״ב
קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃ כ״ז. י״ח ס״פ
יד וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר

לִבְנֵי חִתָּאָה׃ ח וּמַלֵּיל
עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִם רַעֲוָא
בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יָת מִיתִי מִן
קֳדָמַי קַבִּילוּ מִנִּי וּבְעוֹלִי מִן
עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר׃ ט וְיִתֵּן לִי יָת
מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי לֵיהּ דִּי
בִּסְטַר חַקְלֵיהּ בִּכְסַף שְׁלִים
יִתְּנִנָּהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחֲסָנַת
קְבוּרָא׃ י וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ
בְּנֵי חִתָּאָה וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן
חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי
חִתָּאָה לְכָל עָאלֵי תְּרַע
קַרְתֵּיהּ לְמֵימַר׃ יא לָא רִבּוֹנִי
קַבֵּיל מִנִּי חַקְלָא יְהָבִית לָךְ
וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לָךְ יְהָבִיתַהּ
לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי יְהָבִיתַהּ לָךְ
קְבַר מִיתָךְ׃ יב וּסְגִיד אַבְרָהָם
קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא׃ יג וּמַלֵּיל
עִם עֶפְרוֹן קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא
לְמֵימַר בְּרַם אִם אַתְּ עָבֵיד לִי
טִיבוּ קַבֵּיל מִנִּי אֶתֵּן כַּסְפָּא
דְּמֵי חַקְלָא סַב מִנִּי וְאֶקְבַּר
יָת מִיתִי תַּמָּן׃ יד וַאֲתֵיב
עֶפְרוֹן יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר

וידבר אתם כל רסמיך לדבור אתו אתך אתם במ"ט אותו אותך אותם מסר בפ׳ וירא: שמעוני ג׳ ב׳ הס׳ וא׳ מ"ל וסי׳ שמעוני ופגעו לי. ועתה שמעני. שמעני אחי: ויתן י"ג ר"פ וסי׳ כו׳ במס׳ רבתא: בכסף ט"ו רפין וסי׳ כו׳ במסרה רבתא: לכל באי קרמ׳ לבל באי שער עירו. תני׳ בבל באי שער עירו ואפ"ס לכל כלי המשכן בכל: לא ארני ר׳ זוגין מן ב"ב בחר עניי׳ קדמאה נסיב לא תני׳ לא נסיב לא. וסי׳ בו׳ במס׳ רבתא: שמה י"ח סוף פסו׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבתא: בל ספר שמות ותורת כהני׳ ומשנה תורה שמה במ"ז שם וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳:

תולדות אהרן מערת המכפלה. ערוכין נג: בכסף מלא. קדושין נט (שם ס): נתתי כסף. קדושין כד:

רמבן

קבר להיות לי לאחזת עולם כאחד מכם ומפני שאמר תנו חשדו שבקש אותה מהם במתנה וענו אותו איך נחשב בעינינו כגר ותושב אבל אתה מלך המליכך האלהים עלינו ואנחנו ואדמתנו עבדים לך תקח כל בית הקברות שתחפוץ בו וקבור מתך שם ויהיה לך לאחזת קבר לעולם כי איש ממנו לא ימנעהו ממך:

(ח) **אם** יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני. טעמו אני לא אקבור מתי בקבר אחר אבל אם רצונכם שאקבור מתי פגעו לי בעפרון שיש לו מערה בקצה שדהו ואיננה לו בית קברות אבותיו כי לשדה היא להם. וטעם מלפני כי אם לא תעשו כן אקברנו בארון או יהיה טעמו מתי אשר הוא לפני ואני צריך למהר לקברו וטעם ופגעו לי כי היה עפרון עשיר ונכבד כאשר אמר ביני ובינך מה היא ולא יהיה לו לכבוד למכור נחלת אבותיו כענין נבות היזרעאלי על כן לא הלך אברהם אליו להרבות לו מחיר השדה ובקש מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דרך כבוד וטעם ויתן לי ויתננה לי שאחשוב אותה כמתנה אם בכסף מלא אקחנה ממנו ועל כן הזכיר לשון מכירה וכן אוכל בכסף תשברני מים בכסף תתן לי שהמים הנתנים במתנה אתן בהם כסף או שהוא דרך הלשון להזכיר כן במכירות:

(ט) **מערת** המכפלה. לשון רש"י בית ועליה על גביו ד"א שכפולה בזוגות ואיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם המקום אשר בו השדה ואין צורך לבקש טעם לשם המקומות ובבראשית רבה אמרו שכפ׳ הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה ועל דעתם היה כל המקום ההוא נקרא כן מעולם והם לא ידעו טעמו כי עפרון בדמי השדה מכר לו הכל על דעתו שאין שם קבר והנה אברהם לא היה מבקש רק למכור לו המערה כי היא בקצה השדה וישאר השדה לעפרון והוא אמר לו דרך מוסר או מרמה שיתן לו השדה והמערה אשר בו כי לא יתכן לאדם נכבד כמוהו שתהיה לו המערה לאחזת קבר והשדה יהיה לאחר ואברהם שמח בכך וקנה הכל בדמים שהזכיר לו. וטעם ארץ ארבע מאות שקל כסף על דעת אונקלוס שהיא שוה כן אולי רצה לומר שהיו דמים קצובים כן במקום ההוא כי כן המנהג ברוב הארצות להיות מחיר שדה הטוב לפי מדתו וכדברי רבותינו עפרון קצב דמים כרצונו ביוקר גדול ואברהם בנדבת לבו שמע ועשה כרצונו והגדיל ועל דרך הפשט ארץ ארבע מאות שקל כסף שקנה אותה בכך עפרון או אבותיו הקדמונים:

וטעם לעיני בני עמי. לאמר הנה כל העם הנה והם היודעים ועדים ואל תחוש לכפירה או לחזרה וקבור מתך שם מעתה כי שלך היא ולא אוכל לשוב ואברהם לא עשה כן כי גם אחרי שפרע הכסף מלא החזיק תחלה בשדה ובמערה והקימם ברשותו לעיני בני העיר וכל באי שער העיר הסוחרים והגרים

ספורנו

מפני שהם היו במקום כל הגבו׳: (ח) אם יש את נפשכם לקבור. אם רצונכם לקבור את המת מהרה כמו שהראיתם באמרכם במבחר קברינו קבור כדי שלא תמהה: שמעוני. להסכים שתהיה לי אחזת קבר: ופגעו לי בעפרון. שימכור אף על פי שאינו נאות לאיש נכבד למכור מאחוזתו כמו שהעיד נבות באמרו חלילה לי מתתי את נחלת אבותי לך: (ט) מערת המכפלה. מקום ששמו מכפלה כאמרו ויקם שדה עפרון אשר במכפלה: אשר בקצה שדהו. ולא בשביל זה ישחית נחלתו: בכסף מלא. שאין חפצי שיגרע מערכו לכבודכם: בתוככם. במעמד כלכם שאיני מבקש שום זמן לפרוע אליו המעות. וכן עשה כאמרו וישקול אברהם לעפרון את הכסף כו׳ לעיני בני חת: לאחזת קבר. שאף על פי שימכור אולי יערער שלא אקבור אצל גבולו לכן אני שואל שימכרנה לאחזת קבר: (יא) לא אדני. אין צריך שיפגעו בי ראשי העם הנועדים: שמעני. אתה בלתי שום אמצעי: השדה נתתי לך. במחשבתי מאז שדברת: והמערה אשר בו. שאין ראוי שתעבור בשדה אחרים כשתרצה לקבור: לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתך. לעיניהם אני אומר שאני נותן לך על מנת שתוכל לקבור שם מתך כמו ששאלת באמרך לאחזת קבר: (יב) וישתחו אברהם לפני עם הארץ. השתחוה לתת להם הודאה כמודה שבשביל כבודם הסכים עפרון לתת את שאלתו כאמרם ז"ל (קדושין פרק קמא) הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר מהרוני בשביל עצמי אלא מהרוני בשביל אבא פטרוני בשביל

השדה : (טו) עובר לסוחר . שלא יקח כי אם כסף נבחר : (יז) ויקם . נתקיים ועמד השדה למקנה והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה וכן גר ותושב אנכי והעשרה שהזכיר הגאון אינם דבקים . וטעם לעיני בני חת את אנשי המקום : וטעם לכל באי שער עירו . כל עובר ושב : (יט) ואחרי כן קבר אברהם את שרה . ומאז נתקיים השדה לאחזת קבר לו ולזרעו' ונזכרה זאת הפרשה להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיים דבר ה' לאברהם להיות לו נחלה : (א) ברך את אברהם בכל . באורך ימים ועושר וכבוד ובנים וזו כל חמדת האדם ודרש שבתו היתה שמה בכל צריך להוסיף בי"ת משרת :

סים

לֵיהּ : טו רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי אַרְעָא שַׁוְיָא אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף בֵּינָא וּבֵינָךְ מָה הִיא וְיַת מִיתָךְ קְבַר : טז וְקַבֵּיל אַבְרָהָם מִן עֶפְרוֹן וּתְקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן יַת כַּסְפָּא דִּי מַלֵּיל קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף מִתְקַבַּל סְחוֹרָא בְּכָל מְדִינְתָּא : יז וְקָם חֲקַל עֶפְרוֹן דִּי בְּכָפֶלְתָּא דִּי קֳדָם מַמְרֵא חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ וְכָל אִילָנָא דִּי בְחַקְלָא דִּי בְּכָל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר : יח לְאַבְרָהָם לִזְבִינוֹהִי לְעֵינֵי בְּנֵי חִתָּאָה בְּכָל עָאלֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ : יט וּבָתַר כֵּן קְבַר אַבְרָהָם יַת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כָּפֶלְתָּא עַל אַפֵּי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן : כ וְקָם חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לְאַבְרָהָם לְאַחְסָנַת קְבוּרָא מִן בְּנֵי חִתָּאָה : כא וְאַבְרָהָם סִיב עָאל בְּיוֹמִין וַיְיָ בָּרִיךְ יַת

לוֹ : טו אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר : טז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר : יז וַיָּקָם ׀ שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב : יח לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ : יט וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן : כ וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר מֵאֵת בְּנֵי־חֵת : ס כד א וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־

ג' חס'. ד'
ד'
ט'פסו' מן ב' מלין וקדמ מ"ל
תני' הכר. ד' חס'
ל' וכ"כ
ה' חס' ל' כספ'
ל' דחס' אשר ומטעי' ביה
ד'. י"ג

(טו) ביני ובינך . בין שני אוהבים כמוהו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור : (ב"ר) : (טז) וישקל אברהם לעפרן . (בכורות כ) חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה (ב"מ פז) שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנא' עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין צנטיאר"ש בלע"ז : (יז) ויקם שדה עפרון . תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך . ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו' : (יח) בכל באי שער עירו . בקרב כלם ובמעמד כלם הקנהו לו : (א) ברך את אברהם בכל . בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה

מה היא ד' וסי' ביני ובינך מה היא . ומדת ימי מה היא . וראיתם את הארץ . ואמ' מה היא ויאמר זאת האיפה : מאת ג' חס' בתו' וסי' שמנה מאת דאדם . ודלכד . ארבע מאות שקל : עפרן ד' חסרים וסי' וישקל אברהם לעפרן . ויקברו אותו יצחק וישמעאל . אשר בשדה . וישאו אותו בניו : גבלו כגבלו ה' חס' וסי' ויקם שדה עפרון . וימאן אדום . ולא נתן סיחון . ולא האמין סיחון . דשפטים . וזאת תורת הבית : כל בראשית מקנה בסגול במ"א לאברהם למקנה בקמץ וכל ירמיה מקנה בקמץ במ"א ולא שמעו קול מקנה בסגול וכל קריין דכו' : זקן בא בימים ד' וסי' ואברהם זקן בא . ויהושע זקן בא . ויהי מימים רבים . והמלך דוד זקן בא . והד זקן בא באנשים . ברך י"ב וסי' כו' במס' רבתא : בכל ז' דגשים וסי' כו' במס' רבתא

תולדות אהרן ארץ ארבע . מציעא פז . וישמע אברהם . מציעא שם : ארבע מאות . בכורות כ : ויקם שדה . בתרא פט : ואברהם זקן . יומא כח קדושין פב מציעא פז סנהדרין קז : ברך את . סוטה ה קדושין כב בתרא יז (קדושין סו) :

בעל הטורים

דאם לא יתן לו מקום קבורה גם לו לא יהיה מקום קבורה . עפרן חסר כתיב בגימטריא עין רע עולה ת' כנגד ד' מאו' שקלים שלקח במערה : ויקם שדה עפרון ר"ת בהפך עשו רמז לעשו שיקום לערער על המערה : ואברהם זקן וסמיך לי' וה' ברך כשהזקין ולא יכול עוד לצאת ולבוא לישא וליתן אז הולך לברכה , וה' ברכו . בא בימים כשבא כמנין ימים שנים ברכו בבן שנולד יצחק :

ספורנו

בשביל אבא : (יג) אך אם נתתי כסף השדה . אני אעשה כדרך לקבור פה המת אך אם נתתי כסף השדה ולא אקבור בו באופן אחר : אתה לו שמעני . אתה בבקשה שמעני קח ממני ואקברה אחר כך : (טו) מה היא . הלא מעט היא ומספיק הדבור להקנות לך מעכשיו באופן שתהיה קובר בתוך שלך אף על פי שלא נתת המעות עדין : (טז) וישמע אברהם לעפרון . הסכים לדעתו בערך השדה : וישקול . פרע כמו או ככר כסף תשקול : (יז) ויקם השדה לאברהם למקנה . נתקיים בהותמיו של ספר המקנה : (כ) מאת בני חת . שהסכים כל הצבור שתהיה לו לאחזת קבר : כד (א) ואברהם זקן וה' ברך . באר הסבות שהכריחו את אברהם לשלוח את עבדו עתה אל ארץ אחרת בעד אשה לבנו ושהוצרך להשביעו על כך כי לסב' הזקנה דאג פן ימו' ולא יראה בהשאת בנו והסכים שלא לאחר עוד ומבלי אין בארצו אשה הגונה

רמבן

והגרים הנמצאים שם ואחר כן קבר אותה :

(יג) **אם** אתה לו שמעני . שעורו אם אתה אם תשמעני ועניינו כמו אם אתה תשמעני ובא הכפל לחזק הענין כמו סורה אדני סורה אלי הטוב טוב אתה וכן ולאמר עליו לאמר וגו' וכן ואני אנה אני בא ופניתי אני וראיתי אני כי כל העדה כלם קדושים כלם רידוף הענין וכן על דעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח ששרו אם מחוט ועד שרוך נעל אקח מכל אשר לך או יאמר אם אתה כאשר אמרת כלומר שפיך ולבך שוים בענין ואם תשמעני וכן ויאמרו להם אחיהם מה אתם ודומה ללשון הזה על דעתי למה זה אנכי אולי זה דעת אונקלוס שאמר אם את עבד לי טיבו שתעשה רצוני כאשר אמרת :

וטעם ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה היא חברון בארץ כנען כי שב לבאר השדה והמקום והארץ בעבור כי כל הפרשה הזכירה בני חת ועפרון החתי ולפיכך הזכיר בסוף כי היא בארץ כנען אשר היא ארץ ישראל וכן אמר בתחלת הפרשה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען וכל זה באר כי הצדקת מתה בארץ ישראל ושם נקברה כי החתים ממשפחות כנען ולפי דעתי כי טעם הכתובים אינו אלא להזכיר כי היא ארץ כנען לא ארץ פלשתים כי מפני שאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים וכל מגוריו בארץ ההיא בגרר ונחל גרר ובאר שבע ומשם לחברון ומחברון לשם על כן הזכיר כי חברון הוא בארץ הכנעני היושב בהר ההוא לא בארץ פלשתים הנזכרת לאברהם והוסיף בסוף להודיע המערה שהיא בשדה המכפלה על פני ממרא שזה השם הנודע אליה ונכתבה זאת הפרשה להודיע חסדי השם עם אברהם שהיה נשיא אלהים בארץ אשר בא לגור שם והיה יחיד וכל העם היו קוראין לו אדוני והוא לא אמר להם כן שהיה שר וגדול וגם בחייו קיים לו ואגדלה שמך והיה ברכה ואשתו מתה ונקברה בנחלת ה' ועוד כי רצה להודיענו מקום קבורת האבות כאשר אנחנו חייבים לכבד מקום קבורת אבותינו הקדושים ורבותינו אמרו שגם זה מן הנסיונות של אברהם שבקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה אותו ולא ידעתי טעם לדברי ר' אברהם שאומר להודיע מעלת ארץ ישראל לחיים ולמתים ועוד לקיים לו דבר השם להיות לו נחלה כי מה מעלה לארץ בזה כי לא יוליכנה אל ארץ אחרת לקברה ודבר השם לאברהם על כל הארץ היה ונתקיים גם בזרעו :

(א) **ואברהם** זקן בא בימים . חזר הכתוב לאמר כן להודיע הסבה שבעבורה השביע את עבדו ואמר כי ראה עצמו זקן מאד וחשב בלבו שאם ישלח לארץ מולדתו אולי טרם יחזור השליח ילך לו אל בית עולמו ולכן השביע את עבדו אשר ילך יצחק אחרי עלתו כי הוא המושל בכל אשר לו שלא יקח לו אשה מבנות כנען ובבראשית רבה אמרו כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן זקנה שאין בה לחלוחית ירצו לפרש כי באים בימים מתחילים בימי הזקנה כי

אשה: (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקוד זקן: תחת ירכי. (שבועות לח) לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפילין. והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: (ר"ל מה שלא אמר תחת יריכך וה"ל להשביע העבד במילתו לפי ששל אברהם היתה ראשונה לו קודם מילת העבד

(ב) שים נא ידך תחת ירכי. יש אומר רמז למילה ואילו היה כן היה נשבע בברית המילה ולא בשם והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי והאדון יושב והירך על היד כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך וזה המשפט עדיין הוא בארץ הודו: (ג) וטעם אלהי השמים ואלהי הארץ במקום הזה כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים והוא סוד: הכנעני. כלל לעשתי עשר גוים: (ד) כי אל ארצי. זאת חרן שדר שם: מולדתי. אור כשדים: (ה) אולי. ימצא על טעמים רבים

אַבְרָהָם בַּכֹּל׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם
אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־
אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי׃
ג וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם
וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח
אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר
אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ׃ ד כִּי אֶל־
אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ
אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק׃ ה וַיֹּאמֶר
אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי לֹא־תֹאבֶה

ז' דגש
ב' אהרן כב' לס'
ז' בליש'
י"ז מ"ל בתו' ה' פסו' דמטעי' בהון אס
כ"ל מ"לבמ"א ואמ' אל אדני

אַבְרָהָם בְּכוֹלָא׃ ב וַאֲמַר
אַבְרָהָם לְעַבְדֵּיהּ סָבָא
דְּבֵיתֵיהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל דִּי
לֵיהּ שַׁוִּי כְעַן יְדָךְ תְּחוֹת
יַרְכִּי׃ ג וַאֲקַיֵּים עֲלָךְ בְּמֵימְרָא
דַּייָ אֱלָהָא דִּשְׁמַיָּא וֵאלָהָא
דְּאַרְעָא דְּלָא תִסַּב אִתְּתָא
לִבְרִי מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי דִּי
אֲנָא יָתֵיב בֵּינֵיהוֹן׃ ד אֱלָהֵין
לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי תֵּיזֵיל
וְתִיסַּב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק׃
ה וַאֲמַר לֵיהּ עַבְדָּא מָאִים

רבת': זקן ב' בתרי לישני וסי' עבדו זקן ביתו: וקן אהרן: אנכי יושב ה' דסמיכי יושב בקרבו. וישביעני אדני. בבית הארזים דד"ה. בית ארזים דשמואל. כי נדמיתי: ביי' אלהי השמים ו' בליש' וסי' ואשביעך ביי' אלהי השמים. ה' אלהי השמים אשר לקחני. ויאמר אליהם עברי אנכי. כה אמר כרש. דריש עזרא. וחבירו דסוף ד"ה. ואמר אנא ה' אלהי השמים. דנחמיה: ה' פסו' לית בהון אם ומטעי' בהו' וסי' כי אל ארצי. אין חפץ למלך במהר. כי ביי' נשבעתי כי אינך. כי במקום אשר הגלו אתו שם ימות. דירמיה. לא תבנה הבית כי בנך. דד"ה: כל אולי מלאים במ"א

תולדות אהרן ויאמר אברהם. יומא כח. ואשביעך כו'. שבועות לח:

בעה"ט נא ידך. בגימטריא מילה שהשביעו במילה: המושל. שנים במסורה הכא המושל בכל אשר לו. ואידך אם רוח המושל יעלה עליך. שאמר לו אברהם אפילו אם רוח המושל או שום

רמבן

כי באים מורה על זמן עומד כמו הבאים בשערים האלה וכאן אמר שהיה זקן מאד שכבר בא בימים כמו בא אחיך במרמה:

ברך את אברהם בכל. בעושר ובנכסים ובכבוד אורך ימים ובנים וזאת כל חמדת האדם והזכיר הכתוב זה לאמר כי היה שלם בכל לא חסר דבר זולתי שיראה בנים לבנו שינחלו מעלתו וכבודו ולכן התאוה לזה. ולרבותינו בזה ענין נפלא אמרו וה' ברך את אברהם בכל ר' מאיר אומר שלא היתה לו בת ר' יהודה אומר בת היתה לו אחרים אומרים בת היתה לו ובכל שמה דרש רבי מאיר שלא היתה לו בת לאברהם וזו לו לברכה כי לא היה יכול להשיאה רק לבני כנען הארורים ואם ישלחנה לארצו גם כן תעבוד שם ע"ג כמותם כי האשה ברשות בעלה ואברהם לא יחפוץ שיבא זרעו הכשר משרה אשתו חוצה לארץ ואף כי יעבוד ע"ג ורבי יהודה דרש כי בת היתה לו דאפילו ברתא לא חסריה רחמנא והיא הברכה בכל כי היה לו כל אשר יחמדו האנשים לא חסר דבר ובאו אחרים והזכירו שם הבת ובאמת שאין הכוונה לאחרים והמחלוק' להם עם רבי יהודה להודיע אותנו שם הבת הזאת בלבד וחליל' להם שיוציאו ברכתו של אברהם שהיא גדולה וכללית לענין זה שיאמר הכתוב כי ברך אותו השם בבת אחת ששמה כך אבל אחרים חדשו בפירוש הכתוב הזה ענין עמוק מאד ודרשו בזה סוד מסודות התורה ואמרו כי בכל תרמוז על ענין גדול והוא שיש להקב"ה מדה תקרא כל מפני שהיא יסוד הכל ובה נאמר אני ה' עושה כל והוא שנאמר ויתרון ארץ בכל הוא יאמר כי יתרון הארץ וטובה הגדול השופע על כל באי עולם בעבור כי בכל היא והיא המדה השמינית מי"ג מדות ומדה אחרת תקרא בת נאצלת ממנה ובה הוא מנהיג את הכל והיא בית דינו של הקב"ה הנרמז במלת וה' בכ"מ והיא שנקראת כלה בספר שיר השירים בעבור שהיא כלולה מן הכל והיא שחכמים מכנים שמה כנסת ישראל במקומות רבים בעבור שהיא כנוסת הכל והמדה הזאת היתה לאברהם כבת כי הוא איש החסד ויתנהג בזו ולכך אמרו אחרים כי אין הברכה הזאת שנתברך בכל רומזת על שהוליד בת משרה אשתו או שלא הוליד אבל היא רומזת ענין גדול שברך אותו במדה שהיא בתוך מדת הכל ולכן תקרא גם היא בלשון כי שמי בקרבו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ ולכך אמר בה' אלהי השמים ואלהי הארץ והענין הזה נמצא לרבותינו רמוז בהגדות במקומות רבים כענין שאמרו במדרש חזית שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אליעזר ב"ר יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו הן אמר לו היאך אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי כך בתחלה חבב הקב"ה את ישראל וקראן בתי הה"ד שמעי בת וראי ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי ולא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב עמד ר"ש בן יוחאי ונשקו על ראשו אמר לו אלו לא באתי אלא לשמוע זה הדבר מפיך די ומבואר זה במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמרו בפסוק אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי אני כשנטעתי אילן זה להשתעשע בו כל העולם ורקעתי בו הכל וקראתי שמו כל שהכל תלוי בו והכל ממנו יוצא והכל צריכין לו ובו צופין ולו מחכים ומשם פורחים נשמות לבדי הייתי כשעשיתי אותו ולא יגדל עליו מלאך לאמר אני קדמתי לך גם בעת שרקעתי ארצי שבה נטעתי ושרשתי אילן זה ושמחתים ביחד ושמחתי בהם מי את שגליתי לו סודי זה ע"כ ועוד שם מבואר מאי ברוגז רחם תזכור אמר בעת שחטאו לך בניך ותכעס עליהם רחם תזכור ומאי רחם תזכור זכור אותו שאמר ארחמך ה' חזקי ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתו של ישראל וזכור בנו שירשה ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתו של ישראל דכתיב וה' נתן חכמה לשלמה וזכור אביהם אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי ובקרב שנים תודיע ומהיכן היתה בת לאברהם הן דכתיב וה' ברך את אברהם בכל וכתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו ההיא ברכה היתה בתו או לא היתה אלא אמו הן בתו היתה משל לאדון שהיה לו עבד שלם תמים לפניו ונסהו בכמה נסיונות ועמד בכולן אמר האדון מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו אלא אצונו לאחי הגדול ליעצו ולשמרו ולכבדו חזר העבד עם אחיו הגדול ולמד מדותיו אהבו האח וקראו אוהבי דכתיב זרע אברהם אוהבי אמר מה אתן לו או מה אעשה לו הנה כלי נאה עשיתי ובו מרגליות נאות ואין כמותן והם סגולת מלכים אתננה לו ויזכה במקומי הה"ד וה' ברך את אברהם בכל ע"כ. ואם תבין מה שכתבתי תדע מאמר הנשים הארורות שאמרו ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל ולמה נכתבה המלה חסרת האלף ותשכיל דברים רבים סתומים בתורה ומקרא ואילו ידע זה המתהדר בסודותיו תאלמנה שפתיו מהלעיג על דברי רבותינו ולכן כתבתי זה לסכור פי הדוברים על הצדיקים עתק:

(ג) **ואשביעך** בה'. היה ראוי לאברהם שיצוה את יצחק בנו שלא יקח אשה מבנות כנען אבל היה רצונו לשלוח בחייו אל ארצו ומשפחתו והשביע העבד לעשות כן בחייו או במותו ולכן הוצרך על כל פנים להשביע לעבד ללכת שם והוצרך לאמר אני מצוך שלא תקח אשה לבני מבנות כנען ושתלך אל ארצי ותקח לו אשה מבית אבי וכיון שהשביע את העבד על זה לא הוצרך לצוות את יצחק דבר כי יודע בו שלא יעבור על רצון אביו ועל השבועה שהשביע את עבדו כי היה הענין נודע ליצחק באמת גם יתכן שהיה העבד אפטרופוס על נכסיו וצוה אותו שישיא יצחק לרצונו וינחיל אותו נכסיו ע"מ כן וזה טעם המושל בכל אשר לו:

אלהי השמים ואלהי הארץ. הקב"ה יקרא אלהי ארץ ישראל כדכתיב כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ וכתיב וידברו על אלהי ירושלים כעל אלהי עמי הארץ ויש בזה סוד עוד אכתבנו בע"ה. אבל בפסוק לקחני מבית אבי לא נאמר בו אלהי הארץ כי היה בחרן או באור כשדים וכן אמרו הדר בחוצה לארץ דומה כו' שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים:

וטעם אולי לא תאבה האשה. האשה אשר אדבר בה מכל הנשים אשר שם או הראויה ליצחק:

ספורנו

הגונה לבנו הוצרך לשלוח אל ארץ אחרת. ומפני עבדו דמשק שמא איזה אדם בלתי הגון ירבה שוחד לעבדו כדי שיבחר בבתו ולא ישתדל להשיג אשה הגונה לבנו. ולכן הוצרך להשביע את עבדו על כל אלה: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ. שאתה מכבד

רבים וכן אולי יעשה זרים. נפתח ה"א ההשב בפתח קטן בעבור שיש ה"א הבנין קמוץ ואילו נפתח בפתח גדול היה כבד על הלשון. כל השמר מלעיל מלשון שמירה ואשר מלרע לשון שמרים כמו השמר והשקט כטעם שקט הוא על שמריו : (ז) הוא ישלח מלאכו. תפלה ואילו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה : (ח) לא תשב שמה. שיעמוד בארץ ישראל. וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר

העבד וק"ל) : (ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו'. אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ : מבית אבי. מחרן : ומארץ מולדתי. מאור כשדים : ואשר דבר לי. לצרכי. כמו אשר דבר עלי. וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על. ותרגום שלהם (רצונו שדרך התרגום להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם : ואשר נשבע לי. בין הבתרים : (ח) ונקית משבועתי וגו'. וקח לי אשה מבנות ענר אשכול וממרא (קדושין סא) : רק את בני וגו'. רק מיעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור : (י) מגמלי אדוניו. (ב"ר) נכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל מפני שלא ירעו בשדות אחרי': וכל טוב אדוניו בידו. (ב"ר) שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם : ארם נהרים. בין שתי נהרות

ד' בספ' הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל־הָאָרֶץ
ל' הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־בִּנְךָ
ד' דס' בספ' אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם׃
ב' דס' בחו' ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר
ח ס"פ לְךָ פֶּן־תָּשִׁיב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה׃
ז יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר
לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי
ג' דס' ל' דס' וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִי
לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ
הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ
ג' ר"פ בענין וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם׃ ח וְאִם־
לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ
ג'. ל' וחס' וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי
ד' קמ' ומלרע לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃ ט וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד
אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו
וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ שלישי
י וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים
ב' דמשק. מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו
בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרָיִם

לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי
בַּתְרַי לְאַרְעָא הָדָא
הַאֲתָבָא אֲתֵיב יָת בְּרָךְ
לְאַרְעָא דִּי נְפַקְתָּא מִתַּמָּן׃
ו וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם אִסְתַּמַּר
לָךְ דִּילְמָא תְּתֵיב יָת בְּרִי
לְתַמָּן׃ ז יְיָ אֱלָהָא דִּשְׁמַיָּא
דְּדַבְּרַנִי מִבֵּית אַבָּא וּמֵאֲרַע
יַלְדוּתִי וּדְמַלֵּיל לִי וּדְקַיֵּים
לִי לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יָת
אַרְעָא הָדָא הוּא יִשְׁלַח
מַלְאֲכֵיהּ קֳדָמָךְ וְתִסַּב
אִתְּתָא לִבְרִי מִתַּמָּן׃ ח וְאִם
לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי
בַּתְרָךְ וּתְהֵי זַכָּאָה מִמּוֹמָתִי
דָא לְחוֹד יָת בְּרִי לָא תְּתֵיב
לְתַמָּן׃ ט וְשַׁוִּי עַבְדָּא יָת
יְדֵיהּ תְּחוֹת יַרְכָּא דְּאַבְרָהָם
רִבּוֹנֵיהּ וְקַיֵּים לֵיהּ עַל
פִּתְגָּמָא הָדֵין׃ י וּדְבַר
עַבְדָּא עַשְׂרָא גַּמְלִין מִגַּמְלֵי
רִבּוֹנֵיהּ וַאֲזַל וְכָל שְׁפַר
רִבּוֹנֵיהּ בִּידֵיהּ וְקָם וַאֲזַל לַאֲרַם דְּעַל פְּרָת

חס' ואמר אל אדני : כל ר"פ דבראשית ודנזיקין אם במ"י ואם וסי' כו' במסר' רבת' : תשב ד' קמץ ומלרע וסי' רק את בני. תשב אנוש עד דכא. אל תשב פני משיחך. דתהלים. אל תשב פני משיחך. דד"ה. וא' פתח ומלעי' אל תשב פני. דבת שבע: טוב בטוב מטוב י"ט בלי' וסי' כו' במס' רבת': וכל טוב ג' דס' וסי' וכל טוב אדניו בידו. וכל טוב דמשק.

תולדות אהרן ה' אלהי. עקרי' מ"א פי"א. ואם לא תאבה. קדושין סא:

בעל הטורים

אונס יעלה עליך מקומך אל תנח אלא לך לארצי. ישלח מלאכו המיוחד לו כדכתיב כי ילך מלאכי לפניך. אבל לא אותו שכתוב בו מלאך ושלחתי לפניך מלאך. ושני פעמים כתיב מלאכו בפרשה שבקש על שנים אחד בהליכה ואחד בחזרה : וכל טוב שנים במסורה הכא ואידך וכל טוב דמשק אליעזר לקח גם מטוב דמשק :

ספורנו

תבגוד יפרע ממך בעולם הזה ובעולם הבא : אשר יצאת משם. שמאסת את המקום והנה אם אשבע לקחת אשה משם ולא תחפוץ היא לבא הנה אשעבד את בנך לשאר כסות ועונה ויתחייב ללכת שם ואם לא ילך יבגוד באשת נעוריו : (ז) אלהי השמים ישלח מלאכו. יה"ר שישלח מלאכו ממעון קדשו השמים בהיות שהוא לקחני משם ולו נתכנו עלילות לעשות באופן שלא יצטרך בני ללכת שם : ואשר דבר לי. ועוד כי דבר לי באמרו כי ביצחק יקרא לך זרע : ואשר נשבע לי. וכיון שנשבע ולא ינחם יסבב בלי ספק שיבא בני אשה הוגנת לו להקים זרע מוכן לקיים בו שבועתו: (ט) וישבע לו על הדבר הזה. נשבע על כל התנאים שאמר לו אברהם: (י) ויקח העבד וילך. נטל רשות מאדוניו ללכת אחר שהכין את הגמלים וילך מלפני אדוניו : וכל טוב אדוניו בידו. ונטל עמו כלי כסף וכלי זהב ובגדים ולא הוצרך בזה

רמבן

(ז) **מבית** אבי ומארץ מולדתי. לשון רש"י מבית אבי מחרן ומארץ מולדתי מאור כשדים אם כן אל ארצי ואל מולדתי תלך יהיה אור כשדים וחלילה חלילה שיתערב זרע הקדש בבני חם הפושעים אולי יאמר שהיה לו משפחה שם מזרעו של שם אבל העבד לחרן הלך כאשר דבר אדוניו אולי יחשוב הרב כי ארץ מולדתו אור כשדים אבל מולדתי היא משפחתי וארצי ארץ אשר גר בה וכל אלה דברים בטלים כי בכאן אמר ולקחת אשה לבני משם ועוד כי ימים רבים עמד בארץ כנען יותר מחרן ולמה תקרא חרן ארצו בעבור שגר בה ימים רבים אבל אל ארצי ואל מולדתי ארצי ששם מולדתי כי שם עמד ומשם היו אבותיו מעולם וכבר נתבאר ובב"ר מבית אבי זו ביתו של אביו ומארץ מולדתי זו שכונתי ויתכן שיהיה טעם אל ארצי ואל מולדתי ארצי ומשפחתי כי גם באנשי ארצו לא יחפוץ רק במשפחתו וכן ולקחת אשה לבני משם רמז אל מבית אבי וכן יאמר העבד ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי ואמר כי תבא אל משפחתי שיהיה העבד אומר כן לכבדם שישמעו לו :

ואשר דבר לי. לשון רש"י לצרכי כמו עלי וכן לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על שאינו נופל בלשון דבור אלא אלי אליו אליהם ותרגומם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם ובפרשת ויצא יעקב הביא ראיה ממה שכתוב שם את אשר דברתי לך שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן ואין החלוק הזה אמת כי הנה מצאנו ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וידברו הכשדים למלך ארמית והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' אליך לך וכן האמירה בשניהם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ואת אשר דברתי לך פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך :

(ח) **ונקית** משבעתי זאת. לא הרשה אותו לקחת לו אשה מבנות כנען אבל שיהיה הוא פטור וה' הטוב בעיניו יעשה. ורש"י כתב וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא ואם כנענים הם חלילה לו ובאמת שהם מזרע כנען שהכתוב אומר ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר ובב"ר אמרו אשר לא תקח אשה וגו' הזהירו בבנו' כנען ענר אשכול וממרא כי עליהם אמר אשר אנכי יושב בקרבו כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני כי עמים רבים היו אבל הזהיר על אלה בעלי בריתו וכ"ש על האחרים אבל ונקית משבועתי שיהיה הוא פטור ואברהם הוא היודע ביצחק הצדיק שישמע לאביו ושיזהר בהן וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים ויתכן כי משבועתי זאת רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה השבועה על הכל ולא ירמוז לאשר אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם זאת ולכך אמר העבד ואפנה על ימין או על שמאל ולא אמר אשובה לי :

(י) **וכל** טוב אדוניו בידו. לשון רש"י שטר מתנה שכתב לו כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם וכן בבראשית רבה דייתיקי ולדעת זו מה שכתוב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק לומר שהחזיק אותו בנכסים בשעת פטירתו שלא יערערו בו כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי וא"כ תהיה מלת בלקיחה מושכת וכל טוב אדוניו בידו לקח בידו או ויקח העבד עשרה גמלים וכל טוב אדוניו בידו וילך ואחרים מפרשים כי העבד כאשר נשבע מיד הלך מעצמו ולקח גמלים רבים מגמלי אדוניו כי כל טוב אדוניו היה בידו והוא פקיד ונגיד על הכל לקחת ממנו כאשר ירצה כמו שאמר המושל בכל אשר לו. והנכון בעיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב במלכים וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל אף כאן אמר

כי

רשי

נהרות יושבת: (יא) ויברך הגמלים. הרביצם: (יד) אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת ביררת אפרוביס״ט בלע״ז: ובה אדע. לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד: (טז) בתולה. ממקום בתולים (ב״ר): ואיש לא ידעה. שלא כדרכה לפי שבנות הנכרים היו משמרו׳ מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: (יז) וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו המים לקראתה (ב״ר): הגמיאיני נא. לשון גמיעה הומיי״ר בלע״ז: (יח) ותרד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן

הנה כל ר״פ דבראשית והנה פמ״ז הנה מסר פר׳ וישב: יצאת ל׳ וחס׳ דחס׳ וב׳ מ״ל דמ״ל וסי׳ והנה שתי׳ נשי׳. יוצאות מהתיצב על. ושאר יצאות כתיב. וסי׳ דעני׳ אשקה אשאב אשאב. אשק׳. סי׳ בין משאבי׳. סי׳ גם גמליך אשק׳. סי׳ היכא דאית גם לגמליך אין גם מוקף דאית גם גמליך גם מוקף. סי׳ מ״מ גם זריז אל גם: ובה ג׳ וסי׳ אותה הכחת לעבדך. ובה יחסו עניי עמו. ובה אבן יקרה. דד״ה. אנ״ך: ידעה ב׳ וסי׳ ואיש לא ידעה. והמלך לא ידעה: העינה ב׳ וסי׳ ותרד העינה. וחברו: ותרד ג׳ ב׳ חס׳ וחד מ״ל וסי׳ כדה כדה. מיכל. אמצ׳ מ״ל: ותכל ב׳ וסי׳ ותכל להשקותו. ותכל דוד. וחד ותכל תלונתם: עד אם כלו ב׳ וסי׳ עד אם כלו לשתת. עד אם כלו את כל הקציר

תולדות אהרן והיה הנערה. תענית ד: והנערה טובת. יבמות סא: הגמיאיני. שבת עז: (בתולה ואיש לא ידעה. כתובות כה):

אֶל־עִיר נָחוֹר: יא וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים ג׳
מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת ג׳
עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת: ג׳ וחס׳
יב וַיֹּאמַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי ז׳ ר״פ בטע׳ מלרע ופסק׳
אַבְרָהָם הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם ג׳
וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם:
יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם ז׳ ר״פ בספ׳
וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב ג׳ חס׳ דחס׳
מָיִם: יד וְהָיָה הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר הנערה ק׳
אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה ג׳. ג׳
וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה
אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ ג׳ וחס׳. ג׳
אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי:
טו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר
וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה כ״ג חס׳ במ״ה מ״ל
לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר
אֲחִי אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ:
טז וְהַנַּעֲרָ טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד והנערה ק׳ ג׳ חס׳ ו׳
בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד ב׳
הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל:
יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר
הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ: ג׳ ומ״ע׳
יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר
וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ: ג׳ ב׳ חסר וחד מלא
יט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם ב׳
לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ ג׳

לְקַרְתָּא דְנָחוֹר: יא וְאַשְׁרֵי
גַמְלַיָא מִבָּרָא לְקַרְתָּא עִם
בֵּירָא דְמַיָא לְעִדָּן רַמְשָׁא
דְנָפְקָן מַלְיָתָא: יב וַאֲמַר יְיָ
אֱלָהֵיהּ דְרִבּוֹנִי אַבְרָהָם זַמִּין
כְּעַן קֳדָמַי יוֹמָא דֵין וַעֲבֵיד
טֵיבוּ עִם רִבּוֹנִי אַבְרָהָם:
יג הָא אֲנָא קָאִים עַל עֵינָא
דְמַיָא וּבְנַת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא
נָפְקָן לְמִמְלֵי מַיָא: יד וּתְהֵי
עוּלֵימְתָּא דְאֵימַר לַהּ
אַרְכִּינִי כְעַן קוּלְתִיךְ וְאֶשְׁתֵּי
וְתֵימַר אִשְׁתְּ וְאַף גַּמְלָךְ
אַשְׁקֵי יָתַהּ זַמֵּינְתָּא לְעַבְדָּךְ
לְיִצְחָק וּבַהּ אִידַע אֲרֵי
עֲבַדְתְּ טֵיבוּ עִם רִבּוֹנִי:
טו וַהֲוָה הוּא עַד לָא שֵׁצֵי
לְמַלָּלָא וְהָא רִבְקָה נָפְקַת
דְאִתְיְלִידַת לִבְתוּאֵל בַּר
מִלְכָּה אִתַּת נָחוֹר אֲחוּהִי
דְאַבְרָהָם וְקוּלְתַהּ עַל
כַּתְפַהּ: טז וְעוּלֵימְתָּא
שַׁפִּירַת חֵזוּ לַחֲדָא
וּבְתוּלְתָּא וּגְבַר לָא יְדָעַהּ
וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת
קוּלְתַהּ וּסְלֵיקַת: יז וּרְהַט
עַבְדָּא לְקַדָּמוּתַהּ וַאֲמַר
אַשְׁקִינִי כְעַן זְעֵיר מַיָא
מִקּוּלְתִיךְ: יח וַאֲמַרַת אִשְׁתְּ
רִבּוֹנִי וְאוֹחִיאַת וְאַחֵיתַת
קוּלְתַהּ עַל יְדַהּ וְאַשְׁקִיתֵיהּ:
יט וְשֵׁיצִיאַת לְאַשְׁקָיוּתֵיהּ
וַאֲמַרַת אַף לְגַמְלָךְ אֲמְלֵי עַד

אבן עזרא

העיקר: (יא) ויברך הגמלים. הבריכם על ברכיהם: (יב) הקרה נא לפני. כטעם הכן חפצי לפני וכן כי הקרה ה׳ אלהיך: (יד) אתה הוכחת. נסמך העבד על תפלת הנביא שהשם ענהו והוכיח בחלום על יד המלאך שהוא שליח השם לעזרו והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו ורבים יתמהו באמרם שלא שאל כהוגן ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שתשקהו ותשקה לגמליו ומצאה שהיא ממשפחה אחרת היה עוזב אותה ולא הפסיד כלום כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם וכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אחת ממשפחת אדוניו וההוכחה שתעשה דרך מוסר כמו בת נדיב והשם שמע תפלתו ודרך יהונתן אחרת: (טז) ואיש לא ידעה. רחוק שידבר הכתוב על חוץ הדרך רק פי׳ שיתכן שתהיה הנערה בתולה וישכב עמה איש גם תהר ואין ראוי לגלות דבר ערוה

בעל הטורים

עם אדוני אברהם. סופי תיבות מים לומר בשכר יוקח נא מעט מים ענהו על המים: וכשתוסיף ד׳ של חסד יהיה סופי תיבות דמים שאמר בזכות דמים שנשפך בפחד העקידה ענני. ובה שלשה במסורת הכא ובה אדע כי עשית חסד. ואידך ובה יחסו עניי עמו. ובה אבן. פירוש ובה אדע כי עשית חסד. אם תהיה צדקת גומלת חסדים ובה אבן יקרה שנתן לה כלי כסף וזהב ואבן יקרה והכי איתא בב״ר רב הונא בשם רבי יוסי אומר אבן יקרה היתה משקלה בקע. לא ידעה. ב׳ במסורת הכא בתולה ואיש לא ידעה. והמלך לא ידעה. מה להלן לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה אף הכא נמי איש לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה: ותכל שנים במסר׳ הכא ותכל להשקתו ואידך ותכל דוד לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת ותכל דוד לצאת למה ותכל להשקותו כי שתה כוס תנחומין על אמנון:

רמבן

כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים והענין כי כל הטוב והמעולה במינים ההם פירות ומגדנות מכל הנמצא בדמשק או בבית אדוניו לקחו משא הגמלי׳ והוליכו מנחה בידם וכן עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים והמקראות יקצרו לשונם במובן:

(יד) **אותה** הוכחת לעבדך ליצחק. לשון רש״י ראויה היא לו שהיא גומלת חסדים וראויה ליכנס בביתו של אברהם ובה אדע לשון תחנה הודיעני בה שעשית חסד עם אדוני ואם כן יאמר ידעתי כי באמת אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואינו נקשר יפה אבל פירושו הקרה נא לפני היום הזה המקרה שתהיה הנערה אשר אומר אליה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק ועשה בזה חסד עם אדוני אברהם כי בה אדע כי עשית חסד עמו אם תהי׳ ממשפחתו וטובת שכל ויפת מראה וכן אמר והיה העלמה היא האשה אשר הוכיח ה׳:

(יז) **וירץ** העבד לקראתה. לשון רש״י לפי שראה שעלו המים לקראתה ובבראשית רבה ותמלא כדה ותעל כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו כיון שראו אותה המים מיד עלו אמר לה הקב״ה את סימן ברכה לבניך נראה שדקדקו כן מלשון ותמלא כדה ותעל שלא אמר ותשאב ותמלא ונעשה לה הנס בפעם הראשונה כי אחרי כן כתוב ותשאב והעבד כשספר להם אמר ותרד העינה ותשאב אולי לא יאמינו:

(טו) **אשר** ילדה לבתואל בן מלכה. בעבור שהיו לנחור בנים מפלגשו ראומה ייחסו לעולם בתואל למלכה ובעבור שהנערה הזכירה את אביה תחלה בת בתואל

ספורנו

בזה ליטול רשות כי הכל היה בידו לעשות בו כרצונו: ויקם וילך. לדרכו: (יד) והיה הנערה אשר אומר עליה. התפלל שיהיה כך לא שסמך על נחש וכן היה ביהונתן בן שאול ומה שאמרו ז״ל כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם ויהונתן בן שאול אינו נחש. הכונה היא שיאמר המנחש כדבריהם אבל יאמר זה שלא בדרך תפלה אלא דרך נחש שאם יקרה כן יעשה כך וכך: וגם גמליך אשקה. כי ראוי לשואל שישאל פחות מצרכו שלא להטריח וראוי לנדיב שיוסיף ויעשה לשואל די מחסורו או יותר: אותה הוכחת. יסרת והורית אותה מוסר השכל באופן שתהיה ראויה לעבדך ליצחק: (טו) טרם כלה. עדיין לא כלה על דרך והיה טרם יקראו ואני אענה: אשר ילדה לבתואל בן מלכה. בן הגבירה לא בן ראומה הפלגש: (טז) טובת מראה. יפת הצבע: (יט) ותכל להשקותו ותאמר. המתינה לדבר עד שכלה לשתות כאמרם ז״ל אין משיחין

לִשְׁתֹּת׃ כ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ
אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד אֶל־הַבְּאֵר
לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו׃
כא וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ
לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־
לֹא׃ כב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים
לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע
מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ
עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם׃ כג וַיֹּאמֶר
בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ
בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ לָלִין׃
כד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי
בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר׃
כה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־
מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן׃
כו וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה׃
רביעי כז וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב
חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי
בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי׃
כח וַתָּרָץ הַנַּעֲר* וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ כט וּלְרִבְקָה
אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־
הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן׃ ל וַיְהִי ׀
כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים
עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־
דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־
דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ

*הנערה קרי

דִיסְפְּקוּן לְמִשְׁתֵּי׃ כ וְאוֹחִיאַת ד' חס'. ג' וא' תער
וּנְפַצַּת קוּלְתַהּ לְבֵית שַׁקְיָא ג'. ג'
וּרְהַטַת עוֹד לְבֵירָא לְמִמְלֵי ג'
וּמְלַת לְכָל גַּמְלוֹהִי׃ כא וְגַבְרָא
שָׁהֵי בַהּ מִסְתַּכַּל שָׁתִיק ג'
לְמִידַע הַאַצְלַח יְיָ אוֹרְחֵיהּ ג'
אִם לָא׃ כב וַהֲוָה כַּד ז' ס"פ
סְפִיקוּ גַּמְלַיָּא לְמִשְׁתֵּי ב' גלגלת
וּנְסֵיב גַּבְרָא קְדָשָׁא
דְדַהֲבָא תִּקְלָא מַתְקְלֵיהּ
וּתְרֵין שֵׁירִין עַל יְדָהָא
מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין דְדַהֲבָא
מַתְקַלְהוֹן׃ כג וַאֲמַר בַּת מַן
אַתְּ חַוִי כְעַן לִי הַאִית בְּבֵית ס"טס מן כ"ז דכל חד וחד לית דכו'
אֲבוּךְ אֲתַר כְּשַׁר לָנָא לִמְבָת׃
כד וַאֲמַרַת לֵיהּ בַּת בְּתוּאֵל
אֲנָא בַּר מִלְכָּה דִילֵידַת
לְנָחוֹר׃ כה וַאֲמַרַת לֵיהּ אַף
תִּבְנָא אַף כִּסְתָּא סַגִּי קדמ' ללין הנ"נ' ללון ואפ"ס הלינו
עִמָּנָא אַף אֲתַר כְּשַׁר לִמְבָת׃
כו וּכְרַע גַּבְרָא וּסְגִיד קֳדָם
יְיָ׃ כז וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ
דְרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דִּי לָא מְנַע
טִיבוּתֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ מִן
רִבּוֹנִי אֲנָא בְּאוֹרַח תַּקְנָא קדמ' אחי תני' אחי
דַּבְּרַנִי יְיָ בֵּית אֲחוּהִי אדני ואפ"ס אחי ורחם
דְרִבּוֹנִי׃ כח וּרְהַטַת
עוּלֵימְתָּא וְחַוִּיאַת לְבֵית
אִמַּהּ כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃
כט וּלְרִבְקָה אַחָא וּשְׁמֵיהּ י"ג. ב'
לָבָן וּרְהַט לָבָן לְוַת גַּבְרָא ב' חס' פני אלס' ותרלני.
לְבָרָא לְוַת עֵינָא׃ ל וַהֲוָה ל' ומ' יקדמת'
כַּד חֲזָא יַת קְדָשָׁא וְיַת
שֵׁירַיָּא עַל יְדֵי אֲחָתֵיהּ וְכַד ב'
שְׁמַע יַת פִּתְגָמֵי רִבְקָה
אֲחָתֵיהּ לְמֵימַר כְּדֵין מַלֵּיל עִמִּי גַּבְרָא וַאֲתָא לְוַת גַּבְרָא

רשי

ספוקן : (כ) ותער. לשון נפילה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה (תהלים קמא) אל תער נפשי (ישעיה נג) אשר הערה למות נפשו : שוקת. אבן חלולה ששותים בה הגמלים : (כא) משתאה. לשון שאיה כמו שאו ערים. תשאה שממה : משתאה. משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עקר היסוד כגון משתאה משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזרת שממה (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי מגזרת וישמר אף כאן משתאה מגזרת תשאה ושמה שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו (איוב יח) על יומו נשמו אחרונים (ירמיה ב) שמו שמים (דניאל ד) אשתומם כשעה חדא כך תפרש לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהייה וגברא שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו ואין לתרגם שתי שהרי אינו לשון שתייה שאין אלף נופלת בלשון שתייה : משתאה לה. משתומם אליה כמו (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא וכמו (שם כו) אנשי המקום לאשתו : (כב) בקע. רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת : ושני צמידים. רמז לשני לוחות מצומדות : עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן : (כג) ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו : ללין. לינה אחת. לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות : (כד) בת בתואל. השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון : (כה) מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים : (כז) בדרך. דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר : (כח) לבית אמה. דרך הנשים היתה להיות לבן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה : (כט) וירץ. למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר

אבן עזרא

ערוה : (כא) והאיש משתאה. כמו משתומם מגזרת שאו ערים תשאה שממה. וטעם לה כמו בשבילה וכן אשתומם כשעה חדא והתי"ו מבנין התפעל כמו נתראה פנים ולא יתכן היותו מן שתה : (כב) נזם. יש נזם שהוא באף גם באזן ושעל האף ירד מעל פתיל קשור במצח : בקע. חצי שקל מגזרת נבקע : וצמידים. מגזרת צמיד פתיל כי על היד האחת הצמיד האחד הוא שנים וצורתו ידועה : (כג) ללין. מן הבנין הכבד הנוסף כי ללון מן הקל ומספא

אשר לי : לשתת ד' חס' וסי' עד אם כלו לשתת. כי לא יכלו לשתת דויהפרו תגיא' דפסוק. ולא יכלו לשתת מים ממרה. ויחנו ברפידים ואין : אב לא ז' ס"פ וסי' האיש משתאה. האתה זה בני עשו. הכתנת בנך היא. הילך בתורתי. היקרך דברי. התשמור מצותיו. השמרים הם את דרך ה' : ללון שיטה מן כ"ז דכל חד וחד לית דכוו' וכל קרי' לו וסי' כו' במס' רבתא : י"ג פסו' גם גם גם וסי' כו' במס' רבתא : ללון ה' זוגי' דמי' קדמ' י' תניי' ו' וסי' כו' במסר' רבתא : ללון ז' וסי' בשופטים סימן י"ט : לבית אמה ב' דסמיכי וסי' ותגד לבית אמה. אשה לבית אמה דרות :

תולדות אהרן ויאמר עבד אברהם אנכי. בבא קמא נב :

בעל הטורים

בקע. שנים במסורה הכא בקע משקלו ואידך בקע לגלגולת. שרמז לה זכות השקלים : ולרבקה ב' במסורה חד ריש פסוק ולרבקה אח. וחד סוף פסוק ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה. שכהו עיניו מעשן ע"ג של עשו אבל לרבקה לא הזיקה לפי שהיתה רגילה כן בבית אביה שהיו כומר לע"ג ועל כן הקדים הכתוב שם יצחק לומר שלא היו מורת רוח לרבקה כמו ליצחק. אי נמי רמז למה שאמרו הנושא אשה יבדוק באחיה שרוב בנים דומין לאחי האם. ובשביל שהיה אחיה רשע ילדה עשו הרשע. וזהו ולרבקה אח ושמו לבן. ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה :

ספורנו

מאיחר בסעודה שלא יקדים קנה לושט : (כ) ותמהר. כי המהירות בעבודת המשרת יורה על היות הנעבד נחשב אצלו : ותשב עוד אל הבאר. אבל לפני המעיין שממנו ישתו הבהמות : (כא) משתאה. משתומ' על רוב הזריזות לעשות חסד : מחרים. ולא אמר לה אל תטרחי כל כך כמו שהיה ראוי בחק המוסר : לדעת. להכיר מתוך אופן חסדיה וזריזותה : ההצליח ה' דרכו. אם יהיה ע"ל הטוב והחסד הגמור : אם לא. ושיהיה כל זה לתקות איזה שכר : (כב) כאשר כלו הגמלים לשתות. וזה היה זמן מה בהכרח אחר שהשלימה לשאוב וראה שלא היתה מבקשת דבר אבל היו כל מעשיה על צד החסד הגמור : ושני צמידים על ידיה. ראוים למדת ידיה כמו ועשית על החשן שרשת גבלת. ועשית עליו זר זהב. ראוים למדתם : (כג) היש בית אביך מקום. מוכן לכניסת אורחים כמנהגם אז : ללין. שנלין שם את גמלינו : (כה) גם תבן גם מספוא. לא מקום לגמלי' בלבד אבל יש גם כן תבן ומספוא לפרנסם : גם מקום ללון. בעדך ובעד אנשיך : (כט) וירץ לבן אל האיש. לראות אורח עובר שבא לעיר לא להכניסו לביתו : (ל) ויהי כראות את הנזם והצמידים על ידי אחותו. וזהב שאין ראוי להיות כשי טובה : וכשמעו את דברי רבקה. שאמר לה היש בית אביך מקום לנו ללון : ויבא אל האיש. להכניסו בביתו : והנה

רמבן

אנכי בן מלכה כי כן דרך הנערות כדרך ותגד לבית אמה לכן יזכירו הכתוב כן בן מלכה אשת נחור אבל העבד אמר ותאמר בת בתואל בן נחור כי תקן הדבר בדרך מוסר אבל אמר אשר ילדה לו מלכה לומר שהוא בן הגבירה : (כב) **ויקח** האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה. הכתוב הזה יחסר המעשה והיה צריך שיאמר ויקח האיש נזם זהב ויתן על אפה ושני צמידים על ידיה ולכך אני אומר כי פירוש ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים שיהיו על ידיה

רשי

אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים. לשמרן כמו והוא עומד עליהם לשמשם: (לא) פניתי הבית. מעבודת גלולים (ב"ר): (לב) ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים (ב"ר): (לג) עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו (בראשית מט) עד כי יבא שילה וז"ש חז"ל כי משמש בד' לשונות והאחד אי והוא אם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר המתנה הראה להם: (לז) לא תקח אשה מבנות הכנעני. אם לא תלך תחילה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: (לט) אולי לא תלך האשה. אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ (ב"ר) אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה

אבן עזרא

(לב) ומספוא. שם מאכל בהמות והוא שם כלל ותחתיו שעורה: (לג) ויישם. מהבנין שלא נזכר שם פועלו כמו ויושב את משה ויש אומרים כי טעם עבד אברהם אנכי נדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו והנכון שדבריו כמשמעם: (מא) אז תנקה מאלתי. ולא אמר משבועתי והטעם כי אפחד מאדני ומאלתו:

חסד

וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַגְּמַלִּים עַל־
הָעָיִן׃ לא וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ יְהוָה ב' י"ג מ"ל ב'
לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי ל'
הַבַּיִת וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים׃ לב וַיָּבֹא ב' לזהב יזקו
הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים ב' בתרי לי"ס
וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים וּמַיִם ל' וכ"כ
לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר
אִתּוֹ׃ לג וַיִּישַׂם לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר ויושם ק'
לֹא אֹכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי ל'
וַיֹּאמֶר דַּבֵּר׃ לד וַיֹּאמַר עֶבֶד
אַבְרָהָם אָנֹכִי׃ לה וַיהוָה בֵּרַךְ ז' בטע' ר"פ י"ג
אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ
צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם ל' וחם כ"ל חס' עד
וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ ויפרון האיש
לו וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן
לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־
כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ לז וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי ל' וחס'
לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי
מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב
בְּאַרְצוֹ׃ לח אִם־לֹא אֶל־בֵּית־אָבִי ח' ר"ס
תֵּלֵךְ וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְלָקַחְתָּ
אִשָּׁה לִבְנִי׃ לט וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי
אֻלַי לֹא־תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי׃ מ"ח מלין מיחדין חס ו'
מ וַיֹּאמֶר אֵלָי יְהוָה אֲשֶׁר־
הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ
אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתָּ
אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית י'
אָבִי׃ מא אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי כִּי כל אורי' מ"ל במ"ז. י"ז במלי':
תָבוֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא יִתְּנוּ
לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי׃ מב וָאָבֹא ס' חס'
הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן וָאֹמַר יְהוָה אֱלֹהֵי ב' בתורה
אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־נָּא מַצְלִיחַ
דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלֶיהָ׃
מג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם ז' ר"פ בספ'
וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב ג'. כ"ל חס' במ"ה

וְהָא קָאֵים עִלָּוֵי גַמְלַיָּא עַל
עֵינָא׃ לא וַאֲמַר עוּל בְּרִיכָא
דַיְיָ לְמָא אַתְּ קָאֵים בְּבָרָא
וַאֲנָא פַּנֵּיתִי בֵיתָא וַאֲתַר
כְּשַׁר לְגַמְלַיָּא׃ לב וְעָאל
גַּבְרָא לְבֵיתָא וּשְׁרָא גַמְלַיָּא
וִיהַב תִּבְנָא וְכִסְתָּא לְגַמְלַיָּא
וּמַיָּא לְאַסְחָאָה רַגְלוֹהִי וְרַגְלֵי
גוּבְרַיָּא דְעִמֵּיהּ׃ לג וְשַׁוִּיאוּ
קֳדָמוֹהִי לְמֵיכַל וַאֲמַר לָא
אֵיכוּל עַד דַאֲמַלֵּיל פִּתְגָמָי
וַאֲמַר מַלֵּיל׃ לד וַאֲמַר
עַבְדָּא דְאַבְרָהָם אֲנָא׃ לה וַיְיָ
בָּרֵיךְ יָת רִבּוֹנִי לַחֲדָא וּרְבָא
וִיהַב לֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וּכְסַף
וּדְהַב וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְגַמְלִין
וַחֲמָרִין׃ לו וִילֵידַת שָׂרָה
אִתַּת רִבּוֹנִי בַּר לְרִבּוֹנִי בָּתַר
דְּסֵיבַת וִיהַב לֵיהּ יָת כָּל
דְּלֵיהּ׃ לז וְקַיֵּים עֲלַי
רִבּוֹנִי לְמֵימָר לָא תִסַּב
אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי
דִּי אֲנָא יָתֵיב בְּאַרְעֲהוֹן׃
לח אֱלָהֵין לְבֵית אַבָּא תֵּיזֵיל
וּלְזַרְעִיתִי וְתִיסַּב אִתְּתָא
לִבְרִי׃ לט וַאֲמָרִית לְרִבּוֹנִי
מָאִים לָא תֵיתֵי אִתְּתָא
בַּתְרָי׃ מ וַאֲמַר לִי יְיָ דִּי
פְלָחִית קֳדָמוֹהִי יִשְׁלַח
מַלְאֲכֵיהּ עִמָּךְ וְיַצְלַח אוֹרְחָךְ
וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִזַּרְעִיתִי
וּמִבֵּית אַבָּא׃ מא בְּכֵן תְּהֵי
זַכָּאֵי מִמּוֹמָתִי אֲרֵי תֵהָךְ
לְזַרְעִיתִי וְאִם לָא יִתְּנוּן לָךְ
וּתְהֵי זַכָּאֵי מִמּוֹמָתִי׃
מב וַאֲתֵיתִי יוֹמָא דֵין לְעֵינָא
וַאֲמָרִית יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי
אַבְרָהָם אִם אִית כְּעַן רַעֲוָא
קֳדָמָךְ לְאַצְלָחָא אוֹרְחִי דִּי
אֲנָא אָזֵיל עֲלַהּ׃ מג הָא אֲנָא
קָאֵים עַל עֵינָא דְמַיָּא וִיהֵא
עוּלֶמְתָּא דְתִפּוֹק לְמִמְלֵי

תולדות אהרן אז תנקה. קדושין מח: ואבא היום. סנהדרין נח:

בעל הטורים

ומקום ב'. הכא ומקום לגמלים. ואידך ומקום לזהב יזקו. בשביל מקום לזהב שראה מה שנתן לאחותו פינה מקום לגמלים: ויפתח שנים ויפתח הגמלים. ויפתח על הלוחות ידותיה בבנין הבית. מה התם לשון ציור אף הכא היו הגמלים של אברהם מצויירין ומסומנין וניכרין לכל שהיו שלו שהגמלים לא היו רועים בשדות אחרים: ויישם כתיב מלמד שנתנו לו סם המות בקערה ומיהרו עליו לאכול כדי שלא ירגיש. ויישם שנים דסמיכי ויישם הכא ואידך ויישם בארון רמז שרצו להמיתו וליתנו בארון והוא הרגיש ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי כי עבד אברהם אנכי שנהגתי בביתו שלא לאכול עד שאדבר דברי ברכת נטילת ידים וברכת המוציא ובזה חשב כי ינצל שכוס של ברכה לטובה מצטרף ולא לרעה. וכן היה לו שבא מלאך והחזיר סם המות כנגד בתואל ואכל ומת. וי"מ שנתנו לו דבר איסור ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי עבד אברהם אנכי ואיני אוכל דבר איסור: אז תנקה מאלתי ואברהם אמר משבועתי שהוא החמיר עליהם לומר שהביאו באלה שהיא חמורה יותר כדי שיתרצו: כי תבוא אל משפחתי ולא אל בית אבי לומר שאם לא ימצא מבית אב יקח מבית אם:

ספורנו

עומד על הגמלים. לאור לצרכיהם בלתי מצפה ללין בבית אביה של רבקה עד בא דבר מעמו: (לא) למה תעמוד בחוץ. שאלת מקום ללין את הגמלים בלבד למה תחפוץ לעמוד בחוץ אתה ואנשיך. ואנכי פניתי הבית. בעדך ובעד אנשיך. ומקום לגמלים. ופניתי גם כן מקום בעד הגמלים: (לה) ברך את אדוני מאד. ואין ספק כי רבים בארצנו היו חפצים להשיא את בתם לבנו. אחרי זקנתה. לפיכך היה חביב משעה שנולד. (לז) וישביעני אדוני. ובהיות שאדוני מאס באנשי ארצו ובחר

בכם

על העין ב' ומי' ומצאה מלאך ה' ויהי כראת הנזם. ותרין אל העין. ומי' ולרבקה אח ושמו לבן. ואבא היום אל העין: בוא י"ג מלאים ומי' כו' במסר' רבת': ומקום ב' ומי' לגמלים. לזהב יזקו: ויפתח ב' בתרי ליש' ומי' ויבא האיש הביתה. ויפתח על הלוחות: אם לא כל רישי פסו' דקריאה ואם לא במ"ח אם לא ומי' אם לא אל בית אבי תלך. אם לא ימצא הגנב. אם לא תשמר לעשות. אם לא את דמי נבות. אם לא תשמעו ואם לא תשימו. אם לא ישוב חרבו ילטוש. אם לא שויתי ודוממתי. אם לא תדעי לך היפה. וכל ר"פ דאיוב דכוו' במ"ב וסי' ואם לא אפו מי יכזיבני. ואם לא ישמעו בשלח יעברו: אלי מ"ח מלין מיחדין חס' ו' ומי' במסרא רבתא: אבא ואבא ה' חס' וסי' ואבא היום אל העין. אתנהלה לאטי. אם תתן לי את חצי ביתך. אבא בם אודה יה. אם אבא באהל ביתי: העלמה ג' וסי' והיה העלמה. ותלך העלמה ותקרא. העלמה הרה:

רמבן

ידיה ויאמר בת מי את ואחרי שאמרה אליו בת בתואל אנכי שם הנזם על אפה והצמידים על ידיה כאשר אמר להם אבל חסר כאן הכתיבה וכן במקומות רבים: (לב) **ויבא** האיש הביתה. אליעזר הוא האיש הבא ויפתח הגמלי' יחזור אל לבן שעשה עם אורחיו דרך מוסר ופתח גמליהם ויתן להם תבן ומספוא ונתן מים לרחוץ הרגלים רגלי אליעזר ורגלי האנשים אשר אתו כי רחוק הוא שהיה אליעזר הוא הנותן מים לרחוץ רגליו ורגלי אנשיו וכן ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור כי וימשכו ויעלו חוזר אל אחיו הנזכרים בפסוק הראשון וכן ויאמר ניבא אל המלך ככל אשר יצוה

אדוני

וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־ קדמ' סג מלאי בתר' ספקיני
מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ מד וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־
אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב
הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־ ג' וחס' ד'
אֲדֹנִי׃ מה אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר ג'
אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת כ"ל חס' כמ"ס
וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה
וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃
מו וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ ג' מ"ל וכ' חס'
וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה ד'
וָאֵשְׁתְּ וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃ ג'
מז וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי
אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר
אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם ה' חס'
הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־
יָדֶיהָ׃ מח וָאֶקֹּד וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה ג'
וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי ג'
אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת ח'
לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי לִבְנוֹ׃
מט וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד ג'
וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְאִם־
לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנֶה עַל־יָמִין ג'
אוֹ עַל־שְׂמֹאל׃ נ וַיַּעַן לָבָן ד' פסו' ויען ויאמרו
וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא
הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־ ג' וא' יצא דבר. חד מן י"א פתחי'
טוֹב׃ נא הִנֵּה־רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח
וָלֵךְ וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ ס'. י"ד
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ נב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת־דִּבְרֵיהֶם
וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה׃ חמישי
נג וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי י"ב מ"ל
זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה
וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ׃ כ' חד חס' וחד מלא
נד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר י"א וכל ד"ה דכו'. ט' מ"ל
וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי לַאדֹנִי׃ נה וַיֹּאמֶר
אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ הנערה ק'
יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ׃
נו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי

וְאֵימַר לַהּ אַשְׁקִינִי כְּעַן
זְעֵיר מַיָּא מִקּוּלְתִיךְ׃
מד וְתֵימַר לִי אַף אַתְּ אִשְׁתְּ
וְאַף לְגַמְלָךְ אֲמַלֵּי הִיא
אִתְּתָא דְּזַמֵּין יְיָ לְבַר רִבּוֹנִי׃
מה אֲנָא עַד לָא שֵׁיצֵיתִי
לְמַלָּלָא בְּלִבִּי וְהָא רִבְקָה
נָפְקַת וְקוּלְתַהּ עַל כַּתְפַהּ
וּנְחַתַת לְעֵינָא וּמְלַת
וַאֲמָרִית לַהּ אַשְׁקִינִי כְּעַן׃
מו וְאוֹחִיאַת וַאֲחִיתַת
קוּלְתַהּ מִנַּהּ וַאֲמָרַת אִשְׁתְּ
וְאַף גַּמְלָךְ אַשְׁקֵי וּשְׁתֵיתִי
וְאַף גַּמְלַיָּא אַשְׁקִיאַת׃
מז וּשְׁאֵלִית יָתַהּ וַאֲמַרִית
בַּת מָן אַתְּ וַאֲמַרַת בַּת
בְּתוּאֵל בַּר נָחוֹר דִּילֵידַת
לֵיהּ מִלְכָּה וְשַׁוֵּיתִי קְדָשָׁא
עַל אַפַּהּ וְשֵׁירַיָּא עַל יְדַהָא׃
מח וּכְרָעִית וּסְגָדִית קֳדָם
יְיָ וּבָרֵכִית יָת יְיָ אֱלָהֵיהּ
דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דְּדַבְּרַנִי
בְּאוֹרַח קְשׁוֹט לְמִסַּב יָת
בַּת אֲחוּהִי דְּרִבּוֹנִי לִבְרֵיהּ׃
מט וּכְעַן אִם אִיתֵיכוֹן עָבְדִין
טֵיבוּ וּקְשׁוֹט עִם רִבּוֹנִי חַווֹ
לִי וְאִם לָא חַווֹ לִי וְאֶתְפְּנֵי
עַל יַמִּינָא אוֹ עַל שְׂמָאלָא׃
נ וַאֲתֵיב לָבָן וּבְתוּאֵל וַאֲמָרוּ
מִן קֳדָם יְיָ נְפַק פִּתְגָמָא
לֵית אֲנַחְנָא יָכְלִין לְמַלָּלָא
עִמָּךְ בִּישׁ אוֹ טָב׃ נא הָא
רִבְקָה קֳדָמָךְ דְּבַר וְאִיזֵיל
וּתְהֵי אִתְּתָא לְבַר רִבּוֹנָךְ
כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ׃ נב וַהֲוָה
כַּד שְׁמַע עַבְדָּא דְּאַבְרָהָם
יָת פִּתְגָמֵיהוֹן וּסְגִיד עַל
אַרְעָא קֳדָם יְיָ׃ נג וְאַפֵּיק
עַבְדָּא מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין
דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וִיהַב
לְרִבְקָה וּמִגְדָּנִין יְהַב
לַאֲחוּהָא וּלְאִמַּהּ׃ נד וַאֲכַלוּ
וּשְׁתִיאוּ הוּא וְגֻבְרַיָּא דִּי
עִמֵּיהּ וּבָתוּ וְקָמוּ בְּצַפְרָא
וַאֲמַר שַׁלְּחוּנִי לְוַת רִבּוֹנִי׃
נה וַאֲמַר אֲחוּהָא וְאִמַּהּ
תְּתֵיב עוּלֵימְתָא עִמָּנָא
עִידָּן בְּעִידָּן אוֹ עַסְרָא יַרְחִין
בָּתַר כֵּן תֵּיזִיל׃ נו וַאֲמַר
לְהוֹן לָא תְּאַחֲרוּן יָתִי וַיְיָ

רשי

כרמיזה: (מד) גם אתה. גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח. בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא' ברור דבר: (מה) טרם אכלה טרם שאני מכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר כמו טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו (איוב א) כי אמר איוב הרי לשון עבר. ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד ופי' שניהם ל' הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגומר והיה עושה כך: (מז) ואשאל ואשים. שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: (מט) על ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם (ב"ר): (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון וניכר לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך (ב"ר): (נב) וישתחו ארצה. מכאן שמודים על בשורה טובה: (נג) ומגדנות. לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י: (נד) וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה הוא הי' רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה כמו (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטיה (כתובות נז): או עשור. י' חדשים וא"ת ימים

ממש

רמבן

אדוני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך והם דברי דוד ורבים כן וענין ויפתח הגמלים שפתח מוסרי צוארם כי המנהג להוליכם קשורים או שהיו סגורים במושב המרכבה אשר עליהם כלשון אל יתהלל חוגר כמפתח התפתחי מוסרי צוארך ורש"י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים ולשון ב"ר התיר זממיהם רבי הונא ורבי ירמיה שאל לר' חייא ב"ר אבא לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר' פנחס בן יאיר וכו' וזו שאלה לסתור פתוח הזמם כי אי אפשר שיהיה החסידות בביתו של רבי פנחס בן יאיר גדול יותר מביתו של אברהם אבינו וכאשר חמורו של רבי פנחס בן יאיר איננו צריך להשתמר מן הדברים האסורים לבעליו להאכילו וכל שכן גמליו של אברהם אבינו ואין לזמם כי לא יאות לצדיק כל און :

וטעם והנה רבקה יוצאת וכדה על שכמה. כי בהיותו בביתו שמע את שמה או מתחילה הגידה לו שמה אע"פ שלא נזכר :

ותקם

אבן עזרא

(מט) חסד. דבר שאינו חיוב: ואמת. לקיים דבר החסד והמלה מגזרת אמונה והתי"ו לשון נקבה: (נא) דבר ה'. גזר וכן בדבר ה' שמים נעשו או הוכיח בחלום: (נג) ומגדנות. מגזרת מגדים או פי' מלבושים נכבדים ויהיה הנו"ן שרש כמו מטפחות: (נה) ויאמר אחיה ואמה. הם שקבלו המתנות והאב מחריש ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מצאנו ויען לבן

השקיני נא מעט מים ב' דס' וסי' השקיני נא מעט מים מכדך. כי צמאתי: גם אתה ט' פסו' גם וגם וסי' כו' במסר' רבת': ואשם ה' חס' וכי' ואשם הנזם על אפה: ואשם את הלחות בארון. ואשם שם מקום לארון. ואשם דברי בפיך: ואשם השק על מתני. ז' פסו' באוריי' דאית בהון אם ואם במצעו' פסו' וסי' כו' במס' רבת': ויען ויאמרו ד' פסו' ויען ויאמרו וסי' ויען לבן ובתואל ויאמרו. ויען כל איש רע ובליעל. ויען כל העם ויאמרו טוב. ויבא משה ויספר לעם את כל דברי: רע י"א פתחין וסי' במס' רבת': ותהי י"ד רפין וסי' כו' במס' רבת': ומגדנת ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' ומגדנת נתן לאחיה ולאמה חס'. ומגדנות ליחזקיהו מל': ויקומו ט' מלאים

תולדות אהרן וכדה על. ע"ג כט: ויען לבן. מועד קטן יח עקידה שער ח: (מה' יצא הדבר. סוטה כא): ויאמר אחיה. כתובות נז: אחר תלך. נדרים לז:

בעל הטורים

ואשם הנזם חסר יוד לומר שלא נגע בבשרה מחמת צניעות: על ימין או על שמאל ר"ת בגימטריא ישמעאל או בגימט' בעמון ומואב. אל תאחרו אותי וה' סופי תיבות לויה שליווהו:

ספורנו

בכם באתי אליכם לא להעדר נשים בארצנו. היא האשה אשר הוכיח. כאמרם ז"ל בת קול מכרזת ואומרת בת פלוני לפלוני: (מה) אני טרם אכלה לדבר. וזאת הוראה כי נכון הדבר מעם האלהים: (מט) אם ישכם עושים. שכדי להפיק רצון אדוני תבטלו רצונכם ותסכימו לשלוח את בתכם בארץ מרחקו לא תחושו לקנות בה קרובים בארצכם: ואמת. שתרצו תועלת וכבוד בתכם כראוי לכם וזה בהכנים אותה בבית אברהם: (נ) לא נוכל דבר אליך רע. לבטל גזרתו. או טוב. לקיים אותה כאלו היתה צריכה לקיום שלנו: (נא) קח ולך. גם בלתי רשותנו: כאשר דבר ה'. שגזר בת פלוני לפלוני שהרי נתן אות על רצונו בזה: (נה) ימים או עשור. שתתישב דעתה בהדרגה ללכת אל ארץ אחרת ולא יהיה זה לה פתאום כי ההבחנות הפתאומי

לא

וַֽיהוָ֖ה הִצְלִ֣יחַ דַּרְכִּ֑י שַׁלְּח֕וּנִי ג׳ ומ״ל
וְאֵלְכָ֖ה לַֽאדֹנִֽי׃ נז וַיֹּאמְר֖וּ נִקְרָ֣א
לַֽנַּעֲרָ֑ וְנִשְׁאֲלָ֖ה אֶת־פִּֽיהָ׃ לנערה ק׳
נח וַיִּקְרְא֤וּ לְרִבְקָה֙ וַיֹּאמְר֣וּ אֵלֶ֔יהָ
הֲתֵלְכִ֖י עִם־הָאִ֣ישׁ הַזֶּ֑ה וַתֹּ֖אמֶר ג׳
אֵלֵֽךְ׃ נט וַֽיְשַׁלְּח֛וּ אֶת־רִבְקָ֥ה
אֲחֹתָ֖ם וְאֶת־מֵנִקְתָּ֑הּ וְאֶת־עֶ֥בֶד ל׳דס׳ ל׳דס׳
אַבְרָהָ֖ם וְאֶת־אֲנָשָֽׁיו׃ ס וַיְבָרְכ֤וּ ב׳
אֶת־רִבְקָה֙ וַיֹּ֣אמְרוּ לָ֔הּ אֲחֹתֵ֕נוּ ג׳ כספ׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל
אַ֥תְּ הֲיִ֖י לְאַלְפֵ֣י רְבָבָ֑ה וְיִירַ֣שׁ זַרְעֵ֔ךְ ג׳. ד׳
אֵ֖ת שַׁ֥עַר שֹׂנְאָֽיו׃ סא וַתָּ֨קָם
רִבְקָ֜ה וְנַעֲרֹתֶ֗יהָ וַתִּרְכַּ֙בְנָה֙ עַל־
הַגְּמַלִּ֔ים וַתֵּלַ֖כְנָה אַחֲרֵ֣י הָאִ֑ישׁ
וַיִּקַּ֥ח הָעֶ֛בֶד אֶת־רִבְקָ֖ה וַיֵּלַֽךְ׃ ז׳ ופת׳
סב וְיִצְחָק֙ בָּ֣א מִבּ֔וֹא בְּאֵ֥ר לַחַ֖י
רֹאִ֑י וְה֥וּא יוֹשֵׁ֖ב בְּאֶ֥רֶץ הַנֶּֽגֶב׃ ו׳ כחולם
סג וַיֵּצֵ֥א יִצְחָ֛ק לָשׂ֥וּחַ בַּשָּׂדֶ֖ה ג׳
לִפְנ֣וֹת עָ֑רֶב וַיִּשָּׂ֤א עֵינָיו֙ וַיַּ֔רְא ה׳ חסר את
וְהִנֵּ֥ה גְמַלִּ֖ים בָּאִֽים׃ סד וַתִּשָּׂ֤א
רִבְקָה֙ אֶת־עֵינֶ֔יהָ וַתֵּ֖רֶא אֶת־יִצְחָ֑ק
וַתִּפֹּ֖ל מֵעַ֥ל הַגָּמָֽל׃ סה וַתֹּ֣אמֶר אֶל־

אַצְלַח אוֹרְחִי שַׁלְּחוּנִי
וְאֵיהַךְ לְוָת רִבּוֹנִי׃ נז וַאֲמָרוּ
נִקְרֵי לְעוּלֶמְתָּא וְנִשְׁמַע מַה
דְּהִיא אָמְרָה׃ נח וּקְרוֹ
לְרִבְקָה וַאֲמָרוּ לַהּ הֲתֵיזְלִי
עִם גַּבְרָא הָדֵין וַאֲמַרַת
אֵיזִיל׃ נט וְשַׁלַּחוּ יָת רִבְקָה
אֲחַתְהוֹן וְיָת מֵנִקְתַּהּ וְיָת
עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וְיָת
גֻּבְרוֹהִי׃ ס וּבָרִיכוּ יָת רִבְקָה
וַאֲמָרוּ לַהּ אֲחָתָנָא אַתְּ הֲוִי
לְאַלְפִין וּלְרִבְוָן וְיֵירְתוּן
בְּנַיְכִי יָת קִרְוֵי סַנְאֵיהוֹן׃
סא וְקָמַת רִבְקָה וְעוּלֵמְתָהָא
וּרְכִיבָא עַל גַּמְלַיָּא וַאֲזַלַת
בָּתַר גַּבְרָא וּדְבַר עַבְדָּא יָת
רִבְקָה וַאֲזַל׃ סב וְיִצְחָק אֲתָא
בְּמֵתוֹהִי מִבֵּירָא דְּמַלְאָךְ
קְיָמָא אִתְחֲזֵי עֲלַהּ וְהוּא
יָתֵיב בְּאַרְעָא דָרוֹמָא׃
סג וּנְפַק יִצְחָק לְצַלָּאָה
בְּחַקְלָא לְמִפְנֵי רַמְשָׁא
וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא
גַמְלַיָּא אָתָן׃ סד וּזְקָפַת רִבְקָה
יָת עֵינָהָא וַחֲזַת יָת יִצְחָק
וְאִתְרְכִינַת מֵעַל גַּמְלָא׃
סה וַאֲמַרַת לְעַבְדָּא מָאן

ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: (נז) ונשאלה את פיה. מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה (ב"ר): (נח) ותאמר אלך. מעצמי ואף אם אינכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלי אותה ברכה שנא' לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך וגו' י"ר שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: (סב) מבוא באר לחי רואי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה (ב"ר): יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנא' ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנא' הנה בין קדש ובין ברד: (סג) לשוח. (ב"ר) לשון תפלה כמו (תהלים קב) ישפוך שיחו: (סד) ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ותוהא (ס"א ותמהה) מפניו (ב"ר): ותפול. השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד

וסי' בשופטים סי' ב': שלחני ב' א' מלא וא' חס' שלחני לאדני חס'. שלחוני ואלכה לאדני מל': ויאמרו אליה ב' דסמיכי וסי' ויאמרו אליה התלכי עם האיש. ויאמרו אליה האנשים נקיים אנחנו משבועתך: אחתנו ג' בספר' ב' חס' וא' מ"ל וסי' אחתנו את היי לאלפי. לתת את אחתנו. הכזונה יעשה את אחותנו מ"ל: רבבה ד' וסי' ויברכו את רבקה. איכה ירדף אחד אלף. ורדפו מכם חמשה מאה. רבבה כצמח השדה. וחד ורבבה מימינך: ויצחק ח' וסי' ויצחק בא מבוא. ויצחק בן ששים. אשר גר שם אברהם ויצחק. אשר התהלכו. המלאך הגואל: מבוא ו' ה' מ"ל וא' חס' וסי' ויצחק בא מבוא. אשר מנעך ה' מבוא בדמים. כלתני היום הזה מבוא בדמים. וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה. דמלכים חס'. סגר כל בית מבוא. משא צר חלילו אניות תרשיש. דישעיה: וילך ז' ופתח וסי' ותקם רבקה ונערותיה. ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד. ויחר אף ה' בם וילך. ויקם וילך ויהונתן בא. ויקצף נעמן וילך. בשנתו את טעמו. כלה ענן וילך. וא' ויולך: יושב י"ז מלאים בתו' מסר פרשת ויחי:

לבן ובתואל: (נט) מנקתה. בימים הקדמונים: (סא) ותרכבנה על הגמלים. שהביא העבד: וילך. פתוח ואם הוא סוף פסוק ולא נקמץ כי בתחלה היה בפת"ח קטן ולא יוכל לעלות שתי מדרגות וכן כל ויאמר. וטעם ויקח העבד את רבקה וילך הוא היה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד בא יצחק: (סב) בא מבוא. שם מקו' יקרא בב' שמו' וי"א בא מבא מבפנים וכן יפרשו סוגר כל בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי: והוא יושב. כי בימים ההם שם היה דר והוא בפאת נגב מארץ ישראל: (סג) לשוח. ללכת בין השיחים: לפנות ערב. קרוב מביאת השמש והפך לפנות בקר ובפרשה כי תצא אבארנו באר היטיב. (סד) וטעם ותפל מעל הגמל. ברצונ' כמו ויפל על פניו והפסוק הבא

תולדות אהרן ותקם רבקה. פסחים ג: ותלכנה אחרי ברכות סא עירובין יח: ויצא יצחק. ברכות כו פסחים פח ע"ג ז (ברכות ז):

בעל הטורים

עם האיש הזה ס"ת משה. הלך כדת משה וישראל: את היי. היי בגימט' כה כלומר תזכי למה שנא' כה יהיה זרעך: רבבה ד' במסורה היי לאלפי רבבה. ושנים ינוסו רבבה. ומאה מכם רבבה ירדפו. רבבה כצמח השדה נתתיך. שאמרו לה שתהיה מאותם שנים ינוסו רבבה ורבבה כצמח השדה: לשוח בשדה היינו שיצחק תקן תפלת המנחה ואז נזדמנה לו רבקה. והיינו דכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא דהיינו אשה דכתיב מצא אשה מצא טוב: לפנות ערב ב' במסורה לשוח בשדה לפנות ערב. והיה לפנות ערב ירחץ במים. רמז למה שאמרו חז"ל טובלים מן המנחה ולמעלה דמה הכא מנחה שיצחק תקן תפלת המנחה אף התם נמי מנחה:

רמבן

(סא) **ותקם** רבקה ונערותיה. ספר הכתוב כי אחר שנתנו רשות שתלך רבקה ומניקתה ועבד אברהם ואנשיו קמה רבקה וקראה נערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש כי הוא מורה הדרך לפניהם: **וטעם** ויקח העבד את רבקה וילך. לספר בזריזותו כי אחרי צאתו מן העיר ותלכנה כל הנשים אחריו לקח העבד רבקה עמו לא תפרד ממנו ולשמרה בדרך מכל מכשול. ור"א אמר כי טעמו שהיה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד שבא יצחק ופגע בו:

(סב) **בא** מבוא באר לחי ראי. יאמר כי יצחק בא עתה מבא באר לחי ראי ששב מבאר לחי שבא שמה שאילו אמר בא מבאר לחי ראי היה נראה שהיה דר שם ולכך הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי רואי לפי שעה כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו. ויתכן בעבור היות מבוא מקור שהיה יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם וכן ת"א אתא ממיתוהי ועל דעתו הוא באר שבע שתרגם בין קדש ובין שור ובין קדש ובין ברד רקם וחגרא ואם כן המקום ההוא מקום אשל אברהם ראוי לתפלה והנה יצחק בא מן הבאר ההיא אל עיר אחרת אשר היתה בדרך עירו ויצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם ומצא את העבד ורבקה והלכו כלם יחדו אל עירו ויביאה האהלה שרה אמו:

ספורנו

לא יסבלהו הטבע: (נז) ונשאלה את פיה. אם יסבול דעתה ללכת עתה עמך: (ס) את היי. היי נוחה לבעלך בדרכי טובך באופן שאת בלבד ולא אשה אחרת תהיי לאלפי רבבה: ויירש זרעך כמו שנשבע האל ית' לזרעו של אברהם: (סא) ויקח העבד את רבקה מיד שלוחי האב שמסרו לשלוחי הבעל ובהיותה אז נשואה לגמרי היתה גברת והיה האיש אז עבד לה: (סב) בא מבא באר לחי ראי. להתפלל במקום שבו נשמעה תפלת שפחתו וקודם שהתפלל כבר נשלם ענינו בחרן וקרבה אשתו לבא על דרך טרם יקראו ואני אענה: והוא יושב בארץ הנגב. אמנם יצחק היה יושב בדרומו של באר לחי ראי ולא הלך שם אז לקבוע דירתו: (סג) ויצא יצחק לשוח. נטה מן הדרך על דעת לשפוך שיחו לפני ה' בשדה שלא יפסיקוהו עוברי דרכים אף על פי שכבר התפלל בבאר לחי ראי וקודם שהתפלל נענה על דרך מן היום אשר נתת את לבך להתענות נשמעו דבריך: והנה גמלים באים. ובצאתו לשוח היה דרכו לקראתם כאמרו ההולך בשדה לקראתנו וזה כי בשובו מבאר לחי ראי לביתו היה דרכו מן הצפון לדרום והבאים לבית אברהם היה דרכם מן המזרח למערב לפיכך בנטותו מדרכו שהוא מן הצפון אל הדרום והלך בגד מזרח אל דרך הגמלים הבאים מארץ בני קדם חשבה רבקה שהיה הולך לקראתה: (סד) ותפול מעל הגמל. הכניעה ראשה בהיותה על הגמל לכבוד יצחק כמו ויפול מעל

(סד) **ותרא** את יצחק. לשון רש"י ראתה אותו הדור ונתביישה ממנו ור"א פי' כי הפסוק האחרון מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד ורבים בתורה כן על דעתו ובאמת שימצאו מהם אבל בכאן איננו נכון שיצטרך לערב שתי המקראות. ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההולך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדוני ותפול מעל הגמל ותקח הצעיף ותתכס מדעתי בראות רבקה איש הולך לקראתה בשדה שירט הדרך והלך בשדה לעומתם ידעה כי הוא בא לראותם ולקרוא לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עשתה כדרך מוסר הנשים לעמוד בהצנע: **ותפול** מעל הגמל. לשון רש"י השמיטה עצמה לארץ כתרגום ואתרכינת כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וירד וארכין ודומה לו כי יפול לא יוטל

הבא מאוחר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד : (סה) ותתכס. מבנין התפעל התי"ו הראשון לנקבה שאיננה נמצאה והשני להתפעל: (סז) האהלה שרה אמו . דרך קצרה האהלה אהל שרה אמו וכן הנבואה עודד הנביא כמלך אלהים : (א) קטורה . איננה הגר כי כתוב ולבני הפלגשים נתן אברהם ופי' פילגש שפחה וזה השם איננו נופל על זכר וטכל לפרש על פילגשים נשים : (ג) אשורים . יש אומרים כי אשורים שהיו יודעי' הדרכים : ולטושים . צופים מרחוק והנכון בעיני כי הם שמות ואין בהם תאר

הלזה ב' וסי' מי האיש הלזה . הנה בעל החלומות הלזה : את כל הדברים י"ג חס' האלה וסי' בו' במס' רבתא : ויבאה ב' חס' בספ' וסי' ויבאה אל האדם . ויבאה יצחק האהלה שרה אמו : האהלה ח' וסי' בשופטים סימן ד' : ויאהבה ב' וחס' וסי' ותהי לו לאשה ויאהבה . ויאהבה אמנון : וינחם ב' בטעמא מלרע וסי' וינחם יצחק . וינחם ברב חסדיו : ו' פסוק דאית בהון את ואת ואת ואת ואת וסי' כו' במס' רבת' : אשורם ג' בג' ליש' וכל חד וחד לית דכוו' וסי' ויקשן ילד את שבא ואת דדן . ואהי להם כמו שהל . עתה סבבוני : חנך ג' חס' בליש' וסי' ובני מדין עיפה : חנך משפחת החנכי . חנך לנער על פי דרכו : הפילגשים ב' מלאי' דמלאים וסי' ולבני הפילגשים אשר לאברהם. שומר הפילגשים .

תולדות אהרן ותאמר אל . ספר הזוהר פ' פקודי : מי האיש הלזה . (סנהדרין כז) : ויביאה יצחק . בבא קמא לב : ויוסף אברהם . בבא קמא שם זבחים סב : ויתן אברהם . סנהדרין נח : ולבני הפילגשים . סנהדרין שם :

גַּבְרָא דֵּיכִי דִּמְהַלֵּךְ בְּחַקְלָא
לִקְדָמוּתָנָא וַאֲמַר עַבְדָּא
הוּא רִבּוֹנִי וּנְסֵיבַת עִיפָא
וְאִתְכַּסִּיאַת׃ סו וְאִשְׁתְּעִי
עַבְדָּא לְיִצְחָק יָת כָּל
פִּתְגָּמַיָּא דִּי עֲבַד׃ סז וְאַעֲלַהּ
יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא וַחֲזָא
וְהָא תַּקְנִין עוֹבָדָהָא כְּעוֹבָדֵי
שָׂרָה אִמֵּיהּ וּנְסֵיב יָת
רִבְקָה וַהֲוָת לֵיהּ לְאִנְתּוּ
וְרַחֲמַהּ וְאִתְנְחֵם יִצְחָק
בָּתַר דְּמִיתַת אִמֵּיהּ׃
א וְאוֹסִיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב
אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה׃
ב וִילֵידַת לֵיהּ יָת זִמְרָן וְיָת
יָקְשָׁן וְיָת מְדָן וְיָת מִדְיָן וְיָת
יִשְׁבָּק וְיָת שׁוּחַ׃ ג וְיָקְשָׁן
אוֹלִיד יָת שְׁבָא וְיָת דְּדָן וּבְנֵי
דְדָן הֲווֹ לְמַשִּׁירָן וְלִשְׁכוּנִין
וּלְנַגְוָן׃ ד וּבְנֵי מִדְיָן
עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע
וְאֶלְדָּעָה כָּל אִלֵּין בְּנֵי
קְטוּרָה׃ ה וִיהַב אַבְרָהָם יָת
כָּל דִּי לֵיהּ לְיִצְחָק׃ ו וְלִבְנֵי
לְחֵינָתָא דִּי לְאַבְרָהָם יְהַב

ב' בחלומות הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ
בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד
ל' הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃
סו וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־
י"ג חס' האלה ב' חס' בספ' הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ סז וַיְבִאֶהָ
ח' יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח
אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה
ב' אמנון. מלרע וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי
אִמּוֹ׃ פ ששי
כ"ל חס' במ' כה א וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה
וּשְׁמָהּ קְטוּרָה׃ ב וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־
ל'. ל'. ל' זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־
ל' מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ׃
ג וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן
ג' בג' לש' וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם
ל' וּלְאֻמִּים׃ ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר
ג' חס' בליש' וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה
בְּנֵי קְטוּרָה׃ ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־
כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק׃ ו וְלִבְנֵי
ב' מ"ל דמ"ל שומר הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן

עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וארכין ל' מוטה לארץ ודומה לו (תהלים לז) כי יפול לא יוטל כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע : (סה) ותתכס. ל' ותתפעל כמו ותקבר ותשבר : (סו) ויספר העבד . (ב"ר) גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו : (סז) האהלה שרה אמו . ויביאה האהלה ונעשית דוגמ' שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לע"ש וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו (בראשית רבה): אחרי אמו. דרך ארץ כ"ז שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמת' הוא מתנחם באשתו: (א) קטורה. (ב"ר) זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: (ג) אשורים ולטושים . שם ראשי אומות (ב"ר). ותרגום של אונקלוס אין לי לישבו על לשון המקרא (שפירש למשירין לשון מחנה . ומ"ת שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף והוסיפה אל"ף בראשם כמו אומת אנך שהוא מן נכה רגלים וכמו אסוך שמן שהוא מן ורחצת וסכת ולטושים הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה ונוסעים איש באהלי אפדנו וכן הוא אומר (שמואל א' ל') והנה הם נטושי' על פני השדה שכן למ"ד ונו"ן מתחלפו' זו בזו): (ה) ויתן אברהם וגו' . (ב"ר) א"ר נחמיה ברכ' דיאתיקי שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק: (ו) הפילגשם . (ב"ר) חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא

בעה"ט ויבאה ד' במסו' בפרשת בראשית . וכתוב חס' ועולה כ"ד מלמד שקשטה בכ"ד קשוטי' . האהלה . ח' במס' . רמז שבשמונה מקומות שבתה שכינה . משכן . גלגל . שילה . נב . גבעון. בית ראשון . בית שני . לע"ל . והוא יושב בארץ הנגב . וסמיך ליה ויצא יצחק לשוח בשדה . רמז למה שאמרו הרוצה שיחכים ידרים : ויאהבה פנים . ותהי לו לאשה ויאהבה . ויאהבה אמנון התם שיתה אהבה התלויה בדבר על כן בטלה אבל הכא אינה תלויה בדבר על כן לא בטלה : וינחם ב' וינחם יצחק וינחם כרוב חסדיו וינחם יצחק למה כרוב חסדיו פי' שהיתה צדקת וחסידה : ותהי לו לאשה ויסף אברהם דרך ארץ שמי שמתה אשתו ונשאה לו בנים שישא קודם שישא אחרת . ד"א זהו שאמרו שאין תכלי מעו לכבא דקל תבריה שמע ואיכו לא אכיל.

ספורנו

מעל המרכבה לקראתו דנעמן : ותתכס . כי יראה מהביט על דרך ויסתר משה פניו : (סז) וינחם יצחק אחרי אמו . כי עד הנה לא קבל עליה תנחומין לחשיבותה : (ב) ותלד לו את זמרן . גדלה אותם בביתו על דרך חמשת בני מיכל אשר ילדה לעדריאל שגדלה אותם שלא היו בניה כלל כי אמנם אברהם לא הוליד כי אם יצחק וישמעאל כמבואר בדברי הימים : (ו) נתן אברהם מתנות . לא בלשון ירושה כלל כדי

רמבן

יוטל אם יטה לארץ לא יגיע לקרקע ואין דעת אונקלוס שהשמיטה עצמה מן הגמל לארץ שאם כן הנה היא נופלת מעל הגמל ממש לא מוטה מעליו וכן כל ל' הרכנה הטיה לצד אחד בלבד אבל כוונתו כי מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו הטת עצמה לצד אחד להסב פניה ממנו וכמוהו לדעתי וירא נעמן רץ אחריו ויפול מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום שאין ענינו רק שהשפיל עצמו במרכבה לקראת הרץ אשר היה בארץ לשאול לו בשלום וכן אמר כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך או יהיה אבל אונקלוס מעל הגמל כמו על הגמל וכן מעל שמים חסדך וכזו המ"ם לא יהיה משם עול ימים וזקן וכן המים אשר מעל לרקיע ועל דרך הפשט הוא כמו והנה עם הולכים בדרך מאחריו וכן רבים :

(סג) **ויביאה** יצחק האהלה שרה אמו . חסר הנסמך וכמוהו רבים וטעם הכתוב כי יספר בכבוד שנהג יצחק באמו כי מעת שמתה שרה לא נטו אהלה כי אמרו לא תבא אשה אחרת אל אהל הגבירה הנכבדת וכאשר ראה רבקה הביאה אל האהל ההוא לכבודה וגם לקחה וזה טעם ויאהבה וינחם ירמוז שהיה מצטער מאד על אמו ורחק ממנו מנחם עד שנחם באשתו באהבתו אותה כי מה טעם שיזכיר הכתוב אהבת האיש באשתו ואונקלוס כי' ויביאה יצחק האהלה והנה היא שרה אמו ולכן הזכיר האהבה כי מפני צדקתה וכשרון מעשיה אהבה ונחם בה וכך הזכירו בב"ר עד שלא מתה שרה היתה ברכה מצוייה בעיסה :

(ג) **אשורים** ולטושים ולאומים . לשון רש"י שהם ראשי אומות ותרגומו של אונקלוס אין לישבו עם לשון המקרא ולי נראה שסבר אונקלוס באשורים שהם המחנות שיירות הולכי דרך מעיר לעיר כמו שאמר אורחת ישמעאלים עשאו מלשון באשורו אחזה רגלי לא תמעד אשוריו וסבר בלטושים שהם השוכנים באהלים שהם נטושים על פני האדמה היום ישכנו במקום ההוא ולמחר במקום אחר כי הלמ"ד והנו"ן יומרו במקומות רבים כמו לשכה ונשכה ויפקדו אנשים כיום ההוא על הנשכות ומזה חרב נטושה כמו לטושה ואמר בלאומים ולגנון בלשון איים ומלת היו עוררה אותנו בזה שהיה ראוי שיאמר כמו שאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתוחים ובב"ר רבי שמואל ב"ר נחמן אמר אע"ג דאנן מתרגמינן ואמרין תגרין ולפדין וראשי אומים כלם ראשי אומות הן והענין כמו שפירשתי כי היו המתרגמין עושים אשורים תגרין הולכי דרך והיו עושין מן לטושים אנשי רשע פניהם פני' להבים בוערים כלפידים מן ללטוש את מחרשתו ואת אתו ילטוש עיניו לי ואמר רבי שמואל בר רב נחמן שאע"פ שנהגו לתרגם כן אינם אלא ראשי אומות אין בהם שם תואר כלל וכך הדבר :

(ו) **ולבני** הפלגשים אשר לאברהם . על דרך הפשט בעבור שנא' לו כי ביצחק יקרא לך זרע לא בזרע אחר היו כל נשיו אלו פלגשים לא היו נחשבות לנשים שאין זרען כיורשיו כי הגר שפחת שרה פלגשו היתה אבל קטורה לאשה לקח לו ואם היתה שפחה בביתו ולקחה לפלגש לא הי' אומר

היא הגר היא קטורה . נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה . כדאמרינן (בסנהדרין דף כא) בנשים ופלגשים דדוד : נתן אברהם מתנות . פי' רבותינו שם טומאה מסר להם (סנהדרין צא) ד"א מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם : (ז) מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא : (ט) יצחק וישמעאל . (ב"ר) מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם: (יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו תנחומי אבלים (סוטה יד) ד"א אע"פ שמס' הקב"ה את הברכות לאברהם נתייר' לברך את יצחק מפני שצפ' את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו: (יג) בשמותם לתולדותם . סדר לידתן זה אחר זה : בחצריהם . כרכים שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו :

ואלה

תאר שם : (מתנות . ממון נתן להם : קדמה . פי' אל ארץ קדם וכן חסר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר וקדם מזרח ארץ ישראל וי"א אל מקום בן ישמעאל והראשון נכון : (ח) מלת ויגוע . צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי ענוי ועכוב הלא תראה ויאסוף רגליו אל המטה ומיד גוע והנה כל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה על כן כתוב במבול ויגוע: ופי' וימת אברהם. שמת בשיבה טובה : ויאסף אל עמיו . יש אומרים כי על כבוד הנפש אמר כי בהיותו מתעסק עם הגוף הוא כחלק נפרד ובהפרד מהגוף יאסף הכבוד אל עמיו ויש אומרי' כי זה משפט הלשון והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאילו יתחבר אליה' וכן ואתה תבא אל אבותיך בשלום:

ובטירותם

אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם׃ ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים׃ ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ ט וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי׃ שביעי פ

יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ יג וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה׃

ב' חס' ובונא ה' · י"ז ר"פ · ס' מלעיל וכ' מלרע · ד' חס' · ג' . ל' וחד ואברהם ושרה זקנים . ד' · ו' כחולם. · ג' חס' דחס' · ז' חס' כתי' ג' חס' · ג' · ל' וחד מסמע ודומה והוא חד מן י"ד · פסו' כתי' מן ג' מלין

אַבְרָהָם מַתְּנָן וְשַׁלְּחִינוּן מֵעַל יִצְחָק בְּרֵיהּ בְּעוֹד דְּהוּא קַיָּם קִידוּמָא לַאֲרַע מַדִּינְחָא׃ ז וְאִלֵּין יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם דַּחֲיָא מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין׃ ח וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם בְּסֵיבוּ טָבָא סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ׃ ט וּקְבַרוּ יָתֵיהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹהִי בִּמְעָרַת כָּפֶלְתָּא בַּחֲקַל עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר חִתָּאָה דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא׃ י חַקְלָא דִּי זְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵיהּ׃ יא וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וִיתֵיב יִצְחָק עִם בֵּירָא דְּמַלְאָךְ קַיָּמָא אִתַּחְזֵי עֲלַהּ׃ יב וְאִלֵּין תּוּלְדַת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם דִּי יְלִידַת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ יג וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהַתְהוֹן לְתוּלְדָתְהוֹן בּוּכְרָא דְיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ

דאסתר: מתנת ב' חס' וסי' ולבני הפילגשים . ושנא מתנות יחיה : וישלח' ח' וסי' ביהושע סימן כ"ב : ואלה י"ז ר"פ בתורה וסי' במס' רכת': ושבע ב' וסי' זקן . ושבע ילין כל יפקד רע : ויאסף ה' מלעיל וסי' אברהם . ישמעאל . יצחק . יעקב . אהרן : ושרה ג' וסי' ושרה שמעת . ואברהם ושרה זקנים . שמה קבר אברהם : ויהי אחרי מות ד' . אברהם . משה . יהושע . שאול : בכר ז' חסרי' בתו' מסר פרשת ויגש : וקדר ג' וסי' וקדר ואדבאל ומבשם . וחברו דד"ה . וקדר שלחו והתבננו : ותימא . ה' בליש' ד' מלאים וחד חס' וסי' חדד ותימא יטור . וחברו דד"ה . יושבי ארץ תימא . ואעברך . הביטו

תולדות אהרן ואלה ימי שני . עקרים מד פו ל : ויקברו אותו . עקרים יב : השדה אשר . קדושין כ' : ויהי אחרי מות . קדושין יד :

רמבן

ויקח אשה ושמה קטורה רק תקרא פלגש בכתוב מפני הטעם שפי' ובדברי הימים כתיב ובני קטורה פלגש אברהם והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען וא"ת שהיתה מצרית או מארץ פלשתים הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו כי איננו שומר רק זרע יצחק כי עליו כרת הברית ועוד שלא אמר הכתוב ויקח אשה קטורה בת פלוני החוי או הפלשתי והמצרי בארץ פלונית כאשר אמר בנשי עשו וזולתן אבל הזכיר שמה בלבד כי היא כנענית וקצר ביחוסה וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד בייחוס שלהן ואולי תקרא פלגש בעבור היותה שפחה ממשפחת העבדים ואם היתה שפחה בביתו ובא אליה לא יזכיר ייחוסה כי אין דרך הכתוב להזכיר באמהות רק שמן כענין בזלפה ובלהה . ורש"י כתב נשים בכתובה פלגשים שלא בכתובה כדאמר בנשים ופלגשים דדוד בסנהדרין ואין הדבר כן כי לא תקרא פלגש אלא כשהיא בלא קדושין כי הכתובה מדברי סופרים והגירסא בסנהדרין פלגש בלא כתובה וקדושין אבל אפשר שגם בני נח כאשר ישאו להם נשים כמשפטן בבעילה היו נוהגים לכתוב להן מהר ומתן ואשר רצונה שתהיה להם פלגש ישלח אותה כאשר ירצה ולא יהיו בניה בנוחלים את שלו לא היה כותב לה כלום ועל דעת רבותינו שהיא הגר הנה היא פלגש ודאי :

(ח) **זקן** ושבע . שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה וכן ושבע ימים שבעה נפשו בימים ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר וכענין שנאמר בדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים ועושר וכבוד והוא ספור חסדי השם בצדיקים ומדה טובה בהם שלא יתאוו במותרות כענין שנאמר בהם תאות לבו נתת לו ולא כמו שנאמר בשאר האנשים אוהב כסף לא ישבע כסף ואמרו בו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותיו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים השיגה ידו למאתים מתאוה לעשותו ארבע מאות שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף ובב"ר אמרו הקב"ה מראה להם לצדיקים מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לעולם הבא ונפשם שבעה והם ישנים נתעוררו החכמים בזה ופירשו הכתוב שאומר ושבע במראה הזו :

(ט) **ויקברו** אותו יצחק וישמעאל בניו . לשון רש"י כאן בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה :

(יא) **וישב** יצחק עם באר לחי ראי . קרוב אל המקום ההוא או בעבור שאיננו עיר אמר כי נטה אהלו אצל הבאר :

ספורנו

כדי שיהיו דבריו קיימי' : בעודנו חי . ולא רצה לסמוך על דייתיקי ומיני הצוואות :

(ח) ושבע . מכל מה שהתאוה לראות ולעשות בימיו : ויאסף אל עמיו . נאסף אל צרור החיי' לחיי העולם עם צדיקי הדורות שהם עמיו ודומים אליו ואמרו עמיו בלשון רבים כי אמנם רב ההבדל בין הצדיקים במעלה עם היותם כלם זוכים לחיי עולם כמאמרם ז"ל (שבת פרק שואל) וכל אחד נכוה מחופתו של חבירו :

ואלה

(טז) ובטירותם. ארמונים כמו טירת כסף: לאמותם. בשורק מצאנו אמות ואומים ולמ"ד לאמותם נוסף כלמ"ד לגוייהם ואיננו כלמ"ד בלאומים כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ והטעם שהוא בלמ"ד ובחסרונו שוה והם שני שרשים: (יח) על פני כל אחיו. הם זמרן ויקשן: נפל. חלקו או גורלו או שרוב בני ישמעאל נוסעים ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים אתה נופל וזה מעט רחוק בעבור שאחיו במזרח ומצרים ואשור למערב לא"י ויתכן שהכתוב דבר על ישמעאל שמת בחיי אחיו אחר שנפל כי לא ידענו סבת מותו:

וְקִדְמָה׃ טז אִלֵּין אִנּוּן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן וּבִכְרַכֵּיהוֹן תְּרֵין עֲשַׂר רַבְרְבִין לְאוּמֵּיהוֹן׃ יז וְאִלֵּין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין וְאִתְנְגִיד וּמִית וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ׃ יח וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה עַד חַגְרָא דְּעַל אַפֵּי מִצְרַיִם מְטֵי לְאַתּוּר עַל אַפֵּי כָל אֲחוֹהִי שְׁרָא׃

טז אֵ֣לֶּה הֵ֞ם בְּנֵ֣י יִשְׁמָעֵאל֮ וְאֵ֣לֶּה
שְׁמֹתָם֒ בְּחַצְרֵיהֶ֖ם וּבְטִֽירֹתָ֑ם (ל')
שְׁנֵים־עָשָׂ֥ר נְשִׂיאִ֖ם לְאֻמֹּתָֽם׃ (ד' כ"כ בתו' ל'וחד לאמת' יתמר.)
יז וְאֵ֗לֶּה שְׁנֵי֙ חַיֵּ֣י יִשְׁמָעֵ֔אל מְאַ֥ת
שָׁנָ֛ה וּשְׁלֹשִׁ֥ים שָׁנָ֖ה וְשֶׁ֣בַע שָׁנִ֑ים
וַיִּגְוַ֣ע וַיָּ֔מָת וַיֵּאָ֖סֶף אֶל־עַמָּֽיו׃ (כמלעי')
יח וַיִּשְׁכְּנ֨וּ מֵחֲוִילָ֜ה עַד־שׁ֗וּר אֲשֶׁר֙ (ל')
עַל־פְּנֵ֣י מִצְרַ֔יִם בֹּאֲכָ֖ה אַשּׁ֑וּרָה (ו' כס' ס')
עַל־פְּנֵ֥י כָל־אֶחָ֖יו נָפָֽל׃ פ

ק"ה יהויד"ע סימן

(יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת (ורש"י הביאו סוף פ' תולדות): ויגוע. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקי': (יח) נפל. שכן. כמו מדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן הוא אומר על פני כל אחיו ישכון. עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל:

ארחות תמא. בתר' חס': באכה ו' מסר בפרשת נח: אשורה ג' בקמץ וסי' וישכנו מחוילה עד שור. בימי פקח מלך ישראל. בת תגלת פלאסר. ויגל מלך אשור את ישראל. עד אשר הסיר ה' את ישראל. בשנה התשיעית להושע לבר מלך. כסילת כמצרים אשורה:

בעל הטורים

על פני כל אחיו. וסמיך ליה אלה תולדות יצחק. לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים אז יצמח בן דוד שהוא מתולדות יצחק:

רמבן

(יז) ואלה שני חיי ישמעאל. שקרוב בדרך הפשט כי הכתוב יספר בבני הצדיקים תולדותם ומספר חייהם להודיע כי זרע צדיקים יבורך ולא ספר ימי עשו כי חיה יותר מיעקב וכבר נשלם הספור במות יעקב ולא רצה לחזור אלא חיי עשו שכבר הזכיר תולדותיו במקום הראוי להם ובמדרש רבותינו בספור ימי ישמעאל טעמים רבים והנכון שבהם שהיה צדיק בעל תשובה וספר בו כדרך הצדיקים:

ויגוע. לשון רש"י לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים ובגמרא הקשו והא דור המבול נאמר בהם גויעה ויגוע כל בשר הרומש על הארץ וכל האדם אשר בארץ יגוע ומתרץ גויעה ואסיפה קאמרינן כוונתם כי הגויעה מיתה בלא חולי מכאוב ובלא יסורין ואין זוכין לה אלא הצדיקים ואנשי דור המבול ההפוכים כמו רגע ולא חלו בהם ידים וכן מתי מדבר ועל כן אמר בהם גויעה בגוע אחינו וכן והוא איש אחד לא גוע בעונו שלא המית אותו עונו פתאום אבל כשיזכיר הכתוב כן עם זכרון המיתה כמלת ויאסף או וימת תרמוז למיתת הצדיקים ולשון בראשית רבה ויגוע וימת אברהם א"ר יהודה בר אלעי החסידים הראשונים היו מתיסרין בחולי מעים בעשרה ובעשרים יום לומר שהחולי ממרק רבי יהודה אומר כל מי שנאמרה בו גויעה מת בחולי מעים ושם אמרו וכל אשר בארץ יגוע יצמוק ויראה שמלת גויעה אצלם המק בשרו והוא עומד על רגליו וכן דעת אונקלוס שתרגם בכאן ואתנגיד והוא כעלוף כלשון אתנגיד והתפח יכול ישלם המשה נגידים ונאמר כן במבול כמו שנאמר וימח את כל היקום ונאמר ויגוע וימת כגבר יחלש וימות והוא מדה בצדיקים:

כלי יקר

פרשת חיי שרה

ויהיו חיי שרה מאה שנה וגו'. באברהם נאמר אלה שני חיי אברהם אשר חי הוסיף לומר אשר חי כי היה איש חי רב פעלים בידיעת ה' כל ימי חייו כי בן ג' שנים הכיר בוראו מה שאין כן בישמעאל שעשה תשובה בבואו בימים ובשרה לא נאמר אשר חיתה כי האשה יש לה צער לידה והריון ורשות בעלה עליה ואין כל ימיה נקראו חיים. וי"א שאברהם לא חיה כל ימיו הקצובים לו שהרי נחסרו מן ימיו חמש שנים כדי שלא יראה את עשו יוצא לתרבות רעה לכך נאמר אשר חי כי אלו השנים היה חי מכלל שיש עוד ימים אחרים שהיו ראוין אליו כפי טבעו ולא היה חי בהם לפי שנתקצרו ימיו כאמור. ומה שנאמר במספר גדול שנה שנה לשון יחיד מאה שנה ועשרים שנה ובמספר קטן שנים ושבע שנים לפי שהחסידים אע"פ שכל ימיהם שלימי' מ"מ יותר הם קונין שלימות בשנים האחרונים הקרובים לשערי מות מבימים הקודמים הן מצד שזקני ת"ח מוסיפין חכמה הן מצד שאז הם הולכים ומתקרבים ביותר אל האור הנצחי על כן כל השנים הקודמים הם נחשבים לשנה אחת בערך השנים האחרונים לפי מצד ריבוי השלימות שנקנה בהם גם השנים דומות למרובות לכך נאמר לשון זה גם באברהם ויצחק ואצל ישמעאל אתי שפיר יותר מבטולם כי עשה תשובה סוף ימיו. ד"א לפי שימים האחרונים הם ימי צער כמ"ש והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ על כן נקראו שנים האחרונים לשון רבים לפי שהם ימי צער אבל השנים הראשונים נמשלו לימים אחדים באהבתו אותם:

ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון. בילקוט מסיק שהיה למקום זה ארבע שמות ואלו הן. אשכול. ממרא. קרית ארבע. חברון. ואמרתי ליתן טוב טעם ודעת על ד' שמות אלו לפי שמקום זה הוכן לקבורות על כן נקרא בד' שמות המורים על ארבע דרכים שהמיתה מצויה בהם. כי יש מיתה שהאדם מת בחטאו כמ"ש כי בחטאו מת. ויש מיתה בעון אחרים כמו הבנים הנתפסים בעון אביהם וצדיק הנתפס בעון הדור. ויש אשר בלי עון ירצון מן העולם מצד המיתה הטבעית ופירוד ד' יסודות כי זה דבר טבעי שכל מורכב סופו להפרד. ויש מיתת נשיקה והוא מיתת הצדיקים שמתים בנשיקה והוא לשון חבור ועניינה כאשר תעלה מחשבת' ונשמתם ומדבק למעלה בשכל הפועל כיון שעלה שוב לא ירד כי תשאר נשמתו מחוברת שמה. וכנגדם באו ד' שמות אלו ההולכים על מיני מיתה אלו. ממרא כנגד המת בחטאו מלשון ממרים הייתם עם ה' ומלשון זקן ממרא. אשכול כנגד המת בעון אחרים הנענשין שכולים ממנו כי הקובר בניו קרוי שכול כמו שנאמר למה אשכל שניכם יום אחד כי זה התואר ורב מרי השאר שכול ויחידי מן זה אשר האמת בעונו על כן קראו למקום ההוא אשכול על אודות השכול אשר טורפו מן העולם בעונו של זה. קרית ארבע על שם המיתה הטבעית פירוד ד' יסודות כי האדם עיר קטנה והגרים ארבע. חברון על שם החיבור ומיתת נשיקה. ומיתת הצדקת שרה לא היתה מצד שני מינים הראשונים שיש בהם צד עון אלא מצד שני המינים אשר בלי עון ירצון לכך נאמר ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון לא הזכיר כי אם שני שמות אלו לפי שמיתתה היתה ממינם דהיינו על ידי פירוד ארבע יסודות ובנשיקה וחיבור כאמור:

ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה. מלת לשרה הכניס בין הדבקים כי היה לו לומר לספוד ולבכותה לשרה גם כולו מיותר כי היה לו לומר לסופדה ולבכותה גם בכל מקום הבכי קודם להספד וכאן מחולפת השיטה כי בכל מקום ג' לבכי ז' להספד. ונראה לפי שבכל מת האבל הולך ומתמעט כי ברבות הימים הכל נשכח. אמנם צדקת זו בכל יום ויום הרגישו ביותר בהעדר שלה מצד העדר תורתה ומעשיה הטובים שנאבדו לדורה על כן הקדים ההספד לבכי. ועוד אמרו רז"ל כל מי שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב בית המקדש בימיו כו' על כן מתחלה בא לספוד לשרה בעבורה אבל לא בכה עליה כי ידע שעלתה לה למרום למקום יקר ונכבד מאשר היתה בו בארץ מאפליה זו ואח"כ בכה על בהמ"ק שנחרב בימיו כי גם מלאכי שלום מר יבכיון על חורבנו וכן דרשו עליו פסוק ודמוע תדמע עיני וגו' וע"כ הפסיק במלת לשר' לפי שהבכי היה על שנדמה לו כאילו נחרב המקדש בימיו אשר היה גבהו מאה אמה על כן בא הרמז בכ"ף קטנה עולה ק' ור"ל כאילו נתמעטו אותן מאה אמה ונעשו קטנים וזה רמז יקר. ובגמרא דסנהדרין איבעי להו הספדא יקרא דחיי או דמיתא ומסקנא שהספד' יקרא דמיתא לכך נאמר לספוד לשרה להורות שההספד יקרא דידה הוא ד"א הזכיר לשרה לומר לך שעל שלמותה לא הספיד כי ידע שרק הערב שמשה היה בעוה"ז אבל אוכלת היא בתרומ' פרי מעשיה לעולם הבא רק על שמש הספיד כי היתה שרה על כל העולם בחכמתה ואוי לדורה שאבדו שררה זו מצד חכמת' ומעשי' אבל לבכותה בכה בכי קטן מצד שצדקת היתה ושית' מסתפקת במלא כף נחת קטנה על כן הם אוכלים בעוה"ז ונוחלין העולם הבא ולפיכך אין בכלל תוך כף הקלע כמ"ש והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע דהיינו בגיהנם. ד"א שרמז בכ"ף קטנה שמתה בעטיו של נחש אשר גרם מיתה לאדם שהיה מקצה השמים עד קצה ובחטא האדם נתמעט והעמידו על מאה אמה שנאמר ותשת עלי כפכה כ"ף היינו מאה. ולפי שנתמעט והועמד על מספר כ"ף מזה נחלש כחו ונעשה מוכן למיתה:

וישקל אברהם לעפרן. חסר וי"ו כתב בעל הטורים לפי שהיה רע עין ושקל חסר וי"ו עולה למספר ר"ע עי"ן. וטעמו של דבר לפי שאמרו רז"ל

הנותן פרוסה לעני מתברך בשש ברכות כו' וכל מי שרעה עינו באחיו האביון ואינו נותן לו כלום אינו מתברך בשש ברכות אלו על כן חסרה וי"ו דעפרן כי מצד שהיה רע עין חסרו ממנו שש ברכות אלו. ורז"ל אמרו אין נותנין כוס של ברכה כי אם לטוב עין שנא' טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך ומכל מקום מראה שניהם אמת ר"ל הקרי והכתיב כי מי שהוא טוב עין מברך לאחרים בעין יפה על כן יבורך גם הוא בשש ברכות כהוראת וי"ו של יבורך כי הוא כתיב מלא. ותדע עוד כי רע עין עולה למספר ד' מאות ע"כ מצינו בארבע מקומות מספר ד' מאות אצל בעל עין רע. א' בעפרן שהיה רע עין על כן לקח ד' מאות שקל כסף. ב' אצל אחי יוסף שהיה עינם רעה באחיהם יוסף הצדיק ונתקנאו בו עבור כתונת הפסים שעליו ע"כ נתגלגל הדבר וירדו למצרים והיו ד' מאות שנה בגירות ועינוי ועבדות. ג' אצל עשו שרעה עינו באחיו יעקב ונתקנא בו על הברכות אשר ברכו אביו כי על כן אמר יעקב וריוח תשימו בין עדר לעדר כדי למלאות עיניו של אותו רשע על כן בא עשו וארבע מאות איש עמו. ד' נבל הכרמלי היה איש כילי ורע עין כנודע על כן בא עליו דוד עם ת' איש לשלם לו כמדתו:

ואברהם זקן בא בימים. הרבה מפרשים תמהו הלא כבר נאמר ואברהם ושרה זקנים באים בימים והיה כמו ל"ז שנה בין שני זמנים אלו ובב"ר מסיק שהחזיר הקב"ה את פניהם לימי נערותן ותירוץ זה מספיק אך שאין לו סמך מן המקרא. וי"א באים מורה על הזמן ההוא כי הול"ל באו אלא שאז היו באים והולכים בימים אבל כאן נאמר בא משמע שכבר בא בימים וזה דקדוק נכון. וכפי הפשט נוכל לומר שטובי' השנים מן האחד והחוט המשולש לא במהרה ינתק וזה כי האשה הטובה תוספת לבעל' חיים כמו שאמר ראה חיים עם האשה. והבן הטוב מוסיף ג"כ חיים לאביו כי כל המעמיד בן צדיק כאלו לא מת ק"ו בחייו לפיכך מן לידת יצחק עד מיתת שרה היה החוט משולש כי נתוספה לאברהם מצד האשה ומצד בנו יצחק. ובכל הימים הללו היה עומד במעמד אחד לא נתוספה בו חולשה כמנהג הזקנים כי היו לו ימי שמחה וברכה אבל קודם לידת יצחק לא היה לו שמחה כי אם מאשתו ואחר מיתת שרה לא היה לו שמחה כי אם בבנו על כן היו שני גבולים אלו שוים כמו שהיה סמוך ללידת יצחק כך נעשה אחר מיתת שרה לפיכך נאמר לשון אחד על ב' זמנים אלו אעפ"י שהיה מרחק רב ביניהם לפיכך היה מהדר תיכף להשיאו אשה כי חשב אולי אשתו תמלא מקומה של שרה ויהיה שמח בה כמו באשתו ממש וכך היה שעד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמש' של רבקה ונעשית דוגמת שרה ממש כמו שפירש"י בסמוך ויביאה האהלה שרה אמו והרי היא אמו כו' וזהו קישור נכון בסמיכות פסוק זה אל הזיווג של יצחק. ומ"ש בא בימים כי לפי הנראה יצא מן הימים מבעי' לי' אלא לפי שהמדה ברשעים שימי הילדות הם להם ימי אור ויום בהיר כי טובים המה להם אל השעשועים הגופניים כי זה כל עיקר תכליתם וימי הזקנה הם אצלם לילה ולא יום כי העולם חשך בעדם יען כי לא יטעמו עוד מן הדבש אשר בקנה המטה ועל כן הימים הראשונים טובים להם מאלה וכאילו יצאו מימים אל הלילות. אבל בצדיקים נוחלפת השיטה שבאים מן הלילות אל הימים כי ימי הזקנה טובים להם אל קניית החכמה ועל דרך שנ' אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על אלה כי האומר כן אינו מקפיד על החכמה לכך נאמר בצדיקים בא בימים לזקנתם. וי"א לכך הזכיר בא בימים להורות שלא מחמת נער קפצה עליו זקנה כי אם מחמת שבא בימים שהרי ברכו ה' בכל ולא היה לו שום צער ונוכל לומר שלכך קרא את אליעזר זקן ביתו שהיה זקן מצד שצרכי הבית היו מוטלים עליו. והודיע לנו הכתוב שמצד שהיה אברהם זקן לא היה בכחו לילך לבדו גם את יצחק לא רצה לשלוח כי אמר פן ימות פתאום ומי ישים ידו על עיניו:

המושל בכל אשר לו. כי ראה אותו נאמן בכל ביתו הוא על כן האמינו שלא יקח שוחד וישיא לבנו אשה שאינה הגונה לו כי למה יקח מה שאינו ראוי לו יגלה הוא מושל בכל אשר לו. ונוכל לומר שמלת לו שב אל אליעזר לפי שכל מי שהוא להוט אחר חמדת הממון הרי ממונו שליט עליו אל כל אשר יחפוץ יטנו אבל הוא אינו שליט על ממונו כלל כמ"ש איש אשר נתן לו האלהים עושר וכבוד ונכסים וגו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו וגו' והול"ל איש אשר נתן לו האלהים כי יתן להבא משמע וזה לפי שהפסוק מדבר במי שאינו שמח בחלקו והוא מצפה תמיד שיתן לו ה' עוד נוסף על מה שבידו כי תמיד אין לו די וזהו האיש אשר לא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי עינו רעה בשלו אמנם למעלה מן פסוק זה אמר גם כל אדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו זו מתת אלהים הוא הזכיר נתן לשון עבר זה המסתפק ושמח בחלקו הוא האיש השליט ומושל בכל אשר לו וזה לא יקח בוודאי מה שאינו ראוי לו ומזה הצד האמינו לאליעזר כי ידע בו שהוא מושל על כל אשר לו ואין ממונו מושל בו על כן לא יכריחו הממון לעשות בעבורו מה שאינו ראוי ונכון זה פירוש יקר:

שים נא ידך תחת ירכי. השביעו במילה כי מצד המילה נעשה האדם גדור מעריות על כן אמר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני כי הזימה ירושה אצלם מן חם אבי כנען כי יש אומרים שרבעו לנח לפיכך אין ראוי שיזדווג הנימול לבעלי הזימה כי מצד המילה ברך ה' את אברהם ומצד שרבע חם לנח קם לו בארור כנען ואין ברוך מדבק בארור. ומה שנאמר ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ לפי שאמרו רז"ל גדולה מילה שאלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי לכך הזכיר בשבועת המילה אלהי השמים והארץ וטעמו של דבר הוא לפי שהמילה משלמת שם של שדי ובאותו שם אמר הקב"ה לעולמו די כשהיו השמים והארץ מתפשטין ומרחיבים והולכים כדאיתא פרק אין דורשין ובזה מיושב מה שאמרו לא נתקיימו שמים וארץ משמע אחר שנבראו לא היו יכולין להתקיים והפסוק אומר לא שמתי משמע לכתחילה אלא לפי שקאי על חקות שמים וארץ של החק הניתן להם שלא יתפשטו לאין תכלית וגער בהם הקב"ה בשם שדי כי בו אמר לעולמו די ואלמלא זה לא היו יכולין להתקיים אם היו מתפשטין לאין תכלית וכל זה בא מצד המילה המשלמת שם זה. אבל כשלקחני מבית אבי זהו קודם המילה היה אלהי השמים לבד כי לא היה שם של שדי מתפשט בתחתונים. וי"א שהקב"ה נקרא אלהי הארץ בא"י דווקא כי הדר בח"ל כו' וכמו שנאמר כי לא ידעו משפט אלהי הארץ לכך אמר על ח"ל ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי אבל כאן שעמד בארץ ישראל אמר בה' אלהי השמים ואלהי הארץ:

לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו. וכי עדיין לא ידענו שהוא יושב בקרבו אלא שבא לתרץ בזה קושיא וזה כי מסתמא טוב שלא יתחתן בבנות הכנעני פן ילמד ממעשיהם כדרך שנאמר בתורה ולא תתחתן בם וגו' פן יסיר את בנך מאחרי וגו' וא"כ מה ירויח אם ישא אשה מבנות לבן ובתואל כי גם המה עובדי ע"ג כמו הכנעני על כן אמר אשר אנכי יושב בקרבו ואמר פן תשיב את בני שמה כי אמר פשיטא אם ישא בני אשה מבנות הכנעני מאחר שאנכי יושב בקרבו מסתמא גם בני יגור אצלם ואז יש לחוש פשיטא שמא ילמוד ממעשיהם ואם ישא מבנות לבן ובתואל וידור אצלם אז יש ג"כ לחוש שמא ילמוד ממעשיהם אבל כשישא אשה משם וידור כאן אז ממ"נ אין כאן בית מיחוש כי מן לבן ובתואל לא ילמוד שהרי לא ידור אצלם ומן הכנעני לא ילמוד כי לא יהיה לו התערבות עמהם ואדרבה ישטמו אותו על אשר לא רצה להתחתן בם. אמנם שחששא אחרת והוא שטבע האבות נמשך גם לבנים וזה דווקא באותן עבירות הבאים מצד החומר כאכילה וזימה וכילות וקנאה וכל המדות הרעות הנתלין בחומר נגעים אלו מתפשטים מהאבות לבנים ותולדותיהן כיוצא בהם אבל הע"ג דבר התלוי בשכלו של אדם אינו מתפשט מאבות לבנים כי ג' שותפין באדם החומר בא מן אב ואם לפיכך כל מעשה אבות התלוין בחומר ירשו בנים. אבל האמונה היא תלויה בשכלו של אדם והרי הקב"ה נותן בו נשמ' ושכל למה יתפשט זה מאבות לבנים ע"כ היה מרחיק הכנענים שהיו שטופי זמה וכמה מיני עבירות הנתלים בחומר האדם זולת ע"ג ולא הרחיק לבן ובתואל שלא היה בהם כי אם פחיתת הע"ג לבד. ד"א לכך אמר אשר אנכי יושב בקרבו ר"ל בחבנא דלבא אני יתיב ואנכי כל מעשיהם ומחשבותיהם לפני באה כי אולי למראה עינים תשפוט כי יש ביניהם צנועים העושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס ותחשוב כי כשרים המה וראויי' להתחתן בם על כן אמר כי מבשרי אחזה ברוח הקודש שעלי שאין בהם עושה טוב גם אחד כי אנכי דומה כאילו אני יושב בקרב לבם ויודע תוכם כברם על כן שינה אליעזר ואמר אשר אנכי יושב בארצו כדי שלא יאמרו לבן ובתואל א"כ הוא שנביא הוא בוחן לבות ואנחנו רמאים אבל לא יועיל לנו רמאות שלנו כי הוא יודע כל מה שבלבבנו ואולי מחמת זה ימנעו מלהתחתן בו על כן שנה ואמר שאברהם אמר אשר אנכי יושב בארצו. וי"א שאמר אשר אנכי יושב בקרבו למעט גם בנות ענר אשכול וממרא אשר בקרבם הוא יושב כי סוף סוף הם מזרע ארור. ואליעזר חשב שאם אומר כן תזוח דעתם כי יאמרו מוכרח הוא להתחתן בנו כי אין לו דרך לנטות ימין ושמאל ויכריחוהו לבא אצלם ע"כ אמר אשר אנכי יושב בארצו דהיינו סתם כנענים אבל אותן אשר בקרבם הוא יושב מותר לו להתחתן בם עי"כ לא תזוח דעתם עליהם וז"ש ואפנה על ימין או על שמאל להורות שיש ימין ושמאל לפניו אבל האמת שלא התיר לו מבנות ענר אשכול וממרא וכן פירש הרמב"ן:

וכל טוב אדוניו בידו. מדלא פירש במקרא מה היה בידו על כן קרוב לשמוע שקאי על מה שמצינו שלקח בידו והיינו נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים וקראם כל טוב אדוניו לפי שאברהם עשה מהם סימן על השקלים ועל עשרת הדברות שבשני הלוחות ואין טוב אלא תורה על כן קראם כל טוב אדוניו כי זהו הטובה האמתית לכך לא נאמר כל רכוש אדוניו ויתבארו כל הרמזים ההם בע"ה בסמוך:

אותה הוכחת לעבדך ליצחק. פירש"י ראויה היא לו שתהא גומלת חסדי'. סמך פרשה זו לפרשת עפרון החתי כי גם הוא היה מזרע כנען שנאמר וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת ועפרון היה רע עין על כן צוה להרחיק הכנענים שהם בעלי עין הרע כי הכסף יענה ויעיד על הכל וכל אדם ניכר בכיסו אם זך וישר פעלו ואין לך מצרף וכור הבחינה על האדם כי אם הכסף והזהב וכן אמר שלמה מצרף לכסף וכור לזהב כי הרוצה לצרף האדם ולבחנו ילך אל הכסף ויראה מה טובו וכן כור להבחין בו האדם ילך לזהב ויראה איך האדם מתנהג בו כי אם יעמוד בצדקתו בעסק ממון בכל תושיה יתגלה כי שלם הוא וכן להפך. ומכאן למד אליעזר שלא בדק את רבקה כי אם במדה זו אם יש לה עין טובה וגומלת חסדים לכך אמר אני לא אתבע ממנה כ"א שתתן לי לשתות והיא אם תשיב לי שתה וגם גמליך אשקה אז בודאי היא בעלת גמילות חסדים שתתן לי יותר ממה שאני שואל ואם כן אותה הוכחת לעבדך ליצחק כי כל ביתו לבוש בגדי ישע לבריות. ועל צד הרמז שהזכיר גמליך לשון גמילות חסד קרוב ללשון גמוליך. וכן דרשו רז"ל את הגמל זו בבל שנאמר את גמולך שגמלת' לנו ורצו בזה אם היא תוסיף לומר וגם גמליך אשקה סימנא מילת' היא שבכל כך היא אוהבת מדת הגמילות חסד עד אשר היא אוהבת כל הנקרא בשם מדה זו כי זה דבר טבעי. ורז"ל דרשו את החסידה שעושה חסידות עם חברותיה ע"כ אין רחוק לפרש גם כן מלת גמל כי אולי טבע' לגמול חסד זה לזה על כן תוסיף בהם אהבה באמרה וגם גמליך אשקה כי כל זה סימן שהיא אוהבת מדת הגמילות חסד. ורז"ל אמרו כל כלה שעיניה יפות כל גופה אין צריך בדיקה וזה דבר שהחוש מכחיש כי כמה מכוערות בעולם שעיניהן יפות. **ועוד קשה מה שלא רז"ל על כלה ליתן עצה לבדיה**

אחר יופי חיצוני זה והלא שקר החן והבל היופי אלא וודאי שנתנו עצה לבדוק אחר מעשיה וזאת העצה היעוצה שיבדוק אם היא בעלת עין יפה וגומלת חסדים כי אם עיניה יפות בבריות אז היא בלי ספק שלימה בכל המדות ולמדו רז"ל מן אליעזר שלא בדק את רבקה כי אם במדה זו כי מדה זו בנין אב על כל המדות. ובדרך פשוטו נראה שלקח לו אליעזר סימן זה לומר אני אשאל ממנה כי אם הטי נא כדך ואשתה ולא אזכור לה הגמלים ולא אבקש עליהם ואם היא תשיב אמריה ותאמר שתה וגם גמליך אשקה ותהיה חסה על הגמלים יותר ממני וודאי רוח אלהים דבר בה שהגמלים יהיו שלה כשישא אותה יצחק ועל כן היא חסה על הגמלים יותר ממני כי אינם שלי ולסוף יהיו שלה וחסה עליהם כי יהיו ממנה ומה שאמר מחריש לדעת ההצליח ה' דרכו אם לא כי יש לך אדם מבטיח ואינו עושה ומתהלל במתת שקר על כן לא הי' בטוח בסי' זה עד אם כלו לשתו' אז סמך על הסי' ונתן לה הנזם והצמידים:

הקרה נא לפני היום. יש אומרים שאמר שיזמין לו ה' נערה הגונה שאין דרכה לצאת כלל ולפי שעה במקרה תצא עכשיו לפני דווקא כדי שלא תהיה מן היוצאניות לכך נאמר בתולה ואיש לא ידעה שלא היה שום אדם מכירה כי לא יצאת מעולם כי אם בפעם זה ועל כן הוצרך לשאול את פיה בת מי את ולמה לא שאל לשאר נערות שהיו שמה כי בלי ספק לא הלכה לבדה אלא לפי שאיש לא ידעה ר"ל לא הכירה:

ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים וגו'. פירש"י בקע רמז לשקלי ישראל בקע לגולגולת ושני צמידים רמז לשני לוחות עשרה זהב משקלם כנגד עשרת הדברות שבהם וכל אלו הדברים צריכין ביאור מספיק מה ענין השקלים והלוחות זה לזה ואולי צפה ברוח הקודש שעתידין הלוחות להשתבר ע"י ששלטה בלוחות ראשונות עין הרע לפי שנתנו בפומבי ובקולי קולות ואולי נתנו עין הרע בלוחות יענשו מדה כנגד מדה והיינו בעין הרע ע"כ נרמז לה השקלים המגינים בעד עין הרע ולפי שאליעזר בדק את רבקה אם היא בעלת עין טובה ומצאה כן על כן ניתן לה הבקע המכפר על עיה"ר ומגין עליו כי כל בעל עין יפה ניצול מעין הרע ראייה מיוסף שהיה בעל עין יפה ומשם רועה אבן ישראל על כן נתברך בברכת בן פרת עלי עין קרי ביה עולי עין שהם עולים למעלה מן העין דלא שלטה עינא בישא בכל מי שבא מזרעו של יוסף וכן רבקה בזכות שהיתה בעלת עין טובה תזכה למצות השקלי' שטעמם להציל מן עין הרע בשעת המספר. ועוד היא ראויה לקבל י' הדברות כדרך שיסד הפייט של שבועות וז"ל אלה הדברות בלא תחמוד כלולים כי כל בעל עין טובה הנותן משלו פשיטא שאינו חומד ליקח משל אחרים. וצריך שתדע איך כלולים כל הדברות בלא תחמוד כי תינח דברות אחרונות מן לא תרצח והלאה שהרי אחאב ע"י כרם היזרעאלי חמד וגם רצח ושכר עידי שקר וגנב דעת ב"ד ולא תנאף היינו לא תחמוד אשת רעך אבל דברות ראשונות מה עניינם אל לא תחמוד. וי"ל לפי שמצות כבד את אביך חותם כל חמש דברות ראשונות וכוללם יחד כי כולם מדברים בכבוד שמים ומסוף דברו ניכר ראשם דברו אמת כי כבוד שמים בא בק"ו מכבוד אב ואם והלוחות היו חמשה מול חמשה ואם כן כשם שחמשה דברות אחרונות כלולות בלא תחמוד כך כולם כלולות בו שהרי הדברות כולם זה לעומת זה היו. ואם כן להגהה זו אין דבור לא תחמוד כוללם יחד כי אם ע"י חיבור שני הלוחות לכך נאמר ושני צמידים על ידיה ר"ל מצומדים דווקא כי ע"י חיבור הלוחות חמשה מול חמשה כלולים כל הדברות בלא תחמוד. ואם תדקדק בלשון צמידים ובלשון בקע תמצא שהם שני הפכים כי בקע הוא דבר אחד שנבקע לשנים. ושני צמידים היינו שני דברים נפרדים יהיו צמודי' ומחוברים רמז בזה שטוב סחרה מסחר כסף ונחמדים כי קנין הכסף תמיד בקוע לחצאין כי אין אדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו יש בידו מנה מתאוה למאתים כי על כן נקרא ממון כי הנגלה החצי מן הנסתר כשתכתוב מ"ם ו"ו נו"ן רמז אם יש בידו מ' וזו הוא מתאוה עוד מ' וכן כולם. אבל קנין התורה כולו צמוד ומחובר ומרבה השלום לחבר שנים הנפרדים כמ"ש שלום רב לאוהבי תורתך ובשעת פטירתו אין מלווין לו לאדם כ"א תורה ומעשים טובים ומלווין היינו לשון חיבור וצמיד. וא"כ הממון נרמז בבקע כי לעולם אין ביד האדם כ"א החצי. והמצוה שני צמידים כי אדרבה מצוה גוררת עוד מצוה שלימה. והממון על פיו יהיה כל ריב וכל נגע ובין אחים יפריד. והתורה כל נתיבותיה שלום. והממון נפרד ובקוע מן האדם ואינו מלוה אותו. וקנין התורה הוא ילונו מכל עמלו:

ואומר אל אדוני אולי לא תלך האשה אחרי. פירש"י אלי חסר כתיב לפי שבת היתה לו לאליעזר כו' ומקשים על זה למה לא נכתב אולי חסר הנאמר אצל סיפור אליעזר עם אברהם. ואומר אני אילו כתב שם הייתי אומר שלכך נכתב חסר כי אמר אליעזר אלי לא תאב' ואלי היינו בשבילי כי לא תרצה לילך עם עבד כמוני אלא עם שרים ונכבדים אבל עכשיו שנכתב' חסר בסיפור אליעזר עם לבן ובתואל אין לפרש כך כי איך יזכיר גנותו לפניהם ויתן להם פתחון פה בזה שבאמת לא תתרצה לילך עם שפל אנשים כמותו ועוד למה יזכיר בפניהם שאמר כך לאברהם אלא וודאי שאמר כי בת יש לו והזכיר זה כדי לאיים עליהם שאם לא תרצה לילך עמו יתרצה אברהם לבתו אחר שלא ימצא משם כרצונו ומה שהשיב לאליעזר על זה שאמר לך על כל פנים משמע שאף אם לא תלך אחריו מ"מ אינו מסכים להשיאו בתו של אליעזר יכול להיות שאמר כן כדי שלא יתרשל אליעזר בדבר ויסמוך על זה וק"ל ג

ויירש זרעך את שער שנאיו. גם לאברהם נאמר לשון זה ויירש זרעך את שער אויביו כי כך המדה בכל גומלי חסד שיש להם אוהבים רבים כמ"ש רבים יחלו פני נדיב וכל הריע לאיש מתן ואברהם היה גומל חסד לכל לקרובים ולרחוקים וכן רבקה על כן בדרך טבע ירשו שער אויביהם כי יש להם ריעים רבים העומדים להם בשעת צרתם וכאמרו רז"ל כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת ב' שבטי' כו' ומסיק שם פרק קמא דב"ק איכא דאמרי אויביו נופלים לפניו חללים כיוסף שנאמר בכור שור הדר לו וקרני ראם קרניו וגו' כי גם יוסף היה גומל חסד עם של בית אביו ועם הרחוקים בשני רעבון וכן אמר דוד טוב איש חונן ומלוה וגו' סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו פזר נתן לאביוני' קרנו תרו' בכבוד כי בקרנו ינגח עמים כיוסף. לפיכך אמרו לה היי לאלפי רבבה וכי נתנו קצבה לברכתה ומאי רבותא כל אדם שיש לו בנים ברבות הימים יצא ממנו מספר זה ויותר מהמה אלא וודאי שלא דברו ביוצאי חלציה כי יהיו בטוחים על כחו של זקן זה אברהם שנתברך כבר שיהיה זרעו כחול הים ומהו שאמרו לאלפי רבבה למ"ד של לאלפי מה טיבה אלא שאמרו יהי רצון שתזכה להטיב ולגמול חסד לאלפי רבבה כי יהיה רב הילך ועי"ז יהיו לך אוהבים רבים ובסב' זו יירש זרעך את שער אויביו כי רבים יעמדו בעזרתך כי תצא למלחמה ויכול להיות שדרך עצה אמרו לה כן ובזה מדוקדק הלשון היי לאלפי רבבה. ומדנקט לשון ויירש ש"מ שאמרו לה אל תדאג על ההוצאה אלא שלח לחמך על פני המים לאלפי רבבה אנשים תקבל ירושה בשער שונאך פי שנים כפלים כי יש מפזר ונוסף עוד ג

ויצא יצחק לשוח בשדה. רז"ל למדו מכאן שיצחק תיקן תפלת מנחה שהוא לפנות ערב סמוך להערב שמש ומכאן סמך למה שאמרו רז"ל לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה שכן אליהו לא נענה כי אם בתפלת המנחה ואע"פ שאברהם ויעקב תקנו גם תפלת שחרית וערבית מ"מ לא מצינו שנענו מיד ותכף אבל בתפלת מנחה מצינו שיצחק נענה מיד כי מסתמא התפלל יצחק על הזיווג בעוד היות אליעזר בדרך כי על זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא זו אשה ולכך הלך להתפלל תפלה זו בשדה שאם נתן לו השדה המוכן לזריעה ביתר שאת על שאר כל השדות כמ"ש ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא מאה שערים קל וחומר שיתן לו אשה קרקע עולם אשר תוציא זרע טוב וישר בעיני אלהים ומיד כאשר התפלל עליה כתיב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים כי בשעת התפלה היה נותן עיניו למטה ומיד אחר סיום התפלה נשא עיניו למעלה וירא כי היה נענה מיד והנה גמלים באים נושאים את בת זוגו ומזה למדו שיותר האדם נענה בתפלת המנחה וטעמו של דבר לפי שמדת הדין מקטרג דווקא בלילה וע"כ תפלת ערבית הסמוכה ללילה וכן תפלת שחרית גם כן סמוכה ללילה שעברה אבל מנחה רחוק משני לילות על כן אין בתפלה זו שום קיטרוג. טעם אחר לכך היתה תפלה זו סמוך להערב שמש לפי שעד שלא שקע' שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה ע"כ הודיע לנו הכתוב שבאה רבקה סמוך להערב שמש להודיע שקודם הערב שמשה של שרה כבר זרחה שמשה של רבקה כדי שלא יחסר העולם מן נשים צדקניות אלו שהם לעולם כגלגל חמה וכדי שלא יחסר נר דלוק באהל וענן קשור עליו וברכת העיסה וק"ל:

ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה. חזר ונשא את הגר וקראה קטורה על שם שמעשיה נאים כקטורת וכן משמע לשון ויוסף שנשאה שנית ויש לנו ליתן טעם למה קראה עכשיו קטורה על שם מעשיה ועוד שזה סותר למה שפירש"י פרשת וירא ותלך ותתע שחזרה לגילולי בית אביה. והקרוב אלי לומר בזה שמתחילה גרשה על פי בקשת שרה כי אברהם היה טפל לשרה בנבואה וידעה שרה בנבואה שסופה לחזור לגילולי בית אביה וגם ראתה בישמעאל בנה שהיה מצחק שיש במשמעותו גם ע"ג שנאמר ויקומו לצחק על כן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי מעשה שניהם שוים כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק כי לא יירש ממעשה אברהם וירע הדבר בעיני אברהם כי לא ידע ברוח הקודש אמונת הע"ג אשר בלבם לפיכך נאמר לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ומכאן למדו שאברהם טפל לשרה בנבואה מיד וישלחה בגירושין ותלך ותתע כאשר אמרה שרה וא"כ מאחר שגרשה מחמת ערות דבר של ע"ג קשה איך חזר ולקחה על כן בא לתרץ ולומר שעשתה תשובה כמו ישמעאל בנה שעשה ג"כ תשובה וכדי לפרסם זה קרא אברהם שמה קטורה על שם הקטורת כי פרסם לכל שעשתה תשובה וכל בעל תשובה נעשים לו הזדונות כזכיות והזדונות עולים לריח ניחוח כמו הזכיות על כן המשילה לקטורת שהחלבנה שריחו רע עולה לריח ניחוח ככל שאר הבשמים וזה דמיון נאות על חטא הבעלי תשובה שעולין לריח ניחוח וכמ"ש כי נרצה עונה שאחר התשובה גם העון נרצה ומקובל על כן נקראת קטורה:

ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. העביר נחלה מכל בניו כי כך ראתה שרה באמרה כי לא יירש בן האמה וגו' והסכים הקב"ה על ידה ואמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע ומה שנקט כל אשר לו היינו כל מה שהשתדל אברהם מכח טרחו ועמלו ובא לו בזיעת אפו ויגיעת כפו זה הדבר המיוחד לו לעצמו כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממנו את הכל נתן ליצחק אבל לבני הפלגשים דהיינו בני הגר כי פלגשם חסר כתיב ע"כ נתן להם אותן מתנות שקבל מן המצריים ע"י שרה באמרו אחותי היא ואז נתנו לו מתנות ואותן מתנות נתן לבני הגר המצרי' כי דין הוא שממקום שבאו שם הם שבים ללכת וחזרו למעינן. ד"א שנתן ליצחק חלקו לעולם הבא והוא נקרא את כל אשר לו כי מה שבחר אברהם לחלקו והיינו שכר העה"ב שכן הובטח בפסוק שכרך הרבה מאד וזה נקרא את כל אשר לו בהחלט ואין לזרים אתו לאפוקי מה שיש ביד האדם מן הדבר הניתן מיד ליד אינו שלו בהחלט כי יכול להיות שיבוזו זרים יגיעו. וכן אמר מונבז אבותי גנזו במקום שהיד שולטת אני גנזתי במקום שאין היד שולטת ר"ל אוצרי מונח לעולם הבא מקום שאין יד האדם שולטת שם. ועוד שיכול להיות שבחצי ימיו יעזוב לאחרים חיל וחומה אשר בנה ואשר נטע על כן אין שכר העה"ז לו בהחלט זולת שכר העה"ב הוא לבדו וחלק זה נתן ליצחק שיקבל גם הוא חלקו לעולם הבא כי שכר מצות לצדיקים בהאי עלמא ליכא. אבל לבני הפלגשים נתן מתנות דבר הניתן מיד ליד והוא שיקבלו חלקם בעולם הזה כדרך שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו שאם רשע עושה איזו מצוה הקב"ה נותן לו שכרו משלם בעולם הזה כו' ויכול להיות שעל זה אמרה שרה בנבוא' כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק כי לפום ריהט' נראה שהיה לה לומר סתם כי לא יירש בן האמה זו ממך אלא שרצתה לומר בזה שראוי הוא שיירש גם בן האמה אמנם לא יירש עם בני שוה בשוה כי אין הירושות שוים כי בן האמה יירש חלקו בעולם הזה כמ"ש וגם את בן האמה לגוי אשימנו דהיינו חלקו בעולם

הזה אבל יצחק יקבל חלקו בעולם השני אחר שכבר קבל ישמעאל חלקו וזהו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו קדמה שיהיו מוקדמים בקיבול שכרם כדרך שנאמר ביעקב וידו אוחזת בעקב עשו שיד ממשלתו יאחז בסוף גבולו של עשו הנרמז בעקב שהוא סוף הרגל לומר שאחר שתכלה רגל גאותו מן השוק בעה"ז אז התחלת ממשלת יעקב ונמצא עשו מוקדם בקבול שכרו כך בני הפלגשים שלח קדמה להקדימם בר"ל שכרם בעולם הזה דבר הניתן מיד ליד לאפוקי שכר העוה"ב ליהנות מזיו השכינה אין לשון נתינה שייך בו :

ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע. פירש הרמב"ן וכן רבי' בחיי שהיה שבע מכל תאות העוה"ז לא כן הרשעים שאין נפטרין מן העולם וחצי תאותם בידם. אבל הוא היה שבע מכל. אבל אצל יצחק שנאמר זקן ושבע ימים אין הלשון משמע כן כי מלת שבע מוסב על הימים שהיה שבע ימים ולא תאות העוה"ז גם כאן למה תלה הדבר בזקנתו כי גם בימים הקודמים לא חסר דבר. ועוד למה הזכיר תחלה השיבה ואח"כ הזקנה הלא ימי הזקנה קודמין לימי השיבה. ע"כ נראה יותר נכון לומר שגם באברהם קאי ושבע על הימים ואע"פ שלא נזכרו כאן ימים מ"מ מדהזכיר השיבה גם הזקנה נרמז שקאי על הימים כמו שיתבאר בסמוך אבל גבי יצחק שלא הזכיר השיבה הוצרך לפרש ימים שלפי שעיקר שכרם של צדיקים לעוה"ב ע"כ הם קצים ומואסים בחיי העה"ז וכל ישעם וחפצם לאור באור החיים הנצחיים וליהנות מזיו השכינה כי בעה"ז לא יראנו האדם וחי לפיכך הרשעים אשר בהפך ידמו לעה"ב ועיקר שלותם בעה"ז לעולם אינן שבעים ימים כי יודעים המה שחלק אין להם עוד שמה וכל חפצם ימי העה"ז אבל הצדיקים שבעים בימים ואין להם חפץ בהם כמ"ש דוד הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני ר"ל שאדע עד כמה אהיה חדל מן הטובה האמתית של עה"ב ע"כ אמר בצדיקים שהם שבעים ימים כי כל שביעה הוא הדבר שאין האדם חפץ בו עוד. ע"כ הקדים ימי השיבה לומר לך לא זו שבימי השיבה היה שבע ימים אלא אפילו בימי הזקנה היה שבע מהם כי כל כך היה לו חפץ גדול ליהנות מזיו השכינה והיה מואס בחיי העה"ז כל ימיו נכסוף נכסף לבית אביו שבשמים :

ויאסף אל עמיו. רז"ל אמרו שלא נאמרה גויעה ואסיפה כי אם בצדיקים וענין אסיפה זו נ"ל לפי שאמרו רבותינו ז"ל במסכת ראש השנה פרק ארבע' ראשי שנים שהרשעים נדונים בגיהנם י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן ונעשין אפר כו' והאסיפה ענינה הפך הפיזור שאין הרוח מפזרתן. ומצינו לשון אסיפה אל תוך הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך ואין מאסף אותו הביתה וזה שכבוד ה' יאספם אליו יתברך לאפוקי הרשעים נדחים ממחיצת השכינה ומה שנאמרה אסיפה בישמעאל לפי שעשה תשובה מדכתיב ויקברו אותו יצחק וישמעאל שהוליך את יצחק לפניו ואם קבלה רז"ל קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה כי יש לפרש הפסוק לאידך גיסא שהיה כל כך רשע עד שלא היה חס על כבוד אביו ולא נתעסק בקבורתו עד שהתחיל יצחק תחלה להתעסק בקבורה תחלה ע"כ מחמת הבושה נתעסק גם הוא בקבורה אמנם אין לזוז מן קבלת רז"ל וראיה לדבריהם שהרי כל בני הפלגשים שלח מעל יצחק בעודנו חי ובודאי לא שלח את ישמעאל דא"כ איך היה שם בשעת קבורתו אלא ודאי שעשה תשובה ונתחבר עם יצחק והוליכו לפניו :

ויברך אלהים את יצחק בנו. לא רצה לברכו בחיי אברהם לפי שכבר אמר הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך ואיך יקח הקב"ה מידו מה שכבר נתן לו. ואברהם לא רצה לברך את יצחק כי היה ירא פן יהיה גם עשו בכלל הברכה. ויען כי לא פורש במקרא במה ברכו ועוד מלת בנו מיותרת וכי עדיין לא ידענו שיצחק היה בנו נוכל לומר שברכו שיהיה בנו לכל דבר הוא לבד ולא בני הפילגשים כי המה דומים כאילו אינן בניו רק יצחק לבד יקרא בנו ולו משפט הירושה :

על פני כל אחיו נפל. ולהלן אמר ישכון פי' רש"י עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל ואם נקבל שישמעאל עשה תשובה אחרי מות אברהם שהרי לא מצינו שעשה תשובה כ"א בזה שהוליך את יצחק לפניו וא"כ איפכא מיבעי ליה בחיי אברהם היה ראוי לו ליפול ולא במותו שהרי עשה אח"כ תשובה ולמה יפול והשבע ימין וראה כל נפל משמע לשעבר וישכון משמע להבא א"כ וודאי פירושו נפל לשעבר היינו קודם שעשה תשובה וישכון להבא לומר שעתיד שישכון אחר שיעשה תשובה. ונוכל לפרש נפל לשון הכנעה כי כן דרך כל נכניע שנופל לפני כל אדם כאשר החל ליפול לפני יצחק אע"פ שהיה קטן ממנו מ"מ הוליכו לפניו ונכנע לו כך גם לפני כל אחיו נכנע והיינו נפילה ובזה יתורץ ג"כ קושית רש"י כי קודם שעשה תשובה ישכון כי לא נכנע ואחר שעשה תשובה נפל ר"ל נכנע מפני כל אחיו ונפילה זו היא תקנתו :

הפטרת חיי שרה במלכים א' סימן א'

וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ: וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ: וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ: וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ: וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו: וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם: וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה: וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ: וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ: וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא: וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע: וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה: לְכִי וּבֹאִי ׀ אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי וּמַדּוּעַ מָלַךְ אֲדֹנִיָהוּ: הִנֵּה עוֹדָךְ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת־דְּבָרָיִךְ: וַתָּבֹא בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ הַחַדְרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד וַאֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית מְשָׁרַת אֶת־הַמֶּלֶךְ: וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ: וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה אֱלֹהֶיךָ לַאֲמָתֶךָ כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי: וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ וְעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעְתָּ: וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וּלְיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא: וְאַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ לְהַגִּיד לָהֶם מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו: וְהָיָה כִּשְׁכַב אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים: וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת עִם־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא בָּא: וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר הִנֵּה נָתָן הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ עַל־אַפָּיו אָרְצָה: וַיֹּאמֶר נָתָן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַתָּה אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי: כִּי ׀ יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִיָּהוּ: וְלִי אֲנִי־עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְלִבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא: אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ עבדיך כתיב מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו: וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה: כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה: וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם:

באור המלות

בא בימים. ימי הזקנה: יחם לו. לפי שקרע כנף המעיל לשאול: סכנת. מחממת: מתנשא. מתפאר: וחמשים איש. נטולי טחול: ולא עצבו. לא הכעיסו. ילדה. כלומר גדלתו: דבריו. דברי עצתו: ומריא. שור של פטם: עם. כמו אצל: הזוחלת. שעומדים עליה וצפים למרחוק: עין רוגל. הוא כובס. שמתקן בגדי צמר ברגליו על ידי בעיטה: ומלטי את נפשך. מן המחלוקת: חטאים. חסרים מן הגדולה: אתה אמרת. בתמיה:

יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־
אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד
אֶת־יִצְחָק׃ כ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־
ב' אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־
רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי
מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי
ד' לוֹ לְאִשָּׁה׃ כא וַיֶּעְתַּר יִצְחָק
לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה
ה' הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר
ו' רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ כב וַיִּתְרֹצְצוּ
הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן
כל אורי' חס' במ"ב לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־
יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ
גוים ק' שְׁנֵי גֹיִים בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים

יט וְאִלֵּין תּוֹלְדַת יִצְחָק בַּר
אַבְרָהָם אַבְרָהָם
אוֹלִיד יַת יִצְחָק׃ כ וַהֲוָה
יִצְחָק בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין כַּד
נְסִיב יַת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל
אֲרַמָּאָה מִפַּדַּן אֲרָם אֲחָתֵיהּ
דְלָבָן אֲרַמָּאָה לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃
כא וְצַלִּי יִצְחָק קֳדָם יְיָ לָקֳבֵיל
אִתְּתֵיהּ אֲרֵי עֲקָרָה הִיא וְקַבֵּיל
צְלוֹתֵיהּ יְיָ וְעַדִּיאַת רִבְקָה
אִתְּתֵיהּ׃ כב וּדְחֲקִין בְּנַיָּא
בִּמְעָהָא וַאֲמַרַת אִם כֵּן לְמָה
דְנַן אֲנָא וַאֲזַלַת לְמִתְבַּע
אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ׃ כג וַאֲמַר
יְיָ לַהּ תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעַיְכִי
וְתַרְתֵּין מַלְכְוָן מִמְּעַיְכִי

אברהם אברהם ב' וסי' ויקרא. הוליד: בקחתו ב' וסי' את רבקה. אתו והוא אסור: ויעתר ד' וסי' ויעתר יצחק לה'. ויצא משה מעם פרעה. דערוב. ויצא מעם פרעה. דארב'. מנוח: ויעתר ה' וסי' ויעתר לו ה'. ויעתר אלהים לארץ דגבעונים. ויבן דוד מזבח. ויתפלל אליו דמנשה. ונצומה ונבקשה: גיים חד מן ה' זוגין מן כ"ב דכתיב יו"ד במצע תיבותא וקרי' ו' וסי'כו' במסר'רבתא:

תולדות אהרן ואלה תולדות. סנהדרין נח: אברהם הוליד. מציעא ל"ז: ויהי יצחק בן. יבמות סד: ויעתר יצחק. סוכה יד: יבמות שם: ויעתר לו ס'. בתרא פ"ד: שני גוים. ברכות נז. ע"ג יא:

רשי

(יט) **ואלה** תולדות יצחק. יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. (לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אחר כך הוליד את יצחק. ד"א) על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה. שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק הי' בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה שבת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחו' לבן מפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם. על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם בלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר לו. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר ל' הפצרה ורבוי הוא וכן (יחזקאל לה) עתר ענן הקטורת מרבית עלית העשן וכן (שם לה) העתרתם עלי דבריכם וכן (משלי כז) נעתרות נשיקות שונא דומות למרובות והם למשא אנקרישר"א בלעז: לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת (יבמות סד): ויעתר לו. ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה: (כב) ויתרוצצו. ע"כ המקרא הזה אומר דורשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח ע"ג עשו מפרכס לצאת. דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול צער העבור: למה זה אנכי. מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרוש. לבית מדרשו של שם: לדרוש את ה'. שיגיד לה מה תהא בסופה: (כג) ויאמר ה' לה. (ב"ר) על ידי שליח לשם נאמר ברוח הקדש והוא אמר לה: שני גוים בבטנך. גיים כתיב כמו גאים אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (ע"ג י"א): ושני לאומים. אין לאום אלא מלכות: ממעיך יפרדו

אבן עזרא

(יט) **ואלה** אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב וי"א כי טעם הוליד את יצחק שהיה דומה לאביו וכל רואיו יעידו כי אברהם הולידו וי"א כי טעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף והעד שאמר וישלחם מעל יצחק בנו: (כ) מפדן. שדה וכן בלשון ישמעאל: אחות לבן. הוא ידוע ונכבד מאביה וכן אחות נחשון: (כא) ויעתר. מבנין הקל כי העתירו אל ה' מהכבד וטעמו שרצה השם בדבריהם: ויעתר. ויתרצה מבנין נפעל: (כב) ויתרוצצו. מלשון מרוצה והצד"י כפול ואחיו כברקים ירוצצו ונקראו בנים על שם סופם וכן ובגדי ערומים תפשיט והיא שאלה לנשים שילדו אם אירע להם ככה ותאמרנה לא: וטעם ותאמר אם כן. הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה: (כג) ויאמר ה' לה. על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני ט"ו

בעל הטורים תולדות יצחק. הוליד בגימט' דומה שהיה זיו איקונין של יצחק דומין לאברהם. בקחתו ב' במסורה בקחתו את רבקה. בקחתו והוא אסור בזיקים גבי ירמיה מה קחתו דהתם אסור אף הכא אסור ללמד שאף יצחק עקר היה וילפינן ממנוח ביצחק כתיב הכא ויעתר יצחק וכתיב התם ויעתר מנוח. לבן הארמי. אותיות הרמאי. כי עקרה היא הוא כתיב לומר לך שאף הוא היה עקר ואית דדריש המקרא לומר היא ולא הוא דהא כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע אלמא לאו עקר הוה: ותהר רבקה אשתו אשתו בגימטרי' קש ואש. והיה בית יעקב אש ובית עשו לקש: ויתרוצצו זה הולך אחר צו את בני ישראל וזה הולך אחר ע"ג. דכתיב הואיל הלך אחרי צו זה מתיר צוויו של זה וזה מתיר צוויו של זה: גוים גיים כתי' רמז לעשרה אומות שבאו להחריב בית המקדש אהלי אדו' וישמעאלי' וכו' והם עשרה. ד"א גיים עולה ס"ג זה נתברך בן ס"ג וזה בא בס"ג אומות נחרבן ביה שני הר'

ספורנו

(יט) **ואלה** תולדות יצחק. ילדי ימיו וקורותיו. אברהם הוליד את יצחק. הוא לבדו נקרא לאברהם זרע: (כ) אחות לבן הארמי. וממנה נולד עשו הדומה לאחי האם: (כא) לנוכח אשתו. אע"פ שהובטח על הזרע שיירש התפלל לאל ית' שיתן לו אותו הזרע מזאת ההגונה הנצבת נכחו: (כב) ותאמר א"כ. אחרי שהדבר כן שמתרוצצים ויש לחוש שימות אחד מהם והסתכן אני בלידה כמנהג בלידת עובר מת: למה זה אנכי. למה זה התאוו קרובי שאהיה אני אם הזרע באמרם אחותנו את היי לאלפי רבבה וכן בעלי שהתפלל עלי בזה: (כג) שני גוים בבטנך. זו היא סבת הרציצה שיהיו שני גוים נבדלים בדת: ושני לאומים. שיהיו גם כן נבדלים במלכות: ממעיך יפרדו

רמבן

אמר הכתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם. על עשו ויעקב האמורים למטה והזכיר הכתוב איך היתה ילידתם:

(יט) **אברהם** הוליד את יצחק. לשון רש"י ע"י שכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה לכך צר הקב"ה קלסתר פניו דומה לאברהם שיאמרו הכל אברהם הוליד את יצחק. ור"א אמר עוד שטעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו והנכון בעיני כי חזר עתה והחל בלב היחס כמנהג הכתוב לחזור באנשי המעלה אל ראש היחס וכן בדברי הימים כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם וארפכשד ילד את שלח וכאשר השלים חזר ואמר שם ארפכשד שלח עד אברם הוא אברהם וכן ביחוס בנימין חזר למפרע והחל ונר הוליד קיש וקיש הוליד את שאול אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר וחזר לספר זה בעבור שאמר ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם שאם אמר ג"כ ואלה תולדות יצחק בן אברהם בלבד הנה השוה שניהם ביחוס ובמעלה ואף כי הקדים הבכור ועוד שהיה ראוי שיתחיל באברהם ויאמר אלה תולדות אברהם אבל לא רצה לעשות כן שלא ימנה ישמעאל ובני קטורה ולכך חזר והשלים אברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאילו לא הוליד אחר יחשב כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע ולכך אמר למעלה ג"כ אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם לכבוד יצחק לומר שאין אלו תולדות היחס לאברהם רק בני האמה וכמו שאמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו וכן עשה הכתוב אף בדברי הימים כי אמר מתחלה בני אברהם יצחק וישמעאל ואלה תולדותם בכור ישמעאל נביות והזכיר ובני קטורה פלגש אברהם ילדה את זמרן והיה ראוי שיאמר בני יצחק וחזר והחל ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל:

(כב) **ותאמר** אם כן למה זה אנכי. אם כן גדול צער העבור למה זה אנכי מתאוה ומתפללת על ההריון לשון רש"י ואיננו נכון. ור"א אמר כי שאלה את הנשים אם אירע להם ככה ותאמרנה לא ותאמר א"כ הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה והנה הכתוב חסר ואיננו שלם בפירוש הזה. והנכון בעיני כי אמרה אם כן יהיה לי למה זה אנכי בעולם הלואי איננו שאמות או שלא הייתי כטעם כאשר לא הייתי אהיה:

ותלך לדרוש את ה'. לשון רש"י להגיד מה יהא בסופה. ולא מצאתי דרישה אצל ה' רק להתפלל כטעם דרשתי את ה' וענני ודרשוני וחיו חי אני אם אדרש לכם:

יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: **מלאום יאמץ**. לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה (יחזקאל כו) לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים: (כד) **וימלאו ימיה**. אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם: **והנה תומם**. חסר. ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן א' צדיק וא' רשע: (כה) **אדמוני**. סימן הוא שיהא שופך דמים (ב"ר): **כלו כאדרת שער**. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקיר"א בלעז: **ויקראו שמו עשו**. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: (כו) **ואחרי כן יצא אחיו וגו'**. שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השנייה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן לה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשונה ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: **בעקב עשו**. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו: **ויקרא שמו יעקב**. הקב"ה (אמר אתם קריתון לבכוריכם שם אף אני אקרא לבני בכורי שם ויקרא שמו יעקב). דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: **בן ששים שנה**. י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה ונתפלל עליה ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה (יבמות סד): (כז) **ויגדלו ויהי עשו**. כל זמן שהיו קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"ג: **יודע ציד**. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות (תנחומא): **איש שדה**. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: **תם**. אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: **יושב אהלים**. אהלו של שם ואהלו של עבר: (כח) **בפיו**. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרש בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו: (כט) **ויזד**. לשון בישול כתרגומו: **והוא עיף**. ברציחה כמה דתימא (ירמיה ד') כי עיפה נפשי להורגים: (ל) **הלעיטני**. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: **מן האדום האדום**. עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים

מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם כל' חס' במ"א מנ' . ל' ורפי
יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר׃ כד וַיִּמְלְאוּ
יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם ל' וכ"כ וא' תאומים
בְּבִטְנָהּ׃ כה וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי
כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ
עֵשָׂו׃ כו וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו
וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא ל' . ו' פסו' חס' את
שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים ס'
שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ כז וַיִּגְדְּלוּ
הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ
צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם י"ד
יֹשֵׁב אֹהָלִים׃ כח וַיֶּאֱהַב יִצְחָק ד'
אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה
אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃ כט וַיָּזֶד ל'
יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה
וְהוּא עָיֵף׃ ל וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־ ה'
יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם ל' . ל'
הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־ ל' . ח'

יִתְפָּרְשָׁן וּמַלְכוּ מִמַּלְכוּ יִתְקַף
וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבֵּד לִזְעֵירָא׃
כד וּשְׁלִימוּ יוֹמָהָא לְמֵילַד וְהָא
תְיוּמִין בִּמְעָהָא׃ כה וּנְפַק
קַדְמָאָה סְמוֹק כּוּלֵּיהּ כִּגְלִים
דִּשְׂעַר וּקְרוֹ שְׁמֵיהּ עֵשָׂו׃
כו וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי
וִידֵיהּ אֲחִידָא בְּעִקְבָא דְעֵשָׂו
וּקְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב וְיִצְחָק
בַּר שִׁתִּין שְׁנִין כַּד יְלִידַת
יָתְהוֹן׃ כז וּרְבִיאוּ עוּלֵימַיָּא
וַהֲוָה עֵשָׂו גְּבַר נַחְשִׁירְכָן גְּבַר
נָפֵיק חַקְלָא וְיַעֲקֹב גְּבַר
שְׁלִים מְשַׁמֵּשׁ בֵּית אוּלְפָנָא׃
כח וּרְחֵים יִצְחָק יָת עֵשָׂו אֲרֵי
מִצֵּידֵיהּ הֲוָה אָכֵיל וְרִבְקָה
רְחִימַת יָת יַעֲקֹב׃ כט וּבַשֵּׁיל
יַעֲקֹב תַּבְשִׁילָא וַאֲתָא עֵשָׂו
מִן חַקְלָא וְהוּא מְשַׁלְהֵי׃
ל וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אַטְעֵימְנִי
כְעַן מִן סְמוֹקָא סְמוֹקָא הָדֵין
אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל כֵּן קְרָא

ט"ז שנה: **ורב**. הוא הפועל וכן בן יכבד אב ועוד אפרש זה הפסוק: (כד) **תומים** בחסרון אלף השורש כמו אם לא שריתיך לטוב שפירושו נתתי שאריתיך לטוב: (כה) יו"ד אדמוני נוסף כיו"ד אכזרי. ואין מלת כאדרת סמוכה רק טעמו כולו שער כאדרת ועל דעת אחרים שהיא סמוכה: **ויקראו שמו**. רואיו ויתכן שפירושו מעשה בפני עצמו ופליאה גדולה היתה זאת הלידה בעבור שכל בן אדם יוצא בשלייא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו רגע אחד: (כו) **ויקרא שמו**. הקורא או יצחק אביו: (כז) **יודע ציד**. לעולם אלא מרמות כי רוב החיות בדרך מרמה יתפשו. ויעקב הפך עשו כי הוא איש תם גם עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה: (כח) **כי ציד בפיו**. מביא ציד בפיו: (כט) **והוא עיף**. כטעם בארץ עיפה רעב וצמא: (ל) **הלעיטני**. אין לו חבר והטעם האכילני. וטעם נזיד תבשיל רק ויזד מהשניים הנחים והם שני שרשים והפירוש אחד וכן לא ידון רוחי עם

ללדת ד' וסי' וימלאו ימיה ללדת. ותסף ללדת את אחיו את הבל. כמו הרה תקריב ללדת. עת ללדת. תומים ד' זוגין מתחלפים מן ב' קדמ' לא מפיק א' ותנינא מפיק א' וסי' תומ' וימלאו ימיה. תאומים. ויהי בעת לדתה. ופוה. ובני יששכר תולע. ופואה. ולבני יששכר. ותזרני. ותאזרני. להשות. להשאות. דישעיה: אדמוני ב' ומלא' וסי' אדמוני כאדרת. והוא אדמוני וטוב. וחד ואדמני בי היה נער ואדמני: וידו ג' וסי' וידו אחזת בעקב. בי ה' יעץ ומי יפר. וידו חלקתה להם בקו: ויקרא שמו ו' פסו' חסרי' את מסר בפרשת וישלח: עיף ועיף ח' בקריאה וסי' ויבא מן השדה והוא עיף. כי עיף אנכי על כן קרא שמו. ואתה עיף ויגע. והקיץ וריק' נפשו. אין עיף ואין בושל. העם רעב ועיף וצמא. בארץ ציה ועיף. לא מים עיף תשקה:

תולדות אהרן ולאום מלאום. פסחים מב מגילה ו סוטה מא סנהדרין לב: וימלאו ימיה. ברכות ס': ויצא הראשון. פסחים ס: ויצחק בן. מגילה יז: ויעקב איש. בתרא קכ"ג: ויזד יעקב. סוטה יא סנהדרין סט בתרא יז: ויבא עשו מן. בתרא יז:

בעה"ט אומות נעקרו והיינו דכתיב בכל ס"ג יהדו נאלהו: שני גויים בגי' ר' יהודה ואנטונינוס. ולאום מלאום יאמץ, יגבר על חבירו ויחריבו. והיינו דכתיב אמלאה החרבה. תומם חסר יו"ד ואלף שחסרה י"א. כנגד י"א שבטים שהיתה ראוי' להולי' כדאיתא במדרש: אדמוני ב' במסורה ויצא הראשון אדמוני. והוא אדמוני עם יפה עינים גבי דוד כשראה שמואל את דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו ועל כן נאמר עם יפה עינים עם דעת סנהדרין הוא עושה שנקראו עיני העדה' ואם מעיני העדה. אדמוני תלמד שהשחית רחם אמו ונתגולל בדם. ד"א אדמוני מלשון אדם שיצא בעל שער כאדם גדול והיינו כאדרת שער שהיה מלא שערות כאדרת שאם הוא מלשון אודם אדרת שער אינה אדומה. עשו שהיה עשוי ונגמר. עשו בגימ' שלום שאלמלא שמו שהוא שלו' היה מחריב העולם. דבר אחר עשו ע' שו שוה זה השלים לע' אומות שבראתי בעולם: ואחרי כן יצא אחיו. כן עולה ע' שע' אומות הן תון תיעקב. וידו ב' במ' וידו אוחזת בעקב עשו. וידו חלקתה להם בישעי' במפלת האומות שבשעת לידתן רמז שיפלו בידו האומות: איש תם. ס"ת שם שישב באהלי שם ללמוד. תם שנים יושב משנכנסו לארץ עד שנבנה הבית רמז לאחר ת"ם שנים: יושב אוהלים של שכינה. יושב אוהלים עולה ת"י שכן שרתה שכינה באהל. יעקב בגימ' מלאך האלהים ובגי' כבן עדן ובגי' ויכתב לא יאסף: לדרום. בגימ'

רמבן

מעוברת תאומים והיה הרצון הזה בבטנה כי דרך נסים לה. ויתכן שיאמר עוד כי בעבור היותם שני גוים שונאים ונלחמים זה בזה עשו בתחלת יצירתם מריבה רמז למה שיהיה ביניהם בסוף ועתה ינוחו ותמצא מנוח והשקט לנפשה: (כח) **כי ציד בפיו**. אמרו המפרשים כי יתן ציד בפיו של יצחק או יביא ויחסר המעשה וכן למועד אשר שמואל וה' אותי כגבור עריץ נתן או שם אותי. ויתכן לפרש ויאהב יצחק את עשו בעבור כי בפיו של יצחק ציד תמיד כל היום יתאוה לאכול את הציד ותמיד הוא בפיו לא יאכל דבר אחר והוא המביא לו כאשר אמר איש יודע ציד. והנכון בעיני כי היא מליצה כי עשו ציד בפיו אביו יכנה האיש במעשה להדירותו וכמוהו שבתך בתוך מרמה וכן ואני תפלה וכן אמרו בב"ר קופרא טבא לפומיה כסא טבא לפומיה: (ל) **מן האדום האדום הזה**. היה התבשיל מאודם מן העדשים שהיו אדומות או שרקחו בדברים אדומים ועשו לא ידע

ספורנו

יפרדו. ולא ימות אחד מהם בהתרוצצם: (כד) **והנה תומים בבטנה**. קודם שנולדה הכירו הנלבות שהם תאומים לפיכך כשנולד הראשון שהיה כאדרת שער והיה ראוי שתהיה לידתו יותר קשה מלידת החלק ומאוחרת ממנה קראו שמו עשו באמרם שאחיו הנשאר עשה זה מדחה אותו כעשוי לחוץ: (כו) **ויקרא שמו יעקב**. יאמר בעקבו ובסוף כי זה יורה היות ידו אוחזת בעקב אחיו וכבר אמרו ז"ל האל ית' קרא לו כן כי אמנם הוא יאמר לעולם: (כז) **איש שדה**. יודע בעבודת האדמה: **יושב אוהלים**. שני מיני אהלים האחד אהל רועי והשני אהל בל יצען שבו התבונן להכיר בוראו וקדם בכבודו: (כח) **ויאהב יצחק את עשו**. גם את עשו אע"פ שידע בלי ספק שלא היה שלם כיעקב: **ורבקה אוהבת את יעקב**. לבדו מפני שהכירה ברשע של עשו: (ל) ע"כ

קה"א

כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם : לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי : לב וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה : לג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב : לד וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה : פ

ל' ורפה וחד מפיק הא . ט' מ"ל כתו' ד' דס' ד ז. ב' בעיניו

שְׁמֵיהּ אֱדוֹם : לא וַאֲמַר יַעֲקֹב זַבֵּין כְּיוֹם דִּילְהַן יָת בְּכֵרוּתָךְ לִי : לב וַאֲמַר עֵשָׂו הָא אֲנָא אָזֵיל לִמְמָת וּלְמָא דְּנַן לִי בְּכֵרוּתָא : לג וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיֵּים לִי כְּיוֹם דִּילְהַן וְקַיֵּים לֵיהּ וְזַבֵּין יָת בְּכֵרוּתֵיהּ לְיַעֲקֹב : לד וְיַעֲקֹב יְהַב לְעֵשָׂו לְחֵים וְתַבְשִׁיל דִּטְלוֹפְחִין וַאֲכַל וּשְׁתִי וְקָם וַאֲזַל וְשָׁט עֵשָׂו יָת בְּכֵרוּתָא :

עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם . (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרינן במ"ק אבל כל שלשה ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ"ש שאינו שואל בתחלה מג' ועד ז' משיב ואינו שואל ט' ברש"י ישן) : (לא) מכרה כיום. כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה : בכורתך . לפי שהעבודה בבכורו' אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: (לב) הנה אנכי הולך למות . (מתנודדת והולכת היא הבכורה שלא יהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותה ועוד) אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה כאות' ששנינו אלו הן שבמית' שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה : (לד) ויבז עשו . העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום

עם נדנה : (לא) מכרה . בחיר"ק כמו שלחה הנער שכבה עמי והבכורה שיקח פי שנים בממון אביו ויש אומרים שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר לקום מפניו ולשרתו כבן לאב : (לב) וטעם הנה אנכי הולך למות . שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יהרגוהו החיות ויתכן שימות קודם אביו : (לד) ויבז עשו . גם זאת הבכורה בעבור שראה שאין לאביו עושר ורבי' יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צידו ואולי היה הלחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמים מה טעם אמר הביאה לי ציד ולמה לא היה ליעקב בגדים חמודות ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך שהוא אומר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנתו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק אולי

מכרה י"א זוגין מן חד חד חד לא מפיק ה"א וחד מפיק ה"א וסי' במסרה רבתא : הולך ט' מלאים וסי' ואנכי הולך ערירי . ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות . ושמרני בדרך הזה . הולך והזק . על כפיו . כל הולך על גחון . ב' בו . ויחר אף אלהים . ואתה הנני הולך לעמי . וחד והולך מהרה : ולמה זה ד' דסמיכי וסי' ולמה זה לי בכרה . ולמה זה חרה לך על הדבר הזה . ומדוע הקלתני . ולמה זה הבל תהבלו . אנ"ך : ויעקב י"ד וסי' במסרה רבתא : וילך ז' ופתח מס' בפרשת חיי : ויבז ב' וסי' ויבז עשו . ויבז בעיניו לשלח:

תולדות אהרן סנה אנכי. סוטה יב בתרא יז : וימכור את . ברכות ז' : עדשים . בתרא טז :

בעה"ט מן שם בן נח . נזיד בגימטריא די אכלו . הלעיטני נא מן ר"ת סמן לומר כשם שיעקב קנה מעשו בכורתו בלחם ועדשים כך קנה מרדכי את המן לעבד בפת לחם : ולמה זה . ב' במסורה ולמה זה לי בכרה ולמה זה הבל תהבלו מלמד שכפר בעיקר והלך אחרי ההבל : ויבז ב' ויבז עשו ויבז בעיניו גבי המן דהיינו בוזה בן בוזה זה המן שיצא מעשו :

ספורנו

קרא שמו אדום כבראו שכל כך התמכר למלאכתו הנפסדת אשר לא כתורת האדם עד שלא הכיר בנזיד כ"א צבעו . קרא שמו אדום לשון נוי כלומר התאדם והיה צבוע אדום בהלעטת האדום : (לא) מכרה כיום . כי בהיות היום כל מגמת פניך אל מלאכתך באופן שאתה כ"כ עיף שאינך מכיר הנזיד אין ספק שלא תוכל להתעסק בענייני הבכורה לברך לאל ית' ולעבוד את הראוי לבכור : (לב) הולך למות . ברב התלאה והעייפות : השבעה לי . מפני היות הקנין על דבר שאין בו ממש השבועה תמלא חסרונו : (לג) וימכור את בכורתו . במחיר שפסקו ביניהם ולא פרש הכתוב לבארו : ויעקב נתן לעשו . לקנות בקנין חליפין בנזיד או בכלי אשר בו הנזיד על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו : ויבז עשו את הבכורה . גם אחר מעשה היתה הבכורה בעיניו בלתי ראויה לאותו המחיר שפסקו ובכן התבאר שלא נתאנה המוכר כי לא היה

רמבן

מה הוא וקרא שמו אדום על כן קרא שמו אדום כי לעגו עליו שמכר בכורה נכבדת בעבור תבשיל מעט כי סובא וזולל יורש :

(לא) **מכרה** כיום את בכורתך לי . כיום דילהן כיום שהוא ברור כן מכור לי מכירה גמורה לשון רש"י ופשוטו כעת הזאת וכן ואתה עמוד כיום ואשמיעך את דברי אלהים אותו כהיום תמלאון אותו קטר יקטירון כיום את החלב ולכו בשת הפנים כהיום הזה והנראה בעיני מדעת אונקלוס כי בעבור היות מכירת הבכורה לאחר מיתת אביהם אמר מכרה לי הבכורה לאיזה יום שתפול בו וזה שמוש להן בלשון ארמית להן את אזיל לאיזה מקום מן הן את מודע לי וכן בפרשת וישלח ולהן אינון אזלין מן הן דאתברון והוא לשון מורגל מהם במקומות הרבה ובדניאל להן בפתחות הלמד כטעם אלהן להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וכן להן מלכא מלכי יספר עלך ואונקלוס תרגם זולתי אלהין אלא הן ובנוסחאות בקיאות ומדוקדקות מן התרגום כיום דלהי והוא כמו שפירשתי כי היא בלשונם אי זה שאומר בתלמוד הי רבי מאיר הי רבי יהודה וזולתן ואפשר שעשה אונקלוס כיום כאילו הוא ביום שתבא בו הבכורה לי כי כן מצאנו השמוש הזה לכף כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי משפטו באשר וכדמי בניך אשר נתתה להם כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם . ויש אומרים כי אין מחיר הבכורה הנזיד רק הכתוב יספר כי בבקשו לאכול והוא עיף אמר לו יעקב מכור לי בכורתך בכסף ואח"כ נאכל וענה לו בפחזותו על האכילה למה זה לי בכורה הרי היא מכורה לך ונשבע עליה וישבו לאכול ולשתות והכתוב לא פירש המחיר ואין זו דעתי :

(לג) **השבעה** לי כיום. כאשר אמר עשו למה זה לי בכורה איני חפץ בה אמר לו יעקב השבעה לי כי לא תחפוץ בה ולא תירשנה לעולם ונשבע לו ואחר כן מכרה לו ונתן לו המחיר או הנזיד שבקש . ויתכן שאמר עשו למה זה לי בכורה הנה היא מכורה לך . ויאמר השבעה לי שלא תערער על המכירה לעולם ואמר הכתוב שנשבע לו ומכרה כאילו אמר מכרה ונשבע לו :

(לד) **ויבז** עשו את הבכורה. בז לדבר יחבל לו אבל כבר אמר הטעם שבעבורו נאות למכירה מפני שהיה הולך למות בצודו החיות וקרוב הוא שימות בחיי אביו ואין לבכורה שום מעלה רק אחרי האב ומה תועיל לו הבכורה ואמר ויאכל וישת ויקם וילך ויבז כי אחר שאכל ושתה חזר השדה אל צידו וזו סבת בזוי הבכורה כי אין חפץ בכסילים רק שיאכלו וישתו ויעשו חפצם בעתם ולא יחושו ליום מחר . ור"א משתבש בכאן מאד שאמר כי בזה הבכורה בעבור שראה שאין ממון לאביו ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו בא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אוהב את עשו בעבור צידו ואילו היה לחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר את בכורתו בעבור נזיד ואם היה אביו בכל יום אוכל מטעמים מה טעם יאמר אליו הביאה לי ציד ולמה לא היו ליעקב בגדים חמודות ולא נתנה לו אמו כסף וזהב לדרך שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש למה לא שלחה לו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנתו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו ואל ידחונו בקנה של דרש כי יש לי סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח באדם להבינם כל אלו דבריו . ואני תמה מי עור עיני שכלו בזה כי הנה אברהם הניח לו הון רב ואבד העושר ההוא מיד קודם הענין הזה ומפני זה בזה את הבכורה כי הדבר הזה היה בנעוריהם קודם היות לעשו נשים כאשר יספר הכתוב ואחרי כן חזר והעשיר בארץ פלשתים עד כי גדל מאד ויקנאו בו שרי פלשתים ואחר כן חזר לעניו והתאוה לציד בנו והמטעמים ואין אלו רק דברי שחוק ועוד כי הכתוב אמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו והברכה בעשר תוספות ובנכסים וכבוד ואיה ברכתו שאבד הון אביו והעני ואחרי כן ואהיה עמך ואברכך העשיר והעני אחרי כן ואם יש לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים כענין העושר אין זה באותם שנתברכו מפי הקב"ה כי ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה אבל היו האבות כלם כמלכים ומלכי גוים באים לפניהם וכורתים עמהם ברית וכתיב וישבעו איש לאחיו ואם היה יצחק רע המזל מאבד נכסי אביו איכה אמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך וכבר היה בנעוריו אבל בזוי הבכורה לעשו לאכזריות לבו ויתכן כי פי השנים בבכורה ממשפטי התורה לא היה כן לפנים רק לנחול מעלת האב ושררתו שיהיה לו כבוד ומעלה על אחיו ולכן היה אומר ליצחק אני בנך בכורך לומר כי הוא הבכור הראוי להתברך וכן כי זה הבכור שים ימינך על ראשו להקדימו בברכה ואולי היה **טפל גם בנחלה יותר מעט כי דין פי שנים** מחדש משפטי התורה והציד אשר היה בפיו **כן יעשו השרים והמלכים בוחרים נגיד מכל מאכל** וכל המטעמים

קום : (ב) אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת מצרים כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו הקב"ה אל תרד מצרימה שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך : (ג) האל. כמו האלה : (ד) והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישימך וגו' ואף לענין קללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך

אולי יודיענו למה חסר מאור עיניו ול' ידחונו בקנה של דרש כי יש לו סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינם וכן אחרים אמרו הנה צאן יש לו כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן ויתכן שנשאר לו מקנה מעט גם נכון הוא להיות פי' לך נא אל הצאן אל מקום הצאן שהן נמכרות:

וישמור

כו א וַיְהִ֤י רָעָב֙ בָּאָ֔רֶץ מִלְּבַד֙ הָרָעָ֣ב הָרִאשׁ֔וֹן אֲשֶׁ֥ר הָיָ֖ה בִּימֵ֣י אַבְרָהָ֑ם וַיֵּ֧לֶךְ יִצְחָ֛ק אֶל־אֲבִימֶ֥לֶךְ מֶֽלֶךְ־פְּלִשְׁתִּ֖ים גְּרָֽרָה׃ ב וַיֵּרָ֤א אֵלָיו֙ יְהוָֹ֔ה וַיֹּ֖אמֶר אַל־תֵּרֵ֣ד מִצְרָ֑יְמָה שְׁכֹ֣ן בָּאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֖ר אֹמַ֥ר אֵלֶֽיךָ׃ ג גּ֚וּר בָּאָ֣רֶץ הַזֹּ֔את וְאֶהְיֶ֥ה עִמְּךָ֖ וַאֲבָרְכֶ֑ךָּ כִּֽי־לְךָ֣ וּֽלְזַרְעֲךָ֗ אֶתֵּן֙ אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹ֣ת הָאֵ֔ל וַהֲקִֽמֹתִי֙ אֶת־הַשְּׁבֻעָ֔ה אֲשֶׁ֥ר נִשְׁבַּ֖עְתִּי לְאַבְרָהָ֥ם אָבִֽיךָ׃ ד וְהִרְבֵּיתִ֤י אֶֽת־זַרְעֲךָ֙ כְּכוֹכְבֵ֣י הַשָּׁמַ֔יִם וְנָתַתִּ֣י לְזַרְעֲךָ֔ אֵ֖ת כָּל־הָאֲרָצֹ֣ת הָאֵ֑ל וְהִתְבָּרֲכ֣וּ בְזַרְעֲךָ֔

ס"ג
ג'. כ'
כ"ח
ב' ר"פ בתרי לישנ' :
י"ב
כל אורי' חס' במ"א מ"ל
ג' חסר
ח' משמשין בלשון אלה :

א וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא בַּר מִכַּפְנָא קַדְמָאָה דַהֲוָה בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם וַאֲזַל יִצְחָק לְוַת אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי לִגְרָר׃ ב וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ וַאֲמַר לָא תֵחוֹת לְמִצְרָיִם שְׁרִי בְּאַרְעָא דְאֵימַר לָךְ׃ ג דּוּר בְּאַרְעָא הָדָא וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וַאֲבָרְכִנָּךְ אֲרֵי לָךְ וְלִבְנָךְ אֶתֵּן יָת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין וַאֲקַיֵּים יָת קְיָמָא דְקַיֵּמִית לְאַבְרָהָם אֲבוּךְ׃ ד וְאַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְאֶתֵּן לִבְנָךְ יָת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ

גור ב' ר"פ בסיפר' בתרי לישני וסי' גור בארץ הזאת. גור אריה יהודה. הארצת כל אוריתא חסרי' במ"א מ"ל וסי' ויהי רעב בכל הארצות. וכל נביאים וכתובי' דפוו' במ"א חס' וסי' ותתנם ביד עמי הארצת : האל ח' סבירים בלשון אלה וסי' רק לאנשים האל. ויהפך את הערים האל. גור בארץ הזאת. והרבתי את זרעך. כי את כל התועבות. לנוס שמה רוצח. ונשל ה' אלהיך. וארב לו וקם עליו : השבעה ג' חס' וסי' והקמתי את השבעה. כי ירא העם את השבעה. ותתך עלינו את האלה :

תולדות אהרן גור באלן. סנהדרין קיא : כי לך ולזרעך. שבת קיח :

בעל הטורים

ויהי רעב סמך לויבז עשו וזהו שנאמר בבא רשע בא גם בוז. הארצת האל רמז ל"א מלכים. הארצת חסר ו' שיתננה לו לאחר ו' דורות והם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה :

רמבן

יוכלו מהם שי למורא והיה עשו מחניף את אביו להביא כל צידו אל פיו לאכול ממנו כרצונו תמיד ואהבת האב לבנו הבכור קלה להביא ומה שאמר לברך אותו אחר עשותו לו המטעמים איננו שכר האכילה ושחד בהם אבל רצה ליהנות ממנו שתהיה נפשו קשורה בנפשו בעת ההנאה ויברך אותו בחפץ מלא ורצון שלם או שהיה יודע בנפשו כי אחר האכילה היתה מתענגת ושמחה ויחול עליה רוח הקדש כענין ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים ולא נתנו ביד יעקב הון כי בורח היה ובלא ידיעת אחיו יצא מן הארץ לבדו ואילו נתנו לו הון ועבדים וגמלים היו מוסיפים בו קנאה לארוב לו ולהרגו ורבותינו אמרו שגזלוהו ממנו ומי אמר לו שלא היו ליעקב בגדים חמודות שש ומשי ורקמה אבל הכתוב אמר כי עשו בלכתו השדה לצוד היה מחליפם בבגדי הציד ומפני שיצחק ממשש תמיד בבנו ובבגדיו הלבישה אותם את יעקב פן יכירנו בהם והלא אתה רואה שעשה כן וירח את ריח בגדיו כי היה משים אותם בתוך נרד וכרכום כענין שכתוב מור ואהלות קציעות כל בגדותיך והיו הבשמים צומחים בארץ ישראל ועל כן אמר כריח השדה כי בעבור היותו איש השדה הריחו בגדיו מהם או ריח ציצי האילנות כמו שאמרו רבותינו כריח השדה של תפוחים והשאלה על מאור עיניו שאלת עורי לב כי אם היתה סבה מאת השם הנה היא כדי שיברך את יעקב והוא ספור הכתוב ותכהין עיניו מראות ויקרא את עשו. ועל דרך הפשט איננו רק ענין הזקנה וטעמו ויהי כי זקן יצחק והכהינה עיניו בזקנתו קרא את עשו והנה ביעקב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות וכתוב באחיה השילוני כי קמו עיניו משיבו ויספר במשה רבינו פלא לא כהתה עינו :

(א) **מלבד** הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם. אולי לא היה רעב בעולם עד ימי אברהם ועל כן ימנה הכתוב ממנו כי מה צורך להזכיר זה והנכון בעיני כי זה להגיד כי היו זוכרים אותו הרעב הראשון ומספרים עליו שבעבורו ירד אברהם למצרים ושם עשה לו השם כבוד גדול. ולכן היה יצחק חפץ ללכת בדרך אבותיו לירד שם עד שנאמר לו אל תרד מצרימה. וטעם המניעה אמרו רבותינו אתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך. ולדעתי בכלל עוד בענין רמיזה בעתיד כי גלות אברהם אל מצרים מפני הרעב רמז שיגלו בניו שם ולכתו אל אבימלך לא היה גלות כי שם היה יושב ברצונו אבל ירידתו של יצחק שם מפני הרעב ירמוז לגלות כי גלה ממקומו בעל כרחו והלך אל ארץ אחרת והנה גלותו ממקומו היה אל ארץ פלשתים שהיא ארץ מגורי אביו וירמוז לגלות בבל שהוא מקום מגורי אבותם שהיו באור כשדים ודע כי הגלות הנזכר ירמוז למעשה יצחק כאשר לא לקחו אשתו ולא היה לו שם רק הגלות והפחד ומתחילה אמר הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת ולימים חזר בו ואמר לך מעמנו ואחרי כן חזרו אליו בברית וכן גלות בבל גלו שם מפני זלעפות רעב ומעט היותם שם לא עבדום ולא ענו אותם אבל היו גדוליהם שרים במלכות ואחרי כן אמרו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל והזהירו עליהם שרי עבר הנהר והפחות ואחרי כן בטלו הבנין והות בטלא עד זמן ועידן אחרי כן חזרו ונתנו רשות בבנין והזהירו ואמרו די להון מתקרבין נחחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי :

אל אבימלך מלך פלשתים. לא נודע אם היה אבימלך אשר היה בימי אברהם או שכל מלך פלשתים בעת ההיא יקרא כן כי גם בימי דוד יקרא אבימלך ודעת אונקלוס שהיה בנו. וטעם וילך יצחק אל אבימלך כי היה בדעתו לרדת מצרימה והלך אל אבימלך בעל ברית אביו אולי ייטיב עמו בימי הבצורת ולא יצטרך לירד למצרים והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם לא נגע בו ולא בביתו כלל אבל אנשי המקום ההם בקשו ממנו דרך שאלה על אשתו והוא אמר אחותי היא ועפ"כ לא נגע בה המלך ולא איש מאנשיו כי היו נזהרים בענין אברהם ולכך אמר כמעט שכב אחד העם יאמר אני לא נגעתי בה ונשמרתי ממנה אבל קרוב היה שיכשל בה אחד מאנשי הארץ והיית מביא עלינו אשם כאשר היה עלינו חטא בענין אביך :

(ב) **שכון** בארץ אשר אומר אליך. אין טעם שיאמר בבת אחת שכון בארץ אשר אומר אליך גור בארץ הזאת אבל פירושו אל תרד מצרימה ושכון כל ימיך בארץ שאומר אליך בכל פעם ופעם על פי ה' תסע ועל פי ה' תחנה וגור עתה בארץ הזאת בארץ פלשתים כי לך ולזרעך אתן אותה כדכתיב חמשת סרני פלשתים לכנעני תחשב ויתכן שיהיה וירא אליו מוקדם כי קודם צאתו ממקומו נאמר לו אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אומר אליך בהיותך שם וגור עתה בארץ הזאת בארץ כנען אשר תכלול עמים רבים וארצות רבות כי אני מצוך עתה שלא תצא ממנה לעולם כי כל הארצות האל אתן לזרעך והנה נסע ממקומו מפני הרעב ללכת בכל ארצות כנען לשכון בארץ אשר יאמר אליו ובבאו בגרר אמר לו כאן תשב ולא הוצרך לפרש כי ידוע הוא שלא עבר על מצות השם וכן על אחד ההרים אשר אומר אליך כאשר הזכרתי :

(ג) **והקימותי** את השבועה. אין צריך שיבטיח הקב"ה את יצחק שלא יעבור השבועה שנשבע לאביו כי לא אדם הוא להנחם ואברהם אין לו זרע אשר

בעל

ספורנו

היה הממכר שוה אצלו כל כך : **כו** (א) אשר היה בימי אברהם. כי מאז עד עתה לא היה שם רעב כבד כמוהו שיביא יושבי הארץ לצאת ממנה כאשר עשה אברהם : וילך יצחק אל אבימלך. ליטול רשות ממנו דרך מוסר בהיותו חפץ אז לצאת מארצו מפני הרעב : (ב) אל תרד מצרימה. אל יסיתך ללכת שם חסרון המרעה פה כענין כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך וכו' : שכון בארץ אשר אומר אליך. עשה משכנות רועים למקנך באותו המקום בעצמו שאומר אליך לגור בו כי בו יצליח גם מקנך. וזה כי אמנם הסבה שהיה בדעתו לצאת היתה בשביל חסרון המרעה : (ג) גור בארץ הזאת. ואתה גור בארץ כנען : ואהיה עמך ואברכך. שאף על פי שיש בארץ כנען עתה חסרון מרעה אני אהיה עמך ולא תחסר מרעה : ואברכך. בממון ובמקנה ולא בחוצה לארץ : כי לך ולזרעך אתן. והקמותי את השבועה. והטעם שאמרתי שתגור

בארץ

כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ה עֵקֶב אֲשֶׁר־
שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר
מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֺתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃
שני ו וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר׃ ז וַיִּשְׁאֲלוּ
אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר
אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי
פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־
רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִוא׃
ח וַיְהִי כִּי־אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים
וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים
בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה יִצְחָק
מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃
ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר
אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ
אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי
אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ׃
י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ
לָּנוּ כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־

ג' ל' מ"ל כתו' ד' כ"כ
חד מן י"ד פסו' כתו' מן ג' מלין
ל' חס'. ל'
ד'
כ'
כל 'מ"ל. במ"א חס' ישב נא עבדך ואמת בעירי.
חד מן כ"ט פתחין.

כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ ה חֲלָף
דְּקַבֵּיל אַבְרָהָם בְּמֵימְרִי וּנְטַר
מַטְּרַת מֵימְרִי פִּקּוֹדַי קְיָמַי
וְאוֹרָיָתָי׃ ו וִיתֵיב יִצְחָק בִּגְרָר׃
ז וּשְׁאִילוּ אֱנָשֵׁי אַתְרָא עַל
עֵיסַק אִתְּתֵיהּ וַאֲמַר אֲחָתִי
הִיא אֲרֵי דְחֵיל לְמֵימַר אִתְּתִי
דִּלְמָא יִקְטְלוּנַנִי אֱנָשֵׁי אַתְרָא
עַל רִבְקָה אֲרֵי שַׁפִּירַת חֵזוּ
הִיא׃ ח וַהֲוָה כַּד סְגִיאוּ
לֵיהּ תַּמָּן יוֹמַיָּא וְאִסְתְּכֵי
אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי מִן
חֲרַכָּא וַחֲזָא וְהָא יִצְחָק
מְחָאִיךְ עִם רִבְקָה אִתְּתֵיהּ׃
ט וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק
וַאֲמַר בְּרַם הָא אִתְּתָךְ הִיא
וְאֵיכְדֵין אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא
וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲרֵי אֲמָרִית
דִּלְמָא אִתְקְטֵיל עֲלַהּ׃
י וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ מָה דָא
עֲבַדְתְּ לָנָא כִּזְעֵיר פּוֹן שְׁכֵיב
דִּמְיַחַד בְּעַמָּא עִם אִתְּתָךְ

(ה) וישמר משמרתי. שם כלל כל מה שהוא חייב לשמור ממצות וחוקים ותורות ויתכן המצות לך לך גם קח נא את בנך. והחוקים. הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אפרש בפסוק שעטנז ואלה החוקות נטועות בלב. והתורה. שמל עצמו ובניו ועבדיו ובפסוק התורה והמצוה אבארם היטב: (ו) וישב יצחק בגרר. עשה כאשר צוה השם: (ז) לאשתו. בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי: כי ירא. פועל עבר וכן ויהי כי זקן יצחק ותחסר מלת כי אמר פן יהרגוני וכן כי הפרני אלהים:
מאה

חקותי ל' מ"ל בתו' וכל נביאים וכתו' דכו' במ"ט חס' וסי' הבית הזה אשר אתה בונה. אם שוב תשובון אתם ובניכם. קרע אקרע את הממלכ'. וישתחוו לעשתרת. ולא אקח את כל הממלכה. למען בחקתי ילכו. ועל ריב המה יעמדו. לא דכאו עד היום הזה. אם חקתי יחללו: מצותי חקותי ג' דס' וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי. אם שוב תשובון דמלכים. ויעד ה' ישראל: והורתי ב' כ"כ וסי' מצותי חקותי. עד אנה מאנתם לשמר: וישקף ד' מס' בפרשת חיי: אחד כ"ח פתחין וסי' במס' רבת': אחד העם ב' דסמיכי וסי' כמעט שכב. כי בא אחד העם להשחית:

תולדות אהרן עקב אשר שמע אברהם. יומא כח נדרים לב
קדושין כב (קדושין סו):

כך וכך: (ה) שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת (יבמות כא): מצותי. דברים שאילו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכת דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ועו"ג משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורותי. להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני (ב"ר): (ז) לאשתו. על אשתו כמו (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא: (ח) כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך וגו'. ראהו משמש מטתו: (י) אחד העם. המיוחד בעם זה

בעל הטורים

עקב אשר שמע וכו'. יש בפסוק י' תיבות כנגד עשרת הדברות שבהם עק"ב תיבות וכנגדם נתנסה עשר נסיונות וקיים עולם שנברא בי' מאמרו' עקב שנים שמע בקולי דבן ג' שנים הכיר בוראו ושנותיו קע"ה. עקב אשר שמע אברהם בגימטריא קיים אף עירובי תבשילין ונתוסף לו ה"א יתירה על שמו כנגד בקולי משמרתי מצותי חקותי ותורתי. מצחק ב' והנה יצחק מצחק. אשר ילדה לאברהם מצחק מלמד שהיה ישמעאל גד גפים תחת בעליהן ומזנה עמהן מה מצחק דהכא אשת איש אף התם אשת איש. אחד העם ב' כי בא אחד העם והתם איירי בדוד המלך כשלקחת החנית מראשותיו של שאול מה התם איירי במלך אף הכא אמר בשביל עשו שאת המלך:

ספורנו

בארץ הזאת ובזה איטיב לך הוא כי כבר נשבעתי לאברהם לתת לו ולזרעו את הארץ הזאת ולפיכך בהיותך גר בה תהיה נשיא אלהים בתוכה ותקנה בה חזקה להורישה לזרעך: (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי. בכל אשר צויתיו: וישמור משמרתי. עשה תמיד המשמרה המיוחדת לי שהיא גמול חסד כאמרו כל ארחות ה' חסד ואמת ולהורות חטאים בדרך וזה עשה כאשר קרא בשם ה' ואמר גם כן: מצותי חקותי ותורתי. שנצטוו בני נח ובכן היה גם דורש וגם מקיים במופת לרבים. והנה ליצחק תלה בזכות אחרים עתה וכן למטה באמרו והרבתי את זרעך בעבור אברהם עבדי ולא כן אמר ליעקב כל שכן לאברהם וזה היה קודם שהתעורר יצחק לקרא בשם ה' אבל אחר שקרא בשם ה' נאמר ואבימלך הלך אליו מגרר. ואמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך אתה עתה ברוך ה'. ולא מצאוהו עוד תלאות מקנאים ודברי ריבות כאשר בראשונה אמנם ליעקב לא תלה בזכות אחרים כלל כי הוא אמנם מנעוריו ישב אהלים ללמוד וללמד דעת את העם בפרט באהלי שם ועבר ששם עלה כל מבקש ה' בלי ספק: (י) כמעט שכב אחד העם. הוא המלך היחיד בעמו שהיה חושב שלא יצטרך לשאול את פיך ולדעת רצונך בזה שלרב מעלת המלך ייטיב בעיניך בלי ספק להשיא לו

רמבן

בעל ברית לאלהים והשבועה איננה על תנאי כי ביעקב הוצרך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיים הברית וזרעו לא בעשו ונראה שזה המאמר והקימותי את השבועה יחשב שבועה ולכך תמיד יאמר בתורה הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב אשר נשבעת להם בך כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת ורצה הקב"ה להשבע לכל אחד מן האבות להודיע שראוי כל אחד לכרות עמו ברית ושתהיה זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם כי אף על פי שהראשונה תספיק תוספת זכות וכבוד הוא להם ולכן אמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור כי כלם בעלי ברית לאלהים ויתכן שהוסיף לו ליצחק בשבועה הזאת שיקיים בו בעצמו השבועה אשר נשבע לאברהם אביו שיהיה הוא ברכה בעמים כאשר אמר לאברהם אביו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ויהיה פי' הכתוב והקימותי בך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך כי אתה ברכה בעמים וכן אמר עוד ביעקב ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך:

(ה) **וישמור** משמרתי. לשון רש"י בקולי כשנסיתי אותו משמרתי גזירות להרחקה כגון שניות לעריות שבות לשבת. מצותי מצות שאילו לא נכתבו דין הוא שיכתבו כגון גזל ושפיכות דמים. חקותי דברים שיצר הרע ועו"ג משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא המלך גזר חקו על עבדיו. ותורותי להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני ואם כן יהיה כל זה כגון על דעת שהיה אברהם מקיים ומשמר את התורה עד שלא נתנה וכך אמרו בפסוק ויתן להם יוסף עגלות שפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה שהיה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו ועד עכשיו לא נתנה תורה והרי כתוב וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי וגם אמרו שהיה משמר אפי' דקדוקי תורה והיה מלמד לבניו וכו'. ויש לשאול אם כן איך הקים יעקב מצבה ונשא שתי אחיות וכדעת רבותינו ארבע ועמרם נשא דודתו ומשה רבינו הקים י"ב מצבה והיאך אפשר שיהיו נוהגים היתר בתורה במה שאסר אברהם אביהם על עצמו וקבע לו השם שכר על הדבר והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו וביעקב דרשו ששמר את השבת וקבע תחומין ואפשר שיהיה זה בשבת מפני שהיא שקולה ככל התורה כולה שהיא מעידה על מעשה בראשית ואולי נאמר משמרתי שניות לעריות של בני נח ומצותי גזל ושפיכות דמים חקותי אבר מן החי וכלאים של הרבעת בהמה והרכבת אילן ותורותי דינין ואסורי ע"ג שאלו כלן נצטוו בהן בני נח והוא השומר והעושה רצון בוראו ומשמר אפי' דקדוקין וחומרות במצות שלהן כמו שהזכירו מס' ע"ג של אברהם אבינו ארבע מאה פרקי הוות ודרשו במאה שערים שמדדוה למעשרות כי היו האבות נדיבי עמים לתת מעשרות לעניים או לכהני ה' כגון שם ועבר ותלמידיהם כענין והוא כהן לאל עליון. והנראה אלי מדעת רבותינו שלמד אברהם אבינו התורה כלה ברוח הקדש ועסק בה ובטעמי מצותיה וסודותיה ושמר אותה כולה כמי שאינו מצווה ועושה. ושמירתו אותה היה בארץ בלבד ויעקב בחוצה לארץ בלבד נשא שתי אחיות וכן עמרם כי המצות משפט אלהי הארץ אע"פ שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה ואני אעירך בו בע"ה. והמצבה מצוה שנתחדשה בזמן ידוע כמו שדרשו כאשר שנא ה' אלהיך שנאה אחר היותה אהובה בימי האבות וביוסף דרשו שהיה משמר את השבת אפילו במצרים מפני שהיא שקולה כנגד כל המצות לפי שהיא עדות על חדוש העולם והיה עושה כן ללמד את בניו אמונת בריאת העולם להוציא מלבם כוונת ע"ג ודעת המצרים

רשי

זה המלך: והבאת עלינו אשם. אם שכב כבר הבאת אשם עלינו: (יב) בארץ ההיא. אע"פ שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים (ב"ר): בשנה ההיא. אע"פ שאינה כתקונה שהיתה שנת רעבון (ב"ר): בארץ ההיא בשנה ההיא. שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: (יג) כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך (ב"ר): (יד) ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לע"ז אוברויכ"א. עבודה משמע עבודה אחת. עבודה משמע פעולה רבה: (טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו טמונון פלשתאי לשון סתימה ובלשון התלמוד מטמטם את הלב: (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר: (יח) וישב ויחפור. את הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום. וקודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן:

עשק

אבן עזרא

(יב) מאה שערים. כדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מלא מאה משיעור הזרע והוא מגזרת כי כמו שער בנפשו: (יג) וגדל. פועל עבר: (יד) ועבדה. עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא חוזר השם או שם כמו סגולה: (טו) בא סמיכות בארות על שני דרכים: (יט) מים חיים. שהם נובעים תמיד:

עשק

אִשְׁתֶּ֑ךָ וְהֵבֵאתָ֥ עָלֵ֖ינוּ אָשָֽׁם׃
יא וַיְצַ֣ו אֲבִימֶ֔לֶךְ אֶת־כָּל־הָעָ֖ם
לֵאמֹ֑ר הַנֹּגֵ֜עַ בָּאִ֥ישׁ הַזֶּ֛ה וּבְאִשְׁתּ֖וֹ ח' קמץ. ל'
מ֥וֹת יוּמָֽת׃ יב וַיִּזְרַ֤ע יִצְחָק֙ בָּאָ֣רֶץ ל' ר"פ
הַהִ֔וא וַיִּמְצָ֛א בַּשָּׁנָ֥ה הַהִ֖וא מֵאָ֣ה
שְׁעָרִ֑ים וַֽיְבָרְכֵ֖הוּ יְהוָֽה׃ שלישי ל' בליש'
יג וַיִּגְדַּ֖ל הָאִ֑ישׁ וַיֵּ֤לֶךְ הָלוֹךְ֙ וְגָדֵ֔ל ד' מ"ל כתו' ג'
עַ֥ד כִּֽי־גָדַ֖ל מְאֹֽד׃ יד וַֽיְהִי־ל֤וֹ ג'
מִקְנֵה־צֹאן֙ וּמִקְנֵ֣ה בָקָ֔ר וַעֲבֻדָּ֖ה ג'
רַבָּ֑ה וַיְקַנְא֥וּ אֹת֖וֹ פְּלִשְׁתִּֽים׃
טו וְכָל־הַבְּאֵרֹ֗ת אֲשֶׁ֤ר חָֽפְרוּ֙ עַבְדֵ֣י ס' ר"פ בספ'
אָבִ֔יו בִּימֵ֖י אַבְרָהָ֣ם אָבִ֑יו סִתְּמ֣וּם ל'
פְּלִשְׁתִּ֔ים וַיְמַלְא֖וּם עָפָֽר׃ ב' וימלאום למלך.
טז וַיֹּ֥אמֶר אֲבִימֶ֖לֶךְ אֶל־יִצְחָ֑ק לֵ֚ךְ
מֵֽעִמָּ֔נוּ כִּֽי־עָצַֽמְתָּ־מִמֶּ֖נּוּ מְאֹֽד׃ ל' וכ"כ
יז וַיֵּ֥לֶךְ מִשָּׁ֖ם יִצְחָ֑ק וַיִּ֥חַן בְּנַֽחַל־
גְּרָ֖ר וַיֵּ֥שֶׁב שָֽׁם׃ יח וַיָּ֨שָׁב יִצְחָ֜ק
וַיַּחְפֹּ֣ר ׀ אֶת־בְּאֵרֹ֣ת הַמַּ֗יִם אֲשֶׁ֤ר כ"ל הס' כ"ל חס'
חָֽפְרוּ֙ בִּימֵי֙ אַבְרָהָ֣ם אָבִ֔יו
וַיְסַתְּמ֣וּם פְּלִשְׁתִּ֔ים אַחֲרֵ֖י מ֣וֹת ל' ומ"ל
אַבְרָהָ֑ם וַיִּקְרָ֤א לָהֶן֙ שֵׁמ֔וֹת י"ד. ט' כתו' מ"ל
כַּשֵּׁמֹ֕ת אֲשֶׁר־קָרָ֥א לָהֶ֖ן אָבִֽיו׃ ל' וחס'
יט וַיַּחְפְּר֥וּ עַבְדֵֽי־יִצְחָ֖ק בַּנָּ֑חַל
וַיִּ֨מְצְאוּ־שָׁ֔ם בְּאֵ֖ר מַ֥יִם חַיִּֽים׃

וְאַיְתֵיתָא עֲלָנָא חוֹבָא׃
יא וּפַקִּיד אֲבִימֶלֶךְ יַת כָּל
עַמָּא לְמֵימַר דְּיָנֵיק לְגַבְרָא
הָדֵין וּלְאִתְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵיל׃ יב וּזְרַע יִצְחָק
בְּאַרְעָא הַהִיא וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא
הַהִיא עַל חַד מְאָה
בִּדְשַׁעֲרוֹהִי וּבָרְכֵיהּ יְיָ׃
יג וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל אָזֵיל
וּרְבֵי עַד דִּי רְבָא לַחֲדָא׃
יד וַהֲווֹ לֵיהּ גֵּיתֵי עָנָא וְגֵיתֵי
תוֹרֵי וּפוּלְחָנָא סַגִּי וְקַנִּיאוּ
בֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי׃ טו וְכָל
בֵּירִין דַּחֲפַרוּ עַבְדֵי אֲבוּהִי
בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי טַמּוֹנִין
פְּלִשְׁתָּאֵי וּמַלּוֹנִין עַפְרָא׃
טז וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק
אֵיזֵיל מֵעִמָּנָא אֲרֵי תַקֵּיפְתָּא
מִנַּנָא לַחֲדָא׃ יז וַאֲזַל מִתַּמָּן
יִצְחָק וּשְׁרָא בְּנַחֲלָא דִגְרָר
וִיתֵיב תַּמָּן׃ יח וְתַב יִצְחָק
וַחֲפַר יַת בֵּירֵי דְמַיָּא דַחֲפַרוּ
בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי וְטַמּוּנִין
פְּלִשְׁתָּאֵי בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם
וּקְרָא לְהֵין שְׁמָהָן כִּשְׁמָהָן דִּי
הֲוָה קָרֵא לְהֵין אֲבוּהִי׃
יט וַחֲפַרוּ עַבְדֵי יִצְחָק
בְּנַחְלָא וְאַשְׁכַּחוּ תַמָּן בֵּירָא

אשתך ז' וסי' מסר פרשת לך לך: באיש ח' וסי' בפרשת קדשים: וגדל ג' וסי' יצחק. שמואל. יהושפט. וחילופיהן ג' וגדול. משה. דוד. מרדכי: גדל ג' וסי' עד כי גדל מאד. כי ראתה כי גדל שלה. ראו כי גדל הכאב: וימלאום ב' וסי' סתמום פלשתים. וימלאום למלך: להן י"ד וסי' במגלת רות סי' א': שמות ט' מלאים מסור בפרשת בראשית:

ואלדות אהרן ויחפרו עבדי יצחק בנחל. ברכות ט: מים חיים. שם.

בעל הטורים

ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל שלשה גדולות כנגד ג' ברכות שנתברך בעקידה כי ברך אברכך והתברכו בזרעך. ועבודה רבה שנים במסרה ואידך באיוב מה התם גדול מכל בני קדם אף הכא היה גדול מכל אף מאבימלך שהיה מלך. וימלאום ב' וימלאום למלך שאול גבי מאה ערלות של פלשתים רמז למה שנוטנין הערלה בעפר. ד"א לפי שעבר אבימלך על שבועתו ומלא הבורות עפר מלא דוד לשאול ק' ערלות פלשתים בכפלים ונתן לו ר' במקום ק':

רמבן

המצרים וזאת כונתם ועל דרך הפשט תאמר שיהא משמרתי אמונת האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר משמרת זו בלבו וחלק בה על עובדי ע"ג וקרא בשם ה' להשיב רבים לעבודתו. מצותי ככל אשר צוהו לך לך מארצך ועולת בנו וגרישת האמה ואת בנה. חקותי ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט ולצוות את בניו ואת ביתו בהם ותורותי המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן שהן תורה להן:

ויאמר אחותי היא. ועל הכניס לא שאלוהו כי יאמר בני אשה אחרת הם לי:

(יד) **ויהי** לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה. אתונות וגמלים וחמורים ועבדים ושפחות ויזכור הכתוב זה ולא יזכיר בכסף ובזהב כאשר נאמר באברהם בעבור כי גדולתו אשר נתגדל בה בארץ פלשתים במקנה ובעבודה היתה ויקנאו אותו פלשתים בענין ההוא וזה טעם כי עצמת ממנו מאד אמר לו גם לי שאני המלך אין בביתי מקנה ועבודה כמוך וחרפה היא לנו להיות ביתך גדול מבית המלך:

(יז) **בנחל** גרר. רחוק מן העיר וישב ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן לשון רש"י ונראה מדבריו שהם הבארות הנזכרים כאן כמו שאמר סתמום פלשתים וימלאום עפר וזה איננו כן כי היאך יתנו לו הם רשות והם אמרו תקלה הם לנו מפני גייסות אבל הם אחרים במקום אחר כי נחל גרר שם מקום או שהנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת וכאשר קנאו בו פלשתים הם השרים אשר בגרר ממדינת המלך סתמו הבארות אשר לו מירושת אביו בגבול עיר גרר והמלך שלחו מעיר מושב כסאו והלך לו לעיר אחרת ואולי איננה ממלכותו אע"ג שהיא בארץ פלשתים ושם בארות אחרים שחפר אברהם שגר במקום ההוא ימים רבים ופלשתים יושבי הארץ כאשר מת אברהם ויצחק לא ישב שם סתמום ולא לשנאתו רק בימי אברהם לא רצו לסתמם מפני כבודו כי אמרו אולי ישוב לשבת בארץ ולכן שב יצחק ויחפור אותם בנחל ורועי נחל גרר רבו עמו לאמר לנו המים והטעם לאמר הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימצו שם ומתמציתם ימלא הבור והנחל יתמעט בהם והנה הם שלנו ועל כן הזכיר

הכתוב

ספורנו

לו את אחותך: והבאת עלינו אשם. ובזה כמעט הבאת עלינו אשם ועגם ואמר עלינו כי כשילקה גדול הדור ירבה היזק לחוסים בצלו: (יב) ויזרע יצחק בארץ ההיא. כמו שאמר לו האל ית' גור בארץ הזאת: מאה שערים. כמו שיעד באמרו ואהיה עמך ואברכך: ויברכהו ה'. בממון שמכר תבואתו בדמים יקרים ולפי מה שאמרו ז"ל אומד זה למעשרות הנה קבע לו ברכ' בשביל' כאמרו הביאו את המעשר אל בית האוצר והריקותי לכם ברכה עד בלי די: (יד) ועבדה רבה. קרקע מוכן להיות נעבד: ויקנאו אותו פלשתים שבשדותיהם קרה אז הפך זה שזרעו הרבה והביאו מעט: (טו) סתמום פלשתים. כאשר יראו מצות אבימלך לבלתי הזיק ליצחק סתמו הבארות בשנאת קנאתם: (טז) כי עצמת ממנו. ותוכל בעשרך להתקומם עלינו:

התעשקו

אבן עזרא

(כ) עשק . ידוע בדברי קדמונינו רק במקרא אין לו ריע : (כה) ויכרו . חפרו וכן אשר כריתי לי וכן כי יכרה טרה שחת : (כח) בינותינו . ריבוי

בעל הטורים

עשק כנגד בבל שעשקו את בית יסודה ומיד עשקיהם בה . שטנה כנגד המן שכת' שטנה על ירושלם . ולכן שטנה ב' דהכא . והכא דהתם . רחובות כנגד יון שגזרו שלא יטבלו למונעם מפריה ורביה ונעשה להם נס ונזדמן להם מקוה כל אחד ואחד וזהו ופרינו בארץ . שבעה כנגד אדום על כן בכלם כתיב שמה או שם . וכאן כתיב ויקרא אותה שבעה ולא כתיב שם משום קטון נתתיך בגוים ולא שם לו על פני חוץ . ראו ד' במסרה שנים כתיבי בו"ו וב' בה"א ראו ראינו וראו ראו . ראה ראיתי . אם ראה תראה בעני אמתך . וחד שבתי וראה תחת השמש הנך דאיירי ברבים כמו ראו ראינו וראו ראו כתיבי בוא"ו . והנך דאיירי ביחיד כתיבי בה"א . דיש אם למקרא קרי ביה ראה שהוא לשון יחיד : אתה עתה ג' במסרה הכא אתה עתה ברוך ה' . ואידך אתה עתה תעשה מלוכה . אתה עתה הקל מן העול מלמד שהמליכו ליצחק עליהם וזהו אתה עתה תעשה מלוכה והקילו עולם מעליך . ברוך ה' ב' במסרה הכא אתה עתה ברוך ה' . בא ברוך ה' לומר כמו שכוונתם של לבן ובתואל להרוג לאליעזר כדפרישית ויישם לפניו לאכול כך היה כונת אבימלך להרוג את יצחק . והכי מוכח קרא דכתיב וכאשר לא נגענוך כלומר לא עשינו עמך רעה כמו שהיה בדעתינו ועשינו עמך רק טוב :

ספורנו

(כ) התעשקו עמו . השתדלו עם יצחק שיעזוב הבאר : (כד) אל תירא . שימעטו נכסיך במריבותם . וברכתיך . תוספות ממון : (כה) ויקרא בשם ה' . ויכרו שם : (כו) ואבימלך הלך . אחר שהתעורר לקרא בשם ה' כרו שם עבדי יצחק באר מצאו בלתי מריבה ואבימלך הלך אליו לכרות ברית ולא הזיקוהו עוד כי היה ה' עמך ולא מירחקנו ממך נכרית אתך ברית : (כט) אם תעשה עמנו רעה

דְמַיִין נַבְעִין׃ כ וּנְצוֹ רַעֲוָתָא דִגְרָר עִם רַעֲוָתָא דְיִצְחָק לְמֵימַר דִילָנָא מַיָא וּקְרָא שְׁמָא דְבֵירָא עֶסֶק אֲרֵי אִתְעַסָקוּ עִמֵיהּ׃ כא וַחֲפַרוּ בֵּירָא אוּחֲרֵי וּנְצוֹ אַף עֲלַהּ וּקְרָא שְׁמַהּ שִׂטְנָה׃ כב וְאִסְתַּלַק מִתַּמָן וַחֲפַר בֵּירָא אוּחֲרֵי וְלָא נְצוֹ עֲלַהּ וּקְרָא שְׁמַהּ רְחוֹבוֹת וַאֲמַר אֲרֵי כְעַן אַפְתִּי יְיָ לָנָא וְנִיפוּשׁ בְּאַרְעָא׃ כג וּסְלֵיק מִתַּמָן לִבְאֵר שָׁבַע׃ כד וְאִתְגְלֵי לֵיהּ יְיָ בְּלֵילְיָא הַהוּא וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם אֲבוּךְ לָא תִדְחַל אֲרֵי בְסַעֲדָךְ מֵימְרִי וַאֲבָרְכִינָךְ וְאַסְגֵי יָת בְּנָךְ בְּדִיל אַבְרָהָם עַבְדִי׃ כה וּבְנָא תַמָן מַדְבְּחָא וְצַלִי בִשְׁמָא דַיְיָ וּפְרַסֵיהּ תַּמָן לְמַשְׁכְּנֵיהּ וּכְרוֹ תַמָן עַבְדֵי יִצְחָק בֵּירָא׃ כו וַאֲבִימֶלֶךְ אֲתָא לְוָתֵיהּ מִגְרָר וְסִיעַת מֵרַחֲמוֹהִי וּפִיכוֹל רַב חֵילֵיהּ׃ כז וַאֲמַר לְהוֹן יִצְחָק מָה דֵין אֲתֵיתוּן לְוָתִי וְאַתּוּן סְנֵיתוּן יָתִי וְשַׁלַחְתּוּנִי מִלְוָתְכוֹן׃ כח וַאֲמַרוּ מֶחֱזָא חֲזֵינָא אֲרֵי הֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ וַאֲמַרְנָא תִּתְקַיַם כְּעַן מוֹמָתָא דַהֲוָת בֵּין אֲבָהָתָנָא בֵּינָנָא וּבֵינָךְ וְנִגְזַר קְיָם עִמָּךְ׃ כט אִם תַּעְבֵּיד עִמָּנָא בִּישָׁא כְּמָא דְלָא אַנְזֵיקִינָךְ וּכְמָא דַעֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוֹד טָב וְשַׁלַחְנָךְ בִּשְׁלָם אַתְּ כְּעַן בְּרִיכָא דַיְיָ׃

כ וַיָּרִ֜יבוּ רֹעֵ֣י גְרָ֗ר עִם־רֹעֵ֥י יִצְחָ֛ק לֵאמֹ֖ר לָ֣נוּ הַמָּ֑יִם וַיִּקְרָ֤א שֵֽׁם־הַבְּאֵר֙ עֵ֔שֶׂק כִּ֖י הִֽתְעַשְּׂק֥וּ עִמּֽוֹ׃ כא וַֽיַּחְפְּרוּ֙ בְּאֵ֣ר אַחֶ֔רֶת וַיָּרִ֖יבוּ גַּם־עָלֶ֑יהָ וַיִּקְרָ֥א שְׁמָ֖הּ שִׂטְנָֽה׃ כב וַיַּעְתֵּ֣ק מִשָּׁ֗ם וַיַּחְפֹּר֙ בְּאֵ֣ר אַחֶ֔רֶת וְלֹ֥א רָב֖וּ עָלֶ֑יהָ וַיִּקְרָ֤א שְׁמָהּ֙ רְחֹב֔וֹת וַיֹּ֗אמֶר כִּֽי־עַתָּ֞ה הִרְחִ֧יב יְהוָ֛ה לָ֖נוּ וּפָרִ֥ינוּ בָאָֽרֶץ׃

רביעי כג וַיַּ֥עַל מִשָּׁ֖ם בְּאֵ֥ר שָֽׁבַע׃ כד וַיֵּרָ֨א אֵלָ֤יו יְהוָה֙ בַּלַּ֣יְלָה הַה֔וּא וַיֹּ֕אמֶר אָנֹכִ֕י אֱלֹהֵ֖י אַבְרָהָ֣ם אָבִ֑יךָ אַל־תִּירָא֙ כִּֽי־אִתְּךָ֣ אָנֹ֔כִי וּבֵרַכְתִּ֙יךָ֙ וְהִרְבֵּיתִ֣י אֶת־זַרְעֲךָ֔ בַּעֲב֖וּר אַבְרָהָ֥ם עַבְדִּֽי׃ כה וַיִּ֧בֶן שָׁ֣ם מִזְבֵּ֗חַ וַיִּקְרָא֙ בְּשֵׁ֣ם יְהוָ֔ה וַיֶּט־שָׁ֖ם אָהֳל֑וֹ וַיִּכְרוּ־שָׁ֥ם עַבְדֵֽי־יִצְחָ֖ק בְּאֵֽר׃ כו וַאֲבִימֶ֕לֶךְ הָלַ֥ךְ אֵלָ֖יו מִגְּרָ֑ר וַאֲחֻזַּת֙ מֵֽרֵעֵ֔הוּ וּפִיכֹ֖ל שַׂר־צְבָאֽוֹ׃ כז וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵהֶם֙ יִצְחָ֔ק מַדּ֖וּעַ בָּאתֶ֣ם אֵלָ֑י וְאַתֶּם֙ שְׂנֵאתֶ֣ם אֹתִ֔י וַתְּשַׁלְּח֖וּנִי מֵאִתְּכֶֽם׃ כח וַיֹּאמְר֗וּ רָא֣וֹ רָאִינוּ֮ כִּֽי־הָיָ֣ה יְהוָ֣ה ׀ עִמָּךְ֒ וַנֹּ֗אמֶר תְּהִ֨י נָ֥א אָלָ֛ה בֵּֽינוֹתֵ֖ינוּ בֵּינֵ֣ינוּ וּבֵינֶ֑ךָ וְנִכְרְתָ֥ה בְרִ֖ית עִמָּֽךְ׃ כט אִם־תַּעֲשֵׂ֨ה עִמָּ֜נוּ רָעָ֗ה כַּאֲשֶׁר֙ לֹ֣א נְגַֽעֲנ֔וּךָ וְכַאֲשֶׁ֨ר עָשִׂ֤ינוּ עִמְּךָ֙ רַק־ט֔וֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ֖ בְּשָׁל֑וֹם אַתָּ֥ה עַתָּ֖ה בְּר֥וּךְ יְהוָֽה׃

כ"ל מ"ל
ג' וחד וכת' עשק אחיו. ל'
ג' / ב' בתרי ליש'
ב'
ב'
ג' ומ"ל
י"ו
ג' שוס כר חינם. ג'
ג' ומ"ל
ד' ב' כתי' בו' וב' בה'
ג' ב' מ"ל וא' חס' כ"ל מ"ל
דמ"ל כמ"א ה' ד' קמ'
ג' ומ"ל
י"ב בתו'. ג'
ג'. ב'

רשי

(כ) עשק . ערעור : כי התעשקו עמו . נתעסקו עמו עליה במריבה וערעור : (כא) שטנה . נוסימנ"ט : (כב) ופרינו בארץ . כתרגומו וניפוש בארעא : (כו) ואחזת מרעהו . כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו . ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו שלשים מרעים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שאם כן כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכן יש לפותרו בלשון הראשון ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואף על פי שאין תיבה זו סמוכה יש דוגמתה במקרא (תהלים ס) עזרת מצר (ישעיה נא) ושכורת ולא מיין : אחזת . לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד : (כח) ראו ראינו . ראינו באביך ראינו בך : תהי נא אלה בינותינו וגו' . האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך : (כט) לא נגענוך . כשאמרנו לך לך מעמנו : אתה . גם אתה (ספרים אחרים עתה) עשה לנו כמו

שטנה ב' בתרי לישני וסי' ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה . כתבו שטנה . ויעתק ב' וסי' ויעתק משם ההרה . ויעתק משם ויחפר : וירא כ' וסי' כו' במס' רבת' : ראו ב' וסי' ראו ראינו כי היה ה' . וראו ראו ואל תרעו . אילין כתיבין וי"ו ואילין כתיבין ה"א ראה ראיתי את עני עמי . אם ראה תראה בעני אמתך . וחד וראה וסי' שבתי וראה תחת השמש : בינותינו ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימנ' בשפטי' סימן י"א : תעשה ד' קמץ וסי' אם תעשה עמנו רעה . ויאמר גרליהו בן אחיקם . וישמעו הכנעני . ותאמר לו אל אחי אל תענני : עמך י"ב בתו' וסי' כו' במסרה רבתא : אתה עתה ג' וסי' ברוך ה' . אביך הקשה את עולינו . רמלכים . ותאמר לו איזבל : ברוך ה' ב' דס' בוא ברוך ה' . אתה עתה ברוך ה' :

תולדות אתרן ויריבו רועי . סנהדרין קיא :

רמבן

הכתוב ומצאו שם באר מים חיים לאמר כי היה מקור נובע מים חיים אין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו :

(כ) **ויקרא** שם הבאר עשק . יספר הכתוב ויאריך בענין הבארות ואין בפשוטי הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק והוא ואביו עשו אותם בשוה אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו כי בא להודיע דבר עתיד כי באר מים חיים ירמוז לבית אלהים אשר יעשו בניו של יצחק ולכן הזכיר באר מים חיים כמו שאמר מקור מים חיים את ה' וקרא הראשון עשק ירמוז לבית הראשון אשר התעסקו עמנו ועשו אתנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו והשני קרא שמה שטנה שם קשה מן הראשון והוא הבית השני שקרא אותו בשמו שכתוב בו ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם וכל ימיו היה לנו לשטן עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה והשלישי קרא רחובות הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה והאל ירחיב את גבולנו . כמו שנאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר וגו' שהוא לעתיד וכתיב בבית השלישי ורחבה ונסבה למעלה למעלה ופרינו בארץ שכל העמים יעבדוהו שכם אחד :

(כד) **אל** תירא כי אתך אנכי . בעבור שהבריחו אבימלך מעליו מקנאתם בו וגם רועי גרר רבו עמו היה מתירא פן יאספו עליו ויכוהו הוא וביתו והבטיחו הקב"ה שלא יירא מהם ויברך אותו ואז נתן בלבם שהלך לפניו המלך בכבוד גדול יותר מאשר עשה לאביו כי בא עם פיכול שר צבאו ועוד הוסיף להביא עמו רבים רעיו :

(כט) **אם** תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך . יאמר אם תעשה עמנו רעה כמו שאלתנו לא נגענוך אתה עתה ברוך ה' ואין לאל ידינו לעשות עמך רע אבל ישתנה העת בעבור החטא שאתה עושה ותצטרך לשוב אל ארצנו ונטיב לך גמול וטעם שלא נגענוך שלא נכתה לבנו על אשתך ליגע באחד מכם כלשון הנוגע באיש הזה ובאשתו ועשינו עמך רק טוב לשמור את כל אשר לך בצאתך את העם להשמר מכם ונשלחך בשלום כי גם בקנאתי בך לא לקחנו מכל העושר אשר עשית עמנו ושלחנוך עם כל אשר לך בשלום וענין הרעה הזאת אשר פחדו ממנו אינו נראה . שירא מלך פלשתים שלא יבא עליו יצחק למלחמה אבל הבטיחו' אברהם לו ולנינו ולנכדו ועתה אמרו בלבם בעבור שספרנו אנחנו את בריתינו עם יצחק ושלחנוהו מעלינו גם הוא יפר את בריתו ממנו ויגרש

רשי

כמו כן : (לג) שבעה. ע"ש הברית : (לד) בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר שנאמר (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך הוא היה גוזל וחומס ומראה עצמו כשר. כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן : (לה) מרת רוח. לשון המראת רוח כמו ממרים הייתם כל מעשיהן היו להכעיסן ולעצבן : ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות ע"ג (ב"ר): (א) ותכהין. בעשנן של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לע"ג). ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשוחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו. דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות : (ב) לא ידעתי יום מותי. אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפני כן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כשנתברך דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בן ה' שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא : (ג) תליך. חרבך שדרך לתלותה : שא נא. לשון השחזה כמותה ששנינו (ביצה כח) אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה (ב"ר) : וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל

תולדות אהרן ויהי כי זקן. יומא כח
מגלה עו וכח: ותכהנה
עיניו. בבא קמא נג : ויקרא את עשו
בנו. עקידה שער כב :

חמישי ל וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ
וַיִּשְׁתּוּ׃ לא וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר
וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם
יִצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם׃
לב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי ב' ועלי שכב
יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת הַבְּאֵר כל כ"כ כמ"ג
אֲשֶׁר חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ
מָיִם׃ לג וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה עַל־ ל' סוס באר
כֵּן שֵׁם־הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ס לד וַיְהִי עֵשָׂו
בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה
אֶת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי הַחִתִּי ז'. כ'
וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי׃ ל'. ל' כ"כ בתורה
לה וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק
וּלְרִבְקָה׃ ס כז א וַיְהִי כִּי־ כ'
זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת ל'
וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו ׀ בְּנוֹ הַגָּדֹל ל' חס'
וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו
הִנֵּנִי׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי כל לים' פת'
לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי׃ ג וְעַתָּה
שָׂא־נָא כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא ל'.. ב' הלחם
הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִּי צידה יתיר ה׃
ד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר ג' ר"פ. ה'
אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר ל'

ל וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַאֲכָלוּ
וּשְׁתִיאוּ׃ לא וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא
וְקַיִּימוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי וְשַׁלְּחִינוּן
יִצְחָק וַאֲזַלוּ מִלְּוָתֵיהּ בִּשְׁלָם׃
לב וַהֲוָה בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲתוֹ
עַבְדֵי יִצְחָק וְחַוִּיאוּ לֵיהּ עַל
עֵיסַק בֵּירָא דַּחֲפָרוּ וַאֲמַרוּ
לֵיהּ אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא׃ לג וּקְרָא
יָתַהּ שִׁבְעָה עַל כֵּן שְׁמָא
דְקַרְתָּא בְּאֵרָא דְשָׁבַע עַד
יוֹמָא הָדֵין׃ לד וַהֲוָה עֵשָׂו
בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין וּנְסֵיב
אִתְּתָא יָת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי
חִתָּאָה וְיָת בָּשְׂמַת בַּת אֵילוֹן
חִתָּאָה׃ לה וַהֲוָאָה מְסָרְבָן
וּמְרַגְּזָן עַל מֵימַר יִצְחָק
וְרִבְקָה׃ א וַהֲוָה כַּד סֵיב
יִצְחָק וְכַהֲיָא עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי
וּקְרָא יָת עֵשָׂו בְּרֵיהּ רַבָּא
וַאֲמַר לֵיהּ בְּרִי וַאֲמַר לֵיהּ
הָא אֲנָא׃ ב וַאֲמַר הָא כְעַן
סֵיבִית לֵית אֲנָא יְדַע יוֹמָא
דְאֵמוּת׃ ג וּכְעַן סַב כְּעַן
זֵינָךְ סֵיפָךְ וְקַשְׁתָּךְ וּפוֹק
לְחַקְלָא וְצוּד לִי צֵידָא׃
ד וַעֲבֵיד לִי תַבְשִׁילִין כְּמָא
דִּרְחֵמִית וְתָעֵל לִי וְאֵיכוֹל

אבן עזרא

ריבוי אחר ריבוי : (לג) באר שבע. נקרא כן על שני דברים או היא עיר אחרת : (לד) יהודית. שם ולא הוליד ממנה : ובשמת. היא עדה ויש לה שני שמות ובמקרא נמצאין למאות כן : (לה) מורת רוח. כל אחת מהן ויש אומרים מלשון סורר ומורה ועל דעתי שהוא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען ונכתבה זו הפרשה שישמרו בני ישראל מבנות כנען: (ב) הנה נא. כמו עתה : (ג) כליך. יתכן היותו שם כלל והפרט תליך וקשתך. ותליך האשפה התלויה ששם החצים או תליך כמו חרב ויחסרו וי"ו מן תליך כאדם שת אנוש :

ורבקה

ויהי ביום ההוא ב' וסי' ויבאו עבדי יצחק. ויהי ביום ההוא ועלי שכב : ויגדו ד' חס' וסי' ויבאו עבדי יצחק. עוד יוסף חי. וישובו המלאכים. ויגידו לו דברי דבשקה דמלכים. וכל שופטים ושמואל דכו' במ"ב מלאים וסי' ויגידו לאנשי יבש. ויגידו לשאול לאמר הנה העם : יהודית ז' וסי' בישעיה סימן ל"ו : ולרבקה ב' א' ד"פ וא' ס"פ וסי' ולרבקה אח ושמו לבן ותהיין מרת רוח : וצא ב' וסי' וצא השדה. וצא הלחם : צידה חד מן ב"א תיבין בתי' ה' בסוף תיבו' ולא קרי' וסי' כו' במסר' רבתא : ועשה חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' דאשי פסו' נסבין ו' בריש תיבות' וסי' כו' במסר' רבתא :

בעל הטורים

אנכי אלהי אברהם אביך ולא כתב ה' אלהים כמו באברהם ויעקב לפי שנתייסר בייסורין בלי מדת רחמים : בארי ב' במסורה הכא בת בארי החתי והידך הושע בן בארי. אמר הושע לפני הקב"ה החליפם באומה אחרת בזרעו של עשו : ותכהין עיניו מראות משום דכתיב כי השוחד יעור והוא לקח שוחד מעשו: ותכהן עיניו מראות. בגימ' בעשן הגלולי' : שא נא כליך כלומר חדד סכינך כמו משיאה על גבי חברתה : ציד. צידה כתיב ה"א יתירה שנמדו חמשה הלכות שחיטה והתמ' סימני טהרה. בעוף אינו דורס. אצבע יתירה. זפק. קרקבנו נקלף. אינו חולק את רגליו. ובחיה מפרסת פרסה. מעלת גרה. ואין לה שיני' למעלה. קרנים. ובשרה הולך שתי וערב תחת השוק :

רמבן

זרעו את זרעינו מן הארץ ולכן עשו עמו ברית חדשה והתנצלו לאמר לו שלא הפרו הברית הראשונה שלא עשו עמו רק טוב וזה טעם תהי נא אלה בינותינו שנבא עתה עמך באלה להחרים על כל מי שיעבור על הברית כטעם לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו. ויתכן שהיה אברהם גדול מאד ורב כח שהיו בביתו שלש מאות איש שולף חרב ולו בעלי ברית רבים והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה ורדף ארבעה מלכים גבורים מאד ונצחם וכאשר ראו הצלחתו כי הוא מאת האלהים פחד ממנו מלך פלשתים פן יכבוש ממנו מלכות ונקל זאת ממלחמת ארבעת המלכים אולי שמע עוד דבר השם שנתן לו הארץ ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקור לי ולנכדי כי היה שקר אם ימרוד על המלך וחשב כי אפשר שיחיה אברהם עד מלוך נכדו וכמעשה אבות עשו בנים כי היה יצחק גדול כאביו ופחד המלך פן ילחם בו בגרשו אותו מארצו :

(לב) **ויבואו** עבדי יצחק ויגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו. הוא האמור בו למעלה ויכרו שם עבדי יצחק באר כי החלו לחפור אותו ובא אבימלך אליו בימים ההם וביום הברית בלכתם ממנו בשרוהו כי מצאו מים וקרוב לי שהוא הבאר שכרה אברהם ונתן לו שבע כבשות לעדה כי סתמוהו פלשתים עם האחרים וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו ועל כן שם העיר באר שבע על שם הבאר אשר קראוהו כן האב והבן. כי שם נשבעו שניהם והבאר הזאת להם תרמוז על משכן שילה ופלשתים סתמוהו בהלקח הארון וחזר וחפרו בו כי כן השיבו הארון עם הדורון לאלהים :

ספורנו

רעה אתה עתה כמו שלא נגענוך : (לג) ויקרא אותה שבעה. קרא את הבאר שבעה מפני שהיה מקום שביעי שבו חפרו באר. ג' של אברהם שסתמו פלשתים כאמרו וכל הבארות סתמום פלשתים ולא יאמר כל בפחות מג'. וג' של יצחק שהן עשק שטנה ורחובות וזה הי' הז' שקראוהו שבעה. ע"כ שם העיר באר שבע. בסגול מורה על השבוע' ועל מספר השבעה אבל בימי אברהם היה שם העיר באר שבע בקמץ על שם השבועה בלבד : (לד) ויהי עשו בן ארבעים. ולא חשש יצחק להשיא לו ולאחיו נשים הגונות. ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי. ולא הקפיד יצחק על נשואי החתיות כמו שעשה אביו. ותהיי' מורת רוח. היו לתער ושכין מקצר רוח חיי יצחק ורבקה ולשון מורה כמו ומורה לא יעלה על ראשו והנה יצחק עם כל זה לא הכיר רב רשעו של עשו שמא היה מוחה בהן ובזה נכשל שהשתדל לברך את עשו ומשם יצא תקלה שנתן לעשו איזו ברכה או עלה ושם זה רבה משטמה בין בניו ושהוצרך יעקב לברוח אל ארץ אחרת: **כז** (א) ותכהין עיניו. כמו שקרה לעלי שלא מיחה בבניו כאמרו ולא כהה בם ועיניו קמה ולא יוכל לראות ולא קרה זה לאברהם ויעקב שהיו יותר זקנים ממה שהיה יצחק אז וממה שהיה עלי. באברהם כתיב ויוסף אברהם ויקח אשה וביעקב עם כל צרותיו ודמעות עיניו כתיב וירא ישראל את בני יוסף אף על פי שהיה רואה בכובד כאמרו ועיני ישראל כבדו מזוקן באופן שלא הכיר התמונה הפרטיות : (ב) לא ידעתי יום מותי. כי אמנם הברכה תחול יותר בהיות המברך סמוך למיתה כענין ביעקב ובמשה כי אז הנפש יותר נבדלת מן החומר : (ג) שא נא כליך. שלא תשוב ריקם ולא תאחר : (ד) ועשה לי מטעמים. רצה במטעמים כדי שיתעסק בכבוד אב ובזה תחול עליו הברכה כי גם שלא הכיר

אבן עזרא

(ה) ורבקה שומעת. היתה שומעת: (ו) לפני מותי. כמו בטרם אמות: (יא) שעיר. בעל שער והפך חלק ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק חלקיו שוים: (יב) ימושני. כמו יסובני מבעלי הכפל: כמתעתע. כפול מגזרת תועה כאיש שמתעה אחר: (יג) עלי קללתך. אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה משפט דברי הנשים והגאון פי' עלי להסר קללתך ויש אומרים חלילה לכזב הנביאה רק הוא כן :

אנכי

בְּדִיל דִּי תְבָרְכִינָּךְ נַפְשִׁי עַד לָא אֱמוּת׃ ה וְרִבְקָה שְׁמַעַת כַּד מַלֵּיל יִצְחָק עִם עֵשָׂו בְּרֵיהּ וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה׃ ו וְרִבְקָה אֲמַרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ לְמֵימַר הָא שְׁמָעִית יָת אֲבוּךְ מַלֵּיל עִם עֵשָׂו אֲחוּךְ לְמֵימָר׃ ז אַיְתִי לִי צֵידָא וַעֲבֵיד לִי תַּבְשִׁילִין וְאֵיכוּל וַאֲבָרְכִינָּךְ קֳדָם יְיָ קֳדָם מוֹתִי׃ ח וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי לְמָא דִּי אֲנָא מְפַקְּדָא יָתָךְ׃ ט אִיזֵיל כְּעַן לְוָת עָנָא וְסַב לִי מִתַּמָּן תְּרֵין גַּדְיֵי בַּר עִזִּין טָבִין וְאַעֲבֵיד יָתְהוֹן תַּבְשִׁילִין לַאֲבוּךְ כְּמָא דְּרָחֵים׃ י וְתַיְתֵי לַאֲבוּךְ וְיֵיכוּל בְּדִיל דִּי יְבָרְכִינָּךְ קֳדָם מוֹתֵיהּ׃ יא וַאֲמַר יַעֲקֹב לְרִבְקָה אִמֵּיהּ הָא עֵשָׂו אָחִי גְּבַר שְׂעָרָן וַאֲנָא גְּבַר שְׁעִיעַ׃ יב מָאִים יְמוּשִׁנַּנִי אַבָּא וְאֱהֵי בְעֵינוֹהִי כְּמִתְלָעֵב וְאַיְתֵי עֲלַי לְוָטִין וְלָא בִרְכָן׃ יג וַאֲמַרַת לֵיהּ אִמֵּיהּ עֲלַי אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה דְּלָא יֵיתוֹן לְוָטַיָּא עֲלָךְ בְּרִי בְּרַם קַבֵּיל מִנִּי וְאִיזֵיל סַב לִי׃ יד וַאֲזַל וּנְסֵיב וְאַיְתִי לְאִמֵּיהּ וַעֲבַדַת אִמֵּיהּ תַּבְשִׁילִין כְּמָא דְּרָחֵים אֲבוּהִי׃ טו וּנְסֵיבַת רִבְקָה יָת לְבוּשֵׁי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא דַּכְיָתָא דִּי עִמַּהּ בְּבֵיתָא

תְּבָרֶכְךָ֥ נַפְשִׁ֖י בְּטֶ֥רֶם אָמֽוּת׃ ה וְרִבְקָ֣ה שֹׁמַ֔עַת בְּדַבֵּ֣ר יִצְחָ֔ק אֶל־עֵשָׂ֖ו בְּנ֑וֹ וַיֵּ֤לֶךְ עֵשָׂו֙ הַשָּׂדֶ֔ה לָצ֥וּד צַ֖יִד לְהָבִֽיא׃ ו וְרִבְקָה֙ אָֽמְרָ֔ה אֶל־יַעֲקֹ֥ב בְּנָ֖הּ לֵאמֹ֑ר הִנֵּ֤ה שָׁמַ֙עְתִּי֙ אֶת־אָבִ֔יךָ מְדַבֵּ֛ר אֶל־עֵשָׂ֥ו אָחִ֖יךָ לֵאמֹֽר׃ ז הָבִ֨יאָה לִּ֥י צַ֛יִד וַעֲשֵׂה־לִ֥י מַטְעַמִּ֖ים וְאֹכֵ֑לָה וַאֲבָרֶכְכָ֛ה לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה לִפְנֵ֥י מוֹתִֽי׃ ח וְעַתָּ֥ה בְנִ֖י שְׁמַ֣ע בְּקֹלִ֑י לַאֲשֶׁ֥ר אֲנִ֖י מְצַוָּ֥ה אֹתָֽךְ׃ ט לֶךְ־נָא֙ אֶל־הַצֹּ֔אן וְקַח־לִ֣י מִשָּׁ֔ם שְׁנֵ֛י גְּדָיֵ֥י עִזִּ֖ים טֹבִ֑ים וְאֶֽעֱשֶׂ֨ה אֹתָ֧ם מַטְעַמִּ֛ים לְאָבִ֖יךָ כַּאֲשֶׁ֥ר אָהֵֽב׃ י וְהֵבֵאתָ֥ לְאָבִ֖יךָ וְאָכָ֑ל בַּעֲבֻ֛ר אֲשֶׁ֥ר יְבָרֶכְךָ֖ לִפְנֵ֥י מוֹתֽוֹ׃ יא וַיֹּ֣אמֶר יַעֲקֹ֔ב אֶל־רִבְקָ֖ה אִמּ֑וֹ הֵ֚ן עֵשָׂ֣ו אָחִ֔י אִ֣ישׁ שָׂעִ֔ר וְאָנֹכִ֖י אִ֥ישׁ חָלָֽק׃ יב אוּלַ֤י יְמֻשֵּׁ֙נִי֙ אָבִ֔י וְהָיִ֥יתִי בְעֵינָ֖יו כִּמְתַעְתֵּ֑עַ וְהֵבֵאתִ֥י עָלַ֛י קְלָלָ֖ה וְלֹ֥א בְרָכָֽה׃ יג וַתֹּ֤אמֶר לוֹ֙ אִמּ֔וֹ עָלַ֥י קִלְלָתְךָ֖ בְּנִ֑י אַ֛ךְ שְׁמַ֥ע בְּקֹלִ֖י וְלֵ֥ךְ קַח־לִֽי׃ יד וַיֵּ֙לֶךְ֙ וַיִּקַּ֔ח וַיָּבֵ֖א לְאִמּ֑וֹ וַתַּ֤עַשׂ אִמּוֹ֙ מַטְעַמִּ֔ים כַּאֲשֶׁ֖ר אָהֵ֥ב אָבִֽיו׃ טו וַתִּקַּ֣ח רִ֠בְקָה אֶת־בִּגְדֵ֨י עֵשָׂ֜ו בְּנָ֣הּ הַגָּדֹל֮ הַחֲמֻדֹת֒ אֲשֶׁ֥ר אִתָּ֖הּ

ב' ר"פ. ו' א' קמץ וה' פת'
ב' ר"פ
ג'
ס'
ל'
י"ג
ל'. ס'
ס'
ב' חס' וכענין ד'
ל' חס'
ג' קמצ' ה' חס' בליש'
ל' ורפ' א' קדמאה
י"א
כ"א
כ"ג חס' בת"ח מ"ל

שמעת ו' ה' פתח וא' קמץ וסי' כפרש' וידא: בדבר ג' וסי' בדבר יצחק אל עשו: בדבר שפתך מישרים. וכלי כליו רעים: מטעמים ה' וסי' ועשה לי מטעמים. הביאה לי ציד. לך נא אל הצאן. וילך ויקח ויבא לאמו. ויעש גם הוא: הביאה ג' וסי' הביאה לי ציד. הביאה ונשתה. הביאה למוסר לבך. וחד והביאה לי ואוכלה: גדיי עזים ל' וחד גדיי העזים. ואת עודות גדיי העזים הלבישה: טבים הטבים ה' חס' וסי' שני גדיי עזים טבים. ובתים טבים תבנה. והאנשים טבים לנו. אשר פגע בשני. ומחמדי הטבי': אהב חד מן ט' וסי' בשמואל סי' א': לפני מותו ד' וסי' והבאת לאביך ואכל. אביך צוה. וזאת הברכה. ויכן דוד לרוב לפני: חלק ג' קמצים וסי' ואנכי איש חלק. חזון שוא ומקסם חלק. ופה חלק יעשה מדחה. אנ"ך. וחד וחלק משמן חכה: ימשני ה' חס' בליש' וסי' אולי ימשני אבי. גשה נא ואמשך. ויגש יעקב אל יצחק. אל נא תמש מזה אם ימשו החקים. בני מררי מחלי ומשי. ואלה. דד"ה. וצ"ע כי לא הביא המסורת יותר: ויבא חד מן כ"א וסי' במס' דבת': החמדת לחוד חס' דהס'. כי חמודות אתה מ"ל דמ"ל. חמודת כזהב.

תולדות אהרן ואנכי איש. ס' הזוהר פ' אחרי מות: אולי ימושני. מכות כד: והייתי בעיניו. סנהדרין לג:

רשי

הגזל: (ה) לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ז) לפני ה'. ברשותו שיסכים על ידי: (ט) וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום (ב"ר): שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא (פסח היה) האחד הקריב לפסח והאחד עשה מטעמים בפרקי דרבי אליעזר: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: (יא) איש שעיר. בעל שער: (יב) ימשני. כמו ממשש בצהרים: (טו) החמודות. הנקיות כתרגומו דכייתא. דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו

בעל הטורים

בדבר. ב' ורבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו בנו. ואידך ותעלוזנה כליותי בדבר שפתים מישרים שאמר' ליעקב העלוזנה אם תדבר מישרים ליצחק כדי שיברכך. לצוד בגימטריא מן גזל. להביא בגימט' ובגזל. הביאה ב' הבא הביאה לי ציד. הביאה למוסר לבך שאומרת לאדוניהם הביאה ונשתה. שאמרה לו רבקה הביאה למוסר לבך וקח מוסרי ושמע בקולי והביאה לאביך שיאכל וישתה. לך נא אל הצאן ר"ת נאה פירוש נאה לך ונאה לבניך כי פסח היה ולקח ב' א' לפסח וא' לחגיגה. וקח לי משם בס"ת משלו משם בגימט' משלי שכך כתב לה בכתובתה:

ספורנו

בגודל רשעו של עשו מכל מקום לא חשב אותו לראוי שתחול עליו אותה הברכה שהיה בלבו לברכו ולכן כשברך יעקב אחר כך שידע בו שהוא ראוי לברכה לא שאל מטעמים ולא בקש דבר וברכו תכף באמרו ואל שדי יברך אותך: (יב) ולא ברכה. אם אולי יואל לי ברכה לא יברכני אם אטעה: (יג) עלי קללתך. עלי להכנים תחתך אם תארע לך

רמבן

(ד) **בעבור** תברכך נפשי. היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ ולהיות הוא בעל הברית לאלהים כי הוא הבכור ונראה שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה' לה ורב יעבוד צעיר כי איך היה יצחק עובר את פי ה' והיא לא תגלה והנה מתחלה לא הגידה לו דרך מוסר וצניעות כי ותלך לדרוש את ה' שהלכה בלא רשות יצחק או שאמרה אין אנכי צריכה להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול מן המגיד לי ועתה לא רצתה לאמר לו כך הוגד לי מאת ה' טרם לדתי כי אמרה באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמים והוא ידוע כי בסבת זה יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה או הם סבות מאת ה' כדי שתברך יעקב וגם עשו בברכת החרב ולו לבדו נתכנו עלילות:

(ז) **ואברכבה** לפני ה' לפני מותי. לא נזכר בכל הפרשה לפני ה' רק במקום הזה כי אמרה לו אמו הברכה לפני ה' תהיה ברוח הקדש ואם יתברך בה עשו אחיך תתקיים בו בזרעו לעולם ואין לך עמידה לפניו:

(יב) **אולי** ימושני אבי. אין הטעם שימשמשהו להכיר אותו אבל אמר אולי יקרב אותו אל עצמו לנשקו או לשום ידו על פניו כדרך חבה ואהבה וימצא במשושו שאני חלק ואני תמה איך לא פחד מהיכר הקול וכל בני אדם נכרים בקולם כמו שאמרו רבותינו היאך סומא מותר באשתו והיאך בני אדם מותרין בנשותיהן בלילה אלא בטביעות עינא וקלא ואם סתם בני אדם מכירין כן מה יהיה ביצחק החכם והבקי להכיר בין בניו שתהיה לו באמת טביעות בקול אולי היו האחים האלה דומים בקולם ולכך אמר כי הקול קול יעקב דבריו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים או שהיה משנה קולו לדבר בלשון אחיו כי יש בבני אדם יודעים לעשות כן:

בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן׃ טז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו׃ יז וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ׃ יח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי׃ יט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃ כא וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־לֹא׃ כב וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו׃ כג וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ׃ כד וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי׃ כה וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ׃ כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי׃ כז וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ

ג' מ"ל
ב' בחור' בתרי לישנ'
ה' קמץ
כ' דגש
ג'
ג'. כ"ל חס'
ג' דס' כאו'
ג'
ג' וחס'. ד'
ז' ס"פ
ס' חס' בליש'
ו' חס' בליש'
ג'
ג' חס' בליש'
ג'
ל' י"ג. ג' וחס'
ה' פת' וסי' סגישה מזקן יוספפר אבית לו י"ד בטעמ' בתרין טעמין
ב' כספ'
ב'. ד'

וְאַלְבֵּישַׁת יַת יַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא׃ טז וְיַת מַשְׁכֵי גַדְיֵי בַּר עִזֵּי אַלְבֵּישַׁת עַל יְדוֹהִי וְעַל שְׁעִיעוּת צַוְּארוֹהִי׃ יז וִיהָבַת יַת תַּבְשִׁילַיָּא וְיַת לַחְמָא דִי עֲבָדַת בִּידָא דְיַעֲקֹב בְּרַהּ׃ יח וְעַל לְוַת אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא מַאן אַתְּ בְּרִי׃ יט וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲבוּהִי אֲנָא עֵשָׂו בּוּכְרָךְ עֲבָדִית כְּמָא דְמַלֶּלְתָּא לִי קוּם כְּעַן אִסְתְּחַר וְתֵיכוּל מִצֵּידִי בְּדִיל דִי תְבָרְכִינַּנִי נַפְשָׁךְ׃ כ וַאֲמַר יִצְחָק לִבְרֵיהּ מַה דֵין אוֹחֵיתָא לְאַשְׁכָּחָא בְּרִי וַאֲמַר אֲרֵי זַמֵּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָי׃ כא וַאֲמַר יִצְחָק לְיַעֲקֹב קְרִיב כְּעַן וַאֲמוּשִׁנָּךְ בְּרִי הַאַתְּ דֵין בְּרִי עֵשָׂו אִם לָא׃ כב וּקְרִיב יַעֲקֹב לְוַת יִצְחָק אֲבוּהִי וּמַשְׁיֵהּ וַאֲמַר קָלָא קָלֵיהּ דְיַעֲקֹב וִידַיָּא יְדוֹהִי דְעֵשָׂו׃ כג וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ אֲרֵי הֲווֹ יְדוֹהִי כִּידֵי עֵשָׂו אֲחוּהִי שְׂעִירָן וּבָרְכֵיהּ׃ כד וַאֲמַר אַתְּ דֵין בְּרִי עֵשָׂו וַאֲמַר אֲנָא׃ כה וַאֲמַר קָרֵיב וְאֵיכוּל מִצֵּידָא דִבְרִי בְּדִיל דִי תְבָרְכִינָּךְ נַפְשִׁי וְקָרֵיב לֵיהּ וַאֲכַל וְאַיְתִי לֵיהּ חַמְרָא וּשְׁתִי׃ כו וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי קְרִיב כְּעַן וְנַשֵּׁק לִי בְּרִי׃ כז וּקְרִיב וְנַשֵּׁק לֵיהּ וַאֲרַח יַת רֵיחָא דִלְבוּשׁוֹהִי וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר חֲזֵי רֵיחָא דִבְרִי כְּרֵיחַ חַקְלָא

אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחשדן: (יט) אנכי עשו בכורך. אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה. לשון מיסב על השלחן לכך מתורגם אסתחר: (כא) גשה נא ואמשך. אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך: (כב) קול יעקב. שמדבר בלשון תחנונים קום נא. אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: (כד) ויאמר אני. לא אמר אני עשו אלא אני: (כז) וירח וגו'. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזה שדה תפוחים כך דרשו רז"ל:

ויתן

דעזר' כ"ב ושאר חמרו' כתיב: עשתה ה' קמץ וסי' ותתן את המטעמים. ותקח תמר את הלביבות. ואת כל אלה ירי עשתה. זכר את ושתי. אף לא הביאה אסתר: הנני ב' דגשים וסי' הנני בני. מי אתה בני: גשה ג' וכי' גשה נא ואמשך גשה נא ושקה לי. גשה לי ואשבה: האתה זה ד' רסמיבי וסי' האתה זה בני עשו. האתה זה עשהאל אחי: האתה זה אדני אליהו. האתה זה עכר ישראל. ואחר אתה זה בני עשו ויאמר אני. הקל ו' חס' בליש' וסי' הקל קול יעקב והידים. והקל נשמע בית פרעה. והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האות ב' צו: וקל שופר חזק מאד ויחרד. ויהי מקל זנותה. ושארא מלאים. שערת ד' חס' בליש' וסי' הן עשו אחי איש שער. כי היו ידיו כירי עשו אחיו שער'. ולקח מדם הפר ומדם השער. על דאש השער החי: ויגש ה' פתחין וסי' ויאמר הגישה לי. ועיני ישראל כבדו מזקן. ויקח יוסף את שניהם. ויגש את פר החטאת. ויאמר דוד אל אביתר הגישה. ואחד ויגש וגדעון בא ויעש גדי עזים. ויבא חד מן כ"א וסי' במס' רבת': וירח ב' וסי' וירח את ריח בגדיו ויברכהו. וירח ה' את ריח הניחח. בריח ב' וסי' ראה ריח בני. וריח שלמותיך כריח: ברכו ד' וסי' ויגש וישק לו וירח. וישטם עשו. אשר ברכו ה' צבאות. עמיאל הששי

תולדות אהרן ואת עורות. חולין קיג: הקל קול. גיטין מ: וירח את ריח סנהדרין נו ס' האוצר פ' ויחי ופרשת קדושים: ראה ריח בני. תענית כט:

אנכי. מי שאנכי ועשו בכורך ואחרים אמרו כי בנחת אמר אנכי ונשא קול במלת עשו בכורך ואלה דברי רוח כי הנביאים יתחלקו לב' חלקים האחד שליח במצות והחלק הב' נביאי העתיד ואם יצטרכו לאמר דבר שאיננו כהוגן לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל גם הנה דוד נכתב עליו איש האלהים ואמר רוח ה' דבר בי ובלבל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לצורך שעה גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו חיה תחיה אף על פי שפירושו חיה תחיה מחולי זה הראני השם כי יהרג. וכן מיכיהו אמר תפלת שוא עלה והצלח דרך מוסר וכן אמר דניאל מרי חלמא לשנאך ולהיותו כנגד השם דרך דרש וכן אמר אברהם וגם אמנה. ונשתחוה ונשובה: (יט) ואכלה מצידי. כמו זכרה לי אלהי לטובה והאל"ף שורש: (כא) ואמשך. קל השי"ן להקל על הלשון: ואכלה מציד בני. האל"ף סימן המדבר והנח הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השורש וכן אומרה לאל סלעי. דגשות נו"ן תברכני לחסרון נו"ן הנוסף כמו יסובבנהו וכן ישחרונני. נשיקה עם למ"ד ביד או בכתף או בצואר ובלי למ"ד בפה: (כז) וירח. בפתח הרי"ש בעבור אות הגרון וכן וינע לבבו וינח בכל גבול מצרים וכלם מהשניים הנראים: ראה. דבור עם הלב והיה ריח טוב בבגדים כאשר חשב בלבו שהוא עשו והוא בא מהשדה הריחו בגדיו כריח ציצי האילנים כי יתכן כי זה המעשה היה בחדש הראשון

בעל הטורים

בכרך ב' עשו בכורך. אנכי הורג את בנך בכורך. שאמר יעקב אני הוא שנאמר עלי בני בכורי ישראל אבל עשו בנך בכורך נאמר עליו הנני הורג את בנך בכורך. ויאמר מי איפוא. ר"ת אמו מי נעשה סרסור בדבר רבקה. איפוא בגימט' גיהנם שנכנס גיהנם עמו. ואת ב' במסרה ואת השדה ואת הלחם כדאיתא בב"ר. כליך זה בבל שבאו שם כלי בית המקדש תליך זה מדי ע"ש המן שהיה ממדי. קשתך זה יון. השדה זה אדום ורמז לו כל ד' גליות שהקב"ה ילחם בהם והיינו דכתיב ואת הלחם בעמלק. וירח ב' במסרה וירח ריח בגדיו וירח ה' את ריח הניחוח מלמד שנכנס' עמו ריח גן עדן. וירח בגימטריא ליל פסח. כריח ב' כריח שדה. כריח לבנון שזכות ריח ניחוח פעולה מן לבנון פירוש בית המקדש עמד לו:

רמבן

וטעם הזכיר הכתוב עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן להפליג בענין הצדקת כי המנהג במולידים להכיר את הבכור בברכה ובכבוד ובמתן והיא מדעתה צדקת הקטן ורשעת הגדול תשתדל בכל הטורח הזה להעביר הברכה והכבוד מן הגדול אל הקטן וכן יאמר למטה ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן:

(כב) **גשה** נא ואמשך בני. לשון רש"י אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו בבראשית רבה ואני תמה כי לא היה עשו רשע בעיני אביו ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד איננו

מזכיר

ספורנו

לך קללה כמו שאמרו ז"ל מעשה שלמה שקבל עליו קללות יואב והשיגוהו: (כב) והידים ידי עשו. אין ספק שהיו העורות מתוקנים באופן שהיה שערם דומה לשער האדם כי אמנם רב ההבדל בין שער האדם לשער הגדי אם לא יתוקן הרב' במלאכה. והנה העיד כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערו' ועם זה אולי נחלש בו גם חוש המשו' כענין אם יטעם עבדך עוד את אשר יאכל: (כג) שעירות ויברכהו. על שחשד שהיה ראוי לקללה כאמרו והבאתי עלי קללה: וכן אז"ל שהחושד את חבירו בדבר שאין בו צריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו כענין עלי כשחשד את חנה לשכורה: (כז) וירח את ריח בגדיו. להרחיב את נפשו בתענוגות הריח כאמרם ז"ל איזהו דבר שהנשמה נהנית

ממנו

הראשון . מ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו וכן האתן בכורי פשעי : (כט) לאחיך . בני הפילגשים : בני אמך . עשו ובניו : אורריך ארור . כל אחד מאורריך וכן וצדיקים ככפיר יבטח ורבים ככה וכן ומברכיך : (לג) מי איפה. מי זה ואיפה הוא שתי מלות. וי"ו ואברכהו קמוץ בעבור היותו פועל עבר ואלו היה בפתח גדול היה לעתיד:

(כח) ויתן לך. יתן ויחזור ויתן (ב"ר) . ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו'. מטל השמים. כמשמעו ומ"א יש הרבה לכמה פנים (ד"א מהו האלהים בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשעשה הבית סידר תפלתו ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך (מלכים א ח) ונתת לאיש כדרכיו אשר תדע את לבבו אבל נכרי מחוסר אמנה לפיכך אמר ואתה תשמע השמים ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר ברש"י ישן מדויק) : (כט) בני אמך . ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים הרבה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אמר בני אמך (ב"ר) : אורריך ארור ומברכיך ברוך . ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור (ב"ר) הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעי' תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה : (ל) יצוא יצא . זה יוצא וזה בא : (לג) ויחרד . כתרגומו ותוה לשון תמיה . ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו : מי איפא . לשון לעצמו משמש עם כמה דברים איפה איה פה מי הוא ואיפה הוא הצד ציד : ואוכל מכל . מכל טעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו (ב"ר) : גם ברוך יהיה

יְהוָה׃ ששי כח וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים
מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ
וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ׃ כט יַעַבְדוּךָ
עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה
גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי
אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ
בָּרוּךְ׃ ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק
לְבָרֵךְ אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא
יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו
וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ׃ לא וַיַּעַשׂ
גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו
וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל
מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרֲכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃
לב וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה
וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃
לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה
עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא
הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל
בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ

י"ג
ס"א ומשמני
ג' חס'
וו ק' י"ח מלין דמי'
ז'
ג' וא' ואורריך
ע' . ז'
ס'
ב'
כ"א
ג' חס'
ב' חס'
ג'. כל אור' לג חס' במ"דמ"ל
ג'. ג' מלרע
ב' א' קמץ וא' פתח

דִּי בָרְכֵיהּ יְיָ : כח וְיִתֵּן לָךְ
יְיָ מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא וּמִטּוּבָא
דְאַרְעָא וּסְגִיאוּת עִיבוּר
וַחֲמַר : כט יִפְלְחוּנָךְ עַמְמִין
וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לָךְ מַלְכְּוָן הֱוֵי
רַב לַאֲחוּךְ וְיִסְגְּדוּן לָךְ בְּנֵי
אִמָּךְ לִיטָךְ יְהוֹן לִיטִין
וּמְבָרְכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין : ל וַהֲוָה
כַּד שֵׁיצֵי יִצְחָק לְבָרָכָא יָת
יַעֲקֹב וַהֲוָה בְּרַם מִיפַּק נְפַק
יַעֲקֹב מִן קֳדָם יִצְחָק אֲבוּהִי
וְעֵשָׂו אֲחוּהִי אֲתָא מִצֵּידֵיהּ :
לא וַעֲבַד אַף הוּא תַּבְשִׁילִין
וְאָעֵיל לַאֲבוּהִי וַאֲמַר לַאֲבוּהִי
יְקוּם אַבָּא וְיֵיכוּל מִצֵּידָא
דִּבְרֵיהּ בְּדִיל דִּי תְּבָרְכִינַּנִי
נַפְשָׁךְ : לב וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק
אֲבוּהִי מָן אַתְּ וַאֲמַר אֲנָא
בְּרָךְ בּוּכְרָךְ עֵשָׂו :
לג וּתְוַהּ יִצְחָק תְּוָהָא רַבָּא עַד
לַחֲדָא וַאֲמַר מָאן הוּא דֵיכִי
דְּצַד צֵידָא וְאָעֵיל לִי וַאֲכָלִית
מִכּוֹלָא עַד לָא תֵיעוּל
וּבָרֵיכְתֵּיהּ אַף בְּרִיךְ יְהֵי :

במרמה
ישׂשכר : נתינת האלהים ז' וסי' בדניאל סימן א': יצא ז' ג' מ"ל וד' חס' מס' בפרשת נח : מאת פני . ה' וסי' ויהי כאשר כלה יצחק לכו נא הגברים : שאו את אחיכם מאת פני . ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח . דמלכי' . ויצא השטן מאת פני . תנינא : ויאכל . ה' רפין וסי' יקם אבי ויאכל . נטה את ידך בארב' ויעל . קראן לו ויאכל לחם . ויאמר לו גם אני נביא כמוך . יבא דודי לגנו : ויחרד ג' וסי' יצחק . אחימלך . ויחרד האיש וילפת : ואכל ל' ואכל מכל . וחד ואוכל פתי לבדי : ואברכהו ב' א' פתח וא' קמץ וסי' בטר' תבא ואברכהו . ואברכהו

תולדות אהרן ויתן לך האלהים . (תענית סג) : ותירוש . סנהדרין יג : הברכה עקרי' עד פע : מאת פני . סוכה ה : (אורריך ארור . מגלה עב סוכה נד) : מי איפוא הוא . בתרא טו : ואוכל מכל סוטה ה' בתרא יז : ואברכהו גם . עקרי' מד פע :

בעל הטורים ויתן לך . עשרה תיבות בפסוק וי"ב ברכו' נתברך כנגד עשרת הדברות שעתידין בניו לקבל . וישתחוו לך חסר ו' כנגד ו' דורות שמדוד עד יורם שעבדו אדום את ישראל ומכאן ואילך פשעו בו ויש בזו הברכה כ"ו תיבות לומר לך שברכו בשם הנכבד שעולה כ"ו . הוה ב' במסור' הוה גביר לאחיך . כי לשלג יאמר הוה ארץ . בזכות יעקב יורד גשם ושלג : ואברכהו ב' . בטרס תבא ואברכהו . כי אחד קראתיו ואברכהו גבי אברהם רמז ברכת אברהם בירך את יעקב וכתיב נמי ויתן לך את ברכת אברהם :

ספורנו

ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח . ויברכהו . כענין והיה כנגן המנגן ותהי עליו פס יד ה' : ראה ריח בני . אתה בני ראה והתבונן שזה הריח הוא . כריח שדה שמלבד המציאות המספיק לו להיותו מזון ב"ח הוסיף עליו טובת הריח המהנה ומועיל לרוח החיוני והנפשי וזה מדרכי טובו . אשר ברכו ה' : (כח) ויתן לך האלהים ובהתבוננך על מדת טובו יתן לך באשר הוא האלהים שדה מבורך : מטל השמים . שיספיק לך על השמים שהכל שמחים בו ולא ימנע לאחך ובאך : ורב דגן ותירוש . שתוכל לפרנס אחרים על דרך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה : (כט) וישתחוו לך לאמים . שגם המלכיות שלא יעבדוך ישתחוו לך שתהיה עליון למלכי ארץ . הוה גביר לאחיך . כי הסב שיהיה טוב ליעקב שתספיק לו נחלת ארץ ישראל ושיחיה בה עם איזה שיעבוד כדי שלא יטריד נפשו בעניני השררות והבלי הנפסדים כמו שקרה לזרעו אח"כ כאמרו מתאב אני את גאון יעקב ושיהיה טוב לו שיהיה משועבד תחת אחיו ממה שיהיה משועבד תחת שאר האומות כאמרם ז"ל אי בטולך אי בטולא דבר עשו ומפני שידע שארץ ישראל היתה ראויה ליעקב בלבד לכן בזאת הברכה שחשב לברך את עשו לא הזכיר ברכת אברהם ולא ארץ ישראל כמו שהזכיר ליעקב כשהכירו וברכו : אורריך ארור . כי רבים מקללים המלכים והשרים כשלא ישיגו חפצם ולכן הזהיר מזה כאמרו אלהים לא תקלל וכו' : (לג) מי איפוא הוא . אם כן שאתה עשו מי היה זה שהביא לי ציד כי אמנם מלת איפוא כשתבא עם אלף בסוף התיבה משמשת במקום אם כן . אבל מלת איפה עם הא בסוף משמש' במקום איה כמו איפה הם רועים : גם ברוך יהיה . א"כ מי הוא שהביא לי ציד במרמה ועם זה יזכה שיהיה ברוך כי אמנם הרגיש בברכתו שחלה הברכה

רמבן

מזכיר שם שמים מפחדו שלא יזכירנו במקום שאינו טהור ומבלי טובה ונחשב לו זה בעיני אביו ליראת שמים . ועל דרך הפשט יהיה זה בעבור טביעות הקול :

(כח) **מטל** השמים . אין הברכה שיתן לו האלהים מטל השמים כי הטל ירד בכל מקום ואילו אמר שיתן רבוי טל או שירד בעתו כענין ונתתי גשמיכם בעתם היתה ברכה אבל פירושו כי הזכיר בו ברכת ה' כריח שדה אשר ברכו ה' והטעם אשר ברכו ה' לבני כי השם ברך אותו בשדה לומר שיצליחנו שם בצידו ולא ימות ולא תבואהו בו רעה ואמר ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ והברכה תוספת ורבוי או שיהיה ורב דגן ותירש בתוספת הוא"ו ושיעורו ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ רב דגן ותירוש . והנכון בעיני כי מתת האלהים תמיד הוא ואין לו הפסק לעולם ולכן אמר ויתן לך האלהים כל ימיך על אדמתך מטל השמים ויתן לך משמני הארץ כלומר השמנה בכל הארצות כענין שכתוב צבי היא לכל הארצות ור"א אמר כי מ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו ומשמני הארץ ולעשו לא נתנו במתת אלהים ולא ברבוי אבל אמר גם לך אצלתי אחריו משמני הארץ ומטל השמים יהיה מושבך בעוד אשר תשב שם ירמוז כי יכלה ויאבד אך בעודו יהיה חלקו טוב :

(כט) **אורריך** ארור ומברכיך ברוך ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה ואורריהן קודמין למברכיהן והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך הקדים בלעם ברכה לקללה לשון רש"י מבראשית רבה ואם כן למה אמר הקב"ה לאברהם ואברכה מברכיך ומקללך אאור וזה איננו קשה כי חזר שם ונברכו בך והנה הברכה בראש ובסוף או בעבור מה שפירשנו שם דבר בלשון יחיד ורבים כי הכל יברכוהו והיחיד אשר יקלל אותו יואר :

(לב) **מי** אתה . כאשר אמר לו יקום אבי היה חושב שהוא יעקב וידע שאכל מציד עשו ובירך אותו ועשה גם הוא מטעמים שיברך גם אותו ולכן שאלו מי אתה לדעת האמת :

(לג) **בטרם** תבא ואברכהו גם ברוך יהיה . אין דרך החרד חרדה גדולה עד מאד וצועק מי הוא אשר רמני לברך אותו שישלים צעקתו לאמר מיד גם ברוך יהיה אבל היה ראוי שיקללהו ועוד כי היה עשו צועק עליו לאמר ולמה תברכו עתה אבי ואיך יאמין עשו כי במרמה היה מתחלה ברכותו כי עתה יברך אותו ברצונו . והנכון בעיני שהוא לשון הווה יאמר מי איפה הוא הצד ציד אשר היה יכול לרמותני שאברכהו וגם שיהיה ברוך על כל פנים כי ידעתי

כי

רשי

יהיה. שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו (ב"ר): (לה) במרמה. בחכמה: (לו) הכי קרא שמו. לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים. אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל (ס"א ויצל): (לז) הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולך איפוא מה אעשה. איה אפוא אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת. ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו (במדבר יג) הבמחנים השמנה היא (שמואל ב ג) הכמות נבל: (לט) משמני הארץ וגו'. זו איטליא"ה של יון: (מ) ועל חרבך. כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' כמו (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם בחרבכם (שמות ו) על צבאותם בצבאותם: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגומר:

יקרבו

אבן עזרא

(לה) במרמה. שלא דבר אמת: (לו) הכי. כמו אמת וכן הכי אחי אתה: קרא. הקורא שמו יעקב: ויעקבני. כמו מרמה וכן בעקבה ויתכן היותו מגזרת עקוב הלב והעקוב הפך המישור: אצלת לי. עזבת לי אצלך והוא מגזרת ואצלתי מן הרוח: (לז) הן גביר שמתיו לך. בברכתי גם כן נתתי לו בבכור. יש אומרים כי אפוא עם אל"ף בסוף מלה אחת כמו עתה: (מ) והיה כאשר תריד. כמו תרדה והם ב' שרשים וי"א שהוא כמו אריד בשיחי והטעם כאשר תריד לשם ירחמך: ופרקת. מגזרת מפרק הרים ומהם מפרקתו ויש בברכות אלו כמה שאלות קשות אם הברכה היתה נבואה איך לא ידע את מי יברך והשיבו נבוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני ועוד למה בירך לעשו בעבור שבכה ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה גם אלה טעו כי הנה הכתוב אמר וירא ה' אליו גם אמר דוד ובנביאי אל תרעו ואחרים אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אצלו כי כן אמר הקול קול יעקב ובירך מי שיהיה מהם כי בניו היו שניהם ויש אומרים איך אמר השם ורב יעבוד צעיר ג"כ אמר יצחק ואת אחיך תעבד. והגאון דחה זו השאלה בקנה רצוץ בעבור שמצא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו והנה שכח וישתחו ארצה שבע פעמים והנכון בעיני שברכת הנביא כענין תפלה היא והשם שמע תפלתו כי עיקר זאת הברכה על זרעם ויש שנים שלא הקיצו משנת האולת יחשבו כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרי'

כל

יִהְיֶה׃ לד כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי ג' ר"פ וחד כשמע אסא
אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה
עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרְכֵנִי
גַם־אָנִי אָבִי׃ לה וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ
בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ׃ לו וַיֹּאמֶר ב'. ב'
הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה
פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה ב' קמץ זק'
עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־ ג'
אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה׃ לז וַיַּעַן יִצְחָק ג'
וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ ג'
וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים ג'
וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה אֵפוֹא ג' בלורייתא
מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי׃ לח וַיֹּאמֶר עֵשָׂו
אֶל־אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ ג'
אָבִי בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא
עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ לט וַיַּעַן יִצְחָק כל אורי' חס' במ"א
אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי
הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל
הַשָּׁמַיִם מֵעָל׃ מ וְעַל־חַרְבְּךָ ג' קמץ
תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה ג'
כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל ט'

לד כַּד שְׁמַע עֵשָׂו יָת פִּתְגָמֵי
אֲבוּהִי וּצְוַח צְוָחָא רַבְּתָא
וּמְרִירָא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר
לַאֲבוּהִי בָּרֵכְנִי אַף אֲנָא
אַבָּא׃ לה וַאֲמַר עַל אֲחוּךְ
בְּחוּכְמָא וְקַבֵּיל בִּרְכָתָךְ׃
לו וַאֲמַר יָאוּת קְרָא שְׁמֵיהּ
יַעֲקֹב וְחַכְּמַנִי דְּנַן תַּרְתֵּין
זִמְנִין יָת בְּכֵרוּתִי נְסֵיב וְהָא
כְּעַן קַבֵּיל בִּרְכָתִי וַאֲמַר הֲלָא
שְׁבַקְתְּ לִי בִּרְכְתָא׃
לז וַאֲתֵיב יִצְחָק וַאֲמַר לְעֵשָׂו
הָא רַב שַׁוִּיתֵיהּ לָךְ וְיָת כָּל
אֲחוּהִי יְהָבִית לֵיהּ לְעַבְדִּין
וְעִבּוּר וַחֲמַר סַעֲדְתֵּיהּ וְלָךְ
כְּעַן מָה אַעֲבֵיד בְּרִי׃
לח וַאֲמַר עֵשָׂו לַאֲבוּהִי
הֲבִרְכְתָא חֲדָא הִיא לָךְ
אַבָּא בָּרֵכְנִי אַף אֲנָא אַבָּא
וַאֲרֵים עֵשָׂו קָלֵיהּ וּבְכָא׃
לט וַאֲתֵיב יִצְחָק אֲבוּהִי וַאֲמַר
לֵיהּ הָא מִטּוּבָא דְאַרְעָא יְהֵי
מוֹתְבָךְ וּמִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא
מִלְעֵילָא׃ מ וְעַל חַרְבָּךְ
תֵּיחֵי וְיָת אֲחוּךְ תִּפְלַח וִיהֵי
כַּד יַעְבְּרוּן בְּנוֹהִי עַל פִּתְגָמֵי
אוֹרַיְתָא וְתַעְדֵּי נִירֵיהּ מֵעַל

וארבהו. דאו' קמץ: במרמ' ב' באו' וסי' בא אחיך במרמה. ואת חמו' אביו במרמה: ויאמר ז' פסו' אית בהון ויאמר ויאמר וסי' במס' רבת': הכי ה' וסי' הכי קרא שמו. הכי אחי אתה. הבי יש עוד אשר נותר לבית שאול. מן השלשה הכי נכבד. הכי אמרתי הבו לי: לקח ב' זקף קמץ וסי' את בכרתי לקח. מעני השיב ידו: ולכה ד' כתיב ה"א בסוף תיבות' וסי' ולכה איפא מה אעשה בני. ולכה אין בשורה מוצאת. שמלה לכה קצין. ולכה לישועתה לנו. ובל לשון הליכה כתב ה"א במ"ג וסי' לך נא אתי אל מקום. ויאמר לנערו לך וקרבה. לך נתראה פנים. דד"ה: קלו כל אוריי' חסר במ"א מלא ונשמע קולו בבואו: מושבך ג' וסי' הנה משמני הארץ. איתן מושבך. כי יפקד מושבך: מעל ג' ומטל השמים. ברבות שמים. יקרא אל השמים:

תולדות אהרן הכי קרא שמו. ברכות ז: ותירוש. סנהדרין ע: הברכה אחת. סנהדרין קא: הנה משמני. עקידה שער קד: והיה כאשר. שבת סט:

בעל הטורים במרמה ב' במס' בא אחיך במרמה: ויענו בני יעקב במרמה בשביל שהוא בא לאביו במרמה נטלו בניו במרמה: ברכתך ב' במס' ויקח ברכתך ועל עמך ברכתך סלה. שמזו הברכה היה לבניו ברכה סלה. ברכתי שלשה במס' לקח ברכתי. קח נא את ברכתי. ולויתי את ברכתי. והקב"ה לוה את ברכתו ולא חסר כלום מכל הדורון כדכתיב ויבא יעקב שלם:

רמבן

כי ברוך הוא או טעמו וגם ברוך יהיה על כרחי שאי אפשר לי להעביר הברכה ממנו כי מאז שברך אותו ידע ברוח הקדש שחלה ברכתו עליו וזהו טעם החרדה הגדולה אשר חרד כי ידע שאבד בנו האהוב לו ברכתו לעולם וזה טעם בא אחיך במרמה כי אחר שאמר מי איפה נתן דעתו שהבא אליו היה יעקב שאי אפשר שתחול הברכה רק בזרעו:

(לז) **ואת** כל אחיו נתתי לו לעבדים. איננו ברכת הוי גביר לאחיך שכבר אמר הן גביר שמתיו לך אבל יתכן שיהיה הוא הגביר ולא יהיו הם עבדים כנענים כי יהודה גבר באחיו אבל אמר נתתי לו לעבדים ממאמרו ישתחוו לך לאמים וטעם ואת כל אחיו כטעם אחיך ובני אמך יזכירם בלשון רבים לרמוז על כל זרעו של עשו. ור"א אמר בני הפילגשים:

(לט) **הנה** משמני הארץ יהיה מושבך. טעם הנה לאמר הנה אוכל לתת לך משמני הארץ ומטל השמים כי לשניכם יספיק שיהיה משמני הארץ ועל השמים אבל בענין הממשלה שלו תהיה ולו תעבוד ולא נתן לו גם כן רב דגן ותירוש כאחיו כי רצה לכבד המבורך ראשונה עליו ואחרי כן אמר ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם [לרשתך את ארץ מגוריך להיות לו רב הדגן והתירוש בארץ כנען מתנת אברהם ולעשו יהיה הטל ומשמני הארץ בארץ אחרת: וטעם ועל חרבך תחיה כמו בחרבך וכן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם בלחם ואין הברכה שתהיה מחיתו משלל האויבים בחרבו כי הנה נתן לו משמני הארץ ומטל השמים וכה יחיה אבל הענין לומר שיהיה במלחמותיו כי ינצח ולא יפול בחרב אויב ועל כן אמר ואת אחיך תעבוד שלא תתגבר עליו והוא יגבר עליך: (מ) **והיה** כאשר תריד. בשיוך מתגרת ידו ופרקת עלו מעל צוארך ירמוז לישראל

ספורנו

הברכה על המבורך כמו שאמרו על ר' חנינא כשהיה מתפלל על החולים: (לה) ויקח ברכתך. אותה הברכה שהיתה ראויה לחול עליך שהיתה בעניני העולם הזה ובה"ע כי ברכת אברהם אינה ראויה לך: (לו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. האמנם בשביל שקרא הקורא את שמו יעקב קרה זה שיעקבני דשמא גרים: הלא אצלת לי ברכה. אף ע"פ שהסכמת לברכני בברכה העליונה אין לחשוב שהיה בדעתך שיהיה לו הכל ויהיה אחי שולל וערום מכל ברכה: (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. בני ישמעאל ובני קטורה כאמרו יעבדוך: ולכה אפוא מה אעשה. א"כ מה אעשה לך מה היא הברכה שתועיל לך: הנה משמני הארץ יהיה מושבך. בזה אוכל לברכך שיהיה מושבך בארץ שמנה עם שאתה תעבוד לאחיך. ומטל השמים מעל: (מ) ועל חרבך תחיה. ושתחיה מטל השמים בלתי שתצטרך לעבודת האדמה הצריכה למטר ותחיה גם כן על חרבך במלחמה וזה שגם שתהיה נלחם לבקשת אחיך או זולתו הנה יספק מזה. כאשר תריד בתלונן חמס על שישתעבד אחיך בך יותר מן הראוי: ופרקת עלו מעל צוארך. כי אמנם תהיה מלומד מלחמה ומוכן אל המלכות

כל זכר באדום ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמחו ביום אידינו והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה ויותר היה קשה על ישראל החרפה שהיה אדום מחרף אותם מרעתם וכן טעם שישי ושמחי בת אדום ג"כ אל תשמח לבני יהודה גם בימי הורקנוס הזקן שמם שומרי ירושלם והכניסם בברית מילה גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלם באו גדולי אדום לעזור ליהודה ואומה שהגלתנו היא מזרע כתים וכן אמר המתרגם וצים מיד כתים והיא מלכות יון בעצמה כאשר פירשתי בספר דניאל והיו אנשים מתי מספר שהאמינו באמונה חדשה וכאשר האמינו בימי קונסטנטין שחדש כל הדת. ולא היו בעולם שישמרו התורה החדשה חוץ מאדומיים מעטים ג"כ יקראו היום אנשי מצרים ושבא וארץ עילם ישמעאלים ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאלים כי אם מתי מעט: (מא) וישטום. נטר איבה וכן וישטמוהו: ויאמר עשו בלבו. יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ויש אומרים על דרך נבואה היה והראשון קרוב: (מב) מתנחם. מגזרת נחמה והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך והגאון אמר מגזרת ווע"ד בלשון ערבי: (מד) ימים אחדים. כמו ימים תהיה גאולתו שנים מועטו' והאחדים פחותי' מעשר: (מה) למה אשכל. פחדה שמא יהרוג זה את זה או יהרגוהו אם יהרוג אותך ויש דרש שביום אחד מתו שניהם: (מו) קצתי בחיי. כמו הפוך וכן נעלה ביהודה ונקיצנה וכן אמר הכתוב

אשר

צַוָּארֶךָ׃ מא וּנְטַר עֵשָׂו דְּבָבוּ
לְיַעֲקֹב עַל בִּרְכְתָא דִּי בָרְכֵיהּ
אֲבוּהִי וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּיהּ
יִקְרְבוּן יוֹמֵי אֶבְלָא דְאַבָּא
וְאֶקְטוֹל יָת יַעֲקֹב אָחִי׃
מב וְאִתְחַוָּה לְרִבְקָה יָת פִּתְגָּמֵי
עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא וּשְׁלָחִית
וּקְרָת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא
וַאֲמַרַת לֵיהּ הָא עֵשָׂו אֲחוּךְ
כָּמֵין לָךְ לְמִקְטְלָךְ׃ מג וּכְעַן
בְּרִי קַבֵּיל מִינִּי וְקוּם אִיזֵיל
לָךְ לְוַת לָבָן אָחִי לְחָרָן׃
מד וְתֵתֵיב עִמֵּיהּ יוֹמִין זְעִירִין
עַד דְּתֵיתוּב חֵימְתָא דְאָחוּךְ׃
מה עַד דְּיֵתוּב רוּגְזָא דְאָחוּךְ
מִנָּךְ וְיִתְנְשֵׁי יָת דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ
וְאֶשְׁלַח וַאֲדַבְּרִינָּךְ מִתַּמָּן
לְמָא אֶתְכַּל אַף תַּרְוֵיכוֹן
יוֹמָא חָד׃ מו וַאֲמַרַת רִבְקָה
לְיִצְחָק עָקִית בְּחַיַּי מִן קֳדָם
בְּנַת חִתָּאָה אִם נָסֵיב יַעֲקֹב
אִתְּתָא מִבְּנַת חִתָּאָה כְּאִלֵּין
מִבְּנַת אַרְעָא לְמָא לִי חַיִּין׃
א וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרֵיךְ
יָתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ לָא
תִיסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃
ב קוּם אִיזֵיל לְפַדַּן אֲרָם
לְבֵית בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְאִמָּךְ
וְסַב לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא מִבְּנַת

ל׳ צַוָּארֶךָ׃ מא וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־
יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ
אמיר׳בלבו י׳ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ
ג׳ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב
אָחִי׃ מב וַיֻּגַּד לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי
עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא
לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו
ל׳ וחד וכנה עשו בה ועמו הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ
ג׳ לְהָרְגֶךָ׃ מג וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי
וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן אָחִי
כ׳ חָרָנָה׃ מד וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים
ד׳ אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֲמַת
אָחִיךָ׃ מה עַד־שׁוּב אַף־אָחִיךָ
מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ
וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה
ל׳. י׳ אֶשְׁכַּל גַּם־שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד׃
ק׳ זעירא מו וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי
ת׳ וחס׳ בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ
יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה
ל׳ מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים׃
כח א וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב
ו׳ כתור׳ וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־
ע׳ ר״פ תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ ב קוּם
ד׳ לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי
י״ג אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה

(מא) יקרבו ימי אבל אבי. כמשמעו שלא אצער את אבא ומ"א לכמה פנים יש: (מב) ויגד לרבקה. ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. נחם על האחוה לחשב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים. ולפי פשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: (מד) אחדי'. מועטים: (מה) למה אשכל. אהיה שכולה משניכם. (לימד על) הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקודש נזרקה בה ונתנבאה שביום א' ימותו כמו שמפורש פ' המקנא לאשתו: (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי: (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה (יבמות יג):

ואל

אמירה בלבו י' וסי' בפרשת לך לך: קריבת מיתה ד' וסי' יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה: ויקרבו ימי ישראל למות. הן קרבו ימיך למות. ויקרבו ימי דוד למות: קטן הקטן ה' קמצין וסי' ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן. עוד שאר הקטן. ולמפיבשת בן קטן. אחד למאה קטן. למגדל ועד קטן. וכל אתנח וס"פ דכוות' להרגך ג' וסי' מתנחם לך להרגך ולילה באים להרגך ב' בו: אחד ב' ס"פ ויהי ערב ויהי בקר. למה אשכל: יום אחד י' וסי' ויהי ערב ויהי בקר. למה אשכל גם שניכם. ודפקום יום אחד. לא יום אחד תאכלון. וה' גלה את אזן שמואל. עתה אספה יום אחד. ראש וזנב כפה ואגמון. ויחל יונה לבא בעיר. והיה יום אחד הוא יודע. ויכלו ככל אנשים. דעזרא. וחד עד יום האחד ועשרים: לקח ח' וחס' וסי' ביחזקאל סי' כ"ד: קים ט' ר"פ וסי' כו' במסר' רבת': פדנה ארם ד' וסי' קום לך פדנה. ושלח אתו. וישלח יצחק את יעקב. וישמע יעקב:

תולדות אהרן וישטם עשו. ברכות ו (ע"ג לט): למה אשכל. סוטה יג:

בעל הטורים

קצתי בחיי קו"ף קטנה שראתה שעתיד ליחרב הבית שגובהו ק' אמה. וקו"ף של ודרור קן לה גדולה שבקש דוד על ההיכל שגובהו ק' אמה שלא יחרב:

ספורנו

המלכות אבל אם בשעבודך תפנה אל עבודת האדמה ואחר המלאכות לא תהיה חפשי לעולם

רמבן

לישראל שלא יתגרו בם יותר מדאי לעשות עמם רעה והוא מה שצוה הכתוב ונשמרתם מאד אל תתגרו בם וגו' וכך הזכירו רבותינו אמרו כי ששה חדשים ישב יואב שם וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום אמר לו הקב"ה אני אמרתי אל תתגרו בם ואתה התגרית בהם חייך שאין ששה חדשים הללו נמנין לך ולמלכותך מדכתיב והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה והוא מלך ששה חדשים יותר דכתיב בחברון מלך על ישראל שבע שנים וששה חדשים ועוד אמרו אמר לו הקב"ה דוד ידיך חדודות וחרוכות ואני מבקש לרדות בהם את עולמי וכו':

(מא) **ויאמר** עשו בלבו. אמר ר"א יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ואין צורך כי ההסכמה בדבר אשר ימלך אדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אע"פ שיהיה בה דבור בשפתים וכן בלב ולב ידברו כי הרצון יקרא לב וכל ישראל לב אחד להמליך את דוד שהיו כלם על אותה ההסכמה והיו מדברים בה וכן ויאמר ירבעם בלבו וכן אמר אליעזר אני טרם אכלה לדבר אל לבי והיתה שם תפלה בשפתיו ויאמר ה' אלהי אדני אברהם אבל טרם אכלה לדבר אל לבי טרם השלימי מה שעלה בדעתי ויאמר כאן כי כאשר באה משטמה גדולה בנפש עשו לשטום את יעקב על הברכה עלה בלבו שיהרוג את אחיו והיה מתנחם בזה מרוע לבו וזה טעם ויגד לרבקה את דברי עשו ולכך אמרה מתנחם לך ורש"י כתב ברוח הקדש הוגד לה מה עשו מהרהר בלבו וכן בבראשית רבה וא"כ יהיה דברי עשו ומחשבתו עם הלב כמו דברתי אני עם לבי והנה עשו היה אומר יקרבו ימי אבל אבי כי בחייו לא יצערנו או מפחדו שלא יקללנו ותהפך ברכתו לקללה ורבקה פחדה שמא ימות הזקן פתאום ויהרגנו או שמא יזדמן לו בחייו ויהרגנו:

וטעם ותשלח ותקרא ליעקב. כי היה יעקב במקום אחר איננו באהל אביו ואמו כי היה מתחבא מפני עשו אחיו שהיה צועק עליו והיה מתבייש ממנו או מתפחד:

(מב) **מתנחם** לך להרגך. מתנחם הוא על הברכות בהריגתך לשון רש"י ופשוטו מתנחם בך וכן כי בוחר אתה לבן ישי והחזיק לו ורבים כן ופירושו מתנחם עליך כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו ויפל לאפיו כי כן צוה לו המלך אבל אונקלוס אמר כמין לך אורב לך ונראה מדעתו כי טעם מתנחם לך שמראה ענינו לך מטמס על ענין הברכות וכאלו אינו מקפיד בכן והוא מארב כדי שלא תשתמר ממנו ותרגם הענין אל הלשון:

מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃ ג וְאֵל ב׳
שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ ל׳. ל׳
וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃ ד וְיִתֶּן־לְךָ י"ג ר"פ
אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ
אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ שביעי פ׳
ה וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ
פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל ד׳
הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ ב׳
ו וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־ י"ג
יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם
לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ ל׳ ונקוד קמץ
אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח ב׳פרש׳אנשי׳
אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ מפטיר
ז וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ
וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃ ח וַיַּרְא עֵשָׂו
כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק
אָבִיו׃ ט וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל
וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל
בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־
נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃ ס ס ס ג׳

ק"ו ויבא ל"ו יי"ן סימן

לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ׃ ג וְאֵל
שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ וְיַפְשִׁינָךְ
וְיַסְגִינָךְ וּתְהֵי לִכְנִשַׁת
שִׁבְטִין׃ ד וְיִתֵּן לָךְ יָת בִּרְכְתָא
דְאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ
לְמֵרְתָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ
דִי יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם׃ ה וּשְׁלַח
יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן
אֲרָם לְוָת לָבָן בַּר בְּתוּאֵל
אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְרִבְקָה
אִמֵּיהּ דְיַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ ו וַחֲזָא
עֵשָׂו אֲרֵי בָרִיךְ יִצְחָק יָת
יַעֲקֹב וּשְׁלַח יָתֵיהּ לְפַדַּן
אֲרָם לְמִסַּב לֵיהּ מִתַּמָּן
אִתְּתָא בְּדְבָרִיךְ יָתֵיהּ וּפַקֵּיד
עֲלוֹהִי לְמֵימַר לָא תִסַּב
אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃ ז וְקַבֵּל
יַעֲקֹב מִן אֲבוּהִי וּמִן אִמֵּיהּ
וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם׃ ח וַחֲזָא
עֵשָׂו אֲרֵי בִישָׁן בְּנַת כְּנַעַן
בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבוּהִי׃ ט וַאֲזַל
עֵשָׂו לְוָת יִשְׁמָעֵאל וּנְסִיב
יָת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בַּר
אַבְרָהָם אֲחָתֵיהּ דִנְבָיוֹת עַל
נְשׁוֹהִי לֵיהּ לְאִתּוּ׃

(ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך : (ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך : (ה) אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו : (ז) וישמע יעקב. מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל : (ט) אחות נביות. ממשמע שנא' בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נשואין והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב שי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם הרי ע"ד ושנותיו היו קל"ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנא' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שבע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים. (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפי' יעקב מאביו ולא כבדו והם כ' שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות ופי' רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך דבית הוה בימות הגשמי' וסכות הוי בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים שאם אנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה ע"כ מצאתי ברש"י ישן) : על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל מרשעת על מרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות :

אשר אתה גר. וכאשר שמע עשו שבירך יצחק עוד את אחיו וצוה שלא יקח אשה מבנות כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה בשמת גם מחלת כמו יתרו שהוא על דעתי חובב : (ט) אחות נביות. נכבד היה מכל אחיו או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות :

ויתן חד מן י"ג ר"פ וסי' כו' במס' רבת' : לקחת ד' וסי' את בת אחי אדני. לקחת לו משם אשה. ותלך לקחת. ויפצר בו לקחת : ויצו עליו ב' דס' וסי' ויצו עליו לאמר לא תקח אשה. ויצו עליו פרעה : מחלת ד' וסי' וילך עשו אל ישמעאל. ויקח לו רחבעם אשה את מחלת. למנצח על מחלת משכיל לדוד. למנצח על מחלת לענות משכיל : מחלת י"א בטעם לגרמיה משרת לגרשה אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם. וסי' את מחלת בת ישמעאל. אי כבוד בן פנחס בן עלי. ויען יונדב בן שמעה אחי דוד. בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדו'. את תרתן ואת רבשקה מלכיש ירושלים: וגם כל היהודי' אשר במואב. באים מדרך שער העליון. מעי מעי אוחילה. ויקח עבד מלך האנשים. הן ישא איש בשר קדש. ויעש בירושלם חשבונות דד"ה :

תולדות אהרן וירא עשו כי. מגלה יז : וילך עשו אל. מגילה יז בבא קמא לב : (ויקח את מחלת. בכורים סח) :

רמבן

(ה) **אחי** רבקה אם יעקב ועשו. בעבור שאמר שצוה יצחק את יעקב לקחת לו אשה מבנות לבן אחי אמו הזכיר הכתוב שהיה גם כן אחי אמו של עשו וראוי היה שיצוה גם כן לעשו אבל מדעתו שברכת אברהם תהיה ליעקב ולזרעו עשה כן והזכיר כי עשו שמע שצוה אותו שלא יקח אשה מבנות כנען ושילך אל לבן אחי אמו והוא שמע לעשות רצון אביו שלא לקחת אשה מבנות כנען אך לא עשה כראוי שיקח מבנות לבן אע"פ שהוא אחי אמו ועוד הזכיר שלקח אותן על נשיו ולא גרש את הרעות כי הלך על תאות נפשו יותר מרצון אביו :

ספורנו

לעולם משעבוד אחיך או משעבוד זולתו : **כח** (ג) ואל שדי יברך אותך. בממון. ויפרך בבנים וירבך במעלה : (ד) ויתן לך את ברכת אברהם. באמרו והיה ברכה וזה בלמדו דעת את העם ובזה תהיה ברכת האל יתברך. לך ולזרעך אתך לרשתך. כי כשיהיה גם הזרע מורה צדק יהיה ראוי לירש ויהיה בזה קדוש ה' לא הפכו. כענין ישראל אשר בך אתפאר כי בזה ישמח ה' במעשיו : ארץ מגוריך. ארץ כנען שאתה דר בה עכשיו : (ו) וירא עשו כי ברך יצחק. והנה עשו גם שראה שיצחק כשברך את יעקב צוהו שלא יקח אשה מבנות כנען שזה היה נגד ברכתו. מכל מקום לא שת לבו לכל זה זולתי כי בראותו : (ח) כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. וחשב שזה היה מפני שהן מנגדות לרצונו כאמרו ותהיינה מורת רוח : הלך אל ישמעאל. ובזה הודיע שהיה יצחק יכול למחות בעשו כשנשא הכנעניות אם היה נותן לו כמו שהעירתהו עתה רבקה על יעקב :

פרשת אדרת אליהו תולדות

ויחפרו באר אחרת. ענין ג' בארות שחפר יצחק. כי המים הן בס"ט דיצחק שבאו מאברהם בסוד גבורות גשמים שנתחלק כמ"ש בז"ח ש"ה והן שלשה אלהים בינה גבורה מלכות כמ"ש בפ' א"מ דף ס"ה ע"א רזא דמלה ג' דרגין איהון כו' ואמר שם שכולם אלהים ע"ש והן שלשה הבארות (ברכות ה' ע"א) והן שלש מתנות טובות שניתנו לישראל ולא ניתנו אלא ע"י יסורים לפי שהם בס"ט דגבורה דשירותא בקפיא וסופ' בנייחא כמ"ש את והב בסופה (ועיין בקדושין למ"ד ע"ב) וכמ"ש בפ' בראשית ע"ש ואלו הן תורה וא"י ועה"ב תורה בגבורה ניתנה כמשארז"ל כל ת"ח שאינו קשה כו' (תענית ד' ע"א). וא"י מלכות ועה"ב בינה וכן

וכן הן בסדר הזה אלו ג' באותות כי הס"א אין אתוותא אלא בש"ס דגבורה והן דכורא ונוקב' כנגד זו"נ אבל גד בינה אין שם כידוע וידוע שהנוקב הוא המפתח כמו שהארכתי במשלי על האשה זונה והמחזיקה בו כו' אבל הדכורא אין מפתה כמ"ש בזוהר והוא מקטרג וכמ"ש במשלי י' י' קורץ עין כו' וזהו שקראו הראשון עשק ובלשון זכר והשני שטנה ובלשון נקבה ובשניהם רבו ובשלישי לא רבו עליה ככ"ל ויקרא את שמה רחובות רחבות הנה כידוע וז"ש כי עתה הרחיב ה' לנו שמקודם מן המצר קראתי פ"ע דגבורא ואח"כ ענני במרחב יה סוד השופר וזהו ופרינו בארץ דאיהו מלכא דשלמא דיליה יסוד דסתימו דיליה גנוז בגויה :

ואלה תולדות יצחק בן אברהם. אע"פ שאמר שהיה בן אברהם מ"מ הוצרך לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שנאמר בישמעאל בן אברהם אשר ילדה לו הגר המצרית הרי שהזכיר לשון בן אצל אברהם אבל התולדה תלה בהגר הוצרך לומר כאן שתואר הבן והתולדה הכל מתיחס אחר אברהם. כי בלשון עברי יש חילוק בין לשון בן ללשון תולדה כי לשון בן יאמר לפעמים אף בלא תולדה כי התלמידים קרוים בנים אע"פ שלא ילדם ממש וכמו ויהי לה לבן דמשה ויהי לו לבת דאסתר ואברהם נקרא אב המון גוים אע"פ שלא ילדם. וכן יש הבדל בין המלמדו ובין המולידו ממש כי מה שהאדם מקבל טבע מלמדו זהו במקרה ולא בעצם והמקרה משתנ' מצד המקבל. אבל מה שהאדם מקבל טבע מולידו זהו בעצם ולא ישתנה אם יונח כך על טבעו אם לא מצד רוב תרגו' והשתדלו' והרגל יכול לבא לידי טבע שני אבל טבע מלמדו ישתנה בנקל. לכך אמר משה האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו ואמר אע"פ שהם תלמידי' והתלמידים קרוים בנים מ"מ הרי לא ילדתים ממש ומה אעשה אם מעשיהם משתני' מטוב' לרעה כי הערימו עצה ולא מני ולא ממני יצא הדבר וא"כ למה זה תטיל כל הטורח הזה עלי כאלו המשא תלויה בי ומה שנאמר אלה תולדות אהרן ומשה וקחשיב נדב ואביהוא הוצרך להזכיר לשון תולדה משום אהרן שהזכיר. לפיכך ישמעאל לא נקרא כ"א בן אברהם כי לא קבל טבעו זולת מה שלמדו אברהם ממעשיו הטובים וזה היה אצלו במקרה ונשתנה שהרי לסוף יצא לתרבות רעה לפיכך תלה התולדה בהגר כי קבל טבע הגר המצרית והמצרים שטופי זמה ע"כ היה גם הוא מצחק בג"ע ולא נשתנה כי קבל טבעה בעצם ע"כ תלה המקרה באברהם והעצם בהגר. אבל יצחק קבל טבע אברהם ולמד גם ממעשיו ע"כ תלה הכל באברהם הן לשון בן הן לשון תולדה וע"כ לא היה כישמעאל שהרי מצחק בגילוי עריות גם בהיותו נער כי כך קראו הכתוב באותו זמן. הגיד לנו הכתוב שיצחק שקבל טבע אביו מכל וכל היה גדור מעריות כ"כ עד שכבש מעיינו ולא נשא אשה עד היותו בן מ' שנה כי המתין עד שימצא את רבקה בת זוגו ולא רצה להתחתן עם הכנענים שירשו הזמה מן חם אביהם שרבעו לנח אביו ע"כ הוצרך להמתין מ' שנה כי בלי ספק בן יחיד כמותו היו לו קופצי' רבים ואיך ישב בלא אשה זמן רב כזה אלא וודאי מן הטעם שהזכרנו וכדי שלא ימצא המערער מקום לחלוק ולומר אם יצחק נולד כ"כ בקדושה וטהרה א"כ למה יצא ממנו עשו שהיה צד נשים תחת בעליהן וודאי מאבימלך נתעברה שרה ע"כ נמשך בן אחד אחר טבעה של שרה והשני אחר טבע אבימלך כי מטעם זה אמרו רז"ל שהיה צר קלסתר פניו דומה לאברהם הנה לפי דרכנו כדי להסיר הרהור זה אמר הכתוב בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי ורוב בנים אחר אחי האם ע"כ קבל אחד מן הבנים טבע של לבן ציד הרמאי. ולפום ריהטא נראה שלכך הזכיר שלשתן לתרץ על מה שמצינו בעשו מדות פחותות שהיו בעשו מעין מקורם כי מה שהיה צד נשים תחת בעליהן ירש מן בתואל אבי אמו שהיה בועל כל הבתולות תחלה כדאיתא בילקוט וכן בחזקוני מביא מדרש זה. ומה שאמר הלעיטני נא וגו' והיה מן האוכלים ושותים ופוחזים מדה זו ירושה לו מצד היות משפחת אמו מן פדן ארם כדמסיק בב"ר פרשת לך לך בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נהור ראה אותם אוכלים ושותים ופוחזים אמר אל יהי חלקי בארץ הזאת ומה שהיה עשו רמאי מרמה את אביו ירש מן לבן הארמי שהיה נבל ורמאי כנודע :

אברהם הוליד את יצחק. הוליד לשון הפעיל אע"פ שלשון זה מדוקדק כי הזכר מוליד את הנקיבה מ"מ כבר מצינו לשון ילד גם בזכרים כמו וכנען ילד וכן רבי' פרשת נח ולמה כתב כאן הוליד אלא שר"ל שאברהם גרם ליצחק שיהיו לו בנים וזרע לפי שנאמר ויעתר יצחק לה' וגו' וכתיב ויעתר לו ה' משמע לו ולא לה לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק כו' ולפ"ז מצד היות יצחק בן לצדיק זה אברהם ע"כ עמד לו זכותו של אברהם ששמע ה' תפלתו ולפ"ז שפיר קאמר אברהם הוליד את יצחק אברהם גרם שיצחק הוליד זרע ועדיין לא פי' איך היה אברהם הגורם לפיכך פי' הדבר באמרו ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו וגו' כי ממנו לקח ראיה על מאמר אברהם הוליד את יצחק :

ויתרוצצו הבנים בקרבה וגו'. רצונה זה היה שבעבר' על פתח ביהמ"ד של שם ועבר יעקב מפרכס לצאת ועשו מעכב ע"י ובעברה על פתח ע"ג עשו מפרכס לצאת ויעקב מעכב ע"י והיא סברה שאין הדבר כן אלא ולד אחד בבטנה ורוצה לצאת בין לפתחי בתי מדרשות בין לפתח ע"ג וא"כ ח"ו שמא שתי רשויות יש לפיכך אמרה למה זה אנכי כי כמוני כשאר נשים עובדי ע"ג ומה יתרון יש לי עליהם אם ח"ו שתי רשויות יש לפיכך ותלך לדרוש את ה' ר"ל לדרוש אחר מציאת ה' ממש מהו. ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך הפך ממה שחשבה כי רשות אחד הוא אמנם ב' ילדים בבטנך אחד יהיה עובד ה' ואחד עובד ע"ג ולעולם ה' אחד ואין זולתו. וי"א שנאמר ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו לפי שהוא היה צדיק בן צדיק ע"כ היה מובטח שמצדו יהיה לו זרע הגון אך היה ירא מצד אשתו כי היא בת בתואל ואחות לבן שלא יצא ממנה איזו זרע פסול שהרי עקרה היא וממנה נמשך העקרים ע"כ היה ירא פן יצא ממנה זרע בלתי הגון כמו שיצא ישמעאל מהגר ואולי זה סיבת עקרותה. וכאשר נתרוצצו הבנים בקרבה אחד מפרכס לצאת על פתח ביהמ"ד ואחד מפרכס לצאת על פתח ע"ג בזה הרגישה שוודאי אחד יהיה צדיק ואחד רשע ע"כ אמרה למה זה אנכי כי כמוני כהגר ומה אנכי טוב ממנה ולמה זה התפללתי ותלך לדרוש את ה' מה הועילה תפלתי ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך זה רבי ואנטונינוס והועילה תפלתה שגם עשו יצא ממנו זרע כשר כאנטונינוס ובאו גרי צדק מה שאין כן בישמעאל ובזה אתה טוב מהגר :

ויצא הראשון אדמוני כולו וגו'. זה היה סימן שיהיה ציד הרמאי לרמות את אביו כדרך הגנבי' המראי' את עצמם כצנועי' וע"ד שנאמר לעתיד ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש כי כך היה המנהג בזמן ההוא שהצנועים לובשים אדרת שער ואולי גם בימי יצחק היה המנהג כן כ"פ נולד כאדרת שער לומר שהיה נזיר אלהים מבטן ויהיה מן כת הצנועים. גם סימן זה לו שיהיה רועה זונות שהסימן לזה שערותיו גדולים כמ"ש הרמב"ם בהלכות דעות. ויקראו שמו עשו שנעשה ונגמר בשערו זה היה סימן שיהיה העה"ז חלקו וגורלו ולא יהיה לו עוד חלק בעולם האלהי כי ההבדל בין קניית שני מיני שלימות אלו הוא זה כי מיד כשנולד האדם הוא משתמש בכל הכלים הגשמיים וכל ה' חושים פועלים פעולתם ויש לו מיד חשק ורצון אל כל התאות שהתאמר חומד ומתאו' אכול ושתה ויתר שמושי הגוף ההכרחיים אבל בכלים השכליי' כמו המוח והלב והשכל עצמו אין האדם משתמש בו ביום הולדו כלל כי האדם עיר פרא יולד אך בבואו בימים יפקח עין שכלו ויקנה זה השלימות המעול' מעט מעט כמו שבארנו פ' בראשית בפסוק ויהי האדם לנפש חיה. ולפי זה מה שנולד עשו נגמר בשערו זה מופת על שכל עיקר תשמישיו יהיו בכלי החומר הגשמי' ונגמרים ביום הולדו ואינן מוסיפים בעצמותם שום תוספת. ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו כי יד ממשלתו לא יהיה לו מיד ביום הולדו כי אם בסוף בבואו בימים כהוראת שם עקב המורה על הסוף כך השלימות הנפשי נקנה ביותר בסוף ימי חלדו של האדם כי סוף כל דבר הכל נשמע וזקני ת"ח מוסיפין חכמה אבל ביום הולדו אין בו רושם כלל מן אותו שלימות הנפשי וא"כ מוכרח הדבר לומר שאין שכר לצדיקים בעה"ז שהרי עיקר זמן קניית השלימות הוא בימי הזקנה בהיותו קרוב לשער מות כי אז שכלו הולך ומתגבר ואימתי יקבל שכרו כי ימי הזקנה אינן מוכנין לקבלת השכר כי כבר בטלו אצלו כל החמדות ותופר האביונה ע"כ על כרחך אתה צריך לומר שיד השלימים אוחזת בעקב עשו דהיינו סוף ממשלתו של עשו :

וידו אוחזת בעקב עשו. זה היה סימן שלעתיד יבזה עשו את הבכורה כדבר שהאדם דש בעקביו ומבזה אותו ובאותו עקב יאחז יעקב ר"ל מה שעשו דש בעקביו יאחז בו יעקב. וכן כל המצות קלות שבני אדם דשים בעקביהם והשטן מונה עליהם יאחז בהם יעקב ויקיימם. ולשון עקב משמע גם לשון עקבה ותרמה לומר לך שיעקב תפס עליו מצד היות עשו רמאי וצייד וכל מעשיו בעקבה ובמרמה ע"כ אינו ראוי להיו' בכור כי עבודת הש"י היתה בבכורות ע"כ אחז יעקב בעקביו לעכב על ידו שלא יצא ראשונה כמו שפרש"י שיעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כו' ומטעם זה אחז דווקא בעקביו כי ארור עושה מלאכת ה' ברמיה ועקבה וזה רמז נכון. ויקרא שמו יעקב ובעשו נאמר ויקראו שמו עשו כי רבים קראו לו עשו לפי שהדרכים הרעים הם רבים והדרך הטוב אינו כ"א אחד ע"כ היו רבים אשר הסכימו על שמו של עשו אמנם על יעקב לא יסכימו כי אם יחידי הדור ואנשי סגולה ובני עליה מועטים הם כבר ידעת כי שם עשו מורה על קניני העוה"ז שנעשו ונגמרו מיד בלידתו כמבואר למעלה ושם יעקב מורה על השלימות הרוחני הנקנ' בסוף על כן נאמר בעשו ויקראו וביעקב ויקרא וק"ל :

ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה. שהיה צד נשים תחת בעליהם כל מ' שנה ולדעת רז"ל בא על נערה המאורסה על כן קראו יודע ציד היינו לצוד נשים תחת בעליהן ר"ל היושבות תחת בעליהן אבל לעולם הלך לצוד בשדות כמו שנאמר אצל נערה המאורס' כי בשדה מצאה ע"כ קרא לעשו איש שדה כי הלך לבקשם שם כדי שקולה לא ישמע כשתצעק ויהיה ציד לשון צידה ממש או לשון ציד בפיו ע"י פיתוי כדרך כל מפתה. ויעקב איש תם שנולד מהול לדעת רז"ל על כן היה גדור מעריות והי' יושב אוהלים ודבק באשתו ולא באחרת כמ"ש שובו לכם לאהליכם שדרשו רז"ל על היתר תשמיש. ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו. לפי כשהיה שואלו אביו מה אתה עושה בשדה כל היום היה מתגלגל ואומר כדי לצוד ציד להביא טרף לפיו של אביו ולפי שלא היה מצוי אצל אמו על כן לא אהבה אותו רבקה והיתה אוהבת את יעקב שהיה מצוי אצל אמו וכל נענועיה עליו: ויתכן לפרש כי מורה על הזמן לומר לך כי באותו זמן שהיה נותן ציד בפיו באותו זמן לבד אהבו אבל אחר שכבר אכל מצידו בטל דבר בטל אהבה אבל רבקה אוהבת יעקב על לא דבר ואהבה כזו אינה בטל' :

על כן קרא שמו אדום. מה שלא קראו אדום מיד כשנולד על שם ויצא הראשון אדמוני לפי שאין זה חדש תחת השמש כי כמה ילדים נולדים אדומים לפי שעדיין לא נבלע דמם כההוא דרבי נתן ולסוף ישתנה ויחזור למראיתו על כן חשבו שלידת שמא מראה אדומה זו במקרה' ולא בטבע: אך כשאמר הלעיטני נא מן האדום האדום הזה קשה למה לא קראם עדשים בשמם אלא וודאי שגלה דעתו שלא היה מתאוה אליהם מצד עצמו כ"א מצד מראיהם האדומה והורה בזה כי מזג טבעו נוטה אל האדומים ביותר מצד תגבורת מרה האדומה שבו ע"כ היה אוהב כל דבר המתיחס למזגו והוא כל דבר אדום על כן קרא שמו אדום כי לא ידע באמת שבטבע אדומים

והוא יושב תחת מזל מאדים ועל שם היותו נברא אחד דמא . וזה"ש כי עיף אנכי פירש"י עיף כמו כי עיפה נפשי להורגי' ומה הגיד להם עשו בזה שהוא עיף ברציחה כד"א ברציחה אלא וודאי שנתן לדבריו טעם למה קרא העדשי' אדום לפי שהיה מתעסק באותו זמן בכלי אומנתו ברציחה כפי טבעו ע"כ בקש שילעיטו מן המאכל האדום למזגו . ובעקידה נתן שני טעמים על אמרו על כן קרא שמו אדום אבל מה שכתבתי מתיישב יותר על פשט המקרא :

מכרה כיום את בכורתך לי . במסכת סנהדרין פרק חלק ר"ע אומר עשרת השבטים אינן עתידין לחזור שנאמר וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה מה היום הולך ואינו חוזר כך עשרת השבטים : כך אמר יעקב מכרה כיום שלא תחזור בך כיום הזה שהולך ואינו חוזר כך אתה לא תחזור בך וכן השבע לי כיום : וי"א שאמר מכרה כיום כפי מעלת הבכורה באותו יום כי בזמן ההוא עיקר מעלת הבכור' מה שהעבוד' בבכורות והעבוד' היתה קלה בעיני עשו להוציא' מתחת ידו ע"כ אמר כיום כקונה דבר השייך גם ביום ההוא וזהו העבודה לאפוקי הירוש' עדיין לא באה לעולם כי מה שיהי' מי יגיד לו . ובתולדת יצחק וכן בספר עולת שבת מצאתי אמר מכרה כיום כמו שהבכור' שוה היום כי אין זמן לקיחת פי שנים בנכסי אביו ו אם אחר מות אביו ואולי לא יהיה ליצחק שום נכסים בזמן ההוא וא"כ אין שבכור' שוה כלום ע"כ דין למכור הבכור' בדבר מועט כקונה דבר שהוא בספק כי שמא יהיו ליצחק נכסי' או לא יהי' לכן לא תהיה המכיר' כקונה למחר כ"א כקונה היום ולכל פירושי' אלו קשה מהו כיום הל"ל כהיום ומה שכתבתי הוא העיקר . ד"א לפי שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ע"כ אמר מכר' כיום ר"ל מהיום ולאחר מיתה והשבע לי כיום שלא תחזור בך מצד שלא הי' הדבר בעולם כי אם כמוכר מהיום וכאילו ישנו בעין ביום זה : ולדברי המפרשים שהזכרנו לא יתיישב כלל אומרו השבעה לי כיום :

הנה אנכי הולך למות . הסכים לדברי יעקב כי נראין הדברי' שבכוונה ולא במקרה יזד יעקב נזיד כי ידע שיבוא עשו מן השדה והי' רצונו לקנות ממנו הבכור' ולטעון עליו הרי אתה הולך בכל יום במקום גדודי חיות וחייך תלוין לך מנגד ולמה זה לך בכורה כי בעיני אתה חשוב כמת בכל יום ועל כן עשה תבשיל של עדשים שעושין להברות את האבל ע"ד שפירש"י בפסוק מתנחם לך להרגך כבר שתה עליך כוס של תנחומין כך עשה יעקב סעודת הברא' על עשו לומר לו הרי אתה דומה בעיני כאלו אתה כבר מת ולמה זה לך בכורה והוד' עשו לדבריו ואמר הנה אנכי הולך למות ואני קרוב יותר אל המית' מן החיים א"כ למה זה לי בכורה בכורה במילת זה לי הוא כמרא' באצבע על דבר שייכה בו הבכור' גם ביום ההוא וזהו העבוד' שהיתה בבכורות :

ויאכל וישת ויקם וילך ויבז . בחמשה תיבות אלו יש רמז לדברי רז"ל שאמרו חמשה עבירות עבר אותו רשע באותו יום כו' ויאכל היינו גלוי עריות כמ"ש קראן לו ויאכל להם כ"א הלחם אשר הוא אוכל . וישת זהו שהיה שופך דמים כמ"ש ודם חלל' ישתה : ויקם שכפר בעיקר כמ"ש וקם העם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ ושייך בזה לשון ויקם כי ההולך בקומה זקופ' כאלו דוחק רגלי השכינ' : וילך שכפר בתחיה כמ"ש הנה אנכי הולך למות וגומ' וכן אמר איוב כלה ענן וילך כן איש יורד שאול לא יעלה : ויבז היינו שבי' שט את הבכור' וביזה עבודתו של מקום וי"א ויקם וילך שהלך לכאן ולכאן להורות שהוא בריא שלא יהי' מכירתו כמכירת שכיב מרע :

שכון בארץ אשר אומר אליך . ואח"כ אמר מיד גור בארץ הזאת וא"כ מהו זה שאמר אשר אומר אליך משמע לאחר זמן תומר אליך באיזו ארץ השכון ומיד ותיכף אמר לו איזה ארץ הוא והוא דבר תמוה בפסוק : והקרוב בעיני לומר בזה נמנע ממנו הליכת ח"ל לפי ששם אין מקום לגילוי השכינ' וא"כ לא יוכל לאמר אליו שם בנבואה איזו דבר לפי צורך השעה לפיכך שכון בארץ אשר שם גלוי שכינתי ושם אומר אליך בעת אשר ארצה לאמר לך איזו דבר נבואה . ובזה מיושב מ"ש מתחלה שכון בארץ ואח"כ אמר גור בארץ כי שכון משמע יותר דירת קבע מן גור שהוא לשון גרות לפי שמצד קניית השלימות הרוחנית בארץ הזאת תשכון בה כתושב : אבל מצד קניית הברכות הגופנית תהיה בו כגר זה"ש גור בארץ הזאת וגומר כי כל מה שנאמר אחריו מדבר בייעודי הגופנית וזה"ש גר ותושב אנכי עמכם גר מצד ותושב מצד :

ויהי כי ארכו לו שם הימים וגומר . לפיכך הרהר אבימלך בלבו לאמר אם באמת שאחותו היא א"כ למה אינו נושא אותה אם' כל הזמן הארוך הנה וודאי יש דברים בגו על כן וישקף אבימלך בעד החלון לראות מה טיבו ועניניו . ואמר מה זאת עשית לנו וגומר כתיב באבימלך עשית לנו לשון רבים וכן אמר אבימלך לאברהם מה עשית לנו וגומר ופרעה אמר לאברהם מה זאת עשית לי לשון יחיד ובספר תולדות יצחק כתב בהיתר ספק זה לפי שהמצריים שטופי זימה ע"כ אין חילוק שם אם אמר אחותי הוא או אשתי הוא עכ"פ היו מזנים בה אבל לי לבד חטאת כי אני מלך השופט כל הארץ לא יעש' משפט על כן הי' לך להגיד לי האמת אבל אבימלך אמר לנו לכלנו חטאת כי אני ועמי כולם צדיקים ולא היו נוגעים בה כלל אלו הגדת האמת :

ותירוץ זה אינו מספיק שהרי אנו רואין שהמצרים אעפ"י שהם שטופי זימה הרי לא נגעו בה אלא אמרו הגוי' זו למלך שנאמר ויהללו אותה אל פרעה : ונ"ל לפי שהמצרים אחיהם של כושים והם שחורים לא הורגלו באשה יפה כמו שפירש"י פ' לך לך מסתמא שאינן שולחים יד באשה יפה וראינו שכן הוא שהרי כאשר ראו את שרה אמרו ביניהם הגוי' זו למלך א"כ לא רצו ליקח מה שאינו ראוי להם ואם כן יפה אמר פרעה מה זאת עשית לי אבל לא לעמי כי בין כך ובין כך לא היו נוגעים בה . כי מיראת המלכות וודאי לא יגעו בדבר הראוי למלך לבד ולא להם . אבל עמו של אבימלך לא היו שחורי' והורגלו בנשים יפות ואין מורא מלכות עליהם בדבר הזה והכל שולחי' יד באש' יפה פנוי' א"כ לנו לכלנו תפשת . וראייה לזה שהרי אצל אבימלך לא נאמר ויהללו אותה אל אבימלך לאמר הגוי' זו אליו וודאי בענין כזה העם כמלך לכך אמר מה זאת עשית לנו : ומ"ש פרעה הנה אשתך קח ולך לפי שחשש שאחר שפטרה המלך מביתו יאמרו שלא חפץ בה המלך וישלחו בה יד משא"כ באבימלך כי דווקא המצרים היו שטופי זמה :

ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו באר מים חיים . כתב הרמב"ן וכן בספר תולדות יצחק וכן בספר מנורת המאור לפי שכל מה שאירע לאבות היה סימן לבנים על כן מצאו מקום לדרוש כל עניני בארות אלו על ג' בתי מקדשי' שנקראו באר מים חיים כי כשם שעשו מריבה על שני בארות והשלישי קרא רחובות כך במקדש ראשון ושני עשו האומות מריבה עם ישראל עד שהחריבו' . אבל השלישי שיבנה ב"ב קרא רחובות : ואוסיף אני משלי להרחיב פרטי הענינים שיסכימו עם דרוש זה ובו יתורץ מה שנאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ כי כפי הנרא' שמאמר ופרינו בארץ אינו טעם ללשון רחובות על כן ארחיב בו הדבור בפרטי הענינים שכולם מתאימים עם מה שקרה לנו ומה שיהי' באחרית הימים : כי ידוע מ"ש רז"ל מסכת יומא פרק א' שבבית ראשון היה מלא ומרובה ושנאת חנם בין נשיאי ישראל שנקראו רועים כמ"ש והקימותי עליו רועים ונחרב הבית בסיבת המריבה שהיה בין מלכי ישראל ומלכי יהודה . ובבית שני היתה מידת השנאת חנם בין כל ישראל כי פשה הנגע בכולם עד לאין מרפא . על כן כתיב בבאר ראשון ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לרמוז גם לעתיד שתהי' מריב' בין רועי ישראל ואגב גרר' רבו גם רועי האומות עם ישראל . על כן קרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו כי יש הבדל בין שנים המתקוטטים על דבר איזו עסק שביניהם לבין שנים המתקוטטים בחנם על לא דבר כמנהג דורינו וזה ההבדל בין בית ראשון לשני כי השנא' שהיתה בין רועי ישראל בבית ראשון הית' על עסק המלכות כי נחלק' מלכות ישראל וטבע הענין נותן שאין מלכות נוגעת בחברתה על כן חשב כל אחד מהם שחבירו יכנס בגבולו וע"י עסק זו רבתה המשטמ' ביניהם אבל השנאת חנם של בית שני היה בחנם על לא דבר כי אפילו הפחותים היו שונאים זה לזה על לא דבר כי על כן נקראה שנאת' חנם אע"פ שלא היה לאחד שום עסק עם חבירו ואין זה כי אם רוע לב והשטן היה מרקד ביניהם להכשילם זה בזה כי מצא אלהים עונם ממקום אחר על כן הסיתם זה בזה למצוא עונו לשנוא . לכך ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה לא הזכיר במריב' זו הרועי' רמז למריבת בית שני שהית' בכל ישראל ע"כ קראוה שטנה כי לא מצאו סבה אל דברי ריבותם כ"א מה שהי' וודאי השטן מרקד בין קרניהם אשר בהם ינגחו זה לזה כמ"ש וכשלו איש באחיו . ובבאר השלישי לא רבו עליה כי הבה"מ השלישי יבנה ע"י מלך המשיח שנאמר בו למרבה המשרה ולשלום אין קץ כי אך שלום ואמת יהיה בימיו על כן נקרא רחובות כי אז ירחיב ה' את גבולם כי בזמן שהמריבה מצוייה או שני עברים נצים אף בהיותם בעיר גדולה כאנטוכי' לא נשא אותם לשבת יחדיו ואף במקום רחבת ידים מאוד צר להם המקום ולא יסבלם כאשר בעונינו עוד היום מנהג זה מצוי בינינו . ובהפך זה בזמן שלום על ישראל אעפ"י שפרינו בארץ ויהיו הדרים עלי' רבים עד מאוד מ"מ רחבת ידים להם ואין צר להם כדמסיק מס' סנהדרין פרק א' כד הוה רחימתין עזיזא אפותיא דספסירא הוה שכיבן השתא דלא סגי רחימתין פוריא בת שיתין גרמידי לא סגי לן ע"כ נאמר כי הרחיב ה' לנו אף על פי שפרינו בארץ ויהיו הדרים עליה רבים מכל מקום הארץ לפניהם רחבת ידים . ועוד שמצינו בבית שני שמחמת המחלוק' יצאו שלימים וכן רבים מן הארץ מרעת יושבי בה על כן אמר שבזמן מציאת השלום ופרינו בארץ כי לא יצטרכו לצאת מתוכה :

ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות . לא הזכיר לשון בא בימים לפי שלשון בא בימים משמע שאור שכלו היה הולך וגובר כדרך זקני ת"ח שאור שכלם מוסיף והולך ביותר לעת זקנתם וכאילו הם באים מן הלילות אל תוך הימים כמבואר למעלה פרשת חיי שרה בפסוק ואברהם זקן בא בימים ע"כ אמר כאן אצל יצחק שאפילו לעת זקנתו תכהין עין שכלו מראות בתחבולות עשו שהרי טעה בו והיה סבור שהוא צדיק כי לא הרגיש ברמאותו ע"כ לא נאמר בא בימים כי אדרבה הלך חשכים ואין נוגה לראות במראות האמת בעניני הנהגת עשו בנו : ואולי שעל זה פירש"י ותכהין בעשן של אלו וכי ס"ד שיצחק ראה אותן מקטירים לע"ג ולא מיחה, גם כי אברהם היה מדקדק שלא להכניס ע"ג ובוודאי היה יצחק נזהר בע"ג כמותו אלא וודאי שהיה יצחק סבור שהם מקטירים לשמים ע"כ אמר מיד אחר ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו שלא היה רוחם נוחה ממעשיהם כי אעפ"י שאמרו שהם מקטרות לשמים מ"מ לא היה רוחם נוחה ממעשיהם כי חשדום שמא הם מפגלי' הקרבן ע"י איזו מחשבה זרה ומ"ש מרת רוח קאי על רוח של יצחק ורבקה : או קאי על המקטירות כי אולי ברוחם בקרבם הם ממרים ומי יודע מה שבלבם ע"כ אמר ותכהין עיניו מראות כי עיני שכלו לא ראו בתחבולתם ובתחבולות עשו בנו זה"ש בעשנן של אלו ר"ל שהיה טועה בשכלו בעשנן של אלו : ולפי פשוטו יש לתרץ מה שאמר מראות שנרא' מיותר אלא וודאי שלכך גרם לו הקב"ה כהוי עינים כדי שלא יראה כלותיו מקטירות לע"ג ולא יצטער על זה זה"ש בעשנן של אלו בעבור עשנן שלא יראה בזה ויצטער . ומה שפירש"י ד"א כדי שיטול יעקב הברכות לפי זה קאי מראות אשלמטה ור"ל שלכך כהו עיניו כדי שלא יראה מי עשו ומי הוא יעקב ובסבה זו יטול יעקב הברכות לכך נאמר מראות כדי שלא יראה ויכיר את בניו בטביעות עין :

וצודה לי צידה . מה ראה יצחק על ככה לבקש דבר הניצוד וכי לא היה לו בעדרו גדי עזים בטעמו כטעם הצבי עד שהוצרך לשלוח את בנו במקום גדודי חיות . והקרוב אלי לומר בזה שהוא ע"ד ארז"ל כי יצוד אדם ציד חיה או עוף למדך תורה דרך ארץ שלא יאכל בשר כי אם בהזמנה זאת וטעמו של דבר שלא יהא האדם מורגל באכיל' בשר כמ"ש בכל אות נפשך תאכל בשר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו ורצה בזה שהאוכל סתם בשר באקראי לא אכילת קבע כמו הצבי

והאיל שאין נמצאים בבית כי חיות הנה ועיקר מדורם אינו עם אדם כי אם במדברות ויערות על כן אין אוכלים מהם כ"א מעט כי לאו בכל יומא מתרחיש ניסא להנצל מגדודי חיות בשעת הצידה על כן מסתמא אין האדם אוכל מהם כי אם לפרקים כך לא תרגיל את עצמך לאכול סתם בשר לפי שהוא מוליד אכזריות ותכונות רעות בגוף האדם כי כל העופות הדורסים אוכלים בשר וכן האריה דורס ואוכל לכך נאמר לעתיד ואריה כבקר יאכל תבן כי יהיה שלום בעולם בין כל הבעלי חיים : ע"כ אמר יצחק וצודה לי צידה כי לא רצה לאכול בשר כי אם בהזמנה זו : ורש"י פירש מן ההפקר ולא מן הגזל ונראה ליתן טעם למה הזהירו על הגזל בפעם זה יותר מבכל הזמנים כי ציד בפיו של יצחק זה שנים רבות ואם הזהירו כבר על זה הרי הוא מוזהר ועומד ומה הוצרך להזהירו שנית . ונראה לפי שעל ידי מטעמים אלו חשב יצחק שיחול עליו רוח הקודש מתוך שמחה וחשב באם יביא מן הגזל לא תשרה השכינה במקום שהוא מצוי כי מטעם זה הזהיר על הגזל ביותר בתחילת הקרבנות שנאמר אדם כי יקריב מכם מה אדם לא הקריב מן הגזל כו' יען כי הקרבן מקרב השכינה והגזל מרחיקה . וכן לדעת המדרש האומר שני גדיי עזים אלו א' עשאו פסח כו' ובקרבן פסח כתיב משכו וקחו לכם משלכם להוציא הגזול כן מסיק בילקוט פרק כ"א וכן פי' בעל הטורים ולפי שעשו הסכים בלבו לצוד ציד להביא אפילו מן הגזל על כן סבב הקב"ה ששמע' רבקה ושלחה במקומו את יעקב כדי שלא יכשל יצחק בקרבן שיבא מדבר גזול . ויכול להיות שעשו הביא דבר גזול כי על כן נאמר ועשו אחיו בא מצידו ויעש גם הוא מטעמי' הזכיר שהוא בא מצידו אבל לא הזכיר שהביא דבר מצידו' וודאי לפי שלא מצא על כן הביא מן הגזל ועשו אמר ויאכל מציד בנו אבל האמת לא היה כן . לפיכך ויחרד יצחק פי' לפי שנכנס עמו גיהנם ולמה נכנס הגיהנם עמו דווקא בפעם זה אלא וודאי לפי שהביא מן הגזל ומאן דעביד הא נפיל בהא ועל כן לא מצינו שאכל יצחק ממה שהביא עשו כי הרגיש שיש דברים בגו אחר שנכנס הגיהנם עמו : ונוסח הברכות יוכיח כי ברכו בעל חרבך תחיה כי היורש ארץ בחרבו אין לך לסטים מזוין יותר ממנו : ועוד שבברכת יעקב נאמר ויתן לך האלהים ובברכת עשו לא הזכיר לשון נתינה שנאמר הנה משמני הארץ יהיה מושבך לפי שהביא דבר גזול שאינו מתת אלהים על כן ברכו בעניני לסטיות לומר שבחרבו יירש ארץ ולא על ידי מתת אלהים. אבל יעקב שהביא ממה שנתן לו ה' נאמר בברכתו ויתן לך האלהים והרגיש יצחק זה ממה שנכנס עמו הגן עדן ע"י בגדי עשו החמודות שחמדן מן נמרוד אשר באו לידו מן אדה"ר שלבשן בגן עדן והריח יצחק ריחו של אדם הראשון והרגיש בזה בקרבנו של זה דומה לקרבנו של אדה"ר שהי' יחידי בעולם ולא הקריב דבר גזול כך קרבן זה אינו גזול. ועל כן ברכו בברכת ויתן לך האלהים :

הקול קול יעקב והידים ידי עשו . לא היה יכול לומר הקול של יעקב והידים של עשו דא"כ היה משמע שהוא שפט מצד הקול שזה וודאי יעקב ומצד הידים שזה וודאי עשו וזה דבר נמנע שאם הוא יעקב אינו עשו ואם הוא עשו אינו יעקב : אבל ביאור הענין כך הוא שאמר הקול דומה לקול של יעקב ואולי זה מתנכר בקולו והאנו' שזה עשו ומתנכר לדבר בלשון התחנונים לומר שהוא הגון לקבל הברכות : או הידים דומין לידי עשו וזהו יעקב ומתנכר בעשותו ידיו שעירות כדי שאחשוב שזה עשו ומה שנא' והידים בוי"ו הוא מלשון ומכה אביו ואמו שפירושו או אמו כך אמר או הידים דומין לידי עשו . ואם תרצה לומר וי"ו של והידים הוא וו"ו העיטוף נוכל לומר שחשב יצחק אולי איזה איש נכרי מתנכר בשניהם בקול ובידים. ולסוף שפט יצחק בשכלו שהידים מכריעים יותר מן הקול כי מה שעשו מתנכר לדבר בלשון תחנונים הוא יותר קרוב לשמוע ממה שנא' שיעקב עשה את ידיו שעירות או איש נכרי עשה כן כי איך יוכל לשער יעקב וכ"ש איזו אדם אחר לעשות ידיו שעירות על זה השיעור עד שיהיו כידי עשו ממש דומה להם מכל צד זה"ש ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות דומה להם מכל צד ומי יוכל לשער זה שלא יסכל באיזו דמיון וכי היו ידי עשו בידו ולקח מהם הציור זה דבר נמנע . ורז"ל דרשו מפסוק זה שכל זמן שיעקב מצפצף בקולו אין ידי עשו שולטות בו אע"פ שפשוטו משמע שיצחק אמר כן והיה סבור שזה עשו ועוד מה ענין זה לברכה זו : מ"מ כך פירושו כי דעת יצחק היה לברך את עשו בברכת הוי גביר לאחיך היינו ליעקב שיהיו ידי עשו שולטת בו והטיל תנאי בדבר לומר דווקא אם יעקב לא יצפצף בקולו בבתי כנסיות ומדרשות אבל לא בזמן שיצפצף בקולו כי הקול דוחה הידים ורמז זה במה שהקדים הקול אל הידים כי יש להקשות הלא יצחק הלך יותר אחר הידים ממה שהלך אחר הקול א"כ היה להקדים הידים כי מצינו בכ"מ שהמוקדם דוחה את המאוחר כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת ויקהל על מה שפירש"י הקדים שבת למשכן לומר לך שאין מלאכת המשכן דוחה את השבת ע"ש אלא וודאי שלכך הקדים הקול של יעקב לידי עשו לומר לך שהקול דוחה את הידים ואיזהו הוי אומר זה קולו של יעקב בבתי מדרשות . ובזה מתורץ מה שרוב העולם מקשים על אגדה זו שמשמעות הכתוב הוא ששניהם שולטת כאחד וזה הפך מדברי המדרש ובאו על קושיא זו שינויים דחוקים ומה שכתבתי הוא נכון ויקר. ועל צד הרמז אמר הקול בה"א רמז לקולו בבתי מדרשות שלומדין התורה שנתנו בה"א קולות. והידים ה' ידי עשו כי ה' פעמים י"ד עולה ע' רמז לידי כל ע' אומות ששולטות בישראל כשאין מצפצפים בקולם : וכן אמרו במדרש עשו אותיות ע' שו לשון ברחתי שבעים אומות וכן פי' בעל הטורים :

ויתן לך האלהים . וי"ו של ויתן מיותרת ודרשו רז"ל יתן ויחזור ויתן וביאור הענין כך הוא לפי שידוע שבכל המצות שהאדם עושה אין בהם די השיב כעל גמולות כעל ישלם אותן הטובות שעשה הקב"ה כבר עמו מיום הולדו וכל מה שהאדם עושה מן מצות הוא עושה אותן דרך תשלומין ובכל הטובות שאנחנו מקבלין ממנו י"י גבר עלינו חסדו והקב"ה מקדים את טובותיו בכל נתינה כמ"ש כי יקדמני אלהי חסדו וכתיב כי תקדמנו ברכות טוב וכתיב מי הקדימני ואשלם : ולפי הנחה זו אם יהיה עם האדם דבר בליעל לאמר הרי העבר אין ומה בצע כי נעבוד את ה' שלעולם לא יהיה לי טוב עליו : אף אתה השב אמריך ולא תאמר לו שוק חזי מאי עמא דבר כי מנהג הסוחרים הנותנים בהקפה כשהלוקח משלם לו החוב הישן אז הסוחר המוכר חוזר ונותן לו שנית בהקפה וכן לעולם אבל אם אינו משלם לו החוב הישן אינו נותן לו סחורה : כך ההנוני המקיף הגדול ברוך הוא וברוך שמו כשהאדם משלם במצותיו הקפה ראשונה הקב"ה חוזר ונותן לו בהקפה וזה"ש יתן ויחזור ויתן : ד"א לפי שנכנס עמו הגן עדן ומזה שפט יצחק שזה הנכנס שכרו הרבה מאוד בעולם הרוחני בגן עדן כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם ע"כ אמר ויתן בוי"ו העיטוף לומר בנוסף על ההצלחה הרוחני' הצפונה לך לעה"ב ויתן לך גם בעולם הזה מטל השמים וגו' כדי שתזכה לשתי שולחנות : וי"א שוי"ו של ויתן הוראה שלא יסמוך האדם על הנס אלא יעשה את שלו ככל אשר ימצא בכחו לעשות ומה שיחסר הטבע ישלים הנס כמ"ש רז"ל יכול אפי' יושב ובטל ת"ל בכל משלח ידיך אשר תעשה לכך נאמר ויתן ר"ל אחר שעשית כבר כל אשר היה בכחך לעשות אז גם ה' יתן לך מאוצרו הטוב כמ"ש אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף גם ה' יתן הטוב וגו' : כי מתחילה צריך אתה לעשות פעולתך אמנם באמת דווקא כי לא ישלח ה' עזרו למי שפועל פעולות והשתדלות אנושיות לא בצדק ולא באמת ומשפט אבל למי שיתעסק באמת ואמונה ישלח ה' עזרו מקודש ובהשתדלות האנושות נצמחי' תחילה מארץ אז על צד החסד משקיף ה' ממרומו ובמ' השקיף גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה במלת גם התם כל הענין והוא מבואר מעצמו :

אורריך ארור ומברכיך ברוך ובלעם אמר הפך זה וכן נאמר לאברהם ואברכה מברכיך ומקללך אאר. נראה שיש שני מיני אוררים ושני מיני מברכים. מין א' הוא המקלל ממש או מברך ממש ולעולם כך המדה בצדיקים שתחלתן יסורין וסופן שלוה והנה כל מברך מסתמא הוא מברך בזמן שצריכין לברכה דהיינו בזמן שהיסורין מצויים לאפוקי בזמן השלוה אין צריכין לברכה כי כן אמר הקב"ה לבלעם כשאמר אם כן אברכם אמר לו אינם צריכין לברכתך כי ברוך הוא : וכל מקלל מסתמא הוא מקלל בזמן השלום כי בזמן היסורים למה יוסיף קללה . ומזה המין נאמר לאברהם תחילה והברכה מברכיך כי בתחלה יהיו היסורין ואז תצטרך למברכים וכל מברכיך אברך אני ואח"כ בזמן השלום יתקנאו בך רבים ויחפצו לקללך ואני אאר אותם . ומזה המין אמר בלעם מברכיך ברוך ואורריך ארור : אבל אורריך שהזכיר כאן אינו מדבר כלל במקללים בלשון קללה אלא במצערים וכן פירש"י וזה מצוי בזמן היסורין ביותר ע"ד נפל תורא חדד לסכינא כי נוסף על היסורין יבואו לצערך במקום שהיה להם לנחמך כי בזמן השלום במה יצערו : וכן מברכיך היינו משמחיך וזה מצוי ביותר בזמן השלוה שרבים ישמחו עמך ומכאן למד רש"י לפרש אורריך' היינו מצעריהם ובזה הותרו כל הספיקות והקושיות שהקשו הרא"ם והרמב"ן ועיין בספריהם אבל לפי פירושו של רש"י לא יתישב כל זה ואני לא באתי כ"א לתרץ הפסוקים : תדע שכך הוא שהרי בלעם אמר ותהי אחריתי כמוהו ואיך אמר אורריך ארור בסוף ויעד להם שסופן יסורין אלא וודאי שאורריך מדבר בזמן השלוה שתהיה באחרית ימיהם ועליה אמר ותהי אחריתי כמוהו אבל לרשעים ייעד הפך ואמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד . והקב"ה יעד ג"כ לאברהם שיהיה ראשיתו מצער ויצטרך למברכים ואחריתו ישגא מאד ויבואו עליו מקללים ולא יוכלו לו :

יקם אבי ויאכל מציד בנו . יעקב דבר בלשון תחנונים קום נא שבה אין נא אלא בקשה ועוד אמר לו לישב ולאכול ודבר אתו בלשון נוכח אבל עשו לא אמר לו לקום מן המקום אשר הוא עומד שם ולישב במקום המוכן לאכילה ולא הזכיר לשון נא ודבר בלשון נסתר מרוב רום לבבו :

גם ברוך יהיה . מאי קמ"ל וכי היה עשו מסופק בברכתו על כן י"ל שמה שאמר אורריך ארור היינו אם אתה תקלל את אחרים אסכים עמך באופן שיהיה ארור מי שתארר אתה וכן מברכיך את מי אשר תברך אתה אסכים לברכתך שיהיה ברוך כי מסר בידו הברכות לברך את מי שירצה וע"ז אמר יצחק גם ברוך יהיה שלא זו שאברכהו כבר אלא אפילו אמרתי לו והיה ברכה ונתתי בידו לברך את מי שירצה ואחר שמסרתי הברכות בידו איך אקח מידו מה שכבר נתתי לו ומה מועיל שאברכך אם הוא לא יסכים עמי ולפי זה גם ברוך יהיה מלשון והיה ברכה ואל תשיבני מן וי"ו של ברוך שמשמעות' שהוא יהיה מבורך מצינו דוגמא לזה דרשו רז"ל אין נותנין כוס של ברכה כי אם לטוב עין שנאמר טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך . ד"א לכך אמר גם ברוך יהיה שלא יאמר עשו הלא אין ברכתי נצחית ותוכל לפרש דבריך שברכתי תחול על זמן קבוע ובכלות זמנו יתחילו ברכותיו של עשו ע"ז אמר גם ברוך יהיה לא זו שאברכהו בהווה אלא גם ברוך יהיה ר"ל יהיה כן לעולם וא"כ אין מקום לברכותיך לחול לא בהווה ולא בעתיד ועשו אמר הלא אצלת לי ברכה אחרת בכיוצא בה וכי לא אפשר שיחולו שני הברכות כאחד והשיב לו הן גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו וא"כ מה יתן לו ובעבור הפצרתו נתן מקום לחול בברכתו באמרו והיה כאשר תריד וגו' :

את בכרתי לקח וגו'. למה אמר שלקח הבכורה בעקבה ורמיה והלא מכרה לו מרצון טוב ואם עשו בשאט נפש ביזה הבכורה מה פשעו של יעקב בזה . והקרוב אלי לומר בזה שאמר עשו הא בהא תליא כי כששאלו יצחק מי אתה והשיב לו אני בנך בכורך עשו ואיך הוציא דבר שקר מפיו והלא שארית ישראל לא ידברו כזב אלא וודאי שאמר לו אני במקום עשו בכורך שהרי קניתי ממנו הבכורה וא"כ אנכי במקומו ואלו לא קנה הבכורה לא היה יכול להשיב אני עשו בכורך ולא היה יכול לבא לכלל הברכות ובוודאי שבשעה שקנה הבכורה היה דעתו לרמות אותי בזה כי תקראנה אותי כאלה . ומה שמאשים אותו על לקיחת הבכורה לפי שאמר עתה נודע הדבר כי מקח טעות הוא כי מתחלה חשבתי שאין מעלה לבכורה כ"א מה שנוטל פי שנים אחרי מות אביו וחשבתי שמא לא ישאיר אבי אחריו מאומה על כן מכרתיה בדבר מועט : אבל עכשיו אני רואה בהבכורה שוה הרבה לפי שהברכות תלויות בה כי למה אמר יעקב אני עשו בכורך למה לו להזכיר הבכורה אלא וודאי

לפי שמצד הבכורה הוא ראוי ליתר שאת ועוז ובזה יעקבני כי לא ידעתי שקבלת הברכות תלוי בבכורה רמז לדבר בכר אותיות ברך לכך אמר ויעקבני זה פעמים אבל ההיזק אינו כי אם אחד:

הנה משמני הארץ יהיה מושבך. לפי שעיני יעקב נשואות לשמים יותר ממה שתלה עיניו בארץ שמנה בטבע ע״כ הקדים ביעקב טל השמים למשמני הארץ לפי שעיקר בטחונו של יעקב בהקב״ה אשר בידו מפתחות של מטר אמנם משמני הארץ אשר ביד האדם לזבלה ולהשמינה בטחון זה הוא אצלו הכל ומאוחר ובעשו בהפך זה שיותר הוא שם מבטחו בכחו ועוצם ידו אשר בו יוכל להשמין הארץ ממה שתולה עיניו לשמים שיורד לו טל לברכה ולפי שהוא מקטני אמנה ע״כ יבחר למושב לו ארץ שמנה בטבעה לכך אמר לשון הנה משמני הארץ יהיה מושבך לא הזכיר בו נתינת אלהים והזכיר מושבך לפי שמדבר כי הוא יבחר לו מקום שמן ודשן להתיישב שם אבל יעקב שם ה׳ מבטחו ע״כ אינו מדקדק באיזו ארץ יתישב כי אף תהיה כחושה בטבע סמוך לבו בטוח בה׳ שישמין אותה לכך נאמר אצלו ויתן לך האלהים. וי״א שהקדים ביעקב הטל כי על צד הנס תהיה ארצו שמנה מן הטל אף אם ירד על הארץ כחושה ישמין אותה הטל בדרך נס אבל עשו צריך לבקש תחלה קרקע שמינה ואז יועיל הטל אבל בארץ כחושה לא יועיל לפיכך צריך לחזר לירש ארץ בחרבו לכך סמך לזה ברכת ועל חרבך תחיה:

והיה כאשר תריד ופרקת עלו וגו׳. תריד מלה זרה במקרא ואינה מתישבת לפירש״י כי לא פורש במקרא מהו צער ויש מפרשים לשון רדיה וממשלה ופירשו בו מה שפירשו. ואומר אני שכך פירושו כי ידע יצחק ברוח הקודש שבו שברכת ורב יעבד צעיר לא תהיה כ״א בזמן שישראל זוכין ואולי הבין זה ממה שנאמר לו ממעיך יפרדו זה לרשעו וזה לתומו ואז רב יעבוד צעיר כי זה הצדיק מושל ביראת ה׳ ברשע אמנם אם אינו זוכה למה ימשול בו. וסד״א שבזמן שאין ישראל זוכין לא זו שהרב לא יעבוד לצעיר אלא אפי׳ שהרב ימשול בצעיר. ע״כ אמר שאין הדבר כן אלא בזמן שהצעיר זוכה ופורש לתומו אתה תהיה לו לעבד כמ״ש ואת אחיך תעבוד. והיה כאשר תריד ר״ל כי יהיה הזמן שאתה תהיה רודה ומושל בכל העולם וזהו בזמן שאין ישראל זוכין כי כשזה נופל זה קם אז די לך שתפרוק עלו מעל צוארך אבל מ״מ גם אתה לא תוכל לרדות בו לכך נאמר בעובדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושה וכתיב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו מכל זה משמע שעשו עתיד ליתן את הדין על מה שהיה רודה בישראל כי לא ניתן לו רשות לרדות בו כי אם לפרוק עלו מעל צוארו:

יקרבו ימי אבל אבי. תלה הדבר בימי אבל לפי שאבל אסור לעסוק בתורה בפקודי ה׳ ישרים משמחי לב ויצחק אמר והיה כאשר תריד דהיינו בזמן שלא יעסקו בתורה ופרקת עלו וא״כ באבלו ודאי לא יעסוק בתורה ולא יהיה לו דבר המגין עליו ואז אהרגה את אחי ומטעם זה אמרז״ל שהאבל צריך שמירה לפי שאין התורה המגינה עליו שנא׳ בהתהלכך תנחה אותך ובשכבך תשמור עליך:

הפטרת תולדת במלאכי סימן א

מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי׃ אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב׃ וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר׃ כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל׃ בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃ מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה נִבְזֶה הוּא׃ וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן אֲדֹנָי מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהוָה׃ וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃ וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃ הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃ וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ בְּרִיתִי ׀ הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא׃ תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֺן׃ כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא׃

פירוש המלות

דבר יי. הנמסר למלאכי: את יעקב. לתת לו את ארץ חמדה: עשו שנאתי. לדוחפו מפני יעקב: לתנות. נחשים: רששנו. ל׳ רש: יכבד אב. ראוי לכבדו: מגואל. קרבן מטונף: שלחן יי. הוא המזבח: לפחתך. לשרך: הישא פניך. לשמוע התפלה מפיכם: ויסגור. הלואי שיסגור: וניבו. הדבור: הפחתם. ל׳ מפח: אותו. את שולחנו: נוכל. מתנכל במרמה: זכר. תמים: וארותי. ואקלל: וגם ארותיה. כי ידעתי שלא מנעו: גוער. ל׳ כורת: וזריתי פרש. ופרשתי הזבל של בהמות: חגיכם. קרבנות: נחת הוא. נשבר ונדכא: הלך אתי. שבט לוי: כי שפתי כהן. עליכם מוטל: כי מלאך. שלוחו של הקב״ה כמלאך:

רשי

פרשת ויצא ח

אבן עזרא

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה׃ יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח

חד מן פתחי׳ דספ׳

י וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשֶׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן׃ כ׳ יא וַעֲרַע בְּאַתְרָא וּבָת תַּמָּן אֲרֵי עָ׳ל

(י) **ויצא** יעקב. על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו׳ ומשגמר חזר לענין הראשון: ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה. וכן (רות א) ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות: וילך חרנה. יצא ללכת לחרן: (יא) ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באיזה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר

(י) **אמר** הגאון כי וילך חרנה ללכת ואיננו רק כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן. וטעם פתחות בי״ת במקום

בעל הטורים ויצא יעקב. י״א שפרשה זו סתומה והטעם לפי שיצא בסתר וברח בהצנא לעיל מניה כתיב לו לאשה וסמיך ליה ויצא יעקב שיצא ליקח אשה. ויצא יעקב מבאר שבע בגימטריא פנה זיוה פנה הדרה: יעקב מבאר שבע. סופי תיבות עבר. שנטמן בבית עבר. ויצא יעקב מבאר שבע ס״ת ארבע. מבאר שבע ושי״ן של שבע. עבר שי״ד שנים נטמן בבית עבר. מבאר שבע ר״ת שם שגם נטמן בבית שם: וילך. בגימטריא בו ביום. ויפגע במקום ג״פ כתיב מקום בפסוק רמז לג׳ רגלים שיעלו בנין למקום ההוא: כי בא השמש לאשי

מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו ח' ג' חס' וס' מ"ע
וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ יב וַיַּחֲלֹם
וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ י'. ג'. ד'
מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי י"ח ב' דסמיכ'
אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ׃ יג וְהִנֵּה ד'
יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ
לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ׃ יד וְהָיָה
זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה
וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ ס' כתו'
כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ׃ ג'
טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ ס'
בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־ ג'
הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד ל'. ג'

שִׁמְשָׁא וּנְסֵיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא
וְשַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וּשְׁכִיב בְּאַתְרָא
הַהוּא׃ יב וַחֲלַם וְהָא סוּלְמָא
נְעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי
עַד צֵית שְׁמַיָּא וְהָא מַלְאֲכַיָּא
דַּיְיָ סָלְקִין וְנָחֲתִין בֵּיהּ׃
יג וְהָא יְקָרָא דַּיְיָ מְעַתַּד
עִילָּוֹהִי וַאֲמַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֵיהּ
דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ וֵאלָהֵיהּ דְּיִצְחָק
אַרְעָא דְּאַתְּ שְׁכִיב עֲלַהּ לָךְ
אֶתְּנִינַּהּ וְלִבְנָךְ׃ יד וִיהוֹן
בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא
וְתִתְקַף לְמַעְרְבָא וּלְמַדִּינְחָא
וְלִצְפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן
בְּדִילָךְ כָּל זַרְעֲיַת אַרְעָא
וּבְדִיל בְּנָךְ׃ טו וְהָא מֵימְרִי
בְּסַעֲדָךְ וְאֶטְּרִנָּךְ בְּכָל אֲתַר
דִּי תְהָךְ וַאֲתִיבִינָּךְ לְאַרְעָא
הָדָא אֲרֵי לָא אֶשְׁבְּקִינָּךְ עַד

הר המוריה שנא' בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת (יהושע טז). ורבותינו פירשו (ברכות כו) ל' תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה (חולין צא): כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: (יב) עולים ויורדים. עולים תחלה ואח"כ יורדים. מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו: (יג) נצב עליו. לשמרו: ואלהי יצחק. אף על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר (איוב ט"ו) הן בקדשיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוי בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו. תנחומא: שוכב עליה. (חולין שם) קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו (כד' אמות שזה מקומו של אדם): (יד) ופרצת. וחזקת כמו וכן יפרוץ: (טו) אנכי עמך. לפי שהיה ירא מעשו ומלבן:

עד

במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמוס ובספר עמוס מבואר. ועל דרך הפשט לא יתכן להיות ויפגע כמו ואל תפגע בי כי לא מצאנו במקרא שנקרא השם מקום ואל תשים לבך לדרש ממקום אחר כי איננו בנוי על השם ומלת אחר לעד: (יא) מאבני המקום. טעמו אחת מאבני המקום: מראשותיו. לשון רבים כמו מרגלותיו והתימה מרב שמואל שערב חלומות בני אדם עם חלום הנבואה. ודרך סלם להיות סמלאו על מספר סיני דרש הוא ור"ר שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה ומלאכי אלהים מחשבות החכמה ויאמר ר"י כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמים ואלה המפרשים לא ראו נבואת זכרי' ועמוס וירמיה והטעם דרך משל כי כל דבר לא יכחד מן השם ודברי מטה תלוי' בעליונים וכאילו סלם בינים שיעלו המלאכים בו להודיע הדברים אחר שהתהלכו בארץ גם כן כתוב ומלאכים אחרים יורדים למלאת שליחות השם כדרך מלך עם משרתיו: (יד) ופרצת. כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש:

אכן

מראשתיו ח' ה' מלאים וג' חס' וסי' ויפגע במקום. וישכם יעקב בבקר. ותקח מיכל את התרפים. ויבאו המלאכים. וחניתו מעוכה. חס'. חלילה לי מיי' חס'. ועתה ראה חס' ויבט והנה מראשותיו. וחכרו: מצב ג' וסי' ויחלם והנה סלם. עם אלון מצב אשר בשכם. וצרתי עליך מצב: וראשו ד' וסי' ומגדל וראשו בשמים. וראשו מגיע השמימה. וראשו לעב יגיע: מלאכי אלהים ב' כעני' וסי' ויפגעו בו מלאכי אלהים. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים: והנה ה' ר' וסי' והנה ה' נצב. ויאמר צא ועמדת בהר. ויען השליש. תני' רספר'. כה הראני ה': צפנה וצפנה ח' בתורה רחסרי' וסי' אחרי הפרד לוט מעמו. והית זרעך כעפר הארץ ופרצת. ושחט אותו על ירך המזבח. דגל מחנה דן. צוריאל בן אביחיל. רב לכם סב. עלה ראש הפסגה. ויתן את השלחן באהל מועד: והנה אנכי ה' וסי' והנה אנכי עמך. והנה אנכי הולך בדרך כל. הנה אנכי בא דגדעון. והנה אנכי ממציא את האדם. זכריה. וירדת לפני הגלגל והנה אנכי: בכל אשר תלך ג' וסי' ושמרתיך. הלא צויתיך חזק. רק חזק ואמץ מאד: והשבתיך ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' והנה אנכי עמך. והשבותיך כדרך אשר באת דמלכים. והשיבותיך בדרך אשר באת. דישעיה. דאורי' חס': אל האדמה חד מן ו' וסי' במסרה רבתא:

תולדות אהרן ויצא יעקב. סנהדרין צה חולין צא עקידה שער כב: ויפגע במקום. ברכות כו סנהדרין שם חולין שם עקידה שער כב (ברכות ז): ויקח מאבני. חולין צא: ויחלום והנה. עקידה שער כב: והנה מלאכי. שם: והנה ה'. סנהדרין קיא חולין שם (ברכות ח): ופרצת ימה. שבת קיח: והנה אנכי. ברכות ד סנהדרין צז:

בעה"ט חיבות ככה שכבה מאור השמש שלא בעונתו. חלום בגי' זהו בנבואה. סלם בגימטריא זה כסא הכבוד. סלם בגי' קול. שקול תפלת הצדיקים הוא סלם למלאכים לעלות בו וכן עלה המלאך בלהב הקרבן והתפלה היא העבודה לכך כל מי שמתכוין בתפלתו הסולם שלם בשליבותיו ויכולים לעלות בו. סולם בגי' ממון ובגי' עוני כי זה ישפיל וזה ירים. סלם אותיות סמל שבראהו היאך בגין עובדי' ע"ג. והנה סלם בגי' וקץ שהראהו קיצי הגליות. סלם בגי' סיני. שהראהו מעמד הר סיני. סולם מצב בגימטריא מרכבו. מצב ג' הכא ואידך אלון מוצב אשר בשכם. וצרתי עליך מוצב שהראהו ביאת הארץ היינו מוצב אשר בשכם שאותו מקום כבשו תחלה והגלו ממנו היינו וצרתי עליך מוצב. סלם אותיות למס שרמז לו הגלות ורמז לו הקרבנות. והנה סלם מוצב בגימטריא כבש ארצה. רמז למזבח אדמה: וראשו מגיע השמימה. רמז לריח הקרבנות שעולה השמים. ד"א והנה סלם בגימטריא זה מזבח העולה. והנה מלאכי אותיות אלו הכהנים שעולין ויורדין בכבש. מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. רמז למי שמושלך לארץ לפי שעה יעלה השמימה. מלאכי אלהים שנים דסמיכי הכא ויפגעו בו מלאכי אלהים זהו שאמר במדרש מלאכים שליווהו בארץ לא ליווהו חוצה לארץ זהו מלאכי אלהים עולים אותם שליווהו בארץ ויפגעו בו מלאכי אלהים. היינו מלאכי אלהים שעלו אז פגעו בו עתה ללוותו בארץ. עולים ויורדים בגימטריא בבל מדי ויון. ואלהי יצחק. תימה למה לא אמר יצחק אביך כמו באברהם. וי"א לפי שאמר באברהם אני ה' אמר אלהי אברהם אביך וביצחק שלא אמר אני ה' לא אמר אלהי אביך. ופרצת ימה בגימטריא קריעת ים. וזהו וירא ישראל ישראל סבא. והשבותיך אל האדמה בגימטריא זה מארבע גליות. ויקץ יעקב משנתו ויאמר ס"ת צבור לומר שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בצבור: משנתו. קרי ביה ממשנתו: מתוך ששנה הוגה בתורה ביום גם בלילה לא שכב לבו מלהגות בו בחלומו. וזה שער השמים וישכם לומר שבעלות השחר פותחין שער השמים והוא זמן טוב לתפלה: וידר שלשה במס' וידר יעקב וידר ישראל וידר יפתח לומר שהצדיקים כיון נודרים וכראשון שנדר היה יעקב והוא אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב למה אמר אביר יעקב לפי שהוא פתח בנדרים תחלה: והנה ה' ד' במסרה והנה ה' נצב עליו והנה ה' נצב על המזבח

ספורנו

(י) **ויצא** יעקב וילך חרנה. הלך להגיע לחרן וטרם הגיעו קרהו אלה שהזכיר: (יא) ויפגע במקום. קרה לו שהגיע אל מקום שלא כיון אליו וענין המקום הוא מקום ללון לאורחים שהיה מתוקן אז בכל עיר ועיר ברחוב העיר על הרוב ועל כמו זה אמרו המלאכים ללוט כי ברחוב נלין וכן בענין פלגש בגבעה רק ברחוב אל תלין: מאבני המקום. שהיו נתונות שם לאורחים לאכול ולשבת עליהם: (יב) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים: (יג) והנה ה' נצב עליו. כי אמנם כן יהיה לבסוף שע' האומות אחר עלייתם ירדו והאל ית' הנצב לעד לא יסוף את עמו: הארץ אשר אתה שוכב עליה. שהוא מחוז ארץ כנען: לך אתננה. שתהיה אתה נשיא אלהים בקרב יושביה כמו שהיו אברהם ויצחק: (יד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת. אחר שיהיה זרעך כעפר הארץ כענין ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעוברים. וזה שיהיו בתכלית השפלות אז תפרוץ את כל גבולות הארץ אשר היה שוכב עליה מכל צד ימה וקדמה וצפנה ונגבה כמו שהעיד באמרו וקרקר כל בני שת כי אמנם הבטחת האל העתידה שתהיה אחר רב שפלות ישראל ההוה היום בגלותם אשר כמוה לא נהיה כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין פ' חלק) אם ראית דור שצרות רבות עליו כנהר הכה לו כנאמר כי יבא כנהר צר וסמוך ליה ובא לציון גואל: ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. כענין ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם: (טו) כי לא אעזבך. וזה שאמר שאחר רב הגלות תפרוץ כל גבול ולא תאבד בצרות הגלות

רמבן

(יב) **והנה** סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. הראהו בחלום הנבואה כי כל הנעשה בארץ נעשה על ידי המלאכים והכל בגזרת עליון עליהם כי מלאכי אלהים אשר שלח ה' להתהלך בארץ לא יעשו קטנה או גדולה עד שובם להתיצב על אדון כל הארץ לאמר לפניו התהלכנו בארץ והנה יושבת בשלוה או מלאה חרב ודם והוא יצוה עליהם לשוב לרדת בארץ ולעשות דברו והראהו כי הוא יתברך נצב על הסולם ומבטיח ליעקב בהבטחה גדולה להודיע שהוא לא יהיה ביד המלאכים אבל יהיה חלק ה' ויהיה עמו תמיד כמו שאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך כי מעלתו גדולה מאשר הצדיקים שנאמר בהם כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. ועל דעת רבי אליעזר הגדול היתה זאת המראה כענין בין הבתרים לאברם

ישים

אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי
לָךְ׃ טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר
אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי י"ט. ל
לֹא יָדָעְתִּי׃ יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־ י"ב
נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה
כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר פ'

דִּי אַעֲבֵיד יָת דְּמַלֵּילִית לָךְ׃
טז וְאִתְּעַר יַעֲקֹב מִשְּׁנְתֵיהּ
וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִית יְקָרָא
דַּייָ שְׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא
לָא הֲוֵיתִי יָדַע׃ יז וּדְחִיל
וַאֲמַר מָה דְּחִילוּ אַתְרָא הָדֵין
לֵית דֵּין אֲתַר הֶדְיוֹט אֱלָהֵין
אַתְרָא דְּרַעֲוָא בֵיהּ מִן קֳדָם

רש"י

עד אשר אם עשיתי. אם משמש בלשון כי (גיטין ל): דברתי לך. לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתי ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם שסמוכים אצל דבור משמשים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: (טז) ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים. א"ר אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל ואמצע שפועו נגד ירושלים ולפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו. יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו

אבן עזרא

(טז) אכן יש ה'. הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסים ולא אוכל לפרש למה זה כי עוד מופלא הוא: (יז) כי אם בית אלהים. שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותשמע תפלתו כי המקום נבחר. ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמר לא תקים לך מצבה אשר שנא ובגעתי אל מקום

תולדות אהרן ואנכי לא. עקידה שער כב: מה נורא. עקידה שם:

רמבן

לאברהם כי הראוהו ממשלת ארבע גליות ומעלתה וירידתה וזה טעם מלאכי אלהים כמו שנאמר בדניאל שר מלכות פרס ושר מלכות יון והבטיחו כי הוא ית' יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם וישמרנו ויצילנו מידם. אמרו הראה לו הקב"ה ארבע גליות מושלן ואבדן הראהו שר מלכות בבל עולה שבעים עוקים ויורד והראהו שר מלכות מדי עולה מאה ושמונים עוקים ויורד והראהו שר מלכות עולה ואינו יורד אמר לו יעקב אף אל שאול תורד אמר לו הקב"ה אם תגביה כנשר וגו':

(יז) כי אם בית אלהים וזה שער השמים. הוא בית המקדש שהוא שער לעלות משם התפלות והקרבנות לשמים וכתב רש"י א"ר אלעזר ב"ר יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלים בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימין ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בית בנימין ובין בני יוסף נמצא סולם רגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע שפועו כנגד ירושלים ושאמרו רבותינו צדיק זה בא לבית מלוני ועוד אמרו יעקב קראו בית אל וזה לוז ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא [illegible] המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת כשעבר יעקב אבינו על בית המקדש מדוע לא עכבוהו שם איהו לא יהב דעתיה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מסייע לן וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל קפצה ליה ארעא עד בית אל כל אלו דברי הרב. ולא נראו לי כלל שאין קפיצת הארץ שהזכירו ביעקב אלא כאותה שאמרו באליעזר עבד אברהם שבא ליום אחד לחרן כמו שאמרו בסנהדרין שלשה קפצה להם הארץ אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה ופירשו אליעזר עבד אברהם דכתיב ואבא היום אל העין למימרא דההוא יומא נפק. יעקב דכתיב ויפגע במקום כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו כיון דהרהר בדעתיה למהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום הנה בפירוש אומרים שכיון שעלה בלבו בחרן לחזור קפצה לו הארץ ופגע במקום שהתפללו בו אבותיו לא שחזר לבית אל ולא שקפץ הר המוריה ובא לשם ובבראשית רבה עוד עשו שניהם שוים בקפיצה אמרו ויקם וילך אל ארם נהרים בר יומו ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי. ביעקב דרשו כן וילך חרנה רבנן אמרין בר יומו ומה טעם שיקפוץ הר המוריה ויבא עד בית אל אחר שיטרח יעקב לחזור מחרן ועד בית אל מהלך כמה ימים ועוד כי בית אל איננו סוף גבול ארץ ישראל מפאת חרן כי חרן ארץ קדם הוא ועוד שאין האמצעות נקרא שפוע הסולם ועוד מה טעם להיות כנגד בית אל והאמצע איננו מורה על דבר יותר מכולו אבל מדרשים הללו ענין אחר להם אמרו שם בבראשית רבה א"ר הושעיה כבר כתיב וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם ומה ת"ל ויצא יעקב מבאר שבע אלא אמר אבא בשעה שבקש לצאת לחוצה לארץ מהיכן הורשה לו לא מבאר שבע אף אני הריני הולך לבאר שבע אם נותן לי רשות הריני יוצא ואם לאו איני יוצא לפיכך הוצרך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע וכוונת המדרש הזה כי הם סבורים שיעקב בחברון נתברך שהיא ארץ מגורי אביו ולשם חזר אליו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק וא"כ הכתוב שאמר ויצא יעקב מבאר שבע כי כאשר צוהו אביו ללכת אל לבן הלך שם ליטול רשות והוא המקום שלן בו וראה מראות אלהים ונתן לו הרשות לצאת כמו שאמר ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת והסולם שראה לדעת ר' יוסי בן זמרא ראה שרגליו בבאר שבע במקום אשר הוא שוכב שם וסוף שיפועו שהוא ראש הסולם מגיע עד כנגד בית המקדש נסמך בשמים בפתח שהמלאכים נכנסים ויוצאים בו והשם הנכבד נצב עליו ולכן ידע שבאר שבע הוא שער השמים טוב לתפלה ובית המקדש בית אלהים ובבקר נשא יעקב רגליו מבאר שבע וילך חרנה בן יומו והיא קפיצת הדרך שלו וזהו דעת רבי יוסי בן זמרא שאמר בבראשית רבה הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע: ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה והאבן אשר שם מצבה לא במקום שכיבתו הקים אותה שהרי באר שבע איננו בית אל והוא בבית אל העמיד אותה ולשם חזר בשובו שנאמר קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך וגו' אבל הקים אותה כנגד השפוע במקום שראש הסולם עומד שקרא אותו בית אלהים והיא עיר לוז ולדעתו של ר' יוסי בן זמרא לוז היא ירושלם שקראו בית אל ואפשר שיהיה כן לפי המקראות שבספר יהושע ובאמת שאיננו בית אל הסמוך לעי כי כן שם העיר ההוא לראשונה בימי אברהם וקודם לכן ורבי יהודה ב"ר סימון חלק שם על ר' יוסי בן זמרא ואמר הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל מאי טעמיה ויירא ויאמר וגו' ויקרא שם המקום ההוא בית אל ודעת ר' יהודה ב"ר סימון כי ויפגע במקום הוא הר המוריה וילן שם כי בא השמש בלא עתו שאמרו צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה וראה הסולם רגליו במקום ההוא ושיפועו שהוא ראשו מגיע עד כנגד בית אל זה והיא עיר לוז ואמר כי זה המקום בית אלהים ושפוע הסולם שער השמים והנה הר המוריה טוב לתפלה וגם בית אל מקום ראוי לעבוד שם האלהים והקים המצבה בבית אל כי לדעת כלם כנגד השפוע הקים אותה ויסכים דעתו של ר' יהודה ב"ר סימון עם המדרש שבגמרא בפרק גיד הנשה ובפרק חלק שיעקב יצא מבאר שבע והלך לחרן וכשנמלך לחזור ולהתפלל במקום שהתפללו אבותיו בהר המוריה אז קפצה לו הארץ ויפגע מיד בהר המוריה ושמא דעתם שקפצה לו בהליכה ובחזרה כדברי האומר וילך חרנה בן יומו ויפגע במקום מיד בפתע פתאום ומצאתי עוד מפורש בפרקי רבי אליעזר הגדול אמר בן שבעים ושבע שנה [illegible] יעקב בצאתו מבית אביו והיתה הבאר מהלכת לפניו מבאר שבע ועד הר מוריה מהלך שני ימים והגיע לשם בחצי היום וכו' אמר לו הקב"ה יעקב הלחם בכליך [illegible] לפניך לאכול ולשתות ולשכב במקום הזה אמר לפניו רבון כל העולמים עד עכשו יש לשמש ירידות מעלות חמשים ואני שוכב במקום הזה

ספורנו

יהיה מפני שבימי הגלות לא אעזבך כאמרו לא מאסתים ולא געלתים: עד אשר אם עשיתי. בעוד שלא עשיתי זה שאמרתי לך עתה באמרו ופרצת כי מלת עד תורה לפעמים כמו בעוד כמו עד שהמלך במסבו עד לא עשה ארץ וחוצות. האמנם אחר שתעשה זאת התשועה הגדולה לא בלבד יגמול חסד לעמו שלא לעזבם אבל יגביר עלינו חסדו להתהלך בתוכנו כאמרו והתהלכתי בתוככם: (טז) אכן יש ה' במקום הזה. אין ספק שזה המקום מוכן לנבואה מאחר שראיתי בו מראה כזאת בלתי שאתכוין לנבואה כי אמנם ישתנו תכונות משמשי העולם השכלי המתנבא כפי השתנות הארץ והאויר כאמרם אוירה של ארץ ישראל מחכים: ואנכי לא ידעתי. שאילו ידעתי הייתי מכין עצמי לנבואה ולא כן עשיתי: (יז) ויירא. על שגגתו: אין זה. זה המקום שראיתי במראה שהיה הסלם נצב בו אינו כי אם בית אלהים. מקום בית המקדש כאמרם ז"ל יעקב קראו בית: וזה שער השמים. וזה הסלם שראיתי מורה שמן המקום שהיה בו הסלם ישמע האל ית' הנצב עליו את תפלת המתפללים ותעל תפלתם למעון

הַשָּׁמָיִם: יח וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר
וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם
ח' מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק
ו' שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ: יט וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־
כ' זוגין מתחלפין הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז
ג' שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה: כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב
נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי
וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי
ע' מ"נ נחו' הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד
כ' את הבגדי' כ' לִלְבֹּשׁ: כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם
כ' אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי
כ' וכענין לֵאלֹהִים: כב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת
ס' אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית
כ' עשר תעשר אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר
אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ: שני כט א וַיִּשָּׂא
יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־
קֶדֶם: ב וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה

יי וְדֵין תְּרַע קֳבֵיל שְׁמַיָּא:
יח וְאַקְדִּים יַעֲקֹב בְּצַפְרָא
וּנְסֵיב יָת אַבְנָא דְשַׁוִּי
אִסָּדוֹהִי וְשַׁוִּי יָתַהּ קָמָא
וְאָרִיק מִשְׁחָא עַל רֵישַׁהּ:
יט וּקְרָא יָת שְׁמָא דְאַתְרָא
הַהוּא בֵּית אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא
דְקַרְתָּא מִלְּקַדְמִין: כ וְקַיֵּים
יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר אִם יְהֵא
מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדִי וְיִטְּרִינַנִי
בְּאוֹרְחָא הָדָא דַאֲנָא אָזֵיל
וְיִתֵּן לִי לַחְמָא לְמֵיכַל וּכְסוּ
לְמִלְבָּשׁ: כא וְאֵתוּב בִּשְׁלָם
לְבֵית אַבָּא וִיהֵי מֵימְרָא דַייָ
לִי לֶאֱלָהּ: כב וְאַבְנָא הָדָא
דִּי שַׁוֵּיתִי קָמָא תְּהֵי דְאֱהֵי
פָּלַח עֲלַהּ קֳדָם יְיָ וְכֹל דְּתִתֵּן
לִי חַד מִן עַסְרָא אַפְרְשִׁינֵּהּ
קֳדָמָךְ: א וּנְטַל יַעֲקֹב רַגְלוֹהִי
וַאֲזַל לְאַרְעָא בְּנֵי מַדִּינְחָא:
ב וַחֲזָא וְהָא בֵירָא בְּחַקְלָא

לו הארץ. (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים וע"ש שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן בגמרא לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ פרש"י מדוייק): מה נורא. תרגום מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו וכמו למלבש: וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכול. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא נעזב שנא' (תהלים לז) ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: (כא) ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמ"ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנא' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול): (כב) והאבן הזאת. כך מפורש וי"ו זו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'. כתרגומו אהא פלח עלה קדם ה' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך: (א) וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה

במקומו אפרשנו: (יח) ויצק שמן על ראשה. להכירה בשובו. וטעם והיה ה' לי לאלהים זה השם הנכבד כי כן כתוב והנה ה' נצב עליו ובפרשת ואלה שמות תמצאנו: וטעם יהיה בית אלהים. מקום קבוע לתפלתי ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה' ולהיות לוי עשירי דרך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר בניו רק מעשר בקר וצאן ותבואה: (ב) וירא. מלה זרה בעבור שנפתח היו"ד והמלה מהבנין הקל ואין אחר היו"ד אחת האותיות הגרון שהוא משפט להרחיב אשר לפניהם ואין ראוי לרדם לחסר הוא"ו או שיאמר כן

ראשה ז' וסי' וישכם יעקב. וגלתה את. ותקח תמר אפר. ב' בפסו'. ותשם בפוך עיניה. וגלה על ראשה. ב' בפסוק: לוז חד מן ג' זוגין קדמא' ז' ו' גי' ש' וחילופיהון ג' זוגין קדמ' ש' ותני' ז' מסור במס' רבת': וידר ג' פתח וסי' וידר יעקב. וידר ישראל. וידר יפתח: הולך ט' מלאים מסו' בפ' תולדת: ללבש ב' וחסר וסי' בגד. את הבגדי': ושבתי ב' וסי' ושבתי בשלום. אך טוב וחסד ירדפוני. וכל שבות דכוות': וחיה ה' ו' מסור בזכריה סי' י"ד: בית אלהים ה' בתורה ונביאים וכתובים ב"מ ד"ה ועזרא וסי' אין זה כי אם בית אלהים. והאבן הזאת. והאיש מיכה לו בית אלהים. ויבא אל חלקיהו. עד בית אלהים אדדם. וד"ה ועזרא אית בהון מ"ח בית אלהים וסי' מסור במס' רבת':

תולדות אהרן ויקח את. חולין לא: ונתן לי לחם.

עקידת שער מז: והאבן הזאת. ספר כוזר פ' נו:

בעה"ט והנה ה' עושה ארובות בשמים. הכא נמי כתיב וזה שער השמים וכן והנה ה' עובר דאיירי במרכבה אף הכא והנה סולם מוצב אדלה במעשה מרכבה: ללבוש ב' במסורה הכא ואידך ללבוש את הבגדים מלמד שיעקב היה כ"ג כדאיתא בב"ר אמר הקב"ה למיכאל אתה עשית יעקב כהן גדול שלי בעל מום שהוא צולע על ירכו חייך שאתה צריך להיות כ"ג למעלה במקומו זהו שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שתקיים לי הכהונה שקניתי מעשו שהעבודה היתה בבכורות. עשר אעשרנו בגימטריא זה כל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. וירא והנה באר בשדה אמרה לו אמו כמו שהגבי יפת תואר ונזדמנתי על הבאר כן יהיה לך מבנות אחי אם תראה שהיא כתארי היא בת מזלך. והנה באר בשדה רמז לבאר שהיה לישראל במדבר.

ספורנו

למען קדשו השמים: (יח) וישם אותה מצבה. קדש אותה שתהיה מצבה כשיקימנה בשובו כמו שהעיד עליו הכתוב שעשה בלכתו שם כאמרו ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. להסיר מעלי כל מעיק ומונע המעביר את האדם על דעתו וע"ד קונו כאמרם ז"ל ג' מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו עו"ג ורוח רעה ודקדוקי עניות: ושמרני. מן ידי עו"ג המתקוממים ומכריחים. ונתן לי לחם לאכול. שלא יכריחוני העניות לעבור על דעתי ועל דעת קוני: (כא) ושבתי בשלום. מן החלאים המעבירים גם כן את האדם והוא רוח רעה שהזכירו ז"ל: והיה ה' לי לאלהים. אז יהיה ה' לדיין אם לא אעבדהו בכל כחי והוא"ו כמו זאת משמשת במקום הנה. כלומר הנני מקבל עלי מעתה שאל ית' המרחם יהיה לי לאלהים ויתנהג עמי במדת הדין: **כט** (א) וישא יעקב רגליו. הנה כשילך האדם מדעתו אל מקום מכוון מאתו יצדק עליו שהוא נושא

רמבן

הזה ובלא עתו בא השמש ממערב והביט יעקב וראה את השמש בא במערב וילן שם כי בא השמש לקח יעקב שתים עשרה אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו ושם אותו מראשותיו להודיעו שעתידין לעמוד ממנו שנים עשר שבטים ונעשו כלן אבן אחת להודיעו שכלן עתידים להיות גוי אחד בארץ שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד השכים יעקב בבקר בפחד גדול ואמר ביתו של הקב"ה במקום הזה שנאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלים כאילו מתפלל לפני כסא הכבוד ששער שמים הוא פתוח לשמוע תפלתן של ישראל שנאמר וזה שער השמים ושב יעקב ללקט האבנים ומצא אותן כלן אבן אחת ושם אותה מצבה בתוך המקום וירד לו שמן מן השמים ויצוק עליה שנאמר ויצוק שמן על ראשה מה עשה הקב"ה נטל רגל ימינו וטבע את האבן עד עמקי תהומות ועשה אותם סניף לארץ כאדם שהוא נותן סניף לכיפה לפיכך נקראת אבן שתיה ששם הוא טבור הארץ ומשם נפתחה הארץ ועליה היכל ה' עומד שנאמר והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ומשם נשא רגליו וכהרף עין בא לחרן ע"כ. והנה המדרשים כולם אע"פ שיש ביניהם חלוף במקצת אבל כולם מודים שקפיצת הארץ היתה ליעקב שהלך מהלך כמה ימים כהרף עין ויתכן שכלן מודים זה לזה ובכל הליכותיו קפצה לו בלכתו מבאר שבע לחרן וברצותו לשוב להר המוריה ובצאתו משם לחרן ואין אחד מכל המדרשים שיאמר כדברי רש"י:

(יח) **וישם** אותה מצבה. כבר פירשו רבותינו ההפרש שבין המצבה למזבח שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה ונראה עוד שהמצבה תעשה לנסך עליה נסך יין וליצוק עליה שמן לא לעולה ולא לזבח והמזבח להעלות עליו עולות ושלמים ובבאם לארץ נאסרה עליהם המצבה מפני ששמו אותה הכנענים להם לחק יותר מן המזבחות אף על פי שכתוב בהם את מזבחותיהם תתוצון או שלא רצה לאסור הכל והשאיר המזבח שראוי לנסך ולקרבנות:

(כ) **אם** יהיה ה' עמדי. לשון רש"י אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני וטעם התנאי שמא יגרום החטא וכך אמרו בבראשית רבה רב הונא בשם ר' אחא הנה אנכי עמך וכתיב אם יהיה אלהים עמדי אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה. ויתכן עוד על דרך הפשט שאין הספק בדבר אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן כמו עד אשר אם עשיתי וכן אם יהיה היובל לבני ישראל אם יבא העת שיהיה התנאי אז יתקיים המעשה כלומר בבואו:

(כא) **והיה** ה' לי לאלהים. איננו תנאי כדברי רש"י אבל הוא הנדר ועניינו אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהיה לי לבית אלהים ושם אוציא את המעשר ויש בענין סוד ממה שאמרו כל הדר בחוצה לארץ כו':

(ב) **וירא** והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה. יאריך הכתוב בספור הזה להודיענו כי קווי ה' יחליפו כח ויראתו תתן עוז כי הנה יעקב הביט בא מן הדרך והוא עיף ויגע לבדו האבן אשר היו צריכים אליה כל הרועים ושלשה עדרי צאן אשר להם רועים רבים ושומרים כולם

רובצים

טובה שהגעת בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בבראשית רבה: (ב) ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו. רגילים היו ליאסף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו מגנדרין. כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (ו) באה עם הצאן. הטעם באל"ף ותרגומו אתיא: ורחל באה. הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להן הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום. ואם הבהמות שלכם אעפ"כ לא עת האסף המקנה וגו'. ב"ר: (ח) לא נוכל. להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: (י) ויגש יעקב ויגל. כמו שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול

בעל הטורים

שלשה עדרי בגימטרי' זה אהרן ומשה ומרים. כי מן הבאר ההיא בגימטרי' משה. והאבן ב' בפ' על שם שני לוחות אבנים. ז"פ באר בפ' כנגד ז' ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד ז' שקורין בתורה בשבת וה' מהם הבאר כנגד ה' שקורין בי"ט. וג' מהם על פי הבאר כנגד ג' שקורין בחול: ויאמרו שלום. ולא אמרו שלום לו כי אין שלום אמר אלהי לרשעים: כי רעה היא שנים במסורה שן רעה ורגל מועדת. אותו פסוק נדרש לגליות אף כי רעה היא נדרש בב"ר לגליות: ויגל ג' במסורת הכא ואידך ויגל כבודי. שכיון שראה אותה שרתה עליו רוח הקדש וזהו ויגל כבודי כדכתיב עורה כבודי. ד"א אימתי ויגל כבודי כשיתקיים ויגל את האבן כשיסיר יצר הרע שדומה לאבן:

וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃ ג וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ׃ ד וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃ ו וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃ ז וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ׃ ח וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן׃ ט עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל ׀ בָּאָה עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה הִוא׃ י וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ אֶת־

ג'
ד'. י"ר"ס מל' חדא ומלה תניינא שמה
ג' וחס'
כ"ב ג' בקרי'
י"א בטע' מלרע
ג' וכל שוס בר נש דכו'. ג'ר"פ בטעם זרקא
ב' וכענין
ג' ומ"ל
ס'
ג' בג' לש'
ו' פסו' את ואת את את
ב' בתרי לש'

וְהָא תַמָּן תְּלָתָא עֶדְרִין דְּעָאן רָבְעִין עֲלַהּ אֲרֵי מִן בֵּירָא הַהִיא מַשְׁקַן עֶדְרַיָּא וְאַבְנָא רַבְּתָא עַל פּוּמָא דְבֵירָא׃ ג וּמִתְכַּנְשִׁין תַּמָּן כָּל עֶדְרַיָּא וּמְגַנְדְּרִין יָת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא דְבֵירָא וּמַשְׁקַן יָת עָנָא וּמְתִיבִין יָת אַבְנָא עַל פּוּמָא דְבֵירָא לְאַתְרַהּ׃ ד וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אַחַי מְנָן אַתּוּן וַאֲמַרוּ מֵחָרָן אֲנַחְנָא׃ ה וַאֲמַר לְהוֹן הֲיָדַעְתּוּן יָת לָבָן בַּר נָחוֹר וַאֲמַרוּ יָדְעִין אֲנַחְנָא׃ ו וַאֲמַר לְהוֹן הַשְׁלָם לֵיהּ וַאֲמַרוּ שְׁלָם וְהָא רָחֵל בְּרַתֵּיהּ אַתְיָא עִם עָנָא׃ ז וַאֲמַר הָא עוֹד יוֹמָא סַגִּי לָא עִדָּן לְמִכְנַשׁ בְּעִיר אַשְׁקוּ עָנָא וְאִיזִילוּ רְעוֹ׃ ח וַאֲמַרוּ לָא נִיכּוּל עַד דְּיִתְכַּנְשׁוּן כָּל עֶדְרַיָּא וִיגַנְדְּרוּן יָת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא דְבֵירָא וְנַשְׁקֵי עָנָא׃ ט עַד דְּהוּא מְמַלֵּל עִמְּהוֹן וְרָחֵל אֲתָת עִם עָנָא דִּי לַאֲבוּהָא אֲרֵי רָעֲיָתָא הִיא׃ י וַהֲוָה כַּד חֲזָא יַעֲקֹב יָת רָחֵל בַּת לָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּיהּ וְיָת עָנָא דְּלָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּיהּ וּקְרֵיב יַעֲקֹב וְגַנְדַּר יָת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא דְבֵירָא וְאַשְׁקֵי יָת עָנָא

כן עם חברי היו"ד שהם סימני המשרתים ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל וישב ממנו שבי והנה חסר ה"א ראה גם לא יתכן שיהיה האל"ף נראה בסוף המלה והנה ישאר בחיריק תחת היו"ד והנה יהיה משקלו וייף בגדלו ויתערב עם לשון ירה על כן פתחו היו"ד: (ג) וגללו. הרועים את האבן: (ד) מאין. שאלה על מקום ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי אז יהיה לאין גם נמצא כן עם מ"ם הן אתם מאין: (ו) והנה רחל בתו באה. מלרע שהוא תאר השם כמו פועל: (ט) ורחל באה. מלעיל והוא פועל עבר:

ויגד

ישקו ג' בקרי' וסי' כי מן הבאר ההיא ישקו. ולא ישקו אתם כוס תנחומים. ישקו כל חיתו שדי. אנ"ך: והאבן ב' וסי' והאבן הזאת. והאבן גדלה על פי: י' ר"פ מלה חדא ומלה תניי' שמה וסי' ונאספו שמה כל. ונעדתי שמה לבני ישראל. לנום שמה רוצח דאז יבדיל. וחברו דיהושע. והבאתם שמה עלותיכם וזבחיכם. ויסרו שמה ויבאו אל בית'. וישלח שמה סוסים ורכב. ובאת שמה וראה שם יהוא. ובאו שמה והסירו את. כי שמה ישבו כסאות: ויאמר להם כ"ב. וכל קריא מסור במס' רבת': הידעתם ג' וסי' הידעתם את לבן בן נחור. ויאמר מלך ישראל הידעתם כי לנו. ויענו חמשת האנשים: באה י"א בטעם מלרע מסור במסר' רבת': ויאמרו ג' ר"פ בטעם זרקא וסי' ויאמרו לא נוכל. לא יאספו ולא יקברו. והיו חללי ה' ביום ההוא. ואלי יאספו כל חרד. בעזרא. ורחל ה' וסי' ורחל באה עם הצאן. ורחל היתה יפת תואר. ויפתח את רחמה ורחל. ורחל לקחה את התרפים. ואחר נגש יוסף ורחל: רעה ג' בתלת ליש' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' עודנו מדבר עמם. רעה התרועעה הארץ. שן רעה ורגל מועדת: ויגל ב' בתרי לישני ומלעיל וסי' ויגל את האבן. לכן שמח לבי ויגל כבודי:

תולדות אהרן הן עוד היום. ס' הזוהר פ' ואתחנן:
ויהי כאשר. מגלה ו:

רמבן

רובצים עליה אינם יכולים להניעה כלל ולרבותינו בב"ר גם בזה להם סוד רמז לעתיד כי נזדמן לו ככה שנכנס בדרך הבאר ולא נאספו כל העדרים רק שלשה מהם ובא בזמן שהאבן על פי הבאר והעדרים שומרים לה וכל הענין המסופר כאן להודיעו שיצליח בדרך הזה ויצא ממנו זרע זוכה לרמז הזה כי הבאר ירמוז לבית המקדש וג' עדרי צאן עולים שלשה רגלים כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם היו שואבין רוח הקדש או שירמוז כי מציון תצא תורה שנמשלה למים ודבר ה' מירושלים ונאספו שמה כל העדרים באים מלבא חמת עד נחל מצרים וגללו את האבן והשקו שמשם היו שואבין רוח הקדש והשיבו את האבן מונח לרגל הבא:

(ה) **הידעתם** את לבן בן נחור. היה ניכר וידוע בשם אבי אביו כי הוא נכבד מאביו וראש בית אבותם כדכתיב אלהי אברהם ואלהי נחור. ויתכן שהיה בתואל אדם פחות מעלה ולא ירצה לבן שייחסו אותו האנשים רק לאבי אביו כי כן מצאנו ויען לבן ובתואל אולי היה כל זה למעלת אברהם כי היו כל המשפחה מתייחסים לנחור אחי אברהם:

וטעם כי רועה היא. להגיד כי אין לצאן לבן רועה אחר זולתה כי לה לבדה מסר אביה העדר והיא לבדה רועה אותם כל הימים לא תלך בהם לאה אחותה כלל ולא היה עניננה כבנות יתרו שהיו שבע בנותיו כלן רועות כאחת כמו שאמר ותבאנה ותדלנה ואולי בעבור כי עיני לאה רכות היה השמש מזיק לה או בעבור שהיתה לאה גדולה ראויה לאיש וחשש לה אביה אבל יתרו נכבד במקומו וכהן הארץ ויראו מגעת אל בנותיו או שהיה לבן צנוע ממנו כי משפחת אברהם כשרה וצנועה ורחל היתה קטנה ואין לחוש לה וזה ענין וישק יעקב לרחל או הוא כדברי ר"א כי נשיקה בלמ"ד איננה בפה רק נשק

אותה

ספורנו

נושא את רגליו. אבל כאשר ישא מאיזה מקום מבלי אין שם מנוח לכף רגלו ידבק עליו שרגליו נושאות אותו כענין יובילוה רגליה: (ו) השלום לו. הנה השתדל לדעת את שלום לבן קודם שיראה פניו כי אין ראוי לאורח הבא לפקוד את האורח בעת שמחתו ובהפכו על אופן אחד: הן עוד היום גדול. הצדיק ימאס את העול גם כן על הנכרים כאמרו תועבת צדיקים איש עול: כי רועה היא. יודעת חכמת מלאכת המרעה: כאשר ראה יעקב את רחל. אבל קודם לכן לא רצה לגלול את האבן שלא לחוב לאחרים כי חשש שמא ישקו הרועים אותם השנים עדרים ולא ימתינו לעזור לאחרים

צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ יא וַיִּשַּׁק
יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ כל חורי' חס' במ"א
וַיֵּבְךְּ׃ יב וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי
אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה ב' פסו' הוא הוא
הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ׃ יג וַיְהִי
כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע יַעֲקֹב בֶּן־ ס'
אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ
וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ זה' מ"ל
וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה׃ יד וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ
עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ
חֹדֶשׁ יָמִים׃ טו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב
הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם י"ד זקפי'
הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃ ל' קמץ וא' משכרתך שלמה
טז וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה
לֵאָה וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי ג' ר"פ
לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־ ב' אם ידבר אליך רכות
תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה׃ שלישי יח וַיֶּאֱהַב
יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ
שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה׃
יט וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ
לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר ג'
שְׁבָה עִמָּדִי׃ כ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב
בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו

דְלָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּיהּ׃
יא וּנְשַׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַאֲרִים
יָת קָלֵיהּ וּבְכָא׃ יב וְחַוִּי
יַעֲקֹב לְרָחֵל אֲרֵי בַּר אֲחַת
אֲבוּהָא הוּא וַאֲרֵי בַּר רִבְקָה
הוּא וּרְהָטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָא׃
יג וַהֲוָה כַּד שְׁמַע לָבָן יָת
שְׁמַע יַעֲקֹב בַּר אֲחָתֵיהּ וּרְהַט
לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגָפֵיף לֵיהּ וּנְשַׁק
לֵיהּ וְאַעְלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וְאִשְׁתַּעִי
לְלָבָן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא
הָאִלֵּין׃ יד וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן בְּרַם
קָרִיבִי וּבִשְׂרִי אַתְּ וִיתֵיב
עִמֵּיהּ יְרַח יוֹמִין׃ טו וַאֲמַר
לָבָן לְיַעֲקֹב הַמִדְאָחִי אַתְּ
וְתִפְלְחִינַנִי מַגָּן חַוִּי לִי מָה
אַגְרָךְ׃ טז וּלְלָבָן תַּרְתֵּין בְּנָן
שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה וְשׁוּם
זְעֵירְתָּא רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי לֵאָה
יָאָין וְרָחֵל הֲוָת שַׁפִּירָא
בְרֵיוָא וְיָאָיָא בְּחֶזְוָא׃ יח וְרָחֵים
יַעֲקֹב יָת רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִינָךְ
שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל בְּרַתָּךְ
זְעֵירְתָּא׃ יט וַאֲמַר לָבָן טָב
דְאֶתֵּן יָתַהּ לָךְ מִדְאֶתֵּן יָתַהּ
לִגְבַר אוֹחֲרָן תִּיב עִמִּי׃
כ וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע
שְׁנִין וַהֲווֹ בְעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין

(יב) ויגד יעקב לרחל. מאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן וישק ורבים כמוהו: (יג) את כל הדברים האלה. דברי הברכה: (יד) חדש ימים. כבר פירשתיו: (טו) משכרתך. על משקל ומתכונת הלבנים: (יז) רכות. כמשמעו ויש שואלים למה היו כן בעבור שחשבו שמחשבות השם כמחשבותיהם וכל הנבראים ראויות צורתן להיות שוות וכן אפרים אמר שהוא חסר אלף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אלף: יפת תאר. כמו ותאר לכם הגבול כל אבר כעין והאף והפה יפה ומראה הכל יפה או מראה על עין הפנים הנראה: (כ) ויעבד יעקב ברחל. בעבור רחל

וכי בן ל' זוגין יחידאין מסור במס' רבת': שמעה ה' וסי' את שמע יעקב. לא תשא שמע. ומלכת שבא שמעה. וחברו כאשר שמע למצרים: ויביאהו ה' וסי' ויהי בשמע לבן. ויבל לתמורים. ויביאהו אל אמו. וישלח ויביאהו והוא אדמוני. ויביאהו אל ארץ כנען. וכלהון מ"ל וכל ד"ה דכו' מ"ל במ"א חסר. ולהשובת השנה: הכי ה' רפין מסור בפרש' תולד': אתה. י"ד זקפין מסור במס' רבת': ועיני ג' ר"פ וסי' ועיני לאה. ועיני ישראל. ועיני רשעי' תכלנה. והוא חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ר"פ נסבין ו' בריש תיבותא וכל קריי' לא נסבין ו' מסור במס' רבת': מתתי ג' וסי' טוב תתי אתה. מתתי את מדין בידם פן. מתתי את נזלת אבותי:

תולדות אהרן ויגד יעקב. מגלה יג בתרא קכג: ועיני לאה. בתרא שם:

בעל הטורים

את שמע ב' במסורה שמע יעקב כאשר שמע למצרים יחילו לשמע צור. מתי יהיה זה מקויים. כשתבא שמועת גאולת יעקב. ויחבק לו וינשק לו תחלה חבקו לראות אם היה חגור מעות במתניו וכשלא מצא נשקו לראות אם יש אבן טובה בפיו. ויחבק לו וינשק לו בגימ' הבקו לגזול מה שעליו: ועיני לאה רכות ג' פסוקים הכא ועיני ישראל כבדו מזוקן ועיני רשעים תכלינה. למה היו עיניה רכות לפי שהיתה יראה שמא תנשא לעשו וכן ועיני ישראל כבדו מזוקן לפי שרא' ירבעם ואחאב יצאו ממנו וזה הוא ועיני לאה רכות ועיני ישראל כבדו בשביל ועיני רשעים. רכות ב' ועיני לאה רכות. כי ידבר אליך רכות אף על פי כן לא היה אוהב אותה. וירא ה' כי שנואה ס"ת אהיה לפי שחסדה יעקב כמו שהסקירה עצמה לו כן הסקירה עצמו לאחר לכך העיד הקב"ה שמו עליה:

גדול (ב"ר): (יא) ויבך. לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה. (ד"א לפי שבא בידים ריקנית. אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו א"ל מה אעשה לצווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת: (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו ומדרש אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה (ב"ר) לפי שאמה מתה לא היה לה להגיד אלא לו: (יג) וירץ לקראתו. (ב"ר) כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו (ב"ר): וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו (ב"ר): ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: (יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: (טו) הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: (יז) רכות. (ב"ב קכ"ג). שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן: תואר. הוא צורת הפרצוף לשון (ישעיה מד) יתארהו בשרד קונפא"ש בלע"ז: מראה. הוא זיו קלסתר: (יח) אעבדך שבע שנים. (ב"ר) הן ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים: ברחל בתך הקטנה. כל הסימנין הללו למה לפי שהוא יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל

ספורנו

לאחרים. וישא את קולו ויבך. על שלא זכה לקחת אותה בנעוריו והיו לו לעת כזאת בני נעורים: כי אחי אביה הוא. להודיע שלא חטא במוסר כשנשק אותה: וכי בן רבקה הוא. הזכיר לה את רבקה אע"פ שהיתה בלתי נודעת לרחל כדי שתגיד לאביה: את שמע יעקב. שגלל את האבן הוא לבדו: ויספר ללבן. להודיעו שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושבמצות אמו ישב עמו: אך עצמי ובשרי אתה. ואע"פ שתוכל להתפרנס בלעדי במלאכת המרעה או בזולתה מכל מקום אתה עצמי ובשרי וראוי שתשב בביתי: וישב עמו. בעבודתו לרעות צאנו כמו שבה עמדי ויואל משה לשבת את האיש לפיכך אמר לו כך ועבדתני חנם: יפת תואר. יפת התמונה מענין ובמחוגה יתארהו: ויפת מראה. בצבע העור שהיתה נה ואדום כי אמנם הצבע הוא מושג לחוש הראות: אעבדך שבע שנים ברחל. אין ספק שלא היה הצדיק נושא אשה להעמיד בנים אם לא היה בידו לפרנסם בפרע בשאר וכסות כאמרם ז"ל (יבמות פ' הבא על יבמתו) נושא אדם כמה נשים והוא דאית ליה למיקם בספוקייהו ולכן אין לחשוב שלבן שהיה בעל ממון יתן לו בנותיו אם לא היה בידו לפרנסם. אם כן באמרו כי במקלי עברתי היתה הכונה שלא היה בידו אז מקנה ולא דרך לעשות מלאכה להרויח ולהתפרנס בה וענין העבודה בשביל רחל היה למוהר כמנהגם שהיו נותנים מהר לאב שיתן את בתו כאמור אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמהר הבתולות ומה שאמרו אחר כך כי מכרנו היה שחשבו בעונתן שהיה המהר יותר מן הראוי בשבילן: (יח) בתך הקטנה. כי מצד ז' שנים יהיה עתה עת דודים ותוכל בין כך להשיא הגדולה: (כ) ויהיו בעיניו כימים אחדים. שחשב שהיה ראוי לתת מהר

רמבן

אותה על ראשה או על כתיפה: ותגד לאביה. לשון רש"י אמה מתה וכך בבראשית רבה ולפי פשוטו לבשרו ביאת קרובו ושיצא אליו ויכבדהו כי אמה מה לה ומה תעשה לו אבל רבקה הראת' את אמה התכשיטין אשר נתנו לה כמנהג הנערות: (טו) הכי אחי אתה ועבדתני חנם. לא ספר הכתוב שהיה יעקב עובד אותו ויתכן כי מעת שאמר וישק את צאן לבן אחי אמו לא יצאו הצאן מידו כי בראותו את רחל כי רועה היא חמל עליה שלא תשוב לרעות צאן עוד והיה הוא רועה אותן באהבתו אותה ואפשר עוד לומר כי לבן דבר בערמה אמר לו מתחלה כי עצמו ובשרו הוא ויחמול עליו כאשר יחמול האדם על עצמו ועל בשרו וכאשר ראה שהיה יעקב מתעכב שם מתפרנס מאשר ללבן אמר לו הכי אחי אתה ותעבדני חנם כי ידעתי כי מעתה תעבוד אותי כי איש מוסר אתה ולא תתפרנס משל אחרים וגם אני איני רוצה שתהיה העבודה שתעבדני בחנם כלל

ת"ל הקטנה ואעפ"כ לא הועיל שהרי רימהו : (כא) מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים וזהו שנאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כך : (כה) ויהי בבקר והנה היא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים (מגלה יג) : (כז) מלא שבוע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי' בשו"א) שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בגמרא ירושלמית במ"ק : (וא"א לומר שבוע ממש שאם כן היה צריך לינקד בפתח השי"ן. ועוד שבשבוע לשון זכר כדכתיב שבעה שבועות תספור לפיכך אין משמע שבוע אלא שבוע שטיי"א בלע"ז) : ונתנה לך. ל' רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה ל' ונתן ונתנה וגו' : גם את זאת. מיד לאחר שבעת ימי המשתה ותעבוד לאחר נישואיה : (ל) עוד שבע שנים אחרות. (ב"ר) אחרות הקישן לראשונות מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואף על פי שרמאהו

כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃
כא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה
אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה
אֵלֶיהָ׃ כב וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־כָּל־
אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה׃
כג וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה
בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃
כד וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה
שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃
כה וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה
וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ
לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ
וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן
לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת
הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ כז מַלֵּא
שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־
זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי
עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃
כח וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ
זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ
לְאִשָּׁה׃ כט וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל
בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ
לְשִׁפְחָה׃ ל וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל
וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד

ל' בטעמ' מלרע. ד' ברוב הספ' בזקף. כ"א ל' ל' ב' ואתה שהול. ל"ו. ל' וכ"כ ה' דגשים ג' כ"ל חס' במ"כ ט' דגשים כ"ל חס' ל' ד'

זְעִירִין בִּדְרָחֵים יָתַהּ׃ כא וַאֲמַר
יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יַת אִתְּתִי
אֲרֵי שְׁלִימוּ יוֹמֵי פוּלְחָנִי
וְאֵיעוֹל לְוָתַהּ׃ כב וּכְנַשׁ
לָבָן יַת כָּל אֱנָשֵׁי אַתְרָא
וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא׃ כג וַהֲוָה
בְּרַמְשָׁא וּדְבַר יַת לֵאָה
בְּרַתֵּיהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ
וְעָאל לְוָתַהּ׃ כד וִיהַב לָבָן
לַהּ יַת זִלְפָּה אַמְתֵיהּ לְלֵאָה
בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ׃ כה וַהֲוָה
בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה
וַאֲמַר לְלָבָן מַה דָא עֲבַדְתְּ
לִי הֲלָא בְּרָחֵל פְּלָחִית עִמָּךְ
וּלְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי׃ כו וַאֲמַר
לָבָן לָא יִתְעֲבֵיד כְּדֵין
בְּאַתְרָנָא לְמִתַּן זְעֵירְתָּא
קֳדָם רַבְּתָא׃ כז אַשְׁלֵים
שְׁבוּעֲתָא דְדָא וְנִתֵּן לָךְ אַף
יַת דָא בְּפוּלְחָנָא דְתִפְלַח
עִמִּי עוֹד שְׁבַע שְׁנִין
אוּחֳרָנִין׃ כח וַעֲבַד יַעֲקֹב כֵּן
וְאַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְדָא
וִיהַב לֵיהּ יַת רָחֵל בְּרַתֵּיהּ
לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ כט וִיהַב לָבָן
לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ יַת בִּלְהָה
אַמְתֵיהּ לַהּ לְאַמְהוּ׃ ל וְעָאל
אַף לְוָת רָחֵל וּרְחֵים אַף יַת
רָחֵל מִלֵּאָה וּפְלַח עִמֵּיהּ

רחל : (כז) מלא שבוע זאת. ז' ימי המשתה וזאת על לאה : יאהבני

ספורנו

רב מזה : באהבתו אותה. שהאהבה מקלקלת השורה : (כא) ואבואה אליה. נעשה הנשואין לא האירוסין בלבד כי חפץ להשיג נחלת ה' בנים : (כו) לא יעשה כן במקומנו. לא יניחוני אנשי המקום לקיים דברי : (כז) ונתנה לך. ואז יסכימו גם הם : (ל) ויאהב גם את רחל. לא בשביל האהבה בלבד אבל גם באמר היה רחל. בשביל מעשיה המסכימים לכוונתו האמיית : מלאה. אף על פי שהיתה היא הראשונה שאין המנהג שימלא אדם קורת רוח אלא

רמבן

בלא משכורת שלימה והגידה לי מה תבקש אתה במשכורתך ואתן אז הכיר יעקב דעתו אמר לו שיעבוד אותו ז' שנים ברחל והעבודה מן הסתם היא מרעה הצאן כי לא היו צריכים ובה היו מדברים :

(כא) **כי** מלאו ימי. שאמרה לי אמי ועוד כי מלאו ימי הריני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים לשון רש"י :

(כז) **מלא** שבוע זאת. דבק הוא בחטף שבוע של זאת והן ז' ימי המשתה גם זה לשון רש"י וא"כ למה לא פי' הרב מלאו ימי על שני העבודה והתנאי ששלמו כדברי אונקלוס והוא משמעות הכתוב באמת ובשביל הימים שאמרה לו אמו גם מפני זקנתו לא יתן לו לבן בתו קודם זמנו אשר התנו שניהם ודי שיקיים תנאו וכדברי אונקלוס הוא שנצרך לפרש מלא שבוע זאת על המשתה כי ימי העבודה שלמים היו כאשר אמר לו יעקב גם כן פירש ר"א ואני לא ידעתי כי שבעת ימי המשתה תקנת משה רבינו לישראל ואולי נאמר שנהגו בהם מתחלה כנכבדי האומות כענין באבילות כתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים ומה שלמדו מכאן כמו בירושלמי גם כן בב"ר שאין מערבין שמחה בשמחה סמך בעלמא ממנהגי הקדמונים קודם התורה אבל בגמרא שלנו לא למדוה מכאן ודרשוה מויעש שלמה את החג ויתכן לומר כי היה זה מחליף משכורתו עשרת מונים כי יעקב אמר לו מתחלה כי מלאו הימים ולבן שתק ונתן לו לאה ואחר כן אמר לו לבן מלא שבוע זאת כי עדיין לא מלאו ימי עבודת לאה וקודם זמני נתתיה לך ויעקב שמע אליו וימלא אותם כדברי לבן כי מה יוכל לעשות והוא ברחל יחפוץ ולכך לא אמר הכתוב בתחלה ויהי במלאת הימים ויאמר יעקב וגו' ועוד יתכן לומר כי כאשר היה בשנה השביעית אמר יעקב ללבן הבה את אשתי כי מלאו ימי שזו שנת מלאת הימים וכן זקן עם מלא ימים הוא אשר הגיעו לשנת סופו וכן עד יום מלאת ימי מלואיכם עד יום השביעי שבו ימלאו ימי המלואים או שאמר מלאו בעבור שהיו קרובים להמלא וחשובים כמלאים וכמוהו רבים וכן בסדר האחר בצאת נפשה כי מתה בהיותה קרובה לכך וחשובה כאלו מתה וזה טעם ואבואה אליה כלומר לא שתתן אותה ואלכה אבל שאשאנה ואשלים מעט הימים אשר עלי כי מעתה לא תירא ממני שאעזבך ורבותינו עשו מדרש בלשון ואבואה אליה בעבור שאיננו דרך מוסר להזכיר כן אף כי בצדיקים אבל הכונה היא מה שאמרתי ואחרי כן אמר לו לבן מלא שבוע השנים של לאה זאת כי אולי בעבור שעברתי על דעתך לא תשלים אותן או כדי שיהיה ידוע מתי התחילו ימי עבודת רחל ואז אתן לך האחרת בעבודה אשר תעבוד עמדי לאחר הנישואין :

ונתנה לך. לשון רבים נרדה ונבלה שם ונשרפה אף זה לשון ונתן. זה פירש"י ולא אמר למה יתפוס היחיד לשון הרבים אולי יחשוב שהוא דרך הנכבדים בלשון הקדש כמאמר אחרים ור"א אמר בכאן שהוא נפעל והוי"ו השיבו לעתיד ופירוש ותנתן לך והנכון בעיני כי דברי לבן בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומנו כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אבל תמלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שכלנו נסכים בדבר ונעשה לך כבוד ומשתה כאשר עשינו בראשונה :

(ל) **ויאהב** גם את רחל. הזכיר הכתוב שגם אהב רחל

יותר

ואבואה ד' וסי' ויאמר יעקב אל לבן. ביד מלאכיך חרפת דמלכים. עתה חכמה ומדע. ואבוא'אל מזבח אלהי'. וחד אבוא' ויהי מימי' בימי קציר חטים : יעשה חד מן ל"ו מסור במ' רבת' : מלא ה' דגש וסי' מלא שבע זאת. מלא את אמתחת. מלא קרנך שמן. מבחר עצמים מלא. מלא פניהם קלון. וחד ומלא חפניך : ונתנה ג' וסי' מלא שבוע. ונתנה לנערי' המתהלכים. ונתנה העיר הזאת : וימלא ט' דגש וסי' פ' שלח לך :

תולדות אהרן ויהי בבקר. מגלה יג כתרא קכג :

(לב) יאהבני. בפתחות הבי"ת כמו פן תדבקני הרעה: (לד) ילוה אישי. כמו ונלוו עליך: (לה) הפעם אודה את ה'. כטעם הפעם הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי על כן עמדה מלדת: (א) הבה לי בנים.שתתפלל לשם כאשר עשה אביך: (ב) התחת אלהים אנכי. כאילו אני במקום השם ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו

וירא ה' חד מן ד' דס' בתו' מסר בפרשה בראשי': אישי ח' וסי' יאהבני אישי. ילוה אישי. המעט קחתך. יזבלני. וימת אישי. עבדך אישי מת. אלכה ואשובה אל. תקראי אישי ולא תקראי: ותהר עוד ז' וסי' שמעון. לוי. יהודה. נפתלי. זבולון. אונן. רחמה: קראה ג' וסי' עלבן קראה שמו יהודה. ותאמר רחל דנני. קראה שמו יעבץ. יד"י סימן: התחת ג' בקריא' וסי' ויחר אף יעקב. ויאמר אליהם יוסף. התחת זאת לא יומת שמעי:

תולדות אהרן וירא ה' כי שנואה לאה. בתרא שם: ויפתח את. בתרא שם בכורות מה: הפעם אודה. ברכות ז: הבה לי בנים. נדרים סד ע"ג ה: התחת אלהים. עקידה שער ס:

עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוֹחֲרָנִין׃
לא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי שְׂנוּאֲתָא
לֵאָה וִיהַב לַהּ עִידּוּי וְרָחֵל
עֲקָרָא׃ לב וְעַדִּיאַת לֵאָה
וִילֵידַת בַּר וּקְרָת שְׁמֵיהּ
רְאוּבֵן אֲרֵי אֲמָרַת אֲרֵי גְלֵי
קֳדָם יְיָ עוּלְבָּנִי אֲרֵי כְעַן
יְרַחֲמִנַּנִי בַעְלִי׃ לג וְעַדִּיאַת
עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמָרַת
אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ אֲרֵי
שְׂנִיאֲתָא אֲנָא וִיהַב לִי אַף
יָת דֵּין וּקְרָת שְׁמֵיהּ שִׁמְעוֹן׃
לד וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר
וַאֲמָרַת הָדָא זִמְנָא יִתְחַבַּר
לִי בַּעְלִי אֲרֵי יְלֵידִית לֵיהּ
תְּלָתָא בְנִין עַל כֵּן קְרָא
שְׁמֵיהּ לֵוִי׃ לה וְעַדִּיאַת עוֹד
וִילֵידַת בַּר וַאֲמָרַת הָדָא
זִמְנָא אוֹדֵי קֳדָם יְיָ עַל כֵּן
קְרָת שְׁמֵיהּ יְהוּדָה וְקָמַת
מִלְּמֵילַד׃ א וַחֲזָת רָחֵל אֲרֵי
לָא יְלֵידַת לְיַעֲקֹב וְקַנִּיאַת
רָחֵל בַּאֲחָתַהּ וַאֲמָרַת
לְיַעֲקֹב הַב לִי בְנִין וְאִם לָא
מִיתָא אֲנָא׃ ב וּתְקֵיף
רוּגְזָא דְיַעֲקֹב בְּרָחֵל וַאֲמַר
הֲמִנִּי אַתְּ בָּעְיָא הֲלָא
מִן קֳדָם יְיָ תִּבְעִין דְּמָנַע

ד' כתור' ב"לא ס' ט' ל"ו פסו' כי כי ג' ח' ג' ג' בטעמ' ג' דן יהודה יעבנן ג' מלרע ג'

עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃
לא וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה
וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃
לב וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה
יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי
אִישִׁי׃ לג וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן
וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה
אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן׃ לד וַתַּהַר עוֹד
וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם
יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ
שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ
לֵוִי׃ לה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן
וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־יְהוָה
עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד
מִלֶּדֶת׃ ל א וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי
לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל
בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־
לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃
ב וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר
הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע

שברמאות בא עליו: (לג) ותקרא שמו ראובן. (ברכות) רבותינו פירשו אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור: (לד) הפעם ילוה אישי. (ב"ר) לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן. כל מי שנא' בו ע"כ מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי. בכולן כתיב ותקרא (שהיא קראה) וזה כתב בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה ששלח הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: (א) ותקנא רחל באחותה. קנאה במעשיה הטובים אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים (ב"ר): הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת (ב"ר): (ב) התחת. וכי במקומו אני: אשר מנע ממך. את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני:

על

בעל הטורים

ותקרא שמו ראובן ואחר כך כתיב כי אמרה ובאחרים אינו כן אלא התחלה הוא מפרש טעם השם ואחר כך השם. הנה אמתי בלבה ולא אמרה בשפתי כדכתיב בהגר לפי שהיתה בת לבן מפלגש:

ספורנו

אלא בה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל: (לא) כי שנואה לאה. שהכיר בה אח"כ סימני עקרה כאמרו ויפתח את רחמה וחשב שבשביל זה הסכימה להטעותו: ורחל עקרה. היתה עקרה בטבעה ונעקרה כך עד שהאל יתעלה יפתח את רחמה: בעניי. שהיה בעלי חושדני שהסכמתי להטעותו ותמורת החסד נתן האל ית' לי זרע כענין בסוטה: (לג) כי שנואה אנכי. ותמורת השנאה המסובבת מן החסד נתן לי גם את זה: (לד) הפעם ילוה. שכבר אני מוחזקת להיותי רבת בנים כאמרם ז"ל בתלת זמני הויא חזקה: (לה) על כן קראה שמו יהודה. שיש בזה השם אותיות השם הנכבד ועם זה לשון ההודאה ונראה שהיו כל אלה שמות של קדמונים כמו שמצינו קודם לזה יהודית בת בארי וכן שמואל בן עמיהוד קודם לשמואל הנביא והיו בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים על לשון המאורע: ל (א) מתה אנכי. כענין הן אני עץ יבש. (ב) ויחר. על אמרה הבה לי כאלו היה בידו לעשות זה וכעס בקנאתו לכבוד קונו ולא הביט לאהבתו אותה בזה: אשר מנע ממך. שילר אותך עקרה

רמבן

יותר מלאה והטעם בעבור כי הטבע לאהוב יותר האשה אשר ידע האדם בראשונה כענין שהזכירו חכמים בנשים ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי והנה יעקב אהב רחל מלאה שלא כדרך הארץ וזה טעם גם כי שנואה לאה כי מאשר רמתה את אחותה גם ביעקב כי אם נאמר שנהגה כבוד באביה שאחז בה והכניסה אליו ואל תמר בו היתה לה להגיד או לרמוז כי היא לאה אף כי היתה מתנכרת כל הלילה ולפיכך לא הכירה עד שראה אותה בבקר ולכן שנאה יעקב והאלהים יודע כי להנשא אל הצדיק עשתה כן ורחם עליה וכך אמרו בב"ר כיון שראה יעקב מעשים שרמתה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר לאמן של אלו אני מגרש וזה טעם וירא אלהים כי חמל עליה שלא יעזבנה ויש אומרים כי שתים נשים שאחת אהובה מאד תקרא השניה שנואה כנגדה כמו שאמר ויאהב גם את רחל מלאה לא ששנאה והיתה בושה בדבר וראה אלהים את עניה:

(א) **הבה** לי בנים. אמרו המפרשים שתתפלל עלי ואם אין מתה אנכי לשון רש"י שמי שאין לו בנים חשוב כמת והוא מדרש רבותינו ואני תמה אם כן למה חרה אפו ולמה אמר התחת אלהים אנכי ושומע אל צדיקים ה' ומה שאמר אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ממני לא מנע וכי הצדיקים אינן מתפללים בעד אחרים והנה אליהו ואלישע התפללו בעד נשים נכריות ונראה שבשביל זה תפסוהו רבותינו אמרו בב"ר אמר לו הקב"ה כך עונין את המעיקות חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה ועל דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים ואם אין שתמית עצמה בצער דברה שלא כהוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתעלה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים שלא תמות בצערה:

(ב) **ויחר** אף יעקב. שאין תפלת הצדיקים בידם שתשמע עכ"פ ובעבור שדברה דרך געגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו ולכן אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד העקרות על כל פנים ואיננו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה ליסר אותה ולהכלימה והנה הצדקת כראותה שלא תוכל להסמך על תפלת יעקב שבה להתפלל על עצמה אל שומע צעקה וזהו וישמע אליה אלהים ואולי נתקן על דעת רבותינו כי יעקב אי אפשר שלא יתפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא אלא שלא נתקבלה תפלתו ובאה עתה רחל להתעולל עליו לאמר שיתן לה בנים עכ"פ בתפלתו

מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃ ג וַתֹּאמֶר הִנֵּה
אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד
עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃
ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ
לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב׃ ה וַתַּהַר
בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן׃
ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם
שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן
קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן׃ ז וַתַּהַר עוֹד
וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן
שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ ח וַתֹּאמֶר רָחֵל
נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי עִם־
אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ
נַפְתָּלִי׃ ט וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה
מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ
וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה׃
י וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב
בֵּן׃ יא וַתֹּאמֶר לֵאָה בָּגָד וַתִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ גָּד׃ יב וַתֵּלֶד זִלְפָּה
שִׁפְחַת לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃
יג וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי
בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר׃
רביעי יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר־
חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה

ל' דס' וא' הבטן
ל' רפי
ג'
ל' דגש
ג'
כל בן מוקף פת' במ"ד
ל'. ל'
ג' חס'
ד' וחד ועמד' לפני המלך
באגד ק'
ל'. ל'
י' דס'
נ"א

מִנִּיךְ וַלְדָּא דִמְעִין׃ ג וַאֲמַרַת
הָא אַמְתִי בִלְהָה עוּל לְוָתַהּ
וּתְלִיד וַאֲנָא אֲרַבֵּי
וְאֶתְבְּנֵי אַף אֲנָא מִנַּהּ׃
ד וִיהָבַת לֵיהּ יָת בִּלְהָה
אַמְתַהּ לְאִנְתּוּ וְעָאל לְוָתַהּ
יַעֲקֹב׃ ה וְעַדִּיאַת בִּלְהָה
וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בָּר׃
ו וַאֲמַרַת רָחֵל דָּנַנִּי יְיָ וְאַף
קַבֵּל צְלוֹתִי וִיהַב לִי בָּר עַל
כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ דָּן׃ ז וְעַדִּיאַת
עוֹד וִילֵידַת בִּלְהָה אַמְתָא
דְרָחֵל בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב׃
ח וַאֲמַרַת רָחֵל קַבֵּיל יְיָ
בָּעוּתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי
בִּצְלוֹתִי חַמֵּידַת דִּיהֵי לִי
וְלַד כַּאֲחָתִי וְאַף אִתְיְהֵיב
לִי וּקְרַת שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי׃
ט וַחֲזַת לֵאָה אֲרֵי קָמַת
מִלְמֵילַד וּדְבָרַת יָת זִלְפָּה
אַמְתַהּ וִיהָבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב
לְאִנְתּוּ׃ י וִילֵידַת זִלְפָּה
אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בָּר׃
יא וַאֲמַרַת לֵאָה אֲתָא גָד
וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ גָּד׃
יב וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא
דְלֵאָה בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב׃
יג וַאֲמַרַת לֵאָה תּוּשְׁבָּחָא
הֲוַת לִי אֲרֵי בְּכֵן יְשַׁבְּחוּנַנִי
נְשַׁיָּא וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ
אָשֵׁר׃ יד וַאֲזַל רְאוּבֵן בְּיוֹמִין דְחִטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין

רש"י

(ג) על ברכי. כתרגומו ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה. אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה. כשרה: (ו) דנני אלהים. דנני וחייבני וזכני (ב"ר): (ח) נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירש במחברת צמיד פתיל חבורים אמת סמקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכולתי. הסכים על ידי ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהים נפתלתי בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונתעתרתי כאחותי. נפתלתי. נתקבלה תפלתי ומ"א יש רבים בל' נוטריקון: (י) ותלד זלפה. בכלן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכלן ותינוקת בשנים ואין הריון ניכר בה וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה וקטנה לקטנה: (יא) בא גד. בא מזל טוב כמו גד גדי וסנוק לא ודומה לו (ישעיה סה) העורכים לגד שלחן. ומדרש אגדה שנולד מהול כמו (דניא' ו) גודו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת. דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: (יד) בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים. (ברכות מו) סיגלי עשב הוא
ובלשון

בעל הטורים

דודאים בגימט' כאדם. בכל שמות השבטים אין סמך אלא ליוסף רמז שהוא שטנו של עשו. ובכלם אין עין אלא בשמעון על שם ועין נואף שמרה נשף משום מעשה דזמרי:

אבן עזרא

תפלתו: (ג) ואבנה. מפורש בדברי שרה: (ו) דנני. דגש' הנו"ן לחסרון הנו"ן הנוסף: (ח) נפתולי. שם מבנין נפעל וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו וכן תתפל. וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי או השם עזרני בהאבקי: (יא) בגד. שתי מלות והאל"ף חסר וכן בכל וכן במה כאשר מפרש ביחזקאל וטעם גד גדוד כי יש לה גדוד בנים ויש אומרים שפי' גד מזל טוב כאשר הוא בלשון ישמעאל וכמוהו העורכים לגד שלחן והוא כוכב צדק והנכון להיותו כמו גדודי השמים: (יג) באשרי. בעבור אשרי: (יד) דודאים. אמר המתרגם יברוחין וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והם על צורת בן אדם כי
יש

ואבנה. ל' ואבנה גם אנכ ממנה. וחד אבנה אולי אבנת ממנה: יכלתי ג' וסי' נפתולי אלהים נפתלתי: ומה יכלתי עשו' ככם. השיגוני עונותי ולא יכלתי לראו'. אנ"ך: עמדה ד' וסי' ותרא לאה כי. וגם האשרה עמדה בשמרון. רגלי עמדה במישור. אף חכמתי עמדה. וחד ועמדה לפני המלך: בגד ט"ו מלין כתבי' מלה חדא וקריי' תרין וסי' במסרת דבת': באשרי א"ב מן חד חד ב"א

תולדות אהרן וילך ראובן בימי קציר.
סנהדרין נט:

רמבן

בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד האלהים ולא בידו ואביו נשמעה תפלתו שהוא צדיק ועתיד להיות לו זרע אבל היא נמנע ממנה פרי בטן ונכון הוא:

(ה) **ותלד** ליעקב בן. הזכיר בכל השפחות ליעקב להגיד כי הוא חפץ ומודה בהם ואיננו נקרא לו בן האמה רק בן ליעקב כבני הגבירות המתיחסים אליו ואמר בלאה בן חמישי ובן ששי ליעקב בעבור רבוי הבנים לומר כי בכולן יחפוץ ואת כולם יקרב ולא הזכיר בראשונים כן:

(ט) **ותרא** לאה כי עמדה מלדת. לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה ממנה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אבל נצטרך לומר כי היו נביאות יודעות שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים ורצתה שיהיו רב הבנים לה ממנה או משפחתה שהיא ברשותה ולא תתגבר אחותה עליה בבנים ולכך אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וכן יעקב בעבור זה שמע אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע כן כדברי רבותינו ויתכן כי מדעתם שנתנה הארץ לזרעם ואברהם ויצחק לא הרבו בנים היה חפץ יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ כי דור רביעי ישובו הנה ולכן רצתה ליתן לו שפחתה שלא ישא נכרית:

(יד) **דודאים** סיגלי ובלשון ישמעאל יאסמין. כך מצאתי בפירוש רש"י ואינו כן

ספורנו

עקרה שהכיר בה סימני איילונית: (ג) בוא אליה. ובזה אמרתי הבה לי לא שהסבתי שיהיה בידך מפתח של עקרה: ואבנה גם אנכי. כמו אחותי. ממנה שבקנאת ירך חברתי יתעורר טבע כלי הזרע לפעולתם: (ו) דנני אלהים. צדיק הוא בדינו שלא נתן לי הריון. וגם שמע בקולי. ואעפ"כ קבל תפלתי. ויתן לי בן. מוטרח לידה ומר' לקבורה (יבמות פ' הבא על יבמתו) כיון שנולד על ברכי. והנה הסכימו הגבירות בדבריהן אלה שתהיינה השפחות משוחררות וזה באמרן שהיו בני השפחות להן לבנים לא לעבדים כמו שהיה הדין אם היו אמותם שפחות כאמרו האשה וילדיה תהיה לאדוניה לפיכך לא שעבדו בהן כמו ששעבדה שרה את הגר בהסכמת אישה כאמרו הנה שפחתך בידך ובכן היו כלם בני יעקב לירשו והיו כלם רצוים לזכרון לפני ה' באפוד ובחשן שכל אחד מהם נחשב ליעקב זרעו המיוחס אחריו והפך זה היה בישמעאל כאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי. מלשון צמיד פתיל חבורי אלהי' ושל קדושה התחברתי לבעלי: עם אחותי. וזה עשיתי יחדיו עם אחותי שהכנסנו את צרותינו לביתנו יחדיו להעמיד שבטים. כי אמנם הכניסה לאה את זלפה ליעקב בהכרח קודם שיולד נפתלי כי בז' שנים נולדו ח' שבטים ו' בני לאה וב' בני זלפה וכשנחשוב ט' חדשים לכל עבור הם ע"ב חדשים שהם ו' שנים מלבד פ' חדשים עבור דן שקדמו לכל עבורי השמנה שבטים ומכל זה יתחייב שמסרה לאה את זלפה ליעקב קודם לידת נפתלי כי באופן אחר לא יספיק זמן הז' שנים לעבורי כלם אם לא נאמר שנולדו כלם לז' חדשים ושתכף שילדו נתעברו ולא שמרו שום שמחת לידה. גם יכולתי. השגתי מה שרציתי בענין מסירת שפחתי לבעלי: (יא) בא גד. זה בא במקרה כי לא היתה כוונתו להביא זה לעולם לולי שעמדתי מלדת. ונכתב בגד מלה אחת כי היה ההריון לה בוגד כמו אכזב שפסק ההריון ממנה אחר שהתחיל בענין אחי בגדו כמו נחל: (יג) באשרי. זה הבן הוא נכלל בתואר שלי כי גם זה לי בן: (יד) וילך ראובן. כשראה שאמו מצטערת גם שעמדה מלדת. וימצא דודאים. מין

אבן עזרא

יש להם דמות ראש וידים ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדותם קרה: (טו) תחת דודאי בנך. חלף ושכר: (כ) זבדני אלהים. כטעם נתן לי חלק ואין לו אח במקרא: יזבלני. יזבול עמי יהיה זבולו עמי תמיד כמו בנה בניתי בית זבול וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני ויבואוני כלם הם פעלים עומדים: (כא) ואחר ילדה בת. יש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן

כ"א וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר
ג' רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי
בְּנֵךְ׃ טו וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ
ד' וסי' יברוחי דיוסף לבושין דרעוס. אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי
בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב
עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ׃
טז וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב
וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי
ג' וחס' תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי
ד' בְּנִי וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא׃
יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר
וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי׃
י' יח וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי
אֲשֶׁר־נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי
וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר׃ יט וַתַּהַר
י'. חד מן ד' מפקין וקמן עוֹד לֵאָה וַתֵּלֶד בֶּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב׃
ג' כ וַתֹּאמֶר לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים ׀
ג'. ג' אֹתִי זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי
אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים
ט' כ"כ וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃ כא וְאַחַר
יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ
ד' דִּינָה׃ כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־

בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יָתְהוֹן לְלֵאָה
אִמֵּיהּ וַאֲמַרַת רָחֵל לְלֵאָה
הָבִי כְעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי
דִבְרִיךְ׃ טו וַאֲמַרַת לַהּ
הַזְעֵיר דִּדְבַרְתְּ יָת בַּעְלִי
וְתִסְּבִין אַף יָת יַבְרוּחֵי
דִבְרִי וַאֲמַרַת רָחֵל בְּכֵן
יִשְׁכּוּב עִמִּךְ בְּלֵילְיָא חֲלַף
יַבְרוּחֵי דִבְרִיךְ׃ טז וַאֲתָא
יַעֲקֹב מִן חַקְלָא בְּרַמְשָׁא
וּנְפַקַת לֵאָה לְקַדָּמוּתֵיהּ
וַאֲמַרַת לְוָתִי תֵּיעוּל אֲרֵי
מֵיגַר אֲגַרְתִּיךְ בְּיַבְרוּחֵי
דִבְרִי וּשְׁכִיב עִמַּהּ בְּלֵילְיָא
הוּא׃ יז וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתָא
דְלֵאָה וְעַדִּיאַת וִילֵידַת
לְיַעֲקֹב בַּר חֲמִישָׁאי׃
יח וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ
אַגְרִי דִּיהָבִית אַמְתִי
לְבַעְלִי וּקְרַת שְׁמֵיהּ
יִשָּׂשכָר׃ יט וְעַדִּיאַת עוֹד
לֵאָה וִילֵידַת בַּר שְׁתִיתָאי
לְיַעֲקֹב׃ כ וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב
יְיָ לִי חוּלַק טָב הָדָא זִמְנָא
יְהֵי מְדוֹרָא דְּבַעְלִי לְוָתִי
אֲרֵי יְלֵידִית לֵיהּ שִׁתָּא בְּנִין
וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ זְבֻלוּן׃
כא וּבָתַר כֵּן יְלֵידַת בְּרַתָּא
וּקְרַת יָת שְׁמַהּ דִּינָה׃ כב וְעָאל דּוּכְרָנָא דְרָחֵל קֳדָם

רש"י

ובלשון ישמעאל יסמי"ן: (טו) ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו (נדה לא): (טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייע שיצא משם יששכר (ב"ר): (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (כ) זבד טוב. כתרגומו: יזבלני. ל' זבול הירבירויא"ה בלעז בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפכה לנקבה (ברכות ס'): (כב) ויזכר אלהים את רחל. (ב"ר) זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט האדמון כשע שלא אלה צבה לקחתה לו ונתבהלה

בעל הטורים

לכן ישכב עמך הלילה וע"כ לא נקברה עמו במערה. לכן בגימ' מדה במדה. בלוי כתיב כי ילדתי ג' וביששכר כתיב כי ילדתי לו ו' כשילדה ג' אמרה הרי ילדתי ג' שהם חלקי וכשילדה עוד ג' אמרה הרי ילדתי ב' חלקים:

וסי' במסר' רבת': ולקחת ד' וסי' ותאמר לה המעט. וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף. ויאמר אליו לא לבי הלך. וזאת שנית תעשו: ויבא יעקב מן השדה י"ח מאיילין מאריכי' בין אזלא לזרקא באוריי' וסי' ויקרא פרעה שם יוסף. מן הדם אשר על המזבח. ויעבירו קול במחנה. כאשר יוסר חלב מכבש אזלא וב' מונחים. והעמיד הכהן את האש'. והשביע הכהן את האשה. וביום שמחתכם ובמועדיכ'. ויאמרו אליו בני ישראל במסלה. כל תרומ' הקדשים אשר ירימו בני ישראל. ולא נתן סיחון את ישר'. ואם החרש יחריש לה אישה. והיו לאח' מבני שבטי בני ישר'. ובאו הר האמרי ואל כל שכניו. כי ירחיב ה' אלהיך. ואשר יבא את רעהו ביער. וסקלתם באבנים. ואכל פרי בטנך ופרי אדמתך. כל אלו במאיילא וכל פסקת' דכו' מאריכי' במארכ' אך לא במאיילא אך כי הניגון שוה במ"ב ועלוי וסי' ויאמר אליהם ראובן. הנה חרדת אלינו. ובג' מקומו' משרתים אזלא ומירכ' בתיבה אח' לזרקא וסי' איתמר בניו. יצאו בנו' שילו. לאוצרו' ולתרומו': זבלות ט' כ"כ וסי' פרש' ויגש: בן כל בן המוקף פתח במ"ד וסי' בן ששי ליעקב. וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב. ולמפיבוש' בן קטן. והולי' בן פריץ ואם הנגינה בו קמץ כגון בן חכם בן כסיל ופי' בן שהוא חכם במ"ו ושחט את בן הבקר. בן הישראלי'. בן יברכיהו. בן משלמיה. בן יאיר. בן משל'. בן ברביה. וכל

תולדות אהרן ותנא לאה. עירובין ק: ישכב בלילה הוא. נדה לא: אחר ילדה בת. ברכות ס (ברכות ד): ויזכור אלהים. ראש השנה יא: וישמע אליה. תענית ג:

ספורנו

עשב טוב הריח ומכין כלי הזרע אל התולדה כמו שאמרו ז"ל על הסוס ולכך היו אוכלים אותו בע"ש וכן היה מין הדודאים או טוב ממנו עם הוסיפם אהבת הזווג כאמרו שם אתן את דודי לך. הדודאים נתנו ריח. ובזה הודיענו צדקת ראובן וחכמתו עם היותו אז בן ד' או ה' שנים למרבה: (טו) המעט קחתך את אישי. שלא היה לך להסכים שתהיה את צרתי כאמרו ואשה אל אחותה לא תקח לצרור: ולקחת גם את דודאי בני. להוסיף אהבתך ושנאתו אותי: לכן ישכב עמך הלילה. שתקדם פעלת הדודאים וסגולתם בך לפעלתם בי ולא יגיעך נזק במה שתתני לי מהם עתה כי לא יחדל מי שימצא מהם בעדי אחרי כן כל שכן בהיותם הפקר כמו שאז"ל: (טז) אלי תבא כי שכור שכרתיך. ולא העשה עול בזה לבטל עונת אחותי בהיות זה מדעתה ובהסכמתה. ובזה הספור הנראה משונה אל מגלי פנים בתורה הודיענו אמנם שהיה ענין התולדה אצל האבות כמו שהיה עניני אדם ואשתו קודם חטאם כי לא היתה כוונתם בו להנאת עצמם כלל אבל היה להקים זרע בלבד לכבוד קונם ולעבודתו והודיע שבהיות כונת האמהות רצויה לפני האל ית' בהשתדלותן בהכנסת הצרות וענין הדודאים נשמעה תפלתן על זה כי ראוי לצדיק שיעשה ההשתדלות הטבעי האפשר אצלו להשיג חפצו ועם זה יתפלל שישיג התכלית כאמרם ז"ל (יבמות פ' הבא על יבמתו) שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים: וישכב עמה בלילה הוא. מדעתו ברצותו זריזות לאה וטוב כונתה בזה: (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהקדימה השתדלותה בזה עם תפלתה כאמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וזה היה ההשתדלות הראשון כשהכניסה צרתה לביתה: (כ) זבדני אלהים אותי. נתן לי חלק וגמול על ההשתדלות השני בדודאים ששכר מצוה מצוה: אותי זבד טוב. כי היה עמי חלק טוב שלא התכונתי לשום תענוג אלא לכבודו: (כב) ויזכור אלהים את רחל. שהשתדלה להוליד בהכניסה צרתה לביתה ובענין הדודאים: וישמע אליה אלהים. בהתפללה אחר שעשתה

שני

רמבן

כי יאסמין בלשון ערבי כך שמו מדברי רבותינו כדאמרינן בפרק במה טומנין האי כוספא דיאסמין שרי וסיגלי אומרים שהם כנפסג"ש שאמרו בהן מברכין עליהם בורא עצבי בשמים אבל אין זמנם בימי קציר חטים אולי מצאם שם במקרה והראוי לקבל בדודאים דעת אונקלוס שתרגם בהן יברוחין ובב"ר גם כן ר' חייא ב"ר אבא אמר יברוחין והן יברוח בלשון ערבי וכתב ר"א דודאים אמר המתרגם יברוחין וכך יקראו בלשון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידים וי"א כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדותם קרה אלו דבריו והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות וראובן הביא ענפי הדודאים הוא הפרי והוא כדמות תפוחים ולהן הריח הטוב אבל השרש הוא העשוי בצורות ראש וידים לא הביא והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועילו להריון ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהן לא בטבע אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות המדברים בהם:

(טו) **המעט** קחתך את אישי. הטעם המעט ממך שתקחי לך את אישי כאילו את אשתו ואני האמה אף כי תעשה עצמך גברת לקחת הדודאים אשר אני מתענגת בריחן ויתכן שרצתה בהן לכבוד יעקב לבשם יצועו כי דרך נשים לה כענין שכתוב נפתי משכבי מר ואהלות וקנמון ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף כי תקחי דודאי בני לפתותו בהם ויש אומרים הדודאים עשבים יוסיפו התאוה לנשים נגזר מלשון עת דודים ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי כאשר הזכרתי:

(כ) **זבדני** אלהים אותי זבד טוב. לא מצאו למלה הזאת מוצא בלשון הקדש ויתכן שנאמר שהיא מלה מורכבת זה בד כמלת אזוע ומלת בגד

בכתיבה

רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח
אֶת־רַחְמָהּ׃ כג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן
וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־
חֶרְפָּתִי׃ כד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ י"ט פסוקים בכפ' דמיין
יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן
אַחֵר׃ כה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל
אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן
שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי
וּלְאַרְצִי׃ כו תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־
יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן ט"ו קמצין
וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־ ג'
עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃ כז וַיֹּאמֶר
אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה ג'
בִּגְלָלֶךָ׃ חמישי כח וַיֹּאמַר נָקְבָה ג"א
שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ כט וַיֹּאמֶר ב' הרכב
אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר
עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ
אִתִּי׃ ל כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ חד מן כ"ד פזרין.
לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה

יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתַהּ יְיָ וִיהַב לַהּ
עִידּוּי׃ כג וְעַדִּיאַת וִילֵידַת
בַּר וַאֲמַרַת כְּנַשׁ יְיָ יָת
חִיסוּדִי׃ כד וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ
יוֹסֵף לְמֵימַר יוֹסֵף יְיָ לִי בַּר
אוֹחֲרָן׃ כה וַהֲוָה כַּד יְלֵידַת
רָחֵל יָת יוֹסֵף וַאֲמַר יַעֲקֹב
לְלָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵיהַךְ לְאַתְרִי
וּלְאַרְעִי׃ כו הַב יָת נְשַׁי וְיָת
בְּנַי דִּי פְלָחִית יָתָךְ בְּהֵין
וְאֵיזֵיל אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתְּ יָת
פּוּלְחָנִי דִּפְלַחְתָּךְ׃ כז וַאֲמַר
לֵיהּ לָבָן אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית
רַחֲמִין בְּעֵינָךְ נַסֵּיתִי וּבָרְכַנִי
יְיָ בְּדִילָךְ׃ כח וַאֲמַר פָּרֵישׁ
אַגְרָךְ עֲלַי וְאֶתֵּין׃ כט וַאֲמַר
לֵיהּ אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דִּפְלַחְתִּיךְ
וְיָת דִּי הֲוָה בְעִירָךְ עִמִּי׃
ל אֲרֵי זְעֵיר דִּי הֲוָה לָךְ
קֳדָמַי וּתְקֵיף לְסַגֵּי וּבָרֵיךְ

ונתבהלה : (כג) אסף : הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתינו ולא יאסף הביתה (יואל ד) אספו נגהם (ישעיה ס) וירחך לא יאסף (לא יטמן) : חרפתי. שהייתי לחרפה על שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע . ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך : (כד) יוסף ה' לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר : (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנא' (עובדיה) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב : (כו) תנה את נשי וגו'. איני רוצה לצאת כי אם ברשות : (כז) נחשתי. מנחש הייה נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה. כשבאת לכאן לא היה לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בנים שנא' וישמע את דברי בני לבן : (כח) נקבה. כתרגומו פרש אגרך : (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו : (ל) לרגלי. (ב"ר) עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכה כמו (שמות יא) העם אשר ברגליך. (שופטים ח) לעם אשר ברגלי הבאים עמי :

גם

בבטן אחת : (כג) אסף אלהים את חרפתי . כטעם כרת וכן ונאסף שמחה וגיל ואחרים אמרו כי השם ראה החרפות שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה וכאילו נאספו ונתחברו אצל השם והנה נולדו ליעקב י"ב בנים בז' שנים וכאשר ספרום הקדמונים מלאום בני ששה חדשים וימים במספר ויתכן שנתנה לאה שפחתה ליעקב קודם שנולד נפתלי גם הרתה רחל קודם שנולד זבולן וגם דינה לא ידענו מתי נולדה: (כו) אשר עבדתי אותך בהן. שב אל נשי לא אל ילדי כמו וישם דמי מלחמה בשלום : (כז) נחשתי. כמו נסיתי כי הולך היה לקראת נחשים ויש לו תרפים : (כח) נקבה . לשון צווי במשקל זכר' לי אלהי לטובה ופי' פרש וכן אשר פי ה' יקבנו ודגשות הקו"ף להתבלע הנו"ן בו כמו

אשר

טבן ומבן הלבן פתח : יסף י"א בלשון אוסופי ג' מלאי' וח' חסרי' וסי' יסף ה' לי בן אחר. פרעה התל. וחמשתו יסף עליו. ממעשרו. וחמישתו והתורו את. ואדעה מה. יסף ה' ככם אלף פעמים. עליכם ועל בניכ'. ואת אשר חטא. ואחריו לא יוסף. יוסף ה' על עמו. דד"ה הלין ג' בתראי מלאי' וכל שום בר נש רכו' מלאי': בהן ט"ו קמצי' וסי' במסר' רבת': ואלכה ב' וסי' תנה את נשי ואת ילדי. ויאמר אבנר אל דוד. וחד אלכה אני אמרתי ברמי : כי אתה כל אורי' ואיוב כי עתה במ"ט כי אתה וכל שאר קרי' דכו' כי אתה במי"ב כי

תולדות אהרן יוסף ה' לי בן אחר. (ברכות יד) : ויהי כאשר. בתרא קכג : ויברכני ה' בגללך. ברכות מב סנהדרין לט : נקבה שכרך עלי ואתנה. נדה לא: (כי מעט אשר היה לך. שבת ג) :

רמבן

בכתיבה והסגול והפתח מומרים במקומות רבים וכל שכן במלות המורכבות וכן מלת צלמות ומלת בלעדי ויצאה מלשון בדים בדי עלי שטים ותעש בדים ותשלח פארות כי ענפי האילן הגסים נקראים כן והשאילוה לבנים יאכל בדיו בכור מות לא כן בדיו ולכן אמרה לאה כי עשה לה האלהים זה הבן זבד טוב להיות בעלה מתלונן בצלה כי יזבלני יתלונן בצלי וכן בנה בניתי בית זבול לך להתלונן בצלו ולכבוד עליון יאמר כן כמו שאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי וכן שמש ירח עמד זבולה עמד במקום שיתלונן בו כמו שאמר לשמש שם אהל בהם ואונקלוס תרגם זבד טוב חולק טבי ולא הבינותי סברתו עד שראיתי בתרגום הירושלמי זווד יתי מימרא דה' זוודין טבין ולמדתי שעשו המלה כאלו כתובה בו"ו וטפלו אותה אל לשון הארמית שמתרגמין צדה זוודין אמרה שהבן הזה עשאו השם לה צדה טובה וחלק טוב כי בעלה יהיה עיקר דירתו עמה לרוב בניה תתפרנס עמו בטוב לו והוי"ו והבי"ת ישתוו בלשוננו במקומות רבים כמו תאוה ותאבה גוי נתתי למכים על גבי חרשו חורשים וכן לקצבי הרים ירדתי כמו לקצוי וכן לפרבר למערב ארבעה יאמרו ממנו פרוור דכתיב אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרוורים ופי' שניהם מה שהוא מקיר החומה לחוצה ומגרש לערים תרגום ירושלמי ופרוור וכן תרגם יונתן מגרשות ובמשנה מלא תרווד תרבד בטבלא שאין לה לזביז במקומות שונין ממנו לזביז ובמקומות שונין ממנו לזויז אילטוא אילטבא וכן כיוצא בהן הרבה ונהגו בירושלמי אביר בבי"ת במקום וי"ו שאינם מקפידים בכך :

(כג) **אסף** אלהים את חרפתי . הכניסה במקום שלא תראה וכן ולא יאסף הביתה וכוכבים אספו נגהם וירחך לא יאסף לא יטמן לשון רש"י. ור"א אמר כטעם כרת ונאספה שמחה וגיל והנכון דעת אונקלוס שעשאן כלן לשון קבוץ וכנוס כפשוטו מלשון ויאספו את השליו כי מאספיו יאכלוהו ונקראת המיתה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו המתים ולא יאסף הביתה להקבץ לאנשי ביתו ואספו נגהם שקבצו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תתפזר בין בני אדם להיות נדברים בה עוד בחוצות :

(כז) **נחשתי** ויברכני ה' בגללך . בעבורך ובזכותך כי איש צדיק אתה ולשון נחשתי נסיתי וכל נחש נסיון . ויש אומרים שהיה מנחש בתרפים ויעקב אמר ויברך ה' אותך לרגלי לא רצה לומר בגללי דרך ענוה ואמר לרגלי כי מעת שבא רגלי בביתך היית מתברך :

(כט) **ואת** אשר היה מקנך אתי . את חשבון מיעוט מקנך שבא לידי כמה היה לשון רש"י . כלומר אתה ידעת כמה היה מקנך כשבאתו אתי ויותר ראוי שיאמר

ואת

ספורנו

שני מיני ההשתדלות : (כג) את חרפתי. שקבל תפלת אחותי ולא היה מקבל תפלתי : (כד) יוסף ה' לי בן אחר. על ההשתדלות השני' כמו שעשה לאחותי : (כה) שלחני ואלכה. שאף על פי שלא היה אז בידו מקנה כי במקלו עבר אמנם היה בידו די לחיות עם נשיו ובניו לפחות די לקנות לחם ושמלה ומזון לדרך כי באופן אחר לא היה ראוי לצדיק והחכם שיחפוץ ללכת למות ולהמית ברעב ולא יעלה על לב שיסכים על ידו לבן שהיה עשיר ונשוא פני' בעירו וישלחהו עם בנותיו ובני בנותיו להמית את כל הקהל ברעב ובצמא ובערום בדרך רחוקה . והנה לבן התחנן לו שישב עמו לתועלתו כאמרו ויברכני ה' בגללך : (כז) אם נא מצאתי חן בעיניך . ואם אותי אהבת כמו שראוי מצד הקורבה אין ראוי שתעזבני וזה כי נחשתי שבאה בביתי ברכה לרגליך ברבות המקנה ובשאר נכסים כאמרם ז"ל תכף לת"ח ברכה : ויברכני ה' בגללך . וגם ראיתי שהצלחתי מן המקנה דמים מרובים ועושר יותר מן המורגל וידעתי שזה היה בגללך ואולי התרפים דברו זה : (כט) אתה ידעת את אשר עבדתיך . לא תיחס תוספת המקנה אל הכחש הנמשך אחר המזל אבל תיחס לשלמות עבודתי שהיתה עם בקיאות והשתדלות רב במלאכת מרעה הצאן : ואת אשר היה מקנך אתי . שהיו בו בכורות וחולות והכנתי את המעוברות ורפאתי לחולה כראוי לרועה הבקי : (ל) ויברך ה' אותך לרגלי . אמנם

במה

י' נר לרגלי אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה
גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמֶר מָה
אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־
י"א חס' את כלים' לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר
הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃
ג' לב אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר
ל'. ב' חס' וכענין. ל' מִשָּׁם כָּל־שֶׂה ׀ נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־
ל' שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד
ד' בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃ לג וְעָנְתָה־
ב' אל תתהלל בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא
עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ
נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים
ל' ומ"ל גָּנוּב הוּא אִתִּי׃ לד וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן
כ"ב. י"ד כלים' חס' לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃ לה וַיָּסַר בַּיּוֹם
הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים
כ"ל.חס'כלים' וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים
ל'.חס'.דחס' הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־
כ"ל מ"ל לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן
בְּיַד־בָּנָיו׃ לו וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
י"ד יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה

יָתָךְ בְּדִילִי וּכְעַן אֵימָתַי
אַעְבֵּיד אַף אֲנָא לְבֵיתִי׃
לא וַאֲמַר מָה אֶתֵּן לָךְ וַאֲמַר
יַעֲקֹב לָא תִתֵּן לִי מִדַּעַם
אִם תַּעְבֵּיד לִי פִּתְגָּמָא
הָדֵין אֲתוּב אֶרְעֵי עָנָךְ
אֶטַּר׃ לב אֶעְבַּר בְּכָל עָנָךְ
יוֹמָא דֵין הַעְדִּי מִתַּמָּן כָּל
אִימַּר נְמוֹר וּרְקוֹעַ וְכָל
אִימַּר שְׁחוּם בְּאִמְּרַיָּא
וּרְקוֹעַ וּנְמוֹר בְּעִזַּיָּא וִיהֵי
אַגְרִי׃ לג וְתַסְהֵיד בִּי זְכוּתִי
בְּיוֹמָא דִמְחָר אֲרֵי תֵיעוֹל
עַל אַגְרִי קֳדָמָךְ כֹּל דְּלֵיתוֹהִי
נְמוֹר וּרְקוֹעַ בְּעִזַּיָּא וּשְׁחוּם
בְּאִמְּרַיָּא גְּנִיבָא הוּא עִמִּי׃
לד וַאֲמַר לָבָן בְּרַם לְוַי יְהֵי
כְּפִתְגָּמָךְ׃ לה וְאַעְדִּי בְּיוֹמָא
הַהוּא יָת תְּיָשַׁיָּא רְגוֹלַיָּא
וּרְקוֹעַיָּא וְיָת כָּל עִזַּיָּא
נְמוֹרָתָא וּרְקוֹעָתָא כֹּל דִּי
חִיוַּר בֵּיהּ וְכָל דִּשְׁחוּם
בְּאִמְּרַיָּא וִיהַב בְּיַד בְּנוֹהִי׃
לו וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין
בֵּינוֹהִי וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רָעֵי

גם אנכי לביתי. כצורך ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם לסומכן וזהו גם: (לב) נקוד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודות פונטור"א בלעז: וטלוא. לשון טלאים חברבורות רחבות: חום. שחום דומה לאדום רוס"ו בלע"ז. לשון משנה שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה: והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזי' ושחומים בכשבים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אילו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (לג) וענתה בי וגו'. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: (לד) הן. ל' קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי שתחפוץ בכך: (לה) ויסר. לבן ביום ההוא וגו': תישים. עזים זכרים: כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורה לבנה: ויתן. לבן ביד בניו: (לו) הנותרת. הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שירים

אשר ידכנו לבו: (ל) לרגלי. בעבור רגלי כי דרך בני אדם לומר רגל טובה יש לפלוני והטעם כי התברכת משעה שבאתי לביתך. ה"א מאומה נוסף ונמצא חסר· (כט) עקדים. כרגל והטעם שומה שעקדה הרגל: ונקדים. שיש בו נקדות נקדות: וברודים. מגזרת ברד שיש לו שומות לבנות ומלת טלוא שם כלל והוא מגזרת בלות ומטולאות והטעם כמו שומות וטעם כל שה נקוד וטלוא תיש וכן כתוב שה כשבים ושה עזים ואחר ששם טלוא כלל הנה פי' כל תיש נקוד ועקוד וברוד: (לב) וכל שה חום. הוא השחרות ויתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן: וטלוא ונקוד בעזים. עקוד וברוד ונקוד: (לג) אשר איננו נקוד וטלוא. נקוד וברוד ועקוד: בעזים. זכרים ונקבות: (לה) ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים. שפי' הנקודים וברודים. הנקודות והטלואות. פירוש העקודות והברודות וזה טעם כל אשר לבן בו וכל שה חום כבש שחור והוא שם תאר כמו פעול ומשקלו סוג לב. ומלת הסר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל להסיר משם ואלה שכרי. ופי' ויתן ביד בניו של יעקב רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא וזה הפי' איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז' שנים וכן פי' הפרשה הסר משם כמשמעו לשון צווי. וטעם והיה שכרי כאלה אחר שתסירם: (לג) וענתה בי צדקתי. לפניך היא תעיד כאשר תבא ותראה שכרי והוא העדר שאפריד לנפשי אם לא תמצא התישים והעזים עקודים נקודים וברודים והכבשים שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבים: (לד) ויאמר לבן הן. כמו הנה כי הה"א נוסף כמו האלה האל: (לה) ויסר ביום ההוא. לבן הסיר: (לו) וישם. גם

עתה וסי' במסר' רבת': רגלי לרגלי ח' וסי' בתהלי' סי' כ"ז: אם תעשה לי הדבר הזה. עשיית הדבר י"א חס' את וסי' במסרה רבת': וענתה ד' וסי' בי צדקתי. וענתה ואמרה. וענתה השירה. שמה כימי נעוריה: ביום מחר ב' וענת' בי צדקתי. אל תתהלל ביום מחר: לו כ"ב מסר בפ' לך לך: כדברך ג' חס' י' בתו' וסי' הן לו יהי. ושכבתי עם. ויאמר ה' סלחתי. ואינון מן י"ג חס' י' במס' רבת' וחילופיהון ח' כתיבן דבריך וקריין דברך וסי' במס' רבתא: ויעקב י"ד וסי' במס' רבת':

בעל הטורים ביום מחר. ב' במסרה הכא ואידך אל תתהלל ביום מחר. אמר הקב"ה ליעקב וכי אתה יודע מה יהיה ביום מחר. אל תתהלל ביום מחר למחר כתך דינה יצא' ממך:

ספורנו

במה שאמרת שברך ה' אותך לרגלי הוא אמת בלי ספק: ועתה. מאחר שהאל ית' ברך אותך בשבילי: מתי אעשה גם אנכי. איזה מעשה מבורך מאתו לביתי כמו שעשית אתה בגללי לביתך ולא יספיק לזה השכר המורגל לרועים: (לא) מה אתן לך. שיהיה לך תמורת מה שאתה מצפה להשיג: לא תתן לי מאומה. שאם האל ית' יתן חן בעדי לא ימעיט את המוכן לך כאמרם ז"ל אין אדם נוגע במוכן לחברו: (לב) הסר משם כל שה. הקטנים ולא הגדולים למען יולידו קצתם בדומה ויפלו לחלקי: (לג) וענת' בי צדקתי כי תבא על שכרי לפניך. שכשתבא צדקתי להראות הראוי לחלקי בנולדים תמיד לפניך על שלמות עבודתי אשר בשכרה ישנה האל יתברך בטלדים את החלק הראוי לה כדי שיהיה שלי: (לד) לו יהי כדברך. שתתפייס במה שאמרת: (לה) ויסר ביום ההוא את התישים. אחר שאמר יהי כדברך שנה טעמו והסיר ביום

רמבן

ואת מקנך אשר היה אתי ידעת כי מעט אשר היה טרם באי פרץ לרוב. או נפרש אתה ידעת את אשר עבדתיך כי בכל כחי עשיתי וידעת את אשר היה מקנך אתי כי ימים רבים הם וידעת כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב מאד שלא כדרך כל הארץ רק ברכת ה' היא תעשיר אשר באה מעת בא רגלי בביתך והוא הנכון:

(ל) **אעשה** גם אנכי לביתי. עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה עמהן וסומכן וזהו גם לשון רש"י. ולא מצאנו שיהיה ליעקב צאן ולא שירעו אותן בניו הקטנים והגדול שבהם בן שש שנים או פחות כי לבן יתכן שהיו לו בנים קטנים מרחל בטרם בא יעקב ועתה הם ראויים לרעות הצאן ואולי על נשיו ועל עבדיו אמר שהיו עושים לו במלאכה ואין כל זה נכון אבל פי' מתי אעשה גם אנכי לביתי מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי גם לביתך וכן ויאהב גם את רחל מלאה ויאהב את רחל גם מלאה וכן גם אותכה הרגתי גם הרגתי אותך ורבים כן:

וטעם נקוד וטלוא. נקוד או טלוא וכל שה חום פירשו בו שחור כי השחרות מפני החום ואיננו נכון בעיני כי רוב הכשבים שחורים אף כי בארץ קדם שהיא חמה ואם כן יהיו כלם ליעקב. והנכון דעת אונקלוס שחום והוא קרוב לאדום וקורין אותו רו"ש וכן פירש"י ויהיה חום מגזרת ואור החמה שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קצת:

(לב) **והיה** שכרי. לשון רש"י אותן שילדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי וכן דעת רבי אברהם ופי' כל שה נקוד וטלוא תיש וטלוא ונקוד בעזים הנקבות כמו שאמר ויסר ביום ההוא את התישים ואת כל העזים ופי' כל אשר לבן בו בזכרים וכל חום בכשבים ולפי דעתי כי כל נקוד וטלוא בכשבים וכל חום בהם היה שכרו שהרי אם לא עשה כן במקלות מראה חום היה מפסיד שכרו מן הכשבים שהם מיטב הצאן וכן בחלומו הראוהו העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים אין בהם חום ופי' הכתוב הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל חום בכשבים והסר טלוא ונקוד בעזים והיה שכרי שלשת המראות בכשבים והשנים בעזים ואמר וענתה בי צדקתי ביום מחר כי כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וכל חום בכשבים גנוב הוא אתי:

וטעם ויסר ביום ההוא את התישים. ספר הכתוב כי יעקב אמר סתם הסר משם טלוא ונקוד בעזים ולבן חשש לזרע האב והפריש הזכרים והנקבות והפריש אפי' העקודים אשר להם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה והפריש בכשבים כל אשר לבן בו וכל חום ואם יהיה כל אשר לבן בו לומר

אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ לז וַיִּקַּח־
לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז
וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת
לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־
הַמַּקְלוֹת׃ לח וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת
אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרְהָטִים בְּשִׁקְתוֹת
הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת
לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן
לִשְׁתּוֹת׃ לט וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־
הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים
נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ מ וְהַכְּשָׂבִים
הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־
עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת
לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־
צֹאן לָבָן׃ מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם
הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־
הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים
לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃ מב וּבְהַעֲטִיף
הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה הָעֲטֻפִים

ג' ב' חס' ו' כתו' וחד מ"ל
ל'. ל'
ל' פֿל'. ל' מ"ל
ד'. ל'. ל' וח' המקלות
ב'
ל' ומ"ל
ל' וכ"כ ושאר תבאנה כתיב
ל'
ח' וכ"כ
ל'
ל'
ל'. ל'.
ל' וח' סתם תפלתי..
ל'. ח'
ג'
ל'. ב' כי את' בה הלי
פרב' מאותיות גדולות
ב' דין חס' ברעב.

יָת עָנָא דְלָבָן דְּאִשְׁתְּאָרָא׃
לז וּנְסֵיב לֵיהּ יַעֲקֹב חוּטְרִין
דְּלִבְנֵי רַטִּיבִין וּדְלוּז וְדִדְלוּב
וְקַלִּיף בְּהֵין קַלְפִין חִיוָּרִין קְלוּף
חִיוַּר דִּי עַל חוּטְרַיָּא׃
לח וְדַעִיץ יָת חוּטְרַיָּא דִּי
קַלִּיף בְּרַהֲטַיָּא אֲתַר בֵּית
שַׁקְיָא דְמַיָּא אֲתַר דְּאָתְיָן
עָנָא לְמִשְׁתֵּי לָקֳבְלְהֵן דְּעָנָא
וּמִתְיַחֲמָן בְּמֵיתֵיהוֹן לְמִשְׁתֵּי׃
לט וְאִתְיַחֲמָא עָנָא בְּחוּטְרַיָּא
וִילֵידָן עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין
וּרְקוֹעִין׃ מ וְאִמְּרַיָּא אַפְרֵישׁ
יַעֲקֹב וִיהַב בְּרֵישׁ עָנָא כָּל
דִּרְגוֹל וְכָל דִּשְׁחוּם בְּעָנָא
דְלָבָן וְשַׁוִּי לֵיהּ עֶדְרִין
בִּלְחוֹדוֹהִי וְלָא עָרְבִינוּן עִם
עָנָא דְלָבָן׃ מא וַהֲוָה בְּכָל עִדָּן
דְּמִתְיַחֲמָן עָנָא מְבַכִּירָתָא
וְשַׁוִּי יַעֲקֹב יָת חוּטְרַיָּא לְעֵינֵי
עָנָא בְּרַהֲטַיָּא לְיַחֲמוּתְהֵן
בְּחוּטְרַיָּא׃ מב וּבְלַקִּישׁוּת עָנָא
לָא מְשַׁוִּי וַהֲוָאָה לַקִּישַׁיָּא

שירים אותן מסר לו : (לז) מקל לבנה . עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא (הושע ד) תחת אלון ולבנה ואומר אני הוא שקורין טרינבל"א שהוא לבן : לח . כשהוא רטוב . לוז . ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדר"י בלע"ז. וערמון . קשטניי"ר בלעז : פצלות . קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר : מחשוף הלבן . גלוי לובן של מקל כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף : (לח) ויצג . תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בגמרא דצה ושלפה דן ביה מידי דצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו : ברהטים . במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן : אשר תבאן וגו'. ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם הציג המקלות לנכח הצאן : ויחמנה וגו'. (ב"ר) הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו . רבי הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו' : (ור"ל בתיבה זו התחברו ל' זכר ונקבה כמ"ש הראב"ע) : (לט) אל המקלות . אל מראות המקלות : עקדים . משונים במקום עקידתן הם קרסולי ידיהן ורגליהם : (מ) והכשבים הפריד יעקב . הנולדים עקודים נקודים הבדיל והפריד לעצמן ועשה אותן עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן : וישת לו עדרים . כמו שפי' : (מא) המקושרות . כתרגומו הבכירות ואין לי עד במקרא. ומנחם חברו עם אחיתופל בקושרים (שמואל ב טו) ויהי הקשר אמיץ אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן : (מב) ובהעטיף לשון

גם הוא לבן : (לז) מקל . בפתח הקוף בעבור שהוא סמוך : לבנה לוז וערמון. עצים הם רק לא שם התואר והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקרא כן בלשון ישמעאל כי הג' לשונות והארמית ממשפחה אחת היו : מחשף הלבן . שחשף הקלף כמו חשף ה' : (לח) פצל . הטעם כרת כריתות קטנות : ברהטים . מקום חבור המים שישתו הצאן שם : ויחמנה . נתחברו פה לשון זכרי' ונקבות כמו וישרנה הפרות : (לט) ויחמו . נתעברו ובאה זאת המלה משונה בנקוד בעבור אות הגרון והיה ראוי להיות כמו וישבו לאכל לחם ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד רק בלשון רבים לא יחושו : אל המקלות . מן המקלות ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא ואמת שהוא מפלאות התולדות וכן המשפט אפי' האשה שנבראה בצלם המלאכים : וטלואים . הם הברודים כי שם כלל הוא : (מ) והכשבים הפריד יעקב . ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכבשים ובחר מהם כל עקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן . וי"א כי וישת לו עדרים מאומר כי הכשבים הפרידם מעדרים שלו : (מא) הצאן המקושרות . בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים : (מב) ובהעטיף הצאן . הם בימי תשרי וזה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות : העטופים . שאין כח בהם

הנותרות ג' ב' חסר וחד מלא וסי' צאן לבן . על פי השנים . וחיל מלך בבל בתראה מלא : לח ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ויקח לו יעקב מקל ואכלה בך כל עץ לח . הובשתי עץ לח בתר' קמץ : לבנות ד' ב' מלאים וב' חס' וסי' ויפצל בהן פצלות . בהרות בהרות . בהרות כהות לבנת . ונתתי אתהן לך לבנות . קדמא' ובתרא מ"ל : ויצג ב' וסי' ויצג את המקלות . ויצג אתו בעירו : בבאן ב' א' מ"ל וא' חס' וסי' ויחמנה בבאן לשתות . בבואן דרך הקדים . בתר' מ"ל : וישת ז' וסי' וישת לו עדרים לבדו . וישת על ראש אפרים . וישת אל המדבר פניו . וישת עליהם תבל . וישת חשך סביבתיו . ועתה השמרי . וימד שש שערים . ושם ח' וסי' ושם יעקב . ושם לה עלילות . ושם בסתר . ושם לו במרכבתו . ושם חטה שורה . ושם בשר זרועו . ושם אתם כסות הודו . ושם דרך ארצנו : העטפי' ב' בתרי לישני א' מ"ל וא' חס' וסי' והיה העטפ' ללבן . העטופים ברעב . קדמ' חס':

בעל הטורים העטפים שנים במסורה העטפים ללבן העטופים ברעב . פי' שנתן לו הכחושים שמתו ברעב. או נמי בשביל שעשה יעקב דבר שנראה כרמאות גרם לבניו שנתעטפו ברעב :

רמבן

שהפריש בתישים ובעזים כל אשר לבן בו מראה לבן בין עקוד בין ברוד יהיה וכל חום מוסף על המראות הנזכרות וטעם הוסיפו בשכר הכשבים חום מפני שאין בתולדתם להיותם בעלי גוונין התישים והעזים ואין כתולדת העזים להיות בהן חום :

(לז) **ויקח** לו יעקב מקל לבנה. כיון שהסכימו להיות שכרו באלה היה רשאי לעשות כל מה שיוכל להולידם כן ואולי התנה יעקב שיעשה בהן כל מה שירצה כי לבן לא היה יודע בתולדה הזו והרועים לא היו מרגישים בדבר בראותם המקלות ברהטים פעם אחת בשנה בימי ניסן כי בהעטיף הצאן בימי תשרי לא ישים שלא ישאר ללבן עד פרסה . ויש אומרים כי השנה הראשונה נולדו ליעקב נקודים וטלואים רבים כברכת השם אשר הראה לו המלאך ושם המקלות בפני אלו שהיו שלו שיולידו בדמותם שלא יאמר לבן כאשר יולדו כי גנוב הוא אתו וזה פי' בכל יחם הצאן המקושרות שהיו הנולדים לו ובהעטיף הצאן של לבן לא ישים והיה העטופים ללבן אשר לא יולדו נקודים והקשורים כלם ליעקב כי יולדו נקודים :

(מ) **והכשבים** הפריד יעקב . פרש"י הנולדים עקודים נקודים הבדילם לעצמם ועשה אותן עדר לבד והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכת לאחריהן צופות באלו וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל עקוד ואל כל חום שנמצא בצאן לבן . וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן כמו שפירשתי זה לשון הרב . ואין דבריו בכאן נכונים כי למה הפריד הכשבים ולא נשאר בעדר לבן נקוד או חום לא בכשבים ולא בעזים ואם היו הנפרדים אותם אשר הולידו הצאן עקודים נקודים וטלואים שהיו שלו ומהם עשה העדר הזה העקוד למה הפריש הכשבים לבדם ולא לקח גם התישים והעזים שנולדו לו כן ויעשה מכלם העדר העקוד הזה אשר הולך לפני הצאן ועוד שלא אמר שנולד שם חום ועוד כי לפי דעת הרב אין בכשבים עקוד וטלוא שאינם שכרו ולא עשה להם מקלות אבל פי' הכתוב שהפריד הכשבים מן העזים ועשה מהן עדר מיוחד והנה היו לו עדר כשבים ועדר עזים ונתן פני כל הצאן עדר הכשבים ועדר העזים אל העקודים ואל כל חום אשר בכל צאן לבן שם העקודים לפני העזים וכל חום לפני הכשבים על דעת הראשונים או העקודים וכל חום הכשבים על דעתנו כי צורך ההפרדה מפני החום אשר היה שכרו בכשבים לבדן . והנכון בעיני שיאמר כי הכשבים הפריד יעקב ונתן פני הצאן הנזכר שהם הכשבים אל עקוד ואל כל חום וישת לו עדרים לבדו מן העקוד והחום והוליכם לפני הכשבים ולא שתם על צאן לבן כי היו שכרו וטעם בצאן לבן שעשה כן בכל צאן לבן והנה העקוד בכשבים היו שלו ואל תשאל למה אמר הכשבים ואמר פני הצאן כי דרך מקראות לדבר כן ובפרשה הזאת כדומה לו בהר הגלעד וטעם עשותו כן בכשבים מפני שלא היה במקלות חום או שידע בתולדת הכשבים שצריכים לסימנים רבים בכבדותם יותר מן התישים לקלותם :

(מא) **הצאן** המקושרות. הנכון בעיני בלשון הזה שהם הצאן אשר הזכרים מהם הולכים אחר הנקבות בכל עת לא יתפרדו מהם לרב

ספורנו

ביום ההוא קטנים וגדולים : (לח) לנכח הצאן. והיה מציג המקלות לעיני הצאן כדי שיסתכלו בחדוש פעלת המציג ומצוייר בדמיונ' בעת ההריון כי הציור בכח המדמ' בעת ההריון פעל על הרוב בנולד דמו' דבר המצוייר : (מ) אל עקוד וכל חום בצאן לבן. אחר שהחליף משכרתו והסיר בעדרו עקוד וכל חום : (מב) ובהעטיף הצאן לא ישים. כדי שלא יחשוד לבן

אבן עזרא

בהם כמו נפשם בהם תתעטף: (א) דברי בני לבן. בנים זכרים היו לו וכן הוא אומר ויתן ביד בניו: (ה) את פני אביכן. ראיתי בפניו שאיננו עמי כתמול שלשום או ישוב איננו אל פני כמו פני ה' חלקם: (ז) התל בי. מלה זרה בעבור היות התי"ו רפה כי עיקרו להדגש כמו ויהתל בהם אליהו דרך לעג: עשרת מונים. מלשון מנה את העם והטעם עשרה במספר או הזכיר עשרה בעבור היותו סך חשבון: וזה שאמר עקדים יהיה שכרך ידוע שהחליף משכרתו לקחת עקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים: (ט) ויצל אלהים. כטעם וינצלו את מצרים ושניהם מגזרת הצילני נא ואם הוא מעט רחוק.

בעל הטורים

ואתנה ג' ואתנה ידעתן ואתנה צאני צאן מרעיתי גשם שוטף ואבני אלגביש תפלינה מה צאן מרעיתי דלהלן מדבר בישראל אף כאן האמור כאן דורש במדרש על הגלות. גשם שוטף ואבני אלגביש שאמר להן אתם ידעתן שהיה גשם שוטף והאבנים יורדים עלי בהיותי בעדה עם הצאן:

ספורנו

לבן שהדבר במרמה איזו מלאכה: (מג) ויפרץ האיש. פרץ את גבול ההצלחה המורגלת במלאכת מרעה הצאן: **לא** (א) וישמע את דברי בני לבן. שספרו עליו לשון הרע בקנאתם: (ב) וירא יעקב את פני לבן. ראה שקבל את הלשון הרע: (ג) ויאמר אלהים אל יעקב שוב. הודיע הכתוב שבסבת שלש אלה ברח ולא נטל רשות מלבן שלא כמנהג איש אשר כמוהו כי חשב שאחר שקבל לשון הרע עליו אם ידע נסיעתו יגזלהו כאמרו פן תגזול את בנותיך: ואהיה עמך. שלא יקרך היזק בדרך: (ה) כי איננו אלי כתמול שלשם. כחושב שיש בידי משלו: ואלהי אבי היה עמדי. והוא ית'

ג' לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃ מג וַיִּפְרֹץ
י' הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן
ג' מ"ל כסף' רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים
וַחֲמֹרִים׃ **לא** א וַיִּשְׁמַע אֶת־
דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח
יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֲשֶׁר לְאָבִינוּ
ל' וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל־
ב' חס' הַכָּבֹד הַזֶּה׃ ב וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־
ג'.ז'חס'כתו' (עי' מ"ס) פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל
כ' מ"ל שִׁלְשׁוֹם׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
ג' מ"ל וסי' הדר מלכת נעלמה יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ
וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ׃
ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל
ג'. ל' דס' וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃
י"ד ה וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־
פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל
שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃
ג' ו וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי
ג' עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן׃ ז וַאֲבִיכֶן
ל' וחס' ב' חס' הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי
כ"ל חס' כמ"א כ' עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים
ו' פתח' לְהָרַע עִמָּדִי׃ ח אִם־כֹּה יֹאמַר
ג' נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־
הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר
עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־
הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃ ט וַיַּצֵּל אֱלֹהִים
ל' כתו' מ"ס בנקבות. אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃
ב' וכענין י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי

לְלָבָן וּבַכִּירַיָּא לְיַעֲקֹב׃
מג וּתְקֵיף גַּבְרָא לַחֲדָא לַחֲדָא
וַהֲווֹ לֵיהּ עָאן סַגִּיאָן וְאַמְהָן
וְעַבְדִּין וְגַמְלִין וַחֲמָרִין׃
א וּשְׁמַע יָת פִּתְגָּמֵי בְּנֵי לָבָן
לְמֵימַר נְסֵיב יַעֲקֹב יָת כָּל
דִּי לַאֲבוּנָא וּמִדִּי לַאֲבוּנָא
קְנָא יָת כָּל נִכְסַיָּא הָאִלֵּין׃
ב וַחֲזָא יַעֲקֹב יָת סְבַר אַפֵּי
לָבָן וְהָא לֵיתְנוּן עִמֵּיהּ
כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃
ג וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב תּוּב לַאֲרַע
אֲבָהָתָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וִיהֵי
מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ׃ ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב
וּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה לַחַקְלָא
לְוָת עָנֵיהּ׃ ה וַאֲמַר לְהֶן
חָזֵי אֲנָא יָת סְבַר אַפֵּי אֲבוּכֶן
אֲרֵי לֵיתְנוּן עִמִּי כְּמֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי וֵאלָהֵיהּ דְּאַבָּא
הֲוָה בְּסַעְדִּי׃ ו וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן
אֲרֵי בְּכָל חֵילִי פְּלָחִית יָת
אֲבוּכֶן׃ ז וַאֲבוּכֶן שַׁקַּר בִּי
וְאַשְׁנִי יָת אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין
וְלָא שַׁבְקֵיהּ יְיָ לְאַבְאָשָׁא עִמִּי׃
ח אִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר נְמוֹרִין
יְהֵא אַגְרָךְ וִילֵידָן כָּל עָנָא
נְמוֹרִין וְאִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר
רְגוֹלִין יְהֵי אַגְרָךְ וִילֵידָן כָּל
עָנָא רְגוֹלִין׃ ט וְאַפְרֵישׁ יְיָ
מִן בְּעִירָא דַּאֲבוּכֶן וִיהַב לִי׃
י וַהֲוָה בְּעִדָּן דְּאִתְיַחֲמָא עָנָא
וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא

רשי

לשון איחור כתרגומו בלקישות. ומנחם חברו עם (ישעיה ג') המחלצות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן וצמרן ואינן מתאוות להתייחם ע"י הזכרים: (מג) צאן רבות, פרות ורבות משאר צאן: ושפחות ועבדים. מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה: (א) עשה. כנס כמו (שמואל א י"ד) ויעש חיל ויך את עמלק: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר ללבן אי אפשר להשרות שכינתי עליך (ב"ר): (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' הקדימו רחל ללאה: (ז) עשרת מונים. אין מונים פחות מעשרה מונים לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק'

הכבר. ב' חס' בליש' וסי' עשה את כל. בזו בכסף בזו זהב: והנה איננו. ג' וסי' וירא יעקב את פני לבן. ויקחו את המפתח ויפתחו בשפטים. ויעבר והנה איננו. אנ"ך: בתמל. ז' חס' וסי' ויאמר להן ראה אנכי את פני. לא תאספון לתת. ויבו שטרי בני ישר'. בתמל שלשם על בל גרותיו. אך רחוק יהיה ביניכם. אשה עצורה לנו. וישבו בני ישראל באהליהם כתמל שלשום: ש־שום. ב' מלאים בתורה וסי' והנה איננו עמו בתמל שלשום. פן ירדף גאל הדם. וכל נביאי' ובתובי' דכוו' במ"ד חס' וסי' בי לא היתה בזאת. ויהי בל יודעו מאתמול. בי אם אשה עצורה לנו. ודבר אבנר היה: אבותיך ג' מלאי' וסי' שוב אל ארץ אבותיך. ובמשרפות אבותיך. אל תשג גבול עולם: ואתנה. ג' וסי' ואתנה ידעתן. אמור אל פתי תפל. ואתנה צאני. וחר אתנה. חנני אל כסתותיבנה. נתנו. ה' וסי' ולא נתנו אלהים להרע. ויפקד שמשון את אשתו בגרי. וילחצו האמרי את בני דן. ויקחהו שאול ביום ההוא. וישב דוד במדבר במצרות. וחר ונתנו דכי תצא למלחמה: להרע ו' וסי' כו' מס'

תולדות אהרן ויקרא לרחל וללאה שדה. ברכות ס.

רמבן

תאותם מלשון ונפשו קשורה בנפשו ולשון חכמים כן הוא. חזיר כרוך הוא. אחר רחל בכרוכין אחרים. ויקראו הנולדים בעת ההיא הקשורים על שם אביהם ורבי' אמרו כי קשורים הם החזקים אשר איבריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה סבת הבריאות והעטופים הם החלושים אשר נפשם בהם תתעטף ואין להם תאוה מלשון העטופים ברעב והתרגום אמר בכיריא ולקישיא כי כן הדבר:

(ו) **כי** בכל כחי עבדתי את אביכן. מתחלה ונתברך לרגלי. ויתכן שהיה ללבן צאן רבות כי נתברכו גם העטופים לרגל יעקב כי לא נעקו בניו רק בקנאתם ליעקב שעשה כל הכבוד הזה:

(ז) **ואביכן** התל בי והחליף את משכורתי. זה היה אמת ואם לא ספרו הכתוב מתחלה וכן אמר לו ותחלף את משכורתי עשרת מונים וכזה במקומות רבים בתורה ובפרשה הזאת למעלה לא ספר שנתנה לאה את הדודאים לרחל: וטעם אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך כי מתחלה נתן לו שני המראות נקודים וטלואים גם החום בכשבים וחזר בו לתת מראה אחר והיה מחליף אותו בכל שנה והיו הצאן יולדות כן ולא היה זה במקלות כי הוא יספר להם מעשה השם הגדול שעשה עמו להפליא מדי שנה בשנה כאשר אמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי. גם יתכן שהיה מחליף את משכורתו אחרי שהיו הצאן מעוברות והיו יולדות כרצון יעקב כאשר ישר בעיני היוצר לעשות ובב"ר צפה הקב"ה מה שלבן עתיד לעשות ליעקב אביהן והוא צר צורה כיוצא בה אם כה אמר אין כתוב כאן אלא אם כה יאמר:

(י) **ויהי** בעת יחם הצאן. זה היה אחר שהחליף את משכורתו ולכך אמר כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך וטעם והנה העתודים העולים על הצאן הראה לו בחלום כי יעלו על הצאן העתודים וטלם עקודים ואחרי כן היו

ק' פעמים: (י) והנה העתודים. אף על פי שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו כאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב (ב"ר): וברודים. תרגומו ופציחין פיישי"ד בלעז חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורות שלו פתוחה ומשולשת מזו אל זו (ס"א מזן אל זן) ואין לי להביא עד מן המקרא: (יג) האל בית אל. כמו אל בית אל הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו (במדבר לד) כי אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות משיחה למזבח: אשר נדרת לי. וצריך אתה לשלם שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה נתעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלא נכריות נחשבנו לו. אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נשואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך (שעבדת אותו בי"ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב דמי שכר פעולתך: (טז) כי כל העושר. כי זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו אין לנו כלו' אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפריש וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנא' (בראשית לו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו': (יח) מקנה קנינו. מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזוז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנב רחל

את

וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים
הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים
וּבְרֻדִּים׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ
הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר
הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ
וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־
הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי
רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה
לָּךְ׃ יג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל אֲשֶׁר
מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ
לִּי שָׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא מִן־
הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ
מוֹלַדְתֶּךָ׃ יד וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה
וַתֹּאמַרְנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק
וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃ טו הֲלוֹא
נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ
וַיֹּאכַל גַּם־אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃
טז כִּי כָל־הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל
אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ
וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ
עֲשֵׂה׃ ששי יז וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא
אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃
יח וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־
רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ
אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־
יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן׃ יט וְלָבָן
הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל

ב' וכעמן
ס'
כ"ל חס' במ"כ דנחש'
ב'
ג' כ"כ בתור'
י"ג מ"ל בתו'
ג'
מ"ל בק' ב' מ"ל בתו'
כ'
י'
ד' בתורה
ס'
קמץ בזקף וכוה הד מנה' פסו' דמיין מן ב' מלין קדמ' קמץ בתני' פת' ה'. ג'
ג' וחס'. כל ליש' חס' במ"א מ"ל

וְהָא תְיָשַׁיָא דְסָלְקִין עַל עָנָא
רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפְצִיחִין׃
יא וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא דַייָ
בְּחֶלְמָא יַעֲקֹב וַאֲמָרִית הָא
אֲנָא׃ יב וַאֲמַר זְקוֹף כְּעַן
עֵינָךְ וַחֲזֵי כָּל תְּיָשַׁיָא דְסָלְקִין
עַל עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין
וּפְצִיחִין אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יָת
כָּל דִי לָבָן עָבֵיד לָךְ׃ יג אֲנָא
אֱלָהָא דְאִתְגְלֵיתִי עֲלָךְ בְּבֵית
אֵל דִי מְשַׁחְתָּ תַּמָן קָמָא
דְקַיֵמְתָּא קֳדָמַי תַּמָן קְיָם כְּעַן
קוּם פּוֹק מִן אַרְעָא הָדָא וְתוּב
לַאֲרַע יַלְדוּתָךְ׃ יד וַאֲתֵיבַת
רָחֵל וְלֵאָה וַאֲמָרָא לֵיהּ
הַעוֹד כְּעַן לָנָא חוּלָק וְאַחְסָנָא
בְּבֵית אֲבוּנָא׃ טו הֲלָא
נוּכְרָאָן אִתְחֲשַׁבְנָא לֵיהּ אֲרֵי
זַבְּנָנָא וַאֲכַל אַף מֵיכַל יָת
כַּסְפָּנָא׃ טז אֲרֵי כָל עוּתְרָא
דִי אַפְרֵישׁ יְיָ מֵאֲבוּנָא דִילָנָא
הוּא וְדִבְנָנָא וּכְעַן כָּל דִי
אֲמַר יְיָ לָךְ עֲבֵיד׃ יז וְקָם
יַעֲקֹב וּנְטַל יָת בְּנוֹהִי וְיָת
נְשׁוֹהִי עַל גַמְלַיָא׃ יח וְדַבַּר
יָת כָּל גֵיתוֹהִי וְיָת כָּל קִנְיָנֵיהּ
דִי קְנָא גֵיתוֹהִי וְקִנְיָנֵיהּ דִי
קְנָא בְּפַדַן אֲרָם לְמֵיתֵי
לְוָת יִצְחָק אֲבוּהִי לְאַרְעָא
דִכְנָעַן׃ יט וְלָבָן אֲזַל לְמִיגַז
יָת עָנֵיהּ וּנְסֵיבַת רָחֵל יָת

וזה שאמר יעקב לנשיו גם הוא אמת שראה זה בחלום כי השם יעזרהו לחזק הצאן ולהוליד גם בלא מקלות: (יג) אנכי האל בית אל. טעמו האל אל בית אל וכן ועץ הדעת דעת טוב ורע: (טו) כי מכרנו. כאילו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר שמור צאני וקח בנותי במשכרתך: (יח) רכש. מגזרת רכוש: (יט) ולבן הלך לגזוז את צאנו. שהיה ביד בניו רחוק שלשה ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי:

התרפים

בפר' ויקרא: מלאך האלהים ח' וסי' כו' במסר' רבתא: ותאמרנה ל' כ"כ ותען רחל ולאה ותאמרנה. וכל נבי' וכתו' דכוו' במ"א ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן: נחשבנו ג' וסי' הלא נכריות נחשבנו. בצאן טבחה. מדוע נחשבנו כבהמה: אמר אלהים ו' מסר בפרשת בראשית: וינהג ה' וסי' וינהג את כל מקנהו. וינהג את הצאן אחר המדבר. וינהג את מקניהם ויד בהם. וינהג את עמו וילך גיא מלח. וינהג יואב את חיל הצבא: רכש ה' פסו' דמי' מן ב' מלי' קדמ' קמ' תני' פתח וסי' את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי. רכשו אשר רכש מקנהו וקנינו אשר רכש. אלה פקודי המשכן משכן. והמכתב מכתב. והמנהג כמנהג יהוא: ולבן ג' באורית' וסי' ולבן הלך לגזוז את צאנו. ולבן תקע את אחיו. ולבן וחצרו':

ספורנו

ית' נתן לי כל מה שבידי ולא גזלתי מלבן מאומה: (יד) העוד לנו. איך תחשוב שיקשה עלינו להפרד מאבינו: (טז) כי כל העושר. כשם כי לקחת. לא נקוה לנחול משל אבינו אלא כל העושר אשר הציל אלהים ממנו הוא לבדו לנו ולבנינו: ועתה. מאחר שראית שקבל לשון הרע עליך ויש לחוש שיגזול: כל אשר אמר אלהים. בלבד עשה נסע ולך ואל תטול רשות:

ויגנוב

רמבן

כולם נקודים ושוב היו כולם ברודים והגיד כי הוא רואה החמס שעושה לו לבן להחליף את משכורתו ויעשה הנולדים כמראה אשר יצטרך אליו יעקב ומכאן ואילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח בה' ישוגב:

והנה העתודים העולים על הצאן. התישים והאילים יקראו עתודים כי כל גדול בצאן יקרא כן אף בגדולי האנשים כל עתודי ארץ וכתב רש"י אע"פ שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאים אותן מעדר המסור לבני לבן לעדר שביד יעקב. ועל דרך הפשט היה זה מראה להבטיחו כי יולידו כהם והעד מלת והנה כי בכל החלום יאמר כן בטעם כאלו הדבר לפניו ובב"ר לא הזכירו המלאכים אלא במדרש אמרו עולים אין כתוב כאן אלא העולים כי פשוטו של מקרא כמו שאמרנו:

(יג) **אנכי** האל בית אל. יספר יעקב לנשיו כל מה שאמר לו מלאך האלהים בחלום כי הכל פיוס להם שתלכנה עמו אבל מה שיספר לו חלום אחד הוא כי מאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים הי' בהיותו עובד את לבן בצאנו בעת יחם הצאן באחת מהשנים הראשונות ומאמר אנכי האל בית אל היה אחר כך בעת הנסיעה כי אחר שאמר לו קום צא מן הארץ הזאת ולא נתעכב עוד בחרן לרעות עוד צאן לבן ויעלו התישים על הצאן ותלדנה נקודים וטלואים רק ממחרת החלום שלח לרחל וללאה ויספר להם חלומו והלכו להם:

וטעם אנכי האל בית אל. פירש"י ה"א יתירה והוא כמו אנכי אל בית אל וכמהו אל הארץ כנען ובעלי הלשון תקנו אנכי האל בית אל וכן ועץ הדעת טוב ורע העבותות הזהב והמלאך ידבר בלשון שולחו. ועל דרך האמת יאמר המלאך הזה אנכי האל בית אל וכן ויקרא למקום אל בית אל כמו שאמר ציון קדוש ישראל ויונתן בן עוזיאל אמר קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה והוא המלאך הגואל וכן ובכל ביתי נאמן הוא והמשכיל יבין. וטעם אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר כי אתה נדרת להיות עובד לשם המיוחד בארץ הנבחרת ולהיות לך האבן בית אלהים ולהוציא שם מעשרותיך ואם תאחר נדריך עוד יקצוף האלהים על קולך:

ותגנב

אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃
כ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי
עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃
כא וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם
וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו
הַר הַגִּלְעָד׃ כב וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ כג וַיִּקַּח
אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ
שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר
הַגִּלְעָד׃ כד וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־
לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר
לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־
יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ כה וַיַּשֵּׂג לָבָן
אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ
בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר
הַגִּלְעָד׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב
מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי
וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃
כז לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב
אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ
בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃

ל' דסמי' כו"ל חס'
ה"ד
ב' בלורי'
ב' חס'
ב' בתורה
ל'חס' ו'קדמ'
ל' דסמי'
ב' א' מ"ל וא' חס'

צַלְמָנַיָּא דִּי לַאֲבוּהָא׃ כ וְכַסִּי
יַעֲקֹב מִן לָבָן אֲרַמָּאָה עַל דְּלָא
חַוִּי לֵיהּ אֲרֵי אָזֵיל הוּא׃
כא וַאֲזַל הוּא וְכָל דִּי לֵיהּ
וְקָם וַעֲבַר יָת פְּרָת וְשַׁוִּי יָת
אַפּוֹהִי לְטוּרָא דְגִלְעָד׃
כב וְאִתְחַוָּא לְלָבָן בְּיוֹמָא
תְּלִיתָאָה אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב׃
כג וּדְבַר יָת אֲחוֹהִי עִמֵּיהּ
וּרְדַף בַּתְרוֹהִי מַהֲלַךְ שַׁבְעָא
יוֹמִין וְאַדְבֵּיק יָתֵיהּ בְּטוּרָא
דְגִלְעָד׃ כד וַאֲתָא מֵימַר
מִן קֳדָם יְיָ לְוַת לָבָן אֲרַמָּאָה
בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ
אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תְמַלֵּל
עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ׃
כה וְאַדְבֵּיק לָבָן יָת יַעֲקֹב
וְיַעֲקֹב פְּרַס יָת מַשְׁכְּנֵיהּ
בְּטוּרָא וְלָבָן אַשְׁרֵי יָת אֲחוֹהִי
בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ כו וַאֲמַר
לָבָן לְיַעֲקֹב מָה עֲבַדְתְּ וְכַסִּיתָא
מִנִּי וְדַבַּרְתְּ יָת בְּנָתַי כִּשְׁבִיַּת
חַרְבָּא׃ כז לְמָא אִטַּמַּרְתְּ לְמֵיזַל
וְכַסִּיתָא מִנִּי וְלָא חַוֵּיתָא
לִי וְשַׁלַּחְתָּךְ פּוֹן בְּחֶדְוָן
וּבְתוּשְׁבְּחָן בְּתוּפִּין וּבְכִנָּרִין׃

את התרפים להפריש את אביה מע"ג נתכוונה (ב"ר): (כב) ביום השלישי. שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד (שנא' וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו ז' ימים): (כד) מטוב עד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים (יבמות קג): (כו) כשבויות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) ותגנוב אותי. גנבת את דעתי

התרפים. י"א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און ופי' הפסוק איננו כן והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד והפסוק שאמר אין אפוד ותרפים יש לו ב' פירושים האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי השם לא בחר מלך רק ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ואין זבח ומצבה לע"ג ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמות אפוד משה על כן אמר אפוד ולא אמר האפוד כמו הגישה האפוד ואפוד ירד בידו איננו אפוד שעשה משה ובמקומו אפרשנו בראיות גמורות אם גומר השם עלי והפי' הב' שלא יעבדו השם ולא ע"ג והנה התרפים קראם לבן אלהיו ויש אומרים שרחל גנבתם לבטל ע"ג מאביה ואילו היה כן למה הוליכה אותם עמה ולא טמנתם בדרך והקרוב שהיה לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה דרך ברחו. לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר הדעת בלב: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. קודם וידבק אותו ופי' וכבר בא אלהים וכבר ראיתיך רבים כמוהו ובא השם לכבוד יעקב: מטוב עד רע. שתחשוב אתה שהוא טוב לו לא תדבר לו להשיבו: (כה) ולבן תקע את אחיו. עם אחיו: אהל יעקב. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן

ויגד כ"ד וסי' כו' במסר' רבת': ובשרים ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' למה נחבאת לברח. וכל ישראל משחקים. בר"ה. קדמ' חס' דד"ה מ"ל: עשו. ד' ג' כתיב ה' וא' כתיב ו' וסי' הסכלת עשו. למען עשה כיום הזה. עשה שטים שנאתי. עשה צדקה ומשפט. קדמה כתוב ו': מדבר ח' דגש וסי' יש לאל ידי לעשת. ובבא משה אל אהל. ויכל משה מדבר אתם. ועתה דעי וראי מה תעשי. ותבא בי רוח. ואשמע מדבר אלי. אהבת רע מטוב. נצור לשונך מרע:

תולדות אהרן למס נהנית. מנחות כג.

בעל הטורים

כי ברח שנים במסורה כי ברח יעקב כי ברח העם איתא במדרש שעמלק הגיד ללבן על בריחת יעקב. וגם לפרעה על בריחת ישראל. כי ברח בגימטריא עמלק:

ספורנו

(כ) ויגנוב יעקב את לב לבן. שלא הראה לו שהרגיש כלל במה שקבל עליו לפה"ר ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשם: הארמי. וזה עשה מפני שהיה לבן ארמי בעל מרמה באופן שאם הי' מרגיש שידע יעקב דבר מזה היה סופר כל נעדיו ולא היה אצל יעקב דרך להמלט: על בלי הגיד לו. כמו על עולת התמיד. הראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו שחפץ ללכת וכל זה עשה לא להעדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי בורח הוא מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתנצלותו ללבן אחר כן: (כא) ויברח. מלת הבריחה בכל מקום תורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדאגת היזק עתיד אבל סור האדם מן המקום מפני היזק הוה או מפני רודף יקרא ניסה: (כד) פן תדבר עם יעקב. אפי' דבור אסור לך: מטוב עד רע. לא תפתנו שיטוב בתתך לו תקוה להיטיב עמו ולא תגזם

רמבן

(יט) **ותגנוב** רחל את התרפים. לא נתכוונה אלא להפריש אביה מע"א לשון רש"י. ואיפשר כי היו ללבן לע"ג כאשר אמר למה גנבת את אלהי אבל לא היו כל התרפים נעבדי' כי איך תמצא ע"ג בבית אדונינו דוד והקרוב מה שאומר שהם כלים לקבל השעות ויקסמו בהם לדעת עתידות והמלה נגזרת מלשון רפה ידים נרפים אתם נרפים יקראו אותם נרפים לרמוז בשמם כי דבורם כמו נבואה רפה תבא ברב ותכזב לעתים רחוקות כמו שאמרו כי התרפים דברו און והנה יעשו אותם קטני אמנה להם לאלהים. לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו רק כל מעשיהם בקסמים אשר יגידו להם התרפים וכתוב והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים ושם כתוב שאל נא באלהים ונדעה התצליח דרכינו כי בתרפים היו שואלים וכן היה הענין בישראל באפוד כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדש עשו כדמותו והיו שואלים בו ומאמינים בדבריו ותועים אחריו גם בחלום לא ידרשו את ה' כי אם בהם. וזה טעם ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש כי סרו מאחרי ה' והנה לבן היה קוסם ומנחש כאשר אמר נחשתי וארצו ארץ הקוסמים מעולם כדכתיב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים ובלעם בן בעור הקוסם היה מעירו וזה טעם למה גנבת את אלהי:

(כב) **ביום** השלישי. שהרי דרך ג' ימים היה ביניהם. דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים הלך המגיד להגיד את לבן שהלך יעקב לדרכו נמצא, רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו ולמדנו שכל מה שהלך יעקב בששה ימים הלך לבן ביום אחד לשון רש"י מבראשית רבה ונכון הוא שילך לבן כגבור לרוץ ארח כי כן דרך הרודפים אבל לבן דרך שלשה ימים שם בין צאנו ובין הצאן אשר ביד יעקב לא בין העיר ובין צאנו כאלו לבן רועה צאנו במזרח לעירו ויעקב למערבה וביניהם דרך שלשת ימים והנה יעקב מן העיר נסע כי שם ביתו בניו ובנותיו וכל אשר לו מלבד הצאן והוגד ללבן ביום השלישי כי לא הרגישו ביום הראשון ושב לבן לעירו ולקח את אחיו משם ורדף אחריו מעירו שבעה ימים והשיגו ביום השביעי אבל נאמר על דעת בראשית רבה כי מן השדה אשר שם הצאן נסע יעקב ולבן לקח את אחיו עמו מגוזזי צאנו ובפרקי ר' אליעזר נראה כי לבן שב לעירו ומשם לקח כל גבור וכל בן חיל ורדף אחריו משם:

(כג) **וידבק** אותו בהר הגלעד כי ביום השביעי בערב הגיע לבית אל תחת ההר וראה את יעקב חונה עליו מרחוק ולן בלילה ההוא למטה ויבא אליו החלום: וטעם אל לבן הארמי. להגיד כי אע"פ שהוא ארמי ואנשי מקומו אנשי תרפים ועוננים כפלשתים בא אליו חלום הנבואה לכבוד הצדיק וכן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי אף על פי שהוא הארמי הקוסם בעל התרפים:

(כד) **מטוב** עד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים לשון רש"י. ופשוטו השמר לך פן תדבר עמו לעשות לו טובה אם ישוב עמך מדרש

רש"י

דעתי: (כט) יש לאל ידי. כח וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא לשון קדש על שם עיזוז ורוב אונים הוא: (ל) נכספת. חמדת והרבה יש במקרא (תהלים מד) נכספה וגם כלתה נפשי (איוב יד) למעשה ידיך תכסוף: (לא) כי יראתי וגו'. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו': (לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך (ב"ר): מה עמדי. משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות (ספרים אחרים השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית: (לד) בכר הגמל. לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין שנינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשט"ו בלעז

כח וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃
כט יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ ׀ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃
ל וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי׃
לא וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃
לב עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם׃
לג וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל־יַעֲקֹב ׀ וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל׃
לד וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא מָצָא׃
לה וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃

ד' ג' כתי' ה' וה' ו' : ח' דגש ג'. ל' וב' מ"ל כ' ג' מ"ל י"ח ב'. י"ג י"א. ל' קמ' ב' בספרא ב' א מ"ל וא' חס' ל' וחס'. ל' י"ב. ל' ב' מ"ל כחו' ב' בכפ'

כח וְלָא שְׁבַקְתַּנִי לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתַי כְּעַן אַסְכֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד׃
כט אִית חֵילָא בִּידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישׁ וֵאלָהָא דַּאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתַּמַּר לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ׃
ל וּכְעַן מֵיזַל אֲזַלְתְּ אֲרֵי חֲמָדָא חֲמֵדְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ לְמָא נְסֵבְתָּא יָת דַּחַלְתִּי׃
לא וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְּחֵילִית אֲרֵי אֲמַרִית דִּלְמָא תָנוּס יָת בְּנָתָךְ מִנִּי׃
לב עִם דִּי תַשְׁכַּח יָת דַּחַלְתָּךְ לָא יִתְקַיַּם קֳדָם אַחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מָה דְּעִמִּי וְסַב לָךְ וְלָא יְדַע יַעֲקֹב אֲרֵי רָחֵל נְסֵיבְתִּינוּן׃
לג וְעַל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְּיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא דְּלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנָא דְּתַרְתֵּין לְחֵינָתָא וְלָא אַשְׁכַּח וּנְפַק מִמַּשְׁכְּנָא דְּלֵאָה וְעַל בְּמַשְׁכְּנָא דְּרָחֵל׃
לד וְרָחֵל נְסֵיבַת יָת צַלְמָנַיָּא וְשַׁוִּיתִנּוּן בַּעֲבִיטָא דְגַמְלָא וִיתֵיבַת עֲלֵיהוֹן וּמַשֵּׁשׁ לָבָן יָת כָּל מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח׃
לה וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא לָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֵיקַם מִן קֳדָמָךְ אֲרֵי אוֹרַח נְשִׁין לִי וּבַלֵּשׁ וְלָא אַשְׁכַּח

אבן עזרא

ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד: (כח) הסכלת עשו. שם הפועל והוא סמוך ויחסר זה או כן: (כט) יש לאל. כח כמו כגבור אין איל: (ל) נכסוף. שם הפועל מבנין נפעל כמו אם נלחום נלחם בם ומלת נכספת כמו התאוית וכן יכסוף לטרוף: (לב) לא יחיה. רק אהרגנו ויש אומרים שהיה דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך אם כן יודיענו מי התפלל על אשת פנחס: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי אמהות. שאהל אחד היה לשתיהן או באהל כל אחת מהן ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה והעד ויצא מאהל לאה גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל וכן היה בא באהל יעקב ואח"כ באהל לאה ואח"כ באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות והטע' שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היה שם כלום ובעת צאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו התרפים שם בכר לקחתם רחל ושמת' בכר הגמל. וי"מ בכר כדמות מרדעת והנכון בעיני שכר הגמל כמו שלחו כר מושל ארץ וכן בכרכרות ומנהג הכר או הרוכב עליו יקרא הכרי והנה רחל לקחה התרפים ושמה אותם במקום ששם כר הגמל: (לד) ותשב. עליהם ולא היתה באהל

הלך ד' חס' וסי' ועתה הלך הלכת כי נכסף. הלך אלך עמך. וישרנה הפרות. ויעש כן הלך ערום ויחף. וכל ירמיה דכוו' במ"ו מ"ל וסי' וקנית לך אזור פשתים. ואמרת אל חנניה. הלוך להרגיעו ישראל. לעבד מלך הכושי. הלוך אל בית הרכב'. הלוך ובכו ילכו ואת: בנותיך ג' מלאי' וסי' פן תגזל את בנותיך מעמי. ואכל קצירך. עד זה מדבר: מה ה' קמץ דסמיכי לח"ע וס' הכר מה לך עמדי וקח לך. כי מה עבדך הכלב. ואמרתם על מה על כי העיר. ומה חשחן אנחנא. ויאמר לה מה עבדת: ולא ידע י"א וסי' כו' במסר' רבת': ואהל ובאהל א"ב מן ב"ב וב' בריש תיבות' וסי' כו' במסר' רבת': האמהת ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' ויבא לבן. ועם האמהות אשר אמרת. בתרא מ"ל. וחד אמהות עבדיו: ותשב י"ב מסוד פרשת וישב:

תולדות אהרן השמר לך. יבמות קג נזיר כג: כי דרך נשים. ע"ג כד (הלך הלכת יבמות ח):

בעל הטורים

עשה ד' במסורה הסכלת עשה למען עשה כיום הזה. עשה שטים שנאתי עשה צדקה. הכא איירי ברמאותו של לבן וכן ביוסף השדוהו אחיו מרמאו' כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה שטים שנאתי אותן שעושין רמאות בלבו וכיוצא בו. עשה צדקה זה שעשה צדקה עם אחיו שהם חשבוה לרעה והוא חשבה לטובה: מאהל ד' במס' ויצא מאהל לאה. מאהל מועד לאמר. והיה מתהלך מאהל לאהל. יתצך לנצח ויסחך מאהל פירוש בשעה שהוקם המשכן נאסרו הבמות והיינו ויקרא אליו מאהל מועד דווקא לאחר שעברו הירדן הותרו הבמות עד שבאו לשילה והיינו ויצא מאהל לאה דהיינו המשכן שיעשו שעשאו בנחלת שבט יהודה שיצא מלאה. ויבא באהל רחל זה שילה שבחלק יוסף ואז והיה מתהלך מאהל לאהל. משילה לנוב ומנוב לגבעון ומשם לבית העולמים ואז נאסרו הבמות והיינו יתצך לנצח ויסחך מאהל שלא הי' שום היתר. אדוני אבי הרא"ש ז"ל: לוא שנים במסורה מלאים. לוא אוכל לקום מפני' אם לוא יגיד ונשא עונו לומר לוא אוכל לקו' מפניך מפני התרפי' אבל מפני אחר אקום כי היכי דדרשי' התם אם לא יגיד פירוש לדיינים ונשא עונו אבל לאחר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא עונו:

ספורנו

תגזם אותו להרע עמו: (כט) ואלהי אביכם. לא בזכותכ' אמנם שלא היה ראוי שתלך בלי רשות ושתגנוב את לבבי ללכת: (ל) ועתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך. יתחייב שהלכת באופן זה מרוב תאותך לשוב לבית אביך ויהי מה: למה גנבת את אלהי. כי בזה אין התנצלות שלא היתה תאותך לבית אביך סבה שתגנוב את אלהי: (לא) פן תגזול את בנותיך. כי באמרך שלא נתת את בנותיך להרחיקם מעליך תגזל אותן מעמי לעכב גם הבנים והממון כענין אמרו אחר כך הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני וכל זה אולי היית עושה בעזרת אנשי ארצך בהיותי שם לא תשיג זה אחרי שיצאתי מארצך: (לב) לא יחיה. כי הגנב שגנב אותם אחד מהעבדים לעבדם ולחזור לסורו ובזה היה חייב מיתה: הכר לך מה עמדי. משלך וקח לך כשתכירהו: ולא ידע יעקב. שאם יודע היה לא היה מעיז פניו לכחש ולא היה

רמבן

או פן תפחידנו לעשות לו רעה אם לא יבא עמך כי אני נויתי לשוב אל ארצו: (לג) **באהל** יעקב ובאהל לאה. כתב רש"י באהל יעקב הוא אהל רחל שהיה תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב. ויבא באהל רחל כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה שהיה מכיר בה שהיא ממשמשנית. ועל דרך הפשט איננו נכון שיקראנו בפסוק אחד בשני שמות. ור"א אמר שבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות כי אהל אחד לשתיהן ואחר כך שב שנית אל אהל לאה ואחרי כן אל אהל רחל וגם זה איננו נכון ועוד כתב והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל להזכיר בכלן ולא מצא כי לא היו שם וחזר ופירש כי בעת צאתו מאהל לאה בא באהל רחל אשר שם התרפים והוא הנכון אבל כי אהלים היו לכלם כי זה היה מצניעות הצדיק כי לכל אחת מארבעה הנשים היה אהל מיוחד בעבור שלא תדע האחרת בבאו אל רעותה גם אסור הוא בדין תורה כמו שהזכירו חכמים במסכת נדה וליעקב אהל מיוחד ושם תאכלנה על שולחנו עם בניו ועם בני ביתו. וטעם אשת יעקב שהזכיר ברחל על דעתי כפשוטו בעבור שהיא מוזכרת בין הפלגשים בפרשה ההוא ולכן לא אמר כן בסדר וישלח יעקב. שימנה לאה ורחל ואחרי כן השפחות:

(לה) **אל** יחר בעיני אדני כי לא אוכל לקום מפניך. לא הבינותי מה התנצלות זה וכי הנשים אשר להם האורח לא יקומו ולא יעמדו אולי אמרה כי ראשה ואבריה

אבן עזרא

באהל: (לו) כי דלקת. רדפת וכן ידלק עני: (לט) אנכי אחטנה. אם היתה טרפה החטא היה עלי ופרעתי כמוה: גנבתי יום. היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשנה: (מב) ופחד יצחק. יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן מ"ם ריקם נוסף והוא שם ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים וכן מ"ם אמנ'
נם

רשי

(לו) דלקת. רדפת כמו (איכה ד) על ההרים דלקונו וכמו (שמואל א יז) מדלוק אחרי פלשתים: (לז) ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז: (לח) לא שכלו. לא הפילו עבורם כמו (הושע ט) רחם משכיל (איוב כא) תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך. (ב"ק סה) מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא: (לט) טרפה. ע"י ארי וזאב: אנכי אחטנה. לשון (שופטים כ) קולע אל השערה ולא יחטיא (מלכים א' א') אני ובני שלמה חטאים חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה: אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא ממנינא שהיתה נפרדת ומחוסרת כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א כ"ב) תרגומו לא שגא: גנבתי יום וגנבתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי. גנבתי כמו רבתי בגוים שרתי במדינות (איכה א) מלאתי משפט (ישעיה א) אוהבתי לדוש (הושע י): (מ) אכלני חרב. לשון אש אוכלה: קרח. כמו משליך קרחו (תהלים קמ"ז) תרגומו גלידא: ושנתי. לשון שינה: (מא) ותחלף את משכרתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (בראשית כ"ח) בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא לשון

לו וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן
יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי
מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי׃
לז כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־
מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים
כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין
שְׁנֵינוּ׃ לח זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה
אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא
שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃
לט טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ
אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה
גְּנֻבְתִי יוֹם וּגְנֻבְתִי לָיְלָה׃
מ הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח
בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃
מא זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ
עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה
בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ
וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת
מֹנִים׃ מב לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי
עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי
וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח

יָת צַלְמָנַיָּא׃ לו וּתְקֵיף לְיַעֲקֹב
וּנְצָא עִם לָבָן וַאֲתֵיב יַעֲקֹב
וַאֲמַר לְלָבָן מָה חוֹבִי מָה
סוּרְחָנִי אֲרֵי רְדַפְתָּא בַתְרָי׃
לז אֲרֵי מַשַּׁשְׁתָּא יָת כָּל מָנַי
מָה אַשְׁכַּחְתָּ מִכֹּל מָנֵי בֵיתָךְ
שַׁוִּי הָכָא קֳדָם אַחַי וְאָחָךְ
וְיוֹכְחוּן בֵּין תַּרְוָנָא׃ לח דְּנַן
עַסְרִין שְׁנִין אֲנָא עִמָּךְ רְחֵלָךְ
וְעִזָּךְ לָא אַתְכִּילוּ וְדִכְרֵי עָנָךְ
לָא אֲכָלִית׃ לט תְּבִירָא לָא
אַיְתֵיתִי לְוָתָךְ כַּד הֲוָה שַׁגְיָא
מִמִּנְיָנָא מִן יְדִי אַתְּ בָּעֵי לַהּ
נְטָרִית בִּימָמָא וּנְטָרִית
בְּלֵילְיָא׃ מ הֲוֵיתִי בִימָמָא
אֲכָלַנִי שַׁרְבָּא וּגְלִידָא הֲוָה
נָחִית עֲלַי בְּלֵילְיָא וְנָדַת
שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃ מא דְּנַן לִי
עַסְרִין שְׁנִין בְּבֵיתָךְ פְּלַחְתָּךְ
אַרְבַּע עַסְרֵי שְׁנִין בְּתַרְתֵּין
בְּנָתָךְ וְשִׁית שְׁנִין בְּעָנָךְ
וְאַשְׁנֵיתָא יָת אַגְרִי עֲשַׂר
זִמְנִין׃ מב אִלּוּלָא פּוּן אֱלָהָא
דְּאַבָּא אֱלָהָא דְּאַבְרָהָם
דְּדָחֵיל לֵיהּ יִצְחָק הֲוָה
בְּסַעְדִּי אֲרֵי כְעַן רֵיקָן
שַׁלַּחְתָּנִי יָת עַמְלִי וְיָת לֵאוּת
יְדַי גְּלֵי קֳדָם יְיָ וְאוֹכַח

מה. ה' פס' ית בהון מה מה וסי' במסרה רבתא: מה ב' פתחי' סמוכי' לה' וסי' מה פשעי מה חטאתי. מה חפצו בביתו אחריו: חרב י"ו חסרי' בליש' וסי' בו' במסרה רבתא: מעיני ד' וסי' ותדד שנתי מעיני. בי נשכחו הצרות. נוחם יסתר מעיני. ויסתר עמל מעיני: לולי ז' ר"פ וסי' לולי אלהי אבי. לולי בעס אויב אגור. לולי ה' צבאות הותיר לנו. לולי האמנתי לראות בטוב ה'. לולי ה' עזרתה. לולי תורתך. לולי ה' עזרתה לי: ופחד ב' וסי' יצחק היה לי. ופחד למידעי:

תולדות אהרן זה עשרים. שם ט:
ואילי צאנך. בבא קמא
סה. הייתי ביום. מציעא צג:

ספורנו

היה אומר לא יחיה: (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן. אחר שלא מצא דבר חשב יעקב שלא נגנבו תרפים כלל אלא שהיתה המצאה לבן כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו: מה פשעי מה חטאתי. מה מצאת בי עול לשעבר שהחזקתני עתה לגזלן: (לח) רחליך ועזיך לא שכלו. הנה הפך זה מצאת בי שלא בלבד עבדתיך באמונה כמשפט הצדיקים אבל היטבתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו: ואילי צאנך לא אכלתי. אפי' כמנהג שאר הרועים: (לט) לא הבאתי אליך אנכי אחטנה. טרפה שנטרפה בחטא שלי ושגגתי אבל הבאתי בלבד טרפה שנטרפה באונס. אף עפ"כ מידי תבקשנה שלא כדין: (מא) ותחלף את משכרתי. וזה הפך מה שאמרת כי אמנם

רמבן

ואיבריה כבדים עליה והיא חולה בבא הארח כי כן דרכן וכל שכן במעטות הלידה כרחל שדמיה מועטין והארח יכבד עליהם מאד. והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקות מאד כי כן שמן מעולם נדות לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק גם מבטן מוליד גנאי ועושה רושם רע כאשר בארו הפילוסופים עוד אני עתיד להזכיר נסיונם בזה והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מסכת נדה תלמיד אסור לשאול בשלמה של נדה רבי נחמיה אומר אפילו הדבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא אמר ר' יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסור ליהנות במעשה ידיה ולכך אמרה רחל ראויה הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא החריש ממנה ולא ענה אותה כי לא היו מספרים עמהן כלל מפני שדבורה טמא:

(לו) **ויחר** ליעקב וירב בלבן. מתחלה נתן לו רשות לחפש כי אמר עם אשר תמצא את אלהיך ואמר נגד אחינו הכר לך מה עמדי. ואיך ימצא אם לא יחפש וימשש אבל מתחלה היה חושש אולי אחת הנשים או עבדים גנבו את אלהיו ועתה בראותו כי אינם עמהם חרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני אמר לו למה דלקת אחרי כאשר ירדוף האדם אחרי הגנב הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר והיה ראוי לי לקחת ממך כל מה שאוכל כי אתה החלפת את משכורתי עשרת מונים והיית תובע ממני הטרפות ושלמתי לך שלא כדין:

(מב) **ופחד** יצחק היה לי. לא רצה לומר אלהי יצחק לפי שאין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בצאתו אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת נתיירא יעקב לומר לשון רש"י וכן דעת אונקלוס כי פחד יצחק אלהיו דדחיל ליה יצחק. ור"א אמר יראת יצחק את השם הועילתני כי זכות האב תועיל לבן. וישבע יעקב בפחד אביו יצחק כמי שיצחק מתפחד ממנו והנה אין פירושו שוה עוד כתב ויש אומרים כי זה הפחד רמז ליום העקידה ואיננו רחוק. ועל דרך האמת יבא הלשון כפשוטו ומשמעו והוא מדת הדין של מעלה וממנו אמר הכתוב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים יאמר כן כי יבקשו הרחמים ומדת הדין שלמטה ויבואו פחד יצחק אל השם ואל טובו הנזכרים:

ויוכח אמש. לשון תוכחה ולא לשון הוכחה לשון רש"י ויותר נכון לשון הוכחה כי אמר למעלה ויוכיחו בין שנינו ואמר עתה כי האלהים היודע הנסתרות הוא הוכיח בין שניהם ולכך לא אמר ויוכח אותך אמש:

לשון הוכחה: (מג) מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: (מד) והיה לעד. הקב"ה: (מו) לאחיו. הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה (ב"ר): (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד: גלעד. גל עד: (מט) והמצפה אשר אמר וגו'. והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבור את מצפה גלעד (שופטים י"א) ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף ה' ביני ובינך אם תעבור את הברית: כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו: (נ) בנותי בנותי. שני פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש: אם תענה את בנותי. למנוע מהם עונת תשמיש (יומא ע"ו):

ירותי

אָמֶשׁ׃ שביעי מג וַיַּעַן לָבָן וַיֹּאמֶר
אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים ג'
בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה
רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־ ג'
אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן ס'. ל'
אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ מד וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה
בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד ג'. ג' ב' קמץ וא' פת'
בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ מה וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן
וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ מו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ל' ומ"ל
לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ
אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם ל'
עַל־הַגָּל׃ מז וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן
יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ ל'. ל'
גַּלְעֵד׃ מח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל ב' ובענין
הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־
כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃
מט וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף ל'
יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ ל'
מֵרֵעֵהוּ׃ נ אִם־תְּעַנֶּה אֶת־ ב' קמץ אבל יש אלוק בו.
בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח נָשִׁים עַל־
בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה
אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃
נא וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה ס' פסו' הנה והנה.
הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר

בְּרַמְשָׁא׃ מג וַאֲתֵיב לָבָן
וַאֲמַר לְיַעֲקֹב בְּנָתָא בְּנָתַי
וּבְנַיָּא בְּנַי וְעָנָא עָאנִי וְכֹל
דְּאַתְּ חָזֵי דִּילִי הוּא וְלִבְנָתַי
מָה אַעְבֵּיד לְאִלֵּין יוֹמָא
דֵין אוֹ לִבְנֵיהֶן דִּילִידָא׃
מד וּכְעַן אִיתָא נִגְזַר קְיָם
אֲנָא וְאַתְּ וִיהֵי לְסָהִיד בֵּינָא
וּבֵינָךְ׃ מה וּנְסֵיב יַעֲקֹב
אַבְנָא וְזַקְפַהּ קָמָא׃ מו וַאֲמַר
יַעֲקֹב לַאֲחוֹהִי לְקוּטוּ אַבְנִין
וּנְסִיבוּ אַבְנִין וַעֲבַדוּ דְגוֹרָא
וַאֲכָלוּ תַמָּן עַל דְּגוֹרָא׃
מז וּקְרָא לֵיהּ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא
וְיַעֲקֹב קְרָא לֵיהּ גַּלְעֵד׃
מח וַאֲמַר לָבָן דְּגוֹרָא הָדֵין
סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ יוֹמָא דֵין
עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ גַּלְעֵד׃
מט וְסַכּוּתָא דִּי אֲמַר יִסֵּךְ
מֵימְרָא דַּייָ בֵּינָא וּבֵינָךְ אֲרֵי
נִתְכַּסֵּי גְּבַר מֵחַבְרֵיהּ׃
נ אִם תְּעַנֵּי יָת בְּנָתַי וְאִם
תִּיסַּב נְשִׁין עַל בְּנָתַי לֵית
אֱנָשׁ עִמָּנָא חֲזִי מֵימְרָא דַייָ
סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ נא וַאֲמַר
לָבָן לְיַעֲקֹב הָא דְגוֹרָא הָדֵין
וְהָא קָמְתָא דִּי אֲקֵימִית בֵּינָא

גם הנם: (מג) ולבנותי מה אעשה. הוסיף לבאר וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם: (מה) מצבה. שהציב אותה: (מו) גל. שיגולו שם אבנים עד שהתחברו גם קראה מצפה: (מט) וטעם יצף ה'. כמו ה' יראה וכן צופה נתתיך: כי נסתר. אנחנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחברו ולא יראנו השם רואהו. וטעם אשר אמר שב אל לבן. ויעקב קראה מצפה בעבור שאמר לו יצף ה': (נ) אם תענה את בנותי. אמר הגאון פירו' ואם לא תשכב עם נשיך וזאת לשון נכריה לא נשמע כמוהו בכל המקרא ואם היה כמשמעו מה יזיק והטעם שלא יעשה להם רע ויכריחם על דבר שאינם חפיצות בו. ותרגום

גלעד

ספורנו

אמנם אתה הוא שהחלפת משכרתי: (מג) והצאן צאני. ואם החלפתי משכרתך או שלחתיך ריקם לא הייתי נוטל דבר משלך שהכל שלי ובמרמה באו לידך לא בדין: ולבנותי. ושל בנותי הוא לנדונייא. מה אעשה לאלה. אף על פי שאוכל ליטול הכל מה אעשה לאלה לפרנסן אחר כך: (מד) ועתה מאחר שאיני חפץ להזיקך לכה ונכרתה ברית שגם אתה לא תזיקני: (מה) וירימה מצבה. להורות שיהיה הדבר יציב וקיים: (מז) ויעקב קרא לו גלעד. שלא שנה את לשונו: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד. נכנע לקראו בלשונו של יעקב ואמר שיהיה עד על מה שיאמר עתה: (מט) והמצפה. וכן יעיד שם המצפה שהוא מקום סמוך לנו יהיה לעד מזכיר מה שנאמר: אשר אמר. וזה שאמר שהמצפה גם כן תעיד על דבריו הוא מפני שאמר אז לבן ליעקב יצף ה' ביני וביניך והיה לדיין ושפט: (נ) ראה אלהים עד. ראה שאם

תבגוד

א"ב מן חד חד חד א' וחד לא' דילוג ולית דכו' וסי' כו' במסר' רבת': והבנים ג' וסי' הבנות בנתי והבנים. והאבות והבנים יחדו. והבנים קשה פנים: לאלה ה' וסי' ויען לבן ויאמר ליעקב. לאלה תחלק הארץ. ויאמר ראיתי את ישראל נפוצים. וחברו. אלתטיפו יטפון: ואתה ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה. והדבר אשר דברנו אני ואתה. אני ואתה רכבים צמדים. בתרא' פתח: תענה ב' קמצין וסי' אם תענה את בנתי ואם. אם ענה תענה אתו: ט"ו מלין מיחדין קמצין בליש' וסי' במסר' רבתא: ה' פסו' הנה והנה וסי' הנה הגל הזה והנה המצבה. ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה. ועתה הנה המלך אשר בחרתם. הנה אדוניהו ירא את המלך. הנה אלה

תולדות אהרן הבנות בנותי. יבמות סב: יגר שהדותא. שבת קטו מגלה ט (סוטה לג סנהדרין לח): אם תענה את. יומא עז כתובות מז:

רמבן

(מג) **ולבנותי** מה אעשה לאלה היום. אמרו שהוא כמו ולבנותי מה אעשה להן היום והוא תוספת ביאור וכן אשר נשבענו שנינו אנחנו בינינו ובינותיכו אנחנו. ויותר נכון נראה שהוא דרך חמלה. ולבנותי מה אעשה לאלה אשר לפני כי נכמרו רחמי עליהן או לבניהן הנולדים בביתי והם לי כבני וזה טעם אשר ילדו ואמר זה כמתנצל על דברי יעקב כי באתי אחריך לראות בנותי ומה אוכל לעשות להם טובה או לבניהם ועתה אטיב להן שתכרות לי ברית שלא תענה אותן ולא תקח עליהן נשים:

(מד) **והיה** לעד הקב"ה. לשון רש"י ואיננו כמשמעו אבל יאמר והיה הברית לעד בינותינו כי העובר עליו יקולל בכל אלות הברית כטעם והיו בך לאות ולמופת או טעמו נכרתה ברית בדבר קיים שיהיה לעד בינותינו על כן הרים יעקב אבן והוא מה שאמרו עד הגל הזה ועדה המצבה כטעם ויאמר יהושע הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה:

(מו) **ויאמר** יעקב לאחיו. לאחי לבן הנזכר אשר באו עמו כי לא רצה לומר כן לחמיו שהיה נוהג בו כבוד וכן ויקרא לאחיו לאכול לחם לאחי לבן ולא קרא ללבן דרך כבוד וכאלו הכל ברשותו והכל שלו ודומה להם ויאמר פרעה לאחיו מה מעשיכם. ורש"י פי' לאחיו של יעקב כי הבאים עם לבן אוהביו ורעיו הם. ויתכן כי מה שאמר בלבן ויקח את אחיו עמו הן קרוביו בני משפחתו מזרע נחור אחי אברהם ועשה כן בעבור שלא ירצה להביא על יעקב אנשים נכרים שלא ירבו עמו בכח או יחמדו ויגזלו ויגנבו מאשר לו והנה אלה קרובים ליעקב כמו ללבן על כן יקראו אחים לשניהם. ויש אומרים שאמר להם אחי דרך מוסר כמו שאמר לרועים אחי מאין אתם. ובב"ר אמרו ויאמר יעקב לאחיו אלו בניו שהיה קורא אותן בלשון כבוד אחיו אבל בויקרא לאחיו לאכול לחם לא פי' והנכון מה שכתבתי תחלה:

ויאכלו שם על הגל. אכלו שם מעט לזכרון או שהוא דרך הבאים בברית לאכול שניהם מלחם אחד לאהבה ולחברה ואחרי בואם בשבועה ובברי' זבח להם זבח ועשה להם כרה גדולה. ויתכן כי טעם ויאכלו שם על הגל הזבח הנזכר למטה כי אמר להם לקטו אבנים ונעשה גל לאכול עליו ויהיה עד כבואנו בברית ואחרי כן אכלו עליו זבח וטעם ויאכלו לחם שעשה להם סעודה גדולה ללון עמו לא משתה בלבד:

(מח) **ויאמר** לבן. הגל הזה עד אחרי שקראו יעקב גלעד דבר לבן בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקרא שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניהם או שדברי לבן מתורגמין ללשון הקדש:

וטעם והמצפה. כתב רש"י והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבור את מצפה גלעד למה נקראת מצפה אשר אמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה' ואם כן הוא שם מקום גבוה בראש ההר. ולפי דעתי שהיא האבן שהקים יעקב מצבה והוא נמשך על כן קרא שמו גלעד והמצבה קרא כי אמר יצף ה' ואפשר

שהוא

יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ נב עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה אִם־אָנִי לֹא־אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת לְרָעָה׃ נג אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק׃ נד וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃ מפטיר

לב א וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ׃ ב וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃ ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם׃ פ פ פ

קמ"ח, חלק"י, מתנים, סימן

וּבֵינָךְ׃ נב סָהִיד דְּגוֹרָא הָדֵין וְסָהֲדָא קָמְתָא אִם אֲנָא לָא אֶעֱבַר לְוָתָךְ יָת דְּגוֹרָא הָדֵין וְאִם אַתְּ לָא תְעִבַּר לְוָתִי יָת דְּגוֹרָא הָדֵין וְיָת קָמְתָא הָדָא לְבִישׁוּ׃ נג אֱלָהֵי דְּאַבְרָהָם וֶאֱלָהֵי דְּנָחוֹר יְדִינוּן בֵּינָנָא אֱלָהָא דַּאֲבוּהוֹן וְקַיֵּם יַעֲקֹב בִּדְדָחִיל לֵיהּ אֲבוּהִי יִצְחָק׃ נד וּנְכַס יַעֲקֹב נִכְסְתָא בְּטוּרָא וּקְרָא לַאֲחוֹהִי לְמֵיכַל לַחְמָא וַאֲכַלוּ לַחְמָא וּבָתוּ בְּטוּרָא׃ א וְאַקְדֵּם לָבָן בְּצַפְרָא וְנַשֵּׁיק לִבְנוֹהִי וְלִבְנָתֵיהּ וּבָרֵיךְ יָתְהֶן וַאֲזַל וְתַב לָבָן לְאַתְרֵיהּ׃ ב וְיַעֲקֹב אֲזַל לְאוֹרְחֵיהּ וַעֲרָעוּ בֵיהּ מַלְאֲכַיָּא דַּייָ׃ ג וַאֲמַר יַעֲקֹב כַּד חֲזָנוּן מַשְׁרִיתָא מִן קֳדָם יְיָ דָּא וּקְרָא שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם׃

ל' והד ויריתי להם גורל.
כ"ל חס' במ"ג
ג' ר"פ מן ג' מלין דמיין קדמ' ותליתא' קרחיו ומלעי' נסיב ו'.
ג' מ"ל.
ס'
ג' חס'
כ'
כ' לדקיהו. ל'
ה' חס' את

רשי

(נא) יריתי. כמו ירה בים כזה שהוא יורה חצים: (נב) אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: לרעה. לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא (ב"ר): (נג) אלהי אברהם. קדש: אלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול (בגמרא שבועות ובבראשית רבה): (נד) ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה) נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה יא): (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ: (ג) מחני'. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל א"י שבאו לקראתו (ב"ר ותנחומא):

אבן עזרא

גלעד יגר שהדותא: אשר יריתי. הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה בים וירוס אל מקום אחד: (נב) לא אעבור. ברית זה הגל כמו עברו חק. וטעם לרעה לעשות רע ויש אומר לא תעבר אלי אתה להרע לי גם אני כן. כל אחד אמר ישפט בינינו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד ע"ג וכן העיד יהושע: (נג) וישבע יעקב. בפחד אביו. כמי שהי' אביו מפחד ממנו ויש אומר זה הפחד רמז ליום העקידה ותיכנו רחוק: (נה) לבניו. הם בני בנותיו: (א) ויפגעו בו מלאכי אלהים. לעזרו בדרך והוא לבדו ראה מחנה המלאכים סביב מחנהו: על כן קרא שם המקום מחנים. על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים:

מרחוק יבאו והנה: אם אני. י' פסו' באורייתא וירמיה אם ואם במצ' פסו' וסי' כו' במס' רבתא: ג' ראשי פסו' מן ג' ג' מלי' דמי' קדמ' ותלי' קרח' ומציע' נסי' וא"ו וסי' אלהי אברהם ואלהי נחור. כי יצומו אינני שמע. עלי עשור ועלי. אנ"ך. וחילופי' ה' פסו' מן ג' מילין קדמ' ותלית' נסי' וא"ו ומצ' קרחי וסי' ואלה יצאו מן העיר. ואם רע בעיניכם לעבוד את ה'. בי אם את ה'. וגם תבן גם מספא. והיו בני ישראל. פתח הצלע למנה דיחזקאל. ראיתי והנה מנורת זהב כלה. יש אחד ואין שני. אדין סרביא: בנותיו ולבנותיו ג' מ"ל וסי' וינשק לבניו ולבנותיו. ואלה בני לאה אשר ילדה ליעקב. הוא ובנותיו דעזרא: אתהם ה' וסי' וישכם לבן בבקר. והזהרת אתהם. וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני. בבקרת רועה עדרו. ויתנו בגורל ממטה בני יהודה בד"ה: כאשר ראם ב' וסי' ויאמר יעקב. באשר ראם צדקיהו: ראם א"ב מן ב' ב' מן ג' אתין וסי' כו' במסר' רבת': ויקרא שם המקום ה' חס' את וסי' שם המקום ההוא מחנים. שם המקום ההיא מסה ומריבה. שם המקום חרמה. שם המקום ההוא תבערה: שם המקום ההוא גלגל: מלאכי אלהים ב' וסי' והנה מלאכי אלהים. ויפגעו בו מלאכי אלהים:

תולדות אהרן ויפגעו בו. חולין יח: ויאמר יעקב. ברכות סב:

בעל הטורים

מחנים נוטריקון מלאותן חיילים של יעקב מלאכים:

ספורנו

תבגוד כי תמעול בו והוא יפרע ממך כענין ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו כאמרם ז"ל שהוא מכחש בשליש שביניהם: (נג) אלהי אביהם. אמר לבן אין לה לאמן מה שיחדתי לדיין אלהי נחור עם אלהי אברהם כי אמנם אלהי נחור היה אלהיו של תרח שהיה אביהם של אברהם ושל נחור. וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. שיצחק אינו בן תרח ונשבע שאלהיו של יצחק לבדו ישפוט אם יבגוד: (נד) ויקרא לאחיו. של לבן אבל לא הוצרך לקרוא את לבן כי הוא היה אז כאב לבני יעקב: לב (א) ויברך אתהם. כבר אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך ואמרם ספר ברכת לבן לבנותיו להורות שברכת האב אשר היא על בניו בכל נפשו בלי ספק ראוי שתחול יותר בסגולת צלם אלהים המברך כאמרו בעבור תברכך נפשי: (ג) מחנה אלהים זה. המחנה שלי שפגעו בו מלאכי אלהים אין ספק שהוא מחנה אלהים כענין ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים. מחנים. שתי מחנות אלהים של מלאכים ושלו כמשפט ממין הרבים הבא אחר פתח מלעיל המורה על מספר שנים כמו פעמים שבועים שנתים ועלתם:

רמבן

שהוא מצפה גלעד שהמקום יקרא על שם האבן הזאת לעולם: (ב) **ויפגעו** בו מלאכי אלהים. לשון רש"י מלאכי ארץ ישראל יצאו לקראתו: מחנים שתי מחנות של חוצה לארץ באו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל יצאו לקראתו ואני תמה בזה שהרי עדיין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק היה משם ושלח מלאכים אל עשו מרחוק ושם נאמר ויעבור את מעבר יבוק שהוא יבוק הנחל גבול בני עמון שהוא דרומית מזרחית לארץ ישראל ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כן ארץ אדום ותחלת ביאתו בארץ בשכם היה שנאמר ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם ונקרא שם המקום מחנים כי כן הדרך בשמות או מחנים מחנהו ומחנה העליונים לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלהים מברכים לו ומודים לו בייחודו:

* * *

כלי פרשת ויצא יקר

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. פי' רש"י לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה אלא מגיד שיציאת הצדיק מן המקום עושה רושם: ויש להתבונן וכי אברהם ויצחק לא הלכו ממקום למקום ולמה לא נכתב אצלם לשון יציאה: ויש פנים לכאן ולכאן כי לפום ריהטא דלרבותא נקט כאן ויצא כי אברהם ויצחק לא הניחו במקום שהלכו משם צדיק כמותם שיהא ביציאתם עושה רושם אבל כאן הרי יצחק ורבקה נשארו שם סד"א שאין יציאתו עשה רושם קמ"ל: ודוגמא לזה מסיק ברבתי שמביא שם ראייה מן ויצא מן המקום הנאמר ברות ומקשה שם יציאה דתמן לא היתה כי אם אותה צדקת בלבד אלא הכא דהוות יצחק ורבקה ר' עזריה אומר אינו דומה זכותו של צדיק אחד לשני צדיקים עכ"ל: ויש לפרש לאידך גיסא לומר שדוקא יציאתו של יעקב עשה רושם אבל לא יציאת אברהם ויצחק לפי שהמה הלכו עם כל בני ביתם ולא נשאר במקום שום צדיק ע"כ לא עשו רושם ביציאתם כי הרשעים שנשארו שמה אינן מקפידין על יציאת הצדיקים ואדרבה הם שמחים בצאתם מהם לפי שאינן הולכין בדרכיהם והם לשיכים בעיניהם ולצנינים בצידיהם והם מריבים עמהם עבור מעשיהם אבל ההולך ממקום שצדיקים מצויים שם אז יציאתו עושה רושם כי הצדיקים שנשארו קשה עליהם פרידתם כי דעתם נוחה ממנו ואינו דומה זכות של מועטין לזכות של מרובים וכאן היו יצחק ורבקה לכך היה רושם יציאתו ניכר. ולפי זה צריכין אנו לומר שגם בשדה מואב היו חסידי אומות העולם. ד"א לכך הזכיר כאן לשון יציאה ובמקום אחר וירד אברם מצרימה לפי שארץ ישראל מקום גלוי שכינתו יתברך והאלך משם ירידה

ירידה היא לו ויציאה מן קו השווי כי כל יציאה הוא מן המקום שהוא ראוי להיות בו כמו אני יוצא בתוך מצרים כמצא שיציאה זו עשתה רושם גם בו בעצמו . ובילקוט מסיק יש שזוגו הולך אליו ויש שהולך אצל זוגו יעקב הלך אצל זוגו שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע ואיך למד מפסוק זה שהלך אצל זוגו בברחו מפני עשו אין זה כי אם קושית ויצא יעקב וילך מבעי לי' הכריחו לומר שיעקב היה שסלק מחשבתו מכל וכל ממקום מגורת אביו ואמו על כן נקרא יוצא לומר לך שיצא מכל וכל לאפוקי ההולך מאיזו מקום ודעתו לחזור אז לעולם מחשבתו משוטטת במקום אשר הלך משם וזה נקרא הולך ולא יוצא כי לא יצא מכל וכל שהרי עדיין מחשבתו שמה ועל כן קשה לבעל מדרש זה מי התיר ליעקב לעזוב אביו ואמו מכל וכל על זה אמר כמתרץ לפי שהלך אצל זוגו והכתוב אומר ע"כ יעזב איש את אביו ואמו ודבק באשתו . ד"א לפי שמצינו שיעקב נענש על אותן כ"ב שנה שלא קיים בהם מצות כיבוד אב ואם ויש להקשות הלא הלך ברשות אביו ואמו ובמצותיהם ולמה נענש על כל אותן הימים כי אף את"ל שעבר על מה שאמרה אמו וישבת עמו ימים אחדים מ"מ למה נענש על כל הימים אלא וודאי לפי שאביו אמר לו קום לך פדנה ארם התיר לו לילך אבל לא לצאת מכל וכל כי כל ההולך ודעתו לחזור או שעדיין מחשבתו משוטטת שמה נקרא הולך ולא יוצא והוא לא כן עשה אלא ויצא יעקב מכל וכל כאילו שכח כל בית אביו ואמו על כן נענש בכיוצא בו שבן אחד מבניו והוא יוסף לא כבדו כ"ב שנה ולא זכר בו יוסף וישכחהו כמ"ש כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי וידע יוסף כי מאת ה' היתה זאת על כן אמר נשני אלהים אבל הוא בצדקתו הי' לו חשק ורצו להיות לו בית אביו תמיד לזכרון נגד עיניו ולא יכול כי נשני אלהים :

ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש . רז"ל אמרו שזהו הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחוק קרא למקום ההוא סתם מקום לפי שכל מקום יש לו שם לווי על שם בעליו או על שם מהות המקום כי בזה יובדל משאר מקומות וזה המקום נעלם מהותו ושמו כמבואר למעלה פרש' וירא בפסוק ה' יראה על כן קראו סתם מקום כי אין בו עדיין השם אשר בו יובדל משאר מקומות. ד"א לכך קראו סתם לפי שהוא מקומו של עולם הן מצד ששם אבן שתיה וממש הושתת העולם הן מצד שעדיין כל העולם מיוסד עליו כי ממנו יוצא השפע לכל העולם . ויעקב הרגיש כי זה יהי' מקום המקדש לפי שראה ששקעה עליו השמש שלא בעונתה לפי שמקום קדוש זה מכהה גלגל חמה ואינו צריך אל השמש ואדרבה השמש צריכ' אליו כמ"ש רז"ל א"ר אבין אתה מוצא מי שמבקש לעשות לו חלונות עושה אותם רחבות מבפנים וצרות מבחוץ כדי שיהיו שואבין האור' מבחוץ אבל חלונות של ב"ה היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים למה שיהא האור יוצא מן המקדש ומאיר לעולם שנאמר והארץ האיר' מכבודו וכתיב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו עיין נוסח זה בילקוט פרשת תצוה ומכאן ראייה שאין השמש מאירה אל המקדש על כן כהה אור השמש מיד בבואו אל מקום הקדוש והי' לעת ערב יהי' אור כי האיר ה' אור העליון ממקום קדוש זה עד שנראה ה' אליו במחזה בלילה ההוא. ויש עוד רמז נכון במה שאמרו במדרש ילקוט ששקעה השמש שתי שעות קודם זמנה ולמה דווקא שתי שעות אלא שרמז כאן על העתיד שככה תשקע שמשן של ישראל שתי שנים קודם זמנו כמו שפירש"י פר' ואתחנן שמיהר ה' את הגלות שתי שנים קודם הזמן שנאמר וישקוד ה' על הרעה ואם כן בית הקדוש שיבנה במקום זה סופו ליחרב ב' שנים קודם זמן שקיע' על כן בא הרמז על יעקב בשקיע' זו שיהיה סימן מסור בידו שלעתיד יחרב המקדש ב' שנים קודם הזמן ע"כ ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו ואמרו במדרש שחסידים ואנשי מעשה נוהגים בליל ט' באב לשום אבן תחת הראש ואמרו שיש להם סמך מן פסוק זה ויקח מאבני המקום כו' כי יעקב ראה החורבן ומי הגיד לבעל מדרש זה שראה יעקב החורבן אלא וודאי שלמד זה מן שקיעת השמש שתי שעות קודם כאמור :

ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וגומר . אחר שנודע לו כי מקום זה יהיה בית אלהים המכהה גלגל חמה על כן לקח מן אבני המקום וישם אותם שומר לראשו להראות חבת הקודש שעליהן כמ"ש כי רצו עבדיך את אבניה . ולקח י"ב אבנים כנגד י"ב שבטים כדאיתא במדרש והיו האבנים מריבות כל אחד אמר עלי יניח צדיק ראשו עד שנעשו לאבן אחת רמז לעתיד על דרך שכתב הרב המורה שלכך העלים הקב"ה מקום זה שיהיה מקום מקדש והיכל מלך כדי שלא יהיה מריבה בין השבטים כי כל שבט ירצה במקום המקודש ההוא . ומפני השלום נאמר אשר יבחר ה' מכל שבטיכם וכתיב כ"א במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך הא כיצד אלא בשעה שקנה דוד את הגורן מן ארונה היבוסי גבה את הכסף מכל השבטים וכן פירש"י פרשת ראה . וא"כ מריבה זו שהיתה בין האבנים ונעשו לסוף אבן אחד זה היה אות ומופת על העתיד שככה תהיה מריבה בין אבני נזר י"ב שבטי יה כי כל שבט יאמר עלי יניח צדיקו של עולם ראשו זה ב"ה שנאמר מרום מראשון מקום מקדשנו ולסוף נעשו לאבן אחת ע"י שגבה דוד הזהב מן כולם. ועל אבן זה נאמר בבנין בית שני והוציא את האבן הראשה רצה לומר אותו שהי' מראשותיו של יעקב הוציאו ליסד בו את היכל ה' ועשה יעקב ממנו מטה לשכב עליו להיות סימן שזה יהיה מטתו שלשלמה מלך שהשלום שלו כמו שפירש"י בשיר השירים על פסוק הנה מטתו שלשלמה . וישכב במקום ההוא משמע אבל קודם לכן לא שכב במטה כי לא רצה לעלות על ערש יצועיו עד אשר מצא מקום מטתו שלשלמה וכן נדר דוד שנא' אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אעלה על ערש יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב הזכיר את יעקב תמיד כי גם הוא נדר נדר כזה כמו כן מאמרו וישכב במקום ההוא. אבל לא קודם לכן :

ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגומר . כתב הרב המורה שהרא' הקב"ה ליעקב סדר השתלשלות המדריגות של ג' עולמות כי באמרו מוצב ארצה זהו העולם התחתון. וראשו מגיע השמימה זה העולם האמצעי . והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו זה עולם המלאכים והנה ה' נצב עליו להורות כי השי"ת גבוה מעל כל גבוה ומושל על כולם . והקש' על דבריו מהרי"א כי מרא' זו ליעקב הינה כפי הזמן ולא כפי המקום . ואומר אני ליישב דברי המור' שאין מראה זו חוץ לזמנ' ולא חוץ למקומה כי ידוע מה שכתבו הקדמונים וכן תמצא בעקידה ורבינו בחיי וכן כתב מהרי"א בעצמו שאפילו חכמי האומות הסכימו על זה כי ג' חלקי המשכן הם כנגד ג' עולמות כאשר תמצא הכל באר היטב בספרי הגאונים שהזכרנו ולפי ציור זה וודאי כאן מקומו כי יעקב הי' במקום הר המוריה אשר הוכן מקדש לבנות עליו בהמ"ק על כן הראה לו ה' במראה זו תבנית שלש' עולמות וציורם לרמז שלעתיד יבנה כאן הבית המקדש על תבנית ציור ג' עולמות אלו . ד"א לכך הרא' לו הקב"ה תבנית כל העולמות להורות שמקורם ממקום זה שנקרא אבן שתיה כי משם הושתת העולם . ד"א לפי שמשם יוצא השפע לכל העולמות כי התחתונים מוסיפין כח בגבור' של מעלה כביכול וע"כ מלאכי אלהים עולים תחל' כי משם ישאבון מן השפע ממעייני הישועה ואח"כ יורדים להשפיע מלמעלה למטה וסוד זה רמז בדברי רש"י בשיר השירים בפסוק מה יפו פעמיך שישראל מקלסין להקב"ה מלמעלה למטה והקב"ה מונה קילוסם מלמטה למעלה כדרך שהתחיל כאן בסולם מוצב ארצה מלמטה למעלה וכבוד אלהים הסתר דבר . ותמה אני על מהרי"א אברבנאל שכתב שאין מראה זו מקומה כאן וכל שכן לדברי המדרש האומר והנה סולם זה כבש . מוצב ארצה זה מזבח כו' . אתה הראית לדעת כולם כי ענין הסלם מורה על המקדש אשר היה בו יעקב בלילה זו. ועוד כי בבהמ"ק שם ישבו על כסאות הסנהדרין אשר משם תצא תורה והחכמה הקנויה לאדם ע"י מדריגות חלוקות כי מתחילה צריך החוקר אחר המושכלות להכיר במהות נמצא מטה וזהו סלם מצב ארצה ומשם יעלה למדריגה גדולה מזו והוא להכיר במהות הנמצאים שבעולם התיכון במהלך הגלגלים ותנועתם וז"ש וראשו מגיע השמימה. ומשם יעלה להבין במהות השכלים הנבדלים שבעולם העליון וז"ש והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו והזכיר עולים ויורדים כי הם ד' מחנות שכינה כדמסיק ברקנט"י פרש' בלק אוריאל שר אויר מיכאל שר מים רפאל שר עפר גבריאל שר אש וידוע שטבע המים והעפר לירד וטבע האויר האש לעלות על כן הזכיר עולים שנים ויורדים שנים . ומשם יעלה להשיג במציאת האל יתברך ז"ש והנה ה' נצב עליו ולכל דעות אלו מראה זו הוא לפי המקום . ואמנם כפי הזמן הוא לפי שיעקב ברח מעשו ומורא יעלה על ראשו שלא יפגעהו בחרב ע"כ מן השמים יעכבוהו להתפלל במקום שהתפללו אבותיו כי המקדש בית תפלה יקרא וכבר הותנה שכל זמן שיעקב מצפצף בקולו אין ידי עשו שולטות בו. ועוד שב"ה השכו של עשו כי עשו אומנתו לוטש חרב נחושת וברזל לעשות ממנו החרב ובמקדש כתיב וכל כלי ברזל לא נשמע וכתיב לא תניף עליהם וגו' ע"כ הראו ליעקב מקום המקדש לו' שבזכותו ינצל מכלי ברזל כמ"ש והנה אנכי ושמרתיך בכל אשר תלך . ולדעת רז"ל הי' הסלם מוצב בבאר שבע וסוף הסלם בבית אל ואמצע שיפועו כנגד בה"מ היינו להורות שהמקדש הוא האמצעי המחבר שני הקצוות העליונים אשר ראשם בשמימ' והתחתונים מוצבים ארצה כי שם מדור לשכינה עם התחתונים כמ"ש ושכנתי בתוכם היינו בתוך המקום העומד באמצע כדי לחבר הקצוות והיו לאחדים בארץ . וי"א שענין הסולם הוא להורות כי ה' נצב עליו על יעקב ועשה לו השי"ת מדור בתחתונים עם כל מלאכיו עושי רצונו ע"כ נאמר תחלה עולים ואח"כ יורדים לפי שדירתם למטה בתחתונים . ובסלם נאמר מצב ארצה ולא נאמר מצב בארץ אלא וודאי שרגלי הסלם בשמים ומגיע עד לארץ לכך נאמר ארצה כמו לארץ ומ"ש וראשו מגיע כל קצה נקרא ראש והורה שע"י יעקב העולם הפוך וכל מבקש ה' ירד למטה כי שם ה' נצב עליו :

אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. מצינו אצל מרע"ה שסמוך למותו קראו איש האלהים ואחר מותו ממש הזכיר בו השם המיוחד שנאמר וימת משה עבד ה' כך אברהם שכבר מת נתיחד עליו בשם המיוחד ואמר ה' אלהי אברהם אבל יצחק שלא היה כי אם השוב כמת ע"י שהי' סומא וכלוא בבית ומ"מ לא היה מת ממש ע"כ הזכיר בו שם אלהים לבד כי שם זה משותף לה' ולבריות כמ"ש ראה נתתיך אלהים לפרעה . ומה שהזכיר אביך באברהם ולא ביצחק או כדי להוציא מלב האומרים מאבימלך נתעברה שרה או להורות שבני בנים הרי הן כבנים ומ"ש הארץ אשר אתה שוכב עליה קפל כל הארץ תחתיו עיין פירוש דבר זה פרשת בראשית בפסוק לעבוד את האדמה אשר לוקח משם לפי ששם אבן שתיה ושם מרכז העולם והשוכב במקום ההוא דומה כאילו שוכב על כל הארץ כי משם מתפשטי' כל האקלימים לכך נאמר ופרצת ימה ר"ל ממקום זה תפרוץ לכל ד' רוחות כי ע"י קניית מקום זה תקנה כל ד' רוחות העולם כי משם מקורם :

והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת . ויפרוצו מבעי לי' למימר רמז למה שארז"ל במדרש כשהרעה בא אין מרגיש בה כ"א יעקב שנאמר ויבער אש ביעקב וכשהטובה באה אין מרגיש בה כי אם יעקב שנאמר בשוב ה' את שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל לכך נאמר ופרצת כי מצד שיעקב לבד מרגיש בטובתם לכך דומה כאילו הוא הפורץ. וענין עפר הארץ נראה שעל גלות מצרים באה נבואה זו כי בזמן ההוא ארז"ל שהיו המצריים חורשים על גבם שנאמר על גבי חרשו חורשים והיו באים לביתם עדרים עדרים כו' נמצא שסבת רבויים הי' בעבור שהיו כעפר הארץ שחורשים על גבם כך חרשו על גבם ובסבה זו וידגו לרוב בקרב הארץ ממש והיו כל כך רבים עד שהי' בהם כדי חלוקה לארבע דגלים לכל רוח לכך נאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' וכמ"ש מי מנה עפר יעקב ומספר רבע ישראל ותרגומו מארבע משריית' לומר לך שזכו לארבע דגלים מצד היות יעקב כעפר זה שהכל חורשים עליה. ד"א והיה זרעך כעפר בזכות העינוי שיהיה כעפר זה שהכל דשים עליה יפרצו וירבו כי כל מי שהיה בעינוי פן ירבה היה בשכר כן ירבה . ד"א בזכות הענו' באברהם שאמר אנכי עפר ואפר יזכו לפרוץ לכל ארבע רוחות כמ"ש וענוים ירשו ארץ . ד"א לפי שאמר בשומרי שבת

והאכלתיך נחלת יעקב אביך דהיינו נחלה בלי מצרים האמורה כאן לכך אמר שיהיה זרעך כעפר הארץ כי כמו שהארץ צריכ' לשבות שנה' ושבתה הארץ שבת לה' כך זרעך ישבתו ביום השביעי ובזכות זה יפרצו ימה וקדמה וגו':

ופרצת ימה וקדמה לפונה ונגבה. מה שהזכיר הרוחות המקבילין זה כנגד זה ולא הזכירן כסדרן לפי שאמרו במדרש אין התשועה באה לישראל כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות שנאמר כי שחה לעפר נפשינו וגומר מה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו. וטעם של דבר שכל זמן שאינן בתכלית השפלות אז אין עולה בטחונם בה' וחושבים תחבולות להנצל מפח יקוש ע"י תחבולות אנושיות וע"כ ריחק ה' את האדם ורבה העזובה כי לא בטחו בתשועת ה' אך כשיראו כי אזלת יד השתדלותם ואין עוזר וסומך אז עיניהם נשואות אל ה' לקרוא אליו בעת הצר להם וה' שומע ובאותו זמן התשוע' באה דרך בריחה מן הקצה אל הקצה דהיינו מן תכלית השפלות אל תכלית המעלה ולפי שכפי הטבע לא יאומן כי יסופר שיעלו משפל מצבם אל רום מעלה ע"כ נאמר ליעקב במראה זו ג' מעלות בדרך לא זו אף זו כי מתחיל' אמר והי' זרעך כעפר הארץ באותו זמן שיהי' שחה לעפר נפשם באותו זמן ופרצת ר"ל יעלה הפורץ לפניהם להעלותם אל גרם המעלה. וא"ת אף אם יעלו מן השפלות אל איזו מעלה מ"מ א"א שיברחו מן הקצה אל הקצה להיות במדריגה גדולה אלא בהכשלם יעזרו עזר מעט כנבואת דניאל. ת"ל ימה וקדמה כי שני רוחות אלו מקבילין והם הפכיים כי במזרח לעולם זריחת השמש. ובמערב לעולם שקיעתה ואמר שבזמן שיהיה הערב שמשן של ישראל כמו שפרש"י על פסוק ולערב יחלק שלל באותו זמן שקיעה יברחו לקצה שכנגדו להיות כצאת השמש נגדו ית'. וא"ת שזה יהיה דווקא אם יהיו כרוח מערבי שאף אם השמש שוקעת שם מ"מ יש לה גם זריחה באותו רוח קצת כך ישראל בזמן שיהיה להם זריחה מעט משם יעלו להיות כרוח מזרחי כי גם שם אין השמש זורחת לעולם כמו בתקופת טבת כך לא תתמיד שררתם. ת"ל לפונה ונגבה כי אף אם יהיו כרוח צפוני זה שבו צר ואור חשך בעריפיה ואין בו אורה כלל כך יהיו ישראל נעדרי האורה לגמרי משם יעלו אל הקצה האחרון שכנגדו להיות כרוח דרומי זה שנקרא כן על שם דר רום כי לעולם השמש זורח הוא שם ודר ברומו כך תתמיד זריחת שמשן של ישראל לעולם כמ"ש לא יבא עוד שמשך וידורו לעולם ברומו של עולם וזה הבטחה על הגאולה האחרונה:

אכן יש ה' במקום הזה וגומר. הזכיר ג"פ לשון מקו' כנגד ג' בתי מקדשים כנגד מקדש ראשון ששרתה שם השכינה ואעפ"כ לא ידעו את ה' כי אחר גילוליהם לבם הלך אמר כאן אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. כנגד בית שני נאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים כי ידוע שבבית שני הי' מורא מקדש על כל העמים כי אפילו אלכסנדרו' מוקדון הי' מתירא לשלוח בו יד והיה קם על רגליו מפני שמעון הצדיק אעפ"י שחסרו בו ה' דברים עקריים השכינה והנבואה וארון ואורים ותומים ואש מן השמים ולא נאמר בו כ"א השם שנקרא בית אלהי' ע"ז אמר כאן אין זה כי אם בית אלהים כי בבית ראשון נראה להם ה' עין בעין עד אשר היו מראין על כבודו ית' לאמר זה אלי ואנוהו הנה אלהינו זה אבל בבית שני אין זה ולא נאמר בו כ"א השם שהוא בית אלהים כנגד בית ג' אמר ויקרא שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לראשונ' כאלו לא נעקר ממנו שם לוז אגוז שנחרב אחר בנינו נצחי כי קריאת השם מורה על הקיום הנצחי וזה שמו לעול' וכמו שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה פירש הרד"ק שר"ל שלעולם לא יסור שמו ית' מתוכה. וכן בתחלת הפ' ג"פ לשון מקום כנגד בית ראשון אמר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש יען כי לא ארכו להם שם הימים כי אם כשיעור לינה אחת זה שבתם הבית מעט רמז לקוצר זמן עמידת הבית בקדושתו עד כי בא השמש וירח אספו נגהם ולמעל' ביארנו ענין שקיעתו ב' שעות קודם זמנה רמז לשקיעת שמשן של ישראל שתי שנים קודם הזמן הקצוב. כנגד בית שני אמר ויקח מאבני המקום כי כן נאמר בבנין בית שני ויקח את האבן הראשה וגו' ומאבני ולא כל אבני כי חסרו אבני הלוחות ואבני אורים ותומים. כנגד בית הג' אמר וישכב במקום ההוא כי כאשר ראה הבית הג' בבנינו ונצחונו אז שכב וערבה שנתו לאמר זאת מנוחתי עדי עד לאפוקי בשני בתים ראשונים לא נחו מאויביהם:

אם יהיה אלהים עמדי וגו'. חלילה לומר שהי' יעקב מסופק בהבטחת השי"ת כי כבר אמר לו האלהים והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך אלא ביאור הענין הוא שיעקב לא בקש כלל על שמירת הגוף שכבר הובטח בו אלא בקש עכשיו על שמירת הנפש מן החטא והעד על זה כי בהבטחת הש"י נאמר ושמרתיך בכל אשר תלך ויעקב אמר ושמרני בדרך הזה והיה לו לומר ושמרני בכל אשר אלך גם מלת אנכי מיותרת לגמרי. הקב"ה אמר והשיבותיך אל האדמה תלה ההשבה בהש"י ויעקב אמר ושבתי בשלום אל בית אבי תלה ההשבה בעצמו הש"י אמר אל האדמה ויעקב אמר אל בית אבי מכל השנויים האלו נוכל ללמד שיעקב לא ביקש כי אם על שמירת הנפש מן החטא כי זה דבר התלוי בבחירתו של אדם וצריך גם עזר אלהי שכן התפלל דוד ואמר העבר עיני מראות שוא לכך הזכיר בשמירת הגוף ושמרתיך בכל אשר תלך הזכיר לשון כל כי כל הדרכים בחזקת סכנה והליכתו בדרכים רבים אמנם הדרך הטוב אינו כ"א אחד ע"כ אמר ושמרני בדרך הזה כמראה באצבע אל איזו דרך מיוחד אשר יאמר עליו כי הוא זה והוא דרך ה' בתורה ומצו' כי כבר אמר אכן יש ה' במקום הזה כי משם תצא תורה ע"כ אמר הזה כמראה באצבע על דבר שהוא לפניו והוא בית אלהים אשר ממנו דורכים דרך סלולה לילך בדרכי הש"י. ולפי שההליכה בדרך התורה תלוי בבחירתו של אדם ע"כ הוסיף מלת אנכי ואמר אשר אנכי הולך כי בי תלוי הדבר בצירוף העזר האלהי אשר עליו אמר ושמרני. ולכך אמר ושבתי בשלום שלם מן החטא תלה ההשבה בעצמו כי הדבר תלוי בבחירתו כאמור. ובענין שמירת הגוף אמר והשיבותיך אל האדמה כי א"י עיני ה' דורש בה תמיד ע"כ ביותר הוא צריך שמירה בח"ל מבארץ לפיכך לא הוצרך הבטח' כי אם שיושיבו אל האדמה לא"י ובבואו אל האדמה הרי הוא נשמר ממילא. אבל בענין השמיר' מן החטא שלא ילמד מדרכי לבן ולאו דווקא לבן שהרי אפי' הכנעני יושב הארץ לא יוטב עמה בשמיו ויש לחוש שלא ילמוד גם מדרכי האמורי ע"כ אמר אל בית אבי כי אז ינצל מחשש זה שלא ילמוד מדרכי הרשעים. והטיל בין הדבקים תנאי' ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש כי השמירה מן החטא הוא שלא ילמוד מדרכי הרשעים ויש עוד דרך אחר אשר על פיו יהי' כל ריב וכל נגע והוא העוש' המעוור עיני בעליו ומונע את האדם מן הדרך הישר כי לא לחנם בקש שלמה ואמר רש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי ע"כ אמר גם יעקב שימנעהו ה' מן זהב ורב פנינים אלא יתן לו לחם כדי לאכול ובגד כדי ללבוש דהיינו ההכרחי ולא יתן לו מותרות ובזה מיושב מה שהזכיר לאכול וללבוש כי הל"ל ונתן לי לחם ובגד וכי ס"ד שילבוש הלחם ויאכל הבגד עד שהוצרך לפר' לחם לאכול אלא וודאי שרצה לשלול בזה שלא יתן לו לחם יותר מכדי אכילתו ובגד יותר מכדי צרכו וינצל מן החטא ע"כ אמר מיד ושבתי בשלום אל בית אבי כי בתנאי זה אוכל לשוב בשלום שלם מן החטא כמו שפירש"י. והי' ה' לי לאלהים קבל עליו בנדרו לעבוד את ה' מאהב' ולא מיראה כי העובד מיראה נקרא עובד אלהים היינו למדת הדין אשר ממנו הוא ירא והעובד מאהבה נקרא עובד ה' כי אהבה ורחמי' ענין אחד לכך נאמר והי' ה' לי לאלהים. ואם תרצה לפרש שהתחלת הנדר מן והאבן הזאת כפירש"י אמר והי' ה' לי שלא ידון אותי במדת הדין לבד אלא יצרף גם של רחמים אל שם אלהי' זה"ש והי' ה' לי לאלהים יצרפו אל שם אלהי' אז והאבן הזאת וגו'. ובב"ר דרשו אם יהי' אלהים עמדי ושמרני היינו מן ד' ראשי עברו' והם ע"ג וג"ע וש"ד ולה"ר והסמכוה אקרא. נראה שגם מדר' זה רצה לתרץ קושיא זו וכי היה יעקב מסופק בהבטחת הש"י אלא לפי שאמר לו הש"י כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי בלשון אם הורה כאילו אמר אם אעשה או לא אעשה וזה תלוי בדבר אם לא יגרום החטא ע"כ אמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני מן החטא ופרש ד' אבות נזיקין אלו כי המה היו סיבת חורבן בית ראשון ושני על כן אמר שאם ישמור אותי ה' מן ד' ראשי עבירות אלו אז והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ומכלל הן נשמע לאו כי אם לא ישמרו מן ד' ראשי עבירות אלו אז לא יהיה בית אלהים כי יחרב בעבורם:

וישא יעקב רגליו וילך. לפי שבהליכה ראשונה ארז"ל שקפצה לו הארץ ולפי זה לא היתה ההליכ' תלויה בזירוז רגליו כי אם בנס הוצרך לומר שמכאן והלאה לא הלך על ידי קפיצת הארץ כי אם ברגליו כשאר אדם:

וירא והנה באר בשדה. נזדמן לו שראה ג' עדרי צאן רובצים עליה סימן הוא שג' הם שנזדמנה להם אשה על הבאר והם יצחק יעקב ומשה לפי שהאשה נמשלת לבאר שנאמר שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך: ונוכל לומר עוד שג' עדרי צאן רובצים עליה רמז ששלש שותפין באדם וע"כ נזדמנה לו שג' עדרי צאן שתו מן הבאר כך ג' שותפין שבאדם משם ישקו כל הנולדים והאבן גדולה ע"פ הבאר כי האשה הצנועה נקראת גן נעול מעין חתום וכאלו נחתם באבן ולא יפתח כי אם בעת התולד' ואחר זה ישיבו האבן למקומו שלא להשתמש מזה הבאר כ"א בעת הצורך לקיום המין. ורז"ל דרשו ענין הבאר בכמה פנים שונות י"א והנה באר זה בית המקדש וי"א זה סיני כו' ולדעת כלם אין המקראות יוצאין מידי פשוטם אלא כוונתם לומר שלכך נזדמן. ליעקב ענין הבאר והרועים כדי שיהי' סימן מסור בידו על העתיד ובדבר זה נחלקו החכמים על מה הענין מרמז:

הידעתם את לבן בן נחור. הוה ל"ל לבן בן בתואל ובמקום ידענו הל"ל ידענוהו ונראה שלא שאלם אם הם מכירין אותו אי לא כי חשב פשיטא שאנשי מקומו מכירין אותו אך שאלם על מעשיו ועל יחס שלו: כי על מעשיו שאלו אם הוא מתיחס אחר נחור שהיה איש תם וישר או אחר אביו בתואל הרמאי שהיה בועל כל הבתולות אמר הידעתם את לבן אם הוא בן נחור דומה לו בתולד' ויאמרו ידענו כי הוא בן נחור מתיחס אחריו ודומה לו במעשיו. ועל יחוס שלו שאלו אם הוא נולד מנחור אחי אברהם כי אולי אמו ילדתו מאיש אחר ורצה לידע אם לא יצא שם רע על אמו כמו שיצא על בתואל שבעל כל הבתולות וחשש שמא גם אשתו זנתה עד שנולד לבן מאיש אחר ואינו מתיחס אחר נחור והשיבו ידענו שהוא בן נחור בבירור כי לא נשמע על אמו שום שמץ פסול: ויאמר השלום לו כי ידע שכל אנשי מקומו רשעים ואם הוא צדיק לפי דבריהם מסתמא אין שלום לו מפני הרשעים שדרכם להתגרות בצדיקים ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן ואלו לא היה לו שלום לא היה שולח את בתו בין הרועים פן יתעללו בה. וי"א שלכך אמר להם הן עוד היום גדול לבדקן אם הם חשודים על הגזל כי סתם רועים חשודים וחשב יעקב שאם אינן כשרים א"כ שלא כדין נתיחדה רחל עמהם כי אין היתר להתיחד כ"א בעיר בשני אנשים ובשדה עם ג' אנשים כשרים ועל כן פרש לך הכתוב שהיו ג' עדרי צאן וכשרים היו וא"כ בדין נתיחדה עמהם:

אך עצמי ובשרי אתה. לפי שנאמר ויספר ללבן את כל הדברים האלה ולא פירש במקרא איזו דבר דברים הדברים אשר ספר לו והוה ל"ל את כל אשר קרהו אלא וודאי שספר לו אותן הדברים אשר דבר עשו בלבו שאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את אחי והוצרך לספר לו מאיזו טעם רצה להרגו והוא בעבור הבכורה והברכות ע"כ אמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה במלת אך מיעט את עשו כי אוהבי עשיר רבים וכל אחי רש שנאוהו ואמר לפי זה עשיר אתה וא"כ אך אתה לבד עצמי ובשרי ולא עשו וע"כ אינך צריך לירא ממנו כי הוא אינו קרובי. ד"א לפי שלא ראה אצלו מאומה שהרי בא בידים ריקנות א"כ אין בך הקורבה שמקרבין העשירים כי אם קורבת שאר בשר לבד. ד"א שספר לו איך שרימה את עשו בלקיחת הבכור' אמר לו אך עצמי ובשרי אתה רמאי כמוני על כן ראוי לקרבך אלי כי כמוני כמוך:

ויאהב גם את רחל מלאה. משמע שהיה אוהב את לאה זולת שאהב את רחל יותר מלאה והפסוק אומר וירא ה' כי שנואה לאה ועוד מהו גם. ונראה בעיני

ביתרון החכמה בא מן הסכלו׳ כיתרון האור הבא מן החושך כי אין ניכר איזו מעולה עד אשר רואין ההעדר ורואין זה כנגד זה אז נראה ביותר יתרון החכמה והאור כך יעקב היה אוהב את רחל מצד עצמה ונוסף על אהבה זו עוד הוסיף בה אהבה מצד לאה כי ראה את זו כנגד זו נגלה ביותר יתרו׳ של רחל ז״ש ויאהב גם את רחל מלאה גם בא לרבות תוספת האהבה הנמשכת לרחל מן לאה ומ״ש של מלאה אינה מ״ש היתרון. וי״א שתוספת אהבה זו נמשך מלאה בעבור שמסרה סימניה ללאה ודבר זה חשב לה לצדקה על כן הוסיף בה אהבה :

כי שמע ה׳ כי שנואה אנכי. אעפ״י שבלידת בן ראשון אמרה כי עתה יאהבני אישי וכ״ש שלא ישנאה ולמה זה אמרה כי שנואה אנכי מ״מ נראה שהיא סברה שיהי׳ כן ולא עלתה בידה כי היא סברה מאחר שאין אשה אלא לבנים והבן אהוב בלי ספק ואיך תהיה בור שנואה ומימיה חביבין ע״כ אמרה כי עתה יאהבני אישי ואח״כ ראתה שהלכ׳ בטעות שהרי מן הדין היה שאחותי תלד בן שני ומה נתן לי ה׳ גם את זה אלא לפי שגלוי לפני הש״י שעודנו בשנאתו לכך אמרה כי שמע ה׳ הוא ית׳ לבדו בוחן לבו ושמע כל דבריו שעם לבו אבל אני לא ידעתי זה כי חשבתי בכבר סרה שנאתו. ויכול להיות שבליד׳ בן ראשון אהב אותה וביני ביני נתקלקלה השורה וחזר לשנאתו כי כן הוא המנהג שבשע׳ הלידה ישמח האב בוולד חלציו ואגבו ישמח גם באשתו אשר לקה וברוב הימים הכל נשכח וסרה אהבתו והיא גם היא אמרה בנבואה כי עתה יאהבני אישי דווקא עתה בשעת לידה וקרוב ללידה ולא אח״כ וידעה זה מגודל ריחוק לבבו שאהבה זו לא תהיה כי אם לפי שעה ע״כ אמרה כי עתה ובבן שני אמרה כי שנואה אנכי. ובבן הג׳ נאמר על כן קרא שמו לוי יעקב קרא לו לא אות שהוא מסכים לדבריה וכי רצונו לידבק בה אבל בבנים הקודמים היא קראה להם שמות המורים על האהבה אבל לא ראינו עדיין הסכמתו עד שילדה בן שלישי אז גלה דעתו כי סרה שנאתו מכל וכל :

הפעם ילוה אישי אלי וגו׳. פירש״י ע״ש שלווהו במתנות כהונה קרא שמו לוי והכתוב אומר שקראו לוי על שם הפעם ילוה אלי אישי והקרוב אלי לומר בזה כי האמהות רוח ה׳ דבר על לשונם ומה שאמרה בלידת בן הראשון כי עתה יאהבני אישי היתה הכוונה בעבור שנולד לה בן הבכור עובד עבודת הש״י כי העבודה היתה בבכורות לפיכך יצחק אהב את עשו לפי שהוא בכור וחשב שהוא יהיה עובד עבודה ורבקה אוהבת את יעקב כי ראתה בנבואתה שעל ידה תשוב הבכורה ליעקב. כך אמרה לאה כי עתה יאהבני אישי ע״י בן הבכור כי ברית כרותה שלעולם יהיה בן הבכור לשנואה כדי לסבב לה אהבה וכן פי׳ מהרי״א פרשת כי תצא בפסוק והי׳ הבכור לשניאה. אבל הב״ה ידע שלסוף תשוב הבכורה מראובן ע״י חלול יצועי אביו וא״כ עדיין היא שנואה ז״ש כי שמע ה׳ כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ולא אמרה שבן זה יסבב האהבה בעבור איזו סבה עד שילדה את לוי שקרה לו ה׳ לוי על שם שלווהו במתנות כהונה חלף עבודת ה׳ אשר עליו ובסבה זו ילוה אלי אישי ויאהבני כי ממני נולד הפעם אותו בן אשר עליו יהיה משא עבודת הש״י ולפי זה מסכים פירש״י עם פשט המקרא :

התחת אלהים אנכי. לפי שרחל אמרה היה לך להתפלל עלי ויעקב השיב לה וכי בעבור זה אמרת הבה לי בנים משמע על כל פנים וכי בטוח אני שיקבל ה׳ תפלתי כי אולי יגרום החטא שיסכך ה׳ בענן לו מעבור תפלה כי כל מי שנתקבלה תפלתו דומה כאילו עומד תחת אלהים ממש ואין שום דבר חוצץ בינו לבין אלהים אבל בזמן שאין תפלתו נשמעת דומה כאלו יש מסך מבדיל וחוצץ בינו לבין אלהים כמ״ש סכות בענן לך מעבור תפלה וענן זה הוא החומר האפל אשר על פיו יהיה כל ריב וכל נגע כמ״ש עונותיכם היו מבדילין ביניכם לבין אלהיכם ולכך אמר אשר מנע ממך פרי בטן כי מאחר שמנע ממך ולא ממני א״כ וודאי יודע ה׳ שיש בך איזו עון אשר גרם למנוע ממך פרי בטן ואותו עון יסכך בלי ספק מעבור תפלה. מיד נתנה רחל אל לבה לחפש במעשיה איזו עון גרם לה ולא מצאה כ״א מדת הקנאה שהיתה בה שנאמר ותקנא רחל באחותה וחשבה שעון זה גרם לה שלא הועילה תפלת יעקב ע״כ נתנה אל לבה לשוב בתשוב׳ להטות אל קצה האחרון בדבר שחטאה בו והוא שמתחלה נתקנאה אפילו באחותה ואח״כ לא נתקנאה אפי׳ בשפחתה ע״כ אמרה בזכות שאכניס צרתי לביתי ואבנה גם אנכי ממנה :

על כן קראה שמו דן. כל מי שנאמר בו ע״כ היה מרובה באוכלסין חוץ מן שבט לוי לפי שהיה הארון מכלה בהם ותדע שלשון ע״כ לא נאמר כ״א בלוי ויהודה ודן כי ברוב עם הדרת מלך ויהודה גור אריה ממנו הוד מלכות. ודן ידין עמו יקח נקמות עמו כאחד שבטי ישראל היינו כדוד המלך המיוחד שבשבטים והלוקח נקמת עמו צריך ג״כ אוכלסין ומטעם זה נאמר דן גור אריה המשילו לדוד שנמשל ג״כ לגור אריה. ושבט לוי ממנו כתר תורה וכתר כהונה כי משה קבל תורה ואהרן הכהונה וכ״ש שהיה מן הראוי ששבטו של לוי יהיו רבים כן ממנו משרתי אלהינו וברוב עם הדרתם אך שהיה הארון מכלה בהם י״א שמצד שהיו קרובים אל הארון היו פרושים מנשותיהם וע״כ לא פרו ורבו כל כך ומקשים על זה והלא היו מעטים קודם שנמסר להם משא הארון ע״כ פירשו שארון זה היינו ארונו של יעקב ואין צורך לזה כי לעולם הארון הקודש הסבה כי בעבור שלוי עתיד לישא ארון הקודש ע״כ אמר יעקב לוי לא ישא ארונו לפי שלעתיד ישא ארון הקודש וע״כ נהגו המצרים כבוד בשבט לוי כי ראו שיעקב נהג בו כבוד וע״כ לא נשתעבדו בהם המצריים ולא היו בכלל פן ירבה וע״כ לא היו גם בכלל כן ירבה וטעמו של דבר שכל מי שהיה בכלל פן ירבה ובקשו המצרים להמעיטם מעוצר רעה ויגון הוצרך הב״ה להראות להם שכל חכמתם לא עמדה להם נגד רצון האל יתברך והפרס והרבים שלא כדרך העולם אבל שבט לוי שלא היו בעינוי מצרים ולא בקשו להמעיטם לא הוצרך הקב״ה להרבותם כנגד הטבע על כן לא היו מרובים באוכלוסין כל כך. ונראה שגם מטעם זה היו שבט לוי עניים ולא היה להם נחלה בארץ כי כל שפרע חוב כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם היה בכלל ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וקל להבין :

ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳. טעמו של דבר שלא בקש יעקב שלחני נא כ״א אחר שנולד יוסף לפי שהיה יעקב מסופק אם יצאו ממנו י״ב שבטים או לא כדמסיק בב״ר אמר יעקב אם האבנים מתאחות זו לזו יודע אני שאני מעמיד י״ב שבטים כו׳ שמע מינה שהיה מסופק אם יצאו ממנו י״ב שבטים וכשאמרה רחל בנבואה יוסף ה׳ לי בן אחר ולא בקשה בנים הרבה ש״מ שרוח ה׳ דבר בה שיצאו מן יעקב י״ב שבטים ולא יותר ע״כ אמר יעקב שלחני נא כי אז היה בטוח שלא יוכל עשו להרגו שהרי עדיין לא נולד בנימין גם לא היתה מעוברת עדיין שהרי עשה בסכת זמן רב בערך ב׳ שנים ואח״כ נולד בנימין ומצד שהיה יעקב בטוח שלא יוכל לו עשו ע״כ אמר שלחני נא עכשיו כי וודאי לא יעשה לי מאומה מאחר שלא יצאו ממני עדיין כל י״ב שבטים. ורז״ל אמרו משנולד שטנו של עשו דהיינו יוסף שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש כו׳ אע״פ שמקרא זה נאמר לעתיד אולי ידע יעקב ברוח הקודש שסופו יפול ביד יוסף ואע״ג שאיהו לא חזא מזליה חזא ע״כ וודאי יפול לבו של עשו בראותו את יוסף וע״כ לא יכול לו ליעקב. ועוד שיוסף שטנו לפי שעשו אין לו טענה על יעקב כ״א מה שלקח ממנו הבכורה ולעתיד יוסף משיב לו כשם שנלקחה הבכורה מראובן ע״י חילול יצועי אביו ונתנה ליוסף כך בדין נלקחה מעשו שהיה לו נשים תחת בעליהן ונתנה ליעקב וקבלת הברכות תלוי בבכורה כמבואר למעלה פר׳ תולדות. טעם אחר קודם שילדה רחל היה מתבייש לבא אל אביו שלא יאמר שלקח אשת יפת תואר לשם תאוה כי מטעם זה אמרה רחל אסף אלהים חרפתי כי חום המשום שלא לקיום המין חרפה היא לנו :

לקח יעקב את כל אשר לאבינו. ואח״כ אמרו ומאשר לאבינו עשה את הכבוד הזה מאשר משמע מקצת אשר ולא כל אשר וא״כ דבריהם סתרי אהדדי ובלאו הכי קשה איך אמרו שקר מפורסם וכי לקח יעקב כל אשר לאביהם וכי לא השאיר לו כלום הלא היה ללבן עדיין צאן ובקר ואהלים. וביאור הדברים כך הוא שמתחלה לא דברו כנגד הרכוש כלל כ״א כנגד התחבולות ועניני רמאות שהיה אביהם בקי בהם ובשמותיהם יותר מכל העולם עד שהיה הוא יכול לרמאות את אחרים אבל אחרים לא יוכלו לרמאותו ויעקב למד מלבן כל רמאתו עד שאפי׳ לבן לא יכול לעמוד לפניו כי הוא רימה את לבן ועל זה אמרו לקח יעקב את כל אשר לאבינו כל רמאתו לקח ממנו וכנגד הרכוש אמרו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה :

אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך וגו׳. אם כה אמר הל״ל כי יאמר להבא משמע ונראה שזה קאי על מה שאמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי כי כבר נראה לו בחלום ראיתי את כל אשר לבן עושה לך וגו׳ ע״כ אמר אם כה יאמר להבא כי פשיטא בשע׳ שימת המקלות שיולדו עקודים וטלואים אלא אפילו להבא כשלא אשים המקלות מ״מ יהיה הכל לפי תנאו שאם יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כולם נקודים כי כך הובטחתי בחלום מפי הגבורה לפי שראה ה׳ בעניי את כל אשר לבן עושה לי כי אני אמרתי הסר משם כל שה נקוד וטלוא היתה כוונתי לומר שיהיו שני עדרים סמוכים זה לזה ואם ילכו הנקיבות אל עדר הנקודים והטלואים מזלי גרם ואם יתעברו בעדרם מזלך גרם ומסתמא יסכים לבן על זה כי יותר קרוב לו מה שיתעברו בעדרים ממה שילכו לעדר אחר ולבן הרחיק דרך ג׳ ימים באופן שיהיה נמנע שילכו הנקיבות לאותו עדר כדי שילך יעקב ריקם א״כ הוצרך לעשות ענין המקלות והסכים הקב״ה על ידו לומר שאף בלא שימת המקלות יהיה כן להבא. ובספר תולדות יצחק פירש שלכך נאמר אם כה יאמר לפי שלבן ראה שכל אשר חפץ יעקב עושה ה׳ ומסכים על ידו ע״כ הסב לעשות תחבולה נגד רצון האל יתברך והוא להתנות מתחלה נקודים וכאשר יתעברו נקודים אז יחזור ויתנה טלואים כי כבר נתעברו נקודים אבל הקב״ה ידע מה שבלבו של לבן שכך יאמר אחר שיתעברו ועשה הקב״ה שנתעברו מאותה מראה שלבן יאמר לעתיד בשעת ההריון במראה זו אני חפץ לכך נאמר אם כה יאמר להבא :

מטוב ועד רע. ומה שביני ביני היינו הדברים המשתמעים לתרי אפי ולפי זה אסר לו שלשה מיני דברים. ראשונה אסר לו לדבר עמו מטוב דברים טובים ונחומים כי טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים לפי שעל כל פנים לבו של הרשע להרע לצדיק וכשהוא מדבר עמו טובות וודאי כל דבריו על צד החנופה כדי שלא יהיה הצדיק יודע להזהר ולהשמר ממנו ודבר זה פשיטא שלא תדבר עמו כי יבא לידי היזק על ידם אלא אפילו הדיבור הממולע המשתמע לתרי אפי ס״ד אמינא שמותר לך לדבר עמו והיה לו לשום על לבו ולמיחש מיהא בעי קמ״ל מלת עד לומר לו שאסור לך להטעותו בדברים. ולא זו שני מיני דברים אילו שהם אסורים לך כי יכול הצדיק לבוא לידי מכשול על ידם אלא אפילו רע גמור ס״ד אמינא שמותר לך לגזם לו בדברים רעים כדי שיהיה נזהר ונשמר ממנו ואם הוא לא נזהר אני את נפשי הצלתי קא משמע לן רע לומר לך לא תגזם לו ולא תעשה לו שום רעה: ובזה מתרצים מה שנאמר בסמוך ואתה לא תעבור את הגל הזה אלי לרעה משמע אבל לטובה תוכל לעבור ובהפכו אמר לבן אם אני לא אעבור אליך את הגל משמע בשום פנים לא אעבור אפילו לטובה וזה לפי שטובתי של עליך כי כבר אמש אמר לי אלהים השמר לך מדבר עם יעקב מטוב שמע מינה שאינו חפץ בטובתי כי חשוד אני בעיניו שכל טובתי לך לרעה. ואמר אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה אפילו אם לא אעבור גם המצבה אבל אתה לא תעבור אלי הגל והמצבה לרעה משמע אבל הגל לבד בלא העברת המצבה מותר אף לרעה לפי שביני ביני ודאי יכחש יעקב על הרעה מה שאין כן בלבן ופשט זה נכון :

זה לי עשרים שנה בביתך. ולמעלה אמר זה עשרים שנה אנכי עמך ולא הזכיר מלת לי גם אמר עמך במקום בביתך. כי באמת יעקב לא היה בביתו של לבן כי אם חודש אחד שנאמר וישב עמו חודש ימים משמע רק חודש ימים היה יושב עמו בביתו אבל בכל שאר הזמנים היה מתגורר בשדות ובאהלים לרעות צאן לבן ולא היה בביתו של לבן כמו שאמר הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה לכך אמר זה כ׳ שנה אנכי עמך אבל לא בביתך. ומ״מ אפילו זה החודש ימים אשר ישב בביתו של הרשע והרמאי לא היו בעיניו כימים אחדים אלא כזמן ארוך לפי שימי נער היו לי שנראים כימים רבים

ואמר הויה לי כי גרתי מעך זמן רב עם הרשע ואם מעט הוא לי ר"ל בעיני שקול כאלו הייתי כל כ' שנה בביתו לכך אמר זה לי עשרים שנה בביתך באמת אינם כ' שנה כ"א האדם אחד לבד אבל לי הוא שקול חודש זה כעשרים שנה לא כמו שאמרה אמי וישבת עמו ימים אחדים כי אולי לא ידעה אמי בגודל רשעתו ולבי יודע מרת נפשו כמה צער סבלתי על היותי עמך בביתך ממש. דבר אחר מתחלה הזכיר יעקב את כל אשר עשה הוא עמו איך הי' העושה עמו ובאמונה ואח"כ הזכיר את כל אשר עשה לבן לו לכך אמר מתחלה זה עשרים שנה אנכי עמך ר"ל אני עשיתי עמך באמונה טרפה לא הבאתי אליך וגו' וכל סיפור זה הכל מדבר מאמונתו של יעקב. ואח"כ אמר לו ראה לעמת זה מה שעשית לי ואמר זה לי עשרים שנה בביתך ראה מה שעשית לי הנה עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ועל כל זה ותחלף את משכורתי עשרת מונים ולא כגמול ידי עשית לי ובזה מיושב היטב מה שהזכיר מתחלה עמך ואח"כ אמר זה לי ופירוש יקר הוא:

לולי אלהי אבי אלהי אברהם היה לי ופחד יצחק. אמר כי מן אברהם זקני אע"פ שכבר מת ולא יראת ממנו מ"מ אלהיו קיים לנצח וממנו יראת פן ידרוש ה' מידך אם תעשה לי איזו רעה או תשלחני ריקם מכל עמלי. אבל יצחק אבי שהוא עדיין חי יראת ממנו כי פחד יצחק ר"ל שאתה פחדת ממנו כי הוא שר וגדול שמו בגוים ממנו יראת לעשות לי רעה או לשלחני ריקם מכל וכל פן יתבע עלבוני מידך ולולי שתים אלו אז ריקם שלחתני ומ"מ מאן יוכח במה מיושר לבבך עשית כל זה ולא מיראה על זה אמר ויוכח אמש האמש יוכיח שכן הוא כדברי שהרי אתה אמרת יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי וגו' שמע מינה שמיראה נמנעת מלהרע ולא מאהבה. ומה שאמר וישבע בפחד יצחק אביו כתב מהרי"א שנשבע בעקידת יצחק כמו שנשבע במצוה וכן כתב בתולדת יצחק. ולפי דברינו נשבע במורא אביו כי זה היתה מצוה חביבה עליו. ור"ל שנשבע במצות מורא אביו ודוקא במצוה זו לפי שהיה עכשיו ממהר לילך לבית אביו לקיים מצוה זו ע"כ נזכר במצוה זו ונשבע בה:

הפטרת ויצא בהושע סימן י"ב

וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר: וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר: הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו: כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת: וְעַתָּה ׀ יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה כלו קרי לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן: לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה: וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי: אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאֻבוֹת: כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי: וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר: אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם: שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ: אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים: אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי: צָרוּר עֲוֹן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ: חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים: מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי: כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה: תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפְּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ: שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ: קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם: אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ: אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן: יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן: יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן: אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא: מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם:

פירוש המלות

ויברח יעקב. ועוד זאת עשיתי לך: שמר. את הצאן: יטוש. עליו יטילם הקב"ה: אדוניו. הקב"ה: רתת. רעדה: נשא הוא. משם זכה להנשא: ישקון. כדי הוא להיות נושק עגל: יסער. ל' רוח סערה: תלאבות. ארץ צמאה: כמרעיתם. בארץ כנען: אשור. האלף בקמץ לשון הבטה: סגור לבם. את לבם הסגור: כי בי. פשעת מרית בעזרך: אהי. אני אהיה קיים נגדך לראות איפוא מלכך: קטבך. ל' כריתה: נוחם. ל' ניחום: יפריא. ל' יפרה: תאשם. ל' שממה: ירטשו. יושלכו לארץ: והריותיו. נשים מעוברות: יונקותיו. יכגון בנין: לעצבים. לעבוד ע"ג: יכשלו בם. בשבילם:

פרשת וישלח

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם: ה וַיְצַו אֹתָם

ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוָת עֵשָׂו אֲחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר חַקְלָא דֶאֱדוֹם: ה וּפַקֵּיד

רשי

(ד) **וישלח** יעקב מלאכים. מלאכים ממש (ב"ר): ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה

אבן עזרא

(ד) **וישלח** הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם ואלה המלאכים הם מעבדיו:

כב

ספורנו

(ד) **וישלח** יעקב מלאכים. לדעת מה בלב אחיו לדעת מה יעשה לו. ארצה שעיר שדה אדום. אל גליל שעיר לאותו החלק ממנו שהיה דר שם אדום

רמבן

נכתבה הפרשה הזאת. להודיע כי הציל הקב"ה את עבדו וגאלו מיד חזק ממנו וישלח מלאך ויצילהו ולמדנו עוד שהוא לא בטח בצדקתו והשתדל בהצלה בכל יכלתו ויש בה עוד רמז לדורות כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשו וראוי לנו לאחוז בדרכו של צדיק שהזמין עצמו לשלשת הדברים שהזמין הוא עצמו לתפלה ולדורון ולהצלה כדרך מלחמה לברוח ולהנצל וכבר ראו רבותינו הרמז הזה מן הפרשה הזאת כאשר אזכיר:

(ד) **אל** עשו אחיו ארצה שעיר. בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם על כן פחד אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו וכבר תפסוהו החכמים על זה אמרו בב"ר מחזיק באזני כלב אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב. ועל דעתי גם זה ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום כי מלכי בית שני באו בברית עם הרומיים ומהם שבאו ברומה והיא היתה סבת נפילתם בידם וזה מוזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים:

לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו
כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן
גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ ו וַיְהִי־לִי
שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה
וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־
חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ ז וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים
אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־
אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ
וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃ ח וַיִּירָא
יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם
אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־
הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃
ט וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־
הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה

ט' יְתְהוֹן לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן
לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו כְּדְנַן אֲמַר
עַבְדָּךְ יַעֲקֹב עִם לָבָן דָּרִית
כ' חוי' לי ג'. ד' וְאוֹחָרִית עַד כְּעַן׃ ו וַהֲווֹ לִי
תּוֹרִין וַחֲמָרִין עָאן וְעַבְדִּין
וְאַמְהָן וּשְׁלָחִית לְחַוָּאָה
לְרִבּוֹנִי לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין
בְּעֵינָךְ׃ ז וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָּא
כ"ל כ"כ במ"א לְוָת יַעֲקֹב לְמֵימַר אֲתֵינָא
לְוָת אָחוּךְ לְוָת עֵשָׂו וְאַף
י"ב אָתֵי לְקַדָּמוּתָךְ וְאַרְבַּע מְאָה
ג' גֻּבְרִין עִמֵּיהּ׃ ח וּדְחִיל
יַעֲקֹב לַחֲדָא וַעֲקַת לֵיהּ וּפַלֵּיג
יָת עַמָּא דְּעִמֵּיהּ וְיָת עָנָא
וְיָת תּוֹרֵי וְגַמְלַיָּא לְתַרְתֵּין
ו' בטע' ר"פ ז' מלא בתו' מַשְׁרְיָן׃ ט וַאֲמַר אִם יֵיתֵי
עֵשָׂו לְמַשְׁרִיתָא חֲדָא
וְיִמְחִינַהּ וִיהֵי מַשְׁרִיתָא

רשי

כסופה: (ה) גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך שהרי לא נתקיימה בי. ד"א גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שוורי' הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולי': ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך: למצא חן בעיניך שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו (ברכו' פ' א"ע): (ח) ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג (ב"ר ותנחומא). ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים: (ס"א שמא יהרוג אחרים ועוד גירסאות אחרות וע"ע במזרחי הספרש שביניהם): (ט) המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה. (תהלים כז) אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה. (בראשית לג) המחנה הזה ל' זכר. וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה (בראשית יט) השמש יצא על הארץ (תהלים יט) מקצה השמים מוצאו הרי לשון זכר. (מלכים ב' ג') והשמש זרחה על המים הרי לשון נקבה. וכן רוח. הנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה (איוב א) ויגע בארבע פנות הבית הרי לשון זכר (מלכים א יט) ורוח גדולה וחזק מפרק הרים לשון זכר ולשון נקבה. וכן אש (במדבר טז)

אבן עזרא

(ה) כה תאמרון לאדני. אמר כן להם עד שיתברר אצלם שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד: ואחר עד עתה. האל"ף סימן המדבר והנוח הנעלם שהוא אחריו תחת אלף השרש וכן אני אהבי אהב כי כבד על הלשון להוציא ב' אלפין והוא מהבנין הקל: (ו) שור וחמור. שם המין: ואשלחה להגיד כי רצוני לעשות כל אשר יצוה וזה טעם למצא חן: (ז) וגם הולך לקראתך. שהוגד לו שאתה בא: (ח) ויצר לו. זה הדבר מהבנין הכבד כמו והצר לך: ויחץ. נפתח היו"ד בעבור אות הגרון הבא אחריו כמו ויעל משה: (ט) מחנה. זכר ונקבה כבית

תאמדון חד מן ט' וסי' ויצו אתם לאמר. ויאמרו למלאכים הבאים. וכי תאמרון אלי דמלכים. כה תאמרון לאדניכם. אל אדניכם. כה תאמרון אל חזקיהו. לא תאמרון קשר. ויאמר אליהם ירמיהו. כה תאמרון אל חזקיהו דד"ה: עד עתה ד' וסי' ואחר עד עתה. כי לא באתם עד עתה אל. ועתה קום צא ודבר. ויחן ה' אתם וירחמם: ויירא י"ב ו' בקריאה ו' בשמואל וסי' מה נורא. ויירא יעקב מאד. ויאמר מי שמקלאיש. וישמע המלך יהויקי'. ויירא דוד את ה' ביום ההוא. ויירא מאד מפני אכיש מלך גת. ויירא כל העם מאד את ה'. ויירא שאול מלפני דוד. ויירא ויחרד לבו. ויירא מאד מדברי שמואל. ויירא דוד את האלהים. ד"ה. ויירא ויתן יהושפט את פניו. ד"ה: ויצר ג' וסי' ויירא יעקב. ככל אשר יצאו יד ה' שופטים. ויצר לאמנון להתחלות: ויחץ ג' וסי' ויחץ את העם. ויחץ את הילדים. ויחץ את שלש מאת האיש: יבוא ז' מלאי' בתו' מסר פרשת אחרי מות.

תולדות אהרן ויירא יעקב. ברכות ד: והיה המחנה. סנהדרין לט:

בעל הטורים עם לבן גרתי. כלומר אע"פ שהייתי בבית לבן קיימתי תרי"ג מצות: ואחר עד עתה. וא"ת אם כן שקיימת המצות בוא והלחם עמי ע"ז אמר ואחר עד עתה כלומר אני צריך להתאח' עד שיעברו עתה ע' של בבל ות' של מצרים וחמשת אלפים ויבא אלף הששי שהם ימות המשיח ואחר כך ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ד"א גרתי אותיות תגרי שהיה עם לבן שהיה לו עמו תגרי. ואני איש ריב ובעל מלחמה והכל כדי להפחידו. גרתי שנים במסורת הכא ואידך אויה לי כי גרתי משך בשביל שיעקב ירא מעשו וקראו אדוני והקב"ה הבטיחו כבר ושמרתיך בכל אשר תלך גרם לבניו שנעשו גרים בין האומות. ויהי לי שור וחמור ולא הזכיר מינים אחרים אלא רמז ליוסף שהוא שטנו של עשו. וליששכר שעוסקין בתורה לקיים הקול יעקב בבתי מדרשו': לי שור וחמור בגימטריא שנולד יוסף: שור בגימטריא קרן יוסף. ויהי לי שור ווי לי שיתחברו עתה השור והחמור הטמא והטהור יחדו. ויירא יעקב אף על

רמבן

(ה) **כה** תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב. צוה אותם שיאמרו לאדני לעשו אנחנו שלו או שלוחים אליו ולאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ודומה לו בפרשה למי אתה או שקראו יעקב בפניהם אדני עשו להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד בראותם כי אדונם קורא אותו אדני. ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך בעבור כי המנהג בצעיר לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו התורה גם לרבות אחיך הגדול והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם ועתה היה מראה לו כאלו אין המכירה ההיא אצלו כלום וכי הוא נוהג בו בכבוד האב להוציא את המשטמה מלבו:

(ו) **ואשלחה** להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך למצא חן בעיניך שאני שלם עמך ומבקש אהבתך לשון רש"י. רצה לומר שאינו מוסב למעלה אבל יאמר ואשלחה להגיד לאדני כי אני בא למצוא חן בעיניך ולעשות ככל אשר יצוה אדני שיותר נכון שיוסב למעלה ואשלחה להגיד לאדני שיש לי עושר ונכסים וכבוד לעשות בו חפצך ורצונך ירמוז שישלח לו דורון מהם או שיקח הוא משלו מה שיחפוץ וכן אמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני:

(ז) **וישובו** המלאכים אל יעקב לאמר. השלוחים האלה עשו שליחותם אבל לא ספר הכתוב זה כי אין צורך. וטעם וגם הולך לקראתך לאמר כאשר אתה הולך לקראתו כן הוא הולך לקראתך ומהר תפגשו זה בזה:

(ח) **ויירא** יעקב מאד. בעבור שאמרו לו כי יצא עשו מעירו והוא בא לקראת יעקב ועוד שלקח עמו אנשים רבים ארבע מאות היה ירא לנפשו מאד כי אמר לא לקח כל אלה רק להלחם בי. והנראה בעיני בענין הזה כי עשו לא קבל השלוחים כהוגן ולא השגיח עליהם ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות שיבאו לפניו וידברו עמו כלל כי היה הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחי ומה ענינו ועניני ביתו ובניו וקראו לו בשלומיו ואמרו לו כי אני הולך לקראתו לראותו הם היו מגידים כן ליעקב והכתוב לא ספר שיאמרו השלוחים דבר בשם עשו אבל עברתו שמורתו בלבו ולעשות לו רעה היה הוא הולך בחיל הזה והנה השלוחים חקרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב. וזה טעם וגם כי אמרו באנו אל אחיך אל עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דבר שלום וגם הולך לקראתך בזרוע וחיל ולכך הוסיף לו פחד על פחדו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכך אמרו רבותינו כי השלוחים הכירו בו שנאה אמרו באנו אל אחיך אל עשו אתה נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב ואשר הפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמים מרחוק עד גשתו אליו נכמרו רחמיו וחשב כי הוא מודה בבכירתו וגדולתו עליו כאשר פירשתי ויתנחם בזה כי הלבבות לה' המה לכל אשר יחפוץ יטה אותם:

(ט) **והיה** המחנה הנשאר לפליטה על דרך הפשט זה באולי כי אמר אולי ינצל המחנה האחר כי בהכותו האחד יברחו או תשוב רצונו או תבא להם הצלה מאת השם וכן אמרו בב"ר למדתך תורה דרך ארץ לא יניח אדם כל ממונו בזוית אחת ורש"י כתב והיה המחנה הנשאר לפליטה על כרחו

ספורנו

אדום כי אז לא כבש עדין את כל החורי יושבי הארץ: (ה) ואחר עד עתה. לפיכך לא באתי להשתחוות לך עד עתה: (ו) למצוא חן בעיניך. כי אין ספק אצלי שתשמח על היות לי עושר וכבוד ותמצא חן בעיניך כשאבשרך בזה: (ח) וגם הולך לקראתך. לא בלבד ראינו שלא היתה בעיניו כל בשורה מוצאת כאשר הגדנו את עשרך אבל גם הולך לקראתך עם ד' מאות איש ואין זה אלא להלחם כענין ויצא אדום לקראתו בעם כבד: (ט) והיה המחנה הנשאר לפליטה. כי בעוד שיעטו אל השלל הראשון ימלטו

הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃
ד׳בטע׳ בתו׳ י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם
כל׳חס׳במ״ג וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר
ל׳ אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ
ג׳ ומ״ל. ג׳ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃ יא קָטֹנְתִּי מִכֹּל
ל׳ הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר
ל׳ עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי
ד׳ עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה
הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ יב הַצִּילֵנִי
נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא
ג׳ רוטשה אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם
עַל־בָּנִים׃ יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ
הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־
ב׳לגבה הסמי׳ זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־

דְאִשְׁתְּאָרוּ לְשֵׁיזָבָא׃ וַאֲמַר
יַעֲקֹב אֱלָהָא דְאַבָּא אַבְרָהָם
וֵאלָהָא דְאַבָּא יִצְחָק יְיָ
דִּי אֲמַר לִי תּוּב לְאַרְעָךְ
וּלְיַלְדוּתָךְ וְאוֹטִיב עִמָּךְ׃
יא זְעִירִין זַכְוָתִי מִכֹּל חַסְדִּין
וּמִכָּל טַבְוָן דִּי עֲבַדְתְּ עִם
עַבְדָּךְ אֲרֵי יְחִידִי עֲבָרִית
יָת יַרְדְּנָא הָדֵין וּכְעַן
הֲוֵיתִי לִתְרֵין מַשְׁרְיָין׃
יב שֵׁיזְבְנִי כְעַן מִידָא דְאָחִי
מִידָא דְעֵשָׂו אֲרֵי דָחִיל אֲנָא
מִנֵּיהּ דִּלְמָא יֵיתֵי וְיִמְחִינַנִי
אִמָּא עַל בְּנַיָּא׃ יג וְאַתְּ
אֲמַרְתְּ אוֹטָבָא אוֹטִיב עִמָּךְ
וַאֲשַׁוֵּי יָת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּחָלָא
דְיַמָּא דְּלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי׃

כבית ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה. אולי יהיה שידברו או תשוך חמת אחיו בהכותו המחנה האחת או יבא להם ריוח והצלה מהשם וכמוהו אם תחזק ארם ממני והיית לי לישועה ומה שאמר רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו הוא דרך דרש ואם השם אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ לא ידע אם על אלה או על אחרים כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם ואלישע אמר וה׳ העלים ממני גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו והוא אומרו ואהיה עמך גם זה פי׳ ואיטיבה עמך שיתכן שימלט הוא לבדו ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן העון הקל לגדול יקרא גדול ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור זה לא יהי השם עמו ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרים ובעבור שגגתו שלא מלאך להמיתו: (יא) קטנתי. כמו גם יכלתי והטעם פחות אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים וכבר פירשתי חסד ואמת: (יב) והכני. משרת עצמו ואחר עמו כמו ושני שרי גדודים וכן הוא והכני והכה אם על בנים

(טז) ואש יצאה מאת ה׳ לשון נקבה. (תהלים קד) אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה. לדורון ותעבור המנחה על פניו. לתפלה. אלהי אבי אברהם. למלחמה. והיה המחנה הנשאר לפלטה: (י) ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו׳. אלא כך אמר יעקב לפני הקב״ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה׳ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהי׳ עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנא׳ ויאמר ה׳ אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו׳ בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים. (שבת לב) נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו. ומכל האמת. אמיתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: (יב) מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: (יג) היטב איטיב. היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (ב״ר): ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן א״ל כן והלא לא א״ל אלא (שם כח) והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שא״ל (שם) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי

ויאמ׳ ד׳ ר״פ בטעם זרקא וסי׳ ויאמ׳ יעקב. יתרו ברוך ה׳. משה שש מאות אלף. משה בזאת תדעון: והכני ב׳ חד פתח וחד קמץ וסי׳ פן יבא והכני. אם יוכל להלחם. אוריי׳ פתח. דשמואל קמץ. ודא הוא חד מן א״ב מן חד חד חד פתח וחד קמץ דלוג וסי׳ במסור׳ רבתא: אם על בנים. ב׳ וסי׳ פן יבא והכני. אם על בנים רטשה:

תולדות אהרן קטנתי מכל.. תענית ז.

בעל הטורים פי׳ שא׳ לו והיה זרעך כעפר הארץ אפשר שיתקיים בזרע אחר שיוליד אחר כן: והכני ב׳ במסור׳ והכני אם על בנים. אם יוכל להלחם בי והכני גבי גלית לומר מה יעקב נתיירא אף דוד נתיירא מה יעקב נרדף אף דוד נרדף. וכשם שיעקב ניצל מעשו אף דוד ניצל מגלית וזכות יעקב עמד לדוד. וכשם שגבי דוד היה מלחמה אף יעקב הכין עצמו למלחמה שהתקין עצמו לג׳ דברים: אם על בנים שנים במסרה ואידך אם על בנים רוטשה בסנחריב מלך אשור שאמר להשחית את ישראל כמו עשו שבא להלחם עם יעקב וכן לא תקח האם על הבנים רמז לגליות: קטנתי יו״ד כפופה אף על פי שנתברכתי בעשרה ברכות ירא אני שמא יגרום לי החטא. במקלי בגימטריא יעקב. פירוש בגופי לבדי. ד״א בזכות יעקב עברו ישראל את הירדן: ואיטיבה.

ספורנו

ימלט השני בכלי המלחמה או שיברח: (י) אלהי אבי אברהם. הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו ובהזכיר זכות אבות כסדר אנשי כנסת הגדולה בתחלת י״ח ברכות: (יא) קטנתי מכל החסדים. לא הייתי ראוי לכל אותם החסדים: ומכל האמת. הטוב שעשית עמדי בזכות אבותי ובאותו הדרך שעשית עמדי לפנים משורת הדין אני מבקש שתצילני כענין אמרו כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה: (יב) והכני אם על בנים. יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך. ואם יקרה זה יהיה הפך מה שאמרת להיטיב עמי אם אראה באבדן מולדתי: ושמתי את זרעך. והנה הפך זה גם כן יהיה אם יכרית זרעי וראוי שתעשה עמי בעבור כבוד שמך לקיים הבטחתך אף על פי שאיני ראוי

רמבן

כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה וראיתי במדרש מה עשה זיינם מבפנים והלבישם בגדים לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים וכן עיקר. והכונה בזה כי יעקב יודע שאין זרעו כלו נופל ביד עשו אם כן ינצל המחנה האחד על כל פנים וגם זה ירמוז שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות את שמנו אבל יעשו רעות עם קצתנו בקצת הארצות שלהם מלך אחד מהם גוזר בהרצו על ממוננו או על גופנו ומלך אחר מרחם במקומו ומציל הפלטים וכך אמרו בבראשית רבה אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום והיה המחנה הנשאר לפלטה אלו אחינו שבגולה גם ראו כי לדורות תרמוז זאת הפרשה:

(יא) **קטנתי** מכל החסדים ומכל האמת. נתמעטו זכיותי על ידי חסדים ואמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו לשון רש״י ואיננו נכון בלשון הכתוב ועוד כי אמר אחרי כן ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים ומה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא א״כ ועוד כי יעקב הזכיר שתי הבטחות שהבטיחו הקב״ה בבית אל ובחרן ואמר תחלה מה שנאמר לו בחרן ה׳ האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך והוא שנאמר לו בצאתו מבית לבן שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך. והנה אחרי כן לא היטיב לו ככל החסדים וככל האמת האלה שיתמעטו זכיותיו על ידיהם אבל קטונתי לומר כי קטון הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו וכן מי יקום יעקב כי קטון הוא מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו. וכן אמרו בב״ר קטונתי רבי אבא אמר איני כדאי והחסדים הם הטובות שעשה עמו בלא נדר והאמת הטובה אשר הבטיחו ואמת לו הבטחתו יאמר שאיננו ראוי שיבטיחנו יעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו ולא הבינותי דעת אונקלוס שתרגם מכל חסדין ומכל טבון והוא רגיל לתרגם חסד ואמת טיבו וקשוט ואולי עשה חסדים הגלות אשר הצילו פעמים רבות מכל צרותיו ועשה אמת כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד. והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי היא מגזרת אמנה כטעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם ענין קיום לחמו נתן מימיו נאמנים כאשר היה תחלה לא כמו אכזב מים לא נאמנו:

(יב) **והכני** אם על בנים. פירשו בו והכני והכה אם על בנים וכן רבים:

(יג) **ואתה** אמרת היטב איטיב עמך. אף על פי שהיתה פחדתו פן יגרום החטא אמר עשית עמדי חסדים גדולים שלא הייתי ראוי להם כל שכן שיש לעשות עמו חנם החסד הזה אשר הבטחתני עליו שתיטיב לי ותרבה את זרעי ואין חטאי ראוי למנוע ממני הטובה אשר הבטחתני בה כי גם מתחלה לא הייתי ראוי לה אם עונות תשמור לי ולא הבטחתני עליה בעבור מעשי רק בחסדיך הרבים. ויש אומרים כי יעקב היה חומל על בניו ועל ביתו פן יכה אותם עשו כי לא היה יודע בהבטחת והיה זרעך כעפר הארץ אם על אלה או על אחרים כי יתכן שימלט הוא לבדו וירבה עוד זרעו ואיננו נכון בעיני כי אם היתה זאת מחשבתו איך אמר בתפלתו ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך ועוד כי שם נאמר לו והנה אנכי עמך ושמרתיך

בכל

יָסָּפֵר מֵרֹב׃ שני יד וַיָּלֶן שָׁם
בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא
בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו׃ טו עִזִּים
מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים
מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים׃
טז גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם
שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים
עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם
עֲשָׂרָה׃ יז וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר
עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו
עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין
עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ יח וַיְצַו אֶת־
הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי יִפְגָשְׁךָ עֵשָׂו
אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי־אַתָּה
וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃
יט וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה
הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה
גַם־הוּא אַחֲרֵינוּ׃ כ וַיְצַו גַּם
אֶת־הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־הַשְּׁלִישִׁי גַּם
אֶת־כָּל־הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֲדָרִים
לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל־
עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ׃ כא וַאֲמַרְתֶּם
גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ
כִּי־אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה

ג'
ד' מ"ל דמ"ל בקו'
ל' ומ"ל וסי' מ"ל בליש'
ב' חס' ל' וחס' יו"ד וחד והעירם
ל' ול' רוח והגלם:
ס"ג. ל'
ל'. כ"ו מלעיל וכל או' דכו'.
ג'
ג' ב' מ"ל וא' חס'
י"ב פסו' דאי' בהון גם גם גם:
ל'
ב'. ל' דגש

יד וּבָת תַּמָּן בְּלֵילְיָא הַהוּא
וּנְסֵיב מִן דְּאַיְתִי בִידֵיהּ
תִּקְרוּבְתָּא לְעֵשָׂו אֲחוּהִי׃
טו עִזֵּי מָאתָן וּתְיָשַׁיָּא עַסְרִין
רְחֵילֵי מָאתָן וְדִכְרֵי עַסְרִין׃
טז גַּמְלֵי מֵינִקְתָּא וּבְנֵיהֶן
תְּלָתִין תּוֹרָתָא אַרְבְּעִין וְתוֹרִין
עַסְרָא אֲתָנָן עַסְרִין וְעִילֵי
עַסְרָא׃ יז וִיהַב בִּידָא
דְּעַבְדּוֹהִי עֶדְרָא עֶדְרָא
בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר לְעַבְדּוֹהִי
עִבְרוּ קֳדָמַי וְרַוְחָא תְּשַׁוּוֹן בֵּין
עֶדְרָא וּבֵין עֶדְרָא׃ יח וּפַקֵּיד
יָת קַדְמָאָה לְמֵימַר אֲרֵי
יְעָרְעִנָּךְ עֵשָׂו אָחִי וְיִשְׁאֲלִנָּךְ
לְמֵימַר דְּמַן אַתְּ וּלְאָן אַתְּ
אָזֵיל וּלְמָאן אִלֵּין קֳדָמָךְ׃
יט וְתֵימַר דְּעַבְדָּךְ דְּיַעֲקֹב
תִּקְרוּבְתָּא הִיא דִּמְשַׁלְחָא
לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו וְהָא אַף הוּא
אָתֵי בַתְרָנָא׃ כ וּפַקֵּיד אַף
יָת תִּנְיָנָא אַף יָת תְּלִיתָאָה
אַף יָת כָּל דְּאָזְלִין בָּתַר
עֶדְרַיָּא לְמֵימַר כְּפִתְגָמָא הָדֵין
תְּמַלְּלוּן עִם עֵשָׂו כַּד תַּשְׁכְּחוּן
יָתֵיהּ׃ כא וְתֵימְרוּן אַף הָא
עַבְדָּךְ יַעֲקֹב אָתֵי בַתְרָנָא
אֲרֵי אֲמַר אֲנִחֵינֵיהּ לְרוּגְזֵיהּ

רש"י

דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו. ברשותו. וכן (במדבר כא) ויקח את כל ארצו מידו. ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. דבר אחר מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות. ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוון המדרש הזה בכוון. אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר. ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר. ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טז) גמלים מניקות שלשים. ובניהם עמהם. ומדרש אגדה ובניהם בנאיה' זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב (ב"ר): עירים. חמורים זכרים: (יז) עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבוא אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון: (יח) למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגום דמאן את: ולמי אלה לפניך. ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו (בראשית לא) וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה של ה': (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב ושאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא. יעקב: (כא) אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן (ישעיה כח) וכופר בריתכם את מות (שם מז) לא תוכלי כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא

אבן עזרא

בנים: (טו) עזים מאתים. כנגד שם הנקבות עשר לזכר ולפרים ד' ולעירים שנים כי ידע תולדותם: (יז) ורוח תשימו. הפרש וקרו' ממנו כי היתה הרוחה הפרשה בין מכה למכה כמו ורוח לשאול: (יח) ושאלך לאמר. כמו כי אהבך: (כ) גם את כל ההולכים. כי חמש היו שם: במוצאכם. נפתח הצד"י בעבור אות הגרון ואם אין כמוהו: (כא) כי אמר. יעקב בלבו ואלה דברי משה. ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר. ופניו כעסו וכן ופניה לא היו לה

ואילי' ז' וסי' עזים מאתי'. וזה הדבר. והקרבתם על הלחם. חמאת בקר וחלב צאן. ערב וכל נשיאי קדר. הלא הרחתם את כהני ה'. ויביאו פרים שבעה: אילים ד' מלאים בתורה וסי' רחלים מאתים. קח את אהרן. בנה לי בזה קרמ'. חמאת בקר. ורוח ט' זוגין חר ר' וחר ור' וסי' בי' במס' רבת': ולמי ג' וסי' ולמי אלה לפניך. ולמי כל חמדת ישר'. ולמי אני עמל: שלוחה ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' ואמר' לעבדך ליעקב. נפתלי אילה שלחה. ואראה והנה יד שלחה קרמ' מ"ל. ויש ספרים נמסרי' ב' מ"ל וא' חס' נפתלי חס': ויצו גם י"ב פסו' דאית בהו גם גם גם וסי'

תולדות אהרן (עזים מאתים. כתובות ס): רחלים מאתים. חולין קלז:

בעל הטורים

מלא יו"ד התפלל שיעמדו לו עשרה נסיונות של אברהם. הלילני נא מיד ר"ת המן. רמז להמן שיגא להכות אם על בנים. כדכתיב טף ונשים. מן הבא בידו מנחה לעשו שלח לו אבנים טובות שאדם צוברן בידו. מנחה בגימטריא אבנים. עזים מאתים כל הפסוק מסיים במ"ם וכן פסוק ומנחתם ונסכיהם שבשביל הבהמות ששלח לעשו והם תקן קרבנות בשנה כדמפ' בפרשת פנחס והם ח' ממי"ן וכנגדם מלכו שמונה מלכים באדום לפני מלך מלך בישראל. ד"א לכך מסיים הכל במ"ם לפי שכל הבהמות ששלח לו היו בעלי מומי' שלא יקריב מהם קרבן. ויגו את הראשון ד"פ כנגד ד' גליות. ורוח ב' הכא ואידך רוח והצלה יעמוד ליהודים. רמז לדורות הבאים שיתנו שוחד לשריהם. שלוחה ג' במסר' מנחה היא שלוחה. נפתלי אילה שלוחה. והנה יד שלוחה גבי דניאל. פירוש מה התם ספר אף כאן שעל ידי המנחה נתן לו אמרי שפר וכבדו ואמר לו מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו. כה אמר עבדך יעקב וכמו התם יד שלוחה אף כאן שאף על פי שלא רצה בפיו לקבל'. הנה ידו שלוחה לקבלה:

רמבן

בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך ואם יהיו בניו נופלים בחרב אחיו אין ההבטחה הזאת קיימת ולזה ירמוז באמרו היטב איטיב עמך. וכן ואיטיבה עמך כי כל זה ממה שנאמר לו ואהיה עמך אבל הכל מיראת חטא כי דרך הצדיקים לירא תמיד והיה מתירא אולי אפילו משיגא מסם חטא בבואו בברית עם לבן עובד ע"ג או בדבר אחר ושגיאות מי יבין:

(יד) **מן** הבא בידו מנחה. יאמר כי עשה מנחה מאשר עמו כי עשרו היה צאן ובקר ומהם שלח כי בדרך היה ואיננו מקום לשלוח לו כלי כסף וכלי זהב ומגדנות:

(יז) **ורוח** תשימו בין עדר. כדי להשביע עינו של אותו הרשע ולתווהו על הדורון. וסברו בב"ר שיש בזה רמז אמר יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם אם יהיו צרות באות על בני לא תביא אותן זו אחר זו אלא הרוח להם מצרותיהם עשה רמז שיהיו המסים והארנוניות שיגבו בני עשו מזרעו ברוח והפרש בין זו לזו:

(כא) **אכפרה** פניו במנחה. אבטל רוגזו וכן וכפר בריתכם את מות לא תוכלי כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל חטא ועון ואצל פנים כלם לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמית הוא בהרבה מקומות בעי לכפור

ספורנו

ראוי לה כענין אם עוינו ענו בנו ה' עשה למען שמך: (יז) עדר עדר לבדו. כדי שיראה שיש בכל מין מנין זכרים ונקבות כפי הראוי למלאכת המקנה שיוכל לפרות ולרבות כאמרו קח נא את ברכתי שהיתה מנחה מוכנת לברכה שהיא תוספת טובה: ורוח תשימו בין עדר ובין עדר. שלא יקפצו הבהמות מעדר לעדר ויתערבו ולא יבין הרואה חכמת המנחה וברכתה: (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. עם שלא יראה השליח את עצמו כמכיר את עשו ושלוח אליו פן יחשב עשו שידע אחיו שהוא הולך לקראתו ושלח לו דורון מחמת יראה אבל יראה השליח את עצמו כמו שלוח לשעיר ובבלתי מכיר את עשו: (כ) כדבר הזה תדברון אל עשו. לכל אחד נוה מה ישיב לעשו ויודיע שהוא עם שאר כל העדרים והם כולם של יעקב מנחה לעשו אחיו הגדול: (כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו. עם שכל אחד מהם יאמר זה הדבור מלבד הדבור המיוחד לו כדי שימלא עשו דברי כלם מכוונים בזה שהיה יעקב הולך אחריהם לשעיר להקביל פני אחיו: כי אמר אכפרה פניו במנחה. אלה הדברים שם בפי עבדיו כדי שימנע רגזו של עשו בדבור ההכנעה עם המנחה:

ארצה

לכפור

הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃ כב וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ כג וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ כד וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃ כה וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃ כו וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף־יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ׃ כז וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם־

ל׳ קמץ בזקף. עבירה על ג׳ דס׳ נאו׳. ל׳. ד׳. ויאוכל הכליו׳ דכו׳ ל׳ וחס׳ ג׳ ב׳ מ"ל. ט׳. ל׳. ז׳. ד׳. ל׳ וכל יחזקאל דכו׳. ל׳.

בִּתְקְרוּבְתָּא דִּמְהַלְּכָא קֳדָמַי וּבָתַר כֵּן אֶחֱזֵי אַפּוֹהִי מָאִים יִסַּב אַפָּי׃ כב וַעֲבָרַת תִּקְרוּבְתָּא עַל אַפּוֹהִי וְהוּא בָת בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא׃ כג וְקָם בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יַת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיַת תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵיהּ וְיַת חַד עֲסַר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יַת מַעֲבַר יוּבְקָא׃ כד וּדְבָרִינוּן וְאַעְבְּרִינוּן יַת נַחְלָא וְאַעֵיבַר יַת דְּלֵיהּ׃ כה וְאִשְׁתָּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי וְאִשְׁתַּדַּל גַּבְרָא עִמֵּיהּ עַד דִּסְלֵיק צַפְרָא׃ כו וַחֲזָא אֲרֵי לָא יָכִיל לֵיהּ וּקְרֵיב בְּפֶתֵי יַרְכֵּיהּ וְזָע פֶּתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּאִשְׁתַּדָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ כז וַאֲמַר שַׁלְּחֵנִי אֲרֵי סְלֵיק צַפְרָא וַאֲמַר לָא אֲשַׁלְּחִינָךְ אֱלָהֵין בָּרֵכְתְּ

וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה. בעי לכפורי ידיה בההוא גברא. וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: (כב) על פניו. כמו לפניו וכן (ירמיה ו) חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן (ישעיה סה) המכעיסים אותי על פני ומדרש אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה (ב"ר): (כג) ואת אחד עשר ילדיו. (ב"ר) ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם: יבק. שם הנהר: (כד) את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן (ב"ר): (כה) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם (חולין צ"א): ויאבק איש. מנחם פי׳ ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם. ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביקו ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רז"ל שהוא שרו של עשו (ב"ר): (כו) ויגע בכף ירכו. (קולית הירך התקוע בקלבוסית (קרוי כף ע"ש שהבשר עליה כמין כף של קדירה): ותקע. נתקעקעה ממקום חברתה ודומה לו (ירמיה ו) פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע בילתן לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה ביום (ב"ר. חולין צא): ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן: (בכאן

קשה

לם: (כג) ויעבר את מעבר יבק. הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם והנה פירוש ויעבר כבר עבר ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום: (כה) ויאבק. מגזרת אבק עד שעלה אבק ביניהם: עד עלות השחר. עד סור שחרות הלילה וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש וכן אשר אין לו שחר: (כו) כי לא יכול לו. המלאך: ויגע בכף ירכו. של יעקב: ותקע. כמו פן תקע נפשי ממך סרה כף הירך ממקומה

כו׳ במ׳ רבת׳: ההלכ׳ ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ"ל וסי׳ כמנחה ההלב׳. ההלכת על ארבע. ההלכת למואל. בתר׳ מ"ל. כלילה הוא ד׳ מסר בפרש׳ לך לך: ילדיו ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ ואת אחד עשר. בי בראותו. כי ילדו אל. בתרא׳ חס׳. אנ"ך: ויעברם ח׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ביהושע בסי׳ ד׳: ויעבר ט׳ מסר פרש׳ נח: עלות ו׳ ה׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ ויותר יעקב. והגבלת את ההר. והיה כל הראה. והנה יוצר גבי. עד עלו׳ חמת ה׳. מנגד עלת הנשק. בתרא׳ חס׳: לא יכול לו ד׳ וסי׳ וירא בי לא יכול לו. ידעת את דוד אביך. ותעש בן אשת ירבעם. ויקדש

תולדות אהרן ויותר יעקב. שם לו: ויאבק שם. שם: וירא כי לא. ס׳ הזוהר פ׳ בראשית: בהאבקו עמו. חולין שם: ויאמר שלחני. שם צא וצב. ספר הזוהר פ׳ תזריע:

בעל הטורים ילדיו. ג׳ במסורה. אחד עשר ילדיו. כי בראותו ילדיו. ילדיו אל אל ישועו. זהו שיש במדרש שראה יעקב שלשים רבואות מבני בניו כמו שראה אחד עשר ילדיו כך ראה רבואות מילדיו: וכמו התם ילדיו אל אל ישועו גם בכאן אמר לילדיו שיתפללו לאל שיצילם מיד עשו כמו שיש בב"ר שהציג כל אחד לבדו ואמר כל אחד יתפלל לבדו בפני עצמו: ויעבירם. ב׳ במסורה הכא ואידך ויעבירם ביבשה מלמד שנבקע לו מעבר יבוק ועבר ביבשה. ויאבק בגימטריא כסא הכבוד מלמד שהעלו האבק עד כסא הכבוד. איש עמו בגימטריא עשו אדום. ויאבק איש עמו ס"ת קשו על שם בית עשו לקש. ויגע בכף ירכו לראות אם הוא מלאך כמותו אם היו לו קפלים שהמלאכים אין להם קפלים. אי נמי

ספורנו

אראה פניו. דרך הבקור הראוי לשרים כענין יראה כל זכורך את פני האדון. ולא יראו פני ריקם. וכן אמר לעשו אח"כ כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים. כי המנהג לפקוד את השרים במנחה עם ראיית פניהם: (כב) ותעבור על פניו. לראות באחיה על סדר ראוי לתכלית המכוון מאתו: (כד) ויעבר את אשר לו. צוה לכולם שיקדימו ללכת לפניו להלאה מן הנחל כמו ויעבור את הכושי: (כה) ויותר יעקב לבדו. אחרון לכלם לנסוע מן המחנה כדי להדריך את כל עמו שילכו עם כל קנינו ולא ישאר דבר במחנה: ויאבק איש עמו. היה זה פועל מלאך במראות בוראו בלי ספק על דרך ירה ויור שיהיה נוסע בה׳ יעקב וזרעו מעשו אף על פי שיהיה עם היזק בממון שהוא היקום אשר ברגליהם ועם זה תהיה התשועה בסוף עם ברכה ושררה בעליונים ובתחתונים: (כו) לא יכול לו. לרוב דבקותו תמיד באל ית׳ במחשבה ובדבור: ויגע. הודיעו החטא העתיד במדריכי עמו ובדאגתו בזה פסק הדבור ותקע כף ירכו בהאבקו: לא אמלך. שגדולים

רמבן

לכפורי ידיה וגם בלשון מקרא נקראים המזרקים כפורי זהב על שם שבהם מקנח ידיו בשפת המזרק לשון רבינו שלמה. וכן אמר אונקלוס אנחיניה לרוגזיה. ואם כן יהיה פי׳ כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו והכתוב מגיד לנו זה כי איננו ראוי שיאמרו השלוחים לעשות ככה וכך פי׳ ר"א ואיננו ישר בעיני שיצטרך הכתוב להגיד לנו עתה מחשבתו זאת והיא ידועה בכל שולחי מנחה ועוד שאם כן היה ראוי שיזכיר הכתוב זה בתחלה והנה גם הוא אחרינו כי חשב אכפרה פניו כי עתה לא הוסיף על הצואה ההיא אבל הנכון כי עתה הוסיף לפרש להם שיאמרו הנה גם הוא אחרינו בלשון הזה כלשון כבוד גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לפניו לתת כופר נפשו על ראותו פני כבודך במנחה הזאת כאשר יתנו העבדים כפרם בתת להם רשות לראות פני המלך ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פני ויכבדני. להיותי מרואי פני המלך. וזה דרך מעלה מיראתו ממנו. ובא אכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה יתן כפר על החמה ולשון קנוח בכפור איננו לשון קדש רק לשון ארמי׳ וכן כפורי זהב שם המזרקים בבבל כי לעולם לא תבא כפרה בחטא אבל יאמר לכפר על נפשותיכם ונסלח לו לכפר עליו על נפשו ויאמר אכפרה בעד חטאתכם וכולן מלשון ונתנו איש כופר נפשו שהוא פדיון:

(כב) **והוא** לן בלילה ההוא במחנה. יאמר שלא בא באהלו בלילה ההוא אבל לן במחנה עם עבדיו ועם הרועים כאן ערוך כאיש מלחמה פן יבא אחיו בלילה ויכה בו:

(כג) **ויקח** את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו. אין מוקדם ומאוחר בפסוק הזה להגלה אבל אמר שאסף נשיו ושפחותיו וילדיו אל שפת הנחל ועבר הוא לבדו את מעבר יבוק לראות אם גבהו המים ושב ולקחם עמו כולם כאחד ויעבירם את הנחל ואחרי כן ויעבר את אשר לו מחנהו ורכושו:

(כה) **ויותר** יעקב לבדו. ששכח פכים קטנים וחזר עליהן לשון רש"י. ועל דרך הפשט ויקחם ויעבירם את הנחל העבירם עמו ויעבר את אשר לו בצווי כי חזר וצוה שיעברו לפניו ונשאר הוא אחריהם:

ויאבק איש עמו. ויתעפר כך פירשו מנחם לשון אבק שמעלין אבק ברגליהם. ולי נראה לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביקו ליה מיבק זה לשון רש"י ואביקה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה אבקתא אית בה דרגש עיולי ואפוקי באבקתא וכן אבוקה בלשונם בעבור היותה מעלים דקים חגורים וקשורים יחד כי האי"ת תכבד בלשונם והקלו אותה לאל"ף ופעמים רבים יבליעו האי"ת תותך במקום תחותך מסותא במקום מסחיתא אסיתא חסיתא ואפשר שיהיה ויאבק ויחבקהו כי אולי כן הלשון ומצינו ברודים אמוצים כמו חמוצים מלשון חמוץ בגדים. ואמרו המפרשים כי וארוזים במרכולתך כמו וחרוזים מן צוארך בחרוזים וכן אמרו במלת ותאלצהו שהוא כמו ותחלצהו מהופך מן ותלחצהו ושמא הוא דעת אונקלוס שאמר ואשתדל וכך תרגום וכי יפתה ארי ישדל יחבק וינשק שהוא דרך הפתוי או שלא נזדמן לו לשון ועשאו ענין תחבולה כי כל השתדלות תחבולה וברור ענין. ובב"ר מי נתמלא אבק האיש שהיה עמו כדברי מנחם והוא הנכון:

(ט) **וירא** כי לא יכול לו. מלאכי גבורי כח עושי דברו ועל כן לא יכול לו המלאך להזיקו כי לא הורשה רק במה שעשה עמו לתקע כף ירכו. ואמרו

רשי

קשה לרש"י ותברכני הל"ל. אלא הודה וכו' איתא בהדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד ע"ח ודוק) : (כט) לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן וזה שכתוב (הושע יב) וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה המלאך ויתחנן לו ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה : ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל. להם : (ל) למה זה תשאל. (ב"ר) אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו הכל לפי מצו' עבודת השליחות שאנו משתלחי': (לב) ויזרח לו. לצורכו לרפאות את צלעתו כמה דתימא (מלאכי ג) שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו : והוא צולע. היה צולע כשזרחה השמש : ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זה פשוטו: (לג) גיד הנשה. ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן (ירמיה נא) נשתה גבורתם וכן (בראשית מא) כי נשני אלהי' את כל עמלי : (ב) ואת לאה וילדיה אחרונים. אחרון אחרון חביב : (ג) עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם

כי

בֵּרַכְתָּנִי׃ כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה־שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב׃ כט וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׂרִיתָ עִם־אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים וַתּוּכָל׃ ל וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם׃ שלישי

לא וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי׃ לב וַיִּזְרַח־לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ׃ לג עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה׃ לג א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת׃ ב וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים׃ ג וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע

נ׳ קמץ
ג׳
ג׳
ב׳ וסוף פלחי
ס׳
ג׳
ח׳. ל׳ וחס׳
ט׳ בטע׳ פזר גדול.
ג׳
ח׳
ח׳. ג׳
י״ח פסו׳ ד אי׳ בהון את ואת ואת ואת
ל״ג כ״ס

לִי׃ כח וַאֲמַר לֵיהּ מַה שְׁמָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב׃ כט וַאֲמַר לָא יַעֲקֹב יִתְאֲמַר עוֹד שְׁמָךְ אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל אֲרֵי רַב אַתְּ קֳדָם יְיָ וְעִם גּוּבְרַיָּא וִיכֶלְתָּא׃ ל וּשְׁאַל יַעֲקֹב וַאֲמַר חַוִּי כְעַן שְׁמָךְ וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַתְּ שָׁאֵיל לִשְׁמִי וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ תַּמָּן׃ לא וּקְרָא יַעֲקֹב שְׁמָא דְאַתְרָא פְּנִיאֵל אֲרֵי חֲזֵיתִי מַלְאֲכָא דַייָ אַפִּין בְּאַפִּין וְאִשְׁתְּזֵיבַת נַפְשִׁי׃ לב וּדְנַח לֵיהּ שִׁמְשָׁא כַּד עֲבַר יַת פְּנוּאֵל וְהוּא מַטְלַע עַל יַרְכֵיהּ׃ לג עַל כֵּן לָא אָכְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת גִּידָא דְנַשְׁיָא דִּי עַל פְּתֵי יַרְכָּא עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי קְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּגִידָא דְנַשְׁיָא׃ א וּזְקַף יַעֲקֹב עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא עֵשָׂו אָתֵי וְעִמֵּיהּ אַרְבַּע מְאָה גַּבְרָא וּפַלֵּיג יַת בְּנַיָּא עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל וְעַל תַּרְתֵּין לְחֵינָתָא׃ ב וְשַׁוִּי יַת לְחֵינָתָא וְיַת בְּנֵיהֶן קַדְמֵיתָא וְיַת לֵאָה וּבְנַהָא בַּתְרָאִין וְיַת רָחֵל וְיַת יוֹסֵף בַּתְרָאִין׃ ג וְהוּא עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וּסְגִיד עַל אַרְעָא שְׁבַע

אבן עזרא

ממקומה : (לג) בגיד הנשה. ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת ותולדות שמפרשים שהוא האבר ויפרשו הנשה מגזרת נשים לדעת זה המלאך שנראה ליעקב שהוא גוף יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך בפ' כי שמי בקרבו : (ב) ושם רחל ויוסף באחרונה אולי מלטו בעבור אהבתו אותם : (ד) הדרש על נקודות וישקהו טוב הוא לעתיקי משדים כי על דרך הפשט לא חשב עשו לעשות רע לאחיו

שלמה את תוך החצר : עם אלהים ג' וסי' כי שרית עם אלהים. היהונתן ימות. ברצותו עם אלהים. אנ"ך: ותוכל ג' וסי' כי שרית עם אלהים. הנה דברת ותעשי. פתיתני ה' ואפת : פנואל שיטה מן כ"ז דכל חד וחד לית דכו' וסי' במס' רבת' : פני' אל פני' ה' וסי' ויקר' יעקב שם המקו' פניאל. ודבר ה' אל משה פנים. ולא קם נביא עוד בישראל. ויאמר גדעון אהה אדני ה'. ונשפטתי אתכם שם. דיחזקאל: פניאל ח' בשופטים סי' ח' : על כן ט' בטעם פזר גדול וסי' גיד הנשה. מחנה דן עד היום הזה. שם המקום ההוא עמק ברכה ד"ה. על כן חרה אף ה' בעמו. על כן לא ידרכו כהני דגון. על כן אבכה בבכי יעזר. כי על כן הוא מרפא את ידי. על כן מלא לב בני האדם. על כן קראו לימים האלה פורים : ועמו ח' בטעם זקף גדול וסי' וישא יעקב את עיניו וירא והנ'. יהוידע. יוחנן. יחיאל. יואב. שלומית. זכריה. עובד י"ח פסוקים דאית בהו את ואת ואת ואת וסי' במס' רבת' : ראשונה י' במלכים א' סי' י"ח :

תולדות אהרן כי שרית עם. חולין צב : ויזרח לו. סנהדרין נה חולין נא : על כן לא. פסחים כב חולין ז' (ערלה סב פסחי' כח) : אשר על כף. חולין צו כריתות כא : הירך. קדושין נא הוריות יב חולין יא וקלד : והוא עבר. פסחי' ז' פסה לע מגלה כא נדה סג :

בעל הטורים

לפוסלו מן העבודה לפי שקנה מעשו הבכור' שבהן העבודה. כבף ירכו בגימטרי' לפוסלו מכהונה. ברכתני. בגימטרי' הודה לי ברכתי ששרו של עשו היה : וישתחו ארצה ז"פ על שם כי שבע יפול צדיק וקם ולהעביר שבע תועבות מלבו :

רמבן

בב"ר נגע בכל הצדיקים שעתידין להיות ממנו זה דורו של שמד והענין כי המאורע כלו רמז לדורותיו שיהיה דור בזרעו של יעקב יתגבר עשו עליהם עד שיהיה קרוב לקעקע בילתן והיה זה דור אחד בימי חכמי המשנה כדור של רבי יהודה בן בבא וחביריו כמו שאמרו אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול ומה היו עושים בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באור ונותנין אותן תחת שיחיהן ומשיאין נפשותיהן מהן ויש דורות אחרים שעשו עמנו כזה ויותר רע מזה והכל סבלנו ועבר עלינו כמו שרמז ויבא יעקב שלם :

(ל) **למה** זה תשאל לשמי. אמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה' לבדו אם תקראני לא אענך וגם מצרתך לא אושיעך אבל עתה אברך אותך כי כן צוותי ולא פירש הכתוב הברכה והקרוב מה שאמרו רבותינו שהודה לו על כל הברכות שם במקום ההוא על כרחו כי לא רצה יעקב להמתין לו עד בית אל :

מי

ספורנו

שגדולים צדיקים יותר ממ"ה : לא יעקב יאמר עוד שמך. לקץ הימין שאז יהיה קיים עד סוף העולם ובכן יהיה כבר מקוים בך ענין יעקב המורה קיים בסוף ולכן לא יפול עליך אז עוד שם יעקב להורות שתהיה בעקב ובסוף כל הימים : (כט) כי אם ישראל כי שרית. אבל יקראו לך בשם ישראל בלבד להורות שאז כבר שרית עם אלהים ועם אנשים כענין יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה : (ל) הגידה נא שמך. המורה על צורתך ועל הפעל הנמשך ממנו כדי שאתבונן על מה קמת לשטן ואשוב בתשובה ואתפלל. למה זה תשאל לשמי. כי הצורה החופשית לנו היא מדרגת השכלתנו אשר לא תבואר בשום דבור כאמרו והוא פלא והפעל שלה הוא כפי הרצון האלהי : (לב) ויזרח לו השמש וכו'. אחר שעבר את פנואל בצליעה זרח השמש ונרפא כאשר יהיה לעתיד לבא כאמרו וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא : (לג) על כן לא יאכלו בני ישראל. כדי שיהיה ההיזק אשר הורה בנגיעת כף הירך היזק בדבר בלתי נחשב אצלנו : **לג** (א) ועמו ארבע

מאות

ג׳ פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃
ד וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ
צואריו ק׳ נקוד וישקהו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃
ה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־
י׳ פסו׳ הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר
מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־
ג׳ קמץ ופת׳ חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃ רביעי
ג׳ ו וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן
כ׳ וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ ז וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה
וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ
ס׳ יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ ח וַיֹּאמֶר
ג׳ מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר
ג׳ בלא׳ ופת׳ באתנחתא פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי
(עי׳ מ״ש) אֲדֹנִי׃ ט וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־
י״ג פסו׳ דאי׳ בהון לך לך לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ׃
י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ
מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי
ג׳ חס׳ כתו׳ פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃
ג׳ יא קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר
הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי

זִמְנִין עַד מִקְרְבֵיהּ לְוָת
אֲחוּהִי׃ ד וּרְהַט עֵשָׂו
לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפְּפֵיהּ וּנְפַל עַל
צַוְּארֵיהּ וְנַשְּׁקֵיהּ וּבְכוֹ׃ ה וּזְקַף
יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת נְשַׁיָּא וְיָת
בְּנַיָּא וַאֲמַר מָן אִלֵּין לָךְ׃
וַאֲמַר בְּנַיָּא דְחַן יְיָ יָת עַבְדָּךְ׃
ו וּקְרִיבָא לְחֵינָתָא אִנּוּן
וּבְנֵיהֶן וּסְגִידוּ׃ ז וּקְרִיבַת אַף
לֵאָה וּבְנָהָא וּסְגִידוּ וּבָתַר כֵּן
קְרִיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ׃
ח וַאֲמַר מָאן לָךְ כָּל מַשְׁרִיתָא
הָדָא דְעָרְעִית וַאֲמַר
לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי
רִבּוֹנִי׃ ט וַאֲמַר עֵשָׂו אִית
לִי סַגִּי אָחִי אַצְלַח בְּדִילָךְ׃
י וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם כְּעַן
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ
וּתְקַבֵּיל תִּקְרוּבְתִּי מִן יְדִי
אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִינוּן לְאַפָּךְ
כְּחֵיזוּ אַפֵּי רַבְרְבַיָּא וְאִתְרְעִית
לִי׃ יא קַבֵּיל כְּעַן יָת תִּקְרוּבְתִּי
דְּאִתּוּתִיאַת לָךְ אֲרֵי רַחֵם עֲלַי
קֳדָם יְיָ וַאֲרֵי אִית לִי כוֹלָא׃

כי תחלה : (ד) ויחבקהו . נתגלגלו רחמיו כשראה משתחוה כל השתחוואות הללו : וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו. אמר רבי שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותו פעם ונשקו בכל לבו (ב"ר) : (ה) מי אלה לך. מי אלה להיות שלך : (ו) נגש יוסף ורחל . בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תאר שמא יתל' בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין : (ח) מי לך כל המחנה . מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך ופשוטו של מקרא על מוליכי המנחה . ומדרשו כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרים להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והן אומרים הכו הכו ואלו אומרים הניחו בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחים עליו . בן בנו של אברהם הוא ולא היו משגיחין . אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם : (ט) יהי לך אשר לך . כאן הודה לו על הברכות (ב"ר): (י) אל נא . אל נא תאמר לי כן : אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו' . כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית למחול סורחני ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים וניצול איני יכול לו מעתה: ותרצני. נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקר' ל' פיוס אפיימנט בלע"ז . (ויקרא כב) כי לא לרצון יהיו לכם . הקרבנות באות לפיים ולרצות וכן שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י) יודעים לפיים ולרצות : (יא) ברכתי . מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה (מלכים ב יח) עשו אתי ברכה דסנחריב וכן (שמואל ב ח) לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת כולם ל' ברכת שלום הן שקורין בלעז שלודא"ר אף זו ברכתי מו"ן שלו"ד : אשר הובאת לך . לא טרחת בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך (ב"ר) : חנני . נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני"ן שהיה

לו

לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו : (ה) מי אלה לך . מי אלה עמך או מי אלה שלך הם : חנן . כמו נתן וכמוהו חנונו אותם גם חנן כמו הם : (ח) מי לך . מי לעולם ימצא על אדם ופי' מי הוא זה ששגרת לו כל המנחה הזה או מי במחשבתך : (י) אל נא . אל יאמר אדוני כן וכבר הודעתיך דקדוק הנגיד : כראות פני אלהים . מלאך ורבי המפרשים אומרים כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו כי הנה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם ואין מלת שרית עם אלהים כמו וישר אבימלך על ישראל כי אין עם כמו על רק פירושו שר תחשב עם המלאכים ועם אנשים שרים . ושואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם ושאלתם תהו כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה והנה בין ירושלם ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי' ושמה לוק"א שעה ושליש שעה וברחב י"ב מעלו' וזה הדבר ברור בלא ספק . ופי' והוא צולע שהיה הולך על צלעו האחת. וטעם על כן זכר

לדבר

צוארו חד מן נ"ו חסרי' י' באמצע תיבותא וקריין ולית דכוו' וסי' במס' רבתא : י"ב פסוקים דאית בהו את את ואת את וסי' במסר' רבת' : מי לך ג' וסי' ער מי לך פה . מי לך כל המחנה הזה . כי חצבת לך פה : יהי לך אשר לך י"ג פסוקים דאית בהון לך לך במסר' רבתא : ברכתי ג' וסי' הכי קרא שמו יעקב . קח נא את ברכתי . וצויתי את ברכתי לכם . וחד וברכתי על צאצאיך : ברכתי אלפ' בית' ב' ג' ב' וא' וב' וסי' במסר' רבת' : ויפצר ד' וסי' ויפצר בם מאד . קח נא את ברכתי . ויקם האיש ללכת . דפלגש . ויאמר חי ה' אשר עמדתי . וכל ויפצרו רכות' במ"א ויפרצו וסי' ויפרצו בו עבריו :

תולדות אהרן וירא את הנשים וגו' . ס' הזוהר פרשת בלק : כראות פני . סוכה ה סוטה מנא ס' הזוהר פרשת תרומה : וכי יש לי כל . סוטה ה' בתרא יז :

בעל הטורים וישקהו נקוד למעלה שכוון לנושכו : וישקהו בגימטריא לנושכיהו . דור הרבות שיני"ו בגימ' עשו : ולמי . ג' במסר' ולמי אלה לפניך ולמי כל חמדת ישראל ולמי אני עמל . לומר כל חמדת ישראל ועמל' נטלו בני עשו וזהו ולמי אלה כל חמדת ישראל ולמי אני עמל ולמי אלה לפניך . ד"א כך אמר יעקב למי אני עמל לתת כל המדת ישראל למי אלה לפניך : מי לך ג' במסרה מי לך כל המחנה מי לך פה כי חצבת לך קבר עוד מי לך פה חתן זבניך . זהו שיש במדרש שהיו כתות של מלאכי השרת פוגעין בעשו ובאנשיו ומכים בהם וזהו מי לך כל המחנה שהיו מכים בהם עד שהיו מוליכים להם קברים לקבור המתים וכשפגע בו וראה לו בנים ובנות אמר מי לך פה בנים ובנות . לא כך אמרת כשהיינו בבטן אמנו מריבים על ב' עולמות שאתה היית בוחר בעולם הבא שאין בו פריה ורביה . אם כן מי לך אלו הבנים : כראות פני אלהים בגימטריא כשר שלך שרמז לו שראה שרו וניצל ממנו :

ספורנו

מאות איש שלא התכפרו פניו במנחה : (ד) וירץ עשו . נהפך לבו כמו רגע בהכנעותיו של יעקב לענינינו בגלות עם בני עשו האומר בגבהו מי יורידני ארץ והורה שניהם נמלטים מיד חרב גאותו בהכנע' ומנחה כאמרם ז"ל שאחיה השילוני קלל את ישראל בקנה הנכנע לכל הרוחות הן לו עשו כן בריוני בית שני לא היה נחרב בית מקדשנו כמו שהעיד רבן יוחנן בן זכאי כאמרו (גטין פרק הנזקין) בריוני דבן לא שבקונן : (ה) מי אלה לך . שאל אם הם בניו או עבדיו ובני ביתו : (ח) מי לך כל המחנה . המחנה שאמר אלי מנחה היא שלוחה לאדוני מי הוא אלך אם הוא למנחת כבוד או למנחת חסד שתשבח מאוצרך : (ט) יש לי רב . ואיני צריך : אחי יהי לך אשר לך . שבהיותך אחי לא תצטרך לכבדני במנחה : (י) כראות פני אלהים . כמנהג בפקוד את השרים כאמרו ולא יראו פני ריקם : ותרצני . שקבלתני בסבר פנים יפות כענין הירצך או הישא פניך ומגד זה גם כן ראוי שאקדים פניך במנחה : (יא) ויפצר בו . כדי שיקבל כי השוחד יעור : ויקח . וההפך באלישע

כאמרו

רמבן

(ה) מי אלה לך . שאל על הנשים ועל הילדים וענה הילדים אשר חנן אלהים את עבדך דרך מוסר כי לא רצה לומר שהם נשיו והבין עשו שהן אמות הילדים :

(ח) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי . הנה עבדי יעקב עשו כאשר צוה אותם ולא רצה לקבל מהם . או שהוא בגאותו ועברתו לא דבר עמם ולא שאלם למי אתה ואנה תלך והם יראו מגשת אליו יאמר עתה מי לך כל המחנה הזה כי חשב שהם ליעקב מדברי המלאכים הראשונים או באלה השלוחים הגידו כן במחנה עשו או שאין אדם אחר בדרך ההוא להיות לו כן וטעם מי לך כל המחנה הזה כלומר מי זה לך שתשלח לו כל אלה כלומר מי הוא הגדול אשר תשלח לו כל אלה והוא ענהו למצוא חן בעיני אדוני כי אתה הגדול והאדון בעיני :

(י) כי על כן ראיתי פניך . אמר לו תקח מנחתי מידי בעבור שראיתי פניך שהם לי כראות פני אלהים ותרצני בקבלת המנחה כאשר האלהים רוצה את יראיו בקבלת מנחתם וקרבנם . כענין ונרצה לו עולותיכם וזבחיכם לרצון על מזבחי מלשון יהי רצוי אחיו ואור פניך כי רציתם כי רצו עבדיך את אבניה כלם ענין חפץ וחשק בדבר . ורש"י כתב על שנתרצית למחול לי על סורחני ותרצני נתפייסת לי וכבר אמרתי שאיננו טוב שיהיה לו מזכיר עון : (יא) קח נא את ברכתי . המנחה וכן עשו אתי ברכה השיבו

לי

לו לומר חנני שאין חנן בלא שני נוני"ן והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני : יש לי כל. כל ספוקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי : (יב) נסעה. כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ותרגום של אונקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך : ואלכה לנגדך. בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך : (יג) עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט : עלות. מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק עול ימים. שתי פרות עלות ובלע"ז אנפנטי"ש. ודפקום יום אחד. (ואם ידפקום יום אחד ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן : ודפקום. כמו (שיר ב) קול דודי דופק נוקש בדלת : (יד) יעבר נא אדוני. אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק : אתנהלה : אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה : לאטי. לאט שלי לשון נחת (ישעיה ח) ההלכים לאט. (שמואל ב יח) לאט לי לנער. לאטי הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי : לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך : ולרגל הילדי'. לפי רגליהם שהם יכולים לילך: עד אשר אבא אל אדוני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכו' אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך (ב"ר) ואימתי ילך בימי המשיח שנאמר (עובדיה) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ומ"א יש לפרשה זו רבים : (טו) ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה : אמצא חן בעיניך. ולא תשלם לי עתה שום גמול : (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו. (ב"ר) עשו לבדו וד' מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנאמר (שמואל א ל) כי אם ד' מאות איש רכבו על הגמלים : (יז) ויבן לו בית. (מגלה יז) שהה שם י"ח חדש קיץ וחורף וקיץ. סכות קיץ. בית חורף. סוכות קיץ : (יח) שלם. שלם בגופו שנתרפא מצלעתו (שבת ל) שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן : עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו (רות א) עד בואנה בית לחם : בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחבירו יצא

יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח׃ ל'. ד'
יב וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה ל' וחד ונסע'
לְנֶגְדֶּךָ׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי ב'
יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן
וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם ס' קמץ. ל'
אֶחָד וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן׃ יד יַעֲבָר־ ח' קמץ
נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי
אֶתְנָהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה ל'. ל'. ל'
אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד ל'
אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה׃ ס' חס'. ג'
טו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ ל'
מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה
זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃
טז וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ
שֵׂעִירָה׃ יז וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה יד. ב'
וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת ל'
עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת׃ ס' חס' את ב' מ"ל
ס יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר
שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ כו"ל חס'

וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וְקַבֵּל׃ יב וַאֲמַר
טוּל וּנְהָךְ וְאֵיהַךְ לְקִבְלָךְ׃
יג וַאֲמַר לֵיהּ רִבּוֹנִי יָדַע אֲרֵי
יַנְקַיָּא רַכִּיכִין וְעָנָא וְתוֹרֵי
מֵינְקָתָא עָלָי וְאִם אֶדְחוֹקִינוּן
יוֹמָא חַד וִימוּתוּן כָּל עָנָא׃
יד יֶעְבַּר כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם
עַבְדֵּיהּ וַאֲנָא אֲדַבַּר בִּנְיחַ
לְרֶגֶל עוֹבַדְתָּא דִּי קֳדָמַי
וּלְרֶגֶל יַנְקַיָּא עַד דְּאֵיתֵי לְוַת
רִבּוֹנִי לְשֵׂעִיר׃ טו וַאֲמַר עֵשָׂו
אַשְׁבּוֹק כְּעַן עִמָּךְ מִן עַמָּא
דְּעִמִּי וַאֲמַר לְמָא דְנַן
אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃
טז וְתָב בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו
לְאוֹרְחֵיהּ לְשֵׂעִיר׃ יז וְיַעֲקֹב
נְטַל לְסֻכּוֹת וּבְנָא לֵיהּ בֵּיתָא
וּלְבְעִירֵיהּ עֲבַד מְטַלַּן עַל
כֵּן קְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא
סֻכּוֹת׃ יח וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים
לְקַרְתָּא דִשְׁכֶם דִּי בְּאַרְעָא
דִּכְנַעַן בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן

לדבר : (יב) נסעה. יש אומרים שהוא לשון ציווי כמו שלחה הנער וכן נפלו עלינו: ונלכה. כולנו ושאני אלך לנגדך לא אזוז ממך ויתכן להיותו כמו ונסעה מנהר אהוא נסע כולנו ואני אלך לנגדך : (יג) הילדים רכים. כי הגדול שבהם י"ב שנה יש לו וימים מספר : עלות. כמו עלות ינהל והנה הפרות שעלו עליהם העתודים על כן נקראו עלות. וטעם עלי עלי לשמרם שלא יבואו לידי נזק : ודפקום. ואם דפקום המנהיגים אז ימותו כל הצאן: (יד) אתנהלה כמו אתנהל עמם : לאטי. היו"ד נוסף או יהי לשון יחיד מדבר : לרגל המלאכה. בעבור המקנה שהוא מלאכתי והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו גם הממון יקרא כך כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ומזאת הגזרה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשות השולח. ויהיה לרגל כמו ויברך ה' אותך לרגלי ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליהם. וטעם למה זה אין לי צורך: (יח) ויבא יעקב שלם. שם התאר והטעם שבא

לנגדך ב' וסי' נסעה ונלכה. שתה עונותינו לנגדך : עלות ה' וסי' ודפקום יום אחד. ושתי פרות עלות. וחברו דארון. עלות ינהל. מאחר עלות הביאו : יום אחד י' מסר פרשת תולדת : ומתו ח' בקמץ וסי' ודפקום יום אחד. וירד עליהם הבדד. ולא ישאו עון ומתו. ולא יגעו אל הקדש. כבלע את הקדש. וסקלתם באבנים. וסקלתם אתם באבנים. והיה אם יותרו. עמוס : אבא ואבא ה' חס' מסר בפרשת חיי : שעירה. ג' וסי' יעבר נא אדני. וישב ביום ההוא עשו. החלק העלה שעירה: סכתה ב' וסי' ויעקב נסע סכתה. ויסעו בני ישראל מרעמסס : סכות ב' מ"ל בתורה וסי' שם המקום סכות. כי בסכו' הושבתי וכל נביאי' וכתו' דכוו' מלאי' במ"א חס' וסי' לעשות ככת ככתו'. ובל הסבות דאורי' מ"ל במ"א. חג

הו"א ויאמר נסעה. ע"ג ה ע : יעבר נא. שם שם : עד אשר אבא. שם כה : ויעקב נסע. מגלה יז ע"ג כה : ויבא יעקב. שבת לג :

בעל הטורים אחי יהי לך אשר לך בגי' זה הברכות. לנגדך ב' במ' ואלכה לנגדך שתה עונותינו לנגדך שעשו רצה לילך עם יעקב ואמר יעקב למה תלך עמי ותזכיר עונותי שפשעתי נגד' וכשלא אהיה עמך שמא תשכח : עלות ה' במס' ואידך בשמואל פרות עלות ב"פ ובדוד מאחר עלות הביאו ואידך ובחיקו ישא עלות ינהל. ארז"ל דוד המלך ויעקב היו מרחמין על הצאן והיו מרעין אותן במרעה רך וזהו שכתוב כאן עלות ובדוד מאחר עלות הביאו. ומה היו עושים כרועה עדרו ירעה : שעירה. ג' במסר' אל אדני שעירה וישב עשו לדרכו שעירה מן ההר החל' העולה שעירה שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו' וזהו עד אשר אבא אל אדוני שעירה. אבא אל אדוני שעירה סופי תיבות אליה. אבא עולה ד' רמז לאחר ד' גליות יבא אליה לפני בא יום ה' הגדול

רמבן

לי מנחה. וכן קח נא ברכה מאת עבדך. ויקראו המנחה שישלח האדם לרצונו ברכה כי הוא שולח מאשר ברך אותו השם כענין אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו כאשר אמר למעלה מן הבא בידו והמנחה אשר התנו בה למלך בדבר ידוע תקרא מס :

(יג) **ומתו** כל הצאן. דרך חמלה שהיה לו לומר ומתו כלם. אבל לא יאמר כן על הילדים וגם לא רצה לומר ומתו סתם על הבקר ועל הצאן כי יחמול על הילדים שלא יהיו במשמע. ולא רצה להאריך ומתו כל הצאן והבקר. או יהיה פירושו כי הילדים רכים ויעפו נערים וייגעו ולא ירצו ללכת והצאן והבקר עלות ואם דחקום ימותו הצאן שהם בהמה דקה כי הבקר לא ימות אבל יזיק להם :

(יד) **עד** אשר אבא אל אדוני שעירה. היה ליעקב בשובו אל ארצו דרך בארץ שעיר. והנה אמר לו עשו ואלכה לנגדך שלא יפרד ממנו עד שובו אל אביו לעשות לו כבוד בבואו אל ארצו ויעקב אמר אני אלך לאטי ואדני ישוב אל עיר ממשלתו ואם אשוב דרך עירו יכבדני וילך עמי כאשר יחפוץ ולא היה זה נדר ממנו שיבא אליו שאין עשו צריך לו ורבותינו ראו עוד שלא היה בדעת יעקב לשוב דרך שעיר ורצונו היה להתרחק ממנו כאשר יוכל אבל הרחיב לו את הדרך וגם זו עצת חכמה. ועוד להם מדרש אחר שיקים דברו לימות המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. יאמר כי המושיעים אשר בהר ציון יעלו לשפוט את הר עשו :

(טו) **למה** זה אמצא חן בעיני אדני. למה זה תעשה לי שאיני צריך לה אמצא חן בעיניך ולא תשלם עתה שום גמול לשון רש"י. והכונה ביעקב כי לא היה חפץ בהם ובחבורתם כלל וכל שכן שהיה בדעתו ללכת דרך אחרת. ורבותינו ראו עוד בזה עצה אמרו רבי ינאי כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב עמיה רומאין חד זמן לא איסתכל בה ונסיב עמיה רומאין ולא הגיע לעכו עד שמכר פינס שלו מפני שהיתה קבלה בידם שזו פרשת גלות. כשהיה בא ברומי בחצר מלכי אדום על עסקי הצבור היה מסתכל בפרשה זו ללכת אחרי עצת הזקן החכם כי ממנו יראו הדורות וכן יעשו ולא היה מקבל חברת אנשי רומי ללותו שאין מקרבין אלא להנאת עצמן ומפקירין ממונו של אדם :

(יז) **ויבן** לו בית. יתכן כי היה מקום אין שם עיר. והוצרך לבנות לו בית ולעשות סוכות. או ויבן לו בית שבנה לו בית גדול ובו מגדל עז להשגב מפני עשו:

(יח) **ויבא** יעקב שלם מפדן ארם. כאומר לחברו יצא פלוני מבין

ספורנו

כאמרו ויפצר בו לקחת וימאן : (יב) נסעה ונלכה. לשעיר כמו שהורו נושאי המנחה באמרם גם הנה עבדך יעקב אחרינו : (יג) כי הילדים רכים. כי עלי מוטל דבר הילדים רכים והצאן והבקר עלות ודפקום לכבודך שלא לעכבך בדרך : (יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם. תכף שהגיע בשלום בארץ כנען כמו שאמר ושבתי בשלום לא המתין

אבן עזרא

שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה: (יט) חלקת השדה. חלק בשדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל. ומי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא. ויאמר הגאון כי ויקרא לו אל אלהי ישראל כי פירושו שקרא אל אל השם והנכון הוא שכן הוא שם המזבח וכן מזבח משה קרא שמו ה' נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא וכן בשוב השכינה אל ירושלם תהי נקראת ה' שמה וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם השם אל אלהי ישראל והטעם שהוא חזק ותקיף: אלהי ישראל. שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם וסכות ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שנים רבות כי דינה לא היתה בת שבע שנים גם שמעון ולוי קטנים היו: (א) ותצא דינה. מעצמה: (ב) ויענה. כדרכה בעבור היותה בתולה: (ג) וידבר על לב. שדבר לה דברי רכים וניחומים: (ה) כי טמא. שכם: חרפה

הסכת תעשה לך: ויקן ב' בספ' וסי' ויקן את חלקת השדה. ויקן יוסף את כל אדמת מצרים. ועוד ב' מהם וסי' ויקן דוד את מקום הגרן. ויקן את הר שמרון: במאה ה' בקריי' וסי' במאה קשיטה. אשר ארשתי. אין חפץ למלך במהר. וישבר מישראל מאה אלף גבור חיל. במאה קשיטה. דיהושע: קשיטה ג' וסי' ויקן את חלקת. במאה קשיטה דיהושע. ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו. אנ"ך: בבנות ב' ומלאי' וסי' לראות בבנו' הארץ. האין בבנות אחיך: ויענה ב' וסי' וישכב אותה ויענה. ויחזק ממנה ויענה: טמא ט' וסי' ויעקב שמע. ויענו בני יעקב את. מקדש ה'. משכן ה'. יאת הבית אשר על פני ירושלים. ואיש את אשת רעהו. וחברו. ואיש את כלתו:

אֲרָם וּשְׁרָא לָקֳבֵיל אַפֵּי
קַרְתָּא׃ יט וּזְבַן יָת אַחְסָנַת
חַקְלָא דִּי פְּרַסֵּיהּ תַּמָּן
לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִידָא דִבְנֵי חֲמוֹר
אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בִּמְאָה הוּרְפָן׃
כ וַאֲקִים תַּמָּן מַדְבְּחָא וּפְלַח
עֲלוֹהִי קֳדָם אֵל אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל׃ א וּנְפַקַת דִּינָה
בַּת לֵאָה דִּי יְלֵידַת לְיַעֲקֹב
לְמֶחֱזֵי בִּבְנַת אַרְעָא׃
ב וַחֲזָא יָתַהּ שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר
חִוָּאָה רַבָּא דְאַרְעָא וּדְבַר
יָתַהּ וּשְׁכִיב יָתַהּ וְעַנְיַהּ׃
ג וְאִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בְּדִינָה
בַּת יַעֲקֹב וּרְחֵם יָת עוּלֵימְתָּא
וּמַלֵּיל עַל לִבָּא דְעוּלֵימְתָּא׃
ד וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר אֲבוּהִי
לְמֵימָר סַב לִי יָת עוּלֵימְתָּא
הָדָא לְאִתּוּ׃ ה וְיַעֲקֹב שְׁמַע
אֲרֵי סָאֵיב יָת דִּינָה בְּרַתֵּיהּ
וּבְנוֹהִי הֲווֹ עִם גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא

מִפַּדַּ֣ן אֲרָ֑ם וַיִּ֖חַן אֶת־פְּנֵ֥י
ב' בסברא וג' בקריא הָעִֽיר׃ יט וַיִּ֜קֶן אֶת־חֶלְקַ֣ת
הַשָּׂדֶ֗ה אֲשֶׁ֤ר נָֽטָה־שָׁם֙ אָהֳל֔וֹ
מִיַּ֖ד בְּנֵֽי־חֲמ֣וֹר אֲבִ֣י שְׁכֶ֑ם
ס'. ג' בְּמֵאָ֖ה קְשִׂיטָֽה׃ כ וַיַּצֶּב־שָׁ֖ם
מִזְבֵּ֑חַ וַיִּ֨קְרָא־ל֔וֹ אֵ֖ל אֱלֹהֵ֥י
יִשְׂרָאֵֽל׃ ס חמישי לד א וַתֵּצֵ֤א
דִינָה֙ בַּת־לֵאָ֔ה אֲשֶׁ֥ר יָלְדָ֖ה
ב' ומ"ל לְיַעֲקֹ֑ב לִרְא֖וֹת בִּבְנ֥וֹת הָאָֽרֶץ׃
ב וַיַּ֨רְא אֹתָ֜הּ שְׁכֶ֧ם בֶּן־חֲמ֛וֹר
ז' רפי' הַֽחִוִּ֖י נְשִׂ֣יא הָאָ֑רֶץ וַיִּקַּ֥ח אֹתָ֛הּ
ב' אמנון וַיִּשְׁכַּ֥ב אֹתָ֖הּ וַיְעַנֶּֽהָ׃ ג וַתִּדְבַּ֣ק
נַפְשׁ֔וֹ בְּדִינָ֖ה בַּֽת־יַעֲקֹ֑ב וַיֶּֽאֱהַב֙
רה ק' אֶת־הַֽנַּעֲרָ֔ וַיְדַבֵּ֖ר עַל־לֵ֥ב
רה ק' הַֽנַּעֲרָֽ׃ ד וַיֹּ֣אמֶר שְׁכֶ֔ם אֶל־
ב' ובענין חֲמ֥וֹר אָבִ֖יו לֵאמֹ֑ר קַח־לִ֛י אֶת־
ג' הַיַּלְדָּ֥ה הַזֹּ֖את לְאִשָּֽׁה׃ ה וְיַעֲקֹ֣ב
ט' שָׁמַ֗ע כִּ֤י טִמֵּא֙ אֶת־דִּינָ֣ה בִתּ֔וֹ
וּבָנָ֛יו הָי֥וּ אֶת־מִקְנֵ֖הוּ בַּשָּׂדֶ֑ה

רשי

יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: (יט) קשיטה. מעה. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה. (ותרגומו חורפן טובים חריפים בכל מקום כגון עובר לסוחר): (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא ע"ש שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה (שמות יז) ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי. ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל (מגלה יח) וד"ת כפטיש יפוצץ סלע מתחלקי' לכמה טעמים. ואני לישב פשוטו של מקרא באתי: (א) בת לאה. ולא בת יעקב. אלא ע"ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה שנאמר ותצא לאה לקראתו (ב"ר). (ועליה משלו המשל כאמה כבתה): (ב) וישכב אותה. כדרכה: ויענה. שלא כדרכה (יומא ע"ז): (ג) על לב הנערה. דברים המתיישבים על הלב ראה אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה

העיר

בעל הטורים

והנורא ואז יעלו מושיעי' בשפוט את הר עשו: בבנות. שני' במסרה בבנות האין בבנות אחיך אמר גבי שמשון לומר בשביל שלא רצה ליתן לאחיו מבנותיו כדאיתא במדרש שהטמינם בתיבה מפניו נענש שיצאה לראות בבנות הארץ ונבעלה לשכם:

תולדות אהרן ויחן את פני. שם: במאה קשיטה. ראש השנה כו: ויקרא לו אל אלהי ישראל. מגלה יח: וירא אותה שכם. נזיר כג סנהדרין ט הוריות י: ויקח אותה. יומא עו:

ספורנו

המתין שהיה בבית אמו: בבאו מפדן ארם. בעוד שהיה בדרך ללכת לבית אביו אף על פי שעדיין לא הגיע שם התחיל לקיים נדרו ובנה מזבח כאמרו והיה ה' לי לאלהים: (יט) ויקן את חלקת השדה: (כ) ויצב שם מזבח. כאמרו איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר: ויקרא לו אל אלהי ישראל. קרא לו בתפלתו את האל ית' לאלהים כמו שנראה באמרו והיה ה' לי לאלהים וזה כשיהיה הוא ישראל שלא יכלו המצרים להעבירו על דעתו ועל דעת קונו כמו שהזכיר בנדרו למעלה: (ג) ותדבק נפשו. על הפך באמנון לתמר אחר ששכב אותה: בדינה בת יעקב. בשביל שהיתה בת יעקב הנכבד בעיני האומות כאמרו אח"כ כי חפץ בבת יעקב: (ה) והחריש יעקב

עד

רמבן

שיני אריות ובא שלם אף כאן ויבא יעקב שלם מלבן ומעשו זה לשון רש"י אבל ר"א פירש שבא בשלום ולא אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה. ולפי דעתי אמר הכתוב כן כי בסוכות היה מתפחד מעשו כי סכות בעבר הירדן מזרח במלכות סיחון אם הוא המוזכר בספר יהושע ואם הוא אחר הנה הוא יותר קרוב לשעיר. ועד היותו בארץ כנען לא שקט לבו כי אז ידע שלא יגע בו כי אביו קרוב משם או שיעזרוהו אנשי הארץ כי אביו נשיא אלהים בתוכם או שזכות הארץ מצילהו ולכן אמר עתה שבא שלם אל ארץ מגורי אביו כי הצילו אלהים בדרך מכף כל אויביו. ואמרו בבראשית רבה כל אותן החדשים שעשה יעקב אבינו בסוכות היה מכבד את עשו באותו הדורון כי היה מתירא ממנו שם ומשלח לו כאותו הדורון בכל חדש וחדש או פעם אחת בראש השנה:

ויחן את פני העיר. לא רצה להיות אכסנאי בעיר אבל רצה שתהיה תחלת ביאתו בארץ בתוך שלו ולכן חנה בשדה וקנה המקום וזה להחזיק בארץ והמעשה הזה היה רמז כי המקום ההוא יכבש לפניו תחלה טרם הורישו יושבי הארץ מפני זרעו כאשר פירשתי באברהם ורבותינו אמרו נכנס עם דמדומי חמה וקבע לו תחומין ועל דעתם לא היה בכוונה ממנו אבל על כל פנים היה המאורע לרמוז על העתיד שאמרנו אבל ר"א אמר כי הזכיר הכתוב הזה להודיע כי מעלה גדולה לארץ ישראל ומי שיש לו חלק בה חשוב הוא כחלק העולם הבא:

(כ) **ויקרא** לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של הקב"ה נזכר בקריאת המזבח כלומר מי שהוא אל הוא אלהים לי ששמי ישראל וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני לישב פשוטו באתי כל זה לשון רש"י. והנה לדקו דברי הרב כפשוטו של מקרא ויהי טעם לו כטעם קרא לו בנימן וקורא לך גודר פרץ. ודע כי המנהג הזה בישראל כן שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל צורי שדי כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורו וכן עמנו אל וכן שם המשיח ה' צדקנו ושם ירושלים ה' שמה וכן יעשו בשמות המלאכים גבריאל מיכאל כי בעבור גדולת כחם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו אבל אונקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל ויהיה טעם לו כטעם בו כדרך כי בוחר אתה לבן ישי והחזיק לו למי מריבה או יאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל וטעם לו כטעם אלכה לי אל הגדולים לך לך מארצך. ועל דרך האמת הוא כמדרש רבותינו שדרשו רבותינו במסכת מגלה מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל ויש בענין הזה סוד גדול הזכירוהו עוד בבראשית רבה בלשון אחר אמר לו אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים ירמוז למה שהם אומרים תמיד שאיקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד והכונה שהשכינה שורה בארץ ישראל והמשכיל יבין:

ומטעם בת לאה אשר ילדה ליעקב. לומר שהוא אחות שמעון ולוי המקנאים ונוקמים נקמתה והזכיר אשר ילדה ליעקב כי כל האחים קנאו בה:

(ב) **וישכב** אותה ויענה. וישכב כדרכה ויענה שלא כדרכה לשון רש"י אבל ר"א אמר ויענה בעבור היותה בתולה ואין צורך כי כל ביאה באונסה

תקרא
ענוי

רשי

העיר וכל שדותיה: (ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול (ב"ר): (ח) חשקה. חפצה: (יב) מהר. כתובה: (יג) במרמה. בחכמה: אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם (ב"ר): (יד) חרפה היא. שמן פסול הוא אצלינו הבא לחרף חברו אומר לו ערל אתה או בן ערל. חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות לכם. נתרצה לכם לשון (מלכים ב יב) ויאותו (הכהנים ביהוידע): להמול. להיות נמול. אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: (טז) ונתנו. נו"ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן ונתננו: בנותיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב להמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם

אבן עזרא

(יד) חרפה. לדורות וזה טעם כי נבלה עשה בישראל. וטעם וידברו אשר טמא וידברו את שכם אשר טמא אחותם כי מלאכו דברו לשלום כמו דבר לו או טעם אשר כי ענו במרמה בעבור אשר טמא: אשר לו ערלה. ערלת בשר וטעמו דבר שיכבד וכן ערל שפתים כי ערלה אזנם בעבור הנוסף והאומרים שהשם אמר לאברהם והיה תמים ובהמולו הנה הוא חסר הדבר הפוך

וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־בֹּאָם׃ ו וַיֵּצֵא ז' חס' בליש'
חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־יַעֲקֹב
לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ ל'
מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ ל'
הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי
נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב
אֶת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה׃ נ"ו
ח וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר ט"ל
שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם ל'. ל'
תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃
ט וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם כל או' כ"כ
תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ
לָכֶם׃ י וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ
תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ ה'. ל'
וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ׃ יא וַיֹּאמֶר שְׁכֶם ב' בתוכם
אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־ ל'
חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי ל'
אֶתֵּן׃ יב הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר
וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי ל'
וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה׃ רה ק'
יג וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם
וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ ב'
אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃
יד וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל חד מן י"ז מ"ל
לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־
אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־ ב' חס' דחס'
חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃ טו אַךְ־בְּזֹאת
נֵאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל ד' ג' חס' וה' מ"ל
לָכֶם כָּל־זָכָר׃ טז וְנָתַנּוּ אֶת־ ד' דגש
בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־ ל'

וּשְׁתֵיק יַעֲקֹב עַד מֵיתֵיהוֹן׃
י וּנְפַק חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם
לְוָת יַעֲקֹב לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃
ז וּבְנֵי יַעֲקֹב עָאלוּ מִן חַקְלָא
כַּד שְׁמָעוּ וְאִתְנְסִיסוּ גּוּבְרַיָּא
וּתְקֵיף לְהוֹן לַחֲדָא אֲרֵי קְלָנָא
עֲבַד בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּב יָת
בַּת יַעֲקֹב וְכֵן לָא כָשַׁר
דְּיִתְעֲבֵיד׃ ח וּמַלֵּיל חֲמוֹר
עִמְּהוֹן לְמֵימַר שְׁכֶם בְּרִי
אִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתְּכוֹן
הָבוּ כְעַן יָתַהּ לֵיהּ לְאִתּוּ׃
ט וְאִתְחַתְּנוּן בַּנָא בְּנָתְכוֹן
תִּתְּנוּן לָנָא וְיָת בְּנָתָנָא תִּסְבוּן
לְכוֹן׃ י וְעִמָּנָא תִּתְּבוּן
וְאַרְעָא תְּהֵא קֳדָמֵיכוֹן תִּיבוּ
וְעִיבִידוּ בַהּ סְחוֹרְתָא
וְאַחְסִינוּ בַהּ׃ יא וַאֲמַר שְׁכֶם
לַאֲבוּהָא וְלַאֲחָהָא אַשְׁכַּח
רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וּדְתֵימְרוּן לִי
אֶתֵּין׃ יב אַסְגּוּ עֲלַי לַחֲדָא
מוֹהֲרִין וּמַתְּנָן וְאֶתֵּין כְּמָא
דְתֵימְרוּן לִי וְהָבוּ לִי יָת
עוּלֶמְתָּא לְאִתּוּ׃ יג וַאֲתִיבוּ
בְנֵי יַעֲקֹב יָת שְׁכֶם וְיָת
חֲמוֹר אֲבוּהִי בְּחוּכְמָא
וּמַלִּילוּ דִּי סָאֵיב יָת דִּינָה
אֲחָתְהוֹן׃ יד וַאֲמַרוּ לְהוֹן
לָא נִיכּוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא
הָדֵין לְמִתַּן יָת אֲחָתָנָא
לִגְבַר דְּלֵיהּ עָרְלָא אֲרֵי
חִסוּדָא הִיא לָנָא׃ טו בְּרַם
בְּדָא נִתְפַּס לְכוֹן אִם תְּהוֹן
כְּוָתָנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל
דְּכוּרָא׃ טז וְנִתֵּן יָת בְּנָתָנָא
לְכוֹן וְיָת בְּנָתֵיכוֹן נִיסַּב לָנָא

הילדה י"ח זוגין חד נסיב ה' וחד נסיב וה' ולית להון זוגא וסי' במס' רבת': והחרש ז' חס' בליש' וסי' והחרש יעק' עד באם. ה' ילחם לכם. ושמע איש' והחרש לה לא הניא. כי החרש לה ביו' שמעו. למה את מחרשי' להביא. הומ' לי לבי לא אחרש ירמי'. ויחרשו ממנו כי לא נשמ' הדב'. דירמי': שבו ה' בתו' וסי' שבו לכם פה עם החמור. שבו וסחרוה והאחזו בה. שבו איש תחתיו. ואל הזקנים אמר שבו. שבו נא בזה גם אתם: הרבו ב' וסי' הרבו עלי מאד. והגלגל הרבו לפשע: במרמה ב' מסר בפרשת תולדת: ויאמרו אליה' ז' וסי' לא נוכל לעשות הדבר הזה. יירא ה' עליכם וישפט. מי יתן מותינו ביד ה'. רב לכם כי כל העדה. לו מתנו בארץ מצרים. הנשיאם יחיו. ביהושע. בני דן: אליהם י"ז מ"ל בתורה וסי' במסרה רבת': לעשות הדבר הזה. עשיית הדבר י"א חס' את וסי' במסר' רבת': אחתינו ג' ב' חסרים וא' מלא מסר פרשת תולדת: כמנו ג' חס' וסי' אך בזאת נאות. כי מי כל בשר אשר. גם אתה חלית. וא' מלא כי אתה כמונו עשרת אלפים: נתנו ונתנו ר' דגש וסי' ונתנו את בנתינו לכם: בעזבוניך נתנו. ומידך נתנו לך. מצרים נתנו יד אשור:

תולדות אהרן כי נבלה עשה. כתרא
טו סנהדרין מד (סוטה
כ): (אך בזאת נאות לכם. ע"ג לט):

בעל הטורים

הרבו ב' במסורה הרבו עלי מאד מהר והגלגל הרבו לפשוע אף על פי שהרבה במוהר כמה שהרבו בגלגל דהיינו בע"ג הרבו גם אלו לפשוע שהתנו עמם שלא לעבוד בע"ג:

ספורנו

עד בואם. החריש מלהגיד לריב עד שיבאו בניו וידעו הדבר וישמרו עצמם מאנשי ריבם: ויצא חמור. כשראה שהחריש ודאג פן יחרוש עליו רעה: (ז) ויתעצבו האנשים ויחר. הנה העצבון היה על כי נבלה עשה בישראל שהיה בזיון אצל ישראל אע"פ שאצל אומות העולם לא היה כן ובשביל שהיה בלתי מורגל אז לאנוס את בתולות גדולי הדור כאמרו וכן לא יעשה לפיכך חרה להם על שנעשתה כזאת נגדם: (י) וסחרוה. עם היות הסחורה אז בלתי מותרות לגרים כאמרם בר מתא אבר מתא אחריתי מלי מעכב: (יב) הרבו עלי מאד. כמשיב לכם אשם על מה שהטאתי לכם: (יג) במרמה. שאלו שימולו בחשבם שלא יקבלו עליהם זה שלא יוכלו לפתות אנשי עירם לזה: וידברו אשר טמא. הביעו שמיני הנדיבות שאמר שכם ואביו לעשות לא היו ראוים עתה אחרי שטמא כדרך אתנן זונה: (יד) כי חרפה היא לנו. שיהיה

רמבן

ענוי וכן לא תתעמר בה תחת אשר עניתה וכן ואת פלגשו ענו ותמת ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא נתרצית לנשיא הארץ לספר בשבחה: (ז) **וכן** לא יעשה. לענות הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות מפני המבול לשון רש"י. ולא ידעתי זה כי הכנענים שטופים בעריות ובבהמה ובזכור דכתיב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא התחילו בהן באותו הדור ובימי אברהם ויצחק היו יראים פן יהרגו אותן לקחת נשיהם אבל וכן לא יעשה נמשך עם בישראל כי נבלה עשה בישראל וכן לא יעשה בהם על כן אמר בישראל כי איננה נבלה בין הכנענים. ואונקלוס אמר לא כשר לאיתעבדא לומר שהוא אסור ולכך היא נבלה בישראל׃

(יב) **מהר** ומתן. מהר כתובה שהוא הדבר הנתן לבתולה. כדכתיב כמהר הבתולות והם סבלונות שהבחורים שולחים לבתולות כאשר ישאו אותן. ומתן מגדנות או כסף וזהב לאביה ולאחיה ובבראשית רבה אמרו מהר פראפון מתן פרא פרנון והם כתובה ונכסי מלוג בלשון ירושלמי כלומר שיתן לה הוא משלו נכסים שיהיו שלה כנכסי בית אביה ויהיו אצלו כנכסי מלוג. וטעם הפיוס הזה כדי שיתנו אותה לו לאשה ברצון כי הנערה לא היתה מתרצה אליו וצועקת ובוכה תמיד. וזה טעם וידבר על לב הנערה ולכך אמר קח לי את הילדה הזאת לאשה. שכבר היא בביתו ובידו ולא יירא מאחיה כי הוא נשיא

הפוך והנה הבהמות יוכיחו ואם אמרו למה נחתך דבר בראו השם גם הטבור יוכיח: (יז) את בתנו. בעבור היותה קטנה והם היו מדברים בעבור אביהם: (יט) ולא אחר. איננו בדקדוק כמו ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל ברך נכות: (כא) שלמים הם. בשלום: רחבת ידים: מקומות כמו ויד תהיה לך:

יאותו

להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתינו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ. וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: (כא) שלמים. בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפסידו כלום פרמקטיא הרבה באה:

לָ֗נוּ וְיָשַׁ֙בְנוּ֙ אִתְּכֶ֔ם וְהָיִ֖ינוּ לְעַ֥ם
ג׳ אֶחָֽד׃ יז וְאִם־לֹ֧א תִשְׁמְע֛וּ
ג׳ מ״ל. ג׳ אֵלֵ֖ינוּ לְהִמּ֑וֹל וְלָקַ֥חְנוּ אֶת־בִּתֵּ֖נוּ
ג׳. ג׳ וְהָלָֽכְנוּ׃ יח וַיִּֽיטְב֥וּ דִבְרֵיהֶ֖ם
י׳ בְּעֵינֵ֣י חֲמ֑וֹר וּבְעֵינֵ֖י שְׁכֶ֥ם בֶּן־
ג׳ וה׳ וזהר חֲמֽוֹר׃ יט וְלֹֽא־אֵחַ֤ר הַנַּ֙עַר֙
י״ג חס׳ את ג׳ לַעֲשׂ֣וֹת הַדָּבָ֔ר כִּ֥י חָפֵ֖ץ בְּבַת־
יַעֲקֹ֑ב וְה֣וּא נִכְבָּ֔ד מִכֹּ֖ל בֵּ֥ית
אָבִֽיו׃ כ וַיָּבֹ֥א חֲמ֛וֹר וּשְׁכֶ֥ם בְּנ֖וֹ
אֶל־שַׁ֣עַר עִירָ֑ם וַיְדַבְּר֛וּ אֶל־
ג׳ ר״פ אַנְשֵׁ֥י עִירָ֖ם לֵאמֹֽר׃ כא הָאֲנָשִׁ֨ים
ג׳. ד׳ רפי הָאֵ֜לֶּה שְֽׁלֵמִ֧ים הֵ֣ם אִתָּ֗נוּ וְיֵשְׁב֤וּ
ג׳ בָאָ֙רֶץ֙ וְיִסְחֲר֣וּ אֹתָ֔הּ וְהָאָ֛רֶץ הִנֵּ֥ה

וְנִיתֵּב עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא
חָד׃ יז וְאִם לָא תְקַבְּלוּן
מִנַּנָא לְאִתְגְּזָרָא וּנְדַבַּר יַת
בְּרַתָּנָא וְנֵיזִיל׃ יח וּשְׁפַרוּ
פִּתְגָּמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר
וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר׃
יט וְלָא אִיחַר עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד
פִּתְגָּמָא אֲרֵי אִתְרְעִי בְּבַת
יַעֲקֹב וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית
אֲבוּהִי׃ כ וַאֲתָא חֲמוֹר וּשְׁכֶם
בְּרֵיהּ לִתְרַע קַרְתֵּיהוֹן וּמַלִּילוּ
עִם אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהוֹן לְמֵימָר׃
כא גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָמִין אִינּוּן
עִמָּנָא וְיִתְּבוּן בְּאַרְעָא
וְיַעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָּא
וְאַרְעָא הָא פְּתִיוּת יְדַיִן

ספורנו

שיהיה נראה שאין איש הגון בין המולים להתחתן עמו: (יז) ולקחנו את בתנו. אף על פי שהיא עתה בבתיכם נקהו אותה מעמכם. והלכנו. עם כל עשרנו שלא תהנו בו: (יט) והוא נכבד. ואף על פי כן לא אחר לעשות כי חפץ בבת יעקב: (כא) שלמים הם אתנו. בשלום הם אתנו ואין בלבם לתבוע עלבונם:

ויהרגו

ואם לא תשמעו כל ר״פ דבראשי׳ דנזיקין אם במ״י ואם וסי׳ במסר׳ רבתא: בבת ב׳ בתרי לישני וסי׳ כי חפץ בבת יעקב. וירב בבת יהודה: וישבו ד׳ וסי׳ האנשים האלה שלמים. אך נאותה להם. ויבאו אליך כמבוא עם. ויצו מלך אשור לאמר הוליכו: לנשים י״ד רפין בשופטים סימן כ״א:

רמבן

נשיא הארץ ואיך יגזלוה ממנו להוציאה מביתו והחשק הגדול לשכם כי היתה הנערה יפת תואר מאד אבל לא ספר הכתוב ביפיה כאשר עשה בשרה וברבקה וברחל כי לא ירצה להזכיר יפיה בהיותו אליה למכשול עון ובשבח הצדיקות דבר הכתוב ולא בזו. וכן לא הזכיר מה נעשה בה אחרי כן. ועל דרך הפשט עמדה עם אחיה צרורה באלמנות חיות כי היתה טמאה בעיניהם כדכתיב אשר טמא את דינה אחותם ורבותינו נחלקו בה והקרוב דברי האומר נטלה שמעון וקברה בארץ כנען והוא כמו שאמרנו כי היתה עמו בביתו כאלמנה וירדה עמהם למצרים ושם מתה ונקברה בארץ וקבורתה ידועה עד היום בקבלה והוא בעיר ארבעל עם קבר ניתאי הארבלי ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה לאחלה עליה או שהעלו אותם ישראל עם עצמות אחיה כל השבטים כמו שהזכירו רבותינו:

(יג) **ויענו** בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה. הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו אבל הזקן לא ענה אותם דבר כי בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא ירצו שיפתח פיו לדבר בו כלל ויש כאן שאלה שהדבר נראה כי ברצון אביה ובעצתו ענו כי לפניו היו והוא היודע מענה כי במרמה ידברו ואם כן למה כעס. ועוד שלא יתכן שיהיה רצונו להשיא בתו לכנעני אשר טמא אותה והנה כל האחים ענו המענה הזה במרמה ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והאב ארר אפם להם לבדם. והתשובה כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר כי חשבו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כלם נמולים יבואו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכם. וזאת עצת כל האחים וברשות אביהם ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר. ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפם על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו והראוי להם שיהרגו שכם לבדו וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם כי כולם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם ורבים ישאלו ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי והרב השיב בספר שופטים ואמר שבני נח מצווים על הדינים והוא להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהן ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף ראה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו הרי זה הרואה יהרג בסייף ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו ואין דברים הללו נכונים בעיני שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים וענש אותם וחלקם והפיצם והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלהים והצילם. ועל דעתי הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן בענין הדינין שנצטוו ישראל ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל ואם לא עשו כן אינן נהרגין שזו מצות עשה בהם ולא אמרו אלא אזהרה שלהן ולא תקרא אזהרה אלא המניעה בלאו וכך דרך הגמרא בסנהדרין. ובירושלמי אמרו בדינין של נח הטה דינו נהרג לקח שחד נהרג בדיני ישראל כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לברוח ממנו וכל שאתה יודע שאי אתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו אבל בדיניהם אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו נראה מכאן שרשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני נזקק לכם כי תוספת הוא בישראל לא תגורו מפני איש אל תכנים דצריך מפני איש וכל שכן שלא יהרג כשלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט את אדוניו. ומה יבקש בכאן הרב היוב וכי אנשי שכם וכל ז׳ עממין לא עובדי ע״ז ומגלי עריות ועושים כל תועבות השם היו והכתוב צוח עליהן בכמה מקומות על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וכו׳ לא תלמד לעשות וכו׳ ובגלוי עריות כי את כל התועבות האל עשו וכו׳ אלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהם הדין אבל ענין שכם כי בני יעקב בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם וסרים אל משמעתם ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה שנאמר עכרתם אותי להבאישני ושם ארר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר שאמרו להם במעמדו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד והם היו בוחרים בהם ובעטו בדבורם ואולי ישובו אל ה׳ והרגו אותם חנם כי לא הרעו להם כלל. וזהו שאמר כלי חמס מכרותיהם ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב בא להם פחד אביהם כי נאספו שכני שכם ועשו עמהם שלש מלחמות גדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא. ורבותינו הזכירו מזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם חגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו שכתב רש״י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי היה נס נסתר כי אנשים גבורים היו וכאילו זרועם הושיעה למו כאשר קצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל אבל הזכיר בכאן כי היה חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נופלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב. וזה טעם חתת אלהים כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה ולכך אמר ויבא יעקב לוזה הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה:

(כא) **שלמים** הם אתנו. ה ו אנשי העיר חושבים שהיו שונאים אותם כי ראו אותם עצבים ויחר להם מאד ואולי היו נשמרים מהם ונותנים בעירם בריח ודלתים כי גבורים המה ואנשי חיל למלחמה ועתה אמרו להם אל תפחדו ואל תתרחקו מהם כי בלב שלם הם אתנו:

וטעם

רְחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם׃ כב אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים׃ כג מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ׃ כד וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ׃ כה וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ כו וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ׃ כז בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ כח אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ כט וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ ל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ

לה א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃

קֳדָמֵיהוֹן יָת בְּנַתְהוֹן נִסַּב לָנָא לְנָשִׁין וְיָת בְּנָתָנָא נִתֵּן לְהוֹן׃ כב בְּרַם בְּדָא יִתְפַּיְסוּן לָנָא גּוּבְרַיָּא לְמִיתַב עִמָּנָא לְמֶהֱוֵי לְעַמָּא חַד בְּמִגְזַר לָנָא כָּל דְּכוּרָא כְּמָא דְאִנּוּן גְּזִירִין׃ כג גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנְהוֹן וְכָל בְּעִירְהוֹן הֲלָא דְלָנָא אִנּוּן בְּרַם נִתְפַּיַּס לְהוֹן וְיִתְּבוּן עִמָּנָא׃ כד וְקַבִּילוּ מִן חֲמוֹר וּמִן שְׁכֶם בְּרֵיהּ כָּל נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ וּגְזָרוּ כָּל דְּכוּרָא כָּל נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ׃ כה וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה כַּד תְּקִיפוּ עֲלֵיהוֹן כֵּיבֵיהוֹן וּנְסִיבוּ תְּרֵין בְּנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה גְּבַר חַרְבֵּיהּ וְעָאלוּ עַל קַרְתָּא דְיָתְבָא לְרוֹחְצָן וּקְטָלוּ כָּל דְּכוּרָא׃ כו וְיָת חֲמוֹר וְיָת שְׁכֶם בְּרֵיהּ קְטַלוּ לְפִתְגָם דְּחָרֶב וּדְבָרוּ יָת דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וּנְפָקוּ׃ כז בְּנֵי יַעֲקֹב עָלוּ לְחַלָּצָא קְטִילַיָּא וּבָזוּ קַרְתָּא דְסָאִיבוּ אֲחַתְהוֹן׃ כח יָת עָנְהוֹן וְיָת תּוֹרֵיהוֹן וְיָת חֲמָרֵיהוֹן וְיָת דִּי בְקַרְתָּא וְיָת דִּי בְחַקְלָא דְבָרוּ׃ כט וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן וְיָת כָּל טַפְלְהוֹן וְיָת נְשֵׁיהוֹן שְׁבוֹ וּבָזוּ וְיָת כָּל דִּי בְבֵיתָא׃ ל וַאֲמַר יַעֲקֹב לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן יָתִי לְמִתַּן דְּבָבוּ בֵּינָא וּבֵין יָתְבֵי אַרְעָא בִּכְנַעֲנָאָה וּבִפְרִזָּאָה וַאֲנָא עַם דְּמִנְיָן וְיִתְכַּנְּשׁוּן עֲלַי וְיִמְחוֹנַנִי וְאֶשְׁתֵּיצֵי אֲנָא וֶאֱנָשׁ בֵּיתִי׃ לא וַאֲמָרוּ הַכְנַפְקַת בְּרָא יַעֲבֵד יָת אֲחָתַנָא׃ א וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סַק לְבֵית אֵל וְתִיב תַּמָּן וַעֲבֵיד תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְאִתְגְּלִי עֲלָךְ בְּמֵעֲרָקָךְ מִן קֳדָם עֵשָׂו

י"ד רפי'
ו'. ל'
ד' הס'
י"ג מ"ל
ל' ומ"ל
ד' רפי'
ל'
ל'
חד מן פתחי' באתנחתא דספר'
ל'. ל' ר"ס
ג'. ב' מ"ל בתורה
י"ח פסו' את ואת ואת ואת
ד' מלרע
ל'
ל' ומ"ל. ל'
ה'
ל' ומ"ל. ל'
ו' פ' ולג' חני יי' ז' רבתא בהו'
ל' כ"כ
י"א. ב'
ל'

באה לכאן ואין לה קונים: (כב) בהמול. בהיות נמול: (כג) אך נאותה להם. לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: (כה) שני בני יעקב. בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו (ב"ר): אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח. שהיו כואבים. ומדרש אגדה בטוחים היו על כחו של זקן (ב"ר): (כז) על החללים. לפשט החללים: (כט) חילם. ממונם. וכן (דברים ח) עשה לי את החיל הזה (במדבר כד) וישראל עושה חיל (תהלים מט) ועזבו לאחרים חילם: שבו. ל' שביה לפיכך טעמו מלרע: (ל) עכרתם. לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה (תנחומא) צלולה היתה החבית ועכרתם אותה מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: (לא) הכזונה. הפקר: את אחותנו. ית אחתנא (הביא התרגום על מלת אחתנא. שהוא נראה מתוך הפסוק בלשון רבים מדכתיב כאן אחותינו מלא ביו"ד משא"כ גבי רבקה אחותנו את היי לאלפי רבבה שם חסר יו"ד ולכן תדרש שכאן הוא לשון רבים וקאי על כל נשי ישראל אחותיהם הכזונה יעשה ולכן מביא רש"י התרגום שמתרגם ית אחתנא כאן כמו להלן להורות שהוא לשון יחיד ודוק): (א) קום עלה. (תנחומא) לפי שאחרת בדרך נענשת ובא לך

תולדות אהרן ויהי ביום. שבת קלד נדרים לא (שבת יב):

רמבן

וטעם מקניהם וקנינם וכל בהמתם. כי הבהמות אשר בעדרים בשדה הם יקראו מקנה בעבור שהם עיקר קנין האדם בין טמאות בין טהורות כענין שכתוב הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן ואשר אינם עדר כגון בהמות יחידות בבית אין שמם מקנה ויכנסו בכלל וכל בהמת' או הוא כפל הלשון לחזוק כלומר וכל בהמתם אשר הנה רבות מאד: (א) **וישב** שם ועשה שם מזבח. לא ידעתי מהו ושב שם. ויתכן שצוהו לשבת שם תחלה ואחר כך יעשה המזבח להטהר מע"ג או מן החללים שהרגו כענין ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כי לא צוו עדיין במי חטאת ויעקב נזדרז במצוה להטהר טרם בואו שם או שיהיה נקומה ונעלה בית אל מוקדם במעשה ואולי צוה ושב שם לפנות מחשבתו לדבק' באל:

ויטמון

(כב) יאותו. מגזרת כי לך יאתה והנוח הנעלם אחר האות המשרתת תחת פ"א הפעל: בהמול. מפורש והנה הם חשבו רעה על יעקב ובניו שאמרו מקניהם וקנינם: (כה) ביום השלישי. שלישי לעולם קשה שהוא חצי המרובע וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיה' עשו דכתיב במרמה ובני יעקב הם כולם וחרה אף יעקב על שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם: את כל אשר בבית. פי' בבית חמור או בבית שכם: (ל) מתי מספר. מתי כמו אנשים ודבר שיסופר הוא מעט על כן טעה ר' אהרן הכהן ראש הישיבה שפי' ויהי מתיו מספר כמשמעו: להבאישני. שישנאו אותי כאשר ישנא איש דבר שיבאש: (לא) ויאמרו. שמעון ולוי: הכזונה יעשה. שכם את אחותנו

נתן ו' וסי' האנשים האלה שלמים. ויבאו אל אנשי סכות. ויבאו שרי סכות. ויאמרו נתן נתן ויפרשו את השמלה. ויען כל איש רע ובליעל. אשר לא נתן מבנותינו: מקנהם ד' חס' וסי' מקנהם וקנינם. וינהלם בלחם ויקחו את מקנה'. תנייא דפסוק. רק נשיכם טפכם. וישבו בני ישראל את נשי מדין: אל חמור חד מן ב' זוגין תרין אל ותרין על וסי' במס' דבתא: על העיר י"ז בירמיה סי' ל"ב: טמאו ג' וסי' בני יעקב באו על החללים. עוד זאת עשו לי. מזמור לאסף אלהים באו גוי'. אנ"ך. וא' וטמאו בתחם ספם את ספי: שבו ד' בטעמא מלרע בליש' וסי' ואת נשיהם שבו. ושבו אליך בכל לבם. וחברו. והשיבו אל לבבם. ועשרת אלפים חיים שבו: מתי מספר ה' וסי' ויאמר יעקב אל שמעון. והפיץ ה' אתכם. ופליטי חרב ישובון. בהיותכם מתי. וחברו: לאל י"א באיוב סי' י"ג: הנראה ב' וסי' לאל הנראה אליך. וירא ה' אל אברם:

ספורנו

(כה) ויהרגו כל זכר. שלא מלו אלא על תקוה להשיג מקניהם וקנינם כדברי חמור ושכם: (כו) ואת חמו' ואת שכם בנו הרגו. שבקשו ומאנוס: (כז) העיר אשר טמאו. כי לולי היה כבר דבר כזה בלתי נמאס אצלם לא היה שכם עושה כן אמנם היה זה מורגל אצלם שיקחו השרים בנות העם בלתי רשות לנשים או לפלגשים ע"ד ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: (ל) להבאישני. שיאמרו שעקרנו באמונתנו אחר שנמולו: (לא) הכזונה. שאין ראוי לתבוע עלבונה יעשה עם הארץ: את אחותנו. שאינה זונה וראוי לתבוע עלבונה ושהיא אחות לנו וראוי לנו לתבוע עלבונה והנה כשיתבונן יושב הארץ כאלה אין ראוי שיתקוממו: **לה** (א) ושב שם. לכוון דעתך קודם שתבנה המזבח כענין אמרם ז"ל חסידים הראשונים היו שוהי' שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם למקום: ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך. לתת הודאה על

בעל הטורים טמאו ג' במס' טמאו אחותם טמאו את מקדשי טמאו את היכל קדשך כלם למדים מזה טמאו מקדשי לעשות מעשה שכם וכן טמאו את היכל קדשך כדכתיב גוים בליון עגו. טמאו אחותם. וסמיך את נאנס לומר לך בעשו מעשה כבשני

אבן עזרא

אחותינו : (ב) הסירו את אלהי הנכר . חלילה שישכב הנביא עם עובדות אלהי נכר ופירושו תמצאנו בפרשת וילך משה : והטהרו . שירחצו הגוף : והחליפו שמלותיכם . מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיים : (ה) דגשות תי"ו חתת להתבלע התי"ו : (ז) וטעם כי שם נגלו אליו האלהים . המלאכים כמו

והנה

רשי

לך זאת מבתך : (ב) הנכר . שיש בידכם משלל של שכם : והטהרו . מעבודת גלולים : והחליפו שמלותיכם . שמא יש בידכם כסות של ע"ג : (ד) האלה . מין אילן סרק : עם שכם . אצל שכם : (ה) חתת . פחד : (ז) אל בית אל . הקב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל . יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו (שמואל ב ט) הנה הוא בית מכיר בן עמיאל כמו בבית מכיר . בית אביך כמו בבית אביך : נגלו אליו האלהים . במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים : (ח) ותמת דבורה . מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך . (מדברי רבי משה הדרשן למדתיה) : מתחת לבית אל . העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר : תחת האלון . בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון . ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה (ב"ר): ואלון בלשון יוני אחר . ולפיכך העלימו (ס"א ולפי שהעלימו) את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנה עשו אף הכתוב לא פרסמה : (טו) עוד . פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו : ויברך אותו . ברכת אבלים (ב"ר)

ב וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל
כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי
הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ
וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ ג וְנָקוּמָה
וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם
מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם
צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
הָלָכְתִּי׃ ד וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת
כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם
וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם
וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה
אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם׃ ה וַיִּסָּעוּ וַיְהִי ׀
חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר
סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי
יַעֲקֹב׃ ו וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר
בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא
וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ ז וַיִּבֶן שָׁם
מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל
כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ
מִפְּנֵי אָחִיו׃ ח וַתָּמָת דְּבֹרָה
מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת
לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ
אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ
ט וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד
בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃

ב' הסר' ערלת לבבכ' דירמי'
ב' חס' כה"ו
ג' ומ"ל
י"א . ב'
ח'
ג' והס'
ג'
ב' מ"ל
ד'
י"א וכל ד"ס
ב'
ג' חס' וסי' אהקברנו רברבי' דברק
ו'
ג' . ג'
ב'

אָחוּךְ׃ ב וַאֲמַר יַעֲקֹב
לֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וּלְכֹל דְּעִמֵּיהּ
אַעְדּוּ יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא
דִּי בֵינֵיכוֹן וְאִדַּכּוֹ וְשַׁנּוֹ
כְּסוּתְכוֹן׃ ג וּנְקוּם וְנִסַּק
לְבֵית אֵל וְאַעֲבֵיד תַּמָּן
מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְּקַבֵּיל
צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְעָקְתִי וַהֲוָה
מֵימְרֵיהּ בְּסַעְדִי בְּאוֹרְחָא
דַּאֲזָלִית׃ ד וִיהָבוּ לְיַעֲקֹב
יָת כָּל טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי
בִידֵיהוֹן וְיָת קְדָשַׁיָּא דִּי
בְּאוּדְנֵיהוֹן וְטַמַּר יָתְהוֹן יַעֲקֹב
תְּחוֹת בּוּטְמָא דְּעִם שְׁכֶם׃
ה וּנְטָלוּ וַהֲוַת דַּחֲלָא מִן
קֳדָם יְיָ עַל עַמְמַיָּא דִּי
בְקִרְוֵי סַחֲרָנֵיהוֹן וְלָא רְדָפוּ
בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב׃ ו וַאֲתָא
יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן
הִיא בֵּית אֵל הוּא וְכָל עַמָּא
דִּי עִמֵּיהּ׃ ז וּבְנָא תַמָּן
מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל
בֵּית אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִי
לֵיהּ יְיָ (מַלְאָכַיָּא דַיְיָ)
בְּמֵיעֲרְקֵיהּ מִן קֳדָם אֲחוּהִי׃
ח וּמִיתַת דְּבוֹרָה מֵינִקְתָּא
דְרִבְקָה וְאִתְקְבָרַת מִלְּרַע
לְבֵית אֵל בְּשִׁפּוּלֵי מֵישְׁרָא
וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר בָּכוּתָא׃
ט וְאִתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד
בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּבָרִיךְ

והטהרו א"ב א' ה' וא' וה' וסי' במס' רבת' : ויסעו ב' זוגין חד ראשי' פסו' וחד סוף פסו' וסי' במסר' רבת' : אלהים חד מן ט' זוגין מן חד חד לא נסיב ה' בריש תיבותא וסי' במס' רבת' : סביבותיה' ב' מ"ל וסי' ויהי חתת . ויעזבו את ה' אלהי אבותם . שופטים : לוזה ד' וסי' ויבא יעקב לוזה . ויצא מבית אל לוזה . ויעב' משם הגבול לוזה אל כתף ב' בפסו' : אשר עמו י"א בשמואל א' סי' ט' . דברה ג' חס' וסי' ותמת דברה מינקת רבקה . ושרי ביששכר עם דברה . ותאמר דברה אל ברק : ויקרא שמו ו' פסו' חס' את וסי' ואחרי כן יצא אחיו . ותמת דברה מינקת רבקה . ויהי כמשיב ידו . ואחר יצא אחיו . ויקרא שמו ה' נסי . כי ילד ילד לנו : וירא ב' וסי' .

תולדות אהרן ונקומה ונעל' . עקידה שער כט : נאל העונש .
סנהדרין לח : כי שם נגלו . שם : ויקרא למקום . פסחים פח עקידה שער כט :

בעל הטורים

ונקומה ג' במסורה ונקומה ונעלה בית אל . שלחה הנער אתי ונקומה . ונקומה עליה למלחמ' שאמר יהודה בזכות ונקומה ונעלה בית אל שלחה הנער ונקומה וכן באותו זכות ונקומה עליה למלחמה . והחליפו שמלותיכם . ונקומה ונעלה בית אל רמז לההיא דאית' בפר"ק דשבת רמי אזמקי ומגלי . ויסעו ב' במסרה חד ריש פסוק וחד סוף פסוק . ויסעו ויהי חתת אלהים . אלה מסעי ישראל ויסעו . מלמד שהיו הדגלים נוסעין כעין מטתו של יעקב לומר מה כאן חתת אלהים על הערים אף להלן היו כל האומות יראים מהם :

ספורנו

על שקיים לך ההבטחה שעשה אם כענין אמרם מברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה : (ב) הסירו את אלהי הנכר . שלקחתם משכם אף על פי שבטלו אותם עובדיהם כמו אנשי שכם כאמרם עובד ע"ג מבטל ע"ג בעל כרחו ולכן הם מותרים בהנאה מכל מקום הסירו אותם מקרבכם עתה בלכתנו לבית אל כדי שתרחק מלבכם כל מחשבת ע"ג : ויטמון אותם יעקב . ולא קברם מפני שהיו כבר מבוטלים ומותרין בהנאה : (ה) ויסעו ויהי חתת אלהים . כי בנסעם משכם שהיתה עיר מבצר היתה סכנה שיתקוממו הסביבות עליהם בדרך ולכן הוצרך אז שתהיה חתת אלהים עליהם : (ז) ויקרא למקום . לאותו מלון אורחים שלן בו בלכתו לחרן כאמרו ויפגע במקום : אל בית אל . מקדשו של בית אל : (ח) אלון בכות . וזה הפסיק הפרדת השכינה כאמרם ז"ל שאין השכינה שורה מתוך עצבות : (ט) וירא אלהים . אחר עבור הבכי : אל יעקב עוד . כמו שנראה אליו שם בלכתו לחרן כאמרו הנראה אליך בברחך : בבואו מפדן ארם . אבל בפדן ארם לא נגלה אליו אף על פי שדבר עמו על ידי מלאך כאמרו ויאמר

רמבן

(ד) **ויטמון** אותם יעקב . ע"ג ומשמשיה אינן מן הנקברים אבל צריך שיהא מפרר וזורה לרוח או מטיל לים והנראה אלי כי בני יעקב לא לקחו ע"ג ומשמשיה משכם עד שנתבטלה והותרה להם שהעו"ג מבטל ע"ג בעל כרחו והנה היא מותרת להם . אבל יעקב צוה להסיר אותה לטהרת הקדש שיהיו ראויים לעבוד את השם ולהקריב לפניו קרבן כאשר צוה להם בטבילה וחלוף הבגדים והיה די להם בקבורה ולכן טמן אותם תחת האלה במקום שלא יעבד בו ולא יזרע :

(ח) **ותמת** דבורה מינקת רבקה . לא ידעתי למה נכנס הפסוק הזה בין ויקרא למקום אל בית אל ובין וירא אלהים אל יעקב עוד והפסיק בענין אחר שהיה בבת אחת ובמקום אחד כי יעקב בבאו לוזה היא בית אל בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל ונראה לו האלהים שם ויברך אותו ולמה הושם הכתוב הזה בתוך ענין אחד והקרוב מה שאמרו רבותינו שירמוז למיתת רבקה ולכן קרא שם המקום ההוא אלון בכות כי אין בכי ואנקה על המינקת הזקנה שיקרא גם המקום עליו . אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדקת אשר אהבתהו ושלחה אותו שם ולא זכתה לראותו בשובו . ולכן נגלה אליו האלהים וברך אותו לנחמו כאשר עשה ליצחק אביו אחרי מות אברהם ובשניהם אמרו חכמים ברכת אבלים ברכו וסיוע לזה מה שאמור למטה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע ואלו היתה רבקה שם היה מזכיר אל אביו ואל אמו כי היא השולחת אותו שם והגורמ' לו כל הטובה ויצחק בעצתה צוה אותו ללכת שם וכתב רש"י ולפי שהעלימו את יום מותה שלא יקללו אותה הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה ומדרש חכמים הוא והנה גם

לאב

י וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ
יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד כ"א
יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה
שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃
יא וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי
פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה ג'. ב'
מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ׃ ששי ד'
יב וְאֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי ה'
לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה ב'
וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ׃
יג וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם ג' בליש'
אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ׃ יד וַיַּצֵּב יַעֲקֹב
מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ
מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ ב' דגש
וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן׃ טו וַיִּקְרָא
יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־
אֵל׃ טז וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד ג'

יְתֵיהּ׃ י וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ
שְׁמָךְ יַעֲקֹב לָא יִתְקְרֵי שְׁמָךְ
עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל
יְהֵי שְׁמָךְ וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ
יִשְׂרָאֵל׃ יא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ
אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ וּסְגֵי עַם
וּכְנִשַׁת שִׁבְטִין יְהוֹן מִינָךְ
וּמַלְכִין דְּשַׁלְטִין בְּעַמְמַיָּא
מִינָךְ יִפְקוּן׃ יב וְיָת אַרְעָא דִּי
יְהָבִית לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ
אֶתְּנִינַהּ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ אֶתֵּן
יָת אַרְעָא׃ יג וְאִסְתַּלַּק
מֵעִילָוֹהִי יְקָרָא דַּייָ בְּאַתְרָא
דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ׃ יד וַאֲקִים
יַעֲקֹב קָמְתָא בְּאַתְרָא דִּי
מַלֵּיל עִמֵּיהּ קָמְתָא דְּאַבְנָא
וְנַסֵּךְ עֲלַהּ נִסְכִּין וְאָרִיק עֲלַהּ
מִשְׁחָא׃ טו וּקְרָא יַעֲקֹב יָת
שְׁמָא דְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ
תַּמָּן יְיָ בֵּית אֵל׃ טז וּנְטַלוּ
מִבֵּית אֵל וַהֲוָה עוֹד כְּרוּב

(ב"ר): (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד: (יא) אני אל שדי. שאני כדי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע"פ שכבר נתעברה ממנו: גוי. בנימין. גוים. (ב"ר) מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במניין השבטים: ומלכים. (ב"ר) שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולדו (ופסוק זה דרשו אבנר כשהמליך איש בושת ואף השבטי' דרשוהו וקרבו בנימין דכתיב (שופטים כא) איש ממנו לא יתן את בתו לבנימין לאשה וחזרו ואמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב"ה אמר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו. גוי וקהל גוים שגוי עתידים בניו ליעשות כמנין הגוים שהם ע' אומות וכן כל הסנהדרין שבעי'. ד"א שעתידים בניו להקריב בשעת איסור במות כגוים בימי אליהו. ברס"י ישן): (יד) במקום אשר דבר אתו. איני יודע מה מלמדנו

והנה מלאכי אלהים: (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לבדו כי גם ישראל: (יא) פרה ורבה. ברכה כמעשה בראשית: (יד) ויתכן להיות פי' ויצב וכבר הציב בפעם הראשונה או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי: ויסך עליה נסך. מים או יין והטעם שרחץ אותה ואחר כן יצק עליה שמן ובבית אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי

בעל הטורים

אני אל שדי פרה ורבה הוא שם של פריה ורביה. כי נעלם שלו שי"ן דל"ת יו"ד עולה ת"ק כמנין אברים שבאדם ושבאשה. גוי וקהל גוים בגימטריא ירבעם ויהוא:

במסרה רבתא: יצאו ד' וסי' והפרתי. גוי'. מהרסיך. והנשיא: ואת הארץ ה' דסמי' וסי' ואת הארץ תסחרו. ואת הארץ אשר נתתי לאברהם ואת הארץ כי נעמה. ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא. ואת הארץ הזאת לא יראה עוד. וכל את השמים דכו': ויסך ג' דגשי' וסי' עליה נסך ויצק. ויסך את נסכו. ויסך אתם לה': מבית אל ג' בטעם בשופר מונח וסי' ותקש בלדתה. ולא נשאר איש בעי ובית אל. והעמיד בבית אל את כהני הבמות. ושארא בגעיא:

תולדות אהרן לא יקרא שמך. ברכות יג (ברכות ד): אני אל שדי. יבמות סה עקידה שער מח: (גוי וקהל גוים. פסחים לד הוריות מו): ויעל מעליו אלהים. עקידה שם:

רמבן

לאה לא הזכיר אבל הכוונה להם מפני שהזכיר המיתה ברמז ותלה הדבר במניקתה וכיון שדבר בה למה הסתיר הענין ולא גלהו. וטעם הקללה אינו מחוור שהרי הזכירו במיתת יצחק ויקברו אותו עשו ויעקב בניו אבל יתכן לומר שלא היה לה כבוד במיתתה כי יעקב איננו שם ועשו שונא אותה ולא יבא שמה ויצחק כהו עיניו ואיננו יוצא מביתו ולכן לא רצה הכתוב להזכיר שיקברוה בני חת. וכענין הזה מצאתי באלה הדברים רבה בפרשה כי תצא למלחמה אמרו אתה מוצא כשמתה רבקה אמרין מאן יפוק קמא אברהם מת יצחק יושב בבית ועיניו כהות יעקב הלך לו לפדן ארם יפוק עשו רשיעא קמא ויימרון בריתא לוטין בזיא דהא כדין ינקין מה עשו הוציאו מטתה בלילה אמר רבי יוסי בר חנינא לפי שהוציאו מטתה בלילה לא פירשו הכתובים מיתתה אלא מן הצד הה"ד ויקרא שמו אלון בכות שתי בכיות הה"ד וירא אלהים אל יעקב ויברך אותו מה ברכו ברכת אבלים ברכו ע"כ. והנה בעבור שהיה עשו יחידי בקבורתה פחדו מן הקללה ולא ראו שיהיה לה לכבוד וזהו ענין הרמז והיתה דבורה עם יעקב כי אחרי שבאה עם רבקה שבה לארצה ועתה תבא עם יעקב לראות גברתה או נתעסקה בגידול בני יעקב לכבוד רבקה ולאהבתה והיתה בביתו. ויתכן שאינה היא המינקת שנאמר בה וישלחו את רבקה אחותם ואת מינקתה אבל היתה מינקת אחר' שנשארה בבית לבן ובתואל ועתה יביא אותה יעקב עמו לכלכל את שיבתה לכבוד אמו כי כן דרך הנכבדים להיות להם מיניקות רבות כי רחוק הוא שתהיה הזקנה השליח שתשלח אמו ליעקב כדברי רבי משה הדרשן:

(י) **שמך** יעקב ואמר כי עתה עודך אתה נקרא יעקב אף על פי שהחליף שמך שרו של עשו כי הוא לא נשתלח לך להחליף את שמך אבל מעתה לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך וזה טעם ויקרא את שמו ישראל או ירמוז שקרא את שמו וישראל מוסף על יעקב לא שיאסר להקרא יעקב:

(יב) **ואת** הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה. כאשר נתתיה להם כן אתננה לך ירמוז זה לשבועה כי להם נתנה לשבועה שלא יגרום החטא אבל לא נתנה מתחלה בלא שבועה וזהו שאומר בכל מקום אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב או שיהיה הכפל הנבואה לו לשבועה כאשר פירשתי כבר:

(יג) **ויעל** מעליו אלהים. כמו שאמר באברהם ויעל אלהים מעל אברהם ובשניהם להודיע כי לא היה זה מראה וחלום נבואה בלבד או כענין ויבא אותו ירושלימה במראות אלהים אבל ששרתה עליו שכינה במקום אשר הוא עומד. ועל דרך האמת עלה מעליו אלהים במקום המדבר עמו כענין שנאמר ברוך כבוד ה' ממקומו ויאמר מה שהזכירו החכמים האבות הן הן המרכבה:

(יד) **ויצב** יעקב מצבה פירש ר"א וכבר הציב בפעם הראשונה מצבה ונסך עליה עתה נסך ויצק עליה שמן ונכון הוא:

(טו) **ויקרא** יעקב את שם המקום בית אל יקראנו כן פעם אחר פעם להודיע כי הדבר אמת ונכון כי הוא בית אלהים ושם השכינה תמיד וכן ענין שם באר שבע:

ספורנו

ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום: (י) שמך יעקב. אני מקיים לך עתה זה השם שתהיה קיים אתה בעקב ובסוף כליון כל הימים כאמרו כי אעשה וכו': לא יקרא שמך עוד יעקב. וכאשר יתקיים ענין שם יעקב שתשאר בסוף אתה לבדך כאמרו הן עם לבדד ישכון אז לא יהיה ענין עוד לשם יעקב: כי אם ישראל יהיה שמך. שהשתרר עם כל פלטי האומות כאמרו וקרקר כל בני שת: ויקרא את שמו ישראל. בכך הורה שיתחיל קצת ענין שם ישראל מעכשו שיוכל נגד המתקוממים עליו גם בארץ לא לו כאמרם ז"ל כ"מ שהלכו נעשו שרים לאדוניהם: (יא) אני אל שדי. בשמי אני נשבע כענין ואמרתי חי אנכי לעולם ובזה בלבד מצאנו שבועת האל ית' ליעקב: פרה ורבה. ולא תדאג שיכלה זרעך ביד גוים גם כשיהיה הזרע בלתי הגון לפיכך לא תחדל מלפרות ולרבות על הפך עצת רבי ישמעאל כאמרו (בתרא פרק חזקת הבתים) מיום שפשטה המלכות דין הוא שנגזר על עצמנו שלא נשא אשה ולא נוליד בנים ונמצא זרעו של אברהם כלה מאליו. וזה כי בהיותי אל שדי בלתי צריך לנושא מוכן אעשה מה שאמרתי עכ"פ גם בלתי נושא מוכן: ומלכים מחלציך יצאו. אנשים הגונים למלכות ולא תצטרך לתת עליך איש נכרי כענין במלאכי אדום שמלה ממשרקה שאול מרחובות הנהר וזולתם: (יב) לזרעך אחריך אתן את הארץ. לקץ הימין אתן לזרעך כל כדור הארץ לא ארץ ישראל בלבד. כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה וכאמרו וקרקר כל בני

אבן עזרא

ראו לקחתו: (טז) כברת הארץ. יתכן להיות הכ"ף לדמות ויהיה ברת מדת מהלך ואין ריע לו במקרא: (יז) בהקשותה. מהבנין הכבד הנוסף והטעם שהקשתה הלידה על נפשה וכן ותקש רק הוא מהבנין הכבד הדגוש כמו ותכל להשקותו: (יח) בן אוני. בן אבלי וכן לחם אוני לא אכלתי באוני: (כ) קבורתה. וקברה שוים: (כב) וילך ראובן. יפה פירשו רבותינו ז"ל וטעם קלון ערום:

אשר

ואביו ט' וכי' ואביו קרא לו בנימן. ואביו שמר את הדבר. ואביו אהבו. איש אמו ואביו תיראו. ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא. וירד שמשון ואביו ואמו תמנת'. בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי. בן אשה מבנות דן רד"ה. ואיש ואביו ילכו אל הנערה: בנימין י"ז מלאים וסי' ואביו קרא לו בנימין. והנה עיניכם ראות. ואל שדי יתן לכם רחמים. את בנימין אחיו בן אמו. וירא יוסף אתם. ואת בנימין אחי יוסף לא שלח. בנימין זאב יטרף. וממטה בנימין את גבעון. מני אפרים שרשם. ויעברו בני עמון את הירדן. ויהי איש מבן ימין כתיב. ויבדר לו שאול וירבר רחבעם רמלכים. ויבא אלי חנמאל. תקעו שופר בגבע'. ומן הלוי' מחלקו': קברתה ג' והס' וסי' ויצב יעקב מצבה. אשר נתנו קברתיה בירכתי בור: שם עילם וכל המונה: קברת ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' היא מצבת קברת רחל. עם קברת רחל בגבול בנימין בצלצח. קבורת חמור יקבר מ"ל: פילגש כולם מ"ל במ"ב וסי' ולשאול פלגש. ויגד לדור את אשר עשתה:

תולדות אהרן ואביו קרא לו. סוטה לו: ויהי בשכן. מגלה כה: וילך ראובן. שבת כה:

כָּל מ"ל כמ"ט הס' ג' — אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וִילֵידַת רָחֵל וְקַשִּׁיאַת בְּמֵילְדַהּ׃ יז וַהֲוָה בְּקַשְׁיוּתַהּ בְּמֵילְדַהּ וַאֲמַרַת לַהּ חַיְתָא לָא תִדְחֲלִין אֲרֵי אַף דֵּין לִיךְ בָּר׃ יח וַהֲוָה בְּמִפַּק נַפְשַׁהּ אֲרֵי מֵיתַת וּקְרַת שְׁמֵיהּ בַּר דַּוָי וַאֲבוּהִי קְרָא לֵיהּ בִּנְיָמִין׃ יט וּמִיתַת רָחֵל וְאִתְקְבַרַת בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם׃ כ וַאֲקֵים יַעֲקֹב קָמָא עַל קְבוּרְתַּהּ הִיא קָמַת קְבוּרְתָּא דְרָחֵל עַד יוֹמָא דֵין׃ כא וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וּפְרַסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִלְּהָלְאָה לְמַגְדְּלָא דְעֵדֶר׃ כב וַהֲוָה כַּד שְׁרָא יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא הַהִיא וַאֲזַל רְאוּבֵן וּשְׁכִיב עִם בִּלְהָה לְחֵינָתָא דַאֲבוּהִי וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַהֲווֹ בְנֵי

כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ׃ יז וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן׃ יח וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין׃ יט וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם׃ כ וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם׃ כא וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלֹה מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר׃ כב וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל פ פסקא באמצע פסוק

וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר׃

כל מ"ל כמ"ט הס' ג'
ג' והס'
ד"פ דה"י כהון
כ' מלין דסמ'
מנ"ב כ' אותיו'
ה' בטע' בכפ'
ט'. י"ז מ"ל
ג' חד מנהון מ"ל
ד' כ"כ
כל מ"ל כמ"ב
כ"ה פסו' פסקים מלעו' פסוק

רש"י

מלמדנו: (טז) כברת הארץ. מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב. ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה שהניר מצוי הסתיו עבר והשרב עדיין לא בא (ב"ר) ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו (מלכים ב ה) וילך מאתו כברת ארץ. ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר למד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ: (יז) כי גם זה. נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה: (יח) בן אוני. בן צערי. בנימין. נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנא' בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה: בנימין. בן ימין לשון (תהלים פט) צפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא: (כב) בשכן ישראל בארץ ההוא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב. (שבת נה) מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל: ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים למנות ומכאן

ספורנו

בני שת: (יג) במקום אשר דבר אתו. בצאתו ללכת לחרן באותו המלון היה הדבור שם: וירא אלהים. ושם נסתלק ולפיכך הציב מצבה באותו המקום בעצמו: ויסך עליה נסך. והשלים נדרו שנדר באמרו והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים. כי בזה הכין את המקום שראוי שיקימוהו שם כענין דוד בהראות אליו המלאך בגורן ארונה היבוסי: (יז) אל תיראי. שיהיה הולד נקבה מפני שהחבלים מרובים כאמרם ז"ל חבלי נקבה מרובים משל זכר: כי גם זה לך בן. אף על פי שהחבלים מרובים גם הוא זכר: (כ) מצבה על קבורתה. מפני שנקבר על אם הדרך ויש לחוש לחטוטי קברי: (כב) וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר. אע"פ ששמע לא הפילו ממנין בניו כי לא היה ספק אצלו שעשה תשובה לאלתר ולא נעדר ממנין

רמב"ן

(טז) **כברת** הארץ. מנחם פירש לשון כביר מהלך רב ואגד' בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי והסתו עבר ועדיין השרב לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ אומר אני שהוא שם מדת קרקע לשון רש"י. והנכון מה שחשב בו ר' דוד קמחי כי הכף לדמיון והבית שרשית ומוצא המלה היו לברות למו ותברני לחם ענין אכילה מועטת בבקר ופירושה שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד לעת האוכל כי כן ישערו כל הולכי דרך זה כתבתי תחלה ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלים שבח לאל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ואין בו תאר רק הסכמה כרוב השמו' והכף לשמוש שלא נמדד בכיון ואם יהיה השם הזה מתוא' יתכן שיהיה ברת כמו בת מלשון מה ברי ומה בר בטני והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארחות כמו למיל היום ויאמר לה בת ארץ כי המדה כמו בת לפרסה או למדה אחרת ידועה בימים ההם וכן ראיתי שאין קברה ברמה ולא קרוב לה אבל הרמה אשר לבנימין רחוק ממנה כארבע פרסאות והרמה אשר בהר אפרים רחוק ממנה יותר משני ימים על כן אני אומר שהכתוב שאומר קול ברמה נשמע מליצה כדרך משל לאמר כי היתה רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק ברמה שהיא בראש ההר לבכה בנימן כי איננו שם והיא חרב' מהם לא נאמר בכתוב ברמה רחל מבכה על בניה אבל אמר כי שם נשמע הקול ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה לעיר בית לחם יהודה הקרובה שם לפי שצפה ברוח הקדש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בני בנימין והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין וכן אמרו בספרי בחלקו של בנימין מתה כדאיתא בפרש' וזאת הברכה וראיתי ליונתן ב"ע שהוא מרגיש בזה ואמר קל ברום עלמא אשתמע ותרגם כל הכתוב על כנסת ישראל:

(יח) **בן** אוני. בן צערי בנימין נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהוא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה בנימין בן ימין לשון צפון וימין אתה בראתם ולפיכך הוא מלא לשון רש"י. ולא הבינותי זה שתהא ארץ ישראל דרומית לארם נהרים שהרי ארם מזרחית לארץ ישראל כדכתיב וילך ארצה בני קדם וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם ויעקב עבר הירדן שהוא למזרחה של ארץ ישראל והיה חוזר דרך אדום שהוא בדרום ארץ ישראל נמצא ארם מזרחית דרומית לארץ ישראל וארץ ישראל לצפונה אבל אם נולד בתחום בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב בית לחם יהודה וכתיב ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה והנה הוא בדרומה של ארץ ישראל הנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת עלד ואם המקום בהר אפרים הרי הוא בצפונה של ארץ ישראל כדכתיב יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון ואם בחלקו של בנימין ג"כ איננה בדרום דכתיב ויהי להם גבול לפאת צפונה ומכל מקום אין טעם לקרותו בן דרום. והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי מלשון אונים לא אכלתי באוני ואביו עשה מן אוני כחי מלשון ראשית אוני ולאין אונים ולכן קרא אותו בנימין בן הכח או בן החוזק כי הימין בו הגבורה והצלחה כענין שכתוב לב חכם לימינו ימינך תמצא לכל שונאיך ימין ה' רוממה רצה להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראום אות' אמותם יקראו והנה תרג' אותו לטובה ולגבורה וראיתי בב"ר בן אוני בן צערי ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש ולא ידעתי מהו כי הכל לשון הקדש וכן שם כל בניו לשון קדש הוא אבל רמזו למה שאמרתי שתרגום הלשון לטובה:

(כב) **וישמע** ישראל. ספר הכתוב עונתו כי שמע בחלל בנו יצועו ולא נזה שיוציאוהו מביתו מכלל בניו ולא יוכל עמהם אבל ימנה עמהם ויהיו שנים עשר והוא ימנה ראשון ולכך עשה מפסק הפרשיות פסוק אחד כי אף על פי שהוא תחלת ענין שבא למנות השבטים מתחלתו כולם רמ

ומכאן ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכלן שוין וכולם צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור יעקב. אפי' בשעת הקלקלה קראו בכור: בכור יעקב. בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: (כז) ממרא. שם המישור: קרית הארבע. שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע. וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש התיבה השניה (שמואל א טז) בית הלחמי (שופטים ו) בעפרת אבי העזרי (מלכים א טז) בנה חיאל בית האלי: (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה וגו' ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכר בן י"ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמנה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנא' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי תשעים ואחת. וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה (עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב מצרימה כ"ב שנה שנא' ויוסף בן שלשים שנה וגו' וז' שנים שובע ושנתים רעב הרי כ"ב וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו ק"ח): (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ג: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופר' בע"ג כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון של' ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג' מוחלים להן עונותיהן גר שנתגייר

כג בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב ד'
רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה
וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן׃ כד בְּנֵי רָחֵל ל' וחד יששכר וזבלון.
יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה ל'
שִׁפְחַת רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃
כו וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה גָּד ג'
וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר
יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַיָּבֹא
יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא
קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־ כ'
גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ כח וַיִּהְיוּ ד'. ס'. ג'
יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים
שָׁנָה׃ כט וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף ה'.מלע"ל
אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ ג'
אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ
לו א וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא ג' כ"כ
אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו ל' ר"פ
מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־
אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה ל' מ"ל כתו'
בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי׃
ג וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל

יַעֲקֹב תְּרֵי עֲסַר׃ כג בְּנֵי
לֵאָה בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן
וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר
וּזְבוּלֻן׃ כד בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף
וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה
אַמְתָא דְרָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃
כו וּבְנֵי זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה
גָּד וְאָשֵׁר אִלֵּין בְּנֵי יַעֲקֹב
דִּי אִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּפַדַּן אֲרָם׃
כז וַאֲתָא יַעֲקֹב לְוָת יִצְחָק
אֲבוּהִי לְמַמְרֵא קִרְיַת אַרְבַּע
הִיא חֶבְרוֹן דְּדָר תַּמָּן אַבְרָהָם
וְיִצְחָק׃ כח וַהֲווֹ יוֹמֵי יִצְחָק
מְאָה וּתְמָנַן שְׁנִין׃
כט וְאִתְנְגִיד יִצְחָק וּמִית
וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ סִיב וּשְׂבַע
יוֹמִין וּקְבָרוּ יָתֵיהּ עֵשָׂו
וְיַעֲקֹב בְּנוֹהִי׃ א וְאִלֵּין
תּוּלְדָת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃
ב עֵשָׂו נְסִיב יָת נְשׁוֹהִי מִבְּנַת
כְּנַעַן יָת עָדָה בַּת אֵילוֹן
חִתָּאָה וְיָת אָהֳלִיבָמָה בַּת
עֲנָה בַּת צִבְעוֹן חִוָּאָה׃
ג וְיָת בָּשְׂמַת בַּת יִשְׁמָעֵאל

(כו) אשר יולד לו בפדן ארם. עשתי עשר נולדו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב ורבים אראה לך עוד כמוהו: (כט) ויגוע יצחק. וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעלה אמר יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה: (א) הוא אדום. הוא אבי אדום ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב' שמות כי כן שם אם אביה גם שם אביה בד"ה איננו כמו בספר מלכים כי שני שמות היו לה גם לאביה. וטעם ואלה שמות בני עשו על בני בניו: (ב) בת ענה בת צבעון. והנה מצאנו כי יש ענה אחי צבעון גם שם בנו ענה על כן יאמר כי האב והבן או שני האחים שכבו אשה אחת והנולדים לא נודעו בן מי הם ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן

גר שם ד' בקריא' וסי' אשר גר שם אברהם. וכי יבא הלוי מאחד שעריך. ויהי נער מבית לחם יהודה. וכל הנשאר מכל המקומו' אשר גר שם: ויאסף ה' מלעיל מסר פרשת חיי: ושבע ג' וסי' ויגוע יצחק. ושבע רגז. וימת איוב זקן:

תולדות אהרן ויקברו אותו. בתרה: יד:

בעל הטורים

זקן ושבע ימים. ג' במסור' ביצחק ובאיוב ששניהם היו צדיקים. וכן באברהם זקן ושבע. ובצדיקים נאמר כן לשבח וברשעים לגנאי. אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז:

רמבן

כי ראובן לא נדחה במעשהו. ועל דרך הפשט יתכן שבלבל ראובן יצועי בלהה ופחדו שלא תלד ליעקב עוד כי הוא הבכור וחשב לקחת שני חלקים ויפסיד יותר מכל האחים ולא פחד מאמו כי זקנה היתה ואולי מתה זלפה או חשש לכבוד אמו בעבור היותה שפחתה ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה וזהו טעם ויהיו בני יעקב שנים עשר כי לא הוליד אחרי כן:

(כח) **ויהיו** ימי יצחק אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק לשון רש"י. וכבר כתבתי שזה מנהג הכתוב בכל הדורות יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו ויתחיל בתולדות הדור האחר וראוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב כאשר עשה באברהם ובכל דורות הראשונים אבל יתכוין הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי ששב אליו בנו המבורך הנוטל מעלתו וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם ולא הוצרך להזכיר כי קברוהו במערת המכפלה בעבור שהזכיר כי היה בעיר ההיא ואנה יקברוהו רק בקבר אביו:

(ב) **עדה** בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ג ואהליבמה היא יהודית אותו רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ג כדי להטעות את אביו:

(ג) **בשמת** בת ישמעאל. ולהלן הוא קורא לה מחלת מצאתי באגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלין להם על כל עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והכונס אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו לו עונותיו כל זה לשון רש"י. והנה לא נתן טעם באבי אהליבמה שנקרא שם באחרי וכאן ענה ובשמת בת ישמעאל יהיה שם העצם והוא שם תואר לקטור הבשמים ובב"ר אמ"ו נתן עשו דעתו להתגייר מחלת שמחל לו הקב"ה על עונותיו בשמת שנתבשמה דעתו עליו והנה שמם תאר אין שם העצם נודע בם ולכך אמר ר"א כי היו לה שני שמות וגם לאביה ויתכן לומר כי השתי' נשים הרא' מתו בלא בנים אולי נענשו בעבור שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה ונשא אחות אשתו בת אילון ואחרת אהליבמה בת ענה אבל בת ישמעאל

ספורנו

ממנין בני יעקב העתידים להתקיים בעקב ובסוף כל הימים: (כג) בכור יעקב ראובן. שלא נפל מן הבכורה בדיני שמים מפני התשובה המגעת עד כסא הכבוד. ולא נפל ממנה אפי' בעולם הזה עד שפי' יעקב אביו בדיני אדם כענין כל מי שהוא נתחייב נדוי שאינו מנודה עד שינדוהו חכם בדור כאמרם ז"ל (מ"ק פ' ואלו מגלחין) מנלן דהיו משמתינן דכתיב אורו מרוז דסבי סבר גברא רבא פלני' דכתיב אמר מלאך ה' וכן הורו האחרונים: (כז) אשר גר שם אברהם ויצחק. כי אמנם זכרון חסדי הצדיקים בארץ מגוריהם מטיב לבניהם שם טוב ואהבת חסד בעיני יושבי הארץ, הפך הרשעים כאמר בהם: הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ: **לו** (א) אלה תולדות. עניניו ומקריו כענין מה ילד יום: עשו הוא אדום. לעולם נבהל להון אחוותיו הנפסדות כמו שעשה ביום שנקרא אדום שבהיותו עיף בעסקיו הרעים לא הכיר העדשים להזכירם בשמם: (ב) ואת אהליבמה בת ענה. היא היתה מבני שעיר החורי ועל ידם הלך עשו לארץ שעיר כאמרו וישב עשו בהר שעיר ובניו אחריו השמידו את החורי כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את

אבן עזרא

בן לצבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפריש בין ענה ובין ענה ויש אומרים כי יש קרח בן עדה ויש קרח בן אהליבמה והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אחד והזכירו הכתוב עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שמתה אמו כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא מבניה כמו בני מיכל ויהי לה לבן וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור שהוא

רשי

שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו : אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו : (ה) ואהליבמה ילדה וגו'. קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין (ב"ר) : (ו) וילך אל ארץ. לגור באשר ימצא : (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם ומדרש אגדה (ב"ר) מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו : (ט) ואלה. התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר : (יב) ותמנע היתה פילגש. להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופים היתה שנא' ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש. ובדברי הימים

אֲחוֹת נְבָיוֹת׃ ד וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה אֶת־יְעוּשׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃ ז כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם׃ ח וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ט וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם בְּהַר שֵׂעִיר׃ י אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן־עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יא וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ יב וְתִמְנַע ׀ הָיְתָה פִילֶגֶשׁ

כל או' מ"ל במ"ה הס'. ג' כ"כ. יעוש ק'. ו' פסו' את ואת ואת ואת ואת ואת ואת. ג' מ"ל כהו'. ל"ו קמצין. כ'. כ"ד. ג' כ"כ. ס' כ"ס. כ' קמץ זקף ומ"ל בענין. ג' פת'. ג' יב מלין פתחין

אֲחָתֵיהּ דִנְבָיוֹת׃ ד וִילֵידַת עָדָה לְעֵשָׂו יָת אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יְלֵידַת יָת רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יְלֵידַת יָת יְעוּשׁ וְיָת יַעְלָם וְיָת קֹרַח אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו דְאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ ו וּדְבַר עֵשָׂו יָת נְשׁוֹהִי וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת בְּנָתֵיהּ וְיָת כָּל נַפְשָׁת בֵּיתֵיהּ וְיָת גֵּיתוֹהִי וְיָת כָּל בְּעִירֵיהּ וְיָת כָּל קִנְיָנֵיהּ דִּי קְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲזַל לְאַרְעָא אוֹחֲרִי מִן קֳדָם יַעֲקֹב אֲחוּהִי׃ ז אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי מִלְּמִיתַב כַּחֲדָא וְלָא יְכֵילַת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן לְסוֹבָרָא יָתְהוֹן מִן קֳדָם גֵּיתֵיהוֹן׃ ח וִיתֵיב עֵשָׂו בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ט וְאִלֵּין תּוֹלְדָת עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר׃ י אִלֵּין שְׁמָהָת בְּנֵי עֵשָׂו אֱלִיפַז בַּר עָדָה אִתַּת עֵשָׂו רְעוּאֵל בַּר בָּשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו׃ יא וַהֲווֹ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ יב וְתִמְנַע הֲוָת לְחֵינְתָא

ואהליבמה י"ד פסוקים בספרא אית בהון את ואת ואת וסי' במ' דבת' : ז' פסוקים אית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת וסי' ויקח עשו את נשיו. קח את אהרן. ויקח את החלב ואת האליה. אשר לא הוריש'. וזה דבר המס. בא תגלת פלאסר. ופלשתים פשטו בערי השפלה. דד"ה : יעיש חד מן ב' זוגין מן ג' ג' דכתיב יו"ד במצעו' תיבות' וקרי' ו' וסי' יעוש. חורם יעיש. ואהליבמה ילדה את יעיש. ואלה בני אהליבמה. ובני ידיעאל בלהן. חירם וישלח חירם מלך צר. וגם עבדי חירם רויכל חירם לעשו'. דד"ה תנינא דפסוק ויעש חירם את הסירות תנינא דפסוק : נפשות. ל' מלא בתו' וכל נפשות מ"ל במ"ב חס'. את מחתות החטאים. יצפנו לנפשת' : רב ורב ל"ו קמץ וסי' במס' רבת' : ואלה בני י"ז וסי' במס' דבת' : כל רישי פסו' ראורי' אלה במי"ז ואלה מסורין בריש ואלה שמות :

תולדות אהרן ויקברו אותו. בתרא יד : ותמנע היתה. סנהדרין צט ;

בעל הטורים

ותלד עדה. בבני יעקב כשמייחסם אומר בני לאה בני רחל וכן בכלן לפי שהם בניינו של עולם ולכך נקראו בנים אבל בני עשו אינם נקראים בנים אלא בנות : ולא יכלה ב' ולא יכלה ארץ מגוריהם ולא יכלה עוד הלפינו. לפי שיעקב שרתה עליו שכינה ומצרים עבדו ע"ג ולא היה יכול לסבול. יעוש יעיש כתיב שקבץ י' אומות לבא על ישראל בהרגן שבית והם אהלי אדום וכו' י' גליות גלו ישראל על ידו :

ספורנו

את החורי נפניהם ולזה חזר ואמר ואלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר. ומנה האלופים כי בניו אחריו היו שכבשו ונעשה תמנע פלגש ונעשו תולדות עשו אלופים : (יב) ותמנע היתה פלגש. שהיה אליפז מהכובשים את הארץ ולקח את תמנע אחות האלופים

רמבן

ישמעאל אחות נביות בעבור שהיה לה שם כעור בלשון הקדש מחולי קרא את שמה בשם הנכבד אשר היה לאשתו הראשונה מלשון בשמי' כי היתה חביבה עליו בעבור שהיתה ממשפחתו והיתה' רעה בעיני יצחק אביו :

(ו) **ויקח** עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו. זה המסע היה אחרי שוב אחיו מחרן והאחז בארץ כנען כמו שאמר כאן ואפשר שהיה גם אחרי מות אביהם והנה בעוד אחיו בחרן היה עשו בשעיר ככתוב למעלה אבל הענין כי עשו הלך לשעיר בימי אלופי החרי יושבי הארץ ויהי לשר הולך עם ד' מאות איש ובניו וביתו היו בארץ כנען ויתכן שהיתה לו שם אחוזה במקום אחר במישור לא בהר שעיר על כן ייחס לו ארצה שעיר שדה אדום ואחרי שחזר אחיו לארץ כנען פנה לו מפניו כי ידע שארץ כנען נחלת אחיו אשר נתן לו אביו בברכתו ולקח בניו וכל נפשות ביתו עם רב והלך לשעיר להתיצב שם ואז נלחם בבני שעיר החרי יושבי הארץ כי אולי פחד ממנו ולא היו נותנים אותו לבא בגבולם בהר שעיר שהיו שם המבצרים אלא שישב בשדה אדום במקומו הראשון וישמידם ה' מפניהם ויירשום וישבו תחתם כאמור במשנה תורה ולכך יאמר שם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר :

(ז) **ולא** יכלה ארץ מגוריהם. טעמו עיר מגוריהם היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים אבל עשו בראותו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו עזב את כל הארץ לאחיו והלך לו :

וטעם וילך אל ארץ. אמר אונקלוס אל ארץ אחרת. ורש"י פי' לגור באשר ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקום לחנותו עד בא אל הר שעיר וישב שם והנכון בעיני שיאמר וילך אל ארץ שעיר וחסרו הכינוי בעבור היותו מובן שכבר הזכיר שהיה עומד בארץ שעיר והידוע כי לשם יוליך ביתו ויזכיר בכמוך וישב עשו בהר שעיר ונמצא כזה ויבא אל ארמון בית המלך וישרף עליו את בית המלך ושיעורו בית המלך הזה שהיה בו וכן וישרף את הבהמה לעפ' ארץ וישרף אחרה כלומר אשר לירבעם הנזכרת במקום ההוא וכן ויאמר יואב אל הכושי לך הגד למלך וישתחו הכושי ליואב וחמור והאריה וכן כי נשברו אניות בעציון גבר האניות וכן רבים אף כאן וילך אל ארץ כמו אל הארץ ארץ שעיר הנזכרת :

(ט) **ואלה** תולדות עשו אבי אדום. בא להזכיר התולדות אשר הולידו בניו אחרי שהלכו עמו לשעיר כי הוא לא הוליד שם והנה החל ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות הללו ויזכיר עמהם בני אהליבמה הנולדים בארץ כנען אע"פ שלא הזכיר להם תולדות בארץ שעיר כדי שימנו עם אחיהם בני עשו הנזכרים בתחלת הפרשה ועוד בעבור היותם בשעיר אלופים כי כל אלופיהם יזכיר :

(יב) **ותמנע** היתה פילגש. מפני שלא הקפיד בכל האחרי' להודיע שם האם דרשו רבותינו כי זה להודיע גדולתו של אברהם אבינו כמה היו תאבי' להדבק בזרעו שהרי תמנע זו בת אלופים היתה שנא' ואחות לוטן תמנע אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פלגש כמו שכתב רש"י ויתכן

רש"י

הימים מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: (טו) אלה אלופי בני עשו. ראשי משפחות: (כ) יושבי הארץ. שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו (פסחים כד) דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו

רמבן

ויתכן כי בני אליפז החמשה היו ידועים לו כי הולידם מנשיו ועמלק בעבור היותו בן פלגש לא היה לו שם כאחיו והיה נכלל עם בני עשו בעבור היותו מזרעו והוצרך הכתוב לומר כי אמו פלונית אשר היא נודע לה ילדתו לאליפז אבל איננו בכלל בני עשו ולא יושב עמהם בהר שעיר כי בני הגבירות יקרא לו זרע ולא בבן הפילגש כי לא יירש בן האמה עם בניו כמו שעשה אביו והנה אנחנו נצטוינו בבני עשו שלא נתעב אותם ולא נקח את ארצם והם כל בניו הידועים לו היושבים בשעיר כי הם הנקראים אדום על שמו אבל בן הפילגש איננו בכלל בני עשו ולא עמהם בארצם ונצטוינו בו בהפך לתעב אותו ולמחות את שמו וכתב רש"י עוד ובדברי הימים מונה תמנע בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר החורי ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה היתה פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה מבני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואין הדעת סובלת זה כי היה ראוי לומר בדברי הימים ותמנע בתו ולמה ימנה האשה בבנים אולי לא יקפיד הכתוב בכך בדבר הידוע כי מצינו שם בדברי הימים ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני אהרן נדב ואביהוא וגומר ואם כן ראוי שנאמר כי תמנע זאת היא בת אליפז אשר ילדה לו אשת שעיר החורי אחרי מות אישה והיתה אחות לוטן מן האם ונשאה אליפז לפילגש שהגוי מותר בבתו או נאמר על דעת רבותינו כי תמנע הנזכר בדברי הימים הוא תמנע האלוף הנזכר למטה שנמנה שם מבני אליפז כאשר נמנה קרח והוא בן אהליבמה כי שניהם היו ממזרים נולדו מאחד ונמני' עם בני האחר כי רחוק שימנה האשה בין הבנים בתוכם ועל דרך הפשט יש לחשוב בו כי תמנע פילגש אליפז אחרי לידתה את עמלק ילדה בן ותקש בלדתה ותמת ותקרא את שמו אמו תמנע בעבור הזכיר שמה ואביו אליפז קרא לו קרח ולא הזכיר הכתוב הבן הזה לתמנע אמו כדי שלא יאריך כי הכונה היתה למנות עמלק בפני עצמו אבל בני אליפז שבעה הם ומנה הכתוב האלופים דרך מעלתם על כן הקדים קנז וקרח לגעתם ואני עוד סובר בכתוב הזה מה שאמרו רבותינו בשלשים ושתים מדות שהאגדה נדרשת אמרו סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק שנא' כי מרבית העם וכו' וגם רודפי הפשט יאמרו כן בפסוקים אחרים וכן זה יאמר בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז ותמנע וחזר ואמר היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק ולא הזכיר שם הפלגש והאמת שהיא אחות לוטן תמנע והיא הסבה שלא הזכיר שמה כי לא רצה לאמר שני פעמים ותמנע לזכר ולנקבה והנה בני אליפז שבעה והם האלופים הנזכרים לו אבל החליפו שם זה הקטן בעבור היות שמו כשם הפילגש שלא יחשוב בנה וקראוהו קרח בעלותו למעלת אלוף ור"א אמר כי קרח בן אהליבמה אשת עשו הוא נמנה פעמים כי הוא הקטן לאהליבמה וגדלתו עדה וכן בני מיכל בת שאול כדברי רבותינו ועל דעת הזו יהיה פירוש הכתוב בדברי הימים כי תמנע ילדה עמלק שיהיה שיעורו ולתמנע עמלק וחסרו הלמד כדרך ושני שרי גדודים היו בן שאול לבן שאול והנכון מה שחשבתי בו וטעם אלה בני עדה על הרוב כי עמלק איננו בנה וכן אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם אינו על בנימין:

(כ) **אלה** בני שעיר החרי. שם איש היה אבי אומה קדמונית תקרא על שמו כמו האמורי והפריזי כמו שנאמר אשר השמיד את החורי מפניהם ונקרא שעיר על שם הארץ שנקראת שעיר והשם הזה היה לארץ מן עשו שהוא איש שעיר מיום שהלך שם ואילך וכן שם אדום מתנה היה אבל הכתוב

לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז
אֶת־עֲמָלֵק אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יג וְאֵלֶּה בְּנֵי י״ג ר״פ כתו׳
רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה
אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת
עֵשָׂו׃ יד וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי כ׳ בני דוד
אָהֳלִיבָמָה בַת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן
אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת־
יְעִישׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃ יעוש ק
טו אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי י׳ ר״פ בענ
אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו אַלּוּף תֵּימָן כל ליש׳ מ״ל בת״א חס׳
אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ אַלּוּף
קְנַז׃ טז אַלּוּף־קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם כל ליש׳ פת׳
אַלּוּף עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי
אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי
עָדָה׃ יז וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל בֶּן־
עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת אַלּוּף זֶרַח
אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף מִזָּה אֵלֶּה
אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם
אֵלֶּה בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃
יח וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת י״ח
עֵשָׂו אַלּוּף יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם
אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה אַלּוּפֵי
אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה אֵשֶׁת
עֵשָׂו׃ יט אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו
וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃
ס שביעי כ אֵלֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר
הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל

לֶאֱלִיפַז בַּר עֵשָׂו וִילִידַת
לֶאֱלִיפַז יָת עֲמָלֵק אִלֵּין בְּנֵי
עָדָה אִתַּת עֵשָׂו׃ יג וְאִלֵּין
בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה
וּמִזָּה אִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי בְשָׂמַת
אִתַּת עֵשָׂו׃ יד וְאִלֵּין הֲווֹ
בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה בַּת
צִבְעוֹן אִתַּת עֵשָׂו וִילִידַת
לְעֵשָׂו יָת יְעוּשׁ וְיָת יַעְלָם
וְיָת קֹרַח׃ טו אִלֵּין רַבְרְבֵי
בְּנֵי עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרָא
דְעֵשָׂו רַבָּא תֵימָן רַבָּא אוֹמָר
רַבָּא צְפוֹ רַבָּא קְנַז׃ טז רַבָּא
קֹרַח רַבָּא גַעְתָּם רַבָּא עֲמָלֵק
אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱלִיפַז בְּאַרְעָא
דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי עָדָה׃
יז וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל בַּר
עֵשָׂו רַבָּא נַחַת רַבָּא זֶרַח
רַבָּא שַׁמָּה רַבָּא מִזָּה אִלֵּין
רַבְרְבֵי רְעוּאֵל בְּאַרְעָא
דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי בְשָׂמַת
אִתַּת עֵשָׂו׃ יח וְאִלֵּין בְּנֵי
אָהֳלִיבָמָה אִתַּת עֵשָׂו רַבָּא
יְעוּשׁ רַבָּא יַעְלָם רַבָּא קֹרַח
אִלֵּין רַבְרְבֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת
עֲנָה אִתַּת עֵשָׂו׃ יט אִלֵּין בְּנֵי
עֵשָׂו וְאִלֵּין רַבְרְבָנֵיהוֹן הוּא
אֱדוֹם׃ כ אִלֵּין בְּנֵי שֵׂעִיר
חוֹרָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא לוֹטָן

אבן עזרא

שהוא בן שפחת בעלה. ופי' אלוף נשיא וגדול ואינו כן ככבש אלוף רק הכ"ף ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ככבש כאלוף כי משפט לשון הקדש לדבר כן כמו כריע כאח לי: (כ) שעיר. לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יצוו על בני עשו: החורי. כמו חורי יהודה וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת ואורגים חורי שהוא לובן וכן אמר התרגום ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעינים כמוהו והוא כאור

ה' ראשי פסו' דמיין אית בהון ג' מלין קדמא ר"פ ונסיב ו' ושנ:רא לא נסיב ו' וסי' ואלה בני רעואל בן עשו. אלה אלה. ואשר עשה לדתן. אשר אשר. ושתים דלתות. שתים שתים. וכי מי אני כי כי. ולך

תולדות אהרן אלה בני שעיר. שבת פה פסחים נד בתרא קטו:

בעל הטורים

יושבי הארץ בגימטריא היו מריחים הארץ:

ספורנו

האלופים ונשא אותה לפלגש: (כ) אלה בני שעיר החורי. הזכיר בשם הגבורים שהיו אז אנשי השם להודיע שאעפ"כ השמידום בני עשו ברצון האל ית' כאמרו

וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר
וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי
שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ כב וַיִּהְיוּ בְנֵי־
לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן
תִּמְנָע׃ כג וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן
וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃
כד וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה
וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־
הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעֹתוֹ אֶת־
הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו׃ כה וְאֵלֶּה
בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־
עֲנָה׃ כו וְאֵלֶּה בְּנֵי־דִישָׁן חֶמְדָּן
וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ כז אֵלֶּה בְּנֵי־
אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ כח אֵלֶּה
בְנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ כט אֵלֶּה
אַלּוּפֵי הַחֹרִי אַלּוּף לוֹטָן אַלּוּף
שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן אַלּוּף עֲנָה׃
ל אַלּוּף דִּשֹׁן אַלּוּף אֵצֶר אַלּוּף
דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלֻּפֵיהֶם
בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ פ לא וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים
אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי
מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לב וַיִּמְלֹךְ
בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם
עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ לג וַיָּמָת בָּלַע
וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח

ג' חס' י' וג' חס' דחס'. סי' כל דכתב אצר ודישן וכל דסמיך לענה דישון ל' ל' ל' ל' וחס' וג' חס' בליש' ל' ב'. ב'. ב' ב'. ב' ג' כתו' כל יומ' דס"ת דישון ומתחיל בשבת ה' חס' בליש' י"ז ר"פ כתו' ב' כתו' שוס גבר מ"ל

וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃
כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין
רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי בְּנֵי שֵׂעִיר
בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ כב וַהֲווֹ בְנֵי
לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם וַאֲחָתֵיהּ
דְלוֹטָן תִּמְנָע׃ כג וְאִלֵּין בְּנֵי
שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל
שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ כד וְאִלֵּין בְּנֵי
צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה
דְאַשְׁכַּח יַת גִּבָּרַיָּא בְּמַדְבְּרָא
כַּד הֲוָה רָעֵי יַת חֲמָרַיָּא
לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי׃ כה וְאִלֵּין בְּנֵי
עֲנָה דִּישׁוֹן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת
עֲנָה׃ כו וְאִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן
חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃
כז וְאִלֵּין בְּנֵי אֵצֶר בִּלְהָן
וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ כח אִלֵּין בְּנֵי
דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ כט אִלֵּין
רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי רַבָּא לוֹטָן
רַבָּא שׁוֹבָל רַבָּא צִבְעוֹן רַבָּא
עֲנָא׃ ל רַבָּא דִישׁוֹן רַבָּא
אֵצֶר רַבָּא דִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי
חוֹרָאֵי לְרַבְרְבָנֵיהוֹן בְּאַרְעָא
דְשֵׂעִיר׃ לא וְאִלֵּין מַלְכַיָּא
דִי מְלָכוּ בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם
קֳדָם דִּימְלוֹךְ מַלְכָּא לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ לב וּמְלַךְ בֶּאֱדוֹם
בֶּלַע בַּר בְּעוֹר וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ
דִנְהָבָה׃ לג וּמִית בֶּלַע וּמְלַךְ
תְּחוֹתוֹהִי יוֹבָב בַּר זֶרַח

רשי

זו נטיעה ראויה לו : (כד) ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא (דניאל ח) תת וקדש וצבא מרמס (תהלים עו) נרדם ורכב וסוס : הוא ענה. האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימים. פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם (חולין ח) ולמה נקרא שמם ימי' שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה . (והלא קא חזינן דחיה א"ת וחיה אלא וחיתה כי המכה לא תרפא לעולם ברש"י ישן) ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעל': (לא) ואלה המלכים וגו'. שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט . ובימי יורם בנו כתוב (מלכים ב ח) בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב מלך: (לג) יובב בן זרח מבצרה. בצרה מערי מואב היא שנא' ועל קריות ועל בצרה וגו'

אבן עזרא

כאור והפך זה כל יתיצב לפני חשוכים : (כד) ואיה וענה. פי' הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובדברי הימים איננו : הימים. אמר המתרגם כמו האימים לפנים כי ימצא האל"ף שיתחלף ביו"ד כמו יתימרו ויאמר הגאון שהם פרדים. ופי' מצא הרכיב ויתכן להיות מצא שהוא מצא בתחלה זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב ברעותו את החמורים ואילו היו הימים נמחים כאשר פירשו רבי' מה טעם להזכיר החמורים : (כה) ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה. אין זה ענה הנזכר בראש הפסוק כי אילו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון : (לא) ואלה המלכים. יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה ויצחק אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה ופי' הדורות כרצונו הכי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו כי אמר כי הדד הוא הדד האדומי ואמר כי מהיטבאל אחות תחפנחס וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט וספרו ראוי להשרף ולמה תמה על שמנה מלכים שמלכו שהם רבים והנה מלכי ישראל כפלים במספר ושני אלה המלכים קרובים לשני מלכי ישראל גם מלכי יהודה רבים הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפי' לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כתוב ויהי בישורון מלך : (לב) בלע בן בעור. איננו בלעם גם בלעם איננו בן לבן הארמי ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מנחש כמוהו כי לא יפול מדברי רבותינו ז"ל ארצה גם בלעם ארמי היה וזה בלע אדומי. גם יובב

בעל הטורים

ואלה המלכים בשביל שאמר יעקב לעשו ה"פ אדוני מלכו ח' מלכים קודם ישראל וכנגדו מלכו ח' מלכים עד יהורם ובימיו פשע אדום :

טרדין לך לך : ודשן כל דישון דאורי' דשן כתיב וכל ודישון דאודי' ודשון כתיב במ"א ואקו ודישן . וכל ד"ה דישון ודישון כתי' במ"א ודישן ובני שעיר לוטן : סימן דהדין ענייג' קדמא' דישון דישן דישון . דישן דישן דישן וסי' כל יומא דספר' קורין דישון ומתהיל בשבת וסי' מעלין בקדש אבל לא מורידין . ולפי סדר התולדות אבו המרן דישון וכך הוא כל יומא דספר תורה דישן ומתחיל באחד בשבת ס"א אג"ו ודישון . כדה"ז דישן: סימן כל דבתר אצר דישן כל דסמיך לענה דישון: הימם ב' חס' בליש' וסי' הוא ענה אשר מצא את הימם . עד מלא' הימם אשר יזיר : לאלפיהם ה' הס' בליש' וסי' לאלפיהם בארץ שעיר . ואת למדת אתם עליך אלפי' לראש . ואמרו אלפי יהודה בלבם . ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש. והיה כאלף ביהודה ותר אל

תולדות אהרן ואחות לוטן. סנהדרין לט : (ובני צבעון ואיה וענה. ברכות יב) : ואלה בני. פסחים כד בתרא קטו : הוא ענה אשר. פסחים שם : ואלה המלכים. ספר הזוהר אדרת נשא : וימלוך באדום. ס' הזוהר שם :

ספורנו

כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר וכו' : (לא) ואלה המלכים . הודיע שהוצרכו להמליך אנשים נכרים מבלי אין ביניהם ראוי למלוך ושאין מעמידין מלך בן מלך : לפני מלך מלך . קודם שימלוך משה עליהם במצות האל ית' כאמרו ויעש אל בני ישראל

רמבן

הכתוב יפריש ביניהם כי אלה הם בני שעיר החורי שהיו יושבי הארץ למבראשונה לא בני שעיר האדומי אשר בנו שם ועוד אפרש יחום החורי במשנה תורה בע"ה וכתב ר"א הזכיר הכתוב זה להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יצוו על בני עשו ורש"י כתב לא הוזקק לכתוב משפחות החורי אלא מפני תמנע להודיע גדולת אברהם :

(כב) **ואחות** לוטן תמנע. כמו ואחות תובל קין נעמה ואחיותיהם צרויה ואביגיל ותמר אחותם וסרח אחותם כי המנהג ליחס הבת אל האחים והיה ראוי שתמנה למעלה עם בני שעיר ודישון ואצר ודישן ותמנע אחותם אבל היתה אחות לוטן בת אביו ובת אמו לא אחות שאר האחים ולכן לא רצה ליחס אותה אליו או שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואיננה בת שעיר החורי :

(כד) **ואלה** בני צבעון ואיה וענה. הוי"ו יתירה וכן עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך דין שניהם אני ואלה ראשי בית אבותם ועפר ויִשעי וכמוהם רבים והנה צבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החורי והוליד שני בנים אלו איה וענה וספר הכתוב כי ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא הימים במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו להבדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון אביו וזה ענה בן צבעון הוא חמיו של עשו :

אשר מצא את הימים. כדעת מקצת רבותינו בתלמוד הם הפרדים וזה האיש מצא כי יולידו מין שלא במינו ואין כן כשאר מיני הכלאים ואמר במדבר ברעותו החמורים כי היו לו שם במדבר חמורים רבים תובעים אתונות והרביעם עם הסוסיות והולידו ונראה שנחשב לו בדורו לחכמה כי הכיר במיניהם שהם קרובים בטבע ויולידו והנה נודע במעשה ההוא ועל כן יתארהו בו ואונקלוס תרגם גבריא והנראה מסברתו כי ענה זה באו עליו מן האומה הנקראת אימים לפנים עם גדול ורב כענקים ורצו לגזול ממנו החמורים של צבעון אביו והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם והציל מידם והוא מלשון תמצא ידך לכל אויבין ולא המציתיך ביד שאול או יאמר שמצא אותם ונצל והוא נודע בגבורה הזאת ונכון הוא :

(כה) **ואלה** בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה . דרך הכתוב לאמר בבנות כן כמו ואת דינה בתו וזה ענה הוא הבן הרביעי לשעיר החורי אחי

רשי

וגו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר (ישעיה לד) כי זבח לה' בבצרה: (לה) המכה את מדין בשדה מואב. שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: (לט) בת מי זהב מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בד"ה (א א) וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': (מג) מגדיאל. היא רומי:

תולדת אהרן וימלך תחתיו. זוהר שם סוף האדרא: הוא עשו. מגלה יא:

מִבָּצְרָה׃ לד וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃ לה וַיָּמָת חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ לו וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ לז וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ לח וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃ לט וַיָּמָת בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃ מפטיר מ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת׃ מא אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן׃ מב אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר׃ מג אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה ׀ אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם׃ פ פ פ

קנ"ד קליט"ה סימן

ג' · ד' שוס בר נש ב' חס' וב' מ"ל · ב' · דהור' כולהו' מ"ל דד"ה חס' · ז' פסו' ושם ושם · ג' · י'. כתו' · ג' וחס' · כל' קמ' בנו"ח ג' · ג' וחס'

מִבָּצְרָה׃ לד וּמִית יוֹבָב וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי חֻשָׁם מֵאֲרַע דָּרוֹמָא׃ לה וּמִית חֻשָׁם וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַד בַּר בְּדַד דִּקְטַל יָת מִדְיָנָאֵי בְּחַקְלֵי מוֹאָב וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ עֲוִית׃ לו וּמִית הֲדַד וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ לז וּמִית שַׂמְלָה וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שָׁאוּל מֵרְחוֹבוֹת דְּעַל פְּרָת׃ לח וּמִית שָׁאוּל וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בַּעַל חָנָן בַּר עַכְבּוֹר׃ לט וּמִית בַּעַל חָנָן בַּר עַכְבּוֹר וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַר וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ פָּעוּ וְשׁוּם אִתְּתֵיהּ מְהֵיטַבְאֵל בַּת מַטְרֵד בַּת מְצָרֵף דַּהֲבָא׃ מ וְאִלֵּין שְׁמָהַת רַבְרְבֵי עֵשָׂו לְזַרְעִיַתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן בִּשְׁמָהַתְהוֹן רַבָּא תִמְנָע רַבָּא עַלְוָה רַבָּא יְתֵת׃ מא רַבָּא אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה רַבָּא פִּינֹן׃ מב רַבָּא קְנַז רַבָּא תֵימָן רַבָּא מִבְצָר׃ מג רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנֵיהוֹן בַּאֲרַע אַחְסַנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי׃

אבן עזרא

יובב בן זרח איננו איוב כאשר אמר היצחקי המהביל: (לט) מהיטבאל בת מטרד. כטעם בת ענה בת צבעון או הזכיר הכתוב שם אביה ושם אמה: מי זהב. כן שמו. והגאון אמר צורף זהב ואחרים אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח: (מ) וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומותם. שיש להם היום מקומות ידועים ואלה דברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום: תמנע. במקום הזה זכר כי יש לנו שמות רבים לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמ' או יהיה הפירוש להיות אלוף נוסף ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם אלופיה עלוה גם יתת והנה אלה נשיאי עמלק ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה אנשי מקומות על כן הוסיף לבאר במושבותם:

תבטחו באלוף. ל' ומ"ל: מבצרה ג' וסי' יובב. יובב. חמוץ בגדים: הדד א"ב מן חד חד ד' וחד ר' וסי' במס' רבת': ושם ז' פסו' ושם ושם וסי' וימת בעל חנן. וחברו דד"ה. ושם הקטנה מיכל. ושם אשת שאול אחינעם. ובין המעברות אשר בקש יהונתן. ושם האיש נבל ושם. ושם אחתו מעכה ושם. דד"ה. וחד ושם ושם ושם האיש אלימלך ושם: מהיטבאל ג' וסי' וימת בעל חנן. וחברו דד"ה. ואני באתי בי' שמעיה בן דליה: עלוה ג' וסי' אלוף. אלוף. תשיגם:

בעל הטורים

מבצרה. ב' יובב בן זרח מבצרה חמוץ בגדים מבצרה לעתיד לבא תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידה להם מלך שהמליכה מלך וזהו חמוץ בגדים מבצרה תלקה בצרה שנאמר יובב בן זרח מבצרה. בכלם מזכיר שמו' מקומותיה' חוץ מבעל חנן בן עכבור לפי שלא היה לו מקום ידוע שהיו לו אויבים רבים והיה מתחבא היום כאן ולמחר כאן ולא היה יושב במקום ידוע: ושם אשתו. מזכיר שם אשתו מלמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ועשירים. מונה כאן שמונה מלכים וי"א אלופי' וכנגדן נאמרו בישראל י"א שופטים מיהושע עד שמואל ושמונה מלכים עד יורם. וזהו ואלכה לנגדך:

ספורנו

ישראל על דרך וגוך לנגיד. אמנם כשמלך מלך חדלה מלכות עשו והיו לו אלופים כענין ולאום מלאום יאמץ: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. למקומותם בשמותם. שלא היו חשובים להקרא בשמם רק על שם מקומם:

רמבן

אחי צבעון הנמנה אחריו למעלה כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החורי כתולדותם והיה לזה ענה בן אחר יקרא ג"כ דישון כשם דודו ולו בת תקרא אהליבמה כשם קרובתה בת ענה בן צבעון ולכך יאמר הכתוב באשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון להגיד כי היא בת ענה שמצא הימים נכדה צבעון לא אהליבמה בת ענה בן שעיר החורי אחי צבעון. ועל דעת קצת רבותינו אין בפרשה רק איש אחד הנקרא ענה והוא בן צבעון שבא בזנות על אמו אשת שעיר החורי וימנה אותו הכתוב בבני שעיר החורי כי יחשבוהו האנשים כבנו ויקראוהו ענה בן שעיר וגדלו בין בניו כחשבו שהוא בנו וימנה אותו הכתוב החורי פעם אחרת ע"פ האמת בן לצבעון וזה מדרש של דורשי חומרות כמו שמוזכר במסכת פסחים ואיננו דברי הכל בגמרא ולא משמעו של מקרא כלל: (כו) **ואלה** בני דישן חמדן ואשבן. הוא דישון הבן החמישי לשעיר כי אין קפידא שיקראנו דישן או דישון רק כשהם בפסוק אחד להבדיל בין שניהם וכן ויעש חירם את הכיורות ויכל חירם והוצרך הכתוב בכאן לקראו דישן שלא יחשב שהוא דישון בן ענה הנזכר בסמוך ליחס לו תולדות כי כן יהיה במשמע: (לא) **ואלה** המלכים אשר מלכו בארץ אדום. נכתב זה להגיד כי נתקימה בו ברכת יצחק שאמר לו ועל חרבך תחיה כי גברו על בני שעיר החורי ומלכו עליהם בארצם ואלה הערים מדינות בארץ אדום כי בצרה לאדום היו כמו שכתוב כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום. וכן ארץ התימני מאדום כמו שנאמר בו וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו וכולם כך המה אבל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאשר היו בישראל ולפני מלוך מלך ימים רבים קודם ואין טעם לפני מלך מלך שנמשכה מלכות אלה עד מלכות ישראל אבל לאמר כי אז לא תהיה להם מלכות לקיים ואת אחיך תעבוד. ויתכן שאלו כולם בימי משה כבר עברו כי היו זקנים בעת שהמליכו אותם ולא יאריכו ימים: **וטעם** המכה את מדין בשדה מואב. להגיד גבורתו שבאו המדינים בשדה מואב להשגב עמם ונצח את כלם ובעל חנן בן עכבור היה ממקום שאול על כן לא הזכיר לו עיר אחרת ויתכן שהיה חנן מקום והוא בעל עליו ואח"כ מלך: (מ) **ואלה** שמות אלופי עשו. מתחלה מנה בני בניו שהיו אלופים בדור ההוא ואחר כן המליכו מזרעו למלוכה. ואחרי כן פסקה מלכותם וחזרו ונתנו את אלו אלופים לראש וכך נאמר בדברי הימים וימת הדד ויהיו אלופי אדום תמנע כך פירש רש"י ומה שאמר למשפחותיהם למקומותם בשמותם למושבותם בארץ אחוזתם כי הראשונים היו כל האחים אלופים יושבים כלם בעיר אחת מושלים בעם כאחד או כענין נשיאי שבט וראשי בתי אבות אבל אלו אחרונים היו אלופים למשפחותם כי כל אחד היה אלוף לכל משפחות בני עשו ובכל מקומות מושבותם והוא לבדו נקרא בדור אלוף אין אחר נקרא כן בכל ארץ אחוזתם כי היו כמלכים לארצם אבל לא ישבו לכסא להם ולא נתנו עליהם הוד מלכות ונכתבה הפרשה בדרך הנבואה לדעת רבים ואיננו נכון כי הנבואה למה תזכיר את אלה ועד איזה זמן תמנה ותפסיק בהם אבל הנכון שכל אלה לפני התורה ונאמר שמשלו כאחד ויהיה פי' למקומותם שמשל כל אחד במקומו או שהיה ממשלתם זמן מועט ושנות רשעים תקצורנה: (מג) **מגדיאל** זו פרם. לשון רש"י ולא הבינותי זה כי אם נאמר שיהיה

שיהיה נבואה לימים רבים ולעתים רחוקות הנה מלכים רבים מלכו לפרס על מלכות פרס ואין פרס אלוף אבל היא מלכות גדולה תקיפה ואמתני יתירה לא היה כמוה בממלכות אבל מה שאמרו בפרקי ר' אלעזר בשכר שפינה את כליו מפני יעקב אביו נתן לו מאה מדינות משעיר ועד מגדיאל ומגדיאל זו רומי שנאמר אלוף מגדיאל אלוף עירם. כוונתם בזה מה שהודעתיך כמה פעמים כי סימן המקרים בראשונים רמז לזרעם והנה אלה האלופים האחרונים עשרה עם מגדיאל רמז שיהיו מלכי אדום בממשלתם במלכות הרביעית עשרה ימלכו על ארץ אדום והעשירי מהם ימלוך על פרס ומשם תתפשט אחרי כן מלכותם על כל העולם . ולזה ירמוז שם מגדיאל שיתגדל על כל אל כמו שאמר בו ועשה כרצונו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל וזהו שנאמר וקרניא עשר מינה מלכותא עשרה מלכין יקומון מן ארעא ואחרן יקום אחריהון והוא ישנא מן קדמאי ואמרו בבראשית רבה כלם ביוצאי ירכו של עשו הכתוב מדבר ודרשו אלוף עירם שהוא עתיד לערום תיסוריות למלך המשיח במהרה יגלה :

אדרת אליהו

ענין ג' ושם עירו אבל שלשה מלכים משמונה מלכים כי ה' בחי' נקרא ה' כמ"ש לקמן והן ג' בג' אבהן וד' רגל רביעי דוד וה' כלת משה וג' אבהן נכללין כאחד כידוע וכלת משה הוא הראשונה אבל בלעם בן בעור סוד הדעת ושם תוקף גבורות חשך וזהו דנהבה כמ"ש בא"ר דין הבה שכל הדינים מתקטרין שם ע"ש בא"ר וזהו אשה הכושית שלא רצה ליקח אותה שהיתה דינין מרובין כושית הוא גוון אוכם חשך והוא לקח תורה שבע"פ כלתו שהיא ממעיני הישועה ופי' מאשה ששמש ברוחא כמ"ש בזוהר כי זה הוא בחי' הדעת ולכן ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות הכשית אשר לקח והוא סוד הדעת ואמרו הרק אך במשה דבר וכו' ואיתה תשובת הש"י פה אל פה אדבר בו כו' שהוא בחי' הדעת דגנוז בפומא קול ודבור כידוע והשני אבל הדד בחי' ת"ת והשלישי אבל הדר מלך השמיני והוא בחי' דוד וז"ש פעו חושבן ציון עיר דוד ואח"כ נתקן בבחי' אשה וזהו ושם אשתו כו' וידוע שסוד אשה הוא בחי' נוקבא שבאצילות והם נשים של האבות ושם עיר הוא בבריאה בחי' נוק' שבדוד עיר דוד ושם כלול מג' בחי' הנ"ל והן תהו ובהו וחשך תהו שם שד"י בחי' האחרונה בהו בו יישובא בעלה עד"א בחי' האבות חשך בחי' הדעת כנ"ל והן ג' אמ"ש בדעת ז' כפולות בעד"א י"ב פשוטות ימא דקיימא על י"ב בקר ויצק עליהם שלג ונעשית עפר וזו בחי' אשתו שלקחו אבות וזהו ע"י מלך הדר ששם אדם זו"נ כמ"ש בא"ר ע"ש . וזהו מהיטבא"ל בחי' אברהם ומשם ניתוסף לו ה' בחי' העשרה בת מטרד בחי' יצחק כמ"ש בא"ר דינין דטרדא לכלא בת מי זהב יעקב כמ"ש ושם מי זהב דינא ורחמי והוא יעקב יושב אהלים שכלול מחו"ג כידוע וכן כולל כל ה' בחי' ומלך הדר הוא בחי' החסדים אוירא דכיא שנכלל בעד"א ת"ת יעקב כמ"ש בז"ח פרשת תשא דף ל"ו ע"ב ומנ"ל דאקרי יעקב הדר דכתיב וימלוך תחתיו הדר ואוקמוה באדרא קדישא ע"ש :

כלי יקר

פרשת וישלח

וישלח יעקב מלאכים לפניו . פירש"י מלאכים ממש י"א שדייק מן סמיכות שליחות זה לפסוק ויפגעו בו מלאכי אלהים וי"א ר"ת מחנים מאותו חיל נטל יעקב מלאכים. ורבינו בחיי פירש שדייק מדכתיב וישובו המלאכים ולא מצינו שהלכו לפי שעד שלא הלכו שבו . ויש לפרש שדייק מלשון לפניו שלא הוזכר כי אם כאן שהרי נאמר וישלח משה מלאכים וישלח ישראל מלאכים ולא הוזכר לפניו אלא לפי שכאן מדבר במלאכי' ממש שדרכם לילך לפניו כמ"ש כי ילך מלאכי לפניך. ורמז שהיו לפניו תמיד אף בזמן היותם אצל עשו ונראו בב' מקומות רחוקים זה מזה וזה לא יתכן כי אם במלאכים ממש . ואם תרצה לפרש וישובו המלאכים לשון תשובת דברים שהשיבו לו על דבריו באנו אל אחיך אז יהיה מוכרח מתוכו שהיו מלאכים ממש :

כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה . פירש"י גרתי לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר . ד"א גרתי תרי"ג מצות שמרתי ושני פירושי' אלו סותרים זה את זה שאם אמר לו לא נעשיתי שר אם כן בא לפניו בהכנעה ואם אמר לו תרי"ג מצות שמרתי משמע אדרבא שאלה לו שאינו ירא ממנו מצד שמשמר תרי"ג מצות ואינו בכלל והיה כאשר תריד ופרקת עלו וקשה עוד קראו אדוני ואת עצמו עבד ויתר ענייני הכנעה שעשה לו . ועוד תימה על לשון הכתוב שיאמר תרי"ג בלשון גרתי. על כן לבי אומר וגומר שב' פירושים אלו מראה שניהם כאחד אמת לא כמו שפי' רש"י ד"א משמע שכל אחד פירוש בפני עצמו . וזה בבאור הענין שיעקב שלח לו לאמר עם לבן גרתי לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר לומר לו שהברכות לא נתקיימו בו ולא בא להכחיש את אביו ולעשות ברכותיו פלסתר חלילה אלא כך אמר שכשברך אותי אבי היה סבור שאני עשו ועל דעת זה ברכני והרמאות אשר עשיתי לא הועילה לי כי לא יחרוך רמיה צידו אשר האכיל לאביו להשיג הברכות על ידה ואין אדם נוגע במוכן לחבירו והולכים כל הברכות אחר דעת אבי ובדעתו היה שיחולו על ראש עשו וכך יהיה והמופת על זה שהרי גר אנכי בארץ לא שר וחשוב וא"ת לעולם יתקיימו בי הברכות ומה שלא נעשיתי שר וחשוב עד היום הזה היינו לפי שלא קיימתי את התורה כי כך הותנה בשעת קבלת הברכות על מנת אם אקיים תרי"ג מצות שנאמר והיה כאשר תריד ופרקת עלו וגומר על זה אמר גרתי הרי תרי"ג מצות שמרתי ואעפ"כ לא נעשיתי שר וחשוב אלא וודאי שלא אהנו מעשי כי לא אהנו לרמאי ברמאותו והברכות יחולו על ראש מי שנתכוון אליו יצחק בשעת אמירת הברכות . לפיכך אמר גרתי הכולל שניהם ענין גרות וענין תרי"ג לומר לך שאע"פ שתרי"ג מצות שמרתי מ"מ גר אנכי בארץ דאל"כ למה אמר גרתי הל"ל עבדתי שהרי באמת היה עבד ללבן ומורה ביותר על ההפך מברכת הוי גביר לאחיך אלא כדי להבין מן לשון גרתי אותיות תרי"ג ואי לא מסתפינא מחבירי הייתי מוחק ד"א מן פירש"י כי באמת שני הפשטים צריכין זה לזה :

ויהי לי שור וחמור . פירש רש"י אדם קורא להרבה שורים שור לפי שאמר לו כה אמר עבדך יעקב קרא את עצמו עבד לומר לו שברכת הוי גביר לאחיך שלך היא ואני עבדך ומה שקנה עבד קנה רבו ומה יתרון לבעליו אם העבד אין בידו מאומה ובמה ימצא חן בעיני אדוניו העבד העני על כן אמר יעקב יש לי כל שורים וחמורים כי בזה אמצא חן בעיניך ושלי שלך זהו שאמר ואשלחה להגיד לאדני למצוא חן בעיניך כי העבד העשיר מוצא חן בעיני אדוניו יותר מעבד עני ועל כן קרא לשורים הרבה שור לומר כי זה שיש לי אינו שלי והרבה שורים הם כמו שור אחד לפי שרשות אחרים עלי ע"כ הכל נחשב בעיני לדבר מועט . ד"א שבא להקטין את עצמו ולומר כשם שברכת הוי גביר לאחיך לא נתקיימה בי כן כל שאר ברכות לא נתקיימו בי כי אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ לשון רש"י קשה א"כ הבעלי חיים מהיכן גידולם אם מן האויר או נולדו יש מאין אלא כך פירושו אבא אמר ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ וי"ו של ויתן הוראה שאני מתחייב לעשות מתחלה בדרך הטבע כל אשר אמצא בכחי לעשות לעבוד ולמשא בהשתדלות כל צרכי . וזה המעט אשר אוכל להשתדל בכחי ועוצם ידי ישלח ה' בו את הברכה בתוספת רבוי ושפע עד אשר זה המעט אשר לפני יפרוץ לרוב וזו היא הברכה מטל השמים כטל זה אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם כך תוספת ברכת השפע אינו תלוי ביגיעת כפיו וכן הארץ תוסיף משלתה ומשמנה ריבוי שפע לכך נאמר ויתן בוי"ו כי נוסף על מה שהשתדל בעמל יגיעתי יוסף ה' לי מברכתו שפע שבע רצון ומלא ברכת ה' וכמ"ש יכול אפילו יושב ובטל ת"ל בכל משלח ידך אשר תעשה. וכך עשיתי שלא הייתי יושב ובטל אלא עבדתי וטרחתי הרבה ונדד שנתי מעיני זה כ' שנה עד שזה הכף נחת אשר בידי מושג ממלאת חפנים עמל ורעות רוח וזה המעט ככף איש קטנה הכל הוא חלף עבודתי וזו משלי הוא אבל שום תוספת ברכה לא ראיתי כאן ואילו היו הברכות מקוימים בי שיוסף ה' לי מטל השמים ומשמני הארץ כאשר אמר אם כן מן הדין היה שיהיו לי שורים וחמורים ועבדים ושפחות פי שנים כפלים כהנה וכהנה אלף פעמים . ולפי ערך הברכות כל אשר אתה רואה לי הוא אינו נחשב כי אם לשור אחד וחמור אחד ואין אני רואה במעט' ידי שום רבוי שפע וברכה כ"א מה שטבע העמל מחייב כי עם לבן גרתי ולא לחנם גרתי עמו כי אם בעבור העבוד' קשה אשר עמלתי והכל בשכר עבודתי אבל תוספת ברכ' אין כאן כי בערך הברכות אין זה כי אם שור אחד. וא"ת לעולם נתקיימו בך הברכות ומה שאין בידך כי אם זה המעט היינו לפי שלא טרחת בהם כי אם זמן מועט שנה או שנתים וכפי טבע הטורח לא היה מן הדין שיהיה לך כל כך הרבה זולת שברכת ה' מצויה במעשה ידך על זה אמר עם לבן גרתי ואחר עד עתה מיום הליכתי ממך עד עתה זה לי כ' שנה בביתו ובכל הטורח של זמן רב כזה לא מצא' ידי כביר כי אם זה המעט אשר בידי המושג מטבע טורח היגיעה מהרה וא"כ אין זה מטל השמים ומשמני הארץ. וא"ת לעולם לא עמלתי בעבור כל זה כי אם זמן מועט ויפרוץ לרוב מצד הברכות ומה שלקחת לראייה מאמר ואחר עד עתה אינו ראי' כי מאן יימר שטרחת' ועבדת כל אותן הימים כי אולי מקצת הימים עבדת ואח"כ היית דר שמה בלא עבודות לפי שיפרה בעיניך הישיבה שמה כי לפעמים קשה על האדם לפרוש מן אנשים טובים שהוא דר ומורגל עמהם . על כן פירש לומר עם לבן גרתי לבן זה לבן הרמאי והנבל אתה ידעת את האיש ומעשיהו ותויה לי כי גרתי משך זמן רב כזה עם איש רע מעללים ולמה אחר עד עתה אין זה כי אם ההכרח הביאני עד הלום כי בכל טורח זמן רב זה לא השיגה ידי כי אם זה המעט אשר לפני. וא"ת לכך עכבתי זמן רב זה לפי שחן מקום על יושביו והייתי שמה תושב על כן היתה הפריד' קשה עלי . על זה אמר גרתי גר הייתי שמה ולא תושב והייתי מתגורר בשדות ויערות ואם כן חן מקום על יושביו אין כאן וחן בעליו ג"כ אין כאן כי לבן שמו ונבלה עמו ואף על פי כן עכבתי שמה זמן רב כזה ואעפ"כ ויהי לי שור וחמור כי בערך הברכות הכל נחשב לשור אחד ואין כאן ברכה כי אם מה שטבע העמל מחייב וא"כ שום ברכה לא נתקיימה בי לא ברכת הוי גביר כי גר אנכי ולא ברכת רבוי שפע הבא מטל השמים ומשמני הארץ כי זה הכל מצד העמל ולא מצד רבוי ברכה הבאה מטל השמים ומשמני הארץ . לכך נאמר ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו הראה לו כאילו כל אשר יש לו אינו מן השמים והארץ כי אם מן הבא בידו דהיינו ממה שבא לו מכחו ועמל ידו ולא בא לו בתוספת שפע ברכת ה' ורמז דבר זה לעשו במה שצוה את שלוחיו להשיב על שאלת למי אתה לעבדך ליעקב ואיך יאמרו לעבדך ליעקב הרי לה' הארץ ומלואה הי' להם לומר כי מאת ה' העבדים ההם נתונים ליעקב אלא כדי שלא יבין שבאו לו העבדים מצד תוספת ברכת ה' כי אם מצד עמלו של יעקב ובכל זאת חלילה מלומר שיעקב תלה היכולת בכחו ועוצם ידו אלא שמפני היראה הוציא שקר מפיו ובהתוודותו לפני הש"י אמר הפך זה ממש כמו שיתבאר בפסוק קטנתי:

באנו אל אחיך אל עשו. אמרו לו השלוחים אתה אמרת אליו כה אמר עבדך יעקב כמודה לו על הברכות לומר אתה אביר הגבי' ואני עבדך אבל עשו לא קבל זה ואמר אינו עבד כי אם אחי הוא זהו שאמרו באנו אל אחיך וזה לפי דבריו של עשו שאמר אחי הוא ולא עבדי כי בזה גילה לנו שאין לבו שלם עמך ולא זו שאינו שלם אתך אלא גם הוא הולך לקראתך ואין זה כי אם להלחם עמך וראייה על זה כי ת' איש עמו ואין זה כי אם למלחמה. ד"א באנו אל אחיך כמראה עיני אחוה ואהבה אמנם גם את זה לעומת זה אנו רואין בהפך זה כי הוא יוצא לקראתך על כן אנו נבוכים בדבר ומטעם זה אמר יעקב הצילני נא מיד אחי מיד עשו שהוא מראה את עצמו כאח ובאמת הוא עשו ברשעו וכיד הרמאי וה' לי בעוזרי ממראים את עצמם כעוזרים ואוהבים והשנאה כבושה בלבם:

ויירא יעקב מאד ויצר לו. ביראה זו יצאו כל המפרשים ללקוט ולא מצאו טעם נכון למה זה ועל מה זה הי' מתירא אחר שהבטיחו הקב"ה פעמים לשמרו פעם ראשון במראה הסולם נאמר ושמרתיך בכל אשר תלך פעם שני בהיותו בבית לבן נאמר שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך. ומה שפירשו שהיה ירא פן יגרום החטא ימאן השכל לקבל דעת זה כי זה שמונה ימים שנאמר לו בבית לבן שוב אל ארץ מולדתך וכי יעלה על הדעת לומר שביני ביני נתקלקל וחטא חטאה גדולה שגרמה לו לבטל יעוד זה. ומהרי"א נתחבט מאד בקושיא זו. והקרוב אלי לאמר בהיתר ספק זה על דרך שאמרו רז"ל מסכת סוטה פרק אלו נאמרים אר"א כל המחניף לחבירו לסוף נופל בידו כו'. וכמו כן כאן יעקב הרגיש בעצמו שחטא בזה שהחניף לרשע ואמר כה אמר עבדך יעקב וכן תפשו רז"ל על יעקב כדמסיק בב"ר עשו לדרכו הוא הולך כו' ויעקב עשה קודש חול וקרא לעשו אדוני מצד החנופה שהחניף לרשע על כן היה מתירא כי ידע יעקב שכך היא המדה שכל המחניף לרשע לסוף נופל בידו על כן נאמר ויירא יעקב. ולפי שיעקב בלי ספק היו בידו זכיות כל כך הרבה שיהיו מכריעות על עון זה מ"מ היה צר לו שינכו לו מזכיותיו על ידי שיצילהו מעשו אחיו לכך נאמר ויצר לו. וי"א ויירא יעקב שמא יהרוג אותו עשו ויצר לו שהיה מיצר על מיתת אביו יצחק שהרי עשו אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את אחי על כן חשב מאחר שעשו יוצא לקראתו ודאי כבר מת אביו כך מסיק בספר תולדות יצחק. ונ"ל ליישב בזה מה שנאמר להלן ופחד אבי יצחק וכאן אמר אלהי אבי יצחק והרי אין הקב"ה מיחד שמו ית' על הצדיקים בחייהם ולמה אמר כאן אלהי אבי יצחק אלא לפי שעכשיו היה סבור שאביו יצחק מת מאחר שעשו יוצא לקראתו להרגו: ולפי זה אין אנו צריכין לפרש"י שפירש בשני הבטחות אני בא כו'. וי"א שם אלהים המורה על מדת הדין הזכיר דווקא באבותיו כי יספיק לו זכות אבות שיוכל לעמוד גם במדת הדין. אבל זכותו קטן עד שמצד עצמו אינו יכול לעמוד כי אם במדת רחמים לכך נאמר ה' האומר אלי אבל במדת הדין איני יכול לעמוד כי אין בידי זכיות כל כך שהרי קטנתי מכל החסדים כי קבלתי שכר גדול יותר ממעשי כי גברו חסדי האל ית' על כל מעשיו נמצא שכל מעשיו קטנים מחסדיו וכמ"ש כי גבר עלינו חסדו:

קטנתי מכל החסדים. נראין הדברים שיעקב הזכיר לפני הש"י שני הבטחות כמו שפי' רש"י ואמר כשם שקיימת לי הבטח' א' כך תקיים לי גם השניה כי הבטחה ראשונה היתה על השמירה כמ"ש ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת ואחר שכבר הובטח על השמירה ושיבו אל ארץ מולדתו א"כ מה זה שהוצרך להבטיחו שנית בבית לבן שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך אלא ודאי שהבטחה זו לא נאמרה על השמירה מכל רע בסור מרע ר"ל להסיר ממנו הרעה אלא הבטחה זו בעושה טוב דהיינו להטיב עמו לכך אמר כאן במקום ואהיה עמך ואיטיבה עמך והו' פי' על ואהיה עמך והנה בענין ההטבה היה לו לומר ואיטיבה לך אלא שנקט עמך להורות שבענין קבלת הטובות צריך להיות בעליו עמו במלאכתו כי האדם צריך לעשות בדרך הטבע כל אשר ימצא בכחו לעשות והקב"ה יגמור על ידו ויוסיף לו שפע ברכה כמבואר למעלה בפסוק ויהי לי שור וחמור וזהו שאמר ואיטיבה עמך וזהו ההבטחה השניה שהבטיח לשלוח את הברכה באסמיו. ועל זו ההבטחה אמר דרך הנראה שנתקיימה כבר ואמר קטונתי מכל החסדים כי קטן יעקב ודל כחו מלהשלות כל מציאת הונו ורכושו בכחו ועוצם ידו אלא ודאי שחסד אל כל היום הוא עשה לו את החיל הזה. והראייה על זה כי במקלי עברתי את הירדן הזה והייתי ריקם מכל כי לא היה בידי מאומה כי אם מקלי ועתה הייתי לשני מחנות באמרו ועתה הורה שדומה לו כאילו עשה את כל החיל הזה עתה כהרף עין כי י"ד שנים עבד בשתי בנותיו ושש שנים בצאניו וכשאמר לו לבן נקבה עלי שכרך ואתנה בזמן מועט עשה חיל ורכוש גדול זה אשר כפי הטבע לא היה אפשר להשיג הון עתק זה בזמן מועט אשר כזה אם לא כי יד ה' עשתה זאת ואע"פ שיעקב שלח לעשו בהפך זה ממש כמבואר למעלה בפסוק ויהי לי שור וחמור כחש לו מחמת יראה להוציא דבר שקר מפיו לומר לו שטרח בצאנו כל משך כ' שנה אבל האמת אינו כן כי חלילה מלומר שיעקב יאמר כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה וזה"ש ועתה הייתי לשני מחנות כהרף עין כי אילו היה לו צאן ובקר בעברו כבר את הירדן הייתי אומר שנתוסף רכושו בדרך הטבע אבל עכשיו שהודה שבמקלו לבד עבר את הירדן אם כן אימתי נעשה כל הכבוד זה יש מאין וודאי מאת ה' היתה זאת ע"כ בקש כשם שקיימת לי הבטחה שנייה זו כך תקיים לי גם את הראשונה שהבטחתני על השמירה והצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו ומלת אותו מיותרת אלא שרמז אל אותו עון שחטא במה שהחניף לרשע והפך קדש לחול והותו קאי על העון וי"א שעל עצמו לא נתיירא כי כבר הובטח בשמירה זולת שהיה ירא פן יבא והכני אם על בנים כי המה לא הובטחו בשמירה:

ושמתי את זרעך כחול הים. הבטחה זו נאמרה לאברהם במעשה העקידה ושם הזכיר הכוכבים והחול וכפי הנראה שהכוכבים יש בהם הריבוי והמעלה מה שאין כן בחול שאין בו כי אם הרבוי לבד וא"כ למה לא הזכיר כאן יעקב בתפלתו שהמשילם לכוכבים הקיימים לעד וזה קרוב אל הענין אשר עליו מתפלל שיתקיימו ולא יאבדו ע"י עשו. ואומר אני שלפי שמצינו שישראל נמשלו לג' דברים לעפר ולחול ולכוכבים וזהו כי בזמן השלום והצלחה נמשלו לכוכבים ירום ונשא וגבה מאד ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד וכן פירש"י בפסוק והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. ובזמן השפלות שהם כעפר לדוש נאמר והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת וגו' וזה הבטחה שיהיו במצרים כעפר שהכל חורשים עליו כמ"ש על גבי חרשו חורשים באותו זמן יעלו משפל מצבם ויפרצו ימה וקדמה מן הסך אל ההפך כמבואר למעלה פר' ויצא ובזמן הממוצע בין שניהם דהיינו בזמן שאין להם מנוחה מן האויבים הרודפים העומדים עליהם לכלותם והקב"ה מצילם מידם נמשלו לחול זה שכל גלי הים עומדים להציף את העולם וכשמגיעים לחול הם נשברים ולא יוכלו לעבור את החול כך האומות הקמים על ישראל כמ"ש כל משבריך וגליך עלי עברו אינן יכולין לישראל לכלות ומטעם זה נמשלו ישראל לחול ע"כ הזכיר בתפלתו ענין הבטחת החול להצילו מיד הרודף עשו ושלא יוכל לו כחול זה שלא יוכלו לו הגלים כך לא יוכל עשו לו:

ויקח מן הבא בידו וגו'. למעלה פרשתי שנאמר זה כפי מה שהראה בנגלה לעשו כי כל זה אינו לא מן השמים ולא מן הארץ כ"א מן הבא בידו מעמלו וכחו ועוצם ידו. אך כפי האמת הודה יעקב כי ה' הוא הנותן לו כח לעשות חיל וזה המעט אשר בא בידו מעמל ידו יפרוץ לרוב וברכת ה' היא תעשיר ועמל הוא בעיני יעקב ליתן מברכת ה' לרשע זה כי תוספת שפע זה ממקום קדוש מתהלך ואין רשע זה כדאי להשתמש בו אך לפי שהיה מעורב בתוך זה גם זה המעט אשר בא בידו בדרך הטבע ושכר עמלו מן אותו חלק חשב יעקב שמותר ליקח ולשלוח לרשע מנחה לכך נאמר מן הבא בידו. וי"א מן הבא בידו דווקא הבהמות שהם בידו וברשותו שלח לו מנחה אבל לא הרועים לפי שנתגיירו ונשתחררו ואינם בידו של יעקב לכך נאמר כי יפגשך עשו למי אתה ולמי אלה לפניך כי אולי יחשוב שאני שולח לו מנחה הבהמות עם הרועים ואמרת לעבדך ליעקב וזה תשובה על שאלת למי אתה לומר הרועים אינם לך זולת המנחה שלוחה לאדוני:

ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו. יש כאן שאלה גדול' מאחר שאמר לכת שני' ושלישית כדבר הזה תדברון משמע מזה שכל מה שדברו הראשוני' תדברון גם אתם. וא"כ למה היה צריך להוציא מן הכלל ולפרוט ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי כבר נאמר זה לכת ראשונה שיאמרו כן. וכשאמר לכת שניה ושלישית כדבר הזה תדברון וגו' בודאי כלל בזה מה שאמרה כת ראשונה וגם זה בכלל ולמה חזר לאמר לשניה ואמרתם גם הנה וגו'. תשובה לדבר כי אמר יעקב כי יפגשך עשו אחי ושאלך שלשה שאלות למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך. אתה תשיב לו על ראשון ראשון. למי אתה ואמרת לעבדך ליעקב. ואנה תלך להוליך המנחה כי מנחה היא שלוחה. ולמי אלה לפניך למי היא שלוחה לאדוני לעשו. ונוסף על ג' שאלות אלו אף אם שישאלך היכן הוא יעקב מ"מ תאמר לו מעצמך גם הנה הוא אחרינו כדי שלא ירע בעיניו על מה שאני מכבדו על ידי צירים שלוחים ואין אני הולך בעצמי להקביל פניו וכשאמר יעקב לשניה ולשלישית כדבר הזה תדברון פשיטא שהם צריכין להשיב על ג' שאלותיו הן מצד שאם אחד משלשה אלה לא ישיב בטל כל השליחות של אותו כת שאם לא יבא מן יעקב או לא ילך אל עשו או יבא וילך אבל מנחה זו אינה לעשו א"כ במה יכפר פניו ע"י כת זה. אבל מאמר והנה גם הוא אחרינו אינו תשובה על שאלותיו גם אין קבלת המנחה תלויה בזה כל כך כי בין יבא בין לא יבא סוף סוף המנחה היא שלוחה ואין זה כ"א הגדת דברים נוסף על שאלותיו ס"ד אמינא מאחר שכת ראשונה כבר הגידה שיעקב יבא אחריו אין צורך שגם כת שנייה תגיד שגם הוא אחרינו כי הגדה זו מיותרת על כן הוצרך יעקב לפרוט שגם כת שנייה תאמר והנה גם הוא אחרינו טעמו של דבר כי היה ירא פן יהיה כת ראשונה בעיניו שקרנים כי באמרם והנה גם הוא אחרינו יבין מדבריהם שתיכף ומיד באותה כת שאחריה יבא יעקב וכשיראה שאינו בא עם כת שנייה יאמר שכת ראשונה היו בכזיב באמרם והנה גם הוא אחרינו על כן צוה שגם כת שנייה תאמר והנה גם הוא אחרינו ומעלם הטעם הזה צוה גם לכת שלישית לומר כן:

ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. בענין התאבקות עם יעקב רבו הדעות הן קצרה אורך היריעה מאחת מלהעלות עליה כל דעות המפרשי' אמרתי הלא לאלהים פתרונים אענה גם אני חלקי ואומר אחר שהסכימו רוב המפרשים שמלאך זה הוא סמא"ל שרו של עשו הנקרא סמא"ל עשו כי כל חפצו וישעו לסמא עיני האדם ולהכותו בעורון ולעשותו סומא מעין השכלי עד אשר לא יוכל הרואה לראות במראות האמת לבא ולראות פני ה' ולבוא בסוד ה' ליראיו בסתרי התורה כי הוא שטן הוא מלאך המות הוא יצה"ר ורמז לדבר כי סמאל שותפו של עכו"ם באלפ"א ביתא ואותיות שניות כי כמו שהיין היוצא מן הענבים כשהוא משכר את האדם הרי הוא עור בסתם עיניו כמו שנאמר חכלילי עינים מיין וסתם שיכור הולך כעור וסומא כך סמאל זה שותפו כל מזימותיו לסמא עיני האדם עד אשר לא יוכל לראות את השמש. ואם כן הענבים מסמאים עין הגשמי וזה סמאל שותפו מעור עין השכלי לשלא יראה במראות האל וזהו סמאל מלה מורכבת. ועוד ממה שצריך שתדעהו שהיצר הרע נמשל לזבוב כאשר פרשתי למעלה פרשת בראשית בפסוק לפתח חטאת רובץ כי סתם זבוב אינו רובץ בבשר השלם שבאדם כי אין כחו בפיו לעשות פתח חדש בבשר שלם ע"כ הזבוב רובץ בין השפתים במקום שמוצא פתח פתוח קצת שם ירבץ להרחיב פתח המכה כך היצה"ר אינו מזדווג אל האדם השלם אשר לא פרץ גדרו כלל ולא פתח לו פתח לחטא' ולגדר ועם האיש השל' בכל מעשיו אין לו שום שייכות ועסק כי לא יכול לו כלל. אך בזמן שהאדם מעצמו פותח לו פתח קצת ופורץ גדרו אף בעבירה קלה אז מיד מזדווג לו היצר הרע ואומר לו אך עצמי ובשרי אתה ואז

יעלה אין העבירות הקלות אל החמורות ומשתדל להרחיב הפרצה עד עלות חמ"ס גבר לאין מרפא ופרץ גדרו והיה למרמס. כך זה המלאך סמאל שרו של עשו ברצותו עניני יעקב עם עשו שהם תלוין בשמירת התורה כמש"ל והיה כאשר תריד וגומר והנה כל זמן שלא הביט און ביעקב כלל לא נזדווג אליו לסמא את עיני שכלו מכל וכל אך כשראה שיעקב פרץ גדרו קצת ביציאה זו כי חנן אותו אלהים ונתן לו את כל ורוב עושר ונכסים וכבוד ויעקב יצא מגדר ההסתפקות קצת. ויותר יעקב לבדו וי"א לבדו במקום הסכנ' כי הלילה זמן קבלה לכל המזיקים היא והוא נשאר בלילה יחידי עבור פכים קטנים מחבלים כרמים ונשאים ובעבור דבר מועט שאוחז בחבלי בא נותר במקום סכנה לבדו אז אמר סמאל הנה מצאתי און לי מאחר שיעקב התחיל בקלקלה ועשה את עצמו קצת עור מעיניו כי מי עור כמו אוהבי הממון אשר עליהם נאמר ועיני האדם לא תשבענה אז אמר סמאל הנה עת לקרב ועת לחבק אליו והנני מוסיף לו טומאה למלאות עיניו אבק ועפר כדי שיהי' סומא מכל וכל גם מעין השכלי וזהו שאמר ויותר יעקב לבדו כאשר עבר חק ההסתפקות ויותר לבדו לכדו והרי הוא לבדו כי בטלה דעתו אצל כל אדם כי מי פתי יסור הנה לסכן עצמו בעבור דבר מועט כזה אין זה כי אם לב הותל הטהו מני אורח ישרים להבב כל כך הממון הגורם שכחת אלוה ממעל כמ"ש וכסף וזהב ירביון לך ורם לבבך ושכחת את ה'. מיד ויאבק איש עמו נזדווג אליו סמאל לגרום לו שכחת אלוה מכל וכל ומלת ויאבק הוא כמו ויחבק כי מלות אחה"ע מתחלפות. וכתב ויאבק באל"ף כדי לדרוש ממנו לשון אבק כי רצה לסמא עין שכלו כאבק זה הוא העולה ומסמא עיני האדם כך עלה בדעתו לסמא עין שכלו כדי להביאו לידי הכחשת אלוה ממעל וזה שאמרו רז"ל שהיה האבק עולה עד כסא הכבוד כי זהו סמוי עיניו של צדקיהו הנוגע בעצמות אמונת הבורא יתברך ומציאת כסא כבודו ית': ומה שאמרו שהיה נוגע בכסא הכבוד למדו זה ממה שנאמר עד עלות השחר משמע עד ולא עד בכלל כי עלות השחר היה מעכב על ידו שלא היה יכול להביאו לידי הכחשת אלוה לפי שע"י עלות השחר הכיר באמת כי יש לעולם בורא ומנהיג כמו שפי' בעקידה פרשת בראשית על פסוק וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים שמתוך ידיע' מהלך הגלגל היומי דהיינו השמש יוכל המשכיל להתבונן כי ה' הוא האלהים וכן אברהם לא הכיר בוראו כ"א מתוך הליכות השמש והתחלת עלייתה כעלות השחר כמ"ש מי העיר ממזרח צדק ופסוק זה נדרש על אברהם וזהו המרגלית הטובה שהיתה תלוי' בצוארו של אברהם שהיה מפרסם לכל מציאות האל יתברך ובמותו תלה ידיעה זו בגלגל חמה ופירש הרב שעל זה אמרו אלמלא גלגל חמה המכריז מציאות האל ית' היה נשמע קולה של ההכחשת מציאתו ית'. לכך נאמר עד עלות השחר ולא עד בכלל כי ע"י ידיעת תנועת השמש ידע יעקב כי ה' הוא האלהים. ומטעם זה משפט הרשעים לבקרים וראייה מסדו' וכמ"ש לבקרים אצמית כל רשעי ארץ לפי שלא לקחו לימוד מעלות השחר ולא ידעו' את ה'. וכאשר ראה סמ"אל כי לא יכול לו לסמא עין שכלו מכל וכל אז השתדל בתחבולה אחרת לסמא קצת עין שכלו לכל הפחות שלא יוכל לראות בסתרי התורה ובדברי' נעלמים המכונים בירך כמ"ש חמוקי ירכיך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר וזה"ש ויגע בכף ירכו ואין רצוני להוציא מקרא זה מידי פשוטו כי וודאי נגע בירכו ממש אף שאני נותן טעם בדבר למה נגע דווקא בכף ירכו אלא שרמז לו שע"י שנעשה אוהב כסף אז בלי ספק יהיה עוד מעיני שכלו ואם יפה כחו של יעקב שלא בא לידי כפירה מכל וכל מ"מ יהיה הדבר נוגע בכף ירכו כי עי"ז לא יוכל לראות בסתרי התורה והחכמה: ותקע כף ירך יעקב להורות לו כי שני קניינים אלו התור' והממון הם כצרות זו לזו ותקע היינו שנדח' האחד מפני חבירו כמ"ש טוב לי כי עוניתי למען אלמד חקיך ויאמר שלחני כי עלה השחר כי לא אוכל עוד להביאך לידי הכחשת אלוה אחר שנתת לבך ודעתך בעליות השחר כאמור. ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני שתהי' מודה לי שאין אתה יכול לי בעניין ראיית והסתכלות מציאת האל יתברך כדי שמלאך רע יענה אמן בעל כרחו והקטיגור יהיה לסניגור כמו שעושה סמאל בי"כ. ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל לשון ישר אל כי ישר הוא לשון ראייה מלשון אשורנו ולא קרוב והודה לו בזה כי יעקב רואה פני אל ולא עלת' בידו לסמא אותו במציאת האל יתברך ובאמרו כי שרית עם אלהים עקר שם יעקב ממנו כי יעקב מורה על עקוב הלב ואנוש מכל. וישראל לשון מישור כמ"ש לעתיד והיה העקוב למישור ולא מישור הנראה ישר בעיני הבריות כ"א הנראה ישר בעיני אלהים ואדם ע"כ אמר כי שרית עם אלהים ואנשים כי ע"י כושר מפעלך תהיה שר ונגיד עם אלהים ואנשים ותוכל וזהו ישראל ישר אל מישור הנראה גם בעיני האל ית'. ויקרא יעקב שם המקום ההוא פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים הוא הדבר אשר דברתי שרצה סמאל לסמא עיני שכלו באבק לשה"ר עד שיכחיש מציאתו יתברך ולא יראה פני ה' וכאשר תגל נפשי ע"י עלות השחר אז ראיתי אלהים פנים אל פנים להשיג מציאותו יתברך ע"י זריחת השמש בעלות השחר הפך מדעת סמאל המסמא והמטמא והמדמע קודש בחול. וז"ש ויזרח לו השמש והיינו לרפאותו ואח"כ אמר והוא צולע על ירכו קשיין אהדדי אלא שר"ל שעל ידי זריחת השמש באה לו הרפואה על המכה אשר רצה סמאל להכותו והוא לעור עיני שכלו להביאו לידי הכחשת אלוה לכך נאמר לו לצורכו כי זרחה עליו השמש צדקה ומרפא בכנפיה ובסבת זריחתה מלך ביופיו תחזינה עיניו. אבל מ"מ אהני מעשיו של סמאל לעשותו צולע על ירכו ולסגור בעדו שערי בינה לבלתי היות לו מבוא לבא בסוד ה' ליראיו כ"ז היות עינו על ממונו והיותו להוט אחר בולמוס קניני העולם הזה: ע"כ לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו' מצינו לרז"ל שדברים עמוקים שהשגתם קשה נמשלו לגידין כמו שפירש"י פרשת יתרו על פסוק ותגיד לבני ישראל וההשגה נקראת בלשון אכילה כמו שמצינו בד' שנכנסו לפרדס שעל החקירה הנסתר' מעין כל חי מביא פסוק אכול דבש דייך. ורמז במצו' זו לדורות למנוע מישראל שחקיר' בנסתרות כמ"ש אין לך עסק בנסתרות כי יש לחוש פן יהרסו שכלם ויבואו לידי אפיקורסת כי לא רבים יחכמו לאבין כל הסודות על אמתותם מצד שוות שכלם עובר בעמק עכור כי הבלי העולם הזה וחמדותיו מבלבלין שכל האדם ורמז במניעת אכילת הגיד לדורות להיות לזכרון בין עיניהם כי מנע ה' מהם פרי עץ הדעת שלא יאכילו את שכלם דברים קשים כגידין כי נגע בכף ירך יעקב ואם ליעקב השלם קרה מכשול זה לפי שעה כשנטה קצת מדרך השווי מה יעשו אזובי קיר אשר רוב עסקיהם בהבלי העה"ז וחמודותיו על כן לא יהיה להם עסק בנסתרות כ"א יחידי סגולי הדור כר"ש בן יוחאי ודוגמתו אשר קנו ומאסו בהבלי העה"ז כיעקב כי אם לפי שעה קרה זה ליעקב על שנותר לבדו לכדו בלי ספק שאמר שקר' לו ענין התאבקות של סמאל הרגיש בחטאו וסר מן הדרך ההוא וראייה לדבר שנאמר ויבא יעקב שלם ודרשו רז"ל שלם בתורתו. ופירוש זה דבר יקר הערך.

והמשכיל ישמע ויוסיף לקח:

ויאמר עשו יש לי רב. משמע רב אבל לא כל ויעקב אמר כי חנני אלהים וכי יש לי כל לפי שהרשעים אע"פ שיש להם כל כסף וזהב שבעולם מ"מ נראה להם שעדיין הם חסרים ויש להם רב אבל לא כל צרכם לכך אמר עשו יש לי רב אבל לא כל כי עדיין חסרים המה יש בידו מנה מתאוה למאתים והצדיקים בהפך זה כי אפילו אם יש מעט בידם הם מסתפקים בו ושמחים בחלקם נראה כאלו יש להם כל כמ"ש גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכול ממנו וגו' זו מתת אלהים הוא ואח"כ אמר איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו וגו' וקשה למה הזכיר תחלה אשר נתן לו האלהים לשון עבר ואח"כ אמר אשר יתן לו האלהים יתן להבא משמע אלא לפי שפסוק ראשון מדבר באיש צדיק אשר לא יבקר בין רב למעט כי אפילו במועט שבידו דומה לו כאילו כבר נתן לו האלהים את כל ואיש כזה שליט על ממונו לעשות בו כרצונו והשליטו האלהים וגו' אבל פסוק שני מדבר ברשע רע שבעולם אין כל העולם שוה לו די ספוקו כי לעולם הוא מבקש שיתן לו ה' עוד להבא עושר ונכסים מבקש גם הכבוד המדומי המושג ע"י ריבוי העושר מש"כ באיש טוב לפני האלהים אשר ימלט ובורח מן הכבוד ע"כ לא הזכיר הכבוד בראשון ואח"כ הזכירו ברודפי אחר ריבוי הממון אף ע"פ שבאמת אינו חסר לנפשו מכל אשר יתאווה ויש בידו די מחסורו והוא על כל פנים יתאווה שיתן לו ה' עוד זה האיש וודאי לא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי ממונו שליט עליו אל כל אשר יחפוץ יטנו אבל הוא אינו שליט על ממונו ועינו צרה בשלו ויש לו שר הממונה עליו ולא יניחו לנגוע בממונו ליקח ממנו ולהוציאו לצדקה או לצרכו. ע"כ נאמר בעשו יש לי רב וביעקב יש לי כל והזכיר לשון חנני כי הצדיקים לעולם אינן תולין במעשיהם הטובים וחושבים שכל הניתן להם חסד אל כל היום הוא האל הנותן להם על צד החנינה אבל הרשעים על הרוב הוא שהמה חושבים א"ע לצדיקים וחושבים שהכל ניתן להם על צד החיוב. ובמדרש א"ר יצחק רשעים אין להם טובה בעוה"ז שנאמר וטוב לא יהיה לרשע. מתיבין והכתיב כטוב לב המלך ביין א"ל בטוב לא נאמר אלא כטוב טובה ואינה טובה אבל בישראל כתיב וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה עכ"ל וזה מסכים לדברינו שהרשעים בכל הטובות הגדולות שהם מקבלים נראה להם טובה ואינה טובה כאילו הם חסרים עדיין אבל בצדיקים כתיב על כל הטובה כי לעולם נראה להם שיש להם כל ע"כ אמר יעקב כי חנני אלהים וכי יש לי כל וי"א כאן הודה לו עשו על הברכות ואמר יש לי רב מודה אני שאתה רב לי ואני העבד וא"כ מה תתן לי הלא מה שקנה עבד קנה רבו:

בראות פני אלהים. כמו שהרואה פני אלהים ג"פ בשנה כתיב ולא יראו פני ריקם כי צריך להביא עולו' ראייה כך אין אני חפץ לראות פניך ריקם על כן אני מבקש שתקבל מנחתי כי מודה אני שאין הברכות שלי כי אתה גביר לאחיך וכל גביר ושר נקרא אלהים כמ"ש ראה נתתיך אלהים לפרעה על כן המקבל ראות פניו כראיית פני אלהים. ועל קח נא את ברכתי אשר הובאת לך ולא על המנחה דבר כן כ"א על הברכות שברכני אבי קח נא אות' לך כי שלך היא והיא הובאת לך כי אבי כשברכני היה דעתו עליך. וא"ת אם הברכות שלי א"כ מאין לי כל הברכות הזה ע"ז אמר כי חנני אלהים שנתן לי על צד החנינה כחונן דלים לא על צד החיוב מצד הברכות. והנה נוח ישראל לא ישקר אעפ"י שבנגלה אמר ראיתי פניך כראות פני אלהים מ"מ בלבו היתה הכוונה כשם שנבהלתי בלילה כשראיתי פני אלהים המלאך שלך כך נבהלתי בראיית פניך:

ויבא יעקב שלם. אמרז"ל שלם בגופו ובממונו ובתורתו רמז לדבר שלם ר"ת שאר לימוד מזון כי שאר היינו גופו כי ע"י שנותר יעקב לבדו לכדו יצא מגדר השווי כאלו היה חסר ממונו כי הלהוט אחרי הממון נראה לעולם כיסו חסר ואח"כ שאמר כי יש לי כל תקן הדבר והודה שהוא שלם ולא חסר ויש לו כל זהו ענין שלם בממונו ושלם בתורתו כי באמרו ותקע כף ירך יעקב נרמז לו שאין לו יד ושם בסתרי התורה כמבואר למעלה וע"י שתקן זה באמרו וכי יש לי כל נעשה שלם גם בתורתו כי הא בהא תליא כמבואר למעלה בפסוק ויותר יעקב לבדו. ושלם בגופו מצליעת הירך כי בבואו עיר שכם נתרפא:

ויקן את חלקת השדה. לפי שרצה לבנות שמה מזבח על כן לא רצה להעלות עולת ה' חנם כמו שעשה דוד בגרן ארונה היבוסי והגיד לנו הכתוב שקנאו במאה קשיטה כנגד מזבח שבבית עולמים שהיה גובהו מאה אמה כדי לכפר על כל הפשע הנמשך מחטאו של אדה"ר שנברא מקצה השמים ועד קצהו ונתמעט בחטאו והועמד על מאה אמה ע"כ היה המקדש גבוה מאה אמה כי משם נוצר האדם ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי לפי שמקום הארץ היה סבה גם אל החטא כמבואר למעלה פרשת בראשית בפסוק תוצא הארץ עץ פרי על כן הגיד לנו הכתוב שקנה מקום זה למזבח במאה קשיטה. ומ"ש ויקרא לו אל אלהי ישראל ואמרז"ל שהקב"ה קראו ליעקב אל טעמו של דבר כי יעקב אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך על כן נתן לו

נ"ל הקב"ה המעשר מן ש"י עולמות הגנוזים לכל צדיק לעולם הבא ונתן לו מהם בעוה"ז המעשר העולה מספר ל"א על כן קראו אל ועוד שהבנות טפלות עיקור נכסים ובעה"ז נוגע לנקיבות כי כולו נער אבל לעוה"ב יהיו כזכרים לא יולדים ואז ינחילם כל ש"י עולמות ומטעם זה העוה"ז בה"א כנגד ה"א שבאשה והעה"ב ביו"ד כנגד יו"ד שבאיש וק"ל :

ויבואו על העיר בטח. פירש"י שהיו בטוחים על כחו של זקן וי"א כי זקן זה היינו אברהם זקנו שהתפלל על בני יעקב כשיבואו לשכם כמו שפירש"י פרשת לך לך על ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם. ויתכן לפרש בטח שהיו בטוחים שלא יבקשו הכנעני והפריזי לעשות נקמה בעבורם כי יאמרו מאחר שנכנסו בדת הנמולים אינם משלנו ויתיאשו מהם:

הסירו אלהי הנכר אשר בתוככם. הל"ל אשר בידכם כמ"ש ויתנו אל יעקב כל אלהי הנכר אשר בידם. לפי שכל מעשה קדמה לו המחשבה והרהור עבירה קודם שיעשה המעשה. ועל כן צוה להם לטהר תחילה חטא ההרהור ואמר הסירו אלהי הנכר אשר בתוככם ממש כי אמר יעקב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם והיו מהרהרים בע"ג שבידם. והטהרו כי ע"ז יברא לכם ה' לב טהור או יאמר על שם הרהור החטא הבא מצד היצה"ר שנקרא אלהי נכר אשר בתוככם כאמרו רז"ל לא יהיה בך אל זר איזו אל זר שבתוך גוף האדם הוי אומר זה יצה"ר. ואח"כ הזהירם על תקון חטא המעשה לאמור הסירו הבגדים הצואים והלבישו אתכם מחלצות כי מצינו בכל מקום שהמלבוש כנוי אל המעשים כמ"ש בכל עת יהיו בגדיך לבנים על זה אמר והחליפו שמלותיכם. ונקומה ונעלה בית אל כי אין לבא אל שער המלך בלבוש מלוכלך בחטא ועון עד אשר יתקנו תחילה חטא ההרהור והמעשה. ויתנו אל יעקב כל אלהי הנכר אשר בידם כי בזה תקנו חטא המעשה וההרהור כאחד המעשה כפשוטו בביטול הע"ג אשר בידם. והסרת היצה"ר אל נכר אשר בתוכם ממש רמז ג"כ באמרם אלהי הנכר אשר בידם כארז"ל הרשעים ברשות לבם אבל הצדיקים לבם ברשותם ובידם וזהו אלהי הנכר אשר בידם הורו שזהו שבתוכם הרי הוא בידם זהו רמז נכון קרוב לשמוע :

ויבן שם מזבח. וסמך ליה ותמת שם דבורה והקשה הרמב"ן מה ענין מיתת דבורה בין שני פסוקים אלו. ואומר אני שזה דומה למה שארז"ל למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה מכפרת אף מיתת הצדיקים מכפרת כמו כן כאן שמדבר מן מיתת רבקה ודבורה כמו שלמדו מן פסוק אלון בכות והורה יעקב שמיתתם מזבח כפרה על כן בנה מזבח במקום שנודע לו מיתתם ויברך אותו אלהים היינו ברכת אבלים כמו שבירך את יצחק אחרי מות אמו. ומה שנאמר ותקבר מתחת לבית אל רמז בזה שהספידה כראוי שהרי בית אל היה בהר ואילו לא הספידה היה ההר גועש עליהם כמו שדרשו אצל הר געש. והגיד לנו עוד הכתוב שהספיד יותר מן הראוי שנאמר מתחת לבית אל תחת האלון מהו מתחת אלא שהתחיל תחת העיר ומשם האריך בהספדה עד תחת האלון וזהו הוראת מ"ם של מתחת כי היה נעתק ממקום למקום והספידה בכמה מקומות וארז"ל כל המתקשה על מת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה ע"כ נקרא מקום זה אלון בכות בכיה אחרת כי הוגד לו שם מיתת רבקה אמו או רמז למיתת רחל שהיתה ג"כ סמוך לזה :

שמך יעקב לא יקרא עוד שמך יעקב. מדקאמר שמך יעקב משמע שגם יעקב ישאר במקומו ולא יעקר ואח"כ אמר לא יקרא עוד שמך יעקב אלא ודאי שבא לומר לא שיעקר שם יעקב אלא יהיה טפל כו' אבל אצל אברהם ארז"ל כל הקורא לאברהם אברם עובר בלא תעשה והיינו טעמא לפי שלא נאמר אצלו שמך אברם כמו שנאמר כאן שמך יעקב. ועל צד הרמז יש מקום אתי לפרש שני שמותיו של יעקב על שם שני הגאולות יען כי מצינו לרז"ל לא שתעקר יצ"מ לגמרי אלא שזכירות נסי יצ"מ יהיו טפל וזכרון נסים שלעתיד יהי' עיקר וכן כאן אמרו לא שיעקר שם יעקב לגמרי אלא יהיה טפל ושם ישראל עיקר א"כ שניהם ענין אחד וכן הוא אומר בגאולה אחרונה והיה העקוב למישור עקב נגזר מן שם יעקב ומישור נגזר מן שם ישראל ישר אל. ולפי שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ש"מ שנסים שלעתיד לא יהיו גדולים מן נסי מצרים ולמה יהיו נסי מצרים טפל אלא לפי שבגאולה של מצרים לא היה זכותם מספיק להוציאם ביד רמה והוצרכו לילך בעקבה ורמיה כי אמרו נלך לזבוח לה' אלהינו וכל בורח הולך בחפזון כמ"ש ואכלתם אותו בחפזון וגאולת בבל פשיטא שלא היתה גאולה שלימה כ"א פקידה בעלמא וגם שם נאמר צאו מבבל ברחו מכשדים. אבל בגאולה אחרונה אחר שתמרק העון מכל וכל בהורך גלות הגל הזה יספיק זכותם שיצאו ביד רמה במישור ולא בעקבה ולא בחפזון כמ"ש כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון זש"ה והיה העקוב למישור ומ"מ לא יעקר שם יעקב לגמרי וכן לא תיעקר זכרון יצ"מ לגמרי כדי שיזכרו שני הגאולות יחד ידעו ויכירו ההבדל שביניהם אשר גרם החטא כי בלי ספק שהיו במצרים רעים וחטאים כמבואר בנבואת יחזקאל אשר מזה הצד ראוי שתהיה טפל וכן שם יעקב לא נעקר לגמרי מזה הטעם. ועוד שהגאולה משמשת שני גאולות גאולת הגופות מן השעבוד והצרות וגאולת הנפש מצד הענינים הרוחניות שנתנו לישראל כהוראת שם יעקב וישראל אחד חומרי ואחד רוחני כדאיתא ברבינו בחיי ואע"פ שהרוחני עיקר מ"מ שם יעקב לא יעקר לגמרי כי צריך האדם ליתן חלק לזה ולזה. אבל שם אברם נעקר לגמרי כי לעולם בכל הדורות הרי הוא אב המון גוים כי גם אהלי אדום וישמעאל מיוצאי חלציו המה :

ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו. פירש"י איני יודע מה בא ללמדינו. ולי נראה שבא ללמדינו שהאבות הן הן המרכבה ושבית המקדש שלמטה מכוון כנגד ב"ה של מעלה כידוע שיעקב היה עכשיו בבית אל ולוז ושם שער השמים כי שני מקומות אלו נתחברו עם הר המוריה כמבואר למעלה פרשה ויצא ואלו לא נאמר במקום אשר דבר אתו הייתי אומר שהלכה השכינה למקום אחר ומשם עלתה אל מדורה ע"כ הוצרך לפרש שעלה אלהים בשוי מן זה המקום עד אשר לעולם יעקב למטה והשכינה למעלה ועלתה אל מדורה לב"ה של מעלה המכוון כנגד המקום אשר דבר אתו בב"ה שלמטה :

הפטרת וישלח בעובדיה סימן א׳ עד לסוף

חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת
יְהוָֹה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃
הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃ זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי
בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃ אִם־תַּגְבִּיהַּ
כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָֹה׃
אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ
דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו
נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ
יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה
בּוֹ׃ הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָֹה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם
וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ
מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ
לְעוֹלָם׃ בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים
בָּאוּ שְׁעָרָו שעריו ק׳ וְעַל־יְרוּשָׁלַםִ יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד
מֵהֶם׃ וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח
לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה׃ אַל־
תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ
בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ׃ וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־
הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃
כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָֹה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ
גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃ כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי
יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ׃ וּבְהַר צִיּוֹן
תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם׃
וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ
בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָֹה דִּבֵּר׃
וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־
שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד׃ וְגָלֻת
הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת
יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ וְעָלוּ מוֹשִׁעִים
בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָֹה הַמְּלוּכָה׃

הפטרת וישלח כמנהג קצת קהלות בהושע סי׳ י״א

וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם׃ אֵיךְ
אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ
כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי׃ לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן
אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ

קדוש

פירוש המלות

חזון עובדיה. גר אדומי היה : לאדום. בשביל אדום : נדמיתה. נכרתה : שלחוך. לויך : לחמך. באוכלי לחמך : מזור. חולי ומכה : מקטל. מרוב הרג. ביום נכרו. ביום הסגרו ביד אויבו : הפרק מקום שמתפרקין הדרכים : ולעו. ל׳ מסומה : והשפלה. יושבי השפילם : החל. ל׳ חיל. ות״י עמא הדין :

ועמי תלואים. מסופקים : ואל על. כמו עליו : ירומם. לא יתכוין בקומה זקופה : אמגנך. אמסרך ביד אויביך : נכמרו. נתחממו : בעיר. בעיר אחרת אלא בירושלים :

קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר׃ אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם׃ יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן׃ אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃ וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ׃ בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃ וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃ וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃ כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֺן אֲשֶׁר־חֵטְא׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה׃ אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃

פירוש המלות

ויחרדו מים. ויתכנשון ממערב: רד. מושל: רועה רוח. ל' ריע לדברי רוח: יובל. מובילין השמן לשוחד: ובאונו. ובעצמו גבר: שרה את האלהים. מושל על המלאך: בכה. המלאך: און לי. כמו כח: על הנביאים. להוכיח אתכם: אדמה. נראיתי להם בכמה דמיונות: זבחו. ע"ג: תלמי שדי. מענית המחרישה:

פרשת וישב

לז א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃

ד' כ"כ ב אֵלֶּה ׀ תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו

א וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאַרַע ד' כנ' ליסני תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ ב אִלֵּין תּוּלְדַת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין כַּד הֲוָה רָעֵי עִם אֲחוֹהִי בְּעָנָא וְהוּא רָבֵי עִם בְּנֵי בִלְהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה

תולדות אהרן וישב יעקב. סנהדרין קו: אלה תולדת. (ברכות לה סוכה נו) בתרא קכג:

אבן עזרא

(א) **וישב** הזכיר שאלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנבחרת והטעם אלה תולדות יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים שבאו עליו מגזרת מה ילד יום: (ב) והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה. בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היא דבתם

מגורי ב' בתרי ליש' וסי' וישב יעקב בארץ מגורי. מגורי אל חרב היו את עמי: כל קריאה ואלה תולדת במ"ד אלה תלדות וסי' אלה תלדות השמים. אלה תלדות נח. אלה תלדות שם. אלה תלדות יעקב יוסף. ובלם בספר': ואת בני י' וסי' זלפה. עלו אלי ועזרוני. ואת בני המכי' לא המית. ואת בני צדקיהו שחטו. דמלבי'. התערבות. וחברו דר"ה. לכן עד אריב אתב'. את אדום את מואב ואת בני עמון. ונתתי את רבה אל נוה. ויחי איוב אחרי:

רשי

(א) **וישב** יעקב וגו'. אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החורי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקו' להאריך בהם. וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו משל למרגליות שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך הצרורות מידו ונוטל המרגלית: (דבר אחר וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעלה תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תלדות יעקב יוסף דכתיב (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם: ברש"י ישן): (ב) אלה תלדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף. זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב"ר. ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה: והוא נער. שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה: את בני בלהה

בעל הטורים וישב יעקב. זש"ה הכיל ה' מספפיך פנה אויביך. משל לשדה בנקלרה והזורה מפרי' התבן והמוץ ומשליכו והתבואה נשארת במקומה כדכתיב בעשו וילך אל ארץ אבל יעקב כתיב ביה וישב יעקב. מגורי ב' במסרה הכא ואידך מגורי אל חרב אע"פ שהי' לו מגורי אל חרב ישב לו ביניהם. משל לא' שראה כת של חיות ורצו לנשכו וישב ביניהם כן ישב לו יעקב בין עשו ואלופיו. מגורי אביו בגימטריא זה חברון. וישב יעקב בארץ מגורי אביו בגימטריא וישב לקיים מצות כבוד. אמר בשכר שכבוד זכה עשו לכל הכבוד הזה. מגורי יו"ד כפופה כמין כ"ף אמר מה שזכה עשו לכל הכבוד הזה בשכר הכבוד אף על פי שברכני אבי בעשרה ברכות הוצרכתי לשלוח עשרה דברים כדכתיב עזים מאתים וגו' אלך ואכוף עצמי ואכבד את אבי בחברון. דבת'

ספורנו

לז (א) **וישב** יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען. באותו החלק מארץ כנען שדר בו אביו כענין אשר גר שם אברהם ויצחק: (ב) אלה תולדות יעקב. מאורעיו וילדי יום עליו אחר שישב שם כי מאז שיצא מבית אביו היו ענייניו כמו קורותינו בגלות ראשון ומאז שחזר אל ארץ מגורי אביו היו קורותינו כמו שקרה לנו בבית שני וחרבנו וגלותינו וגאולתינו לקץ הימין: היה רועה את אחיו בצאן. היה מנהיג ומורה אותם במלאכת מרעה הצאן: והוא נער. ומפני נערותיו חטא להביא דבת אחיו כי לא נסה ולא התבונן לאחרית דבר אף על פי שהיה אז משכיל מאד ושהיה אחר כך מורה לזקני הדור כאמרו וזקניו יחכם וזה כאמרם ז"ל

רמבן

טעם וישב יעקב בארץ מגורי אביו כי אחר שאלופי עשו ישבו בארץ אחוזתם כלומר הארץ שלקחו להם לאחוזת עולם אבל יעקב ישב גר כאביו בארץ לא להם אלא לכנען והכונה להגיד כי הם בוחרים לגור בארץ הנבחרת ושיקוים בהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ולא בעשו כי ביעקב לבדו יקרא להם זרע:

(ב) **אלה** תולדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהן וגלגוליהן עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה שנה על ידי זה נתגלגלו וירדו זהו ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו לשון רש"י ואין לשון לתולדות שיהיה על הישוב. ור"א אמר אלה המאורעות שאירעו לו והקורות שבאו עליו כטעם מה ילד יום ואין אדם מוליד קורותיו רק לימים מיוחסים שיולידום ואולי יאמר אלה תולדות הימים של יעקב. והנכון בעיני כי אלה תולדות יעקב יוסף ואחיו אשר יזכיר ואחז הכתוב דרך קצרה בשמותם שכבר הזכירם למעלה אבל אמר אלה תולדות יוסף ואחיו אשר אירע להם ככה ואפשר גם כן שירמוז אלה את כל הנזכרים בספר הזה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי כאשר הזכיר באלה תולדות עשו בניו ובני בניו מלכים ואלופים כל אשר היו בהם עד זמן התורה כן ימנה התולדות יעקב בניו ובני בניו וכל זרעו רק יזכיר בהם הפרטים בתולדותם:

והוא נער את בני בלהה. שהיה עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו ומתקן בשערו. את בני בלהה כלומר ורגיל את בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא

בלהה. כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודים על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף. ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו': דבתם. כל לשון דבה פרלרי"ץ בלע"ז כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר: דבה. לשון (שיר ז) דובב שפתי ישנים: (ג) בן זקונים. שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. ד"א שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים. (שבת י) לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרי' ולישמעאלים ולמדינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלום. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב: דברו. לדבר עמו: (ז) מאלמים אלומים. כתרגומו מאסרין איסרן עמרין וכן (תהלים קכו) נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלומתי

דבתם רעה. וטעם אבר מן החי דרש הוא כי הכתוב לא הזכיר מאחיו חוץ מבני השפחות: (ג) כי בן זקונים הוא. כמשמעו כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם כן אחיו בנימין קראו וילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו: פסים. כתונת מרוקמת פסים כמו פס ידא בלשון ארמית: (ד) דברו. כמו דבר לו לשלום אפילו לשלום: (ז) מאלמים. מגזרת אלומים ונמצ' בל' נקבה נושא אלומותיו: תסובינה. מפעלי הכפל ודגשות הבי"ת לבלוע הבי"ת: (ח) המלוך תמלוך או משול תמשול. אנחנו
נשימך

וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם׃ ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃ ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃ ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה

נ"א
ל. נ"ג
כ' וחס'
ד'
ח' חס' בליש'
כ'כ"כ והו' חד מן י"א בליש'
י"ז מ"ל בתו'
ל'
ל. ס' מלעי'

נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת טִבְהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן׃ ג וְיִשְׂרָאֵל רְחִים יָת יוֹסֵף מִכָּל בְּנוֹהִי אֲרֵי בַר חַכִּים הוּא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כִּתּוּנָא דְפַסֵּי׃ ד וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי יָתֵיהּ רְחִים אֲבוּהוֹן מִכָּל אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ שְׁלָם׃ ה וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ׃ ו וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַעוּ כְּעַן חֶלְמָא הָדֵין דַּחֲלָמִית׃ ז וְהָא אֲנַחְנָא מְאַסְּרִין אֱסָרָן בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת אֱסָרְתִי

ויבא נ"א מסור במס' רבת': וישראל ל"ג מסור במס' רבת': אהב ר' פתחין וסי' וישראל אהב את יוסף. כי אתו אהב אביהם. ותחת כי אהב. והמלך שלמה אהב נשים נכריות: זקנים ב' וחס' וסי' כי בן זקנים. וילד זקנים קטן: לשלם ח' חס' בליש' וסי' ולא יכלו דברו לשלם. ויעש שמואל את אשר דבר ה'. וישם דמי מלחמה בשלם. ולא תורד שיבתו. ויהי שלם בין חירם ובין. ומי יסור לשאל לשלם לך. נביאי ישראל הנבאים. ב' בו: ויספו י"א וסי' ויחלם יוסף. המלך תמלך עלינו. ויספו בני ישראל. ויתנם איש ישראל ואהור. בני ישראל. אסורות. פלשתים לעלות. למרו'. דויחלם יוסף ושל אחריו ויוספו כתיב. ויסיפו בני ישראל רוימת יאיר. ודעבדון בן הלל ויסיפו עוד פלשתים. דד"ה. הלין ויסיפו כתיב. ויוסיפו עוד לחטא. כי בי ירבו ימיך ויוסיפו כתיב ל' ושאר' ויספו חס' רחס': אליהם י"ז מלאים מסור במסר' רבת': הנה בל ר"פ דספרא והנה במ"ז הנה וסי' הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל. הנה נא העיר הזאת קרובה. הנה נא לי שתי בנות. הנה אנכי נצב על עין. וחברו. הנה רבקה לפניך. הנה שבע שנים באות. וכל שאר אורי' רכו' ר"פ הנה במ"ג והנה והגה איש מבני ישראל. והנה קמתם תחת אבתיכם. והנה הוא שם עלילות: והנה אנחנו ג' רסמיבי וסי' מאלמי'. בקדש. בובשים. דעוזרא:

תולדות אהרן ויבא יוסף. סנהדרין קו (פאה טו): (והנה אנחנו. חגיגה טז):

בעל הטורים רעה בגימטריא שהם אכלו באבר מן החי. דבתם בגימט' מות. מלמד שלשון הרע הורג שלשה: נער. בגי' שוטה וזהו שאמר הפסוק ומוציא דבה הוא כסיל. בן זקונים. זקנים כתיב שמסר לו כל מה שקבל מזקנים שהם שם ועבר. בן זקנים הוא לו ס"ת אמון שמסר לו סתרי תורה שנאמר בה ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים. זקנים בגי' מטריא עולה ר"ז שמסר לו רזי תורה ובגימטריא זר על שם עטרת זקנים בני בנים. זקנים נוטריקון זרעים קדשים נשים ישועות מועד. פסים נוטריקון פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים. פסים עולה בגימטריא קץ רמז לו שעל ידו ירדו למצרים וישתעבדו בניו. והקב"ה יחסר מנין קץ מן השעבוד ורמז לו שמסר לו הקץ. ורמז שימלוך פ' שנים תמנין שים שהוא מנין שנותיו. דבר אחר פסים לשון פסו תמו שעל ידו מת קודם לאחיו. פסים שגרם פיוסים בינו לבין אחיו. פסים בגימטריא פס יד לו. ועשה לו כתונת פסים. בגימטריא משקל שני סלעים מילת. זהו שאמרו בפ"ק דשבת בשביל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. אותו אהב אביהם מכל אחיו בגימטריא שגלה לו סוד לבד ולא להם. לשלם חסר ועולה ת' שגרם לת' של שעבוד. ד"א קרי כאן לשלם שבלמו לו גמולו: נצבה שנים במסורה הכא ואידך בית נתיבות נצבה לומר שעל ידי זה החלום הגיע ביתן של ישראל שכלכל' בשנת רעבון:

רמבן

והוא מקרבן. את דבתם רעה כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו לשון רש"י ואם כן למה לא הזכירו בני השפחות שהיה אוהב אותם ומקרבן ומגיד לאביו על האחים בזיונם אם נאמר שיראו מן האחים והנה הם ד' וראובן עמהם ויוסף עצמו ותגבר ידם עליהם ואף כי לא יבאו עמהם במלחמה ועוד נראה בכתוב כי לא כלם הסכימו במכירתו. אבל לדעת רבותינו בב"ר על כלם היה מוציא הדבה. והנכון בעיני כי זה הכתוב שב לבאר מה שהזכיר ושיעורו יוסף והוא נער בן שבע עשרה שנה היה רועה בצאן את אחיו את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ודומה לו בסדר הזה ויחלמו חלום שניהם בלילה אחד איש כפתרון חלומו המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר שב לפרש שניהם אשר הזכיר ושיעורו ויחלמו חלום שניהם המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר איש כפתרון חלומו וכן רבים או שיהיה והוא מושך אחר עמו ומשפטו והוא נער והוא את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ואמר כי הוא נער והוא עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אביו תמיד לא יפרד מהם בעבור נערותו כי להם צוה אביהם שישמרוהו וישרתוהו לא לבני הגבירות והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים ואחר כן אמר כי אביו אהבו ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכלם ויקנאו בו וישנאוהו נמצא שנוי מכלם בני הגבירות יקנאו בו למען יאהב אותו מהם והם בני גבירה כמהו ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם ישנאו בו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם. וטעם דבתם רעה להפליג כי כל דבה רעה הוא. ועל דעת רש"י יתכן שתהיה דבה טובה ומביא דבה הוא אשר ירצה יגיד אבל מוציא דבה הוא כסיל האומר שקר. ועל דרך הפשט איננו קשה שיקראנו נער והוא בן שבע עשרה שנה כי בעבור היותו קטן מכלם יקראנו כן לומר כי לא היה מתחזק כאחיו ויצטרך להיותו עם בני בלהה וזלפה מפני נערותו וכתיב ברחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך ולא התחזק לפניהם והוא בן ארבעים ואחת שנה במלכו. וכן השלום לנער לאבשלום ובנימן ברדתו למצרים גדול ממנו ויקראנו נער פעמים רבים. ואונקלוס תרגם והוא נער הוא מרבי עם בני בלהה יאמר כי מיום היותו נער הוא עמהם הם גדלוהו כאב והם ישרתוהו וגם נכון הוא. ועל דרך שפירשתי כי הכתוב יספר כי מאלה יביא הדבה ולבני הגבירות בקנאתם. וטעם נשי אביו כי נשיו היו שלקחם לנשים ולא יקרא אותם הכתוב שפחות רק בהיותם עם רחל ולאה שהן גבירות להם וכן וישם את השפחות ואת ילדיהן לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל וללאה שם אותן לפניהן. וכן וישכב את בלהה פילגש שאלו היתה גבירת לא יעשה כן. ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופלגשים ועתה מתו ולקחם לנשים: (ג) כי בן זקונים הוא לו שנולד לו לעת זקנתו. ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו לשון רש"י. וכן אמר ר"א כי בן זקונים שהולידו לזקוניו והוא בן תשעים ואחת שנה וגם אחיו בנימין קראו ילד זקונים קטן. ואיננו נכון בעיני כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים וגם כל בניו נולדו לו בזקוניו והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק בשנה או שנתים והנראה בעיני כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד ועל כן לא ילך עם הצאן ברעותם במקום רחוק. ואונקלוס שאמר בר חכים. ירצה לומר שהיה בן דעת ונבון בעיני אביו וטעמו כטעם זקנים ותרגם בילד זקונים בר סבתין כי לא אמר הכתוב בכאן כי בן זקונים היה אבל אמר הוא לו שהיה בן בעיניו

ספורנו.

ז"ל ולא בדרדקי עזה: ויבא יוסף את דבתם רעה. באמרו לאביו שאחיו היו טועין ומפסידים בבלי דעת כראוי במלאכת המקנה שהיתה אז עקר השתדלותם בקניית עושר ונכסים: (ג) ועשה לו כתונת פסים. לאות שיהיה הוא המנהיג בבית ובשדה כענין והלבשתיו כתנתך וכאמרם ז"ל (בבא קמא) בגדול אחי כי היכי דלשתמען מיליה: (ד) ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם. ובזה טעה יעקב לשנות לבן בין הבנים בענין שיכירו האחים את האהבה אשר בלבו. (שבת פרק במה מדליקין): ולא יכלו דברו לשלום. אף על פי שהיו צריכים לדבר עמו בענין הנהגת הבית ומרעה הצאן בהיותו מנהיג במצות אביו לא יכלו לדבר עמו לשלום וריעות כמנהג האחים: (ה) ויגד לאחיו. גם זאת עשה מחסרון העצה כנער: (ו) שמעו נא החלום הזה. לא די שספר החלום כי גם אמר להם שמעו נא כלומר הבינו נא הוראת החלום ובזה הוסיף להטיל איבת

נשימך מלך או אתה תמשול בנו בחזקה: (י) ויגער בו אביו. גערה עם בי״ת דרך קלון ובלא בי״ת לשון השחתה כמו הנני גוער לכם את הזרע או הוא על דרך משל שיגער בזרע ויפחד ולא יעלה: אני ואמך. על בלהה שפחת אמו שגדלה אותו: (יא) שמר את הדבר. בלבו וכן שמרו עדותיו על הפי׳ הנכון: (יג) ויאמר לו הנני.

אעשה

אלומתי. נזקפה: וגם נצבה. לעמוד על עומדה בזקיפה: (ח) ועל דבריו. על דיבתם רעה שהיה מביא לאביהם: (י) ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה. והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו (ב״ר). ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו׳ כשם שא״א באמך כך השאר הוא בטל (ב״ר): (יא) שמר את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן (ישעיה כו) שומר אמונים וכן (איוב יד) לא תשמור על חטאתי לא תמתין: (יב) לרעות את. נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן (ב״ר): (יג) הנני. לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואע״פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו:

מעמק

אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה
אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃
ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ
עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ
וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־
חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃ ט וַיַּחֲלֹם
עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו
וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד
וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר
כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ י וַיְסַפֵּר
אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ
אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה
אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי
וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ
אָרְצָה׃ יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו
שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃ שני יב וַיֵּלְכוּ אֶחָיו
לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם׃
יג וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא
אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה
וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי׃
יד וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם
אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי

ג׳. ל׳ וכ״ם
ב׳. ל׳
ל׳ רפי
ל׳ מ״ל
ב׳ כ״כ. וכענין
ה׳ פסו׳ הנה והנה.
ל׳. כ״ס.
ב׳
כל׳ מ״ל כמ״ג
ב׳ כספ׳. ד׳ ט׳
חד מן ט״ו נקוד כתו׳
י״ג מ״ל כתו׳ יג
י״ז מ״ל כתו׳
י׳ רפי
ג׳ חס׳. בליש׳

וְאַף אִזְדְּקֶפַת וְהָא מִסְתַּחֲרָן
אַסְרָתְכוֹן וְסָגְדָן לְאַסָּרְתִּי׃
ח וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֲחוֹהִי הֲמַלְכוּ
אַתְּ מְדַמֵּי לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אוֹ
שׁוּלְטָן אַתְּ סְבִיר לְמִשְׁלַט
בַּנָא וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי
יָתֵיהּ עַל חֶלְמוֹהִי וְעַל
פִּתְגָמוֹהִי׃ ט וַחֲלַם עוֹד
חֶלְמָא אוֹחֲרָנָא וְאִשְׁתָּעֵי
יָתֵיהּ לַאֲחוֹהִי וַאֲמַר הָא
חֲלָמִית חֶלְמָא עוֹד וְהָא
שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא וְחַד עֲשַׂר
כּוֹכְבַיָּא סָגְדִין לִי׃ י וְאִשְׁתָּעֵי
לַאֲבוּהִי וְלַאֲחוֹהִי וּנְזַף בֵּיהּ
אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ מַה חֶלְמָא
הָדֵין דִּי חֲלַמְתָּא הֲמֵיתָא נֵיתֵי
אֲנָא וְאִמָּךְ וְאַחָךְ לְמִסְגַּד לָךְ
עַל אַרְעָא׃ יא וְקַנִּיאוּ בֵיהּ
אֲחוֹהִי וַאֲבוּהִי נְטַר יָת
פִּתְגָמָא׃ יב וַאֲזַלוּ אֲחוֹהִי
לְמִרְעֵי יָת עָנָא דַּאֲבוּהוֹן
בִּשְׁכֶם׃ יג וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל
לְיוֹסֵף הֲלָא אַחָךְ רָעַן בִּשְׁכֶם
אִיתָא וַאֲשַׁלְחִינָךְ לְוָתְהוֹן
וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא׃ יד וַאֲמַר
לֵיהּ אֱזֵיל כְּעַן חֲזֵי יָת שְׁלָם
אַחָךְ וְיָת שְׁלָם עָנָא וְאָתֵיבְנִי

נצבה ב׳ וסי׳ והנה קמה אלומתי. בית נתיבות נצבה: ותשתחוין ב׳ וסי׳ הנה וילדיהן. לאלומתי: ה׳ פסו׳ אית בהון הנה והנה מוסר בפרשת ויצא: ויגער ב׳ וסי׳ ויגער בו אביו. ויגער בים סוף: הבוא ונבוא כולם מלאים בס״ג וסי׳ ונבא עד קדש ברנע. ואת הערים אשר נבא אליהם. ואל העיר נבא: ויקנאו ב׳ בספר׳ וסי׳ ויקנאו אותו פלשתים. ויקנאו בו אחיו: הלוא י״ג מ״ל בתו׳ וסי׳ בסס׳ רבת׳: שלום חד מן י׳ רפין וסי׳ לך נא ראה ב׳ בו. אלהים יענה. וכל בניך למורי ה׳. לרעת את שלום אסתר. כי שלום אמת אתן לכם. ודרשו את שלום העיר. החפץ שלום עבדו. תהלים. כי קנאתי בהוללים. שאלו את שלום ירושלם: והשבני ג׳ חס׳ בלישנא וסי׳ וישלחהו. והשבני והראני אתו. ואל תשבני בית יהונתן:

תולדות אהרן והנה השמש. ברכות כה: הבא נבא אני. ברכות לד מגלה כב שבועות יו: לך נא ראה. חולין נא עקידה שער עד:

בעל הטורים

ותשתחוין ב׳ במסר׳ הכא ואידך לעיל ותגשן השפחות ותשתחוין לומר שאף על פי שלא ראה בחלום הראשון אלא רמז להשתחות אחיו י״א אעפ״י כן כל בית אביו השתחוו לו כדכתיב ותגשן השפחות הנה וילדיהן וגו׳. ויגער ב׳ הכא ואידך ויגער בים סוף ויחרב. לומר לך מה ויגער דהכא יעקב אף ויגער דהת׳ איירי ביעקב. שבזכותו חרב וזהו שדרשו וירא ישראל ישראל סבא: לך נא ראה. לומר שלא יצא אלא בכי טוב בשעה שמותר לראו׳: והשבני דבר. נעלה בו רוח הקדש שבושו לחזור אליו:

ספורנו

איבת אחיו עליו כמו שאמרו המלוך תמלוך עלינו: וגם נצבה. הורה שתהיה ממשלתו קיימת זמן ארוך וכן היה כי אמנם מלך שמנים שנה לא נעשה כן לכל הממלכות הנזכרות בכתבי הקדש: (ח) על חלומותיו. על פרטי החלום שספר כמיחל שיתקיימו: ועל דבריו. שאמר להם שמעו נא להעירם שיתנו לב להבין הוראת החלום: (י) מה החלום הזה. אין זה כי אם רוע לב שתחשוב למלוך עלינו ורעיונך על משכבך סליקו: (יא) ויקנאו בו אחיו. כחשבם שבשביל מעלתו אצל אביו רם לבבו לספר כאלה על פני אביו: ואביו שמר. שחשב שיהיה החלום אמתי והי׳ מתאוה ומצפה שיתקיים כאמרם ז״ל (סנהדרין פרק חלק) בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו: (יג) הלא אחיך רועים בשכם. ואין דרך רחוקה עד שכם: (יד) לך נא ראה. ראה בשכלך ותקן כל מעות

אם

רמבן

בעיניו. וזאת כונתם באמרם כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם כאלו היה זקן ורב ימים: (ז) **קמה** אלומתי וגם נצבה והנה תסובינה אלומותיכם. ענין החלום באלומות כי הראוהו שעל ידי אלומות ותבואה ישתחוו לו. וענין תסובינה כי יקיפו אותו כמלך עתיד לכידור אשר עבדיו יחנו סביב לו: (ח) **המלוך** תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו. פירש רבי אברהם אנחנו נשימך מלך עלינו או אתה תמשול בנו בחזקה. ויותר נכון לפרש דעת אונקלוס התהיה מלך עלינו או שלטון מושל בנו כי לשניהם אדם משתחוה לא תהיה עלינו לעולם לא מלך ולא מושל. וטעם על חלומותיו ועל דבריו שהיו שונאים אותו על החלומות וגם על הספור שהוא מספר אותו להם כמתהלל כמו שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי:

(י) **ויספר** אל אביו. ספר החלום הזה לאביו ולא הראשון כי הוא עצמו המכיר פתרונו כי השמש ירמוז לאביו והוא גער בו. וטעם ואל אחיו פעם שנית כ׳ יספר אותו לאביו בפני אחיו והוא גער אותו לשכך חמתם מעליו. וטעם מה החלום הזה אשר חלמת כמו מה אדם ותדעהו כלומר מה החלום הזה אינו כלום שתגידנו כי אינה אלא דברים בטלים. או טעם הגערה לומר איך נשאך לבך לחלום החלום הזה אין זה כי אם גובה לב ונערות שיעלו דברים כאלו על לבבך כענין שנאמר בחלומות רעיונך על משכבך סליקו וכתוב והרהורין על משכבי:

הבוא נבוא אני ואמך. והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו בכך אמר לו כשם שאי אפשר באמך כך הכל בטל לשון רש״י. ולפי דעתי כי בעת שירד יעקב למצרים כבר מתה בלהה גם זלפה כי הכתוב אמר בספי׳ ע׳ נפש מלבד נשי בני יעקב ולא הזכיר מלבד נשיו ונשי בניו וא״ת כי בעבור היותם פלגשים לא ר״ל לבד מנשי בני יעקב ופלגשיו הנה כתוב נשי אביו ורחוק הוא שיהיה הירח רמז לפלגשו אבל ענין החלום כי השמש רמז ליעקב והירח רמז לבני ביתו וכל נשיו שבהן היו תולדותיו וירמוז כי כל תולדותיו ישתחוו לו בפני עצמן והם כל ע׳ נפש יוצאי ירכו כי כלם השתחוו בבואם אליו וי״א כוכבים אלו אחיו אשר השתחוו לו בפני עצמן טרם בא אביהם כדכתיב ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו אפים ארצה:

וישלחהו

דְּבַר וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן ב'. ל'
וַיָּבֹא שְׁכֶמָה׃ טו וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ ו'. ד'
וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה וַיִּשְׁאָלֵהוּ ג'ב' חס' וא' מ"ל. ג'
הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־תְּבַקֵּשׁ׃
טז וַיֹּאמֶר אֶת־אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ
הַגִּידָה־נָּא לִי אֵיפֹה הֵם רֹעִים׃ ו' כ"כ
יז וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי
שָׁמַעְתִּי אֹמְרִים נֵלְכָה דֹּתָיְנָה ל'
וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם ג'
בְּדֹתָן׃ יח וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֹק ב'
וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ ג'. ל'
אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ׃ יט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ ג' מ"ל
אֶל־אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת
הַלָּזֶה בָּא׃ כ וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ ב' בספר'
וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ כ"כ
חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־ ד'. ס'
יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃ כא וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן ג'

פִּתְגָמָא וְשַׁלְחֵיהּ מִמֵּישַׁר
חֶבְרוֹן וַאֲתָא לִשְׁכֶם׃
טו וְאַשְׁכְּחֵיהּ גַּבְרָא וְהָא
תָעֵי בְּחַקְלָא וְשַׁאֲלֵיהּ גַּבְרָא
לְמֵימַר מָה אַתְּ בָּעֵי׃ טז וַאֲמַר
יָת אַחַי אֲנָא בָּעֵי חַוִּי כְעַן
לִי אֵיכָא אִנּוּן רָעַן׃ יז וַאֲמַר
גַּבְרָא נְטַלוּ מִכָּא אֲרֵי
שְׁמָעִית דְּאָמְרִין נֵיזִיל לְדוֹתָן
וַאֲזַל יוֹסֵף בָּתַר אֲחוֹהִי
וְאַשְׁכְּחִנּוּן בְּדוֹתָן׃ יח וַחֲזוֹ
יָתֵיהּ מֵרָחִיק וְעַד לָא קָרִיב
לְוָתְהוֹן וְחַשִּׁיבוּ עֲלוֹהִי
לְמִקְטְלֵיהּ׃ יט וַאֲמַרוּ גְּבַר
לַאֲחוּהִי הָא מָרֵי חֶלְמַיָּא
דֵיכִי אָתֵי׃ כ וּכְעַן אִיתוֹ
וְנִקְטְלִנֵּיהּ וְנִרְמְינֵיהּ בְּחַד
מִן גּוּבַיָּא וְנֵימַר חַיְתָא
בִישְׁתָּא אֲכַלְתֵּיהּ וְנֶחֱזֵי מָה
יְהֵא בְּסוֹף חֶלְמוֹהִי׃
כא וּשְׁמַע רְאוּבֵן וְשֵׁיזְבֵיהּ

(יד) מעמק חברון. והלא חברון בהר שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא (ב"ר) מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה: (סוטה יא) מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר (מלכים א יב) וילך רחבעם שכמה: (טו) וימצאהו איש. (תנחומא) זה גבריאל שנא' (דניאל ט) והאיש גבריאל: (יז) נסעו מזה. (תנחומא) הסיעו עצמן מן האחוה: נלכה דותינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: (יח) ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומיות: אותו. כמו אתו עמו כלומר אליו: (כ) ונראה מה יהיו חלומותיו. אמר רבי יצחק מקרא זה אומ' דורשני רוח הקודש אומרת כן. הם אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי וא"א שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו

אעשה כדבריך: (טו) וימצאהו איש. דרך הפשט אחד מעוברי דרך: (טז) איפה הם רועים. אם תדע: (יז) דתינה. ביו"ד גם בלא יו"ד והמקום אחד: (יח) ויתנכלו. חשבו מחשבה רעה וכן בנכליהם וכן וארור נוכל: (כא) לא נכנו נפש. כמו ומשרתו יהושע בן נון נער שפירושו משרתו שירות נער כי לא היה בימים ההם נער וכן לא נכנו מכת נפש

בעל הטורים

עמק בגי' רד"ו שעל ידי זה נשתעבדו רד"ו שנים. ליוהו עד חברון. אמר לו אבא חזור בך. אמר ליה כתי' ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לויה ובזה נפטר ממנו. ומתוך כך זוכרו והיינו דכתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף. וזהו שאמרו אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דברי תורה שמתוך כך זוכרו: תועה. ג' במסורה הכא ואידך תמורו תועה ואידך אדם תועה מדרך השכל. לומר לך שטעה ויצא מאם הדרך ונכנס בשדות לבקש. או תמרו תועה ואמרינן כל שכן דאבדת גופו שאם ראהו הכירו שטע' בדרך שצריך להשיבו ואחיו לא חשו לאבידת גופו על כן טעו מדרך השכל: וישלהו האיש בגי' מלאך גבריאל שאלו: איפה הם רעי' כתיב חסר. רמז פה התחילו ברעה בימי ירבעם שהמליכוהו בשכם. וימצאם בדותן ושם לימד יהודה עליו זכות. ועל כן זכה שמלכו מזרעו שני' כמנין דתן מדוד ועד צדקיהו: ובטרם יקרב ג' במסורה הכא ואידך ובטרם יתנגפו רגליכם ובטרם תצא מרחם. שבעון זה נתגלגלו הגליות ונתנגפו רגליהם. ובטרם תצא מרחם כדאית' במדרש שנולד יוסף מהול:

כפש

שכמה ו' וסי' וישלחהו. ויאסוף יהושע. הנה געל. וילך רחבעם. וילך אבימלך בן ירובעל. ויבא רחבעם: תעה ג' ב' חס' וא' מלא וסי' והנה תעה בשדה. או חמרו תעה. אדם תועה מדרך השכל. בתרא' מלא: איפה י' כתובי' כן וסי' איפה הם רעים. איפה האנשים אשר הרגתם. ויאמר לו המלך איפה הוא. איפה שמואל ודוד. איפה לא שגלת. ואיש אל ידע איפה. אלה איפה הם. איפה לקטת היום. איפה היית ביסדי ארץ. ואיפה ישרים נכחדו. וד' כתובים אפו וסי' ואיה אפו. דעו אפו כי אלוה. מי יתן אפו ויכתבון מלי. אם לא אפו מי יכזיבני: ובטרם ג' וסי' ויתנכלו. בטרם אצרך. יתנגפו רגליכם: ונשלכהו י"ב חס' בליש' וסי' פר' כי תשא: ברות הברות ה' בליש' וסי' ונשלכהו באחד הברו'. ובתים מלאים כל טוב. ובצריחי' ובברו'. וילכדו ערים בצורו' ויחצב ברות רבים תני ג' ברת כתי' חס' דחס' ושארהון ב'רות כתי' וב' כתי' בארת. בארת בארת נשברים ובספר אספמיי תרויהון חס'. כך כתו' במסר' אחת ומסר' אחריתי כתיב וז"ל ברת ה' כתו' כן וכותב אלו הנז' חס' דחס' כולם ואומ' קדמ' דנשברים בארות כתי' ותניי' בראת כתי' ושארא ברות כתי'. ובכל הספרים ראיתי ברות בוי"ו בתר' בר מן ובתי' מלאי' כל טוב שהוא חס' דחסר כלשון המסור' הא' וגם בתיקון ס"ת נמצא ונשליכהו באח' הברו' בוי"ו בתרא וקצת ספרי' ישנים מצאתיו חס' דחס' ומסור עליו ב' חס' דחס' ויש גימגום ברב': חלמתיו ג' ב' חס' וחד מ"ל וסי' על חלמתיו ועל דבריו. ונראה מה יהיו חלמתיו. להגיד למלך חלומותיו כתי' מ"ל

תולדות אהרן וישלחהו מעמק חברון. סוטה יא: איפה הם. בתרא טו: וישמע ראובן. ברכות ז:

רמבן

(יד) **וישלחהו** מעמק חברון. יזכיר הכתוב המקום אשר שלחו משם לומר כי היה מרחק רב ביניהם ולכן עשו עמו רעה כי רחוקים היו מאביהם ולהגיד כי יוסף לכבוד אביו נתאמץ ללכת אחריהם אל מקום רחוק ולא אמר איך אלך והם שונאים אותי ולרבותינו עוד בזה מדרש להשלים עצה עמוקה של חבר הנאה הקבור בחברון:

(טו) **וימצאהו** איש והנה תעה בשדה. יאמר כי הוא תועה מן הדרך ולא היה יודע אנה ילך ונכנס בשדה כי במקום המרעה היה מבקש אותם. ויאריך הכתוב בזה להגיד כי סבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו אבל הכל סבל לכבוד אביו ולהודיענו עוד כי הגזרה אמת והחריצות שקר כי זימן לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם. ולזה נתכוונו רבותינו באמרם כי האישים האלה הם מלאכים שלא על חנם היה כל הספור הזה אלא להודיענו כי עצת ה' היא תקום:

(יז) **נסעו** מזה. הסיעו עצמן מן האחוה. נלכה דותינה לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם. ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו לשון ר' שלמה. ואין הכונה לרבותינו שיפרש לו האיש נסעו מזה מן האחוה והלכו לעורר עליך דינין ותרעומות שאם כן היה נמנע ללכת ולא היה מסכן בעצמו. אבל הכונה להם כי האיש גבריאל אשר הגיד לו הגיד אמת ואמר לשון משמש לשני פנים ושניהם אמת והוא לא הבין הנסתר בו והלך אחר הנגלה ממנו וילך אחר אחיו וימצאם בדותן כאשר אמר לו. ודרשו זה מפני שהאיש הזה הוא מלאך ואם כן יודע הוא אנה הם ולמה לא אמר הנם בדותן ואמר כמסתפק ששמע מהם שילכו משם ואינו יודע אנה הם עתה ולכן יעשו מדרש כמאמרו: **כי** שמעתי אומרים. שמעתי אותם שהיו אומרים נלכה דותינה וכן ורבקה שומעת היתה שומעת ויתכן שיאמר נסעו הרועים מזה כי שמעתי אנשים אומרים נלכה דותינה אולי הם אחיך דבר עמו כמסתיר פנים מן הענין:

(יח) **ויתנכלו** אותו להמיתו. היו חושבים להמית אותו בנכליהם אשר יתנכלו בטרם יקרב אליהם ולא יצטרכו לשפוך דמו בידיהם. וכן אמרו בב"ר נשסה בו את הכלבים ואולי עשו כן ולא עלתה בידם וכאשר ראו כי קרב אליהם ולא יכלו להמיתו בנכליהם אמרו איש אל אחיו הנה בא אלינו ועתה נהרגהו אנחנו: (כ) **ונראה** מה יהיו חלומותיו. מליצה דרך לעג נראה אחרי מותו אם נשתחוה לו. והנכון בעיני כי אמרו עתה נראה מה יהיו חלומותיו כי

ספורנו

אם יצטרך כי אמנם להגיד האמת היה מספיק אחד מעבדיו: וישלחהו מעמק חברון. לוהו עד העמק: (טו) תועה בשדה. הולך אנה ואנה למצוא מקום מרעיתם: מה תבקש. שאינך הולך על דרך א' ביושר: (טז) אפוא הם רועים. באיזה חלק מזה המקום: (יז) נסעו מזה אין ספק שנסעו מזה. המרעה ואין לבקשם בא' מחלקיו: כי שמעתי אומרים. והטעם שאמרתי שבודאי נסעו. הוא כי שמעתי אומרים נלכה לא שראיתים נוסעים: אחר אחיו. אף על פי שלא מצאם בשכם כדבר אביו טרח יותר ממה שצוה להשיג רצון אביו: (יח) ויתנכלו אותו להמיתו. הנה לשון נכל יורה על המצאה להרע כמו אשר נכלו לכם. אמר שחשבו את יוסף בלבם נוכל להמית ושבא אליהם לא לדרוש שלומם אלא למצוא עליהם עלילה או להחטיאם כדי שיקללם אביהם או יענישם האל ית' וישאר הוא לבדו ברוך מבנים ולשון התפעל יורה על ציור הדבר בנפש כמו אתה מתנקש בנפשי מצייר בלבבך מוקש על נפשי ולשון להמיתו שימית הוא את אחיו כמו לעשותכם אותם לעבדך בברית. ובזה הודיע מה היה למו בהיות כלם צדיקים גמורים עד שהיו שמותם לפני ה' לזכרון איך נועדו לב יחדו להרוג את אחיהם או למכרו ולא נחמו על הרעה כי גם כשאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו לא אמרו שהיה האשם על מכירתו או מיתתו אלא על אכזריותם בהתחננו והנה הגיד הכתוב כי ציירו בלבם וחשבו את יוסף לנוכל ומתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניהם והתורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו: (יט) הנה בעל החלומות. שספר לנו את החלומות להקניטנו כדי שנתקומם עליו ונחטא לאל ית' או לאבינו או לשניהם ונאבד: (כ) ועתה לכו. הזדרזו והסכימו להרגו: ואמרנו חיה רעה אכלתהו. פן יקנוף ויקלל אותנו: ונראה מה יהיו חלומותיו. החלומות שספר שהיו מורים שיעלה לגדולה וימלוך עלינו הנה אז נראה שיהיו חלומות שקר כי יעלו בתהו

וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ ז' חס' בליש'
נָפֶשׁ׃ כב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ׀ רְאוּבֵן
אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ
אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד ג' קמץ
אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ
מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו׃ שלישי
כג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו
וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ ב' מ"ל. ב'
אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃
כה וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה ב' וחס'. כ"ל חס' במ"ד. ל'
וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם׃ כה וַיֵּשְׁבוּ ב'
לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ
וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה ל' וחד מלעיל דדניס.
מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת ב' חס'
וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד חד מן ב' זוגין בתרי לישני. ב' חס'. ל' מ"ל ל' מנח.
מִצְרָיְמָה׃ כו וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־ ב'
אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־

מִידֵיהוֹן וַאֲמַר לָא נִקְטְלִינֵיהּ
נְפָשׁ׃ כב וַאֲמַר לְהוֹן רְאוּבֵן
לָא תֵּשְׁדוּן דְּמָא רְמוֹ יָתֵיהּ
לְגוּבָא הָדֵין דִּי בְמַדְבְּרָא
וִידָא לָא תוֹשְׁטוּן בֵּיהּ בְּדִיל
לְשֵׁיזָבָא יָתֵיהּ מִידֵיהוֹן
לַאֲתָבוּתֵיהּ לְוָת אֲבוּהִי׃
כג וַהֲוָה כַּד אֲתָא יוֹסֵף לְוָת
אֲחוֹהִי וְאַשְׁלַחוּ יָת יוֹסֵף יָת
כִּתּוּנֵיהּ יָת כִּתּוּנָא דְּפַסֵּי דִּי
עֲלוֹהִי׃ כד וּנְסָבוּהִי וּרְמוֹ
יָתֵיהּ לְגוּבָא וְגוּבָא רֵיקָן
לֵית בֵּיהּ מַיָּא׃ כה וְאַסְחַרוּ
לְמֵיכַל לַחְמָא וּזְקָפוּ עֵינֵיהוֹן
וַחֲזוֹ וְהָא שְׁיָרַת עַרְבָאֵי
אַתְיָא מִגִּלְעָד וְגַמְלֵיהוֹן
טְעִינִין שְׁעַף וּקְטַף וּלְטוֹם
אָזְלִין לַאֲחָתָא לְמִצְרָיִם׃
כו וַאֲמַר יְהוּדָה לַאֲחוֹהִי מַה
מָמוֹן נִיתְהֲנֵי לָנָא אֲרֵי

אבן עזרא

נפש להוציא נפשו : (כג) ויפשיטו . פועל יוצא לשני פעולים שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו . והכתנת בל' הקדש החלוק הדבק לעור והנה הערימוהו והשליכוהו ערום אל הבור : (כה) וישבו לאכל לחם . התשעה אחים : ארחת ישמעאלים . כאשר אמר המתרגם בעבור שהיא הולכת ארחות : נכאת . אמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי שפי' נכאות דבר נחמד וכן ויראם את בית נכותה כי הוי"ו והאל"ף יתחלפו שהם מאותיות הנח : וצרי . מצאנוהו במקרא בסוף נח תחת הצדי ובקמץ חטף הצרי אין בגלעד גם בחולם שמן ודבש וצרי והגאון פי' אותו כי הוא הנעשה משבעים וחמשה עקרים ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן האילן שהובא מיריחו אל מצרים על דעת יוסף בן גוריון ורבי ישמעאל אמר שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו : ולוט. אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בי"ת ואולי כן הוא : (כ) מה בצע. מה תועלת וקרוב מטעם חפץ וכן מה בצע בדמי:

כי

רשי

חלומותיו : (כא) לא נכנו נפש . מכת נפש זו היא מיתה : (כב) למען הציל אותו . רוח הקודש מעיד על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי : (כג) את כתנתו. זה חלוק: את כתנת הפסים. היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו (ב"ר): (כד) והבור רק אין בו מים . ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים . מים אין בו אבל נחשי' ועקרבים יש בו (ב"ר שבת כב): (כה) ארחת. כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח : וגמליהם נושאים וגו'. למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע : נכאת. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן (מלכים ב כ) ויראם את כל בית נכותה מרקחת בשמיו ואונקלוס תרגם לשון שעוה : צרי . שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטורת : ולוט . לוטיתא שמו בלשון משנה ורבותינו פי' שרש עשב ושמו אסטרוליזיא"ה במסכת נדה : (כז) מה בצע . מה ממון כתרגומו : וכסינו את דמו .

ונעלים

ויצלהו ז' חס' בליש' וסי' וישמע ראובן ויצלהו. ויצלני מחרב פרע'. אשר מצאתם בדרך ויצלם ה'. אשר הצלני מיד הארי. ויצלני מכל צרה. בי אתך אני להצלך. משזיב ומצל: ויד ג' קמ' וסי' ויד אל תשלחו בו. ויד תהיה לך. ויד ברא בראש דרך: ויפשיטו ב' ומלאים וסי' ויפשיטו את יוסף. ויפשיטו את כליו: בתנתו ב' וסי' ויפשיטו. והוא קרוע פתנתו: והבור ב' וסי' והבור רק. והבור אשר השליך שם ישמעאל : רק ב' באו' וסי' והבור רק. כי לא דבר רק: ארחת א"ב מן חד וחד משמשין את בש ולית רכוותהון מסור במסרה רבת': . וצרי ב' זוגין בתרי לישני וב' תיבו' קדמ' וצ' וסי' וצרי. והנה ארחת ישמעאלי'. וצרי. לירותון בני ירותון גדליהו וצרי. וצרתי. כי אם שמוע תשמעו בקולי. וצרתי עליך מצב. וחד וצרי בחולם ושמן וצרי נתנו מערבך: מה בצע ב' דס' וסי' בי נהרג. ברמי :

תולדות אהרן ובכור רק אין . חגיגה ג שבת כב : ויאמר יהודה אל אחיו . סנהדרין ו' : (מה בצע. סנהדרין יח) :

בעל הטורים

כתנתו ב' במסורה ויפשיטו את יוסף את כתנתו. קרוע את כתנתו גבי חושי לומר שגר בכהן קרעו כתנתו מעליו למכר שדבר: ויקחהו כתי' חסר וי"ו שלא לקחו אלא אח' והוא שמעון: רק. ב' במסורה והבור רק ואידך כי לא דבר רק הוא לומר לא דבר רק הוא שלא היה הבור ריקן שהרי היו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש בו נחשים ועקרבים ועוד גמרינן אין בו מי' דהכא ממים דכתיב נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין בו מים: מה בצע. שנים במסו' ואידך מה בצע בדמי וזהו מה בצע בדמי אם אהרוג את אחי :

ספורנו

בתהו ויאבדו בלי קיום: (כא) ויצלהו מידם. במניעת הפעל הפתאומי המוליד מעוות לא יוכל לתקון שיבא בכמוהו גם הצדיק לפעמים כענין ראובן עם בלהה כאמרו פחז כמים: (כב) ויד אל תשלחו בו . להתאכזר כאמרו מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך: למען הציל . להעלותו אח"כ : (כה) וישבו לאכל לחם . שלא היה כל זה בעיניהם תקלה או מכשול שימנעם מלקבוע סעודתם כמו שהיה ראוי לצדיקים כמותם כשאירע תקלה על ידם כמו שעשו ישראל אחר שהרגו את שבט בנימין כאמרו וישבו עד הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול ויאמרו למה אלהי ישראל היתה זאת בישראל כו'. וכן דריוש כשהשליך את דניאל בגוב אריות דכתיב ובת טות ודחון לא הנעל קדמוהי . וזה קרה להם מפני שחשבו את יוסף לרודף שכל הקודם להרגו זכה כשאין דרך להציל הנרדף בזולת זה : הולכים להוריד מצרימה. שהיו בעלי הגמלים ולא היו הם בעלי הסחורה ולכן הורדת הסחורה שם היתה לגמר מלאכתם: (כו) מה בצע . מה תועלת . כי אמנם הנקמה תכוין לאחד משתים אם לשלם לעושי הרע והנה בזה כי נהרוג את אחינו נשלם רעה גם לעצמנו כי יכאב לבנו על מיתתו ועל אכזריותינו נגדו

רמבן

כי אם יצליהו מידינו מלוך ימלוך עלינו אבל רבותינו אמרו רוח הקדש אומרת נראה מה יהיו חלומותיו כלומר דבר מי יקום ממני ומהם :

(כב) **אל** תשפכו דם . אמר להם הנה הייתי סובל לכם כאשר חשבתם להמית אותו בנכליכם כי גם אני שנאתיו ורציתי שיומת על ידי אחרים . אבל אתם אל תהיו שופכים דם בידיכם חלילה לכם והכונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו והכתוב ספר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו אבל דברים אחרים אמר להם מתחלה שלא קבלו ממנו כמו שאמר להם הלא דברתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וכאשר ראה שלא שמעו לעזבו אמר להם אם כן אל תשפכו דם בידיכם ולא אמר דמו כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם ללמד אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידיו וטעם אל הבור הזה אשר במדבר לאמר הנה הבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת הימנו והוא במדבר ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו. וספר הכתוב כי היה רק ואין בו מים שאם היה בו מים לא יטביעו אותו שכבר נמנעו משפוך דמו וכתב רש"י ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו לשון רש"י מדברי רבותינו . ואם כן היו נחשים ועקרבים בחורי הבור או שהיה עמוק ולא ידעו בהם שאלו היו רואים אותם ולא יזיקו ליוסף היה הדבר ברור להם שנעשה לו נס גדול ושהוא צדיק גמור וידעו כי זכותו תצילנו מכל רע ואיך יגעו במשיח השם אשר הוא חפץ בו ומצילו וכענין שנאמר אלהים שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו אשתכחת לי אבל הם לא ידעו בדבר. וע"ד הפשט יאמר והבור רק אין בו מים כלל שגם אם היו בו מים מעט יקרא רק וכן כי מת אתה ולא תחיה כלל בשום פנים והכל ביאור וחיזוק:

(כה) **והנה** ארחת ישמעאלים באה מגלעד . כאשר נשאו עיניהם וראו מרחוק אנשים באים מדרך גלעד הכירו כי ארחת ישמעאלים היא בגמלים וידעו כי למצרים ילכו כי מגלעד יובא הצרי והנכאת ולמצרים היה דרכם להוליך אותו. ולכן אמר להם יהודה הנה האנשים האלה מארץ מרחק והולכים אל ארץ רחוקה נמכרנו להם כי לא יודע הדבר וכאשר קרבו להם מצאו כי היו בעלי סחורה אשר להם הנכאת והצרי אנשים מדינים סוחרים ששכרו הגמלים מהישמעאלים וימכרו את יוסף למדינים שקנו אותו לסחור בו לסחורה כי ארחת הישמעאלים משכירי הגמלים לא יקנו הם סחורה לעצמם ואמר וימכרו את יוסף לישמעאלים כי להם מסרו אותו שהם מוליכים הסחורה למצרים. וזה טעם מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה כי היה בידם אבל המדינים היו בעליו והם סחרו בו והוא שאמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים . וכל מעשה בכתוב פעם יספר אותו במושל המצוה בו ופעם בשליח שיעשנו בידו כענין שנאמר את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה וכתוב אחר אשר עשה משה לעיני כל ישראל וכן אמר ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה וחירם עשאה כדכתיב ויבא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו וביוסף עצמו אמר את כל אשר עושים שם הוא היה עושה נותן המעשה למצוה בו ולעושה אותו ור"א אמר כי המדינים

רשי

ונעלים את מיתתו: (כז) וישמעו. וקבילו מיניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו נעשה ונשמע מתרגם נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה׳ אלהים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונת כלן מתרגם ושמעו ושמעת ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו אנשים מדינים. זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים והמדינים למצרים: (כט) וישב ראובן. ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך לשמש את אביו ד״א עסוק היה בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו: (ל) אנה אני בא. אנה אברח מצערו של אבא: (לא) שעיר עזים. דמו דומה לשל אדם: הכתנת. זו שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כתנת: (לג) ויאמר כתנת בני. היא זו: חיה רעה אכלתהו. נצנצה בו רוח הקודש (ב״ר) סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב״ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב״ה עמהם (תנחומא). אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב״ה אינו רוצה לגלות לו: (לד) ימים רבים. כ״ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו׳ ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ״ב שנה כנגד כ״ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם (מגלה טז) כ׳ שנה שהיה בבית לבן וב׳ שנה בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי וסופו ללקות כנגדן: (לה) וכל בנתיו. רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט

אבן עזרא

(כז) כי אחינו בשרנו הוא. כמו בשרנו כי מבשר אחד היינו: (כח) ויעברו. וכאשר עברו עליהם הישמעאלים הסוחרים כי המדינים יקראו ישמעאלים וכן אמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם: (ל) ואני אנה אני בא. הזכיר אני ב׳ פעמים והאחד רב רק דרך הלשון כך: (לג) טרף טרף. פועל שלא נזכר שם פועלו ובא כן בעבור הריש שלא ידגש וכן ומורק ושוטף

אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃ כז לְכוּ
וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־
תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא
וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃ כח וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים
מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ
אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־
יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף
וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיְמָה׃
כט וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה
אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃
ל וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד
אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא׃ לא וַיִּקְחוּ
אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר
עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־הַכֻּתֹּנֶת
בַּדָּם׃ לב וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת
הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ
זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ
הִוא אִם־לֹא׃ לג וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר
כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ
טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף׃ לד וַיִּקְרַע יַעֲקֹב
שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו
וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים׃
לה וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו

י׳
ב׳ ובענין. ג׳ כתו׳ וחס׳
ב׳
ל״ו. כ״ח
נ״א
ב׳ דס׳ ז׳ פסו׳ ואני אני.
ב׳
ז׳ ס״פ
ד׳ ג׳ כאו׳
ג׳ פת׳
כל קמץ כמ״ד פתחי׳
ד׳

נִקְטוֹל יַת אֲחוּנָא וּנְכַסֵּי עַל
דְּמֵיהּ׃ כז אִיתוֹ וּנְזַבְּנִינֵּיהּ
לַעֲרָבָאֵי וִידָנָא לָא תְּהֵי בֵיהּ
אֲרֵי אֲחוּנָא בִסְרָנָא הוּא
וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ אֲחוֹהִי׃
כח וַעֲבָרוּ גַבְרֵי מִדְיָנָאֵי
תַּגָּרֵי וּנְגִידוּ וְאַסִּיקוּ יַת
יוֹסֵף מִן גּוּבָא וְזַבִּינוּ יַת
יוֹסֵף לַעֲרָבָאֵי בְּעַסְרִין כְּסַף
וְאַיְתִיוּ יַת יוֹסֵף לְמִצְרָיִם׃
כט וְתַב רְאוּבֵן לְגוּבָא וְהָא
לֵית יוֹסֵף בְּגוּבָא וּבְזַע יַת
לְבוּשׁוֹהִי׃ ל וְתַב לְוַת
אֲחוֹהִי וַאֲמַר עוּלֵימָא
לֵיתוֹהִי וַאֲנָא לְאָן אֲנָא אָתֵי׃
לא וּנְסִיבוּ יַת כִּתּוּנָא דְיוֹסֵף
וּנְכִיסוּ צְפִירָא בַּר עִזֵּי
וּטְבָלוּ יַת כִּתּוּנָא בִּדְמָא׃
לב וְשַׁלַּחוּ יַת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי
וְאַיְתִיוּ לַאֲבוּהוֹן וַאֲמַרוּ
דָּא אַשְׁכַּחְנָא אִשְׁתְּמוֹדַע
כְּעַן הֲכִתּוּנָא דִבְרָךְ הִיא אִם
לָא׃ לג וְאִשְׁתְּמוֹדְעַהּ וַאֲמַר
כִּתּוּנָא דִבְרִי חַיְתָא בִישְׁתָא
אֲכַלְתֵּיהּ מִקְטַל קְטִיל
יוֹסֵף׃ לד וּבְזַע יַעֲקֹב
לְבוּשׁוֹהִי וַאֲסַר שַׂקָּא
בְּחַרְצֵיהּ וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ
יוֹמִין סַגִּיאִין׃ לה וְקָמוּ כָּל
בְּנוֹהִי וְכָל בְּנָתֵיהּ

וימשכו ב׳ וסי׳ את יוסף. את ירמיהו בחבלי׳: ואני אנה ב׳ דסמי׳ וסי׳ ואני אנה אני בא. ואני אנה אוליך את חרפתי: ז׳ פסו׳ ואני אני בירמיה סי׳ כ״ג: ויביאו ל״ז וסי׳ במסרה רבת׳: אכלתהו ד׳ וסי׳ ואמרנו חיה רעה. ויכירה ויאמר. אף כי אש אכלתהו. מטה עזה אש אכלתהו: ויתאבל ד׳ וסי׳ ויקרע יעקב. על בנו כל הימים. הנה המלך בכה ויתאבל על אבשלום. ויתאבל אפרי׳

תולדות אהרן וישחטו שעיר. זבחים פז (פסח יו יומא מד): ויטבלו את. ערכין יז: הכר נא. סוטה י:

בעל הטורים

וימשכו ב׳ במסורה הכא ואידך וימשכו ויעלו את ירמיה שנפרע מירמי׳ מה שעשו ליוסף: בעשרים כסף. שהוסיף לו אביו משקל שני סלעים מילת ומכרוהו בכ׳ סלעים שהגיע לכל אחד שני סלעים. ד״א דמי עבד הם ל׳ סלעים והם שמכרוהו בסתר הוצרכו לזלזל בו שליש. ד״א שכן ערך מבן ה׳ עד בן כ׳ עשרים סלעים: ואני אנה אני בא. שאמר לא יתלה הסרחון אלא בי יאמ׳ קנאתי לבכורה שנתנה לו: הכר נא. שנים במסרה הכא ואידך הכר נא למי החותמת והפתילי׳ בלשון שרימה יהודה את אביו באותו לשון נפרע ממנו:

רמבן

קראו ישמעאלים כאשר אמר הכתוב על מלכי מדין כי ישמעאלים הם ואיננו כאשר חשב כי הכתוב שאמר כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם ירמוז על בני קדם שהמלחמה היא להם היתה דכתיב וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדיו ובני קדם הם ישמעאלים כי על כל בני הפלגשים אשר לאברהם אמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם. גם כן יתכן שיהיו המלכים ישמעאלים והם הלכו על מדין כי למה יקראו מדין על שם ישמעאל אחיהם והנכון בפשט הכתוב ביוסף מה שאמרנו בו אבל רבותינו אמרו שנמכר פעמים רבות: (כו) **וכסינו** את דמו ונעלים את מיתתו לשון רש״י. וכן אמר אונקלוס ונכסי על דמיה. והנכון שהוא כפשוטו כי המנהג ברוצחי מסתרים להרוג הנרצח ולקברו ולכסות דמו בעפר כענין שנאמר ויטמנהו בחול. ולכך אמר להם הנה אנחנו הורגים את אחינו ומכסים את דמו בעפר כי כן יחשב לנו והנה ראובן למד להם שלא ישפכו דם בידם אבל ישליכוהו בבור וימות שם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם ובא יהודה עתה ואמר גם יחשב לנו לרציחה כאלו אנחנו הרגנוהו וכן הדבר באמת וכענין שאמר הכתוב ואותו הרגת בחרב בני עמון ודינא זוטא איכא בינייהו ושניהם אמרו אמת:

ספורנו

נגדו. ואם להפחיד את השומרים שישמעו ויראו מלהזיק אותנו. הנה גם זה המין מהתועלת לא נשיג כי נעלים את מיתתו: וכסינו את דמו. בשביל כבודנו ובשביל יראת אבינו: (כז) לכו ונמכרנו. ונשלם לו מדה כנגד מדה שיהיה עבד תמורת מה שחשב להשתרר עלינו: (כח) מדינים. בעלי סחורת גמלי הישמעאלים: וימכרו את יוסף לישמעאלים. לישמעאלים עשו את הממכר בעד המדינים הסוחרים ולא רצו לדבר עם הסוחרים פן יכירום בשבתם לפעמים בעירות למכור אבל דברו עם בעלי הגמלים שאינם מתעכבים בעירות אבל עוברים בהם דרך העברה בלבד ועל ידם עשו הממכר אבל הקונים היו המדינים סוחרים כאמרו והמדינים מכרו אותו אל מצרים. וכן קרה לנו בבית שני שמכרו קצתנו את קצתנו ביד האומות בפרט כשנצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה שנשתעבדו ישראל לרומיי׳ וגרמו לנו זה הגלות כמו שהיה הענין במכירת יוסף שנתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים כדבריהם ז״ל: (לב) וישלחו את כתונת הפסים. העבירוה בשלח כדי שתהיה נראית קרועה על ידי חיות רעות: (לד) וישם שק במתניו. אזור של מין אריגה נקרא שק שממנו היו עושים השקים לעבדיו

(לב) **וישלחו** את כתונת הפסים ויביאו אל אביהם. בצווי או ויביאו השלוחים המביאים כי שלחו אותה ועודם בדותן ואמרו זאת מצאנו הכר נא או ששלחוה אל חברון לבית האחד מהן וכבואם הכניסוה לפני אביהם ואמרו לו זאת מצאנו וכל זה להתנכר בענין כי אם שתקו היה חושד אותם לאמר אתם הרגתם אותו כי ידע קנאתם בו. ויש מפרשים וישלחו שתקעו בה השלח לקרעה במקומות רבים כדמות שני חיות מלשון בשלח יעבורו. וטעם הפסים כי שלחו אותה שיכירנה בפסים אשר עשה לו:

(לה) **וכל** בנתיו. בתו ובת בנו. ויתכן שיכנס בכלל הזה גם כלותיו עמהן כי בכלל הבנות יקראו גם הכלות כן או כמאמר חכמים אין אדם נמנע מלקרוא

אבן עזרא

ושוטף : (לה) ויבך אותו אביו. קדמונינו דרשוהו על יצחק ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ״ט שנה ויש אומרים כי הנבואה נסתלקה משניהם בעבור אבלם ועדותם דבר אלישע : וכל בנותיו. בתו ובת בנו : ומלת שאולה גיהנם כמו מטה והטעם הקבר וכה טעה המתרגם לתועים שתרגם שאולה גיהנם והנה כי לא שאול תודך ואליעה שאול הנך הפך אם אסק שמים שם אתה ערום שאול נגדו ורבים אחרים : (לו) שר הטבחים . תמצא זה הלשון על הרג ועל בישול ודברי המתרגם ארמי נכונים : (א) ויהי בעת ההיא. אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם המכרו וכמוהו משם נסעו הגדגדה בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי ושבט הלוי נבחר בשנה השנית ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים ובמקומו אפרשנו . ולמה הזכיר הכתוב זאת הפרשה במקום הזה והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימה להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו למעשה אחיו והוצרכתי לפי׳ הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במצרים רק כ״ב שנה והנה נולד אונן שהוא שני לבני יהודה וגדל עד שהיה לו זרע וזה לא ימצא פחות מי״ב שנה ועוד וירבו הימים גם הרתה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מצרים ויש לו שני בנים ואל יקשה עליך דבר בצלאל כי בגעתי אל מקומו אפרשנו : (ב) איש כנעני יש אומרים סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה ועם תוספת יו״ד ולא יהיה כנעני עוד ויתכן להיות כמשמעו . וחכמינו ז״ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו וזה דרך דרש כו הבא מפאת צפון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת : (ה) בכזיב. שם מקום

אונקלוס

לְנַחֲמוּתֵיהּ וְסָרֵיב לְקַבָּלָא
תַּנְחוּמִין וַאֲמַר אֲרֵי אֵחוֹת
לְבְרִי כַּד אֲבִילָא לִשְׁאוֹל
וּבְכָא יָתֵיהּ אֲבוּהִי :
לו וּמִדְיָנָאֵי זַבִּינוּ יָתֵיהּ
לְמִצְרַיִם לְפוֹטִיפַר רַבָּא
דְפַרְעֹה רַב קְטוֹלַיָּא : א וַהֲוָה
בְּעִדָּנָא הַהִיא וּנְחַת יְהוּדָה
מִלְוַת אֲחוֹהִי וּסְטָא עַד
גַּבְרָא עֲדוּלָמָאָה וּשְׁמֵיהּ
חִירָה : ב וַחֲזָא תַמָּן יְהוּדָה
בַּת גְּבַר תַּגְּרָא וּשְׁמֵיהּ
שׁוּעַ וְנַסְבַהּ וְעָאל לְוָתַהּ :
ג וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וּקְרָא
יָת שְׁמֵיהּ עֵר : ד וְעַדִּיאַת
עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יָת
שְׁמֵיהּ אוֹנָן : ה וְאוֹסִיפַת
עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יָת
שְׁמֵיהּ שֵׁלָה וַהֲוָה בִּכְזִיב

תורה

לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר
ח׳ חס׳ וא׳ מ״ל כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה
ג׳ בליש׳ וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו : לו וְהַמְּדָנִים
ב׳. ו׳ סבירין מצרימה מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר
סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים : פ
ג׳ רביעי לח א וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא
ס׳ וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־
אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה :
ב וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ
כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא
כל ותה׳ ותלד ותקרא כמ״ג ויקר׳ עג״כסי׳ אֵלֶיהָ : ג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ עֵר : ד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד
ה׳ ר״פ וכלם חס׳ כמ״ג מ״ל בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן : ה וַתֹּסֶף
עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
ג׳ ומ״ל שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ :

אביהם . רר״ה : שאלה ט׳ ח׳ חסרים וא׳ מ״ל וסי׳ כי ארד אל בני. לא ירד בני עמכם . והורדתם את שיבתי . והיה כראתו . וירדו חיים . וירדו הם וכל אשר להם . גם הם אתו ירדו . בהורידי אותו שאלה. ביום רדתו שאלה . וחר ישובו רשעים לשאולה מ״ל . ביגון שאולה דמקץ מ״ל : והמדנים ג׳ בליש׳ וסי׳ מכרו אותו אל מצרים. מדנים בין אחים . שנאה תעורר מדני׳ : אל מצרים ב׳ דסמיכי וסי׳ והמדנים מכרו. את אלנתן בן עכבור : ויהי בעת ההיא ג׳ מסר בפרשת וירא : ותסף ה׳ ר״פ ג׳ מ״ל וב׳ חס׳ וסי׳ ללדת את אחיו : ותסף עוד ותלד בן ותקרא את . ותוסף המלחמה. ותוסף את תזנותיה . ותוסף אסתר ב׳ קדמאי חס׳ .

תולדות אהרן ויהי בעת. סוטה יג סנהדרין קב: וירא שם . פסחים נ :

רשי

שבט ושבט נשאה . רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו : וימאן להתנחם . (ב״ר) אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי : ארד אל בני . כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על (שמואל ב כא) אל שאול ואל בית הדמים (שמואל א ד) אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה : אבל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי . ומדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם : ויבך אותו אביו. יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי : (לו) הטבחים. שוחטי בהמות המלך : (א) ויהי בעת ההיא . למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך : ויט . מאת אחיו : עד איש עדולמי . נשתתף עמו : (ב) כנעני . תגרא (ב״ר) : (ה) והיה בכזיב . (פסחים נ ב״ר) שם המקום ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון (ירמיה טו) היו תהיה כמו אכזב . (ישעיה נח) אשר לא יכזבו מימיו . ואם לא כן מה בא להודיענו ובב״ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגומר פסקת:

ספורנו

לעביו : (לה) וימאן להתנחם. מאן לשמוע דברי תנחומין כדי שלא להעבי׳ דאגה מלבו : ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה . קבל עליו אבלות לכל ימיו מפני שאירע׳ התקלה על ידו ששלח את יוסף אל אחיו : ויבך אותו אביו . יצחק בכה על שקבל עליו בנו אבלות לכל ימיו ובכן לא תשרה עליו שכינה : (לו) והמדנים מכרו אותו . **לח** ויהי בעת ההוא . באותו הזמן שנמכר יוסף למצרים בסבת עצת יהודה שאמר למכרו ולא אמר להשיבו ושכל את אביו חל על יהודה פרי מעלליו והוליד שני בני מות ונשאר שכול משניהם : (ה) והיה בכזיב . והטעם שקראתו שלה לשון אל תשלה

רמבן

לכלותיו בנותיו . וכן אמרה נעמי לכלותיה לכנה שובנה בנותי אל בנותי לכי בתי ואינו רק דרך חבה בלבד כמו הלא שמעת בתי :

(לו) **שר** הטבחים. שוחטי בהמות המלך לשון רש״י. וכן ויירם הטבח . לרקחות ולטבחות . אבל יותר קרוב דעת אונקלוס בעבור היות בית הסהר בביתו ומצינו טביחה להריגת האנשים הכינו לבניו מטבח טבחת ולא חמלת . וראיה לדבר הכ׳ בדניאל לאריוך רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל:

(ב) **בת** איש כנעני . אמר אונקלוס תגרא כלומר איש סוחר שבא לגור בארץ בסחורתו . ודעתו לומר כי בני יעקב ישתמרו מלישא כנעניות כאשר צוה אביהם יצחק גם אברהם וכן הזכירו בגמרא במסכתא פסחים והיו נשיהם מצריות עמוניות מואביות ומיוחסי בני ישמעאל ובני קטורה ולכך יחד הכתוב על שאול בן שמעון ושאול בן הכנענית כי הוא לבדו בהם וגם שם דרשו שהיא דינה שנבעלה לכנעני . ורבותינו נחלקו בדבר אמרו רבי יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום רבי נחמיה אומר כנעניות היו . ויתכן שלא הקפיד ר׳ נחמיה בייחוסן שלא נתכוון אלא לומר שנשאו מנשי ארץ כנען אבל היו מן הגרים והתושבים הבאים מכל הארצות או עמוניות ומואביות ומיתר העמים כי לא נתכוון רק לחלוק על רבי יהודה שלא נשאו אחיותיהם שאחותו מן האם אסורה לבני נח . ולדעת רבי יהודה יצטרכו בני לאה לשאת תאומות של האחרים והם ישאו שלהם או שלא יודה ר׳ נחמיה בתאומות כלל כי לא היתה לו בת זולתי דינה כמשמעות הכתוב. ועל דרך סברא איננו נכון שישאו כלם כנעניות שיהיה בנוחלי הארץ מזרע כנען העבד הארור כמו מזרעו של אברהם והכתוב צוה להחרימו ולא תהיה לו שארית ופליטה. ועל כל פנים זה האיש תגר כי למה יצטרך הכתוב לאמר כי הוא כנעני ביחוסו וכל אנשי הארץ ההיא כנענים הם מן הפריזי ומן היבוסי ואחיהם כי לכנען יתיחסו כלם ועדולם בארץ כנען היא והראוי היה שיאמר ויקח שם יהודה אשה ושמה כך כאשר הזכיר שמות הנשים בתמר ונשי עשו וזולתן אבל פי׳ בו שהוא תגר שאיננו מן הארץ שהיתה לחוי או לאמורי . וזה טעם וירא שם יהודה בת איש כנעני כי בעבור אביה נשאה והכתוב שאמר בני יהודה ער ואונן ושלה שלשה נולדו לו מבת שוע הכנענית בעבור היותה בת איש הכנעני תקרא כן כי האיש ההוא יקרא להם הסוחר כי הוא ידוע ומובהק בסחורתו אשר בעבורה גר שם . ור״א אמר כי בעבור היות האשה הזאת כנענית ועבר על דעת אבותיו היו בניה רעים ומתו . ולכן הזכירו הכתוב ושאול בן הכנענית כי לא הוצרך שם להזכיר כן בשלה ואם כן יהיה טעם וירא שם יהודה בת איש כנעני כלומר שראה אותה ותשק בה כענין וירא אשה בתמנתה דשמשון . ובפרשה ויחי יעקב כתב רש״י ז״ל וישאו אותו בניו ולא בני בניו שכך צוה אל יטענו במטתי אחד מבניכם לפי שהם מבנות כנען ויהיה זה לפי ששאול בן שמעון ושלה בן יהודה היו מבנות כנען ולכן יוציא את כלם אבל בנסחאות שלנו בב״ר מצינו בכלן אחד מבני בניכם שיש בהם מבנות כנען וכן תמר היתה בת אחת מן הגרים בארץ לא בת איש כנעני ביחוסי כי חלילה שיהיה אדונינו דוד ומשיח צדקנו שיגלה לנו במהרה מזרע כנען העבד המקולל ורבותינו אמרו בתמר שהיתה בתו של שם והוא כהן לאל עליון :

(ג) **ויקרא** את שמו ער . יהודה קרא לבנו ער מלשון עוררה את גבורתך ואשתו קראה שם השני אונן ולא ספר הכתוב למה ויתכן שתקשה בלדתה כי דרך נשים לקרא שם בניהם על זה כאם יעבץ שקראה שמו יעבץ לומר כי ילדתו בעצב וגם כן עשתה עטרה אם אונן והוא מלשון ויהי העם כמתאוננים מה יתאונן אדם חי כמו בן אוני דרחל ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו ובבראשית רבה אמרו ער שהוער מן העולם ולא שהיתה זאת כוונת יהודה אבל דרשו כי השמות יורו על העתיד : (ה) **ותקרא** את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אותו . כתב

ו וַיִּקַּ֧ח יְהוּדָ֛ה אִשָּׁ֖ה לְעֵ֣ר בְּכוֹר֑וֹ ג' מ"ל
וּשְׁמָ֖הּ תָּמָֽר׃ ז וַיְהִ֗י עֵ֚ר בְּכ֣וֹר
יְהוּדָ֔ה רַ֖ע בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה וַיְמִתֵ֖הוּ כו"ל חס' במ"ח מ"ל
יְהוָֽה׃ ח וַיֹּ֤אמֶר יְהוּדָה֙ לְאוֹנָ֔ן
בֹּ֛א אֶל־אֵ֥שֶׁת אָחִ֖יךָ וְיַבֵּ֣ם אֹתָ֑הּ
וְהָקֵ֥ם זֶ֖רַע לְאָחִֽיךָ׃ ט וַיֵּ֣דַע אוֹנָ֔ן
כִּ֛י לֹּ֥א ל֖וֹ יִהְיֶ֣ה הַזָּ֑רַע וְהָיָ֞ה אִם־ ס'
בָּ֨א אֶל־אֵ֤שֶׁת אָחִיו֙ וְשִׁחֵ֣ת אַ֔רְצָה
לְבִלְתִּ֥י נְתָן־זֶ֖רַע לְאָחִֽיו׃ י וַיֵּ֛רַע ג' חטף קמץ וח' נָתַן
בְּעֵינֵ֥י יְהוָ֖ה אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֑ה וַיָּ֖מֶת ה' וסי' אכלם דואג נגדליה וקטל נוניה.
גַּם־אֹתֽוֹ׃ יא וַיֹּ֣אמֶר יְהוּדָ֣ה
לְתָמָ֣ר כַּלָּת֡וֹ שְׁבִ֣י אַלְמָנָ֣ה בֵית־
אָבִ֠יךְ עַד־יִגְדַּל֙ שֵׁלָ֣ה בְנִ֔י כִּ֣י
אָמַ֔ר פֶּן־יָמ֥וּת גַּם־ה֖וּא כְּאֶחָ֑יו ג'
וַתֵּ֣לֶךְ תָּמָ֔ר וַתֵּ֖שֶׁב בֵּ֥ית אָבִֽיהָ׃ י"ב ף כלים'
יב וַיִּרְבּוּ֙ הַיָּמִ֔ים וַתָּ֖מָת בַּת־שׁ֣וּעַ
אֵֽשֶׁת־יְהוּדָ֑ה וַיִּנָּ֣חֶם יְהוּדָ֗ה וַיַּ֜עַל
עַל־גֹּֽזְזֵ֤י צֹאנוֹ֙ ה֗וּא וְחִירָ֛ה רֵעֵ֥הוּ

כַּד יְלֵידַת יָתֵיהּ׃ ו וּנְסִיב
יְהוּדָה אִתְּתָא לְעֵר בּוּכְרֵיהּ
וּשְׁמַהּ תָּמָר׃ ז וַהֲוָה עֵר
בּוּכְרָא דִיהוּדָה בִּישׁ קֳדָם יְיָ
וַאֲמִיתֵיהּ יְיָ׃ ח וַאֲמַר יְהוּדָה
לְאוֹנָן עוֹל לְוַת אִתַּת
אָחוּךְ וְיַבֵּים יָתַהּ וַאֲקֵים
זַרְעָא לְאָחוּךְ׃ ט וִידַע אוֹנָן
אֲרֵי לָא עַל שְׁמֵיהּ מִתְקְרֵי
זַרְעָא וַהֲוָה כַּד עָלֵיל לְוַת
אִתַּת אֲחוּהִי וּמְחַבֵּל
אוֹרְחֵיהּ עַל אַרְעָא בְּדִיל
דְלָא לְקַיָּמָא זַרְעָא לַאֲחוּהִי׃
י וּבְאֵישׁ קֳדָם יְיָ דַעֲבַד
וַאֲמִית אַף יָתֵיהּ׃ יא וַאֲמַר
יְהוּדָה לְתָמָר כַּלְּתֵיהּ תִּבִי
אַרְמְלָא בֵּית אֲבוּךְ עַד
דִירְבֵּי שֵׁלָה בְרִי אֲרֵי אֲמַר
דִלְמָא יְמוּת אַף הוּא
כְּאַחוֹהִי וַאֲזַלַת תָּמָר
וִיתֵיבַת בֵּית אֲבוּהָא׃
יב וּסְגִיאוּ יוֹמַיָּא וּמִיתַת בַּת
שׁוּעַ אִתַּת יְהוּדָה וְאִתְנַחַם

(ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: (ח) והקם זרע. הבן יקרא ע"ש המת: (ט) ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה מבחוץ (ב"ר): (יא) כי אמר וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה (יבמות לד): (יב) ויעל על גוזזי צאנו. ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו:

עולה

בב: ג' מ"ל וסי' אשה לער בכורו. ויאמר ליתר בכורו. ויהי בכורו אמנון לאחינועם. וימתהו כלם חס' במ"ח וסי' וימצאהו האריה. ויבא זמרי. שלום בן יבש. ב' בו. ויקשר קשר: וימתהו במגדו. ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' רר"ה. ולא דרש בה' וימיתהו: לא לו ה' וסי' וידע אונן כי לא לו. לרשת משכנות לא לו. הוי המרבה לא לו. עבר מתעבר על ריב לא לו. ולא לו תהיה בראשנה: וימת ה' וסי' גם אתו. וימת דואג האדמי. ויכו האח' את האח'. ויכו את גדליהו. וימ' את דגת': כאחיו א"ב מן חד חד ב' בריש תיבותא וסי' במסר' רבת': ישיבת בית ז' וסי' שבי אלמנה בית אביך ב' בו. וישב ארון ה' דשמואל. ותשב תמר ושממה. וישב בבית החפשית דמלכים. וחברו. דד"ה והמלך

תולדות אהרן והיה אם בא. יבמות לד: וירע בעיני ה': נדה יג: וימת גם אותו. יבמות לב: ותמת בת. סוטה יג:

מקום: (ח) ויבם אותה. טעמו אחר שאתה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך ובפרשת כי ישבו אחים יחדו אאריך מעט אם השם יאריך ימי עד הגיע שם: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. לא יקרא בשמו כטעם והיה הבכור אשר תלד: ושחת ארצה. היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ ואתמה מבן תמים המזרחי שפי' ושחת ארצה שעשה לה שלא כדרך הנשים בעבור שלא תהר והנה שחת הארץ שלה כי עליו היא יושבת בארץ וזה פי' שגעון וחלילה חליל' להתגאל זרע הקדש בטנוף הטנוף: נתן זרע כמו השלם: (יא) שבי אלמנ' בית אביך. בחסרון בי"ת קודם בי"ת כמו הנמצא בית ה': (יב) וינחם יהודה. פירוש אחר שקבל תנחומין עלה על גוזזי צאנו

ספורנו

תמר שהוא שם בלתי נאות מפני שיהודה היה אז בכזיב ותוחלתה נכזבה מראות פני איש' בעת לדת' והוא אם הי' שם לא היה מסכים בקריאת שם בלתי נאות: (ז) ויהי ער רע בעיני ה'. בלתי רע לבריות: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. ידע שלא יהיה הוא לבדו הזוכה בכל אותה המצוה שהרי בקדושי אחיו יקיים הזרע ונמצא אחיו זוכה במקצתם: לבלתי נתן זרע לאחיו: שלא יזכה אחיו על ידו שישיג התכלית המכוון בקדושיו: (יא) שבי אלמנ'. המתיני באלמנות כמו ימי' רבי' תשבי לי: פן ימות גם הוא כאחיו. פן יסגה ביופיה בילדותו כמו שעשו אחיו וימו': (יב) ותמת בת שוע. והי' לו להכניס את כלתו לביתו תחת אשתו כמו שעש' אברהם באמרו

רמבן

רש"י אומר אני על שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היה תהיה לי כמו אכזב שאם כן מה בא ללמדנו. ולא ידעתי למה יקרא שם המקום על זה ואין במאורע הזה כל חדש כי די לה שתלד שלשה בנים ובעת לדתה לא נודע אם פסקה או תוליד אח"כ רק בעת מותה נודע הדבר. וי"א כי היה דרכם שיקרא האב שם הבכור ותקרא האם שם השני ע"כ הראשון ויקרא את שמו והשני ותקרא ואמר בשלישי ותקרא כי יהודה היה בכזיב בלדתה אותו ואיננו שם שיקרא לו שם ואין בזה טעם או ריח. ודעת ר"א שספר הכתוב אנה נולדו ואמר בלדתה אותו כאלו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כלם. ועל דעתי שלה לשון דבר הפוסק והכוזב וכן לא תשלה אותי אמר בו התרגום לא תכדב פתגמך באמתך ואולי יתיחס ללשון שגגה שלו וכן השוגג כוזב במחשבתו ואמר הכתוב כי קראתו שלה על שם המקום כי היה בכזיב בלדתה אותו כדרך והוא הנערה וזה מאמרם בבראשית רבה פסקת:

(ז) **ויהי** ער בכור יהודה רע בעיני ה'. לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו אבל אמר כי בחטאו מת להודיע שלא היה זה בעונש יהודה על מכירת יוסף כי ההגלה עמדה על המכירה ולא היה בבית האבות שכול זולתי זה שהיה רע בעיני השם כי זרע צדיקים יבורך ועל כן היה יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהיה הדבר בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו:

(ח) **ויבם** אותה והקם זרע לאחיך. הבן יקרא על שם המת לשון רש"י. ואין זה אמת כי במצות התורה נאמר ג"כ יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמר בבועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ותקראנה אותו עובד לא מחלון ועוד שאמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע ומה הרעה אשר תבא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת ורוב בני האדם מתאוים לעשות כן ולא אמר הכתוב ויאמר אונן אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע. אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם ונכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה כי כל שארו הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת והיו נוהגים לישא אשת המת האח או האב או הקרוב מן המשפחה ולא היינו יודעים אם היה המנהג קדמון לפני יהודה. ובב"ר אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבום ולא רצה שידחה מפניה איסור אשת אחי האב והבן וזולתם כי באח הרגל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם כמו שהזכרתי והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל כי עתה חלץ מהם וראוי הוא שתעשה המצוה הזאת בחלוצת הנעל. וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהיה בהם איסור השאר וקראו אותו גאולה וזהו ענין בועז וטעם נעמי והשכנות. והמשכיל יבין:

וטעם שבי אלמנה בית אביך. שתנהגי אלמנותיך שם עד יגדל שלה רמז לה התאבלי ולבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן כאשה חוגרת שק על בעל נעוריה עד שיגדל שלה וייבם אותך כי כן המנהג במתיבמת כי היוצאת וחפצה להנשא לאיש זר לובשת בגדי אבל ימים מעט כפי המנהג ומתנחמת ולובשת שנים ותכס בצעיף ותתעלף עד שתנשא לאיש:

(יא) **כי** אמר כלומר היה דוחה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו כי מוחזקת היא זו שימותו אנשיה לשון רש"י. ולא ידעתי למה יתבייש יהודה המושל בדורו מן האשה הזאת ולא יאמר אליה לכי לשלום מביתי ולמה יטעה אותה והיא אסורה לשלה כמו שאמרו בנשואים בתרי זמני הויא חזקה ועוד כי בהיותו מקפיד על זנוניה לחייב אותה שריפה נראה שהיה חפץ בה להיותה בביתו ורחוק הוא שלא שמע יהודה כי בניו חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואין לתמר בהם חטא. והנכון בעיני שהיה שלה ראוי ליבם אבל לא רצה אביו שייבם אותה ועודנו נער פן יחטא בה כאחיו אשר מתו בנעוריהם כי נערים היו אין לאחד מהם שתים עשרה שנה וכאשר יגדל וישמע למוסר אביו אז יתננה לו לאשה וכאשר המתינה ימים רבים וראתה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער לאביו כי אין לו עשר שנים והיה ממתין לו עוד אז מהרה תמר ברב תאותה להוליד מזרע הקדש ועשתה המעשה הזה:

(יב) **ויעל** על גוזזי צאנו. היה עולה שם תמיד להתנחם שישים לבו בצאן

אבן עזרא

צאנו . על תחת אל: (יד) ותכס . פועל יוצא וטעמו ותכס עצמה : תתעלף. טעמו שהסתירה פניה וכן ויתעלף הסתיר פניו בבגדיו וקרוב מהם מעולפת ספירים: בפתח עינים. שם מקום ויש אומרים כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו : (טו) כי כסתה פניה. פי' ותתעלף והמפרש כי כסתה פני' במיני צבעונין והביא ראיה מכתו הכל הוא כי אין מביאין ראיה מן השוטים גם נכון הוא מה שדרשו רז"ל שהיתה צנועה בבית חמיה : (יח) חותמך . מרב תאותו נתן ג' דברים ערבון על דבר קל . ופי' קדשה בפסוק לא יהיה

רשי

(יג) עולה תמנתה . ובשמשון הוא אומר (שופטים יד) וירד שמשון תמנתה בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן : (יד) ותתעלף . כסתה פניה שלא יכיר בה : ותשב בפתח עינים . בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה ורבותינו דרשו (סוטה י) בפתחו של אברהם אבינו שכל עיני' מצפות לראותו : כי ראתה כי גדל שלה וגו' . לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים : (טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים : כי כסתה פניה ולא יכול לראותה ולהכירה . ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה : (טז) ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטורני"ר : הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך . כל לשון הבה הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותם של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם : (יז) ערבון . משכון : (יח) חותמך ופתילך . עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה : ותהר לו . גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו :

הקדשה

כ"ד הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה׃ יג וַיֻּגַּד
לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה
ל' וחס' תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ׃ יד וַתָּסַר
בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס
ל'. י"כ בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח
ס' עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה
ג' ז' בטעם כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא
ל' לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ טו וַיִּרְאֶהָ
ג'. כ'. ס' יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה
ו' וחד ופניה לא סיו פָּנֶיהָ׃ טז וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ
וַיֹּאמֶר הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי
לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא וַתֹּאמֶר
מַה־תִּתֶּן־לִי כִּי תָבוֹא אֵלָי׃
יז וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי־עִזִּים
מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן
י"ח בטע' לפני ס"פ. ל' עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ׃ יח וַיֹּאמֶר
כ"ל מ"ל מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָּךְ
ל' חס'. ל' ב' וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ
אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ
וַתַּהַר לוֹ׃ יט וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר
ב' צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי
אַלְמְנוּתָהּ׃ כ וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה
אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ

יְהוּדָה וּסְלֵיק עַל גָּזְזֵי עָנֵיהּ
הוּא וְחִירָה רַחֲמֵיהּ
עֲדוּלָּמָאָה לְתִמְנָת׃
יג וְאִתְחֲוָאָה לְתָמָר לְמֵימָר
הָא חֲמוּיִךְ סָלֵיק לְתִמְנָת
לְמֵיגַז עָנֵיהּ׃ יד וְאַעְדִּיאַת
לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ מִנַּהּ
וְאִתְכַּסִּיאַת בְּעִיפָא
וְאִתַּקְּנַת וִיתֵיבַת בְּפָרָשׁוּת
עֵינִין דִּי עַל אוֹרַח תִּמְנָת
אֲרֵי חֲזַת אֲרֵי רְבָה שֵׁלָה
וְהִיא לָא אִתְיְהִיבַת לֵיהּ
לְאִנְתּוּ׃ טו וַחֲזָאָהּ יְהוּדָה
וְחַשְׁבַהּ כְּנַפְקַת בָּרָא אֲרֵי
כַסִּיאַת אַפָּהָא׃ טז וּסְטָא
לְוָתַהּ לְאוֹרְחָא וַאֲמַר הָבִי
כְעַן אֵיעוֹל לְוָתִיךְ אֲרֵי לָא
יְדַע אֲרֵי כַלָּתֵיהּ הִיא
וַאֲמַרַת מַה תִּתֵּן לִי אֲרֵי
תֵיעוֹל לְוָתִי׃ יז וַאֲמַר אֲנָא
אֲשַׁלַּח גַּדְיָא בַּר עִזֵּי מִן עָנָא
וַאֲמַרַת אִם תִּתֵּן מַשְׁכּוֹנָא
עַד דְּתִשְׁלַח׃ יח וַאֲמַר מָה
מַשְׁכּוֹנָא דְּאֶתֵּן לִיךְ וַאֲמַרַת
עִזְקְתָךְ וְשׁוֹשִׁיפָךְ וְחוּטְרָךְ
דִּי בִידָךְ וִיהַב לַהּ וְעָאל
לְוָתַהּ וְעַדִּיאַת לֵיהּ׃
יט וְקָמַת וַאֲזַלַת וְאַעְדִּיאַת
עֵיפָהּ מִנַּהּ וּלְבֵישַׁת לְבוּשֵׁי
אַרְמְלוּתַהּ׃ כ וְשַׁדַּר יְהוּדָה
יַת גַּדְיָא בַּר עִזֵּי בְּיַד רַחֲמֵיהּ עֲדוּלָּמָאָה לְמִיסַב

יהיה

ישב בית החרף . ותשב י"ב וסי' לה מנגד . ב' בו . ורחל לקחה את התרפים . ותלך תמר . בפתח עינים . באיתן קשתו . ואת רחב הזונה . ותשב האשה ותינק . תמר ושוממה . וישם בסא לאם המלך . מצר הקוצרים . את חמותה : גדל ג' מסר פרש' תולדות : היא והיא ז' בטעם זקף גדול וסי' והיא לא נתנה לו לאשה . והיא הפכה שער . והיא גלתה . היא בתרומ' הקדשים . היא מתהלכת בין החיות . היא ראש לכל הממלכו' . והיא בעמק אשר לבית רחוב : ויחשבה. ג' וסי' והאמין ביי'.ויחשבה לזונה. ויחשבה עלי לשכור': לזונה ב' וסי' ויחשבה לזונה . איכה היתה לזונה : אל הדרך כל לשון דרך על במ"ז אל וסי' ויט אליה . אל דרך המדבר . אל דרך עפר'. אל דרך הגוי' אל תלמדו . אל דרך עמדי וצפי . אל ישט אל דרכיה לבך . ואתה תשמע השמים . רד"ה : אשלח ט' וסי' בפרש' בא אל פרעה : עד י"א פסוקים מאריך עד ומלה חרא בס"פ וסי' עד שלחך . עד עברך . עד רדת' . עד שובך . ואשמתינו גדלה עד לשמים . עד חיותם . ועד קרקרך . עד קדקרו . עד שתחפץ . עד שתחפץ . עד שתחפץ : ומטך ב' וסי' ופתילך .

תולדות אהרן (הנה חמיך . סוטה י) : ותשב בפתח . סוטה יג ספ' הזוהר פ' אחרי מות ופ' ויקהל (שם) : ויראה יהודה ויחשבה לזונה . מגלה י סוטה י : וישלח יהודה את גדי העזים . חולין קיג :

בעל הטורים

בפתח עינים אשר . ס"ת רמ"ח כמנין אברהם שאמרה יהי רצון שאזכה לזרע אברהם : כי גדל ג' במסרה הכא ואידך עד כי גדל מאד . כי גדל הכאב מאד . בשביל שראתה כי גדל שלה גדל הכאב שלה מאד ובזכות זה יצא ממנ' מלכות בית דוד שהיה הולך וגדל עד כי גדל מאד : ויחשבה ג' במסורה הכא ואידך בפרשת לך לך ויחשבה לו צדקה ואידך ויחשבה עלי לשכורה : לזונה שנים במס' ויחשבה לזונה . איכה היתה לזונה . מה תמר בבזיון לבסוף בכבוד . אף ירושלם סופה בכבוד כדכתיב ולכבוד אהיה בתוכה וזהו זאת קומתך דמתה לתמר : ומטך שנים במסרה ומטך אשר בידך ומטך אשר הכית בו את היאור מלמד שזה המטה שנתן בידה הוא המטה שהוכה בו היאור ונעשו בו כל הנסים . ופתילך תפילין . השתילן . התפילין :

ספורנו

כאמרו ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ולכן נהגה תמר שיכניסה להיות עוד כלתו : (יד) בפתח עינים. בהתחלת שתי מסלות כי המסלה תקרא עין כמו על העין בדרך שור : אשר על דרך תמנתה . כדי שלא ימלט יהודה מלפגוש בה בבואו מתמנתה : כי ראתה כי גדל שלה . וחשבה שכאשר יראנה יהודה בזולת בגדי אלמנותה וישאל מדוע ככה עשתה תשיבהו כי בא מועד להסירם שהרי אמר לה שבי אלמנה עד יגדל שלה והנה אז כבר גדל שלה : (טו) כי לא ידע כי כלתו היא. גם אחר שנטה אליה אל הדרך לא הכירה שאם היה מכירה היה מדבר בה בשביל בנו ולאל ית' נתכנו עלילות שרצה שיהיה זרעם מיהודה שהיה יותר שלם ורצוי משלה וממנה יהיה משיח צדקנו : מה תתן לי . התחילה לדבר כדי שיכירה כי לא היתה מכוונת לשום אתנן בלי ספק אבל היתה כוונת' להקים זרע מיהודה ובכן לקחה ערבון לא ליהנות בו אלא לעדות ואם היה נותן לה אתנן לא היתה מקבלת כי לא היה אז עמה עדות לזכות את נפשה : (יז) אם תתן ערבון . אם תתן אז אעשה מה שצוית באמרך הבה נא אבא אליך : (יח) ופתילך. צמיד פתיל עליך כמו סודר שבמתניו שמנו חכמים ובהרה באלה הכלים המורים הגדולה והגבורה כהותם ושבט המושל והאזור כאמרו אזר נא כגבר חלציך וזה עשתה כדי שתתהדר במעלת יהודה ותוליד כדומה לו : (יט) ותלבש בגדי אלמנותה . שלא היה עם לבבה להנשא

רמבן

ויסכח ריסו והוגד לתמר כי הוא עולה שם בכל יום תמיד והרבה לו באחד הימים או שהיה יהודה גדול בארץ והיו מתקבצים לו שם לעשות משתה בעת הגיזה כמשתה המלך והיו העניים הולכים שם והוגד לה טרם עלותו : (טו) **ויחשבה** לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים כי כסתה פניה ולא יכול לראותה ומד"ר כי כסתה פניה כשהיתה בביתו היתה צנועה לפיכך לא חשדה לשון רש"י. ופשוטו של הרב יתכן כי דרך הזונה לישב בפתח עינים כדכתיב וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת לקרוא לעוברי דרך וגו'. ויאמר כי כסתה פניה ולא הכירה אבל מדרש רבותינו שכסתה פניה בבית חמיה לומר שהצניעה עצמה ממנו בביתו ולא ראה פניה מעולם ואיך יכירה . והנכון עוד לפי הפשט שיאמר שחשבה לזונה בעבור שתכסה הפנים כי אחרי כן אמר כי לא ידע כי כלתו היא . והטעם כי דרך הזונה לשבת בפתח עינים מעולפת בצעיף מכסה קצת השער וקצת הפנים ומשקרת בעינים ושפתים ומגלה הגרון והצואר כי בעבור שתעיז פניה ותאמר לו ותחזק בו ונשקה לו תכסה קצת הפנים ועוד כי הקדשות היושבות על דרך בעבור שתזנינה גם מן הקרובים יכסו פניהם וכן יעשו הקדשים גם היום בארצותם ובשובם לעיר לא נודעו ושנינו שלש סבכות הן של ילדה טמאה מדרס של זקנה טמאה טמא מת ושל יוצאת חוץ טהורה מכלום יוצאת חוץ היא הזונה נפקת ברא ונותנת סבכה על קלת הראש לא שתשכב עליה ותהיה טמאה מדרס ולא לכסות בה ראשה ותטמא טמא מת אבל לקשוט קווצותיה ולהיותה מתחת הסבכה נראין ולכך טהורה מכלום :

(יח) **חותמך** ופתילך . עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה לשון רש"י. ואיננו נכון שיתן שמלתו וילך ערום ממנה ואיך תקרא השמלה פתיל . ואיך יאמר הכתוב והפתילים בלשון רבים ואם תאמר כי על שם פתילי הציצית תקרא השמלה וחלילה שיקיים יהודה

(כא) הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות : (כג) תקח לה . יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז . אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי : הנה שלחתי את הגדי הזה . ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם הוא בגדי עזים (ב״ר): (כד) כמשלש חדשים. (נדה מג) רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים כמו (אסתר ט) ומשלוח מנות משלוח ידים וכן תרגם אונקלוס כתלתות ירחיא : הרה לזנונים . שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו הרה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה : (כה) היא מוצאת . לישרף : והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת . אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם מעצמו יודה יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים : הכר נא . אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: (כו) צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורבותינו ז״ל דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל : כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה

הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד כ״ל מ״ל
הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃ כא וַיִּשְׁאַל ל׳
אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר אַיֵּה ל׳ וחס׳
הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם עַל־הַדָּרֶךְ ל׳ קמץ
וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ ג׳
כב וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא ו׳
מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם ל׳
אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ ג׳
כג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן
נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי כ׳.ל׳דמטעי׳ דכתיב את.
הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃ ל׳ וא׳ומלאה׳ לא תוכל
כד וַיְהִי ׀ כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד
לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר
כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים ל׳ ומ״ל
וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף׃ ג׳ ומ״ל. ל׳
כה הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־ ג׳ ר״פ י״א כתיב ו׳ בתו׳
חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה
לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא ב׳ ובענין
לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה ל׳ ומ״ל. ב׳
הָאֵלֶּה׃ כו וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר
צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן לֹא־ ל׳ וחד נִדְקָה

מַשְׁכּוֹנָא מִידָא דְאִתְּתָא וְלָא אַשְׁכְּחַהּ׃ כא וּשְׁאֵיל יָת אֱנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר אָן מְקַדַּשְׁתָּא דְהִיא בְעֵינַיִן עַל אוֹרְחָא וַאֲמַרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא׃ כב וְתָב לְוַת יְהוּדָה וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אֲמַרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא׃ כג וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ דִּלְמָא נְהֵי לְחוּךְ הָא שַׁדָּרִית גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ׃ כד וַהֲוָה כִּתְלָתוּת יַרְחַיָּא וְאִתְחַוָּא לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלָּתָךְ וְאַף הָא מְעַדְּיָא מִזְּנוּתַהּ וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָ וְתִתּוֹקַד׃ כה הִיא מִתַּפְּקָא וְהִיא שְׁלַחַת לְוַת חֲמוּהָא לְמֵימַר לִגְבַר דְּאִלֵּין דִּילֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַדְּיָא וַאֲמַרַת אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן דְּמַן עִזְקְתָא וְשׁוֹשִׁפָּא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין׃ כו וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר זַכָּאָה מִנִּי מְעַדְּיָא אֲרֵי עַל כֵּן לָא יְהַבְתַּהּ לְשֵׁלָה

יהיה קדש אפרישהו : (כג) תקח לה . עזוב אותה ותקח הערבון : פן נהיה לבוז. ללעג שנתתי חותם ופסיל ומטה ערבון על דבר קל כזה ואני הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה וזה אות כי תקח לה הערבון: (כד) כמשלש חדשים . בתוספת מ״ם קודם שלש וכימים בתוספת מ״ם אחר שלש : (כה) היא מוצאת. היה ראוי להיות כמו מודעת זאת לולי הענם האל״ף כמשפטה : (כו) כי על כן לא נתתיה . כמו כי על כן ראיתי פניך כטעם חכמינו הואיל ולא נתתיה או טעמו עשתה כן כי לא

ומטך אשר הכית בו . אל יהודה ו׳ וסי׳ וישב אל יהודה ויאמר . לכן כה אמר ה׳ צבאות אלהי ישר׳ הנני . ויהי לתקופת השנה . אשר תשלחני אל יהודה . עד אשר אבא אל יהודה . וחד ואל יהודה אשר דבר ה׳ אל ישר׳ : לבוז ב׳ ומלאים וסי׳ תקח לה פן נהיה לבוז. ונעוה לב יהיה לבוז: ויגד כ״ד מסו׳ במס׳ רבת׳: הוציאוה ג׳ ומ״ל וסי׳ ויאמר יהודה הוציאוה . הוציאוה אל מבית לשדרות . רד״ה . הוציאוה עד קצה הארץ : הוא מוצאת והיא חד מן י״ב י״פ דמיין מן ב׳ מלין רמיין מסורתא מכא ומכא ומלה ביניהון קדמא לא נסיב ו׳ תני׳ נסיב ו׳ וסי׳ במסרה רבת׳: הוא ג׳ ר״פ וסי׳ הוא מוצאת היא החיה אשר ראיתי . היא ל״א תהיה לכם לסיר : הוא והיא י״א כתי׳ יו״ר בתורה וסי׳ היא צוער קדמ׳ . תניי׳ דהלא הוא אמ׳ לי . והיא שלחה אל חמיה . וכי ימות מן הבהמה . והיא הפכה שער לבן . ואם יראנה הכהן. קדמא . שבת שבתון היא . דאחרי מות . ואיש כי יקח את אחותו בת אביו . היא מחללת . קדמ׳ . ושכב איש אותה . קדמ׳ דפסוק . ועבר עליו רוח קנא׳ . רניי׳ דפסו׳ : הכר נא ב׳ רסמי׳ בענין וסי׳ הכר נא הכתנת :

תולדות אה׳ן ויהי כמשלש . נדה י״ז (יבמות ו נדה מט) : ויאמר יהודה . ע״ג לו : היא מוצאת . ברכות מג כתובות מז סוטה י מציעא נט : והיא שלחה אל חמיה . סוטה שם : הכר נא . שם (סוטה כג) : ויכר יהודה . סוטה ז ודף י מכות כג (סוטה שם) :

בעל הטורים

מצאה . ב׳ במסרה הכא ואידך ואם בשדה מצאה לומר בשביל שבשדה מצאה תחלה ועתה חזרה לביתה ע״כ לא מצאה : לבוז ב׳ במ׳ פן נהיה לבוז . ונעוה לב יהיה לבוז. בשבי׳ שעיוה לב אביו לומר הכר נא הכתונת בנך היא היה לבוז שאמרה לו הכר נא למי החותמת : ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף . ר״ת שם בן ארבע מלמד שהקב״ה זימן לה הסימנין שנאבדו ממנה : היא מוצת כתיב חס׳ אלף לומר לך שאמר׳ אפילו יציתו בה האור לא תודה : הוציאוה ותשרף פירש רש״י לפי שבתו של שם היתה ובת כהן שזינתה בשריפה. והקשה הרמב״ן דמ״ש בת כהן שזינתה בשריפה היינו ארוסה או נשואה. אבל שומר׳ יבם גם כהנת אינה אלא בלאו וכ״ת מפני שהיה יבום בבני נח ואזהרתן זו כו׳ הא מוכח בסנהדרין שאין יבמ׳ נוהג בבני נח כלל . וע״ק דכל מיתה האמורה בבני נח אינה אלא סייף . ועוד מש״א צדקה ממני כל שכן שהיה לה להתחייב . ופי׳ הוא בשביל שהיה קצין ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו אינה נידונת כמשפט שאר נשים הזונות אך כמבזה את המלכות ועל כן אמר הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות לה כל אשר יצוה והוא חייב אותה למעל׳ המלכות. ועל דרך הפשט שהיה המשפט אשה אשר תזנה תחת אישה שמוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה לחיים או למות כרצונו . והנה תמר היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם. ורבינו יהודה החסיד פי׳ לא דנה אותה יהודה לשריפה אלא שישרפו לה רושם בין פניה לסימן שהיא זונה. וכאשר ידע יהודה שהיה ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה דבר. עוד מקפים על מה שאמר יהודה הוציאוה ותשרף . והלא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו ועוד בדיני נפשות מתחילין מן הצד ועוד היאך היה דן על כלתו ומתרצים שיצחק ויעקב ויהודה דנוה והתחילו ביהודה מן הצד . ובמדרש יש ששם בעצמו דנה . ואי אפשר להיות כשתדקדק בחשבון שנות דור ודור תמצא שמת כבר ומה שאמר במס׳ ע״ז פני הכא על הפנויה בית דינו של שם גזרו משום מעשה דתמר לא שהיה קיים אלא כל בי׳ דינו אחריו נקרא על שמו : הכר נא למי החותמת . ס״ת תירא שאמר׳ לו תירא את השם ותודה :

רמבן

יהודה מלות ציצית ויזלזל בו לתת אותו לזונה ואולי היה בידו סודר קטן אשר יעטוף בו קצת הראש לפעמים ויקרא פתיל בעבור שהוא קצר כפתיל והוא תרגום שושיפ׳ ולא תמצא לאונקלוס בכל שמלה שבתורה שיתרגם אותה שושיפא אבל לשון כסות ומלבוש תרגום בכלם מלבד ופרשו השמלה שאומר בו ויפרשו שושיפא לפי שהוא הסודר הידוע בתלמוד שיודעו בו הבתולים וכן תרגום יונתן בן עוזיאל המעטפות שושיפא שהם סודרים קטנים יעטפו בהם הראש ויפרשו אותם הנכבדים על המגבעות והפארים אשר על ראשם וזה המנהג עודנו היא בארצות המזרח. ויתכן עוד כי היה ליהודה חותם כצורת אריה או צורה אחרת ידועה במושלים והיו בידו פתילים שבהם כצורה ההיא לתייר בה והמטה היה בידו כמשפט שליט ונוגש כענין שכתוב מטה עוז שבט למשול וכתיב לא יסור שבט מיהודה ואלה נתן בידה :

(כד) **ויאמר** יהודה הוציאוה ותשרף . אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר׳ מאיר משום ר״מ תמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה זה כתב רש״י ולא פירשו . ואני לא ידעתי הדין הזה שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת הבעל ארוסה או נשואה כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין אבל בת כהן שומרת יבם שזינתה אינה במיתה כלל ובין בת ישראל ובין בת כהן אינה אלא בלאו גרידא. וא״ת שהיה היבום נוהג בבני נח והיה להם בכלל אשת איש ואזהרה שלהם זו היא כו׳ והלא הם אומרים שיהודה התחיל במצות יבום תחלה וכן בגמרא סנהדרין מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל. ונראה לי שהיה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איננה נדונת כמשפט שאר האנשים אך כמבזה את המלכות ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יצוה והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כהונתו לא שהיה דין הדיוטות כן . ועל דרך הפשט יתכן שהיה

ספורנו

להנשא אחרי שהשיגה את הזרע המכוון : (כב) וגם אנשי המקום אמרו. כמתחקים וקיקלון על כבודך: (כג) הנה שלחתי . ולא שקרתי באמונתי : (כד) וגם הנה הרה. ולא השתדלה לכסות קלון לכבודך כענין אמרם ז״ל אשה מזנה מתהפכת או משמשת במוך כדי שלא תתעבר : (כה) היא מוצאת והיא שלחה . שלא נפל לבה מהשתדל לזכות את עצמה אף על פי שהיו מוציאים אותה להשרף כי היה לבה כלב הארי : לאיש אשר אלה לו. אף על פי שהיתה באותה סכנה לא רצתה להלבין פניו כאמרם ז״ל נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים מנלן מתמר : (כו) צדקה ממני . אף על פי שהיא באה אלי במרמה ואני לא ראיתיה כלל

נְתַתִּ֖יהָ לְשֵׁלָ֣ה בְנִ֑י וְלֹֽא־יָסַ֥ף ע֖וֹד לְדַעְתָּֽהּ׃
כז וַיְהִ֖י בְּעֵ֣ת לִדְתָּ֑הּ וְהִנֵּ֥ה תְאוֹמִ֖ים בְּבִטְנָֽהּ׃
כח וַיְהִ֥י בְלִדְתָּ֖הּ וַיִּתֶּן־יָ֑ד וַתִּקַּ֣ח הַמְיַלֶּ֗דֶת וַתִּקְשֹׁ֨ר עַל־יָד֤וֹ שָׁנִי֙ לֵאמֹ֔ר זֶ֖ה יָצָ֥א רִאשֹׁנָֽה׃
כט וַיְהִ֣י׀ כְּמֵשִׁ֣יב יָד֗וֹ וְהִנֵּה֙ יָצָ֣א אָחִ֔יו וַתֹּ֕אמֶר מַה־פָּרַ֖צְתָּ עָלֶ֣יךָ פָּ֑רֶץ וַיִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ פָּֽרֶץ׃
ל וְאַחַר֙ יָצָ֣א אָחִ֔יו אֲשֶׁ֥ר עַל־יָד֖וֹ הַשָּׁנִ֑י וַיִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ זָֽרַח׃ ס
חמישי לט א וְיוֹסֵ֖ף הוּרַ֣ד מִצְרָ֑יְמָה וַיִּקְנֵ֡הוּ פּוֹטִיפַ֞ר סְרִ֣יס פַּרְעֹ֗ה שַׂ֚ר הַטַּבָּחִים֙ אִ֣ישׁ מִצְרִ֔י מִיַּד֙ הַיִּשְׁמְעֵאלִ֔ים אֲשֶׁ֥ר הוֹרִדֻ֖הוּ שָֽׁמָּה׃
ב וַיְהִ֤י יְהוָה֙ אֶת־יוֹסֵ֔ף וַיְהִ֖י אִ֣ישׁ מַצְלִ֑יחַ וַיְהִ֕י בְּבֵ֖ית אֲדֹנָ֥יו הַמִּצְרִֽי׃
ג וַיַּ֣רְא אֲדֹנָ֔יו כִּ֥י יְהוָ֖ה אִתּ֑וֹ וְכֹל֙ אֲשֶׁר־ה֣וּא עֹשֶׂ֔ה יְהוָ֖ה מַצְלִ֥יחַ בְּיָדֽוֹ׃
ד וַיִּמְצָ֨א יוֹסֵ֥ף חֵ֛ן בְּעֵינָ֖יו וַיְשָׁ֣רֶת אֹת֑וֹ וַיַּפְקִדֵ֙הוּ֙ עַל־בֵּית֔וֹ וְכָל־יֶשׁ־

בְּרִי וְלָא אוֹסִיף עוֹד לְמִדְעַהּ׃
כז וַהֲוָה בְּעִדַּן מֵילְדַהּ וְהָא תְיוּמִין בִּמְעַהָא׃
כח וַהֲוָה בְּמֵילְדַהּ וִיהַב יְדָא וּנְסֵיבַת חָיְתָא וּקְטַרַת עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה׃
כט וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב יְדֵיהּ וְהָא נְפַק אֲחוּהִי וַאֲמַרַת מָה תְּקוֹף סַגִּי עֲלָךְ לְמִתְקַף וּקְרָא שְׁמֵיהּ פָּרֶץ׃
ל וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי דִּי עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ זָרַח׃
א וְיוֹסֵף אִתָּחַת לְמִצְרָיִם וּזְבָנֵיהּ פּוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קְטוֹלַיָּא גַּבְרָא מִצְרָאָה מִיַּד דַּעֲרָבָאֵי דִּי אַחֲתוּהִי תַמָּן׃
ב וַהֲוָה מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵיהּ מִצְרָאָה׃
ג וַחֲזָא רִבּוֹנֵיהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ וְכֹל דְּהוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ׃
ד וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּשׁ יָתֵיהּ וּמַנְּיֵהּ עַל בֵּיתֵיהּ וְכָל דְּאִית

ו'
ג'
ד' זוגין דמי' חד מ"ל וחד חס'
י'. ג'
ו' חס' את
ג' כ"פ ט'שום בר נש
ב'. ג'
ה' גבי קנין
ב' כ"כ י"מ ס"פ
ג' וחס'. מ'. ג'

הכר נא למי : ולא יסף ו' וסי' עוד לדעת'. קול גדול ולא יסף. להראה אל מנוח. ולא יסף שמואל לראות את שאול. עוד לבקשו. עוד מלך מצרים : ראשנה י' מסר במסר' רבתא : ויקרא שמו ו' פסו' מסר פרשת וישלח : ויוסף ג' ר"פ וסי' ויוסף הורד מצרימה. ויוסף בן שלשי' שנה בעמדו. ויוסף הוא השליט : הורד ב' וסי' מצדים. נאווה : הורידהו ב' כ"כ וסי' הורדהו שמה. ותאמר אל עבדיך : על ביתו ז' מסר בפר' מקץ : ויהי ה' בטעם יש בספרא מסר בפרש' נח :

תולדות אהרי ולא יסף עוד לדעתה. סוטה י: ויוסף הורד. סוטה יג:

רשי

לשלה בני : ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק (וחבירו גבי אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו) : (כז) בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים : והנה תאומים. מלא ולהלן תומים חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים : (כח) ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה : (כט) פרצת. חזקת עליך חוזק : (ל) אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבעה חרמים שמעל עכן שיצא ממנו . ויש אומרים כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער ושני חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב (בראשית רבה): ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני: (א) ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו . ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתיד' להעמיד בנים ממנו ואינ' יודעת אם ממנה אם מבתה : (ג) כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו (ב"ר) : (ד) וכל יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר:

ולא

אבן עזרא

לא נתתיה : לדעתה. לשכב עמה : (כח) ויתן יד. האחד מהם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא גם אלה במעשה פלא שנדבקו השליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו : (כט) מה פרצת. כאדם שיפרוץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ . ואחרים אמרו שהוא כמו ופרצת והגאון אמר כי מה פרצת כמשמעו רק עליך פרץ מגזרת ויפרץ

בעל הטורים

מה פרצת רמז שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. פרץ באת ב"ש עולה י"ד והוא בגימטרי' דוד : הורד ב' במסר' ויוסף הורד. הורד שאול. לומר שנשקלה הגלות כנגד גיהנ'. הורידוהו שנים במסרה אשר הורידוהו שמה. הורידוהו אלי דבנימן בשביל שגרם יהודה ליוסף שהורידוהו שמה למצרים הולך גם הוא להוריד בנימן שמה : וכל יש לו נתן בידו ה"ת לשוע מלמד שבא גבריאל ולמד לו שבעי' לשון ולכך הצלית בידו :

ספורנו

כלל כי שלחתי הגדי מכל מקום היא צדקה במרמתה שהיתה לתכלית טוב ורצוי לאל ית' שהוא קיום הזרע לא להנאה עצמה שהרי חזרה לאלמנותה תכף יותר ממה שצדקתי אני בקיום אמונתי שהיתה הכונה בו לכבודי ולהשיג ערבוני שהוא תכלית נפסד וגרוע כאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה : (כז) והנה תאומים בבטנה. קודם לדתה הכירו שהם תאומים לפיכך קשרה המילדת שני להכיר הראשון : (כט) ויהי כמשיב ידו. היה כמו משיב ידו לא משיב באמת כי לא בפעולת הולד נעשה כן רק בפעולת הכח הדוחה שדחה את אחיו לחוץ והושב אחור זה עם ידו : **לט** (א) ויוסף הורד. בזמן אחד בעצמו ירד יהודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתב למעלה ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד : מיד הישמעאלים. שהיו בעלי הגמלים והנושאים והם בעצמם היו סרסורים : (ב) ויהי ה' את יוסף. להצילו מהמתקוממים עליו : ויהי איש מצליח. משיג כל תכלית מכוון ממנו : ויהי בבית אדניו המצרי. עומד לשרת בחדר אדניו ולשון היה כמו עמד כמו והיה שם ויהיו שם כאשר צוני ה'

רמבן

שהיה משפט כנהוג היום במקצת ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם :

(כו) **צדקה** ממני. בדבריה ממני היא מעוברת ורבותינו דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לשון רש"י. והנכון שהוא כמו צדיקים וטובים ממנו ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה צדקה במעשיה יותר ממני כי היא הצדקת ואני החוטא אליה שלא נתתיה לשלה בני . והטעם כי שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו אביו הוא הגואל אחריו כאשר פירשתי למעלה בדין היבום :

ולא יסף עוד לדעתה. אחרי שקיים זרע לבניו לא רצה להיות עמה עוד אע"פ שהיה ברצונו כי איננה אסורה עליו והיתה אשתו כמשפט היבמי' וזה טעם האומר לא פסק כתיב הכא ולא יסף וכתיב התם קול גדול ולא יסף :

(כט) **מה** פרצת עליך פרץ. חזקת עליך חוזק לשון רש"י. וענין פרץ בכל מקום נתיצת הגדר ועברו מן פרוץ גדרו למה פרצת גדריה ובלשונם פרצה קוראה לגנב אבל יאמר בלשון הקדש על כל עובר גבול הדבר ופרצת ימה וקדמה ויפרוץ האיש מאד מאד ולכן אמר בכאן בהיות הראשון כמשיב ידו והוא מהר לצאת מה פרצת פרץ גדול בגדר למהר לצאת קודם ממנו ואמר עליך כי היה הגדר עליו והוא כלוא בתוכו כלומר מה פרצת עליך פרץ גדול בגדר ויצאת ממנו . ור"א אמר מה פרצת כאדם הפורץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ ואין בזה טעם . ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה יזכיר סוד בשם אלה הילודים אמרו איקרי זרח על שם החמה שהיא זורחת תמיד ופרץ על שם הלבנה הנפרצת לעתים ונבנית לעתים והרי פרץ הוא הבכור וחמה גדולה מן הלבנה לא קשיא דהא כתיב ויתן יד וכתיב ואחרי כן יצא אחיו והנה לדעתם היה שם הלבנה לפרץ מפני מלכות בית דוד והיו תאומים כי הלבנה מותאמת בחמה והנה פרץ תאום לזרח הנותן יד והוא בכור בכח עליון כמו שאמר גם אני בכור אתנהו וזהו מאמרם בקדוש החודש דוד מלך ישראל חי וקיים והמשכיל יבין :

(ג) **כי** ה' אתו. שם שמים שגור בפיו לשון רש"י. ואינו נראה אבל וירא אדוניו כי ה' אתו כי יצליחו מעשיו בכל עת יותר מכל אדם וידע כי מאת אלהים הוא לו . וכן ראה ראינו כי היה ה' עמך . וימצא חן בעיניו ושמו משרת לעצמו ופקיד על ביתו :

(ד) **וכל** יש לו נתן] בידו. להיות פקיד ונגיד על כל אשר לו בבית ובשדה ולרבותינו בו מדרש אמרו מלחש ובכנס מלחש ויצא ואמר לו מזוג רותחין

רש"י

(ו) ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר לשון נקיה: ויהי יוסף יפה תואר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו (ב"ר) אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד: (ז) ותשא אשת אדוניו וגו'. כל מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: (י) לשכב אצלה. אפי' בלא תשמיש: להיות עמה. לעולם הבא: (יא) ויהי כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד (תנחומא) יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"ג אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא במסכת סוטה (ד' לו):

לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ׃ ה וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה׃ ו וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה׃ ששי ז וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי׃ ח וַיְמָאֵן ׀ וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי׃ ט אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים׃ י וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף יוֹם ׀ יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃ יא וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ

ס' בטעם, גריס.
י"א
ד' מ"ל
י"ד
ז' מרעימי' ופסק
ג"ז. ז' ל' מניע'
ע"ו מ"ל בנ"נ
ע"ו
ו'
ז' ופסק
ד' וכל עזר' דכו'. י"ח
ו'

לֵיהּ מְסַר בִּידֵיהּ׃ ה וַהֲוָה מֵעִידָן דְּמַנִּי יָתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ וְעַל כָּל דְּאִית לֵיהּ וּבָרֵיךְ יְיָ יָת בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף וַהֲוָה בִּרְכְתָא דַּייָ בְּכָל דְּאִית לֵיהּ בְּבֵיתָא וּבַחֲקְלָא׃ ו וּשְׁבַק כָּל דְּלֵיהּ בִּידָא דְיוֹסֵף וְלָא יְדַע עִמֵּיהּ מִדַּעַם אֱלָהֵין לַחְמָא דִּי הוּא אָכֵיל וַהֲוָה יוֹסֵף שַׁפִּיר בְּרֵיוָא וְיָאֵי בְּחֶזְוָא׃ ז וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וּזְקַפַת אִתַּת רִבּוֹנֵיהּ יָת עֵינָהָא לְוַת יוֹסֵף וַאֲמַרַת שְׁכוּב עִמִּי׃ ח וְסָרֵיב וַאֲמַר לְאִתַּת רִבּוֹנֵיהּ הָא רִבּוֹנִי לָא יְדַע עִמִּי מָה בְּבֵיתָא וְכֹל דְּאִית לֵיהּ מְסַר בִּידִי׃ ט לֵיתוֹהִי רַב בְּבֵיתָא הָדֵין מִנִּי וְלָא מְנַע מִנִּי מִדַּעַם אֱלָהֵין יָתִיךְ בְּדִיל דְּאַתְּ אִתְּתֵיהּ וְאֵיכְדֵין אַעֲבֵיד בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא וְאֵיחוּב קֳדָם יְיָ׃ י וַהֲוָה כַּד מַלֵּילַת עִם יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלָא קַבֵּיל מִנַּהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ לְמֶהֱוֵי עִמַּהּ׃ יא וַהֲוָה כְּיוֹמָא הָדֵין וְעָאל לְבֵיתָא לְמִבְדַּק בִּכְתָבֵי חוּשְׁבָּנֵיהּ וְלֵית אֱנָשׁ מֵאֱנָשֵׁי

רמז

אוכל ד' מ"ל וסי' כי אם הלחם. כאשר יהלם חרעב. אם ינועו ונפלו על פי אוכל. אשר בטחתי בו אוכל לחמי: ותשא י"ד וסי' במלכים ב' סימן ד': חשך לשון מניע' ז' וסי' ולא חשך ממני מאומה. ואת עבדו חשך מרעה. הנה חשך יואב את העם. הנה חשך אדני את נעמן. לא חשך ממות נפשם. מרדף בלי חשך. ישעיה. ובתחפנם חשך היום: אותך י"ו מלאי' בליש' נקבה מסר במס' רבתא: באשר ט"ו מסר בשופטים סי' ה': הרעה הגדלה הזאת ו' וסי' איננו גדול בבית הזה. אם דדך גבולו יעלה בית שמש. אל אודות הרעה. והיה כי תגיד לעם הזה. כאשר הבאתי אל העם הזה. ולבם הנשמע לעשות: יום יום ז' ופסק וסי' ויהי כדברה אל יוסף. על אשר ילקטו יום יום. ואתי יום יום ידרשון. ברוך ה' יום יום. לשלמי נדרי. ואהיה שעשועים יום יום. לשקד על דלתותי יום יום. וב' יום יום דלא פסקי' וסי' יום יום לשנה וחכרו דיחזקאל: כהיום ד' וסי' ויבא הביתה לעשות. לחיותנו כהיום הזה. כי אותו כהיום תמצאון אתו. ולא יוכל ה' עוד לשאת. וכל עזרא דכו': הביתה י"ח וסי' במסר' רבתא: ואין איש ו' וסי' מאנשי הבית. מאסף דפלגש. מבני ישראל. טוב ממנו. הצדיק אבד. מדוע באתי ואין איש:

אבן עזרא

ויפרץ לרב: (ו) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם. יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק ועוד כי אדוני יוסף סריס היה והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפי' נוגע בו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי: ויהי יוסף יפה תאר. כאמו: (י) לשכב אצלה. אפי' לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמה לדבר שיחות: (יא) ויהי כהיום הזה. משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי או מחדש אחד או אחר שנה תמימה והוא הנכון בעיני: לעשות מלאכתו. מלאכת הבית או הממון כי פקיד היה על הכל. ודרש ואין איש דבר יחיד

תולדות אהרן ויברך ה' את. ברכות מב סנהדרין לט (ע"ג מב): ותשא אשת. נזיר כג הוריות י (פאה יז): איננו גדול. עקיד' שער נג: ואיך אעשה. ערכין טו (פאה טו): וחטאתי לאלהים. סנהדרין קט: ולא שמע אלי' לשכב אצלה. יומא לה סוטה ג' ע"ג ה: ויבא הביתה. שבת מט סוטה לו שבת ע:

בעל הטורים

כי אם הלחם אשר הוא אוכל בגי' היא אשתו. להיות עמה בגימטריא לתוך גיהנם:

ספורנו

ה': (ד) וישרת אותו. בדברים הצריכים לגופו: (ו) ויעזב כל אשר לו. בלי שיצטרך לכוין חשבון: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. אחר שהפקיד אותו באופן זה על הפך שהיה מתחילה שהיה עובד בעבודה קשה כאמרו הסירותי מסבל שכמו כו': (ז) ותשא אשת אדניו. בשביל יופיו שאמר למעלה: (ט) כי אם אותך באשר את אשתו. בענין האסור בלבד חשך אותך ממני: הרעה הגדולה הזאת. לשלם רעה תחת טובה: (י) להיות עמה. ביחוד: (יא) כהיום הזה. שנתנה עיניה והתאוות לו: ויבא הביתה. נכנס לחדר שלא ידע שהיתה היא שם.

רמבן

רותחין והא רותחין מזוג פושרין והא פושרין מה יוסף תבן בעפריים חרשין במצרים עד היכן עד שראה שכינה עומדת על גביו הה"ד וירא אדוניו כי ה' אתו והענין כי בעבור היות אדניו מצרי לא ידע את ה' אמר כי בראותו הצלחתו הגדולה היה חושש כי דרך כשפים הוא כאשר בבני ארצו עד שראה שהיה מאת עליון במראה שנראית לו בחלום או בהקיץ בעמוד ענן וכיוצא בו לכבוד הצדיק:

(ו) **כי** אם הלחם אשר הוא אוכל. לשון נקיה בדברי רבותינו. ור"א אמר כי כל אשר לו היה ביד יוסף חוץ מן הלחם אשר הוא אוכל שלא היה אפי' נוגע בו בעבור היותו עברי כן היה משפט המצרים את העברים שלא יגעו במאכלם כי תועבה היא למצרים ואפשר שהוא כן. או יהיה פירוש הכתוב כי לא ידע אדוניו את יוסף מאומה שיקח מכל אשר לו רק את הלחם לבדו אשר יאכל יוסף לא לשאר הנאות כאשר יעשו הבחורים ולא לאסוף לו עושר ונכסים כענין שנאמר ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו עד היום הזה. ולא ידע אתו מה בבית ענין אחר שלא ישגיח לדעת מה אתו בבית כי לא ידע אתו מאומה לשון שולל ומה בבית יקים:

ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה: הזכיר זה בכאן לומר כי בעבור יפיו נשאה אשת אדוניו אליו את עיניה. ורש"י כתב כי בעבור שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו וכו':

(ח) **וימאן** ויאמר אל אשת אדניו. ספר הכתוב כי מאן לעשות כרצונה אע"פ שהיא גברתו אשת אדוניו והוא ירא ממנה כי היה ירא את השם יותר וזה טעם אל אשת אדוניו:

(ט) **וחטאתי** לאלהים. בני נח נצטוו על העריות לשון רש"י. ונכון הוא רק בעבור חסרון דעת הנשים הקדים אליה כי הדבר בגידה באדוניו אשר בוטח בו ואחרי כן אמר כי יש בענין עוד חטא לאלהים. ויתכן לפרש וחטאתי לאלהים בבגידה הזאת כי רעה גדולה הוא שיהיה בה לי חטא לפני האלהים כי עיניו בנאמני ארץ ולא לפניו בוגד יבא ודברו אמת רק לא הזכיר אסור הערוה כי דבר עמה כדרך הנשים:

וטעם לשכב אצלה. כדברי רבי אברהם אפילו שישכב אצלה בסמוך היא בבגדה והוא בבגדו או להיות עמה לדבר שיחות כי לא מצאנו אצלה על המשגל רק עמה או אותה שכבה עמי אם שוב ישכב איש אותה והנשים תשכבנה:

יחיד : (יד) הביא לנו. בעלי : (יט) ויחר אפו . ואעפ"כ לא הרגו כי בספק היה הדבר אצלו : (כא) בית הסהר . לא נדע אם הוא לשון הקדש או לשון מצרים בעבור שפירש אחריו ואמר מה הוא כמו האחשתרנים שהוא לשון פרס ופירש שהם בני הרמכים : (כב) ואת כל אשר עושים . יש אומרים כי היה מתעסק באומנות שיחיה ממנו כאשר היו עושים האסורים והקרוב אלי שפירושו כל אשר היו צריכים כאילו היה הוא העושה

(יד) ראו הביא לנו . ה"ז לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן : עברי . (ב"ר) מעבר הנהר מבני עבר : (טו) אדוניו. של יוסף: (טז) בא אלי . לצחק בי העבד עברי אשר הבאת לנו : (יט) ויהי כשמוע אדוניו וגו'. בשעת תשמיש אמרה לו כן וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה : (כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה: (כב) הוא היה עושה. כתרגומו במימריה

מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת׃
יב וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר
שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ
וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ יג וַיְהִי
כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ
וַיָּנָס הַחוּצָה׃ יד וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי
בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ
הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ
בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא
בְּקוֹל גָּדוֹל׃ טו וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ כִּי־
הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב
בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃
טז וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ עַד־בּוֹא
אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ׃ יז וַתְּדַבֵּר אֵלָיו
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא אֵלַי
הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ לָּנוּ
לְצַחֶק בִּי׃ יח וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי
וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס
הַחוּצָה׃ יט וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו
אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה
אֵלָיו לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה
עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ׃
כ וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ
אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר־
אֲסוּרֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי־שָׁם
בְּבֵית הַסֹּהַר׃ כא וַיְהִי יְהוָה אֶת־
יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ
בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃ כב וַיִּתֵּן
שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־יוֹסֵף אֵת
כָּל־הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר
וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא

בֵּיתָא תַּמָּן בְּבֵיתָא׃
יב וְאַחֲדְתֵּיהּ בִּלְבוּשֵׁיהּ לְמֵימַר
שְׁכוּב עִמִּי וְשַׁבְקֵיהּ
לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק וּנְפַק
לְשׁוּקָא׃ יג וַהֲוָה כַּד חֲזַת
אֲרֵי שַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ
וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא׃ יד וּקְרַת
לֶאֱנָשֵׁי בֵיתַהּ וַאֲמַרַת לְהוֹן
לְמֵימַר חֲזוֹ אַיְתִי לָנָא גַּבְרָא
עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בָנָא עָאל
לְוָתִי לְמִשְׁכַּב עִמִּי וּקְרֵית
בְּקָלָא רָמָא׃ טו וַהֲוָה כַּד
שְׁמַע אֲרֵי אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית
וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק
וּנְפַק לְשׁוּקָא׃ טז וְאַחֲתְתֵיהּ
לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתַהּ עַד דְּעָאל
רִבּוֹנֵיהּ לְבֵיתֵיהּ׃ יז וּמַלֵּילַת
עִמֵּיהּ כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין
לְמֵימַר עָאל לְוָתִי עַבְדָּא
עִבְרָאָה דִּי אַיְתֵיתָא לָנָא
לְחַיָּכָא בִי׃ יח וַהֲוָה כַּד
אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ
לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק לְשׁוּקָא׃
יט וַהֲוָה כַּד שְׁמַע רִבּוֹנֵיהּ
יָת פִּתְגָּמֵי אִתְּתֵיהּ דִּי מַלֵּילַת
עִמֵּיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָּמַיָּא
הָאִלֵּין עֲבַד לִי עַבְדָּךְ וּתְקֵיף
רוּגְזֵיהּ׃ כ וּדְבַר רִבּוֹנֵיהּ
דְּיוֹסֵף יָתֵיהּ וִיהָבֵיהּ בְּבֵית
אֲסִירֵי אַתְרָא דַּאֲסִירֵי
דְּמַלְכָּא אֲסִירִין וַהֲוָה תַמָּן
בְּבֵית אֲסִירֵי׃ כא וַהֲוָה
מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעְדֵּיהּ דְּיוֹסֵף
וּנְגַד לֵיהּ חִסְדָּא וִיהָבֵיהּ
לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי רַב בֵּית אֲסִירֵי׃
כב וִיהַב רַב בֵּית אֲסִירֵי בִּידָא
דְּיוֹסֵף יָת כָּל אֲסִירַיָּא דִּי
בְּבֵית אֲסִירֵי וְיָת כָּל דְּעָבְדִין
תַּמָּן עַל מֵימְרֵיהּ הֲוָה

ל' בב' לישנ'
ל' ומ"ל
ג' דסמי'
ג' פתחין ב' מנהון בטעם מלעיל
ג' בג' כת' ודין כ"כ
י"ג מ"ל
ל' ומ"ל
י"ן פלוגת' דגש.
ד'
אסירי ק'
ל' ומטמ' אח' ין

בבגדו ב' בתרי ליש' וסי' ותתפשהו. בבגדו בה : בידה סימן דהדין עניינא בידה בידה אצלי אצלה אצלי : ותאמר להם ג' דסמי' וסי' ותקרא לאנשי ביתה. כה אמר ה' אלהי ישראל אמרו לאיש . דד"ה . ולחם משמים נתת להם. וכל נביאי' דכו' במ"א ותאמר אליהם כה אמר ה' אלהי ישראל אמרו . דמלכים . הרימתי ג' בג' כת' וסי' הרמתי ידי חס' דחס' . כי הרימתי קולי כ"כ . הרימותי בחור מעם כ"כ : בוא י"ג מלאים וסי' בישעיה סימן ב' : חנו א"ב מן חד וחד וי"ו בסוף תיבותא וסי' במסרא רבתא : חנו חד מן כ"ב זוגין קר' ח' וכל חד וחד לית דכו' מסור במסר' רבת' :

תולדות אהרן ותתפשהו . סוטה שם:

ספורנו

שם בבית . באותו החדר. וינס פן יגבר עליו יצר הרע : (יב) ויצא החוצה . בהיותו מן החדר יצא לאטו בלתי תנועת ניסה שלא ישאלוהו מה לך כי תנוס ומי מן החוץ רודפך אבל היא שראתה שיצא מן החדר בתנועת ניסה יראה שמא עשה כך חוץ לחדר ושאלוהו והגיד לפיכך : (יד) ותקרא לאנשי ביתה. לזכות את עצמה אמנם כאשר ראתה שחוץ לחדר לא רץ וזה ראו גם אנשי ביתה אמרה להם וינס ויצא החוצה כמו שהיה דעתה אבל לבעלה שלא ראה הדבר אמרה וינס החוצה להורות שעשה תנועת הניסה גם בחוץ להמלט מאנשי ביתה וזה לאמת ענין הבקר שלם : לצחק בנו. בעניני תשמיש שמחוכם ניכר שבא אלי לשכב עמי : (יט) ויחר אפו. על שהתרעמ' מפני שהביא לה איש עברי לצחק בה כי אמנם לא חרה אפו על יוסף בזה שהאמין יותר לדברי יוסף אבל נתנו בבית הסהר להראות שהאמין לה לכבוד' ונשתמש ביוסף בבית הסהר כאמרו ויפקוד

בעל הטורים

בבגדו שנים במסורה בפרשת משפטים: הרימותי ב' במסורה בפרשת לך לך . אשר אסורי המלך אסורים . אסורי כתי' ואסירי קרי מלמד שעמד שנים היה אסו' על שהוציא דבה על אחיו . ועוד ב' שנים על שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני . אסורים ג' במסור' שנים גבי יוסף ואחד ה' מתיר אסורים . וזהו שאמרו חכמים ז"ל שאמרה לו אשתו של פוטיפר אני חובשך בבית האסורים אמר לה ס'

רמבן

(יב) **ויעזוב** בגדו בידה. לכבוד גברתו לא רצה להוציאו מידו בכחו הגדול ממנה והסיר אותו מעליו כי היה בגד שיתעטף בו כמעיל וצניף והיא בראותה כי הניח בגדו בידה פחד' פן יגלה עליה לבני הבית או לאדניו והקדימתו אליה' לאמר כי הפשיט בגדו לשכב עמה ובראותו כי הרימותי קולי נבהל לברוח וזה טעם ויהי כראותה כי עזב בגדו ולכן לא הגיד' היא ויעזוב בגדו בידי רק אמרה לאנשי ביתה ולבעלה ויעזב בגדו אצלי: **וטעם** ראו הביא לנו איש עברי. כי העברים שנואי המצרים המה ולא יכלו לאכל אתם לחם כי תועבה היא להם ולא יקנו מהם רק לכורמים וליוגבים ולא יבאו בביתם ולכן אמרה הנה עשה עמנו רעה להביא בביתנו עברי ועשהו פקיד ונגיד וראוי לו שיצחק בנו כענין שנאמר מפנק מנוער עבדו וגו'. וזה טעם אשר הבאת לנו כי הבאתו בביתם היתה קשה בעיניהם ואמרה הביא לנו על בעלה לא הזכירתו לכבודו או בדרך מוסר לנשים או בעבור שהמביא ידוע וכן בספר איוב במקומות רבים ידבר על השם הנכבד בסתם בעבור דעתם שעליו ידברו וכן ויאמר אל אבנר מדוע באת אל פילגש אבי לא יזכיר האומרה ולא דבר בו כלל בעבור היותו ידוע שהוא איש בשת:

(יט) **ויהי** כשמוע אדוניו. בשעת תשמיש אמרה לו כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה רש"י. וכך אמרו בב"ר ר' אבהו אמר בשעת תשמיש ואני תמה כי אדוני יוסף סריס היה ואשתו בנעוריו נשאה והם דרשו סריס פרעה מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה בגופו ועוד כי איך תפגום את עצמה ותמאס בעיני בעלה לאמר לו כי זנתה באונס או ברצון וראוי היה שיהרגנה כי למה לא צעקה מתה לה ויברח כאשר עשתה בסוף . והנה לאנשי ביתה אמרה בא אלי לשכב עמי לא ששכב אלא שבא לעשות כן וצעקתי וברח וכ"ש שתסתיר הדבר מבעלה ואם תאמר כדי שיחר אפו ויהרגהו ודי חיוב מיתה לעבד שיבוא לאנוס אשת השר אדוניו ואפשר שרצו לפרש כדברים האלה עניני תשמיש בגלוי ערוה ומשמוש ידים לא תשמיש ממש והיה אדוניו סריס בגופו שבא אליו חולי שלא יתאוה כענין השחוף . ועל דרך הפשט אין צורך כי אין הכף לדמיון בדבר אחר ופתרונו הדברים האלה וכמוהו ותגד לבית אמה כדברים האלה וכן וכדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה וכן רבים . או יאמר כי בשמוע אדוניו את דברי אשתו שאמרה לו עשה לי עבדך כדברים האלה שהגדתי מיד לאנשי הבית חרה אפו . ויתכן ששמוש הכף בזה להפלגה וכן למה ידבר אדוני כדברים האלה ותקראנה אותי כאלה והנה מאהבת אדוניו את יוסף לא הרגו או שהיה נס מאת השם או שנסתפק בדבריה מדעתו צדקת יוסף וכן אמר בב"ר א"ל ידע אנא דלית הוא מינך אלא שלא לערב פסולת בבני :

(כ) **ויתנהו** אל בית הסוהר מקום אשר אסירי המלך אסורים שם. אמר ר"א כי הכתוב יפרש שבית הסוהר הוא מקום אשר אסירי המלך

מימריה הוה מתעביד : (כג) באשר ה' אתו . בשביל שה' אתו : (א) אחר
הדברים האלה . לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו
הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא
הרווחה לצדיק על ידיהם : חטאו . זה נמצא זבוב בפיילי פוטירי שלו
וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו : האופה. את פת המלך ואין לשון אפייה אלא בפת בלעז פישטו"ר : (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות אתם : ויהיו ימים במשמר . שנים עשר חדש : (ה) ויחלמו חלום שניהם . ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל א' חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו . וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר : איש כפתרון חלומו . כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם : (ז) זועפים . עצבים כמו (מלכים א כ) סר וזעף (מיכה ז)

הָיָה עֹשֶׂה׃ כג אֵין ׀ שַׂר בֵּית־ ל'
הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת־כָּל־מְאוּמָה י'
בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהוָה אִתּוֹ וַאֲשֶׁר־ ט"ע. ל'
הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ׃ פ
שביעי מ א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־ ד' קמץ
מִצְרַיִם וְהָאֹפֶה לַאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ
מִצְרָיִם׃ ב וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי
סָרִיסָיו עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַל ל'
שַׂר הָאוֹפִים׃ ג וַיִּתֵּן אֹתָם ל'. ל' מ"ל
בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֶל־ ג' פתח
בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף
אָסוּר שָׁם׃ ד וַיִּפְקֹד שַׂר
הַטַּבָּחִים אֶת־יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֶת
אֹתָם וַיִּהְיוּ יָמִים בְּמִשְׁמָר׃ ל' קמץ
ה וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ
חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד אִישׁ ג' רפי
כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה
אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר
אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר׃ ו וַיָּבֹא
אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם חד מן י"ז מ"ל בתורה
וְהִנָּם זֹעֲפִים׃ ז וַיִּשְׁאַל אֶת־ ל'
סְרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְמִשְׁמַר ל'. ג' פת'
בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם
רָעִים הַיּוֹם׃ ח וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו

מִתְעֲבִיד׃ כג לֵית רַב בֵּית
אֲסִירֵי חָזֵי יָת כָּל סוּרְחָן
בִּידֵיהּ בְּדְמֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדֵיהּ
וְדִי הוּא עָבֵיד יְיָ מַצְלַח׃
א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין
סְרַחוּ שָׁקְיָא דְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם
וְנַחְתּוֹמָא לְרִבּוֹנְהוֹן לְמַלְכָּא
דְמִצְרָיִם׃ ב וּרְגֵז פַּרְעֹה עַל
תְּרֵין רַבְרְבָנוֹהִי עַל רַב שָׁקֵי
וְעַל רַב נַחְתּוֹמֵי׃ ג וִיהַב
יַתְהוֹן בְּמַטְּרַת בֵּית רַב
קָטוֹלַיָא בְּבֵית אֲסִירֵי אַתְרָא
דִּי יוֹסֵף אָסִיר תַּמָּן׃
ד וּמַנִּי רַב קָטוֹלַיָא יָת יוֹסֵף
עִמְּהוֹן וְשַׁמֵּשׁ יַתְהוֹן וַהֲווֹ
יוֹמִין בְּמַטְּרָא׃ ה וַחֲלַמוּ
חֶלְמָא תַּרְוֵיהוֹן גְּבַר חֶלְמֵיהּ
בְּלֵילְיָא חַד גְּבַר כְּפוּשְׁרַן
חֶלְמֵיהּ שָׁקְיָא וְנַחְתּוֹמָא דִּי
לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם דַּאֲסִירִין
בְּבֵית אֲסִירֵי׃ ו וַאֲתָא
לְוָתְהוֹן יוֹסֵף בְּצַפְרָא וַחֲזָא
יַתְהוֹן וְהָא אִינוּן נְסִיסִין׃
ז וּשְׁאֵיל יָת רַבְרְבֵי פַרְעֹה
דְּעִמֵּיהּ בְּמַטְּרַת בֵּית רִבּוֹנֵיהּ
לְמֵימַר מָה דֵּין אַפֵּיכוֹן בִּישִׁין
יוֹמָא דֵין׃ ח וַאֲמַרוּ לֵיהּ

בעל הטורים

מתיר אסורים . ואשר הוא עושה ה' מצליח ולא כתיב מצליח בידו כמו למעלה לפי שכאן היה בבית האסורים ולא היה לו עסק בידו כמו למעלה שהיה בבית אדוניו ומתעסק בשל אדוניו . לאדניהם ב' במס' לאדוניהם למלך מצרים . האומרות לאדניהם הביאה ונשתה . מה להלן על עסקי שתיה אף כאן על עסקי שתיה כמו שדרז"ל שנמצא זבוב בכוס שלו : זועפים ב' במסר' הכא ואידך למה יראה את פניכם זועפים . מה התם על עסקי אכילה בשביל שלא רצו לאכול היו פניהם זועפים . אף הכא זעפו פניהם על עסקי אכילה נמצא

העושה כי פקיד היה עליהם והפסיק הבא אחריו לעד : (א) חטאו . חטא
מוסר המלוכה בעבור שלא ישתנה סמ"ך סריסיו הוא לאות כי היה
הרי"ש ראוי להדגש ונקמץ הסמ"ך בקמץ גדול לחסרון הדגש : (ג) במשמר
בית שר הטבחים . מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו :
(ד) ויפקד שר הטבחים. והנה כאשר הושמו אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף. והטעם זכר דבריו והביאו אל ביתו ושמהו בבור והוא המשמר זאת דעת המדקדק הגדול ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר הטבחים ושם היה יוסף והעד מקום אשר יוסף אסור שם וצוה שר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי סריס היו : (ה) ויחלמו. כטעם איש כפתרון חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו : (ו) זעפים . מתרעשים כטעם ויעמד הים מזעפו : ויבא אליהם. יתכן שבלילה היה לן בבור. וטעם הלא לאלהים פתרונים כי פתרון החלומו' לשם הוא כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה שיהיה למי שירצה ואם אני אפתר אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק ואחר שהדבר כן ולשם פתרון כל החלומות אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי. וכל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד הם

משקה ד' קמץ וסי' חטאו משקה מלך. וכל כלי משקה המלך. וחברו דד"ה . הוי משקה רעהו מספח. וחד ומשקה צמא יחסיר : לאדניהם ז' מפקין א' בליש' וסי' לאדניהם למלך מצרים . ואדני האדנים . ואדנינו דוד לא ידע . האמרות לאדניהם . כי אני ידעתי כי גדול ד' מכל . הודו לאדני האדנים . כי קדוש היום לאדונינו : ועל שר ב' וסי' ויקצף פרעה על שני . ועל שר שרים יעמד : במשמר ג' פתחין וסי' ויתן אותם . וישאל . ויתן אתי. וכל אתנחת' וס"פ קמץ : בלילה ג' וסי' ויחלמו . ונחלמה . את עמוד האש דעזרא : זעפים ב' וסי' ויבא אליהם יוסף. את פניכם

רמבן

אסורים שם ולכך אמר כי הוא שם מצרי כי דרך הכתוב לפרש לשון נכריה כמו הפיל פור הוא הגורל ולא אמר כלום . אבל ויתנהו אל בית הסהר הידוע למלך שהוא מקום אשר יאסרו שם אסירי המלך לומר כי היה זה סבה שיכנסו עמו המשקה והאופה . ויתכן כי טעם אסירי המלך עבדיו ומשרתיו החוטאים לו במשפט המלוכה כי שאר האסורים לעם ביד השופטים והשוטרים בבית סהר אחר יתנו וספר הכתוב ששמו שם יוסף מאהבה אדוניו אותו והכל סבה מאת ה'. ובעלי הלשון יפרשו סהר כיפה עגולה מלשון אגן הסהר ולפי דעתי שהוא הבור בית בנוי תחת הקרקע ולו פתח קטן מלמעלה יכניסו בו האסורים וממנו להם אורה והוא מלשון סיהרא בארמית כאשר אמר צהר תעשה לתבה מלשון צהרים ושנו בהם זה לרוב אורו וזה למיעוט :

(ב) על שני סריסיו . היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שרי המשקים והאופים גם בבית הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם ודעת אונקלוס כי סריסים שרים וגדולים אמר בפוטיפר רבא דפרעה ועל תרין רברבנוהי וכן ת"י והיו סריסים בהיכל מלך בבל :

(ה) איש כפתרון חלומו . לשון פתרון החלומות הוא המקרה אשר יקרנו לעתיד ויקרא המודיע אותו העתיד פותר ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירש וטעם איש כפתרון חלומו כל אחד ואחד חלם חלום שדומה לפתרון העתיד לבא אליו זה לשון רש"י . ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה חלמנו חלום הדומה לפתרון שימעט בזה חכמת הפותר ואולי לא יהיה כן חלום פרעה ולא ידענו יוסף . ור"א אמר שראה כל אחד בחלומו מה שהיה פתרון חלומו כל' מה שאירע לו בעתיד לומר שהיה חלום אמת לא בא ברוב ענין שלא יתקיים רק המקצת והוא הנכון :

(ז) וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. היה ראוי שיאמר הכתוב וישאל אותם לאמר אבל האריך כי רצה לספר בשבח יוסף שהיה נער

ספורנו

ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם : מ (א) חטאו משקה מלך מצרים והאופה. עבדי שר המשקים ועבדי שר האופים : (ב) ויקצף פרעה על שני סריסיו . שלא השגיחו על עבדיהם : (ה) המשקה והאופה אשר אסורים . חלמו כמו משקה ואופה לא כמו שרים מצוים לעבדיהם וזה בהיותם אסורים ולבם חלל בקרבם בלתי מהרהר בשום שררה : (ז) סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. בשביל שהפקיד אותם אדוניו בידו כאמרו ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם כי לולא זה לא היה ראוי ליוסף לחקור

חֲלוֹם חָלַמְנוּ וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים סַפְּרוּ־נָא לִי׃ ט וַיְסַפֵּר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־חֲלֹמוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה־גֶפֶן לְפָנָי׃ י וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם וְהִוא כְפֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים׃ יא וְכוֹס פַּרְעֹה בְּיָדִי וָאֶקַּח אֶת־הָעֲנָבִים וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל־כּוֹס פַּרְעֹה וָאֶתֵּן אֶת־הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ יב וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃ יג בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ׃ יד כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַבַּיִת הַזֶּה׃ טו כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר׃

י"ג מ"ל כלו' וא' פלוגת'.
ג'
ח'. ב' מ"ע ובענין.
ל'
ל' כ"כ
ל'. ל'
ל'.
ב'
ל' וחס' יו"ד קדמ' י"ב ס"פ
ע' חס'
ס"ג
ל'
י"ן כתו'
ל'
ב' כי סתלתי דד"ס.
ל'. ל'
ל' מלרע וסי' שמני בבור תחתיות

חֶלְמָא חֲלַמְנָא וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ פּוּשְׁרָן חֶלְמַיָּא אִשְׁתָּעוּ כְעַן לִי׃ ט וְאִשְׁתָּעִי רַב שָׁקֵי יָת חֶלְמֵיהּ לְיוֹסֵף וַאֲמַר לֵיהּ בְּחֶלְמִי וְהָא גוּפְנָא קֳדָמַי׃ י וּבְגוּפְנָא תְּלָתָא שִׁבְשִׁין וְהִיא כַד אַפְרַחַת אַפֵּקַת לַבְלְבִין וַאֲנִיצַת נֵץ בַּשִּׁילוּ אַתְכְּלָהָא עִנְבִין׃ יא וְכָסָא דְפַרְעֹה בִּידִי וּנְסֵיבִית יָת עִנְבַיָּא וַעֲצָרִית יָתְהוֹן לְכָסָא דְפַרְעֹה וִיהָבִית יָת כָּסָא עַל יְדָא דְפַרְעֹה׃ יב וַאֲמַר לֵיהּ יוֹסֵף דֵּין פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא שִׁבְשִׁין תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן׃ יג בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין יַדְכְּרִינָךְ פַּרְעֹה וִיתִיבִנָּךְ עַל שִׁמּוּשָׁךְ וְתִתֵּן כָּסָא דְפַרְעֹה בִּידֵיהּ כְּהִלְכְתָא קַדְמֵיתָא דַּהֲוֵיתָא מַשְׁקֵי לֵיהּ׃ יד אֱלָהֵין תִּדְכְּרִנַנִי עִמָּךְ כַּד יוֹטַב לָךְ וְתַעְבֵּיד כְּעַן עִמִּי טֵיבוּ וְתִדְכַּר עֲלַי קֳדָם פַּרְעֹה וְתַפְקִנַנִי מִן בֵּית אֲסִירֵי הָדֵין׃ טו אֲרֵי מִגְנַב גְּנִבְנָא מֵאֲרַע עִבְרָאֵי וְאַף הָכָא לָא עֲבָדִית מִדַּעַם אֲרֵי מַנִּיאוּ יָתִי בְּבֵית אֲסִירֵי׃

רשי

ז) זעף ה' אשא: (י) שריגם. זמורות ארוכות שקורין וידיי"ץ: והיא כפורחת. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר אשפני"ר בלע"ז ואח"כ הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת. נץ גדול מפרח כדכתיב (ישעיה יח) ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב (במדבר יז) ויוצא פרח והדר ויצץ ציץ: (יא) ואשחט. כתרגומו ועברית והרבה יש בלשון משנה: (יב) שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה | (חולין צב): (יג) ישא פרעה את ראשך. ל' חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך: (יד) כי אם זכרתני אתך. אחר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך כפתרוני הרי ועשית נא

בעל הטורים

זכוב: ספרו ג'. ספרו נא לי. והידך ספרו בגוים את כבודו הד בתלים והד בדברי הימים שעל הספור שספרו ספרו בגוים כבוד יוסף שגבהוהו לפני פרעה: שריגם כתיב חסר בגימטריא אבות העולם דהיכא מאן דאמר אלו האבות:

רמבן

עבד ושאל לשני שרים גדולים והם בבית אדוניו אשר שנא אותו והיה כל אחד יכול לצוות לשאת את ראשו מעליו ולא פחד מהם מלשאול אותם ולאמר להם דעתו בפתרון כי בטח בחכמתו שאלו נמלט שר האופים היה תולה אותו:

וטעם ופותר אין אותו. אין מודיע העתיד ממנו. ויתכן ששלחו לקרא החרטומים בבקר או שהיו אנשים עמהם בבית הסוהר ואין פותר אותו או שאמרו ואין בעולם פותר אותו כפי דעתנו כי נעלם הוא מאד: (ח) **הלוא** לאלהים פתרונים. פי' ר"א כי יאמר כי המקרים העתידים לבא בחלומות לאלהים הם כי הוא לבדו המחלים והמודיע העתיד והוא העושה שלום ובורא רע ואין בדבורי לכם תועלת או הפסד וזה אמר שלא יענישהו אם תבא להם רעה או כדי שיספרו אותם אליו ולא יבזוהו ואם כן אין למלת הלא בזה טעם ואולי יהיה פירושו כמו הנה יאמר הנה לאלהים לבדו הפתרונים ולא לאדם הפותר. והנכון בעיני כי אמר הלא לאלהים פתרונים בכל החלומות הנעלמים והסתומים והוא יכול להודיע פתרון חלומכם ואם הוא נעלם בעיניכם ספרו נא לי אולי ייטב בעיניו לגלות סודו אלי:

(י) **והוא** כפורחת עלתה נצה. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר ואח"כ הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבים עד כאן תרגום של פורחת לשון רש"י. ואינו נכון שאם היה מדבר במרמה מפני שהם דברי חלום היה אומר והנה כגפן לפני ובגפן שלשה שריגים והכ"ף הזו איננה בחלום שר האופים ולא בחלום פרעה ולמה ידמה בזה יותר מכל האחרים אבל יאמר בכולם והנה הדמיון שטעמו כאלו אבל פירושו והיא כפורחת עלתה נצה שראה בחלומו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכלותיה ענבים וזה להורות כי ממהר האלהים לעשותו. ובזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים וחשב בדעתו כי ביום אחד ישא ראש שניהם או בעבור כי בלילה אחד חלמו ואין צריך לדברי ר"א שאמר שהיה יוסף יודע יום הולדת את פרעה וכזאת הכ"ף במקומות רבים ויהי כמשיב ידו כבא אברם וכעת מותה ותדברנה הנצבות וכן רבים ואונקלוס שאמר והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין תרגום עלתה שהעלתה לולבי גפנים הוציאה פרח והעלתה לולבין גדולים והנצו והבשילו אשכלותיה ענבים כי לא יבוא לו לשון עלתה בכך כי איננו עולה:

(יד) **כי** אם זכרתני אתך. אם תזכרני כאשר וייטב לך תעשה אתה עמדי חסד ואמת ותזכירני אל פרעה ואם יהיה נא לשון בקשה יאמר כי אם זכרתני ועשית בחסדך חסד עמדי תזכרני אל פרעה. וטעם אתך שתזכרני לעשות עמי כטוב אשר יטב לך שיגאלת מבית הסוהר או יהיה פירוש שתזכרני בלבך כאלו אני עמך והזכירה אל פרעה שיהלל אותו אליו לאמר הנה בבית שר הטבחים עבד יפה לפני מלכים יתיצב. והנכון עוד בעיני שיאמר אם תזכרני להיות אתך כאשר ייטב לך ותשוב למעלתך ותחפוץ לעשות עמי החסד הזה תזכרני אל פרעה לאמר בפניו זכרתי נער שהיה משרת לי בבית הסהר תנהו אלי להיות לי משרת והוצאתני מן הבית הזה כי חטא גדול הוא על המעמידים אותי בכאן או יהיה טעם והזכרתני אל פרעה כי ראה אותו פרעה בהיותו עובד לשר שלו ופקיד על כל אשר לו משרת לפניו ואם תזכרנו לפניו תוציאנו מכאן כי אין בו עון אשר חטא וראוי למלך שיצילני מיד עושקי כי כל דבר

אבן עזרא

הם: (י) עלתה נצה. כמו הנצו הרמונים: הבשילו אשכלותיה. הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר ואם הם שני בניינים: (יא) ואשחט אותם. כמו שוחטי הילדים ולא כאשר פי' הגאון: (יב) פתרונו. פירושו ולא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום. יש שואלים מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים. ויתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו כי הנה היום יש מלכים שיעשו משתה ביום תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות או יתכן שהגבירה היתה הרה והראשון קרוב אלי: (יג) ישא פרעה את ראשך. ירים הנכון שהוא בדרך מספר והעד וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופים בתוך עבדיו ובפסוק כי תשא אפרש זה: כנך. משמרתך הראשונה ומכונתך ומתכונתך ויתכן להיותו מן גזרת כן וכמוהו ועמד על כנו: (טו) מארץ העברים. אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי. ואחר כל חלום במקרא מלת

זועפים. דדניאל: הלא י"ג מלאים בתורה וחד פלוגתא עלה וסי' במס' רבת': ספרו ג' וסי' ספרו נא לי ספרו בגוים כבדו. וחבירו: ליוסף ח' וסימן ביחזקאל סימן ל"ז: נצה י"א זוגין מן חד וחד חד מפיק ה' וחד לא מפיק ה' מס' במס' רבת': הם י"ב סופי פסוק וסי' בפרשת וישמע יתרו: אתך י"ו בתורה מסר

תולדות אהרן ובגפן שלשה שריגים. חולין צב ס' הזוהר פ' ויחי ופרשת דברים: והיא כפורחת. חולין שם: וכוס פרעה בידי ואקח. סוטה ט חולין צב:

ספורנו

לחקור על מחשבותיהם: (ח) הלא לאלהים פתרונים. הנה חכמת הפתרון היא באדם מצד מה שהוא בצלם אלהים ולזה יתכן שתהיה גם בי אף על פי שאני עתה עבד ובבית האסורים ומפני זה אפשר שלא נדקתם במה שאמרתם ופותר אין אותו: (יג) כמשפט הראשון. קודם שעלית להיות שר: אשר היית משקהו. אתה בעצמך וזה יעשה עתה להראות ולהודיע שהוא מקבל אותך בסבר פנים יפות: (יד) כי אם זכרתני אתך. וזה יורה שכל כך תהיה חבתי עמך שאם תזכרני כאשר ייטב לך שתמלא שעה הגונה לזה: והזכרתני אל פרעה. המכיר אותי כשהייתי בבית שר הטבחים: והוצאתני. תוציאני בלי ספק: (טו) כי גנוב גנבתי וגם פה לא עשיתי מאומה והטעם שיוציאני בלי ספק כדברך כי אמנם ימלא בלא

נא עמדי חסד: (טז) סלי חורי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומינו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובליי"ש לתתם באותם סלים: (כ) יום הלדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן (יחזקאל טז) ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן (ויקרא יג) אחרי הוכבס את הנגע שכיבוסו על ידי אחרים: וישא את ראש וגו'. מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: (כג) ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזוכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר (תהלים מ) אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויים רהב:

טז וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־רֹאשִׁי: יז וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי: יח וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם: יט בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ: מפטיר כ וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ ׀ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו: כא וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים עַל־מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה: כב וְאֵת שַׂר הָאֹפִים תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף: כג וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ: פ פ פ

קי"ב, יב"ק סימן

ד' ב' קמץ ב' פתח

ב' ומ"ל

ב' אנשים. ל'

ג'

כ"ד

י"ב ס"פ

ד'

י"ז מ"ל בלוי' זכר. ב'

ג' ב' חס' וא' מ"ל דין חס'.

מ"ב

ב'

כ"ה

ג'

טז וַחֲזָא רַב נַחְתּוֹמֵי אֲרֵי יָאוּת פַּשַּׁר וַאֲמַר לְיוֹסֵף אַף אֲנָא בְּחֶלְמִי וְהָא תְּלָתָא סַלִּין דְּחִירוּ עַל רֵישִׁי: יז וּבְסַלָּא עִילָּאָה מִכֹּל מֵיכְלָא דְּפַרְעֹה עוֹבַד נַחְתּוֹם וְעוֹפָא אָכִיל יַתְהוֹן מִן סַלָּא מֵעִלָּוֵי רֵישִׁי: יח וַאֲתֵיב יוֹסֵף וַאֲמַר דֵּין פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא סַלִּין תְּלָתָא יוֹמִין אִינוּן: יט בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין יַעְדֵּי פַרְעֹה יַת רֵישָׁךְ מִנָּךְ וְיִצְלוֹב יָתָךְ עַל צְלִיבָא וְיֵיכוֹל עוֹפָא יַת בִּשְׂרָךְ מִנָּךְ: כ וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יוֹם בֵּית וַלְדָא דְּפַרְעֹה וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא לְכָל עַבְדוֹהִי וּדְכַר יַת רֵישׁ רַב שָׁקֵי וְיַת רֵישׁ רַב נַחְתּוֹמֵי בְּגוֹ עַבְדוֹהִי: כא וַאֲתֵיב יַת רַב שָׁקֵי עַל שַׁקְיוּתֵיהּ וִיהַב כָּסָא עַל יְדָא דְּפַרְעֹה: כב וְיַת רַב נַחְתּוֹמֵי צְלַב כְּמָא דְּפַשַּׁר לְהוֹן יוֹסֵף: כג וְלָא אַדְכַּר רַב שָׁקֵי יַת יוֹסֵף וְאַנְשְׁיֵהּ: פ פ פ

אלת הנה טעמה כאילו: (טז) סלי חורי. אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהודה: בעוד. בטרם עוד וטעמו לא יעבור עוד כך זמן עד שיהיה זה: (יט) ישא פרעה את ראשך מעליך. ישאנו ממקומו וטעמו יסירנו או ירימנו על עץ: (כ) הלדת. שם הפועל מהבנין שלא נזכר שם פועלו: (כא) על משקהו. שם כי אשר היית משקהו פועל: (כג) ולא זכר שר המשקים. לא הזכירו בפה אל פרעה כן ומשנה ה' לא תזכרו עוד זכר את ושתי: וישכחהו. בלב:

במסרא רבתא: והנה שלשה ב' רסמיכי וסי' והנה שלשה סלי. אנשים: מאכל ומאכל ד' פתחין וסי' ובסל העליון. ומאכל שלחנו ומושב עבדיו. וחברו. ונפשו מאכל תאוה וסי' בלשון ארמית סלא בנפשיה פתורא רחבריה: והעוף ג' באורייתא וסי' והעוף ירב בארץ. והעוף אובל אותם מן הסל. זאת תורת הבהמה והעוף ראשך ד' וסי' ותלה אותך. והיו שמיך. היום הזה יסגרך. ושמן על ראשך אל יחסר: אותך י"ז מלאים מכר במסו' רבתא: הלדת ג' ב' חסרי' וא' מלא וסי' הלדת את פרעה. ומולדותיך ביום הולדת אותך. מ"ל. ותשלכי אל פני השדה. קדמ' ובתרא חס': ואת ראש ב' וסי' שר האופים. איש בשת: וישב כ"ה וסי' במסרה רבת' ולא זכר ג' רסמי' וסי' ולא זכר שר המשקים. ולא זכר יואש המלך. ר"ה. ולא זכר הדום רגליו:

תולדות אהרן וירא שר האופים כי. ברכות נה:

ספורנו

שלא היה עבדותי ולא מאסרי בסבת חטא שנמצא עלי: (טז) כי טוב פתר. והיה מקוה שיפתור גם בעדו לטוב שהחלומות הולכים אחר הפה כדבריהם ז"ל כאמרו כאשר פתר להם יוסף:

בעל הטורים

ולא זכר שר המשקים שלשה במסורה הכא ואידך ולא זכר יואש המלך את החסד. ולא זכר הדום רגליו שטר המשקים היה כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריה בנו ועל זה נהרגו כמה נפשות מישראל שהיה דמו תוסס עד שנחרב הבית וזהו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו:

רמבן

לא יכחד ממנו אם יתפון. וטעם מארץ העברים מארץ חברון אשר גרו שם אברהם יצחק ויעקב כי אברהם שהיה ראש היחס הנקרא אברם העברי כי היה מעבר הנהר וגדול שמו בגוים כי נתקיי' בו ואגדלה שמך ועל כן נקראו כל זרעו העברים והם עצמם יחזיקו את שמם כן שלא יתערב בעמי הארצות הכנענים והוחזק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם וזה טעם הביא לנו איש עברי כי יוסף אמר להם עברי אנכי ולא רצה שיחזיקוהו ככנעני והנה ארץ מגוריהם קראה ארץ העברים כלומר בארץ אשר העברים שם או שנקרא שמה כן כי הם גדולי הארץ ואציליה כמו שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו וכתיב אל תגעו במשיחי:

(טז) **כי** טוב פתר. אמר אונקלוס כי יפה פתר וכן טוב טעם ודעת למדני וכן כי טובות הנה יפות. והטעם לאמר כן כי האיש הזה מבזה על יוסף חושב בו שלא ידע לפתור אותו לעולם ולא יגיד לו החלום אם לא בראותו כי פתר לחברו יפה וכהוגן או יאמר וירא שר האופים כי לטובה פתר לו ושמח והגיד חלומו שהיה מצטער בו יותר מחברו:

סלי חרי. סלים של נצרים קלופים עשויים חורים חורים זה לשון רש"י. והגאון רב סעדיה פירש סלי לחם לבן כלחם המלך מלשון ולא עתה פניו יחורו מן הארמית שתאמר ללבן חיור והוא הנכון כי היה בכל הסלים מלחם המלך ובסל העליון מכל מיני מאכל פרעה שהיה מעשה אופה ולשון רבותינו במשנה פתין גריצים וחיורי ואמר בירושלמי רבנן שמעין לה מן הדא והנה שלשה סלי חורי על ראשי:

כלי פרשת וישב יקר

וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען. היה לו לומר וישב יעקב בארץ ישיבת אביו או ויגר יעקב בארץ מגורי אביו. ועוד בארץ כנען למה לי אלא לפי שמאשים את יעקב על שביקש לישב בעולם הזה ישיבה של קבע להיות כתושב בעה"ז במקום מגורי אביו כי אביו לא כן עשה אלא היה בעה"ז כגר וכאורח נטה ללון לפי שאמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת הזכיר לשון גור כי רצה ה' שלא יבקש ישיבה של קבע בעה"ז כי אין לומר שלכך הזכיר לשון גור לפי שהיה באותו פעם דר בארץ לא לו והדר בארץ נכריה נקרא גר. ע"ז אמר בארץ כנען ובאותו ארץ היה יצחק תושב כי שלו היא שכן אמר אברהם גר ותושב אנכי עמכם אם תרצו הריני גר ואם לאו אטלנה מן הדין כו' א"כ גם יצחק היה תושב בארץ כנען כי ירושה היא לו ומהו זה שאמר לו הקב"ה גור בארץ אלא וודאי שעל גרות העה"ז אמר לו כן שלא יבקש לו ישיבה של שלוה אפי' בארץ שלו כמדייר בי דיירא ויעקב לא למד ממנו לעשות כן ע"כ קפצה עליו רוגזו של יוסף. ד"א שכבר נאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך וגם יעקב יש לו חלק בפריעת חוב זה והוא בקש ישיבה של שלוה במקום מגורי אביו כי משנולד יצחק התחיל הגירות ואברהם ויצחק היו מחזיקים את עצמם כגרים והיו נדים ומטולטלים ממסע למסע ולא הוי קונין נחלת שדה וכרם והכל עשו כדי לשלם מהרה חוב כי גר יהיה זרעך בשלמא עשו שהלך לו אל ארץ שפיר קאמר אין לי חלק במתנה של ארץ הזאת ולא בפריעת החוב כמו שפירש"י סוף פרשה וישלח על פסוק וילך אל ארץ. אבל יעקב היה בארץ כנען ורצה לקבל חלק במתנת הארץ ולא רצה לשלם חוב

כי גר יהיה זרעך ע"כ קפצה עליו רוגזו של יוסף לכך נאמר בארץ כנען. ואילו לא שאלה מיעקב ישיבה של מנוחה לא היו ימים אלו עולים לו למספר ת' שנה והיה מתאחר הקץ בהכרח :

אלה תולדות יעקב יוסף. דרז"ל שהיה יוסף דומה ליעקב בכל קורותיו ודומה כאילו היה יוסף עיקר תולדותיו. מדרש זה סובר שרצה יעקב לתקן מה שלא כבד את אביו כל הימים הללו ע"כ נתיישב בארץ מגורי אביו וחשב כי בזה יתוקן גם העבר ובקש לישב בשלו' על כן קפצה עליו רוגזו של יוסף לקבל עונש גם על הימים שלא היה אביו מכובד ממנו שהוא עיקר זרעו כמספר הימים ההם יהיה יעקב בלתי מכובד ממנו שהוא עיקר תולדות שלו לכך נאמר אלה תולדות יעקב יוסף. ומ"ש קפצה עליו רגזו של יוסף מהו לשון קפצה היה לו לומר בא לידו ענינו של יוסף ומהו לשון רגזו ולמה ייחס הרוגז ליוסף. והקרוב אלי לומר בזה שרגזו של יוסף היינו חטאו של יוסף אשר בו הרגיז לאלהי' במה שהביא דבתם רעה על אחיו איך שקוראין לאחיהם עבדים עד שהיה הדין נותן שלעבד נמכר יוסף וא"כ אף אם לא היה יעקב מבקש לישב בשלוה מ"מ היה עונש זה ראוי לבא על יוסף זולת שיוסף בן י"ז שנה היה ולא היה בר עונשין עדיין בב"ד שלמעלה ולפי שנתחברו לרגזו וחטאו של יוסף גם מה שבקש יעקב לישב בשלוה על כן מיהר ה' ועשה ליוסף בר עונשין קודם זמנו וזהו לשון קפצה עליו כי כל קפיצה מורה על דבר שראוי לבא על כל פנים וממהר לבא קודם זמנו כך הפך ה' להביא עונש על יוסף קודם זמנו כדי לבטל ישיבתו של יעקב והא והא גרמה כי עונש של יוסף לבד לא יספיק כי לא היה בר עונשין וישיבתו של יעקב לבד ג"כ לא יספיק להביא בעבור זה עונש על יוסף שלא חטא. ורש"י מביא משל למרגליות שנפלה בין החול כו' המשיל בית עשו לחול ובית יעקב אל המרגלית על דרך שמסיק בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותם נפשות לשון רבים לפי שעובדים לאלהות הרבה יעקב ע' נפשות היו לו והכתוב קורא אותם נפש לפי שעובדי' לאל אחד עכ"ל. ומצד שהם עובדים לאלהות הרבה ע"כ מצויה בהם תמיד המריבה ואינן בהסכמ' אחת מצד רבוי הדעות ואינן מתאחדים ומתחברים כחול זה שאינו מתחבר זה לזה אבל ישראל מצד שעובדי' לאל אחד השלום מתווך ביניהם הרי הם כמרגליות החרוזים בחוט שדבוקים זה בזה על ידי החוט שמחבר' כי כחוט השני שפתותיך שפתי דעת ותורה המרבים שלום בעולם כחוט זה החורז המרגליות :

ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. בכל המקרא לא מצינו לשון הבאה אצל הדבה כ"א לשון הוצאה ואעפ"י שאמרו המפרשים שלשון הוצאה שייך בדבה של שקר כמ"ש ומוציא דבה הוא כסיל וכן ויוציאו את דבת הארץ ולשון הבאה שייך בדב' שהוא אמת מ"מ אין הלשון מדוקדק כאן כי מדקאמר דבתם שמע מינה שהדבה מיוחדת אל האחים כאילו האחים הם הבעלי דבה. ועוד קשה אל אביהם אל אביו מבעי ליה. ועוד קשה להלן נאמר וישכב את בלהה פלגש אביו קראה פלגש וכאן נאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו קראן הכתוב נשים ממש אלא וודאי שכל האחים בני הגבירו' היו מזלזלים בבני השפחות לקרות אותם פלגשים ושפחות ואת בניהם קראו עבדים ויוסף לבד היה מתחבר אל בני בלהה וזלפה כי אמר שהם נשי אביו ממש ומטעם זה זלזל ראובן בבלהה בחשבו שהיא פילגש ואינה אשתו ע"כ בלבל יצועו ומכאן ראייה ברורה שכל בני הגבירה הוציאו דבה על בני השפחות לקרותן עבדי' וע"ז נאמר ויבא יוסף את דבתם רעה אותה דבה רעה שהוציאו אחיו על בני השפחות הביא אל אביה' של בני בלהה וזלפה כי היה להם לחוש לכבוד אביהם שלא לקרות לבניו עבדים וחשב כי אביהם יתבע עלבונם. וזהו שנאמר ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו כי רצו להמיתו מרחוק על ידי חץ הממית בטרם יקרב אליהם מדה כנגד מדה כי הוא שלא בהם חץ לשונו הממית אף מרחוק על כן רצו גם הם להמיתו מרחוק ע"י חיצים וז"ש וישטמהו בעלי חיצים הם אחיו שרצו לשלוח בו חיצים ואעפ"י שגם הוא ספר עליהם לה"ר מ"מ ותשב באיתן קשתו כי הוא דרך קשתו ויכוננה באיתן בצדק ובמשפט שהרי מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת ואחיו התחילו במחלוק' במה שזלזלו בבני השפחות. ובמדרש אמרו על פסוק ובטרם יקרב אליהם שישסו בו את הכלבים. וטעם של דבר לפי שחשבוהו למוציא דבה ובעל לשון הרע ואמרו רז"ל במסכת פסחים כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לא תשא שמע שוא וסמוך ליה לכלב תשליכון אותו. וטעמו של דבר שכל המספר לשון הרע נדמה ככלב המנבח וחורץ בלשונו ולפיכך ישראל במצרים שלא היה בהם לשון הרע כתי' ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו מדה כנגד מדה וז"ש נלכה דותינה לבקש לו נכלי דתות על פי התורה אשר יורוך להשליך לכלבים כל מספר לה"ר. וי"א שלכך שישו בו הכלבים שיאכל ממנו אבר מן החי לשלם לו מה שאמר עליהם איך שאכלו אבר מן החי. ובסמוך יתבאר פסוק ובטרם יקרב אליהם בדרך אחר. ורש"י פירש שיוסף הגיד איך שאכלו אבר מן החי והיו חשודין על העריות והיו מזלזלין בבני השפחות. ונראה ליתן קצת סמך לדבריו לפי שנאמר היה רועה את אחיו בצאן למה לי וכי סד"א שהיה רועה עופות או דגים. אלא לפי שמצינו לשון רועה בארבע ענינים א' סתם רעיית צאן. ב' בגע"ר שנאמר ורועה זונות יאבד הון. ג' לשון רועה שייך בבעלי השררה והנהגת העם כמ"ש רועה ישראל האזינה. ד"א שייך לשון רועה בהולך לרעות את עצמו ואוכל מן הצאן כמ"ש הלא הצאן ירעו הרועים וכמו שפירש"י נקוד על את. ומדקאמר שיוסף היה רועה את אחיו בצאן משמע שאחיו היו רועים בכל ד' דברים שהיי' בהם לשון רועה אבל הוא לא היה בהסכמתם כ"א בצאן לבד דאל"כ לערבינהו וליתנינהו יוסף ואחיו היו רועים בצאן אלא וודאי שלשון את משמש לשון עם ולכך הוציא את יוסף מן הכלל לומר לך שהוא לא הסכים עמהם כי אם על רעיית הצאן בלבד אבל אחיו רעו בכולם כי הי מינייהו מפקית למעט כי לא בא הכתוב לסתום אלא לפ' ומכאן מצא רש"י סמך לשלשתן. כי חשודין על העריות היינו רועה זונות. ואכלו אבר מן החי שהצאן רשו אותם והמה הלכו לרעות את עצמן מן הצאן לאכול אכילה של איסור והיינו אבר מן החי שנאסר לבני נח אבל שאר טרפות לא נאסרו להם עדיין והנה זה דבר הלמד מענינו מה רעיה של זונות או של שררה של איסור אף רעיה זו מן הצאן היא של איסור. וקורין לבני השפחות עבדים כדי להשתרר עליהם להיות שליטים רועים ומנהיגים לומר אנחנו בני הגבירות ואתם עבדים לנו. ולכך נאמר אביהם לומר לך שבכולם היה להם לחוש לכבוד אביהם כי מה שקראו לאחיהם עבדי' היה להם לחוש לכבוד אביהם כמבואר למעלה. והעוסק בזנות מחלל ג"כ כבוד אביו כמ"ש את אביה היא מחללת וראייה ממה שאמרז"ל שעל ידי שנראה ליוסף דמות דיוקנו של יעקב היה ניצול מן אשת פוטיפר. ואכילת אבר מן החי מוליד אכזריות בגוף האדם ובזה פוגם כבוד אביו כי נראה כאילו היה האכזריות קנין דבק בו מצד התולדה כמו שיתבאר בע"ה פ' ראה בפסוק לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך כי הדם מוליד אכזריות ומתפשט גם לבניו. ע"כ לא נאמר אל אביו וכתיב אל אביהם לומר לך שכלהן נוגעים בכבוד אביהם :

וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו. אעפ"י שנאמר והוא נער את בני בלהה שהיה עושה מעשה נערות כמותם מ"מ אהבו יעקב לפי שבהיותו אצלו הי' מתנהג את עצמו כזקן ורגיל ופרקו נאה ולא ידע הנהגתו שעם אחיו ע"כ כי בן זקונים הוא לו במלת לו הורה שדווקא לו היה בן זקונים ולא לאחיו לפי שבהיותו אצלם עשה מעשה נערות כמותם ובהיותו אצל אביו הזקן היה עושה מעשה זקנה ואולי לא רצה לשנות מן המנהג וידע להתנהג עם הנערים ועם הזקנים לכך נאמר הוא לו. וי"א שכל מה שלמד מן שם ועבר מסר לו ולמה לא מסר לכל בניו מה שלמד אלא וודאי לפי שכל בניו מאסו בחכמות ולא נתחברו אל יעקב לשמוע ממנו אבל יוסף בן זקונים הוא לו שתמיד הוא פנה לו ליעקב ונכסף לשמוע מפיו מה שלמד משם ועבר ע"כ אהבו. ותרגומו בר חכים הוא לו כי ביפיפיה הכמה ז"ש שהיה זיו איקונין דומה לו כי חכמת אדם תאיר פניו ויש רמז כאן למה שאמרז"ל נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה כך הזכיר כאן שלימות של יוסף בפסוק היה רועה את אחיו בצאן למעט כל מיני רעיה האסורים ואעפ"כ לא אהבו כי אם מצד כי בן זקונים הוא לו בר חכים כי גדול התלמוד כאמור :

ועשה לו כתונת פסים. נראין הדברים אחר שכבר בלבל ראובן יצועי אביו נטלה ממנו הבכורה ועכשיו מסרה ליוסף ועל שם זה עשה לו כתונת פסים לפי שהעבודה בבכורות והיה הבכור כהן לאל עליון ע"כ עשה לכבוד ולתפארת כתונת זה דומה לבגדי כהונה שהיה בהם כתונת תשבץ ואולי שעל זה נאמר כי בן זקונים הוא לו כאילו היה הוא הזקן והבכור שבכל בניו לכך נאמר לו כי באמת לא היה הזקן שבכולם ויורה על זה הכפל שאמרו המלוך תמלוך עלינו אם משל תמשול בנו כי הבכור נוטל פי שנים בכל אשר ימצא ואף לו המלוכה כמ"ש ראובן בכורי אתה יתר שאת ויתר עז היינו מלכות ויתבאר זה בסמוך בפסוק מה בצע :

ולא יכלו דברו לשלום. יכולין היו אבל אין רוצים כדי שלא יתאמתו כל דברי דבה שהביא עליהם ויאמר אביו כי מתוך שנאה דבר כל זה ע"כ לא היו רוצים לדבר בפני אביהם בדברים המביאים לידי שלום לכך נאמר לשלום :

והנה קמה אלומתי וגם נצבה. רמז שמתחלה ימשול עליהם ואח"כ ימלוך לפי שאין מלך בלא רבוי עם ועכשיו היו מתי מספר ועל מי ימלוך אבל לשון ממשלה שייך גם על מתי מספר לכך אמר והנה קמה אלומתי רמז לזמן קימה כי יקו' למשול כי לשון קימה מדבר בהתחלת הענין כאשר יקום איש על רעהו ולמשול בו. וגם נצבה רמז למלכות כי אז יהיה לו מצב ויצוב ואף לו המלוכה ואמר בדרך לא זו אף זו לומר שלא זו ממשלה שיהיה לי אלא אפילו מלכות יהיה לי והם הפכו הענין ואמרו המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו כי לא זו מלכות שלא יהיה לך כי אפילו ממשלה בעלמא לא יהיה לך בנו :

ויוספו עוד שנא אותו. נזכרו ג' שנאות כאן כי מתחלה שנאוהו על הבאת הדבה ומאז והלאה לא רצו לדבר עמו כמ"ש ולא יכלו דברו לשלום. ואח"כ ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו לא הגיד להם עדיין נוסח החלום שהרי לא נאמר ויגד אותו לאחיו אלא שהתחיל לדבר עמהם ואמר להם שמעו כי חלום חלמתי מיד ויוסיפו עוד שנא אותו כי התחיל לדבר עמהם במקום שהם לא רצו לדבר עמו ולפי שהשנאה זו היתה בלב ולא הרגיש בה יוסף ע"כ אמר דרך בקשה שמעו נא החלום הזה וגו' אז פתחו פיהם בעל כרחם ואמרו המלוך תמלוך עלינו לפיכך ויוסיפו עוד שנא אותו על חלומותיו. לא זו שנאוהו על חלומותיו אלא אפילו על דבריו שנאוהו כי רצה לדבר עמהם בעל כרחם וי"א על דבריו כי כל החלומות הולכי' אחר הפה ר"ל ממה שהאדם מדבר קודם שישן מזה המין בא לו החלום כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים כי ההבלים שהכסיל משמיע בהם קולו המה גורמי' לו רוב חלומות של הבלי' ע"כ חשבו שמסתמ' קודם השינה היה יוסף מדבר או מהרהר בלבו כי הוא ראוי למלוכה, ע"כ בא לו זה החלום לכך שנאוהו על דברים שבפה או על דברים שבלב :

וישלחהו מעמק חברון. פירש"י מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לשון עצה לשון עמוקה צריכין ביאור כי מי יעץ זאת העצה ומה עומק יש בה. והקרוב אלי לומר בזה לפי שאמרו רז"ל אמר הקב"ה לאברהם במה תרצה וידונו בניך בגיהנם או בגליות ואברהם בירר לו הגליות א"כ זאת העצה היעוצה אשר יעץ אברהם לברר הגליות במקום הגיהנם הנקרא שאול עמוקה כי בזה מתורץ כשישראל חוטאים למה אין הקב"ה דן אותם על ארצם ולמה יגלם לארצות העמים אלא לפי שהגליות במקום הגיהנם העמוק ע"כ הדין להגלותם מאיגרא רמה לבירא עמיקתא כי א"י גבוה מכל הארצות ובערכו כל הארצות עמוקי' ז"ש רדה אלי אל תעמוד כי בלכתם למצרים הלכו דרך ירידה כיורד לשאול עמוק וזה עומד להם במקום שאול עמוקה וז"ש מעצה עמוקה של אותו צדיק כי הוא יעץ לבחור בעמק ארצות העמים כאמור :

וימצאהו איש והנה תועה בשדה. זה גבריאל מדקאמר וימצאהו איש משמע מזה שהאיש היה מבקש את יוסף ומחזר אחריו והוא מצא אבל יוסף לא מצא

מגלה והיה בדעתו להזהירו שיהיה נשמר מן אחיו כי ראה אותו שהלך בשדה תועה בדעתו כי הלך לשלום ואין שלום לאחיו עמו וא"כ וודאי זה מלאך שידע מה שבלבו דאם לא כן מאין ידע איזו אדם אחר שהוא הולך בתועה שמא זהו דרכו כי בלי ספק שהלך באיזו דרך או שביל. ומדרשו שטעה בענין השדה הנאמר בקין והבל כי יוסף היה לו לשום אל לבו מה שקרה להבל עם קין שמצד הקנא' הרג איש את אחיו ויוסף סבר בשלמא קין שהרג את אחיו היינו לפי שנאמר ויהי בהיותם בשדה על עסקי שדה כי אמר שדה דאת קאים עליה דידי הוא א"כ היה סבה לדבר אבל אחי למה יהרגוני הנס כי קנאת כתונת פסים אינה דומה לקנאת שדה זה"ש והנה תועה בשדה כי שדה זה הנאמר אצל קין הטעהו ולא ידע שטבע הקנא' מחייבת שעל דבר מועט יקום איש על רעהו ורצחו נפש:

מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו. בכל מקום שנזכר במקרא לשון בצע מדבר בהנאת ממון וכאן מהיכא תיתי שיהי' לנו הנאת ממון בדבר ההריגה על כן נ"ל שכל עיקר הקנאה הית' על הבכור' כי הרגישו האחים בכתונת הפסים שיתן לו הבכור' כמבואר למעלה ולפי שמשפט הבכור ליקח פי שנים על כן הלכו לרעות צאן אביהם לשכם מקום מוכן לפורעניות וסכנה מפני האומות אשר סביבות שכם פן יגזלו צאנם ובקרם מחמת שבני יעקב לקחו צאנם ובקרם כשבאו על שכם ולא הקפידו האחים אף אם יקומו עליהם אויבים ויקחו כל המרעה באמרם אם הקטן שבנו יקח פי שנים גם לנו גם לו לא יהיה והיו מתיאשים שיפסיד כל אחד חלקו כדי שיפסיד יוסף שני חלקים כמעשה של הקנאי והחמדן שבאו לפני שלמה. וכאשר הלכו לשכם הרגיש יעקב בתחבולתם ושלח את יוסף לאמר לך ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן מן האויבים אשר סביבותם. ויוסף אמר את אחי אני מבקש ואין אני חושש אל הצאן וע"כ אמר הלא אחיך רועים בשכם ולשון הלא כך משמע הלא מקום זה מסוכן ומוכן לפורעניות ולא אמר רועים בצאן נוכל לומר שהם רועים ה"ע ואינם חוששין אל הצאן מן הטעם שנתבאר למעלה ומה שאמרו לכו ונהרגהו נראה לפרש שחשבוהו להולך רכיל וכל הולך רכיל גורם ש"ד כמ"ש הולכי רכיל היו בך למען שפך דם ועוד אמרו רז"ל לשון הרע תלתא קטיל כו' על כן נאמר ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו לפי שהבא להרגך השכם להרגו ז"ש ובטרם יקרב הוא אליהם להרגם התנכלו להמיתו קודם ובטרם יקרב הוא אליהם זה"ש ועתה לכו ונהרגהו מהו ועתה אלא עתה תיכף ומיד בטרם יקרב הוא אלינו וזה פירוש יקר. ולמעלה באַרנו פסוק זה בדרך אחר בפסוק ויבא יוסף את דבתם. וישמע ראובן ויצילהו מידם לפי שהי' מתירא פן יתלו כל הסרחון בו כדי שתשוב אליו הבכורה שניטל' ממנו ונתנה ליוסף. ויאמר יהודה מה בצע של ממון יהי' לנו כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו בשלמא אם הי' לנו רשות לפרסם הדבר הי' כאן בצע ממון כי מאחר שנלקח' הבכורה מן ראובן א"כ ראובן בכור נסתלק ויוסף מת א"כ יחזור חלק של הבכור לכל האחים בשוה. אבל עכשיו שמחמת צערו של אבא אין לנו רשות לפרסם הדבר וכל הימים יהיה בספק שמא יוסף חי ונאבד או לארץ רחוקה נמכר א"כ אפי' אחרי מות אביהם יהי' חלקו מונח בב"ד עד שיודע מה הי' לו ועלינו להביא ראי' שנהרג מפני שכבר אמרנו בפני אבינו שלא נהרג וא"כ אין כאן בצע ממון. לכו ונמכרנו לישמעאלים ואז יהי' לנו בצע ממון כי שם יהיה עבד עולם וא"כ מה שקנ' עבד קנה רבו ובוודאי אבינו יעבור נחלתו מכל וכל כי מה הנא' יהי' לו אם ינחילנו ויבא רבו ויקח כל אשר לו. ובענין המכיר' לישמעאלים ולמדינים נראה שכך פירושו כי האחי' לא רצו למוכרו כ"א לישמעאלים לבד כי אמרו שישמעאל הוא אחי יצחק ומצד הקורב' ירחם עליו ואולי שעל ישמעאל אמרו כי אחינו בשרנו הוא מלשון כי אנשים אחים אנחנו. אך שישמעאלים אלו לא רצו לקנותו כי לא היו סוחרים וכל זמן שלא הי' להם סוחר שיחזור ויקנ' מהם תכף מיד ליד לא רצו לקנותו וכאשר אח"כ עברו אנשים מדינים סוחרים אז ראו הישמעאלים כי יש להם סוחרים שיחזרו ויקנו מהם אז נתרצו לקנות זה"ש וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים. וממילא שמעי' שהישמעאלים מכרוהו למדינים בלא רצון האחים או בלא ידיעתם והמדינים חזרו ומכרוהו לפוטיפר כו'. וכאשר שב ראובן אל הבור והילד איננו אמר ואני אנה אני בא כי אם מחמת חלק הבכור' הרגתם את יוסף א"כ שמא גם לי תעשו כן שלא תחזור לי הבכור' ואני אנה אני בא כי אנה מפניכם אברח ויכול להיות שמחמת יראה א רצה ראובן להצילו מעיקרא:

את כתנתו את כתונת הפסים אשר עליו. פי' רש"י כתנתו זה חלוק ומה זה הפשיטו כתנתו ואולי יוסף בלכתו אל אחיו הי' מתירא פן יגזלו אחיו ממנו את כתונת הפסים ע"כ עשה מעש' נערות והלך ותפר וחיבר את כתונת הפסים אל סתם חלוקו כי אמר מסתמא לא יניחוהו ערום וכולי האי לא חשדם ע"כ הפשיטו שמה גם את חלוקו אגב כתונת הפסי' ויהי' את פירושו כמו עם. וי"א שיוסף החליף כתנותיו והלביש כתונת הפסים על גופו ממש וסתם חלוקו הלביש למעל' כדי להעלים מן אחיו הכתונת פסים לכך נאמר את כתנתו כי מתחל' הפשיטו סתם כתונת של מעל' ואח"כ את כתונת הפסים אשר עליו על גופו ממש ולא מעל דמעל:

והבור רק אין בו מים. אבל נחשים ועקרבים יש בו ימצאו להם היתר בזה כי חשבו את מביא דבתם לבעל לשון הרע ומצינו שבעלי הלשון נדונים בנחשים כמ"ש וידבר העם באלהים ובמשה וכתיב וישלח ה' בהם הנחשים יבא הנחש שחטא בלשונו וסיפר לשון הרע על בוראו ויפרע מבעלי הלשון כפירוש רש"י שמה שהלשון נופל על הלשון וכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש ומה יתרון לבעל הלשון וכתיב פורץ גדר ישכנו נחש זה הלשון הפורץ שני גדרים אחת של בשר ואחת של עצם ויצא לחוץ ידבר על כן הגיד לנו הכתוב שהיו בבור נחשים לומר יבא הנחש שחטא בלשונו על עסקי עריות כי בעבור שראה את אדם וחוה עסוקים בתשמיש על כן נתאוה לה. ויפרע מן יוסף שספר על אחיו איך שהם חשודים על עריות:

חיה רעה אכלתהו. רמז לכלל השבטים שנמשלו לחיות אריה ואילה ונחש והכתוב כללם ואומר מה אמך לביאה בין אריות. ד"א חיה רעה זו הדבה שהביא איך שאחיו אכלו אבר מן החי זו הדבה רעה שרמוזה בחיה היא אכלתהו כי רצו להראות שאין הדבר כן אלא וישחטו שעיר עזים וכל זה מרוח הקודש שנגלה בו כי גם לפירש"י שפירש חיה רעה על אשת פוטיפר רוח ה' דבר בו והנה עדיין ענין אשת פוטיפר לא היה ואיך יאמר אכלתהו לשון עבר ועוד מה ענין זה לכאן אלא הנכון הוא כמ"ש:

וימאן להתנחם. פירש"י דווקא על המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי שהוא סבור שמת וטעמו של דבר הוא שעיקר התנחומין הוא בשיתן החי אל לבו שזה המת זכה לרב טוב הצפון לצדיקים וכי הוא נעתק מן עולם השפל אל האור הנצחי כמ"ש כי טוב יום בחצרך מאלף וגו' ויעקב ראה ברוה"ק שיוסף אינו בג"ע ע"כ וימאן להתנחם ונתן טעם לדבר כי ארד אל בני אבל שאולה ורז"ל אמרו שאמר זה על שהיה מובטח שלא יראה הוא פני גיהנם כ"ז שלא ימות אחד מבניו וק' על זה דהול"ל כי ארד אבל שאולה כי מדקאמר אל בני משמע שגם בנו בשאול הגיהנם ומהיכן למד יעקב לומר כן אלא וודאי לפי שרא' שאין בנו בג"ע אז חשב שוודאי הוא בגיהנם וגם אני ארד אליו שם על כן וימאן להתנחם אפילו על בנו לבד. ויש מקשים אם כן למה לא הרגיש יעקב בזה שהוא חי ונרא' שלא קשה מידי גם לפי פשוטו כי יעקב תלה הדבר ביראת ראיית פני הגיהנם שהוא לנגד עיניו תמיד כי סי' נמסר לו שכל זמן שלא ימות אחד מבניו בחייו לא ירא' פני גיהנם זהו שאמר כי ארד אל בני אבל שאולה ומכל מקום פסוק נשכחתי כמת מלב משמע מת ממש על כן פי' רש"י הטעם שהוא לפי האמת ולא הטעם שהוא לפי דמיונו של יעקב:

חותמך ומטך ופתילך. כפי הפשט נראה ליתן טעם למה נתן ערבון דווקא ג' אלו וזה לפי שכוונתו היתה לשם זנות והיה מבזה חות' אות ברית קודש אשר בבשרו והיה מבזה גם מטה מושלים אשר בידו אשר בו יהיה רועה ומנהיג אשר נצטווה שלא ירבה לו נשי' כי לא יתכן שרועה ישראל יהיה רועה זונות והיה מבזה גם מצות ציצית המצילין מן העריות כמעשה ההוא ששכר זונה בעד ת' זוז וניצל ע"י מצות ציצית וזה לא ניצול. ובזה מיושב מה הגיד לנו הכתוב בזה שנתן ג' אלה למשכון לפי שבא לתרץ למה לא זכר באות ברית קודש ובמטה מושלים אשר בידו ובציצית שבבגדיו אלא לפי שנתן שלשתן ערבון והיו מבוזים בעיניו ע"כ לא זכר בחותם שבבשרו לפי שנתן מידו סתם חותם שבידו ע"כ לא הי' לו דבר המזכירו בחותם שבבשרו וגם המטה אשר בידו נתן מידו גם פתילך היינו הציצית נתן לה ע"כ לא הי' לו דבר שיצילו מן הזנות. ומדרשו הוא לפי שכל מה שאירע לאבות הי' סימן לבני' אעפ"י שהאבות לא נתכוונו לזה כך בסיפור זה פרט לך עניינים הנעשים במעש' ההוא להודיע את אשר יקרה לבנים באחרית הימים יען כי היוצא מביאה זו הוא שממנ' נולד הגואל לשה פזורה ישראל לשלח מהם הצפיר והשעיר מלך כו' דמסגי ברישא בהצלחתם כנגדי זה כדאית' בגמרא למה עיזי מסגי ברישא ומסיק כברייתא של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא ובלי ספק שאל' זו הית' על צד הרמז למה היו ע"ג לישראל קדמו בהצלחתם ומתרץ כברייתו של עולם שמתחל' שימש החשך ואח"כ האור כך הע"ג ההולכים בחושך תשמישם בעה"ז תחלה ואח"כ שימש אור ישראל ואין כאן מקומו להאריך מזה. זה"ש כאן מה תתן לי מה יהי' תכלית ביא' זו והשיב אנכי אשלח גדי עזים היינו מלכי בבל העזי' מן הצאן שה פזורה ישראל ע"י הגואל שיולד מביא' זו. ומה הערבון במה יהי' במותי' שיהי' כך ושלח חותם ומט' ופתיל רמז לג' דברים ממושכנים כל זמן שישראל בגלות. משכון ראשון הוא חותמו של הקב"ה דהיינו שם של יה אשר חתם ה' על השבטים הראובני החנוכי הפלואי כמו שפירש"י פרשת פנחס ומה שקדמ' ה"א ליו"ד במלת החנוכי לפי שכך המד' בכל חותם שבטבעתו של הקב"ה חקוק שם יה כסדרו ואחר שנחתם על השבטים נתהפכו האותיות כדרך כל חותם שנאמר תתהפך כחומר חותם והחותם זה ממושכן כי בכ"מ שגלו שכינה היה עמהם ושם של יה דהיינו החותם אינו יכול להיות במלואו עד שיגאלו הבנים ויהיו מסובים על שלחן אביהם שבשמים שנאמר כי יד על כס יה. משכון שני היינו אלף של כסא שנאמר כי יד על כס יה כי אין השם שלם ואין הכסא שלם עד לעתיד והיינו פתילך הציצית כי תכלת דומ' לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד ואם כן התכלת שבציצית מזכיר הכסא הכבוד והיות הפתיל ערבון רמז להיות הכסא קצת ממושכן ולעתיד יהי' השם שלם והכסא שלם שנאמר אוה למושב לו כי אותיות אוה ממלאים השם והכסא: ד"א פתילך רמז למה שנאמר בהם וקצץ פתילים במשכן ובכל כליו ונתמשכנו כלם כדאיתא במדרש אלה פקודי המשכן משכן שנתמשכן ב"פ בעונם של ישראל כו'. ומטך היינו משכון וי"ו אליהו כי צורת הוי"ו כצורת המט' ואמרו רז"ל שנכתב ה' פעמים אליהו חסר וי"ו וה"פ כתיב יעקוב מלא בוי"ו כי אליהו נתן אותם משכון ליעקב שיבא ויגאל את בניו ואולי שלכך לקח למשכון וי"ו רמז למט' ושבט מושלים שביד יהודה יהי' ממושכן כל ימי השמ'. או רמז לוי"ו של שם הגדול הממושכנת כי בעה"ז אין משתמשים כ"א בשם של יה. וי"א שנתן לו אליהו תקיעת כפו שיגאלם וחמש' אצבעות של הכף דומה לחמש' ווי"ן וכל אלו הדברים ברורים למבין וכבוד ה' הסתר דבר ישמע חכם ויוסף לקח:

ויהי כמשיב ידו. ארבע ידות כתובים כאן כנגד ד' חרמות שמעל עכן שיצא ממנו רמז דבר זה כאן להורות שבעבור שיצא ממנו עכן ע"כ לא יגלה למלוכה כי מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה כי אם יטה אחר הבצע יבא לידי קבלת שוחד ע"כ השיב אחור ידו כדי שלא יהי' לו הבכור' והמלוכ'. והנה מקום אתי לפרש ד' ידות אלו שיש בהם רמז על איש חומד ממון ואינו נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו יש בידו מנה מתאו' מאתים כו' והנה כל אדם יש לו שתי ידים אשר בהם עמל וטרח להשיג מלא חפנים בכחו ועושה ידו כפי אשר תשיג ידו וא"כ כל אשר בכוחו מושג משתי ידיו ואם אינו מסתפק במה שחננו אלהים מלא חפנים הרי הוא חומד עוד מלא חפנים דהיינו כדי מלאכת ד' ידים כפל מן המושג בשתי ידיו והוא בעצם השיעור של בעל המנה החומד מאתים דהיינו כפל מכדי המושג לו כבר משתי ידיו

ושל

וכל חומד ממון אינו בעל צדק' ע"כ לא יצלח למלוכ' לפי שארז"ל שבזכות שעשה דוד משפט לזה וצדק' לזה הי' יואב מצלח במלחמ' ע"כ נאמר אצל יהודה ידיו רב לו ירבו לו מבעי לי' כי ידיו שתים במשמע ורב לשון יחיד אלא שאור' שלא הי' חומד ממון של שתי ידים הנוספים כי שתי ידיו רב לו די לו כי רב הוא משמש לשון די כמו רב לך אל תוסף ורמז שהי' די לו בעמל שתי ידיו כי לא בקש עוד על שנים לפיכך עזר מצריו תהי' כי ההסתפקות זה סבה אל הצדק' אשר בזכות' אויבים נופלים לפניו וראיי' מיואב וכמ"ש טוב איש חונן ומלוה וגו' סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו וכן מסיק בב"ק פ"ק שהעוסק בג"ח אויביו נופלים לפניו חללים לכך נאמר שבזכות שידיו רב לו עמל המושג משתי ידיו רב לו ואינו מבקש מותרות ואז הוא בעל צדק' ע"כ עזר מצריו תהי' וזה נאמר על יהוד' הבא מפרץ. אבל זרח לא הי' ידיו רב לו אלא בקש עמל ד' ידות וחמד ממון שאיננו ראוי לו כמו שנאמר אצל עכן ואחמדם ואקחם ע"כ הושב אחור ימינו כמשיב ידו כי לא לו יהי' משפט הגבורה והמלוכה כי כל מלך צריך לנצחון האויבים והא לאו בר הכי כאמור :

ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדוניו המצרי. הזכיר ג"פ ויהי לפי שיוסף עלה ג' מדריגות בזו אחר זו ואחר כן נתן לו גם כן אדוניו ג' מיני ממשלה כפי תוספת הצלח' שרא' בו לפיכך הוסיף לו ממשל' פעמים וג' כי מתחלה ויהי ה' את יוסף אתו לבד ועדיין לא נתפשטה הצלחתו לזולתו. ואח"כ ויהי איש מצליח לזולתו כי מצליח לשון מפעיל שגרם הצלח' גם לאדוניו עד שהי' ה' גם עם אדוניו. ואח"כ ויהי בבית אדוניו ויהי ה' גם בבני ביתו של אדוניו וכל כך דבקה הצלח' לרגלי יוסף עד שמן יוסף נתפשט' אל אדוניו ומן אדוניו אל שאר בני ביתו שהיו דרים אצל אדוניו נמצא שגם אדוניו הי' מצליח לאחרים. וירא אדוניו כי ה' אתו היינו אתו ממש על זה השיעור המופלג עד שכל אשר הוא עושה ר"ל מה שהאדון עושה ה' מצליח בידו כי ממנו נתפשט' ההצלח' גם לבני ביתו כי ה' גם אתו עם האדון לפיכך וימצא יוסף חן בעיניו ויפקידהו על ביתו עשה אותו פקיד על כל בני ביתו יען כי מן יוסף באה להם ההצלח' וכל אשר יש לאדון נתן בידו כי מן יוסף באה ההצלח' על כל אשר יש לו. ויהי מאז וגומר הזכיר ג' מיני ממשלה שנתן לו בזה אחר זה כי מאז היינו בראשית הצלחתו כשדבקה השכינ' וההצלח' במעש' ידי יוסף לבד בפעם ההוא הפקיד אותו בביתו אבל לא על ביתו כי לא נתן לו עדיין ממשל' על כל בני ביתו רק הי' כפקיד בביתו על מעש' ידי עצמו. עוד מעט כי ראה אדונו שממנו נתפשט' ההצלח' אליו עד שהי' ה' אתו עם האדון אז עשאו פקיד על כל אשר יש לו וזה חלוקו שנייה. ועל חלוקו ג' אמר ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו בבית ובשדה ולפנים לא היית' בשדה כי אם בבית על כן ויעזוב כל אשר לו ביד יוסף וגומר. ועל חלוקה שלישית זו כבר אמר ויפקדהו על ביתו שהשליטו על כולם. ד"א ויהי בבית אדוניו המצרי הי' דרכו להיות יושב אהלים כי כל איש מוצלח יש לו אוהבים רבים ודרכו לילך בסעודות ושמחות וזה מחמת נער של אביו לא הלך אנה ואנה והי' תמיד בבית אדוניו ולא הלך אחר אחוזת מרעיו על כן הפקידו אדוניו על ביתו ואעפ"י שהי' בביתו מ"מ בירך ה' לרגלו אפילו מה שבשדה אעפ"י שלא דרכו שם רגליו ובראותו גודל הצלחתו על כן ויעזוב כל אשר לו ביד יוסף:

כי אם הלחם אשר הוא אוכל. פי' רש"י היא אשתו כמ"ש ולא חשך ממנו מאומה כי אם אותך באשר את אשתו וקרא לאשתו בכנוי לחם כי כמו שהלחם משביע לכל חי יותר מן כל דבר הזן כך בעילות של היתר משביעים אותו אבר לאפוקי בעילות של איסור אינן משביעים כמרז"ל אבר קטן משביעו רעב ואמרז"ל שניטל טעם ביאה וניתן לעוברי עבירה כי אין יצרו תוקפו כי אם בדבר איסור ולכך אמרו רז"ל כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא שנאמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם וענשו מדה כנגד מדה לפי שעוזב את אשתו שנקרא לחם ודבק בזונה שאינה לחמו על כן יחסר לחמו. וי"א לחם זה הוא לחם ממש כי תועבה למצרים לאכול לחם את העברים ולפי זה נוכל לפרש מה שנאמר ולא ידע אתו מאומה שקאי על יוסף כי אעפ"י שעזב כל אשר לו ביד יוסף והיה יוסף יכול לאכול מכל מיני מעדנים ומי ימחה בו שהרי הכל היה בידו מ"מ לא ידע יוסף אתו מאומה שלא נהנה מכל פת בג אדוניו כ"א הלחם אשר הוא אוכל פת במלח לבד אבל כדרכה של תורה ואעפ"י כן ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה כבראשונה וזהו אפוהי לא אשתני כמו שקרה לדניאל וחביריו ובזה מתורץ מה שמקשים וכי עכשיו נעשה יפה תואר ומראה והלא כבר היה לעולמים כן אלא שלרבות' נקט כאן שלא נשתנה מחמת שלא רצה להתגאל בפת בג אדוניו :

לשכב אצלה להיות עמה. פירש"י לשכב אצלה אפי' בלא תשמיש כי אולי יש חילוק בין אצלה לעמה ומ"מ היא תבעה זה דא"כ מי בקש זאת מידו ואולי יש סמך לזה ממה שנאמר ויהי כדברה אליו יום יום ולא פי' מה דברה אלא ודאי כך פירושו כי מתחלה אמרה שכבה עמי ממש וימאן וגומר ואח"כ בקשה לפחות לשכב אצלה בלא תשמיש ואם תירא שמא קריבה זו תביא לידי מעשה על זה הרי יום עכשיו ואין דרך העולם לשמש ביום. ולא שמע אליה ואח"כ בקשה לפחות יתיחד עמה בחדר כי אין לחוש למעשה כי יום הוא קאמר זה"ש כדברה אליו יום יום שאלה שני שאלות בזו אחר זו ותלתה שניהם ביום. ולא שמע אליה לשאלה ראשונה לשכב אצלה בלא תשמיש וגם לא לשאלה שניה להיות עמה בחדר אחד. ויהי כהיום הזה בעצמו של יום שלא היה ירא פן תבקש ממנו המעשה כי כבר אמרה שאין דרכם לשמש ביום לפיכך ויבא הביתה לעשות מלאכתו אעפ"י שלא רצה אפי' להתייחד עמה היינו בהיותו בטל ממלאכה אבל עכשיו שהלך לעשות מלאכתו חשב יוסף שלא תבקש ממנו דבר כדי שלא יתבטל ממלאכת הבית כי בעלה יתלה בה לאמר למה לא זרזת את העבד על המלאכה וא"ה ותתפשהו בבגדו וחזרה לשאלה הראשונה לאמר שכבה עמי ממש :

וינס ויצא החוצה. לא נאמר וינס החוצה לפי שההולך ברחובות קריה במרוצה מרגישין בו העולם למה וירוץ ועל מה הוא רץ ע"כ לא הלך בריצה כי אם בבית עצמו וכשיצא מן הפתח יצא כדרכו בלא מרוצה. ודרז"ל הים ראה וינוס מה ראה ראה ארונו של יוסף שנאמר בו וינס ויצא החוצה לפי שארז"ל אעפ"י שד' מיתות ב"ד בטלו דין ד' מיתות לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי. וידוע שהבא על אשת איש מיתתו בחנק ומטעם זה היה משפט דור המבול בשביעת המים בעבור הזנות וכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא ארז"ל זו אשה וסמיך ליה רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו לפיכך יוסף שהיה גדור מעריות שנאמר וינס ויצא החוצה היה כדאי להציל את ישראל מן שטף מי הים וז"ה הים ראה וינס שראה מנוסתו של יוסף מפני אשת אדוניו ע"כ ראוי הוא שלא ישטפו מי הים ארונו של יוסף ואגבו נצלו כל נושאי ארונו וכל ישראל שהלכו אחר ארונו ונטבעו המצרים שטופי זימה. ויכול להיות שמאמר ויצא החוצה היינו חוץ לאצטגנינות שלו דוגמת ויוצא אותו החוצה הנאמר באברהם כך יצא יוסף חוץ למערכה עד שלא היה כח ביד המערכה לשלוט בו ואדרבה הוא שלט בדברים הטבעים והמה נשו לקולו וזהו קריעת ים סוף מפני ארונו של יוסף :

חטאו משקה מלך מצרים והאופה. מתחלה קראו אותם משקה ואופה ואח"כ נאמר ויקצוף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים וי"א שמנהג העולם הוא שכל שר יש לו משרתים למטה ממנו המשרתים למלך בכל עת והמה בעצמם ישרתוהו לפרקים בסעודה גדולה דרך כבוד וחטא זה לא חטאו השרים כ"א משרתיהם המשקה והאופה ומ"מ היה עיקר הקצף על השרים שהושיבו הדיוטים כאלו שלא נזהרו בכבוד המלך. ומ"ש אצל החלום המשקה והאופה ולא הזכיר לשון שר לפי שלא בא להורות כ"א מהות החלום כל א' מענינו זה מעניני משקה וזה מעניני אפיה ול"נ ליישב זה ע"ד שמצינו בב"ר פליגי רבנן ורבי אביתר רבנן אמרי זה נמצא זבוב בכוס שלו וזה נמצא צרור בגלוסקא שלו ור' אביתר אומר בקשו להזדווג לבתו של מלך כו' ורש"י הסכים לדברי רבנן ונראה שראייתו ממה שנאמר משקה ואופה ולא הזכיר לשון שר להורות שלא היה חטאם תלוי בשררתם וחטא זה שבקשו להזדווג לבתו תלוי בלי ספק במה שהיו שרים ונכבדים על כי בקשו לשלוח יד במלך ולהזדווג לבתו מצד שגבה לבם עד להשחית. לכך קראם סתם משקה ואופה בין בשעת זכירת החטא בין בזכירת החלום וטעם אחד לשניהם להורות חטאם היה על עסקי משקה ואפיה ולא היה חטא התלוי בשררתם וכן בחלום קרא' כן להורות שהחלום היה מעסקי משקה ואפיה. ומטעם זה נאמר חטאו משקה מלך מצרים והאופה וק' לערבינהו ולתנינהו חטאו משקה והאופה למה הכנים מלך מצרים בין הדבקים אלא ודאי להורות שכל אחד חטא בענין עצמו זה בזבוב וזה בצרור וכפי הנראה שפשיעת הצרור גדול מפשיעת הזבוב כי זבוב אונסא וצרור פשיעותא על כן נאמר משקה מלך מצרים כי אלו עשה זה לאדם אחר לא היה נקרא פושע כי קרוב לאונס הדבר אך למלך הוא פשיעה כי בכבוד המלך צריך לדקדק ביותר. אבל חטא האופה היה גדול מנשוא אפי' אם היה עושה כן לאדם אחר שאינו מלך לכך נאמר סתם והאופה ולא אמר אופה מלך מצרים ופרעה קצף על שר המשקים הזכיר לשון שררה אצל הקצף כי כמו שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה יותר ממה שמדקדק עם אדם אחר. כך שרים אלו מצד היותם שרים וקרובים למלך ביותר היה להם להזהר בכבוד המלך ואלו היו הדיוטים לא יצא עליהם הקצף כ"כ וזה פירוש יקר :

וכוס פרעה בידי. בב"ר אמרו מכאן תקנו חכמים ד' כוסות בפסח כנגד ד' פעמים כוס שנזכרו כאן. ויש לתמוה מה הראה הקב"ה לשר המשקים בזה ומה ענין ד' כוסות של פסח לחלומו של שר המשקים וי"ל כי ידוע ששתית הכוס מורה על התשועה מאיזו צרה כמ"ש כוס ישועות אשא וד' כוסות של פסח יורו שכל שבוי ששבוהו ארבע משפחות הרעות שנזכרו בספר ירמיה כה אמר ה' אשר לחרב לחרב ואשר למות למות ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי ובב"ב א"ר יוחנן כל המאוחר בפסוק קשה מחבירו כו' עד שבי כולהו איתנהו ביה כי בידו של אדונו לייסרו בחרב ולהמיתו ולהרעיבו ולענותו בענין בית הסהר ונמצא שכל שבוי שבבית הבור כשיוצא מבית האסורים דין הוא שישתה ד' כוסות של ישועה כי מאחר דשבי כולהו איתנהו ביה א"כ ביציאתו משם מבית הסהר הוא ניצול מארבעתן ע"כ נזכר בשר המשקים ד"פ ל' כוס כי הראה לו בחלום שיצא מן בית הבור ויהיה ניצול מארבע רעות אלו ויהי' ראוי לשתות ד' כוסות של ישועה וא"כ יפה למדו רז"ל מכאן שבפסח חייב כל אדם לשתות ד' כוסות. כי ישראל היו גם כן שבויים במצרים והשבי כולהו איתנהו ביה ע"כ דין הוא שישתו ד' כוסות של ישועה כנגד הצלה מארבעתן כי לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה ממצרים כי אף אותנו גאל עמהם וזה פירוש יקר. ומכאן שפט יוסף בשכלו ששר המשקים יצא מבית הסהר וישב על כנו אבל שר האופים לא ראה בו דבר המורה על גאולתו ועל פדות נפשו. ואולי זהו כוונת רז"ל במה שדרשו במסכת חולין פרק גיד הנשה ובגפן שלשה שריגים שלשה שרי גוים כו' או אברהם יצחק ויעקב כו' ונדרשו בכמה פנים שונים על הצלחתן של ישראל ומה הראו לשר המשקה בזה אלא שכל אלו סיבת גאולתן של ישראל מבית השבי וגאולה ראשונה של יוסף היתה ע"י שר המשקים ועל ידו זכה יוסף לכל היעודים ההם וק"ל :

ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. כי עבירה גוררת עבירה בראשונה אע"פ שעלה יוסף בזכרונו מ"מ לא זכרו בפני פרעה לטובה וזה גרם לו שלסוף שכחו לגמרי ואפילו בזכרונו לא עלה ועל אלו שתי עבירות אמר את חטאי אני מזכיר היום היינו שני חטאים אלו מה שחטא ליוסף ולפרע'. ורז"ל אמרו ביוסף חטא בזה שתלה בטחונו בשר המשקים ואמר ב"פ לשון זכירה כ"א זכרתני וגומר והזכרתני וגו' וכנגדם נענש בכפל השכחה ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. ועל צד הרמז נוכל לומר כי בזמן שאמר יוסף וזכרתני והוא לשון תנאי כאילו אמר אם זכרתני יש תקוה ואם לא אבדה התקוה נמצא ששני תיבות אלו כוללים עיקר העון. על כן כנגדם יצא בת קול ואמר תשכח כי תשכח עולה למספר אם זכרתני ועל כן ניתן הדין שיהיה אסור עוד שתי שנים כי ימות השנה שס"ה ימים ב"פ שס"ה עולה תש"ל כמספר תשכח ועל כן כדין נותן שיהיה אסור עוד שנתים ימים כי מקץ שנתים ימים מור' שהיו שנים שלמים מיום אל יום כדי למלאות מספר תשכח ועוד שני ימים הנוספים כנגד שני תיבות אלו שאמר והזכרתני והוצאתני וזה יותר מחוור ממה שאמרו קצת' ששתי שנים אלו כנגד שתי תיבות אלו וקשה למה דווקא שנים ולא חדשים או ימים ולהנחתינו יהיו באמת שני ימים כנגדם ויתבאר זה עוד בסמוך פרשת מקץ בעז"ה :

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא
אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃
הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ
וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ וְעַל־בְּגָדִים
חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃
וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ
וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃
וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר
אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם
לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־
יְהוָה׃ וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר
לֹא תִּנָּבְאוּ׃ הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה
הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃ וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר
לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא
יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם
יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃ שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר
הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל
מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֺנֹתֵיכֶם׃
הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ׃ הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר
וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃ הֲתִפֹּל
צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה
וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד׃ אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ
אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָה לֹא עָשָׂה׃ כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי
יְהוִה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ אַרְיֵה
שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יְהוִה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא׃

פירוש המלות

כה אמר. על מכרם בכסף צדיק. שהיו זכאי בדין בכסף שוחד: חבלים. לשון משכון: ענושים. נ׳ ענש: כאלונים. ערמונים קאשטאנין: תעיק. ל׳ צוקה: המשפחה. הגוי כולו: אם נועדו. אם לא נועדו יחדיו: אריה שאג. כך הקב״ה דבר אל הנביאים מי וגו׳:

פרשת מקץ

רש״י

(א) ויהי מקץ. כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאור. כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויה יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (ג) יפות מראה. סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם מריש״ק כמו ישגא אחו:

ודקות

אבן עזרא

(א) ויהי מקץ. לא פירש הכתוב תחילת זה החשבון וכן ויהי מקץ ארבעים שנה וכן ובעוד ששים וחמש שנה וכן ויהי בשלשים שנה ויתכן להיות שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר או לשבת יוסף שם וטעם ימים כבר בארתיו: ופרעה חלם. היה חולם וכן ורבקה שומעת: (ב) באחו. י״א עמק שבו צמחים וי״א שהוא שם צמח הבי״ת נוסף כבי״ת השביעני במרורים ועל שני הפירושים כי הוא בין אחים יפריא

מא א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר׃ ב וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה

א וַהֲוָה מִסּוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין וּפַרְעֹה חָלֵם וְהָא קָאִים עַל נַהֲרָא׃ ב וְהָא מִן נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן שַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָן בְּשַׂר

ג׳ ל׳ וכל עמיד׳ על שפת ג׳ ומ״ל

ופרעה ג׳ וסי׳ ופרעה חלם. ופרעה הקריב. ולמה תכבדו את לבבכם: יאר היאר כל אורית׳ חס׳ ובל נביאי׳ וכתובים דבו׳ חס׳ במ״ו מלאים. ערות ג׳ בו ודבתרי׳ קציר יאור תבואתה. ושקעה כיאור מצרים:

תולדות אהרן ויהי מקץ שנתים ימים. נזיר ס:

בעל הטורים ויהי מקץ. נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים ופירוש ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר. ועוד שנתים. ויהי מקץ שנתים ימים. בגימטריא מקץ כשר שנתים. שבע פרות על שם עגלה יפיפיה מצרים. ולמה שבעה על שם מצרים לודים ענמים להבים נפתוחים פתרוסים כסלוחים שהם ז׳ וז׳

רמב״ן

(א) על היאור. כל שאר נהרות אינם קרוים יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויה יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם לשון רש״י. אבל אונקלוס תרגם יאור נהרא רק תרגם על יאוריהם על אריתיהון כי הוצרך שם להבדיל ביניהם מפני שהזכיר על נהרותם ועל יאוריהם והנה כלם יקראו לדעתם יאורים הגדולים נקראים נהרות ויאורים ואלו העשוים חפירות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים ומצינו כי חדקל נקרא יאור כמו שכתוב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל הנה איש אחד לבוש הבדים וכתיב והנה שנים אחרים עומדים אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור ולדעתי כדברי אונקלוס כן הוא כי יאור ונהר לשון אחד ושניהם לשון אורה. וכן הגשם נקרא אור שנאמר הן פרש עליו אורו יפיץ ענן אורו וכמו שאמר רבי יוחנן כל אורה האמורה באליהו בירידת הגשמים הכתוב מדבר ואולי בעבור שהגשמים בסבת המאורות והנהרות יעשו מהם יתיחסו אל האבות:

(ב) והנה מן היאור עולות. בעבור כי ארץ מצרים תשתה מן היאור וממנו להם השובע והרעב ראה אותן עולות מן היאור והפרות סימן לחרישה והשבלים סימן לקציר כמו שאמר אשר אין חריש וקציר ראה כי היאור לא יעלה רק מעט ואין חריש ואשר יזרעו מעט במקומות הלחים יבא קדים רוח ה׳ וישרוף אותם כאשר ראה אותם שדופות קדים והנראה ממשמע הכתובים כי היה השובע בארץ מצרים לבדה כאשר נאמר שבע גדול בכל ארץ מצרים וכן אשר יהיה בארץ מצרים אבל הרעב היה בכל הארצות וכן פתר יוסף וקמו שבע שני רעב אחריהן ולא הזכיר בארץ מצרים ועל כן לא יכלו בשאר הארצות לקבוץ אוכל ואפילו אם שמעו הענין כי היה מפורסם מאד. ואולי בחלום רמז בזה במה שהזכיר ותרעינה באחו. כי שם היה מרעיהן ומעמדן אבל הרעות אחרי אכלן את הטובות תתהלכנה בארץ ולא ידע פרעה עד אנה הלכו:

באחו אגם כמו ישגא אחו לשון רש״י. ואיננו נכון כי אחו שם העשב הגדל כמו היגאה גומא בלא בצה ישגא אחו בלי מים עודנו באבו לא יקטף והנה איננו האגם ואולי ירצה לומר שיקרא העשב הנעשה באגמים על שם האגם והנכון שיהיה אחו לשון כולל הדשא והעשב הנעשה על שפת הנהרות והאגמים ויהיה בי״ת באחו כמו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי כי על שפת היאור היו רועות כמו שאמר אבל הפרות על שפת היאור ואולי הוא מלשון אחוה בעבור היות מיני העשבים רבים גדולים יחד:

ספורנו

מא (א) ויהי מקץ. ופרעה חולם. בהיותו חולם הבלי רעיוניו חלם ג״כ שהיה עומד על שפת היאור כאמרם ז״ל כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך

אבן עזרא

יפריא הוא אחיו בן אמו : (ה) שבלים . לשון רבות נקבות ואם הוא כמ"ס כמו נשים ופלגשים : (ו) ושדופות. שאירע שדפון מרוח מזרחית כי נקרא מזרח קדם בעבור צאת השמש בתחלה . וטעם המלאות כמו הבריאות : (ח) ותפעם רוחו . מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר וי"א שהכל מן גזרת הולם פעם והטעם שרוח דומה לגוף המוכה: חרטומי. מלה מרובעת ויתכן להיותה ארמית או מצרית והם חכמי התולדה : ואת כל חכמיה . במזלות ופתרון חלומות: (ט) את חטאי . אע"פ שאזכיר חטאי : (י) פרעה קצף על עבדיו. לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר והוא מלשון מצרים כמו אירם בכור גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים על כן מצאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומת פרעה וקם פרעה וכן בימי ירמיהו הלא תראה הכתוב יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מצרים ובעד הפרע שהוא שם העצם וכן פרעה נכה כי נכה שם העצם ואל יקשה עליך דרש כסא שלמה כי לא לקחו מלך מצרים ועד שני שאמר שר המשקים פרעה קצף וכן אמר יוסף אלהים יענה את שלום פרעה הראה את פרעה יעשה פרעה ואין מדרך המוסר להזכיר עם המלכים שם העצם : אותי ואת שר האופים . אמר אותי פעם שנית כי כן דרך הלשון כמו ואני הנה אני בא : (יא) איש כפתרון חלומו . כבר פירשתיו:

אותי

בראשית מא מקץ

בָּאָחוּ : ג וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר : ד וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה : ה וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת : ו וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן : ז וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם : ח וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה : ט וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם : י פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים : יא וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ

ג' כ"כ בעינן
ג' חס'
כל אורי' כ"כ ב
ג' מ"ל
ל' וחד שדופות ה"דים
ג' מ"ל ל' מ"ל
כ' ומדותפסע'
כו"ל חס'
ל' ומ"ל . ט"ל מלאים בתור' וסי' סרלאי נמלא על
ל'
ב' ר"פ
ב'
ג' רפי'
ב'

וְרָעְיָן בְּאַחֲוָא : ג וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אוּחֲרָנְיָן סָלְקָן בַּתְרֵיהֶן מִן נַהֲרָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּשַׂר וְקָמָא לָקֳבְלֵיהֶן דְּתוֹרָתָא עַל כֵּיף נַהֲרָא : ד וַאֲכָלוּ תּוֹרָתָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּשַׂר יַת שְׁבַע תּוֹרָתָא דְשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָתָא וְאִתְּעַר פַּרְעֹה : ה וּדְמִיךְ וַחֲלַם תִּנְיָנוּת וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד פַּטִּימָן וְטָבָן : ו וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין לַקְיָן וּשְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בַּתְרֵיהֶן : ז וּבְלָעָא שֻׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא יַת שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא פַּטִּימָתָא וּמַלְיָתָא וְאִתְּעַר פַּרְעֹה וְהָא חֶלְמָא : ח וַהֲוָה בְצַפְרָא וּמִטַּרְפָא רוּחֵיהּ וּשְׁלַח וּקְרָא יַת כָּל חָרָשֵׁי מִצְרַיִם וְיַת כָּל חַכִּימָהָא וְאִשְׁתָּעִי פַּרְעֹה לְהוֹן יַת חֶלְמֵיהּ וְלֵית דְּפָשַׁר יָתְהוֹן לְפַרְעֹה : ט וּמַלֵּיל רַב שָׁקֵי עִם פַּרְעֹה לְמֵימָר יַת סוּרְחָנַי אֲנָא מַדְכַּר יוֹמָא דֵין : י פַּרְעֹה רְגַז עַל עַבְדּוֹהִי וִיהַב יָתִי בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא יָתִי וְיַת רַב נַחְתּוֹמֵי : יא וַחֲלַמְנָא חֶלְמָא בְּלֵילְיָא חַד אֲנָא וְהוּא

רשי

(ג) ודקות בשר. טונבא"ש בלע"ז לשון דק : (ד) ותאכלנה . סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב : (ה) בקנה אחד . טוד"ל בלע"ז : בריאת. שאנו"ש בלע"ז : (ו) שדופת . הלייא"ש בלע"ז שקיפן קידוס חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים . רוח מזרחית שקורין ביס"א : (ז) הבריאות. פייל"ש בלע"ז : והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים : (ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכדנצר אומר (דניאל ב) ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו (ב"ר): חרטמי. הנחרים בטימי מתים ששואלים בעצמות טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות: ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרי' שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר (ב"ר) : (יא) איש כפתרון חלומו . חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו :

נער

עלות ג' כ"כ בתורה וסי' והנה שבע פרות . ויישן ויחלם שנית והנה שבע פרות אחרות . ושאר אורית' עלת כתי' במ"א עולת. אבני' שלמות תבנה.וכל נביאי' עלות כתי' במ"ב עולו'כתי' מלא דמ"ל וסי' ויעל הנשיא יהיה . האקדמנו בעולות . ובכתובים עולת . אף בלב עולת תפעלון . יחפשו עולת תמנו חפש . אבא ביתך בעולות. ל' מלא דמ"ל בכתו' ושארא עלות כתיב : ויישן ג' וסי' דארם . דפרעה . דאליהו . בתר' פתח : בריאות ג' מלאים וסי' ויישן ויחלם שנית. ותבלענה השבלי' הדקות . וה"ה שבע פרות בתראה : ואין פותר הלין מלין מ"ל דלית דכו' וסי' ואין פותר אותם . את עדי' מהר חורב . והנושא אותם . או חלם החלום ההוא : ויהי מותן בבית . שם האחד בוצץ . נטעתיך שורק . הנני פוקד על אמון מנוא . שכב על צדך . ביד הורג . יחזקאל . הולש על גוים . כקונה כמוכר . אשרי כל חוכי לו . שוחט השור מכה איש זובח השה עורף ג' בו . לא אוסף אהבתם . כי בוקר אנכי . ונגש חורש בקוצר . גוער בים ויבשהו . וארור נוכל . המון חוגג . חובר חברים מהכם . כבוצר על סלסלות . הנני קולע . את הולם פעם . שלש אנכי ניטל עליך : אותם מ"ל מ"ל בתורה וסי' במס'

בעל הטורים

עמומים מארץ כנען יתפרנסו ממצרים : בקנה אחד ג' במסרה תרי הכא ואידך גבי מנורה שהשובע הוא אור לעולם . ולכך ראה בטובות בקנה א' ובשדופות לא ראה בקנה א' . כאשר פתר בגימ' שהחלומות הולכים אחר הפה :

ספורנו

כך אי אפשר להלום בלא דברים בטלים : (ג) ותעמודנה אצל הפרות . קודם שתאכלנה אותנה להורות שיהיו הרעב והשבע יחדו באיזה זמן כענין ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם : (ז) והנה חלום . הרגיש שהכל היה חלום אחד בעצמו שהיה נראה לו בחלומו השני שהיה באותו המעמד בעצמו של חלומו הראשון וכך פירש הוא אחר כך באמרו וארא בחלומי : (ח) ואין פותר אותם . מפני שחשבו שהם שנים טעו בפתרון כי בחלק הראשון ממנו היתה הסבה הפועלת והחומרית בלבד שהן הפרות חורשות והיאור המשקה ובחלק השני היתה הסבה הצוריית והתכליתיית בלבד והם השבלים : (ט) את חטאי אני מזכיר .

לא

תולדות אהרן וייקץ פרעה . עקידה שער כט: אני מזכיר . עקידה שער לא :

רמבן

(ג) **ותעמדנה** אצל הפרות . בנגן וקרוב לכן והוא סימן שלא יהא הפסק בין שני השבע ושני הרעב ואף על פי שלא ספר זה ליוסף ואולי המראה והספור היו שוים והכתוב לא יחוש כאשר הוסיף בספור ולא נודע כי באו אל קרבנה וכן עולות בקנה אחד סימן שתהיינה שבע שנים רצופות: (ד) **ותאכלנה** הפרות . על דעתי הוא סימן שיאכלו שני הרעב את שנות השבע ומזה למד יוסף לאמר לפרעה ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות והיה האוכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב כי ראה שהפרות והשבלים הטובות תבואנה אל קרב הרעות ואיננה עצה כי היועץ למלך נתנוהו רק בפתרון החלום אמר כן ונשכח כל השבע ולא יודע השבע פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כי ראה שלא היו באכילתן בריאות וטובות רק היו לכן למחיה אלו לא אכלו אותן היו מתות בכחשיהן ולא כדברי רש"י שאמר ונשכח כל השבע הוא פתרון הבליעה: (ו) **צמחות** אחריהן . לא שראה אותן צומחות שלא ראה אלא שבלים עשויות אבל הוא כאלו אמר צמחו אחריהן ואחז זה הלשון להודיע שמיד שראה הטובות ראה הרעות עלו אחריהן כי סימן התכיפה ראה בכולן : **וטעם** ויקץ פרעה וגו' . הנה חלום שלם לשון רש"י. ולפי דעתי ירמוז כי עמד על מטתו מקיץ מחשב בחלומו אולי יראה עוד דבר פעם שלישית וכאשר עמד בבקר ולא חלם עוד נפעם רוחו וזה טעם ויהי בבקר ותפעם רוחו אבל בנבוכדנצר אמר ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו כי גם בלילה לא שכב לבו והזכיר ויקץ פרעה מן הענין הנזכר בספור השינה כי חלום שיחלום אחרין

חלום

רשי

(יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירו בלשון בזיון: נער שוטה ואין ראוי לגדולה. עברי אפי' לשוננו אינו מכיר. עבד וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים (ס"א שירים וכן גרס רא"ס): איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו: (יג) השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר: מן הבור. מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"א בלע"ז: ויגלח. מפני כבוד המלכות (ב"ר): (טו) תשמע חלום לפתור אותו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אנטינדר"א בלע"ז: (טז) בלעדי. אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום פרעה: (יט) דלות. כחושות כמו (שמואל ב יג) מדוע אתה ככה דל דאמנון: ורקות בשר. כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר

חֲלֹמֵנוּ׃ יב וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר ס' ר"פ
עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים ל'
וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־ ל'. ל'
חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃ ל'. ד'
יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה כ"א ר"פ בטעם תביר
אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃
יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף
וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף ל' חס' דחס' (עי' מ"ש).
שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃ שני
טו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם
חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי
שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע כל שמיע' אל במי"ב על.
חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ׃ טז וַיַּעַן
יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי מטעי'. ב'
אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם י' כפי'
פַּרְעֹה׃ יז וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־
יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־ ב' חס'
שְׂפַת הַיְאֹר׃ יח וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר
עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר ג'
וִיפֹת תֹּאַר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃
יט וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת
עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת
תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־ ל' כתיב ריש
רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם ב'
לָרֹעַ׃ כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת ל' וחס'
הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע ג' ב' מ"ל וא' חס'
הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃ ד'
כא וַתָּבֹאנָה אֶל־קִרְבֶּנָה וְלֹא
נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה
וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה ד'. י"א
וָאִיקָץ׃ כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה ל'

גְּבַר כְּפוּשְׁרַן חֶלְמֵיהּ חֲלַמְנָא׃
יב וְתַמָּן עִמָּנָא עוּלֵים עִבְרָאָה
עַבְדָּא לְרַב קָטוֹלַיָּא
וְאִשְׁתָּעֵינָא לֵיהּ וּפַשַּׁר לָנָא
יָת חֶלְמָנָא גְּבַר כְּחֶלְמֵיהּ
פַּשַּׁר׃ יג וַהֲוָה כְּמָא דְפַשַּׁר
לָנָא כֵּן הֲוָה יָתִי אֲתֵיב עַל
שִׁמּוּשִׁי וְיָתֵיהּ צְלָב׃
יד וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא יָת
יוֹסֵף וְאַרְהֲטוּהִי מִן בֵּית
אֲסִירֵי וְסַפַּר וְשַׁנִּי כְסוּתֵיהּ
וְעָאל לְוָת פַּרְעֹה׃ טו וַאֲמַר
פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֶלְמָא חֲלֵימִית
וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ וַאֲנָא שְׁמָעִית
עֲלָךְ לְמֵימַר דְּאַתְּ שָׁמַע
חֶלְמָא וּמְפַשַּׁר יָתֵיהּ׃
טז וַאֲתֵיב יוֹסֵף יָת פַּרְעֹה
לְמֵימַר לָא מִן חוּכְמְתִי
אֱלָהֵין מִן קֳדָם יְיָ יִתָּתַב
יָת שְׁלָמָא דְפַרְעֹה׃ יז וּמַלֵּיל
פַּרְעֹה עִם יוֹסֵף בְּחֶלְמִי הָא
אֲנָא קָאֵים עַל כֵּיף נַהֲרָא׃
יח וְהָא מִן נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע
תּוֹרָן פַּטִּימָן בְּשַׂר וְשַׁפִּירָן
לְמֶחֱזֵי וְרָעְיָן בְּאַחֲוָא׃ יט וְהָא
שְׁבַע תּוֹרָן אוּחֲרָנִין סָלְקָן
בַּתְרֵיהֶן חֲסִיכָן וּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי
לַחֲדָא וַחֲסִירָן בְּשַׂר לָא
חֲזֵיתִי דִכְוָתְהוֹן בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרַיִם לְבִישׁוּ׃ כ וַאֲכַלוּ
תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא יָת
שְׁבַע תּוֹרָתָא קַדְמָיָתָא
פַּטִּימָתָא׃ כא וְעָלָא לִמְעֵיהֶן
וְלָא אִתְיְדַע אֲרֵי עָאלוּ
לִמְעֵיהֶן וּמֶחֱזֵיהֶן בִּישׁ כַּד
בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְעָרִית׃
כב וַחֲזֵית בְּחֶלְמִי וְהָא שְׁבַע

אבן עזרא

(יג) אותי השיב. פרעה וי"א שהוא בדבור השיב ותלה או בפתרון: (יד) ויריצוהו. שלוחי פרעה: ויגלח. המגלח: (טז) בלעדי. מלה אחת מורכבת משתי מלות והטעם שב אל תשמע חלום לפתור אותו. אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהים את שלום פרעה וי"א כי טעמו בעבור שאמר לו כי אתה פותר חלום אמר בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך. וטעם יענה שימציא תמיד וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו וכן והארץ תענה והוא קרוב ממשמעו. הוסיף דלות ותחת מראה אמר תאר כי זה קרוב מזה: (כא) ומראיהן. ומראה כל אחת מהן רע. ופה הוסיף לפרש חלומו שראה שבאו הפרות הטובות בקרב הרעות והיו כאשר היו בראשונה:

צנמות

ספורנו

לא כמתרעם על שנתת אותי בבית הסהר כי בחטאי היה: (יד) ויריצהו מן הבור. כדרך כל תשועת ה' שנעשה כמו רגע כאמרו כי קרובה ישועתי לבא וכאמרו לו עמי שומע לי כמעט אויביהם אכניע וכך היה ענין מצרים כאמרו כי גורשו ממצרים כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ וכו'. וכן אמר לעשות לעתיד כאמרו ופתאום יבא אל היכלו האדון וכו': ויחלף שמלותיו. כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (טו) תשמע חלום לפתור אותו. שתבין ענין החלום לפתור אותו כפי חכמת הפתרון ולא תפתור במקרה: (טז) בלעדי. אף על פי שאמרת ופותר אין אותו: כאלו אני יחיד בזאת החכמה אני חושב שיש בלי ספק פותר בלעדי: אלהים יענה. יעשה שאענה בפתרוני: את שלום פרעה. דבר שיהיה את שלום פרעה שהחלומות הולכים אחר הפה: (יט) לא ראיתי כהנה. לא קרה זה ע"ד רעיונך על משכבך סליקו: ולא נודע כי באו אל קרבנה. ע"ד ואכלתם ולא תשבעו כאמרם ז"ל אינו דומה מי שיש לו

פת

רבתא: ושם ה' ר"פ וסי' ושם אתנו נער עברי. ושם ראינו את הנפילי'. ושם איש מעבדי שאול. ושם נקרא איש בליעל. ושם היה נביא לה' עודד שמו. וא' בלשון שיכוה ר"פ בתו' ושם לה עלילות דברים: ורעות ג' וסי' דלות. כרפאי לישראל. אשר הראיתני צרות: לא ראיתי ב' וסי' בכל ארץ מצרים לרע. ואני אמתך לא ראיתי. ותד ולא ראיתי צדיק נעזב: והרעות ג' ב' מלאי' וא' חס' וסי' ושבע הפרו' הרקות והרעת. ותאכלנה הפרות. והרעות רעות מאד. קדמ' חס': הראשנות ד' וסי' ותאכלנה הפרות הראשנות הנה באו. כי נשכחו הצרות הראשנות. ולא תזכרנה הראשנות: ומראיהן ד' וסי' רע כאשר בתחלה. שפל מן הקיר. דמות אדם להנה. מראיהן כלפידים: רע הרע י"א פתחי'

תולדות אהרן ושם אתנו נער. מגלה יג: איש כחלומו. ברכות נה: ויהי כאשר פתר לנו. שם (מעשר שני יח): ויגלח ויחלף. שם מז:

בעל הטורים

כהנה ב' במסרה הכא ואידך ואם מעט ואוסיפה לך כהנה שאומר הכתוב ומוצא אני מר ממות את האשה וזהו ואוסיפה לך כהנה שאם היתה רעה לא

רמבן

חלום אחר הענין אחר בשנתו איננו מתקיים על כן אמר כי כאשר הקיץ נהיה החלום וחשב בו עד הבקר אולי ישתלש חלומו כאשר נשנה והנה פרעה עצמו הכיר כי ענין אחד הוא ולכך הזכיר והנה חלום וכך אמר חלום חלמתי ופותר אין אותו ולא הזכיר חלומות וזה טעם וארא בחלומי אבל הכתוב הזכיר ואין פותר אותם לפרעה לומר שאין פותר אפילו האחד מהם:

(יב) **איש** כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו לשון רש"י. ויותר נכון שיאמר כי לכל אחד ממנו פתר כאשר היה אמתת חלומו העתיד לבא לו כי כאשר פתר כן היה לנו וכן איש אשר כברכתו ברך אותם כברכה הבאה אליו. ועל דעתי אין צורך אבל אמר איש את חלומו פתר לנו ויהי כאשר פתר לכל אחד כן בא והגיע אלינו הגיד כי היו חלומות שונים ולהם פתרונים שונים כאשר יפרש שלא יחשב שחלום אחד חלמו שניהם ופתרון אחד להם. וכן לדעתי איש כברכתו ברך שלא ברך אותם ברכה שוה לכולם אלא ברכה מיוחדת לכל אחד כאשר פירש ואמר לו:

נטשם

28

[ג'. ג'] שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד
מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃ כג וְהִנֵּה שֶׁבַע
[ג' וכ"כ ג'] שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת קָדִים
[ג' כת' מ"ס בענין] צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃ כד וַתִּבְלַעְןָ
[ב' חד מ"ל ודין חס'] הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים
[ג' חד אף אין מגיד.] הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין
מַגִּיד לִי׃ כה וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה
חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא אֵת
אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד
[ג' ר"פ ג' חס'] לְפַרְעֹה׃ כו שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹּבֹת
שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע
[ד' חס' בליש'] הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים
הֵנָּה חֲלוֹם אֶחָד הוּא׃ כז וְשֶׁבַע
[ג'. חס'] הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת
אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע
[ג'. ג'] הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים
יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃ כח הוּא
הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה
[ג'] אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־
[ז' ר"פ בספר' ג'] פַּרְעֹה׃ כט הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים
[ב' מלרע] בָּאוֹת שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ
[ג'] מִצְרָיִם׃ ל וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב
[ג'] אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְכִלָּה הָרָעָב אֶת־
הָאָרֶץ׃ לא וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע
בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־
כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃ לב וְעַל
[ג' וזמ"ל] הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה
[ג'] פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם
[ג'] הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים
[ה' חס'. ג' מלרע] לַעֲשֹׂתוֹ׃ לג וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה

שֻׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד מַלְיָן
וְטָבָן׃ כג וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין
נָצַן לַקְיָן שְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן
בָּתְרֵיהֶן׃ כד וּבְלָעָא שֻׁבְּלַיָּא
לַקְיָתָא יָת שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא
טָבָתָא וַאֲמָרִית לְחָרָשַׁיָּא
וְלֵית דִּמְחַוֵּי לִי׃ כה וַאֲמַר
יוֹסֵף לְפַרְעֹה חֶלְמָא דְּפַרְעֹה
חַד הוּא יָת דַּיְיָ עָתִיד
לְמֶעְבַּד חַוִּי לְפַרְעֹה׃
כו שְׁבַע תּוֹרָתָא טָבָתָא שְׁבַע
שְׁנַיָּא אִנּוּן וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא
טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנּוּן
חֶלְמָא חַד הוּא׃ כז וּשְׁבַע
תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא
דְּסָלְקָן בָּתְרֵיהֶן שְׁבַע שְׁנַיָּא
אִנּוּן וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא
דִּשְׁקִיפָן קִדּוּם יֶהֶוְיָן שְׁבַע
שְׁנֵי כַפְנָא׃ כח הוּא פִּתְגָמָא
דִּי מַלֵּילִית עִם פַּרְעֹה דַּיְיָ
עָתִיד לְמֶעְבַּד אַחְזֵי לְפַרְעֹה׃
כט הָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אָתְיָן
שׂוֹבְעָא רַבָּא בְּכָל אַרְעָא
דְּמִצְרָיִם׃ ל וִיקוּמוּן שְׁבַע
שְׁנֵי כַפְנָא בָּתְרֵיהֶן וְיִתְנְשֵׁי
כָּל שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם
וִישֵׁיצֵי כַפְנָא יָת עַמָּא
דְאַרְעָא׃ לא וְלָא יִתְיְדַע
שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא מִן קֳדָם
כַּפְנָא הַהוּא דִּיהֵי בָּתַר כֵּן
אֲרֵי תַקִּיף הוּא לַחֲדָא׃
לב וְעַל דְּאִתְּנֵי חֶלְמָא
לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין זִמְנִין אֲרֵי
תַקִּיף פִּתְגָמָא מִן קֳדָם יְיָ
וּמוֹחֵי יְיָ לְמֶעְבְּדֵיהּ׃
לג וּכְעַן יֶחֱזֵי פַרְעֹה גְּבַר

בשר ובלע"ז בלוש"ש : (כג) צנומות . צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקין נצן אין בהם. אלא הנך לפי שנתרוקנו מן הזרע : (כו) שבע שנים ושבע שנים . כלן אינן אלא שבע ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו'. בשבע שנים הטובות נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך . ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק טפל בו לשון מראה : (ל) ונשכח כל השבע . הוא פתרון הבליעה : (לא) ולא יודע השבע . הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה : (לב) נכון. מזומן :
חמש

(כג) צנומות . אין לו חבר במקרא וטעמו כמו רקות וי"א שפירושו צלמים כי כן בלשון ישמעאל : (כט) שבע גדול . שם כמו רעב על כן יטעה האומר בתפלת שבת ובשובע כלכלתנו בוי"ו כי שובע שם הפועל הוא והנכון ובשבע כלכלתנו בלא וי"ו : (לא) וטעם ולא יודע השבע . ממראיהן רע כאשר בתחלה : (לב) ועל השנות . בנין נפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא . ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו :

יעשה

ובולם במסר' רבת' : ח' פסו' מן ד' מלין דמין תלית' משני' וסימ' שבע פרות המבת שבע. ובמדבר אשר ראית . ויעבר בהר אפרים . עד מתי אהה מתאבל . ותאמרו לא כי על סוס ננוס . יאלה מרותיה פאת צפון . ואת חילן . ואשלחה לאליעז' : טבת הטבת ד' חס' רחס' וסי' ויראו בני האלהים . שבע פרות הטבת . ב' בו . ערים נדלת . וב' מלאים רמ"ל וסי' תאמן בם בי ידברו אליך. יבקשו למלך. ושארא מבות בתי' : שדפות חד מן י"ט זוגין קדמ' נסיב ו' בענינא. ותני' לא נסיב ו' וסי' במס' רבת' : הרא' קדמ' הגיד לפרעה תני' הרא' ואפ"ם ושמואל ירא מהגיר את המראה : הנה ז' ר"פ בספ' בראשית מס' פרשת וישב : הנה ז' יחידאין מסר בשפטי' סימן ז' : שבע ב' קמ' ומלרע וסי' שבע גרול בכל . אסמיך שבע : ובלה ו' וסי' וכלה הרעב . וכלה מכפר . ובלה אהרן ובניו לבסת את הקדש . ושב והרע לכם וכלה אתכם . ושם ירבץ וכלה סעיפיה . ובלה את מדות הבית . וסי' בלשון ארמית בפנא מכפר ומבסי ומבאש ומשח ורביץ : לעשתו ה' וחס' וסי' וממהר תאלהים . וכי יגור אתך גר ועשת כי קרוב אליך הדבו'. בי לא יכלו לעשותו בעת ההיא . דר"ה. כי שוקר אני על דברי : וממהר א"ב חד מ' וחד ומ' וסי' במס' רבת' :

תולדות אהרן ועל השנות החלום שם כה :

בעל הטורים

ראיתי כהנה לרוע . שבע ב' במסרה ואידך וימלאו אסמיך שבע לומר שכל כך יהיה השובע שיתמלאו כל האוצרות .

רמבן

(כג) **צנומות** דקות . צנומא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלא לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקיין נצן אין בהם אלא הנך לפי שנתרוקנו מן הזרע לשון רש"י והשבלים בעת שנתרוקנו מ הזרע אין בהם נץ וכן פרעה לא ראה אותן בעת הנצן כי מלאות וטובות ודקות ושדופות קדים ראה אותן וכן צנומות שיהיה כמו סלועות מלשון צונמא אינו נכון והשבלים הדקות אינם קשות כסלע אבל פירוש צנומות פרורות לחתיכות הרבה והוא לשון רבותינו פת הצנומה בקערה מברכין עליה המוציא פת החתוכה והוא הפת שאדם עושה ממנו התיכות ונותן המרק עליו בקערה ואוכלו חתיכה חתיכה בלא בצירה אחרת והוא לשון התרגום ג"כ שאמר נצן לשון התוך וחסרון ממה שאמרו הם ז"ל מוליא במוליא נצא בנצא לא הויא חזקה שקל מוליא ושדא בנצא הויא חזקה המקום שהוא גבוה שלם העפר נקרא מוליא ושהוא חסר העפר ובו חסרון וגו' נקרא נצא אף כאן הפך מלאות צנומות. וכן הפך מליאן והענין כי לא היו השבלים מלאות הגרגרים אבל היה בהם מקומות חסרים אין בהם גרגרים ומקום אחד גבוה שבו הגרגרים שלקו והם רקים ולכך אמר יוסף במקום צנומות. כי היו רקות בהן מקומות רקים אין בהן גרגרים כלל :

ספורנו

פת בסלו למי שאין לו : (כד) ואין מגיד לי . נראה שכלם חשבו ששניהם שני חלומות ופתרו אותם על שני דברים והוא הכיר ששניהם היו חלום אחד כאמרו וארא בחלומי . חלום פרעה אחד הוא . ולפיכך טעו הפותרים : (כה) את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה . לפיכך לא ידעו זה החרטמים כי לא אל המדים אבל הגיד לפרעה בלבד : (כח) הוא הדבר . ענין הרעב הוא הדבר . שאמרתי שהגיד לפרעה כדי שלא תכרת הארץ ברעב : הראה את פרעה . שני השבע להודיעו במה יושיע את עמו מן הרעב : (לג) ועתה ירא פרעה.
מאחר

(כז) **יהיו** שבע שני רעב . בעבור שהשבע בארץ מצרים איננו חדוש גדול כי אם כגן ה' הזכיר תחלה פתרון הרעות כי הוא החדוש ותועלת החלום כי האלהים ברחמים הראה לפרעה הרעב להחיות לפליטה גדולה . וזה טעם ותחילנה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף כי לא נודע דברו רק בשנות הרעב :

(לב) **ועל** השנות החלום אל פרעה פעמים . טעם השנות החלום שנשנה שני פעמים בלילה אחד כי היה אפשר שיראה בחלום אחד הפרות והשבלים להודיעו כי אין חריש וקציר ועשה ממנו שני חלומות באים זה אחר זה בלילה אחד ואין דרך החולמים כן להודיעו כי הדבר מזומן וממהר האלהים לעשותו . וזה טעם פעמים כי לא נשנה בפעם אחת . ור"א מפרש כי השנות החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקיים . אבל בעבור כי היה פעמים בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו ואם כן נאמר שהיה די בשבלים כי הוא המודיע הרעב :

(לג) **ירא** פרעה איש נבון וחכם . אמר לו שיצטרך לאיש נבון וחכם שיהיה ממונה על כל הארץ ויפקד עוד פקידים תחתיו שילכו בארץ ויקבצו את כל אוכל ט לא יוכל השליט ללכת בכל הארץ ואמר לו שיהיה נבון וחכם נבון שידע לנהל עם ארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו ולתת להם כדי חיותם וימכור
המותר

(לד) וחמש. כתרגומו ויזרז וכן וחמשים: (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו באל״ף ונקוד בפתח קטן ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: (לו) והיה האוכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנשכח כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו. הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה״א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: (לט) אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: (מ) ישק. יתזן יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו בן משק ביתי וכמו (תהלים ב) נשקו בר גרנישו״ן בלע״ז: רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא לשון שם המלוכה כמו (מלכים א א) ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך: (מא) נתתי אותך. מניתי יתך ואעפ״כ לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו (מלאכי ג) נתתי אתכם נבזים ושפלים: (מב) ויסר את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא במצרים: רביד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד. וכן (משלי ז) רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרצפות. ובלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה

אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־ ד׳
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לד יַעֲשֶׂה פַרְעֹה
וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ כ׳. ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מ״ל. ל׳
אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי
הַשָּׂבָע׃ לה וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־ כ׳
אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבֹת הַבָּאֹת ל׳ ותס׳
הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת יַד־ ל׳ וחד ויצברו
פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃ ו׳
לו וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ ל׳ מ״ל
לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ ל׳
בָּרָעָב׃ לז וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי
פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו׃ י׳
לח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו
הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ ל׳. ה׳
אֱלֹהִים בּוֹ׃ שלישי לט וַיֹּאמֶר ח׳ בליש׳
פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ
אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־ ג׳ בליש׳ כתו׳
נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃ מ אַתָּה י״א ר״פ כתו׳ ובנביאי׳
תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כ׳ א׳ פת׳ וא׳ קמץ
כָּל־עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃
מא וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה
נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ מב וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־
טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־
יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ
וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃ ל׳ וחס׳. ס׳

סוּכְלְתָן וְחַכִּים וִימַנְּנֵיהּ עַל
אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ לד יַעְבֵּד
פַּרְעֹה וִימַנֵּי מְהֵימְנִין עַל
אַרְעָא וִיזָרֵז יָת אַרְעָא
דְמִצְרַיִם בִּשְׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא׃
לה וְיִכְנְשׁוּן יָת כָּל עֲבוּר
שְׁנַיָּא טָבָתָא דְאָתְיָן הָאִלֵּין
וְיִצְבְּרוּן עֲבוּרָא תְּחוֹת יַד
מְהֵימְנֵי פַּרְעֹה עֲבוּרָא
בְּקִירְוַיָּא וְיִטְּרוּן׃ לו וִיהֵי
עֲבוּרָא גְנִיז לְעַמָּא דְאַרְעָא
לִשְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא דִּי יֶהֶוְיָן
בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי
עַמָּא דְאַרְעָא בְּכַפְנָא׃
לז וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא בְּעֵינֵי
פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל עַבְדּוֹהִי׃
לח וַאֲמַר פַּרְעֹה לְעַבְדּוֹהִי
הֲנִשְׁכַּח כְּדֵין גְּבַר דִּי רוּחַ
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בֵּיהּ׃
לט וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף בָּתַר
דְּהוֹדַע יְיָ יָתָךְ יָת כָּל דָּא
לֵית סוּכְלְתָן וְחַכִּים כְּוָתָךְ׃
מ אַתְּ תְּהֵי מְמַנָּא עַל בֵּיתִי
וְעַל מֵימְרָךְ יִתְּזַן כָּל עַמִּי
לְחוֹד כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא הָדֵין
אֱהֵי יַקִּיר מִנָּךְ׃ מא וַאֲמַר
פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֲזִי דְּמַנִּיתִי
יָתָךְ עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
מב וְאַעְדִּי פַּרְעֹה יָת עִזְקְתֵיהּ
מֵעַל יְדֵיהּ וִיהַב יָתַהּ עַל
יְדָא דְיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ
לְבוּשִׁין דְבוּץ וְשַׁוִּי מָנִיכָא
דְדַהֲבָא עַל צַוְּארֵיהּ׃

(לד) יעשה פרעה. זו העצה או יקנה כמו עשה לי את החיל הזה: וחמש. שיקנה החומש: (לה) ויצברו בר. הפקידים וי״א כי טעם בר להיותו עם שבליו והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזרות או להבר והאומר כי אויר מצרים לא בעבור היאור ולא יעמד שם דגן ז׳ שנים יוכל לערבו עם דברים שיעמידוהו: (לח) הנמצא כזה. בנין נפעל והוא פועל עבר כאומר הנמצא בעולם כזה ויתכן להיות הנו״ן סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה דברי פרעה אל עבדיו: (מ) אתה תהיה. שר על ביתי ישק. דגשות השי״ן לחסרון נו״ן נשק והוא נגיד החיל וי״א שהוא מגזרת נשיקה בדרך רחוקה: רק הכסא אגדל ממך. ידוע כי אגדל פועל עומד וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא ואין כי מנעורי גדלני כאב פועל יוצא רק פירושו גדל עמי ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו נובלת עליה ותאבדו דרך: (מא) ראה נתתי אותך. שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים: (מב) בגדי שש. מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב. כמו מרבדים רבדתי ערשי

פקודי ד׳ ב׳ חס׳ י׳ קדמא׳ וב׳ מלאי׳ וסי׳ יעשה פרעה ויפקד פקדי׳. להיות פקדי׳ בבית ה׳. הלין חס׳ פקידי׳ מיד כוניהו. ויפקד המלך פקידים: ב׳ בתראי מלאים דמלאים: הודיע אלהי׳ ג׳ בליש׳ וסי׳ כי ביום אכלכם. אחרי הודיע אלהי׳. וידא אלהים את בני ישראל וידע אלהי׳. וחד נודע ביהודה אלהי׳: וחכם ד׳ וסי׳ ועתה ירא פרעה. אין נבון וחכם. וחכם באחור ישבחנ׳. טוב ילד מסכן וחכם: ובעיני י׳ ופי׳ בפרשת בהעלתך: כזה ח׳ וסי׳ הנמצא כזה איש. והיה כזה יום מחר. אם בגוי אשר כזה ותרין חברוהי: רוח אלהים ח׳ בלי׳ מרחפת וסי׳ במס׳ דבת׳: ישק ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ ועל פיך ישק. שפתי׳ ישק. בתרא קמץ: ד׳ זוגין דריש תיבותן י׳ בתרי ליש׳ וסי׳ ישק. אתה תהיה על ביתי. ישק. שפתי׳ ישק. ישך. לא תשיך לאחיך נשך כסף. ישך. אחריתו כנחש ישך. ישעו. תכבד העבודה. ישעו. ישעו ואין מושיע. דשמואל. יורישנה. ועבדי כלב עקב. יורישנ׳. תנח ח׳

בעל הטורים

ויפקד שנים במסרה יעשה פרעה ויפקד פקידים ואידך ויפקד המלך פקידים. אחשורוש הפקיד פקידים לקבץ לו נשים ע״כ נתרושש כמו שדרשו חז״ל. וישם המלך אחשורוש מס שנעשה רש. והיינו דכתיב אל תתן לנשים חילך. אבל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר על כן העשיר וליקט כל הכסף. ויקבצו ב׳ במסרה ויקבצו את כל אוכל. ויקבצו את כל נערה זהו שאמר הכתוב דגן ותירוש ינובב בתולות. ישק ב׳ על פיך ישק כל עמי. שפתי׳ ישק משיב דברי׳ נכוחים בשביל שהשיב דברים נכוחים זכה על פיך ישק כל עמי:

רמבן

המוסר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה וחכם שידע לקיים התבואה שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו בטבעו כגון חומטין שהזכירו רבותינו והכסף החי סממית הכנימה וכיוצא בהן ואמרו בבראשית רבה ערב בהן עפר וקיסומיות דברים שמקיימין את התבואה ואמר יוסף כל זה בעבור שיבחרו אותו כי החכם עיניו בראשו:

(לו) **והיה** האוכל לפקדון לארץ. אמר שיהיה האוכל פקדון ביד פקידי פרעה לצורך הארץ לשבע שני הרעב ולא יוציאו ממנו לדבר אחר שלא תכרת הארץ ברעב כאשר לא מתו הפרות בכחשיהן:

ספורנו

מאחר שהאל ית׳ הגיד הרעב העתיד למען תחוש להושיע את עמך והארץ השבע להודיעך במה תושיע. ראוי לך למען לא תחטא לו שתראה איש נבון וחכם עיוני ומעשי בהנהגת המדינות שיהיה הוא לב לזה ומלכא לא להוי הנזק: (לד) יעשה פרעה ויפקד. ותעשה שזה הנבון שתבחר יפקד פקידים בכל עיר ועיר למען יכירו לשר עליהם והיו לאחדים בידו בכונה אחת ולא יהיו חלוקי דעות כענין וקמת ועלית אל המקום: (לז) וייטב הדבר. עצת יוסף ודרכיה. ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים. ראה והתבונן היטב להנהיג בתכלית הטוב כי דבר גדול נתתי בידך:

ויקראו

וטעם הנמצא כזה. בעבור שהיה עברי והם שנואי נפש המצריים לא יאכלו מגעם ולא יתחברו עמהם כי טמאים הם אצלם על כן לא רצה למנותו משנה בלא רשותם ולכך אמר להם שלא ימצאו מצרי כמוהו כי רוח אלהים בו ואחרי שהודו אמר ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת כי מאשר היה הפתרון טוב ונכון בעיני פרעה ובעיני עבדיו היה בעיניהם כאלו כבר בא הכל כמו שפתר להם ויתכן שירמוז את כל זאת גם למה שספר לו שר המשקים וכמוהו ויספר ללבן את כל הדברים האלה הברכות הנזכרות קודם לכן אמר אחרי שהודיע אלהים אותך החכמה הגדולה הזאת לפתור כל החלומות הנעלמים והסתומים ולא יפול דבר מכל דבריך אין נבון וחכם בכל ענין כמוך וראוי אתה לנהוג שררה ומלכות ולהיות לי למשנה:

(מב) **ויסר** פרעה את טבעתו מעל ידו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנתנה להיות שני לו לגדולה ל׳זון רש״י והנכון שטבעת המלך היא

מג וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה
אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ
וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
מד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי
פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ
אֶת־יָדוֹ וְאֶת־רַגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ מה וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם־
יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־
אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן
לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ מו וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ־
מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה
וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
מז וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי
הַשָּׂבָע לִקְמָצִים׃ מח וַיִּקְבֹּץ
אֶת־כָּל־אֹכֶל שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר
הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל
בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר
סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ׃

ה' ל' בנקודים אחת.
ל'
ז'
ל' ומ"ל
ל'
ל'. ל'
ג' ותרין מני' כו"ל חס' כמ"ג
ג' ר"פ
ד'
ל'
ל'
ג' זוגין מתח'

מג וְאַרְכֵּיב יָתֵיהּ בִּרְתִיכָא
תִּנְיֵתָא דִּי לֵיהּ וְאַכְרִיזוּ
קֳדָמוֹהִי דֵּין אַבָּא לְמַלְכָּא
וּמַנֵּי יָתֵיהּ עַל כָּל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ מד וַאֲמַר פַּרְעֹה
לְיוֹסֵף אֲנָא פַרְעֹה וּבַר
מִמֵּימְרָךְ לָא יְרִים גְּבַר יָת
יְדֵיהּ לְמֵיחַד זֵין וְיָת רַגְלֵיהּ
לְמִרְכַּב עַל סוּסְיָא בְּכָל
אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ מה וּקְרָא
פַרְעֹה שׁוּם יוֹסֵף גַּבְרָא
דִּמְטַמְּרָן גַּלְיָן לֵיהּ וִיהַב
לֵיהּ יָת אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע
רַבָּא דְאוֹן לְאִתּוּ וּנְפַק יוֹסֵף
שַׁלִּיט עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
מו וְיוֹסֵף בַּר תְּלָתִין שְׁנִין
כַּד קָם קֳדָם פַּרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרָיִם וּנְפַק יוֹסֵף מִן קֳדָם
פַּרְעֹה וַעֲבַר שַׁלִּיט בְּכָל
אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ מז וּכְנַשׁוּ
דַּיָּרֵי אַרְעָא בְּשֶׁבַע שְׁנֵי
שׂוֹבְעָא עֲבוּרָא לְאוֹצְרִין׃
מח וּכְנַשׁ יָת כָּל עֲבוּר שְׁבַע
שְׁנַיָּא דִּי הֲוָאָה בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם וִיהַב עֲבוּרָא
בְּקִרְוַיָּא עֲבוּר חֲקַל קַרְתָּא דִּי בְסַחֲרָנַהָא יְהַב בְּגַוַּהּ׃

רשי

שבעזרה והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך. בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה (ספרי פ' דברים) דרש ר' יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר. לו בן דורמוסקית עד מתי אתה מעות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אותו וגו': (מד) אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש ידו: בלעדיך. שלא ברשותך. דבר אחר אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: (מה) צפנת פענח. מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא. פוטיפרע הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שחמד את יוסף למשכב זכור. (סוטה יג): (מז) ותעש הארץ. כתרגומו ואין לשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: (מח) אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב (נ"ל שהוא דעת רבי נחמיה וא"צ כלל להגיה ברש"י כאשר עלה בדעת קצתם):

עד

תולדות אהרן ויקראו לפניו. בתרא ד: ובלעדיך לא ירים איש. סוטה לו (ברכות י):

אבן עזרא

ערשי: (מג) המשנה. מגזרת שנים כי המלך כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו ואחריו השליש כמו שלישי. מרכבת. עץ נתונה על ארבעה סוסים ומרכבת שלמה לעדה: אברך. כל אדם קורא לפניו אכרע ואשתחוה וזו המלה מבנין הכבד הנוסף ויברך על ברכיו מהקל וכלם מגזרת ברכים ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך שם הפועל והאלף תחת ה"א כמו אשכם ושלוח ולפי דעתי שאלף אשכם לשון המדבר: (מד) אני פרעה. אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך: וטעם רגלו. לו רשות ללכת או על דרך משל והוא הנכון: (מה) צפנת פענח. אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה ואם היא מתורגמת לא ידענו שם יוסף ויהי פי' פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית והיא מלה מרובעת: כהן און. עובד השם או עובד ע"ג כי כן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: (מו) ויצא יוסף. יצא שמו. כטעם ויצא לך שם בגוים או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: (מח) את כל אוכל. אין פי' כל כי היו מתים ברעב וכן וכל הארץ באו רק טעמו שקבץ כל

אשר

יורישנ': על כל ארץ מצרים ד' וסי' ראה נתתי אתך על. ונתנון אתו על. והי' לאבק על. והיה על האדם ועל הבהמה לשחין: צוארו ח' וסי' וישם. רבד הזהב. והיה הגוי והממלכה. והגוי אשר יביא צוארו. התלביש צוארו. בצוארו ילין עז: ונתון ז' וסי' ונתון אותו על כל ארץ. ונתן אתה לזעוה ולבז'. יחזקאל. ונתן את אלהיה' באש דישעי'. ונתן לו ככר לחם. את כל זה ראיתי ונתון. ונתון תמרוקיהן. ונתון הלבוש והסוס. קדמא' וג' בתראין מ"ל: ויוסף ג' ר"פ מסר

בעל הטורים

צפנת פענח בגי' מגלה נסתרים צפנת פענח נוטרי' צדיק פטפט נפש תאוה פוטיפר ענה נפשו תנם. ד"א צופה פודה נביא תומך פותר עניו נבון חוזה:

ספורנו

(מג) ויקראו לפניו אברך. כמו הברך כלומר כל איש יכרע על ברכיו כמו פלוטקים לפני המלך לומר לעם כי לו תכרע כל ברך: ונתון אותו על כל ארץ מצרים. שקבלו כלם עול מלכותו כמנהג לכל מלך חדש: (מו) ויצא יוסף על כל ארץ מצרים. יצא מלפני פרעה באופן מורה שהיה שליט על כל ארץ מצרים ויעבור בכל ארץ מצרים. לפקוד הערים ולסדר עניניהם כענין וסבב המצפה ועלה בית אל בענין שמואל: (מז) לקמצים. בכל שבולת עשתה קמצים:

עד

רמבן

היא חותמו כענין וחתמו בטבעת המלך והנה נתן לו החותם להיות נגיד ומצוה בכל המלכות ויחתום בטבעת המלך כל אשר יחפוץ:

(מג) **במרכבת** המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו לשון רש"י. והנה הוא שם וכן כהני המשנה את משנה התורה הזאת והנכון כי משנה תאר כמו ואני אהיה לך למשנה כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וכן כסף משנה תאר כמו כסף שני וכבר הביאו המדקדקים ראיה בהיות אלה כולם בסגול ומשנה התורה וכל השמות בצרי כמשפט הסמיכות והענין כי יש למלך מרכבת ידועה לו כמו שנאמר וסוס אשר רכב עליו המלך ואחרת ידועה למשנהו ואחריו לשליש:

(מה) **צפנת** פענח. אמר ר' אברהם אם היא מלה מצרית לא ידענו פירושה ואם מתורגמת לא ידענו שם יוסף. ועל דעת הראשונים שאומרים המפענח נעלמים יתכן שקרא לו שם נכבד כלשון ארצו כי שאל לו. או שהיה המלך יודע שפת ארץ כנען הקרובה אליו וענינו צופנה מגלה. וכן בתו קראה שם משה רבינו כלשון עמו מן המים משיתיהו ואל תשתומם בעבור שקראוהו סופרי המצריים מוניוס כי ישנו השמות ללשון מובן או מורגל להם כאשר יעשה התרגום בקצתם כגון בין קדש ובין שור בין רקם ובין חגרא וכן בהרבה מן השמות ובקצתם לא ישנה דבר כאשר עשה בסיחון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן וזולתם הרבה ואף לפי מה שהיו נקראים בלשון ארמית בדורו. וכן עשו סופרים המעתיקים:

בת פוטיפרע כהן און. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שם שנסתרס מאליו לפי שלקח יוסף למשכב לרש"י. והוא מדרש רבותינו והוצרך ממנו רש"י לומר לך כי כל כהן משרת לאלהות חוץ מזה שהוא לשון גדולה שהרי שר הטבחים היה וכן כהן מדין. ואני אומר כי לדברי רבותינו היה פוטיפר שר לפרעה וכאשר נסתרס בגופו והכירו בו וקראוהו פוטיפרע נתבייש בדבר ופירש משררתו והכניס עצמו בבית ע"ג ונעשה כומר לע"ג כי כן מנהג הנכבדים ואפשר שהיה און שם לאלוהיו וכן כהן מדין כומר כמו שאמר ביתרו שהיה מפטם עגלים לע"ג. והאמת כי לשון כהונה שרות אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהנים היו ובמקומו בד"ה ובני דוד הראשונים ליד המלך וכן מוליך כהנים שולל שהם משרתי המלך וכן יכהן פאר יתלבש פאר ככהן העובד שיעשו לו בגדים שלא כשאר העם לכבוד ולתפארת וכן מיודעיו וכהניו ראשי משרתיו:

(מז) **לקמצים** קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים לרש"י. ות"א לאוצרים כי הפירות העשויות בארץ לאוצרים או לדברים אחרים יקראו קמצים באחת הפחתים תרגם יונתן בחדא מן קומצא וכן כל פחת תרגם קמצא והוא קרוב מן חופר גומץ כי הגימל תשמש בכאן כמו קוף כאשר תשמש כמו כף באל יחסר המזג מן מסכה ייגה וכנה אשר נטעה ימינך שהוא כמו גנה ויסכרו מעינות תהום כטעם ויסגרו על ארץ מכורתם מכורותיך ומולדותיך וסכרתי את מצרים הכף והגימל בהם שוים ויעתו הקוף והכף תמיד כמו קובע וכובע תקן משלים הרבה כמו מי תכן את רוח ה' ורבותינו אמרו מלשון קיסוט יאמרו תכסיטים ותקסיט וכן ויציקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תום כל העם לעלות מן העיר אמר בו התרגום ואקימו ית ארונא עשאו כמו ויציגו. וכענין שנאמר בו ויביאו את ארון ה' ויציגו אותו במקומו מלשון אציגה נא עמך והצגתיו לפניך:

(מח) **ויקבץ** את כל אוכל. יוסף הנזכר למעלה וגם אחרי כן ויצבור יוסף וכו': כי חדל לספור יוסף הנזכר ואמר ר"א כי

רשי

(מט) עד כי חדל לספור. עד אשר חדל לו הסופר לספור וה"ז מקרא קצר. כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) בטרם תבא שנת הרעב. (תענית יא) מכאן שאסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים. (ב"ר) שהרקיבה תבואת' שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר לכם תעשו. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: (נו) על פני כל הארץ. מי הם פני הארץ אלו העשירים (ב"ר): את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא: וישבור למצרים. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר. שברו לנו מעט אוכל. לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו (ישעיה נה) ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: (וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף): (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו' ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה (תענית י). (ול"נ פשוטו למה תתראו למה יהו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם). ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב. ודומה לו (משלי יא) ומרוה גם הוא יורא

רדו

אבן עזרא

אשר יכול: (נא) כי נשני אלהים. טעמו כי אמר ויאמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל חנני ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת חירק: (נד) ותחלינה. מבנין הקל פעל הכפל: בכל הארצות. סביבות מלכות מצרים: (נו) ויפתח יוסף את כל. האוצרות שהיו עמם: וישבר למצרים. פירוש נתן שבר למצרים וטעמו קנין: (נז) לשבור אל יוסף. הפוך וכן הוא וכל הארץ באו מצרים אל יוסף לשבור: (א) וירא יעקב. בעבור היות ההרגשות נחברות במקום אחר יחליפו זו בזו כמו ראה ריח בני ומתוק האור וכן וירא יעקב כי אחריו כתוב הנה שמעתי: למה תתראו. אל

תתראו

מט וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל הַיָּם ב' עפר וילכד'
הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־חָדַל לִסְפֹּר
כִּי־אֵין מִסְפָּר׃ נ וּלְיוֹסֵף יֻלַּד ב' ר"פ ל' קמץ
שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת
הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת
בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן׃ ג' מ"ל
נא וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם הַבְּכוֹר ד' מ"ל בתו'
מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־ ל'
עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי׃
נב וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי־ ו'
הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ רביעי ל'
נג וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע ל' וכ"כ
אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ג' זוגין מתח'
נד וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב ל' ומ"ע
לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי
רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־אֶרֶץ ה'
מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם׃ נה וַתִּרְעַב ל' ר"פ
כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם
אֶל־פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה ד' דגש
לְכָל־מִצְרַיִם לְכוּ אֶל־
יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃
נו וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ ד' בליש'
וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם
וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב ט"ו
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נז וְכָל־הָאָרֶץ ה'
בָּאוּ מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף כ"ח
כִּי־חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ׃ ק'
מב א וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר
בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו
לָמָּה תִּתְרָאוּ׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה ל' מלרע

מט וּכְנַשׁ יוֹסֵף עֲבוּרָא כְּחָלָא
דְיַמָּא סַגִּי לַחֲדָא עַד דִּי
פְסַק מִלְמִמְנֵי אֲרֵי לֵית
מִנְיָן׃ נ וּלְיוֹסֵף אִתְיְלִידוּ
תְּרֵין בְּנִין עַד לָא עָאלַת
שַׁתָּא דְכַפְנָא דִּילֵידַת לֵיהּ
אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא
דְאוֹן׃ נא וּקְרָא יוֹסֵף יָת
שׁוּם בּוּכְרָא מְנַשֶּׁה אֲרֵי
אַנְשְׁיַנִי יְיָ יָת כָּל עַמְלִי וְיָת
כָּל בֵּית אַבָּא׃ נב וְיָת
שׁוּם תִּנְיָנָא קְרָא אֶפְרָיִם אֲרֵי
אַפְשַׁנִי יְיָ בְּאַרַע שִׁעְבּוּדִי׃
נג וּשְׁלִימָא שְׁבַע שְׁנֵי
שׂוֹבְעָא דִּי הֲוָאָה בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ נד וּשְׁרִיאָה שְׁבַע
שְׁנֵי כַפְנָא לְמֵיתֵי כְּמָא
דִּי אֲמַר יוֹסֵף וַהֲוָה כַפְנָא
בְּכָל אַרְעָתָא וּבְכָל אַרְעָא
דְמִצְרַיִם הֲוָה לַחְמָא׃
נה וּכְפֵינַת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם
וּצְוַח עַמָּא קֳדָם פַּרְעֹה עַל
לַחְמָא וַאֲמַר פַּרְעֹה לְכָל
מִצְרָאֵי אִיזִילוּ לְוָת יוֹסֵף דִּי
יֵימַר לְכוֹן תַּעְבְּדוּן׃
נו וְכַפְנָא הֲוָה עַל כָּל. אַפֵּי
אַרְעָא וּפְתַח יוֹסֵף יָת כָּל
אוֹצְרַיָּא דִּי בְהוֹן עֲבוּרָא
וְזַבִּין לְמִצְרָאֵי וּתְקֵיף כַּפְנָא
בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ נז וְכָל
דַּיָּרֵי אַרְעָא אֲתוֹ לְמִצְרַיִם
לְמִזְבַּן עֲבוּרָא מִן יוֹסֵף אֲרֵי
תְּקֵיף כַּפְנָא בְּכָל אַרְעָא׃
א וַחֲזָא יַעֲקֹב אֲרֵי אִית עֲבוּר
מִזְדַּבַּן בְּמִצְרָיִם וַאֲמַר יַעֲקֹב
לִבְנוֹהִי לְמָא תִתְחֲזוֹן׃
ב וַאֲמַר הָא שְׁמָעִית אֲרֵי

פרש' וישב : ויצבר ב' וסי' ויצבר יוסף בר . ויצבר עפר וילכ"ה : היו ג' זוגין מן ב"ב בעני' דמט' קדמי היו תנין היה וסי' ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו . ותכלינה שבע שני השבע אשר היה. וימת אלעזר ולא היו לו בנים. למחלי אלעזר ולא היה לו בנים. קניתי עבדים ושפחו'. וגדלתי והוספתי חכמה. ואפ"ס. היו היה דבר ה' : וליוסף ב' ר"פ וסי' ילד שני בנים. וליוסף אמר מבורכת ה' : און בלם חסר במ"ג וסי' וליוסף ילד שני בנים. ואון בן פלת. עשרתי מצאתי און : הבכור ד' מלאים בתו' וסי' ויקרא יוסף את שם הבכור. שכל את ידיו. כל הבכור אשר יולד והיה הבכור אשר תלד. וכל נבי' ובתו' דכו' מ"ל במ"א חס' ובני שמואל הבכר : הארצות ל' מ"ל בתור' וכל נבי' וכתובי' דכו' במ"א חס' ותתנ' ביד עמי הארצת : ללחם ר' דגשים וסי' ותרעב כל ארץ מצרים. והיתה ללחם לאזכרה. לא רעב ללחם ולא. נודד הוא ללח' איה. וחד וללחם לא נרעב : על כל פני ועל כל פני ד' בלישנ' וסי' ועל כל פני ארץ הבכר. והרעב היה. ישגו צאני בכל הרים. ובימי שאול עשו מלחמה. דד"ה : וכל הארץ ה' וסי' באו מצרימה. הזאת אשר אמרתי. באו ביער ויהי דבש. בובי' קול גדול מבקשים את פני שלמה : לשבר כלם חס' במ"ד מ"ל וסי' אחרי שבור חנניה. קנה רצוץ לא ישבור. וקשת וחרב ומלחמה אשבור. ואובלי פת בגו ישברוהו : חזק ה' פתחין וסי' וכל הארץ באו מצרימ' ויקן יוסף את כל אדמ'. ויהי כי חזק ישראל.. דשפטים. וירא מלך מואב כי חזק

תולדות אהרן וליוסף ילד. תענית יא סד : וכל הארץ באו מצרימה. פסחים קיט יבמות יג : וירא יעקב כי יש שבר. ס' הזוהר פ' אמור : ויאמר יעקב לבניו למה. תעני' יא :

בעל הטורים וליוסף. ב' במסרה. וליוסף יולד ב' בנים. וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו כדאמרינן כל המשתתף עצמו עם הצבור בצרתם זוכה ורואה בנחמת צבור. לכם תעשו בגימ' במילה תעשו שצוה אותם למול :

ספורנו

(מט) עד אין מספר. לא היה עוד מספר נקרא בשם באופן שיאמר בנפש : (נא) כי נשני אלהים. כענין לעתיד כאמרו כי נשכחו הצרות הראשונות : (נו) ויפתח יוסף את כל אשר בהם. להראותם שהיה בידו כדי לפרנסם : ויחזק הרעב. גם באשר מזונות מלבד הלחם : מב (א) למה תתראו. למה

רמבן

אין פירוש כל כי ברעב היו מתים. וכן וכל הארץ באו מצרימה רק טעמו שקבץ כל אשר יכול. והנכון בעיני שקבץ את הכל אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו והוא שאמר ויקבצו את כל אכל השנים הטובות ויצברו בר תחת יד פרעה ושמרו ומפני שאמר ויקבצו את כל אכל ואמר ויצברו בר. וכן ויקבוץ את כל אוכל ויצבור יוסף בר יורה שקבצו כל הנאכל לאדם בר ולחם ומזון אפילו תאנים ורמונים וכיוצא בהן ויצברו מהם הבר אל תחת יד פרעה והיא התבואה שהובאה ברחת ובמזרה לזרות ולהבר ויתן בערים כדי אכלם מכל הפירות והיה כל האוכל למשמרת לצורך שני רעב שיקחו ממנו כדי מזונם ונשאר הבר קיים באוצרות. ויתכן שנתן להם דמים בשער הזול מגנזי המלך ולכן היה הבר לפרעה ומכרו להם בשני הרעב כמו שכתוב וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים או שלקחו המלך בחזקה כי אמר אני שמרתיו אבל אונקלוס תרגם אכל ובר בשוה :

(נד) **ויהי** רעב בכל הארצות. אשר סביב ארץ מצרים כי מה יעשו הרחוקות אם היה בהן רעב כזה וכך אמרו בבראשית רבה בשלש ארצות בפינקיא ובערביא ובפליסטני :

(נו) **וישבר** למצרים ויחזק הרעב בארץ. יאמר כי לא פתח יוסף אשר בהם עד שחזק הרעב בארץ לא כאשר צעקו אל פרעה מיד כי העם

אבן עזרא

תתראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה כמו נתראה פנים : (ב) ושברו וקנו לנו. שבר : (ד) אסון. מות : (ו) המשביר. מגזרת שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא לשני פעולים : (ז) ויתנכר. מגזרת נכרי הראה שהוא נכרי : קשות. שם התאר והטעם מלות קשות וכן יענה עזות : ויכירם. בתחלה הכיר שהם אחיו ואחר כך הסתכל בכל אחד והכירו וזהו ויכר

רשי

(ב) רדו שמה. ולא אמר לכו רמז למאתים וי' שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו : (ג) וירדו אחי יוסף, ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם : עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לי' שלא היתה אהבת כלם ושנאת כולם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם (ב"ר) : (ד) פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון א"ר אלעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר): (ה) בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' אלא שיכנס כל א' בפתחו כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים : (ו) וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא (שבועות יז) : (ז) ויתנכר אליהם. נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות (ב"ר) : (ח) ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן (כ"ב מט כתובות כז) : והם לא הכירוהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה : (ט) אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו :

ערות

בראשית מב מקץ

שְׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם
רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם
וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃ ג וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־
יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר
מִמִּצְרָיִם׃ ד וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי
יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו
כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃
ה וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר
בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וְיוֹסֵף הוּא
הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר
לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף
וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה׃
ז וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם
וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם
קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן
בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן
לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ ח וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־
אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ׃ ט וַיִּזְכֹּר
יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם

ג' בליש'
ב'
כו"ל חס' במ"ד מ"ל
י"ז מ"ל
ג' ר"פ
ב' כסגג"ה פיונת. ב' ומ"ל
ג' וחס'
ל'. ו' בליש'
ב'
ב' חד מ"ל וחד חכ' דאיוב מ"ל

אִית עֲבוּרָא מִזְדַּבַּן בְּמִצְרָיִם
חוּתוּ לְתַמָּן וּזְבוּנוּ לָנָא
מִתַּמָּן וְנֵחֵי וְלָא נְמוּת׃
ג וּנְחָתוּ אֲחֵי יוֹסֵף עַשְׂרָא
לְמִזְבַּן עֲבוּרָא מִמִּצְרָיִם׃
ד וְיָת בִּנְיָמִין אֲחוּהִי דְיוֹסֵף
לָא שְׁלַח יַעֲקֹב עִם אֲחוּהִי
אֲרֵי אֲמַר דִּלְמָא יְעַרְעִנֵּיהּ
מוֹתָא׃ ה וַאֲתוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמִזְבַּן עֲבוּרָא בְּגוֹ עַלַּיָּא
אֲרֵי הֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא
דִכְנָעַן׃ ו וְיוֹסֵף הוּא דְשַׁלִּיט
עַל אַרְעָא הוּא מְזַבֵּן עֲבוּרָא
לְכָל עַמָּא דְאַרְעָא וַאֲתוֹ
אֲחֵי יוֹסֵף וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל
אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא׃ ז וַחֲזָא
יוֹסֵף יָת אֲחוּהִי
וְאִשְׁתְּמוֹדְעִינוּן וַחֲשִׁיב מָה
דִּי מַלֵּיל עִמְּהוֹן וּמַלֵּיל
עִמְּהוֹן קַשְׁיָן וַאֲמַר לְהוֹן מְנָן
אֲתֵיתוּן וַאֲמַרוּ מֵאַרְעָא
דִכְנַעַן לְמִזְבַּן עֲבוּרָא׃
ח וְאִשְׁתְּמוֹדַע יוֹסֵף יָת אֲחוּהִי
וְאִנּוּן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּהִי׃
ט וְאִדְּכַר יוֹסֵף יָת חֶלְמַיָּא

ודבד המלך חוק רדו שמה ירידה שמה ג' וסי' הורידוהו שמה. רדו שמה ושברו לנו. וירדו אליו שמה : ויוסף י' ט' שום בר נש וחד לשון תוספת וסי' הורד. בן שלשים. הוא השליט. הם הרחיקו מן העיר. אנכי ארד עמ־. ויהי כל נפש יוצאי ירך. ואלה יעמדו לברך. לבני אסף וכור ויוסף. גאלת בזרוע עמך. ויאמר יואב אל המלך ויוספה' בתר' לשון תוספ': וידבר אתם ו' בליש' וסי' וידבר אתם קשות וידבר חמור אתם. וידבר אתם לאמר. ויכל משה מדבר אתם. ויבאו אל בני ראובן ואל בני גד. וידבר אתם המלך: קשות ב' מלאים וסי' וידבר אתם. דבר האיש : הכרהו ב' א' מ"ל וא' חס' דיוסף. ודאיוב. דאיוב מלא :

בעל הטורים

וישתחוו לו בגימטריא בכאן נתקיים החלום ויכירם וביקש לקבלם בסבר פנים יפות ובא המלאך שמלאו תועם והזכירו מיד ויתנכר אליהם ולכן כתוב אחר כך ויכר לשון יחיד. ויתנכר בגי' על ידי האיש גבריאל. ולא הכירוהו שנים במסרה הכא ואידך גבי איוב וירא אותו מרחוק ולא הכירוהו. מה התם לא הכירוהו בשביל שנשתנה מהמת היסורין. אף כאן לא הכירוהו בשביל שנשתנה שהיה עבד ונעשה שר וגדול בכל הארץ. ומיהו התם לא הכירוהו מרחוק אבל כשקרבו אליו הכירוהו אבל הכא לא הכירוהו כלל שלא העלו על דעתם שיגיע יוסף

תולדות אהרן (ויבאו בני ישראל. ברכות יא מגלה טס):
הוא המשביר. סנהדרין לב: ויכר
יוסף. יבמות פח כתובות כז מציעא לט:

ספורנו

למה תביטו זה אל זה וכל אחד מכם מצפה שילך חבירו ויתור כאמרם ז"ל קדירה דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא וכן נתראה פנים שנראה זה את זה : (ב) ונחיה. אע"פ שלא יהיה לשבע נשיג די מחיתנו באופן זה : ולא נמות. ברעב : (ג) וירדו אחי יוסף עשרה. כי לא היה המשביר מוכר לשום קונה אלא בעד בית אחד ולא בעד רבים פן יעשה בו סחורה כמו שהוא המנהג בשני רעב : (ה) בתוך הבאים. שהיו הולכים עם חבורות יחד להמלט מן השוללים שרבו אז מפני הרעב : (ו) הוא השליט על הארץ הוא המשביר. עם היותו השליט היה הוא בעצמו המוכר ולא היה מאמין בעבדיו כי אמנם היה הכסף רב מאד וראוי לפרעה כאמרו ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה ולכן לא היה שום בר נמסר לקונים בלתי חותמו או כתב ידו : ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו. ולפי שעם היותו שליט היה הוא בעצמו המשביר הוצרכו אחי יוסף לבא אליו ולא לדבר אל עבדיו בלבד : (ז) ויכירם שהם אחיו לא שהכיר אחד לאחד : ויתנכר אליהם. שנה טעמו ולא דבר בענוה כמנהגו : קשות. פן יכירוהו בקול : (ח) ויזכור יוסף את אחיו. אחד לאחד ואחר כך : (ט) ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם. זכר להם את החלומות שבהלום החלומות היו כלם משתחוים

רמבן

צועקים בשיש להם מחיה מעט והוא רצה שלא ישאר להם כלום זה טעם והרעב היה על כל פני הארץ כי טרם פתחו אוצרותיו הוה הרעב על כל פני הארץ ועוד חזר לבאר שלא מכר להם עד שחזק עליהם מאד או שיפליג הכתוב לומר שהיה רעב של מהומה :

(א) **למה** תתראו. אל תראו עצמכם שבעים לפני בני עשו וישמעאל באותה שעה עדיין היתה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורה לשון רש"י. ודברי אחרים אין בהם ממש ומה שאומר אל תראו עצמכם שבעים בפני בני ישמעאל ובני עשו לא הבינותי שאין בני ישמעאל ובני עשו עתה בארץ כנען ולמה לא יאמר שלא יראו את עצמן שבעים בפני בני ארץ כנען ואולי היו בני ישמעאל ובני עשו באים מארץ אחוזתם אל יוסף לשבור והיו באים דרך ארץ כנען עוברים עליו ואמר להם שלא יראו עצמן שבעים בפניהם כי יחשדוהו כי יש ליעקב תבואה ויבואו אליו לאכול עמו לחם בביתו ואם כן מה שאמר ונחיה ולא נמות טעם אחר הוא הזהירם להיות נשמרים במעט אשר בידם וילכו לקנות ממנו שלא ימותו כאשר יתום הלחם אשר בידם. והנכון למה תתראו במקום הזה כי היה לכם ליסע מיד כאשר שמעתם שיש שבר במצרים כי כבר בסכנה היו אם לא ימהרו לדבר וזה טעם ונחיה ולא נמות :

(ו) **הוא** המשביר לכל עם הארץ. ואיננו ראוי שיהיה השליט על הארץ משנה למלך מצרים מוכר לכל אחד סאה או תרקב מן התבואה ולכן נתעוררו בזה רבותינו ואמרו שצוה לסתום כל האוצרות חוץ מאחד בעת ההיא ועל דרך הפשט יתכן שהיו באים לפניו מכל הארצות והוא שואל וחוקר עליהם ומצוה לפקידים תמכרו לאנשי עיר פלוני כך וכך תבואה ממין פלוני והוצרכו בני יעקב לבא לפניו בתוך הבאים מארץ כנען לצוות עליהם כמה ימכרו לארגס כי הם ראשונים לאשר באו מארץ כנען והם באו לפניו בעבור כולם :

(ז) **וירא** יוסף את אחיו ויכירם. מיד שראה אותם הכירם ופחד אולי יכירוהו ויתנכר אליהם שׂם המצנפת על מצחו וקצת הפנים ושנה עצמו כמו שנאמר באשת ירבעם קומי נא והשתנית ולא ידעו כי אשת ירבעם את וכתיב ויהי כבואה והיא מתנכרה אז יהיה ויתנכר בכאן שהתנכר להם בדבריו שדבר להם קשות ואמר להם בכעס כאילו לא יבא אדם לפניו לשבור מאין באתם לפני ויאמרו מארץ כנען לשבור אוכל וכאשר הזכירו לו זה אז נתברר לו שהם אחיו באמת וזה טעם ויכר יוסף פעם שנית כי נתוסף לו בהם היכר וידיעת אמת. ורש"י כתב נעשה להם כנכרי בדברים לדבר אתם קשות ועל דעתו והיה ויתנכר לומר שדבר כאיש נכרי ואיננו נכון :

(ח) **והם** לא הכירוהו. כלל ולא הוצרך עוד להתנכר אליהם ואמרו רבותינו בטעם ההכרה לפי שהניחם חתומי זקן והם לא הכירוהו שיצא מאצלם

ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו (ויקרא כ) את מקורה הערה וכמו (יחזקאל טז) ערום ועריה. וכן כל ערוה שבמקרא ל' גלוי. וא"ת בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא: (י) לא אדני. לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבר אוכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו (שמות י) כן דברת. (במדבר כו) כן בנות צלפחד דוברות (ישעיה טז) ועברתו לא כן בדיו: (יב) כי ערות הארץ באתם לראות. (ב"ר) שהרי נכנסתם בי' שערי העיר למה לא נכנסתם בשער א': (יג) ויאמרו י"ב עבדיך וגו'. ובשביל אותו א' שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרשו א"ל ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן. א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו

כרך

ויכר יוסף את אחיו: (ט) ערות הארץ. בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהוא דבר מגונה על כן אמר דרך משל או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באים לראות סוד הארץ והוא הנכון בעיני: (יא) נחנו. בלא אל"ף והוא האמת: כנים. נאמנים. ויתכן להיותו מגזרת כן תעשה כאשר דברת או מגזרת כן בנות צלפחד כמו האמת:

לָהֶם׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם׃ י וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ יא כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃ יב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ יג וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים ׀ אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ׃ יד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר

כ' ור"פ כלנו טעינו. נחנו ג' א' קמ' וכ' פת' פסק ד' ל' ו' חס' בתור'

דַּהֲוָה חָלֵים לְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אַלִּילֵי אַתּוּן לְמֶחֱזֵי יָת בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן׃ י וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא רִבּוֹנִי וְעַבְדָךְ אֲתוֹ לְמִזְבַּן עִבוּרָא׃ יא כֻּלָּנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד נַחְנָא כֵּיוָנֵי אֲנַחְנָא לָא הֲווֹ עַבְדָךְ אַלִּילֵי׃ יב וַאֲמַר לְהוֹן לָא אֱלָהֵין בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן לְמֶחֱזֵי׃ יג וַאֲמַרוּ תְּרֵי עֲסַר עַבְדָךְ אַחִין אֲנַחְנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וְהָא זְעֵירָא עִם אֲבוּנָא יוֹמָא דֵין וְחַד לֵיתוֹהִי׃ יד וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הוּא דְמַלֵּילִית עִמְּכוֹן לְמֵימַר אַלִּילֵי אַתּוּן׃

האסרו

כלנו ב' ר"פ וסי' בני איש אחד. כצאן תעינו: נחנו ג' ב' פתח וא' קמ' וסי' כלנו בני איש אח' נחנו. נחנו נעבר חלוצים. נחנו פשענו ומרינו קרמ' קמץ: אחים אנחנו ב' קמץ וסי' כי אנשי' אחים אנחנו. שנים עשר עבריך: אלכם ו' חס' בתורה וסי' הוא אשר דברתי. ולא ישמע אלכם פרעה. כי ידבר אלכם פרעה. ואמר אלכם בעת. באתם עד הר האמרי.

תולדות אהרן שנים עשר. יבמות יז (יבמות ב):

בעל הטורים

למעלה כוו. בני איש אחד נחנו ולא אמר אנחנו רמז שאחד ממנו חסר. נחנו ג' במסרה הכא ואידך נחנו נעבור חלוצים נחנו פשענו וזהו שדרשו שאמרו נחנו נהרוג כל העיר אם לא יתנו לנו וזהו בשביל שנחנו נעבור חלוצים להלחם אם לא יתנוהו לנו לפדותו ונחנו פשענו. מרגלים אתם פירוש ולא אני שיהושע שיצא ממני לא היה בעצת מרגלים והם אמרו לא היו עבדיך מרגלים. פירוש יהודה השיבו כי סוף ראש המדברים גם ממני יצא כלב שלא היה בעצת המרגלים. לא היו בגימטריא כלב. והאחד איננו וסמוך ליה ויאמר אליהם יוסף. ששים מכה בגביע והומר אני מנחש ששמו יוסף:

רמבן

מאלים בלא חתימת זקן ועכשיו מלאוהו בחתימת זקן והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק מעט אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כולם ועוד היה מכירם מדעתו שיבאו שם והם לא הכירוהו שלא נתנו לבם שיהיה העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ ואמר ר"א ויכירם בתחלה הכיר שהם אחיו ואחרי כן הסתכל בכל אחד והכירו:

(ט) ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו לשון רש"י. ולפי דעתי שהדבר בהפך כי יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחוים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוו לו בתחלה מן החלום הראשון והנה אנחנו מאלמים אלומים כי אנחנו ירמוז לכל אחיו אחד עשר ופעם שנית ישתחוו לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני וכיון שלא ראה בנימן עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימן אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחלה ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם ולאמר מהרו ועלו אל אבי וישלח העגלות כאשר עשה עמהם בפעם השניה כי היה אביו בא מיד בלא ספק ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת. גם הענין השני שעשה להם בגביע לא שתהיה כוונתו לצערם אבל חשב אולי יש להם שנאה בבנימין שיקנאו אותו באהבת אביהם כקנאתם בו או שמא הרגיש בנימין שהיה ידם ביוסף ונולדה ביניהם קטטה ושנאה ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימן אולי ישלחו בו ידם עד בדקו אותם באהבתו. ולזה נתכוונו בו רבותינו בב"ר אמר רבי חייא בר' אבא כל הדברים שאתה קורא שדבר יהודה בפני אחיו עד שאתה מגיע ולא יכול יוסף להתאפק היה בו פיוס ליוסף פיוס לאחיו פיוס לבנימין. פיוס ליוסף ראה היאך נותן נפשו על בניה של רחל וכו' וכן אני אומר שכל הענינים האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים ואולי היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון אבל היה רואה השתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו אי אפשר להיות בארצם והיה מקוה להיותו שם במצרים כי בראותו הצלחתו הגדולה שם וכ"ש אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו:

ויאמר אליהם מרגלים אתם. העלילה הזאת יצטרך להיות בה טעם או אמתלא כי מה עשו להיות אומר להם ככה. וכל הארץ באו אליו והם בתוך הבאים כמו שאמר לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען. ואולי ראה אותם אנשי תואר ונכבדים לבושי מכלול כלם ואמר להם אין דרך אנשים נכבדים ככם לבא לשבור אוכל כי עבדים רבים לכם. ויתכן שהיו בתחלת הבאים מארץ כנען והוא טעם ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען כי עתה באו מעם הראשונים. ויאמר להם יוסף מרגלים אתם כי מארץ כנען לא בא א' אדם לשבור אוכל וזה טעם מאין באתם שאמר להם בתחלה:

(יא) **כלנו** בני איש אחד נחנו. יתכן לפרש הטענה הזאת כי אמרו מפני היותנו אחים בני איש אחד ולא נפרד זה מזה כי כן רצון אבינו באנו כלנו כאחד לשבר אוכל ולא שלחנו אחד ממנו עם עבדיו. וכן היה הדבר כי למה ישלחם כולם אלא שאין רצונם להפרד זה מזה גם יתכן שעשו כן בעבור כובד הרעב שלא יגזלו מעבדיהם בדרך את השבר אשר יביאו ויתכן שאמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו תוכל לחקור עליו כי הוא נודע בשערים בכבוד עשרו ורוב בניו ואם תשאל ותחקור תדע כי כנים אנחנו ואנשים צדיקים בני צדיק ולא מרגלים וטעם לא היו עבדיך מרגלים כי כנים אנחנו מנעורינו בכל דברינו לא היו עבדיך מרגלים מאז ועתה וכן לא היינו מרגלים מעולם ורבותינו נתעוררו במה שאמרו ודרשו שנכנסו בי' פתחים כדרך מרגלים ולכך העליל עליהם וטענה נכונה היא אבל לא הזכיר אותה הכתוב ועוד שא"ל בתחלה כלנו בני איש אחד נחנו והיא שמחייבת אותם ויתכן שמתחלה אמר להם נכנסתם בי' פתחים ועכשיו אתם נועדים במקום אחד ונקשרים יחדיו אין זה רק דרך מרגלים וא"ל בעבור היותנו אחים נאספנו יחד ואמר להם לא כי ערות הארץ באתם לראות כי אם אתם אחים היה לכם ליכנס בפתח אחד כאשר

אתם

ספורנו

משתחוים ואלומתו קמה וגם נצבה שלא נפלה אחר שקמה. ולכן רצה שיבאו כלם ויכנעו ויתקיים בו ענין וגם נצבה וזה בזכות שיהיה הוא רמז לגואל העתיד על דרך ירד ויור כאמרו ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ויתקיים בהם ענין וגם נצבה כאמרו מלכו דלעלמין לא תתחבל: לראות את ערות הארץ באתם. לראות אם יש אתנו מזון מספיק לארצנו ולא באתם לקנות כי אין מנהג שאר הבאים שיהיו עשרה יחדיו שותפים: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. ואם היינו מרגלים היה במלות איזה מלך ולא יבחר המלך כל המרגלים בני איש אחד אבל באנו יחדיו מפני שאנו אחים: כנים אנחנו. בכל עסקינו: לא היו עבדיך מרגלים. מעולם ואין ראוי לחשוד אותנו במרגלות עתה: (יב) לא. אין זה אמת שאתם אחים: כי ערות הארץ באתם לראות. אבל נועצתם לומר שאתם אחים כדי לבא יחדיו ולראות ערות הארץ: (יג) שנים עשר עבדיך וגו'. הנה מה שאמרנו יתברר כי אמנם אבינו עודנו חי בארץ כנען ויגיד הוא ושכניו שהיינו י"ב בניו וחסר אחד והקטון נשאר לכלכל ובכל אלה הפרטים יתברר האמת אצלך: (יד) הוא אשר דברתי אליכם. אותו האחד שאתם אומרים שאיננו ואינכם מפרטים אנה הלך הוא שהלך בעצתכם

להגיד

(טז) האסרו. תאסרו כמו ומות בהר : (יט) רעבון בתיכם. צורך בעבור הרעב וטעמו הביאו אל בתיכם : אבל . כמו אבל שרה אשתך כמו אכן : (כג) המליץ. מבאר מגזרת מליצה . ולקח שמעון כי כאשר יחטאו רבי' הגדול שבהם בשנים יענש יותר ועזב ראובן כי הוא הצילו ויאמר ר' משה הכהן כי כסף וזהב לא ימלאו בלשון רבים והנה שכח
כספיק'

כרך גדול של סכם : (טו) חי פרעה. אם יחיה פרעה. כשהיה נשבע היה נשבע בחיי פרעה : אם תצאו מזה. מן המקום הזה : (טז) האמת אתכם. אם אמת אתכם. לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה. אם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: (יז) משמר. בית האסורים : (יח) בבית משמרכם. שאתם אסורים בו עכשיו : ואתם לכו הביאו . לבית אביכם : שבר רעבון בתיכם . מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם . יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו (מלכים א ח) יאמן נא דבריך : (כא) אבל. כתרגומו בקושטא. וראיתי בב"ר לישנא דרומאה הוא אבל ברם: באה אלינו. טעמו בבי"ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא : (כב) וגם דמו. אתין וגמין רבויין דמו וגם דם הזקן : (כג) והם לא ידעו כי שומע יוסף . מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינותם . כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברית: המליץ . זה מנשה בנו : (כד) ויסב מעליהם . נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: ויבך. לפי ששמע שהיו מתחרטין: את שמעון. (ב"ר) הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא . דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו :
ויאסר

ל׳ מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ טו בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ
חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי
ט׳ז מ״ל כתו׳ אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃
ל׳ רפי׳. ל׳ טז שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח
ל׳ אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ
ל׳. ל׳ פתח וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם
וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים
ל׳ אַתֶּם׃ יז וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־
מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ יח וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת
ז׳ עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃
ל׳ וא׳ אחיכ׳ האחד חמישי יט אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם
אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם
ג׳ וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן
ל׳ בָּתֵּיכֶם׃ כ וְאֶת־אֲחִיכֶם
ל׳ הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ
ל׳. ז׳ מ״ל דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־
ז׳ ר״פ בטע׳ כֵן׃ כא וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו
ל׳. ל׳ אֲבָל אֲשֵׁמִים ׀ אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ
ל׳ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ
י״ט פסו׳ אל על על אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה
ל׳ אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת׃ כב וַיַּעַן
י״ג מ״ל כתו׳ רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי
אֲלֵיכֶם ׀ לֵאמֹר אַל־תֶּחֶטְאוּ
בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ
ט׳ ר״פ כתו׳ הִנֵּה נִדְרָשׁ׃ כג וְהֵם לֹא יָדְעוּ
ל׳ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ
ב׳ בֵּינֹתָם׃ כד וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם
וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם
וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת־שִׁמְעוֹן

טו בְּדָא תִתְבַּחֲנוּן חֵי פַרְעֹה
אִם תִּפְקוּן מִכָּא אֱלָהֵין
בְּמֵיתֵי אֲחוּכוֹן זְעֵירָא הָכָא׃
טז שְׁלָחוּ מִנְּכוֹן חַד וְיִדַבַּר
יַת אֲחוּכוֹן וְאַתּוּן תִּתְאַסְרוּן
וְיִתְבַּחֲנוּן פִּתְגָמֵיכוֹן הַקְשׁוֹט
אַתּוּן אָמְרִין וְאִם לָא חֵי פַרְעֹה
אֲרֵי אַלִּילֵי אַתּוּן׃
יז וּכְנַשׁ יַתְהוֹן לְבֵית
מַטְּרָא תְּלָתָא יוֹמִין׃
יח וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף בְּיוֹמָא
תְלִיתָאָה דָא עֲבִידוּ וְאִתְקַיַּמוּ
מִן קֳדָם יְיָ אֲנָא דָחִיל׃
יט אִם כֵּינֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן
חַד יִתְאֲסַר בְּבֵית מַטַּרְתְּכוֹן
וְאַתּוּן אִיזִילוּ אוֹבִילוּ עֲבוּרָא
דַחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן׃ כ וְיַת
אֲחוּכוֹן זְעֵירָא תֵּיתוּן לְוָתִי
וְיִתְהֵימְנוּ פִּתְגָמֵיכוֹן וְלָא
תְמוּתוּן וַעֲבַדוּ כֵן׃ כא וַאֲמַרוּ
גְּבַר לַאֲחוּהִי בְּקוּשְׁטָא חַיָּבִין
אֲנַחְנָא עַל אֲחוּנָא דִי חֲזֵינָא
בְּעָקַת נַפְשֵׁיהּ כַּד הֲוָה
מִתְחַנַּן לָנָא וְלָא קַבֵּלְנָא
מִינֵּיהּ עַל כֵּן אֲתַת לָנָא
עָקְתָא הָדָא׃ כב וַאֲתֵיב
רְאוּבֵן יַתְהוֹן לְמֵימַר הֲלָא
אֲמָרִית לְכוֹן לְמֵימַר לָא
תְחוּבוּן בְּעוּלֵימָא וְלָא
קַבֵּילְתּוּן וְאַף דְּמֵיהּ הָא
מִתְבְּעֵי׃ כג וְאִינוּן לָא
יָדְעִין אֲרֵי שָׁמַע יוֹסֵף אֲרֵי
מְתוּרְגְמָן הֲוָה בֵּינֵיהוֹן׃
כד וְאִסְתְּחַר מִלְּוָתְהוֹן וּבְכָא
וְתָב לְוָתְהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן
וּדְבַר מִלְּוָתְהוֹן יַת שִׁמְעוֹן

ואמ' אלכם לא תערצון : בזאת ב' ר"פ וסי' בזאת תבחנו . בזאת יבא אהרן אל הקדש : בבוא ט' מלאים וסי' בזאת תבחנו בבוא כל ישר' . בבוא אדני בית רמון. ויקח יהוידע הכהן ארון. בבוא אליו נתן . בבוא דואג . בבוא רשע בא גם בוז . ובבוא הנשיא דרך אולם השער . ובבוא עם הארץ : האמת א"ב מן חד חד הא' וסי' במס' רבת' : והיו ז' מס' במלכים ב' סימן י"ח : ירא . יראת אלהים ז' וסי' ויאמר אליהם יוסף . ותיראן המילדת . ויהי כי יראו המילד' . ויירא דוד את האלהי' דד"ה. כי ברב חלומו' והבלים. סוף דבר הכל נשמע. ויירא את האלהים מרבים . עזרא : הביאו ג' וסי' ואתם לכו הביאו . הביאו את צואריכם . את כל המעשר : תמותו ז' מלאים ג' בתורה וד' בשאר קריי' וסי' ויאמנו דבריכם . לא תחללו ולא תמותו . ופתח אהל מועד תשבו . והטלתי אותך ואת עמך . למה תמותו אתה ועמך . ועתה ידוע תדעו . שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו : המליץ ה' זוגין חד מ' וחד המ' וסי' במס' רבתא : ויסב ב' וסי' מעליהם ויבך . ויבך דוד . וכל שמואל דכוו' במ"א ויסב את עמשא מן המסלה :

תולדות אהרן את שמעון . ס' הזוהר פ' אחרי מות :

ספורנו

להגיד מה שראיתם או שהסכמת' כדי לרגל כמו שאמרתי : (טו) בזאת תבחנו . שאם אינכם אחים לא יסכן הקטן את עצמו לבא עמכם לשקר ולהיות בן מות עמכ' : (יח) את האלהים אני ירא . ולכן אניחכם להוליך לבתיכם די מחיתכם ולא תמותו . כי גם בארץ כנען אוכל להמיתכם אם לא תבאו : (כא) בהתחננו אלינו ולא שמענו . והיינו אכזרים נגד אחינו אע"פ שחשבנוהו לרודף היה לנו לרחם בהתחננו וכנגד מדת אכזריותנו זה האיש מתאכזר נגדנו : (כב) הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד. שלא היה מתכוין להמיתכם כשעשה מה שעשה כאשר חשבתם אבל היו מעשיו כאשר הוא ילד בלתי פועל לתכלית מכוון : וגם דמו הנה נדרש . אין השאלה הנדרש עתה האכזריות בלבד כאשר חשבתם אבל גם דמו שחטאתם לשפוך דם נקי שלא היה בן מות כאשר חשבתם והיה בלי ספק מת בעבדותו : (כד) ויבך. כאשר ראה בצרתם :
ולהשיב

בעל הטורים

כי אם בבוא. בבוא עולה למנין י"א שלא תצאו מזה עד שיבאו י"א אחים : אל משמר שלשת ימים כנגד ג' דברים שעשו לו . ויפשיטו את כתנתו . וישליכו. וימכרו :

רמבן

אתם עתה יתדיו אז אמרו כי האחד איננו והלכו לבקשו והכתוב לא יחוש להאריך בטעם הטענות :

(יז) **ויאסף** אותם אל משמר שלשת ימים . עשה כן להפחידם ושיאמינו בו כי את האלהים הוא ירא ומפני מוראו מוציא אותם שלא ימותו אנשי ביתם ברעב וזה טעם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם ועוד כי לא ישמעו להניח האחד רק להצלת כלם :

(כא) **אשר** ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו . חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו והכתוב לא ספר זה שם או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו וישביעם בחיי אביהם ויעשה כל אשר יוכל להציל נפשו ממות או שירצה הכתוב לקצר בסורחנם או מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר והנה ראובן ענה להם שכבר אמרתי אליכם בשעת מעשה שלא תחטאו בו כי ילד הוא ומפני נערותו חטא לכם וראוי לכם להעביר על חטאות נעוריו וגם עתה דמו הנה נדרש עם האכזריות אשר אתם אומרים או יהיה פירוש גם דמו אף על פי שלא הרגתם אותו ידרוש השם מכם דמו ונחשב לכם כאלו שפכתם דמו בהיותו נמכר לעבד עולם כי יתכן שמת בעבור היותו ילד שעשועים ולא נסה לעבוד. ורבותינו דרשו דמו ודם הזקן :

וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ כה וַיְצַו
יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת־כְּלֵיהֶם בָּר כ"ג מלין וקמץ
וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל־שַׂקּוֹ
וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ וַיַּעַשׂ ח'
לָהֶם כֵּן׃ כו וַיִּשְׂאוּ אֶת־שִׁבְרָם
עַל־חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם׃
כז וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת־שַׂקּוֹ
לָתֵת מִסְפּוֹא לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן כ"ג כ"כ
וַיַּרְא אֶת־כַּסְפּוֹ וְהִנֵּה־הוּא ד'
בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ כח וַיֹּאמֶר אֶל־
אֶחָיו הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה ל' ומ"ל
בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ
אִישׁ אֶל־אָחִיו לֵאמֹר מַה־
זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ׃ ב' בתורה
כט וַיָּבֹאוּ אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם
אַרְצָה כְּנָעַן וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל־ ח'
הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר׃ ל דִּבֶּר ב' ר"פ
הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת ד' ב' ובענין
וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ׃
לא וַנֹּאמֶר אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא
הָיִינוּ מְרַגְּלִים׃ לב שְׁנֵים־עָשָׂר
אֲנַחְנוּ אַחִים בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד ל'
אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת־
אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ לג וַיֹּאמֶר
אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת
אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם הָאֶחָד
הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת־רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם
קְחוּ וָלֵכוּ׃ לד וְהָבִיאוּ אֶת־ ג'. ו'
אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי וְאֵדְעָה כִּי ז'
לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם
אֶת־אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם וְאֶת־
הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ׃ לה וַיְהִי הֵם ה'. ל'
מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ ל' ומ"ל
צְרוֹר־כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־ ל' בתורה
צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם ל' וכ"כ
וַיִּירָאוּ׃ לו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב ל' ומ"ל

וַאֲסַר יָתֵיהּ לְעֵינֵיהוֹן׃
כה וּפַקֵּיד יוֹסֵף וּמְלוֹ יַת
מָנֵיהוֹן עֲבוּרָא וּלְאָתָבָא
כַּסְפֵּיהוֹן גְּבַר לְסַקֵּיהּ וּלְמִתַּן
לְהוֹן זְוָדִין לְאוֹרְחָא וַעֲבַד
לְהוֹן כֵּן׃ כו וּנְטַלוּ יַת
עֲבוּרְהוֹן עַל חֲמָרֵיהוֹן וַאֲזַלוּ
מִתַּמָּן׃ כז וּפְתַח חַד יַת
סַקֵּיהּ לְמִתַּן כִּסְתָּא לַחֲמָרֵיהּ
בְּבֵית מְבָתָא וַחֲזָא יַת
כַּסְפֵּיהּ וְהָא הוּא בְּפוּם
טוֹעֲנֵיהּ׃ כח וַאֲמַר לַאֲחוֹהִי
אִתּוֹתַב כַּסְפִּי וְאַף הָא
בְּטוֹעֲנִי וּנְפַק מַדַּע לִבְּהוֹן
וּתְוָהוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי לְמֵימָר
מַה דָּא עֲבַד יְיָ לָנָא׃
כט וַאֲתוֹ לְוָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן
לְאַרְעָא דִּכְנַעַן וְחַוִּיאוּ לֵיהּ
יַת כָּל דְּעָרַע יָתְהוֹן
לְמֵימָר׃ ל מַלֵּיל גַּבְרָא
רִבּוֹנָא דְּאַרְעָא עִמָּנָא קַשְׁיָן
וִיהַב יָתָנָא כִּמְאַלְּלֵי יַת
אַרְעָא׃ לא וַאֲמַרְנָא לֵיהּ
כֵּיוָנֵי אֲנַחְנָא לָא הֲוֵינָא
אַלָּלֵי׃ לב תְּרֵי עֲסַר
אֲנַחְנָא אַחִין בְּנֵי אֲבוּנָא חַד
לֵיתוֹהִי וּזְעֵירָא יוֹמָא דֵין עִם
אֲבוּנָא בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן׃
לג וַאֲמַר לָנָא גַּבְרָא רִבּוֹנָא
דְּאַרְעָא בְּדָא אִדַּע אֲרֵי כֵּיוָנֵי
אַתּוּן אֲחוּכוֹן חַד שְׁבוּקוּ
לְוָתִי וְיַת עֲבוּרָא דַּחֲסִיר
בְּבָתֵּיכוֹן סַבוּ וְאִיזִילוּ׃
לד וְאַיְתִיוּ יַת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא
לְוָתִי וְאִדַּע אֲרֵי לָא אַלָּלֵי
אַתּוּן אֲרֵי כֵּיוָנֵי אַתּוּן יַת
אֲחוּכוֹן אֶתֵּן לְכוֹן וְיַת
אַרְעָא תַּעְבְּדוּן בַּהּ
סְחוֹרְתָּא׃ לה וַהֲוָה אִנּוּן
מְרִיקִין סַקֵּיהוֹן וְהָא גְּבַר
צְרָר כַּסְפֵּיהּ בְּסַקֵּיהּ וַחֲזוֹ
יַת צְרָרֵי כַּסְפֵּיהוֹן אִנּוּן
וַאֲבוּהוֹן וּדְחִילוּ׃ לו וַאֲמַר
לְהוֹן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן יָתִי

ויאסור אותו לעיניהם . לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו (ב"ר): (כז) ויפתח האחד . הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו . במלון . במקום שלנו בלילה : אמתחת . הוא שק : (כח) וגם הנה באמתחתי . גם הכסף בו עם התבואה : מה זאת עשה אלהים לנו . להביאנו לידי עליל' זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו : (לד) ואת הארץ תסחרו . תסובבו . וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבי' אחר הפרקמטיא : (לה) צרור כספו . קשר כספו : (לו) אותי שכלתם

כספיהם : וישאו את שברם . אשר קנו : (כז) ויפתח האחד . מהן ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור כמו אחד בחשבון : (לג) ואת רעבון בתיכם . צורך : טולנה

ויאסר ג' א' רפ' וב' דג' וסי' ויאסר אתו . ויאסר יוסף מרכבתו . ויאסר את רכבו : בר ו' תיבין באו' קמץ בסגולת' וסי' ומפרי העץ אשר בתוך הגן . ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר . מן הרם אשר בסף . וכל קרבן מנחתך במלח תמלח . חמשים לולאות תעשה ביריעה האחת . וחברו : ולתת ח' מסור פרשת כי תשא . והנה הוא ד' וסי' והנה הוא בפי אמתחתו . והנה הוא שם עלילות דברים . ויהי בבקר בזרח וארד בית היוצר . ויפן אליו עזריהו : עשה אלהים ב' דסמי' באוריית' וסי' מה זאת עשה אלהים לנו . את אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו : ארצה כנען ח' במס' רבת' : הקרת ב' ומב' ליש' וסי' את כל הקרת אתם . הקרות והספים . קדמ' חס' דחסר : דבר ב' ר"פ וסי' דבר האיש אדני הארץ . דבר ה' עליכם : אדני ד' וסי' ויקח אדני יוסף . דבר האיש . ויאמר אלינו האיש . ויקן את ההר שמרון . ותר ואדני . כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני : ולכו ג' וסי' את רעבון בתיכם קחו . גם צאנכם גם בקרכם . והשכמתם בבקר ואור לכם : והביאו ו' וסי' והביאו את אחיכם הקטן . פרקו נזמי הזהב . באו בית אל ופשעו . ויאמר דוד אל יואב ספרו . ויען חזקיהו ויאמר . ואשר ישמעו ויעבירו : ואדעה ז' וסי' ואדעה כי מרגלים . ועתה הורד עדיך . ואדעה מה יוסף ה' דבר . ואדעה מספר' עבדך אני הבינני . ואדעה מה חדל אני . ואדעה כי אין זולתך לגאול . בתר' ואדע כתיב ואדעה קרי : ואת הארץ ה' מסר פרשת וישלח :

תולדות אהרן ויצא לבם . תענית ט' (ברכות ה) : דבר האיש . מכות יא :

בעל הטורים

עשה אלהים ב' במסרה מה זאת עשה אלהים לנו . ואידך אשר עשה אלהים לפרעה ולמצרי' . ולכו . ג' במסורה ואת רעבון בתיכם קחו ולכו . גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו . ואור לכם ולכו . מלמד שהרשה אותם להוליך צאן ובקר אף על פי שאין יוצאה ממצרים וזהו גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו ואמר להם שלא יצאו אלא בכי טוב . וזהו ואור לכם ולכו :

רמבן

וטעם ולתת להם צדה לדרך. כדי שלא יאכלו בדרך מה שקנו והנה הודיע להם זה כי בידם נתן הצדה דרך חסד כדי שיוכלו להביא את האח כי אמר אין דעתי להרע לכם אם יאמנו דבריכם :

(כז) **ויפתח** האחד את שקו. אחד מהם פתח את שקו במלון לתת ממנו מספא לחמורו והאחרים לא פתחו את שקיהם עד היותם עם אביהם כאשר אמר ויהי הם מריקים כי אולי היו אחרים לוקחים לחמוריהם תבן כי לא יאכלו כל משאם בדרך וזה האחד לא היה חמורו חזק והוצרך למספא ומצא כספו בפי אמתחתו וכתב רש"י כי אמתחת הוא השק ואונקלוס תרגם טוענא והנראה מדעתו שהי' לכל אחד שק גדול ושקים קטנים להשוות משאם וכלל המשא יקרא אמתחת . והנה אירע לאחד שמצא כספו בפי אותו השק שפתח ולא קרה לאחרים כן עד היותם מריקים את כלם והקרוב אלי כי אמתחת שק גדול יש לו שני צדדים הנקרא בלשון תלמוד מתראתא ובפי אחד מן הצדדין הושם הכסף לכולם ואירע לאחד שפתח הכד ההוא שהיה בו הכסף ולא לאחרים ונקרא אמתחת בעבור שימתח לצדדין :

(לד) **ואת** הארץ תסחרו. שנו לו בדבר מפני השלום כדי שישמע אליהם לשלח אתם בנימן כי ברצונכם מיד היו חוזרים לולי שאמר לא ילך בני עמכם . וכן אמרו לו אחיכם האחד הניחו אתי ולא הגידו לו מאסרם ולא מאסר שמעון . ויתכן שאמר להם יוסף ואת הארץ תסחרו ולא ספרו הכתוב וטעמא שתביאו סחורה כרצונכם לקנות התבואה ולא אקח מכם סחורתכם כי איטיב לכם תחת בשתכם . וכן שאול שאל האיש לנו ולמולדתינו התנצלות לאביהם . או כאשר אמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו אמר להם לא כי באמת ערות הארץ באתם לראות והגידו לי אם אביכם חי ואם יש לכם עוד אח כי אחקור עליכם ואדע מה אתם . ואז ענו שנים עשר אחים אנחנו בני איש אחד והוא בארץ כנען היום כי עודנו חי והקטן עמו והאחד איננו והוא מה שאמר ויודה

שנוי

ספורנו

(כה) ולהשיב כספיהם . לא יפול לשון רבים על הכסף אבל יפול על המטבעות : (כח) מה זאת עשה אלהים לנו . שנתן בלב זה עם היותו ירא אלהים שיעשה לנו זאת כדי לכבוש אותנו לעבדים בבאנו אליו . כאמרם אח"כ ולקחת אותנו לעבדים וזה לשלם לנו מדה כנגד מדה על מכירת אחינו והנה המכירה לא היתה מאתנו להרע אבל היתה מפני שחשבנוהו לרודף ובן מות ומה שלא הרגנוהו היה ע"ל החסד בהיותו אחינו :

עלי

[ד׳. ד׳] אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף
אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִן
[כ׳] תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה׃ לז וַיֹּאמֶר
רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי
[כ׳ ופתח] בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ
תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ
אֵלֶיךָ׃ לח וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי
עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ
[ל׳ וכל הנשאר דכו׳] נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־
[ל׳ מ״ל כתו׳] שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה׃
מג א וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ׃
ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת־
הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם
[י״ז מ״ל כתו׳ ג׳ חס׳ בכתו׳] וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ
שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ ג וַיֹּאמֶר
[ד׳ חס׳ בליש׳] אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד הֵעִד
בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ פָנַי
בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ד אִם־
יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ
[ג׳] נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃
ה וְאִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־
הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי
בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ו וַיֹּאמֶר
יִשְׂרָאֵל לָמָה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד
לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח׃ ז וַיֹּאמְרוּ
[ל״ב כ׳ בטע׳ פזר ב׳ מ״ל] שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ
וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם
חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־
[ב׳ ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל] פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע
כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃
ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו
[ו׳. ג׳] שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה
[ד׳] וְנֵלְכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־

אִתְכַּלְתּוּן יוֹסֵף לֵיתוֹהִי
וְשִׁמְעוֹן לֵיתוֹהִי הָכָא וְיָת
בִּנְיָמִן תְּדַבְּרוּן עֲלַי הֲוָאָה
כּוּלְהוֹן׃ לז וַאֲמַר רְאוּבֵן
לַאֲבוּהִי לְמֵימַר יָת תְּרֵין
בְּנַי תְּמִית אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ
לָךְ הַב יָתֵיהּ עַל יְדִי וַאֲנָא
אֲתִיבִינֵיהּ לָךְ׃ לח וַאֲמַר
לָא יֵחוֹת בְּרִי עִמְּכוֹן אֲרֵי
אֲחוּהִי מִית וְהוּא בִּלְחוֹדוֹהִי
אִשְׁתְּאַר וִיעַרְעִינֵּיהּ מוֹתָא
בְּאוֹרְחָא דִּי תְהָכוּן בַּהּ
וְתַחְתוּן יָת שֵׂיבָתִי בִּדְווֹנָא
לִשְׁאוֹל׃ א וְכַפְנָא תַּקִּיף
בְּאַרְעָא׃ ב וַהֲוָה כַּד
שֵׁיצִיאוּ לְמֵיכַל יָת עֲבוּרָא
דְּאַיְתִיוּ מִמִּצְרָיִם וַאֲמַר לְהוֹן
אֲבוּהוֹן תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר
עֲבוּרָא׃ ג וַאֲמַר לֵיהּ יְהוּדָה
לְמֵימַר אַסְהָדָא אַסְהֵיד בָּנָא
גַּבְרָא לְמֵימַר לָא תֶחֱזוּן
אַפַּי אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן
עִמְּכוֹן׃ ד אִם אִיתָךְ מְשַׁלַּח
יָת אֲחוּנָא עִמָּנָא נֵיחוֹת וְנִזְבַּן
לָךְ עֲבוּרָא׃ ה וְאִם לֵיתָךְ
מְשַׁלַּח לָא נֵיחוֹת אֲרֵי גַבְרָא
אֲמַר לָנָא לָא תֶחֱזוּן אַפַּי
אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן׃
ו וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְמָא
אַבְאֵשְׁתּוּן לִי לְחַוָּאָה לְגַבְרָא
הַאִית לְכוֹן אֲחָא׃ ז וַאֲמַרוּ
מִשְׁאַל שָׁאֵיל גַּבְרָא לָנָא
וּלְיַלְדוּתַנָא לְמֵימַר הַעַד כְּעַן
אֲבוּכוֹן קַיָּם הַאִית לְכוֹן אֲחָא
וְחַוֵּינָא לֵיהּ עַל מֵימַר
פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין הֲמִידַע הֲוֵינָא
יָדְעִין אֲרֵי יֵימַר אַחִיתוּ יָת
אֲחוּכוֹן׃ ח וַאֲמַר יְהוּדָה
לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי שְׁלַח
עוּלֵימָא עִמִּי וּנְקוּם וְנֵיזִיל
וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת אַף אֲנַחְנָא

שכלתם. מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף: שכלתם. כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: (לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו של ראובן. (ב״ר) אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני: (ב) כאשר כלו לאכול. יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית (ב״ר): כאשר כלו. כד שיציאו (והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כששתו די ספקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכול כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שיציאו): (ג) העד העיד. לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים. וכן (ירמיה יא) העידותי באבותיכם (שמות יט) רד העד בעם: לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפילו עצי (יש מפרשים לשון עצה שמדברים ביחידות וזהו עצת עריסותינו) עריסותינו גלה לנו: ונגד לו. שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה. על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בלשון אם. ואם משמש בלשון אשר ה״ז שמוש אחד מארבע לשונות שמשמש כי והוא אם שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: (ח) ונחיה. נתנבאה בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנא׳ ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות. ברעב בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כלנו מתים ברעב אם לא נלך. מוטב שתניח את הספק ותתפוש

(לו) כלנה. כל הצרות האלה. וי״א כי פי׳ תמית תעניש ואחרים אמרו שזאת תפלה לנגד השם וכלל הדבר אילו היה מדבר נכונה לא היה יעקב מחריש: (ח) גם אנחנו. דרך לשון

ושמעון ד׳ וסי׳ יוסף איננו. בני לאה. כראובן. ובערי מנשה ואפרים: כלנה ב׳ וסי׳ עלי היו. ואת עלית: ואת בנימן ד׳ וסי׳ אחי יוסף לא שלח. ואל שדי יתן. ואת בנימן תקחו. משנה כסף לקחו. תמית ב׳ וסי׳ את שני בני. ופתה תמית קנאה: וקראהו ד׳ זוגין מן ב״ב קדמא׳ מפיק א׳ ותניין לא מפיק א׳ וסי׳ וקראהו. לא ירד בני עמכם. וקרהו. ולקחתם גם את זה. משאל. וממטה אשר. דיהושע. משל. וממטה אשר. דד״ה. הבארתי. צלק העמוני נחרי. דשמואל. הברתי. חברו דד״ה. וירפאו את שבר בת עמי על. קדמא׳. וירפו את שבר. תניי׳ ותרויהון בירמיה: העד ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ העד העד בנו האיש. ואעד בך לאמ׳. ויעדהו לאמ׳ ברכ׳ אלהים ומלך. ויעדהו אנשי בליעל את נבות. נרדה ג׳ וסי׳ הבה נרדה ונבלה. נרדה ונשברה. ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה: לאיש ל״ב מסר במס׳ רבתא: ויאמרו ב׳ בטעם פזר וסי׳ שאל שאל האיש. הנה חג ה׳ בשלה. וא׳ ואמרתם זבח. וא׳ ואמרנו. והיה כי יאמרו אלינו. וא׳ ואומר ראיתי והנה מנור׳. וא׳ ואומרה. גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים: שאול ב׳ בקרי׳ וסי׳ שאול שאל האיש לנו. שאול ישאלו באבל וכן התמו. וא׳ ושאול לו באלהים. הידוע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ הידע נדע. חס׳. כי כל נבל ימלא יין מלא. ויאמרו אליו הידוע תדע כי בעלים מלך. חס׳. ויש חילוק במסרה בי י״א הידוע דאור׳ מלא ושאר׳ חס׳ וי״א כי הידוע דכל נבל ימלא יין מלא ושארא חסר וי״א בי הידוע דאורייתא ודכל נבל ימלא יין תרויהון מלאים ובך ראיתי בספר קדמון מדויק. ובתיקון ס״ת ראיתי הידוע דאורית׳ מ״ל ובתיקון ס״ת אחר חס׳. וי״א כי שלשתן מלאים: אל ישראל ז׳ מס׳ פרשת ויחי: שלחה ו׳ מסר בשמואל

ספורנו

(לו) עלי היו כלנה. אין אחד מאלו המקרים באחד מבניכם אבל כלם בבני זה בלי ספק אינו כ״א בסבת מריבותיכם זה עם זה ואתם המשכלים אותי: (לז) את שני בני תמית. קלל עצמו את שני בניו שימותו אם לא יביאנו כענין קללת רב לשמואל כאמרו (שבת פ״ח שרצים) יהא רעוא דלא לקמו ליה בני וכן הוה ליה: (לח) לא ירד בני. היחיד לי מאות׳ האם שהיתה עקרת הבית: מג (ב) שובו שברו לנו. כי חשב שהיו מבקשים להוליך עמם את בנימין כדי לאבדו כיוסף כמו שאמר להם אותי שכלתם לא שהי׳ הדבר כאשר ספרו: (ח) ונחיה. במזון: ולא נמות. על יד האיש אדוני הארץ שאמר לנו ויאמנו דבריכם ולא תמותו

רמבן

אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח וכן במקומות רבים יקצר במעשה או בספור כאשר הזכרתי. ורש״י כתב תסחרו תסבבו וכל לשון סחורה וסוחרים על שם שמסבבים אחר פרקמטיא כראה שרבה הרב להזהר מזה שלא אמרו אלא שיהיו רשאים לסבוב הארץ ולשבור בר כרצונם תמיד ולא פירש כן שבו וסחרוה ויסחרו אותה: (לז) את שני בני תמית. קבל עליו באלה להביאו אל אביו כי אמר לו את שני בני תמית בהיות ענשך עלי אם לא אשיבנו אליך והוא כענין מה שאמר יהודה וחטאתי לך כל הימים ואמר את שני בני והם היו ארבעה

לאמר

בעל הטורים

כלנה ב׳ במסור׳ הכא ואידך ואת עלית על כלנה לומר מה שאלו על בנימין עלה על כל הצער שנצטער יותר משמעון ויוסף לפי שהוחזק בו ג׳ פעמים ואמרינן תינוק אעפ״י שאין נחש יש סימן. ד״א כלנה. כתיב חסר שאלי מוטל מזון כשותיהם שהם כלותי. תמית ב׳ במסור׳ את ב׳ בני תמית. ופותה תמית קנאה. דורש אותו במדרש. בעדת קרח דכתיב בהו קנאה ויקנאו למשה במחנה אלו דתן ואבירם כביכול שאמר שני בני תמית נתקיים בשני בניו והם דתן ואבירם. את שני בגימטרי׳ דתן ואבירם. נרדה ג׳ במס׳ נרדה ונשברה לך אוכל. נרדה ונבלה שם שפתם. נרדה אחרי פלשתים לילה שאמר אם יסך מעלת נרדה מיד ונרדה ביום ובלילה למכר הדבר כמו כתיב נרדה לילה וגם רמז למה שדרשו שירדו להרוג ארץ מצרים כדכתיב נרדה ונבלה שם שפתם. על פי. שני׳ במס׳ על פי הדברים. על פי שנים עדים שהוצרכנו להגיד לו על פי הדברים האלה כאלו היו עדים בדבר:

תולדות אהרן יוסף איננו. חולין נב: תנה אותו על. בתרא קע: וקרהו אסון. כתובות ל:

רשי

ותתפוש את הודאי : (ט) והצגתיו לפניך : שלא אביאנו אליך מת כי אם חי : וחטאתי לך כל הימים . לעה"ב : (י) לולא התמהמהנו . על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו : (יא) אפוא . לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו : מזמרת הארץ. מתורגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם : נכאת . שעוה. ב"ר : בטנים . לא ידעתי מה הם . ובפירושי א"ב של רבי מכיר ראיתי פיסטציא"ש ודומה לי שהם אפרסקין : (יב) וכסף משנה. פי שנים כראשון : קחו בידכם. לשבור אכל שמא הוקר השער : אולי משגה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו שוגג : (יד) ואל שדי. מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם : אל שדי . שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין : ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו : את אחיכם. זה שמעון : אחר. רוה"ק נזרקה בו לרבות יוסף : ואני. עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין : (טו) ואת בנימין . מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: (טז) וטבוח טבח והכן . כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח : בצהרים . זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דיזנ"ר :

ויש

אבן עזרא

לשון הקדש להוסיף גם ראשון כמו משל בנו גם אתה : (יא) זאת עשו. זאת העצה: מזמרת הארץ . כל דבר משובח מגזרת זמירות : צרי ונכאת. כבר פירשתים: בטנים . אין לו ריע במקרא וי"א אגוזים: (יב) משנה. שני: משגה . משמות בעלי הס"א . וטעם ואל שדי שיש לו כח לעשות כאלה : (יד) כאשר שכלתי . במות יוסף אחשב כי שכלתי מהכל :

להתגולל

אֲנַחְנוּ גַם־אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ׃ ט אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ י כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃ יב וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא׃ יג וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ׃ יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃ ששי טז וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת־הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן

י"ג פסו' גם גם
ל'
ד' בליש'
ד' כתיב א' ל'
ד' ב' חס' וב' מ"ע. ל"ב
ב'
ב' ב' וחס' ל'. ל'
ד' ב' א' פתח וא' קמץ.
ל'
ל'. ל'. ג' מ"ע בתו'
ב'
ד'. י"ז מ"ע
ל'
ב'
ה' בליש'
י"ז מ"ע
ח' ג' ב' חס' וא' מ"ע
ל' ואחד למען סבח טבח

אַף אַתְּ אַף טַפְלָנָא׃ ט אֲנָא מְעַרְבְנָא בֵיהּ מִן יְדִי תִּבְעִינֵיהּ אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ לָךְ וְאַקְמִינֵיהּ קֳדָמָךְ וְאֶהֱי חָטֵי לָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ י אֲרֵי אִלּוּלָא פוֹן כְּדָא אִתְעַכַּבְנָא אֲרֵי כְעַן תַּבְנָא דְנַן תַּרְתֵּין זִמְנִין׃ יא וַאֲמַר לְהוֹן יִשְׂרָאֵל אֲבוּהוֹן אִם כֵּן הוּא דָא עֲבִידוּ סַבוּ מִדִּמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא בְּמָנֵיכוֹן וַאֲחִיתוּ לְגַבְרָא תִּקְרוּבְתָּא זְעֵיר קְטַף וּזְעֵיר דְּבַשׁ שְׁעַף וּלְטוֹם בּוּטְמִין וְשִׁגְדִּין׃ יב וְכַסְפָּא עַל חַד תְּרֵין סַבוּ בִידֵיכוֹן וְיַת כַּסְפָּא דְאִתּוֹתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן תְּתִיבוּ בִידֵיכוֹן דִּלְמָא שָׁלוּ הֲוָת׃ יג וְיַת אֲחוּכוֹן דְּבָרוּ וְקוּמוּ תּוּבוּ לְוָת גַּבְרָא׃ יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן רַחֲמִין קֳדָם גַּבְרָא וְיִפְטַר לְכוֹן יַת אֲחוּכוֹן אוֹחֲרָן וְיַת בִּנְיָמִין וַאֲנָא כְּמָא דְאִתְכְּלִית תְּכוֹלִית׃ טו וּנְסִיבוּ גוּבְרַיָּא יַת תִּקְרוּבְתָּא הָדָא וְעַל חַד תְּרֵין כַּסְפָּא נְסִיבוּ בִידֵיהוֹן וּדְבָרוּ יַת בִּנְיָמִין וְקָמוּ וּנְחָתוּ לְמִצְרַיִם וְקָמוּ קֳדָם יוֹסֵף׃ טז וַחֲזָא יוֹסֵף עִמְּהוֹן יַת בִּנְיָמִין וַאֲמַר לְדִי מְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ אַעֵיל יַת גּוּבְרַיָּא לְבֵיתָא וְכוֹס נִכְסְתָא וְאַתְקֵין

א' סימן י"ו : הביאתיו והביאתיו ד' ב' מ"ל וב' חס' וסי' אם לא אביאנו. ועבדי כלב . והביאותיו ונראה שם . הביאותיו והצליח דרכו . ב' בתרא' מלאים : לולא ד' כתי' א' וסי' כי לולא התמהמהנו . לולא החרשת' . לולא דברתי כי אז . לולא האמנתי לראו' : ואת הכסף ד' וסי' המושב בפי אמתחתיכם . אך את הזהב . ויקח יהושע את עכן בן זרח. ותשלם כל המלאכה . דד"ה . ירידה מצרים ד' בליש' וסי' ויעמדו לפני יוסף . ויעקב ובניו ירדו מצרים . הוי הירדים מצרי' לעזרה. ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו. ושארא מצרימה : על ביתו ח' וסי' וימצא יוסף חן. וירא יוסף אתם . ויצו את אשר על . הם יצאו את העיר . וילך אלקנה הרמתה . הראית כי נכנע אחאב. וילך מלך ישראל על ביתו סר . ישען על ביתו : הבא ג' ב' חס' וא' מלא וסי' הבא את האנשים . הבא נא ידך בחיקך . לך הביא העיר בתרא מלא . וטבח א"ב א' ט' וא' וט' וסי' במסר' רבתא :

תולדות אהרן אנכי אערבנו. בתרא קעג : אם לא. מכות יא : אם כן אפוא. בתרא עו : וטבוח טבח. חולין פה :

בעל הטורים

לך כל הימי' בגימ' העולם הזה ולבא : כי עתה שבנו זה. ס"ת שם בן ארבע לומר שהשם מלוה לצדיקים : מעט צרי ומעט דבש ו' מינים הביאו לו מנחה כנגד ו' בני הגבירות כל אחד מין א' : ומשנ' ב' במסור' ומשנה כסף . ומשנה שברון . לומר לך קל וחומר מה הכא שבשגגה בא הכסף ליד אחי יוסף באו לשלמו בכפלים כ"ש שעתידין עו"ג לשלם כל הכסף שלקחו מישראל כפלי כפלים :

רמבן

לאמר תחת האחד מבניך יהיה הכפל בבני . והנה יעקב לא בטח בראובן כאשר בטח ביהודה כי יהודה גבר באחיו ועוד כי ראובן כבר פשע באחיו ולא יבטח בו והכלל כי היתה עצת יהודה טובה להניחו לזקן עד שיכלה פת מן הבית כי אז ישמע והוא מה שאמר לו ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם טפנו :

(יד) **ושלח** לכם את אחיכם אחר ואת בנימין . נראה על דרך הפשט כי לא היה שמעון רצוי אביו בעבור דבר שכם ולכך לא אמר את שמעון בני את בנימין כי לא יזכרנו בשמו כאשר עזבו במצרים ימים רבים ואלו היה בביתו לחם לא שלח עדיין את בנימין ויניחהו במצרים. ורש"י כתב רוח הקדש נצנצה בו לרבות את יוסף ובבראשית רבה גם כן אמרו ושלח לכם את אחיכם זה יוסף . אחר זה שמעון ונכון הוא כי נתן דעתו בעת התפלה להתפלל שתם גם על האחר אולי עודנו חי ולשון אחר דרשו שם בבראשית רבה אמר רבי יהושע בן לוי פתר קריא בגליות ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש זה הקדוש ברוך הוא שנאמר ה' איש מלחמה וכתוב ויתן אותם לרחמים ושלח לכם את אחיכם אלו השבטים אחר ואת בנימין זה יהודה ובנימין . ואני כאשר שכלתי

שכלתי

ספורנו

תמותו : (י) כי לולא התמהמהנו . והטעם שקבלתי עלי החטא עולם אם לא הביאותיו הוא מפני שדבר ברור אצלי שלולא התמהמהנו מאז שספרנו אליך דברי האיש או מאז שכלה השבר : כי עתה שבנו זה פעמים . שלא היה האיש מעכבנו כלל בהיותו ירא אלהים ולא יוסיף להרע עמנו כאשר ידע האמת : (יא) אם כן . אם הדבר כן כמו שאמרתם שהתגרה האיש בכם והוא ירא אלהים : איפה . מן ההכרח ראוי שזאת תעשו : קחו מזמרת הארץ מעט צרי . כי אמנם המנחה שתובל לאיש נכבד להון יצטרך שתהיה רבות הכמות להשביע עין הכילי ומזה המין היתה מנחת יעקב לעשו אבל כאשר יובילוה לנדיב אשר כסף לא יחשוב ראוי שתהיה מעט אבל תהיה דבר נבחר מדברים המעולים על המעט והם בהיכלי מלך ומזה המין היתה המנחה הזאת ליוסף : והורידו לאיש מנחה . קודם שתלכו לראות פניו למען תראו איך יקבל המנחה ברצון ובזה תדעו איך יקבל אתכם בסבר פנים יפות כאמרו ולו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידינו עולה ומנחה . ואחר כך : (יג) וקומו שובו אל האיש . כי על"פ תכפרו פניו מלד מה במנחה ההולכת לפניכם כאמרו אבן חן השחד בעיני בעליו וכו' : (טו) ויעמדו לפני יוסף . קודם הבאת המנחה ולכן יראו כאשר הובאו בית יוסף :

יאמר

אבן עזרא

(יח) להתגולל. מגזרת בגלל הדבר: ולהתנפל. כאדם שיתנפל מעצמו על אחד ויאמר לו אתה הפלתני: (כ) בי. לשון בקשה ולפי דעתי שהוא דרך קצרה כמו בי אדוני העון וטעם העון במקום הזה כטעם גדול עוני מנשוא והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני: (כג) נתן לכם מטמון. יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו כאשר שמו באוצר ויצא בגורלכם כי כספכם

רשי

ויש הרבה בגמרא שדא לכלבא שירותיה. בלע אטלא שירותיה. אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: (יח) וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר. ולכן: וייראו. שאין זה אלא לאספנו אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה: להתגולל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא עלנא הוא לשון להתגולל כדמתרגמינן עלילות דברים תסקופי מלין. ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון (קהלת יב) גלת הזהב (נחום ב) והצב גלתה העלתה שהוא לשון מלכות: (כ) בי אדני. (יבמות נז סנהדרין סד) לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירוד ירדנו. ירידה היא לנו (ב"ר) רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: (כג) אלהיכם. (תנחומא) בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון

בצהרים י"ב מסר במלכים א' סי' י"ח: ולקחת ד' דפי' מסר

י"ב כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃
יז וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף
כ"ח וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה
ג' יוֹסֵף׃ יח וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי
ל' וגו"ל הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ עַל־
ל' דגש כו"ל חס' דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ
ג' בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים
ל' וחס' ל' לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ
ד' וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת־
חֲמֹרֵינוּ׃ יט וַיִּגְּשׁוּ אֶל־הָאִישׁ
י"ג אֲשֶׁר עַל־בֵּית יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו
ו' פֶּתַח הַבָּיִת׃ כ וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי
יָרֹד יָרַדְנוּ בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃
ל' פתח כא וַיְהִי כִּי־בָאנוּ אֶל־הַמָּלוֹן
דג' והד רפי וַנִּפְתְּחָה אֶת־אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה
כֶסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ
ל' בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב אֹתוֹ בְּיָדֵנוּ׃
ל' כב וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ
לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ מִי־שָׂם
כַּסְפֵּנוּ בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ׃ כג וַיֹּאמֶר
שָׁלוֹם לָכֶם אַל־תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם
ל' מ"ל וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן

אֲרֵי עִמִּי יֵיכְלוּן גּוּבְרַיָּא
בְּשֵׁירוּתָא׃ יז וַעֲבַד גַּבְרָא
כְּמָא דַּאֲמַר יוֹסֵף וְאַעֵיל
גַּבְרָא יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף׃
יח וּדְחִילוּ גּוּבְרַיָּא אֲרֵי
אִתָּעֲלוּ לְבֵית יוֹסֵף וַאֲמָרוּ
עַל עֵיסַק כַּסְפָּא דְּאִתּוֹתַב
בְּטוֹעֲנָנָא בְּקַדְמֵיתָא אֲנַחְנָא
מִתָּעֲלִין לְאִתְרַבְרְבָא עֲלָנָא
וּלְאִסְתַּקָּפָא עֲלָנָא וּלְמִקְנֵי
יָתָנָא לְעַבְדִּין וּלְמִדְבַּר יָת
חֲמָרָנָא׃ יט וּקְרִבוּ לְוָת
גַּבְרָא דִּי מְמַנָּא עַל בֵּית יוֹסֵף
וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ בִּתְרַע בֵּיתָא׃
כ וַאֲמַרוּ בְּבָעוּ רִבּוֹנִי מֵיחַת
נְחַתְנָא בְּקַדְמֵיתָא לְמִזְבַּן
עִבוּרָא׃ כא וַהֲוָה כַּד
אֲתֵינָא לְוָת מְבָתָא וּפְתַחְנָא
יָת טוֹעֲנָנָא וְהָא כְסַף גְּבַר
בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ כַּסְפָּנָא
בְּמַתְקְלֵיהּ וְאָתֵיבְנָא יָתֵיהּ
בִּידָנָא׃ כב וְכַסְפָּא אוּחֲרָנָא
אַחֵתְנָא בִידָנָא לְמִזְבַּן עִבוּרָא
לָא יְדַעְנָא מַן שַׁוִּי כַּסְפָּנָא
בְּטוֹעֲנָנָא׃ כג וַאֲמַר שְׁלָם
לְכוֹן לָא תִּדַחֲלוּן אֱלָהֲכוֹן
וֶאֱלָהָא דַּאֲבוּכוֹן יְהַב לְכוֹן
סִימָא בְּטוֹעֲנֵיכוֹן כַּסְפְּכוֹן

ספורנו

(טז) ויאמר לאשר על ביתו. ולא רצה לדבר לאחיו עד צאת מאתו כל הנצבים עליו כדי להאריך בספור עמהם: הבא האנשים הביתה. אל בית הדירה. כי היה או בשער המלך או במקום אשר ישפוט שם: כי אתי יאכלו. לראות ענינם עם בנימין ולנסות אם יקנאו בו כשירבה משאת בנימין ממשאות: (כא) כספנו כלם במשקלו. באותם המטבעות עצמן לפיכך חשבנו שלא היה משגה ממעות

רמבן

שכלתי באורבן ראשון שכלתי באורבן שני לא אשכל עוד זה לשונם ז"ל והכונה כי ירידת יעקב למצרים ירמוז לגלותינו ביד מחריבי בהמ"ק כמו שאפרש וראה הנביא הענין מתחלתו והתפלל בהם לשעה ולדורות והכתוב זה כפי מדרשם יש לו סוד גדול. כי אמר ואל שדי במדת הדין יתן לכם רחמים שלפניו יעלה אתכם ממדת הדין למדת רחמים והמשכיל יבין:

ואני כאשר שכלתי שכלתי. ואני עד שובכם אהיה שכול מספק כאשר שכלתי מיוסף ומשמעון שכלתי מבנימין לשון רש"י והנכון שהוא אומר לא תוכלו להוסיף עלי שכול כי כבר שכלתי. יתנחם מכל הבא עליו ביתרון כאבו על יוסף. וכמוהו וכאשר אבדתי אבדתי. כלומר כבר אני אבודה ואם ימיתני לא יוסיף עלי אבדון:

(יח) **להתגולל** עלינו. מן ועמשא מתגולל בדם ושמלה מגוללה בדמים כאדם שיהפוך מצד אל צד על חברו. ולהתנפל עלינו כאדם שיתנפל ברצונו על חבירו מלוא קומתו. ואונקלוס תרגם להתגולל לאתרברבא עלנא שינשאו עלינו כשוא הים לגליו ולהתנפל לאיסתקפא לשום עלינו דברים שלא היו כי הדבר שאינו יקרא נופל כמו לא נפל דבר אחד ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן ת"י תאנה תוסקפא:

וטעם ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו. כי ידאגו על חמוריהם לאמר הנה יקחו גם את חמורינו עם אמתחותיהם ולא נוכל לשלוח לביתנו בר וימותו כולם ברעב:

(כ) **בי** אדוני. לשון בעיא ותחנונים הוא ובלשון ארמית בייא בייא לשון רש"י. וזה דבר זר מאד לסמכו אל מלת לשון טורסי ואינה דומה אליה כי בייא כולה מלה לא תשתנה ולא יאמר ממנה בי ועוד שהמלה ההיא אינה לשון בעיא ותחנונים כמו שאמר הרב אבל היא לשון צעקה ותרעומות על שבר ועל עוות דבר כגון מלת אבוי בלשון קדש והיא ידועה בלשון ערב ירגילו אותה בקינותיהם כולן בפתחות הבית ובלשון יון בייא הבי"ת רפה בשוא יאמרו אותה על הדוחק והצער ובב"ר בסדר בראשית מהו סלו לרוכב בערבות ביה שמו אין לך כל מקום ומקום שאין לו ממונה על בייא שלו אגריקוס במדינה ממונה על בייא שלו אגרטוס במדינה ממונה על בייא שלו כך מי ממונה על בייא של עולמו הקב"ה ר"ל שבכל מקום יש איש ממונה על הצעקה ועל העוות והקב"ה ממונה על צעקת העשוקים בעולם הצועקים בייא ועוד לפנינו בפרשת ויגש אליו אמר לו יהודה בייא אתה מעביר עלינו שכך אמרת לנו ואשימה עיני עליו זו היא השמת עין וכפ' ויהי בשלח שמא אני מעביר בייא על בריה ובפרשת וישמע יתרו נתמנה אדם ונטל טלית כל טורח ציבור עליו אם ראה אדם מעביר בייא על חבירו או עובר עבירה ולא מיחה הוא נענש עליו ובפרשת אשה כי תזריע צווח אנא בייא עליכון וכן במקומות הרבה ואונקלוס שתרגם בי אדני בבעו רבוני לא שהוציא מלת בי מן בעו אבל רדף הענין שהוא בא בכל מקום בענין הבקשה ור' אברהם אמר כי בי אדני דרך קצרה בלשון הקדש והוא כמו בי אדני המלך העון והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני. וא"כ נכון הוא שיאמר אדם בי אחי או בי שמעני ולא מצאתי שתבא מלת בי רק עם אדני או עם השם הנכבד הנכתב באל"ף דלי"ת שגם הוא לשון אדון ולכן אני אומר כפירוש בי בעצמי אתה אדון ומושל ובאו שני כנויים לחזוק כמו ולי אני עבדך בי אני אדני ודומה לזה כי בי בעזרך אני:

(כג) **נתן** לכם מטמון באמתחותיכם. אמר ר' אברהם יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי והנה הם דברי נחומים

כי

מטמון : (כד) ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו הן דוחפים אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו : (כה) ויכינו . הזמינו עטרוהו בכלים נאים : (כו) הביתה . מפרוזדור לטרקלין : (נראה דיוקו דרש"י מהביתה בתרא' ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל הלא כבר הובאו ביתו של יוסף אלא עכ"ל מפרוזדור לטרקלין ודוק) : (כח) ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום . קידה כפיפת קדקד השתחוואה משתטח לארץ : (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה : (ל) כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי י' אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם ע"ש אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר שהיה בכור לאמי . אשבאל . ששבאו אל. גרא. שנתגייר באכסניא. ונעמן . שהיה נעים ביותר. אחי וראש. אחי היה וראשי היה . מופים מפי אבי למד . וחופים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד. שירד לבין האומות כדאיתא במסכת סוטה מיד נכמרו רחמיו : נכמרו . נתחממו ובלשון משנה על הכומר של זתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב . כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ : (לא) ויתאפק. נתאמץ . והוא לשון (איוב מא) אפיקי מגינים חוזק וכן (שם יב) ומזיח אפיקים רפה : (לב) כי תועבה הוא . דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר : (לג) הבכור כבכורתו . מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיכם וכן כלם . כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי

כספכם בא אלי : (כד) ביתה יוסף . כמשפט הלשון אל בית יוסף : (כז) השלום אביכם הזקן . שם תחת שם התאר והיא דרך קצרה כאילו אמר השלום לאביכם וכן אתה שלום : (כח) ויקדו. שמו הקדקד בארץ וכבר השתחוו: (כט) אלהים יחנך . אין לו משקל אולי השתנה כן בעבור אות הגרון : (ל) כי נכמרו . נערו ויקדו וכן עורנו כתנור

בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי
וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת־שִׁמְעוֹן׃ י"ב מ"ל
כד וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים
בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֶּן־מַיִם וַיִּרְחֲצוּ ס'
רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן מִסְפּוֹא
לַחֲמֹרֵיהֶם׃ כה וַיָּכִינוּ אֶת־
הַמִּנְחָה עַד־בּוֹא יוֹסֵף בַּצָּהֳרָיִם י"ג מ"ל
כִּי שָׁמְעוּ כִּי־שָׁם יֹאכְלוּ לָחֶם׃
כו וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה וַיָּבִיאּוּ לוֹ ב' דגש
אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־בְּיָדָם
הַבָּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃ י"ט
כז וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר
הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר
אֲמַרְתֶּם הַעוֹדֶנּוּ חָי׃ כח וַיֹּאמְרוּ
שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ עוֹדֶנּוּ חָי
וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲוֻּ׃ כט וַיִּשָּׂא וו ק'
עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־בִּנְיָמִין אָחִיו בֶּן־ י"ז מ"ל
אִמּוֹ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטֹן ד' רפי'
אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם אֵלָי וַיֹּאמַר ז' פסו' מן
אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי׃ שביעי
ל וַיְמַהֵר יוֹסֵף כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמָיו ג'
אֶל־אָחִיו וַיְבַקֵּשׁ לִבְכּוֹת וַיָּבֹא ג'
הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה׃ לא וַיִּרְחַץ י"ח ס"פ
פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ ב' חמן
לָחֶם׃ לב וַיָּשִׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ
וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים הָאֹכְלִים ח' ג'
אִתּוֹ לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכְלוּן
הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת־הָעִבְרִים
לֶחֶם כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לְמִצְרָיִם׃
לג וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ ל' וחס'
וְהַצָּעִיר כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ ב' וחס' בליש'
הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ׃

אֲתָא לְוָתִי וְאַפֵּיק לְוָתְהוֹן
יָת שִׁמְעוֹן׃ כד וְאַעֵל גַּבְרָא
יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף וִיהַב
מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיהוֹן וִיהַב
כִּסְתָּא לַחֲמָרֵיהוֹן׃
כה וְאַתְקִינוּ יָת תִּקְרוּבְתָּא
עַד דְּעָאל יוֹסֵף בְּשֵׁירוּתָא
אֲרֵי שְׁמַעוּ אֲרֵי תַמָּן יֵיכְלוּן
לַחְמָא׃ כו וְעָאל יוֹסֵף לְבֵיתָא
וְאָעִילוּ לֵיהּ יָת תִּקְרוּבְתָּא
דִּי בִידֵיהוֹן לְבֵיתָא וּסְגִידוּ
לֵיהּ עַל אַרְעָא׃ כז וּשְׁאֵיל
לְהוֹן לִשְׁלָם וַאֲמַר הֲשָׁלָם
אֲבוּכוֹן סָבָא דִּי אֲמַרְתּוּן
הַעַד כְּעַן קַיָּם׃ כח וַאֲמַרוּ
שְׁלָם לְעַבְדָּךְ לַאֲבוּנָא עַד
כְּעַן קַיָּם וּכְרַעוּ וּסְגִידוּ׃
כט וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת
בִּנְיָמִין אֲחוּהִי בַּר אִמֵּיהּ
וַאֲמַר הֲדֵין אֲחוּכוֹן זְעֵירָא
דִּי אֲמַרְתּוּן לִי וַאֲמַר מִן
קֳדָם יְיָ יִתְרַחֵם עֲלָךְ בְּרִי׃
ל וְאוֹחִי יוֹסֵף אֲרֵי אִתְגּוֹלָלוּ
רַחֲמוֹהִי עַל אֲחוּהִי וּבְעָא
לְמִבְכֵּי וְעָאל לְאִדְּרוֹן בֵּית
מִשְׁכְּבָא וּבְכָא תַמָּן׃
לא וְאַסְחִי אַפּוֹהִי וּנְפַק
וְאִתְחַסַּן וַאֲמַר שַׁוּוֹ לַחְמָא׃
לב וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי
וּלְהוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן וּלְמִצְרָאֵי
דְּאָכְלִין עִמֵּיהּ בִּלְחוֹדֵיהוֹן
אֲרֵי לָא יָכְלִין מִצְרָאֵי לְמֵיכַל
עִם עִבְרָאֵי לַחְמָא אֲרֵי
בְעִירָא דְּמִצְרָאֵי דָּחֲלִין לֵיהּ
עִבְרָאֵי אָכְלִין׃ לג וְאַסְחַרוּ
קֳדָמוֹהִי רַבָּא כְּרַבְיוּתֵיהּ
וּזְעֵירָא כִּזְעֵרוּתֵיהּ וּתְמַהוּ
גּוּבְרַיָּא גְּבַר לְחַבְרֵיהּ׃

פרשת ויצא : ויוצא י"ב מלאים מסר במסר' רבת' : ויביאו ב' דגשי' וסי' ויביאו לו את המנחה . ויביאו לנו ביד אלהינו . ואפ"ם לו לנו . ויביאו ל"ו מס' במס' רבת' : וישא עיניו ה' חסר את וסי' מסר פרשת וירא : הזה ד' רפי' וסי' הזה אחיכם הקטן . הזה יבא אל ביתי . הזה האיש מרגיז הארץ . אי זה יכשר הזה או זה : יחנך ב' וסי' אלהים יחנך בני . חנון יחנך לקול זעקך : נכמרו ג' וסי' וימהר יוסף כי נכמרו . כי נכמרו רחמיו . יחד נכמרו ניחומי : ויתאפק ב' וסי' שימו לחם . ויתאפק המן : שימו כולם מלאים במ"א חס' וסי' ושמו בבליכם : וישימו כולם מלאים במ"ד חסרי' . אבני' גדלות . את ארון ה' . אל האבן הגדול' . וישמו לה ידים . דמלכים : ולהם ח' מסר פרשת נח : והצעיר ב' וסי' והצעיר כצערתו . הקטן יהיה לאלף : כצערתו ב' חסרים בליש' וסי' וישבו לפניו

תולדות אהרן את בנימין אחיו . כתרא קכג :

ספורנו

ממעות של אחרים : (כז) השלום. יש שלום לכם בבריאות הגוף כי אמנם הבריאות יהיה בשלום ההפכים וזה כשלא יתקומם אחד מההפכים על הפכו : אביכם הזקן אשר אמרתם כו' . כי אמנם שלום הזקן יקרה על המעט כאמרם ז"ל שפתיהם של זקנים מתרפטות ואזניהם מתכבדות : (כח) שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. גם לעבדך לאבינו יש שלום ולא שלום המתים כי אמנם עודנו חי: ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום : (כט) אלהים יחנך בני . מאחר שאתה יחיד לאמך כאמרם ויותר הוא לבדו לאמו אלהים יתן לך חן שיקרבוך אחיך וזולתם : (ל) ויבך שמה . שחשב בצרת אביו ואחיו : וישימו לו לבדו . שלא ירגישו אחיו שהוא עברי : (לב) כי לא יוכלון המצרי' . לפיכך לא אכל הוא עם אחיו ולא הוא ולא אחיו עם המצרים: (לד) ותרב משאת בנימין . לראות אם יקנאו

בו

בעל הטורים

יחנך ב' במסורה הכא ואידך חנון יחנך לקול זעקך וזהו שיש במדרש ששאל כמה בנים יש לך ומה שמם ואמר לו שכלם קרא שמות על שם הצרות שאירעו לאחיו וזהו לקול זעקך שאמר לו שהיה מצטער על אחיו נכמרו רחמיו ואמר לו אלהים יחנך בני : ויתאפק שנים במס' הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו . מה הכא תחלה צער וסופו שמחה כשהודיעם שהוא יוסף אף התם תחלה צער וסופו שמחה וששון ליהודים : והצעיר שנים במסו' והצעיר כצעירתו . והצעיר לגוי עצום . בנימן שהיה צעיר עשאו גדול מכלם כדכתיב ותרב משאת בנימין ממשאות כלם :

רמבן

כי איך יצא לכל אחד כספו במשקלו אבל כל דבר מכוסה יקרא מטמון טמן עצל ידו בצלחת יש לנו מטמונים בשדה והנה אמר להם כי דרך האמרים לוקחי התבואה לשום כל אחד כספו בשקו והנה המשביר לקח מן הבאים שקיהם ומלא עשרה שקים שבר והכסף טמן תחת התבואה ובא אדניו וצוה אליו לשפכם אל כל בני יעקב כי רצה למהר לשלחם או מפני שלא בא הכסף אליו והנה לכל אחד בפי אמתחתו כספו במשקלו כי כל איש יביא בדמיו כסף שוה חמור לחם וזה יקרה תמיד בשוקים ובאוצרות הנמכרים ברוב מהומות העם :

כתנור נכמרו : (לד) וישא משאות . דורון : ידות . חלקים : ממשאות כלם . מדורון כל א' מהם כי רחוק לתת לו חמש ידות על כל חלק וחלק : (ב) גביע . כוס : (ה) והוא נחש ינחש בו . הוא נסה אתכם בו לדעת אם אתם גנבים . כמו נחשתי וכן כי נחש ינחש וטעמו למה לא פחדתם כי לנסותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעלמתי עיני עד שתקחוהו . ויאמר ר' יונה כי פירוש בו בעבורו וכן הוא טעמו והוא ישאל

הבכור. ומשפחת הצערה: משאת ד' ב' חס' וב' מלאים בליש' וסי' וישא משאת מאת פניו ב' בו וחסרי'. למשאות אתה משרשיה . משאות שוא ומדוחים . ב' בתר' מלאי': ותרב ב' וסי' ותרב משאת בנימן. ותרב חכמת שלמ' : משאת ו' פתחין וסי' ותרב משאת בנימן . להעלותם משאת העשן מן העיר . ותצא אחריו משאת המלך . ויקרא המלך ליהוירע . ויתנו קול ביהודה . תכון תפלתי קטרת לפניך . וחד ומשאת בר תקחו ממנו : מלא ח' דגש מסר פרשת ויצא : ושים ט' מסר פרשת בשלח : שברו ד' זוגין בתרי ליש' ורישיהון ש' וסי' שברו . ואת גביעי גביע הכסף . ויהי כשמוע גדעון . שירו . וידבר שלשת אלפים. יומם יצוה ה' חסרו. שונים. ירא את ה' בני ומלך . והשקות בכלי זהב. שפרה . אשר שם האחת שפרה. ברוחו שמים : וישגם ה' חסר בליש' וסי' וישגם וידבר אליהם . ארדף אחרי הגדוד הזה . פן ימהר והשגנו . וישגו את צדקיהו . דמלכים . וקדמאה

תולדות אהרן וישא משאת. פסחים לו מציעא כג מכות יט: (ותרב משאת. חגיגה עו) : וישתו וישכרו. שבת קלט : הבקר אור. פסחי' ב' תענית י' ס' הזוהר פ' ויקרא (ברכות ב') :

ספורנו

בו : (לד) חמש ידות . שעם כל חלק שהיה שולח לכל שנים מהם כמנהג היה שולח חלק לבנימין להראות חשיבותו על כלם : וישכרו עמו . במיני יין מלכות רב שנתן לפניהם שלא היו מורגלים בהם ולא השגיחו שלא לשתות כל צרכם מן הראשון כאשר ראוי לעשות לכל סועד עם המלכים כאמרו כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך : **מד** (א) ושים כסף איש בפי אמתחתו . בידיעתם שתאמר להם שחפצתי לשלם להם טובה תמורת הנער שנערתי' : (ב) תשים בפי אמתחת הקטן . לראות איך תמסרו עצמם עליו כדי להצילו : (ה) הלא זה אשר ישתה אדוני בו . היה' דברו עמהם כמושב שהיו כלם יודעים הדבר : (ז) למה ידבר אדוני כדברים האלה . כמו חושד את כלנו : (י) גם עתה כדבריכם כן הוא

לד וּנְטַל חוּלְקִין מִן קֳדָמוֹהִי לִקְדָמֵיהוֹן וּסְגֵי חוּלָקָא דְבִנְיָמִן מֵחוּלָקֵי דְכוּלְהוֹן חַמְשָׁא חוּלְקִין וּשְׁתִיאוּ וּרְוִיאוּ עִמֵּיהּ : א וּפַקֵּיד יָת דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ לְמֵימַר מַלֵּי יָת טוּעֲנֵי גוּבְרַיָּא עִבוּרָא כְּמָא דִי יָכְלִין לְמִטְעַן וְשַׁוִּי כְסַף גְּבַר בְּפוּם טוּעֲנֵיהּ : ב וְיָת כַּלִּידִי כַּלִּידָא דְכַסְפָּא תְּשַׁוִּי בְּפוּם טוּעֲנָא דִזְעֵירָא וְיָת כְּסַף זְבִינוֹהִי וַעֲבַד כְּפִתְגָמָא דְיוֹסֵף דִּי מַלֵּיל : ג צַפְרָא נְהַר וְגוּבְרַיָּא אִתְפַּטָּרוּ אִינוּן וַחֲמָרֵיהוֹן : ד אִנּוּן נְפָקוּ מִן קַרְתָּא לָא אַרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אֲמַר לְדִי מְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ קוּם רְדַף בָּתַר גוּבְרַיָּא וְתַדְבְּקִינוּן וְתֵימַר לְהוֹן לְמָא שַׁלֶּמְתּוּן בִּישְׁתָא חֲלַף טַבְתָא : ה הֲלָא דֵין דְשָׁתֵי רִבּוֹנִי בֵּיהּ וְהוּא בַּדָּקָא מְבַדֵּק בֵּיהּ אַבְאֵישְׁתּוּן דִּי עֲבַדְתּוּן : ו וְאַדְבְּקִינוּן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין : ז וַאֲמַרוּ לֵיהּ לְמָא יְמַלֵּיל רִבּוֹנִי כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין חַס לְעַבְדָּךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָמָא הָדֵין : ח הָא כַסְפָּא דִּי אַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם טוּעֲנָנָא אֲתֵיבְנָהִי לָךְ מֵאַרְעָא דִכְנָעַן וְאֵיכְדֵין נִגְנוֹב מִבֵּית רִבּוֹנָךְ מָנִין דִּכְסַף אוֹ מָנִין דִּדְהַב : ט דִּי יִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ מֵעַבְדָּךְ יִתְקְטֵיל וְאַף אֲנַחְנָא נְהֵי לְרִבּוֹנִי לְעַבְדִּין : י וַאֲמַר אַף כְּעַן כְּפִתְגָמֵיכוֹן

ד' לד וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו
ו' פתחי' אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן
מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת
וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ :
ה' **מד** א וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־
ה' דגש בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת
ב' ובענינו הָאֲנָשִׁים אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן
ט' שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי
ל' ומ"ל אַמְתַּחְתּוֹ : ב וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ
הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת
ב' נג' לס' ג' הַקָּטֹן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ
כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר :
ג' ר"פ ג' והס' ג הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ
הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם : ד הֵם יָצְאוּ
אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר
ג' וחס' לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי
הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה
י"ג מ"ל כתו' תַּחַת טוֹבָה : ה הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר
יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ
יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר
ה' חס' בליש' עֲשִׂיתֶם : ו וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם
אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה : ז וַיֹּאמְרוּ
אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים
הָאֵלֶּה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת
כַּדָּבָר הַזֶּה : ח הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר
ג' וכ"כ מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ
אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב
מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב :
ט אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ
ג' וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי
לַעֲבָדִים : י וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה

אצלי : (לד) משאות . מנות : חמש ידות . חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים : וישכרו עמו . (ב"ר) ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו : (ב) גביעי. כוס ארוך וקורין לו מדירנ"ו : (ז) חלילה לעבדיך . חולין הוא לנו לשון גנאי. ותרגום חס לעבדיך חס מאת הקב"ה יהי עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמרא חס ושלום : (ח) הן כסף אשר מצאנו. זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה. וכלן מנויין בבראשית רבה : (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא

בעל הטורים

משאה שנים במסו' וישא משאת . משאה שוא ומדוחים . כדאיתא במדרש שהיה מכה בגביע ואומר פלוני ופלוני מאם אחד ישבו ביחד ואני אין לי אח מאמי ובנימין אין לו אח מאמו ישב ביחד וזה היה משאות שוא ומדוחים :

רמבן

(א) **כאשר** יוכלון שאת. יותר מן המגיע להם בכסף אשר הביאו לו : **ושים** כסף איש בפי אמתחתו · לדעתם כי אמר להם ידע אדני כי עשה לכם חמס ויבקש להטיב לכם שאם עשה זה כפעם הראשונה שלא לדעתם היה להם התנצלות בגביע שנעשה בו כאשר נעשה בכסף אבל היה לדעתם וידעו בכסף כאשר ידעו במשא כי הכירו כי נתן להם כאשר יוכלון שאת ואם היה שלא לדעתם אולי מטן עליהם כי היה הכסף גם בפעם הזאת מטמון ולא יתכן כן בגביע ומי יוכל לדון עם שתקיף ממנו . ודע כי בעבור היות הסוחרים רבים מאד בכל מצרים והמונות רבות בתוכה היו הבאים נותנין (שקיהם)(כספיהם בשקיהם)לאשביר והוא מודד להם לפי הכסף הנמצא בהם והם לוקחים הנתן להם כאשר דבר מלך שלטון ועוד כי באמונה הוא עושה ועל כן לקחו בפעם הראשונה שקיהם סגורים ולא ידעו מה בתוכם : גם בשנית : (ה) **הלא** זה אשר ישתה אדני בו . לא הזכיר להם הגביע אבל דבר עמהם כאלו בידוע שהם לקחו הגביע ולכך אמר הלא זה שלקחתם הוא אשר ישתה אדני בו וגם הם עמו כאלו אינם יודעים מה מבקש . ואיך נגנב מבית אדוניך כסף או זהב ואמרו אשר ימצא אתו מעבדיך כסף או זהב גנוב ומת :

וטעם אשר ישתה אדני בו . עלילה להגדיל עליהם האשם כי הגונב כוס המלך אשר ישתה בו בוזה המלכות ולא יועיל כי ירבה שחד ותשלומין : **והוא** נחש ינחש בו . כי איננו רוצה שיהיה הכוס שלו לאחרים וישאל למנחשים עליו וזהו שאמר איש אשר כמוני . וכוונתו לומר כי על פי המנחשים ידע שהם גנבוהו . ולכך רדף אחריהם יותר מכל הבאים בביתו וכל זה להתנכר בענין כאשר התנכר בחפשו שהחל בגדול ובקטן כלה :

(י) **גם** עתה כדבריכם כן הוא . אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבין בדבר עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהן כלן נתפשין אבל אני אעשה לכם לפנים מן השורה אשר ימצא אתו בלבד יהיה לי עבד לשון רש"י . ואין לשון גם עתה נופל יפה על הפי' הזה ואולי יאמר גם עתה שכדבריכם כן הוא המשפט אשר ימצא אתו יהיה לי עבד בלבד אבל יוסף אמר חלילה לי מעשות זאת ויורה כי אין משפט שיהיו כלם נתפשין בגנבה . ולכן אמר חלילה לי

כִּדְבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא
אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ
נְקִיִּם׃ יא וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ
אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ
אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ׃ יב וַיְחַפֵּשׂ
בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה
וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת
בִּנְיָמִן׃ יג וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם
וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ
הָעִירָה׃ מפטיר יד וַיָּבֹא יְהוּדָה
וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ
שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה׃
טו וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מָה־
הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם
הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ
אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי׃ טז וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־
נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים
מָצָא אֶת־עֲוֺן עֲבָדֶיךָ הִנֶּנּוּ
עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם
אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ׃
יז וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת
זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ
בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם
עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ ס ס ס

קס"ו יחזקיהו אמציה, יהיה לי עבד סימן,
ותיבות אלפים כ"ה.

ג'
ב' זקף קמן ובענין.
ד' ב'
יב' חס' י'
ב' בטעם
ז'
ל' חס' וחד יעמס.
ט'
כ"ב
י"ג מ"ל כתו'
כל אור' חס'
ל'
ג' דגשים
ב' קמ' זקף

כֵּן הוּא דִּי יִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ
יְהֵי לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן תְּהוֹן
זַכָּאִין׃ יא וְאוֹחִיאוּ וְאַחִיתוּ
גְּבַר יַת טוֹעֲנֵיהּ לְאַרְעָא
וּפְתַחוּ גְּבַר טוֹעֲנֵיהּ׃
יב וּבְלַשׁ בְּרַבָּא שָׁרֵי וּבִזְעֵירָא
שֵׁיצֵי וְאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא
בְּטוֹעֲנָא דְבִנְיָמִן׃ יג וּבְזָעוּ
לְבוּשֵׁיהוֹן וּרְמוֹ גְּבַר עַל
חֲמָרֵיהּ וְתָבוּ לְקַרְתָּא׃
יד וְעָאל יְהוּדָה וַאֲחוֹהִי לְבֵית
יוֹסֵף וְהוּא עַד כְּעַן תַּמָּן
וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי עַל אַרְעָא׃
טו וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף מָה
עוֹבָדָא הָדֵין דִּי עֲבַדְתּוּן
הֲלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי בַדָּקָא
מְבַדֵּק גַּבְרָא דִּכְוָתִי׃
טז וַאֲמַר יְהוּדָה מָה נֵימַר
לְרִבּוֹנִי מָה נְמַלֵּיל וּמָה נִזַּכֵּי
מִן קֳדָם יְיָ אִשְׁתְּכַח חוֹבָא
בְּעַבְדָּךְ הָא אֲנַחְנָא עַבְדִּין
לְרִבּוֹנִי אַף אֲנַחְנָא אַף
דְּאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵיהּ׃
יז וַאֲמַר חַס לִי מִלְּמֶעְבַּד
דָּא גַּבְרָא דִּי אִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא
בִּידֵיהּ הוּא יְהֵי לִי עַבְדָּא
וְאַתּוּן סַקוּ לִשְׁלָם לְוַת
אֲבוּכוֹן׃ ס ס ס

הוא שכולכם חייבים בדבר י' שנמצאת גניבה ביד א' מהם כלם נתפסים. אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד: (יב) בגדול החל. שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: (יג) ויעמס איש על חמורו. בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון: וישובו העירה. מטרפולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של י' בני אדם לענין המלחמה: (יד) עודנו שם. שהיה ממתין להם: (טו) הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו'. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע: (טז) האלהים מצא. יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: מה נצטדק. לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צדי והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינה נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו מגזרת צדה לדרך. ותיבה שתחלתה סמך כשהיא מתפעל' התי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון (קהלת יב) ויסתבל החגב (דניאל ח) מסתכל הוית בקרניא (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי. מגזרת שמר. (ישעיה נט) וסר מרע משתולל. מגזרת (איוב יב) מוליך יועצים שולל. (שמות ט) מסתולל בעמי. מגזרת (ירמיה יח) דרך לא סלולה:

ישאל למנחשים בעבורו. גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו מנחשים וי"א כי הגביע היה מצוייר ובו היה מסתכל לפני אחיו ואומר זה הוא הגדול וזה נולד אחריו: (טז) טי"ת נצטדק תחת תי"ו התפעל בעבור הצד"י: האלהים מצא. על דרך משל כי עון היה לנו וכאלו נשכח ואיננו והיום נמצא. או יהיה פי' עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא:

דירמיה: כדבריכם ג' וסי' ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא. ותאמר כדבריכם כן הוא. הנני מתפלל אל ה' אלהיכם כדבריכם. ויחפש ב' בטעם זקף גדול וסי' ולא מצא. בגדול החל: וימצא ז' וסי' הגביע. ויבקש הדבר. וימצא כתו'. וימצא מבני הכהנים. עזרא. וימצא בהם גבורי חיל. ד"ה. ויבקשוהו וימצא להם: העירה ט' ח' לשון קריה וא' לשון עורה מסר ביהושע גבי יריחו: ויאמר להם חד מן כ"ב מסור במסר' רבת': הננו ג' דגשי' בתור' וסי' הננו עברים לאדני. הננו לך לעבדים. הננו ועלינו: עבר ב' קמץ בזקף וסי' אשר ימצא אתו. האיש אשר נמצא הגביע בידו:

תולדות אהרן ויחפש בגדול. פסחים ז ח: מה נדבר מה.
שבת קס: חלילה לי. עקידה שער כו:

רמבן

לי כי שופט כל הארץ אני וחלילה לי מעשות לכם חמס כי אין חיוב בעשרה בהמצא גנבה ביד אחד מהם בלתי אם נועדו בה בהוסדם יחד ללכת לגנוב ולקח אחד מהם את הגנבה לדעת כלם אז יתחייבו. והנכון כי מתחלה היה מאשים את כלם למה שלמתם רעה תחת טובה הרעותם אשר עשיתם והם פטרו עצמם באמרם אשר ימצא אתו ומת כי הוא הגנב וגם אנחנו הנקיים מן הגניבה נהיה לעבדים הנה דעתם לומר שהגנב אשר ימצא אתו הוא לבדו בגנבה כי אם היו כלם בגנבה למה ימות זה ויהיו הם ראוים שימותו כלם או יהיו כולם עבדים כי הדין בהם שוה אבל הם טוענים שלא ידעו האחרים בגנבה רק קנסו את עצמם שיהיו גם הם לעבדים ולכן אמר להם גם עתה שאתם נועדים ונמצאים יחדיו כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו הוא הגנב והוא לבדו הראוי להענש ויהי לי עבד כי בתשלומיו אני חפץ יותר ממיתתו ואתם תהיו נקיים כי אולי לא ידעתם בגנבה כאשר אמרתם או טעם כן הוא כן יהיה גם עתה שאין כן המשפט כדבריכם כן יהיה וכמהו ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלחם וילכו טעמו כן יהיה והוא הנכון בעיני והוא דברי רבותינו בבראשית רבה שאמרו עשרה בני אדם שנמצאו בגנבה אין כלם בסירה אני איני עושה כן וכו' נתכוונו למה שפירשתי לא כדברי רש"י ונוכל לתקן לדעת הרב שאמר יוסף חלילה לי מעשות זאת שאהיה לכם אני רע מאשר על ביתי שפטר אתכם מתחלה ואמר לכם ואתם תהיו נקיים כי אני אקיים דבר עבדי ועצת מלאכי אשלים:

ספורנו

הוא. אף על פי שעתה בזה הענין כן הוא הדין כמו שאמרתם בהיות הגביע גביע המלך אשר שלם לכם טובה להשיב כספכם איש אל שקו מכל מקום האיש אשר ימצא אתו הוא יהיה לי עבד. ולא כלכם וגם הוא לא ימות כמו שהיה מן הדין: ואתם תהיו נקים. מעבדות ומכל עונש אחר: מה המעשה הזה. שהיה בכם רשע עם סכלות שהיה לכם להשיב שלא יעלה זה בידכם: (טז) מה נאמר לאדוני. להשיב על דבריך כשאמרת מה המעשה הזה כי אמנם מה נדבר להכחיש שלא עשינו זאת אע"פ שהדין עמנו, ומה נצטדק. להוכיח במישור שהיה הכל תחבולה להתעולל: האלהים מצא את עון עבדיך לא בשביל זה אנו נענשים שלא חטאנו בזה כלל אלא בשביל עון שעשינו לימים ראשונים רצה האל להענישנו ולהפרע ממנו על ידך על דרך מרשעים יצא רשע כמאמר עליו (באיכה רבתי) ופפוס לטוריאנוס באמרם אנו הרבה נתחייבנו מיתה למקום אלא הרבה שלוחים למקום נמרים ואריות שפוגעים בנו ולא נפרע ממנו אלא על ידך שעתיד לתבוע דמנו מידך: (יז) חלילה לי מעשות זאת. שאהיה אני השליח להפרע מכם מעונותיכם הקודמים כענין מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך לא אקח לעבד ולא אענים עליכם התוספת אלי עתה בזה החטא בלבד:

מקץ לשון רש"י כתרגומו מסוף וכל וכו'. ר"ל ששני שרשים הם נל"ה וכפולים ונל"ה מורה על גבול הכמות כמו מקצה בהוברת מקצה השמים כו' אבל כפולים מורה על גבול הזמן. ועוד דבנל"ה מורה על התחלתו וסופו אבל בכפולים על סוף לבדו :

ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר כו' עד פסוק ל"ג ועתה ירא פרעה כו'. נראה שכ"ז הוא למותר ומיד שאמר שיהיה רעב אמר הוא הדבר אשר דברתי כו' ואמר ועתה ירא פרעה כו' הליועץ למלך נתנוך אלא לפי שכל הפותרים אמרו הכל שמגיע אליו. שבע בנות כו' דאין מראין לאדם רק המגיע אליו אבל הוא הגיד לו דאינו כך את אשר האלהים עשה כו' בקרב הארץ הגיד כו' והוא שיהיה רעב וא"ת שאינו מגיע אליו לכן אמר שתועלת החלום הוא כי ירא פרעה כו' וז"ש הוא הדבר כו' ועוד שבחלום נראה שהרעות אכלו את הטובות לכך אמר והיה האוכל לפקדון כו' ולא כו'. ועניין הפרות והשבלים על חוזק הרעב שאין חריש בפרות ואין קציר בשבלים ואמר מן היאור שכל שובעם הכל מן היאור : הנמצא כזה. לשון רש"י ז"ל הנשכח כדין אם נלך כו' לפי שמלת נמצא יש לו ב' פירושים לכך מבאר רש"י הפי' מן התרגום כדרכו דאל"כ הל"ל האשתכח כדין :

ויזכר יוסף את החלומות כו' עד פסוק י"ג. לכאורה מאי קמ"ל בזה וכן הקשה בזוהר וכן תשובתם לא אדני כו' כלנו כו' ואח"כ אמר להם עוד פ"א לא כי ערות כו' והשיבו פ"א שנים עשר כו' והוא השיב הוא אשר דברתי כו' הכל תמיה. אבל הענין כי הסבה שא"ל מרגלים אתם א"ל מחמת שבאו עשרה יחד כלם גבורים בעלי קומה ואם לשבר אוכל היאך אתרמו יחד והשיבו לא אדוני כו' ותשובה לקושייתך כולנו בני איש כו' ולכך אנו שוים בגבורה וביופי וקומה ונתוועדנו יחד וא"ל לא כי כו' שזהו שקר שאחד יוליד עשרה כלם גבורים כו' והשיבו אל תתמה ע"ז ששנים עשר היינו כו' והמופת ע"ז שהקטן עוד בבית אבינו כצורתינו וגבורותינו. ולכך א"ל בזאת תבחנו כו' וכוונתו ח"ו לא לצערם וכ"ש לצער אביו על חנם אלא שידע שעי"כ יתקיימו החלומות כסדר ולא רצה לעבור על רצון השי"ת והחלום הראשון היה קמה אלמתי כו' והנה כו' והשיבו לו המלך תמלך כו' אם משול תמשול כו' ור"ל א' המלוכה וב' שיפלו בידו בדרך האסור שכך היה החלום קמה אלומתי על המלוכה והנה תסובינה כו' הוא על הממשלה ואח"כ החלום השני כו' והנה כאן נתקיים המלוכה ואח"כ ויאסר אתם במשמר הרי הממשלה. אבל עדיין בבנימין לא נתקיים לכך הכריחם להביא את בנימין. ולקח שמעון למשכון ויאסר אותו לעיניהם שיחושו על שמעון וימהרו להביא את בנימין כדי שאח"כ יוכל להודיע לאביו תיכף וכשהביאו אותו והשתחווה לפניו ואח"כ בדבר הגביע לקח אותו לעבד ולכך אמר הוא יהיה לי עבד ואתם עלו כו' ואח"כ התודע להם ובאו עם אביו אז נתקיים החלום השני. ולכך הקדימה התורה ויזכור יוסף את החלומות להודיע שכל מה שעשה לא עשה אלא מרוב צדקתו שיקויימו החלומות שלא להכחיש רצון וגזירת עליון וזהו כלל התורה :

פרשת כלי יקר מקץ

ויהי מקץ שנתים ימים. לפי שלא פורש במקרא מאי התחילו שתי שנים אלו על כן אחז"ל ששתי שנים אלו הוזקק להיות אסור בבית הסהר יותר מן הנגזר עליו מפני שתלה בטחונו בשר המשקים כנאמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים אלו המצרים שנקראו רהב. ויש להקשות מה זה שאמר אשר שם ה' מבטחו הוה ליה למימר אשר שם בה' מבטחו. כמ"ש ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו ומלבד הכפל שבפסוק זה צריך הלשון גם כן תיקון כמ"ש והי' ה' מבטחו ועוד קשה למה קרא למצרים רהבים ולא קראם בשם המפורסם. והקרוב אלי לומר בזה שבנוהג שבעולם שאדם שיש לו איזו מעלה ביתר שאת על חבירו אינו זוכר את חבירו הקטן מערכו ובל ישא את שמו על שפתיו מצד רום לבבו. וזו היא טענת הפילוסופים על השי"ת לאמר שלגודל רוממותו ית' אינו משגיח בשפלים בכל מה שתחת גלגל הירח. ולבטל דיעה נפסדה זו נאמר אל תרבו תדברו גבוה גבוה יצא עתק מפיכם כי אל דיעות ה' ולו נתכנו עלילות. ר"ל אל תדברו שמצד שהקב"ה גבוה מעל כל גבוהים אין לו ידיעה בפרטי מעשינו כי אל דעות ה' שיש לו ידיעה בכולם ולו נתכנו כל עלילות מעשה איש. וכדי לאמת דבר זה שהקב"ה שוכן את דכא ושפל רוח צירף הקב"ה בשמו הגדול ית' ארבע אותיות של מספר מועט יותר מכל האותיות שבאלפ"א ביתא כשתכתוב יו"ד ה"א וי"ו ה"א הסתכל בכל האותיות כבתכתב' במלואם לא תמצא שום אות שיעלה למספר מועט כמו אלו. וכן אר"י כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו כו' מן הכתובים שנאמר סולו לרוכב בערבות ביה שמו ר"ל בהוויה ביה שמו כי עם היותו רוכב בערבות גבוה מכל אעפ"י כן יה שמו שהם האותיות הקטנים במספר והתיבה רק בעלת שני אותיות דהיינו המועט בצירוף האותיות וכל זה מופת על ענותנותו ית': ולפי זה מהות השם הגדול הוא מופת ובטחון לתחתונים שהקב"ה זוכרם ומשגיח בהם שלא יהי' פתחון פה אל המערער לומר שלגודל רוממותו יתברך עזב ה' את הארץ ולא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם שאינו משגיח וזוכר את מי שהוא למטה ממנו במדריג' על שני הנחות אלו נאמר פסוק זה על הנח' ראשונה שיבטח בה' אמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו כי מהות השם הגדול וקטנותו הוא מבטחו שהשם יתברך מתחבר לשפלים לכך לא נאמר בה' כי ה' דהיינו מהות השם הוא מבטחו ועל זה אמר ברוך הגבר אשר יבטח בה' ובמה יהיה בטוח על זה אמר והיה ה' מבטחו מהות השם הוא מבטחו. ועל הנחה שני' שלא לבטוח באדם כי רום לבבו מביאו לידי שכחה ע"ד ורם לבבך ושכחת את ה'. אמר ולא פנה אל רהבים כי רהב הוא לשון רום לב וגסות רוח כי אין לפנות פני מבטחו אל ב"ו כי מצד רהבו וגסות רוחו אינו פונה אל הבוטח אליו כמ"ש ולא זכר שר המשקים את יוסף מצד שנעשה שר המשקים והושב על כנו ונעש' שר וחשוב ע"כ לא זכר את יוסף כי הי' בעינו נבזה ושפל אנשים ע"כ קרא למצרים רהבים. ומה שנגזר על יוסף להיות אסור ב' שנים לפי שחטא זה הוא כפול כמ"ש ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו לפיכך נגזר שנה אחת כנגד הבטחון באדם כי זמן השכחה שנה כמת המשתכח מלב אחר שנה. ועוד שנה אחת כנגד ומן ה' יסור לבו. ויתכן לפרש עוד בפסוק והיה ה' מבטחו לפי שכמה מדריגות יש במדת הבטחון וזכרם רבינו בחיי בפרשה זו ומדריג' אחרונה הוא הבוטח בה' בלא סבה שלא יחשוב לומר הקב"ה יעש' לי דבר זה ע"י סבה זו לפי שאין האדם יודע איזו סבה לטובתו כי אולי יחשוב אדם שדבר זה סבה למציאת מבוקשו ויכול להיות שהוא הפך מן כאשר זמם על כן נאמר בטח אליו והוא יעש' ר"ל הקב"ה יעשה הסבות אשר ירא טוב בעיני השם יתברך ולא אתה תבחר בהם ואילו נאמר בכל מקום בטח בה' הייתי אומר שיתל' הבטחון באיזו סבה ע"כ נאמר והיה ה' מבטחו ר"ל השם עצמו מבטחו בזולת סבה. ומזה המין היה בטחונו של יוסף שבלי ספק בטח בה' זולת שתלה הסבה בשר המשקים על כן הראו לו מן השמים שאין זה סיבת גאולתו מה שחשב הוא כי אם עצת ה' היא תקום :

והנה עמד על היאור. ופרעה אמר על שפת היאור. בחלומו ראה שבע פרות אחרות עולות אחריהן מן היאור ופרעה לא הזכיר מן היאור בחלומו נאמר ותעמודנ' אצל הפרות ופרעה לא הזכיר זה וכפי הפשט לא הזכיר זה כדי שלא יבין יוסף שלא היו נראין רעות כ"א בשעה שעמדו אצל הטובות אבל כשלא עמדו אצליהם לא היו נראין רעות כל כך לפי שלא היו רעות כ"א בערך הטובות ע"כ לא הזכיר פרעה זה כדי שיבין שהיו רעות מצד עצמם וכדי לחזק הענין אמר במקום זה לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע כי זה מורה שנראו רעות גם מצד עצמם וכן פתר יוסף זה באמרו ונשכח כל השבע שלא תאמר שלא יהי' רעב ממש אלא למי שזוכר שני השבע ורואה כנגדם ההעדר בשני הרעב אבל למי שאינו זוכר שני השבע לא יהי' בעיניו הרעב גדול כ"כ ע"כ אמר ונשכח כל השבע לפי שהיו שני רעב רעים מצד עצמם אפילו בעיני מי שאינו זוכר שני השבע. פרעה רא' יפות מראה ובריאות בשר וליוסף אמר כי ראה בריאות בשר ויפות תאר ויש בזה שני שנויים דהיינו שנוי הלשון ממראה לתואר והיפוך הלשון ליזכר בריאות בשר בתחלה וכן נמצא הרבה שינויים בסיפור חלומו ממה שראה. ואומר אני ליישב כולם בהצע' אחת לקח' מדברי המפרשים שפרעה הי' מחזיק את היאור לאלוה וע"כ לא רצה לומר הנני עומד על היאור כי רצה לחלוק כבוד לאלוהו ובזה יתורצו כל השנויים הנזכרים כי מטעם זה לא רצה לומר שהפרות הרעות עלו מן היאור כי לא רצה לייחס שום דבר רע לאלוהו בחשבו כי אם מושל על הטובות לבד וממנו לא יצא דבר רע ואולי חשב שיש אלוה אחר מושל על הרעות כדעת המאנ"י שהביא בעקיד' פרשת ואתחנן ואולי שעל זה אמר פרעה ראו כי רעה נגד פניכם שהמושל על הרעות נגד פניכם וז"ש אל תרבו תדברו גבוה גבוה לומר ששני גבוהים יש אחד מושל על הטובות ואחד על הרעות לכך אמר מיד ה' ממית ומחיה מוריש ומעשיר ר"ל פועל כל ההפכים והכל יוצא מאתו יתברך וכן נאמר ראו כי אני אני הוא וגו'. אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא וכפל אני אני דוגמת כפל גבוה גבוה. והנה מטעם זה לא אמר פרעה ותעמודנה אצל הפרות ותאכלנה לפי שהי' משמע מזה כאילו עשו מלחמ' ביניהם עד כי הגדיל המושל על הרעות ע"כ תאכלנה הפרות הרעות את הטובות כי לשון ותעמודנה מורה שלא באו לכך לא להכנס בתוך הרעות כדי להשביעם ולבטל רעבונם שהרי עמדו אצלם אם כן היה דעתם לעמוד זולת שגברו עליהן הרעות ובלעו אותם בעל כרח' וזה גנאי לאלוהו שלא היה בו כח להציל את הטובות המופגשות מאתו. ע"כ שינה פרעה ואמר ותבאנה אל קרבנה ורצה בזה שמעצמם מרצונם הטוב נכנסו אל תוך הרעות להשביע רעבונם וכל זה ממדת טובו של אלהות שלו שרצ' להיטיב ולתקן הרעות וא"כ לא באו לכתחילה כי אם כדי לבא אל קרבנם ולא כדי לעמוד שמה ע"כ לא אמר ותעמודנה אצל הפרות והעיד שלא הועיל כלום כי לא נודע כי באו אל קרבנ' ומראיהן רע כבתחילה לפי שהיו בתכלית הרוע וע"כ הוצרך להעיד לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע. וי"א שהזכיר זה שלא יאמר שקודם הלילה ראה פרות רעות כאלו והיה מתפעל מראיית אידוש כזה ע"כ בא לו חלום זה כי כך המנהג שמה שאדם רואה דבר אידוש ביום ומהרהר בו נראה אליו בחלום ע"כ אמר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע וזה מופת שחלום זה מן החלומות הצודקים. והנה ענין יפות מראה ותואר יש אומרים שלא יצדק זה בבהמות כ"א במין האנושי ע"כ שינה ממראה לתואר וע"כ פירש"י שהוא סימן לבריות. ולי נראה שאין הדבר כן שהרי הפסוק אמר כן שהראו לו יפות מראה א"כ ודאי שייך הוא גם בבהמות ועוד וכי מראין לאדם דבר שאינו בנמצא כגון פילא דעייל בקופא דמחטא אלא ודאי שייך גם בבהמות והוא כשכל אבריה מליאות בשר ואינה כחושה וזהו יפוי מראה שלה ובריאות בשר הוא פירוש על יפות מראה כי זולת זה במה יודע איפה אם הבשר בפנים בריא או חולה אם לא על ידי מראה שלה המגיד על בריאות הבשר שבפנים. והתואר הוא ענין אחר שאינו תלוי בבריאת הבשר כמו שפירש"י על פסוק ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה כי תואר צורת הפרצוף

משל אם אין החוטם עקום או ארוך מן הראוי להיות וכן העינים והשפתים וכיוצא בהם והנה פסוק זה אומר שראה מן היאור עולות שבע פרות יפות מראה ובריאות בשר והוא דבר טבעי אעפ"י שאין ביאור כח אלהי מכל מקום פעולתו הטבעי' היא שהמים משקים הארץ וגורמים להצמיח חציר לבהמה עד שיהיו דשנים ורעננים אבל אין ביאור כח לעשותם יפות תואר בחוטם ועינים ושפה שיהיו ישרים ולא עקומים ולא גדולים או קטנים מן הראוי להיות כי זהו פועל אלהי אשר עשה את כל ברואיו ישרים בתוארם. ופרעה לכבוד אלוהו לסברתו הנבערה שחשב שיש ביאור כח אלוה ע"כ יחס זה כחו לאלוהו לומר שעלו מן היאור בריאות בשר ויפות תואר לומר לך לא זו שהעלה בריאות בשר שזה אינו חידוש כל כך כי כל המימים יכולין לעשות זה בטבעם אלא אפילו יפות תואר גרם ג"כ היאור כי הוא ברא' על תכונה זו לפי דעתו. ע"כ הקדים בסיפור זה בריאות בשר ליפות תואר דרך לא זו אף זו. ואצל הרעות הפך הדברים ואמר דלות ורעות תואר ודקות בשר לומר לא זו שהיו רעות תואר ומראיהן משונה כי זה אין בו כל כך נפקותא והעדר הפעולה אינו חידוש כל כך אלא היו אפילו רקות בשר כנגד הטבע ויש בו נפקותא. וראיה ברורה לדברינו מ"ש פרעה ותאכלנה הפרות הדקות והרעות את שבע פרות הראשונות הבריאות למה לא הזכיר ענין התואר בשום אחד מהם לא בטובות ולא ברעות אלא וודאי לפי שאינו מעלה ומוריד לענין הבריאות והאכילה כי לא היו רעבים ביותר מצד היות' רעות תואר כי אם מצד היותם רעות מרא' דהיינו כחושי' גם לא אכלו את הטובות מצד היותם יפות תואר כי אם מצד היותם בריאות בשר דהיינו יפות מראה ומ"ש ותאכלנה הפרות ולא אמר שבע הפרות לפי ששבע שני הרעב לא היו רצופים שהרי משבא יעקב אחר שנתים פסק הרעב וחזר במותו כמו שיתבאר לקמן פרשת ויחי בגורן האטד בע"ה. ומה שהוסיף לשון צנומות בשבלים לפי שאינו דומה שמיע' לראיה כי פרעה ראה שבלים דקות ויש לפעמים שבלים דקות שיש בהם גרגרים דקים ופרעה ראה אותם בעיניו שהיו רקים ולא היה בהם גרגרים כלל. והיה מתירא שמא יוסף יטעה בלשון דקות כי לא ראה אותם זולת מה ששמע מן פרעה ע"כ פירש לו צנומות אני ראיתי שלא היה בהם כ"א המוץ ובזה יתורצו כל הספיקו' שנתחבטו בהם רוב המפרשים והוא דבר יקר. ויתר עניני החלום יתבארו בסמוך בעזרת השם:

והנה מן היאור עולות שבע פרות וגומר. לפי שבריאות הפרות תלוי בבריאות הבריות כי מרעה אחד לבריות ולפרות ובזמן שכלה לבהמה מן השדה כלה גם לאדם כי מתחיל' ונתת לבהמתך ואח"כ ואכלת ושבעת ועוד שאם אין הבהמה בריאה וטובה מי יחרוש בבקרים. ויפות מראה יכול להיות שקאי על עיני הפרות שהיו להם עינים יפות וזה סימן לבריות שיהיו עיניהם יפים זה לזה כי בזמן שעין בריה צרה בחברת' נראה הדבר בעינים אם הוא רואה את חבירו בעינים שוחקות או בעינים זעומות דהיינו רעות מראה. והנה שבע פרות אחרות קראם אחרות לפי שנאמר השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך וכד משלם שערי מכדא פקיש ואתי תיגרא וכל אחד נעשה אחר לחבירו חלק לבם ואינן לאחדים ומטעם זה נאמר בשבלים הטובות עולות בקנה אחד המורה על האחדות וממילא נשמע שברעות אין אחדות וכן בפרות הזכיר אחרות ברעות וממילא נשמע שבטובות אין אחרות אלא אחדות: ד"א לכך קראן אחרות לפי שכל שנה ושנה היתה קללתה מרובה משל חברתה כי הרעב הולך וגובר ע"כ היתה כל שנה כשנה אחרת אבל שני הטובה כולם שוים לטובה. ד"א לפי שהם ימי צער על כן נראו ימים רבים אבל השנים הטובות היו כימים אחדים באהבה בתענוגים: ותעמודנה אצל הפרות הורה שהפרות היו כל כך רעות וכחושות עד שכמעט לא היה להם כח לעמוד על רגליהם ומה שעמדו היינו לפי שהיו אצל הפרות הטובות שהחזיקו בידם וזה סימן שלא היה לבריות הקומה ועמידה בשני הרעב אם לא מצד היותם אצל השנים הטובות סמוכות להם ע"כ היה סעד וסמך לשני הרעב מן שני השובע וכמ"ש ותאכלנה הפרות הרעות לרמז ששני הרעב יאכלו מן התבואה שני השבע: ויישן ויחלום שנית לא נאמר ויחלום עוד אלא שנית להורות שחלום אחד הוא ושנה פעמים. והנה שבע שבלים עולות בקנה אחד ואצל הרעות לא נאמר בקנה אחד לפי ששבע שני השובע היו רצופים בזה אחר זה ע"כ עלו בקנה אחד המגרפס. אבל שבע שני הרעב לא היו רצופים כי אחר שנתים ימים כשבא יעקב פסק הרעב וחזר במותו ע"כ לא נאמר בקנה אחד. ועוד שזה מורה על רבוי התבואה שאפילו קנה אחד יצמיח שבעה שבלים וטובות ותרתי למיבותא. והרעות היה בהם תרתי לריעותא שצמחו אחד אחד ועוד שהיו שדופות קדים ויקץ פרעה והנה חלום כי גם הוא הבין שחלום אחד הוא ויהי בבוקר וגו' מהרי"א כתב שחלומות של בוקר צודקים ביותר על כן תפעם רוחו כי הרגיש שיש בהם ממש:

ויספר להם פרעה את חלומו ואין פותר אותם לפרעה. חלומו משמע חלום אחד מדלא קאמר חלומותיו ואין פותר אותם שנים במשמע מדלא קאמר אותו. ונ"ל לפירש"י שאמרו לו שבע בנות אתה קובר וקשה לי למה לא הזכיר רש"י גם מה שנזכר בבראשית רבה שאמרו לו שבע אפרכיות אתה כובש שבע ימרדו בך. ע"כ קרוב בעיני לפרש כי רצה לתקן שינוי לשון זה כי פרעה ספר להם חלומו כי לדעתו היה נרא' שהכל חלום אחד והי' נעל' מעיניו ענין השנות החלום. ע"כ אמר ואין פותר אותם לפרע' שלא יוכלו לפתור אותם ר"ל מדוע נראה אליו הדבר פעמים ובשנים שונות זהו הדבר שלא יוכלו לפתור לו. ד"א החרטומים נתנו לו טעם על השנות החלום לפי שבבנות יש מהם שני תועליות א' הוא שתכליתם לשם פריה ורביה לבעליהן התועלת השני הוא שהם מצילין את בעליהם מן החטא כי מטעם זה נמשלה האשה אל הלחם כמו שאמרנו למעלה בפ' וישב בפסוק כי אם הלחם אשר הוא אוכל לפי שאבר קטן באדם משביעו רעב ודווקא בביא' של עביר' כי עיקר טעם ביאה לעוברי עבירה ע"כ יצרו מרעיבו אבל אשתו משביעו כלחם זה המשביע וע"ש ענין זה חשבו החרטומים וודאי שני חלומות אלו ענינם אחד ולמה בא החלום ברוב ענין אלא וודאי שיוליד שבע בנות וישיאם לאנשים ויהיו פרים ורבים וזהו הוראת לשון שבע פרות על שם שפרות ורבות. ויהיו לבעליהן כלחם זה העשוי מן השבלים וזהו ענין שבע שבלים ולפי זה היטיבו לראות אך שאין פותר אותם אותן שני תועליות לפרעה כי היה קשה לו למה הראה ה' כזאת דווקא לפרעה שלא הרבה בני אדם מולידין בנות ולמה לא הראה להם ה' כזה זה"ש שלא היה קולן נכנסים באזניו ר"ל למה השמיע ה' לאזניו דווקא כזה ולא לזולתו בשלמא לפתרונו של יוסף אתי שפיר כי המלך בידו סיפק לעשותו ולתקן פרנסת הרעב זה"ש ואין פותר אותם לפרעה שלא יכלו לפתור למה הראה ה' שני תועליות אלו לפרעה דווקא ולא הראה כן לזולתו כי בכל משיא בתו נמצאו שני תועליות אלו ומה נשתנה פרעה מזולתו. אך לפי מדרש הרבתי שאמרו לו שני פתרונים הבנות והאפרכיות נראה לפרש שהבינו שהשבלים מרמזים על הבנות ע"ד קראן לו ויאכל לחם כ"א הלחם אשר הוא אוכל. והפרות רמז לכבישת האפרכיות כמ"ש בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח כי הפרות בזמן שהם בריאות וטובות יש בקרניהם כח הנגיחה ואעפ"י שהפרים כחם גדול מן הפרות מ"מ נקט פרות לרבותא כי בזמן הצלחתו אפילו החלש כנקיבה יאמר גבור אני ויצא ובשעת המרידה יהיה תש כחו של פרעה כנקיבה שלא יהיה בידו כח כנגד שבע אפרכי' שימרדו בו. ומ"ש ואין פותר אותם לפי שפרעה היה סבור שחלום אחד היא על כן נאמר ויספר להם חלומו. והחרטומים חשבו ששני חלומות הם ופתרון על הבנות שיהיה קובר ושימרדו בו שבע אפרכיות ולא רצו להגיד לפרעה בשורה רעה זו לכך נאמר ואין פותר אותם לפרעה דווקא אל פרעה עצמו לא רצו לפתור אבל בפני שאר עבדיו פתרוהו וגם עבדיו לא הגידו לו כלום מאותו פתרון ע"כ אמר פרעה ליוסף ואין מגיד לי ולא אמר ואין פותר לי אלא וודאי שראה עבדיו מתלחשים ויבן כי פתרו לרעה וע"כ היה קובל על כל בני ביתו לפני יוסף לאמר שמכול' אין מגיד לי מה שפתרו בפניהם החרטומים. ד"א לכך אמר ואין מגיד לי לפי שנבוכדנצר לא שכח החלום ואמר בפני חכמיו ששכחו כדי לברר האמת כי מי שיאמר לו החלום וודאי נביא הוא ופתרונו אמת. אבל פרעה סיפר חלומו וא"כ במה יודע לו אם הפתרון אמת ע"כ היה משנה בסיפור חלומו בכמה דברים ממה שראה וחשב מי שיגיד לו השינויי' רוח ה' דבר בו וכמו שספרו לפני יוסף כך ספרו גם לפני החרטומי' ואין מגיד לו השינויי' ע"כ לא קיבל פרעה פתרונ' אבל יוסף הגיד לו כל השינויים ואמר לו לא ראית צנומות אלא דקות כו' כדאיתא במדרש:

יהיו שבע שני רעב הוא הדבר אשר דברתי וגומר. יש כאן ספק למה התחיל יוסף הפתרון בשני הרעב היה לו להתחיל בפתרון שבע שני השבע הקודמים לשני הרעב וע"ק מהו שאמר הוא הדבר אשר דברתי כאילו הוכיח דבריו לקיים פתרונו ומה הוכחה יש כאן. ואומר אני שכך פירושו שיוסף שפט בשכלו שיהיו שני שבע ושני רעב לפי שראה ענין אכילה בפרות ובליעה בשבלים שאכלו ובלעו הרעות את הטובות ועיקר ההוכחה היתה מן השבלים דווקא כי מן אכילת הפרות לא יכול להוכיח כלום שמדבר בשני שובע ורעב כי אולי יתקיים החלום ממש שבע פרות כחושות יאכלו שבע פרות שמנו'. או שמא פתרונו ששבע אנשים רשעים דלים ורקים יאכלו את שבע אנשים צדיקים וטובים או את ממונם או את גופ' כי זה בגמרא שרשע מכתיר את הצדיק וכ"ש כבלע רשע צדיק ממנו. אמנם אחר שסיפר לו ענין בליעת השבלים הנה בליעה זו אי אפשר לה להתקיים כי השבלים בעלי נפש הצומחת אין בהם רוח חיים שיוכלו לבלוע האחת את חברתה ואף אם נאמר שהוא משל ודמיון מ"מ אין מראין לאדם דבר שאינו במציאות כלל כמו שאין מראין לאדם פילא דעייל בקופא דמחטא ומזה שפט בשכלו שאין זה בליעה ממש אלא כליון של ז' שני הרעב שיכלו ויבלו ויבלעו את ז' שני השבע. ע"כ התחיל יוסף בפתרון שבע שבלים הרעים לומר כי המה יבלעו וישחיתו את שבע שני השבע כי א"א לפותרם בענין אחר והמה בנין אב על כל פרטי החלו' מאחר שנראין הדברים שהכל חלום אחד הוא וכמו ששבע שבלי' הרקות והרעות הם שבע שני רעב כך המלאות הם שבע שני שבע וכן הוא ענין הפרות. ולפי שעיקר ההוכחה שעשה יוסף על כל הפתרון היה מן שבע שבלים הרקות ומבליעתן שבלעו את הטובות. על כן אמר אחר שאמר יהיו שני רעב הוא הדבר אשר דברתי את אשר האלהים עושה הראה לפרעה כי בזה היתה דעתי חלוקה מן החרטומי' כי המה פתרו החלום על הדברים שהקב"ה עושה ע"י שליח כגון כבישת האפרכיות הקב"ה עושה ע"י שליח וכן ענין הבנות על ידי מלאך הממונה על ההריון וכל מה שנעשה על ידי שליח אינו נעשה כל כך במהירות כמו הדברים הנעשים על ידי הקב"ה בעצמו וענין הפרנס' הקב"ה עושה בעצמו לא על ידי שליח כי ד' מפתחות בידי הקב"ה וסימנם מפת"ח. **מ**טר **פ**רנסה **ת**חיה **ח**יה ע"כ אמר יוסף בפתח דבריו על מה שאמר פרעה ואין מגיד לי אמר יוסף חלום פרעה אחד הוא והוצרך לתת טעם מיד על השנות החלום. ואמר את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה כי פתרונ' מענין הדברי' שהקב"ה עושה בעצמו לא על ידי שליח ע"כ שנה החלום כי כל מה שנעש' ע"י הקב"ה נעשה במהירות. ואח"כ אמר יוסף דבר זה מפורש ביותר ואמר ועל השנות החלום וגומר כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו. ועל כן אמר יוסף הוא הדבר אשר דברתי אשר האלהים עושה וגומר כבר הקדמתי לך לומר שחלום זה הוא מן הדברים שהקב"ה עושה בעצמו אבל עדיין לא הוכחתי שיהיה כדברי שיהא כל הפתרון מענין שובע ופרנסה ומזון. אבל עכשיו שאני רואה ענין בליעת השבלים הרקות שאי אפשר לפתרו כ"א על ענין שבע שני רעב א"כ מכאן הוכחה לדברי והוא הדבר אשר דברתי שאת אשר האלהים עושה דהיינו ענייני פרנסה הראה לפרעה כדי שיתקן ענין הרעב כי ספק בידו לעשות ופירש זה יקר וברור. ומ"ש ועתה ירא פרעה הזכיר לשון ועתה לפי שממהר האלהים לעשותו ע"כ אמר ועתה היינו תכף ומיד ירא פרעה. ומה שהקשה הרמב"ן היועץ נתנו למלך כו' נראה לי שזה מענין הפתרון שהרי הרחיק פתרון החרטומים בעבור שקשה לו למה הראה ה' דווקא לפרעה כזאת כמבואר למעלה ע"כ אמר בפתרונו שלכך הראה ה'

לפרעה דווקא כדי שירא איש חכם ונבון לתקן פרצה זו :

בטרם תבוא שנת הרעב. מכאן שאסור לעשות צרכיו בשני רעבון ולפ"ז היה לו לומר וליוסף יולד שני בנים בשנת השובע ויש כדמות סמך לדברי בית שמאי שאומרים שאם יש לאדם שני בנים קיים מצות פ"ו ואם לא הגיד לנו הכתוב שיולד לו שני בנים בטרם יבא שנת הרעב הייתי אומר שלכך קרא שם שני אפרים כי הפרני אלהים לפי שנולד בשנת הרעב שכל העולם היו רעבים וליוסף היה בר ופירות לרוב אבל עכשיו שקראו אפרים קודם שנת הרעב וודאי קראו כך לפי שאז יצא ידי מצות פריה ורביה זה"ש כי הפרני אלהים אחר היות לו שני בנים כדברי ב"ש אמנם לדברי בית הלל שסוברים בן ובת דווקא אין לפרש כך ויכול להיות רמז מכאן למ"ש שלא יבטל אדם כשהוא רעב ולא כשהוא שבע על כן לא נאמר בשנת השבע כי מדבר בזמן הממוצע בין שובע לרעב :

כל אשר יאמר אליכם יוסף תעשו. פירש"י בקש מהם שימולו שעמו של דבר הוא לפי שמצינו שהערלה נקראת חרפה כמ"ש כי חרפה היא לנו לתת אחותנו לאיש אשר לו ערלה והרעב נקרא ג"כ חרפה שנאמר ולא תקחו עוד חרפת רעב בגוים ע"כ חשב שבהסרת חרפת הערלה יוסר מהם חרפת הרעב כי הסרת הערלה היא הסר' מותרות הדמים המסבבי' העיפוש ורקיבת התבואה בהם ג"כ מצד המותרות והפסולת שבתבואה הגורם הריקוב והעיפוש. וזכות ברית המילה הועיל גם לזה שנאמר והקימותי בריתי אתך פירש רש"י על התבואה והפירות שלא ירקבו. וכן השיב להם יוסף שימולו על מה שאמרו אספנו תבואה והרקיבה וזה מדה כנגד מדה שאם האדם מסיר מתוכו הפסולת שבו גם ה' יתן הטוב ויסיר הפסולת שבתוך התבואה ממש שא"א לאדם להסירו. ורז"ל אמרו כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא שנאמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ועוד שהמילה תיקון האבר שלא ירבה במשגל והמצרים היו שטופי זמה ע"כ היו צריכין תיקון זה בשנת הרעב. ומטעם זה נאמר ביוסף ותשב באיתן קשתו שכבש יצרו באשת פוטיפר ע"כ משם רועה אבן ישראל כי זכה משם שתבואתו לא הרקיבה והיה רועה וזן אבן ישראל בזכות שלא היה רועה זונות :

ויכירם ויתנכר אליהם וגומר. מה שחזר ואמר שנית ויכר יוסף את אחיו לפי שההכרה ראשונה קאי על צורת פניהם שהיה מכיר מי המה והכרה שניה קאי על ענייני האחוה והרחמנות כפירש"י ובעקיד' פירש מתחלה ויכירם ויתנכר מכיר ואינו מכיר ואחר שאמרו מארץ כנען באנו אז הכירם הכרה גמורה כי אחיו המה. והראב"ע פי' שמתחל' היה מסופק מי ראובן מי שמעון ואח"כ כאשר נתייחסו בהם הכירם הכרה גמורה מי ומי ההולכים. והנה בענין דבור קשות ישתוממו כל משכיל מה ראה יוסף על ככה לצער את אביו ואת אחיו חנם ומה שפירש הרמב"ן שעשה כל זה כדי שיתקיימו החלומות כו' אם ירצה ה' בקיומם המה יתקיימו מעצמם ויוסף מה פעל. והנראה לי בזה שמה שלא גלה לאביו עדיין כי הוא חי לפי שחשב אם הקדוש ב"ה לא גלה לו א"כ רצה הקב"ה בצערו כ"ב שנה מדה כנגד מדה ואיך יגלה הוא מה שכסה הקב"ה כי מצא בכלל שנגזר על אביו צער כ"ב שנים שלמים מיום ליום כנגד אותן כ"ב שנים שלא קיים מצות כבוד אביו ואחר שנשלמו אז נתודע יוסף אל אחיו. ומה שציער את אחיו עשה כל זה למרק עונם במה שמכרו אחיהם וגדול עונם מנשא וצריכין מירוק יסורין מדה כנגד מדה וקרוב לזה פי' מהרי"א והנני מוסיף על דבריו לפרש כל הפרטים והקורות. כי עלילה ראשונה של מרגלים אתם למרק העון שחשבו את יוסף למרגל ורכיל לראות ערות אחיהם כי בואו אליהם דותינה כתיב ובטרם יקרב אליהם וגומר כי המה חשבו שרצונו להתקרב אליהם ולרגל מה יעשו אחיו כדי לחזור ולהביא איזו דבה לאביו עליהם וכל רכיל גורם לשפיכת דמים כמ"ש הולכי רכיל היו בך למען שפוך דם לפיכך בטרם יקרב אליהם להרוג אותם יתנכלו המה להמיתו כי חשבו שהבא להרגך השכם להרגו בטרם יקרב הוא אליך. ולכך נאמר ויזכור את החלומות קודם באמר אליהם מרגלים אתם לפי שנזכר שחלם לו והנה תסובינה אלומותיכם ולא פירש מהו הסיבוב אלא וודאי שסופם להיות בעלילות מרגלים כי כל מרגל הולך ומסבב את כל העיר לראות מהיכן ה"א נוחה ליכבש וראיה ממש שנכנסו בעשרה שערי העיר סחור סחור וע"י סבוב זה ישתחוו לאלומתו של יוסף כי יבואו בעלילת מרגלים אתם לראות ערות הארץ באתם ובזה נתמרק העון שחשבו את יוסף למרגל הבא לראות ערות מעשיהם. וכנגד מה שהשליכו את יוסף לבור ויאסוף אותם אל משמר פירש רש"י בית האסורים דהיינו בור כמ"ש ביוסף ויתנהו אל בית הסוהר ויוסף אמר כי שמו אותי בבור. והוכרח רש"י לפרש כן שאם היה בית המשמר באיזו חדר לא הי' מדה כנגד מדה. לפיכך ויקח מאתם את שמעון כי הוא השליכו לבור. ואמרו דרך וידוי אבל אשמים אנחנו וגומר לפי ששמעו שאמר יוסף את האלהים אני ירא וגומר וראו האמת שכך הוא שהרי גמל חסד עמהם ושלח רעבון ביתם ולא עכב כ"א את שמעון אם כן אין לתלות כל הקורות במושל עז ומעליל שהרי הוא ירא אלקים אלא וודאי שעונותם הטו אלה ע"כ היו מתודים אחר שאמר את האלהים אני ירא ולא קודם לכן שנתן את כולם במאסר לפי שאח"כ ראו עין בעין שבמדה שמדדו נמדד להם. ועליל' הגביע היתה כדי שעל ידו יהיו בהפש עבדות כמו שפסקו על עצמם הננו עבדי' לאדוני כי בזה יתמרק העון שמכר את יוסף לעבד וכשספרו כל הקורות ליעקב אמר א"כ איפוא זאת עשו מהו לשון איפוא אלא שאמר אם זאת האיפה היוצאת למדוד לכם באיפה בסאסאה בשלחה תריבנ' ואינו במקרה כי אם בהשגח' זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם וגו' כדי לכפר על מה שמכרוהו לישמעאלים נושאים נכאת וצרי ולוט כך יביאו מנחה מן המינים אלו כדי שע"י מושל זה יתמרק כל העון ואע"פ שיעקב לא ידע מן המכיר' מ"מ רוח ה' דבר בו להביא מנחה מן מינים אלו ואל שדי יתן לכם רחמים כי בזה יתמרק העון שלא נתנו רחמים לאחיהם בהתחננו אליהם :

ויאמר אליהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם. נתקשו המפרשים בויכוח זה ובשנוי הלשון במה שהזכיר מרגלים וערות הארץ שניהם יחד ולפעמים מרגלים לבד ולפעמים יזכור ערות הארץ לבד שלא דבר הוא. ובעקידה ומהרי"א תמלא דרך אחד לכל ספיקות כמנהגם כי דרך אחד לשניהם על הרוב והקרוב אלי לומר בזה שהיו כאן עלילות שני דברים כדרך שפירש בספר תולדות יצחק שיש שני מיני מרגלים. אחד הוא המרגל באנשי המלחמה מה הם עבים ומה הם מדברים ואנה ילכו. השני הוא המרגל באיזו מקום מהיכן העיר נוחה ליכבש. וכנגד הראשונה אמר מרגלים אתם וכנגד השניה אמר ערות הארץ באתם לראות ועל פי דרך זה נראה לייש' כל השנויים שבפסוקים אלו לפי שאני אלו כל אחת קשה משל חברתה כי יוסף הוצרך ליתן סבה וטעם לכל עלילה. כי מצד שראה אותם מטמינים את עצמם בתוך השוקים אמר מרגלים אתם כי זה מופת חותך שאתם נחבאים בין האנשים לשמוע מה יספרו האנשים זה לזה על כן אתם מתפזרים בין אנשים הרבה כי זה ישמע כאן וזה במקום אחר וזה מופת גדול אשר אין פה להשיב עליו. ומצד שראה אותם נכנסין בעשר' שערי העיר חשדם בערות הארץ באתם לראות אבל מכל מקום אינו מופת גדול כל כך כמו הראשון כי יכולין אתם לתרץ ולומר שאין לכם שייכות זה עם זה וכל אחד בא מדרך אחר וקרה מקרה בתוך העיר נתוועדתם יחד כי אין זה רחוק שעשרה שלוחים יתוועדו יחד לשבר בר אבל ענין המרגלים אינו תלוי בזה כי אח"ל שכן הוא מכל מקום מה שכל אחד מכם מטמין עצמו כגנב זה מופת שכל אחד מכם מרגל ע"כ אני אומר שהרווייתו היתגהו בכם והאחד ראיה על חבירו ולא זו שמרגלים אתם אלא אפילו לראות בערות הארץ אתם חשודים אע"פ שעל זה יש לכם התנצלות מ"מ מאחר שוודאי מרגלים אתם א"כ גם לראות ערות הארץ קרוב לוודאי. ויאמרו אליו לא אדוני וגומר כלנו בני איש אחד נחנו על כן היינו מתיראים בעין הרע השולט ביותר כשרואין מספר אחים יפה תואר במקום אחד מאילו הי' כל אחד בן איש אחר וכן צוה לנו אבינו למה תתראו ומזה למדנו להטמין עצמינו בתוך השוקים וא"כ לא היו עבדיך מרגלים כי כל איש בחזקת כשרות הוא ומי שרוצ' להוציאו מחזקתו עליו להביא ראיה. ומאחר שאין לך ראיה אחרת כי אם ההטמנ' בתוך השוקים והרי אנו מתרצים זה ואין לך ראיה וממילא נדחו גם דבריו של ערות הארץ באתם לראות ולא הוצרכו האחים לזכור זה כי גם יוסף הודה שטענת ערות הארץ באתם לראות תלוי בטענת מרגלים אתם וכשנדחית טענת מרגלים אתם א"כ ממילא נדחית גם טענת ערות הארץ ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות עתה אני אומר שערות הארץ באתם לראות הוא טענה בפני עצמה ואינה תלוי' עוד בטענת מרגלים אתם כי מתחיל' עשיתי טענ' זו טפל אל טענת מרגלים אתם כי זולתה הייתי אומר שמא אין לכם שייכות זה עם זה ובמקרה נתוועדתם יחד תוך העיר. אבל עכשיו שבאתם לתרץ ההטמנ' ולומר שכולכם אחים ואתם נתיראים מן עין הרע אם כן אני רואה שוויעוד שלכם אינו במקר' ואם כן למה נכנסת' בעשר' שערי העיר וודאי לפי שערות הארץ באתם לראות. ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וגומר בזה נתנו התנצלות על שני הטענות כאחד. על מה שחשדם במרגלים אתם מאחר שהטמינו עצמם בתוך השוקים אמרו בנית אחים אנחנו והיינו מתייראי' מן עין הרע. ועל מה שחשדם בערות הארץ באתם לראות אחר שנכנסו בעשר' שערי העיר אמרו והנה הקטן את אבינו היום והאחד איננו ובעבור האחד שאיננו נתפזרנו בכל עשר' שערים לבקשו. ויאמר יוסף הוא הדבר אשר דברתי מרגלים אתם ונתחדש לי עכשיו מופת שני על זה כי קשה לי למה אין זה האח הקטן אתכם אלא וודאי שהי' פה עמכם והלך לו כי כבר שמע איזו חידוש במקום זה ושלחתם אותו אל משלחכם להגיד את אשר שמע כבר ואתם נשארתם פה לרגל עוד. ובזאת תבחנו שתביאו אחיכם הקטן הנה ואני אחקור עליו אם ראוהו כבר במקום זה או לא כי אם לא ראוהו כאן אז כנים דבריכם ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם כי אתם יראים פן יעידו עליו שראוהו כבר בעיר הזאת והלך לו לבדו. ולפי זה הדרך יתכן לפרש שבכל עלילה אחת ונתן עליה שני מופתים כי מתחל' אמר מרגלים אתם מאחר שהטמנתם אתכם בתוך השוקים. ועוד נתן מופת שני שהרי ערות הארץ באתם לראות כי נכנסתם בעשר' שערי העיר. ויאמרו לא אדוני וגומר כלנו בני איש אחד נחנו וגומר ובזה תרצו ההטמנ' לומר כי אנו מתייראים מן עין הרע. ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות ומלת כי משמשת לשון דהא ואמר להם אע"ל שתרצתם ההטמנ' מ"מ איך תאמרו שאינכם מרגלים דהא ערות הארץ באתם לראות מהיכן העיר נוחה ליכבש. ע"כ חזרו לתרץ שניהם שכלנו בני איש נחנו לתרץ ההטמנ'. והאחד איננו לתרץ הכניס' תוך עשר' שערי העיר. הוא הדבר אשר דברתי כמבואר בדרך ראשון ופירוש זה מספיק יותר מן פירוש העקיד' ומהרי"א בהיתר כל הספיקות ובענין הבאת' באח הקטן. וי"א שלכך העליל עליהם מרגלים כי הי' ירא פן יחקרו אחר המושל מי הוא ויתברר להם כי הוא יוסף :

שלחו מכם אחד. ואח"כ חזר ושלח את כולם חוץ מאחד כי רצה יוסף שירגישו בחטאם שחטאו באחיהם ויתודו עונם וכאשר יפלהו מהם אחד חשב בוודאי ילך ראובן גדול שבאחים כי אליו משפט הבכורה לצאת להיות ממקום המשמר ואולי יתלו האחים שלפי שלא היה לראובן חלק במכירה ע"כ ניצול כי אפילו יהודה היה לו חלק בזה שהרי בעבור זה הורידוהו האחים מגדולתו כמו שפירש רש"י על פסוק וירד יהודה. ואחר שהיו במאסר ג' ימים חשב יוסף שכבר נתמרק עון זה על כן שלח את כולם חוץ מן שמעון כי הוא היה חלק גדול במכירתו יותר מן כולם מה שנאמר ויאמרו איש אל אחיו לכו ונהרגהו שמעון אמר כן ללוי כמו שפירש רש"י על פסוק שמעון ולוי אחים ובוודאי ששמעון התחיל לדבר כן כי לוי לא היה מדבר בפני הגדול ממנו וכן פירש"י כאן וכל זה עשה כדי שיכירו בחטאם ויתודו :

וגם דמו הנה נדרש. לשון גם נראה לפרש לפי שהאחים חשבו שיוסף היה חייב מיתה בדין כי לשון הרע תלתא קטיל ויוסף הביא דבתם רעה דומה כאילו הרגם ועוד בא לרגל אותם בבואו דותינה על כן בקשו נכלי דתות צ"פ שהורג להמיתו

בטרם יקרב הוא אליהם וימיתם כי הבא להרגך השכם להרגו וא"כ מאד שבקשו נהרגו אין להם אשמה לפי סברתם אך עיקר האשמה היא מדת האכזריות שהיתה בהם שלא שמעו בהתחננו אליהם כמו שאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו ע"כ באה לנו הצרה הזאת ולא הזכירו שבקשו להרגו לפי שחשבו שמאד בקשת ההריגה או המכירה והשלכה לבור אין עליהם אשמה. ויען אותם ראובן הלא אמרתי אל תחטאו בילד מאחר שהוא כילד ואינו בר עונשין עדיין בבית דין של מעלה א"כ אין לו משפט מות וא"כ יש בידכם שני עבירות כי הקדוש ב"ה דורש ממכם מדת האכזריות כי ע"כ אדון ומושל זה אינו שומע תחינתינו כי כולנו מדברים תחנונים והוא יענה עזות. ונוסף על זה גם דמו הנה נדרש שהרי המושל אמר ויאמנו דבריכם ולא תמותו ש"מ שאם לא יבא אחינו הרי אנחנו בני מות ומי יודע אם לעת כזאת יגיע אחינו הקטן אליו כי אולי יקרה מקרה שלא יוכל לבא אליו והרי אנו נדונין למות ובאמת אנחנו נקיים מעלילתו אין זה כ"א לפי שגם דמו הנה נדרש נוסף על דרישת מדת האכזריות מידינו:

ונחיה ולא נמות. בכל מקום שנאמר כפול כזה נדרש על העולם הבא כמו שפירש"י פר' וזאת הברכה יחי ראובן בעולם הזה ואל ימות לעולם הבא וכמבואר למעלה פרשת נח על פסוק לא אמות כי אחיה על כן צריך כפל זה ביאור גם כאן. והקרוב אלי לומר בזה כי אמר זה כלפי יעקב אביו וכלפי עצמו. לפי שיעקב נתבשר שאם לא ימות אחד מבניו בחייו לא יראה פני גיהנם וע"י שליחות בנימין נתגלה שיוסף חי ואז יחיה יעקב בעה"ז כמ"ש ותחי רוח יעקב אביהם ולא ימות גם לעה"ב כמ"ש אמותה הפעם פעם אחת ולא שתים. ורוח ה' דבר ביהודה מה שאמר ונחיה בעה"ז ולא נמות לעה"ב גם אתה מן הטעם שנתבאר. אמנם גם אנחנו היתה הכוונה על עצמו כי הוא קיבל עליו אם לא הביאותיו אליך וחטאתי לאבי כל הימים דהיינו לעה"ב על כן אמר שיהיה בטוח שיביאנו וזה שאמר שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחי' בעה"ז בזלעפות רעב כי לא יזיק לנו שנת הרעב ולא נמות לעה"ב מאד הנדוי אקבל עליו כי אמר בטוח אני שאביאנו אליך ומ"ש אנחנו וכלל כל האחים עמו לפי שאם היה יוסף מת והיה יעקב רואה פני גהינם אז כל האחים שהביאו את יעקב לידי מידה זו לא היו בטוחים להנצל מראיי' פני הגיהנם כי הגור' המכשול דין הוא שיכשל בו גם הוא. ומ"ש גם טפינו לפי שנאמר מונע בר יקבוהו לאום ודרשו רז"ל אפילו עוברין שבמעי אמם מקללין אותו כי אין לאום אלא עוברים שנא' ולאום מלאום יאמץ. אע"פ שדרשו מונע בר על המונע הלכה מפי תלמיד מ"מ אין המקרא יוצא מידי פשוטו ומדבר בבר ממש כי המונע התבואה אז הנפשות רעבות וזה מזיק גם לעוברים שבמעיהם וכל שכן לטפם כי יאמרו לאמותם איה דגן ותירוש. על כן אמר יהודה גם טפינו יחיו בעה"ז ולא ימותו לעה"ב כ"א על ידך ימנע מהם בר אזי יקללוך ויהיו בני מות לעה"ב כדין המקלל אביו כי בני בנים הרי הם כבנים ואע"פ שקטנים המה ואינן בני עונשים מ"מ צריך העון מירוק קצת להסיר פגם הנפש והלודה. ובדרך פשוטו אמר גם אנחנו כי חיי האדם קודמים לחיי אביו וחיי אביו קודמים לחיי הטף על כן סדר על זה האופן גם אנחנו גם אתה גם טפינו:

וישא משאת מאת פניו וגו'. האחים סברו שלכך הוא נותן להם מתנות ומכבדם כדי לפייסם מה שחשדם במרגלים ואין בהם. ותרב משאת בנימין לפי שע"י חשד זה הביאו בסכנת הדרך בחנם. אבל האמת הוא שיש כאן רמז על העתיד כי כן פירש"י לקמן ויפול על צוארי בנימין אמרו שבכה על בית המקדש שיבנה בחלקו שעתיד ליחרב. ולפי מדרש זה נוכל לומר שלכך תרב משאת בנימין חמש ידות רמז דורות שיבנה בית המקדש בחלקו ויהיו בו חמשה דברים ביתר שאת והם שכינה וארון ואורים ותומים ונבואה ואש מן השמים והם חסרו בבית שני. רמז לדבר ה"ס יד עולה למספר ע' רמז למקדש עין הארץ ושם ישיבת ע' סנהדרין ושם מקריבים ע' פרים כנגד ע' אומות ועל זה אמר אלהים יחנך בני כי המקדש יש בו לוית חן כמ"ש והוציא את האבן הראשה תשואות חן חן לה:

ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא. איך אמר כדבריכם כן הוא הלא המה אמרו שהגנב בן מות והמה יהיו לעבדים והוא לא כן אמר אלא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים ופירושו של רש"י אינו כפי דקדוק הלשון. ועוד איך אמר השליח יהיה לי עבד היה לו לומר יהיה עבד לאדוני כי הוא עצמו עבד וא"כ עשה אותם עבד לעבדים. ועוד הוא אמר ואתם תהיו נקיים ויוסף אמר ואתם עלו לשלום אל אביכם ומהו לשון תהיו נקיים הל"ל ואתם נקיים. גם לפי' גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו צריך ביאור ובעקידה פיר' שאמרו יודעים אנחנו שעון זה אין בנו זולת שהאלהים מצא עון עבדיך ועון אחר גרם לנו מכשול זה והיינו עון מכירת יוסף שלא היה לבנימין חלק בזה על כן אמרו לא זו אנחנו פשיטא שדין עלינו להיות עבדים בעון שמכרנו אחינו לעבד אלא אפי' גם זה אשר נמצא הגביע בידו שאין לו חלק באותו עון מ"מ גם הוא יהיה עבד ולפירושו קשה אם כן המושל לא ידע ולא יבין דבריהם ומהו לא זו אף זו יש כאן כי בלי ספק לא גלו לו מכירת אחיהם. על כן צריך אני לפרש לא זו אף זו בענין שהבינו גם המושל. וזה כי ארבע חלוקות ודעות היה כאן. כי מתחלה הכריזו האחים על המדה לומר שהגנב עצמו בן מות והמתחברים אליו ראוי להקל בעונשם על כן יהיו עבדים כי היה להם להיות עומד על המשמר כי וודאי גנב עתיקא הוא מאחר שלא יכול להתאפק מלגנוב אפילו משלחן המושל. ושלוחו של יוסף אמר כי בדיננו אין הגנב בן מות ואין דנין מיתה על גניבת ממון כ"א עבדות ולפ"ז דין הוא שתהיו כולכם עבדים אך לפי שהרפה לכם להשוות אתכם בדין אחד עם הגנב עצמו כדי שלא יאמרו שגם אתם גנבים כמותו ע"כ אעפ' חלוקה זו שניה וגם לפי חלוקה זו יהיה כדבריכם שלא תהיו שוים אל הגנב עצמו כי הוא יהיה לי עבד דהיינו עבד לעבדים. ואתם תהיו גם כן עבדים אבל לא לי כ"א אל המושל עצמו דהיינו עבדות בדרך נקיה לכך אמר תהיו נקיים שיהיה הויה גם לעבדותכם אמנם בדרך נקיה קצת ורמז להם שיהיו נקיים מנכסיהם כי מה שקנה עבד קנה רבו כמו שפירש על פסוק ובעל השור נקי יצא פלוני נקי מנכסיו כך רמז להם שיהיה להם גם כן עבדות אבל לא יהיה להם מיני הגלות התלוין בעבדות רק זה לבד שיהיו נקיים מנכסיהם ולא יהיו בני חורין. אבל הגנב עצמו זולת זה יש לו עוד הרבה מיני גנאי התלויין במה שיהיה עבד לעבדים ועל שלא השוה גם לפי סברתו האחים אל הגנב עצמו אמר גם עתה לפי סברתי כדבריכם כן הוא. והאחים בבואם לפני יוסף אמרו הננו עבדים לאדוני כאשר פסק עבדך עלינו אך מה שפסק שהגנב יהיה עבד לעבדים זהו גנות גדול ועל זה בקשו מן המושל להקל מעליהם ודרך ספר' החמירו על עצמם להשוות את עצמם אליו ויהיו כולם עבדים אל המוש' כי אין לחוש שיחזור ויגנוב כי אנחנו נעמוד על המשמר ואמרו דרך לא זו אף זו גם אנחנו לא זו אנחנו פשי' שדין הוא שלא נהיה עבד לעבדים כי אין אנו חשודים בעיניך שהרי כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו השיבונו אליך ואיך נגנוב מבית אדוני. אלא אפילו גם אשר נמצא הגביע בידו מבקשים אנו לעשות לו חסד שיהיה עבד לאדוני ולא עבד לעבדים. ויוסף אמר חלילה לי מלהשוות אתכם אל הגנב אלא הוא יהיה לי לעצמי עבד כאשר בקשתם ואם כן בהכרח הוא שאתם תעלו בשלום אל אביכם

הפטרת מקץ במלכים א' סימן ג'

וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלַםִ וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀ אֲרוֹן
בְּרִית־אֲדֹנָי וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ
מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו׃ אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ
וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה
הַזֹּאת יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת
זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת׃ וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר
שָׁכְבָה עָלָיו׃ וַתָּקָם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ
יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃
וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה
לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי
וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת
וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ
לִי־חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־
הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת׃
וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ
עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר ׀ בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־
תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַּם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ
וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ׃
וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ
מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃
וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

פירוש המלות

והנה חלום. הבין שחלומו אמת שכבר. [illegible] שמככה: ואתבונן. שמתי לב להסתכל בו: ותדברנה. אלה הטענות: גזרו. חתכו לשנים: היא אמו. בת קול אומרת היא אמו

ז׳ יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי
אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ
דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ
ג׳ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃
יט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר
הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃
כ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב
ב׳. ב׳ חס׳ זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת
ב׳. ג׳ דקדי׳ לאביו. ט׳ וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו
ד׳ אֲהֵבוֹ׃ כא וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ
ב׳ כ״כ ב׳ לפניקכ״ט הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי
עָלָיו׃ כב וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי
לֹא־יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו
וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃ כג וַתֹּאמֶר
אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם
ב׳ כ״כ הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת
ב׳ לאסור את שמשון פָּנָי׃ כד וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־

יח וּקְרֵיב לְוָתֵיהּ יְהוּדָה
וַאֲמַר בְּבָעוּ
רִבּוֹנִי יְמַלֵּיל כְּעַן עַבְדָּךְ
פִּתְגָמָא קֳדָם רִבּוֹנִי וְלָא
יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ אֲרֵי
כְפַרְעֹה כֵּן אַתְּ׃ יט רִבּוֹנִי
שְׁאֵיל יָת עַבְדוֹהִי לְמֵימַר
הַאִית לְכוֹן אַבָּא אוֹ אֲחָא׃
כ וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי אִית לָנָא
אַבָּא סָבָא וּבַר סֵבְתִין זְעֵיר
וַאֲחוּהִי מִית וְאִשְׁתְּאַר הוּא
בִלְחוֹדוֹהִי לְאִמֵּיהּ וַאֲבוּהִי
רָחֵים לֵיהּ׃ כא וַאֲמַרְתְּ
לְעַבְדָּךְ אַחֲתוּהִי לְוָתִי וַאֲשַׁוֵּי
עֵינִי עֲלוֹהִי׃ כב וַאֲמַרְנָא
לְרִבּוֹנִי לָא יִכּוֹל עוּלֵימָא
לְמִשְׁבַּק יָת אֲבוּהִי וְאִם
יִשְׁבּוֹק יָת אֲבוּהִי וּמִית׃
כג וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ אִם לָא
יֵיחוֹת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא עִמְּכוֹן
לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵי אַפָּי׃
כד וַהֲוָה כַּד סְלֵיקְנָא לְוָת

(יח) **ויגש** אליו. דבר באזני אדוני. יכנסו דברי באזניך (ב"ר): ואל יחר אפך. מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרעה. חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה (ב"ר) ד"א מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו (ב"ר). דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדונך (ב"ר): (יט) אדני שאל את עבדיו. מתחילה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותנו אתה מבקש ואעפ"י כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר (ב"ר): (כ) ואחיו מת. מפני יראתו היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי: לבדו לאמו. מאותו האם אין לו עוד אח: (כב) ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך

(יח) **ויגש** כי כמוך כפרעה. אתה כמלך והמלך כמוך וכן כל שני כפי"ן שהן זה אחר זה כמו כעמי כעמך והוא דרך קצרה: (כ) אב זקן. כי הגדול שבכולם הוא בן מ"ה שנים ויתכן להיות אביהם בחור: (כא) ואשימה עיני עליו. שאראה אותו: (כב) ועזב את אביו ומת. ולמה לא הביא המזכיר התמשה שאין להם הכרע כמו וישלוף נעלו וזה עמהם

בי אדני ז׳ וסי׳ ירד ירדנו. ויגש אליו. אל נא תשת עלינו חטאת. ויש ה׳ עמנו. אני והאשה הנצבת. אני והאשה הזאת ישבת. תנו לה את הילוד החי: וילד ב׳ וסי׳ וילד לחבורתי. וילד זקונים: ויותר ב׳ וסי׳ יעקב לבדו. הוא לבדו: אמו דקדי׳ לאביו ג׳ וסי׳ ויותר הוא לבדו לאמו. איש אמו ואביו תיראו. כי אם לשארו: ואביו ט׳ מסר פרשת וישלח: אהבו ד׳ וסי׳ ואביו אהבו. כי אהבת נפשו אהבו. ותקרא את שמו שלמה. ה׳ אהבו יעשה חפצו: עיני ב"ט מסור במס׳ רבת׳: עלינו ב׳ וסי׳ ויהי כי עלינו. לאסר את שמשון:

בעל הטורים

ויגש אליו. בגימטריא זהו להלחם עם יוסף. ובגימטריא גם נכנס לפייסו דלשלשה דברים נכנס. ויגש אליו יהודה סופי תיבות שוה שאמר לו אני שוה לך. שכמו שאתה מלך גם אני מלך. ועל זה דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו: בי אדוני. פירוש בי עשה מה שתרצה והנער יעל עם אחיו: ואל יחר. שנים במסורה ואל יחר אפך בעבדך ואידך ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם. ודרשינן מלמד שנשתנו פניהם כקדרה כי על מי היה להם לחרות הכא נמי אמר לו יהודה אל ישתנו פניך צריך אני לדבר מעט. כמוך כפרעה. בגימטריא בך אתחל. היש לכם אב או אח. ועל אמם לא שאל כי ידע שכבר מתה: וילד. ב׳ במסורה הכא וילד זקונים קטן ואידך כי איש הרגתי לפצעי וי"ד לחבורתי שאם נניח לבנימן כאן הרי כאלו הרגתי איש דהיינו יעקב בפצעי וילד לחבורתי דהיינו בנימין כי אי אפשר להם להיות זה בלא זה. וילד זקנים חסר שמסר לו כל מה שלמד מזקנים דהיינו שם ועבר: ויותר ב׳ במסורה הכא ויותר הוא לבדו ואידך ויותר יעקב לבדו מה התם מלחמה דכתיב ויאבק איש עמו אף הכא הכין עצמו למלחמה. לא תוסיפון לראות פני שנים במסרה הכא ואידך לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד שאמר להם לא די שלא תראו עוד את פני אלא בכל הדרך לא תוסיפון לשוב עוד:

ספורנו

(יח) **ויגש** אליו ידבר נא עבדך דבר. מאחר שאמרת חלילה לי מעשות זאת שלא תאפון שאהיה תקלה על ידך אפילו להדיוטים: ידבר נא עבדך. להודיעך התקלה שתארע על ידך אם תעשה זה: ואל יחר אפך. באמרי אליך שאתה גרמת זאת התקלה על כרחנו: כי כמוך כפרעה. כי מה שאטיח דברים לא יהיה מהיותי בלתי מחשיב אותך כי אמנם אתה חשוב בעיני כמו פרעה שהוא המלך: ואביו אהבו. יותר מכלנו ולכן לא הניחו בראשונה לבא עמנו וזאת היתה הסבה שלא היה עמנו אז לא שלחנוהו לרגל כאשר חשבת: (כא) ואשימה עיני עליו. ואין צריך שידאג אביו לשלחו: לא יוכל הנער לעזוב את אביו. כי מאז שיעזוב את נגיעי אביו והסברת פניו יתעצב ונפל למשכב ואז ימות: (כב) ועזב את אביו ומת. ועם זה אביו מות בלי ספק: (כג) אם לא ירד. אף על פי שמשמעת טענותינו האמתיות גזרת עלינו

רמבן

טעם ידבר נא עבדך דבר. לאמר כי דברים מועטים ידבר ואל יהיו עליו לטורח והנכון בעיני כי הדבר הוא התמורה אשר יחלה פניו להחליף בנימין אחיו בו כי לא יבקש ממנו דבר אחר ושאר דבריו פיוס ובקשה לזה: (יח) **ואל** יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה. יאמר אל יחר אפך כי על דברי לפניך (כי כמוך כפרעה יאמר אל יחר אפך כי) כי על מורא גדול אני מדבר לפניך כאלו אני מדבר לפני פרעה: (יט) **אדני** שאל את עבדיו. לא ידעתי טעם לאריכות דברי יהודה בספור מה שהיה כבר ביניהם ומה שאמרו ז"ל וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו אינה טענה כי המושל שיצוה להביא אדם לפניו לא יעשה על מנת לפטור אותו מן הרשעה שיעשה וכ"ש על הגנבה שיגנוב מבית המלך הגביע אשר ישתה בו ומתחלה כבר שם עינו עליו לטובה וקרא לו לשלום וכבוד אלהים יחנך בני ועשה לכולם לכבודו משתה לפניו בבית המלכות והרבה משאתו ונתן להם בר כאשר יוכלון שאת יותר מן הכסף שהביאו לו כאשר פירשתי ומה לעשות לו. ואשר יראה לי על דרך הפשט שאינם רק תחנונים להעיר רחמיו כי חשב יהודה כי האלהים הוא ירא כאשר אמר לו וכאשר נהג עמהם חמלה כירא חטא לנחם אותם על הנער שעשה להם וזה ענין הספור אמר לו אנחנו באונס הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודינו גם כן להורידו לפניך במצותך הראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו אבל בנפשינו נביא אותו מפני זלעפות רעב כי אמרת לא תוסיפון לראות פני ולא רצה אבינו לשמוע עד היותינו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה ועתה כראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה ולכן תפול נא תחנתי לפניך רחם עליו ועל הזקן וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו ולך תהיה לנקה וזה טעם כל הפרשה ויתכן שיהיה והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו כנוי לכבוד והורדת את שיבת עבדך אבינו וכן וחטאת עמך. ויש לומר עוד על דרך רבותינו שאמרו זו היא השמת עין שאמרת כי יאמר כי כמוך כפרעה ראוי שתעמוד בדבורך ובתיורך כי על פיך הביאונו אותו ובאונס גדול כאשר יזכיר ופחד לפרש לו יותר אבל יש בסתר דבריו שהיה מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלילם כי למה יבקש לראותו על כרחם וכך אמרו בבראשית רבה אמר לו יהודה תדע לך שבעלילה באת עלינו כמה מדינות ירדו ליקח אוכל כלום שאלת אותם כמו ששאלת לנו שמא בתך אנו מבקשים או אחותינו אתה מבקש יאמרו כי היה זה נרמז בדבריו:

(כא) **ואשימה** עיני עליו. אמר ר"א הטעם שאראה אותו. ולא מצאתי ככתוב שימת עין על הראיה בלבד ושמתי עיני עליהם לטובה וקחנו ועינך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי לא צוה לו אלא שישמור אותו וייטיב לו אבל נדר להם יוסף לחמול עליו ולשמרו ואם לא נזכר בפירוש כאשר יקצר בכל הדברים האלה אשר ספר יהודה ולא הזכיר מאמר שמעון ועלילת מרגלים אתם דרך מוסר או אימת מלכות:

(כב) **ועזב** את אביו ומת. פירש ר"א ומת אביו. וא"כ היה אומר לא יוכל אביו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת או לא יוכל לעזוב את אביו כי לא יתלו החולי על אביהם בנער כי הם יחזיקוהו כילד לא ידע בין טוב לרע אבל פירוש לא יוכל הנער לעזוב את אביו מפני נערותו והיותו ילד שעשועים בחיק אביו אשר אהבו ואם יעזבנו וילך בדרך ימות הנער:

(כד) **כי** עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני. אמרו כי כשבאנו אליו מיד הגידו לו שלא יוספו לראות פניו בלא אחיהם הקטן ולא אבה

עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי
אֲדֹנִי׃ כה וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ כול' ס' במ"ג
שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ כו וַנֹּאמֶר
לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ
הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל
לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן
אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃ כז וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ
אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי
שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי׃ כח וַיֵּצֵא
הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף ג'
טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה׃ ב'. ב' וחד ולראיתיו
כט וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם ו'
פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־ ל' וחד וקראהו
שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה׃ ל וְעַתָּה ט' חס'
כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר ל'
אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה ח'. ב'
בְנַפְשׁוֹ׃ שני לא וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ ב' חד חס' וחד מ"ל
כִּי־אֵין הַנַּעַר וָמֵת וְהוֹרִידוּ ב'
עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ
בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה׃ לב כִּי עַבְדְּךָ ט' חס'
עָרַב אֶת־הַנַּעַר מֵעִם אָבִי ה'
לֵאמֹר אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ
וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־הַיָּמִים׃
לג וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת
הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל
עִם־אֶחָיו׃ לד כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה
אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן ל' בטעין
אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־ ג' קמץ
אָבִי׃ מה א וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף
לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו ח'
וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי
וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְוַדַּע ג'. ל'

עַבְדָּךְ אַבָּא וְחַוֵּינָא לֵיהּ יָת
פִּתְגָּמֵי רִבּוֹנִי׃ כה וַאֲמַר
אֲבוּנָא תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר
עִבוּרָא׃ כו וַאֲמַרְנָא לָא
נִיכּוּל לְמֵיחַת אִם אִית אֲחוּנָא
זְעֵירָא עִמָּנָא וְנֵיחוֹת אֲרֵי לָא
נִיכּוּל לְמֶחֱזֵי אַפֵּי גַּבְרָא
וַאֲחוּנָא זְעֵירָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא׃
כז וַאֲמַר עַבְדָּךְ אַבָּא לָנָא
אַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי תְּרֵין
יְלֵידַת לִי אִתְּתִי׃ כח וּנְפַק
חַד מִלְּוָתִי וַאֲמָרִית בְּרַם
מִקְטַל קְטִיל וְלָא חֲזֵיתֵיהּ
עַד כְּעַן׃ כט וְתִדְבְּרוּן אַף
יָת דֵּין מִן קֳדָמַי וִיעַרְעִנֵּיהּ
מוֹתָא וְתַחֲתוּן יָת שֵׂיבָתִי
בְּבִישְׁתָא לִשְׁאוֹל׃ ל וּכְעַן
כְּמֵיתִי לְוָת עַבְדָּךְ אַבָּא
וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא
וְנַפְשֵׁיהּ חֲבִיבָא לֵיהּ
כְּנַפְשֵׁיהּ׃ לא וִיהֵי כַּד יֶחֱזֵי
אֲרֵי לֵית עוּלֵימָא וִימוּת
וְיַחֲתוּן עַבְדָּךְ יָת שֵׂיבַת
עַבְדָּךְ אֲבוּנָא בִּדְווֹנָא
לִשְׁאוֹל׃ לב אֲרֵי עַבְדָּךְ
מְעָרַב בְּעוּלֵימָא מִן אַבָּא
לְמֵימַר אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ
לְוָתָךְ וֶאֱהֵי חָטֵי לְאַבָּא כָּל
יוֹמַיָּא׃ לג וּכְעַן יְתֵיב כְּעַן
עַבְדָּךְ חֲלַף עוּלֵימָא עַבְדָּא
לְרִבּוֹנִי וְעוּלֵימָא יִסַּק עִם
אֲחוֹהִי׃ לד אֲרֵי אֶכְדֵּין אֶסַּק
לְוָת אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי
עִמִּי דִּלְמָא אֶחֱזֵי בְּבִישְׁתָא
דְּתַשְׁכַּח יָת אַבָּא׃ א וְלָא
יָכִיל יוֹסֵף לְאִתְחַסְּנָא לְכֹל
דְּקָיְמִין עִלּוֹהִי וּקְרָא אַפִּיקוּ
כָּל אֱנָשׁ מֵעִלָּוַי וְלָא קָם
אֱנָשׁ עִמֵּיהּ כַּד אִתְיְדַע יוֹסֵף

רשי

בדרך מתה: (כט) וקרהו אסון. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר): והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי ששלשתן מתו ביום א' (ב"ר): (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: (לב) כי עבדך ערב את הנער. וא"ת למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי הם כולם מבחוץ ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בב' עולמות: (לג) ישב נא עבדך וגו'. לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש: (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו המצריים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם

בעל הטורים

קשורה בגימטריא תורה שלמד מפיו תורה: והורדתם שנים במסו' והורדתם את שיבתי והורדתם את אבי הנה. משל לפרה שאינה רוצה ליכנס לשחיטה הכניסו את ולדה ושיא נכנסה. כך יעקב לא רצה לירד למצרים וכששמע שיוסף שם נכנס מיד. קשורה ב' במסורה הכא ואידך אולת קשורה בלב נער שהוא נער. ואף אם לקח הגביע מפני אולתו שקשורה בו אי נמי מפני שאולתו קשורה צריך שתהא נפשו קשורה בנפשו של אביו לחנכו:

רמבן

לשלחו והיה מניח לו שמעון במאסרו וזה טעם ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אוכל כי לא רצה להודות לשלחו בכל אשר אמרנו עד שדחקו הרעב: (כז) **אתם** ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי. אם יאמר שהוא יחיד לאמו מה טעם בזה שתרד שיבתו ברעה שאולה אחרי שיש לו כמה בנים רבים ובני בנים ואמו כבר מתה לא תבכה עליו בפניו אבל הטעם כי יעקב לא לקח אשה מדעתו רק רחל וזה טעם ילדה לי אשתי כי לא נולדו לי מאשה אשר היא אשתי ברצוני רק שנים ושמתי אהבתי בהם כאלו הם יחידים לי והשאר כבני פילגשים הם אצלי ואחיו מת וזה לבדו בני יחידי אשר אהבתי ולכן יקדים הכתוב רחל ללאה כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל ויקרא לרחל וללאה השדה כי היא הקודמת במחשבתו. ואמרו המפרשים כי לכך יאמר בסדר הזה בני רחל אשת יעקב כי היא תקרא אשתו באמת בלא מרמה. ולדעתי היה זה מפני שהזכירה שם בין השפחות וכבר הזכרתי כן:

(כט) **וקרהו** אסון והורדתם את שיבתי. אם יקרהו אסון כאחיו תורידו את שיבתי ברעה שאולה. או וקרהו אסון שיקראנו כן מפני היותו נער ורך לא נסה ללכת בדרך וכמו שאמר למעלה פן יקראנו אסון כי פי' אסון מות כמתים בידי אדם וחיה רעה או בשנוי האויר בדרך:

(לב) **כי** עבדך ערב את הנער. יאמר כי ירד ביגון שאולה עליו כי גם בכל זה שאמרנו לו לא רצה הזקן לשלחו עד שנעשיתי לו ערב עליו ובטח בי ועל כן ישב נא עבדך תחתיו. ואם יהיה פי' והורידו עבדיך כפשוטו יאמר אנהגו הגורמים מיתת הזקן ברעה כי אני ערבתי בו ואמר כי איך אעלה אל אבי להודיעו כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל היום והזכיר זה שלא יחשוד אותו שיעשה מרמה בעבור שהוא ידע לברוח יותר מן הנער:

(א) **ולא** יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו. לא יכול לסבול שיהיו המצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם לשון רש"י. ורבי אברהם אמר להתאפק לסבול לכל הנצבים עליו טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציאם. אבל אונקלוס תרגם לאיתחסנא להתחזק וכן ואתאפק ואעלה העולה וכן כל לשון התאפקות בכל מקום חזוק. והנכון בעיני שהיו שם מבית פרעה ומן המצרים אנשים רבים יחלו פניו למחול לבנימן כי נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה ולא יכול יוסף להתחזק לכלם ויקרא לעבדיו הוציאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם ויצאו מעליו ובצאתם מעליו

אבן עזרא

עמהם: (כח) אך טרף טרף. והעד כי לא ראיתיו עד הנה: (א) להתאפק. לסבול: לכל הנצבים עליו. טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציאם

ראיתיו ב' וסי' ולא ראיתיו עד הנה. האומר לאביו ולאמו. וחד וראיתיו מגיע אצל האיל: ולקחתם ו' וסימנן גם את זה. ולקחתם אגדת אזוב. ולקחתם לכם ביום הראשון. והתחזקתם ולקחתם. ולקחתם את ארון ה'. ולקחתם מן החרם: שאלה ט' חס' מסור פרש' וישב: ונפשו ח' וסי' קשורו בנפשו. ונפשו לא חיה. ונפשו מאכל תאוה. ונפשו אותה ויעש. ונפשו משאול תציל. ונפשו עליו תאבל. ונפשו לא תשבע מן הטובה. ונפשו שוקקה: קשורה ב' וסימנן :נפשו קשורה. אולת קשורה בלב נער: כראתו ב' חד חס' וחד מלא וסי' והיה כראותו כי אין הנער. כראותו וימיתהו במגדו בתרא מלא (עמ"ש): ערב ה' פתחין וסי' כי עבדך ערב את הנער. כי מי הוא זה ערב את לבו. רע ירוע כי ערב זר. לקח בגדו כי ערב. וחברו. קח בגדו כי ערב זר: ברע ג' קמץ וסי' פן אראה. בטרם ידע הנער וחברו: ולא עמד ג' וסי' בהתודע. ולא עמד איש בפניה' דיהושע. ויוצא מנחם את הכסף:

ספורנו

עלינו ברצון פשוט ובקנס שהביאהו: (כד) ונגד לו את דברי אדוני. ואעפ"כ לא שמע לשלחו אז: (כה) שובו שברו לנו. ובהכרח הרעב הכרחנוהו לשלחו ובכל זאת העיד בנו שאולי לא נביאהו אליו ונהיה סבת מיתתו ביגון: (ל) ועתה כבואי והורידו עבדיך. מאחר שהעיד בנו הנה כאשר יהיה כן לא ייוחס זה אל המקרה אבל ראוי שייוחס לנו שעשינו זאת התקלה בידים כענין בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (לב) כי עבדך ערב. והטעם שימות בראותו כי אין הנער מבלתי שישאל מה היה לו הוא מפני שעבדך ערב ומאחר שלא הביאהו יחשוב שאבד בלי ספק ובשביל זה לא יכולתי לקיים נדרי. (לג) ועתה ישב נא עבדך תחת הנער. לפיכך אני מבקש להיות עבד תחתיו כדי שלא אחטא לאבי כל הימים כמו שקבלתי עלי: (לד) כי איך אעלה. אע"פ שהסבתי שילשטער עלי טוב לי שלא אראנו באותו צער: **מה** (א) להתאפק לכל הנצבים

להוציאם: (ב) בבכי במקום הפסקה וכמוהו ראה עני: (ח) כי האלהים. שלחני: לאב. טעמו למורה וכן אבי כל תופש: (יא) פן תורש. כמו תכרית וכן להוריש גוים: (יב) כי פי. ידוע כי פה מוכרת וכאשר יהיה סמוך ישוב הה"א הנעלם ליו"ד נעלם כמו כי פי צדיק ג"כ לשון רבים ופי רשעים ובהתחבר זה היו"ד עם יו"ד סימן המדבר חסרו האחד כמו כי פי המדבר והטעם שהיה מדבר בלשונם עמם

להם: (ב) וישמע בית פרעה. ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל. בית יהודה. מישנד"ה בלע"ז: (ג) נבהלו מפניו. מפני הבושה: (ד) גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול (ב"ר): (ה) למחיה. להיות לכם למחיה: (ו) כי זה שנתים הרעב. עברו משני הרעב: (ח) לאב. לחבר ופטרון: (ט) ועלו אל אבי. א"י גבוה מכל הארצות: (יא) פן תורש. דלמא תתמסכן ל' מוריש ומעשיר: (יב) והנה עיניכם ראות. בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ככם (ב"ר). ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש (ב"ר): ועיני אחי בנימין. השוה את כולם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימן אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם (מגילה ט"ז):

ויפל

יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ ב וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ
ו' בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע
בֵּית פַּרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי
וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי
חד מן כ"ב דגשים נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף
לֵ אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ
וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־
כ"ח מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה׃
ב' ובעינין ה וְעַתָּה אַל־תֵּעָצְבוּ וְאַל־יִחַר
בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה
ל' כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים
לִפְנֵיכֶם׃ ו כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב
כ"ג בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים
ל' אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר׃
ב' ולתתם לו זמן ז וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם
לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ
ג' ומ"ל וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה׃
שלישי ח וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם
ו' שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים
ל' וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן
לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ
ד' מִצְרָיִם׃ ט מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי
וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ
ל' יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־
ל' מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד׃
י וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב
אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ
וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃
ל' יא וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד
ל' חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה
וּבֵיתְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ יב וְהִנֵּה
כו'מ"ל. במ"א. י"ז מ"ל עֵינֵיכֶם רֹאוֹת וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין
ד' כִּי־פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם׃

לְאָחוֹהִי׃ ב וִיהַב יָת קָלֵיהּ
בִּבְכִיתָא וּשְׁמָעוּ מִצְרָאֵי
וּשְׁמַע אֱנָשׁ בֵּית פַּרְעֹה׃
ג וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא
יוֹסֵף הַעַד כְּעַן אַבָּא קַיָּם
וְלָא יְכִילוּ אֲחוֹהִי לַאֲתָבָא
יָתֵיהּ פִּתְגָּם אֲרֵי אִתְבְּהִילוּ
מִן קֳדָמוֹהִי׃ ד וַאֲמַר יוֹסֵף
לַאֲחוֹהִי קְרִיבוּ כְעַן לְוָתִי
וּקְרִיבוּ וַאֲמַר אֲנָא יוֹסֵף
אֲחוּכוֹן דְּזַבֵּינְתּוּן יָתִי
לְמִצְרָיִם׃ ה וּכְעַן לָא
תִתְנַסְסוּן וְלָא יִתְקַף
בְּעֵינֵיכוֹן אֲרֵי זַבֵּינְתּוּן יָתִי
הַלְכָא אֲרֵי לְקַיָּמָא שַׁלְחַנִי יְיָ
קֳדָמֵיכוֹן׃ ו אֲרֵי דְנַן תַּרְתֵּין
שְׁנִין כַּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא וְעוֹד
חֲמֵשׁ שְׁנִין דְּלֵית זְרוֹעָא
וַחֲצָדָא׃ ז וְשַׁלְחַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן
לְשַׁוָּאָה לְכוֹן שְׁאָרָא בְּאַרְעָא
וּלְקַיָּמָא לְכוֹן לְשֵׁיזָבָא רַבָּא׃
ח וּכְעַן לָא אַתּוּן שְׁלַחְתּוּן
יָתִי הַלְכָא אֱלָהֵין מִן קֳדָם
יְיָ וְשַׁוְּיַנִי לְאַבָּא לְפַרְעֹה
וּלְרִבּוֹן לְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ
וְשַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ ט אוֹחוּ וְסַקוּ לְוַת
אַבָּא וְתֵימְרוּן לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר
בְּרָךְ יוֹסֵף שַׁוְּיַנִי יְיָ לְרִבּוֹן
לְכָל מִצְרָאֵי חוּת לְוָתִי לָא
תִתְעַכַּב׃ י וְתִתֵּיב בְּאַרְעָא
דְגֹשֶׁן וּתְהֵי קָרִיב לִי אַתְּ
וּבְנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ וְעָנָךְ וְתוֹרָךְ
וְכָל דְּלָךְ׃ יא וְאֵיזוּן יָתָךְ
תַּמָּן אֲרֵי עוֹד חֲמֵשׁ שְׁנִין
כַּפְנָא דִּלְמָא תִתְמַסְכַּן אַתְּ
וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ וְכָל דְּלָךְ׃
יב וְהָא עֵינֵיכוֹן חָזְיָן וְעֵינֵי
אָחִי בִנְיָמִין אֲרֵי בְּלִישָׁנְכוֹן
אֲנָא מְמַלֵּיל עִמְּכוֹן׃

בבכי ו' וסימ' ויתן את קלו בבכי. בבכי יעלה בו. בבכי יעזר. בבכי יעלה בכי. בבכי יבאו. ושקויי בבכי מסכתי: ועתה אל תעצבו ה' מלין בתרי טעמי וסימנן ועתה אל תעצבו. אנא חטא העם הזה. ואסער' על כל הגוי'. ואי לו האחד שיפול. וישם לדניאל בלטשאצר. ואל יחר ב' וסי' ויגש אליו יהודה: ועתה אל תעצבו: וקציר א"ב מן כ"ב ותרויהו בספרא וסי' בס' רבתא: ולהחיות ג' ומלאים וסי' לכם לפליטה גדולה. האלהים אני להמית ולהחיות. ולהחיות לב נדכאים: כי האלהים ו' מסר בקהלת סימן ד': מהרו ד' וסי' עלו אל אבי. מהרו עשו כמני. מהרו את המן לעשות. מהרו ללכת פן ימהר: רדה ב' וסי' רדה אלי אל תעמוד. רדה והשכבה את ערלים: פן תורש ב' וסי' פן תורש אתה וביתך. לא תאהב שנה פן תורש: ועיני י' מסר באיוב סי' י"א: המדבר ד' וסי' כי פי המדבר אליכם. המדבר אליך והבאתו אלי. כי אני הוא המדבר. ויאמר אחד קדוש:

תולדות אהרן ולא יכלו אחיו לענות. חגיגה ד': כי זה שנתים. ע"ג ע': והנה עיניכם. חגיגה ט:

בעל הטורים

וקציר ב' במסורה הכא אשר אין חריש וקציר. ואידך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר ודאי לא בא יוסף לבטל גזירת המקום זרע וקציר לא ישבותו על כן אמר אשר אין חריש וקציר כי ודאי לא ישבותו זרע וקציר וכשיזרעו יקצרו ואין לא רצו לזרוע שאמרו מוטב שנאכל מה שבידנו ממה שנזרע אותו ואולי לא נחיה עד שנקצור על כן אמר חריש וקציר ולא אמר זרע וקציר. רדה שנים במסורה הכא רדה אלי אל תעמוד ואידך רדה והשכבה את ערלים גבי נבוכדנצר שירד לגיהנם לומר לך ששקול הגלות כנגד גיהנם. פן תורש ב' במסרה הכא ואידך אל תאהב שינה פן תורש זה הוא שאמר וקרעי' תלביש נומה ללמדך כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים וזהו אל תאהב שינה בבית המדרש פן תורש מלמודך. וכן אמר יוסף ליעקב מוטב שתבא בכאן אף ללכת חוצה לארץ פן תורש מתורה כי לא תוכלו ללמוד שם מפני הרעב: עיניכם רואות. בגימט' בראותי לכם המילה. כי פי המדבר אליכם בגימט' בעגלה ערופה שסימן זה מסר להם לאביו

ספורנו

הנצבים עליו: להתאפק. התאפקות מספיק לברר עסקי כל הנצבים עליו: (ג) העוד אבי חי. אי אפשר שלא מת מדאגתו עלי: (ד) גשו נא אלי. שלא ישמעו שומעי הבכי את מכירתו: אשר מכרתם. ובזה הודעו שאני יוסף בלי ספק שלא ידע איש במכירתי ושאני אחיכם זולתנו כי הקונים לא ידעו שאני אחיכם: (ח) ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה. בראותכם תכלית אלהי שלא היה מושג בזולת אלה הסבות הקודמות אין ספק שהסבות הקודמות היו גם כן ברצון אלהי לסבב זה התכלית: לאב לפרעה. יועץ למלך: ולאדון לכל ביתו. ממונה על הבית: ומושל בכל ארץ מצרים. להנהיג עניני העמים: (ט) מהרו. שלא יצטער יותר: פן תורש. לחסרון מרעה הצאן כאמרם אחר כך כי אין מרעה לצאן: ועיני אחי בנימין. שלא ידע במכירתי: כי פי המדבר

רמבן

מעליו נתן את קולו בבכי וישמעו מצרים ואנשי בית פרעה המוצאים מעליו כי עודם בחצר החיצונה. ויתכן כי פי' הנצבים עליו משרתיו העומדים לפניו כמו הנער הנצב על הקוצרים שרי הנצבים להתיצב על ה'. וטעם ויקרא שהרים קולו בכעס ואמר למשרתיו הוציאו כל איש מעלי בלתי האנשים האלה. וטעם בהוצאה שהוציאם משם כדי שלא ישמעו בהזכיר להם המכירה כי תהי' להם וגם אליו למכשול שיאמרו עבדי פרעה ומצרים עליהם אלו אנשי בוגדות לא יגורו בארצנו ולא ידרכו בארמנותינו באחיהם גם באביהם בגדו מה יעשו במלך ובעמו וגם ביוסף לא יאמינו עוד:

(ו) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. הזכיר להם מה שעבר וידעו גם הם לומר כי הארץ אשר עברו עליה שתי שנים ברעב ואכלו כל מה שהיה בידם ונתיקר השער מאד ועוד יעברו עליהם חמש שנים לא היתה לכם בה מחיה כלל אם לא שלחני השם לפניכם:

(י) וישבת בארץ גשן. היה יוסף יודע באביו שלא ירצה לעמוד בארץ מצרים אשר שם הבירה למלכות על כן שלח לו מעתה כי בארץ גשן יושיבנו. וטעם אתה ובניך מחובר בפסוק העליון רדה אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך:

(יא) ואמר פן תורש אתה וביתך. דרך כבוד כי לאחיו אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ולשום לכם שארית שהיו מתים ולא ישאר להם שארית אבל לאביו לא רצה לאמר כן ואמר שאם תתעכב בארץ כנען תורש כי אני לא אוכל לשלוח לך לארץ כנען לחם רב מגנזי המלך כי יחשדו אותי שאני מוכרו שם לעשות לי שם אוצרות כסף ולשוב אל ארצי ואל מולדתי ובבואכם וידעו כי אתם אבי ואחי יתן לי המלך רשות:

(יב) כי פי המדבר אליכם. בלשון הקדש בלי מליץ זה

רשי

(יד) ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב: ובנימין בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב (ב"ר). (לעד"נ דיוקו של רש"י דביוסף כתיב ויפול ויבך תרתי משמע אשני מקדשות ולכן עשה ב' פעולות ע"ז הרמז משא"כ בנימין דלא כתיב רק ובנימין בכה פעולה אחת שלא רמז רק על חרבן א' ועיין בביאור ת"י ששם הוא בדרך דרש): (טו) ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו: (טז) והקל נשמע בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: (יז) טענו את בעירכם. תבואה: (יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן. לא היו יודע מה נבא סופה לעשותה כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמור להם שברשותי

אבן עזרא

עמם בלא מליץ: (יד) צוארי. ימצא לשון רבים ויחיד ועם תוספות נו"ן אכן האל"ף לא נעדר: (יז) טענו. שימו משא ומטועני חרב קרוב ממנו: בעירכם. בהמתכם וכן אנחנו ובעירנו: (יח) חלב הארץ. כמו שומן: (כב) חליפות שמלות. מלבושים אין זה כמו זה והפחות שתים. וטעם כזאת מחליפות שמלות מהטובות שהיו במצרים:

בר

יג וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי ל' מ"ל כתו'
בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם
וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי ל'
הֵנָּה: יד וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי ל'
בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן בָּכָה ט' ימידאין
עַל־צַוָּארָיו: טו וַיְנַשֵּׁק לְכָל־
אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי כֵן י"ג ה' כתו'
דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ: טז וְהַקֹּל ו' חס'
נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ
אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה
וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו: יז וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה י'
אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת
עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־ ל'. ל'
בֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן: יח וּקְחוּ אֶת־ ח'
אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי
וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ י"ט בליש'
מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ: ל'. ל'
רביעי יט וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ
קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת
לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם ב'
אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם: כ וְעֵינְכֶם ל'
אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב ב' חס'
כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא:
כא וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן
לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה
וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ: כב לְכֻלָּם ל' ר"פ
נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת ל"ב. ג' כ"כ
וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף
וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת: ב' חס' דחס'

יג וּתְחַוּוּן לְאַבָּא יָת כָּל
יְקָרִי בְּמִצְרַיִם וְיָת כָּל דִּי
חֲזֵיתוּן וְתוֹחוּן וְתַחֲתוּן יָת
אַבָּא הָלְכָא: יד וּנְפַל עַל
צַוְּרָא דְבִנְיָמִן אֲחוּהִי וּבְכָא
וּבִנְיָמִן בְּכָא עַל צַוְּרֵיהּ:
טו וְנַשֵּׁיק לְכָל אֲחוּהִי וּבְכָא
עֲלֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן מַלִּילוּ
אֲחוּהִי עִמֵּיהּ: טז וְקָלָא
אִשְׁתְּמַע בֵּית פַּרְעֹה לְמֵימַר
אֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּשְׁפַר בְּעֵינֵי
פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדוֹהִי:
יז וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֵימַר
לְאַחָךְ דָּא עִיבִידוּ טְעִינוּ יָת
בְּעִירְכוֹן וְאִזִילוּ אוֹבִילוּ
לְאַרְעָא דִכְנָעַן: יח וּדְבָרוּ
יָת אֲבוּכוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן
וְאִיתוֹ לְוָתִי וְאֶתֵּן לְכוֹן יָת
טוּב אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְתֵיכְלוּן
יָת טוּבָא דְאַרְעָא: יט וְאַתְּ
מְפַקַּד דָּא עִיבִידוּ סַבוּ לְכוֹן
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עֶגְלָן
לְטַפְלְכוֹן וְלִנְשֵׁיכוֹן וְתִטְּלוּן
יָת אֲבוּכוֹן וְתֵיתוֹן: כ וְעֵינְכוֹן
לָא תְחוּס עַל מָנֵיכוֹן אֲרֵי
טוּב כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם
דִּילְכוֹן הוּא: כא וַעֲבָדוּ כֵן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף
עֶגְלָן עַל מֵימְרָא דְפַרְעֹה
וִיהַב לְהוֹן זְוָדִין לְאוֹרְחָא:
כב לְכוּלְּהוֹן יְהַב לִגְבַר
אִצְטְלָן דִּלְבוּשִׁין וּלְבִנְיָמִן
יְהַב תְּלָת מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף
וְחַמְשָׁא אִצְטְלָן דִּלְבוּשִׁין:

עלהם חד מן י"ג הסרי' בתו' וסי' וינשק לכל אחיו ויקן יוסף. ויכו שטרי בני ישר'. שלח העז. כי בא סוס פרעה. וירם תולעים. ואתה תחז'. וביום פקדי ופקדתי. ועשה לפר כאשר עשה. על פי אהרן ובניו תהיה. ולבני קהת לא נתן. וישארו שני אנשים. ועננך עמד עליהם: והקל ו' חס' בליש' מסר פר' תולדת: והקל נשמע ב' א' חס' וא' מ"ל וסי' והקל נשמע בית פרעה. והקול נשמע עד למרחק. קדמא חס': ארצה כנען ח' דסמיכי וסי' במסרה רבתא: תחס ב' חסרים וכי' ועינכם אל תחס על. ולאלה אמ' באזני: צדה כל או' חס' וכל קריי' מ"ל במ"ב צדה חס' וסי' ויקחו את צדה העם בידם. לקחת צדה לעם: לכלם כל ליש' חס' במ"א כי כולם ידעו אתי: חלפות ג' כ"כ וסי' לכלם נתן לאיש קדמא' דפסוק. שלום אדני שלחני לאמר. ויצר ככרים כסף בשני חריטם: וחמש חלפת שמלו'. ב' כתי' חלפ' תניינא דפסו'. ושלשים חלפת שמלו'. קדמ' דשמשון. ושאר' מלאי' דמלאי':

תולדות אהרן ויפל על צוארי בנימן. מגיל' שם: ולבנימן נתן שלש מאות. מגילה יו:

ספורנו

אליכם. בלתי מליץ והנה במכירתי לא היה איש מדבר בלשוננו זולתנו כי הקונים היו ישמעאלים ומדיני': (יג) ומהרתם והורדתם את אבי הנה. למען ישמח לראות: (טז) וייטב בעיני פרעה. שחשב שמכאן ואילך תהיה השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר מנהיג אבל כהשגחת אזרח חושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להטיב לארץ וליושביה: (יז) אמור אל אחיך זאת עשו. שזאת היא הטובה שתעשו שתקחו את אביכם ואת בתיכם: (יט) ואתה צויתה. ואמור להם ג"כ שאתה צוית עליהם: זאת עשו. ולהשיג זה המכוון שלא ימאן אביכם מבא: קחו לכם מארץ מצרים עגלות. כי כשיראה העגלות מוכנות שלוחות מאתנו לא ימצא כ"כ מקום לדחות ולמאן וכן היה אח"כ כאמרו וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו ויאמר ישראל אלכה ואראנו: (כ) ועיניכם אל תחוס על כליכם. שלא תאחרו וירבה הנזק במקנה ברב שאיחור:

ולאביו

רמבן

דעת המפר' והוא תרגום אונקלוס ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס כי איננה ראיה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקדש כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעים אותו כי קרוב הוא ואף כי המושל שדרך המלכים והמושלים לדעת הלשונות וכמו שתראה בנבוכדנצר שאמר בלשון הקדש חלום חלמתי ותתפעם רוחי לדעת את החלום בעבור שהיו שם חרטומים ואשפים ומכשפים וכשדים מלשונות רבים ומישראל וכלם יבינו אותו והם ענו לו בארמית וידברו הכשדים למלך ארמית כי הם היו הקרובים אליו היושבים ראשונה במלכות ולהם היה הרשות לדבר אל המלך. ועוד כי כאשר בא יוסף משם למצרים יבאו רבים. ויותר היה להם ראיה בהזכירו שמו וענין המכירה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה. והנכון בעיני כי יאמר והנה עיניכם ועיני אחי בנימין רואות כי אני המושל והאדון לכל מצרים המגיד להם מפי כי אני אחיכם ומצוה להוריד אבי אלי לכלכלו אם כן תגידו לאבי את כל הכבוד ואת כל אשר ראיתם כאן בעיניכם ותמהרו להורידו אלי כי הדברים אמת ויש בי כח להכילו ולהחיותו ברעב והוא כמו כי פי אני דברתי. ובגמרא במסכת מגלה אמר כפי כן לבי:

וטעם באו אחי יוסף. כי היה יוסף מגיד לבית פרעה כי יש לו אחים נכבדים בארץ העברים כי גנב גונב משם ועתה שמעו כי באו אחי יוסף כאשר אמר וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי היה הדבר להם לחרפה שימשול בהם איש נכרי עבד מבית האסורים יצא למלוך ועתה בבוא אליו אחים נכבדים ונודע כי הוא הגון להתיצב לפני מלכים ישמחו כלם בדבר:

(יט) **ואתה** צויתה זאת עשו. אמר הדבר בנואה לו מדעתו מוסר יוסף כי

אינו

אבן עזרא

(כג) בר. דגן: ולחם. כמשמעו: ומזון. אפונים ופול ועדשים ודוחן וכוסמין ותאנים ורמוני' ותמרים כי אלה לבדם הם מזון חוץ מדגן ושעורה: (כד) וטעם אל תרגזו. שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתו: (כו) ויפג לבו. מגזרת אל תתני פוגת לך והטעם שעמד לבו ודמה כטעם וימת לבו כי לא האמין ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו ולא תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הנביאים לדבר כמו ונשמה לא נשארה בי: (כח) רב עוד יוסף.

רב

ולאביו ג' וסי' שלח כזאת. לאמו ולאביו ולבנו. ולאביו לא הגיד: נשאת ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' ועשר אתנת נשאת. אניו' תרשיש. בתר' מ"ל: ומזון ג' וסי' ומזון לאביו לדרך. ומזון לכולא ביה. וחברו: ארץ ה' סבירין ארצ' וסי' ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען. נחנו נעבור. ותרא אביגיל את דוד ותמהר. ותקד בת שבע אפים ארץ. ולא יפול צרור ארץ. ויגדו ד' חס' מסר פרשת תולדת: העגלות ב' מלאים בתורה וסימן וירא את העגלות. את שתי

תולדות אהרן ולאביו שלח. פס:
אל תרגזו. תענית י
:

כג וּלְאָבוּהִי שְׁלַח כְּדָא עַשְׂרָא
חֲמָרִין טְעִינִין מִטּוּב דְּמִצְרָיִם
וַעֲסַר אַתְנָן טְעִינָן עֲבוּר
וּלְחֵם וּזְוָדִין לַאֲבוּהִי
לְאוֹרְחָא׃ כד וְשַׁלַּח יָת
אֲחוֹהִי וַאֲזַלוּ וַאֲמַר לְהוֹן
לָא תִתְנְצוּן בְּאוֹרְחָא׃
כה וּסְלִיקוּ מִמִּצְרָיִם וַאֲתוֹ
לְאַרְעָא דִכְנַעַן לְוָת יַעֲקֹב
אֲבוּהוֹן׃ כו וְחַוִּיאוּ לֵיהּ
לְמֵימַר עַד כְּעַן יוֹסֵף קַיָּם
וַאֲרֵי הוּא שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם וַהֲוָה מְכַיְּא פַּיְגָן
עַל לִבֵּיהּ אֲרֵי לָא הֵימֵין
לְהוֹן׃ כז וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ יָת
כָּל פִּתְגָמֵי יוֹסֵף דִּי מַלֵּיל
עִמְּהוֹן וַחֲזָא יָת עֶגְלָתָא
דִּשְׁלַח יוֹסֵף לְמִטַּל יָתֵיהּ
וּשְׁרַת רוּחַ קוּדְשָׁא עַל יַעֲקֹב
אֲבוּהוֹן׃ כח וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל
סַגִּי לִי חֶדְוָא עַד כְּעַן יוֹסֵף
בְּרִי קַיָּם אֵיזִיל וְאֶחֱזִנֵּיהּ עַד

ג' כג וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה
י"ע בליש' חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם
ד'. ל' וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם
ג'. כ"כ וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ׃ כד וַיְשַׁלַּח
אֶת־אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
ל' אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ׃ כה וַיַּעֲלוּ
ה' מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־
ד' חס' יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃ כו וַיַּגִּדוּ לוֹ
ל' לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא
כל אורי' חס' ל' מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיָּפָג
ג' לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם׃
כז וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי
יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא
ב' מ"ל כתו' אֶת־הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף
כ"ו לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב
אֲבִיהֶם׃ חמישי כח וַיֹּאמֶר
יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד־יוֹסֵף בְּנִי חָי
ל' אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם אָמוּת׃

רשי

שברשותי הוא: (כג) שלח כזאת. כחשבון הזה. ומהו החשבון י' חמורים וגו': (רצונו שמלת כזאת המיותרת וכף הדמיון תורה על כי מעולם לא שלח לו י' חמורים וי' אתונות רק הכי קאמר קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' חמורים וי' אתונות והשתא א"ש דלא מצינו ככתב אלא וירא את העגלות ולא שום חמורים ואתונות וק"ל בשם הגאון מהר"ל): מטוב מצרים. מצינו בגמ' ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. ומ"א גריסין של פול: בר ולחם ומזון. כתרגומו. ליפתן (כך גירסת רא"ם): (כד) אל תרגזו בדרך. אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך. דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: (כו) וכי הוא מושל. ואשר הוא מושל: ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה. וכמו (איכה ג') מאין הפוגות (ירמי' מח) וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: (כח) רב לי. רב לי עוד שמחה ותדוה הואיל

ועוד

בעל הטורים

שפירש ממנו בעגלה ערופה: ומזון. שנים במסו' הכא בר ולחם ומזון לאביו ואידך ומזון לכולא ביה אף על פי שאמר ומזון לאביו ומזון לכולא ביה שאלא מזון לפרנס כלם: אל תרגזו י"מ אל תתמכו עלי לומר אחינו גדול הארץ לעבות עול לשום אדם אלא אל תרגזו לשום אדם בדרך לילך על שדה זרועה. ד"א אמר להם אל תתעסקו בדבר הלכ'. אליהם אל תרגזו בדרך בגימטריא זהו אל תדברו בהלכה. אליהם אל תרגזו בדרך בגימט' אל תפסיעו פסיעה גסה: ויגדו לו. חסר יו"ד שלא הגידו לו עד שהתירו החרם שהחרימו בעשרה: ארבע פעמים כתיב עגלות בפרשה וד' פעמים כתוב עגל' ערופה שפירש ממנו בפרש' עגלה ערופה: וירא את העגלות פגי' ראה כי בהלכת עגלה ערופה.

ספורנו

ולאביו שלח כזאת. כמו מתנת בנימין ועם זה שלח עשרה חמורים ועשר אתונות כי ברבים תהיה הוא"ו בסוף כמו יששכר זבולון ובנימין: (כד) וישלח את אחיו. פטרן ונתן להם רשות. כמו שלחני כי עלה השחר שלחוני ואלכה לאדוני: (כו) ויפג לבו. נתעלף וחסרה קצת דפיקת לבו ורוחו ממה שהיה קודם כמנהג בעלוף מדאגת לבו בהזכירם את יוסף: כי לא האמין להם. לפיכך ותחי רוח יעקב לא אבדה רוחו אח"כ כשהאמין כמו שיקרה בעת השמחה הפתאומית הממית' בצאת הרוח החיוני אל החוץ כי אמנם נכנסה לפנים בעת הדאגה הקודמת כשלא האמין: (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף. שאמר ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר כדי לערב בדבר הבשורה איזה דאגה: ותחי רוח יעקב. נרפא מן העלוף הקודם בהדרגת השמחה עם הדאגה: (כח) רב אלכה ואראנו. לא שאגור שם כדבריו:

לאלהי

רמבן

איננו שולח יד בהון המלך ולא ידע אתו מאומה ע"כ חשב פרעה אולי לא ירצה לשלוח לאביו דבר ע"כ אמר לו אני מצוה אותך שיעשו זאת על כל פנים:

(כ) **ולאביו** שלח כזאת. כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו' לשון רש"י ואיננו נכון שירמוז על החשבון. אבל יתכן שיאמר כזאת המנחה ויהי שעורו ולאביו שלח זאת המנחה עשרה חמורים וגו'. והכ"ף כאלו יתירה רק דרך הלשון לדבר כן כמו ותדבר אליו כדברים האלה עשה לי עבדך. או יאמר ולאביו שלח צידה כצידה הזאת אשר נתן לאחיו ולא להשוותן רק כאשר נתן להם צידה לדרך בלכתם כן שלח לאביו בר ולחם ומזון לדרך בבואו והוא הנכון והזכיר חמורים ואתונות כי המשא ונושאי המשא הכל שלח לו והמנהג לשלוח זכרים ונקבות כאשר עשה אביו:

(כד) **אל** תרגזו בדרך. רגז לשון רתת ותנועה ויאמר בבאו מן הפחד על הרוב לב רגז ורגזו וחלו ותחתי ארגז ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה. ולכן הנכון בעיני בפסוק הזה שאמר להם יוסף אל תפחדו בדרך והענין כי בעבור נשאם בר ולחם ומזון וטוב מצרים בימי הבצרות יפחדו אולי בדרך בלכתם יבואו עליהם ליסטים וכל שכן בשובם עם כל רכושם ולא ימהרו לדבר ולכן אמר להם שילכו בזריזות וימהרו לבא כמו שנאמר מהרו ועלו אל אבי ואל יפחדו כלל בדרך כי שמו עליהם שהוא המושל בכל ארץ מצרים וחיי כל הארצות הנם בידו וממוראו ייראו הכל וילכו ויבאו לשלום:

(כו) **ויפג** לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו מאין הפוגות וריחו לא נמר מתורגם וריחיה לא פג לשון רש"י. ואיננו נכון כי לשון פוגה שביתה וביטול כמו אל תתני פוגת לך. וכן עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות שנגרה תמיד מאין שביתה והפסק. וכן על כן תפוג תורה תבטל ותפסק. וגם זה ויפג לבו שנתבטל לבו ופסקה נשימתו כי פסקה תנועת הלב והיה כמת וזה הענין ידוע בבוא השמחה פתאום והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים וחלושי הכח שיתעלפו רבים מהם בבוא להם שמחה בפתע פתאום כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום והחום התולדי יוצא ומתפזר בחיצוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת. ואמר כי לא האמין להם להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור שלא האמין להם כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה ההיא עד שתתקבע בו בנחת רוח וזה טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות אז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו וחיה וזהו ותחי רוח יעקב אביהם. ואונקלוס תרגם ושרת רוח נבואה בעבור שהדבר אמת הוסיף זה ודרש כן במלת רוח שלא אמר ויחי יעקב אביהם ועשאו מענין רוח ה' אלהים עלי ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו איש אשר רוח בו וכן מפיגין טעמן שמפזרין אותו ומתבטל:

(כז) **וידברו** אליו את כל דברי יוסף. יראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרוהו אותו אל מצרים כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי. ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו ולכך נאמר ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו' ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שיחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו כי לא ישא פניו ולא ימרה את דברו ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים:

מו א וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָּׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק׃ ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ׀ לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ׀ יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ג וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אַל־תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם׃ ד אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם־עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ׃ ה וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ׃ ו וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ׃ ז בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו

ד׳ ג׳ מלעיל וא׳ מלרע
פסק ג׳ דסמי׳
ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מ״ל
ב׳ פית אל
כל נוס׳ מ״ל
י״ב . ל
ג׳ וכתיב ה׳ ז׳
מ״ד
י״ד פסו׳ את ואת ואת
ד׳ חס׳ כתו׳ (עי׳ מ״ש)
כ״ח ב׳ ובעינין

לָא אִמּוּת׃ א וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וְכָל דִּלֵיהּ וַאֲתָא לִבְאֵר שֶׁבַע וְדַבַּח דִּבְחִין לֶאֱלָהָא דַּאֲבוּהִי יִצְחָק׃ ב וַאֲמַר יְיָ לְיִשְׂרָאֵל בְּחֶזְוָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ ג וַאֲמַר אֲנָא אֵל אֱלָהָא דַּאֲבוּךְ לָא תִדְחַל מִלְּמֵיחַת לְמִצְרַיִם אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוִּינָךְ תַּמָּן׃ ד אֲנָא אֵיחוֹת עִמָּךְ לְמִצְרַיִם וַאֲנָא אַסֵּיקִנָּךְ אַף אַסָּקָא וְיוֹסֵף יְשַׁוֵּי יְדוֹהִי עַל עֵינָךְ׃ ה וְקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשֶׁבַע וּנְטָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת נְשֵׁיהוֹן בַּעֲגָלָתָא דִּי שְׁלַח פַּרְעֹה לְמִטַּל יָתֵיהּ׃ ו וּדְבַרוּ יָת גֵּיתֵיהוֹן וְיָת קִנְיָנֵיהוֹן דִּי קְנוֹ בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן וַאֲתוֹ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב וְכָל בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ ז בְּנוֹהִי וּבְנֵי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ בְּנָתֵיהּ

ועוד יוסף בני חי: (א) בארה שבע. כמו לבאר שבע ה״א בסוף תיבה במקום למ״ד בתחלתה: לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: (ב) יעקב יעקב. לשון חבה: (ג) אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: (ד) ואנכי אעלך. הבטיחו להיות נקבר בארץ: (ו) אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו: (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי

וירא את העגלות את שתי העגלות: בארה ד׳ ג׳ מלעיל וא׳ מלרע ויבא בארה שבע: ומשם בארה. וינס יותם ויברח. בארה בנו אשר הגלה. בתרא שום בר נש ומלרע. וחד ויתרן ובארא. לחוד כתי׳ א׳: במראת ב׳ חס׳ ופי׳ ויאמר אלהי׳ לישר׳. במראת הצבא׳. ותרין מלאים וסי׳ וישלח תבנית יד. במראו׳ אלהים הביאני: עלה ג׳ וכתיב ה׳ וסי׳ ואנכי אעלך גם עלה. עלה נעלה וירשנו אתה. ודוד עלה במעלה: ישית ז׳ וסי׳ ויוסף ישית ידו. וירא יוסף כי ישית. כאשר ישית עליו בעל. ישית חומות וחיל. ישית ארצה לשמ׳. ופא ישית בגאון. וכקרבו ישית

תולדות אהרן ויאמר אלהים. ברכות יג: אנכי ארד. ברכו׳ ט שבת פט (סוטה יז): ישית ידו על. ס׳ הזוהר פ׳ שלח לך: וישאו בני ישראל חולין קכא:

בעל הטורים

לישר׳ במראות הלילה ז׳ תגין בשין על שם כי שבע יפול צדיק וקם שבאו עליו שבעה צרות וניצול מהם עשו לבן מלאך דינה יוסף שמעון ובנימן. גם עלה כתיב בה״א רמז לאחר ה׳ דורות יגאלו. יעקב. לוי. קהת. עמרם. משה. ויוסף ישית ידו על עיניך יעצים עיניך כשתמות שבטיחו שלא ימות בחייו.

רב לי זאת השמחה: (ג) מרדה. מקור והוא חסר הפ״א כמו אשר תנה הודך. וטעם אעלך גם עלה שיקבר בארץ ישראל: (ד) ויוסף ישית ידו על עיניך. במותך כן מנהג החיים עם המתים: (ז) בנותיו. היא דינה לבדה ויתכן שהיו לדינה שפחו׳ קטנות גדלו עמה ובעבור כן קראם הכתוב בנות יעקב בעבור שגדלו בביתו כמו בני מיכל וכן ובנות

ספורנו

מו (א) לאלהי אביו יצחק. שאמר ליצחק אל תרד מצרימה: ויאמר אלהים לישראל. מה שאמר לו עתה היה בשביל היותו ישראל שיצטרכו בניו להשתרר על המתקוממים: (ג) אנכי האל אלהי אביך. אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה אני הוא שאומר אליך אל תירא מרד׳ מצרימה עתה וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אמנם אם היו בניך יושבים פה היו מתחתנים בגויי הארץ ומתערבים עמהם אבל במצרים לא יקרה זה כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם ובכן יהיו לגוי נבדל כאמרם ז״ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם: (ד) אעלך גם עלה. אחר שאעלך ואוציאך משם תוסיף מעלה על מה שהיה לך קוד׳ רדתך שם כאמרו ולהעלתו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה: ישית ידו על עיניך. לא תצטרך לפקוח עיניך להשיג חפציך כי יוסף יגיעם אליך בזולת השגחתך ולא תצטרך אתה להתעסק עם המצרים הבלתי ראויים לקרוב אליך: (ה) וישאו בני ישראל. שהיו צריכים מכאן ואילך להיותם עם בני ישראל להשתרר עם אלהים ועם אנשים המתקוממי׳ בלכת׳ עתה אל אדמת נכר: את יעקב אביהם. שבלכתו אל

רמבן

(א) **ויזבח** זבחים לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם לשון רש״י. ואיננו מספיק שהראוי לומר לאלהי אבותיו בלי שייחד אדם כמו שאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק ובתפלתו אמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק או יאמר ויזבח זבחים לה׳ כמו שאומר באברהם ויבן מזבח לה׳ ומה צורך לפרש בו יותר. אבל הפסוק הזה יש בו סוד יגלו לנו אותו שם בב״ר כי כאשר בא יעקב לרדת מצרימה ראה כי הגלות יתחיל בו ובזרעו ופחד ממנו וזבח זבחים רבים לפחד אביו יצחק שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו ועשה זה בבאר שבע שהוא בית תפלה לאבותיו ומשם נטל רשות בלכתו לחרן ואמר הכתוב זבחים להודיע שלא היו עולות כאבותיו כי אברהם עולות הקריב. ורבותינו אמרו לא הקריבו בני נח שלמים עולות הקריבו ובנח כתוב מפורש ויעל עולות במזבח אבל יעקב מפני פחד ה׳ הקריב שלמים להשלים אליו כל המדות כמו שדרשו שלמים שמטילין שלום בעולם והנה היתה תחלת כונתו במדת הגבורה שהיא הקרובה אליו וזהו הטעם שהזכירו בב״ר שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו והוא הטעם שאמרו שם בלשון אחר בתחלה שואלין בשלום התלמיד ואחר כך שואלין בשלום הרב. וראיתי במדרשו של ר׳ נחוניא בן הקנה בלשון הזה וישבע יעקב בפחד אביו יצחק וכי יש אדם שנשבע כך באמונת פחד אביו אלא עדיין לא נתן ליעקב כח ונשבע בכח שנתן לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק ומאי ניהו הוא דכתיב ביה ותפול אש מאת ה׳ ותאכל את העולה וכתיב כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא וגו׳ ע״כ במדרש. ומדבריהם נלמוד שמפני כן לא אמר ויזבח זבחים לה׳ לפי שעתה כבר זכה יעקב בחלקו שנאמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם והוצרך לפרש עתה. והנה בזכות הקרבנות נראה אליו אלהי יצחק אביו במראות הלילה במדת הדין רפה וזהו שאמר אלהים במראות הלילה והוא מה שאמר אנכי האל אלהי אביך כי הוא האל בית אל אשר אמר לו בחרן אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה והוא אלהי אביך הוא השם והוא המדה והבטיחו שלא יירא במצרים כי יזכה בדינו ויגאל אחר הענוי וזה טעם ואנכי אעלך גם עלה. וכתב הרב בפרק כ״ז בחלק הראשון במורה הנבוכים כי תרגום אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אנא איחות עמך ואנא אסקינך ונפלא הרב בזה על דעת אונקלוס ואמר כי אונקלוס שם כל מאודו להרחיק הגשמות בכל ספור אשר בתורה וכל אשר ימצא מאלו השמות המורים על מין ממיני התנועה ישים ענין התנועה לכבוד נברא כלומר השכינה או השגחה ומתרגם וירד ה׳ ואיתגלי ה׳ ארדה נא ואראה איתגלי כען ואיתחזי ואם כן למה תרגם כאן אנא איחות. ופירש הרב כי בעבור שאמר בתחלת הענין ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה לא היה קשה לאונקלוס לספר המאמר כאשר נאמר במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה שהיה כי יש הפרש גדול בין מה שיאמר בחלום או במראה הלילה ובין מה שיאמר במחזה במראה ובין מה שיאמר בדבר מוחלט ויהי דבר ה׳ אלי לאמר או ויאמר ה׳ אלי לאמר אלו דבריו. וכן אמר שהרחיק אונקלוס השמיעה בכל מקום וישים פירושם הגעת הדבר ההוא לבורא או קבול תפלה ויתרגם שמיע קדם ה׳ וקבלא אקביל קבילתיה ואם כן הדבר כדברי הרב למה יברח אונקלוס מן התנועה וירחיק השמיעה גם כן מיראתו שתורה על גשמות ולא יברח מן האמירה והדבור ולא מן הקריאה בשום מקום בין בחלום בין במראה בין במאמר מוחלט כי בכלם יתרגם ואמר ה׳ מליל ה׳ וקרא ה׳ למשה והיא גם היא תורה על גשמות והיה לו לתרגם ויתאמר מן קדם ה׳ או ואמר יקרא דה׳ או ויתרעי ה׳ כפי הראוי בענין כמו שפי׳ הרב בדיבור ובאמירה ולמה ירחיק משמיעה ולא ירחיק הראיה שתרגם אותה וחזא ה׳. ואשר אמר הרב כי יורה על ענין השגת שכל כאשר יורה על השגת העין כ״ש שהוא זה בשמיעה כי היא תאמר על ההשגה בשכל וברצון ברוב מקומות כגון וישמע אברם לקול שרי שמע קול תחנוני גם כי תרבו תפלה אינני שומע הנה שמוע מזבח טוב והיה אם שמוע תשמע לקול ה׳ אלהיך וכן לב שומע

וש

אבן עזרא

ובנות בניו כי אחת היא : (י) בן הכנענית. לעד כי נשי השבטים היו ארמיות ומצריות ואדומיות ומדיניות. והזכיר זו לבדה בעבור שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת

ספורנו

אל שמחתו זאת אשר אין אחריה תוגה אחר שעברו עליו כל הצרות שעברו הורה מה שיקרה לו בעקב ובאחרי' הימי' כאמרו רנו ליעקב שמחה : (ח) ואלה שמות יעקב ובניו. הראוים בכל אלה שיהיה נחשב כל אחד מהם ונודע בשם איפיי הם יעקב ובניו בלבד כאמו' ונשא אהרן את שמות' לפני ה' אבל שאר שבעי' נפש אע"פ שהיו צדיקים לא

וּבְנַת בְּנוֹהִי וְכָל זַרְעֵיהּ
אַיְתֵי עִמֵּיהּ לְמִצְרָיִם׃
ח וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
דְעָאלוּ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב
וּבְנוֹהִי בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב
רְאוּבֵן׃ ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ
וּפַלּוּא וְחֶצְרוֹן וְכַרְמִי׃ י וּבְנֵי
שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד
וְיָכִין וְצוֹחַר וְשָׁאוּל בַּר
כְּנַעֲנִיתָא׃ יא וּבְנֵי לֵוִי
גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי׃ יב וּבְנֵי
יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וְפֶרֶץ
וְזָרַח וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא

וּבְנ֨וֹת בָּנָ֜יו וְכָל־זַרְע֗וֹ הֵבִ֥יא אִתּ֖וֹ
מִצְרָֽיְמָה׃ ס ח וְאֵ֨לֶּה שְׁמ֧וֹת
בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל הַבָּאִ֥ים מִצְרַ֖יְמָה
יַעֲקֹ֣ב וּבָנָ֑יו בְּכֹ֥ר יַעֲקֹ֖ב רְאוּבֵֽן׃
ט וּבְנֵ֖י רְאוּבֵ֑ן חֲנ֥וֹךְ וּפַלּ֖וּא
וְחֶצְרֹ֥ן וְכַרְמִֽי׃ י וּבְנֵ֣י שִׁמְע֗וֹן
יְמוּאֵ֧ל וְיָמִ֛ין וְאֹ֖הַד וְיָכִ֣ין וְצֹ֑חַר
וְשָׁא֖וּל בֶּן־הַֽכְּנַעֲנִֽית׃ יא וּבְנֵ֖י
לֵוִ֑י גֵּֽרְשׁ֕וֹן קְהָ֖ת וּמְרָרִֽי׃
יב וּבְנֵ֣י יְהוּדָ֔ה עֵ֥ר וְאוֹנָ֖ן וְשֵׁלָ֑ה
וָפֶ֣רֶץ וָזָ֑רַח וַיָּ֨מָת עֵ֤ר וְאוֹנָן֙

כ"ת. י"ן ר"פ כתו'
כ"ת
ו' חס'
כל הורי' חס' במ"א
כס' מדויק' נמלא וקהת

רשי

לוי : (ח) הבאים מצרימה. על שם השעה קורא להם הכתוב באים. ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו : (י) בן הכנענית. בן דינה שנבעלה לכנעני. כשהרג את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון

מרמה : בכר ז' חסרים בתורה וסי' בכר ישמעאל נבית. יעקב ובניו בכר יעקב ראובן. אלה ראשי בית אבתם. ויהיו בני ראובן בכר. פקד כל בכר זכר. ולקחת את הלוים לי. קדמא' דפכו'. וא' ולא תעבד בבכר צאנך : הצרן כל אורייתא חסר במ"א חצרוני קדמ' דוידבר :

רמבן

וכן רבים והנה אונקלוס לא היה לו לירא מן השמיעה שלא תורה רק על קבלת הדבר והרצון בו ולא ברח מן הראיה בשום מקום אבל תרגם אותה כפשוטה בכל מקום שהדבר מושג בראיה בלבד אבל כאשר איננו מושג בראיה בלבד והוא צריך השגחה והתבוננות יתרגם כפי הראוי בו כאשר אמר כי ראה ה' בעניי ראה ראיתי את עני עמי וירא אלהים את בני ישראל שאין הראיה בהם שיראה את גופם אבל שישגיח בעניינם וידע אותו וזה דרכו בכל התורה לא כטעם שעלה בדעת הרב רצה בזה למה שאמר (פמ"ח) וירא ה' כי רבה רעת והשני מקומות האחרים שתרגם אותם וחזא אליו ולא השלים אותו. ובלשון העברה הנה אונקלוס יתרגם ויעבר ה' על פניו ואעביר ה' שכינתיה על אפוהי שיהיה הדבר העובר נברא לדעתו ולא יזכיר לשון תנועה בבורא כפי מה שהזכיר הרב ואם כן איך תרגם ה' אלהיך הוא עובר לפניך ה' אלהיך הוא עבר קדמך והנה זה מין תנועה בספור מעשה ולא ירא ממנו אונקלוס וכן בפסוק וירא ישראל את היד הגדולה תרגם בו וחזא ישראל ית גבורה ידא רבתא נופל בו הגבורה מפני לשון אשר עשה והשאיר בו ידא רבתא ולא היה ירא ומתפחד מן היד ולא יכנה אותה כלל וכן נהג בתרגום כתובים באצבע אלהים באצבעה דה'. ומה שתירץ בו הרב כי ישים אונקלוס האצבע כלי נברא אשר פתח הלוחות בחפץ הבורא איננו אמת כי הנה מימינו אש דת למו כתב ימיניה ולא פחד מן הימין הכותבת שתורה על גשמות וכן מן האצבע ועוד תרגם ארימת ימינך ואמר ימינך ה' תברת שנאה ותרגם ידך החזקה ית ידך תקיפא ואמר בידא תקיפא ובאדרעא מרממא וכן ותאחז במשפט ידי ותתקיף בדינא ידי וכן תרגם תדירא עיני ה' אלהיך בה מרישא דשתא. והנה ביעקב כתוב בתחלת הענין ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגו' ופחד אונקלוס ממנו ותרגם והא יקרא דה' מעתד עלוהי ולא תרגם והא ה' בעבור שהוא בחלום ותרגם והנה אנכי עמך והא מימרי בסעדך ולא אמר והא אנא עמך כמו שתרגם אנא אחות עמך ואף על פי שהוא ספור דבר שנאמר בחלום כמוהו בשוה ותרגם ואנכי אהיה עם פיך ואנא אהי עם פומך ואמר כי ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות ארי יהא מימרי עמך. ועוד נזהר אונקלוס בחלומות ותרגם ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויבא אלהים אל לבן בחלום ואתא מימר מן קדם ה'. ואם תאמר שחשש שלא תהא הביאה קודמת לחלום ויחשוב בה שהיא ממש הנה בשלמה כתוב בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ותרגם אותו יונתן אתגלי ה' לשלמה ואם הדבר נאמר בחלום יספרו אותו כאשר נאמר בחלום ההוא ואל יקשה עליהם אף על פי שהוא מאמר יורה על הגשמות כי היותו בחלום יתרץ להם שאינו ממש גם כן הדבר שיאמר כי הוא נראה בחלום ראוי שיספרו אותו כאשר הוא כי מה שנאמר בו שהוא בחלום הלילה ילמד שאינו ממש אבל הוא חלום שנדמה לו ממנו כן. ואל תחשוב שהיה זה ליונתן ב"ע מפני שלא יאמר בארמית לשון ראיה בחלומות כי וארא בחלומי מתורגם וחזית ובנבוכדנצר חזית הוית וכן תרגם אונקלוס לא עלינו תלונותיכם כי על ה' אלהין על מימרא דה' ואין כאן יראה ופחד מן הגשמות וכן וידבר העם באלהים ובמשה ואתרעם עמא על מימרא דה' וכן ביני וביניכם ובין אלהים ובין כל נפש חיה בין מימרי ומימרא דה' וכיוצא בהן הרבה וכן תרגם יגף ה' יסך מימרא דה'. אלהים עד מימרא דה' סהיד ואין לו בהן יראת הגשמות וגם אין למימרא ענין בכאן שיאמר בו שיצפה ויעוד וכן השבעה לי באלהים קיים לי במימרא דה' וכן הנשבעים מזכירין אני נשבע במאמר אלהים וכיוצא באלו רבים לאונקלוס וסודם ידוע למשכילים. וכן בלשון עמידה אמר הרב שאם יונתן ב"ע כוונתו לפרש בו קיום ולכך תרגם ועמדו רגליו ואתגלי גבורתיה וכן תרגם כל דבר עסק ותנועה גבורתא והנה אונקלוס לא יתירא מלשון עמידה ותרגם הנני עומד לפניך שם על הצור הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא. ומה שאמר הרב כי אונקלוס ישים ענין התנועה גלוי השכינה והראות כבוד נברא הנה אונקלוס מן הכבוד יברח מלתת בו כלשונות האלה ויתרגם וירא כבוד ה' אל כל העדה ואתגלי יקרא דה' כמו שיאמר ויתגלי ה' ולא יתרגם ואיתחזי יקרא דה' וכן יתרגם במלאכים ויתגלי ואם ידבר אונקלוס במלאכים ובכבוד נברא בעניני הגשמות כמו שאמר הרב היה ראוי שלא יתירא מן הראיה שיראה האדם ויתרגם בהם ואיתחזי כמו שעשה כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ארי חזיתי מלאכא דה'. וחס ושלום שיהיה הדבר הנקרא שכינה או כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך כאשר חשב הרב כאן ובפרקים רבים מספרו והוא תרגם אם אין פניך הולכים אם לית שכינתך מהלכא ביננא ומשה לא יחפוץ בלכת עמו כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך שכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא הנה מלאכי ילך לפניך ולא היה מתרצה בכך אבל היה מבקש שילך עמו האל בעצמו ובכבודו. וכן אחר ששמע השם בקולו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה אמר משה ילך נא אדני בקרבנו תהך כען שכינתא דה' ביננא וכן תרגם לא תוכל לראות את פני לא תוכל למחזי אפי שכינתי ארי לא יחזינני אינשא. ואמר יונתן ב"ע בריך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה ואם הכבוד הזה ירצה בו הכתוב עצם הבורא ואמתו ויהיה כמו הראני נא את כבודך שפירש בו הרב כן הנה הזכיר בו אתר בית שכינתיה ואם יאמר שהוא כבוד נברא כדעתו של הרב בפסוק וכבוד ה' מלא את המשכן וזולתו איך יקבעו בו ברוך והמברך והמתפלל לכבוד נברא כעובד אלילים ובדברי רבותינו דברים רבים יורו על שם השכינה שהוא האל יתברך. אבל הענינים האלה לאונקלוס ויונתן ב"ע דברים ידועים בקבלה וסודם ליודעים חן. ובמעמד הר סיני יתרגם אונקלוס כל מלת אלהים הנזכר בפרשה יקרא או מימרא דה' וכאשר הזכיר הפרשה בשם המיוחד לא יאמר כן והכל בהשגחה ובחכמה ממנו ועוד אזכיר זה בע"ה יתברך. ומה שתרגם אונקלוס וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל ה' טעמו בזה משום שנאמר פנים בפנים דבר ה' אל כל קהלכם והמשכיל יבין. אבל מה שאמר כאן אנא אחות עמך רצה לרמוז בו מה שאמרו גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם והנה האמירה והירידה שוים כמו שפירשתי למעלה ולא היה יכול לתרגם אלא כן בשום כנים כאשר רמזתי אבל שם ביעקב לא יתכן לתרגם והא אנא עמך בעבור כי שם כתוב והנה ה' נצב עליו והמשכיל יבין. ומפני שמצא אונקלוס שאינו כפשוטו ממש ברח ממנו ועשאו ענין עזר בלבד ואמר מימרי בסעדך ולא אמר מימרי עמך כמו שאמר במשה. והאל יראנו מתורתו נפלאות:

(ג) **ויאמר** יעקב יעקב. אחר שאמר לו השם לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך היה ראוי שיקראנו בשם הנכבד ההוא וכן הוא נזכר בפרשה הזאת שלשה פעמים אבל קראו יעקב לרמוז כי עתה לא ישור עם אלהים ועם אנשים ויוכל אבל יהיה בבית עבדים עד שיעלנו גם עלה כי מעתה הגלות תתחיל בו. וזה טעם ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו כי בשם בני ישראל יבאו שמה כי יפרו הבנים וירבו ויגדל שמם וכבודם אבל יעקב הוא עתה ברדתו שם. והזכיר הכתוב ער ואונן עם שמות בני ישראל הבאים מצרימה לסוד ידוע מדברינו שכתבנו כבר והמשכיל יבין זה וטעם כל הכתוב וכן הזכירם בפקודי בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני יהודה למשפחותם ובדברי הימים מנאם במספר אמר בני יהודה ער ואונן שלשה נולד לו מבת שוע הכנענית ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח כל בני יהודה חמשה:

(ז) **ובנות** בניו. שרח בת אשר ויוכבד בת לוי לשון רש"י. ומה ירצה בבנותיו אבל דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד

שמעון שישאנה. ב״ר: (טו) אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: (יט) בני רחל אשת יעקב. ובכלן לא נאמר

בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ
חֶצְרֹן וְחָמוּל׃ יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר
תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרֹן׃ ב׳ בתרי לישני ל׳
יד וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן ל׳ . ט׳ כ״כ
וְיַחְלְאֵל׃ טו אֵלֶּה ׀ בְּנֵי לֵאָה ל׳ כ״פ בטע׳ בענין
אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם
וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ כָּל־נֶפֶשׁ בָּנָיו ל׳
וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ׃ טז וּבְנֵי ג׳ מ״ל
גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי ל׳ מ״ל . ל׳ וח׳ וה׳ אנכן
וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃ יז וּבְנֵי אָשֵׁר
יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה
וְשֶׂרַח אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר כו׳ כתיב ש״ו במ״א וסרה העודף
וּמַלְכִּיאֵל׃ יח אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה
אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ
וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ
עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ׃ יט בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת ל׳ ר״פ

דִכְנַעַן וַהֲווֹ בְּנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן
וְחָמוּל׃ יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר
תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרוֹן׃
יד וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן
וְיַחְלְאֵל׃ טו אִלֵּין בְּנֵי לֵאָה
דִילֵידַת לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם
וְיָת דִּינָה בְרַתֵּיהּ כָּל נְפַשׁ
בְּנוֹהִי וּבְנָתֵיהּ תְּלָתִין וּתְלָת׃
טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי
וְאֶצְבּוֹן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃
יז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה
וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחַתְהוֹן
וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל׃
יח אִלֵּין בְּנֵי זִלְפָּה דִּיהַב
לָבָן לְלֵאָה בְרַתֵּיהּ וִילֵידַת
יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב שִׁתָּא עֲשַׂר
נַפְשָׁן׃ יט בְּנֵי רָחֵל אִתַּת

לקחת כנענית ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן בעבור היותם

תולע ב׳ בתרי לישני וסימן תולע ופוה. האמוני׳ עלי תולע. קדמ׳ שום פר נש: זבלון ט׳ בתי׳ כן וסי׳ זבדני אלהי׳. בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון. ובני זבלון סרד ואלון. ופגע בזבלון מנגב ובאשר. ושב מזרח השמש בית דגן. ותשלח ותקרא לברק בן אבינע׳. ומלאכים שלח בכל מנשה. זבלון עם חרף נפשו. כי לא מועף לאשר מוצק לו. וכל כתו׳ דכוות׳ זבלון במ״א

תולדות אהרן ושאול בן הכנעני׳. סנהדרין עב: ער ואונן. עקידה שער ב׳ ובשער כט: וימת ער ואונן. סוטה יג: ואת דינה בתו. בתרא קכג נדה לא:

ספורנו

לא עלו למעלה אלה: (יט) בני רחל אשת יעקב. שהיתה עקר ביתו וכן

רמבן

לשון רבים ובני דן חושים ובני פלוא אליאב וכן בנותיו דינה ובנות בניו סרח בת אשר אבל יוכבד לא יזכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש ששים ושש אבל ירמוז אליה כדעת רבותינו:

(טו) **שלשים** ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים אלא זו יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים זו היא שיטת רבותינו. ורבי אברהם השיב ואמר כי זה תמה א״כ למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת מאה ושלשים שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הצער עד שעשו הפייטנים פיוטים ביום שמחת תורה יוכבד אמי אחרי התנחמי והנה היא בת מאתים וחמשים שנה וכי אחיה השילוני חיה כך וכך שנים דרך הגדה או דברי יחיד אלו דבריו. והנה פן יהיה חכם בעיניו בסתירת דברי רבותינו אני צריך לענות אליו ואומר כי על כל פנים יהיה בדבר יוכבד פלא גדול מן הנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כי היא בת לוי עצמו לא מתיחסת אליו כמו שכתוב אשר ילדה אותה ללוי במצרים ועוד כתב את יוכבד דודתו והנה אם נאמר כי הוליד אותה בבחרותו כאשר הוליד כל בניו והיתה לידתה אחר רדתו למצרים מעט הנה היא בלידת משה זקנה מאד כמנין שאמרו רבותינו או קרוב לו ואם נאמר שנולדה לו אחר שבתו במצרים ימים רבים והנה נחשוב שהוליד אותה אחר רדתו למצרים חמשים ושבע שנה והוא יהיה בן מאה שנה כי ברדתו היה בן מ״ג שנים והנה יהיו בזה שני פלאים שיהיה הוא זקן כאברהם אשר הזכיר הכתוב הלבן מאה שנה יולד וכתיב ואדני זקן ותהיה היא זקנה בלדת משה בת ע״ג ואם נאמר עוד לידתה לסוף ימי לוי הנה יהיה פלא גדול משל אברהם. אבל אומר לך דבר שהוא אמת וברור בתורה כי הנסים הנעשים על ידי נביא שיתנבא בן מתחלה או מלאך נגלה במלאכות השם יזכירם הכתוב והנעשים מאליהן לעזור צדיק או להכרית רשע לא יזכירו בתורה או בנביאים וזהו זהב רותח יוצק בפי החכם הזה ממה שהשיב על רבותינו בענין פינחס וזולתו במקומות הרבה ולמה יזכירם הכתוב כל יסודות התורה בנסים נסתרים הם וטעם התורה אין בכל ענינו רק נסים לא טבע ומנהג שהרי יעודי התורה כלם אותות ומופתים כי לא יכרת וימות בטבע הבא על אחת מן העריות או האוכל חלב ולא יהיו השמים כברזל בטבעם מפני זרענו בשנה השביעית וכן כל יעודי התורה בטובות הכן וכל הצלחת הצדיקים בצדקתם וכל תפלות דוד מלכנו וכל תפלותינו נסים ונפלאות אלא שאין בהם שנוי מפורסם בטבעו של עולם כאשר הזכרתי זה כבר ועוד אפרשנו בע״ה. והנה אתן לך עד נאמן על מה שאמרתי ידענו כי מעת בוא ישראל לארץ עד לדת אדונינו דוד היה כשלש מאות ושבעים שנה והימים האלה יתחלקו לארבע דורות שלמון ובועז ועובד וישי ויגיע לכל אחד מהם צ״ג שנה והנה כלם זקנים קרוב לאברהם והיו מולידים כל אחד בשנת מותו שלא כדרך כל הארץ כי אין החיים בזמנם מאה שנה ואם הוליד אחד מהם בבחרותו כמנהג יהיו האחרים זקנים מאד יותר מאברהם ויהי בהם הפלא גדול יותר מאד כי ימי האדם בדור אברהם ארוכים ובשנות דוד חזרו למחציתם ואולי חיו יותר כי אפשר שהיו לשלמון ימים רבים בבואם לארץ ולכן נתנו אנשי הקבלה והם חכמי אמת לעובד ימים רבים והוא גם נסתר נעשה לאבי המלוכה בן הצדקת הבאה לחסות תחת כנפי השכינה. וכן יזכירו באמו אורך ימים רבים. וכבר פרשתי כי הפלא באברהם איננו כאשר יחשוב החכם הנזכר וזולתו מבעלי המקרא כי אברהם הוליד את יצחק טרם מותו שבעים וחמש שנה והנה לא עברו עליו שני חלקים בימיו והאנשים בכל דור אין הזקנה בהם עד עבור עליהם שלשת חלקי ימותם כאשר יחשבו הרופאים הילדות והבחרות והאישות והזקנה ובדורות האלה אשר הימים בהם כשבעים שנה לא יחשבו לו הרופאים זוקן עד אחר ששים. ועוד כי אברהם הוליד בנים רבים אחרי ארבעים שנה מלדת יצחק ויהיה הפלא כפלי כפלים ואם נאמר שהחזירו האל לימי בחורותיו יקשה עליו כי לא הזכיר הכתוב הפלא הגדול הזה והוא נס גלוי ומפורסם בהפך מן הטבע. ומן הידוע כי האנשים בדור הזה מהם שיולידו בזקנתם עד מלאת שבעים שנה או שמונים שנה ויותר כפי התקוים בהם הלחות לפי טבעם וגם הנשים אין להם זמן וכל עוד היות להן אורח תלדנה רק התימה באברהם ושרה כאשר פירשתי שם מפני שלא הולידו בנעוריהם ועתה הולידו זה מזה. ועוד בשרה היה פלא כי חדל ממנה ארח כנשים ואחרי כן לא תלדנה. והנה אם יהיו ימי יוכבד כימי אביה ותתקיים בה הלחות עד קרוב לזקנתה כמשפט הנשים איננו פלא אם תוליד בזמן אשר נתנו לה רבותינו מפני שרצה אלהים לגאול את ישראל על ידי האחים האלה ולא הגיע הקץ איחר לידתם ימים רבים עד כי זקנה אמם ולא יפלא מה׳ דבר: כתב רבינו שלמה ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו קודם ירידתם למצרים שהרי לא נמנו כאן ואין צריך לזה שהרי אמרו רבי יהודה אומר מאחיותיהם נשאו השבטים והנה היו אלה התאומות נשי בניו והכתוב אמר עליהם מלבד נשי בני יעקב. ורבי יהודה מזה הכתוב אמר כן כי מה טעם לאמר מלבד נשי בני יעקב הכנעניות אחרי שאמר יוצאי ירכו רק בעבור היות נשי בניו גם הן מיוצאי ירכו יאמר כן אבל לא פרסם אותן בכאן כאשר לא הזכירן בעת לידתן עם השבטים ועוד כי לא הזכיר הנה רק אשר יולידו ויתרבו במצרים להודיע הנס הגדול הנעשה ברבוי העמים אשר רבו במצרים והם בזה שבעים נפש ונשיהם לא ימנו כי האיש עם אשתו הוא אחד:

(יח) **אלה** בני זלפה וגו׳ בני רחל אשת יעקב וגו׳. דרך הכתוב למנות בני הגבירות יחד בתחלה כמו שאמר בסדר וישלח יעקב ובסדר ואלה שמות בני ישראל או למנותם כתולדותם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו כאשר עשה בברכתם בסדר ויחי יעקב. אבל בכאן מפני שבא למנות מספרם כי בשבעים נפש ירדו מצרימה הקדים המרובה בנפשות ולכך הזכיר רחל בתוך

היותם בני כנענית: (כא) ונעמן. הוא בן בנימין כי יש נעמן שהוא בן בנו: (כג) ובני דן חשים. יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב או כן דרך הלשון. יש אומר כי מספר שבעים בעבור שהוא סך החשבון כי ששים ותשע היו וזה המפרש טעה בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והם שלשים ושתים ונדרש כי יוכבד נולדה בין החומות גם זה תמה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת ק"ל שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הפלא עד שעשו פייטנים ביום שמחת תורה יוכבד אמי אחרי התנחמי והיא בת ר"נ שנה וכי אחיה אי כן וכך שנים דרך אגדה או דברי יחיד והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו ואם יטען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים כאשר אמר אשר יולד לו בפדן ארם ולא נולד לו בנימין שם כי גם בזו הפרשה שנים עדים האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב והעד השני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ואלה שניהם לא ירדו ג"כ זה הכתוב לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר: (כט) ויאסר יוסף. על ידי צווי כמו ויבן שלמה

יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כ וְאִתְיְלִידוּ לְיוֹסֵף בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּילִידַת לֵיהּ אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא דְאוֹן יָת מְנַשֶּׁה וְיָת אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וְרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אִלֵּין בְּנֵי רָחֵל דְּאִתְיְלִידוּ לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא אַרְבְּעַת עֲשַׂר׃ כג וּבְנֵי דָן חֻשִׁים׃ כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה דִּיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ וִילֵידַת יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שִׁבְעָא׃ כו כָּל נַפְשָׁתָא דְּעָלָא לְיַעֲקֹב לְמִצְרַיִם נָפְקֵי יַרְכֵּיהּ בַּר מִנְּשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שִׁתִּין וְשִׁית׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּמִצְרַיִם נַפְשָׁתָא תַּרְתֵּין כָּל נַפְשָׁתָא לְבֵית יַעֲקֹב דְּעָלָא לְמִצְרַיִם שַׁבְעִין׃ כח וְיָת יְהוּדָה שְׁלַח קֳדָמוֹהִי לְוָת יוֹסֵף לְפַנָּאָה קֳדָמוֹהִי לְגֹשֶׁן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ כט וְטַקֵּים יוֹסֵף רְתִיכּוֹהִי וּסְלֵיק לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי לְגֹשֶׁן וְאִתַּחֲזִי לֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְּרֵיהּ וּבְכָא עַל צַוְּרֵיהּ עוֹד׃ ל וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף אִלּוּ אֲנָא מָאִית זִמְנָא הָדָא מְנַחֵם אֲנָא בָּתַר דַּחֲזֵיתִינוּן לְאַפָּךְ אֲרֵי עַד כְּעַן קַיָּם אַתְּ׃ לא וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי

ל' בטעם

יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כ וַיִּוָּלֵד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר׃ כג וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים׃ כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה׃ כו כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה יֹצְאֵי יְרֵכוֹ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֻלַּד־לוֹ בְמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ לְבֵית־יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים׃ ס כח וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן׃ כט וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃ ל וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי׃ לא וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וְאֶל־

ג' · ג' חס'. ב' · ב'. ג'ר"פ · ב' ומב' לבני לענה ל'. ל' ל' · ד' כתי' וכן · ב' בב' לישני · ג' מלרע כ"ת · ל' בתורה · ג' מלעי' · ג' · כ"ל כ"כ · ג' · ב' וחס' ובענין · ל' ומ"ל ל' ומ"ל

נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית: (כו) כל הנפש הבאה ליעקב שיצא מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו (אסתר ב) בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה. באלף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש. והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. (ועיין בביאורי ת"י ומשם תמצא לרוות צמאונך ברש"י). ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרי' שהרי לא נמנו כאן. מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה. יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדין לאל אחד: (כח) להורות לפניו. כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו. קודם שיגיע לשם. ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה: (כט) ויאסור יוסף מרכבתו. הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו. יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה וכן (איוב לד) כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא איננו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: (ל) אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואמרה אליו אחי וגו'. ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו'

בעל הטורים

וראש שנים במסורה הבא אחי וראש. ואידך זכור עניי ומרודי לענה וראש. כדאיתא במדר' שקרא בנימן לכל בניו על שם הצרות שאירעו ליוסף. וזהו על שם וראש אזכור עניי ומרודי לענה וראש. חשים ב' במסו' חתרי לישני. ובני דן חשים. ואנחנו נחלץ חשים. דאמרינן בפרק מי שמת שהיו בני דן כחושים של קנה. פירוש מלמטה הוא אחד ולמעלה הוא מתפצל לכמה קנים שמבן אחד שהיה לו יצאו רבים. וכן נמי נחלץ חשים שדרך שנלחמים להדבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם האויבים:

תולדות א״רן בני בנימין בלע ובכר. כוטה לו: ובני דן חשים. בתרא קמג:

זבולן לזבולן שמעיהו בד"ה: ישמע עהו פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח. אלין כ"ל כתיב תרין מלין וקריין ואינון חד שמא. תובל קין למדינחאי מילתא חדא כתי' וקריין. למערבאי תרין מלין כתיב וקריין: ו' סבירין ובני וק' ובן וסי' ובן חנניה פלטיה וישעיה. ובן נעריה אליועיני וחזקיה. ובן עזרא יתר ומרד. ובן זרבבל משלם. ובן הלם אחיו צופח. ובן יהונתן מריב בעל. וד' סבירין ובן וקר' ובני וסי' ובני דן חשים. ובני פלוא אליאב. ובני איתן עזריה. ובני אולם בדן: חשים ב' בתרי לישני וסי' ובני דן חשים. ואנחנו נחלץ חשים: הבא״ה ג' בטעם מלרע וסי' כל נפש הבא'. ובני ישראל למספר'. ויאמרו כל העם אשר בשער. וג' מלעיל מסר פרשת וירא: ואת יהודה ג' וסימן שלח. לך מנה. ואת יהודה וירושלם: גשנה ב' וחס' וסי' ואת יהודה שלח. ויאסר יוסף מרכבתו: ויאסר ג' מסר פרש' מקץ:

ספורנו

וכן ממנה נולד יוסף ובנימן. שהיו מעולים בשבטים כאמרם ז"ל (סוטה פ' אלו נאמרים) ראוי היה יוסף שיצאו ממנו שנים עשר שבטים כיעקב וכאמרם ז"ל (שבת פרק במה בהמה) על בנימן שמת בעטיו של נחש וכן העיד באמרו לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך: (כח) להורות לפניו גושנה. למען יורה יהודה איך יתוקן בית דירה לפני בא יעקב לגושן: וירא אליו. מתוך עבדיו הסובבים אותו ולא המתין ביאת אביו אליו אל המרכבה: (ל) אמותה הפעם. מצרות אחרות נושעתי ואח' התשועה מהם אפסו

רמבן

בתוך הלאיות והוצרך להזכירה בכבוד ואמר אשת יעקב כאשר הזכרתי למעלה: (כט) וירא אליו. יוסף נראה אל אביו. ויבך על צואריו עוד לשון הרבות בכיה אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף בנו ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא קרית שמע לשון רש"י. ולא ידעתי טעם בוירא אליו בידוע שנתראו כאשר נפל על צוארו ועוד כי איננו דרך כבוד שיפול יוסף על צוארי אביו אבל שישתחוה לו או שינשק ידיו וכתיב ויוצא יוסף אותם

רשי

וגו' : (לד) בעבור תשבו בארץ גושן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לפי שהם להם אלהות : (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו : ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן. אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולן וכן לאשר זהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י. אבל בגמרא בבלית שלנו (ב"ק צב) מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב"ק. ובברייתא דספרי שנינו כה בזאת הברכה

כמו

אבן עזרא

שלמה את הבית : (לד) כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלים בשר ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מרגיש עד היום הזה : (א) בארץ גושן. כלל בארץ רעמסס פרט והעי"ן נח ולפי דעתי כי רעמסס פתוח העי"ן איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה:

שרי

בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי׃ לב וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃ לג וְהָיָה כִּי־יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם׃ לד וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי־תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל־רֹעֵה צֹאן׃

מז א וַיָּבֹא יוֹסֵף וַיַּגֵּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר אָבִי וְאַחַי וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ב וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־אֶחָיו מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבוֹתֵינוּ׃ ד וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ׃

ל' וחד אמר' לאל סנעי
ח' ר"פ
ג' מ"ע
ד' קמץ כתיב ה'
ל'
ל' והס'
כ"כ' כל' רפי
ח' ומ"ל
י"ח בטעס
ג' בטעמ' ר"פ

ולבית אבוהי אסק ואחוי לפרעה ואימר ליה אחי ובית אבא די בארעא דכנען אתו לותי: לב וגובריא רעי ענא ארי גברי מרי גיתי הוו ועניהון ותוריהון וכל דלהון איתיאו: לג ויהי ארי יקרי לכון פרעה ויימר מה עובדיכון: לד ותימרון גברי מרי גיתי הוו עבדך מזעירנא ועד כען אף אנחנא אף אבהתנא בדיל דתיתבון בארעא דגשן ארי מרחקין מצראי כל רעי ענא:

א ואתא יוסף וחוי לפרעה ואמר אבא ואחי ועניהון ותוריהון וכל דלהון אתו מארעא דכנען והא אינון בארעא דגשן: ב ומקצת אחוהי דבר חמשא גוברין ואקימינון קדם פרעה: ג ואמר פרעה לאחוהי מה עובדיכון ואמרו לפרעה רעי ענא עבדך אף אנחנא אף אבהתנא: ד ואמרו לפרעה לאתותבא בארעא אתינא ארי לית רעיא לענא די לעבדך ארי תקיף כפנא בארעא דכנען וכען יתבון כען עבדך בארעא דגשן: ה ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך אתו לותך:

בעל הטורים

ומקצה אחיו לקח בגימטרי' החלשים. במיטב הארץ בגימ' גשן. ושמתם שנים במס' ושמתם שרי מקנה על אשר לו. ואידך ושמתם בארון. מלמד שהיו ממונים ושרים על ראשי החיילים וכו' שהם כתובים ומונחים בארגז המלך חב סוף ושמתם בארון.

תולדות אהרן ואמרתם אנשי. ספר הזוהר פ' פנחס :
ומקצה אחיו. בבא קמא צב :

והאנשי' ח' ר"פ וסי' והאנשים רעי צאן. והאנשים אשר עלו עמו. אשר שלח משה. טבים לנו מאד. רדפו אחריהם. ינחשו וימהרו. עשים באמונה. אשר לא מתו. וא' האנשים האלה שלמים: מנעורינו ג' ומלאים וסי' ואמרת' אנשי מקנ' היו. והבש' אכלה את יגיע. נשכבה בבשתנו: רעה ד' קמץ כתיב ה' וסי' ויהי הבל רעה צאן. כי תעבת מצרים כל. רעה צאן עבדיך. רעה ישראל האזינה : ה' פסוקים מתחלפים ומטעי' וסי' ויהי רעב בארץ. וכל הארץ באו מצרימה. ויבאו בני ישראל לשבור בתוך. ויאמרו אל פרעה לגור. ולחם אין בכל. קדמ' כי כבד הרעב בארץ. תני' כי חזק הרעב בכל הארץ. תליתא כי היה הרעב בארץ כנען. רביע' כי כבד הרעב בארץ כנען. חמיש' כי כבד הרעב מאוד : אבותינו ח' מלאים וסי' גם אנחנו גם אבותינו. תניי' דפסוק. והבש' אכלה. נשכבה בבשתינו. ידענו ה' רשענו. ה' עזי ומעזי. ירא אלהי אבותינו. והנה נפלו אבותינו על אשר לא שמרו אבותינו. וכל יהושע ושפטי' ותהלי' דכוו' מלאים במ"א חס' בך בטחו אבתינו : ישבו ב' וסי' במסרא רבתא : ארץ י"ג ר"פ מסר בתהלים סי' ס"ז : ואת אחיך. ב' וסי' הושב את אביך. תפקד לשלו' : ושמת' ב' וסי' שרי מקנה. בארון :

ספורנו

עלי רעות עתה בזאת הפעם שנוסעתי מארצך אחרי ראותי את פניך יהי רצון שאמות בזאת התנועה ולא יוסיף עצב עמה : (לא) אעלה ואגידה. שמלאכתכם היא מרעה הצאן מכוונתי שאשאל ממנו אז שיתן לכם ארץ גושן כדי שיאמין כשתאמרו לו שזאת מלאכתכם ולא יחשוב שתאמרו כן כדי שיתן לכם ארץ גושן : (ב) ומקצה אחיו לקח.

כדי

רמבן

תפס ברכיו וישתחו לאביו והשעה הזו ראויה יותר להשתחות לו וכן כל עוד בכתוב תוספת על עיקר הוא איננו כמו הרבה לא על איש ישים עוד שישים עליו כפי חטאיו ולא יותר. והנכון בעיני כי כבר היו עיני ישראל כבדים קצת מזוקן וכשבא יוסף במרכבת המשנה ועל פניו המצנפת כדרך מלכי מצרים ולא היה נכר לאביו וגם אחיו לא הכירוהו לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר נתראה אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צוארו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה כשלא ראהו ואחר כך אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך. ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או הבן הבחור המולך. ואל תחוש בעבור אמרו ויאמר ישראל כי ממנו ידבר ויחזור ויזכיר שמו וכן ויקבוץ את כל אוכל שבע שנים וגו' וליוסף יולד שני בנים וכן במקומות רבים תמיד בתורה ובמקרא:

(לב) **והאנשים** רעי צאן כי אנשי מקנה היו. אמר להם שהם רועים אבל לא שירעו בהמות של אחרים כי גם בשל עצמם יש להם עבדים ובני בית ירעו אותם אלא שעשרם במקנה וזה טעם כי אנשי מקנה היו והיה להם עושר ועבודה רבה מאד במקנה רב אשר להם כי לא רצה להזכיר רק לכבוד:

(ד) **לגור** בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך. אני תמה בטעם הזה שאמרו לו כי גם במצרים אין מרעה כי כבד הרעב בארץ מצרים כמו בארץ כנען או יותר כי עליה היתה עיקר הגזרה. ואולי אמר כי בארץ כנען מפני כובד הרעב יאכלו האנשים עשב השדה ולא ישאירו מחיה לבהמה אבל בארץ מצרים יש בה שבר יחיו בה האנשים ותשאר בה מרעה מעט. ויתכן שהיה בארץ מצרים מרעה מעט באחו מפני היאורים והאגמים:

(ה) **אביך** ואחיך באו אליך. הכנסת דברים כאומר הנה שמעתי כי אביך ואחיך באו וארץ מצרים לפניך היא. והנכון בעיני שיאמר אביך ואחיך אליך באו לשמע כבודך ועליך השליכו יהבם ראה שתעשה עמהם טובה כי עליך הדבר ויש לאל ידך:

ויברך

ו אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא י"ג ר"פ
בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־אָבִיךָ ל' ומ"ל
וְאֶת־אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן ב' תפקוד לשלום . ב'
וְאִם־יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל
וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה עַל־אֲשֶׁר־ ב'
לִי׃ ז וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־יַעֲקֹב אָבִיו כ"א
וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְבָרֶךְ ב' וחס'
יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה׃ ח וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי ה' דס' בתורה
חַיֶּיךָ׃ ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־
פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים ה' דס' כתו'
וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ ב'
יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי
שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם׃ ל' ומ"ל
י וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא
מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃ שביעי יא וַיּוֹשֵׁב ה' דין מלרע
יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וַיִּתֵּן
לָהֶם אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס
כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַרְעֹה׃ יב וַיְכַלְכֵּל ל'
יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וְאֵת ה'. ט'
כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף׃
יג וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי־ ד' ר"פ
כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ ל' ומפיק
מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי
הָרָעָב׃ יד וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת־כָּל־
הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם
וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר־הֵם ה'. ל'

ו אַרְעָא דְמִצְרַיִם קֳדָמָךְ הִיא
בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא אוֹתֵיב יַת
אֲבוּךְ וְיַת אֲחָךְ יִתְּבוּן
בְּאַרְעָא דְגשֶׁן וְאִם יְדַעְתְּ
וְאִית בְּהוֹן גּוּבְרִין דְּחֵילָא
וּתְמַנִּינוּן רַבָּנֵי גֵיתֵי עַל דִּילִי׃
ז וְאַיְתִי יוֹסֵף יַת יַעֲקֹב
אֲבוּהִי וַאֲקִימֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה
וּבָרִיךְ יַעֲקֹב יַת פַּרְעֹה׃
ח וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיַעֲקֹב כַּמָּא
יוֹמֵי שְׁנֵי חַיָּיךְ׃ ט וַאֲמַר
יַעֲקֹב לְפַרְעֹה יוֹמֵי שְׁנֵי
תוֹתָבוּתִי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין
זְעִירִין וּבִישִׁין הֲווֹ יוֹמֵי שְׁנֵי
חַיַּי וְלָא אַדְבִּיקוּ יַת יוֹמֵי
שְׁנֵי חַיֵּי אֲבָהָתַי בְּיוֹמֵי
תוֹתָבוּתְהוֹן׃ י וּבָרִיךְ יַעֲקֹב
יַת פַּרְעֹה וּנְפַק מִן קֳדָם
פַּרְעֹה׃ יא וְאוֹתֵיב יוֹסֵף יַת
אֲבוּהִי וְיַת אֲחוּהִי וִיהַב לְהוֹן
אַחְסָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא בְּאַרַע
רַעְמְסֵס כְּמָא דְפַקִּיד פַּרְעֹה׃
יב וְזָן יוֹסֵף יַת אֲבוּהִי וְיַת
אֲחוּהִי וְיַת כָּל בֵּית אֲבוּהִי
לַחְמָא לְפוּם טַפְלָא׃
יג וְלַחְמָא לֵית בְּכָל אַרְעָא
אֲרֵי תְקֵיף כַּפְנָא לַחֲדָא
וְאִשְׁתַּלְהִי עַמָּא דְאַרְעָא
דְמִצְרַיִם וְעַמָּא דְאַרְעָא
דִכְנַעַן מִן קֳדָם כַּפְנָא׃
יד וּלְקַט יוֹסֵף יַת כָּל כַּסְפָּא
דְאִשְׁתְּכַח בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
וּבְאַרְעָא דִכְנַעַן בְּעִבוּרָא דִי

כמו בגמרא שלנו : (ו) אנשי חיל . באומנותן בקיאין לרעות צאן : על אשר לי . על צאן שלי : (ז) ויברך יעקב . היא שאילת שלום כדרך כל הבאים לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלע"ז : (ט) שני מגורי . ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ : ולא השיגו . בטובה : (י) ויברך יעקב . כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ . תנחומא : (יא) רעמסס . מארץ גושן היא : (יב) לפי הטף . לפי הצריך לכל בני ביתם : (יג) ולחם אין בכל הארץ . חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב : ותלה . כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים : (יד) בשבר אשר הם שוברים . נותנין לו את הכסף

(ו) שרי מקנה. כסוס כפרד : (יג) ותלה . על משקל ותתע כמתלהלה כמו כמתעתע וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה :
ויתום

ספורנו

כדי שיבין פרעה שדבריהם ומעניהם שהם בעלי מלאכת מרעה הצאן בלבד : (ז) ויברך יעקב . ולא השתחוה לא בבאו ולא בצאתו : (ח) כמה ימי שני חייך. תמה כי לא היה דבר מצוי במצרים שיאריך אדם ימים כל כך שיגיע לפרק שהיה אז יעקב בו וגם שיבה זרקה בו : (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי. על מה שאמרת כמה ימי שני חייך אני אומר כי ימי שני חיי היו מעט ורעים ברב טרדת מזונות ודאגת הקורות כי הימים אשר בם יהיה האדם בצרה לא יקראו שני חיים אבל ימי שני מגורי היו בין הכל מאה ושלשים שנה : ולא השיגו ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם. כי אבותי אע"פ שהיו גם הם גרים בארץ לא להם מ"מ היו להם ימי חיים רבים בלתי צרות אבל שני חיי לא השיגו לשני חיי אבותי שהיו להם בימי מגוריהם : (יב) לחם לפי הטף. אע"פ שהיה בידו להרבו' להם מזון נתן להם במדה מספקת כארז"ל (פ"ק דתענית) בזמן שהצבו' שרוי בצער אל יאמר אדם אלך אני אוכל ואשתה ושלום עליך נפשי :
ויבא

רמבן

(ז) **ויברך** יעקב את פרעה . היא שאלת שלום כדרך כל הנראין לפני מלכים לפרקים לשון רש"י . ואינו נראה כן שאין מדרך מוסר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך וכמו שאמרו כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אבל היה ברכה ממש שדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני המלכים לברך אותם בעושר ונכסים וכבוד והתנשא מלכותם וכענין שאמר הכתוב יחי אדונינו המלך דוד לעולם ובצאתו מלפניו חזר וברך אותו ליטול רשות מלפניו ואמרו רבותינו שיעלה נילוס לרגלו : (ט) **מעט** ורעים היו ימי שני חיי . לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך ומה טעם לאמר לא השיגו את ימי שני חיי אבותי כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם. ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה והיה נראה זקן מאד ופרעה תמה על זקנותו כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך שכבר קצרו שנותם ולכן שאל לו כמה ימי שני חייך כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד : **וטעם** ויושב יוסף ויתן להם אחזה וגו' . שהושיב אותם במיטב הארץ ובאחוזה שנתן להם כי לא רצה שיהיו כגרים בארץ וקנה להם בתים ונחלת שדה וכרם נתן להם וזה מרשות פרעה כי הם אמרו לגור בארץ באנו לא לדור כי בעבור הרעב נשוב לארצנו ופרעה אמר ליוסף הושב את אביך שיושיבם כאנשי הארץ המושבים בארץ גשן : (יד) **וילקט** יוסף את כל הכסף וגו' . ספר הכתוב זה וגמר הענין בכל הפרשה להודיע מעלות יוסף בחכמה בתבונה ובדעת וכי טוב

ויעמדהו ב' וחסר וסי' ויעמדהו לפני פרעה . ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעזר: ימי שני ה' וסי' ימי שני חיי אברהם . יעקב . ישמעאל . ויאמ' ברזלי: חייך כולם מלאי' במ"א וסי' חיך וחי נפשך אם אעזבך : ויושב ו' ד' כלאים וב' תכרים וא' מלרע וסי' ויושב יוסף את אביו . שם את בני ישראל . שם רעבים . אותם בחלת ותבור דין חס' . בערי שמרון . והערים אשר נתן חירם . קדמא מלרע : ואת אחיו ה' וסי' ויכלכל יוסף. ויושב יוסף את אביו. האומר לאביו ולאמו. וישב אחימלך בארומה. ואקח את יאזניה בן ירמיהו : ואת כל בית ט' מסר במלכים ב' סימן ח' : ולחם ד' ר"פ וסי' ולחם אין בכל הארץ . ולחם מצות וחלות . ולחם וקלי וכרמל . ולחם משמים נתת להם: ובארץ ה' וסי' וילקט יוסף . ובארץ שלום אתה בוטח . בערי ההר . ובערי השפלה. בנוף ובארץ תרוס. ובארץ הרחבה והשמנה:

ה
תולדות אהרן ואם ידעת ויש בם אנשי חיל . ברכות כג : ויאמר פרעה אל יעקב . מגילה יז : ויאמר יעקב אל פרעה . שם : ויכלכל יוסף . מיר ג : וילקט יוסף . פסחים קיט :

בעל הטורים

ויעמדהו ב' במסרה ויעמדהו לפני פרעה . ואידך ויעמדהו לפני אלעזר הכהן. ושניה' חסרי' לפי שיעקב היה זקן והיו צריכי' לסומכו כדי שיוכל לעמוד. גם יהושע היה מתבייש בנעש' מנהיג לפני משה וסי' ירא ממשה שמא יענישו והיו צריכים לסמכו ולכך חסרים שלא היתה עמידתן שלימה :

רשי

הכסף: (טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו (ישעיה נא) אין מנהל לה (תהלים כג) על מי מנוחות ינהלני: (יח) בשנה השנית. לשני הרעב: כי אם תם הכסף וגו'. כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא גויתנו (הגרא"ס וכן בדפוס ישן ועיין בג"א מיישב גירסא שנייה): (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה ואע"פ שאמר יוסף ועוד ה' שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה

אפס ד' וסי' כי אפס כסף. אם אפס כסף. אפס המץ כלה שד. כי אפס עריץ וכלה לץ. וחד האפס לנצח חסדו: וינהלם ב' וסי' בלחם. וינהלם מסביב. ד"ה: בלחם ו' דגש מסר פרשת

בעל הטורים

ביתה פרעה ב' במס' את כל הכסף ביתה פרעה. ערוב כבד ביתה פרע'. בשביל שלא זכר הטובות שעשה לו יוסף והביא כל הכסף לביתו על זה בא הערוב תחלה ביתה פרעה. דבר אחר לומר כמו שמכניסין הכסף חדר בחדר. ביתה תרגום מלגיו כך בא הערוב בחדר

שְׁבָרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף
בֵּיתָה פַּרְעֹה׃ טו וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנַעַן
וַיָּבֹאוּ כָל־מִצְרַיִם אֶל־יוֹסֵף
לֵאמֹר הָבָה־לָּנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת
נֶגְדֶּךָ כִּי אָפֵס כָּסֶף׃ טז וַיֹּאמֶר
יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לָכֶם
בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף׃
יז וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף
וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים
וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר
וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם
בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא׃
יח וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ
אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ
לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם
הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי
לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי
אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ׃ יט לָמָּה
נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־
אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־
אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ
וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־
זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה

ג'. כ"א
ב'
ד'
ל"ו
ב' ובפסוק
ב' ו' דגש
ב'
ב̱'
ג' קמצי'
ל' וחד גוויותינו
ו' דגש. ד'
ג'

אִינוּן זַבְנִין וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת
כַּסְפָּא לְבֵית פַּרְעֹה׃
טו וּשְׁלִים כַּסְפָּא מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם וּמֵאַרְעָא דִכְנַעַן
וַאֲתוֹ כָל מִצְרָאֵי לְוַת
יוֹסֵף לְמֵימַר הַב לָנָא לַחְמָא
וּלְמָא נְמוּת לְקִבְלָךְ אֲרֵי
שְׁלִים כַּסְפָּא׃ טז וַאֲמַר יוֹסֵף
הָבוּ גֵיתֵיכוֹן וְאֶתֵּן לְכוֹן
בְּגֵיתֵיכוֹן אִם שְׁלִים כַּסְפָּא׃
יז וְאַיְתִיוּ יָת גֵיתֵיהוֹן לְוַת
יוֹסֵף וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף לַחְמָא
בְּסוּסָוָתָא וּבְגֵיתֵי עָנָא
וּבְגֵיתֵי תוֹרֵי וּבַחֲמָרַיָא
וְזָנִינוּן בְּלַחְמָא בְּכָל גֵיתֵיהוֹן
בְּשַׁתָּא הַהִיא׃ יח וּשְׁלֵימַת
שַׁתָּא הַהִיא וַאֲתוֹ לְוָתֵיהּ
בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא וַאֲמָרוּ לֵיהּ
לָא נְכַסֵי מִן רִבּוֹנִי אֱלָהֵין
שְׁלִים כַּסְפָּא וְגֵיתֵי בְעִירָא
לְוַת רִבּוֹנִי לָא אִשְׁתְּאַר
קֳדָם רִבּוֹנִי אֱלָהֵין גְוִיָּתָנָא
וְאַרְעָנָא׃ יט לְמָא נְמוּת
לְעֵינָךְ אַף אֲנַחְנָא אַף
אַרְעָנָא קְנֵי יָתָנָא וְיָת
אַרְעָנָא בְּלַחְמָא וּנְהֵי אֲנַחְנָא
וְאַרְעָנָא עַבְדִין לְפַרְעֹה וְהַב
בַּר זְרַע וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת

אבן עזרא

(טו) ויתום. מפעלי הכפל כמו וידום השמש: (טז) הבו. היה הה"א ראוי להיותו נע בפתח וחטף: אפס כסף. פועל עבר כמו כי ירא לשבת בצוער ואל תתמה שיאמר לשון מות על האדמה כי הפך זה ואתה מחיה את

ספורנו

(יד) ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה. שלא הורה לעצמו היתר בכל עמלו לקחת דבר לעצמו: (יז) וינהלם בלחם. נהלם לאט כענין עלות ינהל. נתן להם הלחם מעט מעט אכול ולא לשבעה כראוי בשני רעבון כאמרם (שם) המרעיב עצמו בשני רעבון ניצול ממיתה משונה וכבר אמרו חכמי הרפואה שהשובע אחר הרעב גורם חולה ממית: בשנה ההיא. אחר שאפס כסף והיא היתה השנה הששית לשני הרעב: (יח) בשנה השנית. השנית מזמן שתם הכסף והיא היתה השנה השביעית לשני הרעב: לא נכחד מאדוני. שיש לנו עוד מקנה. כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה: למה נמות לעיניך. כי זה אמת שכבר תם הכסף ומקנה הבהמה והכל בא

רמבן

איש אמונים שהביא כל הכסף בית פרעה ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען אבל נתן למלך הבוטח בו כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות ומצא בזה חן ג"כ בעיני העם כי השם הוא המצליח את יראיו:

(טו) **ויתם** הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף וגו'. הזכיר כי תם הכסף מארץ כנען בעבור כי מצרים בבואם אל יוסף יזכירו לו זה כי אמרו אחרי שתם הכסף גם מארץ כנען ולא יבאו עוד אליך לשבור למה נמות נגדך כי אפס כסף ותמיתנו חנם ותשאר התבואה בידך ואין קונה:

(יח) **ויבאו** אליו בשנה השנית. לשני הרעב ואע"פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באתה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה לשון רש"י. וכך הוזכר בב"ר אמר רבי יוסי ברבי חנינא שתי שנים עשה רעב כיון שירד יעקב אבינו למצרים כלה הרעב ואימתי חזרו בימי יחזקאל וכו'. וא"כ לא נתקיימו דברי יוסף כפתרונו ויבא הענין לחשוד אותו בחכמתו ואולי נאמר שהיה הרעב בארץ כנען כדבר יוסף אבל במצרים ירד יעקב אבינו אל היאור לעיני פרעה ולעיני כל מצרים וראו כל עמו שעלה נילוס לקראתו וידעו כי ברכת ה' היא לרגלי הנביא ואם כן יהיה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף בשאר שני השבע וכל ימי חיות אביו כי גם אחרי מות אביו אמר אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם. ועם כל זה אני תמה שא"כ לא היה החלום אמת כי הראו לו את הגזרה ולא הענין הנהיה והנעשה בהם. וראיתי שם בתוספתא דסוטה אמר ר' יוסי כיון שמת יעקב אבינו חזר הרעב לישנו וכו'. ועוד שנינו בספרי ויברך יעקב את פרעה במה ברכו שנמנע שני הרעב אעפ"כ שלמו אחר מיתתו שנאמר ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם מה כלכול האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר רבי שמעון אומר אין זה קידוש השם שדברי צדיקים קיימין בחייהם וניטלין לאחר מיתתן אמר רבי אלעזר בר' שמעון רואה אני את דברי רבי יוסי מדברי אבא שזה קידוש השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה בעולם נסתלקו מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם ע"כ. והנה השלים הרעב חמש שנים הנותרות. ודעת רבי אברהם שהיו אלו שתי השנים לאחר בוא יעקב למצרים וכך כתב מצינו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב גם יתכן שהיה רעב שלש שנים ולא היה כמו ד' שעברו. ואין דבריו נכונים כלל כי מספר החלום ושברו ישוה כל השבע שנים ואלו היה כן יזכיר הכתוב עניינם של השנים האלה. אבל על דרך הפשט לקח יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה כי איך יתכן שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת אבל הכסף הספיק להם כל חמש שנים כי כן הדבר במנהגו של עולם ובעבור שלא נתחדש ונשתנה דבר אחד בכל אלה השנים לא ספר בהם הכתוב רק וילקט יוסף את כל הכסף וגו' ואחרי שתם הכסף כפר שבאו אל יוסף והיה זה בשנה הששית ונתן להם במקניהם לחם רק נהלם בו שיאכלו לפי חיותם ולא לשבעה ותתם השנה ההיא אשר נדר להם לנהלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית ויבאו אליו בשנה השנית לה ואמרו לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכילם בשנה הזאת השביעית ואחר שתהיה הארץ לפרעה יתן להם זרע שלא תשם האדמה כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקציר וזה טעם ויכלכל יוסף לחם לפי הטף שנתן להם בשנות הרעב כדי צרכם לחם כי לפי הטף ירמוז כן:

(יט) **קנה** אתנו ואת אדמתנו. הנה אמרו לו שגם גופם יקנה לעבדים לפרעה וכן אמר הן קניתי אתכם ואת אדמתכם אבל אמר ויקן יוסף

ב' קָ' וא' פַ' לֹא תֵשָׁם׃ כ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־
אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ
ס' מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק
י"ג הס' כתו' עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ
י"ב לְפַרְעֹה׃ כא וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר
אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם
וְעַד־קָצֵהוּ׃ כב רַק אַדְמַת
ב' הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק
לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ
אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם
פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־
אַדְמָתָם׃ כג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
ס' הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם
ג' וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־
לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה׃
ז' בליש' כד וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם
ג' מ"ל ג' חס' בליש' חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת
יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה
ל' וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם
וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם׃ מפטיר
ל' וסוף חד' מן ג' חס' בליש' כה וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן
בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים
לְפַרְעֹה׃ כו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף
ס' וחס' לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת
ל' מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק
אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא
הָיְתָה לְפַרְעֹה׃ כז וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן
ל' ב' וחד וַיִּפְרוּ וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃

ק"ו יהללא"ל סימן
בספר תורה אין כאן כ"א ריוח אות אחת

וְאַרְעָא לָא תְבוּר׃ כ וּקְנָא
יוֹסֵף יָת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם
לְפַרְעֹה אֲרֵי זַבִּינוּ מִצְרָאֵי
גְּבַר חַקְלֵיהּ אֲרֵי תְקֵיף
עֲלֵיהוֹן כַּפְנָא וַהֲוַת אַרְעָא
לְפַרְעֹה׃ כא וְיָת עַמָּא אַעְבַּר
יָתֵיהּ מִקְּרֵי לִקְרֵי מִסּוֹף תְּחוּם
מִצְרַיִם וְעַד סוֹפֵיהּ׃ כב לְחוֹד
אַרְעָא כוּמְרַיָּא לָא קְנָא אֲרֵי
חוּלָקָא לְכוּמְרַיָּא מִן קֳדָם
פַּרְעֹה וְאָכְלִין יָת חוּלָקְהוֹן
דִּיהַב לְהוֹן פַּרְעֹה עַל כֵּן לָא
זַבִּינוּ יָת אַרְעֲהוֹן׃ כג וַאֲמַר
יוֹסֵף לְעַמָּא הָא קְנֵיתִי
יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין וְיָת אַרְעֲכוֹן
לְפַרְעֹה הָא לְכוֹן בַּר זְרַע
וְתִזְרְעוּן יָת אַרְעָא׃
כד וִיהֵי בְּאַעוֹלֵי עֲלַלְתָּא
וְתִתְּנוּן חַד מִן חַמְשָׁא
לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע חוּלָקִין יְהוֹן
לְכוֹן לְבַר זְרַע חַקְלָא
וּלְמֵיכַלְכוֹן וְלֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן
וּלְמֵיכַל לְטַפְלְכוֹן׃ כה וַאֲמַרוּ
קַיֶּמְתָּנָא נִשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי
רִבּוֹנִי וּנְהֵי עַבְדִין לְפַרְעֹה׃
כו וְשַׁוִּי יָתַהּ יוֹסֵף לִגְזֵירָא
עַד יוֹמָא הָדֵין עַל אַרְעָא
דְמִצְרַיִם דִּיהוֹן יָהֲבִין חַד מִן
חַמְשָׁא לְפַרְעֹה לְחוֹד אַרְעָא
דְכוּמְרַיָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן לָא
הֲוַת לְפַרְעֹה׃ כז וִיתֵיב
יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאַחְסִינוּ בַהּ
וּנְפִישׁוּ וּסְגִיאוּ לַחֲדָא׃

רשי

דסוטה: לא תשם. לא תהא שממה ותרגומו לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: (כ) ותהי הארץ לפרעה. קנויה לו: (כא) ואת העם העביר אותו. יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה. ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא (חולין ס) להודיעך שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים: מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: (כב) הכהנים. הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און: חק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: (כג) הא. כמו הנה [כמו יחזקאל יו גם אני הא דרכך בראש נתתי]: (כד) לזרע השדה. שבכל שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: טפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן. לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס הזה בכל שנה לחק שלא יעבור: (כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים: ויאחזו בה. לשון אחוזה:

אבן עזרא

את כלם: (יט) תשם. מגזרת והכמות תושמנה ומשקלו תדע מלאכו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן שהיה הרעב שלש שני' ולא היו כמו הד' שעברו: (כא) ואת העם העביר. העתיק כל אחד ממקומו ויש אומרים כי על אנשי ערך מצרים דבר הכתוב שהעבירם מהמדינה לערי' כדי לעבוד את האדמה: (כו) הכהנים. הם כדברי המתרגם ארמית: (כז) ויאחזו בה. שקנו שם אחוזה:

חוקת התורה: מקנהם ד' חס' מסר בוישלח: ותתם ב' וסי' ותתם השנה ההיא. ותתם מלאכת העמדי': ומקנה ג' קמצין מסר בבראשי'. והאדמ' ג' וסי' לא תשם. לא תתן. תשאה: תשם ב' א' קמץ וא' פתח וסי' והאדמה לא תשם. למען תשם ארצה ממלא'. בתר' פתח: ויקן ד' מסר בוישלח: חזק ה' פתחין מסר במקץ: עלהם חד מן י"ג חסרים מסר בריש סידרא: ואת העם י"ב מסר בשלח לך: הא ג' וסי' הא לכם זרע. הא דרכך בראש נתתי. הא כדי פרזלא לא מתערב. אנ"ך: תבואת בתבואת ז' וסי' והיה בתבואת. בי מספר. במספ' שנים אחר היובל. וממגד תבואת שמש. טוב מעט בצדקה. וישאל המלך לאשה. באין אלפים אבוס בר. תבואות כתיב ושארא תבואת בתי' ושאר קריי' תבאות בתיב: חמישית ג' מלאים וסי' והיה בתבואת. ואם המקדיש יגאל. וישלח אלי סנבלט בדבר הזה: החיתנו ג' חס' בליש' וסי' ויאמרו החיתנו נמצא חן. והחיתם את אבי ואת אמי. לו החיתם אתם:

ספורנו

בא לידך ואין ראוי שתניחנו למות ברעב: (כא) העביר אותו לערים. העבירם עמו שיאמרו לו לך חזק וקנה ויחזיק בהם ובקרקע בפניהם ובהסכמת שכנים: (כג) הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה. וא"כ אתם עבדיו וחייבים לעבוד את האדמה שקניתי לו והוא חייב לתת מזונותיכם והזרע לזרוע ובזה האופן תהיה מן הדין כל תבואת מצרים שלו: הא לכם זרע וזרעתם. אתם עבדיו עבדו את האדמה שהיא שלו: (כד) והיה בתבואות. שהם שלו: ונתתם החמשית לפרעה. כי זה הראוי לו מכס אחר שיפרעכם את המוטל עליו לפרוע: וארבע הידות יהיה לכם לזרע השדה. שהוא חייב לתת לכם כמו בעל השדה: ולאכלכם. ובשביל מזונותיכם שהוא חייב לתת לכם ובכן נשאר בדין החומש שלו: (כו) וישם אותה יוסף לחק. אחר שהראה להם שהדין כך ושאינו מקים מכס חדש דרך גזל שם את הדבר בנימוסי מצרים:

בעל הטורים

פרעה שהיה לפניו חדר בחדר: הא ג' במסו' הא לכם זרע על שם ונתתם חמשית לפרעה. והדא ביחזקאל הא דרכך בראש נתתי על שם אל תחמלו על זקן. בחור. ובתול'. וטף. ונשים. הרי חמשה. וחדא בדניאל. הא כדי פרזלא. דהבא. כספא. חספא. נחשא הרי חמשה דברים:

תולדות אהרן ואת העם. חולין ס': ואכלו את. ביצה יז: וישב ישראל בארץ מצרים. סנהדרין קו:

רמבן

יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו ולא אמר שקנה רק האדמה. והטעם כי הם אמרו לו שיקנה אותם לעבדים עושי מלאכת המלך כרצונו והוא לא רצה רק לקנות את האדמה והתנה עמהם שיעבדו אותה לעולם ויהיו בה אריסי בתי אבות לפרעה ואחרי כן אמר להם הן קניתי אתכם ואת אדמתכם לפרעה לא לעבדים כאשר אמרתם לי רק עם האדמה תהיו לו והנה ראוי שיטול המלך שהוא אדון הקרקע ארבע הידות ואתם החמישית אבל אני אתחסד עמכם שתטלו אתם חלק בעל הקרקע ופרעה יטול החלק הראוי לאריס אבל תהיו קנוים לו שלא תוכלו לעזוב את השדות וזה טעם מה שנדרו לו והאדמה לא תשם שלא תשם לעולם. ולכך אמרו לו נמצא חן בעיני אדוני שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות שנוכל לחיות בהם והיינו עבדים לפרעה כאשר נדרנו שנעבוד את האדמה לרצונו:

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני. לפי שכבר אמרו לו האחים האלהים מצא את עון עבדיך רוצה לומר מצא לו בעל חוב מקום לגבות את חובו ורמזו לו שכל זה עלילות דברים הוא והאלהים אנה לידם כל הקורות הללו מחמת עון אחר שעשו והוא מה שעשו לאחיהם יוסף כמ"ש אבל אשמים אנחנו על אחינו וגו' ועל אותו עון אמר יהודה כמתודה על חטאיו ואמר בי אדוני אותו עון אחר אשר אנו חושבים שהוא סבב לנו כל הקורות תלוי בי יותר מבכל אחי ע"כ אני מוכרח ליכנס בעובי הקורה ולדבר בפניך יותר מכולם והאמת כן הוא כמו שנאמר וירד יהודה מאת אחיו פירש"י אחיו הורידוהו מגדולתו ואמרו אתה אמרת לנו למוכרו ואלו אמרת לנו להשיבו היינו שומעים. ומחמת שני טעמים אמר יהודה ליוסף בי אדוני אותו עון תלוי בי האחד הוא מחמת שבא לתרץ למה אני נגש לדבר לפניך יותר מכולם לפי שאני הבאתי בכל אותן גלגולי' שעברו עליהם מחמת אותו עון ואע"פ שרש"י פירש על מה שאמר כי עבדך ערב וגו' למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי כו' לפי שנתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בשני עולמות כו' מ"מ היא גופא קשיא למה הוא קבל עליו נדוי יותר משאר אחיו אלא לפי שהרגיש בעצמו שהוא היה חייב באותו עון אשר סבב להם עלילת מרגלים אתם ושלא יוכלו להספר ממנה כ"א ע"י שיביאו את בנימין על כן הוצרך הוא לקבל עליו הנדוי כדי שיתן את בנימין על ידו ושיוציא את אחיו מן העלילה אשר סבב הוא להם ע"י שאמר להם למכור את יוסף. ועוד שיעקב אמר להם לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וגו' שמע מינה שאם לא היה יעקב יכול לטעון עליהם טענה זו היה שולח את בנימין מיד ונמצא שיהודה מצד שעה למכור את יוסף סבב שלא רצה יעקב לשלח את בנימין ובעבור זה הוצרך ליכנס בעובי הקורה ולקבל עליו הנדוי ועל זה אמר בי אדוני. הטעם השני הוא לפי שר"ל ישב נא עבדך עבד תחת הנער וגו' וישטון עליו המושל למה יצא החייב זכאי והזכאי יצא חייב ליכנס בעול העבדות חנם ע"כ אמר בי אדוני באמת שאותו עון הגורם לכולם שיהיו עבדים תלוי בי יותר מבכולם ע"כ דין הוא שעונש העבדות הנפסק על בנימין יחול עלי והאמת כן הוא כי הוא גרם שלעבד נמכר יוסף אבל לשאר אחיו אין האשמה גדולה כל כך וכל שכן בנימין שאין לו חלק כלל באותו עון:

ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני. לפי שרצה לדבר אליו שכל ענין הגביע הוא עלילה ע"כ נגש אליו ללחוש באזניו שלא יתביישו ועי"ז יבא לידי חרון אף. כי כמוך כפרעה כמו שראוי לחלוק כבוד למלכות ואין לדבר קשות בפני המלך כי חמת מלך מלאכי מות כך אין נכון לדבר גבוהה להוציא עתק מפיו נגד כל השומעים וממנו למדו זה כי יוסף אמר קום רדוף אחרי האנשים והשגתם דווקא כשתשיגם ותהיה סמוך להם תדבר באזנם ענין הגביע ולא תצעק עליהם מרחוק להריע עליהם כגנב אלא בינך לבינם תדבר להם שלא ידעו המצרים דבר מזה ע"כ גם בויכוח זה רצה יהודה ללחוש באזניו וקולו לא ישמע אל המצרים. ואמר ואל יחר אפך בעבדך כי כל כעס מביא לידי טעות ויגרום שלא יכנסו טענותי באזניך אף אם יהיו נכוחים למבין כי הכעס יגרום שלא תוכל לשפוט בצדק. וא"ת ומה בכך כי אם לפעמים איזו שר ומושל יטעה בדבר המשפט יש גבוה מעל כל גבוה והוא המלך שלוקחין המשפט אל המלך והוא יתקן מה שקלקל המושל על זה אמר כי כמוך כפרעה ואצלך הגמר דין כמו אצל פרעה ואין ליקח המשפט ממך אל המלך ומלפניך משפטי יצא מכל וכל על כן אני מבקש שעיניך תחזינה מישרים ואל יחר אפך ואז לא תבא לידי טעות. ויש לדקדק למה אמר בלשון נסתר ידבר נא עבדך דבר. ונוכל לומר לפי שרצה לומר ישב עבדך תחת הנער לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ומלחמה ולשמש הזכיר כאן עוד ענין אחד כי כל עבד צריך לידע לדבר בפני המלכים ולסדר דבריו שיכנסו באזניהם כשיהיו בהשכל ובסדר נכון אבל העבד שאינו יודע לסדר דבריו אינו ראוי להיות עבד אל המושל החשוב כמלך לכך אמר כלפי מה שאמר יוסף דרך פסק האיש אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד והרי עודו נער ואינו ראוי אפילו לדבר בפניך ועל זה אמר תנסה ותבדוק וידבר נא עבדך אשר בחרת לך דבר באזני אדוני באופן שאל יחר אפך בעבדך ותמצא כי בוודאי יחר אפך שהרי כמוך כפרעה ולדבר לפני איש כערכך צריך איש חכם ונבון לא נער ובער כמוהו אבל בי אדוני תמצא כל מה אשר אתה מבקש ולא בו כי אפי' הדבור אינו בו וכל שכן שאינו יודע שאר טכסיסי מלכות. וי"א שאמר ידבר נא עבדך אשר עשה מעשה הגביע ונתנו באמתחת בנימין והוא יגיד על כל הקורות ושכל זה עלילות דברים:

ואשימה עיני עליו. לאו נפקא מינה אמר שהורידוהו אליו ושרצונו לשום עין השגחתו עליו. ועוד קשה שלא מצינו שיוסף אמר ואשימה עיני עליו בשלמא מה שאמר לו אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח אע"פ שלא מצינו שיוסף שאלם על זה מ"מ מכח התירוץ אנו למדין מה עלה על דעת המקשה כי מאח' שהוצרכו לתרץ את עצמם בעלילת מרגלים אתם ולומר יש לנו אב זקן וגו' וכמו שאמרו והנה הקטן את אבינו היום וגו' היה דומה להם כאילו שאלם בהדיא על זה כי וודאי ידעת שאין אנחנו מרגלים אלא שבאת לחקור עי"ז אם יש לנו אב או אח ע"כ ונאמר אל אדוני כו'. לפי שהבננו כוונתך ועל פי זה השבנו לא כחדנו דבר. אבל מאמר ואשימה עיני עליו לא מצינו שדבר יוסף זה כלל אפי' ברמז. ונראה לפרש ששימת עין זה אינו שימת עין השגחתו אלא לפי שיוסף אמר להם שעל ידי בנימין הוא רוצה לבחון דבריהם כמ"ש בזאת תבחנו וגו' וא"כ היה רצונו לשום עיניו עליו ולראות על ידו אם דבריהם כנים או לא. והמפרשים אמרו שמתחלה נאמר שם ויבחנו דבריכם ואחר שהיו במאסר אמר להם ויאמנו דבריכם כי הבחינה היינו דרישה וחקירה כקטן מסיח לפי תומו ולא נתרצו האחים לזה כי אמרו פן ילמדוהו לדבר תועה ובחרו לישב במאסר ואח"כ הוציא' מן המאסר ואמר להם ויאמנו דבריכם בלא דרישה וחקירה ולזה נתרצו להביאו וע"כ אמר לו כאן אתה אמרת ואשימה עיני עלינו כי בהבאתו לבד תראה שדברינו נאמנו מאוד ואיך נהפכת עליו כרגע להתגולל ולהתנפל עלינו:

העוד אבי חי וגו'. אע"פ שכבר אמרו לו שהוא חי כמובן מכל דברי יהודה מ"מ חשב יוסף אולי אמרו כן כדי שיכמרו רחמיו על הזקן ולא יגרום לו מיתה כי נפשו קשורה בנפשו ע"כ שאלם שנית העוד אבי חי ולבבם לא כן ידמה וחשבו שלא נתכוון לשאול אם הוא חי או לא אלא שבא להזכיר עונש על כן אמר העוד אבי חי לומר שאביו הוא ולא אביכם כי לא חסתם על צערו כאילו אינו אביכם ע"כ נבהלו ולא יכלו לענות דבר. ועוד טעם אחר על בהלה זו לפי שאמר אני יוסף ולא הזכיר אחיכם על כן נבהלו נאחזו גם רעדה אחזתם כי אמרו פן יבקש להיות אויב ומתנקם והסיע את עצמו מן האחוה כאשר עשו המה לו שהסיעו את עצמם מן האחוה כמו שפרש"י על פסוק נסעו מזה ע"כ אמר להם שנית אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה אע"פ שלפחות היה לכם למכור אותי לאיזו אומה אחרת שאינן שטופי זמה כל כך מ"מ אחיכם אני ואל יחר בעיניכם אשר מכרתם אותי הנה למצרים כי למחיה שלחני אלהים כי רואה אני שנתגלגל הדבר שבאתי בין שטופי זמה וקרה לי מקרה באשת פוטיפר שכבשתי את יצרי ועי"ז זכיתי להיות רועה ישראל זן ומפרנס כמ"ש ותשב באיתן קשתו וגו' משם רועה אבן ישראל ורז"ל הסמיכו לזה שאמרו כל הבא על אשת איש לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא כו' ואילו לא הייתי בין שטופי זמה אולי היה נבחר איש אחר לתיקון שני הרעב אבל מאחר שנזדמן לי שנמכרתי לעם שטופי זימה לא זכה שום אחד מהן לתקן הרעב כ"א אני ואם כן המכירה הנה למצרים גרמה לי כי למחיה שלחני אלהים לפניכם. ורז"ל אמרו שמבהלה זו יוקח לימוד על יום הדין כדאמר ר"א ווי לנו מיום הדין ווי לנו מיום תוכחה ומה יוסף כשאמר לאחיו אני יוסף לא יכלו לענות אותו כשהקב"ה עומד לדין על אחת כמה וכמה שנא' ומה תעשו ליום פקודה וגו' כי האחים סברו שיוסף הזכיר עונש בדרך שנתבאר ומה יעשה האדם ליום פקודה כי יפקד מושבו ומשאו ומתנו וביד כל אדם יחתום לומר ראי דרכך מה עשית ודעת ר"א שלכך כתבה לנו התורה שאחיו נבהלו כדי שהמשכיל יתן אל לבו חרדת יום הדין וללמוד ק"ו מאחי יוסף:

גשו נא אלי ויגשו. הראה להם שהוא מהול רצה בזה להראות צדקתו שהיה בין שטופי זמה ולא נכשל בעריות כי הבועל ארמית כו'. ומצינו שישראל נגאלו ממצרים בזכות ד' דברים שלא שנו את שמם ולא שנו את לשונם ולא היו בהם בעלי לה"ר והיו גדורים מעריות. וטעמו של דבר יתבאר בפרשת שמות בעז"ה וכמו כן כאן שאל יוסף אחר אביו ואחיו הודיע להם באיזה זכות יצאו משם ורמז להם ארבע אלו שהיה יוסף שלם בכולם. שלא שנה שמו שאמר להם אני יוסף אע"פ שפרעה קרא שמו צפנת פענח מ"מ אני יוסף זה שמי לעולם. ושלא שינה לשונו שאמר כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש. ולא היה פרוץ בעריות שנא' גשו אלי הראה להם שהוא מהול. ושלא היה בעל לה"ר שנא' גשו אלי כי לא רצה שישמע בנימין אחיו ענין המכירה ואפי' לאביו לא הגיד כלום כי אילו היה מגלה לו וודאי היה מצוה לו קודם מותו שא נא פשע אחיך ורמז להם יוסף כי בעון המכיר' ישלמו שכר טוב כי גר יהיה זרעך וגו' כמ"ש ועתה אל תעצבו דווקא עתה אבל לעתיד תעצבו על כן רמז להם גם הגאולה והדברים המסבבים הגאולה. ויש אומרים ועתה רמז לעשרה הרוגי מלכות שלעתיד יעצבו על המכירה:

אל תרגזו בדרך. פירש רש"י אל תתעסקו בדבר הלכה. ד"א אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר גירסא זו היא במסכת תענית פרק א' א"ר אלעזר אמר יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגז עליכם הדרך פירש"י תתעו איני והאמר רבי אלעי שני ת"ח שמהלכין בדרך ואין ביניהם ד"ת ראויין לישרף כו' לא קשי' הא למגרס הא לעיוני פירש רש"י למיגרס מבעי ליה באורחא ולא לעיוני במתניתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר כו' ותלמוד שלנו חולק על הברייתא רבה כי שם מסיק אל תפסיעו פסיעה גסה ואל תעמידו עצמיכם מד"ת והכניסו חמה לעיר. והנה מקום אתי ליישב שני מדרשים אלו שאין מחלוקת ביניהם כי הגירסא היינו הדיבור בפה בדברים פשוטים שדינם מבואר בתורה ואלו נקראים ד"ת שידבר מן עיקרי הדינין של תורה. אבל העיון נקרא דבר הלכה כי כל התורה נקראת דרך כמ"ש ההולכים בתורת ה' והליכה זו היא ההעתק ממקום למקום וזה מצוי בעיון חכמת התורה שהמעיין בה נעתק ממדריגה למדריגה מחכמה לבינה ומבינה לדעה ולפי זה נוכל לתרץ מה שמסיק בברייתא רבה ואל תעמידו עצמיכם מדברי תורה היינו למגרס דיני התורה לדבר בם בלכתו בדרך. ומה שכתוב בגמ' אל תתעסקו בדבר הלכה היינו לעיוני כי זה נקרא הלכה שהמעיין הולך ונעתק ממדריגה למדריגה. ומקשה מרבי אלעי שאמר שני ת"ח המהלכין בדרך ואין ביניהם ד"ת כו' כי לא אסיק אדעתיה עדיין לחלק בין לשון דבר הלכה לד"ת. עד שתירץ לו הא למיגרס הא לעיוני ודקדוק הלשון מסייע אל התרוץ כאמור. ולא פליגי כ"א במשמעות הכתוב אל תרגזו בדרך אם הכוונה בו שלא יפסידו העיון ויטעו בו ע"י טורח הדרך או להפך שלא יפסידו כתם דרך על ידי שלא יעסקו בתורה כי דעת ר"א הוא שיוסף הזהירם שלא יתעסקו בדבר הלכה הצריך עיון וצילותא כיומא דאסתנא כי יש לחוש שמא ירגזו עליכם הדרך מחמת טורח הדרך יהיה לכם לב רגז ובלתי מיושב ועי"ז תבואו לידי טעות בעיון בדברים אלהי' וזהו שפירש"י תתעו ר"ל תבואו לידי טעות בעיון החכמות אבל בב"ר רצה לפרש אדרבה שיוסף בא להזהירם שיתעסקו בתורה בדרך בדברים פשוטים כדי שלא יתעו בסתם דרך כי התורה שעוסקין בה בדרך תנחהו אל מחוז חפצו לשלום כמ"ש בהתהלכך תנחה אותך וגו' וביאור הכתוב אל תרגזו אל תפחדו מלשון שמעו עמים ירגזון ועניינו הפחד ורוצה לומר אם תעסקו בתורה אז לא תצטרכו לפחד לא מן הלסטים ולא מן הטעות בדרך כי התורה תנחה אתכם ותציל אתכם מכל פחד וטעות כאילו אמר להם הזהרו בדבר המציל אתכם מן רוגז ופחד המצוי בדרך והיינו התורה שבעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא. ד"א מדעת הברייתא רבה הוא לפרש אל תרגזו לשון רוגז וכעס ממש אך שהקשה לו וכי בדרך אל ירגזו ובביתם ירגזו אלא וודאי שכוונתו שבדרך אתם צריכין להיות נזהר ביותר בתלמוד תורה שלא תעמידו עצמכם מד"ת אפי' שעה אחת כדי להציל אתכם מכל פורעניות המתרגשות ובאות בדרך והרוגז מפסיד הלימוד כי כל כעס מביא לידי טעות ואם תרגזו אז בהכרח תצטרכו להפסיק מד"ת פן תבואו לידי טעות ע"י הרוגז שיבך

אל תרגזו בדרך כדי שלא תצטרכו להעמיד אתכם מד"ת תפסיק בשעת הכעס ולפי שבמקום הסכנה ביותר האדם צריך זירוז על כן נקט בדרך אבל בבית אין כל כך קפידא אע"פ שבאמת הרוגז מזיק בכל מקום. ויש מפרשים אל תתעסקו בדבר הלכה מלשון רז"ל מתעסק בקדשים פסול והוא מדבר במי שאינו עומד בעיון אלא כמתעסק בעלמא בלא כוונה ואולי כוונתם לומר שהרוגז יביאם לידי זה ויהיו קרובים אל הטעות. אמנם במתניתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר דעתם לפרש הרוגז שענינו המהירות והחפזה מלשון פחז כמים המדבר בחפזון של רגזו לפי שיוסף אמר להם מהרו ועלו אל אבי ר"ל תמהרו לילך מכאן ואל תעמדו פה וחשש אולי יבינו מלשון מהרו שגם בדרך לא ילכו במתון כ"א בחפזה כדי למהר הבשורה אל אביהם ועי"ז יפסיעו פסיעות גסות יותר מן הנהוג וילכו עד הערב ממש אחר שקיעת החמה ע"כ אמר להם אל תרגזו בדרך דוקא מכאן מהרו ועלו אבל בדרך עצמו אל תרגזו אלא תלכו במתון בפסיעות בינונית והכניסו לעיר בעוד החמה זורחת כי לעולם יכנס בכי טוב. וי"א לפי שנא' אף חכמתי עמדה לי מה שלמדתי באף וכעס ועל זה אמר אל תרגזו בדרך ללמוד החכמה באף ואולי כוונו לדבר הצריך עיון רב כאומר ואני מוסיף לקח טוב טעם ודעת לפי שכל כעס מביא לידי טעות ואמרו רז"ל אין אדם עומד על דבר הלכה אא"כ נכשל בה תחלה ע"כ אמרו שהחכמה שלמדתי באף וכעס אשר הביאני לידי טעות היא שעמדה לי כי הטועה בדבר פעם אחד או ביותר הוא נשמר ממנו להבא:

וירא את העגלות אשר שלח יוסף וגו'. פירש רש"י סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה לפיכך וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא אשר שלח פרעה. ופירושו רחוק מאוד וכי דרכו של רש"י להוציא המקרא מפשוטו לגמרי שהרי הכתוב אומר אשר שלח עוד יוסף לשאת אותו ועוד עגלות למה לי די בעגלה אחת. ע"כ אומר שגם רש"י הבין עגלות כפשוטו. אך מה שנ' אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה הבין רש"י מזה שגלה פירושו לויה שיוסף עשה לויה לאותן עגלות אשר שלח שכן נאמר וישלח את אחיו וילכו ואין שילוח זה אלא לויה. ויוסף למד דין הלויה מן יעקב שכן נאמר לכה ואשלחך אליהם וכי אחר שילך ישלחו ומה היה המקרא חסר אם היה אומר לכה אליהם אלא שאמר ללותו ויעקב למד דין הלויה מן אברהם שנא' ואברהם הולך עמם לשלחם פירש"י ללותם וז"ש וישלחהו מעמק חברון שלוה זה היינו לויה ולמד דין הלויה מעמק אותו צדיק הקבור בחברון כי אברהם התחיל בלויה ויטע אשל נוטריקון **א**כילה **ש**תיה **ל**ויה. וכשליוה יעקב את יוסף מסתמא הגיד לו מצות הלויה שמקור' מן פרשת עגלה ערופה שיאמרו זקני העיר ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לויה. וכן עשה גם יוסף כשליוה את אחיו מסתמא היה נפטר מהם מתוך דברי הלכה הליכות עולם להגיד להם דין הלויה אשר בה היה עסוק. וכתיב וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וכללו בזה כל הדברים הן הדברים שדבר להם בביתו הן הדברים אשר דבר אליהם כשליוה אותם ושם דבר עמהם דין פרשת עגלה ערופה. וירא את העגלות ראיה זו ענינה התבוננות כי התבונן יעקב במה שספרו לו כי יוסף עשה הלכה למעשה וליוה אותן העגלות בזה ידע יעקב כי הוא יוסף כי אין בכל ארץ מצרים עושה טוב גם אחד שומרי משמרת ה' לפיכך ותחי רוח יעקב אביהם אבל מן הדברים אשר שם יוסף בפיהם אין ראיה כי שמא יוסף למד דין זה לאחרים אך מן המעשה לקח ראיה. ומה שתלה הלויה בעגלות ובודאי שלצורך אחיו עשו הלויה ולא לצורך העגלות והיה לו לומר וירא כי שלח את אחיו. ביאור הדבר כך הוא כי מהידוע שמה שאמרנו לא פטרנוהו בלא לויה אין זה הלכתא בלא טעמא כי מה ענין הלויה אל ידינו לא שפכה את הדם הזה טעמו של דבר הוא שכל ההולך בלא לויה מן העיר יש לחוש שמא יראו הלסטים שהוא הולך לבדו ויחשבו שאין לו גואל וקרוב כי אין פרידתו קשה על שום אדם כי אין לו גואל הדם גם בן ואח אין לו לפיכך כל מוצאו יהרגנהו בחשבו שאין מי אשר ידרוש דמו מידו. ואפי' הלסטים אשר לא ראוהו יוצא מן העיר מכל מקום לפחות הלויה פורתא מיהא הוי הלויה שמצלת מן הלסטים הרואים שמלוין אותו ויש לו גואלים אז מפחידים לפגוע בו ולהמיתו פן ידרשו ויחקרו אחריו קרובים או אוהביו ודורש דמים אותם ימצא ודמו מידם ידרוש. גם קרוב לומר שסתם לסטים אין פוגעים בו כי אם אחר שחקירה והדרישה אם ליווהו אדם או לא. ועל פי טעם זה יש מקום לומר שמצוה זו מן המושכלות וא"כ אין ראיה מן הלויה שליוה יוסף את אחיו כי הוא יוסף. שמא תושב הארץ ההוא איש צדיק ועשה הלויה להם מצד שהוא דבר שהשכל מחייב כי מי שאינו מלוה דומה לשופך דמים ע"כ ראוי לעשות כן לכל הולך בדרך. אבל כשראה יעקב העגלות אשר שלח וליוה אז אמר יעקב אכן נודע הדבר כי זה איש קיים הלויה מצד דת התורה ולא מצד שהשכל מחייב דבר זה. לפי שבכל מצרים אין העגלות נמצאות כ"א ע"פ פרעה לפי שהעגלות מטכסיסי מלכות המה כמ"ש ויתן להם על פי פרעה נראה מזה שהעגלות היו מיוחדים למרכבתו של מלך וההולך עם אותן העגלות הנכרות וידועות שמבית המלך המה אינו צריך אל הלויה להצילו מן הלסטים כי בלאו הכי מורא מלכות עליהם הן בארץ מצרים הן בארץ כנען כי הכל היו צריכין למרי דחיטא בשני רעבון. וא"כ למאי נפקא מינה ליוה המושל את האחים שהלכו עם מרכבות המשנה אשר למלך כי מי האדם שיבוא אחרי המלך או אחרי הרכב והמחנה שלו אלא ודאי שאותו איש עשה הלויה מצד דין תורה כי גזרת הכתוב הוא ולא פליג בין לויה אחת לחבירתה לפיכך כאשר ראה והתבונן את העגלות אשר שלח וליוה יוסף וידע שמצד מצות הש"י עשה כן ואין בכל מצרים שומר משמרת ה' כי אם זרע יעקב לפיכך ותחי רוח יעקב אביהם. ובחיבורי עוללות אפרים מאמר תקל"ג בארנו למד מן פרשת עגלה ערופה שיוסף חי כי כמו שמודדין מדידה גשמית לראות לאיזו עיר קרוב החלל ולתלות העון באותה עיר כך מודדין השערה ומדידה שכלית באיזו עון מת זה אם בעון עצמו אם בעון קרוביו או בעון בני עירו ומי שהוא קרוב ביותר אל החלל לתלות בו הוא צריך כפרה. ע"כ שלח לו יוסף פרשת עגלה ערופה כדי שמתוכה יתבונן יעקב איזה חטא גרם לו ליעקב להיות בצער כל הימים הללו ויחפש וימצא שזהו החטא שגרם לו שלא קיים מצות כיבוד אב ואם כ"ב שנה גרם לו להיות בצער זה כ"ב שנה שלא יהיה מכובד גם הוא מבנו האהוב עליו ביותר ומזה התבונן שודאי יוסף חי כי אילו היה מת א"כ יהיה יעקב בצער זה יותר מן כ"ב שנה ויסבול יתר על מה שחטא ולא יהיה העונש מדה כנגד מדה לכך כשראה העגלות וזכר לפ' עגלה ערופה מיד ותחי רוח יעקב אביהם:

רב עוד יוסף בני חי. לפי שהבטיחו הקב"ה שאם לא ימות א' מן בניו בחייו לא יראה פני גיהנם ויזכה למה שנא' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ע"כ אמר כאן רב מעתה אזכה לשכר העולם הבא הנקרא רב כי הוא עולם שכולו ארוך משא"כ בחיי העולם הזה שהם מעט ורעים כי לא הרבה יזכור ימי חייו. ופה שכבר קבל עונש של ביטול מצות כיבוד אביו בעולם הזה ומעתה יקבל שכרו משלם לעולם הבא. לכך נאמר ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק ולא הזכיר גם אברהם אלא שרצה לתקן במה שקלקל וחזר לנהוג כבוד באביו יצחק. ד"א רב עוד יוסף בני חי מה זה אתם אומרים כי הוא מושל בכל ארץ מצרים רב ודי לי שהוא חי די לי קורת רוח בזה ואין אני מקפיד אם הוא מושל או לא:

אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה. כל הסבות והגלגולים הללו היו להורידם מצרימה כדי לפרוע חוב כי גר יהיה זרעך וזו היא העצה העמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון אשר יען ואשר בירר לו הגלות לירד לארצות העמים העמוקים מן ארץ כנען במקום עומק שאול הגיהנם. ובילקוט מביא מדרש הדורש על יוסף פסוק מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה. ולי נ"ל שגם יוסף נתכוין לזה לסבב ירידתם למצרים למקום מים עמוקים מים הזדונים וזו היא העצה השוכנה אשר בלב יוסף ואין אדם יכול לעמוד על דעתו כי אם יהודה איש תבונות ירד לסוף דעתו וידלנה להוציא לאור מחשבתו אשר חשב על היהודים להורידם לארצות העמים וע"כ נראה ה' אל יעקב במראות הלילה כדרך שמצינו כשיעד לאברהם כי גר יהיה זרעך נראה אליו בזמן שהשמש שוקעת בנפול תרדמה על האנשים כמ"ש ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם כך נראה ה' אל יעקב במראות הלילה כי כל זה רמז אל חשכת הגלות ועל כן היה יעקב מתירא לירד למקום חושך ענן וערפל עד שאמר לו הקב"ה אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם וזה ע"י השעבוד שאמרו פן ירבה והקב"ה אמר כן ירבה והשעבוד היה סבה לעצמותם לגוי גדול כמ"ש וכאשר יענו אותו כן ירבה. ובזה מדוקדק הלשון שאמר לו ה' אנכי ארד עמך הקדים ירידת השכינה לירידתו כי אנכי ארד היינו ירידת השכינה. עמך היינו ירידת יעקב. ובעליה נאמר בהפך זה ממש ואנכי אעלך היינו עליית יעקב תחלה ואח"כ גם עלה היינו עליית השכינה. המשל בזה למי שמוליך את חבירו למים עמוקים וחבירו ירא לרדת שמה פן יטבע ברוב עומקם ע"כ אינו יורד לתוך המים עד שירד שמה תחלה זה המוליכו והוא אחריו. אבל בעליה אינו רוצה שילך מוליכו תחלה והוא ישאר במים לבדו אלא הוא העולה תחלה ומוליכו אחריו כדי שבין בירידה ובין בעליה לא ישאר הוא לבדו רגע אחת במים. כך לא רצה הקב"ה שיהיו ישראל בגלות רגע אחד בלא השכינה ע"כ הקדים בירידה ירידת השכינה ובעליה הקדים עלית יעקב וזהו ענין נכון ויקר. ד"א בעליה הזכיר השכינה פנים ואחור כי אמר ואנכי היינו השכינה. אעלך היינו עליית יעקב באמצע. גם עלה זו השכינה אך לפי שהיו במצרים רעים וחטאים כדאי' בנבואת יחזקאל ע"כ לא נתקיים בהם יעוד זה כי לא הלכה השכינה כ"א לפניהם שנא' וה' הולך לפניהם ע"כ מסיק במדרש הה"ד ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון שכינה פי' הדבר הוא לפי שלא היתה השכינה כי אם לפניהם ע"כ הוצרכו לאכול בחפזון כדי למהר הליכתם אחרי השכינה כמי שהולך אחרי איזו אדם המוליכו צריך לילך אחריו במהירות שלא יתרחק מן ההולך לפניו אבל מ"מ דבר אלהינו יקום לעולם ויתקיים יעוד זה לעתיד שלא יצטרכו לילך בחפזון כי יהיו מסובבים מן השכינה פנים ואחור כמ"ש כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל דהיינו פנים ואחור והוא היעוד הנאמר כאן ואנכי אעלך גם עלה:

כל הנפש הבאה ליעקב. אע"פ שהיו נפשות רבות מ"מ קראם כולם נפש לפי שקודם זה היו האחים מתקנאים ביוסף והיו נפשות חלוקות ועכשיו נעשו לאחדים והסירו קנאתם וגם יוסף לא היה לו לב עליהם ע"כ הודיע לנו הכתוב שהיו כולם נפש אחת להעיד על צדקתו של יוסף ועל צדקת האחים לכך אמר תחלה כל הנפש הבאה לבית יעקב מצרימה להעיד על צדקת האחים ואח"כ חזר ואמר ובני יוסף וגו' כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים להעיד על צדקת יוסף:

אמותה הפעם. לפי שקודם זה היו חייו חיי צער והיה חשוב כמת בחייו כאילו כבר מת ועבר ובטל מן העולם אבל עכשיו שנא' ותחי רוח יעקב אביהם שנעשה איש חי מעתה יהיה מעותד אל המיתה ורק פעם אחת ולא הרבה מיתות כי החשוב כמת מחמת חיי צער דומה כאילו בכל יום הוא מת וכן נאמר ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה ויהי ימי חייו קמ"ז שנה כי ע"י חיי שלום שהיה לו באותן י"ז שנים היה דומה למפרע כאילו היה כל קמ"ז שנים חיים נעימים הקרוין חיים באמת:

והאנשים רועי צאן כי אנשי מקנה היו. יש לדקדק למה הוצרך ליתן טעם לדבריו כי אנשי מקנה היו יהיו אנשי מקנה או לא סוף סוף רועי צאן המה. ועוד שאמר כי יקרא אליכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך יותר היה נכון שיאמרו רועי צאן היו עבדיך כי דוקא רועי צאן תועבת מצרים המה אבל לא אנשי מקנה וכי פרעה לא היה לו מקנה. ועוד קשה כי המה שינו ולא אמרו כאשר צוה להם יוסף כי השיבו לפרעה רועי צאן היו עבדיך. ועוד גם אבותינו מיותר וכי שאלם על מעשה אבותיהם. וביאור הדבר הוא שתכלית כל הדברים הללו הי' כדי שירחיקם פרע' מעליו ויושיבם בארץ גושן לפי שגם לפרעה הי' צאן ובקר ורועים מכל מקום היו רועי מצרים נוהגין כבוד בימין הצאן לכבוד מזל טלה אשר בו שמו כסלם והכבוד הוא לרעות אותם במרעה שמן וטוב

וטוב כי נרחב ושלא להכותם במקלות אבל שאר אומות אינן מהרים בזה ע"כ תועבת מצרים כל רועי צאן. לפיכך כשאמר יוסף לפרעה והאנשים רועי צאן כדי שירחיקם מעליו הוצרך ליתן טעם של התגלגלות שלא יחשוד אותם שלכך בחרו אומנות הרעיה כדי להקהות שיני כל המאמינים במזל טלה ברעותם שצאן אשר יעבור תחת השבט מוכה ומעונה על כן נתן טעם כי אנשי מקנה היו שכך קרה להם שכל עיקר רכושם היה המקנה על כן בחרו להם אומנות הרעיה. והיה כי יקרא לכם פרעה יש לחוש שלכך הוא קורא אתכם כדי לבחור בכם אנשים למלחמתו לפיכך כשישאל לכם מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך ולא תאמרו לו בפירוש שאתם רועי צאן כי תועבת מצרים כל רועי צאן ואינו מדרך המוסר לדבר דבר שהוא נתעב בעיני המלך ואם להזכיר לפניו בפירוש דבר שהוא כנגד דתו דאל"כ למה לא נתן יוסף טעם זה על דברי עצמו שאמר שהם רועי צאן וטעמו כי תועבת מצרים ט' אלא אדרבה שזה נתינת טעם על שלא נוח להם לומר שהם רועי צאן אמנם המלך יבין מעצמו מאחר שאנשי מקנה אתם. ודאי כולכם רועי צאן. וכדי שלא יבקש מכם להחליף מלאכת הרעיה באומנות דבר אחר על כן תאמרו מנעורינו ועד עתה לא הורגלנו בשום אומנות אחרת כי אם בזה. וכדי שלא יאמר שמנעוריכם בחרתם באומנות זו להכחיש דעת המאמינים במזל טלה ע"כ תאמרו גם אבותינו מעולם קודם שנתפשטה אמונה זו בעולם. אבל יוסף רצה לומר בפירוש אל פרעה כי המה רועי צאן כי כך אמר תחילה שהוא רוצה לומר לפניו והאנשים רועי צאן כי אליו יתכן לומר בפירוש כן כדי שירחיק אתכם מעליו אבל לכם לא יתכן לומר בפירוש לפניו דבר שיגרם ההרחקה אלא הוא יבין זה מכלל דבריכם. ובסוף שוחלפה השיטה שיוסף לא אמר לפני פרעה כי המה רועי צאן ואחיו אמרו בפירוש רועי צאן עבדיך לפי שראה שפרעה לא שלח אחריהם לקרא אותם ולא היה חושש פן יקח מהם הגבורים למלחמתו על כן לא הוצרך הוא להזכיר כי רועי צאן המה והמה אמרו בפירוש רועי צאן עבדיך כדי שירחיקם מעל גבולו כאמור כי כך התנה יוסף שאחד מהם יאמר בפירוש כי המה רועי צאן ואחד יאמר סתם אנשי מקנה או הוא או אחיו דאל"כ למאי נפקא מינה הגיד יוסף לאחיו מה שרוצה לדבר בפני פרעה אלא כך אמר יוסף לאחיו אם אני אדבר בפירוש שרועי צאן אתם אזי די כשתאמרו אתם אנשי מקנה כי אינו מדרך המוסר להזכיר שני פעמים רועי צאן כי הוא נגד דתו ואם אני לא אומר בפירוש רועי צאן אז אתם תאמרו בפירוש וכך היה לסוף ובזה הותרו כל הספיקות :

כמה ימי שני חייך. לפי שהוגד לפרעה שכאשר בא יעקב היה הנילוס עולה לרגליו והיה פרעה שמח על זה מאוד וחשב שכל זמן שיעקב חי יעלה הנילוס לרגליו לעולם וישקה את פני האדמה. וכאשר ראה את יעקב והנה הוא דל וכחוש ודקות בשר כמשפט הזקנים חשב פרעה שודאי הוא מופלג בזקנה והיום או מחר ימות וא"כ במאי שמחו המצרים כי במותו יחזור הנילוס למקומו ע"כ שאלו כמה ימי חייך. והשיב לו ימי שני מגורי מעט ורעים הזכיר לשון מגורי לומר שלא מחמת רוב ימים הוא כל כך כחוש ורזה כי אם מחמת פחד ומגור מסביב כי את אשר יגרתי יבא לי וכמה צרות צרורות בהתהלכי עלי היו כלנה כל משך זמן ק"ל מעט ורעים היו ימי חיי ולא הגיעו את שני חיי אבותי ויש לי עוד תקוה להגיע לפרק אבא שהיה חי ק"פ שנה אע"פ שגם המה היה להם מגור מסביב מכל מקום האריכו ימים לכך נקט לשון מגוריהם גם כלפי אבותיו :

ואת העם העביר לערים. פירש"י להסיר הרפה מעל אחיו שלא יאמרו גולים המה ורחוק הוא שבעבור תועלת קטן זה יבלבל יוסף כל הארץ ועוד שלא יקרא גולה וסורה כ"א מי שהיה לו נחלת שדה וכרם וגלה מהם אבל יעקב לא היה תושב בשום מקום וכל האבות היו גרים כי כבר הותחל הגרות משנולד יצחק ולא מצינו שחשבו האבות לזה. ויותר נכון לפרש כל הבלבול הלזה לפי שנא' ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים כי כל מי שלא היה גר מימיו אינו מרגיש בצערו של הגר ואינו חס על נפש הגר. אבל מי שהיה בעצמו גר יודע בצערו של הגר וכל דעליך סני לחברך לא תעביד על כן העביר יוסף העם לערים כדי שיהיו כולם גרים בארץ לא להם כדי שירגישו בצערו של הגר ויכול להיות שגם רש"י נתכוון לזה כי ע הוא החרפה שיחרפום לומר גולים אתם ולו חפץ ה' בטובתכם למה אתם גולים וא"כ מותר להרע לכם ע"כ העביר אותם יוסף לערים כדי שיוכלו להשיב להם גם אתם הגליתם כמונו. ד"א לכך העביר אותם יוסף לערים כי ראה שיעקב ובניו נתישבו בארץ גושן ויאחזו בה להיות להם אחוזה ונחלה בארץ ויש לחוש כי ברוב הימים יקום מלך עריץ וידרוש מעל ספר דברי הימים של כל עיר ויושביה אשר עליו כתוב זכרון כל קרקע של מי היא ולא ימצא לישראל שום זכות שהיה לאבותם בנחלאות ואין אחד מהם יכול לטעון קרקע זו של אבותי היתה ויגרשום משם על כן העביר כולם לערים עד ששום אחד מהם לא ישב על אחוזת אבותיו ואז ישראל כאחד מהם כי כולם ישבו בלא חזקה :

הא לכם זרע. נתן להם זרע על חמש שנים אשר היו ראוין להיות שני רעב ופסק הרעב בזכות יעקב ע"כ אמר הא לכם זרע היינו על ה' שנים והמקובלים אמרו שמן ה"א אחרונה שבשם נמשכו כל התולדות וכל דבר עושה פרי וכדי להיות הדבר לזכרון צוה להם שיתנו החומש לפרעה וארבע ידות יהיה להם. ויש עוד רמז שכל זה היה בזכות יעקב וכמו שיעקב לא אכל מכל אשר לו כ"א ארבע ידות וחלק חמישי הפריש לגבוה שנאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך שני מעשרות ועישורא בתרא כעישורא קמא דמי והיינו החומש כך כל האוכלים בזכותו הטיל עליהם נתינה זו שיאכלו רק ארבע ידות ויפרישו החומש וכן בתחילת הרעב וחמש את ארץ מצרים שלקח מכולם חלק חמישי כי שם צוה ה' את הברכה כמ"ש עשר תעשר שני מעשרות ובו מותר לנסות את ה' שנא' ובחנוני נא בזאת וגומר :

וישב ישראל בארץ גושן וגו'. כל פסוק זה באשמת בני ישראל הוא מדבר כי הקב"ה גזר עליהם כי גר יהיה זרעך והמה בקשו להיות תושבים במקום שנגזר עליהם גרות כמו שדרשו אל יעקב וישב יעקב ביקש לישב בשלוה קפצה עליו רגזו של יוסף כו' הפסוק מאשימם על ישיבה זו שבקשו אחוזה בארץ לא להם ולא כך אמרו אל פרעה לגור בארץ באנו מלמד שמתחלה לא ירדו להשתקע שמה אלא לגור כמדייר בי דיירא ועכשיו חזרו מדבריהם וכל כך נשתקעו שמה עד שלא רצו לצאת ממצרים עד שהוצרך הקב"ה להוציאם משם ביד חזקה ואותן שלא רצו לצאת מתו בשלשת ימי אפילה. ואמר ויפרו וירבו מאוד וסמיך ליה ויחי יעקב רמז בסמיכות זה למה שאחז"ל יעקב לא מת ומקשה וכי בכדי חנטו חנטיא כו' ומתרץ מקרא אני דורש אל תירא יעקב וגו' ושב זרעו מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים. ומקשים כאן שלא תירץ לו כלום על וכי בכדי חנטו חנטיא כו'. וביאור הדבר כך הוא שכל מי שמניח בנים דומה כאלו אינו מת לפי שעובר ירך אמו הוא וכרעיה דאבוה הוא וחלק מן האב כלול בבן כשהבן בחיים אז גם חלק אביו הכלול בו בחיים ודווקא יעקב שכל מטתו שלימה וכולם צדיקים כמ"ש כל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת דווקא בן צדיק אבל בן רשע החשוב בחייו כמת כשל עוזר ונפל עזור ואין ברא כזה מזכי אבא לפיכך אמרו דוקא יעקב לא מת אע"פ שחנטו חנטיא מכל מקום כשזרעו בחיים אז גם הוא חלק ממנו בחיים ודבר זה נרמז בסמיכות זה כי על ידו ויפרו וירבו מאד והיה זרעו בחיים לפיכך ויחי יעקב שגם הוא בחיים :

הפטרת ויגש ביחזקאל סימן ל"ז

וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר: וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו חברו כ' וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו חברו כ': וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ: וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמְּךָ לֵאמֹר הֲלוֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָּךְ: דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד־אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו חברו כ' וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת־עֵץ יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי: וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר־תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם: וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם: וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיוּ־ יהיה כ' עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד: וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים: וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם: וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם: וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת־מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם: וְהָיָה מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם: וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם:

פירוש המלות

ולבני ישראל. לשבט בנימין : לאחדים. אני אחברם : יחצו. יחלוקו :

כח וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה׃ כט וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא ׀ לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם׃ ל וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִדְבָרֶךָ׃ לא וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה׃ פ

מח א וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ ב וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף

כח וַחֲיָא יַעֲקֹב בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם שְׁבַע עַשְׂרֵי שְׁנִין וַהֲווֹ יוֹמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיּוֹהִי מְאָה וְאַרְבְּעִין וּשְׁבַע שְׁנִין׃ כט וּקְרִיבוּ יוֹמֵי יִשְׂרָאֵל לִמְמָת וּקְרָא לִבְרֵיהּ לְיוֹסֵף וַאֲמַר לֵיהּ אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ שַׁוִּי כְעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי וְתַעֲבֵיד עִמִּי טִיבוּ וּקְשׁוֹט לָא כְעַן תִּקְבְּרִינַנִי בְּמִצְרָיִם׃ ל וְאֶשְׁכּוּב עִם אֲבָהָתַי וְתִטְּלִינַנִי מִמִּצְרַיִם וְתִקְבְּרִינַנִי בִּקְבוּרַתְהוֹן וַאֲמַר אֲנָא אַעְבֵּד כְּפִתְגָמָךְ׃ לא וַאֲמַר קַיַּם לִי וְקַיֵּם לֵיהּ וּסְגִיד יִשְׂרָאֵל עַל רֵישׁ עַרְסָא׃ א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲמַר לְיוֹסֵף הָא אֲבוּךְ (שְׁכִיב) מְרַע וּדְבַר יַת תְּרֵין בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ יַת מְנַשֶּׁה וְיַת אֶפְרָיִם׃ ב וְחַוִּי לְיַעֲקֹב וַאֲמַר הָא בְּרָךְ יוֹסֵף אָתֵי לְוָתָךְ׃

ו' דמטעין בהון

קריבה ימי למיתה ג'

ח'

ג' וחד כי נשאתני. כ"א

חד מן י"ג חס'

ג' ר"ס

ח'

ה' ז' חס' וחד מ"ל

ד'ב' דכמיכי

(כט) **ויחי** שים נא ידך . מפורש בדברי אליעזר גם חסד ואמת : (ל) ושכבתי עם אבותי . כנוי למיתה או יהיה פירושו אל נא תקברני במצרים ואשכב עם אבתי ואיך יהיה זה שתשאני ממצרים וקברתני בקבורתם : (לא) וישתחו ישראל . שחלק כבוד למלכות והנכון בעיני שנתן שבח לשם ואין זה כהשתחוית אברהם כי שם מפורש לבני חת : (א) ויאמר . האומר ליוסף וכן אשר ילדה אותה ללוי במצרים: (ב) ויגד . המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב

(כט) **ויחי** יעקב . למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם (ב"ר) . דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו (ב"ר) : (כט) ויקרבו ימי ישראל למות . כל מי שנאמרה בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו (ב"ר) (יצחק חיה ק"פ ויעקב קמ"ז בדוד נאמר קריבה אביו חיה ת' שנים והוא חיה ע') : ויקרא לבנו ליוסף . למי שהיה יכולת בידו לעשות (ב"ר): שים נא ידך . והשבע : חסד ואמת . חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול (ב"ר) : אל נא תקברני במצרים . סופה להיות עפרה כנים (ומרחשין תחת גופי) ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים עבודת אלילים (ג' טעמים אלו בב"ר) : (ל) ושכבתי עם אבותי . וי"ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי ואתה תשאני ממצרים . ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתוב אחריו ונשאתני מצרים וקברתני בקבורתם . ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד (מלכים א' ב') : (לא) וישתחו ישראל . תעלא בעידניה סגיד ליה : על ראש המטה . הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה (שבת י' נדרים מ) . ד"א על ראש המטה על שהיה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף שנשבה לבין המצרים והרי הוא עומד בצדקו : (א) ויאמר ליוסף . אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר : ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו : ויקח את שני בניו עמו . כדי שיברכם יעקב לפני מותו : (ב) ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון

ויהי ימי ו' דמטעין בהון וסי' אדם. נח. אברהם. יעקב. דניאל. ישעיה: בדברך חד מן י"ג חסר וסי' במס' רבתא ותלת מנהון באורית' וסי' בפ' ויצא : קריבת ימי למיתה ג' וסי' ישראל. הן קרבו ימיך . ויקרבו ימי דוד : ויהי אחרי הדברים ג' מסר פרש' וירא : חלה ה' ז' חס' וחד מ"ל וסי' ויאמר ליוסף. ותאמר חלה הוא. ואין חלה מכם עלי. ובן הדד מלך מואב. הנה אשת ירבעם. ביזרעאל כי חלה הוא. וחברו דד"ה . ואתה אינך חולה. בתרא מלא וקדמאי חסר : בניו עמו ד' וסי' ויאמר ליוסף. ויצא מעמו הוא ובניו. ואם לא יגאל באלה. וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו : ואת אפרים ב' דס' באו' וסי' ויאמר ליוסף הנה אביך חלה . ויולד ליוסף בארץ מצרים :

תולדות אהרן ויחי יעקב . כלאים לב כתובות לה : ויקרבו ימי ישראל למות . סנהדרין קו ס' הזוהר פ' תרומה כלאים לב כתובות לה : ונשאתני ממצרים . כתובות קיא נזיר סה : ויאמר ליוסף הנה אביך . מציעא פז סנהדרין קו :

בעל הטורים וירבו מאד ויחי יעקב בגי' ראה ס' רבוא וזה שאמר כראותו ילדיו כראותו אותיות רבואות ילדיו עולה ששים לומר שראה ששים רבוא מילדיו . ד"א וירבו מאד ויחי יעקב מלמד שראה ל' רבוא . דלקמן קאמר במאד מאד והוא ס' רבוא . והכא לא כתיב אלא חד מאד דהיינו הכי . וכן כתיבי לקמן ו' לשונות והם פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד והכא לא כתיבי אלא חנתא . ולהכי ליתנא דרוש הכי . כי כראותו ילדיו כי עולה ל' שראה שלשים רבואות מילדיו . ד"א ויחי יעקב בארץ שלא היה ימים טובים בלא צער אלא כמנין ויחי י"ז שנה משנולד יוסף עד שנמכר וי"ז שנה במצרים . ד"א ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה שהראשונים לא היו חיים שהרי אמר כי ארד אל בני אבל שאולה . שבע עשרה שנה כנגד י"ז שנים שגדל הוא ליוסף . כלכלו י"ז שנה . ויהי ימי יעקב בכל מקום שנאמר ויהי ימי לא הגיע לימי אבותיו . ויהי ימי חנוך ויהי ימי למך וכן בכל מקום שנאמר בו קריבה : שבע שנים וארבעים ומאת שנה . מנה המועט תחלה מה שלא עשה כן באברהם ויצחק בשביל שהיו ימיו מעטים ורעים הזכיר המועט תחלה והי ל"ג שנים שהות מאביו . משום דכתיב קללת חנם לא תבא . על שקלל רחל ואמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה . חסרו לו מנין יחי"ה שהוא ל"ג משנותיו : ויקרבו ימי ב' במסרה הכא ואידך גבי דוד איתא במדרש אמר הקב"ה אתה עשית קמ"ז מזמורים כמנין שנות יעקב תזכה כמותו מה הוא ובנו מלכו ביחד אף אתה ימלך שלמה בנך בחייך . ד"א מה יעקב לא הגיע לימי אבותיו אף דוד כן דכתיב ביה והמלך דוד זקן בא בימים וגו' . נא ידך בגי' מילה . חסד ואמת . פרש"י חסד שעושין עם המתים וזהו אמת . אמת בגי' ארון מטה תכריכין : וישתחו . בגימטריא מודים על בשורה טובה .

ספורנו

(כט) **ויחי** יעקב . אל נא תקברני במצרים . אפילו בארון כענין ויושם בארון במצרים. שאם תעשה כן אפילו לשעה לא יניחוך להוליכני למערה שיאמרו שזה מספיק כמו שהוא המנהג אצלם : (ל) ושכבתי עם אבותי . ענין שכיבת המת עם אבותיו הוא הנחת מטת המת במקום המספד וסבוב הסופדים ולכן נכתב זה הלשון בכל המלכים לצדיקים ורשעים שמתו על מטתם בספר מלכים : ונשאתני ממצרים . וכאשר תעשה באופן זה תוכל לשאת אותי ממצרים כי כאשר ימלאו ימי השכיבה יסור יגוני מלבם כענין ויעברו ימי בכיתו ולא ימחו בך אם תשאני אל ארץ אחרת : אנכי אעשה כדבריך . אנכי מצד עצמי אעשה כדברך בכל כחי : (לא) השבעה לי. למען יהיה לך פתחון פה נגדם אם ירצו למחות : וישתחו ישראל . להודות לקונו על שחננו להשיג זה מאת בנו כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה

רמבן

(כט) **ויקרבו** ימי ישראל למות . פתרונו כאשר קרבו ימי ישראל למות קרא לבנו ליוסף והוא בשנה האחרונה לימיו וענינו כי הרגיש בעצמו אפיסת הכחות ויתרון החולשה ואיננו חולה אבל ידע כי לא יאריך ימים ולכן קרא לבנו ליוסף אחרי שוב יוסף למצרים חלה והוגד ליוסף ובא לפניו עם שני בניו כדי שיברכם וכן כתוב ויקרבו ימי דוד למות וגם נאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ כי ידע בנפשו כן :

(לא) **השבעה** לי וישבע לו. לא היה יעקב חושד בנו הצדיק שאהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלוהו שם או שיחפוץ פרעה שיקברו הנביא בארצו לכבוד להם ולזכות ולכן השביעו כי לא יהיה נכון להעבירו על שבועתו וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבור את אביך כאשר השביעך:

ומולדתך

בָּ֣א אֵלֶ֑יךָ וַיִּתְחַזֵּק֙ יִשְׂרָאֵ֔ל ח'
וַיֵּ֖שֶׁב עַל־הַמִּטָּֽה׃ ג וַיֹּ֤אמֶר י"א
יַעֲקֹב֙ אֶל־יוֹסֵ֔ף אֵ֥ל שַׁדַּ֛י נִרְאָֽה־
אֵלַ֥י בְּל֖וּז בְּאֶ֣רֶץ כְּנָ֑עַן וַיְבָ֖רֶךְ אֹתִֽי׃
ד וַיֹּ֣אמֶר אֵלַ֗י הִנְנִ֤י מַפְרְךָ֙ וְהִרְבִּיתִ֔ךָ ל' . ל' וכ"כ
וּנְתַתִּ֖יךָ לִקְהַ֣ל עַמִּ֑ים וְנָ֨תַתִּ֜י אֶת־
הָאָ֧רֶץ הַזֹּ֛את לְזַרְעֲךָ֥ אַחֲרֶ֖יךָ אֲחֻזַּ֥ת
עוֹלָֽם׃ ה וְעַתָּ֡ה שְׁנֵֽי־בָנֶיךָ֩ הַנּוֹלָדִ֨ים ב'
לְךָ֜ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֗יִם עַד־בֹּאִ֥י אֵלֶ֛יךָ
מִצְרַ֖יְמָה לִי־הֵ֑ם אֶפְרַ֙יִם֙ וּמְנַשֶּׁ֔ה כ"ח
כִּרְאוּבֵ֥ן וְשִׁמְע֖וֹן יִֽהְיוּ־לִֽי׃ ד'
ו וּמוֹלַדְתְּךָ֛ אֲשֶׁר־הוֹלַ֥דְתָּ אַחֲרֵיהֶ֖ם ל'
לְךָ֣ יִהְי֑וּ עַ֛ל שֵׁ֥ם אֲחֵיהֶ֖ם יִקָּרְא֥וּ ב'
בְּנַחֲלָתָֽם׃ ז וַאֲנִ֣י ׀ בְּבֹאִ֣י מִפַּדָּ֗ן ל̇
מֵ֨תָה עָלַ֜י רָחֵ֨ל בְּאֶ֤רֶץ כְּנַ֙עַן֙
בַּדֶּ֔רֶךְ בְּע֥וֹד כִּבְרַת־אֶ֖רֶץ לָבֹ֣א ג' ע'. חס'

וְאִתַּקַּף יִשְׂרָאֵל וִיתֵיב עַל
עַרְסָא׃ ג וַאֲמַר יַעֲקֹב
לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִתְגְּלִי לִי
בְּלוּז בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן וּבָרֵיךְ
יָתִי׃ ד וַאֲמַר לִי הָא אֲנָא
מַפְּשִׁינָךְ וְאַסְגֵינָךְ וְאֶתְּנִנָּךְ
לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יָת
אַרְעָא הָדָא לִבְנָךְ בָּתְרָךְ
אַחְסָנַת עָלַם׃ ה וּכְעַן
תְּרֵין בְּנָךְ דְּאִתְיְלִידוּ לָךְ
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתִי
לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּילִי אִנּוּן
אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן
וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קֳדָמָי׃
ו וּבְנִין דְּתוֹלִיד בָּתְרֵיהוֹן
דִּילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחוּהוֹן
יִתְקְרוֹן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן׃
ז וַאֲנָא בְּמֵיתִי מִפַּדָּן מִיתַת
עֲלַי רָחֵל בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן
בְּאוֹרְחָא בְּעוֹד כְּרוּב אַרְעָא

לשון : ויתחזק ישראל . אמר אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו' : (ד) ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ואע"פ שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך : (ה) הנולדים לך עד באי אליך. לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו : (ו) ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואע"פ שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו (להטיל גורל הארץ למנין שמות השבטים ונשיא לכל שבט ושבט ודגלים לזה ולזה) : (ז) ואני בבאי מפדן וגו'. ואע"פ שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם : כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן . ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה : ואקברה שם . ולא הולכתיה אפי' לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברין דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר (ירמיה לא) קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעלתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם:

. ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום (ספרים אחרים ארץ) ואומר אני

מיעקב : (ד) וטעם הנני מפרך . על דעת הגאון שאמר לי השם הנני מפרך ובן לא נולד לי רק מתה רחל ועתה ידעתי כי בעבור בניך הנולדים לך אמר הנני מפרך וזה הפירוש אין לו טעם וריח כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימין נולד לו אחר זו הנבואה והנכון בעיני שאמר השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחוזת עולם ואני אתן לך בנחלת הארץ הבכורה ויקחו אפרים ומנשה חלקם בארץ כאש' יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים בבני ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמם בנחלתם והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שיולדו על ברכי יוסף לא ישרו בעיני דבריו כי מה טעם אל שם אחיהם ואם יטעון טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחריהם גם זו איננה טענה כי יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה : (ז) וטעם ואני בבואי מפדן. שמתה פתאום ולא יכלתי להוליכה לקברה במערה כאשר קברתי לאה ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאבקש מאתך מה שלא

ויתחזק ח' מסר בשפטים סי' כ': הנולדים ב' מלאים וסי' ועתה שני בניך הנולדים. והרגום אנשי גת בד"ה : ושמעון ד' מסר במקץ : יקראו ב' וסי' על שם אחיהם. ומשה איש האלהים בניו : כברת ג' וסי' ויהי עוד כברת ארץ. ואני בבאי מפדן. וילך מאתו כברת : לבא ט' חס' וסי' ואני בבאי. ולא יתן המשחית. ממדבר צן עד רחב. מהר ההר תתאו לבא חמת. שמע ישראל אתה עובר. כי אתם עברים את הירדן. כי האדם עץ השדה. אל תעצלו ללכת. אם אתם שום תשימון פניכם :

תולדות אהרן הנני מפרך . הוריות ה' ו' : ועתה שני בניך הנולדים. נדרים ל' : אפרים ומנשה. כתובות על הוריות ו' :

בעל הטורים על המטה ב' במס' וישב על המטה והמן נפל על המטה שהצדיקים אפי' כשהן חלשים מתחזקים שנא' ויתחזק ישראל וישב על המטה והרשעים אפילו בתוקפן הן נופלים על המטה : אפרים ומנשה בגימ' ראובן ושמעון : יקראו ב' במס' על שם אחיהם יקראו בנחלתם . בניו יקראו על שבט הלוי כמו שבכאן נקראו על שם אחיהם שהיו להם ערי המגרש מכל שבטי ישראל :

רמבן

(ו) **ומולדתך** אשר הולדת אחריהם . אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללין ולא יהא להם שם בשאר השבטים לענין הנחלה ואע"פ שנתחלקה ארץ ישראל למנין גולגלותם כדכתיב לרב תרבה נחלתו וכל איש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו לשון רש"י . וזה איננו נכון שאם כן אין הבכורה ליוסף אלא לענין הבכור בלבד שיקראו בניו שבטים והכתוב אומר בנחלתם ובגמרא אמרו לנחלה הקשתים לראובן ושמעון ולא לדבר אחר וכו' כדאיתא בהוריות והזכירו רבותינו בכל מקום היה יוסף בכור לנחלה וירש פי שנים כאחד כמשפט כל בכור לא היתה בכורתו להקרא שבטים בלבד כדברי הרב ומזה נלמוד עוד שלא חלקו הארץ לכל שבטי ישראל לגולגלותם שאם כן מה הבכורה הזאת בירושה ואם נאמר שנתנו לכל אחד ואחד מבני יוסף פי שנים כאחד מכל אישי שאר השבטים לא הוזכר זה בכתוב כלל ולא מצינו ביעקב שיתן בכורה ליוסף אלא שאמר בכאן כראובן ושמעון יהיו לי ומזה אמר הכתוב נתנה בכורתו ליוסף בן ישראל א"כ היו לגמרי כשני שבטים והיא בכורתו וכך הם דברי חכמים בכל מקום אבל הענין איננו כמו שאמר הרב שארץ ישראל לשבטים נתחלקה שנים עשר חלקים שוים שוה ממנה ונטל שבט שמעון המועט שבהם כשבט יהודה שמרובה באוכלוסין ונטלו אפרים ומנשה כראובן ושמעון בשוה וכך העלו בגמרא פרק יש נוחלין כתוב תתנחלו בארץ לשנים עשר שבטי ישראל יוסף חבלים וכן אמר אונקלוס תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא שיהיו שנים בקבלת הנחלה וטעם חולקא חלק בכור ואחסנתא ירושת הפשוט ומה שאמר הכתוב לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט לענין בתי אבות הנזכרים בפרשה דבר הכתוב שהשבט מחלק חלקו לבתי אבות של יוצאי מצרים ובית אב מרובה נותנין לו חלק גדול ובית אב מועט נותנין לו חלק קטן ומתים יורשים החיים כמפורש בספרי ורש"י הזכירו בפרשת פנחס והכלל בענין יוסף שהיה בכור לנחלה ואם חלקו ישראל הארץ לשבטים כמוזכר בגמרא נתנו לו כראובן ושמעון בשוה . ואם אולי נאמר שחלקוה

ספורנו

ארלה לה' : **מח** (ב) וישב על המטה. לחלוק כבוד למלכות כפי האפשר לו אז והספק ולא קם ולא זע ממנו : (ד) ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ. הנה אז כבר נולדו כל השבטים חוץ מבנימין וכבר אמר לי בצאתי מחרן הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך אם כן היתה הכונה שיתן לי קהל של עמים בענין ירושת הארץ. ואין לחשוב שאמר זה אלא עליך שיתן לי אותך ואת שני בניך יחדיו : (ה) ועתה שני בניך. לי הם. שאותם לבדם נתן לי יחדיו עמך כענין ראה פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך : (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם. שהם בני בניך הנקראים מולדתך באמת : לך יהיו . יקראו בית יוסף ויתברכו בברכותיך : על שם אחיהם יקראו בנחלתם. כל אחד מבני מנשה יקרא כאחיו על שם מנשה לנחול עמם בנחלתו וכן כל אחד מבני אפרים יקרא כאחיו על שם אפרים לנחול עמם בנחלת אפרים: (ז) ואני . שמה תאמר כשאמר אלי האל ית' ונתתיך לקהל עמים שיתה הכונה שאוליד עוד בנים אלא שנגרם החטא זה לא יתכן : כי בבאי מפדן. כשנגלה אלי אז האל ית' : מתה עלי רחל. כמאמרם ז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה : בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה. תכף כשנכנסתי מאותו המקום שהיה דבר האל ית' אלי בעודי

לגלגלותם

אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם׃ ח וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה׃ ט וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם׃ שני י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם׃ יא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ׃ יב וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו אָרְצָה׃ יג וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו׃ יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־

קָמֵיעַל לְאֶפְרָת וּקְבַרְתַּהּ תַּמָּן בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם׃ ח וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת בְּנֵי יוֹסֵף וַאֲמַר מַן אִלֵּין׃ ט וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי בְּנַי אִנּוּן דִּי יְהַב לִי יְיָ הָכָא וַאֲמַר קָרֵבִינּוּן כְּעַן לְוָתִי וַאֲבָרֵכִינּוּן׃ י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יְקָרָן מִסֵּיבוּ לָא יָכִיל לְמֶחֱזֵי וְקָרֵיב יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ וְנַשֵּׁיק לְהוֹן וְגַפֵּיף לְהוֹן׃ יא וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף מֶחֱזֵי אַפָּךְ לָא סְבַרִית וְהָא אַחֲזֵי יָתִי יְיָ אַף יָת בְּנָךְ׃ יב וְאַפֵּיק יוֹסֵף יָתְהוֹן מִן קֳדָמוֹהִי וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ יג וּדְבַר יוֹסֵף יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת אֶפְרַיִם בִּימִינֵיהּ מִשְּׂמָאלָא דְּיִשְׂרָאֵל וְיָת מְנַשֶּׁה בִּשְׂמָאלֵיהּ מִימִינָא דְּיִשְׂרָאֵל וְקָרֵיב לְוָתֵיהּ׃ יד וְאוֹשֵׁיט יִשְׂרָאֵל יָת יְמִינֵיהּ וְשַׁוִּי עַל רֵישָׁא דְּאֶפְרַיִם וְהוּא זְעֵירָא וְיָת שְׂמָאלֵיהּ

רשי

אני שהיה להם קבר שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קורריד"א בלע"ז כדאמרינן כרוב ותני כמה דמסיק תעלא מבי כרבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: (ט) בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זה שא"ה (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי תרגלתי רוח ביעקב בשביל אפרים עד שלקחן על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד: פללתי. לשון מחשבה כמו (ישעיה טז) הביאי עצה עשי פלילה: (יב) ויוצא יוסף אתם. לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטלם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו מלפני אביו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שהוא הבכור מיומן לברכה: (יד) שכל את ידיו. כתרגומו אחכמינון בהשכל ובחכמה השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואף על פי כן לא שת ימינו עליו:

המלאך

אבן עזרא

בלא עשיתי לכבוד אמך: (ח) ואחר שאמר וירא את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות רק טעמו לראות היטב שיכירם: (יב) ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו מאוחר צריך להיות וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על המטה. וטעם לא פללתי לא דנתי בלבי מגזרת פלילים: (יג) ויקח יוסף. וכבר לקח וכבר הראיתיך רבים כאלה: (יד) שכל את ידיו. כאלו ידיו השכילו מה שהוא רוצה לעשות: כי מנשה הבכור. אף על פי שמנשה הוא הבכור וכן כי עם קשה עורף ורבים כן. וטעם המלאך הגואל אותי תמצא

בפרשת

בעל הטורים

קחם נא אלי ואברכם קחם לית וחד קחם ואנכי תרגלתי לאפרים קחם. פי' תרגלתי לאפרים הרגלתי שכינתי עמו בשביל אפרים. אימתי כשעה שנתברך מפי יעקב וקחם על זרועו שנאמר קחם נא אלי ואברכם: מזקן כתיב חסר על שם ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות כשם שרימה יעקב לאביו בברכתו כשכהו עיניו כך עשו לו בניו בברכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים: והוא הצעיר בגימ' הוא הקטין עצמו לכך זכה ויצא ממנו יהושע שהוא מלא חכמה:

אפרתה ז' וסי' בעוד כברת ארץ. עוד בברת ארץ. ותקבר בדרך אפרתה. ואתה בית לחם אפרתה צעיר. ואחר מות חצרון. אלה היו בני בלב. ופנואל אבי גדר ועזר אבי חושה: אפרת ב' זקף קמץ ומב' ליש' וסי' בדרך אפרת. ואת אפרת. דד"ה: לי אלהים י"א מסר במלכים א' סי' ב': ועיני י' מסר באיוב סימן י"א. והוא חד מן ג' ר"פ דדישהון ועיני מסר בויצא. והוא חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ד"פ נסבין ו' בריש תיבותא וכל קרי' לא נסבין ו' וסי' במ"ר: ויגש ח' מסר בתולדת: ויוצא י"ב מלאים וסי' במ"ר: וישתחו ג' חס' וסי' ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו. ויקד וישתחו. דבלעם. ואחימעץ יתרי הש': ואת מנשה ב' וסי' משמאלו. ותהי על יפתח רוח: וישת ז' מסר בפרשת ויצא:

תולדות אהרן ועיני ישראל. יומא כח: ימינו ויפת. עקרים מ"ד פ"ט:

ספורנו

בעודי בדרך טרם הגיעי לבית לחם: ואקברה שם בדרך אפרת. וכל כך גברה עלי טרדתי ותלאותי שלא ערכתי כח להוליכה לבית קברות בית לחם ואין ספק כי מאז היה לבי חלל בקרבי ולא שלט עוד בי יצר הרע להתלכלך בחטא ולא נשאר בי כח להוליד בנים: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. ראה שהם בני אדם אבל לא הכיר מי הם: (ט) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. בני הם ולא בני בני אבל הם אותם הבנים אשר נתן לי אלהים בזה בעודי לבדי פה כאמרך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה ואמרת לי הם: (י) לא יוכל לראות. היטב כדי שתחול עליו ברכתו בראותו אותם כענין אשר תראנו משם. וכענין ויראהו ה' את כל הארץ כדי שיברך אותם וכן באלישע ויפן אחריו ויראם: וישק להם ויחבק להם. כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברכתו: (יא) גם את זרעך. ועליהם אמר קהל עמים וזה אמר אלי כברכני בירושת הארץ כאמרו למעלה ויברך אותי אם כן ראוי שאותה הברכה תחול עליהם ולכן ברך אז את יוסף ואת בניו: (יב) מעם ברכיו. של אביו שחבק

רמבן

לגלגלותם כנגלה מן הכתוב נתנו להם כפלים במספרם חלק פשוט כדין שאר האנשים וחלק שני בכורה לו ויהיה טעם כראובן ושמעון כפלים במספרם אבל שיהיה יוסף כשאר השבטים בנחלה ותהיה הבכורה להקרא שני שבטים כמו שאמר הרב וזה דבר שאי אפשר בשום פנים:

(ז) **ואקברה** שם. כתוב בפי' רש"י ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ ולא ידעתי מהו וכי בחוצה לארץ נקברה חס ושלום שהרי בארץ מתה ושם נקברה כמו שנאמר כאן בפרשה מתה עלי רחל בארץ כנען ושם כתוב עוד מפורש ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען היא בית אל וכתיב ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ומתה בדרך בין בית אל ובין בית לחם אפרתה בארץ ישראל:

ואקברה שם. וידעתי שיש בלבבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצתה על קברה ובקשה רחמים עליהם שנאמר קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך וגו' ושבו בנים לגבולם לשון רש"י וצריך על כל פנים שיהיה רמז במקרא לטעם הזה שאמר באגדה זו. ושמא זהו מה שאמר הכתוב מתה עלי רחל בדרך ואקברה שם בדרך כלומר בדרך אשר יעברו בה בניה מתה וגם קברתיה לטובתה כי היא לא מתה בדרך רק ברמה שהיא עיר בארץ בנימן ושם נקברה אבל בדרך של עתיד מתה והכתוב לא יפרש בעתידות רק ירמוז בהם ועל דרך הפשט ג"כ אמר לו כן כמתנצל שלא יחר ליוסף בראות חפצו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם וכאשר קבר שם את לאה ולכך אמר לו כי מתה בארץ כנען ולא נקברה בחוצה לארץ כאשר תהיה קבורת מצרים ליעקב ומתה בדרך בפתע פתאום ולא יכול לקברה שם כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה ואיה הרופאים והרפואות לחנט אותה וזה טעם עלי ואף על פי שמערת המכפלה איננה רחוקה משם רק כמהלך יום היה יעקב כבד מאד במקנה הגדול ובני בית ולא יגיעו שם רק בימים רבים וכן עשה בדרך ההוא ימים רבים עד בואו אל אביו ושגו חכמים ולא של נשי' לעולם מפני הכבוד ואני סבור שהיו אלו דברי התנצלות וגם יוסף יודע שמתה בדרך ונקברה בארץ וכבוד עשה לה כמותה אבל הכוונה ליעקב שלא הוליך אותה למערה כדי שלא יקבור שם שתי אחיות כי יבוש מאבותיו ולאה היא הנשאת לו ראשונה בהיתר ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה לקחה:

(ט) **אשר** נתן לי אלהים בזה. לא היה יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו שהרי כשפירש ממנו לא היה לו אשה ובנים והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים ונראה לי כי פי' בזה בענין הזה שאמרת שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה והם אשר אמרת עליהם

נכם

רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו כִּי
מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר: טו וַיְבָרֶךְ אֶת־
יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר
הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם
וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי
מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה:
טז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־
רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים
וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי
אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב
בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: שלישי יז וַיַּרְא
יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ
עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו
וַיִּתְמֹךְ יַד־אָבִיו לְהָסִיר אֹתָהּ
מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ
מְנַשֶּׁה: יח וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי כִּי־זֶה הַבְּכֹר
שִׂים יְמִינְךָ עַל־רֹאשׁוֹ:
יט וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי
בְנִי יָדַעְתִּי גַּם־הוּא יִהְיֶה־לְּעָם
וְגַם־הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו
הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה
מְלֹא־הַגּוֹיִם: כ וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם
הַהוּא לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם

כִּי עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה אַחְכְּמִינוּן
לִידוֹהִי אֲרֵי מְנַשֶּׁה בּוּכְרָא:
טו וּבָרִיךְ יָת יוֹסֵף וַאֲמַר
אֱלָהָא דִּי פְּלַחוּ אֲבָהָתַי
קֳדָמוֹהִי אַבְרָהָם וְיִצְחָק יְיָ
דְּזָן יָתִי מִדְּאִיתָנִי עַד יוֹמָא
הָדֵין: טז מַלְאֲכָא דִּי פְרַק
יָתִי מִכָּל בִּישָׁא יְבָרֵךְ יָת
עוּלֵימַיָּא וְיִתְקְרֵי בְהוֹן שְׁמִי
וְשׁוּם אֲבָהָתַי אַבְרָהָם
וְיִצְחָק וּכְנוּנֵי יַמָּא יִסְגוּן
בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא עַל אַרְעָא:
יז וַחֲזָא יוֹסֵף אֲרֵי שַׁוִּי
אֲבוּהִי יַד יְמִינֵיהּ עַל רֵישָׁא
דְאֶפְרַיִם וּבְאֵישׁ בְּעֵינוֹהִי
וּסְעַד יְדָא דַאֲבוּהִי לְאַעְדָּאָה
יָתַהּ מֵעַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם
לְאַנְחוּתַהּ עַל רֵישָׁא
דִמְנַשֶּׁה: יח וַאֲמַר יוֹסֵף
לַאֲבוּהִי לָא כֵן אַבָּא אֲרֵי
דֵין בּוּכְרָא שַׁוִּי יְמִינָךְ עַל
רֵישֵׁיהּ: יט וְסָרֵיב אֲבוּהִי
וַאֲמַר יְדַעְנָא בְּרִי יְדַעְנָא
אַף הוּא יְהֵי לְעַם וְאַף הוּא
יִסְגֵּי וּבְרַם אֲחוּהִי זְעֵירָא
יִסְגֵּי מִנֵּיהּ וּבְנוֹהִי יְהוֹן
שַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא:
כ וּבָרֵיכִנּוּן בְּיוֹמָא הַהוּא
לְמֵימַר בָּךְ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר יְשַׁוֵּינָךְ יְיָ כְּאֶפְרַיִם

(טז) המלאך הגואל אותי. מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: (יט) ידעתי בני ידעתי. שהוא הבכור: גם הוא יהיה לעם. ויגדל שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל. הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה

המלאך ט"ו ר"פ משמשין ה"א ולית דכוותהון וסימניהון המלאך הגואל. הכהן המחטא. הקרב את קרבנו. הנגע במת. הארץ אשר הכה ה'. האנשים האלה שלמים. האיש הרך בך. הנער בא. השיב ה' עליך. הנפש החטאת. הבית אשר אתה בונה. הסיר ה' משפטיך. המלך יתאבל. היה ה' כאויב. הביא בכליותי: גאל הגאל כולם חס' במ"ב מלאים וסי' ובא לציון גואל. הגואל משחת חייבי: ויקרא ב' וסי' בהם שמי. שמו בישראל: לא כן י"ט מסר במסרה רבתא: וגם הוא ז' מסר בוירא בלק: וזרעו ז' מסר בוירא בלק: לאמור ג' מלאים וסי' ויברכם ביום ההוא קרמא דפסוק. הכיוצר הזה לא אוכל. אם תפרו את בריתי. ישמך ב' וחסר וסי' אלהים כאפרים. כצדקיהו וכאחאב:

בעל הטורים

ויקרא שנים במסרה ויקרא בהם שמי. ויקרא שמו בישראל. לומר שכל שבטי ישראל יקראו על שם יוסף כדכתיב גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה. ידעתי בגימטריא חמשה מלכים יצאו ממנשה וזרעו יהיה מלא בגימ' יהושע. ביום ההוא לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. לאמר ו' מלא. שבו' מקומות הקדים אפרים למנשה כנגד ששה צדיקים ושופטים שיעמדו ממנו. ועל כן אם משול תמשול בנו מלא וי"ו אבל אם מלוך תמלוך עלינו חסר וי"ו שכל המלכים שעמדו ממנו היו רשעים:

בפרשת ואלה שמות: (טז) ויקרא בהם שמי. כי הנה כל ישראל יקראו אפרים גם יוסף גם אמר הכתוב רחל מבכה על בניה כי היא היתה עקר מחשבתו על כן אמר הכתוב בני רחל אשת יעקב וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני גם נתן לו הבכורה כי הוא ראשית מחשבתו ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא פטר רחם ולא דן וגד כי הם בני השפחות והימין נכבד מהשמאל ויותר תקיף: (יט) מלא הגוים. גוים רבים יצאו ממנו: (כ) בך יברך ישראל. כל בני ישראל:

ויסם

תולדות אהרן שכל את ידיו. מנחות נג: האלהים הרועה אותי. פסחים קיח: התהלכו אבותי לפניו. עקידה שער ק' ס' הזוהר פ' דברים: המלאך הגואל. פסחים שם: (ויקרא בהם. ברכות ח): וידגו לרב. ברכות כ סוטה לו מציעא עד בתרא קיח: וירא יוסף כי. מנחות לז: וזרעו יהיה. ע"ג כה: כך יברך ישראל. ס' הזוהר פ' במדבר:

ספורנו

שחבק אותם: (יד) שכל את ידיו השכיל והבין במשמוש ידיו בלא ראות: (טו) ויברך את יוסף. ולא הוצרך בזה לראיה ולא לחבוק ולא לנשיקה ולא הזכיר מה היתה הברכה: ויאמר. אחר שברך את יוסף: האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. אתה אלהים אשר אתה הוא שהתהלכו אבותי לפניך עתה בזכותם: האלהים הרועה אותי. אתה שעשית עמדי הכל: (טז) המלאך הגואל אותי מכל רע יברך. נוה שהמלאך הגואל אותי יברך את הנערים אם אינם ראוי' לברכתך בלתי אמצעי: ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק. לא שם תרח ונחור כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהפך כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין) דקרינן לרשיעא אפי' בר צדיקא רשיעא בר רשיעא שלא יתיחס לאביו הצדיק אבל יתיחס לאיזה מאבותיו הרשעים ולכן התפלל עליהם שיהיו מוכנים ונעזרים לעבודת האל יתברך באופן שיהיו ראוים שיתיחס לאברהם וליצחק על דרך יחד לבבי ליראה את שמך: (יח) כי זה הבכור שים ימינך על ראשו. כי אמנם הסמיכה ביד תכון הנפש

רמבן

שהם לך וכן ובזה הנערה באה אל המלך ואמר נתן לי אלהים שעשה לי השם נסים עד שנתן לי המלך האשה והיו לי הבנים האלה ממנה:

(טו) **ויברך** את יוסף ויאמר. הטעם כי לברך את יוסף באהבתו אותו ברך את בניו ויגיד כי לא היה ליוסף זרע אחר והיתה כל ברכתו בברכת אלה הנערים או שיקראו שאר בניו על שם אחיהם ומברכתם יבורכו גם הם והוא הנכון בעיני כי הנביא אמר ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו ודברו לא יהיה לריק אבל הוליד אחרי כן בנים כדעת אונקלוס שאמר ובנין דתוליד בתריהון ויהיה אשר הולדת עבר במקום עתיד כמו אשר לקחתי מיד האמורי גרבים מלבדו כי על דרך הפשט יראה שכבר היו לו בנים שהוליד אחרי בואו אליו מצרימה ממה שהוצרך להאריך ולא אמר ועתה שני בניך הנולדים לך אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך אשר תוליד לך יהיו וזה טעם מה שאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כי אחרי הרעב נולדו לו עוד בנים אחרים והכתוב לא יזכיר אותם כי אין בהם צורך:

האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק. יקרא הנביא אל אלהי אבותיו אשר לו הגדולה והגבורה ועשה עמהם את הגדולות ואת הנוראות ויקרא למלאכי האמת אשר הוא רועה אותו מעודו. ויתכן שיהיה הרועה אותי מגזרת רעך ורע אביך אל תעזוב כי במדה ההיא שלום ורעות והמלאך הגואל הוא הטובה אותו בעת צרתו ושאמר לו אנכי האל בית אל והוא שנאמר עליו כי שמי בקרבו ולכך אמר בקרב הארץ והרי זה מבואר למשכיל ואל יקשה עליו מעודי עד היום הזה עם מה שכתבנו בפסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק כי מעודו ינהגו בדרך אמת אבל לא נתיחד לו המדה עד שובו לארץ אבותיו מפני היותו בחוצה לארץ גם בעבור שהוצרך להתנהג עם לבן בדרך פתלתול ואיננו דרך האמת:

וטעם ויקרא בהם שמי. אמר ר"א שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב ואיננו נכון כי הכתוב אמר בהם והנה לא נקראו על שם מנשה ואולי בעבור שיקראו בית יוסף והנכון שיעמוד זרעם ושמם ויהיה שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם:

(יז) **וירע** בעיניו. אולי יוסף היה אוהב את מנשה יותר בעבור היותו בכור לכן חרה לו והנכון בעיני כי חשב שטעה אביו בהם ואם היתה ברכתו בבלי דעת לא תבא ברכתו עליהם כי איננה ברוח הקודש וכאשר אמר לו ידעתי בני ידעתי נתפייס:

(כ) **ויברכם** ביום ההוא. טעם ביום ההוא בעבור שיוסף יספר בו לשון

וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי
מְנַשֶּׁה׃ כא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־
יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה ד'
אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם ל'
אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם׃ כב וַאֲנִי ג'
נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ כ"ס. ל'
אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי
בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי׃ פ רביעי ל'
מט א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו
וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת ו'
אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית ל'
הַיָּמִים׃ ב הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי ד'. ו'
יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל ז'
אֲבִיכֶם׃ ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה ל' מלעיל

וּכְמְנַשֶּׁה וְשַׁוִּי יָת אֶפְרַיִם
קֳדָם מְנַשֶּׁה׃ כא וַאֲמַר
יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הָא אֲנָא
מָאִית וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ
בְּסַעְדֵּיכוֹן וְיָתֵב יָתְכוֹן
לְאַרְעָא דַאֲבָהָתְכוֹן׃
כב וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ חוּלַק
חַד יַתִּיר עַל אֲחָךְ דִּי
נְסֵיבִית מִידָא דֶאֱמוֹרָאָה
בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי׃
א וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי
וַאֲמַר אִתְכַּנַּשׁוּ וַאֲחַוֵּי לְכוֹן
יָת דִּי יְעָרַע יָתְכוֹן בְּסוֹף
יוֹמַיָּא׃ ב אִתְכַּנַּשׁוּ וּשְׁמָעוּ
בְּנֵי יַעֲקֹב וְקַבִּילוּ אוּלְפַן מִן
יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן׃ ג רְאוּבֵן
בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תּוּקְפִי

ויסם את אפרים. בדבור הברכה : (כב) שכם אחד. יש אומרים כי על ע"ר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף וטעם בחרבי ובקשתי על השם כאשר אמר דוד מגיני וקרן ישעי והנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד והוא ממשפחת על שכמם ולעבדו שכם אחד : על אחיך. נוסף על אחיך וטעם אשר לקחתי אשר יקחו ישראל בחרבם ובקשתם והזכיר האמורי בעבור שאין בשבעה גוים חזק כמוהו הלא תראה אחר שנהרגו שני מלכי האמורי הגדולים אמר יהושע לתת אותנו ביד האמרי ואל תתמ' על מלת לקחתי כי לאחר שהשם נתנה בפה לאברהם הם יחשבו שהוא שלהם וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך : (א) את אשר יקרא אתכם. דבר הנביא לעתיד ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאנו בסוף ויברך אותם והיה ברכת ראובן שמעון ולוי ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם ואחר כן ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות : (ג) ראובן בכורי אתה כחי. בך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשי' און

תולדות אהרן ואני נתתי לך. בתרא קכג : ויקרא יעקב אל בניו. פסחים נו :

וכמנשה: וישם את אפרים. בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך. לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואיזו זו שכם שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם : שכם אחד על אחיך. שכם ממש היא תהיה לך חלק א' יתירה על אחיך : בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. ד"א שכם אחד הוא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא אחלקה שכם (תהלים כא) תשיתמו שכם (שם שם) תשית שונאי לפני לחלקים (הושע ו) דרך ירצחו שכמה איש חלקו (צפניה ג) לעבדו שכם אחד : אשר לקחתי מיד האמורי. מיד עשו שעשה מעשה אמורי. ד"א שהיה צד אביו באמרי פיו : בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ותפלתו : (ועיין ברא"ם שכתב דא"א לפרש על חרבם של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע"ז. ולעד"נ בלאו הכי א"א לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שלקחוה שמעון ולוי בחרבם ובקשתם והלא אדרבה מזה הטעם ראוי שיותן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק) : (א) ואגידה לכם. (ב"ר) בקש לגלות את הקץ ונסתלק' ממנו שכינה והתחיל אומר דברי' אחרים

אנכי מת ד' וסי' ויאמר ישראל אל יוסף. אבי השביעני לאמר. ויאמר יוסף אל אחיו. כי אנכי מת בארץ : האספו ו' וסי' ואגידה. הגידו ביהודה. אמר לצפן תני. על מה אנחנו יושבים. השמיעו על ארמנות. אמר לצפור כל כנף : אל ישראל ז' וסי' ויאמר יהודה אל ישראל אביו. הקבצו ושמעו. והנה קמתם תחת. ויאמר שמואל אל שאול. וישמעו פלשתים כי התקבצו. ואלה הדברים אשר דבר ה'. משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי. וכל משחתיך למלך דכוו' אל ישראל במ"א על ישראל וסי' ויאמר נתן אל דוד אתה האיש : בכרי ב' בטעם לעיל וסי' ראובן בכרי אתה. ואפרים בכרי הוא : אתה י"ז בטעם לעיל מסור במסרה רבתא :

בעל הטורים אפרים לפני בגימטריא דגלים בנשיאים : שכם אחד בגימטריא בחלק בכורה. ויקרא יעקב לבניו. שרצה לגלות להם הקץ ונסתם ממנו. אמר יעקב שמא יש בכם חטא אמרו לו תבקש בשמותינו ולא תמצא בהם חט. ואמר להם גם אין בהם אותיות קץ. ושמעו אותיות שמע ו' שאמר להם שמע ישראל שיש בו שש תיבות. ושמעו בני יעקב ושמעו בגימטריא כות בקש לגלות הקץ. ושמעו אל ישראל בגימטריא זהו קצו של מלך המשיח. ראובן בגימטריא לא בכור. יוסף במלואו בגימטריא בכורה.

ספורנו

הנפש אל מה שנסמך עליו כענין ויסמוך את ידיו עליו וכח הימין חזק מכח השמאל יתכוין יותר סמיכת הימין אל הימין ממה שתכוין אותה סמיכת השמאל אל השמאל : (כא) הנה אנכי מת. הנה מצוה בשעת מיתה ומקיים המתנה שנתתי : והשיב אתכם אל ארץ. ושם תתקיים מתנתי : (כב) ואני הנני נתתי לך. ואני הנה אמנם לא העברתי נחלה כלל כשנתתי לך שכם אחד על אחיך בארץ אע"פ שהיא ארץ אבותיכם בלעדי כי נתתי לך מה שלקחתי מיד מי שהוא אמורי במעשיו הרעים ובעל אמירה שאומר הרבה ואפי' מעט אינו עושה להיטיב וזה הוא עשו כשקניתי הבכורה ממנו כי לולא זה לא היה לאחיך בירושת האבות כ"כ חלק בארץ : בחרבי ובקשתי. בחכמתי ובינתי שהם חרבם וקשתם של צדיקים כאמרו חגור חרבך על ירך גבור וכבר באמרו ז"ל שהוא בד"ת הוא דכתיב וכענין על הפך זה שהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה וכענין וידרכו את לשונם קשתם שקר : מט (א) באחרית הימים. לקץ הימין בבא גואל שיהיה אחרית ימי אויבי ה' שתתמלא סאתם עד סוף מלואה כאמרו כי אעשה כלה וכו' וכזה דבר בלעם באמרו באחרית הימים כמו שהעיד באמרו וקרקר כל בני שת וכן הנביאים באמרם והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים וזה הגיד יעקב בזה באמרו כי יבא שילה ולו יקהת עמים אוסרי לגפן עירה וכו' : (ב) ושמעו אל ישראל אביכם. קבלו את הדרך שהורה לכם כל ימיו אשר בה תהיו בני ישראל והוא אביכם כי תשתררו עם אלהים ואנשים ולא יאבד מכם הטוב העתיד לבא

רמבן

מנשה ראשון הגיד כי לא רצה להסיר יד ימינו מראש אפרים על ראש מנשה ולא עוד אלא שחזר ואמר בפירוש במעמד ההוא בפני יוסף בברכו אותם כאפרים וכמנשה. וישם את אפרים לפני מנשה בכל ברכותיו. וטעם בך יברך ישראל אל יוסף ידבר כי בזרעך יברך עם ישראל ויאמר למתברך ישימך אלהים כאפרים וכמנשה :

(כב) **ואני** נתתי לך שכם אחד על אחיך. אחרי שבירך את בנו יוסף ועשאם שני שבטים חזר על יוסף ואמר לו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם בגלות להציל אתכם מכל צרה ותפרו ותרבו מאד וישוב אתכם אל ארץ אבותיכם לנחול אותה ואני כבר נתתי לך בארץ ההיא החלק האחד אשר בידי לתת והוא חלק הבכורה להיותך בו יתר על אחיך ליום שלקחתי אותו מיד האמורי בחרבי ובקשתי וזה כלו פיוס ליוסף ואהבתו אותו כי הודיעו שנתן לו הבכורה להיות בניו מעתה מתברכים להעשות שני שבטים גם בדגלי המדבר וחנוכת הנשיאים וגם החלק אשר לו בנחלה נתן לו שיזכה בו כאשר יכבשו הארץ בחרב ובקשת ובמלחמה והנה אמר לו עשיתי עמך כל הטובה שיכולתי לעשות לך לעת שהייתי יכול לעשותה כי אין ברשות יעקב בארץ רק שכם אחד שאין בידו לגזול מאחד מבניו את נחלתו רק הבכורה היתה לו לתת אותה לטוב בעיניו והנה נתן אותה אליו. וטעם מיד האמורי כי ישראל לקחו הארץ תחלה מיד האמורי כי סיחון ועוג שני מלכי האמורי היו והמלחמה הראשונה והגדולה שהיתה להם בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמורי היא מלחמת יהושע עמם ובם נעשה הנס הגדול שכתיב אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמורי לפני בני ישראל וגו' ומיד האמורי היה חלק ונחלה לבני יוסף כמו שכתוב וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה ויורש את האמורי אשר בה וגם בני אפרים נחלו בגבול האמורי כמו שכתוב ויואל האמורי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס :

וטעם בחרבי ובקשתי. כי הארץ לא תכבש להם רק בחרב ובקשת ירמוז למה שאמר הכתוב לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם וייחס החרב והקשת אליו כי זכותו היא העושה עמם מלחמה והיא הנלחם להם לא הם עצמם וכענין שאמר הכתוב כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם והם בזכות האבות כי על דרך האמת ימינך לאברהם וזרועך ליצחק ואור הפנים ליעקב וקרוב אלי עוד שעשה יעקב כדרך שעשו הנביאים נטה ידו בחרב כנגד ארץ האמורי וזרק שם חצים להיותה נכבשת לבניו כענין שעשה אלישע וישם ידיו ע"י המלך ויאמר אלישע ירה ויור ואף ע"פ שלא ספר הכתוב כן ירמזנו בפסוק הזה. ויתכן שזה טעם אמרו לקחתי כי מאז לקח הארץ לבניו :

(א) **באחרית** הימים. הם ימות המשיח כי יעקב ירמוז אליו בדבריו כמו שאמר עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים ורבותינו אמרו שבקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם :

(ג) **ראובן** בכורי אתה. שיעור הפסוק הזה ראובן אתה בכורי וכחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז וענינו אתה בכור כחי וראשית אוני

כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת ו'
וְיֶתֶר עָז: ד פַּחַז כַּמַּיִם אַל־ נ'
תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ ל' וא' ותותר
אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה: פ
ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס כו' פתח
מְכֵרֹתֵיהֶם: ו בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא ל'. ו' חס'
נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי ב'
כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם ד' ח' בליש'
עִקְּרוּ־שׁוֹר: ז אָרוּר אַפָּם כִּי

לָךְ הֲוָה חֲזֵי לְמִסַּב תְּלָתָא
חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא כְּהוּנְתָּא
וּמַלְכוּתָא: ד עַל דַּאֲזַלְתָּא
לְקֳבֵיל אַפָּךְ הָא כְּמַיָּא בְּרַם
לָא אַהֲנֵיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא
תִסַּב אֲרֵי סְלֵיקְתָּא בֵּית
מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵן אַחֵלְתָּא
לְשִׁוּוּיֵי בְּרִי סְלֵיקְתָּא:
ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גַּבְרִין
גִּבָּרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן
עֲבַדוּ גְבוּרָא: ו בְּרָזֵיהוֹן
לָא הֲוָת נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנָּשֵׁיהוֹן
לְמֵהַךְ לָא נַחְתִּית מִן יְקָרִי אֲרֵי בְּרוּגְזֵיהוֹן קְטַלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן תְּרַעוּ שׁוּר
סַנְאָה: ז לִיט רוּגְזֵיהוֹן אֲרֵי

וראשית חד מן ו' מסר ביחזקאל סימן מ"ד : בסדם ו' חסר בליש' וסי' בסרם אל תבא נפשי . ונגלה יסדו . לנטע שמים . ויסריה אגלה. הוא יסר המעלה מבבל . ותאכל יכדתיה : תבא י"ו חסרים מסר באיוב סימן א'. תחד ב' וסי' בקהלם . אתם בקבורה : וברצנם ר' חסר בליש' וסי' עקרו שור. אם עלה קרבנו מן. ראיתי את האיל מנגח. ועשה כרצנו והגדיל . וכל לרצנכם דכות' : עז ב' זקפין קמצין וסימ' ארור אפם כי עז. כי עז גבול בני עמון (עת"ס) :

תולדות אהרן כחי וראשית . יבמות עו : פחז כמים אל . שבת נד : אז חללת . שם : בסודם אל תבא . סנהדרין קט : כי באפם . מגילה ט : (מגילה עא) : ארור אפם . יומא נב :

אמרים : ראשית אוני . היא טפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו (ב"ר): **אוני**. כחי כמו (הושע יב) מצאתי און לי . (ישעיה מ) מרוב אונים . ולאין **אונים** : יתר שאת . ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות **כפים** : ויתר עז. במלכות כמו (שמואל א ב) ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד **כל אלה** : (ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים במרוצתם לכך. אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת : כי עלית משכבי אביך אז חללת . אותו שעלה על יצועי זו השכינה שהיה דרכה להיות עולה על יצועי . פחז שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה : יצועי. לשון משכב ע"ש שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו (תלים קלב) אם אעלה על ערש יצועי (שם סג) אם זכרתיך על יצועי : (ה) שמעון ולוי אחים . בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו מי הם א"ת ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו א"ת בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמה שנא' והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יששכר וזבולן לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס היא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו : מכרותיהם. לשון כלי זיין הסייף בלשון יוני מכי"ר (תנחומא). ד"א מכרותיהם (ב"ר) בארץ מגורתם נהגו עצמן בכלי חמס כמו (יחזקאל טז) מכורותיך ומלדותיך וזהו תרגום של אונקלוס : (ו) בסודם אל תבא נפשי . (ב"ר) זהו מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת א"ת אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב : ובקהלם . כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן : אל תחד כבודי . שם אל יתיחד עמהם שמי שנ' בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר (ד"ה א ו) בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל : אל תחד כבודי. כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו (ישעיה יד) לא תחד אתם בקבורה : כי באפם הרגו איש . אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כלם אלא כאיש א' וכן הוא אומר בגדעון (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד . וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים . זהו מדרשו . ופשוטו אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן (יחזקאל יט) וילמד לטרף טרף אדם אכל : וברצונם עקרו שור . רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו . עקרו אשריטי"ר בלע"ז לשון (יהושע יא) את סוסיהם תעקר : (ז) ארור אפם כי עז. אפילו בשעת תוכחה

און וכמוהו ראשית אונים : יתר שאת . ראוי היית ליתרון על הכל שתהיה נשיא : ויתר עז. כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי' עז תקיף : (ד) פחז . בעבור שפחזת כמים : אל תותר. לא יהיה לך יתרון והיה ראוי להיות אל תותר בשורק הוי"ו ואחרים אמרו רק אתה פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כלום רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום צווי ואע"פ שנמצא ודרך נתיבה אל מות ואיננו צווי ופי' אל תבקש יתרון אפי' פחז כמים ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף והגאון אמר אפי' דבר רק כמים לא יהיה לך יתרון ופחז מגזרת אנשים רקים ופוחזים ואין פוחזים הפוך : אז חללת . מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי גם תמצא מלת עלה כרת כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימים ובחללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף וי"מ ולא להתייח' לבכורה שיהא תחלת המספר מראובן : (ה) שמעון ולוי אחים . בעבור מעשה שכם : מכרותיהם . י"א מן הכרת פניהם ואיננו נכון בדקדוק וי"א קניניהם כמו תכרו מאתם ואין תכרו כי אם מלשון חפירה וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן כמו עם חרף נפשו למות והנכון בעיני שהוא מגזרת מכורותיך והוא חסר בי"ת כמו הנמצא בית ה' אשר צויתי מעון והטעם על החמס שעשו שאחר שהכניסו אנשי שכם בברית הרגום במרמה: (ו) בסודם אל תבא נפשי. א"ר אהרן שפי' אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא ארצה להיות חוץ מעצתם והנה פירושו הפך הדבר כי מה טעם לכלי חמס והלא אמר לשניהם עכרתם אותי ובאמת כי הסתכן יעקב וביתו על ידם לולי חתת אלהים היו מסבבים להשחית הכל וכן פירוש ארור אפם וברצונם עקרו שור ארור כי אפם עז ואלה פירושים יקרים : בסודם אל תבא נפשי. א"ר משה הכהן ז"ל כי כבודי כמו נפשי ורבים בספר תהלות כמוהו ויפה פי' כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות שאל אביך מה אקוב והנה בסודם כמו בקהלם ותבא כמו תחד ונפשי כמו כבודי ואמר רבי יהודה בן בלע' הספרדי שטע' ר' משה כי כבוד הנפש הוא הגוף כמו עדי בצואר כטעם המשביע בטוב עדיך וראייתו וכבודי לעפר ישכן סלה ואני אומר שר' יהודה טעה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי שהוא הגוף וזה כבודי לעפר הוא על דרך משל שיכניע נפשו עד העפר שאין למטה הימנו והנה אתן לו עד נאמן והוא דבקה לעפר נפשי : תחד . מלשון יחד ועל דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל שהנח הנעלם תחת אלף אחד וכן אמר על לא תאשם . וטעם בסודם כמו בהוסדם יחד עלי אחר שכליהם הם חמס אל תבא נפשי בסודם : הרגו איש . שם המין כמו שור וחמור והרמז על אנשי עיר שכם : שור . חומה וכן לצעדה עלי שור וכבר בארתי בספ' מאזנים כי החולם והשורק יתחלפו זה בזה. ועקרו כמו סוסיהם תעקר וזה אות כי עיר שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה : (ז) ארור אפם כי עז. דרך נבואה או דרך תפלה שיחסר אפם וטוב להם
כי

בעל הטורים תחד שנים במסורה הכא ואידך אל תחד אתם בקבורה שבקש יעקב שאף לאחר הקבורה לא יהיו מזכירין אותו במעשה קרח וזה בקהלם שנאמר שם ויקהל עליהם קרח אבל כשמייחסם על הדוכן הזכירו ואמר בן לוי בן ישראל. שמעון ולוי אחים בגימטריא אין לכם בארץ . כי באפם הרגו איש בגימטריא זה שכם בן חמור .

רמבן

אוני בהיותך ביתרון שאת ומעלה כלשון הלא שאתו תבעת אתכם משאתו יגורו אלים רוממות וגדולה ובהיותו יתרון עז למלחמה כמו ויתן עז למלכו ועזוז מלחמה : (ד) **פחז** כמים אל תותר . פחז שם דבר מן אנשים רקים ופוחזים ומהרים קלי הדעת ורבותינו משתמשים בו תדיר נסתכלתי בנבואה שלי ופחז יצרי עלי כלומר קפץ יצרי עלי ואמרו עוד אפיחזיהו הוא דקא מגלי כלומר קלות דעתם עמא פחיזא דאקדמיה פומיה לאודניה עדיין בפחזותיכו קיימיתו כמהרים קלי דעת . ויתכן שהוא הפוך מן הפזון יאמר שטף הבא כמים אל תותר בו כי עלית משכבי אביך בפחזותיך וקלות דעתך : **אז** חללת. אותה כאשר יצועי עלה הפחז שלך כמים העולים ושוטפים וזה כלשון הכתוב במים הנה ה' מעלה עליכם את מי הנהר העצומים והרבים ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה ושטף ועבר ורבותינו אמרו אז חללת יצועי עלה שכינה שדרכה לעלות על יצועי והכתוב אומר ובחללו יצועי אביו שהיצוע הוא המחולל ואולי יכנה אותו שם ואם
בדרך

ספורנו

לבא : (ג) יתר שאת ויתר עז . פחז כמים אל תותר. אתה פחז כמים אל תותר על אחיך בענין יתר שאת שהיא מעלת שאת וקבלת חלק יתר בכהנה ובבכורה . אע"פ שאתה ראשית אוני והיה ראוי לך משפט הבכורה כאמרו כי הוא ראשית אוני וכו' : ויתר עז . גם כן לא תותר במעלת העז שהוא המלך שהוא יותר עז ותקיף מכל אחר זולתו במלכותו כאמרם ז"ל אין עז אלא מלכות וזה גם כן יאות לבכור כאמרו ואת המלוכה נתן ליורם כי הוא הבכור : (ד) אז חללת יצועי עלה . אז חללת כבוד אביך או כבוד שכינה שכבר עלה על יצועי וכנגד זה יחולל כבודך ולא יהיה במדרגתו הראשונה : (ה) אחים . והיה הכבוד הראוי לראובן ראוי להם בנפלו ממנו אמנם כלי חמס מכרותיהם . וזה לא יאות למלך אשר במשפט יעמיד ארץ לכן לא יאות מלכות לשום אחד משניכם : (ז) ארור אפם . יחסר אפם בשפלות וקוצר מזונותיהם
על

עָ֔ז וְעֶבְרָתָ֖ם כִּ֣י קָשָׁ֑תָה אֲחַלְּקֵ֣ם בְּיַעֲקֹ֔ב וַאֲפִיצֵ֖ם בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ פ ח יְהוּדָ֗ה אַתָּה֙ יוֹד֣וּךָ אַחֶ֔יךָ יָדְךָ֖ בְּעֹ֣רֶף אֹיְבֶ֑יךָ יִשְׁתַּחֲו֥וּ לְךָ֖ בְּנֵ֥י אָבִֽיךָ׃ ט גּ֤וּר אַרְיֵה֙ יְהוּדָ֔ה מִטֶּ֖רֶף בְּנִ֣י עָלִ֑יתָ כָּרַ֨ע רָבַ֧ץ כְּאַרְיֵ֛ה וּכְלָבִ֖יא מִ֥י יְקִימֶֽנּוּ׃ י לֹֽא־יָס֥וּר שֵׁ֨בֶט

ב' זקף קמץ · ב' · ב' מ"ל במ"א · ל' וחד כערף ב' · ב' ר"פ בספ' מב' לים' · ג' · ב' ר"פ בספ'

תַּקִּיף וְחֵמַתְהוֹן אֲרֵי קַשְׁיָא אֵיפַלְגִינוּן בְּיַעֲקֹב וְאֵיבַדְרִינוּן בְּיִשְׂרָאֵל׃ ח יְהוּדָה אַתְּ אוֹדֵיתָא וְלָא בְהִתְתָא בָּךְ יוֹדוּן אֲחָךְ יְדָךְ תִּתְקַף עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יִתְבַּדְּרוּן סַנְאָךְ יְהוֹן מְחַזְּרִין קְדָל קֳדָמָךְ וִיהוֹן מַקְדְּמִין לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי אֲבוּךְ׃ ט שִׁלְטוֹן יְהֵי בְשֵׁרוּיָא וּבְסוֹפָא יִתְרַבָּא מַלְכָּא מִדְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי מִדִּין קַטְלָא בְּרִי נַפְשָׁךְ סְלֵיקְתָּא יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא וְלֵית מַלְכוּ דִּתְזַעְזְעִינֵיהּ׃ י לָא יֶעְדֵּי

אבן עזרא

כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת הארירה מגרעת: ועברתם. כפול הטעם וכן אחלקם ואפיצם וטעם שהם אלה ראויים שיפרדו ולא יתחברו יחדיו והנה מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה והנה הוא ברשות אחר וגם עריו לא היו דבקים זו לזו רק תפוזרות בינות גורל יהודה גם כן לוי שהיו לו שמ' וארבעים עיר והן מפוזרות בינות השבטים: (ח) יהודה אתה. כשמך וכן יודוך אחיך וכאשר יראו כי ידך בערף איביך ישתחוו לך בני אביך כמו למלך וכן מצאנו גור אריה המשילו לגור אריה הקטן שהוא במין אריה כאשר יגדל ואין בו כף הדמות כמו ועיר פרא: (ט) מטרף בני עלית. דמית לי בני לגור אריה כאשר עלית מהטרף והטעם מטרף אחר וזהו פשוטו ואם נפרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית כי עלית פועל עומד והנה הפסוק הבא אחריו לעד ולא תראה ותעל אחד מגוריה. וטעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיברח: (י) לא יסור שבט מיהודה. לא יסור שבט

גדולה

רשי

תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל: אחלקם ביעקב. אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים. דבר אחר אין לך עניים סופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצים ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשוני' בקנטורים התחיל יהודה לסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם (ב"ר): ידך בעורף אויבך. בימי דוד (שמואל ב כב) ואויבי תתה לי עורף: בני אביך. על שם שהיו מנשי' הרב' לא אמר בני אמך כדרך שאמר יצחק: (ט) גור אריה. על דוד נתנבא בתחלה גור (שמואל ב ה) בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל ולבסוף ארי' כשהמליכוהו עליהם. וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויא בתחלתו: מטרף. ממה שחשדתיך בטרוף טורף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית. סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו'. וכן בהריגת תמר שהודה צדקה ממני לפיכך כרע שכב וגו' בימי שלמה (מלכים א ד) איש תחת

גפנו וגו': (י) לא יסור שבט

מיהודה

ואפיצם ב' וסי' אחלקם ביעקב. ואפיצם כקש עובר: יודוך כולם מלאים בתרין ווין במ"א חס' ו' תניין. ויודך כי תטיב לך: לא כל ר"פ דבראשי' ולא במ"ב לא וסי' לא אדני שמעני.

תולדות אהרן יהודה אתה. ס' הזוהר ס' משפטים. ידך בעורף. מגילה י"ו ע"ג כה (כתובות כה. גטין מז): גור אריה. סוטה יא: לא יסור שבט. סנהדרין ה הוריות יא (שקלים מע סוטה כב):

בעל הטורים יהודה בי"ה שמ"ו צריך להיות בראש הדף. בי"ת בראשית יו"ד יהודה אתה יודוך. ה"א הבאים אחריהם בים. ש"ין שמר לך. מ"ם מה טובו אהליך. וי"ו ואעידה בם את השמים. על שם כי ביה ה' צור עולמים. אחיך ידך בעורף אויביך ר"ת בגימטריא דוד. דכתיב ביה ואויבי תתה לי עורף. ישתחוו לך ב' במסורה הכא חד. ואידך כל הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך. וכן ואדוננו ב' במסורה. ואדוננו מכל אלהים ואדוננו דוד על שם כסאו כשמש נגדי רבוא רבבן קדמוהי אחד לו ואחד לדוד: גור אריה יהודה בגימטריא דוד ושלמה. גור אריה יהודה ר"ת בגימטריא דוד. גור אריה יהודה בגימט' זה בחשבון. עלית ג' במ' מטרף בני עלית כי עלית משכבי אביך עלית למרום לראובן אמר עלית והיית ראוי ליקח מתנות כהונה ומלוכה דכתיב ביה ויתן עוז למלכו ומי גרם לך שהפסדת אותו כי עלית משכבי אביך. וליהודה אמר אבל אתה שמטרף בני עלית זכית ועלית ולקחת מתנות מלוכה:

ספורנו

על ידי חלק ותפלה אמנם הכהנה נשארה לבכורות כמאז עד שזכו בה בני לוי כאמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי: (ח) יהודה אתה. אתה הוא הראוי למלכות בנפול ממך הקודמים לך כי לא נמצא בך פגם שימאיסך ממלך: יודוך אחיך. יקבלוך למלך כי יודוך לראוי למלוך: ידך בערף איביך. שינוסו מפניך כענין ונתתי את כל איביך אליך ערף: וישתחוו לך בני אביך. תמלוך על כל בני אביך אבל לא על האומות עד כי יבא שילה כי אז לא על בני אביך בלבד אבל גם על האומות כאמרו ולו יקהת עמים: (ח) גור אריה יהודה. הנה יהודה אע"פ שהוא אינו אריה שאין לו מלכות הוא אמנם גור אריה גובר באחיו ועתיד למלוך ואף על פי כן: מטרף בני עלית. אתה יוסף בני עלית מטרפו שלא טרף אותך באפו להמיתך אע"פ שהיה שונאך וזה כי: כרע רבץ כאריה. היה אז כמו האריה הכורע ורובץ בלתי מזיק כן הוא אז לא נוה להמיתך: וכלביא מי יקימנו. כן יהיה במלכותו שירבץ כלביא ולא יהיה מי שיוכל להטיל עליו אימה כדי שיקימנו ממקומו מחמת יראה: (י) לא יסור שבט מיהודה. כשתהיה לו המלכות כמו שאמר וכלביא מי יקימנו לא יסור שבט המלכות ממנו אל אחד משבטי ישראל כאמרו וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול אשר הסירותי מלפניך אבל כשנפלה המלכות ביד האומות לא

היה

רמבן

בדרך כנוי יתכן שיהיה העולה יעקב עצמו כלשון אם אעלה על ערש יצועי ויאמר אז חללת אותי רק דבר בנסתר דרך כבוד וכן ובחללו יצועי אביו כנוי בחללו העולה על יצועי אביו ומן הכתוב הזה כפי פשוטו נראה כמו שפירשתי בסדר וישלח כי ראובן נתכוון לפסול את בלהה מאביו כדי שלא תלד לו עוד בנים וימעיטו בכורתו על כן אמר לו שהוא פחיתות וקלות דעת שיחשוב להרויח בו ולא יבא לו ממנו יתרון רק הפסד:

(ה) **שמעון** ולוי אחים. יאמר שהם בעלי אחוה כי יחם לבם על אחותם ילמד עליהם זכות כי בקנאתם על האחוה עשו מה שעשו לומר שאין ראוים לעונש גדול ולא החטא ראוי לימחל כי הוא חמס. והנכון בעיני שאומר כי שמעון ולוי אחים גמורים דומים ומתאחים זה לזה בעצתם ומעשיהם וכבר פירשתי כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס כי הם לא חטאו להם כלל ובאו בברית ונמולו ואולי ישובו אל ה' ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם ומן הנפש אשר עשו ועוד חרה לו שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר ויהיה חלול השם שיעשה הנביא חמס ושוד וזה טעם בסודם אל תבא נפשי התנצלות שלא היה בסודם בעצתם במרמה ובקהלם לא נתיחד כשבאו על העיר והרגום. ולכן יקלל אפם ועברתם וכן תרגם אונקלוס ברזיהון לא הות נפשי ובאתכנשיהון למהך וכו' ופירוש כלי חמס מכרותיהם על דעת אונקלוס וכן המפרשים כלי חמס מגורותיהם מן מכורותיך ומולדותיך וכן על ארץ מכורתם ואמרו כי פירושו שעשו חמס בארץ מגורותיהם ואם כן יהיה שיעור הכתוב כלי חמס להם במגורותיהם ויקרא אותם ארץ מגורותיהם שגרו בה אחרי כן אבל לפי דעתי יאמר כלי חמס הם מגורותיהם חייהם כלשון ימי מגורי יאמר כי כלי החמס עצמם הם מגוריהם כי בם יחיו ויזונו ודומה לזה ערבה לו לחם לנערים ובעבור זה יחלקם ביעקב שלא יוסדו ויפילם בישראל שלא יקהלו ויהי להם כן נחלת שמעון בתוך בני יהודה כדכתיב ויהי נחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה והיו עריהם מחולקות זו מזו בכל שבט יהודה ונחלת לוי ערי מקלט מנופצות בכל ישראל וטעם כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור שעשו החמס באפם שכעסו על שכם וברצונם שהם חפצים בו לא פשע המומתים ולא הטאתם ואמר אונקלוס כי טעם שור כמו שור בשורק מן בנות צעדה עלי שור ותרגם בו שור סנאה מן ותבט עיני בשורי. והטעם שעקרו עיר מוקפת חומה את טפם ואת נשיהם אחרי הרגם אנשיה ויהי עקרו מן עקרון תעקר ואחרים פירשו כי שור גדול בבהמות רמז לחמור ושכם בנו נשיא הארץ כמו בכור שורו הדר לו פרות הבשן אשר בהר שומרון וכן יכנו הכתובים השרים הגדולים באילים ועתודים. והנכון בעיני שהכתוב כמשמעו אמר כי באפם הרגו כל איש בחמס וברצונם אחרי שככה חמתם בהריגת האנשים עקרו כל שור רמז למקניהם וקניניהם כל אשר בבית וכל אשר בשדה והזכיר זה לומר כי בסודם לא באה נפשו בכל אלה אפילו לעקור להם מקנה וקנין ולבוז שללם כלל ועקרו מן ואת סוסיהם תעקר אף הכל לשון אחד וענין אחד:

(י) **לא** יסור שבט מיהודה. אין ענינו שלא יסור לעולם כי כתיב יוליך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך והנה הם ומלכם בגולה אין להם עוד מלך ושרים וימים רבים אין מלך בישראל והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום ענין בעבור שימלוך עליהם יהודה אבל ענינו שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו כי מלכות ישראל המושל עליהם מגזעו יהיה ולא ימשול אחד מאחיו עליו וכן לא יסור מחוקק מבין רגליו שכל מחוקק בישראל אשר בידו טבעת המלך ממנו יהיה כי הוא ימשול ויצוה בכל ישראל ולו חותם המלכות עד כי יבא בנו ולו יקהת כל העמים לעשות בכל רצונו וזהו המשיח כי השבט ירמוז לדוד שהוא המלך הראשון אשר לו שבט מלכות ושילה הוא בנו אשר לו יקהת העמים ולא יתכן מאמר ר"א שאמר שיהיה שילה דוד כי לא היה ליהודה שבט קודם דוד כי אף על פי ששבטו נכבד ונסע בתחלה אין שבט רק למלך ומושל כדכתיב שבט מישור שבט מלכותך שבט מושלים

מִיהוּדָ֔ה וּמְחֹקֵ֖ק מִבֵּ֣ין רַגְלָ֑יו עַ֚ד כִּֽי־יָבֹ֣א שִׁילֹ֔ה וְל֖וֹ יִקְּהַ֥ת עַמִּֽים׃ יא אֹסְרִ֤י לַגֶּ֙פֶן֙ עִירֹ֔ה וְלַשֹּׂרֵקָ֖ה בְּנִ֣י אֲתֹנ֑וֹ כִּבֵּ֤ס בַּיַּ֙יִן֙ לְבֻשׁ֔וֹ וּבְדַם־עֲנָבִ֖ים סוּתֹֽה׃ יב חַכְלִילִ֥י עֵינַ֖יִם מִיָּ֑יִן וּלְבֶן־שִׁנַּ֖יִם מֵחָלָֽב׃ פ

ל' כ"כ וחד שילו כ' ל' וח' ליקהת ל' · ל'. כ' · ל' וכ"כ · ל' ג' כל"ס ב' פתח וא' קמץ

עָבֵיד שׁוּלְטָן מִדְּבֵית יְהוּדָה וְסָפְרָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי עַד עָלְמָא עַד דְּיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְּדִילֵיהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵיהּ יִשְׁתַּמְעוּן עַמְמַיָּא׃ יא יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּיהּ עַמָּא יִבְנוֹן הֵיכְלֵיהּ יְהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לֵיהּ וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא בְּאוּלְפַן עִמֵּיהּ יְהֵי אַרְגְּוָן טַב לְבוּשׁוֹהִי כְּסוּתֵיהּ מֵילָא (מֵילַת) צְבַע זְהוֹרִי וְצִבְעוֹנִין׃ יב יִסַּמְקוּן טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בַּחֲמַר יְחִוְּרָן בִּקְעָתֵיהּ בְּעִבּוּר וּבְעֶדְרֵי עָאנָא׃

לא יסור שבט מיהודה. שילה ל' כתיב שלו וסי' הנה חג ה' בשלו. ותביאהו בית ה' שלו. כ' נגלה שלו. ואחיה בן אחיטוב. כאשר עשיתי לשלו. ויבאו אנשים משכם. מדוע נבית בשם ה'. ויטש משכן שלו. ושאר שלה כתיב: כבס ב' וסי' כבס ביין לבשו. ואת בגדיו לא כבס: לבשו ג' ח' וסי' כבס ביין לבשו. ויואב חגור מדו לבשו. בשומו ענן לבשו. וסי' בלשון ארמי חמרא דיואב ערפלא: ולבן ג' בליש' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ולבן שנים. ולבן אדם צדקתך. וא' קמץ ולבן ולבת ולאח:

תולדות אהרן עד כי יבא. סנהדרין נח: אסרי לגפן. ברכות נז כתובות קיא: חכלילי עינים. שם: ולבן שנים. כתובות שם:

מיהודה. מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים על פי המלכות (ב"ר): ומחוקק מבין רגליו. תלמידים אלו נשיאי א"י: עד כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה שלו. וכן תרגמו אונקלוס. ומדרש אגדה שי לו שנאמר (תהלים עו) יובילו שי למורא: ולו יקהת עמים. אסיפת עמים שהיו"ד עיקר הוא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה וחם נקראים עיקר טפל כגון נון של נוגף ושל נושך ואל"ף (איוב יג) שבאחותי באזניכם (והוא לשון חרב) (יחזקאל כא) ושבאבחת חרב (ופי' אימת חרב והוא לשון זיין) ואסוך שמן. אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר (ישעיה יא) אליו גוים ידרושו ודומה לו (משלי ל') עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתבי ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במסכת יבמות (דף קי) ויכול היה לומר קהיית עמים: (יא) אסרי לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטענו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שורקה. זמורה ארוכה קורויי"א בלע"ז: כבס ביין. כל זה ל'רבוי יין: סותה. לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אוסרי. כמו אוסר דוגמת (תהלים קיג) מקימי מעפר דל (שם קכג) היושבי בשמים וכן בני אתונו כענין זה. ואונקלוס תרגם במלך המשיח. גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה ישראל (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק: בני אתונו. יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר (יחזקאל מ) ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו צדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות. כבס ביין יהא ארגוון טב שצבעו דומה ליין וצבעונין הוא לשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמרא לשון הסתה שכרות במסכת כתובות (דף קי"א) ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ת"ל סותה: (יב) חכלילי. לשון אודם כתרגומו וכן (משלי כג) למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב.

מרוב

גדולה מיהודה עד שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה וכן היה הלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה גם אמר השם יהודה יעלה בתחלה: ופי' מחוקק. סופר שיחוק על הספר: וטעם מבין רגליו. שכן דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי הקצין: שילה. יש אומרים בדרך המתרגם ארמית כטעם שלו ויש אומרים שהוא מגזרת ובשלית' ויש מי שהוציאו מלשון קדמונינו ז"ל שליל ויש מי שפירש אותו על עיר שילה ויפרש יבוא כמו ובא השמש או עד כי יבא קץ שילה כי כן כתוב ויטוש משכן שילה ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק או יהיה שילה כמו בנו והה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי שפי' לא תוליד: ומלת יקהת. כמו ליקהת אם והיו"ד משרת לעתיד וטעמו שיסורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו ואין טעם עד כי יבא שילה שיסיר השבט ממנו בבוא שילה רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לחם עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות וכמוהו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך שישיבהו אל הארץ: (יא) אסרי. היו"ד נוסף כמו היושבי לסוסתי: עירה. כמו על שלשים עירים: ויו"ד בני אתונו נוסף או יהיה פירושו כי אסרי ישרת עצמו ואחר עמו: ולשרקה. כפול כי היא כגפן ועיר כאתון ג"כ ובדם ענבים סותה וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף. והנכון בעיני שהוא מגזרת מסוה והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיסור עירה לגפן ולא יחוש אם יאכל ענבים: ותחת מים יכבס ביין לבושו. ודמהו לדם בעבור שיתאדם וזה על דרך משל כמו יטפו ההרים עסיס עד שיקרא חכלילי עינים מרוב היין שהוא שותה כי החכלילות יראה בעין משכרות היין ושניו לבנות מרוב אכלו חלב: (יב) ולבן שנים. שם התאר ונקראו שנים על שם מערכות שנים בעבור היותם שתי מערכות ואמר הגאון ז"ל חכלילי עינים יותר מהיין וכן אמר מחלב ואחרים אומרים כי לבן שינים שלא יאכל דבר טמא ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש משובש: והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולן על יששכר בעבור נפול נחלתו

בין

בעה"ט ומחוקק מבין רגליו בגי' תלמידי חכמים ובגימטריא מחקק עולה רמ"ח שנ"מ"ח איברים באדם על שם ערוכה בכל ושמורה: יבא שילה בגימטריא משיח. שילה בגימטריא משה דכתיב ביה ויתא ראשי עם שלא סיתה יהודה לקדשו. דכתיב שרי יהודה רגמתם:

רמבן

שבט למשול והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש ליהודה הממשלה על ישראל והוא מה שאמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות מלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליכני על כל ישראל ואמר לא יסור לרמוז כי ימלוך שבט אחר על ישראל אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות לא יסור ממנו אל שבט אחר וזהו שנאמר כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לו ולבניו עד עולם וענין שאול היה כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההיא נתעב אצל הקדוש ברוך הוא לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים ונתן להם מלכות שעה ולזה רמז הכתוב שאמר אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי שנתנו לו שלא ברצונו ולכן לקחו בעברתו שנהרג הוא ובניו ונפסקה ממנו המלכות והיה כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי ה' ומושיע אותם ולא היה להם לשאול מלך בימיו כמו שאמר להם וה' אלהיכם מלככם והכתוב אמר לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ממלוך עליהם ולפיכך לא נתן להם מלכות של קיימא ומה שאמר הכתוב נסכלת לא שמרת את מצות ה' אשר צוך כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם שאם לא חטא היה לזרעו מלכות בישראל לא על כלם וזה טעם אל ישראל אולי היה מולך על שבטי אמו על בנימן ואפרים ומנשה כי יהודה ואפרים כשני עממים נחשבים בישראל או יהיה מלך תחת יד מלך יהודה ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם ואמר ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צוואת הזקן ונענשו בהם וכמו שאמר הושע הם המליכו ולא ממני וזה היה עונש החשמונים שמלכו בבית שני כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל ואף על פי כן נענשו עונש גדול כי ארבע בני חשמונאי הזקן החסיד המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא שנכרתו כלם בעון הזה ואע"פ שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקים אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה

שמלכו

ספורנו

היה זה מין הסרה שיסור הדבר ממקום למקום אבל נפסד לגמרי כי לא סר שבט ישראל ומלכותו מזה אל זה אבל אבד לגמרי ולא תפול הסרה על הבלתי נמצא כלל: ומחוקק מבין רגליו. שיהיה מזרעו שופט יושב על כסא ובין רגליו יהיו סופרי הדיינים כמנהגם: עד כי יבא שילה. הנה תיבת שילה מורכבת משרש של ומורה שולים ומשרש שלה המורה שלום כלומר שלום הסוף אמר שזה שאמר שיהיה ליהודה שבט ומחוקק בין אחיו בלבד בעוד שבטים קיים יתאמת עד כי יבא שילה: ולו יקהת עמים. אבל כשיגלה חמשית שיהיה שלום הסוף לו תהיה גם יקהת עמים חלשת העמים כמו אם קהה הברזל כלומר מותר חלושים שישארו ישמעו לשילה שהזכיר כאמרו וקרקר כל בני שת: (יא) אוסרי לגפן עירה. ומאותות אותו המשיח הוא אחד. שיגלה על עיר בן אתונות כמאמר הנביא וזה שלא יבא על סוס מוכן ליום מלחמה כי אמנם מלחמת הגו"ג כבר תהיה נשלמת על ידי האל יתברך והוא יהיה למלך בשלום. שנית שיאסור אותו העיר אל הגפן וזה שישכן מלכות שלומו בקרב ישראל שנמשלו לגפן כאמרם ז"ל אומה זו לגפן נמשלה וכן העיד הנביא באמרו כי כרם ה' צבאות בית ישראל: ולשורקה בני אתונו. שלישית מאותותיו הוא שיקשור חמורו הנזכר ויהיה משכנו בשורק שהוא מבחר הגפן וזה שיאיר פניו אל צדיקים שבדור ולא לכל הגפן: כבס ביין לבושו. רביעית מאותותיו תהיה שיוכל לכבס לבושו בדם כי ימלא הרג רב נעשה קודם בואו כענין מדוע אדום ללבושך וכאמרו ידין בגוים מלא גויות: (יב) חכלילי עינים מיין. חמשית מאותותיו תהיה שיגדל שובע שלא כמנהגו של עולם כאמרו יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו. וכאמרם

עתידה ארץ ישראל

יג זְבוּלֻ֕ן לְח֥וֹף יַמִּ֖ים יִשְׁכֹּ֑ן וְהוּא֙ לְח֣וֹף אֳנִיֹּ֔ת וְיַרְכָת֖וֹ עַל־צִידֹֽן׃ פ ג' חס'

יד יִשָּׂשכָ֖ר חֲמֹ֣ר גָּ֑רֶם רֹבֵ֖ץ בֵּ֥ין הַֽמִּשְׁפְּתָֽיִם׃ ה'חס' בליש'

טו וַיַּ֤רְא מְנֻחָה֙ כִּ֣י ט֔וֹב וְאֶת־הָאָ֖רֶץ כִּ֣י נָעֵ֑מָה וַיֵּ֤ט שִׁכְמוֹ֙ לִסְבֹּ֔ל וַיְהִ֖י לְמַס ב' א' פת' ד'חס' בליש' ג'

יג זְבוּלֻן עַל סְפַר יַמְמַיָא יִשְׁרֵי וְהוּא יְכַבֵּשׁ מָחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָא יֵיכוּל וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מָטֵי עַל צִידוֹן׃ יד יִשָּׂשכָר עֲתִיר בְּנִכְסִין וְאַחְסַנְתֵּיהּ בֵּין תְּחוּמַיָא׃ טו וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טַב וְיַת אַרְעָא אֲרֵי מַעַבְדָא פֵירִין וִיכַבֵּשׁ מְחוֹזֵי עַמְמַיָא וִישֵׁיצֵי יַת דַיָרֵיהוֹן וּדְאִשְׁתָּאֲרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵיהּ פַּלְחִין וּמַסְּקֵי מִסִין׃ זבולן כ"כ

מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן . וכן פירש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב . ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק . ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעינות וקילוח היקבים נעוהי יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת ע"ג (דף עד) נעוה ארתחו יחורן בקפתיה ותרגם שנים לשון שני הסלעים : (יג) לחוף ימים . על חוף ימים תהיה ארצו (יבמות מח) חוף כתרגומו ספר מרק"א בלע"ז והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר (תנחומא) והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה (דברים לג) שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך זבולון יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים : וירכתו על צידון . סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן : (יד) יששכר חמור גרם . חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משא כבד : רובץ בין המשפתים . כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינ' בבית וכשהוא רובץ לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא : (טו) וירא מנוחה כי טוב . ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות : ויט שכמו לסבול . עול תורה ויהי לכל אחיו ישראל למס עובד לפסוק להם הוראות של תורה וסדורי עבורין שנא' (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם : ויט שכמו . השפיל שכמו כמו

ויט

בין זבולן ובין דן : (יג) לחוף ימים . גם זה לאות כי זאת דרך נבואה ופי' לחוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח : וירכתו על צידון . שיגיע ירכו על צידון : (יד) חמר גרס. דמהו לחמור שיש לו עצם כבד והנה חמור סמוך על כן רובץ : בין המשפתים. בין המערכות ויתכן היותו מגזרת ה' תשפות שלום לנו : (טו) וירא מנוחה . כאשר ראה ארצו ומקום מנוחתו נעימ' נטה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור ושב כעבד נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים ולא ירצו לצאת למלחמה לעזוב מקומם וכן אמר משה ויששכר באהליך והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יצאו או לגוים שלא יבואו

תולדות אהרן זבולן לחוף . פסחים ד :
יששכר חמור . נדרים
ב' בבא קמא יז נדה לא : וירא מנחה
כי. עקרים פ' אהרון :

על צידון י"א סבירין עד וקר' על וסי' וירכתו על צידן. על המעברות. על מידבא. על טבת. על גבעת גרב. ועל כנף שקוצים. ועל מלכות דריוש. ועל שער הישנה. ועל שער הדגים. וממגדל חננאל. ב' בו : חמר ה' חס' בליש' וסי' יששכר חמר גרם. וירכיבם על החמר. וכל פטר חמר לא תחרש בשור ובחמר. בלחי החמר הכתי: מנחה ד' חס' בליש' וסי' וירא מנחה כי טוב. והיתה מנחתו כבוד. יהיה נא דבר אדני המלך למנחה. בארץ חדרך ודמשק מנחתו. וכל המנחו' דכו' : למס עבר ג' וסי' וירא מנחה כי טוב. ולא הורישו הכנעני היושב. ויעלם שלמה למס עובד : כאחד חד מן י"ב וסי' במס' דבתא :

בעה"ט וירכתו על צידן כתיב חס' צידן לשון צידה שהיה מספיק מזון ליששכר . יששכר חמור גרס קרי ביה חמור גורס . ששמעה לאה קול נעקת החמור ויצאה לקראת יעקב והביאתו לאהלה . בין המשפתים שנים במסורה הכא . ואידך למה ישבת בין המשפתים. כמו שהחמור נושא כל המשוי כך היה יששכר נושא משאו של ישראל בתורה ורוב סנהדרין היו משל יששכר כתיב הכא רובץ בין המשפתים וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים . רובץ שהיו מרביצין תורה בישראל בלשכת הגזית שהיתה חציה בקדש וחציה בחול וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים שהיתה נחלתו על שפת הים בין ים ליבשה . כדמתרגמי' אחסנתיה בין תחומיא . למס עובד שלשה במסורה הכא ואידך דיהושע אשר לא הורישו ויתנה למס עובד . ויעלם שלמה למס עובד לומר לא די שלימד תורה לכל ישראל אלא שהעלה להם מס מממונו שהיה מספיק לכל מי שיצא ללמוד .

ספורנו

ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת : (יג) זבולן לחוף ימים ישכון. בארצו כי יירש מקום חוף ימים והקדים זבולון העוסק בפרקמטיא ליששכר העוסק בתורה וכן משה רבינו בברכתו באמרו שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך כי אמנם אי אפשר לעסוק בתורה מבלי שישיג האדם קודם די מחסורו כאמרם אם אין קמח אין תורה וכשיסייע האחד את חבירו להמציאו די מחסורו כדי שיעסוק בתורה כמו שאמרו בזבולון הנה עבודת האל יתברך בהשתדלות העוסק בתורה תהיה מיוחסת לשניהם וזאת היתה כונת התורה במתנות כהונה ולויה שיסייע כל העם לתופשי התורה שהם הכהנים והלוים כאמרו יורו משפטיך ליעקב ויזכו כלם לחיי עולם כאמרם כל ישראל יש להם חלק לעה"ב : והוא לחוף אניות. חוץ מארצו הולך לחוף אניות במיני סחורה כגון טרית וחלזון וזכוכית לבנה שהיו נמצאים בימים ובחול שלו כמו שהעיד עליו הכתוב באומרו כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול : (יד) יששכר חמור. בלתי מוכן למלחמה כאמרם אי סייפא לא ספרא : גרם. חמור בעל עצם חזק ובהזקו : רובץ בין המשפתים. כשהוא חונה רובץ בין שתי החבילות הנתונות למשא על שני צדיו על דרך שפיתת שתי קדרות בכירים שלא תמוטנה עד שישלים הפועל בהן את כונתו וזה לא יתכן זולתי לחמור חזק מאד שירבץ עם החבילות על גביו וכמו כן יששכר נושא עליו עול תורה ועול דרך ארץ והנהגת מדינות כראוי לחכם שלם במדות ובמושכלות : (טו) וירא מנוחה כי טוב . וזה ראה שהמנוחה בשלמות המושכלות אשר בו תנוח הנפש כענין ומצאו מרגוע לנפשותיכם שהוא הטוב והתכלית המכוון : ואת הארץ כי נעמה . וראה ג"כ שארצו מוכנת לתת מזונו בלי טורח ולהתפרנס שלא בצער : ויט שכמו לסבול . שני מיני המשא והם עול תורה ועול צבור כאמרם ז"ל האי צורבא מרבנן דאיסיה במתא כל מילי דמתא עליה : ויהי למס עובד . והמון העובד כל מלאכת

עבודה

רמבן

שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד והסירו השבט והמחוקק לגמרי והיה עונש מדה כנגד מדה שהמשיל הקב"ה עליהן את עבדיהם והם הכריתום ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה' וראיתי בירושלמי במסכת הוריות אין מושחין מלכים כהנים אמר רבי יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה א"ר חייא בר' אבא למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלוים הנה שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן ופי' תחלה שהוא לכבוד יהודה שאין השררה סרה מן השבט ההוא ולפיכך אף על פי שישראל מקיימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה אין מושחים אותם שלא יהיה עליהם הוד מלכות אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו והזכירו הכהנים שאף על פי שהן בעצמן ראויים למשיחה אין מושחין אותן לשם מלכות וכל שכן שאר השבטים וכמו שאמרו בגמרא שאין מושחין אלא מלכי בית דוד ורבי חייא בר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות והוא דבר ראוי והגון :
ולו יקהת עמים . אסיפת העמים שנאמר אליו גוים ידרשו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטי' שבפניה מפני זקנתה ובתלמוד דמקהו קהיאתא בשוקא דנהרדעא ויכול לומר קהית עמים לשון רש"י ואינו נראה לפרש ביקהת אם אסיפת אם ולשון מקהו קהיאתא אינו אלא לשון פירכות וקושיות שהיו מקשים ומפרכים בה קושיות הרבה כי המתקשה בדבר יקרא קושה בלשון חכמים כמו שאמרו במדרש חזית כולם אחוזי חרב שהיו כלם שונים הלכה כחרב שאם בא מעשה אל ידיהם לא תהא הלכה קוהה להם וכן עוד שם רבים וממנו אמרו בגמרא ר' יהושע קיהה וטהר שהקשה בו דברים רבים ושבר כל דברים המטמאים עד שטיהר בהכרח וכן מצינו בנוסחאות רבות ישנות בגמרא בבבא מציעא מאן דקהי אזוזי' מיקרי כסף רעה שמדקדק בו ומתקשה לקבל אותו מחבירו ובעלי הדקדוק אומרים ביקהת ששרשו יקה ופי' בו לשון משמעות וקבול המצוה יקהת עמים שישמעו אליו ויעשו כל אשר יצוה עליהם תבוז ליקהת אם לקבל מצותה . והנכון בעיני שהוא מלשון האוכל הבוסר תקהינה שניו ושרשו קהה והיוד בו כיו"ד יצהר וענין כלם התולשה והשבירה יאמר שלא יסור שבט מיהודה עד שיבא בנו אשר לו חלושת העו"ג ושבירתם שיתליש את כלם לפי חרב וכן אם קהה הברזל שנחלש ואינו יכול לכרות בסכין שעמדה בלשון חכמים או שנשבר קצת ונעשו בו פגימות וכן מצאתי עוד שם במדרש חזית הופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשמי גן עדן והיתה נפשם קוהה לאכול אמרו לו רבינו משה תן לנו מה נאכל אמר להם כך אמר לי הקב"ה כל בן נכר לא יאכל בו עמדו והפרישו הנכרים מביניהם והיתה נפשם קוהה לאכול וכו' והענין שהיתה נפשם נחלשת ומשתברת בגופם מרוב תאותם לאכול מן הפסח שנדבק בו הריח הטוב . וכן לא תהא הלכה קוהה להם נחלשת ורופפת בידם ומקהו קהיאתא מקשים קושיות מחלישות הנפש מרוב הצער והעיון או הוא לשון שמשברין ומפרכין כלשון פריך רב אחא וכך אמרו אף אתה הקהה את שניו שבר אותם או תחלישם בדבריך כי הבשר מחליש ואינו משבר אלא שהתלישות והשבירה ענין שוה והקהיה תכלול את שניהם :
(יב) **חכלילי** עינים . אמרו המפרשים שהוא ענין אדמימות שיתאדמו עיניו מרוב שתיית יין וכמוהו למי חכלילות עינים והנראה בעיני שהוא הפוך מן כחלת עיניך ונכפלה בו הלמד כמנהג רבים והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו וכן שמו בערבי אל כחול יאמר שהוא

כחול

עָבֶד׃ ס טז דָּן יָדִין עַמּוֹ
כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ יז יְהִי־ י"ב
דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלֵי־ ל' וכ"כ
אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל ב'
רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ יח לִישׁוּעָתְךָ י"ג פסו' מן ג' מלין
קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס חמישי יט גָּד
גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב׃ ס כ' לעס. ג'
כ מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא
יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃ ס ב'

טז מִדְּבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרַק עַמֵּיהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ יז יְהֵי גַּבְרָא דְיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית דָּן אֵימְתֵיהּ תִּתְרְמֵי עַל עַמְמַיָּא וּמַחֲתֵיהּ תִּתְקַף בִּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִיוֵי חוּרְמַן יְשָׁרֵי עַל אוֹרְחָא וּכְפִתְנָא יִכְמוֹן עַל שְׁבִילָא יִקְטֹל גִּבָּרֵי מַשְׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם רִגְלָאִין יְעַקַּר סוּסָוָן וּרְתִיכִין וִימַגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא׃ יח לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ׃ יט מִדְּבֵית גָּד מַשְׁרְיַת מְזַיְּנִין (כַּד) יַעְבְּרוּן יַת יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן׃ כ דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵיהּ וְהוּא מְרַבְיָא בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃

עקבי סוס ב' וסי' הנושך עקבי סוס. אז הלמו עקבי סוס: יגודנו ב' א' מלא וא' חסר וסי' גד גדוד יגודנו לעלו' לעם יגרנו. בתרא חסר: עקב ג' וסי' והוא יגור. תשופנו. הגדיל עלי עקב. וחד יאחז בעקב פח: ג' פסו' מן ז' מלין ג' מכא וג' מכא והוא במצעא וסי' מאשר שמנה לחמו. ונדיב נדיבות יעץ. אלהים הבין דרכה. אנ"ך: שלחה ג' ב' חס' וא' מלא מסר בוישלח:

תולדות אהרן דן ידין עמו. פסחים ד סוטה י: יהי דן נחש. סוטה ט וי"ח: שפיפן עלי. סוטה י סנהדרין קה:

רשי

ויט שמים הטו אזניכם ואונקלוס תרגמו בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו: כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: (יז) שפיפון. הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף כמו (בראשית ג) ואתה תשופנו עקב: הנושך עקבי סוס. כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפול רוכבו אחור. שלא נגע בו. ודוגמתו מצינו בשמשון (שופטים יו) וילפת את שני עמודי התוך וגו' ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם וכפיתנא כמו פתן יכמון יארוב: (יח) לישועתך קויתי ה'. נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר (שופטים טז) זכרני וחזקני אך הפעם וגו': (יט) גד גדוד יגודנו. כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם. ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתין י"ל גדוד שם דבר צריך שני דלתין שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר (משלי כו) כצפור לנוד מגזרת (איוב ז) שבעתי נדודים (שופטים ה) שם נפל שדוד מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד יכוד ירוס ישוד ישוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד. ובלשון מפעיל (תהלים קמו) יתום ואלמנה יעודד (ישעיה מט) לשובב יעקב אליו (ישעיה נח) משובב נתיבות. יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו בני יצאוני יצאו ממני גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגוד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב. בדרכם ובמסילותם שהלכו ישובו כמו (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרציא"ש: (כ) מאשר שמנה לחמו: מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים מרובים בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן בירכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות

פעם

אבן עזרא

יבאו להלחם עליהם: (טז) דן ידין עמו. רמז שיהי' בעל דגל כאחד בני הגבירות והנה היה כקצין על כל עם השפחות. ודמהו ברוב גבורתו לנחש. גם יתכן להיות פי' שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש והטעם כפול. וטעם לישועתך קויתי ה' בעבור שהוא נושך עקבי סוס יפחד מרוכב הסוס שלא ישוף ראשו באחרונו על כן אמר הנביא לישועתך קויתי י"י והכ"ף לנכח דן ופי' קויתי השם להיות ישועתך או בא שם תחת שם הפעל והטעם להושיעך וכן נרננה בישועתך אם הכ"ף לנכח דוד או המשיח בנו ויאמר הנגיד כי תחס' מלת ויאמר וכן ראוי להיותו ויאמר לישועתך קויתי ה' ורבי יצחק אמר כאשר ראה הנביא בנו דן בדמו' נחש בדרך הנבואה מיד פחד יעקב ואמר הושיעני השם: (יט) גד. התנבא שיבא עליו גדוד והוא ינצחנו באחרונה: יגודנו. כמו לעם יגודנו גם יגוד מפעלי הכפל והשורק תחת חולם כמו ירון ושמח ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו: (כ) מאשר. יש אומרי' כי המ"ם נוסף והנכון בעיני שמארץ אשר יבא לחם ושמן ופה לחם לשון נקבה וכן בית ומקום ויד ואש ועין ורוח וארץ וארון ועם. וטעם מעדני מלך ידוע וכן אמר משה וטובל בשמן רגלו

בעל הטורים כאחד שבטי ישראל פירוש כדוד. ולכן אותיות של ראשי פסוקים דן יהי לישועתך בגימטריא כדוד. יגודנו ב' במס' הכא ואידך לעלות לעם יגודנו פירוש שבני גד לקחו נחלה מעבר לירדן והיו באין עליו גדודים מסגוים שסביביו וזהו פירושו גד גדוד יגודנו. יגוד אותו. והוא יגוד עקב. שהיו גבורים והיו נלחמים בהם ומחזירים אותם עלי עקבם ולא די שמחזירים אותם אלא שהיו עולים אחריהם לארצם לשלול שלל וזהו לעלות לעם יגודנו שהיו עולים אל עם אשר יגודנו אותם:

רמבן

כחול העינים מן היין כי כאשר אחרים כוחלים אותם בפוך שהוא אל כחול כן יכחול אותם הוא ביין וכמו שאחרים מלבנים שניהם בתמרוקים כן ילבן אותם בחלב והמשל לרבוי היין והחלב בארצו כאשר הזכיר אונקלוס וכן למי חכלילות עינים כמו בחכלילות יאמר שעיניו כחולות ביין ולא יוכל להסתיר שכרותו או יאמר למי חכלילות עינים שיצטרך לכחול עיניו תמיד למאחרים על היין כי היין יחשוך את עיניהם ויורידו דמעה ותמקנה בחוריהן ויצטרך שיהיו עיניו במכחול תדיר יספר הכתוב בגנות היין ברעות הבאות לו מבחוץ במדנים ובפצעים ושישמע בביתו אוי ואבוי ויזכיר הנזק ההוא ההוה לו ממנו בגופו במחשכי עיניו ותחלואים הרבים וזה פי' וענין נכון:

(טז) **דן** ידין עמו. כמו כי ידין ה' עמו ארי ידין ה' דינא דעמיה כלשון שפטני ה' וריבה ריבי מגוי לא חסיד ריב אלמנה יאמר כי דן יקום נקמת עמו כל שבטי ישראל כאחד והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים כי בימי שמגר בן ענת החלו ובימי יפתח כתוב וימכרם ביד פלשתים וגו' אחרי עבדון בן הלל ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה ולא היה בשופטים מי שהכניעם או שנלחם כלל ואע"פ שכתוב בשמגר ויך את פלשתים שש מאות במלמד הבקר איננה נקמה כי איננה מכה רבה על כן כתוב בשמשון והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים ולקח נקמת ישראל מהם כי הרג מהם עם רב וכל סרני פלשתים המית והזכיר ידין כי היה הנוקם הזה שופט לא מלך ואפשר שזה דעת אונקלוס שאמר ביומוהי יתפרק עמיה ויתכן שיהיה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שנאמר בו ידך בעורף אויביך כי גם זה יגבר על אויביו ויכניעם ושפיפון שם לנחש שישוף עקב וכפלים בו הענין ואמרו בירושלמי במסכת תרומות מין קטן הוא ושפיפון שמו ודומה לשערה ונתנה רשות לארץ ליבקע מפניו ודמה שמשון לנחש בעבור שלא היה שמשון בא על אויביו במלחמה כשאר השופטים או המלכים רק הוא לבדו יוצא עליהם כמו צפעוני היוצא ממאורתו על הולכי דרך או המין הקטן שבנחשים שאינו ניכר כלל להולכי ארח וטעם הנושך עקבי סוס רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם ושלשת אלפים אשר על הגג הם הרוכב הנופל אחור כאשר ישוך הנחש בעקבי הסוס ויגביה הסוס ראשו ורגליו הראשונים ויפול רוכבו אחור:

לישועתך קויתי ה'. לא היה בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו זולתי שמשון שהוא הנחש הזה. כדכתיב והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט והוא היה האחרון לשופטים כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם ובימיו מלכו המלכים וכאשר ראה הנביא תשועת שמשון כי נפסקה אמר לישועתך קויתי ה' לא לישועת נחש ושפיפון כי כך מושע לא בשופט כי תשועתך תשועת עולמים:

(יט) **גד** גדוד יגודנו. פירשו רש"י על דרך אונקלוס יתנבא כי גדוד יגודנו ממנו ואותו הגדוד יגוד עקב על עקבו שיחזור לדרך אשר בא בו לשלום אל ארצו והנכון שיהיה כמו לעלות לעם יגודנו יאמר כי גדוד יגודנו תמיד שיהיו מלחמות רבות ופשט גדוד עליו בארצו והוא יגוד אותו על עקיבו שיתגבר עליו וירדוף אותו והם ישובו על עקב בשתם שבא אותם בגבורה ונצוח כל הבאים עליהם למלחמה וזה כענין ברכת משה רבינו בהם ברוך מרחיב גד כלביא שכן בעבור שירש ארץ רחבת ידים וגדולה מאד והיא בעבר הירדן היו באים עליהם תמיד גדודי עמון ומואב שכניו הרעים התובעים בנחלה

ספורנו

עבודה בעסקי חיי שעה היה לו למס כאז"ל (יומא פ' בא לו) שבני עירו מצווים לעשות מלאכתו: (יז) יהי דן נחש. הוא ממין הנחש הרע בתכלית והוא הנקרא צפעוני ואצל רופאי הערב נקרא חורמן כי אמנם צפעוני אחד ימית רבים יחדיו בהבטתו ובקולו שיצא על אדם רב. וכן שמשון המית הוא לבדו רבים במעט רגע: שפיפון. הוא נחש דק. כאמרם כחוט השערה הוא ושפיפון שמו ועליו ספרו הרופאים שהוא נחבא בחלונות לירות בעצמו כחץ על יתר בעלי חיים וכן שמשון בהיותו נלחם לבדו היה בלתי נראה בחיל הרוגיו: (יט) גד גדוד יגודנו. אחר שאמר שדן נלחם כנחש ומפיל סוס ורוכבו אמר על גד שילחם דרך גדוד שיגוד ויכרות סוס ורוכבו על דרך וטרף זרוע אף קדקוד: והוא יגוד עקב. וכשיכרות סוס ורוכבו יכרות את עקבם כי

כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן
אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס כב בֵּן פֹּרָת
יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת
צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃ כג וַיְמָרֲרֻהוּ
וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃
כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ
זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב

כא נַפְתָּלִי בַּאֲרַע טָבָא יִתְרְמֵי
עַדְבֵיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ תְּהֵי
מַעַבְדָא פֵּירִין יְהוֹן מוֹדַן
וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן׃ כב בְּרִי
דִּיסְגֵּי יוֹסֵף בְּרִי דְּיִתְבָּרַךְ
כְּגוּפַן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְּמַיָּא
תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְּקוּן מִבְּנוֹהִי
יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחְסַנְתָּא׃
כג וְאִתְמַרְרוּ יָתֵיהּ וְנַקְמוּהִי
וְאָעִיקוּ לֵיהּ גַּבְרִין גִּבָּרִין בַּעֲלֵי פַּלְגוּתֵיהּ׃ כד וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵיהּ עַל דְּקַיֵּים
אוֹרַיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי בִּתְקוֹפָא רוּחְצָנֵיהּ בְּכֵן יִתְרְמָא דְהַב עַל דְּרָעוֹהִי וְאַחְסִין
מַלְכוּתָא וּתְקִיף דָּא הֲוַת לֵיהּ מִן קֳדָם אֵל תַּקִּיפָא דְּיַעֲקֹב דִּי בְּמֵימְרֵיהּ זָן

ל׳ ג׳ ב׳ חס׳ · ג׳ בלא׳ ג ובפסוק · ל׳. ל׳ וחס׳ · ל׳. ל׳ · י״ב ל׳ חס׳ · ל׳

הנותן ה׳ מלאים וסי׳ הנותן אמרי שפר . הנותן רוזנים לאין . הנותן בים דרך . הנותן נקמות לי דמלכים . הנותן תשועה למלכים : שפר ג׳ באוריתא וסי׳ הנותן אמרי שפר . ויחנו בהר שפר . ויסעו

תולדות אהרן נפתלי אילה. סוטה יא ויג : בן פורת יוסף . ברכות כא נה סוטה לו בבא קמא יז מציעא פד בתרא קיח זבחים קיח ס׳ הזוהר אדרת נשא : ותשב . סוטה לו (הוריות מו) :

(דף פח) פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו׳ : (כא) אילה שלוחה . זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ : אילה שלוחה . אילה משולחת לרוץ : הנתן אמרי שפר . כתרגומו . ד״א על מלחמת סיסרא נתנבא (שופטים ד) ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו׳ והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו : הנתן אמרי שפר . על ידם שרו דבורה וברק שירה . ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המער׳ במסכת סוטה (דף יג) ותרגומו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח : (כב) בן פרת . בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא (דף קיט) : בן פורת עלי עין . חנו נטוי על העין הרואה אותו : בנות צעדה עלי שור . בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם (ד״א, כצ״ל. כי לפי׳ ראשון הוא שור חומה וק״ל): עלי שור . על ראייתו כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב . ומ״א יש רבים וזה נוטה לישוב המקרא. פרת תי״ו שבו הוא תקון הלשון כמו (קהלת ג) על דברת בני האדם : שור . כמו לשור עלי שור . בשביל לשור . ותרגום של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו׳ וכתב בנות על שם בנות מנשה בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן ברי דיסגי יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מ״א בו המתושבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו . אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה : בנות צעדה עלי שור . להסתכל בך בצאתך על מצרים . ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם : (כג) וימררוהו ורבו. וימררוהו אחיו. וימררוהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו׳ . ואף אם לשון רביית חצים הוא כן היה לו לינקד אינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים שהוא לשון הושמו וכן רמו מעט שהוא לשון הורמו והושמו על ידי אחרים ולשון שמו רמו רבו מאליהם הוא משוממים את עצמם נתרוממו מעצמם נעשו אנשי ריב . וכן דומו יושבי אי כמו נדמו . וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי : בעלי חצים . שלשונם כחץ . ותרגומו פלגותא לשון ותהי המחצה אותן שהיו ראויים לחלק עמו נחלה : (כד) ותשב באיתן קשתו . נתישבה בחזק : קשתו . חזקו : ויפוזו זרועי ידיו . זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו

רגלו : (כא) נפתלי אילה שלוחה . על דרך דורון והמקבל הדורון נותן אמרי שפר וי״א שאילה רמז לדבורה הנותן אמרי שפר רמז לשירי ברק עמה ואמר נפתלי בעבור נחלתו : (כב) בן פורת יוסף . בן כמו סעיף והוא לשון נקבה וכן ועל בן אמצת לך ודקדוק פורת פועלת כי על שני דרכים ימצא הפועל כמו אויבה גם אויבת וכן פורה ופורת מלשון פריה ויש מי שפירש אותה מלשון ותשלח פארות . והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקדש כי הנה אויביך ה׳ כי הנה אויביך והטעם פעם אחר פעם תמיד ועל הפי׳ השני יהיה התי״ו תחת ה״א כתי״ו ושבת לנשיא . וטע׳ בנות צעדה עלי שור . שיוסף היה כבן פרת ועשה בנות צעדה כל אחת ואחת מהן על החומה והטעם שגבהו מאד על החומות הבצורות . בנות צעדה על דרך זבובי מות : (כג) וימררוהו . אמר הנגיד שפירושו שמו מררתו כמו מטרה ואחר כך יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בבל רבים וכטעם וימררוהו יסבו עליו רביו בסוף ישפוך לארץ מררתו : וישטמוהו . מוקדם קדם וימררוהו כאילו אמר וכבר שטמוהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו : (כד) ותשב באיתן . במקום איתן קשתו : ויפוזו . ויתחזקו והקרוב אלי מפז ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו והטעם שטטמוהו בעלי חצים והתחברו לשפוך מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקי׳ מידי אביר יעקב משם רמז אביר יעקב

בעה״ט נפתלי אילה שלוחה נבא על מלחמת ברק עם סיסרא שלקח עשרת אלפים מנפתלי ואמר לשון נקבה אילה שלוחה על שם דבורה . הנותן אמרי שפר ע״ש ותשר דבורה . אילה שלוחה הנותן אמרי שפר בגימטריא שיר ושבחה . אילה שלוחה הנותן אמרי שפר בגימטריא ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא . בן פרת יוסף לא הזכירו בשמו כמו שעשה לאחרים שחלק לו כבוד בשביל המלכות והתחיל בשם בניו . בן פרת בגימטריא מנשה ואפרים . ד״א בן פורת בן פותר ע״ש פתרון חלומות . בנות צעדה עלי שור נבא על מלחמות יהושע שירו לו בחצים מן החומה . ותשב באיתן קשתו שנתחזק כנגדן :

ספורנו

כי יברכוהו ממנו כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף : (כב) בן פורת יוסף . הנה יוסף הוא בן גפן פורת ענף של גפן פוריה העושה צל לרבים כדרך הגפן כאמרו כסו הרים צלה וזה כי בצלו חי בגוים יעקב ובניו במצרים : בן פורת עלי עין בנות . וענינו היה כענין ענף של גפן פוריה סמוך למעיין שהיא פורת ומגדלת בנות שהן ענפים : צעדה עלי שור . באופן שאותה הגפן צעדה על החומה או הגדר אשר לפני העין באופן שקודם לכן לא היתה נראת מצד השני לחומה והיתה בלתי נודעת לגמרי ליושבים שם ואחר שצעדה על החומה נודעה היא ובנותיה . וכן קרה ליעקב בענין יוסף ובניו שלא היה יודע מציאות יוסף וכמו רגע נגלו אליו הוא ובניו כענין ראה פניך לא פללתי וכו׳ : (כג) וישטמוהו בעלי חצים . בעלי לשון הרע כענין חץ שחוט לשונם ומהם היה שר המשקים באמרו נער עברי עבד ומהם קצת עבדי פרעה כמו שאמרו ז״ל (סוטה פרק אלו נאמרים) שאמרו למלך עבד שקנה אותו רבו בעשרים כסף תמליכוהו עלינו : (כד) ותשב באיתן קשתו . אמנם קשתו של יוסף לירות חץ על מספרי לשון הרע ישבה באיתן והוא המלך באמרו אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו . ובאמרו אין נבון וחכם כמוך : ויפזו זרועי ידיו . בנתינת טבעת פרעה על ידו : מידי אביר יעקב . אמנם זאת ההצלה וההצלחה היתה לך מידי אבירו של יעקב

רמבן

בנחלה ופושטים עליהם והוא כלביא שכן על טרפו מקולם לא יירא ומהמונם לא ייחת וזה פירוש נאה למדתיו מן הירושלמי שאמרו במסכת סוטה גד גדוד יגודנו גייסא אתי מגיסתא והוא מגיים לה לומר כי הגיים יבא לאסוף חיל ולגייס עליו והוא יגוד עליהם ויביא גדודיו בארצם ואולי ירמוז הנביא על מלחמת יפתח הגלעדי עם בני עמון כי בני גד ירשו כל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון והיו בני עמון תמיד נלחמים באנשי גלעד והוא כמעט עבר עליהם והכה אותן ואת עריהן מכה גדולה מאד והיה הענין ההוא נס גדול הזכירו הנביא כאשר הזכיר דבר שמשון :

(כא) **נפתלי** אילה שלוחה . מנהג במושלי ארץ לשלוח זה לזה האילים וכך הענין כי האילות שנולדו בארץ מלך הצפון יגדל אותן בהיכלו מלך הנגב ויקשרו כתב הבשורה בקרניה והיא תרוץ מהר ותשוב למעונה ויתבשרו בכן וזה טעם אמרי שפר כלומר אילה שלוחה מבשר בשורות טובות והענין הזה ידוע והוא מוזכר בירושלמי במסכת שביעית אמרו אין אזלין לון חזרין ואי בעית למבדקיה אייתו טביין ושלחון לארע רחיקה בסוף איטון חזרין עבד כן ואייתי טביין וחפי קרניהון בכסף ושלחון לאפריקי ובסוף תלת עשרה שנין חזרון לאתריהון שהתירוס לאחר י״ג שנה ומיד חזרו והמשל כי נפתלי שבע רצון ומלא כל טוב וממנו תבא בשורה לכל ישראל כי עשתה ארצו פירות לשבעה כמו שהזכירו רבותינו בפירות גנוסר :

(כב) **בן** פורת יוסף . בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטיה לרבי שמעון בן פורת עלי עין חנו נטוי על העין הרואה אותו לשון רש״י . ורחוק הוא מאד לסמכו אל הלשון ההוא שלשונות כאלה בתלמוד יוני או פרסי ושאר לשונות אין להם חבר בלשון הקדש ועוד כי לפי הנמצא ממנו איננו רק לשון ברכה ושבח והנו״ן בו שרש וכן בב״ר ויברכו את רבקה דזיין כשפופין ולא היו מפרנין אלא בפה ודומה לי שהוא ממה שאמר פורנא ליתמי שפי׳ השבח שהשביחו הוא ליתומים וקראו עוד הכתובה פורנא אשה גובה פורנא מהם הכתובה שהיא שבח בית אביה וכמו שאמרו מהר פרנון אבל בן פורת או כדעת אונקלוס מלשון פוריה ועניפה או כדברי בעלי הדקדוק שעשו פורת מלשון ותארכנה פארותיו והם אמרו כי בן כמו נטע והביאו לו דומה וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן וגו׳ . והענין כאלו אמר נטע שבו פארות רבות יוסף ועל דעתי בן כמשמעו יאמר יוסף כי הוא בן שהוא כמו פארות אילן שתול על המעין אשר לא יכזבו מימיו ועשתה בנות צעדה אותן על החומות הגבוהות בשמים וכנה הבדים אשר תצאנה מן פארה בבנות כי הן בנות לפארות הגדולות והוא דרך צחות לבן פורת ולא נסמך בן אל פורת אבל הוא כמו אשור ארז בלבנון נפתלי אילה שלוחה בנימן זאב

לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו: ותשב. ותבת בהון נביאותיה החלומות אשר חלם להם על דקיים אורייתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי תוקפא רוחצניה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ויפזו זרועי ידיו. לשון פז: אבן ישראל. לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו: (כה) מאל אביך. היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכות שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא. כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראויה להריון והנקיבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזורע יורה כחץ: (כו) ברכות אביך גברו וגו'. הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעות עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם א"ל שא נא עיניך וראה צפונה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא א"י בלבד ליצחק א"ל כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו' זה"ש (ישעיה נח) והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות. אשמיל"ץ כך חברו מנחם בן סרוק: הורי. לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר: עד תאות. עד קצות כמו (במדבר לג) והתאויתם לכם לגבול קדמה (שם) תתאו לבא חמת: תהיין. כלם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל: נזורו אחור. ור"ד ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ: ויפוזו זרועי ידיו. כמו ויפצו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא בסוטה (דף לה) ואונקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מגוקי ארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבל: (כז) בנימין זאב יטרף. זאב הוא אשר יטרף נבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין (שופטים כא) וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנאמר (שמואל א יד) ושאול לכד המלוכה וילחם במואב ובאדום וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע: בבקר יאכל עד. לשון בזה ושלל המתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית (ישעי' לג) אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת

בקרן

יעקב שהוא השם מאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישראל וכן היה ויכלכל יוסף וטעם אביר יעקב שהוא ידע אהבתו את יוסף. וטעם אבן כטעם הדבר וי"א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנוהו בכל המקרא גם אבן ישראל שמת לבו והיה כאבן ושב לרעות והטעם לחיו' במאכל וזאת דרך רחוקה: (כה) מאל אביך. על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך היה והוא יעזרך ומ"ס מאל משרת עצמו ואחר עמו כמו באל שדי ושמי ה' והנה הטעם כפול ומאת שדי והוא יברך אותך והגאון פירש אשאל מאל אביך ויתכן היות ברכ' שמים דבק עם מאל אביך והטעם יתברך במלת תהיין ברכו' תהום כאשר אמר משה וממגד ארץ גם תהום לשון נקבה וכן תהום רוממתהו וכן טעמו שירדו גשמי' ממעל בארצו וירדו המעיינות והנחלים מהתהו' שהיא רובצת מתחת לארץ: ברכות שדים ורחם. דמה השדים לשמים והרחם לתהום והטעם שירבו בניו והפך זה רחם משכיל ושדים צומקים: (כו) ברכות אביך. אלה הברכות שברכתיך עצומי' הם ויתחברו עם ברכות הורי שברכוני והורי כמו יולדי וכן ותהר את מרים הורה גבר: תאות. מגזרת והתאויתם והטעם שתגבהנה הברכו': נזיר אחיו. מגזרת נזר והוא סמוך כמו נגיד לב: (כז) בנימין. דמהו לזאב כי גבור היה והאות אנשי הגבעה: עד. תרגום שלל

לעד

מִשָּׁ֥ם רֹעֶ֖ה אֶ֥בֶן יִשְׂרָאֵֽל׃

כה מֵאֵ֨ל אָבִ֜יךָ וְיַעְזְרֶ֗ךָּ וְאֵ֤ת שַׁדַּי֙ וִיבָ֣רְכֶ֔ךָּ בִּרְכֹ֤ת שָׁמַ֙יִם֙ מֵעָ֔ל בִּרְכֹ֥ת תְּה֖וֹם רֹבֶ֣צֶת תָּ֑חַת בִּרְכֹ֥ת שָׁדַ֖יִם וָרָֽחַם׃ כו בִּרְכֹ֣ת אָבִ֗יךָ גָּֽבְרוּ֙ עַל־בִּרְכֹ֣ת הוֹרַ֔י עַד־תַּאֲוַ֖ת גִּבְעֹ֣ת עוֹלָ֑ם תִּֽהְיֶ֙יןָ֙ לְרֹ֣אשׁ יוֹסֵ֔ף וּלְקָדְקֹ֖ד נְזִ֥יר אֶחָֽיו׃ ששי פ

כז בִּנְיָמִין֙ זְאֵ֣ב יִטְרָ֔ף בַּבֹּ֖קֶר יֹ֣אכַל עַ֑ד וְלָעֶ֖רֶב יְחַלֵּ֥ק שָׁלָֽל׃

ג'
ו' ה' חס' וה' מ"ל
ג' וחס'
ס"א פתח
ל' ומ"ל
ג' דין חס'
ל' זקף קמץ
כולן פתחין וכ' באתנח

אבהן ובנין זרעא דישראל׃ כה מימר אלהא דאבוך יהי בסעדך וית שדי ויברכינך ברכן דנחתא מטלא דשמיא מלעלא ברכן דנגדן ממעמקי ארעא מלרע ברכתא דאבוך ודאמך׃ כו ברכתא דאבוך יתוספן על ברכתא די לי בריכו אבהתי דחמידו להן רברביא דמן עלמא יהוין כל אלין לרישא דיוסף ולגברא פרישא דאחוהי׃ כז בנימין בארעיה תשרי שכינתא ובאחסנתיה יתבני מקדשא בצפרא ובפניא יהון מקרבין כהניא קורבניא ובעדן רמשא יהון מפלגין מותר

מהר שפר: ברכת ו' ה' חסדים וא' מלא וסי' ברכת אביך. ב' בו מאל אביך ויעזרך. ג' בו. כי תקדמנו ברכות טוב. בתר' מ"ל ושארא חסר: רבצת ג' וחס' בתודה וסי' מאל אביך ויעזרך. והאם רבצת על האפרחי'. וליוסף אמ' מברכת: גבעת עולם ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' עד תאות גבעת עולם. וממגד גבעו'. שחו גבעות עולם. קדמ' חסר: ה' זוגין מן כ"ב מיחדין חד על וחד עד וסי' עד תאו'. כי הלל רשע על תאות. על מדבא על הבית. עד מדבא. ונידם אבד. על מעל הפתח. עד מעל הפתח. מהארץ עד. עד יואב והשמועה. על יואב. ודבר המלחמה. עד צידון. על צידון. זבולון לחוף: עד ב' בסמיכה וסי' בבקר יאכל עד. עדי עד:

תולדות אהרן תאות גבעות. זוהר בראשית: ולקדקד נזיר. שבת קלט: בנימין זאב. סוטה יא זבחים נד:

בעה"ט מעל ג' במסור' ברכות שמים מעל. מטל השמים מעל. יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו. פירוש כי לדון עמו יקרא אל השמים למנוע טל ומטר ואל הארץ למנוע מלתת יבולה כדכתיב כי בם ידין עמים. רובצת שלשה במסו' הכא ברכות תהום רובצת תחת. ואידך נמי ביוסף ומתהו' רובצת. והאם רובצת והיינו דאמרי' בפר' ג' דתעניות. אין לך טפה שיורד' מלמעלה שאין טפחיים עולים מלמטה מן התהום והיינו ומתהום רובצת תחת והאם רובצת יליף רובצת רובצת מתהום רובצת לאשמעינן שהמוצא קן ביס שחייב בשילות': ברכות שדים הם השמי' שיריקו מטר ורחם היא הארץ שמולדת פירות. ולערב יחלק שלל בגימט' אלו הקרבנות.

רמבן

ולפי נקוד בגרי כי אילו היה פי' נטע שיש לו פארות משפטו בסגול ואמר כן דרך תבוב כמו מטרף בני עלית ועל הכלל ראוי שיפרש בברכת יוסף שיהיה בה זכר לשני השבטים היוצאים ממנו והוא לשון פורת ובנות אבל מפני שהזכיר לוי ושבטי ישראל אינם אלא שנים עשר לא יעשה ממנו כן בברכתו שנים שבטים חלוקים אבל ירמוז להם וכן במשה רבינו בברכתו דמה אותו לשור ולראם והזכיר בו הקרנים כי כל אחד מהם גוף אחד שממנו יתחלקו קרנים ובעבור שהם לא הזכיר שמעון אמר בפירוש והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה:

(כד) מידי אביר יעקב. זאת היתה לו מאת הקב"ה שהוא אביר יעקב

ומשם

ספורנו

יעקב שמקיים את בניו לבין האומות להאדירם בסוף כלם כענין שם יעקב המורה שישאר בעקב ובסוף וכן קיים אותך והגלך מבעלי החנים אשר שמוך וימרצו ורבו: משם. ומדרך טובו זה: רועה אבן ישראל. הנה רועה ישראל המתקיימים לבין האומות כמו אבן יקרה או בלתי יקרה המתקיימת כענין התגזרת אבן די לא בידין ומחת לצלמא על רגלוהי והם ישראל כי ישורו עם אלהים ועם אנשים כאמרם בכל מקום שהלכו נעשו שרים לאדוניהם: (כה) מאל אביך. וגם כן היה לך זה מאת האל ית' באשר הוא אל אביך שאמר לי שהמעלה תהיה לזרעי אחר השפלות האחרון כאמרו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת: ויעזרך. שלא תפול עוד: ואת שדי. ומאת אל שדי שאמר לי אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך מאתו היתה לך זאת המעלה: ויברכך. בלתי אמצעי לא כברכתו למנשה ולאפרים שהיתה על ידי המלאך הגואל ולא כברכת יצחק לעשו וברכת משה לבני הארץ שהיתה מפי אדם אבל הוא יהיה המברך כמו שאמר יתן ליעקב ואל שדי יברך אותך וכן משה לישראל קודם הטעם במרגלים כאמרו ויברך אתכם כאשר דבר לכם: ברכות שמים מעל. באופן שמספר ימיך ימלא: ברכות תהום רובצת תחת. והם ברכות במזונות ובממון: ברכות שדים ורחם. והם ברכות בבנים על הפך רחם משכיל ושדים צומקים: (כו) ברכות אביך. ויברכך גם כן ברכות אביך והם כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה שהיא נחלה בלא מצרים וכאמרו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. והוא אומר עתיד לשרידים אשר ה' קורא כאמרו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. וכאמרו ואתם כהני ה' תקראו וכאמרו והחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: גברו על ברכות הורי. ואמרתי ברכות אביך כי גברו על הברכות שקבלו הורי: עד תאות גבעות עולם. שברכותי התפשטו עד גבול שני צדי חלק הגלגל של מהלך השמש היוצא מרכז המגבילים את היבשה שהם שתי קצות עולם הזמניים ונפסדים. וקרא גבעות עולם את ב' חלקיו המגבילים את היבשה מפני גבהם ממרכז הארץ על תמונת גבעה. וברכותיו אלה היו כשנאמר לו ופרצת ונברכו בך שהיא ברכת אומר נאחי אשר בם יתברך כל המין האנושי: תהיין לראש יוסף. מפי עליון שישלח ממרום ברכותיו לראש יוסף בלתי אמצעי וכן אמר משה רבינו אחר שאמר ורצון שוכני סנה שהוא אלהי מרום וברכותיו ממרום תבאתה לראש יוסף: ולקדקד נזיר אחיו. וזה כי בהיותו נזיר מוכתר בנזר מלכות בין אחיו העידו מעשיו שהוא ראוי לקבל ברכות מאת האל ית' בלתי אמצעי וכן היה זרעו במעלה קרוב לשבט המלכות כאמרו כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל וממנו היה ראשון לשופטים ונבחר לראשון למלך כאשר נחלקה מלכות בית דוד: (כז) זאב יטרף. תוקף הזאב וטרפו הוא בבקר בערב עם מעוט

האור

כח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר
ט״ל מ״ל כתו׳ לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ
י״ב אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃
ט״ל מ״ל כתו׳ כט וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי
ג׳ ב׳ פתחין דין קמץ. ד׳ נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל־
אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה
עֶפְרוֹן הַחִתִּי׃ ל בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר
בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־
פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר
קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת
ד׳ חס׳ עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃
לא שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם
וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ
אֶת־יִצְחָק וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ
וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה׃
לב מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה
אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃
ד׳ כתורה לג וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוֺּת אֶת־בָּנָיו
וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע
ס׳ מלעיל וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃

חוּלָקְהוֹן מִשְּׁאַר קוּדְשַׁיָּא׃ כח כָּל אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲסַר וְדָא דְמַלֵּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן גְּבַר (דִּי) כְּבִרְכְתֵיהּ בָּרֵיךְ יָתְהוֹן׃ כט וּפַקֵּיד יָתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא מִתְכְּנֵישׁ לְעַמִּי קְבָרוּ יָתִי לְוָת אֲבָהָתִי בִּמְעַרְתָּא דְּבַחֲקַל עֶפְרוֹן חִתָּאָה׃ ל בִּמְעַרְתָּא דְּבַחֲקַל כָּפֶלְתָּא דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא בְּאַרְעָא דִכְנַעַן דִּזְבַן אַבְרָהָם יָת חַקְלָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה לְאַחְסָנַת קְבוּרָא׃ לא תַּמָּן קְבָרוּ יָת אַבְרָהָם וְיָת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ תַּמָּן קְבָרוּ יָת יִצְחָק וְיָת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ וְתַמָּן קְבָרִית יָת לֵאָה׃ לב זְבִינֵי חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ מִן בְּנֵי חִתָּאָה׃ לג וְשֵׁיצִי יַעֲקֹב לְפַקָּדָא יָת בְּנוֹהִי וּכְנַשׁ רַגְלוֹהִי לְעַרְסָא וְאִתְנְגִיד

בקרן (ס״א פריחתן) וזריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל. אף משתשקע שמשן של ישראל ע״י נבוכדנצר שיגלם לבבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר. ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמר בענין. יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת״ל ויברך אותם כלם במשמע: איש אשר כברכתו. ברכה העתידה לבא על כל א׳ וא׳ ברך אותם לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת״ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל׳ יכול שלא כללן כלם בכל הברכות ת״ל ברך אותם: (כט) נאסף אל עמי. על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפה בל׳ עברי שהיא לשון הכנסה כגון (שופטים יט) ואין איש מאסף אותי הביתה. (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך (ויקרא כ״ג) באספכם את תבואת הארץ. הכנסתם לבית מפני הגשמים. (שמות כ״ג) באספך את מעשיך. וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבותי עם אבותי: (לג) ויאסף רגליו. הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרז״ל יעקב אבינו לא מת (תענית ה):

להנוט

הן אז חלק עד שלל ליום קומי לעד כנגד עדים. ולערב יחלק הטרף שהלל לבניו וישועה אמר רמז לשאול שהכה את עמלק. וטעם בבקר בתחלת המלכות ולערב בגלות׳ על דבר מרדכי וזהו דרך דרש ודעת המתרגם ארמית ידוע: (כח) איש אשר כברכתו. כאשר באה לכל אחד מהברכות כן ברך אותם כטעם איש כפתרון חלומו: (כט) ויצו אותם. שילכו כולם עם יוסף לקברו: (לג) ויאסף רגליו אל המטה. כי בתחילה ישב על המטה ורגליו תלוים כמנהג ארץ אדום היום ולא כן

מטות

נאסף ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ אני נאסף אל עמי. כאשר נאסף אהרן. כי מפני הרעה נאסף הצדיק. קרמ׳ קמץ: אל עמי ד׳ וסי׳ אני נאסף. ותהללנה אתי אל עמי. ויקחני ה׳ מאחרי הצאן. בא הקץ אל עמי ישראל. וחד ואל עמי ידו גורל: עפרן ר׳ חסרים מסור ריש פרשת חיי: שמה ה׳ ר״פ וסי׳ קברו את אברהם שמה קננה קפוז. שמה ארום מלכיה שמה נסיכי צפון. שמה שבר רשפי קשת: י׳ פסו׳ אית בהון ג׳ מלין דמיין ב׳ קדמאי לא נסי׳ וי״ו ותליתא נסיב וי״ו וסי׳ במס׳ רבתא: את בניו ד׳ וסי׳ כי ידעתיו למען. ויכל יעקב לצוות. ויקם יעקב וישא את. והיה ביום הנחילו את. כל נביאים כתו׳ את בניו במ״ו ואת בניו וסי׳ ביהושע סימן ז׳: ויאסף ה׳ מלעיל וסי׳ בסוף פרש׳ חיי:

בעל הטורים

התחלת התיבות שאחרי שמותן בכורי. אחים. אתה. לחוף. חמור. ידין. גדוד. שמנה. אילה. בן. זאב. עולה כחשבון שס״ה כמנין ימות החמה. ואותיות האחרונות של הברכות כגון. עלה. בישראל. מחלב. לידון. עובד. יהוה. עקב. מלך. שפר. אחיו. שלל. עולה שנ״ד כמנין ימות הלבנה. וזהו שנאמר כה אמר ה׳ נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וככבים לאור לילה וגו׳. אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה׳ גם זרע ישר׳ ישבותו מהיות גוי לפני כל הימים. יעקב הקדים דן לגד כסדר תולדותם משה הקדים גד לדן לפי שהוא קבור בחלקו. וזאת אשר דבר להם אביהם סיים בזאת וכן בלשון פתח משה וברכם וזאת הברכה וזהו מוהגים אתבונן:

ספורנו

האור כאמרו וחדו מזאיבי ערב. וכן היה ענין בנימן כי היתה מלכותו בתחלת זריחת מלכות אחיו בימי שאול ואחר אבדן מלכותו בימי מרדכי ואסתר כי אמנם מלכות בית שני היה כמו רגע ועם שעבוד על הרוב: (כח) כל אלה שבטי ישראל. אלה שהזכיר יעקב כאן הם הי״ב שבטים באמת אשר נכתבו על החשן והאפוד לזכרון לפני ה׳ והיו בברית הר גריזים והר עיבל וכנגדם הקים משה שתים עשרה מצבה ויהושע הקים אבנים בירדן ובגלגל ואליהו הקים אבנים במזבח אבל מנשה ואפרים לא היו במנין השבטי׳ אלא בענין ירושת הארץ והמשך אליה בהעדר שבט לוי: ויברך אותם. בזולת מה שאמר למעלה: איש אשר כברכתו ברך אותם. לכל אחד מהם נתן ברכה צריכה לו ביחוד כגון ליהודה בענין המלכות וליששכר בענין התורה וללוי בענין העבודה: (ל) אשר קנה אברהם. מפני שישבו בארץ אחרת ימים ושנים הודיעם את קנין אברהם לאחזת קבר מאת עפרון ומאת בני חת ושכבר קברו שם הוא ושני דורות קודמי׳ באופן

רמבן

ומשם זכה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון רש״י מאל אביך היתה זאת לך והוא יעזרך ועם הקב״ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך גם זה לשונו ור״א אמר כי מ״ם מאל אביך כמשך לואת שדי והוא יברכך ועל דרך האמת הברכה הזאת דומה לברכה אשר ברך למעלה את הנערים כי אביר יעקב הוא אלהי אמת ולא בא בכתוב אביר אברהם או יצחק וזולתם רק אביר יעקב או אביר ישראל הוא יעקב והנה מידי אביר יעקב הגדולה והגבורה משם מידי אביר יעקב רועה אבן ישראל היא האבן הראשה שהיתה לראש פינה מאת ה׳ ונקראת אבן ישראל כמו שאמרו חכמים כנסת ישראל היא האבן הראשה וטעם אבן שהוא בנין משלים הכל וענין רועה כי העוז בגבורה מתעלה בימינו של הקב״ה כדכתיב וקרנים מידו לו ושם חביון עזו כלומר ושם בימינו חביון העוז וחביון הוא הכח המתעלה הנחבא במקום אצילותו וזהו שנאמר וכנה אשר נטעה ימינך מאל אביך האלהים הרועה אותי מעודי ואל שדי ויברכך ודעת הברכה כי מידי אביר יעקב מחסד שרוע אבן ישראל ומאלהי אביו יפיק רצונו יבא עזרו ועם שדי תהיה ברכתו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ וזה טעם ברכות אביך גברו על ברכות הורי כי הבנין שלם בו כך העליתי הענין הזה ממדרש של רבי נחוניא בן הקנה והמשכיל יבין:

(כט) **קברו** אותי אל אבותי. עם אבותי לשון רש״י ולא פי׳ אל המערה ואיננו עם ויתכן שיהיה לשון המקרא הזה קבר קברו אותי ושאוני אל אבותי אל המערה כי כן אמר ונשאתני ממצרים ושאו אותו בניו. שישמש אל בפנים רבים קברו אותי עם אבותי כמו ואשה אל אחותה לא תקח עם אחותה. אל המערה במערה כמו ואל הארון תתן את העדות הנה הוא נחבא אל הכלים וכן ואחרי כן קבר אברהם אל מערת ואמר ר״א כי טעם קברו אותי אל אבותי שילכו עם יוסף ולא היה יעקב צריך לכך אבל צוה לכולם עתה שיקברו אותו אל המערה כאשר השביע ליוסף ופחד כי אולי לא יתן פרעה רשות ליוסף לצאת מן הארץ שלא יתעכב בארצו והלא תראה שהוצרך ליוסף לחלות פני בית פרעה שיבקשו עליו מפרעה שילך והוא ענה כאשר השביעך כי בעבור השבועה יתרצה בזה: **וטעם** שמה קברו את יצחק שלא אמר קברתי בעבור היות עשו עמו בקבורת אביהם ולא ירצה עתה להזכירו ועוד שלא יצטרך עתה להאריך לאמר שמה קברנו את יצחק ושמה קברו את רבקה אשתו כי לא היה הוא בקבורת אמו והזכיר להם בצואתו המערה והנקברים [illegible] המקום

רשי

(ב) לחנוט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: (ג) וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ' יום: ויבכו אותו מצרים שבעים יום. מ' לחניטה ול' לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: (ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש (שמות כא). ומדרשו עוד מתישב על הלשון כמו אשר קניתי. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. (ב"ר) ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על שבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על ע' לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במסכת סוטה: (י) גרן האטד. מוקף אטדין היה ורבותינו דרשו (סוטה יג) על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים: (יב) כאשר צום. מהו אשר צום:

וישאו

תורה

נ א וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־פְּנֵי אָבִיו
וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ ב וַיְצַו
יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים
לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ ל׳. ב׳
הָרֹפְאִים אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
ג וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי
כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ ל׳ וחס׳ ו׳
אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם׃
ד וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר
יוֹסֵף אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר
אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם
דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה ל״ט
לֵאמֹר׃ ה אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי ב׳ ר״פ
לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי ד׳
אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן ג׳
שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־
נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה׃ ז׳
ו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־
אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ׃ ז וַיַּעַל ל׳ וכ״כ
יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ
אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ
וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ ג׳
ח וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית י״ב
אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם
עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ט וַיַּעַל עִמּוֹ
גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי י׳ פסו׳ כתו׳ גם גם ומלה מיניהון
הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ י וַיָּבֹאוּ
עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר ה׳
הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל
וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל
שִׁבְעַת יָמִים׃ יא וַיַּרְא יוֹשֵׁב י״ג מ״ל כתו׳
הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן
הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד זֶה
לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ
אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן׃ יב וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן

תרגום

וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ : א וּנְפַל
יוֹסֵף עַל אַפֵּי אֲבוּהִי וּבְכָא
עֲלוֹהִי וּנְשַׁק לֵיהּ : ב וּפַקֵּיד
יוֹסֵף יָת עַבְדּוֹהִי יָת אַסְוָתָא
לְמֶחְנַט יָת אֲבוּהִי וַחֲנַטוּ
אַסְוָתָא יָת יִשְׂרָאֵל :
ג וּשְׁלִימוּ לֵיהּ אַרְבְּעִין יוֹמִין
אֲרֵי כֵן שָׁלְמִין יוֹמֵי חֲנָטַיָּא
וּבְכוֹ יָתֵיהּ מִצְרָאֵי שַׁבְעִין
יוֹמִין : ד וַעֲבַרוּ יוֹמֵי
בְכִיתֵיהּ וּמַלֵּיל יוֹסֵף עִם בֵּית
פַּרְעֹה לְמֵימַר אִם כְּעַן
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן
מַלִּילוּ כְעַן קֳדָם פַּרְעֹה
לְמֵימָר : ה אַבָּא קַיֵּם עֲלַי
לְמֵימַר הָא אֲנָא מָאֵית
בְּקִבְרִי דְּאַתְקֵנִית לִי בְּאַרְעָא
דִכְנַעַן תַּמָּן תִּקְבְּרִנַּנִי וּכְעַן
אֶסַּק כְּעַן וְאֶקְבַּר יָת אַבָּא
וְאֵתוּב : ו וַאֲמַר פַּרְעֹה סַק
וּקְבוֹר יָת אֲבוּךְ כְּמָא דְקַיֵּים
עֲלָךְ : ז וּסְלֵיק יוֹסֵף לְמִקְבַּר
יָת אֲבוּהִי וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ כָּל
עַבְדֵי פַרְעֹה סָבֵי בֵיתֵיהּ וְכֹל
סָבֵי אַרְעָא דְמִצְרָיִם : ח וְכֹל
בֵּית יוֹסֵף וַאֲחוּהִי וּבֵית
אֲבוּהִי לְחוֹד טַפְלְהוֹן וְעָנְהוֹן
וְתוֹרֵיהוֹן שְׁבַקוּ בְּאַרְעָא
דְגֹשֶׁן : ט וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ אַף
רְתִיכִין אַף פָּרָשִׁין וַהֲוַת
מַשְׁרִיתָא סַגִּיאַת לַחֲדָא :
י וַאֲתוֹ עַד בֵּית אִדְּרֵי דְאָטָד
דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וּסְפַדוּ
תַמָּן מִסְפֵּד רַב וְתַקִּיף לַחֲדָא
וַעֲבַד לַאֲבוּהִי אֶבְלָא שִׁבְעָא
יוֹמִין : יא וַחֲזָא יָתֵיב אַרְעָא
כְּנַעֲנָאָה יָת אֶבְלָא בְּבֵית
אִדְּרֵי דְאָטָד וַאֲמַרוּ אֶבֶל
תַּקִּיף דֵּין לְמִצְרָאֵי עַל כֵּן
קְרָא שְׁמַהּ אָבֵל מִצְרַיִם דִּי
בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא : יב וַעֲבַדוּ
בְנוֹהִי לֵיהּ כֵּן כְּמָא דִי

אבן עזרא

מטות הישמעאלים: (ב) ויחנטו. כדמות אבק ויתכן רק על דרך רחוקה מעט להיות כמוה התאנה חנטה פגיה: (ה) אשר כריתי. חפרתי כמו כי יכרה איש: (ז) ויעלו אתו כל עבדי פרעה. כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: רכב. כמו מרכבת: פרשים. ידועים: (י) ויעש. לאביו אבל אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז"ל: (יב) ויעשו בניו. פירוש והנה עשו בניו כאשר צום שנשאוהו

רמבן

המקום כדי שיזדרזו לקברו שם ואמר אשר קנה אברהם לאחוזת קבר להודיע כי אברהם צוה שיהי' המקום ההוא בית הקברות להם לאחוזת עולם אבל למטה כשאמר ויקברו אותו בניו אל מערת שדה המכפלה, אשר קנה אברהם לאחוזת קבר נכתב הכתוב לרמוז כי ביעקב נשלמה כונת הצדיק כי לשלשתם קנאה ולא יקברו בה עוד איש ועל כן לא צוה יוסף שיקברו. אותו במערה עם אבותיו וראיתי במכילתא לר"ש בן יוחאי שאמר להם יוסף וכשאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שתרצו מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנס לקבר אבות אלא שלשה אבות ושלש אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם וגו' ואומר בקברי אשר כריתי לי כי הוא פוסק. ויתכן שרמז להם באמרו ושמה קברתי את לאה שפבר החזיק הוא במערה ואמר זה כנגד עשו שלא יערער הוא או בניו בקבורתו לטעון שהמערה שלו כי הוא הבכור והוא הראוי להקבר עם אבותיו ואע"פ שהלך אל ארץ אחרת יהיו נושאים אותו משם כאשר נשאו בניו את יעקב כי ירצה להקבר עם אבותיו הקדושים ליאחד אתם בקבורה ואם יקבר שם עשו לא יקבר שם יעקב

כי

השביעני חד מן ב' זוגין א' ש' וא' ס' וסי' במסרא רבתא: ואשובה ז' וסי' אבי השביעני לאמר. ואשוב' אל אחי אשר במצרים. ואשובה אל מקומי. אלכה ואשובה אל אישי. שובו אלי ואשובה. וארוצה עד איש האלהים. השיבני ואשובה כי אתה: וכל זקני ג' וסי' ויעל יוסף לקבר. ויבא אהרן וכל זקני. הקרבים אל החלל: וכל בית י"ב מסור בשופטים סימן ט': יושב י"ג מלאים בתורה וסי' ואשביעך בה'. ויצחק בא מבוא. וירא יושב הארץ הכנעני. וירא חותן משה. השטר לך פן תכרת. ושלאחריו. ומה הערים אשר הוא. עמלק יושב ג' בו. ואמרו אל יושב הארץ. (והעמלקי והכנעני יושב בעמק) אל משה אל תירא אתו. אחרי הכתי את סיחן. ב' בו. ראה החלתי תת לפניך. בעבר הירדן בגיא:

תולדות אהרן אבי השביעני. סוטה לו: אשר כריתי. ראש השנה כו סוטה יג חולין נב: עלה וקבור. סוטה לו: ויעל יוסף. סוטה ט' וי"ג: וכל בית יוסף. סוטה יג: ויעל עמו גם. שם דף ט': ויבואו עד גורן. שם דף י"ג (סוטה י"ז): ויספדו שם מספד גדול. שם: (וירא יושב. סוטה יג): ויעש לאביו. שבת קכ"ב (מועד קטן פ"ב):

בעל הטורים

וימלאו שנים במסורה וימלאו לו ארבעים יום. וימלאו ימיה ללדת. רמז לסוף מ' יום הולד נוצר. אנכי מת ג' במס' חדא ביעקב ואידך במשה ואידך ביוסף אע"פ שאמרו יעקב לא מת כיון שאמר אנכי מת אמר אותו גם הוא ובלשון שאמר יעקב אמר גם יוסף. וכל זקני. שלשה במסורה וכל זקני פרעה. ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם וכל זקני העיר ההיא גבי עגלה ערופה. וזהו מדרש לא שפי' שלא פטרוהו בלי מזון דהיינו וכל זקני ישראל לאכל כו' ולא פטרוהו בלא לויה דהיינו וכל זקני פרעה שליוו לארונו של יעקב.

ספורנו

כאופן שלא יוכל אדם לערער: נ (ב) ויחנטו הרופאים את ישראל. ויבכו אותו מצרים. לא בלבד לכבוד יוסף ובכבודו אבל מלך מה שהוא ישראל ראוי לברכה ולכבוד מלכות: (ד) וידבר יוסף אל בית פרעה. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (ז) ויעלו אתו. בלתי מלותו: זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים. להיותו נחשב בעיני חכמי הדור כאמרו וזקניו יחכם: (ט) גם רכב גם פרשים. שהיה נחשב למלים

סיל

ג' כַּאֲשֶׁר צִוָּם׃ יג וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָנָיו
ה' אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ
בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר
קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה
ד' חס' לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן
הַחִתִּי עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ יד וַיָּשָׁב
כ"א יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־
הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי
ג' קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו׃ טו וַיִּרְאוּ אֲחֵי־
כ"ג יוֹסֵף כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ
ג'. ד'. כ"ד יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ
אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ
ד' ג' מ"ג אֹתוֹ׃ טז וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר
פ' אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ
ה'. ה' לֵאמֹר׃ יז כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף
חד מן ה' מלין בתרי טעמי אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ
ג' וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ
וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי
אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם
אֵלָיו׃ יח וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ
ג' דגשים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ
לַעֲבָדִים׃ יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף
ג' אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים
אָנִי׃ כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי
ה' חס' בלי' רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה
ג' כ"כ. ד' חסרי' לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיֹת

פַּקִּידִינוּן׃ יג וּנְטַלוּ יָתֵיהּ
בְּנוֹהִי לְאַרְעָא דִכְנַעַן וּקְבַרוּ
יָתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כָּפֶלְתָּא
דִּזְבַן אַבְרָהָם יָת חַקְלָא
לְאַחֲסָנַת קְבוּרָא מִן עֶפְרוֹן
חִתָּאָה עַל אַפֵּי מַמְרֵא׃
יד וְתָב יוֹסֵף לְמִצְרַיִם הוּא
וַאֲחוֹהִי וְכָל דִּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ
לְמִקְבַּר יָת אֲבוּהִי בָּתַר
דִּקְבַר יָת אֲבוּהִי׃ טו וַחֲזוֹ
אֲחֵי יוֹסֵף אֲרֵי מִית אֲבוּהוֹן
וַאֲמַרוּ דִּלְמָא יִטַּר לָנָא דְבָבוּ
יוֹסֵף וַאֲתָבָא יָתֵיב לָנָא יָת
כָּל בִּישְׁתָא דִּגְמַלְנָא יָתֵיהּ׃
טז וּפַקִּידוּ לְוַת יוֹסֵף לְמֵימַר
אֲבוּךְ פַּקִּיד קֳדָם מוֹתֵיהּ
לְמֵימָר׃ יז כְּדֵין תֵּימְרוּן
לְיוֹסֵף בְּבָעוּ שְׁבוּק כְּעַן
לְחוֹבֵי אֲחָךְ וּלְחַטָּאֵיהוֹן אֲרֵי
בִּישְׁתָא גְמָלוּךְ וּכְעַן שְׁבוּק
כְּעַן לְחוֹבֵי עַבְדֵי אֱלָהָא
דַאֲבוּךְ וּבְכָא יוֹסֵף
בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִמֵּיהּ׃ יח וַאֲזַלוּ
אַף אֲחוֹהִי וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי
וַאֲמַרוּ הָא אֲנַחְנָא לָךְ לְעַבְדִין׃
יט וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף לָא
תִּדַּחֲלוּן אֲרֵי דַחֲלָא דַיְיָ
אֲנָא׃ כ וְאַתּוּן חֲשַׁבְתּוּן עֲלַי
בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ אִתְחַשְׁבַת
לְטָבָא בְּדִיל לְמֶעְבַּד כְּיוֹמָא

צום. ג' וסי' ויעשו בניו לו כן כאשר צום. ופסלי ונסכי צום. כי הקימו בני יהונדב: והש' ד' וסי' לו ישטמנו יוסף. שוב והשב את אחיך. והשב חרפתם אל. והשב לשכנינו שבעתים: ישיב כ"ד וסי' במ"ס רבתא: ויצוו ד' וסי' ויצוו אל יוסף. ויצוו אל העם לאמר בראותכם. והכית את יושבי יבש. ויצו את בני בנימין לאמר בתיב חסר: לפני מותו ד' מסור בפרשת תולדות: אנא חד מן ה' מלין בתרי טעמי וסי' פרשת ויגש: הננו ג' דגשים וסי' פרשת מקץ: התחת ג' בקריי' וסי' פרשה ויצא. לטבה ה' חסר בליש' וסי' ואתם חשבתם עלי רעה. ועשית הישר והטוב. ואכלת ושבעת וברכת. ואבדתם מהרה מעל. ופרי אדמתך לטבה: עשת ד' הד כתיב ו' וג'

תולדות אהרן וישאו אותו בניו. סוטה יג חולין קא זוהר פ' בראשית ענין נפלא למה נקבר יעקב בארץ גופו שלם ויוסף עצמותיו לבד ומשה לא זה ולא זה: וישב יוסף מצרימה. סוטה יג: (אביך צוה. פאה טז):

בעל הטורים

צוה ג' במסור' ויעשו בניו לו כן כאשר צוה: הוקם את דברי יונדב אשר צוה. פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צוה לאמר מה זה מדבר בע"ג ונסכי ופסלי צוה אף יונדב צוה לבניו שלא יעבדו עבודת גילול'. וכן יעקב כשבקש לגלות הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בהם עובדי עבו"ג אמרו לו שמע ישראל וגו'. לו ישטמנו יוסף. כשחזרו מלקבור את אביה' עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו ובירך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה. אמרו עדיין הוא זוכר מה שעשינו לו י"מ לו ישטמנו יוסף הלואי ישטמנו יוסף בלבו ולא יעשה לנו מעשה ואם תפץ לעשות ישיב לנו כל הרעה שגמלנוהו כי מה עשינו לו גרמנו שנעשה מלך מתמת שמכרנוהו ונתגלגל הדבר ונעשה מלך במצרים כן יעשה לנו. התחת אלהים אני בלשון שהשיב יעקב לרחל כשבקשה ממנו שיבקש עליה רחמים וגער בה בו בלשון השיב לאחיו. על כן הוא שלשה במסו' והשלישי התחת זאת לא יומת שמעי שבאותו לשון שאמר לאחיו נפרע משמעי שאחיו למדו ממנו לדבר כלשונו.

אבן עזרא

שנשאוהו וקברוהו במקום שצוה: (ט) לו ישטמנו. שמא יטור לנו איבה כמו וישטום עשו ויש לו במקרא על דרכים רבים: (יז) אנא. לשון פיוס. ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני כאלו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו אנחנו עבדיך: (כ) למען עשה. שם הפועל:

בני

רשי

(יג) וישאו אותו בניו. ולא בני בניו שכך צוה אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען (מב"ר) אלא אתם וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לד' רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן.. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזה איש על דגלו באותות באות שמסר להם אביהם לישא מטתו: (יד) הוא ואחיו וכל העולים אתו. בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואח"כ כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד: (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן (ב"ר): לו ישטמנו. שמא ישטמנו לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו. ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי. ויש לו משמש בלשון שמא. לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא. ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי אולי ישיב ה' אותי הרי הוא כמו לו יהי כדבריך. ויש אולי לשון אם אולי יש חמשים צדיקים: (טז) ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל. אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה. (ב"ר יבמות (סה) שנו בדבר השלו' כילא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו: (יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלוהו קיים והם עבדיו: (יח) וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: (יט) כי התחת אלהים אני.

שמא

ספורנו

חיל בעיני אנשי המלחמה: (טז) ויצוו אל יוסף. ציוו לעבדי יעקב או זולתם על אודות יוסף כמו ויצום אל בני ישראל: לאמר אביך צוה. צוה שיאמרו ליוסף אביך צוה לנו שנאמר אליך מאלינו לא מלדו שאינו חושד אותך כלל אבל שאם ייראו אחיך נאמר אליך אלה הדברים: לפני מותו. באותו הפרק צוה ולא היה לנו פנאי לדבר אליך אז: (יז) ויבך יוסף. בהזכירם אביו ואת חבתו שלא חשדו: (יט) התחת אלהים אני. האמנם אני דיין תחתיו שאדון אחר גזירותיו ואעניש מי שהיה שליח מאתו לעשותם כמו בית דין המבטל דברי בית דין חבירו כי אמנם הייחס שלוחיו בזה בלי ספק כענין לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים: (כ) ואתם חשבתם עלי רעה. הנה

פעלתכם

רמבן

כי אין לשתי משפחות בית קבורה אחד וזהו גם כן מה שאמר בקברי אשר כריתי לי שכבר קרה לו הקבר להחזיק בו וזה טעם ויעל עמו גם רכב גם פרשים כי ידע זדון עשו ובניו. וכן היה מעשה כי מצינו בספר דברי הימים ליוסף בן גוריון וזולתו מספרי הקדמוניות כי בא צפו בן אליפז בן עשו ועשה עמהם קטטה על זה עד שערכו מלחמה ותגבר יד יוסף ותפשו עם מבחר גבוריו והביאום למצרים ועמד שם בתפיסה כל ימי יוסף וברח משם במותו והלך לארץ כאפנייאה ומלך על מדינה כתים ברומא ובסוף הומלך על ארץ איטלייאה והוא אשר מלך ראשון על רומה והוא אשר בנה ההיכל הראשון והגדול מאשר נבנו ברומה וגם רבותינו הזכירו מזה הענין מקטעת עשו במערה והכתוב שאמר בכאן וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העולים אתו לקבור את אביו אחרי קברו את אביו בא לרמוז שלא מת אחד מכלם במלחמה ולא בדרך שעמד להם זכות הנביא וזכות יוסף שעלו עמו ולא צוה יוסף כאשר צוה אביו לשאת אותו לקברו בארץ עתה כי לא יניחוהו בית פרעה כי לכבוד הוא להם ועוד שאם ילכו עמו אחיו ובית אביו יגזלו ויגנבו אנשי הארץ את כל אשר להם ואיננו דרך כבוד שיוליכוהו שם אחרים ואמר יוסף אל אחיו אנכי מת כי אחיו חיים היו כי ארכו ימים יותר ממנו כאשר אתה רואה בלוי ואמר וישבע יוסף את בני ישראל כי בראותו שאחיו זקנים השביע כל בניהם וכל בני בית אביו שיצוו גם את בניהם לעת הגאולה כי כלם יודעים הגלות:

(לג) **ויגוע** ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותינו יעקב אבינו לא מת לשון רש"י. ולדעת רבותינו הרי יעקב הזכיר מיתה בעצמו הנה אנכי מת

וכיס

רשי

שמא במקומו אני נתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כלכם חשבתם עלי רעה והקב"ה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: (כא) וידבר על לבם. דברי' המתקבלים על הלב. עד שלא ירדתם לכאן היו מרננין עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורי' ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו. ד"א עשרה נרות לא יכלו לכבו' נר אחד וכו': על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו:

חסלת פרשת ויחי

וספר בראשית בע"ה

אבן עזרא

(כג) בני שלשים. בעבור היות מלת בני סמוכה הנה יהיו הבנים רבעים: ילדו. גדלו: (כו) ויחנטו אותו. הרופאים: ויישם בארון. שם אותו אחד והנה השרש ישם על משקל וייצר ויאמר רבי יונה המדקדק כי החירק תחת שורק והוא רחוק בעיני. וטעם בארון בקמצות הבי"ת הוא שהכין לנפשו:

עַם־רָב׃ שביעי כא וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם׃ כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ כג וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ כד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי מֵת וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ כה וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה׃ כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃

חזק

פ"ה פסוקים, פ"ה אל פה סימן :

הָדֵין לְקַיָּמָא עַם סַגִּי׃ כא וּכְעַן לָא תִדְחֲלוּן אֲנָא אֲזוּן יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן וְנַחֵים יָתְהוֹן וּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבְּהוֹן׃ כב וִיתֵיב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אֲבוּהִי וַחֲיָא יוֹסֵף מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין׃ כג וַחֲזָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנִין תְּלִיתָאִין אַף בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה אִתְיְלִידוּ וְרַבִּי יוֹסֵף׃ כד וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא מָאִית וַיָי מִדְכַּר דְּכִיר יָתְכוֹן וְיַסֵּיק יָתְכוֹן מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דְּקַיֵּים לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ כה וְאוֹמֵי יוֹסֵף יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא׃ כו וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵיהּ וְשַׁוְּיוּהִי בַּאֲרוֹנָא בְּמִצְרָיִם׃

חזק

י"ג

ב' ט"ל מ"ל בתו'

ס'

ה'. כל ליש' דג' במ"כ רפ'

ד'

ה'. ה' וח' ג'

ד'

ג'

ג' חס' ו' חס' בליש'

ל' כתיב וקרי'

בעל הטורים

אנכי מת ואלהים פקוד יפקד אתכם. פירוש אנכי בשר ודם היום כאן ומחר בקבר אבל מלך אל חי וקיים הוא יפקוד אתכם. ורמז שני פעמים פ"א פ"א. פירוש כשם שמלכתי פ' שנים כך יבא לכם גואל בן שמונים שנים אי נמי יפקוד לשון חסרון כמו לא נפקד ממנו איש. רמז שמנין פקוד חסר מת' שנה וישאר רד"ו. וישבע יוסף את בני ישראל. ולא השביע לבניו. אלא אמר להם בשכם לקחת' אותי ושם תחזרוני. ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ כי יוסף ידע את הקץ שיעקב גלה לו. ויחנטו שנים בהאי פרשה ויחנטו את ישראל. ויחנטו את יוסף כדאיתא בכתובות דיספד יספדוניה דדלה ידלוניה בשביל שחנט את אביו חנטוהו ג"כ. ויישם בארון כדי שיהא מנוי להם בצאתם משם:

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה. אך לד' סי'. וחציו ועל חרבך תחיה. ופרשיותיו יב. זה שמי לעלם סימן. וסדריו מג. גם ברוך יהיה סימן. ופרקיו נ'. י"י חננו לך קוינו סי': מנין הפתוחות מ"ג והסתומות מ"ח. הכל צ"א פרשיות. צא אתה וכל העם אשר ברגליך סימן:

חסלת פרשת ויחי

וספר בראשית בע"ה

כתיב ה"א וסי' פרשת ויצא: ילדו ה' וסי' ובנות ילדו להם. ואהליבמ' ילדה. ילדו על ברכי יוסף. והששי יתרעם לעגלה. אלה ילדו להרפה: ואלהים ה' וסי' ויאמר יוסף אל אחיו ואלהים סר מעלי. ואלהים. אמר לבהלני. ואלהים זולתי לא תדע. ואלהים מלכי מקדם: פקד ה' וחסר וסי' ואלהים פקד יפקד אתכם. וישבע יוסף את בני. פקד פקדתי אתכם. ויקח משה את עצמות. אם פקד יפקדני: וישבע ד' וסי' וישבע יוסף. ובשנה השביעית שלח יהוידע. וישבע יהושע. ויקם עזרא וישבע: והעלתם ג' חסר בלישנא וסי' והעלתם את עצמתי. קדמא'. והעלתי ליכם בשר. כי העלתיך מארץ מצרים: עצמתי ו' חס' בליש' וסי' והעליתם את עצמתי. וחברו דויהי בשלח. ושפו עצמותיו לא ראו. ממרום שלח אש. עצור בעצמתי. כל עצמתי תאמרנה. ובס"א מצאתי מסורה עצמתי ה' חסר והשמיט ושפו עצמתיו לא ראו. כל עצמתי תאמרנה. וזה המסורה שהיה לפני השמיט אצל עצמתיו הניהו עצמתי. וכל עצמות מלאים:

תולדות אהרן וינחם אותם. חגיגה יו סנהדרין קז: וישבע יוסף. כתובות קיא: והעליתם את. ספר הזוהר פ' תרומה: וישם בארון. ס' הזהר פ' ויקהל:

ספורנו

פעלתכם היה בשגגה שחשבתם אותי לרדוף ואם היה זה האמת היה פעלתכם בדין: אלהים חשבה לטובה. המציא בכם זאת השגגה לתכלית טוב: (כו) ויחנטו אותו ויישם בארון. באותו הארון שהיתה החנטה בו הניחו עצמותיו ולא קברוהו בקרקע ובזה נודע הארון לדורות שנא' ויקח משה את עצמות יוסף:

רמבן

והיה אלהים עמכם ואולי לא ידע בנפשו או שלא רצה לתת כבוד לשמו וכן ויראו אחי יוסף כי מת אביהם כי להם מת הוא או שלא ידעו הם בזה כלל וענין המדרש הזה כי נפשות הצדיקים צרורות בצרור החיים וזו תחופף עליו כל היום לובשת לבושת השני שלא יפשיטנה ערומה כיעקב או תתלבש לעתים מזומנות. ויובן הענין הזה במסכת שבת ובמסכת כתובות: נשלם ספר בראשית. בספור דברי האבות: להגיד ראשונות וחדשות: בטרם תצמחנה בלבבות: וליוצר כל ראשית רוכב ערבות: תהלות רבות. והודאות לרבבות: ולו נתכנו עלילות. וסבות: מגלה עמוקות. ודעות נשגבות: ומוציא לאור. המחשבות: המוליך אותי בדרך צדקה. בתוך נתיבות. הגומל לחייבים טובות:

תם ונשלם שבח לבורא

אדרת אליהו

ויחי יעקב כו'. חסד ואמת. אמת הוא לקיים הבטחתו וכ"ה בי"ג מדות: וישלח ישראל כו'. שכל את ידיו בחכמה כי ידע שמנשה הבכור וע"כ יוסף ישית ידו לימינו וז"ש כי כו': ואני נתתי לך שכם. פשוט שזה שכם ממש: ויקרא יעקב כו' באחרית הימים. עיין מ"ש למטה: ראובן בכורי כו' וראשית אוני כמ"ש כי הוא ראשית אונו והוא כחי כפירש"י ז"ל: יתר שאת ויתר עז. היה לך יתר התנשאות ויתר עז: פחז כמים אל תותר. ר"ל נתרוקן ממך ולא נותר מהם כלום כמים הממהרים ללכת ממקום שנשפך ולא נותר בהם כלום כי השמן שנשפך נשאר דבוק ויין שנשפך נשאר ריחו וקאי פחז על השאת ועל העז וכן אל תותר שהיא לא נשארה ולא אמר שיטול ממנו השאת והעז אלא היתר על אחיו: יצועי עלה. פירוש היצוע שעלה על המטה חללת והוא כינוי על האשה (עירובין ק' ע"ב) שהיא נעשה כר לבעלה וכן משכבי אביך: אחים. באותו אומנות שמפרש והולך: אל תבא. ר"ל לא באה שלא בידיעתי עשו וכן אל תחד ג"כ לא אחדה עמהם כבודי שלא הסכימה דעתי לדעתם והכל על שכם: כי באפם כו' ואמר איש ושור על האנשים ועל המקנה ועיין רמב"ן: גור אריה יהודה מטרף בני עלית. כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו מטרף בני כו' כמו אריה מטרפו כמ"ש כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו (ישעיה לא ד'):

ויחי יעקב בארץ מצרים וגומר. למה פרשה זו סתומה. אלא כיון שנפטר יעקב התחיל השעבוד. ד"א שבקש לגלות הקץ ונסתם ממנו. ד"א שנסתמו ממנו כל צרות שבעולם. כך היא הנסחא בב"ר. כפי הנראה שאין סמך מן המקרא לכל הדרשות האלו וכולם כמתנבאים. ואשר נראה לי בזה לפי שמצינו כאן סתימה שלא כדרך הפרשיות הסתומות שבתורה שיש בהם ריוח לפחות כשיעור פרשה סתומה וכאן אין ריוח כלל ודאי שכונת עזרא הסופר להסמיך פסוק ויחי יעקב לפסוק שלפניו וישב ישראל בארץ גושן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד ויחי יעקב וגו' כאילו היה הכל פסוק אחד ע"כ נחלקו ג' לשונות אלו במשמעות דורשין. כי ללשון ראשון הדורש שכיון שנפטר יעקב התחיל השיעבוד יהיה קישור שני פסוקים אלו על זה האופן כי מתחילה אמר וישב ישראל בארץ גושן הורה בלשון ישיבה שהיה להם ישיבה של שלוה ומנוחה. ויאחזו שהיה להם גם אחוזה בארץ ויפרו וירבו מאד וכל זה היה בזמן ויחי יעקב כי בחייו עמד להם זכות יעקב שזכו לכל אלה מכלל שבמותו פסק זכותו ופסק הכל כי לא היה להם עוד ישיבה של שלום מצד השעבוד וכ"ש שלא היה להם אחוזה בארץ כי עבדים המה וכן לא ניתן להם לפרות ולרבות כי בקשו להמעיטם ע"י השעבוד באמרם פן ירבה ולפי זה היתה מיתת יעקב סבת השעבוד ונוכל לומר בהפך זה שהתחלת השעבוד היה סבת מיתתו כי קיצר הקדוש ברוך הוא שנותיו שלא הגיע לימי אבותיו שלא יראה בשעבוד בניו כי בא הזמן של ועבדום וענו אותם. לכך נאמר ויקרבו ימי ישראל למות ואמרו רבותינו ז"ל כל מי שנאמר בו קריבה לא הגיע לימי אבותיו ובדרך זה יהיה הסמיכות מבואר ג"כ כמו בדרך ראשון ומספר י"ז שנה דנקט לומר שמכירתו של יוסף שהיה י"ז שנה גרם להם שלא ישבו בשלום במצרים כ"א י"ז שנה. וללשון שלישי הדורש לפי שנסתמו ממנו כל צרות שבעולם יאמר הכתוב אע"פ שהיה כל ימיו בצרה וצרות כמ"ש ימי מגורי ק"ל שנה מעט ורעים. מ"מ לגודל השלוה שהיה לו תוך י"ז שנים שראה ישיבת בניו בשלום ויאחזו בארץ ויפרו וירבו נשכחו ממנו כל הצרות הראשונות שעברו עליו והיו כלא היו לכך נאמר ויהי ימי יעקב שני חייו קמ"ז שנה כי אותן ק"ל שנים לא היו נחשבים מכלל ימי חייו לגודל צרותיו ועכשיו למפר' נחשבו כולם שני חייו וזה לפי שנסתמו ממנו כל הצרות שעברו וכאילו היה חי חיים נעימים ועריבים בכל שנותיו שהרי באמת יוסף היה חי לכך סמך ויחי יעקב אל הפסוק הקודם. ומה שהשמיט רש"י לשון זה לפי שנ' לו שהיינו הך הלשון ראשון כאשר הוא מבואר למבין בהתבוננות מעט. ואולם הלשון השני הדורש שבקש לגלות הקץ ונסתלקה ממנו השכינה לפי שבא לתרץ מהו שאמר ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז מאי קמ"ל וכי עדיין לא ידענו שהיה במצרים י"ז שנה שהרי בבואו לפני פרעה אמר ימי מגורי ק"ל שנה וא"כ למה הוצרך לומר שהיה חי במצרים י"ז שנה. ועוד למה לא הזכיר לשון זה באברהם ויצחק או באמהות. אלא ודאי שבא להורות שפרשה השכינה ממנו לפי שנא' למעלה ותחי רוח יעקב אביהם שפירושו שרת' עליו השכינה מדקאמר רוח יעקב וסד"א שפרחה עליו רוח הקודש כל הימים עד יום מותו קמ"ל ויחי יעקב בארץ מצרים כי בבואו למצרים חי יעקב אבל לא רוח יעקב שנסתלקה ממנו השכינה מיד לפי שאמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך וא"כ מיד היה מוכן אל הגויה לצות מחמת מיתה והיה חושש הקב"ה פן יגלה הקץ על כן נסתלקה ממנו השכינה ועדיין לא ידענו מאיזו טעם נסתלקה שכינה ממנו ע"כ באה פרשה זו סתומה לסמכה לפסוק וישב ישראל בארץ גושן לפי שמהידוע שימשך נזק גדול מן ידיעת הקץ כי הדורות הקודמים היודעים שהגאולה לא תהיה בימיהם לא ידרשו את פני ה' לבקש על הגאולה ועל התמורה וכן פי' בעקידה על המדרש האומר כשבקש יעקב לגלות הקץ אמר הקב"ה ולא אותי קראת יעקב ר"ל שלא היית חס על כבודי כי מידיעה זו ימשך נזק זה שלא יקראו אותי ולא יבקשו פני הדורות הקודמים ויבקשו לישב וכמתיאשים מן הגאולה על כן סתם וחתם ה' הקץ האחרון כדי שבכל דור ודור יבקשו את פני ה' ואת דוד מלכם ויהיו מחכים קץ ישועתו תמיד כאשר בעונינו מדה זו מצוייה בינינו אפי' בזמן שאין הקץ נודע מ"מ רבים המה עמי הארץ המתישבים בארצות העמים ובונין להם בתים ספונים וחשובים של אבנים בנין הקיום ובסבה זו לעולם אינן דורשין את פני ה' בכל לב להביאם אל ארצם וע"כ הקב"ה מניחם שמה ולהנחה זו פסוק וישב ישראל בארץ גושן מדבר באשמת ישראל שבקשו להיות תושבים ולהיות להם אחוזה בארץ לא להם ונזק זה בא להם לפי שקץ גלות מצרים היה נודע להם על כן הדורו' הראשוני' אשר ידעו בבירור כי לא בימיה' תהיה הגאולה ההוא בקשו להם ישיבה של קבע ואחוזה בארץ מצרים על כן סמך לפסוק זה פסוק ויחי יעקב להורות שנזק זה הנמשך לאותן הדורות מחמת שהיה הקץ נודע גרם לויחי יעקב אבל לא רוח יעקב כי אם יעקב לבדו היה חי כדי שלא יגלה הקץ האחרון ושלא יתפשט נזק זה לדורות:

ויקרבו ימי ישראל למות. במדרש אמרו הימים מתים והם אינם מתים כי כל זמן שהצדיק בעולם נמצאו ימי השלוה בעולם ובמותו בטלים אותן ימי השלוה ובטולם היינו מיתת' וכמ"ש כל זמן שיעקב חי לא התחיל השיעבוד. אבל יעקב עצמו ארז"ל שלא מת ואע"פ שכל צדיק נקרא חי במיתתו מ"מ נקט יעקב דווקא לפי שדרשו עליו מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים כי הבן יש בו חלק מן אביו וכל עובר ירך אמו ואביו הוא ובהיות זרעו בחיים אז דומה כאילו גם הוא בחיים ר"ל חלק ממנו ודווקא יעקב שמטתו שלימה וכולם זרע חי רב פעלים אבל המוליד בן רשע הקרוי בחייו מת אז אין ברא מזכי אבא כי דיו לבא מן הדין להיות כנדון והוא עצמו קרוי מת בחייו ואיך יקרא חלק אביו. וזהו שדרשו על פסוק והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב למה הזכיר בדוד שכיבה וביואב מיתה לפי שדוד הניח בן צדיק כמותו משא"כ ביואב ומטעם זה נאמרה שכיבה ביעקב והמיתה נאמרה דווקא על הימים:

ועשית עמדי חסד ואמת וגו'. יש כאן בקשה על צד האמת ועל צד החסד על צד האמת היינו דבר שאינו מצפה לתשלום גמול ועל צד החסד היינו דבר המצפה לתשלום גמול כי בקשה שבקש ממנו לקוברו זהו דבר המצפה לתשלום גמול כדמסיק פרק ואלו מגלחין דקבר יקברוניה כו' אבל מה שבקש ממנו לקברו דווקא בארץ כנען זהו חסד שאינו מצפה לתשלום גמול. ד"א מה שבקש שלא יקברנו במצרים שלא יעשוהו ע"ג זהו מצד האמת חייבו לעשות כן להציל מכשול מן המצרים. אבל מה שבקש שיקבור אותו דווקא בארץ כנען זהו על צד החסד. ומה שפירש"י ג' טעמים בדבר נראה לפרש שכולן צריכין זה לזה כי הטעם שלא יעשוהו ע"ג ושלא ישלטו הכינים על קברו הכל חד טעמא הוא כי למה יעשוהו ע"ג ומה גבר מגוברין אלא לפי שיראו שכל עפר הארץ כינים חוץ מקברו ע"כ יטעו אחריו ואם יהיו הכינים גם על קברו אז יצטער בהם וטעם של כינים לבד אינו מספיק כי יקשה והלא הרבה ריוח והצלה לפניו יתברך להצילו מן הכינים שהרי ארז"ל פרק השותפין ז' לא שלטו בהם רמה ויעקב אחד מהם ואם רמה לא שלטה בו ק"ו הכינים אלא שאמר שאם לא יהיו הכינים על קברו יעשוהו ע"ג ובשני טעמים אלו לא סגי דא"כ למה צוה שיקברנו דווקא בארץ כנען ולא בשאר ארץ אלא בעבור צער גלגול מחילות. ובטעם של גלגול מחילות לבד לא סגי דא"כ למה אמר אל תקברני במצרים די לו במה שאמר וקברתני בקבורתם. אלא כך אמר מבקש אני ממך שתקברני בקברות אבותי ואם תבוא לידך איזו סבה ומניעה שלא תוכל לקברני בארץ כנען אז תקברני באיזו ארץ שיהיה חוץ מארץ מצרים שאל תקברני שמה כלל וכל כך למה אלא ודאי משום חשש ע"ג או כינים כאמור:

ויאמר השבעה לי. לא היה יוסף חשוד בעיניו שלא יקיים מצות אביו אלא השביעו כדי שיהיה לו התנצלות לפני פרעה כמו שפירש"י על פסוק כאשר השביעך שאם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך כו'. ומה שנא' לשון לי ולו השבעה לי וישבע לו נ"ל שהיה מתירא פן יאמר לו פרעה שיתיר שבועתו ע"כ אמר השבעה לי היינו על דעתי והנשבע על דעת חבירו אין לו התרה בלא דעת חבירו כדאיתא בטור י"ד סימן רכ"ז על כן נאמר לי לדעתי וישבע לו. ד"א לפי שיוסף אמר אנכי אעשה כדבריך ואמרו במדרש שיוסף אמר גם אנכי אעשה כמו שאתה עושה ואצוה לבני ויהי שיקברוני בארץ כנען ואמר יעקב השבעה לי שתעשה לי כן כי אני משביעך שתצוה גם אתה לבניך כן ואלו לא נאמר לשון לי הייתי אומר שהיה משביעו על כל דבריו אפי' על אנכי אעשה כדבריך. ד"א שהיה יעקב רוצה לכסות השבועה מפני העומדים כי אמר לו שים ידך תחת ירכי ר"ל והשבע לי אמר לו יוסף אנכי אעשה כדבריך בלא שבועה כי נאמן אני בדבורי ויאמר השבעה לי היינו לי לבדי בסוד שלא ידע מזה שום אדם כי חרפה היא לו ליוסף לומר שאביו לא היה מאמין לו והוצרך להשביעו לכך נאמר וישבע לו לבדו. ד"א שמתחיל' אמר לו שים נא ידך תחת ירכי כי רצ' להשביעו בנקוט' חפץ ואמר לו אנכי אעשה כדבריך בלא שבועה וחשב יעקב כי היה חרה ליוסף שבקש להשביעו שבועה חמורה ויאמר השבעה לי בלא נקיטת חפץ וישבע לו ולכך לא נאמר כאן וישם ידו תחת ירך אביו כדרך שנאמר באליעזר עבד אברהם:

ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך וגו'. למה שינה יעקב הלשון כי שם נאמר ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך והנה במקום פרה ורבה אמר מפרך והרביתיך שלא דבר הוא והענין הוא לפי שלשון פרה ורבה משמע שהוא ציווי אל יעקב שיעסוק בפריה ורביה ועי"ז יצאו ממנו גוי וקהל גוים וכאן על כרחך אין הפירוש כך שהרי לא נולד לו שום בן אחר נבואה זו ומבנימין היתה כבר מעוברת והנה גוי אמר על בנימין וקהל גוים על שעתיד שבט אחר ליחלק לשנים וכל זה אינו תלוי בפעולות ועי"י שיעסוק בפריה ורביה. ע"כ אמר במקום פרה ורבה הנני מפרך והרביתיך לומר שזה אינו ציווי אליו שיעסוק הוא בפריה ורביה אלא הקב"ה מפרה ומרבה אותן הנולדים כבר. ואין לומר שברכה זו שיפרו וירבו הנולדים כבר לא שיחלק שבט א' לשנים דא"כ למה אמר פרה ורבה שפירושו מפרך הל"ל מפרך אלא שאמר מפרך בלשון פרה לומר לך שאותו שבט שעתיד ליחלק לשנים יהיו דומים בכל עניניהם כאילו אתה הולדתם ר"ל יהיו על שמך יקראו כאילו אתה הולדתם כמ"ש ועתה שני בניך וגומר לי הם. ומזה למד יעקב שמאמר פרה ורבה אינו ציווי אליו שיעסוק בפריה ורביה ועי"ז יהיה לגוי וקהל גוים שהרי מאותה נבואה והלאה לא נולד לו בן על ידי שעסק בפריה ורביה. אלא ודאי שפסוק זה ברכה ומתנה ליעקב להפרות ולהרבות הנולדים כבר ועל כן אמר שפירושו מפרך ומרבך ואין הפירוש סתם ברכה להפרות זרעו דאם כן למה לא אמר לו בפירוש מפרך והרביתיך אלא ודאי שתלה בו הדבר שאותו רבוי דומה כאילו אני הולדתים ולמאי נפקא מינה יהיו דומים כאילו הולדתים אלא ודאי לענין שיקראו על שמי להיות כל אחד שבט בפני עצמו וזה מתנה הוא ולא על צד החיוב ע"כ אמר יעקב ונתתיך לקהל עמים אע"פ שלשון זה לא נאמר שם מ"מ יובן כל זה משם. ומה שקרא בני יוסף קהל יותר משאר השבטים לפי שלשון קהל מורה על היות הרבה אנשים נקהלים במקום אחד ובמקום שיש הקהל הגדול העין הרע מצוי בו ביותר על כן נמנעים מלהקהל חוץ משבט יוסף שאין ההקהל מזיק להם לפי שאין העין הרע מזיק להם כמו שלמדו מן פסוק בן פרת יוסף בן פרת עלי עין קרי ביה עולי עין. ומהרי"א פירש שעשה סימן מן הנה מפרך על אפרים שיהיה גם הוא לראש כי מנשה הבכור היה בלאו הכי ראש שבט ולא הוצרך לבקש סימן כ"א על אפרים גם הביא סימן על זה שמקרה שנקברה רחל בדרך אפרת כי אפרת מורה על שם אפרים וסימנא מילתא היא שגם אפרים יהיה ראש שבט:

בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. נקט בזה לפי ששאלו מי אלה שאינן ראוין לברכה כי אמר מבטן מי יצאו אלה ר"ל שיאמרו אלה אלהיך על העגל שעשה ירבעם והשיב יוסף בני הם מ"מ הם בני ומצדי הם ראוין לברכה ומה שיצאו מהם אחאב וירבעם לפי שנתן לי אלהים אותם בזה פה במצרים ואמם מצרית בת פוטיפרע כהן און דהיינו כהן לע"ג ע"כ יצאו ממני לעתיד בנים כאלו עובדי ע"ג אבל מצדי ראויים הם לברכה דאל"כ למה ברך ה' את יצחק והלא יצאו ממנו עשו ויעקב מצד שהיתה רבקה בת בתואל הארמי אלא ודאי שאין הקדוש ברוך הוא תופש אל זרע המקולקל וברכו בעבור הזרע הקדוש הראוי לברכה כך שברכם גם אתה שהרי מצדי ראוים הם לברכה כי באמת הוא שם כולם זרע ברך ה'. ויאמר קחם נא אלי ונקט

לשון אלי להורות שראוי ללמוד ממני הרי בעבורי נתברך אבי ולא חס הקב"ה אל עשו ר"ל יהיו המתברכים במוני לפיכך קחם אלי. ובמלת נא הורה על הזמן ההוה כמו הנה נא ידעתי שפירושו לשון עתה. ור"ל הנני מברכם כפי הזמן של עכשיו שהרי עכשיו כולם צדיקים ולא אחוש אל העתיד. ויברכם ביום ההוא לאמר כפי מה שהיו ביום ההוא ולא היה חושש אל העתיד מה שיבא מרעה כי אין דנין את האדם כ"א לפי מעשיו של עכשיו. ד"א נקט אלי לומר הרי מתייחסים אלי כי משפחת האב עיקר אבל משפחת האם אינה קרויה משפחה:

שכל את ידיו כי מנשה הבכור. יש מקשים למה שתק יוסף עד אחר שבירך אותם ואח"כ ויתמוך יד אביו להסיר אותה מעל ראש אפרים למה לא עשה זה קודם שברכם. אילו לפי שיוסף חשב שהשמאל הטוב מן הימין לפי שהלב מקור השכל מונח ביד שמאל והכבד מקור הנפש המתאוה שבימין וחשב יוסף לפי שמנשה הבכור על כן רוצה לברכו בברכות שכליות ליתן לו המדע והחכמה ביתר שאת ואת אפרים רצה לברך בברכות גשמיות. ואחר שבירך ברכה אחת לשניהם אז ראה יוסף שלא זו הדרך ולא נתכוין אביו לזה ואולי טעה בין בכור לפשוט או לא ידע בין ימין לשמאל על כן וירע בעיניו ויאמר לא כן אבי. ויש מקשים וכי לא ראה שאביו שכל את ידיו בכוונה ובוודאי ידע את אשר עשה ולמה ירע בעיני יוסף והיה לו לשאול לאביו על מה זה שכל ידיו ונראה שיוסף חשב כי יעקב סבר שיוסף לקח הבכור ביד ימין שלו ואפרים בשמאל שלו ואז הבכור כנגד השמאל של יעקב ע"כ שכל ידיו כדי שיהיה הבכור בימין יעקב לפיכך וירע בעיניו שהרי באמת לקח יוסף את אפרים בימינו:

האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. לא רצה לכלול את עצמו עמהם ולומר האלהים אשר התהלכתי אני ואבותי לפניו כי לא רצה להחזיק את עצמו לצדיק גמור ומי שאינו צדיק גמור אין לומר לפניו כ"א עמו שצריך סעד לתומכו כמו נח שנאמר בו את האלהים התהלך נח. והזכיר ב"פ האלהים ובשלישי הזכיר המלאך לפי שנים הראשונים אינם נאותים בלתי לי"י לבדו כי שהתהלכו לפני האלהים היינו העבודה כתרגומו די פלחו אבהתי קדמוי. וכן האלהים הרועה אותי מעודי והיינו הפרנסה כי הוא מן ד' מפתחות שלא נמסרו לשליח. ודורשי רשומות אמרו מעודי עולה למספר ק"ל היינו אותן ק"ל שנים שכלכלו ה' קודם בואו למצרים. עד היום הזה מלת הזה עולה למספר י"ז היינו אותן י"ז שהיה חי במצרים ור"ל אף ע"פ שנראה כאילו היה יוסף מפרנסו אותן י"ז שנים מ"מ תלה אותם באותן ק"ל שנים כשם שהם היו ודאי מאת ה' כך י"ז שנים אלו. אבל בענין השמירה מכל רע שנעשה ע"י שליח אמר המלאך הגואל אותי מכל רע כי תמיד מלאכיו יצוה לשמרו בכל דרכיו. ויקרא בהם שמי ושם אבותי שיקרא להם כל מה שמורה עליו שמי ושם אבותי. כי שם ישראל ע"ש כי שרית עם אלהים ואנשים כך יהיה צדיק מושל ביראת ה'. ויעקב ע"ש עקב רב טוב הצפון לצדיקים כי תמיד ראשיתם מצער ואחריתם ישגא מאד. ואברהם ע"ש אב המון גוים כך יהיו ראש לכל האומות. ויצחק תרגומו וחדי כך תהיה תמיד השמחה במעונם:

וידגו לרוב בקרב הארץ. היה לו לומר בארץ מהו בקרב הארץ ונראה לפ' על דרך שארז"ל במסכת סוטה שהיו המצרים חורשים על גגם ונעשה להם נס ונבלעו בקרקע כו' ואח"כ חוזרין ומבצבצים והולכים לביתם עדרים עדרים כו' ולפי זה היו פרים ורבים בקרב הארץ ממש כי לא לחנם נעשה להם נס זה שהיו נבלעים בקרקע ודאי לכדי שלא תשלוט בהם עין הרע של המצרים ע"כ נתכסו בקרקע כדגים המכוסים במים ובסיבת היותם בקרב הארץ ממש נעשו רבים כדגים כי לא שלטה בהם עינא בישא וע"ז נאמר ותמלא הארץ אותם. ונתן ברכת הריבוי דוקא ליוסף כי שמו מורה על התוס' והרבוי כמ"ש יוסף ה' לי בן אחר וכמ"ש יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. והיתה ברכה זו ראויה ביותר אל אפרים ע"ש כי הפרני אלהים ע"כ נתן ימינו על ראש אפרים כי חשב יעקב ששמו מסייע לו לקבלת ברכה זו. ויוסף חשב ביותר ראוי לתלות ברכת הריבוי בבן הבכור כי אליו פי שנים כפלים בירושה ע"כ גם ברכת הרבוי לו יאתה ביותר. והשיב יעקב ידעתי בני ידעתי הזכיר ב"פ ידעתי כנגד ברכת פי שנים של הבכור ואמר גם הוא יגדל וגם הוא יהיה לעם הזכיר ב"פ גם לרמוז על הכפל כאילו אמר ידעתי מן פי שנים של הבכור אשר מזה הצד היה מן הראוי ליתן לו ביותר חלק בברכת הרבוי לצרף הוויות להדדי. אבל מ"מ אחיו הקטן יגדל ממנו כי הקב"ה בוחר ביותר בקטנים וכל אדם שיש בו צד קטנות אז ביותר הקב"ה מגביה לשיתו לאלפי רבבה כמ"ש לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט וכתיב הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום. וקרה זה לכל זרע אברהם כי ישמעאל בכור לאברהם נפסל ישמעאל ונבחר יצחק. עשו בכור ליצחק נפסל עשו ונבחר יעקב ראובן בכור ליעקב נפסל ראובן ונבחר יוסף מנשה בכור ליוסף נבחר אפרים ביותר ורמז זה הלא דבר הוא והמשכילים יבינו:

האספו ואגידה לכם וגו'. ואח"כ הזכיר לשון קיבוץ הקבצו ושמעו וגו' לפי שארז"ל בקש לגלות הקץ ונסתם ממנו והנה לשון אסיפה שייך למי שעומד בחוץ במקום מגולה ונאסף לתוך הבית למקום צנוע כמו ואספתו לתוך ביתך ואין מאסף אותי הביתה וכן רבים אבל לשון קיבוץ מורה על אנשים מפוזרים שיתקבצו למקום אחד אפי' שיהיה במקום מגולה ובקעי בו רבים. כך מתחלה בקש לגלות סוד הקץ ואין ראוי לגלות דבר סוד ברשות הרבים פן ישמע מי שאינו הגון כי סוד ה' ליראיו דוקא ע"כ אמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים לעת קץ. ומיד הרגיש בעצמו שנסתם ממנו הקץ ע"כ חזר מלשון אסיפה ואמר הקבצו בני יעקב לשמוע דברים שאין בהם סוד ויכול לדבר ממנו ברבים והזכיר ב"פ ושמעו כי לקצתם היה מדבר דברי כבושים ותוכחות כמו לראובן ושמעון ולוי. וע"ז אמר ושמעו בני יעקב. ולקצתם היה מגיד עתידות וע"ז אמר שמעו אל ישראל אביכם כי הגדת העתידות תלוי ברוה"ק שעליו המיוחס לשם ישראל כי שם זה רוחני וזה פירוש יקר:

ראובן בכורי אתה וגו'. תרגומו הוי לך למיסב תלתא חולקין בכירותא כהונתא ומלכותא רצה לפרש הפסוק ראובן בכורי אתה ראוי אתה לבטרה לפי שכחי וראשית אוני אתה. וראוי אתה גם לכהונה דהיינו יתר שאת כי העבודה בבכורות. וראוי אתה למלכות יתר עז. אמנם פחז כמים אל תותר כי מלך במשפט יעמיד ארץ וכל שופט צריך להיות מתון בדבר המשפט. ואתה פחז כמים בכל עניניך והכח היינו המהירות ע"כ אין אתה ראוי לקבל יתרון המלוכה. וכי עלית משכבי אביך ע"כ אינך ראוי לכהונה. כי הכהונה ענינה להשרות השכינה בבה"מ שנקרא משכבי אביך שבשמים כמו שמפרש רש"י על פסוק הנה מטתו שלשלמה ועל פסוק בין שדי ילין וכארז"ל כד הוי רחימתין עזיזא אפותיה דספסירא הוינא שכיבן כו' ואתה גרמת סילוק השכינה ע"י מעשה בלהה ע"כ אינך ראוי לכהונה. ונקט משכבי לשון רבים כי שלשה מקדשים יהיו לעתיד חוץ ממשכן. אז חללת יצועי עלה באותו פעם חללת גם יצועי דהיינו מטה שלי כדי שלא אוליד עוד בנים ממנה ועשית זה בעבור חמדת הממון שיהיה לך חלק גדול בירושה וכן פירש הרמב"ן ע"כ אני קונס אותו ממון לבלתי היות לך משפט הבכורה ליקח פי שנים ותהיה ליוסף בעל עין יפה שפרנס את אביו ואחיו כמ"ש בחללו יצוע אביו נתנה בכורתו ליוסף:

יתר שאת ויתר עז. הקשו המפרשים שכפי משמעות הפרשה לא בירך אותו כלל והכתוב אמר איש כברכתו בירך אותם. ואומר אני שברכו יעקב מעין ברכותיו של משה שנאמר יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר ופירש מהרי"א לפי שראובן היה מוכרח לילך בראש החלוץ למלחמה ועל רוב המתים במלחמה הם הראשונים ע"כ ברכו יחי ראובן ואל ימות. ולי נראה שברכו בענין העז והגבורה שיהיה גבור בארץ ויתן עז ותעצומות לעם כי ההולכים בראש החלוץ צריכים להיות גבורים וכל גבור נקרא איש חי רב פעלים לאפוקי החלוש החשוב כמת לכך נאמר יחי ראובן. וזה שנאמר ויהי מתיו מספר ר"ל כי נצחון האויבים בדרך הטבע תלוי בשני דברים או ברבוי עם או באנשים בעלי כח וגבורה ושניהם כאחד טובים ויען כי ראובן גרם ליעקב סילוק השכינה וקרוב הדבר להיות עונשו מדה כנגד מדה שבמלחמותיו תסתלק השכינה ממנו ויצטרך לעשות מלחמות בדרך הטבע ע"כ הוצרך לשני ברכות אלו שיהיו אנשיו גבורים וע"ז אמר יחי ראובן ואל ימות. ויהיו ג"כ רבים עד שיצטרכו למספר כי עם מועט נקראו מתי מספר שמספרם ידוע לרבים אבל עם רב צריכין לספרם וע"ז ויהי מתיו מספר כי לשון ויהי מורה שיהיו רבים וצריכים למספר. וכן יעקב ברכו בשני ברכות אלו ונתן לו השאת והעז. השאת היינו המספר וזהו בעצם ברכת ויהי מתיו מספר. והעז היינו הכח והגבורה נרמז בברכת יחי ראובן ואל ימות. ויותר מתיישב ענין המספר לפירש"י שפי' ויהי מתיו מספר שיהיה נמנה עם שאר השבטים ומדקאמר מתיו משמע שמדבר בגברים הרבה שיהיו נמנים עם ישראל כשיהיו כל ישראל נמנים לאיזו צורך. ואמר יעקב הנני נותן לך השאת והעז כי השאת ענינו המספר כמ"ש כי תשא את ראש שאו את ראש וכן בכל מקום מזכר המספר בלשון שאת ואמר יעקב אע"פ שמן הדין היית ראוי ליתר שאת ועז ר"ל שיהיה לך יתרון על כל השבטים פי שנים כפלים בענין השאת והעז כי ראוי שיהיו ממך מתי מספר פי שנים על זולתך. וכן יתר עז היה מן הראוי ליתן לך עז ותעצומות יותר מכל השבטים ליקח פי שנים בשאת ועז. אך לפי שפחזת כמים בחטא של בלהה ע"כ אל תותר להיות לך יתרון על אחיך בשאת ועז אבל מ"מ גוף השאת והעז אני נותן לך במתנה כי מן הדין היה שהחטא יגרום שלא יהיה לך שום שאת ועז אפי' שוה לאחיך לא היה לך להיות מ"מ הנני נותן לך ברכתי שלום שיהיה לך שאת ועז שוה לאחיך אך אל תותר ליקח יתר על אחיך מצד שהעון גורם לך. ונוכל לפרש ענין השאת היינו שיהיה נמנה במנין שאר השבטים כמו שפי' רש"י על ויהיו בני יעקב י"ב וכן בפסוק ויהי מתיו מספר והכל מבואר על דרך אחד:

שמעון ולוי אחים. שניהם כאח לצרה יולד התחיל בשנאה כדרך שנאמר ויקנאו שמעון ולוי אחי דינה פירש"י לפי שמסרו עצמם עליה נקראו אחי דינה וזה באמת שבח להם שנכנסו בעובי הקורה בעבור אחותם אך שלא יפה עשו מה שגזלו כל העיר כי זה כלי חמס הוא ואין הנקמה תלוי בזה ועל שהמתיקו סוד יחד ונקהלו על כל העיר אמר בסודם אל תבא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי כי באפם הרגו איש זהו טעם על שהתחיל בשנאה לומר שלבשו קנאה בעבור אחותם והרגו כולם כאיש אחד. וברצונם עקרו שור היינו החומה כתרגומו וזהו טעם על שמסיים בגנות ואמר כלי חמס מכרותיהם כי דבר זה אינו תלוי באף ובנקמה אלא מרצונם הטוב עקרו החומה לקעקע כל העיר ולחמוס כל אשר להם. ארור אפם כי עז מצינו בכל מקום לשון עזות על הפנים ולשון קשיות על העורף שהוא מעבר השני אל הפנים וכשקלל לא קלל אלא אפם וקשיות ערפם ואמר ארור אפם ואימתי כי עז כשהוא עז. ועברתם היינו עבר השני של אפם דהיינו הפנים ומעבר השני הוא העורף ועל העבר השני דהיינו העורף אמר כי קשתה. ואמר יעקב שאם ישאר דבק בשני שבטים אלו קנין של העזות פנים וקשיות העורף מי יוכל לעמוד בפניהם וגם שמה יהיו בתכלית הרעה ע"כ אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ר"ל החלק הגדול ממדת העזות פנים וממדת קשי עורף שיש בטבע שני אחים אלו אחלק ואפיץ בכל ישראל כי היכי דלימטי לכל חד שיבא מכשורא ר"ל כשיתפשט בכל ישראל לא יגיע לכל אחד מישראל כי אם חלק קטן והיינו אך שקרא משה לכל ישראל עם קשה עורף שנאמר כי עם קשה עורף הוא ורז"ל אמרו שלשה עזים הם ישראל באומות כו' לפי שקבלו טבע העזות והקשיות עורף מן שמעון ולוי כי חלק אותם יעקב לכל בניו. ד"א אעפ"י שהעזות וקשיות עורף מדה רעה מ"מ יש בהם צד לטובה כארז"ל הוי עז כנמר כו' לעשות רצון אביך שבשמים וכן קשיות העורף אך טוב הוא לישראל כדי שיעמדו בדתם לא ישובו מפני כל לשמוע בקול זרים. וזהו שאמר יעקב שאפם כי אז ועברתם דהיינו העבר השני לאפם כי קשתה וזה בודאי מדה רעה וכדת מה לעשות בהם להפכם לטובה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ר"ל אחלק ואפיץ העזות וקשיות עורף אל שפי מעשה יעקב וישראל דהיינו להפך פעולתם

לטובה

לטובה כאמור. ומה שכללם יעקב ומשה הפרידם לפי שכבר אמר יעקב אחלקם וגו' ע"כ לא היה משה רשאי לצרפם ומ"מ ברכם קצת מעין ברכתו של יעקב כי אמר ברך ה' חילו פירש אונקלוס על הנכסים כי לא היה ללוי חלק ונחלה כי אם המתנות הראויות לו כך אמר יעקב אחלקם ביעקב ר"ל אחלק לו בין כל יעקב כי מן כל ישראל יקחו המה חלקם ואע"פ שבעבור היות כלי חמס מכרותיהם דהיינו לגזול ממון כל העיר נותן הדין לקנסם שיהיו כולם עניים מ"מ אחלק להם ביעקב לקבל מהם מתנותם ושבט שמעון אפיץ בישראל להיות סופרים ומלמדים וע"כ רמז משה ברכה לשמעון תוך ברכת יהודה כי גם מיהודה מושכים בשבט סופר כמ"ש ומחקק מבין רגליו ומחקק היינו סופר:

יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שאתה יהודה הודית במעשה תמר כהוראת שם יהודה ע"כ מדה כנגד מדה יודוך אחיך יודו לך על המלכות ולא יבושו כשם שאתה היית מודה ולא בוש מלהודות על האמת כך אחיך לא יבושו כי יודו על האמת שלך לבד יאתה המלוכה כי מצינו כשהומלך דוד כתיב ויאמרו כל שבטי ישראל וגו' הננו עצמך ובשרך וגו' אתה המוציא והמביא בישראל כו' והשבע ימין וראה כי בג' הזכיר ברכותם מעין שמם יהודה גד ודן. יהודה על שם יודוך אחיך. דן ע"ש ידין עמו. גד ע"ש גדוד יגודנו ושלשתן נמשלו לאריה יהודה גור אריה ומשה אמר דן גור אריה ולגד אמר ברוך מרחיב גד כלביא שכן. לפי ששלשתן נלחמו מלחמות ה' וכן יהודה ידו בעורף אויביו ודן ידין עמו פי' הרמב"ן ינקום נקמת עמו. וגד שנאמר וטרף זרוע אף קדקד. ונרמז שלשתן בפסוק והוא יגד עקב יגד ר"ת **יהודה גד דן** כי יגד ענינו לשון כריתה מלשון גודו אילנא כי שלשתן יכריתו האויבים ולא בגבורת איש כ"א בעזר אלהי כי כמו שהש"י אינו נלחם כי אם בשמו ית' כמ"ש ה' איש מלחמה ה' שמו כך אלו אין מלחמתם בכלי זיין וכן פירש רבינו בחיי שבפרשת יהודה תמצא כל האותיות אלפ"א בית"א חוץ מן ז' להורות שאין מלחמתם בכלי זיין כ"א בשם ה'. וכן שלש אלו נלחמו בשמם כי כאשר שמעו האומות את שמע שמם והוראת שמותם מיד תפול עליהם אימתה ופחד כי שם יהודה מודה שהכל יודו לו כי אליו יאתה הרוממות ודן ידין וינקום נקמת עמו וגד לשון כריתה וז"ש לפי שיהודה אתה יודוך ושמך יגרום לך שידך בעורף אויביך. גור אריה יהודה אע"פ שנמשל לאריה שדרכו לטרף טרף מ"מ מטרף בני עלית לא הסכמת בטרף טרף יוסף אלא עלית נסתלקת מעל אחיך שכן נאמר וירד יהודה מאת אחיו ר"ל נסתלק מהם כי לא רצה להיות אתם בחבורתם. או עלית לשון מעלה שמגד טרף בני שלא היה לך חלק בו עלית למעלה זו. לא יסור שבט מיהודה רבו הדעות בפירוש פסוק זה והמעיין יבחר בפירוש מהרי"א כי הוא קבץ כל הדעות וכל מה שדברו בו רוב המפרשים ע"כ משכתי ידי מלהעלות זכרונם על ספר כי יאריך הסיפור:

זבולון לחוף ימים ישכון וגו'. לפי שזבולון היה עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר שהיה עוסק בתורה וכן אמר משה שמח זבולון בצאתך כי הממון אין לו שלימות כי אם ע"י הוצאה וההוצאה טוב בו מהקבוץ אבל יששכר באהליך כי קנין הממון אינו דבק בו כקנין התורה שהוא תמיד באהלו ואינו תלוי בהוצאה כי אפילו אם נשאר הקנין באהלו יש בו שלימות. וכן פסוק זה בא לגלות העדר הכרוך בעוסקים בקנין הממון כי מלבד מה שכל ימיהם אין להם מנוחה יש בהם עוד חסרון אחד והוא פיזור הנפש כי הוא וביתו וסחורתו מפוזרים ומפורדים זה מזה כי משכן ביתו יהיה במקום אחד והוא עצמו יהיה בדרך או אניה בלב ים וסחורתו במקום שלישי והרי נפשו מפוזר כי מחשבתו על ביתו שבמזרח ומחשבתו על סחורתו שבמערב ומחשבתו על עצמו בין שני גבולים אלו ז"ש זבולון לחוף ימים ישכון כי שם ביתו. אבל הוא לא ישכון בביתו אלא הוא לחוף אניות כי כל ימיו יהיה באניה בלב ים. וירכתו היינו סחורתו וממונו שנקרא היקום אשר ברגליו שמקיימו על רגליו כירך זה המעמיד את האדם ומקיימו. על צידון כי הוא מקום סחורה כמו שאמר סוחר צידון עובר ים מלאוך. וע"ז אמר חכם אחד שילנו ה' מפיזור הנפש כי מחשבתו מפוזרת בהרבה מקומות והזכיר ההפך אצל יששכר כמו שיתבאר בסמוך:

יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים. כחמור זה שהוא ומשאו קשורים יחד לא יתפרדו כך קנין התורה דבק ואינו נפרד ממנו כמו קנינו של זבולון שמגד שהוא וביתו וקנינו נפרדים ע"כ הוא בעל תנועה תמיד או לביתו או לקנינו כי על הרוב הם חוץ ממנו אבל יששכר תמיד משאו עליו משא דבר ה' והוא רובץ בין המשפתים היינו בין שני גבולים כי כל הגלחות של הגוף ישובבוהו כמ"ש אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד ובכל מקום שהוא הולך או עומד תמיד הוא בין שני גבולים כי הם גדלים עמו והולכים לרגלם מה שאין כן בהולך בשתם בסחורה שאין שני גבולים אלו דבוקים בו כי לפעמים הוא הולך במקום סכנה וזה מתנגד לאריכות ימיו וענה בדרך כחו ולפעמים יתרחק מעושרו כי לא ירד אחריו כבודו וא"כ על הרוב אינו בין המשפתים אבל העוסק בתורה ורובץ תחת משא דבר ה' תמיד הוא בין המשפתים כחמור. וירא מנוחה כי טוב כי אין קנין התורה תלוי בתנועה כמו קנין הממון כי על הרוב ממרחק יביא לחמו אבל קנין התורה תלוי בעמל הנפש ומנוחת הגוף כי מטעם זה נתנה התורה בשבת יום מנוחה. ואת הארץ כי נעמה כי א"י אוירא דמחכים הוא. ויט שכמו לסבול עול תורה. ואע"פ שקנין התורה קודם במעלה לקנין שאר סחורה כי טוב סחרה מכל סחורה מ"מ הקדים את זבולון ליששכר כ"א אין קמח אין תורה ואם לא יאכל וישתה איך יהיו אבריו חזקים אף בריאים לטרוח בתורת ה' ע"כ הקדים את זבולון אשר ממרחק יביא לחמו כדי שיוכל יששכר להיות יושב אוהלים וגם יששכר נותן מחלקו בתורה אל זבולון שמעלה לו מס עובד עבודה ממש וז"ש ויהי למס עובד:

דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. יאמר שאע"פ שבדגלים יהודה נוסע בראשונה ודן באחרונה מ"מ ישוה לו גם הוא שידין את עמו כאחד כמיוחד שבשבטי ישראל והוא יהודה כי שמשון שפט את ישראל בדורו כדוד בדורו וכמ"ש במלך המשיח שיבא מיהודה וברוח שפתיו ימית רשע כך יהי דן נחש עלי דרך כי כל נחש ממית ברוח שפתיו. ומדקאמר ידין עמו ש"מ שמדבר בשבטי ישראל שידין אותם ויגלה הקוצים מן כרם ה' צבאות. וע"כ היה מן ההכרח שיסע יהודה בראשונה ודן באחרונה לפי שיהודה נמשל לאריה שעיקר כחו בזנבו וא"כ כשהלך יהודה לפני מחנה ישראל ואחוריו כלפי העם דומה כאילו זנבו פונה למחנה ישראל רמז שבו ידין עמו לשבר זרועות רמות. ודן נמשל לנחש שאין כחו אלא בפיו ע"כ דין הוא שיסע באחרונה ופיו פונה אל מחנה ישראל כי בו ידין עמו. ולפי שכל דיין יש לו רבים הקמים עליו ע"כ אמר לא תגורו מפני איש כי לישועתך קויתי ה' ואלהים נצב בעדת אל להצילם מאנשי זרוע. וי"א שדן לא היה מחניף לשבטו אלא היה דן כאחד בשבטי ישראל כשאר שבטים כי קרוב ורחוק היו שוים בעיניו. ומה שמצינו שמשה המשיל את דן לגור אריה ויעקב המשילו לנחש רמז שכל דיין יש לו מלחמה פנים ואחור יש מעיזים בפניו לומר לו מוסיף אני עליך דיינים כמ"ש טרחכם ומשאכם וריבכם ויש מרנן אחריו אבל לא בפניו ע"כ צריך להיות בעל כח ואמיץ רוח לנגוח פנים ואחור ולא יתן את לבו לכל הדברים אשר ידברו בין בפניו בין אחוריו אלא יהיה כאריה ונחש זה כחו באחוריו וזה כחו בפניו וזה רמז נכון:

גד גדוד יגודנו. הרבה גדודים יבואו עליו למלחמה ובתחילת המלחמה יכה בהם מכה רבה כמ"ש וטרף זרוע אף קדקד כי עור בעד עור וכשמכה בחרב אז המוכה מרים ידו להגן על ראשו על כן הגבור טורף תחילה זרוע וחותכו לשנים עד שיעבור החרב אל הקדקד. ויעקב מדבר בסוף המלחמה שאויביו יתנו לו עורף ויברחו והרי עקיבו של הנרדף סמוך אל הרודף וביותר כשהוא נופל ונכשל בנפילה ואז יכרית ויגד עקביו וז"ש והוא יגד עקב כי יגד היינו כריתה מלשון גודו אילנא:

מאשר שמנה לחמו. לפי שאשר היה מספיק שמן לבה"מ למנחות ולשאר צרכי המקדש וידוע שכל שפע והשובע בא לעולם מן המקדש ע"כ אמר שמאשר שמנה לחמו של ישראל שמנה תחת שמן והוא יתן מעדני מלך כי הוא יתן למקדש והמקדש יתן אל כל העולם כמלך כעס. או ניבא שאשר יהיה בעל צדקה ולפיכך הכל ישבחוהו בנים ובנות כמ"ש כי אשרוני בנות ומשה אמר ברוך מבנים אשר וגו' והוא יתן לעני לחם שמן ומעדני מלך לא מן הפחות כהוא שמאכיל לעני פטומות, וכמ"ש אם אכלתי פתי לבדי אפי' פתי פת נקיה המיוחד לי לא אכלתי לבדי:

נפתלי אילה שלוחה. י"א נפתלי נופת לי כי נופת תטופנה שפתותיו מר עובר ע"י בשורות טובות שהיה מבשר לישראל. ויש מפרשים על פרותיו שממהרים להתבשל ונותן אמרי שפר ע"י מקרא בכורים או ברכת הפירות. וקרוב בעיני לומר באמרי שפר היינו התורה וע"כ המשילו לאילה כדמסיק במסכת עירובין אילת אהבים למה נמשלו ד"ת לאילה לומר לך מה אילה רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה כשעה ראשונה אף ד"ת חביבין על בעליה כל שעה כשעה ראשונה ואולי שכל זה דרשו נופת לי ד"ת מתוקים מדבש ונופת צופים. ור"ל לפי שנקרא נפתלי על שם שד"ת מתוקים כנופת צופים לפיו ע"כ יזכה להיות כאילה שחביבה על בעלה כל שעה כשעה ראשונה ויתן אמרי שפר שאפי' ד"ת שנתישנו בפיו הרי הם אמרי שפר כי שפר מורה על דבר חדש שהוא בשופרו ויופיו:

בן פרת יוסף בן פרת עלי עין. אמר יעקב כי יוסף מגיד עצמו הוא בן פרת לשון פריה ורביה כי יוסף לשון הוספה כמו יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. ואמר בן פורת עלי עין מגיד שהוא בעל חן על דרך שנאמר נושאת חן בעיני כל רואיה ע"כ יהיה עלי עין שאין עין הרע שולט במי שנושא חן בעיני כל רואיו והמופת על זה שהרי בנות צעדה עלי שור להסתכל ביופיו ואעפ"כ לא ניזק מגד עין הרע אע"פ שבמקום שהריבוי מצוי אז ביותר העין הרע מצוי מ"מ יהיה יוסף בן פרת שיפרה וירבה כדגים הללו ואעפ"כ יהיה בן פרת חנו נטוי עלי עין הרואה לבל יזיקו ואמר שהזכיר נזק של עין הרע של כל רואיו שניצל ממנו חזר להזכיר ענין שני בדומה לו כי גם אחיו נתקנאו בו ונתנו בו עיניהם וניצל גם מהם. וז"ש וימררוהו ורבו וישטמוהו בעלי חצים וענין ורבו כמו רבה קשת כי המה רצו להמיתו ע"י חץ שנאמר ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו והיינו ע"י חץ לפי שחשבוהו למוציא דבה אשר חץ שחוט לשונו ע"כ רצו לעשות בו מדה כנגד מדה וישטמוהו בעלי חצים הם בעצמם היו בעלי חצים אשר חץ שחוט לשונם שהרי הם הוציאו דבה על בני השפחות לקרותן עבדים ויבא יוסף דבתם רעה שהוציאו הם על בני בלהה וזלפה אל אביהם לפיכך ותשב באיתן קשתו של יוסף שהרי מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת ולפי זה קשתו של יוסף ירה על פי הדין האחים ראוים לקרותם בעלי חצים וחיציו של יוסף נחתו בהם בדין ויפוזו זרועי ידיו כי רועה זונות יאבד הון ושוא לא היה רועה זונות באשת פוטיפר ע"כ זכה להון עתק וזכה להיות רועה ישראל. ברכת אביך גברו על ברכות הורי היינו כמו חדר הורתי כי הברכות שקבלתי ע"י אמי היו בעקבה ורמיה וכמילתא דשמירתא מפני עשו. אבל ברכת אביך שנטל הבכורה מן האחים ונתנה לך היינו נתינה גלויה ומפורסמת עד תאות גבעות עולם. כי בכל ד' רוחות העולם יכול אתה להתפאר בהם. תהיין לראש יוסף וגו' יהיו כדבר המונח על הראש והקדקד אע"פ שהבכורה נזיר אחיו ר"ל לקוחים ומפורשים מן שאר אחיו הגדולים בברכות ומ"מ יכול אתה להתפאר בהם כדבר המונח במקום גבוה על הראש הנראה לכל לאפוקי ברכת הורי הוכרחתי להכחישם ולומר לא נתקיימו בי ולילך בהחבא מפני עשו אחי:

בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל. צריך עיון מה זה ענין מראה הערב והבקר ולמה קראו פעם שלל ופעם עד וכאן נאמר לשון יאכל ואח"כ יחלק. וזה כי מהידוע שכל דבר שהאדם שואל כהוגן ניתן לו בפנים מאירות דהיינו בבקר וכל דבר שהאדם שואל שלא כהוגן נותן לו בפנים חשוכות כמו שפי' רש"י על פסוק בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע וכל דבר שהוא הכרחי לאדם דהיינו כדי אכילתו להבית שבר רעבון ביתו הוא הדבר הניתן

בפנים מאירות ולא יחסר לחמו לעד ולנצח. וכל המותרות שהאדם אוכל יותר מכדי אכילתו לסוף יעזוב לאחרים חילו ויחלק לאחרים ואולי לנושא אלמנתו והוא עצמו משולל ומרוחק מן אותן המותרות הנקנים לו בערב. לכך נאמר בבוקר היינו הדבר הניתן לו בפנים מאירות זה הדבר אשר יאכל כי כדי אכילתו לבד ניתן לו בפנים מאירות ניתן לו עד אע"פ שעד הוא ג"כ לשון שלל מ"מ הזכירו בלשון עד המורה על הנצחיות ולערב מה שניתן לו בפנים חשוכות הוא הדבר אשר יחלק לאחרים והוא משולל ממנו כי יש במשמעות לשון שלל ענין הסרה כמו ושל הברזל לשון שלילה והסרה. וסמך ענין זה לברכת זאב יטרף להוכיח גם את שופטי ישראל שלא יטרפו במלחמה יותר מכדי הצורך כמ"ש שופטיה זאיבי ערב לא גרמו לבוקר מאשים אותם הנביא במה שטרפו יותר מן ההכרחי על כן קראם זאיבי ערב. ואמר לא גרמו לבוקר כי לא בקשו ההכרחי הניתן בבוקר. וכן מאשים את שאול שהיה מן בנימין וטעה אל השלל כי לא זכר ברכת יעקב לבנימין אבל באברהם נאמר בלעדי אשר אכלו הנערים וגו' דוקא כדי אכילתם לקח ולא לחלק להם שלל מותרי ובזה נשא המשל מן הזאב הטורף לצורך מאכלו ולפעמים הוא טורף ומשחית ללא תועלת וזה פירוש יקר. ובבעל הטורים מסיק שר"ת של התחלת ברכת כל השבטים עולה שס"ה כמנין ימות החמה וס"ת עולה שנ"ד כמנין ימות הלבנה לפי שבעה"ז כל ממשלתם דומה ללבנה פעמים נבנתה פעמים נפרצה כך לפעמים הם חסרים מן המלכות. אבל בזמן שילין ינון ולמה צדיק שמו של משיח שקדם לעולם אז כתיב כסאו כשמש נגדי שיהיה מלכותם נצחי כשמש ועל כן נרמזה השמש בראש תיבות רמז לשמו של משיח שקדם לעולם וזהו סוד זרח ופרץ שדרשו על חמה ולבנה וזהו מראה הערב והבוקר שנזכר כאן בבנימין :

שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך. היה לו לומר שא נא פשע וחטאת אחיך ולמה הכניס אחיך בין הדבקים ומה נתינת טעם הוא שאמר כי רעה גמלוך ונראה שהיה כאן פשע וחטאת. הפשע הוא שרצו להרגו בידים והוא אינו חייב מיתה בידי אדם אפי' לפי דבריהם שחשבוהו למוציא דבה. החטאת הוא מה שמכרוהו לעבדות ויש להם קצת התנצלות על זה לומר לפי שהביא דבתם לומר שקוראין לבני השפחות עבדים על כן גמלו לו כמותו למוכרו לעבד ע"כ נאמר שא נא לפשע אחיך לפי שעל הפשע אין להם שום התנצלות על כן הם מבקשים מחילה ורחמים. אבל וחטאתם דין הוא שתמחול כי רעה גמלוך ר"ל שיש להם קצת התנצלות שגמלו לך אותה הרעה דהיינו הרבה רעה ובזה מיושב למה הקדים הפשע לחטאת כי אין זה דרך המבקשים לבקש תחלה על הדבר הגדול ואח"כ על הקטן איפכא מבעי ליה ולהנחתינו הוא מיושב :

ויבואו עד גורן האטד. שהיה מוקף קוצים ואם דרכו של כל גורן להיות מוקף קוצים למה נקרא זה גורן האטד יותר משאר הגרנות וכי לא היה בעולם שום גורן מוקף קוצים זולת זו. וע"ק מה שנאמר וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים בגורן האטד למה לי כי משמעותו כאלו גורן האטד גרם האבל. ועוד למה הספידו המצרים וכי היו בניו או קרוביו שהספידו עליו כל כך בלב שלם או אם היו צדיקים כל כך שהיה חם לבם בקרבם וצר להם פטירת הצדיק. ועוד לשון כבד אינו מתישב על האבל. ונראה מכאן ראיה למה שאמרו רז"ל שבזכות יעקב פסק הרעב וכשמת מת יעקב חזר הרעב למקומו. ועל כן עשו המצריים אבל כבד בעבור כי כבד הרעב כבראשונה כי הרגישו המצרים דבר זה שיחזור הרעב לקדמותו ע"י גם זה שקרה להם בדרך כי פתאום נזדמן להם גורן אחד שהיה מוקף קוצים מכל צד שלא היה נשאר פתח או דרך לבא אל הגורן. ומזה הבינו שבזכות הצדיקים גרם להם בחייו שהיה להם דרך לילך אל הגורן ולאכול מגרנו ומיקבו. ובמותו יעכבו עליו הרשעים שנמשלו לקוצים שלא יהיה להם עוד דרך אל הגורן כאשר היה להם לפנים כי סר צלם מעליהם ובפרשת שמות בפסוק ויקצו מפני בני ישראל יתבאר בע"ה שהמצריים נמשלו לקוצים בערך כרם ה' צבאות בית ישראל. ע"כ נרמז להם שבעבור רשעת המצריים יחזור הרעב לקדמותו. וע"ד שארז"ל אין הפורענות בא לעולם כ"א בעבור הרשעים ואינו מתחיל כ"א בצדיקים שנא' כי תצא אש ומצאה קוצים אלו הרשעים. ונאכל גדיש שכבר נאכל. הנך רואה שקוצים וגדיש שהזכיר כאן היינו גורן האטד כי הגורן היינו גדיש והקוצים האטד. וקרא לצדיק גדיש לפי שכולם אוכלים בזכותו כמ"ש כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כו' וכמ"ש לנפש לא יטמא כי אם לשארו היינו לצדיק שהכל כקרוביו ונקרא שארו בעבור הקורבה ובעבור שהוא מפרנסו כי שאר היינו מזון ז"ש ואינו מתחיל כי אם בצדיקים ר"ל זה התחלת הפורענות שהקב"ה לוקח מן הדור החוטא את הצדיק שהיה זן ומפרנס את הדור בזכותו ועיקר הפורענות בא בעבור מציאת הרשעים שנמשלו לקוצים והם גורמים שכבר נאכל גדיש כי אין להם עוד פה לאכלו והקוצים מעכבים את הדרך אל הגדיש. וכשראו המצריים שנעשה להם נס זה פתאום שהקרה ה' לפניהם גורן אחד מוקף קוצים מכל צד שלא כדרך העולם מיד הרגישו שגדר ה' בעדם לבלתי תת להם מבוא אל הגורן עוד על כן הספידו המצרים אבל כבד רצה לומר על כובד הרעב. ובזה מיושב למה הספידו דוקא בגורן האטד ולא קודם לכן. וכאשר ראה הכנעני אבל זה בגורן האטד והיה קשה לו למה לא עשו אבל זה קודם בואם למקום זה אלא ודאי שאבל כבד זה למצרים הוא כי כבדות הרעב יחזיר למקומו ע"כ הוא דוקא למצרים ולא לבני יעקב וזה רמז נכון ויקר. ובזה נראה לי ליישב מה שנאמר ויראו אחי יוסף כי מת אביהם מה ראו. ועוד קשה למה לא בקשו מאביהם שיצוה לו באמת כן. וע"ק מ"מ יוסף אנכי אכלכל אתכם מי בקש זאת מידו שלא לא בקשו כי אם שלא ירע להם. אלא ודאי שיוסף לא היה החשד בעיניהם שיעשה עמהם רעה ממש אך שכאשר ראו כי מת יעקב ובמותו חזר הרעב לקדמותו היו יראים שאם יוסף לא יעשה להם רעה מ"מ יש לחוש שלא גם טובה לא יעשה להם ולא יכלכלם בשני הרעב והשב לנו את הרעה אשר גמלנו אותו לא בקום ועשה כי אם בשב ואל תעשה ע"כ הוצרך יוסף לומר להם ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם בעבור טפכם כי הטף למה באים אל העולם אלא לא חטאו כלום :

סליק ספר בראשית

הפטרת ויחי במלכים א סימן ב'

וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־שְׁלֹמֹה בְנוֹ לֵאמֹר׃ אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת ׀ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֺתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם׃ לְמַעַן יָקִים יְהֹוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃ וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃ וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהֹוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃ וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל׃ וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלִַם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד׃

פירוש המלות

לאיש. מושל ברוחך : בדרכיו. מה הוא רוצה אף אתה תרצה כן : בשלום. שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו : בחגרתו. היא החרב : ובנעלו. שהראה לו חליצת גידמת : מבחורים : שם מקום. או פי' מהאנשים המובחרים : ותכון מלכותו. אף על העליונים :

תרגום ירושלמי

בראשית בְּחוּכְמָא בְּרָא יְיָ׃ והארץ וְאַרְעָא הֲוַת תָּהְיָא וּבָהְיָא וְצָדְוּ מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא וְרֵיקַנְיָא מִכָּל בְּעִיר וְרוּחָא דְרַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת מְנַשְּׁבָא עַל אַפֵּי מַיָּא׃ וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר סְדַר עוֹבַד בְּרֵאשִׁית יוֹם קַדְמָי׃ וִיהֵי מַפְרִישׁ בֵּין מַיָּא עִלָּאֵי וּבֵין מַיָּא אַרְעָאֵי׃

והיו לאתת ויהון לאתין ולמועדין ולמקדשא בהון רישי ירחין ושנין : ויברא
וברא מימרא דיי ית אדם בדמותיה בדמות מן קדם יי ברא יתיה
דכר וזוגיה ברא יתהון : והוה אדם נפש דחיה : ועץ ואילן דעתא כל
מן דאכיל מניה מפרש בין טב לביש ויקח ונסיב יי אלהים ית
אדם ואשריה בגנתא דעדן ואצנע יתיה למהוי פלח באוריתא
ולמטור : אעביד ליה בר זוג כד נפיק ביה : ולאדם לא אשכח בר
זוג כד נפיק ביה : על כן ישבוק גבר בית מדמכא דאבוי ואמיה :
ולא הוו ידעין מה היא בהתתא : חגורות אצטלין : מתהלך מטייל
בגנתא לתוקפא דיומא : ויקרא וקרא מימרא דיי אלהים לאדם ואמר
ליה הא עלמא דבריית גלי קדמי חשוכא ונהורא גליאו קדמי ואיך את
סבר דלית גלי קדמי אתרא דאת בגויה הן היא מצותא דפקדית יתך :
ישופך ויהי כד יהוין בניא דאתתא לעין באוריתא ועבדין פקודיא יהוון
מתכוונין ומחיין יתך לרישך וקטלין יתך וכד ישבקון בניא דאתתא
מצותא דאוריתא ולא יעבדון פקודיא תהוי מתכוין ונכית יתהון
בעקבהון ומרע יתהון ברם יהוי אסו לבנהא דאתתא ולך חויא לא
יהוי אסו ברם עתידין הנון אלין לאלין למעבד שפויתא בעקבא בסוף
עקב יומיא ביומוי דמלכא משיחא : וקוץ וכובין ודרדרין תרבי לך
ותיכול ית עסבא דבאפי ברא עני אדם ואמר בבעו ברחמין מן קדמך
יי לא נתחשב קדמך מן בעירא למיכל ית עסבא דבאפי ברא נקום
כען ונלעי מלאות ידי וניכול מזון מן פירי ארעא ובכדין יהוי מפרש
קדמך בין בני אנשא ובין בעירא : הן ואמר מימרא דיי אלהים הא
אדם דבריית יתיה יחידי בגו עלמי היך מה דאנא יחידי בשמי מרומא
עתידין אומין סגיאין למקם מניה מניה תקום אומה דידעה למפרשא
בין טב לביש וכדון טב דנטרוד יתיה מן גנתא דעדן קדם עד לא
יפשוט ידיה ויסב לחוד מן פירי אילנא דחייא וייכול ויחי לעלם : ויגרש
וטרד ית אדם ואשרי יקר שכנתיה מן לקדמין ממדנח לגנתא דעדן
מעלוי תרין כרוביא קדם עד לא נברא עלמא תרין אלפין שנין ברא
אוריתא ואתקן גהנם וגנתא דעדן אתקן גנתא דעדן לצדיקיא דייכלון
ויתפנקון מן פירי אילנא על דנטרו מצותא דאוריתא בעלמא הדין
אתקן גהנם לרשיעיא דהיא מדמיא לחרבא שנינא אכלה מתרין סטרה
אתקן בגוה זקוקין דנורא וגומרין מבערן לרשיעיא להתפרע מנהון
לעלמא דאתי על דלא נטרו מצותא דאוריתא בעלמא הדין ארום
אילן דחיים היא אוריתא כל דנטר לה בעלמא הדין הוי חי וקיים
כאילנא דחיי טבא היא אוריתא לפלחה בעלמא הדין היך פירי אילן
דחייא לעלמא דאתי : הלא אם תיטיב הלא אין תיטיב עובדך בעלמא
הדין ישתרי וישתבק לך לעלמא דאתי ואין לא תיטיב עובדך בעלמא
הדין ליום דינא רבא חטאך נטיר ועל תרע לבא רביע ברם בידך
מסרית רשותיה דיצרא בישא ואת תהוי שליט ביה בין למזכי בין
למחטי : ואמר קין להבל אחוי אתא ונפוק לאפי ברא והוה כד נפקו
תרויהון לאפי ברא עני קין ואמר להבל אחוי לית דין ולית דין ולית
עלם אוחרן ולא למתן אגר טב לצדיקיא ולא לאתפרע מן רשיעיא
ולא ברחמין אתברי עלמא ולא ברחמין הוא מדבר מן בגלל מה
אתקבל קורבנך מנך ברעו ומני לא אתקבל ברעוא עני הבל ואמר
לקין אית דין ואית דין ואית עלם אוחרן ואית מתן אגר טב לצדיקיא
ולאתפרע מרשיעיא וברחמין אתברי עלמא וברחמין הוא מדבר ברם
בפירי עובדין טבין הוא מדבר על דהון עובדי תקנין מן דידך אתקבל
קרבני מני ברעוא ומנך לא מתקבל ברעוא והוו תרויהון מנצין
באפי ברא וקם קין על הבל אחוי וקטל יתיה : קל אדמהון דאוכלוסין
דצדיקיא דהוון עתידין למקם מן הבל אחוך : ואמר קין קדם יי סגין
אינון חובי למסבול ברם אית יוכלא קדמך למשרי ולמשבק ליה ונפק קין
מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל מן מדנח לגנתא דעדן והוה
קדם עד לא קטל קין להבל אחוי הות ארעא מרביא ליה פירין כפירי
גנתא דעדן מן דחטא וקטל לאחוי הזרת למסקא כובין ודרדרין :
שמנה תמני מאה שנין ובהון בשניא הוה מוליד בנין ובנן : וימת
ומית ואתכניש מן גו עלמא : ויתהלך ופלח חנוך בקושטא קדם יי
והא לית הוא ארום אתנגד במימר מן קדם יי : ויאמר ואמר מימריה
דיי לא יתדונון דריא דעתידין למקם מן בתר דרא דמבולא למובדא
למשתיצי ולמחמא גמירא הלא רוחי יהבית בבני אנשא מן בגלל
דאינון בשר ועובדיהון עובדין טבין ועובדיהון עובדין בישין הא
יהבית להון ארכא מאה ועסרין שנין דלמא דיעבדון תתובא ולא
עבדו : וינחם והוה תהי מן קדם יי במימריה ארי עבד ית אנשא
בארעא ואמר ואדין עם לביה : ונח על דהוה צדיק בדורו אשכח
חן וחסד קדם יי :

נח ותמלא ואתמליאת ארעא חומסין וגזלין : תבת תיבותא דאעין
דקדרינון : וארבת והרכי שמיא אתפתחו ויסגר וחס מימריה
דיי עלוהי : ויזכר ואדכר ברחמוי טבא דאית עמיה ית נח : ויעבר
ואעבר יי רוחא דרחמין : ויחל ושרי למימני : עוד כל יומי ארעא
מן כדון זרעין וחצדין וצנתא ושורבא ויומם ולילייא לא פסקין ויחל
ושרי נח גברא צדיקא למהוי ונציב כרמא : בני יפת בנוי דיפת גומר
ושום אפרכותהון אפריקי וגרמניא ומדי ומקדוניא ויתניא ואנסיא
ותרקי : ובני גומר ובנוי דגומר ושום אפרכיותהון אסיא ופרכוי
וברבריאה : ובני יון ובנוי דיון אלישה אפרכיותהון אלסטרסום אטליא
ודודניא : הוא הוה גבר בצידא בחטאה קדם יי דהוה ציד בני
אנשא בלישנהון ואמר להון רחוקו מן דינוי דשם ואדבקו בדינוי
דנמרוד בגין כדין יתאמר כנמרוד גברא גבר בצידא בחטאה קדם
יי : ותהי ראשית והוות שרוי מלכותיה בבל והדס ונציבין וקטיספו
בארעא דבבל : מן הארץ מן ארעא ההיא נפק אתוראה ובנא ית
נינוה וית פלטיתא דקרתא וית הרית : וית תלאסר בין נינוה ובין
הרית היא קרתא רבתא : ומצרים אוליד ית מריוטאי וית פנטפוליטאי
וית לוסטאי וית פילוסאי וית פנטסכנאי דנפקו מתמן פלשתאי וית
קפודקאי : ואת החוי וית טריפולאי וית ערקאי וית כפרוסאי : וית
אנטרידנאי וית חמצאי וית אנטוכיא מן בבל מן בתר כדין איתפרשו
נסי אומיא : ויהי והון כל דריא דארעא לישן חד וממלל חד ועיצה
חדא ארום בלישן קודשא הוו ממללין דבה אתברי עלמא מן
שרויא : ויהי כד אטעו לבהון מן בתר מימרא דמאן דאמר והוה
עלמא מן שרויה ואשכחו בקעא בארעא דפונטוס ושרון תמן :
ואמרין אתו כען ונבני לנא קריא ומגדל ורישיה ימטי עד צית
שמיא ונעביד לן בגויה בית סגדו בראשיה וניתן חרבא בגו ידיה
דלמא דיסדר לקבליה סדרי קרבא קדם עד דלא נתבדר על אפי
כל ארעא : ותהי שרי והות שרי עקרה לא הוה לה בר :

לך לך ואעשך ואמני יתך לאומא רבא ואברך יתך : ואתקף
ויהוי אברם לברכן סגין : ואברך מאן דיברך יתך
ומן דליט יתך יהוי ליט ויתברכון בזכותך כל זרעית ארעא : ואת
הנפש וית נפשתא דגיירין : אלון מורה משרי חזוא : ותקח ואדברת
אתתא לפלטין דפרעה : רכושם סגולתהון : והוה דין בין רעוי נכסוי דאברם
לבין רעוי נכסוי דלוט רעוי דאברם הוון זממין בעיריהון עד זמן דהוון אתין
לאתר מרעי רעוי דלוט לא הוון זממין בעיריהון אלא מבקרין ואזלין
ברם מפוקדין הוון רעוי דאברם מן אברם צדיקא רבונהון לא
תהכון לכנענאי ולפריזאי עד כען אית להון רשו בארעא : כל אלה
כל אלין אתחברו למישר פרדיסיא : ויכו את וקטילו ית גיבריא
דבעשתרות קרנים וית זוויתניא די בהון וית אמתניא אילין דשרין
דבנוה קרתא : וית חורנאי אלין דשרין בטורא דגבלא עד מישר

חוזא דסמיך על מדברא: אתכדרלעומר ואמרפל מלכא דפונטוס ואריוך מלכא דאלסר ארבע מלכין לקבל חמשא סדרו סדרי קרבא: ועמק ומישר פרדיסיא בירין בירין מליא חמר: יליד מרביצי ביתיה תמני עסרי ותלת מאה ורדף בתרהון עד דן דקיסריון: וירדפם ורדפינון עד עותא דמצפון לדמשק: וית מלכיא דעימיה למישר דחוזא הוא בית מישרא דמלכא: ומלכי צדק מלכא דירושלם הוא שם הוה כהין רבא דעלאה: חדכוש וסנולא דבר לך: אם מחוטא ועד רצועא דסנדלא אם אסב מכל דילך ולא תהוי מתרברב ואמר אנא עתרית ית אברם: אחר מן בתר פתגמיא האילין מן דאתכנשו כל מלכיא דארעא ושלטוני מדינתא וסדרו קרבא לקבל אברם צדיקא ונפלו קדמוי וקטל מנהון ארבעא מלכין וחזר תשע משרין חשב אברם צדיקא בלביה ואמר ני כען עלי דלמא דאתקבלת אגר מצותא בעלמא הדין ולית לי חולק בעלמא דאתי או דלמא דייזלון אחוהון וקריבהון דקטיליא האילין דנפלו קדמוי ויהון בכרכיהון ובמדינתהון ויצרפון עמהון לגיונין סגין וייתון עלי דלמא הוו בידי מצוותא קלילן בזמניא קדמיא דנפלו קדמוי ואתקיימו עלי או דלמא אשתכח לי זכו בזמניא קדמיא דנפלו קדמוי או דלמא די לא ישתכח לי בזמנא תנינא ויתחלל בי שום שמיא בגין כדין הוה פתגם נבואה מן קדם יי על אברם צדיקא למימר לא תדחל אברם אף על גב דאנון מתכנשין ואתיין עלך לגיונין סגיין מימרי תריס לך בעלמא הדין ומגן עלך כל יומא לעלמא דאתי ואף על גב דמסרית בעלי דבבך קדמך בעלמא הדין אגר עובדך טביא מתקנין לך קדמוי לעלמא דאתי: ואמר אברם בבעו קדמך רחמין יי אלהים סגין ברכן יהבת לי וסגין אית קדמך למתן ברם מה הנייה אית לי דאנא אזיל מגו עלמא בלא בנין ואליעזר בר ביתי דעל ידו אתעבידו לי נסין בדמשק והוא סבר בגרמיה למירת יתי: ואמר ליה אנא יי דאפקית יתך מאתון נורהון מאור דכשדאי: ותור וגוזל ושופנין ובר יונין: ויקח לו את וקריב קדמוי ית כל אלין ופסג יתהון לפסגין ושוי גבר פסגיה לקדמות חבריה וית עופא לא פסג: ויירד וכד נחת טיסא לא הוה קרב לפסגיא והדין הוא טיסא דין הוא עופא מסאבא והדין הוא עופא מסאבא אלין אינון מלכותא דארעא ויהי כד יהוון עיצין עצן בישן על בני ישראל זכותיה דאברהם צדיקא מבטלא יתהון: ויהי השמש והות שמשא אזלא למטמעא ושנא עמיקא בסימא נפלת על אברם והא אברם חזי ארבעתי מלכותא דעתידין למיקם למשעבדא בבנוי אימה חשיכה גדולה נפלת עליו אימה דהא היא בבל חשכה דהא היא מדי גדולה דהא היא יון נפלת דהא היא אדום היא מלכותא רביעתא דעתידא למפלא ולא תהוי לה תקומה לעלמי עלמין: והא שמשא אזלא למטמעא וקבלא הוה והא אברם חזי עד די ספסלין אסתדרו וכורסון רמיו והא גהנם דאתעתדת לרשעיא לעלמא דאתי כתנורא מקפן שביבין דנור ושלהבין דאשא דבגווה נפלו רשיעיא על דמרדו באוריתא בחייהון וצדיקיא דנטרו יתה מן עקתא ישתזבון כל כדין אתחזי לאברם כד הוה עבר ביני פסגיא האלין: הקדמוני וית כל בני מדינחא: ותאמר שרי ואמרת שרי לאברם דיני ועולבני מסרין בידך שבקית ארעי ובית תולדתי ובית דאבא ואתית לי עמך בהימנות שמיא עילית עמך קדם מלכיא קדם פרעה מלכא דמצרים וקדם אבימלך מלכא דפלשתאי ואמרית עלך אחי הוא מן בגלל דלא יקטלון יתך וכדון חמית דלא הוינא מעברא נסיבית הגר מצריתא אמתי ויהבית יתה לך לאנתו ואמרית היא תליד ואנא ארבי מה דלמא דאתבני לחוד מנה וחמת ארום עברת ובזית חלת יקרי באפה וכדון יתגלי יי וידון ביני ובינך ויתמלי רחמין עלי ועלך ויפרש שלמיה ביני לבינך ויתמלי עלמא מני ומנך ולא נצרוך לבנה דהגר מצריתא אמהתא דהיא מן בניהון דעממיא דזרקו יתך לאתון נורהון דכשדאין: שור חלוצה: ותקרא ואודיית הגר וצליית בשם מימריה דיי דאתגלי עלך אמרה בריך את הוא אלהא קיים כל עלמיא די חמית בצערי ארום אמרת הא לחוד עלי אתגליתא היך בתר דאתגליתא על שרי רבונתי: ואתרכין אברהם על אפוי ותמה: וירא והנה תלתא מלאכיא אשתלחו לות אבונן אברהם ותלתיהון אשתלחון לתלת מלין ארום לית אפשר לחד מן מלאכי מרומא דישתלח בידיה יתיר מן מלא חדא מלאכא קדמאה אשתלח לבשרא לאבונא אברהם דהא שרה ילדה ליצחק מלאכא תנינא אשתלח לשזבא ית לוט מגו הפכתא מלאכא תליתאה אשתלח למהפך לסדום ועמרה אדמה וצבוים בגין כן הוה פתגם נבואה מן קדם יי לות אברהם צדיקא ואתגלי עילוי מימרא דיי במישרי חוזא והוא הוה יתיב בתרע משכנא מתחמם מן גזירותיה לתוקפא דיומא: ויאמר שוב ואמר מחזור אחזור לותך כעדן הדין דאתון קיימין והא בר דכר לשרה אתתך ושרה שמעת בתרע משכנא הוה שמעת וישמעאל הוה קאים מן בתרה: ותחכת שרה בלבה למימר בתר דסבית אפשר דאחזור ליומי טליותי למהוי לי עדוי ואברהם סיב: וישקפו ואדיקו: ויאמר יי המכסה ויי במימריה אמר המכסי אנא מאברהם רחמי ית מה דאנא עביד הואיל וכרכא דסדום בגו מתנתא די יהבית ליה דינא הוא דלא נפך יתה עד זמן דאודע יתיה: ארדה אתגלי כען ואחמי הא כקבלתהון דעמא דסדום ועמרה סלקת קדמוי עבדו כליה גמירא אינון תיבין מדמין אינון בנפשתהון דלמא לית עובדיהון בישיא גלן קדמוי ואין בעו למעבד תתובא הא אינון יהיבין קדמוי כדלא ידעתנון: ולוט יתיב בפילי דסדום וחמא יתהון ורהט ושאל בשלמהון וסגיד על אפוי על ארעא: ורחצו ואסחו רגליכון וסחון בצפרא ותיזלון למשכניכון בשלם ואמרו לא ארום בפלטיות קרתא נבית: ויאכלו והוו מתחמין היך אכלין והיך שתיין: אל נא אחי ואמר להון לוט אמתינו הבא קליל זעיר עד דנבעי רחמין מן קדם יי: אשר לא ידעו דלא חכמו תשמיש לגבר: בסנורים בחבריה: וכמו השחר וכאישון למיסק עמודא דשחרא: ויאמר לוט אליהם אמתינו הבא קליל זעיר עד דנבעי רחמין קדם יי: ויי ומימריה דיי הוה מחית על עמא דסדום ועמורה מטרין דרעוא דלמא דיעבדון תתובא מן עובדיהון בישיא וכיון דחמיין מטרא דרעוא הוו אמרין דלמא דלית עובדנא בישיא גלן קדמוהי חזר למהוי מחית עליהון גופריתא ואשתא מן קדם יי מן שמיא: ותבט על דהות אתתיה דלוט מן בני בניהון עמא דסדום אסתכלת מן בתרה למחמי מה הוי בסוף ביתיה דאבוי והא היא קיימא עמוד דמלח עד זמן דתיתי תחיה דיחון מתיא: ואיש וגבר לית בארעא למזדמנא לותן כנימוס כל ארעא: מלך גרר מלכא דערד: ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא כספא ההוא יהיב ליך מתנה חלף דאתכסית מן עינוי דאברהם בעליך ליל חד ומן כל מה דהוה עמי דעל כורא אתוכחת הא אלו יהבית כל מה דהוה לי לית אנא כמסת ואתוכחן מליא ידע אברהם צדיקא די לא חכמית יתיך: כי עצר מיטרוד טרד: ויעש ועבד יי נסין לשרה היך דמליל: מי מלל ואמרת מה הות בשרא דבשר לרבוני לאברהם מן שרויה ואמר עתידה היא למינקה ארי ילידת בר לסיבתוהי: ותרא וחמת שרה ית בר הגר מצריתא דילידת לאברהם עבד עובדין בישין דלא כשרין לאתעבדא מגחך בפולחנא נוכראה: ויכלו המים ושלימו מיא מן קרוה וסלקת ית טליא: ויטע ונציב אברהם פרדס בבאר שבע ואתקין בגויה מאכל ומשקה ולתחומיא והוו אכלין ושתין והוו בעין למתן ליה טימי די אכלו ושתו ולא צבי למקבלה מנהון והוה אמר להון אבונן אברהם מן מה דאמר והות עלמא במימריה צלון קדם אבוכון דבשמיא דמן דידיה אכלתון

ושתיתון ולא הוו זען מן אתרידון עד זמן דהוה מגיר יתהון ומליף יתהון אורחא דעלמא ואודי וצלי תמן אברהם בשמא דמימרא דיי אלהא דעלמא: ויהי והוה בתר פתגמא האלין ויי מנסי ית אברהם בנסיונא עסיראה ואמר ליה אברהם ואמר הא אנא: המוריה לטור מוריה: ואמר אברהם ממריה דיי יזדמן לי אימרא ואין לא את הוא לעלתא ברי והליכו תרויהון כחדא בלב שפי: וישלח ופשט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למכוס ית יצחק בריה עני יצחק ואמר לאברהם אבוי אבא כפות ידי יאות דלא בשעת צערי אפרכס ואערבבה יתך ויתפסל קורבנך פסיל ואדחי לגובא דחבלא לעלמא דאתי עינוי דאברהם הוו משוטטין בעינוי דיצחק ועינוי דיצחק הוו משוטטין במלאכי מרומא יצחק הוה חמי יתהון אברהם לא חמי יתהון ביה בשעתא נפקו מלאכי מרומא ואמרין אלין לאלין אתון חמון תרין צדיקין יחידאין בגו עלמא חד נכס וחד מתנכס דנכס לא מעכב ודמתנכס פשט צוריה: ויאמר הנני ואמר אברהם אברהם עני אברהם בלשן בית קודשא ואמר הנני: ויקרא ופלח וצלי אברהם בשם מימריה דיי ואמר את הוא יי דחמי ולא מתחמי בבעו רחמין מן קדמך יי כולא גלי וידיע קדמך דלא הוה בלבי פלגו בזמנא דאמרת לי למקרבא ית יצחק ברי ולמעבד יתיה עפר וקטם קדמך אלא מן יד אקדמית בצפרא ועבדית ית מימרך בחדוא וקיימית מימרך וכדון בבעו רחמין מן קדמך יי אלהים כד יהוון בנוי דיצחק עלין לשעת אננקי תהוי מדכר להון עקידתיה דיצחק אבוהון ושרי ושביק לחוביהון ופרוק יתהון מן כל אננקי דעתידין דריא למקם מן בתריה למהוי אמרין בטור בית מקדשיה דיי קריב אברהם ית יצחק בריה ובטורא הדין הוא בית מקדשא אתגלית עלוי יקר שכנתא דיי: ופלגשו ופלקתיה ושמה:

חיי שרה ומיתת שרה בקריתהון דגוברייא: ארבע מאה סלעין דכסף עבדין לכל פתור ומתקבלין בכל פרקמטיא:

ואמר אברהם לעבדיה שליטא דהוה שליט בכל מה דידיה שוי כען ידך תחות ירך קימי: וכל טוב וכל שפר אפותיקי דרבוניה בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת נהרים: ותמהר וזרזת ואחתת מורבה לגו שקיא ומלת ואשקת לכל גמלוהי: ויצחק הוה אתי מן בית מדרשא דשם רבא לבארא דאתגלית עלוהי שכנתיה דיי והוא הוה שרי בארעא דרומא: ותקח הצעיף ונסיבת רדידה ואתצמצמת ביה: ושמה קטורה והיא הות הגר דהות אסירא ליה מן שירויה אשורם תגרין ואומנין ורישי אומין: בחצריהם בכפרניהון ובקסטרותהון תרי עסר רברבין לאומיהון: וישכנו ושרון מן הנדקיא עד חלוצה דאית כל קבל מצרים מעלך אתוריה קדם כל אחוהי שרא:

תולדות ואלין ייחוס תולדות: ויתרוצצו ואדחקו בניא במעיה ואמרת אין כדין היא צערהון דילדתא למה כען לי חיין למהוי לי בנין ואזלת למתבע רחמין מן קדם יי בבית מדרשא דשם רבא: ויצא ונפק קדמאה סמקרי כוליה כביכן דסער וקרון שמיה עשו: ויקם וילד וקם ואזל ובזי עשו ית בכורותא ואפס חולקא בעלמא דאתי וכפר בתחית מתיא: וישקף ואדיק: ואמר אבימלך מה היא דא דעבדת לן הא קליל זעיר אלו שמש חד מן טליא עם אתתך והוית מיתי עלנא חובי רבא ותהיין והון סרהבנן ואפחת רוח בפולחנא נוכראה ולא הון מקבלן אולפן לא מן יצחק ולא מן רבקה: והידים ממושש ידוי דעשו: כריח שדה כריח קטורת בוסמין טבין דעתידין למקרבא בטור בית מוקדשא דברך יתיה חי וקים: יעבדוך יפלחון קדמך אומיא כל בנוי דעשו וישתעבדון לך כל מלכיא כל בנוי דישמעאל הוי רב ושליט על בני קטורה יהון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דלבן אחוה דאמך מן דליט יתך יעקב ברי יהוי ליט כבלעם בן בעור ומן דמברך יתך יהון בריך כמשה נביא ספרהון דישראל: ועל חרבך ועל מני זינך תחי וקדם אחוך תהוי משתעבד ויהוי כד יהוון בנוי דיעקב לעיין באוריתא ונטרין פקודיא יהוון משוין ניר שעבודא על צורך וכד ימנעון גרמיהון בנוי דיעקב דלא למלעי באוריתא ולא למטר פקודיא הא בכן תהוי פריק ניר שעבודהון מעלוי צורך: עד שוב עד זמן דתחוור כולתה דאחוך מנך:

ויצא חמשא נסין אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן: נסא קדמאה איתקצרו ליה שעוי דיומא וטמעת ליה שמשא די לא באשונה מן בגלל דהוה דבוריה מתחמדא למללא עמיה: נסא תנינא כיון דנטל אבונן יעקב רגלוהי מבאר שבע קפצת ארעא קדמוי ואשתכח יתיב בחרן: נסא תליתאה אבניא דנסב יעקב אבונן ברמשא ושוי יתהון תחות יסודי רישיה וכיון דקם בצפרא ואשכח דכולהון לאבן חדא והיא אבנא דאקים קימא קמא ואריק משח על רישה: נסא רביעאה דהוון כל רעיא מתכנשין עלה דאבניא לגללא יתה מעלוי פומא דבירא ולא הוו יכלין וכיון דאתא אבונן יעקב ארים יתה בחדא ידיה ואשקי ית ענא דלבן אחוי דאמיה: נסא חמישאה כיון דארים אבונן יעקב ית אבנא מעלוי פומא דבירא טפת בירא והות טיפא עסרין שנין כל יומין דהוה אבונן יעקב יתיב בחרן: אלין חמשא נסיא אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן: ויחלם וחלם והא סולמא קביע בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא דילוונה יתיה מבית אבוי סליקו למבשרא למלאכי מרומא למימר אתון חמון ליעקב גברא חסידא דאיקונין דידיה בכורסי דיקרא דהויתון מתחמדין למחמי יתיה והא מלאכין קדישין מן קדם יי סלקין ונחתין ומסתכלין ביה: לא עת לא אישון למכנשא: ועיני דלאה הון רכיכן על דהות בכיה ומצלא דלא תסוק במזליה דעשו ורחל הות יאיא בריוא ושפירא בחזוא: ויאסף וכנס לבן ית כל עמא דאתרא ועבד שירו עני לבן ואמר להון לא שבע שנין אית ליה לגברא צדיקא הדין מן כאתא לותן שקותן לא חסרו ומבועינן סגין וכדון אתון הבו לי עצה דנכבוש יתיה גבן עוד שבע שנין ויהבו ליה עיצה דרמיו לאתבא ליה ללאה חלף רחל: מלא אשלים שבעתי יומי משתותא דלאה ואתן: בגד ואמר לאה אתא גדא טבא דעתיד למנדעא משתויהון דאומיא וקרת: לכן ישכב בשבועה יזדמן לותיך: ויזכר ארבעה מפתחין דאינון מסירין ביד רבון כל עלמא יי ולא מסר יתהון לא למלאך ולא לשרף מפתח מטרא מפתח פרנסה מפתח קבריא מפתח עקרתא: מפתח מטרא דכן כתבא מפרש יפתח יי לך את אוצרו הטוב וגומר: מפתח פרנסה דכן כתבא מפרש פותח את ידיך וגומר: מפתח קבריא דכן כתבא מפרש בפתחי את קברותיכם וגומר: מפתח עקרתא דכן כתבא מפרש ויזכר אלהים את רחל וגומר: ואדכר מימרא דיי ברחמוי טבאיא ית רחל ושמיע מימרא דיי בקל צלותה ואמר במימריה למתן לה בנין: נחשתי אטירית: כל שה כל אמר קרוח ונמור וכל אמר לחוש באמריא וקרוח ונמור בעזיא: ברהטים במרכיותא: והחליף ופרג: ויצל ורוקן מימרא דיי: ויאמר הנני עני יעקב בלשן קודשא ואמר הנני: הלא נוכראין אתחשבנא ליה ארי זבן יתן והא בעי למיהב לחוד כתובתן: רכשו סגוליה ויגד ללבן והוה כד אתכנישו רעיא בעין למשתן ענא ולא הוו יכלין ואמתינו תרין ותלתא יומין דילמא תטיף בירא ולא טפת ובכן אתנו ללבן ביומא תליתאה ארום ערק יעקב: יש לאל אית לי חיל ואוכלוסין: טרפה קטילא לא איתית לותך כל חדא מנהון דהוה ערקה מן מנינא אנא הוינא משלם מן ידי הוית תבע יתה ומן דהוו גנביא גנבין ביממא ומחיות ברא מתאכלא בליליא אנא הוינא משלם יתה: ואמר יעקב

כַּד חֲמָא יַתְהוֹן דִּלְמָא מַשִּׁרְיָן מִן לָבָן אֲחוּי דְּאִמָּא אִנּוּן אַתְיָין קֳדָמַי לְמִסְדְּרָא לְקִבְלִי סִדְרֵי קְרָבָא לְמִקְטַל יָתִי אוֹ דִּלְמָא מַשִּׁרְיָין דְּמַלְאֲכִין קַדִּישִׁין מִן קֳדָם יְיָ אִנּוּן וְאַתְיָן לְשֵׁיזָבָא יָתִי מִן יְדֵיהוֹן בְּגִין כְּדֵין קְרָא שְׁמֵיהּ דְּאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם :

וישלח וְאַרְבַּע מְאָה גוּבְרִין פּוּלְמַרְכִין עִמֵּיהּ : ועירים וּלְוָדִין דְּקִין עֶסְרָא : ותקע וּקְדָת כַּף יַרְכֵּיהּ דְּיַעֲקֹב בְּשַׁדְּרוּתֵיהּ עִמֵּיהּ ויאמר שלחני וַאֲמַר שַׁלַּח יָתִי אֲרוּם סָלִיק עַמּוּד שַׁחֲרָא וְהָא מְטָת שַׁעַתְהוֹן דְּמַלְאָכַיָּא לְמִשְׁבְּחָא וַאֲמַר לָא אֲשַׁלַּח יָתָךְ אֱלָא הֵן בָּרֵכְתְּ יָתִי : וירץ וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדָּמוּתֵיהּ וְחַבֵּיק יָתֵיהּ וְאִתְרַכַּן עַל צַוְּרֵיהּ וּנְשִׁיק יָתֵיהּ עֵשָׂו הֲוָה בָּכֵי עַל דְּקָהָן שִׁינוֹי וְיַעֲקֹב הֲוָה בָּכֵי עַל שַׁעְשִׁיעַת צַוְּרֵיהּ : כי הילדים אֲרוּם טַלְיָא חַטִּיָין : קשיטה מַרְגָּלָן : מוהר פּוּרַן וּכְתוּבְתָּא : הכזונה עָנְיָין תְּרֵין בְּנוֹי דְּיַעֲקֹב כַּחֲדָא וְאָמְרִין לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּהוֹן לָא יָאֵי הוּא דִּיהֱוֵי מִתְאֲמַר בִּכְנִשְׁתְּהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וּבְבֵית מֶדְרָשֵׁיהוֹן עַרְלִין סָאִיבוּ בְּתוּלָא וּפָלְחֵי צַלְמִין בְּרַתֵּיהּ דְּיַעֲקֹב בְּרַם יָאֵי הוּא דִּיהֱוֵי מִתְאֲמַר בִּכְנִשְׁתְּהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וּבְבֵית מֶדְרָשֵׁיהוֹן עַרְלִין אִתְקְטִילוּ עַל עֵיסַק בְּתוּלָה וּפָלְחֵי צַלְמִין עַל דְּסָאִיבוּ לְדִינָה בַּת יַעֲקֹב דְּלָא יְהֵוֵי שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר מִתְגָּאֵי בְּלִבֵּיהּ וַאֲמַר כְּאִתְּתָא דְּלֵית לָהּ אֱנָשׁ לְמִתְבַּע עוּלְבָּנָהּ כֵּן יִתְעֲבֵיד לְדִינָה בַּת יַעֲקֹב וְאָמְרִין כְּאִתְּתָא זָנְיָא וְנַפְּקַת בָּרָא מְחַשַּׁב יַת אֲחָתָן : ותמת דבורה וּמִיתַת דְּבוֹרָה מְרַבְּיָתָהּ דְּרִבְקָה וְאִתְקַבְּרַת מִלְרַע לְבֵיתְאֵל תְּחוֹת בְּלוּטָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ בְּלוּט בְּכוּתָא : וירא אֱלָהָא דְּעָלְמָא יְהֵא שְׁמֵיהּ מְבָרַךְ לְעָלְמֵי עָלְמַיָּא אַלֵיפְתָּ יָתָן פִּקּוּדִין יָאִין וְקַיָּימִין שַׁפִּירִין אַלֵיפְתָּ יָתָן בִּרְכַּת חַתְנָא מִן אָדָם וְזוּגֵיהּ דְּכֵן כְּתָבָא מְפָרֵשׁ וּבָרֵיךְ יַתְהוֹן מֵימְרֵיהּ דַּיְיָ וַאֲמַר לְהוֹן מֵימְרֵיהּ דַּיְיָ תְּקִיפוּ וּסְגוּן וּמְלוֹן יַת אַרְעָא וּכְבוּשׁוּ יָתָהּ : אַלֵיפְתָּ יָתָן לְמִבַקְּרָא יַת בִּישַׁיָּא מִן אֲבוּנָן אַבְרָהָם צַדִּיקָא כַּד אִתְגְּלֵיתָ עֲלוֹי בְּמֵישְׁרֵי חֲזוֹזָא וּפַקֵּידְתָּ יָתֵיהּ לְמִגְזַר עוּרְלָתֵיהּ וִיתִיב לֵיהּ בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ בִּמְחוֹם יוֹמָא דְּכֵן כְּתָבָא מְפָרֵשׁ וַאֲמַר וְאִתְגְּלֵי עֲלוֹי מֵימְרֵיהּ דַּיְיָ בְּמֵישְׁרֵי חֲזוֹזָא : וְעוֹד אַלֵיפְתָּא לָן לְמִבְרְכָא יַת אֲבֵלַיָּא מִן אֲבוּנָן יַעֲקֹב צַדִּיקָא כַּד אִתְגְּלֵיתָ עֲלוֹי בְּמֵיתֵיהּ מִן פַּדַּן דַּאֲרָם כַּד אַרְעַיַת לִדְבוֹרָה מְרַבְּיָתָהּ דְּרִבְקָה אִמֵּיהּ אוֹרְחָא דְּעָלְמָא וּמִיתַת עֲלוֹי רָחֵל בְּאוֹרְחָא וִיתִיב לֵיהּ יַעֲקֹב אֲבוּנָן צָוַח וּמֵילֵיל לָהּ וּמַסְפֵּד וּבָכֵי : וְאַתְּ רִבּוֹן כָּל עָלְמַיָּא יְיָ בִּמְכִילַת רַחֲמָךְ טָבַיָּא אִתְגְּלֵיתָא עֲלוֹי וְנַחֲמְתָּ יָתֵיהּ וּבִרְכַּת אֲבִילַיָּא בָּרֵכְתָּ יָתֵיהּ עַל אִמֵּיהּ בְּגִין כְּדֵין כְּתָבָא מְפָרֵשׁ וַאֲמַר וְאִתְגְּלֵי מֵימְרֵיהּ דַּיְיָ עַל יַעֲקֹב זְמַן תִּנְיָנוּת בְּמֵיתֵיהּ מִפַּדַּן אֲרָם וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ : ויהי עוד וַהֲוָה אֱשׁוּן כְּרוּב אַרְעָא לְמֵעַל לְאֶפְרָת וִילִידַת רָחֵל וְאִתְקַשִּׁיאַת בְּמֵילְדָהּ : ואביו קרא וַאֲבוּי הֲוָה קָרֵי לֵיהּ בְּלִשַּׁן בֵּית קוּדְשָׁא בִּנְיָמִין : וימלך תחתיו הדד וּמְלַךְ מִן בַּתְרֵיהּ הֲדַר וּשְׁמָא דְּקַרְתֵּיהּ פָּעוּ וְשׁוּם דְּאִתְּתֵיהּ מְהֵיטַבְאֵל בַּת מַטְרֵד בְּרַתָּא דְּמִצָּרֵף דַּהֲבָא גַּבְרָא דַּהֲוָה לָעֵי בְּמַטְרְדָא כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי מִן בָּתַר דַּאֲכַל וְשָׂבַע חֲזַר וַאֲמַר מָה הוּא דַּהֲבָא וּמָה הוּא כַּסְפָּא :

וישב כתנת פסים פַּרְגוֹד מְצוּיָּר : מאלמים מַפְרְכִין פֵּרוּכִין : אורחת סִיָּעָא דְּסַרְקָיִן : ויכירה וְחַכַּם יָתָהּ וַאֲמַר פַּרְגוֹד דִּבְרִי הוּא לָא חֵיוַת בָּרָא אֲכַלַת יָתֵיהּ וְלָא מִתְקְטַל בְּרִי יוֹסֵף בְּרַם חָמֵי אֲנָא בְּרוּחַ בֵּית קוּדְשָׁא הֵיךְ אִתְּתָא בִּישָׁא קָיְמָא לְקוּבְלֵיהּ לְפוּטִיפָר שַׁלִּיטָא דְּפַרְעֹה רַב סְפוּקְלַטְרַיָּא : ככזיב וַהֲוַת דְּפָסְקָא : כי כסתה אֲרוּם צַמְצְמַת אַפָּהָא : צעיפה רְדִידָהּ : היא מוצאת תָּמָר נַפְקַת לְמִתּוֹקְדָא בְּנוּרָא וּבְעַת תְּלָתָא סַהֲדֵי וְלָא אַשְׁכְּחַת יַתְהוֹן וּתְלָת עֵינָהָא לִמְרוֹמָא וַאֲמַרַת בְּבָעוּ בְּרַחֲמֵי מִן קֳדָמָךְ יְיָ אַתְּ הוּא יְיָ אֱלֹהִים דְּעָנֵי לְעַיְקַיָּא בְּשַׁעַת עָקְתְהוֹן עֲנֵי יָתִי בְּהָדָא שַׁעְתָּא דְּהִיא שַׁעַת אֲנָנְקִי וַאֲנָא מְקַיְּמָא לָךְ תְּלָתָא צַדִּיקִין בְּבִקְעַת דּוּרָא חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה בָּהּ בְּשַׁעְתָּא שְׁמַע מֵימְרֵיהּ דַּיְיָ קָל צְלוֹתָהּ וַאֲמַר לְמִיכָאֵל חוּת וְהַב יַתְהוֹן לְאַנְהָרָא עֵינָהָא כַּד הִיא חָמַת יַתְהוֹן נְסִיבַת יַתְהוֹן וְטַלְקַת יַתְהוֹן קֳדָם רַגְלֵי דְּדַיָּינָא וַאֲמַרַת לְהוֹן גַּבְרָא דְּאִלֵּין דִּידֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַבְּרָא אַף עַל גַּב דִּיקִידָה אֲנָא לֵית אֲנָא מְפַרְסְמָא לֵיהּ בְּרַם רְחִיצָא אֲנָא בְּרִבּוֹן כָּל עָלְמַיָּא יְיָ דְּהוּא סָהִיד בֵּינִי וּבֵינֵיהּ דְּיַהַב בְּלִבֵּיהּ דְּגַבְרָא דְּאִילֵּין דִּידֵיהּ דְּיִתְפּוּס מִן עִזְקְתֵיהּ וְשׁוֹשִׁיפָא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין : ויגד יהודה וְחַכִּים יְהוּדָה תְּלָתָא סַהֲדוֹי וְקָם עַל רַגְלוֹי וַאֲמַר בְּבָעוּ מִנְכוֹן אַחַי וְאֶנָשֵׁי בֵּיתֵיהּ דְּאַבָּא קַבִּילוּ מִנִּי בִּמְכִילָא דְּאֱנָשׁ מְכִיל בָּהּ מִתְכִיל לֵיהּ בֵּין מְכִילָא טָבָא בֵּין מְכִילָא בִּישָׁא וְטוּבוֹי לְכָל אֱנָשׁ דִּמְגַלֵּי עוֹבָדוֹי עַל דִּנְסֵיבֵית פַּרְגוֹדָא דְּיוֹסֵף אֲחִי וְאַצְבַּעִית יָתֵהּ בְּאַדְמָא דְּצִפִּירָא וְקָרִיבֵית יָתֵהּ קֳדָם רַגְלוֹי דְּאַבָּא וַאֲמָרֵית לֵיהּ חַכֵּים כְּעַן הַפַּרְגוֹד דִּבְרָךְ הִיא דָא אִי לָא מְכִילָא לְקַבֵּיל מְכִילָא סִדְרִין לְקַבֵּיל סִדְרִין טָב לִי בָּהֵית בְּעָלְמָא הָדֵין וְלָא בָּהֵית לְעָלְמָא דְּאָתֵי טָב לִי יְקִיד בְּאֶשָּׁא טַפְיָא וְלֵית אֲנָא יְקִיד בְּאֶשָּׁא אָכְלָא זַכְּיָא הִיא תָּמָר כַּלָּתִי בְּדִינָא מִנִּי הִיא מְעַבְּרָא חַס לָהּ לְתָמָר כַּלָּתִי לֵית הִיא מְעַבְּרָא בְּגִין דְּזָנוּ בְּגִין כְּדֵין לָא אַסְבֵּית יָתָהּ לְשֵׁלָה בְּרִי בְּרַת קָלָא נַפְקַת מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַרַת תְּרֵיכוֹן זַכָּאִין בְּדִינָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת פִּתְגָּמָא וְלָא אוֹסִיף תּוּב לְמֶחְכּוֹם יָתָהּ : ויפקדהו וּמַנֵּי יָתֵיהּ אַפִּיטְרוֹפּוֹס : ויהי כהרימי וַהֲוָה כַּד אֲרָעִימִית קָלִי : בבית הסהר בְּבֵית חֲבוּשָׁה : וַאֲמַר לֵיהּ יוֹסֵף דֵּין הוּא פִּתְרוֹנֵיהּ דְּחֶלְמָא תְּלָתָא שַׁרְבִיטַיָּא אִינּוּן תְּלָתָא אֲבָהָתֵי עָלְמָא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב דְּמִן בְּנֵי בְנֵיהוֹן עֲתִידִין לְמִשְׁתַּעְבְּדָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וַעֲתִידִין לְמִתְפָּרְקָא עַל יְדֵי תְּלָתָא פַּרְנָסִין מְהֵימְנִין וְאִינּוּן מְתִילִין בִּסְגוּלַיָּא וְדִי אֲמַרַת נְסִיבֵית יַת עִנְבַיָּא וְעַצְרֵית יַתְהוֹן בְּכָסָא דְּפַרְעֹה וִיהָבֵית יַת כָּסָא לְגוֹ כַּף יְדוֹי דְּפַרְעֹה הוּא כָּסָא דְּפוּרְעָנוּתָא דְּפַרְעֹה עָתִיד לְמִשְׁתֵּי בְּעָקְבָא : ואת שר וְאַתְּ רַב מְזוֹגַיָּא לָא מוֹבְדִין אַגְרָךְ דִּי חֲלַמְתָּא חֶלְמָא טָבָא הָדֵין בְּרַם פִּתְרוֹנֵיהּ דְּחֶלְמָא לָא הֲוָה יוֹסֵף אֲמַר לֵיהּ וּמִן בָּתַר דֵּין פָּתַר לֵיהּ יוֹסֵף הֵיךְ מַה דַּהֲוָה שְׁפַר בְּאַפּוֹי וַאֲמַר לֵיהּ יוֹסֵף תְּלָתָא שַׁרְבִיטַיָּא תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן : סלי וְהָא תְּלָתָא סַלִּין דְּרִפְתָּא קַקְבָּטוֹן עַל רֵישִׁי : וַאֲמַר לֵיהּ תְּלַת סַלַּיָּא אִינּוּן תְּלָתָא שִׁעְבּוּדַיָּא תַּקִּיפַיָּא דַּעֲתִידִין מְעַרְעָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּטִינַיָּא וּבְלִיבְנַיָּא וְכָל פּוּלְחָנָא דְּאַפֵּי בָרָא עָתִיד פַּרְעֹה מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי גָּזַר גְּזֵירִין בִּישָׁן עַל יִשְׂרָאֵל וּרְמֵי בְּנֵיהוֹן בְּנַהֲרָא בְּרַם פַּרְעֹה יוֹבֵיד וְחֵילְוָתֵיהּ יִשְׁתֵּיצוֹן וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִפְּקוּן פְּרִיקִין בְּרֵישׁ גְּלֵי : וְאַתְּ רַב נַחְתּוֹמַיָּא תְּקַבֵּיל פּוּרְעָנוּת דִּי חֲלִימְתְּ חֶלְמָא בִּישָׁא הָדֵין וּפִתְרוֹנֵיהּ דְּחֶלְמָא לָא הֲוָה יוֹסֵף יְדַע לֵיהּ וּמִן בָּתַר כֵּן פָּתַר לֵיהּ יוֹסֵף הֵיךְ מַה שְׁפַר בְּאַפּוֹי וַאֲמַר לֵיהּ יוֹסֵף דֵּין הוּא פִּתְרוֹנֵיהּ דְּחֶלְמָא תְּלַת סַלַּיָּא תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן : ולא זכר שְׁבַק יוֹסֵף חִסְדָּא דִּלְעֵיל דְּלֵוַי יָתֵיהּ מִבֵּיתֵיהּ דַּאֲבוּי וְאִתְרְחַץ בְּחִסְדָּא דִּלְרַע בְּרַב מָזוֹגַיָּא בִּבְשַׂר עָבִיד וּבְשַׂר טְעַם כָּסָא דְּמוֹתָא וְלָא אִדְכַּר כְּתָבָא דִּכְתִיב וּמְפָרֵשׁ לִיט יְהֵוֵי גַּבְרָא דִּי יִתְרְחִיץ בְּבִשְׂרָא וִישַׁוֵּי בִּשְׂרָא רַחֲצוֹהִי וּבְרִיךְ יְהֵוֵי גַּבְרָא דְּיִתְרְחִיץ בְּשֵׁם מֵימְרֵיהּ דַּיְיָ וִיהֵי מֵימְרֵיהּ דַּיְיָ רוֹחְצָנֵיהּ : מִן בְּגִין כֵּן לָא אִדְכַּר רַב מָזוֹגַיָּא יַת יוֹסֵף וְאַנְשֵׁי יָתֵיהּ עַד זְמַן דִּמְטָא קִיצֵיהּ לְמִתְפָּרְקָא :

מקץ ותרעינה וַהֲוָאָה רָעֲיָן בְּגוֹ גּוֹמַיָּא : יעשה יַעֲבֵיד פַּרְעֹה וִימַנֵּי יָתֵיהּ אַפִּיטְרוֹפּוֹס עַל אַרְעָא חַד מִן חַמְשָׁא וִיפַלֵּיג בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּשַׁבְעָתֵי שְׁנֵי שָׂבְעָנָה : ויקראו וַהֲווּ מְקַלְּסִין קֳדָמוֹי וְאָמְרִין יְחִי אֲבוּי דְּמַלְכָּא דְּרַב בְּחוּכְמָא וְרַכִּיךְ בְּשָׁנַיָּא : והם וְהִנּוּן לָא הֲוָן יָדְעִין אֲרוּם הֲוָה שָׁמַע יוֹסֵף בְּלִשָּׁן בֵּית קוּדְשָׁא אֲרוּם הֵיךְ כִּמְתוּרְגְּמָן הֲוָה מְנַשֶּׁה קָאֵים בֵּינֵיהוֹן : וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן יָתִי תְּכֵלְתּוּן יוֹסֵף מִן שָׁעָה דְּשַׁלַּחִית יָתֵיהּ לְוָתְכוֹן לֵית אֲנָא יָדַע מַה הֲוָה בְּסוֹפֵיהּ וְיַת בִּנְיָמִין אַתּוּן בָּעְיָין לְמִסַּב וַעֲלַי הִנּוּן לְמוֹקְמָא תְּרֵי עֲסַר שִׁבְטִין : וחטאתי נֶהֱוֵי מְרַחֵק מִן מִשְׁאַל בִּשְׁלָמָא דְּאַבָּא כָּל יוֹמַיָּא : משנה בְּכֵיפְלָא : אסון סְקוֹל : שכלתי וַאֲנָא הֵיךְ מַה דִּי לָא תְּכֵלִית עַל יוֹסֵף בְּרִי כֵּן לָא אוֹסִיף לְמִתְכְּלָא לָא עַל שִׁמְעוֹן וְלָא עַל בִּנְיָמִין : החדרה לְקִטוּנָה : וירחץ

ושזגי: נחש ינחש והוא מטירא מטיר ביה: ויחפש ופשפש:

ויגש וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו מנך רבוני ימליל כען עבדך פתגם במשמעייה דרבוני ולא יתקף רוגזך בעבדך הלא מן זמנא קדמיא דנחתנן לותך למצרים הויתא אמר לן מן קדם יי אנא דחיל וכדו חזרו דינך למהוי מדמין לדינוי דפרעה רבך דאת יימי ביה ארום יקיר אנא כותך ואבא יקיר כות פרעה רבך דאת יימי ביה הלא אנא משתבע בחיי רישיה דאבא וית אנא משקר דאין שליף אנא חרבי מן גוי תיקא לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן דנמלי כל ארעא דמצרים קטולין לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן דנעביד כל ארעא דמצרים צדו מן דייור מנך קדמוי אנא משרי ומפרעה רבך אנא מחסיל על מנת מעבר על כורחיה דאבא או דלמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך מה דעבדו תרין אחוי שמעון ולוי דעלו לכרכא דשכם דהוה יתיב בשלוה וקטלו כל דכורה לפתגם דחרב על ידי דסאיבו לדינה אחתהון דלא הויא מתמניא בשבטיא ולא מקבלא חולקא ואחסנא עמן בפלוג ארעא על חד כמה וכמה דבנימין אחונן מתמני עמן בשבטיא ומקבל חולק ואחסנא עמן בפלוג ארעא ואנא דתילי קשי מדידהון דערבית לטליא מן ידוי דאבא ואמרית ליה אין לא איתית יתיה לותך ואקמית יתיה קדמך נהוי חטי לך ומרחק מן שאילת שלמך כל יומיא או דלמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך ארום מלכין ושלטונין אנן כותך בארעא דכנען: אדני שאל כד חמא יוסף חביבא ויקירא דסליקת גבורתיה דיהודה אחוי ונפקין שערתיה דלביה ובזעו לבושיה ביה בשעתא רמז יוסף למנשה בוכריה ורפס במסאניה ורעדת כל פלטין דיוסף ביה בשעתא אמר יהודה אלולי דהוה עלע מן בית אבא לא הוה כשר למתעבדא כן בכדין שרי יהודה מרכיך במילוי ואמר רבוני שאל ית עבדוי למימר האית לכון אב או אח: עיני מחום עיני עלוי: ויפג לבו ואפלג לביה: ואמר ישראל סגין טבן ונחמן סכיית למחמי והדא לא סכית דהא עד כדון יוסף בחיין ניזיל ונחמי יתיה עד לא נמות: להורות לפניו לאתקנה ליה אתר בית מישרוי לגושנא: רעמסס ופלוסים: ויתם וחסל ואת העם וית עמא דהוון שרין במדנתא אעבר בקריתא וית עמא דהוון שרין בקריתא אעבר במדנתא דלא יהוון מונין לבנוי דיעקב ואמרין להון אכסני גרולאי:

ויחי וישתחו ושבח ישראל על ריש דרגושה: שכל פרג ית ידוי: ואנא הא יהבית לך חולק חד יתיר על אחך לבושיה דאדם קדמאה נסיב יתיה אברהם אבוי דאבא מן ידוי דנמרוד רשיעא ויהב יתיה ליצחק אבא ויצחק אבא יהב יתיה לעשו ואנא נסבית יתיה מן ידוי דעשו אחי לא בחרבי ולא בקשתי אלהין בזכותי ובעובדי טביא: ויקרא וקרא אבונן יעקב לבנוי ואמר להון אתכנישו ואתנילכון קצא גניזא רזיא טמיריא ומתן אגריא דצדיקיא ופורענותהון דרשיעיא ושליותיה דעדן מה הוא כחדא אתכנשו תרי עסרתי שבטיא דיעקב ומקפין לדרגשא דדהבא דהוה אבונן יעקב רביע בגוה בעין די יתגלי להון קץ ברכתא ונחמתא מן די אתגלי ליה רזא אתכסי מניה מן די אפתח ליה תרעא אטרד מניה חזר אבונן יעקב ובריך לבנוי גבר כעובדוי טביא בריך יתהון: הקבצו מן דאתכנישו תרי עשרתי שבטוי דיעקב ואקיפו דרגשא דדהבא דהוה אבונן יעקב רביע בגוה סברין דהוא גלי להון סדרי ברכתא ונחמתא ואתכסי מניה: ענה אבונן יעקב ואמר להון אברהם אבוי דאבא קם מניה פסול ישמעאל וכל בני קטורה ויצחק אבא קם מניה פסול עשו אחי ואנא דחיל דלא יהי ביניכון גבר דלביה פליג על אחוי למיזל למיפלח קדם טעוון אוחרנין ענין תרי עשרתי שבטוי דיעקב כולהון כחדא ואמרין שמע מנן ישראל אבונן יי אלהנא יי חד עני יעקב אבונן ואמר יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין: ראובן בוכרי את חילי ושירוי צערי חמי הוה לך ראובן ברי למיסב תלתא חולקין יתיר על אחך בכורותא כהונתא מלכותא ועל דחטית ראובן ברי אתיהיבת בכורותא ליוסף ומלכותא ליהודה וכהונתא רבתא לשבטא דלוי: פחז מדמי אנא לך ברי ראובן לגנה זעירא דעלו בגוה נחלין שטפין דלא יכלת לסוברא יתהון ואתרעת מן קדמיהון כן אתרעת ראובן ברי בעובדך טביא דחטיתא לא תוסיף למחטי ועל דחטית ישתבק לך: שמעון ולוי אחין תלמין גברין זמרי זינא שנינה עבדו קרב מן טליותהון בארעא דבעלי דבביהון עבדו נצחני קרביהון: בסודם בעצתהון לא אתרעית נפשי ובכנשתהון לכרכא דשכם למחרבה יתיה לא חסו על יקרי ארום ברוגזהון קטילו מלכין עם שלטונין וברעותהון זבינו יוסף אחיהון דמתיל לתורא: ארור אפם ליט הוה כרכא דשכם דעלו לגוה שמעון ולוי למחרבה ברוגזהון ארום תקיף הוה ובחמתהון ארום קשיא הות: אמר אבונן יעקב אין שרין הנון כחדא לית אומא ומלכו יכלא למקם מן קמיהון אפליג ית שבטא דשמעון סברין מלפי אוריתא בכנשתא דיעקב ואבדר ית שבטא דלוי בבתי מדרשיא דבני ישראל: יהודה לך יודון כל אחך ועל שמך יתקרון כל יהודאי ידך יתפרעון לך מבעלי דבבך יהוון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דאבוך: גור מדמי אנא לך ברי יהודה לגור בר ארין מן קטלוי דיוסף את הויתא משיזיב מן דינא דתמר ברי את הויתא זכאי ניח ושרי בגו קרבא היך אריא והיך אריותא ולית אומא ומלכו דתקום לקובלך: לא יסור לא פסקן מלכין מדבית יהודה אף לא ספרין מלפי אוריתא מבני בנוי עד זמן דייתי מלכא משיחא דדידיה היא מלכותא וליה עתידין דישתעבדון כל מלכותא דארעא: אסרי מה יאי הוא מלכא משיחא דעתיד למקם מדבית יהודה אסר חרצוי ונפק לקרבא לקביל סנאוי ומקטלין מלכין עם שלטונין מסמק נהריא מדם קטיליהון ומחור גולמתיה מן תרב גבריהון לבושוי מעגעגין באדמא והוא מדמי לדפוס ענבין: חכלילי מה יאין אנון עינוי דמלכא משיחא למחמי מן חמרא זכיכא מלמחמי בהין גלוי עריות ושפיכות דם זכי שנוי בקין בהלכה ממיכל בהין חמסין וגזלין יסמקון טורוי מן גופני ומעצרתי מן חמריה יחורון גולמתיה מן סגוי עבור ועדרין דען: יששכר שבטא תקיף ותחומיה יהוי ממצע ביני תרין תחומיא: וירא וחזא בית מקדשא דאתקרי מנוחה ארום טב הוא וית ארעא ארום שמינין אינון פיריה וארכן כתפיה למטעי באוריתא והוון ליה כל אחוי מסקי מסין: יהי דן יהוי פרוקא דעתיד למקם יתקף ויתנאה על כל מלכותא והוא יהוי מדמי לחויא דרביע באורחא ולחורמנא דכמן בפרשת אורחתא דמחא לסוסא בעקביה ומן אימתיה מסתכר רכביה לאתהפך לאחוריה והוא שמשון בר מנוח דאימתיה על בעלי דבבוי ודחלתיה על סנאוי ומקטל מלכין עם שלטונין: לישועתך אמר אבונן יעקב לא לפורקניה דגדעון בר יואש סכית נפשי דהיא שעה ולא לפורקניה דשמשון דהוא פורקן עביד אלא לפורקנא דאמרת במימרך למיתי לעמך בני ישראל ליה לפורקנך סכית נפשי: גד מדבית גד יפקון משרין מטכסין זיינין ואינון יעברון ית ישראל ית ירדנא ואנון יחסנון יתהון ית ארעא דכנען ובתר כן יחזרון בשלם למשכניהון: מאשר טובוי דאשר מה שמינה היא ארעא וארעיה תהוי מספיקא תפנוקי מלכיא דבני ישראל: נפתלי עזגד דקליל למבשר בסורן טבן והוא בסר לאבונן יעקב מן שרויא דהוא עד כדון יוסף בחיין והוא נחית למצרים בשעא זעירא ואיתי אוניתא דחלק כפילה מן פלטין דיוסף וכשהוא פתח פומיה בכנשתא דיעקב לישניה חלי כדובשא: בן פרת ברי דרביתא יוסף ברי דרביתא ותקפת ותתחמי לך למתקף מדמי אנא יוסף ברי לגופנא שתילא על מבועין דמין דשלחת שורשיה לתהומיא

ופטיש שני כל כיפיא שלחת למרומיא וכבישת כל אילניא כן כבשת יוסף ברי בחוכמתך ית כל חרשיהון דמצראי וית כל חכימיהון דהוו בזמנא דארכיבו יתך בארתיכא תניינא דהוה לפרעה והוו מכריזין קדמך ואמרין דין הוא אבוי דמלכא יחי יייהיה אבא דמלכא דרב בחוכמתא וזעיר בשניא והוו בנתהון דמלכיא ובנתהון דשלטוניא מרקדן עלך על כוויא ומציתין עלך מן חרכיא והוו מזרקו קדמך שירין עזקין קטילין מניכין וכל מני דהב סברין דאת תלי עינך ומסתכל בחדא מנהון חס לך יוסף ברי דלא תלית עינך בחדא מנהון והון בנתהון דמלכיא ובנתהון דשלטוניא אמרין אלין לאלין דין הוא גברא חסידא יוסף דלא הלך בתר חיזו עינוי ולא בתר הרהור לביה ארום חיזו עינוי והרהור לביה מובדין בר נשא מגו עלמא בגין כדין יקומון מנך תרין שבטיא מנשה ואפרים ויקבלון חולק ואחסנא עם אחיהון בפלוג ארעא: וימררהו אמרו לקובליה ולא יכילו ליה כל חרשהון דמצרים וכל חכימין אמרו בישתיה קדם רבוניה אכלו קרצוהי קדם פרעה מלכא דמצרים מן בגלל למנחתא יתיה מן יקריה אמרו עלוי לישן תליתי בפלטרין דפרעה דהוה קשי עלוי היך גיריא: ותשב ואשרית תוקפא רוחצניה בשני ידוי ודרעוי ובעא רחמין מן תקיפא דאבוי דיעקב דמתחות אדרע גבורתיה מדברין ואתין שבטיא דישראל: מאל ברכן דתדיין דינקת מנהון ומעיא דרבעת בהון: ברכת אביך ברכתא דאבוך יתוספן עלך על ברכתא דבריכו יתך אבהתך אברהם ויצחק מתילין לטוריא ומן ברכתא ארבעתי אמהתא דמתילן בגולמתא שרה רבקה רחל ולאה ייתין כל ברכתא אלין ויתעבדון כליל דרבו על רישיה דיוסף ולקדקדא דגברא דהוה רב ושליט בארעא דמצרים וזהיר ביקרהון דאחוי: בנימין זאב מדמי ליה לדוב חטוף בתחומיה יתבני מקדשא ובאחסנתיה תשרי איקר שכינתא דיי בצפרא יהוון כהניא מקרבין אמר תמידא ומנחתיה ועם מטמעי שמשא יהוון כהניא מקרבין אמר תמידא ומנחתיה וברמשא יהוון מפלגין קורבניא דבני ישראל: ויפל וארבע יוסף בערס דשנדפין דמחפיא דהב ומקבעא מרגלין ומחזקה במני בוצא וארגונא תמן שפכין חמרין וריחנין טבין תמן מוקדין בוסמנין תמן קימין גוברין מן בנוי דעשו תמן קימין שלטונין מן בנוי דישמעאל תמן קאים אריה יהודה גברהון דאחוי עני יהודה ואמר לאחוי אתו נבני לאבונן ארזא רמא דרישיה מטי עד צית שמיא ברם שורשוי עד דרי עלמא דמניה קמו תרי עשרתי שבטין דמניה קמו כהניא בחצוצרתהון וליואי בכנריהון ובכין ארכין יוסף באפוי דאבוי ובכא עלוי ונשיק יתיה: ופקידו שבטיא ית בלהה אמתא דרחל למימר אבוך פקיד קדם עד לא יתכניש למימר: ואמר להון יוסף לא תדחלון ארום חסלת בישא דעבדתון לי הלא קדם יי אנון מחשבתהון דבני אנשא: וימת יוסף ובסימו יתיה ושמוהי בגלוסקמא בארעא דמצרים

תם ונשלם תרגום ירושלמי מן ספר בראשית

הפטרת שבת חנוכה בתרי עשר בזכריה ב׳

רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם־יהוה: ונלוו גוים רבים אל־יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני אליך: ונחל יהוה את־יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: הס כל־בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו: ויראני את־יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו: ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות: ואמר ישימו צניף טהור על־ראשו וישימו הצניף הטהור על־ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד: ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה: שמע־נא יהושע ׀ הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי־אנשי מופת המה כי־הנני מביא את־עבדי צמח: כי ׀ הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על־אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את־עון הארץ־ההיא ביום אחד: ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש לרעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה: וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר־יעור משנתו: ויאמר אלי מה אתה ראה ואמר ויאמר כ׳ ראיתי והנה־מנורת זהב כלה וגלה על־ראשה ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על־ראשה: ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על־שמאלה: ואען ואמר אל־המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני: ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה־המה אלה ואמר לא אדני: ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר יהוה אל־זרבבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם־ברוחי אמר יהוה צבאות: מי־אתה הר־הגדול לפני זרבבל למישר והוציא את־האבן הראשה תשאות חן חן לה:

בשבת ב׳ דחנוכה מפטירין במלכים א׳ סי׳ ז׳ ויעש חירום תמצא בהפטרת ויקהל:

הפטרת ער״ח שחל בשבת בשמואל א׳ סימן כ׳

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה: והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה החצים ׀ ממך והנה קחנו ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה: ואם־כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך אל־הלחם לאכול: וישב המלך על־מושבו כפעם ׀ בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם: ויען יהונתן את־שאול נשאל

נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהֹוָה לֵאמֹר יְהֹוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

הפטרת לשבת ור"ח בישעיה סי' ס"ו

כֹּה אָמַר יְהֹוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהֹוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃

שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהֹוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהֹוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהֹוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהֹוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהֹוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהֹוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהֹוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהֹוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהֹוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת אחד כ' בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהֹוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהֹוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהֹוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהֹוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהֹוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהֹוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהֹוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃ והיה מדי חדש בחדשו וגו'

ואם למחרתו ג"כ ר"ח אומרים אחריה ג"כ פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש :

ברכות ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק׃

ואחר ההפטרה מברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק׃ נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו׃

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ׃

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד׃

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

(א) בְּרֵאשִׁית דגש בבי"ת עם מפחא תחת השי"ן : ב' רבתי. ובר"ש ביטה ובר"ש הדף וזו סיא בי"ת של בי"ה סמ"ו . עיין ברבינו בחיי פ' בהלת וריקאנטי ריש פ' בראשית ובפי' בעל רוקח למהר"ר מתתיה דלאקרט ז"ל במדה דהבונה על מלת ואת : (ב) ורוח אלהים. כתב בעל העטורים שניה דסמיכי הכא והידך וגם לבשה את עמשי ד"ה א' י"ב קרי ביה הכא נמי ורוח אלהים לבשה וגו'. ותימה גדולה על דבריו. כי אין דרך המסורה למסור סימן כמה שלא נמצא בכתוב ולומר קרי ביה. ובלי ספק שטעות מבוכבת נזדמנה לפניו והנוסחא האמתית היא ורוח אלהים לבשה את זכריה ד"ה ב' כ"ד . וכן כתב מוהר"ר מאיר אנגיל במסורת הברית הגדול . ומה שנמסר בפ' ויקהל רוח אלהים ה' בליש' . היינו כל הכתובים רוח אלהים בין בוא"ו בין בלא וא"ו כמו שמונה והולך שם : (ג) יהי אור. בגלגל ובלא מקף כן הוא בדפוס קדמון ובספרי ספרד. וכן הוא לבן אשר . ולבן נפתלי בלא גלגל ובמקף. וזהו חילוף ראשון שביניהם . והאנשים האלה היו בני ראשי ישיבות במסורת שם הא' יעקב בן נפתלי ושם השני אהרן בן אשר. וכמ"ר אברהם הזכלונס קרא אותו משה בן אשר. ובשלשלת הקבלה כ' שאחרי דור רבינו סעדיה גאון היו שני חכמים גדולים שנחלקו על מלות הרבה שבתורה וטעמיהם. ונקראו ר' אהרן בר משה משבט אשר . ור' משה בן דוד משבט נפתלי ע"כ . ואנחנו סומכים על קריאת בן אשר . וכן סמך עליו הרמב"ם ז"ל וכמנהג מערבאי. ומדינחאי סומכים על קריאת בן נפתלי. וזה כלל גדול במקרא. על כן דע אותו ולא אצטרך לשנותו בכ"מ : (ו) רָקִיעַ. כתוב במכלול דף ק"י וכמו שנשמעו אותיות או"י בנקימה. לבד אעפ"י שאינם נכתבות כן כך נראים פעמי' בהרגש המוצא אע"פ שאינם נכתבות כמו פֹּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ שׁוֹמֵעַ נוֹבֵעַ שהוא כמו נוֹסֵאַע דכן כתב בס' עט סופר ז"ל אנו נוהגים לקרות אלף אחת בתיבה שיש בסופה אחת מאותיות ה"ע כמו מִזְבֵּחַ אנו קורין מִזְבֵּאַח מִקְצֹוּאַע וזאת האלף תקרא אות גנובה עכ"ל. וכ"כ בס' צחות דף קל"ת ובספר מאזני לשון הקדש דף רי"א ובעל מקנה אברהם כתב בשער ג' בשם רבו הר"ר שר שלום שקריאת האות גרונית נוטה למוציא הכח שתורה עליו הנקודה הקודמת לו. כי אם היא צירי או חירק. תתנועע הפתח במוצא היו"ד . ואם הנקודה חולם או שורק. תנועת הפתח נוטה למוצא הוי"ו . אך היו"ד רפה מאד בקריאה עד שתראה כמעט נחה. ולשון הרמ"ה על מלות אלו והתה עיף ויגע חסר יו"ד דקרי קדים לעי"ן ולא כתיבא כשמע עשו חסר וא"ו דקרי ולא כתיב . יהושע חסר וא"ו דקרי קדים לעי"ן ולא כתיב . וכתב הלונזאנו שנראה מדבריו שצריך לקרות וַיָּגֵעַ כְּשֹׁמֵעַ יְהוֹשֻׁעַ. עוד כתב הרמ"ה לשון בשדה מלא חד וא"ו כתיב וקרי. ושמו שוע מלא חד וא"ו כתיב וקרי . וכתב עליו הלונזאנו נמצא לדבריו וא"ו זו כאלו נקודה בשורק ובפתח . וכן וא"ו מדוע אתה יושב לבדך. כן ויאמר אם שמוע תשמע נקודה בחולם ובפתח : (יא) תדשא. כתב בעל שערי לחות שעל מלת תַּדְשֵׁא נמסר כן הוא במאריך וכן הוא בספרים מדוייקים ועיין מה שכתוב במאמר המאריך בסוף הס' בס"ד בתירוץ הקו' ב': דֶּשֶׁא במקצת ספרים בזקף קטן וכן נראה כי כן דרך לבוא זקף קטן אחר הפסק. אך בספרי ספרד ובדפוס קדמון הוא ברביעי . וכן נכון כפי נגון הטעמים וכן העיד רד"ק בעט סופר. עשה פרי למינו. וכן עץ עשה פרי שניהם בדגש הפ"א הראשון מדין מפסיק ומדין אתי מרחיק והשני מדין דחיק שהוא במקף. עיין במכלול וספר פתח דברי בכלל אתי מרחיק ועיין עוד מה שכתוב בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך ליהו"א בסוף הספר בע"ה: זרעו בו. בספרים כ"י ובדפוס קדמון שהוא במקף ובלא מאריך וכן כתב א"ת: (יד) יהי מארת. בפסיקתא דהחדש לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד שנא' יהי מאורות מארת כתיב. ובירושלמי פ' בתרא דתענית ברביעי היו מתענים על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם. דכתיב ויאמר אלהים יהי מאורות מארת כתיב. ופי' רש"י דכיון שהוא חסר משמע מארה והיו מתענים כדי שלא תפול המארה על התינוקות ועיין עוד ביפה מראה שם סי' י"ב ובזוהר דף י"ט ודף ל"ג מ"ו קמ"ו קס"ט ופ' בא דף ל"ה ופ' תרומה דף קס"ז ופ' ויקהל דף ר"ס ופ' פינחס דף רל"ד: והיו לאתת. חסר דחסר עיין זוהר דף מ"ו : ולמועדים . קריאת כל ווי"ן שרוקין בראש תיבה כאל"ף שרוקה כאשר כ"ר יהודה חיוג וכאשר קבלנו קריאתן דור אחר דור: (טו) והיו למאורת. במסורת כתיבת יד נמסר עליו מלא וא"ו קדמאה וכן הוא בספרים כתובי יד ובדפוס קדמון גם הרמ"ה ז"ל כתב בלשון הזה יהי אור ויהי אור כל הדין ליסנא באורייתא דאור מלא וא"ו כתיב מארת ב' חסר דחסר בליש' וסימן ויאמר אלהים יהי מארת ויעש את אלהים את שני המארת . והיו למאורת ברקיע השמים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא עכ"ל. וכן הוא במלאים וחסרים שמצאתי בראש מקרא ספרדים כתיבת יד שהועתקו מספר הללי הסופר הוא היה גבר חכם בעוז המסורת וספרו היה בעיר טוליטולא כמו שכתב רד"ק פעמים רבות. וכתוב בספר יוחסין שבשנת תתקנ"ו כ"ח לאדם מנהם היתה גזירה גדולה במלכות ליאון ואז הוציאו משם ספר הארבעה ועשרים שכתב אותם ר' הלל ומשם היו מגיהים כל הספרים ואני ראיתי חלק משם שנמכרו באפריקא ובזמני היה ע' מאות שנה שנכתבו ע"כ. ובעל שערי לחות כ' שלפי דעתו הי' שמו הילל עיין שם. וזכור זה כי בכל מקום אשר אזכיר שמו זה הוא: (טז) את המאור הגדול. במקרא כ"י נמסר עליו לית וחסר אבל הרמ"ה כתב את המאור מלא וכל ליסנא דמאור באורייתא דכותיה מלא בר מן אחד שמן למאור קדמאה דתרומה עכ"ל. וכן הוא בספרים מדוייקים ופי' לית ר"ל אותה מלה שנמסר עליו לי' אין אחרת כמוה: (יח) ולהבדיל. במקצת ספרים הוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ובמקצתם הלמ"ד בשוא ופתח וכן כתב בעל א"ת שהוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ופתח וכן העיד הרב ר' מנחם המאירי בתשובה הנקראת קרית ספר. הזכיר שמו אחכם קראו בא"ת סימן ל"ב וטעם המלה זקף קטן. ובמאמר המאריך אחוה דעי על אלו שמאריכין ע"ש בתירוץ הקושיא ב': (כ) ויאמר אלהים ישרצו המים. פרשה פתוחה. ובמקצת ספרי הדפוס אין כאן הפסק פרשה. וא"ת כתב שהיא פרשה פתוחה וכן העיד על זה במקומות רבות ועל שמו אכתבם. וכן ראיתי בספרים המדוייקים מגלות ירושלם אשר בספרד שאנו סומכים עליהם. וכן דעת הרמב"ם: (כא) התנינם. חסר יו"ד בתראה ע"פ המסורת וכן נדרש בב"ר פרשה ז' זה בהמות שדי ולויתן שאין להם בן זוגות. עיין יפה תואר שם סי' ה' ומזרחי וגור אריה וזוהר פ' בא דף ל"ד ופ' תרומה קע"ו : הגדלים. דגש בגימ"ל: עוף כנף. מלא וא"ו גם הרמ"ה ז"ל כתב. ועוף יעופף על הארץ . תרוויהון מלאים וא"ו כתיב וכל ליסנא דעוף באורייתא דכותא מלא : (כו) בצלם אלהים. קדש: (כח) וכבשה. חסר וא"ו כתיב ונדרש בסוף פ' הבא על יבמתו ובתנחומא פרשת נח וב"ר פ' ח' י"ד. עיין יפה תואר שם ורש"י ומזרחי וגור אריה: (ל) וּלְכָל־ עוף השמים וּלְכֹל | רומש . זה סכלל כל שנסמך נקמץ וכל שנעשה נהלך : ירק. בשש נקודות. (לא) והנה טוב מאד. במדרש רבה פ' ט' בתורתו של ר"מ מצאו כתוב והנה טוב מות וכ"ל בספר הדומיו על התורה וכדאמרינן נמי התם שהיה רשב"א יושב ודורש דבר זה בשם ר"מ וכן צריך לפרש הא דאמרינן התם פ' כ' ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנו' אור והתם נמי אמרינן כי היא היתה אם כל חי. רשב"א אומר עם כל חי. ובפי' רש"י הנה טוב מות הדא היא דכתיב טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו דטוב אינו חוטא. ועי' זוהר פ' תרומה סוף דף קמ"ט ודף קס"ג ופ' פקודי דף רכ"ט ופ' אחרי מות דף ס"ג ברעיא מהימנא. וכתב בעל מתנות כהונה בשם הירושלמי דר"מ היה דורש אור כעד עור בחילוף אהח"ע וכן כתב רבינו בחיי ז"ל וכיוצא בזה אמרו בב"ר פ' ב' ויאמר אלהים יהי אור זה אברהם הדא הוא דכתיב מי העיר ממזרח וגו' אל תקרא העיר אלא האיר . עוד כתב היפה תואר יש לומר דמאד הוא מות בחלוף האל"ף בוא"ו והדל"ת בתי"ו . דאותיות אהו"י ודטלנ"ת מתחלפות ועיין מ"ש בפ' ויגש אל ובני דן חשים וד"ה ב' ל"ג על ויעתר לו ולפניה א' :

ב (א) ויכלו. חסר וא"ו כי הוא בגימט' ע"ב ונרמז בסוף מעשה בראשית שם ו' ה' ו' בראשי תיבו' וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ . וי"מ ויכלו נעשו כלים והרמז לו' קצוות הנקראים מלאכת שמים וארץ ועד"ה נכתב חסר כי הוא מלשון כלה הכלולה מן הכל וכמו שאמרו רז"ל באו ונצא לקראת שבת המלכה : (ד) אלה תולדות . פי' זה מצאתי במסורת כתיבת יד מן זה ספר תולדת עד תולדת יצחק תולדת כתיב ומן תולדת יצחק עד סוף ספר תלדות כתיב בר מן חד תלדת כתיב חסר דחסר אלה תלדת ישמעאל וב' מלא דמלא אלה תולדות השמים ואלה תולדות פרץ ובמסורת הדפוס איתמר בליסנא אחרינא אך צריך לתקן מה שכתוב וג' כתיב תולדות ודא ודא חדא היא וצריך לומר וג' כתיב תלדות חסר וא"ו קדמאה ומלא בתראה . והרי לך גם כן לשון מסרת הרמ"ה ז"ל תולדות אחד מלא דמלא בתרין ווי"ן וסימן אלה תולדות השמים ואחד חסר דחסר וסימן ואלה תלדת ישמעאל . וג' כתיב תלדות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וסימן תלדות עשו הוא אדום ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר אלה תלדות יעקב ושארא תולדת כתיב מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה עכ"ל. וכלל יהיה בידך שהרמ"ה ז"ל לא דבר אלא בתורה. ובבראשית רבה פ' י"ב שמות רבה פ' ל' כל תולדות שנאמרו בתורה חסרים בר מן תרין וכו' כמ"ש בסוף רות ועיין מה שכתב על זה המקובל מהר"ר שלמה הלוי בן אלקבץ בפי' שרש ישי על פסוק ואלה תולדות פרץ ומוהר"ר מאיר אנגיל במסורת הברית הגדול סוף רות : בהבראם. ה"א זעירא ועיין ס' הזוהר דף כ"ה ופרשת לך לך דף נ"ג ופ' האזינו דף רצ"ז ובתיקוני הזוהר סוף תיקונא שבעין בחיי וריקאנטי מערכת האלהות פ"ה וסוף פ"ט גנת אגוז חלק ב' ריש דף כ"ה ועיין מ"ש בפ' האזינו על הליי' תגמלו זאת : (ו) והשקה את כל פני האדמה . מלת את לבן אשר בצירי ומאריך ולבן נפתלי בסגול ובלא מאריך ובמקף כפי שנראה בחילופים שבדפוס וקשה שרוב הספרים הם כבן נפתלי אחר כך מצאתי בחילופים כתיבת יד בהפך והשתא לא קשיא מידי : (ז) וייצר ה' אלהים את האדם. בשני יודי"ן וכן דרשו בפ' הרואה אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי ולמטה וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ביו"ד אחד לבד וכן כתוב במכלול דף קכ"ט וגם הרמ"ה כתב וייצר ה' אלהים תרין במעשה בראשית קדמאה מל' בתרין יודי"ן תניינא חסר חד יו"ד ועיין באדרא דנשא דף קמ"א ע"ב : (ט) ועץ הדעת. בזקף גדול : (י) ונהר יצא מעדן. בחומש כ"י קדמון יוצא מלא וא"ו ונכתב עליו בס' ר"מ יוצא ובס' ר"ג יצא חס' ע"כ. וזהו פשוט מהמס' שהוא חסר וא"ו וכן לשון הרמ"ה ונהר יֹצֵא מעדן חסר וא"ו וכל יֹצֵא גרידא באורייתא דכוותיה חסר בר מן ג' מלאים וסי' הנה יוֹצֵא דויאמר ה' אל משה השכם . ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה'. כחצות הלילה אני יוצא : (יב) וזהב הארץ ההוא. הזי"ן בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן פ' י' שער א' והמסורת ג' מלין בטעם וּזְהַב הארץ ההיא וּשְׂדֵה מגרש עריהם וּסְגַר פּוּם אַרְיָוָתָא דניאל ו' : ההוא. בספרים כתיבת יד ובדפוס קדמון שני הה"אין בפתח וכן כתב א"ת : (יד) ושם הנהר. במקף ולא בקדמא וכן השני א"ת . ובכמה ספרים מצאתי השני בקדמא : (טו) לעבדה ולשמרה. ברוב הספרים שתי הה"אין במפיק ובאיזה ספר יש בשניהן הקו של רפי אולי ירמזו למדרש רבה פי"ו דאמרינן התם לעבדה ששת ימים תעבד ולשמרה שמור את יום השבת לקדשו . ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים וכתיב תשמרו להקריב לי במועדו וכתב בעל יפה תואר שם סי"ח שהה"א אינה כינוי כי אם מקור כמו לאכלה לקרבה ועיין פרקי ר' אליעזר פ' י"ב : (כ) ויקרא האדם שמות. עיין מה שכתוב בפ' במדבר בסיעתא דשמיא: אלהים תרדמה. יש פסיק בין שתי המלות מפני כבודו של שם : (כב) הצלע. מלרע והצד"י דגושה וכתב א"ת שהלמ"ד בקמץ ברוב ס"ס המדוייקים והללי שלא כדברי המדפיס ע"ש. גם בעל הלבון כתב שהוא בקמץ ובספר רב פעלים כתב בלשון הזה והחכם ר' יעקב גומיל העיד כי ויבן אלהים את הצלע המסורת עליו ל' קמץ וברוב הספרים המדוייקים מצאתיו פתוח וכן צלע אל צלע יחזקאל מ"א ואין יכולת במסורת להכריע בגרויי הצד"י ומלרע איזה פתוח הלמ"ד ואיזה קמץ אבל סגולי הצד"י בהיס מלעיל ופתוחי הלמ"ד לעולם עכ"ל: ויבאה. ב' חסר יו"ד ותכרו ויבאה יצחק האהלה ובזוהר פ' בראשית ויבאה בגימטריא כ"ד קשוטין פי' הנזכרים בס' ישעיה. ועיין שמות רבה פ' מ"א ומדרש חזית פ' נפת תטפנה : (כג) לְקֳחָה־זֹּאת הלמ"ד במאריך והקו"ף בחטף קמץ ורפה שרשים ואפודי. והיתה ראויה להדגש כי הוא מבנין פועל. ובס' פתח דברי כתוב ולנקבה פְּעֻלָּה איך לא עֻזְּבָה שֻׁלְּחָה אמנם לֻקֳחָה זאת רפוי בלא טעם רק להקל ע"כ. ור' יונה כתבו בס' הרקמה עם דומים אחרים שהם בחטף קמץ : זאת . הזי"ן דגושה: (כה) ויהיו שניהם ערומים. נכתב בוא"ו ודגש המ"ם שלא כמנהג ובמסרה ב' מלא ודגשים והכרו ובגדי עֲרוּמִּים תפשיט איוב כ"ב וסימן בין ערומים שהוא ל' ערמה ובין ערומי' שהוא ל' ערטילאי תכימין רפין ערטילאין דתיקין פי' דגשי' וסימן אחר דברי חכמים בנחת נשמעים עיין מסורת איוב סי' ע"ו ושרשים שרש ערם והגה' שם. אח"כ מצאתי להרמ"ה ז"ל בהקדמת ספרו שכתב זה לשונו כל אתא דקריא דגש באורייתא לא סמיך לה מקמא אתא דכתיבא ולא קריא בר מן חמשה תלתא מנהון מלאים וא"ו ותרין מנהון מלאים יו"ד וסימן ויהיו שניהם עֲרוּמִּים דגש מ"ם קדמאה ומלא וא"ו מקמיה שמעתי את תְּלוּנֹּת ותכל תְּלוּנֹּתָם דדגישי נוני"ן דילהון ומלאים וא"ו קדים לנו"ן ותרין מלאים יו"ד וַיְבִיאֻּו לו את המנחה אשר בידם. תְּבִיאֻּו להם הנופה דדגישי אלפין דידהון ומלאים יו"ד קדים לאלף ושאר אוריי' חסרין: יתבששו. בהעתק מספר הללי כתוב יתבוששו מלא והירושלמי יתבששו חסר עכ"ל. ובכל הספרים חסר גם הרמ"ה ז"ל כתב ולא יתבששו חסר וא"ו כתיב באמצע תיבותא עכ"ל וכן מוכיח מדרש רבה שכתבתי בפ' כי תבא על כי בשש משה :

ג (ג) אמר אלהים לא תאכלו. ברביע וכן כתב א"ת : (ה) כי ידע. בספרים כ"י ובדפוס קדמון חסר וא"ו וכ"כ א"ת וכן הוא בהעתק מס' הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ידע אלהים תכר דחסר כתיב תכר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב וכל ידע דאורייתא דכותא ודכותא וידע דעת עליון ומסר עליהם תלתא וחסר ודכותא ידעי טוב ורע חסר וא"ו דקרי ולא כתיב ע"כ. ועיין מ"ש לעיל במלת רקיע : אכלכם. הכ"ף בקמץ לבד וכן הוא בכל ס"ס כי לא יבאו שני שואין בראש תיבה אף כי בלשה וכתב המכלול דף קפ"ז ופעמים משתתפים עם הקמץ שוא להודיע כי הוא הסף כמו אֲנִי צָרִי אבל אם תדגש האות שאחריה או שהיא בשוא נח ינקדו בקמץ לבדו כי אין לטעות בהם כמו רָנּוּ שמים ישעיה מ"ב קָרְבַּן קָדְשׁוֹ כי בודאי הם קמץ חטוף עכ"ל. וכן דעתינו לעבות הנקודות כדברי רד"ק ובס"ס נסמך על כללי קמץ חטוף שכתבו המדקדקי' ועיין מ"ש בפ' תולדות יצחק על מלת ואכלה ובתילים סימן קי"ת : כי ידע אלהים וגו' והייתם כאלהים . הראשון קדש והשני חול מס' סופרים פ' ד' ובמדרש רבה פ' ד': ידעי. חסר וא"ו כמ"ש לעיל על כי ידע : (ז) כי עֵירֻמִּם הם. בהעתק מספר הללי יש פלוגתא אם מלא או חסר וכן כתב הרמ"ה וידעו כי עֵירֻמִּם הם מלא יו"ד קדים לרי"ש וחסר וא"ו והסר יו"ד בתראה כתיב : ויתפרו עלה . כתב בעל מנחת כהן יש ספרים מדוייקים עלי כתיב ביו"ד עכ"ל. אך בכל הספרים מצאתיו בה"א וכ"נ מדברי השרשים שרש עלה והגהת ר' אליה שם ובמ"ג עלה ז' ב' כתיבי ט"א וה' כתיבי יו"ד ויתפרו עלה תאנה. והנה עלה זית טרף. והביאו עלי זית וגו' נחמיה ח' ושם המבה באותו פסוק כתיבי יו"ד. ויש גם הסרון הניכר שלא כתב ועלי תמרים. ותמיה אני שלא הביא קול עלה נדף וכנבל עלה מגפן ישעיה ל"ד והיה ראוי לומר ט' ד' בה"א וה' ביו"ד עוד נתקשיתי בלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתפרו עלה תאנה ה"א כתיב בסוף תיבותא ודכותא עלה זית טרף בפיה ומסר עליהם תרין ע"כ דמשמע מינה לכאורה דקול עלה נדף כתיב ביו"ד ולאו הכין הוא. ושאלתי להכם לונזאנו והשיב דהרמ"ה ומסורת לא איירי אלא ממלת עלה שהעי"ן בחטף פתח והלמ"ד בצירי שהוא כמו אבל קול עָלֶה נדף וכנבל עָלֶה מגפן העי"ן בקמץ והלמ"ד בסגול שהם מוכרתים וקושטא קאמר מר דכד' מעיינן בתר הכי בלישנא דהרמ"ה אתייא סיפא לגלויי רישא דאמר ומעיין אחר עָלֶה אל ה' וכל לשון דעלה דכותא וכל לישנא דעל דקרי לא"ד דידי' בצירי יו"ד כתיב בתריה עוד : כתב לעיל מינה בדוכתא אחריתי נתם עלי דרך יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל דכותא בסדין עניינא יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל ליסני דערפא באורי' ה"א כתיב וכל ליסנא דעלה דכותא ה"א

כתיב

כתיב והכי כולהו מסרת' אתו שפיר ולית בהון קושיא כלל עוד כתב בהקדמת ספרו ארבע דנסיב ש"א בהדייהו בלשון רבים באורי' וכו' ויהפרו עלה אתנה כתרגומו רעה אנן עבדיך כי מעלה גרה המה את כל מדוה מצרים דקללות ואלו הכל שדה העיר לא חשיבנא בהדייהו דל' יחיד הוא כתרגומיה : (ט) איכה. דגש ביו"ד : (י) עירם אנכי. עירם אתה. שניהם חסרים : (יא) האכל ממנו. הכ"ף בקמץ לבד והוא חטוף כי הוא סמוך : (יג) עשית. התי"ו בלא שוא : (יד) ויאמר ה' אלהים אל הנחש. בתרסא א' לבד ברי"ש : אלהים. גלגל בה"א : כי עשית זאת. כי בגלגל לא במקף וכ"כ א"ת : זאת. דגש בזי"ן : (טז) עצבונך. הצד"י דגושה : (יז) כי שמעת. צריך להיות בזרקא א' לבד בתי"ו ואין כחה לעשות מלעיל או מלרע : בעצבון תֹּאכְלֶנָּה. הכ"ף בשוא לבדו לקריאת ב"נ ולקריאה ב"א שאנו סומכים עליה בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן בפ' א' בביאור השעפים ועיין מ"ש בריש פ' לך לך על מברכיך וביחזקאל סי' ד' : (יח) ודרדר. בכל ספרים ראיתי שני הדלתי"ן בפתח וא"ת כתב במקצת ספרים דל"ת שניה בקמץ וכ"כ בעל רב פעלים ועיין גם כן מ"ש בהושע י' : (יט) בזעת. בדפוס קדמון וגם בספרים מדוייקים כתובי יד מלרע שופר הפוך בעי"ן וכן כתב אור תורה בפשיטות : אפיך. ב' מלאים. בזעת אפיך וברות אפיך נערמו מים. וסי' קשה מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף : כי עפר אתה. בזקף קטן בהל"ף כי הוא מלעיל הוא הראשון שנמסר במסרה גדולה אתה דטעם מלעיל : (כא) ויעש. בתרסא אחד לבד :

ד (ג) ויבא קין. ויבא מלרע הקדמא בבי"ת בספרים מדוייקים ובספר אחר כ"י ויבא קין יש שופר בבי"ת וזקף בקו"ף : (ד) מבכרות. כתוב בהעתק מספר הללי מבכרות מלא וא"ו בתרא"ה וכירוש' חסר דחסר ובכל הספרים שלנו מלא וא"ו בתרא"ה וכ"כ הרמ"ה ע"ז חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא ושאר ליפנא דבכרת באורייתא חסר דחסר : ומחלבהן. סבי"ת רפה : (ז) הלוא אם תיטיב. כתוב בהעתק הללי הלא ירוש' הלוא מלא ע"כ. ובכל הספרים מלא והוא הראשון ממלאים שבתורה ע"פ המסורת. וסימן נמסר במ"ג בפרשת שלח לך. וכן כתב הרמ"ה על זה הלוא י"ב מלאים וא"ו והל"ף ודא היא מסורת לכולא אורייתא והביא כל הי"ב כעין מסר' שלנו והד חסר דחסר וא"ו והל"ף ומלא ה"א. הלה הוא ברבת בני עמון פרשת דברים. ובסוף כתב ולית דמסרי בהון תליסר. סלין דאמרין. ואידך הלא הוא כמוס עמדי וליתא דההוא בכלהו נוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב. ואית נוסחי דכתיב בהו הלוא גם בנו דבר מלא. ושיבושתא דמסורה היא דרובא דנוסחי דייקי פליגי עלייהו עכ"ל : אם תיטיב. בספרי ספרד בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל הלוא אם תיטיב מלא תרין יודין חד קדים לטי"ת וחד בתריה ודכותיה ואם לא תיטיב : שאת. חד מן הפסוקים דלית להון הכרע או מהאי גיסא או מהאי גיסא וסימן במסרה גדולה פ' וילך ועמ"ש בסוף פ' משפטים : ואליך תשוקתו. תי"ו ראשונה דגושה : (ח) בין אחיו ויהי בהיותם בשדה בספרים כ"י שמדוייקים אין כאן פסקא וגם בס"ס. ותמהתי על בעל שברי לוחות שבפי' מלת פריגמא לקח זה לדוגמא וכתבו גם כן בסוף מאמר י' במסורת המסורת וכן כתב אור תורה שטעה המדפיס לעשות כאן פסקא וגם הרמב"ם ז"ל והרב המאירי ז"ל לא מנאו כאן ראש פרשה : (יג) מנשוא. רבו הדעות בזאת המלה בקרית ספר לגאון המאירי ובס' שמן ששון כתוב שהוא חסר. הם תמהו שכוונו לדעת אחת. וכן נמצא במקצת ספרים ישנים וגם בשם ס' עזרא ובשם ירושלמי. ועמהם הסופר ר' מאיר שדינו להיות חסר ושכנגדם הם ג' ועוד המכריע. אבל בהללי הוא מלא. ומסר עליו לית ומלא. וכן הוא בספרי ספרד וכן כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו והל"ף כתיב. וכתב אור תורה שזה עיקר : (יד) כל מצאי. רפה בכ"ף : (טו) כל מצאו. דגש בכ"ף. (יח) ועירד ילד את מחויאל. רפה יו"ד ומלא וא"ו קדים ליו"ד ומחייאל ילד את מתושאל דגש יו"ד קדמאה ויתיר יו"ד תניינא בתריה ומסרא קדמאה וא"ו בתראה יו"ד הרמ"ה ז"ל. גם במסורת ריש פרשת בהעלותך כתיב מחויאל ומחייאל עם ז' זוגים מתחלפים מן ב' ב' בחד עינין קדמאה וא"ו תניינא יו"ד. ועיין עוד מ"ש בפרשת ויצא סימן ל' : (יט) שתי נשים. כתב המכלול דף קנ"א כי כל שוא נע וסמוך לאחד מאותיות בג"ד כפ"ת האות ההוא אשר מבג"ד כפ"ת תרפה כגון בביתך זולתי מלת שתים שתי לפי' קורא כ"א בראש המלה אל"ף גנובה אשתים אשתי. וכן קוראים אנשי מזרח ועיין מ"ש בשופטים ע"ז : (כב) וצלה גם הוא. רפה בגימ"ל. הוא כתוב בוא"ו וקריאה ביו"ד. כן הוא בספרים כתובי יד ובדפוס קדמון וכן כתב אור תורה : תובל קין. כתוב במסורת פרשת ויגש על פסוק ויולד ליוסף. תובל קין למדינחאי מלתא. חדא כתיב וקריין למערבאי תרין מלין כתיב וקריין. והכן קיימא לן כמערבאי וכ"כ הרמ"ה ז"ל תובל קין תרין מלין כתיב וקריין. עוד כתב את תובל קין מלא וא"ו כתוב ודכותא ואחות תובל קין. ומסור עליה ארבעה מלאים ולא מסיימי. ולפום נסחי דייקי לא אשכחן באורייתא מלאים לבד מהלין תרי וחד חסר וא"ו תבל דבני יפת דכולהו נוסחי דאתו לידן חסר וא"ו כתיב : (כג) הַאְזֵנָּה אמרתי. בכמה נוסחאות הדפוס וכ"י הה"א בפתח והאל"ף בשוא לבדו והזי"ן בצירי. וכן ראיתי בנוסחאות כ"י ודפוס ישן. וכ"כ במכלול דף נ"ד שמשפטו הַאְזֵנָּה בשקל הַפְקֵדָה גם בעל ס' פתח דברי כתב דף נ"ו שהאל"ף נחה ועיין מ"ש בישעיה ל"ב : (כה) כי שת לי. כל קמץ שיבא במקף קריאתו בקמץ חטוף ואם ישתתף עם הקמץ מאריך לא יחטפנו המקף כמו כי שָֽׁת־לִי אלהים. אשר גָֽר־שָׁם. מִשְׂגָּֽב־לָנוּ לשון למודים ועיין מ"ש בפ' מסעי על יש המלאת : (כו) ולשת גם הוא. דגש בגימ"ל :

ה (א) בדמות אלהים. קדש : (ג) כצלמו. בכ"ף. וכן הביאו בעל המסורת במנין אלפא ביתא הד כתיב בבי"ת וחד כתיב בכ"ף. וכן כתב א"ת בפשיטות ולשון הרמ"ה על זה קדמאה בצלמו בבי"ת בתראה כצלמו בכ"ף וסימן בצלמנו כדמותנו : (ד) ויולד בנים ובנות. כתב הרמ"ה מלא וא"ו וכל בנות דכותא ודכותא את בנות האדם וכל דכותא מלא ודכותא ובנות אנשי העיר וכל ליפנא דכותיה. עוד כתב את"כ בנותיו לבנותיו ב' מלאים דמלאים וא"ו ויו"ד וסימן וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו כל נפש בניו ובנותיו וכל שארא לשון בנתיו חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב ועיין מ"ש בפ' ויצא על את בנתיך : (ה) ויהיו כל ימי אדם. ברוב הספרים בשני גרשין : אשר חי. במקף לא בשופר : (ו) ויחי שת חמש. סתומה א"ת. וכן ראיתי במדוייקים : (ז) הולידו. הגלגל בדל"ת : (ט) ויחי אנוש תשעים. סתומה : (טו) ויחי מהללאל חמש. סתומה : (יח) ויחי ירד שתים. סתומה : שתים. דרגא בתי"ו : (כא) ויחי חנוך חמש. סתומה : (כד) כי לקח. במקף : (כה) ויחי מתושלח שבע. סתומה : שבע ושמנים. בדפוס קדמון ובספרים כתובי יד חסר וא"ו וכ"כ א"ת וכ"נ מהעתק של הללי שכתב שתים ושמונים דמתושלח מלא ש"מ שהראשון חסר ובמסרה אחריתי נמי כ"י נמסר ו' שמונים מלאים בכל המקרא וסימן תניינא דמתושלח והאחרים הם בנביאים וכתובים כמ"ש במסו' הדפוס כאן ושופטים ג'. והא לך גם לשון הרמ"ה ז"ל שמונים אחד לחוד באורייתא מלא וא"ו. תלתא פסוקים בשני מתושלח ולמך מציעא הוא מלא וסי' ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שתים ושמונים מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל שארא כולהון חסרים וא"ו וכולהון מלאים יו"ד ע"כ. ובמקרא גדולה ושמונים קדמאה דמתושלח כתיב מלא וא"ו וגם נמסר עליו ו' מלאים והם בהי טעיות : (כו) מתושלח אחרי. בפשטא : (כח) ויחי למך שתים. סתומה : (כט) זה ינחמנו ממעשנו. בהעתק מספר הללי יש חילוק ובספרים שלנו חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל זה ינחמנו ממעשנו חסר יו"ד כתיב : ומעצבון. הצד"י דגושה : (לא) ושבע מאות. מלא וכ"נ מהעתק של הללי שכתב וחמש מאות שנה דלמך חסר ש"מ שהאחר דלמך מלא שמנה מאות דאדם וחמש מאות דלמך ארבע מאות שקל כסף דעפרון וכ"כ בעל מנחת כהן. וכן הם כולם בהללי. וה"נ במ"ג בלישנא אחרינא. מאת ג' חסרים וסי' אחרי הולידו את שת. אחרי הולידו את נח. ארץ ארבע מאת שקל. גם הרמ"ה ז"ל הביאם כן ע"כ וכ' לבסוף ושארא אורייתא כל ליפנא דמאות מלא וא"ו כתיב ע"כ. וסי' אחר נמסר במ"ג ריש ס' במדבר ועיין מה שהגהתי שם : (לב) ויהי נח. סתומה :

ו (ב) ויראו בני האלהים. חול וכן אשר יבאו בני האלהים שבסמוך : (ג) באדם לעלם. חסר וא"ו ועיין ס' הזוהר ד' נ"ח ע"א ומ"ש בפ' כי תשא סימן ל"ח : (ד) הנפלים. חד מלא וב' חסרים וסי' הנפלים היו בארץ חסר יו"ד קדמאה ושם ראינו את הנפלים מלא דמלא בני ענק מן הנפלים חסר יו"ד קדמאה. ובזוהר פ' וירא סוף דף קי"ז א"ר יצחק הקב"ה רואה אותו העובר שאינו ראוי לבא לעולם ומקדים לשמיתו במעי אמו שנא' הנפלים היו בארץ וגו'. הנפלים כתיב בלא יו"ד דהבוגה וכו'. ועי' מסורת ברית הגדול פ' שלח לך: שם. ה"א שניה בצירי: אחרי כן. תרין מלין ומקף בינייהו וכולהון כתובים כן וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (ה) יצר מחשבת. כתוב בהעתק מספר הללי מחשבת חסר ובירושלמי מלא עכ"ל. ובמסורה שלנו בדפוס פרשת ויקהל נמסר ג' חסר וסימן לחשב מחשבת והכרו ולחשב מחשבת כל מלאכה וחשבי מחשבת. נראה מכאן שזה מלא. אמנם מצאתי במסורת כ"י שנמסר שם ג' חסר בלישנא ופי' בלישנא במקום זה ר"ל בההוא ענין א"כ אין זה יוצא מן הכלל ויוכל להיות חסר ושיהיו הספרים והמסורת לא פליגי אהדדי. עוד יש לומר דמסרות הלו דמסרי ג' חסר לא אמרו אלא על מַחֲשָׁבֹת בשוא ופתח בהי"א ובקמץ בשי"ן ולא אמרו על מחשבת בשני שוא"ן וזה יותר נכון שכן כתב הרמ"ה ז"ל מחשבת ג' חסר וא"ו וסי' לחשב מחשבת. והכרו ולחשב מחשבת עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת וכל יצר מחשבת לבו חסר וא"ו כתיב : (ז) מאדם עד בהמה. כל ס' בראשית. וידבר. ותלים. מאדם עד בהמה. ואלה שמות. ונחמיה. מאדם ועד בהמה מבו'. כי נחמתי כי עשיתם. מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתרא ועיין מערכת שלאהוב פ"ע :

פרשת נח

(ט) הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ בכל הספרים הלמ"ד בסגול וכן במכלול דף י"ג הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ. בסגול מפני הסמיכות ובמקף אל מלה שהיא מלעיל וכ"כ ר' משה קמחי התפעל מהשלמים. ולוית חן סוף שער ג'. ותמהני מבעל לשון למודים שכתב שהוא בצירי : (טו) רָחְבָּהּ. הרי"ש בקמץ לבד : (טז) תכלנה. הנו"ן דגושה : (יח) והקמתי. בהעתק מספר הללי חסר דחסר וכתב א"ת שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים וכ"כ הרמ"ה ז"ל עיין מ"ש בסוף פ' לך לך : (יט) להחית אתך. בהעתק מס' הללי יש חילוק במלה זו בין מלא לחסר וכתב הרמ"ה ז"ל ב' חסרים וא"ו וכספרא וסי' אל התבה להחית. להחית עם רב ותרין מלאים וא"ו וסי' ישאו אליך להחיות להחיות את נפשי וחד ולהחיות לכם לפליטה : (כא) לאכלה. האל"ף בקמץ לבד :

ז (ב) אשר לא טהרה. מה שנמסר במסרה שלנו כאן ובריש מלאכי ותילים י"ט דברי שגגה הן ואין לסמוך עליהן שהרי מנו כל לשון טהרה דפ' ראה עם המלאים והוא חסר בלי ספק. וכן מסר הרמ"ה ז"ל הטהורה ב' מלא וא"ו וברוייהון ריפי פסוקים וסי' מכל הבהמה הטהורה. מן הבהמה הטהורה ושאר כל ליפנא דטהרה באורייתא חסר וא"ו כתיב עכ"ל. והמסרה הנכונה והישרה כך צריכה לומר טהורה ה' ג' חסר וב' מלא וסימן אשר לא טהרה. אשר איננה טהרה. כל צפור טהרה. לשמי מנחה טהורה. יראת ה' טהורה ב' בתראים מלאים והד וטהורה היא ונקתה ונזרעה. וכן מצאתי במסורת כת"י מדוייקים וכך הם בספרים מדוייקים : (ד) את כל היקום. כל היקום שבמקרא הה"א בלא געיא וכן כתב המכלול : (ו) ונח בן שש מאות שנה. שש במאריך ובלא מקף : (ז) ויבא נח. במקצת ספרים כתובת יד מלעיל כי הגלגל ביו"ד. וכן כתב א"ת : (ח) ומן הבהמה אשר איננה טהרה. פ"ק דפסחים אמר ריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. והכי איתא בויקרא רבה ריש פ' אמור ופי' רש"י אשר איננה טהרה ולא כ' הבהמה הטמאה כי אורהיה הרי ה' אותיות בעקם הכתוב. הטמאה ה' אותיות הן. אשר איננה טהורה הן י"ג אותיות ע"כ. וקשה דמלת טהרה דאשר איננה חסר וא"ו כמו שמסרתי למעלה אצל אשר לא טהרה וא"כ הוו להו ז' אותיות. וליכא למימר דלא דייקא הכא בגמרא בין מלא לחסר דהא חזינן דדייקי שפיר בתר הכי במלת טהור דכי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה דרב פפא אמר עקם הכתוב ט' אותיות דהוה ליה למיכתב איש טמא ורבינא אמר עשר אותיות משום וא"ו דטהור דמלא הוא ותו דייקי נמי בתר הכי במלת רכבת דוהיה היא רכבת על החמור שמואל א' כ"ה דבתר דאסיקנא בכל היכא דכי הדדי נינהו כלו' שאין צריך להאריך בזה יותר מזה משתעי בלשון כבוד. עיין הר"ן. ובילקוט פ' נח פרכינן והא רוכבת ויושבת דכי הדדי נינהו וקאמר רוכבת ופרקינן רכבת כתיב כלומר חסר וא"ו. ואע"ג דמלי למיכתב נמי. ישבת חסר מיהו כל חסרו' שבתורה לדרוש הן באין כדדרשי' ולוט ישב בשער סדום ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט. וכאן למדך בחסרון זה שהתפוש ל' קצרה ואפילו הוא מגונה שהרי כאן תפס לשון מגונה וקצרו. ואולם בבראשית רבה פ' ל"ב לא הזכירו אותיות כלל רק התיבות והכי איתא התם בשם ריב"ל גופיה מצינו שעקם הכתוב שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו הה"ד מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה הטמאה אין כתיב כאן אלא אשר לא טהרה היא ע"כ. ונקט שתים משום קרא דאשר איננה טהרה ושלש משום קרא דומן הבהמה אשר לא טהרה היא. והכא נמי עקם הכתוב ז' אותיות והכי איתא בהדיא פירושא דשתים ושלש דבמדבר רבה ריש פ' חקת. וכדומה בתנחומא פ' וישלח : (יא) בשנת שש מאות שנה. בלא מאריך ובמקף : בחדש השני. זקף קטן בנו"ן : כל מעינות. יש מחלוקה גדול על מלה זו אם חסר או מלא. בהעתק מספר הללי כתוב מעינות. ירושלמי מעינת חסר וא"ו. וכ"כ בעל מנחת כהן מעינות קדמאה הוא פלוגתא. וממה שכתב בעל א"ת נראה שיש חילוק בין המסורת והספרים והמחברים והכריע שהוא מלא כדעת הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כל מעינות תהום רבה מלא וא"ו כתיב ותבריה דויסכרו חסר וא"ו וסימן מלא דמלא וחסר דחסר עכ"ל. פי' הראשון שהיו המעינות מלאים הוא מלא והשני שכבר חסרו המעינות שמה שהורק מימיהן הוא חסר : (יז) על הארץ. במקף : (כג) וימח. בספרים כתובי יד מדוייקים המ"ם רפה שהוא מן הקל וכן כתב בעל א"ת כי הקורא וימח במ"ם דגושה נמצא אומר ששונאו של הקב"ה נמחק עם כל היקום כי וימח הדגש הוא מהנפעל כמו ימחה שמם אך כשהמ"ם רפה הוא מהקל והוא פועל יוצא וצריך להזהר בזה מאד ע"כ ובכתים יפק. וזו היא כוונת רש"י ז"ל כמו שכתב הרב מזרחי ומה שכתב בעל גור אריה בספרים שלנו מ"ם של וימח דגושה הם ספרים משובשים

משובשים ואין לסמוך עליהם : וימחו . השפחא בחי"ת : וישאר . מלעיל הדרגא בפי"ן בספרים המדוייקים וכ"כ אור תורה ובמקרא גדולה בדפוס כתב עליו לית ובנסחא כ"י לית ומלעיל ע"כ. וכן ראוי להיות כי האל"ף בסגול ואילו היה מלרע היתה האל"ף בצירי כמו וַתִּשָּׁאֵר היא דרות :

ח (ב) הגשם . הגימ"ל דגושה : (ז) יבשת. הבי"ת בחולם : (ח) הקלו המים . הקלו מלעיל הגלגל בקו"ף בספרים כ"י וכן כתב אור תורה : (יא) טרף בפיה . טלו קמץ לפי שהוא שם תואר לעלה כלו' עלה זית היה טרוף בפי היונה כן כתב רד"ק במכלול ושרשים שלא כדעת רש"י ז"ל בפירוש הפסוק : כי קלו המים . כתב בעל המסורת ד' וסימן המים . מנשרים קלו שמואל ב' א'. ימי קלו מני ארג איוב ז'. וימי קלו מני רץ איוב ט. וחד וקלו מנמרים סוסיו חבקוק א'. והוא מלרע כמ"ש המכלול דף קע"ה ועל פ' מנשרים קלו נמסר דלי"ת בטעם הקו"ף . משמע שדלי"ת אלו כולם מלעיל. וכן בס' פתח דברי דף פ"ו הביא וימי קלו מני רץ עם הדומים שהם מלעיל : (יג) ויהי באחת . במקצת ספרים האלפא במלת ויהי שהוא טעם מפסיק ובי"ת באחת דגושה ובמקצת ספרים בתרכא והבי"ת רפה : ויסר נח . במקצת ספרים נח בשני פשטין ובספרי ספרד בפשט אחד לבדו כי אינם נוהגים שני פשטין רק כשיהיה ביניהם אות אחד או יותר: (יז) בשר . הבי"ת דגושה . הוצא אתך . היצא ק' ועיין הטעם בפי' רש"י בחומש ובב"ר פ' ל"ד פי' עשה להם שיהיו פרים ורבים פי' היה כופה אותם מלשון גם מעושה שכל זמן שהו בתיבה נאסרו בתשמיש המטה . ועיין מה שפירש הרב מזרחי ובעל גור אריה : (יח) ויצא נח . בצירי הצד"י אף שהמלה מלעיל מכלול דף קל"ב ובנסחא כתיבת יד ראיתיו בסגול ובמקצת ספרים בלא מקף ואור תורה כתב במקף : (כ) ויבן נח מזבח . ב"ר פ' ל"ד ושמות רבה פ' כ' ויבן נח מזבח וַיִּבֶן כתיב נתבונן ואמר מפני מה צווני הקב"ה ורבה בטהורים יותר מן הבהמה אלא להקריב מהן קרבן מיד ויקח מכל הבהמה הטהרה וגו' פי' דאע"ג דקרינן היו"ד בחירק דרש ליה כאלו היא בקמץ כמו וַיָּבֶן דוד דיש אם למסורת והיכא דאיכא למדרש דרשינן וכן דרשו ויבן ה' אלהים את הצלע בב"ר ריש פ' י"ח מלשון התבוננות וכן וירא אהרן ויבן מזבח דמ"ר פ"ט ועיין עוד בב"ר פ' פ' סי' ד' : ומכל העוף הטהור . בהללי יש חילוק על מלת הטהור אם חסר או מלא והרמ"ה ז"ל כתב ומכל העוף הטהור מלא וכל אורייתא בלישנא דכותיה מלאים בר מן ה' דמסור עליהון ה' חסרים בלישנא וכו' עיין הסימן במ"ג סוף שמיני : עלת . חסר דחסר וכן הוא בהעתק הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב ויעל עלת במזבח חסר דחסר כתיב וכל אורייתא בענין הקרבנות דכותיה חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא וסי' אבני שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת ועיין בספר הזוהר ד"ע ע"א ובחיי : (כא) וירח . בכל הספרים היו"ד בקמץ ובנסחא כ"י נכתב בגליון בשם הללי כולו פתח וכ"כ א"ת שבהללי כולו פתח : רע מנעריו . ר' יודן אמר מנעריו כתיב משעה שהוא נעור לצאת ממעי אמו ב"ר פל"ד וירוש' פ' מי שמתו . עיין יפה תואר שם סי"ב ויפה מראה סי"ג ומזרחי וגור אריה ושוחר טוב מזמור ט' :

ט (ב) כל חית . היו"ד דגושה : ובכל . הוא"ו במאריך לב"א וכן הוא בספרים מדוייקים : דגי הים . היו"ד דגושה : (ד) דמו . הראשון רפה בדל"ת : (ו) כי בצלם אלהים . קדם : (ז) שרצו בארץ . חד מן ב' ב' לא נסבי' וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהו וסימן נמסר במסרה רבתא אות וא"ו : (ט) הנני . במאריך ולא בדרגא : (י) בבהמה . שני הביתי"ן דגשות : (יא) והקמתי . בס"א ישן והקימתי מלא יו"ד ובמדוייקים חסר דחסר וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמש"א בפ' לך לך : (יב) אשר אני . במקף ובלא גלגל בפי"ן ובלא פסיק : לדרת עולם . לי' חסר דחסר ובב"ר ריש פ' ל"ה אמר ר' יודן לדרת כתיב פרט לשני דורות לדורו של חזקיה ולדורו של אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של רשב"י עיין מזרחי ויפה תואר. וכתב רבינו בחיי ומזה תמצא לדרת עולם חסר הווי"ן וסמוך לו מיד את קשתי נתתי ללמדך שאין אות הקשת נראה אלא בזמן החיוב ודורות החסרים : (יד) בְּעַנְנִי . בס"ס ובהללי הנו"ן בשוא לבד ובזנבוקי בשוא ופתח כ"כ א"ת. ונ"ל שהוא הילוק בספרים בתיבות שיש שתי אותיות דומות כמו שהכתוב בפ' לך לך ע"פ ואברכה מברכיך ע"ש וכתב רד"ק כי הוא פועל הדגוש והוקל שלא כמנהג : (טז) בין אלהים . בזקף קטן באלהים : (יז) אשר הקמתי . כתוב בהעתק מס' הללי הקמתי . ירושלמי הקימתי ע"כ . ובספרים מדוייקים הוא חסר דחסר וכן הוא במסורת פרשת בחקתי וכ"כ א"ת חסר גם היו"ד ועיין ג"כ במס' הרמ"ה שכתבתי בסוף לך לך : (יח) שם וחם ויפת . ויפת הראשון הוא"ו בקמץ כמו השני שבסמוך : (כא) וישת מן היין . נחלקו המדקדקים בקריאת ב' שואים בסוף תיבה . שר' יהודה המדקדק כתב שהראשון נח והשני נע כאילו יאמר וַיֵּשְׁתְּ מִן והראב"ע הקשה עליו בתחלת ס' צחות ובס' מאזנים וכתב ששניהם נחים . וגם רד"ק הקשה עליו בס' מכלול דף ס"ח ודף ק"ן אפס קצהו תראה באיוב סימן ל"א ועשה פשרה בין שתי הדיעות באמרו כי אין לשוא"ין שאלה דרך אחד לעולם אלא לפעמים שניהם נחים ולפעמים הראשון נח והשני נע והר' שלמה אלמולי בחבורו הנקרא הליכות שבא העלה שכל ב' שואים בסוף תיבה ראוי שיהיה להם לעולם דרך אחד וכיון שדרך הראב"ע היא דרך סלולה ולא הוקשה כנגדו שום קושיא ראוי לבחור בו ע"כ וכן כתב בעל לשון למודים שלדעת קצת המדקדקים והם כל האחרונים שניהם נחים וכן כתב ר' אליה הלוי ובעל לוית חן ועיין עוד מה שכתב בעל ערוגת הבשם בפ' חמישי : בתוך אהלה . חד מן ד' כתיב ה"א ועיין ריקאנטי ובב"ר פ' ל"ו אהלה כתיב בתוך אהלה של אשתו עיין יפה תואר שם סי' ז' ורש"י כתב רמז לעשרת השבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי יין וכו' עיין מזרחי וגור אריה : (כב) ויגד . הגימ"ל דגושה ובמאריך : (כג) אחרנית . הנו"ן דגושה בשניהם : (כד) וייקץ נח . כתב המכלול יופי ביו"ד האיתן לבד ויו"ד השרש נעלמת עכ"ל . ודבריו אלה נפלאו ממני כי בכל הספרים בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל . וייקץ נח מיינו מלא בתרין יודי"ן כתיב חד קרי וחד לא קרי וקו"ף דידיה סגול . וייקץ יעקב משנתו פ' ויצא מלא תרין יודי"ן וקו"ף דידיה פתח ידיעותא וייקץ פרעה ודכותא וייקץ פרעה והנה חלום פ' ויהי מקץ . ואיקץ דסוף פסוק דותבאנה אל קרבנה מלא יו"ד כתיב עכ"ל . ועיין מה שאכתוב ריש פ' ויצא בס"ד על וייקץ פרעה : (כו) אלהי שם . כתב בעל המסורת ג' מלעיל וחבריו לא תעשון אתי אלהי כסף . מענה אלהי קדם : (כז) יפת . דעת קצת מדקדקים כשיבאו שני שואין בסוף המלה ששני נע . והמכלול כתב ששניהם נחים והביא ראיה לדבריו ע"ש דף ס"ח ודף ק"ן ודף קנ"ה וקצת ממנו תראה באיוב סימן ל"א : (כט) ויהי כל ימי נח . חזינא לרבוותא דהך תיבותא פלוגתא שקלה וטריא רבתי ונסחי נמי ומסראתא מתחלפין בה טובא ואנן כתבינן מאן דסבירא לן ומאן דאשכחנא בספרי דאורייתא עתיקי ודוקני דחזי לן למיסמך עלייהו . בספרי אשכנז ומערבאי כתוב ויהיו כל ימי נח ובגליוניהם כתוב כלשון הזה . כאן מטעים הנקדנים ומוסרים חל"ן סימן ר"ל חנוך למך נח . וטעות הוא בידם כי טחו עיניהם מראות בחומש יריחו ובספרדים כי ח"ל סימן ר"ל שבחנוך ולמך כתוב ויהי כל ימי ועל נח כתוב ויהיו כל ימי עד שיבא אליהו ע"כ . והרמ"ה ז"ל הביא בתחלת מסורת ויהיו כל ימי ז' בענין כמו שנדפסה בפ' בראשית ובתר הכי כתב כל ויהיו ויהי בענין ימי פליגין בהון נוסחי ומסורת אית דמסרין ויהי בענין ימי תרין וסימן חנוך למך ח"ל סימן מכלל דשאר ויהיו כתיב ונח בכלל ואית דכתיב ויהי כל ימי נח ומסרין בהון תלתא חנוך למך נח וסימן חל"ן ושארא ויהיו כתוב וסימן ויהי כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך ויהי כל ימי נח עכ"ל . ולפום מאי דחזינא בדעת הרמ"ה ז"ל שהביא המחלוקת ולא הכריע נראה דסמך אמסרה קמייתא דכתב מעיקרא נון ז' ויהיו בלא פלוגתא והיא מסייעה למ"ד חל"ן סימן דאי האי דנח ויהיו הוו להו ח' גם בעל א"ת הכריע מסברא דנפשיה ובמקצת ראיות דכתיב ויהי והעיד שכן הוא בהללי ובכל כ"ס ומסרותיהם ובס' עזרא ושכן כתב הרמ"ה ז"ל בס"ת שלו כפי מה שהעידו חכמי בורגוש . וראיתי ג"כ לבעל מנחת כהן שכתב בפרשת בראשית כדברים האלה ויהי כל ימי ג' וסימן ויהי כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך ויהי כל ימי נח ושאר אורייתא ויהיו ע"כ. וכן בספר ישן מאד כ"י כתוב ויהי כל ימי נח ונמסר עליו ויהי ג' דמטעין ביה ספרי . וסימן כל ימי נח כל ימי למך כל ימי חנוך :

י (ב) ותבל . בשם ס' ירושלמי כתב ותובל אך בכל הספרים חסר וא"ו ובשלש נקודות וכ"כ הרמ"ה ז"ל את תובל קין מלא וא"ו כתיב ודכותא ואחות תובל קין ומס' עליה ד' מלאים ולא משיימי ולפום נוסחי דיקי לא אשכחן באורייתא מלאים לבד מהלין תרי וחד חסר ויון ותבל דבני יפת דכולהו נוסחי דאתו לידן חסר וא"ו כתיב : (ג) ותגרמה. חסר וכן הוא בהללי ובמסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל : (ה) בארצתם איש ללשנו . כתב הרמ"ה ז"ל בארצתם חסר וכל אוריית' דכותא חסר עכ"ל. ומלת ללשנו חסר בכל הספרים שלנו גם כי בשם הללי יש חילוק וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חסר וא"ו כתיב וכל לשנו באורייתא דכותא חסר : (ו) ובני חם כוש . כתב א"ת שטעה המדפיס שעשה פה פסקא. אעפ"י שגם בהללי יש כאן פרשה כי בכל ס"ס וירושלם ואשכנז אין כאן פרשה כלל ולא כרמב"ם ולא כמאירי ז"ל : (ז) סבא . בפשט לא בגלגל וכ"כ א"ת : וסבתה . בשם ס' הירושלמי באל"ף ובכל הספרים שלנו בה"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל וסבתה ורעמה ה"א בסוף תיבותא כתיב : ורעמה . המ"ם רפה בס"ס וכן רעמה : (ט) כנמרד גבור ציד . דין לחוד מלא וא"ו באורייתא בלישנא וקדמאה דפסוק זה וכל שארא חסרים : כנמרד גבור ציד . בלא מקף : (י) וכלנה . ברוב ספרי ספרד הנו"ן בצירי וכ"כ א"ת ועיין עמוס וא"ו : (יא) ואת רחבת . חסר דחסר ברובא דנסחי דיקי ומסור עליו לית חסר : (יב) ואת רסן . הוא"ו בגעיא : רסן . זקף קטן ברי"ש וכ"כ א"ת : (יד) ואת פתרסים . הוא"ו בגעיא : (יז) הערקי . הה"א בקמץ וא"ת כתב שבקצת ספרים בפתח : (יט) גררה . הגימ"ל רפה : ואדמה. בוא"ו : וצבים . וצביים ק' ובשם ס' ירושלמי כתיב בתרי יודי"ן ובכל הספרים שלנו חסר דחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל ד' קרי וכתיב דין חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד תנין וק' וצבוים ותלתא כתיב חסר וא"ו ומלאים תרין יודי"ן חד ק' וחד לא ק' ושמאבר מלך צביים וחברו בפ' לך לך מלך אדמה ומלך צביים וק' צבוים ודכותא אדמה וצביים אשר הפך דנצבים הדין תלתא כתיבי בתרין יודי"ן וחסר וא"ו : (כ) אלה בני חם . וכן אלה בני שם שבסמוך הבי"ת רפה ואין כאן דין אתי מרחיק לפי שמלת בני סמוכה לשאחריה כמו שכתב בפרשת פינחס על פסוק אלה בני גלעד : (כו) הצרמות . כתב הרמ"ה מלה חדא והרי"ש בשוא וכן הכריע א"ת ועיין ד"ה א' : (כח) ואת עובל . מלא וא"ו ובד"ה ביו"ד : אבימאל . חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותא : (ל) ספרה . הפ"א בקמץ : (לא) אלה בני שם למשפחתם ללשנתם בארצתם לגויהם . בהעתק הללי כתיב בגויהם בבי"ת וכן תרגם אונקלוס בעממיהון ובכל הספרים כתוב לגויהם בלמ"ד וכן דקדק יונתן בן עוזיאל ותרגם זה בלמ"ד. וכן מסורת מצאתי כתיבת יד נמסר על זה בלמ"ד ושאר בארצתם בגויהם וכן כתב הרמ"ה ז"ל אלה בני חם למשפחתם ללשנתם בארצתם בגויהם מלא וא"ו וחסר גם יו"ד ודכותא לגויהם דאלה בני שם וכל לישנא בגויהם באורייתא דכותה כתיב : (לב) נפרדו הגוים . דגש בגימ"ל :

יא (ב) וימצאו בקעה . הוא"ו במאריך לב"א וכן הוא במדוייקים : (ג) לאבן . הלמ"ד נקודה בשוא חזקוני : (ד) בשמים . רפה הבי"ת : ונעשה לנו . השי"ן בלא מאריך : (ה) וירד ה' לראת . בשם העתק הללי מלא והרמ"ה ז"ל כתב ע"פ לראות מה יקרא לו מל' וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלאים בר מן ג' חסרים ולא יוכל לראת דוכסה את עין הארץ וירד ה' לראת ויאמר לא תוכל לראת את פני וכן הוא במסורת הדפוס ריש פ' בא אל פרעה וכ"כ במנחת כהן : בני האדם . דגש בבי"ת : (ו) החלם . הה"א בפתח חזקוני : (כו) ויחי תרח . במקף : (לא) ואת לוט . האל"ף בסגול ובמקף ובלא קדמא : בן בנו . בזקף קטן לא ברביע : שרי . הרי"ש בפתח : (לב) בחרן . כתב רש"י ט"ן הפוכה וכו' וכן כתוב במסורת הדפוס וכתב אור תורה שלא ידע מאי הפוכה כי בכל הספרים היא ישרה בלי שום שינוי ובספר קדמון מצא שיש בראשה תג ומסור עליו ן' דעקים ראשיהן י"ז באורייתא ואולי זהו הפוכה כי כשתתהפכנה יראה התג כרגל הנו"ן עכ"ל. ונ"ל שהספוק האמתי הוא מה שמצאתי בס' תאגי וגם בתיקון ס"ת

יען כזה בחרן ׆ וכתוב בריש ס' תאגי שיש בתורה י"ז נוני"ן כצורה זו דלא נייגי ועקי' רישיהון לבתריהון וכן מצאתי א' לא' למנות חשבון ור' עקיבא בן יוסף שהיה דורש אותיות היה קורא לנו"ן זו ן' מגולגלת ודרש עליה שכל מי שיש בידו ענוה ושפלות הרוח הקב"ה מגדלו ומנחילו חיי העה"ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת חטא ובדפוס קטן משביוניטא היא הפוכה ממש ושיבוש הוא. ועיין מה שכתב בזה הרשב"א ז"ל בתשובה הביאה מהר"י קארו בטור י"ד סוף סי' רע"ה ורבינו בחיי :

פרשת לך לך

יב (א) לך לך פתוחה: (ג) מברכיך. גלגל בבי"ת: ואברכה מברכיך. כן נ"ל ביו"ד. ומצאתי כתוב בנוסחא כ"י מסרה וזה לשונו כל לשון ברכה דטעם בבי"ת נקראת לעולם הרי"ש בשוא בלא פתח כמו וְהִתְבָּרְכוּ בו תלים ע"כ. וכל לשון ברכה דטעם בכ"ף לעולם נקראת הרי"ש בשו"א ופתח כגון וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וכל דומים לשון בר מן חד ולעזיא ברבית ולעלאה ק' ד' עכ"ל. וכן כתב ר' אליה המדקדק בפרק שירה ובעל לוית חן בפרק ח' מהשער השני . וכן כתב גם כן א' אכילה כשהטעם בלמ"ד כמו בעצבון תאכלנה וכמ"ש שם וכן במלה שיש בה שתי אותיות דומות והראשונה ראויה להנקד בשוא אז תנקד בחטף כמו רבבות אלפי ישראל וכן בהררם שעיר לפי מקצת ספרים כמ"ש ר' אליה בס' הרכבה אות הבי"ת במלה זו . וכתבו שיש מהן יוצאים מן הכלל. ובמכלול דף נ"ד כתב ז"ל ופעמים יבאו שתיהן אע"פ שתקדים להם התנועה קטנה אבל ישימו מאריך עם הת"ק ובאות הראשונה מן הדומות שוא ופתח כמ"ש במזמור י"ז על ממתים ובפרשת בהעלותך על מלת רבבות ואנכי לא ידעתי איזה יכשר הזה או זה או אם שניהם טובים. ואני בתומי אלך בדרך הספרים שהם כולם בשוא לבד והמדקדק לקרותן כהוגן תבא עליו ברכה: (ח) לבית אל. מס' סופרים אלו שמות הנחלקים בית אל וכו' רבי יוסי אומר אין נחלקים . ובירושלמי פרק ק' דמגילה נמנה עם השמות שכן נחלקים בלא פלוגתא וכך הם כולם ברוב הספרים ובס' ישן כ"י כתוב לא ליפסיקינהו בתרין שיטין: ויט אהלה. חד מן ד' כתיב ה"א. ועיין ריקאנטי ובב"ר סוף פ' ל"ט אהלה כתיב מלמד שנטה אהל שרה תחלה ואחר כך נטה אהלו. עיין יפה תואר שם סימן כ"ג ובמזרחי וגור אריה : ויבן. השני בלא קדמא: מזבח. בפסוק האחרון לבד כי בס"ס לא יבאו שני פסקין רק כשיהיה בין זה לזה אות אחד או יותר כמ"ש בפרשת נח : (טו) ויהללו. קל הלמ"ד הראשונה להקל על הלשון וכמו ואתפללה בדניאל ן' עזרא: (טז) ושפחת. בהעתק מספר הללי ושפחות מלא ירושלמי ושפחה. ואומר המסרה מן ריש ספרא עד ויפרץ האיש מאד מאד שפחה ושפחת כתיב חסרים ומן ויפרץ האיש עד סוף כל אורייתא שפחות השפחות כל לישנא כתיב מלא עכ"ל. ומסרה אחריתי נמי אומרת ושפחת ג' חסר וסי' ולאברם היטיב. ויקח אבימלך. וה' ברך את אדוני מאד ויגדל. ושתי המסרות הללו מסכימות לדעת א' ולשתיהן זה חסר. וכן הוא בכל הספרים ורמ"ה הביא לישנא דמסרה א בתלה. והוסיף עוד לומר שמה שנמסר על ושפחת דויפרץ האיש פרשת ויצא לית כוותיה מלא בתורה ושפחות דוקא קא מסיר שאר לישני לא קא מסיר . ואת שתי שפחתיו בפרשת וישלח חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב עכ"ל :

יג (ג) למסעיו . בספר הזוהר למסעו כתיב בכל הספרים חדשים גם ישנים ובהללי מלא וכן בזוהר פרשת בראשית דף מ"ט וילך למסעיו למסעו מבעי ליה מאי למסעיו וכו'. וגם הרמ"ה והמאירי ז"ל כתב דמלא יו"ד הוא ובעל א"ת טרח לקיים דברי הזוהר שלא יחלוק עם הספרים. ע"ש וצ"ע : (ג) היה שם. מלעיל הקדמא בה"א בספרים כ"י וגם ברוב ספרי הדפוס: (ז) ויהי ריב. כתוב בספר הזוהר רב כתיב חסר יו"ד אך בכל הספרים מלא וכן ראוי כי לא נמנה במסורת רק ו' חסר בלישנא וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת משפטים על פסוק ולא תענה על רב ואין זה מהם . וזה לשון הרמ"ה ז"ל ויהי ריב בין רעי מקנה אברם מלא יו"ד כתיב וכל לישנא דריב באורייתא דכותא מלא בר מן חד חסר יו"ד וסימן ולא תענה על רב : (ח) אל נא תהי. התי"ו רפויה שמלת נא בקדמא על הנו"ן ואינו טעם מפסיק ודומה לו והנה תנור עשן שהקדמא בנו"ן של והנה וכן ואקחה פת לחם שהקדמא בהי"ת של ואקחה: (טו) ולזרעך עד עולם. ג' פסוקים דמטעים בהון . וסימן כי את כל הארץ ולזרעך עד עולם. והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. צרעת נעמן ובזרעך לעולם: (טז) גם זרעך . בלא מקף: (יח) ויאהל. הוא"ו במאריך ולא אחר היו"ד במקצת ספרים כ"י וכן מצאתי בחילופים כתיבי יד לבן אשר: ויבא. בתביר ולא בדרגא:

יד (א) אריוך. בספר ישן כתיבי יד מצאתי ל' הוה פליגי ביה קדמאה אריוך תניינא ואריוך ואית דמהפכי קדמאה ואריוך תניינא אריוך ע"כ. ואנו לא שמענו ולא ראינו בזה מחלוקת כי בכל הספרים קדמא אריוך תניינא ואריוך: כדרלעמר. בפרק אלו טרפות אמרינן בגמרא בתי תיבות פסיק להו בשני שיטין לא פסיק להו. וכן נמצא במקצת ספרים וכן ראיתי בשם תקון ר"ת תרי תיבות בחד שיטה. אמנם בספרים כתב יד מדוייקים הוא מלה אחת ומסורת עליו מלה חדא כתיב וכן כתבו בהדיא הרמ"ה והמאירי ז"ל דהדא מלה כתיב וחסר דחסר וכולהו כתיבין כן . ודכוותייהו נקטינן דודאי דקו ואשכחו הכי בכולהו ספרי עתיקי . והכי אסהידו כולהו מסראתא ובכל אתר דהמס' פליגי על הגמרא בתר מסרה אזלינן כדאשכחן בכמה דוכתי . לכן הריש בשו"א וסמוכה ללמ"ד והדל"ת בקמ"ץ לבד וכן כולם שבפרשה. וזהו לשון הרמ"ה ז"ל כדרלעמר חדא מלה כתיב וחסר כתיב ומסר עליה דחדא מלה כתיב והכי משמע במסכת חולין עכ"ל. ובעל אור תורה נדחק מאד ליישב דברי הרמ"ה והמסורת שלא יגגדו לגמרתנו וכוונתו רצויה אבל אין פירושו מחוור על לשון הגמרא ואולי נסחא אחרת נזדמנה להרמ"ה ז"ל בגמ'. ומה שכתב בגליון במקרא גדולה ל' מוטעה הוא. וס"ילילנו משגיאות: גוים. הגימ"ל דגושה: (ב) צביים. צבוים קרי והזקף קטן והחירק ביו"ד שניה וכן חברו שבסמוך כי יו"ד הראשונה במקום וא"ו כמו שהוא קרי ועיין מ"ש בפרשת נח על פסוק וצבים עד לשע: ומלך בלע היא. כתיב ביו"ד חזקוני ע"כ. והוא חד מן י"א דכתיב יו"ד בתורה וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת וישב והשני שבפרשה כתוב הוא וק' היא. והנני אציג לפניך מסורת שכתב הרמ"ה ז"ל שהיא יותר ברורה ממסרתנו וזה תוארה . הוא הסובב כל הוא ההוא דלשון זכר מלא וא"ו ואל"ף כתיב וכל לשון נקבה דכותא בר מן י"א באורייתא דכתיבין יו"ד ואל"ף וסימן היא צער קדמאה דעשו מלחמה. הלא הוא אמר לי אחתי היא והיא גם הוא אמרה משלשתן והיא. והיא שלחה אל חמיה. אשר היא דוכי ימות מן הבהמה. והיא הפכה שער לבן דשחין*) והיא כהה דואם יראה הכהן קדמאה. שבת שבתון היא דאחרי מות. והיא תראה דואיש אשר יקח את אחתו בת אביו דקדושים. היא מחללת. קדמאה. והיא נטמאה דוישכב איש אותה קדמאה דפסוק. ועבר עליו רוח קנאה תניינא דפסוק. וכל שארא כתיב הוא עם וא"ו: (ד) ושלש עשרה. הלמ"ד בחולם ברוב ספרים כתיבת יד מדוייקים וכן ראיתי בדפוס קדמון וכ"כ אור תורה: (ה) הזוזים. זיי"ן ראשונה בדגש: האימים. דין לחוד מלא דמלא בתרין יודי"ן ושארא חסרים יו"ד קדמאה ומלאים יו"ד תניין בלישנא כתיב ומסורת דמסרא עליו תרין מלאים דילמא בשאר קריא דאילו באורייתא לא אשכחן מלא דמלא לבד מן דין קדמאה. הרמ"ה ז"ל. וכן במסורת שלנו ב' מלא בלישנא וחברו ובאימים יתהללו ירמיה נ' ומה שנמצא בספר ר"ג כתיב האמים אין לסמוך עליו: בשוה. הוא"ו בצירי לא בסגול: (ו) בהררם. במקצת ספרים הרי"ש בחטף פתח וכן כתב ר' אליה בס' הרכבה שכן הוא במקצת ספרים ונכון הוא כמשפט שתי אותיות דומות וכן הביאו בס' טוב טעם פ' ז' בחטף פתח ועיין מ"ש בריש סדרא על ואברכה מברכיך : (ז) ויכו את כל. האל"ף בסגול וסמוכה במקף: (ח) ומלך צביים. צבוים ק': (י) בארת בארת. הבי"ת בסגול והאל"ף בחטף סגול. חזקוני: הרה . בספר דקדוק ישן כ"י מצאתי כתוב בלשון הזה הרה נסו בכל ספרי דוקני נקוד בצירי וטעמו למעלה ע"כ. אבל בספרים מדוייקים שאצלנו נקוד בסגול ונמסר עליו לית וכ"כ רד"ק בשרשים שהה"א בפתח קטן תחת פתח גדול: נסו. הנו"ן בדגש: (יא) ויקחו את כל רכש. כן הוא בהעתק מס' הללי ובשם ירושלמי רכש ע"כ. וכן יש מחלוקת על זה ועל את כל הרכש שבסמוך ועל והרכש קח לך. ובהעתק ישן כתוב כל רכש. הרכש. והרכש. פלוגתא אם הם חסר או מלא ע"כ. אבל בספרים מדוייקים שלשתם חסרים. וכ"כ הרמ"ה ז"ל ואת כל רכושם דויקח אברם מלא וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן אחד חסר וסימן יהיה לבהמתם ולרכשם דמסעי. ויקחו את כל רכש סדם ועמרה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא דרכש באורייתא דכותא חסר בר מן אחד מלא ונמסר עליו רכש הרכש כל אוריי' חסר בר מן א' דותפתח הארץ את פיה דכתיב הרכוש מלא וא"ו ויקחו את לוט ואת רכשו חסר וא"ו כתיב ודכותא ואת כל רכשו דוינהג את כל מקנהו פ' ויצא ודכותא בלישנא וגם את לוט אחיו ורכשו כולהון חסרין וא"ו : (יד) וירק את חניכיו. לשון רש"י בספרים שלפנינו חניכו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות וגו'. ואין דברים הללו אלא דברי תימה כי לא ראיתי מהם בשום מדרש ממדרשי רבותינו ז"ל גם לא נמצאת זאת המלה בשום ספר חדש או ישן כי אם בשני יודי"ן אחד קודם לכ"ף ואחד אחריו ומי שלבו נוקפו לדבר זה אומר לו כלך אצל הרמ"ה ז"ל שכתב ירק את חניכיו מלא דמלא בתרין יודי"ן חד קדים לכ"ף וחד כתיב בתריה ע"כ. וטרחתי לבקש בפירש"י הקדמוני כ"י מכמה שנים ובאחד מהם מצאתי בלשון הזה. חניכיו בעלי חניכתו ושם אברם כשמו לפי שהיו גרים וכן ממדרש רבה פ' מ"ג ובספרים אחרים כ"י כתוב חניכיו שחינך למצות וגם בפירוש רש"י הנדפס באשבונה שנת רנ"א כתוב חניכיו שחנכן למצות. ונוסחאות הללו מתוקנות בעיני ולא שוה להן שאין בהן לשון הכתוב בספרים שלנו וכל המוסיף גורע . וגם הרב מזרחי וזולתו ממפרשי רש"י לא כתבו בזה מאומה. נראה שלא היה כתוב לשון זה בספריהם ומעניינו אנו למדים יתורו שהרי כתב רש"י אח"כ שמנה עשר ושלש מאות רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה וכו'. שמעינן מהכא דעד השתא לא איירי מידי מהאי ענינא: (טו) עליהם לילה. בפסק: (יז) ואת המלכי' אשר אתו. כתוב בהעתק הללי שכן צריך להיות כי יש ספרים כ' והמלכים: שוה. הוא"ו בצירי: (יח) ומלכי צדק. מצאתי כתוב בספר תורה מוגה מלה חדא ובתקון ר"ת תרי תיבות בחד שיטה וכן בנסחא ספרדית כתוב עליו תרין מלין ובמסורת הדפוס פרשת ויגש נמנה עם השמות דכתיבין ב' מלין וקריין חד כמו צפנת פענח והבריו' והרמ"ה הביא שתי הדעות ולא הכריע וז"ל ומלכי צדק מלך שלם בנוסחי דיקי חדא מלה כתיב ומלא יו"ד ובמסורת תרתין כתיב ובחד שיטה צריך ע"כ. ול"נ שבעל המסורת יש לפסוק שכן אומרת ומלכי צדק לית וחד על דברתי מלכי צדק תילים סימן ק"י. ורבותינו דרשו שניהם לפי קבלתם על שם בן נח כדאיתא בפרק ארבעה נדרים וב"ר פ' נ"ו ואמרו ג"כ בב"ר פ' מ"ג כי מלכי צדק ר"ל מלך ירושלם הנקרא צדק ילין בה וכמוהו אדני צדק מלך ירושלם יהושע י' ושלם היא ירושלם כטעם ויהי בשלם סוכו וכיון שמצאנו אותו דתילים תרתין מלין בכל הספרים יש לנו לומר דשקולים הם ויבאו שניהם וכן בס' ישן כ"י כתיב ומלכי צדק ונמסר עליו לא ליפסוק בתרין שיטין: (כ) ויתן לו מעשר. חד מן ג' שהעי"ן בחטף פתח והבירו בפרשת קרח ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר ואל הלוים תדבר וגו' מעשר מן המעשר וכן אמרו במסורת כאן ובפרשת קרח מעשר ג' רפין ר"ל שהעי"ן בחטף פתח וכל המעשר דכותיה. ועיין מה שאומר בנחמיה יו"ד בס"ד: (כד) הם יקחו חלקם. כן צריך להיות ולא כמו שנדפס במקרא דפוס ויניציאה שנת ש"כ יקחו הם חלקם :

טו (ב) ויאמר אברם אדני. באל"ף דלי"ת. חזקוני ע"כ. ובמסורת אדני יהוה ד' בתורה וסימן מה תתן לי במה אדע. אתה החלות. אל תשחת עמך ונחלתך. ושאר אורייתא כתיב ה' אלהים . ומסרה כ"י אחריתי כל אורייתא ה' אלהים כתיב בר מן ה' והם ד' האמורים לעיל ועוד ד' דתילים ואני קרבת אלהים לי טוב. אל יבושו בי קויך. אבא בגבורות. כי אתה תקותי ע"כ. ואע"ג דאמרינן בפ' ק' דברכות מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו אדון עד שבא אברהם שנאמר ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה ולא מייתי קרא דכתיב בקדמייתא אדני יהוה מה תתן לי. ככר תירצו התוס' התם שהפרשיות לא נאמרו כסדרם ואין מוקדם ומאוחר בתורה והביאו ראיה לדבריהם ע"ש: אליעזר. חדא מלא כתיב ודכותיה ושם האחד אליעזר הרמ"ה ז"ל: (ג) הן לי. הה"א בצירי: (ו) ויחשבה. ההי"ת נקודה בשוא חזקוני: (יא) העיט. בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בפתח וכ"כ א"ת ודלא כמסורת שבמקרא גדולה בדפוס: (יג) וענו אתם. בהעתק מספר הללי אתם חסר וא"ו ירוש' אותם ואומר המסרה ט"ל מלאים בתורה עכ"ל וסימן שראשי נמלא ט"ל וזה עמהם. וכן הוא בכל הספרים חסר וכיון דאתו לידן נימא בהו מילתא להלכתא עמא לאורת תקונא ולא יתקלון שם הא דכתיב במסרתא דדפוסא וזו אותם צריך למימר ויזו אותם ויאמר אלהים דויהי. ותו כתיב התם על כל אחד תניינא דפסוק וצ"ל ונתת אותם על כל אחד קדמאה דפסוק כמה דכתבית בסדר הלוב. את הצפר החיה הוא דריש פרשתא דמצרע דכתיב התם וטבל אותם מלא ור"פ נגעים כתיב אתם חסר והו כתיב התם וישלח אותם צ"ל וישלחו אותם אל מחוץ דפ' נשא ודאיתמר התם והניף אותם הכהן הוא שאמור בנזיר לא במצרע. תו כתיב התם במסורת ויקח משה אותם מעל כפיהם דסוף פ' צו ושיבושא הוא דההוא חסר כתיב וצ"ל ויקח משה את העגלות ואת הבקר ויתן אותם תו כתיב התם ונקח את ארצם וצ"ל ולקח את ראשי שבטיכם וגו' ואתן אותם תו התם חשק ה' שם ויבחר בסוף ואתחנן והתם ליכא שום אותם וצ"ל חשק ה' לאהבה אותם דיעקב. תו כתיב התם ובדת אותם תניינא דפסוק וטעותא הוא וצ"ל ובדת אותם בשיד דכי תבוא*): (יח) הנהר הגדל. חסר וא"ו וכן הוא בהעתק מס' הללי וכ"כ הרמ"ה וז"ל הגדול ח' מלאים וא"ו באורייתא וסי' אחי יפת הגדול וגו' דפ' נח והביאם כלם כמו שהם כתובים במסרה שלנו שם והוסיף אח"כ ושאר אורייתא הגדל חסר וא"ו כתיב ושאר לישנא דגדול מלאים כתיב בר מן ג' חסרים וא"ו בלישנא וסימן כגדל דלא תכירו פנים (פ' ואלה הדברים) ובמרא גדל ובאתות ובמפתים דואתחנן עכ"ל: (יט) את הקיני. בתיקון ס"ת ישן כתוב הקני במפתח הקיני מלא. וא"ת והרמ"ה כתבו בפשיטות ואת הקיני ואת הקנזי מלא יו"ד כתיב ודכותיה וירא את הקיני דבלעם. ופי' מפתח הוא שם ס' הנקרא כן כמ"ש ר' אליה המדקדק בשער שברי לוחות: (כ) הפריזי. הזי"ן בדגש:

טז (ג) ותקח שרי אשת. בלא פסק בין שרי לאשת ובמקף בין אשת לאברם כי כן הוא ברוב ספרים כ"י: (ה) הנכי. בטעם רביע: בחיקך. בתיקון ס"ת ישן כתוב בחקיך ס"א בחיקך ע"כ . ובמקצת דפוסים מלא דמלא אבל בספרים מדוייקים מלא יו"ד אחר חי"ת ובלא יו"ד אחר הקו"ף וכ"כ הרמ"ה ז"ל נתתי שפחתי בחיקך מלא יו"ד קדים לקו"ף וכל אורייתא דכותא מלא : ובינך. נקוד על יו"ד בתראה ע"פ המסורת ומס' סופרים פ"ו והוא חד מן עשר נקודות וכולן אתו לדרשה עיין בספרי פרשת בהעלתך ובמד"ר פ' ג' ודרבות דר' נתן פ' ל"ג והוא מלא בתרי יודי"ן וכן הוא בהעתק הנ"ל בפרשת תולדת יצחק ע"פ ביני ובינך כתוב עליו כלהון כתיב כן בר מן חד ישפט ה' ביני ובינך וכן במסרה קטנה שבדפוס ל' מלא בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ומ"ש רש"י קרי ביה ובנך עיין מזרחי וחזקוני ויפה תואר בב"ר פ' מ"ה סי' ח': (ו) ותענה. בלא יו"ד אחר הנו"ן וכ"כ הרמ"ה: (ז) וימצאה. בטעם שני גרישין: (ח) ואנה תלכי. כתי"ו רפויה כי אין כאן דין אתי מרחיק להיות כי מפסיק בין ב' הטעמים יותר ממלך א' כמו ועבית פרוכת: ותאמר. בטעם זקף גדול וכן הוא בס"ס: (יא) עניך. ביו"ד אחד לבד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (יב) פרא. הפ"א בדגש: ידו בכל. הבי"ת רפה בכל ספרים כ"י ומה שנמסר במסרה רבתא במערכת אות הכ"ף ז' דגשים וזה הראשון מהם לענין דגשות הכ"ף אתמר לא על הבי"ת והראיה שיש ג"כ באלו הז' ערוכה בכל ושמורה (שמואל ב כג) וכן ויכלו בכל אנשים (עזרא י) שבשניהם הבי"ת רפויה שהיא סמוכה לאהו"י בלי מבטל וכן דרך בעל המסורת לקרוא לתיבות שפתחים דגושים מפני כדגש הבא אחר פתח : ועל פני כל אחיו. כ"כ ועל בוא"ו בכל הספרים וכן הוא בס' ר"מ ור"ג : (יג) אתה אל ראי. לית הטף קמץ ועיין מ"ש באיוב ז': אחרי ראי. האל"ף בחירק : (טז) ואברם. הרי"ש בזקף גדול והאל"ף בלא קדמא :

יז (ב) וביניך . בס' ר"מ מלא ובס' ר"ג סוגה וכבר הכרעתי לעיל שזהו מהחסרים יו"ד תניינא : (ה) כי אב המון. כל אב קמץ בכל קריה בר מן חד פתח כי אב המון גוים: (ו) והפרתי . חסר יו"ד כתיב ומס' עליה לית כותיה ותכר מכלל דשאר אורייתא והפריתי מלא יו"ד כתיב ומשתי דייקי נמי הכין סלקי ותרין מלאים וסימן והפריתי אתו דוישמעאל שמעתיך והפריתי אתכם דאם בחקתי . ומסר' דמסור עליהון תלתא תרין חסרים וחד מלא טעותא היא דנוסחי דיקי כמסורת קדמיתא סלקי הרמ"ה ז"ל וכן הוא במסורת דילן הכא ובפרשת בחקתי: ממך. מ"ם שניה בדגש : (ז) והקמתי .

חסר

---

*) ר"ל בס' נגע צרעת ויקרא י"ג וי"ד כי אך שם נמצא פ' זה

*) שתי הפסוקים שם בכי תבא פ' ב' יפ' ד' ולכן א"צ להגיה רק דפרשה במקום דפסוק :

חסר דהכא כתבו דלעיל וכן הוא בהעתק מס' הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל והקמתי את בריתי אתך קדמאה דא הכא דחסר כתיב בנוסחי דייקי חסר יו"ד וחסר וא"ו וכל הקמתי והקמתי באורייתא דכותא חסר דהסר בר מן חד והקימותי מלא יו"ד והכא וא"ו כתיב וסימן והקימותי דופניתי אליכם (בפ' בחקתי) וכל שאר חסר דהכר כתיב עכ"ל : (ח) את ארץ מגריך. בספר ר"ג מגוריך ובכל הספרים חסר וא"ו וכן מס' הרמ"ה ז"ל את ארץ מגריך חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל מגריך באורייתא דכותא : (יג) המול ימול. בתיקון ס"ת ישן כתיב המול ימול ס"א המל על שם המדרש המל ימול ואין המסורת מוכיח ע"כ. ועיין מ"ש בפ' וישלח סימן ל"ד שהמסורת מוכיח שהוא מלא. עוד כתב הרמ"ה ז"ל המול לכם כל זכר מלא וא"ו כתיב ודכותא המול ימול יליד ביתך. ובירושלמי פ' ר"א דמילה המל ימול מכאן לישראל ערל שלא ימול ואין צריך לומר שאינו יהודי עיין אגדות ירושלמיות שבקונטרס אחרון מהילקוט דפוס שלוניקי סימן ס"ד אבל בב"ר פ' מ"ז המול ימול מכאן למוהל שהוא מהול ופי' בעל מתנות כהונה המול ימול קרי ביה המל ימול יהא נמול ורש"י פי' בפ' אין מעמידין המול ימול קרי ביה המל ימול מי שהוא מהול ימול אחרים: (טז) יהיו. בלא דגש ביו"ד: (יז) ויצחק. התי"ו בקמץ ומש"כ במקרא גדולה חד מן י"ב פתח באתנחתא טעות דספרא כי לא נמנה זה עמהם כ"כ א"ת: מאה שנה. במקצת ספרים כתיבת יד הטעם באל"ף ובלא מקף בין שתי המלות וכ"כ אור תורה שהוא מלרע בכל ספרי ספרד : (יט) אתך. בטעם רביע: והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו. כתיב במקרא גדולה כן הוא לזרעו אחריו ע"כ. לאפוקי דלא לכתוב ולזרעו בוא"ו וכן מצאתי בס' ישן כ"י יש ספרים שכתוב ולזרעו אבל לא מצאתי כך בספר אספמיא ע"כ: (כ) והרביתי. בתיקון ס"ת ישן כתוב והרביתי בספרים מדוייקים והרבתי חסר ע"כ. והרמ"ה ז"ל כתב והרביתי אותו דולישמעאל שמעתיך מלא יו"ד כתיב וכל אורי' דכותא: שנים עשר נשיאם. חסר יו"ד האחרונה. עיין רבינו בחיי ועיין מ"ש ביהושע י"ז: (כא) לך שרה. בלא פסק באמצע : (כג) וימל. נ"ל שנרגש ביו"ד כי הוא מלעיל : (כז) ומקנת כסף. במקף והמ"ם בלא מאריך: נמלו. המ"ם דגושה :

פרשת וירא

יח (א) וירא. פתוחה: והוא ישב. ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב אתה סי' לבניך וכו' ב"ר פ' מ"ח וש"ט מזמור כ"ב ועיין יפה תואר שם סי' ו': (ג) ויאמר אדני. הנו"ן קמוצה ואיתא במס' סופרים פ' ד' כל השמות האמורים באברהם קדש חוץ מאחד שהוא חול ויאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו' והכי איתא בפרק שבועת העדות ותו איתא התם חנניה בן אחי ר' יהושע ורא"ב"ע משום ר"א המודעי אמרו אף זה קדש כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב (שבת פ' מפנין) גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה כמאן כאותו הזוג וק"ל כותיה ובמציעא פרק השוכר את הפועלים אתיא נמי כמ"ד קדש ומפני שמצאנוהו קמוץ בכל הספרים יש לנו לומר גם כן שהוא קדש וכ"כ רבינו בחיי ע"ש ועיין מ"ש לקמן בפסוק כאשר התעו אתי אלהים : (ה) וסעדו לבכם אחר תעברו. זהו אחד מן המקראות שקראו חכמים עיטור סופרים. כמ"ש סוף ס' בהעלותך : (ו) עגות. בכל ספרים כ"י הגימל רפה: (ז) רך. בקמץ : (ח) וְהוּא־עֹמֵד. כן הוא במקצת ס' כתיבת יד : (ט) ויאמרו אליו. נקוד על איו מציעא פ' הפועלים ב"ר ומסורת ושאר ספרים כמ"ש אצל ביני וביניך (פ' לך לך): (י) ויאמר שוב. במקרא גדולה על פסוק עד שוב הרודפים (יהושע ב) נמסר ב' חסר אשוב אליך וגם בתיקון ס"ת ישן כתוב זה הלשון שוב בספר טוב מצאתי שניהם חסרים ומתק הוא"ו ומסר ב' וחסר הרדפים ע"כ. ואולם בספרים מדוייקים שניהם מלאים וכ"כ הרמ"ה בספרו הלוך ושוב מלא וא"ו כתיב ודכותא ויצא יצוא ושוב ודכותא בלישנא שוב אשוב אליך מלא וכן הוא בהעתק הללי : (יג) זה. הזי"ן דגושה: אמנם. בכל ספרים כתיבי יד מדוייקים האל"ף בצלם נקודות וכ"כ המאירי ז"ל גם הרמ"ה ז"ל כתב האף אמנם אלד חסר וא"ו כתיב וכל אמנם דכותא וכן האמנם לא אוכל כבדך : (טו) כי יראה. פסק באמצע : (טז) ויקמו. שופר הפוך בקו"ף : (יח) גדול. דגש בגימל : ונברכו בו. בי"ת בו רפויה. והטעם שעל הנו"ן הוא מקל הבא לפעמים על המלה במקום מתג כמו אַבְנֵי שֹׁהַם וכן וְאַבְרָהָם שבפסוק והדומים להם כמ"ש עוב טעם בתמונת הזקקען: יווי. הגימ"ל בדגש : (כ) כי רבה. הכ"ף והבי"ת דגושה : (כא) הכאה. חד מן ג' מלעיל ע"פ המסורת : (כב) ואברהם עודנו עמד לפני ה'. זהו אחד מן י"ח תיקון סופרים. והיה לו לומר וה' עודנו עמד לפני אברהם הא שכינה הכתוב ב"ר פ' מ"ט וש"ר פ' מ"א וילמדנו פ' בשלח ושוחר טוב מזמור י"ח ומסורת ורש"י וזהו שאמרו בירושלמי פרק ג' דבכורים וביקרא רבה פרשת ל"ה אני הוא שקיימתי מצות עמידה זקן תחלה. ועוד אבאר ענין זה על ענין תשלומו בזכריה ב' בס"ד : (כג) האף. הה"א בפתח בספרים מדוייקים כתיבי יד וכן חבירו שבסמוך : (כה) הזה. דגוש בזי"ן : (כו) העיר. באתנח : (כח) אולי. בתלשא אחד לבד בראש התיבה : (ל) ויאמר אל נא. בתלשא אחד לבד בראש תיבה: (לג) כלה. דגש בלמ"ד :

יט (א) ולוט ישב. ישב כתיב אותו היום מינוהו ארכי דייני פי' שר דיינים ב"ר פ' נ' עיין יפה תואר שם סימן ו' ופרשת מ"ח סימן ו' : (ב) הנה נא אדני. כתב המכלול בסוף ספרו שער דקדוק השמות על מלת הן בזהו בסגול הנו"ן מפני הדגש במלת נא ע"כ. ובמסורת לית דכותא ובגלגל בנו"ן: הנה נא אדני. זה השם חול כמו שאכתוב לקמן בפ' ויאמר לוט אלהם : ויאמרו לא. בדגש הלמ"ד ע"פ המסורת והוא חד מן דגשים בתר יהו"א בלא מבעל וכולן נסדרו במ"ג דניאל ה ובשמואל א ט על ויאמרו לא כי אם מלך נמסר ג' בטעם ודגש ואבדו כי ברחוב נלין: ברחוב. הרי"ש בוא לבדו: (ד) טרם. בזרקא אחד לבד ובסוף התיבה : (ה) הוציאם. גלגל באל"ף : (ו) ויצא אלהם. חסר יו"ד כי לא נמנה עם הי"ז מלאים במ"ב רבתא והראשון מהם הוא ויביאו את לוט אליהם שבסמוך : (ח) אוציאה נא. נו"ן נא בדגש : לאנשים האל. א' דסבירין האלה וסימן במסורה פרשת תולדת יצחק: קרתי. חסר וא"ו וכן הוא בהעתק הללי. וכן כתב המאירי והרמ"ה ז"ל: (ט) גֶשׁ־הָלְאָה. הוא ממשקל חָכְמָה עָצְמָה אלא שהשב סקמץ חטוף לקמן רחב מכלול דף רי"ו וכלל אמרו המדקדקים שכל שב"א הבא אחר תנועה גדולה הוא נע לעולם בלתי אם התיבה מלעיל כמו מִשְׁכָּבוֹ וּמָעְלָה (שמואל א ט) כי יָגֹרְתִּי (דברים ט) שְׁבֹנָה בְּנֹתַי לֵכְןָ (רות א) אמנם אם מלה זעירא או תיבה מלעיל גרמה לתיבה שלפניה להיות מלעיל אז יהיה שוא נע כמו וְקָרְאוּ־לוֹ (דברים כ"ג) וְתָפְשׂוּ בוֹ (שם כ"א) וְנָשְׁקָה לוֹ (משלי ז) כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד (תילים מט) אִם שֹׁדְדֵי לַיְלָה (עובדיה א) ערוגת הבשם פ' ג' ויפלגו באים בקדמא ולכן הבי"ת רפויה : לשבר. בלא מקף : (יא) ואת האנשים. הוא"ו בגעיא : (יג) כי משחיתים. עיין מה שאכתוב בירמיה ו : את המקום הזה. בכל הספרים כתוב את ולא אל וכן תרגם אונקלס ית אתרא הדין : (יד) קומו צאו. הצד"י דגושה בתר יהו"א בלא מבעל ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג דניאל ה : (טו) הנמצאת. חסר וכן הוא בהעתק הללי. וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (טז) ויתמהמה. כתוב במכלול סוף שער דקדוק הפעלים שזה בא קמץ המ"ם האחרונה מפני השלשלת כי יש לה משפט הפסק עכ"ל. ונמסר על זה ז' בטעמא מרעימין ומפסיקין וכן ראיתי במקצת ספרים כתיבת יד אבל אם יתמהמה חכה לו (חבקוק ב') בפתח : בחמלת. הבי"ת דגושה : (יז) ויהי כהוציאם. לבן אשר הכ"ף רפה. וכ"כ רד"ק מכלול דף ק"ז שכתוב במסורת כל כהוציאם כשמעם ודומיהם סמוך לתלשא לבן אשר רפה. ודגש לבן נפתלי עכ"ל. וזאת התלשא שבסוף התיבה היא שאנו קורים אותה תרסא או תלשא קטנה ואין לה דין מפסיק אעפ"י שיש לה נעימה לפי שנקשרת ומתגלגלת בנעימתה עם התיבה שאחריה. ועיין מה שאכתוב בשופטים ז על ויהי כשמע גדעון: אל תביט. הבי"ת נקודה בחירק חזקוני : (יח) ויאמר לוט אליהם אל נא אדני הנה נא מצא וגו'. כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש. אל נא אדני הנה נא מצא וגו' להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות זה הקב"ה הכי מייתי לה בסוף פ' שבועת העדות ובמסכת סופרים פרק ד' בלא פלוגתא וכן פסק הרמב"ם בסוף פ"ו מהלכות דעות. ויש לתמוה על הרא"ב"ע ורבינו בחיי שכתבו שהוא חול ונקמץ לפי שהוא סוף פסוק וכתב הריטב"א הא ודאי ליכא אלא א' שהוא חול הנה נא אדני סורו נא. והא דנקט כל שמות אגב ריהטי נקט הכי יד. כאו. ורש"י פירש דקרא הכי קאמר ויאמר לוט אלהם בהזכירם אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה ואמר לו אדני הנה נא מצא עבדך וגו'. ווטיה לפי זה שם אדני דבק עם הנה נא וגו'. וקשה כי הוא בסוף פסוק לכן נראה פי' הריטב"א דפירש ויאמר אלהם בפניהם : (כ) אמלטה נא. מלרע. ונו"ן נא דגושה ברוב הספרים אבל אמלטה נא ואראה מלעיל (שמואל א כ) וכן כתיב במסורת ובמכלול דף ע"א וסימן לוט למטה ודוד למעלה : (כא) אליו. בזקף קטן כן הוא בספרים כתיבת יד : הפכי. הה"א בקמץ לבד והוא חטוף : (כב) לעשות. העי"ן בחטף פתח. בהעתק מספר הללי לעשה ירושלמי לעשות עכ"ל. וכן הוא מלא בספרים שלנו גם במסורת לא נמנה זה בכלל החסרים וסימן נמסר בריש פרשת ויקהל עיין מ"ש שם : עד באך. חסר וא"ו ובכ"ף פשוטה. וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולית כותיה באורייתא ויש לתמוה כי לא נמנה במסורת פרשת נח עם הדומים אליו בשאר קריא : (כג) השמש יצא. ג' סבירי יצאה חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: (כה) ויהפך את הערים האל. א' בלישנא חול דסבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדת יצחק : (כח) כקיטר. כתב הרמ"ה קיטר הארץ כקיטר הכבשן תרוייהו מלאים יו"ד וחסרים וא"ו כתיב : (ל) ויעל לוט מצוער. כתוב בהעתק מספר הללי מצוער מלא. ירושלמי מצער חסר ע"כ. ובספרים מדוייקים מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב צוער ג' מלאים וסימן על כן קרא שם העיר צוער. ויעל לוט מצער. בצוער דפסוק הנזכר וכל שאר אורייתא חסר וא"ו כתיב צער כתיב : (לא) ואיש אין בארץ לבוא. בהעתק מספר הללי לבא חסר וא"ו אבל בכל הספרים שלנו מלא וכן ראוי להיות ע"פ המסורת כי לא נמנה בע' לבא חסרים וסי' נמסר בפרשת ויחי וכן כתב הרמ"ה ז"ל וזל"ש לבא ז' חסרים וא"ו ומלאים אל"ף ומנאם כמו שנמסרו בריש פרשת ויחי וכל שאר באורייתא מלא וא"ו והאל"ף כתיב עכ"ל : (לג) יין בלילה הוא. ד' דסבירין ההוא וכתיבי הוא כדאיתא במסורת : ובקומה. הראשון מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובקומה תרין בבנות לוט קדמאה מלא ובתרא חסר עכ"ל. והנקודה על וא"ו ולא באותיות אחרות וכן אמרו בפ"ד דנזיר ובסוריות פ' כהן משיח למה נקוד על וא"ו שבקומה של בכירה לומר שבשכבה לא ידע אלא בקומה ידע והכי איתא בבראשית רבה פ' נ"א סימן י' עיין שם ביפה תואר וכן בתיקון ס"ת ישן אומר באספמיא אין נקוד רק הוא"ו שניה ובס' הזוהר ת"ח בקדמיתא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה בוא"ו ונקוד על וא"ו בגין דסייעא דמילה הוה אשתכח בההיא עובדא דזמין מלכא משיחא לנפקא מינה ובגין כך אישתלים הכא בוא"ו ובאתרא כתיב ובקמה חסר וא"ו בגין דלא נפיק מינה חולקא לקב"ה בהאי אתרא. ועמ"ש בפרשת לך לך אצל ביני וביניך: (לד) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל : (לז) הוא אבי מואב. מלא הוא במאריך לא בתביר:

כ (ב) אבימלך. הדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: גרר. הגימ"ל דגושה: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך. לפי הנראה משפט הכתוב זה השם קדש. וכן וירא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויבא אלהים אל בלעם לילה אבל מדברי הזוהר ריש פרשת בחקתי ופרשת בלק דף קצ"ד לא משמע כן וכו' בשמות שבפסוק נאם שמע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה. ועניינים אלה נראים כמבהילין והסתרתי פני מהם שאין למדקדק עסק בהם. ועיין ביפה תואר על ב"ר פ' נ"ב סימן ח ומה שאכתוב סוף פרשת ויצא : ויבא אלהים אל אבימלך בחלום. מלא וא"ו בהעתק מספר הללי והאחר שבסמוך חסר וכן הם בכל הספרים המדוייקים והמדפיס שכתב על זה ב' חסרים וכן הביאו במסורת הגדול ונגרר אחריו גם בעל מנחת כהן ובעל מסורת הברית הגדול היו כחולמים וכ"כ אור תורה בפשיטות בחלום הראשון מלא ע"כ. והשנים שחסרים הם ויאמר אליו האלהים בחלם שבסמוך. אל לבן הארמי בחלם (פרשת ויצא) וכ"כ הרמ"ה ז"ל. אחר כך ראיתי בקונטרס הטעיות מס' מנחת כהן הנזכר שהזכיר בו כאיש אשר יעור משנתו והגיה כמו שכתבתי. וכן הוא בתיקון ס"ת ישן: (ד) הגוי גם. הגימ"ל דגושה : (ה) הלא. בלא מקף. במסורת כ"י נוסף זה על מספר הלוא שמלאים וא"ו בתורה אבל בכל הספרים חסר וכן עיקר כמו שכתבתי בס' בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב: (ו) גם אנכי ידעתי. גם בדגש ובלא מקף : אותך. מלא בספרים המדוייקים ובהעתק הללי והוא מן י"ז מלאים ע"פ המסורת גם הרמ"ה ז"ל כתב אותך ט' מלאים וא"ו וחסר ה"א בלשון זכר ומסר הסי' כמו שהוא במסרה גדולה שלנו : מחטו לי. חסר אל"ף כלומר שאמר לו שרו של אבימלך דע כי מטעם שהשתדלת לקחת את שרה דנו אותי בב"ד של מעלה ומכניסים בי מחטי' וקוצים ואני בצער גדול. שערי אורה ספירה שביעית. ועיין ג"כ בספר הזוהר פ' ויקרא ד"ח ע"א : (ט) מה עשית. בלא פסק: (י) הזה. הזי"ן דגושה בשניהם : (יא) והרגוני. בהעתק הללי מלא ירושלמי חסר עכ"ל. ובכל הספרים מלא וכן במסורת ב' חד מלא וחד חסר וזה מלא. גם הרמ"ה ז"ל כתב והרגוני על דבר אשתי מלא וא"ו כתיב. פן יהרגני אנשי המקום דפ' תולדת יצחק חסר וא"ו כתיב : (יג) ויהי כאשר התעו אתי אלהים. יש מחלוקת בזה השם במסכת סופרים. י"א תני ר' חנניה בן אחיו של ר' יהושע אומר קדש שאלולי אלהים כבר התעו אותי. ואונקלוס תרגם קדש ובב"ר נמי דריש ר' חנין הדין קריא בתלת אנפין וכולהון קדש וכפ' הרא"ב"ע ורלב"ג ורש"י. וגם בס' מאזני לשון הקדש דף ר"י כתב הרא"ב"ע שפי' הנכון שהוא קדש ועיין מ"ש בסוף פרשת ויצא: אל. בשופר הפוך :

כא (ו) יִצְחַק־לִי. בשעה הדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכותא חסיב בגווייהו יצחק מלעיל כל השמע יצחק לי: (ז) היניקה. בתיקון ס"ת כתוב ס"א הניקה ע"כ. ודבר זה מסורת בידינו שהוא מלא דמלא דמסור עליה ה' מלאים בלישנא בתרין יודי"ן. תרין מנהון באורייתא ושארא בנביאים וכתיבים : (יד) וחמת מים. בפתח המ"ם שרפים: ויתן אל הגר. בתלשא א' לבד בס"א : (טו) ויכלו המים מן החמת. בס"א כתיבת יד החי"ת בסגול וכן כתב רד"ק על זה בשרשים שהוא בשש נקודות ויש ספרים בחמש עכ"ל: (טז) במות. מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ביום אכלך ממנו מות תמות תרווייהו מלאים וא"ו כתיב וכל מות וכל תמות באורייתא דכותא מלאים ודכותא בלישנא אל אראה במות הילד אם כמות כל האדם כל לישנא מלא : (יז) ויקרא מלאך אלהים. בפסק : (יח) גדול. הגימ"ל דגושה : (כב) ויהי בעת. פרשה פתוחה : (כג) השבעה לי באלהים. קדש : גרתה בה. במקצת ספרים בלא מקף : (כה) אבימלך. באתנח : עבדי. הדל"ת רפה : (לג) ויטע אשל. ברוב הספרים האל"ף בצירי ובספר אחד כתיבת יד מדוייק בסגול ונמסר עליו לית. גם רד"ק כתב ויטע אשל תחת האשל (שמואל א כ"ב) בשש נקודות ובעל רב פעלים כתב ויטע אשל יש ספרים בב' נקודות ויש ספרים בג' נקודות ועיין מ"ש בשמואל א סימן כ"ב וסימן ל"א : אל עולם. האל"ף בצירי :

כב (ג) את שני נעריו אתו. ובבלעם נעריו עמו עיין מ"ש שם : (ה) שבו. במקצת ספרים בלא קדמא: לכם. במאריך לא בתביר : (ז) את עצי העלה. בספר ר"ג העולה ובס' ר"מ חסר וק"ל כר"מ. וכן כתב הרמ"ה ז"ל והעלהו שם לעלה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא חסר בר מן חד מלא וסי' עולה דבכורים והקרבתם עולה לריח דפינחס כמ"ש שם : (ז) הנני בני. בלא מקף ובסגול נו"ן ראשונה ובתי הנוני"ן דגושות ובלא נו"ן יו"ד המדבר בעדו בדגש שלא כמנהג ובמסורת ב' דגושין וסי' הנני בני מי אתה בני דתולדת יצחק : (ח) יראה לו. בספרים כתיבת יד היו"ד בלא געיא. וא"ת כתב שראה בגליון ספר אחד כתוב במחזורא רבא בגעיא : (יא) אברהם אברהם. חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בגווייהו כמו שאבאר בפרשת שמות על משה משה בס"ד : (יג) נאחז. האל"ף בפתח בדפוס קדמון ובספרים מדוייקים כתיבת יד וכן כתב אור תורה ועיין אבן עזרא: בסבך. גם הבי"ת שניה בפתח מדוייקים וכן כתב במכלול דף קל"ע וכתב אור תורה שהגהת המדפיס שקר כי במסרה מנו זה חד מן ה' זוגים מן ב' ב' מלין סמוכים ופתחים ע"כ. ובעל רב פעלים כתב שבמסרה אחרת מלא נאחז בסבך לית וקמץ : (יד) יְהוָה ׀ יִרְאֶה. יש פסיק אחר השם ועיין מ"ש בירמיה סימן כ"ג : (טז) ולא חשכת. בלא מקף : (יז) וירש זרעך. כל וירש וירש באורייתא מלא בתרין יודי"ן בר מן דין דהוא חסר חד יו"ד : את שער איביו. קדמאה שער איביו תנינא את שער שנאיו פרשת חיי שרה. ואחד פסוק סימן. על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך. ובבראשית רבה פ' נ"ו וירש זרעך את שער שנאיו ר' אומר זו תרמוד וכתב בעל יפה תואר שטעות סופר הוא ור"ל אויביו : (יח) והתברכו. הרי"ש בשוא כמנהגנו : (כ) ואת בתואל. בלא מקף והאל"ף בצירי ובטעם טפחא כן הוא במדוייקים :

פרשת חיי שרה

כג (א) חיי שרה. פתוחה : (ג) ולבכתה. הכ"ף זעירא : (ד) גר ותושב. לפי הנראה בחילופין

בחילופין אין נמלא גר מאריך לבן אשר וכן מצאתי בקדמון : (ו) נשיא אלהים | אתה . כתב הסה"ס לונזאני שאין פסק אחר מלת אלהים ובאמת . כי גם אני מצאתי כן בכמה ספרים כ"י מדוייקים ואולם בספר אחד כ"י ישן נושן הוא בפסק ונכחא ישרה היא בעיני ודוגמא בפ' ואתחנן בפסוק כי באל נא וגו' אלהים | אדם. ובילקוט פ' משפטים רמז ש' נאמר בשם מסכת סופרים נשיא אלהים אתה קדש אבל במסכת סופרים שאצלינו ליתיה : קבר . במקרא גדולה נכתב מלא והמדפיס כתב עליו ניה ומלא וטעות הוא כי כולם חסרים בתורה וכן כתבו הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן. וז"ל הרמ"ה ז"ל קבר את מתך חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא חסר ודכותא בלישנא מקבר מתך חסר וא"ו כתיב ודכותא לקבר את מתי מלפני וכל לקבר באורייתא דכוותא חסר ומסר עליה כולהון חסרים : את מתך . בלא יו"ד אחר התי"ו ואף על גב דמילתא דפשיטא היא איצטריכנא למכתב לה משום מאי דאמרינן בב"ר פ' נ"ה קבר את מתך מתים הרבה וכתב בעל יפה תואר נראה דדריש אם למקרא כאלו וכתוב מתיך ביו"ד . ועיין עוד שם סימן ז : (ז) ויקם אברהם וישתחו . חלוף בטעם . קדמאה ויקם אברהם מעל תניינא ויקם אברהם וישתחו וסימן מעל לעיל וישתחו מלרע : (ט) ויתן לי . ברוב ספרי ספרד ברביע לא בשני גרישין : בכסף מלא . בספרים כ"י ובדפוסים ישנים בקדמא ואזלא לא בגלגל וברביע : בתוככם . מלא וא"ו כן הוא בהעתק הללי ובספרים כ"י ודפוס קדמון וכן הוא בהרמ"ה ז"ל וזה לשונו בתוך המים מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דתוך באורייתא דכוותא מלא נשיא אלהים אתה בתוכנו מלא וא"ו כ' בתוככם לאחוזת קבר מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם ונאחזו בתככם בארץ כנען וכל שאר מלאים . חסר כניבותיה נתן בתוכה מלא והוצאתי את בני ישראל מתוכם מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דתוכם באורייתא דכוותא מלא : (י) ועפרן ישב . ר' יצחק אמר ישב כתיב אותו היום מנו אותו ארכיס טרטיגוס פירש שר השרים . דלא יהא בר נש רב זבין מן בר נש זעיר ב"ר פ' נ"ח . וע"ש ביפה תואר סימן ח ובפ' מ"ח סימן ו ובזוהר דף קכ"ז : ויען . בתרסא לבד בנו"ן וכן ארץ שבסמוך : (טז) וישקל אברהם לעפרן . כל עפרון שבענין מלא וא"ו חוץ מזה והוא תניין בפסוק וכן אמרו בילמדנו ריש פ' בהר סיני ופ' ראה בפסקא דעשר תעשר ובב"ר פ' נ"ח ובש"ר פ' ל"א נבהל להון זה עפרון א"ש רע עין שהכניס עין רעה בממונו של אברהם ולא ידע כי חסר יבואנו שחיסרו הכתוב וא"ו . ר"ע עי"ן בגימטרי"א עפ"ן . עיין יפה תואר ב"ר שם סימן ט' ומ"ש בירמיה ל"ה בס"ד : (יט) המכפלה על פני ממרא . לית דחסר אשר ומטעים ביה . ולשון מס' בקבורת שרה על פני ממרא בקבורת אברהם אשר על פני ממרא : (כ) לאחזת . הזי"ן בדגש :

כד (ב) המשל . המ"ם בדגש : (ג) אשר אנכי יושב בקרבו . קדמאה בקרבו תניינא בארצו וחד פסוק סימן כי אני ה' בקרב הארץ : (ד) כי אל ארצי . חד מה' פסוקים דלית בהון אם ומטעים בהון : (ה) הזאת . הזי"ן דגושה : (ז) נשבע לי . כן כתיב בספרים כ"י ובדפוס ישן : (ח) ונקית משבעתי זאת . כל לשון שבועה באורייתא חסר וא"ו והטעם לפי שכל ל' שבועה הוא מל' שִׁבְעָה וסוד הענין הוא מה שאמר אברהם לאבימלך כי את שבע כבשת תקח מידי וגו' ע"כ קרא למקו' ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם . שערי אורה בספירה שנית על שבועה : (י) ויקם וילך . רביע ביו"ד של ויקם : (יב) חסד . בס"ס בזקף גדול : (יד) והיה הנער* . הנערה ק' עיין זוהר פ' בראשית דף נ"א : (טו) טרם . בזרקא אחד לבד במ"ס : אשר ילדה לבתואל . אע"ג דדגש ללמ"ד דידיה איצטריכנא למימסר עליה דחסר משום דאיכפל במסורת למימסר עליה לית כותיה וחסר הרמ"ה ז"ל : (טז) והנער* טבת מראה . והנערה ק' : (כא) משתאה . האל"ף בציירי מכלול דף ק"ס : לדעת . בס"ס ברביע לא בפזר גדול : (כב) כלו הגמלים לשתות . מלא וא"ו בספרים המדוייקים ובדפוסים ישנים וכן בהעתק הללי כתוב לשתת לשתות פי' עד אם כלו לשתת דלעיל חסר וזה מלא וכן במסורת לשתת ד' חסרים וסי' עד אם כלו לשתת כי לא יכלו לשתת דוין . פרו תניינא דכפ' ולא יכלו לשתת מים ממרה ויחנו ברפידים ואין מים לשתת העם וכן כתב הרמ"ה ז"ל : (כז) בית אחי אדני . קדמאה אחי בציירי בתראה בת אחי בחירק : (כח) הנער* . הנערה ק' : (ל) ואת הצמידים . לבן . אשר הוא"ו במאריך וכן הוא במדוייקים מספרד : כה דבר . הדל"ת רפה והבי"ת בסגול : (לג) ויישם . ויושם ק' . ובכל ס"ס יש שורק ביו"ד שני' וכן כתב בעל מסורת המסורת יש ספרים שיו"ד ראשונה בקבוץ והוא טעות גמור כי לא נמצא אות נקודה בקבוץ לפני יו"ד נחה עכ"ל . וגם הרמ"ה ז"ל כתב ויישם לפניו לאכל תרין יודי"ן כתיב קדמאה קרי יו"ד בשורק ותניינא כתיב יו"ד חלופי וא"ו ויישם כתיב ויושם קרי : (לה) וכסף וזהב ועבדם . דין לחוד חסר יו"ד בלישנא וכל עבדים דאורייתא מלא : (לט) ואמר אל אדני אלי . דין לחוד אלי כתיב חסר וא"ו באורייתא ודרשוהו רבותינו בב"ר פ' נ"ט על אליעזר עבד אברהם שהיתה לו בת והיה מחזר להשיא ליצחק כמו שהביא רש"י ז"ל . וזהו שכתוב כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב . ובילקוט הושע רמז תקכ"ח גרסינן בהדיא אלי כתיב אתן לו כתיב וכו' . והא דלא כתיב הכי בפ' שלמעלה כבר תירץ בעל גור אריה שודאי אליעזר אמר לאברהם אולי ולא אלי אלא שכך היתה כוונתו שהיה מחזר למצא עילה וכו' ע"ש ועיין עוד תירוץ אחר במסורת הברית הגדול סימן קל"ב : (נג) ומגדנת . הדלי"ת בדגש : (נה) הנער* . הנערה ק' והה"א במאריך לבן אשר וכן הוא במדוייקים לא הנו"ן : אחר תלך . זה אחד מן המקראות שקראו רבותינו עיטור סופרים כמ"ש סוף פ' בהעלתך : (נז) לנער* . לנערה ק' : (ס) ויברכו . הרי"ש בשו"א : ויירש . בהעתק הללי וירש ירושלמי ויירש ואומר המסרה לית מלא עכ"ל . וכן הוא מלא בספרים מדוייקים והמסרה שנמסרה ביהושע י"ט וירשו ז' חסר יו"ד בלישנא וסימן וירש זרעך את וגו' היינו וירש זרעך את שער איביו דסוף פרשת וירא וכן מפורש ביהושע סוף סימן כ"א ובמסרת כ"י ובמסורת אחריתי נמי כ"י נמסר עליו לית חסר ולא פליגי לישני אהדדי דהתם וירש גרידא קא מסיר וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל ויירש ויירש באורייתא מלא בתרין יודי"ן קדימי לריש חד קרי וחד לא קרי בר מן אחד חסר חד יו"ד וסימן וירש זרעך דכי ברך אברכך : (סה) הלזה . הה"א בפתח :

כה (ג) ובני דדן . לפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת אחר אהו"י מספע הדל"ת להדגש . וכן נזכר זה עם דומים אחרים דגושה מבעל לשון למודים ובספר אחד מדקדוק כתיבת יד . אמנם בכל הספרים רפויה וכן נכון מטעם שכתב רד"ק בספר מכלול לפי שאין אות ראשונה שמושית וכמ"ש בפ' וארא על אתה תדבר : אשורם ולטושם ולאמים . אשורם מלא וא"ו וחסר יו"ד ודכותא ולטושם . ולאמים חסר וא"ו ומלא יו"ד כך כתוב בכל הספרים המדוייקים וגם בהעתק הללי . ואל תחוש להגהת מ"נ שכתוב שם יש ספרים מדוייקים כתוב ולאמם כי בכל ס"ס הוא מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולאמים חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לאמים גרידא דכותיה ומסר עליה חסרים וא"ו בכולהו נסחי דיקין . ולאם מלאם יאמץ תרויהון חסר וא"ו כתיב : (ד) והנך . דין לחוד לבד חסר וא"ו באורייתא כמ"ש בפ' פינחס : (ו) ולבני הפילגשים . ב"ר פרשה ס"א פילגשם כתיב אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני . עיין מזרחי וגור אריה ויפה תואר שם סימן ד' . ועל פי זה המדרש פירש רש"י חסר יו"ד שלא היתה אלא פילגש אחת והיא הגר היא קטורה והקשה עליו החזקוני שהרי היא מלא בספרים מדייקים והן הגר וקטורה ולשון המכלל יופי דרש רז"ל ידוע ואנחנו מצאנוהו מלא ביו"ד בכל הספרים המדויקים עכ"ל . ומכותלי לשונו ניכר שלשון קמחי הוא . וכ"כ החזקוני . והרמ"ה כתב בכולהו נוסחא דיקי דאתו לידן בתרין יוד"ן כתוב ומסור עליה לית כותיה מלא בתורה . מיהו בדרשא דייק מינה דהגר היינו קטורה מדכתיב הפילגשם חסר יו"ד קדים למ"ס ואגב ארחין שמעת מינה דחסר יו"ד כתיב עכ"ל . ובהללי מלא דמלא וכן הסכימו המאירי ובעל ס' **שמן ששון** ומסורת מכרזת ואומרת ב' מלאים דמלאים וסימן ולבני הפילגשים אשר לאברהם שומר הפילגשים דאסתר . ועיין בס"ס הרמב"ן סימ' רל"ב ובתשובת הרשב"א הביאה הב"י בטור י"ד סוף סימן רע"ה ומ"ש בס"ד בפר' בא על פ' ועל שתי המזוזת ובפרשת נשא על כלות משה : נתן אברהם מתנת . מתנת כתיב חסר וא"ו ודרשו רבותינו בפרק חלק שמסר להם שם טומאה : (ט) האתי . בס"ס אין בה"א גלגל : (יג) בשמתם לתולדתם . חסר וא"ו כתיב ודכותא למקמתם בשמתם דאלופי עשו ודכותא ויהיו בני לוי בשמתם כולהו חסרים ודכותא בלישנא ואלה שמות דמרגלים ושארא שמתם באורייתא חסר וא"ו כתיב ומסורא דמסר עליה תלתא חסרים שבושא הוא דהסרים טובא הוו וטעמי דיקי במסורת קמי' סלקי ודכותא שבה משמתם חסר וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל : לתולדתם . מלא וא"ו קדמא וחסר וא"ו תניינא בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים וגם בהעתק הללי וכן נמסר בפרשת ואתא כל אורייתא תולדתם כתיב בר מן ב' חסר דחסר וסי' ואלה שמות בני לוי לתלדתם ובני מררי מחלי ומושי . ותרווייהו בפ' וארא וכ"כ הרמ"ה ז"ל : בכר ישמעאל נבית וקדר . בכל ספרים מדוייקים כ"י ודפוסי' ישנים בזקף קטן על מלת נבית וקדר במאריך ונכון הוא וכן הוא בד"ס א' : (יד) ודומה . בה"א בכל ספרים מדוייקים ואין לחוש להגהת מקרא גדולה וכ"כ א"ת וכ"כ הרמ"ה ה"א בסוף תיבותא ומלא וא"ו כתיב וכ"כ א"ת : (טו) חדד ותימא . בכל ספרים מדוייקים בשני דלתי"ן וכ"כ החזקוני ויש לי ראיה מיונתן בן עוזיאל שתרגם חדד תריפא מלשון וישם פי כחרב חדה (ישעיה מט) שפירשו חדד וכן בדברי רז"ל נפל תורא חדד סכינא ועוד אמרו שני תלמידים המחדדים זה את זה בהלכה עיין הריפות וגם הרמ"ה כתב חדד ותימא עם ב' דלתי"ן כתיב . ודבר זה מוכרח גם מהמסרה האומרת בד"ס חדד ב' :

פרשת תולדת

(יט) ואלה תולדת . פתוחה : (כא) כי עקרה הוא . הוא כתיב מלמד שהיו שניהם עקרים כדאיתא בסוף פרק הבא על יבמתו : ויעתר . התיו בסגול : (כב) ויתרצצו . הצד"י בשוא לבדו לפי דרכנו : למה זה . הזי"ן בדגש וכן זיי"ן האדם הזה וכן זיין ולמה זה לי : (כג) גיים . גוים ק' והחירק ביו"ד שנייה כמ"ש בפ' לך לך על גביים . וכל גוים דאורייתא מלא וא"ו וחד יו"ד בר מן דין דכתיב תרין יודי"ן וחסר וא"ו וזהו שדרשו רבותינו גיים כתיב בפ"ק דע"ג וב"ר ושוחר טוב מזמור ט' עיין מזרחי ויפה תואר וגור אריה : מלאם . הלמ"ד רפויה עם המ"ם שלא כמנהג הבריו והיתה ראויה להדגש מכלול דף נ"א : ורב יעבד צעיר . יעבד חסר וא"ו כתיב וכל יעבד באורייתא דכותיה וב"ר פ' ס"ג אמר רב הונא אם זכה יעבוד ואם לאו יעבד וכתב בעל יפה תואר שם סימן ט' דחסר וא"ו כתיב ויש אם למקרא ויש אם למסורת אם זכה הצעיר יעבוד אותו הרב כפי המקרא ואם לאו יעבד הרב מהצעיר . ונראה שכן צריך להגיה בשוחר טוב מזמור ט' : (כה) אדמוני . בכל הספרים המדוייקים מלא וכן הוא בהעתק הללי ובמסרה ב' ומלאים וחברו והוא אדמוני דדוד וכ"כ הרמ"ה ז"ל :

כו (ב) שכן בארץ . חסר וא"ו ויש בו דרש בב"ר פ' ס"ה עיין שם ביפה תואר סימן ג' : (ג) הארצת . בהעתק הללי הארצות . ירושלמי הארצת חסר ע"כ . ובכל הספרים חסר וכן חברו שבסמוך וכ"כ בעל הטורים ובמסורת כל אורייתא חסר במ"א מלא ויהי רעב בכל הארצות וכ"כ הרמ"ה ז"ל : הארצת האל והקמתי . ח' סבירי' האלה וסימנם במסורת על פסוק זה . ומדרש אגדה יש בב"ר פ' ס"ד סימן ג' : את השבעה . במסורת הדפוס ג' חס' וכו' דין חד מינייהו ושארא בשאר קריא ולא חשיב בהדייהו את השבעה אשר נשבע דסוף ואתחנן מכלל דההוא מלא כתיב ולא היא דחסר כתיב . והעיקר כמו שמסר הרמ"ה ז"ל זה לשונו והקמתי את השבעה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותיה חסר בכל נוסחי דיקי ושיתא כתוב בלישנא תרין מנהון השבעה וסימן והקמתי את השבעה את השבעה אשר נשבע . ותרין בשבעה וסי' לכל אשר יבטא האדם בשבעה או אסרה אסר על נפשה בשבעה וחד לשבעה לאלה ולשבעה דסוטה . וחד שבעה גרידתא או השבע שבעה וכולהון חסרים ואית דמסר עלי' תלתא חסרים תרין בשבעה וחד שבעה ושבושא הוא דאי בלישנא קא מסיר שיתא הוו ואי בשבעה קא מסיר תרין הוא דהוו : (ד) הארצת האל והתברכו . ח' סבירים האלה : (ה) חקותי . בהעתק הללי חקתי . ירושלמי חקותי עכ"ל . וכן הוא מלא וא"ו בתראה בכל הספרים ונמסר עליו לית מלא בתורה וכ"ה לשון הרמ"ה ז"ל על זה . חקותי מלא וא"ו קדים לתי"ו וחסר וי"ו קדמאה דין לחוד מלא וא"ו ושאר חקתי בחקתי כולהון חסרין תרין ווי"ן באורייתא : (ו) וישב יצחק . אין מאריך ביו"ד : (ז) פן יהרגני . הה"א בפתח לא בחטף פתח כי לא יתכן שוא נח אחר חטף : כי טובת . בהעתק הללי טובת . ירושלמי טבת עכ"ל . ובכל הספרים מלא ונמסר עליו במסו' כ"י כל אורייתא מלא בר מן חד חסר ובפ' חיי שרה ע"פ והנערה טבת מראה נמסר עלי' לית חסר בתורה וכ"כ הרמ"ה בהדיא והנערה טבת מראה חסר וא"ו ומסור עלי' לית כותיה חסר בתורה ושאר אורייתא מלא : (ח) ויהי כי . כי בגלגל לא במקף : (ט) אמרת אחתי הוא . הוא כתוב בוא"ו כמ"ש בפ' לך לך גבי ומלך בלע הוא : ויאמר אליו יצחק . בזקף קטן : (י) מה זאת . הזי"ן דגושה : (יב) בשנה ההוא . ההוא כתיב בוא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל הוא ההוא דלשון זכר מלא אל"ף וא"ו כתיב וכל לשון נקבה דכותא בר מן י"א באורייתא דכתיבין יו"ד ואל"ף וסימן וכו' כמ"ש בספר לך לך ועיין מ"ש מזה בס' דברים : ויברכהו . הוא"ו במאריך : (יד) ועבדה רבה . חסר וא"ו בתר בי"ת ובבראשית רבה פ' ס"ד דניאל חייטא אמר ועבדה כתיב אם אין אדם עושה עצמו כמו עבד לעבדו אינו קונה אותו כענין שנאמר טוב נקלה ועבד לו . ובעל מתנות כהונה פי' על דרך מה שאמרו בפ' אלו מציאות מי שהניח לו אביו מעות ומבקש לאבדם ישכור פועלים ולא ישב עמהם . ובעל יפה תואר פי' על דרך מה שאמרו בפרק ארבע מיתות מאי דכתיב עבד אדמתו ישבע לחם אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמתו ישבע לחם ואם

לאו לא ישבע לחם : (טו) וימלאום . עיין מ"ש בשמואל א' י"ח : (יח) שמות . בזקף קטן : כשמת . בזקף גדול : (כ) רעי גרר . הגימ"ל רפה : (כב) ויעתק . העי"ן בשוא לבדו : רחבות . בהעתק הללי רחבת ירושלמי רחבות עכ"ל . ובמקרא גדולה כתוב ובתיקון ס"ת ישן ראיתי רחבת חסר ומוגה חסר עכ"ל . ובכל הספרים מצאתיו מלא וא"ו בתרא וב' מהם כ"י כתוב עליו כן כתיב . וכן כתב הרמ"ה ז"ל חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה : כי עתה . בחלופים כתיבת יד הכ"ף במאריך לב"א וכן הוא במקצת מדוייקים ובקצתם הוא ג"כ במקף : (כה) אהלו . בוא"ו בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים וכן במסורת הדפוס וכ"י לא נמנה זה עם אותם שהם בה"א וסימנהון נמסר פ' נח וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (כט) תעשה . השי"ן בציר"י והוא חד מן ד' קמצים עפ"ש : (לה) וַתִּהְיֶיןָ הה"א בשוא לבדו ובלא מאריך בתי"ו :

כז (א) מראת . בהעתק הללי מראת . ירושלמי מראות עכ"ל . ובכל הספרים חסר וכן נמסר עליו לית חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (ג) צידה . ציד ק' ובמסרה גדולה במערכת אות הה"א נמסר הסי' מן ב' מילין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא ולא קרין וחד פלוגתא עלוהי . צידה דועתה שא נא כליך וכן ראיתי במסורת כתיבת יד גם בספר אחד כ"י מספרד מסור עליו ציד ק' ופליגי ביה ע"כ . אבל הרמ"ה ז"ל כתב הוא היה גבר ציד לא יתיר ה"א וכל אורייתא דכוותא בר מן חד יתיר ה"א בתר דלי"ת וצודה לי צידה ומסר עליה צידה כתיב ציד ק' עכ"ל . וכן מצאתי במסרה כתיבת יד שנמסר סימן הנז' ונמנה זה עמהם בלא מחלוקת . ובמדרש לקח טוב ציד קרינן צידה כתיב מכאן רמז להלכות שחיטה שהם חמשה דברים שמפסידין את השחיטה שהייה דרסה חלדה הגרמה עיקור . ועיין עוד בבעל הטורים ובמדרש הנזכר הוא חיבור רבינו טוביה בר אליעזר הנקרא מדרש פסיקתא ונדפס ממנו מס' ויקרא ואילך וס' בראשית וספר ואלה שמות נמצאים בכ"י ובתוך התבור כתוב שהיה בשנת ארבעת אלפים ושמנה מאות וחמשים לבריאת עולם : (ד) ואכלה . חסר וא"ו וכן השני מטעמים ואכלה וכן כתב הרמ"ה ז"ל ודכוותא ואכלה מגיד בני חסר וא"ו : (ה) בדבר . בבי"ת חזקוני והוא חד מן תלת במסורת : (יא) שער . חסר יו"ד וכן הוא בהעתק הללי ונמסר עליו לית חסר והמדפיסים שכתבו ביו"ד טעה ולא הביט למסורת שלפניו על פ' כידי עשו אחיו שערת וז"ל שערת ד' חסר בלישנא וסי' הן עשו אחי איש שער . כידי עשו אחיו שערת . ולקח מדם הפר ומדם השער . על ראש השעיר החי . ע"כ לשון מסרה זו . וכן הביאה בעל מנחת כהן . אך בקונטרס אחרון מטעיות שנפלו בדפוס כתב המחבר עצמו תפשתי וחקרתי כל הספרים המדוייקים ולא מצאתי כ"א השנים מהם חסרים . איש שער . שערת אבל מדם השר ומדם השעיר . על ראש השעיר החי . הנחתים במושבותם עד שיבא תשבי במהרה בימינו והוא ישיב לנו כל הספיקות בע"ה . אחר שכתבתי כל זה בא לידי ס' הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כלם נכוחים וישרים . הן עשו אחי איש שער חסר יו"ד כתיב ומסור' עליה לית כותיה חסר ובאר שעיר השעיר באורייתא בלישנא דצפירא מלא יו"ד כתיב . ואית דמסרי בהון ד' חסר יו"ד וסימן איש שער . מדם הפר ומדם השער . על ראש השער קדמאה . כידי עשו אחיו שערת . מיהו בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן כלהון בלישנא דצפירא מלאים יו"ד כתיב . כידי עשו אחיו שערת חסר דחסר כתיב חסר יו"ד ותסר וא"ו : (יב) כמתעתע כתוב עליו במסורת לית ורפה התי"ו קמייתא ע"כ . וכן הוא בספרים מדוייקים כ"י : והבאתי . מלרע : (יג) קללתך . בספר אחד מדוייק בלא מאריך בקו"ף ולא בלמ"ד . וכן בחילופים כתיבת יד מצאתי ב"א קללתך ב"נ קִלְלָתְךָ : (יח) הנני מי אתה בני . בסגול נו"ן ראשונה ובדגש שני נוני"ן ועיין לעיל פ' וירא על הנני בני : (יט) אנכי עשו בכרך . פסקא טעמא ואמר אנכי מאן דהוא אבל עשו בכרך . וזוהר פ' וישלח דף קס"ז ובב"ר פ' ס"ה סי' י"ו אמר ר' לוי אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות אבל עשו בכרך : ואכלה . האל"ף בקמ"ץ לבד והוא חטוף ובמקצת ספרים האל"ף בחטף קמץ . וכן נהגו במקומות רבים לעשות חטף קמץ במקום הראוי להיות קמץ חטוף . אולי עשו זה כדי שירוץ הקורא בהם אפי' יניק דלא חכים ודלא טפש ועיין מ"ש בפ' בראשית על אֲכָלְכֶם : מצידי . בתיקון ס"ת ישן ס"א מצדי ובמסורת חסר יו"ד ע"כ . ולא נמצא זה במסורתנו ולא בספרים שלנו כ"א מלא יו"ד . וכ"כ הרמ"ה בפירוש : תברכני . הנו"ן בדגש וכ"כ החזקוני ועיין ן' עזרא ומכלל יופי : (כא) ואמשך . שרשו משש והיה ראוי להדגש כחבריו של פרש' והוקל . שרשים שרש משש . וכן כתב ן' עזרא ועיין מ"ש במאמר המאריך : האתה זה . הזי"ן בלא דגש : (כב) הקל קול יעקב . מלת הקל חסר וא"ו לפי כשהקל קול יעקב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אז ידי עשו שולטות עי' יפה תואר בב"ר פ' ס"ה סימן ט"ז ובע"י בפירוש אגדות ירושלמיות סוף ר"ה : (כה) הגשה . חסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל והגימ"ל דגושה : ויבא לו יין . כתב המדפיס במקרא גדולה שהוא מלרע ואנחנו מצאנוהו בכל הספרים מדוייקים מלעיל וכ"כ אור תורה האי דכתיב במסרה דדפוסא כל ויבא מלרע בר מן חד מלעיל נראה לי דמשבשתא היא דהא איכא וגם הוא הכם וַיָּבֹא רָע (ישעיה ל"א) שהוא מלעיל בכל ספרים מדוייקים אם במקרא גדולה בס' ויקהל נסדרה מסרה הנזכרת והם כ"א ויבא ולא איירי מידי ממלעיל ומלרע : (ט) ושקה לי . במקצת ספרים הוא"ו במאריך והשי"ן בשוא ופתח וכן כתב בעל לוית חן פ' י' משער הראשון וכן כתב בספר דקדוק ישן ועיין מ"ש בשופטים ה' על ושבה שביך וכן כתב אור תורה שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים ובהללי . ולמ"ד לי דגושה כמ"ש במכלול דף ק"ו : (כז) ויברכהו . הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו : ברכו . הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו : (כח) ויתן לך . היו"ד במאריך וסמוך כן הוא לבן אשר ובמדוייקים : מטל השמים ומשמני הארץ . קצת מהנקדנים מדגישין השי"ן ואומרים שהמ"ם היא שימושית ודגש השי"ן להורות על נו"ן מן . ודברי הבאי הן שהשם משמן כמו ומשמן בשרו ירזה והשי"ן בשוא נח וכך תבין מפי' ן' עזרא שכתב מ"ש מטל מוסף עצמו ואחר עמו וכן הן דברי רד"ק שכתב בפירוש החומש מ"ש מטל עומד במקום שנים כאלו אמר ומשמני הארץ ע"כ . וזה שלא כפירוש החזקוני שכתב הנה משמני הארץ מקצת ארץ ישראל שהיא שמני הארץ : (כט) וישתחו* לך לאמים . וישתחוו ק' וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל וישתחו לך לאמים חד וא"ו כתיב בסוף תיבותא וקרי בקבוץ וחסר וא"ו תניין בתריה ומסר עליה וישתחו כתיב וישתחוו ק' ותרין כתיב בהדין פסוק קדמאה חסר וא"ו בתראה כדאמרן תניין מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא חד קרי וחד לא קרי וכל לישנא באורייתא דכותיה בר מן ב' חסרים וא"ו בתראה קדמאה רפי ולעתיד בתראה דגש לשעבר וסימן וישתחו לך לאמים . ויקדו וישתחו דויאמרו שלום לעבדך אבינו . ומסר עליה תלתא כתיב הו וק' חוו ושארא אורייתא בלשון רבים בין לעתיד בין לשעבר מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא כתיב ע"כ . ובמקצת ספרים כתיבת יד ליכא הכא שום מאריך לא ביו"ד ולא בתי"ו . וכן הוא וישתחוו השני שבפסוק וכן מצאתי בחילופים כתיבת יד אליבא דבן אשר אעפ"י שאינו נראה כן בחילופי הדפוס : אורריך ומברכיך . מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ג' בלישנ' מלא יו"ד וסימן ואברכה מברכיך לך לך ומברכיך ברוך דהכא ומברכיך ברוך דבלק : (לא) תברכני . הנו"ן בדגש כחבריו דלעיל : (לג) גדלה . הגימ"ל בדגש וכן חברו שבסמוך : ויבא לי . רפה למ"ד לי : בטרם תבוא ואברכהו . הוא"ו בקמץ ובמסורת ב' אחד קמץ ואחד פתח וסי' בטרם תבוא ואברכהו . ואברכהו וארבהו (ישעיה נ"א) וכתב הראב"ע בטרם תבוא ואברכהו הוא"ו בקמץ בעבור היותו פועל עבר ר"ל שהוא"ו הוא להיפוך והדגש שצריך לבא אחריה הוטל תחת הוא"ו מפני האל"ף שהיא גרונית דאלו היה בפתח גדול היה לעתיד כמו ואברכהו וארבהו כי הוא עתיד במקום עבר כמו שכתב רד"ק שם והראב"ע : גם ברוך יהיה . חד מאלפא ביתא מן ב' ב' לא נסבין וא"ו ומטעים בהון וסימן נמסר במסרה רבתא אות וא"ו : (לד) ויצעק צעקה . סי' עשו ויצעק צעקה מרדכי ויזעק זעקה . אורייתא ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו עזרא ואת זעקתם שמעת על ים סוף . והלין פסוקים סימן צחק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי . זבדני אלהים אתי זבד טוב : ברכני גם אני . בשוא לבד הרי"ש כמנהגנו : גם אני . הגימ"ל רפה : (לו) זה פעמים . הפ"א רפה : (לז) ולכה אפוא . דין לחוד עם ה"א כתיב בסוף תיבותא באורייתא . ועיין מ"ש הבחיי : (לח) הברכה . הה"א בגעיא והבי"ת בשוא לבדו ורפה בספרים מדוייקים . וכן הוא במכלול דף ס"א ובמעשה אפוד פ' ל' וברב פעלים . לא כמנחת כהן שכתב הבי"ת בשוא ופתח : (לט) השמים מעל : (מ) ועל חרבך תחיה . חצי הספר בפסוקים : ואת אחיך תעבד . חסר וא"ו וכל אורייתא דכותיה . ובב"ר פ' ס"ז אמר רב הונא אם זכה תעבוד ואם לא תעבד . ויש נסחא אחרת בם עיין יפה תואר סי' ו' ומתנות כהונה : (מא) ברכו . הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו : ואהרגה . הוא"ו בשוא והאלף בפתח חזקוני : (מו) קצתי . קו"ף זעירא ועיין מ"ש רבינו בחיי : בחיי . הבי"ת רפה :

כח (ה) את יעקב . הקו"ף בזקף קטן והבי"ת בלא פשט : (ו) וירא עשו . ברביע : בברכו . הבי"ת בקמץ רחב ובמאריך בכל הספרים והרי"ש בשוא לבדו במקצתן ומקצתן בשוא ופתח . וכבר כתבתי מזה בריש פרשת לך לך : (ט) את . במקף : מחלת . הנסחא בספרים מדוייקים ובדפוס קדמון המ"ם בקמץ וכן כתב אור תורה . והחי"ת בשוא ופתח בכל הספרים והמדפיסים כתבו בשוא לבדו וכבר השיג עליו בעל אור תורה :

פרשת ויצא

(י) **ויצא** בספר תגי ויצא יעקב כדור ולא פתוח ולא סתום תרתין פרשייתא אית באורייתא דלית להון פסיקא לא פתוח ולא סתום . ויצא יעקב . ויחי יעקב ע"כ . וכתוב בהגהות מיימוניות פ"ח מהלכות ס"ת מה שכותבים מקצת נקדנים ב' פרשיות בתורה לית פיסקא בריבייהו : ויצא . ויחי . לא כוונו כי בתחילת ויצא יש פ' סתומה כדאיתא בב"ר בויחי יעקב מפני מה פרשה זו סתומה מכל פרשיות שבתורה וכו' ואילו בויצא לא הזכירו מזה כלום . וכן בדקתי בספרי אשכנזיות תפר יצא להם שם במעלותם ואין לפקפק בהם עכ"ל . וכן כתב הרב מזרחי ריש פרשת ויחי . והאמת הוא כי מה שכתבו על פרשת ויצא אין בה פיסקא ר"ל בגווה ופרשת ויחי ר"ל בריש' וכתב אור תורה שכן מצא בכל ס"ס ומגרייס והללי . ועיין מה שאכתוב בריש פ' ויהי מקץ : מבאר שבע . במקרא גדולה השי"ן בפתח וכתוב שם חד מן פתחים דספ' עכ"ל . ובכל הספרים בקמץ וכן דינו מפני ההפסק וכן כתב אור תורה שָׁבַע השי"ן בקמץ ובס' אתן דמים כתוב דשי"ן שבע בסגול והרבה ע"ז דברים ואת כולם ישא רוח : (יב) השמימ'. בלא פשט : (יד) ופרצת . אין בוא"ו מאריך : (טו) אעזבך . כתב המכלול דף ה' בספר ירושלמי כי לא אעזבך בחטף קמץ פ"א הפועל וכן אעבדך שבע שנים והוא זרות גדול תלוי והחזקוני כתב על אעבדך הבי"ת בחטף קמץ : (טז) וייקץ יעקב משנתו . בכל ספרים מדוייקים בשני יודין . ומה שכתב בעל מכלל יופי בא ביו"ד האיתן לבד טעות הוא ודבריו לקוחים מהמכלול דף קכ"ט וכן משמע מהגהת המדקדק שם וגם מהגהתו בשרשים שרש יקץ ואין לסמוך עליהם בזה . עתה בואו ונסמוך על מה שכתבתי בפ' נח על פסוק וייקץ נח בשם הרמ"ה ז"ל שהיה רב מובהק ודבריו מדוקדקים בכל מקום ובפרט במלאכת הגהת התורה כי לכך בא וזהו אומנותו לברר האמת ע"פ הספרים המדוייקים ואין לטעות בהוראותיו דודאי דק ואשכח . ועוד כי כל המסרות מסכימות דליכא בקריאה רק תלתא חסרים וסימניהון ויקץ שמשון . תניינא ויקץ שלמה . ויקץ כישן כל זה ראיתי במסורת הדפוס תילים ע"ח ומסורת אחרות בספרים כתיבת יד בשופטים ט"ז ובמלכים א' ג' . גם המסרה קטנה ריש פרשת ויהי מקץ על פסוק וייקץ פרעה נמסר כל אורייתא כ"כ : (יז) זה . ברביע לא בזקף קטן : (יח) ויצק . כתב אור תורה הצד"י רפה וכן ראיתי בס"א כ"י ובספרים אחרים בדגש כמנהגנו ועיין פ' וישלח סימן ל"ה על ויצק : (כ) לחם . בתביר לא במאריך :

כט (א) ארצה בני קדם . הבי"ת רפויה בנוסחאות כתיבת יד ובלא מאריך בנו"ן ואין כאן דין אתי מרחיק כמו עשה פרי שבני קדם נחשבות כמלה אחת מפני המקף שביניהם המחברן כמו שכתב המכלול בכלל אתי מרחיק על פסוק תקרנוה כן הוא

(איוב ה') ונמצא שיש הפסק בין שני הטעמים יותר ממלך אחד כמו ועשית ברכה : (ב) והנה שם. הטע"ן דגושה: (ג) וגללו. הלמ"ד בשוא לבדו כמנהגנו: (ו) רחל בתו באה. מלרע: (ח) וגללו. הלמ"ד בשוא כמנהגנו: (ט) ורחל באה. מלעיל: (יג) ויהי כשמע. בש"ס הכ"ף דגושה ומתחלפת כשמוע ועיין מ"ש בפ' וירא על ויהי כהוציאם. ושופטים ז' על ויהי כשמע גדעון: ויביאהו. מלא יו"ד כתיב וכל שארא באורייתא חסרים: (יז) ועיני לאה רכות. כתב הראב"ע ובן אפרים אמר שהוא חסר אל"ף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אל"ף ע"כ ושרי ליה מאריה דבן אפרים לא היה חסר רק מלא חכמה ודעת ורמז בזה להא דאמרינן בפ' יש נוחלין א"ר אלעזר שמתנותיה ארוכה בכהונה ולוי' ומלכות ודמיא להא דאיתא בב"ר שם הגדולה לאה גדולה במתנותיה ע"כ: (יח) אעבדך. אין בבי"ת פשט: הקטנה. הנו"ן דגושה: (כא) הבה את אשתי. מלרע: ואבואה אליה. מלא וא"ו וכל שאר באורייתא חסרים: (כה) זאת. הזי"ן דגושה: (כז) גם. הגימ"ל בדגש: אחר. בגלגל לא במקף: (כח) וימלא. הלמ"ד בצירי: לו לאשה. לו הלמ"ד רפה: את רחל בתו לו לאשה. במקצת ספרים אין בהם מלת לו אבל בכל ספרי אשפמייא כתיב לו וכן בס' ר"מ ור"ג: (ל) גם. הגימ"ל בדגש: (לא) כי שנואה לאה. כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו כ' וכל אורייתא דכות' מלא וא"ו בר מן חד קרי בחירק ומלא יו"ד וסימן והיה הבן הבכור לשניאה ותימה כי בב"ב פ' יש נוחלין דרשו על לאה כי שנאה כתיב חסר וא"ו עכ"ל. ועד שהוא תמה על המדרש תמה אני עליו דלאו בפי' איתמר ולא מכללא איתמר מדרש זה דהכי אמרי' התם ועיני לאה רכות מאי רכות אילימא רכות ממש פי' עיניה טשטוש דמעה אפשר בגנות בהמה לא דבר הכתוב בגנות הצדיקים דבר הכתוב אמר ר"א שמתנותיה ארוכות רבא אמר לעולם רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים ב' בנים יש לה לרבקה ב' בנות יש לו ללבן גדולה לגדול וקטנה לקטן וכו' היתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה. והיינו דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה מה שנואה אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה טמאה וכו' אלא מאי שנואה שנואים מעשה עשו בעיני' ע"כ. והרב ז"ל חשב דבעל המאמר דריש שנאה חסר וא"ו כלו' שְׂנֻאָה לאה מעשי עשו וכ"ל דתלי תניא בדלא תניא ולעולם לא עלה על דעת בעל המאמר לדרוש שנאה חסר הפך כל הספרים והמסורת אך נוכל לפרש כוונת המאמר כי להיות שנואים מעשי עשו בעיניה ודמעתה על לחיה מצויה תמיד גם היא היתה שנואה בעצמה כדרך מרי נפש שנואים את עצמן וגם שנואה מאחרים כדרך העולם שבורחים ומרחיקים את עצמן מהעצבים והנאנחים כדי שלא יגרמו להם עצבות שהאנחה שוברת חצי גופו של אדם ובעבור זה זכתה שיפתח ה' את רחמה קודם רחל והשתא אתי שפיר טפי לישנא דוהיינו דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה דדמיא פירושא דשנואה לאה לפירושא דועיני לאה רכות דהא והא מפני הבכיה דיקא נמי דקתני שנואים מעשה עשו ולא קתני שְׂנֻאָה לאה מעשה עשו ויש סיוע לזה ממדרש רבה דאית' התם כי שנואה לאה שעשת כמעשה השנואים שהיתה אומר' להנשא לשונא כ"א שהיתה אמודה לבונא וכו' והיתה בוכה וכו' ובעל יפה תואר כיון לדעת זה בפירוש מ"ר אך לא הסכים לפרש כן הא דבפ' יש נוחלין אדרבה הקשה על המד' דשנואה מיבעי ליה ולפי דרכנו ל"ק מידי וגמרא ומ"ר כי הדדי ניניהו לדרוש שנואה מלא כמו שהוא בכל הספרים והמסורת: (לד) קרא שמו. המאריך בקו"ף בספרים מדוייקים כ"י: (לה) ותעמד. חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל תעמד ותעמד באורייתא חסר וא"ו כתיב:

ל (ג) ותלד על ברכי. כתיב בספר מנחת כהן הכ"ף רפה ע"כ. ודבריו תמוהין כי בכל הספרים הכ"ף דגושה וכן במסורת כל לשון ברכי ברכיו דגש בר מן שנים רפים כרעו על ברכיהם (שופטים ז') הוא ברך על ברכוהי (דניאל ו') כמ"ש בשופטים: (ו) דנני אלהים. נו"ן שנייה דגושה וכן כתב בעל המסורת לית דגש וכתוב במכלול שקל פָּעַל פי' הדגש לחסרון הנו"ן הנוספת. וי"א שהוא לתפארת לא לחסרון והוא הנכון: (ז) שפחת רחל בן שני ליעקב. הבי"ת בצירי בספרים מדוייקים ובלא מקף כמו בן שני ליעקב שבסמוך ובמקרא גדולה בצירי ובמקף וכתוב עליו כל בן מוקף פתח פירוש בסגול במ"ד והמקף טעות הוא ומה שכתוב עליו אין זה מקומו רק על בן ששי שבפרשה כמו שכתב שם במסורת ועיין מ"ש בשמואל א' כ"ב: (ח) אלהים. בפסק: (יא) בגד. בא גד ק'. וכן כתב הרמ"ה ז"ל חדא מלה כתיב וחסר אל"ף וק' תרתי בא גד עכ"ל. והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין וסימן נמסר במסרה גדולה ד"ה א' כ"ז ועיין בס' הזוהר פ' ויחי דף רמ"ד: (יד) וילך ראובן. אין כאן פיסקא כי בספר' זו אין פיסקא כלל כמ"ש בריש סדרא וכן כתוב בספר חגי ומ"ד וילך ראובן בימי קציר חטים פרשה טעי: (טז) מן השדה. במאריך ובמקף: בלילה הוא. ד' דסבירי' ההוא וכתובים הוא מסורה פרשת וירא: (יח) יששכר. כל אורייתא תרין שני"ן כתיב חד קרי בקמץ ודגש וחד לא קרי הרמ"ה ז"ל. וכ"כ אבן עזרא בריש סדר ואלה שמות ורד"ק בד"ה א' ט"ו בשרש שכר. ובמכלול דף ל"ד זה לשונו ופעמים יהיו שתי אותיות הדומות סמוכות ויקראו הראשונה ולא השנייה כלל כמו מַחְצְצְרִים בחצצרות (ד"ה א' ט"ו) ומחיָיאל ילד את מתושאל יראִיָּה בן שלמיה. וכן יששכר לקריא' בן אשר ע"כ וכתב עליו ר' אליה המדקדק שאין להביא ראיה מן מחייאל ומן יראייה שכן דרך אותיות יהו"א לפעמים לנוח ולא נמצאו רק בשלמים מחצצרים ויששכר: (כ) זבדני אלהים אותי. כתוב עליו במקרא גדולה מתחלפים אותי ע"כ. ואין לספק בזה כי לא נמצא שום אותי מלא בכל התורה רק לא קדשתם אותי דסוף האזינו כמ"ש שם: זבד טוב. ברוב הספרים הזי"ן בסגול וכ"כ רד"ק בשרשים זֶבֶד טוֹב בשש נקודות ויש ספרים בחמש נקודות: הפעם. הפ"א בדגש: (כה) אל מקומי. בתיקון ס"ת ישן כתוב בגעיא מקמי בס"ת. אבל הרמ"ה כתב שהוא מלא וא"ו: (כז) ויברכני. הרי"ש בשוא: (ל) גם אנכי. הגימ"ל רפה: (לא) תתן לי. הלמ"ד רפה: (לב) שה חום. במקף ולא במאריך בשי"ן. כן הוא בספרים ובחילופין כתיבת יד לבן אשר: (לג) איננו נקד. בבלי חסר. ירושלמי מלא עכ"ל. ובכל הספרים חסר כמו הלשון שבפסוק הקודם וכתוב עליו ב' חסרים ושמנין. גם הרמ"ה ז"ל כתב כל שה נקד וטלוא חסר וא"ו כתיב וכל נקד באורייתא דכותיה חסר: (לה) העזים. הזי"ן דגושה: (לו) הנותרת. ב"ר פרשה ע"ג ר"ל אמר נתרת כתיב כמה דאת אמר ונהיר כליה ושיזיה כו' בפ' אטו מרפות אבל במסורת כאן ובירמיה הנותרת ג' ב' חסר ואחד מלא וסי' צאן לבן. על פי השנים הנותרת פרשת בחקתי וחיל מלך בבל נלחמים (ירמיה ל"ד) בתראה מלא דמלא ושארא חסר וא"ו בתראה ע"כ. וכן כתב הרמ"ה בתורה את צאן לבן הנותרת חסר וא"ו הגיין ודכותיה ע"פ השנים הנותרת: (לז) לבנה. הנו"ן בסגול: (לח) פצל. בכל הספרים הצד"י בצירי ובמקרא גדולה כתב המדפיס שהצד"י בסגול על משקל שבר כפר וכל הנקדנים טועים. ולע"ד הוא הטועה כי דינו בצירי כמו שכתוב במכלול דף ע"ד ובלוית חן ריש פ' כ"א מהשער השלישי ע"ש: בשקתות. בספרים שלנו הקו"ף בשוא ופתח ובמכלול דף קפ"ז מנה עם דומי' אחרים שהם בשו"א לבד ונקראים כמו שוא ופתח מפני המאריך שבא עם החירק כמו שאכתוב בסיעתא דשמיא בשופטים ה': ויחמנה בבאן לשתות. כתב במסורת ג' מלין אנדרוגינוס. פי' דאית להון סימני דכר ונוקבא וסימנהון ויחמנה בבאן לשתות וישרנה הפרות (שמואל א' ו') ארבע מלכיות מגוי יעמדנה (דניאל ח') ע"כ. והיכא אחריני כגון ותקרבו עצמות עצם אל עצמו (יחזקאל ל"ז) וכן ואלמנותיך עלי תבטחו (ירמיה מ"ט). ובעל המסורת הביא שני תלת לחוד דדמיין אהדדי לגמרי ביו"ד בתחלתן ונו"ן ה"א בסופן וקדים דכר לנוקבא ועיין במכלול בסוף ל"ב אבני הטור ובספר הרכבה אות וא"ו: (מ) ולא שתם על צאן לבן. מה שכתב במסורת המסורת שאמר ה' וב' על דסבירין עם כמו ולא שתם על צאן לבן ועשית חסד על עבדך (שמואל א' כ') צריך להגיה וכן על דסבירין עם וכו' והעד כמו. ומלבד אלה נמצאו אחרים שבאו בלשון עם ויבאו האנשים על הנשים. נתה ארם על אפרים (ישעיה ז') ועיט על בניה תנהם (איוב ל"ח) כמ"ש רד"ק בשרש עלה. ולא מצאתי מסורה על ככה זולתי בחומש ישן כתוב באצבע וכ"כ שם ולא שתם על צאן לבן ד' סבירין עם וקריין על וסימן ולא שתם. ועשית חסד. זכרה לי אלהי ע"כ. ואף גם זאת אינה דוקנית דמסר ד' ולא מנתה רק ג' ומה שזכרה ועשית חסד כפסוק הוא בשמואל א' כ' ועשית חסד על עבדך וגו' זכרה לי אלהי היא בנחמיה סוף סימן ה' זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה ול"ע מ"ש הני מאחריני דכתב רד"ק ופי' סבירין יש מי שפירש לשון סברא ר"ל שלפי הסברא היה ראוי להיות כך. ור' אליה כתב כי הוא ענין מחשבה כוזבת ר"ל שהאדם חושב ומדמה בלבו כן ואינו כן וכן בלשון המשנה סבור הייתי וכן בדניאל ז' ויסבר להשניא זמנין ודת. וקרובים דברי זה להיות כדברי זה: (מא) המקשרות. המ"ם רפה ובמקצת ספרים המ"ם במאריך: ליחמנה. המ"ם בצירי בס"ס ובדפוס קדמון וכתב במכלול דף מ"ב שכן נמצא בספרים מדוייקים וכן הביאו בדף קכ"ד: (מב) ובהעטיף. במקצת ספרי הדפוס בפ' רבתי וכן ראיתי בתרי אלפא ביתא מאותיות רבתות שיש חילופים ביניהם במקצת אותיות. ובזאת הסכימו שהיא רבתי וכן הוא במסרה שנמסר ריש פרשת בראשית ובתיקון ס"ת. אבל בהרבה ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים אינו כן גם המסורת דריש ד"ה לא מנאה עם אותיות גדולות. ובחילופים כ"י הוא"ו והטי"ת לבדם במאריך לב"א וכן הוא במדוייקים:

לא (א) וישמע. רביע במ"ס: את כל הכבד. בלא מקף בין את למלת כל: הכבד. חסר וא"ו ובאר לישנא דכבוד באורייתא דכ"ף דידיה בקמץ מלא: (ב) והנה איננו עמו כתמול שלשום. שניהם מלאים. כי איננו אלי כתמל שלשם שניהם חסרים. כך הם בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכתוב שם שלשום ב' מלאים בתורה וסימן וירא יעקב. פן ירדף גאל הדם (פ' שופטים). והמדפיס טעה על כתמול הראשון שכתבו חסר וטעה גם במה שכתב עליו ז' חסר וכן במלכים ב' י"ג כתב כתמל ח' בקריאה וחסר ובכללם הביא אך רחוק יהיה ביניכם וביניו וגו' מתמול שלשום (יהושע ג') שאינו ראוי להמנות עם האחרים שהרי כתוב מתמול במ"ם והוא מלא בכל הספרים והאחרים כתמל בכ"ף: וכתב אור תורה שהמסרה כאן ז' בקריאה ו' מלאים וא' חסר וזאת נ"ל עיקר: אחר שכתבתי זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל וזה תוארו. כתמול שלשום דוירא יעקב מלא וא"ו כתיב וכל תמול כתמול מתמול דכוותא מלא וא"ו באורייתא בר מן ד' חסרים וא"ו ומסר עליהם ד' חסרים בלישנא וסימן כתמול דראה אנכי את פני אביכן. מתמל דוהם שור נגח הוא. מתמל דוזה דבר הרוצח דכי יכרית מכלל דשאר אורייתא מלאים עכ"ל. וכן מצאתי במסורת כתיבת יד פ' שופטים כתמל מתמל ד' חסר והם ד' המנאים כמ"ש הרמ"ה ז"ל ועיין ג"כ במסרה גדולה מלכים ב' י"ג ובשמואל ב' ג' על מלת שלשום: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. דין לחוד מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב באורייתא וכל שארא חסר וא"ו ומלא יו"ד אבתיך כתיב: (ו) ואתנה. בציר"י וכ"כ במכלול דף רכ"ב. וברב פעלים ולוית חן ש' ב' פ"ה ובספר א' קדמון כתיבת יד התי"ו בסגול ועיין מ"ש בס"ד ביחזקאל י"ג ול"ד: (ז) התל בי. הה"א בצירי בכל הספרים והנה תמורת הדגש שראוי להיות בתי"ו כי הוא עבר מן הדגש. והמדפיס הרבה דברים ולא הועיל הטעו: והחלף. החי"ת בחטף סגול וחסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל חסר יו"ד כתיב: (ט) את מקנה אביכם. לית כתיב מ"ם בנקבות: (י) ואשא עיני. השי"ן במאריך והנו"ן בתביר לא בזקף קטן: (יד) ותאמרנה. מסור עלי' לית כותיה מלא בתורה כלומר מלא ה"א כלל דשאר אורייתא חסר ה"א כתיבין ונו"ן פשוטה. ונוסחא דיקי נמי בטלגא הכין דיקי: (יז) הגמלים. הגימ"ל דגושה: (יח) ואת כל רכשו. בתיקון ספר תורה ישן כתוב רכשו לפי רוב הספרים ולפיכך רכושו מלא ע"כ. וכבר כתבתי בפ' לך לך סימן י"ד בשם הרמ"ה שהוא חסר והכי ק"ל חסר: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. עיין מ"ש לעיל בפרשת וירא על פסוק ויבא אלהים אל אבימלך. (כו) ותנהג את בנתי. חסר וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (כז) בשמחה ובשרים.

דין לחוד חסר יו"ד קדמאה בלשון שירה בלישנא באורייתא: (כח) לנשק לבני ולבנתי. חסר וא"ו וכל לישנא דכותא חסר: הסכלת עשו. עיין מ"ש בירמיה כ"ב: (כט) יש לאל ידי. ואין לאל ידך דפרשת כי תבא וכל כיוצא בהן חול מס' סופרים פ"ד: (ל) גנבת. הגימ"ל רפה: את בנותיך. בהעתק הללי בנתיך. ירושלמי בנותיך מלא עכ"ל. וכן הוא מלא בכל הספרים והוא חד מתלתא מלאים על פי המסורת בכל המקרא וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכל לישנא דכותיה באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיבי בר מן חד מלא דמלא וסי' פן תגזל את בנותיך דויען יעקב ויאמר ללבן שהוא מלא וי"ו ומלא יו"ד ועיין מ"ש בפ' בראשית על פסוק ויולד בנים ובנות: (לג) גנבתם. הגימ"ל דגושה והתי"ו בפתח: (לד) הגמל. הגימ"ל דגושה: (לה) כי לוא אוכל לקום. חד מן תרין מלאים בוא"ו ואל"ף באורייתא וחברו אם לוא יגיד דפרשת ויקרא עיין שם וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (לו) מה פשעי מה חטאתי. ראיתי בתיקון ס"ת ישן כי במדוייק נמצא ומה חטאתי ע"כ. ובחומש ישן כתוב בידי אדם ונכתב בצדו בס' ר"מ נמחקה וא"ו. ובספר אספמיא איננה כלל. ובס' ר"ג ישנה ע"כ. ואולם מפי המסורת ידענו שהוא בלא וא"ו שכן נמסר בס' ואלה שמות ח' פסוקי דאית בהן מה מה ד' בתורה וד' בנביאים וכתובים וזה א' מהם וכן מסר הרמ"ה ז"ל: (לט) גנבתי יום וגנבתי לילה. פעול מבנין הקל לנקבה עם תי"ו הסמיכות ובתוספת יו"ד והיה ראוי לינקד הנו"ן בשורק לכן לפי דעתי השוא נע כי השלש נקודות במקום תנועה גדולה וזה כלל בכל המלות שהם חסרי אות השורש או הבנין או המשך שהתנועה קטנה עם המאריך נדונית כתנועה גדולה כמו יְשִׂמְךָ אלהים וגומר יְגָרְךָ רע וכן גְבֻלְךָ לגרסת הספרים שהוא במאריך הַשְׁמִידְךָ וַיַּאֲכִלְךָ לְהֵיטִבְךָ ודומיה' רבי' וכ"כ לי בתשובה החכם ר' שלמה עכו הספרדי ז"ל עיין בס' מסורת המסורת דבור רביעי וחמישי ומ"ש בפרשת בהעלתך אבל אספה לי ועוד אדבר בענין זה במאמר המיוחד קראתיו מאמר המאריך ושם הארכתי: (מא) ותחלף. הלמ"ד בצירי חזקוני: (מב) לולי אלהי אבי. כ"כ לולא ביו"ד בספר ר"ג ובס' ר"י וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפ' מקץ אבל לולא התמהמהנו: (מג) הבנות בנתי. חסר וא"ו ממלת בנתי ועיין מ"ש לעיל על ותנהג את בנתי: (מד) ועתה. ברביע לא בזקף גדול: (מה) וירימה. בהעתק הללי וירמה ירושלמי וירמה ואומר המסרה לית חסר עכ"ל. ובכל הספרים שלנו מלא ונמסר עליו לית ומלא. וזה לשון הרמ"ה ז"ל וירימה מצבה מלא יו"ד בנוסחי דייקי ומסרה דמסר' ביה לית כותיה וחסר יו"ד שבושא הוא דנוסחי דייקי במסרת קדמיתא דיקי: (מז) יגר שהדותא. בס' ר"ג כתיב סהדותא בסמ"ך ונתן טעם לדבריו כי במסורת הגדול אינו מנוי במנין הכתוב שי"ן וקרי' סמ"ך לפיכך נראה לו שהוא בסמ"ך. כן מצאתי בחומש קדמון כ"י. וזה שבוש גדול הוא כי מצאנו ג"כ הנה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב ט"ז) בשי"ן ולא נמנו במסורת הנזכרת כי אינם ענין להם כלל שהם היו ראויים להיות בסמ"ך כאחרים שנמצאו בשרבש ויצאו מכלל חבריהם ויש איזה מהם שלא נמצא לו חבר הכי קים ליה למסורת שהיה ראוי להכתב בסמ"ך מה שאין כן אלו. וגם שכל לשון סהדותא בלשון תרגום כתוב בסמ"ך ואין לנו להשוות לשון הכתוב בתורה ללשון תרגום כי לשון תורה לחוד ולשון ארמי לחוד וע' עוד מ"ש באיוב ט"ז: (מח) גלעד. בתקון ס"ת ישן גל עד תרין מלין ע"כ. ואין כן בספרים שלנו: (נ) תענה. בכל ספרים מדויקים כ"י הנו"ן בסגול וכן תענה אתו (פ' משפטים) ובעל אור תורה הביא מסורות חלוקות והאריך כאן ובפ' משפטים. ופסק על שתי סעיפים סוף דבר נתישב למסור' א' שאומרת תענה ב' אחד סגול ואחד צירי אם תענה את בנותי בסגול אם ענה תענה בצירי. ואולם בס' דקדוק כתיבת יד ישן מצאתי כתוב בלשון הזה כ"מ בכפל לשון כמו ענה תענה וכן נקה לא ינקה הכה תכה וכיוצא בהן הראשון קמץ והשני פתח: (נב) אני. בקמץ האל"ף שלא בהפסק ומלעיל ואחרים כמוהו כמו שהובא במכלול ד' רס"ב: ואם אתה. מלרע שאין בו רק התלשא שהיא לעולם בראש המלה ואינה עושה מלעיל וכן הוא בספרי ספרד בתלשא אחד בלבד ובמקרא ישנה כתיבת יד וגם במקרא גדולה מהדפוס יש ב' תלישות א' על האל"ף וא' על התי"ו אולי עשו כן להודיע שהוא מלרע כמו שעושים במלות שצריך להיות עליהם זרקא או פשט א' שעושים עליהם שנים להודיע שהם מלעיל כמ"ש במלת וככה בפ' בא: (נג) אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם.. מס' סופרים פ"ד אלהי אברהם קדש. אלהי נחור חול. אלהי אביהם חול. וכך הן דברי רש"י ז"ל. אבל בב"ר אלהי אברהם קדש. אלהי נחור חול. אלהי אביהם משמע קדש וחול. ופי' כמוהר"ר שמואל יפה תוארו שמשמע לאחורה קדש והוא חול לפי האמת ונמחק. ויותר מחוור בעיני מה שפי' מהר"ר ישכר במתנות כהונה שמשמעו לפי האמת קדש וחול כי תרח אבי אברהם מתחלה היה עובד כו"ם ולבסוף חזר למוטב כמו שפי' רש"י בפרשת לך לך בפסוק ואתה תבא אל אבותיך בשלום מלמד שעשה תרח תשובה ע"כ. וכן בילקוט גרים משמע קדש ומשמע חול וזו היא ג"כ גרסת החזקוני של' אלהי אביהם משמע קדש וחול ע"כ. וראייה גדולה לדבר שבמסכת סופרים בהאי פרקא איתא כי האי לישנא בפסוק אלהים לא תקלל במשמע קדש וחול כמ"ש בפ' משפטים וכן בפ' בקרב אלהים ישפט (תהלים פ"ב) משמע קדש וחול כדברינא כל חד וחד בדוכתיה. וקושטא דמילתא הכי הוא דכולהו משמשי קדש וחול על כן טוב ליזהר שלא למוחקן. ובהעתק של ר"מ הסופר כתוב כך למדתי מרבותי כשיש ספק לסופר אם השם קדש או חול יאמר לשם קדושת השם אם הוא קדש. ועיין מ"ש בפ' האזינו אבל ואין אלהים עמדי:

לב (ג) מחנה במאריך לא בתביר: מחנה אלהים זה. הרי זה קדש מסכת סופרים:

פרשת וישלח

(ד) **וישלח**. פתוח: (ה) יעקב. דויירא בתביר לא במאריך: (ט) אל המחנה. הה"א במאריך בספרים כ"י לא המ"ם: והיה המחנה. בלא מאריך בה"א ולא במ"ם: (י) האמר.

ב' וחסרים וא"ו וסימן שאמר אלי שוב לארצך שאמר לאביו ולאמו וכל אמר שאמר באוריי' דכותא חסר ומסר עליה כולהון חסרים במ"ב מלא ולא מסיימי ומסתברא בשארא קריא דאילו כל אורייתא דנוסחי דיקי כלהון חסר וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל: ואיטיבה. בהעתק הללי ואיטיבה ירושלמי ואיטבה ע"כ ובכל הספרים מלא ונמסר עליה לית ומלא וכ"כ הרמ"ה בהדיא ואיטיבה עמך מלא בתרי יודי"ן: (יא) כי במקלי. כתב רב פעלים שהבי"ת דגושה שלא כמנהג וכ"כ בס' דקדוק ישן ובכל הספרים רפה כמנהג: (טז) ועירם. בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכן כתב במכלול דף מ"ט ובלוית חן פ' י' שער א' ובס' רב פעלים: (יח) יפגשך. הגימ"ל בקמץ מעמד בטעם ורפה והיו"ד במאריך בספרים כ"י מדוייקים והיה ראוי להיות בקמץ חטוף שרשים ומכלול דף מ"ג וכן הוא לב"א ובס' דקדוק ישן כתיב כי יפגשך בקמץ חטוף שהוא כמו יפגש אותך וכל האומר יפגשך בקמץ רחב מעקש ע"כ ומנהגא דילן כקמחי: למי אתה. בא בפתח ומלעיל בלי הפסק וזקף אבל היא מעמדת בטעם: (יט) שלוחה. בתיקון ס"ת ישן ספר אחד שלחה ע"כ. ואין לספק בזה שהמסורת אומרת שלוחה ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' ואמרת לעבדך ליעקב. נפתלי אילה שלחה. ואראה והנה יד שלוחה (יחזקאל ב'). דנפתלי חסר ויש לשון אחר החולק על אותו דיחזקאל אבל מה שכתבתי הוא העיקר ועיין עוד מ"ש בפרש' ויחי: (כג) ויקם בלילה הוא. ד' דסבירי' ההוא וכתיבין הוא וסימן במסורת פרשת וירא ובשמואל א' י"ט: (כו) כי לא יכל לו. כתיב בתיקון ס"ת יכל. במפתח יכול מלא ע"כ. ויש להוכיח שהוא חסר ממה שנמסר בפ' שלח לך ה' יכול מלאים בלישנא ואין זה במניינם גם הרמ"ה ז"ל כתב כי יכול נוכל לה דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: (כז) אשלחך. בספרים כ"י מאריך בשי"ן וכן הוא בחילופים לב"א: (כט) כי שרית עם אלהים. יש מרז"ל מפרשים אותו קדש ויש מפרשים אותו חול עיין ב"ר וחולין פ' גיד הנשה ועיין מ"ש סוף פ' ויצא: (לא) ויקרא יעקב שם המקום פניאל. קדמאה פניאל תניינא פנואל וסימן הרנינו:

לג (א) וירא והנה. בגלגל לא במקף: (ד) צוארו. צואריו ק' ע"פ המסורת וכ"כ החזקוני ויש בו דרש בס' הזוהר ועיין מ"ש בפ' ויגש בס"ד: וישקהו. נקוד שש נקודות נקודה על כל אות ב"ר ושה"ש רבה על צוארך כמגדל השן וספר הזוהר וספרים אחרים שכתבתי בפ' לך לך על ביני וביניך ובפרקי ר' אליעזר אל תקרי וישקהו אלא וישכהו וכו'. ועיין עוד בזוהר פ' משפטים דף קנ"ד: (ה) **אלה לך**: הלמ"ד בדגש: (ח) פגשתי. הגימ"ל בקמץ בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ובדפוסים ישנים וכ"כ א"ת ודלא כהגהת המדפיס: (י) כי על כן. כי בגלגל לא במקף וכן הוא בחלופים כ"י לב"א: כראת פני אלהים. הרי זה חול מס' סופרים פ"ד: (יב) לנגדך. הגימ"ל רפה: (יג) הילדים. כל הילדים שבמקרא הה"א בלא געיה מכלול: (כ) אל אלהי ישראל. עיין מ"ש בירמיה כ"ג ע"פ ה' צדקנו:

לד (ג) ויאהב. בספרים כ"י המאריך בוא"ו לא ביו"ד וכן לב"א: את הנער לב הנער. הנערה ק' וכן השני והשלישי ובמסורת כל אורייתא חסר בר מ"א וענשו אותו מאה דפ' כי תצא וכמ"ש שם והה"א לבדה במאריך וכן כולם במדוייקים: (ה) והחרש. חסר יו"ד ובמסורת כ"י ב' חסר בתורה וסי' והחרש יעקב והחרש לה אביה. וכן במסרה אחריתי ז' בלישנא חסר עיין במ"ג וגם הרמ"ה ז"ל הביא באורייתא חסר יו"ד כלשון מסרתנו ואח"כ כתב הלין ד' בלשון החרשה באורייתא חסרים יו"ד וכל לישנא דקרא רי"ש דידיה בחירק מלא יו"ד ואם החרש יחריש לה אישה החרש חסר וקרי רי"ש דידיה צירי יחריש חירק ומלא יו"ד בכללא דאמרן: (ז) כשמעם ויתעצבו. חד מן פסוקים דלית להון הכרע איתא בר' תנחומא בירושלמי פ' אין מעמידין עיין ביפה מראה שם ומ"ש בפ' וילך: ויתעצבו. הצד"י דגושה: (ט) בנתיכם. הבי"ת דגושה: (יב) הנער. הנערה ק': (יד) לתת את אחתנו. חסר וא"ו וחסר יו"ד וטעה המדפיס שכתבו ביו"ד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר דחסר וגם בסוף פ' חיי שרה ע"פ אחתנו את וגו' נמסר שם אחתנו ג' בספרא ב' חסר וא' מלא וסי' אחתנו את היי לאלפי. לתת את אחתנו. הכזונה יעשה את אחותינו מלא וכן הם בספרים כ"י ודפוס קדמון ובהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל הכזונה יעשה את אחותינו דין לחוד מלא וא"ו כתיב וכל שארא באורייתא חסרים וא"ו כתיב: (טו) בזאת. בטפחא: (יח) וייטבו דבריהם. הטי"ת בשוא לבדו וכתוב במכלול דף קכ"ד שעמדת היו"ד הנוספת בגעיה להורות על יו"ד הפועל הנחה: (כ) ויבא חמור ושכם בנו וגו'. סי' חילוף ויבא חמור עירם עירם וישמעו עירו עירו: (כא) שלמים. כתב ר' אליה המדקדק בס' טוב טעם פ"ת ובלוית חן שער ב' פ"ז שהשי"ן בגעיה וכן הוא במדוייקים: נקח לנו. במקצת ספרים המאריך בנו"ן לא בקוף: (כג) אך בזאת יאתו. בתיקון ס"ת כתב יאתו במפתח יאותו מלא ע"כ וכל הספרים שלנו חסר כמ"ש הרמ"ה ז"ל: וז"ל אך בזאת נאות לכם מלא וא"ו כתיב אך בזאת יאתו חסר וא"ו כתיב אך נאותה להם מלא וא"ו כתיב: בהמול לנו. בהעתק הללי בהמל ירושלמי בהמול עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי להיות שלא נמנה עם החסרים בלישנא וסי' נמסר במסרה גדולה ערך מל ודע כי במסרה הנזכרת נמנה בכלל החסרים ואם לא תשמעו אלינו להמול וטעות הוא בלי ספק כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וצריך לסי' במקומו להמל לכם כל זכר שהוא חסר בהללי ובכל הספרים וכן מצאתי מסורת כ"י להמול ב' חד חסר וחד מלא והם כמ"ש. אח"כ שמח לבי ויגל כבודי שכוונתי למה שכתב הרמ"ה ז"ל. כללא דמלתא כל המול ימול בהמול להמול מלאים וא"ו בר מן חד חסר להמל דאך בזאת נאות. עוד יש לדעת כי לפי דעתי נפל טעות אחד במסרה זו שנמסר ה' חסר בלישנא ויש לנו עוד שנים חסרים והם כאשר הם נמלים דפ' וישלח וימלו כל זכר דוישמעו אל חמור וצריך להגיה ז' חסר בלישנא וכן במס' קטנה שבמקרא גדולה אבל להמל לכם כל זכר מסור' עליו ז' חסר בלישנא ושנים אלו כתבן ג"כ הרמ"ה בפרטי החסרים: כאשר הם נמלים. חסר וא"ו ומלא יו"ד ומה שכתב המדפיס שמלא בספרים מדוייקים אין לחוש עליו: (כה) בהיותם. הה"א בשוא לבדו ולא כהגהת המדפיס בשוא ופתח: שני בני. בס"ס ובדפוס קדמון במקף לא בגלגל במלת שני: (כח) אשר בעיר. במקף ובלא טעם אחר במלת אשר: (כט) שבו. ד' מלרע וסימן מסרתי בד"ה ב' כ"ה: (ל) ובפרזי. הזי"ן דגושה: ונאספו. הפ"א רפה: (לא) הכזונה. במכלול דף ס"א נמנה תיבה זו עם אחרות שהן רפות ובלא געיא. ובנוסחא אחד מאותיות רבתות הזי"ן רבתי אבל בכמה ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים אינה רבתי. גם לא נמנית במסורת שלנו ריש ס' בראשית וריש ד"ה באלפא ביתא רבתות: אחותנו. בהעתק הללי אחותנו ירושלמי אחתנו ובכל הספרים מלא בוא"ו וכן ראוי להיות ע"פ המסורת וכמו שכתבתי ע"פ לתת את אחתנו:

לה (א) בית אל. תרתי מילי ברובא דספרי כמ"ש ריש פ' לך לך: (ב) הסרו. בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר יו"ד ותימא על המדפיס שכתבו ביו"ד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר וחברו ערלת לבבכם (ירמיה ד') ושם כתוב והסרו בוא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל הסרו את אלהי הנכר חסר יו"ד כתיב גם בספר מנחת כהן כתוב כאן א' וחסר יו"ד בתורה: בתככם. הכ"ף בשוא לבד כמנהגנו: (ה) סביבותיהם. בהעתק הללי סביבותיהם ירושלמי סביבתיהם עכ"ל. עוד ראיתי חילופים אחרים בתיקון ס"ת ישן אבל בכל הספרים שלנו בוא"ו וכן במסורת כתיבת יד ב' מלא דמלא וסי' ויהי חתת. ויעזבו את ה' אלהי אבותם (שופטים ב') וכן הוא במסרה שלנו בשופטים גם הרמ"ה ז"ל כ' סביבותיה' דויהי חתת אלהים מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ותרין יודי"ן ותרין חסרין וא"ו ומלאים תרין יודי"ן וסי' אשר סביבתיהם דויקח קרח ומגרש לערים סביבתיהם: (ז) כי שם נגלו אליו האלהים. התרגומים תרגמו מלאכיא דה' וכן פירשו רבים מהמפרשים ולפי זה יהיה חול אבל רש"י ז"ל פי' קדש והכי מוכח בפ' ד' דסנהדרין גבי כל מקום שפקרו האפיקורסים תשובתן בצדן דחד מינייהו כי שם נגלו אליו האלהים לאל הענה אתי ביום צרתי: (י) יעקב כי אם ישראל. העי"ן בשוא ופתח ולמ"ד ישראל בפשט: (יד) מצבה. בלא פסק: ויצק. הצד"י רפה ברוב ספרים וכן נראה מדברי רד"ק במכלול דף קכ"ט כמ"ש א"ת ועיין פ' ויצא סימן כ"ה: (טז) לבוא. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עכ"ל וכן בתיקון ס"ת ישן לבוא ס"א לבא חסר אבל בכל הספרים מלא וכן במסורת כולם חסרין בר מן ע' וסימן נמסר ריש פ' ויחי ולא נמנה זה עמהם גם הרמ"ה ז"ל מסר ז' חסרים וא"ו ומלא א' באורייתא כלשון מסרתנו: (יז) בהקשתה. בהעתק הללי בהקשתה ירושלמי בהקשותה עכ"ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה בהדיא בהקשתה בלדתה חסר וא"ו כתיב: גם. הגימ"ל רפה: (יח) ויהי. בשני גרישין: בן אוני. לא ליפסקינהו בתרין שיטין כ"מ: בנימין. מלא על פי המסורת ומסוטה פ' אלו נאמרים כמ"ש בפ' וזאת הברכה: (כב) ויהי בשכן. א"ת כתב לפי שפסוק זה בבחינה אחת הוא פסוק אחד ובבחינה אחרת הוא ב' פסוקים לכן במקצת מלותיו ב' טעמים. בבחינת היותו פסוק א' ראובן ברביע. וישכב בפשט. בלהה בפשט. אביו בזקף קטן. ישראל באתנח. ובבחינת היותו ב' פסוקים ראובן בזקף קטן. וישכב בזקף גדול. בלהה בטפחא. אביו באתנח. ישראל סוף פסוק. ובגליון א' מס"ס המוגהים ישראל קדמאה

קדמאה בזקף ופשט. הה"א בזקף קטון וסגולתא עכ"ל. וזהו על דרך שכתבנו בעשרת הדברות: (כז) אצר גר שם. הגימ"ל במאריך כמו שכתבתי בפרש' בראשית על כי שת לי וכן הוא בספרים מדוייקים כת"י :

לו (ב) אהליבמה. חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותא: בת ענה. הבי"ת דגושה: (ה) יעיש. יעוש ק': (ז) רכושם. מלא שלא כהגהת המדפיס וכ"כ א"ת וכבר כתבתי לשון מסורת הרמ"ה בפ' לך לך סי' י"ד ע"ש: מגוריהם. יש חילוף בספרים ובמסרות אם חסר וא"ו או מלא וברוב הספרי' מלא וכן במסורת כ"י קדמונים מטוליטולא כתיב עליו תרין מלאים וגם הקמתי את בריתי מגריהם כתיב אך קשה כי בפ' ויגש על מגוריהם כתיב עליו בכמה ספרים לית ומלא ובתר הכי אשכחנא לישנא מעליא דהרמ"ה מגוריהם דפ' וישלח ודפ' ויגש מל' וחד חסר דוגם הקמתי את בריתי מגריהם כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד עכ"ל וכ"כ בעל מנחת כהן בפ' וארא ג' בתורה ב' מלא דמלא וא' חסר וא"ו דפ' וישלח ודפ' ויגש מלא דמלא דוארא חסר וא"ו ע"כ והלשון שנמסר במ"ג משובש ואין לחוש עליו: (ח) וישב. בשי"ן ימנית: (ט) ואלה תולדת עשו אבי אדום. אין שם פיסקא: (יג) בני בשמת. בי"ת בני בדגש והשין שמאלית: (יד) בת ענה. הבי"ת רפה: יעיש. יעוש ק': יעלם. העי"ן בשוא לבדו: (טו) בני אליפז. הבי"ת דגושה: אלוף תימן. בספרי הדפוס כתיב תומן וק' תימן וכ"כ במנחת כהן וכן מצאתי בס"א כ"י ובספרים אחרים כ"י אין פה קרי וכתיב כי כתוב תימן בי"ד וכ"כ א"ת בפשיטות. וזאת לשון הרמ"ה לפאת נגבה תימנה מלא יו"ד כתיב וכל תימנה דכותא ומסור תימן תימני מלאים באורייתא דכוותא מארץ התימני מלא יו"ד דכוותא וכל התימני דכוותא תימן אומר מלא יו"ד כתיב וכל תימן באורייתא דכוותא לימין משפחת הימיני כל לישנא מלא יו"ד כתיב: (טז) אלוף קרח. הרים פסוק במאריך ובמקף בספרים כ"י אע"פ שאינו נראה כן מהחילופים: (כד) את הימם. חסר יו"ד בין תרין ממי"ן הרמ"ה ז"ל ויש בו דרש בס' הזוהר: (כז) אלה בני אצר. במקצת ספרים הבי"ת בגעיא: (כח) דישן עוץ. הדל"ת רפה: (ל) אלוף דשן אלוף אצר. בהעתק הללי דישן ירושלמי דשן עכ"ל ובכל הספרים חסר דחסר וכן הוא במסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל. בפ' בני שעיר הם שבעה ודא מסורתא במלא וחסר לפום רובא דנסחי דיקי ודשון קדמאה מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב ודשון ואצר דשן תליתאה חסר דחסר כתיב ואלה בני ענה דשן. דשן שתיתאה חסר דחסר כתיב אלוף דשן אלוף אצר וְדִישָׁן תניינא מלא יו"ד כתיב ואצר וְדִישָׁן אלה אלופי החרי. דִּישָׁן רביעאה מלא יו"ד כתיב אלה בני דִּישָׁן חמדן. דִּישָׁן חמישאה מלא יו"ד כתיב אלה בני דִּישָׁן עוץ וארן. דִּישָׁן שביעאה מלא יו"ד כתיב אלוף דִּישָׁן אלה אלופי החרי. ואתו וְדִישָׁן ואתו וזמר פ' כאה מלא יו"ד וחסר ו' כתיב עכ"ל וכן דעת חכמי הצרפתים ובעלי המסורת כמ"ש ר' אליה הלוי המדקדק בשער שברי לוחות ע"ש: לאלפיהם. הדין לחוד חסר וא"ו בכל לישנא באורייתא: (לז) מרחבות. מלא וא"ו תניינא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה מרחבות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה כתיב: (לט) בעל חנן. בתרין מלין כתבן וקריין ואינון חד שמא הרמ"ה ז"ל: הדר. השלישי ברי"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל הדר ושם עירו פעו דין לחוד כתיב עם רי"ש ושארא הדד עם דל"ת וכ"כ רד"ק בד"ה דהתם בדל"ת ובתורה ברי"ש ע"כ והכי איתמר בהדיא במסורת ויהיב סימנא גמילתא כל אגד ועיין בחיי: (מג) מגדיאל. הדל"ת דגושה:

פרשת וישב

לז (א) **וישב** פתוחה: (ד) לשלם. חסר וא"ו ע"פ המסורת והעתק הללי וספרים מדוייקים ומדרש לקח טוב לשלם חסר וא"ו שהיה בדעתם לשלם לו רעה כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכ"כ בעל הטורים. וז"ל הרמ"ה ז"ל כל לישנא דשלום בשלום לשלום באורייתא מלאים וא"ו כתיב בר מן חד לחוד חסר וא"ו וסימן ולא יכלו דברו לשלם וחד מנהון קטיעא וסימן את בריתי שלום וא"ו דשלום קטיעא היא כמאן דקטעוה בפלגיה וילפינן מינה בקידושין דבעל מום שעבד אפי' בשוגג עבודתו פסולה והכי כתיב קטיעא דליהוי משמע נמי כמאן דלא כתיב ביה וא"ו דמשמע לא נתתי לו ברית כהונה לרצות הנה אלין שכן אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר: (ו) ויאמר אליהם. בהעתק הללי אליהם ירושלמי אלהם עכ"ל ובכל הספרים מלא והוא חד מן י"ג מלאים בתורה על פי המסורת וסימן נמסר במסרה רבתא: (ז) תסבינה. התי"ו רפה: (יב) את צאן. נקוד על את והכי איתא במ"ר ובדוכתי אחריני כמ"ש בפרשת לך לך סימן ט"ז: (טז) איפה הם רעים. מסורת הרמ"ה באורייתא חד לחוד כתיב מלא יו"ד ועם ה"א בסוף תיבה וסימן הגידה נא לי איפה ושארא איפה בוא"ו וחסר יו"ד ועם האל"ף בסוף כתיב: (כ) הברות. במקרא גדולה יש גמגומים במסרות ונ"ל עיקר שזה חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה ודפ' ואתחנן וברת חצובים חסר דחסר וכך הם בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ברת אחד לחוד חסר באורייתא וסימן ובתים מלאים וגו' וברת חצובים וכל שאר ברות כתיב בוא"ו בתראה וחסר וא"ו קדמאה וכן הברות דכותיה: (כב) תשלחו בו. הבי"ת רפה: (כג) כתנתו. התי"ו בקמץ לבד: (כד) ויקחהו. חסר וא"ו ובב"ר פ' ד' סימן י"ב ויקחהו כתיב מי היה זה שמעון ואימתי פרעו לו להלן ויקח מאתם את שמעון. ופי' היפה תואר ויקחהו כתיב ויש אם למסורת וטעם המקרא לפי שבעצת כלם היה והרי כאלו לקחוהו כלם ע"כ ומדרש זה נראה כחולק למדרש משלי פ' נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור א"ר ובדאי א"ר לוי מי הורידו לבור מכל אחיו הוי אומר שמעון ולוי שנאמר בסדם אל תבא נפשי וגו' כי באפם הרגו איש וגו' ויש לומר דשמעון לקחו בתחלה ואח"כ סייעו לוי: וישלכו אתו הברה. במסרה גדולה י"ג חסרים יו"ד בלישנא ומני כולהו ואית בהון ז' באורייתא ולית דין בהדייהו דאלמא מלא הוא אבל הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא וישלכו אתו הברה חסר יו"ד בין למ"ד לכ"ף ומני ח' חסרים בלשון השלכה באורייתא וכן בעל מנחת כהן מס' בפרשת וישב ו' מלא בלישנא כתוב ואין זה מהם מכלל שהוא חסר וכן הוא בכל ספרים מדוייקים: (כה) לאכל לחם. האל"ף בחטף סגול בספרים מדוייקים כ"י וספרי הדפוס ראשונים: הולכים. דין לחוד מלא וא"ו ויו"ד באורייתא בלישנא דהולכים וכל שארא באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד: (כז) אחינו בשרנו. הבי"ת רפה: (כח) וימשכו. הפשטא בסוף תיבה: (לג) ויכירה. בהעתק מס' הללי חסר יו"ד וכן כתב המאירי בק"ס שלו וכן נמצא בקצת ספרים כ"י אבל הרמ"ה ז"ל כתב ויכירה ויאמר מלא יו"ד כתיב בנוסחי דיקי ומסורת מסייעא להו ומאן דמסר עליה לית כותיה וחסר שבושא הוא דנוסחי דיקי פליגי עליה ותו דאיתא במסורת ג' חסרים בלישנא ויכרם ויתנכר והם לא הכרהו. ויכרהו ויפל על פניו דאליהו ועובדיהו ע"כ. מכלל דויכירה ויאמר מלא יו"ד כתיב עכ"ל וא"ת כתב שכן עיקר:

לח (א) עדלמי. הלמ"ד דגושה: (ג) ותהר ותלד בן ויקרא את שמו ער. ס"א ותקרא כחבריו שבענין. ובספרים המוגהים מטוליטולא ויקרא ותרגומו וקרא וכ"כ הרמב"ן שיהודה קרא לבנו כן וכן במסורת כל ותהר ותלד ותקרא בר מן ג' ויקרא עג"ב סימן. ער דהכא. גרשם דספר שמות סימן ב' ותלד בן ויקרא את שמו גרשם. בריעה ד"ה א' ז' ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה: (ו) לער בכורו. דין לחוד מלא וא"ו וכל שאר באורייתא חסר: (ט) כי לא לו. בס"ס לא בדגש: נתן זרע. התי"ו בקמץ לבד: (י) גם אתו. וכן גם הוא הגימ"ל דגושה: (יא) בית אביך. הבי"ת רפה: (יב) העדלמי. הלמ"ד דגושה: (טז) תתן לי. הלמ"ד רפה: (כג) תקח לה. הקו"ף דגושה: תקח לה. במקצת ספרים במאריך אחד לבד בתיו ובמקצת במאריך אחר הקו"ף: הגדי. הגימ"ל דגושה: (כד) הוציאוה. עפתח באל"ף: (כה) הוא מוצאת. ב"ר פ' פ"ה א"ר הונא היא והוא צריכים לצאת וכ"כ בעל יפה תואר שם סימן י"ב משום דכתיב הוא וקרינן היא ויש אם למקרא ויש אם למסורת וגו' שפירושו שכשגזרו עליה שריפה גזרו גם כן על הבועל ע"כ ועיין בתרגום ירושלמי ותרגום יב"ע: היא מוצאת. כתובות פ' מציאת האשה וסוטה פ"ק ומציעא פ' הזהב נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנא לן מתמר דכתיב היא מוצאת וגו' ור"ח גריס מוצת חסר אל"ף מלשון ויצת אש בציון וכבר כתב הריטב"א ז"ל שלא מצינו כן בכל הספרים אלא לשון יציאה ובערוך ערך צת גר' דהכי גרים בפרק הזהב בגמרא אל תקרי מוצאת אלא מוצת. וכ"כ בהדיא רש"י בפי' ב"ר היא מוצאת מוצאת ק' לומר שהיתה ראויה לשריפה וידוע שרוב פירושי הערוך הם מפי' ר"ח ז"ל: לו אנכי. הלמ"ד בדגש: והפתילים. בהעתק הללי והפתילם ירושלמי והפתילים מלא עכ"ל. וכן הוא בכל הספרים מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל והפתילים מלא דמלא בתרי יודי"ן כתיב: (כו) ולא יסף עוד. בא מלרע שלא כמנהג מכלול דף ז':

לט (א) פוטיפר. חדא מלה כתיב ומלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכל פוטיפר דכותא ובמסורת אחרינא פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח הלין כולהון כתיבין תרתין מלין וקרי חד שמא ואילו פוטיפר לא קא חשיב שמע מינה דחד מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (ו) אשר הוא אוכל. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: יפה תאר. במקף ובלא מאריך במלת יפה כן הוא במדוייקים ובכ"א בחילופים כת"י: מַרְאֶה. במ"ק כ"י כתיב בגליון בהגלי מַרְאֶה בציירי: (ז) ויהי אחר הדברים ותשא וגו'. בכל ס"ס אין כאן פסקא והרמב"ם כ' ויהי אחר הדברים ויהי מקץ שתיהן פתוחות וכתב שם בהגהה זאת מצאתי ויהי אחר הדברים האלה חטאו ע"כ ובמקרא כת"י כתוב כאן בתורה לא פסיק וכתב א"ת שכן עיקר אע"פ שבהללי היא פתוחה וגם המאירי לא הכריע אך אמר להניח בו ריוח כדין פרשה סתומה: (ח) וימאן. הטעם שבמלת וימאן מורה על אסור הדבר ועל היותו נמנע אצלו ממאן בו בתכלית המיאון. שהרי מתוך הטעמים שבתורה אנו מבינים מה שלא נכתב בה כענין התנועות שבאדם שמתוכם נדע כוונת לבו. בחיי: (ט) הזה. הזי"ן דגושה: (יד) הביא לנו. המירכא בה"א: (טו) ויהי כשמעו. במקצת מדוייקים רפה כדינו ובקצתם בדגש ולא ידעתי למה: (יז) לצחק בי. החי"ת בסגול: (יח) כהרימי. הה"א בשוא ופתח: ויעזב בגדו. במקצת ספרים ויעזב בשופר הפוך בגדו בפשטא: אצלי. בזקף קטון: וינס. בטפחא ובכ"ס ויעזב במירכא בגדו בתביר אצלי בטפחא וינס במירכא: (יט) ויהי כשמע. במקרא כ"י כתוב בגליון מתחלפת בְּשָׁמְעַ ועיין מ"ש בשופטים סימן ז': (כ) אסורי. אסירי ק' והוא הראשון מחלפא ביהא דכתיבין וא"ו באמצע תיבותא וק' יו"ד במסרה גדולה: (כב) האסירם. בכל ספרים מדוייקים כתוב ביו"ד אחר הסמ"ך ואין כאן ק' וכתיב כלל גם במסרה רבתא לא נמנה בא"ב דכתיב וא"ו באמצע תיבותא וקרין יו"ד ובס"א כ"י נמסר עליו לית וחסר יו"ד תניינא וכן הוא בהעתק הללי והמדפיס נשתבש במלה זו ונגרר אחריו בעל מנחת כהן ומ"ש עיקר וכן הסכימו הרמ"ה והמאירי וז"ל הרמ"ה מקום אשר אסורי המלך מלא וא"ו וק' עם יו"ד אסורי כתיב אסורים דפסוק קמ' מלא וא"ו ומלא יו"ד ודכותא אשר אסורים בבית הסהר את כל האסירם אשר בבית הסהר דויתן שר בית הסהר מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: (כג) ראה את כל. את במקף ובלא מאריך במדוייקים וכן נראה בחילופים לב"א:

מ (א) משקה. בלא מקף: מלך מצרים. מלך במקף: לאדניהם. כל לשון אדנים עם כנוי לא מפיק אל"ף בר מן שבעה חד מהם ועיין מ"ש בתהלים סימן קל"ה: (ב) ועל שר האופים. דין לחוד מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד ושאר אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד האפים כתיב הרמ"ה: (ז) אתו במשמר. הבי"ת רפה: בית. במאריך לא במקף: (ט) והנה גפן. במקף לא במירכא: (י) ובגפן. הגימ"ל דגושה: שלשה שריגם. בהעתק הללי שריגים ירוש' שריגם עכ"ל והייבין הכא לשבשתא דבכולהו ספרי' דילן שריגם כתיב מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ודלא כחד מינייהו ואשכחנא נמי מסרה כ"י דאמרה קדמאה שריגם בתראה השרגים וכ"כ הרמ"ה ז"ל שלשה שריגם מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה שלשת השרגים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן כתוב בדבור חמשי מס' מסורת המסורת: והוא כפרחת. הכ"ף רפויה ועיין מ"ש בתהלים סימן קמ"ז: (יא) ואשחט. עיין מ"ש בישעיה נ"ז על שחטי הילדים: (יג) והשיבך. הוא"ו בפתח והשיבך ה' מצרים בסגול וסימן ווי העמודים: כמשפט. בס"א כ"י הכ"ף בשוא ובכל הספרים בפתח: (טו) שמו. מלרע שלא כמנהג שרשים שרש שום. ובמסורה לית מלרע: (טז) כי טוב. בס"ס ובדפוס ישן כי בגלגל לא במקף: (יט) בעוד. מלא בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל וידע אדם עוד את אשתו מלא וא"ו כתיב וכל עוד בעוד באורייתא דכותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו וסי' עד כל ימי הארץ. ויאמרו האנשים אל לוט עד מי: (כ) הלדת את פרעה. כתב רד"ק בספר מכלול דף קכ"ה שנכתב בוא"ו עם הדגש כמו ביום הולדת אתך הראשון דיחזקאל ט"ז עכ"ל ועל פי המסורת חסר וא"ו וכן הוא בכל הספרים והעתק הללי והוא עצמו חזר בו בשרשים שרש ילד ע"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל יום הלדת את פרעה חסר כתיב: (כא) ויתן הכוס על כף פרעה. מטעין ביה ספרי דכתיבי ויתן את הכוס: (כב) ואת שר האפים. שר במאריך לא במקף:

פרשת מקץ

מא (א) **מקץ**. פתוחה. כתוב במקרא כ"י ב' פרשיות דלית בהון פיסקא כלל בגוייהון. ויגש ויהי מקץ. ועיין מ"ש בריש פ' ויגש: והנה עמד. והנה בטפחא עמד במירכא: (ב) ותרעינה. מלא יו"ד כחברו שבענין. ובמסורת כ"י ב' מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותרעינה תרין מלאים דמלאים מלא יו"ד קדים לנו"ן ומלא ה"א בסוף תיבותא: (ד) ודקת הבשר. כתוב בהעתק הללי ודקת בתראה חסר וכן יפת בתראה וכן והבריאת חסר וא"ו ועיין מ"ש לקמן בפסוק ותבלענה השבלים הדקת: (ה) וטבות. מלא וא"ו תניינא בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל טבת ד' חסרים דחסרים בלישנא וסימן ויראו בני האלהים את בנות האדם. שבע פרת הטבת ב' בפסוק. ערים גדלת וטבת. ושאר טבות כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה והמדפיס עצמו הביא מסרה זו כאן וגם בפ' ואתחנן ובפסוק כתבו חסר דחסר וטעות הוא: (ז) ותבלענה. קדמאה מלא בה"א ונו"ן כפופה בתראה חסר ונו"ן פשוטה וכ"כ הרמ"ה ז"ל: את שבע השבלים. זקף קטון בלמ"ד: הבריאות. דגש בבי"ת: והמלאות. דותבלענה קדמאה חסר יו"ד ומלא וא"ו כתיב ושאר מלאת כתיב חסר ונוסחי דיקי נמי הכי סלקי דכל אורייתא חסר בר מן חד ותבלענה קדמאה ואית מקצת נוסחי דכתיב בהון מלאת דוארא בחלומי מלא וא"ו וטעות הוא דרובא דנסחי דיקי ומסורת פליגי עלייהו הרמ"ה ז"ל: את פרעה. האל"ף בסגול: (יג) כאשר. בלא מקף והשי"ן במאריך: (יד) ויריצהו. במקצת ספרי הדפוס חסר יו"ד וחסר וא"ו ובמקרא גדולה נמסר עליו לית וחסר דחסר ונגרר אחריו ג"כ בעל מנחת כהן בבלי דעת ואולם בכל ספרים כ"י מדויקים ובדפוסים ישנים מלא יו"ד ומסור עליו לית וחסר וא"ו וכ"כ המאירי ז"ל וגם הרמ"ה כתב ויריצהו מן הבור מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכן בזוהר ויריצהו חסר וא"ו ומאן איהו דא קב"ה כגון דא לית מאן דאסיר ופתח בר קב"ה דכתיב יסגר על איש ולא יפתח (איוב י"ב) ודריש ליה נמי באנפי אחריני ע"ש: (יח) עלת שבע. חסר ב' ווי"ן בספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכן הוא פ"ש המסורת שלא נמנה בכלל השלשה מלאים וא"ו בתראה וסימן נמסר במקרא גדולה בריש פ' גם כי המדפיס טעה וכתבו מלא והרמ"ה ז"ל הביא כל המסורת בפרשת עלה בענין דקרבנות ובענין עלה בעלמא מסכימות למסרה שלנו ובסוף דבריו כתב אשכחת הכא דכל אורייתא עלת העלת חסר דחסר כתיב בר מן ד' תלתא חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וחד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה והעלית עליו עולת וחד פליגין ביה נוסחי בדיוקא העלת אחריכן רובא כתיב חסר דחסר ומיעוטא מלא וא"ו בתראה ואחרי רבים להטות ועוד דמסורת מסייע לרובא ע"כ ועיין מ"ש בסוף משפטים: (יט) והנה שבע פרות. מאריך בשי"ן ומקף בין שבע לפרות. דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר. ותאכלנה הפרות הרקות. ושבע השבלים הרקות. ארבעתם בריש ורי"ש בתראה בציירי. חזקוני: (כב) וארא בחלמי וגו' מלאת. עיין מ"ש לעיל גבי והמלאת דותבלענה קדמאה: (כג) שדפות קדים. בהעתק הללי שדפות ירושלמי שדופות עכ"ל ובכל הספרים כתיב שדפות וכן שדפות הקדים שבסמוך והראשון שבפרשה ושדפת קדים והמדפיס שכתב מלין ליה וחד שדופת קדים טעה וכן מצאתי מסורת כ"י במסרה על שדפות קדים ב' כתיב כן וסימנהון והנה שבע שבלים שדפות הקדים ואחר שכתבתי כל זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל וזהו ושדופת קדים קדמאה מלא וא"ו קדמאה קדים לפ"א וחסר וא"ו בתראה ושאר לישנא באורייתא חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה שדפות פ"א קדים לוא"ו כתיב עד כאן מסכים למה שכתבתי. צמחות אחריהם. במסרה כל בראשית אחריהן במ"ן בר מן חד צמחות אחריהם דוהנה שבע שבלים צנמות דכתיב אחריהם במ"ם

הרמ"ה ז"ל: (כד) ותבלען השבלים הדקת. כתוב בהרמ"ה ז"ל ודקות בבר דוהנה שבע פרות קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל דקות הדקות באורייתא דכותא מלאים בר מן ב' חסרים וסימן ודקת הבשר ותאכלנה הפרות קדמאה וחד בלישנא נמי וחסר ותבלענה השבלים הדקת תניינא ואית נוסחי דכתיב בהו הדין נמי מלא ורובא דנסחי כתוב ביה חסר ואחרי רבים להטות: (כה) הגיד לפרעה. סי' קדמאה הגיד לפרעה תניינא הראה את פרעה וחד פסוק סימן מהגיד את המראה אל עלי (שמואל א' ג'): (כו) שבע פרת. בהעתק הללי פרת ירושלמי פרות עכ"ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כז) ושבע הפרות הרקות והרעת. בהעתק הללי והרעת חד חסר בלישנא ירושלמי והרעות מלא עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת והרעות ג' ב' מלאים וחד חסר ותאכלנה הפרות הרקות והרעות ושבע הפרות הרקות והרעות והרעת רעות מאד (ירמיה כד) מלעיאה חסר. אחר כך בא לידי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי וזה לשונו כל רעות באורייתא מלא בר מן ב' חסירים וסימן הרקות והרעת בתראה לא תהיה אחרי רבים לרעת ושאר אורייתא מלאים: העלת אחריהן. עיין מ"ש לעיל על עלת שבע: (לא) אחרי כן. תרתי מלין כתיבן ומלא יו"ד בסוף תיבותא אחרי. הרמ"ה ז"ל: (לג) ירא פרעה. הרי"ש בסגול ברוב הספרים ובעל המסורת מסר עליו לית מלרע וכ"כ המכלול דף קס"ו בא מלרע שלא כמשפט ובאיוב ב' נמסר ירא ה' ד' מנהון מלעיל ודין הוא מלרע: (מג) וירכב אתו במרכבת. נמסר עליו לית בנקודה אתה פי' שזה לבדו נמצא בחירק במ"ש בנחום ג'. בס"ד: (מה) ויקרא פרעה. העי"ן בגלגל ברוב ס"ס: שם יוסף. ברוב הספרים הוא בלא מאריך: צפנת. במקצת ס"ס אין מאריך בצד"י ועיין מ"ש ביהושע ג': פענח. העי"ן בשוא לבדו בספרים מדוייקים כ"י ואף במקצת ספרי הדפוס והרמ"ה כתב צפנת פענח אינון חד שמא ובתרין מלין כתבן וקריין ובתומא קדמון כתוב שצריך לכותבם בשיטה אחת: אסנת. ברוב ספרים האל"ף במאריך ועיין מ"ש ביהושע ג' על לרתן: פוטי פרע. תרתין מלין ובלא מקף ביניהם במקצת ספרי מדויקים והכי איתא בירושלמי פ' קמא דמגילה ואתיא אליבא דת"ק דמסכת סופרים וכן כתב הרמ"ה בהדיא פוטי להוד פרע לחוד כתיב וקריין מלה חדא וכל פוטי פרע דכוותא עכ"ל. וכן כתב המאירי בק"ס שלו ובמסורת ג' ותרין מילין. ור"ל שנים שבפרשה וא' בפרשת ויגש ועיין עוד במסורת שם בויגש: (מו) מלך מצרים. מאריך במ"ם של מלך: (מח) אשר היו. דין כתיב היו ודלקמן אשר היה ודין הוא חד מן ג' זוגים מן ב' ב' בחד עניינא קדמאה היו תניינא היה וסימן היו היה דבר ה' אל יחזקאל מסורת ד"ה סימן כ"ג: (נ) וליוסף יולד. בכל הספרים הלמ"ד בקמץ גם נמסר עליו במ"ג לית קמץ וקבה הוא כבן נפתלי ולב"א בפתח כפי מה שראיתי בחילופים שבדפוס ואחר שכתבתי זה ראיתי ספר רב פעלים שכתב בלשון זה אבל וליוסף ילד שני בנים פתוח לב"א ולב"נ קמוץ ומסו' אחרת מצאתי עליו ב' קמצין כי אדם לעמל ילד ודין: (נב) עניי. העי"ן בקמץ לבד: (נד) לבוא. בכל ספרים מדוייקים מלא וכן במסורת לא נמנה בכלל ע' חסירים בתורה וסימן נמסר במ"ג ריש ויחי ומי שכתבו חסר לא טוב עשה: הארצות. גלגל בה"א: (נו) על. בטפחא ובלא מקף: (נז) לשבר אל יוסף. כתב הרמ"ה ז"ל ויגשו לשבר הדלת חסר וא"ו כתיב ודכותא בעניינא אחרי' לשבר אל יוסף וכל לישנא באורייתא דכותא חסר ומסר עליה כל לישנא חסר ומסורת דמסר עליה כל אורייתא חסר במ"א מלא שבושא הוא דכולהו חסר וא"ו באורייתא כתיב בנוסחי דיקי: חזק. הזי"ן בפתח:

מב (ב) במצרים רדו. הבי"ת דגושה: ונחיה. היו"ד בסגול: (ג) לשבר בר במצרים. כן כתיב ממצרים בס' אספמיא ובספר ר"ג לאפוקי ספרים שכתוב במצרים: (ד) ואת בנימין. מלא והוא חד מן י"ז מלאים וסי' נמסר בפרשת וישלח במ"ג וכן ממש הביאם הרמ"ה ז' מלאים יו"ד בין מ"ם לנו"ן באורייתא: (ו) עם. בגלגל ובלא מקף: (ז) ויתנכר אליהם. בהעתק הללי אלהם ירושלמי אליהם עכ"ל ובכל ספרים מדוייקים מלא והוא חד מן י"ז מלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר במסרה רבתא: אלהם מאין באתם. אלהם חסר יו"ד שלא נמנה בכלל המלאים: (ט) מרגלים. הגימ"ל דגושה בכולם: (כב) הלא אמרתי. מלא והוא חד מן המלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר בפרשת שלח לך: (כד) ויאסר. פ"א הפועל בשוא והסגול מכלול דף קי"ד ושרשים והמסורת עליו לית רפה וכל כפתיה דשמשון כותיה והמסרת ג' א' רפי וב' דגש והב' דגשים הם ויאסר יוסף מרכבתו דפרשת ויגש ויאסר את רכבו דפרשה בשלח ופי' רפי ר"ל כהאל"ף בחטף סגול ודגש ר"ל האלף בשוא פשוט ולא שתהיה הסמ"ך דגושה כי בכולם רפויה וכן דרך המסורת לקרות דגש לשוא שתחת אותיות אהח"ע ורפי כשהיא בחטף פתח או בחטף סגול כמו שכתב בעל מסורת המסורת בסוף מאמר ג' וכן מסרה בתרייתא תמיהא לי טובא. *דהא אשכחן ויאסר אביה את המלחמה (ד"ה ב' י"ג) וכן ויאסר איזור במתניהם (איוב י"ב) לכן נראה דמסרה קמייתא עדיפא הדין דפרשתא בלחוד בחטף סגול וכל שארא בשוא לבדו: (כח) הנה באמתחתי. הבי"ת רפה: (כט) ויגידו לו. בהעתק הללי ויגדו ירושלמי ויגידו עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי על פי המסורת כי לא נמנה עם ד' חסרים וסימן נמסר במ"ג פרשת תולדות יצחק וכ"כ הרמ"ה ויגדו לו על אדות הבאר חסר יו"ד כתיב ודכותא ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי ומסר עליהון תרין חסרין באורייתא: לו. רפה: (ל) כמרגלים. מאריך בכ"ף: (לב) עשר אנחנו. תביר בנו"ן: (לה) מריקים. בלא פסק: צררות. בתיקון ספר תורה צררות ס"א צררת ע"כ. והרמ"ה כתב צררות כספיהם חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא וכן הוא בספרים שלנו: (לז) ויאמר ראובן וגו'. וכן. (לח) ויאמר לא ירד וגו'. אין בהם פסקא כמ"ש בריש סידרא: וקראהו. הוא"ו בשור"ק והקו"ף בשוא חזקוני: שיבתי. מלא יו"ד בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל תקבר בשיבה טובה מלא יו"ד כתיב וכל שיבה באורייתא דכותא מלא והורדתם את שיבתי דויהי מקץ ודויגש אלין מלאים יו"ד כתיב ודכותא את שיבת עבדך אבינו ביגון מלא יו"ד:

מג (ב) שבו. כ"כ הרמ"ה ז"ל שבו שברו לנו קדמאה דויהי מקץ ודויגש אלין תרווייהו בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כל אורייתא חסר וא"ו בר מן ג' בנוסחי דייקי בלישנא וסימן קומו שובו אל האיש. עברו ושובו משער לשער. כי תשא. שובו לכם לאהליכם. ע"כ. וכן נמסר בפ' ואתחנן במ"ג: (ז) שאול. כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו כתיב וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כ"י ובאחד מהם נמסר עליו ב' ישאלו ור"ל שחברו הוא בשמואל ב' כ' שאול ישאלו באבל ואף שם כתוב ב' מלא שאול שאל האיש: שאל האיש. בא מלעיל שלא כמנהג מכלול מפעל פעל ובמאמר המאריך שיש לי הארכתי בזה הענין וכתבתי דעת מדקדקים אחרים באין הא המאריך ככה שאר הטעמים לעשות מלעיל לגמרי רק להעמיד מעט: הידוע נדע. במ"ג יש מסורות רבות חלוקות אם הוא חסר וא"ו או מלא וגם בתיקון ס"ת ישן כתיב הידוע ס"א הידע וכן הוא בהעתק הללי ובכמה ספרים מדוייקים מלא וכ"כ בעל מנחת כהן לית ומלא ועיין מ"ש בירמיה סימן י"ג: (ח) גם אנחנו. הגימ"ל דגושה: (י) כי לולא. כל אורייתא כתיב לולי מלא וא"ו ונסיב יו"ד בסוף תיבותא בר מן דין דכתיב נמי מלא וא"ו מיהו נסיב אל"ף בסוף תיבותא: פעמים. הפ"א רפה: (יא) בטנים. הבי"ת בקמץ חטוף חזקוני: (טו) הזאת. הזי"ן דגושה: ומשנה כסף. הוא מדומי' של אתי מרחיק למי שסובר שהמאריך עושה מלעיל ומי שאינו סובר כן יהיה דגש מדין דחיק ובמאמר מיוחד לזה הענין הרחיב הדבור בעזרת ה' צבאות ואין כאן מקום להאריך: (יח) וייראו. בהעתק הללי ויראו ירושלמי וייראו עכ"ל ובכל הספרים מלא וכ"כ רש"י ז"ל כתיב בשני יודין ותרגומו ודחילו עכ"ל ובמ"ג פ' וירא על פסוק וייראו האנשים מאד נמסר עליו כל אורייתא מלא וזה שלא כדברי ר' אליה הנוי בפרק ז' מספר טוב טעם שהביאו ביו"ד אחד לבד וכן מצאתי אחר כך לשון הרמ"ה ז"ל שכתב וייראו האנשים מאד מלא בתרין יודי"ן חד קרי וחד לא קרי וכל אורייתא בהדין עניינא דדחלא דכותא מלא ודכוותא וייראו מכם ונשמרתם מלא ומסר עליה כל אורייתא מלא עכ"ל מסכים למה שכתבתי: הכסף השב. מטעים ביה ספרי דכתיבי המושב: באמתחתינו. בהעתק הללי באמתחתנו ירושלמי באמתחתינו מלא וחברו עכ"ל. ובכל הספרים מלאים יו"ד כולם וכן במסרה קטנה שבדפוס מסור עליו כולם חסרים פי' חסר וא"ו גם במסרת כתיבת יד נמסר אמתחתינו אמתחתיכם אמתחת באמתחתיכם כולם חסר וא"ו עכ"ל מכלל שכלם מלאים יו"ד אח"כ מצאתי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי והוסיף לומר וכל אמתחתינו חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל אמתחת חסר וא"ו: (כ) לשבר אבל. הבי"ת בקמץ חטוף חזקוני: (כו) ויביאו. האל"ף בדגש ע"פ המסורת והנה הביאו לנו כיד אלהינו (עזרא ח') והמסרה עליהם ואפ"ה לא לנו פי' ר"ת והאחד פסוק סימן ועיין בריש שער שערי לוחות מר' אליה המדקדק עוד נמסר שם בעזרא וגם בפ' אמור ובאיוב סימן ל"ג ד' אלפין דגושין בקריאה והם שנים האמורים ואבירהם ממושבותיכם תביאו להם תנופה פרשת אמור ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג) ובפי' הרמ"ב לספר יצירה כתוב אבל באל"ף מצינו בו דגש בשלשה מקומות וכו' ויש לתמוה כי לא נמנה שם לא ראו דאיוב וכתבו שם כי בסוד הקבלה נודע הטעם וכבר חובר על זה הסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב אשי בבבל. ועיין ג"כ מ"ש בפרשת בראשית על מלת ערומים: (כח) ויקדו וישתחו. וישתחוו ק': (כט) יחנך. היו"ד בקמץ חטוף והחי"ת בשוא חזקוני: (לד) ממשאת. חסר וא"ו בהעתק הללי ובדפוס קדמון וגם בכל ספרים כ"י מדוייקים והמדפיסים שכתבו מלא טעו ולא זכר מסורה שלפניו האומרת משאת ד' ב' חסר וב' מלא בלישנא וסימן וישא משאת מאת פניו ב' בו וחסרים וב' אחרים מלאים שם. וכ"כ הרמ"ה ז"ל בפסוק זה תרין בפסוק וחסרים וא"ו ושארא מלאים:

מד (ב) ואת גביעי. אין בוא"ו געיה: (ו) וישגם. חסר יו"ד וכל היכא דקרי שי"ן דידיה בחירק מלא יו"ד בהדין לישנא באורייתא: (ט) וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים. מטעים ביה אינשי וספרי דאמרי גם: (י) גם עתה כדבריכם. הכ"ף רפויה מכלול דף ק"ח: נקים. בהעתק הללי נקים ירושלמי נקיים עכ"ל ומחלוקת כזה הוא גם כן על פסוק והייתם נקים בסוף מטות ובכל הספרים שניהם ביו"ד אחד בלבד ומ"ש במסרה גדולה נקים ג' נמסר יו"ד וסימנהון נקים אנחנו והיה כל אשר יצא ושלאחריו נ"ל שר"ל ג' חסר בענינא ששלשתם הם ביהושע ב' וע"כ צריך אתה לומר כן שהרי יש גם כן למסת נקים ילעג (איוב ט') וכן דם נקים (ירמיה י"ט) שהם חסרים וביהושע ב' על פסוק אביונים נקיים נמסר שם במסרה קטנה שבדפוס וגם בכ"י לית מלא. אחר כך ראיתי לשון הרמ"ה ז"ל מסכים לדעתי וז"ל ואתם תהיו נקים חד יו"ד כתיב וחסר יו"ד תניינא ודכותיה והייתם נקים מה' ומישראל דראשי המטות: (יא) וימהרו ויורידו. בתיקון ספר תורה ישן כתוב וירדו ס"א ויורדו ע"כ. אמנם במסרה נמסר על זה ועל חברו שבפרשת דברים ב' חסר יו"ד וממילא משמע דמלאים וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל בהדיא וימהרו ויורדו איש מלא וא"ו קדים לרי"ש וחסר יו"ד קדים לדלי"ת ודכותא ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו: (טו) הלוא ידעתם. גם זה בכלל המלאים בפרשת שלח לך ודלא כמאן דכתביה חסר: כמני. בתיקון ספר תורה ישן כמני ס"א כמוני עד כאן במסורת כל אורייתא חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל דכל אורייתא בנוסחי דיקי חסר: (טז) הננו עבדים לאדני. בדגש שני הנוני"ן ובסגול הראשונה והמסורת ג' דגשין בתורה סימן הננו עבדים לאדני הננו לך לעבדים פרשת ויחי הננו ועלינו פרשת שלח לך: (יז) האיש. בפזר גדול: הוא. בשופר יתיב:

פרשת ויגש

(יח) **ויגש**. פרשה סתומה: דבר. הדלית רפה: (כא) הורדהו. בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה גם חסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה במסורת פרשת וישב מיד הישמעלים אשר הורדהו שמה ודכותא ותאמר אל עבדיך הורדהו אלין תרין ותרויהון מלאים וא"ו קדים לרי"ש וחסר יו"ד קדים לדל"ת וחסר וא"ו קדים לה"א בנוסחי דיקי הכין כתוב עכ"ל: (כג) הקטן. הקוף דגושה: תספון. בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר וא"ו קדמאה וחסר יו"ד וכן כתב הרמ"ה וספר שמן ששון ועיין מ"ש בפ' שופטים גבי לא תסיפון לשוב בדרך הזה: (לא) כראותו. בהעתק הללי כראותו ירושלמי כראתו עכ"ל ובכל הספרים מלא ומה שכתב במסורת במקרא גדולה כראותו ב' חד חסר וחד מלא וסימן והיה כראותו כי אין הנער. וימיתהו במגדו (מלכים ב כג) בתראה מלא טעות הוא ור"ל קדמאה מלא בתראה חסר שכך הם בכל הספרים גם בכמה מקראות כ"י מסור על זה לית מלא בתורה. אחר כך מצאתי לשון הרמ"ה שכתב בפי' כראותו כי אין הנער מלא וא"ו כתיב:

מה (יב) ועיני אחי בנימין. מלא בנימן אחיו ויבך ובנימן שניהם חסרים כמבואר במסורת פרשת וישלח במ"ג. ועל מלת בנימן דויפל על צוארי כתוב בחילופי בן אשר וב"נ שבדפוס לב"א בנימין לב"נ בנימן משמע שהחילוף הוא בין מלא לחסר וזה לא יתכן שהחילופים שביניהם אינם אלא בנקודות וטעמים כמו שכתב בעל מסורת המסורת בהקדמה שלישית אמנם בחילופים כתיבת יד מצאתי לב"א בנימן אחיו לרע רוצה לומר המאריך במ"ם ואולם במקרא אחרת כתיבת יד בנוסח החילופים כתוב בהפך לבן אשר המאריך ביו"ד ולבן נפתלי במ"ם וכן מצאתי בכמה ספרים כתיבת יד המאריך ביו"ד וכן כתב אור תורה: (יד) בנימן אחיו. היו"ד במאריך כמו שכתבתי לעיל: ובנימן בכה על צואריו. מפירוש המזרחי נראה שכתוב צוארו חסר יו"ד ולא נמצא כן בשום מקום וכבר הושג עליו מבעל יפה תואר ובעל מתנות כהונה וגור אריה. והנה לפניך גם כן מסורת הרמ"ה ז"ל ועל חלקת צואריו מלא דמלא כתיב מלא אל"ף ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא בר מן חד חסר יו"ד וסימן ויבך עשו וגו' ויפל על צוארו ומסר עליה רו כתיב ריו ק' וכולהון מלאים אל"ף עד כאן. וגם במסרה גדולה במערכת אות היו"ד לא נמנה עם מלין חסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריין רק צואריו דויבך עשו: (טז) והקל נשמע. במסורת ב' אחד חסר ואחד מלא וסימן והקל נשמע בית פרעה והקול נשמע עד למרחוק (עזרא ג') קדמאה חסר תניינא מלא ורזא דמילתא בזוהר דף ר"י: (יז) ולכו באו. במקף לא במאריך תחת ולכו: (יט) ואתה צויתה. מלא ה"א בסוף תיבותא ולדרשא אתא כדאיתא בספר הזכר: (כ) ועינכם. חסר יו"ד תניינא עפ"י המסורת וסימן נמסר במסרה גדולה והוא ג"כ חד מן א' זוגי חד ע' וחד וע' ולית דכותא בקריא עינכם לית ועינכם לית וכן כתב הרמ"ה ז"ל וזה לשונו ונפקחו עיניכם מלא תרין יודי"ן כתוב וכל עיניכם באורייתא לשון רבים דכותי' מלא תרין יודי"ן בר מן חד בלשון יחיד דמלא חד יו"ד קדים לנו"ן וסימן ועינכם אל תחס דקרי נו"ן דידיה בשוא וחד יו"ד ושאר אורייתא מלא תרין יודי"ן וקרי נו"ן דידי' בצירי: אל תחס. חסר וא"ו ברובא דנוסחי דיקי ושארא דאורייתא מלאים כתיב הרמ"ה ז"ל וכן הוא במסורת שלנו: (כא) פרעה ויתן. הפ"א רפה: (כב) לכלם נתן לאיש. כתב החזקוני הלמ"ד בפתח ולא ידעתי מהו כי בכל הספרים הלמ"ד בקמץ כמשפט: חלפות. בהעתק הללי הראשון חלפות מלא והשני חלפת ובשם ירושלמי שניהם חסרים וא"ו והראשון ביו"ד עכ"ל וכל הספרים שלנו הם בנוסח הראשון של הללי המכוונים למסורת שנמסרה כאן במ"ג גם במקרא כ"י כתוב על חלפות הראשון בכפסוק מסרה אחרת וז"ל ג' כתיב כן וט' פסו' בסיפ' מן ב' ב' מלאים קדמאה מלא תניינא חסר עד כאן. וכל המסרה אמת וכיוצא בו בפרשה על פסוק ויביאו את מקניהם נמסר עליו במקרא גדולה חד מן ט' פסוקא דמיין קדמאה מלא תניינא חסר וכן כתב הרמ"ה חלפות ב' בפסוק קדמאה כתיב חלפות חסר יו"ד ומלא וא"ו ותניינא חלפת חסר דחסר ולחוד לא יחליפנו מלא יו"ד עכ"ל: (כג) אתנת. כתב הרמ"ה ועבדים ושפחת ואתנת חסר דחסר וכלהון אתנת בלישנא חסרים דחסרים ואית מסורתא דמסרא גבי אתנת בתרא תרין חד חסר וחד מלא ולא מסיימי ובנוסחי דיקי תרויהון חסרים דחסרים כתיב ע"כ ומ"ש גבי אתנת בתראה הוא בפ' ויחי *ועשר אתנת: נשאת. בהעתק הללי נשאת ירושלמי נשאות עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת ב' חד חסר וחד מלא וסי' ועשר אתנת נשאת אניות תרשיש (ד"ה ב' ט') בתראה מלא וכן כתב הרמ"ה נשאת בר ולחם ומזון חסר דחסר כתיב: (כד) תרגזו. הגימ"ל דגושה: (כה) ויבאו ארץ כנען. חד מן ה' דסבירין ארצה וסימן במ"ג פרשת ויגש:

מו (ב) ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה. חסר וא"ו כתיב והכי איתא בספר הזוהר ודכותיה במראת הצבאת דויקהל: יעקב יעקב. חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בגווייהו כמ"ש בפ' שמות על משה משה: (ג) מרדה. הרי"ש בשו"א לבדו: מרדה מצרימה. אל תשמע לקול המלהג שבתיקון סופרים כתוב מרדה מצרים כי במ"ג מנו כ"ח מצרימה בקריאה וסי' נמסר במ"ג סוף ד"ה וזה אחד מהם ומסרה זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ומנה זה עם כ"ז דכתיבין כן עם ה"א בסוף תיבותא באורייתא וכן הוא בכל הספרים. עוד במסורת שלנו כל ירידה מצרימה בר מן ד' מצרים וסי' נמסר במ"ג פ'

---

*) י"ל דר"ל באורייתא

*) נ"ל ויגש דין ועשר אתנת.

כי תבא ואין זה מהם : (ד) גם. רפה : (ו) ויקחו את מקניהם. מלא ונפל טעות ובלבול במסורת כאן ובפרשת וישלח ובעל אור תורה האריך מאד ע"ז נלאיתי לכתבו ובסוף דבריו גמר אומר שהוא מלא מהרבה ספרים כ"י שמלא ומהללי וגם מפי הרמ"ה והמאירי וס' שמן ששון שזה אינו מן החסרים והריני מליץ לפניך דבריו של הרמ"ה ז"ל נכונים וברורים אין בהם נפתל ועקש. מקנהם ג' חסרים יו"ד וסימן מקנהם וקניניהם דוישלח. וינהלם בלחם בכל מקנהם דויגש. מקנהם דוישבו בני ישראל את נשי מדין בפ' מטות. ושאר ליתא באורייתא בכולהו נסחי דיקי כתיב מלאים יו"ד. ומקנכם דרך נשיכם וטפיכם בפ' ואלה הדברים חסר יו"ד כתיב ושארא באורייתא בכולהו נוסחי דיקי מלאים יו"ד כתיב ומאן דמסרי עליה ד' חסרים בתורה בלישנא קא מסיר תלתא מנהון מקנהם וחד מקנכם כדאמרן : (יא) קהת. כן כתיב בלא וא"ו בכל הספרים. ואל תחוש להגהת המדפיס שהרי אמרו במסורת וקהת ומררי ב' דבמדבר ודואלה וכן במ"ג אות קו"ף ואם כדברי המדפיס הוו להו תלת. עוד מצאתי מסרה אחרת כ"י וז"ל בראשית גרשון קהת ד"ה גרשם קהת שארא גרשון וקהת וכל המסרות אמת לדקא יחדו : (יג) ופוה. כתב אור תורה שמלא הוא"ו רפה. בהללי וס"ט החשובים ובגליון אחד מהם היה כתוב מתחלפים ופוה בדגש. רוצה לומר שזה מחלוקת אך היה תופש לעיקר שהוא"ו רפה ורד"ק בס' עט סופר שלו שהוא"ו בדגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל תולע ופוה מלא חד וא"ו בין פ"א לה"א וקריא דגש ודכותא לפוה דפינחס : (כא) גרא. הגימ"ל דגושה : (כג) ובני דן. בנסחא כ"י במקף ובלא טעם אחר למלת ובני וכ"כ בחילופים ובמסורת ד' סבירין ובן וקריין ובני וסימן ובני דן חשים. ובני פלוא אליאב. ובני איתן (ד"ה א' ב'). ובני אולם בדן (ד"ה א' ו'). ובגמרא פרק מי שמת ההוא דאמר להו נכסי לְבָנַי הוה ליה ברא וברתא מי קרו אינשי לברא בָּנַי ולסלוקי לברתא מעשור נכסי קאתי או דלמא לא קרו אינשי לברא בָּנַי ולמשקל לברתא במתנה קאתי ת"ש ובני דן חשים א"ל רבא דילמא כדתנא ר' חזקיה מלמד שהיו בניו מרובים כחוטים של קנה אלא אמר רבא ובני פלוא אליאב רב יוסף אמר ובני איתן עזריה ע"כ. ויש להקשות אמאי שביק רב יוסף קרא דאורייתא ונקט קרא דדברי קבלה. עוד קשה אמאי לא הדכרו קרא אחריני דובני אולם בדן. ונראה לי לתרץ דרב יוסף אמר לך דלמא שאני התם דכתיב בתריה ובני אליאב נמואל ודתן וגו' ומלת ובני קמייתא קאי אף על נמואל ודתן ואבירם דבני בנים הרי הם כבנים ועדיף ליה קרא דובני איתן עזריה דליכא בתריה זרעא אחרא ולהכי לא נקט ובני אולם בדן דדכותיה הוא. ובב"ר פ' צ"ד סי' ה' י"א חשים בן דן השלים מנין שבעים. ופי' בעל מתנות כהונה אע"פ שכבר נמנה במנין השאר מדכתיב בני דן לשון רבים הורה לנו כיון שיצא ממנו משפחה רבה שעל שם כך נקרא חושים כחוטים של קנה כדאיתא במסכת ב"ב היה נחשב לשנים וכ"כ האב"א. והו איכא התם במדרש רבתי בתורתו של ר"מ מצאו כתוב ובן דן חשים וכן צריך לגרוס באגד' שמואל ופי' האב"א בתורתו של ר"מ שהיה מדקדק לכתוב פרט הדברי' כהוייתן בלי שום דרש מצאו כתוב ובן דן חשים וכתב בעל מתנות כהונה דהא פליג אדלעיל ולא ס"ל שחושים השלים המנין ולפיכך דקדק לכתוב ובן דן ועיין מ"ש לפ' בראשית אצל והנה טוב מאד : (כו) כל הנפש הבאה. הבאה בקדמא והוא חד מן ג' מלרע וסימן נמסר כאן במקרא גדולה : (כז) הבאה מצרימה. הבאה חד מן ג' מלעיל וסימן נמסר במ"ג פ' וירא ובאיוב ב'. וסימן לתרין דהכא העליון למעלה והתחתון למטה : (כט) ויאסר יוסף. האלף בשוא לבדו מכלול דף קי"ד ועיין מ"ש בפ' ויהי מקץ ע"פ ויאסר אתו לעיניהם : (לד) גם אבותינו. הגימ"ל דגושה :

מז (ג) רעה צאן עבדיך. ה"א כתיב בסוף תבותא ע"פ המסורת אע"ג דהוא לשון רבים : גם אבותינו. הדין לחוד מלא דמלא באורייתא גם אבותינו דויאמר פרעה אל אחיו : (ד) לגור בארץ. בזרקא לבד בגד"י : (ו) הושב. השי"ן בצירי : (ט) מגוריהם. הגימ"ל רפה : (יא) ויושב. לית מלרע : בארץ רַעְמְסֵס. כתב ראב"ע ארץ גושן כלל בארץ רַעְמְסֵס פרט והעי"ן נח ולפי דעתי כי רַעְמְסֵס פתוח העי"ן איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה וכן בפרשת ואלה שמות בני על פסוק ותמלא הארץ פי' ארץ גשן היא רעמסס בשני שואין הראשון נח והשני נע וגם בפ' בא ע"פ ויסעו בני ישראל מרעמסס כתיב בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן וכן הוא בפ' ואלה מסעי וע"פ את פתם ואת רעמסס כתוב בפתחות העי"ן ואיננו מקום ישראל ועיין מה שאכתוב גם כן בריש סדר ואלה שמות : (יד) בְּאֶרֶץ מצרים ובארץ כנען. הבית רפה ומאריך באל"ף : ביתה פרעה. הפ"א רפה : (טו) כל מצרים. הכ"ף רפה : נגדך. הדלי"ת דגושה : (יח) גויתנו. הגימ"ל דגושה וכן גם אדמתנו : (יט) אדמתנו ואדמתנו. למדנחאי כולהון חסר ולנהרדעי כולהון מלא בתראי וקדמאי חסר עד דייתי עזרא כן מצאתי במסרה כ"י אבל הרמ"ה כתב בערך אדם בלשון הזה אם גויתנו ואדמתנו חסר וכולהון כתיבין כן באורייתא ובפסוק למה נמות לנגדך גם אנחנו כתיב ג' פעמים אדמתנו קדמאה ותניינא לא נסיב וא"ו בריש תיבותא ותליתאה נסיב וא"ו כל ימיך על אדמתך חסר וכולהון כתיבי כן : ותן זרע. התי"ו בסגול : (כד) ולאכל. האל"ף בחטף פתח : (כו) וישם. בגלגל :

פרשת ויחי

(כח) **ויחי**. אין כאן הפסק פרשה כלל לא סתומה ולא פתוחה כמו שדרשו רז"ל וכמ"ש בריש פ' ויצא וכן במקרא כ"י אע"פ שיש שם היכר להתחלת הפ' כתוב שם בתורה לא פסיק : (ל) אנכי אעשה. בס"ס הישנים מצאתי העי"ן בשוא לבדו ובמקצת גליוניהם כתוב עליו יפה נקוד בשוא ע"כ וכ"כ בעל א"ת : (לא) ויאמר השבעה לי. מלת השבעה מלרע :

מח (ז) מתה. עיין מש"א בס"ד בפ' בא על מלת וככה : לבא. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עכ"ל וכן הוא חסר בכל הספרים והוא הראשון מן ט' חסרים וסי' נמסר כאן במ"ג וכן כתב הרמ"ה כמ"ש בפ' וירא : ואקברה שם. השי"ן בדגש : (ט) ואברכם. בס"ס הכ"ף בצירי : (יב) לאפיו. הפ"א דגושה : (יג) בשמאלו. הבי"ת והשי"ן רפין : (יח) כי זה הבכר. בהעתק הללי הבכור ירושלמי הבכר וכן הוא חסר בכל ספרים מדוייקים כי לא נמנה בכלל ד' מלאים בתורה ע"פ המסורת והסימן נמסר במ"ג פ' ויהי מקץ. ומסרה זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ובסוף כתב ושארא כולהו חסרים וא"ו כתיב ר"ל באורייתא : (יט) יהיה לעם. הלמ"ד רפה וכן גימ"ל יגדל שבמ"ג נראה שהוא בדגש השני : (כ) לאמר בך יברך. הדין לחוד מלא וא"ו באורייתא והוא קדמאה דפסוק ועיין זוהר דף רל"ג : ישמך אלהים. כתב בעל המסורת ג' חסרי' וחברו ישמך ה' כצדקיהו וכאחאב (ירמיה כט) ועיין מ"ש בפ' ויצא על גנבתי יום ופ' תרומה על ללאות :

מט (ב) ושמעו אל ישראל אביכם. בב"ר פ' צ"ח דרשו אֵל ישראל לשון קדש כאילו נקוד צירי ועיין יפה תואר שם סימן ד' ומ"ש סוף פ' ויגש : (ג) ראובן בכרי אתה. כתב בעל המסורת ב' מלעיל וחברו והפרים בכרי הוא (ירמיה לא) : (ו) עקרו שור. במקף ולא במאריך : (ז) ארור. חד מן ה' פסוקים דלית להון הכרע כמ"ש בפרשת משפטים על פסוק ויעלו עלת. ובפרשת תרומה על משקדים כפתוריה. ובפרשת וילך על וקם העם הזה וזנה : (ח) יודוך. ברא"ש הדף בס"ת יו"ד בי"ה שמ"ו : (ט) מטרף בני עלית. בפ"ק דסנהדרין גבי דרשות פסוק ובוצע ברך וגו' ר' מאיר אומר לא נאמר בוצע אלא כנגד יהודה שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכל המברך את יהודה הרי זה מנאץ ועל זה נאמר ובוצע ברך וגו' ופי' רש"י כנגד יהודה שהיה לו לומר נחזירנו לאבינו אחרי שהיו דבריו נשמעים לאחיו וכתבו התוספות והא דכתיב מטרף בני עלית על מעשה דתמר שבחו הכתוב כדמתרגמינן את אודיתא ולא בהיתתא עכ"ל. ולפ"ז נ"ל דהא דכתיב מטרף בני לא קאי איוסף אלא ליהודה קורא בני והכי קאמר מטרף ר"ל מדין מיתה של תמר אתה בני עלית סילקת את עצמך נתעברה והודית שממך נתעברה וכן משמע מפירוש רש"י על התורה אלא שפירשו גם על יוסף כמדרש הב"ר ומ"מ צריך לחבר מלת בני עם מלת עלית כמ"ש הרב המזרחי וכן פי' החכם ן' עזרא וגם הטעמים מוכיחים כן שמלת מטרף בטפחא שהוא מפסיק ומלת בני בגלגל שאינו מפסיק : (י) עד כי יבא שילה. כ' הגהיי בשם רבו כי מלת עד במקום הזה כמו לעד וע"כ בא הטעם במלת עד להורות שאינו נמשך אחר כי יבא שילה ומזה תרגם אונקלוס עד עלמא ותרגם כי יבא שילה דייתי משיח'. והמתרגם עד דייתי משיחא טועה וענין הכתוב וכו' ע"ש : עד כי יבא שילה. במדרש איכה רבתי בשילהי פ' על אלה אני בוכיה דבי ר' שילא אמרי שילה שמו של משיח שנאמר עד כי יבא שילה שלה כתיב ע"כ. ופי' בעל מתנות כהונה דמדכתיב שילה בלא ו' לבסוף קרי ביה שלה הלמ"ד קמוצה והיה דורש כן לסימן כשמו דר' שילא ומן כל חד וחד מאינהו דאמרינן התם ניחא ליה למדרש שמו של משיח כשמו וכן בפ' חלק בסוף ענין משיח ובב"ר פר' צ"ח עד כי יבא שילה מי שהמלכות שלו וכתב בעל מתנות כהונה שלה כתיב חסר יו"ד קרי ביה שלו ע"כ ודבריו אלה אינם אלא מן המתמיהין שבכל הספרים כתוב שילה מלא יו"ד וכן הוא על פי המסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל שילה מלא יו"ד כתיב ונסיב ה"א בסוף תיבותא וכן בספר הזוהר פרשת ויחי שילה דהכא ביו"ד ה"א ובפרשת בראשית דף כ"ה שילה דא משה חשבן דא כדא : ול"ו יקה"ת עמים. אמון ולע"י קה"ת ע"כ והדרשה תדרש על כל האופנים כמו שא"א עד דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא וכן בתרגום ירושלמי ואגב אורחין אשמעינך דמה שנמסר במ"ק שבדפוס לית כתיב כן וחד שילו כתיב טעות הוא וצ"ל וחד שלו כתיב חסר יו"ד כדחשיב להו ואזיל התם במ"ג ומה שכתב שם כי נגלה שלו צ"ל כי נגלה ה' אל שמואל בשלו (שמואל א' י"ד) עוד צריך לדעת כי שם במסורת יש חסרון יוכל להמנות וכן צ"ל וג' כתיב שילו מלא יו"ד בלישנא וסימן וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו (סוף שופטים) ב' בפסוק כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו (ירמיה ז') : יקהת. דגש הקו"ף לתפארת : (יא) עירה. עירו ק' וכ"כ הרמ"ה ז"ל לכל באי שער עירו מלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא ונסיבו וא"ו בסוף תיבותא בר מן חד בענין אתריכא מלא יו"ד ונסיב ה"א בסוף תיבותא וסימן אסרי לגפן עירה ומסר עליה רה כתיב רו קרי. ובב"ר פ' צ"ט אסרי לגפן עירה משיכניס כל ישראל שנקראו גפן. וכתב בעל יפה תואר שם סימן י'. דדרש קרא כאילו כתוב אסרי גפן לעירה דהיינו שיכנס ישראל לעיר ירושלים. ובעל מתנות כהונה כתב דדרש עירה כמו לעיר ה"א בסוף כמו הלמ"ד בראש וכן פירש בב"ר פ' צ"ח סי' י"ד דגרסינן התם לגפן עירה העיר אשר בחרתי בה. וכן במדרש ילמדנו אסרי לגפן עירה גפן אלו ישראל שנאמר גפן ממצרים תסיע יאסור לעירה עיר הקדש : כבס. ברוב הספרים הבי"ת בסגול וא"ת כתב שהוא בצירי : סותה. סותו ק' גם הרמ"ה כתב עליו מלא וא"ו ונסיב ה"א בסוף תבותא חילופי וא"ו ועיין במי פרשת וירא : (יב) חכלילי. בכל ספרים כ"י ובדפוסים ראשונים אין החי"ת רבתי גם לא נמנית במ"ג עם אותיות רבתות כי אם ח' חור כרפס. אך מצאתיה בנוסח אחר משונה : (יג) וירכתו. הכ"ף רפה : על צידן. חד מן ט' דסבירין עד וקריין על ועיין בנחמיה י"ב : (טו) למס עבד. במקף לא במאריך : (יז) עקבי סוס. דגש הקו"ף לתפארת : (כא) שלחה. בהעתק הללי ובכל ספרים חסר וא"ו וכן הוא במסורת פ' וישלח כמ"ש שם וכ"כ הרמ"ה ז"ל בלשונו א' מלא וא' חסר וסי' דנפתלי חסר דעשו מלא : הנתן. כתוב במסרה שבדפוס ה' מלאים וזה אחד מהם ובתילים מזמור י"ח האריך לכתוב על זה ולא ידע להכריע ולי נראה להכריע ממציאות הספרים ועפ"י מסורת כ"י מדוייקים שכלן מעידות פה אחד ד' מלאים. הנותן רוזנים לאין. הנותן בים דרך. הנותן נקמות לי דתהלים. הנותן תשועה למלכים. ואמת מארץ תצמח שזהו חסר. ולבי שמח בכל עמלי שמצאתי אח"כ שכ"כ הרמ"ה בפי' הַנֹּתֵן אמרי שפר חסר כתיב וכל נתן באורייתא דכותא חסר : (כב) פרת. שיהם הרי"ש בקמץ ברוב ספרים כ"י ובדפוסים שנים וכ"כ א"ת : (כג) וימררהו. ב"ר פ' צ"ח סימן כ"ג בן שאמר לאחיו ופירש גמל ישכר תואר דמדכתיב וימררהו חסר וא"ו דרים שאמר סוא לאחיו כאילו כתיב וימרר סוא :

(ט) עד תאות. במקף: תהיין. הנו"ן בקמץ: (כז) בנימין. מלא בהללי ובכל הספרים והוא חד מן י"ז מלאים ע"פ המסורת: (כט) נאסף. הסמ"ך בקמץ עפ"י המסורת כמ"ש בישעיה סימן כ"ז: אל המערה. הקדמה בהאל"ף לא בה"א של המערה: נ (ג) כן ימלאו. הכ"ף בדגש: (ו) השביעך. הכ"ף רפה: (יג) אתו בניו. הבי"ת רפה: מאת עפרן החתי על פני ממרא. לית דכביר אשר על פני: (טו) לנו. הלמ"ד רפה: (טז) מותו. מלא בכל ספרים מדוייקים ובמסורת פ' תולדות יצחק לפני מותו ד' וסי' והבאה לאביך ואכל. אביך צוה. וזאת הברכה. ויכן דוד לרב ד"ה א' כ"ב עכ"ל. זאת כתבתי מסברא אח"כ אורו עיני ממסורת הרמ"ה וזה נסחא אשר יברכך לפני מותו מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דאורייתא דכוותיה מלא בר מן ב' חסרים במתו בהר ההר דואלה מסעי ודכותא במתו דמשה ושארא לישנא מלא וא"ו כתיב ע"כ ומסורת שהבאתי לעיל לא איירי אלא בלפני מותו: (יז) אנא שא נא. כתב במכלול שהוא לעולם מלעיל ובס' כ"י ישן כתב לעולם מלרע וכתבתי בתילים סימן קי"ח ע"ש וכ"כ מבעל מקוה אברהם במשפט הגעיא ובמסורה קטנה במ"ג כתוב כאן חד מן ה' מלין בתרי טעמי וטעו המדפיס בין זה ובין אנא מטא טעם הזה וסימן מן אלין מלין נמסר בפ' ויגש ובקהלת ד' וזכריה ז' פי' ה' מלין בתרי טעמי דמשמש מונח לתיבתו ר"ל מונח ורביע. וזאו קלא ראיה לדברי האומרים במלת אנא מלרע כחביריו שבמקרא זו: (כג) שלשים. אין המ"ם רבתי בכל ספרים מדויקים כ"י ואף לא בספרי הדפוס ישנים וכ"כ א"ת לבד מצאתיה בנוסחת א' מאותיות רבתות: (כו) ויישם. במקרא כ"י כתוב בגליון ויושם כתיב ויישם ק' וכן מצאתי בס' שכתב ר' אברהם חיוג עכ"ל וגם בחומש קדמון מאד כתיב ויושם באחרון במצרים ויישם ק' ותילוף ויושם לפניו לאכול ויישם כתיב ויושם ק' ע"כ. ואולם בספרים אחרים כתיב וקרי בשני יודין וכ"כ ן' עזרא ורד"ק וחזקוני והכי נדרש בס' הזוהר כאן ובפרשת ויקהל דף רי"ד וגם הרמ"ה כתב מלא תרין יודין חד קרי חירק וחד לא קרי:

תם ונשלם ספר בראשית תהלה ליוצר בראשית

ותשלם מלאכת ספר ראשון והוא ספר בראשית עולם והיחס ·

אדרת אליהו מפרשת בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. ראוי להשים לב על ל"ב הערות בפרשה ראשונה א' מדוע לא נאמר בראשונה. ב' הלא כל ראשית הוא סמוך וכאן הוא מוכרת כאשר תראה בהתיר הספיקו'. ג' מדוע לא הזכיר בכל מעשה בראשית רק שם אלהים. ד' שינוי הגמלא בין והארץ היתה בקמץ ובין וליבשה קרא ארץ בסגול. ה' אומרו שנברא השמים ביום ראשון ואח"כ אמר יהי רקיע ביום שני ומלת יהי מורה על בריאה ולא על תיזוק כמ"ש ויהי אור שמקודם לא היה. ו' צריך להשכיל מהות תהו ובהו וחשך וא"ל שהם נעדרים כי מצינו לרז"ל במס' חגיגה (דף י"ב ע"א) שחשבו עשרה דברים שנבראו ביום ראשון. ותהו וחשך ממניינם א"כ המה נבראים ולפי זה צריך להבין ביאור היתה תהו וכו'. ז' מדוע לא נזכר בתהו וכו' וכן במים לשון בריאה. ח' להבין מהו רוח אלהים. ט' מהו פני המים עדין לא הוזכר כלל מים. י' מדוע נאמר פעם ויברא. ופעם יהי ופעם ויעש. י"א מהו ויבדל וא"א שהאור והחשך ישתמשו יחד. י"ב מדוע נאמר ביום ראשון יום אחד. י"ג מהו ויהי מבדיל שמשמעו לשון ציווי וכן מהו ויעש ויבדל. י"ד מהו ויהי כן. ט"ו אומרו ביום השני ויקרא אלהים לרקיע שמים. הלא כבר הזכיר שמים ביום ראשון. ט"ז מהו לשון ולמקו'. י"ז מהו תדשא הארץ דשא עשב. י"ח מהו שאמר ויהי כן ואח"כ אמר ותוצא הארץ. י"ט להבין אומרו ברקיע השמים. כ' מהו אותות ומועדים וכו'. כ"א במאמר ויתן אותם אלהים ברקיע לא חשיב לאותות ולמועדים וכו'. כ"ב הלא האור נברא ביום ראשון ומהו המאורות שנבראו ביום רביעי. כ"ג מדוע לא הזכיר בריאה בכוכבים. ואומרו שני המאורות הגדולים ואח"כ אמר את המאור הגדול ואת המאור הקטן. כ"ד מה זה לשון שרץ נפש חיה ובבהמה לא נאמר נפש בהמה. כ"ה מה זה את כל נפש החיה הרמשת אשר ברע. כ"ו מה זה ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו. מהו לאמר. כ"ז מדוע אמר פרו לשון ציווי. כ"ח שאמר תוצא הארץ וכו' ויהי כן ואח"כ אמר ויעש כו'. כ"ט לשון נעשה אדם. למ"ד ויאמר אלהים הנה נתתי וכו' והוא א' מעשרה מאמרות וסיים ויהי כן. מה הויה היתה ואיזה בריאה נבראה בזה המאמר. ל"א ההבדל שבין עשב זורע זרע ובין ירק: ל"ב מדוע לא נאמר זרע אצל ירק כמו אצל עשב. ותמלא התירוץ בביאורו לבכנו תדרשנו כל א' על מקומו. בראשית ב' הוא ב' הזמניי. כמו ביום. מפני שהזמן עצמו נברא והב' מורה על עת הבריאה שהיה בחלק הראשון מהזמן הנברא ודע מה שבא מאמר ראשית ולא ראשון. גם שאינו בא כמשפטו להיות דבוק כמו בראשית ממלכת יהויקים כמו שתראה בדברי רש"י ז"ל. אפס אם תתבונן תשכיל שההכרחי לבוא בתחלת הבריאה מאמר ראשית ולא ראשונה כי ההבדל בין לשון ראשית לראשון. הוא כי מלת ראשון נופל בבחינת זולתו השני לו. אבל יצוייר כי עדיין נמצא זולתו הקודם לו. ד"מ א' ב' ג'. ב' הוא ראשון לג' בערך הג' אפס לא בערך א'. ומלת ראשית הונח להורות על ראשית ההתלפי אשר לא יצוייר דבר נמצא קודם לו. לכן תמצא מאמר דבוק כמו ראשית ממלכת יהויקים כי שם לא יתכן מלת ראשית לבד. הנופל על ראשית ההלפי לכן הוא מצורף אל ממלכת יהויקים. כי בערך המסך ממלכתו הוא ראשית לו. אפס בתחלת עולם הבריאה לא יתכן לבוא מאמר המצורף אבל ההכרחי להיות ראשית לבד כי לו משפט הבכורה הקודם לכל הנמצאים בלתי מצורף אל זולתו להוציא מדעת האפיקורסים שאומרים שהיו ב' חומרים קדמונים חלילה. ומה שהכריח רש"י ז"ל שהמים קדמו מפני שהשמים נבראים מאש ומים. סתירתו תראה בפסוקים הבאים: **ברא** סבינו כל מפרשי הדת. שמורה על דבר מחודש יש מאין אבל מה יאמרו ויברא אלהים התנינים הגדולים. וכן ויברא אלהים את האדם בצלמו. וכן מה שתקנו קדמונינו בכל ברכת הנהנין בורא פרי האדמה. העץ. ובשאר כללם הידוע מעל. ונראה כי תואר הנמצאים נחלקו אל שלש אלה והוא עצם. מקרה דבוק. מקרה שאינו דבוק: ד"מ כלי עץ תמצא בו. העץ הוא עצם. תואר השולחן בכמות הוא מקרה לכל אשר יתפוץ הפועל יתנו אם להיות קערורות או מרובעות בצלעותיו. וזה המקרה הוא דבוק אל העץ ולא יתפרד ממנו. אפס תקונו ואופן הדרתו הוא מקרה שאינו דבוק. כמו משיחת הספר והוד גווני. אבל נצמד אליו ונטפל אליו. ושלשה תוארי הנמצאות נקבו בשמות. בריאה. יצירה. עשיה. מלת בריאה הונח להורות על חידוש העצם. אשר אין בכח הנבראים אפי' כולם חכמים ונבונים לחדשו. כמו הדומם או הצומח וכל מיני מתכיות. יצירה נופל על צורת הדבר בכמות. והוא המקרה הדבוק. עשיה יתכן על תיקון עשיתו. והוא שאינו דבוק. ואצל בריאת האדם נאמר שלש אלה. ויברא אלהים את האדם בצלמו. וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו. בריאה לעצמות נשמתו בצלם אלהים. יצירה על ציור ותואר אבריו. ועשיה על אופן תיקונו הנטפל אליו בשמירת בריאותיו. כמו ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם. לכן נאמר ויברא אלהים את התנינים כי הם בבחינת העצ'. וכן תיקנו בור' פרי כי אינו בכח כל הנבראים לחדשו בעבור שהוא עצם פועל ה'. וכן אמר יוצר אור ובורא חשך עושה שלום מפני שהעצם והמקרה יבחנו בבחינת דבר מי מהם יקום כמו שראינו בתואר המים אשר נמצא לו ב' תכונות שונות קר ולח ולא ידענו איזה מהם עצם ואיזה מהם מקרה. אפס נשכילם כאשר יתפשרו המים אז הקרירות הולך ממנו. רק הלחות לבדו קיים. מזה נדע שהלחות עצם לו ולא הקרירות. וכן מזה תבין ותשכיל. בשני תכונות אלו המנגדים והם אור וחשך ואין ידוע איזה מהם העצם. אפס כאשר תחשך השמש בצאתו. יעדר האור ונשאר החשך קיים. וכן בעצם היום. כשיסוגר הבית והחלונות מבוא האור. יגיע חושך ויתפשט בכל פנות הבית ולא נודע אופן הגעתו. אז תשכיל כי הוא עצם הבריאה. אפס האור דוחה את החושך עד מקום שקרני זיוו והודו מגעת. וכאשר יעדר מקבילו אז נשאר קיים על מתכונתו. לכן על חידוש החושך נאמר בריאה בורא חושך בעבור שהוא חומר עצם שאין כח השכל לידע תוארו. ועל זכות האור מונח מלת יצירה. כי גבול שם לו. לדחות החשך כפי כח ממשלתו והפקת נוגה. כמו צורת הכלי הוא בכמות. כן ערכו הוא בגבולו אשר לא יעבור. ועושה שלום הוא תיקון העולם ומלואו. וזה לשון הזהב של מורי אבא הגאון זצללה"ה. ברא הוא עצם הדבר ואפילו יש מיש כמו כל ברכת הנהנין בורא פרי האדמה בורא פרי העץ והרבה כיוצא. יצירה היא ציור הדבר השוה כמו האברי' באדם וכמותו ואיכותו בגודל ומדתו. ועשיה היא תיקון הדבר בשלימותו ואף בדברים שחוץ לגופו כמו ויעש כו' כתנות כו' עשה לי את החיל כו' עשה את כל הכבוד וכיוצא עכ"ל הנבחר. אלהים הוא מורה על כח המנהיג כל העולם ומלואו. ומציע אל כל מעשיהם. ושם הזה הוא מושאל אל כל מנהיג ומשגיח. כמו עד האלהים יבוא דבר שניהם וכן המלאכי' לכן תמצא אצל זה השם אלהי אלהים מפני שכל כוכב במסילו הוא משפיע אל כל העולם. וז"ש רז"ל (פסחים נ"ד א') שכל הישוב כולו תחת כוכב א' יושב. אפס ההשפעות מתחלפות. בהשתנות הכוכבים. הא' משפיע חיים. הב' עושר. הג' גבורה. הד' בנים. וכן כולם. ושיעור ההשפעות כמספר הכוכבים. והש"י הוא אחד באחדות. הוא המשפיע לכל כוכב וכוכב כפי הכשר קבלתו לכן נקרא אלהי אלהים. וז"ש המשורר מונה מספר לכוכבים. לכלם שמות יקרא. גדול אדונינו ורב כח וכו'. כי הש"י ב"ה השגתו לא יגיע לנו כי אם בהבטת מעשה ידיו ופועלו כמ"ש (תהלים ח' ד') כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת וכו'. וכאשר נוכל להשיג כח והנהגת כל כוכב וכוכב. אז נשכיל מה רב כח המשפיע לכל א' וא' וז"ש (תהלים קמ"ז ד') מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא פי' לכל א' יקרא בשם אחר כפי השפעות פעולתם בעולם השפל. כמו שאדם קרא שמות לחיות הארץ כפי כחם ותכונתם. ואמר דוד ע"ה

ע"ד רמז בראשית ידוע שהאדם עולם קטן והכל רמוז בו. ב' של בראשית כמו עם ור"ל עם ראשית ברא הכל והיא ראשית חכמה כמ"ש כלם בחכמה עשית. אלהים ל"ב נתיבות שבו כתיב ל"ב אלהים כמ"ש בס"י בשלשים ושתים כו': את השמים ואת הארץ. כמ"ש בס"י. אש בעולם שמים. בנפש ראש. מים בעולם ארץ. בנפש בטן ששם כל מנהיגי הגוף כמ"ש בס"י: והארץ הוא כלל אך האי"ר עד השמים כידוע לכן נכלל בו גם הגויה: והארץ היתה וגו'. ד' לוחות שבו ד' מרות תהו הוא קו ירוק מרה ירוקה. בהו מרה חוורא. חוורא דאגוזא טינרא שבריאה אבנים מפולמות שמהם מים יוצאים וזה ריאה ששם המים. וחשך מרה אוכמא הוא טחול. על פני תהום מרה אדומה בכבד שבולע כל המאכלים. ורוח אלהים מרחפת הוא הרוח דנשיב בכנפי הריאה ששם המים. וכל אלו אינם באיברים כי עדיין לא נוצרו רק הליחות והרוח והמים עצמם:

שבע נא וראה גדול אדונינו ורב כח הנותן לכל כוכב כח מיוחד וכח נקרא אל לכן נקרא אלהים בלשון רבים כי הוא סובל הכל ומספיק לכל א' וא'. **ונקרא אלהי ישראל** וכן אלהי אבותינו אברהם יצחק ויעקב לפי שהיו מושגחי' מאתו השגחה פרטיות . וכן ויפלו על פניהם ויאמרו ה' הוא האלהים לפי שהיו **מודים בבורא העולם אבל אמרו עזב** ה' את הארץ ונטשו ביד המזלות וכשראו שינוי הטבע נפלו על פניהם מפני הכלימה על דעתם המשובשת והודו שה' הוא האלהים שמשגיח בפרטיות . ושומע בקול עבדו . וזה שאנחנו אומרים ה' אלהינו מלך העולם . עלינו משגיח בפרטות . כמו וידע אלהים ידיעה פרטית ושל חיבה . והוא מלך העול' כמ"ש ומלכותו בכל משל' ולכן נקרא מלך הגוים כמ"ש מי לא יראך מלך הגוים . וז"ל בלקוטין ח"ג דף קכ"ג א'. אלקים כ"כ בכל מעשה בראשית כי כל מעש' יש בו ב' דברים עצמותו וחיותו . ועצמותו נעשה בשם אלקים וחיותו הוא בשם הויה ב"ה שמחי' את כולם ואין השם שוכן אלא באחד אחר שנכללו כל הבריות . וז"ש הזכיר שם מלא על עולם מל' ר"ל מלא כנ"ל ובתולדת שהעולם מלא ועדיין עשה פעולות חדשות עד והאד' ידע נאמר ה' אלהים עכ"ל הזהב . ובדף קנ"א ב' כתב וז"ל . ברכה כתבו שהוא לשון בריכה והם מאה כמנין אדנים והם הנחלים ההולכים אל הים והם אותיות אלהי"ם והים הוא י"ס מל"א שהוא מאה שמדת הקב"ה שהמלא מחזיק את המלא עכ"ל. ורש"י ז"ל פי' בתחלה עלה במחשבה לברא במה"ד וראה שאין העולם מתקיים שתף עמה מדה"ר . ח"ו אין בו ית"ש שינוי רצון רק סוף המעשה במחשב' תחלה ובי"ה ה' צור עולמים עה"ז ועה"ב וסוף המעשה הוא עוה"ב והוא בינה וגבורה עלה במחשבה תחלה . וראה שאין העולם מתקיים בלי עולם המעשה ושתף עמה מדת הרחמים עולם חסד יבנה והוא עוה"ז : **את** מונח להורות על עצם הנפעל . כמו ראובן הכה את שמעון . אם היה נאמר ראובן הכה שמעון לא נודע מי המוכה ומי המכה . ואת יורה על המוכה והוא שמעון ומה שאחז"ל (עיין בתוספת חגיגה י"ב ע"ב שהוא מדרש ופליג אגמרא דידן וע"ש) את השמים לרבות תולדות השמים רבו ספיקותיו א' איך נשמע ממלת את תולדותיהן . שנית . כי מלת את אינו מיותר והוא הכרחי כאשר ביארנו . אך תשכיל כאשר תתבונן על מה אדני דרשות רז"ל הטבעו . והוא כי כל מלה ושם ופועל . הוא משותף בהבנתו לכמה ביאורים . והפשט מהמלה הוא כפי ביאור המלה לפי המשך ענינה . והדרש הוא כפי הבנת ביאורו המשותף לו כמו שתראה במלת את ותוסף לקח במלות אחרות . כי הבנת מלת את הוא לשני פנים הא' המורה על עצם הנפעל . ואופן הב' בהבנת מלת את המורה על דברי המצטרף כמו אתי אתך. ולפי השקפת ביאורו הפשוט מלת את הכרחי כאן . ודרז"ל הוא כפי הבנת המשותף את השמים . עם השמים ודרשו תולדות השמים . ובזה יובן דברי המדרש וז"ל ר"י שאל את ר"ע וא"ל בשביל ששמשת את נחום איש גם זו הדין את דכתיב הכא מהו א"ל אם נאמר בראשית ברא אלהים שמים וארץ. היינו אומרים שמים אלוהות הן א"ל כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק הוא מכם למה שאין אתם יודעין לדרוש אלא את השמים לרבות חמה ולבנה ומזלות ואת הארץ לרבות אילנות ודשאין וג"ע עכ"ל . בהשקפה ראשונה תשובת ר' ישמעאל בלתי מובן כי ר"ע הראה לו שאינו מיותר והאיך ריבה ממנו . אבל תשובתו תמצא בלשונו הלא. במה שאמר שאין אתם יודעין לדרוש . כי לפי הפשט אינו מיותר והוא הכרחי . אבל לפי הבנתו השנית שהיא מצטרף אין אתם יודעין לדרוש כמו שכתבנו שהדרש יובן מאופן המשותף אל התיבה ודרש לרבות חמה ולבנה וכו' כמו שהיה כתוב עם השמים. בזה תשכיל דרז"ל (מדרש רבה פרשה ס"ג) ורב יעבוד צעיר זכה כו' מפני שלא נאמר את צעיר או בצעיר לפיכך תלוי בבחירתו : **השמים** קדמונינו מפרשי הדת הבינו שהוא מלה מורכבת מאש ומים (חגיגה י"ב ע"א) ומה יעשו במלת שמי השמים. וכן בלשון רז"ל שמי קורה . אפס מלת שמים נגזר משם המורה על דבר המקבילו מרחוק לעומתו . כי בשטחית הדבר או בגובהו נמצא שני ראשים האחד הקרוב אליו . והשנית פאת המקביל . על הראשון אמר מלת פה . ועל השנית נופל לשון שם . ועל כל נמצא בעולם השפל אמר שם במקרה . כפי השתנות הזמנים והמקומות. ד"מ כאשר ישכון האדם בצפון העולם יאמר על צפון פה . ועל דרום המקבילו שם . וכאשר יעתיק משכנו לדרום העולם. אז יקרא לפאת צפון שם. ומלת שם בעצם לא נוכל לקרות כ"א על קצה שאין באפשרות להגיע שם והוא הרקיע כמ"ש רז"ל (סוכה ה' ע"א) מעולם לא עלה משה למרום . ושמים הוא לשון גבוה כמו ערים בצורת וגדולת בשמים . וכן בלשון רז"ל שמי קורה . וכן שמי שמים לשון גבוה על כל גבוהים . ומה שהונח שמים לשון רבים כן הוא מדרך לשה"ק לקרות על חלק אחד מחלקי המתאימות בלשון רבים כמו רכב ורחיים יד ידים מפני שהמה נלמדים יחד . כן הרקיעים ש"ן המה למספרן יחד יתלכדו ולא יתפרדו :

ואת הארץ את הוא מורה על עצם הנפעל : וי"ו הוא ו' העיטוף ודע מה שבא האלף של הארץ קמוצה לא מפני שהוא סוף פסוק כי גם בתחלת הפסוק והארץ היתה תהו וכו' באה ג"כ קמוצה אפס הקמץ בא להורות שכוונתו לכלול כל הד' יסודות עולם ומלואו עד גלגל השני . וארץ בסגול הונח להורות רק על יסוד העפר והיא היבשה לבדנה. ודע שכל הרקיעים יחד נקראים שמים הוא שם הכולל וכל אחת לבדנה יש לה שם הפרטי . וכן הכוכבים כלם בכלל נקראים כוכבים . וכל אחד יש לה שם בפני עצמה כמו שנ"מ הנכ"ל. ויש בהן אחת מיוחדת אשר שם הפרטי שוה לשם הכללי והוא מזל כוכב . כן רקיע התחתונה שם הפרטי שלה שוה לשם הכללי ונקרא בעצמה ג"כ שמים. ומה שבא ה"א בתחלת תיבה שמים וארץ. הוא משוג האמור על העתיד כי בא בתחלתו להורות על ד' פנים . א' היא הידוע . ב' הוא המפורסם והמקובל . ג' הוא הנגלה . ד' הוא האמור למטה . וכן אמר יום הששי ויום השביעי ולא אמר יום החמישי וזולתן . מפני שיום הששי והשביעי נשנו ונאמרו עוד בתורה כמו והיה ביום הששי והכינו ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט . אל יצא איש ממקומו ביום השביעי . אפס שאר ימי המעשה לא נשנו עוד בכל ספרי אנ"ך לכן לא נכתב בהן ה"א בתחלתן . וכן שמים וארץ נשנו ונאמרו פעמים שונות נכתב ה"א בתחלתן . הביטה וראה ותמצא בפסוק ראשון שבעה תיבות . ובהן כ"ח אותיות . ד' פעמים ז' כנגד ד' עולמות סימנן אבי"ע . בראשית ברא הוא עולם הבריאה . אלהים הוא אצילות ב"ה . את השמים ואת הארץ המה עולמות היצירה והעשיה את השמים יש בהן שבעה אותיות ונחלקו לב' תיבות של ב' וה' אותיות . לכלול שבעה הרקיעים שנחלקו ג"כ שנים בפני עצמן וחמש בפ"ע . ולא פליגי רב יהודה וריש לקיש במסכת חגיגה דף י"ב במציאות אלא שזה חשב בכללות הן נחלקים לשנים השמים ושמי השמים . וזה חשב בפרטות הן נחלקים לשבעה . ואחז"ל רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות שהם חמשה כוכבי לכת ומזלות. והקשו התוכנים הלא נראה שהם קבועים בה' גלגלים ובהן הרבה גלגלים ובאמת כולן נקרא אחד . וחמשה רקיעים העליונים המה נבראו ביום ראשון והן את השמים שנכללו בוה' רקיעים . ורקיע נברא ביום ב' שנא' יהי רקיע ובו נתלו המאורות ביום ד' והוא נקרא שמים והשמים שנברא ביום ראשון נקרא שמי שמים לכן נאמר בפרשה הזאת יהי מאורות ברקיע השמים וכן ועוף יעופף על פני רקיע השמים הוא רקיע התחתונה הנקרא שמים שלא לטעות שהוא השמים. הנברא ביום הראשון . ווילון הוא נכלל ברקיע התחתונה בלילה יוצא לעה"ז וביום הוא נכנס לנרתיק והוא הרקיע . ומה שנחלקו חכמי ישראל עם חכמי האומות (פסחים דף נ"ד ע"ב) אם גלגל קבוע ומזל חוזר או גלגל חוזר ומזל קבוע . וודאי הגלגלים חוזרים כי שמם מוכיח עליהם . וכן אמרו במס' בבא בתרא (דף ע"ד וע"א) גלגלא דרקיע הוא דהדר . אלא שהרקיע שבו הגלגלי' חוזרים הוא קבוע ועומד ובו חלונות שאמרו בוקע חלוני רקיע וכן דלתי' ופתחים כמ"ש ודלתי שמים פתח . וברקיע הזאת סובבים הגלגלים שבהן המזלות ולכן אמרו שהמזלות חוזרים . ושבא השמים העליונים שנבראו ביום ראשון לא נזכר במ"ב. כי לא הזכירה התורה בכ"מ רק הנראה לעינים . וכן ג"ע של מעלה ועה"ב לא נזכר בתורה. והראיה שלא חשיב מעשה שמים עליונים שנבראו ביום ראשון כי אמרו בחגיגה י"ב ב' מכדי בשמים אתחיל בריאה מ"ט דקא חשיב מעשה ארץ ולא אמרו מ"ט דקא חשיב מעשה ארץ בריש' אלא שעיקר הקושיא דלא חשיב מעשה שמים הנזכרים בפסוק ראשון בפרטי' כלל וכלל רק והארץ היתה הוא הכולל עם ארבע היסודות עד גלגל השני . ואת הארץ יש בו ג"כ שבעה אותיו' כנגד שבעה ארצות ושבעה מדורין גהינם והמה חלוקים ג"כ לשנים חמש בפ"ע ושנים בפ"ע כמ"ש (משלי ל' ט"ו) לעלוקה שתי בנות הב הב . ועוד רמז ה"א של והארץ על ה' חומרים שחשב בפסוק שני . בבראשית יש ששה פעמים אמת בר"ת ובס"ת כנודע . והנה כל אמת גי' ז' פעמים ס"ג כידוע וא"כ ששה אמת הם מ"ב פעמים ס"ג סוד שם מ"ב שנבראו במעשה בראשית. ועם חסד שהוא השביעית בסוד והוכן בחסד כסאו הם גי' כל ברכת כהנים ודו"ק : ס' עיינין יש בבראשית עד ויכלו נגד ס' גלדי עינא : עשרה דברים נקראו ראשית ג' נקראו ראשית ובכורים והן עומר ושתי הלחם וביכורים . וג' נקראו ראשית פסח וכן חלה ותרומה וראשית הגז . תורה נקרא ראשית דכתי' ראשית דעת . ויראה נקרא ראשית שנא' ראשית חכמה יראת ה' ומשה ע"ה נקרא ראשית שנא' (פ' הברכה) וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון . וישראל נקראו ראשית שנא' (ירמיה ב') ראשית תבואתו : בראשית (פסחים דף פ"ז ע"ב) ד' קנינים קנה הקב"ה תורה וישראל בית המקדש . שמים וארץ . וד' אלו ששה הן כי שמים וארץ הן ב' . ובית המקדש ג"כ ב' של מעלה ושל מטה . והן מרומזין במלת בראשית ב' בית של מטה ר' ראשון הוא בית המקדש של מעלה כמ"ש מרום מראשון . א' ארץ . ש' שמים. י' ישראל . ת' תורה . וכן מרומזין בו ששה דברים שקדמו לעולם . ב' בהמ"ק של מעלה ושל מטה כנ"ל. א' אבות . ש' שמו של משיח . י' ישראל ת' תורה. ועיין במשלי באריכות . גם מרומזין בו ששה עקרים לעבודת הבורא . ב' בטחון . ר' רצון הבורא . א' אהבה . ש' שתיקה י' יראה . ת' תורה וגם הוא נוטריקון של הפסו' פתחי לי "אחותי "רעיתי "יונתי "תמתי "שראשי אותיו' ראשית והב' הוא פתחי לי ונקוד' של בראשית ברא אלהים היא חמשי' ול"ב וע' פי' בראשית ה' נקודות הם חמשים כידוע . ברא ב' קמצין וכל קמץ י"ו הם ל"ב . אלהים שבעה נקודין הם שבעים והם שלש ראשונו' חמשים ש"ב ול"ב נתיבות חכמה וע' של דעת ודו"ק: בראשית ברא אלהים גי' אלף ר' לבד הב' של בראשית. והב' הוא ב' פתחים לעולמות הנ"ל ובכללן הן י"ג. ב'ר'א' נוטריקון אלף ר' ב' הנ"ל "בר"א נוטריקון "ראשית "ברא "אלהים . בראשית אותיות "ירא "בשת כי ב' מיני יראה הן יראת הרוממות ויראת העונש והן נקראין יראת שמים ויראת הארץ כמ"ש (תהלים פ"ה י"ב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף כי הארץ צ"ל מגרמה כלום . רק מקיימת ומשיבה מה שנותנין בתוכה והשמים נותנת מעצמ' וכנגדן ב' יראות הנ"ל הרוממות מעצמו עושה מאהבה. יראת העונש עושה מסיב' והם נרמזין במלת בראשית ירא בשת. בשת הוא יראת' שמים וירא הוא יראת הארץ ובשביל ב' יראות הנ"ל ברא אלהים כו' . ב' משמש ד' דברים . תוך כמו בעיר פי' בתוך העיר . עם כמו בחרב פי' עם חרב . קרוב כמו הנוגע בהר פי' קרוב להר . זמן כמו ביום. והב' של בראשית משמש בזמן . דגש של ב' מורה שתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במה"ד ונתבסס בעת מתן תורה בא' של אנכי שהוא מן הרפויין : רש"י אר"י לא הי' צריך להתחיל אלא מהחדש הזה לכם. אין כוונת המדרש שלא להזכיר מעשה בראשית כי זה הוא עיקר יסוד אמונ' ישראל ורוב המצות זכרון למ"ב אלא שלא בא התורה להזכיר מעשה הם וכנען אלא משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים וק"ל . בליקוטי' ח"ג קנ"א ב' כתב וז"ל בראשית כו' י"ס כידוע והארץ היתה תהו ר"ל אחורי' שבה וסוף המל' של בהו וחשך הן ג' קוים הידועים של גוג וישמעאל ועמלק . תהו הן קליפות המקיפי' להו : ויאמר אלהים יהי אור ד' הוי"ת יהי שב"ד. יהי אור ויהי אור חו"ג ויר"א הוא אויר והוא ת"ת והוא נשרש באויר הקדמון ומשם הראי' עכ"ל ודו"ק והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים כבר ביארנו שמלת והארץ באה קמוצ' בתחל' הפסוק להורות על כללות העולם השפל ויסודות. היתה. מלת היתה ביאור' בעת הבריאה נתהוו חמש' חומרי' אלו. א' תהו. ב' בהו. ג' חשך. ד' רוח. ה' מי'. תהו הוא קו ירוק שמקיף כל העולם כולו שממנו יוצא חשך לעולם ביאורו תהו עצמו נעל' שאין כח באדם להשיגו . והנגלה לנו הוא החשך היוצא ממנו . בהו . אלו אבנים המפולמים

משוקעות בתהום שמהם יוצא מים לעולם. כי האבנים האלו המה נעלמים מעין כל חי. והמים אשר נראה לנו הוא רק הלחלוחית של אבנים המפולמות. וחשך על פני תהום. דמיון האגוז. תהו הוא קליפתו הירוקה החיצונה. בהו. הוא קליפתו הקשה כאבן כמ"ש אבנים מפולמות. וחשך הוא קליפה הדקה המקפת האוכל ותהום הוא חללא דאגוזא. ולכן תהו ובהו בטעם מפסיק כדי שלא לקרות תהו ובהו וחשך הכל על פני תהום. והרמב"ן ז"ל כתב תהו הוא חומר ההיולי. בהו הוא הצורה. והחומר אין לו זמן שיהיה בלא צורה. וכן הצורה בלתי החומר אפס בעת הבריאה היו נפרדים ולא נתלבדו. ולפי דבריו סיפר הכתוב מה שהי' בעת הבריאה ולא בהמשך הזמן. אבל יתכן שנשארו קיים אף בהמשך זמנינו. ודע כי כל מורכב מחלקים פשוטים נשארו ונמצאו פשטיות שרשם למעלה והבן: ורוח אלהים. הסכת ושמע כי כל הנמצאים למעלה מן הרקיע ואשר יגיע לנו מהם נקראים ונסמכים למלת אלהים מפני שהם עשי דבריו בלתי פונים אל דבר מקביל רצונו. וכן ארון אלהים (ש"א ד) לפי שהיא דעת אלהים והמקיימים אותה עושים רצון אלהים. וכן ואדוני המלך כמלאך אלהים (ש"ב י"ט) כחכמת מלאך אלהים (שם י"ד) וכן אל שמעיה איש אלהים (מלכים א יב) ויאמר אל איש האלהים (שם יג) הוא מונח על איש המיחד רעיוניו ומגמתו לעשות רצון אלהים. וכן רוח אלהים הוא הרוח השוכן למעלה מהרקיע אשר עלינו וזה אמרו רז"ל שנשמת ישראל חלק אלוה ממעל. ביאורו שהוא חלק מה מרוח אלהים השוכן למעלה: מרחפת על פני המים. על פני מים העליונים אבל מרחפת דרשו רז"ל נוגע ואינו נוגע ביאורו שבין רוח אלהים למים עליונים מפסיק עוד רוח ולכן הרוח אלהים הוא נוגע ואינו נוגע. והארץ כוללת מרקיע עד תהום. ומ"ש מרחפת על פני המים לא חלילה שהמים נבראת קודם אלא שסיפר והארץ היתה בהויתה נבראו כל אלו וכן מצינו קוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה ולא נזכר צמיחה אלא עשב השדה ונכללת בצמיחה של קוץ ודרדר וכן בריאת המים נכללת במלת היתה של והארץ היתה תהו וכו' וכן מ"ש בדבר ה' שמים נעשו הוא שמים שנברא ביום שני שנכלל אח"כ פרטי' בפסוק שני והארץ היתה וכו' לכן נא' נעשו ולא נבראו שיצאו מן הכלל אל הפרט בפועל והפרט הן ה' דברים "תהו "ובהו "וחשך "ורוח "ומים וכן הי' בכח בשמים שלכן נאמר השמים הארץ והן ה' נגד ה' שחשב בס"י בס"ד ה"ח וה"צ וכן כגלדי בצלים כדורים זה ע"ג זה. תהו. הוא קליפה החיצונה כמ"ש שמקיף את כל העולם. ואח"כ בהו ואח"כ חשך ועוד הם שלא נזכרו בפסוק זה והם עמודי הארץ שע"ג התהום וכן למטה מחשך רוח ורוח סערה כשארז"ל בחגיגה (יב ע"ב) ע"ש ולמעלה מן המים רוח והוא נקרא רוח אלהים שפועלת לרצונו נגד הטבע וכן כל הדברים שהם למעלה מן הרקיע וכל צבא השמים נקראו אלהים וכן החצי מן מים העליונים נקרא: ג"כ אלהים והנביאים נתנבאו מזה הרוח שהוא רוה"ק כמ"ש בס"י נקראו איש אלהים. וכן ורוח ה' ישאך (מ"א יח יב) ולמטה מאותו רוח יש רוח אחר שלכן ארז"ל מרחפת נוגע ואינו נוגע ועל רוח התחתון אמר משיב הרוח ומוריד הגשם ודו"ק. ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור בפדר"א ארז"ל שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה והרמב"ם ז"ל הרבה להשיב בה ידי שכלו ואחריו כל הפשטנים. איש לשכנו תדרשנו. אבל יתכן שלמדו רז"ל שהאור לא היתה בריאה מאין מפני שהשמים והארץ נאמרו בהם בריאה המורה על עצם ואצל האור נאמר יהי שהוא לשון הויה דבר מדבר לכן דרז"ל מאור לבושו. והוא ג"כ בכלל הארץ וכן כל מה שבמ"ב וגם הרקיע שנברא ביום ב' והמאורות וכל מה שנזכר בששת ימי המעשה. ויהי אור ארז"ל בחגיגה (דף יב ע"א) אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט כו' עמד וגנזו מהם לצדיקים לעתיד לבא וכו' וכיון שראו אור שגנזו לצדיקים לעו"ל מיד שמח שנא' אור צדיקים ישמח וזה המאמר הוא קשה ההבנה מנלן שגנז ומנלן ששמח כי ליכא מידי דרמוז באורייתא אמנם אם תשית לבך לדבריהם ז"ל כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער. והי' לשון שמחה והוא מיוסד על אדני השכל ותעלומות החכמה. מפני שמלת יהי מורה על העתיד ואות וי"ו מהפכו לעבר. ומלת הי' מורה על העבר ואות וי"ו מהפכו אל העתיד והנה יחייב השכל שלא ידאג האדם ויעצב על דברים הנקנים כמו העושר אם לא נקנה לו מימיו וכן ההדיוט על התמנות המלוכה. אפס ידאב לבבו בהעדר קנינו. לכן כל מקום שנאמר ויהי הוא המורה שנתהפך עליו עולמו דברים הראוים לו להיות ונעדרו ממנו והם בגדר שעברו הוא לשון צער אבל והיה מורה על הקניינים שראוים להיות בגדר העבר ונעדרים ממנו אפס יהיו להפך ונעשו לו קניניו בגדר ההוה ועתיד להיות לו הוא לשון שמחה. כי הוא השמחה ההחלטי כמשרז"ל ביומא (דף ע"א) כי אורך ימים ושנות חיים וכי יש שנים שאינם של חיים אלא אלו שנותיו של אדם שמתהפכין מרעה לטובה. ואצל האור נאמר ויהי דרז"ל שנגנז אורו. ודקדקו ממה שנאמר ויהי אור השני ולא אמר ויהי כן כי לא נשאר כן עוד על מתכונתו עד לעו"ל אור כו' לצדיקים ישמח ודו"ק:

וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך וירא אלהים כי מאד נעלה מפעלי אלהים ממעשה יצירתו והם בני אדם כי כל מלאכת חרש וחושב כאשר יצא לאור מעשהו ונגמר פעלו אז חרש חכם יבקש לו להשחית מעשהו אשר כבר עשהו לפאר וליפות המעשה. לא כן מחשבות של הקב"ה נפלאים מעשיו: כי אחרי אשר יבלע מעשהו אז הבינה וגם חקרה ולא מצא בה עול רק טוב. וטוב הוא ענין שתועלתו נגלה כי גם הרע נברא לתועלתו רק שאין תועלתו נגלה לו לכן לא נאמר בחשך כי טוב גם שתועלתו גדולה לנוח לעבדים וכמה דברים מ"מ אין תועלתו נגלה וכן ביום שני לא היתה תועלתו נגלה עד יום שלישי: **ויבדל** אלהים כו' שהיו נצמדים כשני חצאי כדורים האור מלמעלה והחשך ממלמטה. האור מן השלשה הכי נכבד ונבדל מן החשך. הא' שלא יתערבו יחד. הב' שזה ישמש ביום וזה בלילה. הג' שיהא החשך נדחה ויזור לאחור מפני האור כשיפיק קרני הודו. ויעש הבדל שלא ידחה החשך ויבטל מכל רק שיהא נגלל האור מפני החשך וחשך מפני אור ולא כחכמי האומות שאומרים שהחשך הוא העדר האור. אבל הוא בריאה רק שאין טובו נגלה לעין השמש לכן לא נאמר כי טוב אבל החשך: **ויקרא** אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום א'. ערב הוא התחלת הלילה כמ"ש בנשף בערב יום. ורז"ל אמרו (ברכות דף ג' ע"ב) תרי נשפי הוו והוא בה"ש תחילת השקיעה ונטית צללי ערב נקרא ג"כ ערב שנוטה למערב ומתחיל לשקוע והזמן שביניהם נקרא בין הערבים. ורז"ל אמרו מדת יום ומדת לילה יום יש לו ב' פנים בהבנתו. א' היום עצמו ולא הלילה. ב' מעת לעת יום ולילה נקרא יום כמו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד מפני שיום ולילה הם בבחינת זו"נ. והזכר בפני עצמו נק' אדם ואיש ואשה נק' שניהם אדם. מפני שהנקבה נכללת בזכר. וכן הירח המושל בלילה נכללת בחמה המושל ביום. מפני שמקבלת אורה מהשמש לכן אמר שמש ירח עמד (חבקוק ג) ולא אמר עמדו כמשפט לשון רבים אפס מפני שהירח נכללת בשמש. והנה בפסוק הראשון שבעה תיבות לעומת שבעת ימי הבנין. וחמשה פסוקים בפרשה הראשונה נגד חמשה חומשי תורה ויש כ"ב תיבות בפרשה זאת וכ' היא תיבה בפני עצמה. לעומת כ"ג סדרות בתורה. ב' נגד פ' בראשית המתחלת בב' ונברא בב'. ראשית לעומת פ' נח. שיהיה ראשית לכל באי עולם אחר המבול. והוא אבינו הראשון וכלם נקראים בני נח. ברא נגד לך לך שמדבר מעניני אברהם. בהבראם באברהם. אלהים מרמז למד"ה פחד יצחק והוא האמור בפ' וירא מעניני יצחק מתולדתו ועקידה. את רז"ל דרשו בזה"ק ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. שלשה פעמים מרמז על אמהות הטפל לאבות. את אברהם מרבה שרה. את יצחק מרבה רבקה. ואת יעקב מרבה רחל ולאה מפני שבו ב' רבויים את ואות וי"ו. לכן מרמז את הראשון לפ' חיי שרה. השמים מרמז למדת יעקב האמור בה תולדות יעקב ומאורעיו. ואת מרמז לרחל ולאה כאמור נגד פ' ויצא האמור בה מעניניהם. הארץ נגד פ' וישלח. האמור בה ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען וכו' וירש את הארץ. ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים. יהי רקיע ע"ז ארז"ל שמים אש ומים והוא שמים השני שבו נקבעו שמש וירח כוכבים ומזלות והוא נברא ביום שני והשמים שנברא ביום ראשון נקראו שמי שמים כמ"ש לעיל. בתוך המים. העליונים: הרקיע הוא חצי כדור עם מים התחתונים. ויהי מבדיל בין מים למים בין מים העליונים הוא חצי כדור העליון. למים הוא חצי כדור ממים התחתונים וההבדל הוא בעצמו מה שארז"ל ככסא דסחיפי אהדדי והרקיע הוא הנק' פרגוד מפני שבו נכלל רקיע הנק' וילון והוא נגלל כפרכת וזהו משרז"ל שמעתי מאחורי הפרגוד. הם השוכנים באויר תחת הכוכבים שרים למשמעתם וארז"ל מה שנברא אש ומי' הוא הרקיע שנברא ביום ב' והוא נעשה מאש שעליו וממים שתחתיו והפילוסופי' לא ידעו מאלו מים העליונים שהוא למעלה משכלם. והנמשכים אחריהם הקשו הלא סדר של ד' יסודות הוא כן מאר"ע והחוש מעיד שכן ארמ"ע וכבר ביארתי בס"י. והרקיע הוא כחצי כדור נקובה בתוך מים עליונים כמ"ש בברייתא דשמואל. ומגיע עד מים התחתונים שהוא ים אוקיינוס כמ"ש יקוו המים אל מקום א' שהוא אוקיינוס. והגלגלים הולכין ברקיע עד שמגיעין בים אוקיינו' ואז הולכין בים וכן אמרו בפר"א שבלילה השמש הולכ' בים אוקיינוס והרקיע הזה אינו הולך רק במים העליונים. והמים שעליו הולכין עד מים התחתונים ושם מתחברין יחד וזהו ויהי מבדיל בין מים למים וארז"ל כתרי כסי דסחיפי אהדדי כשני חצאי כדו' ומעט אויר מפסיק ביניהם וזהו שאמרו שמים העליונים תלויין במאמרו של הקב"ה: ויעש אלהים את הרקיע מפני שכל הנמצאות יש להן חומר הוא בנין הגוף וצורה היא נפש הרוחני וכן הרקיע. מ"ש יהי רקיע נעשה נפש הרוחני. ומ"ש ויעש את הרקיע הוא חומר הרקיע גוף הדק. וכן מ"ש ויהי מבדיל הוא הבדל הרוחני ומ"ש ויבדל נעשה גופני דקה. בין המים אשר מעל לרקיע. הם מים העליונים השוכנים על הרקיע אשר תבניתו חצי הכדור וכלים והולכים עם החצי הכדור ובין המים אשר מתחת לרקיע הם מים התחתונים חצי כדור השנית המקביל למים עליונים יש ביניהם אויר מפסיק מעט. וז"ש המים העליונים תלוין באויר שאינן נסמכין על חצי כדור התחתונה המקביל. ויהי כן. בא מאמרו אחר מאמר ויעש לא כן בשאר ימי המעשה להורות שההבדל הגופני נשאר קיים לעולמים לא על תנאי ונס זמני כמו בבקיעת ים סוף והירדן. והרקיע וההבדל הם שני דברים ויעש הוא תיקון חומר הרקיע ויבדל הוא ההבדל הנ"ל. ויהי כן שנשארים תלוים. כדרש' רז"ל:

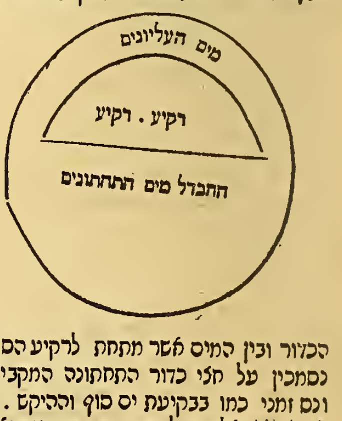

ויקרא אלהים לרקיע שמים. ויקרא גם לרקיע הזה שמים כנ"ל ויקרא רקיע השמים וז"ש בורא שמים הוא שמי השמים ונוטיהם הוא רקיע השמים ונגנז האור ע"י הרקיע הזה והוצרך למאורות להאיר על הארץ. ולכן נקרא שמים העליונים שמי השמים שהם רחוקים עוד מהשמים כאשר ביארנו לעיל במלת שמים. והשמים העליונים הנקראים שמי השמים הוא הנברא ביום הראשון. והרקיע השני הנקרא שמים הוא נברא מאש וממים. ובזה נסתלק הכרחת רש"י ז"ל בפסוק הראשון ורז"ל אמרו (פסחים צ"ד ב) ת"ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי או"ה אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועין א"ר תשובה לדבריהם מעולם לא מצינו כו' זה המאמר יפלא מאד בעיני העם האיך אמרו חכמי ישראל דבר המנגד החוש אם הגלגלים קבועים מעולם היה השמש וירח מהלכם שוה. אבל יבנה ויתבונן דברי חכמים ז"ל בהקדמת ביאור רקיע המורה על חומר כלול ש"ן רקיעים ושבעה גלגלים הקבועים בו שנ"ס הנכ"ל. ולחכמי או"ה לא נגלה זאת תעלומות החכמה לכן

אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועים כפי ראות המוחש שמהלך הגלגלים אינם שוים. אבל חכמי ישראל אומרים שגלגל קבוע כונתם על גלגל הרקיע שבו קבועים גלגלי הכוכבים ומזלות חוזרים כונתם על הגלגלים שבו המזלות קבועים:

יקוו המים. מים נקראים בלשון רבים כמו ידים ורגלים רחיים לפי שיתאימו יחד ולא יתפרדו נקרא חלק האחד בלשון רבים וכל המים נלמדים העליונים והתחתונים נקרא אחד מהם בלשון רבים: אל מקום אחד. בפדר"א פרק חמישי אמרו כשיצא הדיבור מפי הגבורה יקוו המים עלו מקצות הארץ ונעשו הרים וגבעות וכו' והוא מפני כאשר הוכן כלי קבול בארץ לקבל המים ונעשו עמק גדול והיה הכרחי לעלות הרים וגבעות במקום אחד כמ"ש יעלו הרים ירדו בקעות. ותראה היבשה מפני שכבר ידעת שיסוד המים הוא מעורב עם החול ויבחן אחרי ירידת גשמים יתחדש חול רב. והיה מאמר השם שיקוו המים אל מקום אחד העפרוריות יתאספו אל מקום אחד ותראה היבשה: ליבשה ארץ הוא בסגול ארץ הפרטי אשר ביארנו: קרא ימים לשון רבים. כמו שהמים התחתונים נקוו אל מקום אחד כן המים העליונים נקוו אל מקום אחד. ים הוא מקום בית קבול המים וכן הוא אומר כמים לים מכסים ונהרות נקרא הבית קבול נחל כי הולכין במקום מורד בין הרים יהלכון ואותו מקום נקרא נחל כמ"ש נחלי מים וכן נחלי איתן. וכן עיר שיושבת בנחל:

תדשא הארץ. ביאורו שיזדרע הארץ פעם הראשונה מעצמה כי אין כל חדש תחת השמש לאחר מעשה בראשית ולכן היה הזריעה עם היצירה שיהי' כן לדורות שיזרעו ואח"כ תוציא הארץ צמחה. וז"ש ויהי כן שנתעברה הארץ תחילה ואח"כ הוציאה צמחה. ומפני שכל חלקי הצמחים הם שלש אלה. אילנות וזרעונים. והזרעונים נחלק לשנים. ירקות וזרעונים. ירקות הם. אשר הירק נאכלים מהם ולא הזרע כמו לפת ולענן. והם הנקראים דשא וכן אמרו ועל הירקות אומר בורא מיני דשאים (ברכות ל"ה ע"א) והזרעונים הם אשר נאכלים הזרע ולא העשב כמו תבואה וקטניות כשארז"ל על התבואה אומר בורא מיני זרעים כדאיתא בתוספתא פרק ל"ד וזהו עשב מזריע זרע שאין עקרן אלא להזריע זרע. ומ"ש תדשא ולא אמר תעשיב מפני שהיא מתפעל על תיבה ראשונה. כי כן דרך הכתוב כמו ותדבר מרים ואהרן נאמרה לשון נקבה מפני שהזכיר מרים תחלה: עץ פרי. ביאורו שיהיה לו בכחו לגדל פירות. עשה פרי למינו. פי' שלא ימיר מעשהו עץ תפוחים לא יעשה רמונים. והסיקם רק למין של אילן. משא"כ בעשב שלא נתן בו כח אלא להוציא הזרע לשנה זו אבל האילן מתקיים לדורות ולכן לא נאמר בדשא ועשב למינהו וגם באילן לא נאמר למינהו אלא עץ פרי אלא עשה פרי למינו: אשר זרעו בו. שיהיה בו גרעינים שיוכל לטעת עוד. עץ פרי באורו שלא יצטרך לרכוב אותו בתוך עצו אפס יהיה כח בזרעו כשישתלו בארץ. יגדל עוד עץ פרי. ויהי כן. שנעשה הכח בארץ כן. ותוצא הארץ רבו בו השינוים. ויתכן ע"ד הפשט. כי במאמר הציווי לא בא מאמר מזריע זרע למינהו וכן אשר זרעו בו למינהו. כי בארנו כי מאמר תדשא הארץ הוא שיהא כח בארץ שיזדרע ויוציא עשב. ובעשב יהיה זרע להזדרע עוד לא יתכן בו למינו כי בעשב יהיה גדל הזרע כמו בתבן התבואה מה איכפת אם יהיה בתבן דגן או שעורים. וכן מהדגן יצמח עוד תבן ובו תבואה: וכן אשר זרעו כוונתו שיצמח מזרע הפירות אילנות. שהאילנות יגדל פירות ואצל הפירות נאמר למינו אבל האילנות אין מן ההכרח להאמר בו למינו אפס אצל מאמר ותוצא הארץ סיפר הכתוב מה שעשה הארץ בפעל שהוציאה עשב מזריע זרע שהכרחי להיות מזריע למינהו עשתה ב' דברים א' שהוציאה עשב וגם זרע שיוכל עוד לזרוע ויצמח למינו. אפס אצל הציווי לא אמר הזרע למינהו מפני שהוא כח כחו והבן: כי טוב. אחר שהוציאה הארץ נגלה תועליותיה כי טוב. יהי מאורות ולא נאמר אורות ביאורו לשון חלונות כמו מאורת צפעוני (ישעיה י"א) מפני כאשר נשתטח רקיע השמים. נשאר האור למעלה בא מאמרו ית"ש שיתהוה גופים מוכנים לקבל אור השמש שגנוז למעלה והם יאירו שבעת ימי המעשה והמה במורידי האור לנו וז"ש יהי מאורות מן אור שלמעלה והכל נברא בסדר נכון. כי כל יום הוא הכנה ליום שלאחריו. כי ביום ראשון נברא הרוח שהוא הכנה לרוחו של אדם שנא' ויפח כו' והוא נקרא רוח אלהים חיים לכן אמר תחלת המחשבה סוף המעשה וכן אמרו ורוח אלהים זהו רוחו של משיח ותהו ובהו ומים הם הכנת הארץ כמ"ש בס"י. והאור והחשך להכנת המאורות וסילוקן. והבדל המים והתקוות המים היו להכנת הזרעים. וזרעי' הם הכנת מאכל הבהמה והאדם. והמאורות הם הכנה לבעלי החיים ובעה"ח הוא למאכל האדם ותשמישו כמ"ש שלכן נבראו באחרונה (סנהדרין ל"ח ע"א) שיהיה הכל מתוקן שהוא צריך להכל: ברקיע השמים. יאירו ברקיע הנקרא שמים: להבדיל בין היום ובין הלילה השמש להאיר ביום והכוכבים בלילה וע"י יהא ידוע יום ולילה. וכן הלבנה במחשבה הראשונה קודם מיעוטה שהיתה שלימה בצורה. והיתה מעמדה נגד השמש תמיד והיתה על הארץ כל הלילה תמיד בכל השנה: והיו לאותות כמו אותות השמים כי אות מונח להורות על העתיד. והכוכבים מורים על תולדות האדם כפי קבלתם מלמעלה כמו ומאותות השמים אל תחתו (ירמיה י') ואותותם לא תנכרו (איוב כ"א): ולמועדים הם הזמנים הנועדים בין איש לרעהו הוא מחובר ממספר הימים. ולימים הוא מעת לעת יום ולילה נק' יום: ולשנים הוא תקופת השנה: פי' אחר (מדרש רבה פ' ו') לאותות אלו שבתות שנאמר יהיה לאות ביני וכו': ולמועדים אלו שלש רגלים. ולימים אלו ראשי חדשים כמו חדש ימים (בראשית כ"ט) ושנים אלו ראשי השנים. וחשב ממשלת הירח: לאותות זה ממשלת השמש שכל השבוע מחובר מימים. ולמועדים היא ממשלת הירח שהם מועדים עפ"י קביעות החדש בחמשה עשר בו ובששה בו: ולימים הוא ג"כ ממשלת הירח הוא קידוש החדש עפ"י ראיית המולד. ולשנים הוא ממשלת השמש שאנו מונין שנת החמה לכן באו העיבורים והבן שלא חשב יום הכפורים מפני שעשרת ימים שבין כסא לעשור נקראים ראש השנה לפי שנות החמה יתרים על שנות הלבנה כמספרם ולכן המעשים הנאותים הנפעלים בימים אלו חשובים ככל השנה. ולכן אין מזכירין ראש חדש בראש השנה מפני שזכירה אחת עולה לכאן ולכאן מפני שהחדש נכלל בשנה כי השנה היא ממשלת החמה והסיהרא נכלל בחמה כלילה ביום שיום ולילה נקראים יום כמו שביארנו וכן השמש זכר המשפיע נגה לסיהרא ולכן היא כלולה בחמה: והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן. ברקיע השמים בארנו. להאיר על הארץ כי מ"ש והיו לאותות כו' הם משמשים רק לאדם. לכן אמר להאיר על הארץ בקמן שכולל הארץ עם ד' יסודותיה אדם ובהמה וכל מיני צמחים:

ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. בערך הכוכבים המה שניהם גדולים. ואת הכוכבים. הוא נמשך אחר מאמר ויעש. ונמשך אחר לממשלת הלילה שהמה מושלים בלילה להאיר על הארץ. מאמר יהי מאורות הוא אמר על נפש המאורות ברוחני. ומאמר ויעש הוא גוף וחומר המאורות. אח"כ ויתן אתם אלהים ברקיע השמים

ע"ד רמז

ויאמר עשר אמירן. עשר ספירן שהם מ"ב ל"ב שבילין ועשר אמירן. כ"ב אותיות ועשר נקודין. אותיות נפש ונקודת רוח. ע"ס הם ל"ב וההם טעמים נשמה שמנהיג אותם והוא י' אמירן וזהו שם מ"ב עד ב' דבוהו שבהם נברא העולם כידוע ל"ב נתיבות במות שבהם ברא אלהים בינה בי' אמירן והוא רוח דלבא. יהי אור. אור דנהר במוחא ולבא כי מוחא וריאה מים ובקד"א שם אור כמ"ש בזוהר. אויר וכן ריאה מים ובלבא אור. וז"ש יהי אור ויהי אור. ועיקר נא' על אור דלבא כי בריאת חלקי הראש לא נכתב כאן כמ"ש (חגיגה י"ב ע"ב) מכדי בשמים פתח בריש' מ"ש דקחשיב מעשה ארץ כי המוחא סתום ולא נגלה למשה רק בבינה ואף שער האחרון לא נגלה לו וכמ"ש חמשים שערי בינה כו'. ובינה רוחא דלבא. הוא ברא את העולם בחכמה כמ"ש בתורה נתייען הקדוש ברוך הוא וברא את העולם ותורה היא החכמה וכן הלב מתייען בכל מעשיו במוח כידוע שלכן אמרו כל ארוך שוטה: וירא וגו' ויבדל וגו'. הוא טרפש הכבד מבדיל בין לב לטחול. ויקרא אלהים לאור יום וגו' כי העוה"ב דומה ליום והעוה"ז דומה ללילה. ולב זה הרוח שכוסף לעולם הבא וטחול העולם הזה ולכן אמרו טחול שוחק (ברכות ס"א ע"ב) טוב כעס שכועס הקדוש ברוך הוא על הצדיקים בעולם הזה משחוק שמשחק עם הרשעים וכו' (שבת דף ל' ע"ב) והוא רשע שהשעה משחקת לו. כקול הסירים תחת הסיר כן שחוק הכסיל. הכסיל בחשך הולך. בחשך של טחול. ולב כסילים בבית שמחה וע"ז נאמר וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך שהוא חכמת הלב וכסילות שטחול אור וחשך וז"ש הנה מטתו שלשלמה ששים וגו' שתין גלגלי דכרסיא דשה"ין לכורסיא גלי ימא שהן בבית כנפי ריאה דסחרין ללב מפחד בלילות של הטחול. והוא כל עסקי עוה"ז ותאותו לבלוע בלע והאור זה אש טר דליק וכן אמ"ש ורוח אלהים מרחפת על פני המים ויהי אור. וכל זה שאמרנו באור והחשך היא מסט' דעה"ט טו"ר. אבל נשמתא דאיהי מאילנא דחיא כל איברהו לטב ברא כמ"ש בר"מ פרשת פנחס ואור וחשך שהן יום ולילה הכל כמ"ש (שבת שם) כתיב ושבחתי אני את השמחה וכתיב לשמחה מה זו עושה לא קשיא כאן בשמחה של מצוה כאן וכו' וללמדך שאין השכינה שורה כו' וכן לדבר הלכה. שיום ולילה הן תורה שבכתב ובע"פ קב"ה ושכינתיה ולכן אין השכינה שורה כו' שהיא לילה. וכן לחלום טוב. (שבת שם) חלום היא במלכות מסט' דצדיק וזהו לחלום טוב וכן לדבר הלכה וז"ש ויהי ערב ויהי בקר יום אחד שהקדוש ברוך הוא ושכינתיה אחד וכן תורה שבכתב ושבע"פ (סנהדרין דף נ"ט ע"א) שכל האומר כל התורה מן השמים חוץ מדקדוק אחד אין לו חלק לעה"ב שאומר אין דבר זה רמוז בתורה שבכתב. וע"ז נאמר שמח בחור כו' (שבת ס"ג ע"ב) שאמרו ע"כ לדברי תורה שמח בתורה שבע"פ ויטיבך לבך בתורה שבכתב. וכן אמרו ע"כ דברי יצה"ר כו' שהילדות הוא קודם לבחרות שילדות עד כ' שנה ואומר לו יצה"ר עכשיו שמח שאינך בר עונשין ואח"כ ויטיבך לבך. מכאן ואילך דברי יצ"ט ודע כי על כל שאח"כ נענש על הכל. ואלו ב' המאמרים הם אחד על נשמתו שהיא מסטרא דע"ס טו"ר ואחד על נשמתא שהיא מאילנא דחיי. וכאן הוא יסודין אמ"ש שנברא ביום א' וביום ב' ובג' כלים של אמ"ש כמ"ש לקמן. וכן הכפילות והפשוטות כאלו שבה ימים קבל אותיות וע"ס שבהן הן נכללים בז' כמו ברקיעים כו' רקיעים ז"ת עטרת ביסוד וברקיע הא' נכלל ג"ר וכן כפולים נגד ג' כפולים ז' בז' מולקות כידוע והן כאן י"ד ימים ובששי נכלל מל' ביסוד. וזהו תוספת ה' הששי וכן ז"א וביום השביעי ג"ר שלכן נאמר בו ג"פ השביעי והן כפולים ערב ובקר וערב נכללה ביום דנוקבא נכללה בדכורא ונוקבא בשם דכורא כידוע וזהו ערב ובקר יום וידוע כי הנפש נפשט מעט מעט בולד עד שנגמר כל הולד ולכן נכנסין הע"ס של הנפש שהן ז' ימים כל אחד לבד מעט מעט עד שנגמר כל האברים שהן הנעשים בששת הימים וז"ש אחר בריאת הכל כו' יום א' ואחר הרקיע יום ב' וכן בכולם ואחר שנגמר בא שבלו בג"ר וז"ש ויכולו השמים כו' כמש"ל וכל הי"ס כלולין בזו"נ ביום ולילה בלב וטחול ולכך והגיח בו יומם ולילה: ויאמר אלהים יהי רקיע הוא כו' גולגלת של הראש המקיף את כל הראש סביב סביב עד הגרון והוא מבדיל בין מים העליונים שהוא המוח ובין מים התחתונים שהיא הריאה שעדיין לא נעשו להן כלים כמש"ל. ויהי מבדיל כו' שיהיה הפרש בינייהו כמ"ש במ"א וכאן התחיל אמ"ש א"מ ונגמר בשלישי שלכן לא נאמר כי טוב עד שנגמר בג' אבל מעשה יום ראשון הכל דברים גנוזים כחות נפשיות לכן אמר בזוהר דחסד גנזו כו' ויבא אלהים כו' כי כל כ"ב אותיות נעשים בו ב' דברים א' כתרוחני וא' גשמי ולכן נאמר בכל א' ויהי כן וזהו רוחני ובמאמר ויעש כו' זהו גשמי: מעל לרקיע כו' כמו שיש הבדל בין הרקיע למים התחתונים כן כו' ודעהו. ויקרא לרקיע כו' ושמים נבראו ביום א' הוא המוח ומעשיו לא נחסר שהוא המחשבה כמש"ל כמ"ש כך עלה במחשבה ועיין מ"ש בפרשת בראשית במעשה בראשית שלו והן שמים ושמי שמים שאמרו רז"ל בחגיגה (י"ב ע"ב) ב' רקיעין הן ור"ל אומר ז' שרקיע זה בו דבוק וילון שרקיע הוא יסוד וילון עטרת היסוד כידוע. ולכן לא פרטו הכתוב ובשמי השמים כלולין ה' רקיעין כמ"ש שם: וילון הוא הקרום שסביב לגלגלת דבוקה בגלגלת וז"ש וילון אינו משמש כלום אלא נכנס כו'. והענין כי כל הרגשים באים מן המוח מקרום שעליו אל הלב והלב משלח בכל הגוף ובלילה סותם הקרום הדבוק בגלגלת ואוסף המוח כל הרגשותיו אליו וכן כל הנפש כולה נאסף ללב ואז הוא ישן וכח המדמה שהוא פועל אז והס"א סובב אותו ומתפשט בו כמ"ש בזוהר שלכן צריך נט"י וכן אמרו בגמרא האי מאן דבעי למידע להו כו' (ברכות ו' ע"א) וכ"ה בעולם שהוילון מתפשט וכל כחות השמים מתאספים אל השמים כמו שכל המלאכים מתכנסין להיכלין ותרעין דג"ע אסתחמו וכל הנשמות שמתפשטים בין החיים מתכנסים אליו כמ"ש בזוהר ושמים הוא הראש וג"כ הלב כמ"ש שם וס"א מתפשט בו תרמוש בו כל חיתו יער וזהו חמור נוער הכפירים שואגים כו' וזהו הכלבים צועקים על מזונותיו מפורים דאתבטלו כידוע ונכנס שחרית ואז מעיר האדם ואע"ג שפעמים מעיר האדם קודם שיום מ"מ אין נשמתו חוזרת בו עד היום כמ"ש חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו עד שיום עיין בזוהר שם וזהו מחדש בכל יום כמ"ש חדשים לבקרים כו' שמחדש בכל יום נשמתו חדשה לו כידוע שנא' הנוטה כדוק כו' שהוא דוק קרום הנ"ל רקיע שמו כו' הוא הרקיע שנא' כאן כמ"ש ביום הרביעי לקמן וה' שמים כלולים במוח שמים העליונים שבו נאמר ה"פ אור ביום א' אור דמוחא דנהיר בלבא כידוע והן ה' הרגשים במוח שמתפשטים ממנו ה' חושים הידועים. וכן ה' ספי' מבינה עד הוד נו"ה תרי פלגי גופא ונכללים כולהו בגלגלת שבו יוצא ה' חוטין אל הפועל כידוע. שכולהו נכללין ביסוד ולכן נאמר בו ה"פ רקיע והן נ' תרעין דבינה כידוע. שחקים שבו רחים כו' הן נו"ה שוחקין הזרע לצדיק והוא כולל חוש המישוש שעיקרו בתשמיש כידוע. זבול שבו כו' ומקריב עליו קרבן כו' ת"ח והוא חוש הטעם שבו את קרבני לחמי וכל כלי האכילה הן כלי קרבן כמ"ש בר"מ פ' פנחס. מכון שבו אוצרות שלג כו' ועליים רעים ומערה ודלתותיהן אש כי הוא חוש הריח כחוטם בגבורה שבו ליחות רעות ותננא וכו נאמר ויעל אף וכו ישימו קטורה באפך לבטל מותנא. ופריך הני ברקיע איתנהו הני בארעא כו' כמ"ש בזוהר דב' נוקבי בחוטמא מחד תננא ואשא דסליק מלבא ומחד רוחא דנחית ממוחא ואמר בא דוד כו' וז"ש שמיעתן בלשון לנשות ריח נחוח לבכם כידוע. מעון שבו כו' חסד בו חוש השמיעה בו ואשמע

השמים להאיר על הארץ. כי האור נגנז למעלה נתן אותם להאיר על הארץ:

ולמשל ביום ובליל' ולהבדיל בין האור ובין החשך וירא אלהים כי טוב ולא הזכיר כאן בנתינה אותם ברקיע והיו לאותות ולמועדים ולימים ולשנים מפני שאף אם לא היו נתונים ברקיע היו קביעות המועדים והחדשים כמו שאנו עושים ע"פ החשבון:

ויאמר כו' שרץ נפש חיה. פי' גוף וחומר של המין שרץ שיוכלו לקבל נפש חיה. ועוף יעופף על הארץ ביאורו שהמים ישרצו חומר גם העוף שתכונתה להיות יעופף על פני הארץ ועל פני רקיע השמים והוא באויר כי על רקיע שמים משמע ומעל לרקיע לכן נאמר על פני. ואמר ועוף יעופף שיהי' לו ב' מיני עפיפות על הארץ ולפני הרקיע כמשרז"ל (ברכות ד' ע"ב) גבריאל בשתים שנא' מועף ביעף ואמר ישרצו המים ולא אמר יעופף המים מפני שמלת שרץ היא ראשונה:

ויברא וכו'. בעבור התנינים הגדולים היתה בריאה מיוחדת נפש עם בשר נברא בבת אחת מה שאמרו בריאה יש מאין כאן פי' ממה שלמעלה ממנו. כי חומר העליון הוא צורת התחתון מפני שכל נברא שהוא רחוק ב' מדרגות נק' יש מאין. כי אין ביאורו שאינו ממש ולכן נאמר אצל התנינים ויברא: ואת כל נפש חיה הרומשת אשר שרצו המים. מקודם ברא הקב"ה את נפשם כי המים המציאו חומרי אלו המינים בלבד והוא ית"ש גמר ע"י בהבראות את נפשם. ואת כל עוף כנף. ביאורו את כל נפש עוף כי חומר העוף שרצו המים. עוף היינו עופות. וכנף היינו חגבים וידוע כי האויר נחלק לג' אוירים הבהמה והחיות נבראו מאויר התחתון הסמוך לארץ לכן היו כבדים בתנועתם ולכן לא נאמר בריאה בנפשותם ודגים נבראו מאויר האמצעי ולכן הם שטים וקלים בתנועתם. ועופות הם מאויר העליון לכן הם קלים ביותר עד שמעופפים קרוב למקום יצירת נפשם ולכן נאמר בריאה בנפש הדגים והעופות ונפש החומרי של האדם הוא למטה מכולם. ונפש השכלי שלו למעלה מכולם לכן נאמר בגופו נעשה ובנפשו ויברא:

ויברך וכו' פרו נתן בהם כח ההולדה לפרות ולהשאיר מינם. ורבו שלא יהיה במקרה אבל פעמים רבות יפרו וירבו. ומלאו את המים בימים ולא בא מאמרו ומלאו בימים. מפני שא"כ היו מונחים בשולי קרקעות הים ולא הי' כח ביד האדם לאסוף אותם. לכן בא מאמרו ית' ומלאו את המים בימים. והעוף ירב בארץ ביאורו שלא יהי' פרה ורבה במים כמו עיקר תולדתו שהי' במים. אבל ירב בארץ ולא הגיע אל העוף ברכת ומלאו פן יכסו את עין הארץ. וכן בבהמות וחיות לא הי' ברכה כלל פן ירבה עליך חית השדה. וכן אל התנינים לא הגיע ברכתו ית' כלל אבל הרג את כו' (ב"ב ע"ד ע"ב):

ויאמר אלהים וכו' הזכיר כאן הארץ בקמץ. לפי שנפש בהמות וחיות נברא מכלל הארץ ויסודות השרצים נבראו גופם מן המים והיפך בבהמות וחיות: נפש חיה. ביאורו כי תכונת האדם הוא משלש אלה. נפש והיא הצומח. והמגדל. והזן. ורוח הוא החיוני ונשמה. ויסוד הבע"ח הם אפס משנים נלמדים והם נפש הצומח. ורוח החיוני. וז"ש נפש חיה מרמז על שני אלו. וחלקי הבע"ח המה נכללים בשלש אלה. הבהמות מגורתם בישוב ומשועבדים למין האדם ומזונותם על האדם שאוכלים באבום. והחיות דירתם ביערות ביתם וחפשים מעבודת האדם ומזונותם מן הארץ ולכן המה נקראים חיתו ארץ ע"ש הארץ. והוי"ו נוספת והוא סמוך אל הארץ לפי שגדלה ממנו שלא ע"י אמצעי כבהמות הישוב. ומלת ויאמר ביאורו הוא רצון. ואף במקום שנא' אצל הדיבור הוא מורה ג"כ על רצון. וידבר ה' אל משה לאמר כונתו שזהו רצון המאמר. ולכן נאמר ויאמר ה' בנחש אבל לא היה מדבר עמו לכך לא שאל לנחש מה זאת עשית. כי לא דיבר עמו שיכנס עמו בדברים אלא קלל אותו בלא ידיעתו. וכל ענין האמירה שרומז אל הנאמר אליו מדבר הכתוב כאלו מדבר עמו וזהו כי עשית זאת וכן פרו ורבו כאלו מדבר עמו: ויעש ביאורו שעשה גוף לכל נפש ונפש למינה לפי כח ועצם וטבע כל נפש כן עשה תיקון גופו למינו. ואת כל רמש האדמה לרבות שקצים ורמשים ושרץ העוף. כי מיני השרצים המה ארבע. שרץ המים. ושרץ העוף ושרץ הארץ מחולקים לשנים שקצים ורמשים והמה נגזרים מארבע יסודות. שרץ המים מיסוד המים. ושרץ העוף מיסוד האויר. ושרץ הארץ מיסוד הארץ. וסוגי שרץ הארץ. המה מחולקי' לב' מינים. שקצים ורמשים הוא מין א' רמשים המה הפרים ורבים והשקצים המה הנולדים מעיפושים. והמין הב' הוא נגזר מיסוד האש מחמום האשפות: למינהו נכתב באות ה"א וי"ו. כי רז"ל דרשו על ישקני מנשיקות פיהו כנשיקות חתן וכלה ובא דרשתם ז"ל בעבור תוספות אות ה' ו' אילו נאמר פיו היה נשמע מנשיקות זכר ואלו נאמר פיה היה נשמע נשיקות נקיבה עכשיו שנא' פיהו נשמע נשיקות זכר ונקבה וז"ש כנשיקות חתן וכלה וכן רמז כאן למינהו בה"א וי"ו על מין זכר ונקבה: ויאמר אלהים כו'. נעשה אדם. ביאורו מפני שהאדם נברא אחרון לכל הנבראים לכן אמר הקב"ה אל כל הנבראים שיתנו חלק מתכונתם בגוף האדם. כי הגבורה מיוחס אל הארי. והמהירות אל הצבי. והקלות אל הנשר. והערמימיות אל השועל. והיקש. וכן נפש הצומחת הוא הצומח ונפש החיוני בבע"ח ויאחימו כלם באדם. ומלת צלם נופל על צורת הדבר וגמרו ובע"ח יתעלו על הצומח בנפש החיוני. והיא צורתו. וכן הצומח על הדומם וז"ש בצלמנו שצורת כל המינים יתאחדו במין האדם כדי שיכבשו כלם תחת ידו דצח"מ וע' כחות הטבע והשכל שלכן הוא רודה בכל. ונתן בו חלק אלוה ממעל שהוא יעבוד להש"י. כדמותנו כל מה שיש בעולם יש באדם וכן נשמתו נדמה לקונו בה' דברים מה הקב"ה מלא כל העולם כו' (ברכות יו"ד ע"א) וז"ש כדמותנו: ומ"ש בצלמנו ביאורו בצלם הראוי לפי נשמתו. בצלם אלהים פי' בצלם המלאכים. ואמר כדמותנו לפי שמיני בע"ח ויבדלו זה מזה באבריהם כשארז"ל (בכורות פ"ז מ"ד) עיניו גדולות כשל עגל קטנות כשל אווז וכן ארז"ל (שבת ע"ד ב') מ"ט גמלא זוטרא גנובתי' ותורא אריכתא' גנובתי' קרנא דקמלא רכיכא ע"ש והסימנים האלו מיוסדים על אדני תכונת'

על דרך רמז

ואשמע את קול כנפיהם וכו לימד התורה כמ"ש בס"י. וז"ש (חגיגה י"ב ע"ב) אר"ל כל הפוסק כו' זהו דין שכלול בחסד וכן חסד בדין יפתח ה' לך את אוצרו הטוב ב' נוקבין דחוטמא וכן ב' אזנים כנ"ל והקדים מעון למכון שחוטם מתחיל גבוה יותר מאזנים. ערבות בינה והוא חוש הראות שם ואראה את ה' יושב על כסא כו' שרפים ואראה את החיות וארא והנה אופן אחד כו'. וז"ש שם אופנים ושרפים כו' וכל ההרגשות ע"י הקרום הדבק בהן והיא החכמה שהיא חיות כל האדם כמ"ש והחכמה תחיה את בעליה. ונקרא חיה כידוע. וז"ש עוד רקיע א' למעלה כו' ועליו כאבן ספיר דמות כסא קד"א כידוע. ועל דמות כו' כמראה אדם כו' היא החיה והיא נשמת האדם והכל שוה חכמה מכאן ואילך הוא כתר. וז"ש עד כאן כו' מכאן ואילך במופלא כו' וזהו מלכות דסליק לכתר שכתר דבוק בוילון בסוד נעוץ סופן וכולן בראש שנקרא שמים. ויהי ערב כו' כנ"ל:

ויאמר אלהים יקוו כו' שהיו מתפשטים בכל הגוף אל מקום א' בריאה וכאן בריאותו וכו י"ג משם מ"ב. ונשאר ל"ב ללב כמ"ש בס"י וכן ו' עזקאן דקנה ו' כנפי ריאה ובריאה עצמה גי' אחד זהו אל מקום אחד: ותראה היבשה. הוא הכרס שכולל כל הבטן שהיא ארץ הפרטי'. וכאן גלה האויר בעולם וכן בנפש. והיא מקום לנפיחת הריאה ברוח דנשיב בגוה והיא הגויה בנפש: ויקרא אלהים ליבשה כמ"ש כאן בריאות הארץ הפרטי ובטן כנ"ל. ולמקוה המים ר"ל מקום המים כמ"ש במ"א והוא הריאה. והן ז' ימים וז"ש ימים ר"ל רבים. וכן הריאה נשמת כנפי הריאה שסוככים לא"י לבות נור דליק כמש"ה מי יגור לנו אשא אוכלה משכן השכינה והתורה והריאה עצמה שהן התומה היא למטה סוף הריאה למערבו כי הראש מזרחי כמ"ש מראש מקדם וכן ים הגדול סוף א"י במערבו וכאן נגמר מלאכת אמ"ש וז"ש כאן וירא אלהים כי טוב:

ויאמר אלהים תדשא כו'. כאן התחיל בריאת י"ב מנהיגים שהן בארץ בבטן והן כלולים ב"ע. ב' ידים באחד ב' רגלים באחד ב' כליות בא'. והן ג' פעמים ג'. והן נבראו בג' ימים. יום שלישי וחמישי וששי בכ"א ג' וביום ד' ז' שערים כמ"ש. וכאן הם ג' מינים. דשא. עשב. עץ פרי. והן ג' כלי האכילה. קיבה קורקבן ודקין. שאלו ג' מינים הנז' לאכילה כמ"ש לקמן ביום הששי הנה נתתי לכם כו' והן ג' כחות בנפש הצומחת שבא ע"י האכילה כח המגדל וכח הזן וכח המוליד בדומ'. והם נגד ג' מינים הנ"ל. ולכן נאמר אצל עץ פרי למינו כו' שהוא המוליד בדומה. ותוצא הארץ כו' האמורה בלב נגד ג' חושים שבג' האברים הנ"ל: ועשי' נגד ג' אברים עצמם הנ"ל ונאמר פרי אצל עשב ג"כ למינה כמ"ש שנשאו ק"ו בעצמ' והו' הזן שג"כ זן למינהו כמשרז"ל אבר מחזי' אבר. ועץ עושה פרי כו' שהזרע כלול מכל האיברים ומכל אבר נעשה אבר. וז"ש אשר זרעו כו' וכן הן ג' נפשות הצומחת והחיוני והמשכלת נר"ן וכולן ניזונין ע"י האכילה שהם נגד ג' כחות הנ"ל המגדל נגד הצומחת שמגדל האברים והמוליד והזן נגד חיוני ששומר רוח האדם בקרבו ע"י שזן את האיברים והמוליד בדומה נגד המשכלת שמוליד ג"כ בדומה שמבין דבר מתוך דבר והשכל הוא עה"ח למחזיק ואהביה יאכל פריה נצר תאנה כו' מפרי פי איש תשבע בטנו בטן כו' וז"ש ושלא יהיה שכלך עקר כו':

ויאמר אלהים יהי מאורות כו'. הן ז' שערים בנפש שהן נגד ז' כוכבים כמ"ש בס"י ברקיע השמים בגלגלת הראש כו' והן ז' כפולין וזהו להבדיל שע"י ניכר האותות לחוזין בכוכבים כן ע"י ז' שערים האלו כמ"ש בת"ז ת"ע בעיינין בקריצא דעיינין בחוטמא בקמיטו כו' באודנין ב' בפומא כו'. ולמועדים שהן נגד ז' תפלין כמ"ש בז"ח ונגד ז' כוכבים כידוע. וכן נגד ז' שערים. ולימים שהיום י"ב שעות וכן י"ב שעות הלילה והן ע"י י"ב מזלות בדכורא ובנוקבא כמ"ש בס"י וכן הן בראש כמש"ל. ולשנים ג"כ י"ב חדשים נגד י"ב מזלות כמ"ש שם:

והיו למאורות כו'. והקשו בגמ' אור ביום ראשון נברא והכתיב ויתן אותם כו' כדר"א (חגיגה י"ב ע"א) אור שנברא ביום הראשון אדם צופה בו כו' כיון כו' עמד וגנזו כו' שאור הראש הוא אור השכל אור דנהיר בלבא שאדם מסתכל בו ומשיג בו את כל העולם והוא אור הגנוז לע"ל שאז ותמלא הארץ דעה. להאיר על הארץ. להתנהג בו גבולות עמים שהן למספר ב"י י"ב מנהיגים את הארץ הגוף אבל לב"י אין מזל לישראל שהן למעלה מן הטבע ומתנהג באור דנהיר בם:

ויעש כו' את שני המאורות הגדולים חמה ולבנה הם ב' עינים שהן עיקר המאורות שמאירין לאדם שרואה בם כמ"ש ועיניו כשמש וכירח וכמ"ש בס"ת אע"ג שסדר יצירתם אינה כן כמ"ש בס"י:

את המאור הגדול כו'. עין ימין ועין שמאל וע"י מתנהגין הלב כמ"ש עינא ולבא סרסורא דעבירה והלב כולל ימין ושמאל שמאל בטחול לב כסיל לשמאלו וזהו לממשלת כו' עין ימין מתנהג לב ימין וזהו המאור הגדול לממשלת היום ובשמאל השמאל וזהו את המאור הקטן: וז"ש שורייקא סומקא דעינא בלבא תלי. ואת הכוכבים הן י"ב מזלות ושאר הכוכבים והן שערות הראש כמ"ש בת"ז. ת"ח בנימין דרישא שהן כוכבים ומזלות דל"ל חושבנא והן י"ג נימין. וי"ג ארחין דשערי שהן י"ב מזלות. ותלי הכולל אותן כמ"ש בס"י. ושאר השערות שאר הכוכבים והן ע"ג ז' השערים כמו המזלות וכוכבים שהן בגלגלת ח' ע"ג ז' הכוכבים וז"ש ראיתי עיני דנשקי אהדדי הלב אחותו כמ"ש פתחי לי אחותי כו' כמ"ש בת"ז והיו הכרובים שידוע שהן תפארת ומלכות הכרובים כרובי עינא פורשי' כנפים גדפי עינא כו'. בזמן דמסתכלין בארח מישור. ופניהם איש אל אחיו יחוד בזו"נ ובזמנא דלא מסתכלין כו' נחש עקלתון כו' כי המות יפריד כו' שהוא ס"א המפריד היחוד כו'. ערוה ע"ר ו"ה כידוע וזהו אסור להסתכל בעריות וזהו בעה"ז עו"ר. אבל באילנא דחיי שנאמר בכל לבבכם שני המנהיגים ופניהם כו':

ויאמר אלהים ישרצו כו'. הן הידים והכליות והרגלים שעיקרן ב' ביצים ע"כ נקרא נ"ה השוחקים מן כנ"ל וזהו שרץ נפש חיה הכליות וביצים שהן ממים של הריאה שהן מבשלין הזרע כמ"ש בר"מ פ' פנחס ותרין כוליין כו' דמבשלין הזרע דנחיתי מן מוחא ומבשלין מיא דמקבלין מן כנפי ריאה וכן הביצים וכאן כוללן יחד. ועוף יעופף כו' הן הידים שהן הגדפים שמעופפים בהן כידוע וז"ש ועוף זה מיכאל. יעופף זה גבריאל שהן תו"ג ב' ידים כידוע על הארץ באויר בגוף בגויה. על פני רקיע השמים שמעופפים על פני רקיע שמגביהים הידים עד הראש. רום ידיהו נשא כו':

ויברא אלהים את כו'. עכשיו פרטן התנינים הגדולים הן ב' הרגלים שהן גדולים והן לויתן נחש בריח ונחש עקלתון כמ"ש כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם ואף לויתן כו' והן הב' ביצים. ואלמלא מזדווגים זה לזה היו מטשטשים את כל העולם שכל האיברים עושים פעולתם תמיד חוץ מן הביצים כי אם ע"י מחשבה וזה סרסן כו' שהם מזונים בעצמם שלכן אמרו (נדה י"ג ע"א) מותר לסייע בביצים מלמט' והאמ' כוללן וז"ש לויתן זה יצרת לשחק בו כמ"ש הבאת לנו כו' לצחק כו' וז"ש י"ב שעות כו' ג' ראשונות כו' שי"ב נחלקין ד' פ' ג' כמ"ש בס"י כד' אותיות הוי"ה וז"ש (ע"ז) ג' הראשונות יושב ועוסק בתורה מימינו אש דת למו שניות יושב ודן כו' בשמאל. שלישית יושב וזן כו' בת"ת ואתה מחיה את כולם וזהו כ"ו כל"ח נגד שם הויה שכלול בת"ת. רביעית יושב ומשחק עם לויתן זה הזיוג עם מל' וז"ש מיום שחרב בהמ"ק אין שחוק כו' ברביעית מה עביד כו' שאין זיווג בזמן הגלות יושב ומכלכל. ואת כל נפש כו' הן כליות. ואת כל עוף כו' ידים כו':

ויברך אותם כו' פרו ורבו כו'. כי מן הכליות וביצים פו"ר. וזהו שנתברכו זרעו של יוסף וידגו לרוב כו' ויוסף הוא הצדיק מה דגים אין העין שולטת כו' שהן מחופין בבטן והן ב' שבטים שיצאו מיוסף כי י"ב שבטים י"ב מנהיגין בגוף כמ"ש בס"י והעוף ירב כו' שהן ב' מוחין שמתבשלין בב' ידים ותו"ג בה' אצבעות בימין וה' אצבעות ביד שמאל כמ"ש חכמה נחית בימינא ובינה נחית בשמאלא וכל ברכה שריא בידים. וישת אביו יד כו' והידים צריכים לברכה כמ"ש ולברך את כל מעשה ידיך ואמרו אין מעשה ידיו של אדם כו':

ויאמר אלהים תוצא הארץ כו'. הן מרה כנגד טחול בהמה מרה שהוא גיהנם כמ"ש בזוהר ובר"מ מרה דאיהו גיהנם כו' והוא שור המזיק שהוא כלתך השור בזוהר פ' בלק דא גלים בדיוקנא דשור וכל כו' לאעלא בגיהנם לחיך לנו כו'. ורמש כבד עם יותרת שיותרת הוא נחש כמ"ש בזוהר בכמה מקומות וחיתו ארץ טחול וזהו עפר וכ"ז בנשמתא דעו"ר כמ"ש בר"מ אבל בנשמתא דאילנא דחיי כל זה היא בסטרא דקדושה כמ"ש שם: ויעש כו' רוחניים וגשמיים כו' וכאן נשלם ג' וז' וי"ב:

ויאמר אלהים נעשה אדם כו' לבא שהוא כלל האדם והוא א' ע"ג שלשה כו' בצלמנו כדמותינו זוגות המים בזה לב' לבות ובזה לב שלם. ולכן נקרא לב בזה נשמה ובזה רוח ובמות אש שורפת וכן לב נור דלוק וכן הוא בצלמנו כנ' ואמרו בצלמנו דכורא. כדמותינו נוקבא כי ב' בתי לבא דכורא

על דרך רמז

דכורא ונוקבא ית"ש ויצ"ה ואמרו בזוהר זכה נעשה לו עזר בכל לבך. ועיקר העבודה בינס"ר כידוע והוא בעץ החיים. לא זכה בע"ה טו"ר כנגדו והוא בצלמנו כדמותנו שמות כולל חו"ג זו"נ. וירדו בדגת הים כו' שהן כל מנהיגי הגוף וכן נאמר למטה הנה נתתי כו' שלב מושל בכולם למשוך לרצונו כמ"ש איזה דרך כו' רואה אני כו' ואמרו זכה רודה בכולם לא זכה ירוד שכולן מושלין בו שלבא ביניהם בדוחקא בצערא וימררו את חייהם כו' וידוע בהרבה מקומות :

ויברך כו' פרו ורבו כו' חיבור ב' שבתים של הלב ומהן כמה ענפים מתפשטים כל המדות טובים שכליות ומעשיות וכולם לטוב. בזמן שהן מסכימים לדעת ה' ופניהם איש אל אחיו כנ"ל : וכבשה. ארז"ל (מדרש רבה פ' ח' יבמות ס"ה ע"ב) וכבשה כתיב איש דרכו לכבוש כו' מס"ט דימינא והיא נכללת בו :

ויאמר אלהים הנה נתתי כו'. כלי האכילה לזון את כל האיברים ומבררו דכולא נטיל לבא והשאר מסלת לכבד ולשאר אברים שהן ולכל חית כו' הצומחת כנ"ל : וירא אלהים את כל אשר עשה כו' וכולם נכלל באדם שהוא עולם קטן וזהו את כל כו' שכל הבריות שנברא בימי המעשה נכלל בו וז"ש בצלמנו כו' כמ"ש במ"א. והכל נברא בשבילו וכן בלב שהכל נכלל בו ובשבילו וז"ש בצלמנו בצלם כו'. וכן בעולם שאדם הוא לב העולם. והוא נוטל שפירו דכולא ומבחר שבו מסלה למוח שהיא נשמתו שבשמים. וז"ש הקרבנות ואילולי האכילה. אם המות שורף כל הגוף וכן משבטלו הקרבנות אין לך יום (סוטה מ"ט ע"א) כו'. וזהו לחמי לאשי אש שבמות בשמים אריה נחית שהוא מורה על מזבח שהם לבא והשאר מסלת התמנית כו' :

והנה טוב מאד ארז"ל טוב זה יצ"ט. מאד זה המות יצה"ר שהוא באדם לבא כנ"ל זכה כו' ועיקר העבודה בו ולכן נאמר מאד : ויכלו השמים כו' גוף ורוח ותולדותיו. ויכל כו' ארז"ל מה הי' חסר מנוחה כו' והוא בינה בג"ר ג' פעמים השביעי ג"ס כלל כל הנתיבות ג"פ אלהים ואין בו מעשה לשבת יצרה. וישבת יחוד. ויברך ברכה. ויקדש קדושה. הרי יב"ק בג"ר ויכל הכלית מלכות. וכאן נשלם ע"ס שכלל כנ"ל לב' נתיבות :

ומזגם ויוכרו בסימני איבריהם. וכן אלו הסימנים באברי האדם כפי תכונתם וטבעם יורו עליהם סימני איבריהם וז"ש כדמותנו. וירדו בדגת הים והוא שרץ המים ובעוף השמים המה עופות. ובבהמה המה בהמות. ובכל הארץ המה חיות הארץ אשר חיותן מהארץ כדלעיל. ובכל הרמש הרומש הוא רמש הארץ ושרץ העוף ובכל מרבה שרץ העוף. כי שרץ העוף נכלל בשרץ הארץ כמו שאמרו רבותינו ז"ל (פסחים כ"ד ע"א) אכל פוטיתא לוקה ארבע. נמלה לוקה חמש. צרעה לוקה שש מפני ששני לאוין נאמרו על כלל השרצים וכשאכל פוטיתא הוא שרץ המים לוקה ארבע. ב' על ב' כללי הלאוין וב' בשביל הנאמר בשרץ המים. וכשאכל נמלה לוקה חמש. שנתוסף עוד א' בשביל שרץ האויר שנכלל בשרץ הארץ. ולמדו רז"ל זה מלשון הכתוב (ויקרא י"א) זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרומשת במים הוא שרץ המים ולכל נפש השורצת על הארץ. הוא שרץ הארץ. ושרץ העוף לא נזכר כלל משום שנכלל בשרץ הארץ. ומ"ש וירדו לשון רבים הוא מוסב על אדם ואשתו כמ"ש זכר ונקבה בראם וכן בפ' נח בא מאמרו ית"ש ומוראכם וחתכם יהיה כו' בכל אשר תרמוש האדמה. הוא שרץ האדם. ובכל דגי הים הוא שרץ המים ושרץ העוף לא נזכר כלל מפני שהחטא גרם שנלקחו מהם רדיות הבע"ח אפס ניתן להם המורא והחתת. וידוע כי כל דבר הנעדר לא יוחזר לאיתנו בלתי דבר הנחסר ונפחת אף שחזר להם אחר המבול המורא וחתת נעדר להם מורא וחתת של שרץ העוף כאשר מצאנו ראינו בזבובים ושאר המיכים אשר יעמדו על פני האדם ממש וזהו מחסדי הש"י שלא נלקח המורא מבהמות וחיות הארץ :

ויברא כו' בצלמו ביאורו בצלם הגבוה והמעולה בצלם אלהים. וכבר ביארנו כי כל הנמצאים העומדים למעלה מן הרקיע נקראים אלהים כמו פלג אלהים מלא מים. ביאורו מים העליונים שנפלג ממים התחתונים הם מלא מים. לפי שהמים התחתונים אינם מלאים כמ"ש והים איננו מלא (קהלת א') אבל חצי העליונים המה מלאי' ואינם חסרים ע"י אידים. לכן בא מאמרו ית"ש שיברא האדם בצלם כל המלאכים והעולמות והנמצאים שהם למעלה מן הרקיע. ואמר ברא אותו ואח"כ ברא אותם שבתחלה עלה במחשבה לברוא אחד (ברכות ס"א ע"א עירובין י"ח ע"א) ואח"כ נבראו שנים. כי נבראו שנים נפרדים בגופם וכן בנפשותם. והיא זה כדי שיוכלו להוליד נפש כלולה מנפשות האב והאם. שהם היו בתחלה מחוברים וכלולים ביחד ואח"כ נפרדו ובוולד נכללי' ג"כ יחד וכמו שפי' הרשב"א ז"ל בחי' אגדות. ואמר ויברא הוא בריאת הנשמה והוא בצלמו והוא עיקר האדם כי הגוף נקרא בשר האדם ואח"כ פרט הכתוב סדר בריאתם כי מתחלה קודם היצירה לא היה לו רק נפש א' כלולה מב' ואח"כ חלק לשתים וז"ש בצלם כו' כי נשמת הזכר והנקיבה הן בשלימות ונקראו אדם כמ"ש כל השרוי בלא אשה כו'. (יבמות ס"ב ע"ב) : ויברך וכו' ויאמר להם אלהים כל המאמרות הראשונות ביאירם על רצונו ית"ש כמו ויאמר ה' לדג (יונה ב' י"א) לפי שהשגחתו ורצונו נמצא אל כל הנמצאים בדרך נסתר. ואל הדג בדרך נוכח. וכן ברכת הדגים היה אל נוכח. וכן אל האדם בא מאמרו בנכח. וזהו כוונת רז"ל (בכורות ח' ע"א) ג' משמשים פנים כנגד פנים לפי שה' דבר עמהם כוונתם שבא להם דיבור לשון נכח. כמו שיש חילוק בין הנביאים בין דיבור לדיבור אע"פ שלכלם היה מדבר אבל לא דיבר פנים בפנים אלא עם משה. כן הוא באמירה שלכלם לא היתה אמירה ברמז לנכח אלא עם שלשה אלו שלכן נאמר אצל הדגים פרו ורבו בלשון נכח. והעוף ירב בארץ לשון נסתר. וענין הנכח הוא בהשגחה יתירה שלכן קללת הנחש היתה גדולה וכן ברכת הדגים היתה גדולה מאד שלכן נאמר וידגו. וכן ויאמר ה' לדג ולכן ארז"ל עשרה מאמרות הן והא תשעה הוי כו' כי ויאמר אלהים פרו ורבו איננה חשובה מן מאמרות הבריאה כי היא לברכה. פרו שיהיו פרים ורבים ולא יהיו עקרות. רבו שיולידו פעמים רבות. ומלאו את הארץ ביאורו שלא יהיו נמצאים במקום אחד. אבל ומלאו את כל כדור הארץ. וזה היה חטא דור הפלגה שזמו לעשות נגד כוונת הבריאה ורצונו ית"ש להאסף במקום אחד. אמנם נהרס עצתם מאתו ית"ש מפני שהיה מקביל לעומת כונת הבריאה כנ"ל : וכבשה ביאורו שיעשו עמה כפי מגמת לבם. הן להרוס ולחפור ולפתח ולשדד האדמה : ורדו כו' כבר ביארנו. ובכל חיה כו' פי' נפש חיה כתרגומו והוא כולל כל מה שנברא מהארץ בהמה וחיה ורמש : ויאמר אלהים הנה נתתי לכם הוא ג"כ מעשרה מאמרות מפני שנתן כח בזרע ופירות שיזונו ויסעדו את לב האדם לא כן עשב השדה. ולכל בעה"ח נתן כח בעשבי השדה שיזונו מהם ולא מתבואות וזרעים ופירות כי לא יסעדו את לבם :

וירא אלהים וכו' את כל אשר עשה. ביאורו כי ראינו בדבר אחד יהיה טוב בעצמו וכאשר יתאימו לנמצא זולתו יהיה בלתי טוב אמנם מפעלי הש"י המה טובים בעצמם וגם עם חבור זולתם. רז"ל דרשו (מדרש רבה פרשה ט') טוב זה מלאך חיים מאד זה מלאך מות. כוונתם לא שהמות הוא יותר טוב מהחיים. אפס כונתו בעבור שכתב מאד משמע שהמות הוא ג"כ טוב שאין דבר מהנמצאים שיהי' בלתי טוב ויוצא מן הגדר. ואמר מאוד שתכלית הכל בשביל האדם שיעבוד לבוראו לכן נאמר בו מאוד : יום הששי כבר ביארנו : ויכולו השמים והארץ וכל צבאם. הודיע' לנו התורה כשם שיש צבא הארץ אשר נבראו בששת ימי המעשה כן נבראו בששת ימי בראשית צבא השמים :

ויכל וכו' ההבדל בין כילוי לשביתה הוא. כי שביתה מונח להורות על העדר המלאכה והפסק באמצע מלאכתו. וכילוי נאמר על גמר מלאכה הוא רגע אחר גמר המעשה כי אין ניכר גמר המעשה אלא אח"כ כשאין עוד לעשות. לכן מן ההכרח לאמר ויכל וישבות. אלו נאמר ויכל הייתי אומר שכלה את מלאכת הנזכרים. ואח"כ התחיל מלאכה אחרת לכן נאמר וישבות המונח על העדר והפסק באמצע המלאכה. לכן לדורות נצטוינו. כאשר יגיע שבת לפסוק באמצע ושלא לחשוב על מלאכת חול איך לעשות עוד :

ויברך אלהים רז"ל דרשו (מדרש רבה פרשה י"א) ברכו במן קדשו במן. מפני שבשבת לא מצאוהו בשדה והוא הקידוש. וז"ש על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים הוא הברכה. וכן לדורות מה שאנו שובתים בו ממלאכה הוא הקידוש. כי קידוש הוא לשון פרישה. והברכה הוא שאנו מסכימים ביום השבת ואין אנו נצרכים להשתדלות פרנסת היום כי הוא מוכן מיום הששי: מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. ביאורו כי לעשות משמעו לעתיד והוא כי הקב"ה מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. וחידוש מעשה בראשית ליום השבת הוכן מיום אתמול וביום השבת שבת אף ממנו וז"ש מכל והבן: וז"ש בליקוטין ח"ג דף קמ"א וז"ל אשר ברא אלהים לעשות. ענין השבת הוא כי בכל ששה ימים הראשונים הוציאו כ"א פעולותיו וביום השבת נחו כלם ואע"ג שהכל נברא באותן ששה ימים מ"מ הכל בכח אבל בפועל הקב"ה מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית והוא הוצאתן לפועל וכ"א מוציא פעולתו ביומו תמיד ובשבת שובתים וז"ש הכתוב אשר ברא אלהים לעשות פי' שברא הכל לבד לגמור הפועל. וזהו ג"כ כוונת המצות שיוגמר התכלית בפועל כמ"ש במקום אחר. ולכן ואדם אין לעבוד את האדמה וכל שיח השדה טרם יצמח שלא היו למעלה עד שיהיו למטה : וכן הוקם המשכן משכן סתם וז"ש (ב"מ כ"ט ע"א) אוקירו לנשייכו וכו' שהאשה מצפון ומשם זהב יאתה עכ"ל הזהב :

אלה וכו' תולדות השמים לא נזכר למעלה. ובאה התורה להודיענו שתולדות השמים המה מכוונו' לעומת תולדות הארץ כי במאמר וכל צבאם גילה לנו שיש ונמצא צבא השמי'. ובמאמר זה גילה לנו שהם מכוונים כנ"ל : רז"ל דרשו כל מקום שנא' אלה פסל את הראשונים אלה תולדות השמים והארץ פסל תהו ובהו. ביאור' שפסל את תהו ובהו מהיותם תולדות הארץ. אפס הם עיקרי וחומרי הארץ כאשר ביארנו במקומו : בהבראם. ביאורו כי לא נזכר אצל תולדות הארץ בריאה. אפס עשי' ויציר'. עשי' שנא' ויעש. יצירה כמשרז"ל כל מקום שנא' ויהי אינו אלא לשון יצירה. והודיע לנו בזה שהם אצלינו ג"כ בריאה : ביום עשות. ביאורו שכולן נבראו ביום הראשון ואצל התולדות היה הבריאה ביום הראשון והיצירה והעשיה בשאר ימי המעשה. ה' אלהים כאן הזכיר שם הוי"ה ב"ה. מפני ששם אלהים מורה על ההשגחה כאשר ביארנו. ושם הוי"ה ב"ה מורה על שם שהוא נותן חיות לכל ואינו שורה אלא על עולם מלא כמש"ה והוא באחד ומי ישיבנו (איוב כ"ג) פי' באחד שאינו שורה אפס כשהעולם אחד באחדות. וכן שמע ישראל כו' שיהיו ישראל מיחדים עצמם ומחברים עצמם במחשבה. ה' מורה על קדמותו קודם בריאת העולם. אלהינו. מורה על זמן הווה. כמשה"כ אני ראשון ואני אחרון הוא מורה על עבר ועתיד. ומבלעדי אין אלהים מורה על הווה. וכן אזמרה לאלהי בעודי (תלים קמ"ו) הוא על זמן הווה. וה' השני מורה על זמן העתיד. אחד הוא שורה כשהעולם אחד ושלם אז מיחד את שמו עליו : והקדים ארץ לשמים שתולדת הארץ מבואר ותולדת השמים באו ברמז : וכל שיח השדה. הפסוק הזה הוא קשי ההתכה כי הזכיר בפ' ראשונה ותוצא הארץ דשא עשב כו' עץ עשה פרי. שנית התחיל בארץ וסיים באדמה. ויתכן שהאילנות והעשבים הנזכרים כאן אינן שהוציא' הארץ אבל הן הנזכרים בקללת האדם וקוץ ודרדר תצמיח לך. ושיעור הכתוב כך וכל שיח השדה פי' אילני סרק הגדלים ביערות ונקראים שיח ע"ש שמשיחין זה עם זה כמ"ש מפני מה קולן נשמע כו' (עיין במדרש רבה פרשה י"ג) השדה פי' יער כמו עשו איש שדה ההולך ביערות לצוד ציד וכן ולכל חית השדה הם הגדלים ביערים כמ"ש בו תרמוש כל חיתו יער (תלים ק"ד) וכן וחית השדה השלמה לך (איוב ה') וכן עשב השדה ביאורו עשבים הגדלים מעצמם שאינם מזריעים זרע כי לא המטיר היא בתחילת הסיפור עד שיבוא לחטא האדם וקללתו קוץ ודרדר. וכן אלה תולדות יעקב ולא נזכר יחס תולדותם עד שספר יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה כו' וענין מכירתו עד שבאו למצרים ושם גמר הענין ואלה שמות בני ישראל בפ' ויגש : וההבדל בין מלת ארץ לאדמה היא בגבות המדבר כאשר יחפוץ לרמוז על אדמת עפר אם לעבד

אותו או על פירות יאמר אדמה. וכאשר ירצה לדבר על מדתה יאמר ארץ או כלל העולם או ה"י נפרטות לכן ארז"ל על פירות הארץ אומר בורא פרי האדמה שכוונתו על פירות הצומחין מן האדמ' שזרע ונעבד חוץ מן הפת שעל הפת אומר המוציא מפני שבשבעת המיני' מיוחדת להם ה"י לכן מברכין אחריה' ברכת על הארץ. ואנו מתפללין משיב הרוח ותן טל ומטר כונתינו על ה"י לכן תקנו על הפת לומר מן הארץ המורה על ה"י שאחר ארצות שותי' תמצית ה"י לכן כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ. על כלל הארץ. ואדם אין לעבוד את האדמה על פרט האדמה שעובד בה והבן: ואד יעלה מן הארץ בב"ר פליגי ר' יוחנן ור"ל. ר"י אמר אין עננים אלא מלמעלה שנא' ואתו עם ענני שמיא. ור"ל אמר אין עננים אלא מלמטה שנא' מעלה נשיאים מקצה הארץ ובפדר"א אמר בזמן שישראל אין עושין רצונו של מקום ממים התחתונים הם שותים. והטעם מפני שישראל מחברים שמים וארץ במעשיהם הנאותים אז יורידו הגשמים מלמעלה ואם לא נעצרים מלמעלה וז"ש ואדם אין לעבוד את האדמה כמו לעבדה ולשמרה. ולכן ואד יעלה מן הארץ מפני שלא היו זכות מעשים להוריד הגשמים מלמעלה אז אד עלה מן הארץ שעננים שתו מן המים התחתונים ואמר מן הארץ מפני שהאדים עולים מן תערובת הארץ ויסודותיה: והשקה את כל פני האדמה הפרטית הצריך לעבדה. אד הוא ענן ולפי שכל צרה ר"ל נמשל לענן וחשך לכן נקרא אד: יעלה לשון הוה להורות שענינו תמיד כך הוא: וייצר בשני יודין דרז"ל שני יצרין יצ"ט ויצ"ה (ברכות ס"א ע"א). והוא מרומז ג"כ בפסוק להנחיל אוהבי יש ודרז"ל עתיד הקב"ה כו' ש"י עולמות. עניינו שהאדם קונה אותם בשני יצרים שלו ש' עולמות בשבירת יצ"ר ועשרה עולמות בשמעו אל יצה"ט והם מרומזים בתיבה ש"י ימין ושמאל. וייצר עולה ש"י: עפר מן האדמה. ביאורו עפר הוא עפר תיחוח. האדמה הוא אדמת סלע הקשה. ולפי ביאר אותו בשר ועצמות והוא עיקר בנין האדם כי הגידין הם לחבור האיברים והעור לכסוי ולכן יצר הבשר מן עפר תחוח והעצמות מן הקשה. וכה"א ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו (דניאל יב) לפי שיחיה אותם ויבנה תחילה עצמותם ואח"כ הבשר לכן אמר אדמת עפר וכן אמר אך עצמי ובשרי אתה (ראשית כט) לפי שאב (נדה לא ע"א) מזריע הלובן שממנו העצמות ואמו מזרעת האודם שממנו הבשר. ולבן היה עם יעקב ממשפחה אחת מאמו שהיה אחי אמו ואביו ממשפחת נחור. לכן אמר עצמי ובשרי אתה: ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. ביאורו כאשר נפח בו הש"י את נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה אז נתהוה בו נפש הצומחת ורוח החיוני בפעם אחת כי חלקי הכחות באדם המה חמשה. הגוף. נפש הצומחת. רוח החיוני. נשמה. וחיה היא המחיה את כולם אבל יחידה אינה באדם. אפס בימות המשיח תהיה באדם וכן במעמד הר סיני ויחן שם ישראל כאיש אחד בלב אחד ומה שחלקו הראשונים לג' נפשות לא שיש בו ג' דברים נפרדים אלא המתפשטת ממנה לכבד נקרא נפש ומה שמתפשטת בלב נקרא רוח. ומה שעל המוח המשכלת נקרא נשמה. ואונקלוס תרגם לנפש חיה לרוח ממללא כוונתו כי חמש כחות אלו כלולים בשלש אלה מחשבה דבור מעשה המחשבה באה מצד הנשמה הפנימית והמעשה מגוף והנפש והדיבור מרוח החיוני המוליך את הקול ותרגום על נפש מלת ממללא ועל מלת חיה רוח. כי א"א לכתוב ממללא רוח רוח נשמת חיים הוא רוח אלהים חיים ורוח אדם שבקרבו הוא רוח מרוח ובהשיגו להתדבק ברוח אלהים שנוצר ממנו הוא השגת רוח הקודש כמ"ש בס"י: ויטע גן בעדן. עדן הוא מקום דשן ושמן שבכל הארץ ויטע גן במקצת עדן וכפי קבלת חז"ל (פסחים לד ע"א) א' מששים בעדן. מקדם פי' למזרח העדן והוא בדרומית מערבית של העולם: וישם שם את האדם אשר יצר. כאשר נגמר צורתו על מתכונתו ואע"פ שכבר נעשה הגן ביום ג' וכן האדם ביום ו' שם נאמר בדרך כלל וכאן הודיע בדרך פרט וכן הוא בכל התורה בתחלה נאמר סתם ואח"כ פירש בכלל ואח"כ בדרך פרט: ויצמח כל עץ נחמד. ההבדל בין מלת טוב לנחמד. הוא כי טוב נאמר בהסכמה על תענוג הגופני. והחמדה נאמר על עונג הרוחני וכן בקניני המדומות להשיג עושר וכבוד ויקר וחמדה הוא ששה ידות וטוב הוא חלק אחד כמו ששת ימי המעשה האדם רודף אחר קניינים המדומה הון יקר למצוא. ושבת הוא יום העונג להתענג באכילה ושתיה ונוה לנו הש"י ב"ה להתענג באכילה ושתיה והוא קודם כמו שהיה אכילת הקרבנות לכן מלת נחמ"ד עולה במספר ששה פעמים מלת טו"ב: ועץ החיים בתוך הגן. באמצע הגן. ועץ הדעת נמשך אחר מלת ויצמח או שהעץ הדעת עומד אצל עץ החיים. הדעת טוב ורע כי ידיעת הטוב ורע הוא רע מאד כי מה שאדם תם יותר הוא יותר מעולה כמשאה"כ אשרי תמימי דרך וכן נח יעקב ואיוב נתעלו במדות תמימות' כי לולא דביקו' האדם בדברים החומריים היה נפשו דבקה בעניני ה' ולא היה בוחר בדברים ערבים ומתוקים לפי שעה. כי כל הנעשה לבעל התאוה אחר רוב השתדלות בענין רע. נעשה לתמימי דרך בענין טוב בלי עמל ואון אבל העליונים שאינם חומרים אין מזיק להם ידיעת טו"ר לכן צוה שלא יאכל ממנו. וכאן הוא פרטות של גן עדן ובמאמר לא טוב היות האדם הוא סיפור פרטי של יצירת האדם: ונהר. הנהר יוצא מעדן למזרח ומשם יסובב אל הפאות והצדדין ומשם יפרד. ביאורו כאשר יוצא מגן מתחיל הפירוד. והיה לארבעה ראשים. מפני שיש לו הרבה פיצולים אפס ארבעה הם גדולים והמה ראשים בערך זולתם: פישון כמו פשו ורבו. הוא ההולך במזרח. ארץ החוילה אשר שם הזהב. ביאורו מפני שנמצא בתורה ב' מקומות הנקרא חוילה א' מבני כוש. שבא וחוילה כי שמות הנכרים הנזכרים בתורה יש מדינות הנקראים על שמם. וא' מבני שם ואת אופיר ואת חוילה לכן ציין כאן אשר שם הזהב והוא הנזכר אצל אופיר ואמר עוד סימן אחד שבשם הזהב הטוב משבעה זהבים (יומא מד ע"ב) א' הנקרא זהב טוב שאין בו סיגים ולא נחסר בכור כלל. ואמר הבדולח בה"א מפני שנזכר בתורה ועינו כעין הבדולח (במדבר יא) וכן אבן השהם בה"א מפני שנזכר בתורה אצל אבני האפוד. כאשר ביארנו במלת יום הששי השביעי: והנהר הרביעי הוא פרת. כי שלשה הנזכרים הם המשכים לצדי ופאות העולם. אפס נהר הרביעי הוא בעצמו הנמשך מעדן והוא נקרא פרת. ולכן כל הנהרות כאין נגדו כשארז"ל (בכורות נה ע"ב) הנודר מן פרת אסור בכל הנהרות. וכן פרת שהדא רבה. וז"ל בליקוטין ח"ג דף קמ"א ד' נהרות הראשון בחסד לכן שם הבדולח שהוא לבן ואדמומית מעורב ונכלל בו שבו להט החרב המתהפכת. וכן זהב הארץ ההוא טוב את האור כי טוב ונגנז ביסוד לכן שם אבן השהם של יוסף. וכולל ג"כ כולם באבני האפוד. והשני גיחון שמשם הולך על גחון וכן כוש נולד מחם והשלישי חידקל. חד וקל מורכב מב' לדין והוא כמו הרוח שהוא חד וקל והיא קדמת שהוא מזרח ובב' נהרות הראשונים אמר סובב לפי שזרועות העולם מחבקין לארץ וסובבין אותה אבל משך הת"ת הולך אליה בחוט השדרה ויסודו והנהר הרביעי הוא פרת שבקרב האשה פרה ורבה הזרע שמזריע בה והיא מ"כ שלה שמתברכת במ"ד והזכר מטיל ג' טיפין כידוע והיא טפה אחת הכוללת והן ד' אותיות הוי"ה ב"ה חגת"ם כידוע ומ"ש כל הנותן מטתו בין צפון לדרום בין שני נהרות הראשונים כנ"ל וכמ"ש ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים שארץ ושמים בין ה' אלהים עכ"ל הזהב: לעבדה ולשמרה. לעבדה הוא עבודת האדמה והשקאה והשמירה שלא יעלה בה פריץ חיות. וכן חלקי המצות השמנים עשה ול"ת. עשה הם בגדר העבודה: ול"ת בגדר השמירה ואדם הראשון ע"ה זכה להשקות את הגן כמבואר בזה"ק ע"ש:

ויצו כו' על האדם. פי' לתועלת האדם. לאמר פי' שיאמר לאשתו. ורז"ל דרשו (סנהד' נו ע"ב) בזה הפסוק שנצטוה על שבע מצות. וא' מהם גזל אף שלא היה זולתו. אפס נצטוה שלא יאכל מפירות המוכן לזולתו. מכל עץ הגן אכל תאכל. אכל הוא מקור כמו זכור וכן אי אפשר לו לאכול בתמידות אבל יחשוב לאכול כאשר ירעב. והיה הציווי שיאכל מכל עץ הגן ולא רשות. ולכן אחר החטא אמר אדם ואוכל. כוונתו שהש"י שאל לו ב' דברים. א' מפני מה אכל מעץ הדעת ב' מפני מה לא אכל משאר אילנות ובא התשובה ואוכל עוד מהם זאת אקיים ומעץ הדעת טוב ורע פי' כשאכל ממנו נתערב רע בטוב יחד גם בעסק המצוה עוסק שלא לשמה. ובאכילה ובמשגל הכל לתאות היצר: ביום אכלך ממנו מות תמות. כמשה"כ (תהלים לד יג יד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה. כי עץ הדעת טוב ורע הוא המרמה מכוסה שאה. סם המות מכוסה בנפת שפתי חלקות. לז"א מי האיש החפץ חיים ישמור שפתיו מדבר מרמה. ומי שאוהב ימים לראות טוב יצור לשונו מרע יראה טוב כל ימיו. שיצור לשונו מדבר רע על האדם כי היא שקולה נגד שלש עבירות (ערכין ט"ו ע"ב) ע"ג ג"ע וש"ד. ומרמה היא שמראה עצמו טוב לזולתו ולוכדו ברשתו. וזה הטוב הוא קשה מאיש רע בפועל שא"א לשמור מבעל מרמה וזה עץ הדעת טוב ורע שיודע באכלו ממנו שני דרכים אלו איך להראות לזולתו טוב ובלבו ישים ארבו. או לעשות רע בפועל: כי ביום אכלך ממנו מות תמות. אין זה עונש האכילה כי מצינו שנענש יותר תשע קללות. ועוד עיקר הקללה שאמר כאן לא הזכיר לו אלא אגב. אפס הודיע אותו טבע האילן הזאת. וכן כל המצות נצטוינו לטוב לנו כל הימים: ממנו. פי' אפילו מקצתו: עזר כנגדו. ביאור שהיו דו פרצופים והיתה חוה מאחריו ולא היה לו לתועלת לסייע אותו לכן אמר אעשה לו שתהיה כנגדו לפניו שיפרד אותה ממנו ותשמש לפניו. האדם יעבוד את ה' והיא תשתדל אופן קיומו במזון ובמלבושיו:

ויצר ה' וכו' לא חשב בהמות שלא היו בכלל ביאה. מפני שהם אצלו בישוב אבל בקריאת שמות חשב ג"כ בהמות כי גם להם קרא שמות: אל האדם לראות מה יקרא לו. ביאורו שהאדם יראה ויתבונן איך לקרוא אותם כפי תכונתם כמארז"ל (מדרש רבה פ' יז) לך נאה לקרות שור ולך נאה חמור: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. ביאורו שמו הוא לפי נפש חיה שלהם קרא שמם ולא לפי חומרם. ואמר הוא שמו כמשה"כ מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא פירוש שמות לפי עבודתם והנהגתם. שנתקיימו שמם בעבודתם חמור בכליבם ושור לעול ולרדיה והחיקש:

ויקרא וכו' לכל הבהמה ולעוף השמים. מלת כל מושך אחר עמו כל עוף השמים ג"כ. ולפי שהפסיק בין בהמה לחיה בעופות לכן חזר ואמר ולכל חית השדה וכן הוא הכלל בכל התורה: ולאדם לא מצא עזר כנגדו. רז"ל דרשו (יבמות סג ע"א ועיין בגליון הגמרא) מלמד שבא על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו כו'. פי' מלת שבא כמו בא לו אצל פרו ר"ל שבחן וראה בשכלו שמכל המינים אין לו בן זוגו. ולמדו רז"ל זה ממלת מצא משמע שטרח וחקר ולא מצא: אחת מצלעותיו. פי' שהיה לו מאחוריו ב' מיני צלעות של עצמות: עצם מעצמי ובשר מבשרי. כבר ביארנו: לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת. לפי שבא אות נוספת במלת אשה לכן בא הדגש בשין. מורה על כפול והוא מורה על התפעלות דבר מדבר. ועוד כי יסודן של אדם ואשתו אש. ובה האש מתגבר ולכן הוא בדגש וה"א בסופ' סי' נקיבה. ואצלו אין בו דגש לכן בא בחירק גדול. וההבדל בין אישות לבעל הוא כי אישות נאמר על מעשה אישות לכן הראשונים לא קראו לאשתו אשתו (שבת קיח ע"ב. גיטין נב ע"א) כ"א ביתו שזה לשון מגונה ובעל נאמר על שהוא אדוניה. כמו ולא ישמרנו בעליו. ולכן אמר והיה ביום ההוא תקראי אישי ולא תקראי עוד בעלי (הושע ב) כי חביבות ואהבת ודביקות הקב"ה יהיה ביום ההוא גלוי כל כך בישראל עד שיקרא לו שם אישי כמ"ש אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבזו לי: ע"כ יעזב כו' ודבק באשתו. מורה על ענין בעלות ולא על מעשה אישות רק שכל ימיו יהיה טורח ועמל פרנסתה ולא על פרנסת אב ואם. והיו לבשר אחד פי' ענין קרבות המשפחה. כמו כי אחינו בשרנו הוא. אל כל שאר בשר שקרובי אשתו פסולים עליו כקרובי עצמו: ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו. ביאורו כי עד הנה היו בגוף אחד זה לפנים וזה לאחור ואמר גם אחרי כן שהיו שני גופים נבדלים וערומים לא יתבוששו מהום התשמיש כמו מכל איברי האדם מפני שלא היו יודעים הרע: ערום הוא חכם לעשות דבר בערמימות וחכם להשכיל נקרא חכם גם שמצינו תחבולות שוגו' בחית הארץ ובעוף השמים כאשר האריכו מחקרים בספריהם. אפס אלהים חנן אותן

שתבואת אלו בטבעם בעת יצירתם בלי ערמימות. אבל הויותו של נחש היה שיוכל להתחכם בעצמו בערמימות והתחכמות בעצת משונות וז"ש מכל חית השדה אשר עשה ה' אלהים ביצירתם וטבעם: ויאמר אל האשה. גלה לנו התורה כל טענות היצר שמה שנים למשפחותם בתחלה הוא בא אל האדם בטענה זו. שאי אפשר בשום אופן לאדם לקיים מצות השי"ת כי הוא דבר שאין יוכל לעמוד בו. וז"ש אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן. אולי היה כונת הבורא שלא תאכל מאומה והוא דבר שא"א לעמוד בו. ולשון אף כי כמו וכי אמר כו' ושלא תבין הוא שדעתו על עץ הדעת שאמר כן: ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל. א"כ הוא דבר שאפשר לעמוד בו: ולא תגעו בו הוסיף לה אדם הראשון סייג לדבר כן אמרו באבות דר"נ פ"א. והוא לתוספת זהירות ותלתה באמירת אלהים. לומר שרצון השם הוא כן כי אמירה הוא רצון. ואמרה פן תמותון כן אמר לה אדם כי המה ספק בדעתו אם בא הציווי גם עליה מפני שהיתה בו בגוף אחד. או בעבור שנתייחד הדבור אליו לא בא הציווי עליה:

לא מות תמותון. פי' כי אין בטבעו להמית רק שרצון הבורא לצוות לכם למנוע מכם ידיעת טו"ר ולכן הפחיד אתכם. וזאת היא טענה השניה של היצה"ר להטעות את האדם מדרך השכל בפירוש התורה ולהראות לו התירים ולגלות פנים שלא כהלכה וז"ש לא כמו שאתה סובר שכוונת השי"ת במה שאמר מות תמות. פירוש מיתה גופנית. אלא מיתה רוחנית שתגבר השכל על הגוף והייתם כאלהים ככל המלאכים יודעי טוב ורע בעצם ולא בחקירות הזמן ועמל הגוף. וכוונתו היה שתצרכו להעמל. וז"ש ונפקחו עיניכם. כי יודע אלהים וגו' יודעי טוב ורע. בעבור שיודע אלהים כי תיכף ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם ולא תצטרכו להעמל ולידע הדבר מהנסיון בזמן רב:

ותרא האשה מפני שכל טובת העולם נחלקים לשלשה אלו. טוב ערב מועיל והשי' טעמו וראו כי טוב. כי מהשי"ת יגיע לנו כל שלשה אלו. ואחר ששמעה האשה דברי הנחש התחילה לעיין בדבר וז"ש ותרא כי טוב העץ למאכל בעצם שטוב זולת הערב והמועיל וכי תאוה הוא לעינים הוא הערב אשר יתאוה האדם בכל אות נפשו לא כן אל המועיל או אל הטוב. ונחמד העץ להשכיל הוא המועיל כי החמדה הוא אל דבר רוחני או אל ההשכלה אשר יגיע ממנו הכבוד. ותאכל היא בראשונה וכיון שראתה שלא מתה מיד אז האמינה אל דברי הנחש שכוונ' מות תמותו הוא אל הגברת שכל על הגוף. ותתן גם לאישה עמה ויאכל. פי' אחר שאכלה לבדה אכלה עמו ג"כ ולכן נתקללה עמו בקללתו וגם בקללה מיוחדת א' על אכילתה לבדה וא' על אכלה עמו: ותפקחנה קודם שאכלו מעץ הדעת הלכו לתומתן ולא חשבו על הרע שיוכל להיות וכיון שאכלו ותפקחנה כו' להשגיח בעינ' פקיחא על כל דבר ולדאוג על כל רע אשר יוכל להיות אז נודע להם כי ערומים הם הוא ידיעת פחיתות מה שאל הדמיון ואל ההרהורים רעים: לרוח היום. פי' שהקול הולך עם הרוח כמו שכתוב אל אליהו והנה רוח גדולה וכן ביחזקאל וארא והנה רוח כו' ע"ש. וקודם החטא זכו לגילוי השכינה פנים אל פנים אפס אחר החטא לא שמעו רק בת קול וזהו קול ה' אלהים מתהלך בגן בפני עצמו. לרוח היום כי רוח היום הביא להם הקול וזהו בת קול: ויתחבא כו'. כי ידעו והבינו שחטאו נגדו: ויקרא. הקריאה היתה כ"א להכנים עמו בדברים. ויאמר לו איכה. פי' התבונן בעצמך איך נפלת ממעלתך. איה מדרגתך: ואירא כי עירום אנכי ואחבא. מדוע לא אמר ואבוש כי עירום אנכי. והוא מפני שראה כי אבד גילוי השכינה. וז"ש את קולך שמעתי בגן ולא פנים אל פנים כבראשונה לכן ואירא כי עירום אנכי הבנתי הפחיתות של העירום כי מתחילה לא ידעתי רק הטוב. ועכשיו שהשכלתי את הרע ואחבא: ויאמר שאל ממנו ב' שאלות. א' מי הגיד לך כי עירום אתה ביאורו וכי היתה הבריאה חסירה. וזה הוא רק מצד הדמיון והרהור הרע. שנית איך מלאת את לבך לעבור על מצותי וז"ש המן העץ. הוא ה' התמיה: ויאמר האדם השיב ב' תשובות על השאלה השניה. ועל שאלה הראשונה שתק והודה כי זאת בא לו מן הדמיון. תשובה הראשונה מדוע עברתי על מצותיך הוא כיון שראיתי אחר הציווי הבאת לי אשה חשבתי כי שמעה ממך שהתרת את הציווי. שנית צוית לי שלא אוכל ממנו שלא אתלוש הפרי ממנו בידי. אפס היא נתנה לי מן העץ וחשבתי שמותר לאכול על ידה כמ"ש ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. ממנו מיותר וחשבתי שכוונתך הוא שלא נשחית את העץ לכן אמר ביום אכלך ממנו דוקא. ד"א היא נתנה לי מן העץ ולא ידעתי איזה עץ הוא לכן ואוכל: מה זאת עשית. ולא הוצרך לפרוע לה כי שמעה דברי אדם: ותאמר האשה הנחש השיאני ואוכל. לשון הסתה בא בשמות שונות ולשון השיאני היא הטעאה שבא אל האדם שהמסית מנשא את האדם בחניפותו עד שמאמין לכל דבריו. וזאת תשובתה שהנחש החניף אותי עד שמשך את לבבי ונפשי אליו באמרו כי הוא יועץ אותי לטובתי כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו והייתם כאלהים וגו' ואינו חפץ בטובתכם אכן גדול הבנתכם ואין חסר לכם כי אם לאכול ממנו. לכן ואכל:

ויאמר ה' אלהים. פי' בפמליא של מעלה אמרו כן. כי עשית זאת ביאורו עד כה הגיע ערמימותך להחניף כל כך את האדם עד שמלאת את לבך לדבר עלי סרה שאיני חפץ בטובת האדם לכן ארור אתה מכל הבהמה. פי' ותחסר מכל בהמה ומכל חית כו' כי לפי רוע לבבך גם אם תשוה לבהמות וחיות תחרב העולם כולו לכן על גחונך תלך שאם תלך כשא' כל החיות תטעה את העולם ומלואה. וגם עפר תאכל כל ימי חייך כי גדלה תאותו וקנאתו עד שלא היה משאיר שום מאכל בני אדם לכן קללו שלא יהנה משום מאכל אדם עד שיטעם טעם עפר בכל מאכל שיאכל. ולפי שלא הזכיר רק האכילה לכן ישלוט במשקאת הגלוים: ואיבה אשית. אולי ברוב הזמן תשוב לפתות את האשה או את זרעה. לכן אשית איבה בטבע שניהם שיברחו זה מזה בראותם יחד. אפס ידעתי רוע טבעך שתוכל להסתיר שנאתך בתוכך כדי לפתות אותו לרעה. נתתי בטבע האדם מיד שיראה אותך מרחוק ירוץ עליך לישוף ראשך. ואתה על גחונך תלך ותנועתך מאוחר לכן תשופנו עקב ולא ללחום עמו ותוכרח לברוח מפניו ואין הנחש ממית כ"א החטא בעונש הבא בסוף וזהו עקב:

אל האשה אמר. באופן אחר. שלא הכביד עונשה בבת אחת כמו עונש הנחש. אלא הרבה ארבה עצבונך והרונך. מעט מעט ברוב הזמן. עצבונך היא נמצאים כמו אמות עוצבות ואמות שוחקות. ביאורו שקודם החטא היתה הרה ויולדת יחדיו בכל יום וכן יצא לימות המשיח (שבת ל' ע"ב) ועכשיו ימצאם רחמה שלא תהא יולדת בכל יום כתרנגול' וכן הרונה ישהה' יותר. בעצב תלדי בנים. שלא תהא יולדת ברווח. ואל אישך תשוקתך. אין תשוקת האשה אלא לבעלה ולא לשום דבר ההשכלה. היפך טועה כי נחמד העץ להשכיל: והוא ימשול בך. היפך כוונתה שנתנה לו מן העץ שיהא הוא כרוך אחריה אפס הוא ימשול בך: ולאדם אמר. באופן אחר וגילה לו העונש בערך החטא. מפני שסרת מן הדרך אני אמרתי אכילת עץ הדעת רעה היא מאד ושמעת בקול אשתך שאמרה כי טוב הוא בלי טעם האמנת לה יותר ממני לעבור על מצותי והוא מפני שכרוך אתה אחריה בעבור רוב העונג ולא תחסר לך כל. כי טבע הפירות והתבואות היו למלאות חסרון הליחות הפרטי שנתכו בכל עת מחום הטבעי. לכן תקנתך להיות ארורה האדמה בעבורך שלא תוציא הפירות ברוב טעם הליחות. ולא תמלא חסרונך בכל. שנית בעצבון בדוחק והוא היגיעה ולא ברוות תאכלנה כל ימי חייך. ולא שפנה מדעתך להיות כרוך אחר התאוה. ארורה האדמה ולא אמר ארור אתה מן האדמה כמ"ש אל קין לפי שע"י כך נמחה זרע קין לגמרי וזה לא רצה הקב"ה שיתקלל מין האדם ח"ו:

וקוץ ודרדר. יש בזה ב' קללות אחד שתצמח הארץ קוץ ודרדר ליסבך בקוצים ועקרבים להכניע רוע בהירתך אם לא תשוב מדרכך הרעה אביא עליך צר ואויב ותנוס אל היערות להמלט על נפשך. ב' ואכלת עשב את עשב השדה להחיות נפשך אז תכנע לבבך הערל כמו שיהיה לעת קץ הימין. עוד תקנה אחרת תיקן לנו להסיר מכשול הבא מתאוה הרעה שלא נוכל ליזהר עוד ממותרות האכילה והשתיה והוא מקור לכל נגע ומחלה תיקן לנו בזעת אפך תאכל לחם שיצא המותרות עד שובך בעצמך בלי שום ליחות המותרות. אל האדמה כי ממנה לקחת במעט ליחת הטבעי ולא בחלב הכסלים והשמן. כי עפר אתה ואל עפר תשוב עם הבשר והדם והחלב וכולם ישובו לעפר. מוטב שיוסרו המותרות קודם שובו אל האדמה. ועד שובך כו' זה אינו קללה אלא זה בחיוב כי עפר אתה ואין בך עתה התגברות השכלי שיהיו החומר זך ונקי. ולכן חנוך ואליהו שלא נמשכו אחר החומר כלל לא חזרו לעפר ואילו היה זה קללה לא נמלטו אלו. והתוספת קללה אצלו על המיתה לפי שלא האמין בה' והאמין לאשתו יותר: ויקרא האדם. שם הראשון קראה אשה כי מאיש לוקחה זאת. להיות לו לעזר במושכלות לו ושניהם שוין לכן נקראו שניהם בשם אחד איש ואשה. ואחר החטא אין תשוקתם למושכלות כ"א לאישה לתאות כמבואר רוצה אשה בקב ותפלות כו' (כתובות ס"ב ע"ב סוטה כ"א ע"ב). ונשאר העזר רק לבנים לקיום המין לכן קרא אותה בשם אחר חוה כי היא היתה אחר החטא רק אם כל חי והוא קיום המין. ויעש ה' אלהים כו' עשה להם צידה לדרך שחפץ לשלחם מגן עדן שלא יתבוששו עשה להם מדה כמדתם. ואמר כתנות לפי שהכתונת הנאמר בכ"מ הוא של כתנא הוא פשתן לכן נקרא כתנות. ועשה של עור לא מפני הקור כי נתגרשו לארץ הקדש שאין שם קור. רק מפני שלא הביא עדיין בכורים מפשתן עד שהביא קין: וילבישם. להורות להם סדר הלבשה כמו שקבלו רז"ל (יומא דף ה'): ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו. הוא כל העליונים. ועתה פן ישלח ידו. כל מקום שנאמר פן הוא ק"ו וביאורו אין ספק שישלח ידו לאכול מעץ החיים הן מאי דלא הוי האי. שנברא לדעת רק טוב ולא לידע דרך הרע כלל נתגלגל הדבר והוא והיה כאחד ממנו כמעט בריאה חדשה אפס אינו אדם מושלם. כי כאשר אמר נעשה אדם בצלמנו פי' בצלם כל הברואים ונברא בכח שיוכל להשיג בחינת כל הברואים ואח"כ נברא בצלם אלהים הוא צלם [illegible] המיוחס אל אלהים כח כל הכחות תעשה הכל בכלל. ועתה פן ישלח ידו הוא לשון בתמיה אלא בוודאי ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם. וכבר נגזר עליו לטובתו שלא יחיה לעולם כי אין טוב לאדם כי אם להתעכל החומר כרז"ל טוב מאד זה המות: וישלחהו ה' אלהים. כי מראש הניחו בגן עדן לעבדה ולשמרה ביאורו לעבדה להשקות אותה ולשמרה שלא יעלה בתוכה פריץ חיות כמבואר למעלה ועתה לא שמר אותה עד שבא פרץ חיות והוא הנחש אל האשה ולכן העביר אותו מאומנתו וישלחהו מגן עדן ולא שיהא יושב בטל כ"א לעבוד את האדמה אשר לקח משם לשרשו הראשון: ויגרש את האדם. אחר שלחהו מג"ע לא רצה לילך לעבוד את האדמה אשר לוקח משם ויגרש אותו אל מקום אשר לוקח משם: מקדם. שמשם שולח האדם ושם שכן כמ"ש למטה וישב בארץ נוד קדמת עדן: הכרובים. הם צורת אדם וכל הגוף של אדם רק עם כנפים ותחת הכנפים ידי אדם ופנים של תינוקת ולכן נקראו החיות של יחזקאל כרוב וכן במקדש: ואת להט החרב. פי' בידם חרב ויש לה להט כי היא מראה מלוטשת והוא ברק החרב והברק מתהפך בכל רגע כפי גילוי החמה ונטיתה לכל רוח העולם כפי הילוך החמה והיא שורפת מאד. ועיקר הכרוב הוא צורת שור לכן כל הנמשכים מצורת שור הם כרובים וכן האכרים כאן וכן כ"א הן בצורה הזאת: לשמור את דרך עץ החיים. אע"פ שמירתן כולל כל ג"ע מ"מ עיקר תכליתן אל דרך עץ החיים: והאדם ידע. והאדם בה"א הידיעה לפי שאדם כולל כל המין אמר האדם על אדם הפרטי ששמו אדם. לא הקים דבר ה' כאשר צוה לעבוד מיד את האדמה. אפס ידע קודם את אשתו כדי שיהיה לו בנים לעזור אותו בעבודתה: ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש. לשון קנין נופל על דבר שנעשה ונתיחד להקונה שאין לזולתו חלק בו כמו הר זה קנתה ימינו שהר זה נתיחד לה' לבדו ומעולם לא זזה שכינה. וכן מלאה הארץ קנינך. פי' שכל הארץ מיוחדים לו בעצם שיוכל לשנותם לכל שירצה. וזה שאמרה חוה קניתי לי איש בקנין את ה' שיוכל לעבוד עם בעלי את ה' וכן ה' קנני ראשית דרכו השי"ת [illegible] את התורה לעצם שתהיה ראשית דרכו מי שרוצה להשיג דרך ה' שיא

ראשית דרכן גם אחריתו כי סוף המעשה במחשבה תחלה : ותוסף ללדת. אמר עלי' והוסף ללדת. ולא על אדם לפי שאדם ידע את אשתו רק פעם אחת לקיום המין והיא אמרה להוסיף ללדת את אחיו שיהיה עזר לקין אחיו בעבודת האדמה. את הבל. את הוא עם כמו את השמים כמו שביארנו בפסוק ראשון. שנבראה היפך כוונתה שיהיה טפל ועזר לאחיו. אפס נברא עם מיוחד לעצמו ולא הסכים לעזור לו אלא נפרד ממנו : ויהי הבל רועה צאן. וקין נשאר לבדו עובד אדמתו. ולא תקשה לך מאמר ותלד את קין כי קין לא עזר ג"כ לאביו לפי כוונתו רק נפרד ממנו לעבוד את אדמתו לכן אמר אצל הבל ויהי הויה אחרת נטיה. וקין הי' הויתו כפי כוונתם ומחשבתם לעבוד את האדמה אפס לא עזר את אביו :

ויהי מקץ ימים. סיפר הכתוב כי קין לא קיים מצות הבכורים בעונתן אפס מקץ ימים של עבודתו בשדה הביא מפרי האדמה ולא מפרי העץ. וקבלו רז"ל שהיה פשתן הגרוע שבמיני האדמה. ופשתן עץ היא לכן חשבוהו לעץ אפס לא הי' בו פרי ונקרא פרי האדמה שהיא עצמה פרי האדמה ומזה למדו רז"ל שהיה פשתן: והבל הביא. והבל גם שהיה פטור ממצות ביכורים שלא הי' לו חלק בארץ ולא יוכל לקרות אדמתך. מ"מ הביא מבכורות צאנו ומחלביהן: וישע ה' אל הבל כי מתחלה לא היו מעשיו רצוים לפני ה' כיון שנפרד מאחיו שלא לעבוד את האדמה. ואח"כ נתרצה וישע ה' פניו אליו ואל מנחתו שיהיו הדורות מקריבים לפניו ג"כ מבכורות הצאן ומחלביהן: ואל קין לא נתרצה בעבור שלא הביא בכורים. וגם הביא מפרי האדמה הגרוע ולא מפרי העץ. ויחר לקין מאד כי לא הבין חטאתו. ויפלו פניו. פי' הדר פניו כמ"ש בתרגום וזהו על בושתו מאחיו. ד"א פנים נאמר במקומות רבות על הכוונה כמו מגמת פניהם. וכן ונשאים פנים בתורה (מלאכי ב' ט') וכן בדברי רז"ל ע' פנים לתורה פי' שבעי' כוונות שונות. וכן מפני הנאמר בלשון בעבור ביאורו בעבור כוונת ענין ההוא וכן ביאור ויפלו פניו שנפלו כוונותיו הראשונים שחשב שיהיה רצוי מאד להבורא לפי מחשבתו וכוונתו: למה חרה לך. מלת למה ביאורו לשוא בלי טעם והוא תרגום של אין ואפס וז"ש למה בלי טעם חרה לך כי אתה היית בעוכרך כי לא הבאת הבכורים. שנית ולמה נפלו פניך גם זאת בלי טעם אם לא קבלתי בפעם הזאת נפלת מכוונתך לאמר לית דין ולית משגיח ח"ו הלא אם תטיב שאת. הלא טובך בידך ובכחך אם תטיב מעשיך זאת תתנשא יותר ממדריגת הבל כי במקום (ברכות ל"ד ע"ב) שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אין כו' ואקבל קרבנך. ואם לא תטיב שאת. אל תחשוב שלא תתנשא עוד לבד ותשאר במדרגותיך אפס לפתח חטאת רובץ פי' לפתח הבית שם רובץ החטאת כיון שפתחת הדלת אז החטאת רובץ כאריה מי יקימנו אפס הוא רובץ במנוחה כ"ז שאדם עוסק בעבודתו ית"ש : רק ואליך תשוקתו כל מגמותיו הוא רק ללכוד את האדם במצודתו בשעה שהוא פוסק מהעבודה. ואתה תמשל בו ואתה יש בכחך למשול בו כעבד לעבוד את ה' בכל לבבך בשני יצריך כי זה תכלית כוונתו: **לפתח** חטאת רובץ בפתח הבית רובץ החטאת לכן צוה הקב"ה לקבוע מזוזה בשמאל ביאתו מפתח הבית וכן ארז"ל הלואי שתהא יציאתו כביאתו וכן ארז"ל כיון שיצא התינוק לאויר העולם כו' רמזו ע"ז הענין: **ויאמר** קין אל הבל כו' לא פי' הכתוב מאמר קין. וסמך על מארז"ל כ"מ שנאמר אמירה הוא לשון רכה. ביאורו הערים קין וטמן שנאתו בחובו שלא ישמור עצמו ממנו וכל מאמריו היה בלשון רכה והיה קורא אותו תמיד הבל אחי בלשון חיבה. וסיפר לו והתפאר לפניו מה שאמר לו הקב"ה אם תיטיב שאת שיקבלו ואמר לו זה מפני הקנאה והבושה ואעפ"כ לא סרה הקנאה מלבו רק שלא משל בו היצה"ר עד צאתו לחוץ ולזה אמר ויהי בהיותם בשדה ולא שמר עצמו ממנו והיו רחוקים מאביהם ומאמם. ויקם קין אל הבל אחיו כאחים בלי ראות ולא נזהר ממנו ויהרגהו: **ויאמר** ה' אל קין אי הבל כו' שאלו לו ב' דברים. אחד אי הבל. אם תאמר לא ידעתי. הלא אחיך הוא ואיך לא תשגיח עליו לידע אנה הוא הלא כריע כאח דברת עמו עד הנה וז"ש אחיך. והשיב על ראשון ראשון. על אי הבל השיב לא ידעתי. ועל אחיך השיב האומנם שנכון להשגיח עליו אפס השומר אחי אנכי לחייב על אבידתו כשומר שכר:

ויאמר מה עשית כו' ביאורו ויאמר אליו מה עשית להסתיר עתה לרמות אותי בפיך שמת שלום ובלבך טמנת ארבו הלא קול דמי אחיך מה שקראת אותו תמיד בלשון חיבה אחי ורעי כדי לשום דמי מלחמה בשלום ודמית שתסתיר ממני עתה. הלא המה צועקים אלי מן האדמה ביאורו כי אמת מארץ תצמח אם יסתר איש במסתרים בארץ ואנכי לא אראנו. כי אתה עשית בסתר לקרות אותו אחי בלשון רכה ונמוכה ואני שמעתי אותו הקול בלשון צעקה כפי כונת לבך וכעסך שהיה בדעתך להרוג. ועתה ארור אתה מן האדמה כו' בי אור ועתה תראה ברע אשר תמצאך אחר שהרגת אותו וגרמת לך קללה לעולם שארור אתה מן האדמה פי' מן האדמה שקברתו בה להסתיר ממני. ממנה תהיה מקולל. אשר פצתה כו' למדת אותה דרך חנופה כי הדם הוא יחניף את הארץ. כמו שכסתה בסתר על דמי אחיך. כן תכסה טובתה מעיניך ותבא מארה בפירותיה וזרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף וגו' כי תעבד את האדמה כו'. כנגד מה שאמר לא ידעתי כחש לו ככה תכחיש הארץ כנגדך ולא תוסיף עוד לתת כחה לך מעצמה ותאמר אין לי כח לתת טעם בפירות כמ"ש תאנה וגפן לא יתנו חילם ועץ השדה לא יתן פריו כחש מעשה זית. וכנגד מה שהעיז פניו ואמר השומר אחי אנכי לילך אחריו ולשמור מצעדי רגליו שלא יאבד מן הארץ לכן נע ונד תהיה בארץ נע פי' שתהי' מתנענע תמיד ולא יהי' לך מנוחה ונד שיהי' רחוק ממקום מולדתו כמו נדה לבעלה:

ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא. אם היה ביאור של עון רק מזיד נראה שלא בדעת דיבר כיון שחטא במזיד לכן הוא גדול מנשוא. ונראה שר' אמי אמר (בשבת דף נ"ה ע"א) אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון והקשה המהרש"א ז"ל בח"א למה יבוא על חטא שהוא שוגג מיתה ועל עון שהוא מזיד לא יבוא רק יסורין והניח בצ"ע. ונראה כך כיון שעבר אדם רצון בוראו ית"ש יש בו חטא ועון. מה שחטא מכוונתו ית"ש נקרא חטא. ומה שגרם רעה לעצמו נקרא עון כמו וישר העויתי (איוב ל"ג כ"ז) שבעצמו העוה וכן ואנכי העויתי (ש"ב כ"ד ט"ז) ובזה אשר העוה מביא על עצמו יסורים כמו בשבט פשעם ובנגעים עונם (תהלים פ"ט ל"ג) וכן וימכו בעונם (שם ק"ו מ"ג) ולכן נקרא עון מזיד שברעות נפשו מביא על עצמו יסורין וז"ש אין מיתה בלא חטא שחטא נגד השי"ת ואין יסורין בלא עון שהעוה דרכו להביא על עצמו יסורין. וז"ש קין גדול הוא עוני עונותי והיסורין שהבאתי על עצמי קשה מנשוא ולסבול אותם ואנכי לא ידעתי קודם שגלית לי אותם. וכן אביגיל אמרה (ש"א כ"ה) בי אדוני העון וצריך לתת לב איך הגידה שקר לכחש כל עבדי דוד ולמה סיפר הכתוב שקר. רק הי' דרך בקשה העון הוא העונש תעשה בי ולא בבני ביתי. וכן אמר קין גדול עוני הוא העונש ואיך אשא עונש גדול כזה וז"ש גדול עוני מנשוא: הן גרשת אותי כו'. התחיל לשו' ולהאמין בהשגחת הבורא כמשרז"ל גנבא על פום מחתרתא רחמנא קרי' ואמר שקללת שהאדמה לא תוסיף תת כחה לי ובזה גרשת אותי מעל פני האדמה שבחרתי בעסקים. אם היה עוד השגחתך נטויה עלי לא הייתי דואג מאומה. מי שאמר לארץ שתוציא פירותיה הוא יאמר לשמים לזון אותי. אפס כל דאגתי הוא שמפניך אסתר מה שאמרת נע ונד תהיה בארץ ואין ומציל מחסה עלי מי שיחפוץ יוכל לנוע ולנוד אותי ממקומי. וכיון שהאדם אין לו מקום מיוחד אז כל מוצאו אפילו בריה פחותה מאד יכול להרוג אותי ואין מי שיתבע דמי. ומה שאמר פני האדמה הוא כי האדמה הוא בצורת האדם בכל רמ"ח אברים ושס"ה גידים וכל עניני האדם. ושפע הנשפע לה וחיותה הוא בדמיון הנשמה. ונשמה עיקרה במוח ולב ומשם מתפשטת בכל המקומות. והמקבל תחלה באדם הוא הפנים. וכן הוא בארץ. המקומות הראשונים הוא ג"ע וא"י והם כפנים באדם וז"ש מעל פני האדמה: ויאמר לו ה' כו'. אחר שחזרת והודית בהשגחתי לכן כל הורג קין שבעתים יוקם פי' עפ"י פשוט ינקום ממנו שני פעמים שבעה ומלת כל יובן על שני פנים. אפילו גבור עז או כל שהוא בריה פחותה. וכל הראשון שבפ' הוא מאופן הראשון גם שימצא גבור בארץ ויבחר לילך נגד רצוני להרוג קין שבעתים יוקם בכל מיני נקמות מכל שבעה המזלות עוד גבר חסדו עליו ששם לו אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו שהיה ירא ואמר והיה כל מוצאי יהרגני כיון שהוא נע ונד יוכל להרגו אפילו בריה פחותה כנמלה. והשיב לו הש"י ושם לו אות לבלתי הכות אותו שום הכאה כל מוצאו. וע"פ דרש שבעתים יוקם ז' פעמים וזהו אזהרה למין האדם אבל לשאר בע"ח עשה לו אות: ויצא קין כו'. (מ"ר פ' כ"ב) דרש ר' חמא בשם ר' חנינא בר"י אמר יצא שמח דכתיב הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו שהבטיח לו לבלתי הכות אותו כל מוצאו. וישב בארץ נוד קדמת עדן פירוש נגד עדן כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. פי' שלא הביאו לקראתכם לנגדיכם והארץ המכוונת נגד עדן היא א"י ונקראה א"י נוד ע"ש שעתידין ישראל לנוד ממנה כמו שתרגם אונקלס גלי ומטלטל: וידע קין כו' הודיעה לנו התורה שם העיר אשר בנה לידע היכן ארץ נוד שישב בה ומצאנו ראינו שם העיר חנוך בארץ ישראל בחלק אשר סמוך לים הגדול ויושבי ארץ הטובה ההוא העידו שיש להם בקבלה איש מפי איש ששם העיר שהיא חנוך לא נשכח מהם גם אחר המבול:

ויולד לחנוך את עירד. במדרש אריב"ל כל השמות הללו לשון מרדות הן. עירד עורדן אני מן העולם מחויאל מוחן אני מן העולם. מתושאל מתישן אני מן העולם: פי' בכל דור נגזר עליהם יותר מפני שהרשיעו יותר בימי עירד נגזר עליהם רק שירדו מגדולתם וישארו בחייהם. ובימי מחויאל הרשיעו יותר נגזר עליהם שימחו מן העולם אפס העולם תשאר על מקומה. ובימי מתושאל הרשיעו עוד יותר אז נגזר עליהם שגם העולם יחרב כמו שהיתה בימי המבול שהאדמה נתקלקלה ג' טפחים וזהו מתישן אני מן העולם הישנה ונעשה בימי נח עולם חדש כשרז"ל על נח שראה עולם חדש:

ויקח לו למך כו'. פי' קלת מדרכיהם כי המה היו משקין לאחת כוס של עיקרים והוא לקח שתיקן לפריה ורביה לפיכך זכה ונשאר ממנו אחר המבול כי בתו נעמה אחות תובל קין היתה אשת נח לפי קבלת רז"ל. (ב"ר פ' כ"ג) ונשאר ממנו ענף שהולידו את שלשה בני נח. שם האחת עדה אלו היתה ראשונה במעלה לפי שהיא לפריה ורביה לא כן הרשעים שבדורו שהיתה סורה וגלמודה אצליהם. ושם השנית צלה היושבת תמיד בצלו וקירב את הראשונה יותר מפני שהיתה נפשה עגומה ולכן זכתה והולידה קודם צלה: ותלד עדה. קודם כי פתח ה' את רחמה והולידה קודם צלה עוד זכתה שבנה היה רבן של כל יושבי אהלי ה' וכן יושבי מקנה היו ג"כ פרושים במדברות ומתבודדים לעבודתו ית"ש והוא היה רבן. ופי' אבי ראשון. ונכתב כל זה לידע היאך נתפשטו האומנות בעולם. וכן סיפר לקמן מדור הפלגה לידע היאך נתחלקו האומות לקנות הארץ להוציא מדעת האפיקורסים שאומרים העולם קדמון ח"ו. וכן כתבו ענין קשת שהיא אות לברית עולם לא כמו שנשתבשו היונים והפרושים הנמשכים אחריהם: ואחות תובל קין נעמה. היא היתה ידועה בימי משה רבינו ובישראל וכן כתב ואחות לוטן תמנע שהיתה מפורסמת. ודע שכל אלו נמחו ונעשו שדים והמה ידועים ואין רצוני להאריך ולכן נכתבים כאן: כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי. פצע הוא מכת חרב וחבורה היא מכת אבן. ויצרו של אדם מתגבר עליו בשני אלו בתאוה וכעס. בילדותו הולך אחר תאות לבו והוא נקרא אז לב האבן שקשה כאבן לפרוש ממנו ובימי העמידה מתגבר עליו בתאות לבו ורב כעס ומכאובים ואז נקרא ברזל שמתפעל בקל לחמם מאש הגאוה והכעס וזהו כוונת רז"ל אם פגע בך מנוול זה (סוכה דף נ"ב) משכהו לבה"מ אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ פירוש אם אבן

הוא

הוא שנמשך בתאוה נימוח במי התורה שנאמר אבנים שחקו מים (איוב כ"ב) ואם ברזל הוא שקל הוא לכעוס מתפוצץ ע"י אש התורה שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה'. וכן מאמר למך הוא משל על יצה"ר איש הרגתי לפצעי במכת חרב של ברזל היינו כעס וילד לחבורתי מכת אבן היא התאוה בילדותו של אדם. כי שבעתים יקם קין מה שאף לא ידע דבר ה' רק ע"י מעשה שנעשה נקמה בהורג קין ולכן נכתב כל זה להודיע צדקת ה' ע"ש שמקיים דבורו וכן נכתבים ממה ענינים בתורה לכונה זו : וידע אדם עוד. זה היה קודם רק שכתב כל מעשה קין ובניו ואח"כ התחיל לסדר תולדות שת ובניו וזה ענין אין מוקדם ומאוחר בתורה שהתורה מסדר כל ענין בפ"ע : כי שת לי אלהים. בהשגחה גלויה :

אז הוחל לקרוא בשם ה'. ביאורו כל האמצעיים נקראו בשם אלהים אבל שם ה' לא יאמר כי אם על בורא ית"ש שבידו וברשותו להרע ולהטיב. והם קראו את אמצעים בשם ה' זה ע"ג : זה ספר. פירוש כל הספר הספר בראשית לחשוב תולדות אדם עד בני ישראל שהיו נקראים ע"ש אביהם ישראל : בדמות וגו' כאן אמר עשה לכך נאמר בדמות ולמעלה אמר ברא לכך נאמר בצלם : ויולד בדמותו כצלמו. אע"פ שכל מין האדם הם בצלם מ"מ בעולם לא נבראו בצלם רק אדם ושת ולכן יצא בת קול (ב"ב נ"ח ע"א) לר"ב ואמר אם בדמות דיוקני וכו' ומאנוש ואילך לא נולדו עוד בדמותו ובצלמו רק כקוף בפני אדם ולכן נקרא כל האדם אחריו אנשים ל"ר על שמו וכן כשרוצים לגנות האדם קורין אותו אנוש מה אנוש כי תזכרנו כו': ויהיו כל ימי אדם אשר חי כו' וימת. הודיע התורה לנו אריכות שנותיהם כל זמן שהיתה רוח בקרבם היינו קודם המבול. וימת להודיע שה' קיים דבורו שכל אלו כולם מתו לבד חנוך. ועוד הודיע שלא מתו במבול : ויחי שת כו' עד פסוק כ"ד ויתהלך חנוך כו'. הודיע שהולידו קודם רק שלא חשב הדורות כ"א נח. כי לקח אותו כו' ביאורו שנעלם מבני אדם ולא ידע ממנו רק ה' וז"ש כי לקח כו': לאמר זה ינחמנו. כשראו שינוי בארץ קראו אותו כן שקריאת שמותם לא היה ביום לידתם רק לשם המעשה הנעשה בימיהם : מן האדמה. שנתקללה בימי קין: ויהי כל ימי למך. מחמת שלא האריך ימים כמו אבותיו כתב ויהי ולא ויהיו. מפני שלא חי כל שנותיו וכן בחנוך. כל ימי למך נתקצר שנותיו שלא ימות במבול ויצטער נח או יצטרך לבוא לתיבה ללא צורך ואם ימות חיכף קודם המבול יאמרו שהוא צדיק וע"י נתעכב המבול כמו מתושלח ע"כ מת קודם לכן ה' שנים כפירש"י בפר' ויהי כי זקן יצחק ע"ש : ויהי נח כו' ולא אמר ויחי לפי שבכלם תולה פרטית חייהן בבניו ובו תולה במבול : בני האלהים. הגבורים כמו הררי אל והן בני השופטים. מעולם כי חשב שלא ישאר ממין האדם כלום וכן מדברים כל הפסוקים עד ונח מצא חן כו' ולכן אמר והיו ימיו פי' ימיו של מין האדם : בשגם פירוש שגם הוא נהפך אל החומר : הנפילים נקראו נפילים מחמת גובהן : וגם אחרי כן. כמו סיחון ועוג שנשתיירו ממבול : אנשי השם. כל שניכר בעולם בין מחמת עצמו בין מצד מעשיו או מצד יחוסו נקרא אנשי שם :

חידושי פרשת בראשית מהרש"א

רש"י **אמר** ר"י וכו' שאם יאמרו או"ה לסטים אתם וכו'. והקשה הרא"ם למה יקראו ישראל ליסטים בשביל זה והלא כנען עבדו על שם כדכתיב ויהי כנען עבד למו ומה שקנה עבד קנה רבו. ותי' דעבד עבדים יהיה לאחיו כתיב ואם כן אין לנו לכבוש אלא החצי שהחצי האחרת היא לבני יפת עד כאן לשונו. ומסברא זו מה שתירץ הרא"ם זכרונו לברכה כתב רבינו הגאון בחידושי אגדות דחלק בההיא שעדא שבאו בני אפריקא לדון עם ישראל לפני אלכסנדר ואמרו ארץ כנען שלנו היא וכו' והשיב להם גביהה בן פסיסא מהכתוב ארור כנען עבד עבדים וכו' עבד שקנה נכסים עבד למי וכו' ואיכא למידק בזה הנה אם נאמר שזו תשובה נגד בני אפריקא שהם מזרע כנען הנה תשובה זו מוסיף שאלה נגד פני המלך אלכסנדרוס שהיה מבני יפת דעבד עבדים יהיה לאחיו כתיב דהיינו שם ויפת ויהיה החצי לבני שם והחצי השני לבני יפת שמזה הטעם הוצרך ר"י לומר שהקב"ה בראה וכו' כי טענת מה שקנה עבד וכו' אינו מספיק כ"א נגד בני כנען ולא נגד בני יפת וכמ"ש הרא"ם. ועוד ראוי לעיין בשעתם דכיון דבני אפריקא היו באים בראיה מן התורה מדכתיב ארץ כנען לגבולותיה וכנען אבוהן דהאי אינשי ע"כ יאמינו במה שכתוב בתורה ואם כן אין להם פתחון פה דכמה כתובים בתורה שהקדוש ברוך הוא נתן לישראל ארץ ז' עממים וצוה שלא יהיו מהם כל נשמה וכמאמר ר"י מה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו וכו'. והנראה כי לפי זמן המעשה הזה נראה שהיה בתחילת בית שני כי אלכסנדר היה בזמן שמעון הצדיק כדאיתא ביומא ותמיד מיום חורבן בית ראשון היה ידם תקיפה עלינו בתחילה יד כשדים ואח"כ יד מלכי פרס ומדי ואח"כ יד מלכות יון ומוקדון והיה טענת בני אפריקא על פי דברי התורה כי באמת ברשעתנו נטל הקדוש ברוך הוא הארץ מאתנו ונתנה לכם כמ"ש כי ברשעת הגוים וכו' אבל הנה כבר אתם עשיתם כמונו כתועבות כל הגוים וקאה אתכם הארץ בחורבן בית ראשון והשליך אתכם לארץ אחרת בתועבותיכם כאשר קאה אותנו בתועבותינו ועוד היום אתם בתועבותיכם ובעונש הזה שיד האומות תקיפה עליכם ולא טובים אתם מאתנו ואתם תשובו לאחוז בארץ הזאת והנה אנחנו קודמין לזכות בה מצד ירושה דכתיב בה ארץ כנען וכו' וכנען אביהן וכו' והיה תשובת גביהה כי באמת הננו תחת יד אלכסנדרוס והננו לעבדים לו מכל מקום הקדוש ברוך הוא נתן אתכם להיות עבדים לעבדים דכתיב ארור כנען עבד עבדים וכו' שפי' הכתוב שאף אם אחד מאחיו שהם שם ויפת מושל בחבירו ויהיה חבירו עבד וכנען לו יהיה כנען עבד לאותו עבד והנה אנחנו היום מבני שם עבדים וכנעים לבני יפת מ"מ אתם בני כנען עבדים לנו ועבד שקנה נכסים וכו' וכה"ג פי' רש"י לקמן בפרשת נח בפסוק ויהי כנען עבד למו אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען עכ"ל :

רש"י **ואם** באת לפרשו כפשוטו וכו'. ובפרק בתרא דר"ה הקשה רבינו במה שאמרו שם הני עשרה מלכיות מה שאנו אומרים בר"ה כנגד מי אמר ר"י כנגד עשרה מאמרות שנברא העולם ופריך מה ניהו אילימא ויאמר דבראשית הני ט' הוי ומשני בראשית נמי מאמר הוא דכתיב בדבר ה' שמים נעשו. ולפי הפשט הזה מה שפירש"י ז"ל דלא הוזכר כאן כלל בריאת שמים וארץ אלא שהכל נמשך אל ויאמר אלהים יהי אור וכו' ולא הוזכר בבראשית בריאה אחרת ואם כן אין בראשית כלל מאמר זולת ט' ויאמר דכתיבין בתריה. ויש לומר אף על גב דבראשית ברא וכו' נמשך אל האור מכל מקום בכה מאמר דבראשית נשמע נמי בריאת שמים וארץ זולת ט' ויאמר דכתיבי בתריה. והא דלא הוזכר נמי לשון אמירה בראשונה כמו בט' האחרים. יש ליישב זה עם מה שפירש"י לקמן דאת השמים ואת הארץ בא לרבות תולדותיהן שנבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביומו. והענין כי החומר הראשון אשר ממנו נתהוו כל הצורות נברא ביום ראשון יש מאין במאמר הש"י כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו אבל בימים האחרים לא היה הבריאה יש מאין אלא מן החומר הראשון נקבע לכל אחד צורתו המיוחדת לו ביומו במאמר השם יתברך יש מיש והשתא ביום ראשון שהי' אמירה ראשונה בראשית וכו' לבריאת יש מאין לא הוצרך להזכיר בו שהיה באמירה דודאי באמירה בעלמא לחוד נברא החומר הראשון ביש מאין ולא תפול עשייה בדבר שאין בו ממש אבל אחרי אמירה ראשונה שהיה ביום ראשון שכבר נברא חומר הראשון היה תם ושלם לבעל דין לחלוק ולומר כאן שהיה יש מיש דעשייה נעשה הכל בימים אחרים ע"י הרכבת החומרים הפשוטים עד שנעשו צורות אחרות כמעשה ידי אדם ולהוציא זאת הדעת מלב הנפסדת הזכיר בכל הבריאות שבימים אחרים נמי אמירה לחוד שע"י אמירה לחוד נתהווה הכל בלי שום מעשה כלל. והענין מבואר אילו נברא העולם בעשיה לא היה אפשר באדם לשנות בבחירתו עשית ית' ב"ה כמ"ש ומי יבא אחר המלך אחר אשר כבר עשוהו אבל ניתן ביד אדם לשנות מעשיו כפי בחירתו וע"כ לא נברא רק במאמר שאפשר לשנות מאמר כמ"ש צדיק מושל וכו' הקב"ה גוזר והצדיק מבטלה על ידי מעשיו. ועל זה כוונו באבות בעשרה מאמרות וכו' והלא במאמר אחד וכו' רצה לומר דודאי מה שנברא העולם במאמר ולא בעשיה הוא משום בחירת האדם ושיהיה לו שכר ועונש כפי מעשיו אבל הלא במאמר אחד יכול להבראות דהוי כל הבריאה יש מאין להבראות וכ"ש דהוי ניתן הבחירה לאדם לשנות רק מאמר אחד ואמר אלא להפרע וכו' והיפך בצדיקים. וכל זה מה שפירש"י כאן הדרש והפשט הוא אליבא דחכמים דב"ה סבירי להו דהארץ נבראת תחילה ותכמי' סבירי להו דכאחד נבראו ולדבריהם עכ"ל דהכתוב בראשית ברא וכו' לא בא להורות סדר הבריאה אבל לב"ש דסבירי להו דשמים נבראו תחילה ואליביה יפרש מלת בראשית כמו בראשונה וסדר הבריאה בא הכתוב להורות ופלוגתתם שניה פרק אין דורשין וז"ל ת"ר בית שמאי אומרים שמים נבראו תחילה ואחר כך ארץ שנאמר בראשית ברא וכו' ובית הלל אומרים ארץ נבראת תחילה שנאמר ביום עשות וכו' תניא אמרו להם בית הלל לבית שמאי לדבריכם אדם בונה עליה וכו' אמרו להם בית שמאי לבית הלל לדבריכם אדם בונה שרפרף לרגליו וכו' וחכמים אומרים זה וזה כאחד נבראו וכו' מ"מ קשה קראי אהדדי אמר ריש לקיש כשברא ברא שמים תחילה וכשנטה וכו'. ויש לתמוה בזה כיון שבמאמר אחד נבראו שמים וארץ איך נפל בהם לשון תחילה להיות האחד מוקדם לחבירו. ועוד קשה כדמקשינן קראי ומשני ריש לקיש כשבראן וכו' הכי לבית הלל קשה קראי אהדדי ואם נאמר לבית הלל גם כן הכי אם כן במאי פליגי. ואם נאמר לבית הלל בהיפך לא הו"ל לשתוק לר"ל ולומר היפך זה לבית הלל. ובעל יפה מראה כתב דר"ל סברא דנפשיה קאמר ולא לתרוצי אליבא דבית שמאי ובית הלל קאתי וע"כ צ"ל דר"ל לבית שמאי לא אתי דאל"כ מאי קאמרי בית הלל לבית שמאי לדבריכם אדם בונה בית וכו' והלא אין זה משל צודק אלא בנטייה שבונה כל אחד הקמת מצבו והלא בזה מודה בית שמאי לבית הלל וכו' ואין דבריו מהוגנין שאין זה מסוגית התלמוד דהא סתמא דתלמודא קאמר מ"מ קשה וכו' ולא ריש לקיש ומשמע דלבית שמאי ובית הלל על פלוגתייהו פריך והוכחה זו אינה אלא לפי מה שהוא הבין לשון נטיה שהוא הקמת מצבו המצב אבל מהנראה כי הקמת המצב היתה בכלל הבריאה והנטייה הוא גמר עשיה ותיקונם כי מלאכת הארץ נגמרה ביום שלישי שנאמר ותראה היבשה וכו' ויאמר אלהים תדשא הארץ וכו' וגמר מלאכת השמים היה ביום הרביעי שנאמר ויהי מאורות וכו' ולכך בענין השמים הזכיר הארץ תחילה שנאמר ביום עשות וכו'. והנראה דודאי במאמר אחד נבראו כולם אמנם פלוגתייהו באיזה מהיסודות התחיל להרחיב ולילך המצילות של עולם כמ"ש רז"ל בשמעתין דסוגין אמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה

הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כו' עד שגער בהם הקב"ה והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב אני אל שדי וכו' והמשל בזה דבכל הדברים יש לספק בבריאתם אם נאמר שהפנימי אשר בתוכה הוא נברא תחילה ואח"כ נתגדלו והולכים עליו קליפות החיצונות והם אינם אלא שומרים לפנימי או שנאמר בהיפך זה כי החיצונות הם גדולות ונבראו תחילה ובזולתו יפסיד גם הפנימים כי הוא שומר עליהם אח"כ יתגדלו הפנימים ואם נאמר שקולים הם וכאחד התחיל מציאותם בקטנות יהיו גדולים והולכים ולזה לדעת בית שמאי שנא' בראשית ברא וכו' כי הגרמיות השמיימות המקיפים את העולם אשר בסבותם יתנועע כל המציאות הם העיקר וממנו התחיל המציאות להרחיב ולהלוך מלמעלה למטה עד לארץ שהוא האמצעי בתוך היסודות הפשוטות והוא שהביא ראיה שנאמר השמים כסאי וכו' כי בודאי הכסא הוא העיקר והשרפרף הוא טפל לפי גובה הכסא מתקן השרפרף. ודעת בית הלל היפך זה שנאמר ביום עשות וכו' כי הארץ הוא המרכז אשר עליה יסובבו כולם והוא העיקר כי הם אינם אלא כשומרים ומשמשים עליה ועל כן בה התחיל המציאות והיה הולך ומרחיב עד מציאת השמים הגלגלים עד שגער בהם הקב"ה והביא ראיה שנאמר הבונה בשמים מעליותיו וכו' כי מעמד העליה בלי הבית שתחתיו א"א וע"כ הארץ הוא העיקר שהאגודה של היסודות הפשוטים כולם על הארץ יסדה הש"י ב"ה. ודעת החכמים הכריע ביניהם כי כאחת התחיל המציאות מלמעלה מן השמים ומלמטה מן הארץ שנאמר אף ידי יסדה ארץ וכו' כמתחיל בב' ידיו בשני קצות לעשות ואומר קורא אני אליהם יחדיו יעמדו ירצה בו הגלגל המקיף בלי המרכז והמרכז בלי הגלגל א"א שיעמדו אך יחדיו יעמדו וע"כ התחיל המציאות בשניהם כי כולם עקריים. והא דמקשה קראי אהדדי היינו אליבא דבית שמאי דלבית הלל קראי דביום עשות וכו' דייק דהעשייה נמשך אל ארץ ושמים ומדקדים בכאן ארץ לשמים ע"כ ארץ נבראת תחילה אבל קרא דבראשית ברא וכו' לא דייק דהבריאה שנאמרה שם נמשך אל האור כמו שפירש"י לפי הפשט ולא בא לומר כאן סדר הבריאה לשמים וארץ אלא שברוב הכתובים הקדים שמים לארץ היא לב' ענינים כי מציאותו ית' ב"ה ניכר באמצעיתם יותר מעל ידי התחתונים כי מתנועתם נודע מניע ראשון שכל מתנועע יש לו מניע ויכלה הדבר אל מניע הראשון. והב' שגדולת מעלת פעולתיו י"ת נראות יותר מהעליונות כמו שכתוב כי אראה שמיך וכו' אבל בית שמאי דדייק ליה קראי דבראשית ברא וכו' שהשמים נברא תחילה ויפרש מלת בראשית כמו בראשונה ולהורות סדר הבריאה אם כן פריך מה יעשה בקרא דביום עשות וכו' ומשני ריש לקיש כשברא וכו' זהו תוכן דברי רבינו באגדות אלו:

רש"י **ודומה** לו תחלת דבר ה' בהושע כלומר תחלת דיבורו וכו'. אבל מדרשו בפסחים פרק האשה ובפ"ק דבתרא שד' נביאים הושע וישעיה עמוס ומיכה נתנבאו בפרק א' וגדול שבכולם היה הושע וממקרא זה למדו מדכתיב תחלת וכו' ופריך וכי עם הושע דיבר תחלה והלא ממשה עד הושע היו כמה נביאים וכו'. וכתב רבינו אדרש זה דאין לפרש כפירש"י כאן לפי הפשט דהא ע"כ אין זה תחלת דיבורו דאל"כ למה לא אמר כן לשאר נביאים כדלעיל. ועוד למאי איצטריך לאשמועינן דמסתמא זה היה תחלת דיבורו וע"כ דרשו תחילת דיבורו עמו היה וק"ל:

רש"י **שא** מים. כן הוא בבראשית רבה שא מים טעון מים ומה שפירש"י שם אש ומים הוא על פי תלמודנו בפרק אין דורשין דשמיני שם אמר ר"י בר"ח שמים שם מים ובמתניתא תנא אש ומים שהביאם הקדוש ברוך הוא אש ומים וטרפן וכו' והא שהרכיב רש"י המאמרים אלו כאחד מתלמודא ומב"ר כי אינם סותרים זה את זה וכדי להבין זה אציג לפניך דברי רבינו ככתבו וכלשונו והילך לשונו יש דעות מחולקות בזה מהם שאומרים כי הרקיע שהבדיל בין מים עליונים לתחתונים הם הגלגלים וזו היא דעת הרמב"ן והפליג להביא כמה מאמרים על אמתת זה הענין וזו היא דעת רש"י ז"ל כאן שכתב בתוך המים באמצע המים שיש הפרש כו' אבל הרב המורה ביאר כי רקיע זה הוא המקום אשר יתהווה בו הענן ומאמר דבן זומא בפרק אין דורשין מה שאמר צופה הייתי בין מים עליונים וכו' אלא ג' אצבעות בלבד דהיינו במקום חיבורן מקום קשר כיפת הרקיע בקרקע אינו סובל לאורה כ"א פי' הרב המורה וכן כתב הרא"ס על פסוק בתוך המים וכו' והאריך שם עד אבל ההיא דחגיגה דבן זומא שאמר צופה הייתי וכו' סבירא ליה דיהי רקיע ברקיע האוירי קמיירי פי' יהי רקיע יתהווה הרקיע כמשמעו ולפיכך אמרו אין בין מים עליונים מהרקיע ובין מים התחתונים אלא לבן זומא כג' אצבעות ולרבי יעקב שם כמלא נימא ומעתה יש לתמוה על הרב איך הניח הגמרא ותפס דברי האגדה של ב"ר עכ"ד. ולדעתי המקרא הזה סובל שני פירושים כי אחת דיבר אלהים וכו' כי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים ומעתה מה שהבין הרלב"ג בדעת הרב המורה וז"ל וכבר ביאר הרב המורה רקיע המקום אשר יתהווה בו הענן לפי שהיה זר אצלו המצא המים למעלה מגרם השמים עכ"ל אינם כן כי גם הרב המורה יודה ומה שהזכיר האוירים ולא הזכיר המים אשר למעלה מגרם השמים לפי שלא נאמר שם מים אלא על צד הדמיון מזולת שהיה הענין הזה בעצמו כן וזהו ביאור שאמר ר"ע כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים שנאמר דובר שקרים וכו' ושניהם במקרא אחד נאמרו הללו את ה' מן השמים וכו' הם השמים האוירי ואח"כ כתיב הללו שמי השמים הם הגלגלים ואחר כך כתיב והמים וכו' ולזה מבואר רש"י ז"ל שהביא כאן בפירוש שמים שא מים והם דברי בראשית רבה ואחר כך שם מים והם דברי התלמוד כי המאמרים האלו פרושיהן אינם סותרים זה את זה אלא שהב"ר הזכיר שם ענין המים אשר מעל הגלגלים וע"כ פירש אותם שמים שא מים כי המים נשאים עליהם למעלה אבל התלמוד שהזכיר שמים האוירים כמאמר דבן זומא ע"כ יהיה פי' אותם שמים שם מים בעבור היות המיית המים ומה שאמר אש ומים כי השמים האוירים הוא המקום אשר יתהווה בו הענן ויש מהם עבי אש ויש מהם עבי מים כי מצינו ואש מתלקחת וכו' שהיה האש והברד טורפן זה בזה הרי מבואר כי השמים האלו מאש ומים וטרפן הקדוש ברוך הוא זה בזה ומעתה אין מקום לתמוה על רש"י ז"ל שתפס דבר אחר של ב"ר והניח הגמרא כי רש"י לא יכחיש לזה דאל"כ לא הוה ליה להביא מאמר דחגיגה שם מים ואש ומים שפירושו על מים האוירים כמו שכתבתי אלא שהוא מפרש המקראות בענינים קרובים לפשוטו וזה דרך רש"י ז"ל בכמה מקומות. אמנם באגדת ירושלמי דברכות אמרינן תני בשם רבי עקיבא ור' יהושע עביו של רקיע כב' אצבעות אמילתא דרבי אלעזר פליגא דאמר רבי אחא בשם רבי חנינא תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק תרקיע מלמד שהם עשויים כטס יכול שאינן בריאים ת"ל חזקים כו' עכ"ל ומשמע שם דברקיע שהם הגלגלים איירי ולא ברקיע האוירים דפליגי שם על מי שסובר דעוביו של רקיע מהלך ת"ק וא"כ לפי זה נראה לומר דמאמר דבן זומא כפשוטה איירי במים העליונים מהגלגלים ודעתו דבן זומא שאמר כג' אצבעות כדעת רש"י שם באגדות ירושלמי ועביו של רקיע הגלגלים שני אצבעות והוא מבדיל בין מים העליונים לתחתונים ומי שסובר כמלא נימא סובר כר"ח דעביו של רקיע המבדיל ביניהם אינו אלא כטס הזה מעתה הכתוב ומאמר דבן זומא אין להם דרך אחרת אלא כפירש"י ולא על רקיע האוירי שהוא דרך רחוק מפשט הכתוב ובעל יפה מראה תמה על הרא"ש ז"ל וז"ל ובעיני יפלא תלמודיו שכמותו איך יאמין שרז"ל יפרשו רקיע על האוירים והמים העליונים והתחתונים ע"ז הדרך וכו' ע"ש וצ"ע עכ"ל:

רש"י **ונשאו** ק"ו בעצמם. וכתב רבינו נראה כמו שאמרו אין לך עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה והם נשאו ק"ו שלא לצאת בערבוביא וכה"ג כתבו התוס' בפ"ק דחולין גבי גינאי נהרא חלוק לי מימך כו' ע"ש:

רש"י **הוא** שכתוב את לרבות תולדותיהן וכו'. כן הוא בבראשית רבה אבל בפרק אין דורשין דרשינן את למילתא אחריתא דגרסינן שם שאל רבי ישמעאל את ר"ע כשהיו מהלכין בדרך אמר ליה אתה ששימשת את נחום איש גם זו כ"ב שנה שהיה דורש כל אתין שבתורה את השמים וכו' מאי דרש בהו א"ל אילו נאמר שמים וארץ הייתי אומר שמים וארץ שמותן של הקדוש ברוך הוא הן ועכשיו שנאמר את השמים וכו' שמים שמים ממש וכו' ופריך את הארץ למה לי ומשני להקדים ופירש"י דאי לא כתיב הכי את הוה אמרינן כאחת נבראו אלא שא"א לקרות שניהם כאחד להכי כתיב את להקדים שמים לארץ. והא שהניח רש"י ז"ל הגמרא ותפס דברי ב"ר כי סוגיא זו אתיא אליבא דבית שמאי וכמו שכתב רבינו דבתוספות שם כתבו על פירש"י מה שפירש על דהקדים דאי לא כתיב הכי את וכו' והא דאמרי בית הלל ארץ נבראת תחילה דכתיב ביום עשות וכו' אע"ג דלא כתיב ואת התם דריש ליה מדשני קרא לסמוך ארץ לעשיה ומיהו בנימוקי חומש פירש"י את השמים לרבות תולדותיהן ומדרש אחר הוא ופליג אהא דהכא עכ"ל. ורבינו תמה על דבריהם ואמר א"כ גם לבית שמאי נמי לא לכתוב ואת גבי הארץ ומדשני קרא דבראשית ברא וכו' להסמיך שמים לבריאה מסודרים דביום עשות וכו' שהקדים ארץ לשמים לדרוש ליה דהשמים נבראו תחילה ולפי דברינו שכתבנו לעיל (בתחילת הפ' שבאתי דבריו) הא דמשני ר"ל כשברא ברא שמים וכשנטה נטה ארץ תחילה היינו דאליבא דבית שמאי משני הכי אתי שפיר הכא דהאי לא כתיב ואת ה"א דהבריאה שוין כאחד כדעת החכמים אלא בנטיה היתה הארץ תחילה ולכך שינה כאן בראשית ברא וכו' דאל"ה ה"א דהבריאה והנטיה שוין אבל לבית הלל דלא מחלק בין הבריאה והנטיה דקרא דבראשית ברא לא דייק להו הלא שהוא נמשך אל האור כמו שפירש"י ואם באת לפרשו כפשוטו וכו' ע"כ דשינה הכתוב דביום עשות וכו' לומר שהארץ נבראת תחילה. אך קשה לבית הלל דלא סבירא ליה ואת הארץ להקדים שמים לארץ אתי ואת הארץ ל"ל וע"כ נראה דסוגיא זאת אתיא לבית שמאי אבל לבית הלל יש לדרוש את למילתא אחריתא כדאיתא בבראשית רבה לרבות תולדותיהן ופליג אדרשא דתלמודא כמ"ש התוס' והיינו אליבא דב"ה עכ"ל ולזה ניחא דתפס רש"י ז"ל האגדה של ב"ר משום דאתיא כב"ה וק"ל:

רש"י **ענותנותו** של הקב"ה למדנו וכו'. בפ' אד"מ כתב רבינו יראה מפירושו שהרכיב ב' טעמים הא' ענותנותו של הקב"ה והב' משום קנאת המלאכים שבאדם נמלך בפמליא של מעלה ואפשר שלקח טעם בקנאת המלאכים מתוך שמעתין דגרסינן שם אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש הקב"ה לבראות את האדם ברא כת אחד של מלאכים א"ל רצונכם נעשה אדם בצלמינו השיבו מה אנוש וכו' וטעם הענוה לקחו מב"ר שאם יבוא הגדול ליטול רשות מן הקטן וכו' א"ל למוד מבוראך וכו' שכיון שבא לבראות את האדם וכו' ורש"י הרכיב כאחד דברי התלמוד וב"ר לענין א' שב' הטעמים קרובים הם בענין וק"ל:

רש"י **ומ"א** שנבראו ב' פרצופין וגו'. וכתב הרא"ם שכן הוא בב"ר אבל בעירובין פ' עושין פסין ובברכות פ' הרואה אמרו כתיב זכר ונקבה ברא אותם וכתיב בצלם אלהים ברא אותו ומשני בתחילה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף לא נברא אלא א' ואי קשיא למה הניח רש"י דרשה דקראי שדרשו בגמרא ותפס דרשה דקראי דב"ר י"ל דרש"י ז"ל דייק מההיא דפ"ק דכתובות דדברי האומר ויבן ה' את הצלע פרצוף הוא העיקר דמדקאמר דכ"ע חדא יצירה הוא דהיינו שנבראו

דו פרצופין מתחילה מר סבר בתר מחשבה אזלינן ומר סבר בתר מעשה אזלינן כדאמרינן בעירובין אליבא דמ"ד זנב ש"מ דס"ל לתלמודא כמ"ד פרצוף משום הכי הניח הדרשה שדרשו בגמרא אליבא דמ"ד זנב ודרש הדרשה שדרשו בב"ר אליבא דמאן דאמר פרצוף וכו' עכ"ל. ורבינו טען עליו ואציג לפניך הסוגין דכתובות עם התוספות וממילא רווחא שמעתתא וטענתו דגרסינן שם דף ח' לוי איקלע לבי רב אשי בהילוליה דר"ש ברי' בריך חמש שהכל ואשר יצר וכו' רב אסי איקלע לבי רב אשי בהילוליה דמר בריה בריך שית שהוסיף יוצר האדם. וקאמר תלמודא לימא בהא קמיפלגי דמ"ס חדא יצירה הואי ומ"ס שתי יצירות (ופירש"י חדא יצירה הואי כמ"ד בעירובין ויבן את הצלע פרצוף שמתחלת ברייתו נברא שני פרצופין ולמ"ד שתי יצירות כמ"ד זנב היה וממנו נבראת האשה והרי כאן שתי יצירות) ומסיק לא דכ"ע חדא יצירה מ"ס בתר מחשבה אזלינן ומ"ס וכו' כי הא דרב יהודה רמי כתיב ויברא אלהים את האדם בצלמו וכתיב זכר ונקבה בראם הא כיצד בתחילה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף נברא אחד (ופרש"י בתר מחשבה אזלינן ששנים עלו במחשבה להבראות ונברא א' כפ' עושין פסין). ובתוספות שם בד"ה חדא יצירה צ"ל דהיינו כמ"ד פרצוף א' מדקאמר בתר הכי דכ"ע חדא יצירה הוא מ"ס בתר מחשבה אזלינן ובריש פרק ב' דעירובין משמע בהדיא דלמ"ד פרצוף א' הוה עלה במחשבה להבראות שנים אבל למ"ד התם ב' פרצופין הואי לא סבירא ליה הכי כך פי' הרשב"ם עכ"ל. ורבינו כתב אדבריהם ולפירושם יהיה הפי' בהיפך חדא יצירה כמ"ד זנב שמתחילה לא נברא רק אדם וב' יצירות כמ"ד ב' פרצופין שמתחילת יצירתן היו ב'. ומיהו ראיית התוספת אינה מכרעת לדחות פירש"י דודאי אליבא דמ"ד זנב מוכרחין לומר כן דמתחילה עלה במחשבה וכו' דאל"ה תקשה מאי זכר ונקבה בראם ואליבא דמ"ד פרצוף דניחא הני קראי מ"מ למאי דאתינן לרמיות קראי אהדדי גם למ"ד פרצוף מוכרחין לומר דמתחילה עלה במחשבה לבראות ב' וכו' פי' דמתחילה עלה במחשבה לבראות ב' ממש בלי חיבור כלל כשאר כל הנבראים ולבסוף ברא א' דהיינו ב' פרצופין מחוברין כן יש ליישב פירש"י ז"ל. ומעתה דברי הרא"ם אינם מובנים במה דאמר דרש"י דייק מההיא דכתובות וכו' דהא מכל מקום בההיא דכתובות למ"ד פרצוף נמי הביא דרב יהודה דדריש ליה מקראי דמייתי שם אע"ג דסוגיא דפ' עושין פסין ודפ' הרואה דריש ליה נמי הכי למ"ד זנב מ"מ לא הוה ליה להניח דרשה דגמ' כיון דלמ"ד פרצוף נמי דרשה זו בסוגין דכתובות ודו"ק:

רש"י **השוה** להם בהמות וכו'. וקרא דוירדו בדגי הים וכו' למלאכה איירי כדאיתא פל"מ וליכא לאקשויי מדגים ועופות דמינו שהם בני מלאכה ג"כ כדבעי רקבא הכהיג בעיזא ושיבוטא מאי. ועופות כדרבא בר רב הונא דבעי דש באווזין ותרנגולין מהו ומסיק ת"ש ובכל חיה הרומשת וכו' ופירש"י ואי לאו לאכילה חיות לאו בני מלאכה נינהו ומשני ההיא לאתויי נחש קאמר ולמלאכה דתניא ר"ש אומר חבל על שמש גדול שאבד וכו': אמר המלקט. ושמעתי מי שהקשה בזה היכי פשיט רש"י ז"ל גבי חיה דע"כ לאכילה קאי משום דהם לאו בני מלאכה נינהו והא גרסינן פ"ק דע"ג דפריך וחיה מיהת מאי מלאכה עבדי ומשני אמר אביי אמר לי מר יהודה דבי מר יוחנאי טחני ריחים בערוד' א"כ מינו דגם חיה ראויה למלאכה. וי"ל דדיוקא דרש"י מדכתיב ובכל חיה וכו' הרומשת וכו' ר"ל דחיה כזה הרומשת ודאי אינו קאי למלאכה דלאו בני מלאכה נינהו וע"כ צ"ל דקרא באכילה איירי ומשני דכל בא לאתויי נחש דבר מלאכה היה קודם שנתקלל לילך על גחון והא דכתיב הרומשת כתיבא קרא על העתיד וק"ל:

רש"י **הוסיף** ה' וכו' ורבינו בח"א דפ' ר"ע נתן עוד טעם לשבת בתוספת הה"א כי בה"א יצר הקב"ה מעשה בראשית כמ"ש בהבראם בה"א בראם ולכך ה"א יתירה בסוף מעשה בראשית לרמוז על פעולות הה"א שהיתה על תנאי אותו ששי של קבלת התורה ור"ת של שם ד' יום הששי ויכולו השמים לרמוז בסוף מעשה בראשית כי הם אותיות שם הוי"ה ב"ה היו כלים של הקב"ה לצור בהם עולמות כמ"ש ביה ה' צור עולמים ולכך אמרו די לעולם שישתמש בשתי אותיות אבל חצי השם השני נרמז מתחילת ויכולו השמים שהוא התחלת פ' שבת לרמז שלא יתמלא השם עד לעולם שכולו שבת וק"ל:

כוש ואשור. רש"י עדיין לא היו וכו'. בפ"ק דכתובות ומי כתיבי קרא לעתיד אין דכתיב ושם הנהר השלישי חידקל הוא ההולך קדמת אשור ותנא רב יוסף אשור זו סליקא ומי הואי אלא דעתידה וכו' שם בד"ה ותנא רב יוסף אשור זו סליקא ומי הואי ובלא רב יוסף מאשור וכן מכוש לא מצי למיפרך דמצינן למימר דאשור וכוש שם המחוז ולא שם העיר ומימות עולם היו וכו' עכ"ל. וכתב רבינו ולענין כוש אף לפי האמת יש לפרשו מלשון מחוז וכן בחוילה אלא מבאשור היה קבלתם דהוא שם העיר ונראה עוד לדקדק כן מלשון המקרא דכתיב ארץ החוילה וארץ כוש אבל באשור לא כתיב ארץ דמשמע שם העיר ורש"י בפירוש החומש כתב כוש ואשור וכו' והוא על פי ב"ר שהזכיר גם כוש ולא ידעתי למה לא הזכיר גם חוילה דכתיב מקמיה וכמ"ש בב"ר גם חוילה וכו' עכ"ל ובג"א כתב ליישב זה ע"ש:

רש"י **זכה** עזר לא זכה כנגדו להלחם בו. וכתב הרא"ם כלישנא קמא דרבי אליעזר ביבמות פרק הבע"י ופירש"י כנגדו חלוקה עליו וסותרת דבריו וזהו להלחם בו ואף על גב דמלשון כנגדו לא משתמע אלא ככחו מלשון נגד ההר מ"מ מאחר שכל המעיז משים פניו כנגד פני המעיז בו והמתבייש ההפך כנה האשה המעיזה על בעלה שהיא כנגדו אם כן מדכתיב כנגדו בלא יו"ד משמע שהוא מלשון נגידת מלקות והיינו כלישנא בתרא דר' אליעזר דרמי קראי אהדדי כתיב כנגדו וקרינן כניגדו ופירש"י כתיב כנגדו מדלא כתיב יו"ד לשון נגידה דמלקות הוא ואע"ג דפירש"י דהכא אתיא כלישנא קמא י"ל דלא פליגי אלא ביש אם למקרא דלישנא קמא סובר דיש אם למסורת אמרינן יש אם למקרא לא אמרינן משום הכי לא דרש כנגדו אלא לפי המסורת מלשון נגידת המלקות ורמי קרא דעזר וכנגדו ולישנא בתרא סובר יש אם במקרא ולמסורת משום הכי רמי ממקרא למסורת כתיב כנגדו לשון נגידת מלקות וקרינן כנגדו ביו"ד מלשון נוכח ועזר עכ"ל. ורבינו טען ואמר דאין זה מחוור מה שכתב ללישנא קמא יש לפרש נמי מלשון נגידה ומלקות דאם כן לא ה"ל לתלמודא לשנות הלשונות דבלישנא קמא קאמר לא זכה כנגדו ובלישנא בתרא קאמר לא זכה מנגדתו וגם רש"י לא פי' כן מלשון נגידה ומלקות אלא בלישנא בתרא. גם מה שכתב הרא"ם דלישנא קמא סבר דיש אם למסורת ומ"ה לא דריש ליה אלא מלשון נגיד' ומלקות הוא תמוה דהא מלשון נוכח לא מצינו גם כן יו"ד בלשון כמו נגד ההר והרבה כמוהו וע"כ נראה דללישנא קמא דריש כנגדו מלשון נוכח כדרך הלוחם עם חבירו להעיז נגדו כמ"ש גם הרא"ם בפי' הראשון ואין להקשות גם לפי דברינו דלעיל כיון דנגד מלשון נכח מצינו בכ"מ בלא יו"ד דהיינו המסורת וגם המקרא מסייעו א"כ ללישנא בתרא אמאי נדרשהו לפי המסורת לאוד דהיינו מלשון נגדא ומלקות דכה"ג אמרינן בפ"ק דסנהדרין גבי חלב וגבי יראה דדרשינן המסורת אע"ג דהמקרא והמסורת כי הדדי נינהו ודו"ק:

רש"י **מלמד** שנתקררה וכו'. בפ' הבע"י אמר רבי אלעזר מ"ד זאת הפעם וכו' מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה. ובחזקוני כתב וצ"ל שנתעברו קודם שבא עליהם דאי לא תימא הכי הא מתעקרין בביאת אדם עכ"ל ורבינו טען ואמר דאין זה מספיק דהא משנתעברה בהמה אינה מקבלת זכר ואפי' זכר אדם כדמוכח פרק קמא דבכורות ואפשר לומר שנתעברו וילדו בו ביום קודם שבא עליהם דהא חוה נמי ילדה בו ביום כדאמרינן פרק אד"מ. ובעל הגלחון כתב שאין זה כמשמעו שבא עליהם כדרך אישות שאי אפשר וכו'. אלא לפי שלא היה לו בן זוג היה חפץ לחפש ולבדוק בכל המינים אם ימצא עוד מין אחד בלא עזר וכיון שלא מצא לא נתקררה וכו' עכ"ל:

ומפרי העץ אשר בתוך הגן וכו'. בפ' האוכל כתב רבינו לכוון שיטי המקראות אלו בענין הנחש שהסית את חוה לאכול מפרי עץ הגן שינה לשונו באומרו כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן וחוה אמרה ומפרי העץ וכו' עם מה שאמר ר' חנינא לא שכיב שיבתה ברי אלא דקץ תאנתא בלא זמנה וע"פ מ"ש אילן שאכל אדם הראשון אתרוג היה ואמרינן פ' לולב הגזול דאתרוג טעם פריו ועצו שוה וז"ש הנחש אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן דהיינו עץ האתרוג ותאמר האשה וכו' ומפרי העץ אשר בתוך הגן וכו' שאף על הפרי הזהיר אותנו ויאמר הנחש לא מות תמותון על אכילת הפרי רק על אכילת העץ מטעם דקץ אילן בלא זמנו כו' ודוק:

רש"י **מאין** לך לדעת מה בושת וכו'. אמר המלקט ראיתי מפרשי רש"י ז"ל נתחבטו בזה למה לא מפרש מי הגיד לך שערום אתה מן המצוה כמו שפירש לעיל וידעו כי ערומים הם מצוה אחת וכו' ונתערטלו הימנה ואין מקום לקושייתם מהא שדרשו בב"ר בפסוק ויתחבא האדם ואשתו שגרעה קומתו ונעשית של ק' אמה א"כ מזה ידע שנתערטל מהמצוה וק"ל:

רש"י **מכאן** שאין מהפכין וכו'. אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שהקשה ואמר היאך בירר רש"י דרך לעצמו דמוכחינן שאין מהפכין בזכותו וכו' ממה שלא אמר לו הקב"ה לנחש מה זאת עשית כמו לאשה ואפי' היה אומר כמו לאשה איכא למימר דאין מהפכין בזכותו של מסית ממה שפסק הקב"ה דין הנחש לרעה ולא זיכהו מטעם דברי הרב וכו' ומטעם זה הוכיחו בגמרא ורש"י ז"ל בירר דרך לעצמו וזה דוחק ותי' הוא לזה עם מה שכתבו התוס'. שם דנחש לא נצטווה שלא להסית ולא נתקלל אלא מפני שבאת תקלה לעולם ע"י א"כ לכך הוצרך רש"י ז"ל להוכיח ממה שאנו רואים שהקב"ה לא שאל כמו לאשה דאי לאו מטעם זה ממה שקללו השם ואמר לו ארור אתה לא היה מספיק דלעולם טוענין למסית ומה שקללו היה לפי שבאת לעולם תקלה ע"י אבל ממאי דחזינן דלא שאל כמו לאשה מוכח שפיר דהוא מטעם דאין מהפכין וכו' עכ"ל. ואני לא זכיתי להבין דברי פה קדוש אכתי תלמודא היכי מסיק מהכא ללמוד שאין מהפכין דילמא נחש שאני שהביא תקלה ואם נאמר דשפיר יש ללמוד ולא ראי זה וכו' דנחש אע"פ שהביא תקלה לא היה לו ממי ללמוד ושאר מסית יש לו ממי ללמוד ואינו מביא תקלה הדר' קושי' לדוכתיה על רש"י ז"ל. ולעיקר קושייתו מה שנקט ורש"י בירר דרך לעצמו אשתמיטתיה מהגאון האגדה דב"ר אשר דברי רש"י לקוחים משם וז"ל ויאמר ה' אלהים וכו' עם אדם נשא ונתן עם חוה נשא ונתן ועם נחש לא נשא ונתן אלא אמר הקב"ה נחש זה רשע ובעל תשובה ואם אומר אני לו מה עשית הוא אומר לי אתה צוית אותם וכו' מ"מ הניחו צוויך וכו' לכך פסק דינו מיד. דאי קשיא למה הניח רש"י תלמוד ערוך ותפס האגדה דב"ר דכבר למדונו הגאון המזרחי ז"ל וגם רבינו דדרכו של רש"י לפרש המקראות בעניינים קרובים לפשוטו וזה דרך רש"י ז"ל בכמה מקומות והאגדה של ב"ר קרוב יותר לפשוטו דתלמודא דאמר דאין טוענין למסית במקום שהוא אינו טוען זה אינו כ"כ חידוש דגם בדיני ממונות הדין כך דמאן דלא טען ב"ד לא טען ליה אמנם הב"ר רבותא קמ"ל דדין המסית אף שהוא דיני נפשות יהיה גרוע מממון דבממון בין לזכות בין לחובה מחזירין והכל מלמדין זכות וחובה אבל במסית אם זיכוהו ואמר אי יש לי ללמוד חובה מחזירין ואם חייבוהו ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות אין מחזירין

ולכך

ולכך נקט רש"י אחר כ"ך לאכותי מדחזינן דהקב"ה לא שאל לו מה זאת עשית ש"מ דאין מהפכין וכו' שהשאלה זאת הוא היפוך בזכותו שבקל היה משיב דברי מי שומעין דאי מטעם שאמרו בגמרא שלא טען הקב"ה בעדו לא הוה ידעינן דגרע דין המסית אפילו ממתן הקל וסברא זו למדתי ג"כ מדברי הגאון ונכון הוא :

רש"י **אתה** לא נתכוונת ומ' ותשא את חוה וכו'. ובס"ק דסוטה כתב רבינו והוא דחוק דמשמע מן הכתוב שהסית חוה לאכול ממנו וא"כ גם היא תמות . והנראה בזה כי צוי הש"י לאדם שלא יאכל מעץ הדעת היה קודם שנבראת חוה ממנו ומיהו גם היא נצטוה באכילתה שהרי נעשה באכילתה דבין למ"ד פרצוף היה ובין למ"ד זנב היה היא החלק ממנו והחלק בכלל הכל ואדם הראשון עשה סייג לדבריו יותר ממה שאמר לו הקב"ה ואמר לה אלהים אמר לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו כו' והנחש נטל עצה בלבו כיון שאת אדם לא אוכל להכשיל שהוא יודע האמת שלא נצטוה על הנגיעה אכשול את חוה והשתא הנחש היה סבור כיון דלא נבראת עדיין חוה בשעת הציווי לא נצטוותה כלל וא"כ אף אם תאכל ממנו לא תמות אלא דלפי סברת אדם וחוה שהיו סבורין שגם חוה בכלל הציווי אמר הנחש להטעות את האדם שע"י שדחף את חוה ולא תמות בנגיעה תטעה חוה ותאכל ג"כ ממנו לפי סברתה שגם הנגיעה בכלל הציווי ואחר שתאכל האשה ולא תמות הנה גם אדם יטעה לומר שאין ממש בציווי הקב"ה דלפי סברתו גם האשה בכלל הציווי והרי לא מתה ויאכל גם הוא ממנה וימות ואז אח"כ אשא את חוה שלא היתה בכלל הצווי ודברים אלו ברורים הם :

רש"י **עצבונך** זה צער גידול בנים והרונך צער העיבור בפרק בתרא דעירובין . וכתב רבינו וקצת קשה אמאי הקדים המאוחר דהיינו צער גידול בנים קודם צער הריון ולידה ובב"ר דרש עצבונך זה צער העיבור והרונך זה צער לידה וכו' ע"ש וצער גידול בנים ודאי דשייך נמי באיש כדאמרינן גבי יעקב מ"מ טפי הוא באשה וכדאמרינן ביבמות דהיינו שמגדלת בניו עכ"ל וקושיא ראשונה הניח למביני דעת ותירוץ הרי"ף ז"ל בטוב טעם משום דמצינו שביום שנברא אדם עלו למטה שנים וירדו ארבעה דהיינו קין והבל עמהם ונמצא שלחוה לא קדם צער העיבור וצער הלידה של קין והבל אלא צער גידול בנים היה לחוה בתחילה ולאחר מכאן כשילדה כדרך הארץ חל עליה צער העיבור ואח"כ צער הלידה עכ"ל :

רש"י **שלשה** אחין רבויים הן וכו'. וכתב הרא"ם שכן הוא בב"ר אבל בסנהדרין אמרו עלו למטה שנים וירדו ארבעה דלא דריש אחין לרבויא וכו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר נראה מדבריו שהוא מפרש מה שאמרו רז"ל שעלו למטה שנים וכו' היינו אדם וחוה קין והבל ונעלם ממנו דברי התוס' בסוגיא זו דכתבו מה שאמרו ירדו ד' היינו אדם וחוה קין ותאומתו אבל הבל לא נולד באותו פעם ובהדיא אמרינן בפרק הבע"י ותוסף ללדת את אחיו את הבל הבל ואחותו קין ואחותו . אך התוס' בעצמם הם תמוהים במה שכתבו אבל הבל לא נולד באותו הפעם כדכתיב ותוסף ללדת ושתי תיומות נולדו עמו דדריש בב"ר מדכתיב את אחיו את הבל עכ"ל . וקשה לדבריהם שהביאו הב"ר דדרש את אחיו את הבל דשתי תיומות נולדו עם הבל והניחו תלמוד ערוך בידינו בפרק הבע"י דלא דריש רק את הבל לתאומה אחת ולא דריש את אחיו לרבות עוד תאומה שניה להבל והא דדריש קין ואחותו היינו מאת קין כפירש"י התם דאת אחיו ודאי לא משמע לרבות תאומה לקין ודוק :

רש"י **דמו** ודם זרעותיו . ובפ' נ"ה הקשה רבינו מזה לרבנן דנחלקו עם ר' יהודה דרבנן סברי הרוגי מלכות נכסיהן למלך שנאמר הנה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו ור"י סבר נכסיהן ליורשין וכאן אינו ראיה דנבות בן אחי אביו היה וראוי ליורשו היה והשיבו לו חכמים והלא הרבה בנים היו לו והשיב להם ר"י אותו ואת בניו הרי שנאמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ורבנן ההוא בנים הראויים לצאת ממנו ע"כ ואם דרשינן הכא מדמי אחיך דמו ודם זרעותיו וא"כ התם נמי מדמי נבות נפקא שפיר בניו של נבות הראוים לצאת ממנו ודמי בניו למה לו. וי"ל דודאי בנים הראוים לצאת מנבות מדמי נבות נפקא שפיר לכ"ע אלא דהכי קאמר ההוא דמי בניו לאו דמי בניו דהיינו בנים הראוים לצאת מבניו שכבר נולדו שהרג אחאב בני נבות שנולדו לא הרג והאי דמי בניו היינו בנים הראוים לצאת מבניו הראוי' לצאת ממנו עדיין דהיינו בני בנים דקרוין בנים והבנים גופים שעדיין ראוים לצאת ממנו נפקא שפיר מדמי נבות ודוק :

רש"י **אין** לך רשות לדור במקום אחד . וכתב רבינו בפרק חד"מ ולפי זה פירושו נע ונד כדברי המתרגם מטלטל וגלי תהי וזה הפירוש ימאן הדרש מה שדרשו שם אמר רב יהודה אמר רב גלות מכפרת מחצה עון מעיקרא כתיב והייתי נע ונד ולבסוף כתיב וישב בארץ נוד דלא יתכן דגלות דויצא קין מכפר על חצי גלות דנע ונד ולפי הדרש הזה פירוש נע ונד כמדרש תנחומא דכל מקום שהיה הולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו דהשתא שפיר קאמר דגלות דהיינו שאמר הן גרשת אותי וכו' וכמ"ש ויצא קין מכפר מחצה עונש דנע ונד שהיה מזדעזע הארץ תחתיו דלא כתיב בשום רק וישב בארץ נוד אבל בויקרא רבה פרשת לו אמרו בלשון זה תשובה מכפר מחצה שכיון שעשה תשובה קין שאמר גדול וכו' בטלה ממנו חצי הגזירה שנאמר וישב בארץ נוד נע ונד לא כתיב כאן אלא נד ולפי זה יתפרש שפיר נע ונד מלשון גלות כדברי המתרגם ורש"י כאן ותו לא מידי :

רש"י **והלא** פרשת מאשתך וכו'. וכתב רבינו יש לדקדק בזה שהרי אחר שחטא בו ביום שנברא אדם ונקנסה עליו מיתה כתיב והאדם ידע את חוה וכו' ותלד את קין וכו' וי"ל דלידתן היתה בו ביום קודם שחטא והכי איתא בפרק א"ד י"ב שעות הוי היום וכו' שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה עשירית סרח י"א נידון וכו' וצ"ל בזה דאין מוקדם ומאוחר בתורה וק"ל :

רש"י **עד** כאן פירש מן האשה . ומטעם אמרו בפ' עושין פסין לפי שהי' בנידוי שישב ק"ל שנה נזוף מפני שגער בו הקב"ה המן שטן וכו' וקללו ואע"ג דבעי' היא במסכ' מועד קטן ולא איפשיטא ותי' רבינו מנודה מפי הקב"ה כי הכי חמיר טפי דהכ"ג מחלקינן התם :

פרשת נח

רש"י **לא** נחתם גז"ד אלא על הגזל . וכתב הרא"ם ואין זה סותר מה שאמרו כ"מ שאתה מוצא זנות וכו' דאי לא החמס לא היה הגזירה בא עליהם לא כלליות ולא פרטיות וע"י החמס בא הגזירה והזנות חייב להיות כלליות וכו' עכ"ל ורבינו טען עליו מההיא דפ' ד"מ בז' מצות בני נח ע"ג וג"ע וש"ד וגזל ע"ג וג"ע דכתיב ותשחת הארץ וכל מקום שנאמר השחתה אינה אלא ע"ג וג"ע כו' ומדעתם עלייהו אפקוד עלייהו וגזל דכתיב כירק עשב וכו' והשתא לדברי הרא"ם כיון דעיקר הגזירה היה בשביל החמס ואי לאו החמס לא היה הגזירה כלל א"כ טפי ה"ל לאתויי גזל מדור המבול מדכתיב כי מלאה וכו' ומדעתם עלייהו וכו' לכן נראה ליישב זה ע"פ מה דמסיק בפ"ק דר"ה יפה צעקה לאדם אפילו ביחיד בין קודם גז"ד וכו' והא דאיכא לפלוגי בין יחיד לרבי' היינו אחר שנחתם הגז"ד דאינו נקרע ליחיד ולזה ודאי דבשביל זנות היה עיקר הגזירה וכלליות כמפורש בקראי כי השחית וכו' כדקאמר מדעתם עלייהו וכו' אלא מדכתיב בסיפא דקרא כי מלאה וכו' למדו לומר דאף שכבר נגזרה גזירה בשביל ע"ג וג"ע מ"מ לא היה נחתם והיה אפשר ליחיד הצדיק להיות נענה בתפילתו ולינצל אלא ע"י שפשטו ידיהם בגזל נחתם הגז"ד גם ליחיד שלא יהא נענה בו . ובזה יתיישב מה שאמרו גם על נח נחתם הגז"ד אלא שמצא חן בעיני ה' שהרי הגזירה היתה כלליות ע"י הזנות ונחתם ע"י החמס לא יהא היחיד נענה אלא שמצא חן דהיינו במתנת חנם יתר על המדה עכ"ל :

אמר המלקט . ודברי רבינו צ"ע קצת דמנ"ל זה כשנחתם גז"ד לרבים אז היחיד מהם אינו נענה דלכאורה סוגין דר"ה לא מתפרשת אלא ביחיד עצמו כשנחתם עליו אז אינו נקרע לו משא"כ הגז"ד שנחתם לרבי' למה לא נימא שיהא היחיד מהם נענה והצעקה יפה לו אחר שלא נחתם הגז"ד עליו בפרט אלא בכלל וק"ל :

רש"י **בתיבתו** של משה ע"י שהי' צדיק וכו' . אע"ג דנח ג"כ צדיק היה . ותי' רבינו שכוונו לומר במשה שלא יראה אותו צדיק ע"ש השכינה שהיתה עמו וק"ל ועיין מה שכתבתי לקמן בפ' שמות :

רש"י **ומאליהם** באו וכל שהתיבה קולטתו וכו' ובאגדת חלק טען רבינו ממה שאמרו שם מכל הבהמה וכו' איש ואשתו ופריך אישות לבהמה מי אית לי' אמר ר"י מאותם שלא נעבדה בהם עבירה ופריך מנא ידעי ומשני אמר רב חסדא שהעבירן לפני התיבה כל שהתיבה קולטתו וכו' ר' אבהו אומר מאותם שבאו מאליהם ומזה משמע לרב חסדא לא באו מאליה' אלא נח העביר כולם לפני התיבה וכל שהתיבה קולטתו וכו' ור"א אמר דלא היה שם קליטת התיבה אלא במה שבאו מאליהם לחוד ידע וא"כ היאך הרכיב רש"י ב' המאמרי' אלו שכתב מאליהם באו וכל שהתיבה וכו' ועיין בביאורי מהר"ן. ולי נראה ליישב דליפנא דר' אבהו באותם הבאי' מאליהם משמע לי' דהרבה באו מאליהם ומאותם התיבה קולטת שנים שלא נעבדה וכו' אבל מפירושו בפ"ב דזבחים נראה דלר"א בביאתן מאליהן לחוד הכיר בהם ע"ש ודו"ק :

רש"י **ולא** נא' צדיק תמים וכו' ובפ' השותפין הקשה רבינו מזה אהא מה שאמרו שם גדול מה שנא' באיוב ממה שנא' באברהם דאלו באברהם כתיב כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ואלו באיוב כתיב איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ומאי הוכחה היא זו דילמא שאני אברהם שהי' בפניו לכן לא הרבה בסיפור שבחו כפירש"י כאן וי"ל דלאו בהוכחה אמרו זה רז"ל דגדול מה שנאמר באיוב וכו' דודאי מי לנו גדול מאברהם שנאמר בו אברהם אוהבי ובאיוב שנינו בפ' דשם דלא עביד אלא מיראה ואפילו לר"מ התם דאיוב נמי עבד מאהבה אינו אלא מכ"ש דאברהם רק דרז"ל באו לתרץ קושי' עצמה מה ראה השטן לקנאות באיוב יותר מבשאר כל הצדיקים וע"ז אמרו שהיה טעותו לקנאות בו משום דגדול הנאמר באיוב וכו' שהפליג הקב"ה בשבחו יותר מבאברהם והשטן לא ידע שהפליג בקרא בשבחו של איוב יותר היינו משום שלא בפניו היה משא"כ באברהם שהיה בפניו ודוק :

רש"י **מלמד** שלמד נח תורה. וכתב הרא"ם דאל"כ מנא הוי ידעי טהורי' וטמאי' בהאי שעתא מי הואי אבל בזבחי' תרצו בזה אמר רב חסדא העבירום לפני התיבה וכו' ור"א מאותם שבאו מאליהם ולא ידעתי למה הניח רש"י ז"ל הגמ' ותפס דרך אחר עכ"ל . ובחזקוני כתב בזה ב' תירוצי' הא' דסוגי' דזבחי' לא איירי בטמאים וטהורים ממש אלא בטמאים וטהורים דערוה ועברה וטומאה מה שהביא רש"י היינו באכילה וכשהכיר הטהורות לאכילה מבין האחרות למדנו שלמד תורה. ובתי' שני כתב דסוגי' דזבחי' בעופות פריך מנא ידעי אם טהורים אם טמאים שהרי מיני עופות טמאים מרובו' ואין לעמוד בסודה ומשני העבירום וכו'. אבל אבהמה לא פריך שאין מין בהמה מרובה כ"כ ולא הי' צריך להעבירם לפני התיבה וכשהכיר הבהמה בלא העברה לפני התיבה למדנו שלמד תור' עכ"ל. ורבינו טען ויאמר התי' הראשון אינו עולה יפה לפי סוגי' דשמעתין דזבחים דהסוגין בטמאים וטהורים ממש איירי . והתי' השני אינו אלא דברי נביאות ואיך שיהיה קשה כיון דרש"י ז"ל פי' לעיל דלענין נעבדה בה עבירה ידע בקליטת התיבה בביאתם מאליהם למה לא נאמר כן לענין טמאים וטהורים שקלטו שבעה שבעה הן טהורים וכל שקלט שנים וכו' . וכן לענין ביאה מאליהם. והנראה דמה שפירש"י מלמד שלמד וכו' . לא משום דאי לאו הכי הקשה מנא הוי ידעי כמו שהבינו הרא"ם וחזקוני דהא ודאי ידעו בקליטת התיבה כרב חסדא או בביאה מאליה כר"א ולא הוצרך רש"י כאן להזכיר זה כיון שכבר הזכיר לעיל בסמוך ופי' לענין עבירה שנעבדה בה ממילא נימא הכי לענין טמאה וטהורה ומה שהוצרך לומר שלמד וכו' משום דלגבי בני נח לא שייך טהורה וטמאה אלא לגבי ישראל לעתיד ואי לא היה למד נח תורה לא הוה ידע מאי קאמר ליה הטהורה תקח לך ז' ז' ובטמאה שנים דגבי נח כולם שוים הם אלא ידע זה שלמד תורה שתהיה טמאה וטהורה לישראל לעתיד ודוק כי הדברים ברורים הם :

רש"י **כדי** שיקריב וכו'. אמר המלקט ראיתי בספרי חכמים שכתב מצאתי הא דכתיב בקרא שבעה שבעה שלאו למימרא שיהיה שבעה זוגות אלא שבעה עופות ואותם ז' יהיו איש ואשתו ואחד נשאר בלא זוג וע"ז קשה לרש"י למה נשאר א' בלא זוג אלא כדי שיקריב קרבן עכ"ל. ואני אומר אם קבלה הוא זאת בידו ומצא בדברי רז"ל נקבל ואפשר לומר שמדרשים חלוקים הם ואם בדברי איזה מפורש מנא לא נקבל דאישתמיטתיה ב"ר זו וז"ל גם מעוף השמים שבעה שבינה א"ת שבעה מכל מין נמצא אחד מהם שאין לו זוג אלא שבעה זכרים ושבעה נקיבות עכ"ל:

רש"י **כנגד** יצירת הולד שקלקלו להטריח וכו'. בפרק כל הגלמים והיינו דאמר ר"ל אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שעושים סלע של פומבי (ופירש"י רושם שלי שאני רושם בו עושים הפקירא לכל) שכל הרוצה לחתום בו חותם כלומר שבאים על הערוה על כרחי ומולידות אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כרחי. וכתב רבינו הענין זה יבואר על פי המדרש קשה כח הנואף שהוא מרשל כח השכינה כילד שעובר מתעבר מן האיש הקב"ה צר צורתו למ' יום ואח"כ הנואף בא אליה והקב"ה עומד ותוהה של מי אצור צורת האיש או צורת הנואף. כביכול צר ילדך אשי את ידי הצייר עכ"ל. ובזה יש לכוון ג"כ פירש"י בכאן מה שנקט שקלקלו להטריח וכו' וק"ל:

ומן הבהמה אשר איננה טהורה. בחזקוני כתב מכאן מוכח בפסחים עיקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה דמצי למימר ומן הבהמה הטמאה וקשה שהרי יש לנו להוכיח כך ממקרא של מעלה ומן הבהמה אשר לא טהורה היא ונמצא עיקם שמונה אותיות וכו' ע"ש שהאריך עד ולפי התלמוד צריך תיבת טהורה להיות מלאה להשלים שמונה אותיות העיקם עכ"ל. ורבינו כתב ליישב זה וז"ל בכל הספרים שלו כתיב טהרה חסר וי"ו ואם כן לא הוויין רק ז' אותיות ואפשר דהוה מצי למכתב טמאה בלא ה"א ראשונה. ומה שהקשה אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיניה נראה ליישב דע"כ הני תרי קראי לא צריכי למאי דמסיק שם בגמרא דדוקא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון נקיה לכך עיקם בחד קרא דאל"כ מהיכי תיתי לן אפילו בכי הדדי נינהו מכל מקום בתרי קראי לא הוה ליה לעקם אבל אידך קרא אתי לאשמועינן דלא יספר אדם בגנות בהמה טמאה כדאמרינן בפ"ק דב"ב אפשר בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב דכתיב מן הבהמה אשר איננה טהורה וכו' ואי לאו תרי קראי לא הוה ילפינן הני ב' דרשות הך דהתם דלא יספר אדם אפי' בגנות בהמה וכו' והך דיספר אדם בלשון נקיה אלא חדא מינייהו אבל מתוך שני המקומות נלמדה דרשה דהכא ודהתם ומהך דרשה דהתם ליכא למפרך וכי לא כתיב טמא בבהמה דיש לומר כי הכא דדוקא כי הדדי נינהו לא יספר בגנות בהמה טמאה ודו"ק:

רש"י **ולא** דגים שבים. אע"ג דהמים רותחין היו דברותחים קלקלו וכו' כתב רבינו היינו במקום חרבה מעיקרא אבל במקום ים מעיקרא לא נעשו רותחין עכ"ל. והטעם ראיתי בספר באר שבע מה שלא מתו הדגים מפני שלא השחיתו דרכם וכן דייק לישנא דקרא כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ הרי נקט על הארץ לאפוקי בים ולאו דוקא דגי' שהרי כל מה שיש ביבשה יש בים ה"ן מן התולדה אלא נקט דגים מפני שהן נראין ומצויין ביותר וק"ל:

רש"י **ר"א** אומר זה מרחשון ר"י אומר זה אייר. וכתב הרא"ם אין לפרש דטעמייהו דרבי אליעזר הוא משום דס"ל בתשרי נברא העולם ונמצא שהחדש השני הוא מרחשון שהוא שני לבריאת העולם. וטעמיה דר' יהושע הוא משום דס"ל בניסן נברא העולם ונמצא שהחדש השני הוא אייר שהוא שני לבריאת העולם דא"כ היכי פריך הגמרא בפרק קמא דר"ה בשלמא לר"י היינו דכתיב שני אלא לר"א מה שני. ואמאי קא משני שני לדין ולא שני לבריאת עולם ועוד היכי מצי לפרושי מאי שני לבריאת עולם וכי בריאת העולם בתשרי של שנת ת"ר לנח היה עד שיהיה אותו מרחשון שני לבריאת העולם והלא אין שום מרחשון שני לבריאת העולם אלא אותו מרחשון של שנה ראשונה שבו נברא העולם אבל מה שתרצו אליבא דר"א מאי שני שני לדין אתי שפיר שפירושו שני לגזירת המבול כמו שפירש"י שני לדין שנגזרה עליהם גזירה בתשרי שלפניו. ומה שלא אמרו שני לר"ה של שנות העולם שהרי לר"א בתשרי נברא העולם כבר תרצו התוס' נהי דלענין השנים ראוי למנות מתשרי לענין מנין החדשים אין מונין ממנו לקרות למרחשון שני דלחדשים ניסן ראשון. וי"מ דטעמיה דר"א הוא משום דס"ל שבחדש תשרי נברא העולם וע"כ שיהיה גם כן ראש למנין שנות עולם ושנות הדורות ולפיכך הוכרח לומר שהחדש השני הוא מרחשון שאם תאמר הוא אייר שהוא שני לחדשים יהיה החדש השביעי שנחה בו התיבה חדש תשרי והיה שנה אחת ות"ר לחיי נח והוה ליה למכתב ותנח התיבה באחת ושש מאות שנה לחיי נח בחדש השביעי וכו' כמו שאמר ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים. ור"י שסובר שבניסן נברא העולם ע"כ לומר שהחדש השני הוא אייר שהוא שני לשנות עולם ולשנות הדורות ולמנין החדשים שמכיון שבריאת העולם לדידיה היה בניסן א"א שיהיה מנין שנות עולם ושנות הדורות מתשרי. ושיבוש הוא בידם שהרי חכמי ישראל מונים למבול כר"א ולתקופה כר"י כדתניא פרק קמא דר"ה ופירש"י שנות נח ובריאת עולם ושנות הדורות מונים תחלת השנה מתשרי ולאו משום דס"ל בתשרי נברא העולם אלא דתשרי ר"ה לשנים ובניסן נברא העולם כדקתני ולתקופה כר' יהושע שבשמונין תקופת החמה והלבנה מונין מניסן לומר שבניסן נברא העולם ובתחלת ליל ד' שמשה החמה בניסן שמע מיניה שאין מנין שנות הדורות נמשך אחר בריאת העולם. אבל הנכון בעיני הוא שר"א סובר שמנין שנות הדורות הוא מתשרי ולפיכך פי' בחדש השני הוא מרחשון ומאי שני שני לדין שאם תאמר שהוא אייר ומאי שני שני לחדשים הו"ל למכתב ותנח התיבה באחת ות"ר שנה וכו' שכבר נכנסה שנה האחרת כמו שכתב גבי חרבו המים ור"י סובר שמנין שנות עולם ושנות הדורות הוא מניסן שבו נברא העולם ולפיכך פי' בחדש השני הוא אייר שהוא שני לחדשים ושני לדין עכ"ל. ורבינו טען עליו ומקיים פי' הי"מ והציג לפניך הסוגיא דר"ה ותבוא אל המכוון דבריו וז"ל תניא ר"א אומר בתשרי נברא העולם בתשרי נולדו האבות וכו' ר"י אומר בניסן נברא העולם בניסן נולדו האבות וכו' וסוגיא זו באריכות ומסיק תלמודא ואזדו לטעמייהו דתניא בשש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ר"י אומר אותו היום שבעה עשר באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום וכו' ר"א אומר אותו היום שבעה עשר במרחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום וכו' ומסקנא דשמעתין ת"ר חכמי ישראל מונין למבול כר"א ותקופה כר' יהושע וכו' ע"כ (ופירש"י ואזדו לטעמייהו ר"א ור' יהושע דלר"א בתשרי נברא העולם דמתשרי מתחילין מנין שנות הדורות לפיכך מבול ע"כ במרחשון ירד ושנים עשר חדש היה ובחדש השני בשבעה ועשרים יבשה הארץ במרחשון היה לשנה הבאה ובתשרי שלפניו חרבו המים מעל הארץ שנעשית הארץ כמין גריד ולא יבשה לגמרי ובו התחלת שנת שש מאות ואחת שנה כדכתיב ויהי באחת ות"ר שנה וכו' והוא תשרי ומדלא קרי ליה אחת ושש מאות עד השתא ש"מ אין מנין הדורות מניסן שאם מניסן מתחילין למנותן היה לו לכתוב ותנח התיבה באחת ושש מאות שנה וכו' שכבר נתחדשה שנה מניסן שהרי אותו חדש סיון היה והוא השביעי להפסקת גשמים וכו' ולר"י דאמר בניסן נברא העולם וממנו מתחילין מנין שנות הדורות ירד המבול באייר ושביעי שנחה בו התיבה הוא כסליו ולא מנה לך הכתוב חדוש שנה לפי שאין השנה מתחדש אלא בניסן וכו' זהו תוכן הסוגיא הצריך לענינינו. וכתב רבינו בענין זה והרא"ם ז"ל לא הביא פירש"י דסוגין וכתב אהך פלוגתא דר"א ור"י אין לומר דטעמיה וכו' ויש מפרשים דטעמיה וכו' ושיבוש הוא בידם וכו' אבל הנכון בעיני וכו' ולפירושו מסברא קאמר דמונין שנות עולם מתשרי בלאו טעמא דלעיל דבתשרי נברא העולם. אבל לישנא דאזדו לטעמייהו לא משמע כדבריו דמשמע דמהאי טעמא דס"ל נמי דמתשרי מונין שנות העולם וכן לר"י מניסן. ונראה לקיים פי' הי"מ וכן נראה מפירש"י שכתב דלר"א דבתשרי נברא העולם דמתשרי מתחילין מנין שנות הדורות לפיכך מבול וכו' ומה שהקשה הרא"ם לפי זה מדלקמן שהרי חכמי ישראל מונין למבול כר"א וכו' לאו קושיא היא אלא תלמודא דהכא דקאמר ואזדו לטעמייהו לית ליה האי סברא אלא דאילו לא היתה הבריאה בתשרי אין סברא שיהו דורות מתשרי אלא ששנות דורות בין לר"א בין לר"י נמשכין אחר הבריאה וסברא זו נזכרה בפירש"י בכולא סוגין ודו"ק:

רש"י **ומ"א** לשון מזון וכו' יהיו מזונותי מרורין וכו'. אמר המלקט והיינו למאן דאמר דמג"ע הביאה אותה ולא הביאה דבר מעולה אלא ע"כ לרמז עשתה כן אבל למאן דאמר דס"ל דמארץ ישראל הביאה דילהא לא מצאה דבר אחר ומעולה ממנו. ויש ליישב גם לההיא מאן דאמר אחר שדרשו רז"ל דהאי טרף לישנא דמזוני הוא ולא לשון טריפה ותפיסה ובזה רמזה לנח במה שהביאה מזונותיה עמה לתיבה שלא נצרך שהרי היה לה מזונות הרבה בתיבת נח ומה היתה צריכה להביא עמה למה לא אכלה בדרך אלא ע"כ לרמז הביאתה לו כן ראיתי בס' באר שבע בשם הגאון מוהר"ם יפה ז"ל:

רש"י **מנעוריו** כתיב משננער לצאת וכו'. ובאגדת חלק מקשה רבינו מהא דאמרו בפרק בתרא דיומא בההוא עוברה דארחא ביום הכיפורים אתיה לקמיה דר"מ א"ל לחושי לה ולא אלחישא קרי עליה זורו רשעים מרחם מהא מוכח דשולט בו יצה"ר קודם יציאתה גם במעי אמו ובזה יש ליישב דע"י אמו כי התם אפשר דשולט בו יצה"ר קודם יציאתה אבל בולד עצמו אינו שולט דא"כ היה בועט ויוצא. אך קשה מהא דדרשינן גבי ויתרוצצו הבנים בקרבה שהיתה עוברת על פתח ע"ג והיה עשו מפרכס לצאת ודו"ק:

רש"י **אשר** לדם אבר מן החי כלומר כ"ז שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר. וכתב הרא"ם כך מצאתי ברוב הנוסחאות וכצ"ל שהוא שבוש נפל בספרים שהרי בפ' ד"מ שנינו ת"ר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו זה אבר מן החי ר' חנינא בן גמליאל אומר אף הדם מן החי ומפרש בגמ' מ"ט דר' חנינא קרי ביה בשר בנפשו לא תאכל דמו בנפשו לא תאכל ורבנן ההוא למשרי שרצים הוא דאתי ופירש"י בשר בעוד נפשו קיימת לא תאכלו וזהו אבר מן החי ודמו לדרשה אחרינא למשרי אבר מן השרצים ומפ' בגמ' מאי תלמודא אמר רב הונא דמו מי שדמו חלוק מבשרו יצאו שרצים שאין דמן חלוק מבשרן ופירש"י מאי תלמודא היכי משמע שרצים מימעטו מיניה אמר ר"ה דמו האי דמו יתירא הוא דה"ל למכתב בשר בנפשו לא תאכל דהיינו בעוד שהנפש בו אל תאכל את בשרו דמו למה לי וכי לא ידעו שנפשו הוא הדם אלא לומר לך מי שדמו חלוק מבשרו שהדם קרוי נפשו והבשר בשרו יצאו שרצים שאין דמם חלוק מבשרם שאינו קרוי דם שכשהוזהרו ישראל על הדם לא הוזהרו על דם שרצים משום דם אלא משום שרצים כבשר והכי אמר בכריתות בפ' דם שחיטה דם שרצים התרו בו משום שרץ לוקה משום דם אינו לוקה אלמא בין לרבנן בין לר"ח לא משתמע אבר מן החי אלא מבשר בנפשו בעוד שהנפש בו אל תאכלו את בשרו וזהו אבר מן החי ודמו לדרשה אחרינא הוא אי לרבנן למישרי שרצים ואי לר' חנינא לאסור דם מן החי כאילו אמר בשר בנפשו לא תאכלו לא כמו שכתב כאן כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר דא"כ דם מן החי לר"ח דאסר ודם שרצים לרבנן דשרי מנא להו הא דמו לגופיה הוא דאתי לומר כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר אבל הנוסחא הנכונה שמצאתי היא כשנפשו בעוד נפשו בו לא תאכלו הרי אבר מן החי בעוד נפשו בדמו לא תאכלו הרי דם מן החי וכי"ת בנפשו במקום עם כאילו אמר הבשר בעודו עם נפשו לא תאכלוה ומיתורא דדמו דרשו שמלת בנפשו נדרש לפניו ולאחריו בשר בנפשו בנפשו דמו ופירושו הבשר בעודו עם נפשו וכן כשעם נפשו דמו כלומר כשדמו עודנו עם נפשו לא תאכלו ולא אמר כלשון הכתוב בשר עם נפשו כמובן ממלת בנפשו הוא מפני שבשר עם נפשו לא תאכלו מורה שלא תאכלו הנפש עם הבשר יחד לפיכך פי' בנפשו בעוד נפשו בו וכו' ע"ש שהאריך ומסקנת דבריו ואף על פי שאבר מן החי כבר נצטוה בו אדם הראשון כנרמז בפסוק מכל עץ הגן אכל תאכל הוצרך להזכיר גם בני נח דלא תימא בזמן שנאסר הבשר נאסר גם אבר מן החי והכי משמע נמי מההיא דסנהדרין דאמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון לא הותר לו בשר וכשבאו בני נח הותר להם שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל יכול לא יהא אבר מן החי נוהג בו ת"ל וכו' וכן גבי שפ"ד לולי היתר הבשר שהותרה בו נטילת נשמה לא היה צריך להזהיר שכבר הוזהר בו אדם הראשון וזה שכתב הרב אע"פ שהתרתי לכם נטילת נשמה דמשמע דאילו זה לא היה צריך להזהיר בו שיום עכ"ל. ורבינו טען על מסקנת דבריו מריש הסוגין מה שהביא הרא"ם ז"ל דגרסינן שם ת"ר ז' מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם ע"ג וג"ע וש"ד וגזל ואבר מן החי ר' חנינא בן גמליאל אומר אף על הדם מן החי וכו' ופריך מה"מ אמר ר' יוחנן דאמר קרא ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל ויצו אלו הדינין וכו' אכל תאכל ולא אבר מן החי וכו' ופריך דינין בני נח איפקוד והתניא י' מצות נצטוו ישראל במרה ז' שקבלו עליהם בני נח והוסיפו עליהם דינין ושבת וכיבוד אב ואם וכו' ומסיק אמר רבא האי תנא תנא דבי מנשה הוא דמפיק דינין וברכת השם ועייל סרוס וכלאים וכו'. ופריך תנא דבי מנשה אי דריש ויצו אפילו הנך נמי אי לא דריש ויצו הני מנא ליה ומשני הני כל חדא וחדא באפי נפשה כתיבה ע"ג וג"ע דכתיב ותשחת הארץ לפני האלהים ותנא דבי ר"י כ"מ שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה וע"ג וכו' ופירש"י ומדאיענוש עלייהו ש"מ איפקוד עלייהו וכו' אבר מן החי דכתיב אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו ואידך ר"ל מאן דדריש מאכל תאכל ההיא למשרי שרצים הוא דאתי וכו' עכ"ל הסוגין מה שצריך לענינינו ובסוף הסוגיא מה שהביא הרא"ם ת"ר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו זה אבר מן החי ר"ח בן גמליאל אומר אף הדם מן החי וכו' כתבו התוספות שם בד"ה אף הדם מן החי ולרבנן אבר מן החי וקשה דתנא לעיל דריבא דמ"ג אבר מן החי מאכל תאכל ולא מוקי האי קרא אלא לתישרי שרצים כדנפקא לן מי שדמו חלוק מבשרו עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם הרא"ם בפי' התומם הרגיש בקושיא זו וז"ל ואע"פ שאבר מן החי כבר נצטווה בו אדם הראשון כנרמז מאכל תאכל וכו' ואולי נעלם ממנו בסוגיא דלעיל מהברייתא שהביא דא"א לומר כתירוצו דהא לעיל פריך לתנא דנפקא ליה אבר מן החי מאכל תאכל האי אך בשר בנפשו וכו' למאי אתי ומשני למשרי שרצים ולדברי הרא"ם מאי פריך הא איכא נמי לאוקמיה שפיר אליביה לאסור אבר מן החי לבני נח דהא דנאסר כבר לאדם מאכל תאכל לא משתמע מיניה לאסור לבני נח שהותר להם בשר. ומה שהביא הרא"ם ראיה מסוגיא דלקמן דאמר רב יהודה אמר רב וכו' לאו ראיה היא כלל דרב יהודה אמר רב כתנא דבי מנשה ס"ל דלא יליף כל הז' מצות מויצו ה' וכו' אלא דכל חדא באפי נפשה נצטווה לבני נח כדאמרינן לעיל ומ"ה שפיר קאמר רב יהודה יכול לא יהא אבר מן החי נוהג וכו' כיון דהותר להם בשר אין חילוק בין אבר מן החי בין שאר בשר כיון דלא נאסר לאדם אבר מן החי כלל וכן הוא בהדיא בירושלמי דלרב לא נאסר לאדם אבר מן החי כלל גם זו דעת הרמב"ם בפרק ה' דהלכות מלכים דלא נצטווה אדם רק על ו' מצות ולבני נח הוסיף אבר מן החי וכה"ג כתבו התוספות לעיל בסוגין לר"י דמודה דבני נח אחר המבול נצטוו על אבר מן החי אבל האי ת"ק דר"ח בן גמליאל מסתמא הוא ת"ק דר"ח ב"ג דריש הסוגין דדריש נמי אבר מן החי מויצו ה' וכו' ולא מוקי האי קרא דאך בשר בנפשו וכו' רק למשרי שרצים ולהכי קשיא להו שפיר הכא דלעיל נ"ל מאכל תאכל כו' ולהכי המתינו התוספות בקושייתם להקשות כדברי ר"ח בן גמליאל משום דלא נימא דהאי תנא כתנא דבי מנשה ס"ל. ואי' הרא"ם מצד עצמו אין לו עיקר וכי משום דהותר לנח בשר נאמר דהותר לו אבר מן החי דהא לאדם נמי הותר בשר מתה מאליה ואף על פי כן לא הותר לו אבר מן החי אפילו נפל מאליו כמ"ש התוס' לעיל בסוגין והדברים ברורים הם בלאין גמגום ודו"ק:

רש"י **לפי** פשוטו הראשונה לברכה וכו'. ולפי מדרשו להקים וכו'. וכתב הרא"ם מה שנקט רש"י מתחלה לפי פשוטו וכו' היינו כברייתא דבר קפרא דכתובות דקתני הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם ומשמע שהוא סובר דקרא דויאמר להם פרו ורבו הוא פי' של ויברך וכו' וכן נמי קרא דויאמר להם פרו ורבו דבני נח הוא פי' של ויברך אלהים אבל מצות פרו ורבו לא למדנו אותה אלא מקרא דאתם פרו ורבו שרצו בארץ דלא כתיבי ביה ברכה וכן משמע נמי מההיא דסנהדרין פי' ד"מ דפריך והרי פרו ורבו שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו שרצו בארץ וכו'. ולא פריך מדכתיב ויברך אלהים את נח ויאמר להם פרו ורבו ולא מקרא דאדם הראשון. ומה שפירש"י ולפי מדרשו להקים וכו' משמע דסבירא ליה שהמדרש הוא דתניא ר"א אומר ישראל שאינו עוסק בפ"ו כאילו ש"ד שנאמר שופך דם האדם וכו' וסמיך ליה ואתם פרו ורבו סוברת כמתניתין דפרק הבע"י דתנן האיש מצווה על פריה ורביה ולא האשה ר"י ב"ב אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם ומפרש בגמרא מ"ט דת"ק דכתיב וכבשוה וכבשה כתיב איש דרכו לכבוש וכו' משמע דסבירא להו דקרא דויאמר להם אלהים פרו ורבו דגבי אדם אינו פי' של ויברך אותם וכו' אלא מילתא באפי נפשה וה"ה נמי גבי פרו ורבו ראשון דנח אינו פי'

של ויברך אלא מילתא באפי נפשה ופליגא אברייתא דבר קפרא ואההיא דסנהדרין דס"ל דמצות פ"ו איש אלא מקרא דואתם פרו וכו' אבל ופרו ורבו דאדם פרו ורבו הראשון דנח אינם אלא ברכה וכו' אבל יש לשאול מאחר שכבר צוה לאדם הראשון על פ"ו למה הוצרך לצוות עוד את נח ע"ז אבל ש"ד שהוזהר ממנו א"ה וחזר והזהיר את נח עליו לא קשיא שכבר פירש שם רש"י ז"ל ואך את דמכם אף עפ"י שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמות וכו' וכן אבר מן החי כמו שכתבתי בדבור הקודם ושמא י"ל שלזה כיון הרב ז"ל באומרו אחר זה ואני הנני מסכים וכו' שהיה נח דואג לעסוק בפ"ו עד שהבטיחו וכו'. ורבינו טען עליו והילך לשונו אהאי סוגיא דסנהדרין דפריך והרי פ"ו וכו' דכתיב ואתם פרו ורבו וכו'. מדפריך מהאי קרא דכתיב גבי נח ולא פריך מקרא דגבי אדם דכתיב ויברך וכו' ומקרא דגבי נח דלעיל מיניה דהאי קרא דמייתי דכתיב ויברך אלהים את נח וכו' ויאמר להם פרו וכו' משמע דסבירא ליה לתלמודא דהנהו קראי אינן אלא לברכה בעלמא ולא לציווי מדכתיב גבייהו ויברך וכדאמרינן פ"ק דכתובות דתני בר קפרא הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם וה"נ פ"ק דע"ג דאמר ר"ל בואו ונחזיק טובה וכו' ופריך מהאי קרא דנח למימרא דאי לא חטאו לא היו מולידין והכתיב ואתם פרו וכו'. ולא פריך אהנהו קראי דאינן אלא לברכה שיכולה להיות שתקיים בגוים שהיו מולידות. ויש לדקדק מפ"ו דיבמות דתנן האיש מצווה וכו'. ר"י ב"ב אומר על שניהם נאמר ויברך וכו'. משמע דסבירא להו דהנהו קראי דגבי אדם נמי לא נאמרו לברכה אלא למצוה. והרא"ם כתב דההיא מתניתין פליגא אבר קפרא ואסוגיא דהכא וכו'. והוא דחוק דסתמא דתלמודא הכא ופ"ק דע"ג אזלא לברייתא דבר קפרא דפליגא אסתמא דמתניתין דיבמות דלכולי עלמא סבירי להו למצוה נאמרו. ועוד קשה כיון דנצטווה אדם אפ"ו למה הוצרך לצוות עוד נח ע"ז ובנח גופיה כיון דכבר כתיב ביה ויברך וכו' דהיינו למצוה אליבא דמתניתין דיבמות א"כ למה ליה תו למימר בתר הכי ואתם פרו וכו'. ומה שכתב הרא"ם בזה שהיה נח דואג וכו' אין זה נכון דדי היה לו בהבטחה ע"ז ולמה הוצרך לו לצוות לו פעם שנית גם בלשון כפול. והנראה דההיא דיבמות לא פליגי וס"ל נמי דמצות פ"ו מקרא דנח ואתם פרו וכו' הכי קאמר כיון דכתיב גבי אדם וכבשה ואיש דרכו לכבוש וכו'. ע"כ לשון רבינו דפרו ורבו דכתיב גבי אדם לא על שניהם נאמר אלא מאנשים דעלמא וא"כ ה"נ ואתם פרו וכו' דנח דלמצוה נאמר לא דייקא לאיש ולאשה אלא מאנשים דעלמא ור"י ב"ב דאמר על שניהם ויברך וכו' סמך אקרא דנח ואתם פרו וכו' ולא הביאו קרא דאדם דמשתמע שפיר פרו ורבו על שניהם וע"כ וכבשה לא דייקא ודברי הרמב"ן בזה קרובים לדברינו. אך קשה ההיא סוגיא דבני מנשה (הבאתי בדיבור הקודם ר"ל דבני מנשה לא יליף הז' מצות מהפסוק ויצו ה' וכו' רק משום דהני כל חדא וחדא באפי נפשה כתיבא ומפיק ד"ך ועייל ס"ך ע"ש) דילפי פירוש לבני נח מדכתיב שרצו בארץ ורבו בה ופריך ואידך ר"ל מאן דיליף מינו ומשני ההוא לברכה בעלמא ולשטתינו למה ליה תו לברכה דכבר כתיב ביה בנח ויברך וכו' ויש לומר דלא סגי ליה למימר ההוא לברכה אלא דקאמר ההיא לברכה בעלמא ר"ל לברכה יתירא כדקאמר ושרצו בארץ דהיינו כשרצים הללו וכה"ג כתב הרמב"ן בפ' בראשית. אך קשה בהך דיבמות דקאמר רב יוסף מהכא אני אל שדי פרה ורבה ולא קאמר פרו ורבו וכתבו התוס' אע"ג דלאדם קאמר פרו ורבו ההוא לברכה ולא למצוה עכ"ל דהכתי תקשה לך דהא לנח נאמר פרו ורבו והאי ודאי למצוה נאמר כדמוכח שמעתין ויש ליישב ודו"ק:

רש"י **ומדרש** חכמים וכו'. וכתב רבינו דהדרש ימאן הפשט ולא יהיה יפת כלשון תרגום מלשון הרחבה כפירש"י לפי הפשט אלא יפה ממש דהיינו שהמקדש נקרא כך כמ"ש מציון מכלל יופי וכתוב יפה נוף וכו' ולפי הדרש מה דנקט אהלי בלשון רבים קאי על המשכן ועל המקדש ראשון וק"ל:

רש"י **זו** פרס. וכתב הרא"ם משום דכתיב כאן מדי ולא כתיב פרס אם כן תקשה הרי בכל המקרא מצינו מדי ופרס יחד לכן פי' תירס זו פרס עכ"ל ובפ"ק דיומא טען רבינו ואמר דנעלם ממנו תלמוד ערוך דגרסינן שם כי אתי ר"ל לגבי דר"י וכו' דכתיב יפת אלהים ליפת וכו' אע"ג דיפת אלהים ליפת וכו' ופרסאי מנ"ל דמיפת קאתי דכתיב בני יפת וכו' ותירס פליגי בה וכו' וחד אמר זו פרס עכ"ל ורש"י ז"ל נמי שהביא כאן הך דרשא התם דיפת אלהים ליפת שבנה כורש וכו' הוצרך נמי לפרש דתירס זו פרס שהיה מבני יפת ולא כמו שהבין הרא"ם ודו"ק:

רש"י **שנאמר** ונינוה היתה עיר גדולה וכו'. וכתב הרא"ם שאלמלא האי קרא לא היינו יודעים אם רסן היא הגדולה אם נינוה כן מצאתי בב"ר ולא הבינותי דבריהם כי ה"ל להסתפק גם בכלח הסמוכה למלת גדולה עכ"ל. גם בכאן כתב רבינו דנעלם ממנו סוגיא הנ"ל דכן תלמוד ערוך הוא שם והוא כתבו בשם ב"ר וגם שדבר שנית בקושיא הרגישו בו התוס' ותרצוהו דאדרבא משום דמינה סליק אם איתא דעליה קאי לא ה"ל למימר היא העיר וכו' אלא העיר הגדולה. ועוד נראה כיון דהקדים בקרא דלקמיה גם בהאי קרא את נינוה קודם לכלח ליכא לספוקי כלל בין נינוה ובין כלח דודאי נינוה יותר גדולה מכלח כיון שהקדימה בקראי אבל ברסן שבא ליתן סימן היכן היא בין נינוה ובין כלח איכא למימר שפיר דהיא עיר גדולה אי לאו האי קרא ונינוה היתה וכו' ודו"ק:

רש"י **איני** יודע אם יפת הגדול וכו'. הוכחה זו מסתם תלמודא בפ' בן סורר ומורה ומסקינן שם אמר רב כהנא אמריתא לשמעתא קמיה דרב זביד ר"ל הוכחה זו ממקראות שלפנינו אמר אתון מהכא מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה ולשם וכו' ילד אחי יפת הגדול הגדול שבאחיו וכתב רבינו והא דתפס רש"י להוכיח ממקראות ולא מדרש דרב זביד אפשר לומר כיון דסתמא דתלמודא לא בעי למילף ליה מיפת הגדול אלא רב זביד ע"כ דאית ליה לתלמודא דלאו ראיה גמורה היא מאחי יפת הגדול. ולעיל גבי בנו הקטן פירש"י הפסול והבזוי וכתב הרא"ם דאל"כ מאי הקטן והלא גדול היה מיפת שהרי הכתוב מונה אותו קודם יפת וא"א לומר דומיא דשם דהכתוב מונה אותו ראשון מפני חשיבותו דמאי השיבות שייך גביה עכ"ל. ודבריו תמוהים דבהדיא קאמר הכי רב זביד יפת גדול שבאחיו ותלמודא לא פליג עליו בהא וליכא בינייהו אלא משמעות דורשין ועוד דרש"י דמפ' הקטן הפסול הם דברי ב"ר והב"ר אית ליה בהדיא דרשא דהכא דאחי יפת הגדול. ועוד דבהדיא פירש"י כאן כדי שלא יהא יפת הגדול וכו'. ומ"ש הרא"ם שהרי הכתוב מונה אותו קודם יפת כו'. כבר הרגישו בזה התו' גם ברמב"ן עיין ישוב לזה ודו"ק:

רש"י **בחיי** אביו. אמר המלקט שמעתי רבי' מקשי' פה מה בא הכתוב להורות אם לא שבא' שהוא הי' הראשון שמת בחיי אביו וכן הוא בהדיא בזוהר קשה שהרי מצינו גבי שם שימי חייו היו אחרי הולידו את ארפכשד ת"ק שנה וכל ימי ארפכשד הי' שמונה ושלשים וד' מאות שנה שהרי בן ל"ה שנה הוליד לשלח ואחרי הולידו הי' שלש וארבע מאות שנה נמצא שגם ארפכשד מת בחיי אביו שהוא קודם להרן ולאו קושי' היא דאף אם נאמר דמת ארפכשד בחיי אביו מ"מ באותו פעם כשמת הרן עדיין היה חי כילד לא וחשוב השנים של ארפכשד וודאי חלציו מה שאינם נבלעים זה בשל זה דהיינו שנות האבות קודם שנולדו הבנים כי מה לך לחשוב השנות בנים מה שנבלעו בשני האבות ותמצא היה לארפכשד ר"ל שנים כשנולד אברהם ונותרו עוד מחייו קמ"ח שנה ובן ג' שנה הכיר אברהם את בוראו והושלך לכבשן אף אם נאמר דלאו דוקא באותו שנה הושלך כי אברהם הי' גדול מהרן שתי שנים וא"כ הרן בן שנה הי' באותו פעם ובודאי הי' נבער מדעת להיות בוחר בטוב ומואס ברע כפירש"י שהי' חושב בלבו אם אברהם נוצח וכו' נוכל לומר דלאחר כמה שנים שהכיר בוראו כתת ללמי אביו ומ"מ בתוך ימי חיי ארפכשד היה זאת או נאמר דוקא באותו שנה שהכיר האשלך ואברהם זוטרא דאחוהי הוה ודרך חכמתן קחשיב להו ואף אם נאמר דבן מ"ח שנה הכיר לבוראו מ"מ נותרו עוד מחייו מאה שנה לא דוק ותמצא כדברי:

לך לך

ויאמר ה' אל אברם וכו'. בשלהי דכתובות כתב רבינו יש לעיין בזה הא כבר כתיב סוף פ' נח ויצאו אתם ללכת ארצה כנען ומה הי' א"כ זה הדבור משמש אליו ללכת לארץ כנען. גם קשה קודם דיבור לך לך וכו' למה הי' דעתו לילך לא"י ויש לכוין זה עם מה שאמרו שם כשם שאסור לצאת מא"י לבבל כך אסור לצאת מבבל לח"ל ופירש"י הטעם לפי שיש שם ישיבות המרביצות תורה תמיד עכ"ל. ולפ"ז אפשר לומר שגם אז היה לבבל מעלות בחכמה ובשאר דברים לגבי שאר ארצות ולזה אמרו באברהם שהכיר בוראו באור כשדים שהיא בבל ונמרוד השליכו שם בכבשן ורבים החכימו ע"י וע"כ אמר כשהלך תרח מאור כשדים והלכו אברהם ושרה עמו לא היה דעת אברהם לילך לשאר ארצות מבבל שהרי הוא מקום חכמה ביותר משאר ארצות וכמאמרם ז"ל שאסור לילך מבבל לח"ל אבל היה דעתו לילך מבבל לא"י שהוא ודאי יותר מקום מוכן לחכמה ולתורה גם מבבל ולזה קאמר ויצאו אתם אברהם ושרה על דעת זה ללכת ארצה כנען אך כשבאו לחרן עכב שם תרח וכל ביתו ונתעכב אברהם משום כיבוד אב עד שבא לו מאמר השם לך לך מארצך שהוא ארץ ארם ושם נתעכב אצל אביו משום כבודו גם ממולדתך שהיא בבל כנראה מכתובים ששם ארץ מולדתו גם כי שם מקום שעמד על חכמתו מ"מ לך לך משליהם לא"י שיש לה כמה מעלות טובות ביותר וק"ל:

רש"י ד"א וכו' זהו שאומרים אלהי אברהם וכו' בערבי פסחים. וכתב רבינו הענין מבואר שזה הכתוב הוא תחילת דבר ה' עם אברהם ולא נאמר אלא בלשון סיפור דברים שזאת אעשה לך שתהי' לגוי וכו' וגם אברכך וכו' אבל לא בירך אותו עתה בכל זה אלא שבישר לו עתה על כל הטובה וברכה שיתן לו ולבנו ולבן בנו וזאת הראיה שאלו דברים בעצמם נאמרו שוב לאברהם דכתיב ואברהם הי' יהיה וכו' וכבר ידוע כי אלהים הוא בעל הכחות וז"ש אלהי אברהם כי זה כח אלהי שיהיה לגוי גדול ניתן לאברהם אחר שהיה הוא ושרה אשתו עקרים נאמר ואברכך שזה כח אלהי לא נמצא באברהם אלא ביצחק ונאמר ויברך אלהים את יצחק וז"ש אלהי יצחק כי זה כח הברכה שאמר ואברכך נתקיים ביצחק ואמר ואגדלה שמך זה כח אלהי לא נגלה לאברהם ויצחק אלא ליעקב כי היה שמו ע"ש עקב ושפלות וגידל שמו הקב"ה שאמר כ"א ישראל יהיה שמך וזהו שאומרים אלהי יעקב כי שזה כח אלהי ואגדלה וכו' ניתן ליעקב. ואמר והיה ברכה בך חותמים וכו' והיה הם אותיות שם של ד' ואמר ליה הקב"ה שהוא יהיה נזכר בחתימה כי אברהם הוא הראשון אשר ע"י נתייחד שמו של הקב"ה וכמ"ש אמר הקב"ה אני יחיד וכו' ולזה גבי יצחק כתיב ויברך אלהים וכו' ולגבי יעקב ויאמר אלהים לא יקרא וכו' אבל גבי אברהם זכר שם של ד' בברית בין הבתרי' וא"ל אנכי מגן לך שהוא מעין החתימה ואלו כחות אלהים הם נסים נסתרים אבל נסים הנגלים פועל אותם הש"י בשמו המיוחד שם הוי"ה ב"ה וז"ש למשה וארא אל אברהם וכו' באל שדי וכו' שהוא כח המשדד מערכה בנסים נסתרים לכל אבל שמי ה' הפועל נס נגלה לא נודעתי להם וק"ל:

רש"י **אהלה** כתיב וכו'. אמר המלקט וזה עולה עם מה שפירש"י לעיל לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פ"ו וכו' והטעם כי אסור לאורח לשמש מטתו ולכך נטה לה אהל בפני עצמה מבלי בא עליה בדרך. והקשה בשפתי חכמים מנ"ל לרש"י דילמא עביד איפכא לנטות אהלו תחילה. והנראה דמשום כל כבודה וכו' נטע אהלה תחילה וכדברי ראיתי במ"כ וק"ל:

רש"י **ומ"א** עד עכשיו וכו'. וכתב רבינו יש לעיין היאך לא היה מסתכל בה מעולם והרי אמרו בפ"ב דקדושין אסור לאדם שיקדש אשה עד שיראנה שמא יראה בה דבר מגונה וכו' ואברהם אבינו קיים מילי דרבנן ואפילו ע"ת. וי"ל דודאי ראה אותה בנעוריה קודם שנשאה כדרב יודא שמא תתגנה בו אלא דאחר שהיתה נשואה לו לא ראה אותה מתוך צניעותו והוא חשב כי לא עמדה ביפיה בזקנותה כי היתה בעת הזאת לפי הכתובים יותר מס' שנה ולפי שע"י מעשה נסתכל בה עתה כדאיתא בילמדנו וראה שעמדה ביפיה מהפלא שנעשה בה בת ך' כבת ז' ליופי וע"כ אמר עתה לפי זמן זקנתך ידעתי כי יפת מראה את. ועוד י"ל דלא קיים אברהם כל התורה אלא עד אחר שנימול א"כ בעת שנשא לשרה לא קיים כל התורה ולא היה חש להא דרבי יודא וק"ל:

רש"י **במכת** ראתן וכו'. מדברי רבינו דיליף לה מדכתיב נגעים גדולים וכמו שאמרו רז"ל דיש כ"ד מיני שחין ובעלי ראתן קשה מכולן וק"ל:

רש"י **כתרגומו** ואלויאו. וכתב הרא"ם לא מלשון גירושין כמו וישלחהו ה' מג"ע שהתרגום שלו ושלטיה כי אחר זה כתיב ויעל אברם ממצרים וכתיב ואברם כבד מאד וכו' ואילו היה מלשון גירוש לא היה מספר הכתוב רוב כבודו ועושרו וזו היא הסבה שפירש"י תחילה מלת כבד מאד ואח"כ ויעל אברם הנגבה שלא על הסדר כדי להודיע שפי' וישלחו מלשון לויה וכבוד עכ"ל. ובשלהי דסוטה טען רבינו ואמר ודבריו דחוקים הם וכי משום דהמצרים גרשוהו לא יספר הכתוב בעשרו ובכבודו והנראה לפרש כיון דוישלחו וכו' קאי נמי אאת כל אשר לו שפי' כסף וזהב ומקנה שזכר ע"כ וישלחו מלשון דנופל בהם לשון שמירה לשומרם בדרך אבל לשון גירושין לא שייך כלל במטלטלים וק"ל:

רש"י **כשחזר** ממצרים וכו' ד"א וכו'. פלוגתא זו שנויה בפרק יש בערכין חד יליף מהכא שלא ישנה אדם מאכסניא שלו כפירש"י כאן וחד יליף מקרא אשר הי' שם אהלה בתחילה ומסקינן דאכסניא אקראי א"ב למ"ד דיליף מאל המקום וכו' משמע אכסניא דקבוע אין לשנות אבל באכסניא דעראי אין קפידא ולמ"ד דיליף מוילך למסעיו משמע אפי' אכסניא דעראי שאירע לו במסעיו

כדרכו כגון שנקטה לו חמה ג"כ אין לו לשנות. והנה רש"י ז"ל תפס זה הדרש מוילך למסעיו משמע שאין לשנות אפילו אכסנאי דערלאי. אך הד"א מה שהביא רש"י אפשר לומר דס"ל הדרש מאשר היה שם וכו' ובאכסניא דערלאי אין קפידא כי לא הלך למסעיו רק ליפרע הקפותיו. ומסוגיא זו טען רבינו על הרא"ם מה שכתב וקרא חניותיו בשם מסעיו לפי שאין חניה בלא מסע שחוזר ונסע משם כמו שפי' רש"י בכל מסעיהם עכ"ל ואין צורך לפי הסוגין דלמסעיו משמע אפי' באקראי ולא כן חניה דמשמע קביעה ואולי נעלם ממנו סוגיא זאת וק"ל:

רש"י **רעים** בגופם וכו'. וכתב הרא"ם כר"י בפ' חלק דאמר רעים בגופם וחטאים בממונם רעים בגופם דכתיב ואיך אעשה הרעה וכו' וחטאי' בממונם דכתיב והיה בך חטא והמתרגם שתרגם בישין בממוניהון וחטאים בגויתהון היא אליבא דמתניתא דתנא רעים בממונם דכתיב ורעה עינך באחיך וחטאים בגופם דכתיב וחטאתי לאלהים ולא ידעתי למה הניח הרב דברי המתרגם בזה ולא נמשך אחריו כמנהגו ברוב המקומות וכ"ש שהברייתא לעוזרו עכ"ל. ורבינו כתב ליישב לפי שדרכו של רש"י לפרש הפשוט פי' סוף הפסוק מאד אליבא דר"י כפירש"י כאן מאד קאי על ריבוי חטא שמכוונים למרוד בו שהוא יותר פשוט משנפרש מאד זו שפ"ד כברייתא נקט רש"י סורכיה. פירש כל הפסוק אליבא דר"י ומה"ט השמיט רש"י דרשה דלה' זו ברכת השם ואע"פ שר"י דורש ג"כ זאת לפי שאינה קרובה לפשוטה וזה דרכו של רש"י בכמה מקומות ודוק:

רש"י **הוא** נמרוד שאמר לאברהם פול וכו'. וכתב הרא"ם שכן הוא בב"ר ויהי שם אמרפל מורכב מאמר ומפול והוא תואר השם כי שם העצם שלו הוא נמרוד כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וארץ שנער וכתיב ויהי בימי אמרפל מלך שנער משמע שאמרפל הוא נמרוד וע"כ לומר שאלה השמות הא' שם העצם והב' שם התואר אמרפל שאמר נמרוד לאברהם כשקבל אותו אביו לפניו פול בכבשן ואע"פ שיש דרש ג"כ על נמרוד למה נקרא שמו נמרוד מפני שהביא מרד בעולם רש"י ז"ל אינו מביא בפירושו אלא האגדה הקרובה לפשוטה של מקרא שהוא מדרש שדרשו באמרפל שהוא שם שני ומורכב לא מה שדרשו בנמרוד שהוא שם ראשון ופשוט כי ע"פ הפשט השם הראשון שם עצם ואין טעם בשמות עכ"ל. ומ"ש שהביאם לומר הוא נמרוד הוא אמרפל וכו' דכתיב בנמרוד ותהי ראשית ממלכתו וכו' וכתיב ויהי בימי אמרפל וכו' טען רבינו בפ' כילד מעברין ואמ' ואין זה מוכרח דאיכ' למימר שאחר שמת נמרוד במלכותו בשנער מלך אח"כ שם אמרפל. אבל הנראה לפי שאמר הכתוב בנמרוד הוא החל להיות גבור ציד וכו' שפי' שהוא היה המתחיל ללחום מלחמות בעולם והכתוב לא בא לסתום אלא לפרש וכיון שהמלחמה הראשונה שנזכרה בתורה הוא מלחמות ד' מלכים וכדאמרינן בתנחומא חרב פתחו רשעי' אלו ד' מלכים אמרפל שעדיין לא הי' מלחמה בעולם באו ופתחו חרב וכו' והמתחיל בהם הי' אמרפל כדכתיב ויהי בימי אמרפל נמצא דנמרוד ע"כ הוא אמרפל שהתחיל במלחמה וא' שם התואר וא' שם העצם למר כדאית לי' ולמר וכו' שנחלקו רב ושמואל בסוגין הנ"ל:

רש"י **ה'** מלכים וכו' ובי"ד למרדן וכו'. אמר המלקט הרא"ם ז"ל כתב שהם כ"ו לשעבודם שא"ת הכל י"ד ובשלש עשרה מיבעי' לי' דומיא דוארבע עשרה שנה והאומרים שהוא בחסרון בי"ת כמו ששת ימים יבטל דעתם מדעת בעל סדר עולם ומב"ר עכ"ל. האמת יורה דרכו שכן הוא תלמוד ערוך בפ' במה מדליקין ולבי מהסס בזה דלפירושו קיצר רש"י במקום שהיה לו להאריך דהוה ליה למינקט י"ב שנה עבדו וכו' ושלש עשרה שנה מרדו ובי"ד למרדן וכו'. ולולי פה קדוש הייתי אומר דרש"י ז"ל תפס כאן דברי רשב"ג מב"ר וז"ל שתי' עשרה שנה עבדו וכו' ר' יוסי או' שתים עשרה ושלש עשרה הרי כ"ה אמר רשב"ג כולהון שלש עשרה שנה היה ומה מקיים רשב"ג וארבע עשרה שנה (ופי' במ"כ ר"ל כיון שבין הכל היו י"ג שנות העבודה ושנות המרד מה אני מקיים וארבע עשרה וכו' שבשנת י"ד למרדן בא כדרלעומר) ומשני י"ד למרדן (ופי' במ"כ שהוא לשון רידוי ומלכות כד"א והוא היה רודה וכו' שכדרלעומר היה כובש אותם בחזקה עד שעבדו אותו בע"כ וכן משמע לשון הכתוב י"ב שנה עבדו משמע שלא בטובתם ומצאתי בפירש"י חשוב שנות המרד עם שנות העבודה ועם שנה שבא כדרלעומר ויהיה י"ד שנה עכ"ל) והמעיין בדבר זה יראה בעיניו שדברי רש"י כאן נוטי' לדברי רשב"ג וכפירושו בעצמו שם ומהתימה מה שכתב הרא"ם ז"ל והאומרים שהוא בחסרון בית וכו' יבטל דעתם וכו' ומב"ר. ולא ידעתי מאי ביטול דעת יש בזה מב"ר להאומרים שהוא בחסרון בי"ת הא רשב"ג ס"ל הכי ועדיפא הוה לי' ליבטל דעתם מתלמוד ערוך דפ' ב"מ דסתמא דתלמודא משמע הכי וק"ל:

רש"י **שם** תשש כחו וכו'. כך שנינו באגדת חלק שנא' וישם האחד בבית אל וא' בדן. וכתב רבינו וע"כ צ"ל דעד חובה הוא פירושו דעד דן דאל"כ לכתוב ועד חובה בוי"ו ומדשינה הכתוב פעם לכתוב בשם חובה ופעם בשם דן למדרש מיניה דתשש כחו משום חובה של ע"ג. ואין לפרש שדרשו כן מדקראו בשם דן שלא הי' השם בזמן הזה משום הא אמרינן בפ"ב דכתובות דכתיבא קרא לעתיד עכ"ל. אמר המלקט וק"ק למה תפס רבינו דרך אחר להוכיח דחוב' היא דן תיפוק ליה מדלא מצינו מקום ששמו חובה כפירש"י כאן בסמוך. ואין להקשות לפירושו דשמא זו בלבד נקרא חובה א"כ סימנא אשר משמאל לדמשק למה לי וק"ל:

רש"י **ולפי** מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך בפלוגתא שנוי' בפ"ב דשבת ר' חנינא ור' יוחנן ר' חנינא אומר מזל מחכים ומזל מעשיר ויש מזל לישראל ר"י אומר אין מזל לישראל שנא' כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו וכו' ואף רב ס"ל כותי' דר"י שנאמר ויוצא וכו' אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן אמר לו הקב"ה צא וכו'. ובתו' שם הקשו למ"ד דס"ל דאין מזל לישראל מהא דאמר בני וכו' ותרצו ע"י זכות גדול משתנה עכ"ל. וכתב רבינו וקשה למ"ד דס"ל יש מזל לישראל אפי' ע"י זכות אינו משתנה וכל יעודי התורה בברכות אם תשמעו ובקללות אם לא תשמעו לא משמע כן אלא שתולה בזכות ישראל או בחובתם וי"ל דודאי יעודי התורה נאמרו על כל ישראל וזכות הרבי' ודאי דאינו תולה במזל כלל ולא פליגי אלא ביחיד ולהכי הקשו התוס' מההיא דבני חיי ומזונא דמיירי נמי ביחיד וצ"ל הא דמייתי ר"י ראי' מהכתוב כה אמר ה' וכו' יחתו ולא ישראל משמע ליה אפילו ישראל יחידי ובפ' הישן מוקי להאי קרא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום דהיינו דע"י זכות משתנה כמ"ש התוס' עכ"ל:

אמר המלקט. ואיכא למידק לדברי רבינו דמחלק בין יחיד לרבים ואברהם מלך היה כמו שפירש"י בסמוך אל עמק המלך ומ"א שהושוו שם כל האומו' והמליכו וכו' ומלך דין רבי' יש לו כידוע ומלא על כל גדותיו במדרשות ולפי זה מנ"ל לומר מהא דדרש רב צא מאצטגנינות וכו' דהא כותי' דר"י ס"ל ולא כותי' דר"ח דהא אפשר לומר דהדרש נדרש גם לר"ח כיון דלא פליגי ברבים ומודה דאינו תלוי במזל כלל ואברהם מלך היה וכרבים דמי וצ"ע:

ודע דבנדרי' איכא סוגי' זו בלשון אחר דגרסינן שם ויוצא אותו החוצה אמר לפניו רשב"ע הסתכלתי במזל שלי ואין לי בן אחר אלא ישמעאל אמר לי' הקב"ה צא וכו'. וכתב רבינו דלכאורה המאמרים האלו סותרין אהדדי דבסוגי' דשבת נקט לשון אחר נסתכלתי וכו' ואיני ראוי להוליד בן וכו' והיה נרא' ליישב דסוגי' דשבת נמי הכי קאמר אברם אינו מוליד בן הראוי ליורשו וכה"ג כתב הרמב"ן והרא"ם על דברי ב"ר. אבל לא משמע כן מדקאמר בשבת מאי דעתך דקאי צדק במערב אוקימנא לי' במזרח כו' ופירש"י דקאי צדק במערב שהוא מכונן ואינו ראוי להוליד עכ"ל משמע בהדיא דאינו ראוי להוליד כלל אמר דהיינו שהוא מכונן בטבעו. ונראה להעמיד המאמרי' כפשטן דסוגי' דשבת בנבואת בין הבתרי' שהיה אברהם בן ע' שנה ומזל שלו צדק היה מכונן ולא הי' ראוי להוליד כלל קאמר התם דהוציא הקב"ה אותו החוצה ממזל צדק שהיה מכונן במערב ואוקמי' במזרח שיהא ראוי להוליד ובלי שינוי נשתנה מזלו אז דהא לא נשתנה שמו עד אחר לידת ישמעאל. אבל סוגי' דנדרי' דריש לה מדשינה שמו אברם וקראו אברהם כדאמרינן בב"ר והוא אחר שנולד ישמעאל הוציאו פעם שנית ע"י שינוי השם אברם אינו ראוי להוליד בן אחר ליורשו אבל אברהם ראוי להוליד בן אחר ליורשו ולא נקט הכא קרא דויוצא אותו החוצה הנאמר כבר בברית בין הבתרים אלא לסימנא בעלמא דכמו שהוציאו הקב"ה למזלו כבר בהיותו בן ע' שנה שיהא ראוי להוליד כך הוציא אותו ממזלו בהיותו בן צ"ט שנה ע"י שינוי השם שיהא ראוי להוליד בן הראוי ליורשו וניחא דלא מייתי סוגיא דנדרים הך דקאי צדק במערב וכו' דכבר קם לי' צדק במזרח מברית בין הבתרים. ובפ"ק דר"ה דקאמר דשינוי השם דשרה גרם לה להוליד בן ונשתנה מזלה ה"ה דשינוי השם דאברהם גרם לו לשנות מזלו להוליד בן הראוי ליורשו כדקאמר בב"ר וסוגי' דנדרים אלא דעדיפא קאמר בר"ה דשינוי השם דשרה גרם לה להוליד גם שאינה ראויה להוליד כלל ואפילו למ"ד פ"ק דר"ה דשינוי מקום של אברהם גרם לו להוליד בן היינו בשינוי מזלו בראשונה כדמייתי התם מדכתיב לך לך והדר כתיב ואעשך וכו' שבצאתו מחרן היה בן ע' שנה ולא היה ראוי להוליד כלל ושינוי המקום גרם לו לשנות מזלו להוליד אבל הך דנדרים להוליד בן הראוי ליורשו כשהי' בן צ"ט שנה גרם לו שינוי שמו כדאיתא בב"ר ולא גרם שינוי שמה שתלד כדאמר בר"ה ודוק:

רש"י **ד"א** במה אדע לא שאל לו אות וכו'. בפ"ק דתענית וכתב רבינו דלפי פשטא דקרא אי אמרינן ששאל אות על בשורת הארץ והכי איתא פ"ד דנדרים דאיכא למ"ד דנענש על זאת תקשי והא כתיב והאמין בה' וכו' דאם האמין על בשורת הזרע למה לא האמין על בשורת הארץ ולכך דרשו דבמה אדע לא כקורא תגר הוא לשאול אות אלא ששאל באיזה זכות וכו' והשתא ניחא והאמין בה' וכו' היינו שלא ביקש אות כלל לא על בשורת הזרע ולא על בשורת הארץ ומה שהקשה הרא"ם לפי דרש זה בתחילת הפ' שאמר ליה הקב"ה כי כל הארץ וכו' לך אתננה וכו' למה לא חשש לשאול כן היאך יתקיימו באיזה זכות וכו' ונראה דלא קשה מידי דע"כ שזו הפרשה בין הבתרי' היא שלא כסדרה דבן ע"ה שנה היה אברהם כשהכה המלכים וכשנדבר עמו בין הבתרים היה אברהם בן ע' שנה כדאיתא בסדר עולם כמפו' בתוס' פ"ק דשבת ונמצא שפ' זו ברית בין הבתרים מוקדמת לתחילת הפ' שנאמר בה כי לך אתננה וכו' עכ"ל: אמר המלקט. וכעין זה כתבו התוס' פ"ק דברכות דף ז' ע"ב ע"ש והגאון מוהר"ש ז"ל בעל המחבר ספר ברכת הזבח הקשה מזה אהא מה שאמרו בפ"ד דנדרי' אמר ר"א מ"מ נענש א"א ונשתעבדו בניו רד"ו שנים מפני שעשה אנגריא בת"ח שנא' וירק וכו' (ופירש"י מ"מ נענש אע"פ שעבירת העונש מפורשת על אומרו במה אדע מ"מ עבירה זו הענשתו להיות נופל בבמה אדע ע"כ) ולפי החשבון המובא בתו' בברכות ובשבת בהכרח במה אדע קדים למלחמת המלכים א"כ איך עבירה זו הענישתו להיות נופל בבמה אדע דקדים וצ"ע:

רש"י **יהודה** ופרץ וכו'. ובפ"ב דעדיות טען רבינו ואמר וק"ק לפירושו דמכל מקום מחצרון יתחילו ד' הדורות שהוא היה מיורדי מצרים כמו יהודה והכתוב אומר שדור רביעי מן היורדים למצרים ישובו הנה ולפי' כרמב"ם ניחא שפי' דור רביעי מיורדי מצרים קהת עמרם ומשה ובניו ובני אהרן שהיו מבאי הארץ ישובו הנה. והראב"ד ז"ל יש לו דרך אחר בזה דור רביעי כאמור כאן דור רביעי לכנענים וכו' ולשון דקרא דור רביעי ישובו הנה לא משמע הכי וק"ל:

ותקח שרה אשת אברם את הגר המצרית וכו'. ובסוגיא דשמעתין דפ' נושאין על האנוסה כתב רבינו ואיכא למידק בזה מהא דאמר שמואל שם עשרה

כהנים עומדים ופירש אחד מהם ובעל הולד שתוקי ופריך מאי שתוקי אלימא שמשתקים אותו מנכסי אביו פשיטא מי ידעינן אבוה מנו ומשני אלא שמשתקין אותו מדין כהונה מ"מ אמר קרא והיתה לו ולזרעו אחריו בעינן זרעו מיוחס אחריו וליכא . ופריך אלא מעתה גבי אברהם דכתיב לך לאלהים ולזרעך אחריך התם מאי קמזהיר ליה רחמנא (ופירש"י הואיל והוא אחריו קא דרשת ליה לענין פסול כהונה הכא מאי פסול קא דרשת ביה הא ודאי גבי ישראל כשר הוא כגון עשרה כשרים עומדים ופירש א' מהם ובעל) ומשני ה"ק ליה לא תנסב כותית ושפחה דלא ליזל זרעך בתרה . א"כ מהכא משמע דנאסר לאברהם ולזרעו אחריו קודם מ"ת ליקח שפחה וכותית דכל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה כדאמרי' פ' ד"מ ואיך נשא אברהם את הגר שפחת שרה וי"ל משום דממילא נשתחררה כדין הנושא שפחתו בפ' השולח . ואף לפי המדרש שכתב החזקוני שהיתה הגר שפחת מלוג של שרה כדכתיב ולה שפחה מצרית וכו' מ"מ כיון ששרה עצמה נתנה אותה לאישה אברהם כדכתיב ותקח שרה וכו' ותתן אותה וכו' . נשתחררה ממילא כדין הנושא לעבדו בת חורין יצא לחירות . וכן נ"ל גבי יעקב שנשא שפחת רחל ולאה ומיהו באברהם אין זה מספיק דאף אם נשתחררה הגר מ"מ היא מצרית ראשונה דעתידה התורה לאסור ואברהם קיים כל התורה אפילו ע"ת כדאמרינן ביומא . וצריך לומר כיון דנשאה קודם שנימול ואז עדיין לא קיים כל התורה דהא לא קיים מילה שוב לא גירשה אחר שנימול אע"ג שהיתה מצרית ראשונה אבל הרא"ם כתב סוף פרשה זו וז"ל כי אברהם קיים כל התורה אפי' ע"ת אבל מצות מילה לא קיים דיודע היה דעתיד להצטוות עליה ואז יהיה מצווה ועושה דגדול מצווה ועושה וכו' עכ"ל . והוא דחוק גם קשה דאם כן למה נשא מצרית קודם שנימול . אבל לפי שטתינו ניחא דכל גר לא נצטווה במצות עד אחר מילה כדאמרינן פרק החולץ לכך הותר אברהם בהגר כיון שנשאה בהיתר שוב לא גירשה גם אחר שנימול משום דעתידה תורה לאסור . ואיכא למידק אהך סוגיא דסוף פרק ד"מ די' מצות נצטוו במרה והקשו התו' שם תימה האיכא גיד הנשה כו' ומילה שניתן לאברהם וכו' ולמאי לא תקשה להו נמי האיכא הך דהכא לאסור אברהם אבינו וזרעו בשפחה וכותית ויש ליישב ודוק :

רש"י **לפי** שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבוא לא"י . וכתב הרא"ם פירוש כיון שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבוא לארץ הנה קודם שיבוא לארץ הוא בחזקת עקר ואינו עולה לו מן המנין אבל כשבא לארץ שנאמר לו ואעשך וכו' ואינו בחזקת עקר עולה לו מן המנין . וא"ת א"כ הא דפריך בפ' הבע"י א"ה אברהם נמי עקר הוה הוי ליה לשנויי הרי כבר בא לארץ שאז נאמר לו ואעשך וי"ל וכו' ע"ש שהאריך וכדי לבוא אל המכוון דברי רבינו מה שטען אקושייתו אציג לפניך הסוגיא דפ' הבע"י וז"ל ת"ר נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה וכו' . אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים וכו' . ללמדך שאין ישיבת ח"ל עולה מן המנין ופריך ונילף מיצחק שהוא עשרים שנה ומשני יצחק עקר היה ופריך א"ה אברהם נמי עקר היה ומשני ההוא מיבעי ליה וכו' ע"כ (ופירש"י אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים בא על הגר והאי דלא נסיב לה בהנך שני קמאי עד שלא בא לארץ כנען שהיו שנים מרובות בפדן ארם ללמדך שאין ישיבת ח"ל עולה לו דילמא משום עון ח"ל הם עקרים) וכתב רבינו אפירושו רצה לומר כי בחוץ לארץ לא היו ראוים לבנים אלא זכותא דא"י שאמר ליה ואעשך כו' אהני ליה כדאמרינן פ"ק דר"ה למ"ד דאין שינוי מקום גורם אלא זכותא דא"י גורם והוא כונת רש"י ג"כ בחומש . וסוגיא זו כמ"ד פ"ק דר"ה דזכות דא"י גורם דלמ"ד דשינוי מקום גורם מאי פריך מיצחק דאימא אברהם נשתנה עקרותו ומזלו בשינוי מקום משא"כ יצחק שלא שינה מקומו אבל למ"ד דזכותא דא"י גורם פריך שפיר דע"כ לא אהני זכות דא"י לבטל העקרות דא"כ יצחק נמי היה לו זכותא דא"י ועקר היה . והרא"ם הבין מדברי רש"י בחומש כי הבטחת ואעשך וכו' . הוא ענין ביטול עקרתו והאריך בדבר ליישב הא דפריך א"ה אברהם נמי עקר וכו'. ואין מקום לקושייתו לפי דברינו לפי הסוגי' דפ"ק דר"ה ודוק :

רש"י **על** כל אמירה וכו' לכך נאמר מלאך וכו' . אמר המלקט דברי רש"י ז"ל בזה צ"ע דהא בב"ר בפלוגתא שנויה כמה מלאכים נזדווגו לה רבי יוסי ברבי חנינא אומר חמשה בכל מקום שנאמר אמירה מלאך רבנן אמרי ארבעה בכל מקום שנאמר מלאך ע"כ הא קמן דמי דתלה טעמא באמירה ס"ל דה' מלאכים היו דהיינו אמירת ויאמר הגר שפחת שרה אי מזה באת וכו' לא היה על ידי אותו מלאך שמצא אותה כמ"ש וימצאה מלאך וכו' הרי אחד . וד' אמירות כתיבא הא חמשה ורבנן דסברי ארבעה היו בכל מקום שנאמר מלאך סבירא להו דאמירת ויאמר הגר וכו' אי מזה באת וכו' היה על ידי אותו מלאך שמצא אותה ורק ד' היו משום דד' פעמים כתיבא מלאך בקרא ואמירה לא דייק להו אם כן מהתימה איך תפס רש"י דברי שניהם אחר שהם חולקים דמתחילה נקט על כל אמירה וכו'. והיינו כר"י בר"ח דס"ל חמשה היו ותלי טעמא באמירה ומסיק לכך נאמר מלאך וכו' . והיינו כרבנן דמלת מלאך דייק להו וסברי דרק ד' היו . וכל מפרשי רש"י ז"ל לא הזכירו מזה כלום ולא ידענא למה וביותר הגאון הרא"ם ז"ל דלא הזכיר אפילו למראה מקום מהיכן נלקחו דברי רש"י ז"ל כדרכו בכל המקומות ולולי דמסתפינא הייתי אומר מתוך ההכרח זה מה שלא הזכיר הרא"ם ז"ל שמא דגליון הוא ולא היה כתוב זה בספרי רש"י ז"ל שלפניו וה' ינחני בדרך אמת :

רש"י **עכשיו** אתה חסר ה' אברים וכו' . במסכת נדרים כתב רבינו יבואר זה על פי מ"ש המורה פ"ט ח"ג כי לא ניתנה מצות מילה להשלים חסרון יצירה רק להשלים חסרון המידות עכ"ל וידוע שב' החושים שהם הראות והשמע משמשים למעלת דברים הרוחנים מה שאין כן בשאר החושים שאינם משמשין רק לדברים הגופנים ולזה אמר כי במצות מילה השלימו גם על ב' החושים היותם רוחנים דהיינו הראות והשמע מב' עינים ומב' אזנים להשתמש בהם וכראוי למעלת האדם בשכלות ובמדות להיות שלם ותמים על ידיהם ברמ"ח אברים וק"ל :

ולא יקרא עוד שמך אברם וכו' . כתב רבינו ודע כי הקורא לאברהם אברם לא זכרוהו הפוסקים דאית ביה לאו ועשה כמו שאמרו בברכות ואפילו לא הוה רק אסמכתא בעלמא הוה לאו להזכיר דאית ביה מיהא איסורא וצ"ע :

יליד בית ומקנת כסף רש"י יליד בית שילדתו השפחה בבית ומקנת כסף שקנאו משנולד וכדי לבוא אל המכוון דברי רבינו מה שכתב בזה אציג לפניך סוגין דשמעתין דפ' ר"א דמילה דגרסינן שם כתנאי יש יליד בית שנימול לאחד ויש יליד בית שנימול לשמונה . יש מקנת כסף שנימול לאחד ויש מקנת כסף שנימול לשמונה . כיצד לקח שפחה מעוברת ואחר כך ילדה זהו מקנת כסף שנימול לאחד ויש יליד בית שנימול לשמונה כיצד לקח שפחה ונתעברה אצלו וילדה זהו יליד בית הנימול לשמונה (ופירש"י יש יליד בית שנימול לא' דתרי קראי כתיבי ביליד בית ומקנת כסף חד כתיב ביה שמונה וחד לא כתיב ביה המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך ולא מפרש ביה לח' ימים. וכתיב ובן ח' ימים ימול לכם כל זכר וכו' . ומסתברא דהאי דמפרש ביה לשמונה היינו היכא דדמי לישראל מעליא שנולד בביתו של ישראל משקנאו דדומיא דלכם בעינן דכתיב בההוא קרא ימול לכם כל זכר והדר יליד בית ומקנת כסף הלכך לקח שפחה מעוברת וילדה הרי זה מקנת כסף דגוף שלם הוא במעי אמו וקנאו שנימול לא' דומיא דלכם הוא שנולד ברשותו של ישראל לקח שפחה וילדה עמה שכבר ילדתו ואף על פי שלא עברו עליו ח' ללידתו מלו מיד מדכתיב המול ימול וכו' . דלאו דומיא דלכם הוא . לקח שפחה ונתעברה אצלו לא הוי עובר מקנת כסף אלא יליד בית שנימול לשמונה דדומיא דלכם הוא ולקמן מפרש לה יליד בית הנימול לא' אליבא דת"ק) רבי חמא אמר ילדה ואח"כ הטבילה זה יליד בית שנימול לאחד הטבילה ואח"כ ילדה זהו יליד בית הנימול לשמונה (ופירש"י הטבילה לשם עבדות וחלה עליה שם תורת שפחת ישראל דנתחייבה בכל מצוה שהאשה חייבת בהם והויא טמאה לידה זהו יליד בית שנמול לח' ילדה והטבילה זהו יליד בית שנימול לא' דכל שאינה טמאה לידה אין ממתין לו לח' כר' אסי דאמר לעיל בשמעתין) . ות"ק לא שני ליה בין הטבילה ואח"כ ילדה בין ילדה וכו' . דאע"ג דאין אמו טמאה לידה נימול לח' . אמר רבא בשלמא לר"ח משכחת לה יליד בית נימול לאחד יליד בית נימול לח' כדאמרן ושניהם בשנתעברו אצלו דלא הוי מקנת כסף . מקנת כסף נימול לח' כגון שלקח שפחה מעוברת והטבילה ואחר כך ילדה מקנת כסף נימול לאחד כגון שלקח זה שפחה וזה עוברה (ופירש"י כגון שלקח זה שפחה וכו' דכיון דאין לבעל העובר חלק באמו לאו דומיא דלכם הוא וה"ה נמי דמצי לשלובי במקנת כסף בין ילדה ואח"כ הטבילה וכו' ולמימר מקנת כסף נימול לאחד כגון שלקח שפחה מעוברת ועוברה וילדה ואח"כ הטבילה אלא רבותא אשמועינן דאפילו בהטבילה ואח"כ ילדה משכחת לה . והא דשני מקנת כסף נימול לח' לר"ח מלת"ק ולא אמר כגון שלקח שפחה וולדה עמה משום דאם כן ילדה קודם טבילה היא ומאי איריא נולד קודם שלקחה אפילו נולד משלקחה נמי לרבי חמא נימול לאחד) אלא לת"ק בשלמא כולהו משכחת להו אלא יליד בית נימול לאחד היכי משכחת ליה (ופירש"י הא ודאי דומיא דלכם הוא הואיל ולאו בטומאת לידה תליא) ומשני רבי ירמיה בלוקח שפחה לעוברה (ופירש"י ואפילו מישראל דהויא טמאה לידה שכבר טבלה לאו דומיא דלכם הוא הואיל ואין לו חלק באמו) ופריך הניחא למאן דאמר קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי אלא למאן דאמר וכו' מא"ל אמר רב משרשיא בלוקח שפחה על מנת שלא להטבילה (ופירש"י דלא שייכא בה תורת חובא דמצות כלל דלא דומיא דלכם הוא אבל לטומאת לידה לא חיישינן בילדה ואח"כ הטבילה) עכ"ל הסוגיא דשמעתין . ולפי סוגיא זו כתב רבינו בחידושי הלכות אפירש"י דלכאורה פירושו אינ' לפי ההלכה דמקנת כסף שבפסוק ראשון נמי ילדתו בבית אלא שלקחה מעוברת ומקנת כסף שקנאה משנולד שפירש"י הכא בפסוק ראשון היינו שלקח שפחה וולדה עמה דנימול לאחד האמור בפסוק שני ויש לומר דלשון לידה בפירש"י בכאן אינה לידה ממש רק לשון עיבור דע"כ לכך קריא ליה יליד בית בפסוק ראשון ע"ש שהעיבור היה בביתו של ישראל דהלידה במקנת כסף שבפסוק ראשון נמי בבית הוא וז"ש יליד בית שילדתו השפחה בבית דהיינו שנתעברה בבית של ישראל ומקנת כסף שקנאו משנולד דהיינו שקנאו משנתעברה כבר ומצינו לשון לידה בזכר ע"ש עיבור דלידה ממש אינו נופל בו . גם מה שפירש"י בסמוך בפסוק שני המול ימול יליד ביתך וכו' . ללמדך שיש יליד בית נימול לאחר שמונת ימים כמו שמפורש במסכת שבת . וזה אינו דשינה לשון התלמוד דקאמר דבא לרבות שנימול אף ליום א' וכן פירש"י בעצמו בשמעתין . ואולי כי טעות נפל בפירש"י כאן שהיה כתיב בו נימול לאחד בד' כדאמרינן בשמעתין וטעה הטועה דימול לאחר ברי"ש ופי' בו דהיינו לאחר שמונה ימים וכן נראה מדברי הרא"ם שלא היה כתוב בו בפירש"י אלא נימול לאחד בד' . אבל דברי הרא"ם בעצמם בזה תמוהים שכתב דתרי קראי כתיבי כתיב ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם יליד בית ומקנת כסף הרי שנימול לח' וכתיב המול ימול יליד בית ומקנת כסף סתמא דמשמע שנימול לאחד ואע"פ שלא עברו עליו ח' ימים ללידתו ומסתברא דיליד בית הנמול לשמונה הוא כשלקח שפחה מעוברת וילדה בתוך ביתו וכ"ש כשנתעברה וילדה בתוך ביתו שהוא בכלל ימול לכם כשלכם ויליד בית הנימול לא' וכו' . או כשלקחו שניהם שפחה אחת זה השפחה וזה העובר שכל אלו אינו בכלל ימול לכם כשלכם וכו' עכ"ל . שכל זה אינו ע"פ סוגין דשמעתין דשפחה מעוברת וילדה בתוך ביתו אינו בכלל

יליד בית אלא בכלל מקנת כסף. גם כשלקחו פניה שפחה א' זה השפחה את העובר וכו'. אינו בכלל יליד בית הנימול לאחד אלא בכלל מקנת כסף הנימול לאחד ולפום תורפיה לא עיין בשמעתין ודוק :

פרשת וירא

רש"י **לבקר** את החולה. וכתב הרא"ם אית דמפרשי מדלא הוזכר בזאת המראה שום דיבור משמע שלא נראה אליו אלא כדי לבקרו. וזה אינו מההיא דפ' המפנין דאמרו גדול הכנסת אורחים וכו' שאמר להקב"ה להמתין דכתיב אל נא תעבור וכו' א"כ מצינו שדיבר עמו השם אחר שהכניס האורחים וכו' עכ"ל. ורבינו כתב והנראה לקיים דבריהם דכיון דלא הוזכר שום דיבור כאן לא היה המראה על דעת הדיבור שהיה אחר הכנסת האורחים וכן משמע מתוך הכתובים. ומה שפירש"י יום ג' וכו' דברי הרא"ם בזה בארוך ואין להם עיקר אבל הוא מבואר בר"ן בפ' ר"א דמילה ע"ש דלפירש"י הע"ג דביום א' וב' איכא סכנה יותר מביום ג' מ"מ החולשה גוברת יותר ביום ג' כדכתיב ויהי ביום הג' בהיותם כואבים ומשום הכי קאמר רבי חמא דביום ג' בא הקב"ה לבקרו דהוא עיקר מצות הביקור שהוא חלוש ביותר וצריך לבקרו לעשות צרכיו כמ"ש הר"ן וכן אמרו דאין מבקרין לחולה עד אחר ג' ימים: ולדברי הרמב"ם ניחא טפי דיום הג' יותר מסוכן ויותר חלוש ובזה יבואו דברי המתרגם בפסוק ויהי ביום הג' בהיותם כואבים על נכון בין לפירש"י ובין להרמב"ם ז"ל. והא דלא ריפא אברהם לעצמו כשנתלה מן האבן הטוב שהיה תלוי בצוארו כמו שאמרו בבתרא מרגליות היתה תלויה וכו'. נראה דאף על גב דניתן רשות לאדם להתרפאות ממדת תמימות לבקש רחמי שמיא וק"ל :

רש"י **ורפאל** שריפא את אברהם וכו'. אמר המלקט כן הוא בב"ר אבל בפ' הפועלים אמרו דמיכאל אחר שבישר לשרה הלך משם להציל את לוט ואיכ' לאקשויי למה שניה רש"י ז"ל הגמרא ותפס אגד' ב"ר ויש ליישב עם מ"ש התוס' שם בשמעתי' דהקשו היאך אזיל מיכאל להציל את לוט הא אמרי' בב"ר דאין מלאך אחד עושה שתי שליחות. ותרצו דכאן לא עשה מיכאל בשליחות אחת כ"א מעשה אחד שבישר לשרה וכשהלך משם לסדום אז הותחלה שליחות אחרת ודוקא במקום אחד אין עושה ב' שליחות ובב"ר יש שרפאל הלך להציל ללוט ורפואת אברהם אינה נזכרת ואפילו בא כמו כן לרפאות את אברהם חשיב הכל שליחות אחד דרפואה והצלה ענין אחד הוא עכ"ל והרא"ם טען ואמר אהאי שינויא דתרצוהו דכאן לא עשה מיכאל וכו' דשינויא דחיקא הוא כיון דבב' מקומות עושה ב' שליחות א"כ בתרי סגי וצ"ע עכ"ל ובזה ניחא מה שתפס רש"י אגדה ב"ר דלפי סוגית תלמודינו עדיין קושיות התוס' לא נעתק ממקומו דשינויים איפרך מקושית הרא"ם כדפרישית. ובקיצור מזרחי כתב ליישב קושית מזרחי הארוך דה"א בשניה דודאי אין מלאך משתלח לדבר שאינו ממדתו וכבר ידוע שמיכאל מכת מלאכי רחמים ממדת החסד וגבריאל הפוכו שהוא ממדת הדין והגבורה וכן רפאל שמו מוכיח שגם הוא ממלאכי חסד וא"כ מיכאל ורפאל א"א להשתלח להפוך סדום ולעשות דין בהם שאין זה ממדתו וגבריאל א"א להשתלח לרפא ולבשר ניחומי' שאין זה מדתו לכ"א בב"ר שרפאל הלך להצלת לוט דודאי רפואה והצלה חדא מילתא היא ובגמ' שאמרו מיכאל הלך להציל דאף אם בשורה והצלה לאו חדא מילתא היא מ"מ הכל ממדת הרחמים זהו תוכן דבריו. ודברי תימה הם דהא בערבי פסחים אמרו בשעה שהפיל נמרוד את אברהם לכבשן בא גבריאל לפני הקב"ה ואמר רבש"ע ארד ואצנן וכו' והשיב לו הקב"ה אני יחיד והוא יחיד וכו' הרי לולי זה שנאה ליחיד להציל ליחיד בודאי היה גבריאל משתלח להציל את אברהם אף שהוא נגד מדתו וביותר שמסקינן שם שהלך בהצלת חנני' וכו' וכן מצינו שהצדיקים מהפכין מדה"ד למדה"ר וה"ה להיפך. ויש ליישב דבריו דהא דאין מלאך משתלח לדבר שאינו ממדתו היינו בשהוא אינו פועל ממדתו כלום אבל בדבר שגם מדתו נפעל כאחד אפשר שמשתלח כמו בהצלת חנני' וכו' שנשרפו אותם שהשליכום והם ניצלו ואפשר גבי אברהם ג"כ נעשה דין לאותם שהשליכוהו לזה היה גבריאל משתלח לולי זה שנאה ליחיד וכו'. אבל רבינו כתב על קושיות הרא"ם ואין כאן קושיה דאין זה מוכרח שיהי' כן לעולם אלא בב' מקומות ה"ל כל אחד שליחות אחרת ולפעמים עושה מלאך אחד ב' שליחות בב' מקומות ופעמים ע"י ב' מלאכים כפי רצון הש"י דאל"כ כל השליחות בב' מקומות יעשו ע"י מלאך א' אלא בב' מעשים במקום אחד קאמר כיון שלא התחיל עדיין שליחות שני ע"כ אין מלאך עושה אותם דאל"כ למה לא עשה מלאך אחד הבשורה והרפואה או ההפיכה וההצלה עכ"ל והרואה יבחר :

רש"י **מהר** וירא וכו'. כד חזי' וכו'. וכתב רבינו ולפי דרש זה לא יתכן לפרש לקראתם כמשמעו דהא אחריהם היה רץ שפירשו סימנו אלא דמלת לקראתם כמו לקרות אותם שהיה רץ אחריהם להחזירם וק"ל :

רש"י **ד"א** קודם והיה אומר להקב"ה להמתין וכו'. כן הוא בפ' מפנין אבל בפ' הפועלים אמרו חזי' להקב"ה דקאי אבבא היינו דכתיב אל נא תעבור וכו' כיון דחזי דקא אסר ושרי אמר לאו אורח ארעא למיקם וכו' ובתוספות שם הקשו המאמרים אלו אהדדי דבמפנין משמע שלפי שרצה אברהם לילך לקראת האורחים ולהכניסן אמר להקב"ה להמתין וכו' והכא משמע שהשכינה הי' רוצה להסתלק וכו' ורבינו כתב ונראה ליישב דהא פשיטא ליה לתלמודא דמה שאמר אברהם להקב"ה אל נא תעבור היינו משום שראה שרוצה השכינה להסתלק כמו שאמרו בפ' הפועלים דאי משום שרצה אברהם לילך לאורחים להכניסם ה"ל להקדים האי קרא קודם וירא וירץ לקראתם ומ"ש רש"י בחומש דדרך המקראות לדבר כן הוא דחוק דאמרינן בפ"ק דפסחים דבחד ענינא לא אמרינן אין מוקדם וכו' וכן מ"ש החזקוני דדיינינן ליה הכא במקרא מסורס אינו נכון דבתרי פסוקי כי הכא לא אמרינן מקרא מסורס. והא דרשה בפ' מפנין לאו משום דא"ל אברהם להקב"ה אל נא תעבור וכו' אלא מהאי ענינא נדרש מדהלך מהקב"ה להכניס האורחים והמתין לו הקב"ה הדיבור עד אחר כל מעשה המלאכים שאז אמר ליה הקב"ה זעקת סדום וכו' והיינו ע"כ משום דגדול הכנסת אורחים וכו' ודוק :

רש"י **אמר** רבי חמא לבבכם אין כתיב וכו'. אמר המלקט העולם מקשים בכאן הא אברהם לא ידע מזה שהם מלאכים ואני שמעתי מאחי המופלא טובייא דחכימי רישא דעמי' האלוף מהר"ר ליב כ"ץ נרו אשר איתן מושבו הרמה בק"ק זיטל במדינה ליטא דודאי האמיר' לבבכם היה והכתוב בינם להורות זה וראיה לדבר מדאמר ר"ח לבבכם לא כתיב ולא נקט לבבכם לא אמר וכו' אלא עכ"ל דהאמירה לבבכם היה וק"ל :

קמח סולת. בפ' הפועלים היא אמרה קמח וכו' מכאן שאשה עיני' צרה באורחים יש מקשים דלימא איפכא שאברהם אמר קמח והיא סולת. ותי' רבינו דהא כתיב ואל הבקר רץ אברהם שאמר מעט ואקחה פת לחם ועשה הרבה א"כ בודאי לא היתה עינו צרה וק"ל :

רש"י **שלשה** פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל. וכתב רבינו נראה שלמדו לומר כן דלישנא דרך וטוב נופל בפרט על הלשון כההיא דויקרא רבה ר' הוי עשה סעודה לתלמודיו הביא לפניהם לשונות רכים ולשונות קשים וכו' דכד הוא טבא לית טב מיני' וכו' והחרדלא נמי דריש מרך וטוב שהוא עושה המאכל רך וטוב חושבנא דדין כחושבנא דדין ולדרש זה שפיר אתי נוסף הוי"ו בוטוב וק"ל :

רש"י **ולחם** לא הביא וכו'. ובמציעא מסיק וא"א אוכל חוליו בטהרה הוה והקשה הרא"ם לפי סדר הכתובים אם נטמא הלחם קודם הבשורה ע"י שפירסה נדה איך צחקה חדל להיות לשרה וכו' ואחרי בלותי וכו' ורבינו כתב ליישב זה מהא שאמרו בפ"ק דנדה דף ז' ע"ב לישנא אחרינ' אמרי לה אמר רב הונא מעת לעת שבנדה מטמאה בין לקודש ובין לתרומה מדלא קתני לה גבי מעלות ופירש"י בפ' חומר בקודש. אמר ליה רב נחמן והא תני תנא לקודש אבל לא לתרומה קבלה מיני' רב שמואל בר רב יצחק בחולין שנעשו על טהרת קודש ולא בחולין שנעשו על טהרת תרומה. ומכאן יתיישב מה שדקדק הרא"ם דאיכא למימר דודאי אחר הבשורה פרסה נדה אלא שהמלאכים ידעו זה שבאותו יום תפרוס נדה והגידו כן לאברהם ולכך לא אכלו מן הלחם שנטמאה למפרע במעת לעת שבנידה ואע"ג דזקינה דיה שעתה כיון שחזרה לנערותיה אין לה דין זקינה והוא שדקדק רש"י לפרש שם כמ"ש הרא"ם דאכל חוליו בטהרה שנעשו על טהרת קודש דנעשו על טהרת תרומה אינו מטמא במעת לעת שבנידה כדמסיק קבלה מיני' רב שמואל וכו' ודוק :

רש"י **קמא** קמא שהיקן אמטי וכו'. וכתב הרא"ם וזהו שכתב ובן הבקר אשר עשה ולא ובני הבקר שהרי שלשה היו והא דכתיב וימהר לעשות אותו ולא אותם כבר פירשו בגמרא כל חד וחד יהבי' לנער אחד ועשה אותו אבל הכ' קאי על אברהם כדכתיב בתרי' והוא עומד עליהם אין לפרש אלא קמא קמא וכו'. והקשה רבינו למה לא פרשו גבי ויתן אל וכו' קמא קמא נתן לנער לעשותו וחד נער הי' דא"כ מאי השמיענו קרא בזה דהכי אשמועינן קרא דאברהם זריז היה ולא המתין עד שהגמור בישולם של כולם אלא קמא וכו' ודוק :

רש"י **נראה** כמי שאכלו מכאן וכו'. בפ' הפועלים מכאן וכו' שהרי משה עלה למרום ולא אכל ומלאכי השרת ירדו למטה ונראה כמי שאכלו. והא דהקדים מעשה משה שמאוחר למעשה מלאכים שמוקדם ותירץ רבינו דהא דאין אוכלים לחם המלאכים במרום לא פסיקי לי' אלא מדלא אכיל משה שם לחם. ועוד נראה דעיקר הראיה ממשה דלא אכיל שם לחם אבל המלאכים לא אכלו אלא לפי הדמיון כמ"ש נראה כמי שאכלו וק"ל :

רש"י **נקוד** על איו וכו'. ולאשה על האיש וכו'. וכתב הרא"ם דמה שנאמר בספרי רש"י ולאשה על האיש משבשתא היא וראיותיו שם בארוכה ותוכן דבריו שבאו הנקודות לעקור התיבה לדרוש מיני' שישאל אדם באושפיזו היינו דווקא לאיש על האשה אבל לאשה על האיש אסור ומה ששאלו לשרה איו אברהם שאלו מלאכים דלית בהו יצר הרע עכ"ל ורבינו טען ואמר שאין אלו אלא דברי נביאות דהאכי קושיות תוס' בשמעתין דפ' הפועלים במקומם עומדת דגרסינן שם דתני' משום רבי יוסי למה נקוד על איו שאלו למדה תורה ד"א שישאל אדם באכסני' שלו ופרש"י שם והיינו נקוד איו דלא היו צריכין לישאל דיודעין היו שהיא באוהל דכל נקודה עוקרת התיבה שאינה אלא לדרשא ודרוש מיני' ד"א. ובתו' שם למה נקוד וכו' בב"ר איו נקוד למ"ד אינו נקוד אמר ר"ש כ"מ שאתה מוצא הכתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב וכאן שהנקודה רבה וכו' איו אברהם אמר רבי עזרי' כשם שאמרו לו לאברהם איה שרה כך אמרו לה וכו' וה"נ הוא פי' הכי אבל לפי' הקונט' דפי' דמשום הכי נקוד דעל הנס שאלו לו קשה דהוה ליה לינקיד על איה שרה שהיא עיקר השאלה ששאלו עלי' עכ"ל. ואי דעת הרא"ם נכונה לשבש הספרים קושית התו' לא נעתק ממקומו למה בהו הנקודות על תיבת אליו טפי הוה ליה למינקד על איה שרה שהיא עיקר השאלה ששאלו עליה ונלמוד מיני' דלא היו צריכין לשאול עלי' אלא ללמוד ד"א שישאל אדם לאיש על האשה אבל נקודה איו משמע ללמוד ד"א לשאול לאשה על האיש. והנראה לקיים פירושי רש"י שלפנינו שבכולם כתב ולאשה על האיש והשתא שפיר באו הנקודות על איו ומיהו ה"ה ד"א לשאול לאיש וכו' דעיקר קרא בהם מיירי. ומה שהביא הרא"ם ראי' לדבריו לאסור לשאול לאשה על האיש משום דקול באשה ערוה לאו ראיה היא דודאי לצורך דבר מה מותר לדבר עם האשה דהא עלי דיבר עם חנה ואלישע עם השונמית ולא אמרו דיבור באשה ערוה אלא קול בנגינה מקולה ודקאמר בפ' י' יוחסין לישדר בשלמא לילתא משום דאמר שמואל קול באשה ערוה היינו דמדמה שילוח שלום לאשה לקול אשה שמביא ג"כ לידי חיבה כדמסיק דאפילו ע"י בעלה אסור אבל לשאול באכסני' לאשה וכו' כיון דד"א הוא מקרי לצורך ג"כ ומ"ש דהאי מלאכים דלית בהו יצר הרע דא"כ הא דהקשו בגמרא על התוספת' דלמדה ד"א וכו' מאי דאמר אין שואלין בשלום אשה למה לא הקשה על המקרא עצמו דכתיב ויאמרו אליו וכו' אלא ע"כ לומר דהאי מלאכים וכו'. אין כאן מקום לקושיה דהמקרא אפשר לפרשו שאלו היא שרה כדי לבשרה שיהיה לה בן אבל על התוספתא שאמרה ד"א לשאול באכסני' שאינה אלא שאלת שלום פריך שפיר מדאמר שמואל וכו' גם מ"ש הרא"ם מדברי התו' דשמעתין כיון דשלא ע"י בעלה אלא אפי' לשאול איה פלוניה אסור וכ"ש שישאל לה איה בעלך וא"כ מאי דלאשה וכו' הוא ק"ו אין לו עיקר דודאי שלא ע"י בעלה אפילו איה פלונית אסור דלאו ד"א הוא והדרבא איכא חדא אבל לאשה וכו' ד"א הוא וליכא חדא כלל ותו לא מידי ודוק :

רש"י **בבבא** מציעא אומרים יודעים וכו'. כדי לשגר וכו' וכתב רבינו ראיתי מי שהקשה וכי לא היה לו לאברהם לשגר כוס של ברכה והאריך בזה בדרכים דחוקים לאין צורך כי גדול במלאכים הוא מברך והוא המשגר כוס של ברכה כדאמרינן האורח הוא מברך והוא המשגר הכוס כמו שאיתא בפ' שלשה שאכלו בההיא עובדא דעולא כריך ריפתא בריך וכו' א"ל רב נחמן לישדר מר כסא דברכתא לילתא וכו' וק"ל :

רש"י **בעת** הזאת וכו'. ופסח היה וכו'. וכתב הרא"ם פי' בי"ז בניסן כרב חמא דאמר ג' למילתו היה שהוא בפסח שהרי מילתו היתה בט"ו בניסן כדכתיב במועד הזה בשנה האחרת שכרת לו ברית' בכותל וכו' ויצחק נולד בט"ו בניסן כדאיתא במכילת' וסדר עולם אבל מסוגי' דגמ' דפ"ק דר"ה משמע שבתשרי נימול אברהם דהתם בעי בגמ' בפסח נולד יצחק מנ"ל שנאמר למועד אשוב אליך וכו' אימת קאי אילימא בפסח וקאמר ליה בעצרת בחמשים יומין מי קא ילדה אלא בעצרת וקאמר ליה בחג אכתי בחמשה ירחי מי קא ילדה אלא דקאי בחג וקאמר ליה בניסן אכתי בשית' ירחי מי קא ילדה ומשני אותה שנה מעוברת היתה סוף סוף כי מדלי ימי טומאה בצרי לה אמר מר זוטרא אפילו למ"ד יולדות לתשעה אינו יולדות למקוטעין יולדות לז' יולדות למקוטעין ובפרקי ר"א נמי בגו בי"ה נימול אברהם אלמא בשורה יצחק בתשרי הואי ולא בניסן וכו' וא"ת א"ם לדידהו האיך יתיישב קרא דלמועד הזה בשנה האחרת הא לא מצי לפרושי למועד הזה בשנה האחרת שהרי יצחק לכ"ע בפסח נולד וליכא למימר שביום שנצטווה על המילה ונאמר לו למועד הזה וכו' פסח היה אבל לא נימול עד יום הכיפורים משום דזריזין מקדימין למצות ועוד מקרא מלא הוא בעצם היום הזה נימול אברהם משמע שבו ביום שנצטווה נימול כבר הרגו התוספות בשם ר"ת דהכי ס"ל כר"י דאמר בניסן נברא העולם ולמועד אשוב אליך כעת חיה אמועד ראשון הבא אחר המועד הזה שנימול בו והוא קאי בחג וקאמר ליה בפסח וקרי ליה לפסח שנה אחרת משום דבניסן נברא העולם ור"ה לשנים הוא ולמועד הזה פירשו למועד שאחר זה דיום הכיפורים קרוב לסוכות הוא ונחשב כחג והמועד הראשון הבא אחריו הוא פסח עכ"ל. ורבינו טען ואמר אשינויא דר"ת הוא דחוק וגם דחיק לפירש"י בחומש ששינה שיטת התלמוד דביום הכפורים היה ופירש כל הכתובים ע"פ המכילתא וסדר עולם דפסח היה. והנראה לפי שינוי הלשון הכתוב דבפ' מילה נאמר למועד הזה בשנה האחרת וכאן נאמר למועד אשוב וכו' ולא כתיב הזה בשנה האחרת והנכון נראה לקיים פירש"י בחומש ע"פ שיטת תלמודינו דתלמודא נמי ס"ל הכי דלמועד הזה וכו' דבניסן היה דהכי נמי משמע בשנה האחרת למועד הזה ואז כרת לו ברית' בכותל וכיון דבט"ו בניסן נולד יצחק ע"כ מאמר דלמועד הזה וכו' נמי בט"ו בניסן הוה וכו ביום נימול אברהם וביאת המלאכים ביום ג' למילתו היה בי"ז בניסן כדברי ר"ת אלא דמאמר למועד אשוב אליך וכו' לא משמע לשנה האחרת כמועד זה אלא למועד הראשון שיבוא בשנה זו אבוא אליך וא"כ ע"כ בתשרי הוה וקאי בחג ולמועד אשוב וכו' היינו פסח כדמסיק תלמודא והשתא אין אנו צריכין לפרש שהיה זה קודם החג כמ"ש התוס' אלא דקאי בחג ממש והא דפריך כי מדלית ימי טומאה וכו' לפי שהנראה שלא פירסה שרה נדה וחזרה לנערותיה עד אחר שהתחילו ימי החג שאז אמר הקב"ה לאברהם למה זה צחקה שרה וכו' דמשמע שקודם לזה לא פירסה נדה דאי חזרה לנערותה מקודם אין זה סברא שהיתה צוחקת והיא דהפרים מקבלה דלחם לא הביא וכו' תלמודא לא סוברה כן אלא שלא פרסה נדה עד שאמר הקב"ה בחג למה זה צחקה וכו' וסוגית תלמודינו סוברת כרבנן בב"ר דפליגי אהפרים מקבלה וסברי אפילו פת הביא אלא דלא אצטריך למכתבי' אם דברים שלא אמר הביא דברים שאמר עאכ"ו ובזה יתיישב פירש"י בחומש מה שפי' כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה וכו' וגבי למועד אשוב אליך פי' לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה וכו' דמשמע דמאמר למועד הזה וכו' היה ביום א' ומאמר למועד אשוב היה ביום אחר אע"ג דהיה זה הא' בנה לפני החג קאמר אתמול דלאו דוקא אתמול יום אחד אלא קודם זה כמו תמול שלשום ולא נדע. ודברים הללו ברורים הם ליישב פירש"י בחומש. אלא דק"ק לפי שיטה זו כיון דביאת המלאכים היה בניסן וגם הפיכת סדום ע"י המלאכים לא ה"ל להקדים מאמר למה זה צחקה שרה וכו' ולמועד אשוב וכו' שהיה אח"כ בחג וי"ל דהוה ליה כתרי ענינא ואמרי' בי' אין מוקדם ומאוחר בתורה זהו תוכן דברי רבינו בה"א ליישב פירש"י כאן ע"פ סוגיה תלמודינו רק שרצינו הארוך ואני קצרתי ודי בזה למעיינו :

רש"י **שנה** הכתוב מפני השלום וכו'. וכתב הרא"ם בפ' הפועלים תנא דבי ר' ישמעאל גדול השלום שאפילו הקב"ה שינה בו שנאמר ותצחק וכו' ואדוני זקן וכתיב ויאמר ה' וכו' ואני זקנתי פירש"י היא אמר' ואדני זקן והקב"ה אמר שהיא אמרה ואני זקנתי ובשלהי פ' הבע"י אמרו דמעיקר' כתיב ואדני זקן שרה אמרה לשון ביזוי וכשגלה הקב"ה הדבר לאברהם אמר ואני זקנתי ושינה הדבר מפני השלום והאומר ואני זקנתי הוא פי' אחרי בלותי צריך לפרש היתה עדנה עבר במקום עתיד אבל רז"ל שדרשו שינה מפני השלום פירושו היתה לי עדנה כמשמעו כמו שאמרו גבי ויקח חמאה וכו' ואילו להם לא הביא וכו' והכי פירושו אני אחרי בלותי כבר היתה לי עדנה אבל אדוני זקן וי"ו ואדוני כוי"ו ועבדיך באו לשבר אוכל. גם המפרש שינה הכתוב מפני השלום שהיא אמרה שתים אחרי בלותי גם ואדני זקן שפירושו אני זקנתי ואדוני זקן והמלאך שינה ולא אמר רק ואני זקנתי טועה הוא דשינה לחוד וקצר לחוד ועוד דמלשון התוספתא דתנא דבי ר"י דקתני מעיקרא כתיב ואדוני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי משמע דואני זקנתי הוא במקום ואדוני זקן עכ"ל. ורבינו טען ואמר אבל קשה לפירוש' יהיו דברי רש"י בכאן סותרים שהוא הביא דרש דרז"ל ששינה מפני השלום והיינו שלא היתה צוחקת כלל על עצמה וא"כ היאך פירש"י שוב על ותצחק שרה בקרבה שהיתה מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים וכו' א"כ גם על עצמה היתה צוחקת. וע"כ נראה כפי' הרמב"ן ששרה ודאי בשניהם צחקה ופי' אחרי בלותי עבר במקום עתיד ומה שהביא רז"ל לומר ששינה מפני השלום ואני זקנתי במקום ואדוני זקן ולא במקום שאמרה אחרי בלותי וכו' דא"כ ה"ל למכתב בהאי לישנא ולמה זה צחקה וכו' אחרי בלותי והיינו דקאמר בפ' הפועלים לא מותיב הקב"ה כדמתיב איהי וכו' ר"ל בהאי לישנא דקאמרה איהי אחרי בלותי אלא ואני זקנתי במקום ואדוני זקן משום ששינה מפני השלום וק"ל:

רש"י **חולין** היא לך וכו' כך עשית לדור המבול וכו'. וכתב הרא"ם פי' העולם יאמרו זה לא שהאמת כן שהרי אחר זה כתב ג"כ אולי ימצאון שם עשרה ועל הפחות לא ביקש אמר דור המבול וכו'. ויש לתמוה שא"כ יאמר לו השם מאחר שאין אומנתי כן ואעפ"כ הם אומרים כן א"כ אפילו אם לא אמית הצדיק עם הרשע אלא שינצלו הצדיקים עדיין יאמרו כך היה אומנתו לשטוף הכל ועוד מאי שלא יאמרו כך היא אומנתו דקאמר דמשמע שלולי זה היה ממית גם הצדיקים והלא בדור המבול לא שטף נח ובניו אלא צדקתם עמדה להם והצילתן ולולי שהספיקו לעשרה היו מצילים גם את דורם הלכך על כרחינו לומר דחלילה לך מעשות כדבר הזה אדלעיל קאי חלילה לך מעשות זאת שלא תשא למקום בזכות הצדיקים הנמצאים בה כי יאמרו העולם כך הוא אומנתו שטוף הכל צדיקים ורשעים יחד כי הם אינם יודעים שאותם ששטפם רשעים היו אבל חושבים שגם הצדיקים נשטפו עמהם ואח"כ כדי לתקן מאמר להמית צדיק עם רשע שאין לו קשר עם מה שלמעלה הימנו שהרי לא אמר עד כאן אלא שיצילו הצדיקים את המקום לא שינצלו הצדיקים עצמם הוסיף וא"ת והוא נמשך עד חלילה לך האחרון וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעים אבל תרצה לעשות כליה כללית להמית צדיק עם רשע חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט ואחר שתיקן פי' המקראות שב לפרש מלת חלילה עכ"ל. ורבינו טען ואמר דמתוך סוגיא דשמעתין דפ"ק דע"ג אינו נראה כן לומר דחלילה אקרא אחרינא דלעיל קאי אלא דוקא אהאי קרא דלהמית צדיק וכו' קאי דגרסינן שם דרש ר"א בר כהנא מ"ד חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק וכו' ופריך ולא והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע ומשני בצדיק שאינו גמור ופריך ובצדיק גמור לא והכתיב וממקדשי תחלו ותנא ר"י וכו' ומשני התם נמי כיון שהיה בידם למחות ולא מיחו הוי להו כצדיקים שאינם גמורים הא קמן דהאי פריך מה שדרש רבי אבא על הכתוב חלילה לך וכו' חולין הוא לך ר"ל חולין אתה עושה במעשה סדום עצמו להמית צדיק עם רשע שמתוך כך יאמרו כך עשית לדור המבול שהיו בהם צדיקים ולא הצלתם וכו' וקושיית הרא"ם שהרי ניצול נח ובניו לאו קושיא הוא דלא יתויב מהצלתו שהצדיקים ניצולים מבין הרשעים דפשיטא ע"י התחבולות ישמרם מהשחית בציווי הש"י כמו שעשה נח התיבה אפשר להציל אף משניתן רשות למשחית לחבל ולא להבחין בין צדיק לרשע דהא בשמירת ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וכו' ניצולו אף משניתן רשות למשחית לחבל ולא להבחין וכו'. ובסוגיא זו איכא למידק בלאו האי פירושא דקאמר חולין הוא לך וכו' מגופיה דקרא חלילה וכו' הוי מצי למפרך והכתיב והכרתי ממך וכו'. ונראה לפרש דודאי ידע המקשה לפלוגי כדאמר בעלמא משניתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין וכו' והכא לפי ענינו עדיין לא ניתן רשות למשחית לחבל דהא נצולו לוט ובנותיו כמ"ש לא אוכל לעשות דבר וכו' שזהו עונשן של המלאכים שאמרו כי משחיתים אנחנו כפירש"י בחומש דהיינו שאמרו כי ניתן להם רשות לחבל. אבל למאי דמפרש חולין הוא וכו' כלומר שזהו מדת ב"ו שלא ידע להבחין בין צדיק לרשע אבל כלפי שמיא ודינו חולין הוא מעשות כדבר הזה לא הוא ולא כיוצא בו דהיינו שלא ידע להבחין וא"כ אין לחלק בין ניתן רשות למשחית ובין לא ניתן ופריך והכתיב והכרתי ממך וכו' ומשני בצדיק שאינו גמור ודאי ניתן רשות למשחית לחבל דאין זה חולין כלפי שמיא ודוק:

רש"י **אלא** מלאכי רחמים היו וכו'. אמר המלקט וק"ק דהא אחד מהם היה גבריאל וידוע שגבריאל הוא ממדת הדין והגבורה ולעיקר קושייתו דהקשה רש"י ז"ל וכי כ"כ שהו וכו' ר"ל דהא בפ"ק דברכות תנא מיכאל באחת וגבריאל בשתים וכאן מיכאל וגבריאל היה לפי סוגית תלמודינו דפ' הפועלים. והטעם כתב רבינו דמיכאל באחת וכו' ענינו שמיכאל איש מימין ממונה על הרחמים וגבריאל אש משמאל ממונה על הדין כמפורש בכמה דוכתי ולפי שרחמי שמיא מרובים ניתן כח למיכאל לעשות שליחותו בפריחה אחת ולגבריאל לא ניתן כ"כ למהר שליחותו עד שני פריחות שירגיע בינתיים אולי ישוב וניחם ה' על הרעה וק"ל:

רש"י **מכאן** שמסרבין לקטן וכו'. אבל בפ' הפועלים אמרו מ"ש לגבי אברהם דכתיב כן תעשה וכו' וגבי לוט ויפצר בם מאד אמר ר"א מכאן שמסרבין לקטן וכו' ואיכא למידק אמאי לא מייתי קרא דקודם כמו שפירש"י כאן. ותי' רבינו למאי דאמרינן בפ' אין עומדין ג' דברים רובן קשה ומיעוטן יפה והם שאור ומלח וסירוב והשתא קאמר תלמודא דלקטן מסרבין אפילו יותר מדאי כדכתיב ויפצר וכו'. מיהו בפ' כיצד צולין משמע דאין מסרבין לגדול כלל וא"כ ע"כ הא דמיעוטו יפה ע"כ בקטן קאיירי ואולי דבאדם בינוני קמיירי ודו"ק:

כי משחיתים אנחנו. כתב החזקוני בכל שליחות המלאכים כתוב לשון יחיד שוב אשוב ויאמר המלט וכאן כתיב לשון רבים אלא כיון שבהפיכה מצינו לשון יחיד לבלתי הפכי מצי נמי למנקט לשון רבים עכ"ל. ורבינו השיב עליו ממה שאמרו פרק הפועלים גבריאל דאזיל למיהפכי לסדום ופריך והכתיב ויבואו שני המלאכים וכו' ומשני דאזיל מיכאל בהדיה לשזביה ללוט דיקא נמי דכתיב ויהפוך וכו' ולא כתיב ויהפכו. וכתו' שם בד"ה דאזל מיכאל בהדיה לשזביה ללוט וכו' הקשה הר"א הא משמע לישנא דקרא ששניהם הצילוהו וכדכתיב ויחזיקו האנשים בידו וכתיב ויוציאוהו ויניחוהו וכו'. ולפי זה על כרחך לומר דהתוס' לית להו האי סברא דאל"כ מאי מקשה הר"א מדכתיב ויוציאוהו ויניחוהו דהא כיון שכתיב נמי ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט שהוא לשון יחיד מצי למנקט נמי ויוציאוהו וכו' בלשון רבים. ונראה כיון דהמשחית לא היה יכול להשחית עד אחר שיציל המציל את לוט כדכתיב כי לא אוכל לעשות וכו' תלה הכתוב ההשחתה נמי במלאך המציל וק"ל:

רש"י **רבותינו** אומרים שם זה קודש וכו' בפ' שבועות העדות כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קודש שנאמר ויאמר לוט אליהם אל נא אדני הנה נא מצא וכו' (ופירש"י ה"ק ויאמר לוט אליהם באזניהם אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה ואמר אדני הנה נא מצא עבדך חן עכ"ל). וכתב רבינו ולפי זה מלת אדני לחוד מחובר להמקרא שאחריו אבל מלת נא מחובר שפיר למקרא שלמעלה וה"ק ויאמר לוט אליהם אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה ואמר אדני כו' אבל הרא"ם הבין שגם מלת נא מחובר למקרא שאחריו ולא דק ע"ש:

רש"י **צעירה** לפי שלא פתחה וכו' אבל בכירה שפתחה וכו'. אמר המלקט בפ' שור שנגח כתב רבינו וזה מה שפירש"י כאן נראה כסותר הסוגין דגרסינן שם אמר ריב"ק לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשביל לילה שקדמתה בכירה לצעירה קדמתה ד' דורות לישראל עובד וישי ודוד ושלמה ואילו צעירה עד רחבעם דכתיב ושם אמו נעמה העמונית א"כ לפ"ז משמע דהבכירה עשתה כהוגן שפתחה בזנות והקדימה עצמה עכ"ל ולא זכיתי לעמוד בזה על סוף דעת רבינו אשר הניח זה בסתירה דהא נוכל לומר דמה שפירש"י אבל בכירה שפתחה בזנות אין כוונתו שפתחה בזנות עצמה שהקדימה עצמה לדבר דודאי זו עשתה כהוגן ונטלה שכרה ופעולתה אתה להקדים ד' דורות לישראל כדעת ריב"ק רק כוונת רש"י בזה אבל צעירה שפתחה וכו' ר"ל שפתחה פתח אל אחותה הצעירה ועיקרה עליה הדרך ללמד אותה לשכב את אביה כמפורש בכתוב וכן פירש"י כאן בהדיא צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה וכו' ובזה לא היתה הצעירה ראויה לעונש וחיסך עליה הכתוב רק הבכירה שלמדה לדבר זה היא נכנסת תחתיה לעונשין ופרסמה קלונה אבל במה שהקדימה עצמה לדבר מצוה נטלה שכרה להקדים ד' דורות בישראל ואחר שלמדתי זה מצאתי כדברי בחזקוני והנאני שכוונתי לדעת הגדול:

רש"י **ובקומה** של בכירה נקוד. וכתב הרא"ם אבל בהוריות פ' כהן משיח וגם בב"ר אמרו למה נקוד וי"ו שבובקומה ולכן צריך לפרש דברי הרב שפירושו שהוי"ו שלה נקוד עכ"ל וכן הוא בפ' היה נזיר ושמע. וכתבו בתוספות שם דהוה כמאן דליתא דהא ובקומה ידע עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם אבל קשה מההיא דפ' הפועלים נקוד על איו שבאליו וכו' וכתבו התו' דאמר בב"ר כל מקום שאתה מוצא כתב רבה על נקודתו אתה דורש הכתב כו' ע"ש וא"כ הכא כיון שהכתב רבה אתה דורש הכתב דהיינו ובקמה בלא וי"ו ולמה נכתב בקמה כלל כיון שהוא הפך משמעו ואם נאמר דעל וי"ו קמא קאמר של מלת ובקומה ניחא ותדרוש ביה הכי ולא ידע בשכבה בקומה דאפילו בקומה למחרתו שכבר הפיג את יינו והיה ראוי אז להיות נזכר את שכבה אצלו אתמול כדרך השיכורים הגם שלא ידעו בעת שכרותם מה שיעשו למחרת כשמפיגים יינם הם נזכרים קצת מה שעשו בשכרותם הנה לוט היה שיכור כ"כ שלא היה נזכר בקומה כשהפיג את יינו מה שהיתה שכבה אצלו אתמול ומיניה תידוק הא בקומה גופא ידע בעת קומה והשתא ה"נ אתה דורש את הכתב:

רש"י **כתרגומו** ואתרוהו וכו' והוא לידה שלהם. וכתב הרא"ם דפי' כי עצר עצר בעד כל רחם היא עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם כדפירש"י לעיל דאל"כ מאי וילדו הא לא שייך לידה באבימלך. גם לא יתכן להיותם כמשמעה מפני שבלילה שלוקחה שרה ובא האלהים בחלום אליו השכים מיד בבקר וקרא לעבדיו גם לאברהם ודבר להם כי עצר עצר בעד כל רחם ושיתפלל בעדם והוא רחוק מאד שנאמר שהיתה אשת אבימלך וכל אמהותיו על פרקן לילד באותו היום ולפיכך פירש הרב בעד כל רחם כנגד כל פתח לכלול כל הנקבים הפתוחים לא רחם ממש וקראן הכתוב רחם ופתיחתן לידה משום דעיקר סתימת נקבי הנשים ופתיחתן הוא הרחם ומעתה מה שטען הרמב"ן ז"ל ואמר ואין זה נכון כי אם זה נאמר בילדו שהוא יציאת החוץ שמצינו לידה בענינים רבים הרה עמל וילד שקר לא תדע מה יולד יום אבל מלת רחם לא תבא על פתח אחר אינה טענה עכ"ל. ורבינו טען אדבריהם ממה שאמרו בפ' החובל כי עצור עצר ה' אמר ר"א שתי עצירות הללו למה אחת באיש שכבת זרע שתים באשה שכבת זרע ולידה במתניתא תנא וכו'. ולפי הדרש הזה פירש"י בחומש וילדו כתרגומו וכו' בעד כל רחם וכו' עכ"ל ולא רחם ולידה ממש ועיין בזה דברי הרמב"ן והרא"ם איך התימה לדבריהם שלא זכרו סוגיא דהכא דבהדיא דרש לרבות עצירת שאר נקבים מכפל העצירה ולא מלשון וילדו כמ"ש הרא"ם ודו"ק:

רש"י **סמך** פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו וכו'. וכתב הרא"ם תימה דמהכא משמע שאין כאן מקומו דאל"כ מאי סמך פ' זו דקאמר ואין הדבר כן שהרי בט"ו בניסן בישר המלאך את שרה ובי"ו בו נהפכה סדום וניצול לוט עם שתי בנותיו מיד נסע משם אברהם וישב לו בגרר בארץ פלשתים כדפירש"י ושם לוקחה שרה ועצר השם בעד כל רחם לבית אבימלך והתפלל אברהם עליהם ונתרפאו ובר"ה נפקדה שרה כדאיתא בפ"ק דר"ה הרי שכל הסיפורים הללו נמשכו זה אחר זה על הסדר ומהו זה שאמר סמך פ' זו וכו'. ושמא י"ל דמדלא קאמר ויפקוד ה' את שרה אלא וה' פקד דמשמע שכבר פקד את שרה קודם שריפא לאבימלך כדפירש"י וצ"ל שרפואתו של אבימלך שהוא וירפא וילדו אחר ר"ה היתה ולא היה ראוי לכתבה קודם פקידת שרה אלא ללמדנו שמפני שביקש רחמים על אבימלך שיפתח השם את כל אשר עצר קודם ר"ה כפי סדר הנחתו והוא היה צריך לאותו דבר ולא התפלל על עצמו נענה הוא תחלה ונתרפא ועדיין אבימלך לא נתרפא עד אחר ר"ה ויש לתמוה שכבר בישר השם לאברהם והמלאך לשרה שבניסן שבא תלד שרה ובהכרח היה שיפקדנה בר"ה אף אם לא היה מבקש רחמים על אבימלך דאם לא יפקדנה עכשיו בר"ה אימתי והלא בגמרא פריך עלה ובשיתא ירחי מי קא ילדה ומשני אותה שנה מעוברת היתה והדר פריך סוף סוף כי מידלי ימי טומאת נדה בצרי להו ומשני ביולדת לשבעה יולדת למקוטעין. וא"כ איך אפשר לפקוד את שרה אחר ר"ה אבל בפרק החובל מייתי ליה להאי דרשא ואינו מזכיר שם סמיכות כלל אלא מנא הא מילתא דאמור רבנן כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך וכו' דכתיב ויתפלל אברהם וכו' וכתיב וה' פקד וכו' וכתב מדלא כתיב ויפקד וכתיב פקד משמע פקד כבר תחלה מאבימלך עכ"ל. ובפ' החובל הרגישו תוס' בתמיהתו שניה וכתבו לא בהריון משתעי שהרי המלאכים בשרו את שרה מפסח שלפניו אלא ילדה בריוח כמו שהתפלל על אבימלך עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם אלו דסותרים מה שכתבו בפ"ק דר"ה שאברהם נימול ביום הכיפורים וא"כ ביום ג' באו המלאכים לבשר את שרה ושפיר מצינן לאוקמי דפקידת שרה בר"ה היה בהריון ממש משתעי והבשורה היה אחר זה. והרא"ם שכתב ויש לתמוה שכבר בישר השם לאברהם שבניסן תלד וכו' נעלם ממנו תי' התוס' דהכא. גם דבריו בעצמם תמוהים שהרכיב קושייתו אתרי ריכשי כי במה שכתב שכבר בישר לשרה שבניסן כו' הם דברי ב"ר והסוגיא דגמרא דפריך ובשיתא מי קא ילדה וכו' פליג אב"ר וס"ל דלא בישרה שרה אלא ב' ימים קודם החג כשיטת התוספות פ"ק דר"ה ע"ש כמ"ש הרא"ם בעצמו כל זה בפסוק כעת חיה וא"כ אין מקום לתמיהתו כמ"ש דכבר קודם ר"ה התפלל על אבימלך ובר"ה נפקדה שרה ואבימלך אחר ר"ה נתרפא ובי"ה נימול אברהם וא"כ ביום ג' באו המלאכים לבשר את שרה וכן הא דהקשה דמהכא משמע דאין כאן מקומו וכו' ומסיק אבל בפרק החובל מייתי ליה להאי דרשא ואינו מזכיר שם סמיכות וכו' ונראה ליישב דתלמודא נמי אסמיכות הפרשיות קסמיך דאי לאו סמיכות ה"א דלא קאי כאשר דיבר על אבימלך (ר"ל דתלמודא נקט וכתיב וה' פקד וכו' כאשר אמר אברהם על אבימלך) והיה נצרך לאותו דבר אלא דקאי אבקשת רחמים של אברהם על סדום ולאו היינו אותו דבר אבל מדסמיך ליה לפ' אבימלך אית לן למימר דקאי אלפניו דהיינו בקשת רחמים דאבימלך שהיה נצרך לאותו דבר ולא קאי אלפני פניו אבקשת רחמים דסדום ודו"ק:

רש"י **הביאו** שרים בניהם וכו'. אמר המלקט ובמציעא אמרו וכל אחת ואחת הביאה בנה עמה ומניקתה לא הביאה והטעם נראה עם מה שאמר בפסיקתא כי הקב"ה יבש החלב מדדיהן כדי שיביאו לשרה להניק. ולזה לא הביאו למניקות כי אין צורך בהם אחר שיבש החלב מדדיהן. ורבינו נתן טעם לשבח מה שלא הביאו מניקותיהם היה זה דרך ריגון והתול לומר תניק את בני שאין מניקתי עמי וזה קצת דוחק דהא הריגון מוכיח שהיו מחוסרים אמנה בנס שנעשה בשרה א"כ למה לא הביאו למניקות להפסיק המזון לבניהם לפי דעתם הנפסדת ואף אם היו מניקתם עמם היו יכולים להתגולל דרך ריגון והתול לומר שאין מניקות מספיק לרוות למזון בניהם וכיוצא בו אבל לדברינו שכתבנו ניחא ותו לא מידי:

רש"י **לפי** מעשים שהוא עושה עכשיו וכו'. והקשה הרא"ם והרי בן סורר ומורה נהרג ע"ש סופו וכו'. ורבינו תירץ הא דבן סורר נהרג ע"ש סופו היינו בשביל עצמו שירשיע לבסוף אבל הכא בשביל זרעו שעתידים להמית את ישראל לא היה ראוי לעונש בשביל זה. אמר המלקט והא דלא קטרגו עליו מאותם עבירות שבידו י"ל לאחר שנשתלחה בו מארה ונפל למשכב הרהר בתשובה שכן דרך החולים שמתודין ואז אין מקום לבעל דין לקטרג על עבירות שבידו כמו שאיתא בזוהר ומלא על גדותיו במדרשות כן נראה לי:

רש"י **חד** אמר פרדס וכו' וח"א פונדק וכו כל מיני פירות. בנ"י מוחק מלת פירות ומביא תחתיו מלת אוכלים וטעמו ונימוקו מב"ר שאמר ר"ל אשל פונדק ומלת אשל הוא מלשון שאל וכך אמר אברהם לעוברים ושבים אלו שאל מה שתרצה עיגולא קופר חמר ביעין והוא מיני אוכלין עיגולא הוא לחם קופר הוא בשר א"כ למאן דס"ל דפונדק הוה נ"ל דהיה בו כל מיני אוכלין ורבינו מקיים הגירסא שלפנינו משום דאין אשל יוצא ממשמעו שהוא לשון אילן בקרא וק"ל:

רש"י **ע"י** אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה וכו'. מדברי רבינו דאל"כ למה קבע את תפלתו לקרוא בשם ה' דוקא בפונדק או בפרדס הוקרא שמו של הקב"ה לאחר אכילה ושתיה מה שאכלו שם וק"ל:

רש"י **ואותה** שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנה. וכתב הרא"ם הוצרך לזה כדי להוכיח מכאן שאין פי' ויהי אחר הדברים האלה הכתוב אחריו אחר הדברים שעברו בין אברהם לאבימלך דסליק מיניה מפני שבכל מקום שנאמר אחר סמוך וכאן עברו י"ב שנה ולפיכך יש מרבותינו אומרים אחר דבריו של שטן וי"א אחר דבריו של ישמעאל כדלקמן [illegible] ורבינו אמר ולדבריו צריך לומר

דאתר סמוך הוא ואף שהיה זה ג"כ יותר מופלג מעשיית המשתה שזכר מ"מ היה סמוך לקטרוגו של שטן על עשיית משתה שזכר. ועוד נראה דלמ"ד נמי דאתר מופלג הוא מ"מ משמעו בכל מקום שהסיבת הדברים שזכר בא הענין שזכר כאן וז"ש אחר מאי אחר איזה סיבה מן הדברים שזכר בא הענין שזכר כאן ואמר שהיה זה בסיבה שזכר שעשה משתה והשטן ודאי קטרג מיד והאלהים נסה וכו' ומעשה דעקידה היה מופלג ולא תקשה לך למה לא ניסה אותו מיד סמוך לקטרוג דלמ"ד נמי סמוך היה מעשה דעקידה לקטרוגו תקשה לך למה לא קטרג השטן מיד לעשיית המשתה. וכן לאידך דס"ל אחר דבריו של ישמעאל וכו' גם לפי זה ר"ל אחר סיבת הדברים שזכר בפ' הקודמת כענין עשיית המשתה ותרא שרה את בן הגר המצרית וכו' מצחק פירשו במדרשות שענין הצחוק בא"ל ליצחק בדרך צחוק אני גדול ממך שאתה נימול וכו' ולפי דרש זה צ"ל דאתר מופלג הוא שהרי מעשה דעקידה היה זמן רב אחר מעשה הצחוק הזה שהיה ביום עשיית המשתה ולא כדברי הרא"ם ז"ל ודו"ק:

רש"י **ולמה** לא גילה לו וכו'. וכתב הרא"ם פי' קח נא את יצחק אבל הוצ"ך לומר את בנך את יחידך אשר אהבת ואח"כ את יצחק כדי לחבב את בנו בעיניו שכל אותם התוארים של חיבה לתת לו שכר על דבור ודבור של תוארי החבוב כי כפי ריבוי החבובים ככה הוא נצרו בזכיתא ולפום צערא אגרא כל זה בב"ר אבל מה שכתב שלא לערבבו פתאום וכו' אינו כתוב בב"ר ולא ידעתי היכן מצא אותו עכ"ל. ורבינו טען ואמר מה שפירש על ולמה פי' דס"ל למימר קח נא את יצחק. ואין זה נכון דכמה יצחק איכא בשוקא אלא דאמרו ולמה על יחידך אשר אהבת כיון דתרוייהו יחידים הוו כדמסיק ולא הוה ליה לכתוב רק בנך יצחק ומה שכתב לא ידעתי היכן מצא מה שפירש שלא לערבבו פתאום וכו'. לא זכר הרא"ם ז"ל סוגיא דשמעתין דפרק הנחנקין דקאמר שם בהדיא וכן כתב למה כדי שלא תטרוף דעתו ודו"ק:

פרשת חיי שרה

רש"י **על** שם ארבעה ענקים. אבל בפרק כיצד מעברין דרשו זה הדרש של ד' זוגות על הכתוב מה שנאמר בפ' וישלח ממרא קרית הארבע ומה שהביא רש"י כאן הוא ע"פ ב"ר. וכתב רבינו והנראה דלא מפא ליה לתלמודא להביא הדרש זה על הכתוב שבכאן משום דיש לפרש בו קרית איש ששמו ארבע והוא היה אבי הענקים כמשמעות הכתובים מספר יהושע דכתיב ושם חברון לפנים קרית ארבע אבי הענק אבל בקרא דפ' וישלח דכתיב הארבע בה"א הידיעה ליכא לפרש הכי כי שם העצם לא תבוא בו ה"א הידיעה ורש"י פירש שם בפ' וישלח דממרא הוא שם המישור וקרית הארבע שם העיר וכו' ע"ש באורך והדרש ימאן זו כמ"ש הרא"ם. ומה שטען הרא"ם אדרש דהכא מקרא דספר יהושע דכתיב היה האדם הגדול בענקים דמשמע מזה דארבע הוא שם האיש דאולי נעלם ממנו שדרשו בב"ר האדם הגדול וכו' זה אברהם ולמה קראו גדול וכו' ובפס"ש רבה יש קצת כענין אחר וע"כ יחסו לאברהם שהוא קנה את המערה ועניין ארבעה זוגות הוא כפי הדין כי מכר עפרון לאברהם מקום קברות ואמרינן בפרק המוכר פירות דהמוכר לחבירו מקום לעשות לו קבר עושה לו מערה ופותח לתוכו ארבעה כוכין דהיינו ארבע זוגות והטעם בזה נראה קבר אחד לעצמו ועוד שבעה קברים לז' המוטלים על האדם לקוברן שהכהן מטמא להם ודו"ק:

רש"י **בית** ועליה וכו' דבר אחר וכו'. הרמב"ן ז"ל טען ואמר ואיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם מקום אשר בו השדה ואין צורך לפרש טעם לשם המקומות ובב"ר אמר שכפף הקב"ה קומתו של אדה"ר וקברו בתוכה ועל דעתם היה כל המקום ההוא נקרא כן מעולם עכ"ל. והרא"ם ז"ל להשיב על דבריו ואמר ואני תמה מאד שזה המאמר בעצמו הוא בפ' כיצד מעברין ופליגי בה רב ושמואל חד אמר המכפלה שני בתים זה לפנים מזה וחד אמר בית ועליה על גביו ופריך בשלמא למ"ד בית ועליה על גביו היינו דכתיב מכפלה אלא למאן דאמר וכו' מאי מכפלה ומשני אלא שכפולה בזוגות ומשדה עפרון אשר במכפלה אין טענה כי הכלל פעמים נקרא בשם החלק עכ"ל. ורבינו כתב באגדה זו רש"י בחומש הביא זה הדרש וטען הרמב"ן ואינו נכון וכו' וכתב הרא"ם ואני תמה וכו' ובספר הזוהר הרגיש בזה וז"ל ר"מ שאיל לר"ש האי מערתא לאו איהו כפלתא דהא כתיב מערת המכפלה וקרא קרי ליה לבתר מערת שדה המכפלה מכפלה קרי ליה לשדה אמר ליה הכי וגלי קרי מערת המכפלה וכו' דמערתא כפלתא הוי דאיהו מערתא גו מערתא אבל על שום אחרא איקרי מערת שדה המכפלה כמה דאיתמר וכו' והאריך בסוד הענין ע"ש ואין להאריך. ואיכא למידק בסוגיא זו כיון דמלת המכפלה אינו סובל לפרש על ב' בתים כו' עד שהוצרך לומר שכפולה בזוגות א"כ מנין לו שהיו ב' בתים וכו' וי"ל דודאי לאו במלת מכפלה פליגי אלא כל חד מינייהו אומר היאך היתה המערה קבלתו ותלמודא פריך דלפי קבלת מי שאומר זה על גבי זה ניחא מלת המכפלה אבל למ"ד ב' בתים וכו' מאי לשון המכפלה וק"ל:

רש"י **בין** שני אוהבים. בשמע שלמה כתב פי' דלא נפרש בין שני עשירים כמותו שאין דרך האדם לכבד עצמו. ועוד שהיה לו להקדים לכבד את חבירו ולומר בינך וביני לכן פירש בין שני אוהבים דלענין הא הכא הקדים עצמו לומר תחילה שיותר אוהבו לאברהם ממה שאברהם אוהבו וק"ל:

רש"י **נכרין** היו משאר גמלים. אמר המלקט ראיתי קמאי שנתחבטו בזה הא אין הקב"ה מביא תקלה ע"י בהמתן של צדיקים וכו'. ולי נראה פשוט דכוונת אברהם היה בזה ללמד את בני דורו כדי שממנו יראו וכן יעשו המה לזמום גמליהם מבלי ירעו בשדות אחרים וק"ל:

רש"י **לפי** שראה שעלו המים לקראתה. בב"ר וכתב הרמב"ן ונראה שדקדקו כן מלשון ותמלא כדה ותעל שלא אמר ותשאב ותמלא ונעשה לה נס בפעם הראשונה כי אחרית כתיב ותשאב והעבד כשסיפר להם אמר ותרד העינה ותשאב אולי לא יאמינו עכ"ל. אמר המלקט ואיכא למידק אם היו מחוסרים אמנה בזה א"כ בודאי גם בנס קפיצת הארץ הי' לבם חלוק מלהאמין ולמה סיפר להם כמו שפירש"י בפסוק ואבא היום אל העין היום יצאתי וכו'. ויש ליישב זה עם מה שפירש"י לעיל וכל טוב אדוניו בידו דשטר מתנה כתב ליצחק ואפשר שכאשר ראו השטר כמו שפירש"י בפסוק ויתן לו את כל אשר לו שטר המתנה הראה להם ונכתב בו יום הכתיבה כדרך כל השטרות ובודאי נכתב השטר בו ביום שיצא ע"כ האמינו לו הנס של קפיצת הארץ וא"ת אם בראיית השטר ידעו והבינו מעצמם דאתרחיש ליה ניסא בקפיצת הארץ השתא ללא צורך היה מאמר הנס ואבוא היום וכו'. ואפשר לתקן זה מסיק רש"י ז"ל והביא מאמר דרבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות וכו' ומזה יתיישב קושיות העולם דמקשים אקרא גופי' הוה ליה להביא מאמר דרבי אחא וקצת מזה שמעתי וק"ל:

ותלכנה אחרי האיש. בפ' הרואה תניא לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפי' היא אשתו ופירש"י משום גנאי ומסקינן אמר ר"נ מנוח ע"ה היה שנא' וילך מנוח אחרי אשתו וכו' אמר רב אשי למאי דקאמר ר"נ מנוח ע"ה היה אפי' מי רב נמי לא קרא דכתיב ותקם רבקה וכו' ותלכנה אחרי האיש ולא לפני האיש. ובאגדה זו הקשה רבינו אימא כי רב ודאי קרא מנוח וידע לומר אחרי האיש וכו' והיינו דוקא באשת אחר דמשום איסורא דאשת איש הוה דכבר נתקדשה ליצחק ולא היה מנוח ע"ה אלא משום דלא ידע ד"א דהברייתא מה ששנינו ואפי' אחר אשתו לא ילך משום גנאי והניח בקושיא למביני דעת לתרץ ותי' הרי"ף ז"ל בטוב טעם דאפשר לומר דכיון שהכתוב מדבר באליעזר וקרא אותו עבד ויקח העבד את רבקה א"כ היאך הזכיר אותו בפסוק ההוא בלשון איש ותרכבנה אחרי האיש למה קראו עבד ופעם קראו איש אלא ע"כ שרמזה התורה בזה שגם לאחר שיצא יצחק עם כל זה ותלכנה אחרי האיש שהוא יצחק כדכתיב מי האיש הלזה וכו' וגם באותו פעם היתה אחרי יצחק ולא לפניו הרי מבואר במקרא שרבקה היתה אשתו של יצחק עכ"ז לא הלך אחריה רק לפניו ודוק:

רש"י **אמר** ר"נ וכו'. בב"ר אבל באגדת חלק אמרו שנתן ליצחק כל ממונו מדכתיב וכל טוב אדוניו וכו' אבל תלמודא יפרש נמי מה שנאמר שהיה בידו מטוב אדוניו כמשמעו דהיינו נזם זהב ושני צמידים כדי שיתרצו לתת לו את רבקה ולא שכתב לו שטר מתנה. ומה שהקשה הרא"ם איך עשה זה אברהם להעביר נחלה מישמעאל ובני קטורה ונתנה ליצחק הא אמרינן לא תהוי בי עבורא אחסנתא מברא בישא לברא טבא יש לתרץ זה דישמעאל בן שפחה היה שנולד לו קודם שנשתחררה ואין בן שפחה יורש ובני קטורה אע"פ שנולדו אחר שנימול והוא אסור בשפחה ונשתחררה קטורה מ"מ בני פילגש היו כדכתיב ולבני הפילגשים וכו' דמשמע דמשום דכל שאר בניו חוץ מיצחק היו בני פלגשים ואינם ראויים לירש עם בן אשתו שהוא יצחק עכ"ל. אמר המלקט ודברי רבי' בכאן מה שכתב דישמעאל בן שפחה היה שנולד לו קודם שנשתחררה וכו' סותרין למה שכתב בעצמו בסוגין דיבמות ואני הבאתי לעיל דבריו בפ' לך לך בפסוק ותקח שרה אשת אברם את הגר המצרית וכו' דכתב דממילא נשתחררה כדין הנושא שפחתו בפרק השולח ע"ש ואף דבמסקנא דחקו לפרש מתוך שהיתה מצרית ראשונה דנשאה קודם שנימול ואז עדיין לא קיים כל התורה מ"מ סברא זו דממילא נשתחררה קיים לא יבדיל ולא יסיר מסוגין דפ' השולח א"כ היאך כתב כאן דישמעאל בן שפחה הי' וכו' וק"ל:

רש"י **מכאן** שעשה ישמעאל תשובה שהוליך וכו'. וכתב הרא"ם פי' שחלק ישמעאל כבוד ליצחק מפני שהיה בן הגבירה ושם אותו לפניו לכבדו דאל"כ ישמעאל ויצחק מיבעי ליה כסדר תולדותן ומכאן למדו רז"ל שעשה ישמעאל תשובה בחיי אביו והכי איתא בשילהי פ"ק דב"ב ופריך התם ודילמא דרך חכמתן קחשיב להו קרא ומשני אלא מעתה ויקברו אותו עשו ויעקב בניו מ"ט לא קחשיב להו דרך חכמתן אלא ע"כ דאדבורי אדבריה ישמעאל ליצחק לפניו מפני שהיה בן הגבירה עכ"ל ובאגדה זו כתב רבינו ואיכא למידק למה באמת לא חשיב להו דרך חכמתן גבי קבורת יצחק דהא מלינו כמה פעמים דחש הכתוב למיחשבינהו דרך חכמתן כמו גבי ויולד נח את שם וגו' וגבי תרח כתיב הוליד את אברם וכו' אע"ג דאברהם זוטרא דאחוהי הוי. וי"ל דהתם שהכתובים באים ליחס לידתן אמרינן שפיר דלפי דרך חכמתן יחסינהו משא"כ הכא דלא איירי קרא ביחוס לידתן ועוד י"ל דאי הוי כתיב התם ויקברו אותו יעקב ועשו בניו דרך חכמתן לא הוי ידעינן בישמעאל שעשה תשובה דהיינו אומרים בו נמי דחשבינהו הכתוב דרך חכמתן אבל מדכתיב גבי קבורת יצחק עשו ויעקב בניו ולא חשיב להו דרך חכמתן אית לן למימר נמי בקבורת אברהם דלאו דרך חכמתן קחשיב להו אלא דהוליך את יצחק לפניו משום שעשה תשובה ודו"ק:

פרשת תולדות

רש"י **ובן** בפרק נולדה רבקה וכו'. וכתב הרא"ם כך שנינו בסדר עולם אך קשה מברייתא דספרי דתני ג' שנותיהן שוות רבקה קהת ובן עזאי קהת חי קל"ג שנה א"כ גם רבקה חיתה קל"ג שנה ולפי האגדה שכתב רש"י ז"ל גבי אלון בכות שבאותו פרק נתבשר יעקב במיתת אמו צ"ל שהיתה אמו בת ל"ד שנה וחצי כשילדה אותו שהרי יעקב היה באותו פרק דנתבשר במיתת אמו בן צ"ח שנה וחצי שבן ס"ג שנה פירש מאביו וי"ד שנה נטמן בבית עבר וכ' בבית לבן ושנה וחצי עד שבא לבית אל הוציאם מקל"ג נשארו ל"ד וחצי תוציא מהם כ' שנה שהמתין לה יצחק משנשאה עד שילדה נמצא שהיתה בת י"ד וחצי כשנשאה וכן משמע נמי מההיא דפ' הבע"י דתניא בתולה אין בתולה אלא נערה וכן הוא אומר והנערה טובת מראה בתולה. ויש לומר שהברייתא של ספרי חולקת עם האגדה שכתב רש"י גבי אלון בכות וסוברת שלא מתה רבקה עד שהי' יעקב בן ק"י שנה והאגדה של אלון בכות סוברת שלא היו כל שנות רבקה רק קכ"ג (אמר המלקט ושמא דטעות נפל בדפוס אם נאמר דהאגדה של אלון בכות סוברת כברייתא דסדר עולם דבת ג' שנים ע"כ לומר שלא היו כל שנות רבקה רק קכ"א וחצי לפי חשבונו. אך זה דוחק גדול לומר דטעות כזה נפל בדפוס ושמא דהיה כתוב קכ"ב בבי"ת ונתחלף לו לקכ"ג בגימל ולא חש הרב להוסיף חצי שנה יותר מהטעם שיום א' בשנה חשוב כשנה וק"ל) וכולם סוברים כברייתא דסדר עולם שבת ג' שנים היתה כשנשאת דאל"כ חולקת עם הברייתא דסדר עולם ועם ההיא דפרק אע"פ ששנינו נותנין לבתולה י"ב חודש משתבעה הבעל כדי לפרנס את עצמה וקאמר בגמרא מנ"ל ומייתי לה מרבקה דכתיב תשב הנערה אתנו ימים שהם י"ב חודש ואם היתה רבקה י"ד שנה וחצי כשנשאת א"כ היתה בוגרת שעברו עליה י"ב חודש ואח"כ נתקדשה ואין נותנין לה רק שלשים יום כמו האלמנה כדאיתא התם אך הברייתא דפרק הבע"י עכ"ל שהוא חולקת עם הברייתא דסדר עולם וכן כתבו התוספות בפ' הבע"י עכ"ל:

רש"י זה עומד בזוית זו ומתפלל וכו'. וכתב הרא"ם בשלהי הבע"י אמר על אשתו לא נאמר אלא לנוכח אשתו מלמד ששניהם עקרים היו והיו מתפללים שניהם זה כנגד זה ומשני שאין דרך המתפללים להתפלל זה כנגד זה אלא נגד פני עליון פירש"י זה עומד בזוית זו וכו' דהשתא האי פירוש לנוכח אשתו מקום תפלת אשתו כאלו אמר ויעתר יצחק לה' במקום הנוכחי למקום תפלת אשתו ע"כ ורבינו טען עליו בסוגיא הנ"ל דגרסינן שם אמר ר' יצחק אבינו עקר היה שנאמר ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו על אשתו לא נאמר אלא לנוכח מלמד ששניהם עקרים היו ופריך א"ה ויעתר לו להם מבעי (ופירש"י אא"ב תפלת יצחק על אשתו היתה היינו דכתיב ויעתר לו כמו שהיה מתפלל עלי' ותהר רבקה אשתו אלא אי אמרת על עצמו היה מתפלל ולנוכח אשתו משמע ששניהם היו צועקים זה מול זה ויעתר להם מיבעי ליה) ומשני לפי שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק וכו' ולכך תלה בו הכתוב וכו'. וכתב רבינו ויש לדקדק בזה לפי מאי דס"ד מעיקרא דיצחק לא היה עקר ולנוכח אשתו פי' על אשתו אמאי לא היתה רבקה מתפללת על עצמה ואין לומר דה"נ שגם היא היתה מתפללת על עצמה א"כ תקשי ליה למאי דס"ד מעיקרא ויעתר לו להם מיב"ל. והנראה כי הוא מבואר שתפלת חבירו של אדם יותר מקובלת להיות האדם נענה בה מבתפלת עצמו כמ"ש אין חבוש וכו'. ומזה הטעם אמרה רחל ליעקב הבה לי בנים וכן שרה אמרה לאברהם חמסי עליך על שלא היה מתפלל עליה ולהיות תפלת אחר יותר מקובל מתפלת עצמה ולזה כדס"ד מעיקרא שרבקה עקרה היתה אבל יצחק לא היה עקר הוה ניחא שהוא היה מתפלל עליה מטעם שאמרנו ואמר שהוא היה מתפלל לנוכח אשתו דהיינו על אשתו ובשבילה וע"כ קאמר ויעתר לו כמו שהוא היה מתפלל אבל השתא דקאמר ר' יצחק דלנוכח אשתו פירושו היינו בשוה לה כמו שהיא היתה עקרה גם הוא היה עקר ולנוכח היינו כמו בשוה לה דהיינו ששניהם היו מתפללים כפירש"י בשמעתין ולא כמו שהבין הרא"ם דלנוכח היינו לנוכח המקומי ומה שפירש"י בחומש זה עומד בזוית וכו' לא כיון על נוכח המקומי אלא שבא לומר ששניהם היו מתפללים כדרך שמצינו במתפללי' לעמוד בזווית כמ"ש בר"ע כשהיה עומד מתפלל בזוית זה וכו'. והטעם שלא יטרידוהו למתפלל דבר מן הצדדים ולהכי פריך שפיר דאם שניהם היו עקרים וכל א' היה מתפלל על חבירו שכן מקובל' יותר להם מיבעי ליה וק"ל:

רש"י שאין דומה תפלת צדיק בן רשע וכו'. מדברי רבינו אע"ג דבפ"ק דברכות בעי למימר דיש צדיק וטוב לו כגון צדיק בן צדיק ויש צדיק ורע לו וכו'. ואדחיי' ליה התם מדכתיב לא ימותו וכו'. מ"מ שתהא התפלה מקובלת יותר לבטל גזירות העקרות קיימא הך סברא כדאמר אין דומה וכו' וק"ל:

רש"י רבותינו דרשוהו לשון ריצה וכו'. ד"א שהיו מתרוצצים וכו'. אמר המלקט הנה לפום רהיט' המשכיל יבין בפירושו דמה שפי' ד"א מתרוצצים וכו' דשניהם לא היו רק נאמר או זה היה שהיו מפרכסים לצאת או זה שהיו מריבין בשני עולמות. ואני לא כן אדמה ולבי אומר לי אף כי רש"י פי' זה בהדיא אפשר לומר דהא והא הוי כי הלא הם שני דברים דלא סתרי אהדדי ויכול להיות מעת שהיתה אמנו רבקה עומדת בביתה היו מתווכחי' ומריבי' בשני עולמות ושניהם כאחד היו מתרוצצים בקרבה ותגדל נער עוברה בביתה ובעת שיצאה לחוץ לעמוד על פתחי תורה של שם ועבר היה יעקב מפרכס לצאת ובאותו פעם היה עשו מונח כאבן דומם כי עם מי יריב ריבו כאשר פנה יעקב לדרכו להיות רץ לצאת מרחם אמו וכן בהיפך כאשר נזדמנה שהיתה עוברת על פתח ע"ז היה עשו רץ לצאת ויעקב באותו פעם שקט ונח ואז יתמעט צער עיבורה כי כל משכיל יבין ויאמר שקשה הרגילה בשנים יותר מבאחד. ואפשר שזה כוונת הכתוב מאמר רבקה ותאמר א"כ ר"ל שצער עיבורי הוא גדול כל כך בביתי למה זה אנכי כלומר שאעמוד בביתי ותלך לדרוש את ה' דהיינו לבית מדרשו של שם כפירש"י כדי שלא תרגיש כ"כ בצערה כי שם הרגילה יהיה רק מיעקב ועשו יהיה מוטל כאבן שאין לו הופכים ודוק:

רש"י גיים כתיב וכו'. לא צנון ולא חזרת וכו' בפ"ק דע"ז וכתב רבינו נראה לפרש דרבותא היא דשכיח הוא בשולחנם אפילו בימות הגשמים דאין דרך אלו לגדל ולצמוח בגנות בימות הגשמים בשביל הקור ואולי שהיו מגדלים אותם במערות ובמקומות שאין הקור שולט בהם כ"כ וכן הוא דרך בחצרו' המלכים ושרים עד היום הזה. ודרשו כן מדכתיב גיים ביו"ד תחת ו' כפירש"י והוא ודאי דבשאר מלכים הקודמים מיעקב ועשו גם המה לא היו חסרים משולחנם כל הדברים אבל נקט ר' ואנטונינוס שבאו בזמן א' ובמקום אחד דהכי משמע קרא שני גיים בבטנך כמו יעקב ועשו שהיו בזמן א' בבטן וק"ל:

רש"י י' שנה משנשאה וכו'. וי' שנים הללו שפה והמתין וכו' וכתב הרא"ם כלומר וליכא למילף מיצחק לשהיית כ' שנה והא דמשני בגמרא שאני יצחק דעקר היה עדיפא מיניה קא משני דאפילו אם היתה ראויה להריון משנשאה לא הוה ילפינן מיניה דשאני יצחק דעקר הוה. אבל אין זה מחוור אלא דאדרבא שינוי דהכא עדיפא דאי משום דעקר הוה למה לא התפלל מהיותו בן נ' שנה שכבר שהה עשר שנים ולא ילדה אבל המתין לה ך' שנה עד שהיה בן ס' שנה. ומה שפירש"י ושפחה לא רצה לישא וכו' פי' וכי תימא בשלמא לפי שינויא דעקר הוה תו ליכא למפרך ונילף מיצחק אלא לפי שינויא דהכא דלא המתין לה רק י' שנים כאביו אכתי איכא למיפרך נילף מיצחק שהמתין לה כ' שנים ולא נשא אשה כאביו אלא הוכרח להתפלל השיב ואמר ושפחה לא רצה לישא עכ"ל. ורבינו טען עליו ואציג לפניך סוגיא דשמעתין דפ' הבע"י ואז תבא אל המכוון דבריו דשנינו שם ת"ר נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה להבנות ממנה אע"פ שאין ראי' לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים לשבת אברם וכו'. ופריך ולילף מיצחק שנשא עשרים שנה דכתיב ויהי יצחק בן ארבעים שנה וכו'. וכתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם ומשני יצחק עקר היה (ופירש"י ויודע שמחמת עצמו הוא) ופריך א"ה אברהם נמי עקר היה ומשני ההוא לכדרב חייא בר אבא דאמר למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי לייחס בהם שנותיו של יעקב ופירש"י ההוא וכו'. כלומר יצחק עקר היה משום הכי לא נסיב אחריתי וקרא דיצחק בן ששים שנה לאו יתירא הוא דתימא להכי כתבי' רחמנא למגמר מיניה שהיית עשרים שנה דההוא מיבעי ליה וכו'. אבל מקץ עשר שנים דאברהם אע"ג דעקר הוה ילפינן מיניה דאי לאו לדרשא למאי הלכתא אשמעינן קרא מקץ עשר שנים אבל קרא דיצחק מיבעי ליה ליחס שנותיו של יעקב ר"ל לידע שנותיו בן כמה שנים היה כשהלך לבית עבר וכשעמד על הבאר ובשלהי גמרא דמגילה מפרש לה והאי קרא דיצחק בן ששים שנה מייתי ליה התם דילפינן מיניה דגדול ת"ת מכיבוד אב ואם עכ"ל. ובתו' שם בד"ה ולילף מיצחק וא"ת יצחק נמי לא שהה יותר מי' לפי מה שפירשו שלא היתה רבקה אלא בת ג' כשנשאה ועד שהיתה בת י"ג לא היתה ראויה להוליד וי"ל דמדרשי' חלוקים הם וכו' עכ"ל. ובסוגיא זו כתב רבינו והרא"ם כתב אקושית התוספות דהמ"ל הכי דיצחק נמי לא שהה וכו' אלא דעדיפא וכו' ועוד כתב לפרש דברי רש"י כלומר וליכא למילף מיצחק לשהיית ך' שנים והא דשני בגמ' שאני יצחק כו' עדיפא קמשני כו'. ושפחה לא רצה לישא כו' פי' וכ"ת בשלמא וכו'. ואין זה מחוור דאין זה דרכו של רש"י להקשות קושיות התלמוד ולתרץ בענין אחר ויותר דחוק במקום דתלמודא עדיפא קמשני כמ"ש הרא"ם גופי'. ולולי דברי התוס' היה נ"ל לומר דסוגיין זו אזלא אפי' לברייתא דסדר עולם ופריך שפיר ולילף מיצחק שאע"פ ששהא עשר שנים כמו אברהם ולא נשא אשה אחרת אלא שהוצרך להתפלל ומשני דעקר היה וליכא למילף מיניה. והדברים ברורים לפירש"י בחומש דהא ודאי לא הקשי ליה דנילף מיצחק דהא מסקינן בסוגי' זו דעקר היה ומאברהם נמי לא הוה ילפינן אי לאו מיתורא דקרא כדמסיק אלא דקשיא ליה יצחק גופיה דעקר היה כמו אברהם אפי' בלא יתורא ה"ל למילף מאברהם ואחר ששהא עשר שנים היה לו לישא אשה אחרת ולא להתפלל נוכח אשתו ומתרץ דשפחה לא רצה לישא כו'. ולקושיות התלמוד נמי הוי מצי התלמוד לשנויי הכי דאין לנו ללמוד מיצחק משום דה"ל לו לישא אשה אחרת אלא דהאמת משני כדמסיק דאין ללמוד מיצחק ולא מאברהם משום דעקרים הוו אי לאו מיתורא דקרא כדמסיק אבל יצחק דהיה גם כן עקר כמו אברהם ה"ל ללמוד ממנו אי לאו משום דשפחה לא רצה לישא וכו' ודוק:

רש"י העיד הכתוב וכו'. אמר המלקט והא דהוצרך הכתוב להעיד שביזה וכי לא סגי בלאו הכי ואחי המשכיל המופלא מוהרר ליב כ"ץ נרו אשר איתן מושבו הרמה בק"ק זיטל יע"א במדינת ליטא ביאר זה עם המסקנא דסוגיא דפ"ק דע"ז דגרסינן שם לעתיד מביא הקב"ה ס"ת וכו' ומסקנא דאגדה זו דינוה להם על מצות סוכה ומיד כל א' עושה סוכתו בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם החמה וכל א' מבעט בסוכתו וכו'. ופריך והאמר רבה מצטער פטור מן הסוכה ומשני נהי נמי דפטור בעוטי נמי מי מבעט. והנה כאן הכתובים מוכיחים לפנינו שהיה עשו קצת אנוס במכירת בכורתו כמ"ש הלעיטני נא וכו' כי עיף אנכי וכו'. ושמא תאמר דמכירה הזאת אינה כלום דבאונס' איתעבד ולזה העיד הכתוב על רשעו שביזה ר"ל דנהי נמי דאנוס היה למה היה בועט ובזה עבודתו של מקום אלא ודאי דמרצונו הטוב עשה כל אלה כי הבעיטה מוכיח ע"ז ואונס לא היה כאן וזכה יעקב בתחומיו השטר בלי שום ערעור בעולם וק"ל דפא"ח ושפתים ישק:

רש"י גזירות להרחקה וכו'. כגון שניות לעריות וכו'. וכתב הרא"ם ביבמות פ' כיצד אמרו רמז לשניות מן התורה מנין מהכא ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי הרי שקרא הכתוב גזירות השניות לעריות וכיוצא בהן שהן הרחקה על אזהרות שבתורה משמרת אף כאן שהם משמרתי הן הגזירות להרחקה על אזהרות שבתורה שהם שניות לעריות וכיוצא בהם ונשאר תורתי לתורה שבכתב ולתורה שבע"פ ושתיהן יחד מפיו של הקב"ה וזהו היותר קרוב לפשוטו של מקרא. אבל ביומא פרק אמר להם הממונה אמר רב וכו' קיים אברהם אבינו אפילו ע"ת שנאמר תורתי תרתי משמע אחת ד"ת ואחת ד"ס. והרב ז"ל לא פנה אליו מפני שמלת תורתי משמע דתרוייהו הם תורותיו של הקב"ה וא"א זה משום דדברי סופרים אע"פ שצונו השם לשמוע דבריהם ושלא נסור מהם כדאיתא בשבת פ' במה מדליקין גבי נר חנוכה היכן צונו בלאו דלא תסור מ"מ אין דרך הפשט סובל שיקראו תורתו. והרמב"ן ז"ל שאל אם כן איך הקים יעקב מצבה ונשא שתי אחיות ועמרם נשא דודתו ומשה רבינו הקים י"ב מצבות והאיך אפשר שיהיו נוהגין היתר במה שאסר אברהם אבינו על עצמו וקבע לו השם שכר על זה והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו וביעקב דרשו ששמר את השבת וקבע תחומין. והשיב ואמר שהנראה אלי מדעת רז"ל שלמד אברהם התורה כולה ברוח הקודש ועסק בה ובטעמיה מצותיה וסודותיה ושמר אותה כולה כמי שאינו מצווה ועושה ושמירתם אותם היה בארץ בלבד ויעקב בח"ל נשא שתי אחיות וכן עמרם כי המצות משפט אלהי הארץ הם אע"פ שהוזהרנו באזהרת הגוף בכל המקום וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה ואני אעירך בו בע"ה. והמצבה מצוה שנתחדשה בזמן ידוע היא כמו שדרשו באשר שנא ה' אלהיך אחרי היותה חביבה בימי האבות וביוסף דרשו ששמר את השבת אפילו במצרים מפני שהיא שקולה ככל המצות שהיא עדות על חידוש העולם והיה עושה כן ללמד לבניו אמונת החידוש ושהשם ברא את העולם עכ"ל. יש לתמוה אם אין המצות חובה רק בארץ לבדה מה זה שאמרו בפ' ערבי פסחים כשאמרו לו ליעקב אבינו ע"ה טול ברוך אמר איני מברך מפני שנשאתי שתי אחיות והלא לא חטא בזה כלום מכיון שנשאן בח"ל זהו תוכן דברי הרא"ם ז"ל. ומה שכתב אבל ביומא כו' משמע אחת ד"ת ואחת ד"ס כו' כתב רבינו שם דבכל הנוסחאות גמרות שלפנינו ליתא כמ"ש הרא"ם אלא דהגרסא בתלמודא כמו שפירש"י בחומש אחד תורה שבכתב ואחד תורה שבע"פ מיהו שך

תורה

תורה שבע"פ השכר בתלמוד ע"כ דבר שהוא מדרבנן ואסמכוהו רבנן אקרא דאעירובי תבשילין מייתי לה ומוכח בפ"ב דביצה דעירוב תבשילין אינה אלא מדרבנן אבל תורה שבע"פ מה שפירש"י כאן היינו דבר שיש לו עיקר מן התורה אלא שאינו מפורש כגון הל"מ. וע"כ הנראה כי תורה שבע"פ כולל כל מה שאינו מפורש בתורה בין שיש לו עיקר מן התורה ובין שאין לו עיקר מן התורה כגון עירוב תבשילין דאסמכוהו אקרא. ורש"י בחומש חדא נקט מינייהו. ומה שכתב הרא"ם דמה שנצטווינו מלאו דלא תסור אין דרך הפשט סובל שיקראוהו תורתי אינו מוכרח דהא משמרתי שהביא רש"י גזירה להרחקה כגון שניות לעריות וכיוצא בו דמסקינן בפ' כיצד דמדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא א"כ אינו אסור אלא מלאו דלא תסור ואפ"ה דרך הפשט סובל פירושו שיקראוהו משמרתי. ומה ששאל הרמב"ן ז"ל איך נשא יעקב ב' אחיות כו'. נראה דאי אפשר היה לו ליעקב לינצל מאיסור שתי אחיות בעתידה תורה לאסור כי באמת רחל נתקדשה לו מן הדין בשכר שבע שנים כמ"ש הבה לי את אשתי דהיינו שנתקדשה לו כבר והיא אשתו בשכר שבע שנים דאע"ג דהמקדש במלוה אינה מקודשת בשכר הנאת מלוה מקודשת כדאמרינן פ"ק דקדושין אך כיון שעדיין אז באמת לבני נח לא נאסרו ב' אחיות הרי גם לאה נתקדשה לו בביאה דלא הוה ליה לאה קידושי טעות דיעקב ודאי לא עשה בעילתו זנות והשתא אף אם היה מגרש את אחת מהם לא היה יכול לקיים דבר שעתידה תורה לאסור ומן התורה איזה מהם שגירש הוה ליה השנית אחות גרושתו כיון דבאמת שניהם היו מקודשות לו ושניהם ודאי לא היה אפשר לו לגרש. ועוד י"ל כיון דבנות עע"ג היו האמהות וכשנשאו ליעקב נתגיירו אין להם קורבה כלל ולא נאסרו ליעקב כלל דקטן כו'. ודבר זה גם התורה עתידה להתיר ואפילו לר"א דאמר בפ' ד"מ כל ערוה שהוא משאר אם כנס יוציא ומשום שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה וכו'. י"ל דהארבע אמהות לא היו אחיות מן האם דלר"א דאוסר בני נח בשאר אם א"כ יעקב שהיה אז בני נח איך נשא אחיות מן האם דמה שנאסר לבני נח ודאי לא הותרה לו ובהכי ניחא נמי למאי דבעי למימר התם בפ' ד"מ לר"א הא דכתיב אחותי בת אבי וכו'. משמע דשרה אחות אברהם מאב היתה תיקשי ליה איך נשא אברהם אחותו מן האב כיון שהוא דבר שעתידה תורה לאסור ואברהם קיים כל התורה אפילו ע"ת אלא כיון שנתגיירה שרה ואברהם כשנימול וקבלו עליהם לקיים כל התורה ה"ל אברהם ושרה כקטן שנולד דמי ומשום דשמא יאמרו באנו מקדושה חמורה וכו' ליכא הכא דשאר אם אין להם ולפי מה שכתבתי בפ' נושאין (עיין לעיל בפרשת לך לך שהבאתי דבריו) אשה דאברהם שנשא הגר שהיא מצרית אע"ג שהוא דבר שעתידה התורה לאסור היינו משום דכבר נשאה קודם שנימול שאז לא קיים עדיין כל התורה שוב לא גירשה אחר שנימול משום דבר דעתידה תורה לאסור כיון דלא הי' מצווה ה"נ הכא איכא למימר דאברהם שנשא את שרה קודם שנימול והותרה לו אז אחותו מן האב כשנימול אחר כך שוב לא גירשה משום דבר שעתידה התורה לאסור כיון דלא נאסרה לבני נח וה"נ ברחל ולאה איכא למימר כיון שנשא לרחל בהיתר דרחל נתקדשה לו בעבודת ז' שנים ולאה נשאה בערמת לבן אותו לא הוציא שום א' מהם משום שהוא דבר שעתידה תורה לאסור כיון דלא הי' מצווה אז מיהו בבלהה וזלפה ליכא למימר הכי לפי דעת מי שאומר שגם הם אחיות היו והא דעמרם שנשא דודתו נראה דלק"מ דע"פ רוח הקודש עשה כן שנשא דבר שעתידה התורה לאסור כי ידעו מתחלה בנבואה שתלד בן המושיע כמ"ש בסוטה מרים הנביאה אחות אהרן ולא אחות משה מלמד וכו'. והא דהקים יעקב מצבה כבר אמרו בזה מדכתיב אשר שנא ה' וכו' אע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות וכו' ודוק:

רש"י **ראהו** משמש מטתו. וכתב הרא"ם דאל"כ איך ידע מאותו צחוק שהיה אשתו אבל עדיין לא ידעתי מאין הוציא שהיה משמש מטתו דילמא נישוק וגיפוף וכיוצא בהם היה אבל ליכא לאקשויי האיך היה משמש מטתו ביום והלא ישראל קדושים הם ואין משמשין מטותיהם ביום כדפריך בשבת פ' ר"ע. והאיך היה יכול לשמש מטתו בזמן הרעב אפילו בלילה הא כתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב ודרשו רז"ל מכאן שאסור לשמש וכו'. משום דאיכא למימר בבית אפל מותר א"נ מאפיל בטליתו הוה דאמר רבה ת"ח מאפיל בטליתו ומותר ומשום רעב ליכא מאחר שבגרר שבא יצחק שם לא היה בו רעב דטעמא מאי אסרו בזמן הרעב משום דאין ראוי להיות כל העולם בצער והוא במנוחה באותו מקום כולהו במנוחה היו עכ"ל ורבינו טען אמסקנת דבריו ואמר דאין מקום לקושיתו מה שהקשה האיך שמש מטתו בשנת רעבון די"ל שהיה זה אחר שנפסק הרעב כדמוכחי קראי כדכתיב ויהי כי ארכו הימים וכו' עכ"ל. ועיין מה שכתבתי לקמן פ' מקץ ותמלא נחת:

רש"י **שנתן** בו ריח טוב בפירות וזה שדה תפוחים כך דרשו רז"ל. בשילהי דתענית כריח שדה וכו'. אמר רב יהודה וכו' משמי' דרב כריח שדה של תפוחים וכתבו התו' י"א תפוחים כריח אתרוגים עכ"ל וכתב רבינו ואולי שדקדקו לפרש אתרוגים ע"פ מ"ש במדרשות כי ריח ג"ע שנכנס עם יעקב היה מהבגדים דכתיב וירח את ריח בגדיו שאלו הבגדים עמדו בג"ע כי של אדם הראשון היו ובאו ליד נמרוד ואח"כ גזלן וחמסן עשו ממנו שע"כ נקראו חמודות כדאמרינן במדרשות ואית ליה דאילן שאכל אדם הראשון אתרוג היה כדאמרינן פ' בן סורר ומאותו אתרוג קבלו בגדיו ריח אתרוג של ג"ע וקצת יש סמך לדבריהם אלו מספר הזוהר וז"ל ותרא האשה כי טוב העץ וכו' מה חמת אמר ר"י ההוא אילנא הוה סליק ריחו כד"א כריח שדה אשר ברכו ה' ובגין ההוא ריח דהוה סליק חמדת ליה למיכל מיניה אבל בב"ר לא משמע כן שיהיה הריח מג"ע בא ע"י הבגדים של עשו אלא בזכות יעקב נכנס עמו ריח ג"ע וההיפך בעשו ע"י רשעתו נכנס הגיהנם ודוק:

רש"י **הא** למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנה. בפ' מגילה נקראת וכתב רבינו והא דאמרו רז"ל בכמה מקומות בית מדרשו של שם ועבר וכאן אמרו בבית עבר לפי ששם כבר מת בשנת נ' ליעקב אבל עבר הי' חי עד שהיה יעקב ב' שנים בבית לבן ומסברא קאמרינן שבאותם י"ד שנים שאין מפורש בקרא מה היה עסקו של יעקב מסתמא בבית עבר היה שעל כן קראו הכתוב יושב אהלים באוהל של תורה בבית עבר ואיכא למידק הכא אמרינן שהיה נטמן בבית עבר ארבע עשרה שנים ואח"כ הלך לחרן והא בחולין פ' גיד הנשה משמע מפסוק ויצא יעקב מבאר שבע שמבאר שבע הלך מיד לחרן וי"ל דבית עבר נמי בבאר שבע היה ולא הלך כלל מבאר שבע לבית עבר שהיה מוטמן בבאר שבע בבית עבר מפני יראת אחיו עד אחר י"ד שנים ואח"כ הלך לחרן ויש רמז במלת באר שבע שיש בו אותיות עבר. ועוד נראה דאביו יצחק נמי היה לו בית המדרש כדאמרינן ביומא יצחק זקן ויושב בישיבה הוי וכו'. וכל שלשה מדרשות של שם ושל עבר ושל יצחק בבאר שבע הוי ורמז מבאר שבע אותיות שם עבר עכ"ל: אמר המלקט ואני אפרש דברי רבינו דמ"ש שבשנת נ' ליעקב כלים שנות שם ושנות עבר עד שהיה ב' שנים בבית לבן. שהרי בן מאה שנה היה שם כשהוליד את ארפכשד כמפורש סוף פ' נח דכתיב אלה תולדות שם שם בן מאת שנה וכו'. ות"ק שנה היה חי אחרי הולידו אותו וארפכשד היה בן תשעים ומאתים כשנולד אברהם שהרי בן ל"ה הוליד לשלח ושלח בן ל' הוליד את עבר ועבר בן ל"ד הוליד את פלג ופלג בן ל' הוליד את רעו ורעו בן ל"ב הוליד את שרוג ושרוג בן ל' הוליד את נחור ונחור בן כ"ט הוליד את תרח ותרח בן ע' הוליד לאברהם צא וחשוב כל השנים הללו ותמצא החשבון מכוון בידך ר"צ שנה נמצא שהיה שם בן תשעים ושלש מאות שנה כשנולד אברהם ואברהם בן ק' הוליד את יצחק ויצחק בן ס' הוליד את יעקב נמצא שהיה שם בן תק"נ שנה כשנולד יעקב וכל שנותיו ת"ר שנה היו הרי שמשנת חמשים ליעקב כלים שנותיו של שם. ובשמעתין פ' המקנא ברש"י דף י' ע"א טעות נפל בדפוס ובין המפיס לשפים נתחלף לו ע"ש. ומעתה צא וחשוב שנות עבר ותמצא שבן שפ"ה היה עבר כשנולד יעקב ויעקב בן ס"ג נתברך ופירש מאביו וי"ד שנה נטמן בבית עבר וב' שנים דלבן כל זה עולה לע"ט שנה צרוף השנים של שפ"ה וע"ט ותמצא מכוון בידך תס"ד וכל שנות עבר היה תס"ד כמפורש סוף פ' נח דבן ל"ד הוליד את פלג ות"ל שנה היה חי אחרי הולידו אותו ודוק:

פרשת ויצא

רש"י **ורבותינו** פירשו לשון תפלה. וכתב הרא"ם למאי דדרשינן ויפגע מלשון תפלה יהיה פירוש במקום שמו של הקב"ה וכו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר ואין צורך כיון דתרתי משמע כמו שפירש"י בשמעתין דפרק גיד הנשה דדרשינן ויפגע במקום כאדם הפוגע בחבירו שבא כנגדו ודרשינן ליה נמי לשון תפלה כדכתיב אל תפגעו בי מתפרש שפיר במקום כפשטי' על מקום בית המקדש וק"ל:

רש"י **עשאן** כמין מרזב וכו'. וכתב רבינו פירוש שהניח מלמטה אבן אחת להניח את ראשו עליו וסביב אותו האבן הניח הרבה אבנים בגובה מג' צדדין עד שנעשה ג' דפנות כמין מרזב שיש דף אחד מלמטה וג' דפנות מצדדין התחילו כל אבנים מריבות עם אותו אבן שהניח מלמטה כל אחת אומרת עלי יניח וכו' וכולם נבלעין בתוך אבן שלמטה כדי שיניח ראשו על כולם. ודברי הרא"ם בזה אינם מבוררין ואין להאריך:

רש"י **כאן** שכב וכו'. אמר המלקט זהו דעת רבי יהודה בב"ר אבל רבי נחמיה אמר כאן שכב וכל עשרים שנה שהיה בבית לבן לא שכב. ושמא דר"נ לאו לפלוגי אדר"י קאתי אלא להוסיף על דבריו ור"י פליג עליו ולכך תפס רש"י דברי ר"י דניחא לתרווייהו וק"ל:

רש"י **לשומרו** בפר' ג"ה תנא עולים ומסתכלין בדיוקנו של מעלה יורדין ומסתכלין בדיוקנו של מטה בעו לסכוניה מיד והנה ה' נצב עליו (ופירש"י שם לשומרו). וכתב רבינו ויהיה עליו קאי על יעקב ולא על הסולם וכן עולים ויורדים בו קאי על יעקב ולא על הסולם והכי איתא בהדיא בב"ר ע"ש. ואיכא למ"ד התם דאסולם קאי עולים וכו' ובהכי ניחא מה שהקשו התוס' בשמעתין דפ' ג"ה הברייתות אהדדי דברייתא חדא קתני כמה רחבו של סולם ח' אלפים פרסאות דכתיב והנה מלאכי וכו' עולים שנים ויורדים שנים וכי פגעי בהדדי הוי להו ד' וכתיב ביה במלאך וגויתו כתרשיש וגמירי דתרשיש תרי אלפי פרסי הוי משמע מזה דהעולים והיורדין לאו חדא נינהו ובברייתא חדא קתני עולים ומסתכלין בדיוקנו של מעלה וכו' משמע שהעולים הם שיורדין. דודאי כן הוא דפליגי כדאיתא בב"ר בהדיא דברייתא דעולים תרין ויורדין תרין כמ"ד בב"ר עולים ויורדין על הסולם קאי והן מלאכי לויה עולין מלאכי ח"ל ויורדים מלאכי א"י וכי פגעי וכו'. ואידך ברייתא כמ"ד בב"ר הן העולים והן היורדים ועל יעקב קאי דבעו לסכוניה עד שבא הקב"ה ונצב עליו לשומרו ומנין שהיו עולים תרי וכו' והם מלאכי לויה כמו שמצינו בכל מקום במלאכי לויה כמ"ש כל כתבי ב' מלאכי שרת המלוין לאדם כו' או ע"ש שאין אדם חשוב יוצא בלא שנים כמ"ש באברהם וב' נעריו עמו ודוק. אמר המלקט ואיכא למידק בברייתא דתנא כמה רחבו של סולם ח' אלפי פרסה כו' עולים שנים כו' מנ"ל דהיה צריך רוחב הסולם להחזיק ארבעתם ביחד דילמא בזה אחר זה בשמעתין הרגים בזה ופירוש עולים משמע כי הדדי ולא זה אחר זה מ"מ טעמא בעי למה לא עלו זה אחר זה. וראיתי בשמע שלמה שהקשה זה והניח בצ"ע. ולפע"ד דאין צריך עיון רב דיש לומר המלאכים אלו היו שוים ולא היה אחד גדול מחבירו ומשום עושה שלום במרומיו הלכו כי הדדי וק"ל:

רש"י **קיפל** הקב"ה וכו'. וכתב הרא"ם בפרק גיד הנשה אמרו הארץ אשר וכו' מאי רבותא אמר ר' יצחק מלמד שקפלה לכל א"י והניחה תחתיו שתהא נוחה ליכבש לפניו וכו' והא דלא הספיק לו ההבטחה לבדה אלא ע"י שקפילה מפני שהפרש גדול יש בין הכח והפועל וכו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר אבל קשה דהכתי מנ"ל דהקפילה היה כדי שתהא נוחה ליכבש דהא לא קשיא לן אלא מאי רבותא ואימא רבותא טובה בתת לו כל א"י וקפלה תחתיו מפני שתהיה הבטחה נתינה בפועל. וע"כ הנראה דודאי הספיק ליעקב הבטחה לבדה על הנתינה וא"כ מה שקפל תחתיו לא היה אלא הבטחה

אמרם

אחרת שלא אמר בפירוש דהיינו כדי שתהא נוחה וכו' ודוק:

דף י' **אף** ע"פ שלא מצינו במקרא שייחד וכו'. ובפ"ק דע"ג הקשה רבינו מזה אהא מה דאמרו שם כשהושיבו את בתו של ר"ח ב"ת בקובה של זונות והלך ר' מאיר בהלכה ונטל תרקבא דדינרא ונתן לשומר דידה אמר ליה השומר וכי שלמי מאי איעביד א"ל אימר אלהא דמאיר ענני וכו'. והאיך ייחד ר"מ שמו של הקב"ה של עצמו בחייו שהרי אין הקב"ה מיחד וכו'. וי"ל דלא אמר ר"מ אלהא דמאיר וכו' רק לסימן בעלמא על שמו ולא נתכוין כל עיקר על שמו רק נתכוין אלהא דמאיר לארץ ולדרים וכו' או שאמר אלהא דמאיר לנו במלכות יון הקודמת בנס הנרות של חנוכה כמו שיסד הפייט ומי יאיר לך מאיר וכו' הוא יענני וק"ל:

רש"י **ובלפי** שארז"ל שאמר הקב"ה צדיק זה וכו'. כתב רבי' שיעור דבריו כך הם כי ממה שאמרו הכא צדיק זה בא לבית מלוני כו' ועוד אמרו בפסחים יעקב קרא לירושלים בית אל יקשה לך על ב' המאמרים אלו מהיכן למדו לומר כן שבמקום בהמ"ק היה לן כמוזכר בב' המאמרים אלה דהא פשיטא דלוז אינו ירושלים כדמוכיחו המקראות וכיון דבלוז היה לן כדכתיב ואולם לוז שם העיר וכו' היאך אמרו שבמקום ב"ה היה לן והשיב אני אומר וכו' שע"ז הקפיצה של הר המוריה ללוז נקרא לוז בית אל ע"ש בית אלהים דהיינו בית המקדש ולאו היינו בית אל הסמוך לעי אלא ירושלים נקרא בית אל ע"י הקפיצה ללוז שהיה סוף גבול א"י אבל בית אל הסמוך לעי אינו סוף גבול א"י מצד מזרח כדכתיב בית אל מים והעי מקדם וכו' ומזה תפול טענת הרמב"ן בזה ודברי הרא"ם בזה אינם מבוררים ע"ש:

רש"י **שצפה** וכו'. מדברי יפה תואר ואין לומר שבכה כדרך הקרובי' כשמוצאין זה את זה דרכם לבכות כמו בעשו עם יעקב ויוסף עם אחיו שמא בכאן שלא היה מכיר את רחל אין טעם לדבר וק"ל:

רש"י **ומדרשו** אם לרמאות וכו' בפ' י"כ. וכתב רבינו ולא ניחא להו לפרשו כמו גבי לוט משום דהתם שפיר קאמר כי אנשים אחים אנחנו דבני בנים הרי הם כבנים אבל הכא כיון דאמר לה כי בן רבקה הוא לא הוי ליה למימר מעיקרא שהוא אחי אביה כאלו הוא בן בתואל משום דבני בנים וכו'. ועוד דאי משום דבני בנים וכו' אמר לה יעקב שהוא אחי אביה כאלו הוא בן בתואל ה"ל ליעקב למימר אחיה הוא כאלו הם שניהם בני בתואל ולכך דרשו בו שאמר לה שאף לפי האמת אני בן רבקה מ"מ אחי אביה אני ברמאות. ובב"ר אם לרמאות כי אחי אביה ואם לצדק וכי בן רבקה הוא. וע"פ הדברים האלה יש ליישב גם מה שאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם דהכי קאמר לו הכי מה שאמרת לבתי אחי אתה ברמאות לעבדני בחנם דודאי יש לך שום רמאות בזה ודוק:

אך עצמי ובשרי. בפ' המפלת כתב רבינו לכוין זה עם מה שאמרו שם דשלשה שותפין יש באדם הקב"ה אביו ואמו אביו מזריע לובן וכו' ועצמות כו' אשה מזרעת אודם שממנו עור ובשר כו'. וזהו שאמר לבן ליעקב אך עצמי ובשרי דהיינו שהיה קרובו מצד אביו יצחק שממנו עצם ומצד אמו רבקה שממנה בשר וק"ל:

רש"י **הכל** אומרים וכו'. והטעם אמירה כתב רבינו לפי שהיה מדרכי אבותינו אברהם ויצחק לחוש שלא לישא אשה כ"א מבני משפחתו ומקרוביהם שאברהם נשא בת הרן גם השביע את אליעזר שלא ישא ליצחק בנו רק ממשפחתו וע"כ אמרו שגם בני יצחק ודאי יחושו בכך שלא ישאו נשים רק ממשפחתם וק"ל:

רש"י **אבל** בלילה כו'. לפי שמסר יעקב סימנים ללאה כו'. בפ' י"כ וכתב רבינו וליכא למימר שבזולת סימנין היה סבר בלילה שהיא רחל עד הבוקר שראה אותה לאור היום דמסתמא היה מכירה בקול כשהיה מדבר עמה כדאמרינן בפ' גיד הנשה דלא הותרו סומין בלילה בנשותיהן אלא בטביעת עינא דקלא אלא ע"כ שמסירת הסימנין שידעה לאה להודיעם ליעקב הם הטעו את יעקב שלא להכירה בקול כמו שהטעו סימני שער הידים את יצחק שלא הכיר את יעקב בקול מיהו קצת קשה למה היה לו ליתן הנהו סימנים דה"ל לסמוך אטביעת עינא דקלא וי"ל שהיה עושה יעקב כן על צד היותר טוב שלא ירמאו אותו ודוק:

רש"י **רבותינו** פי' כו' בברכות. וכתב רבינו דלפי טעם המפורש בכתוב כי ראה ה' בעניי כו' מלת בן לא יתכן וע"כ דרשו ראו כו' ולאו כמתנבאת ממש דהא לא חשיב ללאה בכלל הנביאות פ"ק דמגלה וכן גבי רבקה שאמרה למה אנכי גם שניכם כו'. ומה שפירש"י ולא עוד שלא ערער אלא שבקש להוציאו מן הבור משמע מזה דקודם מכירת יוסף ניתן לו הבכורה. ואיכא למידק ממה שאמרו בפ' י"כ מה ראה יעקב שנתן הבכורה ליוסף משל לבעל הבית שגידל יתום בתוך ביתו לסוף ימים העשיר אותו יתום ואמר אהנהו לבעל הבית מנכסי כך יעקב מתחילה כלכל אותו יוסף ולבסוף העשיר יעקב שבאה לידו בכורת ראובן ע"י שחילל יצועי אביו והיה יכול ליתן למי שירצה ונתנה ליוסף א"כ מוכח מהכא דלא ניתנה הבכורה ליוסף עד אחר מכירתו. ולפי המסקנא מה שמסקי' שם בשמעתין דראוי' היתה הבכורה לצאת מרחל דכתיב אלה תולדות יעקב יוסף אלא שקדמתה לאה ברחמים ומתוך צניעות שהיתה בה ברחל החזירה הקב"ה לה א"כ מהאי טעמא ניתנה לו הבכורה ויכול להיות דקודם המכירה היה זה ותו לא מידי וק"ל:

אמר המלקט. ולי נראה דלאו קושיא היא אפילו לפי סוגיא דשמעתין דמעיקר דמוכח דלא ניתנה הבכורה ליוסף עד אחר מכירתו ושמא דצפה ראובן זה ברוה"ק שעתיד ליתן יעקב בכורתו ליוסף כמו לאה אמו שראתה כל זה וק"ל:

וירא ה' כי שנואה לאה. בפ' י"כ פריך מאי שנואה אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב דכתיב ומן הבהמה כו' אלא מאי שנואה ששנואין מעשה עשו בעיניה ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דתיפוק ליה דא"א לומר ששנואה ממש דא"כ איך עבר יעקב אלאו דלא תשנא גם בלידת שמעון כתיב כי שנואה אנכי והו"ל ראובן ושמעון ח"ו מבני שנואה מבני ט' מדות שעליהן נאמר וברותי מכם הפושעים כו' כדאמרינן בנדרים וכה"ג פריך התם מבני אנוס' אלידת יששכר שא"ל אלי תבוא כו'. והנראה דמעיקרא קודם שראה יעקב שנפקדה בביאה ראשונה ודאי היה שונאה והיה בדעתו לגרשה כדאמרינן בב"ר כי שנואה היא שהכל שנואין בה כו' וכיון שפקדה הקב"ה אמר לאמן של אלו אני מגרש כו' ע"ש וכן משמע מתוך הכתוב שהיה שונאה מעיקרא טרם שילדה את ראובן מדכתיב כי עתה יאהבני אישי כו' ודראובן מביאה ראשונה נתעברה שאז לא היה שונאה כי לא ידע אז שהיא לאה וצ"ל לפ"ז מה שאמרה לאה בלידת שמעון שנואה אנכי היינו על שהיתה שנואה ליעקב קודם שראה שנפקדה בהריון והיה דעתו לגרשה אבל אחר שנפקדה בביאה ראשונה שניכר הריונה שוב לא היה שונאה אלא דבהאי קרא לא בעי תלמודא לפרש הכי משום הך קושיא דלא דיבר הכתוב בגנות הצדיקים וזה גנות הוא לה שיעקב שונאה טרם שראה בה שנפקדה וע"כ דרשו שהיו שנואין כו'. ובב"י בטור א"ח סי' ר"ס כתב עוד תירוצים אחרים לזו הקושיא ע"ש אבל לפי פשט הכתובים ותלמודנו ודברי ב"ר שכתבנו אין לך אלא מה שאמרנו ודוק:

רש"י **מכאן** למי שאין לו בנים כו' מדברי רבינו ואין לומר שאמרה ואם אין אמות אנכי מתוך צער על שאין לי בנים דא"כ לכתוב ואם אין אמות אנכי כו' אבל מתה הוא שם התואר והכי פי' ואם אין אני נקראת מתה על שאין לי בנים וק"ל:

רש"י **להגיד** שבחן כו' שעת הקציר היה כו' באגדת חלק וילך ראובן בימי קציר חטים אמר רב מכאן לצדיקים כו' אך דרש"י פי' שם בימי קציר חטים לאחר שקצרו השדה שהכל רשאין ליכנס לתוך שדה חבריהן עכ"ל. ורבינו טען ואמר ואין קציר חטים סובל פירושו דבימי קציר חטים משמע שאז היה עדיין זמן קציר חטים ולא עבר עדיין הקצירה והכי מפורש בהדיא בב"ר וז"ל למ"ד שעורים היו דשעורים בימי קציר חטים כשדה של הפקר הם שכבר כלה קציר של שעורים וכו'. וה"נ יש לפרשו לפום שמעתין דאע"פ שהיה זמן קציר חטים והיו החטים מצוים בשדה לא לקח מהם אלא מן ההפקר שמצא דודאין בשדה כו'. וכן נראה מפירש"י בחומש:

רש"י **סגלי** עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמין. הרמב"ן ז"ל טען ואמר כן מצאתי בפירש"י ואינו כן כי יסמין בלשון ערבי כך שמו בדברי רז"ל כדאמרינן בפ' במה טומנין האי כוספא דיסמין שרי וסיגלי אומרים שהיא בנפסג' שאמרו מברכין עליהם בורא עשבי בשמים אבל אין זמנו בימי קציר חטים. והרא"ם ז"ל השיב על דבריו ואמר ונראה לי שאין טענה מכל אלה כי מה שטען שיסמין בלשון ערבי כך שמו בדברי רז"ל מחלוקת הוא בין המפרשים שקצתם פירשו כוספא דיסמין גפת שומשמין וכך פי' אותו רש"י ז"ל בפ' אין טומנין פסולת שומשמין וקצתם פירשו מין ורד הנקרא סימלק שהוא מין עשב שיש בו ג' שורו' של עלין זו למעלה מזו וג' עלין לכל שורה וקורין אותו בלשון ישמעאל יסמין כמו שפירש"י בפ' כיצד מברכין גבי סימלק. ורבינו נתן בעל הערוך הביא שני הפירושים בערך כספן ולפ"ז אין יסמין דפ' אין טומנין אותו יסמין דלשון ישמעאל לכ"ע אבל לפירש"י יסמין דלשון ישמעאל הוא סימלק דפ' כיצד מברכין ויסמין דפ' אין טומנין הוה שומשמין שאין זה יסמין דלשון ישמעאל. ומה שטען עוד סיגלי הוא בנפסג' וכו' והם אינם נמצאים כו' כ"ל שיבוש נפל בין סימלק לסיגלי שסימלק הוא היסמין בלשון ישמעאל כמו שפירש"י עצמו בפ' כיצד מברכין וזה ימצא בכל השנה כולה עכ"ל. ורבינו טען עליו מהא דאמרו באגדת חלק מה דודאים אמר רב יברוחי לוי אמר סיגלי רבי יונתן אמר סיגסך. וא"כ דברי הרא"ם אין נוחין לדבריו ישבש גם כל נוסחת תלמוד שבסוגיא זו שכתוב בהם לוי אמר סיגלי ולפי פירש"י בחומש הדודאים הוא סימלק הוי דלא כחד מהנך אמוראי דפליגי ודוחק הוא דשלשה שמות יש לו דסיגסך דקאמר ר"י הוא סימלק דהיינו יסמין כפירש"י בחומש לגירסת הרא"ם. גם אטענת הרמב"ן שכתב אבל אין זמנן בימי קציר חטים עכ"ל השיב הרא"ם לפי גרס' בפירש"י סימלק שהוא יסמין וזה ימצא בכל שנה עכ"ד אין זה יספיק לשמעתין דללוי שאמר סיגלי תחול קושיית הרמב"ן. אבל לפי מה שפירש"י בשמעתין בימי קציר לאחר שקצרו השדה לא קשיא מידי גם לפי הפירוש שכתבנו דבימי קציר חטים היינו בזמן שעדיין היה קציר חטים י"ל שמצאן במקרה כמ"ש הרמב"ן ז"ל:

רש"י **הקב"ה** סייעו. בפ' המפלת. וכתב רבינו ואין לומר דמלת הוא קאי על יעקב לא אצטריך כיון דכתיב וישכב עמה דהכינוי על יעקב קאי ואי קאי מלת הוא אלילה הו"ל למכתב ההוא כמו בלילה ההוא נדדה. ומיהו כתוב כיוצא בזה בפ' וישלח ויקם בלילה הוא. ואפשר דהתם נמי איכא למדרש כה"ג דכל היכא דאיכא למדרש דרשינן ודוק:

רש"י **פירשו** רבותינו כו'. בפ' הרואה ואחר ילדה בת כו' מאי ואחר אמר רב לאחר שדנה לאה. וכתב רבינו דאל"כ ותהר עוד היה לו לכתוב. ולזה לא הוזכר טעם לקריאת שמה כמו בשאר בנים שאחר שילדה בת הוא טעם לקריאת שמה דינה. ומ"ש ונהפכה לנקבה דהיינו הזכר שהיה בבטן לאה ניתן בבטן רחל וכן להיפך הוא שיסד הפייט ביוצר של ר"ה עובר להמיר בבטן אחות סילף דינה ביהוסף וק"ל:

וישמע אלהים ויפתח את רחמה. בפ"ק דתענית למדו רז"ל מכאן שמפתח של חיה הוא ביד הקב"ה וג' מפתחות בידו של חיה ושל גשמים ושל ת"ה של גשמים דכתיב יפתח ה' לך כו' ושל ת"ה דכתיב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם וי"א אף מפתח של פרנסה דכתיב פותח את ידך כו'. ות"ק לא

קחשיב

קחשיב דגשמים כו'. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיניה גבי לאה דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח רחמה וי"ל דניחא ליה לאתויי קרא דרחל שנסמך מלת ויפתח לשם וישמע אלהים ויפתח כו'. וכן באידך נסמך הפתיחה לשם אבל קרא דלאה לא נסמכה הפתיחה לשם איכא לפרושי דכינוי ויפתח לא קאי אשם אלא אמי שבידו לפתוח שנתן הקב"ה מפתח בידו. ומיהו בפותח כו' אע"ג דלא נסמך לשם דרשו בו כן לפי שפותח ומשביע הם בלשון נסתר ושינה לכתוב ידך בלשון נוכח ולא כתיב ידו בלשון נסתר לדרוש מניה ידך ולא ע"י שליח. ובזה יתיישב למה לא הביא בפרנסה קרא דלעיל מניה תפתח ידך ישבעון וכו' דכיון דאינו נסמך לשם וגם כולם נוכח יש לפרשו אשליח שניתן בידו המפתח ודוק:

רש"י **משנולד** שטנו וכו'. וכתב רבינו בפ' י"ג אע"ג דאז תמו י"ד שנים שעבד בנשיו כדאמרינן במגלה דבן ע"ז שנה בא יעקב לבית לבן אחר י"ד שנים אלו נולד לו יוסף מ"מ לא הוה ליה להזכיר כאן לידת יוסף אי לאו שלידת יוסף הוא הסיבה שאמר יעקב ללבן שלחני וכו' וק"ל:

פרשת וישלח

רש"י **נתמעטו** זכיותי כו' נתלכלכתי בחטא כו'. וכתב הרא"ם הוצרך לומר שמא משהבטחתני נתלכלכתי ולא הספיק לו הסיבה הראשונה של מיעוט זכיותיו משום דממיעוט זכיותיו לחוד אין לו לירא כל זמן שלא חטא דאין יסורין בלא חטא ולא מיתה וכו'. ומשום נתלכלכתי להודי' נמי לא היה לו לירא משום דרוב זכיותיו היו מגינים עליו אבל השתא דאיכא תרתי שנתמעטו זכיותיו ואינו כדי להגן על החטא היה דואג שמא נתלכלך בחטא והיה ירא וכו'. ובפ"ק דברכות טען רבינו ואמר דזה אינו לפי המסקנא בפ' במה בהמה דמסיק יש מיתה בלא חטא וכו'. ונראה דבשביל שנתמעטו זכיותיו לחוד ודאי דלא היה מתירא שיתבטל ההבטחה והמדה טובה שיצא מפי הקב"ה כיון שלא תלה התנאי בריבוי זכיותיו אבל בשמא יגרום החטא ודאי מסתמ' תולה התנאי הבטחה ומשום יגרום החטא לחודי' נמי אין לו לירא משום דרוב זכיותיו מגינים כמבואר בדברי הרא"ם ז"ל. והרמב"ן טען על רש"י ז"ל בכאן וז"ל ואינו נכון בלשון הכתוב ועוד כי אמר אחר כן ואתה אמרת היטב כו' ומה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא א"כ. ועוד כי הזכיר יעקב ב' הבטחות שהבטיחו הקב"ה בבית אל ובחרן והזכיר התחלה מה שאמר לו בחרן ואמר ה' האומר אלי כו' והוא מה שנא' בצאתו מבית לבן שוב אל ארץ אבותיך כו' והנה א"כ לא הטיב לו בכל החסדים ובכל האמת האלה שיתמעטו זכיותיו על ידיהם עכ"ד. ובפרק ב"מ השיב רבינו על טענתו והילך לשונו כי מה שטען ואינו נכון בלשון הכתוב. ר"ל שמלת קטנתי הוא מאמר הכמות בכל מקום אבל נתמעטו זכיותי הוא באיכות. ועוד שבמקרא קצר הוא שחסר מן הכתוב זכיות שלא נזכר בקרא. י"ל דגם לפירש"י מלת קטנתי אינו יוצא ממשמעו ופירושו נעשתי קטן ושפל כמו כי קטן יעקב ודל ע"י שנתמעטו זכיותי כי בהיו' זכיותי מרובים הייתי גדול וחשוב בעיניו ונתמעטו זכיותי אין זה פי' של מלת קטנתי אלא שהוא ככה שמאמר דע"י שנתמעטו זכיותי נעשתי קטן ושפל. ועוד דמצינו בכה"ג ביה"כ שדרשו כי אתם המעט וכו' הממעטים עצמיכם כו' כמו המקטינין' עצמיכם. ומה שטען עוד כי אמר אח"כ ואתה אמרת היטב איטיב כו' מה יועיל הבטחון כו'. י"ל דמ"מ אם לא יגרום החטא יועיל הבטחון שינצל מעשו דמיעוט זכיותיו לחוד לא יבטלו ההבטחה. ותדע דלפי מאי דמוקי פ"ק דברכות הא דכתיב ויירא ויצר כו' משום שמא יגרום החטא ואמר אח"כ ה' האומר אלי כו' ואטיבה עמך כו' תיקשי לי' נמי מה יועיל הבטחון ההוא אם יגרום החטא אלא ע"כ צ"ל דמ"מ יעקב התפלל שלא יגרום לו החטא ותיבטל ההבטחה ולא תבטל במיעוט זכיותיו שנתמעטו ע"י החסדים כמ"ש אח"כ קטנתי כו'. ומה שטען עוד כי הזכיר גם הבטחה שהיה בחרן וכו'. והנה אח"כ לא הטיב לו כלום. התימה ממנו למה לא נחשב זה לחסד גדול שעשה הש"י עמו שהצילו מיד לבן אח' ההבטחה זו שהיתה בחרן שבקש להרע לו לולי שאמר לו הש"י השמר לך מדבר עם יעקב כו' ודוק:

רש"י **ולפי** שנוגע בתמימים. ביפה תואר כתב שמעתי דאם יקרה שאדם יראה בתמימו ירדוף אחריו ולא ישוב עד כלותו:

רש"י **מנחם** פי' כו'. ולי נראה וכו'. וכתב רבינו בפ' ג"ה וצ"ע שהוא הכריע שלא כדברי מנחם שהוא לשון אבק אלא מלשון קישור כאלו מפיו אנו חיים והנה פירושו ופי' מנחם הם בעצמם פלוגתא דתנא בשמעתין הם לענין ג"ה דרבנן סברי נוהג בירך ימין ובירך שמאל ור' יהודה סבר אינו נוהג אלא בשל ימין וטעמו מדכתיב בהאבקו עמו משמע כאדם שחובק את חבירו מלפניו וידו הימנית מגעת לכף ירך ימנית של חבירו מאחוריו ורבנן סברי מאחריו בא המלאך והכהו כשתיהן עד שנשו ממקומן ועלו ובהאבקו עמו דרשו בי' רבנן מלמד שהעלו אבק ברגליהם עד כסא הכבוד א"כ תנאי פליגי בה ודברי מנחם הם בנוים על יסוד מה שדרשו בי' רבנן והאיך הכריע שלא כדבריו ויש ליישב בדוחק:

רש"י **נקוד** עליו כו'. אמר רשב"י כו'. אמר המלקט נראה דשיעור דבריו כך הם דזה ידוע שהנקודה בכל מקום בא לדרוש ולהורות דבר חדש ובברייתא דספרי דורש נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו וע"ז אמר רשב"י בידוע שעשו שונא ליעקב א"כ בודאי לזה אינו צריך הנקודה להורות כי זה ידוע לכל שהי' שונאו ומהיכי תיתי שינשקנו בכל לבו אלא דהנקודה בא להורות דבר חדש אע"ג שהיה שונאו מ"מ באותו פעם נכמרו רחמיו עליו ונשקו בכל לבו וק"ל:

רש"י **ולמה** הזכיר לו ראיית המלאך כו'. ראה מלאכים וניצול כו'. אבל בפ' א"נ לא פירש כן דנקט כדי לאיים עליו ולהודיעו שהוא רגיל במלאכים ע"ש וכתב רבינו טפי נראה כפירש"י בשמעתין כי הוא דומה ממש אל המשל שהביא שם משל דיעקב ועשו למה הדבר דומה לאדם שזימן את חבירו לסעודה ויודע בו שמבקש להורגו אמר לו טעם תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך אמר ידע לי' מלכ' מספיני' למקטלי' הרי לפירושו בשמעתין הנמשל דומה אל המשל להודיע לשונאו שיש לו עוזרים וק"ל:

רש"י **הרחיב** לו הדרך כו'. ואימתי יאך כו'. הנה זה מה שפי' רש"י הרחיב לו הדרך כו'. כן למדו רז"ל בפ"ק דע"ג מכאן באם נטפל ע"ג לישראל בדרך ושאל לאן אתה הולך ירחיב לו הדרך כדרך שהרחיב יעקב לעשו. ובאגדה זו כתב רבינו יש לעיין האיך הרכיב רש"י ז"ל דבריו בחומש דהא ע"כ צ"ל דזה הלימוד מה שלמדו רז"ל סותר מה דאיתא בב"ר וז"ל חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שהלך יעקב אצל עשו להר שעיר מימיו אפשר שיעקב אמיתי הוא והיה מרמאה באחיו אלא אימתי הוא בא אצלו כו' לסוגיית תלמודינו אין קושיא אימתי כו' דהא אמרינן דיעקב עשה זאת מפני היראה והפליג לו הדרך ולפי זה האיך הרכיב רש"י ב' המאמרים אלו כאחד מהגמרא ובב"ר. וי"ל דודאי לפי המובן דברי יעקב עם עשו אמר ליה שיבוא לשעיר בהליכה זו ולא לעתיד וכדי להרחיב לו הדרך אמר כן ומפני כי מדת יעקב מדת אמת כמו שמפורש עליו בקבלה תתן אמת ליעקב כו' והוא שאמרו בב"ר אפשר שיעקב אמיתי וכו' ע"כ אמרו שרמז לו שאז יתאמתו דבריו שיבוא יעקב לשעיר וק"ל:

רש"י **שלם** בגופו כו' מדברי רבינו בפ' במה מדליקין מדכתיב שלם התם משמע ליה בכל מיני שלימות שהם ג' גוף וממון ותורה דהוי מינייהו מפקת:

רש"י **וישכב** אותה כדרכה ויענה שלא כדרכה. בב"ר וכתב ביפה תואר דאל"כ ויענה למה לי דאי מפני שהיתה בתולה כתיב ויענה או להגיד שבחה שהיה לאנסה כי כל שכיבת אונס מיקרי עינוי לא לכתוב אלא ויענה' ולישתוק מוישכב אותה עכ"ל. אמר המלקט משמע מדבריו דבבתולה שייך לשון עינוי וכן כל ביאה באונס וצ"ע מהא דאמרו בפ' בתרא דיומא אמר אביי לרב פפא תשמיש גופ' עינוי הוא ודחיק לשנויי התם שעינה מביאות אחרות ופירש"י שהיתה מתאוה להזקק לו ולא בא עליה ואני שמעתי שבא עליה שלא כדרכה וקשי' דא"כ אימא הכי אשמעי' לבן ליעקב אם תענה שלא כדרכה עכ"ל וליפני התם משום דבתולה הוי או באונסא הוי. וראיתי בשמע שלמה שטען מסוגי' זו על הרא"ם ועל הרמב"ן ז"ל דהחכם ן' עזרא כתב בפירוש על התורה בכאן דשכיבת בתולה מיקרי עינוי והרמב"ן ז"ל טען עליו ואמר ואין צורך כי כל ביאה באונסא נקרא עינוי כו' ע"ש והניח בצ"ע. ועוד האריך בשלשלת חריפתא לקשות בדברי רש"י ז"ל כאן ומסיק גם כן בצ"ע וז"ל דאיכא לקשות דבריו דידי' אדידי' דהא בגמרא כי משני שעינה מביאות האחרות פירש"י שהיתה מתאוה כו' ואני שמעתי כו' וקשי' כו' וא"כ יש לתמוה איך תפס רש"י כאן הפירוש מה שדחה שם בשתי ידים. ואין לתרץ דרש"י ז"ל אורחי' בפי' התורה לכתוב כפי' יותר קרוב לפשוטו על מקרא הא ליתא דאי הכי דפשט הכתוב ויענה הוי שלא כדרכה א"כ למה כתב גבי לבן אם תענה כו' מתשמיש וה"ל לפרש שלא כדרכה. גם אין לתרץ דבוכר רש"י ז"ל דהי כתיב לשון עינוי אלא לשון שכיבה כמו גבי דינה וישכב אותה ויענה מכח היתור דרשינן ללשון עינוי שביאה שלא כדרכה אבל כי כתיב לשון עינוי לחודי' כמו אם תענה כו' הוי מתשמיש דא"כ קשה רש"י ז"ל דידי' אדידי' דביומא כי דחי לפירוש משמע ואמר דא"כ לימא הכי אשמעי' לבן ליעקב אם תענה שלא כדרכה ומאי קושיא הא יש לחלק כדקאמרת דדוקא גבי דינה דכתיב וישכב אותה ויענה בהדי וישכב דרשינן ויענה שלא כדרכה אבל גבי לבן דכתיב אם תענה וליכא שכיבה גבי' הוי אם תענה מניעת תשמיש וצ"ע:

רש"י **ואגדה** כו' על אמו שמתה. עיין מה שכתבתי לעיל בפ' תולדות והמנא נהת:

רש"י **מתוך** שבלבל כו'. והטעם כתב רבינו בפ' במה בהמה מה שכינה בלבל יצועי לשכינה עם בלהה אשת אביו לפי שזה ידוע כי רחל היתה עקרת הבית וכל עסקו של יעקב לא עבד אלא ברחל ועל ידה נשא גם לאה והשפחות וכ"כ בחיי רחל היה תדיר מטתו אצלה ולכבודה גם אחר מותה העמיד מטתו באוהל בלהה שפחת רחל ולפי מה שאמרנו במס' יבמות (ואני כתבתי לעיל בפ' לך לך בפ' ותקח שרה את הגר כו' ע"ש) שאמרו שהיה אברהם וזרעו אסור לישא שפחה והוא נשא את הגר שפחת שרה לפי שנשתחררה הגר ממילא כדין הנושא לעבדו בת חורין דיוצא לחירות וה"נ צ"ל דיעקב שנשא שפחות אלו לפי שנשתחררו ממילא כשנתנו לו וראובן טעה בזה וחשב שלא נשתחררו בלהה וזלפה ממילא ולכן אמרו שקראו לבני השפחות עבדים כי ולד שפחה כמותה ולזה לפי דעתו שבלהה היתה שפחת רחל ולא נשתחררה לכך תבע עלבון אמו ואמר אם אחות אמי כו' ואם כן לפי דעתו שבלהה עדיין היתה שפחה ולא נשתחררה ואינה אשת אביו כלל שאין קידושין תופסין בה ואינה אסורה לו לראובן באשת אביו מעלה עליו הכתוב כאלו שכב עמה ודוק:

קרית הארבע עיין מה שכתבתי לעיל בפ' חיי שרה:

עשו ויעקב הא דלא תפס הכתוב למנותן דרך חכמתן כבר כתבתי בזה סוף פ' הנ"ל ע"ש:

רש"י **אם** בת ענה כו' ענה בנו של צבעון כו'. וכתב הרא"ם פי' ויתחייב מזה שצבעון בא על כלתו כו' ופי' אלה בני שעיר וצבעון וענה נקרא ענה בנו של שעיר לפי שבא צבעון על אמו אשת שעיר אבל לא שענה הוא בנו של שעיר עד שיתחייב מזה שצבעון בא על אשת אביו כו' ונקרא בנו של צבעון לפי שבא שעיר על כלתו אשת צבעון והוליד ממנה ענה ותשבו שהוא בנו של צבעון לפי שלא מצינו את שעיר שנתקלקל בשום עבירה אלא את צבעון שבא על כלתו או על אשת אחיו והוליד ממנה אהליבמה ותלינן קילקול במקולקל והני דנין שצבעון בא על אמו והוליד ממנה ענה ולא ששעיר בא על כלתו והוליד ממנה ענה דניחא להו לרז"ל לומר שענה הוא בנו של צבעון שאז יהיו שתי עבירות על ידו שבא על אמו ושבא על כלתו. ועל שעיר אין בו שום עבירה מלומר שענה הוא בנו של שעיר שאז יהיו שעיר וצבעון כל א' מהם מקולקל בעבירה. שעיר על כלתו אשת צבעון והוליד ממנה ענה. וצבעון על אשת ענה אחיו והוליד ממנה אהליבמה:

אך קשה מאן לימא לן שצבעון בא על כלתו או על אשת אחיו והוליד ממנה אהליבמה עד שנאמר כיון שהוא מקולקל בעבירה ממה נפשך ראוי שנאמר שהוא קלקל גם בעבירה אחרת שבא על אמו דילמא ענה הוא שבא על אשת צבעון אחיו והוליד ממנה אהליבמה. ושעיר בא על כלתו והוליד ממנה ענה וצבעון לא קלקל כלום וי"ל דאפילו הכי ניחא להו לרז"ל לומר שעל צבעון היו שתי עבירות ויהיו האחרים נקיים ממה שיאמרו שענה ושעיר קלקלו או שצבעון ושעיר קלקלו. וליכא למימר שפירש בת ענה בת צבעון היא בת ענה בת בנו של צבעון וקראה בת צבעון על דרך ותבואנה אל רעואל אביהם שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא דלמה הוצרך להאריך בזה והלא אין לנו ענה אחר נזכר בכתוב עד שיצטרך להבדיל בין ענה לענה שאע"פ שכתוב לוטן ושובל וצבעון וענה ובמקום אחר ואלה בני צבעון ואיה וענה דמשמע תרי ענה הוו הא' אחיו של צבעון והא' בנו של צבעון כבר פרשו בפ' י"נ ובפ' מקום שנהגו אמר קרא הוא ענה הוא ענה דמעיקרא. וא"ת מנ"ל לרש"י לומר שענה זכר היה עד שהוקשה לו אם בת ענה כו' דלמא נקיבה היתה ואהליבמה היתה בתה של ענה וכתו של צבעון שבא צבעון על ענה בתו או על ענה אחותו והוליד ממנה אהליבמה שכך כתבו התו' בפ' י"נ בשם ר"ת דענה אשה היתה והביא ראיה מבת ענה בת צבעון אלמא אשה היתה פירש דאל"כ אם בת ענה אינה בת צבעון וצ"ע. וא"ת נימא אע"ג דהוא ענה דמעיקרא קרי ליה בן שעיר לאשמועינן דענה בנו של צבעון היה דבני בנים הרי הם כבנים ומנא להו לרז"ל לומר בפ' י"נ כתיב אלה בני שעיר כו' וכתיב אלה בני צבעון כו' אלא מלמד כו'. וי"ל דא"כ לא הוי ליה למכתביה גבי צבעון אלא מדכתביה גבי צבעון ש"מ אחיו הוו כך פי' הרשב"ם בפ' י"נ עכ"ל:

אמר המלקט. הרא"ם ז"ל סתם לפרש מה שהכריחום לזה לומר דענה אשה היתה ואני אפרש אביא הסוגיא דפ' י"נ עם התו' ותבין מה שהכריחום לזה ומה שיש לדקדק בדבריהם דגרסינן התם תניא בכ"ד בטבת תבנא לדוגמא שהיו צדוקים אומרים תירש בת עם בת הבן נטפל להם ריב"ז אמר להם שוטים מנין זה לכם כו' אמרו ומה בת בנו הבאה מכח בנו תירשנו בתו הבאה מכחו לא כ"ש קרא עליו מקרא זה אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה וכתיב ואלה בני צבעון ואיה וענה הוא ענה אמר אלא כו' אלא מלמד שבא צבעון על אמו כו' ופריך ודילמא תרי ענה הוו אמר רבה הוא ענה כו' הוא ענה דמעיקרא (ופי' הרשב"ם קרא עליו מקרא זה שאינו למידי' שענה בנו של צבעון היה וקרי ליה בן שעיר וקאמר נמי יושבי הארץ כלומר שענה ירש הארץ שעיר אבי אביו נמצא שבני בנים יורשים נחלת האב כבנים עצמן וה"ה לבת בנו והלכך לא תירש הבת עם בת הבן כי היכי דאינה יורשת עם הבן עכ"ל) ובתו' שם בד"ה מלמד שבא צבעון כו' והקשה ר"ת לפי' הרשב"ם דמאי אהדר ליה מענה דילמא בן הבן הוי כבן אבל בת בנו לא תהיה כבנו אלא כבתו. ונראה לר"ת דענה אשה היתה כדמוכחי קראי דכתיב ואלה בני אהליבמה בת ענה בת צבעון כו' והשתא שפיר אהדר להו ריב"ז דבת הבן חשובה כבן לירש עם הבנים שהן קודמין לבת מדקרי לה יושבי הארץ וכן היא קודמת לבת כו' והא דכתיב הוא ענה לשון זכר היינו משום שירשה עם אחיה צבעון כזכר. וא"ת והאיך ירשה ענה והלא היה לה אח כדכתיב ואלה בני צבעון ואיה וענה. וי"ל דמת איה תדע מדלא חשיב בני איה כדחשיב בני ענה עכ"ל. וקשה קצת לדבריהם מאי הוכחה היא דמת איה מדלא חשיב לבניו דילמא בנים לא היו לו. ומה שהקשה הרא"ם ז"ל נימא אע"ג דהוא ענה דמעיקרא קרי ליה בן שעיר לאשמעינן דענה בנו של צבעון היה דבני בנים כו'. בפ' מקום שנהגו הקשו תו' קושיא זו ותרצו בדרך אחר דגרסינן שם דורשי חמורות היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול לעולם שנאמר אלה בני שעיר כו' וכתיב אלה בני צבעון כו' אלא מלמד כו'. ובתוספות שם תימה דהיא נותנין מוכח דבני בנים כבנים וא"כ מנ"ל שבא על אמו. ועוד לא מצינו בכל התורה שיקראו לבן האחר בנו והכא אמר דלהכי קרי ליה בנו לפי שנולד מאשתו וי"ל דקרי ליה בנו לפי שהיה בן בנו כדאמרינן בי"נ והכא דייק שבא על אמו מדלא כתיב איה שהיה כמו כן בן צבעון ולא כתיב אלא ענה להודיע ש"מ לפי שהיה נמי בן אשתו של שעיר כתב קרא הכי עם שאר בני שעיר עכ"ל. ולפירוש ר"ת דכתב מסוכתה דמת איה מדלא חשיב לבניו כדחשיב בני ענה שינויו איפריך דהא דר"ת כתב זה לפי סברתו דענה אשה היתה מ"מ סברא זו מתפרשת גם כן אם ענה זכר היה ולפי מה שכתבתי לעיל דהוכחה זו קצת דוחק דילמא בנים לא היה לאיה ניחא ותו לא מידי:

ודע מסקנת דברי התוספות בדיבור מה שכתבתי לעיל שינוי מפרש"י בכאן וז"ל במסקנא ורש"י פי' בפי' החומש דאהליבמה היתה בת ענה כו' ודאמרינן שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה ולכך חשיב ליה בהדי בני שעיר ה"נ בא ענה על אמו והוליד ממנה אהליבמה ולכך קרי לה אהליבמה בת ענה בת צבעון עכ"ל. וכתב רבינו בחידושי הלכות לא נהתו תוספות הכי אלא לומר דמהאי קרא בת ענה בת צבעון אין ראיה לפירוש ר"ת דענה נקיבה היתה אלא דיש לפרש דבת צבעון קאי נמי על אהליבמה וענה בא על אמו כו'. ומיהו התו' שינו פי' רש"י בחומש שפי' שבא צבעון על כלתו אשת ענה כו' ואפשר משום דקשיא להו לפירושו כמו שהקשו התוספות בפ' מקום שנהגו דלא מצינו בשום

מקום שהיה נקרא בן אשתו בנו אבל אם בא ענה על אמו כמ"ש התו' ניחא דנקראת גם בת צבעון משום דבני בנים כו'. ובהכי יתיישב מה שהקשה הרא"ם דאימא שעיר בא על כלתו והוליד ממנה ענה כו' דאם כן לא הוי נקרא בן צבעון דבן אשתו אינו נקרא בנו אבל אם בא צבעון על אמו ניחא דנקרא גם בן שעיר משום דבני בנים כו'. ובעיקר הפי' שכתבו התוספות שבא ענה על אמו כו' כתב מהרש"ל אשת צבעון ואמו לאו דוקא אלא אשת אביו כו' ע"ש. ונראה דבא ענה על אמו נמי קאמר אשת שעיר ונקראת בת צבעון ע"ש בני בנים כו' ואשמועינן נמי גד ממזרות שהיה בה שבא ענה על אמו וכבר בא עליה גם צבעון וכאלו יצאת אהליבמה מבין שניהם והשתא ניחא דתולין הקלקלה במקולקל באשת שעיר שכבר בא צבעון בנה עליה גם אליפז והמנע כדאי' בתנחומא והו לא מידי ודוק:

רש"י **קרח** זה ממזר היה. אמר המלקט יש לתמוה דבאגדת סוטה פ' המקנא תנא ל"ו כתרים נתלו באהרונו של יעקב ופירש"י שם ל"ו כתרים דהיינו י"ב נשיאים דישמעאל וכ"ג אלופי עשו ואם תאמר כ"ה הם תימן וקנז נמנו שני פעמים ואם תאמר קרח נמנה שני פעמים שני קרח הם אחד מבני אליפז ואחד מבני אהליבמה מ"מ ל"ה הם וכתר של יוסף הרי ל"ו עכ"ל הרי מפירושו דמעתין משמע דקרח לא היה ממזר. וראיתי ברא"ם שהקשה קושיא זו ותי' דאגדות חלוקות הם:

רש"י **ורבותינו** דרשו שהיו בקיאין בישובה כו'. בפ' ר"ע אמר ר"י מ"ד אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ אטו כולי עלמא יושבי רקיע נינהו אלא שהיו בקיאין כו'. וכתב רבינו בכמה מקראות מצינו כיוצא בו יושב הארץ היינו כשמזכיר בפ' ארץ מיוחדת משא"כ הכא דכתיב יושבי הארץ סתם וכו' ולא כתיב אוזה ארץ דמשמע יושבי ארץ עולם התחתון ולכך דייק אטו כו'. ומה שפירש"י תחילה יושבי הארץ שהיו יושבים קודם שבא עשו לשם הוציאו זה רז"ל מדכתיב החורי שדרשו בני חורין מנכסיהם. והא דתפס רש"י זה הדרש ולא מה שדרשו רז"ל ממלת החורי שהיו מריחין בארץ מפני שהוא יותר פשוט. והא שדרשו רז"ל ממלת החורי שהוא שם משום דלא מצינו ה' שידיעה בשמות אלא בשם היחוס כמו הראובני השמעוני הכנעני החוי אבל החורי לא נזכר בקרא כבר ולכך לא נראה להם לפרש שהוא שם היחוס אלא לשון דרשות. ומה שפי' רש"י שהיו טועמין העפר כו' הוציאו ממלת וחוי שהיו טועמין את הארץ כחויא. והא דהוציאו הכא החוי מפשוטו שהוא שם היחוס לאחד מבני כנען בכמה מקומות. לפי שאהליבמה הנזכרת היא יהודית הנזכרת בפ' תולדות כפי' רש"י כאן ולפי שבפ' תולדות יחסה למשפחת חתי דכתיב יהודית בת בארי החתי והכא יחסה למשפחות חוי דכתיב אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי ע"כ דרשו הכי דלא נתייחסה הכא למשפחת החוי אלא שהוא שם התואר שהיו טועמין העפר כו'. והרא"ם כתב מה שנתייחסה לחתי וחוי מפני שבאו חתי וחוי על אשה א' ונולד ממנה צבעון. ואין דבריו מובנים שהרי צבעון בן שעיר היה והחתי והחוי אינו אלא שם היחוס לו. ועוד דא"כ גם צבעון ממזר היה ולא חשיב בב"ר ותנחומא רק ג' דהיינו ענה ואהליבמה ותמנע וי"א אף קרח גם נעלם ממנו סוגי' זו דלכך דרשו החוי אבל החתי ודאי שם היחוס הוא כמ"ש ודוק:

רש"י **פרדים**. ובפ' מקום שנהגו כתב רבינו בחזקוני הקשה והרי לעיל בפ' תולדות גבי כי גדול מאד פירש"י שהיו אומרים זבל פרדותיו וכו' א"כ משמע שהיו כבר והאריך לתרץ בדחוקים. ואין צורך דאף אם נכתבו יושבי החורי ותולדותיו כאן אחר לידת יצחק אין זה מוכרח שנעשה זה עתה אחר מיתת יצחק אלא שסיפר הכתוב מה שכבר נעשה בימי אברהם ויצחק אי נמי קודם להם וכן משמע מתוך הכתובים שהוא ענה היה מבני שעיר יושבי הארץ שכבר היו יושבים בארץ ולא מצא הימים וא"כ בזמן יצחק נשא עשו בנו את אהליבמה בת ענה והוריש את החתי וישב תחתיהם ובעיקר קושיתו הא איכא כמה תנאי בסוגין דס"ל דכבר נברא הפרד בימי אדם הראשון כמו שאמרו שנתן הקב"ה בינה באדם הראשון והביא שתי בהמות והרכיב זה על זו ויצא מהם פרד ורשב"ג פליג וסבר דפרד בימי ענה הוה וא"כ הך דרשה דפ' הפועלים דהוו אומרים זבל פרדותיו וכו'. מני סבר כחד מהנך תנאי דפליגי עליה דרשב"ג ודו"ק:

פרשת וישב

ויחלום יוסף חלום. והקשה רבינו בפ' הרואה ואמר איך הראו ליוסף חלום טוב והא אמרו שם כי לאדם טוב מראין לו חלום רע וכן דוד כל שנותיו לא ראה חלום טוב וי"ל דחלום טוב המתקיי' כעין נבואה וע"י מלאך ודאי דמראין גם לאדם טוב אבל חלום טוב שאינו מתקיים דהיינו שע"י שד ולא בא אלא משום דחדוה מסתיי' פי' דשמחה שהוא משמח על החלום טוב הוא מבטל אותו אין מראין לאדם טוב חלום כזה וכן חלום רע דקאמר שמראין לאדם טוב לא מיירי במתקיים אלא דבא לו משום עציבותיה מסתיי' כדי שידאג ולא יחטא ושיכפר לו עונו ודו"ק:

רש"י **והלא** אמך כו' ורבותינו למדו כו'. ויעקב נתכוין להוציא כו'. וכתב הרא"ם דאי אפשר לומר כן שלא היה יודע שאין חלום בלא דברים בטלים ולפיכך הכזיב את החלום כולו עם הכזבת אמו שלא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה ולא שנתכוין להוציא כו'. מפני שכיון שרבותינו למדו מכאן שאין חלום כו' אי אפשר שיהיה יעקב אבינו טועה בזה אבל בענין בלהה שתקרא אמו שהוא דבר שנופל בסברא אינו מחויב שידע אותו יעקב וכו' עכ"ל. ובפ' הנ"ל טען רבינו ואמר דאין זה מחוור דגם שלמדו רבותינו מכאן דאין חלום כו' היינו אחר שנתקיים החלום לבד מאמו שלא נתקיים. ואם נאמר מסברא שלא היה יעקב טועה בזה שאמרו רז"ל. וא"כ מהסברא נמי שלא יטעו גם בניו בזה וא"כ לא יוכל בזה להוציא מלבן שלא יקנאוהו. וע"כ נראה לומר דע"כ יעקב אבינו לא הכזיב להחלום כולו דהא כתיב ואביו שמר את הדבר שפירושו שהיה ממתין מתי יתקיים וא"כ ע"כ לפי דעתו שיתקיים החלום צ"ל מה שאמר הבוא נבוא לא להכזיב בזה כל החלום אלא להוציא הדבר מלב בניו אבל לפי דעתו ודאי יתקיים החלום כולו חוץ מאמו וא"כ ע"כ ראה יעקב שאין חלום כו'. ולהכי לא ניחא לתלמודא בפר' הנ"ל לאוקמה דנתקיים החלום ע"י בלהה דגרסינן שם אמר ר' ברכיה חלום אע"פ שרובו מתקיים כולו אינו מתקיים מנ"ל מיוסף כו'. ולא סבר דהחלום זה כולו נתקיים ע"י בלהה כמו שפירש"י בחומש ע"פ ב"ר ויעקב לא היה יודע כו' וע"כ הכזיב כל החלום דהא כתיב ואביו שמר כו' דמשמע שיתקיים. ומיהו איכא למימר שבדעתו היה חלום אמיתי להתקיים והדברים מגיעים לבלהה אלא שאמר הבוא נבוא כו' להוציא הדברים מלבן של בניו וכן הקשה הרא"ם לדברי הב"ר. וע"כ הנראה דתלמודא ימאן מלפרש דהדברים מגיעים לבלהה דאמך משמע אמך ממש. ועוד דנראה מתוך הכתובים שמתה בלהה קודם שירד יעקב למצרים כמ"ש הרמב"ן ז"ל ודו"ק:

אמר המלקט שמעתי מי שהקשה מנ"ל שהדברים מגיעים לבלהה דילמא מגיעים ללאה שהיתה באמת אמו כמו שאמרו רז"ל בפ' הרואה ורש"י הביאו לעיל בפרשת ויצא ואחר ילדה בת מאי ואחר דנה לאה כו' ונהפכה לנקיבה. א"כ מתחלה היה יוסף ניתן בבטן לאה ומצינו שפיר דלאה היתה אמו וראיתי בת"א פ' המפלת שרבינו הקשה כעין זה אהא שאמרו שם אלה בני לאה ואת דינה בתו תלה הכתוב הזכרים בלאה כו' והא דינה זכר היה ונהפכה לנקיבה ותי' הא דנהפכה לנקיבה היינו שהזכר שבבטן לאה ניתן בבטן רחל וכן להיפך דהשתא אתי שפיר עיקר יצירתה של דינה נקיבה היתה עכ"ל. ומזה יתיישב גם כאן מפני שעיקר יצירתו בבטן רחל היה וע"כ לאה לא נחשבה לו לאם ודוחק הוא ומי שדעתו רחבה יתרץ שינוי רווחא וישא ברכה:

רש"י **והלא** חברון בהר היה כו'. וכתב הרא"ם נ"ל שאין זה ראיה שחברון היה בהר שאם מפני שכתוב בה לשון עלייה ויעלו בנגב ויבואו עד חברון דילמא הא דכתיב בה לשון עלייה מפני שא"י גבוה מכל הארצות כדפירש"י בפסוק מהרו ועלו אל אבי שא"י גבוה מכל הארצות. אבל בב"ר אמרו והלא אין חברון נתונה אלא בהר ואת אמרת מעמק חברון ולא הביאו ראיה מהיכן למדו לומר כן וי"ל שראייתם היא ממה שהיתה מקום קבורה למתים שאין מקנים לקבורה אלא מקום טרשים כמו שאמרו בשילהי כתובות אין לך טרשים כו' ומקום טרשים אינו אלא בהר עכ"ל. ורבינו טען ואמר אבל לא ידעתי מי הכריח אותו לזה דהא איכא למימר מה שאמרו והלא חברון בהר היה שראו עיר חברון שהיא בהר ואין זה תימא שיביאו ראיה מן המקומות מן זמנם על זמן שעבר דהכ"ג אמרינן בפ' מי שהיה לדידי חזי לי האי אתרא דמסדום ועד צוער כו' ובפ' כיצד מעברין לדידי חזי לי האי אתרא דמחנה ישראל כו' ודו"ק:

רש"י **ממשמע** שנא' והבור כו' וכתב הרא"ם שכן הוא בב"ר ובשבת פ' במה מדליקין. אבל לדיוקא מדיוקא דאין בו מים אבל עצים ואבנים יש בו דא"כ קשיא רישא אסיפא כתיב והבור רק דמשמע שאין בו שום מילוי וכתיב אין בו מים דמשמע מים אין בו אבל שאר דברים יש בו הא כיצד והבור רק מכל דבר שיש בו מילוי כגון עצים ואבנים וכיוצא בהם ואין בו מים אבל שאר דברים שאין בהם מילוי כגון נחשים ועקרבים יש בו. וליכא למימר שאין בו מים הוא פירושו של והבור רק כאלו אמר והבור רק ממים אבל דברים אחרים אע"פ שיש בהם מילוי יש בו דא"כ רק למה לי היה לו לומר והבור אין בו מים. וא"ת א"כ לשתוק קרא מאין בו מים ולכתוב והבור רק ומיניה משמע דנחשים ועקרבים מאחר שאין בהם מילוי יש בו ויש לומר דאי לאו דאין בו מים לא הוה ידעינן אם היו בו נחשים ועקרבים אם לא דנהי דמלת רק לא ממעטי נחשים ועקרבים כיון דלית בהו מילוי מ"מ לא קא מתרבי מיניה. ואיכא למימר שלא היו בו נחשים ועקרבים השתא דכתיב מים אין בו יתירא על כרחין לומר דלדיוקא הוא דאתי מים הוא דאין בו אבל נחשים יש בו א"נ אי לאו קרא דאין בו מים ה"א מאי והבור רק ממה שדרכו שימלא בו והוא המים דשם בור יש בו מים אבל דברים אחרים אע"פ שיש בהם מילוי היו בו כתב קרא אין בו מים לדיוקא מיניה מים אין בו אבל דברים שהם בכלל רק היו בו ואי זה זה נחשים א"כ אצטריך רק למעוטי דברים שיש בהם מילוי ואצטריך אין בו מים לרבויי דברים שאין בהם מילוי כגון נחשים ועקרבים וכיוצא בהם עכ"ל. ובפרק קמא דחגיגה טען רבינו ואמר ואין דבריו מובנים דהא אמרו בהאי לישנא לתפירה מלא נחשים. והנראה דודאי בכלל והבור רק כתמא נמי משמע שאין בו מים ומדכתיב שוב אין בו מים לא אצטריך אלא לדיוקא אבל נחשים כו' ואעפ"כ לא היה ניזוק יוסף אבל לדיוקא אבל עצים ואבנים למאי אצטריך. ואין להקשות דלא לכתוב אלא אין בו מים וכמ"ש הרא"ם. דלאו קושיא היא דאי לא כתיב אלא אין בו מים ה"א דלגופיה אתי שלא היה בו מים ולא הוה דייקינן מיניה אבל נחשים כו' אבל השתא דכתיב והבור רק ובכלל נמי שלא היה בו מים ע"כ דאין בו מים לדיוקא אתי דנחשים יש בו ואין בו מים הוא פירושו של והבור רק ודו"ק: אמר המלקט ומה שהקשה הרא"ם בענין זה כיון דנחשים ועקרבים הוו בו א"כ הצלת ראובן למאי אהני. בזוהר הרגיש בזה והילך לשונו רבי יצחק אמר אי נחשים ועקרבים היו ביה אמאי כתיב בראובן למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו וכי לא חייש ראובן להאי דהא אינון נחשים ועקרבים יזקון ליה והיך אמר להשיבו אל אביו וכתיב למען הציל אותו. אלא חמא ראובן דנזקא אשתכח בידייהו דאחי בגין דידע כמה שנאין ליה ורעותא דילהון לקטליה ליה אמר ראובן טב למנפל ליה לגו גובא דנחשין ועקרבין ולא יתמסר בידא דשנאוי דלא מרחמי עליה מכאן אמרו יפול בר נש גרמא לאשא או לגובא דנחשים ועקרבין ולא יתמסר בידא דשנאוי. בגין דהכא קב"ה אי איהו זכאה יעביד ליה ניסא. ולזמנין דזכו אבהן מסייען ליה לבר נש וישתזיב מינייהו אבל כיון דיתמסר בידא דשנאוי זעירין אינון דיכלין לאשתזבא ובגין כך אמר למען הציל אותו מידם מידם דייקא ולא כתיב למען הציל אותו ותו לא אלא אמר ראובן ישתזיב מן ידייהו ואי ימות בגובא ימות ובגין כך כתיב וישמע ראובן ויצילהו מידם כו' ע"ש שהאריך בסוד הענין. והטעם כתב הרלב"ג מה שלא הציל אותו מכל כי ראוי לאדם כשיראה רצון אחים לעשות פועל מגונה שיעתיקם מהרצון ההוא מעט מעט שאם ירצה להעתיקם יחד מהרצון ההוא יהיה זה סיבה שלא ישמעו אליו וישלימו רצונם הרעה ולזה תראה כי ראובן כשראה רצון אחיו להרוג את יוסף וראה שאם יאמר להם שיעזבוהו לא ישמעו לו לרוב שנאתם אותו, הנה העתיקם מהרצון ההוא מעט מעט אמר להם שלא ישפכו דם אך ישליכו אותו בבור וימות מעצמו והנה חשב ראובן להעתיקם מעט מהרצון ההוא ומדרגה אחר מדרגה עד שלא יגיע ליוסף היזק מהם וזה ג"כ היה הסיבה אל שנעתקו מזה הרצון הפני ושמעו אל יהודה כשאמר להם למכור לישמעאלים עכ"ל:

רש"י **כ"ב** שנה כו'. ושתי חדשים בבית אל כו'. בפ' מגילה נקראת. וכתב רבינו וא"ת למה נענש גם על אותם כ"ב שנה כיון דברצון אב ואם ובמצותן הלך יעקב ומסתמא מחלו על כבודם. ותי' בעל אמרי נועם בשם הר"י מפריז שלבסוף י"ד שנה שהיה בבית עבר נתקררה דעתו של עשו ושלחה רבקה אמו את דבורה מניקתה אחריו לבית לבן והוא שהה שם כ"ב שנה. אך קשה דאמרו שם ובבית אל עשה ששה חדשים והקריב זבחים. למה יהנו כל הששה חדשים החסרים מכ"ב שנה לבית אל שהקריב שם זבחים דהא כמה מאורעות היה לו בתוך הששה חדשים שנסע מסוכות לשכם ותלא דינה כו' ונטה אהלו מהלאה למגדל עדר כו' דכל זה נעשה ג"כ באותם ששה חדשים קודם שבא לאביו יצחק. ויש ליישב דאשמועינן דאפילו על ששה באותם ששה חדשים והקריב זבחים שהוא מצוה נענש על ששה מלבוא לאביו ולאמו. וקצת קשה למה נענש על ששה והקריב זבחים כיון שעל פי הדיבור עשה כמ"ש עלה בית אל כו' ועשה שם מזבח ודו"ק:

רש"י **כלפי** יצחק כו'. מדברי שמע שלמה דקשה לרש"י דבתחלה הוא הבכי וא"כ האבל והכא כתיב אחריו ויתאבל ויבך אותו וכדי לתקן זה פי' דאביו דקאמר הכא הוא אבי אביו וק"ל:

רש"י **תגרא**. בפ' אלו עוברין מאי כנעני אילימא כנעני ממש אפשר בא אברהם והזהיר את יצחק כו' ואזיל יהודה ונסיב בת כנעני אלא אמר ר"ל בת גבר תגרא. ובאגדה זו כתב רבינו והא דפירש רש"י לעיל בחומש גבי כל בנותיו לנחמו ר"ן אומר כנעניות היו הוא ע"פ ב"ר ופליגא אתלמודא. והרא"ם בסוף פ' ויחי כתב דלא פליגי דשאני יהודה שהיה מלך והיה ספק בידו לעשות לישא אשה מאיזה אומה שירצה אבל אחיו דלא היה אפשר להו לישא אשה אלא מבנות כנען שהיו דרים עמם לא. והוא דחוק דגם שהיה מלך בין אחיו לגבי א"ה לא היה מלך ועוד דלפי סדר הכתובים נראה כשנשא יהודה בת שוע היה אחר מכירתו של יוסף וכן הוא בסדר עולם וא"כ כבר הורידוהו אחיו מגדולתו. ונראה דתלמודא מני סבר כר"י דאמר בב"ר דלא נשאו כנעניות אלא דאחיות תאומות נולדו עם כל אחד מהם ונשאום. ואע"ג שהוא דבר שעתידה התורה לאסור לא הוזהרו בו בני יעקב כמו שהוזהרו מלישא בנות כנען שמצינו מפורש בקרא שהוזהרו בו האבות. והא דכתיב שאול בן הכנענית כבר דרשו בו' בפרק הנשרפין שהוא זמרי שעשה מעשה כנען ודו"ק:

וימיתהו ה' והא דאמרו דיהודה קבר אשתו ובניו מפני שהתחיל במצוה ולא גמרה ותי' רבינו דהא והא גרמא כדאמרינן פוקד עון אבות כו' כשאוחזין מעשה אבותיהם כו' ואי לאו חטא דיהודה לא היו נענשין כיון דלא הוו בני עונשין וק"ל:

רש"י **ובשמשון** הוא אומר וירד תמנתה כו' פלוגתא זו שנויה פ"ק דסוטה כתיב וירד שמשון כו' וכתיב הנה חמיך עולה כו' אמר ר"א שמשון שנתגנה בה שנשא אשה מבנות פלשתים האסורות לו כתיב בי' ירידה יהודה שנתעלה בה ששם נולדו פרץ וזרח שהעמידו מלכים ונביאים בישראל כתיב ביה עליה. רב פפא אמר בשיפוע ההר כו'. והא דתפס רש"י דברי רב פפא משום דאורחיה בפי' התורה לכתוב הפירוש יותר פשוט. והקשה רבינו לר"א היכא למימר דחדא כפשטיה או שבהר היה ויעל כפשטיה וירד לדרשת הגנאי או וירד כפשטיה דבעמק היה ויעל לדרשה שנתעלה. ושמא כיון דלית בהו הכרע שניהם אתי לדרשה. אך קשה דהא גבי שמשון נמי כתיב ויעל ויגד לאביו כו' ואם נימא בה כפשטיה שעלה מתמנה א"כ ע"כ ממקומו מוכרח דתמנה בעמק היה. וכפשטיה כתיב שם וירד שמשון כו' ולא ה"ל למדרש אלא עליה דיהודה. ויש ליישב דלפי הדרשה ויעל נמי דגבי שמשון על שנתעלה בו שחזר משם ופירש מכותית ושאל לאביו ולאמו והם מיהו בו כמו שכתוב האין בבנות אחיך כו' עד אשר א"כ חזר הכתוב בגנות כולם שאמר וירד שמשון ואביו ואמו וכו' ודוק:

רש"י **ור"ד** בפתחו כו'. וכתב הרא"ם והיא מערת אברהם אבינו ע"ה ואמרה יהי רצון שלא אצא מהבית הזה ריקנית עכ"ל. ובפ' המקנא טען רבינו ואמר ולא ידעתי למה הלך בדרך אחר ממה שפירש"י שם בשמעתין שישבה בפתח עינים דהיינו במקום שהאורחים היו מצפים לראות' שהיו רגילים להתקבל שם וללון והיה חביב עליהם. ועוד האריך הרא"ם בענין זה שהקשה איך הותר ליהודה לבוא על הזונה והלא עד כאן לא נחלקו הרמב"ם והראב"ד ז"ל אלא באינה מזומנת לזנות שהרמב"ם ס"ל שלוקה מן התורה משום לאו דלא תהיה קדשה. והראב"ד סובר שאין בה לא מלקות ולא לאו אבל המזומנת לזנות שהיא הקדשה המופקרת לכל שניהם מודים שהבא עליה לוקה מן התורה וא"כ איך הותר ליהודה לבוא עליה מאחר שחשבה לזונה ולקדשה המזומנת לכל אדם. וליכא למימר שבאותו משכון של חותמו ופתילו ומטהו שנתן לה קדשה לאשה דהא בפ"ק דקדושין אמר רבא אמר רב נחמן אמר לה התקדשי לי במנה והניח לה משכון אינה מקודשת דמנה אין כאן משכון אין כאן. והא דתניא קדשה במשכון מקודשת אוקמי' בגמרא דבמשכון דאחרים שהיה בידו כבר וקדשה בחוב שיש לו עליה שהיא מקודשת מפני שהמשכון עצמו קנוי לו כדר"י דאמר מנין לבעל חוב שקונה משכון שנא' ולך תהיה צדקה אם אין קונה משכון צדקה מנין. ושמא י"ל דאותו גדי שנדר לה ונתן לה חותמו ופתילו ומטהו לערבון בידה לא היה אלא לפיוס בעלמא אבל מ"מ קדשה אח"כ בכסף או בשטר וא"כ בא עליה כו' עכ"ל. ואין זה מחוור הא כתיב פן נהיה לבוז ומאי גנאי היה אם נתקדשה לו. ועוד דמעשה לא היה אלא בינה לבינו ואין אשה מתקדשת בלא עדים אפילו בקידושי ביאה והנכון כמו שאיתא בב"ר דשלא בטובתו בא עליה וכמסקנת דברי הרא"ם ז"ל בעצמו שהביא דברי הב"ר וק"ל:

רש"י **לשרת** בפ' הזהב כתבו התוס' היא מולא בלא אלף כמו ויצא אש וכו' וכתב הריטב"א דלא מצינו כן בכל הספרים כו' עכ"ל ורבינו כתב ואין מקום לתמיהתו דאין רצונם שהוא חסר אל"ף בכתוב אלא ר"ל שהוא חסר בקרי שהאל"ף נחה ואינה נקראת אלא מולא בלא אל"ף וכפירש"י בהדיא בב"ר וק"ל:

רש"י **אין** נא כו'. בפ' המקנא וכתב רבינו שאף אם תכפור באותו מעשה בסימנין לפי שלא היו עדים באותו מעשה גם שלא הכירו סימנין הכר פני בוראך שהוא היודע ועד אל תתעלם עינך ממני עכ"ל: אמר המלקט ואיכא למידק לפי זה מנ"ל זה שאמרו בסוגיא זו מכאן שנוח לו לאדם כו' ואל ילבין כו' דילמא מה שהפקירה עצמה לשריפה מפני שחשבה שמא יכפור יהודה דבריה. ושמא דבטחה בצדקתו שיודה לדבריה אם לא בשביל שלא להלבין פניו מסרה עצמה לשריפה וק"ל:

רש"י **ורבותינו** דרשו שיצתה ב"ק כו'. בפ' אלו הן הלוקין א"ר אליעזר בג' מקומות הופיע רוח הקדש וא' מהם בבית דינו של שם דכתיב ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כו' מנא ידעי דילמא היכי דאזיל איהו לגבה אזיל נמי איניש אחרינא לגבה יצתה ב"ק ואמר ממני יצאו כבושים. אמר רבא ממאי דילמא יהודה כיון שחשיב יומי וירחי ואיתרמי ליה דחזינן מחזקינן כו' אלא גמרא ע"כ. ובאגדה זו כתב רבינו הנה רש"י בחומש הביא דרשא זו דיצתה בת קול כו' על מלת ממני ולכאורה דמפיק ליה ממלת ממני וכס"ד מעיקרא דמנא ידעי כו' וכן הבין הרא"ם. ותמיהא ממנו דהא לא קיימא במסקנא הכי אלא דגמרא היא וקושיא מנא ידעי ליכא כאן דחשיב יומי וירחי ואיתרמי ליה. והנראה דרש"י ז"ל בחומש שהביא הך דרשא על מלת ממני לאו דמסיק ליה מיניה משום קשיא דמנא ידעי כו' מעיקרא אלא שהוא מפרש הא דקאמר במסקנא אלא גמרא רצה לומר אלא גמרא הוא שמלת ממני לא אמר יהודה אלא הבת קול אמר ממני יצאו כבושים ודוק:

רש"י **לעולם** הבא כי הבועל כותית לא מסיק ליה אברהם אבינו מהגיהנם ולא מינכר ליה. וכתבו התוס' בפ' הזהב והא דאמרו שם כל היורדים לגיהנם עולים חוץ מג' שיורדים ואינם עולים הבא על א"א והמלבין פני חבירו ברבים והמכנה שם לחבירו אע"ג דדש ביה ולא חשיב ליה הבא על הכותית. וי"ל דלא חשיב ליה אלא הני דבשביל עבירה זו לבדה אינם עולים כדתניא אע"פ שיש בידו תורה ומ"ע אבל הבא על הכותית בשביל עבירה זו לבדה אינו נענש אם לא שיש בידו עבירה אחרת שראוי בשבילה לירד לגיהנם אלא שעבירה זו גורמת לו דאין אברהם אבינו מעליהו. וכולהו כשלא עשו תשובה דתשובה מועילה לכל דבר ואיכא למ"ד דבעלי תשובה גדולים מצדיקים עכ"ל:

רש"י **כלומר** כאשר הגיע כו'. אבל בפרק המקנא מפיק זה הדרש מסיפא דקרא ואין איש מאנשי בית אשר בית גדול כביתו של אותו רשע כו' וכתב רבינו ולא ידענא למה הניח רש"י דברי התלמוד דלא מפיק אלא מסיפא דקרא ואין איש כו'. ויש ליישב שדברי רש"י מיוסדים ע"פ התנחומא דדריש שם ואין איש כו' שביקש עצמו ודריש נמי רבי יהודה גופיה הא דיום אידם כו' והיינו מרישא דקרא כמו שפירש"י כאן וק"ל:

רש"י **לפי** שהרגילה אותה ארורה כו'. אמר המלקט ואיכא למידק בזה דהא במד' איתא שהיה יוסף י"ב שנים בבית האסורים דהיינו שהיה נגזר עליו להיות עשרה שנים ולפי שתלה בטחונו בב"ו על שר המשקים ניתוספו לו עוד שתי שנים והנה שרי האופים והמשקים לא היו במשמר כ"א שנה אחת כמו שפירש"י לקמן ויהיו ימים במשמר שנים עשר חודש וא"כ היה יוסף נתפס ט' שנים לפניהם והיו הרבה יכולים להתגולל עליו ולגנותו בט' שנים הללו ומה תועלת היה לו בחטאם לאחר ט' שנים. ובפענח רזא תי' ע"ז שאפשר לומר שחטאו מיד אחר שניתן יוסף בבית הסהר רק שהיו מדיינין עמהם ונדחו מדחי אל דחי לאסרם בבית הסהר ובסוף ט' שנה ניתנו בבית הסהר עכ"ל. ובעיני הוא דוחק לומר שנדחו זמן רב כזה וביותר למי שחטא למלך. והנכון לומר שמדרשים חלוקים הם ומי שאמר זה שהקב"ה הביא סורחנם שיפנו אליהם לא ס"ל שתפיסתו היה י"ב שנה דהא זה אינו מפורש בקרא רק נדרש מעצמו וק"ל:

רש"י **ומדרשו** כו' וזהו שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר בפ' הרואה וכתב רבינו פי' דלפי פשוטו שראה כי לטוב פתר לו להושיבו על כנו הוא דחוק וכי פתרון כל החלומות שוות דאפשר דזה יהיה לטוב וזה לרוע ע"כ פירשו כי לטוב לשון טוב ואמיתי הוא שראה פתרון של זה בחלומו והא דא"ל חלום חלמנו ופותר אין אותו י"ל דלא ידע כל אחד שהוא פתרונו של חלום חבירו עד אשר שמע חלום חבירו ופתר אותו כמו שראה הוא ועיין ברא"ם ז"ל:

פרשת מקץ

רש"י **והנה** נשלם החלום כו'. דקשה לרש"י איפכא הל"ל והנה חלום וייקץ פרעה וע"כ תיקן נשלם החלום ורבינו בח"א בפ' הרואה כתב דאפשר לכוין זה מה שאמר הכתוב והנה חלום ר"ל שהיו בעיניו שני החלומות כחלום אחד להורות כל ענין אחד ונשנה כדי שיתקיים וכמו שאמרו שם כל חלום שנשנה הוא מתקיים וכן חלום של שחרית וז"ש ויהי בבקר כו' שהיה זה חלום של שחרית וראוי להתקיים והטעם דאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו ולזה חלומות שבתחלת הלילה הולכים אחר הרהורי לב שביום והחלום שבמשמר שניה כיוצא בו אינו אמיתי והם החלומות אשר ע"י שד כי במשמר שניה ניתן כח לשדים ולרוחות לפעול בעולם משא"כ בבוקר במשמר האחרון מן הלילה שכבר גמר האדם שינתו והוא מנוח ורגוע ושכלו זך ונקי ובאותו פעם יבואו החלומות האמיתיים אשר ע"י מלאך ולכך נאמר ויקרא פרעה כו' ויספר להם חלומו משמע חלום א' שהיה באמת בעיניו ב' החלומות בפרות ושבלים כחלום א' שנשנה דודאי מתקיים אבל הם לא פתרו אותו כן ועשו ממנו ב' חלומות שא"ל ז' פרות הטובות הם ז' בנות אתה מוליד והרעות ז' אתה קובר וז' השבלים הטובים ז' אפרכיות אתה כובש והרעות ז' אפרכיות מורדות בך ואין אלו מהחלומות הנשנה על ענין א' וע"כ אמר ואין פותר אותם בלשון רבים לפי הבנתם שהם ב' חלומות וז"ש ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי שלא קבל פתרונם שעשו ממנו חלום שלא נשנה ואפשר שאינו מתקיים וע"כ אמר לו יוסף חלום א' הוא דפרות והשבלים מענין א' הם על ז' שני השובע ורעב וחלום שנשנה הוא וק"ל:

רש"י **ובנבוכדנצר** כו'. שתי פעימות כו'. ואיכא למידק למה באמת לא שכח פרעה גם החלום כמו נ"נ ותי' בפ"ר דבכאן כל תכלית הדבר לא היה אלא לשיצא יוסף מבית האסורים ע"י כך ואלו היה כאן שכחת החלום לא היה שר המשקים זוכר ליוסף כי לא ראה זה בחכמתו שיוכל להגיד החלום עצמו וק"ל:

רש"י **ארורים** הם הרשעים כו'. ואין להקשות אם טובתו של אותו רשע לא היה שלימה מה ראה לגלותן כלל כבר תירצו בב"ר דאותו רשע נתכוין לטובת עצמו בשעה שראה לפרעה שהיתה נפשו מבקשת לצאת היה מחשב בדעתו ואומר אם ימות פרעה זה ויעמוד אחר איני יודע אם מעמידני באמונתי אם לאו וק"ל:

רש"י **נתינת** טבעת המלך כו'. אמר המלקט וראוי לעיין בזה דבמגילת אסתר בהסרת טבעת אחשורוש להמן נתן רש"י ז"ל שם הטעם לשבח משום כל גדולה שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך ודוחק לומר דזה בקנה אחד עולה. והנראה לדייק עוד בכתוב דהכא נאמר ויתן אותה על יד יוסף דמשמע פרעה שם הטבעת על אצבע יוסף והטבעת היה נותן על ידו ודבר כזה בודאי לאות שיהיה שני לו לגדולה משא"כ התם כתיב ויסר המלך את טבעתו ויתנה להמן כו' ולא כתיב ששם הטבעת נתון ע"י וע"כ דייק רש"י ז"ל שם במתק לשונו מי שהטבעת בידו כו' ולא נקט מי שהטבעת נתון על ידו ודבר כזה אינו רק לאות שיהא שליט בדבר המלך. וע"כ שם א"א לפרש דהסרת הטבעת הי' לאות להמן שיהא שני לו דהא הכתובים מוכיחים שם לפנינו דנתינת טבעת אליו לא היה ביום שעלה לגדולה ואפשר דלא כל המלכים שוים באות זה ולאחשורוש היה אות אחר למי שעלה לגדולה להיות שני לו ודוק:

רש"י **למה** תראו עצמיכם בפני בני ישמעאל כו'. בפ"ק דתענית וכתב הרא"ם וליכא לאקשויי על שאמר תראו שהוא מבנין הפעיל במקום תתראו שהוא מבנין התפעל. ועל מה שאמר אל תראו מלשון ראיה והוא מלשון רווי ושביעה כנראה מאמרו כאלו אתם שבעים. גם מאמרו ודומה לו גם הוא יורה כדלקמן. שאין מלת תראו פי' של מלת תתראו עד שיקשה עליך זה. רק הוא תוספת על מלת תתראו שפי' תתרוו מפני שבכל מקום שיבוא בנין התפעל על פעולה בלתי אמיתית מפרשים אותה כראה עצמך כך כמו שכב על מטתך והתחל שפירושו הראה עצמך חולה וכן מתעשר ואין כל שפירושו מראה עצמו עשיר אף כאן אל תתרוו אל תראו עצמיכם רווים ושבעים כל צרכיכם מאחר שאין לכם תבואה אלא על שעה ואמר להם אל תראו עצמיכם שבעים כל צרכיכם. ובתנחומא למה תתראו למה תראו עצמיכם שבעים אל תצאו ובידכם פרוסות מפני התרעומות ובפ"ק דתענית פירש"י אל תראו עצמיכם שיש לכם תאוה הרבה פי' שאתם אין לכם אלא מעט. ואמר הג' תראו עצמיכם שבעים במקום למה תראו עצמיכם שבעים מפני שאין פי' למה פה שאלה הסיבה כמלת למה בכל מקום רק אזהרה שלא יעשו כן כאלו אמר לאיזה סבה אתם מראים עצמיכם שבעים והלא אין כאן שום סיבה שמתחייב ממנה שלא יראו עצמיכם שבעים ומפני שמתחייב מן המלה הזה הוא אזהרה לקח המתחייב מזה ואמר אל תראו עצמיכם שבעים. ולפי זה נ"ל מה שמסיק רש"י ודומה לו ומרוה גם הוא יורה הוא שב למה שאמר למעלה אל תראו עצמיכם שבעים לפי הדרש מה שדרשו רז"ל. ומה שהפסיק בינו ובין אל תראו עצמיכם שבעים בפי' האחרים הוא מפני שרצה להודיע תחלה ההפרש שבין פירושו לפי' מפי' אחרים במלת תתראו ואחר זה חזר לחזק פירושו שהוא מלשון שביעה ואמר ודומה לו כו'. ופי' מרוה גם הוא יורה פ"ק דפסחים שאמרו כל המלמד תורה בעה"ז זוכה ומלמדה לעה"ב שנאמר ומרוה גם הוא יורה ופירש"י מי שמשביע תלמודו בדבר הלכה גם הוא יורה לעה"ב ואע"פ שמלת תתראו שרשה ראה ומלת מרוה שרשה רוה אין חשש מזה כי האל"ף והוי"ו הם מתחלפים במקומות רבים ולכן יהיה פי' תתראו כמו תתרוו וזהו תוכן דברי הרא"ם ז"ל. ורבינו טען ואמר וזה הוא דוחק גדול בפירש"י לומר שמביא ודומה לו כו' אלפני פניו אלשון ראשון ולא אלפניו לשון שני מפי אחרים שהוא מלשון כחישה. ועוד מה צריך לראיה שהוא מלשון שביעה שמקרא מלא ממנו ובתורה כתיב למען ספות הרוה כו' ואם הוא זר באל"ף יותר זר בלשון שני מל' כחישה אבל הנכון לדרש רז"ל מה שהביא רש"י כאן שתתראו מלשון ראיה וכמ"ש אל תתראו עצמיכם כו' שהוא המתחייב בזה מאמר מתפעל למה תתראו בפני עשו כו'. וכן איתא בהדיא בתנחומא שפי' תתראו מלשון ראיה אמר יעקב לבניו אתם גבורים אתם נאים אל תכנסו בשער אחד כו' שלא ישלוט בכם עין הרע ע"ש. גם מה שהביא נמי התנחומא שאמרו למה תתראו אל תוציאו בידכם פרוסות להם לא מצאנוהו שם. אבל הוא בב"ר ואין זו מכרעת כלל לפירושו מלשון שביעה אלא שפירושו מלשון ראיה שאל תראו פרוסות להם בידכם ובזאת ניחא פירש"י כאן שכתב ודומה לו כו' אלשון אחרון אלפניו קאי שכתב מפי אחרים שהוא מלשון כחישה ודומה לו כו' שהוא ג"כ באל"ף ופי' המקרא דמבלי נפש ברכה תדושן ר"ל נפש ברכה שהוא ותרן בממונו תדשן נפשו גם מרוה ומשביע הוא היורה שהוא השני. והא דנקט בני עשו וישמעאל שלא היו אז בארץ כנען ולא אמר בפני כנען עצמן. תי' הרמב"ן ואלו היו באים בני עשו וישמעאל דרך ארץ כנען כו' ע"ש והרא"ם דחה דבריו וז"ל הוא תמוה מאד כי ארץ אדום וארץ מצרים שתיהן בדרומה של ארץ כנען הם כמבואר מגבולי הארץ והבאים מארץ אדום לארץ מצרים אין לו לעבור בארץ כנען כו' והנכון שכל אנשי ארץ כנען היה להם תבואה כמותם כו' עכ"ל וגם זה אינו מוכרח גם אם היה להם תבואה מי נימא שהיה לכל בני כנען. ועוד דהכתי תקשה למה לא אמרו נמי עמון ומואב שהיו גם כן שכיני ארץ כנען. אבל נראה כי הקנאה שנאמרה הכא לא שייכי רק באחים קרובים ומטעם שיהיה האדם עם אחיו בצרה וכן מוכח בסוגין דתענית דנקט זה שם ודבר זה אין לחוש רק בצרות אחים וקרובים ולהכי נקט בני עשו וישמעאל שהיו מזרע אברהם נחשבים אז כאחים וקרובים לבני יעקב אבל שאר אומות לא שייך ביה קנאה זו להיות בצרה עמהם וכן מטין דברי הר"ן שכתב בסוגין בענין איסור תשמיש דיוסף שלא ידע וכו' (כמ"ש במקום אחר) א"כ מוכח מדבריו שלא היה להם לחוש לאסור את עצמם בתשמיש מכוח דשאר אומות היו שרוין בצער ואפי' משום בני עשו דלא שייך בתשמיש קנאה אלא באכילה שהוא בנגלה כמ"ש למה תתראו אל תוציאו פרוסות כו' וכתב הרמב"ן לדרש רז"ל אל תראו עצמיכם שבעים כו' דמשמע שהיה להם עדיין תבואה הא דכתיב ונחיה כו' היינו שלא ימותו כאשר יתום הלחם עכ"ל זהו תוכן דברי רבינו ז"ל:

רש"י **ולא** אמר לכו כו' וכתב הרא"ם לא שמעתי פירושו כי כל הולך מארץ כנען לארץ מצרים יקרא יורד ומארץ מצרים לארץ כנען יקרא עולה מפני שא"י גבוה מכל הארצות ועוד גבי וירדו אחי יוסף דכתיב בתריה דלא כתיב וילכו מאי איכא למימר. ובעל מתנות כהונה תיקן לזה וכתב דדייק מדנקט ל' ירידה והיה לו לומר לכו ופי' חכם תן ודיקדק בלשונו וכמ"ש להלן אלכה ואראנו בטרם אמות עכ"ל:

רש"י **אתין** וגמין כו'. וגם דם הזקן. אמר המלקט ראיתי בס"ח שכתב בשם נת"י והא דלא דרש דמו וגם דם זרעיותיו כמו שדרשו גבי הבל י"ל דהכא לא היה בעיניהם בחזקת מת שהרי ירדו כדי לבקשו מסתברא לדרוש על דם הזקן עכ"ל. וזה דוחק שהרי ירדו לשבור אוכל ואגב רצו לבקשו וכי משום זה נאמר דלא היה בעיניהם בחזקת מת. והנראה דדם זרעיותיו נדרש מוגם דהי"ל לומר גם מאי וגם אלא גם בא לדרוש על דם זרעיותיו ונוסף הוי"ו של וגם בא להורות על דם זקן וכיוצא בזה ראיתי בב"ר פ' לך לך גבי וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ודייק היה לו לומר גם מאי וגם אלא גם שהוא מצרים. וגם לרבות ד' גליות ע"ש ורש"י אינו מוכרח להביא זה הדרש של דם זרעיותיו כאן כיון שכבר דרשו רז"ל זה גבי הבל מדמי אחיך ממילא הוא נדרש כאן ממלת גם ולא היה צריך לפרש כאן רק הוי"ו של וגם מה בא להורות לכך פי' שהוי"ו בא להורות על דם הזקן כן נראה לי וק"ל:

רש"י **הוא** לוי כו'. ובפ"ק דתענית כתב רבינו הטעם מה שמצא לוי כספו יותר משאר אחיו מפני שגם לוי היה עיקר במכירתו ע"כ צוה להניח לו את כספו למעלה בפי אמתחתו ובנקל ימצא לו לנערו משא"כ בשאר האחים שלא מצאו כספם עד בואם לביתם לפי שהיה מונח למטה בשק מפני שלא חטאו כ"כ במכירתו וק"ל:

רש"י **בכר** שהיה בכור לאמו. והא דלא קרא לראשון בכר ע"ש המאורע דסייגי אומר דלא ע"ש מאורעת אחיו הוא נקרא כך רק מפני שהיה בכור בעצמו וק"ל:

רש"י **ומיום** שמכרוהו לא שתו יין. והקשה רבינו ואמר כיון שלא שתו כל אותם השנים בשביל יוסף איך שתו עכשיו שהרי עדיין לא ידעו שיוסף חי כי לא הכירוהו עדיין ואיך שתו אצלו וי"ל דמפני אימת המלכות שתו ומהאי טעמא נמי לפי דעתם שתו סתם יינם אע"פ שלעתיד יהיה אסור מדרבנן וק"ל:

הלא זה אשר ישתה אדני כו'. בפ"ק דסנהדרין כתב רבינו בענין הויכוח יוסף עם אחיו וז"ל בלותו של יוסף אמר להם הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש שהוא מבואר כדאמרינן פ' ד"מ כל האמור בפ' מכשף בן נח מוזהר עליה וז"ש דאדוני שהוא מלך והוא מותר בניחוש שהוא מנחש בו כנגד המנחשים הבוטחים בו להנצל מידי אדוני אבל אתם הרעותם כו' ויש ברעה הזאת משמעות הגניבה שגנבתם הגביע הזה לעשות בו ניחוש ובן נח כמותכם שאינו מלך מוזהר עליה ואזהרתן הוא מיתתן וע"כ אמרו אשר ימצא מעבדיך ומת כדין מנחש וגם אנחנו כו' כדין חברי גנבים ואמר לכם כדבריכם שמנחש חייב מיתה ואשר ימצא אתו יהיה לי היינו לעצמי עבד כדין גנב שאני שומר לביתו ואני חייב לשלם לאדוני הגביע וכדאמרינן בפ' המפקיד דשומר קונה הכפל כשימצא הגניבה ואף שאפשר לשלם גניבה אחרת הנה זה הגביע שהוא גדול הערך שהוא מנחש בו נגד המנחשים א"א לשלם לו הכפל ויהיה לי עבד ואתם שנתרצו להיות עבדים לאדוני לא ידעתי על מה ואתם תעשו עצמיכם נקיים כענין שנאמר והייתם נקיים כו'. ולזה כשבאו אל יוסף אמר להם כי נחש ינחש איש כמוני שהותר לי בו לנחש שאני מלך יושב על כסא משפט ומה זה אשר אתם עשיתם לגנוב ולנחש ויאמר יהודה צא בתחלה וגם עתה נתרצו להיות גם הם לו לעבדים כפי מה שאמרו במדרשות שכבר הרגישו קצת והיו מסתפקים בו שהוא יוסף והבינו כי כל עלילות דברים עליהם הוא כדי למשול עליהם לקיים חלומותיו ולכך נתרצו בזה לראות באם נתרצה גם יוסף וע"כ אמרו הננו עבדים לאדוני גם אשר נמצא הגביע בידו יהיה לך עבד ולא לעבד אשר על ביתך אבל יוסף הבין הדבר ואמר חלילה לי כו' הנה בזאת אמלא שאלתך אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד דשומר שעדיין לא שילם לא מקניא ליה כפילא כדאמרי' פ' המפקיד אבל אתם עלו לשלום אל אביכם:

פרשת ויגש

ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני. הילך מסקנת דברי רבינו מפרש' הקודם בענין זה לפי שעד כאן דיבר עמו ע"י מליץ כמ"ש כי המליץ בינותם וע"כ אמר יהודה עתה שבאת בדין עמנו ידבר נא עבדך דבר כו' שלא תשמע עוד מפי המליץ ומתורגמן כי המתורגמן לעולם א"א לדבר ולהמליץ כל דבר הצריך שאמר לו הבעל דין ומה שדקדק לומר ידבר כו' דבר כו' כדאמרינן בפ' מרובה דבר ולא חצי דבר שע"י מתורגמן לא תשמע רק חצי דבר ידבר נא עבדך דבר שלם באזני אדוני ואל תאמר שצריך אתה למתורגמן לפי שלא תבין לשונו כי כמוך כפרעה כמו שלא נתמנה פרעה למלך רק אחר שידע שבעים לשון כמו שכתוב בנימוסי מצרים כן אתה לא מנו לך מושל עליהם רק אחר שידעת ע' לשון כדי שלא תשמע בדין מפי המתורגמן וק"ל:

רש"י **בתך** היינו מבקשים כו'. הא דנקט גבי יוסף בתך וגבי אחיו אחותינו. כתב ביפה תואר דמאת

דיבר

דיבר בגמגום כי ידוע לכל שאין לו אחות כי עבד ירד למצרים ומלך ומאין לו אחות ולכך אמרו בתך שאפשר שהסי' לו ולא אמרו אחינו משום דלא שוו בהם כולהו כי לא היתה בת אלא לאשר אבל באחות כולם שוים וק"ל:

רש"י **מאותה** האם כו'. אמר המלקט והא דדיקדק רש"י ז"ל בלשונו המתוק לומר מאותה האם יש לכוין זה עם מה שפירש"י לעיל בפ' וישב הבוא נבוא וכו', אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו. והנה בודאי גם בנימין נתגדל אצלה ע"כ דייק לומר מאותה האם כו' לפי שגם בלהה נקראת לו אם שגדלתהו כאמו וק"ל:

רש"י **השוה** את כולם כו'. כן דרשו רז"ל במגילה נקראת והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין אמר רבי בנימין בר יפת אמר ר"א אמר להם כשם שאין בלבי כלום על בנימין אחי כו'. וכתב רבינו דבכלל עיניכם רואות גם בנימין בכלל אבל רמז להם כשם שאין כו' והמקרא מהופך למעלה שהבטיחם לכלכלם ברעב ובזאת עיניכם רואות שאני מצוה אתכם כאחי בנימין ראו שבודאי אין לי עליו על המכירה כך אין לי לב עליכם רק לבי כפי המדבר אליכם להיטיב לכם. והדרש זה יתאן מלפרש כפירש"י בחומש עיניכם הרואות שאני אחיכם במילה ופי המדבר אליכם לשון הקודש דא"כ למה לא כלל את בנימין עמהם גם כי המילה ולה"ק אינו ראי' שהרבה אומות שהם נימולים ומדברים בלשון הקודש שהוא לשון עברי עכ"ל. אמר המלקט והיכא למידק לדברי רבינו שכתב דהדרש זה יתאן מלפרש כפירוש רש"י לעיל בסמוך עיניכם הרואות שאני אחיכם במילה כו' והא רש"י הביא גם הדרש זה תוך כדי דיבור הקודם שפירש עיניכם הרואות שאני אחיכם במילה כו' והיאך הביא לדרש שסותר פירושו הקודם דלמה לא כלל את בנימין עמהם. ואם נאמר שדרכו של רש"י ז"ל לפרש הכתובים בקצת מקומות ע"פ הפשט והדר ע"פ הדרש א"כ הכי הוה ליה למינקט ועיני אחי בנימין ומדרשו השוה את כולם יחד כו' דהא הדרש יתאן הפשט. ומה שמפיק רבינו בדבריו גם כי המילה ולשון הקודש אינו ראיה כו'. כבר האריך הרא"ם בזה וכתב דחיבור המילה והלשון יחד היה ראי' גדולה בלי ספק והילך לשונו ומה שהוצרך להוסיף בהבטחת רדה אלי וכלכלתי אותך כו' ראיית כי פי המדבר אליכם ולא הספיק ראיית המילה שהראה להם שהוא מהול. מפני שאין ראיית המילה לבדה ראי' גמורה כי אע"פ שהמילה מיוחדת לאומה הישראלית הבא מזרעו של יעקב ולא לישמעאל ואם הוא מזרע אברהם שנצטווה בו ולא לעשו ואם הוא מזרע יצחק כמו שאמרו בסנהדרין אתה וזרעך אחריך יצא זרע ישמעאל שנאמר כי ביצחק כו' ויצא עשו כמאמר יצחק ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך כו' מכלל שהוא לבדו זרעו של אברהם כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפ' עשירי מהלכות מלכים. וכ"ש שאינה לשאר אומות מ"מ יש לחוש שמא הוא מבני קטורה שחייבין במילה מפני שלא נתמעטו מקרא דכי ביצחק ט' אלא זרעו של ישמעאל שכבר בא לעולם אבל לא זרעם של בני קטורה שעדיין לא באו לעולם. ואע"פ שראיית הלשון ג"כ אינה ראייה גמורה מפני שהלשון הזה בני ארץ כנען היא ומסתמא רבים במצרים היו יודעין אותו כי ארץ כנען ומצרים קרובות הן מאוד וכ"ש המושל בדרך המושלים והמלכים לדעת הלשונות מ"מ בהתחבר ראיית המילה עם ראיית הלשון היא ראיה גדולה בלי ספק שבני קטורה שהם הנמולים הם רחוקים ממצרים מאוד שהרי מקום דירתם היה קדמה אל ארץ קדם שהוא מזרחה של ארץ כנען וארץ כנען הוא מזרחה של ארץ מצרים ונמצא שמקומם רחוק מאוד מארץ מצרים ולא ימצא מהם בארץ מצרים רק מעט מן המעט ואפי' אותו מעט מן המעט לא יהיה יודע הלשון מפני שלה"ק לשון של בני ארץ כנען הוא ורחוק הוא מאוד במאוד שיבוא במצרים ממקום בני קטורה שהוא רחוק מאוד ממצרים. וגם שיקרה שיהיה יודע לשון של בני ארץ כנען שאינם מבני עמו לכן חיבור המילה והלשון יחד היה ראיה גדולה בלי ספק עכ"ל. אך מה שהקשה הרא"ם איך הורשה ליוסף לדבר עם אחיו בלה"ק הא אמרינן בפ' א"נ דיוסף היה מושבע מפרעה שלא יגלה הדבר מה שלא היה פרעה יכול לדבר עמו בלשון הקודש וע"י בנקל יכול להתפרסם הדבר כתב רבינו ואמר דמסוגיא זו משמע דלשון הקודש אינו בכלל ע' לשונות וכ"נ דע' אומות בעולם בזולת ישראל כדמוכח מע' פרי החג והא דאשבעי' פרעה דלא מגלי' לי' לאו משום נימוסיהן שידע המלך כל ע' לשונות דודאי לשון הקודש אינו בכלל ע' לשונות אלא משום דגנאי הי' לפרעה שיוסף ידע בלשון א' הוא לשון הקודש יותר על ע' לשון והוא לא ידע להשיב לו והשתא אין מקום לקושית הרא"ם דפרעה לא אשבעי' אלא משום גנאי דלא ישתעי עמו כיון שלא יכול להשיב לו וק"ל:

רש"י **על** שני מקדשות ובנימין בכה על צואריו על משכן שילה כו'. וכתב הרא"ם בב"ר אמרו על צוארי בנימין וכי שני צוארים היו לו אלא אמר ר"א בן פדת יוסף ראה ברוח הקודש ששני מקדשות כו' ובנימין בכה על צואריו כתיב ראה בנימין שמשכן שילה כו' פי' שינוי דקרא קדרשי דלגבי בנימין דכתיב צוארי בלשון רבים וה"ל למכתב צואר בלשון יחיד כיון שאינו כינוי שמנהגו לבוא בלשון רבים כמו אליו ועליו ועדיו אמרו ש"מ לדרשא הוא דאתי. וגבי יוסף דכתיב על צוארו בלשון יחיד וה"ל למיכתב צואריו בלשון רבים כיון שהוא כינוי שדרכו בכך אמרו ש"מ לדרשא הוא דאתי וליכא למימר כיון דבכינוי אתי בלשון רבים בבלתי כינוי נמי אתי בלשון רבים וליכא שינויא אלא גבי יוסף דכתב בי' צוארו ולא צואריו משום דאורחא דקרא ליכתוב הכינוי בלשון רבים והבלתי כינוי בלשון יחיד שהרי גבי בעליו אין עמו נכתב בלשון רבים וגבי בעל השור נקי אם בעל אשה הוא נכתב בלשון יחיד וכן מאליו אל ומעליו על ומעדיו עד והשתא אתי שפיר מה שלא דרשו גבי יעקב דכתיב בי' ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד בלשון רבים משום דההם הם בכינוי ודרך הכינויים לבוא בלשון רבים ואל יקשה עליך מדבר האיש אדוני הארץ שאינו בכינוי ובא בלשון רבים כמו אדוניו כי אפשר שכיוונו בזה שהוא במקום כל אדוני הארץ כי לא ירים מכל האדונים את ידו ואת רגלו זולתו עכ"ל. ובפ"ק דמגילה טען רבינו ואמר דהא בכל הס"ת ובתוספות כתיב הכי בכה על צואריו בלשון רבים וכן הביא רש"י הכתוב זה שם בסוגי' דשמעתין. ועוד קשה לפירושו דהא מלינו בכינוי צוארו לשון יחיד גבי עשו ויבך על צוארו. וע"כ הנראה דודאי צוארי בי' לא משמע אלא לשון רבים צוארו בוי"ו לא משמע רק לשון יחיד אבל צואריו דכתיב י' וי"ו משמע לשון רבים ומשמע לשון יחיד כמו בעליו והכא בהאי קרא ברישא דקרא לגבי בנימין כתיב צוארי דלא משמע רק לשון רבים. ובסיפא דקרא לגבי יוסף שינה לכתוב צואריו דמשמע נמי לשון יחיד דרשו מיני' דרמז לגבי בנימין על ב' מקדשים ולגבי יוסף על א' דב"ה נקרא צואר כמו כמגדל דוד צוארך וצוארך כמגדל השן כמו שהצואר בגובה של אדם והוא כן המקדש בגובה א"י והודן של ישראל וק"ל:

חמש חליפות שמלות. בפ"ק דמגילה אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק (ופירש"י יוסף שנמכר לעבד ע"י קנאת אחיו שהלבישו אביו כתונת פסים) יכשל בו להלביש את בנימין אחיו כי היכי דמקנו בי' אחוהי. אלא רמז דעתיד לצאת ממנו בן שיצא מלפני המלך בה' לבושי מלכות ומנו מרדכי. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דהא לא דמי' דודאי גבי יעקב כיון דכולם בניו היו אם נתן לא' מבניו יותר יתקנאו בו אחיו משא"כ הכא כיון דבנימין היה גם אחיו מן האם ולא כן שאר אחיו למה יתקנאו בו כשהוא נותן לו יותר. וי"ל כיון דיוסף בא עתה להוציא השנאה במכירתו כמו שאמר להם כשם שאין בלבי שנאה על בנימין כו' לא היה לו להרבות במתן לבנימין כ"כ ה' חליפות שמלות דשמא לא יתלו ריבוי המתנה במה שהוא אחיו מן האם אבל יתקנאו בבנימין ויאמרו כי יוסף אוהב אותו יותר בשביל שלא היה במכירתו. וא"ת אכתי תקשה דאיכא קנאה במה שנתן לבנימין ג' מאות כסף ולא נתן כן לשאר אחיו ולא נזכר שרמז בו בזה וי"ל כמו שכתבתי לעיל במה שנתן לבנימין יותר כיון דהוא אחיו גם מן האם אין כאן קנאה אלא בבגדים שהם מתנות גלויים בעולם ששבו שהוא מראה להם שנאה על מכירתו ובבגדיו שהוא דוגמא המכירה כתונת הפסים וק"ל:

רש"י **אל** תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך ד"א אל תפסיעו כו'. וכתב הרא"ם אבל בב"ר שלפנינו כתב אל תרגזו בדרך אל תפסיעו כו' ואל תעמידו עצמיכם מדברי תורה והכנסו חמה לעיר. ולפ"ז נ"ל שפי' אל תרגזו בדרך אל תתנהגו עם הדרך הזאת שאתם הולכים אל אביכם מנהג הרתיחה ורוגז שהוא פועל נוסף מן הראוי כשתפסיעו פסיעה גסה שהוא המהלך הנוסף מן הראוי עד שיקרה לכם מזה סכנה מן הליסטים ומן החיות רעות מצד שתצטרכו להשכים ולהעריב קודם זריחת השמש ואחרי שקיעתה וגם יתחייב לכם מרוב המהלך שתעמידו עצמיכם מד"ת אלא הכנסו חמה לעיר כמו שאמרו פ"ק דפסחים לעולם יכנס כו' אבל לגירסת הרב צריך לומר שפי' אל תרגזו הוא כמסופק שאם הרוגז שב עליהם שלא יעשו רוגז בהליכתם שהוא פועל נוסף שהיא הפסיעה גסה המשכימים ומעריבים בהליכתם תהי' ההתראה בהם שיכנסו חמה לעיר כדי שלא יסתכנו מן הליסטים כו'. ואם הרוגז שב על הדרך ופירושו אל תרגז עליכם הדרך שהדרך תגבר על הליכתם תהיה ההתראה בהם שלא יתעסקו בדבר הלכה בהליכתם כדי שלא תגבר הדרך על הליכתם פי' שלא יתאחרו בהליכתם יותר מן הראוי ותבי' מלת תרגזו לפי הפירוש הראשון יוצאת כאלו אמר אל תרגזו הליכתם בדרך ולפי פי' השני פועל עומד כאלו אמר אל תרגזו עליכם הדרך כשתגבר מרחק הדרך על הליכתם עכ"ל. ומסוגי' דשמעתין פ"ק דתענית שאמרו שם אל תרגזו כו' אמר ר"א אמר להם יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה כו' טען עליו רבינו ואמר רש"י בת"מ הביא דרש רז"ל דשמעתין אל תרגזו אל תתעסקו כו' ד"א אל תפסיעו כו' ומדבריו נראה שנעלם מעיניו סוגיא דשמעתין דדברי רש"י בחומש מיוסדים ע"פ סוגיא דשמעתין והב"ר חולק ופי' אל תרגזו בהיפך דהיינו אל תפסיקו מדבר הלכה וכמ"ש התו' בסוגין שיש מדרש חולק על תלמוד שלנו. ונראה לפי דרש דשמעתין פירש הכתוב אל תרגזו כדמסיק בסוגיא לעיוני כי עיון התורה מביא החכמים לידי רוגז כמ"ש אורייתא דקמרתחא בי' ולזה אמר להם אל תרגזו ותעיינו בדבר שנצטוויתם בדרך דהיינו דברי תורה שהולכי דרכים פטורים מן המצות אבל חייבים בד"ת כמ"ש ודברת בם כו' ובלכתך בדרך כו' היינו לפי המסקנא דשמעתין והרא"ם פי' הכתוב בענין אחר לפי הדרש כי נעלם ממנו סוגי' דשמעתין:

רש"י **סרח** בת אשר ויוכבד כו' הרמב"ן ז"ל טען ואמר ומה ירבה בבנותיו אבל דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים ובני דן חושים ובני פלוא אליאב וכן בנותיו דינה ובנות בניו סרח אבל יוכבד לא יזכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש ששים ושש אבל ירמוז אליה כדעת רבותינו עכ"ל והרא"ם ז"ל כתב על טענהו ולא זכר הרמב"ן מה שפירש"י ויקומו כל בניו ובנותיו לנחמו ר"י אמר תאומות נולדו עם השבטים ור"נ אמר כנעניות הי' וכו' עכ"ל ורבינו טען ואמר על השגת הרא"ם שאין כל זה מספיק להרץ קושיית הרמב"ן דהא גבי בני לאה כתיב כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש וגם לא היו בכלל נפש ל"ג מבנות לאה רק דינה וכתיב בנותיו בלשון רבים. ומהרא"י בביאורו ביטל דעת הרמב"ן דבנותיו היינו דינה וסרח בת אשר דבני בנים הרי הם כבנים כו' עכ"ל. ולפי זה נמי ניחא הא דכתיב גבי בני לאה בניו ובנותיו ל"ג היינו דינה ויוכבד כו' שהם בנותיו מטעם דבני בנים כו'. ומה שהקשה מהר"י על דברי מהרא"י דא"כ גבי ויקומו כל בניו ובנותיו למה לא פירשו ג"כ בהם דינה וסרח וכו' עכ"ל. לאו קושיא היא דהתם כיון דאיכא לפרש בנותיו ממש כר"י נית' לי' לפרש כפשוטו. משא"כ הכא דא"א לפרש בנותיו ממש כר"י דכיון דלא נמנו כאן ע"כ מתו כבר כמ"ש לקמן בסמוך. ועוד דכל בניו ובנותיו ל"ג אי אפשר לפרש כן דהא לא חשיב לי' רק דינה כמ"ש לעיל משום הכי הוצרכנו לפרש הכי כדברי מהרא"י ודוק:

רש"י **תלד** הזכרים בלאה. עיין מה שכתבתי לעיל בפ' וישב ולקמן בפ' תזריע ותמצא נחת:

רש"י **ולדברי** האומר תאומות נולדו עם השבטים כו'. גם בכאן טען הרמב"ן ז"ל ואמר ואין צורך לזה שהרי אמר ר"י לאחיותיהם נשאו השבטים כו' אלא התאומות הם נשי בני יעקב והכתוב אומר עליהם מלבד נשי בני יעקב כו' ועוד האריך בטענות ע"ש וכיוצא בזה טען הרא"ם ז"ל ואמר לא שמעתי פירושו דכיון דכתיב מלבד נשי בני יעקב הרי הוא כאלו אמר כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו ששים ושש ועם נשי בני יעקב שבעים ושמנה. גם לא שמעתי טעם נכון מלבד נשי בני יעקב אליבא דר"נ דאמר כנעניות היו דמהיכי תיתי לרבוייהו דאיצטריך קרא למעוטינהו דהא כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו כתיב והכנעניות אינן מיוצאי ירכו. ועוד אם מתו לפני ירידתן למצרים למה הוצרך הכתוב לומר מלבד נשי בני יעקב והלא כל הנפש הבאה כתיב והמתים אינם מהבאים עכ"ל. ובפ' י"ג כתב רבינו אדבריהם דהמקראות [illegible] מוכיחין כפירש"י הא דכתיב מלבד נשי כו' לאו אותם תאומות הוו אלא נשים אחרות שהיו להם מבנות הארץ אבל התאומות כבר מתו מדכתיב בפ' עקב בשבעים נפש ירדו אבותיך כו' ואלו היו התאומות קיימו' הוו טפי מע' נפש דהתם לא כתיב מלבד כו' והכי מתפר' קרא לפירש"י כל הנפש הבאה כו' והוו כולן יוצאי ירכו מלבד נשי כו' שלא היו יוצאי ירכו היו ס"ו וע"כ הכי מתפרש קרא לר"ן דכלותיו אינן יוצאי ירכו וה"ק קרא מלבד נשי בני יעקב שלא היו יוצאי ירכו ולא היו בכלל ס"ו הבאים. ועוד ראיה גמורה יש לפירש"י ממ"ש שדינה היתה אשת שמעון שנבעלה לכנעני וא"כ היא בכלל נשי בני יעקב ולמה פרט בה הכתוב יותר משאר בנותיו התאומות דהא בכלל נשי בני יעקב היא אלא ע"כ נשי בני יעקב לאו בבנותיו קמיירי. גם מה שכתב הרמב"ן דר"י מזה הכתוב אומר כן כי מה טעם לאמר מלבד נשי בני יעקב הכנעניות אחרי שאמר יוצאי ירכו רק בעבור היות נשי בני יעקב גם הם מיוצאי ירכו יאמר כן אבל לא פרסם אותם בכאן כאשר לא הזכירן בענין לידתן עם השבטים כו' ע"ש אין זו הראי' מכרעת אלא מדכתיב ויקומו בניו ובנותיו כו' משמע לי' בנותיו ממש ותאומות נולדו לו כיון דלא נזכר לידתן כמו שנזכר לידת דינה ומדלא הוזכר ג"כ למי נשאו קאמר ר"י דנשאו לאחיהן כו'. גם דברי הרמב"ן בפ' וישב מסין כפירש"י דוק עליהם. אמר המלקט ומה שפירש"י מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היה לו כו' כתב בעל שפתי חכמים צריך לומר דטעות נפל בדפוס בספרי רש"י דהא נפשות עשו לא היו אלא חמשה כדכתיב לעיל בפ' וישלח כו' עכ"ל. ואני אומר שאין לשבש הספרים בשביל זה דהא רש"י כתב שמצא כן בויקרא רבה ואפשר דהמדרשים עולים בקנה א' דהא בב"ר פ' זו יש מרז"ל האומרים שיעקב השלים למנין שבעים ומי שאמר זה אמר דעשו השלים למנין ששה נפשות וק"ל:

רש"י **אבל** יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע. ומדרש זה כתב רבינו לכוין המאמר דפ"ק דיומא דגרסינן שם תניא ר"א בן תסמא אומר הקורא את שמע ומרמז בעיניו ומקרץ בשפתותיו ומראה באצבעו עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב כו' ר"ל ולא אותי קראת יעקב כו' שלא רמז בעיניו כו' ולא הפסיק בק"ש וק"ל:

רש"י **מן** הפחותים שבהם לגבורה כו'. כדאיתא בבבא קמא בפ' החובל. וכתב רבינו דדרשו זה מדלא כתיב ומאחיו לקח ה' דרשו דמקצה אחיו משמע הפחותים והמוקצים לגבורה שבהן כמ"ש ג"כ ותאכל בקצה העם מן המוקצים שבהם ומאמר יוסף מוכיח על זה שיתראו בפני פרעה לחלשים שאינ' ראוי' רק למקנה כמ"ש והאנשים רועי צאן כו' ואמרתם אנשי מקנה כו'. ולז"א שהן היו אותן שנכפלו בשמות שהן צריכין חיזוק בברכתן. ועוד י"ל דלכך נכפל שם שמותן שהי' ראוי לקרותן כאן בשמם ולא נקראו כאן בשמם ונכפל שם שמם ומה שלא זכרן בשמות להורות על חלושתן כאלו אינם וכן הוא בב"ר:

מה מעשיכם כו'. בפ' זה בורר אמרו כשמאיימין על העדים אמרינן להו נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר ופי' רש"י בשביל מתהלל בשקר דהיינו עידי שקר הגשמים נעצרים. אמר רבא יכלי למימר שב שני הוה כפנא ואבבא דאומנא לא חליף כו'. וכתב רבינו אפשר דאמרי אינשי משל הדיוט זה מרעב של מצרים שאמר פרעה לאחי יוסף מה מעשיכם אם אתם בעלי אומנות מאי איכפת לכם ברעב שאתם כולכם הנה הכפנא אבבא דאומנא לא נחית ואמרי לי' אנשי מקנה כו' וק"ל:

פרשת ויחי

רש"י **סופה** להיות עפרה כו'. וכתב הרא"ם מהכא משמע שכל הג' טעמים אינן טעם לאל נא תקברני במצרים אבל בב"ר אמרו אל נא תקברני למה שסוף ארץ מצרים ללקות בכנים ויהיו מרחשות כו' ד"א שלא יעשו ממני אלילים שהם שנפרעין מן העובד כו' ולמה כל האבות מחבבין קבורת הארץ אמר ר"א איכא דברים בגו אמר ר' יהושע בן לוי מהו דברים בגו אתהלך לפני ה' כו' בארצות שהם המתים חיים שלא יצטער בצער גלגול מחילות שכל הצדיקים הקבורים בח"ל עושה להם הקב"ה מחילות בארץ ועושה אותם כמערות הללו והם מתגלגלין ובאים לא"י ושם הקב"ה נותן להם רוח חיים והם עומדין. משמע ששני טעמים של אלילים ושל כנים הם טעם לאל נא תקברני כו' והטעם של גלגול מחילות הוא טעם לושכבתי ממצרים כו'. שאם מפני שני הטעמים היה די לומר אל נא כו' למה הוצרך לבקש שיוליכוהו לא"י אלא ודאי איכא דברים בגו וזהו הנכון. אבל לפירש"י קשה דאי משום צער גלגול מחילות אל נא תקברני בח"ל מיבעי ליה לכלול מצרים ושאר ארצות שהרי באותו מקום שיקברוהו אפילו חוץ ממצרים יש בו צער גילגול מחילות אלא ע"כ דטעם גלגול מחילות לא קאי אלא על וקברתני בקבורתם. אלא טעם כל זה

עדיין אינו מתורץ דאי משום גלגול מחילות די בעצמותיו כמו ביוסף ולמה צוה שיעלוהו מיד לא״י ומה שהכריחום לומר כל הטעמים הללו ולא הספיק להם באחד הוא מפני שמטעם ע״ג לבדו או מטעם הכנים לבדו די באל נא תקברני כו׳ ולמה הוצרך לומר ונשאתני כו׳ ומטעם גלגול מחילות לבדו די בעצמותיו כיוסף אבל מטעם הע״ג וגלגול מחילות לבדם או מטעם הכנים וגלגול מחילות די אלא דכולהו איתנהו עכ״ל. ובשלהי דכתובות ממה שאמרו שם ונשאתני ממצרים כו׳ אמר קרנא דברים בגו יודע היה יעקב שצדיק גמור היה כו׳ שלא קבל עליו צער גלגול מחילות. טען רבינו ואמר ורש״י בחומש הביא כל הג׳ טעמים כמו שהם בב״ר והאריך הרא״ם דכולהו איתנהו. ואין כאן להאריך דלפי תלמודינו נראה אחר שבאנו לטעם דגלגול מחילות שוב אין אנו צריכין לטעמים האחרים דאל״כ לא ליפתמיט תלמודא מלהזכיר גם טעמים האחרים. ומה שכתב הרא״ם דלטעם גילגול מחילות לחוד לא לכתוב אגת״ב אלא אנ״ת בח״ל כדי לכלול גם שאר ארצות עמהן. אין זה קושיא כיון דבמצרים היה יעקב אז נקט שפיר במצרים וכיון דכתיב וקברתני בקברתם דהיינו א״י הרי כלל גם שאר ארצות עם מצרים מלקברו. גם מה שכתב דמטעם גלגול מחילות לבדו די בעצמותיו כיוסף לאו קושיא היא דהא ודאי יוסף ג״כ היה מצוה שישאוהו לא״י מיד אלא שלא היה סיפק ביד בניו לעשות כמו כן שהוא עושה לאביו שהי׳ שליט במצרים כמו שפירש״י בפ׳ בשלח ובספר הזוהר נתן טעם בדרך סוד על שיעקב זכה ליקבר גופו בא״י ויוסף עצמותיו ולא גופו ע״ש:

רש״י **תעלא** כו׳. בשמעתא שלמה האריך בזה והילך לשונו הנה רש״י ז״ל הרכיב פירושו אתרי רכשי דקודם כתב תעלא כו׳ דמשמע דהשתחוייתו היתה ליוסף והדר כתב הפך עצמו משמע השתחוייתו לה׳ ית׳. תו קשיא בכל זה דאחר שפירש״י ז״ל תעלא כו׳ מי דחקו לפרש הפך עצמו כו׳ אי משום דבעי לפרש מלת על ראש המטה והא אפשר לפרושי על יוסף וה״פ דקרא וישתחו ישראל ליוסף ואחר כך נתן טעם למה השתחוה לו והשיב על שהיה ראש והשוב שבמטתו והודה על דבריו אף שהוא תעלא משום דהוה בעידניה ויאמר דהפסוק עצמו נותן טעם לדבר ההשתחויה. ואם נאמר דמ״ש הפך עצמו כו׳ הוא משום דק״ל גבי דיעקב שהשתחוה ליוסף מטעם תעלא כו׳ אבל יוסף עצמו איך לא מנעו והפציר בו לזה אמר הכתוב שעשה יעקב תחבולה להפוך עצמו לצד השכינה כדי שיבין יוסף שהשתחוה לה׳ הא לא אפשר דא״כ יעקב כיון שהפך עצמו לצד ראש המטה הרי לא השתחוה ליוסף שהוא תעלא. אם נאמר דעשה ב׳ השתחויות דאחר שהשתחוה לה׳ חזר והפך עצמו לרגלי המטה שהיה שם יוסף וחזר והשתחוה קשה דתרי השתחויות לא כתיבי ועיקר חסר מן הספר ולכן יראה בלשון רש״י ז״ל אחר העיון שהם ג׳ לשונות וצ״ל ד״א [illegible] כו׳ והם ג׳ פירושים בתחלה פירש וישתחו ישראל ליוסף ע״ש תעלא כו׳ ולפי זה על ראש המטה הוא שנותן טעם הכתוב למה השתחוה לבנו לז״א על שהיה ראש המטה עכשיו ותעלא כו׳ ד״א הפך כו׳ ועל ראש המטה ר״ל להקב״ה שהיה על ראשו. ד״א וישתחו לה׳ על סיבת יוסף שהיה ראש מטתו ואע״פ שהיה מלך הי׳ שלם עכ״ל:

ויאמר ליוסף הנה אביך חולה וכתב רבינו בפ׳ הפועלים הא דלא הזכיר כאן שקרא אותו כמו שהזכיר בפ׳ הקודמת לפי שהאמירה שאביו חולה היא עצמה הקריאה שנתחדש באביו החולי קודם מיתה דבר שלא היה בעולם וכמו שלמדו שם בשמעתין ממקרא זה והא דאמרו בפ׳ השותפין מרגליות היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו וכל חולה כו׳ כבר הקשו תוס׳ שם בשמעתין ותרצו בשם ר״ת דחולה של מיתה לא הוי וק״ל:

רש״י **ואף** על פי שנחלקה הארץ לגולגלותם. וטען עליו הרמב״ן ז״ל מהמסקנא דסוגיא דפ׳ י״נ דמסיק לשבטים איפלוג ע״ש באורך גם בדברי הרא״ם שהתגלגל פירש״י ז״ל וכתב רבינו בפ׳ י״נ וכבר ביארנו זה באורך בחידושינו במס׳ הוריות ע״ש עכ״ל ואבל על דאבדין שחפשתי ולא מצאתי כלם במס׳ הוריות מדבריו בענין זה:

וזרעו יהיה מלא הגוים רש״י כל העולם כו׳ בב״ר וזרעו כו׳ ואפשר כן אלא זה יהושע כו׳ וכתב רבינו בפ׳ אין מעמידין ופירש״י וכי אפשר כן שהעמיד אפרים בנים כ״כ אלא כו׳. ורצ״ל דבכל מקום שנמנו השבטים בא מספר שבט אפרים פחות משבט מנשה ועיין עוד בזה ברא״ם:

רש״י **ד״א** היא חכמתו ותפלתו אבל פרק י״נ דרשו בחרבי ובקשתי וכי בחרבו ובקשתו לקח והלא כבר נאמר כי לא בקשתי אבטח כו׳ אלא חרבי זו תפלה קשתי זו בקשה. וכתב רבינו וכן ת״א כינה הכתוב התפלה והבקשה בחרב וקשת כי התפלה תועיל ליעקב במקום ברכת חרב על חרבך תחיה שניתן לעשו כמ״ש הקול קול יעקב כו׳ והבקשה תועיל לו במקום ברכת הקשת שניתן לישמעאל ויהי רבה קשת. או שיהיה מלת בקשתי לפי הדרש ממש בלשון בקשה וכ׳ בקשתי במקום שני כמו בבקשתי. ובב״ר אמרו בל״א בחרבי ובקשתי במצות ומ״ט. אבל רש״י בחומש פי׳ בחרבי ובקשתי היא חכמתו ותפלתו ולא ידענא למה לקח לו דרך אגדת והניח דברי התלמוד גם הב״ר ודו״ק:

רש״י **ממה** שחשדתיך בטרף טרף יוסף כו׳ אבל בפ״ק דסנהדרין יש מרבותינו אומרים המברך את יהודה הרי זה מנאץ כתבו בתו׳ דס״ל על מעשה דתמר שבחו הכתוב כדמתרגמינן את אודיתא ולא בהיתתא. וכתב רבינו ומה שכתב המתרגם באידך קרא מטרף בני עלית כו׳ מדין קטלא ברי סלקת כו׳ פי׳ נמי מדין הריגת תמר ובניה וכ״כ החזקוני. אבל בע״י כתב ובחדושין אמרינן שלא הניח להרוג את יוסף. ואין דבריו מובנים דודאי אין עולה על דעת האומר לברך את יהודה אינו אלא על שלא הניחו להרגו והאי קאמר דאין זה אלא מנאץ ויש ליישב דהכי קאמר דודאי על שלא הניחו להרגו ראוי לברכו וכדכתיב מטרף כו׳ אבל כאן הכי קאמר מי שמברכו במה שתלה סבת מניעת הריגתו בממון ואמר מה בצע הרי זה מנאץ ה׳ כי היה לו לתלות סיבת מניעת הריגתו ביראת חטא והוא פירוש הכתוב ובוצע בירך שהמברכו שהצילו יהודה ונתן סיבת המניעה מהריגה בבצע ממון ה״ז מנאץ ה׳ כי היה ראוי לו ליתן סיבת המניעה מחטוא לה׳ ובזה יתיישב קושיות יפה מראה דהקשה אמאי קרי ליה מנאץ למברכו ולא ליהודה גופיה ועוד מ״ט למנאץ לה׳ כו׳ ותי׳ שמפני שממעשה ההוא נמשך טובה שתגדל יוסף במצרים והציל העולם ברעב לכאורה ישובח יהודה במעשיהו שנגמרה כוונת אלהית ע״י כמ״ש כי למחיה שלחני אלהים לכן אמר שהחושב זה מנאץ ה׳ שירצה שה׳ סבב הדבר ע״י שנתן בלב יהודה לעשות כן וחלילה לאל מרשע אלא שמה׳ יצא הדבר בטוב כו׳ ולעולם לא יהיה תפארת יהודה על מעשיהו וכו׳ עכ״ל ולדברינו ניחא גם כן ומיושבת מלת מנאץ ה׳. ולולי פירושם היה נראה לפרש דהכי נמי לשבח יהודה קאמר ומברך במקום זה הוא במקום קללה וגידוף כמו ברך נבות אלהים ומלך וה״ק כל המברך את יהודה ומגדפו על זאת שאמר מה בצע וכו׳ ומכרו בממון ולא החזירו לאביו אין זה אלא מנאץ לה׳ שיהודה כוונתו לש״ש היה שהיה חושש שלא יהיו אחיו שומעין לו בדבר זה להחזירו לאביו וה״פ מנאץ ה׳ כי שם יהודה נקרא כולו על שמו של הקב״ה כמ״ש בסוטה על שקידש ש״ש בפרהסיא ותו לא מידי:

רש״י **ומיתה** לא נאמרה בו כו׳ בפ״ק דתענית ר״נ ור״י הוו יתבי בסעודתא כו׳ בתר דסעיד אמר ליה ר״י הכי אמר ר׳ יוחנן יעקב אבינו לא מת א״ל וכי בכדי ספדו ספדני׳ והנטו חנטי׳ וקברו קברייא א״ל מקרא אני דורש שנאמר ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה׳ ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים כו׳ ופירש״י ההא דמפני א״ל מקרא אני דורש כו׳ והא דחנטו חנטיי׳ סבורים היו שמת אבל חי היה עכ״ל. ורבינו טען ואמר והוא דחוק ועיקר שינויא חסר מן הספר. ובמעתי לפרש סוגיא זו משום דאיכא לפרש הא דיעקב אבינו לא מת בשני פנים אם שלא מת גם בגוף אם שלא מת בנפש כשאר צדיקים אבל בגוף היה מת והאי שלא מת בנפש לא הם להקשות דמפורסמת היא דאמאי נקט יעקב טפי מאברהם ויצחק דודאי גם הם לא מתו בנפש. ותי׳ שלא מת אף בגוף קאמרת וכי בכדי ספדו כו׳ ומשני לי׳ דודאי בנפש קאמרי דלא מת ודהקשי אמאי נקטו יעקב טפי דמקרא אני דורש כו׳ מקיש הוא לזרעו ומ״ה נקטי יעקב. כמו שהוזכר בקרא בהיקשא דלא שייך אלא ביעקב להקיש לזרעו משא״כ באברהם ויצחק משום זרע ישמעאל ועשו. ומייתי ליה מדכתיב אל תירא עבדי יעקב כו׳ מקיש הוא כו׳. בכמה כתובים קרי ליה לכלל ישראל בשם יעקב ומיהו הכא דכתיב ביה ואת זרעיך כו׳ משום דעבדי יעקב היינו יעקב עצמו. ועוד י״ל בזה ע״פ מה שאמרו בשלהי דכתובות מתים שבח״ל אינם חיים שנאמר נותן נשמה לעם עליה כי א״י נקרא ארץ החיים מיתת צדיקים שבא״י אינם רק מיתה מקרית משא״כ בח״ל דהמיתה היא טבעיית וע״כ צריכין לגלגול מחילות וז״ש יעקב לא מת דודאי אברהם ויצחק שמתו בא״י חיים הם גם במיתתן כיון שמתו בא״י אבל יעקב שמת בח״ל היה לבעל דין לומר שאינו חי כמותן ולזה אמר דאף הוא חי וכאלו מת בא״י. וא״ל וכי בכדי כו׳ ומהיכי תיתי לך שהוא חי יותר משאר מתים שבח״ל א״ל מקרא כו׳ מקיש כו׳ הנני מושיעך מארץ רחוק דהיינו ממצרים בחיים כאלו אתה מת בארץ ישראל כמו זרעך יוסף שבא למצרים ארץ שביו בחיים לשם ודוק:

רש״י **מוקף** אטדין היה ור״ד ע״ש המאורע כו׳. בפ׳ המקנה ויבואו עד גורן האטד וכי גורן יש לאטד א״ר אבוהו מלמד שהקיפוהו כתר לארונו כו׳ ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דאימא כפשטיה נקרא כך ע״ש אטד המקיף כמו שפירש״י כאן לפי פשוטו והרי לפי הנמשל נמי ה״ק שהקיפוהו כתרים כו׳ כגורן שמקיפים לו אטד וי״ל דודאי אין דרך לקרות הגורן על דבר שאל המקיפו וסתם גורן נמי מוקף באטד ולא בא קרא אלא לאשמועינן הנמשל שהקיפוהו כתרים כו׳ וק״ל:

ויעש אבל לאביו שבעת ימים. אמר המלקט ראיתי בפ״ר שהקשה הא לא חל עליו האבילות עדיין כיון שלא נקבר ותי׳ דיוסף היה עומד בגורן האטד לשעה ואחיו העלו הארון מפני שכל המלכים תלו כתריהם בארונו של יעקב מכיון שראו כתרו של יוסף והיו מתאחדים שמא יכבוש שם מלכותם ולא הניחוהו לעלות עכ״ל. ועדיין איכא למידק דהא ק״ל דאין האבילות חל אלא עד שיסתום הגולל ואף לדעת רש״י ז״ל והטור י״ד הביאו בסי׳ שע״ה דס״ל דהאבילות חל משיסתום הגולל דהייט כיסוי הארון ולדבריו כשנותנין אותו בבית בארון וסותמין הכיסוי במסמרים ע״מ שלא יפתח עוד ע״ד ליתן הארון בכוך או בקבר מונה משעת סתימת הארון אבל אם מוליך המת במטה או בארון פחות לב״ה וקובר מתו בקרקע אינו מונה משיכסוס הקבר והכא גבי יעקב עכ״ל שפתחו עוד ארונו כדמוכח בפ׳ המקנה שרצה עשו לעכב קבורתו ומחו חושים בן דן בקולפיה אריסא דעשו ונפל אכרעא דיעקב והדרא קושיא לדוכתא הא לא חל עליו האבילות עדיין ולדעת הרמב״ן מה שהביא הטור בסי׳ הנ״ל כשמוליכין המת מעיר לעיר מיד כשמוסרין לאלו שמוליכין אותו והחזירו פניהם מהמטה כבר נתייאשו ממנו ודמי לסתימת הגולל ניחא ותו לא מידי:

רש״י **בחזירתן** כו׳ בפ׳ המקנה וכתב רבינו דמשמע להו דכל העולים כו׳ קאי על כל עבדי פרעה שהוזכרו מעיקרא בלשון עליה ויעלו כל עבדי כו׳. אע״ג דאמרינן בפ״ג שאכלו דאין מכבדין בדרכים דהיינו בשנים שפגעו זה בזה בדרך אבל אם מתחילה נועדו יחדיו ללכת כי הכא מכבדין:

רש״י **שלא** נחשד יוסף בעיניו. בפ׳ הבע״י והקשה רבינו אם יוסף לא נחשד בעיני אביו למה היה נחשד בעיני אחיו די״ל דלאחר מיתת אביו נעשה הסוד ע״י שלא זימנן לסעודה או ע״י שהצין לבור והוא לש״ש נתכוין והם חשבו לו ישטמנו כמפורש בב״ר והכי מסתבר שלא חשדוהו אלא עד אחר מיתת אביהם דאל״כ אמאי לא בקשו מאביהם שילוהו לפני מותו ולא הוצרכו אז לשנות ועוד נראה דהמקרא מוכיח כן דכתיב ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו כו׳ ויצוו אל יוסף דמשמע לא שנוה לפי האמת אלא מפני חשש השטימה אמרו לו כן וק״ל:

וישבע יוסף את בני ישראל כו׳ עיין מה שכתבתי לקמן בפ׳ בשלח והמצא נחת:

סליק פרשת ויחי . ונשלם ספר בראשית

אהרן
משה
ו
ז
ח
ט
י

חלק שני
ספר שמות

מקראות גדולות
עם
ל"ב פירושים

אלה הנה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום
למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם
הבראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו,
ספורנו, תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה, מסורה קטנה,
מערכת המסורה, רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון,
פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר, חידושי מהרש"א, אדרת
אליהו , מצודת דוד, מצודת ציון, יוסף לקח , אגרת
שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי ,
תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לנבולין ובנין הבית ,
ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא
זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה
מעלות וכללי המסורה והדקדוק ·

עם הוספות חדשות

(ל"ג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים זי"ע , פירושים
ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצ"ל אשר
נקראים בשם **שפתי חכמים** השלם :

נלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר **שבתי** משורר זצלה"ה בעה"מ
ס' **שפתי ישנים** :

(לד) **תפלות** לליל שבת , ולשבת קודש עם המולדות לכל כרך .

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר' יהושע גרשון נ"י בהסמנות ס' ישכר בער זצ"ל מונק
ברחוב גענשע נומר 4 בבית חומה שלו .

ווארשא

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть 2,
ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера
на улице Электоральной № 14.
1885.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 27 Декабря 1884 года.

ואלה י"ז ר"פ בתורה וסי' ואלה בני רעואל נחת . ואלה היו בני אהליבמה . ואלה בני רעואל בן עשו . ואלה פני
ואלה יעמדו על הקללה . וכל תולדות דכוותא . ואלה תולדות . במ"ד אלה תולדות וסי' אלה תולדות השמים . אלה
אשר גחל מטה . אלה הנחלות אשר נחלו . אלה היו ערי המועדה . אלה עשה בניהו בן יהוידע . אלה שמות הגברים .
ודוד זקן עד סוף הספר ר"פ דכו' אלה במ"ד ואלה וסי' ואלה אשר הוסר שלמה . ואלה שרי הנצבים . ואלה פקדתם

סדר המקרא תורת

אלפא ביתא מן חד וחד חד א' וחד וא' ולית דכו' וסי' אכלה. ואכה. אמרה, ואמרה,
אהבם , ואהבם . אוצם , ואוצם . אשתון, ואשתון . אפלל, ואפלל. אצבון ,

וְאֵלֶּה

האשמורת הראשונה

אהליבמה אשת , ואלה בני שובל , ואלה בני צבעון ואיה , ואלה בני ענה דשן , ואלה בני
תלדות נח נח , אלה תלדות שם , אלה תלדות יעקב יוסף , וכל ואלה שמות דכות' במ"ד אלה שמות
אלה שרי הנצבים , אלה הדברים אשר תעשו , ומן ריש ד"ה עד דוד זקן ר"פ ואלה במ"י אלה וסי'
לבית אבותיהם , ואלה המתקשרים תני' דספרא , וכל עזרא דכו' ר"ם ואלה במ"ד אלה וסי'

אחיה, ואחיה . אשמים , ואשמים . אחיותיהם , ואחיותיהם .
ואצבון . אשמיעך , ואשמיעך . אשימם , ואשימם . אשאנו ,

קדמוניות וסידורם בתורה

דישן חמרן , ואלה המלכים אשר מלכו , ואלה ימי שני חיי אברהם , ואלה שני חיי ישמעאל , ואלה המשפטים אשר
וסי' אלה שבות בני עשו אליפז , אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים , אלה שמות האנשים אשר שלח משה , אלה
אלה בני ישראל ראובן , אלה תלדתם בכור , אלה היו בני כלב בן חור , אלה הבאים בשמות , אלה בני אביחיל בן , אלה
אלה בקשו כתבם , אלה בקשו כתבם תני' , אלה בני המדינה העלים , תני' דספ' , אלה בימי יהויקים , וכל שאר

אברכם , ואברכם . אחוה , ואחוה . אצבעתי , ואצבעתי . אצעדה , ואצעדה . אתא
ואשאנו . אריך , ואריך . אבום , ואבום . אבי שור , ואבי שור . ומשמש

סיום התורה בתורה

תשים . ואלה הבגדים אשר . ואלה שמותם למטה . ואלת בני שותלח . ואלה פקודי תלדי .
שמות האנשים אשר ינחלו . אלה שמות הגברים . דשמואל . וכל נביאים ר"פ ואלה במ"ז אלה וסי' אלה
ראשי אבות . אלה ראשי האבות . אלה עשה בניהו . אלה מבני גד ראשי . אלה הם אשר עברו . ומן
כתיביא דכוותהון אלה ראשי פסוקים במ"ב ואלה וסי' . ואלה צפנת בלבך . ואלה תולדות פרץ :

ואתא . אבנה , ואבנה . אשתיו , ואשתיו . אותותם , ואותותם .
וא"ב חד לא נסיב וי"ו וחד נסיב וי"ו וסימניהן במסרא רבתא :

נפשות קדושים ליה מודות בזכרם ימות עולם ותורת אמת הוגות ומתחכמות :
ונאם כבוד אל בלי לשון ופה נאומות ושמו מפורש בראש ספר ואלה שמות :

ברוך השם אלהי תעצומות . אשר בימינו לנצח נעימות : והוא הנותן תבונות לנשמות . להוציא לאור כל תעלומות :
ובספר הזה מהומות ואימות . שמצאו הורינו ברוב כלמות : ואלה התחדשו אחרי מות . נזיר אחים בעל החלומות :
ונולד אבי הנבואות והחכמות . וקנא השם בעל חמות : ויוציא את אבותינו וידיהם רמות . ברב כסף וזהב ושלמות :
ויעש לעיניהם בצריהם נקמות . ויאר לבותם בתורת תמימות : והן בכתב אמת רשומות . ובם סודות ופליאות סתומות :
ודבר משכן נעשה מתרומות : בסוף ספר ואלה שמות :

(א) **ואלה** טעם הוי"ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו ומלת אלה גם בחסרון הה"א שוה לזכרים ולנקבות וכתיב כי את כל התועבות האל ואחריו מכל התועבות האלה לאנשים האל אלה יולדו להרפה מה אעשה לאלה וככה מלת לז השונמית הלז הנער הלז ובעבור היות מלת אלה מלעיל היה הה"א נוסף כה"א לילה נחלה מצרים ושם לשון זכר ורבים שמות כי התי"ו כולל סימן רבים ורבות כמו מקומות ואבות גם המ"ם ככה סימן הזכרים והנקבות כמו נשים ופילגשים ויש שמות שימלאו במ"ם גם בתי"ו כמו נפשים נפשות לבבות גם לבבים על לבבכן : ה"א מצרימה. תחת מלת אל כמו נלכה דותינה ותבא אותי ירושלימה: את יעקב. עם יעקב כמו כרת ה' את אברם: איש וביתו. יוצאי חלציו ואין בית בכל המקרא אשה והנה הטעם איש וביתו כמו כי

(א) **ואלה** שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבי' שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם

א וְאֵ֗לֶּה שְׁמוֹת֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הַבָּאִ֖ים מִצְרָ֑יְמָה אֵ֣ת יַעֲקֹ֔ב אִ֥ישׁ וּבֵית֖וֹ

א וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָלוּ לְמִצְרָיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ

מצרימה כ"ח מסר במסרה רבתא : וביתו ו' וסי' ואלה שמות ריש סיפרא . וישב דוד עם אכיש . ואנשיו אשר עמו . אשר ישב שם . ועשקו . גבר וביתו ועם האלהים וביתו :

בעל הטורים ואלה שמות בני ישראל הבאים . ר"ת שביה . שאף כשהיו בשביה שמות בני ישראל לא שינו שמותם שבשביל ג' דברים נגאלו ממצרים בשביל שלא שינו את שמותם וכו' וב"ב ואלה ו' מוסיף על ענין ראשון ומה יוסף ואלה שמות אלה לפי שלא שינו את שמותם ואל לע"ש שעינו ממי לכנה פענח לכם אל תמנו שמותיכם : ישראל הבאים . ר"ת וסוף עולם שולה :

רמבן

ואלה השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחדוש העולם ויצירת כל נוצר ובמקרי האבות שהם כענין יצירה לזרעם מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז להודיע כל העתיד לבא להם ואחרי שהשלים היצירה התחיל ספר אחר בענין המעשה הבא מן הרמוזים ההם ונתיחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפי' ובגאולה ממנו ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אף על פי שכבר נכתב זה בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות כי מאז הוחל והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו וכשיצאו ממצרים אף על פי שיצאו מבית עבדים עדיין יחשבו גולים כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן

ספורנו

א (א) **אלה** המוזכרים בכאן היו ראוים להודע בשם כי כל אחד מהם ראוי להיות נחשב איש על שמו המורה על צורתו האישית ואלה כל ימי חייהם

בָּ֑אוּ׃ ב רְאוּבֵ֣ן שִׁמְע֔וֹן לֵוִ֖י
וִיהוּדָֽה׃ ג יִשָּׂשכָ֥ר זְבוּלֻ֖ן
וּבִנְיָמִֽן׃ ד דָּ֥ן וְנַפְתָּלִ֖י גָּ֥ד וְאָשֵֽׁר׃
ה וַֽיְהִ֗י כָּל־נֶ֛פֶשׁ יֹצְאֵ֥י יֶֽרֶךְ־יַעֲקֹ֖ב
שִׁבְעִ֣ים נָ֑פֶשׁ וְיוֹסֵ֖ף הָיָ֥ה
בְמִצְרָֽיִם׃ ו וַיָּ֤מָת יוֹסֵף֙ וְכָל־
אֶחָ֔יו וְכֹ֖ל הַדּ֥וֹר הַהֽוּא׃ ז וּבְנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֗ל פָּר֧וּ וַֽיִּשְׁרְצ֛וּ וַיִּרְבּ֥וּ
וַיַּֽעַצְמ֖וּ בִּמְאֹ֣ד מְאֹ֑ד וַתִּמָּלֵ֥א
הָאָ֖רֶץ אֹתָֽם׃ פ
ח וַיָּ֥קָם מֶֽלֶךְ־חָדָ֖שׁ עַל־מִצְרָ֑יִם
אֲשֶׁ֥ר לֹֽא־יָדַ֖ע אֶת־יוֹסֵֽף׃
ט וַיֹּ֖אמֶר אֶל־עַמּ֑וֹ הִנֵּ֗ה עַ֚ם בְּנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֔ל רַ֥ב וְעָצ֖וּם מִמֶּֽנּוּ׃

עֲלוּ׃ ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי
וִיהוּדָה׃ ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן
וּבִנְיָמִן׃ ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד
וְאָשֵׁר׃ ה וַהֲוָה כָּל נַפְשָׁתָא
נַפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שַׁבְעִין
נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַּהֲוָה בְּמִצְרָיִם׃
ו וּמִית יוֹסֵף וְכָל אֲחוֹהִי וְכָל
דָּרָא הַהוּא׃ ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
נְפִישׁוּ וְאִתְיַלָּדוּ וּסְגִיאוּ
וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא
וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן׃
ח וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא עַל
מִצְרַיִם דְּלָא מְקַיֵּים גְּזֵירַת
יוֹסֵף׃ ט וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא
עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגַּן

ל' וחד ויששכר וזבולן .
ס' יהודאין
נקרוי' ט' מנכסון

ובנימין ט' מיחדין וסי' בשופטים כ' כ': במאד מאד ו' וסי' בסוף פרשת לך לך:

רש"י

ובשמותם שנאמר (ישעיה מ') המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא (שמ"ר): (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: (ז) וישרצו. שהיו יולדות ששה בכרס אחד (ש"ר): (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו (סוטה י"א): אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא

אבן עזרא

כי לא היו נשי השבטים במספר השבטים ואל יקשה בעיניך וכפר בעדו ובעד ביתו כי פשוטו בית אביו כי שלשה וידוין היו ועזר הכהן שהיא אשתו בכח בעדו והיא נכללת עמו כי האיש ואשתו הוא האדם: (ב) ראובן. כל שוא נע כזיי"ן זבולן בהכנס עליו אחת מאותיות בוכל וראוי להיות האות המשרת בשוא נע והנה אין יכול' בלשון לקרוא שני שואי"ן נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת כי אם היה בי"ת האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בזבולן ואם כ"ף או למ"ד כזבולן לזבולן ואם וי"ו יאמרו שורק תחת חירק כאלו הוי ו בקריאת אל"ף כמו וזבולן כי המלה תראה כקריאת אל"ף או זבולן ואם היה האות הראשון יו"ד כמו יהודה שהיו"ד מאותיות הנעלמות יעלימוהו כמו נעלם ביהודה כיהודה ליהודה נחשון כי עתה היו"ד הוא נעלם ואינו נזכר ונרגש בשפה גם ככה עם וי"ו ויהודה והנה נכתבו השבטים הנה כסדר תולדותם: (ג) יששכר. בעבור התחברות שני שיני"ן חסרו האחד מהמבטא כדרך מאצרים שיקרא מצרים ואין שי"ן כמוה במקרא ומנהג העברים בהתחבר וי"ו עם אחד מאותיות השפה שהם במ"ף חבירי הוי"ו ינעו אל"ף נוסף בקריאה וינקדו הוי"ו בשורק כמו ופרו ורבו ומלאו בתי מצרי' וכב' ובנימן ובעבור היות בנימן הגבירת הזכירו לפני בני השפחות: (ד) דן. בהתחבר השמות הם על ששה דרכים וכולם נכונים. האחד כמו עילם ואשור וארפכשד. והשני בנפך ארגמן ברקמה ובוץ. השלישי אודם פטדה וברקת. הרביעי דן ונפתלי גד ואשר. החמישי מר ואהלות קציעות. הששי אדם שת אנוש: (ה) ויהי. מלת יהי היתה ראויה להיות כמו ירד המשא עליו ובעבור היות הה"א מן הגרון פתחו במלת יהי היו"ד הראשונה בקמץ קטן יהי והיה ראוי להיות היו"ד האחרון בשו"א נח נראה כמו הבי"ת במלת ירד והיה ראוי להיות יהי רק יכבד על הלשון על כן העלימוהו וננקד הה"א בחרק. על כן לו יהי כי הוא אמר ויהי ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד השיבו הטעם מלרע והניעו היו"ד בשו"א יהי כן ה' על כן אין בבנין הקל פעל שיהיה האות המשרת בשו"א רק זאת הגזרה וגזרת ויחי יעקב והיה זה כי השתי' האותיות שלו שרש מאלה השתי גזרות ויחי ויהי השתי האותיות הם מאותיות הנוח והם יו"ד ה"א היה חיה ובעבור כי אלה שתי האותיות הם מאותיות הנוח פעמים שאינם נראים בסוף המלה בא האות המשרת שהוא היו"ד עליה' בשו"א ולא כן בכל הגזרות בבנין הקל: יוצאי ירך. רמז לקרוב אליו אשר המוליד כמו להסך את רגליו כי ששים ותשע היו אך יעקב יחשב בראשונה על כן כתוב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו למעלה ופרשה הראשונה ויגש אליו כתיב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והעד בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי נפש היתה ליעקב ויוסף שהיה במצרים במספר הוא ושני בניו: (ו) וימת יוסף. אב ובנו שתי דורות והעד שחיה איוב אחרי שבותו מאה וארבעים שנה והוא ראה ד' דורות וקדמונינו ז"ל אמרו עשרה דורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם עשרה ואין מספר שנות אלה כאלה: וטעם וימת יוסף. כי מת בגדולתו גם אחיו לא ראו ימי הרעה: וטעם וכל הדור ההוא. על המצרים כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף: (ז) ובני ישראל פרו. הולידו כעץ יתן פריו: וישרצו. כמו ישרצו המים רק הראשון מהפעלי' העומדים בעצמם כמו הלך ישב עמד שכב והשני מהיוצאים תלוים בדבר אחר כמו אכל שמר שבר אכל את הלחם שמר את הדבר שבר את החמור אלו נקראים פועל יוצא והנה ישרצו המים מהפעלים היוצאים וזה השני וישרצו מהפעלים העומדים והנה זו הגזרה כגזרת שב פעם עומד כמו ושב וקבלך ופעם יוצא כמו ושב ה' אלהיך את שבותך אולי מלת וישרצו רמז שילדו נשיהם תאומים ויותר ואני ראיתי ד' בנים שילדה אשה אחת והרופאים נותנים טעם עד שבעה יגיעו בבטן אחת: וירבו. שלא היו מתים כדרך עם רב: ויעצמו. שהיו בעלי עצם תקיפין. ומלת במאד מאד שלא היו יכולין להיות יותר ובי"ת במאד כמו בי"ת ויסעו בראשונה כי כתוב ראשונה יסעו: ותמלא הארץ. ארץ גושן היא: רעמסס. בשוא נח תחת העי"ן כי הראשון שתחת העי"ן שהוא דבק עם הרי"ש יקרא נח והשני תחת מ"ם יקרא נע כי הוא כמו תחלת נע השפה: (ח) ויקם מלך חדש. פירוש כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכה על כן כתיב ויקם כמו כי הקים בני את עבדי: (ט) ויאמר אל עמו. המצריים: הנה עם. מלת עם איננה סמוכה רק בני ישראל פירוש ותוספת באור כמו אהיה אשר אהיה אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק: ממנו. כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו"ן רפה כתפסם להפריש בינו ובין ממנו פנה שהוא סימן לשון יחיד שאיננו נמצא בפני המדבר שהוא דגוש כמשפט וכל ספרי מערב שניהן דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד ובין

תולדות אהרן פרו וישרצו. ברכות ז' חולין לג: מלך חדש. ערובין נג סוטה יא: אשר לא ידע. ערובין שם: ויאמר אל עמו. סוטה שם:

בעל הטורים

את יעקב איש. ס"ת שבת לומר לך שבשביל שבת ומילה ששמרו במצרים נגאלו: הפסוק מתחיל בו' ומסיים בו' כנגד י"ב שבטים משל לבונה פלטרין בעמוד אחד ונפל וחזר ובנה בב' עמודים ונפל בג' עמודים ונפל מה עשה בנאו בי"ב עמודים ועמד כך אברהם ויצחק יצא מהם פסולת עד י"ב שבטים שלא היה בהם פסולת. וזה ווי העמודים שהם עמודי העולם: פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד. ו' לשונות הן נגד ו' שהיו יולדות בכרס א': אל עמו. עיי"ן במקומו. אמר בע' נפש ירדו כאן וכאן נתרבו ממש:

ספורנו

חייהם היו למאורות ולא יצא הדור לתרבות רעה. אמנם אחרי מותם לא היו הצדיקים שביניהם כל כך הטובים בעיני אלהים ואדם: (ו) וכל הדור ההוא. כל שבעים נפש שלא בא הדור לקלקול גמור כל ימיהם: (ז) פרו וישרצו. ואחר שמתו כל שבעים נפש נטו לדרכי שרצים לבאר שחת ובכן: (ח) ויקם מלך חדש על מצרים וכו'. אף ע"פ שהיה זכרון ממנו בדברי הימים למלכים בלי ספק בפרט בענין החדוש אשר שם לחק לא עלתה על לב המלך החדש הפטרות היותו מזה העם

רמבן

המשכן ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכינתו ביניהם אז שבו אל מעלת אבותם שהיה סוד אלוה עלי אהליהם והם הם המרכבה ואז נחשבו גאולים ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד.

א **טעם** ואלה שמות. כי הכתוב ירצה למנות ענין הגלות מעת רדתם למצרים כי אז גלו בראש גולים כאשר פירשתי ולפיכך יחזור אל תחלת הענין שהוא מפסוק וכל זרעו הביא אתו מצרימה ושם כתוב אחריו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' ואותו הפסוק בעצמו הוא שהחזיר בכאן כי אף על פי שהם שני ספרים הספור מחובר בדברים באים זה אחר זה וכאשר הזכיר בני יעקב קצר בבני בניו וכל זרעו והחזיר הכלל כאשר אמר שם כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים וכענין הזה בספר דברי הימים וספר עזרא שהשלים דברי הימים ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיהו העיר ה' את רוח כורש וגו' כה אמר כורש מלך פרס וגו' ויוחס שני פסוקים בלשונם החזיר בראש ספר עזרא לחבר הספור אלא שהיו שני ספרים השלים הראשון במה שהיה קודם בנין הבית והספר השני מעת הבנין וכן הדבר בשני הספרים האלה בראשית ואלה שמות ור' אברהם אמר כי בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי גם אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו ואיננו נכון ורש"י כתב אע"פ שמנאן בחייהם חזר ומנאן אחר מיתתן בשמותם להודיע חבתם שנמשלו לכוכבים שמוציאן במספר

לא ידע (כ"ג רא"ס): (י) הבה נתחכמה. כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך: נתחכמה לו. לעם נתחכמה מה לעשות לו (ש"ר) ור"ד נתחכם למושיען של ישראל לדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת כרש"י ישן): ועלה מן הארץ. על כרחנו ור"ד כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאלו כתוב ועלינו מן הארץ והם יירשוה: (יא) עליו. על העם: מסים. לשון מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלותם. של מצרים: ערי מסכנות. כתרגומו. וכן (ישעי' כב) לך בא אל הסוכן הזה גזבר הממונה על האוצרות (ש"ר): את פתום ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר: (יב) וכאשר יענו אותו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבות ולהפריץ: כן ירבה. כן רבה וכן פרץ. ומדרשו רוה"ק אומרת כן אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקוצו. קצו בחייהם. (ויש מפרשים המצרים בעיני עצמם וק"ל). ור"ד כקוצים היו בעיניהם: (יג) בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו:

למילדות

י הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה ל'. פ'.
וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה
וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שֹׂנְאֵינוּ ג' ב' פתחין וא' קמץ.
וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃ ה'
יא וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים ל'
לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי ב' וחסר תמר
מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם ל' מ"ל. ל' וה'
וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ ל' רפי. ב' ר"פ
אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ יאמרו אליך כ'. ל' וחסר
מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ ל' וחסר
מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃
יד וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה ל'
קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־

וְתַקִיפִין מִנָנָא: י הָבוּ
נִתְחַכַּם לְהוֹן דִלְמָא יִסְגוֹן
וִיהֵי אֲרֵי יְעַרְעִנָנָא קְרָב
וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִינוּן עַל
סַנְאָנָא וִיגִיחוּן בָּנָא קְרָב
וְיִסְקוּן מִן אַרְעָא: יא וּמַנִיאוּ
עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאִישִׁין
בְּדִיל לְעַנוֹאֵיהוֹן בְּפוּלְחַנְהוֹן
וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵּית אוֹצְרַיָא
לְפַרְעֹה יָת פִּתוֹם וְיָת
רַעְמְסֵס: יב וּכְמָא דִמְעַנַן
לְהוֹן כֵּן סָגַן וְכֵן תַּקְפִין
וְעָקַת לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: יג וְאַפְלַחוּ מִצְרָאֵי
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ:
יד וְאַמְרַרוּ יָת חַיֵּיהוֹן
בְּפוּלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא

ירבה ה' וסי' הבה נתחכמה. וכאשר יענו אתו. ובקרך וצאנך ירביון. ב' בו. ברבות רשעים. וכל מ' וכי דכו' במ"א ירבה וסי' כי ירבה לסלוח: ונוסף ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ונוסף גם הוא. ונוסף על נחלת המטה. יש מפזר ונוסף עוד. בתראה קמץ וא' ועוד נוסף עליהם: ונלחם. ה' פתחין וסי' הבה נתחכמה לו. והיינו גם אנחנו ככל הגוים. ויצא ה' ונלחם בגוים. ויאמר דוד אל שאול. ויתמרמר מלך הנגב:

תולדות אהרן הבה נתחכמה. שם: ונלחם בנו. שם: שרי מסים. שם: וכאשר יענו. שם: ויעבידו מצרים. שם: וימררו את חייהם. שם:

ובין שהוא סימן לשון רבים והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש הסך המנהג כי מלת אני רפה וכן מלת נחני ה' והנה מלת מן כפולה ונדגש הנו"ן מתני לחסרון הנו"ן האחר כאלו היה ממנני כי הנו"ן הראשון תבא עם אות המ"ם כאילו הוא מן נו"ן כי לסימן המדבר אם כן יהיה איש ממנו שהוא לשון רבים כאלו הוא ממננו. וטעם נו"ן ממנו דגוש להתבלע הה"א בחסרון כי יאמר מן ישמור ישמרו אשר יקרהו אויב ירדפו והוא המעט כי הרב ישמרהו רקישמרו דרך קצרה כמו והנה עושה מלאכ' שהוא כמו והנה הוא והנו כלב ופעמי' יוסיפו הנו"ן ישהרונני ולא ימצאונני תברכני נפשך. כמו תברכנני. וזאת תודה יכבדנני יסובבנהו יבוננהו יצרנהו ופעמי' יבלעו הה"א בנו"ן ולא ישמרנו בעליו: (י) הבה. הבה את אשתי לשון זכר והוא הנכון כמו לכה נא עמנו ולנקבה הבי המטפחת לכי ובאי בעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה נרדה ולנקבה הבה נא אבואה אליך כמו לכה נשקה את אבינו יין: נתחכמה. נבקש דרך חכמה שלא ירבה: לו. בעבורו כמו אמרי לי דע כי כל הפעלים עוברים או עתידים שם הפועל בכחם פי' שם דבר הנגזר מן הפועל שהוא חסר הוא נשמע מכח הפעלים כמו והנה ברכת ברך וברך ולא אשיבנה והטעם וברך ברכה וככה וברוב יועצים תקום והשלם יועצים עצה תקום וככה כי תקראנה קורות מלחמה. א"ר מרינוס כי טעם ועלה מן הארץ כמו ועלינו ודבר ככה שלא יכשיל השטן פיהו ולפי דעתי אין צורך: (יא) מסים. רבים והאחד מס וכמו פתים פת והם מפעלי הכפל. וטעם ענותו ליבש זרע הזכרים: מסכנות. אוצרות וכמוהו אל הסוכן ותהי למלך סוכנת שומרת האוצר ולא יודע לכל וסככה בחיקך: רעמסס. בפתחות העי"ן ואיננו מקום ישראל: (יב) וכאשר יענו אותו. אע"פ שהיה בענוי כן ירבה כימים אשר לא עונה: יפרוץ. שעבר החוק בפריה ורביה כמו ופורץ גדר: (יג) ויעבידו. רעות רבות חדש עליהם בראשונה לעשות מלאכתו וכאשר ראה שלא חסר רבותם נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר מחוק העבדים וזהו בפרך והוא כדברי המתרגם ארמית ולומר בפיוט פרוכים איננו נכון כלל וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן שרות על כל המילדות וצוה להרוג כל הזכרים הילודים: (יד) וימררו. ידוע הוא כי התי"ו סימן לנקבות על הרוב והמ"ם סימן לזכרים כמו מועדות ומועדים ודרך חכמי ספרד כי בניני הפעלים שמורים ולא תחסר אות

בעה"ט הבה נתחכמה הבה עולה י"ב כלומר שנתחכם על י"ב שבטים: והיה כי תקראנה מלחמה. שסי' ירא אולי יבואו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליקח מהם: ונוסף ג' במסרה. הכא ונוסף גם הוא ואידך ונוסף על נחלת המטה. יש מפזר ונוסף עוד. שאמרו מצרים שיגרשו אותנו מן הארץ ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ והקב"ה אומר יש מפזר אתם רוצים לפזרם ולמעטם ונוסף עוד שיוסיפו עליהם ככם אלף פעמים: ענתו. שנים במסורה הכא למען ענותו בסבלותם ואידך גבי אמנון ותמר לומר לך מה התם בענין תשמיש אף כאן היו מענין אותן כדי למעטם מהתשמיש ולבטלם מפריה ורביה: רעמסס. ראשון לאשון מתרוסס: בפרך. בפה רך שאמר להם בנו לכם ערים לשבת: בחמר. חסר. והוא אותיות ברמ"ח ברמ"ח איברי'. ד' מיני ענוין בפסוק וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. לכן היתה כל מכה ומכה של ד' מכות. ולמ"ד של ה' מכות תשיב כמו ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך:

רמבן

במספר ומכניסן במספר שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא ואלו דברי אגדה והם דברים של אמת בענין הכתוב שהקב"ה מחבבן וכופל שמותם תדיר אבל קשור הפסוקים וחבורם בוא"ו הוא כמו שפירשתי:

(י) **הבה** נתחכמה לו. לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה כי עמהם הוא מתייעץ ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם ולכך הטיל בהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה. ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אתם. והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחים אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור אבל אמר לעם כאשר ימצא כל איש אחד ילד יהודי ישליך אותו ביאור ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמרו שיביא עדים ויעשה בו נקמה. וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרין ומוציאים הילדים משם כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו. ונראה שעמד זה ימים מעטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזרה וכשנולד משה נראה שנתבטלה אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן או כאשר נשמע כי מאת המלך היה הדבר ביטל אותו או שהיה על פי האצטגנינות כדברי רבותינו כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע החמס. וזה טעם מאמר האומרים למשה רבינו אשר הבאשתם את ריחנו לתת חרב בידם כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו וימצאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל לא יצטרכו עוד לעשות במרמה: ועלה מן הארץ. על כרחנו ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה לי' רבינו שלמה ואם כפי' הרב היה אומר ועלה על הארץ כי כן הלשון בלוחמים עלה נבוכדנצר מלך בבל על כל ערי יהודה הבצורות וילכדם ויתפשם עלה רצין מלך ארם על ירושלים למלחמה ואולי יאמר ועלה עליהו מן הארץ אשר הוא יושב בה ירמוז לארץ גושן ויתכן לפרש שיאמר כי תקראנה מלחמה יהיה נוסף על שונאינו לשלול שלל ולבוז בז ויעלה לו מן הארץ הזאת אל ארץ כנען עם כל אשר לנו ולא נוכל אנחנו לנקום נקמתנו ממנו ולהלחם בו והוא כלשון אשר העלנו מארץ מצרים אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות וכן ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ שישימו עליהם ראש ועלו משם לארצם מן הארץ אשר גלו בה:

(יא) **שרי** מסים. למען ענותו שם על העם מס לקחת מהם אנשים לעבודת המלך ומינה על המס שרים מן המצריים שיקחו מהם כרצונם

אנשים

ספורנו

העם ושהיה עם זה ראוי לשאת פנים לעמו בעבורו: (י) הבה נתחכמה לו. לבא עליו בעקיפין: ועלה מן הארץ. מעצמו מבלתי שנגרשם בכח בלתי סבה מבוארת לתת אותנו לממלה בקמינו וזה נעשה: פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה. כי תקראנה רעות וצרות של איזו מלחמה כמו ותכל דוד נפש דוד: ונוסף גם הוא על שונאינו. כי בהיותם נבדלים ממנו במילה ובלשון ובדעות העברים באופן שלא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם הם לנו לאויבים בלי ספק ויגלו שנאתם אז בעת צרות המלחמה: (יא) למען ענותו. כדי שיסכימו לצאת אל ארץ אחרת: ויבן ערי מסכנות. והם קבלו עליהם למס לבנות את הערים: (יג) ויעבידו. כשראו אותם מבזים עצמם לפעולה פחותה שמו אותם לעבדים וזה כי כפי מה שהיו מוסיפים חטאת על חטאת כן אבדה עצמם ויצאו מרעה לרעה: (יד) וימררו את חייהם. כאשר הוסיפו לחטוא בדעות ובמעשים כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו

בי

עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃

טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה׃

טז וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה׃

יז וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃

שני יח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃

יט וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא

וּבְלִבְנֵי וּבְכָל פּוּלְחָנָא בְּחַקְלָא יַת כָּל פּוּלְחַנְהוֹן דְּאַפְלָחוּ בְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ׃

טו וַאֲמַר מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחַיָּתָא יְהוּדָיָתָא דְּשׁוּם חֲדָא שִׁפְרָא וְשׁוּם תִּנְיָתָא פּוּעָה׃

טז וַאֲמַר כַּד תְּהֶוְיָן מוֹלְדַן יַת יְהוּדָיָתָא וְתֶחֶזְיַן עַל מַתְבְּרָא אִם בַּר הוּא וְתִקְטְלַן יָתֵיהּ וְאִם בְּרַתָּא הִיא תְּקַיְּמִינָהּ׃

יז וּדְחִילוּ חַיָּתָא מִן קֳדָם יְיָ וְלָא עֲבָדוּ כְּמָא דְמַלֵּיל עִמְּהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְקַיָּמָא יַת בְּנַיָּא׃

יח וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחַיָּתָא וַאֲמַר לְהֵין מָה דֵין עֲבַדְתִּין יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְקַיֵּמְתִּין יַת בְּנַיָּא׃

יט וַאֲמָרָא חַיָּתָא לְפַרְעֹה אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָּא

ג׳ בלובנא. ג׳ חסר ותד מ״ל. ב׳ בתרי ליבני. ל׳. ל׳ ומ״ל. ב׳. ל׳. ל׳ ותד אם בן או בת. ל׳ וכ״כ. ל׳ והסר. פ׳. ס׳ ד׳ מ״ל וא׳ חסר. ב׳. י״ד. ב׳ תועבס. ב׳.

רשי

(טו) למילדות הוא לשון מולידות. אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר. כך מוליד ומילד: שפרה. יוכבד. על שם שמשפרת את הולד: פועה. זו מרים. על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה (שם). פועה. לשון צעקה. כמו (ישעיה מב) כיולדה אפעה: (טז) בילדכן. כמו בהולידכן: על האבנים. מושב האשה היולד׳ ובמקום אחר קורהו משבר. וכמוהו (ירמי׳ יח) עושה מלאכה על האבנים. מושב כלי אומנות יוצר חרש: אם בן הוא וגו׳. לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו לו אצטגניניו שעתיד להוליד בן המושיע אותם: וחיה. ותחיה: (יח) ותחיין את הילדים. מספקות להם מים ומזון (סוטה שם) תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עברית לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתם. כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים. וכן ותחללנה אותי אל עמי לשון עבר חללתם. כמו ותחללו לזכרים

שפרה ב׳ ומב׳ לישנא וסי׳ שם האחת שפרה. ברוחו שמים שפרה: העבריות ד׳ ג׳ חסר וא׳ מ״ל וסי׳ ויאמר מלך מצרים. ותאמרן המילדת אל פרעה. ויאמר בילדכן את. דין מ״ל. ותאמר אחתו אל בת פרעה: על האבנים ב׳ וסי׳ בילדכן את העבריות. וארד בית היוצר: ולא עשו ה׳ וסי׳ ותיראן המילדת. ולא עשו חסד עם בית ירבעל. על אשר לא שמעו. במלכים. ולא שמעו ולא הטו את אזנם. ירמיה. ויהי לימים מימים וכעת צאת הקץ. יראת אלהים ז׳ מסר פרשת מקץ: אליהן ה׳ ד׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ ותיראן המילדת. ותאמרן המילדת. דין חסר. ותקרבון אלי כלכם. ועשוית אליהן אל דלתות ההיכל. ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי: להן חד מן יו״ר נמסר במגלת רות סימן א׳:

תולדות אהרן למילדות העבריות. שם. בילדכן. שם. אם בן הוא. שם יב: ותיראן המילדות. שם יא: ותאמרן המילדות. שם:

אבן עזרא

אות מן השרש ואינם כן רק שמות דברים יאמרו כאשר נמצאו כי יחיד מן מועדות מועד לא מועדה כאשר אמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומים ומתקומות מקומה אולי יפקח עיניו ויראה כי מן בכור יאמר בכורים למכה מצרים בבכוריהם והנה ובכורות בקרך אם כן יהיה היחיד בכורה וככה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה.

וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה ואח״כ כלל את כל עבודת׳ לצרכיהם: אשר עבדו בהם. ישרתו בעבור שנים עבדו בהם בפרך וגזרת עבד בלא בי״ת אחריה היא עבודת העבד וככה עבדתיך ואם אחריה בי״ת הוא על ב׳ דברים האחד בעבור כמו ויעבוד ישראל באשה והשני לא תעבד בו בפרך כדרך אשר לא עובד בה וככה אשר לא יעבד בו כי כתיב והארץ הנשמה תעבד ועל דרך הזה כנושה כאשר נושה בו: (טו) ויאמר מלך מצרים למילדות. שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר וככה ראיתי היום במקומות רבות והאם והבת היו בדרך קבלה כי נכון הוא: (טז) ויאמר בילדכן את העבריות. כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי ועל אמונתו יקרא עברי על כן אבי כל בני עבר הבא מעבר הנהר עבר הנהר משתי העברים: אמר בן קריש כי אל״ף אבנים נוסף מגזרת בנים והטעם המשבר כמו מי אפסים והנכון שהוא כמו באבנים והאל״ף שורש: והמתן אותו. בסתר שלא יודע הדבר כי חמס היה עושה. ומלת וחיה קשה מאד בדקדוק והיא זרה כי המשפט וחיתה כי ה״א השרש מן חיה יחליפוהו בתי״ו כמשפט בסמוכים ולכל חית הארץ והיה כן בעבור שהה״א והתי״ו קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקדה שבתוך הה״א אבל לא במבטא כי הבדל יש ביניהן בשמות כי תחלה תקרא ה״א וכשתמשך הנקודה תקרא תי״ו וזה לאות כי הכתב שבידנו הוא כתב עברי והכלל כי מלת חי גם חיים בספק כי הסכימו חכמי הדקדוק כי וארפכשד חי מפעלי הכפל וכמוהו כי אם תם הכסף שהוא מן תמם וחיי כמו רבים חיים ולפי דעתי כי זו הגזרה זרה ואם איננה כן יראנו ממנו פעל עתיד כמו אחוג יחוג לחוג היה ראוי שיאמר אחוי יחוי לחוי או כמו סוב סובו ציון סבי עיר והנה זאת לאות כי הוא מהפעלים בעלי הה״א באחרונה אחר שלא מצאנו מגזרת חי אחת מכל הגזרות שהזכרנו הנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה״א באחרונה כי מצאנו שיאמר אחיה נחיה יחיה תחיה כמו יאמר מן היה נהיה אהיה תהיה יהיה ואם כן הוא מגזרת חיה כמו היה. ואף על פי שמצאנו שיאמר וארפכשד חי בלשון עבר לא נחוש לכל זה אף על פי שידמה שהוא מפעלי הכפל והוצרכתי לומר ככה בעבור שראיתי כן אין וי״ו בכל המקרא שהוא שרש בסוף המלה ואין טעלה עלי ממלת שלו כי הוי״ו תחת ה״א כי אותיות אהו״י מתחלפות זו בזו והעד שלו כל בוגדי בגד והוא מן שלה והנה אפרש לך למה לא תבוא וי״ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הוי״ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמצא כמו עבדו ואמתו וסימן לשון רבים פרו ורבו וגם יש וי״ו נוסף כמו בנו בעור ואילו היה וי״ו שורש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה ווי״ן שהזכרנו יחיד ורבים ונוסף ולא תדע המלה גם ככה אומר לך באות יו״ד שלא תבא שרש באחרונה כי הוא סימן יחיד מדבר ידי גם ידי וסימן רבים בסמוך ידי נשים רחמניות וסימן נקבה דעי וראי ויו״ד היחס העברי או העברים ובעבור כל זה אינו ראוי שיבא יו״ד שרש באחרונה פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו על כן אמרתי כי מלת וחיה זרה והיא כמו וחיתה ותהיה מהפעלים בעלי הה״א באחרונה כאשר פירשתי: (יז) ותיראן. העלימו האל״ף בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה: ותחיין. בכל כאן יותר ממשפטן הראשון כי מה צורך היה להאריך: (יח) ויקרא. הנכון בנות מות כי הפכתן מצותי ואין הפרש בין ותאמרנה עבר כמו ותאכלנה הפרות ובין כשידבר עליהן לנכח עצמן בהכנס הוי״ו הפתוח וככה מדוע עשיתן ותחיין: (יט) ותאמרנה. לא עברנו על מצותיך כי העבריות אינן כמצריות

בעה״ט שפרה ב׳ במסורה מתרי לישני. ברוחו שמים שפרה. אשר שם האחת שפרה. כי דרך המילדות שלפעמים שהולד נולד מת לוקחת המילדות שפופרת של קנה ומשימה תוך מעיו של הולד ומנפחת בו ומשיבה רוח להילד. וזהו שפרה לשון שפופרת: ד״א למה נקראת שמה שפרה שמשפרת את הולד אף ברוחו שמים שפרה על שם שהקב״ה שפר את שמים: על האבנים ב׳ במסורה. וראיתן על האבנים וארד אל בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים כדאיתא בפ״ק דסוטה סימן גדול מסר להם בשעה שהאשה כורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים. ד״א מה היוצר ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע. אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע. ד״א מה זה ענין ליוצר לפי שנאמר כי הנה כחומר ביד היוצר: המילדת. בגימטריא יוכבד בת לוי: כאשר דבר אליהן. בגי׳ שתבען: עשיתן ב׳ במסורה. מדוע עשיתן הדבר הזה עשיתן את התועבה ביחזקאל כדאיתא בפ״ק דסוטה שפרעה תבען למילדות שיהיו נשמעות לו. ומצינו גבי ערוות ל׳ תועבה כדכתיב כי את כל התועבת האל: ותחיין שנים במסרה בהאי פרשה כדאיתא בפ״ק דסוטה לא דיין שלא המיתום אלא שהיו מספקות להם מים ומזון:

ספורנו

כי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים וכן היתה יד נגדיהם עליהם הלוך וקשה: (טו) למילדות העבריות. לאותן שהיו בעיר מצרים כי אמנם בעם כל כך רב לא היו שתי מילדות בלבד אבל אחר שבגדו במלך מילדות מצרים אחר שדבר להן המלך בעצמו לא שם לבו לבטוח במילדות שאר מקומות: (יח) מדוע עשיתן. שבגדתן בי כי הנה כשצויתי לא מאנתם לעשות מצותי ובטחתי בכן שתמיתו הילדים

רמבן

אנשים לפי העבודה חליפות חדש או יותר יהיו בבנין המלך ושאר הימים בביתו והשרים האלה צוו אותם שיבנו ערים לפרעה במס זה ויבן העם ערי מסכנות לפרעה במס הזה וכאשר ראו שלא יזיק זה לעם קצו בחייהם מפניהם וגזרו שיעבידו כל מצרים את העם וכל איש מצרי שיצטרך בעבודה ימשול לקחת מהם אנשים שיעשו עבודתו וזה טעם ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך ועוד גזרו עליהם עבודות קשו׳ בחומר ובלבני׳ כי מתחלה היו השרים נותנים להם הלבנים והיו אנשי המס

רשי

זכרים: (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות. תרגום מילדות חייתא. ור"ד (סוטה שם) הרי הן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות. והיכן משולות לחיות. גור אריה. זאב יטרף. בכור שורו. אילה שלוחה. ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כוללן ויברך אותם ועוד כתיב (יחזקאל יט) מה אמך לביאה: (כ) וייטב. הטיב להם. וזה חלוק בתיבה שיסודה ב' אותיות ונתן להו"ו יו"ד בראשה כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בציר"י שהוא קמץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות. (איכה ב) וירב בבת יהודה תאניה. וכן (ד"ה ב לו) ויגלאת השארית. דנבוזראדן הגלה את השארית. (שופטי' טו) ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו. כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו"ד בחיר"ק כגון וייטב בעיניו לשון הוטב. וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה הגלה יהודה. ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינןמגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות. מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקרוי' בתים. ויבן את בית ה' ואת בית המלך. כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה (שם): (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד המושיע ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנאמר כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה אם פרעה גזר על הזכרים ואתה גם כן על הנקבות ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה לקוחין שניים. ואף היא נהפכת להיות נערה. ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות. ומאתים ועשר נשתהו שם. וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. א"כ כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ול' וקורא אותה בת לוי: (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית כלו אורה

כַּנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־ ג׳ ל׳ וחסר ד׳
חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן ל׳ רפי. ל׳ וסי׳
הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ׃ כ וַיֵּיטֶב ל׳. ל׳
אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם
וַיַּעַצְמוּ מְאֹד׃ כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ ו׳ כליש׳ ירא את האלהים
הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ
לָהֶם בָּתִּים׃ כב וַיְצַו פַּרְעֹה ב׳
לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד ב׳ מ״ל
הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת ל׳. ל׳. ד׳
תְּחַיּוּן׃ פ ל׳

ב א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח
אֶת־בַּת־לֵוִי׃ ב וַתַּהַר הָאִשָּׁה
וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב

מִצְרָיָתָא יְהוּדָיָתָא אֲרֵי
חַכִּימָן אִינּוּן עַד לָא
עָלַת לְוָתְהֶן חַיְתָא וִילִידָן׃
כ וְאוֹטֵיב יְיָ לְחַיָּתָא וּסְגִי
עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא׃
כא וַהֲוָה כַּד דְחִילוּ חַיָּתָא
מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּין׃
כב וּפַקֵּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּיהּ
לְמֵימַר כָּל בְּרָא דְאִתְיְלִיד
לִיהוּדָאֵי בְּנַהֲרָא תִּרְמוֹנֵיהּ
וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְּמוּן׃
א וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי
וּנְסִיב יָת בְּרַתָּא דְלֵוִי׃
ב וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת
בַּר וַחֲזָת יָתֵיהּ אֲרֵי טָב

הילוד ב׳ ומלאים וסי׳ כל הבן הילוד גם הבן הילוד לך מות יומת: הבת ד׳ ודגש וסי׳ תחיון. תתחמקין. זב עמקך הבת השובבה. מה אעידך: וילך איש מבית ב׳ דסמ׳ וסי׳ וילך איש מבית לוי. מבית לחם יהודה:

תולדות אהרן כי יראו המילדות. שם: ויצו פרעה. שם יב: היאורה תשליכוהו. סוטה יב סנהדרין קא: מבית לוי. סוטה יב בתרא קיט: בת לוי. וזהו שלא נך: ותהר האשה. סוטה יב: ותרא אותו. סוטה שם מנחות כג:

אבן עזרא

כמצריות כי כח חיים הרבה יש להם. ובא היו"ד רפה מן כי חיות והוא הנכון כמו דוות רוות עלות עלי ונדגש יו"ד במלת חיים שהוא תאר כמו ונתפסס חיים כיו"ד אלהי העבריים גם כן חיים שהוא שם דבר כמו עץ חיים וכמו ופטורי ציצים: וילדו. נקבות פועל עבר כי שוה הוא לזכרים טוו נבאו: (כ) וייטב. בעלי היו"ד בראשונה פעם יעמד היו"ד כמו זו ופעם יחליפוהו בוי"ו כמו ויושב שם רעבים שהוא מן ישב כמו וייטב מן יטב וזה הטוב הוא הנזכר אחרי כן ויעש להם בתים כמו כי בית יעשה לך ה': (כא) ויהי כי יראו. בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב אליהן ודע כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים ולא מן היוצאים כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר על כן יראו מאת ה' הוא הנכון ואחזו דרך קצרה לומר ירא את ה' על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל כמו נולד נשבר ונדכא והמשכיל יבין: (כב) ויצו. כל יושב על כסא מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה והנה הכתוב לא הגיד שמו כפרעה נכה ככה שמו בלשון עמו וכן פרעה חפרע: הילוד. שם תאר כמו גבור שכור: (א) וילך. בערים רבות היו ישראל יושבים כי רבים היו וכלם יקראו ארץ רעמסס אולי בעיר אחרת היתה זאת: בת לוי. בן ישראל והיא אחות אביו ולא דבר נכונה האומר כי תבואת השדה הנזרעת בשדה אחרת תצליח רק באותו שדה עצמו לא תצליח כראוי כי עיקר איסור ערוה היה להיות ישראל קדושים: (ב) ותהר. אין ספק כמו שהזכרנו כי אהרן גדול בשנים ממשה וככה קבלו אבותינו שפועה היתה מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק והנה ידענו כי תחלה קץ ד' מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את ראובן בן שמונים וחמש והיה ברדתו אל מצרים בן מאה ושלשים שנה חברנו עליהם ששים של יצחק עלו ק"ל והנה נשארו ר"י נוציא מהם ע' שנה שחיה יוסף אחרי כן והנה נשארו ק"מ ושנות לוי ברדתו אל מצרים מ"ג והנה חיה כ"ב שנה אחרי יוסף והנה נשארו קי"ח כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו ערי מסכנות והנה קרוב מלדת משה נגזר על הזכרים וכן זוטא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם והנה היא קטנה והנה זה המוכה בסנורים שכח שם חם ויפת וכתיב ויולד נח ויפת הוא הגדול ועוד שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו והיא נקברה

בעל הטורים הילוד ב׳ במסרה. הכא ואידך גם הבן הילוד לך מות ימות גבי דוד לומר לך כשם שנענש דוד שהוקם עליו רעה מביתו באבשלום בנו רצה להרגו. גם פרעה משה שנתגדל בביתו קם עליו והביא עליו כל המכות: וילך איש ב׳ במסרה. הכא. ואידך וילך איש מבית לחם יהודה ע״י הליכה זו בא גואל הראשון וע״י אותה הליכה יבא גואל האחרון שהוא משיח בן דוד: כי טוב הוא. ה׳ תגין ב׳ בטי״ת ואחד בוא״ו וב׳ בב׳ לומר שעתיד לקבל חמשה חומשי תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם:

רמבן

המס בונים הבנין ועתה נתנו העם בעבודה וצוה שיהיו מביאים עפר ועושים החמר בידיהם וברגליהם ולא יתן להם מבית המלך רק התבן בלבד ונותנין הלבנים לאנשי המס הבונים לעשות הבנין וגם כל עבודה קשה אשר לפרעה ולמצרים בשדה כגון החפירות והוצאת הזבלים הכל נתנו עליהם וגם היו רודים בהם לדחוק אותם שלא ינוחו ומכים ומקללים אותם וזה טעם את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך והיה המלך מפרנס אותם בלחם צר כמנהג לפועלי המלך וזה מאמר המתאוים שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים כי הדגה במצרים רבה מאד והיו לוקחים מן הצדים אותם במצות המלך ולוקחים מן הגנות קשואים ואבטיחים ואין מכלים כי מצות המלך הוא ורבותינו אמרו עבדים למלכים היו ולא עבדים לעבדים א"כ ויעבידו מצרים כמו לשרי המסים אשר לפרעה:

ב (א) וילך איש מבית לוי. רבותינו אמרו שהלך אחר עצת בתו ור"א אמר כי בערים רבות היו ישראל יושבים וזאת האשה היתה בעיר אחרת ומה צורך שיזכיר הכתוב זה. ועל דעתי בעבור שלא חשש לגזרת פרעה ולקח לו אשה להוליד ממנה בנים אמר הכתוב כן כי בכל מודרו לעשות ענין חדש יאמר כן וילך ראובן וישכב את בלהה וילך ויקח את גמר בת דבלים לכו ונמכרנו לישמעאלים לכו ונכהו בלשון לכו נא ונוכחה וכן זה נזדרז ויקח את בת לוי ולא הזכיר הכתוב שם האיש ולא שם אשתו אשר לקח והיה זה בעבור כי יצטרך ליחסם ולהזכיר שמם מי אביהם ואבי אביהם עד אל לוי. ועכשיו ירצה לקצר עד לדת המושיע ואחר כן ייחסם גם שאר השבטים בעבורו בסדר השני. ועל דרך הפשט שיהיה זה תחלת הנשואין אין מוקדם ומאוחר בפרשה כי היה זה קודם גזירת פרעה וילדה מרים ואהרן ואחר כן גזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ותלד הבן הטוב הזה ולא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן כי לא היה בלדתם חדוש דבר ועל דעת רבותינו הם לקוחים שניים שפירש ממנה מפני גזירת פרעה והחזירה בנבואת בתו ועשה בה מעשה לקוחים הושיבה באפריון ומרים ואהרן מרקדים לפניהם בשמחתם כי על ידי זה יגאלו ישראל ואעפ"י שהיה אהרן קטן נתן השם שמחה בלבו בענין הזה או מרים אחותו מלמדתו:

(ב) ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו. ידוע כי כל הנשים אוהבות את בניהם יפים ושאינם יפים וכלנה תצפינה אותן בכל יכלתן ואין צריך ראיה

ספורנו

הילדים ותוחלתי נכזבה: ותחיין את הילדים. ולא די שלא עשיתן מצותי להמיתם כי גם נתתם עצות להחיותם: (יט) כי חיות הנה. בקיאות במלאכת המילדות ואם נחפזן לעשות דבר או לדבר שלא כהוגן תהיינה מרגישות בדבר ולא תקראנה עוד אותנו ליולד ולמלך אין שוה להמית אחד או שנים בלבד: ב (ב) כי טוב הוא. יפה כמו כי

אבן עזרא

נקברה במערה קודם אברהם ל"ח שנה. ודע כי הנו"ן תמצא חסרה או מובלעת בדגשות בתחלת המפעל כנו"ן גש הלאה ויגש אליו ובאמצע כמו וגם אף עלה בישראל או ויחר אף והנה הנו"ן מובלעת באמצע ועל כן נדגש פ"א ויחר אפו ישוב אפך וככה נו"ן נתן במלת תתי כי הוא כמו תנתי כי תי"ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו שבתי לכתי לדתי גם בסוף תת פאדך טוב תתי אותה לך וככה בשמות כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה כמו מן בן בנה והיא תתפרד עם אשר בנה בית והנה החליפו הה"א בתי"ו כמו גבירה גברת עטרה עטרת פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת תפארת והנה חסרו הנו"ן להקל על הלשון ויאמרו בת ומלת רחל בתו כמלת אמת חסדו ואמתו והנה התי"ו לשון נקבה והנה הנו"ן מובלעת ולשון רבות אמונות ולא אמתות ולא אמתיות כמו בנות ולא בתות ולא בתים: ותהר. לא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם. ומלת טוב כאשר תמצא באיש מלא דעת יתכן היותו בנשמה כמו טוב עם ה' טוב עם אנשים או טוב עין או בגוף או בצורה טוב תאר או מראה ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים: שלשה ירחים. יש אומרים כי בחדש השביעי מתחלת ההריון נולד גם זה דרש כי לא יוכלו המצריים לדעת מתי הרתה האשה ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות באשה מתי תלד כי רחוק הוא שבוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה ויותר חיים ונכבדים הם הנולדים באחד עשר כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון כי דבר מנוסה הוא לקדמונים וחמשה פעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה גם מעלה הצומחת רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד והנה המעמד הקצוב הם רנ"ט ימים ושליש יום והאמצעי רע"ג והגדול שהוא הארוך רפ"ז וחכמי המולדות יודו כן ואין טענה מהשבטים כי להיותם על הסדר איננה ראיה כי הרבה כאלה בתורה על כן יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון גם נולד יששכר קודם אשר ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולון על כן מלת ואחר ילדה בת כמו ואחרי כן יצא אחיו שלא זכר ותהר לכל אחד גם לתקופת הימים שלש היו ונדגש צ' הצפינו כדגשות קו"ף אם יקרך עון לדבר כם נחות ובעבור היות הצדי בשוא נע נרפה הפ"א שהיה ראוי להדגש והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף ואין צורך לבקש למה לא צפנתהו עוד אולי השכנות המצריות שמעו קולו כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס וכתב ושאלה אשה משכנתה. ובאה מלת תבת גומא מלעיל בעבור היות הניגון בתחלת מלת גומא: (ג) ותחמרה. נחה ה"א כה"א ויקרא לה נובח בשמו וזאת המלה נגזרת מן בחמר והוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל וכמוהו בארות בארות חמר ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר. ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד. אולי אחותו נתנבאה לעשות כן ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנן מהמים שדלו. ועוד דבר אחר. כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם: בסוף. כמו קנה וסוף קמלו והוא צמח מן היאר: (ד) ותתצב. מלה זרה כי שמו נח נעלם בין שתי התוי"ן תחת היו"ד. אמר ר' משה הכהן כי תי"ו לרדת ולגשת נוסף בעבור חסרון הפ"א מן פעל וככה לדעת כי בעבור אות הגרון נפתח. ועתה החליפו התי"ו לה"א במלת לדעה כמו אשר תנה הודך: (ה) ותרד. מארמונה: לרחוץ. מנהג המצריות היה והזכיר דבר נערותיה שהולכות על מקום היאור כמו ויד תהיה לך בעבור ששלחה אמתה והיא אחת הנערות לקחת התיבה. כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר ועוד כי אין מדרך הדקדוק

הוּא וְאַטְמַרְתֵּיהּ תְּלָתָא
יַרְחִין׃ ג וְלָא יְכֵילַת עוֹד
לְאַטְמָרוּתֵיהּ וּנְסֵיבַת לֵיהּ
תֵּיבוּתָא דְגוֹמֶא וְחַפָּתַהּ
בְּחֵימָרָא וּבְזִפְתָּא וְשַׁוִּיאַת
בַּהּ יָת רַבְיָא וְשַׁוִּיתַהּ בְּיַעְרָא
עַל כֵּיף נַהֲרָא׃ ד וְאִתְעַתַּדַת
אֲחָתֵיהּ מֵרָחִיק לְמִדַּע מָה
יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ ה וּנְחָתַת בַּת
פַּרְעֹה לְמִסְחֵי עַל נַהֲרָא
וְעוּלֵימָתָהָא מְהַלְּכָן עַל
כֵּיף נַהֲרָא וַחֲזָת יָת תֵּיבוּתָא
בְּגוֹ יַעְרָא וְאוֹשֵׁיטַת יָת
אַמְתַהּ וּנְסֵיבְתַהּ׃

ל׳ הִוא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃
כ׳. ל׳ ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־
ב׳ וחסר לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר
ל׳ ולא מפיק. ל׳. וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד
וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃
ל׳. ל׳ ד וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה
ל"ו. כ׳ מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ה וַתֵּרֶד בַּת־
ו׳ בלישנא פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר
ב׳ חסר דחסר בלישנא וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר
וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף
ל׳ וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃

רשי

אורה. (סוטה שם): ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצרים מיום שהחזירה והיא ילדתו לו' חדשים ויום אחד שהיולדת לז' יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף ט': גמא. גמי בלשון משנה ובלעז יונק"ו רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף. הוא לשון אגם רוסי"ל בלעז. ודומה לו קנה וסוף קמלו: (ה) לרחוץ על היאור. סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור אצל היאור כמו (שמואל ב יד) ראו חלקת יואב על ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ור"א (סוטה שם) הולכת לשון מיתה כמו הנה אנכי הולך (בראשית כה) הולכות למות לפי שמיחו בה. והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את שפחתה. ורבותינו דרשו לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו להנקד אמתה מ' דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה

ירחים ד' וסי' ותצפנהו שלשה ירחים. וממגר גרש. במספר ירחים. תספר ירחים תמלאנה: גמא ג' וסי' ותקח לו תבת גמא. ובכלי גמא על פני המים. היגאה גמא. וחד וגמא. חציר לקנה וגמא: ותחמרה חד מן י"ח מלין דלא מפקי ה' בסוף תיבותא ומטעים נמסר במס"ר: על היאר. ה' בלישנא וסי' ופרעה חלם. ותרד בת פרעה. ערות על יאור. על הנהרות על היאורים. על יאריהם ועל אגמיהם: הלכת ב' חסר דחסר וסי' ונערתיה הלכת. וחד ההלכת. ההלכת לרגלה. הולכות על טוביה כן כתיב. הלכות תרשיש כן כתיב. ובמסר' אחריתי מצאתי נמסר הלכת ד' חסר וא' מלא וסי' ונערותיה הלכת. הלכת חרשישה. ותהלכת לימין. ההלכת לשאל. ואגרותיהם הולכות על טוביה. מלאים. ובספרים המדויקים ישנים שראוי לסמוך עליהם כך דינם. ונערתיה הלכת חסר דחסר. ההלכת לרגלה חסר דחסר. הולכות על טוביה מלא דמלא. ותהלכת לימין חסר דחסר. ההולכת לשמאל מלא. הלכות תרשיש כן כתיב:

תולדות אהרן עוד הצפינו. סוטה שם: ותתצב. מגילה יד סוטה ט יא יג (סוטה יז): לרחוץ על היאר. מגלה יג סוטה יב:

בעה"ט ירחים ד' במסורה. הכא ואידך גרש ירחים. במספר ירחים אל יבוא. תספר ירחים תמלאנה. כדאי' בפ"ק דסוטה שמנו לה המצרים ג' חדשים מיום שהחזירה והיא נתעברה ג' חדשים קודם שגירשה. וזהו תספור ירחים תמלאנה שספרו הירחים כדי שידעו עת לידתה במספר ירחים אל יבא שלא יכלו לידע מספר הירחים כי היו לה ג"ח קודם שגירשה וזהו גרש ירחים קודם שגירשה היו לה ירחים מהעיבור: ולא יכלה ב' במסרה. הכא ולא יכלה עוד הצפינו. ואידך ולא יכלה ארץ מגוריהם מלמד שעשתה לו מערה בארץ ואפילו תחת הקרקע חפשו אחריו מפני שידעו שמשם יצא הגואל וזהו ולא יכלה ארץ ולא יכלה עוד הצפינו: גמא ב' במסורה. הכא ואידך השולח בים צירים ובכלי גומא ע"פ מים שאפי' בים שלא ליר דכיינו בת פרעה להציל כלי גומא ואידך באיוב היגאה גומא רמז למ"ד איוב בימי משה היה: ותרד בת פרעה. היה דתה מלמד ששנתה דתה. שהלכה להתגייר: ונערתיה הלכת ב' במסר'. הכא ואידך ותקם רבקה ונערותיה לומר שנתגיירה ותפשה מעשה האמהות. ואידך ויתנה ואת נערותיה ששנתה את דתה. ואת נערותיה שלא המלאך ונרגם לפי שמנעום לקחת את התיבה ולקחה נכרות אחרות:

ספורנו

כי טובות הנה. לאחהו יפה יותר ממה שהיה מורגל וחשבה שזה היה לתכלית מכוון מאת ילדו כי אמנם יופי התבנית יורה על טוב מזג החומר ושלמות הכח המצייר: (ג) ותשם בסוף. מקום שלא ילכו אותה עוברי דרך כשהיתה מניחה שם את התיבה ועם זה בחרה במקום הסוף להפוך גזרת השלכתו ביאור לעמידתו בסוף על שפת היאור: (ד) לדעה מה יעשה לו. בחשבה שיקחהו איזה מצרי כאמר האופי כי רבים האופוסים היו במצרים בלי ספק כי מלאה הארץ זמה כמו שהעיד הנביא: (ה) לרחוץ על היאור. בחדר של מלך שהיה סמוך ליאור ומביט בו כי אמנם כבודה בת מלך פנימה בלי ספק לא יצאה אל היאור: ונערותיה הולכות. לכן לא שלחה אחת מהן שלא היו אז עם עמה: ותשלח את אמתה. האמה המשרתת אותה אז לרחוץ וכל זה ברצון אלהי שלא תשלח אחת מהנערות המתיבות

רמבן

ראויה לטענת כי טוב הוא אבל פירוש הטובה הזאת שראתה בו טוב מחודש וחשבה כי יארע בו נס וינצל ולכן נתנה אל לבה וחשבה מחשבות בענינו וכאשר ראתה שלא יכלה עוד להצפינו חשבה שינצל בתחבולה אחרת ועשתה לו תיבת גומא ואחותו נצבת מרחוק שלא יכירו בה לדעת מה יעשה לו וכל זה סיוע לדברי רבותינו שדרשו כי טוב הוא שנתמלא כל הבית אורה ולמה שאמרו שהיתה מרים מתנבאת עתידה אמה שתלד בן שמושיע את ישראל:

(ה) לרחוץ על היאור. סרס המקרא ודרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו לשון רבינו שלמה. ואם כן יהיה על היאור כמו אל היאור. וכן וילך אלקנה על ביתו הרמתה כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו ויתכן שהיו ביאור מעלות והיא ירדה מארמון המלך לרחוץ במעלה הראשונה אשר

ו וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה׃
ז וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת־הַיָּלֶד׃
ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃
ט וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ׃
י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ׃ שלישי
יא וַיְהִי׀ בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה

ו וּפְתַחַת וַחֲזַת יָת רַבְיָא וְהָא עוּלֵימָא בָּכֵי וַחֲסַת עֲלוֹהִי וַאֲמָרַת מִבְּנֵי יְהוּדָאֵי הוּא דֵין׃
ז וַאֲמָרַת אֲחָתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה הַאֵיזִיל וְאִיקְרֵי לִיךְ אִתְּתָא מֵינִקְתָּא מִן יְהוּדָיָתָא וְתוֹנִיק לִיךְ יָת רַבְיָא׃
ח וַאֲמָרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה אֵיזִילִי וַאֲזָלַת עוּלֵימְתָּא וּקְרַת יָת אִמֵּיהּ דְּרַבְיָא׃
ט וַאֲמָרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה הָא לִיכִי יָת רַבְיָא הָדֵין וְאוֹנִיקֵיהִי לִי וַאֲנָא אֶתֵּן יָת אַגְרִיךְ וּנְסִיבַת אִתְּתָא יָת רַבְיָא וְאוֹנִיקַתֵּיהּ׃
י וּרְבָא רַבְיָא וְאַיְתִיתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה וַהֲוָה לַהּ לְבַר וּקְרַת שְׁמֵיהּ מֹשֶׁה וַאֲמָרַת אֲרֵי מִן מַיָּא שְׁחַלְתֵּיהּ׃
יא וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִינּוּן וּרְבָא מֹשֶׁה וּנְפַק לְוָת אֲחוֹהִי וַחֲזָא בְּפוּלְחָנֵיהוֹן וַחֲזָא גְּבַר מִצְרַי מָחֵי לִגְבַר

ד׳ ג׳ חסר וא׳ מלא. ג׳ וכ״ע
ג׳. פ׳.
ג׳ וחד ואת אם
ג׳ ומ״ע.
ג׳ וכ״פ . ב׳
ל׳
ל׳
ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא.
ב׳ וכית יעפס פ׳.
ל׳ וכ״כ

בכת ובכה ד׳ וסי׳ והנה נער. וישמע משה את העם. ודוד עלה במעלה הזיתים. הנה המלך בכה. מדוע אדני בכה. ויצא ישמעאל בן נתניה. ובהתפלל עזרא: האלך ג׳ וסי׳ לך אשה מנקת. והבתי בפלשתים. רמות גלעד: לבי ג׳ וסימן ותלך העלמה ותקרא את אם. ויאמר לבי וישלח אותה שני חדשים. ויאמר לה אמגון קומי לבי: הילכי ב׳ מלאים בלישנא וסי׳ הילכי את הילד. אילבה שולל וערום: ותבאהו ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מ״ל וסי׳ ויגדל הילד ותבאהו. ותביאהו בית אביה דשפטים. בית ה׳ שילה קדמאה ובתרא חסר: מכה ה׳ פתחי׳ וסי׳ מכה איש עברי. מכה במטה אשר בידי. האשר שבית בחרבך ובקשתך. מכה עמים בעברה. ולא תחום עיני וגם אני לא אחמול:

רשי

הרבה (סוטה שם): (ו) ותפתח ותראהו. את מי ראתה הילד זהו פשוטו. ומדרשו שראתה עמו שכינה (ש״ר סוטה שם): והנה נער בוכה. קולו כנער: (ז) מן העבריות. שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה (ש״ר סוטה שם): (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: (ט) היליכי. נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי (ש״ר סוט׳ שם): (י) משיתהו. שלתיה הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא מחלבא ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא מש כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא וכן (שמואל ב כב) ימשני ממים רבים שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו (זכריה ג) ומשתי את עון הארץ. אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה״א בסוף התיבה כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא לומר בהם פעלתי תבוא היו״ד במקום ה״א כמו עשיתי בניתי צויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד. אמר רבי יהודה בר״א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלותם. (ש״ר) נתן עיניו ולבו להיות מצר עליה׳: איש מצרי. (ש״ר) נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמיד׳ מקרות הגבר למלאכת׳: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי הי׳ ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשרא׳ אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודפו כל

אבן עזרא

הדקדוק להיות זרועה כי המ״ם רפה ומ״ם אמה ארכו דגוש ועוד כי אמה ארכו מדה לא זרוע: (ו) ותפתח ותראהו. אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר כמו ובית דוד כאלהים כמלאך ה׳: והנה נער בוכה. היו איבריו גדולים כאלו הוא נער וראתהו מהול ובעבור יפיו חמלה עליו וזה טעם כי טוב הוא: (ז) ותאמר וכו׳ ותינק. בעלי היו״ד בראשונה יש מתחלף היו״ד כמו מן ידע בוי״ו תודיע ויש שיושם נח נעלם בין אותיות המשר׳ והעי״ן תחת יו״ד ופעם נכתב ופעם לא נכתב וככה ותינק לך את הילד: (ח) ותאמר לכי. כמו שבי ולך ושב: (ט) היליכי. כמו היניקי כי שנים שרשים הם ילך גם הלך והטעם אחד כי אין הה״א מאותיות המשך על כן ה״א אחרת כמוה ועוד כי האל״ף גם היו״ד והוי״ו ימצאו בתוך המלה פעם נכתבים ופעם נחי׳ נמצאי׳ במבטא לא במכתב ופעם נעדרים והה״א לעולם באמצע היא נראית ומלת בלטיהם איננה כמו בלהטיהם כאשר אפרש: ותאמר. אמר הגאון כי היליכי הם שתי מלות ולא דבר נכונה רק היא מלה אחת על משקל והיניקיהו לי כמו שאמרתי והוא מהבנין הכבד הנוסף גם אמר שהוא כמו הא לך והנה הא כמו וגם אני הא ואנחנו לא מצאנו בכל המקרא לנקבה ליכי כ״א לך רק היא מלה אחת: ותניקהו. מעלומי העי״ן מן הפעלים השניים הנראים והנה בפסוק אחד שני׳ שרשים והטעם אחד וככה הטיבו נגן צווי כמו היליכי אך הטיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו אליו מעלומי העי״ן: (י) ויהי לה לבן. כמו ואלה בני מיכל זרובבל בן שאלתיאל והוא בן פדיה אחי שאלתיאל ובעבור שגדלו נקרא בנו: שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש ושמו בלשון מצרים היה מוניוס וכך כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מל׳ מצרים אל לשון קדרים גם ככה בספרי חכמי יון אולי למדה בת פרעה לשוננו או שאלה ואל תתמה בעבור שאיננו משוי כי השמות אינם נשמרים כמו הפעלים: (יא) ויצא אל אחיו. המצרים כי בארמון המלך היה

תולדות אהרן ותפתח ותראהו. סוטה שם: ותאמר אחותו. שם: ותאמר לה בת פרעה. שם: היליכי את הילד. שם:

בעל הטורים והנה נער בכה. זה הכהן בהניקתו אצל התיבה. נער בכה בגי׳ זה אהרן (הכהן): האלך. ג׳ במסורה. הכא ואידך שאלך ושכתי בפלשתים גבי דוד ואידך האלך אל רמות גלעד. לומר שדברי נביאים מתקיימים כדברי אורים ותומים שמרים נתנבאת על משה קודם שנולד כמ״ש רז״ל:

רמבן

אשר ביאור לא תכנס אל שבולת הנהר. וראתה התיבה בתוך הסוף רחוק ממנה ותשלח את אמתה ותקחה או הוא כמו לרחוץ ביאור. וכן ונתת אותם על סל אחד: (ו) **והנה** נער בוכה. קולו נשמע כנער לשון רבינו שלמה. וכבר דחו זה ואמרו אם כן עשיתה למשה רבינו בעל מום. ועוד מה טעם שיזכיר הכתוב עובי קולו. ור״א אמר שהיו איבריו גדולים כנער ואולי הזכיר זה ליופיו כי בעבור טובו ויופיו חמלה עליו כי הכירה בו שנולד מקרוב ואבריו יפים ומחוקנים כאלו הוא נער. ויותר נכון שנפרש בו שיהיה בוכה כנער בחריצות וזריזות ולכן חמלה עליו. ואגדה נער בוכה ילד היה ומנהגו כנער בא גבריאל והכהו למשה כדי שיבכה ותתמלא עליו רחמי׳. ועל דעתי אין צורך לכל זה כי הילד מיום הולדו יקרא נער כמו שנאמר מה נעשה לנער היולד וכן ויבקש דוד את האלהים בעד הנער ויקרא ילד והוא גדול כמ״ש בישמעאל וישמע אלהים את קול הנער. וכן והנער נער לומר שהוא ילד קטן בן כ״ד חדשים כאשר נגמל מחלב מיד העלתהו כדכתיב ותינק את בנה עד גמלה אותו ותעלהו עמה כאשר גמלתהו: **ותאמר** מילדי העברים זה. נתנה אל לבה המעשה כאשר היה כי אמרה לבעבור הציל אותו או שלא יראו במות הילד שמוהו שם ואיש מצרי למה יעשה כן וי״א שראתהו נמול וא״כ הסירה בגדיו ובדקו׳ אותו בו ואין צורך: (יא) **ויגדל** משה ויצא אל אחיו. שגדל והיה לאיש כי מתחל׳

ספורנו

התשובות ותסמוך עליה ואולי תבחר להשליכו אל היאור: (ו) ותפתח ותראהו. ותרא אותו כי טוב הוא ויפה מאד: את הילד והנה נער בוכה. וראת׳ שעם היותו ילד היה נער בוכה וזה כי הולד מעת הולדו עד היותו שלם בגידול יקרא ילד כענין הילדים אשר גדלו אותם האמור ברחבעם וכן ילדים אשר אין בהם כל מום האמור בדניאל וחביריו. ומעת היותו מתנער ומתנועע בתנועות בלתי שלמות להשיג תכלית יקרא נער ומזה יקרא כל משרת נער כי אמנם רב תנועותיו בלתי שלמות כפי הצריך להשיג התכלית המכוון מאדוניו. אמר אם כן שראתה שעם היותו ילד נולד מקרוב הנה היה נער בוכה מתנער בתנועה נפלאה כבן גילו: ותחמול עליו. שיהא ולד נאה ומוכן לשלימות כזה נזרק ליאור: ותאמר מילדי העברים זה. אין זה אסופי נולד מזנות באופן שהיה מוכן לבגוד כאמרו ילדי פשע זרע שקר: (ז) מינקת מן העבריות. שיהיה החלב יותר נאות למזגו: ותינק לך. לעמוד לפניך מאחר שלפי יופיו והכנותיו לפני מלכים יתיצב: (י) ותקרא שמו משה. ממלט ומושה את אחרים מצרה: ותאמר כי מן המים משיתהו. הטעם שקראתיו משה להורות שימלט הוא את אחרים כי אמנם משיתיהו מן המים אחר שהיה מוטל בתוכה וזה לא היה כי אם בגזר׳ עירין בדין שימלט הוא את אחרים: (יא) וירא בסבלותם. **נתן לבו** לראות בעמל אחיו: וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ומצד

ל' · ל' אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו׃ יב וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל׃ יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ׃ יד וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר׃ טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר׃ טז וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה אֶת־הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן׃ יז וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם׃ יח וַתָּבֹאנָה אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ

ג' · כל אורי' חסר · ל' וחסר וא' וכספע · ל' · י"ג · נ"א · י"פ · ל' וחד אל כבאר · ג' · נ"ו · ל' · ז' · ל' ומ"ל · ל' חסר יו"ד.

יְהוּדִי מֵאֲחוֹהִי׃ יב וְאִתְפְּנִי לְכָא וּלְכָא וַחֲזָא אֲרֵי לֵית גַּבְרָא וּמְחָא יָת מִצְרָאָה וְטַמְרֵיהּ בְּחָלָא׃ יג וּנְפַק בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא וְהָא תְּרֵין גּוּבְרִין יְהוּדָאִין נָצַן וַאֲמַר לְחַיָּבָא לְמָא אַתְּ מָחֵי לְחַבְרָךְ׃ יד וַאֲמַר מַן שַׁוְּיָךְ לִגְבַר רַב וְדַיָּן עֲלָנָא הַלְמִקְטְלִי אַתְּ אָמַר כְּמָא דִּקְטַלְתָּא יָת מִצְרָאָה וּדְחִיל מֹשֶׁה וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִתְיְדַע פִּתְגָמָא׃ טו וּשְׁמַע פַּרְעֹה יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וּבְעָא לְמִקְטַל יָת מֹשֶׁה וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וִיתֵיב בְּאַרְעָא דְמִדְיָן וִיתֵיב עַל בֵּירָא׃ טז וּלְרַבָּא דְמִדְיָן שְׁבַע בְּנָן וַאֲתָאָה וּדְלָאָה וּמְלָאָה יָת רַהֲטַיָּא לְאַשְׁקָאָה עָנָא דַאֲבוּהֶן׃ יז וַאֲתוֹ רָעַיָּא וְטָרְדוּנִין וְקָם מֹשֶׁה וּפָרְקִינוּן וְאַשְׁקֵי יָת עָנְהוֹן׃ יח וַאֲתָאָה לְוָת רְעוּאֵל אֲבוּהֶן וַאֲמַר מָה דֵּין

אבן עזרא

וטעם מאחיו אחר הזכיר עברי ממשפחתו כמו אנשים אחים: (יג) נצים. שם התאר מבנין נפעל והשלם ננצים כמו נראים: לרשע. העושה חמס: (יד) הלהרגני אתה אומר. בלבך: אכן. כמו אם כן: (טו) וישמע. ארץ מדין סריס היו אל משמעת פרעה על כן הוצרך להיות רועה צאן שלא יעמוד בישוב אולי יכירוהו וכאשר אמר לו השם שמת פרעה ועבדיו שברח מפניהם ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמר ויצלני מחרב פרעה כי כל ימי חייו היה ירא ממנו ואחר שהזכיר וישב בארץ מדין שב לפרש למה ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר הידוע כדרך ויצא יעקב וגו' וילך ושב לומר ויפגע במקום: (טז) ולכהן. הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לע"ג והעד וכהנו לי וכהני ה' ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד: (יז) ויבאו. מ"ם ויגרשום כמו נו"ן שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף לעתיד וככה נאנס במ"ם שלא להתחבר שני נוני"ן: (יח) ותבאנה אל רעואל. אבי אביהן היה כי יתרו היה חותנו והוא חובב וכתוב ומבני חובב חותן משה וכתוב לחובב בן רעואל

רשי

כל היום: (יב) ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה. ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת ממנו שיתגייר: (יג) שני אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: נצים. מריבים: למה תכה. אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: רעך. רשע כמותך: (יד) מי שמך לאיש. והרי עודך נער: הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה. כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין לגאל': אכן נודע הדבר. כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל ע' אומות להיות נרדים בעבודת פרך. אבל רואה אני שהם ראויים לכך: (טו) וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרוג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצלני מחרב פרע'· (וישב בארץ מדין נתעכב שם כמו וישב יעקב): וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג לו זווגו מן הבאר: (טז) ולכהן מדין. רב שבהן. ופירש לו מע"ג ונידוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: (יז) ויגרשום. מפני הנדוי:

למה

נצים ג' וסי' שני אנשים עברים. להשות גלים נצים ערים בצורות. מלבים. להשאות גלים נצים. ישעי'. רעך כל אוריי' חסר ונביא חסר במ"ב מלאים וסי' ונתתי לרעיך ושכב עם נשיך. אתה ורעיך היושבים. ובל כתו' דבוו' מלאים ב"מ משלי דבולהון חסר במ"א מלא. לך התרפס ורהב רעיך: ויירא י"ב נמסר פ' ויצא: אכן י"ט נמסר בישעית סימן מ': ולכהן ג' וסי' ולכהן מדין שבע. ויאמר מיכה שבה עמדי. ויאמרו לו החרש שים: ותבאנה ח' ב"ב וסי' ותבאנה אל קרבנה. ותבאנה ותדלנה. ותבאנה אל רעואל אביהן. פתאם עשיתי ותבאנה. נערות אסתר וסריסיה. ותבואינה בתיב. יאשר תבאן הצאן ל' בתיב כן. התבננו וקראו ותבואינה. לחוד כ"כ. תבאינה האותת. ל' כ"כ. ואל ההכמות שלחו. תבואינה אניות הרשיש. תבואנה בתיב ושאריהון תבאנה בתיב:

בעל הטורים

נצים. ג'. עברים נצים וגבי סנחריב להשאות גלים נצים ערים בצורות הה (במ"ב יט)(וחד בישעי' לז) נו' שבשבעי' ישאו שממה וחרוב יחרבו דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ודרשו רז"ל דהיינו דתן ואבירם שירדו מנכסיהם ונחרבו בתיהם: ולכהן. ג' במסורה הלא ולכהן מדין. ובני שמעי' גבי פסל מיכה להא ולכהן. יתרו הי' כומר לעבודת גלולים ובשביל שבא בתו הוצרך משה לידור לו שבן הראשון שיולד לו שיהיה כומר לעבודה גלולים וזה כוונתו כי ידע שיחזיר את חמיו למוטב כמו בעצם שהרי נתגייר מ"מ נענש שבן בנו נעשה כומר לעבודת גלולים שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה ודרשו הז"ל בן משה כו' הלא שתולין קלקלה במקולקל:

תולדות אהרן ויפן כה וכה. סנהדרין נח: נצים. נדרים סד: למה תכה רעך. סנהדרין שם: ויירא משה. עקידה שער לב:

ספורנו

ומצד האחוה התעורר להנקם: (יג) ויאמר לרשע. מפני היות כל אחד מהם אחיו לא התעורר להנקם אבל הוכיח במיבור: (יד) הלהרגני אתה אומר. אתה מעורר מדנים להרגני: ויירא משה. ובכן נשמר לנפשו וברח: ויאמר אכן נודע הדבר. כשאמר זה המוסר את דבריו אלה בפני רבים ולכן לא הרג את המוסר מבלי אין תועלת בהריגתו אחר שכבר מסר: (טו) וישב בארץ מדין. בחר לשבת איזה זמן בארץ מדין: וישב על הבאר. ובעברו בארץ קרה לו שישב סמוך לאיזה באר כמו ויפגע במקום באיזה מקום כמבואר למעלה: (יז) ויקם משה ויושיען. בהיות שני בעלי הריב נכרים לא התעורר להנקם גם לא הקפיד ליסר ארחותם בתוכחות מוסר רק

רמבן

מתחלה אמר ויגדל הילד שגדל עד שלא היה צריך לגמלה אותו ואז הביאתהו לבת פרעה ויהי לה לבן כי לפני מלכים יתיצב ואחרי כן גדל ויהי לאיש דעת. וטעם ויצא אל אחיו כי הגידו לו אשר הוא יהודי והיה חפץ לראותם בעבור שהם אחיו והנה נסתכל בסבלותם ועמלם ולא יוכל לסבול ולכן הרג המצרי המכה הנלחץ: (יד) **הלהרגני** אתה אומר. מכאן אנו לומדים שהרגו בשם המפורש לשון רש"י. ומדרש רבותינו הוא ואני תמה א"כ מי הגיד לרשע כי משה הרגו אולי סמך ידו עליו ויקללהו בשם ה' וזהו ויך. או מפני שנפל מת לפניו פחד משה שיעלילו עליו וקברו בחול וראה אותו עושה כן וידע שהוא הגורם או חשב שהרגו בחרב כי לא ראה רק הקבורה. ועל דרך הפשט אומר כי אתה אומר פירושו חושב. כי מצינו אמירה על מחשבת הלב אמרתי בלבי אמרתי טוב ממנו הנפל. ואין בכאן צורך לזה כי אמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו אם בעבור שאתה חפץ להרגני כאשר הרגת את המצרי אתה מוכיח אותי ואומר למה תכה רעך:

(טז) **ולכהן** מדין שבע בנות. לא יזכיר הכתוב שמו כי איננו ידוע רק מן הכנוי שהוא נכבד בכהונתו והוא יתרו כי אחרי התחתן במשה כתיב וישב אל יתר חותנו ושם כתוב ויאמר יתרו למשה לך לשלום כמו אליה ואליהו ירמיה וירמיהו ואחרי שנתגייר נקרא חובב דכתיב ומבני חובב חותן משה כי דרך כל המתיהדים לקרא להם שם אחר בישראל והוא בן רעואל דכתיב ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני ומה שאמר בכאן ותבאנה אל רעואל אביהן הוא אבי אביהן כמו אלהי אבי אברהם ונבוכדנצר אבי וכן הידעתם את לבן בן נחור וכן ומפיבושת בן שאול ורבים כן והיה זה כי הכהן לא ימצא בבית כי היה נטרד בכהונו בבית אלהיו ותבאנה אל הזקן. ויתכן כי ויואל משה לשבת את האיש הוא הכהן הנזכר למעלה כי הוא שנתן לו צפורה בתו:

ותבאנה ותדלנה. כי היו הרועים בכל הימים באים וממלאים הרהטים ומשקים צאנם בתחלה ואחרי כן היו הנשים האלה משקות שלהן ואירע כי היום הזה קדמו הנשים ותבאנה ותדלנה כי היו חושבות להשקות צאנם בתחלה טרם בא הרועים והנה באו הרועים ויגרשום מן הרהטים להשקות הם תחלה כמנהגם בכל הימים ומשה חרה לו על החמס והצילן כי כיון שהן מלאו הרהטים הרי המים שלהן וגם דלה דלה להם כי לא הספיקו הרהטים לכל צאנן וזה טעם מדוע מהרתן בא היום ואמר איש מצרי הצילנו מיד הרועים שמגרשים אותנו בכל יום תמיד בבואנו לרהטים בתחלה:

ויהי

(כ) למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו : ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם. כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל : (כא) ויואל. כתרגומו. (ס"א כמשמעו) ודומה לו (שופטי' יט) הואל נא ולין. ולו הואלנו. הואלתי לדבר ומדרשו ל' אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו : (כג) ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו' ובאת תשועה על ידו ולכך נסמכו הפרשיות הללו כר"י) : וימת מלך מצרים. (ש"ר) נצטרע והיה שוחט תינוקות ישר' ורוחץ בדמם : (כד) נאקתם. צעקתם. וכן (איוב כד) מעיר מתים ינאקו : את בריתו את אברהם. עם אברהם : (כה) וידע אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו:

אחר

מִהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם׃ יט וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן׃ כ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם׃ כא וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃ כב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ פ

כג וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה׃ כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב׃ כה וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע

ד' ג' כ"כ. דכתיב כן.
ל'. ל'
ל'
ל'
ס' רפין. ז' ב' חסר וה' מ"ל ומלעיל
ג' דסמי' אל ותלד.
ד' חסר
ל'
ל'
ג'
ד'
ל'. ט' כתו'
ג' בנוס'.

אוֹחֵיתִין לְמֵיתֵי יוֹמָא דֵין׃ יט וַאֲמַרַת גַּבְרָא מִצְרָאָה שֵׁיזְבָנָא מִיַּד רָעַיָא וְאַף מִדְלָא דְלָא לָנָא וְאַשְׁקֵי יַת עָנָא׃ כ וַאֲמַר לִבְנָתֵיהּ וְאָן הוּא לְמָא דֵין שְׁבַקְתּוּן יַת גַּבְרָא קְרַן לֵיהּ וְיֵיכוּל לַחְמָא׃ כא וּצְבִי מֹשֶׁה לְמִתַּב עִם גַּבְרָא וִיהַב יַת צִפּוֹרָה בְּרַתֵּיהּ לְמֹשֶׁה׃ כב וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ גֵּרְשׁוֹם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה׃ כג וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִינוּן וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פּוּלְחָנָא דַּהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן וּזְעָקוּ וּסְלֵיקַת קְבֵילְתְּהוֹן לָקֳדָם יְיָ מִן פּוּלְחָנָא׃ כד וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת קְבֵילְתְּהוֹן וּדְכִיר יְיָ יַת קְיָמֵיהּ דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב׃ כה וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ

רעואל המדיני: (יט) ותאמרנה. כן הוסיפו או לא הספיקו המים שדלו הם לצאן: (כ) ויאמר אל בנותיו. אבי האב יקרא אב כמו אלהי אבי אברהם גם נבוכדנצר אבוך וכן הבן יקרא בן וככה הבנות בנותי והבנים בני ואנת ברי בלשצר: ויאמר. הנה תפש הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו כי ידוע הוא מדרך הסבר': קראן לו. מלה זרה בעבור שאין על משקלה: (כא) ויואל. אולי לא היה שם יתרו בן רעואל ע"כ לא הזכירו הכתוב: (כב) ותלד. כי אמר משה וזאת צפורה היא האשה הכושית אשר אמר ואשר כתוב בדברי הימים דמשה על תאמן וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה וככה ספר זרובבל וגם ספר אלדד הדני והדומה להם: (כג) וימת מלך מצרים. עתה יוכל משה להשיב אל מצרי' וישראל עשו תשובה כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים ע"כ ענש השם ותחת אשר לא עבדוהו עבדו אכזרים: (כד) וישמע. טעם ויזכור שהגיע הקץ: (כה) וירא. החמס שהיו המצרים עושים בגלוי : וידע. העשוי בסתר

תולדות אהרן ויאכל לחם. סנהדרין קד :
ויואל משה. נדרים סה (נדרים פז) :
ויהי בימים הרבים. (תענית סג) :

איו ואיו ח' וסי' ויאמר אל בנותיו. איו מלך חמת ומלך. כגללו לנצח. איו ה' אלהיך. עיני תראינה. במיכה. ויגוע אדם ואיו. וסי' בל' תרגום כנתהון דכלביא מתגלגלין ובהתין ומייתין : קראן חד מן א"ב מן חד חד משמש א"ב ב"ג ג"ד וסימנהון במס"ר : ויאכל ה' רפי' נמסר פרשת תולדות : ויואל ז' בטעם מלעיל ה' מלא וב' חסר וסי' ויואל משה לשבת. ויואל הכנעני לשבת בארץ דיהושע. ויואל הכנעני לשבת בארץ דשפטים. ויואל האמורי לשבת בהר חרס. ויואל הלוי לשבת את האיש. ויאל שאול את העם. ויאל ללכת כי לא נסה. ב' בתראי חסר וחד מלרע. ויאל אלוה וידכאני חסר : גרשם ד' חסר וסי' כי הייתי בארץ. ואת שני בניה אשר. ויקימו להם בני דן את הפסל. מבני פנחס גרשם. וכל ד"ה דכו' גרשם במ"ב גרשון וסי' גרשון וקהת. קדמאה דספרא. ויחלק דוד מחלקות לבני לוי לגרשון : ויזכר אלהים ד' נמסר פרשה נד י ידיעת אלהים ג' בלישנא נמסר פרשת מקץ :

רמבן

(כג) **ויהי** בימים הרבים ההם. לא יאמר בימים ההם וביום ההוא רק על הזמן העומד אשר יזכיר בו המאורע בו אבל לאחר העת יאמר ויהי אחרי כן. והראוי בכאן שיאמר ויהי אחרי ימים רבים וימת מלך מצרים על כן אמרו רבותינו כי לפי שהיו ימים של צער קורא אותם רבים וירמוז לזמן ההוא וכן אמר בפסוק שאמר למעלה. ויהי בימים ההם ויגדל משה שהיה גדל שלא כדרך העולם כלומר בזמן אחד במהרה ומכל מקום בימים ההם מיום שמת מלך מצרים ויצעקו בני ישראל ותעל שועתם אל האלהים ימים מעטים היו. אבל נפרש כי יאמר בימים ההם ימי העינוי והעבודה הקשה שהיו ימים רבים מאד כי ארך הגלות מאד והיה זה שצעקו ותעל שועתם וכן ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישית שהיו ימים רבים ואירע בהם זה. ולפי דעתי כי טעם הכתוב הזה ירמוז על הימים שהיה משה בורח מפני פרעה כי באמת בנעוריו ברח שהכתוב אמר ויגדל משה ויצא אל אחיו שהיה זה מיד כאשר גדל ועמד על דעתו והגידו לו כי הוא יהודי ונכסף לראות בסבלות אחיו ועמלם ולחצם וביום ההוא שיצא הכה את המצרי וביום השני הלשינו עליו וברח והנה היה כבן שתים עשרה שנה כאשר הזכירו רבותינו ועל כל פנים לא הגיע לעשרים ובעמדו לפני פרעה היה בן שמנים אם כן עמד כמו ששים שנה בורח מלפני פרעה. והקרוב כי בסוף הזמן בא למדין ונשא צפורה כי כשהיה לו הדבור הזה עדיין לא הוליד ממנה רק בנו הבכור גרשום אבל לא הזכיר הכתוב בבריחתו רק וישב בארץ מדין וישב על הבאר כי לא נתחדש בימים האחרים ענין שיצטרך הכתוב לספרו וכן הדבר כי הבורח מן המלכות לא יתעכב בעיר מושב וקרוב לו אבל יברח ממקום למקום אל ארץ מרחקים והנה עמד ימים רבי' מתחבא ומתנכר מגוי אל גוי וממםלכ' אל עם אחר ובסוף הזמן בא למדין ונתעכב שם וזה טעם. וישב בארץ מדין כי ראוי היה שיאמר וילך אל ארץ מדין אבל רמז שלא ישב בעיר עד בסוף שבא אל ארץ מדין ושם ישב ומפני שמזכיר הכתוב בריחתו מפני פרעה ושבתו במדין ובא להזכיר מיד שהושב למצרים במצותו של הקב"ה והיה נראה שהיו כל המעשים האלה הנזכרים נעשים מיד ותכופים זה לזה בשנה אחת בא הכתוב לרמוז לנו הענין כאשר היה ואמר ויהי בימים הרבים ההם שהיה משה בורח מפני פרעה ועומד במדין מהם ומת בימים ההם בסופם מלך מצרים והיה למשה גלוי השכינה בענין זה והושב למצרים וגאלם וע"כ לא אמר ויהי אחרי ימים רבים כי היה משמעו משבת משה במדין ולא היו הימים הרבים רק בכל המסופר למעלה: **וימת** מלך מצרים ויאנחו. נצטרע והיה שוחט תינוקות מישראל ורוחץ בדמם לשון רש"י. והוא מדרש חכמים ועל דרך הפשט מנהג כל הנעבדים לאדון בליעל רשע שיהיו מצפים ומחכים ליום מותו וכאשר ראו שמת המלך האנחו מאד ממלוך אדם חנף מרשיע מן הראשון כי אמרו אבדה תקותינו נגזרנו לנו ונבחר מות מחיים וזה טעם נאקתם כי נאקו נאקת חלל :

(כה) **וירא** אלהים את בני ישראל. פי' ר"א כי ראה החמס שהיו מצרים עושים להם בגלוי וידע אלהים העשוי להם בסתר. ורש"י פי'   **וידע**

ספורנו

קם להושיע את העשוקים מיד עושקיהם : (כ) למה זה עזבתן. מאחר שהוא אורח ואיש חסד לכן היה ראוי לגמול עמו חסד הכנסת אורחים : (כא) לשבת את האיש. לרעות את צאנו כמו שבא עמדי : (כב) גר הייתי בארץ נכריה. גר בארץ שאינה ארץ מולדתי : (כג) בימים הרבים ההם. מיום שברח משה ממצרים בילדותו עד שנולד גרשם שהיה משה אז קרוב לבן שמונים שנה שהרי אליעזר נולד בדרך בלכתו בשליחות האל ית' למצרים ואז היה בן שמונים שנה : וימת מלך מצרים. אותו המלך שהיה רודף את משה ולכן קרא שם בנו אחר כך אליעזר כי אז ידע היותו נמלט ונצול מחרב פרעה : ויזעקו. זעקו מצער לב על עבודתם כענין הלילי שער זעקי עיר : ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. לא בשביל תשובתם ותפלתם אבל כמקונן על אכזריות המעבידים כאמרו וגם ראיתי את הלחץ : (כד) וישמע אלהים את נאקתם. ותפלת קצתם שהתפללו אז מצדיקי הדור כאמרו ונצעק אל ה' וישמע קולנו : ויזכור את בריתו. שאמר והקמותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. וזה יעשה בכל קראנו אליו כמו שהעיד אחר כך באמרו וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וכו' ואזכור את בריתי : וירא אלהים את בני ישראל. השגיח עליהם ולא הסתיר עוד

אֱלֹהִֽים׃ ס רביעי ג א וּמֹשֶׁ֗ה
הָיָ֥ה רֹעֶ֛ה אֶת־צֹ֛אן יִתְר֥וֹ חֹתְנ֖וֹ
ס' כֹּהֵ֣ן מִדְיָ֑ן וַיִּנְהַ֤ג אֶת־הַצֹּאן֙ אַחַ֣ר
י"ז הַמִּדְבָּ֔ר וַיָּבֹ֛א אֶל־הַ֥ר הָאֱלֹהִ֖ים
ל' הס' ומלעי' חֹרֵֽבָה׃ ב וַיֵּרָ֞א מַלְאַ֨ךְ יְהוָ֛ה
ל' אֵלָ֛יו בְּלַבַּת־אֵ֖שׁ מִתּ֣וֹךְ הַסְּנֶ֑ה
וַיַּ֗רְא וְהִנֵּ֤ה הַסְּנֶה֙ בֹּעֵ֣ר בָּאֵ֔שׁ
ל' וחסר וְהַסְּנֶ֖ה אֵינֶ֥נּוּ אֻכָּֽל׃ ג וַיֹּ֣אמֶר
ל' חסר. ס' מֹשֶׁ֔ה אָסֻֽרָה־נָּ֣א וְאֶרְאֶ֔ה אֶת־
הַמַּרְאֶ֥ה הַגָּדֹ֖ל הַזֶּ֑ה מַדּ֖וּעַ לֹא־
יִבְעַ֥ר הַסְּנֶֽה׃ ד וַיַּ֥רְא יְהוָ֖ה כִּ֣י
ל' סָ֣ר לִרְא֑וֹת וַיִּקְרָא֩ אֵלָ֨יו אֱלֹהִ֜ים
מִתּ֣וֹךְ הַסְּנֶ֗ה וַיֹּ֛אמֶר מֹשֶׁ֥ה מֹשֶׁ֖ה

לְמִפַּרְקְהוֹן יְיָ׃ א וּמֹשֶׁה ז' ר"פ.
הֲוָה רָעֵי יַת עָנָא דְיִתְרוֹ
חֲמוּהִי רַבָּא דְמִדְיָן וּדְבַר
יַת עָנָא לְבָתַר שְׁפַר רַעְיָא
לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא
דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ
לְחוֹרֵב׃ ב וְאִתְגְּלִי מַלְאֲכָא
דַיְיָ לֵיהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא
מִגּוֹ אַסְנָא וַחֲזָא וְהָא אַסְנָא
בָּעֵיר בְּאֶשָּׁתָא וְאַסְנָא
לֵיתוֹהִי מִתְאֲכֵיל׃ ג וַאֲמַר
מֹשֶׁה אִתְפְּנֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי יַת
חֶזְוָנָא רַבָּא הָדֵין מָה דֵין
לָא מִתּוֹקַד אַסְנָא׃ ד וַחֲזָא
יְיָ אֲרֵי אִתְפְּנֵי לְמֶחֱזֵי וּקְרָא
לֵיהּ יְיָ מִגּוֹ אַסְנָא וַאֲמַר

(א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: (ב) בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה ואל תתמה על התי"ו ויש לנו כיוצא בו (יחזקאל טז) מה אמולה לבתך: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אכל. נאכל כמו לא עבד בה אשר לקח משם: (ג) אסורה נא. אסורה מכאן להתקרב שם:
של

ומשה ז' ר"פ וסי' ומשה היה רועה את. ומשה ואהרן עמו. ומשה בן שמנים שנה. ומשה עלה אל האלהים. ומשה יקח את האהל. ומשה בן מאה ועשרים. ומשה איש האלהים בניו יקראו: וינהג ה' וסי' וינהג את הצאן אחר המדבר. וינהג את כל מקנהו. וינהג את מקניהם ויך בהם. וינהג יואב את חיל הצבא. ואמציהו התחזק וינהג את עמו. והד וינהג בעוזו תימן: אל הר י"ז וסי' בישעיה סימן נ"ו: ואראה ה' וסי' הכצעקתה. אסורה נא ואראה. העודם חיים. אעברה נא ואראה. אמלטה נא ואראה:

תולדות אהרן וירא מלאך ה'. ברכות כו: בלבת אש. ב"ק ס: ויאמר משה אסורה. פנת כו עקידה בפר מו: כי סר לראות. פנת כס: משה משה. זוכר דברים לא פסיק טעמא:

בסתו': (א) האלהים חורבה. ככה כתב משה וטעם חרבה מרוב החום שלא ירד שם גשם כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה ובעבור שהאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות: (ב) וירא. יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלב האש כי כן מצאנו מה אמולה לבתך ור' אדנים אמר אלו היה כן היה בלבת בחירק תחת הלמ"ד כמו אל גנת אגוז והנה שכח וכגנה זרועיה תצמיח: הסנה. אמר הגאון כי זה מין קוץ ורצון שוכני סנה שמים והטעם על השם הנכבד ור' ישועה אמר הכבוד ששכן בסנה ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד ועוד למה נאמר על גזרת פועל ואיננו כן עושה שמים וארץ כי השם הוא עושה תמיד ומעמיד כשגגה היוצא מפי אדם ועוד אחר שהזכיר כל מגד הזכיר באחרונה רצון השם ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע ולפי דעתי כי כל סנה אחד הוא והוא מין קוץ יבש וככה הוא בלשון ישמעאל וככה הר סיני בעבור הסנה וכן פי' ורצון שוכני סנה רצון שיבקש השוכן במקום הסנה שהוא דורש ומבקש תמיד שיעשה השם רצונו ויחלה ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש וסנה עד שיהא בא הרווי והיתה כגן רוה מלוחלח' והודיע מתוך הסנה בה"א הדעת כי הם דברי משה בכותבו התורה. וביער מהפועלים היוצאים כי אש בוערה כמו אש אכלה והעד כאש תבער יער והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר סביביו כי זה כמו שלחו באש מקדשך וככה ההר בוער באש. ומלת אוכל שם התאר כמו פעול וכמוה אם תראה אותי לוקח מאתך שהוא קמוץ וככה לנער היולד כהם יוקשים בני האדם ואלה הפעלים כאשר הם יוצאים על כן ורגל מועדה איננה כמוהם רק השורק תחת חולם והיא כמו פועלת: (ג) ויאמר משה אסורה נא. גזרת סר אם בא אחריה מ"ם היה למרחוק כמו סורו ממני הוא אומר להם רחקו ממני ואם אחריה אל בשלש נקודות תהפך הדבר כמו סורה אלי סור ממקומך ובא אלי שיסור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה: את המראה הגדול. זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם על ידי נביאו משה על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ואמר יפת טעם זה האות כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער: (ד) וירא ה'. גם אלה דברי משה בסוף ונקרא המלאך בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו ושם אפרשנו וכך המלאך שנראה לגדעון וגם כתוב ויאמר לו ה' או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרא אליו על כן מלת אלהים וזה השם איננו שם העצם רק שם תאר כאשר אפרש והוא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף ככתוב להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא הגוף והנה אלהים במקום
הזה

ספורנו

פניו מהם כענין כי ראיתי את עני עמי כי באה צעקתו אלי כמו שהעיד אחר כך באמרו ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים: וידע אלהים. ידע נגעי לבבם ושהיתה תפלתם וצעקתם בכל לב כמו שספר אחר כך באמרו כי ידעתי את מכאוביו על הפך ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו: ג (א) ויבא אל הר האלהים חורבה. הוא לבדו להתבודד ולהתפלל על דרך ויבא עד חברון: (ב) וירא מלאך ה'. במראה הנבואה כי אמנם כאשר יגלו המלאכים בדמות אנשים בלתי נבואה כענין לאברהם וללוט ולבלעם ולזולתם לא יאמר עליהם וירא אבל יאמר עליהם וירא כמו וירא והנה שלשה אנשים וירא לוט וירא את מלאך ה' נצב בדרך: וירא והנה הסנה בוער באש. דולק וזה דרך חידת הנבואה שהיה המלאך בתוך הסנה והאש בוערת בסנה סביב המלאך להורות שבסיבות צדיקי ישראל שהם מלאכי ה' בתוך הסנה של עם מצרים שהיו להם סרבים וסלונים. הסנה יבער באש בצרת עשר מכות אבל לא יכלו באותן הצרות כמו שהורה באמרו והסנה איננו אכל שהיה בלתי כלה באש המלהט בו כי לא היתה נבואת משה רבינו עליו השלום אז כמו שהיתה אחר כך כמו שהעיד באמרו כי ירא מהביט אל האלהים על הפך ותמונת ה' יביט אבל מיום מתן תורה ואילך שנגלה אז לכל ישראל פנים בפנים וגם לא סבלו זה כאמרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול ה' וכו' והוא לבדו נשאר באותו מדרגה כמו שאמר שובו לכם ואתה פה עמוד עמדי וכאמרו ויעמוד העם מרחוק ומשה נגש היתה נבואת משה רבינו פנים בפנים ומראה ולא בחידות: (ג) אסורה נא ואראה. אתבונן ואראה: מדוע לא יבער הסנה. למה לא יכלו מצרים ברב מכותם כענין ודלקו בהם ואכלום: (ד) וירא ה' כי סר לראות. להתבונן בדבר: ויקרא אליו. להודיעו כאמרם ז"ל בא לטהר מסייעין אותו כענין ומשה עלה אל האלהים.
ויקרא

רמבן

וידע אלהים נתן עליהם לב ולא העלים עינו מהם. ונכון הוא על דרך הפשט כי בתחילה היה מסתיר פניו מהם והיו לאכול ועתה שמע אלהים נאקתם וראה אותם לומר שלא הסתיר פניו עוד מהם וידע את מכאובם וכל הנעשה להם ואת כל הצריך להם והאריך הכתוב להזכיר טענות רבות בגאולתם: וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו וירא אלהים וידע אלהים כי ידעתי את מכאוביו כי אע"פ שנשלם הזמן שנגזר עליהם לא היו ראויים להגאל כמו שמפורש ע"י יחזקאל אלא מפני הצעקה קבל תפלתם ברחמיו ועל דרך האמת יש בכתוב הזה סוד גדול מסתרי התורה לומר כי עלה ענייכם למאור פניו וקרב אותם אל הדעת כענין בקרב שנים תודיע ברגז רחם תזכור. ולכן יאריך הכתוב בזה אחרי שאמר כבר וישמע אלהים ויזכר אלהים ונתפרש הפסוק הזה במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה תבינהו משם:

ג (ב) **וירא** מלאך ה' אליו בלבת אש. אמר הכתוב מתחלה וירא מלאך ה' ואחר כן אמר וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים ולכן אמר ר' אברהם כי אלהים בכאן הוא המלאך הנזכר כמו כי ראיתי אלהים פנים אל פנים. וטעם אנכי אלהי אביך כי ידבר השליח בלשון שולחו ואיננו נכון כי משה גדול הנבואה לא יסתיר את פניו מן המלאך. ורבותינו אמרו בבראשית רבה מלאך זה מיכאל רבי יוסי הארוך בכל מקום שהיו רואים אותו היו אומרים שם רבינו הקדוש כך כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה נתכוונו לומר שמתחלה נראה אליו מיכאל ושם כבוד השכינה והוא לא ראה הכבוד כי לא הכין דעתו לנבואה וכאשר כיון לבו וסר לראות נתגלה אליו מראה השכינה ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה. ועל דרך האמת המלאך הזה הוא המלאך הגואל שנאמר כי שמי בקרבו הוא שאמר ליעקב אנכי האל בית אל ובו נאמר ויקרא אליו אלהים אבל יקרא במדה ההיא מלאך בהנהגת העולם וכן כתיב ויוציאנו ה' ממצרים וכתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ונאמר ומלאך פניו הושיעם כלו' מלאך שהוא פניו כדכתיב פני ילכו והניחותי לך והוא שנאמר בו ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא ועוד תבין זה בפסוקים הבאים בע"ה:

והנה הסנה בוער באש. כטעם דולק שהיה בתוך אש בוער כמו האבות מבערים את האש מדליקים ובערו בהם אש ומדוע לא יבער הסנה לא ישרף ויאכל וכמוהו כפשתים אשר בערו באש נשרפו וכן דעת אונקלוס שתרגם הראשון בער והשני מתוקד או יהיה יבער מלשון ובערת הרע מקרבך והיה לאדם לבער כי דרך צחות בלשון הקודש לדבר כן רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם:
אל

ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא׃ ו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו׃ ח וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ ׀ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי

מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ ה וַאֲמַר לָא תִקְרַב הַלְכָא שְׁרֵי סֵינָךְ מֵעַל רִיגְלָךְ אֲרֵי אַתְרָא דְאַתְּ קָאֵים עֲלוֹהִי אֲתַר קַדִּישׁ הוּא׃ ו וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהָא דְאָבוּךְ אֱלָהָא דְאַבְרָהָם אֱלָהָא דְיִצְחָק וֵאלָהָא דְיַעֲקֹב וּכְבֵישׁ מֹשֶׁה לְאַפּוֹהִי אֲרֵי דָחֵיל מִלְאִסְתַּכָּלָא בְּצֵית יְקָרָא דַיְיָ׃ ז וַאֲמַר יְיָ מִגְלָא גְלֵי קֳדָמַי יָת שִׁעְבּוּד עַמִּי דִבְמִצְרָיִם וְיָת קְבִילַתְהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן קֳדָם מַפְלְחֵיהוֹן (בִּישַׁיָּא) אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יָת כֵּיבֵיהוֹן׃ ח וְאִתְגְּלֵיתִי לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא לְאַרְעָא טָבָא וּפְתַיָּא לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לַאֲתַר כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי

(ה) של. שלוף והוצא. כמו ונשל הברזל. כי ישל זיתך: אדמת קדש הוא. המקום: (ז) כי ידעתי את מכאוביו. כמו וידע אלהים כלומר כי שמתי לב להתבונן לדעת את מכאוביו ולא העלמתי עיני ולא אטום אזני מצעקתם

שזה הוא המלאך הנזכר: (ה) ויאמר אל תקרב הלום. שטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה ששם האש וככה הנה עוד הלום איש: ומלת של חסר נו"ן כמו גע כי היא מגזרת ונשל גוים רבים: (ו) ויאמר אנכי אלהי. אחר שהזכיר אלהי אביך פי' כי הם אברהם יצחק ויעקב והחל מאברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' לבנות מזבח לשם כי אביו וגם אחיו היו עובדים ע"ג והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר שלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות לכל ישראל: ואין לוי כולל כי משה כנגד כל ישראל וכשאמר למשה אנכי אלהי אביך כאלו אמר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם: ויסתר משה פניו. כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ושער העין משער השמים כי ברגע א' יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד ובעבור יראתו הסתיר פניו: (ז) ויאמר. השליח ידבר בל' שולחו. וטעם ראה ראיתי האמת הנעשה להם בסתר שלא יראוהו בני אדם אני רואהו. ואת צעקתם. ששומעים הכל אני שמעתי והמכאובים שיש בלבו אני ידעתי: (ח) וארד. בעבור היותו השמים נכבדים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים על כן מלת וארד ועוד כי מעלת המלאך עצומה ואין יכולת במשה לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי: ולהעלותו. כנגד וארד כי כאשר אני דר במקום עליון כן אשכנה במקום שהוא עליון מכל הארץ ואלה דברי המלאך וככה כתוב ירכיבהו על במותי ארץ הנה יצאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה. ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה והנה שאלה ראויה אחר שהששה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני

י"ב וחסר

ו' ומ"ל

ל'

ב'

ד' ב' כתיב כאה וב' כאו

ל'

ל' וחסר

ל' ואלה אל ארץ כת מפו"ם סי'

הלום י"ב וחסרים וסי' הגם הלם ראיתי. אל תקרב. מי הביאך. הבו לכם דבר ועצה. הבא עוד הלום איש. והנה ההמון נמוג. ויאמר הכהן נקרבה הלם אל. ויאמר שאול גשו הלם כל פנות. כי הביאותני עד הלום דשמואל. וחברו דד"ה. לכן ישוב עמו הלם. ויאמר לה בעז לעת: משה ויחזקאל נעליך. יהושע וישעיה נעלך: עומד ו' מ"ל וסי' אל תקרב הלם. על שנים עשר הבקר. וכל קהל ישראל. ותרא והנה המלך. דיואש. ותלתיהון דד"ה. הנה זה עומד אחר כתלנו. ויעש הבא אליו כרצונו: ויסתר ב' וסי' משה פניו. ויסתר עמל מעיני: ראה ד' ב' כתיב ה' וב' כתיב ו' וסי' פרשת תולדות:

תולדות אהרן אל תקרב הלום. שבת שם בתרא קי זבחים קב זוהר פקודי: של נעליך. ברכות סב: ויסתר משה. ברכות ז: ראה ראיתי. עקרים פ' אחרון: וארד להצילו. זוהר פ' האזינו:

בעל הטורים ויסתר משה פניו. ב' במסורה הכא ואידך ויסתר עמל מעיני שאילו היה מביט בזיו השכינה בתוך הסנה והיה מבקש רחמים על ישראל לא היו גולים יותר כי הסנה הוא סימן עמו אנכי בצרה. זהו ויסתר משה ויסתר עמל מעיני שאם לא היה מסתיר פניו היה מסתיר עמל מעיני: ראה ראיתי. כתיב בה' כנגד ה' השעבודות. בפרך, מרר. לחץ. עינוי. עבודה קשה. וכנגדם ה"א פעמים הנה בפרשה: צעקתם. ב' במסורה ואת צעקתם שמעתי כי גדלה צעקתם גבי סדום. לומר שגדלה צעקתם כצעקת סדום:

רמבן

(ה) **אל** תקרב הלום. לא הגיע עדיין למעלתו הגדולה בנבואה כי בהר סיני נגש אל הערפל אשר שם האלהים וכן ענין הסתרת פנים שעדיין לא עלה למה שנאמר בו ותמונת ה' יביט כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא אע"פ שהיה רחוק מן הסנה הזהירו בזה כי נתקדש כל ההר ברדת השכינה אל ראש ההר כאשר בשעת מתן תורה ומשה בהר היה כי שם עלה שנאמר ויבא אל הר האלהים חרבה והסנה היה בראש ההר והנה כלו קדוש ואסור בנעילת הסנדל וכן אמרו בכל מקום שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל וכן ביהושע וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים:

(ו) **אנכי** אלהי אביך. על דרך הפשט כמו אלהי אבותיך אבל יזכיר יחיד במקום רבים אלהי כל אב מאבותיך כי כלם יקראו לאיש אב וכן אלהי דוד אביך זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו אלהי אבותי ור"א אמר כי אלהי אביך אברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' ואחר כך הזכירו בשם וצירף אליו שאר האבות. ודעת רבותינו אלהי עמרם אביך כאלו אמר אנכי אלהיך ורצה ליחד שמו על הצדיק שמת לא על החי ואחר כך אלהי אברהם יצחק ויעקב שהוא אלהי ישראל כלם. וטעם הזכירו אלהי עם כל אחד ולא אמר אלהי אברהם יצחק ויעקב כי יזכיר שמו וזכרו יתברך ויתברך. ועוד אבאר זה בפרשה:

ויאמר ה'. יזכירנו במדת רחמים בענין התחלה על העם ואע"פ שכל הפרשה בשם אלהים:

(ח) **וארד** להצילו. שנגליתי על ההר הזה באש כטעם וירד ה' על הר סיני [illegible] ירד עליו ה' באש או הוא כמו ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי וכבר פירשתי סודו: **אל** ארץ זבת חלב ודבש. אל מקום הכנעני והחתי יזכיר בכאן ששה עממים ויניח השביעי אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה. וכן בפסוק כי ילך מלאכי לפניך הזכיר אלה הששה ואולי היה רמז שאלו כבשו תחלה כי הם אשר נתקבצו על יהושע ויתנם ה' בידו ורבותינו אמרו הגרגשי פינה ולכך לא נזכר עם הנכרתים שנאמר בהן והכחדתיו. וכן בכאן ירמוז אל הנלחמים שכבשו ועוד אדבר על זה בע"ה: וטעם זבת חלב ודבש. כי שבח תחלה את הארץ שהיא טובה לומר שהאויר טוב ויפה לבני אדם וכל טוב ימצא בה ושהיא רחבה שיעמדו בה כל ישראל במרחב או טעם רחבה שיש בה רחבות שפלה ועמק ומישור גדולים וטובים ואין רובה הרים וגאיות. וחזר ושבח אותה שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב והמים יפים ויגדל החלב בבהמות כי אין הבהמות בריאות וטובות מרבות החלב רק באויר טוב ועשב רב ומים טובים ובעבור שימצא זה באחו ובמרום הרים אין הפירות שם שמנים ויפים מאד אמר כי היא עוד שמינה שפירותיה שמנים ומתוקים עד שתזוב כל הדבש מהם והנה שבח אותה על טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר. וזה שבח היא לכל הארצות: וטעם אל מקום הכנעני שלא אמר אל ארץ הכנעני כאשר יאמר בשאר כל המקומות לרמוז שירשו אותם ויכריתום וישבו במקומם לא שיהיו יושבי' בקרבם כאבותם:

ספורנו

ויקרא אליו ה' מן הסנה: (ה) של נעליך. אפילו במקום שאתה בו עתה: (ז) ראה ראיתי את עני עמי. צדיקי הדור הנאנחים והנאנקים על עונות הדור ועל ענוים ומתפללים וכנגדם נגלה מלאך ה' תוך הסנה. וטעם ראה ראיתי. המנה ראיתי וזה טעם המקור בכל מקום כשיושם לכפל כמו עלה נעלה יכול נוכל כי ענינו כטעם אמנם להורות שהאמת כך הוא אע"פ שיטען הטוען ויאמר הפך זה כענין ידעתי בני ידעתי כלומר אע"פ שראיתי את עני עמי אשר במצרים כמו שהורה היות המלאך בתוך הסנה ואף על פי שעל צריהם אשיב ידי כמו שהורה האש בסנה מ"מ לא יסופו המצרים הצרים אותם בכל מכות שאשלח בם כמו שהורה ענין והסנה איננו אכל כי אמנם אין הכונה במכות שאביא עליהם להכריתם ולהושיב ישראל במקומם אבל להציל ישראל מידם ולהושיבם במקום אחר וזה טעם וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ כלומר נגליתי במראה זו להצילו ולהעלותו לא להכרית המצרים: (ח) זבת חלב ודבש. רבת המקנה ורבת המזון

וְהַיְבוּסִֽי׃ ט וְעַתָּ֕ה הִנֵּ֛ה צַעֲקַ֥ת
בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל בָּ֣אָה אֵלָ֑י וְגַם־
רָאִ֙יתִי֙ אֶת־הַלַּ֔חַץ אֲשֶׁ֥ר מִצְרַ֖יִם
לֹחֲצִ֥ים אֹתָֽם׃ י וְעַתָּ֣ה לְכָ֔ה
וְאֶֽשְׁלָחֲךָ֖ אֶל־פַּרְעֹ֑ה וְהוֹצֵ֛א ד׳ מ״ג
אֶת־עַמִּ֥י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל
מִמִּצְרָֽיִם׃ יא וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ אֶל־
הָֽאֱלֹהִ֔ים מִ֣י אָנֹ֔כִי כִּ֥י אֵלֵ֖ךְ אֶל־ ג׳
פַּרְעֹ֑ה וְכִ֥י אוֹצִ֛יא אֶת־בְּנֵ֥י ג׳
יִשְׂרָאֵ֖ל מִמִּצְרָֽיִם׃ יב וַיֹּ֙אמֶר֙ כִּֽי־
אֶֽהְיֶ֣ה עִמָּ֔ךְ וְזֶה־לְּךָ֣ הָא֔וֹת כִּ֥י
אָנֹכִ֖י שְׁלַחְתִּ֑יךָ בְּהוֹצִֽיאֲךָ֤ אֶת־ ד׳ מ״ג
הָעָם֙ מִמִּצְרַ֔יִם תַּֽעַבְדוּן֙ אֶת־ ג׳ ומ״ל
הָֽאֱלֹהִ֔ים עַ֖ל הָהָ֥ר הַזֶּֽה׃ ה׳
יג וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֜ה אֶל־הָֽאֱלֹהִ֗ים ס׳ כלוגנא
הִנֵּ֨ה אָנֹכִ֣י בָא֮ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒
וְאָמַרְתִּ֣י לָהֶ֔ם אֱלֹהֵ֥י אֲבוֹתֵיכֶ֖ם ל׳

וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃
ט וּכְעַן הָא קְבִילַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל עֲלַת לְקֳדָמַי וְאַף
גְּלֵי קֳדָמַי יַת דּוּחֲקָא
דְּמִצְרָאֵי דְּחָקִין לְהוֹן׃ י וּכְעַן
אִיתָא וְאֶשְׁלְחִינָךְ לְוָת פַּרְעֹה
וְאַפֵּיק יַת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מִמִּצְרָיִם׃ יא וַאֲמַר מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ מָאן אֲנָא אֲרֵי
אֵיזִיל לְוָת פַּרְעֹה וַאֲרֵי
אַפֵּיק יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מִמִּצְרָיִם׃ יב וַאֲמַר אֲרֵי
יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וְדֵין לָךְ
אָתָא אֲרֵי אֲנָא שְׁלַחְתִּיךְ
בְּאַפָּקוּתָךְ יַת עַמָּא
מִמִּצְרַיִם תִּפְלְחוּן קֳדָם יְיָ עַל
טוּרָא הָדֵין׃ יג וַאֲמַר מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא אָתֵי לְוָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר לְהוֹן
אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן שַׁלְחַנִי

מצעקתם): (י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה: ואם תאמר מה תועיל והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציאם משם: (יא) מי אנכי. מי אני חשוב לדבר עם המלכים: וכי אוציא את ב״י. ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים: (יב) ויאמר כי אהיה עמך. השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק. ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג׳ חדשים שיצאו ממצרים. ד״א כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על ההבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל. ודוגמת ל׳ זה מצינו בישעי׳ סי׳ ל״ו וזה לך האות אכול השנה ספיחו גו׳ מפלת

צעקתם ב׳ וסי׳ שמעתי, שמעת:
מי אנכי ג׳ וסי׳ מי אנכי כי אלך אל פרעה. מי אנכי ומי חיי כי הבאתני עד הלם דשמואל:
בהוציאך ב׳ ומלאים וסי׳ בהוציאך את העם. בהוציאך את אבותינו:
על ההר ד׳ וסי׳ תעבדון את האלהים, ויהי קולות וברקים. ועבר משה הגבול. ויעל כבוד ה׳ מעל תוך העיר: ואמרתי להם אלהי אבותיכם ל׳ מלא דמלא

והתשובה כי כל הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא המין. והפריזי הוא צידון ושאר בנים הנזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנעני: (ט) ועתה הנה. טעם הנה צעקת בני ישראל שעשו תשובה. וטעם וגם ראיתי את הלחץ. שהזידו עליהם וככה אמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם: (י) ועתה. לכה בשליחותי אל פרעה: (יא) ויאמר מי אנכי. אין הפרש בין אני ובין אנכי כמו עמדי ככה מצאנו דרך הלשון. גם אני גם אתה גאתם בהתבלע הנו״ן מגזרת אן הלכתם כי המקום יכיר המדבר אולי אנכי על זה הדרך מגזרת אנך על דרך נחושתך ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מלך גדול ובעבור שאמר והוציא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול שהם ב״י. ויאמר אני אהיה עמך. ותבא אל פרעה ותוציא את ב״י והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך. וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראתי לך בו זה המראה הגדול וכך הכתוב אומר המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים וכן אמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה׳ אלהינו כי זה המהלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני רק ישראל בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפרש וזהו שאמר משה ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאלהים: (יג) ויאמר. עתה בקש משה מה שם יאמר לישראל משמותיו כי בשם אל שדי לא יעשה אותות רק בשם הנכבד וא״ר ישועה כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי המושיע לישראל גלה שם חדש שלא נשמע וכאשר ראה אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים פי׳ בו כי הם דברי משה ולא דבר נכונה כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות ומשם והלאה כתוב ה׳ אלהים ומשנולד קין כתוב השם לבדו ולעולם

בעל הטורים מי אנכי. ב׳ במסו׳. מי אנכי כי אלך אל פרעה מי אנכי כי הביאותני עד הלום גבי דוד מלמד שביקש משה מלכות לזרעו ולא רצה הקב״ה ליתן לו. כנאמר אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות. אמר משה כיון שהמלכות פוסקת ממני ואינה יורשה לבני שלח נא ביד תשלח:

ספורנו

ערב ומועיל כאמרו אכול דבש בני כי טוב ונפת מתוק: (ט) ועתה. ובהיות זה כלו אמת וזה טעם ועתה בכל מקום אמר ובהיות זה אמת שידעתי את מכאוביו ונגעי לבבו: הנה צעקת בני ישראל באה אלי. שקבלתי תפלתם מאחר שקראוני באמת לא על דרך ויפתוהו בפיהם: וגם ראיתי את הלחץ. ומגיד רב הלחץ ראוי לענוש את הלוחצים כענין וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה: (י) ועתה לך ואשלחך אליהם. להתרות בהם בטרם שאעניש: (יא) מי אנכי כי אלך. איך יחשוב את התראתי: וכי אוציא את בני ישראל. שאזכה להוציא את בני ישראל שהם עתה בלתי ראוים לכך: (יב) כי אהיה עמך וזה לך האות. שתגזור אומר ויקם לך בכל אשר תפנה שם ובזה יכירו הכל שלחתיך ויחשיבו אותך ואת דבריך כענין גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים: בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. אע״פ שאינם ראוים הם מוכנים

רמבן

(ט) **הנה** צעקת בני ישראל באה אלי. אע״פ שאמר ואת צעקתם שמעתי חזר ואמר כי באה אלי והנה הגיע צעקתם אל כסא כבודי. ולא אוסיף עוד לעבוד לפרעה כי מצרים לוחצים אותם יותר מדאי כענין עד לשמים הגיע. ועל דרך האמת צעקת בני ישראל היא כנסת ישראל שבאה אליו צועקת כדרך הכצעקתה הבאה אלי ושם רמזתי. וטעם וגם ראיתי את הלחץ לאמר שיקח נקמה מפרעה ומעמו מפני שעשו עמהם יותר מן הנגזר להם בלחץ גדול שלוחצים אותם כאשר פרשתי בסדר לך לך:

(יב) **ויאמר** כי אהיה עמך וזה לך האות. רבו הפירושים במקרא הזה. והנכון על דרך הפשט כי הקב״ה אמר למשה שני דברים שירד להצילו מיד מצרים והיה אפשר שיצילם מידם בארץ גושן עצמה או קרוב משם אבל הבטיח עוד להעלותו מן הארץ ההיא כולה אל מקום הכנעני. ומשה נתירא משתיהן ואמר מי אנכי כי אלך אל פרעה אני שפל אנשים רועה צאן והוא מלך גדול ואם אומר אליו לעזוב את העם כלל יהרגני כענין שאמר שמואל ושמע שאול והרגני. ואמר עוד מי אנכי כי אוציא את בני ישראל מארץ מצרים כמו שאמרת לי להעלותם אל ארץ כנען כי עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ולא יתשבוני ללכת אחרי אל ארץ עמים גדולים ועצומים מהם כאשר אמרת להעלותו אל ארץ טובה ורחבה אל מקום הכנעני. כי ההצלה מיד פרעה איננה תלויה בהם אם ישמע פרעה יקל עולו מעליהם ויצילם או יגרשם מארצו על כרחם. ועוד כי הם עצמם ישמעו אל כל אדם כזה כי מי האדם שלא ירצה לצאת מעבודה קשה שאין כמוה אבל העלייה לארץ הכנעני לא ישמעו בה וכן היה הדבר שהיתה מלחמת העמים ההם קשה עליהם מתחלה ועד סוף ופחדתם ממנה במצרים ובמדבר זאת יראתו של משה רבינו מפרעה ופחדתו מהם. ועל שתיהן ענהו ה׳ אמר לו אל תירא מפרעה כי אני אהיה עמך להצילך וזה לך האות אל העם כי אנכי שלחתיך אליהם כי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ומאז יקבלו עבודת השם ללכת אחרי מצותו וגם בך יאמינו לעולם ואחריך ירוצו לכל מקום אשר תצוה: והנה נגליתי לך בהר הזה בלבת אש כי כן יהיה בעיני כל העם בעבדם אותי בהר הזה והנה למשה אות במה שלא יפחד מפרעה כיון שהבטיחו להצילו ולישראל יהיה להם אות שלא יפחדו מן העמים כבואם אל הר סיני כי לצאת ממצרים ברצון פרעה אל מקום קרוב דרך ג׳ ימים לזבוח לאלהים בודאי ישמעו ויעשו כן בין ברצונם בין שלא ברצונם. ועל דרך האמת וזה לך האות כמו זה לי עשרים שנה ואמר כי אהיה עמך והנה לך האות אות הברית שאהיה עמך תמיד כדרך אני הנה בריתי אתך כי אנכי השולח אותך שתעבדו את האלהים בהר הזה ואז אעלה גם אנכי בקרב העם הזה אל המקום אשר הכינותי:

ואמרו

רשי

סנחריב תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחים : (יד) אהיה אשר אהיה. אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר גליות (ברכות ט) אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו (ש"ר). אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו'. (לא שהשכיל חלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השם יתברך כי לא מחשבתו מחשבת השי"ת שמאז כך היתה דעתו באומרו יתברך אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחלה כך היתה שלא תגיד לבני יש' בדברים האלה אלא כה תאמר

שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם׃ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ טו וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה־תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק

ס' פסו' אית בהון מה מה
ס' בק"ו'
ס' כלו' אמיר' לבני ישראל
י'

לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מַה שְׁמֵיהּ מָה אֵימַר לְהוֹן׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַאֲמַר כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלַחַנִי לְוָתְכוֹן׃ טו וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהָא דְאַבְרָהָם אֱלָהָא

בתורה. אלהי אבותיכם יוסף עליכ' לחוד מלא בוי"ו חד בעלמא : מה שמו ח' פסוקים אית בהון מה מה וסי' מה פשעי מה חטאתי. מה נאמר לאדני מה. מה שמו מה אומר אליהם. מה תריבון עמדי. מה עוני מה חטאתי. מה אעידך מה אדמה. אם חטאתי מה תפעל בו. מה אעשה לך אפרים מה : מה אומר ב' וסי' ואמרו לי מה שמו. אחרי אשר הפך ישראל עורף יהושע. אמירה לבני ישראל ח' וסי' אהיה **אשר אהיה**, **לכן** אמור לבני ישראל. ואמר פרעה. על כן אמרתי לבני ישראל. כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא :

אבן עזרא

ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד רק במקום אחד בעבור שאמר פרעה העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים אז אמר משה מפני ה' אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה ככה: (יד) ויאמר אהיה. פירושו אשר אהיה כמו ובית דוד כאלהים ואחריו כמלאך ה' לפניהם והוא פי' כאלהים : (טו) ויאמר עוד. שם אחר והוא מטעם הראשון רק הא' על ל' המדבר וזה ל' יחידשאינו מדבר ומגזרת יה ואלה השלשה שמו' הם שמו' העצם ועת' אפרש לך מה טעם שם העצם וטעם אלה האותיות וקצת סוד השם הנכבד ולמה איננו נקרא ככתבו: **אמר** אברהם המחבר הנה לא הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי שם העצם הוא המושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מקום עצם הנקרא ובארבעה דברים יבדל שם העצם משם התאר האחד כי שם התואר נגזר מתפעל כמו חכם בני אם חכם לבך פועל עבר למען תחכ' באחריתך פועל עתיד ולא כן שם העצם כמו אברהם לא יגזר ממנו עבר או עתיד אע"פ שיש שם עצם שנגזר מפעל כמו יצחק לא יאמר יצחקתי ולא איצחק כי שם עצם איננו במקרא והדבר הב' שתחבר חכם שם התאר ותאמר חכמים ולא יתכן לומר מאברהם שהוא שם העצם לא יאמר על רבים אברהמים ולא מישראל שהוא שם העצם אם כן היה שם שני אנשים לא יאמר ישראלי' רק יאמר ככה כשיתייחס איש אחד אל ישראל שהוא שם המין והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה"א הדעת כאשר יבואר שם התואר כי מן חכם יאמר החכם והנה לא יאמר האברהם היצחק ואין טענה במלת אמר הקהלת כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו והאדם הוא שם תאר ויש לו סוד כי הוא שם המין ומלת המנשה בעבור היחס והדבר הרביעי שם העצם לא יסמוך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב לא יאמר יצחק הדור כי העצם עומד בעצמו והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מד' אותיות כי שניהם שמות העצם והנה מצאנו ה' צבאות והורכו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא או הוא אות בצבא שלו וזה לא יתכן כי הנה אלהי הצבאות ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אלהים או עם השם הנכבד ה' אלהים ואל יקשה בעיניך ה' אלהים צבאות כי הוא כדרך והנבואה עודד הנביא. בעבור שהשם שוכן עד עומד לבדו ובו הכל עומד ע"כ פעם הוא זה השם כמו תאר על דרך ויזכור ימי עולם משה עמו והטעם שהוא המעמיד על כן ה' אלהים דבקים עמו המלאכים הקדושים וככה ה' צבאות הם צבאות השמים ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישראל נקרא כן והביא ראיה מן והוצאתי את צבאותי הלא תראה וכל צבא השמים עומדים עליו והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבי' ויחיד כמו הלא אלוה גובה שמים ועוד שיסמוך לומר אלהים אלהי ישראל ומלת אל תקיף וככה שדי כקול מים רבים כקול שדי והיה שדי בצריך :

ודע כי האחד סוד כל המספר ויסודו ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה תחלת מספר הנפרדים והנה כל המספרים הם תשעה מדרך אחת והם עשרה מדרך אחרת ואם תכתוב התשעה בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר תמצא האחדים שמאלים והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין ובהגיעך אל חמשה שהוא אמצעי אז יתהפכו המספרים להיות העשרות אחדים והאחדים עשרות ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלי מה כי לא תוכל להחל אחד אם לא יהיו עשרה והנה עשרה הוא דומה לאחד והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשרה ושם העשרה כוללם עם היותם מספר ראשון ותחלת המספרים הדומים לאחדים כי בהגיעך אל עשרים אז הם שני עשרות כנגד שני אחדים ושלשים כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים ובהגיעך למספר מאה הוא דומה לאחד ובהגיעך לתשע מאות גם הם כנגד תשעה אחדים עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות גם הוא האלף דומה לאחד עד היותם תשע אלפים כנגד תשעה אחדים ובהגיעך לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה כי כל ראשי המספרי' הם דומים לאחד על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרים הם חלק מעשרה או התחדש מכפלו או ממחברתו אל אחדיו או מהשנים דרכים נחברים והנה עשר ספירות כמספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וככה הגלגלים תשעה שהם גופות נכבדות עומדות והעשירי שהוא קדש נקרא כן בעבור שבו בכל כסא הכבוד והוא התקיף וכל הגופות מקיף והנה יהיו האמצעים במספר עשרה הם שנים והם חמשה והם ששה ואלה ארבעתם אהו"י הם הנכבדים וכל מספר מרובע שיש אחד נוסף על המרובע ככה יש בשרשו וככה בדומה לו וכן במרובע חמשה חמשה ובמרובע ששה ששה אלה הד' מספרים לעולם שומרים עצמם במרובעת וזהו מעלתם על כל המספרים המרובעים ועוד כי כל מספר הוא באחד בכח והוא בכל מספר במעשה והוא יעשה בפא' אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות והנה כח האחד ובהברך מרובעו אל מרובע כפלו אז יהיו חמשה וזהו חשבון השוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו כה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעים בחשבון בערך החשבון אל חמשה ולמעלה מחמשה יהיה הדבר בהפך וחשבון ששה הוא חשבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד וכאשר תחבר מרובע האחד אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה ואם תשים אלכסון עגול במספרו ותוציא יתר בשלישית יהיה המשולש שהוא שוה השוקים כמספר הקו הסובב וכמוהו המרובע הארוך בעגול ולפני זה המספר יהיה ערך המשולש אל הקו כערכו אל עשרה ולמעלה ממנו הפך הדבר והנה אלה הארבעה המספרים הם היקרים ומספרים

תולדות אהרן מה שמו. סנהדרין ק"א עקרים מב כו : אהיה אשר אהיה. ברכות ט זוהר אחרי :

בעל הטורים ואמרו לי מה שמו מה ס"ת שם בן ד' אותיות שמסר לו השם וכתיב בתריה לך ואספת את זקני ישראל שאין מוסרין אותו אלא לזקנים שבדור : ג' פעמים אהיה כנגד ג' אבות והם אברהם יצחק יעקב. אברהם והיה ברכה. יצחק גור בארץ הזאת ואהיה עמך. יעקב שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך. אהיה עולה עשרים ואחד. וכן התחלת שלש שמות של י"ג מדות ה' ה' אל. וכן ר"ת אברהם יצחק יעקב. וכן התחלת ה' חומשי תורה ב' ו' ו' א' עולה כ"א. ג' פעמים אהיה עולה בחשבון ארבעים ושנים שמסר לו שם של מ"ב אותיות. ג"פ אהיה עולה ס"ג ושם י"ב אותיות כנגד י"ב שבטים ושם ל' אותיות לרוץ עמהם י"ג אותיות של שמות האבות יהיה חשבון ס"ג :

רמבן

(יג) **ואמרו** לי מה שמו. הפסוק הזה אומר לך פרשני כי לא יתכן שיאמר משה ואמרו לי מה שמו להיות להם אות שיאמינו בו כי שאלת שמו ואמירתו להם איננה אות למי שלא יאמין בו מתחלה שאם ידעו ישראל אותו השם גם משה כהם ידע אותו והנה ידיעתו כידיעתם ואיננה אות ומופת כלל ואם לא ישמעו בו מה הראיה שיאמינו בדבריו כלל. והנה אחרי הודיעו את השם הגדול אמר והן לא יאמינו לי ואז נתן לו אותות. ואמר ר"א כי שאל משה מה שם יאמר לישראל משמותיו כי באל שדי לא יעשה אותות רק בשם הגדול ואין דבריו נכונים בעיני. כי עדין לא נאמר למשה שיעשה ביציאת מצרים אותות ומופתים גדולים ונפלאים אבל שיצילם מיד מצרים ויעלם לארץ ובשם

אל

ספורנו

מוכנים לעבוד את האלהים על ההר הזה בהוליכך אותם מבין הסוסים : (יג) ואמרו לי מה שמו. הנה השם יורה על הצורה האישיית והצורה היא סבה עצמיית לפעולה המיוחדת לאיש יאמרו אם כן באיזה פועל נמשך ממנו שבו יקרא בשם מי ששלחך להוציאנו : (יד) אהיה אשר אהיה. שהוא תמיד על ענין אחד מצד עצמו ומזה יתחייב שיאהב המציאות וישנא כל הפסד מנגד למציאות כאמרו כי לא אחפוץ במות המת ומזה יתחייב שיאהב משפט וצדקה אשר תכליתם מציאות וישנא העול והאכזריות המעים עקלקלות אל העדר והפסד ובזה שנא חמס ואכזריות המצרים גדלכם : (טו) ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל. לחכמי הדור, ה' אלהי אבותיכם. מצד פעולתו המיוחדת לו אשר יורה עליהם השם המיוחד

ומצד

דִּיצְחָק וֵאלָהָא דְיַעֲקֹב שְׁלָחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי

וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם

לבני ישראל אהיה פעם אחת
וכן משמע ברבות ודוק) :
זה

שנים ועשרים כמספר כל האותיות ואל תחשוב הכפולים כי הם בעצמם רק מה שהיה ברוחב השיבו באורך והטעם על המבטא בלשון שם אחד להם ידמו זה לזה אבל לא ידמו במכתב ובעל לשון הקדש ראה כי חמשה מקומות הם מוצאי האותיות והנה שם אלים שרשים לעולם ואלים פעם שרשים ופעם נוספים לטעם בראש המלה או בסופה והנה זה האלי נכבד מהראשון וראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה וראוי להיות האות הראשון גם החמישי גם השני גם העשירי קלים במבטא וכבדים בטעם ויהיו נמצאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך ויהיו פעם נראים ופעם נעלמים ופעם נוספים ופעם חסרים ופעם מובלעים בדגשות ופעם מתחלפים אלה באלה. והנה אותיות הגרון הם ארבעה ותחלתם עי"ן ואחר חי"ת ואל תזכור האות כאשר תבטא בתוספת אותיות הנזכרות עם האות כי אינם מאותיות הגרון רק האות לבדה כשתשים תחתיה פתח ואלה שניהם עי"ן ח"ית כבדים מאד ומי שלא נהג בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו העו"ג על כן נבחרו האל"ף והה"א גם בחר מאותיות החיך גיכ"ק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו"ד כ"ף על כן היו ג"ק מהשרשים ואותיות הלשון דטלנ"ת שם השנים שרשים והם ד"ט והאחרים בחר ואותיות השיניים זסצר"ץ כולם כבדים והקל שבהן השי"ן על כן בחרו והניח האחרים על כן הוצרך לקחת מאותיות השפה שהם בומ"ף שלשה והניח האחד שהוא הפ"א וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון כי הוא המוצא הראשון במתכונת האדם מלמטה למעלה והאל"ף לפני הה"א כי הוא הקל מאותיות הגרון על כן הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד וראוי להיות הה"א האות החמישי כנגד חמשה במספר שהוא נכבד ואלה השני אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות בעבור ששם אות הראשון מהגרון שם אחריו אות מסוף החמשה מקומות שהוא השפה על כן היה בי"ת אחר אלף גם וי"ו אחר ה"א ופ"א אחר עי"ן והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה"א ושם האחד מהחיך והוא גימ"ל והשני מהלשון והוא דל"ת על כן הוצרך לשום זי"ן שהוא מהשיניים אחר וי"ו והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר העשרה עשירי לאותיות וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדים והמבוארים ומהשפה הקל הנכבד שהוא הוי"ו ואין במוצאם הנשרשים קל מאותיות החיך והנבחרים היו היו"ד גם הכ"ף והיו"ד יותר קל והנה ארבעה אותיות ראוים להיותם אותיות המשך ובעבור כי האל"ף כמו האחד על כן נמצא נעלם עם כל תנועה והנה עם חלם ראש ועם קמץ גדול ראשים ועם קמץ קטן ראשית ועם חירק ראשון ועם שורק מסעף פארה ועם פת"ח גדול לחטאת ולנדה ועם פת"ח קטן עושה פלא ובעבור היותו ראש שמוהו סימן המדבר זכר גם נקבה ובעבור שלא ימצא נראה באחרונה על כן איננו סימן רק פעם יתחלף בה"א קראן לי מרא גבהא קומתו וימצא נוסף בסוף כמו ואתיקיהא ההלכוא אתו גם נראה בראשונה והוא נוסף אתמול אזרועך ובאמצע והאזיניו נהרות ויכתב בסוף ולא יבוטא בו כמו חטא ופעם יהיה חסר כמו על כם יה ויתחלף בה"א האמון ההמון גם ביו"ד תתימרו יתאמרו גם בוי"ו במבטא ולעמשא תמרו והנה השלשה אותיות הם ראוים שיהיו לסימן בראש ובסוף והנה האות שהוא היו"ד שהוא דומה לאחד שמוהו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים שמרתי אמרתי ובשמו' כמו שמי ושמוהו בראש סימן יחיד זכר הוא דומה לנמצא כמו שמספר עשרה דומה לאחד ושמוהו בסוף הפך זה סימן לנכח הנקבה דעי ראי למען תזכרי ובעבור כי במספר דומה לאחד היה ליחס ובעבור היות העשרה כולל כל חשבון על כן היו"ד באחרונה כולל סימן רבים בסמוכים ידי נשים ובסמוך אל המדבר ידי נטו שמים והיו"ד ימצא נעלם עם חירק רגלי ועם קמץ רגלי חסידיו ישמור ועם קמץ גדול ידיו רגליו והיו"ד תחת ה"א הנה יד ה' הויה ואתה הוה להם למלך ותחת ה"א יחסיון חסה ותחת אלף כל פקודי כל ישרתי וימצא נוסף יזהר היושבי רבתי והה"א שמוהו סימן היש הדבר כי כן טעם הא לכם זרע ופעם לתמה הבמחנים הניהיה ופעמים לדעת המבואר האיש העבד העברי האנשים ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר גם כן בשמות כי הזכר הניחו בלא סימן אמרו אמרה קהלת גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרנה יבחרנה נשמרנה ישמרוה שמרוה וסימן בשמות נערה בתולה והה"א נוסף בבנין הכבד גם בבנין התפעל גם היא מובלעת מזה בידיך כמו יו"ד בטרם אערך ואלף ואבדך כרוב הסוכך ונוספת באחרונה אשמעה ובשמות כמו לילה והוא נעלם עם קמץ עשה ועם קטן בונה ירושלם ועם פתח קטן אשר אני בונה ועם חולם כי פרעה אהרן גם שלמה ועם שורק לא יקרחה קרחה ובעבור היות הוי"ו מוצאו מהתחברות השפתים על כן שמוהו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק מי פעל ועשה ובאחרונה לשון רבים זכרים גם נקבות בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרים ופעמים גם לנקבות אם תמצאו אם תעירו והוי"ו ימצא נעלם עם שורק ועם חולם ובעבור היות הה"א נוסף בסוף סימן הנקבה הוצרכו להיות הוי"ו סימן לזכר שמרו גם בשמות ידו גם בעתידים אויב ירדפו ובתוספת ה"א או נו"ן בדגש או שורק ישמרהו ישמרנו בעליו וסימן לשון רבים מדברים בפעל עבר ובעתידים והנה הראתי כי אלו הארבע אותיות הם אותיות המשך ע"כ היו השמות נכבדים שהם שמות הנעלם מאלה האותיות והנה השם הראשון

רמבן

אל שדי יוכל לבא בלב פרעה להצילם וגם לנצח העמים וכבר הוציא שרה מביתו בנגעים גדולים שהביא עליו ונצח אברהם לבדו המלכים הגדולים וכל זה בעזרת אל שדי השם הנודע לאבות וככה יעשה בבנים. ועוד כי יעקב אמר והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. ויוסף אמר פקוד יפקוד אלהים אתכם והנה הפקידה באלהים ולפי דעתי היה משה גם בעת ההיא אב בחכמה גדול במעלת הנבואה ודרך שאלה בקש שיודיעהו מי השולח אותו כלומר באי זו מדה הוא שלוח אליהם כענין שאמר ישעיה ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו והנה אמר ישאלוני על שליחותי אם היא במדת אל שדי היא שעמדה לאבות. או במדת רחמים עליונית שתעשה בה אותות ומופתים מחודשים ביצירה. וזה בעבור שאמר לו אנכי האל אלהי אביך אלהי אברהם ולא פירש שם משמותיו הקדושים כלל ושמע משה שהבטיחו על מעמד הר סיני ומתן תורה והוא היודע כי התורה לא תנתן בשם אל שדי הנזכר באבות רק השם הגדול שבו היה העולם. ועל כן שאל מה אומר אליהם ורבותינו נתעוררו לזה אמר ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל. אמר ר' שמעון בשם ר' סימון אמר משה עתיד אני לעשות סרסור בינך וביניהם כשתתן להם התורה ותאמר להם אנכי ה' אלהיך אלהי אבותיכם שלחני אליכם אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתירא אם ישאלו לו מה שמו מה אומר אליהם באותה שעה היה מבקש משה שיודיעהו הקב"ה את השם הגדול. וזה ענין השאלה והנה ענהו האלהים אהיה אשר אהיה אהיה עמכם בצרה זו ואהיה עמכם בצרות אחרות אמר לפניו רבונו של עולם דיה לצרה בשעתה אמר לו יפה אמרת. כה תאמר לבני ישראל וגו' לרש"י מדברי רבותינו והכונה להם בזה כי משה אמר לפניו יתברך ואמרו לי מה שמו שיגיד להם ה' שיורה הוראה שלמה על המציאות ועל ההשגחה והקב"ה השיבו למה זה ישאלו לשמי אין להם צורך לראיה אחרת כי אהיה עמהם בכל צרתם יקראוני ואענם והיא הראיה הגדולה שיש אלהים בישראל קרובים אלינו בכל קראנו אליו ויש אלהים שופטים בארץ וזה פי' נכון באגדה זו ועוד אמר כיוצא בזה במדרש אגדה. ומהו אהיה אשר אהיה כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך. אם פותחין את ידיהם ועושין צדקה אף אני אפתח את ידי שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב ואם אינן פותחין את ידיהם מה כתוב שם הן יעצור במים ויבשו וכו' ועוד דרשו רבי יצחק אמר אמר לו הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא עתיד לבא לכך כתוב כאן אהיה ג' פעמים. וביאור דעת ר' יצחק כי בעבור שהזמן העובר והעתיד כלו בבורא בהוה כי אין חליפות ובא עמו ולא עברו מימיו כלום לפיכך יקרא בו כל הזמנים בשם אחד מורה חיוב המציאות. ואונקלס תרגם שני השמות אהא עם מאן דאהא ולא תרגם כלל כשם שאמר לו כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. והנראה מדעתו [illegible] אבל ה' הנכבד שהודיעו הוא בן ארבע אותיות האלה שצוהו כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם. אבל הודיעו תחלה ענינו כי שאלתו של משה לדעת דרכי השם משמו כענין שחזר ואמר הודיעני נא את דרכך ואדעך. וכאשר השיב לו שם וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם לאמר כי בשם הנכבד הזה אשר יקרא לפניו יחונן וירחם. ולא יוכל אדם לבא עד עומק דרכיו כי אמר בכאן אהא עם מאן דאהא בשמי שתאמר להם שהוא אהיה כי בו אני עם האדם לחונן ולרחם. והגאון רב סעדיה כתב כי ביאורו אשר לא עבר ולא יעבור כי הוא ראשון והוא אחרון קרובים דבריו לדברי רבי יצחק. והרב אמר במורה הנבוכים הנמצא אשר הוא נמצא כלומר ראוי המציאות יבאר להם כי יש נמצא תאוי להמצא שלא היה נעדר ולא יהיה נעדר. והנה לדעת אלה החכמים צריך שנפרש כי הקב"ה אמר למשה שיאמר להם זה השם וילמדם אותו כלומר שיפרוע להם ראיות שכליות אשר בהם יתקיים אצל חכמיהם זה השם כלומר המציאות או הקיום אשר לא עבר ולא יעבור כי זכירת ה' בלבד יאמר מה שיאמר איננו ראיה לבטל מהם דעת הקדמות או האפיקורסות המחושב בביטול המציאות לגמרי. ואין זה משמעותו של מקרא. אבל כי הזכרת השם להם הוא הראיה והוא האות והמופת על דברם שישאלוהו. ועל דעתי לא יסתפקו זקני ישראל במציאות הבורא כאשר אמר הרב וחלילה. אבל זה השם תשובת שאלתו שפירשנו לך הודיעו שהוא שלוח אליהם במדת הדין אשר במדת הרחמים. ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם שיזכיר להם ה' האחד לבדו ולהורות על האחדות ולכך צוהו עוד כה תאמר אל בני ישראל ה' שלחני כי השם הזה הוא מדת רחמים וידעו כי יוליך לימין משה זרוע תפארתו ויחדש אותות ומופתים בעולם. והנה פירש לו כי אהיה אשר צוהו לאמר להם הוא השם הגדול הזה והם שוים בלשונם ובאותיות כי שתי האותיות האחרונות שבשם הראשון הם הקודמות בזה כי בראשון יורו על חכמת שלמה כדכתיב וה' נתן חכמה לשלמה ובזה יורו על חכמת אלהים. ואות האל"ף בראשון תורה על הקדמות והיחוד. והיו"ד בשני על עשר ספירות בלי מה. ונלקחו שתי האותיות האלה האל"ף והיו"ד משני השמות הקדושים ונכתבו

זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר׃ טו חמישי לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָֹה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם׃ יז וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ יח וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָֹה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלֲכָה־נָּא דֶּרֶךְ

ג׳ לְעָלַם וְדֵין דּוּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר׃ טו אִיזֵל וְתִכְנוֹשׁ יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אִתְגְּלִי לִי אֱלָהָא דְאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִירְנָא יָתְכוֹן וְיָת דְּאִתְעֲבֵיד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם׃ יז וַאֲמָרִית אַסֵּיק יָתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִיזָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ יח וִיקַבְּלוּן (מִינָךְ) (לְמֵימְרָךְ) וְתֵיתֵי אַתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימְרוּן לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְגְּלִי עֲלָנָא וּכְעַן נֵיזִיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא

י"ח חסר

י"ד

פ׳

ב׳

כ"ח מפו"ס סימן

י"ז בליש׳

ב׳ וחסר וא׳ מ"ל

ב׳ מ"ל בב׳ יודין לכתי׳ ה׳

רשי

(טו) זה שמי לעולם. חסר וא"ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו (ס"ר): וזה זכרי. למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה׳ שמך לעולם ה׳ זכרך לדור ודור: (טז) את זקני ישראל. מיוחדים לישיבה. ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס׳ רבוא: (יח) ושמעו לקולך. מאליהן מכיון שתאמר להם ל׳ זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים. יעקב אמר להם ואלהי׳ פקוד יפקוד אתכם. יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם. (אלהי העבריי׳. יו"ד יתיר׳ רמז לי׳ מכות ברש"י ישן): נקרה עלינו. לשון מקרה וכן (במדבר כג) ויקר אלהים ואנכי אקרה כה. אהא נקרה מאתו הלום

לעלם י"ח חסרים נמסר בתהלים סי׳ ע"ה: פקד ה׳ וחסר נמסר סוף ויחי: פקד. יפקד פקד בפקד אפקד כולם חסרים במ"ה מלאים וסי׳ ועל יושבי פקוד. פקוד ושוע. לא אפקוד על בנתיכם. יפקוד חטאתם דהושע. ועל העתודים אפקוד: אעלה ח׳ פשטין וסי׳ ואמר אעלה אתכם מעני. ויעל מלאך ה׳. את מי אעלה לך. ויאמר המלך אל ארונה. כי אעלה ארוכה לך. מצרים כיאר יעלה. עולות מחים אעלה. תדבק לשוני לחכי אם לא. וסי׳ בל׳ ארמי אמר מלאכא לאנתתי׳ דארונא אריך למכסיא קטורתא דירושלם:

אבן עזרא

הראשון איננו במקרא רק במקום הזה וידענו כי משה לא דבר לפרעה דברי השם רק ככתבו ולא היה מזכירו בכינוי כי הוא היה קדוש על כן הוצרכו הקדמונים לכנותו ופי׳ וזה זכרי כמו זה שמי כי הטעם כפול והעד שאנחנו קוראין אותו אלהים בהתחברו עם אלף דל"ת שהטעם שהוא אדון ובאה המלה על דרך לשון רבים דרך כבוד כמו אלהי על כן האומר לשם כמו לאדם אדני שאל טועה הוא:

ועתה אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם האחד הוא השפל והוא על מעלות רבות רק שלש כוללם והאחד המתכות והם שבעה כנגד שבעה המשרתים ולמעלה מהם הצמחים והם על מעלות רבות ומעלה מהם החיים ומעלותם רבות והאדם לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל והשנוי יקרנו בעצמו בגופו גם בנפשו כנגד מחשבתו גם בעניניו וכל עסקיו וחכמי לב דמו המינים שהם הכללים שהם שמורין כי הפרטים אובדים דמו אותם המינים הכללים העומדים לצל עץ על מים רבים תמיד והעולם האמצעי על מעלות רבות והנה החמשה הכוכבים המשרתים מעלתם גדולה כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו ולא תשתנה תנועתם לא תוסיף ולא תגרע ולא יעלו ולא ירדו רק כפי המערכת יש להם שנוים רבים כי פעם הוא הכוכב בקו המזלות ופעם שמאלי ופעם ימיני רב או מעט ופעם עולה בגלגלו הקטן גם בגלגלו הגדול שהנה מוצקו רחוק ממוצק הארץ ופעם עולה גלגלו או יורד ירוץ ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחורנית וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יסתר ופעם במזרח ופעם במערב וערכו אל חבירו וגם אל צבא השמים מלמעלה גם אל הלבנה מלמטה לעולם משתנה עד אין חקר כי פעם מתחבר לאחד השבעה המבטים והנה המחברות לבדם במעלה אחת משלש מאות וששים הם מאה ועשרים ובעבור אלו השנוים ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצמם ואף כי במקריהם והם בעצמם והאורות לא ישתנו על כן למטה מהם הלבנה כי כל מקריהם יקרוה ויותר כי יש לה שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ ועוד כי תנועתה כגלגל הקטן הפך תנועת גלגל הגדול ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש והעד כי בהתחברה עמו עם ראש התלי או זנבו לא תראה השמש אם היה ביום ואם היתה לנכח השמש בלילה בא׳ המקומות הנזכרים יהיה אור הלבנה נעדר והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא מתנועעים כמשרתים ולא ישתנה רחבם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם אל הארץ שוה ושינוי הראותם כפי מקומות הארץ ותנועת השמש והעולם העליון הוא עולם המלאכים הקדושים שאינם גופות ולא בגופות כנשמת האדם ומעלותם נשגבו מדעת הנקלות כנגדם וכל זה העולם כבוד וכלו עומד ואין תנועה בשנוי בערך רק מעמדו איננו בעצמו רק בשם הנכבד לבדו ונשמת האדם ממינם ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים וכל המשרת כנגד הצבא הגדול בעת הבראו ואם תחכם הנשמה תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון שקבל על ידי אור המלאכים אז יהיה דבק בשם הנכבד וזהו שנדר יעקב והיה ה׳ לי לאלהים כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו על כן אמר הסירו את אלהי הנכר ועד היום לא אמר ככה כי אז יחל לעבוד את השם כפי נדרו. על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים וחכם גדול היה והעד וישאלו איש לרעהו ועוד וישתחו ואין לו פחד ממנו ובעבור שראה אדם כי ימות הוליד בן להיות המין שמור והנה קבל כח מצמד על דרך כלל על כן אמרה חוה קניתי איש את ה׳ ובני הנביאים היו מתבודדים אולי יקבלו כ"א כפי כחו. והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתים וכאשר נאמר לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא תמצאנו בספר קהלת כי ידבר על המעשים אשר עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע ואין כל חדש כי החכמה העליונה: (טז) לך ואספת. טעם אלהי אברהם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען. והטעם פקוד באה עת פקודתם: (יז) ואמר. וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה אתכם וזהו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וגם אנכי אעלך גם עלה או גזרתי עתה להיות זה כמו ותגזר אומר: (יח) ושמעו. כל שמע אחריו למ"ד או בי"ת הטעם שישמעו הענין שנושא הקול לא לשמוע הקול דגשות יו"ד העבריים דרך צחות להראות יו"ד היחוס כי יו"ד העברים

תולדות אהרן זה שמי לעולם. פסחים נ קדושין עא (יומא מ): ואספת את זקני ישראל. יומא כח: פקוד פקדתי. ר"ה לא: אעלה אתכם. (בכורים סה): זבת חלב ודבש. כתובות קיב:

בעל הטורים זה שמי לעולם. זה עולה כמנין י"ב מלמד שמסר לו שם של י"ב אותיות: פקד פקדתי אתכם. כמנין פקוד חסרתי לכם [מן ת׳ ונשאר רד"ו] מלשון ולא נפקד ממנו איש: העשוי. ב׳ במסורה הכא ואת העשוי לכם במצרים. ואידך כל הזהב העשוי למלאכה שכל זהב הבאה להם במצרים היו מיחדים אותו למלאכת המשכן: ושמעו לקולך. ר"ל שאינך צריך להרבות בקול כי מיד ישמעו לך: ושמעו. ב׳ במסורה הכא ושמעו מצרים. לכשדיבר מש"ה עם פרעה שמעו כל מצרים ד"א אע"פ שקולו היה נמוך היה נשמע בכל מצרים ולפי שקול בני אדם הוא נמוך לכן הוא חסר:

רמבן

וככתבו תחילה וסוף בשם הנכתב הנקרא באל"ף דל"ת להורות כי הוא אצילות מן הראש ועד הסוף ומדת הדין באמצע כי שמי בקרבו. ומכאן תבין למה קמצותו ונשתמש לשון הקדש בשם ההוא בכל שם אדנות כי ממנו כל הממשלה והשלטון והקב"ה יראה נפלאות מתורתו:

(טו) וזה זכרי לדר ודר. יחזור אל אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כי לא לעולם יזכה ברית אבות וכל הדורות כאשר יזכירו אלהי אברהם יצחק ויעקב ישמע אל ויענם. ועל דרך האמת זה שמי לעולם אלהי אברהם אלהי יצחק וזה זכרי ואלהי יעקב ולכך הוסיף בו ו׳ וזה טעם זכרי לדר דר חסר והמשכיל יבין:

(יח) ושמעו לקולך. מאליהן מכיון שתאמר להם לשון זה מיד ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון הזה נגאלין. יעקב אמר להם ואלהים פקוד יפקוד אתכם יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם לרש"י אולי ירמוז הרב כי יוסף אמר פעמים פקוד יפקוד להגיד

ספורנו

ומצד היותו אלהי אבותיכם שכרת עמם ברית להם ולזרעם: זה שמי לעולם. השם המיוחד וזה השם הקודש המורה קדמותי ומציאותי ונצחיותי הוא זכרי לדור דור. הוא מה שהשיגו כל חכמי הדורות חדשים גם ישנים אם בהכרח נמצא קדמון נצחי בלתי משתנה: (טז) פקד פקדתי אתכם. מצד היותכם זרעם: ואת העשוי לכם במצרים. מצד היותו שונא האכזריות והחמס: (יח) ושמעו לקולך. בכל אשר תאמר: אלהי העבריים. אלהי המחזיקים בדעות עברי: נקרה עלינו. בעת שלא

בחירק תחת הרי"ש סימן רבים כמשפט: נקרה עלינו. כה"א גם באל"ף הטעם אחד כמו נקרא נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא פן יפגענו: (יט) ואני. לא יתן רשות או כמו יניח כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה ולא בעבור יד החזקה שיש לו והגאון אמר ולא ביד חזקה בפעם אחת: (כ) ושלחתי את ידי. כנגד ידו: (כא) ונתתי. גם היה דבר פלא שמצרים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום וזה הפך משפט אנשי העול'. ודע כי מ"ם ריקם נוסף והמלה נמצאה על רבים כזאת גם על לשון נקבה אל תבואי ריקם וכמוהו חנם: (כב) ושאלה. הנה במקום אחר ושאלו זכרים ונקבה והזכיר הנקבות עתה כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרים כלי תכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הבנים והבנות ונזמים באזנים ובאף אצעדה ושרונים ועכסים וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלים וככה הזכיר מכשפה כי הנשים בעלות כשפים יותר מהזכרים: ומגרת ביתה. כי אחוזה היתה להם ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה הלא יראו כי מצוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל הוא נתן עושר למי שירצה יקחנו מידו ויתננו לאחר ואין זה רע כי הכל שלו הוא: ונצלתם. כמו ודברתם כי יתכן להיות משקלה מבנין נפעל כמו ונגפתם: (א) ויען. הנה השם אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר ככה כי ושמעו לקולך אולי לא

יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם
יְיָ אֱלָהָנָא׃ יט וּקְדָמַי גְּלֵי
אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק יָתְכוֹן
מַלְכָּא דְמִצְרָאֵי לְמֵיזַל וְלָא
מִן קֳדָם דְּחֵילֵיהּ תַּקִּיף׃
כ וְאֶשְׁלַח יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי
וְאֶמְחֵי יַת מִצְרָאֵי בְּכָל
פְּרִשְׁוָתַי דִּי אַעְבֵּיד בֵּינֵיהוֹן
וּבָתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן׃
כב וְאֶתֵּן יַת עַמָּא הָדֵין
לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי
אֲרֵי תְהָכוּן לָא תְהָכוּן
רֵיקָנִין׃ כב וְתִשְׁאַל אִתְּתָא
מִשְּׁבַבְתַּהּ וּמִקָּרִיבַת בֵּיתַהּ
מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב
וּלְבוּשִׁין וּתְשַׁוּוּן עַל בְּנֵיכוֹן
וְעַל בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקְנוּן יַת
מִצְרָיִם׃ א וַאֲתֵיב מֹשֶׁה
וַאֲמַר וְהָא לָא יְהֵימְנוּן לִי
וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרֵי יֵימְרוּן

שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה
ס'. נון עקומים לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ יט וַאֲנִי יָדַעְתִּי
כִּי לֹא־יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם
ד' חסר לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה׃
כ וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי אֶת־
חס' ו' בלו' ג' מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר
אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן
יא יְשַׁלַּח אֶתְכֶם׃ כא וְנָתַתִּי אֶת־
חֵן הָעָם־הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרָיִם
ל' וכמנוסס וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ
ג' ר"פ רֵיקָם׃ כב וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה
ג'. י' מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־
כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת
וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־
בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם׃
י' ד א וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־
י'. יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי
יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃

הלום: (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלו' כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא ישבוק. כמו (בראשית כ) על כן לא נתתיך. (שם לא) לא נתנו אלהי' להרע עמדי. וכלם ל' נתינה הם. וי"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגו' ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחילא תקיף. משמו של רבי יעקב ברב מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקינון וכן וינצלו את מצרים ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד. ומנחם חברו במחברת צד"י עם ויצל אלהים את מקנה אביכן. אשר הציל אלהים מאבינו. ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיר"ק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם כמו ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכ' ואמרתם נצלנו ל' נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיב' לפרקי' ונופלת ממנה כנו"ן של נגף נושא נותן נשך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בשב"א בחטף. כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד. ונמלתם את בשר ערלתכם. לכן אני אומר שזאת הנקודה בחיר"ק מן היסוד היא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדים. כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחיר"ק כמו (במדבר כ) ודברת' אל הסלע. (יחזקאל מג) וכפרת' את הבית. (דברים יא) ולמדת' אותם

להי' אלהינו ט' וסי' ושמעו לקולך. אלתי העברים דרך שלשת ימים. ויאמר משת גם אתת. הנסתרות לה'. נשכבה בבשתינו הן לה' אלהינו. ומה חטאתינו אשר לה' אלהינו. ירמיה. לה' אלהינו הרחמים והסליחות: להלך ד' וחסר וסי' ואני ידעתי כי לא יתן. לתתי להלוך עמכם. להלך נגר התיים. להלך אל אל במשפט: שליחות את יד ג' וסי' וישלח אברהם את ידו. ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים. כי עתה שלחתי את ידי: ישלח י"ב נמסר בתהלים סי' ע'ח: נפלאתי ז' חסר ו' בלישנא וסי' בכל נפלאתי אשר. אעשה נפלאת אשר לא נבראו, ועזוזו ונפלאתיו דתהלים. נפלאתיך ומחשבותיך אלינו. ודברי נפלאתיך אשיחה. וימאנו לשמוע ולא זכרו. זכרו נפלאותיו אשר דד"ה. ושמלת כל מ"ם קדים ללמ"ד חסר וכל למ"ד קדים למ'ם מלא במ"ג וסי' ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר. וארבעים שנה בלכתם בדרך. דעזרא. וריח שלמתיך כריח. והן ה' וסי' והן לא יאמינו לי. והן אצות על חגב. והן חלמא ופשרא. והן לא תסגדין. והן לא ידיע להוי לך:

בעל הטורים ואני ידעתי. נו"ן עקומה רמז לחמשים מכות: להלך. ב' במסורה בחולם. הכא. ואידך כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם. ג' היו באותה עצה יתרו איוב ובלעם אמר הקב"ה יודע אני כי לא יתן אתכם להלוך בעצת בלעם. ועל כן אני צריך להראות ידי לבטל עצתו. ואמר בלעם מאן ה' לתתי להלך עמכם לקלל בעם: אשר אעשה בקרבו. אשר בגימ' דצ"ך. עד"ש. באח"ב. שבקרבו היו רשומות המכות: תלכון. שנים במסורה הכא ואידך ובמנוסה לא תלכון. להקיש גאולה אחרונה לגאולה ראשונה: לא תלכו. ב' במסורה לא תלכו ריקם לא תלכו אחרי אלהים אחרים כשיצאו ישראל ממצרים התרה בהם להשליך עבודת גלולים שבידם לפי שהיו עומדים בין העובדי גלולים כדכתיב ביחזקאל ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו: ושמלות. ב' במסורה הכא כלי כסף וכלי זהב ושמלות. ואידך וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות לומר לך שכל הכסף והזהב לקחו אבל שמלות לא לקחו אלא כל א' ב' שמלות א' לצרור בו את הבצק. דכתיב משארותם צרורות בשמלותם וא' למלבוש. והיה מספיקה להם כל ימי היותם במדבר דכתיב שמלתך לא בלתה מעליך: ונצלתם. בגי' כמצולה שאין בה דגים:

ספורנו

היינו מתכונים לנבואה ולא מבקשים דבר מלפניו רק להפקת רצונו עת שנזבח: (יט) כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. לא יסכים לעשות זה ברצונו לבקשתי: ולא ביד חזקה. ואני אעשה שלא יתן אתכם להלוך כאשר תחזק ידי עליו כי בסוף המכות אחזק לבו שלא יירא ולא יוסיף להכותו: (כ) והכיתי את מצרים בכל נפלאותי. באופן שיפלא עליהן כל שומע ורבים יראו ויירא[ו] אולי ישובו קצתם: (כב) ונצלתם את מצרים. אע"פ שתקבלו הכל מהם לדרך השאלה ותהיו חייבים להחזיר הנה תקנו אחר כך את הכל בדין ברדפם אחריכם להלחם בכם ולשלול את שללכם כי אמנם כאשר מתו באותה המלחמה כי ה' נלחם היה בדין מדה כנגד מדה כל שלל הרודפים לנרדפים כמנהג בכל מלחמה: ד (א) והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי. אחר שיראו שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך: כי יאמרו לא נראה אליך

רמבן

שהיתה מסורת בידו מאביו ובאלה שמות רב' מיד ושמעו לקולך למה שמסורת גאולה היה בידם שכל גואל שיבא ויאמר להם פקידה כפולה הוא גואל של אמת וזה לשונם בהגדה זו. ויש עליך לשאול ומנין להם שיאמינו שמא שמע משה במסורת הזאת כמותם. ויש לומר קבלו מיוסף ששמע מפי הגבורה [illegible] שיבא ויאמר להם בלשון הזה הוא יהיה הגואל. גלוי וידוע לפני הקב"ה שלא יבא אדם ויכזב בהם בכך הבטיחם אבל במקום אחר מצאתי שם אמר ר' חמא ברבי חנינא בן שתים עשרה נתלש משה מבית אביו למה שאלו גדל בבית אביו ובא ואמר להם הפקידה לא היו מאמינים בו שהיו אומרים אביו מסרה לו לפי שיוסף מסרה ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם. ולכך נתלש מבית אביו [illegible] והגיד לישראל כל הדברים לפיכך האמינו בו שנאמר ויאמן העם. וכותב ביוסף מסרה ללוי לומר שיעקב גלה סודו ליוסף בהלכתו אותו בו בלשון הסביע יוסף לאחיו כלם גלה ללוי כי הוא עומד להם כלשון הזה מפני המסורה שבידו מאביו ולזה שיהיה הדבר סוד:

(יט) ולא ביד חזקה. כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך לרש"י. והנכון בעיני לא יתן אתכם להלוך בדבור ולא ביד חזקה עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים. ואח"כ ישלח אתכם כי כלם באו עליו מדם נותנו אותם להלוך:

ד (א) ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי. אותה שעה דבר משה שלא כהוגן הקב"ה אמר לו ושמעו לקולך והוא אמר והן לא יאמינו לי מיד הקדימו הקב"ה בנגיעתו ונתן לו אותות לפי דבריו לשון ואלה שמות רבה. ור"א אמר על דרך הפשט כי ה' אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר שיאמינו העם אם ישמעו לקולו ואולי לא יאמינו בלב שלם. והיותו נכון אבל יתכן שאמר כי ושמעו לקולך אינם הבטחה רק לא הא ושמעו לקולך

רשי

אותם את בניכם : (ב) מזה בידך : לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים . ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ : (ג) ויהי לנחש . רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באומרו לא יאמינו לי) ותפש אומנתו של נחש : (ד) ויחזק בו . לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא . (בראשית יט) ויחזיקו האנשים בידו. (דברים כה) והחזיק' במבושיו. (שמואל א יז) והחזקתי בזקנו. כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא : (ו) מצורעת כשלג . דרך צרעת להיות לבנה . אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע : (ז) מחיקו והנה שבה כבשרו . מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו (ש"ר) : (ח) והאמינו לקול האות האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל

שמות ד

ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃ ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃ ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃ ז וַיֹּאמֶר הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃ ח וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃ ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ

מה זה קרי

ד' ב' חסר וב' מ"ל

ר.פ

ג' ב' חסר וא' מ"ל

ב' וחסר יו"ד ובענין

כ"ס

ג' וחד סבה שבה יכמתך

ג' . ד'

ג' חס' . ו' חס'

ג' כ"כ בתורה

לָא אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ׃ ב וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ מַה דֵּין בִּידָךְ וַאֲמַר חוּטְרָא׃ ג וַאֲמַר רְמוֹהִי לְאַרְעָא וּרְמָהִי לְאַרְעָא וַהֲוָה לְחִוֵי וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָמוֹהִי׃ ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אוֹשֵׁיט יְדָךְ וֶאֱחוֹד בְּזַנְבֵיהּ וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וַהֲוָה לְחוּטְרָא בִּידֵיהּ׃ ה בְּדִיל דִּיהֵימְנוּן אֲרֵי אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דַּאֲבָהַתְכוֹן אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב׃ ו וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ עוֹד אָעֵיל כְּעַן יְדָךְ בְּעִטְפָּךְ וְאָעֵיל יְדֵיהּ בְּעִטְפֵּיהּ וְאַפְּקַהּ וְהָא יְדֵיהּ חִוָּרָא כְּתַלְגָּא׃ ז וַאֲמַר אָתֵיב יְדָךְ בְּעִטְפָּךְ וְאָתֵיב יְדֵיהּ לְעִטְפֵּיהּ וְאַפְּקַהּ מֵעִטְפֵּיהּ וְהָא תָּבַת הֲוָת כְּבִשְׂרֵיהּ׃ ח וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן לָךְ וְלָא יְקַבְּלוּן לְקָל אָתָא קַדְמָאָה וִיהֵימְנוּן לְקָל אָתָא בָּתְרָאָה׃ ט וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן אַף לִתְרֵין אָתַיָּא הָאִלֵּין וְלָא

אבן עזרא

לא יאמינו כלל : (ב) ויאמר . זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה ככה לבני ישראל . על כן כתיב למען יאמינו והטעם תעשה כן להם והוא נתן לו בנמצא עמו תמיד כי מטהו משענתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרעה : ויאמר . דעת חכמי המחקר איך יתכן זה והוצרכו לומר להסיר היבושת וכל דבריהם רוח כי הוא דרך מופת ואינו על דרך התולדה : (ג) ויאמר. אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מטה ונהפך לנחש וכתוב התנין הגדול ובסוף ישיב כבראשונה והיה כלא היה : (ד) ויאמר . האות הראשון מטהו שהוא נמצא בידו והשני בידו אמר יפת בעבור שחשד ישראל שלא יאמינו נצטרעה ידו אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה חפשים ונגעם השם בעבדות מצרים והוא ירפאם וישובו חפשים : (ו) ויאמר . הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וככה בחיקו ישא שאהו בחיקך ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה : (ח) והיה . ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות האחרון והכתוב אמר לקול האות ואין לו קול רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו מות וחיים ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו : (ט) והיה . ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעשה האות השלישי ויאמינו וכתיב ויעש

מזה חד מן ט"ו מלין דכתיב תיבה חדא וקרי' תרין וסי' במסרה רבתא : השליכהו ד' ב' חסר וב' מלאים וסי' ארצה, אל בית היוצר. בחלקת שדה נבות . בחלקה כדבר ה' . דאורי' מ"ל . אל בית היוצר מ"ל : וישליבהו חד מן י"ב חסר בלישנא נמסר פרשת כי תשא : וישלכהו ג' ב' חסר וא' מ"ל וסי' ארצה . וישלבהו באחד ההרים . וישליכהו ארצה . דדניאל מלא : ואחז ב' וסי' בזנבו . ואחז לך אחד מהנערים : כל אורייתא האתת כתיב במ"ג כתיב אתות וסי' והיה אם לא יאמינו גם . בכל האתות אשר עשיתי . ובאתות ובמופתים . וא' כתיב אותת . ויתן ה' אותת ומופתים : שמיעה לקול י"ז נמסר במסרה רבתא : ולא ישמעו ד' וסי' והן לא יאמינו לי . והיה אם לא יאמינו לך . אם יחטא איש לאיש . ודברת אליהם ולא : ויאמר משה אל יי' ת' וסי' בי אדני לא איש דברים . לא יוכל העם לעלות . ראה אתה אמר אלי . למה הרעת לעבדך . ושמעו מצרים כי העלית :

תולדות אהרן לא יאמינו. שבת צז: מה זה בידך. בתרא קו : הבא נא ידך . שבת צז סנהדרין קו : מצורעת כשלג . שבת צז :

בעל הטורים מזה בידך . מ' זה שבידך שהמטה מ' סאה משקלו ד"א מ' שנה יהיו זה פי' י"ב שבטים בידך . א"ל הקב"ה למשה לא תזוז דעתך אם אין אתה עושה שליחותי המטה הזה יעשה שליחותי : הבא . ג' במס' הבא ואידך הבא האנשים הביתה . לך הבא העיר גבי יהונתן . ביוסף כתיב הבא האנשים הביתה שע"י באו למצרים . ובמשה נאמר הבא נא ידך שע"י יצאו משם . הבא העיר . רמז שע"י יתקבצו ויבאו לעיר ירושלים דכתיב כעיר שחברה לה יחדיו : בחיקך . ג' במסורה הכא חד ותרתי גבי דוד ואתנה נשי אדניך בחיקך . ושכבה בחיקך כמו שלקה משה בצרעת כך דוד לקה בצרעת כמ"ש רז"ל שנצטרע דוד ששה חדשים :

רמבן

לקולך כי ראוי להם שישמעו ותבא אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים . וכן ושמעו מצרים כי העלית בכחך ואמרו אל יושב הארץ ראוי שיהיה ככה וכן בזאת תדע כי אני ה' ראוי לא נתקיים . וכן והאמינו לקול האות האחרון בפרשה הזאת ורבים כן . והנכון בעיני כי ושמעו לקולך לבא עמך אל המלך ולאמר לו אלהי העבריים נקרא עלינו כי מה יפסידו . והנה השם הודיעו כי לא יתן אותם מלך מצרים להלוך ולכן אמר משה והן לא יאמינו לי אחרי ראותם שלא יתן אותם פרעה להלוך ולא ישמעו עוד לקולי כלל כי יאמרו לא נראה אליך ה' שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו או שיאמרו לא נראה אליך השם הגדול במדת רחמים לעשות לנו אותות ומופתים כאשר אמרת כי היך גדול מהאבות. ולכן לא שמע פרעה שאלו פרעה היה מאמין דדרך היינו יוצאים על כל פנים ואין עונותינו מבדילים בינינו ובין הרחמים:

(ג) **ויאמר** השליכהו ארצה וישליכהו ארצה . לא הבינותי למה עשה האותות למשה כי מאמין היה משה שהקב"ה מדבר עמו . והראוי שיאמר המטה אשר בידך השלך ארצה לפניהם והיה לנחש . וכן באות השני כאשר אמר בשלישי ולקחת ממימי היאור ולכן נאמנו דברי רבותינו שהיה לו הראשון רמז בספר עליהם לשון הרע והשני להטעימו בו . וזה טעם וינס משה מפניו כי פחד שמא יענש ויגבהו הנחש . וכל אדם מתרחק מן המזיק לו אע"פ שידע שלא יהיה כן בחפץ השם ואין מזיק מידו . ואולי אע"פ בהודיעו השם הגדול שבו נברא הכל ובו נעשה כל דבר רצה להרחיקו כי בו יעשה אותות ומופתים משני התולדות למען יחזק העניין בלבו של משה וידע באמת כי על ידו יעשה בעולם דברים מחודשים . ודי למשה בשני האותות ולא היו שם מים ע"כ לזהו שיעשה אות השלישי לעיני העם .

(ה) **למען** יאמינו כי נראה אליך . פתרונו שיאמינו בעשותך כן לפניהם ויקצר הכתוב בזה כי ידוע

כי

ספורנו

ה' כי הוא אמר ויהי : (ב) מה זה בידך . הנה המטה הוא דבר שאין בו רוח חיים והיד הוא דבר שיש בו רוח חיים ואני אמית ואחיה כי אמית היד בצרעת ואתן רוח חיים במטה המת : (ג) וינס משה מפניו . כי אמנם היה אז נחש גמור ורודף אבל החרטומים בלטיהם לא היתה בהם תנועה עם היותם על תמונת תנינים כי אמנם הכשפים לא ימציאו נמצא עצמי באמת כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) האלהים אפילו כגמלא לא מצו ברי לפיקך אמר והמטה אשר נהפך לנחש ולא אמר לתנין : (ח) והאמינו לקול האות האחרון . כי יותר רחוק אצל הטבע לרפאות את הצרעת העזה כשלג אשר היא כמו מות לאותו אבר אשר היא

וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ
הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח
מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת׃
י וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי
אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם
מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז
דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה
וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃ יא וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם
אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ
פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃
יב וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־
פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר׃

יקבלון מינך ותיסב ממיא
דבנהרא ותשוד ליבשתא
ויהון מיא דתיסב מן
נהרא ויהון לדמא ביבשתא:
י ואמר משה קדם יי
בבעו יי לא גבר דמלול
אנא אף מאתמלי אף
מדקדמוהי אף מעידן
דמליליתא עם עבדך ארי
יקיר ממלל ועמיק לישן
אנא: יא ואמר יי ליה מן
שוי פומא לאנשא או מן
שוי אלמא או חרשא או
פתיחא או עוירא הלא אנא
יי: יב וכען איזיל ומימרי
יהי עם פומך ואלפינך די

בשביל שרה: (ט) ולקחת ממימי היאור. רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלהותם תחלה שהיו עובדים לנילוס המחיה אותם והפכ' לדם ברש"י ישן): והיו המים וגו'. והיו והיו שני פעמים. נראה בעיני אילו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואז כשירדו לארץ יהיו בהוייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: (י) גם מתמול וגו'. למדנו שכל ז' ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו מתמול שלשום מאז דברך הרי ג' ושלשה גמין רבויין הם הרי ו' והוא היה עומד ביום הז' כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו (ש"ר) וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ועוד נאמר לעלי הכהן) (שמואל א ב) הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן. וכן (יחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים ואומר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבידות אני מדבר ובלשון לע"ז בל"בו: (יא) מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. (תנחומא) מי שם פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך (שבת קמ) ולאספקלטורים ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימ' ונמלטת: הלא אנכי. שמי ה' עשיתי כל זאת

ויעש האותות לעיני העם וזה האות השלישי שהוא והיו לדם ביבשת הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות: (י) ויאמר. כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קריאה והטעם בי אדני העון כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא תשלחני וככה בי אדני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר: איש דברים. יודע לדבר צחות שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מגמגם או שיכבדו על פיו אותיות ידועות ומנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברים או שלשה יוסיפו מלת גם בתחלה כמו משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך. וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו והנה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והמ"ם כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו ואף על פי שאין השי"ן קמוצה כמשפט או המ"ם נוסף באחרונה כאשר הוא נוסף בראשונה ויהי כמשלש חדשים: גם מאז דברך. מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך כי לא סר כובד לשונו רק נשאר כאשר היה והאומר ששכח לשון מצרים איננו נכון כי הוא אומר ב' דברים כבד פה וכבד לשון ועוד נלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאינו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון רק קצתם היה מוציאם בכובד וזהו טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אמר שיורנו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו: (יא) ויאמר. הנה מצאנו אלם כנגד שימת הפה ועור כנגד פקח ונשאר חרש לבדו ואין אחר כנגדו והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור ככתוב פקוח אזנים לפקח עינים עורות ועתה הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו רק

בי אדני ה' וסי' לא איש דברים. שלח נא ביד תשלח. בי אדני מה אומר. בי אדני במה אושיע ויעתר מנות תניינא דפסוק: גם מתמל גם משלשם גם חד מן י"ב פסוקים דאית בהון גם גם גם וסי' במסרת רבתא: אנכי ה' בטעם לעיל נמסר פרשת בראשית: ויאמר ה' י"ב בספרא בטעם קדמא ואזלא וסי' מי שם פה. על נהרתם ברד. ארבה חשך. עוד נגע אחד. כתב זאת זכרון בספר. הנה אנכי בא אליך. עלה אלי ההרה. אתם עם קשה עורף: לאדם ה' מלעיל וסי' מי שם פה לאדם. ידעתי כי לא לאדם. והצרתי לאדם דצפניה. ויאמר לאדם הן יראת ה' כמים הפנים לפנים. וכל קהל' דכוו' מלעיל במ"א מלרע כי לאדם שטוב לפניו:

תולדות אהרן מי שם פה לאדם (ברכות יג):

בעל הטורים מי שם פה לאדם או מי ישום אלם. שם לא נאמר אלא ישום לעתיד שאלמנה שפתי שקר ליום הדין שלא ימלא מענם: והוריתיך. ה' תגין על הה"א לומר והוריתיך ה"ס חמשה חומשי תורה שאתן לך:

ספורנו

בו בלי ספק: (ט) ולקחת ממימי היאור. כי היות הפשוט נהפך כולו למורכב בלתי אמצעי לא יועיל כלל: (י) לא איש דברים אנכי. בלתי מורגל במלאכת לשון למודים וסדרה לדבר לפני המלך: גם מתמול. בהיותי גר בארץ נכריה: גם משלשם. בהיותי בבית פרעה: גם מאז דברך אל עבדך. אף על פי שהיתה נפשי הדברית אז באור פני המלך לא קנתה לשון למודים: כי כבד פה וכבד לשון אנכי. וזה קרה לי כי בהיות כלי הדבור שלי בלתי מוכנים לפיכך לא פנה לבי לדעת לעות את יעף דבר: (יא) מי שם פה לאדם. מי נתן ההכנות הטבעיות בכח טבע האדם: (יב) ואנכי אהיה עם פיך. להכין כלי הדבור: והוריתיך. לשון למודים:

רמבן

כי על מנת שיעשה כן האות השלישי לפניהם ויאמינו בו יראו נפלאות: (ט) **והיו** המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת. והיו שני פעמים נראה בעיני אלו אמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשיהוו בארץ יהיו כהוייתן עכשו והיו האחרון מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשה לשון רבי שלמה. ואין המשמעות הזה כן כדברי הרב. ואין צריך למדרשו שכבר מצאו בעלי הלשון שדרך הכתוב מקראות לכפול תיבות לצחות ולחזק או בעבור מילוע ארוך שבא ביניהם וכמוהו והיה ערכך מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך כסף חמשים שקל וכן וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו החזיר ובא פעם שנית בעבור שהאריך בנתים. וכן ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה ויאמר בילדכן וגו' ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב וכענין הזה רבים:

(י) **גם** מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך. למדנו שכל שבעת הימים היה יושב הקב"ה ומפתה משה ללכת בשליחותו מתמול ומשלשום ומאז דברך הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הרי ששה והיה עומד ביום השביעי לרש"י. ועל דרך הפשט יאמר כי אני כבד פה גם מתמול גם משלשום כי מנעורי הייתי כבד פה אף כי עתה כי אני זקן. וגם מאז דברך היום אל עבדך כי לא הסירות כבדות פי בצוותך אותי ללכת אל פרעה לדבר בשמך ואם כן איך אלך לפניו. והנה משה מרוב חפצו שלא ילך לא התפלל לפניו יתברך שיסיר כבדות פיו. אבל טען אחרי שלא הסירות כבדות פי מעת שדברת לי ללכת אל תאוני שאלך כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים והקב"ה כיון שלא התפלל בכך לא רצה לרפאותו אבל אמר לו ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה. ובאלה שמות רבה אמרו אמר לו אם אתה איך איש דברים אל תתמה הלא אני בראתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי שאלמתי וחרש ועור ופקח לראייה ופקח לשמיעה ואם חפצתי שתהיה איש דברים היית אלא לעשות רק אני חפץ ובעת שתדבר יהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך הה"ד ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך. ולפי זה נראה בעיני שלא רצה להסיר ממנו כובד הפה בעבור שהיה בו ממעשה הנס שספרו רבותינו שאירע לו עם פרעה. והנכון בעיני שאמר ה' למשה מי שם פה לאדם או מי ישום אלם הלא אנכי ה' עושה כל ובידי לרפאות אותך ועתה כיון שלא תרצה ברפואתך ולא התפללת לפני על זה לך אל אשר אני מצוה לך ואנכי אהיה עם פיך ואצליח שליחותי גם אפשר שיהיה רמז פסוק מיוחד ליחד אף ה' במשה שלא רצה לרפאותו ושלחו על כרחו:

(יא) **מי** שם פה לאדם. דבור בעבור היותו בפה וכן שפה אחת מדברות שפת כנען או מי ישום אלם פירש בו שהוא נמשך לאדם או מי ישום אדם אלם כלומר מי ברא אדם שהוא אלם והשימה לאדם כי האלמות לא יושם כי איננו דבר אבל הוא העדר הדבור. ואולי בעבור היות באדם נפש מדברת והאלמים בהיות בהם אותם בגידי הלשון יאלמו יתכן לומר מי ישום האלמות. והרב אמר במורה הנבוכים כי המסיר קנין יאמר בו שפעל האפיסה כי יאמרו במי שיכבה הנר שהביא החשך וכן על דעתו יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע:

ביד

יג וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְּיַד־תִּשְׁלָח׃ יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃ טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ טז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים׃ יז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת׃ פ

ששי יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב ׀ אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם

פ׳. געיא

ד׳. ג. ב׳

ד׳

כ״כ בנו׳. ב׳ ומ״ל ו״ד

כודסכרין כה ו׳

ב׳

ו׳

יג וַאֲמַר בְּבָעוּ יְיָ שְׁלַח בְּיַד מָן דְּכָשַׁר לְמִשְׁלַח׃ יד וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּמֹשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵיוָאֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מַלָּלָא יְמַלֵּיל הוּא וְאַף הָא הוּא נָפֵיק לְקַדָּמוּתָךְ וְיֶחֱזִינָךְ וְיֶחְדֵּי בְּלִבֵּיהּ׃ טו וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ וּתְשַׁוֵּי יָת פִּתְגָּמַיָּא בְּפוּמֵּיהּ וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְעִם פּוּמֵּיהּ וְאַלֵּיף יָתְכוֹן יָת דְּתַעְבְּדוּן׃ טז וִימַלֵּיל הוּא לָךְ עִם עַמָּא וִיהֵי הוּא יְהֵי לָךְ לִמְתוּרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵי לֵיהּ לְרַב׃ יז וְיָת חוּטְרָא הָדֵין תִּיסַּב בִּידָךְ דְּתַעְבֵּיד בֵּיהּ יָת אָתַיָּא׃ יח וַאֲזַל מֹשֶׁה וְתָב לְוָת יֶתֶר חֲמוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזִיל כְּעַן וְאֵיתוּב לְוָת אַחַי דִּבְמִצְרַיִם וְאֶחֱזֵי

זאת : (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן. ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה : (יד) ויחר אף. (זבחים קב) רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון. אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם: הלא אהרן אחיך הלוי. שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה לוי שנאמר ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הוא יוצא לקראתך. כשתלך למצרים וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהיה מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב : (טז) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור שכולם לשון עליהם : יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר : (יח) וישב אל יתר חותנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו (שלא יזוז ממדין כי אם

יורנו מה שידבר : (יג) ויאמר. כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה וככה דבר נא באזני העם שמע נא יהושע יומת נא את האיש הזה אוי נא לנו כי חטאנו : ביד תשלח. חסר אשר כאלו הוא כתוב ביד אשר תשלח כמו עם לבבם שלם והטעם שישלח זה השליחות ביד אהרן אחיו שהוא איש דברים כי איננו כבד לשון והוא רגיל להנבא לישראל וכתוב ביחזקאל כי השם שלח נביא בישראל לפני בא משה אדונינו וכתיב ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה על כן אמר השם וראך ושמח בלבו והנה משה איננו ממאן ללכת רק בתחלה אמר לא איש דברים אנכי כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה וחשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה וכאשר השיבו הש' והוריתיך ידע כי כובד לשונו לא יסור הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה : (יד) ויחר. חלילה להיות פי' זה הפסוק ויבקש המיתו כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הלך כאשר אמרו אחרים ולמה יבקש המיתו בעת לכתו ואין זה דומה לדבר בלעם גם דבר יעקב איננו כן ואם טען טוען הנה מצאנו חרון אף שלא חדש שום נזק הראינו לו ויחר אף ה' בם וילך ולא בא נזק לאהרן. וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי כי היו בהם אחרים ששמם כשמו ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה כי אהרן יהיה דומה לפה שיוציא דיבור הנשמה שאיננה נראית כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים כי על ידם יראו מעשה השם בארץ או קדושי מטה העושים משפטי אלהים בארץ וכל אלהים שהוא עו"ג דבר הכתוב ככה לפי מחשבת העובדים כמו אל חנניה הנביא: (יז) ואת. טעם האותות שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה ולהכות בו את היאור ולהעלות הצפרדעים ולהוציא הכנים ולהוריד הברד ולהביא הארבה ולהיות החושך : (יח) וילך וכו' יתר. הוא יתרו כמו

לקראתך ד' וסי' וראך ושמח בלבו. פן בחרב אצא לקראתך. כאשר הפך איש מעל מרכבתו. על בן יצאתי לקראתך : ודברת אליו ד' וסי' ודברת אליו ושמת את הדברים. אלהי העברים דהנה יד ה' הויה. הרצחת וגם ירשת. ב' בו : פיהו ופיהו בל לישנא ב"כ וסי' נמסר בריש שה"ש : והוריתי ב' ומלאים וסי' והוריתי אתכם את אשר תעשון. וחברו דשמואל. והוריתי אתכם : תעשון י"ד וסי' בשופטים סי' ז' : בו דסבי' בה ו' וסי' ואת המטה הזה : והיתה עמו וקרא בו. והתעמר בו ומכרו, והנה בו מגלת ספר, זה הדרך לכו בו. ויקח חרש להתגרד בו. אל יתר ב' וסי' וישב אל יתר חתנו. זקני הגולה :

תולדות אהרן ויחר אף ה'. זבחים קב : הלא אהרן אחיך. שם : וראך ושמח בלבו. שבת קלט :

בעל הטורים ידבר הוא וגו'. ר"ת שם של בן ד' אותיות לומר לך שמסר גם לאהרן השם ובכל כינויו : יוצא ב' במסורה חסר יוצא לקראתך יוצא המימה אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כשהקב"ה אמר למשה לך שוב מצרימה נחלק הדבור לשנים ונשמע למשה לך שוב ולאהרן לך לקראת משה ויצא מיד ולכך הוא חסר לומר שכבר יצא וכן יצא המימה חסר שעשה עצמו אלוה ואמר שא"ל לנקביו ומשכים בבקר ויוצא המימה לצרכיו וז"ש לו כבר יצא והנה הוא שם : והוריתי. שנים במסורה והוריתי אתכם את אשר תעשון והוריתי אתכם בדרך הטוב והישרה מלמד שהקב"ה הורה להם הדרך ולא טעו באותו דרך : המטה. ה' תגין על הטי"ת לומר שהוא צדיק תשיעי שהיה המטה בידו אדם. חנוך. נח. שם. אברהם. יצחק. יעקב. יוסף : ואת המטה. בגימטריא סנפרינון היה : אל יתר. שנים במסו' אל יתר חותנו. אל יתר זקני הגולה. יתר זכה שישבו בניו בלשכת הגזית עם הזקנים שסנהדרין יצאו ממנו :

רמבן

(יג) **ביד** תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסן לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה לרש"י. ואונקלוס אמר ביד מאן דכשר דתשלח יאמר שלח נא ביד אדם מדבר נאות שיהיה כשר וראוי לשליחות נכבדת כזאת ואל תשלח ביד כבד פה וכבד לשון ותהיה עם פיו בדברו אל פרעה כי איננו דרך כבוד ומעלה להיות שלוחך ערל שפתים כי לא ישמעו כל העמים בדברו אל המלך ויהיה זה גרעון בעיניהם. והנכון בעיני שלח נא ביד כל אשר תשלח כי אין אדם בעולם שלא יהיה הגון יותר ממני לשליחות. והסבה למשה בכל הסרבנות הזאת ענותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה שלא היה מוצא את לבו להתגדל ולדבר אל המלך ושיתפאר לאמר ה' שלחני ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך :

(יד) **ידעתי** כי דבר ידבר הוא. כלומר גלוי לפני שידבר בעבורך כרצונך לאהבתך ואפילו לא צויתיו. וגם הנה הוא מעצמו יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ולא יקנא בך למעלתך על השליחות הנכבדת הזאת. ומה שהוצרך לומר לו לך לקראת משה המדברה בעבור כי הודיעו הדרך אשר יצא בה. ויתכן שמשמע אהרן בצאת משה ממדין ויצא מעצמו לקראתו ואחר כך בדרך נאמר לו לך לקראתו המדברה כי שם תמצאנו :

(טו) **עם** פיך. להורותך אשר תדבר אל פרעה. כי עתה לא אמר שידבר אהרן בעבורו רק אל העם כמו שנאמר ודבר הוא לך אל העם אבל לפרעה משה ידבר. ויתכן שיהיה זה לכבוד המלכות ובסוף חזר משה ואמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה ונתן לו רשות שלא ידבר גם לפרעה והיא מעלה למשה ולכך אמר שם ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. וטעם ועם פיהו להיות דברי פיהו לשומעים חן :

(יז) **ואת** המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. לא נזכר עדין במטה רק אות אחת שיהיה לנחש אבל אמר תעשה בו

ספורנו

שלח נא ביד תשלח. ביד מי שהיה שליח מוכן לעשות שליחותך ולא איש כמוני שיצטרך שתהיה עם פי והורני באופן שאתה תהיה המדבר : (יד) הלא אהרן אחיך הלוי. אם היתה הכונה לשלוח איש מוכן לדבר הנה אהרן אחיך שהוא לוי בעל חכמה בלי ספק ככל אחיו הלוים : ידעתי כי דבר ידבר הוא. שמעולם הוא בעל לשון למודים : וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. ואע"פ שהוא יוצא לקראתך לכבדך מפני מעלתך עליו ישמח בלי ספק ויהיה לך למליץ בלב שלם : (טו) ושמת את הדברים בפיו וגו'. אע"פ ששמים את הדברים בפיו לא יספיק זה אבל יצטרך שאהיה אנכי עם פיכם באופן שיכנסו דבריכם בלב פרעה ולא יתקוממו עליכם ולא יגרש אתכם מעם פניו : (טז) לאלהים. שיעשה נפלאות במצותיך : (יז) ואת המטה הזה. ואע"פ שאינו ממין עץ החשוב הנה קדשתיו להיות לך לאות : תקח בידיך. לשבט מושל שמניתיך לשנות את הטבע במצותך : אשר תעשה בו את האותות. שתצוה לטבע במצותי בכל מה שמניתיך לזה : (יח) אלכה נא ואשובה.

ס וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר
יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃
יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם כִּי־ כ׳ חסרי׳ . ו׳ סבירין מצרימ׳
מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים
אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיִּקַּח מֹשֶׁה
אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם ל׳ חסר
עַל־הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה ד׳ חסר
מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה
הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃ כא וַיֹּאמֶר ד׳ בטעמא בספרא
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב
מִצְרַיְמָה רְאֵה כָּל־הַמֹּפְתִים כ"ח

הַעַד כְּעַן אִינוּן קַיָמִין וַאֲמַר
יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אֱזֵיל לִשְׁלוֹם׃
יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמִדְיָן
אֵיזֵיל תּוּב לְמִצְרַיִם אֲרֵי
מִיתוּ כָּל גֻּבְרַיָּא דְּבָעוֹ
לְמִקְטְלָךְ׃ כ וּדְבַר מֹשֶׁה
יַת אִתְּתֵיהּ וְיַת בְּנוֹהִי
וְאַרְכְּבִינוּן עַל חֲמָרָא וְתָב
לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּנְסֵיב
מֹשֶׁה יַת חוּטְרָא דְאִתְעֲבִידוּ
בֵיהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ
בִּידֵיהּ׃ כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
בְּמֵהָכָךְ לְמִתַב לְמִצְרַיִם חֲזִי
כָּל מוֹפְתַיָּא דְשַׁוֵּיתִי בִידָךְ

אם ברשותו (מכילתא) וז׳ שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו׳ : (יט) כי מתו כל האנשים . מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת (נדרים סד) : (כ) על החמור . חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר (זכריה ט) עני ורוכב על חמור : וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה . אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא : (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו׳ . דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשו׳ כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו

שב ב׳ חסר וסי׳ לך שב מצרים . שבע פעמים דנעמן : מצרים ו׳ סבירין מצרימה וסי׳ והמדנים מכרו . ויקומו וירדו מצרים . לך שב מצרים כי . והשיבך ה׳ מצרים באניות . ויעקב ובניו ירדו . כאשר בא יעקב : החמר ד׳ חסרים נמס׳ פרשת ויהי : ויאמר ה׳ אל משה ד׳ בטעמא בספרא וסי׳ בלכתך לשוב מצרימה . והעל את הצפרדעים . והיו לכנים . קחו לכם מלא חפניכם :

תולדות אהרן לך לשלום. ברכות ס"ד מ"ק כ"ט : שוב מצרימה . נדרים סה : מתו כל האנשים . נדרים ז סד ע"ב ס : וירכיבם. פסחים ג מגלה ט (מגל׳ עא):

גשם הוא גשמו ושלמה הוא שלמון והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד : (יט) ויאמר . אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו וכבר אמר וככה וישלח ה׳ אלהים מן האדמה ורבים כאלה הנה עתה בהשיבו צאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי וזהו וימת מלך מצרים כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה : (כ) ויקח . לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו ובברחו אל מדין או בזקנתו ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהכנסו וחשב להוליך אשתו ובניו למצרים ושיצאו יחדו עם ישראל ולא היתה עצה נכונה כי הוא בא להוציא ישראל והם יראו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם ואל תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון כי הנה מצאנו דוד ששאל אל נתן הנביא היש ישר לבנות בית לשם והוא השיב כל אשר בלבבך עשה וה׳ עמך ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית והוצרכו הזקנים לתרגם על החמור על נושא אדם בעבור שהוא דרך גנאי שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה ויפת אמר כי הוא שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ולא דבר נכונה כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו והחמורים שהם במצרים יקרים ונכבדים מהפרדים ואין לתמוה אם רכב גרשם בנו אחריה אולי קטן היה והיה אליעזר בחיקה כי עוד לא נמול : וטעם וישב ארצה מצרים . כי הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם את משה נימול אליעזר ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה ומשה הניחם ושב למצרים . ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות . ושב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במצרים והזכיר לו אות שיצאו בעבורו ממצרים הוא מכת בכורות . והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו ורבים כזה בתורה כמו שלם ישלם ואם אין לו כי הוא דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור : (כ) ויאמר . זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם יחזק

בעל הטורים שב . ב׳ חסרים לך שב מצרים . שב שבע פעמים . ואיתא במדרש שבשבע פעמים הלך משה למצרים וחזר :

ספורנו

בין כך יהיו אשתי ובני אצלך : לך לשלום . כי כן תעשה : (יט) כי מתו כל האנשים. המלך ועבדיו אשר בקשו להרגך כאשר באר למעלה באמרו וימת מלך מצרים : (כ) וירכיבם על החמור . להוליכם מן המדבר למדין ולבית חמיו : וישב ארצה מצרים , הוא לבדו אחר שלוחיהם : (כא) בלכתך לשוב מצרימה . בכל פעם שתלך מאהלך שיהיה חוץ לעיר מצרים כאמרו כצאתי את העיר אפרוש כפי : והלוך . שתשוב למצרים לדבר אל פרעה : ראה כל המופתים אשר שמתי בידך . עיין בכל פעם כל המופתים שיהיו אז מושמים בידך לעשותם על האופן והסדר אשר אצוך : ועשיתם לפני

רמבן

את האותות אשר אומר אליך . ויראה בעיני כי כאשר אמר ה׳ למשה בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו הודיעו אותן בפרט אבל הכתוב יקצר וזה טעם אשר תעשה בו את האותות :

(יט) **ויאמר** ה׳ אל משה במדין . אמר ר"א כי אין מוקדם ומאוחר בתורה ופי׳ וכבר אמר ורבים ככה . ואין דברו זה נכון כי הדבור הראשון לא היה במדין רק בהר סיני ובמדין לא נדבר עמו רק הפעם הזאת אבל כאשר קבל משה ללכת בדבר השם וחזר למדין ליטול רשות מחותנו היה סבור ללכת יחידי מתנכר . ולכן אמר אליו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים כלומר אראה את אחי העודם חיים ואשוב כי הוא כדרך בחור הנכסף לראות את אחיו ואז אמר לו ה׳ במדין לך שוב מצרים כלומר קום לך מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מצרים ואל תפחד שם כי מתו כל מבקשי רעתך והיה שם עם העם עד שתוציאם משם . ולכן לקח אשתו ובניו כי היה זה עצה נכונה להוליכם עמו כי בעבור זה יבטחו בו ישראל יותר כי בהיותו בן חורין במדין יושב בביתו בשלום עם בניו ועם אשתו והוא כבן הארץ לא יביא אותם להיות שם עבדים וימכרו אותם בעבודה קשה רק אם היה נכון לבו בטוח שיצאו בקרוב ויעלה עמהם לארץ כנען ולא יצטרך בצאתם לשוב למדין לקחת אשתו ובניו משם :

(כ) **וטעם** ויקח משה את אשתו ואת בניו . כמו ובני פלוא אליאב כי לא היה לו רק גרשום . כאשר הזכיר הכתוב ואליעזר נתעברה ממנו בדרך או במצרים אם הלכה שם . ויתכן כי קודם הדבור הנזכר לו בהר האלהים לא נולד לו רק גרשם . אבל היתה צפורה הרה וכאשר שב אל יתר חותנו ילדה ובעבור כי היה דבר המלך נחוץ לא מל אותו ולא קרא לו שם . ובדרך כאשר מלה אותו לא קראה לו שם כי משה היה נכנס אל המלך . ואחרי לכתו למצרים וראה שנצל מכל המבקשים את נפשו אז קרא לו אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה . וכה הזכירו רבותינו כי המול הזה הוא אליעזר :

וטעם וישב ארצה מצרים . עם המפרשים ור"א אמר וישב ארצה מצרים הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם משה נמול אליעזר ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה . ויתכן זה כי בעבור שימול אליעזר לא היה יכול להביאו בדרך עד שיתחזק הילד ולא רצה לעכב שליחותו של הקב"ה . ולכן עזבם במלון ולוה אותה לשוב אל בית אביה בהתרפאו וזהו שנאמר אחר שלוחיה גם אפשר שהלכו למצרים וכאשר נתעכבו שם נכספה אל אביה ושלחה עם הבנים . וזה טעם שלוחיה כי פחד יתרו שלא היה דעתו לגרש אותה . ובאלה שמות רבה וילך משה להיכן הלך שהלך ליטול אשתו ובניו אמר לו יתרו להיכן אתה מוליכן למצרים אמר לו משהם מבקשים לצאת אתה מוליכן למצרים . אמר לו למחר עתידין לצאת ולעמוד על הר סיני ולשמוע מפי הגבורה אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ובני לא ישמעו עמהם אמר לו יתרו לך לשלום . ועל דעתם לא נפרש אחרי שהסכימו בכך וצוהו הקב"ה שישלים עצתו וישוב למצרים עם בניו ואשתו כאשר פירשתי :

(כא) **ויאמר** ה׳ אל משה בלכתך לשוב מצרימה . אמר ר"א כי זה נאמר לו במדין הודיעו כי יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שיראהו עד המופת האחרון ירצה לפרש בפסוק הזה שיאמר ראה כי בעבור כל המופתים אשר שמתי בידך ואתה תעשה לפני פרעה בכל זה לא ישלחם והאמר לו כי אני הורג את בנו בכורו ואז ישלחם . ואין הפי׳ הזה נכון כי מה טעם בלכתך לשוב מצרימה . אבל פי׳ כי כאשר לקח את מטה האלהים בידו ממדין לבוא לדרך פעמיו הזהירו האלהים ואמר לו בלכתך בדרך שים לבך וראה שכל המופתים אשר שמתי בידך תעשה לפני פרעה לא תחבא דבר שלא תעשה לפניו ואני אחזק את לבו ואל תיראם אתה מלעשותם בעבור כן . ועוד הזהיר אותו במכת האחרונה אשר בה ישלחם . וענין שמתי בידך שבידך שמתי אותם אתה

אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי־פַרְעֹה וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃
כב וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃
כג וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃
כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ׃
כה וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי׃
כו וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת׃ פ

וְתַעְבְּדִינוּן קֳדָם פַּרְעֹה וַאֲנָא אֲתַקֵּיף יַת לִבֵּיהּ וְלָא יְשַׁלַּח יַת עַמָּא׃ כב וְתֵימַר לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי בּוּכְרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יַת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וְאִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵיהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יַת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ׃ כד וַהֲוָה בְּאוֹרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ׃ כה וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִינָרָא וּגְזַרַת יַת עוּרְלַת בְּרַהּ וְקָרֵיבַת לִקְדָמוֹהִי וַאֲמַרַת בִּדְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְיְהֵב חַתְנָא לָנוּ׃ כו וְנָח מִנֵּיהּ בְּכֵן אֲמַרַת אִילּוּלֵי דְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּב

ל׳ וחד לא עשיתם כלה
י״ב
ל׳. ל׳
ב׳ חסר עמו ודין.
ב׳ בהר האלהים
ג׳
ב׳ חס׳ בטינר׳
ל׳. ד׳
ד׳ וחד וחתן המלך. ל׳
ל׳ חסר וי״ו תניין

רשי

ממנו: אשר שמתי בידך. לא על ג׳ אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו. ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו׳ ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: (כב) ואמרת אל פרעה. כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכורי. ל׳ גדול׳ כמו (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקב״ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: (כג) ואמר אליך. בשליחותו של מקום: שלח את בני וגו׳ הנה אנכי הורג וגו׳. היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה. וזה הוא שאמר באיוב (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה. בשר ודם המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב״ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: (כד) ויהי בדרך במלון. משה: ויבקש המיתו. למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה הוא לתינוק עד ג׳ ימי׳ אמול ואשהה שלשה ימים הקב״ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחלה. במסכת נדרים והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא: ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמר. על בנה: כי חתן דמים אתה לי. אתה היית גורס להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי: (כו) וירף: המלאך ממנו. הבינה שעל המילה בא להורגו אז אמרה חתן דמים למולות. חתני היה נרצח על דבר המילה (שינה רש״י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורס. דקשה לרש״י מה זה אז אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים.
אלא

אבן עזרא

יחזק את לבו ולא ישלח׳ בעבור כל המופתים שיראם עם המופת האחרון: (כב) ואמרת. טעם בני בכורי זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה. ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו ואתה לקחתו לעבד עולם על כן אני אהרוג את בנך בכורך: (כג) ואמר. הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו על כן אענשך וחסרי דעת חשבו כי עם משה ידבר וזה שגעון ועוד כי אליעזר איננו בכור משה: (כד) ויהי בדרך. היתה קבלה בידם שלא יומל הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם ראה בעצתו שלא יומל כי יסתכן הנער אם יוליכו אותו בדרך והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח עצתו ויומל הנער וילך לו לבדו והנער יהיה עם אמו עד שיתרפא׳. והנה טעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו וזהו ויבקש המיתו אם לא יומל בנו ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו צפורה כי הוא גלה לה זה הסוד ואל תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו ה׳ כי מלאך ה׳ הוא וכמוהו וה׳ הולך לפניהם יומם ושם כתוב ויסע מלאך האלהים ורב שמואל בן חפני אמר חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוציא עמו רק בקש להמית אליעזר והוא סימן ויפגשהו גם המיתו ואחרי כן פי׳ שהוא אליעזר על כן כתוב את ערלת בנה ולא הזכירו בתחלה כי עוד לא נקרא שמו וכמוהו ויהי בלדתה ויתן יד: (כה) ותקח צפורה צור. דבר חד כמו חרבות צורים שהם חדים וכמוהו אף תשיב צור חרבו וטעם ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה כדרך וראה הדם על המשקוף ולא יתן המשחית ע״כ וירף ממנו ממשה שחסר החולי והרעדה ורב שמואל אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר גם כן וירף ממנו אם כן יש להשיב עליו אם החלי היה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאוב על מכאובו ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר יומל חתן׳. וטעם דמים כי איש דמים אתה לי כי בעבורך ימות בעלי: (כו) וירף. דמים בלשון הקדש על ב׳ ענינים האחד שפיכות דמים כמו איש דמים אתה לי והמפרש שהוא חיים איננו לשון והשני לשון רבים מדם ממש כמו בדמיך חיי והנה אמרה ברואותה שסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהוא מענין הריגה רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה
ומולות

המיתו ג׳ וסי׳ ויפגשהו ה׳. וישמע המלך יהויקים ובל גבוריו. ואל המיתו אל תשא נפשך. אנ״ך: צר ב׳ חסר בטינרא וסי׳ ותקח צפרה צר. כשמיר חזק מצר: לרגליו ד׳ וסי׳ צפרה צר. ברעים ממעל לרגליו. ויצא רשף לרגליו. והפציחו לרגליו: חתן ד׳ וסי׳ דמים אתה לי. למולת. שמשון חתן התימני. כי חתן בית אחאב הוא. וחד וחתן המלך וסר אל. ומשמש אלפא ביתא:

תולדות אהרן בני בכורי. שבת לא סנהדרין מג ע״ג ג: הנה אנכי הורג. סנהדרין מג: בדרך במלון. נדרים לב: ויפגשהו ה׳. שם לא: ותקח צפרה. שם לב ע״ג כו (נדרים לא): חתן דמים. נדרים שם: אז אמרה. שם (יבמות ה):

בעל הטורים ויפגשהו. ב׳ במסורה ויפגשהו ה׳ ויבקש המיתו. ויפגשהו בהר האלהים. לומר שבשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף וחימה לבולעו ולא היה יכול לנצל עד שבא אהרן וסייעו שנאמר ויפגשהו בהר האלהים ובזכותו ניצל:

רמבן

העם ולא אחר שבכל הודיעו שיעשה בו אותות ומופתים רבים כמו שאמר בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו. וכל זה זרוז במשה כי בעבור שהיה מוכרח בשליחות מזהירו קודם מעשה ויגלה אותו בשעת מעשה בכל מופת ומופת ויתכן שהיה ואמרת אל פרעה ידיעה שיצוונו לאמר לו כן ובסוף יאמר אני אחזק את לבו ולא ישלח את העם בכל המופתים ואמרת אליו ביום ההוא הנה אנכי הורג את בנך בכורך ואז ישלחם כי לא מצינו שהודיעו מיתת בכוריהם רק בעת ההיא. והנה כל הדבור הזה עתה ויש לפרש ראה כל שלשת המופתים האלה אשר שמתי בידך לעשותם לישראל ותעשה אותם גם כן לפני פרעה בעבור שידע פרעה כי זקני
העם

ספורנו

פרעה. אז תצליח לעשותם לפני פרעה כשלא תשנה כי כשיחטא האדם במצות בוראו בחסר וביתר יקלקל הכונה והיה לא תצלח כמו שהיה הענין במי מריבה וכן זה בקיום המצות לא תוסיפו ולא תגרעו: ואני אחזק את לבו. כי בהיותו בלתי יכול לסבול המכות היה משלח את העם בלי ספק לא מפני שיכנע לאל יתבר׳ לעשות רצונו ולזה חזק את לבו שיתאמץ לסבול המכות ולבלתי שלחם: (כב) בני בכורי ישראל. אע״פ שלקץ הימין אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד מכל מקום יחשב ישראל אצלי נכבד מכלם כאשר הוא בני עובד כמו בן מאהבה לא כעובד מאהבת שכר ויראת עונש ומגד מה שהוא בכורי ראשון לעבודתי בתעות כל האומות מעלי כאמרו כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו וכו׳: (כג) הנה אנכי הורג את בנך בכורך. כפי המשפט האלהי שהוא מדה כנגד מדה כאמרו וכארח איש ימציאנו כי המנס מכת בכורות לבדה היתה למשפט עונש לפרעה מכל המכות אבל שאר המכו׳ היו לאות ולמופת למען ישובו כי לא יחפוץ במות המת כי לא נעל בפניהם דרכי התשובה אמתית כלל לו חכמו לשוב אל האל יתברך מאהבת טובו ויראת גדלו שהיא התשובה המגעת עד כסא הכבוד אשר היא המצלת ונותנת חן בעיני האלהים כאמרם ז״ל (יומא פרק יום הכפורים) עונות נחשבים לו כזכיות או לפחות לשוב כעבדים מיראת מה שיוכל להעניש אבל מכת בכורות וטביעת פרעה וחילו בים היו משפטים לקיים מדה כנגד מדה: (כד) ויהי בדרך במלון. בלכתו מן המדבר למדין עם אשתו ובניו וספר זה אחר שהשלים כל מצות האל יתברך אליו בדבר השליחות: ויפגשהו ה׳. קרה יום מילת בנו אשר בו חסרה שכינה לעמוד בברית כענין נמולו אתו וירא אליו ה׳. ואולי זאת היא סבת המנהג להכין כסא הכבוד במקום המילה: ויבקש המיתו. מלאך הברית המקדש את הגימול לזרע יעבדנו בקש להרוג את משה בשביל שנתרשל: (כה) ותאמר כי חתן דמים אתה לי. עשיתי זה כי אתה כשנשאתני והיית חתן לי התנית עמי שנימול את בניי וגולית מהם דם ברית וכל זה אמרה לזכות משה לפני המבקש להמיתו: (כו) וירף ממנו. אבל לא הניחו לגמרי: אז אמרה חתן דמים למולות.
כבה״יי

אבן עזרא

ומולו' שם דבר והנה על לשון רבים בעבור דמים : (כז) ויאמר . לא היה מתנבא אהרן כי אין צורך כי משה הוא השליח אל פרעה ואהרן היה שלוח לפני זה אל ישראל ומרים לנשים ע"כ אמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים : הר האלהים . הוא חורב : (כח) ויגד . שלחו גם לישראל תחלה ואת כל האותות אשר צוהו לעשות לישראל תחלה ואחר כך אותות אחרים לפרעה : (כט) וילך . הזקנים הם היועצים בכל דור ודור כי לא יוכלו לדבר עם שש מאות אלף איש רק הזקנים ידברו להם : (ל) וידבר . כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן ובמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אליעזר בנו : (לא) ויאמן . אחר ששמעו כי פקד ה' את עמו כי הגיע הקץ האמור לאברהם : ענים . מגזרת עינוי : ויקדו . מבעלי הכפל כמו קדקד על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה ידמו כאבן והאומרים כי הם מבעלי הע"ן מי יתן וידמו כאבן כי יוסיפו שרשים שאינם בלשון הקדש בעבור המשקל והלא יראו כי רדו על משקל בנו לכם בתים והם שרשים כי כל מה שנוכל שלא נעשה שרשים רבים בעבור המשקל הוא הנכון : (א) ואחר . אחר שעשה אהרן את האותות באו שניהם אל פרעה ואמרו לו שניהם כי השם הבטיחם ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו : ויאמרו כה אמר ה' . וזה השם לא שמעו פרעה על כן הזכיר אלהי ישראל והטעם עם ישראל ולא יעקב לבדו : ויחגו לי במדבר . לזבוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים חגים ינקופו : (ב) ויאמר מי ה' אשר אשמע בקולו . שואל הוא מי ה' שהוא האלהים ומתשובת משה שהשיב לו אחרי כן נלמוד זה : (ג) ויאמרו . זה השם הוא אלהי העברים שהיו יודעים והוא אברהם הנקרא עברי ויצחק בנו ויעקב ובניו כאשר אפרש בפסוק כי תקנה עבד עברי : ויאמרו. מלת נקרא כמו נקרא נקראתי בהר הגלבוע והוא כטעם פגיעה והנה פירש לו למה הם חייבים לחוג פן יבא דבר או חרב : מלת פן יפגענו. כוללת אנחנו ישראלים גם אתה פרעה עמנו וכל המצרים וראות פרעה שבא הערוב ואכל מצריים רבים כמו שכתוב ישלח

כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ ג'
לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ י"ג
וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־
לוֹ׃ כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת
כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ
וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ׃
כט וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ
אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ל וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים י"ג חס' סלוק ל
אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה ד'
וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם׃
לא וַיַּאֲמֵן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד ג'. ד
יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה
אֶת־עָנְיָם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃
שביעי ה א וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־ כ"ד
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח
אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר׃ ג' וחסר
ב וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר ג' בטעמא. כ' ב
אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־
יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה
וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ׃ ט' בתורה
ג וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא ס'
עָלֵינוּ נֵלֲכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה פ'
אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ י'

חַתְנָא קְטוֹל׃ כז וַאֲמַר יְיָ
לְאַהֲרֹן אִיזֵיל לְקַדָּמוּת מֹשֶׁה
לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעַרְעֵיהּ
בְּטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי
יְקָרָא דַיְיָ וּנְשֵׁיק לֵיהּ׃
כח וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת
כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ דִּשְׁלָחֵיהּ
וְיָת כָּל אָתַיָּא דִּי פַקְדֵיהּ׃
כט וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
וּכְנַשׁוּ יָת כָּל סָבֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ל וּמַלֵּיל אַהֲרֹן
יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא
לְעֵינֵי עַמָּא׃ לא וְהֵימִין
עַמָּא וּשְׁמָעוּ אֲרֵי דְכִיר
יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי
גְלֵי קֳדָמוֹהִי יָת שִׁעְבּוּדְהוֹן
וּכְרַעוּ וּסְגִידוּ׃ א וּבָתַר
כֵּן עַלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמַרוּ
לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל שַׁלַּח יָת עַמִּי
וְיָחֻגּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא׃
ב וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַיְיָ
לָא אִתְגְּלִי לִי דִּי אֲקַבֵּל
בְּמֵימְרֵיהּ לְשַׁלָּחָא יָת
יִשְׂרָאֵל לָא אִתְגְּלִי לִי שְׁמָא
דַיְיָ וְאַף יָת יִשְׂרָאֵל לָא
אֲשַׁלַּח׃ ג וַאֲמַרוּ אֱלָהָא
דִיהוּדָאֵי אִתְגְּלִי עֲלָנָא נֵזִיל
כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין
בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ
אֱלָהַנָא דִּלְמָא יְעַרְעִנַּנָא

רש"י

אלא מתחלה סברה דזה וזה גורם הטא המילה וחטא אחר אח"כ כשראתה וירף לגמרי אז הבינה דעל דבר המילה לבד בא ובזה מתורץ ג"כ שינוי לשון בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודוק כנ"ל): למולות. על דבר המולות שם דבר הוא והלמד משמשת בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה: (א) ואחר באו משה ואהרן וגו'. אבל הזקנים נשמטו א' א' מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת (ש"ר) ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם לאחוריהם: (ג) פן יפגעו. פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות פגיעה זו לשון

ויאמר ה' אל אהרן ג' וסי' לך לקראת משה . אתה ובניך ובית . בארצם לא תנחל : המדברה י"ב נמסר בפרשת אחרי מות : ויאספו י' פתחין וסי' את כל זקני . את השלו . את כל סרני פלשתים . וחברו שלחו את ארון ה'. פלשתים את מחניהם. ויעל משם את עצמות שאול. וישלח המלך ויאספו . ויאספו את אחיהם . ויאספו כסף לרב ד"ה. ויאספו יין וקיץ הרבה מאוד : ויאמן ב' וסי' העם. אכיש : כי פקד ה' ד' וסי' ויאמן העם וישמעו . כי פקד ה' את חנה . כי פקד ה' את עמו . כי פקד ה' את עדרו . דזכריה : כה אמר ה' אלהי ישראל כ"ד נמסר בירמיה סי' י"ג . ויאמר פרעה ג' בטעם זקף ר"פ וסי' אביך ואחיך . מי ה' אשר . הן רבים עתה : אלהי העברים ה' וסימן נלכה נא דרך שלשת ימים . תנינא. והנה לא שמעת עד כה . מכת ברד. מכת דבר. מכת ארבה וחד אלהי העבריים . ס"ל תלך ואספת :

תולדות אהרן ויאמן העם . שבת נז : ויחגו לי . חגיגה י : מי ה' . סנהדרין לד חולין סט ודיה טו :

בעל הטורים

ויאמן . ב' במסורה ויאמן העם . ויאמן אכיש בדוד . ב' פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד משה אמר מחני נא . דוד אמר הנה ידך בי ואלה הצאן מה עשו . בני פרנסים נאמנים היו ולכן האמינו בהם : נקר' . בגימטריא בנו רמז ט עשר מכות והיו בו בנה אתם :

בכס

ספורנו

כשהיית חתן אמרת שגולית דמים בשתי מילות שהן כריתת המילה והפריעה : (כז) לך לקראת משה המדברה . כתלמיד המקבל פני הרב כאמרו ואתה תהיה לו לאלהים : ויפגשהו בהר האלהים . בשובו ממדין ללכת למצרים : וישק לו . כמנשק דבר קדוש כענין ויקחהו וישקהו ויאמר הלא כי משחך ה' על נחלתו לנגיד : ה (ב) לא ידעתי את ה'. לא ידעתי שום נמצא מהוה אחר אפיסות מוחלט : וגם את ישראל לא אשלח. וגם שיתאמת מציאות זה הנמצא לא בשביל זה אשלח את ישראל : (ג) אלהי העברים . על שאמרת מי הוא זה הנה הוא אלהי העברים המפורסמים המחזיקים בדעות עבר . ועל מה שאמרת שאף גם זאת לא תשלח הנה מה טוב

רמבן

הטעם המבקשים ממנו לשלחם על פי ה' יאמרו כן ולא יעליל עליהם . וכן עשה משה אע"פ שלא נכתב ואשר אמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת כי ירצה מופת לו וצוה במטה שיהיה לתנין לא נחש כאשר היה בפעם הראשון והנה רצה להראותו שיבלע מטה אהרן את מטותם להורות לו שינצחם ויהיו אובדים מן העולם על ידו . ובמדרש ואלה שמות רבה ראיתי וכי על אי זו מופת אמר אם תאמר על הנחש והצפרדע והדם והלא אותן לא אמר הקב"ה לעשותן אלא לישראל ועוד לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפרעה אלא מהו כל המופתים אשר שמתי בידך זה המטה שהיו כתובין עליו נוטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב ולפי זה יהיה פי' הכתוב נכון ראה והסתכל במטה אשר שמתי בידך שכל המופתים שבו תעשה לפני פרעה :

(כז) **ויפגשהו** בהר האלהים. הנה הר סיני בין מדין ובין מצרים : וישק לו. אהרן נשק למשה כי משה הענו נהג כבוד באחיו הגדול ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו :
(כח) **וטעם** את כל דברי השם אשר שלחו . שהגיד לו כל הדברים שהיו בינו ובין הקב"ה וכל אשר היה מסרב בשליחות וכי על כרחו נשתלח וזה טעם כל. ובמדרש חזית ורבנן אמרי גלה לו שם המפורש ודרשו כי הגיד לו השמות הנזכרים למעלה אשר שלחו בהם והשם היוצא והוא פירש להם:
ה (ג) **פן** יפגענו . פן יפגעך היו רוצים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות לרש"י. ור"א אמר פן יפגענו כולל אנחנו הישראלים גם אתה פרעה וכל

בַּחֶרֶב׃ ד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ
מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו ג' ומ"ל
לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ ה וַיֹּאמֶר ג' בטעם ר"פ
פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם
הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃ ל'
ו וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־ ג' וכל עמו
הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו
לֵאמֹר׃ ז לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת
תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל ג' ז' חסר
שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם ל'
תֶּבֶן׃ ח וְאֶת־מַתְכֹּנֶת ל'
הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל ג'. ב'
שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא
תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם ל'
עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר ב' חסר קול דמי
נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ׃ ל'. פ'
ט תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים
וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־ ג' רפין. ב'

בְּמוֹת אוֹ בִקְטוֹל׃ ד וַאֲמַר
לְהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמָא
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יַת
עַמָּא מֵעֲבִידָתְהוֹן אִיזִילוּ
לְפוּלְחַנְכוֹן׃ ה וַאֲמַר פַּרְעֹה
הָא סַגִּיאִין כְּעַן עַמָּא דְאַרְעָא
וּתְבַטְּלוּן יָתְהוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן׃
ו וּפַקִּיד פַּרְעֹה בְּיוֹמָא הַהוּא
יַת שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְיַת סַרְכוֹהִי
לְמֵימַר׃ ז לָא תוֹסְפוּן לְמִתַּן
תִּיבְנָא לְעַמָּא לְמִרְמֵי
לִבְנִין כְּמֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי אִנּוּן יֵזְלוּן
וְיִגְבְּבוּן לְהוֹן תִּיבְנָא׃
ח וְיַת סְכוּם לִבְנַיָּא דִּי
אִנּוּן עָבְדִין מֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי תְּמַנּוּן עֲלֵיהוֹן
לָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ אֲרֵי
בַטְלָנִין אִנּוּן עַל כֵּן אִנּוּן
מְצַוְחִין לְמֵימַר נֵיזֵיל נְדַבַּח
קֳדָם אֱלָהַנָא׃ ט תִּתְיַקַּר
פּוּלְחָנָא עַל גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְקוּן
בֵּיהּ וְלָא יִתְעַסְקוּן בְּפִתְגָמִין

כתמל ז' חסר נמסר פרשת ויצא : תאספון חד מן מ"ח מלין נסבין אלף באמצע תיבותא ולא קריין וסי' במסרה רבתא : הלבנים ג' וסי' מקטרים על הלבנים . לא תאספון לתת תבן . ואת מתכנת הלבנים תתנו : : תמול שלשום ד' בלישנא וסי' ואת מתכנת הלבנים . ודבר אבנר היה . ותלכי אל עם . גם תמול גם שלשם דד"ה : צעקים ב' וחסר בתורה וסי' קול דמי אחיך . כי נרפים הם : על האנשים ה' וסי' תכבד העבודה . ויאמר רבשקה דמלכים . וחברו דישעיה . אחפש את ירושלים בנרות . וילכו ויגידו לדוד. ושאר קרי' אל האנשים : ויעשו ג' רפין וסי' תכבד העבודה. וכל חכם לב בכם . ויעשו בני ישראל את הפסח : ישעו ב' בתרי לישנא וסי' בדברי שקר. ואין מושיע :

לשון מקרה מות הוא : (ד) תפריעו את העם ממעשיו . תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם ששומעין לכם וסבורים לנוח מן המלאכה . וכן (משלי ד) פרעהו אל תעבור בו רחקהו . וכן (שם א) ותפרעו כל עצתי . כי פרוע הוא נרחק ונתעב : לכו לסבלותיכם . לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם . אבל מלאכת שעבוד מצרים לא הית' על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות : (ה) הן רבים עתה עם הארץ . שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלות' הפסד גדול הוא זה : (ו) הנוגשי'. מצריי' היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה : (ז) תבן . אשטו"בלא היו גובלין אותו עם הטיט : לבנים . טיו"לש שעושים מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש שורפין אותן בכבשן : כתמול שלשום . כאשר הייתם עושים עד הנה : וקששו . ולקטו : (ח) ואת מתכונת הלבני'. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהי' התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם כי נרפים מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים נלכה וגו' : מתכונת . ותוכן לבנים (שמואל א ב) ולו נתכנו עלילות . (מלכים ב יב) ואת הכסף המתוכן . כלם לשון חשבון הם : נרפים . המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטר"יש בלע"ז : (ט) ואל ישעו בדברי שקר . ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה . ודומה לו (תהלים קיט) ואשעה בחקך תמיד . למשל ולשנינה מתרגמי' לשועין ויספר ואשתעי וא"א לומר וישעו לשון וישע אל הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפרש אל ישעו אל יפנו שא"כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר

בהם ערוב ויאכלם אז אמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחקו וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר ושם זבחו ככתוב תעבדון את האלהים על ההר הזה ועוד ויבן משה מזבח תחת ההר גם המזבח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני הוא כי כתוב ויחנו ברפידים ושם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב ובבא הארבה נתן רשות לקחת ישראל שילכו לזבוח ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמהם וכראותם שבא הדבר והכה הבכורים אז נתבררו להם דברי משה פן יפגענו בדבר על כן אמרו כולנו מתים וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם השאילום : (ד) ויאמר . מלת תפריעו כמו שבוש וכמוהו באין חזון יפרע עם . וכלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן כי הם כנגד כל ישראל כי אין סבלותיכם כמו עסקיכם והעד והשבתם אותם מסבלותם : (ה) ויאמר . אמר יפת כי פי' הן רבים עתה עם הארץ שלא נחוש אם יבא דבר או חרב עליכם כי רבים הם הסובלים ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית : (ו) ויצו . הנוגשים הם המצריים ושוטרי העם הם מישראל : (ז) לא תאסיפון . כתוב באל"ף והמנהג להיותו בוי"ו ושניהם מתחלפין ביו"ד ומנהג בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו : ללבון . מגזרת לבנה ובנין הלבנים חזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המים ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר . ודע כי יש שמות לא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן כמו ספר ובבעלי פתח קטן כמו צדק והנה כן תבן וטעמ' לא נודע רק ככה נמצאו : וקששו . מגזרת קש מבעלי הכפל : (ח) ואת מתכנת. כמו תוכן דבר ידוע : תכבד . אמר הגאון כי אל ישעו כמו אל ישענו והנו"ן חסר כחסרונו ממלת תת פחדך ולא תאבה ולא תשמע אל דברי החולם האומר כי שרשו תת בעבור שנמצא תתה לי ערף חשב כמו שתה עונותינו לנגדך והנה לא יוכל לכחש כי התי"ו השני במלת תתה לנכח והתי"ו של עיקר מובלע' בדגש אף על פי שהתי"ו ראוי להדגש כתי"ו והשבתי חיה רעה אם כן יותר טוב שיהיה הנו"ן מובלע כהתבלע הנו"ן בתי"ו אמתו כי היה ראוי להיות אמנתו ובת

בעל הטורים הלבנים . ג' במסרה . ללבן הלבנים . מתכונת הלבנים . מקטרים על הלבנים . פי' אותו שיצא מהלבנים דהיינו מיכה היה מקטר לע"ג כדאיתא במדרש שיצא מיכה מתחת הלבנים : תמול שלשם . ב' במסרה אשר הם עושים תמול שלשום . ואידך אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום . רות באה אל עם אשר לא ידעה תמול שלשום וקרבוה לכך יצא ממנה גואל שיגאלם . וישראל באו אל מצרים אשר לא ידעו תמול שלשום ודחקום ועבדו בהם והשליכו ליאור בניהם לכך יצא מהם משה שהכה אותם בי' מכות ולקה ממונם והטביעם : צעקים . ב' במסרה . הכא ואידך בפרשת בראשית שאמר להם פרעה מה שאמר להם מסכום הלבנים תקבעו עצמכם בבנין וזהו צועקים אלי מן האדמה : תכבד . ב' במסורה תכבד העבודה כי יומם ולילה תכבד עלי ידך מלמד שהכביד עליהם ביום ובלילה : ויעשו בה . ג' במסורה הכא ואידך יבאו ויעשו . ויעשו בני ישראל את הפסח באשר זאת העבודה זכו לעשות משכן ולהקריב קרבן : ישעו . ב' במסרה . ואל ישעו בדברי שקר . ישעו ואין מושיע . אותם שאין מכוונים בתפלה ישעו בדברי שקר שאינם מכוונים בלבם מה שהם מוציאים בפיהם עליהם נאמר ישעו ואין מושיע אבל המכוונים בלבם במה שמוציאים בפיהם עליהם נאמר אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני וזה"ש דוד האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה . אימתי אאזין תפלתי כשבאת בלתי שפתי מרמה להכחיש הלב ולומר דבר שאינו מכוון בלבו :

רמבן

וכל מצרים ולכן בראותם מכת בכורות אמרו כלנו מתים כי נתברר להם דברי משה שאמר פן יפגענו בדבר וגרשו אותם ללכת לזבוח ואין דברו זה נכון כי לא צוו לאמר שיהיה בישראל דבר או חרב אם לא יזבחו והם לא ישנו בשליחות השם דבר . ועל דרך האמת הוא סוד הקרבנות שהם כופר מן הפגיעה כי לפניו ילך דבר או בחרב הקשה . ואמר זה כי הקב"ה צוה אותם שיאמרו ומשרתם אליו ה' אלהי העברים נקרה עלינו ונזבחה לה' אלהינו והם אמרו כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי וגלה פרעה היה חכם גדול ויודע את האלהים ומודה בו כאשר אמר הוא או מוריהו ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת איש אשר רוח אלהים בו אבל לא היה יודע את השם המיוחד וענה לא ידעתי את ה' והם נזכרו וחזרו ואמרו לו כאשר צוו אלהי העברים נקרה עלינו כי הזכירו לו אלהי העברים בלבד שהוא אל שדי ואמר נקרה עלינו שהודיעוהו לשון המקרה כאשר נאמר לו ויפגשו לו כי במקרה הזה אשר נקרה עליהם יצטרכו לזבוח לפניו פן תהיה הפגיעה בדבר או בחרב וכעניין הזה בא בדבר בלעם כאמר ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח :

(ד) **למה** משה ואהרן . שאל לפה תמותם והזכירם בשמם דרך כבוד : תפריעו את העם ממעשיו . אמר אונקלוס תבטלו . וכן פורע מוסר ותפרעו כל עצתי לכן

ספורנו

שתשמע בקולו : פן יפגענו בדבר . אותנו ואותך : (ה) הן רבים עתה עם הארץ .

שֶׁקֶר׃ י וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם
וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם
לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן
לָכֶם תֶּבֶן׃ יא אַתֶּם לְכוּ קְחוּ ד׳ ר״פ
לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין
נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר׃ ל׳ קמץ
יב וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם ג׳
לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃ יג וְהַנֹּגְשִׂים ב׳ מה לתבן
אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־ ל׳ וחד כלו תפלות דוד
יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן׃
יד וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־ ל׳
שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר י״ג חסר
מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן ל׳. ל׳. ב׳ ובענין
כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל גַּם־ ד׳. ב׳. ב׳
הַיּוֹם׃ טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה ז׳
לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה י״ד בטעמא
לַעֲבָדֶיךָ׃ טז תֶּבֶן אֵין נִתָּן
לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ ל׳
עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת ל׳ וכפי׳
עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם ג׳
נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים ג׳

בְּטֵלִין׃ י וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי
עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא
לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה
לֵית אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן תִּבְנָא׃
יא אַתּוּן אִיזִילוּ סָבוּ לְכוֹן
תִּבְנָא מֵאֲתַר דְּתַשְׁכְּחוּן
אֲרֵי לָא יִתְמְנַע מִפּוּלְחַנְכוֹן
מִדָּעַם׃ יב וְאִתְבַּדַּר עַמָּא
בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְגַבָּבָא
גִּילֵי לְתִבְנָא׃ יג וְשִׁלְטוֹנַיָּא
דַּחֲקִין לְמֵימַר אַשְׁלִימוּ
עֲבִידַתְכוֹן פִּתְגָם יוֹם
בְּיוֹמֵיהּ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן
עָבְדִין כַּד מִתְיְהַב לְכוֹן
תִּבְנָא׃ יד וּלְקוֹ סָרְכֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן
שִׁלְטוֹנֵי פַרְעֹה לְמֵימַר מַה
דֵּין לָא אַשְׁלֵימְתּוּן גְּזֵרַתְכוֹן
לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי אַף תְּמָלֵי אַף
יוֹמָא דֵין׃ טו וַאֲתוֹ סָרְכֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוַחוּ קֳדָם
פַּרְעֹה לְמֵימַר לְמָא תַעֲבֵיד
כְּדֵין לְעַבְדָּךְ׃ טז תִּבְנָא לָא
מִתְיְהַב לְעַבְדָּךְ וּלְבֵנַיָּא
אָמְרִין לָנָא עֲבִידוּ וְהָא
עַבְדָּךְ לְקַן וְחָטָן עֲלֵיהוֹן
עַמָּךְ׃ יז וַאֲמַר בַּטְלָנִין
אַתּוּן בַּטְלָנִין עַל כֵּן אַתּוּן

אתם ד׳ ר״פ וסי׳ אתם קחו לכם. אתם ראיתם. אתם נצבים. אתם עדי נאום ה׳: ויפץ שלשה נמסר פרשת נח: לתבן שנים וסי׳ לקשש קש. מה לתבן את הבר: עלהם י״ג חסר בתורה נמסר פרשת ויגש: גם תמול גם היום, ב׳ וסי׳ כליתם חקכם. מדוע לא בא בן ישי: נתן ד׳ קמצין וסי׳ נתן לעבדיך. מלך ישראל נתן. ד״ה. נתן מימיו נאמנים. חללים נתנו משכב. תנינא דפסוק וסימן בלשון ארמית עבדיא דישראל הימנין קטילין:

רשי

שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כולם. (ישעיה יז) ישעה האדם אל עושהו (שם לא) לא שעו אל קדוש ישראל (שם יז) ולא ישעה אל המזבחות. ולא מצאתי שמוש של בי״ת סמוכה לאחריהם אבל אחר ל׳ דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי״ת כגון הנדברים בך. ותדבר מרים ואהרן במשה. המלאך הדובר בי. לדבר בם. ואדבר׳ בעדותיך. אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי: (יא) אתם לכו קחו לכם תבן. וזריזים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבני׳ שהייתם עושי׳ ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש. לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות: (יג) אצים. דוחקים: דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שוטרי בני ישראל. השוטרים ישראל היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשי׳ שהם מצריי׳ והיה חסר מן הסכו׳ היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה. לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעי׳ איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל. אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרי׳ עליהם לאמר מדוע וגו׳. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכ׳ ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון ויופעלו הוכו מיד אחרי׳ הנוגשי׳ הכום: (טז) ולבנים אומרים לנו עשו. הנוגשים אומרים עשו לנו לבנים כמנין הראשון: וחטאת עמך. אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר

אבן עזרא

בגת ותת תנת וחסרה נו״ן הראשון ממלת תתה לו כחסרון יו״ד והיום רד מאד והוסר נון גע בהרים ויעשנו ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאשר אמר נרפים וכמו השע ממני שעו מני ועיניו השע כי כאשר תרפינה העינים תכהינה וכמוהו ולא תשענה עיני רואים: וטעם בדברי שקר. בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן: (י) ויצאו. מארמון המלך אל העם העובדים: (יא) אתם מאשר תמצאו. קרוב או רחוק: כי אין נגרע. תואר על כן הוא קמוץ כמשפט: (יב) ויפץ. פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם להפיץ: לתבן. תחת תבן כמו והחמר היה לחמר: (יג) והנוגשים אצים. פועל יוצא כמלת שב וכמלת מש שימצא פעם יוצא ופעם עומד: וטעם לאמר. לאמר להם: דבר יום ביומו. כמו מדי חדש בחדשו: (יד) ויכו וכו׳ עליה׳. על בני ישראל. וטעם להוסיף גם פירשתיו. והנה תמול הוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה וכן כתוב ויצו פרעה ביום ההוא: (טו) למה תעשה כה לעבדיך. שלא היה מנהגך לעשות כן. ומלת וחטאת פועל עבר והוי״ו השיבו לעתיד כמשפט כי היא כמו וחטאה וכאשר נעלמו האלף כאשר היא במלת חטא ולא יוכלו לשום נעלם אחר אל״ף על כן החליפו הה׳ בתי״ו ואין צורך לשום דגש בט׳ וכמוהו וקראת אתכם הרעה והעם במקום הזה לשון נקבה כמו העם אשר בקרב׳ יושבת לבטח מדוע שובב׳ העם הזה והטעם כי החטא יהיה עליך וכינו דרך מוסר כי החטא יהיה על עמו וכמוהו והייתי אני ובני שלמה חטאים ואויבינו ילעגו למו וימירו את כבודם: (יז) ויאמר. לא הועילו דבריהם כי הוא מתאמץ בחוזק לבו

בעל הטורים ויפץ. ג׳ במסורה הכא ואידך ויפץ ה׳ אותם משם. ויפץ העם מעליו גבי שאול אלו נפוצו ללבון לבנים ואנשי הפלגה נפוצו על עון הלבנים שאמרו הבה נלבנה לבנים וכמו שבאותה נפילה נתבטלה כוונתם ומלכותם כך הנפילה שנפל העם מעל שאול גרם לו שמיהר להקריב העולה קודם שבא שמואל וזו היתה סיבה ראשונה לביטול מלכות שאול: גם תמול גם היום. ב׳ הכא. ואידך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום מלמד כשלא כלו חוקם ללבון הלבנים נהכאו כדי שלא יוכו כדרך שנהכא דוד: נתן. ד׳ במסורה הכא תבן אין נתן לעבדך ואידך לחמו נתן מימיו נאמנים בתיך ערלים נתן ועוד א׳ בההוא א׳. פרעה שלא נתן תבן טבע בים. אבל לחמו נתן שנתן מלחמו לדל מימיו נאמנים כדכתיב הלא פרוס לרעב לחמך וגו׳ וכתיב בפריה וסיס כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו:

ספורנו

כי המשכילים לא יפנו אל דבריכם: (טז) והנה עבדיך מוכים וחטאת עמך. והנה אתה המוכים ואנשי החטאת המכים כלנו עמך וראוי לך להקפיד על שתי אלה: (יז) נרפים אתם נרפים. אתם הנרפים ועצלים מתרפים אתם במלאכתכם לפיכך הכבדתי עליכם לזרזכם: על כן אתם אומרים נלכה נזבחה. מזה התחבר שאתם נרפים

רמבן

לכו לסבלותיכם. על דרך הפשט עבודת המלך שהיו מכלל העם כי בפעם הזאת באו לפניו עם כל העם ולא שמע אליהם ולא אותם שובו כלכם אל העבודה. ושבו משה ואהרן לפניו ואמר להם פרעה תנו לכם מופת ועתה כן אז היו בעיניו חרטומים ומכשפים וחכמים ונהג בהם כבוד ומעת התחלו המכות עליו נהג בהם מורא גדול. וכן נראה עוד שלא היו כל עם בני ישראל עובדים כל הימים לפרעה בחמר ובלבנים כי היו ממלאים ארץ מצרים ערים. אבל במס היו עושין רק כי הכביד עליהם עולו לקחת מהם רבים ורש״י פירש לסבלותיכם למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכה שעבוד מצרים לא היה על שבטו של לוי. ותדע שהיו משה ואהרן יוצאים ובאים וכזה הוא. כי כל עבודת האדם בבית ובשדה נקרא כן כמו לכל בית יוסף. ומנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי תורתם. ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שהיו חכמיהם וזקניהם והכל סבה מאת ה׳. ובאלה שמות רבה ראיתי אמר רבי יהושע בן לוי שבטו של לוי פנוי היה מעבודת פרך אמר להם פרעה בשביל שאתם פנוים אתם אומרים נלכה נזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם לישראל. י״א אמר להם דייכם שאתם עומדים פנוים שמא רע לכם שאין אתם עושים במלאכה לכו לסבלותיכם. ור״א פי׳ לכו לסבלותיכם סבלות העם כי ידבר עמהם בעבור כל ישראל:

נֵלְכָה נִזְבְּחָה לַיהוָה: יח וְעַתָּה ס'
לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם
וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ: יט וַיִּרְאוּ ל' ומב' לישנו ג'
שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע ג'
לֵאמֹר לֹא־תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם
דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־
מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן נִצָּבִים
לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה: ל' כיתו
כא וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה ס'. ו' בלישנא
עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם ל' חסר. ל'.
אֶת־רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי ל' וכ"כ ; ו'
עֲבָדָיו לָתֶת־חֶרֶב בְּיָדָם
לְהָרְגֵנוּ: מפטיר כב וַיָּשָׁב מֹשֶׁה ל'
אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה קל"ד
הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה ל' כתיב ס'
שְׁלַחְתָּנִי: כג וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־
פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם ד' פתח וא' וכרע ב'
הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־
עַמֶּךָ: ו א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה ב'
לְפַרְעֹה כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם
וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ: ל'

ס ס ס

קכ"ד. ויקח סימן. מעד"י סימן.

אָמְרִין נֵיזִיל נְדַבַּח קֳדָם יְיָ:
יח וּכְעַן אִיזִילוּ פְּלַחוּ וְתִבְנָא
לָא מִתְיְהֵיב לְכוֹן וּסְכוּם
לִבְנַיָּא תִּתְּנוּן: יט וַחֲזוֹ
סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַתְהוֹן
בְּבִישׁ לְמֵימַר לָא תִמְנְעוּן
מִלִּבְנֵיכוֹן פִּתְגַם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ:
כ וַעֲרָעוּ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן
קַיְמִין לְקַדָּמוּתְהוֹן בְּמִפַּקְהוֹן
מִלְּוַת פַּרְעֹה: כא וַאֲמַרוּ
לְהוֹן יִתְגְּלֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן וְיִתְפְּרַע
דְּאַבְאֶשְׁתּוּן יַת רֵיחַנָא בְּעֵינֵי
פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדוֹהִי לְמִתַּן
חַרְבָּא בִּידֵיהוֹן לְמִקְטְלָנָא:
כב וְתָב מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וַאֲמַר
יְיָ לְמָא אַבְאֶשְׁתָּא לְעַמָּא
הָדֵין וּלְמָא דְנַן שְׁלַחְתָּנִי:
כג וּמֵעִידָן דַּעֲלִית לְוַת פַּרְעֹה
לְמַלָּלָא בִּשְׁמָךְ אִתְבְּאֵישׁ
לְעַמָּא הָדֵין וְשֵׁיזָבָא לָא
שֵׁיזֵבְתָּא יַת עַמָּךְ: א וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה כְּעַן תֶּחֱזֵי דַּאֲעֲבֵיד
לְפַרְעֹה אֲרֵי בִידָא תַקִּיפָא
יְשַׁלְּחִינוּן וּבִידָא תַקִּיפָא
יְתָרְכִינוּן מֵאַרְעֵיהּ:

ס ס ס

רשי

אדבר זה חטאת עמך הוא עכשיו שהוא קמץ שם דבר הוא וכן פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתוב וחטאת לעמך כמו (רות א) כבאנה בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: (יח) ותכן לבנים. חשבון הלבנים וכן (מלכים ב יב) את הכסף המתוכן המנוי כמו שאמור בענין (שם) ויצרו וימנו את הכסף: (יט) ויראו שוטרי בני ישראל. את חבריהם הנרדים על ידם: ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבוד' עליהם לאמר לא תגרעו וגו': (כ) ויפגעו. אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו': ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים: (כב) למה הרעות' לעם הזה. ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני ע"כ: (כג) הרע. ל' הפעיל הוא הרבה רעה עליהם. ותרגומו אבאיש: (א) עתה תראה וגו'. (סנהדרין קיא) הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי חזקה שתחזק על פרעה וישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרש' ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו':

אבן עזרא

לבו: (יח) ועתה לכו עבדו. אמר לשוטרים גם הם חייבים לעבוד: (יט) ויראו. זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו נפשם בצרה בעבור שאמר להם פרעה לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם. ומלת אותם כמו נפשם ועצמם וכמוהו וירעו הרועים אותם ויקבור אותו בגיא ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא אותו אל פתח אהל מועד ולפי דעתי שהכהן יצוה להביאו: (כ) ויפגעו. תחס' מלת והם היו נצבים וכמוהו ופרעה חולם היה חולם והנה היה עומד על היאור ורבים ככה: (כא) ויאמרו ירא ה'. חמסנו שהוא עליכם ודע כי החמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה כמו ומתוק האור ורבי מרינוס אמר שהנו נמאסים ונבאשים בעיניו כריח רע: (כב) וישב משה. הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך עד שיעשה כל האותות אשר צוהו אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת. התשובה חשב משה כי מעת דבר אל פרעה יקל מעליה' עולם והנ' הוא הכביד העבודה עליהם וטעם למה הרעות הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו מיד מצרים ולמה זה שלחתני להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים: (כג) ומאז. מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיחל פרעה להקל מעליהם ותחל להצילם. ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו מאבותם: (א) ויאמר עתה תראה. כאשר אביא המכות על מצרים אז ירוית להם מעט כאשר אפרש עוד:

נזבחה לה' חד מן ה' זוגין מתחלפין. קדמאה אלהים תני' ה' וסי' ויאמר אלהים אל נח. ויאמר ה' לנח. ואת מתכנת הלבנים אשר הם עושים. נזבחה לאלהינו. ויאמר נרפים. נזבחה לה'. ויקר אלהים. ויקר ה'. יתן מציון ישועות. בשוב אלהים. וחברו בשוב י"י. ויאמרו תמיד יגדל י"י. וחברו יגדל אלהים: ותכן ב' ומב' ליש' וסי' ותכן לבנים תתנו. ותכן יעשו: לבנים ג' גמ' סוף פרשת נח: ירא ה' וסי' ירא פרעה, ירא ה' עליכם וישפוט. ירא אלהי אבותינו ויזבח. ובמותו אמר ירא ה'. אל ירא בפלגות: ומאז ז' זוגין מן ב"ב חלוף מיחד' סי' ומאז באתי. ומן אז חדלנו. ומקמי תרוממני. אף מן קמי. דתהלים. ומאיבי אושע. ומן איבי דתהלים. רב פעלים מקבצאל. מן קבצאל דד"ה. ועיניך מרמעה. רמיה את עיני מן דמעה. מקדמת. דעזרא. מן קדמת דדניאל. כי לא ממוצא וממערב. ותדע ותשכיל מן מוצא דבר: הרע ד' וסי' ומאז באתי אל פרעה. אשר עשה מנשה. הרימה פניך למשואות. וה' ענה בי ושדי הרע לי. וא' ושב והרע לכם: והצל ב' וסי' והצל לא הצלת. כי השג תשיג והצל: עתה תראה ב' דסמיכי וסי' אשר אעשה לפרעה. היקרך דברי אם לא:

תולדות אהרן נצבים. נדרים סד: למה הרעותה. סנהדרין מד: ומאז באתי. סנהדרין קיא: והצל לא הצלת. סנהדרין שם: עתה תראה. סנהדרין שם עקידה שער מג:

בעל הטורים לבנים. ג' ותוכן לבנים תתנו. נלבנה לבנים. לבנים נפלו. וה"פ שכל מה שהיו בונים ביום נפל בלילה וזהו לבנים נפלו. וכן באנשי המגדל אמרו שליש נפל שליש נשקע בארץ ושליש עודנו קיים: הרעתה. ג'. א' הכא. ואידך למה הרעות לעבדך כמו כן במשה בבשניסה שגג. וכן עתה תראה ב' גבי משה בזה הלשון הכא שא"ל עתה תראה. ורמז לו שלא יכנס לא"י. וכן לקמן א"ל עתה תראה היקרך דברי שאמרתי לך שלא תכנס לא"י ואידך הרעית גבי אליהו הרעות להמית את בנו דכמו גבי משה בא מנהן להרוג את בנו והצילו משה בתפלתו. כך אליהו החיה בן האלמנה בתפלתו וכמו גבי משה כתיב עלית למרום שבית שבי כך בא תגישו ויעל אליהו בסערה השמימה: והצל. שנים במסורה הכא ואידך כדוד והצל תצל דאיתקש דוד למשה כדפי' גבי ויאמן:

רמבן

(כב) אדני למה הרעותה. נכתב בא"ף דל"ת כי בשם המיוחד שהוא מדת הרחמים לא יריע לעם ולמעלה הזכירו שני פעמים בא"ף דל"ת שהיה מתחנן בו שלא יחר בו האף ואולי היה מתירא מהזכיר ה' הגדול המיוחד לו ומדבר אליו:

למה הרעותה. אחרי הודיע אלהים את משה פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך מדוע יתרעם ואמר ר"א כי הבין משה כי מעת דברו אל פרעה בשליחות ה' יקל מעליהם ויחל האלהים להצילם. והנה פרעה הכביד והרע. וזה טעם למה הרעותה כי זה הפך מה שאמרת לי ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו והצל לא הצלת ואינו נכון בעיני. בעבור תאמר והצל לא הצלת ואין ההצלה רק יציאתם מן הגלות. ולפי דעתי שחשב משה רבינו כי יאמר ה' שלא

ספורנו

נכרים שאין לחשוב שאמרו נזבחה אלא כדי להתרפות מן המלאכה: (כב) למה זה שלחתני. אם היו ראוים לזה הפורענות למה נגלגלה אותו על ידי: (כג) והצל לא הצלת. את שוטרי ישראל המוכים: ו (א) עתה תראה. עתה שראית בפשע פרעה המתאמץ להחזיק בישראל בשבט עברתו תראה כי ביד חזקה ישלחם שיתאמץ מעוצר רעה ויגון לשלחם בכל כחו: וביד חזקה יגרשם מארצו. וכנגד מה שהפיץ עתה את ישראל בכל ארץ מצרים. יתאמץ לגרשם מארצו שלא ישאר בכלם אפי' אחד מהם:

ישמע אליהם פרעה להוציאם מיד במצותו ולא באות ומופת עד שיעשה בו נפלאותיו הרבות. אבל חשב כי יביאם עליו תכופות זו אחר זו בימים מעטים. כשאמר לא ידעתי את ה' צוה לעשות מיד לפניו אות התנין והוא לא ישמע יכה אותו בו ביום בדם ואח"כ בכל המכות. וכשראה שעמדו ג' ימים והוא ירויח להם בכל יום וה' לא כהה בו ולא נתגלה למשה להודיעו מה יעשה אז חשב משה כי ארוכה היא. ויתכן שהיו בזה המעשה שספר הכתוב ימים רבים כי כאשר הוכו שוטרי בני ישראל עמדו ימים עד שדברו עם פרעה עצמו ואמרו לו למה תעשה כה לעבדיך כי אין ברשות כל אדם לבא בהיכל מלך פנימה ולדבר אליו פנים בפנים אף כי שוטרי העם הנבאשים בעיניו והנה סבלו עמלם ולחצם ימים רבים והיו באים עד לפני שער המלך עד שנשמעה צעקתם לפני המלך וצוה שיבאו לפניו וידברו עמו. וכן אפשר ששב משה אל ה' ואמר למה הרעותה אחרי ימים מעט שפגעו בו השוטרים ובאלה שמות רבה אמרו ויצאו נוגשי העם ושוטריו כיון שגזר כן הלך משה למדין ועשה שם ששה חדשים ואהרן היה יושב במצרים ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין. ועוד אמר ויפגעו את משה ואת אהרן אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה אל משה במדין ואמר לו לך שוב מצרים בא משה ממדין ואהרן ממצרים ופגעו בהם שוטרי ישראל כשהן יוצאין מלפני פרעה וכן ראיתי עוד במדרש הזית דומה דודי לצבי מה צבי זה נראה וחוזר ונראה כך גואל הראשון נראה להם. וחסר ונכסה מהן. וחזר ונראה להם. וכמה נכסה מהם רבי תנחומא אמר שלשה חדשים הה"ד ויפגעו את משה ואת אהרן. ורבי יהודה בר' אומר לקיצין כלומר כי לשון פגיעה לפרקים היא. והנה היו ימים רבים מעת דבר לו השם ובואו אל פרעה. ולכן כששב משה אל ה' אמר למה הרעותה לעם למהר לשלוח אותם קודם שהגיע הקץ כי לא היה ראוי לשלוח לו עד שתרצה להצילם כי עתה הרעות להם ולא הצלת אותם ואם ככה את עושה להם יספו ברעה אשר תמצאם. ולכן ענה אותו עתה בעת הזאת בקרוב תראה אשר אעשה לפרעה כי לא יאריך לו כל כך כאשר חשבת וקרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו:

אדרת אליהו

ובני ישראל כו'. פרו שכ"א הוליד ולא היה בהן עקר ועקרה. וישרצו הרבה בכרס א' דוגמת שרצים. וירבו שהולידו הרבה פעמים. ויעצמו שהיו לגוי עצום שלא מתו מהן בקטנותן. במאד מאד. קאי על הכל שפרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד:

כלי יקר

פרשת שמות

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה. הוסיף וי"ו במלת ואלה גם אמר מתחלה הבאים לשון הוה ואח"כ אמר איש וביתו באו לשון עבר לפי שנא' למעלה ויישם בארון במצרים ואחרי מות יוסף לא היו פני המצרים עם ישראל כתמול שלשום והיו מרגישים אז הביאה למצרים כאלו באו בפעם ההוא למצרים לכך נאמר ואלה מוסיף על ענין ראשון שמצד מיתת יוסף דומה כאילו עכשיו המה באים אבל מ"מ אע"פ שיוסף מת הנה יעקב לא מת לכך נאמר את יעקב שהיו עדיין עם יעקב וזכותו של יעקב עמד להם וזכות מה שהיו גדורים מעריות ולא רצו לישא מן המצריות שטופי זימה ונשאו נשים כולם קודם בואם למצרים ז"ש איש וביתו באו. והמפרשים אמרו איש וביתו באו איש זה הקב"ה איש מלחמה וביתו דינו כמ"ש וה' הולך לפניהם הוא ובית דינו. ומה ענין בית דינו לכאן ונראה שבא להבטיחם שיתקיים בהם וגם הגוי אשר יעבודו דן אנכי ע"כ באו הקב"ה ובית דינו עמהם להבטיחם כי ה' נלחם להם במצרים:

ואלה שמות בני ישראל. פירש"י אע"פ שנמשלו לכוכבים כו' וי"א כי הכוכב אע"פ שאינו נראה ביום מ"מ הוא בנמצא גם ביום כך הצדיק לעולם הבא שנמשל ליום יש לו מציאות ואינו נראה ואינו אבד כי אם לדורו. וי"א להפך כי הכוכב אינו נראה כ"א בלילה כך אור הצדיק זורח אחר הערב שמשו כד"א עד אשר לא תחשך השמש וגו'. ול"נ לפי שכל עיקר שם טוב של אדם אינו ניכר כ"א אחר מותו כי בחייו אין הדבר ידוע אם ישאר בצדקו כמ"ש ושבח אני את המתים כי בחייו אין מקום לסיפור שבחו כי מי יודע אם ישאר בצדקתו וזהו שנאמר ויוסף היה במצרים פירש"י שבא להודיע צדקתו שעמד בצדקתו מתחלה ועד סוף כי סוף כל דבר הכל נשמע על כן ספר שבחו אחר ויישם בארון במצרים ובזה נמשלו לכוכבים הנראים אחר שקיעת החמה כך אחר הערב שמשו של אדם נראה צדקתו אם נשאר בו עד סופו וז"ש ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד כי המצדיק רבים אין חטא בא לידו כדי שלא יהיה הוא בגיהנם ותלמידו בגן עדן. ובו מלתא דפסיקא שאורו מזהיר ככוכבים לעולם ועד אף אחרי מותו אבל מי שאינו מצדיק רבים אינו מלתא דפסיקא שישאר בצדקו לעולם. ומ"ש רז"ל שנמשלו לכוכבים שמכניסן ומוציאן במספר יש קצת רמז לזה ממה שנאמר הבאים לשון הוה וכתיב איש וביתו באו לשעבר לפי שמדבר בשני ביאות אחת בבואם למצרים את יעקב איש וביתו כבר באו אותה ביאה ראשונה היתה את יעקב גם כל איש בא עם ביתו זו אשתו. אבל עכשיו שרצה לדבר ממיתתם כי זה נקרא גם כן ביאה ודומה כאילו עכשיו באו מאחר שמתו שם ונשארו שמה וזו ביאה שניה בהוה אבל לא עם יעקב כי המה מתו ויעקב לא מת גם ביאה זו אינה איש וביתו יחד כי אשתו ובניו אין מלוין אותו כ"א עד הקבר כדאיתא במשל בפרקי ר"א על כן אינה איש וביתו ומזה ראיה שמדבר בכניסה ויציאה כי שניהם נקראו ביאה. וענין המספר הוא להודיע מעלתן כי כל דבר חשוב יש לו מספר כמו שיתבאר בעזרת הש"י פרשת כי תשא ועל מעלת הצדיק שמת כתיב נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך ובפסוק זה דרשו רז"ל פרק האורג על המוריד דמעות על אדם כשר ונ"מ מה שאמר הלא בספרתך צריך ביאור ונראה שרצה להביא מופת על מעלת הצדיק שמת שאינו דבר אבד ויש בו ממשות ואמר הלא המה בספרתך כי אתה מכניס' במספר ע"כ אני מבקש שתספור גם נדידותי ותשים דמעתי בנאדך למשמרת:

ראובן שמעון וגו'. פרט כאן שמות על דרך המדרש בזכות ד' דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות שלא שנו את שמם ואת לשונם שהיו גדורין מעריות ולא היו בהם דלטורין כו'. וטעמו של דבר הוא כדמסיק בילקוט פרשה זו שכל שמות השבטים נקראו על שם הגאולה. ראובן ראה ראיתי את עני עמי שמעון על שם וישמע אלהים את נאקתם וכן כולם. ולפי זה אם היו משנים את שמם לא היה רושם על הגאולה ולא היו ראוין להגאל אחר שהחליפו את שמותם המורים על הגאולה וקורא להם שם חדש אשר אין בו הוראה על הגאולה או היה להם שינוי השם סבה להתיאש מן הגאולה ולא היו מבקשים את פני ה' על הגאולה ועל התמורה. וכמו כן אלו היו משנים את לשונם אע"פ שלא היו משנים את שמם מ"מ לא שמם מורה על הגאולה כי דווקא בלשון הקדש מורה ראובן על שם ראה ראיתי עני עמי ושמעון על שם וישמע אלהים אבל בלשון אחר אין שם ראובן מורה על ראה ראיתי וכן כולם. ובזכות שהיו גדורין מעריות ע"כ לא היו ראוין להיות בין המצרים שטופי זמה שנאמר בהם וזרמת כו' ולפי שלא היה בהם לשון הרע והיה פקוד אצלם וישאלו אשה מאת רעותה ע"כ נגאלו כי אלו לא היה הדבר פקוד ולא היו משאילים להם כלום ואז לא היה אפשר לגאלם כדי שלא יאמר אותו זקן ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם לכך נאמר ואלה שמות בני ישראל כי אע"פ שמת יוסף והיה השעבוד קרוב לבא מ"מ רושם הגאולה נשאר קיים כי אלו שמותם עמהם באו לשעבר ועמהם המה הבאים גם עכשיו כי לא נשתנו שמותם וזה ראיה שגם לשונם לא שנו דאל"כ אין נפקותא במה שלא שנו שמותם. איש וביתו באו שהיו גדורים מעריות כי כל א' דבק באשתו ולא באחרת ועוד שנשאו להם נשים קודם שבאו מצרימה כדי שלא ישאו נשים המצריות שטופי זמה. ואח"כ פרט ראובן שמעון כו' כי אלו השמות מורים על הגאולה. ויהי כל נפש קרא לע' נפשות נפש אחד לרמוז שהיה שלום ביניהם מתוך שלא היה בהם לשון הרע ודלטורין כאיש אחד שלבא לפומא לא גלי כך היה הדבר פקוד אצלם כל י"ב חדש ואולי שגם מטעם זה נאמר יוצאי ירך יעקב לומר לך מה ירך בסתר אף אצלם היה הדבר בסתר:

ובני ישראל פרו וישרצו. לפי שכבר הזכיר שיוסף מת וכל אחיו וכל הדור ההוא אבל מיתת יעקב לא הזכיר לפי שיעקב לא מת וזה הזכות שהיו ב"י היה קיים לעולם ע"כ אמר ובני ישראל מצד היותם בניו של ישראל פרו וישרצו וגו' ומ"ש בני ישראל ולא בני יעקב לפי ששם יעקב גופני וישראל רוחני כי כבר נסתלק החומריות מן יעקב. וירבו ויעצמו במאד מאד הל"ל מאד מאד מהו במאד אלא שרצה להורות שנעשו עשירים גם בממון שנקרא מאד כמ"ש ובכל מאדך ז"ש ויעצמו במאד היינו בממון שנקרא מאד באותו מאד נתעצמו מאד ולפיכך חשב פרעה להביאם לידי עוני כמ"ש וישימו עליו שרי מסים כי ע"י המס שיתנו יבאו לידי עוני וע"כ נענש פרעה כי הבנין גרם לו להתמסכן שנאמר ויבן ערי מסכנות לפרעה וכאמרז"ל העוסק בבנין מתמסכן. ותמלא הארץ אותם הל"ל ותמלא הארץ מהם מהו אותם אלא שהארץ גרמה להם לפרות ולרבות כמו שבארנו למעלה על פסוק וידגו לרוב בקרב הארץ בקרבה ממש כאמרז"ל שהיו המצרים מבקשים להרגם ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע והיו חורשים על גבם ואח"כ מבצבצים ועולין שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך כו'. ולפי זה אלמלא לא היתה הארץ מכסה אותם לא היו רבים כל כך וע"כ הארץ גרמה להם שהיו מלאים כל כך לכך לא אמר שהם היו ממלאים את הארץ אלא הארץ ממלאה אותם. ונוכל לפרש עוד לשון וישרצו שאחר שמת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא הצדיקים שהיו מגינים עליהם מאז נעשו שפלים כשרצים זוחלי עפר בעיני המצרים לכך נאמר וישרצו:

ויקם מלך חדש על מצרים וגו'. לשון קימה לא מצינו במלך אלא וימלוך מלך על מצרים מהו ויקם ונראה לפי שלשון קימה שייך במי שקם על רעהו להרע לו כמ"ש ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו וכתיב כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן מלך עריץ זה ע"י התחבולות אשר חישב לעשות לישראל נגד רצון האל יתברך אע"פ שראה כי ה' עמהם שמה שהיו פרים ורבים שלא כדרך העולם מ"מ רצה להתחכם לו יתברך וע"ז גרם שהשיב ה' עמלם בראשם ע"י המכת עברה וזעם וצרה אשר שלח ה' בהם כמ"ש הטרם תדע כי אבדה מצרים ומתוך זה דומה כאילו הוא קם עליהם להביא על המצרים כל המכות ההמה ואמר אשר לא ידע את יוסף כי לא ידע מה שקרה ליוסף כי אחיו היו משתדלים בכל עת להאבידו ולבטל חלומותיו ולא הועילו להם כל נכליהם אשר נכלו כי רצון האל יתברך היה

שם יוסף לגדלו ודבר אלהינו יקום לעולם כך פרעה אמר פן ירבה נגד רצון האל יתברך שאמר כן ירבה וחשב מחשבות עליהם ולא עלתה בידו כאשר לא עלתה בידי אחי יוסף ובכל מה שהיה קם על ישראל אותה קימה היתה על המצרים ועל קדקדם חמסו ירד:

הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הוסיף מלת עם כי הל״ל הנה בני ישראל גם מ״ש ויאמר אל עמו וכי עם כל העם דבר הל״ל ויאמר אל שריו וחכמיו אלא כך אמר להם פרעה שלא יתכן שיהיו שני עמים מתנגדים דרים במדינה אחת לכך נאמר ויאמר אל עמו בשביל עמו לומר כי אתם עם מיוחד בארץ. והנה עם בני ישראל כי גם בני ישראל הנה הנם נעשו לעם גם המה בזמן מועט נעשו עם רב אע״פ שעדיין אינן רבים ממנו מ״מ הוא עצום ממנו גבורים בטבע כי כל תאומים דרכם להיות חלשים בטבע וכאן נולדו ששה בכרס אחד ואעפ״כ הם עצומים בטבע יותר ממנו לפיכך הבה נתחכמה לו פן ירבה שנוסף על גבורתם בטבע יהיו גם כן רבים ממנו ואע״פ שבמלת ירבה עדיין אינו מבואר שיהיו רבים יותר מהם מ״מ חזר ובאר דבריו אחר כך ואמר והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו וכאלו אמר ונוסף גם הוא עלינו ר״ל כבר המה עצומים ממנו ואם ירבו עוד אז יהיו גם נוספים עלינו ומלת גם קאי על הגבורה. כמ״ש על שונאינו כמי שתולה קללתו בשונאיו ואמר שיהיו רבים על שונאינו ועיקר כוונתו לומר שיהיו רבים עלינו ולא רצה לומר עלינו לתלות הקללה בעצמו ותלה בשונאיו לומר שיהיו רבים ונוספים על שונאינו אע״פ שלענין הגבורה תלה בעצמו ואמר ועצום ממנו לפי שזה כבר היה אבל הריבוי שעתיד להיות לא רצה לתלות בעצמו. ולפי שרז״ל דרשו הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל נראה לפרש גם תיבת ממנו קאי על הקב״ה כדרך שדרשו בפסוק כי חזק הוא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם כך ועצום ממנו מוסב על הקב״ה ונו״ן של ממנו בחול״ם ור״ל שכל חזקו של ישראל נמשך לו ממנו יתברך דהיינו ממקור ישראל לפיכך הבה נתחכמה לו למקודם דהיינו למושיען. או יאמר ועצום ממנו ממש כי הם עצומים ממנו יתברך כאמרו רז״ל אמר הקב״ה אני מושל בכל ומי מושל בי הצדיק שנאמר צדיק מושל ביראת ה׳ שאני גוזר גזרה והצדיק מבטלה ובוודאי עיקר כחם ועצמם ידם בעבור שהם דבקים במצותיו ותורותיו ינצורו ע״כ הבה נתחכמה לו ליתן ריוח בין הדבקים כי ע״י שנעשה אותם רעים וחטאים לה׳ סר כחם כמו שפירשו המפרשים בפסוק וירעו אותנו המצרים כי הל״ל וירעו לנו המצרים אלא נקט אותנו לומר שהמצרים עשו אותנו רעים וחטאים לה׳ וע״י זה ויענונו. והנה דברי המפרשים אמת שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים כמ״ש ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים גו׳ איש גלולי עיניו השליכו גו׳ אך בתורה לא מצינו רמז בשעת מעשה לזה על כן נ״ל פסוק זה האומר הבה נתחכמה לו היינו בנכליהם אשר נכלו להם להחטיאם וישימו עליו שרי מסים לשעלות מס לכומרי ע״ג כי זה דומה כאילו עבדו ע״ג ממש כמו שפירש״י פרשת כי תבא בפסוק ועבדתם שם אלהים אחרים לכך נאמר למען ענותו בסבלותם דומה ממש למה שנאמר וירעו אותנו המצרים ויענונו שע״י שעשו אותנו רעים וחטאים מצא מקום לויענונו כי אז יוכלו לנו כך אמר כאן וישימו עליו שרי מסים ליתן מס לע״ג למען ענותו כי נמשך מזה שיוכלו לענותו בסבלותם ע״י שסר צלם מעליהם כשיסורו מאחרי ה׳ ואולי שעל זה נאמר ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך כי כל פסוק זה נראה מיותר ויכול להיות שרמז בזה שע״י שהטילו עליהם שרי מסים דומה כאילו העבידום לע״ג לכך נאמר ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך שהעבידום לע״ג מתחלה בפה ע״י הסתה ופתוי ואח״כ בפרך לעבודה ממש וע״י הכרח לפיכך וימררו את חייהם כי אצל הקב״ה נאמר כי הוא חייך וגו׳. וע״י שסרו מאת ה׳ מררו את חייהם בעבודה קשה היינו בע״ג שהיא קשה ורעה ואח״כ בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה שהרי סתם עבודה בשדה אמורה ואח״כ אמר את כל עבודתם היינו גם עבודה שבעיר ומה אני מקיים וימררו את חייהם בעבודה קשה אלא שרמז על שטמאום בגילוליהם בע״ג זרות וקשות כאמור. ולפי שהיו בכלל מחטיאי הרבים שאין מספיקין לעשות תשובה א״כ הקשה ה׳ את לב פרעה ועבדיו ובזה הותר הפסוק אשר נתחבטו בו הראשונים בענין קישוי לב פרעה:

ויקצו מפני בני ישראל. פירש״י כקוצים היו בעיניהם ורצה שישראל נמשלו בעיניהם לקוץ מכאיב ולסילון ממאיר ואין הלשון משמע כן שהרי נאמר מפני בני ישראל ואיך היו ישראל כקוצים מפני בני ישראל ועוד ויקוצו בשורק לשון נפעל ומזה נראה שקאי על המצרים ולא על ישראל ואם רצה לומר שהיה דומה כאלו נכנסו הקוצים בגופם הל״ל ויקוצו מן בני ישראל ע״כ נראה לי שהמצרים נמשלו בעיני עצמם לקוצים כי מדרך העולם שעוקרין מן השדה הקוצים כדי לטעת במקומם נטיעה משובחת וכמ״ש גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה פנית לפניה ותשרש שרשיה וגו׳ רצה הקב״ה ליטע בא״י נטיעה משובחת דהיינו ישראל אשר כרם חמד ענו לה ולעקור משם ז׳ אומות שנמשלו לקוצים. כך חשבו המצרים אחר שראו רצון האל ית׳ עם ישראל שפרו ורבו עד למעלה וודאי רצון האל שיהיו ישראל נטועים בארץ מצרים והמה יהיו כקוצים מושלכים מן הארץ זרה הלאה כמ״ש ועלה מן הארץ ועלינו מבעי ליה אלא שתלו קללתן באחרים וז״ש ויקוצו מפני בני ישראל שהיו נמשלו המצרים בעיני עצמם כקוצים המושלכים מן הארץ שיהיו נטועים במקומו ד״א ויקוצו בני ישראל כדמסיק ברבתי פ׳ זו למה נגלה הקב״ה למשה בסנה ר׳ יוסי אומר מה הסנה קשה מכל האילנות וכל עוף שנכנס בתוכו אינו יוצא בשלום כו׳ ע״כ אמר ויקוצו שנמשלו המצרים לקוצים אלו שהעוף כשנכנס בתוכו הוא נכנס בנקל וכשרוצה לצאת אינו יכול מפני המדקרות של הקוצים כך המצרים הכניסום בשעבוד בקלות בפה רך ואח״כ בפרך כי לא הניחום לצאת מן השעבוד לכך סמך לפסוק ויקוצו ב״פ בפרך שנזכרו בפ׳ כי המה ממש מענין ויקוצו שנמשלו המצריים לקוצים כסוחים מפני מה שעשו בבני ישראל לכך נאמר מפני בני ישראל:

ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות וגו׳. יש אומרים שהמילדות היו מצריות וכאלו אמר למילדות את העבריות דא״כ מאי רבותיה דקאמר ותיראן המילדות את האלהים ורז״ל אמרו שפרה זו יוכבד ופועה זו מרים כו׳ ויש להתבונן דלמא איפכא שפועה יוכבד ושפרה זו מרים או מה הגיד לנו הכתוב בזה שנשתנה שמם. ונ״ל שפועה לשון דבור וזה מורה ממש על מרים שהיתה נביאה כארז״ל ותקח מרים הנביאה אחות אהרן שהיתה מתנבאת עתידה אמי שתלד בן שמושיע לישראל ובפרשת וארא פירש״י שנבואה לשון דבור נגזר מלשון בורא ניב שפתים. יוכבד היינו שפרה על שם שחזרה לשופרה ונערותה בהיותה בת ק״ל שנה כי אז היתה שפרה של ימי נערותה כמו שקרה לשרה וגם נס זה היה מופת שיולד ממנה בן המושיע לישראל כי לא בחנם נעשה לה נס. ועל כן הגיד לנו המקרא לומר ראה כי נבערה עצת פרעה וכל חרטומיו כי קרא למילדות אשר נקבו בשמות שפרה ופועה המורים על הגואל שיצא מהם והם הם מולידי הגואל ואיך ימיתו בניהם ממש ופרעה לא הרגיש בשינוי שמותם אלו לומר הלא דבר הוא. ועוד הגיד לנו הכתוב שמותם כי המה הוראה על שלא היו מסופקים בגאולה כי היה להם מקום לספק בה כמ״ש ביחזקאל ואמר לכלותם בתוך ארץ מצרים ושמות אלו מורים על לידת הגואל ומטעם זה לא עשו כאשר דבר אליהם פרעה כי אילו היו מסופקים אולי היו מסכימים לגזירת פרעה כי טוב להם שימותו קטנים ממה שילדו לריק ולבהלה ויהיו כל ימיהם בצרה ושעבוד. ומ״ש ואם בת היא וחיה שנראה מיותר נראה כדי שלא יבינו אם בן הוא לשון אע״פ כמו ואם יהיה היובל שפירושו אף אם יהיה שיובל כך יכולין להבין לשון אם בן הוא אף אם בן הוא שיש בו צורך בעבודה מ״מ תמיתון אותו ומכל שכן הבת ת״ל ואם בת היא וחיה ותיראן המילדות את האלהים כמ״ש אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים כי אלהים אשר השביע אותנו לשמור כל מצותיו כך יראו המילדות את האלהים ושמו את נפשם בסכנה כי ההריגה היא מן אותן ג׳ שיהרג ואל יעבור כי מאי חזית דדמא דידך סומק כו׳. ולדעת רז״ל שאמרו שפרה שמשפרת הולד ופועה לשון דבור אל הילד נ״ל בזה מה שדחו את פרעה בקש ואמרו כי חיות בטרם תבא אליהן המילדת וגו׳ וקשה א״כ למאי נפקא מינה המה מילדות מאחר שהעבריות אינן צריכין להם על זה אמר הכתוב כמתרץ שאמרו שהמה אינן מולידין העבריות כי חיות הנה אך עיקר מלאכתם לשפר הולד ולצעוק לו אחר שנולד כבר ופרעה אמר בילדכן את העבריות וגו׳ ומזה מצאו מקום אל התגללות לומר שאנחנו אין מולידין אותם וע״כ שתקו ולא ענו דבר לפרעה מיד כדי שלא ימנה מילדות אחרות ואיהו דהטעי אנפשי׳ לפיכך וייטב אלהים למילדות וירב העם ויעצמו מאוד כי זה טובה להם. לפי שברוב עם הדרת מלך ומהם יצאו מלכים וכהנים כמו שפירש״י על פסוק ויעש להם בתים והן טובה לכהנים ולוים ברוב עם נותנין מתנות כהונה ולויה. ויצו פרעה לכל עמו וגו׳ ארז״ל לפי שהיו האצטגניני מצרים מסופקים אם יולד הגואל מן העבריות או מן המצריות על כן ויצו לכל עמו וספק זה בא להם לפי שבאמת נולד מן העבריות אבל נאמר בבת פרעה ויהי לה לבן ע״כ סברו שמא יהיה בן ממש לאיזו מצרית דוגמת השמש והירח בחלומו של יוסף שהיו הדברים מגיעים עד בלהה:

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי. פירש״י פרוש היה ממנה כו׳ ונראה שלמד זה ממה שנאמר וילך איש ולא פירש מאין הלך ולהיכן הלך גם מבית לוי הל״ל וילך איש לוי. אלא לפי שמצינו לשון הליכה בגירושין שנאמר והלכה והיתה לאיש אחר והאשה נקראת בית. ולוי לשון חיבור איש לאשה כמו הפעם ילוה אישי אלי לכך אמר וילך איש מבית לוי שהלך לו מן ביתו דהיינו אשתו ומן החיבור אשר נתלוה לה. ואח״כ חזר ויקח את בת לוי עשה בה ליקוחין שניים כי בזה הפעם ילוה אליה אישה הראשון וז״ש את בת לוי:

ותרא אותו כי טוב הוא. שנתמלא כל הבית אורה שנא׳ וירא אלהים את האור כי טוב ומטעם זה הצפינה אותו כי יראה שמא יראו המצרים האור ההוא וע״י האור יראו גם את הילד ולכך הצפינה אותו יותר מכל הילדים ועוד שמא ירגישו ביתרון האור כי הוא הגואל המוציאם מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה ואולי חשבה שלכך נברא האור עמו כדי שתלמד ממנו להצפינו כמו האור הראשון שנגנז לצדיקים לעתיד לבא. ומספר שלשה ירחים רמז שאור התורה היה גנוז עד הירח השלישי הוא סיון כמו שלמדו מפסוק יצפון לישרים תושיה לפיכך לא יכלה עוד הצפינו. ועיין עוד לקמן בפסוק של נעליך מעל רגליך שמשה היה מסולק מן החומריות מכל וכל והיה מאיר מכל שני חלקיו והיה הבית האנושי שלו מלא אורה וגם זה יוכיח על מהותו לעתיד. ונראה שעל מציאות אור זה שנולד עמו כתיב ותפתח ותראהו את הילד מהו ותראהו אמרו רז״ל שראתה שכינה עמו ושכינה מאן דכר שמיה אלא ותראהו קאי על מציאת האורה אשר הזכיר לפנים באמרו כי טוב הוא ואותו אור ראתה עם הילד כי את משמש במקום עם ובזה היה נראה כנער גדול כי נתחברו יחד הילד והאור ע״כ נאמר ותראהו ר״ל האור את הילד עם הילד והנה נער בוכה שהיה נראה כנער גדול ובכיה זו ע״ש עמו אנכי בצרה כמ״ש כי ידעתי את מכאוביו ר״ל אני מרגיש מכאוביו כביכול וזהו כפל אהיה אשר אהיה כי בצרתם גם לו צר. וי״א שלכך נשמע קולו כנער כדי שתחשוב בת פרעה שנולד מזמן רב דאל״כ לא תציל אותו מספק כי שמא הוא הגואל ונולד באותו יום שאמרו האצטגנינים. ותאמר אחותו האלך וקראתי לך מנקת כו׳. מכאן ראיה שמרים נביאה היתה דאל״כ במה ידעה שתחמול עליו בת פרעה כי מאמר ותחמול עליו מאמר הפסוק אבל היא מנא ידעה:

ויאמר לרשע למה תכה רעך. פירש״י אע״פ שלא הכהו בהרמת יד נקרא רשע רעך כמותך וקשה מי הגיד למשה כי זה רשע כמותו. ועוד היכן כתיב שבקש להכותו שהרי לא נאמר וירם ידו להכותו. ונ״ל שלשון הכאה שייך גם בלשון כמ״ש יש בוטה כמדקרות חרב וכתיב ארור מכה רעהו בסתר כי המטיל מום בחבירו

אין

אין לך מכה גדולה ממנו ורז"ל אמרו כל הפוסל במומו פוסל ומשה ראה שני עברים נצים בחרופים וגדופים וא"כ שניהם רשעים כי מדת הצדיקים להיות מן הנעלבים ואינן עולבים שומעים קול מחרף ואינן משיבין. וקראו רעך רשע כמותך ממש כי באותו מום שאתה פוסלו ומכהו בשוט לשונך וודאי אותו מום נמצא גם בך כי הפוסל במומו פוסל על כן אמר למה תכה רעך כי הוא רעך במום זה. והראיה על זה שלא היתה כאן הכאה ביד כי אם בפה ממה שאמר הלהרגני אתה אומר וכי אתה חושב להרגני באמרי פיך לשלם לי מדה כנגד מדה. הלא עדיין לא הרגתיו ממש שתחשוב להרגני כי כך דרכך להוסיף בעונש יותר על החטא כי המצרי היה ג"כ מכה איש עברי ואתה הרגתו כך תחשוב לעשות גם לי ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר חטא הדבור אשר בעבורו ישראל שרוין בצרה יותר מכל האומות כי חטא לשון הרע מגדיל עונות כנגד ע"ג ג"ע וש"ד ובאמת אינו כן שאדרבה ישראל נגאלו בזכות שלא היה בהם לשון הרע ורק שנים אלו היו בעלי לשון הרע ופרסמם הכתוב דוגמה שלומית בת דברי שפרסמה הכתוב:

ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו. קשה קשה לערבינהו ולתניינהו ויאנחו ויזעקו בני ישראל מן העבודה. ונראה שאנחה היא בלב והיתה מחמת העבודה אמנם הזעקה לא תלו ישראל בעבודה כי המה חשבו שראוין המה להגאל מצד מעשיהם אף אם לא היו בעבודה קשה זו אמנם בעיני השי"ת היו רעים וחטאים ובלתי ראוין להגאל כי אם מצד העבודה כמ"ש כי קצף גדול אני קוצף על הגוים אשר קצפתי מעט והמה עזרו לרעה לכך נאמר ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה שעזרו לרעה כאמור. גם יש לפרש שהיו שני כתות בישראל הטובים שבהם צעקו והתפללו אל האלהים שיצילם מן כובד העבודה. אבל הפחותים שבהם לא התפללו אל ה' אך שזעקו כקורא תגר על ה' וכנגדם אמר ויזעקו ולכך לא כללם יחד כי מה שנאמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה הם הטובים שהתפללו אל ה' כי עקר תפלה בלב. ויזעקו מדבר בפחותים שזעקו כקורא תגר לכך נאמר ותעל שועתם אל האלהים מן הכתות אשר שועו אל האלהים מחמת העבודה עלתה שועה אבל לא כן הכת הזועקים בלא תפלה וי"א שזעקה זו בנגלה אמרו בפני המצרים שהיא על מיתת המלך כמתאבלים עליו אבל האנחה בלב מן העבודה כי מיראה לא היו רשאים לומר בפני המצריים שהם זועקים מחמת העבודה ולכך לא ערבינהו:

ומשה היה רועה צאן יתרו. אמרו המפרשים לפי שכל רועה פסול על שמרעים בהמות בשדות אחרים וחשודים על הגזל ועל כן אמר שצאן אלו היו של יתרו ואין אדם חוטא ולא לו אבל מ"מ הוצרך להודיע שהיה רועה כי רוב הנביאים באו לידי נבואה מתוך המרעה כי הנבואה צריכה התבודדות וע"י שיראה השמים מעש' אלהים כמ"ש כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו' כי עי"ז תהיה כל מחשבתו במציאות הש"י עד אשר יערה עליו ממרום רוח ה' מה שאינו מצוי כל כך ביושב בביתו או בעושה איזו מלאכה אחרת בשדה זולת הרועה היושב פנוי ברוב הזמנים:

וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה. במראה זו רבו הדעות כי יש אומרים שהוא על שם עמו אנכי בצרה ע"כ נגלה אליו בסנה עץ שפל ונמוך. ולפירש"י אינו מיושב כלל למה דוקא בסנה. וי"א שהסנה רמז לסבלותן של ישראל כי אש הצרות מתלקחת סביבו ואיננו אוכל על דרך אני כלים והם אינן כלים. ובב"ר נמצאו ג"כ הרבה דמיונות. ולפי מה שפירשתי למעלה בפסוק ויקוצו מפני בני ישראל שהמצרים נמשלו לקוצים כי המה היו לישראל לקוץ מכאיב על כן הראה לו הקב"ה שהסנה איננו אוכל כי ירמוז על פרעה שאע"פ שאש הצרות מתלקחת סביבו עברה וזעם וצרה מ"מ איננו אכל כי יתן בו הקב"ה כח לסבול כל המכות כמ"ש ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי. ד"א רמז למה שנא' אכן נודע הדבר מפני מה ישראל שרוין בצרה יותר מכל האומות לפי שיש בהם דלטורין משמיעים קול ענות בחרופים וגדופים על שכני ועירי כקוצים הללו שמשמיעים קול כשהוא בוער באש כך ישראל אפי' בזמן שאש הצרה מתלקחת סביביו מ"מ כל אחד לחבירו קוץ מכאיב וסילון ממאיר כמנהג דורות הללו ותמיד משמיעים קול כקול הסיר כמ"ש כי כקול הסירים תחת הסיר כן קול הכסיל וזו עיקר הסיבה לישראל להיות בגלות מצד השנאה והקנאה שביניהם יותר מבכל האומות ובעלי הלשון השמיעו את כל ישראל אין נקי כי תצא אש המחלוקת מסלע המחלקת האבות מבערים האש והבנים מלקטים עצים על כן בערה בהם אש ה' לכך נאמר והסנה איננו אכל כי אע"פ שאש התלאות יבער ביעקב מ"מ מציאת הסנה נשאר קיים בכל דור ואיננו אכל כי לא יכלו הקוצים מן כרם ה' צבאות בית ישראל. ובזה מיושב מה שנאמר בלבת אש מתוך הסנה כי הל"ל בלבת אש בסנה או בתוך הסנה מהו מתוך הסנה וכן מה שנאמר והנה הסנה בוער באש איפכא מבעי ליה והנה האש בוער בסנה שהרי האש הפועל והסנה הפעול. אלא האמת הוא כדברינו שהסנה מבעיר אש הצרות כי מתוך שישראל נמשלו לסנה זה שכל אחד לחבירו קוץ מכאיב ומשמיע קולו עליו בחרופים וגדופים ע"כ בערה בהם אש ה' וא"כ הסנה הפועל והאש הוא הפעול לכך נאמר והנה הסנה בוער באש כי הסנה גורם הבערת האש וזה"ש בלבת אש מתוך הסנה כי הלבת אש נמשך מתוך הסנה כי הסנה גורם הלבת האש וזה פירוש נכון:

אסורה נא ואראה. ענין הסרה זו להתרחק מן המקום ההוא כי כל עוד שיתרחק מן המקום ההוא ביותר שלטה בה עינא לא ולמד מאור השמש שכל עוד שיתקרב האדם אל האור ההוא אינו יכול להסתכל בו וכשהשמש במזרח או במערב הכל מסתכלים בה לגודל המרחק כך אור זה שהיה בסנה לגודל האור לא היה יכול משה להסתכל בו ולהתבונן במהותו וכן אמר ירמיה מרחוק ה' נראה לי משמע אבל לא מקרוב וכן פירשנו למעלה פ' וירא את המקום מרחוק. ולפיכך אמר אסורה נא מכאן להתרחק מן המקום ההוא כי אז אראה בו מדוע לא יבער הסנה. ומ"ש וגם הסנה בוער ואיך אמר מדוע לא יבער הל"ל מדוע איננו אכל י"א שהיה בוער בעצמו אך מדוע לא יבער גם אל שאר חלקי הסנה שסביביו וי"ל בשעת בשכלו שאינו בוער שאילו היה בוער למה איננו אכל ע"כ אמר מדוע לא יבער. ויש לפרש עוד מדאמר וירא ה' כי סר לראות ש"מ בשביל סר ממקומו להתקרב או להתרחק כפי מה שפירשתי אסורה נא ואם כן אין מקום לקושיא זו כי מתחלה היה סבור שהסנה בוער ממש וכאשר סר לראות קצת היטב לראות יותר ממה שראה קודם שסר לראות וראה אז כי אינו בוער כלל על כן אמר מדוע לא יבער. ויאמר ה' אליו אל תקרב הלום רצה לומר שהרחקה זו קריבה היא לראות תדע שכן הוא כי אלו היתה עיקר המניעה שלא יתקרב אל המקום הקדוש ההוא אם כן הל"ל וירא ה' כי סר לבא מהו כי סר לראות אלא שראה ה' כי סר ממקומו כדי לראות על כן מנעו ה' מהביט אל האלהים על כן נאמר אל תקרב הלום קריבת ראית העין. ומ"ש של נעליך אינו תלויה בקריבה זו אלא מילתא באנפי נפשיה הוא שאמר לו ה' שיסיר נעליו במקום אשר הוא בו כי כולו אדמת קודש כי הר חורב וכל סביביו קודש הוא לה'. ובסמוך יתבאר זה על דרך השכל כפי הדרך שדרכו בו המפרשים:

של נעליך מעל רגליך. נתעוררו המפרשים בכמה שינוים שבין מראה זו ובין המראה של יהושע כי כאן נאמר של נעליך שנים במשמע ואצל יהושע נאמר של נעלך אחד במשמע וכאן נאמר כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא ואצל יהושע לא נאמר כן אלא קודש הוא ולא אדמת קודש. והנה ראיתי ברבינו בחיי ושאר מפרשים פירשו של נעליך על הרחקה הגשמית וכי משה היה מבודל מן החומריות יותר מן יהושע. ע"כ אבחר דרכם ואוסיף נופך משלי ליישב כל הספיקות שהזכרנו בדרך שפירשו רז"ל פני משה כחמה ויהושע כלבנה כי כמו שהלבנה מאירה מצד אחד וחשוכה מצד שני כך יהושע האיר מצד השכל והיה חשך מצד החומריות שנשאר בו. אבל פני משה כחמה המאירה מכל צד כך משה נזדכך גם בחלק החומרי שבו כל כך עד שזכה לקירון עור פני החומר כי נזדכך ע"י שעמד בהר מ' יום בלא אכילה ושתיה והיה ניזון מן זיו שכינתו יתברך לכך נאמר למשה של נעליך שנים במשמע רמז לשלילות החומריות מן כל שני חלקיו הן זיכוך כח השכלי מן התערבות החומריות שבו הן זיכוך כח החומריות עצמו ולכך אמר כנותן טעם כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש ושם מקום מורה על המדרגה ואמר כי המדרגה אשר אתה עומד בה היא קדש שאפי' חלק האדמה שבך קדש הוא זש"ה אדמת קודש היא ולפי שאתה במדרגה גדולה כזו ע"כ אמרתי אל תקרב הלום להציץ בשכינה כי לא יראני האדם וחי ואפילו המלאכים אין מתקרבין אליו ית' להביט במהותו יתברך כ"ש האדם בהיותו בחיים בעה"ז וזה"ש שנתמלא כל הבית אורה כשנולד משה כי זה היה סימן לו שהבית החומרי יהיה אורה מכל צד. אבל יהושע שלא היה מאיר כ"א מצד השכל לבד ע"כ נאמר לו של נעלך אחד במשמע כי לא הוסר החומריות כ"א מן החלק השכלי לבד. וע"כ לא הזכיר אצלו אדמת קודש כי חלק האדמה שבו לא נתקדש. ולא הוצרך לומר לו אל תקרב הלום ולא הוצרך למנוע ממנו הקריבה אל ה' כי בלאו הכי היה החומר מסך מבדיל בינו לבין אלהיו שלא יוכל להביט אל האלהים. ואולי מטעם זה נאמר ויקרא משה משה ב"פ כי קרא ה' לשני חלקיו כי שניהם קדושים המה החומר והצורה. וי"א שקרא לו משה משה לפי שגלות של ישראל דומה עליו יתברך למשא כביכול לכך קראו קריאה אחר קריאה למהר ביאתו ולהקל מעליו יתברך המשא כמ"ש עמו אנכי בצרה וכמ"ש כי ידעתי את מכאוביו כי ידעתי היינו מרגיש במכאוביו כביכול. ומ"ש אנכי אלהי אביך פירשו רז"ל שנראה אליו הקב"ה בקולו של עמרם אביו וכשאמר הנני אמר לו הקב"ה אין זה קול אביך אלא קול אלהי אביך עמרם. וכתיב כאן ד"פ אלהי כנגד ארבע לשונות של גאולה כמו שיתבאר בע"ה פרשת וארא. וי"מ שלכך הזכיר אלהי אביך לפי שגילה לו שזה שאביו כבר מת אחר שיחד שמו יתב' עליו וכדי שלא יסרב לילך בשליחות זה במקום אביו כי אפילו בפני אהרן אחיו הגדול היה מסרב ליקח שררה זו ק"ו במקום אביו:

ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי. ראיתי משמע לשעבר וכן כפל לשון ראייה נראה שכך פירושו כי רצה הקב"ה ליתן טעם למשה למה עזבם זמן רב כזה ואחר עד עתה מלראות בצרתם על זה אמר לפי שעד עתה אע"פ שבכל צרתם היו צועקים מתוך עבודתם הקשה כל הצעקות לא היו התחנה ובקשה מלפניו יתברך כי אם צעקה של תלונה אבל לא בקשו את פני ה' עד עתה זה"ש ויאמר ה' ראה ראיתי רואה אני עכשיו וגם ראיתי לשעבר את עני עמי ואת צעקתם שמעתי היינו צעקה של תלונה ולא זכרו כי אני אמרתי ליעקב אנכי ארד עמך ותכלית ירידה זו היתה להצילו וגומר ולהעלותו כמ"ש ואנכי אעלך גם עלה זה"ש וארד להצילו והיה להם לשום אל לב ולבקש את פני אבל עתה צעקת בני ישראל באה אלי כי התפללו אלי בלב שלם על כן ראיתי תפלתם וראיתי גם את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם אשר לא כדת ואשלחך אל פרעה עתה תכף כי כך דרכי שעוד הם מדברים ואני אשמע:

מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל. שמשה אמר משני צדדים אין אני ראוי לשליחות זה הן מצד שפלות השליח הן מצד גודל מעלת ישראל. כי משה היה עניו מכל האדם ובעיניו היה הוא שפל אנשים לפיכך אמר מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי שפל אנשים כמוני ידבר לפני המלך. והן מצד מעלת ישראל אמר וכי אוציא את בני ישראל וכי אומה גבוהה ורמה כזאת בני אברהם יצחק ויעקב עם גדול ורם איך ילכו אחרי שפל ובזוי כמוני. ועל שתיהם השיב לו הקב"ה כי אהיה עמך ולא אתה תדבר אל פרעה אלא אני המדבר ופיך כפי. גם לא אצריך ילכו ישראל כי אם אחרי ה' ילכו שהרי אהיה עמך. וא"ת מעיקרא דדינא למה יהיה הקב"ה עמך דווקא ולמה לא יהיה עם איזה נכבד גדול במעלה ולמה יתחבר לשפל אנשים דווקא למנותו שליח. ע"ז נתן לו אות שכך מדתו של הקב"ה שהוא

בוחר ביותר להתחבר אל הנמוכים וישכון את דכא ושפל רוח. וז"ש וזה לך האות כי אנכי שלחתיך כי אם יאמרו לך למה בחר ה' בך להיות שליח יותר מבזולתך תאמר להם שכך מדתו של הקב"ה שהרי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה הר סיני הנמוך שבהרים אע"פ שיש הרים גבוהים ממנו מ"מ לא בחר הקב"ה כי אם בזה סיני ומזה תקח ראיה שהקב"ה בוחר יותר בנמוכים וזה ג"כ מופת על שליחתך. אמנם צריך ליישב מ"ש במקום אחר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכאן לא הזכיר ארץ אלא אמר והוצא את עמי בני ישראל ממצרים גם מלת עמי נראה מיותר על כן נ"ל שהוצאה זו אינה מדברת ביציאה מן הארץ אלא שיצאו מן המעשים של מצרים שנטמאו בגלולי מצרים כדאיתא ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים וגו' ומכל הענין ההוא משמע ששלח הקב"ה עליהם כמה פעמים להתרות בישראל שלא יטמאו בגלולי מצרים והם לא אבו שמוע ע"כ גם בפעם זה אמר הקב"ה למשה הוצא את עמי בני ישראל ממצרים להוציאם מן מעשה המצרים שלא יטמאו עוד בגילוליהם אע"פ שנטמאו בהם כבר מ"מ עדיין המה עמי ואע"פ שחטא ישראל הוא זה"ש עמי בני ישראל. ודבר זה היה קשה בעיני משה מאד כי ידע שישראל לא שמעו אל השלוחים אשר הלכו אליהם כבר להוציאם מן גילולי מצרים לכך אמר וכי אוציא את בני ישראל ממצרים מצד איזה סבה יבואו לעזוב ההרגל שלהם ועל זה השיב לו הקב"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את ה' על ההר הזה ע"י שיקבלו התורה תפסוק זוהמתן כארז"ל ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן כי מעמד הר סיני היה מופת גדול לישראל על אלהותו ית' ועי"ז יצאו מכל וכל מן גילולי מצרים:

אהיה אשר אהיה. ואח"כ אמר כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם ועוד מהו שאמר ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה הל"ל ויאמר אלהים אליו שהרי עם משה הוא מדבר ונראה לפי שלשון אהיה מורה על שהקב"ה יהיה עמהם ומשה היה ירא שני מיני יראה האחת שלא ינזק בשליחות זה השניה היא פן לא יניחום המצרים לילך. אבל ישראל לא היו יראים כי אם פן לא יניחם פרעה לילך. על כן אמר הקב"ה למשה אהיה אשר אהיה כדרך שאמר לו למעלה כי אהיה עמך גם בכלל כל ישראל שלא יזיקום המצרים ויניחום לצאת אבל לישראל תאמר אהיה שלחני אליכם כי אין צורך להודיעם שאהיה עמך בשליחות זה אבל משה היה צריך לשניהם. וי"א שמאמר אשר אהיה הוא נתינת טעם על שם אהיה כי לכך אני נקרא בשם אהיה לפי שאני אהיה והוה בכל הזמנים בעבר ובהוה ובעתיד לכך אמר כה תאמר אהיה שלחני כי אין צריך כל כך בנתינת טעם לישראל. ומה שאמר עוד כה תאמר לבני ישראל אלהי אבותיכם וגו' כי לא יתכן שיהיה נזכר בשם העצם הזה כי אם בשם אלהי אברהם כו' זה"ש זה שמי לעולם היינו אהיה וזה זכרי לדור ודור זהו שם אלהי אברהם שבו יהיה נזכר תמיד לא בשם העצם ולי נ"ל כי לפי שבשם אהיה נגזר מלשון הויה ומורה על נצחותו כי הוא ית' היה הוה ויהיה על כן אמר זה שמי לעולם ר"ל זה שמי מורה שאני לעולם ר"ל מן העולם ועד העולם מציאותי שוה וזה זכרי לדור ודור זהו שאמרתי שאני נקרא אלהי אברהם יצחק ויעקב להיות נזכר בשם זה תמיד מורה שלא לבד שאני שוה במציאותי מצד עצמי בכל הזמנים. אלא אפילו שבכל הזמנים יזכר שמי על יראי ה' וחושבי שמו בכל דור ודור שוה בשוה כשהבנים אוחזין מעשה ידי אבותם הקדושים כדרך שעשיתי לאברהם יצחק יעקב שנקראתי בשמי על כל אחד ואחד בפני עצמו כך בכל דור ודור יזכר שמי על כל השרידים אשר ה' קורא זה"ש וזה זכרי לדור ודור ולפי נבואת יחזקאל אשר משם משמע שישראל היו במצרים רעים וחטאים א"כ לא היה בידם שום זכות לא נגאלו כי אם בזכות שני דברים אחד בעבור שמו הגדול כמ"ש כי ידעתי את מכאוביו וכמ"ש ומה תעשה לשמך הגדול ב' בזכות האבות על כן אמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם נקט שם זה דוקא המורה על עמו אנכי בצרה. ויאמר עוד כה תאמר וגו' ה' אלהי אבותיכם וגו' היינו זכות אבות שתים אלו חברו להוציאם מצרה לרווחה:

ושאלה אשה משכנתה וגו'. י"מ שאלה זו אינו לשון הלואה כי איך יצוה ה' לדבר שקר וליקח בערמה אלא הוא מלשון שאל ואתנה לך האמור בשלמה המלך שהוא מתנה גמורה וכן חיים שאל ממך כך שאלה זו היא שיתנו להם מתנות ומ"ש וישאילום היינו שהמצרים התחילו לתבוע משולים בו כנחש וינס משה מפניו. היה בורח מן השליחות כי לתבוע מהם שיקבלו מהם מתנות כל כך מצאו חן בעיניהם. יש לדקדק למה הזכיר כאן כלי כסף וכלי זהב ושמלות. ובפ' בא אצל הצווי לא הזכיר שמלות. ואחר כך בשעת מעשה חזר והזכיר שם שמלות ועוד למה אמר כאן ושמתם על בניכם וגו'. וכי עלה עובה קמ"ל מה להם לעשות עם השמלות ולמה לא נתן להם עצה מה יעשו עם כלי כסף וזהב. ונ"ל לפי ששאלה זו לא היתה כ"א אחר מכות בכורות אחר שהסכים פרעה לשלחם כי קודם זה למה ישאילום ומכת בכורות היתה כמו חשש מגפה ויש חשש סכנה ליקח בגדים מן הבית שיש בו חשש שינוי אויר ע"כ לא הוצרכו לבקש מן המצרים שישאילו להם בגדיהם כי המה מעצמם יתנו להם השמלות כי ניחא להם שילכו במדבר בבגדיהם כדי שיפוח הרוח בהם. וחשש הקב"ה שמא יהיו ישראל יראים ללבוש אותן הבגדים מחמת חשש עיפוש אויר שבהם על כן אמר ושמתם על בניכם ובנותיכם ולא תיראו כי לא יגע בהם רע. לפיכך בפרשת בא כשצוה להם ה' שישאילו מן המצרים לא הזכיר שמלות כי ידע ה' שהמצרים מעצמם ישאילום ואולי שעל זה נאמר וישאילום ודרשו רז"ל בעל כרחם דישראל וכן נאמר בשעת מעשה ששאלו גם שמלות אבל לא מחמת בקשת ישראל כ"א המצרים מעצמם השאילום. ומ"ש כאן ושאלה אשה וגו' והזכיר גם שמלות אין כאן מקום הציווי כי אם הגדת עתידות הוא לומר שכך יהיה לעתיד שאת הכל ישאילום מקצתם ע"י בקשת ישראל דהיינו כלי כסף וזהב ומקצתם ישאילום מעצמם דהיינו שמלות. רמז לדבר שמצינו ג"פ לשון חן בשאלה זו אחת בפרשה זו ב"פ בפרשת בא וג"פ חן עולה למספר כסף זהב להורות שדווקא כסף וזהב השאילום מצד החן שמצאו בעיני המצרים אבל שמלות לא היו בכלל החן כי אף אם לא היו מוצאים חן בעיני המצרים היו משאילום כאמור. ובזה מיושב מ"ש כאן ושאלה משכנתה ולא הזכיר איש ובציווי נאמר וישאלו איש מאת רעהו לפי שבצווי לא הזכיר שמלות מן הטעם שנתבאר ובשאלת כלי כסף וזהב היו האנשים והנשים שוין. אבל כאן שמגיד העתידות שישאילום גם שמלות ומסתמא ישאילום הנשים אשר מתו בעליהם הבכורים כדי להשליט הרוח בבגדים ע"כ הזכיר רק הנשים ומדבר בבגד העליון של האנשים שגם הבנות דרכן ללובשן:

מזה בידך ויאמר מטה וגו'. בשלשה אותות אלו רבו הדיעות מצד הספק הנופל בהם מאי אולמיה דהאי מהאי שאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגו'. והקרוב אלי לומר בזה כי אות ראשון מורה על ישראל שהיו מתחלה בימי האבות בקומתם ובשררתם כמטה זה העומד זקוף ומורה על השררה כמ"ש מטה עוזך ישלח ה' מציון וגו' ואחר כך בחטאם נעשו לנחש כמו שהנחש הלך מתחלה בקומה זקופה וע"י שסיפר לשון הרע בבוראו הושפל מלא קומתו ארצה כך ישראל היו תחלה בקומה זקופה וע"י שאחזו במעשה הנחש והיו ביניהם דלטורין מביאי דבה ע"כ נעשו כאפר לדוש עם חמת זוחלי עפר. וכאשר סרה הסבה אשר גרמה להם שפלותם יחזרו למעלותם וזה"ש מזה בידך ויאמר מטה ויאמר השליכהו ארצה ויהי לנחש כי בזה נתן לו אות על גלות מצרים וסבתו וכי שיו ישראל חבב מאחר שהמשיל את ישראל לנחש שמא חס ושלום אין להם תרופה כמו הנחש שהכל מתרפאים לעתיד חוץ מן הנחש כו' וא"כ למה זה אני שלוח אל פרעה אם יהיו לעולם כזוחלי עפר. ויאמר ה' למשה אחוז בזנבו הזנב מורה על השפלות ביותר ורמז לו שיוסיף על שפלותם שהיו כבר שפלים כזוחלי עפר יתוסף להם שפלות יותר כזנב הנחש שהוא שפל מכל הגוף כך יתוסף שפלותם כמו שקרה להם באומרו תכבד העבודה על האנשים במה שלא נתנו להם תבן ומן אותה מדריגה התחתונה בתכלית השפלות משם יעלו ויחזרו למעלתם להיות כמטה זקוף זה ודבר זה נרמז למשה במה שנאמר לו אחוז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו והוא רמז נכון מאד למה שקרה להם בסוף כי מגיד מראשית אחרית גלה אזנו שיהיו כזנב הנחש דהיינו תוספת שפלות על שפלותם ומשם יעלו להיות מטה מושלים הרודה בפרעה ובכל עמו ובזה נתן לו הקב"ה אות שבידו יתברך להשפיל ולהרים מן אשפות אביון. ובסמוך פרשת וארא יתבאר בע"ה ענין הנחש בענין אחר ע"ש. והיה אם לא יאמינו לאות זה לבד כי יאמרו אחר שמצד שהיו בהם דלטורין כחמת זוחלי עפר הושפלה מלא קומתם ארצה א"כ כל זמן שסבה זו קיימת אין תרופה. על כן נאמר ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך בס"' עוד הורה שלא סגי באות ראשון המורה על ביטול המסובב כי כל מסובב אינו יכול להתבטל כל זמן שהסבה קיימת ע"כ אתה צריך לאות שני המורה על ביטול הסבה וביטול הסבה הוראה על ביטול המסובב כי הא בהא תליא. והסבה כבר אמרנו שחטא הלשון גרם להם כל זה אם בעון שאמר אברהם במה אדע אם בעון שהביא יוסף את דבתם רעה כי על ידי זה נתגלגל הדבר וירדו למצרים אם בעבור שהיו בהם דלטורין כמ"ש אכן נודע הדבר והראה לו הקדוש ברוך הוא שבטלה הסבה כי מעתה אין עוד בהם לשון הרע ורמז לו הענין במה שנאמר הבא נא ידך בחיקך וגו' והנה מצורעת כשלג ולדעת רז"ל נצטרע על שספר לשון הרע על ישראל ואמר והן לא יאמינו לי וזה מופת שאין בישראל עוד בעלי מחלוקת ולשון הרע שאילו היה בהם בעלי מחלוקת ולשון הרע לא היה משה נענש עליהם שהרי ארז"ל מותר לספר לשון הרע על בעלי המחלוקת אלא לפי שנרפא נגע זה מישראל ע"כ נענש משה עליהם וכארז"ל שישראל נגאלו בעבור שלא היה בהם לשון הרע. גם לפי פשוטו נרמז ברפואת יד משה כי נרפא חטא הלשון מישראל זה ביטול הסבה אשר הוא מופת על ביטול המסובב דהיינו גלות. ולקמן פרשת קרח בפסוק כאשר דבר ה' ביד משה לו יתבאר בעזרת השם טעם אחר על צרעת של יד משה. והיה אם לא יאמינו גם לשתי האותות האלה כי יאמרו הלא הבטיח ה' את אברהם לאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ומה האות כי ידין בגוים מלא גויות על זה אמר ולקחת ממימי היאור ושפכת היבשה וגומר והיו לדם ביבשת וידוע שמכת היאור הוא מכת אלהי מצרים כי היו כולם מאמינים בו כארז"ל הרשעים עומדים על אלהיהם שנאמר והנה עומד על היאור וכו' וכל מצרים לוקים כשהיאור לוקה כי כל הצלחתם תלויה ביאור ומכת היאור מופת גדול שישלח ה' בהם עברה וזעם וצרה בהם ובאלהיהם וכן היתה מכה ראשונה ביאור וזה היתה התחלה לנפילה ע"י שנהפך היאור לדם וכן מכה אחרונה היתה במי ים סוף ואחר שיראו כל המופתים הללו יהיו בטוחים שמאשפות ירים אביון בביטול הסבה והמסובב ובקיום הבטחת וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי:

שלח נא ביד תשלח. י"א שניבא משה שאין סופו להביאם לארץ ע"כ שלח נא עכשיו כי נא מורה על העתה ביד אשר תשלח לעתיד. וי"א שאמר משה אף אם אתחיל לילך בשליחות יודע אני שאין בי כח לגמור כל הדברים כי כבד פה אנכי וסופך לשלח אחר במקומי ע"כ שלח נא עכשיו ביד אשר תשלח אח"כ. והנכון הוא שעל אהרן אחיו הגדול אמר כן כי היה לו בסוף חלק בכל השליחות ע"כ אמר תמסור כל השליחות בידו פן ירע בעיניו על משה והשיב לו הקב"ה וראך ושמח בלבו וק"ל:

עתה תראה את אשר אעשה לפרעה. מלת עתה תשובה נכונה למשה על אשר אמר למה הרעות לעם הזה כי לא נתרעם משה על מה שלא שלח פרעה את ישראל תיכף ומיד בבואו אליו שהרי כבר אמר לו הקב"ה שני פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך אך שנתרעם על מה שהרע לעם הזה יותר מבראשונה כי לפחות אם שליחותו לא יועיל להם תכף לא יזיק והרי עינינו הרואות כי הזיק להם בשליחותו ואמר משה אולי אני הייתי סבה לזה לפי ששלחת אלו איש כבד פה ולשון כמוני ע"כ חרה אפו של פרעה ביותר כי יאמר ראה היהודים מתחזקים

כי וא"כ למה זה שלחתני ואולי הבין זה מדברי פרעה שאמר להם משה ואהרן תפריעו את העם כי הול"ל משה ואהרן למה תפריעו אלא כך אמר אלו היה עושה שליחות זה להפריע את העם ממעשיו איזהו אדם הגון ודברן אחר ההרשתי אבל למה משה ואהרן שאינן ראויות לשליחות זה והם יפריעו העם ממעשיהם דבר זה חרה לו ביותר שיעשה לו זה שליח נקלה מאלו היה עושה זה לו הראוי לשליחות. והשיב לו הקב"ה עתה תראה וגו' כי מהידוע שכך היא המדה שבכל יום סמוך לעלות השחר החשך מחשיך יותר מן חשכת לילה ואח"כ אור השחר בוקע ועולה. וכן רוב החולים סמוך למיתתם הם מתחזקים ויושבים על המטה ומבקשים לאכול ואח"כ המות גובר. וכן בימות החורף סמוך לעליית השמש הקור הולך וגובר ולסוף הוא מגורש מן השמש וזה דבר טבעי כי כל דבר טבעי המרגיש שבא כנגדו איזו דבר הפכי לו הרוצה לבטל מציאותו אז הוא מתחזק ביותר כנגד מתנגדו וימאן לצאת מפניו ופועל בטבעו כל אשר ימצא בכחו לפעול ולסוף הוא מגורש כי גבר עליו ההפך כך הוא בכל הדברים שהזכרנו. כמו מה שהרע פרעה לישראל עכשיו יותר ממה שעשה לשעבר והמופת חותך שקרב קצו וזמן הגאולה קרובה לבטל כל פעולותיו של פרעה על כן הוא רוצה להתחזק בפעולותיו וז"ש עתה תראה במלת עתה תירץ לו על מה ששאלו למה הרעות וגו' לפי שעתה הגיע הזמן שיהיה מוכרח לשלחם ולגרשם ע"כ הוא רוצה להתקומם עליהם ביד חזקה וזה מופת כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות. גם יש לפרש מלת עתה תראה להורות שלא הגיע עדיין קץ ת' שנה שהיה להם להיות במצרים שהרי לא נשתעבדו כי אם רד"ו שנים ע"כ הוסיף להם צרה ושעבוד כדי שהסך המועט יעלה לחשבון מרובה כי בימים מועטים אלו דומה כאלו נשתעבדו בהם שנים רבות ועי"ז יתקרב להם הקץ בעתה תכף ומיד תראה את אשר אעשה לפרעה וזה דקדוק נכון :

הפטרת שמות בישעיה סימן כז

הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה : הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג : בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים : לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים : כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ : בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ : וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם : הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן : הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד : בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם : וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה : בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ : וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה : וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה : כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם : אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם : כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם : כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה : אֲשֶׁר ׀ אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ : וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ : לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ : כִּי בִרְאוֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ :

פירוש המלות

○ יתיר א

הבאים. ימים הבאים זמן הישועה : ישרש. יתן שורש : בסאסאה. באותה מדה : הגה. כדבורו הקשה : קדים. רוח קדים : אבני גיר. מין צבע הוא : מאירות. מבעירות : משבלת הנהר. מן הגלות : הלומי יין. מוכים מיין : שער. רוח סערה : קטב. כורת : מלחמה. מלחמתה של תורה : שגו בראה. בדברי הנביאים : פליליה. הכשלו במשפט :

קיא צואה. ל' ולא תקיא : בלי מקום. אין מקום נקי : גמולי. ל' ויגמל : עתיקי. לשון ויעתק : צו לצו. נביא מצוה להם. ולהם צו של ע"ג : קו לקו. נגד קו הצדק יש להם קו משקלות משפטי רשע : זעיר שם, עוד מעט אביא עליהם רעה : המרגעה. המנוחה :

פרשת וארא

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה :

ג' ב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא

וידבר אלהים ג' וסי' אל נח . אל משה , את כל הדברים :

אבן עזרא

(ב) **וידבר** הכתוב אמר ויאמן העם ולא כל העם והכל מודים באלהים אפילו פרעה כאשר אפרש עוד על כן אמר ויאמר אליו אני ה' לכן אמור

רשי

(ב) **וידבר** אלהים אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה : ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים

ספורנו

(ב) **אני ה'**. מקיים המציאות לא ממציאו בלבד אבל גם מקיימו שאין למציאות שום ישות וקיום זולתי מה שאני משפיע עליהם כאומרו ואתה מחיה את וכו' וארא אל אברהם וגו' באל שדי הבטחתיו הרבה הבטחות ובכלן אמרתי להם שלא נודעתי להם במדה אמתית שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת לא נודע קיום ההבטחה ואע"פ שעדיין לא הגיע הזמן מ"מ לא נודע להם

רמבן

ו (ב) **וידבר** אלהים אל משה. לשון רש"י דבר אתו משפט על שהקשה לומר ולדבר למה הרעות לעם הזה ויאמר אליו אני ה' נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני בתמים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני אל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי הדברים שהרי הבטחתים ולא קיימתים כל אלו דברי הרב וירצה לפרש שעדיין בקיום הבטחתו ועם כל זה לא תקן הלשון שהיה ראוי לומר לא הודעתי להם

ג וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ ד וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃

י · י. י. י · י"ג ר"פ · ג' מלעיל · ג' חסר

יְיָ׃ ג וְאִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְיָ לָא אוֹדַעִית לְהוֹן׃ ד וְאַף אֲקֵימִית יָת קְיָמִי עִמְּהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן יָת אַרְעָא דִכְנַעַן יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן

אורייתא נודעתי להם. יחזקאל נודעתי אליהם: וגם. כל רישי פסוק דאורי' ויהושע ושופטים וגם. במ"ה גם וסי' גם מעוף השמים: גם צאנכם גם בקרכם. גם בי התאנף ה'. גם כל חלי וכל. גם אני לא אוסיף להוריש:

רשי

למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה'. וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם ועשיתם אותם אני ה' נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל האבות: באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתי ולא קיימתי: (ד) וגם הקימותי את בריתי וגו'. וגם כשנראתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך. ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי ליעקב אני אל שדי פרה ורב' וגו' את הארץ אשר וגו' הרי שנדרתי להם ולא קיימתי:

וגם

אבן עזרא

אמור לבני ישראל אני ה' וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם: (ג) וארא. נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא. מלת שדי קשה בפירוש והגאון אמר כי השי"ן טעם כשי"ן שאתה מדבר עמי והטעם שאמר לעולם די ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די רק להיותו תאר כמו טוב וסלח עלי לבי דוי והנגיד רב שמואל פי' בו בל' ערבי אלקהאר ופירושו מנצח ותקיף והיו"ד תחת אות הכפל כיו"ד דליו שוקים מפסח ואל"ף אשר בזאו נהרים וכמוהו כקול שדי והיה שדי בצריך ויפה פירש. ומלת נודעתי מבנין נפעל ואיננו כמו הודעתי כדברי מנחם ורבי מרינוס אמר כי ושמי ה' שבועה כי בל' ערבי יש וי"ו לשבועה. וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך וכוי"ו הזה לא מצאנו בלה"ק וככה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמם גם אותיות כמ"ש מאל אביך ויעזרך ואת שדי שהוא ומאת שדי וככה בי"ת באל שדי כאילו כתוב ובשמי ה' לא נודעתי להם אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו כאלו אמר ובשמי ה' לבדו לא נודעתי להם רק פעם באל שדי ופעם בשם ה' וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו ואין צורך לתקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא הש"י הנכבד ואין ביניהם הפרש רק ששם שדי הוא תואר והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תואר כאשר פרשתי והנה מצאנו כתוב באברהם אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וביעקב אני ה' אלהי אברהם אביך ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב ככה ולא דבר רבי ישועה נכונה כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם העצם רק זה השם הוא התאר לא ידעו ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי ידענו כי השם ברא ג' עולמות שהזכרתי והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון כל אחד מהפרטים כפי מערכת העליונה ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהם בלא אמצעי וע"י אמצעי והניחה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד אם יש במערכת הככבים בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע השם שדבק בו יסבב סבות להצילו מרעתו וככה אם יש במערכה שיהיה עקר השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד ע"כ אחז"ל שהשם אמר לאברהם צא מאצטגנינות שלך וקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בפרשת כי תשא על כן אמר השם לאברהם קודם וארבה את זרעך אני אל שדי שפירושו מנצח המערכות העליונות לא שהמערכה תשחת רק שידע הדבק בשמו שמחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו ע"כ אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע שהיה נכון לבא עלי וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש עוד והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם והנה משה אמר שני דברים הא' למה זה שלחתני והשני והצל לא הצלת את עמך והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרעה ועל הראשון ויאמר אליו אני ה' והטעם כי על יד האבות נודע שמי שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי ה' הנכבד בעולם כאשר אמר לכן אמור לבנ"י אני ה' והנה שלחתיך להודיע זה השם: (ד) וגם הקימותי. גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת להם

תולדות אהרן וארא אל אברהם. עקידה שער יח עקרים מ"ג פי"ט: וגם הקימותי. סנהדרין ל': ואזכור את בריתי. זוהר האזינו:

בעל הטורים וארא. לעיל מיניה כתיב יגרשם מארצו וסמיך ליה וידבר אלהים מלמד שלא היה הדיבור עמו בארצו אלא חוץ לכרך. וארא ו' ארא שמה פעמים כתיב באבות וירא ג' באברהם ב' ביצחק וא' ביעקב: אלהים. בגימטריא הוא דיין שדבר אתו משפט. וארא בגימטריא יצחק כדאיתא במדרש שיצחק גרם לישראל שיצאו ממצרים: וארא אל אברהם. ס"ת אלם שעשו עצמם אלמים ולא הרהרו אחר מדותי: באל שדי. זה אינו חוזר אלא על אברהם ויעקב שלשם נראה באל שדי ופירש"י מ"ש ביצחק והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ונאמר בה באל שדי. דבר אחר אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' פי' באלו ג' שמות נראיתי להם בשם יו"ד ס"א הבטחתים להושיבם בארץ לנסה ובשם אל שדי הבטחתים להפרות ולהרבות כי זה השם הוא על פריה ורביה. ג' דיעקב ק' דיצחק מ' דאברהם והוא נקס שהוא בא"ת ב"ש צדי לכך נראה להם בזה השם. ובר"ת א' דאברהם י' דיצחק י', דיעקב עולה כ"א כמנין אהיה שהי השם בר"ת ובס"ת. וזהו חונה מלאך ה' סביב ליראיו: לתת להם את ארץ כנען. לתת עולה ת"ע ת"ך רמז לשני מקדשים שעמדו ת"ע ות"ך שנים. אשר גרו בה: מנין אשר גרו בה עמדו עשרת השבטים בארץ:

רמבן

או שיאמר ושמי ה' לא נודע להם. ואולי לדעתו יאמר ושמי ה' ולא נודעתי להם כלומר שלא נודעתי להם בו. והחכם ר"א פירש כי בי"ת באל שדי מושכת ושיעורו וארא אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם וענין הכתוב כי נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות השמים ולעשות עמם נסים גדולים שלא נתבטל בהם נוהג העולם ברעב פדה אותם ממות ובמלחמה מידי חרב ולתת להם עושר וכבוד וכל טובה והם ככל היעודים שבתורה בברכות ובקללות כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס ואם יונח האדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו מעשיו דבר ולא יגרעו ממנו. אבל שכר כל התורה וענשה בעוה"ז הכל נסים והם נסתרים יחשב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם והם באדם עונש ושכר באמת ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעולם הזה ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות כי אלה מופתים וכנגד התולדות וקיום הנפש ודבקה באלהים הוא דבר ראוי בתולדתה שהיא תשוב אל האלהים אשר נתנה. ועוד אפרש זה אם גומר ה' עלי. והנה אמר האלהים למשה נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני שודד בו המזלות ועוזר לבחירי אבל בשמי של יו"ד ה"א אשר בו נהיה כל הווה לא נודעתי להם לברוא להם חדשות בשנוי התולדות ולכן אמור לבני ישראל אני ה' ותודיע להם פעם אחרת השם הגדול כי בו אני עושה עמהם להפליא וידעו כי אני ה' עושה כל ודקו כל דברי ר"א בענין הזה אלא שהוא כמתנבא ואינו יודע. והנה גם לדבריו היה ראוי שיאמר הכתוב ואודע אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם או שיאמר ובשמי ה' לא נראיתי להם אבל הוא יתקן בזה כי מפני היות נבואת האבות במראות הלילה אמר בהם וארא. ובעבור היות של משה פנים אל פנים אמר לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך ועל דרך האמת בא הכתוב כפשוטו ומשמעו יאמר אני ה' נראיתי להם באספקלריא של אל שדי כטעם במראה אליו אתודע ואותי אני ה' לא נודעתי להם שלא נסתכלו באספקלריא המאירה שידעו אותי כטעם אשר ידעו ה' פנים אל פנים כי האבות ידעו ה' המיוחד אבל לא נודע להם בנבואה ולכן כשידבר אברהם עם השם יזכיר השם המיוחד עם אלף דלת או אלף דלת לבדו והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במה"ד רפה ונהג עמהם בה ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול כטעם מוליך לימין משה זרוע תפארתו וכתיב כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי כי התורה בשמו הגדול נתנה שנאמר אנכי ה' אלהיך והוא שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וכבר רמזתי פי' מן השמים והקב"ה יגלה עינינו ויראנו נפלאות מתורתו:

(ד) **וטעם** וגם הקימותי את בריתי אתם. וגם אני שמעתי כלומר נראיתי להם באל שדי וגם הקימותי להם הברית ההוא לפני וגם בשמי הגדול

ספורנו

את כלם ומזה יתחייב שאין לשום נמצא קיום מציאות בלתי רצונו: (ג) וארא. במראה הקודמת לנבואה כענין וירא אליו ה': באל שדי. המורה שהמצאתי את המציאות כלו כמבואר בפרשת לך לך: ושמי ה' לא נודעתי להם. בי"ת באל שדי נמשכת לתיבת ושמי. אמר ובשמי ה' לא נודעתי להם באותה המראה ולא שניתי בעדם שום טבע מטבעי הבלתי נפסדים. ולכן ראוי שאודיע זה לזרעם שלא קבלו זה מאבותם למען הקים אותם לי לעם ובכן אגאלם: וגם הקמותי את בריתי.

ה וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃ ו לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ז וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃ ח וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְהוָה׃ ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ פ

דְאִתּוֹתַבוּ בָהּ׃ ה וְאַף קֳדָמַי שְׁמִיעַ יַת קְבֵילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְמִצְרָאֵי מַפְלְחִין בְּהוֹן וּדְכִירְנָא יַת קְיָמִי׃ ו בְּכֵן אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ וְאַפֵּיק יַתְכוֹן מִגּוֹ דְחוּק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי וְאֵשֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן וְאֶפְרוֹק יַתְכוֹן בִּדְרַע מְרָמַם וּבְדִינִין רַבְרְבִין׃ ז וַאֲקָרֵיב יַתְכוֹן קֳדָמַי לְעַמָּא וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְאַפֵּיק יַתְכוֹן מִגּוֹ דְחוּק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי׃ ח וְאָעֵיל יַתְכוֹן לְאַרְעָא דְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְאֶתֵּן יָתַהּ לְכוֹן יְרוּתָא אֲנָא יְיָ׃ ט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה כֵּן עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה מֵעָקַת רוּחַ וּמִפּוּלְחָנָא

ג' יען כן לכבן דד"ס
ל' והס' יו"ד קדמא
י"א פסוקים בטעם מארכא לזרקא
ב' חד חסר וחד מ"ל דין חסר
ג' מ"ל בתורה בליש' ל'
י' בקריו'
ל' ומ"ל
י"ס
ל'
י"ז זוגין מתחלפין
ל' חס'
ל' ומס'

אבן עזרא

או לבניהם שהם כמוהם את ארץ כנען : (ה) וגם . גם עוד שלחתיך בעבור שעשו ישראל תשובה וצעקו אלי : (ו) לכן . כמו שאני עומד כן יהיה דברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים אל הארץ : (ז) ולקחתי . כאשר תקבלו את התורה על הר סיני : וטעם המוציא אתכם . כי היתה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות וזה יתברר לך בפ' כי תשא : (ח) והבאתי אתכם אל הארץ . כי רבים מיוצאי מצרים גם בניהם יחשבו כהם : וטעם אשר נשאתי את ידי . דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע כמו כי אשא אל שמים ידי וירם ימינו ושמאלו אל השמים : וטעם אני ה'. שאקיים זה : (ט) וידבר . ולא שמעו . ולא הטו אוזן לדבריו כי קצרה רוחם באורך הגלות ובעבודה קשה שנתחדשה עליהם :

הקמתי ג' מלעיל נמסר פרשת נח : לכן אמור לבני ישראל . י"א פסוקים בטעמא מארכא לזרקא וסי' לכן אמור לבני ישראל . כי תשא את ראש בני ישראל . וחצי שבט מנשה . וכל אשר התהלכתי וחברו. נספה מפני צדיק . ויזבח שור ומריא וצאן . וחברו . ויעלי בבעל פרצים . וחברו קנה נגד היושבים . וחצי שבט מנשה דד"ת : סבלת . ב' בענין א' מלא וא' חסר וסי' לכן אמר לבני ישראל . המוציא אתכם . בתראה מלא : זרוע ג' מ"ל וסי' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה . או הנסה אלהים . וטרף זרוע אף . וכל נביאי' וכתובים דכוו' מ"ל במ"ג חסרים וסי' וגרעתי את זרועך ואת זרע . הכל היום יחרש החרש לזרע . ולא בזרע גדולה ובעם רב : מורשה ב' וסי' ונתתי אותה לכם . תורה צוה לנו משה : י"ו זוגין מתחלפין בחד עינא חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא

רשי

(ה) וגם אני . כמו שהקמתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים . לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנאקים : אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור . אותו הברית כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי : (ו) לכן . על פי אותה השבועה : אמור לבני ישראל אני ה' . הנאמן בהבטחתי : והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתיו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול : סבלות . טורח משא מצרים : (ח) נשאתי את ידי . הרימותיה לישבע בכסאי : (ט) ולא שמעו אל משה . לא קבלו תנחומין : מקצר רוח . כל מי שהוא מיצר רוחו ונשמתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו . קרוב לענין זה שמעתי פרשה זו מרבי ברוך בר' אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה (ירמיה טז) בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' למדנו כשהקב"ה מאמן את דבריו אפי' לפורענות מודיע ששמו ה' וכל שכן האמנה לטובה . ורבותינו דרשוהו (סנהדרין קי"א ע"א) לענין של מעלה שאמר משה למה הרעותה אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי אליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם : וגם הקמותי וגו' . וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קרקע עד שקנה בדמים מרובים. וכן יצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר . וכן ביעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה

בעל הטורים

נאקת . בא"ת ב"ש טתד"א בגימט' האבות לומר לך בעלהם לצעקת האבות ותפלתם : לכן אמור . ב' במסורה לכן אמור לבני ישראל . לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום שדורש בספרי כל מה שעשה משה עשה פנחס משה נעשה שליח להוציא ישראל ממצרים ופנחס יהיה שליח להוציא ישראל מגלות וכן כל הדברים שעשה משה עשה גם כן פנחס . לכן עולה ק' שבזכות אברהם שהוליד בן למאה ויצחק שמצא מאה שערים ויעקב שהגיד תולדותא למאה שנה יצאו (ר"ל כשנולד בנימין היה יעקב בן ק' דו"ק ותשכח) : והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי . ד' לשונות של גאולה כנגד ד' גליות והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי בגימטריא זה עני בישראל לא יפחתו לו מד' כוסות (של יין) : מורשה . ב' במסורה ונתתי לכם מורשה . ואידך משה מורשה קהלת יעקב שבזכות התורה ירשו הארץ כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. כתיב מורשה ולא אמר ירושה רמז שמורישין ולא יורשין שלא יכנסו לארץ : מקצר חסר וא"ו ועולה כמנין ת"ל לומר שלבסוף ת"ל שנה יצאו שנאמר ויהי מקץ ארבע מאות שנה ושלשים שנה :

תלודות אהרן לכן אמור . (פסחים נז) : ולקחתי . סנהדרין קיא : סבלות מצרים . ברכות לח : והבאתי . סנהדרין קיא : לכם מורשה . בתרא קיז קיח :

ספורנו

וסבה שנית לגאולתם היא הברית שכרתי עם אבותם : (ה) וגם אני שמעתי . וסבה ג' לגאולתם היא ששמעתי נאקתם ותפלתם בצר להם : ואזכור את בריתי. ובזה נעשו ראוים שאזכור להם בריתי כענין וירא בצר להם בשמעו את רנתם ויזכור להם בריתו : (ו) לכן אמור לבני ישראל אני ה' . לכל אלה הג' סבות אמור לבני ישראל שאני הוא הנותן המציאות ההוה לכל הנמצאות ובזה הכח אוציאם שאשנה טבע קצתם : והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים . מיום התחלת המכות ישקוט השעבוד : והצלתי . ביום צאתכם שתצאו מגבולם : וגאלתי . בטביעת המצרים בים כמו שהעיד באמרו ויושע ה' ביום ההוא וכו' כי אחרי מות המשעבדים לא היו עוד עבדים בורחים : (ז) ולקחתי אתכם לי לעם . במעמד הר סיני : וידעתם . הכירו והתבוננו שכל זה יתאמת כמו וידעת היום כי לא את בניכם : כי אני ה' אלהיכם המוציא . כי בהיותי אלהיכם משגיח עליכם בפרט ואני המוציא ומשתדל עתה להוציאכם אין ספק שאעשה כל מה שאמרתי : (ח) והבאתי אתכם אל הארץ . כאשר תתבוננו בכל זה תהיו ראוים שאביאכם אל הארץ ואתננה לכם : (ט) ולא שמעו אל משה. להתבונן בכל זה בענין שיבטחו בישועת האל יתברך ויחשבו להם צדקה כענין באברהם וכן לא נתקיים בהם ונתתי אותה לכם אבל נתנה לבניהם :

רמבן

הגדול שמעתי עתה אני נאקת בני ישראל ואזכור את בריתי אשר הקימותי להם עמדי והמשכיל יבין . ומה שדרשו רבותינו בענין הזה חבל על דאבדין ולא משתכחין הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הודעתי להם ששמי ה' כשם שאמרתי לך ולא הרהרו אחר מדותי וכו' ועוד שלא שאלוני מה שמי כשם ששאלת אתה ואתה תחלת שליחותי אמרת לי מה שמך ולבסוף אמרת ומאז באתי אל פרעה וגו' ועל זה נאמר וגם הקימותי את בריתי אתם וגו' גם המדרש הזה איננו מתישב אחר המקרא כי הוקשה להם ז"ל למה יזכיר נבואת האבות לפחות מעלתם בנבואה ולאמר שלא נראה אליהם רק באל שדי מה צורך היה לו בזה היה ראוי לומר אני ה' ולכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וידעתם כי אני ה' המוציא . ולכן ידרשו כי היה הדבר תוכחות למשה לאמר לו הנה האבות שלא הגיעה להם מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי הם האמינו בי וגם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבורם אף כי אתה שידעתני בשם הגדול והבטחתיך בו שיש לך לבטוח ברחמים ולהביאם ישראל בשמי שאעשה עמהם אותות ומופתים וגם זה נכון והגון :

(ו) והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים . יבטיחם שיוציא אותם ממצרים ולא יסבלו עוד סובל משאם והצלתי אתכם מעבודתם שלא ימשלו בהם כלל להיות להם במקומם למס עובד וגאלתי אתכם כי יעשה בהם שפטים עד שיאמרו המצרים הנה לך ישראל בפדיון נפשנו כי מעתה גאולה כענין מכר . וטעם בזרוע נטויה שתהיה ידו נטויה עליהם עד שיוציאם ולקחתי אתכם לי לעם בבואכם אל הר סיני וקבלו התורה כי שם נאמר והייתם לי סגולה:

(ז) וטעם וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים. אמר ר"א כי היה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות . ואין זה מדרך הפרשה רק שיאמר כאשר אגאל אתכם בזרוע נטויה שיראו אותה כל העמים תדעו כי אני ה' העושה אותות ומופתים מחודשים בעולם ואני אלהיכם ובעבורכם עשיתי כי אתם חלק השם :

(ח) אשר נשאתי את ידי. הרימותי ליסבע בכסאי לשון רש"י. ור"א אמר דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע כמו כי אשא אל שמים ידי וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע ועל דרך האמת נשאתי את ידי

י וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
יא בֹּ֣א דַבֵּ֔ר אֶל־פַּרְעֹ֖ה מֶ֣לֶךְ
מִצְרָ֑יִם וִישַׁלַּ֥ח אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל ו'
מֵאַרְצֽוֹ׃ יב וַיְדַבֵּ֣ר מֹשֶׁ֔ה לִפְנֵ֥י
יְהוָ֖ה לֵאמֹ֑ר הֵ֤ן בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ לֹא־ ד'
שָׁמְע֣וּ אֵלַ֔י וְאֵיךְ֙ יִשְׁמָעֵ֣נִי פַרְעֹ֔ה
וַאֲנִ֖י עֲרַ֥ל שְׂפָתָֽיִם׃ פ ל' ומ' כן אני
יג וַיְדַבֵּ֣ר יְהוָה֮ אֶל־מֹשֶׁ֣ה וְאֶל־ י"ב
אַהֲרֹן֒ וַיְצַוֵּם֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל ד'
וְאֶל־פַּרְעֹ֖ה מֶ֣לֶךְ מִצְרָ֑יִם לְהוֹצִ֥יא נ'
אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

דַהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן׃ י וּמַלִּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
יא עוּל מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה
מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וִישַׁלַּח יָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃
יב וּמַלִּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ
לְמֵימַר הָא בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא
קַבִּילוּ מִנִּי וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּל
מִנִּי פַרְעֹה וַאֲנָא יַקִּיר
מַמְלָל׃ יג וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן וּפַקֵּידִינוּן
לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְוָת
פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

נאה הרעותה ואין המדרש מתיישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים . ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו' . לכן אמור לבני ישראל . לכך אני אומר יתיישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרש תדרש שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה נצוצות : (יג) ערל שפתים. אטום שפתים. וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום . (שם ו) ערלה אזנם אטומה משמוע . (שם ט) ערלי לב אטומים מהבין . (חבקוק ב) שתה גם אתה והערל והאטם משכרות כוס הקללה . ערלת בשר שהגיד אטום ומכוס' בה . (ויקרא יט) וערלתם ערלתו עשו לו אוטם וכיסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו . (שם) שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו : ואיך ישמעני פרעה. זה אחד מי' ק"ו שבתורה (ב"ר פ' צ"ב) : (יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן . לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ : ויצום אל בני ישראל. (ש"ר) צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם : ואל פרעה מלך מצרים. צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זהו מדרשו . ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה . ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר היחס. אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה
ראשי

(י) וידבר . לאמר . למשה כמו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם : (יא) בא . אל ארמון המלך : (יב) וידבר. הן בני ישראל. שהם עמך : לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה. שהוא מלך ואינו מעמך ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו : ואני ערל שפתים. כי בפעם הראשונה הבטחתני שתורה את פי שלא אבטא באות שהוא כבד עלי אולי תכשל לשוני לפניו ואתה אמרת כי אהרן יהיה מליץ ביני ובין ישראל : (יג) וידבר . עתה כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרעה כאשר יפרש עוד ע"כ השתתפו שניה' בדבור : ויצום. ללכת. אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים . ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא ישמעו אליהם

וסי' והנער שמואל הלך וגדל . והנער שמואל משרת . ועשיתם כיום הניסבם את . ועשיתם שעיר עזים . התורה התורה . ויך דוד את פלשתים . דשמואל . ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים . דד"ה . ממנו פנה ממנו יתר דזכריה . איום ונורא הוא ממנו . דחבקוק . אלה הם משפחת הלוי . אלה משפחת הגרשוני . ואלה אשר נחלו בני . אלה אשר נחל משה . ומים במשורה תשתה , ומים במשורה ובשממון . ויחזקאל . ויכו את ששי . ויכו את הכנעני יושבי צפת . ויכהו שם החמש . ויכהו שם האלהים על השל . ואף כעונות אבותם . ואף אשר הלכו . אחרי מות משה . אחרי מות יהושע . ויספר שר המשקים . וידבר שר המשקים . קלעים חמש עשרה אמה . לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה . וידבר משה בן אל בני. וידבר משה לפני ה' . אשר הגלה. ואלה בני המדינה העולים . וחכרו . אלה בני המדינה . וסי' כל' תרגום שמואל עבד אוריתא דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא . ויש ספרים מוסיפין והביא איתו רכהן משיח . יביא אותו דנזיר וסי' משיח למטה ונזיר למעלה. אלה בני זלפה. אלה בני בלהה. דויגש : וידבר ה' אל משה ואל אהרן י"ב נמסר ר"פ חקת התורה : ויצום . ד' וסי' אל בני ישראל ואל פרעה. ואחרי כן נגשו בני ישראל . ויצום לאמר זה הדבר. ויכרת ה' אתם ברית :

בעל הטורים ויצום . ד' במסורה ויצום אל פרעה. אח"כ נגשו בני ישראל ויצום את כל אשר דבר . ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשו גבי יהוידע כשהוציא את בן המלך ויצוה לאמור . לא תיראו אלהים אחרים גבי מלך אשור בפרשת השמרונים כשהרגו בהם האריות . בזכות משה שנעשה שליח להקב"ה לצוות על בני ישראל ומה ציווי דהתם איירי בעבודת גלולים ההוא דמלך אשור ובענין שפיכת דמים ההוא דיהוידע שצווה להרוג את המלך אף כאן צוה משה להתרחק מעבודת גלולים ומשפיכות דמים :

רמבן

ידי שהרימותי זרוע עזי אלי שאתן להם הארץ וכן כי אשא אל שמים ידי שאשא היד הגדולה אל השמים להיות בה לעולם החיים ואין וירם ימינו ושמאלו אל השמים מן הענין הזה כי הוא נאמר במלאך לבוש הבדים שנשבע בחי העולם :

(ט) **מקוצר** רוח ומעבודה קשה . לא בעבור שלא יאמינו בה' ובנביאו רק שלא הטו אוזן לדבריו מקוצר רוח כאדם שתקצר נפשו בעמלו ולא ירצה לחיות רגע בצערו מרעתו שירוח לו אחרי כן וקוצר הרוח הוא פחדם שלא יהרגם פרעה בחרב כאשר אמרו שוטריהם אל משה . ועבודה קשה הוא הדוחק שהיו הנוגשים אצים בהם ולא יתנום לשמוע דבר ולחשוב בו :

(י) **וידבר** ה' אל משה לאמר . אמרו המפרשים כי מלת לאמר בכל התורה לאמר לישראל וכטעם שיאמר השם למשה אמור לישראל דברי אלה ובכאן לאמר אל פרעה והכתוב שאמר אמש אמר אלי לאמר איננו בא על נכון בפירוש הזה וכן במקומות רבות שיכפול. וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם וכן ויאמר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר הן גוענו ואומר אליכם בעת ההוא לאמר וכיוצא באלו רבים וכן בסדר הזה וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר איננו לאמר לאחרים על נכון והנכון בעיני כי מלת לאמר להורות על בירור הענין בכל מקום . וידבר ה' אל משה לאמירה גמורה לא אמירה מסופקת ולא ברמז דבר . ולכך יתמיד זה בכל התורה כי נבואת משה פה אל פה ידבר בו ולא בחידות ולבן אמר כן ליעקב אמש אמר השם אלי לאמר באמירה ברורה שלא אזיק לכם כי לולי כן הייתי עושה עמכם רע וכן ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר שהיו אומרים להם כן בפירוש וצועקים להם בגלוי פנים כי המקור לברור הענין פעם מוקדם פעם מאוחר כמו אומרים אמור למנצאי :

(יב) **הן** בני ישראל לא שמעו אלי . כי לא עשיתי להם שיהיו דברי נשמעים להם . ואיך ישמעני פרעה ועוד כי אני ערל שפתים ואיני הגון שאדבר לפני מלך גדול . ויתכן לפרש שחשב משה אולי כי מפחיתותו לא שמעו אליו כי הוא ערל שפתים ולא יבין לדבר על לבם דברים טובים דברים ניחומים אף כי ידבר לפרעה . וטעם הכתוב הזה כי מתחלה לא צוה אותו שידבר הוא אל פרעה רק אמר ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו והיה אפשר שידברו הזקנים והוא יחריש והיה כום מלדבר גם אל העם . ואמר לא איש דברים אנכי והקב"ה השיבו ודבר הוא לך אל העם וכן עשה בבואם מתחלה כמו שאמר וידבר אהרן את כל הדברים האלה אשר דבר ה' אל משה ויעש האותות לעיני העם ועתה כאשר נצטוה משה לכן אמור לבני ישראל אני ה' דבר הוא להם בעצמו כאשר צוהו ולא שמעו אליו וכאשר חזר וצוה אותו לדבר אל פרעה אמר איך אדבר אליו ואני ערל שפתים והקב"ה צירף אהרן עמו וצוה שניהם אל בני ישראל שידברו להם כל אשר יצום ואל פרעה להוציאם מארצו. ורש"י פירש על דבר בני ישראל ועל שליחותו של פרעה ואין צורך :

(יג) **ויצום** אל בני ישראל. פי' רש"י ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין ללמדנו האיך נולדו ובמי נתיחסו וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך הוא הדבר עצמו האמור כאן בא דבר אל פרעה מלך מצרים. אלא מתוך שהפסיק הענין בשביל ליחסם חזר עליו להתחיל בו ויאמר משה לפני ה' היא אמירה האמורה כאן הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' ושנאה הכתוב בשביל שהפסיק הענין . וכך היא השטה כאדם שאומר נחזור על הראשונות וכן דעת ר"א . ואין כן דעתי אבל כאשר צוה השם את משה לדבר אל בני ישראל לכן אמור לבני ישראל ועשה כן ולא שמעו אליו וחזר וצוה אותו שיבא אל פרעה ויצוה אותו לשלחם ואז ענהו הן בני ישראל לא שמעו אלי והקב"ה צוה את שניהם לדבר אל העם ואל פרעה וחשב משה כי שניהם יתנבאו בכל האותות ושניהם יבאו אל בני ישראל ואל פרעה ודי שידבר
האחד

ספורנו

מקוצר רוח. כי לא נאמנה את אל רוחם ולא נתנו לב להתבונן : ומעבודה קשה. כי לולי העבודה הקשה היו נותנים לב לדברי משה והיו מבינים מטענותיו שראוי לבטוח : הן בני ישראל לא שמעו אלי. כי חשב שהיה זה מפני שראו שמאז בא לדבר אל פרעה הרע הצורך ולא הציל הצלת כל שכן שיעשה זה פרעה שעשה כרצונו והגדיל : ואני ערל שפתים. כי חשב שלא צרף אהרן עמו אלא בדבור ראשון שהיה דברו לעם : (יג) ויצום . מנה אותם לשרים כמו ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו . וצוך לנגיד וזולתם : אל בני ישראל . על בני ישראל. כמו אל ההרים לא אכל : ואל פרעה מלך מצרים להוציא . ועל פרעה מלך מצרים מנה אותם לשרים בענין הוצאת ישראל ממצרים באופן שישראל וגם פרעה ישמעו על כרחם למשה ולאהרן

שני ס יד אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם
בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ ז׳ חס׳ תורס
וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת רְאוּבֵן׃ טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן
יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר
וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן׃ טז וְאֵלֶּה
שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן ג׳ חסר דחס׳
וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי שֶׁבַע ג׳
וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ יז בְּנֵי ג׳ ר״פ
גֵּרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ כל אור׳ חס׳ במ״א
יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר
וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת
שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃
יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם׃
כ וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ
לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן
וְאֶת־מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע ג׳
וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ כא וּבְנֵי
יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃ כב וּבְנֵי ג׳ . ג׳ , ג׳
עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃ ג׳ וחד כתבי ומגיני
כג וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־
עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה
וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא
אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃

מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ יד אִלֵּין
רֵישֵׁי בֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּנֵי
רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל
חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי
אִלֵּין זַרְעִית רְאוּבֵן׃ טו וּבְנֵי
שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד
וְיָכִין וְצוֹחַר וְשָׁאוּל בַּר
כְּנַעֲנֵיתָא אִלֵּין זַרְעִית
שִׁמְעוֹן׃ טז וְאִלֵּין שְׁמָהַת
בְּנֵי לֵוִי לְתוּלְדָתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן
קְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי
מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין׃
יז בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי
לְזַרְעֲיַתְהוֹן׃ יח וּבְנֵי קְהָת
עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל
וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת מְאָה וּתְלָתִין
וּתְלַת שְׁנִין׃ יט וּבְנֵי מְרָרִי
מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין זַרְעִית
לֵוִי לְתוּלְדָתְהוֹן׃ כ וּנְסֵיב
עַמְרָם יָת יוֹכֶבֶד אֲחַת אֲבוּהִי
לֵיהּ לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יָת
אַהֲרֹן וְיָת מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי
עַמְרָם מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע
שְׁנִין׃ כא וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח
וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃ כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל
מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃
כג וּנְסֵיב אַהֲרֹן יָת אֱלִישֶׁבַע
בַּת עַמִּינָדָב אֲחָתֵיהּ דְנַחְשׁוֹן
לֵיהּ לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יָת
נָדָב וְיָת אֲבִיהוּא יָת אֶלְעָזָר

אליהם ואין צורך: (יד) אלה ראשי בית אבותם. על משה ואהרן או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה והאנשים הם מיורדי מצרים והחל מראובן כי לא נשאר לו כבוד רק להתייחס ראשון ואלה ארבעת בניו הם יורדי מצרים: (טו) ובני. משפחת אוהד נכרתה במצרים או במדבר כי איננה נזכרת בפרשת פנחס: וצחר. הוא זרח: (טו) בני לוי. הזכיר אלה השני שבטים בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש עתה רק יחוס משה ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר שלחו הם ירדו מצרים: הוא אהרן ומשה. הקדים שם אהרן בעבור שניו. והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן: (יז) בני גרשון. לא היו לו בנים כי אם שניהם: (יח) ובני. הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד השלוחים: (יט) ובני מררי. שנים היו בניו ולא יותר ע״כ אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בניו: (כא) ובני יצהר. הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה: (כב) ובני עוזיאל. הזכיר עוזיאל בעבור כבוד מישאל ואלצפן בתורה ולא חשש להזכיר בני חברון: (כג) ויקח. הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר. והזכיר אחות נחשון בעבור כבוד הכהונה. והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני קרח לא מתו ושמואל הנביא היה מבני קרח

תולדות אהרן ויקח עמרם ׃ סנהדרין נח (יבמות
יב) ׃ חיי עמרם. מגילה יא: ויקח
אהרן. בתרא קי:

ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: (יד) אלה ראשי בית אבותם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן (ובפסיקתא גדולה ראיתי לפי שקנתרם יעקב אבינו לג׳ שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם): (טז) ושני חיי לוי וגו׳. למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שא׳ מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמר וימת יוסף וכל אחיו ואח״כ ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו׳. מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ד׳ מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק. שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ארבע מאו׳ והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: (כ) יוכבד דודתו. אחות אביו בת לוי אחות קהת: (כג) אחות נחשון. (ב״ב ק״י ס״ר) מכאן למדנו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה:

מבנות

בכֹר ז׳ חסרים בתורה מסור פ׳ ויגש: כל אוריתא הולדהם כתיב במ״ב חסר דחסר וסי׳ ואלה שמות בני לוי לתלדחם. ובני מררי מחלי ומושי. ובל ד״ה הלדותם כתיב במ״א ואחיהם לתולדותם: ואביאסף י״ז מלין סן חד וחד מפקין אלף וסי׳ במסרה רבתא: ה׳ פסו׳ דמיין בשמהתהון ומתחלפין באתיהון וסי׳ ואלה שמות. וחני׳ דד״ה. עמרם ויצהר וחברון ועזיאל. קדמאה דד״ה עמרם יצהר וחברון ועזיאל. תליתא דד״ה בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל:

ספורנו

ולאהרן הממונים עליהם מאתו יתברך: (יד) אלה ראשי בית אבותם. בדין מנה את אלה שרים על ישראל כי הם היו נכבדים מכל האומה וזה כי ראובן בכור ישראל ולא היו מצאצאיו אנשים ראוים להקרא בשם זולתי בניו הנזכרים שהיו מכלל ע׳ נפש שכבר מתו כמו שבאר באמרו וימת יוסף וכל אחיו וגו׳ וכך היה מבני שמעון. אבל לוי שהאריך ימים על כלם גדל גם את בני בניו להבין ולהורות וכן קהת ועמרם באופן שיצאו מהם משה אהרן ומרים: (כג) ואהרן לקח את אחות נחשון. החשוב בדורו והוליד ראשי הדור שנבחרו אחר כך לכהונה ואלעזר לקח מבנות פוטיאל שהיה גם כן חשוב בדורו והוליד את פנחס שזכה לברית שלום:

אלה

רמבן

האחד כי כן דרך כל שנים שלוחים שהאחד ידבר והשני יחריש ומתפיים בזה וחזר השם ואמר אליו אני ה׳ הנגלה לך לבדך לדבר בשמי הגדול דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך כי לך יהיו הדברות כלם לא לאהרן עמך ואותך עשיתי שליח אל פרעה אז ענה משה פעם אחרת הן אני ערל שפתים והשם אמר אליו ראה נתתיך אלהים לפרעה כי אתה הבא לפניו עם אהרן ושם הנוה את אהרן ולא ישמע פרעה דבריך ואהרן בשליחותך ישמיענו דבריך כאשר האלהים מצוה לנביא והנביא משמיע דבריו ומוכיח בהם. והנה זו מעלה גדולה למשה זכה בה בענותו שהיה בוש לדבר בערלת שפתיו וכן אמר גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם מדה כנגד מדה שהיה ירא שלא יהיה נבזה בעיניהם. ורש״י כתב אתה תדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעתו מפי ואהרן אחיך ימליצנו וישמיענו באזני פרעה ואין זה נכון כלל:

(יד) **אלה** ראשי בית אבותם. לא רצה הכתוב להתחיל אלה שמות בני לוי לתולדותם שלא יראה שיהיה לוי בכור היחס מכאן ואילך לכבוד משה אבל הזכיר אחיו הגדולים ממנו וכי הוא נמנה שלישי והזכיר בבני לוי לתולדותם כי בראובן ושמעון לא הזכיר רק יורדי מצרים עמהם ובלוי יזכיר תולדותיו ובנותיו ותולדות אבות הנביאים ושנותם לכבודם. ועוד כי הם בעצמם חסידי עליון ראויין לספר בהן כאבות העולם:

(כג) **ויקח** אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון. כאשר הזכיר אם הנביאים לכבודם ולומר שהיא בת לוי איש צדיק וגדלו מנעטם

רשי

(כה) מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם עגלים לע"ג. ומזרע יוסף שפטפט ביצרו (ב"ב קט): (כו) הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן אשר אמר ה' (ש"ר פ"א) יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כא': על צבאותם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם. יש על שאינו אלא במקום אות אחת. על חרבך תחיה כמו בחרבך. (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם כמו בחרבכם: (כז) הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: (כח) ויהי ביום דבר וגו'. מחובר למקרא של אחריו: (כט) וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני לשלחך לקיי' דברי שליחותי: (ל) ויאמר משה לפני ה'. היא האמירה שאמר למעלה הן ב"י לא שמעו אלי ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות: (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכות

כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי: כה וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם: כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם: כז הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: כח וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: ס

שלישי כט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ: ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה: פ

ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן

כו' מ"ל כמ"א חסר שאלתיאל וכל' דגש כמ"ב

ל'

ד' דקדים אהרן למשה

ד' חס' בליש'

ג'. ג'

ו' בטעם ר"פ

ד'

וְיַת אִיתָמָר: כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אִלֵּין זַרְעִית קֹרַח: כה וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן נְסֵיב לֵיהּ מִבְּנַת פּוּטִיאֵל לֵיהּ לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יַת פִּינְחָס אִלֵּין רֵישֵׁי אֲבָהַת לֵיוָאֵי לְזַרְעִיַתְהוֹן: כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן אַפִּיקוּ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן: כז אִינוּן דִּמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: כח וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כט וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יַת כָּל דַּאֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ: ל וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלַל וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי פַּרְעֹה: א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזִי דְמַנִּיתָךְ רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְהֵי

אבן עזרא

קרח: (כה) ואלעזר. הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם ע"כ מדרך הסברא. פוטיאל היה מבני ישראל ולא ידענו טעם פוטיאל כאשר לא ידענו טעם למישאל וכל שמות הנזכרים כמו אהרן ולולי נכתב מעשה משה לא היינו יודעין למה נקרא כן: (כו) הוא אהרן ומשה. הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם בא משה: (כז) הם. עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והשם דבר עמו פנים אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם השם ולא כן אהרן והכתוב מעיד לא כן עבדי משה ואהרן אמר לו פעמים בי אדוני על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדי' משה לאהרן וככה בנביאי' וככה בכתובים ואין טענה ממלת ואלה תולדות אהרן ומשה גם ותלד לו את אהרן ואת משה כי כאשר נולדו הזכירם והעד תולדות גם ותלד: (כח) ויהי. יש לתמוה על המסדר הפרשיות למה דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם כי כן ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים וזה שדבר לו אני ה' דבר אל פרעה וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה הסמוכה אליו אולי בעל ההפסקות ידע לו טעם למה עשה כן כי דעתו רחבה מדעתנו: (כט) וידבר ה'. עתה פי' ענין וידבר ה' אל משה ואל אהרן וזהו בא דבר אל פרעה מלך מצרים: (ל) ויאמר ה'. זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים השיבו השם ראה נתתיך אלהים לפרעה: (א) ויאמר. טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך וזהו אלהים והוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו והאומרים כי נביא מגזרת ניב שפתים איננו נכון כי שורש ניב מהשניים לפי דעת חכמי צרפת ומעלומי העי"ן לפי דעת חכמי ספרד ושרש נביא שלש אותיות והעד נביאים ויתנבאו כי האל"ף שרש ועוד כי ניב שפתים כמו פרי כי הוא מגזרת תנובה עוד ינובון בשיבה והעד הנאמן וניבו נבזה אכלו ועוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא אם פירושו דברן הוא רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והוא מתענג עלי ע"כ ויתפלל בעדך

פוטיאל ל'. חניאל וחניאל ל'. פדאל ל' פניאל ל'. עבדאל ל'. וההראל ל': אהרן ומשה ד' דקדים אהרן למשה וסי' הוא אהרן ומשה. ואלה תולדות אהרן. ובני עמרם אהרן וחברו: אמר ה' להם ד' וסי' הוא אהרן ומשה. מות ימתו במדבר ולא. ויעבדו את הגלולים דמלכים. ולא השמידו את העמים: צבאתם ד' חסרים בליש' וסי' מארץ מצרים על צבאתם. והוצאתי את צבאתי. במראות הצבאת. ולא תצא אלהים בצבאתינו. וכל לצבאתם דבוות': וידבר ה' ו' ר"פ בטעם דרגא תביר וסי' דבר אל פרעה מלך. זאת החיה אשר. בערבות מואב: וחברו אליכם מתוך האש. אל מנשה ואל עמו: אמירה לפני ה' וסי' הן אני ערל שפתים ואיך. ויאמר דוד אל מיכל לפני ה'. ויאמר ממוכן לפני. ויאמר חרבונה אחד. ויאמר לפניו אחיו וחיל שמרון: הן אני ד' וסי' הן אני ערל שפתים. הן אני נשארתי לבדי. הן אני עץ יבש. הן אני כפיך לאל:

תולדות אהרן מבנות פוטיאל. סוטה מג בתרא קט: הוא משה ואהרן. מגלה יא:

בעל הטורים אסיר. ב' אסיר ואלקנה. להוציא ממסגר אסיר ז"ש על בני קרח שמקום נתבצר להם בגיהנם. וזהו להוציא ממסגר אסיר: הן אני. ד' דסמיכי הן אני ערל שפתים הן אני כפיך לאל. הן אני נשארתי לבדי. ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש. משה אמר הן אני ערל שפתים והקב"ה אמ"ל הן אני כפיך לאל כלומר אל תחוש לערלת שפתיך כי אהיה עם פיך והוריתיך וכן אל יאמר הסריס הן אני עץ יבש. אל יא::ר בלבו מי ילד לי את אלה כלומר יבטח בה' שיש בידו לרפאותו כאשר חלה וילד' ציון:

רמבן

בה גם כן הזכיר אם הכהונה שהיא מיוחסת מזרע המלוכה אחות הנשיא הגדול והזכיר אמו של פנחס שהוא ג"כ כהן שזכה בה בעצמו. ואם היה זה שם פוטיאל שם איננו נדרש מה טעם להזכיר שם אדם לא ידענו מי הוא ולכן אמרו רבותינו שהוא מזרע יוסף שפטפט ביצרו ומזרע יתרו שפטם עגלות לעבודת גלולים והולך לשבח שזכו בצדקתם בכהונת עולם. ועל דרך הפשט הזה נאמר שהכתובים מזכירים במלכים שמות אמותם וגם אמו מעכה בת אבישלום וגם אמו עזובה בת שלחי וכן כולם או שהיה פוטיאל נכבד וידוע בדורו והזכירו לשבח ואמר הכתוב מבנות פוטיאל ולא אמר בת פוטיאל כי היו לו בנות רבות והוא בחר מהן האחת או שלא היתה בתו. אבל בת בתו מתיחסת אליו למעלתו ועל כן לא הזכיר שמה:

(כח) **ויהי** ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים. יתכן לפרש שהכתוב מוסב למעלה. אמר ויהי זה שהיו הם המדברים אל פרעה מלך מצרים בעת אשר דבר

ספורנו

(כה) אלה ראשי אבות הלוים. באופן שאלה משה ואהרן הנזכרים היו ראשי אבות הלוים: (כו) הוא אהרן ומשה. ואלה הנכבדים מכל בית אבותם הם האנשים שבדין ובראוי אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל כי היו ראוים להיות דבריהם נשמעים אצל כל ישראל: על צבאותם. כל קהל עם פרעיו יחדיו: (כז) הם המדברים. הם היו ראוים לדבר לפרעה ולהיות נשמעים ממנו: (כח) ויהי ביום דבר ה' אל משה. כאשר דבר ה' אל משה שידבר אל פרעה והוא השיב שלא ישמעו אליו הנה אחר שצוה אותו ואת אהרן לשרים על ישראל ועל פרעה כאשר הזכיר באר שלא היה המכוון בהם שום אבל היה שיהיה משה אלהים לפרעה ואהרן

אָחִ֖יךָ יִהְיֶ֥ה נְבִיאֶֽךָ׃ ב אַתָּ֣ה תְדַבֵּ֔ר אֵ֖ת כָּל־אֲשֶׁ֣ר אֲצַוֶּ֑ךָּ וְאַהֲרֹ֤ן אָחִ֙יךָ֙ יְדַבֵּ֣ר אֶל־פַּרְעֹ֔ה וְשִׁלַּ֥ח אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל מֵאַרְצֽוֹ׃ ג וַאֲנִ֥י אַקְשֶׁ֖ה אֶת־לֵ֣ב פַּרְעֹ֑ה וְהִרְבֵּיתִ֥י אֶת־אֹתֹתַ֛י וְאֶת־מוֹפְתַ֖י בְּאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ ד וְלֹֽא־יִשְׁמַ֤ע אֲלֵכֶם֙ פַּרְעֹ֔ה וְנָתַתִּ֥י אֶת־יָדִ֖י בְּמִצְרָ֑יִם וְהוֹצֵאתִ֨י אֶת־צִבְאֹתַ֜י אֶת־עַמִּ֤י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם בִּשְׁפָטִ֖ים גְּדֹלִֽים׃ ה וְיָדְע֤וּ מִצְרַ֙יִם֙ כִּֽי־אֲנִ֣י יְהוָ֔ה בִּנְטֹתִ֥י אֶת־יָדִ֖י עַל־מִצְרָ֑יִם וְהוֹצֵאתִ֥י אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל מִתּוֹכָֽם׃ ו וַיַּ֥עַשׂ מֹשֶׁ֖ה וְאַהֲרֹ֑ן כַּאֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהוָ֛ה אֹתָ֖ם כֵּ֥ן עָשֽׂוּ׃ ז וּמֹשֶׁה֙ בֶּן־שְׁמֹנִ֣ים שָׁנָ֔ה וְאַהֲרֹ֔ן בֶּן־שָׁלֹ֥שׁ וּשְׁמֹנִ֖ים שָׁנָ֑ה בְּדַבְּרָ֖ם אֶל־פַּרְעֹֽה׃ רביעי פ

ד' ר"פ גמו'
ל' דמעים ביה
י'
ל . כ' מ"ל
רבות מופתי .
ד'
ו' חס' בתורה
ל' חסר
כ'
ל' וחד ובשפטי' גדלים
ל' וחסר
חד מן ז' ר"פ

מְתוּרְגְמָנָךְ׃ ב אַתְּ תְּמַלֵּל יָת כָּל דַּאֲפַקְדִינָךְ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ יְמַלֵּל עִם פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃ ג וַאֲנָא אַקְשֵׁי יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יָת אָתְוָתַי וְיָת מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ד וְלָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יָת מְחַת גְּבוּרְתִי בְּמִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת חֵילַי יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין׃ ה וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אָרֵים יָת מְחַת גְּבוּרְתִי עַל מִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן׃ ו וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתְהוֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בַּר תְּמָנַן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר תְּמָנַן וּתְלָת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם

כמכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך. וכן כל ל' נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מהתנבות דשמואל (סימן י') ובלע"ז קורין לו פרידי"גר: (ב) אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך יטעימנו וימליצנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתרים כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח בע"ג לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי. ותכירו את גבורתי. וכן מדתו של הקדוש ברוך הוא מביא פורענות על הע"ג כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר (צפניה ג) הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר אף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמ' ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה (עיין ברא"ם שגורס כאן דבור המתחיל בלכתך לשוב עד אשר שמתי בידך וכדלעיל פרשת שמות בפסוק בלכתך לשוב ע"ש): (ד) את ידי

יד

כעבד וחיה: (ב) אתה תדבר. אל אהרן: את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה. ואע"פ שלא נזכר אהרן בכל פעם בבוא משה אל פרעה ידענו כי לעולם יחדו באו: (ג) ואני אקשה. יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה פשעו ומה חטאתו. והתשובה כי השם נתן חכמה לאדם ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו או לחסר מרעתו וזה אפרש בפרשת כי תשא ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה. והנה טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכות ולא דבר נכונה: (ד) ונתתי את ידי. מכתי כי ביד היא כדרך בני אדם: וטעם צבאותי. כמו שהם המלאכים צבאות ה' בשמים כך הם ישראל בארץ: (ה) וידעו. כבר הזכיר ר' יהודה המדקדק הראשון הספרדי שיש בין וידעו ובין וידעו כי הקמוץ בקמץ גדול הוא פועל עבר כמו שמעו והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט והקמוץ בקמץ קטן והיו"ד סימן לעתיד כמו וישמרו והנח הנעלם בין היו"ד והדל"ת תחת היו"ד שהוא שורש והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שיודע שמו הנכבד בעולם: (ו) ויעש משה ואהרן. עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות ואחר כן יפרש כל אות ואות: (ז) ומשה. הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן ואל יעלה על לבך כי שמואל עמהם בעבור שכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם נתנה התורה והנה על ידם ינחלו הצדיקים העוה"ב וכל הנביאים הם נביאי תוכחות או

עתידות

ולא ישמע ד' וסי' אלכם פרעה. ויסרו אותו. כל איש אשר ימרה. ראות רבות ולא תשמר: אלכם ו' חסרים נמסר פ' מקץ: ומשה ז' ר"פ נמסר פ' שמות:

תולדות אהרן את צבאותי . שבועות לא :

בעל הטורים

ואני אקשה. עליו נאמר עם עקש תתפל. עקש בגימט' מלך מצרים.

ספורנו

ואהרן יהיה לו למתרגם ומליץ: ג ואני אקשה. הנה בהיות האל חפץ בתשובת רשעים ולא במיתתם כאמרו חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה אמר שירבה את אותותיו ואת מופתיו וזה להשיב את המצרים בתשובה בהודיע להם גדלו וחסדו באותות ובמופתים כאמרו בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי. ועם זה היתה הכונה שישראל יראו וייראו כאמרו למען שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר ואין ספק שלולא הכבדת הלב היה פרעה משלח את ישראל בלא"ס לא על צד תשובה והכנעה לאל יתברך שיתנחם מהיות מורד אע"פ שהכיר גדלו וטובו אלא ע"צ היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרות המכות כמו שהגידו עבדיו באמרם הטרם תדע כי אבדה מצרים וזאת לא היתה תשובה כלל אבל אם היה פרעה חפץ להכנע לאל יתברך ולשוב אליו בתשובה שלמה לא היה לו מזה שום מונע והנה אמר האל יתברך ואני אקשה את לב פרעה שיתאמץ לסבול המכות ולא ישלח מיראת המכות את ישראל למען שיתי אותותי אלה בקרבו שמהם יכירו גדלי וטובי וישובו המצרים באיזו תשובה אמתית: ולמען תספר. וידעת אתה ישראל הרואה בצרתם: באזני בנך. להודיע שכל אלה יפעל אל עם גבר להשיבו אליו וזה כשיפשפשו במעשיהם בבא עליהם איזה פורענות: (ד) ולא ישמע אליכם פרעה. לא קודם ההקשאה גם לא אחרי כן עם ראותו רבוי האותות והמופתים ולכן אעשה בהם שפטים והם מכת בכורות וטביעת מצרים בים סוף שעניהם בלבד היו ע"צ עונש להם מדה כנגד מדה אבל שאר המכות היו אותות ומופתים להשיבם בתשובה כאמרו בזאת תדע כי אני ה' בעבור תדע כי אני ה' בקרב הארץ למען ידעו כי לה' הארץ. למען שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר וידעת אתה ישראל והמצרים וגם כשהטביעם בים לעשות באופן שהנשארים במצרים יכירו וידעו כאמרו וידעו מצרים כי אני ה': (ו) ויעש משה ואהרן כאשר צוה ה' אותם. בכל דבור ודבור שמרו זה הסדר המצוה שהיה משה מדבר קודם כמו שליח מהאל ית' ואחר כן היה אהרן מתרגם: כן עשו. לא הוסיפו ולא גרעו: (ז) ומשה בן שמנים שנה. ועם כל זקנתם השכימו והזדרזו לרצון קונם. כי אמנם מי שהגיע

רמבן

דבר ה' אל משה בארץ מצרים כי בעבור שאמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים היה נראה שהדבור לשניהם בשוה ועתה פירש שהיה הדבור למשה והמצוה לשניהם שיוציאם וזה טעם הפסק כל הפרשה:

ג (ג) ואני אקשה את לב פרעה. אמרו במדרש רבה גלה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין תחת שהעבידם בעבודה קשה ועוד שם כי אני הכבדתי את לבו אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה לאפיקורסין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה אמר רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של אפיקורסין אלא אם ללצים הוא יליץ מתרה בו פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו הוא נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא. כך פרעה הרשע כיון ששגר הקב"ה אצלו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקב"ה אתה הקשית את ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל אם השם הקשה את לבו מה פשעו ויש בו שני טעמים ושניהם אמת. האחד כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה כאשר בא בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים ולפי מעשיו הראשונים נדון. והטעם השני כי היו חצי המכות עליו בפשעו כי לא נאמר בהן רק ויחזק לב פרעה ויכבד פרעה את לבו הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות לא לעשות רצון בוראו ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו כענין שכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו' ואשר אמר קודם המכות ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם יודיע למשה העתיד להעשות בו במכות האחרונות כענין שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. וזה טעם ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותותי כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר ויחזק ה' כי

לב

רשי

יד משה להכות בהם : (ח) מופת . אות להודיע שיש צורך במי ששולח אתכם : (י) לתנין . נחש : (יא) בלהטיהם . בלחשיהן ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו (בראשית ג) להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת ע״י לחש : (יב) ויבלע מטה אהרן . (שבת צ״ז) מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן : (יד) כבד . תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו (שמות י״ח) כי כבד ממך הדבר : (טו) הנה יוצא המימה . לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו (ש״ר) : (טז) עד כה . עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה׳ כחצות הלילה

ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ט כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין׃ י וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין׃ יא וַיִּקְרָא גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־מַטֹּתָם׃ יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם׃ טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר

ו׳ חס׳ בתור׳

ל׳ חד מן הד ליסב׳ בסוף סיבותא.

ל׳

ל׳

כ׳

ג׳. ל׳ .

ה׳ מלאים

ג׳ חסר י׳ בפרשה בתורה

ב׳ חד הסר וחד מ״ל ודין חסר

כול׳ חסר יו״ד

ל׳ דמטעים ביה

ג׳ חס׳ בסי׳

ל׳

ד׳

ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ט אֲרֵי יְמַלֵּיל עִמְּכוֹן פַּרְעֹה לְמֵימָר הָבוּ לְכוֹן אָתָא וְתֵימַר לְאַהֲרֹן סַב יָת חוּטְרָךְ וּרְמֵי קֳדָם פַּרְעֹה יְהֵי לְתַנִּינָא׃ י וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַעֲבָדוּ כֵן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ וּרְמָא אַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה וְקֳדָם עַבְדוֹהִי וַהֲוָה לְתַנִּינָא׃ יא וּקְרָא אַף פַּרְעֹה לְחַכִּימַיָּא וּלְחָרָשַׁיָּא וַעֲבָדוּ אַף אִינוּן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן כֵּן׃ יב וּרְמוֹ גְּבַר חוּטְרֵיהּ וַהֲווֹ לְתַנִּינַיָּא וּבְלַע חוּטְרָא דְאַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהוֹן׃ יג וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה סָרֵיב לְשַׁלָּחָא עַמָּא׃ טו אִיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתִתְעַתַּד לָקֳדָמוּתֵיהּ עַל כֵּיף נַהֲרָא וְחוּטְרָא דְאִתְהֲפֵיךְ לְחִוְיָא תִּסַּב בִּידָךְ׃ טז וְתֵימַר לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלְחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימָר שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי

אבן עזרא

עתידות : (ח) ויאמר ה׳ . הטעם שניהם כי ידע השם כי בתחלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את ה׳ ועתה יבקש מופת : (ט) קח את מטך . הוא מטה משה שנתנו לו והעד אמור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך וכתוב וירם במטה ויך את המים והנה הודיענו בפתחות הכ״ת שהוא המטה הידוע שאמר לו קח את מטך ועוד ומטך אשר הכית בו את היאור : (י) ויבא משה . גם זה מופת שהמטה היה לתנין ואינו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש ויפת אמר נחש הוא תנין : (יא) ויקרא גם פרעה לחכמי׳ . חכמי המזלות : ולמכשפים . משנים דבר התולדות למראה העין : והחרטומים . הם היודעי׳ סוד התולדות והמלה רביעית אולי לשון מצרים הוא או לשון כשדים כי לא מצאנוה בכל המקרא רק בדברי שניהם והפריש הכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לתנין ובין מעשה החרטומים על כן כתיב בלטיהם והמלה השלישית מגזרת להט החרב אשכבה לוהטים ולהט אותם היום הבא והוא כמו ברקות ואש עוברת וזאת היא אחיזת עינים : (יב) וישליכו . זה פלא שני שבלע מטה אהרן מטות החרטומים ולא נמצאו וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה ור׳ ישועה אמר כי אחר ששב בלע מטותם וזה פלא גדול : (יג) ויחזק . מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעשה אהרן : (יד) ויאמר כבד . פועל עבר כמו כי זקן יצחק לו חפץ ה׳ . כאשר אהב . והיה קמץ קטן תחת מ״ם מאן שהוא שורש שלא ידגש האל״ף ההוא אחריו כמו חרף נפשו : (טו) לך אל פרעה בבקר . מנהג מלך מצרים עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה וצוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני היאור ויעש האות שהוא מכת היאור לפני פרעה וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על ידי משה לפני לכתו אל פרעה ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעינו כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם : (טז) ואמרת . אמור לו ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע

ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן ו׳ וסי׳ כי ידבר אלכם . ויאמר ה׳ רעלם כי ידבר אלכם . פיח הכבשן . ויאמר ה׳ דעלם קחו מלא חפניכם . החדש הזה לכם . ויאמר ה׳ רעלם דברו בעשור לחדש . הפסח . ויאמר ה׳ דעלם זאת חקת הפסח . בהר . ויאמר ה׳ רעלם בהר ההר . האמנתם . ויאמר ה׳ דעלם יען לא האמנתם : תנין חד מן ח׳ ליש׳ ן׳ בסוף תיבותא וסי׳ יהי לתנין. ויהי לתנין . הים אני אם תנין. ביום ההוא יפקד. ואצאה כשער הגי . מחוללת תנין . תרמס כפיר ותנין. אכלני הממני. וכל כתו׳ דכו׳ במ״ג דכיתני במקום תנים. אח הייתי לתנים . גם תנים חלצו שד רא״ג סי׳ : ולמכשפים ב׳ וסי׳ ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים . ויאמר המלך : וישליכו ה׳ מלאים וסי׳ איש מטהו . וישליכו שמה איש נזם זהב . ואת מלך העי תלה . וישליכו את האיש אל קבר אלישע. וישליכו אתה ויפרשו את השמלה . וכל ד״ה דכו׳ במ״א חס׳ וישלכו את תורתי אחר גום : לתנינים ג׳ כחו׳ כן וסי׳ ואת התנינים הגדלים. ויהי לתנינם . חמת תנינם יינם : מטתם ב׳ בתורה חד מ״ל וחד חסר וסי׳ ויבלע מטה אהרן . ומטה אהרן בתוך מטותם קדמא חסר : המימה ב׳ וסי׳ לך אל פרעה בבקר . השכם בבקר דערוב. אלהי העברים ה׳ נמסר פ׳ שמות.

תולדות אהרן בלהטיה׳. סנהדרין סז : ויבלע מטה אהרן . שבת צז : ונצבת לקראתו . זבחים קב :

בעל הטורים והשלך לפני פרעה וגו׳ לתנין . ולא אמר ויהי אלא אחר שתשליך אותו אמור למטה יהי תנין כדי שישמע פרעה שעל פי דבורך יחזור לתנין ולמה לתנין לפי שפרעה אמר על עצמו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו. ורמז לו כשם שזה הוא תנין וחזר להיות עץ יבש כך יחזור פרעה להיות עפר רמה ותולעה : מטותם . ב׳ ויבלע מטה אהרן את מטותם. מטה אהרן בתוך מטותם. איתא במדרש שגם במעשה קרח בלע מטה אהרן מטותם וכשהוציאו אז חזר ופלטם ולכך לא הוציאו פרח . וע״כ כתיב ויוציאו את המטות חסר לפי שבלעם :

רמבן

לב מלך ביד ה׳ אל כל אשר יחפוץ יטנו :

(יא) **בלהטיהם** . אמרו רבותינו שהם מעשה כשפים וע״י מלאכי חבלה הם עושים והמלה מגזרת אש לוהט להבה תלהט רשעים והענין כי הם נעשים על ידי לוהטים מלאכי אש מלהטת באדם ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב כענין ויגל ה׳ את עיני נער אלישע והנה רכב אש וסוסי אש ואולי יקראו כן המלאכים השוכנים באויר בגלגלי היסודות שקורין אותם שדים ועוד אבאר בעזרת הצור אבל בלטיהם אמר שהם שדים והמלה נגזרת ממלת לט דברו אל דוד בלט כי השדים באים בלט כי הם בעלי גופות מאויר שאינו נרגש וזהו שאמר לחכמים ולמכשפים כי חכמי ההשבעות והסיפת השדים היו ראשיהם וזקניהם וחרטומי מצרים יכלו את שניהם ולא ידענו גזרת המלה ואמר ר״א כי הוא לשון מצרי או לשון כשדי כי לא מצאנו רק בדברי שניהם

והקרוב

ספורנו

לשמנים גם בימים ההם כבר עבר ימי השיבה והגיע לגבורות כמו שהעיד בתפלתו באמרו ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו׳ : (ט) תנו לכם מופת . המופת הוא להורות על גודל המעלה והראוי לשמוע בקולו אמנם האות הוא עדות לשליח לפיכך עשה אותות לעיני עם ישראל שלא היה ספק אצלם על גודל המעלה ויכלתו אבל היה על השליח אם הוא שליח אמת אבל פרעה שהיה מסופק על המעלה או מכחישה באמרו לא ידעתי את ה׳ שאל מופת לאמת גודל המעלה באופן שיודה שראוי לשמוע בקולו ואינו נמנע שיהיה דבר אחד בעצמו אות ומופת ביחס לאנשים מתחלפים : (יב) ויהי לתנינים . על תבנית ותמונת תנינים אבל לא בתנועה : ויבלע מטה אהרן את מטותם . שיראו שהאל יתברך לבדו הוא הנותן בכחה ורוח ולא היה כח בחרטומים לתת תנועה בתנינים : (יג) ויחזק לב פרעה . אף על פי שראה ההבדל בין המופת שעשיתם אתם ובין מעשה הכשפים : (טו) נהפך לנחש ,

גם

אבן עזרא

שמע כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מכה: (יז) כה. השליח ידבר על פי השולח ואמר דרך קצרה כי תחסר מלת שלוחו וככה הנה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי ואמר אשר בידי ואף על פי שביד אהרן היה כי שניהם שוים ומשתתפים באות: (יח) והדגה. שם מין כולל לכל שורץ במים. ונלאו. מבנין נפעל מגזרת לאה כטעם לא יכלו: (יט) ויאמר. לפי דעתי הפשט כי אהרן נטה ידו והכה היאור ונטה ידו כנגד כל הרוחות בפאת מצרים להפוך כל נהר בארץ מצרים והטעם בכל מלכות מצרים: ומלת מימי מצרים. כלל והפרט על נהרות' ואינם היאור רק שיאור ונהרות אחרים בארץ מצרים כי הדם היה בכל ארצם: ועל יאוריהם. לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים: אגמיהם. מים מחוברים מעצמם ממי המטר: ומקוה מימיהם. הם המעיינים והבארות והבורות ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים ומים מרים כמו הים על כן כתוב הקורא למי הים והנה שכח מי הירדן יכרתון ומלת מים כאשר היא סמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כפולה כמו מימי ומימיך גם על לשון רבים כי לא יתכן לומר מימי ומימה ומצאנו מי על לשון יחיד כי מי נדה לא זורק: וטעם ובעצים ובאבנים. המים שהיו בבתים בכלי עץ או בכיור הנעשים מאבן: (כ) ויעשו. הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטית ידו על כל מימי מצרים: (כב) ויעשו כן. מלת בלטיהם מגזרת ותבא אליו בלט בדברי סתר הנעלמים מן העין ואין המלה חסרת ה"א כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם אנה מצאו החרטומים מים והפכום והתשובה אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ והחרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן ובין מעשיהם כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו וכל מים שהיו בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד

בְּמַדְבְּרָא וְהָא לָא
קַבֵּילְתָּא עַד כְּעַן׃
יז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּדָא תִּידַע
אֲרֵי אֲנָא יְיָ הָא אֲנָא מָחֵי
בְּחוּטְרָא דִּי בִידִי עַל מַיָּא
דִּבְנַהֲרָא וְיִתְהַפְּכוּן לִדְמָא׃
יח וְנוּנֵי דִּבְנַהֲרָא יְמוּתוּן
וְיִסְרֵי נַהֲרָא וְיִלְאוּן
מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן
נַהֲרָא׃ יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אֵימַר לְאַהֲרֹן סַב חוּטְרָךְ
וַאֲרֵים יְדָךְ עַל מַיָּא
דְמִצְרָאֵי עַל נַהֲרֵיהוֹן עַל
אֲרִיתֵיהוֹן וְעַל אַגְמֵיהוֹן
וְעַל כָּל בֵּית כְּנִישַׁת
מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְּמָא וִיהֵי
דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם
וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא׃
כ וַעֲבָדוּ כֵּן מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד
יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא
וּמְחָא יַת מַיָּא דִּבְנַהֲרָא
לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי
עַבְדּוֹהִי וְאִתְהַפִּיכוּ כָּל
מַיָּא דִּבְנַהֲרָא לִדְמָא׃
כא וְנוּנֵי דִּבְנַהֲרָא מִיתוּ
וּסְרֵי נַהֲרָא וְלָא יְכִילוּ
מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא
מִן נַהֲרָא וַהֲוָה דְּמָא בְּכָל
אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כב וַעֲבָדוּ
כֵן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם
בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאִתַּקַּף לִבָּא
דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן
כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃

וְהִנֵּ֥ה לֹא־שָׁמַ֖עְתָּ עַד־כֹּֽה׃ יז כֹּ֚ה
אָמַ֣ר יְהֹוָ֔ה בְּזֹ֣את תֵּדַ֔ע כִּ֖י אֲנִ֣י
יְהֹוָ֑ה הִנֵּ֨ה אָנֹכִ֜י מַכֶּ֣ה ׀ בַּמַּטֶּ֣ה פ'
אֲשֶׁר־בְּיָדִ֗י עַל־הַמַּ֛יִם אֲשֶׁ֥ר ד'
בַּיְאֹ֖ר וְנֶהֶפְכ֥וּ לְדָֽם׃ יח וְהַדָּגָ֧ה ג'
אֲשֶׁר־בַּיְאֹ֛ר תָּמ֖וּת וּבָאַ֣שׁ הַיְאֹ֑ר
וְנִלְא֣וּ מִצְרַ֔יִם לִשְׁתּ֥וֹת מַ֖יִם מִן־ י'.
הַיְאֹֽר׃ ס יט וַיֹּ֨אמֶר יְהֹוָ֜ה אֶל־ י"ב בטעמא בספ'.
מֹשֶׁ֗ה אֱמֹ֣ר אֶֽל־אַהֲרֹ֡ן קַ֣ח מַטְּךָ֣
וּנְטֵֽה־יָדְךָ֩ עַל־מֵימֵ֨י מִצְרַ֜יִם י"ו חסר את.
עַֽל־נַהֲרֹתָ֣ם ׀ עַל־יְאֹרֵיהֶ֣ם וְעַל־ ד' חסר בלי'
אַגְמֵיהֶ֗ם וְעַ֛ל כָּל־מִקְוֵ֥ה מֵימֵיהֶ֖ם
וְיִֽהְיוּ־דָ֑ם וְהָ֤יָה דָם֙ בְּכָל־אֶ֣רֶץ י"א
מִצְרַ֔יִם וּבָעֵצִ֖ים וּבָאֲבָנִֽים׃ י'
כ וַיַּֽעֲשׂוּ־כֵן֩ מֹשֶׁ֨ה וְאַהֲרֹ֜ן
כַּאֲשֶׁ֣ר ׀ צִוָּ֣ה יְהֹוָ֗ה וַיָּ֤רֶם בַּמַּטֶּה֙ ח'
וַיַּ֣ךְ אֶת־הַמַּ֔יִם אֲשֶׁ֣ר בַּיְאֹ֔ר
לְעֵינֵ֣י פַרְעֹ֔ה וּלְעֵינֵ֖י עֲבָדָ֑יו ד'
וַיֵּהָ֥פְכ֛וּ כָּל־הַמַּ֥יִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹ֖ר
לְדָֽם׃ כא וְהַדָּגָ֨ה אֲשֶׁר־בַּיְאֹ֤ר ג'
מֵ֙תָה֙ וַיִּבְאַ֣שׁ הַיְאֹ֔ר וְלֹא־יָכְל֣וּ ג' בספ'
מִצְרַ֔יִם לִשְׁתּ֥וֹת מַ֖יִם מִן־הַיְאֹ֑ר כול' מ"ג במ"ד
וַיְהִ֥י הַדָּ֖ם בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃
כב וַיַּֽעֲשׂוּ־כֵ֛ן חַרְטֻמֵּ֥י מִצְרַ֖יִם
בְּלָטֵיהֶ֑ם וַיֶּחֱזַ֤ק לֵב־פַּרְעֹה֙ וְלֹא־ ג'. ט"ו
שָׁמַ֣ע אֲלֵהֶ֔ם כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר יְהֹוָֽה׃

תולדות אהרן והדגה. נדרים נא: בלטיהם. סנהדרין סז:

רשי

הלילה: (יז) ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראוין לשתות: (יט) אמור אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן: נהרתם. הם נהרות המושכות כעין נהרות שלנו: יאוריהם. הם בריכות נגרים העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדים במקו' אחד וקורין לו אשטנ"ק: בכל ארץ מצרי'. אף במרחצאות ובאמבטאו' שבבתים: ובעצים ובאבנים. מים שבכלי עץ ובכלי אבן: (כב) בלטיהם. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי. (סנהדרין סז) רבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן (מנחות פה) תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן. אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים

מכת ח' פתחין וסי' פ' שמות וסי' בל' תרגום עבראה בחוטרא לא תלקי עממין ה' ברוגזא מחי. וכל אית"ן דכו': על המים ד וסי' אנכי מכה במטה. ויבאו אלימה ושם. את הצפר החיה יקח. וישכמו בבקר והשמש זרחה. וכל תהלות דכו' במ"א ה' על מים רבים: ויאמר ה' י"ב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר פרשת שמות: מימי ו' וסי' קח מטך ונטה. ויט אהרן את ידו על מימי מצרים. אשר נכרתו מימי הירדן. נהרות דמשק. סתם את מוצא. יגזלו מימי שלג: והיו י"א רפי' נמסר פ' תרומה: וירם ח' נמסר בתהלים סי' קמ"ח: נהרתם ד' חסר בלישנא וסי' על נהרתם ועל יאריהם. על הנהרת על היארים. את נערתית שלחה. ונהרתיך אוביש: ולעיני ד' וסי' לעיני פרעה ולעיני. את המדינית. ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא. לעיני חנמאל דודי: בלטיהם ג' וסי' דם צפרדעים כנים: ויחזק ט"ו נמסר בשמואל א' סימן י"ז בפסוק ויחזק דוד מן הפלשתי:

בעה"ט והנה לא שמעת עד כה. כה אמר ה' כחצות הלילה. כה בא"ת ב"ש ל"ן וב"פ ל"ן עולה ר"מ וכל כך מכות לקו במצרים מ' ועל הים ר' וזהו שרמז לו לא תשמע עד שתלקה כמנין כה כה וז"ש לן תכה ופתי יערים כמנין לן לן: על המים. ה' במסרה על המים אשר ביאר. ויחנו שם על המים. בדם הצפור השחוטה על המים החיים. והשמש זרחה על המים. ויראו את המים אדומים כדם. זהו שאמרו רבותינו ז"ל צריך שיתן מים כדי שיהא הדם ניכר במים וזהו ויראו מים אדומים כדם שיהא נראה במים אודם הדם. וכן במכות היאור נראה הדם במים ובזכות המלוה שנעשה במים מלאו י"ב עינות מים: ויבאש. ב' ויבאש היאור. וירם תולעים ויבאש מלמד שגם ביאור גדלו תולעים שנבאש מהם:

ספורנו

גם בתנועתו כאמרו ויבלע וכן למעלה וינס משה מפניו: (יז) בזאת תדע כי אני ה'. שאשנה טבע דבר בלתי נפסד והוא היאור: (יח) והדגה אשר ביאור תמות. לא תשאר בו צורת המים עם מראית הדם אבל תהיה בו צורת הדם בעצמותו ובמראיתו ולפיכך תמות הדגה: ונלאו מצרים. לחפור סביבת היאור

רמבן

והקרוב כדברי רש"י שהיא מלה ארמית מורכבת חרטמים הנחרים בעצמות כי נודע הוא כי רוב האומות בעצמות מתים או בעצמות חיות כענין שהזכירו בידעוני: (טז) והנה לא שמעת עד כה. בעבור שזאת מכה ומעתה יחל להכותו אמר לו כי רשעו גורם לו להביא עליו עונש על שלא שמע למצות בוראו והנה פרעה לא היה אומר להם בפירוש שלא ישמע ולא ישלח רק בפעם הראשון שאמר לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח ולא היה נוער בהם רק שומע דבריהם ושותק כי יפחד מהמכות מעט שעשו לפניו מופת התנין ובלע מטותם אך במכות הראשונות מנסה את החרטמים לעשות כהם כלומר שהם מעשה חכמים והנה הוא ירא ומתחזק וזה טעם ויחזק לב פרעה:

(כ) **וירם** במטה ויך את המים. שהרים ונטה ידו על ארץ מצרים כנגד כל הרוחות ואח"כ הכה המים אשר ביאור לעיני פרעה ועיני עבדיו ונהפכו כל המים שביאור לדם לעיניו והיה הדם עוד בכל ארץ מצרים ורבי אברהם אמר כי הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטיית ידו על כל ארץ מצרים:

כג וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ
וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־לָזֹאת׃
כד וַיַּחְפְּרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת
הַיְאֹר מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא יָכְלוּ
לִשְׁתֹּת מִמֵּימֵי הַיְאֹר׃ כה וַיִּמָּלֵא
שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־יְהוָה
אֶת־הַיְאֹר׃ פ
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא
אֶל־פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה
אָמַר יְהוָה שַׁלַּח אֶת־עַמִּי
וְיַעַבְדֻנִי׃ כז וְאִם־מָאֵן אַתָּה
לְשַׁלֵּחַ הִנֵּה אָנֹכִי נֹגֵף אֶת־כָּל־
גְּבוּלְךָ בַּצְפַרְדְּעִים׃ כח וְשָׁרַץ
הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ
בְּבֵיתֶךָ וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבְךָ וְעַל־
מִטָּתֶךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ
וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ׃
כט וּבְכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ
יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים׃ ח א וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן
נְטֵה אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ עַל־
הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־
הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת־הַצְפַרְדְּעִים
עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיֵּט אַהֲרֹן
אֶת־יָדוֹ עַל מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל
הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם
וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ ד וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל־

ד'. ג'
ס'
חד מן ד' חסר ו'
י'
ג' מ"ל כתו' בלוש'. ג'
י'
ג' ומ"ל. ג' ומ"ל
ד' בטעם זרקא.
ד' חסר
ג' ומלעי' את אהרן.
ד'
ג' ודגש

כג וְאִתְפְּנִי פַרְעֹה וְעַל
לְבֵיתֵיהּ וְלָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ אַף
לְדָא׃ כד וְחַפַּרוּ כָל מִצְרָאֵי
סַחֲרָנֵי נַהֲרָא מַיָּא לְמִשְׁתֵּי
אֲרֵי לָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מִמַּיָּא
דִבְנַהֲרָא׃ כה וּשְׁלִימוּ
שַׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר דִּמְחָא יְיָ
יָת נַהֲרָא׃ כו וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה עוּל לְוָת פַּרְעֹה
וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן
קֳדָמַי׃ כז וְאִם מְסָרֵב אַתְּ
לְשַׁלָּחָא הָא אֲנָא מָחֵי יָת
כָּל תְּחוּמָךְ בְּעוּרְדְּעָנַיָּא׃
כח וִירַבֵּי נַהֲרָא עוּרְדְּעָנַיָּא
וְיִסְקוּן וְיֵעֲלוּן בְּבֵיתָךְ
וּבְאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ וְעַל
עַרְסָתָךְ וּבְבֵית עַבְדָּךְ
וּבְעַמָּךְ וּבְתַנּוּרָךְ וּבְאַצְוָתָךְ׃
כט וּבָךְ וּבְעַמָּךְ וּבְכָל עַבְדָּךְ
יִסְקוּן עוּרְדְּעָנַיָּא׃ א וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן
אֲרֵים יָת יְדָךְ בְּחוּטְרָךְ עַל
נַהֲרַיָּא עַל אֲרִיתָא וְעַל
אַגְמַיָּא וְאַסֵּיק יָת עוּרְדְּעָנַיָּא
עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ב וַאֲרֵים
אַהֲרֹן יָת יְדֵיהּ עַל מַיָּא
דְמִצְרָאֵי וּסְלִיקוּ עוּרְדְּעָנַיָּא
וַחֲפוֹ יָת אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
ג וַעֲבַדוּ כֵן חֲרָשַׁיָּא
בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאַסִּיקוּ יָת
עוּרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ ד וּקְרָא פַרְעֹה
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר צַלּוֹ

כשפים: (כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם: (כה) וימלא. מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש וג' חלקים היה מעיד ומתרה בהם (ב"ר): (כז) ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט שרוי וזעף: נוגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה. וכן (שמות כא) ונגפו אשה הרה אינו מיתה. וכן (ירמיה יג) בטרם יתנגפו רגליכם. (תהלים צא) פן תגוף באבן רגלך. (ישעיה ח) ולאבן נגף: (כח) ועלו. מן היאור: בביתך. ואחר כך בבתי עבדיך. הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו ומתנו התחיל' הפורענו' (סוטה יא ש"ר): (כט) ובכה ובעמך. (סנהדרין פז) בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין: (ב) ותעל הצפרדע. (ש"ר) צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו. ופשוטו י"ל שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות. וכן ותהי הכנ' הרחיש' פדולי"רא בלע"ז. ואף ותעל הצפרדע גרינולייר"א

שת ד' וסי' כי שת לי אלהים זרע. ולא שת לבו גם לזאת. גם יהודה שת קציר. מי שת בטוחות חכמה: לזאת ג' קמצין וסי' ולא שת לבו גם לזאת. אי לזאת אספלת לך. לכן קראתי לזאת רהב: לשתות כלם מלאים במ"ד נמסר פ' חיי שרה: גבולך ג' מלאי' בתורה וסי' הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים. והנה אנחנו בקדש. זתים יהיו לך בכל: ובכה כ' מלין דכתיבין כה בסוף תיבותא וסי' ובכה. על ידכה. מי כמוך באלים ה' ב' כו. גם אתכה הרגתי. הנצבת עמכה בזה. כי בכה ארוץ גדוד דשמואל. בי לא ימצאכה. ולא יעצרכה הגשם. הנכה ראה. ולא יענוכה. אתה שלחת בשמכה ספרים, למען הראתכה. התרפית ביום צרה צר כתכה. בכה חסיתי אל תער. תבונה תנצרכה. לתלכה יצפנו. יעזב חלכה יתום. ותשת עלי כפכה. וחסידיך יברכוכה: ויאמר ה' ד' בטעם זרקא בספרא

תולדות אהרן

ועלו ובאו. פסחים נג: ובכה ובעמך. סוטה יא: ותעל הצפרדע. סנהדרין סז:

תמיד ומים אחרים באים ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי וזה היה רגע אחד עד ששב פרעה אל ביתו: (כג) ויפן. טעם גם לזאת כי הזכיר בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות: (כד) ויחפרו. רבים אומרים כי המים היו ביד המצרי אדומים כדם ונהפכו ביד הישראלי אם כן למה לא נכתב אות זה בתורה ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעי' והכנים היתה כוללת המצריים והעבריים כי אחר הכתוב נרדוף ואלה השלש מעט הזיקו רק מכת הערוב שהיתה קשה. השם הפריש בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם ולא כן בשחין ולא בארבה כי הם יוצאים ממצרים וכאשר חפרו המצרים כן חפרו העבריים: (כה) וימלא. הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן בשאר המכות: (כו) ויאמר בא אל פרעה. עם אהרן אחיך ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי: (כז) ואם. מלת מאן תאר יוצא כמו ושבח אני את המתים: וטעם נוגף. כמו משחית וכן כתיב ולפרדע ותשחיתם והמפרשים נחלקו במלת צפרדעים ורבים אמרו שהוא מין דג נמצא במצרים יקרא בלשון ערב אלתמס"ח ויוצא מן הנהר וחוטף בני אדם ואחרים אמרו כי הם הנמצאים ברובי הנהרות שמשמיעים קול והוא הנכון בעיני והוא הידוע: (כח) ושרץ היאור. פועל יוצא כמו ישרצו המים: וטעם ועלו. כי הנהר לעולם שפל מן העיר: (כח) ובכה ובעמך. אמר יפת בעבור שהכתוב אמר ובכה ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלבד ולא בעם ישר' ואין זו ראי' כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכיר ישראל: (א) ויאמר נטה ידך. על רוחות השמים והנה הצפרדעים יעלו מהיאורות ומהנהרות ומהאגמים ולא מכל מקוה מים: (ב) ויט. הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים מרגע נטות ידו: (ג) ויעשו. במים מועטים ע"כ ראה פרעה כי יש הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיה' ע"כ קרא למשה כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו להסירה: (ד) ויקרא. אמר העתירו דרך מוסר לשניהם

וזאת

בעל הטורים

ועלו ובאו בביתך ובבית עבדיך ובעמך הכי הקדים עבדים לעם ובתר הכי כתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך והיינו טעמא דסלקו בגופן כדדרשינן מובכה שהיו מקרקרים בגופן אז לקו הוא והעם תחלה שהיו בעצה כדכתיב ויאמר אל עמו ואח"כ בעבדיהם. אבל כשעלו נכנסו תחלה בביתו ובבית עבדיו ואח"כ בעמו: ובכה. שלשה ובכה ובעמך. כי בכה ארוץ גדוד. בכה חסיתי. מלמד שבאו בהם הצפרדעים גדולים ואני בכה ה' חסיתי. שאע"פ שאינו מפרש שלא היו הצפרדעים לישראל הקב"ה בצדקתו מלטם: והעל ב' במסורה והעל את הצפרדעים. והעל אותם הר ההר. כדאיתא פרק מקום שנהגו בפסחים מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמם לשרפה נשאו ק"ו מצפרדעים שמסרו עצמן למיתה על קדוש השם ועל כן נמלטו כדכתיב וימותו הצפרדעים מן הבתים ומן החצרות ומן השדות אבל לא מן התנורים. אבל משה ואהרן שנאמר בהם יען לא האמנתם בי להקדישני ולא נשאו ק"ו מצפרדעים מתו ולא זכו לכנס בארץ:

רמבן

(כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין וגם לזה של דם ויותר נכון גם לזאת שהיתה מכה והיה לו לירא פן תהיה בו יד השם מעתה. ופסוק

ספורנו

מים לשתות כאמרו ויחפרו כל מצרים סביבות היאור: (כג) ולא שת לבו גם לזאת. להבין ההבדל אשר היה גם בזאת בין הפעל האלהי לפעל המכשפים שפעולת הא‍ל יתברך היתה שנוי בטבע היאור אשר הוא כלו בלתי נפסד והפך אותו לטבע דם אמתי עד שמתו בו הדגים ופעלת החרטומים היה שנוי בדבר נפסד ואולי באחיזת עינים: ח (ג) ויעלו את הצפרדעים. אבל לא יכלו להוליד אחרים כי אין לאל ידם להמצאות בריה מתנועעת באמת: (ד) העתירו אל ה'. כי בזאת שה

לבו

ג׳ רפי׳ . כ׳ יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי
כ׳. כ׳ וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ
לַיהוָה׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה
ל׳. ל׳ הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי ׀ אַעְתִּיר לְךָ
ג׳ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית
הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ רַק
ס׳ בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ ו וַיֹּאמֶר לְמָחָר
וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־
ד׳ אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ חמישי ז וְסָרוּ
הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ
ל׳ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר
כ׳ תִּשָּׁאַרְנָה׃ ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־
יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־
שָׂם לְפַרְעֹה׃ ט וַיַּעַשׂ יְהוָה
כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ הַצְפַרְדְּעִים
ל׳ ד׳ חסר מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת וּמִן־
ל׳ חסר וכל עזר׳ דכו׳ כמ״א. ל׳ הַשָּׂדֹת׃ י וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם
ל׳ חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ׃ יא וַיַּרְא
פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד
אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס
ד׳ בטעם זרקא כספ׳ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־

קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי עוּרְדְּעָנַיָּא
מִנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלַּח יָת
עַמָּא וִידַבְּחוּן קֳדָם יְיָ׃
ה וַאֲמַר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה שְׁאַל
לָךְ גְּבוּרָא וְהַב לָךְ זְמַן
לְאֵימָתַי אֲצַלֵּי עֲלָךְ וְעַל
עַבְדָּךְ וְעַל עַמָּךְ לְשֵׁיצָאָה
עוּרְדְּעָנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ
לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן׃
ו וַאֲמַר לִמְחָר וַאֲמַר
כְּפִתְגָמָךְ בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי
לֵית כַּייָ אֱלָהַנָא׃
ז וְיַעְדּוּן עוּרְדְּעָנַיָּא מִנָּךְ
וּמִבָּתָּךְ וּמֵעַבְדָּךְ וּמֵעַמָּךְ
לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן׃
ח וּנְפַק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי
מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ עַל
עֵיסַק עוּרְדְּעָנַיָּא דְּשַׁוִּי
לְפַרְעֹה׃ ט וַעֲבַד יְיָ
כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּמִיתוּ
עוּרְדְּעָנַיָּא מִן בָּתַּיָּא
מִן דָּרָתָא וּמִן חַקְלָתָא׃
י וּכְנַשׁוּ יָתְהוֹן דְּגוֹרִין
דְּגוֹרִין וּסְרִיאוּ עַל
אַרְעָא׃ יא וַחֲזָא פַּרְעֹה
אֲרֵי הֲוָת רְוַחְתָּא וְיַקַּר יָת
לִבֵּיהּ וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן
כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ יב וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן

זאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתיב וצפרדע ותשחיתם: (ה) ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. אעשה לך תפארת שאעתיר אל השם ויסר המכה ביום שתבקש: וטעם ביאור תשארנ׳. כי שם היו בתחילה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים: (ו) ויאמר למחר. אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים על כן נסהו והאריך ואמ׳ למחר: (ז) וסרו. באה זו המלה מלרע הפך המשפט וכמוהו כי שמו אותי בבור: (ח) ויצא. טעם ויצעק כי בטח בשם שלא יבישהו כי אמר אל פרעה מעצמו כדברך יהיה בלא רשות השם: (ט) ויעש ה׳ כדבר משה. מעצמו: (י) ויצברו. כמו ויצבר יוסף בר: חמרים חמרים. כמו חמור חמורתים: (יא) וירא פרעה כי היתה הרוחה. כמו ורוח לשאול: והכבד את לבו. שם הפועל תחת פועל עבר: (ב) ויאמר. דע כי על יד אהרן היו השלש המכות הראשונות והאותות היו בשפלים כמו שפירשתי למעלה כי השתים היו

גרינול״יירא בלע״ז: (ה) התפאר עלי. כמו (ישעיה י) היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך ונט״יר בלע״ז. וכן התפאר עלי השתבח להתהלל ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו: אעתיר. העתירו והעתרתי ולא נאמ׳ אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרבתי לשון מפעיל כך יאמר העתירו אעתיר והעתרתי דברים ואב לכולם העתרתם עלי דבריכם (יחזקאל לה) הרביתם: (ו) ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר: (ח) ויצא ויצעק. מיד שיכרתו למחר: (י) חמרים חמרים. צבורים צבורים כתרגומו דגורין דגורין: (יא) והכבד את לבו. לשון פעול הוא כמו הלוך ונסוע וכן והכות את מואב ושאול לו באלהים הכה ופצוע: כאשר דבר ה׳. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: (יב) אמור אל אהרן

וסי׳ בפרשת שמות: ויסר ג׳ רפין וסי׳ ויסר הצפרדעים ממני ומעמי. ויסר מעלי רק את המות. ויסר מעלינו את הנחש: ולעבדיך ג׳ וסי׳ התפאר עלי. ולעבדיך מקנה. מה חטאתי לך ולעבדיך: למחר ה׳ וסי׳ ויאמר למחר ויאמר. ושמתי פדת בין עמי. ואל העם תאמר. קום קדש את העם. וגם למחר אני קרוא לה: כה׳ ד׳ וסי׳ למען תדע כי אין כה׳. כה׳ אלהינו בכל קראנו. אין קדוש כה׳. מי כה׳ אלהינו המגביהי: משה ואהרן ב׳ וסי׳ ויצא משה ואהרן. משה ואהרן בכהניו: ד׳ פסוקים אית בהון מן מן ומן. וימותו הצפרדעים. אדם כי יקריב. ויקח משה ממחצית בני ישראל. ואח״כ נאם ה׳ אתן את צדקיהו: חמרים ג׳ כ׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ חמרם חמרם. ותליתאה אסף עשרה

בעל הטורים

ויזבחו. ג׳ במסרה ויזבחו לה׳ ויזבחו זבחי תודה. ד׳ צריכין להודות. וא׳ מהם יוצא מבית האסורים: ולעבדיך. ג׳. הכא. ולעבדיך מקנה. ואידך בירמיה מה חטאתי לך ולעבדיך כשנתנוהו לצדקיהו כשמוהו בבור. מלמד שאפי׳ אם היו מחביאים עצמם תחת הקרקע שם היו באים הצפרדעים ומשחיתים בהם וגם מבהמתם יכול השדה עד שלא נשאר מרעה למקנה: חמרים. ג׳ במסורה הכא תרי ואידך אסף עשרה חמרים מלמד שאף כאן הממעיט אסף עשרה חמרים:

ספורנו

לבו ורואה יתרון פעלת האל יתברך על פעלת החרטומים: (ה) למתי אעתיר לך. למען תכיר רב ההבדל בין פעלת החרטומים לפעל האלהי כאמרו למתי וכאמרו רק ביאור תשארנה. וזה כי אמנם מעשה הכשוף יהיה לזמן מוגבל וישוב הטבע לאיתנו תכף כשיבוטל הכשוף כי אז יסור המעיק לטבע כאמרם ז״ל (סנהדרין פרק ד׳ מיתות) למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה אמנם האל יתברך יגזור לטבע לשבות ולהשתנות ולפעול כפי קצתו או כפי כלו בזמן אשר יגביל לו ולא ימרה את דברו: (ו) כדברך. שאמרת ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ולא בקשת להכריתם מן העולם: למען תדע כי אין כה׳ אלהינו. שאין שום כח מחדש שנוי בטבע כי אם לאיזה זמן קצוב והנה הצפרדעים ביאור היה אז שינוי מחדש בטבע היאור כל שכן בהיות אותם הצפרדעים משונים מכל ב״ח אלתם במה שמניעים לחי העליון ומכניסים ואינם מוציאים והנה האל יתברך יכריתם ממך ומבתיך בלבד: (ז) וסרו הצפרדעים. ולא די שיכרית את אלה אבל יעשה שהנשארים לא יוסיפו עוד לעלות אל בתיך: ממך ומבתיך. אבל לא מכל הארץ כי אמנם ימותו בארץ ויבאישו: רק ביאור תשארנה. לדורות ולא יעלו על היבשה: (ח) ויצעק משה אל ה׳ על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. שיסיר אותם הצפרדעים בלבד אשר שם לפרעה וישארו ביאור ובזה הוצרך לתפלה וצעקה דפלגא מן שמיא לא יהבי (פרק סדר תעניות אלו): (יא) כי היתה הרוחה. אף על פי שלא סר הרע לגמרי שנשארה באשת הארץ ונשארו הצפרדעים ביאור המזיקים שם עוד היום: והכבד את לבו. האמין על טבעו שלא יירא מן הצפרדעים הנשארים ולסבול רעת הבאשה כדי שלא לשמוע בקול האל יתברך: (יב) והך את

רמבן

ויפלא שבעת ימים קשור בעליון ויפלא כזה שבעת ימים שחפרו מצרים סביבות היאור ולא יכלו לשתות ממימי היאור עד מלאת שבעת ימים אחרי הככה:

ח (ה) **למתי** אעתיר לך. כתב רש״י אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשיו שנ׳ למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו לזמן שתקבע לי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו ועל דרך הפשט בעת הפלאו סרו המכות כי כתוב ויצעק משה אל ה׳ וגו׳ ויעש ה׳ ואין כתוב ויעש ה׳ ממחרת ואין ל׳ למתי ראיה שהתפלל מיד כי הוא כמו מתי ורבו הלמדין הבאים ככה למחר יהיה האות הזה למן היום אשר יצאת מארץ מצרים. עד למנחת הערב כנף האחד לאמות חמש ורבים ככה. וטעם להכרית הצפרדעים רמז למיתתם כלשון ונכרתה הנפש ההיא והכרתי לאחאב ואמר משה פעם אחרת וסרו הצפרדעים לאמר כי מיד שיתפלל יסורו כלם שלא יפחד פרעה שימותו אלה ויעלו אחרים מן היאור רק תסור המכה לגמרי ואע״פ שתשארנה מהם ביאור וכל זה להודיעו כי המכה מאת האלהים על ענין ישראל בלבד:

(ו) **ויאמר** למחר. ידוע כי מנהג כל האדם לבקש שתסור רעתו מיד ופי׳ בשם הגאון רב שמואל בן חפני שפרעה חשב אולי מערכת השמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה ידע כי הגיע עת סורם ולכן אומר אליו התפאר עלי בחשבו שאומר לו עתה להכריתם מיד ועל כן האריך למחר והנכון בעיני כי בעבור שאמר למתי אעתיר לך חשב פרעה כי בקש זמן ועל כן נתן לו זמן קצר ויאמר למחר ומשה ענה לו כדברך כן יהיה כי אחרי שלא בקשת שיסורו מיד לא יסורו עד למחר: ויעשו

אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: (יג) ותהי הכנם. הרחישה פדול״ירא בלע״ז: להוציא את הכנים. לבראותם (נ״א ולהוציאם) ממקום אחר: ולא יכולו. שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: (טו) אצבע אלהים היא. מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקום היא: כאשר דבר ה׳. ולא ישמע אליכם

אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־ כ׳
עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל־אֶרֶץ ג׳ חסר
מִצְרָיִם׃ יג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן
אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר
הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה ד׳ סבירין וכל
כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
יד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם ג׳ חסר ס׳
לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ פ׳
וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ ב׳ ובענין
טו וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה כ׳ חסר
אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־ פ״ז
פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה׃ ס טז וַיֹּאמֶר יְהוָה י״ב בטעם בספר׳
אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב

אָרֵים יַת חוּטְרָךְ וּמְחִי יַת עַפְרָא דְאַרְעָא וִיהֵי לְקַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ יג וַעֲבַדוּ כֵן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יַת יְדֵיהּ בְּחוּטְרֵיהּ וּמְחָא יַת עַפְרָא דְאַרְעָא וַהֲוָה קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא כָּל עַפְרָא דְאַרְעָא הֲוָה קַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ יד וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן לְאַפָּקָא יַת קַלְמְתָא וְלָא יְכִילוּ וַהֲוָת קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ טו וַאֲמַרוּ חָרָשַׁיָּא לְפַרְעֹה מְחָא מִן קֳדָם יְיָ הוּא וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם

חסרים מלא : ותך ב׳ וסי׳ את עפר. כף אל כף : ד׳ סבירין וכל ואינון כל וסי׳ כל עפר הארץ. כל בכור בניך תפדה. דכי תשא. כל תמוגת דאלה הדברים. כל אנחתה השבתי : ולא יכלו ג׳ וסי׳ להוציא את הכנים. ויחתרו האנשים להבקיע אל מלך אדום :

בעל הטורים

וכן. ב׳ הכא ואידך וכן כף אל כף (יחזקאל כ״א) מלמד שהיו הכנים מכים ומטפחים על כל פניהם ועל בשרם: טעם הכנים לפי שמנעו המצרים את ישראל מלכת במרחצאות ומתוך כך נתמלאו כנים בבגדיהם לפיכך לקו הם בכנים: ולא יכלו ג׳ במסרה הכא. ואידך ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכולו (יונה א). וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה וגו׳ להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו (מ״ב ג׳) מלמד שאף הם היו בורחים אל הים מפני הכנים שם היו באים להם ונלחמים עמהם :

היו במים והשלישית בעפר הארץ והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליונים כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאם וחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו רק שלש בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים ואחת בלא מטה על ידי משה ומעט שתוף לאהרן והיא מכת השחין: טעם והיה לכנים. כמו והיה לאבק כאילו בעפר שיכה אהרן יעלה ויוליד כני׳ בכל ארץ מצרי׳: (יג) ויעשו. טעם ויעשו על משה בעבור שדבר לאהרן שיכה במטה כדרך המטה אשר הכית בו את היאור: ותהי הכנם. שם המין והמ״ם נוסף או הוא תחת ה״א ואיננו שורש ולפעמים הוא סימן לשון נקבות כמו צפרדעים כי האחת ותעל הצפרדע והעד כנים ותהיה מלת הכנם זרה בעבור תוספת המ״ם כמו ריקם חנם ויפת אמר כי המ״ם סימן למצריים כי האחת כן מן כנים כמו פת מפתי׳ וזהו המלה כדרך בתוך האהלי׳ ואל תתמה בעבור שאמר כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקו׳ אחד כי כן היה דבר המים ודבר השחין כי הטעם הוא כי אז תחל המכה: (יד) ויעשו כן. שהכו עפר הארץ: להוציא את הכנים. טעמו להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו: וטעם להזכיר ותהי הכנם. פעם אחרת כי נס היא היתה בחרטומים: (טו) ויאמרו. בעבור שראו שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן אמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל להלחם רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על מזל ארץ מצרים כי כבר פירשתי כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו מן השמים על כן חזק לב פרעה ואשר יחזק זה הפי׳ שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע ה׳ שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכות הצפרדעים העתירו אל ה׳ וזה השם הזכיר במכות האחרונות ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה וככה מכת הצפרדעים ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים: (טז) ויאמר, מנהג

תולדות אהרן ואמרו החרטומים. סנהדרין שם לב: הנה יוצא המימה. מועד קטן יח:

רמבן

(יד) **ויעשו** כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים. אמר ויעשו כן שהכו בעפר הארץ ואמרו השבעת השדים ועשו לטיהם כאשר עשו בשאר פעמים להוציא את הכנים ולא יכולו. ויתכן שילמד ויעשו כן שעשו כהוגן דברים מוציאי הכנים ולא הצליחו מעשיהם בפעם הזאת כי חכמי החרטומים יודעים היו מה בכח ידם לעשות וכבר נסו כן מעשיהם פעמים אחרות:

(טו) **ויאמרו** החרטומים אל פרעה אצבע אלהים הוא. אמר ר״א כי בעבור שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כן אמרו אל פרעה לא באה זאת המכה על יד אהרן בעבור ישראל רק מכה אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזהו כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה היא היה לנו על כן חזק לב פרעה והביא ראיה מפני שלא אמר אצבע ה׳ שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים העתירו אל ה׳ ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים. ואין דבריו נכונים בעיני כי המקרה לא יקרא אצבע אלהים רק המכה הבאה מאתו בעונש תקרא יד ה׳ ואצבע אלהים כאשר נאמר בכתוב שהביא לא ידו נגעה בנו וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה. והיתה יד ה׳ בכם ובאבותיכם. כבדה מאד יד האלהים שם. ועוד כי לא עמדו החרטומים לפני משה אחרי כן גם במכת הערוב שהיתה בהתראה ולא בשאר המכות אבל הענין כפשוטו כי בראות החרטומים שלא יכלו להוציא את הכנים הודו במעשה אהרן שהיה מאת האלהים ולכן לא קרא להם פרעה מן העת הזאת והלאה ולהמעיט הענין אמרו אצבע אלהים ולא אמרו יד אלהים כלומר מכה קטנה מאתו ולא אמרו אצבע ה׳ כי פרעה ועבדיו לא יזכירו השם המיוחד רק בדברם עם משה בעבור שהוא יזכירנו להם ומה שלא יכלו החרטומים להוציא את הכנים סבה מאת השם היתה להם שכל עלתם כרצונו שהכל שלו והכל בידו והנראה בעיני עוד כי מכת הדם להפוך תולדת המים לדם ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור יכלו לעשות כן כי אין בהם בריאה או יצירה כי לא אמר הכתוב ויהיו הצפרדעים רק ותעל הצפרדע שנאספו ועלו רק מכת הכנים היתה יצירה ואין טבע העפר להיות כנים על כן אמר והיה לכנים ואמר להוציא את הכנים כענין תוצא הארץ נפש חיה ויהי כן. ולא יוכל לעשות כמעשה הזה זולתי היוצר יתברך ויתברך ואמר ויעשו כן ולא יכלו כי השביעו השדים לעשות מאמרם ואין בהם כח. ומה שיחזק דברי בצפרדעים אמרם רבי עקיבא אומר צפרדע אחת היתה השריצה ומלאה כל ארץ מצרים. אמר לו רבי אליעזר בן עזריה מה לך עקיבא אצל הגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות. צפרדע אחת היתה שרקה להם והם באו ושלא ראה ר׳ אליעזר בן עזריה שיוכלו החרטומים להביא טבע הדם בצפרדע להוליד רבות חוץ מטבעה אבל אספו אותן להעלותן. ועל דעת רבי עקיבא שרץ היאור צפרדעים שיסרון בפם יותר ממנהגו. ועל דעת רבי אליעזר בן עזריה כמו שראו בארץ ענין תנועה כמו שפירשתי בסדר בראשית שיאספו ויתנועעו ביאור ומשם יעלו על המצרים. ורבותינו אמרו בכנים שאין השד שולט על בריה פחותה מכעדשה. ולא יוכלו אפילו להאסף כנים ממקומם ולהביאם. ואמרו במדרש רבה עוד כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיה מעשה אלהים ולא מעשה שדים ועוד לא חשבו לדמות עצמם למשה להוציא את המכות. ומה שאמר ר״א כי משה לא הודיעם מכת הכנים נראה בעיני שהכה אהרן במטה לעיני פרעה כאשר עשה בפיח. אבל לא התרה בו כי אין הקב״ה מתרה בפרעה רק במכות אשר בהן מיתה לאדם וכתיב בצפרדעים וצפרדע ותשחיתם שהוא רומז למיתה או להשחתה שהזכירו רבותינו שהיו מסרסים אותן וכן הארבה ימיתם ברעב כי אכל יתר הפלטה הנשארת להם מן הברד והכל רחמים מאתו באדם כענין שנאמר ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא רשע בעונו ימות ואתה את נפשך וגו׳. ולכן לא התרה בו בכנים ולא בשחין ובחשך רק בדבר בעבור שהוא מיתה וראוי שתחול גם באדם כאשר אמר אח״כ ואולם בעבור זאת העמדתיך ולכן הודיעו הענין איך יהיה ואמר במקצת המכות השכם בבקר הנה יוצא המימה. ועל דרך הפשט היה בעת צאת המלכים

בבקר

ספורנו

עפר הארץ. לא התרה בפרעה בזאת ולא בשחין ולא בחשך וזה כי השש המכות שהיו לאותות ולמופתים היו דצ״ך עד״ש באח״ב לבד כי מכת בכורות לא היתה לאות ולא למופת אבל היתה לעונש כמבואר למעלה והנה דצ״ך היו אותות בשתי היסודות הכבדים. ועד״ש. היו אותות בבעלי חיים. ובא״ח. היו אותות באויר ובכל שתים מהן התרה ובשלישית נעשה הפלא בלתי התראה כאמרו הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר: (יד) ולא יכולו. מבלי אין לאל ידם להמציא דבר

אבן עזרא

מנהג המלכים לצאת בבקר אל הנהר כי ראות המים טוב לעינים: (יז) משליח. אלה זרה מהבנין הכבד הנוסף: ומלת ערוב. חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים: וטעם וגם האדמה. מקום שאין בתים שם: (יח) והפליתי. יש אומרים שהוא חסר אל"ף והנכון שהוא מבעלי הה"א וטעמו אפרש ומדרך הסברא עתה החל פרעה להקל מעבודת ישראל כאשר ראה שהפריש השם בין ישראל ובין מצרים פחד לעשות להם רעה כי צורך יש לו לשלחם לזבוח פן יפגעו בדבר הלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ: וטעם כי אני ה' בקרב הארץ. דרך משל כמנהג המלכי' לעמוד באמצע מלכותם להיות קרוב אל הקצות כאשר ברא השם לב האדם שהוא מלך על כל הגוף באמצע ורוח האדם באמצע הגוף ככתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ועל זה ראיות רבות מן התולדות על כן כתוב מציון מכלל יופי אלהים הופיע כי הוא באמצע הישוב ומלכות השם תראה ביישוב: (יט) ושמתי פדות. כטעם הפרש. וכל פדיון קרוב מזה הטעם: (כ) ויעש. למחרתו כאשר דבר משה: וטעם ויבא ערוב כבד. מעצמו וזו המכה היתה קשה מהראשונות: (כא) ויקרא. התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו: וטעם בארץ. במלכותו ולא במקום אחר: (כב) ויאמר. א"ר ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כתב כן לגנות ע"ג כי לא אמר לפרעה רק אלהי מצרים והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה כי היו חושבים על מזל טלה שהוא מושל בארצם ובעבור זה לא היו אוכלים בשרו ואילו הי' כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי לנדיא"ה שהם יותר מחצי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום גם דם וחלב ודג וביצים והכלל כל דבר שיצא מן החי והם מתעבים מי שיאכל אותם ומלאכה נמאסה בעיניהם לרעות הצאן וכן כתוב כי תועבת מצרים כל רועה צאן ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם ואם אחד מהם יצא בארץ נכריה יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר וכליו טמאין בעיניהם וכן כתוב כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר המשילו על הכל לבד על הלחם אשר הוא אוכל כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי לנדיא"ה כי הסוסים והחמורים והגמלים למשא ולרכוב והבקר לחרוש והצאן לגמר ועוד אדבר על זה בפסח מצרים. אמר יפת כי תחסר ה"א ממלת ולא יסקלונו כי הטעם והלא יסקלונו ולפי דעתי כי מלת הן נזבח כה"א

אונקלוס

פַּרְעֹה הָא נָפֵיק לְמַיָּא
וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃
יז אֲרֵי אִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח יַת
עַמִּי הָא אֲנָא מְשַׁלַּח בָּךְ
וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְבָתָּךְ
יַת עָרוֹבָא וְיִתְמַלְיוּן
בָּתֵּי מִצְרָאֵי יַת עָרוֹבָא
וְאַף אַרְעָא דְּאִינוּן עֲלַהּ׃
יח וְאַפְרֵישׁ בְּיוֹמָא הַהוּא
יַת אַרְעָא דְּגֹשֶׁן דְּעַמִּי
שָׁרֵי עֲלַהּ בְּדִיל דְּלָא
לְמֶהֱוֵי תַמָּן עָרוֹבָא בְּדִיל
דְּתִידַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ שַׁלִּיט
בְּגוֹ אַרְעָא׃ יט וְאֶשַּׁוֵּי
פּוּרְקָן לְעַמִּי וְעַל עַמָּךְ
אַיְתֵי מָחָא לִמְחַר יְהֵי
אָתָא הָדֵין׃ כ וַעֲבַד יְיָ כֵּן
וַאֲתָא עָרוֹבָא תַּקִּיף לְבֵית
פַּרְעֹה וּלְבֵית עַבְדוֹהִי
וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם
אִתְחַבַּלַת אַרְעָא מִן קֳדָם
עָרוֹבָא׃ כא וּקְרָא פַרְעֹה
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר אִיזִילוּ
דַּבַּחוּ קֳדָם אֱלָהֲכוֹן
בְּאַרְעָא׃ כב וַאֲמַר מֹשֶׁה
לָא תַקִּין לְמֶעְבַּד כֵּן אֲרֵי
בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין לֵיהּ
מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נְסַבִין לְדַבָּחָא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא הָא נְדַבַּח יַת
בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין לֵיהּ
וְאִינוּן יְחוּן הֲלָא יְמָרוּן

מקרא

ט' מ"ל לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה
וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה
שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ יז כִּי
אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי
י' הִנְנִי מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ
ג' וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ אֶת־הֶעָרֹב
ג' בסורס וּמָלְאוּ בָּתֵּי מִצְרַיִם אֶת־הֶעָרֹב
וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ׃
ל' ומ"ל יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ
גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ
לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן
תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃
ג' א' חס' וב' מ"ל. פ'. ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין
ג' חסר עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת הַזֶּה׃
כ וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד
ד' סבירין ובבית בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ מִפְּנֵי
פ' הֶעָרֹב׃ כא וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־
מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ זִבְחוּ
לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ׃ כב וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה לֹא נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי
פ' תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֲבַת
כ"ע. ל' וחס' מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ׃

רשי

אליכם פרעה: (יז) משליח בך. מגרה בך. וכן (דברים לב) ושן בהמות אשלח בם לשון שסוי אנטיי"ניר בלעז: את הערוב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדברי אגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעינותי' ואחר כך תוקע עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם. וכן הצפרדעי' מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: (יח) והפלתי. והפרשתי וכן והפלא ה' וכן (דברים ל) לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אף על פי ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתוני': (יט) ושמתי פדות. שיבדיל בין עמי ובין עמך: (כ) תשחת הארץ. נשחתת הארץ מתחבלת ארעא: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם ולא תלכו במדבר: (כב) תועבת מצרים. יראת מצרים כמו (מלכים ב כג) ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה תועבה. ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראת' אנו זובחים:
ולא

יוצא ט' מלאים נמסר ביהושע ריש סי' ו': משליח ל' וישלחהו ל'. תשלחו ל'. תשלחום ל'. וישלחום ל'. שלחו ל'. שלחני ל'. משלה ל'. ושלחתם ל'. ותשלח ל'. ואשלח ל'. ולשלח ל': ובעמך ג' וסי' ובכה ובעמך. הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך. ויאמר דוד אל האלהים: פדת ג' א' חסר וב' מ"ל וסי' ושמתי פדת. פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות. קדמאה חסר: בית ובית ד' סבירין בבית ובבית וסי' ביתה פרעה ובית עבדיו. ולא נשאר איש בעי ובית אל. ויצאו בני הנביאים. עגלי הזהב אשר בית אל ואשר בדן לה' אלהינו ט' נמסר פ' שמות:

בעל הטורים פדת. ג' במסורה דין חסר וב' מלאים פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות. כי זה לא היה פדות שלם אלא מפני הערוב אבל לעתיד הרבה עמו פדות ויהיה גאולה שלימה:

ספורנו

מתנועע באמת: (יז) וגם האדמה אשר הם עליה. קרקע אשר עליו הבתים ימלא נחשים וזולתם מכשולים במעבה האדמה באופן שלא יהיו בטוחים גם בלילה בבית סגור: (יט) ושמתי פדות בין עמי ובין עמך. שגם לקצת עמי שיבאו למקום

רמבן

בבקר להשתעשע על המים וצוה הקב"ה למשה שילך שם. והטעם כי בדם בעבור היותה המכה הראשונה רצה שיעשנה לעיניו ובלי יראה ממנו. וזה טעם ולנצב לקראתו הנה יוצא המימה והתיצב לפני פרעה שיעמוד כנגדו ביד רמה וכן במכת הערוב נאמר בבקר השכם והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ובברד השכם בבקר והתיצב לפני פרעה והוא גם כן בצאתו המימה כי הערוב והברד אשר בהן המיתה והעונש לבני אדם רצה הקב"ה שיהיה לעיני כל העם כי בצאת המלך המימה ילכו מרבית העם אחריו והנה יתרה אותו לעיניהם אולי יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה ואם לא יעשו כן יהיו חייבין להענש. אבל בשאר המכות די בהתראת המלך. וע"כ נאמר בהן בא אל פרעה שיבא אל היכלו ולא הזכיר בכנים ובשחין כן בעבור שהוצרך אהרן להכות העפר והיכל המלך אין בם עפר כי היא רצפת בהט ושש וכן הוצרך משה לזרוק הפיח השמימה והנה עשו אלו המכות בפני פרעה בהיותו בחצר גינת ביתן המלך או כיוצא בו:

(יח) **והפליתי** ביום ההוא את ארץ גשן. בעבור היות המכות הראשונות עומדות איננו פלא שיהיו בארץ מצרים ולא בארץ גשן אבל זו מכה משולחת וכאשר יעלו החיות ממעונות אריות ומהררי נמרים וישחיתו כל ארץ מצרים ראוי היה בטבע שיבאו גם בארץ גשן אשר היא מכלל ארץ מצרים

כג דֶּ֚רֶךְ שְׁלֹ֣שֶׁת יָמִ֔ים נֵלֵ֖ךְ בַּמִּדְבָּ֑ר וְזָבַ֙חְנוּ֙ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֵ֔ינוּ כַּאֲשֶׁ֖ר יֹאמַ֥ר אֵלֵֽינוּ׃ כד וַיֹּ֣אמֶר פַּרְעֹ֗ה אָנֹכִ֞י אֲשַׁלַּ֤ח אֶתְכֶם֙ וּזְבַחְתֶּ֞ם לַיהוָ֤ה אֱלֹֽהֵיכֶם֙ בַּמִּדְבָּ֔ר רַ֛ק הַרְחֵ֥ק לֹא־תַרְחִ֖יקוּ לָלֶ֑כֶת הַעְתִּ֖ירוּ בַּעֲדִֽי׃ כה וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֗ה הִנֵּ֨ה אָנֹכִ֜י יוֹצֵ֤א מֵֽעִמָּךְ֙ וְהַעְתַּרְתִּ֣י אֶל־יְהוָ֔ה וְסָ֣ר הֶעָרֹ֗ב מִפַּרְעֹ֛ה מֵעֲבָדָ֥יו וּמֵעַמּ֖וֹ מָחָ֑ר רַ֗ק אַל־יֹסֵ֤ף פַּרְעֹה֙ הָתֵ֔ל לְבִלְתִּי֙ שַׁלַּ֣ח אֶת־הָעָ֔ם לִזְבֹּ֖חַ לַיהוָֽה׃ כו וַיֵּצֵ֥א מֹשֶׁ֖ה מֵעִ֣ם פַּרְעֹ֑ה וַיֶּעְתַּ֖ר אֶל־יְהוָֽה׃ כז וַיַּ֤עַשׂ יְהוָה֙ כִּדְבַ֣ר מֹשֶׁ֔ה וַיָּ֙סַר֙ הֶעָרֹ֔ב מִפַּרְעֹ֖ה מֵעֲבָדָ֣יו וּמֵעַמּ֑וֹ לֹ֥א נִשְׁאַ֖ר אֶחָֽד׃ כח וַיַּכְבֵּ֤ד פַּרְעֹה֙ אֶת־לִבּ֔וֹ גַּ֖ם בַּפַּ֣עַם הַזֹּ֑את וְלֹ֥א שִׁלַּ֖ח אֶת־הָעָֽם׃ פ

ט א וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה בֹּ֖א אֶל־פַּרְעֹ֑ה וְדִבַּרְתָּ֣ אֵלָ֗יו כֹּֽה־אָמַ֤ר יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י הָֽעִבְרִ֔ים שַׁלַּ֥ח אֶת־עַמִּ֖י וְיַֽעַבְדֻֽנִי׃ ב כִּ֛י אִם־מָאֵ֥ן אַתָּ֖ה לְשַׁלֵּ֑חַ וְעוֹדְךָ֖ מַחֲזִ֥יק בָּֽם׃ ג הִנֵּ֨ה יַד־יְהוָ֜ה הוֹיָ֗ה בְּמִקְנְךָ֙ אֲשֶׁ֣ר בַּשָּׂדֶ֔ה בַּסּוּסִ֤ים בַּחֲמֹרִים֙ בַּגְּמַלִּ֔ים בַּבָּקָ֖ר וּבַצֹּ֑אן

לְמִרְגְּמָנָא׃ כג מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין נֵיזֵיל בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא כְּמָא דְּיֵימַר לָנָא׃ כד וַאֲמַר פַּרְעֹה אֲנָא אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וּתְדַבְּחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמַדְבְּרָא לְחוֹד אַרְחָקָא לָא תְרַחֲקוּן לְמֵיזַל צַלּוֹ אַף עֲלָי׃ כה וַאֲמַר מֹשֶׁה הָא אֲנָא נָפֵיק מֵעִמָּךְ וְאֶצַּלֵּי קֳדָם יְיָ וְיִעְדֵּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה וּמֵעַבְדוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ מְחַר לְחוֹד לָא יוֹסֵף פַּרְעֹה לְשַׁקָּרָא בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחָא יָת עַמָּא לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ׃ כו וּנְפַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ כז וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וְאַעְדִּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה מֵעַבְדוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ לָא אִשְׁתְּאַר חַד׃ כח וְיַקַּר פַּרְעֹה יָת לִבֵּיהּ אַף בְּזִמְנָא הָדָא וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹל לְוָת פַּרְעֹה וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ ב אֲרֵי אִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא וְעַד כְּעַן אַתְּ מַתְקִיף בְּהוֹן׃ ג הָא מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הָוְיָא בִּבְעִירָךְ דִּבְחַקְלָא בְּסוּסָוָתָא בַּחֲמָרֵי בְּגַמְלֵי בְּתוֹרֵי

ולא יסקלונו. בתמי׳: (כה) התל. כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה׳. נתאמץ בתפלה וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה. עכשיו כשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: (כז) ויסר הערוב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו יהיה להם הנאה בעורות: (כח) גם בפעם הזאת. אע״פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו: (ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו (דברים כה) והחזיקה במבושיו: (ג) הנה יד ה׳ הויה. לשון הוה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה

אשלח ט׳ נמסר פרשה בא אל פרעה: ללכת כל ללכת שבמקרא ללכת כששה כמ״א ללכת בקמץ וסי׳ שמה הם שבים ללכת: ויעתר ד׳ וסי׳ יצחק. משה. משה. מנוח. כ׳ ר״פ וכ׳ מצעות פסוק: מפרעה מעבדיו ומעמו כ׳ דסמי׳ וסי׳ וסר הערב. ויסר הערב: ודברת אליו ד׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים. ויאמר ה׳ אל משה דמכת דבר. הרצחת וגם ירשת. ב׳ בו:

ספורנו

הערוב לא יזיק הערוב כלל ויזיק לעמך באותו המקום בעצמו: (כו) ויעתר. להסיר הערוב באותו הזמן שקבע ובאותו האופן שיעד לפרעה באמרו ויסר הערוב לא שיכרת וימות כמו שהי׳ בצפרדעים וזה הורה באמרו ויעש ה׳ כדבר משה באופן הסרת המכה וזמנה: (כח) גם בפעם הזאת. כמו בעשה בצפרדעים אע״פ שהיה לו

אבן עזרא

התמה והנה הוא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו כמוהו הן היתה כזאת: (כג) דרך. צריכים אנו לרחוק מהמצרים: וטעם כאשר יאמר אלינו. איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו: (כד) ויאמר. מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדים כי טעם העתירו בעדי ותסור זו המכה ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר מהשלש׳ ימים: (כה) ויאמר. התל. זה השורש משונה כי היה ראוי להיותו התי״ו בדגש כי הה״א שורש כמו הנה לא ידעתי דבר והנה התל תהתלו בי והנכון ויהתל בהם אליהו ואמר לו משה כן בעבור שאמר במכת הצפרדעי׳ לשלח את העם ולא שלח: (כו) ויצא. יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והם משני בניינים מהקל ומהכבד כמו ויעתר אל ה׳ והעתרתי אל ה׳ וכמוהו אשר אנכי מורה והוא ירה החצי ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר: (כז) ויעש. מלת ויסר זרה בדקדוק כי הפעלים הנחים לעולם האות הראשון קמוץ כמו וישב ויקם ואם הי׳ האות האחרון ח׳ או עי״ן או ר׳ שלא ידגשו יהיה האות הראשון בפתח גדול כמו וינח ביום השביעי וינע לבבו ויסר אליה ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן אם לא היה האות האחרון אחת מהאותיות הנזכרות כמו וישב את כל הרכוש והנה בא ויסר תחת ויסר כמו ויסר את אופן מרכבותיו ונכון הוא להיות ויסר הערוב מהבנין הקל כמו וסר הערוב: (כח) ויכבד פרעה. הוא חזק לבו כאשר עשה בצפרדעים שכתוב שם והכבד את לבו: (א) בא אל פרעה. אל הארמון שלו א״ר יהודה הלוי שתים מכות היו במי׳ האחת שהתאדמו ומתה הדגה והשנית שעלו הצפרדעים מהם ובארץ שתים אחת מהכנים והשנית מהערוב והן חיות מעורבות וכתיב ותוצא הארץ נפש חיה ושתים באויר כי הדבר איננו רק חם או קר משונה מן המנהג וברגע אחד מתים אין להם מספר בעבור כי רוח כל החיים שהיא בלב תלויה באויר והשנית מכת שחין כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים והמכה השביעית מעורבת מגלגל הספרה ומגלגל האש וכן כתוב ואש מתלקחת בתוך הברד והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק על ידי הרוח והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורות והככבים מארץ מצרים והעשירית רדת המשחית מגלגלי הכבוד להרוג הבכורים: (ב) ועודך מחזיק. חסר יד או הדומה לו כמו מחזיק באזני כלב: (ג) הנה יד ה׳ הויה. הנה מצאנו שיתחלף היו״ד בוי״ו ואתה הוה להם למלך והפך זה שוי״ו אשר לא יבושו קווי יתחלף ביו״ד וקווי ה׳ יחליפו כח: ומלת דבר. שם כלל לא מצאנוהו בפעלים רק במקום אחת ותדבר את כל זרע הממלכה ובספר מלכים כתוב ותאבד והפי׳ רחוק רק לא ידענו טוב ממנו: והפלה

רמבן

מצרים בתוכה לכך הוצרך לומר והפליתי את ארץ גשן שתנצל כולה בעבור שעמי עומד עליה כי רובה של ישראל היא ואומר ושמתי פדות בין עמי ובין עמך שאפי׳ בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש יהודי לא יזיקוהו ויאכלו המצרים כדכתיב ישלח בם ערוב ויאכלם וזהו לשון פדות כטעם נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתך: אני ה׳ בקרב הארץ. פי׳ ר״א דרך משל כמנהג המלכים שיעמדו באמצע המלכות להיותו קרוב אל הקצוות ואין לדבר זה טעם. אבל הוא לומר כי הוא שליט ומשגיח בקרב הארץ לא כמי שיחשוב עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך. ויתכן שיהיה כמו כי אני בקרבו והוא סוד נשגב ונעלם:

ספורנו

(כה) **וסר** הערוב מפרעה מעבדיו ומעמו. מחר כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים למחר כן רצה משה לעשות גם בזאת שיתפלל ויסורו מחר. והנה סר הערוב והלכו להם לא כאשר היה בצפרדעים מן הטעם שאמרו רבותינו שרצה הקב״ה לגער אותם במכות לא להועיל להם כלל ומשה נשמר בכך באמרו כי אמר לפרעה להכרית הצפרדעים שירמוז למיתתם כמו שפירשתי:

ט (ג) **במקנך** אשר בשדה. התרה אותם בזה כי רוב המקנה בשדה אבל היה הדבר גם במקנה אשר בבית כמו שנאמר וימת כל מקנה מצרים. ויתכן כי בעבור היות תועבה למצרים כל רועה צאן היו מפרישים אותם

אבן עזרא

(ד) והפלה. דבר. יאמר על ענין דברים מחוברים כמו הדבר אשר דבר ה׳ גם יאמר על יש כמו זה וכמוהו לא חסרת דבר: (ה) וישם. שם קצב וזמן לתחלת האות: (ו) ויעש ה׳. ופי׳ וימת כל מקנה מצרים. רובו. כי הנה כתיב שלח העז את מקנך והנה תמצא בברד את כל עשב השדה והעד מכת הארבה ואכל את יתר הפליטה: (ז) עד אחד. אפי׳ א׳ כאשר אפרש בשירה וטעם זה הפסוק ואפילו ששלח וראה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו לא חשש המקנה בזאת המכה לשלח עמו אולי לא עמדה הרבה: (ט) והיה. זה מעשה נס שזה הפיח שהוא מעט נעשה אבק על כל ארץ מצרים ולא הפריש ושראל: אבעבועות. האל״ף נוסף כי הוא מגזרת מים תבעה אש והמלה כפולה כמו תשעשעי תשגשגי: (י) ויקחו את פיח הכבשן. מלא חפניהם כאשר הזכיר ומשה זרק הכל. יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור חכמתם בקשו דרך בחכמת התולדות להרויח לה׳ מעט ועת׳ נבערה חכמתם על כן הזכיר זה ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו ובעבור שהמכה הראשונה עמדה ז׳ ימים לא נלמוד ממנה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה ועוד כי אחר הכתוב נרדף וידוע כי מכת הדבר היתה שעה אחת ומכת החשך ג׳ ימים על כן אין לנו דרך לדעת באיזו חדש בא משה והחלו המכות רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו: (יב) ויחזק ה׳. על

ספורנו

לו ליראה מהערוב שלא מת אבל סר ונקל זאת בעיני ה׳ להשיבו: (ז) והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה. אע״פ שהיה זה פלא מבואר בלתי מתיחס בשום פנים זולתי לאל ית׳ כי אין מי שיוכל להשבית בחיים זולתו: (ח) לעיני פרעה. למען יראה שלא היתה מכה מסובבת מעפוש בליחו׳ מצד האויר או המערכת אשר מהם תבא לפעמים מכת מדינה טבעית: (יב) ויחזק ה׳. כי

וּבְעָנָא מוֹתָא סַגִּי לַחֲדָא׃
ד וְיַפְרֵשׁ יְיָ בֵּין בְּעִירָא
דְיִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּעִירָא
דְמִצְרָאֵי וְלָא יְמוּת מִכּוֹלָא
דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּעַם׃ ה וְשַׁוִּי
יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר מְחַר יַעֲבֵיד
יְיָ פִּתְגָמָא הָדֵין בְּאַרְעָא׃
ו וַעֲבַד יְיָ יָת פִּתְגָמָא
הָדֵין בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי
וּמִית כָּל גְּבְעִירָא
דְמִצְרָאֵי וּמִבְּעִירָא דִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לָא מִית חָד׃
ז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהָא לָא
מִית מִבְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל
עַד חָד וְאִתְיַקַּר לִבָּא
דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת
עַמָּא׃ ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן סַבוּ לְכוֹן
מְלֵי חָפְנֵיכוֹן פִּיחַ
דְאַתּוּנָא וְיִזְרְקִינֵיהּ מֹשֶׁה
לְצֵית שְׁמַיָּא קֳדָם
פַּרְעֹה׃ ט וִיהֵי לְאַבְקָא
עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם
וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל
בְּעִירָא לְשִׁיחֲנָא סַגֵּי
אַבְעֲבוּעִין בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ י וּנְסִיבוּ יַת
פִּיחַ דְאַתּוּנָא וְקָמוּ
קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק יָתֵיהּ
מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה
שִׁיחֲנָא אַבְעֲבוּעִין סַגֵּי
בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ יא וְלָא
יְכִילוּ חֲרָשַׁיָּא לְמֵיקַם
קֳדָם מֹשֶׁה מִן קֳדָם
שִׁיחֲנָא אֲרֵי הֲוָה שִׁיחֲנָא
בַּחֲרָשַׁיָּא וּבְכָל מִצְרָאֵי׃
יב וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא

ב׳ חד כתי׳ ה׳ וחד כתיב א׳ דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד׃ ד וְהִפְלָה יְהוָה
בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה
מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה
י״א חסר את בלישנא מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה
הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ׃ ו וַיַּעַשׂ
יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מִמָּחֳרָת
ל׳ נפורס וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם וּמִמִּקְנֵה
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃
ז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־מֵת
מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד
ל׳ וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח
אֶת־הָעָם׃ פ
ד׳כפע׳ נסיס׳ ל׳ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם
ל. ל. י״א פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה
לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ ט וְהָיָה לְאָבָק
עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־
הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין
ב׳ חסר ובענין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל־אֶרֶץ
ל׳ מִצְרָיִם׃ י וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ
הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה
י״א וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי
ב׳ חסר. ב׳ שְׁחִין אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ בָּאָדָם
ז׳ ר״פ בספרא וּבַבְּהֵמָה׃ יא וְלֹא־יָכְלוּ
הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה
מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי־הָיָה הַשְּׁחִין
ב׳ חס׳ י׳ בלי׳ ובענין בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל־מִצְרָיִם׃
יב וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה

רש״י

רועה: (ד) והפלה. והבדיל: (ח) מלא חפניכם. ילווי״ניש בלע״ז: פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובלעז אול״בש. פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן. ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין פורח אבעבועות. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות: שחין. לשון חמימות. והרבה יש בלשון משנה שנה שחונה: (י) באדם ובבהמה. ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרי׳ לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנאמר במקנך אשר בשדה והירא את דבר ה׳ הכניס את מקנהו אל הבתים. וכן שנויה במכילתא אצל ויקח שש מאות

והפלה ב׳ חד כתיב א׳ בסוף וחד כתיב ה׳ בסוף וסי׳ והפלה ה׳ בין מקנה ישראל. והפלא ה׳ את מכותך ואת. בתרא כתיב א: עשיית הדבר י״א חסרים את בלישנא וסי׳ מהר המלט שמה. אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה. לא נוכל לעשות. ולא אחר הנער. מדוע עשיתן הדבר הזה. וישם ה׳ מועד לאמר. גדעון בן יואש עשה. ב׳ בו. הרפה ממני שנים חדשים. וגם אנכי אעשה אתכם הטובת. כי מה עבדך הכלב: השמימה י״א נמסר סוף פרשת נצבים: ולא ז׳ ר״פ בספרא וסי׳ ולא יכלה עוד הצפינו. ולא יכלו החרטומים. ולא יכול משה. ולא ישמע אליכ׳ פרעה. ולא שמעו אל משה. ולא תותירו ממנו עד בקר. ולא תעלה במעלות: בחרטמם ב׳ חסר י׳ בלישנא וסי׳ ויאמרו החרטומים. דאצבע. כי היה השחין בחרטמם:

תולדות אהרן ויסי שחין. נ״ך פ בכורים א:

בעל הטורים

והפלה. ב׳ במסורה הכא ואידך והפלא ה׳ את מכותך לומר מה התם מכה בגוף אף הכא מכה בגוף. ולהכי כתיב הכא בה״א דלאחר ה׳ מכות לקו בגופן בשחין שהיא מכה ששית והתם כתיב באל״ף מלמד שמופלא בבדיונין קורא וילפינן התם מכלא דמי שלקה ושנה שאי׳ מתרין בו דכל מכה ג׳ פעמים בלא התראה:

רמבן

אותם מן הערים בלתי בעת השתמשם בסוסים לרכוב ובחמורים במשא. והנה היה המקנה רחוק ממצרים בשדה גבול גשן ויתערב במקום המרעה מקנה מצרים ומקנה ישראל. ועל כן הוצרך לומר והפלה ה׳ בין מקנה מצרים ובין מקנה ישראל. או בעבור שהדבר מפגעי האויר ראוי שיתפשט בכל הפלך רק שעשה השם עמהם להפליא:

(ט) **והיה** לאבק על כל ארץ מצרים. על דעת רבותינו היה מן הפיח ההוא אבק יורד על כל ארץ מצרים והיה האבק ההוא כשיורד על האדם ועל הבהמה בכל ארץ מצרים מעלה בהן שחין ואבעבועות כי היה חם שורף ואולי היה ברוח מכים אבק גס בגבים ואין ניצל ממנו וכטן הוא וכן ירד פעמים רבות בימי הבצורת כדמות אבק בדרת הטל וכתיב יתן ה׳ את מטר ארצך אבק ועפר. וכן יתכן לומר על דרך הפשט כי פירוש והיה לאבק שיהיה האבק אשר יעשה מן הפיח במקומו נותן שחין על כל ארץ מצרים שהלקה את האויר לעשות כן וגזרת עליון היא:

(יא) **ולא** יכלו החרטומים לעמוד לפני משה. בושו והכלמו וחפו ראשם בהיותם מלאים שחין ולא יכלו מלט נפשם ע״כ לא באו בהיכל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות והיו בבתיהם מסוגרים:

(יב) **ויחזק** ה׳ את לב פרעה. ויתכן שבמכות הראשונות היו החרטומים מחזקים את לבו להתפאר אגלו בחכמתם ועתה לא באו לשמו

רשי

מאות רכב בחור: (יד) את כל מגפותי. למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו'. כי אלו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתי והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות: ותכחד מן הארץ. אבל בעבור זאת העמדתיך וגו': (יז) עודך מסתולל בעמי. כתרגומו כבישת ביה בעמי והוא מגזרת מסלה (ס"ר) דמתרגמי' אורח כבישה ובלעז חלקי"ר. וכבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר כל' מתפעל נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון (קהלת יב) ויסתבל החגב מגזרת סבל (במדבר יו) כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונגיד (דניאל ז) מסתכל הוית: (יח) כעת מחר. כעת הזאת למחר שרט לו שריט' בכותל למחר שתגיע חמה לכאן ירד הברד. הוסדה. שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה ויולד ליוסף. (משלי כט) בדברי' לא יוסר עבד: (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש וכן (ישעיה י) יושבי הגבים העיזו (ירמיה ו) העיזו בני בנימין: ולא יאסף הביתה. לשון הכנסה הוא

אבן עזרא

על כן לא בקש להעתיר: (יג) ויאמר. לא הזכיר במקום הזה שהוא יוצא המימה אולי היה לו צורך אחר: (יד) כי. הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת ואמר ה' הצדיק: וטעם כי אין כמוני בכל הארץ. כפי מחשבת מצרים היה שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב: (טו) ואך. חסר נו"ן כמו ואט אליו אוכל שניהם שוים שרשם נטה נכה. וטעם בדבר הידוע שבו הרגתי המקנה שלכם הייתי הורג כלכם עמהם: (טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך. פי' מה טעם זאת והוא בעבור הראותך את כחי וכמוהו כעין החשמל מתוך האש ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד: וטעם ולמען ספר שמי. איננו שב אל פרעה רק מלת ספר שם הפועל כמו כי כבד אכבדך. ואין הטע' שפרעה ישוטט בעולם לספר כבוד השם רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור אלה האותות שעשה: (יז) עודך מסתולל. כמו משתבח מגזרת סלסלה ותרוממך ואם הוא כפול הפ"א מפעלי הכפל כמו סולו לרוכב בערבות וגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו. ובני מריעום אמר כי פירושו מתחזק מגזרת מסלות לבית ה' ובמקום אחר כתוב מסעד לבית ה': (יח) הנני ממטיר. ידוע כי לא ירד גם היום על מצרים ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה וככה במקומות אחרים עד היום ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל: (יט) שלח העז. הכנס או אסוף וכמוהו יושבי הגבים העיזו:

הירא

וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ ס יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ יד כִּי ׀ בַּפַּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת־כָּל־מַגֵּפֹתַי אֶל־לִבְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃ טו כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וָאַךְ אוֹתְךָ וְאֶת־עַמְּךָ בַּדָּבֶר וַתִּכָּחֵד מִן־הָאָרֶץ׃ טז וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר הַרְאֹתְךָ אֶת־כֹּחִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃ שביעי יז עוֹדְךָ מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם׃ יח הִנְנִי מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר בָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־עָתָּה׃ יט וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד

דְּפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה׃ יג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְתִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ יד אֲרֵי בְּזִמְנָא הָדָא אֲנָא שָׁלַח יָת כָּל מַחָתִי בְּלִבָּךְ וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ בְּדִיל דְּתִידַּע אֲרֵי לֵית דִּכְוָתִי שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא׃ טו אֲרֵי כְעַן קְרֵיב קֳדָמַי דְּשַׁלְחִית פּוֹן יָת מְחַת גְּבוּרְתִי וּמְחֵית יָתָךְ וְיָת עַמָּךְ בְּמוֹתָא וְאִשְׁתֵּיצִיתָא מִן אַרְעָא׃ טז וּבְרַם בְּדִיל דָּא קַיֶּמְתָּךְ בְּדִיל לְאַחֲזָיוּתָךְ יָת חֵילִי וּבְדִיל דִּיהוֹן מִשְׁתָּעַן גְּבוּרַת שְׁמִי בְּכָל אַרְעָא׃ יז עַד כְּעַן אַתְּ כְּבֵישַׁת לֵיהּ לְעַמִּי בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃ יח הָא אֲנָא מַחֵית בְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר בַּרְדָּא תַּקִּיף לַחְדָּא דְּלָא הֲוָה דִכְוָתֵיהּ בְּמִצְרַיִם לְמִן יוֹמָא דְּאִשְׁתַּכְלָלַת וְעַד כְּעַן׃ יט וּכְעַן שְׁלַח כְּנוֹשׁ יָת בְּעִירָךְ וְיָת כָּל דְּלָךְ בְּחַקְלָא כָּל אֱנָשָׁא וּבְעִירָא דְּיִשְׁתְּכַח בְּחַקְלָא וְלָא יִתְכְּנֵישׁ לְבֵיתָא וְיֵחוֹת עֲלֵיהוֹן בַּרְדָּא

ד״ג
פ
ל׳ וחסר
ג׳ בלישנא
ל׳ ו״ו מ״ל בלישן זכר ה׳ ר״פ
ל׳ ומ״ל
ט׳ יתידאין. ב׳
ל׳ וחד מסתולל
ז׳. ג׳ לא מפיק
ל׳
ב׳. ט׳
י״ט

בעל הטורים

ספר ב' במסרה. למען ספר שמי בכל הארץ. הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק. כשהקדוש ברוך הוא עושה דין ברשעים שמו מתעלה. וזהו נשפטה יחד ספר שמי בכל הארץ שמו מתעלה בכך: עודך מסתולל בעמי לבלתי. ר"ת בלעם שעל ידו אינך משלחם. דג' היו באותו העצה: יאסף. ב' במסרה יאסף הביתה. עשיר ישכב ולא יאסף. במי שהיה עשיר והיה לו מקנה הרבה לפי שעה ישכב ולא יאסף שהכהו הברד:

שליחות יד ג' דסמיכי נמסר בסדר שמות: ואך א"ב וי"ו בריש תיבותא וקמ"ץ וסי' במסרה רבתא: ואולם ה' ר"פ וסי' ואולם בעבור זאת העמדתיך. ואולם חי אני וימלא. ואולם חי ה' אלהי ישראל אשר מנעני מהרע. ואולם הכסא אשר. ואולם אנכי מלאתי. וכל איוב דכוו' במ"ג אולם וסי' אולם שלח נא ידך בתרא. אולם אני אדרש אל אל. אולם אני אל שדי אדבר: ולמען ט' יתידאין וסי' נמסר פרשת ואתחנן: ספר ב' וסי' ולמען ספר. ספר אתת למען תצדק: למן היום ז' וסי' הוסדה. אשר ברא אלהים אדם. אשר יצאת מארץ. לבת אדני המלך. אשר יצאו אבותיכם מארץ. אשר בנו אותה. אשר יסד היכל ה'. וא' ולמן היום אשר צויתי שופטים: ולא יאסף ב' וסי' הביתה. עשיר. יאסף ט' נמסר פרשת חקת התורה:

רמבן

ואין עוזר לו ואין סומך באולתו רק עונותיו אשר ילכדוהו או שירמוז הכתוב למה שפירשו רבותינו כי במכות הראשונות בפשעו היה הדבר ועתה הכה מאת ה' כמו שביארתי למעלה והוא האמת:

(יח) **הנני** ממטיר כעת מחר. ועתה שלח העז. כל אלה דברי ה' אל משה וידוע שבא משה ואמר לפרעה את כל דברי ה' אשר שלחו ולא הוצרך להאריך רק אמר הירא את דברי ה' שדבר להם משה כן והיתה העצה הזאת בחמלת ה' כי מכת הברד לא שלחו רק להשחית יבול הארץ ולא על האדם על כן יורה חטאים בדרך להציל ממנו. בעבור שאמר הכתוב אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ושנה ואמר עוד כבד מאד אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי. ירמוז כי יש מקומות אחרים בעולם שירד עליהם כן כענין וה' המטיר עליהם אבנים גדולות מן השמים או כענין סדום גפרית ומלח ואש אבל בארץ מצרים שאין הגשמים יורדים ולא הברד היה פלא גדול בה. ולא הבינותי מה שאמר במדרש רבה אינו אומר אשר לא היה במצרים כמוהו אלא אשר לא היה כמוהו במצרים שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים.

ספורנו

כי לא היה סובל זה בלי ספק כענין באיוב וגע אל עצמו ואל בשרו: (יד) כי בפעם הזאת. בזה המין השלישי מהמכות באויר: אני שולח את כל מגפותי אל לבך ובעבדיך ובעמך. כל אחת מאלה שאלה תהיה בלב כלכם גם אחר שתסור כי גם אחרי כן תרגישו בהזק נמשך ממנה בקלקול הצמחים והמזונות ובחולי הגוף כמכת החשך שקלקלה מזג האויר בלי ספק ושלא קמו איש מתחתיו שנמשכו אליהם חלאים רעים בלי ספק. אבל מהמכות הקודמות לא נמשך היזק מבואר אחר שסרו: בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. כאשר תראה יכלתי גם באויר המקיף אמנם יכלתו בעליונים הודיעם על ים סוף כענין מלאך האלהים ועמוד הענן ועמוד האש שכלם דברים אשר מציאותם בלתי טבעי: (טז) בעבור הראותך את כחי. כדי שתחזור בתשובה כי לא אחפוץ במות: ולמען ספר שמי. ורבים השיב מעון: (יט) ועתה שלח העז את מקנך. כדי שימלטו העבדים אשר עם המקנה

וטעם

ח'. ב' בתורה וּמֵתוּ׃ כ הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה
ל' מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו
ל' וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים׃
ו"ב ר"פ. ח'. ל' כא וַאֲשֶׁר לֹא־שָׂם לִבּוֹ אֶל־
דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲבָדָיו
וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ פ
י"ב בסע' בספ' כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה
ל"ב אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי
בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־
הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־
עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
כג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־
ד' חסר דחסר הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד
ל' וַתִּהֲלַךְ אֵשׁ אָרְצָה
וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ
ג' בטעמא מִצְרָיִם׃ כד וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ
ב' וענן גדול מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד
מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה
לְגוֹי׃ כה וַיַּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה
מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־
ל' עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־
ל' כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ כו רַק
בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֹא הָיָה בָּרָד׃ כז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה
ל' וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה
ג' בלישנ'. י"א הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים׃
ה' חסר בליש' כח הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְרַב מִהְיֹת
ב' קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה
ג' אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃
ל' כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי
ל'. ו' כ"כ אֶת־הָעִיר אֶפְרֹשׂ אֶת־כַּפַּי אֶל־

וִימוּתוּן׃ כ דִּדְחֵיל מִפִּתְגָמָא
דַּייָ מֵעַבְדֵי פַרְעֹה כְּנַשׁ יָת
עַבְדוֹהִי וְיָת בְּעִירֵיהּ לְבָתַּיָּא׃
כא וּדְלָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ
לְפִתְגָמָא דַּייָ וּשְׁבַק יָת
עַבְדוֹהִי וְיָת בְּעִירֵיהּ
בְּחַקְלָא׃ כב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אֲרֵים יָת יְדָךְ עַל צֵית
שְׁמַיָּא וִיהֵי בַרְדָּא בְּכָל
אַרְעָא דְמִצְרָיִם עַל אֱנָשָׁא
וְעַל בְּעִירָא וְעַל כָּל
עִשְׂבָּא דְחַקְלָא בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ כג וַאֲרֵים
מֹשֶׁה יָת חוּטְרֵיהּ עַל
צֵית שְׁמַיָּא וַייָ יְהַב
קָלִין וּבַרְדָּא וּמְהַלְּכָא
אִישָׁתָא עַל אַרְעָא
וְאַמְטַר יְיָ בַּרְדָּא עַל
אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כד וַהֲוָה
בַרְדָּא וְאִישָׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא
בְּגוֹ בַרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא
דְּלָא הֲוָה דִכְוָתֵיהּ בְּכָל
אַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵעִידָן
דַּהֲוַת לְעַם׃ כה וּמְחָא
בַּרְדָּא בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרַיִם יָת כָּל דִּבְחַקְלָא
מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וְיָת
כָּל עִשְׂבָּא דְחַקְלָא מְחָא
בַּרְדָּא וְיָת כָּל אִילָנֵי
חַקְלָא תַּבַּר׃ כו לְחוֹד
בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן דְּתַמָּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה
בַּרְדָּא׃ כז וּשְׁלַח פַּרְעֹה
וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
וַאֲמַר לְהוֹן חָבִית זִמְנָא
הָדָא יְיָ זַכָּאָה וַאֲנָא וְעַמִּי
חַיָּבִין׃ כח צַלּוֹ קֳדָם יְיָ
וְסַגִּי קֳדָמוֹהִי רְוַח דְּלָא
יְהוֹן עֲלָנָא קָלִין דִּלְוַט
כְּאִלֵּין מִן קֳדָם יְיָ וּבַרְדָּא
וְאֶשְׁלַח יָתְכוֹן וְלָא תוֹסְפוּן
לְאִתְעַכָּבָא׃ כט וַאֲמַר לֵיהּ
מֹשֶׁה כְּמִפְּקִי מִן קַרְתָּא
אֶפְרוֹשׂ יָת יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם

רשי

הוא: (כ) הניס. הבריח ל' ויניס: (כב) על השמים. לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקב"ה למשה למעל' מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם (ש"ר ע"ב): (כח) ורב. די לו במה שהוריד כבר: (כט) כצאתי את העיר. אבל

אבן עזרא

(כ) הירא הנים. ובאותו היום: (כא) ואשר לא שם. יש בלי קדר טעם לוי"ו ויעזב רק אין יכולת בנו לתרגם הדבר בלי אחרת וככה ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ורבים ככה: (כב) ויאמר. מדרך סברא יראה כי נטיית ידו במטה היתה והנה כתוב אחריו ויט משה את מטהו על השמים הוא האויר וכמוהו על פני רקיע השמים: (כג) ותהלך אש. מהבנין הקל מלשון הליכה: ארצה. הפך תולדותה כי היא למעלה עולה: (כד) ואש מתלקחת בתוך הברד. פלא בתוך פלא: (כה) ויך. זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושבר עץ השדה רק שהשם חמל עליה' ועל מקניהם. ולא הזכיר משה לפרעה זה שראה ששלח פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד א' ולא שת לבו: (כז). ויקרא. אמר חטאתי מרוב פחדו שיפחד כדבר כאשר אמר לו: (כח) העתירו אל ה'. הזכיר השם הנכבד ואמר קולות אלהי' כי הוא מודה שיש אלהים כאשר הזכרתי ובעבור שלא אמר קולות ה' חבר משה שם העצם והתואר ואמר מפני ה' אלהים. והטעם כי השם הוא אלהים לבדו ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה ואין טענה ממלת ה' אלהים אתה החלות כי באלף דל"ת הוא כתוב: (כט) ויאמר אליו משה כצאתי את העיר. אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש

ספורנו

כאמרם ז"ל חביב אדם שנברא בצלם: (כ) הירא את דבר ה' הנים. והטעם שאמרתי שלא העז הוא מפני שראיתי בענין הדבר שהירא את דבר ה' הנים ואשר לא שת לבו חטא ויעזוב באופן שעם חטאו מפסיד לכך אני מזהיר עתה כדי שלא ימות האדם אשר בשדה: (כד) ואש מתלקחת בתוך הברד. בחוזק תנועת הברד ברדתו נלהב האויר והן קולות וחוזק תנועתו היה בגדלו לקלקל הכל והקשה כאמרו ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר: (כג) ותהלך אש ארצה. כי האויר הנלהב ירד לארץ בחוזק תנועת הברד המכביד עליו ברדתו למטה: (כט) כצאתי את העיר. אע"פ שאמרת ורב מהיות קולות אלהים וברד לא

ומחו ה' קמץ נמסר פ' וישלח: ואשר י"ב ר"פ נמסר פ' בהר סיני: ואשר לא ח' וסי' ואשר לא שם לבו. ואשר לא צדה. ואשר לא ראו את. ואשר לא טוב עשה. ואשר לא יתן על פיהם ואשר לא בקשו את ה'. ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ. ואשר לא שמענו התבונני: קלת ד' חסר דחסר וסי' וה' נתן קלת. ורב מהיות קלת. כי חדל המטר והקלת. ויהי קלת וברקים. וחד קולת כתיב. וכל העם רואים את הקולת: ואש ג' בטעם וסי' ואש מתלקחת. תהית לילה בו. אכלה נאות מדבר: ועמי י"א מסור בהושע סימן י"א: ואני ועמי ג' בלישנא וסי' הרשעים. איש ריב הייתי אני ועמי. כי נמכרנו אני ועמי. אנ"ך: מהית ה' חסר בלישנא מסר פ' יתרו: ואשלחה ב' וסי' ואשלחה אתכם ולא תספון. ואשלחה את העם: לא תאספון ג' וסי' לא תאספון לתת תבן. לא תספון לראות פני, ולא תספון לעמוד:

בעל הטורים

הירא. ב' במסורה הירא את דבר ה'. איש הירא ורך הלבב מה כתם הירא מעבירה שבידו אף הכא נמי הוו יראי' מעבירות שבידם. מכאן אמרו עו"כ כו' חייבים הין מיתה שנאמר הירא את דבר ה' וסמיך ליה ויהי עליהם הברד ומתו: וימטר. ב' במסורה. וימטר ה' ברד. וימטר עליהם כעפר שאר גבי שליו. מלמד שהשליו היה יורד בכח ומכה לרשעים כדרך שהברד מכה במצרים: ואש מתלקחת. ב' במסרה הכא. ואש מתלקחת ונוגה לו סביב. גם בכאן בתוך הברד היה האש יוצא ממנו גלגלות ומאירים הם ונוגה לו סביב:

רמבן

וטעם למן היום הוסדה כאומר לא ראו כזה כן אבותיכם ואבות אבותיכם מעולם. ולא יתכן לומר שהיה כן טרם הוסד העולם או טרם היות הארץ לגוי ואולי בעבור שהברד הזה ענש על חטא יושביה ואיננו בנוהג שבעולם יאמר כן שלא בא ככה בעונות אבותם כי טרם היותה לגוי דבר ברור הוא שלא בא כן:

(כו) **רק** בארץ גושן אשר שם בני ישראל. בעבור שנטה ידו על השמים והוריד הברד היה ראוי שירד גם על ארץ גושן שהאויר שלה ושל ארץ מצרים אחד הוא. ולכן פירש הכתוב שניצל אויר ארץ גשן בעבור שם בני ישראל:

(כז) **חטאתי** הפעם. ביאורו הפעם אודה לה' כי חטאתי לו והוא הצדיק ואני ועמי הרשעים שמרדנו בדברו מאז ועד עתה:

(כט) **כצאתי** את העיר. על דרך הפשט יתכן לומר שהיה משה מתפלל בביתו רק בפעם הזאת רצה להיות כפיו פרושות השמים ויחדלו הקולות

רשי

אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים (ש"ר): (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קדם (בראשית יט) טרם ישכבו עד לא שכיבו. טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם: (לא) והפשתה והשעורה נכתה. נשברה. לשון פרעה נכה. נכאים. וכן לא נכו ולא יתכן לפרשה לשון הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נוכתה כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת (איוב לג) ושפו עצמותיו: כי השעורה אביב. כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה: השעורה אביב. עמדה באביה לשון (שיר השירים ו') באבי הנחל: (לב) כי אפילות הנה. מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה. ואע"פ שנאמר ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש לפשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראוים ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: (לג) לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו (דניאל ט) ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק (יחזקאל כב) כהתוך כסף לשון יציקת מתכות. ורואה אני את דבריו כתרגומו וילק ואתיך לנקת לאתכא. אף זה לא נתך לארץ לא הוצק לארץ:

יְהוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא
יִהְיֶה־עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיהוָה
הָאָרֶץ׃ ל וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי
כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְהוָה
אֱלֹהִים׃ לא וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה
נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה
גִּבְעֹל׃ לב וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא
נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה׃ מפטיר
לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־
הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְהוָה
וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר
לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה׃ לד וַיַּרְא
פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד
וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ
הוּא וַעֲבָדָיו׃ לה וַיֶּחֱזַק לֵב
פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־
מֹשֶׁה׃ פ פ פ

ו' כ"כ. ג'
ג'
ב' נתורה ומ"ל ב' נתורה
ג'. ג'
ג'. ג'. ל'
מפטיר ג'. ג' וכ"כ
ג'
ג'. ו' וכ"כ
ג'.
ב' פרעה לבו
פ"ו
ד'

יְיָ קָלַיָּא יִתְמַנְעוּן וּבַרְדָא
לָא יְהֵי עוֹד בְּדִיל דְּתִידַע
אֲרֵי דַּייָ אַרְעָא׃ ל וְאַתְּ
וְעַבְדָךְ יְדַעְנָא אֲרֵי עַד
כְּעַן לָא אִתְכְּנַעְתּוּן מִן
קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים׃ לא וְכִיתָּנָא
וְסַעֲרֵי לְקוֹ אֲרֵי סַעֲרַיָּא
אַבִּיבִין וְכִיתָּנָא גִּבְעוֹלִין׃
לב וְחִטַּיָּא וְכוּנָּתַיָּא לָא
לְקָאָה אֲרֵי אַפֵּילָתָא אִינוּן׃
לג וּנְפַק מֹשֶׁה מִלְוָת פַּרְעֹה
יָת קַרְתָּא וּפְרַשׂ יְדוֹהִי
בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וְאִתְמְנָעוּ
קָלַיָּא וּבַרְדָא וּמִטְרָא דַּהֲוָה
נָחִית לָא מְטָא עַל אַרְעָא׃
לד וַחֲזָא פַרְעֹה אֲרֵי אִתְמְנַע
מִטְרָא וּבַרְדָא וְקָלַיָּא וְאוֹסִיף
לְמֶחֱטֵי וְיַקְרֵיהּ לְלִבֵּיהּ הוּא
וְעַבְדוֹהִי׃ לה וְאִתַּקַּף לִבָּא
דְּפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְּמַלֵּיל
יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃
פ פ פ

קכ"א, גבע"ל סימן, יעיא"ל סימן

אבן עזרא

לפרוש כפיו במצרים בעבור שמלאה גלולים: כי לה' הארץ ולא לך: (ל) ואתה. אמר רבינו שלמה כי טרם תיראון כמו לא תיראון וכמוהו טרם ישכבו וזו המלה איננה נמצאת כאשר תשב כי לעולם יבוא אחריה הענין כי אחר טרם ישכבו כתיב ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית והטעם כאשר היתה עת שכיבתם נסבו על הבית וככה טרם יקראו ואני אענה וככה בטרם יקטירון את החלב וככה כל טרם והנה אין טרם כמו לא והגאון רב סעדיה ז"ל דבק הענין וככה פי' אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחית השחית: וטעם והפשתה והשעורה נכתה. זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם והנה הטעם קודם שתיראון ותודה ותאמר ה' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה הוי"ו נכון בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יראים את השם אתה ועבדיך וזה דרך מוסר והטעם שבסור המכה תמרדו על כן כתיב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמצא כן במקום אחר: (לא) והפשתה והשעורה. ספר הכתוב מה שאירע והנה התברר ממלת נכתה גם נכו כי שרש מכה נכה כמו ושפו עצמותיו לא ראו: (לב) אפילות. אחר וקרוב ממנו ואפל ואין נוגה לו והטעם שהיו עוד תחת הארץ ולא נראו: (לג) נתך. כדרך כהתוך כסף בתוך כור והוא מבנין נפעל כמו ונגש אל הערפל: (לד) וירא. הזכיר עתה ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם: וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו. התברר מה שאמר משה ואתה ועבדיך: (לה) ויחזק. אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות:

קלות ו' כתיב כן מסור בתהלים סימן צג: מפני ה' אלהים ב' באוריי' וסי' ויתחבא האדם ואשתו. ואתה ועבדיך: ויחדלו ב' וסימן לבנות העיר. הקלות והברד: דבר ה' ביד משה ד' וסי' ויחזק לב פרעה. ולהורות את בני ישראל. זכרון לבני ישראל. כי סמך את ידיו עליו ויצוהו:

תולדות אהרן אביב. מנחות סח פד:

בעל הטורים הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד. אבל על הקולות לא אמר שלא יהיו עוד כי יהיה עוד במתן תורה: תיראון ב' במסורה. כי טרם תיראון. לא תערצון ולא תיראון שאמר להם משה ידעתי כי עד שתסור המכה תיראון אבל כשיהיה הרוחה לא תערצון ולא תיראון: ויחדלו ב' במסורה. ויחדלו הקולות. ויחדלו לבנות העיר. מלמד שגם בדור הפלגה הממס השם בקולות ועכבם עד שחדלו לבנות וגם כאן חדלו לבנות ע"י הקולות שיצאו מתחת כבלות מצרים: נתך ג'. לא נתך ארצה. עד נתך עליהם מים גבי בני שאול המוקעים. כאשר נתך חמתי על ירושלים לומר שתפלת הצדיקים מעצרת המטר כמו הכא גבי משה. ותפלת הצדיקים מוריד אותו כמו גבי דוד שעשה דין גבי בני שאול והתפלל אל ה' וכפר להם. וכן יכפר ה' לירושלים ע"י תפלת הצדיקים דכתיב וכפר אדמתו עמו:

רמבן

הקולות והמטר מיד. ולא יתכן לעשות כן בעיר על כן אמר כצאתי את העיר וכן נאמר עוד ויצא משה מעם פרעה את העיר ובראשונה אמר הנה אנכי יוצא מעמך. ורבותינו אמרו שלא היה מתפלל בתוך העיר לפי שהיא מלאה גלולים וכ"ש שלא היה נדבר עמו אלא חוץ לכרך א"כ נאמר כי בעבור שהיה פרעה מבקש עתה שיסור הברד מיד הוצרך משה לפרש לו כי יצטרך לצאת את העיר ואחרי כן יפרוש כפיו אל ה' ויסור בתפלתו והוא האמת:

(ל) **ידעתי** כי טרם תיראון. יפה תפש ר"א על דברי רש"י שאין טרם כמו לא. אבל הוא כטעם קודם ופי' כי הכתוב יחסר מלה אחת טרם זה תיראון כלומר טרם שאפרוש כפי ויחדלו הקולות והברד אתם יראים את ה' כי בסור המכה תשובו ותמרדו והנכון עוד שנפרש כי ירמוז גם לפעמים הראשונים יאמר כבר ידעתי מכם כי בטרם אתם יראים ובאחרית אתם מורדים כי לעולם טרם סור מכם המכות אתם יראים את ה' כאשר עשיתם בצפרדעים ובערוב ותשובו ותמרו את פי ה'. וכן תעשו לעולם ומפני זה לא הזהירו עוד בשובו אבל התפלל עליו בארכה על דעת כדי שיוסיף לחטוא:

(לא) **והפשתה** והשעורה וגומר. ספר הכתוב מה שאירע ולא ידעתי למה נכנסו שני הפסוקים האלה במקום הזה טרם השלים דבר משה בתפלתו וסור הברד ואמרו בשם הגאון רב סעדיה שהן דברי משה אל פרעה שאמר לו קודם שתיראון ותאמרם ה' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה לא ישוב לרפואה. אבל החטה והכסמת לא נכו עדיין ומעתה לא יפסד לכם דבר. ואין לי טעם בפירוש הזה כי הברד הכה כל עשב השדה וכל העץ שבר ולא נמלטו החטה והכסמת רק מפני שהן אפילות לא נמחו כלל או שמפני קטנותן לא נפסדו כי עוד תצמחנה. ואם כן אפילו ירד עליהם הברד עוד ימים לא יזיק. ואין צריך להודיע לו מה שנפסד ומה שלא נפסד כי בסור הברד יראה. ועל דעתי שהם דברי משה אל פרעה שאמר להם ידעתי כי טרם סור

ספורנו

לא יחדל כל זה עד שאצא מן העיר: הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ. כל זה יהיה יחדו כמו רגע שלא כמנהג הטבע וזה למען תדע לא בשביל שאחשוב שכבר שבתם בתשובה כי אמנם ידעתי כי: (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון: (לא) והפשתה והשעורה נכתה. אע"פ שהפשתה והשעורה נכתה וזה היזק רב במצרים כאמרו ובושו עובדי פשתים: (לב) והחטה והכסמת. בוא וראה מה רב רשעו של פרעה ועבדיו כי אע"פ שהחטה והכסמת לא נכו ומשה התפלל וראה פרעה כי חדל כל הרע בתפלתו כי באופן אחר היה כלה גם יתר הפלטה מכל מקום הוסיף פרעה לחטוא והכביד לבו במזיד הוא ועבדיו: (לה) ויחזק לב פרעה. לא מעצמו אבל כאשר דבר ה' ביד משה קודם שנצרף את אהרן עמו שאמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך שלא יניחכם להלוך ברצונו ולא ביד חזקה וירצה לא שיעשה זאת מיראת יד החזקה שלא יוכל לסבלה וכן עשה בזה המקום כי אע"פ שהוסיף לחטוא במזיד והכביד הוא עצמו את לבו נגד טבעו אבל היה מסופק אם יוכל לסבול התחזק לבו באותו האופן אשר דבר ה' ביד משה ושם בלבו שלא יוסיף עוד להכותו:

המכות תיראון ואחרי כן תשנו באולתכם אבל הפשתה והשעורה נכתה והחטה והכסמת שכן לכל חייתכם לא נכו במכה הזאת וכן ביד האלהים לאבד אותם מכם אם תשובו ותחטאו לפניו רמז להם למה שאמר ואכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד :

אדרת אליהו

לכן אמר כו' והוצאתי אתכם כו'. זו שעבוד לבנים וכל עבודתם בפרך. והצלתי אתכם כו' שלא תהיו עוד עבדים למצרים. וגאלתי אתכם כו' הוא יציאתם ממצרים. ולקחתי כו' והייתי כו' הוא מתן תורה כמ"ש ואתם תהיו לי לעם כו'. וז"ש כאן וידעתם כי אני כו'. והבאתי אתכם כו' הוא ביאתן לארץ ונתתי כו' הוא ירושה וישיבה שם :

כלי יקר

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'. אליו מיותר לגמרי כי כבר הזכיר שמו של משה ונ"ל על דרך שארז"ל שלכך נקרא משה ולא משוי ממים לפי שמשה לשון הוה ורוח ה' דבר בבת פרעה לקרותו משה לשון משה ומושך כי הוא המושך את ישראל מן הגלות מן המים הזידונים ואלו היה משה בודק בשמו היה נודע לו באמת כי על ידו יגאלו ישראל ולא היה קורא תגר לאמר למה זה שלחתני למה הרעותה וגו' אך מצד אחד יש ללמד זכות על משה שבדק במהות עצמו וראה את עצמו כבד פה ולשון ע"כ חשב שאינו ראוי לשליחות זה. לכך נאמר וידבר דבור קשה אלהים זה מדת הדין אל משה לומר שהוא ראוי ליתן את הדין על שלא בדק בשמו משה ולהבין מהותו שהוא יהיה משה ומושך את ישראל מן הגלות ומצד זה לא היה לו לומר למה הרעותה. אך מצד עצמותו נתמלא ה' עליו רחמים ויאמר אמירה רכה. אליו בשביל מהות עצמו כי מאחר שהיה כבד פה ולשון ע"כ מלאו לבו לומר למה זה שלחתני ובשביל אליו נאמר לו אני ה' המורה על רחמים כי שמו ומהותו סתרי אהדדי לכך אמר אני ה' מלא רחמים לדונך לכף זכות :

וארא אל אברהם וגומר. התחיל בלשון ראיה וסיים בלשון ידיעה כי היה לו לומר וארא אל אברהם וגו' ובשמי ה' לא נראיתי להם או היה לו לומר ואודע אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם והקרוב אלי לומר בזה שלשון ראיה מורה יותר על בירור הדבר מלשון ידיעה כי יש לך ידיעה בדבר הניכר ונודע כמופת מצד ההיקש השכלי אשר יפול בו הטעות או על ידי שמיעה שיפול הכזב בו. אבל בדבר שהאדם רואה עין בעין טוב מכולם כי לא יפול בדבר הנראה שום טעות או כזב. ותדע כי שם של שדי מורה על שם שהקב"ה אמר לעולמו די ועל שם שיאמר די לצרותם כמו שפירש"י על פסוק ואל שדי יתן לכם רחמים וידוע שהאבות היו כל ימיהם מכאובים או רובם כי אברהם הושלך לכבשן והלך נע ונד ונלקחה אשתו וכן ליצחק ועוד סתמו בארותיו והיה גר בארץ ויעקב יותר פשוט מכולם והקב"ה אמר די לצרות כלם וזה הדבר אשר ראו בעיניהם את כל התלאה אשר עברו עליהם והצילם ה' בשם של שדי ואמר די לצרותם. אבל שם ה' המורה על רחמים גמורים בלי תערובת דבר רע לא זו שלא ראו בעיניהם דבר זה אלא אפילו בידיעה על צד המופת לא נודע להם כי אני ה' מטיב לכל וא"כ נקט ראיה וידיעה בדרך לא זו אף זו כי הרעות לא זו ידיעה אלא אפילו בראיה עין בעין נראה להם והרחמים גמורים לא זו שלא ראו אותם עדיין אלא אפילו לא נודעתי להם בידיעה מופתית. והרי אמרתי לאבות אני ה' מלא רחמים ולא קיימתי להם עדיין הבטחה זו וזה מופת ראשון על הגאולה ועל התמורה. מופת שני וגם הקמותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען והרי עדיין לא נתתיה להם. מופת שלישי וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם עבודה קשה יותר מן הנגזר כי אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. שלשה אלה חברו אל עמק שלשה הבטחות שנזכרו אח"כ בג' פסוקים רצופים כי גם נזכר מפורש לכן אמור לבני ישראל אני ה' והזכירה שפטים גדולים לעשות במעבידיהם וביאת הארץ כאשר מבואר לכל מעיין בפסוקים אלו :

דרך ב'. בהמשך פסוקים אלו הוא שאין אלהים אלא דיין ולא פי' עדיין באיזו דין דנו הקב"ה ע"כ נ"ל שדין זה קאי אל פסוק שלפניו שנאמר עתה תראה את אשר אעשה לפרעה דרשו רז"ל ולא העשוי למלכי שבעה אומות והנה תיבת למלכי נראה יתור כי הל"ל ולא העשוי אל שבעה אומות ובילקוט מסיק ולא תראה את אשר אעשה במלחמת שלשים ואחד מלכים וקשה מניה למה לי וכי עדיין לא ידענו שנלחמו ישראל בל"א מלכים וע"ק מהו שנאמר עתה תראה את אשר אעשה לפרעה עתה למה לי אע"פ שבסוף פרשת שמות באורתי לשון עתה מ"מ עוד לאלהים פתרונים לפרשו בלשון אחר. וזה כי אמר הקב"ה למשה אני ה' היה הוה ויהיה כי כל בשר ודם אינו בטוח לקיים הבטחתו כי רוח עברה בו ואיננו לקיים הבטחתו על כן צריך לקיימה לאלתר ואם לאו אזי כדין המובטחים קוראים תגר על אשר לא נעשה פתגם דברו מהרה כי אם לא עכשיו אימתי. אבל אני הוה לנצח בכל הזמנים בשוה על כן לא היו האבות קוראים תגר אלא היו מצפים וממתינים מתי יבא דבר ה' והיו בטוחים שסופה להתקיים. אבל אתה קראת תגר על שלא נתקיימו דברי תיכף ומיד א"כ מכל שכן שתקרא תגר במלחמת ל"א מלכים כי אותן המלחמות יתארכו בהכרח כמ"ש ימים רבים עשה יהושע מלחמה את המלכים האלו כי לא יוכלו ישראל לכלות את כל הארץ מהרה פן ירבה עליהם חית השדה אלא מעט מעט יתגרשו מפניהם ויען כי דרכך לקרא תגר כשאין ההבטחה נעשית מהרה על כן אני קונס שבדין לא תראה המלחמה ארוכה שתהיה עם ל"א מלכים. חוץ ממלחמת פרעה שהוא מלך אחד ויכול אתה לראות עתה ר"ל תיכף את אשר אעשה לפרעה אותה לבד תראה ועיקר המיעוט בא מן מלת עתה ר"ל דוקא דבר שנעשה עתה תיכף אותו תראה אבל לא דבר שלא יהיה נעשה עתה כי אם בימים רבים כמו מלחמת שלשים ואחד מלכים אותה לא תראה. וז"ש ושמי ה' המורה שאני היה לנצח וסוף הבטחתי להתקיים אבל עדיין לא ידענו דבר זה והמתינו לצפות על דברי כאמור:

דרך שלישי. הוא שרצה הקב"ה לפרסם בעולם כי הוא ית' ברא עולמו יש מאין כי עדיין לא היו מתפשטים בעולם מופתים המורים על החידוש על כן הוצרך הקב"ה לעשות כל המופתים הללו כדי שיאמינו למפרע כי ה' ברא עולמו יש מאין כמ"ש בזאת תדע כי אני ה' וכן יתרו אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים ודברו מזה הרבה מפרשים איך מופתי מצרים היו מופתים על חידוש העולם. על כן אמר וארא אל האבות באל שדי כי הוא שם מורה על שאמר הקב"ה לעולמו די והוא מופת על הבריאה אבל לא על החידוש יש מאין ז"ש ושמי ה' לא נודעתי להם כי שם זה של הויה מורה שהקב"ה מהוה את הכל וכל ההוויות מאתו ית' כי זה מאמת החידוש לומר שאין הויה לשום נמצא זולתי ית'. וזה תשובה למשה על שקרא תגר ואמר למה הרעותה וגו' ואע"פ שכבר אמר לו ה' ולא יתן אתכם מלך מצרים להלך מ"מ רצה משה לידע טעם לקישוי לב פרעה כל כך ואם כדי לעשות כל המופתים היא גופא קשיא מה צורך יש בכל המופתים. ע"ד שאמר לו הקב"ה טעמו של דבר כי אני ה' מהוה את הכל ודבר זה לא נתפרסם עדיין בעולם כי אל האבות לא נראיתי כי אם בשם של שדי המורה כי אמרתי לעולמי די אבל עדיין לא נתפרסם מופת על החידוש ז"ש ושמי ה' לא נודעתי להם על כן צריך אני להקשות לב פרעה כדי לעשות מופתים המורים על החידוש. וא"ת מה יום מימים ומה צורך בידיעה זו עכשיו יותר מבשאר זמנים. על זה אמר וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען ואם לא אפרסם עכשיו כי לי כל הארץ אם כן יאמרו האומות לסטים אתם כי ביד חזקה אתם כובשים ארצות ז' אומות ולא כהה בהם ה' ובזה יבואו לידי כפירה ומינות לומר לית דין ודיין כמבואר למעלה בפרשת בראשית על דברי ר' יצחק. וא"ת הלא גם בימי האבות הבטחתים לתת להם הארץ ולא עשיתי פרסום על החידוש. על זה אמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו' ר"ל שהאבות לא היו צריכין למופתים כי בלאו הכי היו בנים אמון בם. ולכל האומות לא היה צורך בידיעה זו עדיין אבל עתה שאני שמעתי את נאקת בני ישראל והגיע זמן כניסתם לארץ ע"כ אני צריך לפרסם עכשיו ע"י המופתים כי אני ה' מהוה את הכל ולי כל הארץ ובידי ליתן הארץ למי שארצה. וז"ש ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' לפי שאני ה' מהוה את הכל ואני עשיתי הארץ וכל אשר עליה על כן בידי ליתן אותה לכם מורשה :

דרך רביעי. הוא על דרך שארז"ל פ' חלק מנין לתחית המתים מן התורה שנא' וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחית המתים מן התורה פירש"י מכאן שעתידין לחיות ויירשו את הארץ ופירושו דחוק מכמה ספקות כי מה ענין תחית המתים לסיפור זה שהיה להקב"ה עם משה על שקרא תגר. ועוד שלא מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים שלימות המשיח יחיו האבות וישבו על אדמת ישראל כי מה תועלת להם בזה להחליף עולם עומד בעולם עובר וכ"ש לזמן התחיה כי אז יהיה העולם חרב ואיך ישבו האבות על האדמה. ועוד קשה על המדרש שמביא רש"י חבל על דאבדין כו' הרבה יש לי להתאונן על מיתת האבות. אמרתי לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה בקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה בדמים וכן ביצחק ערערו על הבארות וכן יעקב הוצרך לקנות השדה כו' ולא הרהר. וקשה ממה נפשך אם היתה הבטחת הארץ דווקא לזרעם ולא לאבות א"כ למה יהרהרו ויערערו האבות הרי מעולם לא הבטיח לאבות שיהיה להם חלק בארץ. ואם הבטיח גם לאבות א"כ איה הבטחתו. והקרוב אלי לומר שלצדדין קתני כי האבות לא ניתן להם חלקו בארץ לצורך תשמיש העה"ז כ"א מקום קבורה לבד כי מתי ארץ ישראל חיין תחלה ובכל מקום שנא' כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל אין הנתינה שוה בשניהם כי איך יירשו יחידים ארץ גדולה כזו אלא לזרעם בעולם הזה ולהם לצורך תחית המתים לעולם הבא שיהיה להם חלק וקבורה בארץ להנצל מצער גלגול מחילות. ואם כן כשבקש אברהם מקום לקבור את שרה ולא מצא היה לו לאברהם מקום להרהר על עיקר הבטחה זו לאבות שהיתה על שיהיה להם מקום קבורה ולא מצא ומ"מ נתקיימה הבטחה זו אח"כ כשמצא לקנית בדמים אבל קודם שמצא לקנות היה לו להרהר ולא הרהר. וכן יצחק כשערער על הבארות היה לו גם כן להרהר פן לא יתנו לו גם מקום קבורה בארץ אחר שמדקדקין עליו כל כך שלא ליתן לו חלק מועט בארץ. וכן יעקב. וענין תחית המתים תלוי בחידוש העולם כי המאמין בחידוש יאמין גם בתחיה בק"ו כדאיתא בגמרא מאי דלא הוה הוה מאי דהוה מכ"ש דהוה וז"ש וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' המהוה את הכל היה הוה ויהיה גם לעתיד וכל זה מופת על התחיה ע"כ הוצרכת לעשות כל המופתים בפרעה ובכל עבדיו כדי שיאמינו גם בתחיה כי עד הנה שמי ה' המורה

על

על החילוק לא נודעתי להם ואעפ"כ הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען להם היינו שיהיו נקברים בארץ כדי שיהיו בטוחים לעמוד לעתיד לבא בלא צער גלגול מחילות. ופירוש זה יבא על נכון גם לדרך שלישי שכל הפרשה בניחותא לא כמאשים את משה על שקרא תגר. גם לדרך של רש"י שפירש חבל על דאבדין כו' ועוד נ"ל שהזכיר שם של שדי לאבות בהבטחת הארץ לרמוז להם שתועלת הארץ הוא בעה"ז ובעה"ב כי יש מן שדי רמז לשכר העה"ז שנאמר להנחיל אוהבי יש ד' מן שדי רמז לשכר העה"ז מתפשט לד' רוחות העולם כמ"ש ופרצת ימה וקדמה וגו' ועל זה נאמר למשה וראית את אחורי ופני לא יראו הראה הקב"ה למשה קשר של תפילין כי הדלי"ת מן שדי הוא בקשר של תפילין מאחוריו שהראה לו הקב"ה כל שכר העה"ז הרמוז בד' רוחות כמ"ש למשה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה וגו' אבל פני דהיינו אותיות יש שבתפילין של ראש מלפניו המרמז לשכר העה"ב דהיינו שי"ן בתפילין של ראש ויו"ד בתפילין של יד לא יראו אמר לו כי שכר העה"ב לא יראו כמ"ש עין לא ראתה אלהים זולתך. ע"כ הזכיר כאן שם של שדי לומר שלא הרהרו על שלא מצאו מקום קבר בארץ הבא לתכלית התחיה אע"פ שהובטחו גם על התחיה בשם של שדי:

והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. כנגד ד' דברים שעברו עליהם שנאמר כי גר יהיה זרעך הרי הגרות, בארץ לא להם הרי ריחוק השכינה כי הדר בח"ל כו' וסמך רחוק השכינה לגרות כי הא בהא תליא שריחוק השכינה נמשך מן הגרות שיהיו הגרים בח"ל במקום ריחוק השכינה. ועבדום זה דבר נוסף על הגרות כי סתם גר אינו עבד לפחות. ועינו אותם זה דבר נוסף על העבדות כי סתם עבד אין מענין אותו חנם ובהגלה ראה הקב"ה להצילם בהדרגה מעט מעט מתחלה הצילם מן הדבר המסוכן ביותר והוא העינוי ועליו נאמר והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים כי הסבלות היינו העינוי כמ"ש למען ענותו בסבלותם ואח"כ הצילם גם מן העבדות ועליו נאמר והצלתי אתכם מעבודתם. ואח"כ הצילם מן הקל שבכולם והוא הגרות ועל זה אמר וגאלתי אתכם כי סתם גר אין לו גואל כמ"ש ואם אין לאיש גואל ארז"ל זה הגר כו'. ולפי שמן הגרות נמשך סילוק השכינה כי מטעם זה הוצרך להסמיך אל הגרות מאמר בארץ לא להם המורה על סילוק השכינה. לעומת זה אמר כאן שבביטול הגרות יזכו לדיבוק השכינה וע"ז אמר ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים ליקוחין ממש כדרך גבר בעלמה ויען כי הדר בח"ל כו' ע"כ אמר כאן והייתי לכם לאלהים וע"י דבוק זה וידעתם כי אני ה' המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים הגדולה שברעות ואחר כך פירש ליקוחין אלו באמרו והבאתי אתכם אל הארץ וגו'. ועל כן תקנו בפסח ד' כוסות כנגד התשועה מן ד' רעות אלו ולמעלה פרשת וישב בשום הנאמר בשר המשקים תמצא טעם נכון מאד על ד' כוסות של פסח ע"ש. והנה בד' לשונות של גאולה אלו מה שהזכיר ד"פ שם אלהים בפסוק כה תאמר אל בני ישראל אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם כלל ופרט למה לי אלא לומר כי מן הגרות נגולו בזכות אברהם שהלך לו מארצו וממולדתו ומבית אביו אל ארץ נכריה. ובזכות העבודה של יצחק שנעקד על גבי המזבח לעבודת ה' ניצולו מעבודת מצרים. ובזכות יעקב שסבל ענוים כל ימיו ניצולו מעינוי מצרים. אבל בענין דיבוק האלהי היו כל האבות שוים בו ע"כ כללם יחד ואמר אלהי אבותיכם שבזכות כולם יזכו לדיבוק השכינה. וי"א והצלתי אתכם מעבודתם היינו מן מזל טלה אשר אליו עבדו המצרים ור"ל מן אלהות שלהם דהיינו עבודתם ונכון הוא:

וידבר משה כן אל בני ישראל וגו'. יש בספור זה כמה ספקות כי קוצר רוח היינו עבודה קשה ולמה חלקם. ועוד מ"ש אח"כ בא דבר אל פרעה משמע שתיקן בזה מיאון וסירוב של ישראל והדבר מחוסר ביאור. והכל מקשים שלא יש לק"ו זה פירכא כי מה לישראל שכן היה להם קוצר רוח ומה השיבו הקב"ה על ק"ו זה ואיך תקנו במה שנאמר ויצום אל בני ישראל וגו'. והנראה אלי בזה שכל הסיפור מן וארא אל אברהם עד ונתתי אותה לכם מורשה לא נזכר בו פרעה כלל שישלחם מארצו ויובן מזה כאלו רצה ה' שיצאו מעצמם בלא הורמנא דמלכא כי כן משמע הלשון והוצאתי ולקחתי ואע"פ שכבר אמר לפרעה שלח את עמי ויעבדוני אולי אחר סירובו של פרעה רצה ה' שיצאו משם בעל כרחו של פרעה וטעם משה בדבר זה כי היה לו להוסיף מדעתו ולדבר אל בני ישראל גם בפעם זה שישלחם פרעה כי כופין אותו עד שיאמר רוצה אני כי לא איש הוא ית' ויתנחם. ומשה לא הוסיף כלום אלא אמר להם דברי הש"י כהווייתן כמ"ש וידבר משה כן אל בני ישראל כן מורה על דברים כהווייתן. ולא שמעו אל משה לא קבלו דבריו והיה להם להשיב על דבריו איך נצא בלא רשות המלך כדרך שנאמר איך אלך ושמע שאול והרגני. אך מקוצר רוח שהיתה נשימתן קצרה כאיש מבוהל על כן לא יכלו להוציא מן הפה תשובתן אליו. ועוד שיראו מעבודה קשה פן תכבד עליהם כאשר כבדה עליהם בשליחות ראשון של משה. וכאשר ראה ה' כוונת ישראל וסיבת מיאונם וסירובם רצה לתקן טעותם וידבר ה' אל משה בא דבר אל פרעה וגו' כי גם מתחלה לא עלה בדעתו ית' שילכו בלא רשות וזולת שמשה וישראל שניהם טעו בדבריו הראשונים. והנה גם בדבריו אלה טעה כי חשב מדתלה השליחות בפרעה ש"מ שדוקא דעת משלח בעינן אבל לא דעת ישראל כי ביד חזקה יגרשם שלא ברצונם על כן אמר הן בני ישראל לא שמעו אלי לא בדרך ק"ו אלא אמר לדעתי אינן רוצים לשמוע לצאת ממצרים כלל שהרי מצינו לרז"ל במכת החושך שהיו רבים רשעי ישראל שלא היו רוצים לצאת וכן פירש"י ס' בא ואף על פי שהפסוק מגיד לנו האמת שמקוצר רוח לא שמעו מ"מ משה היה סבור שלא שמעו בעבור שאין רצונם לצאת כלל. על כן אמר משה בלא ק"ו מאחר שבני ישראל לא שמעו לי ואין רצונם לצאת א"כ איך ישמעני פרעה לגרשם כי פרעה יקח לו מיאונם וסרבונם להתנצלות. וכאשר ראה ה' טעותו של משה וטעותם של ישראל רצה לתקן שניהם כאחד שנאמר ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים שיהיה כאן דעת המשלח ודעת השליח כי אין זה בלא זה כי ידבר אל בני ישראל שיתרצו לצאת כי ידבר על לבם דברים טובים ונחומים ואל פרעה שיתרצה לשלחם ואותן מישראל שלא רצו לצאת מתו בג' ימי אפלה ומה שחזר ואמר ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים לפי שאמר לו הקב"ה בא דבר אל פרעה חשב שמא חזר ה' ממה שאמר והיה הוא יהיה לך לפה ורוצה עכשיו שאני אדבר הכל ולא אהרן. על כן אמר הרי אני ערל שפתים. על זה נאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום וגו' הורה שלא חזר מזה ואהרן יהיה לו לפה ובזה תיקן הכל ולפי פשוטו נוכל גם כן לומר שאין פרכא לק"ו זה כי משה לא הבין כוונתם שלא שמעו מקוצר רוח וחשב שלכך לא שמעו כי אינם מאמינים בנבואתו וא"כ כ"ש שפרעה לא יאמין לו אבל הקב"ה ידע האמת שמקוצר רוח לא שמעו ע"כ לא חש להשיב לו כלום על הק"ו כי ידע הקב"ה שאין בק"ו זה ממשות ולא השיבו כי אם על אמרו ואני ערל שפתים ואמר שאהרן יהיה לו למליץ כאמור. ומ"ש שנית בסוף הענין הן אני ערל שפתים לפי שנאמר דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך וחשב משה כי מה שידבר ה' אלי ואל אהרן זהו הדבר שאהרן יהיה לי לפה אבל מה שידבר ה' לי לבדי אצטרך אני לבד לדבר אל פרעה כי כן משמע הלשון את כל אשר אני דובר אליך ע"כ השיב לו הקב"ה אתה תדבר ואהרן אחיך ידבר אל פרעה כל הדבורים אפי' מה שאני מדבר אליך לבד:

אלה ראשי בית אבותם. לפי שרצה ה' ליתן אורייתא תליתאה ע"י שבט משולש בהרבה מיני שילוש שנזכרו בגמ' ע"כ התחיל לבדוק בראשי בית אבותם ומצא ראובן ד' משפחות ושמעון ה' משפחות ולוי ג' משפחות על כן פסל הראשונים ובחר בלוי המשולש פעמים. והמפרשים אמרו שהיה מחפש בראובן תחלה אם ימצא בבניו איש כלבבו הראוי לזה השליחות כדרך שחפש שמואל הנביא בבני ישי וילפינן חיפוש מחיפוש דהתם מה להלן פסל הראשונים עד אשר מצא איש כלבבו כך רצה לחפש כאן בבני ראובן ושמעון ויחפש ולא מצא עד אשר תהה בקנקנו של לוי ומצא את אהרן ומשה ושוב לא היה צריך לחפש:

הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן. לפי שבעיקר השליחות נראה כי משה העיקר שהרי אליו לבד נראה ה' בסנה והייתי אומר שאהרן טפל עליו ת"ל הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל לומר לך שיש חלק לאהרן בהוצאה כמו למשה ע"כ הקדים את אהרן. אבל בענין הדבור אל פרעה נראה כי אהרן העיקר ומשה טפל לו שהרי משה היה כבד פה וכבד לשון. ע"כ אמר הם המדברים אל פרעה מלך מצרים הוא משה ואהרן הקדים את משה לומר לך שאפי' בענין הדבור אל פרעה אינו טפל לאהרן אלא שקולים המה בכל דבר. ד"א לפי שמצינו שקודם שליחות זו היה אהרן שלוח אל ישראל להשיבם מדרכיהם הרעים כדי שיהיו ראוים ליציאה ממצרים ובאותו שליחות היה אהרן העיקר ועל זה אמר משה שלח נא ביד תשלח היינו ביד מי שאתה רגיל לשלוח כמו שפירש"י על אותו פסוק ועל אותו שליחות אמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו וגו' כי באותו שליחות היה אהרן העיקר ע"כ הקדימו. אבל בשליחות של עכשיו שעיקרו אל פרעה ודאי משה העיקר ע"כ הקדימו ואמר הם המדברים אל פרעה וגו' הוא משה ואהרן:

ויהי ביום דבר ה' אל משה וגו'. פירש"י שהוא מחובר למקרא שלאחריו וכל שאר המפרשים תפשו עליו לומר אם כן הוא למה הפסיק בינתים. ואומר אני שרצה להורות בזה מעלת נבואת משה רבינו על כל שאר הנביאים כי כל הנבואות הם בחזיון לילה כמ"ש אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה וגו' כי נבואתו היתה ביום ממש כמו שלמדו רז"ל מן פסוק ביום צותו הנאמר בפ' צו שכל המצות נצטוו עליהם משה ביום ע"כ נאמר כאן ויהי ביום כשהיה יום ממש אז דבר ה' אל משה בארץ מצרים כי כאן התחלת נבואתו ע"כ הודיע לנו שהתחלת נבואתו היתה ביום וכן היו מסתמא כל הנבואות של משה כולם ביום:

קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין, כאן נאמר שיקח מטה אהרן ויהי לתנין ולמעלה פרשת שמות צוה שיקח משה מטה שלו ויהי לנחש ונחלקו המפרשים בזה כי י"א שתנין היינו דג גדול כמו שפירש"י על פסוק התנינים הגדולים. וי"א שתנין היינו נחש וכן פי' רש"י והנה מקום אתי ליישב שינוי הלשון וזה כי התנין הוא נחש גדול מסוכן ביותר כמ"ש חמת תנינים יינם ש"מ שחמתו גדול מחמת סתם נחש והנה משה ואהרן עשו כל הנסים באמרי פיהם כנחש זה שעקר כחו בפיו. וכפי הנראה שרוב הנסים נעשו על ידי מטותם של משה ואהרן ושלא יהיה פתחון פה לבעל הדין לחלוק ולומר שבכח המטות נעשו כל הנסים ואולי יטעו לומר שיש צד כשוף במטותם ע"כ נהפכו לנחשים לומר כמו הנחש הנושך בלי לחש בפיו כך משה ואהרן כחם בפיהם והמטות פעלו כל אותן הפעולות בכח אמרי פיהם שלהם כי הצדיק גוזר אומר ויקם לו וע"כ נעשו מטות שניהם לנחשים כד"א יהי דן נחש עלי דרך כך מטה משה ואהרן יהיו כנחשים שורפים להזיק לפרעה ולכל עבדיו ותדע ותבין כי משה היה רועה ומנהיג לישראל במטה עוזו כאשר ינהג הרועה את עדרו והיה שר ומושל גם על פרעה אבל אהרן לא היה מושל כ"א על פרעה ועמו לבד. ע"כ צוה ה' שלפני ישראל ישליך משה מטה שלו ויהיה לנחש עלי דרך לפרעה ולכל עמו הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור רמז לסוס מצרים ורוכבו. וינס משה מפניו כי חשב שלעולם יהיה מטה שלו משחית ומחבל כנחש ואין זה ממדת טובו ע"כ נאמר לו אחוז בזנבו ויהי למטה בכפו כ"א פניו דהיינו מקום הראש והפה מסוכן להזיק ולהשחית בשונאי הש"י הנה זנבו בהפוך זה כי סופו להיות רועה ישראל לא ירע ולא ישחית כזנב של הנחש שאינו מזיק אלא הרי הוא כמטה בעלמא כן יהיה כח זה של הנחש למטה בכפו כאלו

אמר

אמר שיהא נחש מזיק למצרים ומטה עוז לישראל כאחד ואם תרצה לומר שגם לישראל יהיה מטה ונחש כאחד מטה עוז לטובי' ונחש שורף לרעים כי נשיכתן של חכמים נשיכת נחש אתי ג"כ שפיר מה שנעשה נס זה לפני ישראל דווקא במטהו של משה. אבל עדיין לא ראינו שום מופת שאהרן יהיה רודה ומושל בפרעה ובכל עמו ע"כ צוה ה' לפני פרעה להשליך מטהו של אהרן ויהי לתנין שחמתו גדול מחמת סתם נחש כי בזה הורה שגם אהרן יהיה רודה ומושל בפרעה שנקרא תנין שנא' התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ולפי שפרעה משול לתנין שהוא גדול מן הנחש על כן הורו לו כי מטהו של אהרן יהיה לתנין כנגד פרעה שנמשל לתנים כי סתם נחש אינו יכול לו כל כך כי התנין כחו גדול מן הנחש ע"כ הראה לו תנין שיהא כחו גדול מפרעה כי בפרעה כתיב התנים הגדול במ"ם בסוף המורה על נקבה אשר כחה אינו גדול ככח התנין הזכר בנו"ן בסוף על כן נעשה מטה אהרן לתנין כי הוא יבלע את פרעה שנמשל לתנים נקבה וכמו שאמר ויבלע מטה אהרן את מטותם יען כי אמרו החרטומים יש גם לנו מטה עוז שנמשל לתנים והיינו פרעה ועבדיו ומזה אתה מתפאר במטה שלך שיהא לתנין ע"כ הראו להם שהתנינים שלהם חלושים כנקבות ומטה של אהרן יבלע את מטותם. ולא הוצרך לעשות זה במטהו של משה כי כבר נעשה נס זה לפני ישראל ועוד לפי שכנגד ישראל לא רצה ה' שיהיה חמת תנינים מטהו ומטהו של משה כולל ההנהגה בין לישראל בין לפרעה על כן נהפך לנחש. אבל מטהו של אהרן שפעל כנגד פרעה לבד נהפך לתנין כדי לבטל כחו של פרעה שנמשל לתנים כאמור. וראיה לדבר שבמכת היאור נאמר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך וזהו מטה משה וכתיב בו הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאור ונהפכו לדם אבל היה כחו גדול כל כך עד שישחית כל מימי מצרים ונהרותם ואגמיהם. ואח"כ נאמר אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרותם וגו' ש"מ שכח מטה של אהרן גדול מן כח מטה של משה שהרי מטה של אהרן פעל גם בנהרות ואגמיהם ובכל מקוה מימיהם וזה לפי שמטה אהרן נמשל לתנין שחמת תנינים גדול מן חמת סתם נחש ולמטה משה לא ניתן חמת גדולה בעבור שהיה רועה בו גם את ישראל שצריך להתנהג עמהם בנחת גם בשעת הכעס וזה רמז יקר. אמנם לאומרים שתנין היינו דג נוכל לומר כי בפני ישראל נהפך המטה לנחש להורות שמתחלה היו ישראל כמקל זקוף בקומה זקופה ואחר כך הושפלה מלא קומתה ארצה להיות עם זוחלי עפר וכאשר יאחזו בזנבו שיהיו בתכלית השפלות יחזרו לקדמותם להיותם כמטה זה וכן היה שהוסיף להם פרעה שעבוד בסוף ויזנב בהם לעשותם כזנבות האודים העשנים ומשם עלו על מעלתם וזה לא יתכן לעשות לפני פרעה. על כן נעשה המטה בפניו לתנין דהיינו דג להורות שכשם שסכל ה' עצתו בראשונה כי הוא רצה לעשותם כמטה יבש זה שאינו פרה ורבה כך אמר פן ירבה ונהפך הדבר שמטה היבש נעשה דג כמ"ש וידגו לרוב בקרב הארץ כך גם עתה יסכל ה' עצתו. ועל כן לא חזר התנין להיות מטה לרמז שישארו ישראל ברבוים לעולם ומ"ש ויבלע מטה אהרן היינו התנין שהיה מתחלה מטה. והוכה היאור שיש בו דגים ע"י מטה משה דווקא שהיה מתחלה נחש אבל מטה אהרן שהיה מתחלה דג ונעשה עכשיו למטה שלא בפני פרעה אין נכון שימית את דגתם אחר שהוא היה דג. ואח"כ צוה ליקח מטה אהרן להכות בכל נהרות ואגמים ולפיכך נאמר והדגה אשר ביאור מתה ולא אשר באגמים ונהרות שהוכו ע"י מטה אהרן והאמיר ביאור לפי שהיה אלהיהם ע"כ עשה שפטים באלהיהם והראה להם שאינו יכול להציל הדגים אבל האגמים ונהרות לא החזיקו באלהות על כן לא המית את דגתם:

כה אמר ה' בזאת תדע כי אני. לשון זה נזכר במכה ראשונה של סדר דצ"ך וכן במכה ראשונה של סדר עד"ש נאמר למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ וכן במכה ראשונה של סדר באח"ב נאמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. גם מהרי"א נתעורר על זה ופירש שפרעה היה חולק על ג' דברים. האחד הוא מציאות השי"ת כי כחש בה' ויאמר לא הוא ולא ידעתי את ה' על כן נאמר במכה ראשונה בזאת תדע כי אני ה'. השניה שהיה חולק לומר אע"ל שיש אלוה במציאות מ"מ אינו משגיח בשפלים על זה נאמר כי אני ה' בקרב הארץ. השלישית הוא שהיה חולק על יכולת הש"י לומר שאינו יכול לשנות הטבע כלל על זה אמר כי אין כמוני בכל הארץ כלומר יכול לפעול כחפצו. ואומר אני להוסיף ביאור על דבריו לבנים כל ג' מכות תחת סוג אחד. כי ג' מכות ראשונות באו לאמת מציאות הש"י לפי שהמצרים אמרו שהיאור הוא אלהיהם אין עוד מלבדו על כן עשה ה' שפטים באלהיהם להורות שיש גבוה מעל כל גבוה וכן מסיק בב"ר הרשעים מתקיימים על אלהיהם שנאמר והנה עומד על היאור ש"מ שחשבוהו לאלהות ע"כ נאמר במכת היאור בזאת תדע כי אני ה' וגו'. ובענין הצפרדעים שרץ היאור הורה שגם היאור ישרוץ דברים המאמתים מציאות הש"י כי פרעה היה מחלל השם ואמר לא ידעתי את ה' על כן הודיע היאור כי ראוי לקדש השם ברבים כדאיתא במסכת פסחים שחנניה מישאל ועזריה מסרו נפשם על קידוש השם ולמדו קל וחומר מצפרדעים שעלו בתנורים ולפיכך לא מתו אותם שבתנורים כדמסיק בילקוט פרשה זו. ובכנים נאמר אצבע אלהים הוא הרי שבמכה זו גם החרטומים הודו והמליכו שמו ית' לומר שמכה זו ממנו ית' והודאת בעל דין כמאה עדים דמי. ובסדר עד"ש נרמז כי הוא יתברך משגיח למטה בכל פרטי האישים להוציא מלב האומרים שאין הקב"ה משגיח כי אם על כללות המין ולא בפרטות על כל דרכי איש. ולפי דבריהם הכל נכנס בערבוביא כי אין הבדל בין איש לחבירו ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו על כן בא עליהם הערב בערבוביא וכתיב והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב וזה מופת חותך שיש הבדל בין צדיק לרשע ושהקב"ה משגיח על כל פרטי האישים לכך נאמר שם למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ לומר שהשגחתי הפרטית גם בתחתונים וכן במכת הדבר כתיב והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים והיינו מצד השגחתו יתברך בפרטית. וכן בשחין שהיה האבק פורח בכל ארץ מצרים ואעפ"כ הבדיל בין ישראל למצרים לפיכך לא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה ר"ל שלא יכלו לעמוד בויכוח שהיה להם עם משה מפני השחין כי לכל מכה נתנו סבה תוך לזו שלא יוכלו לתת סבה כ"כ המכות באו בפעם אחת ע"כ מצרים והחרטומים היו בכלל המכה אבל מכת השחין בא תחלה על החרטומים ואח"כ על כל מצרים שנאמר כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים על כן לא יוכלו לעמוד בויכוח כי טען משה עליהם שחטאם גרם להם שלקו תחלה לפי שעד הנה גרמו החרטומים קישוי לב פרעה בלהטיהם וכזביהם. בסדר באח"ב פירש מהרי"א שבאו לאמת יכולת הש"י ולי נראה שפרעה טען שתי רשויות הם על כן נאמר במכה ראשונה של סדר באח"ב למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ רוצה לומר אין עוד מלבדו יתברך איזו רשות אחר מכלל שפרעה טען שיש עוד אלוה אחר ונראין הדברים שטען זה על מזל טלה והשמש כי מצינו ששלשה מכות היו מונעים אור השמש והמזלות כי ברדת הברד מסתמא היו השמים מתקדרים בעבים עד שלא יוכלו לראות השמש כל זמן ירידת הברד. ובמכת הארבה כתיב ויכס את עין כל הארץ היינו השמש כי היא עין הארץ לפיכך ותחשך הארץ. וכן במכת החשך. וכן מכת בכורות בלילה. וכל זה ראיה שטען פרעה על השמש ומזל טלה שכחם ג"כ גדול ע"כ נאמר בברד אשר לא היה כמוהו וכן בארבה נאמר לפניו לא היה כן ארבה כמוהו וכל זה מופת למאמר כי אין כמוני בכל הארץ וכל שכן מכת בכורים שהוא סימן להכנעת מזל טלה בכור לכל המזלות ודבר זה מחוור יותר מן פירוש מהרי"א ולשון הכתוב מוכיח האומר כי אין כמוני:

הנה אנכי מכה במטה וגומר. בעשרה מאמרות של עשרה מכות אלו רבו בהם הדעות למה זה ועל מה זה היו מכות אלו באים עליהם וכל המפרשים יגעו ללקוט טעמים איש לפי שכלו גם אני לא אחשך פי לקרב דמיונות אל פשטי המקראות. והנה מכת היאור כענין שאמר פרעה לי יאורי ואני עשיתני ובעון השלכת הבנים ליאור. ומיתת הדגים בעבור שרצו לבטל מישראל ברכת וידגו לרוב בקרב הארץ. צפרדעים באו על אשר כחש בה' ויאמר לא ידעתי את ה' ע"כ באו הצפרדעים שידעו את ה' ומסרו נפשם על קידוש שמו יתברך כאמור למעלה והיאור שרץ אותן צפרדעים כי הודאת בעל דין כמאה עדים דמי כי אמרו שהיאור יש בו צד אלהות. כנים באו עליהם לפי שכל בעל עבודה קשה מלא כנים הבאים מן הזיעה המצויה מתוך העמלות והתחממות הגוף ומה שנעשה עפר הארץ כנים לפי שכל עבודתם היתה בשדה דהיינו עפר הארץ והיא שגרמה להם הזיעה והכנים ע"כ עפר הארץ היא היה כנים גם על המצרים. ערוב בא עליהם לפי שנשתעבדו בישראל שנמשלו לחיות כמו שפי' רש"י על פסוק כי חיות הנה ובכל ארץ גושן לא היה ערוב כי אין חיה מזקת להכבשה. דבר במקנה המצרים היה לפי שהשבטים אנשי מקנה היו בבואם מצרימה ועתה החליפו אומנותם בעבודת חומר ולבנים וממילא נפסד מקנה שלהם ע"כ וימת כל מקנה מצרים. שחין בא עליהם לפי שהפריעו נשותיהן מבעליהן על כן הוכו בשחין שהתשמיש קשה לו כמ"ש וינגע ה' את פרעה ופירשו רז"ל שלקה בשחין שהתשמיש קשה לו והיה זה לפרעה כמו סימן על העתיד. ברד וקולות השמיע ה' לאזנו על אשר אמר בקול ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו ולפי שלא רצה לשמוע בקול ה' ע"כ השמיעו ה' בעל כרחו את קולו קול ה' על המים קול ה' חוצב להבות אש אשר תהלך ארצה לומר שאם מרצון טוב לא רצית לשמוע בקול ה' עתה שמע בקולו קול ה' יחיל פרעה וכל חילו. ארבה בא עליהם לפי שרצו לבטל מישראל והרבה ארבה את זרעך ואמרו פן ירבה ע"כ שלח עליהם ארבה כי לשון ארבה משמש על הריבוי כמ"ש בשופטים ובאו כדי ארבה לרוב וכתיב בירמיה כי רבו מארבה. חשך בא עליהם לפי שגרמו לישראל להצפין את בניהם בחשך כמו שהצפינו את משה ע"כ במחשכים הושיבם ה' וכן המילדות היו כל מעשיהם בחשך וכן נבלעו ישראל בקרקע בחשך כדאיתא במסכת סוטה. מכת בכורות בא עליהם לפי שרצו לאבד בנו בכורו ישראל אבל מי הים לא הביא ה' עליהם אלא הם עצמם בזדון לבם נסו לקראתו כמו שיתבאר בע"ה בפסוק כי בדבר אשר זדו עליהם:

וירא פרעה כי היתה הרוחה. לא נאמר לשון זה בשום מכה כ"א במכת הצפרדעים לפי שכל המכות כאשר כלו אז סרו לגמרי לא נשאר מהם שום רושם אחר הסרתן וא"כ אין חידוש כל כך מה שחזר פרעה לקשות ערפו כי העבר אין. אבל הצפרדעים אף לאחר שסרה המכה מ"מ לא סרה לגמרי כי לא הלכו להם אלא מתו ותבאש הארץ והיה לו להיות נכנע לפחות בעבור הבאשת ריח שנשאר לו מן הצפרדעים. ע"ז אמר כמתרץ וירא כי היתה הרוחה והכבד לפי שאין הבאשת ריח מזיק כי אם במקום צר אבל במקום רחבת ידים אין הריח שולט כל כך לפיכך כאשר ראה פרעה כי היתה הרוחה שארץ מצרים רחבת ידים היא ולא יזיק לו הריח רע על כן והכבד את לבו כבראשונה:

ויסר הערוב. פי' רש"י ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו היה להם הנאה בעורות. ואין להקשות למה מתו הצפרדעים ולא הלכו להם כמו הערוב והארבה ואין לומר כדי שתבאש הארץ דא"כ למה לא מתו גם הארבה. תשובה לדבר שרצה הקב"ה ללמד שהמוסר עצמו על קידוש השם ינצל לפיכך מתו כל הצפרדעים שלא עלו בתנורים ולא נשארו חיים כ"א אותן שעלו בתנורים כמ"ש וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות משמע אבל לא אותן שבתנורים לפי שמסרו את עצמם על קידוש השם ומכאן למדו חנניה מישאל ועזריה למסור נפשם על קידוש השם. ולמדנו מכאן שהמוסר עצמו על קידוש השם ינצל ומי שאינו מוסר עצמו הרבה שלוחים למקום ב"ה לסבב לו מיתה ממקום אחר כמו שמתו אותן הצפרדעים

שלא עלו בתנורים ובעלוב והארבה הלכו להם שלא יהיה להם הנאה בעורות ובאותן המלוחים שמלחו מהם :

כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי. פי' רש"י למדנו שמכת בכורות שקולה ככל המכות פירש הרא"ם בכורות הבי"ת נקודה בפתח כי בברד לא הוכו כי אם האביב שבכרו כמ"ש כי השעורה אביב פירש"י בכרה כבר. ויש גורסין בצורות במקום בכורות כי הברד גרם להם רעב ובצורת וכן גרס מהרי"א. ומ"מ לא שקטה רעיון השואל למה היתה מכה זו גדולה מן כל המכות ואין לומר שהיא גדולה מחמת הבהלה הגדולה הבאה מן קול ה' חוצב להבות אש כי המה דברים מבהילים באמת. דא"כ למה תלה רש"י הדבר במה שהוכו הבכורים או בצורות והלא הקולות עיקר הבהלה. ואדרבה נראה שלא הקפידו כל כך על התבואה דאל"כ מכת הארבה תהיה שקולה ככל המכות שהרי אכל מה שהשאיר הברד אלא ודאי שלא הקפידו כל כך מאחר שהחטה והכסמת לא נכו וא"כ למה תהיה מכה זו גדולה מכל המכות. והנה כפי הפשט נוכל ליישב זה שמכת בכורות ממש ידבר כי יש לדקדק מהו שנאמר כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך למה לא נאמר לשון אל לבך בשום מכה חוץ מזו. אלא שר"ל שבסדר בא"ב אני שולח לך מכה אחת שתהיה גורמת שאם חכם אתה אזי תתן אל לבך מכת בכורות שתהיה בסוף סדר בא"ב יען כי מתחלה התרה ה' בפרעה במכות בכורות כמ"ש ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי הורג את בנך בכורך וכמו שפי' רש"י שם ולפי שבפעם ההוא לא הרגיש עדיין ברעה זו כמה גדולה היא לפי שלא ראה אותה כי אם קול דברים בלבד היה שומע על כן לא היה משים אל לבו ולא ישוב מפני קול. על כן אמר הקב"ה כי עכשיו אני שולח לך מכה בביכורי צמח האדמה ויודע אני שמכה זו יהיה לך צער מאד יותר מכל המכות הקודמים לפי שכל פרי שנתבכר חביב על האדם ביותר כמו שיתבאר בע"ה בפרשת כי תבא בטעם הביכורים והראיה שמכה זו התודה ואמר חטאתי הפעם מה שלא אמר כן בכל המכות הקודמים לפי שבאמת היה צר לו מאד שהוכו הפירות שנתבכרו תחלה מחמת שהם חביבים על האדם ביותר. ואם בפרי צמח האדמה כך ק"ו בפרי בטנך כמה גדול הצער במיתת בנך בכורך. ואם עד הנה לא הרגשת בדבר הנה בפעם הזאת שאני מכה את בכורי צמח האדמה אזי תתן אל לבך את כל מגפותי דהיינו מכת בכורות פרי הבטן כמה גדול הצער וע"ז נאמר כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי דהיינו מכת בכורות של פרי הבטן. אל לבך שתתן לבך להתבונן ולדרוש ק"ו שאם בבכורי פרי האדמה כל כך גדול הצער מחמת שהם חביבין על האדם ק"ו בבכורי פרי בטנך. וא"כ שפיר קאמר רש"י שמכת בכורות ממש שקולה כנגד כל המכות שהרי הכתוב קראה כל מגפותי וכך הוא האמת שהרי בכולם לא נכנע פרעה כ"א במכות בכורות. ובזה מיושב מה שהוצרך הכתוב לומר והפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב וכבר ביכרה. וזה פי' יקר מאד. ועל צד האמת נ"ל על דרך שכתבתי למעלה שמכת הברד והקולות באה לפרעה על אשר לא רצה לשמוע בקול ה' בהדר ועל כן השמיע ה' לאזנו קולות נוראים ומבהילים ולכן היה מתודה דווקא בחטא זה ואמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים תחת אשר כחש בה' ויאמר לא הוא והיה חוטא בקול וסיפר לשון הרע על בוראו ע"כ נידון בקולות כדרך שאמרו במצורע שמביא צפרים העושים מעשה קול לכפר על קול של לשון הרע. וע"כ נאמר כאן הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד וקשה ליערבינהו וליתנינהו הקולות והברד יחדלון או לא יהיו עוד. אלא שכך אמר משה לפרעה מה תצעק אלי לאמר העתירו אל ה'. אם תשוב מדרכך ולא תשמיע בחוץ קולך קול ענות בחרופים וגדופים כלפי מעלה לאמר מי ה' אז ממילא הברד לא יהיה עוד כי בסור הסבה יסור גם המסובב. וז"ש כשהקולות שלך יחדלון אז ממילא הברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ כשתשוב בתשובה לא כאשר אמרת בתחלה מי ה'. ולפי שחטא זה היה בלשון וידוע שחטא הלשון מגדיל עונות כנגד ג' ראשי עבירות והם ע"ג ג"ע ש"ד. וכל התורה בכלל כי כל המודה בע"ג ככופר בכל התורה א"כ מן הראוי שבעל הלשון יהיה נידון בכל המיתות כי עונש ע"ג בסקילה וכן עונש המגדף. ועונש שפיכות דמים בהרג. ועונש סתם ג"ע בחנק. ובת כהן כי תזנה בשרפה אם כן מצינו שכל ד' מיתות ב"ד שייכים בשלשה ראשי עבירות אלו על כן מן הראוי שבעל הלשון יהיה נידון בכל המגפות הללו כי הוא שקול כנגד כולם וז"ש כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי כי מצינו במכת הברד דוגמא לכל ד' מיתות ב"ד סקילה באבנים דוגמא לזה ירד הברד עליהם ואבני אלגביש וסקול יסקל אותם. שריפה שנאמר ותהלך אש ארצה. הרג שנאמר יהרג בברד גפנם ולשון הריגה אינו שייך בגפן אלא שרמז לאנשיהם היקרים שנמשלו לגפן כד"א גפן ממצרים תסיע. וחנק היינו בריבוי מים שירדו עם הברד כי אולי נטבעו קצתם בשדה במטר הברד כי כל מי שנתחייב חנק או טובע בנהר כו'. והכה הברד את מה שנתבכר תחלה תחת אשר שלח פרעה יד לשונו בהקדוש ברוך הוא בכורו של עולם כדאיתא בספר נוה שלום ואגב זה הודיע לנו הכתוב שהפשתה והשעורה נכתה וגומר אף על פי שפשוטו משמע שבא להודיענו שכשם שהוכתה הפשתה מצד היותה עומדת בקשיה כך הוכה פרעה על קשי ערפו כגבעול זה מ"מ אגב אורחיה בא נמי להודיע מי ומי המוכים ולוקים המקבלים נזק מן בעלי הלשון ומי הוא בן חורין מן בעלי הלשון באופן שיהיה הכל מדה כנגד מדה שכל מי שמקבל נזק מן קול ענות של בעלי הלשון כנגד זה הוכו גם אותן צמחים הדומים לו מן קול הברד וכל מי שניצול מן קול בעלי הלשון ניצולו גם מן קול הברד אותן צמחים הדומים לו. כי מהידוע שמן בעלי הלשון מקבלים נזק שני כתות. כת אחת הם הבכורים במעלה אשר רבים קנאים פוגעים בהם המתקנאים בגודל מעלתם ועוד שלגודל מעלתם ביותר הם מתפעלים מן הלשון הרע לאפוקי מי שהוא מן קטני המעלות אין מתקנאים בהם כל כך ואין חוששים בהם כל כך חץ לשונם ואת"ל שחציו נחתו בו מ"מ אינו מתפעל כל כך ואינו מזיק לו כל כך כמו שמזיק הלשון לאנשי המעלה אשר להם משפט הבכורה היושבים ראשונה במלכות שמים. הלא מדה זו מצויה ברבת בני עמנו כי בעלי הלשון השמיעו אין נקי כל איש חיל רב פעלים ובלשונם מפילים כל חומה גבוה וכל ארז אדיר בלבנון ינקבוהו תולעת יעקב. כת שניה הם העומדים כנגד בעלי הלשון כגבעול זה ואינו נכנע להם להיות מן השומעים חרפתם ואינן משיבים אלא רוצה לעמוד כנגדם להשיב למחרפו דבר או המתפאר במעלתו כי זאת קומתו דמתה לתמר אז ביותר הלשון הרע מזיק לו. והניצול מן הלשון הרע הוא מי שהוא מן המאפילים שאינם מראים את עצמם בפני הבריות לקיים מה שנאמר עמי בא בחדריך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם אע"פ שחץ שחוט לשונם עוברים אפילו כמה חומות והיושב בחדרי חדרים ניצול מכל כלי זיין מ"מ אינו ניצול מבעלי חצים אלו מכל מקום הצלה פורחת מיהא הוי כשאין האדם מתראה בפניהם במעלותיו ואינו משיב למחרפו דבר ויהיה כאיש אשר אינו שומע. לכך ספרה לנו התורה כי הפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעול וקשה מאי קמשמע לן דאם בא להורות שלפי שהחטה והכסמת לא נכו על כן הכביד פרעה את לבו. מכל מקום למה הוצרך ליתן טעם למה נכו אלו ולא נכו אלו אלא לרמז לנו כשם שקול הלשון מזיק לבכורי המעלה ולעומד כנגדם כגבעול זה כך הוכו מן קול הברד הפשתה והשעורה כי הפשתה גבעול עומדת בקשיה והשעורה אביב נתבכרה. אבל החטה והכסמת לא נכו. כמו כן המאפילים עצמם ואינן נראין לבריות במעלתם ועושין את עצמם כלא שומעין אלו לא נכו וכן יתבאר בע"ה פרשת כי תצא על פסוק ויתד תהיה לך על אזנך כי השתיקה עיקר כלי זיינו של אדם לנצח בה את מחרפיו. ובזה מתורץ מ"ש כצאתי את העיר אפרוש את כפי אל ה' פירש"י לפי שהיתה העיר מלאה גלולים ומקשים כאן למה הקפיד דווקא במכה זו אעפ"י שלפי פשוטו י"ל שוודאי בכל המכות הקפיד על זה ולא הוצרך משה להודיע לפרעה אימתי יתפלל ואם תוך העיר או חוצה לה זולת במכה זו שאמר פרעה ורב מהיות קולות אלהים שמע מינה שכל כך נבהל מן הקולות עד שרצה שיפסקו לאלתר ע"כ הוצרך משה להודיעו שא"א שיפסקו לאלתר שהרי הוא צריך לצאת מן העיר תחלה ושם יעתיר אל ה' מ"מ גם לפי דרכנו רמז לו שחטא הלשון גרם לפרעה כי סר ה' מעליו ואינו רוצה להתראות אפילו למשה כל זמן שהוא במחיצה אחת עם פרעה על דרך שאמרו רז"ל כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור יחד שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו ע"כ נאמר כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ה' לפי שהעיר מלאה גלולים כי כמו ששלח בו כל מגפותיו לפי שלשון הרע מגדיל עונות כנגד ע"ג וג"ע וש"ד כך הזכיר לשון מלאה גלולים להורות שחטא זה כולל גלולים הרבה וממלא כל העיר בכל מיני גלולים. וי"א שהוצרך להתפלל בשדה מקום שהמכה משמשת ביותר. ונראה עוד לומר שהוצרך לומר כצאתי את העיר שלא יחשדו פרעה שמיראת הקולות והברד ילך לאיזה בית להתפלל על כן אמר כצאתי את העיר להראות לו גודל הנס שבכל מקום אשר תדרך כף רגלו שם לא יהיה הברד :

כי טרם תיראון וגו'. פירש"י עדיין לא תיראון הוצרך לומר לו כן דווקא בהסרת מכה זו לפי שפרעה לא בקש כי אם על הסרת הקולות והברד שנאמר הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד אבל על המטר לא אמר שיחדל לפי שארץ מצרים צריכה למטר ביותר מאשר ארצות וכן הבטיחו משה שמ"ש פרעה ורב מהיות קולות אלהים וברד ולסוף לא היה כן אלא ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה וחשב משה פן יחזיקו פרעה לבדאי ויאמר שלא כן הבטיחו ע"כ אמר משה אם הייתי יודע שתהיה מהיום והלאה יראת אלהים הייתי עושה כל רצונך כי הקב"ה רצון יראיו יעשה אבל אני יודע שעדיין לא תיראון את ה' בלב שלם על כן לא ימלא ה' כל רצונך כדי, שלא יהיה חוטא נשכר ע"כ יחדל הכל בבת אחת ולא יהיה מטר כי אינו נותן כי אם ליראי ה' כמ"ש ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו וגומר :

הפטרת וארא ביחזקאל סימן כח

כֹּה־אָמַר֮ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִה֒ בְּקַבְּצִ֣י ׀ אֶת־בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֗ל מִן־הָֽעַמִּים֙ אֲשֶׁ֣ר נָפֹ֣צוּ בָ֔ם וְנִקְדַּ֥שְׁתִּי בָ֖ם לְעֵינֵ֣י הַגּוֹיִ֑ם וְיָֽשְׁבוּ֙ עַל־אַדְמָתָ֔ם אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לְעַבְדִּ֥י לְיַעֲקֹֽב׃ וְיָשְׁב֣וּ עָלֶיהָ֮ לָבֶטַח֒ וּבָנ֣וּ בָתִּים֮ וְנָטְע֣וּ כְרָמִים֒ וְיָשְׁב֖וּ לָבֶ֑טַח בַּעֲשׂוֹתִ֣י שְׁפָטִ֗ים בְּכֹל֙ הַשָּׁאטִ֤ים אֹתָם֙ מִסְּבִ֣יבוֹתָ֔ם וְיָ֣דְע֔וּ כִּ֛י אֲנִ֥י יְהֹוָ֖ה אֱלֹהֵיהֶֽם׃ בַּשָּׁנָה֙ הָעֲשִׂירִ֔ית בָּעֲשִׂרִ֖י בִּשְׁנֵ֣ים עָשָׂ֣ר לַחֹ֑דֶשׁ הָיָ֥ה דְבַר־יְהֹוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ בֶּן־אָדָ֕ם שִׂ֣ים פָּנֶ֔יךָ עַל־פַּרְעֹ֖ה מֶ֣לֶךְ מִצְרָ֑יִם וְהִנָּבֵ֣א עָלָ֔יו וְעַל־מִצְרַ֖יִם כֻּלָּֽהּ׃ דַּבֵּ֨ר וְאָמַרְתָּ֜ כֹּה־אָמַ֣ר ׀ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֗ה הִנְנִ֤י עָלֶ֙יךָ֙ פַּרְעֹ֣ה מֶֽלֶךְ־מִצְרַ֔יִם הַתַּנִּים֙ הַגָּד֔וֹל הָרֹבֵ֖ץ בְּת֣וֹךְ יְאֹרָ֑יו אֲשֶׁ֥ר אָמַ֛ר לִ֥י יְאֹרִ֖י וַאֲנִ֥י עֲשִׂיתִֽנִי׃ וְנָתַתִּ֤י חַחִים֙ חחיים

בלחייך

פירוש המלות

השאטים. הבוזזים: התנים. לפי שכל גדולתם ע"י נילוס: חחים. פי' שתופסין בו הדג :

בִּלְחָיֶיךָ וְהִדְבַּקְתִּי דְגַת־יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תִּדְבָּק׃ וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה אוֹתְךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה תִּפּוֹל לֹא תֵאָסֵף וְלֹא תִקָּבֵץ לְחַיַּת הָאָרֶץ וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה׃ וְיָדְעוּ כָּל־יֹשְׁבֵי מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְהוָה יַעַן הֱיוֹתָם מִשְׁעֶנֶת קָנֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ בְּתָפְשָׂם בְּךָ בַכַּף בכפך כ׳ תֵּרוֹץ וּבָקַעְתָּ לָהֶם כָּל־כָּתֵף וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל־מָתְנָיִם׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ חָרֶב וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ אָדָם וּבְהֵמָה׃ וְהָיְתָה אֶרֶץ־מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה וְחָרְבָּה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה יַעַן אָמַר יְאֹר לִי וַאֲנִי עָשִׂיתִי׃ לָכֵן הִנְנִי אֵלֶיךָ וְאֶל־יְאֹרֶיךָ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם לְחָרְבוֹת חֹרֶב שְׁמָמָה מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה וְעַד־גְּבוּל כּוּשׁ׃ לֹא תַעֲבָר־בָּהּ רֶגֶל אָדָם וְרֶגֶל בְּהֵמָה לֹא תַעֲבָר־בָּהּ וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ ׀ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ עָרִים מָחֳרָבוֹת תִּהְיֶיןָ שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה וַהֲפִצֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ אֶת־מִצְרַיִם מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר־נָפֹצוּ שָׁמָּה׃ וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃ מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֺן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃ וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדֹלָה אֶל־צֹר כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא־הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־עָבַד עָלֶיהָ׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי נֹתֵן לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ׃ פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

פירוש המלות

כחן. לשון שבירה : מכורתם. מגורתם : אל צר. כמו על : מקרח לשון קרחה : פעלתו. שכר פעולתו :

פרשת בא

י א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ׃ ב וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי

ג׳. ג׳ — ג׳ ג׳ חסר וא׳ מ״ל — ט׳ יחידאין ומנהון ב׳ ר״פ — ג׳. ג׳

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹל לְוָת פַּרְעֹה אֲרֵי אֲנָא יַקְרִית יָת לִבֵּיהּ וְיָת לִבָּא דְעַבְדוֹהִי בְּדִיל לְשַׁוָּאָה אָתַי אִלֵּין בֵּינֵיהוֹן׃ ב וּבְדִיל דְּתִשְׁתָּעֵי קֳדָם בְּרָךְ וּבַר בְּרָךְ יָת נִסִּין דַּעֲבָדִית בְּמִצְרַיִם וְיָת אָתְוָתַי דְּשַׁוִּיתִי

שתי ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא וסי׳ שתי אתתי. שיתי כליל צלך. שתי לבך למסלה. מציעתא מלא וקדמא טעמא מלרע וב׳ בתראי מלעיל : ולמען ב׳ ר״פ וסי׳ ולמען תספר. ולמען יאריך ימים :

רשי

(א) **ויאמר** ה׳ אל משה בא אל פרעה. והתרה בו : שתי. שומי שאשית אני : (ב) התעללתי. שחקתי כמו (במדבר כב) כי התעללת בי (שמואל א׳ ו) הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים. ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו (איכה א) ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי :
לפנות

אבן עזרא

זרע איש תם אל הושיעו .
וביד עבדו חק הודיעו .
הנה מצות החדש היא .
סוד פרשת בא אל פרעה :

(א) **בא** אל פרעה. בא אליו זאת הפעם ואל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה. כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. הזכיר לב עבדיו בעבור שירד לבם בבוא מכת הארבה. וטע׳ שהכבדתי את לבו למען שתי אותותי אלה בקרבו. ואין דעת חכמי ספרד שזה כי יש אומרי׳ כי שתי כמו בינו שיתו והדומה להם וככה ישית ישי׳ יכין והדומה להם בכל הסימנים ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל (והוא) [וה״א] הבנין חסר בעבור שמלאו או מי ישום אלם לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך שהוא מבנין הקל. ויש אומרים ישים כמו ישום ושיתי כמו שומי והכל מבנין הקל : (ב) ולמען תספר. למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל וככה וידעתם כי אני ה׳ שידעו

בעל הטורים בא אל פרעה. כשהיה אומר לו לבא לביתו היה אומר לו בא וכשהיה אומר לו לילך אליו המומה היה אומר לו לך : בא. עולה בגימט׳ ג׳ רמז לו ג׳ מכות יביא עוד עליו : בתי ג׳ במסורת. הכא ואידך שתי כליל צלך. שתי לבך למסלה. מלמד שאע״פ שלא התרה בו בפירוש על מכת החשך רמזה לו וזהו שתי כליל צלך ולישראל אמר שתי לבך למסלה שיכינו עצמם לדרך ויתפשו בבתי המצרים בימי החושך לראות כליהם שישאלו מהם כליהם לכשילכו : למען שתי. כתיב חסר קרי ביה שתי רמז לב׳ מכות חוץ ממכת בכורות שכבר רמזה לו כוכבה לא שמעת עד כה : באזני בנך ובן בנך. שעד כאן רחמי האב על הבן. אי״נ כנגד ג׳ דורות שהיו במצרים :

ספורנו

י (א) **כי** אני הכבדתי. אע״פ שאמר משה ידעתי כי טרם תיראון חשב שאע״פ שלא יכנע לאל ית׳ מיראת גדלו מכל מקום ישמע בהיותו בלתי יכול עוד לסבול את רעת המכות וזה חשב כאשר ראה שמכח המכה אמר ה׳ הצדיק. אמנם כאשר ראה שעם כל זה לא שמע חשב משה שהיתה ההתראה בו לריק כי גם שלא יוכל לסבול לא ישמע ולכן אמר לו ה׳ ית׳ אע״פ שעתה גם הוא הכביד לבו הנה אנכי כבר הכבדתי את לבו בשחין וזה להרבות האותות בקרב מצרים כדי שישוב איזה מהם בתשובה ולמען יספרו ישראל לדורות ויכירו גדלי וטובי לפיכך ההתראה ראויה אף על פי שלא ישמע פרעה : למען שתי אתתי אלה בקרבו. כדי שבהם יכיר העם את גדלי וישוב מרשעתו : (ב) ולמען תספר. למען ידעו דורות ישראל את כל אלה :
וידעתם

רמבן

י (א) **כי** אני הכבדתי את לבו. הודיע הקב״ה למשה שהוא הכביד את לבם עתה אחרי שפחדו ממנו מפני הברד והתודו על עונם. ואמר לו הטעם כי עשיתי כן למען שאשית בקרבם אלה האותות אשר אני חפץ לעשות בהם שידעו מצרים את גבורתו לא שהעניש אותם יותר מפני הכבוד הזה. ועוד כדי שתספר אתה וכל ישראל לדורות הבאים כל מעשי ותדעו כי אני ה׳ וכל אשר אחפוץ אעשה בשמים ובארץ :
(ב) **וטעם** התעללתי. כי אני מצחק בו שאני מכביד את לבו ועושה הנקמות בו כטעם יושב בשמים ישחק ה׳ ילעג למו. והנה הודיע הקב״ה עתה למשה מכת הארבה ושיגיד אותה לפרעה כי מה טעם בא אל פרעה כי לא יאמר לו כלום ולא נזכר רק בדברי משה אל פרעה
כי

אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־
אֲנִי יְהוָה׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־
מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח
עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ ד כִּי אִם־
מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי
הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבֻלֶךָ׃
ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא
יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל
אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם
מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ
הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃
ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ
וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־
רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם
הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם
הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃
ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־
מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח
אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה
מִצְרָיִם׃ ח וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה
וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה

ס׳
ג׳. ג׳ וחסר.
ב׳
ג׳
כל אורי׳ חסר במ״ג מ״ל
ד׳
ג׳ חסר באורי׳
ג׳ חסר בליש׳
ע״ז פסוקי׳ את את את את
ג׳ בתורה בלישנא
פ׳
ג׳
ב׳
ג׳ רפין. ד׳
ג׳
ג׳ וא׳ ויושב

בְּהוֹן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
ג וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת
פַּרְעֹה וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי עַד
אֵימָתַי מְסָרֵיב אַתְּ
לְאִתְכְּנָעָא מִן קֳדָמַי שַׁלַּח
עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃ ד אֲרֵי
אִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחָא יַת
עַמִּי הָא אֲנָא מַיְתֵי מְחַר
גּוֹבָא בִּתְחוּמָךְ׃ ה וְיַחֲפֵי
יַת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא
וְלָא יִכּוֹל לְמֶחֱזֵי יַת אַרְעָא
וְיֵיכוֹל יַת שְׁאָר שֵׁיזָבְתָא
דְאִשְׁתְּאָרַת לְכוֹן מִן בַּרְדָא
וְיֵיכוֹל יַת כָּל אִילָנָא
דְאַצְמַח לְכוֹן מִן חַקְלָא׃
ו וְיִתְמְלוֹן בָּתָּךְ וּבָתֵּי כָל
עַבְדָךְ וּבָתֵּי כָל מִצְרָאֵי
דְלָא חֲזוֹ אֲבָהָתָךְ וַאֲבָהָת
אֲבָהָתָךְ מִיּוֹם מֶהֱוֵיהוֹן עַל
אַרְעָא עַד יוֹמָא הָדֵין
וְאִתְפְּנִי וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה׃
ז וַאֲמָרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה לֵיהּ
עַד אֵימָתַי יְהֵי דֵין לָנָא
לְתַקְלָא שַׁלַּח יַת גּוּבְרַיָּא
וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן
הַעַד כְּעַן לָא יְדַעְתְּ אֲרֵי
אֲבָדַת מִצְרָיִם׃ ח וְאִתּוֹתַב
יַת מֹשֶׁה וְיַת אַהֲרֹן לְוָת
פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹן אִיזִילוּ

(ג) לענות כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני: (ה) את עין הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל וגו׳. הרואה לראות את הארץ ולשון קצרה דבר: (ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. הושבו ע״י שליח ששלחו אחריהם והשיבום

אלהי העברים ה׳ נמסר פרשה שמות: גבלך כלם חס׳ במ״ג נמסר פרשת וארא: ולא יוכל ד׳ וסי׳ וכסה את עין הארץ. ובא אל מקדשו להתפלל. ולא יוכל לשאת. מה שהיה כבר נקרא: לראת ג׳ חס׳ וסי׳ ולא יוכל לראת. וירד ה׳ לראת. ויאמר לא תוכל לראת. ובמס׳ אחריתי. נמסר פן יהרסו אל ה׳ לראת. ושומט לא תוכל לראות וטעות כי ברזא דילן לא יתכן כי פן יהרכו אל ה׳ לראות צריך למיהוי מלא בוי״ו דלא יסתכלון בההוא נהורא עילאה דאת וי״ו והקב״ה אמר למשה לא תוכל לראות כלום בהנהו פנים המאירים דאריך אנפין במקומם אלא מהנהו נהורין דשכינתא תתא׳ ובגין דא לא תוכל לראת חסר: הפלטה ג׳ חסר בלי׳ וסי׳ ואכל את יתר הפלטה. את יתר הפלטה דעמלק. והנה נותר לה פלטה: מלאו ומלאו ג׳ בתורה בלישנא וסי׳ הבה את אשתי. כי אם אינך משלח. ומלאו בתיך ובתיוכל שאר קריין דכוותא מלאו ומלאו במ״ב מלאו השלטים. ומלאו את ידיו: ה׳ אלהיהם ד׳ וסימן ויאמרו עבדי פרעה. ואף גם זאת בהיותם בארץ. וירעו ויחללו ב׳ בו:

בעל הטורים

עד מתי יהיה זה לנו למוקש. זה כיונו משה כדכתיב כי זה משה האיש: שלח את האנשים. האנשים בגימטריא גדולים עם קטנים:

שידעו כל ישראל זה. ודברה תורה כלשון בני אדם לומר התעללתי כאדם משנה התולדה להנקם מאחר: (ג) ויבא. ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהושבו שניהם וגרשם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות: לענות. מבנין נפעל מגזרת עני: (ד) ארבה. שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים וכתוב יתר הגזם אכל הארבה ועליו כתוב חילי הגדול ואם כן יהי האל״ף נוסף: (ה) וכסה. דרך משל: ולא יוכל לראות. תחסר מלת איש. אמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה: (ו) ומלאו. זו המלה משונה בלשון הקדש כי טעם ומלאו שהבתים היו מלאים מהן והנה מלאכו מלאו ארבעה כדים מים שהוא פועל יוצא כאילו הוא כתוב בפתחות המ״ם ודגשות הלמ״ד מהבנין הדגוש. אמר רבי ישועה כי ויפן הוא שב אל משה שהיה הולך כבוד למלכות שפונה אל המלך בצאתו והוא הולך אחורנית ויפת אמר כשהשלים דברו ובכה ופנית בבקר והנה מה יעשה במלת ויפן כה וכה והנה טעם ויפן מגזרת פנים כאילו הוא ויצא והנה משה יצא מאת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וצוה לגרשם אחר שהושבו: (ז) ויאמרו. פי׳ הטרם תדע הטרם תרצה שיתברר לך כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. מלת את כמו עצם הדבר וכאשר יאמר האדם אוהבי שהיו״ד סימן המדבר או יאמר אוהב אותי שהטעם עצמי הדבר שוה על כן אם אמר אומר כי ראובן הרג את שמעון או שמעון הרוג אך באמור ראובן הרג שמעון הטעם שוה כמו ורב יעבד צעיר אשר ברא אלהים אדם ואל תחשוב כי מלת את לאות על הפעול ובעבור שהוא נמצא כן ברבים וימצא עם הפעול

ספורנו

וידעתם. אתה ודורותיך והמצרים: (ג) עד מתי מאנת. הנה מאחר שאינך נכנע אפי׳ עתה שראית יכולתי על האויר המקיף אשר לא תוכל לחיות בלעדיו אפי׳ ככנע. אין לקוות שתשוב מכת שום גודל מכות אבל אולי תשוב מכת התמדת׳ זמן ארוך לכאן ראוי לשאול עד איזה זמן יהיה גבול התמדת המאון עם התמדת המכות: (ה) ואכל את

רמבן

כי הכתוב קצר בזה. וכן קצר למעלה במכת הברד שסיפר דברי הקב״ה אל משה התיצב לפני פרעה ואמרת אליו ולא הזכיר דברי משה אל פרעה. כלל כמו שפירשתי וסבת זה שלא ירצה להאריך בשניהם ופעם יקצר בזה ופעם בזה. ובאלה שמות רבה ראיתי ולמען תספר באזני בנך הודיעו הקדוש ברוך הוא למשה מה מכה יביא עליהם וכתב אותה משה ברמז ולמען תספר באזני בנך ובן בנך זו מכת הארבה כמה דתימר עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם וכו׳:

(ג) **ויבא** משה ואהרן. כתב רבי אברהם ידענו כי לעולם לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ אבל הזכיר עתה משה ואהרן בעבור שצוה פרעה להשיב את שניהם וגירש אותם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות:

(ד) **הנני** מביא מחר ארבה. אמרו המפרשים שהיו ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה ועל דעתי לא היו ימים רבים ביניהם רק מעט כי בידוע הוא שלא נמשך דין המצריים יותר משנה כי משנות משה רבינו יודע זה. כמו ששנינו במסכת עדיות משפט המצריים במצרים שנים עשר חדש וכן אמר יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד וכתיב אשר השאיר הברד כי היתה השנה ההיא בעצמה אם כן היה הברד בחדש אדר בשנה ההיא לא מקודם לכי פי השעורה אביב והחטה אפלה ולא יזיק אליה אם יכה הברד מה שצמח ממנה כי תשוב ותצמיח. ועדיין לא פרחה הגפן ולא הנצו האילנות. ולכך אמר הכתוב ואת כל עץ השדה שבר כי שבר הענפים והפארות ואחרי כן בחדש ימים בניסן צמחה החטה והכוסמת והיא הפליטה הנשארת להם מן הברד והתחילו העצים להוציא פרח והנצנים נראו. וזה טעם הצומח כי בא הארבה ואכל פרחיהם והשחית הכל עד אשר לא השאיר להם פרח או ציץ ובחדש הזה בעצמו נגאלו והכתוב שאמר ואת כל פרי העץ יאמר על העץ שיעשה פרי. כמו שאמר כל ירק בעץ:

(ו) **ויפן** ויצא מעם פרעה. בעבור שפחדו מאד בברד חשב משה שיאחזו גם עתה שימותו ברעב אם יאבדו יתר הפלטה הנשארת להם ויצא בלא רשותו טרם שיענוהו הן או לאו כדי שיתיעצו בדבר חשב מחשבת אמת כי כן עשו ואמרו לפרעה הטרם תדע כי אבדה מצרים. ובדברי רבותינו ראה אותן שפונים זה לזה מאמינים לדבריו יצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה. והנכון בעיני כי כן היה עושה בכל עת בואו אל פרעה אל היכלו מתרה בו ויוצא מלפניו. אבל הוצרך הכתוב להזכיר זה כאן בעבור ויושב את משה וגו׳.

מי

ג' אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים׃
ג'. ג' וחסר ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ
ג'. ג' וכ"כ. ג' בתורה וחסר. נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ
ג' וחס'. ד'. וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ׃
י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה
פ' עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם
וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד
י"פ פְּנֵיכֶם׃ יא לֹא כֵן לְכוּ נָא
הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה כִּי
אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ
פ' אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה׃ שני
י"ב בטעם בסיפרא ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
ד ט"ז חסר את נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
ג'. ז' רפין בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
ס' רפין. ס' וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת
כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃
פ' יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ־
קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא
ב' כוביש פרי' וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ
הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃
יד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ
ז' רפין מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם
ד' פסו' אית בהון פני' ואחור כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן

פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַן וּמַן אָזְלִין׃ ט וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּעוּלֵמָנָא וּבְסָבָנָא נֵיזִיל בִּבְנָנָא וּבִבְנָתָנָא בְּעָנָנָא וּבְתוֹרָנָא נֵיזִיל אֲרֵי חַגָּא קֳדָם יְיָ לָנָא׃ י וַאֲמַר לְהוֹן יְהֵי כֵן מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדְּכוֹן כַּד אֲשַׁלַּח יַתְכוֹן וְיַת טַפְלְכוֹן חֲזוֹ אֲרֵי בִישָׁא דְּאַתּוּן סְבִירִין לְמֶעְבַּד לָקֳבֵיל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתַּחֲרָא׃ יא לָא כֵן אֵיזִילוּ כְעַן גּוּבְרַיָּא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן בָּעַן וְתָרֵיךְ יַתְהוֹן מִלְוַת אַפֵּי פַרְעֹה׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יַת יְדָךְ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיֵיתֵי גוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיֵיכוּל יַת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא יַת כָּל דְּאַשְׁאַר בַּרְדָּא׃ יג וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת חוּטְרֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וַייָ דְּבַר רוּחַ קִדּוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִדּוּמָא נְטַל יַת גּוֹבָא׃ יד וּסְלֵיק גּוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכָל תְּחוּם מִצְרָיִם תַּקִּיף לַחֲדָא

רשי

והשיבום אל פרעה: (י) (כאשר אשלח אתכם וגו'. אף כי אשלח גם הצאן והבקר כאשר אמרתם): ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה. וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנאמר (יהושע ה') היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו נא הגברי' ועבדו את ה': כי אותה אתם מבקשים. (אותה עבודה) בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם. הרי זה לשון קצר ולא פי' מי המגרש: (יב) בארבה. בשביל מכת הארבה: (יג) ורוח הקדים. רוח מזרחית נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו

אבן עזרא

הפועל ובא האחרי ואת הדוב ואחרים ככה. ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר ויושבו ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר וככה ותדבר מרים ואהרן היא היתה עיקר הדבור: (ט) כי חג ה' לנו. לזבוח והיא מצוה על כולנו: (י) ויאמר יהי כן ה'. שאתם אומרים עמכם. וטעם ראו כי רעה נגד פניכם. כי הרעה קרובה מכם ונגד פניכם היא ועם זה הטעם דבק כי אותה אתם מבקשים כי דין שאעשה ככה ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח. ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה שישובו עוד שיכזב רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים ודעת המצריים היתה שישובו על כן השאילום ובעבור דבר אחר שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו לא היה רודף אחריהם והשם צוה לעשות כן עד שירדוף אחריהם ויטבע והנה זה מפורש וישובו ויחנו לפני פי החירות ואין להרהר אחרי מעשי השם שהכל עשה בחכמה אע"פ שהיא נעלמת מעיני החכמים והנה כדברי דוד כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא ה' לפניך להכות במחנה פלשתים: (יא) לא כן לכו נא הגברים. מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם מבקשים. על הרעה הנזכרת למעלה: (יב) בארבה. אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שארבה שם במטה ואין זה נכון רק הטעם בארבה בעבור שיבא: (יג) קדים. שם התאר כי קדמה מזרחה שם ונקרא קדים בעבור שהוא נקדם בפאות כי משם תחל השמש לזרוח על כן נקרא מערב אחור כמו הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו: נשא את הארבה. ממקומו והניחו בכל ממלכות מצרים: (יד) ויעל. אמר ואחריו לא יהיה כן ככתב
על

חג ה' ד'. וסי' בנערינו ובזקנינו. אך בחמשה עשר יום. בשילה. מה תעשו ליום מועד: אשלח ט' וסי' גדי עזים. יהי כן ה' עמכם. אשלח אתכם. את אימתי אשלח. ושן בהמות. והכרתי את ישראל. בשלחי את חצי הרעב. או דבר אשלח אל הארץ. הן אעצר השמים. דד"ה. וא' ואשלח את כל האדם דזכריה: מאת פני ה' גמסר פרשת תולדות. נטיית יד י"ו חסר את נמסר במשלי סימן א': ויאמר ה' י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא נמסר פרשת שמות: ויעל ז' רפין נמסר סוף שמואל: ויאכל ה' רפין נמסר פ' תולדות וסי' בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה: ורוח הקדים ב'. וסי' נשא הארבה. הוביש פריה: לפניו ד' פסו' אית בהון פני ואחור וסימן לפניו לא היה כן ארבה. ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו. לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה. וכמהו לא היה לפניו מלך: וינח ז' רפין וסי' בכל גבול מצרים. ביום השביעי. וינח ה' להם מסביב דיהושע. וחבריו דד"ה. ויאמר ליהודה נבנה. וישמחו כל יהודה ותשקט מלכות יהושפט:

בעל הטורים מי ומי ההולכים. אמר פרעה למשה מה אתם מבקשים כל כך ללכת וכי אתם סבורים ליכנס לארץ מי ומי ההולכים ליכנס לארץ כי כולם ימותו במדבר חוץ מיהושע וכלב. מי ומי ההולכים בגימטריא כלב ובן נון. השיבו משה בנערינו ובזקנינו נלך כי לא נגזרה גזרה לא על פחות מבן עשרים ולא על יתר מבן ששים: כי חג ה' ד' במסורה. חג ה' לנו. באספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג ה'. הנה חג ה' בשילה. מה תעשו ליום מועד וליום חג ה'. שאמרו לו כי חג ה' לנו וצריכין אנו לאסוף כל מה שיש לנו תבואת הארץ והנשים לחול במחולות. ולא ישאר דבר הכל אתה צריך לשלוח ואם אינך משלח תראה מה תעשה ליום חג ה': רעה נגד פניכם. ס"ת הדם שראה כוכב של דם עולה לקראתם: ויאכל ה' במסורה. ויאכל כל עשב. יקום אבי ויאכל. קראן לו ויאכל לחם. ויאכל גבי נביא השקר שהחזיר לאיש האלהים אשר בא מיהודה. ויאכל פרי מגדיו. מלמד שהארבה אכל כל פרי המגדים. ויתרו היה באותה עצה ובשביל שברח והאכיל למשה ניצול הימנה. וכן הנביא השקר בשביל שהאכיל לאיש האלהים זכה שדיבר עמו ה'. וכן עשו בשביל שבא להאכיל את אביו זכה ונתברך: וינח שנים. וינח בכל גבול מצרים. וינח ביום השביעי מלמד שנח הארבה בשבת, ד"א רמז להא דאיתא בתענית מתריעין ומתענין על הארבה בחול אבל לא בשבת וזה שכתוב וינח בכל גבול מצרים אפילו אם נח הארבה בכל הגבול אעפ"כ וינח ביום השביעי:

ספורנו

את כל העץ. יקלקלהו כמו והיה לאכול. כי אכל את יעקב: (י) כאשר אשלח אתכם ואת טפכם. כל שכן המקנה: ראו כי רעה נגד פניכם. ראו כי אתם הולכים בעסקכם זה אל הרע לכם ותמצאוהו. כענין הולך למות. רגליה יורדות מות. וכדבריהם ז"ל והם רצים לבאר שחת: (יב) על ארץ מצרים בארבה. בצד הארבה והוא הדרומי כמו מטה לארבה שיבא. כענין ונשא נס לגוים ושרק לו מקצה הארץ

רמבן

(ח) מי ומי ההולכים. היה פרעה רוצה שילכו ראשיהם זקניהם ושוטריהם אנשים אשר נקבו בשמות ומשה ענהו כי גם הבנים והבנות ילכו כי חג ה' לנו ומצוה על כלנו לחוג לפניו אז חרה לפרעה על הבנים והבנות ואמר שלא ישלח הטף בשום פנים כי הם לא יזבחו אבל ישלח כל הזכרים הגדולים בעבור החג שאמר וישארו הטף והנשים:

(י) כי רעה נגד פניכם. כתרגומו זה לשון רש"י. ומה טוב היה שיפרשהו אלינו והנוסחאות מן התרגום מתחלפות כי יש שכתוב בהן ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון אסתחרת. ונראה לזאת הנוסחא שרצה אונקלוס לפרש הרעה שאתם חושבים לעשות שבה לנגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצים לברוח כלשון ויושיבו אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר והוא כלשון וישבו לאכל לחם ואסתחרו קום נא שבה אסתחר ויש נוסחאות כתוב בהן לקבל אפיכון לאסתחרא. יאמר הנה הרעה הזאת מזומנת לשוב לנגד פניכם: כי עליכם תחזור מלשון ולא תסוב נחלה לא תסתחר. וזה במדרש חכמים
שאמרו

רש"י

כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר (יואל ב) כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה כי של יואל היה ע"י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה מין אחד (כ"ג רא"ם ע"ש) וכמוהו לא היה ולא יהיה: (טו) כל ירק. עלה ירוק וירדור"א בלעז: (יט) רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו. וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים (צפניה ב) יושבי חבל הים גוי כרתים: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהם (ש"ר): (כא) וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הברת האל"ף נכרת כ"כ אין הכתוב מקפיד על חסרונו כגון (ישעיה יג) לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן (שמואל ב כב) ותזרני חיל כמו ותאזרני. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הוי"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב

עד

אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־ ד'
כֵּן׃ טו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ
וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־ ג'
עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ ח'
אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר פ'
כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה כ'
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ טז וַיְמַהֵר
פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן ג'
וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְלָכֶם׃ יז וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי
אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה ג' בלישנא
אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־ ג'. ג'
הַמָּוֶת הַזֶּה׃ יח וַיֵּצֵא מֵעִם ג'
פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ ד'
יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־יָם חָזָק
מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה
וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר ג'. ג'
אַרְבֶּה אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃ ג'
כ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה י"ב בטעם בספרא
יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ ט"ו חסר את בלישנא
עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃ ג'

קֳדָמוֹהִי לָא הֲוָה כֵן גּוֹבָא
דִּכְוָתֵיהּ וּבָתְרוֹהִי לָא יְהֵי
כֵן׃ טו וַחֲפָא יָת עֵין
שִׁמְשָׁא דְּכָל אַרְעָא
וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא וַאֲכַל יָת
כָּל עִסְבָּא דְּאַרְעָא וְיָת כָּל
פֵּירֵי אִילָנָא דְּאַשְׁאַר בַּרְדָּא
וְלָא אִשְׁתְּאַר כָּל יְרוֹק
בְּאִילָנָא וּבְעִסְבָּא דְּחַקְלָא
בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃
טז וְאוֹחֵי פַּרְעֹה לְמִקְרֵי
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר
חָבִית קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן
וּלְכוֹן׃ יז וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן
חוֹבִי בְּרַם זִימְנָא הָדָא
וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיַעְדֵּי
מִנִּי לְחוֹד יָת מוֹתָא הָדֵין׃
יח וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי
קֳדָם יְיָ׃ יט וַהֲפַךְ יְיָ רוּחַ
מַעַרְבָא תַּקִּיף לַחֲדָא וּנְטַל
יָת גּוֹבָא וּרְמָהִי לְיַמָּא
דְסוּף לָא אִשְׁתְּאַר גּוֹבָא
חַד בְּכָל תְּחוּם מִצְרָיִם׃
כ וְתַקִּיף יְיָ יָת לִבָּא
דְּפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אֲרֵים יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא
וִיהֵי חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא
דְּמִצְרָיִם בָּתַר דְּיֶעְדֵּי קְבַל

אבן עזרא

על פי הנבואה: (טו) ויכס. טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ כי לעולם הארץ חשך היא: (טז) וימהר פרעה לקרא. על יד שלוחיו והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו: (יז) ועתה שא נא. מלת שא נא אפרשנה בפרשת כי תשא: וטעם אך הפעם: כי לא אחטא עוד למרוד פי השם ובעבור שהיה כעוס משה לא אמר לו שישלח העם ויצא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר: (יט) ויהפך ה' רוח ים. נקרא מערב ים בלשון הקדש בעבור ים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים אל ארץ ישראל והוא לפאת מערב ואיננו ים אוקינוס כי ישראל לא ירשו כל כך ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף וים כנרת וים המלח אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה: (כ) ויחזק. על דרך שאמרו חז"ל בא ליטמא פותחין לו: (כא) ויאמר. מדרך הסברא כי המטה היה בידו אף על פי שאיננו כתוב: וימש חשך. אמר יפת כי וימש חשך כמו וימיש והטעם כי ימוש כל חשך שהיה להם ויבא אחר עב ממנו ויש אומרים כי הוא חסר אל"ף ומלת אמש בלשון הקדש הלילה שעבר כמו אמש אמר אלי ובלשון ערבי אמ"ש כי השי"ן יתחלף בסמ"ך ברוב המלות כמו שמש שמ"ס והנה אין טעם לפירושם

ספורנו

הארץ והנה מהרה קל יבא: (טז) וימהר פרעה. בטרם יאכל הארבה את שרשי החטה והכסמת ושאר העשבים: (כא) נטה ידך על השמים. על אותו החלק מהאויר הנקרא שמים כמבואר בפרשת בראשית: וימש חושך. ויסיר את החשך הטבעי של לילה כי אמנם חשך הלילה הוא אויר מוכן לקבל מאור והוא חשוך בהעדר האור בלבד

עשב הארץ ה' דסמיכי בלישנא וסי' נטה ידך. דארבה. ויכס את עין כל הארץ. והיה אם כלה לאכול. ויציצו מעיר. וצאצאיך כעשב הארץ: ולא נותר ה' נמסר בפרשת פנחס: בעץ ב' וסי' כל ירק. כשלו: עתירו לה' ב' וסי' העתירו לה'. ויעתר יצחק לה': ויסר ג' וסי' פרשת וארא: ויעתר ד' נמסר ריש תולדות:

בעל הטורים בעץ ב' במסורה. הכא ולא נותר כל ירק בעץ ואידך ונערים בעץ כשלו בשביל הנערים שלא רצו לשלוח שאמר וכי דרך הטף לזבוח נכשל בעץ שלא נותר כל ירק בעץ: ויסר ג' במסורה. ויסר מעלי רק את המות הזה. ויסר הצפרדעים. ויסר מעלינו הנחש מלמד שעם הצפרדע ועם הארבה היו נחשים והיו ממיתים בהם ע"כ אמר ויסר מעלי את המות:

רמבן

שאמרו בואלה שמות רבה דרך הבחורים והזקנים לזבוח שמא הקטנים והטף מי שאומר דבר זה אין דעתו אלא לברוח ראו כי אותה שאתם מבקשים לעשות יש בדעתכם לברוח היא תשוב נגד פניכם שלא תצאו מכאן כלומר מדה כנגד מדה. ועוד מצאתי בו נוסחא אחרת לית קביל אפיכון לאסתחרא יאמר אין בהכרת פניכם להסב הרעה אשר בלבבכם כי הכרת פניכם ענתה בכם. ודרך הפשט דעו כי רעה נגד פניכם עומדת וקרובה לבא עליכם מאתי כי אגמול אתכם רעה בראותי שאתם חפצים לברוח:

(יד) **ואחריו** לא יהיה כן. הכתוב מודיע אותנו מדרך הנבואה שאחריו לא יהיה כן. וכתב רש"י ואותו שהיה בימי יואל שנאמר בו כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה גדול משל משה אותו של יואל היה על ידי מינים הרבה שהיו יחד ארבה וחסיל וילק וגזם אבל של משה שלא היה אלא מין אחד וכמוהו לא היה ולא יהיה. וקשה עלי מאמר הרב שהרי כתיב ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה וכתוב אחר אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר ואולי יאמר הרב שהיה מין הארבה של משה גדולה משל יואל ושאר המינין של יואל גדולים משל משה. ואלה דברים בטלים אבל בכל גבול מצרים נמשך לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן שם. ויתכן כי בעבור היות ארץ מצרים לחה מאד ביאור לא היה ארבה גדול שם כי דרכו לבא בשני עצירת המטר וכאשר הוא מוזכר ביואל. וכתב רבינו חננאל בפירוש התורה שלו מעת עתרת משה רבינו ועד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל מצרים ואם יבוא בארץ ישראל ויבא ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מכל יבול הארץ כלום עד עכשיו ואמר כי זה כבר ידוע הוא לכל בא ורואה כי בצפרדע אמר רק ביאור תשארנה ולפיכך נשאר בו רק אל תמלא עד עכשיו אבל בארבה כתיב לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים. ועל זה נאמר שיהו בכל נפלאותיו עד כאן לשון הרב. ודעתו כפשט הכתוב כי בעבור שהכת הארבה רגילה לבא לפעמים בכל הדורות. ועוד שבאה זאת כדרך המקרים כי רוח הקדים נשאו בעבור זה אמר כי היה גדול מאד מכל אשר נהיה במקרה העולם כי לפניו ואחריו איננו בא כמוהו ובגבולו ידעו כי מכת אלהים היא שאין רגילות לבא כן באחד הזמנים וגם אותו של יואל מכה מאת אלהים:

(יז) **וטעם** שא נא חטאתי. דרך כבוד למשה כי הוא אלהים לפרעה וגדול מאד בארץ מצרים והעתירו אל ה' אלהיכם לשניהם כי כן יאמר פרעה בכל פעם דרך מוסר כי יודע פרעה כי משה הוא המעתיר כי כן אמר לו למתי אעתיר לך והעתרתי אל ה' אפרוש את כפי אל ה' כי לא ידע

משה

כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־
הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־ ג'
אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃
כג לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־
קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים
וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר ב' וכענין
בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי כד וַיִּקְרָא
פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ
עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם
וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ ל'
עִמָּכֶם׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־
אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת ב'
וְעָשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כו וְגַם־ פ'
מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר ל'
פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע ג'
מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ ל' חסר
שָׁמָּה׃ כז וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב
פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם׃ ג' במסורה
כח וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי
הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי ב' בתו' מלעיל חד ה' וחד מ"ל
בְּיוֹם רְאֹתְךָ פָנַי תָּמוּת׃ כט וַיֹּאמֶר דין חס' ל' חסר
מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד ג' פת' באתנ'
רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ

לֵילְיָא׃ כב וַאֲרֵים מֹשֶׁה
יָת יְדֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא
וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ קְבַל בְּכָל
אַרְעָא דְּמִצְרַיִם תְּלָתָא
יוֹמִין׃ כג לָא חֲזוֹ גְּבַר יָת
אֲחוּהִי וְלָא קָמוּ אֱנָשׁ
מִתְּחוֹתוֹהִי תְּלָתָא יוֹמִין
וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה
נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן׃ כד וּקְרָא
פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אִיזִילוּ
פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ לְחוֹד עָנְכוֹן
וְתוֹרֵיכוֹן שְׁבוּקוּ אַף
טַפְלְכוֹן יֵיזִיל עִמְּכוֹן׃
כה וַאֲמַר מֹשֶׁה אַף אַתְּ
תִּתֵּן בִּידָנָא נִכְסַת קוּדְשִׁין
וַעֲלָוָן וְנַעֲבֵיד קֳדָם יְיָ
אֱלָהָנָא׃ כו וְאַף בְּעִירָנָא
יֵיזִיל עִמָּנָא לָא נִשְׁאַר
מִנֵּיהּ מִדַּעַם אֲרֵי מִנֵּיהּ
אֲנַחְנָא נַסְבִין לְמִפְלַח קֳדָם
יְיָ אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא לֵית
אֲנַחְנָא יָדְעִין מָה נִפְלַח
קֳדָם יְיָ עַד מֵיתָנָא לְתַמָּן׃
כז וְתַקֵּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה
וְלָא אָבָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃
כח וַאֲמַר לֵיהּ פַּרְעֹה אִיזֵיל
מֵעִלָּוָי אִסְתַּמַּר לָךְ לָא
תוֹסֵיף לְמֶחֱזֵי אַפַּי אֲרֵי
בְּיוֹמָא דְתֶחֱזֵי אַפַּי תְּמוּת׃
כט וַאֲמַר מֹשֶׁה יָאוּת
מַלֵּילְתָּא לָא אוֹסֵיף עוֹד

לפירושם ולפי דעתי כי וימש מגזרת ימשש ואין טעמו בעבור שהוא מפעלי הכפל כי כמוהו בזה הענין ידיהם ולא ימישון ושב על מצרים כי מצרים לשון יחיד כמו ויאמר מצרים אנוסה. והנה הטעם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר והעד לא ראו איש את אחיו לא באור היום ולא באור הנרות: (כב) ויט. ולא ידעו שהיו ג' ימים אלא על פי ישראל שהיה להם אור. והנה בים אוקינוס יבא חשך עד שלא יוכל אדם להכיר בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים ואני הייתי שם פעמים רבות: (כג) ולא קמו איש מתחתיו. מביתו כמו שבו איש תחתיו כי אנה ילכו בלא אור: (כד) ויקרא. אחר ג' ימים שראו אור. רק צאנכם ובקרכם יצג. לדעת מה בלב משה אם דעתו לברוח ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך: גם אתה תתן בידנו. גם אתה חייב ליתן בידנו זבחים ועולות להקריב בעדך: (כו) וגם לא תשאר פרסה. מאיזה מין שיהיה ממקננו שלא נודע איזה מין נבחר וכמה נקריב ממנו וזהו טעם מה נעבוד: (כז) ויחזק. כדרך כי הקשה ה' את רוחו ואמץ את לבבו: (כח) תמות. אתה תהיה חייב מיתה שתמרוד במלכות: (כט) כן דברת. כמו כן בנות צלפחד: לא אוסיף עוד ראות פניך. שאני לא אבוא אליך עוד לעולם

ספורנו

בלבד. אמנם זה החשך יהיה אויר בלתי מוכן לקבל האור לרוב עביו ולא יפול עליו העדר האור בהיותו בלתי מוכן אליו. ולפיכך לא ראו איש את אחיו כי לא הספיק לזה אור נר ואבוקה: (כט) לא אוסיף עוד ראות פניך. כי אמות כענין לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. אמנם כאשר קרא למשה ולאהרן לילה קרא אותם על ידי עבדיו

עד שהיה בו ממש: (כב) ויהי חשך אפלה שלשת ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן ג' ימים. (בש"ר) ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו. יושב אין יכול לעמוד עומד אין יכול לישב (ב"ר ע"ש) ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמותנו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: שלשת ימים. שלוש של ימים. טרציינ"א בלעז וכן ז' ימים בכל מקום שטיינ"א של ימים: (כד) יוצג. יהא מוצג במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא גם אתה תתן: (כו) פרסה. פרסת רגל פלנט"א בלעז: לא נדע מה נעבוד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו: (כט) כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אסף עוד ראות פניך
ס"ד

זבחים ועלת ב' וסי' גם אתה תתן. ויבאו לעשות זבחים: לא נדע ג' וסי' ואנחנו לא נדע מה נעבד. כי בל נבל ימלא יין: לא נדע מה נעשה כי עליך. אנ"ך: לשלחם ד' נמסר פרשת וירא: דברת ג' פתח באתנחתא בספרא וכי' כן דברת. וירם תולעים ויבאש. לא תהיה לו כנשה: תסף ב' בתורה מלעיל חד מלא וחד חסר וסי' אל תוסף ראת פני. אל תסף דבר אלי: אסף ג' חסר וסימן וירח ה' את ריח ב' בו. ויאמר משה כן דברת:

תולדות אהרן זבחים ועולות. חגיגה ו ע"ג כ"ד:

בעל הטורים זבחים ועלת ב' במסורה. הכא ואידך ויבואו לעשות זבחים ועולות גבי יהוא כשהרג נביאי הבעל מה התם עשה בהם שפטים ובאלהיהם שנתץ מצבת הבעל והרגם אף היינו עשה בהם ובאלהיהם שפטים: לך מעלי. מעלי בגי' בכח. רמז שבשבח יצאו: אל תוסף ב' במסורה. אל תוסף ראות פני. אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: אל תסי קללת הדיוט קלה בעיניך. בשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות אמר לו ה' בעת מותו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: לא אוסיף ב' (נ"ל לא אוסיף עוד ב') הכא ואידך ולא אוסיף עוד להכות שרמז לו שכבר כלו המכות ולא יוסיף להכותו אלא מכת בכורות שהיתה ע"י ה' לבדו

רמבן

משה בזה לשון רכים שלא יוציא שקר מפיו: (כב) **וטעם** לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו. כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש שבא שמשם והיה כמו לילה אבל היה חשך אפלה כלומר אד עב מאד שירד מן השמים כי על כן אמר נטה את ידך על השמים להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם והיתה מכבה כל נר כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך העצום לא יתקיים הנר. וכן העוברים בהרי חשך לא יעמד להם שם הנר ולא האש כלל ועל כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו ואלמלא כן היו משתמשין בנרות וזהו שאמר הכתוב שלח חשך ויחשך כי היה שליח חשך לא אפיסת אור היום בלבד. ויתכן שהיה אד עב מאד מורגש שהיה בו כמו ממש כדברי רבותינו כאשר הוא בים אוקינוס בעדות ר"א: (כד) **וטעם** צאנכם ובקרכם יוצג. כי אנשי מקנה היו וכל רכושם וחילם במקנה היה וחשב פרעה כי לא יניחו כל ממונם ויברחו ואם אולי יעשו כן הנה ישאר לו עושר גדול כי היה מקנה כבד מאד:

(כה) **גם** אתה תתן בידינו זבחים ועולות. לא אמר משה דבר זה על מנת להעשות ולא עשה כן כלל אבל הם דברי חיזוק ויאמר כי תכבד מאד יד ה' עליו ועל עמו עד כי גם זבחים ועולות וכל אשר לו יתן בעד נפשו ובאמת כי כאשר אמר להם וברכתם גם אותי היה נותן ברצונו כל מקנהו לכפר עליו אבל לא עלה על דעת משה לעשות זבח רשעים תועבה כי ה' חפץ דכאו לא לכפר עליו רק להענישו ולנער אותו ואת כל חילו בים ורבותינו אמרו כי כאשר דברתם הוא על מאמרם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות אולי רצו לומר שרמז להם לתת בכל אשר אמרו לא שלקחו ממנו כלום או זבחים ועולות להם כדי שיצאו לא להקריבם עליו וגם זה איננו נכון: (כט) **לא** אוסיף עוד ראות פניך. פעם אחרת אחרי צאתי כי במכת הבכורות לא ראהו כי טעם ויקרא למשה ולאהרן שהלך עד פתח ביתם וצעק בחשך קומו צאו מתוך עמי או ששלח להם על יד המצרים שנאמר בהם ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ. ויתכן שיאמר לא אוסיף עוד ראו

יא א וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה י"ב בטע' בספ'
ע֣וֹד נֶ֤גַע אֶחָד֙ אָבִ֤יא עַל־פַּרְעֹה֙
וְעַל־מִצְרַ֔יִם אַחֲרֵי־כֵ֕ן יְשַׁלַּ֥ח י"ע
אֶתְכֶ֖ם מִזֶּ֑ה כְּשַׁ֨לְּח֔וֹ כָּלָ֕ה גָּרֵ֛שׁ ל'. ג'
יְגָרֵ֥שׁ אֶתְכֶ֖ם מִזֶּֽה׃ ב דַּבֶּר־נָ֖א
בְּאָזְנֵ֣י הָעָ֑ם וְיִשְׁאֲל֞וּ אִ֣ישׁ ׀ מֵאֵ֣ת ל'
רֵעֵ֗הוּ וְאִשָּׁה֙ מֵאֵ֣ת רְעוּתָ֔הּ כְּלֵי־ ס'
כֶ֖סֶף וּכְלֵ֥י זָהָֽב׃ ג וַיִּתֵּ֧ן יְהוָ֛ה אֶת־
חֵ֥ן הָעָ֖ם בְּעֵינֵ֣י מִצְרָ֑יִם גַּ֣ם ׀ הָאִ֣ישׁ
מֹשֶׁ֗ה גָּד֤וֹל מְאֹד֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם
בְּעֵינֵ֥י עַבְדֵֽי־פַרְעֹ֖ה וּבְעֵינֵ֥י הָעָֽם׃
רביעי ס ד וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה כֹּ֖ה אָמַ֣ר יְהוָ֑ה
כַּחֲצֹ֣ת הַלַּ֔יְלָה אֲנִ֥י יוֹצֵ֖א בְּת֥וֹךְ ל' וחסר ט' מ"ל.
מִצְרָֽיִם׃ ה וּמֵ֣ת כָּל־בְּכוֹר֮
בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַיִם֒ מִבְּכ֤וֹר פַּרְעֹה֙ ב' מ"ל בתורה
הַיֹּשֵׁ֣ב עַל־כִּסְא֔וֹ עַ֚ד בְּכ֣וֹר
הַשִּׁפְחָ֔ה אֲשֶׁ֖ר אַחַ֣ר הָרֵחָ֑יִם וְכֹ֖ל ל'. ד'
בְּכ֥וֹר בְּהֵמָֽה׃ ו וְהָיְתָ֛ה צְעָקָ֥ה
גְדֹלָ֖ה בְּכָל־אֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם אֲשֶׁ֤ר
כָּמֹ֙הוּ֙ לֹ֣א נִהְיָ֔תָה וְכָמֹ֖הוּ לֹ֥א ב' סבירין כמוה

לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ׃ א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹד מַכְתַּשׁ חַד אַיְתִי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן מִכָּא כְּשַׁלָּחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרָכָא יְתָרֵיךְ יָתְכוֹן מִכָּא׃ ב מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן חַבְרְתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב׃ ג וִיהַב יְיָ יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי אַף גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא׃ ד וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּפַלְגוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם׃ ה וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִּי בָּתַר רֵיחַיָּא וְכָל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃ ו וּתְהֵי צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּכְוָתַהּ לָא הֲוָת וְדִכְוָתַהּ

גרש ג' נמסר פרשת וירא: רעותה ה' וסימן ואשה מאת רעותה. אך שם נקבצו דיות. דרשו מעל ספר ה'. ולמדנה בנתיכם נהי תאכלנה אשה בשר רעותה. וא' לרעותה הטובה ממנה: יוצא ט' מלאים נמסר ביהושע ריש סימן ו': מבכור ב' מלאים וסי' ומת כל בכור. ואת פדויי השלשה והשבעים: תסף י"ג וסי' וכמהו לא תוסף. ל' חסר דחסר. והשיבך ה' מצרים. נוע תנוע ארץ. עד פה תבא. תסיף כתיב. והולכתי עליכם אדם. נפלה ולא תוסיף. ימים על ימי מלך. עין שזפתו ולא תוסף. יראת ה' גדל חמה נשא ענש. ובוגדים באדם תוסף. ולא תוסף עוד לשכלם. הלין תוסף כתיב וב' מלאים דמלאים וסי' הכינותי ועליהם תוסיף. דד"ה. ולא תוסיף עוד להנבא. דעמוס:

תולדות אהרן באזני העם. ברכות ט: כחצות הלילה. שם ג ד:

(ש"ר): (א) כלה. גמירא כלה כליל כולכם ישלח: (ב) דבר נא. (ברכות ז) אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם: (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצות הלילה. כהחלק הלילה כחצות כמו בעלות בחרות אפס כנו זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שם דבר של חצי (ברכות ד) ור"ד כמו כחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא. אבל הקדוש ברוך הוא יודע עתיו ורגעיו אמר בחצות: (ה) עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה בכלל. ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדים לה. כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה מכילתא

לעולם: (א) ויאמר ה'. היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר ה' ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד והטעם להורות זה שאמר כה אמר ה' ומתי נאמר לו וזה נאמר לו במדין עוד הנה אנכי הורג את בנך בכורך ובבוא מכת בכורים צוה מאת השם בהר סיני שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם כתוב ושאלה אשה משכנתה וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו והנה פי' ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי רבים ככה. ואמר גרש יגרש כאשר אמר וביד חזקה יגרשם מארצו: (ב) דבר נא. כבר פירשתי נא כי הוא עתה: (ג) ויתן. ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה ונתתי את חן העם: וטעם גם האיש משה. כי היו רבים מהם משאילים אותם מפני כבוד משה: ובעיני העם. עם מצרי'. (ד) כחצות הלילה. יש מדקדקים שאמרו כחצות שם הפועל והטעם כאשר יהיה חצי הלילה בשוה כי רצו לדמותו כמו ויהי בחצי הלילה וידוע כי אין יכולת בחכם לידע רגע חצי היום כי אם בטורח גדול בכלים גדולים של נחשת ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה ולפי דעתי אין צורך לכל זה כי פי' כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון וככה בחצי הליל' הנשאר והעד הנאמן ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת. חצות לילה אקום להודות לך: וטעם אני יוצא. על הגזרה היוצאת מאת השם: (ה) היושב על כסאו. הראוי לשבת על כסאו אחריו והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו והנבזה מהכל בכור השפחה שהוא עבד: וטעם אשר אחר הריחי' שהוא טוחן כמו ויהי טוחן בבית האסורים וכבר אמרתי כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים כי מלת הגמיאיני השקיני וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שנים בטעם ועוד אדבר על זה בתפלת משה. והנה בכור השפחה כמו בכור השבי כי השבויה שפחה היא ותטחן בבית הבור בלילה כמנהג האסורים כאשר הזכיר יוסף כי שמו אותי בבור: (ו) והיתה. לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף ותחסר מלת על וככה הוא אשר כמוהו לא נהיתה ועל כמוהו לא תוסיף צעקה

בעל הטורים גם האיש משה. ס"ת השם בסיפוק משה רמז שנכפלה גדולתו: ומת כל בכור. ג' פעמים בכור בפסוק חוץ מבכור בהמה (נ"ל בל"ל מבכור פרעה). כנגד בכור לאיש בכור של בהמה וגדול שבית: כמוהו. ב' במסורה וכמוהו לא תסף. וכמוהו לא היה לפניו גבי יאשיהו לומר שגם אחריו לא קם כמוהו דכתיב הכא ואחריו לא קם כמוהו:

רמבן

ראות פניך בהיכלך שלא אבוא עוד אני אליך וכך אמרו באלה שמות רבה יפה אמרת אל תוסף ראות פני עוד איני בא אצלך אתה תבא אצלי:

יא (א) ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד. בעמדו לפני פרעה נאמר לו זה שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו ל' רש"י. וכן אמרו רבותינו קפץ עליו האלהים כביכול נכנס בפלטין של פרעה בשביל משה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך שלא ימצא בדאי ואתה מוצא שלא דבר הקב"ה עם משה בביתו של פרעה אלא אותה שעה מנין כצאתי את העיר וגו' ועכשיו קפץ הקב"ה ודבר עם משה שנאמר עוד נגע אחד וגו' והנה גם בזה קיצר בסיפורים כי ה' אמר לו עוד נגע אחד אביא על פרעה והודיענו הנגע ההוא. ואמר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. וכל ענין הפרשה היא אבל לא רצה הכתוב להאריך באמירה שאמר השם למשה כי די במה שספר משה לפרעה כה אמר ה' כמו שפירשתי בארבה ובאו כענין הזה פרשיות רבות בתורה וכסדר הזה פרשת קדש לי כל בכור תקצר בדבור הקב"ה למשה ותאריך במאמר משה אל העם זכור את היום הזה וגמר הפרשה כולה. והם דברי השם אל משה שאמרם לישראל בו בלשון שנצטוה ואמר דבר נא באזני העם בצאתך מלפני פרעה:

(ג) וטעם ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים. שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות אבל מוסיפין בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם

ספורנו

עבדיו בלבד כאמרו וירדו כל עבדיך אלה אלי: יא (א) ישלח אתכם מזה כשלחו. באותו האופן ששלחו כבר מרצונו אותך ואת אהרן בשבט עברתו כאמרו ויגרש אותם מאת פני פרעה באותו האופן ישלח אתכם עתה מוכרח בלתו: כלה גרש יגרש אתכם. אבל אז גרש את שניכם לבד ומפניו בלבד. אמנם עתה יגרש את כלכם מכל זה המקום כי אמנם זו מדת צדקו של הקב"ה כשיתעקש אדם מעשות הראוי לבלתי עשות רצון קונו יעשה מה שברח ממנו בצרה ויגון ולא לרצון יהיה לו כאמרו תחת אשר לא עבדת ועבדת את אויביך אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם כאמרם ז"ל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני: (ב) דבר נא באזני העם וישאלו. שלא ידאגו בסבת הממון ימסרו עצמם לרדוף אחריהם כי בזה תהיה תשועתם: (ג) גם האיש משה גדול מאד. ולכבודו הרבו להשאיל: (ד) מבכור פרעה עד בכור השפחה. מן הנכבד מכלם עד הנקלה מכלם אבל מבכור פרעה עד בכור השבי הוא מן היותר חשוב בזה עד התופשה פחות מכלם: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה. אשר בלילה כמוהו לא נהיתה צעקה כזאת וזה כי לא היה ליל מלחמת חיל אויבים כי אמנם אז תרבה הצעקה בעיר כענין קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות אבל בלילה

כ׳ וכעניין תֹּסִף: ז וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא
ל׳. ג׳ יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־
ד. ל׳ וכ״כ בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה
יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל:
ז׳ רפין ח וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי
ד׳ וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה
נ״א מלעי׳ פסוק וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־
כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה
ס׳ בָּחֳרִי־אָף: ס ט וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם
ל׳. כ׳ ומ״ל פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ
ו׳ ר״פ. כ׳ חד ר״פ וחד כ״פ מִצְרָיִם: י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ
אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי
פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְצוֹ: ס יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה
ו׳ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם לֵאמֹר: ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה

לָא תוֹסִיף: ז וּלְכָל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לָא יְנֵזֵק כַּלְבָּא
בְּלִישָּׁנֵיהּ לְמִנְבַּח לְמֵאֱנָשָׁא
וְעַד בְּעִירָא בְּדִיל דְּתִדְעוּן
דִּיפָרֵישׁ יְיָ בֵּין מִצְרָאֵי וּבֵין
יִשְׂרָאֵל: ח וְיֵחֲתוּן כָּל
עַבְדָּךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוֹן
מִינִי לְמֵימָר פּוּק אַתְּ
וְכָל עַמָּא דְעִמָּךְ וּבָתַר
כֵּן אֶפּוֹק וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה
בִּתְקוֹף רְגָז: ט וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה לָא יְקַבֵּל מִנְכוֹן
פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה
מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם:
י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲבָדוּ יָת
כָּל מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם
פַּרְעֹה וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא
דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: א וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם לְמֵימָר: ב יַרְחָא

למאיש ג׳ וסימן ולכל בני ישראל לא יחרץ. ויהלך לכל העם. ובל אשר לא ידרוש לה׳: וירדו ז׳ רפין נמסר פרשת קרח. והשתחוו ז׳ וסי׳ וירדו כל עבדיך. וראה כל העם את עמוד. והיה ביום ההוא יתקע. והלכו אליך שחוח. והשתחוו עם הארץ. רוממו ה׳ אלהינו. וחברו: וכל העם נ״א נמסר במסרה רבתא: ומשה ו׳ ר״פ נמסר פרשת שמות:

צעקה: וטעם כמוהו. שוד או שבר או מות והדומה להם: (ז) לא יחרץ כלב לשונו. שיפחידם כמו לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו והטעם שיהיה נובח או נושך והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשון ולבהמתם ואף כי ישלח מן השמים משחית להכות בכוריהם: (ח) וירדו והשתחוו לי לאמר. על פיך וכל העם אשר ברגליך שהם ברשותך שאוליכם אל המקום שארצה כמו ויעל ברגליו והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני יצא בחרי אף: (ט) ויאמר. כמנהג העברים כמשפט הלשון וכבר אמר השם ורבים כמוהו: (י) ומשה. אף על פי שעשו כל המופתים הנזכרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצרים: (א) ויאמר. עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי ואחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד כי כמו תקון היה ומוסד שיסד דוד ושלמה וככה כתוב באמונתם ולא בנבואתם והגאון אמר כי קבלה היתה בידם מפי משה כי מלך יקום ויחדש כלי שיר וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: (ב) החדש הזה. א״ר יהודה הפרסי כי ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט הערלים וראייתו ושמרת את החקה הזאת למועדה כי שנת לבנה איננו שוה כי ימי החריש והקציר תלוים בהליכת השמש לבדו כפי נטותה לצפון או לדרום ולא דבר נכונה. ועתה
אפרש

(מכילתא): (ז) לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן (יהושע י׳) לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן. אז תחרץ תשתנן. (ישעיה מא) למורג חרוץ שנון. (משלי כא) מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון (שם י) ויד חרוצים תעשיר חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה. יבדיל: (ח) וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי (זבחי׳ קב): אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: (ט) למען רבות מופתי. מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו׳. כבר כתב לנו שזאת בכל המופתים ולא שנאם כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה: (א) ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן. שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים. (מכילתא) חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת״ל כצאתי את העיר וגו׳. ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים דבור חמור כזה לא כ״ש: (ב) החדש הזה. (מכילתא ש״ר) הראהו לבנה בחדושה ואומר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר״ח. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש. וכיצד הראהו והלא לא
היה

תולדות אהרן לא יחרץ. ברכות נו: כל עבדיך. זבחים קב מנחות לא: בחרי אף. זבחים קב: ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן. ר״ה כב כה (ר״ס נח): החדש הזה. סנהדרין מב מנחות כט:

בעה״ט אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. וסמיך ליה החודש לומר שראש בית אב אומר מקודש ד״א אל משה ואל אהרן החדש לומר שעדות החדש כשרה בקרובים כמשה ואהרן: החדש הזה לכם. הפסוק משולש יש בו ג״פ חדש וכן בין כל א׳ וא׳ ג׳ תיבות לומר. באחד בניסן ר״ה למלכים ולרגלים ולחדשים וחשבון חודש בגימטריא לרגלים. לכם אותיות מלך. ניסן בגי׳ למלכים. מתחילים עבור החדש בג׳ לכן ג׳ פעמים חדש בפסוק ונושאים ונותנים בה׳ שאלו הג׳ פעמים חדש ב׳ מהם חדשי הדשים שהם חמשה (עם החדש). וגומרין בז׳ שד׳ פעמים כתיב עוד חודש בפרשה וכשתחבר ג״פ חודש בפסוק יעלו שבעה תיבות דשבעה עולים לעיבור השנה:

ספורנו

בלילה כזה שהיה ליל שלום במצרים לא נהיתה ולא תוסיף צעקה כזאת: (ח) ואחרי כן אצא. לא אצא מיד כשתבקשו מלפני שאצא אלא אחרי כן כי אמתין עד הבקר: (ט) ויאמר ה׳ אל משה לא ישמע אליכם פרעה כו׳. אמר שבהיות שהאל ית׳ אמר אל משה שטעם הכבדת הלב שהיתה לפרעה כי הקשה ה׳ רוחו היה כדי להרבות מופתיו כדי שבהם יכירו המצרים וישראל את גדלו וטובו כאמרו וידעתם כי אני ה׳. והנה להשלים כונתו זאת משה ואהרן יחדו התעסקו לעשות המופתים לכן עתה כאשר גזר האל ית׳ להעניש את המצרים ולהציל את ישראל מאותו העונש עם היות קצתם ראוים לו בצד מה ולהפיל את אלהי מצרים כדי שיחול העונש וכל זה בזבח הפסח כאמרו ועברתי והכיתי אעשה שפטים ופסחתי רצה שתהיה מצותו זאת לישראל על ידי משה ואהרן יחדו כמו שהשתדלו יחדו להשיב את המצרים בתשובה ולהורות את בני ישראל כדי שיזכו שניהם יחד להוציא לפועל את פרי פעולת השתדלותם: יב (ב) החדש הזה לכם ראש חדשים. מכאן ואילך יהיו החדשים
שלכם

רמבן

בעיניהם לאמר אנחנו הרשעים גם עושים חמס וראוי הוא שיחונן אתכם האלהים גם האיש משה המביא עליהם המכות גדול מאד בכל ארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ואנשי ריבו. ובעיני העם ישראל אחרי שאמרו לו ירא ה׳ עליכם וישפוט אחרי ולא שמעו אל משה מקוצר רוח כי נתגדל מאד בעיניהם בראותם כי נאמן הוא לנביא לה׳ וי״א כי בעיני העם עם מצרים ולא אמר בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי השם אמץ את לבו כנגד משה ודבר לו שלא כהוגן עתה פעמים כי רצה ה׳ שיבא אליו וישתחוה לו כבא אדם אל שונאו כי כל זה גדולה ומעלה למשה. ולא יתכן לפרש כי ויתן ה׳ את חן העם בעיני מצרים הוא חן השאלה כי עתה בזמן ההבטחה לא יאמר ונתן ה׳ אבל היה אומר ואני אתן את חן העם ולמטה בשעת מעשה נאמר וה׳ נתן:

(ד) **ויאמר** משה כה אמר ה׳ כחצות הלילה. אל פרעה אמר כן ואל עבדיו כמו שאמר בסוף דבריו וירדו כל עבדיך אלה אלי ולא פירש עתה איזה לילה תהיה המכה הזאת כי הדבור הזה והאמירה אל פרעה קודם ראש חדש ניסן היה. וכשיאמר כחצות הלילה לא יודע איזו לילה הוא. והנה לא הודיעם משה ליל מכתם אבל אמר בחרי אף לא אוסיף אני ראות פניך אבל אתה תקראני ועבדיך ישתחוו לי כחצות הלילה לצאת מארצך ובפרשה השניה פירש לישראל הלילה ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה וגו׳ ובפרשה השלישית אמר ויהי בחצי הלילה הנזכר שעשו בו הפסח:

(ט) **ויאמר** ה׳ אל משה. לא ישמע אליכם פרעה. בעבור שהיה ראוי שיפחד פרעה ועבדיו במכת הבכורות ויירא ממנה יותר מכל אשר בא עליהם. וכבר ראו כל דברי משה מתקיימים בהם בעבור כן הודיעו השם שהוא מחזק את לבו כדי שירבה בו מופתיו במכת בכורות באדם ובבהמה ושפטים באלהיהם ורש״י אמר מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער המצריים בתוכו. ולא יתכן זה בעבור שאמר ולא שלח את בני ישראל מארצו:

(י) **וטעם** ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה. הם המופתים הנזכרים למעלה ואמר זה בעבור שהשלים כל המעשים שעשו וגזרת מכת בכורות שכבר הודיעו אותה לפרעה כי במיתת הבכורות אין למשה ואהרן בה מעשה:

(ב) **החדש** הזה לכם ראש חדשים. זו מצוה ראשונה שצוה הקב״ה את ישראל על ידי משה ולכן אמר בארץ מצרים כי שאר מצות
שבתורה

היה נדבר עמו אלא ביום שנא' ויהי ביום דבר ה'. ביום צוותו.

לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא כ׳. מי הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ יַרְחַיָּא קַדְמָאָה הוּא לְכוֹן לְיַרְחֵי

מן

ראשון ה' וסימן ראשון הוא לכם. ולא היה דברי ראשון לי. באתי היום ראשון לבית יוסף. ראשון לציון הנה הנם. אני ה' ראשון ואת אחרונים. אני ראשון ואף אני אחרון. אני ראשון ואני אחרון. כי שאל נא לדור רישון. כתרא לי כתיב כן:

תולדות אהרן לכם. ברכות י שבת פו קמז פסחים ו ר"ה ו כ כב כה מגלה כט ל סנהדרין יב עקרים מג טז (ר"ה נו) : ראשון הוא. ר"ס ח ע :

אפרש לך ידענו כי מהלך הלבנה בגלגלה בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כ"ז יום ושלישית יום בקרוב. והנה נחשוב כי התחברה עם השמש כשהיתה בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה והנה בשובה אל ראש מזל טלה לא תמצא השמש שם כי כבר הלך במהלכו האמצעי כ"ז מעלות כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא ממערב למזרח הפך התנועה העליונה והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש גם הלכה הלבנה בחלקים שהלך השמש בלכת הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מה' שעות התחברו שניהם לסוף כ"ט יום וחצי וד' ידות שעה וע"ג חלקים מחלקי ישראל והשנה באמת היא לשמש לבדו כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד' תקופות השנה ואז נחשוב שהיתה בתחלת ראש טלה והוא ילך בגלגלו שס"ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית ובעבור זה נקרא שנה. והנה אין ללבנה שנה כלל כאשר אין לשמש חדש כלל כי לא יתחדש בשמש דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה ובעבור זה נקרא חדש גם ירח בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות כי אם מהשמש על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה אם היו בראש הטלה או בזנבו ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה במקומות הנזכרים ובעבור ששנת הערלים קרובה אל שנת החמה וראו ששתים עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה חלקו ימי השנה על שנים עשר וקראו לכל חלק חדש בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה וזאת ההסכמה מהם איננה בדרך התולדות; גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם תלוים בימי חדשי הלבנה ותחלת החדש מליל ראות הלבנה וראו כי י"ב חדש יש בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה כי אין בין שני המספרים רק י"א יום על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחורנית י"א יום עד שיהיו ל"ג שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדות והשם צוה בתורתו לשמור מועד במועדו כי אמר שמור את חדש האביב ועשית פסח לה'. והנה אם לא ימצא אביב בחצי החדש נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו וככה קרא חג השבועות חג הקציר וסכות חג האסיף כי הקציר והאסיף תלוים באביב וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה וככה סכות. והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים זמניהם שמורים ומשה לא הזכיר בתורה שנספר י"ב חדש או י"ג רק אמר בחדש שנמצא אביב בו נחל לספור והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מי"ב חדש או י"ג וככה כתוב בחדש השני בחדש השלישי וכלם על דרך הזה. וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כי הם לשון כשדים על כן לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם רק בנבואת זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר שהיו בגולה וככה הפי' בחדש הראשון שנקרא ניסן בלשון כשדים רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג' חדשים בדרך אחרת ירח זיו בירח האיתנים בירח בול ואם רדפנו אחר הפשט אין ירח זיו ניסן רק אייר כי כן כתוב הוא החדש השני הידוע שהוא שני לראשון לחדשי ישראל ומלת למלוך שלמה איננה דבקה עם החדש רק עם בשנה הרביעית למלוך שלמה כי לא מצאנו בחשבון כל המלכים שיספר החדשים רק השנה שמלך והעד שהוא שכתוב בדברי הימים בחדש השני (בשנת ארבע למלכותו). ויש לטעון על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שנוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמים או ימעטו וימעט או ירבה החום או הקור בכל חדש שישנה מהמנהג הידוע על כן לא ימצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז אביב ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלמה עם תוספת שבועים על כן היו ישראל סומכין על האביב הנמצא בארצם באיזה חדש שיהיה נמצא כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מהקו השוה. ועתה אתן לך כלל אע"פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל האביב לא היה עבור השנה מסור להם כי אם לב"ד שהיה מסתכל לדברים אחרים חוץ מהאביב ככתוב במשנה. והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים ואם לא נמצא אביב מה נעשה ויש לתמוה מזה תימה גדולה איך פירש דיני נגעי המצורע שהוא באדם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרם בכל זמן ויש כרת על אכילת חמץ בפסח ועל אכילת יום הכפורים. והנה אם סמך על המולד היה לו לפרש אם הוא כפי המהלך האמצעי או כפי מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד האמתי פעם להוסיף ופעם לגרוע קרוב מי"ד שעות ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות וזה היה לו לפרש על איזה מקום מהארץ הוא המולד כי הנה בין ירושלם ובין העיר הזאת ששמה לוק"א יותר מג' שעות ואם על הראיה סמך היה לו לפרש על איזה מקום היא הראיה כי תשתנה קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו ואלה הדברים צריכים פי' ארוך ואם לא היה האויר זך הנעשה ר"ח שני ימים מספק וזה לאות כי סמך על קריאת ב"ד בכל דור ודור והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב"ד שבע שנים בכל י"ט שנה שהם רל"ה חדשים והם ו' אלפים יום תתקל"ט גם שתי שלישית יום גם תקנ"ה חלקים ואלה הם י"ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת ואל תחוש לשעה ותפ"ה לחשבון תקופת שמואל וידענו כי לא נעלם ממנו זה רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו כי היום יש בין תקופות האמת ותקופתו קרוב מט' ימים. ואל תתמה על זה כי הנה אמרה הברייתא הרוצה לידע מקום הלבנה יחשוב שנות העולם ויעשה מהם חדשים ויתן לכל חדש כ"ט יום וחצי ושתי ידות שעה שהם תש"כ חלקים והנה חסר ע"ג חלקים. והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר משתי שלישיות יום והנה יהיה המרחק בין חשבון מולדת מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היום קרוב מחצי שנה. והנה התברר לך כי כלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנות החמה וחדשינו תמיד חדשי הלבנה וברוך השם שהדריכנו בדרך ישרה. הנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלויין בבית דין דכתיב ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח בחדש השני ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותינו ז"ל למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני. והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלש רעות האחת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה. והשנית שאכל והאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון. והשלישית שבדא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים וכן לא יעשה כי השם לא צוה לעשות חג המצות בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה כי הכתוב דבר עליו לא סר מכל מצות ה' ימין ושמאל גם הוא אמר בתפלתו זכר נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי. והנה עתה אפרש לך דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל בהכנס החדש הראשון שיעשה פסח בחדש שבא אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו והכהנים לא התקדשו למדי והנה עיבר השנה והפסח שעשה פסח ראשון היה ובמועדו נעשה והעד כי השם נגע האוכלים בפסח בלא ככתוב ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו ואילו חטא חזקיהו איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו וירפא העם. ואם טען הטוען הלא החכמים ז"ל לא הודו לו שעיבר ניסן בניסן התשובה אמת אמרו כי מנהג כל בית דין להסתכל בסוף חדש אדר אם הוא צריך לעבר השנה או לא והנה חזקיהו לא עשה כן כי (שגג) שגגה קטנה לעבר השנה בראש חדש ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון ע"כ יהיה הוא לעולם ראש לחדשים ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל וככה כתיב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת

בני

בעל הטורים ראשון הוא לכם. וסמיך ליה דברו שאין מקדשין אלא בב"ד הגדול: לחדשי השנה ב' במסורה. ראשון הוא לכם לחדשי השנה. עולת חדש בחדשו לחדשי השנה. מכאן דרשו חדש והבא קרבן מתרומה חדשה שבאי' בניסן מתהילין לקנות מתרומה חדשה דהיינו ראשון הוא לכם לחדשי השנה והוא ניסן :

רמבן

שבתורה היו בהר סיני או שבא לומר בארץ מצרים לא בעיר מצרים כמו שאמרו רבותינו חוץ לכרך והיה ראוי שיאמר תחלה דברו אל כל עדת ישראל לאמר החדש הזה לכם וגו' הפרשה אבל משה ואהרן הם במקום ישראל ואמר לכם כנגד ישראל לדורותם וחזר ואמר דברו אל כל עדת בני ישראל שיצום במצות שעה לקחת פסח מצרים מבעשור ולפי מדרשו לכם לומר שקדוש החדש צריך בית דין מומחין. ולכך לא נאמר בתחלה דברו אל כל עדת ישראל שאין בקדוש החדש אלא משה ואהרן וכיוצא בהם. וטעם החדש הזה לכם ראש חדשים שימנו אותו ישראל חדש הראשון וממנו ימנו כל החדשים שני ושלישי עד תשלום השנה בשנים עשר חדש כדי שיהיה זה זכרון בנס הגדול כי בכל עת שיזכיר החדשים יהיה הנס נזכר ועל כן אין לחדשים שם בתורה אלא יאמר בחדש השלישי ואומר ויהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענן ובחדש השביעי באחד לחדש וגו' וכן כלם. וכמו שתהיה הזכירה ביום השבת במנותנו ממנו אחד בשבת ושני בשבת כאשר אפרש כך הזכירם ביציאת מצרים במנותנו החדש הראשון והחדש הב' והשלישי לגאולתנו שאין המנין הזה לשנה שהרי תחלת שנותינו מתשרי דכתיב וחג האסיף תקופת השנה וכתיב בצאת השנה אם כן כשנקרא לחדש ניסן ראשון ולתשרי שביעי פתרונו ראשון לגאולה ושביעי אליה וזה טעם ראשון הוא לכם שאיננו ראשון בשנה אבל הוא ראשון לכם שנקרא לו לזכרון גאולתנו וכבר הזכירו רבותינו זה הענין ואמרו שמות חדשים עלו עמנו מבבל כי מתחלה לא היו להם שמות אללו. והסבה בזה כי מתחלה היה מנינם זכר ליציאת מצרים אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב ולא

יאמר

לָכֶ֔ם לְחָדְשֵׁ֖י הַשָּׁנָֽה׃ ג דַּבְּר֗וּ אֶֽל־כָּל־עֲדַ֤ת יִשְׂרָאֵל֙ לֵאמֹ֔ר בֶּעָשֹׂ֖ר לַחֹ֣דֶשׁ הַזֶּ֑ה וְיִקְח֣וּ לָהֶ֗ם אִ֛ישׁ שֶׂ֥ה לְבֵית־אָבֹ֖ת שֶׂ֥ה לַבָּֽיִת׃ ד וְאִם־יִמְעַ֣ט הַבַּ֘יִת֮ מִהְי֣וֹת מִשֶּׂה֒ וְלָקַ֣ח ה֗וּא וּשְׁכֵנ֛וֹ הַקָּרֹ֥ב אֶל־בֵּית֖וֹ בְּמִכְסַ֣ת נְפָשֹׁ֑ת אִ֚ישׁ לְפִ֣י אָכְל֔וֹ תָּכֹ֖סּוּ עַל־הַשֶּֽׂה׃ ה שֶׂ֥ה תָמִ֛ים זָכָ֥ר בֶּן־שָׁנָ֖ה יִהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם מִן־הַכְּבָשִׂ֥ים וּמִן־הָעִזִּ֖ים תִּקָּֽחוּ׃ ו וְהָיָ֤ה לָכֶם֙ לְמִשְׁמֶ֔רֶת עַ֣ד אַרְבָּעָ֥ה עָשָׂ֛ר י֖וֹם לַחֹ֣דֶשׁ הַזֶּ֑ה וְשָׁחֲט֣וּ אֹת֗וֹ כֹּ֛ל קְהַ֥ל עֲדַת־יִשְׂרָאֵ֖ל בֵּ֥ין

ג'. ג'
ד' ג' מנהון ר"פ
ג' חס'. ו' רפי'
ג' חסר
ג'
ג' ומ"ג. ג'
ג'. ב' חסר בתורה
ג'
ג' דמטעים
י"א

שַׁתָּא׃ ג מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן לְהוֹן גְּבַר אִימְּרָא לְבֵית אַבָּא אִימְּרָא לְבֵיתָא׃ ד וְאִם יִזְעַר בֵּיתָא מִלְּאִתְמְנָאָה עַל אִימְּרָא וְיִסַּב הוּא וְשִׁיבָבֵיהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵיהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ תִּתְמְנוּן עַל אִימְּרָא׃ ה אִימַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתָּא יְהֵי לְכוֹן מִן אִימְּרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא תִּסְּבוּן׃ ו וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵיהּ כָּל קְהָלָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין

דברו ג' מנהון ר"פ וסימן בעשור לחדש הזה ויקחו. זאת החיה. זב מבשרו וא' מצעות פסוק דברו נא באזני פרעה: אל כל מן החדש הזה עד סופא דספרא אל כל ועל כל במ"ד על כל. עיין במסרה רבתא: ויקחו ז' רפין וסי' ויקחו להם איש שה. ויקחו לי תרומה. ויקחו אליך שמן. פרה אדומה. ויקחו נא שנים סוסים: נפשת ב' חסר וסי' במכסת נפשת. בערכך נפשת לה':

תולדות אהרן דברו. פסחים צו: בעשור לחודש. פסחים ו צו ר"ה ז: איש שה. פסחים נח קדושין נב בכורות יב (קדושין מא סב פסחים לח): שה לבית. פסחים פח ל: ואם ימעט הבית. פסחים פט נט תמורה ל (פסחים נו): במכסת נפשת. פסחים סא: לפי אכלו. פסחים כא עת פט זבחים כג: תכסו. פסחים נא סכה מב קדושין פב זבחים כג: שה תמים. זבחים כה בכורות ז יב נט (פסחים לו): מן הכבשים. (פסחים לג): לכם למשמרת. ר"ה ז מנחות מט ערכין יג: ושחטו אותו. פסחים סד עת קדושין מא מב (קדושין סב): בין הערבים. פסחים נט סא סו קה זבחים יב נא:

בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני והאומות אומרים כי אם השנה בנויה מהחדשים הנה חדש האביב הוא יסוד וראש אם כן למה תהלו מספרכם מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש השנה והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז"ל כי ארבעה ראשי שנים הם וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש השביעי בעשור לחדש ועוד כי צוה השם לקרוא בתורה במועד שנת השמטה בחג הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו ואם תחלת שנת השמטה תהיה מניסן למה לא צוה לקרוא בתורה בחג המצות. והנה חצי שנה עמדו בטלים וכתוב בחג האסיף תקופת השנה ובמקום אחר הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה ועוד נוכל ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדות שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר כן ולא תקצרו כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן ועוד אם שמנו תחלת השמטה ניסן מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנסה שנת השמטה גם לא יזרע בשנת השמטה והנה כי דברי חכמינו ז"ל הם נכונים: ראש חדשים. אמר רבי משה הכהן אין צריך לומר ראש חודש רק חדש לבדו כי הטעם יום חדוש אור הלבנה וכן כתיב חדש ושבת חדשיכם ומועדיכם מדי חדש בחדשו ואחרים טענו עליו אם כן למה אמר בחדש השביעי באחד לחדש והוא השיב להסיר הספק גם טענו עליו ובראשי חדשיכם והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים ושאלוהו אם כן מה קרבן שאר החדשים והוא השיב כי שם כתוב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה בפרשה עצמה וכן אמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות כי הוא תחלת השנה ואנחנו לא נניח דברי רבותינו ז"ל בעבור סברותינו כי הם אמרו בכל חדש יתקעו בחצוצרות והוא הנכון לומר חדש או ר"ח וכתיב עד חדש ימים שטעמו שימלאו ימי החדש שלו: (ג) דברו אל כל עדת בני ישראל. כי כל בני מצות חייבים: ויקחו להם. מי שיש להם ממקנהו כי מקנה רב היה להם או יקנו ויפת אמר כי מיום העשור יחלו להכין השה יום י"ד רק לא ידענו אם זו מצוה לדורות או על פסח מצרים: שה לבית אבות. אם הם מעוטים: שה לבית. אם הם רבים והאחר שאמר שה לבית אבות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה הספר פירשתי בית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. מהיות מעט מאכילת השה כי אנשי הבית יהיו מועטים יקח הוא ושכנו: במכסת. חלק וכן המכס לה' חלק שיקח כל אחד וכמוהו ה' מנת חלקי וכוסי גם תכוסו והיא מפעלי הכפל והכפל חסר מתלת במכסת גם מן המכס והנה אמר המכס על משקל וממר ליולדתו שהוא מפעלי הכפל: (ה) שה תמים. שיהיה בלא מום גם שה יקרא כל אחד משני המינים שהם הצאן כוללם וככה שה כשבים ושה עזים א"ר משה בן עמרם הפרסי כי השה חיוב פסח מצרים ובארץ ישראל שה או פר וראייתו וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות ולא דבר נכונה כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים ואין ראוי לשנות רק וזבחת פסח לה' אלהיך צאן חיוב ובקר לשלמים לאכול בחג מבושל במים וכמוהו ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך אתה חיוב ובנך ובתך רשות והעד שכתוב בדברי הימים ששחטו יום ארבעה עשר כבשים ופרים ושם כתוב הכבשים לפסחים והפרים לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירות רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט. א"ר ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו כי בן שנה עלתה לו שנה ובן שנתו בן שנתו כמשמעו והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו ובאחרונה כתוב כבשים בני שנה: (ו) והיה לכם למשמרת. שישמרנו כל אחד בביתו: בין הערבים. מלה קשה ורבינו שלמה אמר פי רגע נטות השמש מחצי היום לצד
מערב

מן היום אשר צוה ה' והלאה אלא סמוך לשקיעת החמה נראה לו פגמה זו והראהו בחשכה: (ג) דברו אל כל עדת. (מכילתא) וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים: דברו אל כל עדת ישראל בעשור לחדש. (מכילתא) דברו היום בר"ח שיקחוהו בעשור לחדש הזה: בעשור לחדש. פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות (פסחים צו): שה לבית אבות. (שם) למשפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה א' לכלן ת"ל שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. ואם יהיו מועטין מהיות משה א' שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיות בחיים ולא משנשחט (פסחים פט): במכסת. חשבון וכן (ויקרא כז) מכסת הערכך: לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית (מכילתא): תכסו. תתמנו: (ה) תמים. בלא מום: בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים. או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים: (ו) והיה לכם למשמרת. זה לשון בקור שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל טז) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבוע' שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר (שם) ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנא' מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר (זכריה ט) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופים באלילים אמר להם משכו וקחו לכם. משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אותו. וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו (מכילתא קדושין מא): קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג' כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו' כדאיתא בפסחים (דף סד): בין הערבים
משש

בעל הטורים איש לפי אכלו. בגי' אכל כזית לומר לך שאם אכל כזית יצא: תכסו על השה שה תמים. שצריך ב' ביום א' לפסח וא' לחגיגה: שה תמים שה בגימ' כשתלך עמהם מן הכבשים רמז שאין פוחתין מששה טלאים מבוקרים:

ספורנו

שלכם לעשות בהם כרצונכם אבל בימי השעבוד לא היו ימיכם שלכם אבל היו לעבודת אחרים ולרצונם לפיכך: ראשון הוא לכם לחדשי השנה. כי בו התחיל מציאותכם הבחירי: (ד) ושכנו הקרוב אל ביתו. אע"פ שיהיו מצריים רבים שוכנים בין בית עברי לבית רעהו קרא שכני אותו העברי שהוא יותר קרוב לביתו
משאר

רמבן

יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון חזרנו אותו לקרא החדשים בשם שנקראים בארץ בבל להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים ולא ימצאו רק בספרי נביאי בבל ובמגלת אסתר ולכן אמר הכתוב בחדש הראשון הוא חדש ניסן כמו הפיל פור הוא הגורל ועוד היום הגוים בארצות פרס ומדי כך הם קוראים אותם ניסן תשרי וכלם כמהו. והנה נזכיר בחדשים הגאולה השנית כאשר עשינו עד הנה בראשונה: (ג) **איש** שה לבית אבות. טעם המצוה הזאת בעבור כי מזל טלה בחדש ניסן בכחו הגדול כי הוא מזל הצומח לכך צוה לשחוט טלה ולאכול אותו
להודיע

הָעַרְבָּיִם׃ ז וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת כ׳. כ׳ לפס

שִׁמְשַׁיָּא׃ ז וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָּא עַל בָּתַּיָּא דְּיֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ ח וְיֵיכְלוּן יָת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר ג׳

המזוזת. כל ואלה שמות ומשלי מזוזת כתיבן וב׳ כתיבן מזוזות. דשמע ישראל. וישכב שמשון. וב׳ מלא דמלא. האיל מזוזות חמישית. ההיכל מזוזת עצי שמן. ושארא מזוזת כתיבן:

תולדות אהרן על שתי המזוזות. (פסחים לד): על הבתים. פסחים פ׳ (פסחים לה): ואכלו. ברכות ט פסחים מא פה לו קכ מגלה כא (פסחים לט):

רשי

משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחלת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו (ישעיה כד) ערבה כל שמחה: (ז) **ולקחו מן הדם**. זו קבלת הדם יכול ביד ת"ל אשר בסף: **המזוזת**. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: **המשקוף**. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלעז. ולשון שקיפה חבטה כמו (ויקרא כו) קול עלה נדף טרפא דשקיף. חבורה משקופי: **על הבתים אשר יאכלו אותו בהם**. ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובבית הבקר שאין דרין בתוכו: (ח) **את הבשר**. ולא גידים ועצמות

מכילתא

אבן עזרא

מערב ולא נתן טעם למה ערבים שנים והנה כתיב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות וכאשר חפשנו זאת המלה מצאנו כי יקרא רגע בין הערבים ערב כי כן כתיב בין הערבים תאכלו בשר וגם כתוב בתת י"י לכם בערב בשר לאכול ובהדלקת הנרות כתיב יערך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר וכתיב עולות לה' לבקר ולערב וכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים מצאנו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים פי' כבא השמש לצד מערב ואין זה משמע ביאה כי הוא הפך יציאת השמש מדכתיב השמש יצא על הארץ שהחל להראות על הארץ וככה ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות ערב ירחץ במים ואם אין הדבר כן יבאר לנו מה הפרש יש בין כבוא השמש של פסח ובין כבוא השמש של מקרה לילה וככה ובא השמש וטהר אמרו הצדוקים כי שלשה ערבים הם וראיתם בעבור שמלאו עד הערב השלישית והם לא הכירו האמת ולא הבינו כי כתוב מחר חדש ושלשת תרד מאד שפירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב השדה שאתה נסתר שם ובעבור זה אמר עד הערב השלישי. ועתה אשוב לפרש דע כי משקל ערבים לעולם נופל על משקל שנים כמו אבנים וכמוהו לוחותים וככה דרכים והעד יפול באחת וככה שמים כי הם שני סדני הגלגל שהם כמו מסמרות נטועים שעליהם משענות הגלגל וככה לנטוע שמים וכבר פירשתי בספר השם הנכבד כי שמים מגזרת שם ישר נכח עמו רמז לשני מקומות. והנה יש לנו שני ערבים האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ והערב השני ביאת אורו הנראה בעבים והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה אז יבא בעל קרי אל המחנה וידליק אהרן את הנרות. אמר הגאון רב סעדיה ז"ל מדת מזבח העולה חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב ובמדה הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מעטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרשו. והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מועטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה ואף כי בהיות כל השבטים בארצם והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב והזכיר הכתוב בין הערבים שרוב הפסחים אז היו נשחטים שם והוא סוף הזמן שלא יעבור עד עריבת אור השמש: (ז) **על שתי המזוזות**. של פתח הבית ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם: ומלת משקוף. מגזרת חלון וישקף וזה המשקוף הוא על פתח הבית וככה מנהג כל ארץ ישמעאל כי מנהג הערלים לא היה כמנהג המצרים ואפי' במאכליהן כמו פתות אותה פתים וככה תכשיטי הנשים לשום נזם באף ובאזן וכל אשר הזכיר ישעיהו על בנות ציון וככה אין בית להם כי אם בחצר האחת יקרא פתח הבית והחיצון שער החצר ורבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא כי כבר נפל פחדם עליהם ולא יפחדו שיסקלום ואילו היה כן היה זה בשער החצר והנה לא הושם הדם כי אם בסתר שסגרו שער החצר והם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר שהלכו לדרכם וסגרו כל אחד שער זכרו כי המצריים חשבו שישובו רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית ויהיה סימן למשחית שיראהו כדרך והתווית תיו: ומלת בתים משונה בדקדוק כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון רק אם היה הקמץ חטף כמו רנו שמים אולי היה כן בעבור חסרון יו"ד בית שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הבתים חומר שהוא פתח לשון רבים

בעל הטורים ואכלו את הבשר. הפסוק מתחיל ומסיים באכילה על מרורים יאכלוהו רמז שצריך ב׳ אכילות אכילת פסח ואכילת חגיגה. יאכלוהו וסמיך ליה אל תאכלו לומר ביאכלוהו דוקא לשם פסח ולא לשם אכילה גסה:

רמבן

להודיע שלא בכח מזל יצאנו משם אלא בגזרת עליון ועל דעת רבותינו שהיו המצרים עובדים אותו כ"ש שהודיע במכה הזאת שהשפיל אלהיהם וכחם בהיותו במעלה העליונה שלו. וכך אמר קחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים:

(ו) **בין** הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לצד מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה. עריבת היום בתחלת שבע כי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה לשון רש"י. ור"א השיב מן הכתוב שאמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים כי שם כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר. ועוד מן הכתוב בפסח עצמו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים כי כבא השמש שקיעת החמה. ואין זה תשובה על הרב שכבר אמרו רבותינו בערב אתה זובח כבא השמש אתה אוכל מועד צאתך ממצרים אתה שורף וכבר כתב הרב זה. והנכון בעיני בזה כי הלילה נקרא ערב כמו שנאמר בערב תאכלו מצות והוא בלילה שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות וכן ויהי ערב ויהי בקר על תחלת הלילה כצאת הכוכבים וכן בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה ויקרא ג"כ סוף היום ערב וכן הן עוד היום גדול כמו שנאמר ויבאו שני המלאכים סדומה בערב ולוט יושב בשער סדום וכן ויהי בערב ותעל השלו ולא בא השלו בלילה וכן רבים וכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. והנה אלה השלשה עתים כוללים כל היום אם כן אחרי הצהרים יקרא ערב מיד וכעלות השמש וכל עת היותו במזרח יקרא בקר והוא ארבע שעות כמו שהעידו על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות ואחר הבקר יקרא העת צהרים כמו שנאמר מהבקר ועד הצהרים והן שתי השעות החמישית והששית והוא מלשון צוהר תעשה לתבה כענין זוהר ויזכיר בהן לשון רבים בעבור שהן שתים. והנה הם שני צהרים או מפני שיאירו כל הצדדין כי בבקר האור במזרח ובערב הוא במערב ובאמצע היום בגובה הרקיע מאיר לכל הצדדין וכאשר יעברו הצהרים ויסור השמש מזרח בשני הצדדין יקרא ערבים מפני שיערוב השמש משני הצדדין ההם והזמן הזה הוא כל עת זרוח השמש ברקיע אבל בשקיעת החמה והוא כמו שעה ורביע על דעת רבותינו אינו זמן השחיטה ואינו נקרא ערבים אבל הוא ערב יום ואמר בין הערבים כי בין במקום הזה איננו מבדיל אבל הוא כענין בתוכם והוא כמו בינותינו בינינו ובינך ביני ובינך מה היא על בין עבותים מבינות לגלגל כמו בתוכם. מבין השרפה מתוכה כענין שנאמר ותקם בעוד לילה בתוך לילה. וכן בין הערבים ולא נאמר בערבים שלא יהיה במשמע ערב ימים רבים. והנה אמר הכתוב שנשחט את הפסח בתוך הערבים כי זמן השחיטה מן התורה הוא משש שעות ולמעלה עד תחלת שקיעת החמה. וכן אמר בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לה' שהוא זמן השחיטה וכן בין הערבים תעשו אותו על תחלת העשיה שהיא השחיטה וכן בין הערבים תאכלו בשר הם השעות הנזכרות כי היה להם לאכילת הבשר זמן גדול ואמר ויהי בערב ותעל השלו כי עלה ביום הראשון לשעה אחת בערב ויתכן שיהיה הלשון כדברי רש"י שני ערבים ערב בקר וערב יום כי כן יאמר הכתוב מנחת הבקר ומנחת הערב שנאמר ויהי בבקר כעלות המנחה. ואומר עד למנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ומנחה לשון מנוחת השמש והשקט אורו הגדול כדמתרגמינן למנח יומא והן מנחה גדולה ומנחה קטנה שהזכירו חכמים. והנה כל הזמן הזה להדלקת הנרות ולקטרת שאינן כשרין בלילה אלא בזמן תמיד של בין הערבים והדומין לו ולזה יטה דעת אונקלוס שאמר בין שמשיא שמש המזרח ושמש המערב ואמר הכתוב יערוך אותו אהרן מערב עד בקר שתהיינה דולקות כל הלילה. והנה נוכל לפרש שם תזבח את הפסח בערב בזמן הנזכר כי נקרא ערב ויהיה כבא השמש מועד צאתך ממצרים מחובר עם ובשלת ואכלת וכן רבים. אבל על דעתי אין תזבח את הפסח על השחיטה אבל יאמר במקום אשר יבחר ה' אלהיך שם תעשה זבח הפסח בלילה כבא השמש שהוא מועד צאתך ממצרים כמו שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה ואמר על זו העשיה ובשלת ואכלת במקום ההוא הנזכר והפסח עצמו יקרא זבח לא תשחט על חמץ דם זבחי. פסחי. וזה טעם כל הפרשה שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה. לא תאכל עליו חמץ הזכיר העשיה והלילה וצוה איך יאכלוהו והזכיר שבעת הימים ואין בכל הפרשה ההיא זכר ליום ארבעה עשר והשחיטה בו. וכן אמר ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר והנה בערב ביום הראשון יום חמשה עשר הראשון. בשבעת ימים הנזכרים כי יום ארבעה עשר לא הוזכר כאן כלל וכן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות הוא ליל חמשה עשר. והנה פירוש אשר

תזבח

רבים מן האיפה והבת ומלת על הבתים יורנו כי היא מלעיל הפך המנהג : (ח) על מרורים יאכלוהו. אמר אחד מחכמי ספרד ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבור שלא ירד שם גשם כי האויר הוא לח תמיד על כן מנהגם היה לאכול בכל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפי' לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת כי הם רפוא' להוירם ואנחנו נסמוך על דעת קדמונינו ז"ל שפירשו לנו כי המרורים זכר לוימררו את חייהם: (ט) נא. יש אומרים כאשר הוא עתה שהבשר חי ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא ואחרים אמרו כי הוא מגזרת כי הניא אביה אותה והטעם שבור ואין זה נכון כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא ופירושו הפך מבושל והוא הנקרא חי כמו לא אקח ממך בשר מבושל כי אם חי וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית והבשר החי יקרא בלשון ערבי ני"י ואותיות אהו"י מתחלפים להם בלשונם כמו בלשוננו : ובשל. שם התאר ופירושו שהוא מבושל במים כי גם צלי אש יקרא מבושל כדכתיב ובשלת ואכלת ויבשלו את הפסח באש כמשפט ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המלכים על דרך המשקיות כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו אליו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מים קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר וזה המאכל מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב אל האש והנני הכותב מוסיף על דברי זה החכם כאשר שמעתי מפיו ובשל שם התואר על משקל כבד זקן וככה זה ובשל כי הבי"ת קמוץ והשי"ן רפה ואינו שם הפועל על דרך כי כבד אכבדך הכה תכה כי לעולם לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד כמו דבר ידבר הקדש הקדשתי רק להתחבר שם הפעל עם פועל ופעול לא יבא והנה זה בשל כמו כבד ולנקבה הזרוע בשלה ואל תתמה מה צורך לומר שני הענינים בשל ומבושל כי שני בשולים הם כמו שפירש האחד להכניס כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין ולרבים בשלים מבושלים והמה חכמים מחוכמים וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם ברוך ומבורך והפרש יש בין בדיקות הלשון בין חכם למחוכם וככה בין לבשל ומבושל כאשר פירש: ראשו על כרעיו ועל קרבו. כמו עם וכן ויבואו האנשים על הנשים והראש והכרעים ירחץ במים כמשפט: (י) והנותר ממנו. אם יהיה אנוס שלא היה יכול לאכול חלקו ויפת אמר על העצמות ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק על הווה: וטעם וככה תאכלו אותו. פסח מצרים לבדו ואשר בארגלן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים ואלה תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר מארצם זכר ליציאת מצרים: (יא) ומקלכם בידכם. לנהוג החמורים כמו ויך את האתון במקל: וטעם בחפזון. שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפתח על כן צוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה וכן אמרו אבות הקדושים איננו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא צלי: (יב) ועברתי בארץ מצרים. כי כח השם וגבורותיו הם העוברים כאילו השם עובר: ובכל אלהי מצרים אעשה

שפטים

וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ: ט לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ כַּד
חַי וְאַף לָא בַשָּׁלָא מְבַשַּׁל
בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי נוּר
רֵישֵׁיהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל
גַּוֵּיהּ: י וְלָא תַשְׁאֲרוּן
מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר
מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא בְּנוּרָא
תוֹקְדוּן: יא וּכְדֵין תֵּיכְלוּן
יָתֵיהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין
מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחֻטְרֵיכוֹן
בִּידֵיכוֹן וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ
בִּבְהִילוּ פִּסְחָא הוּא קֳדָם
יְיָ: יב וְאֶתְגְּלֵיתִי בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא הָדֵין
וְאֶקְטוֹל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מֵאֱנָשָׁא וְעַד

ד' וחסר עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: ט אַל־
בׄ תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל
בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ
ז' ר"פ . ל' עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ: י וְלֹא־
ג' חסר תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר
מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ
ל' תִּשְׂרֹפוּ: יא וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ
ג' ב' חסר וא' מ"ל מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם
ל' וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ
ג' ומ"ל בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה:
ד' פסו' דמיין יב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה
כו"ל מ"ל הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה

(מכילתא פסחים פג) : ומצות על מרורים. כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם: (ט) אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צורכו קורהו נא בלשון ערבי: ובשל מבושל. כל זה באזהרת לא תאכלו (מכילתא פסחים מא): במים. מנין לשאר משקין ת"ל ובשל מבושל מכל מקום (פסחים שם): כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה כאן הוסיף עליו לא תעשה אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו. צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ובני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן (פסחים עד). ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם: (י) והנותר ממנו עד בקר. מה ת"ל עד בקר פעם שניה ליתן בקר על בקר שהבקר משמעו משעת הנץ החמה ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו. ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף בי"ט אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו : (יא) מתניכם חגורים. מזומנים לדרך : בחפזון. לשון בהלה ומהירות כמו (שמואל א כג) ויהי דוד נחפז ללכת (מלכים ב ז) אשר השליכו ארם בחפזם : פסח הוא לה'. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לש"ש. ד"א דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א לשון פסיעה : (יב) ועברתי. כמלך העובר ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין (מכילתא) : כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים ת"ל (תהלים קלו) למכה מצרים בבכוריהם : מאדם ועד בהמה.

מי

יאכלהו ד' וחסר וסימן ומצות על מררים יאכלהו : בשלו את הבשר. בחדש השני בארבעה. כי מאספיו יאכלהו : מבשל ב' קמצין וסי' ובשל מבשל במים. ולא יקח בשר מבשל : צלי אש ב' וסי' אל תאבלו ממנו נא. ומצות על מררים : והנתר ג' חסר בלישנא וסי' והנתר ממנו עד בקר דפרשת החדש. בניהם אשר נתרו דמלכים. והאכל ותשבע ותתר : וככה ב' וסי' וככה תאכלו אותו. יהיה נעור וריק : חגרים ב' חסר וא' מלא וסי' מתניכם חגרים. ושש מאות איש חגורים. ומתניו הגרים. מצעות מלא : בחפזון ג' ומלאים וסי' ואכלתם אותו בחפזון. כי בחפזון יצאת. כי לא בחפזון תצאו :

תולדות אהרן צלי אש. פסחים עה עו ב"מ קטו : ממנו נא. פסחים מא לה לו יבמות עד ב"מ קטו חולין קטו (שבת ד י פסחים כט) : ובשל מבושל. פסחים מא : צלי אש. פסחים עד עה : לא תותירו. שבת כד קלג פסחים פג פד קל יבמות עז סנהדרין סג מכות ד טז שבועות ג זבחים לו חולין פב נח קמא תמורה ד (שבת ד פסחים לה) : בקר. ברכות ט : והנותר ממנו. יבמות עד תמורה ד : בחפזון. ברכות ט פסחים לד קכ זבחים נו : פסח הוא. פסחים לז : ועברתי בארץ מצרים. ברכות ט פסחים קכ (סנהדרין כ) : בלילה הזה. מגלה כא זבחים נז :

בעל הטורים יאכלוהו ד' פעמים במסורה. ב' בענייני דפסח ואידך אהרן ובניו יאכלוהו בענינא דמלואים מה התם נצטוו ומפתח אהל מועד לא תצאו הכא נמי ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו. ואידך כי מאספיו יאכלוהו דאיתקש גאולה אחרונה לגאולה ראשונה : מבשל ב' במסורה. ובשל מבושל ולא יקח ממך בשר מבושל גבי חפני ופנחס. לומר שהיו מחללין קדשי השם בכל דבר אף לבשל הפסח כי אכלו אותם ככל אשר חפץ נפשם : ולא תותירו ממנו עד בקר. עד בקר בגימטריא הוא הנץ ליתן בקר בני לבריתו : וככה ב' במסורה. וככה תאכלו אותו וככה יהיה נעור גבי עזרא כשהשביע לבני הגולה לעזוב המשא דאיתקיש ביאתם שניה לביאתם ראשונה כמ"ש רז"ל ראויים היו לעשות להם נס בימי עזרא כמו שנעשה בימי משה אלא שגרם החטא : חגורים ג' במסורה. מתניכם חגורים. ואידך בענין פסל מיכה ושש מאות איש חגורים וז"ש שפסל מיכה עבר עמהם בים שאף כשהיו חגורים לילך היה הפסל עמהם. ואידך בדניאל והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגורים לומר שאף על פי שהיו בהם רשעים צדיקים שבהם דומין למלאכי השרת : בחפזון ג' במסורה. הכא ואידך כי בחפזון יצאת מארץ מצרים. כי לא בחפזון תצאו וז"ש דלאו חפזון דישראל היה דכתיב כי לא בחפזון תצאו :

ספורנו

מאלה העברים : (יא) מתניכם חגורים. מזומנים לדרך כענין וישנס מתניו להורות על בטחון בלתי מסופק באל יתב' בהיותם מכינים עצמם לדרך בעודם בבית כלא : (יב) ועברתי. יפלס נתיב לאפו שלא יוכל על זה השליח : והכיתי כל בכור.

מאבחין

רמבן

תזבח בערב שלא ילין לבקר מן הבשר אשר תעשה אותו זבח בערב יום הראשון. (ח) **ומצות** על מרורים יאכלוהו. שיעורו ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ובמצות עם מרורים יאכלוהו וכן על מצות ומרורים. כמו עם וכמוהו ויבאו האנשים על הנשים וכן ראשו על כרעיו ועל קרבו ולא אמר עם ללמד שאינו חובה שיהא כורכן בבת אחת ואוכלן ויחסר הכתוב בי"ת כמו ירחצו מים וימת סלד לא בנים וילמד הכתוב שאין מצוה במרורים אלא עם אכילת הבשר אבל המצות חזר וצוה בערב תאכלו מצות אפילו בפני עצמן כדעת רבותינו. ויותר נכון שנאמר כי ומצות נמשך למעלה ואכלו את הבשר ומצות וחזר וצוה עם מרורים יאכלוהו לבשר הנזכר והנה צוה באכילת הבשר באכילת המצות ולא צוה באכילת המרורים רק אמר שיאכלו לבשר עם מרורים ירמוז שאין במרורים מצוה רק לאכול הבשר עמהם ובזמן שאין בשר אין במרורים מצוה וגם אינם מעכבים הבשר ואם אכל פסח ולא אכל מרורים ידי פסח יצא כי המצוה בפסח כמו המצוה במצה כל אחת צווה בפני עצמה : (ט) **אל** תאכלו ממנו נא ובשל. זו מצוה לדורות שכל המצות

בכאן

מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלת הפורענות : ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ : אעשה שפטים אני ה'. אני בעצמי ולא ע"י שליח : (יג) והיה הדם לכם לאות. לכם לאות ולא לאחרים לאות. מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים : וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם : ופסחתי. וחמלתי ודומה לו (ישעיה לא) פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרי' שהיו שרוים זה בתוך זה. וכן (מלכים א יח) פוסחים על שתי הסעפים וכן כל הפוסחים הולכים כקופצים. וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים : ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים. (מכילתא) הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף : (יד) לזכרון. לדורות : וחגתם אותו. (מכילתא) יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו : לדורותיכם. שומע אני מעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגהו (מכילתא) : (טו) שבעת ימים. שטייו"א של ימים : שבעת ימים מצות תאכלו. ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות. (פסחים קכ) למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת"ל ששת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששה רשות יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה (פסחים כח) : אך ביום הראשון תשביתו שאור. מעי"ט וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה ומצינו מוקדם קרוי ראשון (איוב טו) הראשון אדם תולד הלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של

שבעה

שפטים. כדרך וראש דגון נופל לפניו ארצה וכן כתוב ובאלהיהם עשה ה' שפטים וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף כי זה הדם יהיה לאות על המשחית : (יד) והיה היום הזה. יהיה זכר לדורות : וחגותם אותו. הוא חג הפסח. ואמר חקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ כאשר אפרש : (טו) שבעת ימים. טעם מצות תאכלו זכר לאכילתכם בצאתכם ממצרים כי לא צוה שיאכלו מצות רק הנאכלי' עם הפסח לפני חצות לילה רק שבעת ימים צוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים כי שם כתוב כי לא חמץ ואילו היו מניחים המצריים שיתמהמהו מעט היו מחמיצין עיסתם והשבעת ימים בצאתם מצות אכלו עד שטבע פרעה ביום השביעי כי הענן היה מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבים בחנותם עכוב רב וככה כתוב על הפסח שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני והנה הזכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מצות חיוב על דרך הפשט והעד למען תזכור את יום צאתך ובעבור זה כתוב כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות חיוב בארץ ישראל ובחוצה לארץ ואחר שקבלה היתה ביד ישראל שיחלו לשחוט את הפסח בנטות השמש לצד מערב וכתוב לא תשחט על חמץ דם זבחי על כן דרשו רז"ל אך חלק ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה והנה פירוש ויכל אלהים ביום השביעי כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכה וככה ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם בהכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מהבתים והנה תחלת יום ראשון סוף יום י"ד בערב ככתוב מיום הראשון

עד

וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה
שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה: יג וְהָיָה הַדָּם
לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר ג' וחסר
אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם י"ב
וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם ג' חסר
נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ ב' חד חסר וחד מ"ל
מִצְרָיִם: יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם
לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה
לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ: ג' וחסר
טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ
אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר
מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל ב' חסר בלישנא
מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי: וחד ראשן ח' חסר

בְּעִירָא וּבְכָל טַעֲוַת מִצְרָאֵי
אַעֲבֵיד דִּינִין אֲנָא יְיָ :
יג וִיהֵי דְמָא לְכוֹן לְאָת
עַל בָּתַּיָּא דְּאַתּוּן תַּמָּן וְאֶחֱזֵי
יָת דְּמָא וְאֵיחוֹס עֲלֵיכוֹן
וְלָא יְהֵי בְכוֹן מוֹתָא
לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם : יד וִיהֵי יוֹמָא
הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן
יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן
קְיָם עָלַם תְּחַגְּנֵיהּ :
טו שַׁבְעַת יוֹמִין פַּטִּירָן
תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה
תְּבַטְּלוּן חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן
אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל חֲמִיעַ
וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא
מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה
עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה :

וראיתי י"ב חסרים נמסר בדניאל סימן ״ : בהכתי ב' חד חסר וחד מלא וסי' בהכתי בארץ מצרים. בהכותי את כל יושבי בה. קדמאה חסר : השבעי ח' חסר וסי' מיום הראשון עד יום. וישבתו העם ביום. והעברת שופר תרועה. אצם הששי דויד השבעי. אליאל השבעי. להקוץ השבעי. השבעי ישראלה. ויקהלו דפלגא דספרא : הראשן ב' חסר בלישנא וסי' מיום הראשון עד יום. בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב. וא' הראשון אדם תולד. וא' כי שאל נא לדור רישון :

תולדות אהרן ובכל אלהי מצרים. נדרים כה : שבעת ימים. פסחים לה (פסחים כז) : אך ביום הראשון. פסחים ד ה י כז (פסחים כו סנהדרין כב) : כי כל אכל חמץ. פסחים מג : מיום הראשון. ערכין יח :

בעל הטורים והיה הדם לכם. לכם בגי' כמילה שבאותו הלילה מלו : לאת. כתיב חסר ו' לומר לך שממילת יצחק עד מילת מצרים היה ד' מאות ואחד ושלשים שנה : אך ביום הראשון תשביתו אך בגימטריא חובה שאין חובה אלא ביום הראשון :

רמבן

בכאן בגוף הפסח מצוה לדורות אבל המצוה באוכלים כגון מתניכם חגורים והדם על המשקוף איננו רק בפסח מצרים. וכן אמר הכתוב בפסח שני על מצות ומרורים יאכלוהו ולא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו ככל חקת הפסח יעשו אותו שכן צלי אש לא נא ולא מבושל :

(יב) **ובכל** אלהי מצרים אעשה שפטים. של עץ היתה נרקבת ושל מתכת היתה נתכת ולא פירש הכתוב בשפטים האלה בעבור כי מוסר הבלים עץ הוא וכן בשעת מעשה כתוב וה' הכה כל בכור אדם וכל בכור בהמה ולא הזכיר השפטים באלהיהם כי למיתת הבכורות חרדו שנאמר ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים והשפטים באלהיהם לא נודעו עד הבקר שהלכו לבית תועבותיהם וכתיבו מצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים. ועל דעתי ירמוז הכתוב לשרי מעלה אלהי מצרים כענין יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה והנה השפיל מזלם ושרי המזלות שעליהם והכתוב ירמוז ויקצר בנעלם :

אעשה שפטים אני ה'. אני בעצמי ולא על ידי השליח זה לשון רש"י. ומדרש חכמים אינו כן אלא ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והכיתי כל בכור אני ולא שרף ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח אני ה' אני הוא ולא אחר. ופירושו כי בעבור שהפרשה דבר משה עם ישראל היה ראוי שיאמר ועבר ה' בארץ מצרים והכה כל בכור ולכך ידרשו כי ועברתי אני בעצמי לא על ידי מלאך שלוח מאתו במגפות כענין בדוד ובסנחריב והכיתי כל בכור אני ולא שרף לומר כי גם המכה תהיה על יד הקב"ה לא כמלך שיעשה נקמה בשונאיו לפניו על ידי ספקלטור שלו שהם השרפים שמהם תצא אש שורפת באויביו כענין אליהו בשרי החמשים ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ולא על ידי השליח מאתו יתברך לכל המעשים הנעשים בארץ והוא המלאך הגדול שנקרא בעבור כן מטטרון כי פי' המלה מורה הדרך כמו שאמר בספרי אצבעו של הקב"ה נעשה מטטרון למשה והראהו כל ארץ ישראל ובילמדנו וישמע בלק כי בא בלעם ששלח מטטרון לפניו ועוד שם ראה החילותי תת לפניך אי אכפת לך אני מטטרון שלך :

ואל תתמה שהרי אני עתיד לעשות מטטור לפני אדם ערל לפני כורש שנאמר אני לפניו אלך לפני אשה אני עתיד לקדש לפני דבורה וברק שנאמר הלא ה'

יצא

ספורנו

שאבחין בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור (ב"מ פרק איזהו נשך) : ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. אשפיל שרי מעלה המנהיגים אותם עתה כדי שיחול העונש יותר : אני ה'. ולא יאות כל זה בלתי לה' לבדו כאמרו אני ה' אני הוא ולא אחר ובזה נתן טעם לכל הקודם למה הוצרך שיעשה האל ית' בעצמו את כל אלה ולא כן עשה בסנחריב וזולתו : (יג) ולא יהיה בכם נגף למשחית. לא יגע בכם נגף פי' מכה של אותה ההשחתה שאני עושה במצרים : בהכותי. שמלבד מכת הבכורות שלא בשאר העם עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים כי לולא הפסיחה שעשה בחמלתו על ישראל לא היו נמלטים משאר הצרות שבאה על שארית עם מצרים כענין פן תספה בעון העיר וצוה עליהם מתנות הדם לאות למען ימלטו

וזה

אבן עזרא

עד יום השביעי והנה פירוש זה כי שבעת ימים שלמים הם מיום י״ד לחדש בערב שהוא סוף יום י״ד עד יום הכ״א לחדש בערב ועוד אדבר על זה : (טז) וביום הראשון. הוא יום יציאת מצרים והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה כאשר אפרש : כל מלאכה. בכל המועדים חוץ מיום שבת ויום הכפורים אין כתיב בהם כל מלאכה רק בפסח לבדו אמר והתנה להוציא אוכל נפש ובכל מקום בין בפסח בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות היה אוחז דרך קצרה לומר כל מלאכה לא תעשו רק במקום אחד בפסח לא תעשה כל מלאכה על דרך שהזכיר תחלה : (יז) ושמרתם. הנה צוה להיות המצות שמורים מימות הקצי׳ וכ׳ והוצאתי את צבאותיכם ועדיין לא יצאו כי בתחלת החדש היתי׳ זו הנבואה והטעם שתאמרו כן לדורותיכם : (יח) בראשון. אחז דרך קצרה בעבור שהזכיר בתחלה ראשון הוא לכם והנה טעם בחדש הראשון וכמוהו בעשירי באחד לחדש: (יט) שאו׳. שהוא מחמיץ והוא הידוע ואחר כן אמר כל אוכל מחמצת כל דבר שיחמץ ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי איננו דבק בקרוב אליו שהוא ונכרתה רק עם אוכל מחמצת כמו למלוך שלמה על ישראל אמר יפת כי יש אות שמושכת עצמה ואחרת עמה אחורנית כמו אדם פטדה וברקת שהטעם אודם ופטדה וברקת וככה מיום הראשון עד יום השביעי וכבר הזכיר כי כל אוכל חמץ מישראל חייב כרת וכאן הוסיף גר שהוא גר צדק :

כל

תרגום אונקלוס

טז וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידָא לָא יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן בְּרַם מַה דְּמִתְאֲכֵיל לְכָל נְפַשׁ הוּא בִלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵד לְכוֹן׃ יז וְתִטְּרוּן יַת פַּטִּירָא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית יַת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יַת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלָם׃ יח בְּנִיסָן בְּאַרְבַּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא חַד וְעַסְרִין לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא׃ יט שַׁבְעַת יוֹמִין חֲמִירָא לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרַיָּא וּבְיַצִּיבַיָּא

מקרא

ג׳ ר״פ טז וּבַיּ֣וֹם הָרִאשׁ֔וֹן מִקְרָא־קֹ֖דֶשׁ

וּבַיּוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י מִקְרָא־קֹ֖דֶשׁ

ג׳ו יִהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם כָּל־מְלָאכָה֙ לֹא־יֵעָשֶׂ֣ה

כ״ג בָהֶ֔ם אַ֚ךְ אֲשֶׁ֣ר יֵאָכֵ֣ל לְכָל־נֶ֔פֶשׁ

ג״ו ה֥וּא לְבַדּ֖וֹ יֵעָשֶׂ֥ה לָכֶֽם׃

יז וּשְׁמַרְתֶּם֮ אֶת־הַמַּצּוֹת֒ כִּ֗י

בְּעֶ֙צֶם֙ הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה הוֹצֵ֥אתִי אֶת־

ג׳ מ״ל במסרה צִבְאוֹתֵיכֶ֖ם מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם

וּשְׁמַרְתֶּ֞ם אֶת־הַיּ֥וֹם הַזֶּ֛ה

לְדֹרֹתֵיכֶ֖ם חֻקַּ֥ת עוֹלָֽם׃

יח בָּרִאשֹׁ֡ן בְּאַרְבָּעָה֩ עָשָׂ֨ר י֤וֹם

ד׳ חסר לַחֹ֙דֶשׁ֙ בָּעֶ֔רֶב תֹּאכְל֖וּ מַצֹּ֑ת עַ֠ד

ג׳ י֣וֹם הָאֶחָ֧ד וְעֶשְׂרִ֛ים לַחֹ֖דֶשׁ

בָּעָֽרֶב׃ יט שִׁבְעַ֣ת יָמִ֔ים שְׂאֹ֕ר

לֹ֥א יִמָּצֵ֖א בְּבָתֵּיכֶ֑ם כִּ֣י ׀ כָּל־אֹכֵ֣ל

מַחְמֶ֗צֶת וְנִכְרְתָ֞ה הַנֶּ֤פֶשׁ הַהִוא֙

ג׳ מֵעֲדַ֣ת יִשְׂרָאֵ֔ל בַּגֵּ֖ר וּבְאֶזְרַ֥ח

רשי

ז׳ תלמוד לומר לא תשחט על חמץ לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים (מכילתא) : הנפש ההיא. כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת״ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי : (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות (מכילתא) : לא יעשה בהם. אפי׳ ע״י אחרים : הוא לבדו. (יכול אף לא״י ת״ל הוא לבדו יעשה לכם לכם ולא לא״י) הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מעי״ט : לכל נפש. אפי׳ לבהמה יכול אף לאחרים ת״ל אך (ביצה כא ב״ר): (יז) ושמרתם את המצות. שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן. רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצו׳ אלא את המצו׳ כדרך שאין מחמיצין את המצ׳ כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד : ושמרתם את היום הזה. ממלאכה : לדורותיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקת על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור : (יח) עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שנאמר ימים לילות מנין ת״ל עד יום האחד וגו׳ : (יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין ת״ל בכל גבולך. מה ת״ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של א״י שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות : כי כל אוכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש (עליו) מכילתא ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמר שניהם : בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים :

מחמצת

לחדש בערב ד׳ וסימן בראשון בארבעה עשר יום. ב׳ בו. בתשעה לחדש בערב מערב. ויחנו בני ישראל בגלגל : מצת ד׳ חסר וסי׳ בראשון בארבעה עשר יום. שבעת ימים האכל מצות דקדש לי כל בכור. וכי תקריב קרבן מנחה קדמאה דפסוק. ולחם מצות וחלות תנינא דפסוק :

תולדות אהרן כל מלאכה. (פסחים כ) : אך אשר יאכל. (ביצה ס סג. חגיגה עח) : הוא לבדו. שבת כד קלג פסחים מז פג ביצה כ כא כח מגלה ז : ושמרתם את המצות. פסחים לח מ חגיגה יא מנחות כג (פסחים כז) : בראשון בארבעה. (שם) : בערב תאכלו מצות. פסחים ס כח קכ ססה כז : עד יום האחד ועשרים. ערכין יח : שבעת ימים שאר. פסחים ד ה ו ז ח י כא כט ל (סנהדרין כב) : כי כל אכל מחמצת. פסחים מג :

ספורנו

וזה למען שמו לבלתי החל כאמרו ואומר לך בדמיך חיי : (יז) ושמרתם את המצות. השמורות על זהירות בלי המתנת חמוץ : כי בעצם היום הזה. ביום הזה בעצמו

שביום

בעל הטורים בראשון. מסר ו׳ עד ו׳ שעות מותר לשהות חמץ : בערב תאכלו מצת. מסר ו׳ ו׳ ימים רשות לאכול מצה :

רמבן

יצא לפניך וכן במקומות רבים. וכן שמעתי כי שליח בלשון יון מטטור ודרשו אני ה׳ אני הוא ולא אחר שהוא אחד ואין אלהים עמו למחות על ידו וזהו ענין המדרש הזה :

(טז) **כל** מלאכה לא יעשה בהם. פירש רש״י אפי׳ על ידי אחרים ולא הבינותי זה שאם האחרים האלו ישראל הם עצמן מוזהרין עליה ואין אני מוזהר במלאכתי שלא תעשה על ידו אלא שאם מטעה אותו באסור מוזהר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול בין במלאכתו בין במלאכת העושה עצמו ואם אחרים הללו גוים אין אנו מוזהרים בתורה על מלאכה של גוי כלל לא ביום טוב ולא ביום שבת אלא שיש בה שבות מדבריהם עם האמירה שלנו כמו שאמרו אמירה לגוי שבות וזה דבר מבואר בגמרא אבל מצאתי במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך אתה אומר לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך או לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתו תלמוד לומר ששת ימים תעשה מלאכה הא לא תעשה אתה ולא יעשה חברך אבל יעשה גוי מלאכתו דברי ר׳ יאשיה ור׳ יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך והרי דברים קל וחומר ומה שבת חמורה אין אתה מוזהר על מלאכת הגוי כמלאכתך וכו׳ ע״כ בברייתא זו ובודאי היא אסמכתא בעלמא שבאו לאסור מדבריהם אמירה במלאכת שלנו וסמכו אותה למקרא זה אבל במלאכת הגוי בשלו מותר ולפי דרכנו למדנו שלא גזרו באמירה לגוי אלא בשלנו. אבל בשלו אומר לגוי ועושה וכן פירש רש״י בגמרא בבא מציעא וגם במכילתא עוד אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה דברים שהן משום שבות מנין תלמוד לומר ושמרתם היום הזה להביא דברים שהן משום שבות וברייתות כאלה מוטעות ואינו ראוי לכותבן כפשוטן שגם, זה נראה שהוא אסמכתא בעלמא ויש לי בזה פי׳ נכון עוד אדבר עליו בע״ה :

לכל נפש. אפילו נפש בהמה יכול אף וכו׳ תלמוד לומר לכם לשון רש״י. וגם זה איננו כהלכה אבל לכם ולא כו׳ לכם ולא לבהמה :

(יט) **לא** ימצא בבתיכם. מנין לגבולין ת״ל בכל גבולך מה ת״ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות זה לרש״י. ואינו מכוון אלא שאין במשמע ברשותך להוציא חמץ של נכרי שהרי ברשותו הוא ובתים וגבולין שוין הן בו שהרי שתיהן רשות שלו וממון של אחרים ועוד שחמץ של נכרי שלא קבל עליו אחריות אינו בא בהיקש הזה שאין של בתים פשוט להיתר יותר משל גבולין אבל בבתים הוא במשמע איסור מן המקרא הזה דכתיב לא ימצא והתירו יוצא לנו מדכתיב לא יראה לך שאור שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה ואין לי אלא בגבולין בבתים מנין ת״ל שאור שאור לג״ש כמו שמפורש בתחלת מסכת פסחים אבל המדרש הזה שדרשו מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך אינו אלא להוציא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי וכן שנויה במכילתא בבתיכם למה נאמר לפי שנאמר בכל גבולך שומע אני כמשמעו ת״ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אע״פ שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפל עליו

מפולת

הָאָרֶץ׃ כ כָּל־מַחְמֶצֶת
לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם
תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ חמישי פ
כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ
וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם
וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃ כב וּלְקַחְתֶּם
אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר־
בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף
וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם
אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ
אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃

ג' פתחין. ו'
ג' מ"ל בתורה

דְאַרְעָא׃ כ כָּל מַחְמְעָא
לָא תֵיכְלוּן בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן
תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא׃ כא וּקְרָא
מֹשֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל
וַאֲמַר לְהוֹן נְגוּדוּ וְסָבוּ לְכוֹן
(מִן בְּנֵי) עָנָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן
וְכוּסוּ פִּסְחָא׃ כב וְתִסְּבוּן
אֵיסָרַת אֵיזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן
בִּדְמָא דִּבְמָנָא וְתַדּוּן
לְשַׁקְפָא וּלְתַרְתֵּין סִפַּיָּא מִן
דְּמָא דִּבְמָנָא וְאַתּוּן לָא
תִפְּקוּן אֱנַשׁ מִתְּרַע בֵּיתֵיהּ

עדת ישראל י"א וסי' מצויין בויקרא: ושחטו ב' פתחין וסי' ויקרא משה לכל זקני ישראל. והתקדשו והכינו והוא חד מן א"ב מן ב"ב פתחין וסימן מצויין במסרה רבתא: ולקחתם ז' נמסר פרשת ויגש: אזוב ג' מלאים בתורה וסי' ולקחתם אגדת. ולקח הכהן עץ ארז. ולקח אזוב וטבל במים: המשקוף ג' וסי' ונתנו על שתי המזוזות. ולקחתם אגדת אזוב. ועבר ה' לנגף את: אל המשקוף חד מן ו' זוגין מן ג' חד אל וחד על וחד ועל נמסר במסרה רבתא:

רשי

(כ) מחמצת לא תאכלו. אזהרה על אכילת שאור: כל מחמצת. להביא את תערובתו: בכל מושבותיכם תאכלו מצות. זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל בכל מושבותיכם פרט למעשר שני וחלות תודה (מכילתא ע"ש) (שאינם ראויים ליאכל בכל מושבות אלא בירושלים): (כא) משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק: למשפחותיכם. שה לבית אבות: (כב) אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגודת אזוב. ג' קלחין קרויין אגודה: אשר בסף. בכלי כמו (מלכים ב יב) ספות כסף: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו'. (מכילתא) מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר (תהלים קד) בו תרמוש

אבן עזרא

(כ) כל. הזכיר העונש תחלה ואחר כך האזהרה ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות כמו ששת ימים תעשה מלאכה רק חיוב למען תזכור: (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל. והם יאמרו לקהל: וקחו לכם צאן. בעשור לחדש כאשר צוהו השם. אמר המדקדק כי ושחטו הפסח מהבנין הדגוש ולא דבר נכונה כי ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל הוא מהבנין הקל והשי"ן קמוץ כמשפט בעבור הנח הנעלם רק ושחטו הפסח לשון צווי מהבנין הקל ולא מצינו מזאת הגזרה בכל המקרא מהבנין הדגוש והיה ראוי השי"ן להיות חירק תחתיה כמו משכו רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי"ן כמשפטם לעשות כך כמו בחרו לכם ורדים ככה על כן יהיה השי"ן בפתח גדול בלשון צווי ושניהם מבנין אחד: (כב) ולקחתם. עתה פי' איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף: ומלת אגודת. כמו חבורה כמו ויהיו לאגודה אחת ורבי מרינוס אמר כי האל"ף נוסף והוא מגזרת גדוד ואחרים אמרו כי האלף שורש וחשב אפודתו. והגאון פי' האזוב בלשון ערבי זעת"ר ובלשון לעז אוריגנ"ו והוא עשב נכבד במיני מטעמים וזה לא יתכן כי הכתוב אומר על האזוב אשר יצא בקיר ולא ידעתי מהו רק מדרך הסברא אינו עשב תקיף כי הוא הפך הארז שהזכיר הפסוק. ויש אומרים כי הפסח היו שוחטין אותו בסף השער וטבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזות כמו וימד סף השער אמות הספים ואחרים אמרו כי הוא כלי ועליו היו שוחטים כמו משכב וספות ועוד אפרש

תולדות אהרן כל מחמצת. פסחים ה כח מג: בכל מושבותיכם. פסחים לו (מגלה עב): משכו וקחו. (קדושין ס): אגודת אזוב. סכה יא לג חולין סב: אל המשקוף. מנחות לד: ואתם לא תצאו. ב"ק ס:

בעל הטורים משכו וקחו לכם צאן. רמז לבהמה דקה שנקנית במשיכה: משכו. בגי' מן עבירה שלא יביאו מן הגזל: והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות. ובנתינה כתיב ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף הקדים מזוזה למשקוף לומר שאם שינה הסדר יצא: מן הדם. בגי' דמי מילה:

רמבן

מפולת אע"פ שהוא ברשותו אבל אינו יכול לבערו וכו' ופירושה שהיה במשמע ולא יראה לך בכל גבולך שלא נניח חמצנו בכל גבולנו אפי' בבית של נכרי. ולכך בא בבתיכם להוציא ביתו של נכרי ולמדנו מן הברייתא הזו שלא הוזהרנו מן התורה אלא שלא נקיים חמץ שלנו ברשותנו בין בבתינו בין בגבולינו אבל אם הפקדנו אותו ביד גוי בבית שלו אין אנו עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא וכן הדבר שאם לא תאמר כן על חמץ שלו עובר בכל מקום ואפילו הפקידו ביד גוי במדינת הים ועל של נכרי אינו עובר עליו אפי' בביתו של ישראל ואם כן למה נאמר בבתיכם ולא נאמר גבולך אין בין בתינו וגבולינו לבתי הגוים וגבוליהם שום הפרש אלא שלא הוזהרנו כלל מן התורה אלא מרשותנו. אבל מדברי סופרים הוצרכנו לבער חמץ שלנו מכל מקום. ולפי זה אמרו בגמרא יחד לו בית אינו עובר עליו לומר שחמץ של נכרי שקבל עליו אחריות אע"פ שנדון כשלו אינו אסור אלא ברשות ישראל אבל ברשות גוי מותר ואפי' מדבריהם לא גזרו עליו כלל. והרב לא סבר כן בפי' הגמרא דפסחים וזה שסיימו בברייתא שכתבנו ילא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל מהיקש בתים וגבולין קאמר דמה בגבולין מותר דכתיב לך שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה אף בבתים נמי מותר ומוציא נמי חמץ שנפלה עליו מפולת גדולה שאין בידו לפקח הגל והוא אבוד ממנו ומכל אדם שהוא מותר דלא קרינא ביה שלך:

(כ) **כל** מחמצת. להביא את תערובתו לשון רש"י. וגם זה אינו שהלכה היא כדברי חכמים על חמץ דגן ענוש כרת ועל עירובו בלא כלום:

(א) **ויקרא** משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם. הפרשה הזו תקצר כאשר צוה אותו ה' בפרשה של מעלה כי בידוע שאמר להם משה לישראל הכל בפרט ולימד אותם כל הענין ובכלל הדבר בכתוב כאשר צוה ה' את משה כן עשו אבל הזכיר זאת הפרשה בכלל כי קרא משה לכל זקני ישראל והם אספו אליו כל העם ואז אמרו אל כל עדת ישראל משכו הצאן מן העדר אל בתיכם להיות לכם למשמרת מבעשור לחדש. ויתכן שאמר משכו בעבור היות הצאן רחוק מאד מהם בארץ גשן כי תועבת מצרים כל רועה צאן ואמר וקחו לכם קחו אותם למשפחותיכם איש שה לבית אבות שה לבית ושחטו הפסח בין הערבים ככל המפורש למעלה במצוה. ושנו במכילתא ויקרא משה לכל זקני ישראל מגיד שעשאן ב"ד ויאמר אליהם הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר הדבר מפי משה לאמר לזקנים וזקנים לאמר לכל ישראל. והנה לדעת רבי יאשיה יהיה ויקרא משה לכל זקני ישראל שיאספו אליו כל העם כמו שפירשתי ועל דעת רבי יונתן הן יאמרו לקהל ויהיה דברו אל כל עדת בני ישראל הזקנים הנועדים להם כמו והיה אם מעיני העדה והוסיף בזאת הפרשה ביאור בנתינת הדם שתהיה באגודת אזוב וטבילה בסף שלא נאמר למעלה בפירוש אבל שם נאמר סתם ולקחו מן הדם ללמד שכל לקיחה האמורה בתורה סתם שתהא באגודה ושכל קבלת דם טעונה כלי כמדרש רבותינו ופירש להם בפרשה הזאת:

(כב) **ואתם** לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. כי בעבור זה נצטוו בנתינת הדם על המשקוף שיהיו שמורים שם כמו שאמר ולא יהיה בכם נגף למשחית וכתב רש"י ואתם לא תצאו מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער ולא הבינותי דבריו במה שאמר ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער וכי אסור לאדם לצאת מפתח ביתו עד בקר מן המקרא הזה והיה לו לומר שהלילה הזה נתנה בו רשות למשחית לחבל ולכן הזהירה ממנו אבל לא ראה הרב לומר כן מפני שהקב"ה בעצמו ובכבודו הוא המכה וכענין הזה שנוי הוא במכילתא בלשון אחרת ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר מגיד משניתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע שנא' לך עמי בא בחדריך ואומר הנני אליך והכרתי ממך צדיק ורשע ואומר והיה בעבור כבודי ללמדך שתהא נכנס בכי טוב ויצא בכי טוב. וכן

אתה

ספורנו

שביום אחד נעשה קבוץ שלא היו מספיקים אליו בטבע כמה ימים עם לילותיהם. הוצאתי את צבאותיכם. כל קהל וקהל כמות שהיו יחדו: (כב) מן הדם אשר בסף. שתהיה עם כל הזאה טבילה. כמו שצוה האל באמרו על שתי המזוזות וזה קודם ואחר כך על המשקוף וזה לא יתכן זולתי בג' הזאות להורות על ג' יודי"ן כאמרם העולם הבא נברא ביו"ד וכן היה קודם חטא אדם הראשון וביום מתן תורה עד העגל. כי בם יהיה נור עולמים נצחיים כי היו"ד הורה על פשיטות נצחי ותורה היו"ד עליונה מציאות היחיד בעולמו על שני עולמים נצחיים: ואתם לא תצאו. הנה הבית יהיה מצויין בדם ואתם לא תצאו ובזה האופן ופסח על דרך והתוית תו:

לנגוף

כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם
ל׳ וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף
ל׳ וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה
ג׳ עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית
ט׳ חסר לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃
כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃
ה׳ בטעם גריש ר״פ בתורה כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃
כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם
ל׳ מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃
ה׳ בטעם פזר כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא
לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי
ל׳. ל׳ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ
אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל
ל׳. ל׳ וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ כח וַיֵּלְכוּ
וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃
ג׳ בלישנא ששי ס כט וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה
וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
ב׳ חסר מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב
עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי

עַד צַפְרָא׃ כג וְיִתְגְּלֵי יְיָ
לְמִמְחֵי יָת מִצְרָאֵי וְיֶחֱזֵי
יָת דְּמָא עַל שַׁקְפָּא וְעַל
תְּרֵין סִפַּיָּא וְיֵחוֹס יְיָ עַל
תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק מְחַבְּלָא
לְמֵיעַל לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי׃
כד וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָּמָא
הָדֵין לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָךְ עַד
עָלְמָא׃ כה וִיהֵי אֲרֵי תֵיעֲלוּן
לְאַרְעָא דְּיָהֵב יְיָ לְכוֹן כְּמָא
דְּמַלִּיל וְתִטְּרוּן יָת פּוּלְחָנָא
הָדֵין׃ כו וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן
לְכוֹן בְּנֵיכוֹן מָה פּוּלְחָנָא
הָדֵין לְכוֹן׃ כז וְתֵימְרוּן
דְּבַח חַיָּס הוּא קֳדָם יְיָ
דְּחָס עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמִצְרַיִם כַּד מְחָא יָת
מִצְרָאֵי וְיָת בָּתַּנָא שֵׁיזֵיב
וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ׃
כח וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ כט וַהֲוָה
בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַייָ קְטַל כָּל
בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם
מִבּוּכְרָא דְּפַרְעֹה דַּעֲתִיד
לְמִתַּב עַל כּוּרְסָא מַלְכוּתֵיהּ
עַד בּוּכְרָא דְּשִׁבְיָא דִּבְבֵית

אבן עזרא

אפרש עד בקר: (כג) ולא יתן המשחית. לא יניחנו כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות: (כד) ושמרתם. רבים חשבו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורות בעבור כי הדבר הזה סמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו ועוד כי כתוב אחר כן אשר פסח על בתי בני ישראל ובדרך הסברא נכון היה לולי קבלת האמת הנגמרת. הנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח. וטעם שאלת הבנים בראותם כל המשפחה חבורה אחת אוכלי׳ שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועצם לא תשברו בו וכן נכר ותושב וערל ושכיר לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים: (כה) והיה. עתה פירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה ולא עשו פסח אחר במדבר כי בהר סיני היו עם הישוב ויצאו מצות ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: (כו) והיה. מה העבודה הזאת. השנוי שהזכרתי: (כז) ואמרתם זבח פסח. מלאכו פסוח והמליט. והטעם כמו המלה ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה נקרא השה פסח כמו ושחטו הפסח והגאון אמר שהוא מגזרת פסח כי הפסח ישען על רגלו התמימה והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית המצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו וכמוהו עד מתי אתם פוסחים: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: (כט) ויהי בחצי הלילה. השניה. אמר יפת כי השבויים הטוחנים בריחי׳ ביום בבית הסהר יכניסם בבור בלילה וישימו הריחים על

רשי

תרמוס כל חיתו יער: (כג) ופסח. וחמל וי״ל ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו (מכילתא) ולא נתנו אלהים להרע עמדי: (כה) והיה כי תבואו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור: כאשר דבר. והיכן דבר (שמות ו׳) והבאתי אתכם אל הארץ וגו׳: (כז) ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. (מכילתא) וכי כבר עשו והלא מר״ח נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאלו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה. כאשר צוה ה׳ את משה ואת אהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: (כט) וה׳. כל מקום שנאמר וה׳ הוא ובית דינו שהוי״ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר בעבור זאת העמדתיך: עד בכור השבי

ולא יתן ג׳ וסי׳ ולא יתן המשחית. ולא יתן עליה לבונה. לא יתן עליו לבונה: לבא ט׳ הסרים נמסר פרשת ויחי: והיה ה׳ בטעם גריש ר״פ בתורה וסי׳ ושמרתם את העבדה. כי יביאך ה׳ אלהיך. כי ישאלך בנך. אם לא חפצת. אבנים גדולות: בחצי הלילה ג׳ וסי׳ הכה כל בכור. וישכב שמשון. ויחרד האיש וילפת. וסי׳ בלשון ארמי שמשון קטל גברא. אנ״ך. מבכור ב׳ חסר וסי׳ ויהי בחצי הלילה וה׳ הכה. ויהי כי הקשה:

תולדות אהרן מה העבודה. (פסחים לז): ואמרתם זבח. פסחים מב זבחים ז׳ (פסחים לח): ויהי בחצי הלילה. יבמות סב:

בעל הטורים ולא יתן המשחית לבא ג׳ במסורת. הכא ואידך ולא יתן עליה לבונה גבי חטאת שבזכות הקרבנות ניצולו ואידך גבי סוטה ולא יתן עליו לבונה שבזכות הנשים שצדקניות יצאו ממצרים וזו שלא עשתה כמעשיהם לא יהדר קרבנה: ויעשו כן. עשו שתי עשיות אחת לפסח ואחת למילה: בחצי הלילה ג׳ במסורה. הכא ואידך ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש לומר שגם בכאן חרדו חרדה גדולה. ואידך גבי שמשון ויקם בחצי הלילה בעניינא דעזה לומר לך שהקב״ה עושה נס לצדיקים בחצי הלילה:

ספורנו

(כג) לנגוף. את עם מצרים בעברה וזעם וכו׳. כי אמנם יאמר נגף על כל מה אם בלתי מות כאמרו ונגפו אשה הרה ולא יהיה אסון: המשחית. את עם מצרים בעברה וזעם כו׳: (כו) מה העבודה הזאת לכם. שהיא ביום מקרא קודם כשאר הקרבנות ולא תוך זמן שאר הקרבנות שהוא מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים ולמה לא יספיק קרבן אחד לכל ישראל כמו בשאר קרבנות צבור: (כז) זבח פסח הוא. זה הזבח נעשה בשביל הפסיחה שהיתה עתידה להעשות בחצי הלילה של אחריו ומפני שאין זבח בלילה הוצרך לעשותו בזה הזמן הנמשך אחר הלילה של אחריו כענין הקרבנות והוצרך כל אחד להקריב כי הנס נעשה לכל יחיד בפני עצמו לא לצבור בכלל: (כט) וה׳ הכה. כלומר ישראל התעסקו במצות הפסח וה׳ הכה באותו

רמבן

אתה מוצא שהאבות והנביאים נהגו בדרך ארץ וישכם אברהם בבקר וישכם יעקב בבקר וישכם משה בבקר וישכם יהושע בבקר וישכם שמואל לקראת שאול בבקר והרי דברים קל וחומר ומה האבות והנביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. וכן הוא אומר תשת חשך ויהי לילה הכפירים שואגים לטרף תזרח השמש יאספון מכאן ואילך יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב ע״כ הברייתא. והענין לומר שהזהיר הכתוב את ישראל במצרים שלא יצאו מפתח ביתם בלילה ההוא לפי שהקב״ה עובר במצרים כמלך שעובר ממקום למקום וספקלטורים לפניו שלא יפגע בו אדם ולא יסתכל בו כענין ובא ה׳ אלהי כל קדושים עמך. וכן והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור להגין עליו מחרפים ופמליא של מעלה וכיון שמצינו בשעה שנתן רשות למשחית לחבל שאינו מבחין בין צדיק לרשע לפיכך אין אדם רשאי לשנות דרך העולם שיצא בלילה לפי שהוא זמן של חיות שניתן להם לטרוף ואין להבחין בין צדיק לרשע:

(כג) **וטעם** ולא יתן המשחית. והוא המלאך המשחית בעולם בעת הנגף כענין ויאמר ה׳ למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך לא המשחית במצרים כי הקדוש ברוך הוא המכה:

(כד) **ושמרתם** את הדבר הזה. הוא דבר הפסח עצמו שאמר למעלה ושחטו הפסח ואם הוא רחוק לא מתן הדמים הסמוך לו כי בפסח מצרים בלבד נצטוו בכך כמו שאמר ועבר ה׳ וראה את הדם וגו׳ וכן ושמרתם את העבודה הזאת זבח פסח וכמוהו ואף לאמתך תעשה כן:

(כח) **וילכו** ויעשו בני ישראל. שיצאו מלפני משה והלכו אל הצאן ועשו הפסח בערבים ודרך הכתוב לכפול ולאמר כן עשו לבאר שלא הפילו דבר

השבי שהיו שמחין לאידם של ישראל. ועוד שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל היה שהרי מכה מן החשוב שבכולן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: (ל) ויקם פרעה. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא. תחלה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנא׳ (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו. דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל צאנכם ובקרכם יצג גם צאנכם גם בקרכם קחו. מהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות: (לב) קחו כאשר דברתם וברכתם גם אותי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור (מכילתא): (לג) כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה׳ או י׳ בבית אחד (מכילתא): (לד) טרם יחמץ. המצריים לא הניחום לשהות כדי חמוץ: משארתם. שירי מצה ומרור (מכילתא): על שכמם. אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות מכילתא

אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה: ל וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת: לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם: לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי: לג וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים: לד וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם

כ׳ זוגין חד נסיב ב׳ וחד לא נסיב ב׳
ג׳
ד׳
כ׳ דגש
ג׳
ג׳
ח׳ וכל עזרא דכו׳
ג׳. ג׳
ג׳. ג׳ ל׳ חסר.
כ׳ ככ׳ לוש׳ וחד מ״ל

אֲסִירֵי וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא: ל וְקָם פַּרְעֹה בְּלֵילְיָא הוּא וְכָל עַבְדוֹהִי וְכָל מִצְרָאֵי וַהֲוַת צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דְּלָא הֲוָה תַּמָּן מִיתָא: לא וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּלֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִגּוֹ עַמִּי אַף אַתּוּן אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִיזִילוּ פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן אָמְרִין: לב אַף עָנְכוֹן אַף תּוֹרֵיכוֹן דְּבָרוּ כְּמָא דְמַלֶּלְתּוּן וְאִיזִילוּ וְצַלּוּ אַף עֲלָי: לג וּתְקִיפוּ מִצְרָאֵי עַל עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן אַרְעָא אֲרֵי אֲמַרוּ כֻּלָּנָא מֵיתִין: לד וּנְטַל עַמָּא יָת לִישֵׁיהוֹן עַד לָא חֲמַע מוֹתַר אַצְוָתְהוֹן צְרִיר

על פי הבור וזהו אשר אחר הרחים והנה הוא כמו בבית הסוהר: (ל) ויקם. הוא בעצמו כמו ועבד הלוי הוא בעצמו: כי אין בית. על הרוב ידבר הכתוב: (לא) ויקרא. מדרך הסברא כי משה ואהרן לא היו בליל ט״ו בארץ רעמסס עם ישראל רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה שם פרעה והנה יצאו הם מפתח ביתם במצות השם בחצי הלילה ונתן להם פרעה רשות שילכו ישראל לעבוד׳ השם והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס להוציא ישראל וידוע היום כי יש בין מצרים הישנה שיש שם אוצרות יוסף ידועים עד היום ובין רעמסס ששה פרסאות והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיחל להראות אור השמש בעבים. והנה יש בין תחלת זה הרגע עד עת זרוח השמש שעה ושרה ושליש שעה והנה יש לנו בקר והחשך גדול כמו ותשכב מרגלותיו עד הבקר ושם כתוב בטרם יכיר איש את רעהו והנה היו מישראל שיצאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילה בדרך התורה עד זרוח השמש ואלה היו קרובים אל מצרים והאחרים שהם רחוקי׳ יצאו בו ביום כי קהל רב היה ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות על כן כתוב הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה וכתוב אחר היום אתם יוצאים ועוד ובני ישראל יוצאים ביד רמה וכתוב שם ומצרים מקברים וביום יקברו וכבר פירשתי: גם אתם כדרכ׳. שתלכו דרך שלשת ימי׳ גם כאשר דברתם וגם מקננו ילך עמנו: (לב) וטעם וברכתם גם אותי. שיברכו אותו ויתפללו בעדו: וטעם גם. שנתן להם זבחים כאשר אמר לו משה: (לג) ותחזק. לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל: וטעם כלנו מתים. פירשתיו במלת פן יפגענו: (לד) משארותם. כלי עץ כמו טנאך ומשארתך כי המוריקים היו טעונים בגדים שישאלו ממצרים

בבית הבור חד מן ח׳ זוגין חד בית וחד בבית נמסר בירמיה סי׳ לי״ז גבי פרשת ויצא ירמיהו מירושלים: וכל עבדיו ז׳ נמסר בשמואל סי׳ כב: כי אין בית אשר אין י״ו פסוק אית בהון אין אין מצעות פסוק נמסר בישעיה סימן מ׳ גבי פסוק ולבנון אין די בער: גם צאנכם גם י״ב פסוקים אית בהון גם גם גם נמסר בשפטים סימן ח׳ גבי זבח וצלמונע וגם נמסר במסרה רבתא: על העם ח׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד גבי ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית: למהר ג׳ וסי׳ לשלחם מן הארץ. למהר שלל חש בז. ובצבאים על ההרים למהר. אנ״ך: לשלחם ג׳ נמסר פרשת וירא: צררת ב׳ בתרי לישני חד חסר וחד מלא וסי׳ משארתם צררת. עד יום מותן. בתרא מלא:

בעל הטורים קומו צאו ב׳ במסורה. קומו צאו מתוך עמי. קומו צאו מן המקום הזה גבי לוט מה התם שהוציאום המלאכים בעל כרחם אף כאן נמי: למהר לשלחם ג׳ במסורה. הכא למהר לשלחם מן הארץ. וכצבאים על ההרים למהר. למהר שלל חש בז. שהמצרים היו ממהרים לשלחם כצבאים וישראל היו ממהרים לשלול שלל ולבוז בז:

רמבן

דבר מכל אשר צוו כמו שפירשתי בנח וכן וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה׳ כן עשו ולרבותינו בזה המדרש לפי שלא היה צריך הכתוב להזכיר ההליכה אמרו ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה ויעשו וכי כבר עשו אלא מכיון שקבלו עליהם לעשות העלה עליהם הכתוב כאלו עשו כאשר צוה את משה ואת אהרן כן עשו להודיע שבחן של ישראל שכשם שאמר להם משה ואהרן עשו ד״א מה תלמוד לומר כן עשו אלא שאף משה ואהרן כן עשו דרשו תחלה כי הכפל לשבח ישראל שלא שכחו ולא נפל להם דבר מכל אשר אמרו להם והוא דרך הל׳ במקומות רבים:

(ל) **כי** אין בית אשר אין שם מת. לרש״י היה שם בכור מת אין שם בכור גדול הבית מת שקרוי בכור שנאמר גם אני בכור אתנהו. ד״א מצריות מזנות תחת בעליהם ויולדות מרווקים פנוים והיו להם בכורות הרבה פעמים הם חמשה לאשה אחת וכל אחד בכור לאביו ועל דרך הפשט הבכורות שמתו במצרים בכורי פטר רחם היו שנולדו ועל כן קדש תחתיהם כל בכור פטר רחם בבני ישראל באדם ובבהמה והיה בכור פרעה היושב על כסאו פטר רחם לאמו וכן מנהג המלכים להיות הגבירה המולכת בתולה כענין שנאמר באחשורוש אבל על דעת רבותינו שהקדוש ברוך הוא נתרצה שהכה במצרים כל בכוריהם כלומר בכור האב ראשית אונו ובכור האם פטר רחם וגם גדול הבית ולא רצה לקדש תחתיהם בישראל רק בכור האם שהוא ידוע ומפורסם יותר ובבהמה לא יודע כלל רק בכור האם ובחר מכלם המין ההוא וכדמות ראיה לזה ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם כי על הזכר יאמר כן:

(לא) **ויקרא** למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי. לשון רש״י. והיה זה כי משה ואהרן לנו במצרים בלילה ההוא לקיים דבריו שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר ובאו פרעה אליהם שלחו מלאכים אל ארץ גשן אשר שם בני ישראל לתת להם רשות לצאת ונאספו כלם ברעמסס והיה יום גדול ומשם נסעו ביד רמה ומשה ברעמסס כמו שנאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים והכתוב שאמר הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה כי מעת שפטרם פרעה יקראו יוצאים וכך אמרו בספרי והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל אלא מלמד שנגאלו מבלילה במסכת ברכות הכל מודים כשנגאלו לא נגאלו אלא בלילה שנאמר הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. וי״א שיצאו ממצרים בלילה מארץ מצרים שהיא רעמסס ביום כי רבים מהם יושבים בעיר מצרים ויצאו בלילה ונאספו עם אחיהם ברעמסס. ואינו נכון כי הכתוב אמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר שהיו אסורים לצאת כלל מן הבתים בלילה וכך אמרו במכילתא ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו אמר לו משה כך נצטוינו ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר וכי גנבים אנחנו שנצא בלילה לא נצא אלא ביד רמה לעיני כל מצרים. ואונקלוס פי׳ כי הנסים שנעשו להם בלילה יקרא הוציאך כי בעבורם יצאו. וטעם קומו צאו מתוך עמי מצות מלך שיצאו מיד כי לא אתן לכם רשות לעמוד בתוך עמי כלל כי הם נהרגים עליכם גם אתם המכים גם בני ישראל כלם תצאו ולא תתעכבו בכאן בשום פנים וזה לקיים גרש יגרש אתכם מזה ואמרו לכו עבדו את ה׳ כדברכם ביום שירצו לצאת וישמעו אליו כי אתם חפצים ללכת למדבר לעבוד את ה׳:

(לב) **וטעם** וברכתם גם אותי. כאשר תזבחו לה׳ אלהיכם כאשר דברתם ותתפללו על נפשותיכם שלא יפגע אתכם בדבר או בחרב תזכירו

גם

עַל־שִׁכְמָם׃ לה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל
עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ
מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב
ח' ר"ס בטעמא וּשְׂמָלֹת׃ לו וַיהוָה נָתַן אֶת־
ל' וכ"כ חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם
ל' לאין מלא וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם׃ פ
לז וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס
ב' וחסר. ב' סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי
ל' הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף׃ לח וְגַם־
ב' קמצין שתי וערב דכוותא עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר
ל' מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ לט וַיֹּאפוּ
ל' אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ
ל' חסר דחסר מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא
ל' וחסר חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא
ל' יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־
עָשׂוּ לָהֶם׃ ס מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת

בִּלְבוּשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵיהוֹן׃
לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ
כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּשְׁאִילוּ
מִמִּצְרָאֵי מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין
דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין׃ לו וַייָ יְהַב
יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי
מִצְרָאֵי וְאַשְׁאִילוּנוּן וְרוֹקִינוּ
יָת מִצְרָאֵי׃ לז וּנְטַלוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת
כְּשִׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא
רִיגְלָא בַּר מִטַּפְלָא׃
לח וְאַף נוּכְרָאִין סַגִּיאִין
סְלִקוּ עִמְּהוֹן וְעָנָא וְתוֹרֵי
בְּעִירָא תַּקִּיף לַחֲדָא׃
לט וַאֲפוֹ יָת לֵישָׁא דְאַפִּיקוּ
מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן פַּטִּירָן אֲרֵי
לָא חֲמַע אֲרֵי אִתְתָּרָכוּ
מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ
לְאִתְעַכָּבָא וְאַף זְוָדִין לָא
עֲבָדוּ לְהוֹן׃ מ וּמוֹתַב בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל דִּיתִיבוּ בְּמִצְרַיִם
אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין׃

והי' ז' בטעם גריש ר"פ נמסר פרשת וירא : סכתה ב' וסי' ויעקב נסע סכתה . ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה : ערב ב' קמצין וסי' וגם ערב רב עלה אתם . ויבדילו כל ערב מישראל · וכל שתי וערב דכותא : צדה כל אורייי' חסר וכל קריי' מל' בר מ"ב וסי' ויקחו את צדת העם בידם . לקחת צדה לעם :

רשי

(מכילתא): (לה) כדבר משה. שאמר להם במצרים ושאלו איש מאת רעהו: ושמלות. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב (מכילתא): (לו) וישאילום. אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו. ורוקינו: (לז) מרעמסס סכתה. ק"ך מיל היו ובאו שם לפי שעה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. מבן כ' ומעלה: (לח) ערב רב. תערובת אומות של גרים: (לט) עוגת מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. (מכילתא) לדרך מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה (ירמיה ב') זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה' וגו': (מ) אשר ישבו במצרי'. אחר שאר הישיבו' שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ת' משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון כענין שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ

אבן עזרא

ממצרים: (לה) ובני ישראל. כל אחד שאל כפי מעלתו כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבנים היקרות והבושם והשמן: (לו) וינצלו. לא מצאנו גזרת הצלה מבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש ושניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו ובין ויצל אלהים רק בבנין הנוסף יזכיר הפעול ולא כן בדגוש: (לז) ויסעו. היה הסמ"ך ראוי להדגש בהתבלע הנו"ן כמו ויגשו ויתנו אולי בא כן להקל על הלשון: מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן והוא שם מחוז ולא עיר: סכותה. אל סכות. וזכר הגברים ואין צורך להזכיר הנשים כי הם כמו הם או יותר: לבד מטף. שהוא פחות מכ' שנה: וגם ערב רב. מאנשי מצרים שהתערב עמהם והם האספסוף שנאספו עליהם: (לט) ויאפו. הנה הבצק שהוציאו ממצרים היה בו שאור ולא אפוהו עד שחנו בסוכות: (מ) ומושב בני ישראל. חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים והנה אזכיר מקצתם ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה גם לא נשלמה מלכות בית דוד ומפרשים אמרו כי זה חשבון מיום שבת הארון בקרית יערים וכתוב ויהי בשלשים שנה יש אומרים בן שלשים שנה נתנבא ויש אומרים ליובל ויש אומרים מציאת ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת וכתוב בעוד ששים וחמש שנה וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש עשרה שנה ובשנת שש לחזקיה בנו גלתה שומרון על כן הוצרכו המפרשים לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו והאחרים אמרו משנת הרעש וכאשר חפשנו שנות שבא ישראל במצרים בימי יוסף ואחיו הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה ונחשוב כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתים ושבעים שנה ומשה בן שמונים שנה בצאת ישראל ממצרים והנה הכל ג' מאות ונו"ן שנה הנה חסרו לנו שמונים והזקנים הוסיפו אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות כי ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה אינו דבק עם וענו רק עם יהיה זרעך וכמוהו רבים ופרשה הזאת מיום הראשון עד יום השביעי אחר שמצאנו כתוב שהשם אמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה ידענו כי חשבון מושב בני ישראל תלוי בקץ ואברהם והולך בעל סדר

תולדות אהרן את חן העם . סנהדרין לב : וישאילום . ברכות ט : וינצלו את מצרים . ברכות שם פסחים קיט : ומושב בני ישראל . מגלה ט סנהדרין נא (מגלה פא) :

בעל הטורים צרת ב' במסו'. צררת בשמלתם . צררות אלמנות רמז לאלמנות שיכסו פניהן בשמלה : וינצלו את מצרים . בגימט' עשאוה כמצודה שאין בה דגן : סכתה ב' הסרים . מרעמסס סכתה . ויעקב נסע סכתה . שבזכות יעקב יצאו ממצרים :

ספורנו

באותו הזמן בעצמו את בכורי מצרים לגאלם : (לח) וצאן ובקר . של ערב רב בעלו עמם לגור בתורם עם כל קנינם : (לט) כי לא חמץ. כי לא התמהמו מפני קוצר הזמן שהיה משעת נסעם מרעמסס שהיא בארץ מצרים עד שהגיעו לסכות שהיא חוץ לגבולם כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם וכו' כי אמנם בהיותם בסכות חוץ לגבול מצרים נגלו עליהם עמודי הענן והאש וה' הולך לפניהם : אשר ישבו במצרים ת"ל שנה. השלים ת"ל שנה מיום שהוציא את אברהם אבינו מאור כשדים להכניסו בברית בין הבתרים כאמרו שם אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים . ולזה אמרו בסדר עולם בן ע' שנה היה אברהם אבינו בברית

רמבן

גם אותי עמכם ואמר רש"י התפללו עלי שלא אמות שאני בכור ופשוטו שיברכו אותו ואת ממלכתו כי בכלל ברכת המלך שלום כל המלכות ובמכילתא התפללו עלי שתכלה ממני הפורענות כלומר שלא יענש עוד בעבורם :

(לט) **וטעם** ויאפו את הבצק . שאפו אותו מצות מפני המצוה שנצטוו שאמר לא יאכל בבתיכם כי כל אוכל חמץ ונכרתה ואמרו כי גורשו ממצרים לומר שאפו אותו בדרך בעבור כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה לאפות אותו בעיר ולשאת אותו אפוי פתות ועל כן נשאו אותו בצק ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם ומהרו ואפו אותו טרם יחמץ בדרך או בסכות שבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו :

(מ) **ומושב** בני ישראל אשר ישב במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה משעה שהיה זרע לאברהם נתקיים בו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ושלשים שנה היה משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק וכשתמנה ארבע מאות משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן מאתים ועשר שנים. והוא דעת רבותינו אלא שאינו מתוקן בפירושיו כל צרכו שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ומעמד בין הבתרים היה אחר כך ימים רבים אבל נצטרך לתרץ הענין כמו ששנו בסדר עולם אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה'. מארץ מצרים חזר לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן והיה ענין הכתוב לומר כי בצאתו מחרן בצאתו מארץ מולדתו שלא חזר וראה עוד בית אביו היה בן שבעים וחמש שנה. ודעתי בדרך הפשט כי ה' אמר לאברהם ידוע תדע כי טרם תחי לך הארץ הזאת גר יהיה זרעך בארץ לא להם ימים רבים ארבע מאות שנה ולא

רשי

ארץ תגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע. וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. (מכילתא) מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים: (מב) ליל שמרים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמרים לכל בני ישראל לדרתם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו':

את

שָׁנָה׃ מא וַיְהִ֗י מִקֵּץ֙ שְׁלֹשִׁ֣ים שָׁנָ֔ה וְאַרְבַּ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיְהִ֗י בְּעֶ֙צֶם֙ הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה יָֽצְא֛וּ כָּל־צִבְא֥וֹת יְהוָ֖ה מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ ג' ומ"ל מב לֵ֣יל שִׁמֻּרִ֥ים הוּא֙ לַֽיהוָ֔ה ב' ובפסוק לְהוֹצִיאָ֖ם מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם הֽוּא־הַלַּ֤יְלָה הַזֶּה֙ לַֽיהוָ֔ה שִׁמֻּרִ֛ים לְכָל־ ב' ובפסוק בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לְדֹרֹתָֽם׃ פ

מא וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפַקוּ כָּל חֵילַיָּא דַייָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ מב לֵיל נְטִיר הוּא קֳדָם יְיָ לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם יְיָ נְטִיר לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

צבאות ג' ומלאים וסי' יצאו כל צבאות ה'. אשר עשה לשני שרי צבאות. נחלת צבי צבאות גוים: שמרים ג' פסוקים דאית בהון שום שתי תיבות ואות ראשונה ש' וסי' ליל שמרים הוא לה' וגו' שמרים. עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל. ובתו שארה ותבן וגומר ואת אזן שארה. ד"ה:

תולדות אהרן ויהי בעצם היום. (פסוק לו): ליל שמורים. ר"פ יא.

אבן עזרא

סדר עולם לומר כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן והוצרכו המפרשים לומר כי נבואת אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים איננה דבקה עם הפרשה הנזכרת אבל אחר זה נאמרה ואין צורך לכל זה רק חשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק ואלה השלשים שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן כאשר כתוב ויבאו עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העיקר כי לו נתנה ארץ הכנעני ויהיה פסוק אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם גם אבותיהם היו גרים ככתוב כמעט וגרים בה ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם שלשים שנה וארבע מאות שנה מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו: (מא) וטעם ויהי מקץ שלשים שנה. להודיעו כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו עד שהגיע הקץ שגזר עליהם: (מב) ליל שמורים הוא לה'. על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא לה' ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם ולא יתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף צוה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה ויש מפרשים אותו כטעם שומרי החומות שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים

ספורנו

בברית בין הבתרים: (מב) ליל שמורים הוא לה' להוציאם. שהיה מצפה להוציאם כי לא ענה מלבו אבל לא מצא את ישראל מוכנים וראוים לגאלם עד אותו הלילה ואותו היה משמר ומצפה כי חפץ חסד הוא כאמרם ז"ל שהקב"ה מחשב את הקץ: הוא הלילה הזה לה' שמורים. וכמו שהיה משמר ומצפה לגאולת ישראל כל ימי גלותם במצרים כן הוא משמר ומצפה לגאולת ישראל העתידה כאמרו ולכן יחכה ה' לחננכם: לכל בני ישראל לדורותם. כאמרם בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל:

זאת

בעל הטורים שמרים ב' במסורה. ליל שמרים. שמרים לכל בני ישראל שחלק הקב"ה ליל ט"ו לשנים חציו ליציאת מצרים וחציו השני לגאולה לעתיד לבא:

רמבן

חשש להודיע השלשים כי אמר לו עוד ודור רביעי ישובו הנה להודיעו שלא ישובו מיד בסוף ארבע מאות עד הדור הרביעי שיהיה שלם עון האמורי ירמוז לשלשים שנה הללו כי עמדם במדבר ארבעים שנה לא היה אלא מפני עון האמורי שלא נשלם ויהיה שיעור הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד שלשים שנה וארבע מאות שנה שישבו שם למלאות להם כן בארץ לא להם הודיענו הכתוב כי עתה בצאתם נשלמה הגלות הנגזרת עליהם והוציאם מעבדות לחירות לא שיוציאם ממצרים ויהיו עוד גרים בארץ לא להם. ובעבור שכבר הזכיר הענין הזה והודיע בו לא הוצרך בו להאריך כי לא בא הכתוב הזה רק להודיע השלשים שנה שנוספו עליהם. ולכך אמר דרך קצרה שהשלימו במצרים ארבע מאות שנה הנאמרים לאברהם אביהם וידועים להם ועוד שלשים שנה וחזר ואמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה לגלותם יצאו מארץ מצרים לחירות עולם ודומה לו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד ל"ח שנה להשלים החשבון כי לא הלכו מקדש ברנע עד נחל זרד ל"ח שנה אבל ישבו בקדש שנים רבות ואח"כ הלכו משם וחזרו לאחור דרך ים סוף ובשנת ל"ח עברו נחל זרד. והנה שיעור הכתוב והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה וכמוהו אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה שיגיע לקצם לא להם עצמם ואמר ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים כי שמר להם הדבר מן העת שגזר עליהם הגלות שיוציאם בלילה הזה בבא הקץ מיד כי בעתה אחישנה. או טעמו ליל שמורים הוא לה' שהוא שומר ומצפה לילה שיוציאם מארץ מצרים שהקב"ה מצפה לעת שיהיו ראוים להוציאם משם. והנה אם נאמר שטעם כי גר יהיה זרעך מעת שיהיה לך זרע ונתחיל החשבון משנולד יצחק תהיה עמידתם במצרים מאתים וארבעים שנה כפי הפירוש שהזכרנו וגם זה לדעתי איננו דרך הפשט על נכון שכל ימי אברהם לא יקרא הגלות בזרעו והנכון שיאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה מן היום הזה והענין לאמר לו לא ינחלו בניך הארץ הזאת אשר אני נותן להם מיד אבל יהיו גרים כמוך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועוד לא ישובו הנה עד הדור הרביעי למלאות ארבע מאות ושלשים ואם כן תהיה עמידתם במצרים כמו מאתים ועשרים שנה או קרוב לזה. ואם יהיה חשבון של אותיות רד"ו שמה מסורת בישראל יתכן שירמוז ליורדים עצמם שאחרי מות יעקב יעמדו הם שם מאתים ועשר שנים ועם י"ז יהיו רכ"ז וכבר הזכרתי פי' ר"א שאמר כי גר יהיה זרעך בעבדות ענוי עד ארבע מאות שנה מן היום הזה ואמר כי השלשים הנוספים היו מיום צאת אברהם מארצו והנה יהיה פירוש הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים עד מלאת שלשים שנה וד' מאות שנה להיותם גרים הם ואבותיהם בארץ לא להם

ועוד אני אומר כי הפשט המחוור מן הכל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא כאשר הזכרנו והשלשים שנה האלו הם תוספת עליהם בעבור הדור ההוא כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות ועינוי שנה או שנתים והוא יוסיף על חטאתו פשע בהם יוסיפו עליו שבע על חטאתיו וגלות ויסורין כהנה וכהנה שאין ענשו הראשון הבטחה לו שלא יענש בעון שיעשה. והנה היה על אברהם אבינו גזרה שיהיה זרעו גר בארץ לא להם ארבע מאות שנה ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמרי ולא היתה לו הבטחה רק שאחרי כן יצאו ברכוש גדול. והוא מיד או מופלג כמה וגם הוא על תנאי כמו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיהם ולפי הנגזר עליהם. ועוד שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לבטלה אלא במקום שבועה. ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד ובטלו גם המילה דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים וגו' וכתיב והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את ה' ועל כן אורך גלותם שלשים שנה והיה ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרבו תפלה. וזה טעם ויאנחו בנ"י מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם וישמע אלהים את נאקתם ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וכתיב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו כי לא היו ראויים להגאל מפני הקץ שבא אלא שקבל צעקתם ונאקתם מפני הצער הגדול שהיו בו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות ולמה יהיה קשה על הראשונים לפרש כי נתארך גלותם על הקץ שלשים שנה והנה נתארך עליהם ארבעים שנה בחטא המרגלים כי כל הארבעים ההם היה להם ענוי כמו שאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך וכתיב ויענך וירעיבך והיה להם גלות שלמה בארץ לא להם רק לנחש שרף ועקרב ולא נתקיים להם ודור רביעי ישובו הנה כי בארבעים שנה נתחלף הדור ההוא בודאי שכבר נולד אבל החטאים גרמו הכל ואפשר שיהיה זה בסבת בני אפרים שיצאו שלשים שנה קודם לביאת משה רבינו וכמו שהזכירו רבותינו כי הם מנו ולא טעו ועונותיו ילכדונו את הרשע והקב"ה ימחול לנו על כל חטא ושגיאה:

(מב) **וטעם** הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם. שזה הלילה שהיה שמור לשם להוציא ממצרים הוא לה' כלומר מקודש לשמו שמורים לכל בני ישראל לדורותם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו ובאכילת הפסח וזכירת הנסים ולתת הלל והודאה לשמו כמו שאמר ושמרת את החקה הזאת ואמר שמור את חדש האביב ור"א אמר כי טעם ליל שמורים הוא לה'

שהשם

מג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־
בֶּן־נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מד וְכָל־
עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה
אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ מה תּוֹשָׁב
וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מו בְּבַיִת
אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת
מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא
תִשְׁבְּרוּ־בוֹ׃ מז כָּל־עֲדַת
יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ מח וְכִי־
יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה
הִמּוֹל לוֹ כָל־זָכָר וְאָז יִקְרַב
לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל־
עָרֵל לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מט תּוֹרָה
אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר
בְּתוֹכְכֶם׃ נ וַיַּעֲשׂוּ כָּל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃

ל׳ ושארא אל אסכן
ח׳ ר״פ בספרא
ל׳ מ״ל
ו׳ רפין
כ״ל מלעיל
י״א
כ׳. ע״ז בתורה
ד׳
ס׳ הכב׳
י״ב
ג׳

לְדָרֵיהוֹן׃ מג וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן דָּא גְזֵירַת
פִּסְחָא כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל
דְּאִסְתַּלַּק לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃
מד וְכָל עֲבַד גְּבַר זְבִינֵי
כַסְפָּא וְתִגְזַר יָתֵיהּ בְּכֵן
יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ מה תּוֹתָבָא
וַאֲגִירָא לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃
מו בַּחֲבוּרָא חֲדָא יִתְאֲכֵיל
לָא תַפִּיקוּן מִן בֵּיתָא מִן
בִּסְרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא
תְתַבְּרוּן בֵּיהּ׃ מז כָּל
כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַעְבְּדוּן
יָתֵיהּ׃ מח וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמָּךְ
גִּיּוֹרָא וְיַעְבֵּיד פִּסְחָא קֳדָם
יְיָ יִגְזַר לֵיהּ כָּל דְּכוּרָא
וּבְכֵן יִקְרַב לְמֶעְבְּדֵיהּ וִיהֵי
כְּיַצִּיבָא דְאַרְעָא וְכָל עַרְלָא
לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ מט אוֹרַיְתָא
חֲדָא תְּהֵי לְיַצִּיבָא וּלְגִיּוֹרָא
דְּאִתְגַּיַּר בֵּינֵיכוֹן׃ נ וַעֲבַדוּ
כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא
דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְיָת

וכל ח׳ ר״פ בספרא וסי׳ וכל עבד איש. וכל פטר חמר. וכל העם ראים. וכל חכם לב בכם. וכל אשה חכמת לב. וכל הנשים אשר נשא. וכל איש אשר נמצא. וכל היתדות למשכן: בבית ו׳ רפין וסימן במלכים א׳ סי׳ ג׳ גבי שתים נשים זונות: חוצה ד׳ ג׳ מלא וא׳ חסר וסי׳ לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. כי מגרעות נתן לבית חוצה. הן אראלם צעקו חצה. דין חסר. ויאמר המלך ויעשו ארון. ד״ה: עדת ישראל י״א נמסר בפ׳ ויקרא: אתך בתורה נמסר במסרה רבתא: ואז ד׳ קמץ וסי׳ ואז יקרב לעשתו. ואז ירצו את עונם. ואז תשכיל. ואז היל מלך בבל צרים: לעשתו ה׳ חסר נמסר פ׳ מקץ: את משה ואת אהרן דבעניינא מטעים קדמא אל משה ואל אהרן. תניינא את משה ואהרן. תליתאה אל משה ואהרן. רביעאה את משה ואת אהרן:

תולדות אהרן זאת. פסחים סא: כל בן נכר. שבת פז ערובין ג פסחים נו יבמות סב ע: וכל עבד איש. יבמות מח גטין לא קדושין עב: (ומלתה אותו. פסחים נו יבמות ע עא): תושב ושכיר. יבמות ע פסחים נו: בבית אחד יאכל. פסחים פו: בבית אחד יאכל. פסחים פד נו: לא תוציא מן הבית. פסחים פה נו: ועצם לא תשברו. פסחים פג פד פה לב שבועות ג זבחים נז חולין יא (פסחים לד): בו. פסחים ע: לא׳ המול. ע״ג כז: המול לו. יבמות עא (פסחים ל): ואז. יבמות שם: וכל ערל. פסחים ג כח סא נו יבמות ע עא (יבמות ח):

מתמצרים וככה רמזו חכמינו ז״ל הגיע זמן קריאת שמע של שחרית: (מג) ויאמר. בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח השלים לפרש חוקת פסח דורות. והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרים והנה הטעם תאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים והוסיף מצות אחרות רק מצות המשקוף והמזוזה איננה מענין אכילת הפסח הלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו והטעם כמו ממנו כי נכון הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומר כך וכמוהו והנותר בבשר ובלחם: (מד) וכל. ומלתה אותו. לרצונו שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה ומשפט מקנת כסף או יליד בית וזה רק דבר הכתוב בהווה יותר: (מה) תושב. מישראל או שכיר לא יאכל בפסח אם לא יכוס על השה כמשפט כל העדה: (מו) בבית אחד יאכל. כפסח מצרים והעד לא תוציא מן הבשר חוצה וחכמינו ז״ל אמרו בחבורה אחת והוא הנכון: (מז) כל עדת ישראל. כל בני מצוה חייבים לעשות הפסח וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורים בתורה כולם הם במצות לא תעשה אבל במצות עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה אולי היה כן בעבור כי יציאת מצרים להזכירה חיוב ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו ובהתחלת עשרת הדברים אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים: (מח) וכי יגור אתך. טעם אתך בארץ מצרים: וטעם ועשה פסח. והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה: וטעם וכל ערל לא יאכל בו. על ישראל שלא נמולו כמו הילודים במדבר בדרך: (מט) תורה. זה הגר הוא גר צדק לא גר שער: (נ) טעם ויעשו כל בני ישראל. וכבר הזכיר זה למעלה אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני שמלו הגרים ואל תתמה בעבור שהוא כתוב במקום הזה כי בפרשת רדת המן כתוב שיקח צנצנת ויתן

(מג) זאת חקת הפסח. בי״ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. (פסחים כח) שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. ואחד א״י ואחד ישראל מומר במשמע (מכילתא): (מד) ומלתה אותו אז יאכל בו. (יבמות עא) מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע. ר״א אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. א״כ מה ת״ל אז יאכל בו. העבד: (מה) תושב. זה גר תושב: ושכיר. זה העו״ג ומה ת״ל והלא ערלים הם ונאמר כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: (מו) בבית אחד יאכל. (מכילתא) בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית תלמוד לומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: (מז) כל עדת ישראל יעשו אותו. למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת״ל כל עדת ישראל יעשו אותו: (מח) ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה מיד תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ. מה אזרח בי״ד אף גר בי״ד: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו נלמד מבן נכר לא יאכל בו: (מט) תורה אחת וגו׳. (מכילתא) להשוות גר

ספורנו

(מג) זאת חקת הפסח. לדורות בענין האוכלים והמקום כי אמנם המצות האמורות למעלה חוץ מפתחי אלה לא נהגו לדורות כאמרם ז״ל אין פסח דורות טעון הזאה

בעל הטורים חוצה שלשה במסורה. מן הבשר חוצה. הן אראלם צעקו חוצה. כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה. פי׳ חוץ לבתים היה הקב״ה מגרעם והורג בכוריהם על כן צעקו חוצה אבל בבית לא נתן כמבהים לבא ע״כ לא תוציא מן הבשר חוצה שלא לצאת בחוץ: ואז ד׳ במסורה. הכא. ואז תשכיל. ואז ירצו את עונם. ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלים. לומר ואז כשיקרב להקריב קרבן אז ישלים וישכיל. וכן ואז כשהיל מלך בבל צרו על ירושלים ואז ירצו את עונם: וכל ערל לא יאכל בו. וסמיך ליה תורה אחת רמז לקין שנשא מצה במעשה העגל ומה פסח בזאת מצוה א׳ אמרה תורה וכל ערל לא יאכל בו כו׳:

רמבן

שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבא אל בתיהם ואיננו נכון בעבור שאמר להוציאם מארץ מצרים:

(מג) **ויאמר** ה׳ אל משה ואהרן זאת חקת הפסח. בארבעה עשר בניסן נאמרה פרשה זו לשון רש״י. וכן הדבר שהרי כתוב בסופה ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה ה׳ ללמד עליהם שנימולו הם ועבדיהם ואם כן היה בדין להקדים הפרשה הזאת קודם ויהי בחצי הלילה אבל הטעם כי פרשת החדש הזה לכם נאמרה בראש חדש ובו ביום מיד עשה משה שליחותו ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם צוה אותם בחקת הפסח והבטיחם שיגאלו בליל חמשה עשר והם האמינו ויקוד העם וישתחוו וסמך הכתוב לזה ויהי בחצי הלילה אבל הטעם לומר שקיים להם הבטחתם וכשהשלים זה חזר לענין ראשון להשלים חקת הפסח והוסיפה זאת הפרשה מצות רבות איסור בן נכר וערל והוצאה מן הבית ושבירת עצם ופסח הגר והן מצות מיד ולדורות והשלים בה כי עשו בני ישראל כל זה ועשו כאשר צוה ה׳ ואמר בכאן כל בני ישראל לבאר שלא היה בהם אחד עובר את פי ה׳ בכל אשר צוה בדיני הפסח בכל הפרשיות הנזכרות ור״א אמר כי זאת הפרשה בפסח דורות נאמרה אחרי פסח מצרים ואמר ויעשו בני ישראל על פסח מדבר שעשו בשנה השנית ונכתב בכאן עם הצוואה כדרך ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת. וזה שבוש כי לא נצטוו בכל הפרשיות האלו אלא בפסח מצרים ובפסחי הארץ כמו שנאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו׳ אבל פסח מדבר מצוה שנצטוו בה באותו הפרק: כל בן נכר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד גוי ואחד ישראל במשמע לשון רש״י. ממכילתא. והכתוב לא הוצרך אלא לישראל וכן ת״א כל בן כל בר ישראל שהתנכר לאחיו ולאביו שבשמים במעשיו הרעים והוא נכר שהזכירו חכמים בכל מקום ופירושו מנוכר ושעורו מלשון ואשתמודע יוסף לאחוהי ואינון לא אשתמודעוהי וחסרו העי״ן כמו שהבליעה במלות רבות ואמרו מדם במקום מדעם דור קטי דור קטיע בקי בקיע:

(מה) **תושב** זה גר תושב שכיר זה הגוי ומה תלמוד לומר והלא ערלים הם אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול לשון רש״י. ולא ידעתי
למה

רשי

נר להזרח אף לשאר מצות שבתורה: (ב) פטר כל רחם. שפתח את הרחם תחלה כמו (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון. וכן (תהלים כב) יפטירו בשפה יפתחו שפתים: לי הוא. לעצמי קניתים ע"י שהכיתי בכורי מצרים: (ג) זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: (ד) בחדש האביב. וכי לא היינו יודעין באיזה חדש אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר (תהלים סח) מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת: (ה) אל ארץ הכנעני וגו'. (תנחומא) ואף על פי שלא מנה אלא חמשה עממין כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקראת לה שם אלא כנעני: נשבע לאבותיך. באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו'. וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת. וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': זבת חלב ודבש. חלב זב מן העזים הדבש זב מן התמרים ומן התאנים (מגילה ו): את העבודה הזאת. (פסחים נו) של פסח הלא כבר נאמר למעלה. והיה כי תבאו אל הארץ וגו'. ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל. וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול. והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי

ס נא וַיְהִ֕י בְּעֶ֖צֶם הַיּ֣וֹם הַזֶּ֑ה הוֹצִ֨יא יְהוָ֜ה אֶת־בְּנֵ֧י יִשְׂרָאֵ֛ל מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם עַל־צִבְאֹתָֽם׃ שביעי פ ה' חסר בלישנ'

יג א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ ב קַדֶּשׁ־לִ֨י כָל־בְּכ֜וֹר פֶּ֣טֶר כָּל־רֶ֗חֶם בִּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל בָּאָדָ֖ם וּבַבְּהֵמָ֑ה לִ֖י הֽוּא׃ ל' ר"פ · ג'

ג וַיֹּאמֶר֩ מֹשֶׁ֨ה אֶל־הָעָ֜ם זָכ֞וֹר אֶת־הַיּ֤וֹם הַזֶּה֙ אֲשֶׁ֨ר יְצָאתֶ֤ם מִמִּצְרַ֙יִם֙ מִבֵּ֣ית עֲבָדִ֔ים כִּ֚י בְּחֹ֣זֶק יָ֔ד הוֹצִ֧יא יְהוָ֛ה אֶתְכֶ֖ם מִזֶּ֑ה וְלֹ֥א יֵאָכֵ֖ל חָמֵֽץ׃ ב' וכ' ויצאתם · ג' · ג'

ד הַיּ֖וֹם אַתֶּ֣ם יֹצְאִ֑ים בְּחֹ֖דֶשׁ הָאָבִֽיב׃

ה וְהָיָ֣ה כִֽי־יְבִיאֲךָ֣ יְ֠הוָה אֶל־אֶ֨רֶץ הַֽכְּנַעֲנִ֜י וְהַֽחִתִּ֣י וְהָאֱמֹרִ֣י וְהַֽחִוִּ֣י וְהַיְבוּסִ֗י אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֤ע לַאֲבֹתֶ֙יךָ֙ לָ֣תֶת לָ֔ךְ אֶ֛רֶץ זָבַ֥ת חָלָ֖ב וּדְבָ֑שׁ וְעָבַדְתָּ֛ אֶת־הָעֲבֹדָ֥ה הַזֹּ֖את בַּחֹ֥דֶשׁ הַזֶּֽה׃ ב' פסוקים סימן

ו שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים תֹּאכַ֣ל מַצֹּ֑ת וּבַיּוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י חַ֖ג לַיהוָֽה׃ ד' חסר

אַהֲרֹן כֵּן עֲבָדוּ׃ נא וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיק יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב אַקְדֵּישׁ קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא פָּתַח כָּל וַלְדָּא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא דִּילִי הוּא׃ ג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא הֲווֹ דְכִירִין יָת יוֹמָא הָדֵין דִּנְפַקְתּוּן מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא אֲרֵי בִּתְקוֹף יַד אַפֵּיק יְיָ יָתְכוֹן מִכָּא וְלָא יִתְאֲכֵיל חֲמִיעַ׃ ד יוֹמָא הָדֵין אַתּוּן נָפְקִין בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא׃ ה וִיהֵי אֲרֵי יַעְלִינָךְ יְיָ לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְתִפְלַח יָת פּוּלְחָנָא הָדֵין בְּיַרְחָא הָדֵין׃ ו שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ׃

אבן עזרא

ויתן שם מן ויניחה לפני העדות ועוד לא צוה השם לעשות ארון העדות וכמוהו הוצאתי את צבאותיכם: (נא) ויהי בעצם. לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים ובחצי הלילה היתה מכת בכורים ובצאת ישראל ביום צוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם: (א) וידבר. אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל ויפת אמר כי המצוה על משה לקדשם בפה הסך וטמאו הכהן כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאנו רק בדבור שיאמר בפה שהוא טמא: (ב) פטר. פתיחת כמו ופטורי ציצים והטעם הבן שפתח תחלה הרחם ומלת רחם זרה כי משפט לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון: (ג) ויאמר משה. ביום ט"ו יום אמר זכור כמו והיה היום הזה לכם לזכרון: וטעם מבית עבדים. שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדיהם ובמקום אחר אמר מכור הברזל כי המצרים חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהמחזיקים: (ד) היום. הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום שיצאתם וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא ככה תעשו בכל שנה בעת המצא האביב בארץ ישראל וזהו האביב שעורה ופי' אביב כמו בכור כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד או חכם לתלמיד שלמד וכתוב כי השעורה אביב והעד שאמר בחג שבועות בכורי קציר חטים: (ה) והיה וגו'. לא הזכיר כל השבעה כי כבר הזכי' זה במקו' אחד: (ו) שבעת. זאת

יצאתם ב' וסי' אשר יצאתם ממצרים. דפרשת בא. לא כארץ מצרים. וב' ויצאתם ופשתם: כי בחזק יד חד מן י' זוגין תניינא משניא וסי' נמסר ביהושע סימן ד': ולא יאכל ב' וסי' חמץ. את בשרו: יאכל כ"ג נמסר במסרה רבתא: מצת ד' חסר נמסר לעיל בהאי סידרא:

תולדות אהרן קדש לי. מנחות לד בכורות ב יט: פטר כל רחם. בכורות מו מז: זכור. ברכות יב: לא יאכל חמץ. פסחים כח כג כח לו (ערלה סג פסחים כח לו): היום אתם יוצאים. פסחים כח לו: והיה כי יביאך. מנחות לד: ועבדת. פסחים לו מנחות סב: שבעת ימים. מנחות סו (פסחים לג):

רמבן

למה יכתוב הרב הדברים הנדחים בגמרא שהרי הקשו על זה והני מולין נינהו. והחכן הנודר מן הערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי אומות העולם שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב והעמידו הכתוב בגר שמל ולא טבל:

(נא) **ויהי** בעצם היום הזה הוציא ה'. מפני שאמר למעלה ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים חזר ופירש כי לא יצאו בלילה כלם מן הארץ אלא שנתן להם רשות לצאת והיו בני חורין אבל בעצם היום ההוא יצאו מכל גבול מצרים עם כל צבאותם צבא הנשים וערב רב הנלוים עליהם. ור"א פי' כי ויהי בעצם היום הזה שהוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים דבר השם אל משה קדש לי וטעם קדש לי שיקדש אותם מיד שתהיה המצוה נוהגת במדבר והוסיפה הפרשה מצות רבות שיזכרו היום והחדש שהיה אביב וישמרו את החקה הזאת למועדה וזה רמז לעבור השנה כי לא נעשה פסח בחדש האביב והוסיפה בחמץ לא יראה לך שאר בכל גבולך ומצות הטוטפות:

יג (ה) **והיה** כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני. אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל שבעה עמים במשמע שכלם בכלל הכנעני הם ואחת מן המשפחות היתה שלא נקרא לה אלא כנעני לשון רש"י. ובאמת שהם בכלל כנעני שהם בניו כלם ולכך כשאמר והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני יכלול בו את כלם וכן אמר הכתוב בכל מקום ארץ כנען אבל בכאן אין טעם שיזכיר רובם ויניח קצתם בכלל כנעני. ודעת רבותינו שהיתה ארץ ה' עממים הללו זבת חלב ודבש ולא היתה כן ארץ השנים הנשארים ולכך יבשר אותם בארץ הזאת כך שנינו בספרי לענין הבכורים ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ אשר היא זבת חלב ודבש מה ארץ זבת חלב ודבש האמור להלן ארץ חמש עממים אף ארץ זבת חלב ודבש האמורה כאן ארץ ה' עממים. רבי יוסי אומר אין מביאים בכורים מעבר לירדן שאינה זבת חלב ודבש הרי מעטו ארץ שני העממים מן הבכורים לפי שאינה זבת חלב ודבש ור' יוסי מיעט אף עבר הירדן שהיתה של אמורי לפי שגם היא אינה זבת חלב ודבש והאמורי המוזכר כאן הוא אותו שבא"י עצמה וכענין הזה שנוי במכילתא בפרשת הזאת ועוד שנוי בספרי ונחלה לא יהיה לו זו נחלת חמשה עממין בקרב אחיו זו נחלת שני עממים הפריזו בפני עצמן ה' עממין הללו לפי שהם עקר הארץ שבה הבטיחם שהיא זבת חלב ודבש ורש"י בפרשת שופטים ושוטרים נתקשה בזו הברייתא ועל דעת הזו הכתיב למעלה אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש הוסיף שם הפרזי בעבור שהיא ארץ טובה ורחבה לא בעבור זבת חלב ודבש והם הששה גוים הנזכרים בכל מקום כי הגרגשי פנה ולא נזכר בתורה רק בפסוק ונשל גוים רבים מפניך וגו' ולכן אמר רבים וכן כתוב כי החרם תחרימם החתי והאמורי והכנעני והפרזי החוי והיבוסי ולא הזכיר הגרגשי ירמוז כי לא יבא עמהם במלחמה ויפנה מפניהם:

(ו) **וטעם** וביום השביעי חג לה'. שיבואו חגיהם ביום השביעי ולא יאמרו עוד שאין לו תשלומין אח"כ אבל הראשון יש לו תשלומין כל שבעה לענין החג וחגיגה

ספורנו

על המשקוף ועל שתי המזוזות והינו נאכל בחפזון: יג (ב) קדש לי כל בכור. שיתחייבו כלם בפדיון כשאר כל הקדש למען יהיו מותרים בעבודת חול שלולי הפדיון היו אסורים לעשות כל מלאכת חול כענין לא תעבוד בבכור שורך ופדיון נפשם הוא הערך המפורש לבן חדש בפרשת ערכין בהיות אז זמן פדיונו כאמרו ופדויו מבן חדש תפדה: (ד) היום אתם יוצאים בחדש האביב. בזאת השנה קרה שיהיה חדש הלבנה ביציאתכם בחדש האביב לפיכך שמור את היום הזה ועשו עבורי

ל' ר"פ. א' ז מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים
י"ג. קכ"ג פס' ולא ולא וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה
לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ׃ ח וְהִגַּדְתָּ
לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר
זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי
ל' מִמִּצְרָיִם׃ ט וְהָיָה לְךָ לְאוֹת
ל' ומ"ל עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן
ל' בענין תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי בְּיָד
ב' חסר יו"ד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃
ל' י וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת
ל' ומ"ל. ס' לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה׃ פ
יא וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְהוָה אֶל־
י"ד פסו'. לך לך. אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ
ל' וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ׃ יב וְהַעֲבַרְתָּ
מ. ב' כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־
ל' פֶּטֶר ׀ שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה

ז פַּטִּירָא יִתְאֲכֵיל יָת
שַׁבְעַת יוֹמִין וְלָא יִתַחֲזֵי לָךְ
חֲמִיעַ וְלָא יִתַחֲזֵי לָךְ חֲמִיר
בְּכָל תְּחוּמָךְ׃ ח וּתְחַוֵּי
לִבְרָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר
בְּדִיל דָּא עֲבַד יְיָ לִי
בְּמִפְּקִי מִמִּצְרָיִם׃ ט וִיהֵי
לָךְ לְאָת עַל יְדָךְ וּלְדָכְרָנָא
בֵּין עֵינָךְ בְּדִיל דִּתְהֵי
אוֹרַיְתָא דַּייָ בְּפוּמָּךְ אֲרֵי
בְּיַד תַּקִּיפָא אַפְּקָךְ יְיָ
מִמִּצְרָיִם׃ י וְתִטַּר יָת קְיָמָא
הָדֵין בִּזְמַנֵּיהּ מִזְּמַן לִזְמָן׃
יא וִיהֵי אֲרֵי יָעֲלִנָּךְ יְיָ
לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי כְּמָא דִּי
קַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ וְיִתְּנִינַהּ
לָךְ׃ יב וְתַעְבַּר כָּל פָּתַח
וַלְדָּא קֳדָם יְיָ וְכָל פָּתַח
וְלַד בְּעִירָא דִּיהוֹן לָךְ

כדברי אגדה המושכין את הלב: (ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה ה' לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל (מכילתא): (ט) והיה לך לאות. ויציאת מצרים תהיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך רוצה לומר שתכתוב בפרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. יד שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שניה לדרוש בה יד שהיא כהה (מכילתא מנחות לז): (י) מימים ימימה. משנה לשנה (שם לו): (והיה כי יביאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר והאומר קדשו מפרש ביאה זו אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם: (יא) נשבע לך. (מכילתא) והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו'. ונתנה לך. (מכילתא) תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות: (יב) והעברת. אין והעברת אלא לשון הפרשה (מכילתא) וכן הוא אומר (במדבר כז) והעברתם את נחלתו לבתו. שגר בהמה. נפל ששגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך. אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם. וא"ת אף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופירש במקום אחר בבקרך ובצאנך. לשון אחר יש לפרש

זאת היא העבודה: (ז) מצות. הנה השבת הזהיר על גרך אשר בשעריך כי על זה התנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפני בשבת וככה ביום הכפורים כי כן כתוב וככה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותו וזהו טעם בכל גבולך: (ח) בעבור זה. אמר רבי מרינוס פי' בעבור זה היה ראוי להיותו הפך זה בעבור שעשה ה' לי והביא רבים כמוהו לדעתו ולפי דעתי אין אחד מהם נכון כי איך נהפוך דברי אלהים חיים וטעם הפסוק הפך מחשבתו כי אין אנו אוכלים מצות בעבור זה רק פי' בעבור זה בעבור זאת העבודה שהוא אכילת המצה ולא יאכל חמץ שהוא תחלת המצות שצוה לנו השם עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו ככתוב בהוציאך את העם ממצרי' תעבדון את האלהים על ההר הזה וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים: (ט) והיה לך. יש חולקין על אבותינו הקדושים שאמר כי לאות ולזכרון על דרך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך גם וקשרתם לאות על ידך כמו קשרם על לוח לבך תמיד גם וכתבתם על מזוזות ביתך כמו כתבם על לוח לבך ומהו שיהיה לאות ולזכרון שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל ואין כתיב בתורה שהוא דרך משל חלילה רק הוא כמשמעו על כן לא נוציאנו מידי פשוטו כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שקול הדעת כמו ומלתם את ערלת לבבכם שנצטרך לתקנו לפי הדעת. וא"ר משה הכהן כי יד ברוב המקרא' היד השמאלית אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ידה ליתד תשלחנה ודברי הקבלה חזקים ואין צריכין חזוק: (י) מימים ימימה. כמו ימים תהיה גאולתו והטעם משנה לשנה ותחלת השנה על פי קריאת ב"ד: (יא) והיה. הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם: וטעם נשבע לך. כמו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל: (יב) והעברת. תעביר לשם שלא יתערב עם אחר והנה אלה שתי מצות צוו ביום ט"ו: שגר. על משקל ארץ שלא ישתנה בסמיכה רק נמצאו מלות זרות ואלה הם סגר

מצות יאכל ג' וסי' מצות יאכל את שבעת. ובחמשה עשר יום לחדש. בראשון בארבעה ' דיחזקאל: שבעת הימים ח' נמסר בישעיה סימן ל' גבי פסוק והיה אור הלבנה וגם במסרה רבתא: יראה י"ג וסי' בהר ה' יראה. מצות יאכל את. ב' בו. שלש פעמים בשנה. דואלה המשפטים. וחברו דכי תשא. וחברו דמשנה תורה. ב' בו. ולא יראה לך שאר. מגן אם יראה ורמח. וה' עליהם יראה. כי הנה החשך יכסה ארץ. ילכו מחיל אל חיל. יראה אל עבדיך פעלך: ולא יראה חד מן קכ"ג פסוקים דאית בהון ולא ולא וסי' במסרה רבתא: י"ד פסוקים דאית בהון לך לך וסי' במסרה רבתא: מימים ימימה ה' וסי' ושמרת את החקה הזאת. מימים ימימה דבת יפתח. ויאמרו הנה חג לה' בשילה. ועלה האיש ההוא מעירו. ומעיל קטן תעשה לו אמו:

תולדות אהרן לא יראה לך חמץ. פסחים ה י כא כג כח כט ל מ"ם ו: והגדת לבנך. פסחים קטז: לאות על ידך. ערובין נו קדושין לה מנחות לד לו לז: על ידך. ערובין לה מנחות לו: ולזכרון בין עיניך. מנחות לד: תורת ה' בפיך. שבת קח קדושין לה מכות יא: החקה הזאת למועדה. ערובין לו מנחות לו (ברכות י) מימים ימימה. נזיר ה: והיה כי יביאך. בכורות ד ה: והעברת כל פטר רחם. זבחים פ לז בכורות ב ה יט כא לב נדה מא מגלה יג: הזכרים לה'. בכורות פ יז פא: אשר יהיה לך. בכורות מ:

ספורנו

עבורי השנה באופן שיהיה לעולם זה החדש באביב שבו תעשו זה החג: (ט) כי ביד חזקה הוציאך. בשנותו את טבע הבלתי נפסדים כאמרו בענין בקיעת הירדן למען

בעל הטורים והיה לך לאות על ידך. בגימטריא זרוע שמאל (נ"ל זרע שמאל): תורת ה' בפיך בגימטריא זו היא ק"ש: הוציאך. חסר ו' שבמכה עשירית הוציאך: למועדה מלא לומר לך ששבת ימים בשבוע חייב בתפלין ויש ששה ימי מועד שאין בהם תפלין והם פסח עצרת ר"ה וי"כ סכות שמיני עצרת. פאלך הבוש בגימטריא אלו תפלין: מימים ימימה ה' במסורה. הכא ואידך מימים ימימה תלכנה גבי בת יפתח הגלעדי. חג ה' בשילה מימים ימימה. ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה גבי אלקנה. וכשלהם לו מימים ימימה גבי שמואל וז"ש מימים ולא כל ימים למעוטי שבת ויו"ט והיינו דכתיב ימימה גבי חג ה' וכן גבי אלקנה ושמואל שהיו עולים לרגל וכן מימים ימימה דכתיב גבי בת יפתח דנשים נמי פטורות מן התפילין: ונתנה לך. ג' תגין על הה"א לומר לך אם תשמור ה' חומשי תורה ינתנה לך:

רמבן

ושניהם שוים לענין מקרא קדש כמו שאמרו למעלה וביום הראשון מקרא קדש וגו' וביום השביעי מקרא קדש וגו':

(ח) **בעבור** זה עשה ה' לי. בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה ורבים כן ואמר כי בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים אני עובד את העבודה הזאת כענין שאמר למטה על כן אני זובח לה' כל פטר רחם ואמר זה כלומר תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך שעשה ה' לך בצאתך ממצרים ורבותינו דרשו כי על מצה ומרור שמונחים לפניו ירמוז ויתכן שיהיה שיעורו והגדת לבנך בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים כאומר כך וכך עשה ה' לי כי מלת בעבור תשמש גם בעלם ענין כמו בעבור הילד חי צמת ותבך איננו בכלל ור"א אמר כי בעבור זה שאני עושה ועובד לפניו באכילת הפסח והמצה עשה ה' לי אותות עד שהוציאנו ממצרים ואינו נכון ועוד אפרש הכתוב:

(ט) **והיה** לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך. שיעורו והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים לילה למען תהיה תורת ה' בפיך ופי' שתכתוב על ידך ובין עיניך יציאת ממצרים ותזכור אותה תמיד למען שתהיה תורת ה' בפיך לשמור מצותיו ותורותיו כי הוא אדוניך הפודך מבית עבדים:

(יא) **והיה** כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני. בעבור כי מצות פטר חמור איננה נוהגת אלא בארץ. ועל דרך הפשט קדש לי כל בכור כל הנמצאים בישראל היום כי בעבור שפדאם ממות בהכותו בארץ מצרים צוה שיהיו קדושים לו לעבוד את עבודת ה' לכל אשר יצוה בהם ולא צוה להם עתה פדיון עד שהחליפם בלוים וצוה בפדיון העודפים אבל המצוה בנולדים לא נהגה במדבר וצוה כי כאשר יבאו אל הארץ תנהג באדם ובבהמה ובפטר חמור וצוה בפדיונם לדורות. וטעם כאשר נשבע לך ולאבותיך שנשבע לאבותיך לתת לך כמו שאמר למעלה אשר נשבע לאבותיך לתת לך או שיקרא דבר השם שבועה כי אמר כן פעמים וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה ועוד והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי:

(יב) **והעברת** כל פטר רחם לה'. לשון הפרשה שתעבירנו מן

רש"י

לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר : (יג) פטר חמור. ולא פטר שאר בהמה טמאה גזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים (שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים) טעונים מכספם ומזהבם של מצרים : תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן : וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו. הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו (מכילתא) : וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר : (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון (יהושע כב) כי יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ודבני ראובן : מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמ': (טז) ולטוטפ'. תפילין ועל שם ארבעה בתים קרויין טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים (סנהדרין ד) ומנחם חברו עם (יחזקאל כא) והטף אל דרום אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמור' בפרשה ראשונה שהרוא' אותם קשור בין העינים יזכור הנס וידבר בו :

לְךָ֛ הַזְּכָרִ֖ים לַיהוָֽה׃ יג וְכָל־
פֶּ֤טֶר חֲמֹר֙ תִּפְדֶּ֣ה בְשֶׂ֔ה וְאִם־
לֹ֥א תִפְדֶּ֖ה וַעֲרַפְתּ֑וֹ וְכֹ֨ל בְּכ֥וֹר
אָדָ֛ם בְּבָנֶ֖יךָ תִּפְדֶּֽה׃ מפטיר
יד וְהָיָ֞ה כִּֽי־יִשְׁאָלְךָ֥ בִנְךָ֛ מָחָ֖ר
לֵאמֹ֣ר מַה־זֹּ֑את וְאָמַרְתָּ֣ אֵלָ֔יו
בְּחֹ֣זֶק יָ֗ד הוֹצִיאָ֧נוּ יְהוָ֛ה מִמִּצְרַ֖יִם
מִבֵּ֥ית עֲבָדִֽים׃ טו וַיְהִ֗י כִּֽי־הִקְשָׁ֣ה
פַרְעֹה֮ לְשַׁלְּחֵנוּ֒ וַיַּהֲרֹ֨ג יְהוָ֤ה כָּל־
בְּכוֹר֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם מִבְּכֹ֥ר אָדָ֖ם
וְעַד־בְּכ֣וֹר בְּהֵמָ֑ה עַל־כֵּן֩ אֲנִ֨י
זֹבֵ֜חַ לַֽיהוָ֗ה כָּל־פֶּ֤טֶר רֶ֙חֶם֙
הַזְּכָרִ֔ים וְכָל־בְּכ֥וֹר בָּנַ֖י אֶפְדֶּֽה׃
טז וְהָיָ֤ה לְאוֹת֙ עַל־יָ֣דְכָ֔ה וּלְטוֹטָפֹ֖ת
בֵּ֣ין עֵינֶ֑יךָ כִּ֚י בְּחֹ֣זֶק יָ֔ד הוֹצִיאָ֥נוּ
יְהוָ֖ה מִמִּצְרָֽיִם׃ ס ס ס

יא ריש מלעו' וכל
ד'
ה' בטעם י"פ בתורה
ב'
ג'
ב' חסר בתור'
ג'
ז' פסו' כל כל וכל
ד'
ב' כתיב כן
ג'

דִּכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ׃
יג וְכָל פְּתַח בּוּכְרָא
דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא
וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ
וְכָל בּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא בִּבְנָךְ
תִּפְרוֹק׃ יד וִיהֵי אֲרֵי
יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר
מָא דָא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף
יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם
מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ טו וַהֲוָה
כַּד אַקְשֵׁי פַרְעֹה לְשַׁלָּחוּתָנָא
וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא
וְעַד בּוּכְרָא דִבְעִירָא עַל כֵּן
אֲנָא דָבַח קֳדָם יְיָ כָּל פְּתַח
וַלְדָּא דִּכְרַיָּא וְכָל בּוּכְרָא
דִבְנַי אֶפְרוֹק׃ טז וִיהֵי לְאָת
עַל יְדָךְ וּלְתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ
אֲרֵי בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ
מִמִּצְרָיִם׃
ס ס ס

ק"ח ימנח סימן

אבן עזרא

שגר אלפיך ובאדר משכבך הגל הגלים מספח חמתך וסגור דלתך ולא מצאתי יותר : (יג) וכל פטר חמור. שהוא טמא תפדה בשה : וערפתו. יש אומרים תכתוב על ערפו קדש והאומר כזה אומר אני שהוא חמור קשה עורף כי הנה כתוב הוא יערוף מזבחותם וערפו שם את העגלה בנחל שהפירוש לכרות העורף כאשר פירשו מעתיקי הדת כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו כי ה' לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים רק שיהיו מוכנים לעבודתו ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם על כן לא יפדה בכור מין אחר : (יד) והיה. אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי מחר חסר אלף והטעם מה שהוא אחר היום : (טו) ויהי. החל לומר בחוזק יד הוציאנו ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים כי על יד זה יצאו ממצרים ולא על יד מכות הראשונות וככה אמר המשורר למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו ומשה תפס דרך קצרה כי ידוע היה באמרו ויהרוג ה' כל בכור והנה בכוריו ובכורי בהמתו ועם זה ידבק על כן אני זובח ולא עם הריגת בכורים : כל פטר רחם הזכרים. מהמין הראוי לזבוח לפני השם : (טז) והיה. הזכיר על שתי המצות והיה לאות על ידכה ומה שהעתיקו חכמינו ז"ל לכתוב הפרשיות הוא האמת לטוטפות כמו זכרון ויש אומרים כי הטי"ת כפול פי' כמו דבר מגזרת והטף אל דרום והוא רחוק בעיני :

חמר ד' חסר בתורה נמסר פרשת ויחי : לטטפת ולטוטפת ג' וסי' והיה לאות על ידכה . וקשרתם אתם . בתרא. וקשרתם לאות לטטפת כתיב . ושאר לטוטפת כתיב . ועיין פלוגתא דר"ת :

תולדות אהרן ופטר חמור. בכורות ה ו (ע"ג מה): תפדה בשה. בכורות ד ע יב : ואם לא תפדה וערפתו. שם יג : וערפתו. שם י : וכל בכור אדם. (קדושין סא): לאמר מה (פסחים לז) : ולטוטפת. סנהדרין ד זבחים לז זוהר פנחס סוד יוד של רצועה שלא תסור מעל הקמיע. ועקידה שער עא : (על פרשיות התפילין. סנהדרין ל) :

בעל הטורים וכל פטר ב' במסרה. וכל פטר חמור תפדה בשה. וכל פטר שגר בהמה כדאיתא בבכורות פרה שילדה כמין חמור וחמור כמין סוס פטורים מן הבכורה שנאמר פטר חמור פטר שגר ב"פ עד שיהיה היולד והנולד חמור : הקשה שנים במסורה. ויהי כי הקשה לשלחנו ואידך מי הקשה אליו וישלם שדורש במדרש זה הפסוק על פרעה : והיה לאות על ידכה. ה' תגין על הס"א כנגד ה' פרקים עד הפרק שמניחין בו תפלין. ולטוטפת בין עיניך. בגימט' אלו ד' בתים :

רמבן

ען הסדר להיות לה' וחזר ופי' מה היא העבודה זו שכל פטר שגר בהמה הזכרים ופטר חמור ובכור אדם בבניו יהיו לה'. ורש"י כתב והעברת כל פטר רחם לה' בבכור אדם הכתוב מדבר :

(טז) **ולטוטפת** בין עיניך. אין למלה הזאת משפחה ידועה אבל בעלי הלשון יחשבו ליחס אותה אל לשון והטף אל דרום ועלימו תטוף מלתי ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסיס יאמר שתעשה יציאת מצרים על ידך אות ובין עיניך דבור יזל כטל על שומעיו אבל רבותינו יקראו הדבר המונח בראש טוטפות כמו שאמרו לא בטוטפת ולא בסנבוטין יאמר רבי אבהו אי זהו טוטפת המקפת מאזן לאזן. והם בעלי הלשון שמדברים בו ויודעים אותו ומהם ראוי לקבלו ואמר טוטפות ולא אמר טוטפת בעבור שהם בתים רבים כאשר קבלנו צורתם מן האבות הקדושים שראו הנביאים והקדמונים עושים כן עד משה רבינו. והנה שורש המצוה הזאת שנית כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש כנגד הלב והמוח שהם משכנות המחשבה והנה נכתוב פרשת קדש והיה כי יביאך כטוטפות מפני המצוה הזאת שנצטווינו בהם לעשות יציאת מצרים לטוטפות בין עינינו ובפרשת שמע והיה אם שמוע שנצטווינו שנעשה המצות גם כן טוטפות דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והיו לטוטפות בין עיניך ולכך אנו כותבים גם שתי הפרשיות ההן לטוטפות שהם מצות היחוד וזכרון כל המצות ועונשן ושכרן וכל השרש באמונה ואמר בשל יד והיה לך לאות על ידכה ודרשו בו שהוא שמאל שהלב נוטה לו. ועל דרך האמת מה שאמר הכתוב בעבור זה עשה ה' לי כי כמו זה אלי ואנוהו יאמר כי בעבור שמו וכבודו עשה עמנו והוציאנו ממצרים והיה זה לך לאות על זרוע עוזך כטעם כי תפארת עזמו אתה והנה האות כאות המילה והשבת ובעבור שהכל בכלל הוא האות על היד העתיקו אבותינו ממשה מפי הגבורה שיהיה בית אחד כענין שאמר הכתוב אחותי כלה בעבור שהיא מתאחדת וכלולה מל"ב נתיבות וכתיב שמאלו תחת לראשי ואמר ולזכרון בין עיניך שיונחו במקום הזכרון בין העינים שהוא ראשית המוח והוא תחלת הזכרון ומעמד הצורות אחרי הפרדן מלפניו והם מקיפים את כל הראש ברצועותיהם והקשר שהוא על אחרית המוח המשמר לזכירה ולשון בין עיניך שיהיו באמצעות הראש לא מצד אחד או ששם שרשו העינים ומשם יהיה הראות וכן ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת ולפרש זה חזר ואמר ולטוטפות לבאר שאין המצוה בין העינים למטה אבל בגובה הראש מוכנים שם כטוטפות ואמר לשון רבים שהם בתים רבים כאשר קבלנו : ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא ומהם המכחישים בידיעתו הפרטית אמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון ומהם שיודו בידיעה ומכחישים

ספורנו

למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא : (יד) מה זאת. פדיון פטר חמור שהיא בהמה טמאה ולא תחול עליה קדושת הגוף ועריפת פטר חמור אם לא תפדה : בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים. בחזק ידם של מצרים הוציאנו ה' כאמרו ותחזק מצרים על העם באופן שלא יכולנו לשאת נכסינו בעגלות כמנהג מצרים והוצרכנו לשאת בחמורים ונעשה בהם נס שהספיקו לזה בכמו רגע וחלה עליהם איזו קדושה ראויה לפדיון : (טו) ויהי כי הקשה פרעה. ובהיות שפרעה הקשה לשלחנו והוא נמשל כו' והיה יכול לפדות עצמו ועמו כשלחו את ישראל שהם נמשלים לשה כאמרו שה פזורה וכן כאמרו ותנה לאי : ויהרוג ה'. ושאל הרג את הנמשל לחמור כאשר לא נפדה בשה : כל בכור בארץ מצרים. והיו בכורי ישראל ראוים ללקות עמהם ע"ד פן תספה בעון העיר והצילם במה שהקדישם לו באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו נזירים או יותר מיוחדים לעבודת האל ית' ואסורים בעבודת הדיוט : על כן אני זובח. בכור בהמה : וכל בכור בני אפדה. כדי שיהיו מותרים בעבודת חול :

ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר יאמרו עזב ה' את הארץ וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים ותתקיים עם זה התורה כלה ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ להורות על ההשגחה כי לא עזב אותה למקרים כדעתם ואמר למען תדע כי לה' הארץ להורות על החדוש כי הם שלו שבראם מאין ואמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת המץ ובעזיבת הפסח והצריך שנכתב כל מה שנראה אלינו באות ובאותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב כמו שאמרו אמת ויציב דאורייתא ממה שכתוב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ושנעשה סוכה בכל שנה. וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישכחו ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה והאמין בכל פנות התורה מלבד שהודה שחסד הבורא גדול יותר מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו ולפיכך אמרו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו והוא כוונת היצירה שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה ואין לעליון בתחתונים חפץ מלבד זה שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי כנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל ויקראו אל אלהים בחזקה מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול חציפא נצח לבישה מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות כמו שאמר הכתוב ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בענשם ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ועוד אפרש זה בעז"ה :

פרשת כלי יקר בא

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה וגו'. רבים תמהו על פרשה זו שלא נזכר בה מה יאמר משה לפרעה בבואו אליו כי לא נזכר דבר מן מכת הארבה. ומה שפירש הרמב"ן בשם הרבתי שיש רמז למכת הארבה במה שנאמר ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים וכתיב בארבה דיואל עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם. אין זה מספיק לישוב קושיא זו כי היא גופא קשיא כי למה נאמר במכה זו שיספרה לבניו יותר מבכל המכות. ולי קשה עוד למה לא נאמר הכבדת לב עבדיו כי אם במכת הברד והארבה. וכפי הפשט נ"ל שבכל המכות ודאי אין חילוק בין פרעה לעבדיו כי ודאי היה פרעה מגים בכולם כמו עבדיו זולת מכת הרעב והבצורת שאינו נוגע כי אם בעבדיו אבל לא במלך עצמו כי על הרוב יש למלכים אוצרות חטים מפני שנת הרעב ועל צד ההפלגה הוא אם יגע הרעב במלך עצמו על כן אמר בברד ויכבד לבו הוא ועבדיו לא זו הוא אפילו עבדיו שהיה להם ליתן לב על כי קרא ה' לרעב מ"מ לא הקפידו לפי שהחטה והכוסמת לא נכו וכשאמר הקב"ה שנית למשה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו הבין משה מזה שיעשה לו התראה שנית כי קרא ה' לרעב ואעפ"כ לא ישיתו לבם להתאחך לא זו הוא אפילו עבדיו ומזה הבין משה שרצון השי"ת לצות הארבה כי מדרך העולם שהתבואה שנגמרה בשדה אין לה כליון כי אם על ידי ברד או על ידי ארבה ומאחר שכבר היה ברד אין זה כי אם ארבה שיאכל מה שהשאיר הברד לכך נאמר במכה זו דוקא ויאמרו אליו עבדי פרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש כי היה הרעב נוגע ביותר בעבדיו מבפרעה על כן הפצירו בפרעה שישלח את העם. ומה שנאמר במכה זו ולמען תספר באזני בנך ובן בנך יותר מבכל המכות הנה מקום אתי ליישב זה על דרך שכתב הרמב"ן בפרשה זו בשם רבינו חננאל על פסוק לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים וזה לשונו מן עתירת משה עד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מן יבול מצרים כלום וזה ידוע לכל ועל זה נאמר שיחו בכל נפלאותיו עכ"ל. והבט ימין וראה כי פסוק שיחו בכל נפלאותיו הוא ממש דומה לפסוק ולמען תספר באזני בנך ובן בנך. וביאור הענין הוא שבכל המכות שהיו במצרים לא נשאר מהם שום רושם במצרים אחר הסרתם שיגרום לדורות שישאלו הבנים על מה זה ועל מה זה כי נשכח זכרם אל ההמון כי ארכו להם הימים והכל נשכח. אבל במכת הארבה נשאר רושם לדורות גם אחר הסרת המכה כי ברוב הימים ימצאו הדורות דבר חידוש ויראו כי יבא ארבה ולא יאכל כלום מכל יבול מצרים אז ודאי ישאלו הבנים על נס זה מדוע אינה אוכלת מיבול מצרים כ"א מיבול ארץ ישראל. ועל כרחך תצטרך להשיב לו סיפור כל הקורות בארץ מצרים וכי אמר משה בהסרת המכה שלא תשאר ארבה בכל גבול מצרים ועל ידי זה יספרו בנסי מצרים ויכירו כח מלכותו יתברך וזהו שמסיים רבינו חננאל בדבריו פסוק שיחו בכל נפלאותיו כי בלי ספק שלכך השאיר הקב"ה רושם זה לדורות כדי שעל ידו יזכירו יציאת מצרים וישיחו בכל נפלאותיו וזהו שאמר ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני ה' כי ע"י סיפור זה ידעו דורות הבאים גבורותיו יתברך ונפלאותיו ופירוש זה יקר ונכון מאד. ומה שנאמר בארבה דיואל לבניכם ספרו וגו' אין זה קושיא כי ודאי ראוי לספר לדורות כמה החטא גורם לישראל כדי שיקחו מוסר דורות הבאים. אבל כאן ודאי אין הפירוש כן דא"כ למה צוה שיספר לבניו דווקא מכת הארבה יותר מכל המכות אלא ודאי הטעם הוא כמו שהזכרנו. ומה שלא נזכרה מכת הארבה בפ' כ"א ברמז לפי שרצה הקב"ה שמשה יוכיח את פרעה על סכלותו שלעולם לא היה נכנע מפני דבר ה' כי אם בפני המכות אשר כבר באו והתשובה שהאדם עושה מפני ההכרח אינה תשובה שלמה כי בסור המכריח ישוב לסורו כמו שקרה לפרעה על כן לא הזכיר בפירוש המכה כדי שיבין משה מזה שיתחיל לו בתוכחה על עונו ולבקש ממנו שיהיה נכנע מפני דבר ה' ולא מפני המכה ואז ישאר בצדקו. וכן עשה משה כי התחלת דבריו עד מתי מאנת לענות מפני ר"ל מפני דבר ה' ולא מפני המכה. לפיכך ויאמרו אליו עבדי פרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש ורצו לעשות פשרה עם משה קודם ביאת המכה כדבר משה ועבדיו נכנסו תחלה בעובי הקורה מן הטעם שנתבאר למעלה :

ולא יוכל לראות את הארץ. פירש"י הרואה ועיקר חסר מן הספר וע"ק לפירושו כי מה שלא יוכלו לראות את הארץ אין בזה נפקותא לענין הנזק ולפחות היה לו להקדים מאמר ואכל את יתר הפלטה כי זה עיקר הנזק. וכן בשימוש המכה נאמר ג"כ ותחשך הארץ ויאכל את כל עשב הארץ ש"מ שטעם האכילה הוא בעבור חשכת הארץ והדבר צריך ביאור. ואומר אני שמהידוע שכל סומים אוכלים ואינן שבעים כך ארבה זה ע"י שריבוי גורם שתחשך הארץ גם הארבה אינו יכול לראות מה שהוא אוכל והרי הוא אוכל כסומא בארובה ולא ישבע ועל כן יאכל את כל אשר בשדה ועוד לא ישבע עד שיכנס מן השדה גם אל הבתים ומלאו בתיך וגו' וז"ש ולא יוכל לראות היינו הארבה שהזכיר לפנים לא יוכל לראות הארץ ע"י שלא יראה הארבה את הארץ יאכל את הכל ולא ישבע עד אשר ידבק אח"כ גם אשר בבתים ומה שמצינו שבשימוש המכה לא אכלו כ"א את שבשדות ולא מצינו שנכנסו לבתים. לפי שנאמר וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן למה לא נאמר לשון וימהר בשום מכה אלא לפי שידע פרעה שהם לא ימצאו בשדות יאכלו גם מה שבבתים ע"כ וימהר פרעה קודם שיכנסו לביתו ולכך ועתה שא נא חטאתי ועתה תיכף ומיד קודם שיכנסו לבתים :

ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים. בלי ספק שבית המלך יותר פנימי מן בתי כל עבדיו ובתי כל עבדיו יותר פנימיים מן בתי כל מצרים ואיך יכנס הארבה תחלה לפני ולפנים ואחר כן ברחוק כל החוצות אלא ודאי שבדרך נס נעשה זה כי כדרך החטא כך העונש כי הוא התחיל בקלקלה תחלה ואח"כ עבדיו כי בלי ספק שחלה החטא יותר בו מבעבדיו ויותר בעבדיו מכל עמו כדרך שפירש"י בצפרדעים שנאמר ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך ובעמך. ואולי שעל הפוך סדר זה נאמר לפניו לא היה כן ארבה כמוהו יכול להיות שהיה ארבה כמוהו אבל כן לא יהיה על זה הסדר ההפוך שלא כדרך העולם :

ויפן ויצא מעם פרעה. יתכן לפרש שלא יצא עדיין אלא פנה פניו ממנו לצאת ולא יצא כ"א מעם פרעה אבל היה עדיין בתוך עבדיו ובתוך כך ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש היו מראים על משה באצבע לאמר כי זה משה האיש לא ידענו עד מתי יהיה לנו למוקש ומדאמרו זה ש"מ שהיה עדיין ביניהם לפיכך ויושב את משה ואת אהרן ממילא הושבו כי לא שלח אחריהם שהיו עדיין בינותם ושמעו דברי עבדיו וע"י כן הושבו וחזרו אל פרעה ויאמר אליהם לכו עבדו וגו' :

מי ומי ההולכים. יש בענין זה ספיקות הן כפל מי ומי כי די באחד. ועוד ההולכים לשון הוה אינו מתישב כי היה לו לומר מי ילך משמע להבא כי ההולכים משמע שהולכים עכשיו והרי עדיין לא הלכו. ועוד ב"פ נלך ודאי אחד מהם מיותר כי היה לו לומר בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו נלך. ועוד כי חג ה' לנו והרי למעלה אמר בשם ה' ויחוגו לי במדבר משמע שיהיה חג לה' ולא לנו. והבדל זה ידוע כי חג לה' הוא בעבודת השי"ת וחג לנו הוא בשמחת העובדים כמ"ש עצרת לה' וכתיב עצרת תהיה לכם ורז"ל אמרו דרך פשרה חציו לה' וחציו לכם וכאן מי כהחכם ומי יודע פשר דבר וע"ק כי אותה אתם מבקשים לשון הוה והיה לו לומר כי אותה בקשתם לשון עבר כי עכשיו הם מבקשים יותר מזה שהרי אמרו בנערינו ובזקנינו ואומר הרי שבקשו לעקור את הכל מצב ופירוש של המפרשים כבר נודע. ובמקום תיבת אותה הל"ל זה אתם מבקשים. וביאור לכל הספיקות הללו הוא כי פרעה לא שאל את משה מי שילך אלא גזר אומר שודאי לא ילכו כי אם הזכרים שדרכם לזבוח ואמר לכו עבדו את ה' אלהיכם ושוטפנא בכל קנוי העולם ופוק חזי מאי עמא דבר מי ומי שדרכם לילך לכך אמר כפל מי ומי ר"ל אם תימינו ואם תשמאילו לראות בכל מקום הנהוג מי שדרכם לילך לזבוח ובזה מיושב לשון ההולכים שקאי על כל ההולכים בכל העולם ומהם תראו וכן תעשו גם אתם כפי הנהוג. והשיב משה בנערינו ובזקנינו נלך

כפי

כפי הנראה שלפי פשוטו נלך מיותר לגמרי ר"ל שניהם מיותרים שהרי קאי על שאלת מי ומי ההולכים. והיה לו להשיב בנערינו ובזקנינו בבנינו וגומר ויהיה הכל קאי על ההולכים. אלא ודאי שאינו מוסב על ההולכים ור"ל אתה אומר לנו לילך כדרך ההולכים שבכל העולם אבל אנחנו לא כן נעשה אלא בנערינו ובזקנינו נלך והבדל נלך מן הולכים כי לא קרב זה אל זה ואע"פ שבכל ההולכים אין הולכים לזבוח כי אם מי שדרכם לזבוח מ"מ אנחנו נלך מכל וכל. ונתן טעם לדבר כי חג ה' לנו כי בשלמא כל ההולכים שאין הולכים כ"א לזבוח דין הוא שלא ילכו כ"א מי שדרכן לזבוח. אבל אנחנו זולת העבודה דהיינו חג לה' יש עלינו מצוה אחרת עוד והיא שמחת החג ז"ש כי חג ה' לנו צריך להיות גם לנו וידוע שאין שמחת האדם שלמה כ"א בזמן שאשתו ובניו וכל קניניו עמו כי איך ישיר את שיר ה' על אדמת נכר ואשתו ובניו וקניניו נתונים בערבון בעדו והשרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה. ולכך אמר ב"פ נלך לעשות ב' חלוקות בההולכים כי בנערינו וזקנינו נלך לעבוד. ובנינו ובנותינו ילכו לשם שמחה ר"ל שנשמח אנחנו עמהם לקיים מצות ה' עלינו ליתן חציו לה' וחציו לנו ולבנינו לשם שמחה. ויאמר פרעה יהי כן ה' עמכם וגו' אתם אומרים לצרף את ה' אליכם כשאשלח אתכם ואת טפכם כי אתכם לעבודת ה' וטפכם לשמחתכם כדי שיהיה ה' מצורף עמכם על כן אני אומר יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם כי אין רצוני לשלח הטף עמכם ואז לא יהיה גם ה' עמכם כי אין נכון לשתף שם שמים עם דבר אחר. ראו כי רעה נגד פניכם הרי אתם הולכים לזבוח כדי לבטל הוראת הכוכב ששמו רעה ודי לכם בזה שתנצלו מן הרעה ותבקשו עוד שובע שמחות לברות מן הקצה אל הקצה אין זה דבר נכון. לא כן לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה דהיינו השמחה. אתם מבקשים אני אומר שאתם מבקשים השמחה ובודים אותה מלבכם ומפי עליון לא תצא אלא אתם מבקשים מלבכם שמחה זו שהרי אמרתם תחלה בשם ה' ויחוגו לי במדבר לי משמע לשמי לבד לי ולא לכם ואיך אמרתם בשם ה' כי חג ה' לנו כי לא איש אל ויתכחש אלא ודאי שאתם מבקשים זה מלבכם על כן נתמלא פרעה עליהם חמה לפיכך ויגרש אותם מאת פני פרעה. ומה שנאמר בנערינו ובזקנינו בצאננו ובבקרנו משמע שעשו את עצמם טפל אל כולם מדלא אמרו ילכו עמנו ופרעה אמר גם טפכם ילך עמכם משמע שהטף טפל להם יתבאר בסמוך בעז"ה:

ראו כי רעה נגד פניכם וגו'. לפי שאז"ל האי מאן דנולד במזל מאדים להוי גברא אשד דמא מאי תקנתיה להוי שבחא או מוהלא וטעמו של דבר לפי שאין הקב"ה מבדל המערכה מכל וכל כ"א זה הדבר אשר יעשה ה' ליראי ה' וחושבי שמו שבזמן שיש במערכה הוראת איזה דבר רע אזי הקב"ה מסבב פני המערכה אל דבר אחר הדומה לו באופן ששומר מצוה לא ידע דבר רע ומשפט המערכה יתקיים על כל פנים ועל זה הדרך מצינו במסכת מועד קטן פרק ה' ז"ל גבייהו דליברכוך אמרי ליה יהי רעוא דתזרע ולא תחצד כו' ליחרב ביתך כו' א"ל הני כולהו ברכתא נינהו כו' ומקשים על זה למה ברכו במשלים וחידות היה להם לברך בפרהסיא ולא בחידות אלא לפי שראו משפט המערכה מורה על תזרע ולא תיחצד וכוונו להפכו לברכה באופן שתתקיים משפט המערכה והוא לא ליהוי ניזוק. כך בצאת ישראל ממצרים ראה פרעה באצטגנינות שלו כי כוכב מאדים ששמו רעה עולה כנגדם המורה על שפיכות דם והוראת הכוכב הזה לא יתוקן כי אם על ידי מוהלא או טבחא ושניהם כאחד טובים לפי שיש ספק אם כוכב זה מורה על הריגה ממש או על פצע וחבורה לבד או על שניהם כאחד על כן לתיקון ספק זה צריך לשניהם להיות מוהלא וטבחא ועל כן מסר ה' לישראל שתי מצות דם פסח ודם מילה לפי שרצה להצילם ממשפט המערכה ולהסב פני הוראתו של המזל ההוא על טבחא ומוהלא טבחא זביחת דם פסח ומוהלא היינו דם מילה רמז לדבר כי רעה עולה למספר ערלה ונצטוו על שניהם להציל מהריגה ממש ומפצע וחבורה. ואמר פרעה רואה אני כוכב ששמו רעה עולה לקראתכם ולקראת כל העולים ממצרים בין אנשים בין נשים וטף וא"כ במה תתקנו שתי הוראות המערכה בשלמא האנשים יתקנו ע"י דם פסח ומילה. אבל נשים וטף במה יתקנו כי הנשים אינן במילה והטף אין דרכם לזבוח לפיכך לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים לתקן הוראת הכוכב שהרי כבר אמרתם פן יפגענו בדבר או בחרב וזה טעם על ונזבחה לה' אלהינו דוקא לא על ההליכה כדי שלא יאמר פרעה תלכו לעבוד איזה עבודה בלא זביחה כדי שיאשאר מקנה שלכם פה על כן אמר משה ונזבחה כדי שלא יפגע ההולכים בדבר או בחרב מצד הוראת הכוכב ועל כן הזכיר לשון פגיעה המורה על ההולכים על כל פנים. ואם כן פיך ענה בך שאתם צריכין לתקנת פני הוראת המערכה המורה על דבר וחרב וזה לא יתוקן כ"א ע"י הגברים ובהכרח יעצרו נשים וטף עמנו:

ועתה שא נא חטאתי וגו'. לפי שאמר פרעה חטאתי לה' אלהיכם ולכם הקדים החטאת לה' לפי שהוא גדול מנשוא יותר מן החטא שחטא למשה ואהרן אבל מכל מקום הקב"ה נושא עון ומרבה לסלוח יותר מן בשר ודם לפיכך בקש ממנו תחלה ואח"כ מן השי"ת כי אמר שאם משה ימחול לו תחלה אז יהיה הוא הסרסור בינו לבין אלהים ומכ"מ לא ירע בעיני ה' על אשר איחר לבקש ממנו תחלה כי הקב"ה רב חסד ועמו יתברך הסליחה ועוד שיודע ה' כי פרעה צריך לסרסור לכך נאמר ועתה שא נא חטאתי ר"ל אתה תיכף שא נא חטאתי ואח"כ העתירו בעדי אל ה' אלהיכם ומ"ש שא נא ולא אמר שאו נא כי אולי לפי שמשה נתגדל בביתו של פרעה ידע בו פרעה כי הוא איש עניו מאד ושרי ומחיל לכל מאן דמצער ליה ע"כ חשב שאין צריך לבקש מחילה כ"א מאהרן שלא ידע פרעה מה טיבו ומ"ש ויסר מעלי רק את המות הזה י"א שבקש שלא יסיר כ"א החיים כי הנה מזיקים וממיתים אבל לא המלוחים שכבר מתו כי אינן ממיתים ומזיקים והקדוש ברוך הוא לא נעתר לו בזה ושלח אף המלוחים:

וימש חשך. לשון הסרה יען כי מטבע הבריאה שכל אדם יש לו יום אף לילה מה עשה הקב"ה הסיר חשכת לילה מן גבול ישראל ונתן אותו על ארץ מצרים. ועל כן היה למצרים חושך כפול ובסבה זו גם ביום רשעים בחושך ידמו כי לא היה לו זמן לשמש כי אם ביום שהרי הלילה בלאו הכי אפילה ובסבה זו היה לבני ישראל אור במושבותם גם בלילה. רמז לדבר ולכל בני ישראל היה ד' תיבות אלו סופם אותיות לילה וא"כ כתיב אור במושבותם כאילו אמר שגם לילה היה אור לישראל כמ"ש ולילה אור בעדני וזה"ש רש"י שהחושך היה כפול היינו כמדת יום ולילה. ויקרא פרעה אל משה אע"פ שבכל המכות קרא למשה ולאהרן מ"מ לא קרא עכשיו כ"א את משה כי ידע שכאשר נולד משה נתמלא כל הבית אורה וחשב שאולי זה היה סימן על העתיד שיהיה לו סגולה להביא האורה במקום החושך. ומה שמקשה רש"י למה הביא עליהם חשך ולא הקשה רש"י כן בכל המכות לפי שבכל המכות אלו היה פרעה רוצה לשוב בתשובה בעוד שהמכה משמשת היה יכול אבל כאן לא קמו איש מתחתיו כל ג' ימים ואף אם היה רוצה לשוב תוך ג' ימים לא היה יכול ולנוס הלא כזאת מלפניו יתברך אע"פ שכבר הקשה ה' את לבו היינו לפי שהוא מעצמו הקשה לבו בעוד שהיתה המכה משמשת ע"כ דין הוא להקשות לבו אחר סור המכה אבל מכת החושך אף אם היה רוצה לשוב בעוד שהמכה משמשת לא היה יכול ולמה הביא ה' מכה זו למנוע ממנו דרך התשובה אלא משום רשעי ישראל כו':

רק צאנכם ובקרכם יצג. אם צאנם ובקרם יוצג א"כ מה יזבחו ומלת רק מיותרת ולמה קראם כאן צאן ובקר ואחר כך אמר וגם מקננו ילך עמנו ועוד קשה למה הכניס צאן ובקר בין הדבקים כי היה לו לומר לכו עבדו את ה' גם טפכם ילך עמכם רק צאנכם ובקרכם יצג כי לא יפול אחר יצג שאמרו גם טפכם ילך. ומלת גם מיותרת. ועוד קשה מה שאמר גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות אם גם זה לרבות בא מקנה של ישראל א"כ למה חזר ואמר וגם מקננו ילך עמנו הלא כבר כללו במלת גם. וכפי הנראה שמקננו היינו גמלים וחמורים כי בלי ספק היו לישראל גם גמלים וחמורים ועליהם אמר וגם מקננו ילך עמנו כי אע"פ שאין ראוי להקריב מהם קרבן מ"מ ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו ר"ל ממנו נקח ונמכור אותם ונקנה בדמיהם צאן ובקר לעבודת ה' לכך נאמר ממנו נקח לעבוד והל"ל כי ממנו נעבוד אלא נקט לשון מקח וקנין וא"כ בעל כרחך מקנה זה מדבר באינן ראוין להקרבה. אך כדי ליישב כל הספיקות אומר אני שישראל קנו מקנה הרבה מלבד אותן צאן ובקר שהיו להם כבר כי ידעו שילכו למדבר שאינו מקום מקנה וחשב פרעה שלכך קנו כדי לזבוח מהם לה' ושלא יצטרכו ליקח מביתם פר וממכלאותם עתודים וזה לשון מקננו דהיינו צאן ובקר שקנו עכשיו וע"כ אמר פרעה רק צאנכם ובקרכם יצג ובמלת רק מיעט מקנה קנינם שילך עמהם כדי לזבוח ולא זו מקנה פשיטא שילך כי אין זביחה בלתם אלא גם טפכם שאינו צורך עבודה כ"א לשם שמחה לבד מ"מ ילך. ומשה אמר לא זו שצאננו ובקרנו שיש לנו כבר פשיטא שילכו כי איך יתכן שלא נקח לזבוח לה' מבכורות צאננו ובקרנו שיש לנו כבר כי אין זה דרך כבוד לקנות מן השוק לזבוח לה' ולא ליקח ממכלאות מבחר צאן ובקר שיש לנו כבר. א"א אפי' גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות וא"ת אם כן מסתמא דעתכם להקריב המובחר והיינו צאן ובקר שהיו גדלים על אבוסיכם וא"כ מה שקניתם דעתכם להשאיר לכם וא"כ לפחות יצג פה אותו מקנה שקניתם שהרי אין דעתכם להקריב ממנו. על זה אמר גם מקננו ילך עמנו וגו' כי לא קנינו כדי להשאיר לנו אלא לפי שאנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' כפירש"י שמא ישאל יותר ממה שבידנו. ובזה הותרו כל הספיקות:

גם טפכם ילך עמכם. עשה את הטף טפל להם ומשה אמר בהפך זה בבנינו ובבנותינו נלך הרי שעשו א"ע טפל אפי' לטף לפי שמשה מרוב ענוה שבו עשה את עצמו טפל לכולם לנערים וזקנים ובנים ובנות כולם עיקר בעבודת השי"ת ואנחנו נלך עמהם אגב כי אנחנו טפלים להם ומ"ש בצאננו ובבקרנו נלך לפי שבהמה הולכים לישחט לעבודת ה' פשיטא שאנחנו טפלים להם כמ"ש רז"ל אדם ובהמה תושיע אדם בזכות בהמה אבל פרעה מפני הכבוד לא יתכן שיעשה אותם טפל אל הגוף ע"כ אמר גם טפכם ילך עמכם לעשותם עיקר והטף טפל להם. ומ"ש משה וגם מקננו ילך עמנו הרי שעשה המקנה טפל לפי שכאן מדבר במקנה קנין ומדרך השלמים שממונם טפל להם והם מושלים על קנינם ולא כדרך הפחותים שקנין ממונם מושל עליהם אל כל אשר יחפוץ יטנו כאשר הארכנו לדבר בזה בפרשת וישלח בפסוק יש לי רב ע"ש. הן לפירוש ראשון שהזכרנו למעלה שגם מקננו קאי על גמלים וחמורים הן לפירוש שני שמדבר במה שקנו בהמות לצרכם סוף סוף הכל קנין ממון הוא ואין מדרך השלמים לעשות עצמן טפל וממונם עיקר. אבל למעלה נאמר בצאננו ובבקרנו נלך ההולכים לעבודת ה' לישחט עשו עצמם טפל כאמור:

כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה. פירש"י כולם ישלח ונראה שמלת כשלחו מיותרת ואומר אני שכך פירושו לפי שהיה רע בעיני משה על שנתבייש כי גרשו פרעה ב' פעמים במכת הארבה כתיב ויגרש אותם מאת פני פרעה ובמכת החושך ויאמר לו פרעה לך מעלי. והשיב לו הקב"ה אל ירע בעיניך כי זה סימן רע אל פרעה כי התחיל בגירוש מעט מעט עד לסוף שאז את כולכם יגרש כי מתחלה נאמר ויגרש אותם מאת פני פרעה אבל לא אמר שלא יוסיפו עוד ראות פניו ואח"כ הוסיף בגירוש לומר אל תוסף עוד ראות פני אבל לסוף כשלחו כשיבא העת ישלח אתכם אז כולכם יגרש לא כעת הראשון הקל בגירוש כי לא גרש כי אם את משה ואהרן אבל כשלחו אז כלה גרש יגרש וזה מדוקדק מן מלת כשלחו:

דבר נא באזני העם וישאלו וגו'. אמרז"ל אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. וקשה למה תלה קיום הבטחתו באמירת אותו צדיק ובלא אמירתו וכי לא יקיים ה' את דבריו חלילה. ונראה ליישב זה ע"ד שמסיק במסכת ברכות וישאילום בעל כרחם ומסיק שם בעל כרחם דישראל משום משוי הדרך. ולפי זה יצא ה' ידי הבטחתו כשהיה מראה להם מקום אשר בו תתקיים הבטחתו ומה יש לו עוד לעשות אם המה מעצמם אינן רוצים לקבל. מ"מ יש לחוש שלא יאמר אותו צדיק כו' כי לא ידע שהמה לא בקשו לקבל ובעבור היות אברהם צדיק וישר יהיה עמל בעיניו על שנשתעבדו בהם

גרש בחנם ועל כן נאמר לו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול במלא ואחרי כן הורה שיקחו להם שכר עבודתם מן המצריים ועל כן נקט ואחרי כן כי אין שכירות משתלמת כ"א לבסוף ואע"פ שאין מעצור לה' ליתן לישראל רכוש גדול מבלי שיצטרכו ליקח מן המצרים דרך שאלה ורמאות מ"מ עשה כן אלהי המשפט להציל מידם שכר עבודתם כדאיתא בפרק חלק בגביהה בן פסיסא כו' ולפיכך לא היתה נחה דעתו של אותו צדיק בשום רכוש כי אם ברכוש מצרים חלף עבודתם כי בזה יקבל תנחומין על העבודה הקשה אשר עובד בזרעו וזה שאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם הביא רש"י לשון ואחרי כן מן הטעם שהזכרנו:

כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. רש"י פירש בפרשת שמות על פסוק וירא איש מצרי מכה וגו' שהנוגשים הקימו את ישראל למלאכתם בקרות הגבר ומהיכן למד רש"י לומר כן שהקימו דוקא בקרות הגבר ואולי למד רש"י זה ממה שנאמר כחצות הלילה וגו' לפי שמצינו עונשים למצרים מדה כנגד מדה בכל עשר מכות. אבל עדיין לא מצינו עונש מצד הזמן על כן נאמר כחצות הלילה בכ"ף כמו אותו חצות הלילה שעשו להם עול וחמס להקימם למלאכתם בקרות הגבר ראשון שהוא בחצי הלילה והיו הנוגשים שרים גדולים כך הוכו בכורי מצרים ג"כ בחצי הלילה. או קאי על אותו חצות דאברהם כמו שהכה אברהם את המלכים בחצי הלילה כך. הוכו בכורי מצרים בחצי הלילה. ומ"ש אני יוצא היינו לומר לך שמתחלה יצא הקב"ה בעצמו כדי להפיל שר של מצרים כי דבר זה אין כח ביד שום שליח או מלאך לעשותו ואחר זה שלח ה' משחיתים בבכורי מצרים לכך נאמר אני יוצא בתוך מצרים ולא אמר בתוך ארץ מצרים ואח"כ אמר ומת כל בכור בארץ מצרים אלא ודאי שיציאה ראשונה לא היתה בארץ כי אם בשמים ובזה מתורץ כל קושית המפרשים כי איך יאמרו על מכת בכורות אני ולא מלאך כו' והרי הכתוב אומר ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם אלא מהוורתא כדשנינן. ונקט לשון יוצא ע"ד שנאמר כי הנה ה' יוצא ממקומו ודרשו רז"ל יוצא מכסא רחמים ויושב לו על כסא דין כך יציאה דהכא היא לעשות שפטים באלהיהם תחלה כמ"ש כי רותה בשמים חרבי ואח"כ על אדום תרד כך הוא הענין כאן וזה תירוץ יקר:

עד בכור השפחה. מקשים כאן למה נאמר בשימוש המכה עד בכור השבי שהוא מסתמא פחות מבכור השפחה וכפי הנראה שלא קשה מידי כי יכול להיות שבשעה שנאמרה נבואה זו עדיין לא היו שבויים במצרים שהרי נבואה זו נאמרה קודם ר"ח ניסן ובתוך זמן זה נעשו קצתם שבויים ואז לקו גם המה בהכרח הן כדי שלא יאמרו יראתם תבע עלבונם הן שהיו שמחים לאידם קודם שנשבו. ד"א לכך לא הזכיר משה לפני פרעה בכור השבי שלא יקשה פרעה בכור השבי מה פשעו כי תירוץ שלא יאמרו יראתם תבע עלבונם אינו מספיק לפרעה וכ"ש תירוץ של שמחים לאידם ויטעה פרעה לומר לא ה' פעל כל זאת מצד העונש אלא משה רואה באצטגנינות מכה כללית על כל בכורי מצרים. וי"א שהכל אחד הוא כי ביום היו נותנים השבוים לטחון ברחים ובלילה נתנים בבור ונבואת משה היתה ביום ע"כ קראם בכור השפחה אשר אחר הרחים. אבל המכה היתה בלילה כאשר היו בבור על כן קראם בכור השבי:

החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. לפי שהראה הקב"ה למשה באצבע הלבנה בחדושה לומר כזה ראה וקדש על כן אמר תחלה החדש הזה ר"ל החדוש הזה יהיה לכם ראש חדשים שבכל פעם שתראה חידוש הלבנה בתמונה זו אז יהיה לכם ראש חדשים בכל חדשי השנה ואחר שנתן סימן ידוע אל הימים של כל חדשי השנה לעשותם ראשים לכל ימי החדש שאחריהם אמר בכלל על כל החדש ראשון הוא לכם לחדשי השנה לעשות כל החדש של ניסן ראשון לכל שאר חדשי השנה ונקט לכם ב"פ לפי שלכם ראשון מדבר בקידוש החודש שאינו נמסר כ"א לבית דין וקאי על משה ואהרן שהזכיר לפנים. ולכם שני להורות שהעולם נברא בתשרי כדעת ר"א ע"כ אמר לכם להורות שכל האומות ראוי שימנו מן תשרי ראשית השנה אבל לכם לבד ראוי שתמנו מן ניסן כדי שיהיה זכרון יציאת מצרים תמיד בין עיניכם כמו הרבה מצות שבתורה שבאו לזכר יציאת מצרים וע"ד שנא' זכור את יום השבת לקדשו שראוי לנו למנות כל הימים אחד בשבת שני בשבת כדי שיהיה יום השבת תמיד לזכרון בין עינינו המורה על חידוש העולם כי החידוש מופת על מחדשו כך בחדשים צוה לנו למנות כל החדשים מניסן כאמור לכך נאמר ראשון הוא לכם אבל לשאר אומות כי אין להם צורך בזכרון יציאת מצרים וזה מסכים לדברי ר"א. וצריכין אנו ליתן טעם עוד למה התחיל כל המצות בקידוש החודש ולמה נסמכה מצוה זו למצות קרבן פסח. והביאור על זה הוא לפי שאמונת המצרים היתה שמזל טלה רועה לכל המציאות כי מזל מחכים מזל מעשיר לפיכך תועבת מצרים כל רועה צאן כי אין נכון לומר שהמנהיג יהיה מונהג מזולתו כי רועה הוא ועל כן צוה ה' לשחוט הפסח לפי שמזל טלה הוא ראשון ובכור לכל המזלות וע"י שחיטת הטלה יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ על האדמה תרד על בכורי מצרים. והנה חודש ניסן הוא זמן כניסת השמש במזל טלה ונעשה חודש זה ראש לחדשי השנה כדי שיהיה זכרון יציאת מצרים נגד עינינו תמיד ויש לחוש שמא מתוך מצוה זו יתן מקום לטועים לחלוק ולומר שמפני חשיבות מזל טלה המשמש בחודש זה נעשה חודש זה ראש לחדשי השנה ע"כ צוה אל חי מיד לשחוט הטלה לעין כל רואים ולקיחתו בעשור לחודש בשליש הראשון של החודש כי אז המזל יותר בתקפו ואין לאל ידו להציל את הצאן אשר תחת ממשלתו ועי"ז יכירו וידעו כי יש אלוה גבוה מעל כל גבוה ועל כן הקדים מצות קידוש החודש לפי שצוה ליקח השה בעשור לחודש ע"כ הוצרך להודיעו מאיזה יום יתחילו למנות עשרה ימים אלו ואמר לו כזה ראה וקדש ומן אותו יום והלאה ימנה עשרה ימים אלו להודיע חולשת בכור המזלות ובלקותו ילקו כל בכורי מצרים אשר שמו בטלה בבכור המזלות וזהו טעם למה שמסר להם מצות להתעסק בהם דם פסח ודם מילה כי דם פסח היינו לבטל דעת המאמינים במזל טלה ודם מילה לפי שנאמר בפסח כל ערל לא יאכל בו ור' מתיא בן חרש היה דורש לפי שלא היה בידם מצות להתעסק בהם וכו' וקשה על דבריו הלא ארז"ל בזכות ארבעה דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות שלא שנו את שמם ולשונם והיו גדורין מעריות ולא היו בהם דלטורין. וע"ק לשון להתעסק בהם הל"ל ולא היו בידם מצות שיגאלו בזכותם אלא ודאי שגם ר' מתיא סובר שהיו בידם ד' מצות אלו אמנם אותן המצות הם בשב ואל תעשה והיו צריכין למצות להתעסק בהם בקום ועשה כי ארז"ל מצוה בעדנא דעביד בה מגינה ומצלה וכאן היו צריכין ג"כ הצלה שלא ליתן המשחית לבא אל בתיהם על כן היו צריכין לדם פסח ומילה להתעסק בהם לבטל אמונת מזל טלה וזהו שפירש"י משכו ידיכם מע"ג וקחו לכם צאן של מצוה:

ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. ומשה הפך הסדר ואמר והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות ועל דרך המדרש נוכל לומר כי אמרו שהקב"ה אמר לישראל שובו אלי תחלה ואח"כ אשובה אליכם וכנסת ישראל משיבה אין בי כח לשוב תחלה אלא אתה תהיה המתחיל שנא' השיבנו ה' אליך ואח"כ ונשובה. ועל דרך זה יפורש המשקוף כלפי השי"ת עליון על כל כד"א כי השקיף ה' ממעון קדשו ושתי המזוזות המחזיקים המשקוף היינו זכות אבות ואמהות כמ"ש מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם כי האבות מתחת למרכבה והם זרועות עולם לכך אמר הקב"ה כהולך כבוד ליראיו ונתנו על שתי המזוזות תחלה ואח"כ על המשקוף לומר שהצדיקים בני אבות ואמהות יהיו המתחילים ומשה אמר והגעתם אל המשקוף תחלה כי אין בנו כח להתחיל. וי"א שהוא ע"ד שפירש"י בשיר השירים שישראל מקלסים להקב"ה מלמעלה למטה והקב"ה מונה קילוסם מלמטה למעלה על כן הקדים הקב"ה המזוזות למשקוף לומר שהשפע עולה מלמטה כי הצדיקים מוסיפין כח בגבורה של מעלה אמנם מפני הכבוד הקדים משה המשקוף למזוזות לומר שהשפע יורד מלמעלה למטה כי זה דרך כבוד אל השי"ת. ואם נפשך לומר ששתי המזוזות כנגד משה ואהרן יצא ג"כ אל נכון כי הקב"ה חלק להם כבוד והם חלקו כבוד אל השי"ת:

ואכלתם אותו בחפזון. במכילתא מסיק זה חפזון שכינה אבל לעתיד כתיב כי לא בחפזון תצאו וגו' ביאור הדבר הוא לפי שבגאולה זו כתיב וה' הולך לפניהם יומם אבל לא מאחריהם לפי שמצרים היתה מלאה גלולים ע"כ אין מקום לשכינה שם ע"כ הלכו בחפזון כדי למהר להקביל פני השכינה אבל לעתיד תהיה השכינה מלפניהם ומלאחריהם על כן לא יצטרכו לילך בחפזון אחר השכינה כי היה נראה כאלו ברחו מן השכינה שמאחריהם ז"ש כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל. ד"א לפי שמפני גלות ישראל יצא ה' ממקומו אל ארץ טמאה והיתה השכינה ממהרת לצאת ע"כ הוצרכו גם ישראל לילך בחפזה אחרי ה':

והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. בהגדת פסח מסיק שבפסוק זה מדבר בבן הרשע האומר דרך לעג מה העבודה הזאת מלשון מה אנוש. ומסיק שם אף אתה הקהה את שניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לו אלו היה שם לא היה נגאל. ומקשים על זה למה לא זכר התשובה בצדו שנא' בתורה ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו' ולקח לו תשובה מן פסוק שאינו סמוך לו בתורה. ועוד שכבר נדרש פסוק זה על מי שאינו יודע לשאול אצלו לא דייק לי ולא לו ואיך ידרוש מן פסוק אחד ב' תשובות הפכיות ומהרי"א נתעורר על קושיות אלו בספר זבח פסח שלו ונכנס בדחוקים גדולים ותירוצים שאינן מתישבים על הלב ואתה פקח עיניך וראה כי הנני מפרש כל סיפור של הארבעה בנים אשר בהם דברה התורה באופן שיותרו כל הספיקות והשאלות אשר הקשה מהרי"א ורציתי להתיר ספיקות הנזכרים בתשובת בן הרשע בג' דרכים שונות:

דרך ראשון. הוא שפסוק ואמרתם זבח פסח וגו' אינו נקשר עם פסוק שלמעלה כלל והוא מלתא באפי נפשיה והראיה על זה כי היה ל"ל ואמרתם אליהם זבח פסח הוא כדרך שהזכיר בתשובת כל הבנים והגדת לבנך ואמרת אליו ולמה שינה כאן וכתב ואמרתם זבח פסח ולא פירש למי יאמר. ועוד קשה למה אמר בכ"מ על הפסח ועבדת את העבודה וכאן אמר ושמרתם את העבודה. ועוד קשה שבכ"מ קרא הבנים בלשון יחיד כי לכלן נאמר והגדת לבנך ובבן תם אמר והיה כי ישאלך בנך לאמר מה זאת ובבן החכם נאמר בפ' ואתחנן כי ישאלך בנך מחר לאמר. וכאן אמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם לשון רבים. אלא ודאי שכאן מדבר בזמן שיקומו הרבה בנים סוררים ויחפצו להרוס פנת עבודה זו ולהשבית את העם ממלאכת עבודת השם ית' ובעבור אותם המהרסים צריכה העבודה שימור ביותר ועל אותו דור סורר אמר ושמרתם את העבודה הזאת תשמרו אותם שלא תהרוס. ואח"כ ביאר באיזו זמן צריכה העבודה שימור, על זה אמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. ר"ל והיה צורך זה השימור באותו זמן כי יקומו בניכם בנים משחיתים ויאמרו דרך לעג מה העבודה הזאת לכם כי בלעגי שפה ידברו אל העם הזה כדי להשביתם ממלאכת עבודת ה' ועל אותו זמן אמר ושמרתם את העבודה כי אז צריכה שימור ביותר לעמוד כנגד המלעיגים ולכך נקט בניכם לשון רבים כי בעבור איזו יחיד המלעיג אינה צריכה שימור כל כך כי בטלה דעתו אצל כל אדם ולפי זה פסוק ראשון אינו נקשר עם הפסוק שאחריו. ומה שנא' אחר כך ואמרתם זבח פסח הוא לה' מלתא באפי נפשיה לפי שאמר רשב"ג כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור ומנא ליה לרשב"ג לאמר כן שנוסף על עשיית המצות בפועל חייב הוא לומר ולספר בפה טעמיהם ודאי למד מן פסוק ואמרתם זבח פסח הוא וגו' שהוא צווי על האמירה בפה נוסף על העשיה. ועדיין לא הוזכר שיהיה חוב לספר בפה ענין מצה ומרור כי בפסוק זה לא נזכר כ"א זבח פסח. ע"כ נאמר אחר כך והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים ודרש בעל ההגדה בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך וקשה ע"ז למה לא הזכיר גם הפסח ולומר בשעה שיש פסח מצה ומרור מונחים לפניך. אלא ודאי לפי שכבר הזכיר חוב האמירה בפה מענין הפסח בפסוק

בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא אבל מפנין מצה ומרור לא הזכיר עדיין שחייב לספר בפה אף אם לא ישאל לו שום אדם עליהם. וא"כ פסוק והגדת לבנך מדבר במצה ומרור לחוד שחייב לספרם בפה בפני בני ביתו אף אם לא ישאלוהו כלום. ולפי זה לא הוזכר בתורה עדיין שום תשובה לרשע רע האומר בלעגי שפה מה העבודה הזאת לכם. ודעת בעל ההגדה שפסוק והגדת לבנך היא תשובה לבן הרשע ולבן שאינו יודע לשאול כי קשה על דברי בעל ההגדה שדרש פסוק זה על מי שאינו יודע לשאול מנא ליה לומר שהבן שותק מחמת שאינו יודע לשאול שמא הוא שותק מחמת שהוא רשע גמור ואינו רוצה אפי' לדבר מצוה זו כי כל כך היא בזויה בעיניו וכן הקשה גם מהרי"א אבל לא תירץ כלום כי התשובה שנאמרה בתורה אינה ראיה כלל על מחשבת הבן כי מי יודע מחשבתו אם לטוב אם לעקלקלות והתורה אין בידה להגיד לנו נבואה כזו לומר לפני השי"ת גלוי מחשבתו כ"א לפניו ית' גלוי מ"מ אנחנו לא נדע ולפנינו מי גלוי וכי מלתא דפסיקא הוא שכל שותק היינו לפי שאינו יודע לשאול. ע"כ לבי אומר שלא זו הדרך אלא כך ביאור הענין לפי שדיוק זה לי ולא לו אינו מובן מלשון לי והדיוק תלוי בדעת הבן היושב לפניו כי אם זה הבן השותק רשע הוא והעבודה אינה נחשבת לכלום בעיניו אז שפיר מדויק לי ולא לו לפי שאומר לו שבעבור עבודה זו עשה ה' לי בצאתי ממצרים כל הגדולות וכל הנוראות ומשמע מזה שאלו לא הייתי מתעסק בעבודה זו עדיין לא הייתי נגאל וכן בן זה הרשע ודאי אלו היה שם לא היה רוצה לעבוד עבודה זו ואז בהכרח לא היה נגאל. אבל אם זה הבן השותק אינו יודע לשאול ואין העבודה בזויה עליו. א"כ מאן יימר שאילו היה שם לא היה עובד עבודה זו מסתמא אילו היה שם היה עובד גם הוא אותה עבודה ובלי ספק היה נגאל גם הוא ולא ידוייק כנגדו לי ולא לו כי לשון לי אינו דיוק כלל מצד עצמו כי האב הוצרך לומר אל הבן לשון לי כי הבן לא היה באותו דור ואיך יאמר עשה ה' לנו. אבל הדיוק בא מדעת הבן אם הוא מאמין בעבודה זו שיש בה ממש או לא כ"א אינו מאמין בה אז ודאי לא היה מתעסק בה אלו היה שם. ואז בהכרח לא היה נגאל שהרי בעבודה זו עשה ה' לי בצאתי ממצרים היציאה ושאר גדולות ומי שלא היה מתעסק בה לא היה נגאל. אבל אם הבן מאמין בעבודה זולת שאין בו דעת לשאול ודאי אלו היה שם היה מתעסק גם הוא בעבודה זו והיה נגאל גם הוא. ואמרה התורה אם יקרה מקרה שבנך ישב לפניך וישים יד לפה ולא ישאלך כלום ויהיה הדבר בספק אצלך אם הוא שותק בעבור שאינו יודע לשאול או בעבור שהוא רשע רע. הנה כדי לצאת מידי מבוכה זו לך תאמר לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. ואז ממ"נ אתה יוצא ידי חובתך. כ"א הוא רשע בלב אז הקהית את שניו באמרך עשה ה' לי כי מאחר שאינו מודה בעבודה אז יובן לי ולא לו. ואם אינו רשע אך שאינו יודע לשאול אז אמור לו פסוק זה ולא יובן ממנו לי ולא לו שהרי אילו היה שם ודאי היה גם הוא עוסק בעבודה זו. ומטעם זה שינה כאן לומר והגדת לבנך ולא נאמר ואמרת או ודברת אלא לפי שלשון הגדה משמש דבר וחלופו משמש לשון דברים קשים כגידין כמו שפירש"י על פסוק ותגיד לבני ישראל אע"פ שבעבור היו"ד פירש כן מ"מ אף בלא יו"ד משמעותו דברים קשים כגידין. ומשמש גם לשון רכה כארז"ל פרק אין דורשין אגדה שמושכין לבו של אדם כמים וכן משמע בפרק ר"ע כי שם דרשו פסוק ויגד משה שהוא משמע לתרי אפי ע"כ נאמר כאן לשון והגדת לבנך שאם הוא אינו יודע לשאול אזי תמשוך לבו לעבודת הש"י כמ"ש משכו וקחו לכם ואמרו ז"ל משכו לב בניכם לעבודת ה' וכן אגדה לשון משיכה כאמור ע"י דברים רכים. וא"כ שזה רשע בלב אזי בדבריו אלה תאכילהו דברים קשים כגידין המקהים שיני האדם לפי שיבין מדבריך לי ולא לו. ומכאן למד בעל ההגדה לומר ואף אתה הקהה את שניו כו' ולמד תשובה לבן הרשע מן פסוק והגדת לבנך שאם אמרה התורה לדבר כן אל הבן השותק מספק שמא רשע הוא. כל שכן שתשיב כן אל הבן הרשע האומר בפה מלא דרך לעג מה העבודה הזאת לכם. ופירוש זה יקר הוא. והנה מקום אתי לבאר זה עוד בדרכים שונות והמעיין יבחר מהם הטוב בעיניו:

דרך שני. הוא להפיס דעת רוב מפרשי התורה הסוברים שהפסוק ואמרתם זבח פסח הוא נקשר עם פסוק שלפניו והוא תשובה לבן הרשע. ולסוררים אשר יבקשו להרס פנת העבודה כדרך שנתבאר למעלה ונוכל לומר שכוונת המגיד לומר שתשיב לבן הרשע תשובתו שבצדו והוא פסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' כי כל המובן מן פסוק בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים מובן גם מן פסוק זה כי הרשע אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו כי הוא סובר שאין ממש בעבודה זו ואינה כ"א לכם להנאתכם כי אתם האוכלים והשותים. ואמרתם אליו זבח פסח הוא לה' ולא לנו. והמופת על זה אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ואיך תאמר שאין בה ממש הרי כל מי שהיה מתעסק בעבודה זו ניצול מן הנגף והמצרים שלא עסקו בעבודה זו נגפו ואת בתינו הציל בעבור עבודה זו ומפסוק זה הוציא דיוק לי ולא לו לפי שהרשע מודה שאלו היה שם לא היה עובד עבודה זו וא"כ ודאי לא היה נגאל אלא היה נגוף וגם המצרים שלא היו עסוקים בעבודה זו היו נגופים ומ"ש ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי אין הפירוש שיאמר לו אותו פסוק הנאמר על מי שאינו יודע לשאול אלא כוונתו להשיב לו כצורתו פסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' ומה שלא הביא הפסוק כהווייתו לפי שהוסיף לומר ואף אתה הקהה את שניו ועדיין לא פירש מה הדבר המקהה שניו. ע"כ עשה פי' על פסוק ואמרתם זבח פסח הוא ואמר שמן פסוק זה יובן שבעבור זה הפסח עשה ה' לי בצאתי ממצרים והצילנו מן הנגף וממילא יבין הרשע לי ולא לו כי אלו היה שם ודאי לא היה עובד העבודה ואז לא היה נגאל אלא היה נגוף עם המצרים ובזה יקהה את שניו. ומ"ש לשון אף לומר ואף אתה הקהה את שניו. לפי שאמרו רז"ל שכאשר קשרו ישראל את הטלה בכרעי המטה היו שיני המצרים קהות לפי שגם המצריים היו מלעיגים על מצוה זו כי חשבו שהכל תלוי במזל טלה וזו היא דעת רשע זה הוא ותמיד כאשר רשע זה רואה את ישראל עסוקים במצוה זו אז שניו קהות מעצמו כמ"ש רשע יראה וכעס שניו יחרוק ונמס. ונוסף על קהיית שניו שכבר קהו מעצמם אף אתה תוסיף להקהות שניו ואמור לו פירוש על פסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' שיובן ממנו בעבור זה עשה ה' לי ולא לו כו' ואילו היה מביא ל' הפסוק כהווייתו אולי לא היה הרשע מבין ממנו פירוש זה המקהה את שניו אבל פסוק זה הנאמר בסמוך והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי אע"ג ששם נאמר לי בהדיא מ"מ אין לדקדק ממנו לי ולא לו לפי שלשון לי אינו דיוק כלל כי איך יאמר האב אל הבן עשה ה' לנו והבן לא היה שמה בשעת היציאה ממצרים ע"כ הוצרך האב לומר לי וגם אין לדייק לי ולא לו לפיכך אפי' היה שם לא היה עובד עבודה זו כי מאן יימר לן שלא היה עובד העבודה מסתמא היה עובדה גם הוא והיה נגאל עם כל אחיו בני ישראל אבל בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' מובן שפיר שפירוש המקרא לי ולא לו כי שם ביאר בהדיא שהעוסקים בעבודה נצולו מן הנגף והמצריים שלא עסקו בה נגפו וא"כ רשע זה אשר בלעגי שפה מדבר מה העבודה הזאת לכם ולא לו והוציא את עצמו מן הכלל ודאי אלו היה שם לא היה עובד עבודה זו ואז בהכרח לא היה נגאל אלא נגוף עם המצרים וזה לדקדק נכון ויקר:

דרך שלישי. הוא להפיס דעת מפרשי התורה והאגדה הסוברים שדעת בעל האגדה להשיב לרשע פסוק בעבור זה עשה ה' לי הנדרש על מי שאינו יודע לשאול ודעת בעל האגדה שכתבה התורה שתי תשובות לבן הרשע. תשובה אחת היא הנאמרת בצדו בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' תשובה שניה היא הרמוזה בפסוק והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי וגו'. ודעתו לומר שפסוק והגדת לבנך תשובה לבן הרשע ולמי שאינו יודע לשאול וראייתו ממה שלא נאמר ואמרת או ודברת לפי שאמירה רכה וכל דבור קשה ולשון הגדה ממוצע וכולל לשון דברים הקשין כגידין המקהים שיני האדם ודברים רכים המושכים לבו של אדם כמבואר בדרך ראשון למעלה וזה רמז שרצה הכתוב שהאב יאמר פסוק זה לשני בנים הן לבן זה שאינו יודע לשאול להגיד ולמשוך לבו לעבודת הש"י כמ"ש משכו וקחו וגו' לומר לו בעבור זה עשה ה' לי וגו' וכבר אמרנו למעלה שלבן זה שאינו יודע לשאול אין דיוק כלל מלשון לי לומר לי ולא לו. כן לבן סורר תגיד דברים קשים כגידין וע"י שתאכילהו דברים קשים כגידין תקהה את שניו ותאמר לו ג"כ פסוק זה בעבור זה עשה ה' לי ומדוייק שפיר אצלו לי ולא לו לפי שאילו היה שם לא היה עובד עבודה זו ואז ודאי לא היה נגאל שהרי גם לי לא עשה ה' כי אם בעבור זה. ואלו נכתב פסוק זה לבן שאינו יודע לשאול לבד היה לו לומר ואמרת אמירה רכה ואלו לא נכתב כ"א לבן הרשע לבד היה לו לומר ודברת דבור קשה ועוד שלא נסמך פסוק זה ללעגו ובוזו של דברי הרשע אלא כתב והגדת ששניהם במשמע כאמור ודעת התורה לנסות תחלה את הרשע אם הוא אפשרי למשוך אותו לעבודת הש"י בדברים רכים וזו היא התשובה שבצדו ואמרתם זבח פסח הוא לה' ומלת ואמרתם היינו אמירה רכה כי בפסוק זה לא משמע לי ולא לו שהרי לא נכתב בפסוק זה לשון לי בהדיא. ואם יקשה ערפו ולא ישמע לקול מלחשים. אז והגדת לבנך להאכילו דברים קשים כגידים להקהות בהם שניו ולומר לו בעבור זה עשה ה' לי ולא לו. וז"ש משכו וקחו. משכו לשון אגדה שתמשכו בתחלה בדברים רכים את ישראל לעבודת הפסח ואם לא ישמעו אז וקחו קיחה בידים בעל כרחם ודברים קשים דומים לכפיה בידים ממש דהיינו קיחה. ולמה שלא הזכיר בעל האגדה התשובה שנאמר בצדו ואמרתם זבח פסח הוא יכול להיות שרמזה במה שאמר ואף אתה הקהה את שניו מהו לשון אף אלא שר"ל כי זה אין אני צריך לומר שתשיב לו התשובה שבצדו כי פשוט הוא שודאי תשיב לו אותה תשובה. אלא אף זו ר"ל אף תשובה שניה המדברת מענין קיהוי שיני הרשע אף אותה תשובה תשיב לו אם לא יוסר בתשובה ראשונה וא"כ רמז במלת אף גם התשובה שבצדו בדרך לא זו אף זו כי לכך כתבה התורה שתי תשובות לבן הרשע אחת רכה ואחת קשה ואמר בעל האגדה לא תגור מפני הרשע ונוסף על תשובה הרכה הראשונה תשיב לו אף תשובה שניה זו להקהות בה שניו. ואל תתמה על החפץ שפסוק אחד יהיה נדרש בשני אופנים סותרים כי כבר אמרנו שאין הדיוק בא ממלת לי ועיקר הדיוק תלוי בין עובד אלהים לאשר לא עבדו ע"כ לרשע רע שלא עבדו מדוייק לי ולא לו אבל הבן שאינו יודע לשאול אילו היה שם היה עובדו על כן אין דיוק לי ולא לו שייך אצלו ואילו היה שם היה נגאל גם הוא:

והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת בעל האגדה אמר שפסוק זה מדבר בבן תם. והקשה מהרי"א בספר זבח פסח מנא לן שזה מדבר בבן. תם שמא הוא אומר דרך לעג מה זאת כמו בן הרשע. ותירץ שלמדנו מתשובתו אשר צוה ה' להשיב לו כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מאחר שצוה ה' להשיב לו כהוגן ודאי שאל כהוגן. אבל תירוץ זה אינו כהוגן וכל רואיו יאמרו מה זאת כי מלתא דפסיקא הוא שכל מי שאומר מה זאת תם הוא ואם לפניו ית' גלוי דעתו לפנינו מי גלוי ובמה אדע מה בלב השואל גם התורה אינה מגדת עתידות כזה. והקרוב אלי לומר בזה שקשה לבעל האגדה למה הזכיר בשני בנים לשון מחר א' בפסוק זה וב' בפרשת ואתחנן כי ישאלך בנך מחר לאמר. ובשני בנים לא הזכיר לשון מחר ואדרבה אמר והגדת לבנך ביום ההוא ממש והוא הפך המחר וקשה למה לא הזכיר בכולם לשון מחר או בכולם ביום ההוא. וע"ק למה זכרה התורה שאלת מה זאת אצל פדיון הבכורים ולמה לא זכרה שאלה זו על פסח מצה ומרור כמו שזכרה בבן הרשע ובשאינו יודע לשאול. מהכרח קושיות אלו ראה בעל האגדה לומר שפסוק זה מדבר בתם ושבפרשת ואתחנן מדבר בחכם ומחר הנאמר בשניהם אינו מחר שלאחר זמן אלא מחר ממש. כי התם כל זמן שאביו נותן לו פסח ומצה ומרור אינו שואל כלום כי ודאי אינו מלעיג על העבודה ומצות ה'. וטעם

על

על המצוה נ"כ אינו מבקש כי הלואי שיאכילוהו כל היום פטומות צלי אש ומצות מלחם נקיה על מרורים שדרכן לאכול לסבב תאות המאכל ולמה יבקש התם טעם לכל אלו כי אינו חסר לנפשו מאומה. אבל בפדיון הבן שאין נותנים לו כלום אלא מבקשים ממנו שיתן הוא דמי פדיון אז הוא שואל מה זאת כי אפי' תם ופתי גמור הרי הוא חכם לענין זה להחזיק ממונו שלא ליתן ממון לשום אדם כלום בחנם. אמנם מן מלת מחר אנו למדין שזהו תם וישר ואינו מלעיג על הנתינה ואינו ממאן בה כי באותו יום שמבקשים ממנו דמי פדיון אינו אומר כלום ונותן דמיו ואינו מבקש לידע טעם הדבר לומר על מה זה כדי שלא יחשדוהו שאינו נותן מרצון טוב ויאמרו שהוא קורא תגר על מצות ה' לאמר למה זה אתן דמי בחנם על כן הוא שותק ביום הנתינה ונותן דמיו לקיים מצות ה'. אבל מכל מקום ביום המחרת הוא שואל מה זאת כי הוא חפץ לידע טעם על מה צוה לנו ה' ליתן דמי פדיון הבכור. וסימן זה מסרה לנו התורה שאם ישאלך מחר מה זאת למחרת יום הנתינה וביום הנתינה אינו שואל כלום אז ודאי בתום לבבו ובנקיון כפיו הוא שואל מה זאת שאילו היה מלעיג או קורא תגר על מצות ה' אז היה אומר דבריו ביום הנתינה כדי לבטל הנתינה ומאחר ששתק ביום הנתינה ושואל ליום המחרת ודאי תם וישר הוא ושואל כהוגן על כן תשיב לו כהוגן כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים ויהרוג ה' כל בכור וגו'. או אם הבן רואה את אביו נותן פדיון דמי בכור בהמה ואינו שואל לו כלום ביום הנתינה שלא יחשדוהו פן רצונו למנוע את אביו מן המצוה ושואל לו ביום המחרת גם הוא תם יחשב ולפי ששואל בקצרה מה זאת ואין בו דעת לפרש כל הענינים מזה שפט שהוא תם ואינו חריף לדקדק בפרטי הענין. אבל אם היה שואל לשון זה ביום הנתינה יכול להיות שאינו תם. וכן פסוק כי ישאלך בנך מחר הנאמר בפ' ואתחנן הנדרש על שאלת בן החכם נקט גם כן שם מחר למחרת יום העבודה כי החכם מתירא לשאול ביום עשיית הי"ט פן יחשדוהו שומע לומר שהוא מלעיג על המצות בשעת עשייתם כדי להשבית העם ממלאכת עבודת הש"י כי בלאו הכי רבים מקשים מה בין דברי הרשע לדברי החכם לא רבים יחכמו להבין מתוך דקדוקי הלשון לחלק ביניהם ואולי יחשדוהו כמלעיג. לצאת מידי חשד זה הוא שואל ג"כ ביום המחרת לעשיה. אבל הרשע שכל עיקר כוונתו כדי להשבית העם ממלאכת עבודת הש"י ע"כ הוא אומר דבריו בשעת עשיית המצוה ומלעיג עליהם לאמר במה אתם עסוקים וזקנים כמותכם יתעסקו בדברים בטלים הללו ע"כ לא הזכיר לשון מחר בדבריו. וע"כ אמרה התורה והגדת לבנך ביום ההוא כשם שהוא אומר דבריו ביום ההוא של העשיה כך תגיד לו גם אתה דבריך תיכף ומיד כי כבר אמרנו שבפסוק זה יש הגדה לשני בנים אם לבן הרשע פשיטא שצריך אתה להשיב לו תיכף ומיד פן יהיה חכם בעיניו לומר שאין מענה בפיך ע"כ דחית אותו בקש לאמר לך ושוב ומחר אתן לך תשובה ע"כ ענה כסיל כאולתו תיכף ביום ההוא. ואם לבן שאינו יודע לשאול למה תאמר לו דבריך למחר והלא יותר נכון שתגיד לו דבריך בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך כדי להמשיך לבו לעבודת ה'. ואגב נראה אפרש גם דברי החכם הנאמר בפ' ואתחנן כי יש להקשות על המגיד שאמר ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן למה לא זכר התשובה שבצדו הכתובה בפ' ואתחנן. ואומר אני כי החכם שואל טעם על פסח מצה ומרור כסדר שהם כתובים בתורה שנא' ואכלו את הבשר צלי אש על מצות ומרורים. ועל ג' אלה הוא שואל ואומר מה העדות והחקים והמשפטים. על צלי אש של הפסח אמר מה העדות כי זביחת הפסח יתן עדות ה' נאמנה שהשי"ת מושל על המערכה אפילו על מזל טלה שהוא בכור וראש לכל המזלות וכ"ש לשאר המזלות כמ"ש והיה הדם לכם לאות כי כל אות הוא עדות ומופת על איזו דבר כמבואר למעלה בפסוק החדש הזה לכם. והחקים היינו המצה שענינה ההכנעה כעיסה זו שאינה עולה למעלה כמבואר כל זה באר היטב בחיבורי הקטן אורח לחיים מאמר כ"ה כי כל חק מורה על דבר שיש לו חק וגבול כמ"ש אל הים ואשבור עליו חקי ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף כך ניתן חק וגבול לעסת המצה שלא יעלה כי ממנו נקח לעבוד על ההכנעה וע"כ המצה סימן חירות כי בזכות ההכנעה נגאלו אבותינו ממצרים וכמ"ש לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט בזכות שאתם ממעטים אתכם לפני. וע"כ דין החמץ בשריפה כי כל המתגאה נידון באש כדאיתא בילקוט בפסוק היא העולה על מוקדה כי טבע האש לעלות למעלה ע"כ נידון בו העולה למעלה. ודינו של חמץ במשהו כי כך המדה בגסות הרוח שבכל המדות צריך האדם לילך בדרך ממוצע חוץ מן גסות הרוח שעליו אמרו רז"ל לא מינה ולא מקצתה הרי שאסרו אפי' המשהו וכן אמרו רז"ל מאד מאד הוי שפל רוח להפלגת הענין ולהרחקתו מכל וכל. והמשפטים רמז לוימררו את חייהם כי מה שנענשו שפטים במצרים היינו בעבור שמררו חיי אבותינו והיסורין נקראים משפט כנאמר ויסרו למשפט. ואחר שהזכיר שאלת החכם על פסח מצה ומרור אמרה התורה שתהפוך לו הסדר ותשיב לו טעם תחלה על המרור ואח"כ על המצה ואח"כ על הפסח כדי שילמוד החכם סדר קנין השלימות. וזה סדרו כי מתחלה צריך האדם להביא את חומרו בכור עוני לזקקו ולצרפו מחלודתו. ועי"ז יבא לידי הכנעה לפני בוראו. וע"י ההכנעה יבא לידי הכרת מציאת הש"י כי על כן הביא ה' את ישראל בכור עוני מצרים כדי למרק חומרם להביאם לידי הכנעה ומתוכה יבואו לידי הכרת מציאת הש"י. ושנים אלו הקודמים הם כמו הכנה לבא אל הענין השלישי והוא לידי ידיעת מציאת הש"י כי זה הנרצה והתכלית המכוון מכולם להביאם לידי אמונתו ברוך הוא כמ"ש משכו וקחו לכם צאן משכו ידיכם מע"ג וקחו לכם צאן לעבודת הש"י. זהו שאמר ואף אתה אמור לו ר"ל אע"פ שבעשית המצוה נזכר הפסח ראשונה לפי שהוא התכלית והראשון במעלה מ"מ אתה תשיב לו על הפסח באחרונה כסדר התשובה שנזכרה שם כדרך שיתבאר. ואל תטעה לומר שלכך הפכה התורה סדר התשובה על דרך במאי דסליק פתח אלא בכוונה גמורה הפכה התורה הסדר ואמרה שתשיב לו תחלה על המרור ואח"כ על המצה ועל הפסח לבסוף כסדר קנית השלימות כדי שילמוד מזה שהפסח הבא באחרונה עיקר כי מטעם זה יש בטול הפסח כרת מה שאין במצה ומרור כי אף מי שאינו אוכל מצה ומרור אינו בכרת. ורצה בעל ההגדה להביא לו ראיה ברורה ומוכח מהלכות הפסח שאמרו רז"ל אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן והטעם כדי שישאר טעם הפסח בפיו אחרונה ולמה לא הקפידו שישאר טעם המצה או המרור בפיו באחרונה לפי שהפסח הוא העיקר וסוף התכלית הנרצה מן אכילת מצה ומרור והיינו לפי שהפסח מופת אל אמונת הש"י. וז"ש ואף אתה אמור לו ר"ל כמו שהפכה התורה הסדר כך תשיב לו גם אתה וזהו לשון אף. ואם ישאלך בנך למה זה הפכה התורה הסדר. תביא לו ראיה מהלכות הפסח שאמרו רז"ל אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ומכאן תביא לו ראיה שכשם שטעם הפסח ראוי לישאר בפיו באחרונה כך התשובה לבן השואל צריך להיות באחרונה כסדר שהוא נאמר בתורה וכוונתו להשיב לו כל הפסוקים הנאמרים בתורה על שאלת בן החכם. וזה סדרן מתחלה נאמר שם ואמרת לבנך עבדים היינו וכו' עד ויצונו ה'. כי כל זה טעם על המרור הבא זכר לעבדות שנאמר וימררו את חייהם בעבודה קשה. ואח"כ אמר ויצונו ה' לעשות את כל החקים עד וצדקה תהיה לנו. וכל זה טעם על המצה שנקראת חק כמבואר למעלה שהיא הוראה על ההכנעה והענוה וכתיב עקב ענוה יראת ה' וכן נאמר כאן לעשות את החקים האלה ליראה את ה' כי ההכנעה מביאה לידי יראה. ואח"כ אמר וצדקה תהיה לנו עד סוף הפרשה הכל תשובה על הפסח הבאה לעדות על ממשלתו ית' כי במצות הפסח נאמר ופסחתי עליכם פירש"י והמלתי ר"ל כי עכשיו תצאו מרשות המזלות אשר כל פעולתם הכרחיות וטבעיות ואין בהם כח לפעול שום פעולה על צד החמלה והחנינה והצדקה והכנסו תחת כנפי השכינה אשר פעולתו ית' ברצון המוחלט ופועל ישועות ועושה צדקות על צד החמלה וז"ש וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת כי הרבה מצות תלוין במצות הפסח לכך נאמר כל המצוה דהיינו מצוה פרטיית שהרבה מצות תלוין בה. לפני ה' אלהינו ר"ל ע"י מצוה זו נצא מתחת יד המערכה ולעמוד לפני ה' אלהינו לכנס בצל כנפיו וזו היא כוונת הפרשה והמשכיל יוסף לקח:

שלשים שנה וארבע מאות שנה. פירש"י שמנה מזמן ברית בין הבתרים ומהרי"א פירש שנתוספו להם ל' שנה בחטאם כי היו ישראל במצרים רעים וחטאים כמ"ש ביחזקאל ואודיע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו כדאיתא ביחזקאל סימן כ'. ולי נראה להוסיף ולומר שתוספת זמן זה בא להם לפי שרבים המה עמי הארץ אשר לא רצו לצאת כלל ממצרים שהרי בעבור זה מתו ד' חלקים בג' ימי אפלה וראיה לזה מה שנאמר ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים כל אריכות זה למה לי כי היה לו לומר ומושב בני ישראל בארץ מצרים ת"ל שנה אלא שר"ל שהקב"ה אמר לאברהם כי גר יהיה זרעך גרים ולא תושבים והמה לשואה יבקשו להיות תושבים בארץ ולא לצאת משם ז"ש אשר ישבו במצרים ר"ל אותן בני ישראל אשר ישבו להם ישיבה של קבע כתושבים בארץ מצרים המה גרמו אל מספר ת"ל שנה כי בעבורם נתארך הקץ עד שלבסוף נחרצו לצאת חלק חמישי לפחות. ויובן מזה שלא היתה ישיבתם שמה ת"ל שנה אלא ישיבתם שמה כתושבים גרם מספר ת"ל:

ליל שמורים הוא לה'. ואחר כך אמר שמורים לכל בני ישראל לדורותם לפי שאמר הקב"ה לישראל נרי בידך ונרך בידי שמור לי ואשמור לך שמור נר מצות ואני אשמור נר אלהים נשמת אדם שבידי. והנה בלילה זו שמרו ישראל נר מצות הפסח ככל חקותיו והקב"ה שמרם ולא נתן המשחית לבא בבתיהם ועל שמירה זו אמר ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים. וכנגד שמירת ישראל המצות אומר שמורים לכל בני ישראל לדורותם אבל בראשונה לא נאמר לדורותם כי שמירת מצות הפסח לבד הוקבע לדורות אבל שמירה מן המזיקים לא הוקבע לדורות כי במצרים לבד יצא המשחית לחבל ולא לדורות:

ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' וגו'. כבר נאמר פסוק זה למעלה ויש כמה שנוים בין שני פסוקים אלו כי למעלה אמר יצאו כל צבאות ה' משמע כאילו יצאו מעצמם וכאן נאמר הוציא ה'. למעלה אמר שיצאו כל צבאות ה' ולא הזכיר בני ישראל וכאן אמר הוציא ה' את בני ישראל ועוד שאמר על צבאותם משמע שצבאות לאו היינו בני ישראל. והקרוב אלי לומר בזה שהערב רב שנתגיירו ויצאו מעצמם ממצרים קרא הכתוב צבאות ה' כי חביבים הגרים לפני הקב"ה אע"פ שאינן בכלל בני ישראל מ"מ צבאות ה' הם ג"כ כמו ישראל לכך נאמר בפסוק ראשון יצאו כל צבאות ה' על הגרים שיצאו מעצמם ולא הוציאם ה'. אבל בפסוק שני אמר על בני ישראל ממש שהוציאם ה' על צבאותם נוסף על אותן הצבאות שיצאו כבר מעצמם ולכך נאמר בפ' וארא והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל כדי שלא תבין לומר שעל קהל גרים אמר והוצאתי את צבאותי ע"כ הוצרך לפרש את עמי כי בלי ספק שגם ישראל נקראו צבאות ואמרו רז"ל שהיא מלה מורכבת צבא אות ר"ל צבא שיש לי בהם אות ואמרו זה על אות שבת מילה ותפילין כי שלשתן נקראו אות וטעמו ידוע. ואמר בשניהם ויהי בעצם היום הזה כי בערב רב הוצרך לומר כן שיצאו לעין כל ולא יראו מן פרעה מלכם ובישראל הוצרך לומר כן להורות שיציאת מצרים היתה ביום ממש כמ"ש ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ואע"פ שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה פירש"י והרמב"ן שבלילה נתן להם רשות לצאת. ומהרי"א פי' שמלת לילה מוסב על ועשית פסח:

והיה לאות על ידכה. ארז"ל יד כהה להורות שהנחת תפילין ביד שמאל וטעמו של דבר כי השכל והחומר הם כצרות זו לזו כשזה קם זה נופל וכאשר יענו את החומר כן ירבה הכח השכלי וטעם עינוי מצרים הוא כדי להביא את חומר ישראל בכור הברזל ועי"ז יתקומם ויתגבר השכל ויעידו על זה זקנים עם נערים כי בעוד היות האדם נער ובער וכח חמרו בתקפו אז כח שכלו חלש וכאשר יבא בימים וכח חמרו הלוך וחסור יתגבר שכלו ולפיכך החומר שבימים הראשונים היו טובים מאלה לא בעבור החכמה שאל על אלה שהרי בישישים חכמה ואורך ימים תבונה. וכן הוא כשתי ידות האדם כי יד שמאל החלושה והיא כהה

כנגד

נגד הלב שבו משכן החכמה כי המקום השכלי שבלב גורם שידו כהה כי הוא עסקנית בתשמישי החומר אבל יד ימין במקום הכבד כי בו משכן הכח המתאוה והוא מתנגד אל היד כי שם עיקר כחה אבל במקום משכן השכל שם היד כהה וכשהוא אומר כאן והיה לאות על ידכה כאילו אמר שיהיה לאות על לבך כי הלב סבה לכהות היד כי טעם התפילין הוא להיות לאדם לזכרון במקום משכן השכל שבמוח ושבלב ואמר בשל ראש שיהיו בין עיניך כי עינא ולבא תרי סרסורי דחטאה ניהו על כן שני מקומות אלו צריכין לדבר המזכיר אותם על מציאת השי"ת ויכלתו ועי"ז ישובו מאון. ד"א לכך הזכיר יד כה' להורות שלא בכח יגבר איש כי אם לה' המלחמה לפי שיד האדם כהה ואלושה מלעשות גדולה או קטנה אם לא כי יד ה' עשתה זאת המחזיק בידו כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד וגו' כי מתחלה היה דוד מצטער על הנחת הלב בצד שמאל והכבד בצד ימין כאילו רצון האל שכח המתאוה יהיה עיקר והשכל שבלב טפל כמו שיד ימין עיקר והשמאל טפל. ואחר כך אמר שויתי ה' לנגדי תמיד ואז יד שמאלי כנגד ימין ה' ובזה אני בטוח כי מימיני בל אמוט שלא יהיה כח בתאוה שבימין להתמוטט אותי מן דרך הישר לפי שימין ה' רוממה ליתן עוז ותעצומות אל הלב השכלי שכנגדו כשפני לנגד ה'. לכן שמח לבי בראותי כי ה' סומך ידי. וזהו שמסיים ואמר נעימות בימינך נצח משמע ולא בימיני לפי שהכל תלוי בימין ה' כי הוא כנגד יד כהה שלי ע"כ צוה ה' להניח התפילין אשר שם ה' חקוק בהם על יד כהה להורות שיד ה' החזקה הימנית היא הנותנת כח ליד כהה וז"ש כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים היינו יד ה' הימנית החזקה אשר היא כנגד יד שמאל שבאדם ובה הוציאנו ה' ובהיות פני כנגד ה' אזי ימינו כנגד יד כהה ולהורות נתן בלבם שאין שום מעשה תלוי בפעולת אדם כ"א בעזר אלהי ית'. ומה שנאמר והיה לך לאות על ידך ובשל ראש לא הזכיר לך לפי שהם אות גם לאחרים שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ואמר מר אלו תפילין שבראש. ומה שמניחין של יד תחלה ואחר כך של הראש ובהסרתן מסירין של הראש תחלה לפי ששלשה סרסורי עבירה הם העין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרים וא"כ בשל יד הרוב כי שם הלב והיד ועל כן המקום ההוא צריך שמירה מן החטא ביותר מבשל ראש ע"כ יקדים לתקן המקום ההוא וכן בהסרה יהיו על היד תמיד :

הפטרת בא בירמיה סימן מו

הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לָבוֹא
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְהַכּוֹת אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם :
הַגִּידוּ בְמִצְרַיִם וְהַשְׁמִיעוּ בְמִגְדּוֹל וְהַשְׁמִיעוּ בְנֹף וּבְתַחְפַּנְחֵס
אִמְרוּ הִתְיַצֵּב וְהָכֵן לָךְ כִּי־אָכְלָה חֶרֶב סְבִיבֶיךָ : מַדּוּעַ נִסְחַף
אַבִּירֶיךָ לֹא עָמַד כִּי יְהוָה הֲדָפוֹ : הִרְבָּה כּוֹשֵׁל גַּם־נָפַל אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה ׀ וְנָשֻׁבָה אֶל־עַמֵּנוּ וְאֶל־אֶרֶץ
מוֹלַדְתֵּנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה : קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה מֶלֶךְ־
מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד : חַי־אָנִי נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה
צְבָאוֹת שְׁמוֹ כִּי כְּתָבוֹר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל בַּיָּם יָבוֹא : כְּלֵי
גוֹלָה עֲשִׂי־לָךְ יוֹשֶׁבֶת בַּת־מִצְרָיִם כִּי־נֹף לְשַׁמָּה
תִהְיֶה וְנִצְּתָה מֵאֵין יוֹשֵׁב : עֶגְלָה יְפֵה־פִיָּה מִצְרָיִם
קֶרֶץ מִצָּפוֹן בָּא בָא : גַּם־שְׂכִרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כְּעֶגְלֵי
מַרְבֵּק כִּי־גַם־הֵמָּה הִפְנוּ נָסוּ יַחְדָּיו לֹא עָמָדוּ כִּי יוֹם אֵידָם
בָּא עֲלֵיהֶם עֵת פְּקֻדָּתָם : קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ כִּי־בְחַיִל יֵלֵכוּ
וּבְקַרְדֻּמּוֹת בָּאוּ לָהּ כְּחֹטְבֵי עֵצִים : כָּרְתוּ יַעְרָהּ נְאֻם־יְהוָה
כִּי לֹא יֵחָקֵר כִּי רַבּוּ מֵאַרְבֶּה וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר : הֹבִישָׁה בַּת־
מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־צָפוֹן : אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם
וְעַל־אֱלֹהֶיהָ וְעַל־מְלָכֶיהָ וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ :
וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל
וּבְיַד־עֲבָדָיו וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־יְהוָה : וְאַתָּה
אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁעֲךָ
מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקוֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן
וְאֵין מַחֲרִיד : אַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי
אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה
וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ :

פירוש המלות

נסחף . נשמטו : הרבה כושל . הקב"ה : חרב היונה . חרבא דמנאה : פרעה . על פרעה : ונצתה . לשון ציה : קרץ . לשון חתוך : שכריה . שריה : מרבק . לשון פטים : הפנו . הפנו עורף : יערה . עלי היער : אל אמון . על השר אמון : ונקה . לשון השמד :

פרשת בשלח

יז וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־ ג׳
הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים ג׳
דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב
הוּא כִּי ׀ אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם ו׳. ג׳

יז וַהֲוָה כַּד שַׁלַּח פַּרְעֹה
יָת עַמָּא וְלָא
דַבְּרִינוּן יְיָ אוֹרַח אַרְעָא
פְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי קְרִיבָא הוּא
אֲרֵי אֲמַר יְיָ דִּילְמָא יְזוּעוּן

רשי

(יז) **ויהי** בשלח פרעה. ולא נחם. ולא נהגם כמו (שמות לב) לך נחה את העם. (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרשי אגדה יש

אבן עזרא

אויל מורד בעושהו היצלח .
בשלותו כבדו חץ יפלח .
ראה שובב ושים אל לבך . כל
דבר פרעה בפרשת בשלח :

(יז) **ויהי** בשלח . וי"ו ולא נחם כפ"א רפה בלשון ישמעאל וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך פלשתי' אינו מרחק רב והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה ולולי זה איך היו באים

אמר אלהים ו׳ וסי׳ והנחש היה ערום . ומפרי העץ אשר . כי כל העשר אשר הציל . ויהי בשלח פרעה . ולרשע אמר אלהים . וישם את פסל הסמל . וזה נמסר גם בבראשית : ינחם ד׳ וסי׳ פן ינחם העם . כי ינחם ה׳ מנאקתם . וגם נצח ישראל לא ישקר . נשבע ה׳ ולא ינחם . ותד וינחם . ועתה הטיבו דרככם :

תולדות אהרן ויהי בשלח . מגלה לא :

רמבן

(יז) **כי** קרוב הוא . ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרש אגדה יש הרבה לשון רש"י . וגם הוא דעת ר"א כי טעם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור כי קרוב הוא וינחמו וישובו אל מצרים מיד . ועל דעתי אם היה כדבריהם היה כי אמר אלהים מוקדם ויאמר הכתוב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי אמר אלהים כי קרוב הוא פן ינחם העם אבל הנכון שיאמר כי לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים אשר הוא קרוב וטוב לנחותם בדרך ההוא :

ספורנו

(יז) **ויהי** בשלח וכו׳ ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים . אע"פ שהכונה האלהית היתה להוליך את ישראל אל סיני לקבל התורה ומשם לארץ ישראל כאמרו ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם אל הארץ . אבל מקום הכונה עתה היתה להוליכם לים סוף אשר לא היה דרך לאחד מאלה וזה להטביע שם את פרעה וחילו על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא והנה הדרך הישר והקצר ללכת ממצרים לים סוף היה דרך ארץ פלשתים אמר שהאל ית׳ לא רצה לנחותם בתוכו

ג' ב' חסר וא' מ"ל הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ
מִצְרָיְמָה׃ יח וַיַּסֵּב אֱלֹהִים ׀
אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־
ד' חסר בליש' סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יט וַיִּקַּח מֹשֶׁה
כ' אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ
הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
ד' וחסר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם
ס' חסר בליש' וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה
אִתְּכֶם׃ כ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ
ל' ושאר' חסר בקלס בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ כא וַיהוָה
כ' בטעם פזר סמליך עליכם הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן
ל' וא' להנחתם. ו' לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד

עַמָּא בְּמֶחֱזֵיהוֹן קְרָבָא
וִיתוּבוּן לְמִצְרָיִם׃ יח וְאַסְחַר
יְיָ יָת עַמָּא אוֹרַח מַדְבְּרָא
לְיַמָּא דְסוּף וּמְזָרְזִין סְלִיקוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ יט וְאַסֵּיק מֹשֶׁה
יָת גַּרְמֵי יוֹסֵף עִמֵּיהּ אֲרֵי
אוֹמָאָה אוֹמֵי יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר יִדְכַּר
יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי
מִכָּא עִמְּכוֹן׃ כ וּנְטַלוּ
מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ בְאֵתָם בִּסְטַר
מַדְבְּרָא׃ כא וַיְיָ מְדַבַּר
קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא בְּעַמּוּדָא
דַעֲנָנָא לְדַבָּרוּתְהוֹן בְּאוֹרְחָא
וּבְלֵילְיָא בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא

בראתם ג' ב' חסר וא' מ"ל וסי' בראתם מלחמה. בראתם כי ה' אלהינו עמו. וכל איש ישראל בראותם. בתרא מלא. אנ"ך: וחמשים ד' בלישנא וחסר וסי' וחמשים עלו בני ישראל. ואתם העברו חמשים לפני אחיכם. ויעברו בני גד ובני ראובן. וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים: ולילה ו' נמסר בתהלים סימן י"ט:

יש הרבה: בראותם מלחמה. כגון מלחמת (במדבר יד) וירד העמלקי והכנעני וגו' (מכילתא) אם הלכו דרך ישר היו חוזרים ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה. (לפי סדר הכתוב נראה דשומות מהופכים ועיין ברא"ם ובג"א ובמ"י ישוב נכון ע"ז): פן ינחם. יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: (יח) ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים. כמו (שמות ב) ותשם בסוף (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו: וחמושים. אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאלו היה דרך ישוב לא היו מחומשים להם כל מה שצריכין אלא כאדם שעובר ממקום למקום ובדעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תתמה במלחמת עמלק ובמלחמות סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו ישראל בחרב כרש"י ישן) וכן הוא אומר (יהושע א) ואתם תעברו חמושים. וכן תרגמו אונקלוס מזרזין כמו (בראשית יד) וירק את חניכיו ודו'. דבר אחר חמושים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: (יט) השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם (מכילתא) ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב. אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו (סוטה יג): והעליתם את עצמותי מזה אתכם. לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמר אתכם: (כ) ויסעו מסכות. ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות: (כא) לנחותם הדרך. נקוד

פתח

באים השבטים בחמוריהם עד מצרים אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריהם ובעלותם מביאים שבר לבתיהם: כי קרוב הוא. א"ר משה אע"פ שהוא קרוב וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפאה נפשי כי חטאתי לך כי רכב ברזל לו ולפי דעתי אין צורך. כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור שהוא קרוב והנה נחם דרך רחוקה שלא יראו מלחמה ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים ואמר פן ינחם העם כי דברה תורה כלשון בני אדם שיבינו הלומדים: (יח) ויסב. מבעלי כפל סבב גם יבא על משקל אחר ויסך בדלתים ויגל את האבן ולא תשמע אל דברי האומרים ששרשו נסב: ומלת המדבר. מושך עצמו ואחר עמו והוא דרך המדבר מדבר ים סוף וכמוהו הארון הברית הארון ארון הברית ועץ הדעת דעת טוב ורע הספר המקנה היין החמה וכמוהו רבים: וסוף. הוא שם מקום וי"א שהוא מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם והוא ים אוקינוס כאשר כבר זכרתי וזאת טעות גדולה כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים וים ספרדי גדול ממנו: וחמושים. י"א מלאים הון שיש להם כל צרכיהם והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם ומה טעם להזכיר זה עתה רק פירושו חגורי חומש למלחמה כמו חלוצים תעברו שפירושו חגורי חלוצים והעד הנאמן ואתם תעברו חמושים ובמקום אחר קראם חלוצים כי מה טעם להוליך לנה לפני אחיהם וטעם להזכיר הכתוב וחמושים במקום הזה כי למעלה כתוב בראותם מלחמה כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה ולא כמו עבדים בורחים: (יט) ויקח. הזכיר למעלה עלו בני ישראל החיים בדור ההוא גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם ובניהם לבניהם והנה משה נתעסק לקיים השבועה שלא תבא אשמה על ישראל כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי שהם רחוקים כמו שאמרו ואחר שנמצאו קרובים היה נכון שלא ישמרו שבועתם ולא יעברו הם וכל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה רק בעבור כבוד השם עשו שלא יחללוהו ואחר שנים רבות העניש השם בני ישראל בעבור שהניח שאול להמית את הגבעונים שהיו בנוב עיר הכהנים. והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות: (כ) ויסעו. באתם. הוא מדבר שור כאשר אפרש: (כא) וה' הולך לפניהם יומם. ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו ויושב קדם סלה והכתוב ידבר כלשון בני אדם בעבור כי כח השם הולך

עם

תולדות אהרן וחמשים עלו. (שבת ח): עצמות יוסף עמו. פסחים סו נזיר מה סוטה ע יג כ: לפניהם יומם. קדושין לב ב"ק נא ע"ג יא עקרים מ"ב כח:

בעל הטורים את העם. בגימטריא גם ערב רב: ויסב אלהים את העם דרך המדבר. שערך להם שלחן והסיבן לאכול כמה דאת אמר היוכל אל לערוך שלחן במדבר: וחמושים. מזויינים. על שם חמשה כלי זיין הנזכרים בפסוק מגן וצנה ורומח ותליה ומקל יד: השבע השביע ב' במסורה. הכא ואידך גבי שאול כי השבע השביע אביך את העם. כדדרשינן הכא מלמד שהשביע את אחיו שישביעו לבניהם אף התם נמי השביע לעם שישביעו אף לאותם שלא היו שם כשהשביעם ולכך נלכד יהונתן אף על פי שלא שמע את השבועה: ולילה בעמוד אש. ולילה ו' במסורה. הכא ואידך ולילה אור בעדני. ולילה כיום יאיר. ולילה ולא דומיה לי. ולילה באים להרגך. ולילה ללילה יחוה דעת. וזהו ולילה באים להרגך שבליל ז' פסח ובאים להרגך. **ולילה אור בעדני**. כיום יאיר לי בעמוד אש ע"כ ולילה ולא דומיה לי שאמרתי לפניו שירה. ולילה ללילה יחוה דעת שלילה זו מחוה דעת ללילה מלחמת סיסרא שהיתה גם כן בלילה שנאמר הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא ואימתי כוכבים נראים בלילה:

ספורנו

באותו הדרך: כי קרוב הוא. מפני שהיה אותו הדרך סופו קרוב למצרים ויהיו עוברי דרך שם ומגידים משם למצרים וממצרים לשם: והיה בראותם מלחמה. בשמעם שיכין פרעה את עצמו לרדוף אחריהם עם כל חילו ינחם העם. בלי ספק מיראת מלחמתם וישובו למצרים ולפיכך הסבם אל דרך לא עבר בה איש: (יח) דרך המדבר ים סוף. שילכו לים סוף דרך המדבר כי באותו הדרך לא יבאו מגידים ממצרים ולא ידעו ברדיפת פרעה עד שהשיג אותם כאמרו וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים כו' ולא היה אז להם תקנה בשובם כי לא יקבלם פרעה וחילו: וחמשים עלו. וכל זה הוצרך לעשות אע"פ שהיו מזויינים כי עם כל כלי זיינם לא היה להם אומץ לב להלחם במצרים ולהמלט כי לא נסו באלה: (יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו. בהיותו אז נשיא הדור: כי השבע השביע את בני ישראל. והנה חוב הדור מוטל על נשיאו: (כא) וה' הולך לפניהם. מאז שהיו

בסכות

רמבן

כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. וטעם המלחמה שיהיה להם לעבור דרך ארץ פלשתים ופלשתים לא יתנום לעבור בשלום וישובו למצרים אבל בדרך המדבר לא יראו מלחמה עד היותם בארצם בארץ סיחון ועוג מלכי האמורי שהיא נתונה להם ורחוקים הם ממצרים בעת ההיא ומלחמת עמלק ברפידים לא היתה ראויה לשוב בעבורה כי הם לא יעברו עליהם והוא שבא אחריו ונלחם בהם לשנאתו אותם. ואם יתנו ראש לשוב למצרים לא יועיל כי ילחם בהם בדרך וגם רחוקים היו ממצרים בדרך העקום אשר הלכו בה ולא ידעו דרך אחרת. ולשון רש"י בראותם מלחמה כגון מלחמת הכנעני והעמלקי אם הלכו בדרך ישרה היו חוזרין מה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכן בפשוטה על אחת כמה וכמה מכילתא והענין הזה שאמר ולא נחם ויסב אלהים את העם דרך המדבר כי בנסעם מסכות הלך עמוד. הענן ללכת לפניהם ולא הלך דרך ארץ פלשתים אבל הלך דרך מדבר אתם וישראל הלכו אחריו ושכון הענן באתם ויחנו שם והוא בקצה המדבר:

(יח) **ומעם** וחמושים עלו בני ישראל. לומר כי אע"פ שהסב ה' אותם דרך המדבר היו יראים כן יבאו עליהם פלשתים יושבי הערים הקרובות להם והיו חלוצים כמו היוצאים למלחמה ויש אומרים שספר הכתוב שיצאו ביד רמה וחשבו להיות גאולים ולא הלכו כדמות עבדים בורחים:

(כא) **וה'** הולך לפניהם יומם. כבר אמרו שבכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו הקב"ה עמהם ביום ובית דינו בלילה א"כ פי' הכתוב שהשם

שוכן

אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם
וָלָיְלָה: כב לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד כ׳. ז׳
הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה
לִפְנֵי הָעָם: פ
יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת בֵּין ו׳ חסר לאמר. ח׳ רפין. ל׳
מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן כ׳ חסר
נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם: ג וְאָמַר כ׳. ס׳ בלוסף
פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם ל׳ וחסר ו׳
בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר:
ד וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף כ׳ את זרעות מלך בבל
אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה
וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־
אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן: ה וַיֻּגַּד כ״ד
לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם
וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־ כ׳

לְאַנְהָרָא לְהוֹן לְמֵיזַל בִּימָמָא
וּבְלֵילְיָא: כב לָא יַעְדֵּי
עַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא
וְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא
קֳדָם עַמָּא: א וּמַלֵּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב מַלֵּיל
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיתוּבוּן
וְיִשְׁרוֹן קֳדָם פּוּם חִירָתָא
בֵּין מִגְדּוֹל וּבֵין יַמָּא קֳדָם
בְּעֵיל צְפוֹן לְקִבְלֵיהּ תִּשְׁרוֹן
עַל יַמָּא: ג וְיֵימַר פַּרְעֹה
עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְעַרְבְּלִין
אִנּוּן בְּאַרְעָא אֲחַד עֲלֵיהוֹן
מַדְבְּרָא: ד וְאַתְקֵף יָת לִבָּא
דְפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף בָּתְרֵיהוֹן
וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל
מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי
אֲרֵי אֲנָא יְיָ וַעֲבַדוּ כֵן:
ה וְאִתְחַוָּא לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם
אֲרֵי אֲזַל עַמָּא וְאִתְהֲפִיךְ
לִבָּא דְפַרְעֹה וְעַבְדוֹהִי

פתח שהוא כמו להנחותם כמו (דברים א) לראותכם בדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם. אף כאן להנחותם ע״י שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב״ה בכבודו מוליכו לפניהם. ומ״מ את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע״י עמוד הענן הם הולכים. עמוד הענן אינו לאורה אלא להראותם הדרך: (כב) לא ימיש. הקב״ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן (שבת כג). שעד שלא ישקע זה עולה זה: (ב) וישובו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו׳: ויחנו לפני פי החירות. (מכילתא) הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון. (מכילתא) הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם: (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה׳ ילחם לכם עליכם (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבוכים הם. כלואים ומשוקעים ובלעז שירי״ר כמו (איוב לח) נבכי ים (תהלים פד) עמק הבכא (איוב כח) מבכי נהרות. נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו: (ד) ואכבדה בפרעה. כשהקב״ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכן הוא אומר (יחזקאל לח) ונשפטתי אתו וגו׳ ואח״כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו׳ ואומר (תהלים עו) שמה שבר רשפי קשת ואחר כך נודע ביהודה אלהים ואומר (שם ט) נודע ה׳ משפט עשה: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות (מכילתא): ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם (מכילתא): (ה) ויגד למלך מצרים. איקטורין שלח עמהם וכיון

עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו וטעם בעמוד ענן. שלא היה כדמות העבים רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו: וטעם ללכת יומם ולילה. בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה והלה השנים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל הים כאשר אפרש: (כב) לא ימיש. פעל יוצא כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודים לפני העם: ומלת יומם. לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ כי יום ימצא בתורה ובנביאים ובכתובים והוא לילה כי כתוב ביום הכותי כל בכור וזה היה לילה וכתוב היום הזה יום בשורה הוא והוא היה לילה כי שם כתוב וחכינו עד אור הבקר וכתיב יום צעקתי בלילה נגדך: (א) וידבר. מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם למה עשה כן כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו והזכרתי זה בעבור שתראה בזו הפרשה שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים ומחשבות השם עמוקות: (ב) פי החירת. הוא הנקרא פני החירות ונקרא כן בעבור שהפה בפנים והוא שם מקום: לפני בעל צפון. אמרו כי חרטומי מצרים עשו כדבר המזלות צורת נחשת וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הצורה ובעבור זה כתוב כי ברח העם ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם וכאשר שמע פרעה שישראל החלו ללכת דרך המדבר ואחר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי אין דעתו לזבוח כי אם לברוח כי הבורח יתחבש עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך: נכחו. באה זו המלה בחירק כמו אחרי כפלו ורבים ככה: (ג) ואמר פרעה לבני ישראל. כמו אמרי לי: נבוכים. בשורק תחת חולם כמו לא תעבורי מזה כי הוא מבנין נפעל כמו נכונים והנה נבוכו גם והעיר שושן נבוכה כמו והממלכה נכונה והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה ונו״ן נבכי ים שורש ופירושו מעמקי ים ואין לו טעם במקום הזה: סגר עליהם המדבר. שנסגרו עליהם דרכי המדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יצאו כמו הבורחים: (ד) וחזקתי. כאילו שכח המכות שהוכו בעבור ישראל: ואכבדה בפרעה. אז יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו: וידעו מצרים. הנשארים גם הנטבעים לפני מותם כי אני ה׳: ויעשו כן. אחז הכתוב דרך קצרה לומר ששבו אחורנית: (ה) ויגד. כי אין הולכים כי אם

ימיש ד׳ וסי׳ לא ימיש עמוד. ומשרתו יהושע. ממקומו לא ימיש. ולא ימיש מעשות פרי. לא ימיש מרחובה תוך ומרמה. לא ימיש טרף. איך ימיש לי לשובב שדינו: דבר אל בני ב׳ בטעם זרקא בתורת וסי׳ ויחנו לפני פי החירות. כי יעשו מכל חטאת האדם: דבר אל בני ישראל ו׳ חסר לאמר וסי׳ וישובו ויחנו. מה תצעק אלי. ויקחו לי תרומה. איש או אשה. וקח מאתם מטה. ויקחו אליך פרה: וישובו ה׳ רפין נמסר ביונה סי׳ ג׳: נכחו ב׳ וסי׳ נכחו תחנו. כי נכחו יצאו: אמירה לבני ישראל ה׳ נמסר פרשת שמות: ויגד כ״ד וסי׳ מצוין בישעיה סימן ז פסוק ב׳:

תולדות אהרן לא ימוש. שבת כג: לפני פי החירת. עקידה שער לו:

בעל הטורים לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש וגו׳ שעמוד האש משלים לעמוד הענן מדכתיב לפני העם ולא כתיב מלפני העם משמע שלפעמים היו שניהם לפני העם. לא ימיש ב׳ במסורה. הכא ואידך ביהושע לא ימיש מתוך האהל כמו שהעננים היו מצלימין זה לזה כך עשה יהושע משכים בבקר עד עמוד השחר ללמוד ולערב השכים ולמד עד עמוד הענן והיינו לא ימיש כמו שהעננים לא משו כך יהושע לא ימיש מתוך האהל וע״כ זכה לילך לפני העם: נכחו ב׳ במסורה. נכחו תחנו על הים כי נכחו יצא ביחזקאל מה התם בשער שנכנס לא יצא דכתיב לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא. אף כאן פרעה וחילו הדרך אשר נכנסו בים לא יצאו בו אלא מצד אחר כדאיתא בפסחים שאמרו ישראל כמו שאנו עולין מצד זה כך הם עולין מצד אחר אמר הקב״ה לים ופלטן לצד שיצאו בו ישראל: וחזקתי ב׳. הכא ואידך וחזקתי את זרועות מלך בבל שהקב״ה מחזק לב הרשעים לטורדן מן העולם: ויהפך ב׳. הכא ואידך ויהפך להם לאויב שפרעה נהפך להם לאויב:

רמבן

שוכן בתוך הענן הולך הוא לפניהם ביום בעמוד ענן ובלילה בית דינו שוכן בעמוד האש להאיר להם כטעם כי עין בעין נראה אתה ה׳ ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה וראיתי באלה שמות רבה כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה׳ לשעבר אני ובית דיני הייתי מהלך לפניכם שנאמר וה׳ הלך לפניהם יומם אבל לעתיד לבא אני לבדי שנאמר כי הולך לפניכם ה׳ ומאספכם אלהי ישראל. וסוד המדרש הזה כאשר הזכרתי כי בגאולה הראשונה היה הקב״ה עמהם ביום ובית דינו עמהם בלילה אבל לעתיד לבא תתעלה מדת בית דינו ברחמים וה׳ הולך לפניהם השם המיוחד כי אלהי ישראל מאסף אותם עמו ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה כי הכל במדת רחמים מיוחדת ור״א אמר כי הכתוב ידבר כלשון בני האדם בעבור כי כח השם ושלוחו הוא הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו. והאמת שהוא כדרך מוליך לימין משה אבל לא כאשר יבין ר״א ממנו וכתיב כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת:

יד (ד) **והזקתי** את לב פרעה ורדף אחריהם. בעבור שפחד פרעה מהם במכת הבכורות ובקש מהם וברכתם גם אותי לא היה בלבו לרדוף אחריהם אפי׳ אם יברחו אלא שיעשה משה בהם כרצונו ועל כן הוצרך לומר כי הוא יחזק את לבו לרדוף אחריהם ולמטה אמר פעם אחרת

ספורנו

בסכות שהוא חוץ לגבול מצרים ונכנסו למדבר: **יד** (ג) סגר עליהם המדבר. בעל צפון סגר את המדבר עליהם: (ה) כי ברח העם. שלא הלכו במדבר על קו יושר

הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ
כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃ ד׳ חסר
ו וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ ד׳
לָקַח עִמּוֹ׃ ז וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת
רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם
וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃ ח וַיְחַזֵּק ג׳ חסר דחסר
יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה׃ ס״ו מלעות פסו׳. ג׳
שני ט וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם
וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם ט״נ מ״ל בתורס
כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו
וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל
צְפֹן׃ י וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ ב׳ חסר וכענין. ג׳
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה
מִצְרַיִם ׀ נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירְאוּ
מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־ ז׳
יְהוָה׃ יא וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי ג׳ בטעם זרקא ר״פ ד׳
אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ

לְעַמָּא וַאֲמָרוּ מַה דָא
עֲבַדְנָא אֲרֵי שַׁלַּחְנָא יָת
יִשְׂרָאֵל מִלְמִפְלְחָנָא׃ ו וְטַקֵּיס
יָת רְתִיכֵיהּ וְיָת עַמֵּיהּ דַּבַּר
עִמֵּיהּ׃ ז וּדְבַר שִׁית מְאָה
רְתִיכִין בְּחִירָן וְכֹל רְתִיכֵי
מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין מְמַנַן עַל
כּוּלְּהוֹן׃ ח וְאַתְקֵף יְיָ יָת
לִבָּא דְּפַרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין
בְּרֵישׁ גְּלֵי׃ ט וּרְדָפוּ מִצְרָאֵי
בַּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן
כַּד שָׁרָן עַל יַמָּא כָּל סוּסְוָתָא
רְתִיכֵי פַרְעֹה וּפָרָשׁוֹהִי
וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ עַל פּוּם חִירָתָא
דִּקֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן׃ י וּפַרְעֹה
קָרֵיב וּזְקַפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
יָת עֵינֵיהוֹן וְהָא מִצְרָאֵי
נָטְלִין בַּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ
לַחֲדָא וּזְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
קֳדָם יְיָ׃ יא וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה
הֲמִדְּלֵית קִבְרִין בְּמִצְרַיִם

אבן עזרא

גם לברוח: (ו) ויאסור. בלווי כמו ויבן שלמה את הבית: (ז) ויקח שש מאות רכב בחור. מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו: ושלשם. דע כי המלך דומה כמו אחד בחשבון על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית מגזרת שני׳ ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שליש: (ח) ביד רמה. לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה: (ט) וירדפו. מנהג הלשון לומר ככה כמו וכל העם רואים וירא העם וינועו והטעם כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחוק וככה כתוב וירדוף אחרי בני ישראל והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים. והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד: ופרשיו. רוכבי הסוסים: וחילו. רגליים: (י) ופרעה הקריב. מחנהו כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא: (יא) ויאמרו. מצאנו בלשון הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם נחברים האחד יספיק והנה זאת המבלי
אין

יאסר ג׳ דגשים נמסר פרשת מקץ: את עמו ז׳ וסי׳ ויאסר את רכבו. יחלש יהושע. אז עלה יהורם. ראה נתתי בידך את מלך העי ואת מלך מעכה ואת עמו. דד״ה. ויראו את הערמות ויברכו. ויאמר ללוים המבינים: ושלשם ל׳ חסר דחסר: ויצעקו ז׳ וסי׳ מצויין בשפטים סימן ד׳ גבי סיסרא: ויאמרו ג׳ בטעם זרקא וסי׳ פרשת ויצא: המבלי ד׳ וסי׳ אין קברים. ומלאך ה׳ דבר אל אליה התשבי. ויאמרו אליו איש עלה לקראתנו. יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב:

תולדות אהרן שש מאות רכב. פסחים קיח:
המבלי אין קברים. ערכין טו:

רשי

וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי (מכילתא). ובחמישי ובששי רדפו אחריהם. וליל שביעי ירדו לים. (פ״ק דסוטה) בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח. לכן אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו: (ו) ויאסור את רכבו. הוא בעצמו (מכילתא): ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים. לקינו ונטלו ממונכם ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו. דרך מלכים ליטול בזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור. נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב (מכילתא) ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים. ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה׳ מכאן היה רבי שמעון אומר טוב שבכשרים רצוץ את מוחו: ושלשם על כלו. שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה׳ את לב פרעה. שהיה תולה בם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה. (מכילתא) בגבורה גבוהה ומפורסמת: (י) ופרעה הקריב. היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. דבר אחר והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים. תנחומא: ויצעקו. (מכילתא) תפשו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר (בראשית יט) אל המקום אשר עמד שם. ביצחק (שם כד) לשוח בשדה. ביעקב (שם כח) ויפגע במקום: (יא) המבלי אין קברים

בעל הטורים ביד רמה ג׳. הכא ואידך בפרשת מסעי. והנפש אשר תעשה ביד רמה בפרשת שלח לך אנשים גבי עבודת גלולים מלמד שפסל מיכה עבר עמהם כמ״ש ועבר בים צרה: ופרעה שלשה במסורה. ופרעה הקריב. ופרעה חלם. כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם הלא כאשר התעולל בהם פי׳ אף על פי שפרעה חלם ופתר לו יוסף חלומותיו לא זכר לו טובה הזאת ופרעה הקריב להלחם עם ישראל ע״כ התעולל בהם: הקריב שנים במסורה. ופרעה הקריב. הקריב את קרבנו. כיון שבא לפני בעל צפון הקריב לו קרבן: והנה מצרים נוסע אחריהם. זה עושה שר של מצרים ולכן אמר עזי וזמרת יה עמד כנגד שר של מצרים:

ספורנו

ישר כמו שיעידו באמרם דרך שלשת ימים נלך במדבר אבל חזרו לאחוריהם כבורחים בלתי יודעים הדרך: ויהפך לבב פרעה. כי חשב שהיה בעל צפון יכול נגד האל יתב׳: מה זאת עשינו כי שלחנו. ולא דרשנו את בעל צפון שהיה עוזר לנו ולא היינו מוכרחים לשלוח: (ו) ואת עמו לקח עמו. מבחר פרשיו וחילו: (ז) וכל רכב מצרים. ההמוניים: ושלשם על כלו. גם על ההמון שלא היו בכלל עמו וחילו הפקיד שלישים מלומדי מלחמה כי אמנם כל תקף הצבא תלוי בשר הצבא והכמתו ותחבולותיו: (ח) ובני ישראל יוצאים ביד רמה. כענין ידנו רמה היו מתאמצים לנגח את פרעה וחילו שלא היו רבים במספר כמוהם ובזה הודיע שלא היו יודעין ענין המלחמה כי אמנם היה ראוי לירא מאותם המעטים מלומדי מלחמה יותר ממה שהיה ראוי לירא מכל המון מצרים הנוסע אחריהם אחר כך: (ט) וירדפו מצרים אחריהם. אחרי היוצאים ביד רמה: (י) ופרעה הקריב. את חיל ההמון של כל רכב מצרים: (יא) לקחתנו למות במדבר. כי אפילו
לא

רמבן

הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם כי בראותם שנקרע הים לפני בני ישראל והם הולכים ביבשה בתוכו איך ימלאם לבם לבא אחריהם להרע להם ואין בכל המופתים כפלא הזה וזה באמת שגעון להם אבל סכל עצתם וחזק את לבם ליכנס בים:

(ה) **ויגד** למלך מצרים כי ברח העם. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו עד שלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינם חוזרים למצרים חזרו והגידו לפרעה ביום הרביעי חמישי וששי רדפו אחריהם ליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח לכך אנו קורין השירה ביום השביעי זהו לשון רש״י וכן הוא במכילתא. ועל דרך הפשט הוא אשר דבר ה׳ ואמר פרעה לבני ישראל כי כאשר עשו כן בני ישראל ושבו וחנו לפני פי החירות לפני בעל צפון הוגד זה למלך מצרים ואמר כי ברח העם והם נבוכים במדבר ואינם הולכים אל מקום ידוע לזבוח וזה טעם ובני ישראל יוצאים ביד רמה שעשו להם דגל וגם להתנוסס ויוצאים בשמחה ובשירים בתוף ובכנור כדמות הנגאלים מעבדות לחירות לא כעבדים העתידים לשוב לעבודתם וכל זה הוגד לו:

(י) **וייראו** מאד ויצעקו בני ישראל אל ה׳ ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים. איננו נראה כי בני אדם הצועקים אל ה׳ להושיעם יבעטו בישועה אשר עשה להם שם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם אבל הנכון שנפרש שהם כתות והכתוב יספר כל מה שעשו כלם אמר כי הכת האחת צועקת אל ה׳ והאחרת מכחשת בנביאו ואינה בוחרת בישועה הנעשית להם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם ועל זאת כתוב וימרו על ים בים סוף ולכך יחזיר הכתוב בני ישראל פעם אחרת ויצעקו בני ישראל אל ה׳ כי הטובים בהם צעקו אל ה׳ והנשארים מרו בדברו ולכך אמר אח״כ וייראו העם את ה׳ ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו לא אמר וייראו ישראל את ה׳ ויאמינו אבל אמר העם כי בני ישראל שם ליחידים והעם שם להמון וכן וילונו העם וכך הזכירו רבותינו ויחל העם לזנות בכל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא וכל מקום שנאמר ישראל לשון שבח הוא: (יא) **והנה** לא אמרו לקחתנו למות במלחמה. אבל לקחתנו
למות

רשי

קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם. שיפו"ר פניל"ש דייו"ן פוסי"ש: (יב) אשר דברנו אליך במצרים. (מכילתא) והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט: ממותנו. מאשר נמות. ואם היה נקוד מלאפום (ר"ל חולם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חולם מלאפום ועיין לקמן פרשת יתרו ברש"י פסוק פן יפרוץ) היה נאמר ממיתתנו. עכשיו שנקוד בשורק נאמר מאשר נמות. וכי מי יתן מותנו שנמות וכן (שמואל ב יט) מי יתן מותי דאבשלום שאמות. כמו (צפניה ג) ליום קומי לעד: עד יום שובי בשלום שאקום שאשוב: (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו'. מה שראיתם אותם אינו אלא היום. היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: (יד) ילחם לכם. בשבילכם. וכן כי ה' נלחם לכם. וכן (איוב יג) אם לאל תריבון. וכן ואשר דבר לי. וכן (שופטים ו) האתם תריבון לבעל: (טו) מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל. אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. ד"א מה תצעק אלי עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן (ישעיה מה) על בני ועל פועל ידי תצווני: דבר אל בני ישראל ויסעו. (מכילתא) אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים:

וילך

שמות יד

לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ
לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם׃ יב הֲלֹא־
זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ
בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ
וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב
לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ ו' חסר בלישנ'
בַּמִּדְבָּר׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ
אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה פ' פתחין
לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־ ל' סבירין כאשר
מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם ב' חסר וב' מ"ל לי וחסר
עוֹד עַד־עוֹלָם׃ יד יְהוָה יִלָּחֵם ב' א' מ"ל וא' חסר
לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן׃ שלישי פ חסר דין חסר לי
טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־
תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ו' חסר נ"א
וְיִסָּעוּ׃ טז וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ
וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ ל'

תרגום אונקלוס

דְבַרְתָּנָא לִמְמָת בְּמַדְבְּרָא
מַה דָא עֲבַדְתָּא לָנָא
לְאַפָּקוּתָנָא מִמִּצְרָיִם׃
יב הֲלָא דֵין פִּתְגָמָא
דְּמַלֵּילְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם
לְמֵימַר שְׁבוֹק מִינְנָא וְנִפְלַח
יָת מִצְרָאֵי אֲרֵי טַב לָנָא
דְּנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי מִדִּנְמוּת
בְּמַדְבְּרָא׃ יג וַאֲמַר מֹשֶׁה
לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אִתְעַתַּדוּ
וַחֲזוֹ יָת פּוּרְקָנָא דַייָ
דְּיַעֲבֵיד לְכוֹן יוֹמָא דֵין
אֲרֵי כְּמָא דַחֲזֵיתוּן יָת
מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא
תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד
עָלְמָא׃ יד יְיָ יַגִּיחַ לְכוֹן
קְרָב וְאַתּוּן תִּשְׁתְּקוּן׃
טו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה קַבֵּלִית
צְלוֹתָךְ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִטְּלוּן׃ טז וְאַתְּ טוֹל יָת
חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יָת יְדָךְ עַל

אבן עזרא

אין קברים כמו הרק אך במשה: להוציאנו. בקמץ גדול תחת קמץ קטן כמו ואומר אין רואני: (יב) הלא זה הדבר. איננו מפורש רק ידענו כי כן היה כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה ודבר הזה הוא בכלל ולא שמעו אל משה: (יג) התיצבו וראו את ישועת ה'. כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום יש לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם. התשובה כי המצרים היו אדונים לישראל וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל והשם לבדו שהוא עושה גדולות ולו נתכנו עלילות סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת ואלה שמות: (יד) ה' ילחם לכם. בעבורכם וככה כל מלחמה שאחריה למ"ד היא לעזר על כן פירש רבי משה הכהן כי רבים לוחמים לי מרום בשבילי וטעם מרום מלחמת מרום כמשפט כל היושבים: ואתם תחרישון. הפך ויצעקו בני ישראל: (טו) מה תצעק. יש אומרים כי משה היה צועק אל השם וזה איננו נכון כי כבר דבר לו ואכבדה בפרעה רק נאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל בעבור שצעקו בני ישראל אל ה': ויסעו. מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים: (טז) ואתה. אמר השם למשה הרם את מטך

ובקע

ממתנו ו' חסרים בלישנא וסי' ממתנו במדבר. ומת בהר. עד יום מתן אלמנות. ישב נא עבדך ואמת בעירי. ברך אלהים ומת. בוזה דרכיו יומת. כן כתיב: ישועת ה' פתחים וסי' התיצבו וראו. חשף ה' את זרוע. מי יתן מציון. קדמאה. זכר חסדו ואמונתו. לא לכם להלחם בזאת: תספו ב' חסר וב' מלאים וסי' לא תספו לראותם. לא תספו על הדבר. הלין חסר: מלאים. לא תוסיפו הביא מנחת שוא. עוד תוסיפו סרה. ותרויהון בישעיה בחד ענינא: תחרשון ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' ה' ילחם לכם. מי יתן החרש תחרישון בתרא' מלא: הרם ג' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' הרם את מטך. ויאמר הרם לך. כשופר הרם קולך. מציעתא מלעיל:

תולדות אהרן התיצבו וראו. (תענית סה): כי אשר ראיתם. (סוכה נה): ה' ילחם לכם. (תענית כח): מה תצעק. עקידה שער כב: ויסעו. סוטה לז: הרם את מטך. שם:

בעל הטורים תחרשון ב'. הכא ואידך מי יתן החרש תחרישון שאמר להם משה מי יתן החרש תחרישון כי ה' נלחם לכם ואין לכם לצעוק אלא תחרישון ותהי לכם לחכמה כי תבטחו בה': מה תצעק אלי רמז לו אתה עתיד לצעוק אלי ארבעים יום בהר להתפלל על ישראל וה' תיבות על אחותך מרים אל נא רפא נא לה כי עת לקצר ועת להאריך אבל עתה אין עת להתפלל כלל אלא דבר אל בני ישראל ויסעו: הרם ג' במסורה. הרם את מטך. כשופר הרם קולך מלמד שהממם ועירבבם בקולות ואידך ויאמר הרם לך גבי אלישע כשצף הברזל כמו הכא נעשה נס ע"י המים אף התם נעשה נס על ידי המים: ובקעהו. בזכות ויבקע עצי עולה ובזכות בקעת לגולגולת קרי ביה בקע וז"ש בנזה השם נבקעו המים:

רמבן

למות במדבר וממותנו במדבר כי טרם ראו מלחמה לא היו חפצים לצאת אל המדבר פן ימותו שם ברעב ובצמא ויתכן שאמרו לו כן בצאתם ועודם בארץ מצרים כאשר הסב אותם אלהים דרך המדבר ים סוף או שאמרו לו מתחלה הנה נצא אם דרך פלשתים ילחמו בנו ואם דרך המדבר טוב לנו לעבוד את מצרים ממותנו במדבר ואפשר עוד לומר כי היו העם מאמינים בה' ומתפללים אליו להצילם אבל במשה נכנס ספק בלבם פן יוציאם למשול עליהם ואע"פ שראו האותות והמופתים חשבו שעשה אותם בדרך חכמה או שהשם הביא עליהם המכות ברשעת הגוים כי אלו חפץ השם ביציאתם לא היה פרעה רודף אחריהם ואונקלוס תרגם בכאן ויצעקו וזעקו עשאו ענין תרעומות לומר שלא התפללו אבל היו מתרעמים לפניו על שהוציאם ממצרים כלשון ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך וכמוהו ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים מתרעמים עליהם בקול גדול וצעקה. ובמכילתא תפשו להם אומנות אבותם ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים מאחר שנתנו שאור בעיסה באו להם אצל משה אמרו לו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך וגו' ושאור שבעיסה הוא היצר הרע והיה דעתם לומר כי מתחלה צעקו אל ה' לתת בלב פרעה לשוב מאחריהם וכאשר ראו שלא היה חוזר אבל היה נוסע וקרב אליהם אז אמרו לא נתקבלה תפלתנו ונכנסה בלבם מחשבה רעה להרהר אחרי משה כאשר בתחלה: (יד) **כי** אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד. על דעת רבותינו הרי זו מצות לא תעשה לדורות ואם כן יאמר הכתוב אל תיראו התיצבו במקומכם וראו את ישועת ה' שיושיע אתכם היום מידם ואל תשובו לעבודתכם למצרים כי כאשר ראיתם אותם היום הקב"ה מצוה אתכם עוד שלא תוסיפו ברצונכם לראותם מעתה ועד עולם מצוה ותהיה מפי משה לישראל ולא הוזכרה למעלה וכן ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד שהיא מצוה באמת לא הבטחה:

(טו) **מה** תצעק אלי. אמר ר"א כי משה כנגד כל ישראל שהיו צועקים לו כמו שאמר ויצעקו בנ"י אל ה' וא"כ למה אמר מה תצעק אלי ראוי להם לצעוק ואולי יאמר מה תניחם לצעוק דבר להם ויסעו כי כבר אמרתי לך ואכבדה בפרעה ורבותינו אמרו שהיה משה צועק ומתפלל והוא הנכון כי לא ידע מה

יעשה

ספורנו

לא יתגבר בנו מלחמה פרעה ואילו הנה בעמדם לפנינו לשמור את דרך כל מחיה נמות במדבר ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל: (טו) מה תצעק אלי. כי אמנם הוא היה בכלל ויצעקו בני ישראל אל ה' אמנם צעקת משה לא היתה מיראת פרעה ואילו כי כבר הגיד לישראל את מפלת מצרים ומיתתם כאמרו לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם ה' ילחם לכם. אבל היתה צעקתו על שרי ישראל שהעיזו פניהם באמרם המבלי אין קברים וחשב בשביל זה שלא ישמעו לו ליכנס בים לפיכך אמר לו מה תצעק אלי בזה כי אמנם אתה מופד בכשרים: דבר אל בני ישראל ויסעו. ולא ימרו את פיך: (טז) הרם את מטך. אל הרוח קדים שישים הים לחרבה: ונטה את ידך על הים. שיחזו המים הנה והנה כענין באליהו:

וידעו

ובקע את הים טרם שיסעו כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים
במטה כדרך ויט משה את מטהו על השמים וידענו כי המטה לא בקע הים
רק מרגע נטות משה ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה אז
יבקעו המים כי כן כתוב: (יז) ואני. ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ
ישראל ואין צורך שיכנסו בים
רק צוה ה' לעשות כך בעבור
שיכנסו המצרים אחריהם ויטבעו
וממדבר אתם נכנסו ישראל אל
הים ולמדבר אתם יצאו כאשר
אפרש: (יח) וידעו מצרים.
הנשארים: בהכבדי בפרעה.
שהוא בעצמו יטבע עם רכבו
ופרשיו: (יט) ויסע מלאך
האלהים. זה היה קודם דבר
אל בני ישראל ויסעו והנה פי'
וכבר נסע וכבר הראיתיך רבים
כזה ובעבור שאלה הג' פסוקים
דבוקים זה עם זה וכל אחד יש
בו ע"ב אותיות על כן מצאנו
בספרים כתוב סימן סוד השם
המפורש ולפי דעתי בעבור כי
מספר השם הנכבד יעלה לע"ב
אותיות כאשר אפרש בפרשת כי
תשא על כן כתוב ככה ובספר
רזיאל הרוצה לעשות שאלת
חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק
ויהי בשלשים שנה כי הוא ע"ב
אותיות: מלאך האלהים. הוא
השר הגדול ההולך בענן והוא
הכתוב עליו וה' הולך לפניהם
יומם וכאשר נסע זה המלאך
ההולך לפני מחנה ישראל והלך
מאחריהם נסע עמוד הענן עמו
והאומר כי מלאך אלהים הוא
הענן יראה לנו אנה מצאנו
עמוד הענן נקרא מלאך האלהי'
ואם המלאך הוא העמוד למה
אמר פעם אחרת ויסע עמוד
הענן מפניהם ואם השיב לנו
הטעם כפול אין משפט לשון
הקדש לכפול רק הנבואות
והתוכחות רק המספר כי כן היה
המעשה אין ראוי לכפול:
(כ) ויבא. המלאך: ויהי הענן
והחשך. בין מחנה למחנה:
ויאר את הלילה. כמשפט כל הלילות לישראל לעבור הים כי בלילה עברו ואמר ר' מרינוס כי פי' ויאר את הלילה ויחשיך וכמוהו ולילה אור בעדני ובדברי חכמינו
ז"ל אור לארבעה עשר והמפרש כזה השים חשך לאור ואור לחשך כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי כמו ברך נבות
אלהים ומלת אור בעדני פירשתיה שהיה אור בעצמו גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר לישנא מעליא הוא והנה הוא כמו כנוי ומה טעם להזכיר ויחשיך את
הלילה כי כל לילה חשך הוא רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישראל ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה ואם אין להם אור איך יעברו את
הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר ורוב ישראל כבר עברו: (כא) ויט. כל הלילה. אפי' בעת עבור ישראל לא סר הרוח:
ויבאו

יַמָּא וּבְזָעוּהִי וְעָאלוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא:
יז וַאֲנָא הָא אֲנָא מַתְקֵיף
יָת לִבָּא דְמִצְרָאֵי וְיֵעֲלוּן
בָּתְרֵיהוֹן וְאִתְיַקַּר בְּפַרְעֹה
וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ בִּרְתִיכּוֹהִי
וּבְפָרָשׁוֹהִי: יח וְיִדְעוּן
מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ
בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה
בִּרְתִיכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי:
יט וּנְטַל מַלְאֲכָא דַיְיָ דִּמְדַבַּר
קֳדָם מַשִּׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל
וַאֲזַל מִבַּתְרֵיהוֹן וּנְטַל עַמּוּדָא
דַעֲנָנָא מִן קֳדָמֵיהוֹן וּשְׁרָא
מִבַּתְרֵיהוֹן: כ וְעָאל בֵּין
מַשִּׁרְיָתָא דְמִצְרָאֵי וּבֵין
מַשִּׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה
עֲנָנָא וְקַבְלָא לְמִצְרָאֵי
וּלְיִשְׂרָאֵל נְהַר כָּל לֵילְיָא
וְלָא אִתְקְרִיבוּ דֵּין לְוָת
דֵּין כָּל לֵילְיָא: כא וַאֲרֵים
מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל יַמָּא
וְדַבַּר יְיָ יָת יַמָּא בְּרוּחַ
קִדּוּמָא תַּקִּיף כָּל לֵילְיָא וְשַׁוִּי
יָת יַמָּא לְיַבֶּשְׁתָּא וְאִתְבְּזַעוּ

ד' רפין וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם
בַּיַּבָּשָׁה: יז וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק
אֶת־לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם
וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ
בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו: יח וְיָדְעוּ
מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי
בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו:
ח' בלישנא יט וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ
לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ
מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן
מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם:
כ וַיָּבֹא בֵּין ׀ מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין
ל' מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ
ב' מלעיל אל ויו וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה
ב' אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה: כא וַיֵּט
ד' ג' חסר וא' מ"ל מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ
ב' יְהוָה ׀ אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים
עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־
ל' הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם:

(יט) וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל
חצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים
אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה
אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן. כשחשכה והשלים עמוד
הענן את המחנה לעמוד האש
לא נסתלק הענן כמו שהיה
רגיל להסתלק ערבית לגמרי
אלא נסע והלך לו מאחריהם
להחשיך למצרים: (כ) ויבא
בין מחנה מצרים. משל
למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו.
באו לסטים לשבותו נטלו
מלפניו ונתנו לאחריו. בא זאב
מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים
לפניו וזאבים מאחריו נתנו על
זרועו ונלחם בהם. כך (הושע
יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם
על זרועותיו: ויהי הענן
והחשך. למצרים: ויאר. עמוד
האש את הלילה לישראל והלך
לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה
והחשך של ערפל לצד מצרים:
ולא קרב זה אל זה. (מכילתא)
מחנה אל מחנה: (כא) ברוח
קדים עזה. (מכילתא) ברוח
קדים שהיא עזה שברוחות היא
הרוח שהקב"ה נפרע בה מן
הרשעים שנאמר (ירמיה יח)
כרוח קדים אפיצם (הושע יג)
יבא קדים רוח ה' (יחזקאל
כז) רוח הקדים שברך בלב ימים
(ישעיה כז) הגה ברוחו הקשה
ביום קדים: ויבקעו המים.
כל מים שבעולם (מכילתא):
כל

ויבאו ד' רפין וסי' מצוין בישעיה סימן י"ג פסוק ב': מלאך האלהים ח' וסי' מצוין בשפטים סי' י"ג גבי אשת מנוח: זה אל זה ב' דסמיכי וסי' ולא קרב זה אל זה וקרא זה אל זה: ויולך ד' וסי' ויולך ה' את הים. ויולך אתם שמרונה. ויולך אתם אל סלך בבל דמלכים. והברו דירביה. ויולך אתם בחלח וחבור. ואי' ויולך חשך ולא אור: ברוח קדים ב' דסמיכי וסי' ברוח קדים עזה. תשבר אניות תרשיש:

תולדות אהרן בתוך הים ביבשה. ברכות נד יומא ד: ויסע מלאך. זוהר בהעלותך: ולא קרב. מגלה י סנהדרין לט:

בעה"ט ויאר בים במסורת. ויאר את הלילה. אל ה' ויאר לנו חסו ויהי הענן והחושך למצרים שלא סר עמוד הענן כמו בשאר הלילות אלא היה הולך לאחוריהם כדי להחשיך למצרים אבל לישראל היה אור דכתיב אל ה' ויאר לנו: ויולך ד' במסורת. ויולך ה' את הים. ויולך אותו שומרונה גבי אלישע כשהכה לעבדי מלך ארם בסנורים לומר שגם מצרים הוכו בסנורים ואידך ויקח נבוזראדן ויולך אותו בבלה ואידך גבי שארית סגולה שחשכו עיניהם בגלות בבל כאילו הוכו בסנורים: זה אל זה. ב' דסמיכי ולא קרב זה אל זה. וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש שבקשו המלאכים לומר שירה ואמר להם הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה ז"ש ולא קרב זה אל זה אותם שנאמר בהם וקרא זה אל זה: ברוח קדים ב' במסורת. הכא ואידך ברוח קדים תשבר אניות תרשיש. מלמד שנשברו כל אניות שבים כשנבקע:

ספורנו

(יח) וידעו מצרים. הנשארים במצרים וישובו אלי כי לא אחפוץ במות המת:
(יט) ההולך לפני מחנה ישראל. בעמוד האש: וילך מאחריהם. להתיך אותם
תהומות שיקפאו בלב ים לפני ישראל בעברם כדי להפוך קרקע הים לטיט כאשר
יעברו מצרים אחריהם כי לא היה צריך אז שילך עמוד הענן לפני ישראל לנחותם
הדרך כי הדרך שנעשה בבקיעת הים היה מנהיגם: ויעמוד מאחריהם. מאחרי
ישראל ומאחרי עמוד האש: (כ) ויבא. המלאך בין מחנה מצרים ובין מחנה
ישראל להנהיג את שני העמודים: ויהי הענן והחשך. חשך הלילה היה יחדו עם
הענן מאחריהם של ישראל ושל עמוד האש: ויאר את הלילה. המלאך בעמוד האש
כי בו הסיר חשך הלילה ולא היה שם ענן מפסיק בינם לאש המאיר כמו שהיה
נגד מצרים: ולא קרב זה אל זה. כי ההולכים בחשך הולכים לאט בהכרח כי לא
ידעו במה יכשלו: (כא) וישם את הים לחרבה. רוח הקדים הקפיא טיט קרקע
הים

רמבן

יעשה ואע"פ שאמר לו השם ואכבדה בפרעה הוא לא היה יודע איך יתנהג כי
הוא על שפת הים והשונא רודף ומשיג והיה מתפלל שיורנו ה' דרך יבחר וזה טעם
מה תצעק אלי שהיה צריך לשאול מה תעשה ואין לך צורך לצעוק כי כבר הודעתיך
ואכבדה בפרעה ולא סיפר הכתוב צעקת משה כי הוא בכלל ישראל:
(יט) **ויסע** מלאך האלהים. אמר ר"א מלאך האלהים הוא השר הגדול ההולך
בענן והוא הכתוב עליו וה' הולך לפניהם יומם וכאשר נסע
המלאך הזה ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו
ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה ויאר לישראל את הלילה בעמוד האש כאשר
עשה בשאר הלילות לעבור הים כי בלילה עברו ועל דעתי זה שאמר הכתוב ויסע
מלאך האלהים היה בתחלת הלילה ומלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל
רמז לבית דינו של הקב"ה שנקראת מדת הדין במקומות מן הכתוב והוא השוכן
בעמוד

כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם
בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה
מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ כג וַיִּרְדְּפוּ
מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס
פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ
הַיָּם׃ כד וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר
וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם
בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת
מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃ כה וַיָּסַר אֵת
אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת
וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם
בְּמִצְרָיִם׃ רביעי פ

כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה
אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם
עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־
פָּרָשָׁיו׃ כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ
עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר

מַיָּא׃ כב וְעָאלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא וּמַיָּא
לְהוֹן שׁוּרִין מִיַּמִּינְהוֹן
וּמִשְּׂמָאלְהוֹן׃ כג וּרְדַפוּ
מִצְרָאֵי וְעָאלוּ בַתְרֵיהוֹן כֹּל
סוּסְוַת פַּרְעֹה רְתִיכוֹהִי
וּפָרָשׁוֹהִי לְגוֹ יַמָּא׃
כד וַהֲוָה בְּמַטְרַת צַפְרָא
וְאִסְתְּכֵי יְיָ לְמַשְׁרִיתָא
דְּמִצְרָאֵי בְּעַמּוּדָא דְּאֶשָּׁתָא
וַעֲנָנָא וְשַׁגֵּישׁ יַת מַשְׁרִיתָא
דְּמִצְרָאֵי׃ כה וְאַעְדִּי יַת
גַּלְגַּלֵּי רְתִיכֵיהוֹן וּמְדַבְּרִין
לְהוֹן בִּתְקוֹף וַאֲמָרוּ מִצְרָאֵי
נַעֲרוֹק מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אֲרֵי
דָא הִיא גְּבוּרְתָּא דַּייָ
דַּעֲבַד לְהוֹן קְרָבִין בְּמִצְרָיִם׃
כו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יַת
יְדָךְ עַל יַמָּא וִיתוּבוּן מַיָּא
עַל מִצְרָאֵי עַל רְתִיכֵיהוֹן
וְעַל פָּרָשֵׁיהוֹן׃ כז וַאֲרֵים
מֹשֶׁה יַת יְדֵיהּ עַל יַמָּא
וְתַב יַמָּא לְעִדַּן צַפְרָא

ג' ב' חסר וא' מ"ל
ב'
ד'
ב'
ג' וחסר
ג' וחסר
ג'
כ"כ בקמץ כי לא נמנה במסור' כמספ' פי"ב פתחין
ח' רפין
ב'

ומשמאלם ג' וסי' מימינם ומשמאלם. וחברו ויחזיקו ביד שמאלם. בתראה מלא: וישקף ב' גמסר פרשת חיי שרה: ויהם ב' וסי' ויהם את מחנה מצרים. את סיסרא: ויאמר מצרים י"ב סבירין ויאמרו וסי' מצויין בשפטים סי' י"א גבי ויוסף עוד יפתח וישלח מלאכים: אנוסה חד מן א"ב מן חד חד לעיל וסי' מצויין במסרה רבתא: וישבו ח' רפין נמסר ביונה סימן ג': לפנות בקר ב' וסי' וישב הים לפנות. יעזרה אלהים:

(כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמורת הבקר. (ברכות ג) שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורת ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לג' חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אונקלוס מטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו (במדבר כג) שדה צופים חקל סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות (מכילתא): ויהם. לשון מהומה אסדורדישו"ן בלעז ערבבם נטל סגניות שלהם. ושנינו בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעמת קול הוא וזה אב לכלם (שמואל א ז) וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם: (כה) ויסר את אופן מרכבותיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקין: וינהגהו בכבדות. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים. במצריים. דבר אחר במצרים בארץ מצרים. שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: (כו) וישובו המים. שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנות בקר. לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו

(כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים. אל תחשוב בעבור שאמר הכתוב בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה וטעם בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה. שנקרשו המים וכתיב נצבו כמו נד נוזלים ואחר עבור רוב ישראל המים שהיו להם חומה נמסו וזהו וישובו המים על מצרים והם הבדילו בין המצריים ובין היבשה על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו כי היו חושבים שיצאו אל היבשה וחומת המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה והרודפים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים: (כד) ויהי באשמורת. האלף נוסף: וישקף. הטעם מלאך ה' הוא הנזכר וכמוהו בדבר גדעון כי השליח יקרא בשם השולח כי אחר שצוהו לעשות כן הוא עושה: בעמוד אש וענן. בין שני העמודים: ויהם. יתכן שבעבור זה אמר המשורר קול רעמך בגלגל וככה וברקים רב ויהם ובמקום אחר ויהמם: (כה) ויסר. מהבנין הכבד הנוסף והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת סמ"ך וכבר הזכרתי דקדוקו וי"א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהתירו קשר האופן מהסוסים לברוח להיותם קלים ומהומת השם הכתובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו לנהגם רק בכבדות ואחרים אמרו כי היא מגזרת סורר שרצה ההולך לפניהם להפוך המרכבה: נלחם להם במצרים. בעבורם והתברר דבר השם שאמר וידעו מצרים כי אני ה' לפני מותם: (כו) וישובו המים. שהיו חומות אליהם כאשר היו בתחלה: (כז) לפנות בקר. קרוב מבקר: לאיתנו

בעל הטורים באשמרת הבקר ב'. הכא ואידך ויבא בתוך המחנה באשמרת הבקר גבי שאול כשלחמו עם אנשי יבש גלעד שהוא עת רצון שהקב"ה עושה בה נס לצדיקים: וישקף ד'. הכא ואידך וישקף על פני סדום כמו ששם נדונו באש וגפרית כך נדונו כאן וישקף אבימלך וישקף ארונה וירא את המלך כמו שהיה אבימלך מלך פלשתים כך היה ארונה מלך כדכתיב את הכל נתן ארונה המלך למלך: ויהם ב' במסורה. ויהם את מחנה מצרים. ויהם ה' את סיסרא לומר כמו שבכאן היה עמוד הענן יורד ומלחלח את הקרקע ועושהו טיט ועמוד האש מרתיחו והיו טלפי סוסיהם מתמוטטות כך היה בסיסרא וכמו שלשם גרפם נחל קישון כך בכאן פלטן הים ליבשה: וינהגהו בכבדות. על שאמר תכבד העבודה: לפנת בקר ב'. הכא ואידך יעזרה אלהים לפנות בקר שעזרם אלהים לפנות בקר:

רמבן

בעמוד האש והולך לפניהם לילה -להאיר להם וכן הזכיר האלהים. ויתכן שאינו נסמך אבל הוא ביאור וראיתי במכילתא דר' שמעון בן יוחאי שאל רבי יונתן בן יוחאי את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה בכל מקום כתוב מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דין וכו' רמזו למה שאמרנו והנה עתה נסע בעמוד האש מלפני מחנה ישראל והלך מאחריהם ונסע עוד עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם והנה שני העמודים מאחריהם ושב לבאר כי בא עמוד הענן הזה בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל לומר שלא הפסיק עמוד הענן בין עמוד האש למחנה ישראל אבל הפסיק בין מחנה מצרים ובין עמוד האש ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה והיה לישראל אור בעמוד האש אע"פ שהוא מאחריהם מפני שהיה למעלה ולא היה עמוד הענן מפסיק אותו להם כאשר למצרים וזה טעם ויאר את הלילה כי האיר להם הלילה אבל לא כשאר הלילות לנחותם הדרך כי לא היה הולך לפניהם והיה זה שאלו היה עמוד האש הולך לפני ישראל כשאר הלילות ועמוד הענן בין מצרים ובין ישראל היו ישראל ממהרים ללכת והמצרים לא יראו ולא יבאו אחריהם ועתה הלכו ישראל לאטם ואין המרחק רב ביניהם והיו המצרים רואים את מחנה ישראל מתוך הענן והולכים אחריהם כי יראו האש מתוך הענן אלא שלא היו יכולים ליקרב אליהם מפני הפסק שני העמודים וזה טעם ולא קרב זה אל זה וגו':

(כד) **ויהי** באשמורת הבקר וישקף ה' אל מחנה וגו'. כי הסיר עמוד האש ממחנה ישראל כמנהג כל הימים ושמו היום משקיף על מחנה מצרים בינם ובין עמוד הענן אשר ישתמשו בו ישראל היום ויהם את מחנה מצרים בהשקיף עמוד האש עליהם כי יגיע עליהם חומו הגדול ולהבה תלהט רשעים וכבר פירשתי במעשה בראשית כי יסוד האש יקרא חשך וענן והחשך הוא עמוד אש וענן אבל עמוד האש היה מאיר לכל ישראל בעמודו והיה מחשיך למצרים מפני היותו בא בעמוד הענן אשר יחשיך עליו כשמש אשר הענן יכסנו והנה עשה הכל בשני עמודים הללו וזהו הנכון בפסוקים האלה:

(כו) **ויט** משה את ידו על הים ויולך ה' את הים ברוח קדים וגו'. היה הרצון לפניו יתברך לבקע הים ברוח קדים מיבשת שיראה כאלו הרוח היא המחרבת ים כענין שכתוב יבא קדים רוח ה' יבוש מקורו ויחרב מעינו הטעה למצרים ויאבדם כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם הים לחרבה ולא

ספורנו

הים: ויבקעו המים. בנטיית יד משה על הים במצות בוראו: (כב) הלכו ביבשה. כי קפאו תהומות ברוח הקדים ועברו על הטיט הנקפא: (כד) וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן. שני העמודים שהיו מהלכים באמצע המרחק אשר בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל הקריבם לצד מחנה מצרים: ויהם. במיני תחלאים כענין בפלשתים ותהי יד ה' בעיר מהומה גדולה מאד ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם עפולים. ואותם מיני תחלאים הם מדוי מצרים הרעים והיא היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים שראו ישראל וייראו כאמרו אשר יגורת מפניהם. אמנם פרטי המכות שהזכירה התורה לא היה בהם חולי זולתי השחין והנה התורה הזכירה שחין מצרים והזכירה גם כן מדוי מצרים: (כה) ויסר את אופן. בעמוד האש: בכבדות. מכת הטיט: כי ה' נלחם להם. ובמצות לא ילחם בנו

עוד

יד

אבן עזרא

לאיתנו. להתקפו והוא שם דבר כמו נהרות איתן: נסים לקראתו. פירשתיו שהם חושבין בנוסם שהם חוזרין ליבשה והם הולכים לקראתו ישתחקו עצמות חוי הבלבי שאמר כי משה ידע את מיעוט הים ברדתו ועת רבותו בעלותו בהמשכו והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע ואלה דברי שגעון כי מנהג הים ברדתו לא ייבש מקום וישארו חומות מים מימינו ומשמאלו כי הכל ייבש ועוד כי לא יתברר סוף רדת הים ותחלת עלותו רק אחר שעות ועוד לא השלימו ישראל לעבור עד שטבע פרעה וחילו: וינער ה'. מהבנין הכבד וקרוב ממנו גם אני נערתי כדרך רמה בים: (כח) וישובו המים. שהיו חומות: עד אחד. אפי' אחד לא נמלט וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד והמשורר אמר אחד מהם לא נותר: (כט) ובני ישראל. טעם להזכיר זה פעם אחר כי פרעה היה טבע ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים וזה היה פלא בתוך פלא כי במקום שהיו ישראל עוברים בים היה שם רוח קדים מייבש ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובי' והעד הנאמן על זה הפי' שכתוב בשירה וברוח אפך נערמו מים וזאת הרוח היתה עם ישראל וכתוב נשפת ברוחך כסמו ים וזו היא שטבעה המצריים על כן כתוב בסוף השירה וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה וכי שש מאות אלף רגלי לא היה רביעית המחנה אולי על דרך אחר עברו או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמרו חז"ל וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו אל מדבר שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש: (ל) ויושע. עתה היו ישראל נושעים מיד מצרים כי עד עתה היה עליהם פחד המלך וכתיב כי המצריים טבעו בים והים לא השליכם אל היבשה כי כן כתוב תבלעמו ארץ על כן פי' וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים שהיו ישראל על שפת הים וראו מצרים מת כאשר טבע: (לא) וירא. כאשר ראו ישראל זו המכה הגדולה יראו מהשם כמו ויירא דוד את ה' ביום ההוא במות עוזא אשר שלח ידו בארון: ויאמינו בה'. שהוא אמת והאמינו במשה שהוא עבדו ולא יעשה רק מה שיצוהו:

אז

לְאֵיתָנ֔וֹ וּמִצְרַ֖יִם נָסִ֣ים לִקְרָאת֑וֹ וַיְנַעֵ֧ר יְהוָ֛ה אֶת־מִצְרַ֖יִם בְּת֥וֹךְ הַיָּֽם׃ כח וַיָּשֻׁ֣בוּ הַמַּ֗יִם וַיְכַסּ֤וּ אֶת־הָרֶ֙כֶב֙ וְאֶת־הַפָּ֣רָשִׁ֔ים לְכֹל֙ חֵ֣יל פַּרְעֹ֔ה הַבָּאִ֥ים אַחֲרֵיהֶ֖ם בַּיָּ֑ם לֹֽא־נִשְׁאַ֥ר בָּהֶ֖ם עַד־אֶחָֽד׃ כט וּבְנֵ֧י יִשְׂרָאֵ֛ל הָלְכ֥וּ בַיַּבָּשָׁ֖ה בְּת֣וֹךְ הַיָּ֑ם וְהַמַּ֤יִם לָהֶם֙ חֹמָ֔ה מִֽימִינָ֖ם וּמִשְּׂמֹאלָֽם׃ ל וַיּ֨וֹשַׁע יְהוָ֜ה בַּיּ֥וֹם הַה֛וּא אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל מִיַּ֣ד מִצְרָ֑יִם וַיַּ֤רְא יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־מִצְרַ֔יִם מֵ֖ת עַל־שְׂפַ֥ת הַיָּֽם׃ לא וַיַּ֨רְא יִשְׂרָאֵ֜ל אֶת־הַיָּ֣ד הַגְּדֹלָ֗ה אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֤ה יְהוָה֙ בְּמִצְרַ֔יִם וַיִּֽירְא֥וּ הָעָ֖ם אֶת־יְהוָ֑ה וַיַּֽאֲמִ֙ינוּ֙ בַּֽיהוָ֔ה וּבְמֹשֶׁ֖ה עַבְדּֽוֹ׃ פ

ג׳ ג׳ מ״ס שמיו סי׳ ג׳ אורי׳ בכס שופטים כס ג׳ חסר וכל מלכים דכוו׳ במ״ג . ג׳ כו״ל מ״ל במ״ג הכר ב׳ בתורה ג׳ ג׳ ווידבר העם

לְתוּקְפֵּיהּ וּמִצְרָאֵי עָרְקִין לָקֳדָמוּתֵיהּ וְשַׁנִּיק יְיָ יָת מִצְרָאֵי בְּגוֹ יַמָּא׃ כח וְתָבוּ מַיָּא וַחֲפוֹ יָת רְתִיכַיָּא וְיָת פָּרָשַׁיָּא לְכֹל מַשְׁרִיַת פַּרְעֹה דְּעָלוּ בַתְרֵיהוֹן בְּיַמָּא לָא אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן עַד חָד׃ כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא וּמַיָּא לְהוֹן שׁוּרִין מִיַּמִּינְהוֹן וּמִשְּׂמָאלְהוֹן׃ ל וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יָת יִשְׂרָאֵל מִידָא דְמִצְרָאֵי וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת מִצְרָאֵי מָיְתִין עַל כֵּיף יַמָּא׃ לא וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת גְּבוּרַת יְדָא רַבְּתָא דַּעֲבַד יְיָ בְּמִצְרָאֵי וּדְחִילוּ עַמָּא מִן קֳדָם יְיָ וְהֵימִנוּ בְּמֵימְרָא דַּייָ וּבִנְבִיאוּת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ׃

רשי

לאיתנו. לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל היסורין: וינער. ושניק הוא ל' טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: (כח) ויכסו את הרכב וגו' לכל חיל פרעה. כך דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת. וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותם ומיתריהם לכל כליהם ואינה אלא תקון לשון: (ל) וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: (לא) את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה. והרבה לשונות נופלין על ל' יד וכולן לשון יד ממש הן והמפרשו יתקן הלשון אחר

לאיתנו ל' ומ"ל: חמה ג' חסר וסי' ובני ישראל הלכו ביבשה. וקם הבית אשר בעיר. ובתי החצרים. וכל מלכים דכו' בס"ב מל' וסי' ותפל החומה על עשרים. חומה ובריח נחשת. וישע כולם מ"ל במ"ג וסי' וישע דוד את ישבי. וישע ה' את דוד בכל. קדמאה דשמואל. וישע מחרב מפיהם. וא' קוה לה' וישע לך: ויאמינו ג' וסי' בה' ובמשה עבדו. אנשי נינוה. ויאמינו בדבריו וישירו. אנ"ך: השירה בראש השיטה. לאמר. ורכבו. לישועה. אבי. שמו. שלשיו. אבן. ה' תרעץ. קמיך. אפיך. נוזלים. אויב. נפשי. ברוחך. או ירים. כמוך תנינא. פלא. בחסדך. קדשך. אחז. אדום. כל. ופחד. יעברו קנית. לשבתך. ידיך:

תולדות אהרן נסים לקראתו. סוטה יא: וינער. סנהדרין לד: והמים להם חומה. יומא ד: וירא ישראל. פסחים קיח ערכין טו: את היד הגדולה. ברכות נח סנהדרין לט: ויאמינו בה'. עקרים מ"א פ' יח:

בעל הטורים לאיתנו אותיות לתנאו שהתנה הקב"ה עם הים במעשה בראשית שיבקע לפני ישראל: חמה מימינם ומשמאלם. חמה כתיב חסר שהקב"ה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה שעבר עמהם בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה ה"ח רמ"ה שהוא בגימטריא פסל מיכה: ויאמינו ב'. ויאמינו בה'. ויאמינו אנשי נינוה בה' כדאיתא במדרש לא נשאר עד אחד שלא נשאר אלא אחד והוא פרעה והלך לנינוה ומלך שם והוא ויאמינו אנשי נינוה בה' ונזכר למה שראה במצרים ועל הים: ובמשה ב'. ובמשה עבדו וידבר העם באלהים ובמשה לומר לך שהחולק על רבו כחולק על השכינה והמאמין בדברי חכמים כמאמין בשכינה:

ספורנו

עוד: (כז) לאיתנו. בשוב גליו אל דרך הבקיעה שלא עשה כן מאז שנבקע: ומצרים נסים לקראתו. שמתחלת אשמורת הבקר יד ה' היתה בם להמם ואז אמרו אנוסה ונסו עד פנות הבקר דרך הבקיעה ובעת פנות בקר שב הים לאיתנו לשאת גליו במקום הבקיעה אשר הגיעו שם מצרים באותה שעה ומצאו נסים לקראת הים: וינער ה' את מצרים. המלך ועמו נער אותם מעל המרכבות אל קרקע הים כמו אני נערתי. התנערי מעפר: (כח) וישובו המים. ברבות הגלים אל מקום הבקיעה: ויכסו את הרכב. אחר שנגערו מעליהם העם אשר בם: ואת הפרשים. רוכבי הסוסים: לכל חיל פרעה הבאים אחריהם. המון כל רכב מצרים ורוכביהם שבאו אחר הפרשים למלחמה: (כט) ובני ישראל הלכו ביבשה. בעוד שמצרים היו טובעים בים כי לא שב לאיתנו באותו הקצה שהיו שם ישראל: (ל) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. במיתת המשתוללים בם לשעבדם נשארו הם בני חורין כי עד עת מותם היו ישראל כעבדים בורחים: (לא) היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים. מדוי מצרים הרעים שלקו בם על הים: וייראו העם. כאמרו אשר יגורת מפניהם:

אז

רמבן

יד ה' עשתה זאת בעבור ישראל אע"פ שאין הרוח בוקעת הים לגזרים לא שמו לבם גם לזאת ובאו אחריהם מרוב תאותם להרע להם וזה טעם וחזקתי את לב פרעה ובאו אחריהם שחזק לבם לאמר ארדוף אויבי ואשיגם בים ואין מידי מציל ולא זכרו עתה כי ה' נלחם להם במצרים:

(כח) **ויכסו** את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה. כך דרך מקראות לדבר כן בלמד יתירה כמו לכל כלי המשכן לכל כליו תעשה נחשת ואינה אלא תיקון לשון. לשון רש"י. ואינו כן במקום הזה רק פירושו ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים והחיל אינם הרכב והפרשים אבל הם עמו אשר לקח עמו כמו שאמר למעלה כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו וכמוהו כסוי בלמד כמים לים מכסים ועשית מכסה לאהל ובא על המכסה על הקרב וכן רבים:

(לא) **וירא** ישראל את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונות נופלים על לשון יד וכלן לשון יד ממש הן והמתקן יתקן הלשון אחר ענין הדבור לשון רש"י. אבל אונקלוס לא פירש היד הגדולה גבורה אבל אמר ית גבורת ידא רבתא ור"א אמר המכה הגדולה וכן הנה יד ה' הויה במקנך כבדה מאד יד האלהים שם. ועל דרך האמת יאמר שנגלית להם היד הגדולה והיא מדת הדין שעשה ה' במצרים כי היתה שם במצרים מכה בהם וזה כמו על הארץ הראך את אשו הגדולה והוא הימין אשר תרעץ אויב והיא זרוע ה' שאומר הכתוב עורי עורי לבשי עז זרוע ה' הלא את היא המחרבת וים לא יתעלם ממך מה שאמר לבשי עז ממה שכתבנו בפסוק מידי אביר יעקב:

אז

רשי

אמר ענין הדבור: (א) אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה. וכן (יהושע י) אז ידבר יהושע. וכן (מלכים א' ז') ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה'. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה. (מלכים א יא) אז יבנה שלמה במה פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו. אבל במדרש אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה ואין לומר ולייַשב ל' הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון (איוב א') ככה יעשה איוב (במדבר ט) על פי ה' יחנו. ויש אשר ישכון הענן. לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין ל' עתיד בין ל' עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה אינו יכול ליַשבו בלשון הזה: כי גאה גאה. כתרגומו. (ד"א בא הכפל לומר שעשה דבר שא"א לב"ו לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס והסוס ורוכבו רמה בים וכל שא"א לעשות על ידי זולתו טפל בו לשון גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השירה תמלא כפולה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולם ברש"י ישן). דבר אחר כי גאה גאה. על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש תוספת ולא כמדת אדם שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורוכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן לרום ויורדין לעומק ואינן נפרדין: רמה. השליך וכן (דניאל ג) ורמו לגו אתון נורא. ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו (איוב לח) מי ירה אבן פנתה מלמעלה למטה: (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי עזי כמו עזי בשורק וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק (ירמיה יז) ה' עזי ומעזי (תהלים כח) עזי אליך אשמורה. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפו"ם כשהיא מארכת באות שלישית ואין השניה בשב"א בחטף הראשונה נקודה בשור"ק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי עול עלו יסור עולו כל כלו ושליטים על כלו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה. לכך אני אומר ליַשב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו (שם קכג) היושבי בשמים (עובדיה א) שוכני בחגוי סלע (דברים לג) שוכני סנה. וזהו השבח עזי וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא

אבן עזרא

(א) אז ישיר משה. משפט לשון הקדש לומר לשון עתיד תחת עבר עם מלת אז אז יבנה שלמה אז ידבר יהושע אז יבדיל משה וככה בלשון ישמעאל. משה לבדו חבר השירה ולמדה ישראל ושורר כל אחד ואומר אשירה לה' וכמוהו ויצו משה וזקני ישראל כי המצוה משה לבדו אמרה וזקני ישראל אמרוה לכל: ויאמרו לאמר. כל אחד ואחד ככה או בכל דור ודור: כי גאה גאה. הראה גאותו כי הסוס שיש לו גאוה וגבורה והרוכב שהוא גבור שניהם השליכם בים כמשליך חץ כי רמה בים כמו נשקי רומי קשת: (ב) עזי. אמר רבינו שלמה ז"ל כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקבוץ על כן אמר כי יו"ד עזי וזמרת יו"ד נוסף ולא הראה לנו אחר כמו כן ואמר כי וזמרת יה סמוך כאילו כתוב עז וזמרת יה היה לו לישועה כי חשב כי כמוהו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ומי שיבין בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ כי אמר הטריפני לחם חקי נאמר ממנו כי חקך וחק בניך. והנה בשירה הזאת נהלת בעזך בקמץ חטף וכמוהו ה' בעזך ישמח מלך והנה היו"ד סימן המדבר. א"ר משה הכהן בעבור רי"ש וזמרת קמוץ כי הוא וזמרתי יה ואם אתן שנת לעיני קמוץ כמו שנתי והנה נחלת שפרה עלי קמוץ כמו נחלתי ה' מנת חלקי וכוסי קמוץ כמו מנתי והנה מה יעשה במלת ומנת המלך שהוא קמוץ והוא סמוך ככה ים המלח ים כנרת ומי שהשיב לומר אלה זרות הן נאמר לו שיש עמהם עזי וזמרת יה ולפי דעתי שמלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש כאילו כתוב עזי וזמרת עזי יה והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו רק עזי ותפארת עזי הוא השם לבדו שהוא יה וזהו אחד משלשה שמות העצם אשר פירשתי ושלשתם מגזרה אחת ובעבור כי מלת אהיה ידועה בלשון הוצרך להחליף היו"ד בוי"ו בשם הנכבד ומלת יה ידועה ובעבור אות הגרון נפתח היו"ד והיו"ד הנעלם הסירוהו כי יש לו סוד אחר מדרך המספר ומלאכו השם מחובר עם השם הנכבד והוא כמו כי עזי וזמרת יה ה' וכבר פירשתי כי השם פעם הוא שם העצם ופעם הוא שם תואר: זה אלי. תקיפי: ואנוהו. אושיבהו בנוה. וזה ישרת בעבור אחר זה אלהי

טו א אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת
לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה
לַּיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ
רָמָה בַיָּם׃ ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ
וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ

כ׳. ט״ו

ג׳. ג׳

ג׳. נ׳

וכות חד מן י״ג מלין דנוקים וקמץ ל׳

א בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא
קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְמֵימַר
נְשַׁבַּח וְנוֹדֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי
אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵיאוּתָא
דִּילֵיהּ הִיא סוּסְיָא וְרִכְבֵּיהּ
רְמָא בְיַמָּא׃ ב תּוּקְפִּי
וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ וַאֲמַר
בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק
דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי לֵיהּ מַקְדְּשָׁא

אז ישיר ב׳ וסי׳ משה. ישראל: ויאמרו לאמר ג׳ וסי׳ אז ישיר משה. ולו גוענו בגוע. הננו עצמך ובשרך: אשירה ג׳ וסי׳ אשירה לה׳ כי גאה גאה. אשירה נא לידידי. אנכי לה׳ אנכי אשירה אזמר. וכל כתובים דכו׳: עזי וזמרת ג׳ וסי׳ לישועה. הנה אל ישועתי. עזי וזמרת יה. דתהלים:

תולדות אהרן אז ישיר. ר"ה לא סוטה כו סנהדרין צא ע"ב כד: שירת הים. (מגלה עד): אז ישיר. (שקלים מה סוטה ל): ויאמרו לאמר. סוטה ל: אשירה לה׳. חגיגה יג סוטה כז ל: זה אלי. שבת קלג סכה יא סוטה יא ל ב"ב עז סנהדרין מב מנחות כז: ואנוהו. שבת קלג מנחות כג:

בעל הטורים אז ישיר ב׳. הכא ואידך אז ישיר ישראל לומר אף על פי שלא הזכיר שם משה מ"מ גם הוא אומר שירה כמו בכאן אלא שלא הזכירו משום שלקה על ידי המים: אז ישיר. אמר בלשון שנתרעמתי ומאז באתי אל פרעה באותו לשון אתחיל לשבח ולקלס: ישיר. יו"ד שיר שיו"ד שירות הם. ים. באר. האזינו. יהושע. דבורה. חנה. דוד. שלמה. חזקיה. ושירה לעתיד: אשירה ג׳. הכא ואידך אנכי לה׳ אנכי אשירה כמו בכאן טבעו בים סוף גם לשם נחל קישון גרפם ואידך אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו ע"ש גפן ממצרים תסיע: עזי ג׳. הכא ואידך בהלל ואידך עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה ז"ש רז"ל שמים מתוקים היו נוזלים מקרקע הים ושאבו מים בששון:

רמבן

טו (א) **אז** ישיר משה. לשון רבינו שלמה כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן עשה. ויאמרו לאמר וגו׳ וכן אז ידבר יהושע כשראה הנס אמר לו לבו לדבר וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי׳ אחריו עלי באר ענו לה וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו לעשות לה הבית אז יבנה שלמה פירשוהו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה זהו ליַשב פשוטו. ומה יאמר הרב בפסוק יעשו עגל בחורב כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון וכל המזמור כן יהרג בברד גפנם. ישלח בהם ערוב. וכן ומאין יבאו אליך מן המכים אשר יכוהו ארמים וכן ומשה יקח את האהל כי איננו לשון הוה שלא לקחו אלא פעם אחת אבל דרך הוא לומר עתיד במקום עבר וכן יאמרו במקומות רבים ההפך והטעם כי מנהג הלשון שהמספר ענין יעמיד עצמו בזמן שיתפוך וירמוז למעשה פעם יעמיד עצמו בזמן המעשה וידבר בו בענין הווה ועומד עליו בתהלתו ויאמר ישיר ישראל כאלו משוררים לפניו וכן כלם ופעם יאחר עצמו ויאמר זה נעשה כבר והכל לאמת הענין ולכן רוב כשיבא זה יהיה בענין הנבואות: כי גאה גאה. על השירות ועל כל מה שאקלס בו עוד יש בו נוספות לשון רש"י. גאה: לשון רוממות וגדל ואולי כן הוא וכמוהו ופה ישית בגאון גליך כי גאו המים ויגאה כשחל תצודני לשון גדל ורבוי והנכון דעת אונקלוס לשון גאות ממש כי נתגאה על הסוס שמתגאה במלחמה ועל הגבור הרוכב בו כי את שניהם רמה בים וכן וברוב גאונך וכן כלם לשון גאות כי המתגאה ירומם עצמו במעלה:

(ב) **עזי** וזמרת יה. פירוש ר"א כי מלת עזי מושכת עזי וזמרת עזי יה והטעם הודה כי עוז ותקפו אשר יזמר בו הוא השם יהוה היה ישועתי זה אלי ואנוהו אושיבנו בנוה זה אלהי אבי וארוממנהו שאספר גבורותיו וזה הוא ודאי פשוטו של מקרא אבל לא הזכיר השם שלם והזכיר ממנו שתי אותיות בלבד

ספורנו

טו (א) אז ישיר. הסכים שישיר: כי גאה גאה. לו לבדו הגאות ליחס אליו על הטוב הנמצא ולא לפרעה התנין הגדול אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני: סוס ורוכבו רמה בים. סוס פרעה ורוכבו כאמרו וגער פרעה וחילו בים סוף: (ב) עזי וזמרת יה. עזו וזמרתו של הקב"ה: רמה בים. את סוס ורוכבו כי בזה הראה עזו שהוא מלך על כל מלכים ושראוי שיהללוהו הנושעים בקול זמרה שמחים להיות לעבדים למלך עולם: ויהי לי לישועה. והוא אשר רמה את האויב בים היה לי לישועה כאמרו ונודעה יד ה׳ את עבדיו וזעם את אויביו: זה אלי. הוא הנצחי והקדמון אלי אשר בהכרח יעלו כל סבות הנפסדים אליו וממנו תהיה נצחיות המתמדת: ואנוהו. אעשה נוה לשכנו בתוכנו ובו אתפלל אליו בלבד ואעבוד כראוי למטיב ומריע כאמרו ויתפלל אליו ויאמר הגילני כי אל יאתה כי אמנם העבודה והתפלה מכוונים למצוא חן: אלהי אבי. אלהי יעקב שהודיע באמרו אל אלהי ישראל שהוא נורא בגדלו ובהשגחתו שהם מדת הרחמים ומדת הדין: וארוממנהו. בהשתחויה והכנעה ובהודיע לכל שתכלית המכוון לעשות רצונו הוא הטוב מכל התכליות בהיותו מרומם על כל ברכה ותהלה כענין

אלהי אבי והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו. שאספר גבורתו: (ג) ה' איש מלחמה. שהוא מעמיד אוהביו הדבקים בו והוא איש מלחמה לאויביהם ופי' איש כטעם הדבר והנה בכוכבים איש לא נעדר ובהיות איש אל עבר פניו ילכו ובמלאכים והאיש גבריאל והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה כמו איש אמונים איש שבו אמונים: ה' שמו. עתה יודע שמו כמו הקורא למי הים ה' שמו לבדו העושה ככה: (ד) מרכבות פרעה. שהיו כבדות ועמהם חילו כאילו ירה אותם כמו אבן שהוא קל ובעבור שהזכיר חילו הזכיר שלישיו שהיו על כלו. ואמר יפת כי ים סוף כמו קנה וסוף קמלו ותשם בסוף כי יש סוף קנה וסוף סביביו ולא סביבות שאר הימים. ור' ישועה אמר שם עיר כמו ים כנרת: (ה) תהומות. תהומות הארץ כמו תבלעמו ארץ ושורק יכסימו תחת חולם כמו לא תעבורי מזה: במצולות. המים העמוקים וכן ותשליכני מצולה בעמקי הגלים: (ו) נאדרי. היו"ד נוסף כיו"ד אכזרי. ואמר פעמים ימינך ה'. כטעם כי הנה אויביך ה' נשאו נהרות והטעם כי פעם אחרי פעם פעמים אין להם מספר תעשה ככה שתרעץ ימינך האויב. והנה נאדרי בכח. הוא השם הנכבד וי"א שהוא שב אל הימין: (ז) וברוב גאונך. שהוא למעלה על כל גאה תוכל להרוס כל הקמים ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם רק חרונך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש כי החרון חום דומה לאש וברוח

ג' וחסר אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ ג יְהוָה
ר אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ׃
ד' א' חסר ד מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה
ג'. ל' וכ"כ. ל'. ג' חסר בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־
דחסר במורס ל' סוּף׃ ה תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ
בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן׃ ו יְמִינְךָ
ל'. ד' דגש יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה
תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ ז וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ
ג'. ס'. ל' תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ

אֱלָהָא דַאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח
קֳדָמוֹהִי׃ ג יְיָ מָרֵא נִצְחָן
קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ ד רְתִיכֵי
פַרְעֹה וּמַשִׁירְיָתֵיהּ שְׁדִי
בְּיַמָּא וּשְׁפַר גִּבָּרוֹהִי אִטְבַּעוּ
בְּיַמָּא דְסוּף׃ ה תְּהוֹמַיָּא
חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחַתוּ לְעוּמְקַיָּא
כְּאַבְנָא׃ ו יְמִינָךְ יְיָ אַדִּירָא
בְּחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ תְּבָרַת
סָנְאָה׃ ז וּבִסְגֵי תוּקְפָךְ
תְּבָרְתִּנּוּן לִדְקָמוּ עַל עַמָּךְ
שְׁלַחְתְּ רוּגְזָךְ שֵׁיצַתִּנּוּן

מרכבת ד' ג' מלאים וא' חסר וסי' פרעה. מרכבות השמש. עמי נדיב. מרכבות כבודך. קדמאה חסר: ומבחר ב' וסי' ומבחר שלשיו טבעו. שדד מואב ועריו: תהמת ג' חסר דחסר וסי' קפאו תהמת בלב ים. תהמה יכסימו. עינות ותהמת יצאים בבקעה. וד' מלאים דמלאים וסי' כנס כנד מי הים. יעלו הרים בדעתו תהמת. באין תהומות חללתי · ובמסורה אחריתי נמסר כל אורייתא תהמת חסר דחסר וב' מלאים. יעלו הרים. בדעתו התהומות נבקעו. מ"ל דמלא ושארא תהמות: במצולת ג' וסי' ירדו במצולת. ואת רדפיהם השלכת. במחשכים במצולת כתיב. דעורא במצולות כתיב. וסי' בלשון תרגום נחתו רדיפיא לחשוכא: תשלח ח' וסי' בפרשת כי תצא:

תולדות אהרן ה' איש מלחמה. סוטה מב מח סנהדרין לג לו ע"ג כ: נאדרי בכח. ע"ג ד:

הוא לחיבת השם כמו (שופטים ה) לעזרת השם (ישעיה ט) בעברת ה' (קה"פ ג) על דברת בני האדם ול' זמרת לי (ויקרא כה) לא תזמור (ישעיה כה) זמיר עריצים לשון כיסוח וכריתה עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמת (מלכים א י) את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב. וכן בדברי הימים (ב י) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם (במדבר יד) מבלתי יכולת ה' וישחטם היה לו לומר שחטם (שם) והאנשים אשר שלח משה וגו' וימותו מתו היה לו לומר (שמות ט) ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב היה לו לומר עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוה (ישעיה לב) נוה שאנן. (שם סה) לנוה צאן. דבר אחר ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי. הוא זה וארוממנהו. אלהי אבי. לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמות כמו (רות א) איש נעמי וכל איש ואיסך מתורגמין בעל וכן (מלכים א' ב') וחזקת והיית לאיש. לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמ"ש (שמואל א' יז) ואני בא אליך בשם ה' צבאות. דבר אחר ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: (ד) ירה בים. שדי בימא שדי ל' ירייה. וכן הוא אומר (שמות יט) או ירה יירה. או אשתדאה אישתדי והתי"ו משמש באלו במקום יתפעל: ומבחר. שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו. (מכילתא) אין טביעה אלא במקום טיט כמו (תהלים סט) טבעתי ביון מצולה. (ירמיה לח) ויטבע ירמיהו בטיט מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם ששעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: (ה) יכסיומו. כמו יכסום והיו"ד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו (דברים ח) ובקרך וצאנך ירביון (תהלים לו) ירויון מדשן ביתך והיו"ד ראשונה שמשמעה לשון עתיד כך פרשהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסומו מלאפו"ם (גם כאן מוכח להיות חולם כמ"ש): כמו אבן. ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכים ומטורפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: (ו) ימינך ימינך. שני פעמים כשישראל עושין רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: ימינך ה' נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב. ול"נ אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שא"א לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ופשוטו. של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו (תהלים צב) כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו ודומיהם: נאדרי. היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות גנובתי יום: תרעץ אויב. תמיד היא רועצת ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את ישראל בשופטים (סימן י'). (דבר אחר ימינך הנאדרת בכח היא היא משברת ומלקה אויב): (ז) וברוב גאונך. אם היד בלבד רועצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרס קמיו ואם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים ק"ו כששלח בם חרון אף יאכלמו: תהרוס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי

בעה"ט מרכבות ד' במסרה. הכא ואידך ואת מרכבות השמש שרף באש גבי יאשיהו כשבער את עבודת גלולים מלמד שפרעה ואילו היו מציירים עבודת גלולים שלהם על בגדיהם ואידך גבי שבנא מרכבות כבודך שהלך להשלים עם סנחריב ולעבוד עבודת גלולים אבל אני לא ידעתי נפשי בטוב עבודת גלולים אלא מרכבות עמי נדיב כדכתיב רוכב שמים בעזרך: ומבחר ב'. ומבחר שלשיו ואידך ומבחר בחוריו ירדו לטבח שלאחר שטבעו בים ירדו לטבח אבותיהם כבלעים שבים: במצולת ג'. ירדו במצולת ואת רודפיהם השלכת במצולת ומחשכים במצולת שהיו במחשכים במצולות כדכתיב ויהי הענן והחשך: בכח ד' במסורה. נאדרי בכח ואידך הרימי בכח קולך דאיתקש גאולה אחרונה לראשונה ואידך איש חיל בכח קול ה' בכח זהו שמדמין אותו לבריותיו: קמיך ב'. תהרוס קמיך שאון קמיך עולה תמיד ע"כ תהרוס קמיך: תשלח ה'. תשלח חרונך מבאריהם תשלח מלמד כמו שלקו הם על הים כך לקו במצרים והרס מבאריהם ואידך שלח תשלח את האם תשלח רוחך יבראון אבל ישראל עברו ביבשה בים כדכתיב תשלח קציריה עד ים וא"מ לא נכנסו לארץ כדכתיב שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך שעלה האבות מעל פניו ומתים במדבר ולקח הבנים והכניסם לארץ מ"מ יש להם חלק לעוה"ב כדכתיב תשלח רוחך יבראון:

ספורנ

כענין למדני לעשות רצונך כי אתה אלהי: (ג) ה' איש מלחמה ה' שמו. אע"פ שהוא איש מלחמה ומכרית הרשעים במדת הדין מכל מקום ה' שמו במדת רחמים כי בזה הוא נותן הויה ומציאות לעולמו בהיותו מכלה קוצים מן הכרם שהם מחריבי עולם: (ד) מרכבות פרעה וכו'. אחר שספרו אבדן סוס ורוכבו שהוא פרעה וסוסו ונתנו עליו הודאה לאל ית' ספרו מלחמתו בחיל פרעה ומבחר שליטיו שהם היו עקר כל הצבא: (ו) ימינך ה' נאדרי בכח. לא ימין חיל פרעה ומבחר שליטיו הבוטחים בזרוע בשר. וזאת היא הודאה שנתנו לאל ית' על מלחמתו זאת השנית: ימינך ה' תרעץ אויב. יהי רצון שיהיה כן לעתיד שתרעץ כל אויב לישראל כענין כן יאבדו כל

רמבן

בלבד ודרך משה רבינו בכל התורה להזכיר השם הגדול כלו אשר אמר לו זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. וכבר דרשו בפסוק כי יד על כס יה נשבע הקב"ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה זרעו של עמלק. ועל דרך האמת בעבור כי ישועת הים כולה היתה על יד מלאך האלהים הוא שכתוב עליו כי שמי בקרבו וכמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה כי היד ירמוז למדת הדין אשר היא היד הגדולה והנוקמת והיא המקרעת הים כמו שפירש הנביא עורי עורי לבשי עוז הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה וכמו שכתב למעלה בעבור כן אמר כי עזי וזמרת יה ה' הזה כי ביה ה' צור עולמים וכן ביאור מה לך הים כי תנוס מלפני אלוה יעקב וכן אמרו במכילתא ירדו לים שכינה עמהם שנאמר ויסע מלאך האלהים ובאלה שמות רבה אמר אין עוז אלא דין שנאמר ועוז מלך משפט אהב: זה אלי ואנוהו. ואעלה אותו אל נוה עליון אלהי אבותי שנראה להם באל שדי ועתה ארומם אותו בשם השלם כי מעתה יהיה השם איש מלחמה ויהיה ה' שמו כטעם עתה אנשא ויתכן שירמוז זה לשבע ספירות בחכמה. כמו זה שמי לעולם וזה זכרי. ובמכילתא אלי עמי נהג במדת רחמים ועם אבותי במדת הדין ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנאמר אלי אלי למה עזבתני ואל נא רפא נא לה אל ה' ויאר לנו ואם כן יאמר זה אלי כי עמי הוא אל בזה כי יתעלה עם הרחמים להיות רחמן בדינו·

(ו) ימינך ה' תרעץ אויב. ל' רש"י פשוטו של דבר ימינך הנאדר בכח מה מלאכתה ימינך ה' תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך

יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ ח וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ ל׳. ב׳. ב׳ מ״ל
נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים ל׳
קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם׃ ט אָמַר ל׳. ג׳
אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל ג׳
תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי ל׳. ד׳
תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ י נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ ל׳
כִּסָּמוֹ יָם צָלֲלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם ל׳. ז׳ רפין

כְּנוּרָא לְקַשָּׁא׃ ח וּבְמֵימַר
פּוּמָךְ חַכִּימָא מַיָּא קָמוּ כְשׁוּר
אָזְלַיָּא קָפוּ תְהוֹמֵי בְּלִבָּא
דְיַמָּא׃ ט דַהֲוָה אָמַר סַנְאָה
אֶרְדּוֹף אַדְבֵּיק אֲפַלֵּג בִּזְתָּא
תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף
חַרְבִּי תְּשֵׁיצֵינוּן יְדִי׃
י אֲמַרְתָּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא
עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקַעוּ
כְּאַבְרָא בְּמַיִין תַּקִּיפִין׃

כקש ב׳ וסי׳ יאכלמו. תזרם ורוח תשאם : אפיך ב׳ מלאים נמסר פרשת בראשית : בלב ים ד׳ וסי׳ קפאו תהמה. והיית כשכב בלב ים. והכבד מאד בלב ים. דרך אניה בלב ים : ארדף ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ אויב. אחרי הגדוד. ארדוף אויבי. בתראה מלא : אריק ד׳ וסי׳ אמר אויב. והחרב אריק אחריהם. שלישתך בדבר ימותו. וכל אשר סביבותיו אזרה וכל אגפיו. ותלתיהון ביחזקאל : צללו ג׳ וסי׳ כעפרת · לקול צללו שפתי. שערי ירושלים. וסי׳ בלשון תרגום אעיל תרעא כאברא :

תולדות אהרן כעופרת. מנחות נג :

ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על צדיקים וכן הוא אומר (תהלים פג) כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום : (ח) וברוח אפיך. היוצא משני נחירים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך כדי להשמיע אזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין הדבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן (תהלים יח) עלה עשן באפו וכן ומרוח אפו יכלו וזהו שאמרו (ישעיה מח) למען שמי אאריך אפי כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה (שם) ותהלתי אחטם לך למען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו לך בשבילך אחטם כמו נאקה בחטם במסכת שבת (דף נא) כך נראה בעיני. וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו (איוב ל) ועצמי חרה מני חורב לשון שרפה ומוקד שהנחירי׳ מתחממי׳ ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימות על כן הוא אומר (אסתר א) בערה בו ובנות החמה אומר נתקררה דעתו : נערמו מים. אונקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון נאות המקרא כמו (שיר ז) ערמת חטים ונצבו כמו נד יוכיח : נערמו. מחמת רוח שיצא מאפך יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים : כמו נד. כתרגומו כשור כחומה : נד. לשון צבור וכנוס כמו (ישעיה יז) נד קציר ביום נחלה (תהלים לב) כונס כנד לא כתיב כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכניס כנאד מי הים אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן (יהושע ג׳) קמו נד אחד ויעמדו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וצבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפום כמו (תהלים נו) שימה דמעתי בנאדך. (שופטים ד) את נאד החלב : קפאו. כמו (איוב י) וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצריים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי : בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן. עד לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה. לשון עיקרו ותקפו של דבר : (ט) אמר אויב. לעמו כשפיתם בדברים ארדוף ואשיג ואחלק שלל עם שרי ועבדי : תמלאמו. יתמלא מהם נפשי רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים תמלאמו תמלא מהם יש הרבה בלשון הזה (שופטים א) כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי. ולא יכלו דברו לשלום כמו דבר עמו. (ירמיה י) בני יצאוני כמו יצאו ממני (איוב לא) מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם : אריק חרבי. אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם. (ירמיה מח) וכליו יריקו. ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנה אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון (בראשית יד) וירק את חניכיו אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק (ירמיה שם) לא הורק מכלי אל כלי. לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מצינו הלשון מוסב על היין. וכן (יחזקאל כח) והריקו חרבותם על יופי חכמתך דחירם : תורישמו. לשון רישות ודלות כמו (שמואל א׳ ב׳) מוריש ומעשיר : (י) נשפת. לשון הפחה וכן (ישעיה מ) וגם נשף בהם : צללו. שקעו עמקו לשון מצולה כעופרת אבר פלו״ס בלעז

(ח) וברוח אפך. כמו מרוח אפו יכלו תגער במים ויקרשו : נערמו מים. כמו ערמת חטים : כמו נד נוזלים. והמים. שמנהגם להיותם נוזלים ויורדים שבו כמו נד כמו קמו נד אחד כמו חומה : קפאו תהומות. נקרשו כמו וקפאון : בלב ים. באמצע הגוף כנגד רוחב הגוף : (ט) אמר אויב. הוא פרעה. ומלת תמלאמו. קשה ורבי מרינוס אומר תהיה מלאה נפשי מהם לקחת כל ממונם כדרך בני יצאוני והטעם דבק עם אחלק שלל ואחרים אומרים מגזרת אשר מלאו לבו ואחר כן אורישם : תורישמו ידי. תשמידם וכן ואם לא תורישו : (י) נשפת ברוחך. מגזרת נשף כי בנשף הבאת רוח שהטביע אותם : צללו. מגזרת מצולות כמו לקול צללו שפתי. ובמים אדירים דבק עם צללו כאילו אמר צללו במים אדירים כעופרת. ועופרת מגזרת עפר כי הששה מיני מתכות אם יושמו תחת הארץ יחסר כל אחד מהם דבר ידוע בשנים ידועות ולעולם
העופרת

בעל הטורים ובזרוע ד׳ במסורה. הכא. וברוח שפתיו ימית רשע. וברוח בער שברוח ממית הרשעים ומבערם ואידך וברוח פיו כל צבאם שאלו הוא מבער ברוח ואלו בורא ברוח : בלב ים ג׳. קפאו תהומות בלב ים. דרך אניה בלב ים. כשוכב בלב ים. פי׳ ישראל הלכו בים בדרך ישרה וסלולה כדרך האניה בלב ים כדכתיב דרך לעבור גאולים. אבל מצרים הלכו מטורפים בלא דרך והיו כשוכב בלב ים : צללו ג׳. הכא. ואידך לקול צללו שפתי. ויהי כאשר צללו שערי ירושלים. לומר שהביא על מצרים קולות וברד. קולות דכתיב לקול צללו וברד מה צללו דהתם דכתיב אם תשנו יד אצלם בכם אף הכא קולות וברד :

רמבן

אויביך ה׳ כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים ה׳ עד מתי רשעים יעלוזו נשאו נהרות ה׳ נשאו נהרות קולם ורבים ככה. ואינו נכון לדעתי כי הפסוקים יכפלו מלות לומר כי תמיד יהיה ככה מבלי שיבארו ענין רק בפעם השנית ואלו אמר ימינך ה׳ ימינך ה׳ תרעץ אויב היה כמות אלו הנזכרים. ור״א אמר כי פירושו ימינך ה׳ שאתה נאדרי בכח ימינך ה׳ תרעץ אויב שהוא כמו אלה הנזכר ויותר נכון לומר ימינך ה׳ הוא נאדר בכח להשפיל לכל גאה ורם ימינך ה׳ תרעץ אויב בכח גדול והזכיר ימין בלשון זכר ונקבה כמו יד ה׳ שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר והוא כפול כדרך הנבואות ודרך האמת ידענה המשכיל מן הפסוקים הראשונים שפירשתי וכך אמרו היתה ידו אחת משקעתן וידו אחת מעלת אותם כי הכח מציל כענין ועתה יגדל נא כח אדני :

(ט) **אמר** אויב. לעמו כשפיתם בדברים ארדפם ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי לשון רש״י. וראיתי במדרש חזית כך תני ר׳ ישמעאל אמר אויב ארדוף אשיג היה ראוי להיות תחלת השירה ולמה לא נכתב אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה ואונקלוס סובר כן ולכך תרגם והוה אמר שנאה על תחלת מחשבתו ברדפו אחריהם. ולדעתי בדרך הפשט הוא סדור בפסוק הראשון ממנו כי מתחלה אמר שטבעו בים וירדו במצולות והיה זה כאשר שבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים ואח״כ שב לומר איך נעשה זה כי ברוח אפך היא רוח קדים עזה נערמו מים מתחלה וקפאו התהומות ומפני זה חשב האויב שירדוף וישיגם בים ויחלק שללם ותמלא נפשו מהם ונשפת עליהם ברוחך וכסמו הים והזכיר זה כי גם במחשבתו זאת סבה ופלא מאת השם שחזק לבם וסכל עצתם לבא בים כאשר פירשתי למעלה על כן אמר אחריו מי כמוכה באלים עושה גדולות ונפלאות בדבר והפכו :

(י) **נשפת** ברוחך. אמר ר״א מגזרת נשף כי בנשף הביא רוח שהטביעה אותם. ורש״י פירש לשון הפחה כמו וגם נשף בהם ויבשו ויפה פירש. ולדעתי עוד שענינו כמו בבי״ת נשבת ברוחך מלשון כי רוח ה׳ נשבה בו ישב יזלו מים כי שתי האותיות האלה ישמשו בענין אחד כמו על גפי מרומי קרת על גבי אם בגפו וכן ורכוש להם יבזור בזר עמים לשון פזור. וכן בשמות יחליפו אותם סובך סופך. ולרבותינו במסכת הבקר לעניים הבקר כמו הפקר ומן עבשו פרודות יאמר עפוש ואמר בן פקועה במקום בן בקועה מפני שנבקעה ומצאו שם בן תשעה חי וכן על דעתי הכפישני באפר הכבישני מלשון ומלאו את הארץ וכבשוה יכבוש עונותינו ובלשונם עוד מדה כפושה כמו כבושה וענין הכתוב כי ברוחך הקשה והעזה נערמו מי הים ונשפת ברוחך אשר אתה מנהג הים וכסמו ים וזהו וישב הים לפנות בקר לאיתנו כי שב לנשוב בו הרוח כאשר יעשה באיתנו בשוא גליו. וטעם צללו כעופרת שבאו במצולות כמו העופרת והזכיר זה בשירה כמו אבן כעופרת כי גם זה להם מיד ה׳ שהיו בהם אנשים רבים יודעים לשחות והיו קרוב ליבשה אף כי רוכבי הסוסים במים כלם היו ראוים להנצל כי הסוסים שטים הרבה על פני המים ובכאן לא נמלט מהם אחד וזהו טעם וינער ה׳ את מצרים שהיה הים מגביהם ברוחו הקשה ומשפילם בים מלשון וינערו רשעים ממנה והיה החסון לנעורת מה שמפיץ ומפיל מן הפשתן המתקן אותו :

ספורנו

כל אויביך ה׳ : (ח) וברוח אפיך נערמו מים. עתה ספר המלחמה הגדולה שנלחם האל ית׳ בהמון מצרים ואמר הנה ברוח אפיך נבקע הים ונעשו המים כערמה וכנד וקפאו תהומות בקרקע הים באופן שיכלו ישראל לעבור וכאשר אמר אויב ארדוף אחריהם בים : (ט) אשיג אחלק שלל. והם היו המון כל רכב מצרים שלא בא אלא לגזול ממונם של ישראל : (י) נשפת ברוחך. באותו הרוח עצמו שהקפיא קרקע הים ונעשה דרך לעבור גאולים. נשפת לכסות הרודפים ולאבדם : אדירים. שרים וראשי עם צללו כעופרת במים ומהם היו השלישים על כלו שמנה פרעה על כל רכב

מי

ג' וחסר אַדִּירִים׃ יא מִֽי־כָמֹ֤כָה בָּֽאֵלִם֙
יְהוָ֔ה מִ֖י כָּמֹ֣כָה נֶאְדָּ֣ר בַּקֹּ֑דֶשׁ
ד' ג' חסר. ח' נוֹרָ֥א תְהִלֹּ֖ת עֹ֥שֵׂה פֶֽלֶא׃
ג' יב נָטִ֙יתָ֙ יְמִ֣ינְךָ֔ תִּבְלָעֵ֖מוֹ אָֽרֶץ׃
כ' כנאן עמך יג נָחִ֥יתָ בְחַסְדְּךָ֖ עַם־ז֣וּ גָּאָ֑לְתָּ
כ' . ג' ג' וחסר נֵהַ֥לְתָּ בְעָזְּךָ֖ אֶל־נְוֵ֥ה קָדְשֶֽׁךָ׃
ג' ר"פ. ב' יד שָֽׁמְע֥וּ עַמִּ֖ים יִרְגָּז֑וּן חִ֣יל אָחַ֔ז
יֹשְׁבֵ֖י פְּלָֽשֶׁת׃ טו אָ֤ז נִבְהֲלוּ֙
ג' אַלּוּפֵ֣י אֱד֔וֹם אֵילֵ֣י מוֹאָ֔ב יֹֽאחֲזֵ֖מוֹ
רָ֑עַד נָמֹ֕גוּ כֹּ֖ל יֹשְׁבֵ֥י כְנָֽעַן׃

יא לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא
אֱלָהָא יְיָ לֵית בַּר מִנָּךְ
אֱלָהָא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא
דְּחִיל תּוּשְׁבְּחָן עָבֵד פְּרִישָׁן׃
יב אֲרֵימְתְּ יְמִינָךְ בְּלַעֲתְנוּן
אַרְעָא׃ יג דַּבַּרְתְּ בְּטַבְוָתָךְ
לְעַמָּא דְנַן דִּפְרַקְתָּא
סוֹבַרְהִי בְּתוּקְפָךְ לְדִירָא
דְּקוּדְשָׁךְ׃ יד שְׁמָעוּ עַמְמַיָּא
זָעוּ דַּחֲלָא אַחֲדַתִּינוּן לְדַהֲווֹ
יָתְבִין בִּפְלֶשֶׁת׃ טו בְּכֵן
אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם
תַּקִּיפֵי מוֹאָב אֲחָדִינוּן
רְתִיתָא אִתְבָּרוּ כָּל דַּהֲווֹ

אבן עזרא

העופרת תוסיף: (יא) באלים ה'. הם מלאכי מעלה הקדושים ובני אלים הם הכוכבים ועוד אפרש זה בפרשת כי תשא: נאדר בקדש. הוא כסא הכבוד. וטעם נורא תהלות. כי כל המהללים יראים הם להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו כי הוא לבדו עושה פלא: (יב) נטית ימינך. מהו הפלא כי שמך עליון בעליונים ומשם נטית ימינך ובלע' הארץ שהיא למטה מכל השפלים את האויב והנה בדרך משל כי ברגע אחד הגיעה ימינך שהיא למעלה משמי השמים אל תחת הים. וטעם ימינך כחך: (יג) נחית בחסדך. אמר נחית לשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות. וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי הוא המנחה אותם או זה רמז לאשר נחם עד עתה: נהלת. כמו אתנהלה לאטי: בעזך. ולא בעוזם: אל נוה קדשך. הוא הר סיני ששם שכן הכבוד וכן כתוב ואביא אתכם אלי: (יד) שמעו עמים. שהם סביבותיהם גם יעברו עליהם: חיל אחז יושבי פלשת. יושבי ארץ פלשת כי יושבי לאות על זה: (טו) אילי. ביו"ד כמו כבשים כי השרים כדמותם באלן והנה פלשתים ואדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר: נמוגו כל יושבי כנען. בעבור השמועות כדרך ונשמע וימס לבבנו גם יושבי כנען

רשי

בלעו: (יא) באלים. בחזקים כמו (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח. (תהלים כב) אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלות. יראו מלהגיד תהלותיך פן ימעט כמ"ש לך דומי' תהלה: (יב) נטית ימינך. כשהקדוש ברוך הוא נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתו וכן הוא אומר (ישעיה לא) וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור משל לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: (יג) נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסבל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית: (יד) ירגזון. מתרגזין: יושבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרי' שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים והרגום אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב. (מכילתא) והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננ' ומצטערי' על כבודם של ישראל: נמוגו. נמסו כמו (תהלים סה) ברביבים תמוגגנה. אמרו עלינו הם באים לכלותנו ולירש את ארצנו: תפול

עשה ח' קמצין וסי' מי כמכה. מלא אתם חכמת לב. והיו שתותיה מרכאים פגעת את שש. עשה ארץ בכחו. דריש ירמיה. וחברו דסוף ירמיה. תועבת ה' שפתי שקר. עשיר ורש נפגשו וכל אמ"ת דתקי"ע פי' אלה הדברים מלכים תרי עשר ד"ה ההלים קהלת עזרא דכו' קמצין במכ"ב פתחין וסי' מצויין במלכים ב' סי' ז' גבי וארבעה אנשים היו מצרעים: עם זו ג' וסי' עם זו נאלת. עם זו קנית. עם זו יצרת לי: בעזך ג' וחסר וסי' נהלת בעזך. אתה פוררת בעזך. ה' בעזך ישמח: שמעו ג' ר"פ וסי' שמעו עמים. שמעו גוים קלונך. שמעו כי נאנחה. אנ"ך: אחז ב' וסי' חיל אחז יושבי. והנה אחז בקרנות: נמגו ד' וחסר וסי' נמגו כל יושבי כנען. וכי נמגו כל יושבי הארץ. גם נמגו כל יושבי. נמגו בים דאגה דירמיה:

תולדות אהרן מי כמוך. ר"ס נא
גטין נו עקרים
מנ כג: אל נוה קדשך. ב"ב נא:

בעל הטורים באלם ב' במסורה. מי כמוך באלים. הנחמים באלים דרשו על עבודת גלולים שעובין אותם תחת האילנות כמו תחת אלה רגילים לעשות שיש לה צל כי יש אברות שיש להן פירות ואין להם צל ואלה יש לה צל ואין לה פירות אבל הקב"ה צלו נאה ופירותיו מתוקים ויש לו צל והיינו דכתיב בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי: נחית ב' במסורה. נחית בחסדך. נחית כצאן עמך. מה הרועה מרעה נאן כל אחד לפי המרעה הראוי לו כך היה הענן מנחה אותם כ"א לפי מהלכו הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ומה הרועה מרבין הצאן בצהרים שלא יכה שרב ושמש כך היו מוקפים בעננים שלא יכם שרב ושמש:

ספורנו

רכב מצרים: (יא) מי כמוך באלם. נתן שבח לאל ית' על מלחמתו הפליאית נגד המון רכב מצרים ואמר מי כמוך בחזקים שיוכל לשנות טבע הנמצאים הבלתי נפסדים בטבעם: נאדר בקדש. הנה הקדוש במוחלט הוא הבלתי נפסד כלל. כאמרם ז"ל סנהדרין (פרק חלק) מתים שעתיד הקב"ה להחיות אינם חוזרין לעפרם שנא' הנשאר בירושלים קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים כו'. אמר שאין כמו האל ית' נודע לאדיר ומלך על כל אלהים קדושים ונצחיים ולפיכך לו לבדו יאות לשנות טבע כל נמצא בלתי נפסד כי נצחיות כל נצחי לא יהיה זולתי מאתו ית': נורא תהלות. ומי שידע גודל תהלותיו ייראהו בשבילו לא בשביל יראת עונש שיבא מאתו: עשה פלא. עושה מה שיפלא מן הטבע לעשות בשום אופן כגון עמוד הענן ועמוד האש: (יג) נחית בחסדך עם זו גאלת. מעת שגאלתם וזה כשהוצאתם חוץ לגבול מצרים ובאו לקצות התהלה להנחותם הדרך כאמרו ויסעו מסכות וה' הולך לפניהם: נהלת בעזך. נהלת לאחם ביבשה בתוך הים כאמרו מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא יכשלו: אל נוה קדשך. בדרך נכון ללכת אל נוה קדשך לקדשם שם לעבודתך: (טו) אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב. כשראו אלו הנסים אע"פ שידעו שלא עליהם יעלו ישראל למלחמה מכל מקום נבהלו לראות: יאחזמו רעד. יהי רצון שיאחזמו רעד ולא יתקוממו עלינו: נמוגו כל יושבי כנען. הנה יושבי כנען בשמעם כל אלה נמוגו בלי ספק כי ידעו שעליהם עלו לגרשם כאמרו וימס לבבנו

רמבן

(יא) **מי** כמוכה באלם ה'. בחזקים כמו ואת אילי הארץ לקח אילותי לעזרתי חושה לשון רש"י. ובאמת שהלשון לשון תוקף וחוזק אבל מי כמוכה באלים במלאכי מעלה שהם נקראים אלים מלשון זה אלי ואנוהו והקב"ה נקרא אל עליון על כלם וכן ועל אל אלים ידבר נפלאות כמו הוא אלהי האלהים וכן הבו לה' בני אלים כמו בני האלהים כי יקראו אלים ובני אלים וכן יקראו האלהים ובני אלהים כי גדול ה' מכל האלהים ויבאו בני האלהים להתיצב על ה'. ויש אומרים כי בני איננו סמיכות וכן בני שלשים אנשי מחקה על הקיר וזה טעם מי כמוכה נאדר בקדש שאין כמהו אדיר במעון הקדש בשמים ובמכילתא מי כמוכה באלו שהם משמשים לפניך במרום שנאמר כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים אל נערץ בסוד קדושים רבה: נורא תהלות. יראוי מלהגיד תהלותיו פן ימעטו כמו ולך דומיה תהלה לשון רש"י. גם כן פירש ר"א כי כל המהללים יראים להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו כי הוא לבדו עושה פלא. ולפי דעתי כי טעם נורא תהלות שהוא נורא בתהלות כי יעשה דברים נוראים ומתהלל בהם שעשה נקמות בעוברי רצונו והושיע בהם את עבדיו והנה הוא בזה נורא ומהולל מאד ובעבור כי מלכי ארץ נוראים בעשק ובגזל אמר כי הוא נורא בדברים אשר הוא מהולל בהם כי לך דומיה תהלה על דרך הפשט התוחלת לך תהלה כי כל המיחלים לך יפיקו רצונם ויהללו שמך בציון וישלמו שם את נדרם אשר נדרו בעת צרתם מלשון אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי וידום השמש וירח עמד וכן אך לאלהים דומיה נפשי מיחלת כך נראה לי. ואחרים שמעתי אומרים לך משתתקת התהלה כי לא תשיג תהלה לפעליך הגדולים והנוראים מלשון ולילה ולא דומיה לי ויהיה טעם אלהים בציון האלהים אשר בציון כלומר השוכן שם והנכון מה שאמרנו:

(יב) **נטית** ימינך תבלעמו ארץ. הטעם כי אחר שנשפת ברוחך וכסמו הים נטית עליהם ימינך וזרועך ותבלעמו ארץ והענין כי אחר שטבעו השליכם הים כמנהג הימים וכן אמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וגם יכלו וישובו לעפר על הארץ כשהיו והנה הם נבלעים ונשחתים כמו יחד סביב ותבלעני בלע ה' ולא חמל ודרך אורחותיך בלעו השחיתו. ורבותינו אמרו שפתחה הארץ את פיה ובלעה אותם שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק ואין לשון ימין ויד נטויה רק לנקמה ולהשחתה ואולי יפרשו נטית ימינך להמיתם בים ותבלעמו הארץ אחר כך והיא הקבורה שזכו אליה:

(יג) **נחית** בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך. אמר ר"א כי הוא עבר במקום עתיד כי כן יבא בנבואות. ועל דעתי כי יאמר נטית ימינך על האויב ותבלעם הארץ ונחית בחסדך בעמוד הענן לנחותם הדרך. עם זו גאלת ונהלת אותם בעז ידך אל נוה קדשך כי אליו הולכים וכן ונהרו אליו כל הגוים. ונוה קדשך הוא בית המקדש כאשר יאמר עוד מקדש אדני כוננו ידיך וכן אמרו במכילתא אין נוה אלא בית המקדש שנאמר חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן:

(יד) **שמעו** עמים ירגזון. יאמר כאשר שמעו העמים ירגזון מתגרת ידך וחיל אחז יושבי פלשת בעת ששמעו ויתכן שיאמר כי כבר שמעו העמים כל אשר עשה השם בארץ מצרים וירגזון תמיד מן המחלה אשר שם בהם ויתפלל שתפול עליהם אימה ופחד שלא יצאו לקראת ישראל למלחמה. ואמר ר"א כי תפול עליהם שב אל פלשת אדום ומואב לא אל כנען. וזהו שאמר עד יעבור עמך ה' כי עליהם עברו טרם בואם אל ארץ כנען. ולא נלחמו עמהם ואם

טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד ג׳ . ב׳ המטל
בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־ ב׳ מ״ל
יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־
זוּ קָנִיתָ׃ יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ ג׳ . ל׳ וב״כ . ל׳
בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ ג׳
פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ ל׳ . קל״ד
יָדֶיךָ׃ יח יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם ג׳ חסר . י״ח חסר בתורה
וָעֶד׃ יט כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה ל׳ פתח לרש״י ואי״ע .
בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה כ״ד
עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי י״ג חסר בתורה
יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ
הַיָּם׃ פ

כ וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת
אַהֲרֹן אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ ל׳ וכ״כ
כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים ב׳
וּבִמְחֹלֹת׃ כא וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם ב׳ חסר
שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס ב׳ ובענין

יִתְבִּין בִּכְנָעַן׃ טו תִּפֵּיל
עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא וְדַחַלְתָּא
בִּסְגֵי תוּקְפָךְ יִשְׁתַּתְקוּן
כְּאַבְנָא עַד דְּיִעְבַּר עַמָּךְ יְיָ
יַת אַרְנוֹנָא עַד דְּיִעְבַּר עַמָּא
דְנַן דִּי פְרַקְתָּא יַת יַרְדְּנָא׃
יז תַּעֲלֵינוּן וְתַשְׁרֵינוּן בְּטוּרָא
דְאַחְסַנְתָּךְ אֲתַר מְתַקַּן
לְבֵית שְׁכִינְתָּךְ אַתְקֵינְתָּא
יְיָ מַקְדְּשָׁא יְיָ אַתְקְנוּהִי
יְדָךְ׃ יח יְיָ מַלְכוּתֵיהּ קָאֵם
לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃
יט אֲרֵי עָלוּ סוּסָוַת פַּרְעֹה
בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי בְּיַמָּא
וְאָתֵיב יְיָ עֲלֵיהוֹן יַת מֵי יַמָּא
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַלִּיכוּ בְיַבֶּשְׁתָּא
בְּגוֹ יַמָּא׃ כ וּנְסֵיבַת מִרְיָם
נְבִיאֲתָא אֲחָתָא דְאַהֲרֹן יַת
תּוּפָּא בִּידַהּ וּנְפַקוּ כָל
נְשַׁיָּא בַּתְרַהָא בְּתֻפִּין
וּבְחִנְגִּין׃ כא וּמְעַנְיָא לְהֶן
מִרְיָם שַׁבַּחוּ וְאוֹדוּ קֳדָם יְיָ
אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּוְתָנַיָּא וְגֵיאוּתָא דִּילֵיהּ הִיא סוּסְיָא

לשבתך ג׳ וסי׳ מכון לשבתך פעלת . בנה בניתי בית זבול . ואני בניתי בית זבול : ידיך חד מן י״א מלאים וסימן באיוב סימן י״ד סוף מענה אמנם כי אתם עם : לעולם ועד ט׳ וסי׳ ה׳ ימלוך . כי כל העמים ילכו . גערת גוים אבדת רשע . אזכירה שמך בכל דור . ואשמרה תורתך . תהלה לדוד ארוממך . בכל יום . תהלת ה׳ ידבר פי . והמשכילים יזהירו : לעלם י״ח חסר נמסר בתהלים סימן ע״ה : בתפים ובמחלת ב׳ וסי׳ ותקח מרים . ויבא יפתח :

(טז) תפול עליהם אימתה. (מכילתא) על הרחוקים: ופחד. על הקרובים כענין שנאמר (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו׳: עד יעבר עד יעבר. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) תביאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (נראה שלא יכנסו לארץ וכו׳ והכי איתא בהדיא פ׳ יש נוחלין דף קי״ט ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזר גזרת מרגלים עדיין ת״מ ניבא ולא ידע מה ניבא מהרש״ל): מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש ה׳. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם של אחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה׳. חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנאמר (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה׳ ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכ׳ שלו: (יח) לעול׳ ועד. לשון עולמות והוי״ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל (ירמיה כט) ואנכי היודע ועד שהוי״ו בו שמוש קמוצה היא: (יט) כי בא סוס פרעה. כאשר בא: (כ) ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהית׳ אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו׳ כדאיתא בסוטה (דף יב). ד״א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו: את התף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחולות. מובטחות היו צדקניו׳ שבדור שהקב״ה עושה להם נסים והוציאו תפי׳ ממצרי׳: (כא) ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים

כנען ארץ כנען: (טו) תפול עליהם. שב אל אדום ואל מואב אע״פ שהזכיר למעלה כנען וכמוהו בעמוד ענן ידבר אליהם כאשר פירשתי וישם דמי מלחמה בשלום שב אל אבנר לבדו את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו שב אל אשתו ואמהותיו וכל זה בעבור עד יעבור עמך ה׳ שעברו עליהם לפני בואם אל ארץ כנען: ואמר עד יעבור. פעמים כי סבבו את הר שעיר ימים רבים: וטעם קנית. שהיו עבדים למצרים ואתה קנית אותם להיות לך לעבדים: (יז) תבאמו ותטעמו. תפלה שיעמדו שם הרבה ולא יגלו כדרך בהר מרום ישראל אשתלנו: בהר. כמו ההר הטוב הזה והלבנון או רמז להר המוריה על כן כתוב אחריו מכון לשבתך פעלת ה׳. וטעם פעלת ה׳. שאתה כוננתו מקדש מכון לך כי המקום הנזכר הוא כנגד המקום הנכבד מהעליון כי מקומות הארץ משתנים כנגד הכוכ׳ העומד על ראשם וחכמי המזלות יבינו זה. ומלת מקדש. כמו מקדש וכמוהו השבת מטהרו כי הדגש בטי״ת נוסף כדגש קו״ף מקדש ובעבור שהיה בקו״ף שוא נע נרפה הדל״ת כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע חוץ מגזרת שתים וכבר הזכרתי דקדוקו. והנה כוננו ידיך. כמו פעלת כי הטעם כפול: (יח) ה׳ ימלוך. כאשר יבנה בית המקדש לשמו אז תראה מלכותו בארץ. וטעם לעולם ועד. על דרך קצרה כי הוא לעולם ועד עולם ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו ומשפט לשון הקדש בהיות התנועה באות הבא אחר וי״ו יפתחוהו כמו שור וכשב ועז ועבור זה נפתח ועד והנה אמר ואוכל מכל ובסוף הפסוק הנחש השיאני ואוכל על כן אמרו לעולם ועד: (יט) כי בא סוס פרעה. לפי דעתי כי גם זה הפסוק

תולדות אהרן תפול עליהם . סוטה לו : עד יעבור . ברכות ד סוטה לו סנהדרין נח אבות יג : עם זו קנית פסחים פז מנחות יג : תבאמו . כתובות שב ב״ב קיט עקידה שער א׳ : מכון לשבתך . (ברכות ס) : פעלת ה׳ . סנהדרין נג : מקדש ה׳ . ברכות לג כתובות ס אבות יג : ה׳ ימלוך . ערכין נד ר״ה לב אבות יג : ותקח מרים . מגלה יד סוטה יב :

בעל הטורים עם זו ב׳ . עם זו קנית . עם זו יצרתי לי שעם זו קניתי כשגאלתי אותם כאילו יצרתים אז בריה חדשה : אחז ב׳ במסורה . הכא ואידך אחז בקרנות המזבח תלמד שאחזו חיל ורעדה והולכך לאחוז בקרנות המזבח ועוד חד בלישנא אחרינא שמאל בעשותו ולא אחז : לשבתך ג׳ במסורה . מכון לשבתך פעלת ואידך בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים וחבירו (בד״ה ב׳) ז״ש חז״ל ב״ה של מטה מכוון כנגד ב״ה של מעלה מכון לשבתך פעלת ה׳ בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך כנגדו : לשבתך בגימטריא ירושלים ציון : ידיך . יו״ד יתירה בשביל יו״ד נסים שנעשו במקדש ובשביל יו״ד קדושות שנתקדשה הארץ : ה׳ ימלוך . פסק לומר לך כשיבא העת שיאמרו ה׳ מלך ה׳ מלך ה׳ ימלוך לעולם ועד . משה הקדים ה׳ למלכות ודוד הקדים מלכות לה׳ שנאמר ימלוך ה׳ לעולם לפי שסיים ודרך רשעים יעות לא רצה להזכיר ה׳ על הרעה :

רמבן

ואם יצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה לבל יעברו בארצו לא נלחם בהם ולולא כי נפל עליהם אימתה ופחד היו חפצים להלחם בם משנאתם אותם ולא הזכיר עמון כי עמון ומואב כגוי אחד הם. ויתכן שגם על הכנעני נפל פחדם ולא נלחם בהם עד עברם כי הכנעני מלך ערד יושב הנגב אינו כנעני ביחוסו כדעת רבותינו :

(יח) ה׳ ימלוך לעולם ועד. יאמר כי הראה עתה כי הוא מלך ושלטון על הכל שהושיע את עבדיו ואבד את מורדיו כן יהי רצון מלפניו לעשות בכל הדורות לעולם לא יגרע מצדיק עינו ולא יעלימהו מן הרשעים המריעים ובאו כזה פסוקים רבים כגון ימלוך ה׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם והיה ה׳ למלך על כל הארץ ואונקלוס נתיירא מ[illegible] בעבור שהמלכות לאלהים היא לעולמי עד. ולפיכך עשאו לשון הוה ה׳ מלכותיה קאם לעלם ולעלמי עלמיא כדרך מלכותך מלכות כל עולמים ולא הבינותי דעתו בזה שהרי כתוב יהי כבוד ה׳ לעולם וימלא כבודו את כל הארץ יתגדל ויתקדש יאמן ויגדל שמך. ויתכן שטעמם כסוד הברכות :

(יט) כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו. אמר ר״א שגם זה מן השירה כי היו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה׳ עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים והוא נס בתוך נס ואיננו כלשון השירה והנביאות אבל פירש אז ישיר משה כי בא סוס פרעה ביום ההוא מיד לא ביום המחרת לא אחרי כן או טעמו אז ישיר כאשר בא סוס פרעה בים והשיב עליהם ה׳ מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוכו להגיד כי בלכתם בתוכו ביבשה אמרו השירה ואמר עוד כי אז לקחה מרים הנביאה את התוף בידה וענתה להם הפסוק הראשון של השירה שתעניה כן אחרי משה וישראל.

(כ) אחות אהרן. הנכון בעיני כי מפני שהוזכרו בשירה משה ומרים ולא הוזכר אהרן רצה הכתוב להזכירו ואמר אחות אהרן דרך כבוד לו

ספורנו

לבבנו וכו׳ : (טז) תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך. יהי רצון שתפול עליהם אימתה ופחד באופן שינוסו מפנינו מיראת זרועך כענין אנוסה מפני בני ישראל כי ה׳ נלחם : ידמו כאבן עד יעבור עמך ה׳. וכן יהיה רצון שלא יתקוממו נגדנו כאשר נעלה להלחם בם עד אחר שנעבור הנהרות והם ארנון והירדן כי אמנם במעבר הנהרות תקשה כל מלחמה ויצטרך לנס גדול אשר אולי לא נהיה ראוים לו : (יז) תבאמו ותטעמו. שלא יגלו ממנה : בהר נחלתך. בהר הבית שנאמר עליו בהר ה׳ יראה : מכון לשבתך פעלת ה׳. כאמרו פה אשב כי אויתיה : מקדש ה׳ כוננו ידיך. כאמרו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך. וכן דוד אמר הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל בכל מלאכות התבנית : (יח) ה׳ ימלוך לעולם ועד. יהי רצון שהוא לבדו ימלוך לעולם ועד ואין עמו אל נכר : (יט) כי בא סוס פרעה. וזה שאמרנו אז ישיר היה כאשר בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים והאל יתברך הטביעם

וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם : ס כב וַיַּסַּע
מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף
וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ
שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ
מָיִם : כג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ
לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם
עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה :
כד וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר
מַה־נִּשְׁתֶּה : כה וַיִּצְעַק אֶל־
יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ
אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם
שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ :

ג' כ' בתרי לישנא ד' חסר כ' בב' לישנא ג' ומ"ג ג'

וְרִכְבֵּיהּ רְמָא בְיַמָּא :
כב וְאַטֵּיל מֹשֶׁה יָת יִשְׂרָאֵל
מִיַּמָּא דְסוּף וּנְפַקוּ לְמַדְבְּרָא
דְחַגְרָא וַאֲזַלוּ תְּלָתָא יוֹמִין
בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכַּחוּ
מַיָּא : כג וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא
יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִמָּרָה
אֲרֵי מְרִירִין אִינוּן עַל כֵּן
קְרָא שְׁמַהּ מָרָה :
כד וְאִתְרַעַמוּ עַמָּא עַל
מֹשֶׁה לְמֵימַר מַה נִשְׁתֵּי :
כה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַלְפֵיהּ יְיָ
אָעָא וּרְמָא לְמַיָּא וּבְסִימוּ
מַיָּא תַּמָּן גְּזַר לֵיהּ קְיָם

ויסע ג' וסי' ויסע משה את ישראל. ויסע כעץ תקותי. ויסע כצאן עמו. וחד יסע קדים בשמים : מרתה כ' כהרי לישנא וסי' ויבאו מרתה. כי אתי מרהה נאם ה' : לשתת ד' חסר נמסר פרשת היי : מרים כ' בתרי לישנא וסי' כי מרים הם. די הוה צבי הוה מרים : חק ומשפט ג' וסי' משה יהושע . עזרא :

תולדות אהרן וילכו שלשת ימים . ב"ק פב : ויבאו מרתה . ערכין טו זוהר נשא : וילונו העם . שם : ויצעק אל ה' עקרים מד מא : שם שם . סנהדרין נו :

לנשים (מכילתא) : (כב) ויסע משה . (מכילתא) הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות (מכילתא) והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר (שיר א) תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם : (כג) ויבאו מרתה. כמו למרה . ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה והתי"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמ"ד תהפך הה"א של שרש לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שרש בתיבה תתהפך לתי"ו בסמיכתה כמו (ישעיה כז) חמה אין לי . (אסתר א) וחמתו בערה בו . הרי ה"א של שרש נהפכת לתי"ו מפני שנסמכת אל הוי"ו הנוסף' וכן עבד ואמה (בראשית ל) הנה אמתי בלהה . לנפש חיה . (איוב לג) וזהמתו חיתו לחם . בין הרמה ותשובתו הרמתה : (כד) וילנו . לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקימפ"ל שיכ"ק שי"י מסב הדבר אליו באמרו שי"י : (כה) שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין (סנהדרין מ) : ושם נסהו. לעם ורא' קשי ערפו שלא נמלכו במשה בלשון יפה בקש עלינו רחמים שיהיה

הפסוק מהשירה להזכיר הפלא שעשה בתוך פלא כאשר פירשתי : ומלת עליהם . שבה אל סוס פרעה ברכבו ובפרשיו גם פרעה עמהם כי כן כתוב אמר אויב שהוא פרעה ואחריו תבלעמו ארץ וכתוב מפורש ונער פרעה וחילו בים סוף : (כב) ויסע . לפי דעתי כי עמוד הענן שהיה הולך לפניהם בצאתם ממצרים ועמוד האש ככה לילה ללכת יומם ולילה ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה והנה לא תמצא בפרשת בהעלותך שבלילה נסעו והנה הסיעם משה על פי השם ואינם רק ששה מסעות עד הר סיני והם פחותים מארבעים יום והאויר טוב לא חם ולא קר ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר ולא יזיקנו ובבואם אל מדבר סיני עשו כלם סכות כי שם עמדו כמו שנה ומשה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן כי בעבור זה הוציאו עצי שטים ממצרים כאשר אפרש ולהיות זכר לסכות שעשו שם היה חג הסכות כי הכתוב אמר כי בסכות הושבתי את בני ישראל ואיך ישבו בעננים כי הסכות אינם דומים לעננים ועוד אפרש למה חג הסכות בחדש השביעי וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו כי כן כתוב ואש תהיה לילה בו ובהנשא הענן יסעו בני ישראל ובעבור זה כתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם והנה שנים עמודים הם שמתחלפין על המשכן ואם קבלה היא שז' ענני כבוד היו נניח סברתנו ונסמוך על הקבלה : אל מדבר שור . הוא מדבר אתם בעצמו אולי שתי ערים היו במדבר שנקראו כן או יש למדבר שני שמות והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור על כן בהודעה נפתח בי"ת במדבר : ולא מצאו מים. ויבאו מרתה וכתוב ויסעו מים סוף כמו ויסע משה את ישראל מים סוף וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה : (כג) על כן קרא שמה. הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי : (כד) וילונו . תבנין נפעל כמו ויכונו מן נכונו מהפעלים השניים או מעלומי העי"ן ואילו היה מבעלי הע"ן היה על משקל ויגשו : (כה) ויצעק. זה העץ לא ידענו מה היה רק דבר פלא היה ואילו היו המים עומדים היינו אומרים דרך רפואה היה ונכון הוא מה שאז"ל : שם שם לו. השם לישראל : חק ומשפט . ליסר אותם וללמדם. וטעם ושם נסהו. על דרך כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וככה ויענך וירעיבך ולמען

בעל הטורים ויסע ג' במסורה . ויסע משה . ויסע כצאן עמו מלמד שהיו מוצאים שם אבנים טובות בקרקע הים והביאם משה בע"כ כצאן כזה שהרועה מסיעו מעדר לעדר ועוד חד באיוב ויסע כעץ תקותי שע"י פרעה שהיה עמו בצאתו בעבודת פרך נפרע לו מדה כנגד מדה שנאמר ויסע כעץ תקותי : מרתה ב' במסורה . הכא ויבאו מרתה ואידך כי אותי מרתה בירמיה מה שהם היו ממרים בה' אף הכא נמי : חוק ומשפט . שלשה במסורה הכא חד ואידך ביהושע וישם בישראל חק ומשפט כשכרת ברית עם ישראל : ללמד בישראל חק ומשפט בעזרא מה התם נתנו להם חקים ומשפטים אף ביהושע כאילו בו ביום נתנה להם התורה שקבלו לעבוד את ה' וכן בעזרא נתחדש לכם כתב של תורה : שם שם לו חק ומשפט . זו פרה אדומה שכשם שזה המר ממתיק המרים כך פרה אדומה מטהרת הטמאים ומטמאה הטהורים . שם בגימטריא פרה אדומה :

ספורנו

הטביעם בעוד שבני ישראל היו הולכים ביבשה בתוך הים בטרם יצאו התחילו לשיר : (כה) ושם נסהו . אם יקבל החק והמשפט אשר שם לו ולא יחזור לסורו וזה הנסיון היה כי אמנם אמר לישראל אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך לקבל עליו אותו חק משם לך ומכאן ואילך הישר בעיניו תעשה והאזנת כו' אז המחלה מכל מדוי מצרים אבל אם תקבל עליך עתה ואחר תבגוד ישים עליך כהנה וכהנה בלי ספק . וזה היה כענין אמרם ז"ל גר בא"י הבא להתגייר אומרים לו הוי יודע שעד שלא באת למדה זו אכלת חלב אינך ענוש כרת . חללת שבת אינך חייב סקילה אבל משבאת למדה

רמבן

לו שהוא אחיה הגדול ואחותו הנביאה מתיחסת אליו שגם הוא נביא וקדוש ה' . ויתכן שדרך הכתובים ליחס אל גדול האחים וכן ובני כלב אחי ירחמאל שהיה גדול מאחיו שנאמר ירחמאל ואת ארם ואת כלב : (כה) **שם** שם לו חק ומשפט ושם נסהו . במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת פרה אדומה ודינין ושם נסהו לעם לשון רש"י . והיא דעת רבותינו ואני תמה למה לא פירש כאן החקים האלה והמשפטים ויאמר וידבר ה' אל משה צו את בני ישראל כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה דברו אל כל עדת בני ישראל וגו' וכן יעשה בכל המצות באהל מועד בערבות מואב ופסח מדבר . ולשון רש"י שאמר פרשיות שיתעסקו בהם משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם עתיד הקב"ה לצוות אתכם בכך על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה והיה זה להרגילם במצות ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב והוא הנסיון שאמר ושם נסהו והודיעם שעוד יצוום במצות וזהו שאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והאזנת למצותיו אשר יצוה אותך בהם ועל דרך הפשט כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא ובמאון אשר אין מים שם להם במחייתם וצרכיהם מנהגים אשר יתנהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת כי המנהג יקרא חק כענין הטריפני לחם חקי חקות שמים וארץ ויקרא משפט בהיותו משוער כהוגן וכן כה יעשה דוד וכה משפטו כל הימים כמשפט הראשון אשר היית משקהו והרמון על משפטו ישב על מדתו או שייסרם בחקי המדבר לסבול הרעב והצמא לקרוא בהם אל ה' לא דרך תלונה ומשפטים שיחיו בהם לאהוב איש את רעהו ולהתנהג בעצת הזקנים והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו וכענין שצוה בתורה כשתצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם אינם חקי התורה והמשפטים אבל הנהגות וישוב המדינות כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים וכיוצא בהם ואמר ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין שם מים והביאם אל מקום המים המרים לנסיון כמו שאמר ויענך וירעיבך להיטבך באחריתך וטעם ויורהו ה' עץ שהראהו אותו עץ ואמר לו השלך את העץ הזה אל המים וימתקו ובעבור שלא מצאתי לשום מורה אלא בענין למוד ויורני ויאמר לי למדני וכן כלם נראה בדרך הפשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבע והוא סגולה בו ולימד אותה למשה . ורבותינו אמרו שהיה העץ מר והוא נס בתוך נס כענין במלח שנתן אלישע במים ואח"כ אמר ויורהו וכי לא היה העץ נמצא במקום ההוא והקב"ה הורהו את מקומו או שהמציאהו אליו בנס ושוב מצאתי בילמדנו

רבה

כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃ חמישי ס כז וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־הַמָּיִם׃ טז א וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי

וְדִין וְתַמָּן נַסְיֵהּ: כו וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי תַעֲבֵיד וְתַצֵּית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי כָּל מַרְעִין דְשַׁוֵּיתִי בְמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּי עֲלָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אָסָךְ: כז וַאֲתוֹ לְאֵילִם וְתַמָּן תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי מַבּוּעִין דְמַיִן וְשַׁבְעִין דִיקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן עַל מַיָּא: א וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וַאֲתוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְסִין דְבֵין אֵילִם

מצותיו דקדים לחקיו וסי׳ והאזנת למצותיו ושמעת בקול ה׳ אלהיך . להטות לבבנו אליו דמלכים . וחברו דדיה : ושמרת כל חקיו . כל

י״ו פסוקים כל כל ומלה חד ביניהון נמסר בששפטים סימן ב׳ פסוק ב׳: על המים ד׳ וסי׳ פרשת וארא :

תולדות אהרן שמוע תשמע . ברכות ס מ סנהדרין קא הוריות ח : והאזנת . (ברכות ד) : כל המחלה . סנהדרין ל עקידה שער סא (סנהדרין כז כח) : רופאך . סנהדרין קא : אילמה . יבמות יג : ויסעו מאילם . שבת פז :

שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו : (כו) אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם : תעשה. היא עשייה : והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם : כל חקיו. דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצה״ר מקנטר עליהם מה איסור באלה ולמה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם : לא אשים עליך. ואם אשים הרי היא כלא הושמה כי אני ה׳ רופאך זהו מדרשו. (מכילתא) ולפי פשוטו כי אני ה׳ רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברים שמחזירים אותך לידי חולי וזהו אזון מצות וכן ה״א (משלי ג) רפאות תהי לשרך : (כז) שתים עשרה עינות מים. כנגד י״ב שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד ע׳ זקנים :

בחמשה

ולמען נסותך להטיבך באחריתך להטיב הסובלים שלא הלינו על משה : (כו) ויאמר אם שמע תשמע . כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריה למ״ד או בי״ת אין פי׳ לשמוע הדבר רק להבין טעם הענין הנושא הדבר והנה זו השמיעה שיבין מה מצוה לעשות : והישר בעיניו תעשה. אלו מצות עשה : והאזנת למצותיו . מצות לא תעשה להתבונן מה הם : ושמרת כל חקיו . שלא יעבור עליהם כמו ולא תלכו בחקות הגוי . וחקת הפסח שלא יעשו כמעשיהם : וטעם כל המחלה . יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים בעבור שמרדו בי ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם ועוד כי אני ה׳ אהיה רופאך מכל מחלה שגזרתי להיותה על הארץ אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם . והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה כי מימי היאור היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם וכאן המים המרים שבו מתוקים והנה השם עשה הדבר והפכו על כן יש לך להשמר שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא יטיב לך : (כז) ויבואו . אמר הגאון שבעי׳ מיני תמרים היו ואחרים הוסיפו לכל שבט ושבט ואחרים אמרו לכל איש ואיש ואין צורך לדברים האלה כי המעינות שהיו י״ב ושבעים תמרים לא נבראו עתה בשביל ישראל ואין זה זמן בשול תמרים ולפי דעתי כי ישראל לא ישבו במרה רק יום אחד והתעכבו באלים כמו כ׳ יום על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאלים והנה בט״ו ימים חנו בד׳ מקומות ואלה הם מדבר סיני ודפקה ואלוש ורפידים כי תחלת החדש השלישי באו מדבר סיני . והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מי מרה כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים : (א) ויסעו . אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בחמשה עשר לחדש השני להודיע כי יום חמישי בשבוע יצאו ישראל ממצרים והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי . ואייר יום ששי ושבת . והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בחטתם. ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר יורד המן והנה ראוי להיותו יום ראשון בעבור שאמר והיה ביום הששי כי היה יום ששי והיה ששי לירידת המן . ומה שאמר הגאון נקבלהו בעבור הקבלה ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן אולי עמדו

שם

ספורנו

למדה זו אכלת הלב אתה סגוס כרת כו׳ : (כו) כי אני ה׳ רופאך. והטעם שאם תקבל ואחר כך תבגוד תהיה נענש כי אמנם כל מצותי הם לרפאות את נפשך מחלי התאוות והדעות הנפסדות למען תהיה קדוש לאלהיך כאמרו ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי . ואם תבגוד תחלה ותתחלל הנפש ראוי שיענש מי שיחלל את קדש ה׳ אשר אהב : (כז) ובאילם שתים עשרה עינות מים . ועם כל זה ויסעו מאלים

בעל הטורים מאלם. אותיות אלהם ואותיות המלה לומר לך ששמונים מיני חלאים תלוים במרה ופת שחרית וקיתון של מים מבטלתן ולכך סמך לו עינת מים : רפאך. רפ״א רפוי וגם שרפואה שבידי שמים באה בשופי ושבידי אדם באה בקושי ע״כ ורפא (בפ׳ משפטים) דגש : סין. בגימטריא הסנה ונקרא סיני ע״ש יו״ד דברות שנתנו בו :

רמבן

ראה מה כתיב שם ויורהו ה׳ עץ ויראהו לא נאמר אלא ויורהו הורהו דרכו כלומר שהורהו ולמדהו דרכו של הקב״ה שהוא ממתיק המר במר :

(ט) **אם** שמוע תשמע לקול ה׳ אלהיך . פירש ר״א להבין טעם מה שיצוך לעשות והישר בעיניו תעשה מצות עשה והאזנת למצותיו מצות לא תעשה ובמכילתא אמרו והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן מלמד שכל הנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כלה ועוד אבאר זה בהגיעי בפסוק ועשית הישר והטוב אם ייטב האל עמי הטוב . כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך . לשון רש״י לא אשים עליך ואם אשים הרי הם כאלו לא הושמו כי אני ה׳ רופאך זה מדרשו ופשוטו כאדם שאומר אני הוא הרופא המזהירך שלא לאכול דברים המחזירים את האדם לחליו ע״כ. ואין פשוטו של מקרא שיהיה רופאך תואר ואין דרך שיבטיח האדון את עבדיו אם תעשה כל רצוני ואפלי לא אמית אותך בתחלואים רעים ולא כן כל ההבטחות שבתורה אבל אזהרה שיזהירם שלא יהיו במורדיו כמצרים כי בשמעם קולו ינצלו מכל אותה המחלה כי כל המחלה ההיא ראויה לבא על כל עוברי רצונו כאשר באה על המצרים שלא שמעו אליו וזה כדרך שאמר והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגורת מפניהם ודבקו בך ואמר כי אני ה׳ רופאך הבטחה שאסיר מקרבך מחלה באה כדרך כל הארץ כאשר רפאתי המים ואמר ר״א כי האות הזה והוא הראשון במדבר הפך המכה הראשונה שבמצרים כי מימי היאור היו מתוקים והפכם לרעה ואלו היו מרים ורפא אותם והנה השם יעשה דבר והפכו על כן יש לך לירא מפניו שלא תמר בו שלא ירע לך בהם ולאהוב אותו כי ייטב לך כאשר ריפא להם המים וענין הכתוב שמדבר בשני לשונות ומצותיו וחקיו ולא אשים עליך כי אני ה׳ כבר כתבתי לך שלישים בביאור ענינו ויובן ממלת לקול וממלת אני כי אם נשמע לקול אלהינו לשמור מצות ה׳ וחקיו יהיה השם הנכבד רופאנו ומכאן תקנו בברכות אשר קדשנו במצותיו וצונו כי הברכות יש בה מלכות והמצות נצטוו לנו מן העולם ועד העולם והמשכיל יבין והנני מאיר עיניך כי כל ברכה שיש בה מלכות היא כן שחלקו כבוד למלכות העולם אשר קדשנו ואשר עשה לנו והסמוכה לחברתה אשר לא יזכירו בו מלכות הן לנכח אתה גבור אתה קדוש וכן כלם ותקנו בעלינו לשבח נסתר מפני שמזכירין בה מלפני מלך מלכי המלכים והבן זה :

(כז) **ושם** י״ב עינות מים ושבעים תמרים . איננו דבר גדול בהמצא במקום שבעים תמרים כי בשפל מקומות ימצאו אלף תמרים ויותר מהמה ועינות מים רבים יוצאים בבקעה ובהר ולמה יספר הכתוב הזה. ור״א אמר כי יספר הכתוב שבאו במקום טוב הפך מרה כי באלים עינות רבות והם מים מתוקים ויפים כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים ולכן אמר ויחנו שם כי נתעכבו שם בעבור זה ימים יותר משאר המקומות שעברו בהן . אבל בפרשת אלה מסעי לא ספר דבר ממרה ואמר ויסעו ממרה ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם ולא האריך כן בכל מקומות המסעים . ורש״י כתב שתים עשרה עינות מים כנגד שנים עשר שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים לא ידעתי מהו הזמון הזה אם במעשה הנסים נעשו שם באותה שעה אבל ראיתי במכילתא ר׳ אלעזר המודעי אמר מיום שברא הקב״ה את עולמו ברא שם שתים עשרה מבועין כנגד י״ב שבטי ישראל ושבעים דקלים כנגד שבעים זקנים וספר הכתוב זה כי חנו עליהם כל שבט על מבועו והזקנים ישבו בצלם לשבח האל עליהם שהכין להם כן בארץ ציה. ועוד לרבותינו במדרש של ר׳ נחוניא בן הקנה בכתוב הזה פי׳ נפלא ענינו :

טז (א) **ויסעו** מאילם ויבאו אל מדבר סין . אחז הכתוב דרך קצרה כי בנסעם מאלים חנו על ים סוף ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין כי המדבר הזה גדול מגיע מאלים ועד סיני וכאשר נסעו מאלים חנו על ים סוף במדבר ההוא ונסעו משפת הים ונכנסו בתוך המדבר ונסעו

מסעות

שם ארבעה ימים או יותר והחל המן לרדת ביום ראשון כי מיום רדתו נחל לספור כי כל האומות סומכין על ישראל במספר הזה והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים ויום שבת לא כן ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר ויום ששי אלגומ"ע על שם הבורא כי הוא להם היום הנכבד בשבוע ויום שבת קראו אותו סב"ת כי השי"ן והסמ"ך מתחלפים בכתיבתם ואלה מישראל למדו כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם : (ב) וילונו . במי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא לבדו הסיעם וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם על כן כתיב וילונו העם . ועתה במדבר סין וילונו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאום ובמרה התרעמו על המים ועתה מתרעמים על הבשר והלחם שכבר אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כמוהו לא ימצאו לחם לקנות כי אם ביוקר כי שלשים יום היה להם מיום צאתם : (ד) הנני ממטיר . כדמות מטר היורד מהשמים : ומלת לחם . מאכל תמצא על הלחם כמשמעו גם על הבשר כמו לחם אשה גם על הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו : וטעם אנסנו . שיצטרך אלי בכל יום : (ה) ופירוש משנה.

שני

תולדות אהרן בשבתנו . ערכין טו : הנני ממטיר . תענית ט ב"מ פו : לחם . יומא עה . ולקטו . שם : והכינו . שבת קיז פסחים מז ביצה ב :

וּבֵין סִינָי בַּחֲמֵשָׁא עַשְׂרָא ו׳
יוֹמָא לְיַרְחָא תִנְיָנָא
לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
ב וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא
דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל
אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא׃ ג וַאֲמַרוּ
לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַי דְמִיתְנָא נ׳
קֳדָם יְיָ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
כַּד הֲוֵינָא יָתְבִין עַל דּוּדֵי נ׳. ו׳
בִּסְרָא כַּד הֲוֵינָא אָכְלִין ד׳
לַחְמָא וְשָׂבְעִין אֲרֵי אַפֵּקְתּוּן
יָתָנָא לְמַדְבְּרָא הָדֵין לְקַטָּלָא
יָת כָּל קְהָלָא הָדֵין
בְּכַפְנָא׃ ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
הָא אֲנָא מַחֵית לְכוֹן לַחְמָא
מִן שְׁמַיָּא וְיִפְּקוּן עַמָּא
וְיִלְקְטוּן פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵהּ
בְּדִיל דַּאֲנַסֵּינוּן הַיְהָכוּן ו׳
בְּאוֹרַיְתִי אִם לָא׃ ה וִיהֵי ז׳ ס״פ
בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְּנוּן פ׳
יָת דְּיַיְתוּן וִיהֵי עַל חַד תְּרֵין
עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם יוֹם׃

בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי
לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּלּוֹנוּ
וילונו קרי כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃
ג וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־
יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר
בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־
הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר
הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה
בָּרָעָב׃ ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־
הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־
יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ
בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא׃ ה וְהָיָה בַּיּוֹם
הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ
וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ

(א) בחמשה עשר יום . נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק (או משירי המצה) ששים ואחת סעודות וירד להם מן בט"ו באייר ויום א' בשבת היה כדאיתא במסכת שבת (דף פז) : (ב) וילונו . לפי שכלה הלחם : (ג) מי יתן מותנו . שנמות ואינו שם דבר כמו מיתתנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו. תרגומו לוי דמיתנא. לו מתנו הלואי והיינו מתים : (ד) דבר יום ביומו . צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא היום לצורך מחר (מכילתא) : למען אנסנו הילך בתורתי . אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט : (ה) והיה משנה . ליום ולמחרת : משנה על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע אומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה . וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומים :

ערב

לשבע ד' וחסר וסי' באכלנו לחם לשבע . ואכלתם לשבע וישבתם . ואכלתם לחמכם לשבע . צדה שלא להם לשבע : אם לא ד' ס"פ וסי' נמסר פרשת חיי :

בעל הטורים לשבע ד' במסורה . באכלנו לחם לשבע . ואכלתם לחמכם לשובע . צידה שלא להם לשובע . ואכלתם לשבע וישבתם מלמד שגם במצרים זימן להם הקב"ה סיפוקיהם כמ"ש רז"ל כדגה אשר נאכל במצרים חנם וכי תעלה על דעתך שנתנו להם בחנם השתא אפילו תבן לא יהבי להם וכו' אלא שהקב"ה היה מזמין להם דגים בכדיהם וזהו צידה שלא להם לשובע : אנסנו הילך בתורתי , שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן : והיה משנה . כל מעשה השבת כפול שני כבשים שני ככרים שתי נרות זכור ושמור :

ספורנו

אל מדבר סין כענין לכתך אחרי במדבר : **טז** (ג) מי יתן מותנו . בשבתנו על סיר הבשר . אם היה האל ית' חפץ להמיתנו היה טוב לנו שימיתנו שם בעודנו שבעים כענין טובים היו חללי חרב מחללי רעב : (ד) ממטיר לכם לחם . מזון : למען אנסנו הילך בתורתי . כשיהיה מתפרנס שלא בצער כאמרם ז"ל לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן : (ה) והכינו את אשר יביאו והיה משנה . גם אחר ההכנה יהיה משנה כי לא יחסר בבשול . ואמר והכינו לעורר שיזדרזו לענג שבת במטעמים ובכל זריזותם

רמבן

מסעות דפקה ואלוש ויסעו מאלוש אשר הוא במדבר סיני ויחנו ברפידים . ועל דעת רבותינו היה דבר המן באלוש כי בראותם שהיו נבוכים ונוסעים וחונים במדבר בדפקה ואלוש ולא יצאו ממנו פחדו ונתרעמו וזה טעם וילונו במדבר כי לא היתה תלונה ביום בואם שם רק בהיותם במדבר . וטעם אשר בין אילם ובין סיני להפריש בין מדבר זה למדבר צין האחר הכתוב בלד"י שבאו שם בשנת הארבעים ותמת שם מרים ולכך הזכיר שם ויחנו שם במדבר צין היא קדש להפרישו מזה :

(ב) **וילונו** כל עדת בני ישראל על משה . היה ראוי שיספר הכתוב תחלה טענת התלונה כאשר אמר במרה וברפידים ובכל התלונות ויאמר כאן ואין בשר לאכול ואין לחם לשבוע וירעב שם העם ללחם . ורש"י כתב שאמר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני להפריש חנייה זו לפי שבו ביום נשלמה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדך שאכלו משיורי הבצק ס"א סעודות וקבלת רבותינו היא ולזה לא פירש תלונותם מפני שלא האריך בנס הזה הנעשה להם בסתר וכבר כתבתי הטעם בסדר ויגש אליו ור"א אמר כי הזכיר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני לאמר שכבר להם חדש ימים שיצאו ממצרים ואכלו הלחם אשר הוציאו ממצרים ומקניהם כי קהל רב היו וזה טעם התלונה . ועל דעתי הזכיר הכתוב ויבאו אל מדבר סין להודיע תלונותם כי בבואם אל מדבר סין וכבר רחקו ממצרים אמרו מה נאכל ומה יספיקנו במדבר הגדול אשר אנחנו באים בו או כי מתחלה היו סבורים שיבאו אל הערים אשר סביבותיהם אחרי ימים מעטים ועתה להם יש חדש ועיר מושב לא מצאו ואמרו כלנו מתים במדבר הגדול שבאנו בו וזה טעם וילונו על משה ועל אהרן במדבר כי תלונותם מפני המדבר . וכן אמרו כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב הזכירו המדבר והקהל לאמר כי קהל גדול כזה ימות בלי ספק ברעב במדבר הגדול הזה והקב"ה שמע אליהם והחל עתה לערוך להם שולחן במדבר עד בואם אל ארץ נושבת :

(ד) **הנני** ממטיר לכם . אמר ר"א כי בעבור היותו יורד כדמות מטר מן השמים יקרא ממטיר ומלינו ימטר על רשעים פחים אש וגפרית וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש ואולי היו באים עם המטר שהוא לשון ירידה ודעת אונקלוס הא אנא מחית . ויתכן שיהיה מענין כמטרא לחץ אע"פ שהוא שרש אחד כי בכל זריקה אשר תבא מלמעלה יאמרו כן ותקרא מטרה על שם שימטיר עליה החצים ואמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף או שיאמרו כן בעוף השמים כי ירד עליהם כמטר לחם בעבור שיעשו ממנו לחם כמו שכתוב ועשו אותו עוגות כי כל פת יקרא לחם לא בהיותו מן החטה או מן השעורים בלבד . ואמר ממטיר לחם כי להיות לחם ימטירנו להם וכן ארץ ממנה יצא לחם וכן להוציא לחם מן הארץ שיוציא החטה שיעשו ממנה לחם . וי"א הנני ממטיר לכם לחם מאכל וכן לחם אשה כי את לחם אלהיך הוא מקריב כי תשב ללחום את מושל כלם ענין מאכל . והנכון כי ללחום לאכול לחם ולחם אלהיך כנוי שהוא סעודה לאלהיך כלחם לאדם כי מצאנו לא על הלחם לבדו יחיה האדם : **למען** אנסנו הילך בתורתי אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט לשון רש"י . ואיננו כנכון אבל הוא כמו שאמר המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך כי נסיון הוא להם שלא יהיה לאדם מזון ולא יראו להם עצה במדבר רק המן שלא ידעו מתחלה ולא שמעו מאבותם ויורד להם דבר יום ביומו וירעבו אליו ועם כל זה שמעו ללכת אחרי השם אל מקום לחם וכל כך אמר להם עוד והזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך ולמען נסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא וכי היה יר
להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם והוליכם במדבר נחש שרף ועקרב

ושלא

י֥וֹם ׀ יֽוֹם׃ ו וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ וְאַהֲרֹ֔ן ד
אֶל־כָּל־בְּנֵ֖י יִשְׂרָאֵ֑ל עֶ֕רֶב
וִֽידַעְתֶּ֕ם כִּ֧י יְהוָ֛ה הוֹצִ֥יא אֶתְכֶ֖ם
מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ ז וּבֹ֗קֶר וּרְאִיתֶם֙ ג׳ ר״פ
אֶת־כְּב֣וֹד יְהוָ֔ה בְּשָׁמְע֥וֹ אֶת־ ג׳
תְּלֻנֹּתֵיכֶ֖ם עַל־יְהוָ֑ה וְנַ֣חְנוּ מָ֔ה ל״א. ג׳
כִּ֥י תַלּ֖וֹנוּ תלינו קרי עָלֵֽינוּ׃
ח וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֗ה בְּתֵ֣ת יְהוָה֩ לָכֶ֨ם
בָּעֶ֜רֶב בָּשָׂ֣ר לֶאֱכֹ֗ל וְלֶ֙חֶם֙ בַּבֹּ֙קֶר֙
לִשְׂבֹּ֔עַ בִּשְׁמֹ֣עַ יְהוָ֔ה אֶת־ ב׳ אסור. ג׳

ו וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְכָל
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַמְשָׁא וְתִדְּעוּן
אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ ז וְצַפְרָא וְתֶחֱזוֹן
יָת יְקָרָא דַייָ כַּד שְׁמִיעַ
קֳדָמוֹהִי יָת תּוּרְעֲמָתְכוֹן עַל
יְיָ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי
תִתְרַעַמְתּוּן עֲלָנָא׃
ח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדִיתֵּן יְיָ
לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בִּסְרָא לְמֵיכַל
וְלַחְמָא בְּצַפְרָא לְמִשְׂבַּע
כַּד שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת

(ו) ערב. כמו לערב: וידעתם כי ה׳ הוציא אתכם מארץ מצרים. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה׳ הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: (ז) בקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה׳ נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבוקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שעות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא: את תלונותיכם על ה׳. כמו אשר על ה׳: ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלינו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב. ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דגש ואין בו יו״ד וקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים (במדבר יד) וילינו עליו את כל העדה: (ח) בשר לאכול. ולא לשבוע. למדה תורה
דרך

שני העומר לאחד כי כן כתוב: (ו) ויאמר. טעם כי ה׳ הוציא אתכם בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו והנה שני אותות נעשה לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם האחד בערב זה היום ושני למחרתו בבקר והיה ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם כי איננו דבק ובקר עם וראיתם את כבוד ה׳ כי ביום עצמו ראו את הכבוד כאשר יפרש: (ז) ובקר. פירשתיו: בשמעו את תלונותיכם. דבק עם וראיתם את כבוד ה׳: ונחנו מה; מה בידינו לעשות לא עשינו רק מה שצונו. ונחנו חסר אל״ף: (ח) ויאמר. עתה פירש להם
שני

יום יום ד׳ ופסק וס״י בפרשת וישב: בשמעו ג׳ וס״י ובקר וראיתם את כבוד ה׳. והיה בשמעו את דברי האלה. וירא בצר להם בשמעו: על ה׳ ל״א נמסר בישעיה סימן נח גבי הפטרה ואמר סלו סלו: ונחנו ג׳ וס״י ונחנו מה כי תלינו. ונחנו מה לא עלינו. ונחנו עליו כאשר:

תולדות אהרן וראיתם את כבוד. שבת פז: בתת ה׳. ברכות כ יומא עה:

ספורנו

זריזותם בזה יהיה מערב שבת: ערב וידעתם. יהיה רצון שמה שאמר לי שיתן לכם מזון יהיה באופן זה שיתן לכם בערב צרכי הערב בענין שתדעו שהאל ית׳ הוציא אתכם לגמרי מארץ מצרים כי יוציאכם גם ממנהגיה שהייתם יושבים שם על סיר הבשר בלתי זמן סעודה קבועה כבהמות כאמרם ז״ל בתחלה היו ישראל כתרנגולים המנקרים באשפה עד שבא משה רבינו וקבע להם זמן סעודה: (ז) ובקר. יהיה לכם אחר הבקר: וראיתם את כבוד ה׳. וכן יהי רצון שתראו את כבוד ה׳ שיבא להגביל הזמנים למען תדעו שתלונותיכם הם עליו והוא יהיה הנרצה להסירם מעליו: (ח) ויאמר משה בתת ה׳ לכם. אמר משה מה
שהתפללו

בעל הטורים בשמעו ג׳ במסרה. הכא ואידך וירא בצר להם בשמעו את רנתם ואידך בשמעו את דברי האלה הזאת בשביל שצר להם שלא היה להם לחם לאכול ובדין התלוננו שמע תלונתם אבל מי שהוא בשלום ובשמעו את דברי האלה והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי לא ישמע לו ה׳:

רמבן

ושלא יהיה להם לחם רק מן השמים דבר יום ביומו לנסותם ולהטיב להם באחרונה שיאמינו בו לעולם. וכבר פירשתי ענין הנסיון בפסוק והאלהים נסה את אברהם. והרב אמר במורה הנבוכים לדעת כל יודע ולנסות היש תועלת בעבודת האל ואם יש בה ספוק צורך אם לא ואם כן היה ראוי שיאמר למען ינסה לדעת. והנה לא הזכיר כאן דבר רק המן שהוא הלחם שהמטיר להם אבל כאשר אמר להם משה בתת ה׳ לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע ידענו כי הכל נאמר לו אבל הכתוב יקצר בדברים הנכפלים בענין הצווי או בספור כאשר הזכרתי לך פעמים רבים ופעמים לא יזכיר האחד כלל דכתיב בפרשה הזאת זה הדבר אשר צוה ה׳ מלא העומר ממנו ולא נכתבה הצוואה כלל וכן במקומות רבים. ועל דעת האומרים כי לחם כל מאכל יתכן שיאמר הנני ממטיר לכם לחם על המן ועל השלו כי יתן להם שאלתם ששאלו לחם ובשר ומשה פירש שיהיה הבשר בערב לאכול והלחם בבקר לשבוע כדרך כל הארץ: (ו) **ערב** וידעתם כי ה׳ הוציא אתכם מארץ מצרים. ולא אנחנו המוציאים אתכם משם כאשר אמרתם כי הוצאתם אותנו. ובקר וראיתם את כבוד ה׳ לא נאמר זה על הכבוד הנראה בענן כי ביום היה מדבר להם אהרן ויפנו אל המדבר. ופי׳ רש״י אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן לכם אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי לא כהוגן שאלתם אותה ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך כהוגן בירידתו תראו לבקר את כבוד פניו שיורידנו לכם דרך חיבה בבקר שיש שהות להכינו. ואינו נכון שיאמר ובקר וראיתם את כבוד ה׳ מפני שיקדים לכם מתנת המן בבקר. אמרו במכילתא ויאמר משה בתת ה׳ לכם בערב מכאן אתה למד כי מה כבוד ה׳ בזה ועוד שסמך לזה בשמעו את תלונותיכם. והמדרש הזה לרבותינו איננו בפירוש וראיתם את כבוד ה׳ אבל אמרו כן מפני שחלק להם הפרנסה בשני עתים מן היום ולא נתן הכל בבקר. וכן אמרו במכילתא ויאמר משה בתת ה׳ לכם בערב מכאן אתה למד שבפנים חשוכות נתן להם השלו. והמן ששאלו כהלכה נתן להם בפנים מאירות כלומר בבקר. ור״א אמר כי ובקר נמשך בפסוק הראשון כי בעבור שאמרו כי הוצאתם אותנו משם אמר שני אותות יעשה השם לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם משם האחד בערב היום הזה והשני למחר בבקר והיה ראוי שיאמר ערב ובקר וראיתם כי ה׳ הוציא אתכם שאין ובקר דבק עם וראיתם את כבוד ה׳ כי ביום עצמו ראו הכבוד וגם זה איננו נראה כן. והנכון בעיני כי היה הפלא במן גדול מאד כי השלו הגיז אותו מן הים ברוח נסע מאתו כדרך העולם אבל המן נוצר להם עתה יצירה חדשה בשמים כענין מעשה בראשית והוא מה שאמרו בו שנברא בין השמשות. ולכך אמר הכתוב באות אשר יעשה לכם היום בערב תדעו כי הוא הוציא אתכם מארץ מצרים כי יערוך לכם שולחן במדבר אבל בפלא הגדול אשר יעשה לכם בבקר תראו את כבוד מלכותו אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו שבגדולות ובנפלאות שיעשה השם יראה את כבודו כענין לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי וכתיב והגידו את כבודי וכן רבים וכן הוא דעת אונקלוס שאמר ותחזון ית יקרא דה׳ ולא תרגם בו ואיתגלי. ודע כי יש במן ענין גדול רמזוהו רבותינו במסכת יומא לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלין דברי ר׳ עקיבא אמר לו ר׳ ישמעאל טעית וכי מלאכי השרת אוכלין לחם הלא כבר נאמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי אלא לחם אבירים לחם שנבלע באברים. והענין הזה שאמר רבי עקיבא הוא שקיום מלאכי השרת בזיו השכינה וכן דרשו ואתה מחיה את כלם מחיה לכלם ועליו נאמר ומתוק האור שישיגו בו באור טוב טעם והמן הוא מתולדת האור העליון שנתגשם ברצון בוראו יתברך ונמצא שאנשי המן ומלאכי השרת נזונין מדבר אחד ור׳ ישמעאל תפשו מפני שקיומם איננו בדבר המתגשם מתולדת האור שהרי קיומם באור העליון עצמו ומפני זה היו מוצאים טעם במן מכל מה שירצו כי הנפש במחשבתה תדבק בעליונים ותמצא מנוח חיים ותפק רצון מלפניו ואמרו במכילתא היום אין אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו לעולם הבא וזה יסבול שני פירושים שנאמרו שהיתה בבני העולם הבא מי שלא הגיעה מעלתם ליהנות תמיד מזיו השכינה ויהיה קיומם בדבר המתגשם וכן הזיו ההוא כמעלת דור המדבר שהשיגו לזיו השכינה בים כמו שאמרו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא ומאותה שעה נתעלית נפשם להתקיים בתולדותיו שהוא המן. ויותר נכון שרמז הכתוב לדברי ר׳ אלעזר בן חסמא במלת היום שבני העולם הבא יהיה קיומם ביסוד המן שהוא הזיו העליון כמו שאמרו אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם וכן נהנין מזיו השכינה בהדבקם בו בעטרה שבראשם והעטרה היא חמדה הנקראת כן שאמר בה הכתוב יהיה ה׳ צבאות לעטרת צבי ובה נאמר בעטרה שעטרה לו אמו ורמזו על קיום בני העולם הבא. ורמזו על עיקר המן ואמר הכתוב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח. וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש וכן אמר ולחם שמים ישביעם שנראה מזה שיהיה הדגן הזה בשמים והורידו להם בפתיחת דלתיו והוא מה שפירשתי שנתגשם האור כי באור העליון יאמר הכתוב כלשון הזה נפתחו השמים ואראה מראות אלהים או שכבר היה בשמים כמאמרם שנברא בין השמשות: (ז) **ונחנו** מה כי תלינו. אמר רבי אברהם ונחנו מה בידינו לעשות כי לא עשינו רק מה שצונו ואיננו כן אבל הוא כמו מה אנוש כי תזכרנו מה אדם ותדעהו כי במה נחשב הוא וזאת דרך ענותו כי מה אנחנו שתליתם עלינו שהוצאנו אתכם מארץ מצרים הן אנחנו אין ופעלנו הבל ולא עלינו תלונותיכם כי על ה׳ כי הוא המוציא אתכם מארץ מצרים לא אנחנו: (ח) **בתת** ה׳ לכם בערב בשר. יפרש מאמרו הראשון כי בתת ה׳ לכם בערב
בשר

תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם
עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ
תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר נ"א
מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־ י'
עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי
יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃
י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־
הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה
בֶּעָנָן׃ ששי פ
יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי ל' כתיב כן
יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין
הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר ד
תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יג וַיְהִי בָעֶרֶב
וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה
וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב ל' קמץ זקף
לַמַּחֲנֶה׃ יד וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל
וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס ל' חסר

תּוּרְעֲמָתְכוֹן דִּי אַתּוּן
מִתְרַעֲמִין עֲלוֹהִי וְנַחְנָא מָה
לָא עֲלָנָא תּוּרְעֲמָתְכוֹן
אֱלָהֵן עַל מֵימְרָא דַייָ׃
ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵימַר
לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
קְרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׁמִיעַ
קֳדָמוֹהִי יַת תּוּרְעֲמָתְכוֹן׃
י וַהֲוָה כַּד מַלֵּיל אַהֲרֹן
עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאִתְפְּנִיאוּ לְמַדְבְּרָא
וְהָא יְקָרָא דַייָ אִתְגְּלֵי
בַּעֲנָנָא׃ יא וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יב שְׁמִיעַ
קֳדָמַי יַת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר
בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תֵּיכְלוּן בִּסְרָא
וּבְצַפְרָא תִּשְׂבְּעוּן לַחְמָא
וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ יג וַהֲוָה בְרַמְשָׁא
וּסְלֵיקַת שְׂלָיו וַחֲפַת יַת
מַשְׁרִיתָא וּבְצַפְרָא הֲוַת
נַחְתַּת טַלָּא סְחוֹר סְחוֹר
לְמַשְׁרִיתָא׃ יד וּסְלֵיקַת נַחְתַּת
טַלָּא וְהָא עַל אַפֵּי מַדְבְּרָא
דַּעֲדַק מְקַלַּף דַּעֲדַק כְּגִיר

אבן עזרא

בני אותות: (ט) קרבו לפני ה'. אל המדבר: (י) ויהי. התברר להם כי בעת שדבר להם קרבו מיד בא הענן ונראה בו הכבוד: (יא) וידבר ה'. ורמז כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו: (יב) שמעתי. מלת תלונות זרה דגשות הנו"ן זאת הנבואה שניה כי כבר הזכירה משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר רק נשנית בעבור ישראל שיראו הכבוד. ומלת בין הערבי' כמו בערב כאשר פי' ומז' הפסוק התברר פי' ובקר וראיתם את כבוד ה' כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם: (יג) ויהי בערב. בסוף היום בעצמו: ותעל השליו. אולי עלתה מפאת ים: שכבת הטל. כמו ונבלי שמים מי ישכיב טעם ירידה ובמקום אחר כתוב וברדת הטל. ירקב שם חוי שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תר"נגבין ובלשון ערבי מ"ן ובלשון לעז מנ"א כי קושיות רבות עמדו עליו האחת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלגכ"יר והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס ועוד כי בלילה לא יבאש ועוד כי איננו חזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכה שיעשה ממנו עוגות ועוד כאשר יושם בלשון ימס ועוד כי איננו משביע שיוליד דם טוב רק הוא נכנס ברפואות ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה ועוד כי לא היה יורד בשבת ועוד כי ירד לכל מקום שיחנו ועוד כי עבר עמהם את הירדן ולא שבת עד חצי ניסן על דרך הפשט: (יד) ותעל. הטעם שנפסקה כמו אז חללת יצועי עלה כי הטעם מעת שחללת יצועי נסתלק מעלי ונפסק וכמוהו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ ובהסתלק הטל יורד המן וכן כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו: דק מחספס. כמו עגול ואין לו חבר והאומר שהוא כמו מחשוף שהוא בשי"ן איננו נכון כי משפט הלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן כמו יפיפית או העי"ן והלמד כמו ירקרק או הלמ"ד לבדה כמו סגריר רק העי"ן

רשי

דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשבוע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אלא בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (ט) קרבו. למקום שהענן ירד: (יג) השלו. מין עוף ושמן מאד (יומא עה): היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר (במדבר יא) וברדת הטל וגומר (יומא עה מכילתא) הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: (יד) ותעל שכבת הטל וגו'. כשחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת חמה כדרך טל עולה לקראת החמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ור"ד (ועיין בש"ר פל"ח) שהטל עולה מן הארץ באויר וכשעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר: דק. דבר דק: מחספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי"ל מחספס ל' חפיסא ודלוסקמ' שבלשון משנה כשנתגל' משכבת הטל ראו שהיה דבר דק

אל כל עדת בני ישראל ג' וסי' קרבו לפני ה' כי שמע את תלנתיכ'. ויהי כדבר אהרן. הארץ אשר עברנו: ובבקר ח' וסי' ובבקר תשבעו לחם. ובבקר היתה שכבת. ובבקר זרעך תפריחי. ובבקר תפלתי תקדמך. ובבקר אסר לטלך. ובבקר היא שבה:

תולדות אהרן ונמנו מב. חולין פט: שלנותיכם. סנהדרין קט: שליו. יומא עה:

בעל הטורים ויהי כדבר אהרן. ולא משה כי בזכות אהרן היו העננים לכך סמך והנה כבוד ה' נראה בענן: השלו ב' במסרה. הכא ותעל השלו ואידך ויאספו את השליו לומר שגם כאן אספו ממנו הרבה אלא שפסק ולכך חזרו והתלוננו עליו: מחספס. בגימטריא עולם רמ"ח בהם המן נבלע ברמ"ח אברים:

ספורנו

שהתפללו שיתן ה' לכם המזון בערב בענין שתדעו שהאל ית' הוציא אתכם. רצונו שיתן לכם בערב בשר לאכול ולא לשבוע כמנהג המצרים אשר אין לפניהם בלתי את גויתם ושבבקר יתן לכם לחם בלבד לשבוע שיהיה מספיק די שבעכם: בשמוע ה' את תלונותיכם. ומה שהתפללו שתראו את כבוד ה' רצונו שיתן לכם אלא בענין שיראה לכם שתלונותיכם הם עליו ושהוא שמע את תלונותיכם: (ט) אמור אל כל עדת. כיון שידע שנתקבלה תפלתו כענין רבי חנינא כשהיה מתפלל על החולים (ברכות סוף פרק אין עומדין) או יותר מזה: קרבו לפני ה'. ההולך לפניהם בעמוד ענן: (י) ויפנו אל המדבר. כי דרך שמדבר היה הענן מהלך בנסעם: (יד) והנה על פני המדבר דק. דבר שהנרגיש

רמבן

בשר לאכול וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים ובתתו לכם לחם בבקר לשבוע וראיתם את כבוד ה':

(יב) **שמעתי** את תלונות בני ישראל דבר אליהם לאמר בין הערבים. זה הדבור כבר אמרו משה לישראל אבל נשנה בעבור שאמר שמעתי את תלונות בני ישראל כי מתחלה אמר הנני ממטיר לכם לחם כעושה עמהם חסד ברצונו או לנסותם. ועתה הגיד כי נחשב להם העון ובעבור התלונה יעשה עמהם כן כדי שתדעו בו כי אני ה' אלהיכם כי עד עתה אינכם מאמינים בה' אלהיכם על כן אתם מתלוננים על נביאיו. ויתכן שמתחלה לא הבטיחם להיות להם המן כל ימי המדבר והיו חושבים אולי יהיה ליום אחד או לשנים בהיותם במקום ההוא סמוך משם יבאו אל מקום לחם ועתה אמר להם בין הערבים תאכלו בשר תמיד ובכל בקר ישבעו לחם כל ימי המדבר. וכן דעת רבותינו שהיה השלו עמהם מן היום ההוא והלאה כמו המן וכן נראה כי על שני הדברים נתלוננו ובניהם שמע את תלונתם ותאותם יביא להם כי מה יתן להם ומה יוסיף להם בשר לאיש אחד או לשנים והפרשה שתספר ותאריך בענין המן כי כל מעשיו הם נפלאים ותקצר בענין השלו ויהי בערב ותעל השלו כי הוא כנוהג שבעולם וענין השלו השני בקברות התאוה כי לא בא להם ממנו עתה לשובע כאשר יאמר בכאן תמיד בשר לאכול ולחם לשבוע ויתכן שהיו גדוליהם לוקטין אותו או שהיה מזדמן לחסידים שבהם וצעיריהם היו תאבים לו ורעבים ממנו כי לא יספיק בשנו וילקטו המרבה והממעיט כאשר אמר במן ולכך אמר שם והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה ויאמר וישובו ויבכו גם בני ישראל שהיו גם מהם בוכים לו ולא כלם ואז נתן ממנו להם לרוב מאד כאשר אמר הממעיט אסף עשרה חמרים ואכלו חדש ימים בשפע ההוא ושב לענינו הראשון. על דרך הפשט היו כל מעשה השלו לעתים והמן שהיה תמיד היה להם תמיד כי עיקר תלונתם על כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב:

(יד) **דק** מחספס. על דעת אונקלוס מן מחשוף הלבן חשף ה' בחלוף השי"ן בסמ"ך ועין הפועל כפולה. דק ככפור הוא הנופל בימי הקור וכן כפור כאפר יפזר ותרגם אונקלוס דעדק כגיר כגלידא על ארעא. וכתב רש"י ז"ל כמבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך דעדק כגיר דגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירוש דק ככפור שטוח וקלוש ומחובר כגליד דק שהיה מגליד גלד דק מלמעלה. ומה שתרגם

דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃ טו וַיִּרְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃ טז זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃ יז וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃ יח וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ יט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ כ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ כא וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר

כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא׃ טו וַחֲזוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי מַנָּא הוּא אֲרֵי לָא יָדְעִין מַה הוּא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן הוּא לַחְמָא דִּיהַב יְיָ לְכוֹן לְמֵיכָל׃ טז דֵּין פִּתְגָּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּיהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ עוּמְרָא לְגוּלְגַּלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לִדְבְמַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְּבוּן׃ יז וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקַטוּ דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר׃ יח וְכָלוּ בְעוּמְרָא וְלָא אוֹתַר דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר לָא חֲסַר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ לְקָטוּ׃ יט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אֱנָשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא׃ כ וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה וְאַשְׁאָרוּ גּוּבְרַיָּא מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּרְחֵישׁ רִיחֲשָׁא וּסְרִי וּרְגֵיז עֲלֵיהוֹן מֹשֶׁה׃ כא וּלְקַטוּ יָתֵיהּ בִּצְפַר בִּצְפַר גְּבַר לְפוּם

ג׳ בספרא

ג׳

ל׳

ג׳ חסר

ג׳. ל׳

ג׳

ל׳

ז׳ בלישנ׳ מ״ל

ס׳ חסר וי״ד בלישנא

ג׳ וחסר. ג׳

י״ג חסר כתור׳

דק מחספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפור. כפור יילי״א בלעז דעדק כגיר כאבני גיר והוא מן צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד. דק טינב״ש בלעז שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק: (טו) מן הוא. הכנת מזון הוא כמו (דניאל א) וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הוא. שיקראוהו בשמו: (טז) עמר. שם מדה: מספר נפשותיכם. כפי מנין נפשות שיש לאיש באהל תקחו עומר לכל גלגלת: (יז) המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו: (כ) ויותירו אנשים. (ש״ר) דתן ואבירם: וירם תולעים. לשון רמה: ויבאש. ה״ז מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים

השי״ן לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה״א כמו הגיגי כי אחר שחסר הה״א נראו הנימ״ל כלמ״ד פעל על כן כפלוהו רק באותיות נראות לא מצאנו השי״ן כפול: (טו) ויראו. אמר רבינו כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא מן הוא והמגיד לו ככה לא דבר נכון כי תרגום מה הוא בלשון ישמעאל מה הוי רק מן הוא תרגומו מי הוא כי איננו נופל מן בלשונם כי אם על אדם כי פי׳ מן הוא מגזרת אשר מנה את מאכלכם אמר רבי משה הכהן ידענו כי אין מוקדם ומאוחר בתורה כי ויאמר משה אליהם וכבר אמר משה אליהם וכמוהו רבים ובפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש וכבר באש וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו ואיחר הכתוב לומר דברי משה בעבור שהוא צריך להאריך לומר זה הדבר אשר צוה ה׳ זה בדרך הסברא כי עומר לגולגולת למי שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם: ויעשו. על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשות אהלו וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא: (יח) וימודו בעומר. מצא כל אחד מה ששער: (יט) ויאמר. הטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר רק יבטח בשם כי מחר ירד כי איננו מצוה עליו לאכלו כלו רק אם נשאר לו שלא יכול לאכלו ישליכנו מחוץ לאהלו: (כ) ולא. מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו אל משה כי אנשים מעטים היו. אמ׳ רבי מרינוס כי ויר׳ מגזר׳ רמה: (כא) וילקטו גו׳. טעם וחם

תולדות אהרן שכבת הטל. שם:
מחוספס. שם:
איש אל יותר. ערכין טו: ויותירו
אנשים. שם: בבקר בבקר. ברכות
כו:

ויאמר משה אלהם ג׳ וסי׳ הוא הלחם אשר. איש אל יתר. אם יעברו בני גד: לגלגלת ג׳ וחסר וסי׳ עמר לגלגלת. בקע לגלגלת. מחצית השקל ולקחת חמשת חמשת: יותר ז׳ בלישנא וסי׳ איש אל יותר ממנו. ואת היותר תתרמנו. ויותר ממנו מאה רכב. דשמואל. וחברו דד״ה כי מה יותר לחכם. ויותר לראי השמש. לעשות יקר יותר ממני: ויותרו ה׳ חסר בלישנא וסי׳ ויתרו אנשים ממנו. הנותרים לאמר. סוף פסוק. והותירך ה׳ לטובה בפרי בטנך. את אשר הותרת משבעה. ויאכלו ויותרו כדבר ה׳; בבקר בבקר י״ג וסי׳ בישעיה סי׳ ג׳ בהפטרת והיה עקב:

בעל הטורים זה הדבר אשר צוה ה׳. בזה הפסוק יש אלפ״א בית״א לומר לך כל המקיים את התורה הקב״ה מזמין לו את פרנסתו בלא טורח כמו אוכלי המן: ויותרו ב׳ במסרה. הכא ויותירו אנשים ממנו ואידך ויותירו כדבר ה׳ התם שהותירו כדבר ה׳ נתקיימה בו ברכה והכא שעברו על דברי ה׳ והותירו נתקיימה בו קללה: וירם ג׳. הכא וחד וירם כבוד ה׳ אלהי ישראל וחד שבעו וירם לבם. וירם לבם זה גסות הרוח ולכך נסתלקה שכינה שנאמר וירם כבוד אלהי ישראל דאמרינן בפ״ק דסוטה כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו דוחק רגלי השכינה ועוד וירם לבם אם רם לבבו יש בו גסות הרוח וירם תולעים וז״ש מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה:

רמבן

שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק ואין כל זה נכון כי הגיר הוא העפר הלבן הנדבק לאבנים ויבשלו אותו וטחין בו הכותלים בסיד והוא לבן מאד וטוב מן הסיד לטוח על הקירות וכן כתוב על גירא די על כותל היכלא ועל כן ימשול בו המן שהוא לבן ומפוזר על הארץ כגיר המנופץ ואונקלוס תרגם במלת כפור בשני פנים עשאו תחלה מן וכפרת אותו מבית ומחוץ בכופר ולכן אמר כגיר במלת כפר כגיר שבו טחין ומכסים ועשאו עוד מן כפור כאפר יפזר שהוא הקרח הדק היורד בקור כמו שתרגם וקרח בלילה וגלידא נחית עלי בליליא וממנו מינים והאחד יקרא גליד כמו ששנינו במשנה מקואות אלו לא מעלין ולא פוסלין השלג והברד והכפור והגליד וכן תרגם אונקלוס בשני פנים בכתובים רבים אבל בנוסחאות הבדוקות מן התרגום כתוב בהן דעדק דגיר כגלידא על ארעא ופירוש עשוי חמרים חמרים כגליד על ארעא והוא האמת שאם היה מלשון גיר היה מתורגם גלידה כגירא כי כן דרך הלשון הזה:

(כ) **וירם** תולעים ויבאש. הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ורמה לא היתה בו וכן הוא הדרך לכל דבר שהוא מן המתליעים לשון רש״י. ואלו היה המן מתליע כדרך הטבע כדרך שאר המתליעים היה הדבר כן אבל זה שהתליע בדרך נס יתכן שהריס תולעים תחלה ואין צורך שנהפוך המקרא. ועוד כי הכתוב שאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו הוא מוכיח כן כי אלו לא היה מריס תולעים עד אשר עלה באשו תחלה כשאמר ולא הבאיש כבר הבטיחנו שלא היתה בו רמה ולא יכפול אחרי כן ורמה לא היתה בו אבל אם הריס תולעים תחלה כפשוטו של מקרא והוצרך לומר שזה לא הבאיש וגם לא עלתה בו רמה כלל ואף מן המתליעים בטבע לא יבאשו רק החמים והלחים מהם אבל היבשים ירומו תולעים ולא יבאשו כלל כעצים המתליעים והפירות המרימים תולעים בלוביהן או אחרי כן וספר הכתוב שגם זה הבאיש בנס. ובאלה שמות רבה אמרו וכי יש לך דבר שבתחלה עושה תולעים ואחר כך מבאיש אלא שהקב״ה בקש להראות מעשיהם לבריות שלא ידיחו את ריחו בערב וישליכו אותו שהיה עושה כל הלילה שורות שורות תולעים מיד ויקצף עליהם משה:

אשר

ספורנו

שהגרגיר שלו היה דק כאמרו כזרע גד הוא: דק ככפור. גם בהכנתו היה דק שלא היה מונח כגליד על גרגיר: (טז) זה הדבר אשר צוה ה׳. באמרו ובבקר תשבעו לחם: לקטו ממנו. כל אחד כרצונו אחד המרבה ואחד הממעיט: איש לפי אכלו עומר לגלגלת מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו. כי בכל ענין שתלקטו הן שתרבו ללקוט והן שתמעיטו יהיה זה עכ״פ שיהיה הנלקט מזון לכל אחד כפי אכלו שישביע את הרגיל לאכול הרבה ולא יתן מזון יותר מהראוי למי שהוא רגיל לאכול מעט ושמה שילקוט הן על ידי המרבה ללקוט הן על ידי הממעיט יהיה עמר לגלגלת לא פחות ולא יותר. ושמי שילקוט בעד כל בני ביתו ילקוט עמר לכל אחד כמספר כל הנפשות אשר באהלו: (כ) ויקצף עליהם משה. כי אמנם לא קרה זה מפני היותו יותר מכדי שבעם אבל הותירוהו לכוונה לנסות: (כא) בבקר בבקר. בכל בקר

אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ
וְנָמָס׃ כב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי
לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר
לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה
וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃ כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן
שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת
אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־
תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף
הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃
כד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר
צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־
הָיְתָה בּוֹ׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם
לַיהוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ

ג' שניו יחרק · ג' ושארה שבת שבתון · ג' וחסר · ז' חסר בלישנא

מֵיכְלֵיהּ וּמָה דְמִשְׁתְּאַר
מִנֵּיהּ עַל אַפֵּי חַקְלָא כַּד
חַם עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר׃
כב וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה
לְקַטוּ לַחְמָא עַל חַד תְּרֵין
תְּרֵין עוּמְרִין לְחָד וַאֲתוֹ
כָּל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא
וְחַוִּיאוּ לְמֹשֶׁה׃ כג וַאֲמַר
לְהוֹן הוּא דְמַלֵּיל יְיָ שַׁבְתָא
שְׁבַת קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ
מְחָר יַת דְּאַתּוּן עֲתִידִין
לְמֵיפָא אֵפוֹ וְיַת דִּי אַתּוּן
עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ וְיַת
כָּל מוֹתְרָא אַצְנָעוּ לְכוֹן
לְמַטְרָא עַד צַפְרָא׃
כד וְאַצְנִיעוּ יָתֵיהּ עַד צַפְרָא
כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה וְלָא
סְרִי וְרִיחֲשָׁא לָא הֲוָת
בֵּיהּ׃ כה וַאֲמַר מֹשֶׁה
אֲכְלוּהִי יוֹמָא דֵין אֲרֵי
שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ יוֹמָא דֵין לָא תַשְׁכְּחוּנֵיהּ

וחם ג' פתחין וכי' וחם השמש ונמס. וחם לאדני המלך. אם ישכבו שנים. וא' חם לבי בקרבי וסי' בלשון תרגום מלכא דדמוך בשמשא: תמצאהו ז' חסר בלישנא וסי' היום לא תמצאהו. וימצאהו המרים. ומצאהו רעות. ומצאהו בהלקת נבות. ויבקשו שלשת ימים. כחלום יעוף ולא ימצאהו:

תולדות אהרן ונמס. שם: לחם משנה. שבת קיז: את אשר תאפו. ביצה טו (ביצה סא): אכלוהו היום. שבת קיז קיח זוכר האזינו סוד שלש סעודות בשבת:

אבן עזרא

וחם השמש כחום היום כי השמש לא יחם: ונמס. מבנין נפעל מפעלי הכפל: (כב) ויהי. ירד המן יותר מהמנהג כאשר יפרש וישראל לקטו לחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה והם לא ידעו למה ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מצאו ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צוה ושאלוהו מה יעשו כי למה צוה ללקוט משנה ואיך יוכלו לאכלו: (כג) ויאמר. כבר אמר לי השם כי אתם חייבים לשבות מחר שלא תעשו מלאכה אפילו אוכל נפש כי מחר הוא יום שבת לה' כי זה היו' סמוך לש' בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום השביעי וככה בשנת השמטה שבתה הארץ שבת לה'. ומלת שבת בדקדוק קשה כי איננה על משקל גנב כי תי"ו שבת סימן לשון נקבה והעד שבת היא לה' ומלת שבת שם דבר כמו שביתה וככה דקדוק המלה היתה ראויה להיות שבתת על משקל דלקת וכאשר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה וככה מלת אחת כאשר אפרש. ומלת אפו. זרה כי היא ראוי להיותו על משקל עשו והנה אמר משה לנשיאים מה יעשו: את אשר תאפו. כמנהגכם אפו שתאכלו היום וככה את אשר תבשלו בשלו והנה מהעומר האחת עשו כל זה ובשלו הכל כרצונכ' ואכלו מה שיספיק לכם: ואת כל העודף. הניחוהו עד הבקר שאומר לכם מה תעשו והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת רק בבקר הודיעם זה הסוד: (כה) ויאמר. רבים חסרי אמונה השתבשו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו כי משה אמר כי שבת היום לה' ולא הלילה שעבר גם אמר מחר ופירשו ויהי ערב ויהי בקר כרצונם כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני ולא דברו נכונה כי משה לא דבר לישראל רק כנגד מנהגם כאשר הזכרתי לך כי מנהג ארצות ערלים אינם כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובנינם ועניינם כי אין מנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחורף ולא לעשות מלאכה רק ביום על כן אמר מחר ועתה שים לבך להבין טפשות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום והוא מעת זרוח השמש עד שקעו ולחשך קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו והנה הלילה הפך היום כמו שחשך הפך אור אם כן איך יקרא מעת ערב שהוא עריבת השמש עד בקר יום והנה הוא לילה והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום על כן כתוב לילה ויום ויום ולילה שלשת ימים ושלשה לילות כי אלו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה וזה לא יתכן בראיה גמורה מחכמת הדבר ששם דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך כנגדו והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק כמו ביום הכותי כל בכור אתה עובר היום אל ארץ אחרת כיום הזה והיה ביום ההוא ורבים ככה והנה נניח כל אלה הדברים ונבקש יום התורה כאשר אמרתי כי שעותינו אינם קבועים במהלך החמה והלבנה רק בקביעות בית דין והנה מצאנו שאמר שבעת ימים מצות תאכלו ופירש כי זה המספר מארבעה עשר לחדש בערב וכתוב מערב עד ערב תשבתו שבתכם ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום כי כן כתוב מקרה לילה והנה לא יטהר עד בא השמש הוא סוף היום הראשון ואילו כן שהוא עד בקר יום שני היה ראוי שירחץ בבקר כי אם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה חצי יום שעבר טמא גם חצי יום הבא ואלה דברי התועים וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בוקר במקומו: ויאמר. עתה פירש מה יעשו בעודף המונח וגלה להם סודו כי לא ימצאוהו

ביום

רשי

המתליעים: (כא) וחם השמש ונמס. הנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו אילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמים בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל (מכילתא) פשר לשון פושרים ע"י השמש מתחמם ומפשיר: ונמס. דישטנפי"ר. ודוגמתו בסנהדרין בסוף ד' מיתות: (כב) לקטו לחם משנה. כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים שני העומר לאחד. ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו (מכילתא) (שאם להגיד ששנים היו והלא כתיב שני העומר לאחד אלא משונה בטעם וריח): ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטוה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: (כג) את אשר תאפו אפו. מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו היום. לשון אפיה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל: למשמרת. לגניזה: (כה) ויאמר משה אכלוהו היום וגו'. (מכילתא) שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל היום היום לא תמצאוהו

אבל

בעה"ט וחם השמש ונמס ד' במסורה. הכא ואידך וחם הוא אבי כנען. וחם לאדוני המלך. אם ישכבו שנים וחם להם כדאיתא ביומא שסמן היה מברר סכל אם נשאת חוץ ג' חדשים וילדה ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון בבית מי שנמצא העומר שלו היה אביו וזהו אם ישכבו שנים וחם להם היה מתברר על ידי וחם השמש וכן אם זרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה אם נמצא עומרה בביתו היה קרוב לה ואם נמצא בבית אביה היה קרוב לו וזה וחם לאדוני המלך שדורש בסנהדרין על קדושין וחם השמש שהיה מתברר על ידו וכן גבי עבד כנעני זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא בבית שנמצא עומרו שלו הוא וזהו וחם אבי כנען (א"א הרא"ש ז"ל): ונמס ב' במסרה. הכא ואידך שניו יחרק ונמס שהיה נמס נחל ושותין ממנו החיות והאומות לדין אותן ואוכלין וטועמין בהם טעם מן והיו חורקין שניהם ונמס על טובתם של ישראל: לאחד ב' במסורה. הכא שני העומר לאחד ואידך כבה תעשה לאחד לכבש כמספרם כל אחד שיש מנחתו עשרון אחד וכבש הכא עם השעור היהם מנחתו שני עשרונים ואי' במדרש אחד לכבש האחד שיהא מובחר לשקבים שהוא ה' וכן נמי תעשה לאחד כמספרם כל אחד שיה מנחתו עשרון אחד וכבש (דקדק לאחד מורה על שידוע אחד המיוחד): שבתון שבת קודש. הקדים שבתון לשבת ואח"כ קודש ובפרשת ויקהל הקדים קדש לשבת שבתון לה' לומר שמוסיפין מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו שצריך שביתה קודם שיבא עיקר הקדושה ולאחר שילתה הקדושה וכן במ"ת נאמר את שבתותי תשמרו הקדים שבת לשמירה ובמקום אחר הקדים שמירה לשבת בכסא דתנן לא יצא החייט במחטו שלו סמוך לחשכה ושמירה אחריו שאסור ליהנות ממעשה שבת כגון לרחוץ במרחץ שנתחמם לצורך ישראל: ורמה ב' במסורה. ורמה לא היתה בו. ורמה תכסה עליהם לומר לך שאין רמה שולטת במתים בשבת ואין רמה שולטת באוכלי המן כדאיתא בפ' המוכר את הספינה:

ספורנו

בקר כמו לדברה אל יוסף יום יום. וכן בבקר בבקר בהטיבו את הנרות: וחם השמש ונמס. לפיכך היו מלקטים בבקר כדי שלא ימס בחום השמש: (כג) את אשר תאפו. החלק ממנו שאתם חפצים לאפות בתנור כעוגה ועשו אותו עוגות: אפו. עתה מע"ש: ואת אשר תבשלו. כעגין ובשלו בפרור: בשלו. עתה: (כה) אכלוהו היום. לעתים מזומנים מזה היום: כי שבת היום לה'. כי כל זה היום שבת לה' ובכלו מותר לאכול את המן המונח מע"ש ולא יהיה מותר זה לאחר השבת: היום

רמבן

(כג) אשר תאפו אפו. פי' רש"י מה שאתם רוצים לאפות בתנור או לבשל במים אפו ובשלו היום לשני ימים ואם כן יאמר את אשר תאפו משני העומר אשר בידכם אפו היום ואת אשר תבשלו מאחיכם בשלו עתה ואת כל העודף לכם משבעכם היום הניחו לכם למשמרת עד הבקר ובבקר כאשר ראו שלא הבאיש באו לפניו כי לא רצו לאכול ממנו מיום אל יום עם"ש שהזהיר להם להניחו עד הבקר ובבקר התיר להם אכלוהו היום הזה בלבד כי על כן אמרתי

להניחו

אבל מחר תמצאוהו: (כו) וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו. ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימים טובים (מכילתא): (כח) עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא ע"י הרשעי' מתגנין הכשרין (ב"ק צ"ב): (כט) ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום ג' לגופו וא' לפישוט ידים ורגלים: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: (לא) והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קוליינד"ר וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחת. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגום של אונקלוס: (לב) למשמרת. לגניזה: לדורותיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: (לג) צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני ה'. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן:

ארבעים

בַּשָּׂדֶה׃ כו שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כז וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ ס כח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֺתַי וְתוֹרֹתָי׃ כט רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ ׀ אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃ ל וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃ לא וַיִּקְרְאוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ׃ לב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן ׀ יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי

ל' וחסר
ב' חד נלקט
ב' פסק
מטעים ביה אם
ס' בתורה . ג'
ב' בלשת רעי איוב
ג'
ל'. ב'. ל' והכר
י' תניינא . ל'
ל'
ל'
ג'
ב'
ל' דסמיך ופלרסון את

בְּחַקְלָא׃ כו שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטוּנֵיהּ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא לָא יְהֵי בֵיהּ׃ כז וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה נְפָקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא אַשְׁכַּחוּ׃ כח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אֵימָתַי אַתּוּן מְסָרְבִין לְמִטַּר פִּקּוֹדַי וְאוֹרָיְתָי׃ כט חֲזוֹ אֲרֵי יְיָ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא עַל כֵּן הוּא יָהֵב לְכוֹן בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְחֵם תְּרֵין יוֹמִין תִּיבוּ אֱנַשׁ תְּחוֹתוֹהִי לָא יִפּוֹק אֱנַשׁ מֵאַתְרֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ ל וְנָחוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ לא וּקְרוֹ בֵית יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמֵיהּ מַנָּא וְהוּא כְּבַר זְרַע גִּידָּא חִוָּר וְטַעְמֵיהּ כְּאִסְקְרִיטָוָן בִּדְבַשׁ׃ לב וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָמָא דְּפַקֵּיד יְיָ מְלֵי עוּמְרָא מִנֵּיהּ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן בְּדִיל דְּיֶחֱזוֹן יָת לַחְמָא דְּאוֹכֵלִית יַתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַפָּקוּתִי יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ לג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב צְלוֹחִית חֲדָא וְהַב תַּמָּן מְלֵי עוּמְרָא מַנָּא וְאַצְנַע יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן׃ לד כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֹשֶׁה וְאַצְנְעֵיהּ אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא

היום כי לא ירד: (כו) ששת. כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים: וביום השביעי לא יהיה. מן יורד והוסיף בו תוספת ביאור כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו: (כז) ויהי ביום השביעי. לרדת המן. יצאו ללקוט. לראות היעמדו דברי משה: (כח) ויאמר ה'. משה כנגד כל ישראל והטעם שיאמר לישראל ככה: וטעם מצותי. על האנשים שהותירו ממנו עד בקר: וטעם ותורתי. שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו לחם משנה וטעם לשון רבים מצותי ותורותי כי כל המצות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם ויש להם סודות בדברי הנשמה ולא יבינום רק המשכילים ועל כן כל מצוה היא שתים: (כט) ראו. הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם שיתברר לכם כי הוא צוה שתשבתו כאשר שבת במעשה בראשית על כן הוא נותן שירד המן היום כפלים ממנהגו בכל יום: שבו איש תחתיו. באהלו. ופי' אל יצא איש ממקומו. ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט: וישבתו. ספר הכתוב כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיו' ההוא והלאה: (לא) ויקראו. הנה הזכיר למעלה הנסים שנעשו במן ושב עתה לספר שבחו: יש אומרים. כי כזרע גד לבן כוסברתא ונקרא בלשון ערבי כסביי"ר ויש אומרי' חרדל ואנכי לא ידעתי כי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן וככה צפיחית והגאון אמר כי הוא רקיק מצות והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחית בדבש ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב: (לב) ויאמר. זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר שנעשה המשכן רק נכתבה במקו' הזה לספר זה הנס שעומד המן לדורות והנה משה אמר כן לישראל על כן אמר אשר האכלתי אתכם: (לג) צנצנת. כלי חרס או נחשת ואין למלה הזאת חבר. וטעם לפני ה'. בעבור הכבוד שהוא על הכרובים: (לד) כאשר. הנה פי' לפני ה' לפני העדות שהוא הארון ונקרא ארון העדות בעבור לוחות הברית

על כן ב' בטעם תלישא גדולה וסי' על כן הוא נתן לכם ביום הששי. קרא שם המקום ההוא עמק עכור: יומים ה' בלישנא ג' מלאים וב' חסרים וסי' לחם יומים. אך אם יום או יומים. לא יום אחד תאכלון. או ימים או חדש או ימים. יחיינו מימים. ב' בתראה חסר: שבו ה' בתורה נמסר פרשת וירא: אל יצא ג' וסי' אל יצא איש ממקמו. אל יצא פליט מן העיר. בואו הכום איש אל יצא: השבעי חד מן ח' חסרים נמסר פרשת בא: וישבתו ב' וסי' ביום השביעי. וישבתו שלשת רעי איוב: אחת ו' פתחין בזקפא וסי' קח צנצנת אחת. ויסבו את העיר ביום. ויאמר אבישי אל דוד. ויחלק לכל העם לכל המון ישראל. ותנו את החצי לאחת. והנה ככר עפרת. זכריה. וסי' בלשון תרגום צלוחית מקף אבישי פלג פלגות עגילי. וכל חקה מדה שנה תודה חמש'ת סימן דכו' אחת במ'א נקי יהיה לביתו שנה אחת:

תולדות אהרן תלקטוהו. שבת פו: ויהי ביום השביעי. שבת קיח ערכין עו: עד אנה מאנתם. ב"ק נב סנהדרין יא (סנהדרין לה): נתן לכם את השבת. עקרים מג כה (נדרים לח): שבו איש תחתיו.. ערובין מח נא (ערובין כ כא פסחים לד): אל יצא איש. ערובין יז נא ערכין עו: ממקומו ביום השביעי. זוהר ויקהל: דבש. יומא עה: מלא העומר. הוריות יב כריתות ה: למשמרת. הוריות שם כריתות שם: לדורותיכם. הוריות שם כריתות שם:

בעה"ט ללקט ב' במסורה. הכא יצאו מן העם ללקוט. ותקם ללקט מה התם ילפינן ב' לקט ג' אינו לקט אף הכא שנים לקטו ביום ששי ומצאו. ביום השבת יצאו ללקוט בפלוגי ולא מצאו: אל יצא ג' במסורה. הכא ואידך אל יצא פליט מן העיר. בואו הכום איש אל יצא. אל יצא איש ממקומו היינו חוץ לד' אמות לפי שיצא חוץ לתחום אל יצא פליט מן העיר היינו תחום שבת בואו הכום איש אל יצא רמז לב"ד לוקין על ערובי תחומין ד"ת: ותורתי שנים במסורה. בפרשת ואלה תולדות: למען יראו את הלחם. ר"ת אליה לומר שיהיה שמור עד שיבא אליהו: והנח ב' במסרה. הכא ואידך והנח אל הסלע דגדעון מה התם נתעכל מאליו גם המן נבלע באברים ונתעכל מאליו:

ספורנו

לא תמצאוהו. בכל יום שבת כמו שהוא היום לא תמצאוהו: (כז) יצאו מן העם. מן המחנה אל מקום רחוק חושבים למצא ממנו שם כי לא נאמנה את אל רוחם: ללקוט. וזה היה חלול שבת בלי ספק אם היו מלקטים הדבר ממקום גדולו כאמרם ז"ל (שבת פ' כלל גדול) האי מאן דעקר כשותא מהיזמי והיגי חייב משום תולש: (כח) עד אנה מאנתם לשמור. הנה החטא בשמירה נעשה בין כלכם כי אתה אע"פ שלא יצאת עמהם ללקוט גרמת שיצאו שלא למדת אותם הלכות שבת ועניני רק אמרת ששת ימים תלקטוהו ולא שבעת ימים ובזה מרו את פיך ואמרת וביום השביעי שבת לא יהיה בו והם לא האמינו לדבריך אבל לא למדתם מצותי שבכלל מלאכה תהיה לקיטת המן שחייב בה הלוקט משום תולש והבאתו מרשות לרשות שהיא מכלל המלאכות גם כן: ותורותי. ענין השבת וטעמו ומתן שכרו וענשו אשר כל יודעיהם יזהרו לשבות בשבת בלי ספק: ראו. התבוננו כי ה' נתן לכם השבת ואין זו מצוה בלבד אבל היא מתנה שלא נתנה לזולתם. כאמרם ז"ל (שם פרק במה מדליקין) מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני חפץ ליתנה לישראל. וכן סדרו בתפלה ולא נתתו לגויי הארצות וכו' כאמרו ושמרו בני ישראל את השבת לעשות

את

הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת׃ לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן׃ לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא׃ שביעי פ

יז א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם׃ ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה׃ ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא׃ ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט

לְמַטְּרָא׃ לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכָלוּ יָת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דַּעֲלוּ לְאַרְעָא יָתֶבְתָּא יָת מַנָּא אֲכָלוּ עַד דַּאֲתוֹ לִסְיָפֵי אַרְעָא דִכְנָעַן׃ לו וְעוּמְרָא חַד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין הוּא׃ א וּנְטַלוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְסִין לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי עַמָּא׃ ב וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ הָבוּ לָנָא מַיָּא וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה מָה אַתּוּן נָצַן עִמִּי מָה אַתּוּן מְנַסַּן קֳדָם יְיָ׃ ג וּצְחִי תַמָּן עַמָּא לְמַיָּא וְאִתְרָעַם עַמָּא עַל מֹשֶׁה וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַסֵּיקְתָּנָא מִמִּצְרַיִם לְקַטָּלָא יָתִי וְיַת בְּנַי וְיַת בְּעִירַי בְּצַחוּתָא׃ ד וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָה אַעֲבֵיד לְעַמָּא הָדֵין עוֹד זְעֵיר פּוֹן

כו"ל חסר במ"ה. ל'
ל'
ל'. ל' חסר יו"ד קדמאה בתורה ל'
כל סין מ"ל כל צן חסר
ב' מ"ל בתורה
ד' וחסר
מטעים כיוצ תנס
כ"ב. ס' פסוק' מה מה.
ג' ומ"ל
ס' דגש
ב' כמעט
ל' ות' אני ומקני

(לה) ארבעים שנה. והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן (קדושין לח) (ס"א שאותם שבעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושבת רש"י ישן): אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב. נמצאו מכחישין זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר (יהושע ה) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: (לו) עשירית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים. נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות: (ב) מה תנסון. לומר היוכל לתת מים בארץ ציה: (ד) עוד מעט. אם אמתין עוד מעט

הברית שהיו שם: (לה) ובני. זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסים רבים היו במן ועמדו ארבעים שנה ולא כל הנסים האחרים. וטעם אל ארץ נושבת. כי היו במדבר בארץ לא עבר בה איש והנה כשעברו הירדן היו אוכלים התבואה שמצאו על כן הוצרך לומר את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען כי המן נמשך עמהם עד שבאו לגלגל שהיא קצה ארץ כנען והנה התבואה חדשה עמהם אז שבת המן: (לו) והעומר. הזכיר זאת המדה כי הגלגלת היה רב לשובע: (א) ויסעו. אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם כי ממדבר סין נסעו אל דפקה ומשם לאלוש ומאלוש לרפידים. וטעם על פי ה'. ביד משה כאשר הזכרתי: (ב) וירב. הזכיר העם ולא כל העם כאשר הזכיר בדבר המן כי שתים כתות היו האחד אין להם מים לשתות והיא העושה מריב' עם משה והשנית יש להם מי' שהביאו מאלוש והיא הרוצה לנסות את השם אם יתן מים כאשר יפרש: תנו לנו מים. למשה ולאהרן מדברים ואין צורך להזכיר אהרן כי כבר פירשתי כי משה לא דבר עם ישראל רק ע"י אהרן והנה השיב למריבים עמו מה תריבון עמדי נצעק כלנו אל השם ואמר למנסים מה תנסון את ה': (ג) ויצמא. כאשר החזק עליהם הצמאה התרעמו על משה כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים: (ד) ויצעק. דבר הכתוב דרך משל כי רבו' מריבות עשו עמי ומתרעמים עלי ואילו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי

העדת כלם חסר במ"ח וסי' מצוין בפרשת אחרי מות: אל קצה ו' וסי' ובני ישראל אכלו את המן. וירד הגבול אל קצה ההר. ועבר הגבול אל כתף בית חגלה. וירד הוא ופורה נערו. צא נא לקראת אחז. הנה ה' השמיע: והעמר עשרית האיפה ל' כתיב כן בתורה. ועשירית האיפה סלת ל' מלא דמלא בתורה ושארא אורייתא עשירית כתיב. וכל נביאים וכתובים עשרית כתיב במ"א ועשירית חסר האיפה. יחזקאל: ברפידים ב' מלאים בתורה וסי' ויחנו ברפידים ואין מים. ויסעו מרפידים ויבאו: תריבון ג' ומ"ל וסי' מה תריבון עמדי. האתם תריבון לבעל. הבפניו תשאון אם לאל תריבון. אנ"ך: מה תריבון עמדי מה ח' פסוק מה מה נמסר פרשת שמות: למים ה' דגשים וסי' ויצמא שם העם למים. רפאתי למים האלה. הוי כל צמא לכו למים. ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. לא רעב ללחם ולא צמא למים. וחד בין מים למים.

תולדות אהרן אכלו את המן. קדושין לח: עשירית האיפה. ערכין פג: רפידים. סנהדרין קו בכורות ה: ואין מים לשתות. ערכין טו: וירב העם. שם:

בעל הטורים והעמר עשירית האיפה. סמך והעומר לפרשת המן רמז שיאכלו המן עד שיקריבו העומר: תריבון ג' מה תריבון עמדי. האתם תריבון לבעל. אם לאל תריבון ללמדך שכל המריב עם רבו כאילו מריב עם הקב"ה וכאילו מריב ועובד ע"ג וזהו תריבון לבעל: למים ה'. ויצמא שם העם למים. רפאתי למים. הוי כל צמא לכו למים ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. ולא צמא למים. ולא צמא למים פי' אם יצמאו למים שאדיריהם ישלחו לצעיריהם ולא ימצאו מים לכו למים דהיינו תורה ויתרפאו כמים ולא יהיה לא רעב ללחם ולא צמא למים: העליתנו ב' במסורה. למה העליתנו ממצרים. סמעה כי העליתנו במחלוקתו של קרח לומר שאותם עצמם הם שדברו בכאן:

ספורנו

את השבת לדורותם והוא שישיגו יום שכלו שבת: (לה) אכלו את המן. תמורת לחם החטים ואולתם כאמרם בלתי אל המן עינינו: עד באם אל ארץ נושבת. אל ארץ סיחון ועוג כי שם אכלו גם מלחם הארץ: את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען. ועם לחם הארץ אכלו מן אחר בואם אל ארץ סיחון ועוג עד שעברו את הירדן כאמרו ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וישבות המן ממחרת: יז (א) לשתות העם. לשתיית העם כמו לשבת אברם: (ב) מה תריבון עמדי. הלא ידעתם שאני מצוה ועושה: מה תנסון את ה'. ואם ריבכם עמי הוא כדי לנסות המעלה מה תכוון לרע לכם כי זה הנסיון רב הסכנה שאם יקצוף יראה פעלו להשחיתכם ויהיה הנסיון

רמבן

להניחו למשמרת והודיעם בטעם המצוה כי היום לא תמצאוהו בשדה כי השם יעשה כן בעבור שהוא שבת קדש לה' ומפני שאמר ואת כל העודף יתכן שלא יתן להם מדה כזה אבל יאכלו כרצונם בששי כי העודף יספיק לשבת כי ברכת ה' היא ור"א אמר את אשר תאפו כמנהגכם אפו לכם היום והוא העומר הידוע להם ואת כל העודף שהוא העומר השני הניחו לכם למשמרת עד הבקר ולא הגיד מה יעשו ממנו ובבקר אמר להם אכלוהו היום ואם כן יאכלוהו בשבת חי מבלי שיאפו או יבשלו בפרוש ועשו ממנו עוגות כמנהגם והראשון יותר נכון וכן דעת אונקלוס: יז (א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה' ויחנו ברפידים. ואמר שנסעו ממדבר סין שחנו שם בנסעם מאילים והלכו למסעים רבים שעשו על פי השם ואחרי כן חנו ברפידים ואמר זה דרך קצרה כי בנסעם תחלה ממדבר סין חנו בדפקה ואחרי כן באלוש ומאלוש לרפידים וזה טעם למסעיהם כי היו להם מסעים ממדבר סין אל רפידים ולא באו שם במסע הראשון אבל לא בא עתה אלא לפרש תלונותם כי בתחלת בואם במדבר ההוא ילונו על הלחם ועתה ירבו על המים ואין מים לשתות העם כאשר באו אל המקום ההוא ולא מצאו שם עינות מים מיד עשו מריבה עם משה. וזה טעם וירב העם עם משה כי התלונות במקומות שנאמר בהם וילונו היא תרעומות שהיו מתרעמים על ענינם לאמר מה נעשה מה נאכל ומה נשתה אבל וירב שעשו עמו מריבה ממש ובאו עליו לאמר תנו לנו מים אתה ואהרן אחיך כי עליכם הדבר ודמינו עליכם ומשה אמר להם מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' כי הריב הזה לנסות את ה' הוא היוכל תת לכם מים כי אם תחרישו ותתפללו אליו אולי יענה אתכם וכן היה הדבר בלבם לנסות כאשר אמר ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין ואז רפתה רוחם מעליו ועמדו יום או יומים מסתפקים במים שבכליהם ואחרי כן ויצמא שם העם למים וילן העם על משה כענין התרעומות אשר המה עושים בכל מקום בבקשם דבר שיאמר: (ד) למה זה העליתנו ממצרים. וכראות משה כי נמאו התפלל לשם והגיד לפניו צרתו במריבה שעשו עמו בראשונה. ר"א אמר כי היו שתי כתות האחת מריבה והאחת מנסה את ה' והנכון מה שאמרתי: להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא. יזכירו לו בתלונתם גם המקנה לאמר לו כי הם צריכים מים רבים וצריך לתת להם עלה לכלם ולכך נאמר שם בשנית ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם. ורבותינו אמרו השוו בהמתן לגופן אמרו בהמה של אדם

כיס

וּסְקָלֻנִי׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־ ג׳ וחסר
מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ י״ג. ס״ז כתו׳
מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ י
בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃
ו הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם ׀ עַל־ י״ח פס׳ בטע׳ בתורה
הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ ג׳ דגש. ז׳ רפין
מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ
כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ז וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה ל
עַל־רִיב ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל
נַסֹּתָם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ ל׳ וחסר.
יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן׃ פ ד
ח וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־ ב
יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם׃ ט וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ
אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק ב׳ בפס׳

וִירְגְּמֻנִי׃ ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
עִיבַר קֳדָם עַמָּא וּדְבַר
עִמָּךְ מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְחוּטְרָךְ
דִּמְחֵיתָא בֵּיהּ יָת נַהֲרָא
סַב בִּידָךְ וְתֵיזִיל׃ ו הָא
אֲנָא קָאִים קֳדָמָךְ תַּמָּן עַל
טִינָרָא בְּחוֹרֵב וְתִמְחֵי
בְטִינָרָא וְיִפְקוּן מִנֵּיהּ מַיָּא
וְיִשְׁתֵּי עַמָּא וַעֲבַד כֵּן מֹשֶׁה
לְעֵינֵי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וּקְרָא
שְׁמָא דְּאַתְרָא נִסֵּיתָא
וּמַצּוּתָא עַל דִּנְצוֹ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּנַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ
לְמֵימַר הַאִית שְׁכִינְתָּא דַּייָ
בֵּינָנָא אִם לָא׃ ח וַאֲתָא
עֲמָלֵק וְאַגַּח קְרָבָא עִם
יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים׃ ט וַאֲמַר
מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא
גּוּבְרִין וּפוּק אַגַּח קְרָבָא

מעט וסקלוני: (ה) עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו: (ח) ויבא עמלק וגו׳. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה׳ בקרבנו אם אין. חייכם שהנחש בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ אמר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שניה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו מעליו ובא הנחש ונשכו: (ט) בחר לנו. לי ולך השוהו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חבירך כמורא רבך מניין שנאמר ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמי׳ מניין שנאמר (במדבר יב) אדני משה כלאם כלם מן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאלו מרדו בהקב״ה: וצא הלחם.
צא

אותי: (ה) ויאמר. יש אומרים בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים תתן להם עתה וקח אתך מזקני ישראל: ומטך אשר הכית בו. כצווי: (ו) הנני. הטעם כי תמצאני והטעם כחי וגבורתי בחורב: והכית בצור. שאין בו מים ואחז דרך קצרה שלא הזכיר ותשת העדה ובעירם: (ז) ויקרא. משה או הקורא: מסה ומריבה. בעבור שני דברים הנזכרים ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני שהוא הקרוב כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואחר כך ואתן לעשו וככה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה ופי׳ מסה על נסותם את ה׳ והנה פי׳ המסה היש ה׳ בקרבנו שיעשה כל צרכינו וזאת הכת השנית הכעיסה השם יותר מן הראשונה על כן אמר לא תנסו את ה׳ אלהיכם כאשר נסיתם במסה: (ח) ויבא. גוי עמלק הוא היושב בארץ הנגב: (ט) ויאמר משה אל יהושע. הוא נין הנשיא אלישמע בן עמיהוד שהיה בעל דגל אפרים וקראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו משה בדבר המרגלים: בחר לנו. דרך הלשון לומר ככה בחר לך שבו לכו בזה: אנשים. ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה כמו כלם אנשים: וצא הלחם. צא ממחנה ישראל להלחם בעמלק ואנכי אהיה נצב
על

וקח י״ב וסי׳ מצויין במשלי סימן ד׳: בצור ג׳ דגשים וסי׳ והכית בצור ויצאו. בא בצור והטמן. לעד בצור יחצבון: ויצאו ד׳ רפין וסי׳ הנני עומד לפניך שם על הצור. כי ינצו אנשים יחדו. ויצאו זקניך ושפטיך. ויצאו אחריו עד. ויצאו וראו בפגרי. ויאמר אליהם טמאו: ויצאו ישבי עירו: מסה ב׳ שום קרתא ומשתנין חד כתיב ס׳ וחד כתיב ש׳ וסי׳ ויקרא שם המקום מסה ומריבה. ובתבערה ובמסה: נסתם ד׳ חסר בלישנא ועל נסתם. למען ענתך לנסתך. למען נסתך להטיבך. ותבא לנסתו בחידות: אם אין ד׳ וסי׳

תולדות אהרן ומטך אשר הכית. סנהדרין נט: שם על הצור. ב״מ פו: והכית בצור. שם: היש ה׳ בקרבנו. זוהר אדרא נשא: (פ׳ עמלק. מגלה עט): ויבא עמלק. שבת קיח מגלה ל לא:

בעל הטורים אם אין ד׳ במסורה. היש ה׳ בקרבנו אם אין. אם אין אתה דבר גבי אבשלום כשיען לו לצאת אל המלחמה עם דוד. אם אין אתה שמע לי. היש בה עץ אם אין פי׳ אני אמרתי כי היא ארץ טובה ורחבה אם אין אתה שומע לי ושלחת מרגלים לראות אם יש בה עץ אם אין חייך שאתה צריך לשלחם כהסית אם אין דאבשלום דמיירי במלחמה כמ״ש רבותינו אם לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין וכן בכאן בשביל שאמרו היש ה׳ בקרבנו אם אין בא עליהם עמלק: ברפידים. ברף ידים שרפו ידיהם מן המצות. עם ישראל ברפידים בגימטריא רפו ידיהם מן המצות: וצא ב׳. הכא ואידך וצא הסדם שאמר לו לצאת הון לעניים:

רמבן

הוא חייו המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא. וטעם הזכירם אותי ואת בני ולכך (לא) אמרו סתם להמיתנו בצמא או להמית את כל הקהל הזה שיכלול אנשים ונשים וטף כאמרם בשאר המקומות כי יזכירו לו הבנים להרבות עליו תלונה שיחשב לדבר כי הקטנים לא יסבלו הצמא כלל וימותו לעיני אביהם כטעם דבק לשון יונק אל חכו בצמא:

(ה) **עבור** לפני העם. כלשון העביר אותו לערים והעברתי את אויביך בארץ לא ידעת שתעבור מהם אל מקום אחר או כמו ויעבור את הכושי והוא עבר לפניהם שקדם ללכת קודם להם ועניין הכתוב הזה כי העם היו ברפידים והצור אשר יצאו ממנו המים היה בחורב והוא הר סיני על דעת הראשונים או מקום עיר לפני ההר קרוב לו על דעתי כאשר אפרש עוד. והנה הוצרך משה לקדם לפני העם לעבור מרפידים אל חורב כמהלך פרסה או פרסאות רחוק מן המחנה לפניהם ועל כן אמר לו עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל והלכת כלומר שתלך עד שתראה אותי עומד לפניך על הצור בחורב והנה הכה בצור ויצאו ממנו מים ולא ספר הכתוב ותשת העדה ובעירם כאשר בשניה אבל בידוע שעשו כן וברור הוא שלא הלכו העם אל חורב לשתות כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי אבל שלחו שם נעריהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם כמנהג המחנות. וקרוב אלי שיצאו מים מן הצור בחורב מים רבים נוזלים הלכו אל רפידים ושם שתו אותם והוא שאמר הכתוב ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים וכתיב פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר ומה שאמר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטופו גם הוא על הצור הזה בחורב על דרך הפשט והסלע השני אשר היה בקדש נבקע בו כמו באר מים טובע ועל כן אמר הוא הבאר אשר אמר ה׳ למשה ואמרו בשירת באר חפרוה שרים כי היה כמו באר חפרוה ולכן אמר שם ותשת העדה ובעירם ששתו מיד שם באותו המקום אבל כאן היו נהרות שוטפים ממנו ושותין בבתיהם לרצונם ואע״פ שהיה הכל באר של מרים בקבלת רבותינו יתכן שהיה בפעם הראשון וכל הארבעים שנה מושך מים כנהרות שוטפות בפעם השנית מפני העונש אשר היה שם נעשה כמו באר חפרוה מלאה מים חיים. וטעם ומטך אשר הכית בו. בצוי לאהרן והזכיר בו מכת היאור. ולא אמר והמטה אשר נהפך לנחש או והמטה אשר עשית בו את האותות להזכיר בו פלא כי אז הפך המים לדם והוציא אותם מטבע ועתה יוציא מים בצור החלמיש והנה יעשה בו דבר והפכו:

(ו) **הנני** עומד לפניך שם על הצור בחורב. בעבור כי הפלא במים במקום הזה עתה היה קבוע שיהיה הבאר עמהם כל ימי המדבר כדברי רבותינו בעבור זה נגלית עליו השכינה במקום הסוה כמו שאמר במן ובקר וראיתם את כבוד ה׳ בעבור היותו פלא קיים:

(ט) **ויאמר** משה אל יהושע. נראה מכאן כי משה מיום היותו היה קורא אותו יהושע וכן כתוב וישמע יהושע את קול העם והכתוב שאמר בענין המרגלים ויקרא משה להושע בן נון יהושע למבראשונה ידבר הודיענו כי זה הושע בן נון אשר נבחר במרגלים הוא אשר קראו משה יהושע וכדברי רבותינו

ספורנ

הנסיון רע לכם כאמרו בחנוני גם ראו פעלי ר״ל נרע להם: (ה) עבור לפני העם. ותכל תלונתם בראותם שאתה משתדל להמציא צרכם: ומטך אשר הכית בו את היאור. ובהכאתו נלאו מצרים לשתות. עתה יעשה ההפך: והלכת. מן המחנה אל הצור: (ו) והכית בצור ושתה העם. ובזה יכירו שאין פעל המטה טבעי לו כי הטבעי יעשה לעולם על ענין א׳ אמנם פעלו במצות פועל רצוני הפועל פעלות הפכיות: (ח) ויבא עמלק. לקול מריבה וצמאון כאמרו ואתה עיף ויגע כענין לא מים עיף
תשקה

מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי׃ י וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה׃ יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק׃ יב וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ׃ יג וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ פ
מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים

ל' כספ' מוגה · כ' · ג' בטעם רביע · כ' ובענין. · ל' · ד' · ל' · ל' בתורה · ל' · י"ב בטעם בספרא · ט'

בַּעֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאִים עַל רֵישׁ רָמְתָא וְחוּטְרָא דְּאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידִי׃ י וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַּאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה לַאֲגָחָא קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא׃ יא וַהֲוָה כַּד מָרִים מֹשֶׁה יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְכַד מָנַח יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית עֲמָלֵק׃ יב וִידֵי מֹשֶׁה יְקָרָן וּנְסִיבוּ אַבְנָא וְשַׁוִּיאוּ תְחוֹתוֹהִי וִיתֵיב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר סָעֲדִין בִּידוֹהִי מִכָּא חַד וּמִכָּא חַד וַהֲוָה יְדוֹהִי פְּרִיסָן בִּצְלוֹ עַד דְּעַל שִׁמְשָׁא׃ יג וּתְבַר יְהוֹשֻׁעַ יָת עֲמָלֵק וְיָת עַמֵּיהּ לְפִתְגַּם דְּחָרֶב׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתַב דָּא דּוּכְרָנָא בְּסִפְרָא

אבן עזרא

על ראש הגבעה שהוא חורב והוא הר סיני: ומטה האלהים בידי. שאריס בו ידי להתפלל: (י) ויעש. הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו: (יא) והיה. יש אומרים כי הרמת ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס ואלו היה כן מרים אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד והנכון מה שאמרו קדמונינו: (יב) וידי משה. ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי' שעות מועטות ואף כי עד בא השמש והנה הזכיר וידי משה כבדים יותר מידי שאר הזקנים על כן לא היה יכול להרימם תמיד. וטעם וישימו. שלא היה יכול לעמוד ושגבו מקומו: ואהרן וחור. עמדו ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרי' וככה מזה אחד ומזה אחד וכמוהו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר; ויהי ידיו אמונה. כל אחד מידיו כמו בנות צעדה וכמו וצדיקים ככפיר יבטח. ואמונה דבר עומד וקיים והוא שם דבר ויש אומרים מגזרת ויהי אומן את הדסה כאילו אומנים הם שישאו ידיו: (יג) ויחלש. אין הפרש בין ויחלוש ובין ויחלש כאשר טעם יטרוף כמו יטרף כי תדור נדר וידר יעקב בפתח רק זאת הגזרה כמלת שב פעם יוצאת ופעם עומדת או יהיה גבר ימות ויחלש וכבר חלש כדרך וירם תולעים ויבאש על כן הזכיר גבר בעל גבורה: (יד) כתב זאת זכרון בספר. זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה והעד שאמר בספר בפתחות הבי"ת הנודע והוא ספר התורה

רשי

לא מן העם והלחם בו (מכילתא): מחר. בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן. דבר אחר בחר לנו אנשי' שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וגו' כדאיתא בר"ה: (יב) וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיא"ה באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות: (יג) ויחלוש יהושע. (תנחומא) חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה: (יד) כתב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות (מכילתא); ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה
את

הישׁ ה' בקרבנו. הויש בה עץ. אם אין אתה דבר. אם אין שמע לי: וילחם עם ישראל ב' וסי' ברפידים. ולא האמין סיחון. ושארא וילחם בישראל: וידי ד' וסי' וידי משה כבדים. וידי אדם מתחת כנפיהם. וידי עם הארץ תבהלנה. מעשה חרש וידי צורף: את עמו ז' נמסר לעיל כריש סדרא: ויאמר ה' י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא נמסר בסדר ואלה שמות: ושים ט' בקרי' וסי' ושים כסף איש בפי. באזני יהושע. קטרת. בסלע קנך. עשה לך שרף. ושים עליה כרים. דיחזקאל. ראה בעיניך ובאזניך שמע. קח נא מפיו תורה. ושים פחות תחתיהם דמלכים:

ספורנו

תשקה וכענין בארץ עיפה: (ט) ומטה האלהים בידי. להראות לעם בו את זמן תפלתו כדי שיכוונו לבם ויתפללו עמו כענין המניפים בסודרים באלכסנדריאה של מצרים (פרק בתרא דברכות): (יג) את עמלק ואת עמו. המקובץ מעם אחר להלחם: כתוב זאת זכרון בספר. פרשת זכור: (יד) ושים באזני יהושע. ושים איזה זכרון

תולדות אהרן מחר אנכי נצב. יומא נב: כאשר ירים. ר"ה כט: וידי משה כבדים. ברכות נד תענית יא: ויחלוש יהושע. זבחים קיו: כתב את זכרון. מגלה ז יח (מגלה ע):

בעל הטורים אמונה עד בא השמש. שהזכיר זכות אבות אמונה זה אברהם דכתיב והאמין בה'. עד בא זה יצחק דכתיב ביה ויצחק בא מבוא. השמש זה יעקב דכתיב ביה וילן שם כי בא השמש. זכרון בספר ושים באזני. ר"ת זבוב ערק אחד שהיה שותה דמן של ישראל כזבוב:

רמבן

רבותינו שאמר יה יושיעך מעלת מרגלים להגיד כי בעבור זה המעשה שהיה משה יודע שהוא עתיד ללכת עם המרגלים קרא לו השם הזה או נאמר כי או קבע לו משה אותו השם בפני העדה שלא יקרא שמו עוד הושע ויהי שמו יהושע. והטעם שצוה משה את יהושע להלחם בעמלק בעבור שיתפלל הוא בנשיאות כפים על ראש הגבעה ועלה שם כדי שיראה את ישראל הנלחמים וישים עינו עליהם לטובה וגם יראו אותו פורש כפיו השמימה ומרבה בתפלה ויבטחו בו ויוסיפו אומץ וגבורה. ובפרקי ר' אליעזר עוד כל ישראל יצאו חוץ לאהליהם וראו את משה כורע על ברכיו והם כורעים על ברכיהם נופל פניו ארצה והם נופלים על פניהם ארצה פירש את ידיו לשמים והם פורשים את ידיהם לשמים כשם שהשליח צבור מתפלל כך כל העם עונין אחריו והפיל הקב"ה את עמלק ואת עמו ביד יהושע ואם כן יהיה טעם ומטה האלהים בידי לומר כי כאשר עלה על ראש הגבעה וראה את עמלק נטה ידו במטה להביא עליהם מכות דבר וחרב ואכן כענין הנאמר ביהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה כי בעת היותו מתפלל וכפיו פרושות השמים לא יתפוש בידו דבר. והיה כל הענין הזה שעשה משה רבינו מפני שהיה עמלק גוי איתן וחזק מאד וישראל אינם מלומדי מלחמה ולא ראו אותה מעולם כאשר אמר פן ינחם העם בראותם מלחמה והוא עיף ויגע ככתוב במשנה תורה על כן פחד מהם והוצרך לכל התפלה והתחנה הזאת. ויתכן שפחד משה פן יתגבר בחרבו מפני היותו עם נוטל הח"ב מברכת הזקן שאמר לו ועל חרבך תחיה כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל כי עמלק מזרע עשו וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגוים ומזרעו של עשו היה לנו הגלות והחרבן האחרון כאשר יאמרו רבותינו שאנחנו היום בגלות אדום וכאשר ינוצח הוא ויחלש הוא ועמים רבים אשר אתו ממנה נושע לעולם כאשר אמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם על כן התאמץ משה בדבר:

(יא) **וכאשר** יניח ידו. על דרך הפשט כאשר הניח ידו באונס מפני כובד ידיו ראה שגבר עמלק וצוה לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא יניחם עוד. ורבותינו אמרו במדרש וכי משה היה עושה שיגבר עמלק עליו אלא אסור לאדם לשהות שלש שעות כפיו פרושות השמים:

(יב) **וטעם** ויהי ידיו אמונה. שהיו עומדות וקיימות ברוממותן כלשון ואמנה על המשוררים דבר יום ביומו וכן אנחנו כורתים אמנה דבר קיים בברית וכן היתד התקועה במקום נאמן חזק. ועל דרך האמת נשא עשר אצבעות לרום השמים לרמוז על עשר ספירות לדבקה באמונה הנלחם לישראל וכאן נתבאר ענין נשיאות כפים בברכת כהנים וסודו:

(יד) **כתוב** זאת זכרון בספר. אמר רבי אברהם כי הוא ספר נודע והוא ספר המלחמות ה' וכתוב בו המלחמות שעשה השם בעבור יראיו. ויתכן שהיה מימות אברהם ואין בדבריו אלה רק תואנה. והנכון בעיני כי בספר ירמוז לספר התורה כענין שכתוב לקוח את ספר התורה הזה יאמר כתוב זאת בספר תורתי שיזכרו בני ישראל מה שעשה עמלק: כי מחה אמחה. את זכרו ונתתי נקמתי בו ביד עמי ישראל וזו היא המצוה שיכתוב לנו במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק ואמר וגו' ושים באזני יהושע לצוות להזכיר לישראל את כל התלאה אשר באה להם על ידו כי הוא היודע ועד וירמוז כי אחרי שיירש
הארץ

את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: (טו) ויקרא שמו. של מזבח: ה' נסי. הקב"ה הוא עשה לנו כאן נס. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקדוש ברוך הוא הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקדוש ברוך הוא שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כלו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר (תהלים ט) האויב תמו חרבות לנצח זהו עמלק שכתוב בו (עמוס א) ועברתו שמרה נצח (תהלים ט) וערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם:

בְּאָזְנֵ֖י יְהוֹשֻׁ֑עַ כִּֽי־מָחֹ֤ה אֶמְחֶה֙ כ'
אֶת־זֵ֣כֶר עֲמָלֵ֔ק מִתַּ֖חַת הַשָּׁמָֽיִם׃
טו וַיִּ֥בֶן מֹשֶׁ֖ה מִזְבֵּ֑חַ וַיִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ י'
יְהֹוָ֥ה ׀ נִסִּֽי׃ טז וַיֹּ֗אמֶר כִּֽי־יָד֙ ג' בתרי לישני
עַל־כֵּ֣ס יָ֔הּ מִלְחָמָ֥ה לַֽיהֹוָ֖ה
בַּעֲמָלֵ֑ק מִדֹּ֖ר דֹּֽר׃ פ פ פ ל' וחסר. ל'

קי"ו. י"ד אמונ"ה סי'. סנא"ה סי'

וְשַׁוִּי קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי
מִמְחָא אֶמְחֵי יָת דּוּכְרָנָא
דַּעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃
טו וּבְנָא מֹשֶׁה מַדְבְּחָא
וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ
דַּעֲבַד לֵיהּ נִסִּין׃ טז וַאֲמַר
בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָּא מִן
קֳדָם יְיָ דְּחִילָא דִּשְׁכִינְתֵּיהּ
עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא דַּעֲתִיד
דְּיִתְּגַח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי עָלְמָא׃ פ פ פ

אמחת ב' וסי' את האדם. את זכר עמלק: ויקרא שמו ו' חסר את נמסר פרשת וישלח וסי' ב' בתרי לישנא וסי' ה' נסי. ארים נסי: כס יה פליגא אם הוא חד מן מלין דלא מפקא ה' וסי' ובזיותיה והצר שועל. מאפליה הדור אתם ראו. הללויה קדמא. היהודיה ואשתו היהודיה. ידידיה. במרחב יה. שלהבת יה. בתיה בת. וענתותיה וחנניה ועילם. ויערשיה ואליה וזכרי. בעטיה חגידה לי שאהבה נפשי:

התורה או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות ה' ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר ומדרש עדו ודברי הימים למלכי ישראל וספרי שלמה. וטעם באזני יהושע. כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען: וטעם כי מחה אמחה. בעבור שהכנעים את השם כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים וככה מואב ופלשת והנה זה עמלק שמע גבורות השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם וכן כתוב ולא ירא אלהים ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו או עם אחר נתחבר עמו: (טו) ויבן מזבח. בחורב: ומלת מזבח. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא מזבח ה': (טז) כי יד. כמו כי אשא אל שמים ידי. והטעם כי השם שם ידו על כסאו וזאת היא שבועה ור' ישועה אמר כי יד חזקה תהיה ליושב בראשונ' על כסא ישראל כאשר נאמר בשלמה על כסא ה'. והטעם על שאול:

תולדות אהרן ה' נסי. עקרים מ"ב כח: על כס יה. ברכות נח סנהדרין כ:

בעל הטורים מחה אמחה. בגימטריא זה סמן: אמחה ב' במסורה. הכא ואידך במבול מה התם נמחו כל אשר בארץ אף עמלק צריכים למחותו שלא ישאר לו שום זכר ולכך נענש שאול שהשאיר לו שום זכר: נסי ב' במסורה. הכא ואידך ואל עמים ארים נסי מה התם נס ממש וכמו וכנס על הגבעה אף כאן נס ממש שקרא הקדוש ברוך הוא נסי ודגלו: כי יד. יו"ד של כי ויד גמטריא דויד: מדר דר. בגימטריא לומות (נ"ל לומי) המשים:

רמבן

הארץ ימחו אותו כי מצוה עליהם תחלה להכרית שבעת הגוים וינחלו הארץ זהו שנאמר שם והיה בהניח ה' אלהיך לך וגו' ואם היה בימי יהושע בן נון היה מזהירם למחות אותו אבל נשאר הארץ לרשתה בימיו הרבה מאד ולא הגיע זמנה עד מלוך שאול:

(טז) **כי** יד על כס יה. ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב"ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה שמו של עמלק בן עשו ומשנמחה שמו יהי שם ה' מלא והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבות לנצח זהו עשו שנאמר ועברתו שמרה נצח אבד זכרם המה מה כתיב אחריו וה' לעולם ישב הרי השם מלא כונן למשפט כסאו הרי כסא שלם לשון רש"י. ומדרש חכמים הוא ויש מפרשים כי כאשר תהיה יד על כסא ה' תהיה מלחמה לה' בעמלק וכן תהיה מדור לדור והענין כי כאשר יהיה מלך בישראל יושב על כסא ה' תהיה מלחמה לה' בעמלק כענין שנאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך ילחם בעמלק והוא רמז לשאול המלך הראשון וכן מדור לדור לאמר כי כל מלך בישראל חייב להלחם בהם עד שימחו ועל דרך הפשט נכון הוא וע"ד האמת כי היד אשר על כסא יה והיא מלחמה לה' הווה בעמלק מדר כי מדת הדין של מעלה תהיה בו למחות לעולם מדור דור ומדרש חכמים בשם המלא ובכסא השלם ירמוז לזה. וטעם העונש שנענש עמלק יותר מכל העמים בעבור כי כל העמים שמעו וירגזון ופלצת אדום ומואב ויושבי כנען נמוגו מפני פחד ה' ומהדר גאונו ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם ולכך אמר לו ולא ירא אלהים ועוד כי הוא נין עשו וקרוב לנו עובר ומתעבר על ריב לא לו:

ספורנו

זכרון באזני יהושע וזה עשה משה בבנין המזבח ובתפלתו אז. ובמה שאמר כי יד על כס יה: מחה אמחה את זכר עמלק. שאחרים גם את בהמתם כאמרו והחרמתם את כל אשר לו משור עד שה וכו': (טו) ויקרא שמו. קרא שמו של הקב"ה בתפלתו כענין קראתי שמך ה': ה' נסי. ה' יהיה רוממתי כמו נתת ליראיך נס להתנוסס כלומר ה' הוא יהיה מעלתי ורוממתי על כל מתקוממי כענין ובשמך נבוס קמינו וכענין ובשמי תרום קרנו: (טז) ויאמר כי יד על כס יה. אמר טעם תפלתי זאת הוא מפני שהאל ית' נשבע שתהיה לו מלחמה בעמלק מדר דר וחייבים אנו להלחם מלחמתו בכל דור ודור כאמרם ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך. ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית המקדש ולכן התפללתי שיהיה הוא נסי ורוממתי על האויב:

אדרת אליהו

עזי וזמרת יה. וזמרת כמו וזמרתי ויו"ד של עזי מושך אחר עמו ור"ל הוא עזי שאני מתלונן בצלו ואין לי מנוס אלא אליו וכן הוא תושבחתי בטובתי אני משבח אותו ואיני תולה בכחי. ויהי לי לישועה ר"ל כמו שאני תולה בו כן הוא לי לישועה וכן אמר זה אלי הוא כחי ומכבדני ואני ג"כ אנוהו לשון יפוי וכמו כן אלהי אבי הוא ואני ארוממנהו והוא מצירות הכפולות אלי ואלהי אבי. אנוהו וארממנהו. וכמו אלי אתה ואודך אלהי ארוממך (וע"ד האמת כמו זהב התנופה אבל כסף אינו מניף וכמ"ש בזוהר פקודי). ול"ש. והיפוכו שלג אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו כי שם הכפרה יום הכפורים והתשובה:

פרשת כלי יקר בשלח

ויהי בשלח פרעה את העם. ואחר כך נאמר פן ינחם העם ויסב אלהים את העם ואחר כך נאמר וחמושים עלו בני ישראל ויש להתבונן למה קראם ג"פ העם וברביעי קראם בני ישראל אבל וחמושים דהיינו כלי זיין וכפי הנראה שמצד היותם בני ישראל לא היו צריכין לכלי זיין ושלוחו של פרעה היה מצד היותם בני ישראל ואם כן איפכא הל"ל. ונראה ליישב זה בשני פנים. הא' הוא על דרך שמסיק בילקוט וחמושים עלו אין חמושים אלא מזויינים בחמשה כלי זיין. וק' על זה וכי מלחמתן של ישראל תלויה ברבוי כלי זיין והלא כתיב מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל כי השי"ת מגן בעדם והתורה כלי זיינם של ישראל והתפלה שנא' וחרב פיפיות בידם שני פיות כי שניהן תלוין בפה ואם כן מה תפארת זה לישראל שעלו חמושים מזויינים כאילו לא היו בטחונם בה' חלילה. אף אם נאמר שחייב אדם לעשות בדרך הטבע כל אשר ימצא בכחו לעשות ומה שיחסר הטבע ישלים הנס מ"מ קשה על מה זה הגיד לנו הכתוב שיהיה לכל אחד ה' כלי זיין ומנינא למה לי ועוד וכי קרה בדרך נס או במקרה שהיה לכל אחד ה' לא פחות ולא יותר אלא דבר הוא. ועוד כי כפי הנראה לא היו ישראל מלומדי מלחמה כלל כי היו עסוקים בעבודת פרך כל הימים וכלי זיין אלו למה להם כי לא נסו באלה והיה להם לילך במקלות ובאבני קלע. ע"כ נראה לפ' שבא להודיענו שלא היה בידם שום כלי זיין כ"א ה' חומשי תורה החלוקים לה' ספרים שפרשת ויהי בנסוע ספר בפני עצמו וז"ש וחמושים היינו מזויינים הכל רמז לתורה ונקט לשון חמשים שהלשון נופל על הלשון וכן מזויינים כי לשון חמשה וזיין שמות כלי מלחמה המה ואמר ישראל ירמוז גם על התורה. או חמושים היינו חמשה חומשי תורה כאמור ומזויינים

היינו התפלה כמ״ש שבע ביום הללתיך. והנה מהידוע שלא היו ישראל ראויין לקבל התורה כ״א אחר שעברו בים סוף ואחר שהלכו במדבר כי בים סוף באו לידי אמונה שלימה בה׳ ובנבואת משה עבדו כמ״ש ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו. וקודם שבאו לידי אמונה זו פשיטא שלא היו ראוין לקבל התורה כל זמן שהיו מסופקים בנבואת משה ובאמונה בה׳ ואחר שבאו על ים סוף לידי אמונה זו מאז היו ראויים לקבלת התורה. והיו צריכין עוד לילך במדבר בארץ לא זרועה לקנות שמה מדת ההסתפקות כי כך דרכה של תורה פת במלח תאכל כו׳ ולא נתנה התורה כי אם לאוכלי המן כי מן ירידת המן למדו דרך ההסתפקות אשר מקבלי התורה צריכין לזה נוסף על זה נשתרשו באמונה ע״י נסים שנעשו להם במדבר כמו נסי הים סוף ולהורות נתן בלבם עוד שלפני ששני אלפים תוהו והיה העולם שמם כמדבר כל זמן שהוא בלא תורה על כן היו צריכין לקבלת התורה להשלים חסרון העולם. והנה קודם שקבלו ישראל התורה היו בכלל שאר העם ולא נבדלו עדיין בשלימות המיוחד להם מן המצרי׳ על כן לא נקראו בשם בני ישראל כ״א על ידי קבלת התורה אז הבדילם ה׳ מכל העמים להיות לו לעם סגולה. ובזה יהיה ביאור הפי׳ על זה האופן. ויהי בשלח פרעה את העם בשעת שלוח נקראו עדיין בשם העם כי לא נבדלו עדיין מן שאר עמי הארץ לפי שלא היה כלי זיינם עליהם לא כלי זיין הטבעי שהרי לא היו מלומדי מלחמה ולא כלי זיין של התורה שהרי לא קבלו עדיין התורה ולא היו אפי׳ מוכנים לקבלה כי לא נשתרשו באמונה עדיין. לפיכך לא נחם אותם אלהים דרך ארץ פלשתים אע״פ שקרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה לפי שעדיין המה בכלל יתר עמי הארץ על כן בהכרח ישובו מצרימה כי מאחר שאין בידם שום כלי זיין פשיטא שיהיו מנוצחים אם לא ישובו. על כן ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף כי על ידי ניסי הים והמדבר יקנו אמונה שלמה ואז יהיו מוכנים לקבל התורה ומשעה ההיא יהיה כלי זיינם עליהם ויהיה דומה כאילו כבר קבלו התורה ויהיו נקראים אז בשם בני ישראל להבדילם מן שאר עמי הארצות וז״ש וחמושים עלו בני ישראל אין חמושים אלא מזויינים בחמשה כלי זיין היינו חמשה חומשי תורה וז׳ ספרים או שבע תפלות כאמור ומסכים לזה מה שמצינו בב״ר שבמתן תורה חגר להם הקב״ה כלי זיינאות כו׳ ועיין ברמב״ן פרשת כי תשא בפסוק ועתה הורד עדיך שתרגומו אעדי תיקון זיינך מכך כי משם ראיה ברורה שהתורה כלי זיינם של ישראל ואע״פ שבשעת העליה ממצרים לא היו עדיין מזויינים עד שבאו למדבר מ״מ אמר וחמושים עלו וגו׳ לפי שמיד כאשר נתרצו לילך למדבר ולא אמרו האיך נלך למדבר לא מקום זרע מיד קנו האמונה והתחלת הקנין נחשב להם כאילו היו מעורשים בה לכך נאמר וחמושים עלו היינו בזמן שעלו מארץ מצרים אל המדבר וסוף קנין האמונה היה על ים סוף כאמור. דרך שני ביישוב מקראות אלו שהעם הנזכר כאן הם הפחותים שבישראל והערב רב כי שם אחד להם וכשאמר ויהי בשלח פרעה את העם בערב רב ידבר כי מאחר שלא מיחה בם לצאת דומה כאילו שלחם כי מצינו לשון שלוח במי שמניחו לילך כמו שלחוני ואלכה לאדוני הנאמר באליעזר עבד אברהם וכמו ויאמר יעקב אל לבן שלחני כך שילוח האמור כאן על הערב רב ובעבורם היה צריך להסב אותם שלא יחזרו למצרים בראותם מלחמה. אבל בעבור בני ישראל לא היה צריך לכל זה הסבוב כי בני ישראל עלו חמשים מזויינים כי המה בנים אמון בם בני מאמינים ובטוחים בתשועת ה׳ וזו היא כלי זיינם על כן היו בטוחים במלחמה אבל כל מיעוט הבטחון בא להם מן הערב רב כי קרוב הוא רצה לומר חדשים מקרוב באו ולא נשתרשו עדיין באמונה:

ויקח משה את עצמות יוסף עמו. סמך ענין זה לפסוק שלמעלה וחמושים עלו בני ישראל לפי שמפסיק בילקוט פרשה זו שהיו מהלכין במדבר שני ארונות ארון השכינה וארונו של יוסף והיו האומות שואלים מה טיבו של ארונו של מת עם ארון חי העולמים והשיבו להם קיים זה מה שכתוב בזה שיוסף קיים כל עשרת הדברות כו׳. וסמך זה למה שנא׳ וחמושים עלו בני ישראל מזויינים וכלי זיין שלהם הוא ארון הקודש שהיה הולך עמהם במלחמה ותיכף אחר מתן תורה. אבל קודם מתן תורה איך עלו חמושים הלא עדיין לא היה הארון הקודש עמהם. ע״כ אמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי ארונו של יוסף היה דומה כאילו היו חקוקים בו כל עשרת הדברות. ד״א לפי שראה משה שהשי״ת הסיבם דרך המדבר ים סוף וחשב משה שאם אולי יעכב עליהם הים אז יקרע להם בזכות יוסף כמו שלמדו רז״ל מן פסוק הים ראה וינוס מה ראה עצמותיו של יוסף שנאמר בו וינס ויצא החוצה וטעמו של דבר בארנו למעלה פרשת וישב. ורז״ל דרשו על משה פסוק חכם לב יקח מצות שכל ישראל נתעסקו בבזה והוא עסק במצות כדאיתא במסכת סוטה. רצו לתרץ יתור לשון עמו שבא למעט עסק ביזת מצרים כי הממון קנין שאינו דבק עמו כי לא ירד אחריו כבודו אבל מה שהאדם מסגל מעשים טובים בעולם הזה הוא הדבר הדבק עמו בעולם הזה ובעולם הבא לכך נאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו ואולי לכך עסק דווקא במצוה זו עכשיו להיות לישראל כמזכיר את יום המיתה כי בסבה זו לא יהיו כל כך להוטים אחר הביזה בזכרם כי יעזוב לאחרים חילו ולא ירד אחריו כבודו:

לפני בעל צפון הוא נשאר מכל אלהי מצרים כו׳ ויש לנו ליתן טעם למה נשארה זו יותר משאר אלהות. ונראה מזה שהיו להם הרבה ע״ג שעבדו להרבה מזלות כי כל מזל יש לו כח והשפעה על איזו ענין מיוחד ובעל צפון היינו הע״ג אשר חשבו כי ממנו יושפע להם זהב ורב פניני כמ״ש מצפון זהב יאתה והשאיר הקב״ה דוקא ע״ג זו להטעותם שיאמרו שע״ג זו תתבע עלבונם על מה שנטלו ישראל ממונם שלא כדין כי בכל שאר המכות הצדיק פרעה את הדין עליו לומר שבדין באו עליו ובדין לקו גם שרי מעלה שלהם אבל הממון חשב פרעה שלא בצדק ולא במשפט נטלו ישראל ממונם ע״כ נשאר בעל צפון שיאמרו קשה יראתם ויתבע מן ישראל ממונם שהשאילום וז״ש ויהפך לבב פרעה וגו׳ פירש״י בשביל ממונם שהשאילום ומה שאמרו כי שלחנו את ישראל מעבדנו לפי שכל מה שקנה עבד קנה רבו ועיקר דבריו היה בעבור הממון ותלה פרעה דבריו במה שראה שנשאר בעל צפון מכל אלהי מצרים:

ויגד למלך מצרים כי ברח העם כי בורח מבעי לי׳ שהרי מתחלה שלחם מרצונו ועכשיו הם בורחים ועוד למה קראם ב״פ העם ובשלישי אמר כי שלחנו את ישראל. ועוד איך מלאו לבו לילך עם שש מאות רכב על ששים רבוא ואע״פ שנאמר וכל רכב מצרים ודאי לא מכל ארץ מצרים קבץ לפי שעה שלא היה לו שהות זמן כל כך אלא מעיר אחת לקח והיא מצרים עצמה ואפילו מעיר זו לא לקח כי אם מן הירא את דבר ה׳ והמה המיעוט אלא ודאי שבכל מקום שמזכיר העם מדבר בערב רב שהלכו לכתחלה בדרך בריחה לפי שראו במעלתן של ישראל וחשב פרעה כי עכשיו ע״י שיראו שישראל נבוכים בארץ יאמרו הערב רב סר ה׳ מעל ישראל ובעבור זה ודאי רצון הערב רב לחזור מצרימה זולת שישראל אינם מניחין אותם וכשיראו שאנחנו באים לעזרתם ימרדו גם המה בישראל וישובו אלינו. ועל זה סמך פרעה ברדפו אחר ישראל עם מתי מספר. ועל זה נאמר ויוגד למלך מצרים כי ברח העם לא ששלח עמהם אקטורין כי דבר זה לא פירש במקרא אלא בביתו הוגד לו שהלכו דרך בריח׳ העם דהיינו המצרים והיה שונא אותם על זה. ועכשיו ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם נהפך לבו משנאה לאהבה כי אמר עכשיו אני צריך להם כי בלי ספק יהיו לי לעזרה בראותם כי סר ה׳ מעל ישראל ועל ישראל עצמם אמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו. ולפי מה שנאמר ויהי בשלח פרעה את העם על הפחותים שבישראל אמר כן כמבואר בדרך שני:

הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר. פירש״י והיכן דברו ירא ה׳ וישפוט וצריך פירוש לפירושו שהרי כאן אמרו כי טוב לנו עבוד את מצרים ממתנו במדבר ולהלן אמרו ירא ה׳ עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו וזה אמרו ודאי על תוספת העבודה שנדמה לחרב ומה בין חרב למות גם מה שאמרו שם לתת חרב בידם כשלו ביאור כי לא בקש פרעה להרגם בחרב כי אם להכביד עליהם העבודה. וכ״ל שאמרו ישראל למשה תרתי לריעותא כי עכשיו לא שלח אותנו והכביד עבודתו כי הבאשתם ריחנו בעיניו. זאת ועוד אחרת את״ל שישלח אותנו מ״מ נהיו בורחים שהרי אמרת לו בשם ה׳ שלח עמי ויחגו לי במדבר וכשיודע לו שאנחנו בורחים אז בלי ספק ירדוף אחרינו בחרב ובזה דומה כאילו עתה נתת חרב בידם להרגנו ולהמיתנו וזהו שאמרו כאן כי כבר אמרנו לו במצרים כי טוב לנו עבוד את מצרים ממתנו במדבר לפי שכבר אמרו לו לתת חרב בידם להרגנו ואמרו זה על שסופו לרדוף אחריהם במדבר ולהמיתם. וי״מ דרך הלצה הלא זה הדבר אשר דברנו עכשיו במצרים היה לנו לומר כן ולא עכשיו כי עבר זמנו וז״ש במצרים לאמר ר״ל שם היה לנו לאמר חדל ממנו כו׳ ולא אמרנו:

ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים. במדרש אמרו לפי שהיו אומרים המצריים לולא המטה לא היה יכול לעשות את כל הנסים ע״כ אמר הקב״ה סלק את מטך ונטה את ידך כי הרם לשון סילוק הוא. והנני נותן טעם בדבר למה דווקא בקריעת ים סוף צוה הקב״ה להסיר המטה וזה לפי שרצה הקב״ה שיעשה משה למטה דוגמא אל כל דבר הנעשה למעלה. והנה כל המכות היו באצבע אלהים על כן נעשו גם למטה ע״י מטה משה כי המטה דומה לאצבע. אבל על הים לקו בכל היד שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה וגומר ע״כ אמר הקב״ה למשה שיעשה גם למטה דוגמא לזה ויסלק את המטה הדומה לאצבע ונטה את ידך כל היד דוגמת יד החזקה העליונה ית׳. לכך נאמר וירא ישראל את היד הגדולה ואגב זה ראו כי שלא בכח המטה עשה משה כל המעשה הגדול והנורא הזה שהרי הוצרך לנטות ידו דוגמת היד החזקה שלמעלה ע״כ ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו כי חזרו מדבריהם שאמרו לשעבר שבכח המטה פעל כל זאת. ומכאן תבין באמת מה היה חטאו של משה במי מריבה כי שם נאמר ממש הפך ממה שנאמר כאן כי כאן נאמר הרם את מטך דהיינו סלק את מטך ונטה את ידך וע״י זה באו לידי אמונה. ושם נאמר וירם את ידו ויך במטהו שסלק את ידו כי לא עשה הפעולה בידו כי אם במטהו וע״כ החזיר דברים הראשונים שאמרו שבכח המטה פעל הכל למקומם ובזה גרם מיעוט האמונה כמ״ש יען לא האמנתם בי ויתבאר דבר זה בע״ה באר היטב במקומו פרשת חקת:

ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה. כאן הקדים תוך הים ליבשה ובסמוך אמר בהפך זה ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים גם כל הפסוק הוא מיותר וכאן נאמר והמים להם חומה מלא בלא וי״ו ובסמוך נאמר חמה חסר בלא וי״ו ובילקוט מסיק שהוא לשון אף וחמה לפי שהיו ישראל נתונים בדין אם להנצל או אם להטבע עם המצרים ועל פי דרך זה נוכל לומר שהיו בישראל כיתות כיתות על הים מקצתם צדיקים מקצתם קטני אמנה כנח שנאמר בו מפני מי המבול שלא נכנס בתיבה עד שדחקוהו מי המבול. והנה הטובים מישראל באו תכף אל תוך הים באמצעיתו אע״פ שלא ראו היבשה עדיין מכל מקום האמינו בה׳ ובאו אל תוך הים ואח״כ ראו היבשה ולהם היו המים לחומה להגין בעדם. אבל הפחותים בנים לא אמון בם הלכו תחלה ביבשה כי לא האמינו באלהים ע״כ לא נכנסו אל תוך הים עד שראו תחלה היבשה ולהם היו המים חמה עזה כי היו נתונים בדין אם להנצל או להטבע ומטעם זה נאמר למעלה ויבאו להורות שמיד בבואם נכנסו אל הים קודם שראו היבשה ולמטה נאמר הלכו כי אע״פ שראו היבשה מ״מ לא האמינו עד שהלכו תחלה ביבשה ואח״כ נכנסו גם אל תוך הים. וי״א שבבואם לים היינו בכניסתם היו צדיקים גמורים לכך נאמר אצלם חומה מלא. אמנם כאשר הלכו על שפתיו השני ממרים היו עם ה׳ שנאמר וימרו על ים

בים סוף כי אמרו כשם שאנחנו עולים מצד זה כך יעלו המצרים מצד אחר ע"כ היו להם המים לחמה וקצף כאמור :

ולא קרב זה אל זה. פירש"י מחנה אל מחנה. ועל צד הרמז יש לפתרו על ישראל כי אז"ל ארבע כיתות נעשו אבותינו על הים כו' ולא היו בהסכמה אחת זה אומר בכה וזה בכה על כן לא קרב זה אל זה כל הלילה בדעתם. ורז"ל אמרו שלא אמרו המלאכים שירה כל הלילה שנאמר בהם וקרא זה אל זה ובפרקי ר"א אל תקרי לא קרב זה אל זה אלא לא קרא ואין צורך להגיה לפי שהמלאכים אינן מתקרבים זה לזה בשום עסק בעולם כי אם בזמן שאומרים שירות ותשבחות לפניו ית' אחד קורא והשני עונה לעומתו וכשהוא אומר לא קרב זה אל זה ודאי לא אמרו שירה כי דרך השיר אחד קורא וחבירו עונה. וי"ל עוד ולא קרב זה היינו המלאך שהזכיר למעלה בפסוק ויסע מלאך האלהים. אל זה היינו אל השירה הרמז זה בזה שנאמר זה אלי ואנוהו כי הוא עיקר השירה שזכו לראות פני השכינה עד שהיו מראין עליו באצבע ואמרו זה אלי כי ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל והוא רמז אל המלאכים גם כן כי אצלם מצויה קירוב ההשגה יותר מבתחתונים :

וישם את הים לחרבה ויבקעו המים. היה לו לומר ויבקעו המים תחלה ואח"כ את הים לחרבה ואולי כדי ליישב זה פירש"י ויבקעו המים כל מימות שבעולם. ונראה לפרש שמתחלה היה הרוח שבתוך הארץ פועל מתחת לארץ בקרקעית הים שנעשו לחרבה ואח"כ פעל גם במים כי פעולת הרוח היתה מלמטה למעלה וכאשר עבר קרקעית הים נכנס הרוח גם אל המים והרוח מחסרם וממעטם כי טבע הרוח לחסר המים עד שנכווצו ונעשו גליד ואז בהכרח נבקעו המים והנשארים נצבו כמו נד כי הוגלדו מחמת הרוח שעלה מלמטה כי כל דבר לח המתייבש מתוכו נבקע כנודע מטבעיות. ד"א שהוליך הרוח מי הים לקרבה אל היבשה ויצאו המים מן שפתם אל היבשה וכן מצד השני וזה גרם בקיעת המים כי הרוח גירש המים ממקומם והוליכם אל היבשה וזה גם כפול כי דבר זה צריך לב' רוחות מקבילין ונעשה הכל ע"י רוח קדים. ד"א לפי שלולא שהתהום מוסיף לחות במים היו הלוך וחסור מפני הרוח השולט בהם וכאשר שב הים לחרבה תחלה ולא היה התהום מוסיף בהם לחות אז בהכרח יבשו המים ונחסרו מן הרוח :

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה'. מה שלא שר תכף בצאתם ממצרים לפי שיודע משה שעדיין בני ישראל מפקפקין באמונה עד שראה על הים שהאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר. והתחיל באז דהיינו א' רוכב על ז' רמז להמליכו ית' על שבעה כוכבי לכת כמ"ש כי גאה גאה שמתגאה על כל גאים. ומה שנאמר השירה הזאת בלשון נקבה אמרז"ל שכל שירות העה"ז נאמרו בלשון נקבה לפי שיש אחריהן צער כנקבות שיש להם צער לידה ועוד שהנקבות אינן נוטלות בעה"ז כי אם עישור נכסים כך הנחיל ה' לישראל שבעה אומות מן שבעים אבל על העתיד נאמר שירו לה' שיר חדש כי אז יהיו כזכרים לא יולדים ואז ינחלו כל שבעים אומות כזכר שיורש הכל. ואולי מטעם זה התחיל באז א' רוכב על ז' לרמוז כי בעולם הזה ישראל גוי אחד בארץ ירכיבהו ה' על במתי ארץ של ז' אומות לבד כנקבות. וכדי ליישב יתור השירה הזאת כי היה לו לומר אז ישיר משה ובני ישראל לה' כמ"ש בשירות הבאר כי לא נאמר שם את השירה הזאת אומר אני שיש בו רמז למה שארז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל

ועל פלא זה נאמר את השירה הזאת ר"ל השירה של זאת הנקבה כי גם הנקבות אמרו זה אלי ואנוהו ודבר זה היה פליאה בעיניהם שנקבה תסובב גבר מעין דוגמא שלעתיד. ואולי שעל זה ארז"ל שר לא נאמר אלא ישיר מכאן לתחיית המתים מן התורה ומה ענין שירה זו לתחיית המתים אלא לפי שכשם שלעה"ב יהיו כולם מופשטים מן החומר ואז זכרים ונקבות שוין כך על הים ראתה גם השפחה זיו כבודו יתברך מעין דוגמא שלעתיד שנאמר נקבה תסובב גבר לכך נאמר בשירה זו ישיר להבא משמע כי כשם שאמרו כולם זה אלי ואנוהו כך כולם יאמרו לעתיד הנה אלהינו זה כארז"ל שהצדיקים יהיו מראים עליו באצבע כו' ועל פלא זה נאמר את השירה הזאת ולכן נאמר ותען להם מרים וגו' כמדברת למצרים כמו שיתבאר בסמוך. ובמדרש שנקרע הים בזכות המילה יכול להיות שעל זה נאמר את השירה הזאת רמז למילה שנאמר זאת בריתי וגו' ולפי שגם לעולם הבא המילה מצלת מן הגיהנם לכך נאמר ישיר בלשון עתיד ומכאן רמז לתחיית המתים :

אשירה לה' כי גאה גאה. שמתגאה על כל גאים אבל לא על ענוים כי ה' שוכן את דכא ומראה ענותנותו אצלם. וסמך מיד סוס ורוכבו רמה בים כי הרוכב מתגאה על הסוס ע"כ ירה שניהם בים. וכדי ליישב על פי הדקדוק לשון גאה גאה אומר אני שיש בו רמז למה שנאמר משגיא לגוים ויאבדם וכמ"ש בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד כי מי שהוא גאה הרבה אז הקב"ה מוסיף לו גאוה על גאותו ונותן לו עוד מעלה כדי להגדיל נפילתו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא כמו שיתבאר בסמוך בפסוק אמר אויב ארדוף ע"ש. ז"ש אשירה לה' כי גאה ר"ל אותו בן אדם אשר גאה אז הקב"ה ג"כ גאה מוסיף לו גאוה וירכיבהו על במתי ארץ ולסוף סוס ורוכבו רמה בים רוצה לומר להגדיל נפילת הרוכב כי ממקום גבוה הוא נופל ונפילתו גדולה מן נפילת הנרכב :

עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. הורה בפסוקים אלו שהצדיקים מהפכים מדת הדין לרחמים והרשעים מהפכים מדת הרחמים לדין. זהו שאמר עזי עוז זה היינו תוקף וחוזק של מדת הדין כמו שנאמר ה' בעזך ישמח מלך שאפילו במדת הדין שנקרא עוז מכל מקום ישמח בה צדיק כי שמחה לצדיק עשות משפטי ה' אמת ובישועתך דהיינו מדת הרחמים מה יגל מאד. וזמרת לשון כריתה מלשון כרמך לא תזמור וגם זה מורה על מדת הדין. וגם שם של יה מורה על מדת הדין כמבואר ברבינו בחיי על פסוק כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק. וכל אלו המתייחסים אחר מדת הדין מכל מקום ויהי לי לישועה שנהפכו לי לרחמים ולתשועה וזה דקדוק נכון בתוספת ו' של ויהי. ובדין הקב"ה עושה עמו חסד זה מדה כנגד מדה כי גם אני מברך את ה' על הרעה כשם שאני מברכו על הטובה ואע"פ שהרעו המצרים לנו ולאבותינו מ"מ אני מרומם שמו יתברך על כל. ז"ש זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו אלי ואלהי הכל רמז למדת הדין כי אל לשון חוזק ותוקף ואע"פ שרש"י פי' פרשת כי תשא אל מדת הרחמים וראייתו מן פסוק אלי אלי למה עזבתני הראיה אינה כלום שהרי הצדיקים מהפכין דין לרחמים על כן ביקש שגם אל לא יעזבנו ועיקר הלשון הוא לשון יכולת כמו ואת אילי הארץ לקח. ז"ש זה אלי אף על פי שהוא מתנהג עמי במדת הדין מ"מ אנוהו אספר נוי ושבחו וכן אלהי אבי שגם לאבותינו הרעו המצרים מ"מ וארוממנהו על זה. ואם תרצה ליישב זה ע"פ פירושו של רש"י. שאלי מדת הרחמים כך תפרשו זה אלי וגו' ע"ד שנאמר צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא ר"ל אין חילוק אצלי בין צרה ויגון לכוס ישועות כי בשניהם שם ה' אקרא לברכו על שניהם בשוה. כך אמר אם זה אלי ומתנהג עמי במדת הרחמים אז ואנוהו ואם הוא אלהי אבי ומתנהג עמי במדת הדין כהוראת שם אלהים אז וארוממנהו כי הכל שוה אצלי בין דין ובין רחמים ע"כ הקב"ה מודד לי במדה זו להפך לי דין לרחמים. לא כן הרשעים כי אדרבה המה מהפכים מדת רחמים לדין ז"ש ה' איש מלחמה ה' שמו הרי ה' המורה על רחמים פשוטים ואף על פי כן הוא עשה עמהם מלחמה עד רדתם. וכמ"ש ויסע מלאך האלהים הוא שלוחו של מדת הדין ונסע להצלת ישראל. וכתיב וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש ה' הוא מדת רחמים והשקיף עליהם להמם ולאבדם וכל זה לפי שהם קוראים לעולם תגר על ה'. אבל אני חסד ומשפט אשירה בין לחסד ובין למשפט אשירה וזהו שנא' ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב פירש"י כשישראל עושין רצונו של מקום השמאל נעשית ימין והיינו היפוך דין לרחמים. ויתכן לפרש ימינך ה' היינו ה' הפועל ימין על צד הרחמים עם ישראל כבר הוא נאדרי בכח ר"ל כבר היתה שמאלית ומדת הדין הקשה הפועלת בכח ועוז ונעשית ימנית לישראל. אבל לאומות אינו כן אלא ימינך ה' שהיתה ימנית לעולם ואעפ"כ תרעץ אויב כי נעשית שמאלית לפרעה וחילו :

מרכבות פרעה וחילו ירה בים. הדבר צריך ביאור למה הזכיר בפרעה וחילו הסמוכים אליו ירה בים ובמבחר שלישיו אמר טבעו בים סוף ונראה לפרש לפי שפרעה הקדים את עצמו והלך קודם לכל חיילותיו ולפי זה כשהיה פרעה עם חילו הסמוכים למרכבתו בתוך הים ממש דהיינו באמצעיתו שאין שם קנה וסוף. היו עדיין עבדיו ומבחר שלישיו סמוך לשפת הים מקום ששם גדלים קנה וסוף וגם רפש וטיט מצוי שם ושם טבעו בטיט היון המצוי במקום שהקנים גדלים כי אין המים עמוקים כל כך שמה ובאותו זמן היה פרעה בים עצמו ושם אין שייך לשון טביעה כי אין שם טיט ורפש. וראיה לזה מה שפירש"י כתוב אחד אומר רמה בים ואחד אומר ירה בים מלמד שהיו עולים לרום ויורדים לתהום כו' וזה לא יתכן כי אם במקום שהמים עמוקים ושם אין מקום לקנה וסוף כנודע :

אמר אויב ארדוף וגו'. פרעה חשב לעשות לישראל על דרך שנאמר משגיא לגוים ויאבדם וכ"ש איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד כי כנוהג שבעולם שהרוצה להפיל את חבירו לארץ כל עוד שמגביהו ביותר תגדל נפילתו כי אינו דומה הנופל ממקום גבוה לנופל ממקום נמוך כמ"ש השליך משמים ארץ תפארת ישראל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא כמשל במלך אחד שמרד בו איש מן הככר דל ונבזה מה עשה המלך העשירו והגדילו עד כי גדל מאד ותמהו עבדיו על זה ואחר שעמד במעלתו כמה שנים עשה בו נקמה והרגו עם כל בני ביתו ולקח את כל אשר לו שריד ופליט כי אז היתה הנקמה גלויה ומפורסמת יותר מאלו היה הורגו בעוד שהיה שפל אנשים ואין לו מכיר. כך אמר פרעה מה נקמה היא זו שאתנקם מן העבדים שהיו עסוקים בחומר ולבנים וידל ישראל מאד. אלא אדרבה אחלק להם שלל משלי ומשל עמי ע"י שישאלום כלי כסף וזהב ושמלות ועי"ז יהיו ספונים וחשובים וז"ש אמר אויב ארדוף ואשיג אותם כי יבא יומם אבל לא עכשיו מיד אלא תחלה אחלק להם שלל משלי. וכאשר תמלאמו נפשי שימלא נפשי אותו כל טוב ויהיה שקט ושאנן בהיכלו אז אריק חרבי ותורישמו ידי כדי שתהיה גלויה ומפורסמת הנקמה שאעשה בהם על שמרדו בי הוא והביאו י' מכות על מצרים ובזה מדוקדק הלשון תמלאמו תורישמו שקאי הכל על ישראל אבל מה שפירש"י תמלאמו תמלא נפשי מהם רחוק מן דקדוק הלשון. וע"פ דרכנו יתבאר גם כן מה שארז"ל כל המצר לישראל נעשה ראש והוא כדי להגדיל אח"כ מפלתו. ובדרך זה נ"ל גם מ"ש פעם אחד ירה בים ופעם אחד רמה בים ופי' רש"י שהיו עולין תחלה ואח"כ יורדין וזה מסכים על צד הרמז לכל דברינו אלה וכן מביא רש"י עליו פסוק משגיא לגוים ויאבדם בפסוק לפני בעל צפון וזה דרוש יקר. ומ"ש אריק חרבי ר"ל אף אם לא יהיה חרב בידי מכל מקום תורישמו ידי כי בידי לבד בלא חרב אורישם כי חלשים המה. וי"א תמלאמו תורישמו כיון הכפילו לומר כן כי סופו להוריש להם כל רכושו בביזת הים וימלא את ישראל משללו :

מי כמכה באלם ה'. במסכת גיטין דרשו מי כמוך באלמים ודרש זה רחוק לפרש באלים כמו באלמים ולהוסיף מ"ם אמנם נראה שאין כוונתם ז"ל להוסיף

להוסיף מ"ם אלא באלים הוא בחזקים כמו שפירש"י. וכן פירושו כי כל השומע עלבונו ומתאפק להיות כמחריש וכובש את כעסו הרי הוא חזק ותקיף כי איזהו גבור הכובש את יצרו כך בזמן שהקב"ה שומע ושותק ועושה את עצמו כאלם כביכול זה מצד יד החזקה שלו ית' שכובש את כעסו ושותק למכעיסים כמו ששתק לפרעה שאמר מי ה' וכן שתק לטיטוס על חרופו וגדופו ע"כ דרשו מי כמוך באלים באלמים ומשה אמר זה על חירופו של פרעה וממנו הביאו פסוק זה לראיה על טיטוס ולעולם משמעותו באלים בחזקים ממש כאמור. ואם נפשך לומר באלמים ממש נוכל לפרש שמשה אמר שכל כך שבחו יתברך גדול עד שאפי' האלמים אשר אין להם פה לדבר מ"מ קלוסו ית' עולה מהם כאלו אמרו בפה מלא מי כמוך ה' על דרך שנאמר השמים מספרים כבוד אל וגו' אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם וגו' וא"כ אך הם מספרים כבוד אל אלא ודאי שע"י שהבריות רואים תנועות השמים וכל צבאם הם מספרים כבוד אל וע"י שהבריות מספרים כבוד אל ע"י תנועות השמים דומה כאילו השמים מספרים אע"פ שבאמת הם אלמים ואין בהם אומר ודברים. לכך נאמר כאן מי כמוך באלים באלמים אפי' בפה האלמים גדול שבחך כאילו אמרו מי כמוך ה' וכ"ש בפי המדברים ואמר זה גם על המים ע"ד שמסיק בב"ר יקוו המים משל למלך שבנה פלטין והושיב בה דיירים אלמים והם משכימים ושואלים בשלום המלך אח"כ הושיב בה דיירים פקחים עמדו ומרדו במלך כו' אמר המלך תחזור הפלטין לכמות שהיה כך מתחלת בריאת העולם היה קילוסו של הקב"ה עולה מן המים שנאמר מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ה' כו' ולפי מדרש זה נקראו המים אלמים וקלוסו של הקב"ה עולה מהם הן ע"י שהן עושים רצון קונם הפך טבעם הן ע"י שהבריות מספרים כבוד אל ע"י שרואין פעולות המים אשר עשו בדור המבול ובקריעת ים סוף ודומה כאילו היו המים מספרים כבוד אל אע"פ שהם אלמים ע"כ אמר משה מי כמוך באלים ה' אפי' האלמים אומרים מי כמוך ואמר זה על מה שעשו המים האלמים בקריעת ים סוף ומ"מ באלים חסר מ"ם כדי לדרוש באלים ג"כ לשון חזקים רמז למים אדירים כי אדירים היינו לשון חוזק כמו באלים שהוא לשון חוזק וכמ"ש צללו כעופרת במים אדירים וזה פי' יקר. ומה שנדרש זה על טיטוס לפי שעמד עליו נחשול של ים להטביעו כדמסיק שם בגמ' ובהנחה זו משמעות כל המדרשים אחד הוא לדרוש אלים חזקים ואלמים כאחד. ד"א לפי שכל המרבה לספר בשבחו יתברך נקרא ממעט כמו שפירש"י על פסוק נורא תהלות ע"כ אמר מי כמוך באלים היינו בחזקים הכובשים את עצמם מלספר תהלתך מיראה פן ימעטו בתהלתך ע"כ הם עושים את עצמם כאלמים ואצל כתות אלו מי כמוך ה' כי לך דומיה תהלה השתיקה היא תהלתך ולפירוש זה נדרש גם כן באלים בחזקים ובאלמים כי ע"י שעושים את עצמם כאלמים דומה בשתיקה זו כאילו הם אומרים מי כמוך ה' ומה שהם עושים עצמם אלמים לפי שאתה נורא תהלות יראוי מלהגיד תהלתך פן ימעטו על כן הם עושים עצמם כאלמים ובחזקת היד הם כובשים פיהם להשים יד לפה וגם זה פי' יקר:

נטית ימינך תבלעמו ארץ. יש רמז למה שאמרז"ל מסכת סוטה כיון שהרגישו בהם המצריים היו מבקשים להרגם ונעשה להם נס ונבלעים בקרקע ואח"כ מבלבלים ועולים ובאים לביתם עדרים עדרים כו' ועל הים הם הכירוהו תחלה ואמרו זה אלי. וע"ז אמר עושה פלא ומהו הפלא נטית ימינך תבלעמו ארץ לישראל שהזכיר בפסוק מי כמוך באלים ה' ואח"כ נחית בחסדך עם זו גאלת כי הלכו לביתם עדרים עדרים. ואח"כ נהלת בעזך אל נוה קדשך כי הם הכירוהו תחלה וראו השכינה בנוה קדשו ית' וי"א שאמר זה דרך שואל ומשיב למה אתה ה' הבאת את המצרים אל הים סוף להטביעם שמה ואילו רצית לנטות ידך עליהם אז תבלעמו ארץ כשאול חיים במקומם. ונתן תשובה לדבר נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך כאשר ינהל הרועה את עדרו אל מרעה כך נכתב בלא צער מלחמה כי בצאתם ממצרים לא היו מלומדי מלחמה ע"כ הביאם לים סוף שהיה קולו הומה מסוף העולם ועד סופו וע"ז שמעו עמים ירגזון ולא היו צריכין למלחמות גדולות כמ"ש וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם כי שמענו את אשר הוביש ה' מי ים סוף מפניכם ואלו היו נבלעו בקרקע במקומם לא היה הקול נשמע למרחוק ולא רגזו וחלו כל מלכי כנען והיו ישראל צריכין למלחמות גדולות:

מקדש ה' כוננו ידיך. לפי שהמשכן נעשה כולו ע"פ ה' מאליו כי בכל מעשה המשכן נאמר והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר ע"כ נאמר כוננו ידיך. ונקד ידיך שתים במשמע פירש רש"י שהעולם נברא ביד אחת והמקדש בשתי ידים כו' ובפ"ק דכתובות אמרו גדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ דאילו שמים וארץ נבראו ביד אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואילו במעשה צדיקים כתיב מקדש ה' כוננו ידיך וטעמו של דבר כי העליונים מצד מעלתן נבראו ביד ימין והתחתונים ביד שמאל אבל המקדש שהוא האמצעי המצרף עליונים ותחתונים נברא בשתי ידים כי שם מדור השכינה עם התחתונים שנאמר ושכנתי בתוכם ומשם נברא גם האדם האמצעי בין העליונים לתחתונים וזהו ענין הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ואמצע שלו כנגד בית המקדש כי הוא האמצעי כאמור. ומה שקראו המקדש מעשה צדיקים והכתוב אומר כוננו ידיך היינו ידי הקדוש ברוך הוא לפי שיש לשניהם חלק בזה הבנין כי הקב"ה הראה למשה תבנית כל המשכן בנוי וכמ"ש כן עשה את המנורה הקדוש ברוך הוא עשאה וכן כל מעשה המשכן:

ה' ימלוך לעולם ועד כי בא סוס פרעה. יש לפרש מלת כי לפי שפרעה היה חולק על מלכות שדי ואמר מי ה' ואלו לא היה הקב"ה עושה שפטים בפרעה א"כ יש לחוש שגם לדורות יקומו בנים סוררים ויכחישו מלכותו ית' אבל מעתה שנעשה בפרעה משפט כתוב שוב לא יהיה שום חולק ומערער על מלכות שדי יתברך וה' ימלוך לעולם ועד כי יראו כל העולם כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וגו' ומאז מורא יעלה על ראשם להטיח דברים כלפי מעלה:

ותקח מרים הנביאה וגו'. עכשיו נעשית נביאה כי במעמד זה זכו גם הנשים לראות פני השכינה עד שאמרו כולם זה אלי כאמרז"ל ראתה שפחה על הים כו' לכך נאמר ותצאן כל הנשים אחריה כי הנבואה התחילה במרים וכל הנשים יצאו בעקבותיה במעמד זה כי כולם זכו לנבואה ולפי שאין השכינה שורה כ"א מתוך שמחה והנשים יש להם צער לידה ע"כ לקחה את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות כדי שתחול עליהם רוח הקודש מתוך שמחה. ומ"ש אחות אהרן לפי שהיתה שוה לו בנבואה אבל לא למשה כי כן משמע סוף פ' בהעלותך בפסוק לא כן עבדי משה כי שם הושוו אהרן ומרים בנבואה וכן פירש מהרי"א. ולשון מחלת הוא ענין מחילת עון וכן כתב רבינו בחיי ואולי שזהו שמסיק בילקוט פרשה זו בפסוק ויסע משה שכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו כל עונותיו ומהיכן למד לומר אם לא מלשון מחולות שנזכר בשירת נשים אלו ומה שאמר ותען להם מרים להן מבעי ליה למימר אלא לפי שעל הים באו הנשים למדרגת האנשים בהשגת הנבואה ע"כ נאמר להם כמדברים לזכרים וכן לעתיד נאמר נקבה תסובב גבר:

ויסע משה את ישראל. עד כי אני ה' רופאך. פירש רש"י ויסע הסיעם בעל כרחם לפי שלא רצו לפרוש מן בזת הים והיה משה מתירא פן ריבוי העושר יביאם לידי חטא ומעשה העגל יוכיח כי רוב זהב שהושפע להם היה סבת עשייתו ע"כ הסיעם בעל כרחם ועוד חשב משה שרבוי העושר יהיה סבה לשלא יהיו ראויין לקבל התורה כי התורה והעושר בורחים זה מזה והם כצרות זו לזו כמ"ש טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך ע"כ הסיעם בעל כרחם. וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים מדה כנגד מדה לפי שעסקו בבזת הים יותר מהראוי ומאז היו בלתי ראוים לקבל התורה שנמשלה למים ע"כ נענשו במה שלא מצאו מים וזהו דעת רז"ל במסכת ב"ק דורשי רשומות אמרו שהלכו ג' ימים במדבר בלא תורה שנמשלה למים כו' ובלי ספק שלא כוונו לומר שחסרון מים זה היינו התורה דא"כ מה יעשו בהשלכת עץ אל המים אלא שרצו לומר לפי שע"י שהיו עסוקים בבזה ולא מהרו לילך אל המדבר מקום קבלת התורה ע"כ נענשו שלא מצאו שם מים כי כבר אמר להם הקב"ה תעבדון את האלהים על ההר הזה דהיינו קבלת התורה והם היו עסוקים בבזת הים ולא אמרו נלכה ונרוצה לקבל התורה ע"כ נענשו בחסרון המים כמו ברפידים שעל שרפו ידיהם מן התורה ע"כ נאמר גם שם ויחנו ברפידים ולא היו מים לעם לשתות. ויבאו מרתה וגו' הקרה ה' לפניהם ענין מי מרה לחזור ולעשות בהם נסיון אם יהיו ראויין לקבלת התורה כי כבר נחלקו רז"ל במה שנאמר ויורהו ה' עץ י"א שהיה זית וי"א שהיה ערבה וי"א הרדופני. רשב"י אמר דבר מן התורה הראהו שנאמר עץ חיים. וביאור הענין שהתורה תחילתה מרה ונקראת תושיה שמתשת כחו של אדם ורז"ל אמרו למה נמשלה התורה לזית מה זית זה תחלתו מר וסופו מתוק אף ד"ת כן. והמצות ג"כ לאו ליהנות נתנו וכמ"ש ותגיד לבני ישראל דברים קשים כגידין כי חלי הנפש כמו חלי הגוף כי כמו שרוב חלי הגוף דרכה להתרפאות ע"י לקיחת עשבים מרים ואם אין החולה מאמין אל הרופא ימאן לקבלו כך בחלי הנפשות שהיו חולים ע"י קניית אמונות רעות שקנו במצרים רצה הקב"ה לרפאותם ע"י קבלת התורה שנמשלה לזית כי ראשיתה מרה כזית ויש לחוש פן ואולי יהרהרו ישראל בלבם לאמר איך יתכן לרפאות דבר מר בדבר מר. ע"כ הביאם ה' לידי נסיון והקרה לפניהם ענין מי מרה שנמתקו בדבר מר ובזה נסה אותם האלהים אם יאמינו שבכח אלהי עשה משה את הדבר הזה אז יאמינו גם כן שעל ידי התורה יומתק מרירות הנפש ואם יאמרו שבכח איזו לחש עשה הדבר הזה לא יהיו ראוין לקבל התורה לכך נאמר ויורהו ה' עץ והיה לו לומר ויראהו אלא ויורהו היינו שלמדו דרך התורה כמ"ש ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך שמור מצותי וחיה. וטוב לו לקחת עץ להיות דוגמא ומשל אל התורה הנקראת עץ חיים ולמ"ד שהיה זית אתי שפיר למשל על דברי תורה שתחלתה מרה כזית זה שתחלתו מר וסופו מתוק ועי"ז נאמר שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו ונסיון זה הוא אם יהיו ראוים לקבלת התורה וכאשר האמינו ישראל כי בכח אלהי עשה משה את כל המעשה הגדול ההוא על כן מסר להם הקב"ה שם מקצת מצות שבת ופרה אדומה ודינין וכבוד אב ואם כי מצות אלו יש להם יחס עם זה המעשה כי ע"י שיאמינו בנס זה יאמינו גם בחדוש העולם אשר השבת מורה עליו. כי גם זה קרוב למציאת יש מאין כי מתיקות מים זה נתהוה מן לא דבר כי העץ אשר הושלך שמה היה ג"כ מר וא"כ לא נמתק המים כ"א בדבר ה' וכיבוד אב ואם יש לו דמיון עם שבת כי לא להנם נסמכו שני מצות אלו בדברות ראשונות ואחרונות ובפרשת קדושים איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו והקרוב אלי לומר בזה שבא להורות שלשה שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו ע"כ צוה על כיבוד שלשתן יחד כי כיבוד השבת הוא כבוד הקב"ה כי מאחר שהשבת מופת על חידוש העוה"ז נמשך ג"כ לידע ולהודיע שהקב"ה השותף השלישי הנופח באפיו נשמת חיים כי לדעת מאמיני הקדמות

אין להקב"ה חלק ביצירת האדם וזה נשמה יתירה שיש לשומרי השבת ביום השבת. ורמיזה לדבר שנצטוו שיהם במרה ממ"ש בדברות אחרונות בשבת ובכיבוד אב ואם כאשר צוך ה' אלהיך ודורשי רשומות אמרו שסוף תיבות של ד' תיבות אלו עולין למספר מרה כי שם נצטוו עליהם. והפרה והדינין רמוזים במ"ש חק ומשפט דהיינו חקת הפרה ומשפטים ודינין רמז לדבר ואלה המשפטים אשר סוף תיבות מרה. ופרה אשר אין בה מום רמז ליקח מ"ם מן פרה אז ישאר מרה. ואל תתמה על שנכתב מום בוי"ו כי דומה לזה כתב ר"י בעל הטורים פרשת וישלח עזים מאתים וגו' סוף תיבות של כולם מ"ם לפי ששלח לו בעלי מומין שאינן ראוין להקרבה. וטעם למצוה זו לפי שע"י שיראו שדבר מר יתרפא בדבר מר כמותו לא יהרהרו אחר מצוה זו שהפרה מטמאה הטהורים ומטהרת הטמאים וכן פי' הריב"ש וטעם למצוה זו עכשיו כי ע"י אמונת החידוש יש דין למעלה אם אין דין למטה כמבואר למעלה פרשת בראשית על מה שאמר ר"י לא היה צריך להתחיל התורה מבראשית כו' אלא כדי שלא יאמרו אומות העולם ליסטים אתם ושם מבואר שזה תלוי בזה ע"ש. ויאמר אם שמוע תשמע בקול ה' וגו' כל המחלה וגו' כשם שעיניכם הרואות שבידי לרפאות דבר מר בדבר מר כיוצא בו מעתה תקבל עליך לשמוע בקול ה' ולעשות הישר בעיניו ואע"פ שהתורה והמצות נראים כתחלתם קשים ומרים מ"מ סופם מתוקים כי הם מרפא לעצם ורפאות לשריך והם מצילין אותך מכל המחלה אשר שמתי במצרים הן חלי הגופות הן חלי הנפשות מענין קישוי ערפם. ואם אתה מרגיש בסגולת התורה שתהיה לך לתרופה על זה האופן הנה אני ה' רופאך ורק הרופא לבד צריך לידע סגולת הדברים המרפים אבל הנרפא אינו צריך לידע רק יאמין אל הרופא הנאמן. ד"א שאמר למה אני מזהירך שלא תבא לידי מחלה לפי שאני ה' רופאך וכל רופא דרכו להזהיר את אוהביו שישמרו את נפשם מן הדברים המסבבים החולאים כדי שלא יצטרכו להתעסק אח"כ ברפואתם כך אני מלמדך להועיל בדברים השומרים הבריאות שלא תבא לידי מחלה לפי שאני ה' רופאך מדריכך בדרך תלך:

למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. פי' רש"י אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט וכל זה נאמר על מדת הבטחון כי אם לא יותירו ממנו זהו מופת שהם שלמים במדת הבטחון כי מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה וכן אם לא יצאו בשבת ללקוט הרי הם בטוחים שמה שלקטו אתמול יספיק להם גם ליום המחרת ואז ילכו בתורתי כי מי שאינו שלם במדת הבטחון מכלה כל ימיו לאסוף ולכנוס ומתי יעשה לבית ה' לעסוק בתורה כנודע מדרכי רוב העולם ההולכים אחר ההבל ויהבלו ועסק התורה שפל אצלם. ד"א לפי שעסק התורה יש לו מונעים מבית ומחוץ. מבית הוא מצד מאכלים גסים המפסידים זכות ובהירות השכל עד אשר כח שכלו עובר בעמק עכור ואינו זך לעסוק במושכלות כי מטעם זה לא אכל משה בהר מ' יום כדי שיהיה שכלו זך ונקי להבין במושכלות וכתיב ויכסהו הענן ששת ימים ואז"ל שהיה זה כדי למרק אכילה ושתיה שבתוך מעיו. ומבחוץ הלא המה בעבור שירדן בעברו דרך ימים ונהרות ורגליו כאילות לרדוף אחר מזונותיו במדבר בהר בערבה ובשפלה ועסק זה מטרידו מלעסוק בתורה. והמן הזה היה מאכל רוחני כל אוכליו נצולו מן שני מונעים אלו. הן מבחוץ כי לא היו צריכין לחזור אחריו אלא כל אחד מצא מזונותיו בכל יום פתח אהלו. הן מבפנים כי היה מאכל זך ונקי מכל פסולת ורז"ל קראוהו לחם אבירים שמלאכי השרת אוכלין אותו אע"פ שאין אצלם אכילה מ"מ הם נזונין מזיו השכינה והיינו אותו חלק רוחני שהיה במן כי היה בו ניצוץ גם מן הרוחניות ועינו כעין הבדולח מזהיר ומבהיק ולא היה בו שום פסולת וע"כ היה נבלע באברים ובזה נסתלקו שני המונעים. ושלישית על שלו והוא מי שיש לו הרבה יותר מכדי צרכו גם הוא אינו פנוי לעסוק בתורה כי רבוי הונו וקנינו והשבע לעשיר אינו מניח לו לעסוק בתורה וגם ממונע זה היו ניצולים במן זה כי לא ירד כ"א ארוחת איש דבר יום ביומו. ואמר ה' למען אנסנו הילך בתורתי אם לא כי בהסתלקות כל המונעים הרי לפניהם שולחן ערוך לעסוק בתורה אין מעכב. ואם על כל פנים לא ילכו בתורת ה' אין זה כי אם רוע לב הותל הטהו למאס בתורת ה' ואז ודאי לא יהיו ראוין לקבלת התורה ויתבאר זה עוד בסמוך:

ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם וגו'. כבר אמרנו שהמן היה מאכל רוחני והיה מתיחס לאור השכלי וכאור בוקר יזרח שמש ע"כ ניתן המן בבוקר בהיטיבם לשאול כהוגן. אבל השליו היה מאכל גס וחומרי על כן ניתן בערב כי השכל מתיחס לבוקר והחומר לערב ולא ניתן להם השליו כ"א לפי שעה שהרי בקברות התאוה שאלוהו שנית וזה דוגמת מה שכתבנו למעלה פרשת ויחי על פסוק בבוקר יאכל עד ולערב יחלק שלל פירוש הדבר ההכרחי שהאדם שואל כהוגן ניתן לו בבוקר בפנים מאירות ואותו יאכל היינו כדי אכילתו ולשון עד היינו שלעולם אינו חסר לנפשו מאומה אלא ניתן לו לעד ולנצח. אמנם לערב היינו המותרות שהאדם שואל שלא כהוגן ניתן לו בערב בפנים חשוכות והוא הדבר אשר יחלק לזולתו ועזב לאחרים חילו והוא יהיה משולל ומרוחק מקנינו כהוראת לשון שלל ועוד שלא יתן לו הדבר כי אם לפי שעה כמו השליו שלא היה ניתן כי אם לפי שעה כי לא לנצח תאות רשעים יתן ה' כי אם היום יתן להם לסלק תלונתם מעליו מחר מתאוה נפשו ואין ומטעם זה ירד המן מן השמים מקום התורה ותעל השליו מן הארץ מקום התאוה כי כל אחד בא ממקורו כפי מה שהוא. לכך נאמר ובוקר וראיתם את כבוד ה' והיינו פנים מאירות כי נראה להם ה' עין בעין אבל בערב אמר וידעתם את כבוד ה' ידיעה פחותה מראיה כמלך שנותן לאיזה אדם בקשותיו ופני המלך לא ראה אע"פ שיודע שנתינה זו מאת המלך היא מ"מ זה אשר מלך ביפיו תחזינה עיניו ודאי טוב ממנו. ועדיין לא פירש הכתוב במה ידעו בערב כי ה' מוציאם וגו' עד שפירש ואמר בתת ה' לכם בערב בשר לאכול בפנים חשוכות בזאת תדעון כי ה' הוציא אתכם ממצרים מן המקום אשר ישבתם שם על סיר הבשר כדי שתמאסו באכילות המותרות אשר כח הבהמי נכסף להם ותהיו עסוקים בשלימות הנפשי ולא כאשר אמרתם מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע כי הוצאתם אותנו אל המדבר והיה המכוון מן תלונה זו שבשבתם על סיר הבשר יש בו צד שלימות ואנחנו המוציאים אתכם ממקום שהיה להם שלימות זה אל מקום חסר. והנה בתת ה' לכם בערב בשר בזאת תדעון כי לא אנחנו המוציאים. ובמה שיתן לכם בבוקר לחם לשובע תראו את כבוד ה' עין בעין כי יתן בפנים מאירות לכל שואל כהוגן:

ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. י"א לפי שאותיות מן הם אותיות החוטם כי כשיסגור האדם החוטם אינו יכול לדבר מ"ם ונו"ן בשפה ברורה. והמן היה בו ריח של כל מאכלים שבעולם אבל בעיניהם לא ראו כ"א זה המן כמ"ש בלתי אל המן עינינו וקראוהו מן לומר שכשם שב' אותיות אלו אין הכרתם ניכר ע"י סגירת החוטם כך המן שאין כ"א הריח מכל מאכל בטל שלימותו ע"י סגירת החוטם. אמנם רז"ל אמרו שהיה בו גם חוש הטעם מכל מיני מאכל שהחיך היה טועם בו כל מיני מטעמים ולכך אמרו איש אל אחיו מן הוא לשון הכנת מזון ר"ל שהיה בו הכנה לכל מיני מזון שבעולם שהיה הטועמו דומה כאילו אוכל מכל ולא נתנו לו עדיין השם המיוחד לו כי לא ידעו מה הוא גם לא קראוהו עדיין בשם מן רק אמרו ביניהם מן הוא אבל לא קראו לו שם זה עדיין עד אחר יום השבת שנא' וישבתו העם ביום השביעי ואחר כך כתיב ויקראו שמו מן לפי שבששי ירד לחם משנה וכפול על כן קראוהו בשם מן כי המה מן האותיות הכפולות כשתכתוב מ"ם נו"ן על שם נס זה שירד כפול בששי. ומ"ש ויקראו בית ישראל את שמו מן ולא נאמר בני ישראל לפי שבית ישראל היינו הנשים כמו שפירש"י על פסוק כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ור"ל שהנשים היו מחבבות את המן ביותר ע"כ קראו לו שם המורה על קיום הדבר כי המה היו רוצין בקיומו לפי שהיה מודיע צדקת הנשים כדאיתא במסכת יומא פרק יום הכפורים והמן כזרע גד שהיה מגיד מי סרח על מי הבעל על אשתו או אשתו עליו אם נמצא המן בבית אביה אז ודאי בעלה סרח עליה וכן להפך כו' ע"כ היו הנשים מחבבין אותו כדי להודיע צדקתם כי על הרוב הנשים מנוצחים מן האנשים וז"ש איש לאשר באהלו תקחו לצורך אשתו שבאהלו כ"א נראה לו שאשתו מורדת עליו ואין עדים בדבר אזי יקח לו המן כי הוא יודיע כל הקורות שבאהלו ובזה מדוקדק לשון לאשר באהלו וסמיך ליה מיד והמן כזרע גד כי זה תלוי בזה. ועפ"ז נ"ל לפרש לשון מן כמ"ש מי ומי ההולכים תרגומו מן ומן כך כאן היה מודיע מי סרח על מי והיינו לשון מן. ולפי מה שמסיק שם בגמרא שהיה מגיד אם בן ט' לראשון אם בן ז' לאחרון נראה לפ' מלשון מנין שעל ידו היו יכולין למנות אם בן ט' או בן ז':

ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר. בעקידה כתב וכן מהרי"א כתב שזה מופת על שכל מזונותיו של אדם קצובים לו לכדי חייו וכשיצא האדם מן העולם המרבה בנכסים לא העדיף כי לא במותו יקח הכל והממעיט בנכסים לא החסיר כי ה' נותן לכל בשר די מחסורו ומטעם זה נעשה נס במן במדידה שמצאו כולם בשוה והנותר ליום המחרת ירום תולעים כי זה מורה שכל מה שהאדם רוצה להותיר ליום המחרת הוא דבר כלה ובלה וסופו לרמה ותולעה וכל מה שעוזב מהונו הוא לאחרים ואולי לנושא אלמנתו כי יעזוב לאחרים חיל וחומה אשר בנה ואשר נטע ולא לו יהיה הזרע אשר זרע בעמל ואון לכך נאמר איש לאשר באהלו תקחו לצורך אהלו להביא שבר רעבון ביתו וע"כ לא נתנה התורה כ"א לאוכלי המן כי זה הדרך אשר דורכים בו כל העוסקים בתורת ה' המואסים המותרות אשר סופם לרמה חוץ ממה שהותירו ליום השבת לא הבאיש ורמה לא היתה בו כי זה מופת על מה שהאדם מותיר מן מאכלו ליום שכולו שבת לעה"ב וע"י שמאכיל לחמו לרעבים זה הדבר הקיים נצחי ולא הבאיש ודי רמז בזה ליראי ה' וחושבי שמו ולא יבינו כל רשעים והמשכילים יבינו לאחריתם ולהערה זו צוה ה' להניח צנצנת המן למשמרת לפני העדות מקום הלוחות להודיע שלא נתנו עדות הלוחות כ"א לאוכלי המן:

ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. בילקוט מסיק שעמלק דומה לזבוב כו' משל לאדם שהקיף כרם כו' ביאור המשל וסברתו הוא על דרך שכתבנו למעלה בפ' בראשית על פסוק לפתח חטאת רובץ שהיצה"ר המשילוהו רז"ל לזבוב שכח פיו חלש לעשות נקב בבשר השלם אך במקום שהזבוב מוצא איזו מורסא או שחין אשר שם פתח פתוח קצת בבשר שם ירבץ וירחיב הפרצה כך היצה"ר אין לו כח להזדווג אל הצדיק השלם בכל מעשיו ולא פתח לו כלל פתח לחטאת ולנדה. אך הבא לטמא ועושה פתחים לו שם ירבץ להרחיב הפרצה עד עלות חמ"ם גבר לאין מרפא ואז"ל מסכת יומא פרק א"ל הממונה אל תטמאו בכל אלה אדם מטמא עצמו מעט מטמאים אותו הרבה כו' ושם הארכנו לדבר מזה כי שם מקומו. כך עמלק כל זמן שהיו ישראל שלמים עם ה' והיה גם שלום ביניהם אז לא יכול להם כלל. וכאשר ראה אותם במסה ומריבה. על ריב בני ישראל שהיה מריבה ביניהם כי כל החניות שקודם מ"ת כולם היו בתרעומות ובמחלוקת כמו שפירש"י פרשת יתרו. ועל נסותם את ה' שהיו מריבים גם עם ה' אז מצא לו עמלק פתח פתוח ומקור נפתח לחטאת ולנדה ויבא עמלק להוסיף טומאה על טומאתם ע"י משכב כמ"ש אשר קרך בדרך וכל זה עשה כדי שיסור ה' מעליהם לגמרי כי אין קדושת ית' כ"א במקום שיש גדר ערוה ובעבור זה יוכל להלחם בהם כי אז רפו ידיהם מכל וכל כי אין להם הצלה על צד הנס שהיה סר ה' מעליהם וגם אין

להם

להם האלה שבעית שאיש את רעהו יעזורו שהרי חלק לבם זה מזה לכך נאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' היש ה' בקרבנו אם אין ומיד ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים כי רפידים אותיות פרידים ואותיות רף ידם והא בהא תליא כי על ידי שני מיני פרידים אלו שנפרדו מאת ה' ופירוד לבבות שביניהם באו לידי רפיון ידים. ומטעם זה לא היה לעם מים ברפידים לפי שרפו ידיהם מן התורה שנמשלה למים ע"כ חסרו שהם מים ולא נתנו להם מים כי אם מצור בחורב מקום קבלת התורה. ומטעם זה המשילו את עמלק לזבוב כי לא היה יכול לישראל כל זמן שלא פתחו לו פתח. וז"ש משל לאדם שהקיף כרם ואמר כל מי שיפרוץ הגדר ישכנו הכלב כו' ר"ל שעל ידי הפותח הגדר ועושה בו פרצה הרי הוא פותח פתח אל הכלב שיוכל ליכנס שמה כך עמלק בא ונזדווג לישראל ע"י שהם עצמם פרצו גדרם וכן המן שבא מזרע עמלק בא על ישראל בטענות אלו באמרו ישנו עם אחד מפוזר ומפורד דהיינו מפוזר איש מרעהו ומפורד מן השכינה. ואולי רמז ברפיון ידים שרפו ידיהם מן התורה שנתנה מיד ליד ומן התפלה שע"י נשיאת כפים ומן מדת גמילות חסדים דבר הניתן מיד ליד וראיה לזה מ"ש ואהרן וחור תמכו בידיו כדי להחזיק ג' עמודים אלו אשר בית ישראל נכון עליהם ובהם החזיקו ג' הרועים משה ואהרן ומרים אשר בזכותם נתן להם ה' מן באר וענני כבוד. מן בזכות משה כי לא נתנה התורה כי אם לאוכלי המן. והבאר שהיתה מספקת להם כל צרכם בזכות מרים שהיתה מספקת מזון לילדים שנאמר ותחיין את הילדים. וענני כבוד בזכות אהרן שהיה עסוק בעבודת הקרבנות שהיו גורמים שתשרה שכינה בישראל וענן ה' על המשכן וכאשר שמע עמלק מיתת אהרן שנסתלקו ענני כבוד אז בא ללחום עמהם כדאיתא בפ' חקת ותשם ראיה שזכותו של אהרן עמד לישראל להצילם מפני עמלק שהיה רועה של מרדות לישראל לשלם. על כן במלחמה זו רצה משה שיהיו ידיו אמונה על ידי שיזכור להם זכות ג' עמודים אלו. ולפיכך היה משה עומד באמצע וזכות קבלת התורה בידו. ואהרן וחור תמכו בידיו מזה ומזה. כי אהרן זכות העבודה בידו. וחור בנה של מרים זכות ג"ח בידו. ויהי ידיו אמונה עד בוא השמש כי עמלק בא עליהם בימי משה שהיה זמן בוקרן ותחילת זריחתם של ישראל ואח"כ בימי מרדכי ואסתר בקום עליהם המן מזרע עמלק והוא זמן הערב שמשן של ישראל כמו שפירש"י על פסוק ולערב יחלק שלל זה בימי מרדכי לכך נאמר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש כי עמדה זכותו של משה לישראל גם בימי מרדכי כארז"ל. כיון שנפל הגורל להמן בירח אדר שמח שמחה גדולה לפי שבו מת משה והוא אינו יודע שבאדר נולד משה עיין בילקוט דמגילה ש"מ שהמן סבור שמשה מת ותמה זכותו וטעה כן מאחר שנולד באדר זכות זה עמד לישראל בחודש ההוא לכך נאמר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש וע"כ תקנו שם ג' עמודים אלו תורה שנאמר קיימו וקבלו מה שכבר קבלו עבודה על ידי האומות שנחשבו כקרבן וזעקתם היינו עבודה שבלב ומשלוח מנות היינו ג"ח. ד"א עד בא השמש עד בא הערב שמשו של משה כמ"ש נקום את נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך ואע"פ ששמע שמיתתו תלויה בנקמה זו מ"מ לא איחר לעשות הדבר כי חפץ בבית יעקב לראות נקמתם מאויביהם בחייו לכך נאמר עד בא השמש שכל כך היו ידיו אמונה לנקום נקמת בני ישראל עד שלא הקפיד אפילו על ביאת שמשו דהיינו מיתתו והרי כאילו מסר נפשו עליהם. ויש רמז גם על ימות המשיח כארז"ל ה' בסופה ובסערה דרכו בסופה זה משה שנאמר ותשם בסוף ובסערה זה אליה שעלה בסערה ולמדו מזה שגם משה יבא עם אליהו כשיבא משיח שנאמר בו וכסאו כשמש נגדי לכך נאמר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש עד שיבא משיח וכאור בוקר יזרח שמש:

הפטרת בשלח בשפטים סימן ד

דְּבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא: וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט: וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא־צִוָּה׀ יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן: וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ: וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְיַד אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה: וַיַּזְעֵק בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה: וְחֶבֶר הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה וַיֵּט אָהֳלוֹ עַד־אֵלוֹן בְּצַעֲנַיִם בצעננים קרי אֲשֶׁר אֶת־קֶדֶשׁ: וַיַּגִּדוּ לְסִיסְרָא כִּי עָלָה בָּרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־תָּבוֹר: וַיַּזְעֵק סִיסְרָא אֶת־כָּל־רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישׁוֹן: וַתֹּאמֶר דְּבֹרָה אֶל־בָּרָק קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֶת־סִיסְרָא בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה יָצָא לְפָנֶיךָ וַיֵּרֶד בָּרָק מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָיו: וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה לְפִי־חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִיסְרָא מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָיו: וּבָרָק רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה עַד חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה סִיסְרָא לְפִי־חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־אֶחָד: וְסִיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל־אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יָבִין מֶלֶךְ־חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי: וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת סִיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל־תִּירָא וַיָּסַר אֵלֶיהָ הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ בַּשְּׂמִיכָה: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם כִּי צָמֵתִי חסר א' וַתִּפְתַּח אֶת־נֹאוד הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ: וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וְהָיָה אִם־אִישׁ יָבֹא וּשְׁאֵלֵךְ וְאָמַר הֲיֵשׁ־פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ אָיִן: וַתִּקַּח יָעֵל אֵשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת: וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־סִיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ: וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן: וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה: שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם: הָרִים

יתיר וא'

נזלו

פירוש המלות

ויזעק. ויאסוף : ברגליו. ר"ל עמו : בצעננים. כמין גומות : בשמיכה, באדרת : המקבת, פטיש : ברקתו. בצדעיו : ותצנח. ותתקע : פרעות. נקמות : בצעדך. ל' הליכה :

עקלקלות

נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל : בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת : חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל : יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל : לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה : רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ : מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה : עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשְׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם : אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים : מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר : וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב : לָמָּה יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב : גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל־מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן : זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה : בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ : מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא : נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז : אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו : אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת יְהוָה לְעֶזְרַת יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים : תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ : מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה : יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ : בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד : בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו : חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ : הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל : כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ

וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה :

פירוש המלות

עקלקלות . מעוותים : יבחר . כשיבחר : לחם . מלחמה : שערים . לשערים : לחוקקי . אלו הסופרים : לאורות . לבנות : שיחו . ל׳ שיח ושבחה : מחצצים . ל׳ חץ : משאבים . שואבים : יתנו . יהגו : פרזונו . ל׳ פרזון : ירד . המשיל : בעממך . עמך : בשבט . ספ׳ החכמים וסופרים : ושרי . כמו שרים : בפלגות . ל׳ חלוק : חקקי . ל׳ מחשבה : יגור . ל׳ אסיפה : חרף . בזה נפשו : למות . במלחמה : על . כמו עד : בצע . ל׳ שכר : ממסלותם . ל׳ סלו לרוכב : גרפם . שטפם : עז . את גבורי כנען : הלמו . נשברו : מדהרות . מדריסת : אביריו . הם הסוסים : אורו . קללו : מרוז . שם עיר : בספל . מזרק : להלמות . לכתת : מחקה . הסירה : ומחצה . ל׳ מחץ : וחלפה . העבירה : ותיבב . ל׳ יבבא : האשנב . חלון : רחם רחמתים . נערה או נערות : גבר . לכל גבר : יאבדו . דבורה אומרת זאת :

פרשת יתרו

יח א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת

ב׳ בטעם שני גרישין ר״פ בתורה סיני רביע .

א וּשְׁמַע יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יַת

וישמע ב׳ בטעם שני גרישין וסי׳ וישמע יתרו כהן מדין . וישמע הכנעני מלך :

תולדות אהרן וישמע יתרו . זבחים קיו (מגלה עב) :

רש״י

(א) **וישמע** יתרו . מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק (זבחים קיו) : יתרו . שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קני פוטיאל (מכילתא) יתר ע״ש שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה . יתרו כשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחד על שמו . חובב שחבב את התורה חובב הוא יתרו שנאמר (שופטים ד) מבני חובב חותן משה וי״א רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר (מכילתא) ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא . בספרי : חותן משה . (מכילתא) כאן היה יתרו מתכבד במשה

אבן עזרא

נאום אברם אסיר תקוה . אשר פתח עיני יתרו . עדי הלך חצי לבו . וענה הנדוד יתרו : וזה פירש בפרשה . תחלתה דבר יתרו :

(א) **וישמע** יתרו . הזכיר למעלה דבר עמלק כי לרפידים בא והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי להיותה כתובה אחר דבר עמלק כי שם כתוב ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני אם כן למה נכנס דברי יתרו בין שתי הפרשיות והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה ולפי דעתי שלא בא רק בשנ׳ השנית אחר שהוקם המשכן כי כתוב בפרשה עולה וזבחים לאלהים

בעל הטורים וישמע יתרו . אמרו רבותינו ששמע קריעת ים סוף כשנקרע הים נהם נהימה גדולה עד ששמעו כל מלכי מזרח ומערב וז״ש וינהום עליו כנהמת ים ואמרו ג״כ ששמע מלחמת עמלק : וישמע יתרו כהן מדין חתן . בגימטריא והנה (אולי צריך להוסיף מלת זה ולחשוב המלות והכולל השני) קריעת הים ומלחמת עמלק : יתרו בגימטריא כומר היה נע״ג ובגי׳ התורה שהיה כומר לעבודת גלולים ובא להתגייר ולקבל התורה (לשון א״א הרא״ש ז״ל) : יתרו . קרי ביה יתר ו׳ ששה שמות היה לו יתר על שאר בני אדם ד״א שבא לקבל עשרת הדברות (ומצות) [ותרי״ו מצות] יותר על ז׳ הראשונות שנצטוו בני נח : את כל אשר עשה אלהים למשה . למה אמר אלהים פי׳ אשר עשה הקב״ה למשה אלהים לפרעה . א״נ שמע שבא עליו במדת הדין לסורגו על שלא מל בנו שנאמר ויפגשהו ה׳ ויבקש המיתו ושמע שניצל מזה :

רמב״ן

יח (א) **כבר** נחלקו רבותינו בפרשה הזאת . יש מהם אומרים כי קודם מתן תורה בא יתרו כסדר הפרשיות ויש מהן שאמרו שאחר מתן תורה בא וזה ודאי יסתייע מן הכתוב שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים הנה אמר שבא אליו בחנותו לפני הר סיני שחנו שנה אחת וזה טעם אשר הוא חונה שם ועוד שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו שהם הנתונים לו בהר סיני ועוד כי כאן אמר וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו והיה זה בשנה השניה בנסעם מהר סיני כמו שאמר בפרשת בהעלותך ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו וגם כתוב ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך

ספורנו

יח (א) **וישמע** יתרו . הנה השמיעה תאמר על הדבר הבלתי הוה בזמן המסופר . כי אמנם על הדבר ההוה אז תפול ראיה לרחוק ולקרוב כענין וירא יעקב כי יש שבר במצרים . וירא בלק . וראו כל עמי הארץ . ובהיות שיציאת ישראל ממצרים היתה אז דבר הוה לפיכך אמרו ז״ל מה שמועה שמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק מפני ששתי אלה כבר עברו אמנם כשנפרש כי הוציא שהוא כמו כאשר הוציא יאמר השמע כל אשר עשה האל יתברך כאשר הוציא את ישראל ממצרים והם המכות הגדולות והאותות והמופתים וכו׳ ולכן נשאו לבו ללכת בעצמו אל המדבר ולא שלח על ידי שליח למשה את אשתו ואת בניו כי חפץ לדרוש אלהים כענין מלך בבל אשר שלח לראות את המופת אשר היה

לאלהים ולא הוזכיר שבנה מזבח חדש ועוד כתיב והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו והנה זה אחר מתן תורה והעד הנאמן על דברי כי כן כתוב אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים ואמר משה לחובב שהוא יתרו כאשר פירשתי בפרשת ואלה שמות כי חתן משה לא שב אל רעואל הקרוב אליו כי אם לחובב כי כן כתוב מבני חובב חותן משה ומשה אמר לו כי על כן ידעת חנותנו במדבר ודענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם והנה זה הזמן היה קרוב למסעם והוא אמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם כי ה' הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמי' לרוב וטעם להזכיר זה להם כי השם אמר ליעקב הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אתן לו את הארץ על כן אמר ה' אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ ובעבור שאתם רבים לא יכולתי לבדי שאת אתכם והוצרכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות וזאת היתה עצת יתרו שנתן לו ממחרת בואו למדבר סיני על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו כמו שפירשנו נוסעים אנחנו והוא השיב לא אלך כי אל ארצי ואל מולדתי אלך וזהו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל וכתיב ויחד יתרו על כל הטובה ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישראל ומשה אמר לו והיית לנו לעינים והטעם שהאיר עיניהם ושאול אמר ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל ובעבור שכתוב למעלה מלחמה לה' בעמלק שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם הזכיר דבר יתרו כי הם היו עם גוי עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בזרעו והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלים ובימי ירמיה יונדב בן רכב ויש פרשה אחרת דומה לזאת: אשר עשה האלהים. השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה שהכל מודים בו. ולישראל עמו. עם ה' או עם משה ויתכן להיות הלמ"ד בעבור משה וישראל והטעם על המכות וטביעת פרעה: כי הוציא ה'. השם שנודע למשה כי על האותות יצאה: (ב) ויקח. אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו בעבור כי משה נכבד מבית אביה: אחר שלוחיה. י"א אחר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה בשובו לבדו אל ארץ

כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמשֶׁה כ'
וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק ו'
יְיָ יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ כ' דמטעים
ב וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמשֶׁה
יַת צִפּוֹרָה אִתַּת משֶׁה בָּתַר ג' ומ"ל

כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה
וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה
אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ ב וַיִּקַּח
יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה
אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃

ולישראל ד' וסי' וישמע יתרו. זכר לאברהם ליצחק. כעת יאמר ליעקב. ביום השמיני שלח את להגיד ליעקב פשעו. וביום עשרים ושלשה לחדש שלח את. והנה דברי אסא הראשונים:

במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו: למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל: את כל אשר עשה. להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה על כלם (מכילתא): (ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר

ספורנו

היה בארץ: (ב) אחר שלוחיה. אחר שלח' אליו לדעת היזה מקו' מנוחתו

בעל הטורים עשה אלהים ב' במסורה. הכא ואידך לעיל מה זאת עשה אלהים לנו שבאותו לשון שנצטערו באותו לשון הרוית להם בעלייתם משם: אשת משה אחר שלוחיה. פי' היא כאשתו (אע"פ שגרשה) שאין נושאין גרושתו (כי מלך הוא עפ"ב דסנהדרין):

רמבן

אלך והיא ההליכה הכתובה בכאן וילך לו אל ארצו ועוד הביאו ראיה ממה שאמר הכתוב ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם ושם נאמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וגומר וזו עצת יתרו ושם כתוב ונסע מחורב כי נסעו מיד ואם כן נצטרך טעם למה מקדים הפרשה הזאת לכותבה בכאן ואמר ר"א כי היה זה בעבור דבר עמלק כי כאשר הזכיר הרעה שעשה עמנו עמלק וצוה שנגמלהו כרעתו והזכיר שעשה לנו יתרו טובה להורותנו שנשלם לו גמול טוב וכשנבא להכרית את עמלק כמצוה עלינו שנזהר בבני הקיני העומדים עמהם ולא נוסיפם עמם והוא דבר שאול שאמר להם כן ועם כל זה אני שואל על הדעת הזו כשאמר הכתוב וישמע יתרו כל אשר עשה ה' למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ולמה לא אמר ששמע מה שעשה למשה ולישראל במתן התורה שהוא מהנפלאות הגדולות שנעשו להם כמו שאמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי וכשאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ואמר יתרו מזה עתה ידעתי כי גדול ה' למה לא ספר לו מעמד הר סיני וממנה יודע כי השם אמת ותורתו אמת ואין עוד מלבדו כמו שאמר אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו מן השמים השמיעך את קולו וגו' ואולי נאמר ששמע יתרו בארצו מיד כי הוציא ה' את ישראל ממצרים ונסע מארצו והגיע אל משה אחרי היותו חונה בהר סיני אחר מתן תורה ולא סיפר שהזכיר לו ענין המעמד ההוא כי הדבר עודנו קרוב ועודם שם ובידוע כי יסופר לו והקרוב אלי לתפוש סדר התורה שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים כמו שאמרו במכילתא רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו ונסע עמהם מרפידים אל הר סיני והכתוב שאמר אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים ענינו כי היה הר סיני בדרך מדין קרוב משם שהרי משה הלך שם לרעות צאן מדין ובאהרן אמר ויפגשהו בהר האלהים והנה יתרו יצא עם בתו והבנים ממדין ובאו אל הר סיני ומשה היה ברפידים שהוא מקום אחד במדבר סין שהכתוב אמר ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אילם ובין סיני לומר כי מדבר סין מגיע עד הר סיני ויכלול דפקה אלוש ורפידים ואף על פי שאמר ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים כך אמר ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה ואלוש ורפידים והם ממדבר סין עצמו כי המדבר כלו יקרא מדבר סין והמקום שלפני הר סיני יקרא מדבר סיני וכמוהו וישובו אל ארץ פלשתים והנה יהיה פירוש הכתוב ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם ויבא אל הר האלהים כי אל ההר בא ושם עמד והוא כמו שאמר ויבא אל הר האלהים חורבה וכן ויפגשהו בהר האלהים וכן רב לכם שבת בהר הזה ומן ההר שלח אליו אני חותנך יתרו בא אליך ויצא אליו משה ולא נצטרך לומר כי ויאמר יהיה מוקדם ואפילו אם לא יהיה רפידים במדבר סין על כל פנים במדבר הוא כי לא באו ישראל בארץ נושבת כל ארבעים שנה וקרוב מהר סיני היה שבאו משם אל ההר ביום אחד מחנה קהל גדול כמוהו וכמו שנתבאר בענין הצור ששתו ממנו ברפידים כאשר פירשתי והנה יהיה הפירוש שאמרתי נכון וראיתי כמי במכילתא אל המדבר אשר הוא חונה שם הרי הכתוב מתמיה עליו שהוא שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת אל המדבר תוהו שאין בו כלום דעתם לפרש אל המדבר אשר הוא חונה שם הוא במדבר הר האלהים כי מאילים ועד הר סיני היה מדבר סין וספר הכתוב שבא אל קצה המדבר אשר הוא חונה שם הוא מדבר הר האלהים חורבה והזכיר זה לשבח יתרו שעזב ארצו ובא אל המדבר אשר הוא שם בעבור שידע שהוא הר האלהים כי בו נגלו אליו האלהים שכבר שמע כל הענין כי ישראל יצאו ממצרים לעבוד את האלהים על ההר הזה ובא לשם ה' אלהי ישראל וגם זה נכון. וכן נראה לי כי מה שאמר כאן וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו שהיה זה בשנה הראשונה והלך לו אל ארצו וחזר אליו. ויתכן שהלך שם לגייר את משפחתו וחזר למשה ועודנו בהר סיני כי קרוב הוא למדין כמו שהזכרתי שהרי בנסוע המחנה באייר בשנה שניה כשאמר לו משה נוסעים אנחנו לכה אתנו ועונה אותו לא כי אל ארצי ואל מולדתי אלך התחנן לו משה מאד ואמר לו אל נא תעזוב אותנו וכו' והיית לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך ולא השיב אותו דבר ונראה שקבל דבריו ועשה כרצונו ולא עזבם אבל בימי שאול היו בניו עם עמלק ובאו והתחברו עוד אל ישראל והיו בירושלם בני יונדב בן רכב אולי במות משה חזר לארצו הוא או בניו ואפשר שהיה הקיני היושב עם עמלק ממשפחת יתרו לא בניו ועשה חסד עם כל המשפחה בעבורו כאשר עשה יהושע עם משפחת רחב. ודעת רבותינו כך היא שהלך שם עמהם אמרו בספרי שנתנו לו דשנה של יריחו והיו אוכלין אותה עד שנבנה בית המקדש ת"מ שנה ורש"י עצמו הוא כתב זה בסדר בהעלותך אם כן חזר אליו ובמכילתא אמר לו הריני הולך ומגייר את בני מדינתי שאביאם תחת כנפי שמים יכול שהלך ולא חזר ת"ל ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וכו':

למשה ולישראל עמו. הנפלאות שעשה למשה שעשה עמו חסד וטובה שיבא אל פרעה תמיד ולא יפחד ממנו ויביא עליו המכות עד שיצאו ממצרים הוא והעם עמו כמלך עליהם. ור"א אמר למשה ולישראל בעבור משה וישראל. והטעם על המכות וטביעת פרעה וכן נראה מדעת רבותינו שאמרו שקול משה כישראל וישראל כמשה וטעם אשר עשה אלהים כי הוציא ה' הזכיר אלהים השם שהיה יתרו יודע מלפנים. וכי הוציא ה' בשמו הגדול שנודע עתה על ידי משה שבו נעשו האותות:

(ב) **אחר** שלוחיה. בעבור שהזכיר הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו וישב מצרים הוצרך לומר כאן שהיתה בבית אביה כי משה שלחה שם

אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה: (ד) ויצילני מחרב פרעה. כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש (מכילתא): (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה. ע"י שליח. אני חותנך יתרו וגו'. (מכילתא) אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנאמר והאיש משה (מכילתא): (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה (מכילתא): את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק (מכילתא): התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של התיבה והתי"ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו

ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד
גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ
נָכְרִיָּה׃ ד וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר
כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי
מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃ ה וַיָּבֹא יִתְרוֹ
חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־
מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא
חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים׃ ו וַיֹּאמֶר
אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא
אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃
ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ
וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־
לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה׃
ח וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־
אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה
וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת
כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם

ג' · ד' חסר וכל ד"ס דכות' במ"ב · וי"ג ר"פ · ז' חסר בלישנ' · סיני במדבר בזקף גדול. · ב' וחסר · ג' · פ · ג' כ"ב

דְּפַטְרַהּ׃ ג וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא
דְּשׁוּם חַד גֵּרְשֹׁם אֲרֵי
אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע
נוּכְרָאָה׃ ד וְשׁוּם חַד
אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא
הֲוָה בְּסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא
דְּפַרְעֹה׃ ה וַאֲתָא יִתְרוֹ
חֲמוּהִי דְּמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי
וְאִתְּתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה
לְמַדְבְּרָא דְּהוּא שָׁרֵי תַמָּן
לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי
יְקָרָא דַּיְיָ׃ ו וַאֲמַר לְמֹשֶׁה
אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי לְוָתָךְ
וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ׃
ז וּנְפַק מֹשֶׁה לְקַדָּמוּת
חֲמוּהִי וּסְגִיד וְנַשֵּׁיק לֵיהּ
וּשְׁאִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם
וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא׃ ח וְאִשְׁתָּעִי
מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי יָת כָּל
דַּעֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי
עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יָת כָּל
עָקְתָא דְּאַשְׁכַּחְתּוּן בְּאוֹרְחָא

ואת שני ג' וסי' ואת שני בניה. קח את אהרן. ונתת אתם על סל: גרשם ד' חסר וסי' מצויין פרשת שמות: ושם האחד ג' וסי' אליעזר. ובין המעברות אשר. ב' בו: ויצילני ז' חסר בלישנא וסי' מצויין בסדר וישב: חנה ב' וחסר וסי' חנה שם הר האלהים. חנה מלאך ה' סביב: האהלה ה' נמסר בשפטים סימן ד' גבי יעל סיסרא: אודת ג' כתיב כן נמסר בסדר וירא: התלאה ג' וסי' את כל התלאה אשר מצאתם. התלאה אשר מצאתנו. אל ימעט לפניך את כל התלאה: מצאתם דר מן ח' מלין מיחדין מלעיל וסי' כי רחל גנבתם. אשר מצאתם בדרך. והיא העלתם הגגה. אש שרפתם. ובקשתם ולא תמצא. משם אצוה את החרב. על כן נצרתם נפשי:

תולדות אהרן ויצילני מחרב פרעה. (ע"ג מב נרכוס יג):

ארץ מצרים ויש אומרים אחר שלחה דורונות אליו כמו שלוחים לבתו: (ג) ואת. דע כי אנשי לשון הקדש שומרים הפעלים במתכונתם בכל הבניינים ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם כי הנה קין בעבור קניתי ואינו נכון בדקדוק וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו ופעם יהפכו השם כמו מושים הוא שוחם ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה והפך זה יובב הוא ישוב ורבים אמרו כי כן שמואל מגזרת שאלתיהו והישר בעיני כי שורק תחת חולם כמו תהו תוה וגוף וגופי יכון וכון והנה שמואל מגזרת שמו אל וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל כי הנה כמוהו צורי שדי ורבים ככה ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה ה' נסי וככה שם המשיח ה' צדקנו והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו ושם המשיח הוא צדקנו והנה הוא מטעה בעל הטעמים ששם טרחא במלת יקראו כי הפרש גדול יש בין ויקרא בשם ה' הכתוב באברהם שהטרחא במלת ויקרא ובין ויקרא בשם ה' הכתוב בספר משה כאשר אפרש במקומו: (ד) ושם האחד. מנהג לשון הקדש לאמר פעמים ככה השני ופעמים האחד כמו שם האחד בוצץ ושם האחד סנה. ותחסר מלת אמר אחר כי אלהי אבי בעזרי ואין כתוב כי אמר אלהי אבי כי המלה שבה למעלה כי אמר גר הייתי כמו כי הפרני אלהים. וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר: (ה) ויבא. הזכיר הכתוב דרך מוסר בבואו אל משה כי יתרו הולך בראשונה ואחריו בני משה אחריהם האשה כמשפט: אשר הוא חנה שם. כי ימים רבים חנה שם: (ו) ויאמר. וכבר אמר אל משה לפני בואם על יד שליח או באגרת כתובה אני חותנך יתרו ואשתך שהיא העיקר ושני בניה הבאים עמה: (ז) ויצא. לקראת חותנו. בעבור כבוד יתרו וחכמתו ולא לאשתו ובניו כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקראת אשתו או בניו: וישתחו. דקדוק וישתחו קשה ידענו כי שרשו מבעלי הה"א באחרונה והנה הוי"ו במקום ה"א כוי"ו שלו הייתי שאמר ממנו לא שלותי והנה כאשר אמרו לשון יחיד וישתחו היה ראוי להיותו וישתחוה כי התי"ו מבנין התפעל כמו והאיש משתאה לה כי משפט אותיות השניים אם היה אחד מהם פ"א הפועל והיה האות אשר לפניהם תי"ו התפעל והנה בעבור שהחליפו הה"א בוי"ו במלת וישתחו הניחו הוי"ו הראשון שאינו סימן לשון רבים תחת ה"א השרש והעלימו הוי"ו ואמרו וישתחו ובעבור היות הוי"ו בסוף המלה סימן לשון רבים כאשר הוא נעלם כמו למה תתראו והנה היה נראה מלת וישתחו בהעלם הוי"ו שהוא סימן לשון רבים על כן הוצרכה להיות המלה מלעיל להפריש בינה ובין מנהגם בלשון רבים ולפי הסברא כי היוצא הוא המשתחוה זה לזה וקראו הכתוב רעהו בעבור גודל מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה. שהוא ידוע אהל משה: (ח) ויספר. זה הפסוק יורה על פירוש משה ולישראל בעבורם: התלאה.

מגזרת

בעל הטורים שם האחד גרשום כי אמר גר הייתי וגו' ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו'. ואין כתיב כאן כי אמר איכא לתימר אכי אמר דלעיל קאי על גרשום כתיב כי אמר כי יש דרש במדרש כשנתן יתרו בתו למשה הוצרך להתנות שיהיה הבן הראשון לעבודת גלולים ולכך לא נימול עד שפגעו המלאך בדרך וביקש להמיתו אז מלתו צפורה ומחלה לו התנאי שהתנה עם אביה לכן בכאן כתיב כי אמר כלומר עתה נגלה לכל כי אנוס היה על תנאי הזה כי גר היה והוצרך לעשות מאמר יתרו ומ"מ על התנאי יצא ממנו יהונתן שנעשה כומר לפסל מיכה לכן לא כתיב כי אמר על אליעזר כי לא היה רוצה לגלות שהרג את הנפש ורצה פרעה להרגו. מיהו בגמרא משמע שאליעזר בן משה לא נימול עד שפגעו המלאך שאמר משה אמול ואצא לדרך סכנה הוא לתינוק וזה היה אליעזר שמשבא למצרים לא מצינו שהיה לו בן אח"כ: חונה ב' במסרה המדבר אשר הוא חונה שם ואידך חונה מלאך ה' סביב ליראיו מלמד שלא הולך יתרו לשאול על אהל משה אלא ראה ענן קשור עליו ובזה הכירו וזהו חונה מלאך ה' סביב ליראיו אל המדבר אשר הוא חונה שם:

רמבן

שם. ויתכן שיאמר כי לקחה יתרו להשיבה אליו אע"פ ששלחה ממנו בעבור ששמע כל אשר עשה אלהים למשה כי מעתה ראוי ללכת אחרי המלך בכל אשר ילך:

(ג) **ואת** שני בניה אשר שם האחד גרשום. אף על פי שאין זה מקום מולדתם יפרש שם הבנים כי לא היה מקום להזכיר שם אליעזר בהולדו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות ובכאן רצה להזכיר החסד שעשה הקדוש ברוך הוא למשה שהיה גר בארץ נכריה ונותן שם הודאה לשם שהצילו מחרב פרעה בברחו ועתה הוא מלך על ישראל והטביע פרעה ועמו בים וטעם כי אמר נמשך למשה הנזכר בפסוק הראשון וכן שם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי נמשך על כי אמר וכן רבים:

(ו) **ויאמר** אל משה אני חותנך יתרו בא אליך. שלח לו הדבר באגרת כתוב בה כן כי השליח לא יאמר אני חותנך אבל יאמר הנה חותנך יתרו בא אליך וכן לא יתכן שיאמר לו ככה פה אל פה כי יאמר הנה באתי אליך ואין דרך להזכיר שמו אני פלוני כי בראותו אותו יכירנו וכמוהו ויאמר חירם מלך צור בכתב וישלח אל שלמה: (י) **אשר** הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה כי

עשה

ספורנו

מנוחתו והודיעו שלא ינוח עד הר האלהים ששם יעבדוהו כמו שיעד כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה ולפיכך אחר יתרו לבא עד היות משה ועמו שם: (ג) ויצילני מחרב פרעה. כי בלידת אליעזר כבר מת אותו מלך מצרים שהיה רודף את משה כאמרו ויהי בימים ההם וימת מלך מצרים ואז בטח להיות נמלט מחרב פרעה כי עד מותו. לא היה משה בטוח מחרבו בכל מקום שיהיה נודע אל פרעה כענין אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך והשביע את הממלכה ואת הגוי: (ו) אני חותנך יתרו. הקדים להודיעו דרך מוסר למען יוכל להכין מקום לשבתם כאמרם ז"ל (נדה פרק כל היד) אל תכנס לביתך פתאום כל שכן לבית חבירך: (ז) ויצא משה. לא חדל בשביל מעלתו לקדם פני מי שהשלם עמו טובה בעת צר לו כענין ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כו'. וכענין יוסף עם אחיו במלכו. והפך ולא זכר שר המשקים את יוסף: (ח) את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים

בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃ פ ט וַיִּחַדְּ
יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־
עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ
מִיַּד מִצְרָיִם׃ י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ
בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם
מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר
הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־
מִצְרָיִם׃ יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל
יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר
אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם׃ יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ
חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים
לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי

חסר בליש׳

סביר הצילם וקרי׳ הצילו

כ״ס ר״פ

ל׳

ל׳ ומלרע

ל׳

וְשֵׁיזְבִינּוּן יְיָ׃ ט וַחֲדִי יִתְרוֹ
עַל כָּל טָבְתָא דַּעֲבַד יְיָ
לְיִשְׂרָאֵל דְּשֵׁיזְבֵיהּ מִידָא
דְמִצְרָאֵי׃ י וַאֲמַר יִתְרוֹ
בְּרִיךְ יְיָ דְּשֵׁיזֵיב יָתְכוֹן
מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא
דְפַרְעֹה דְּשֵׁיזֵיב יָת עַמָּא
מִתְּחוֹת מָרוּת מִצְרָאֵי׃
יא כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי רַב יְיָ
וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִינֵּיהּ
אֲרֵי בְּפִתְגָמָא דְּחַשִׁיבוּ
מִצְרָאֵי לְמִידַן יָת יִשְׂרָאֵל
בֵּיהּ דָּנִינּוּן׃ יב וְקָרֵיב
יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן
וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ
וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכָל סָבֵי

יחד ל׳ וחד אל יחד בימי שנה : עתה כ״ה ר״פ בקרי׳ וג׳ מנהון באור׳ וסי׳ מצוין בישעיה סימן ל״ג גבי פרשתא דהן אראלם צעקו חוצה וכל זקני ג׳ נמסר בסדר ויחי :

תולדות אהרן ויחד יתרו. סנהדרין צד : ברוך ה׳. ברכות נד סנהדרין שם : אשר זדו. סוטה יא : עולה וזבחים. ע״ג כד זבחים קיו (מגלה ט) : ויבא אהרן. ברכות סד (ערובין כב) :

רשי

ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה : (ט) ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו. (סנהדרין צד) ומ״א נעשה בשרו חידודין חידודין מיצר על איבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה : על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה (מכילתא) ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא (מכילתא) : (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה. ומיד פרעה. מלך קשה : מתחת יד מצרים. כתרגומו לשון רידוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה : (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר (מכילתא) : מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל ע״ג שבעולם שלא הניח ע״ג שלא עבדה (מכילתא) : כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים : אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו (סוטה י א) לשון (בראשית כה) ויזד יעקב נזיד בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו : (יב) עולה. כמשמעה שהיא כולה כליל : זבחים. שלמים : ויבא אהרן וגו׳. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם :

לפני

אבן עזרא

מגזרת ונלאו מצרים והתי״ו נוסף והטעם צרה שילאה אדם לסבלה או להגידה והטעם על רדיפת מצרים בים וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכולם הצילם ה׳ : (ט) ויחד. מגזרת חדוה והיה ראוי להיותו על משקל ויפת בסתר לבי וישב ממנו שבי רק נפתח החי״ת בעבור שהוא מן אותיות הגרון ונשאר הדל״ת דגוש כאשר היה ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה רק אם היה בג״ד כפ״ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף כמו וישב ממנו וישת מן היין רק עם אחד מהמלכים לא מצאנוהו דגוש רק פתח והם שנים ויחד יתרו אל יחד בימי שנה : (י) ויאמר יתרו ברוך ה׳. יש לבך לדקדק זאת המלה דע כי לא יבא פעול רק מפעלים היוצאים ואם תמצא אותו שהו׳ על משקל פעול הסתכ׳ אם תמצא לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול ואם לא יהיה כן הוא תאר וככה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הגזרה גם הוא תאר ואינו פועל כלל כמו שמר הפועל הוא שומר והפעול הוא עושר שמור לבעליו והנה מצאנו הולך עומד יוצא וכל אלה יראו פועלים כי הם על מתכונת שומר ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים כי לא יאמר ממנו הלוך עמוד יוצא והנה אין לנו פעול על כן אמר כי הולך הוא תואר ואינו פועל מצאנו עצום והוא יראה פעול כי הוא על משקל שמור וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירבו ויעצמו מהפעלים העומדים כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף ויעצימהו מצריו והנה לא נוכל לומר עוצם על משקל שומר מענין עצמה רק מענין אחר עוצם עיניו מראות ברע והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מענין אחר והוא ויברך על ברכיו גם הוא פועל עומד לא יבא ממנו פעול כלל והנה מלת ברוך תואר כמו עצום מהבנין הקל א״ר מריטום ברוך הוא תאר מבנין הדגוש והיה הרי״ש ראוי להדגש ככל הגזרה כמו צרך נכות והוא על משקל כדוג שכול ולא דבר נכונה כי כל תואר כמו שכול וגבור ושכור לא ישתנו לסור הדגש בסמיכת היחיד או בלשון רבים כמו ויהרג זבדי גבור אפרים הוי גבורים והנה עומד כנגדו בוא ברוך ה׳ ברוכים אתם לה׳ : אשר הציל אתכם. אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובבקיעת ים סוף : (יא) ופי׳ עתה ידעתי. פירשתיו בפרשת שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו : וטעם כי בדבר. בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים כי שעושה דין על שהעבידו אותם בפרך וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם כאדם שיעשה בזדון רצונו וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים : (יב) ויקח עולה וזבחים. הם השלמים. וטעם לאלהים כי עתה יחל להיות לו השם הנכבד לאלהים : ויבא אהרן וכל זקני ישראל. ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו : לאכל לחם. שלמים : וטעם לפני האלהים. כי אהל משה היה

בעל הטורים ויחד יתרו. שיחד לבו אל אל אחד ונעשה יהודי · דבר אחר מלמד שנעשה בשרו חדודים חדודים על אבדן של מצרים : ויחד יתרו על. בגימטריא כן כלם בשרו חדודים חדודים :

ספורנו

למצרים על אודות ישראל. כמשיב נקם לצרי עמו. על דרך אשיב נקם לצרי זה במה שלקו בגופם על הים כאמרו ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים ובזה הורה כי בחר בישראל לסגלה מכל העמים : את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. ברעב ובצמא ובמלחמת עמלק : ויצילם ה׳. ובזה הורה השגחתו הפרטית עליהם וסבת זה בהכרח היות דעותם ומעשיהם נכונים לעבדו שכם אחד : (ט) ויחד יתרו על כל הטובה. לא שמח על אבדן מצרים כראוי למקנא לכבוד קונו כענין ישמח צדיק כי חזה נקם אבל שמח על טובתם של ישראל כמרחם על דמעת העשוקים : (י) אשר הציל אתכם. משה ואת אהרן : מיד מצרים. בהכותכם אותם : ומיד פרעה. בבאכם להתרות בו : אשר הציל את העם. המשועבדים : (יא) כי בדבר אשר זדו עליהם. כי הציל את העם באותו הדבר עצמו אשר זדו המצרים עליהם של ישראל כמו כי יזיד איש על רעהו וזה היה שהרג בכוריהם כמו שהרגו המצרים כל הבן הילוד לישראל והטביעם בים כדרך שהטביעו הם הבנים ביאור והרג את הבכורות כנגד בני בכורי ישראל והמאן לשלחו והקשה את לבם אחרי שלא שמעו ברצונם ובזה הורה גדולתו על כל האלהים כי לא חשבה שום אומה שיוכל שום אל מאלהיהם שרי מעלה לשלם מדה כנגד מדה בכל דבר אבל חשבו שיוכלו בדבר אחד מיוחד לו בלבד : (יב) עולה וזבחים לאלהים. לאות קבלת עול מלכותו כענין נעמן באמרו כי לא יעשה עוד עבדך עולה ומנחה לאלהים אחרים כי אם לה׳ : לאכל לחם עם חותן משה. לשמוח עמו על שנכנס תחת כנפי שכינה כענין ישמח ישראל בעושיו : לפני האלהים. לפני המזבח אשר עליו הקריבו אותם הזבחים. אם שהיה אותו המזבח שבנה משה בהבדן עמלק. אם שהיה זולתו ולא נזכר בנינו והיתה אכילת הזבחים לפני

המזבח

רמבן

עשה עמכם נס גדול שלא הרגו אתכם פרעה ועמו כי באו בעבודכם עליהם מכות גדולות בארצם והיה נס זה גדול במשה על כן הזכירו לנכח בכלל ואמר אתכם אתה והעם. ועוד נס אחר אשר הציל את העם מתחת יד מצרים שהיו הם במצרים ויצאו משם לחירות עולם. ור״א אמר כי ברך תחלה השם אשר הציל אתכם אתה ואהרן שבאו המכות על ידכם לפרעה ולמצרים ואחרי כן ברך אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובים :

(יא) **כי** בדבר אשר זדו עליהם. פירשו בדבר אשר הזידו המצרים על ישראל ידעתי שהוא גדול מכל אלהים. וטעם זה מפני שהשם גזר על ישראל ועבדום וענו אותם ולא היה על המצרים בזה העונש הגדול אבל הזידו עליהם וחשבו להכרית אותם מן העולם כמו שאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה וצוה למילדות להמית הבנים וגזר עליהן כל הבן הילוד היאורה תשליכהו ומפני זה היה עליהם העונש המשחית אותם לגמרי וזהו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כמו שפרשתיו והנה השם ראה את מחשבתם ונוקם מהם על זדון לבם וכן אמר הכתוב עוד כי ידעת כי הזידו עליהם כי העונש בעבור הזדון שחשבו לעשות להם והנה ה׳ רואה ללבב ועושה משפט העשוקים ונוקם ובעל חמה ואין מוחה בידו ואונקלוס שאמר ארי בפתגמא דחשיבו מצראי למידן ית ישראל ביה דנינון ירצה לומר כי היה ענשם על טביעת הילדים ביאור שאיננו בכלל ועבדום וענו אותם ועל כן אבדם במים :

(יב) **ויקח** יתרו חתן משה עולה וזבחים לאלהים. היה כל זה טרם בואם אל הר סיני. גם יתכן לפרש שסידר הכתוב כל ענין יתרו אבל היה זה אחר שעמד עמהם ימים רבים ונתגייר במילה וטבילה והרצאת דמים כמשפט :

ויבא

יִשְׂרָאֵ֗ל לֶאֱכָל־לֶ֛חֶם עִם־
חֹתֵ֥ן מֹשֶׁ֖ה לִפְנֵ֥י הָאֱלֹהִֽים׃ ז' וכל קהלת דכות'
שני יג וַֽיְהִי֙ מִֽמָּחֳרָ֔ת וַיֵּ֥שֶׁב מֹשֶׁ֖ה
לִשְׁפֹּ֣ט אֶת־הָעָ֑ם וַיַּעֲמֹ֤ד הָעָם֙
עַל־מֹשֶׁ֔ה מִן־הַבֹּ֖קֶר עַד־ ל'
הָעָֽרֶב׃ יד וַיַּרְא֙ חֹתֵ֣ן מֹשֶׁ֔ה אֵ֛ת
כָּל־אֲשֶׁר־ה֥וּא עֹשֶׂ֖ה לָעָ֑ם
וַיֹּ֗אמֶר מָֽה־הַדָּבָ֤ר הַזֶּה֙ אֲשֶׁ֨ר
אַתָּ֤ה עֹשֶׂה֙ לָעָ֔ם מַדּ֗וּעַ אַתָּ֤ה
יוֹשֵׁב֙ לְבַדֶּ֔ךָ וְכָל־הָעָ֛ם נִצָּ֥ב י"ו מ"ל בתורה
עָלֶ֖יךָ מִן־בֹּ֥קֶר עַד־עָֽרֶב׃
טו וַיֹּ֥אמֶר מֹשֶׁ֖ה לְחֹתְנ֑וֹ כִּֽי־יָבֹ֥א
אֵלַ֛י הָעָ֖ם לִדְרֹ֥שׁ אֱלֹהִֽים׃ טז כִּֽי־ ד'
יִהְיֶ֨ה לָהֶ֤ם דָּבָר֙ בָּ֣א אֵלַ֔י וְשָׁ֣פַטְתִּ֔י
בֵּ֥ין אִ֖ישׁ וּבֵ֣ין רֵעֵ֑הוּ וְהוֹדַעְתִּ֛י ל'
אֶת־חֻקֵּ֥י הָאֱלֹהִ֖ים וְאֶת־
תּוֹרֹתָֽיו׃ יז וַיֹּ֛אמֶר חֹתֵ֥ן מֹשֶׁ֖ה ג' וכ"כ וחד ותורתיו ינצורו
אֵלָ֑יו לֹא־טוֹב֙ הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁ֥ר

יִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל לַחְמָא
עִם חֲמוּהִי דְמשֶׁה קֳדָם יְיָ׃ יג וַהֲוָה מִיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי
וִיתֵיב מֹשֶׁה לְמִידַן יָת
עַמָּא וְקָם עַמָּא עֲלוֹהִי
דְמשֶׁה מִן צַפְרָא עַד
רַמְשָׁא׃ יד וַחֲזָא חֲמוּהִי
דְמשֶׁה יָת כָּל דְהוּא עָבֵיד
לְעַמָּא וַאֲמַר מַה פִּתְגָמָא
הָדֵין דְאַתְּ עָבֵיד לְעַמָּא מָה
דֵין אַתְּ יָתֵיב בִּלְחוֹדָךְ וְכָל
עַמָּא קַיְמִין עִילָוָךְ מִן צַפְרָא
עַד רַמְשָׁא׃ טו וַאֲמַר מֹשֶׁה
לַחֲמוּהִי אֲרֵי אָתָן לְוָתִי
עַמָּא לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן
קֳדָם יְיָ׃ טז כַּד הָוֵי לְהוֹן
דִינָא אָתַן לְוָתִי וְדָאֵינְנָא
בֵּין גַבְרָא וּבֵין חַבְרֵיהּ
וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יָת קְיָמַיָא
דַייָ וְיָת אוֹרָיְתֵיהּ׃ יז וַאֲמַר
חֲמוּהִי דְמשֶׁה לֵיהּ לָא תַקִּין

רשי

לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו השכינה (ברכות כד:): (יג) **ויהי ממחרת**. מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה א"א לומר והודעתי את חקי וגו'. ומשנתנה תורה עד יה"כ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביה"כ. ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שילוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שניה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה (במדבר י) נוסעים אנחנו אל המקום וגו'. אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משנשלחו והלך היכן מצינו שחזר. וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב (שופטי' ד) מבני חובב חותן משה: **וישב משה וגו' ויעמוד העם**. יושב כמלך וכולן עומדים. והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים: **מן הבקר עד הערב**. (שבת י) אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר בו ויהי ערב וגו': (טו) **כי יבא**. כי בא לשון הווה: **לדרוש אלהים**. כתרגומו למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: (טז) **כי יהיה להם דבר בא**. מי שהיה לו הדבר בא אלי: (יז) **ויאמר חותן משה**. דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך:

נבול

אבן עזרא

היה לנגד מזרח אהל מועד. (יג) **ויהי ממחרת**. לביאת יתרו: **וישב משה**. כמנהגו: **מן הבקר עד הערב**. דע כי בקר האמת הוא כזרוח השמש גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו שכבר זכרתי וזה הבקר הוא על דרך מקרה והערב האמיתי הוא בשקוע השמש גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור וכן אמר דוד תזרח השמש יאספון ואחריו כתוב יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב. על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכ' ראוי להיות מערב האמ' עד ערב האמת רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבים והנה ראוי להכניס השבת מן התורה מהשקע השמש וכל חכמי התולדו' וכל חכמי המזלות מודים כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד שטח הארץ בכל מקום וזהו מעת צאתו עד בואו: (יד) **וירא את כל אשר הוא עושה לעם**. שהוא מעמידם מערב עד בקר ורבינו שלמה אמר בעבור שמשה יושב לבדו וישראל נצבים ואין זה דרך מוסר ואין ספק כי מעלת משה גדולה לומר ככה כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול בשנים ממשה הוא אומר לו בי אדני ומשה עשה הדרך הנכונה כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים וכן כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב ולא אמר לו מדוע רק בעבור שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו ואמר רבי מרינוס כי מלת מדוע כמו מלכם מזה בידך כי כל אחת שתי מלות וככה מדוע מה דעתך לעשות ככה: (טו) **ויאמר**. השיב משה אני עושה שני דברים האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והטעם לדרוש תורתו והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים לדורש: (יז) **ויאמר לא טוב הדבר אשר אתה עושה**. בעיני ונתן טעם לדבריו והוא נבול תבול מגזרת ועלהו לא יבול כאלה נבלת עליה כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה דרך משל. ומלת גם כמוה. גם כי כבד ממך הדבר:

עשוהו

לפני האלהים ז' נמסר ריש סידרא רנת: לבדך ג' זקף וסי' מדוע אתה יושב. ויחרד אחימלך לקראת דוד. אתה ה' לבדך אתה. וכל אס"ף דכו': מן הבקר ט"ו מלין מן חד חד מן ולית דכו' וסי' מצויין בתהלים סימן ל': לדרש אלהים ד' וסי' כי יבא אלי העם לדרש אלהים. לפנים בישראל כה אמר. ולא יכול ללכת. ויהי לדרוש אלהים בימי. וכל אורייתא חסר במ"ב: תורתיו ג' וסי' והודעתי את חקי. ואם נבלמו מכל אשר. בן אדם שים לבך. וחד ותורתיו בעבור ישמרו חקיו:

תולדות אהרן וישב משה. שבועות ל: ויעמוד העם. ברכות י:

בעל הטורים ממחרת. בגימטריא למחרת יום כפורים (עם האותיות מסוג הא' והתיבות מסוג הב'): מן הבקר עד הערב. לא אמר ועד רמז שזמן ב"ד עד ו' שעות וכנגד ו' פעמים שכתב בפרשה לשפוט ושפטתי ושפטו וכתיב הבקר עד הערב הה' יתירה שלמטה אינו אומר אלא מן בקר עד ערב לומר כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במע"ב שנברא בה': לדרוש אלהים ד' במסורה. הכא ואידך בשמואל בלכתו לדרוש אלהים בענין שאול כשהלך לבקש האתונות. ולא יכול דוד ללכת לדרוש אלהים בדברי הימים בענין הדבר כשראה המלאך המכה בעם. ויהי לדרוש אלהים בענין עוזיה שדרש אלהים במלחמה מלמד שעל כל צרכיהם היו באים לדרוש אלהים כההיא דשאול שדרש אלהים על אבידתו וכההיא דדוד שהתפלל על הדבר וכההיא דעוזיהו שהתפלל על אויביו: תורותיו ג' במסורה. הכא ואידך תרי בבניינא דיחזקאל מלמד שרמז לו על בנין בית המקדש:

רמבן

ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם. עמו ביום חתונתו כי חתן דמים הוא: (יג) **ויהי ממחרת**. ממחרת היום שעשו זה שנזכר ישב משה לשפוט את העם ואמרו במכילתא ממחרת יום הכפורים ואין דעתם לומר שיהיה ממחרת רמז ליום הכפורים כי יום הכפורים לא נזכר בכתוב שיאמר עליו ממחרת וגם כן אין הכונה שיהיה ממחרתו ממש כי לא אכלו ביום הכפורים אם היה להם יום הכפורים בשנה ראשונה קודם שנלטוו בו ועוד כי ביום הכפורים נתנו לוחות האחרונות וממחרתו ירד משה ודבר עם בני ישראל ויצום את כל אשר דבר השם אתו בהר סיני ואיננו יום המשפט שיעמוד העם עליו מן הבקר עד ערב וג"כ אי אפשר שיהיה בשנה שניה ביום הכפורים כי בנסוע הדגלים אמר כי אל ארצי ואל מולדתי אלך אבל הכוונה לבריתא הזו לומר שהיה זה אחר יום הכפורים כי אין להם יום פנוי למשפט מיום בואם להר סיני עד אחר יום הכפורים של שנה ראשונה הזאת ואמר עולה וזבחים לאלהים בעבור שיתרו עדיין לא ידע ה' כי משה אמר אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים וגו' ויגלים ה' אבל יתרו הקריב לאלהים וככה לא ימצא בכל הקרבנות שבתורת כהנים כאשר אפרש בע"ה וכן כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והודעתי את חקי האלהים דברי משה לחמיו· ויתכן שאמר לו כן בעבור כי המשפט לאלהים הוא כמו שמזכירין רבותינו תמיד אלהים זו מדת הדין:

(טו) **כי** יבא אלי העם לדרוש אלהים. השיב משה לחותנו צריכים הם שיעמדו עלי זמן גדול מן היום כי לדברים רבים באים לפני כי יבא אלי

העם

ספורנו

המזבח כענין הנאכלים לפנים מן הקלעים: (יג) **ויעמוד העם על משה**. להמתין שיוכל לפנות אליהם אחר עסקי הרבים וגדולי הדור: (יד) **מדוע אתה יושב לבדך**. בעסקי צבור: **וכל העם**. הצריכים לאיזו סבה להקריב משפטם אליך צריכים להמתין מן בקר עד ערב: (טו) **לדרוש אלהים**. הנשיאים וראשי הדור הבאים על עסקי הרבים וסדרם באים עלי בהכרח לדרוש אלהים כי על פי ה' יחנו: (טז) **כי יהיה להם דבר**. וכאשר לאלו הראשים הבאים על עסקי צבור יהיה דבר ריב ביניהם: **בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו**. בין אותם גדולי הדור הבאים על עסקי צבור: **והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו**. לאותם הגדולים כדי שידעם. כאמרו וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה ואחר כן נגשו כל בני ישראל וכמו שאמרו ז"ל (ערובין פרק כיצד מעברין) כיצד סדר

משנה

אַתָּה עֹשֶׂה׃ יח נָבֹל תִּבֹּל גַּם־אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ׃ יט עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃ כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים

פִּתְגָּמָא דְאַתְּ עָבֵיד׃ יח מִילְאָה תִלְאֵי אַף אַתְּ אַף עַמָּא הָדֵין דְעִמָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לָא תִיכּוֹל לְמֶעְבְּדֵיהּ בִּלְחוֹדָךְ׃ יט כְּעַן קַבֵּיל מִנִּי אֲמַלְכִינָּךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדָךְ הֲוֵי אַתְּ לְעַמָּא תְּבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וּתְהֵי מַיְתֵי אַתְּ יָת פִּתְגָּמַיָּא לִקְדָם יְיָ׃ כ וְתַזְהַר יַתְהוֹן יָת קְיָמַיָּא וְיָת אוֹרָיְתָא וּתְהוֹדַע לְהוֹן יָת אוֹרְחָא דִיהָכוּן בַּהּ וְיָת עוֹבָדָא דְיַעַבְדוּן׃ כא וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל עַמָּא גּוּבְרִין דְחֵילָא דַחֲלַיָּא דַייָ גּוּבְרִין דְקֻשׁוֹט דְסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין

ל. ל
ל' וחסר. כ"ס ר"פ
ג'
פ'
נ' ב' חסר וא' מ"ל דין מ"ל.
ל. ל
ס'
ב' לכן שמעו ואספרה.
י"נ חסר

איעצך ג' וסי' עתה שמע בקלי. לכה איעצך אשר יעשה. וכי איעצך לא תשמע אלי: והזהרתה ג' ב' חסר וג' ט"ל וסי' אתהם את החקים: צפה נתתיך לבני. וחברו. קדמאה מלא: אתהם ה' נמסר בסדר ויצא: יעשון ה' וסי' והזהרתה אתהם. ועלי זקן מאד. כה יעשון לי אלהים ותשלח איזבל מלאך. וישלח אליו בן הדד דמלכים. שרשם יבש פרי בל יעשון: שרי אלפים ד' פסוקים אית בהון ד' מלין דמיין קדמאה ותניינא ותליתא קרחי ורביעא נסיב וי"ו וסי' ואתה תחזה מכל העם שרי שרי שרי ושרי. ויבחר משה שרי שרי שרי ושרי. ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי. אל תסתר פניך ממני אל אל אל ואל. דרך הנשר בשמים דרך דרך דרך ודרך:

תולדות אהרן והודעת להם. מ"ק ס קדושין ג ב"ק לט ב"מ ל: ושמת עליהם. סנהדרין יח:

(יח) נבל תבול. כתרגומו. ולשונו לשון כמושה פלויישטר"א. כמו (ירמיה ח) והעלה נבל. כנבול עלה תאנה שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכותשו תש ונלאה: גם אתה. לרבות אהרן וחור וע' זקנים: כי כבד ממך. כובדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך ויהי אלהים עמך. (מכילתא) בעצה אמר לו צא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם: (כא) ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעין: שנאי בצע. ששונאים את ממונם בדין כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיניה בדינא לאו דיינא הוא (ב"ב נח): שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף (סנהדרין יח): שרי מאות. ששת אלפים היו: שרי חמשים. י"ב אלף: שרי עשרות. ששים אלף. (מה שפירש"י על כל השרים כמה היו הוא לכאורה ללא צורך והנה באמת תיקן בזה ותירץ קושיא בפסוק דקחשיב מלמעלה למטה ר"ל המספר מרובה קודם מספר המועט ולא כל"ל

(יח) עשהו. מלה זרה בדקדוק ובאה על דרך לשמרהו כי לא מצאנו ה"א נראית בגזרת עשה: (יט) עתה שמע בקולי איעצך. אתן לך עצה. דע כי מלת אלהים הוא גם תאר כאשר פירשתי רק בעבור שידברו בה הרבה יחשבו זה שם התאר כאילו הוא שם עצם אלהים יראני בשוררי בראשית ברא אלהים ורבים ככה על כן שמוהו חכמינו ז"ל שם מן השמות שאינ' ראויים להמחק וטעם ויהי אלהים עמך. שהשם יעזרך אם תעשה ככה ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת וזהו אמרו וצוך אלהים ואין ספק כי כן עשה. וטעם היה אתה לעם. בעבור העם: מול האלהים. מפאת השם: והבאת אתה את הדברים. אם הם קשים ואלה הדברים הם שאמר משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי ופירש זה אחר כן את הדבר הקשה יביאו אליך: (כ) והזהרתה. הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם ולהורותם מספקות כי טורח גדול הוא להודיע כל המעשה אשר יעשון וטעם והזהרת מן כי הוא נזהר וטעמו נשמר: אתהם. שתי מלות והוא להזהירם על מצות עשה ועל מצות לא תעשה הקשורים בלב שהוא העיקר כמו לאהבה השם ולדבקה בו וליראה מפניו וללכת אחריו ולמול ערלת הלב ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור וכן אמר משה בפיך ובלבבך לעשותו ורבים ככה: ילכו בה. כמו אשר ילכו בה: ואת המעשה אשר יעשון. זאת מצות עשה למעשה ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר כמו השבת והמועדים ופדיון הבן ואהבת הגר וציצית ותפילין ותפלה ומזוזה גם שעטנז ורבים אחרים ובמקומם אפרשם: (כא) ואתה תחזה. כבר הודעתיך כי אנשי לשון הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמים על כן לא נחפש על חסר ומלא כאשר אפרש עוד. והנה הזכיר יתרו אנשי חיל שיש להם כח לסבול הטורח ולא יפחדו מהם והנה כנגד אנשי חיל אמר משה כשהוא מספר הדבר הבו לכם אנשים כמו בחר לנו אנשים כלם אנשים. ואמר יראי אלהים שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו וכנגדם אמר משה חכמים ונבונים כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם ואמר יתרו אנשי אמת שאינם כוזבים: שונאי בצע

בעל הטורים איעצך. שנים (נ"ל ג') הכא ואידך דבלעם לכה איעצך דאותקש נבואה דבלעם לנבואת משה ואמרו חז"ל ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באה"ע קם קבלתי שפי' קם לבעם פי' לפי שעה כמו שביתה מדברת לבעה ולא בהתמדה ואידך וכי איעצך לא תשמע לי בענין צדקיהו ביעץ לו ירמיה לצאת אל שרי המלך בבל. מזה שבשמע לעצת יתרו נאמר בו על מקומו יבוא בשלום אבל צדקיהו שלא שמע לעצת ירמיה גלה ממקומו: והזהרתם אתהם. ס"א (ב' ססיין) יסירה (יתרים) אלו ה' (י') דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות:

ספורנו

משנה ולפלא הסבות האלה יתחייב שימתינו העם מן הבקר עד הערב עד שיסתלקו הגדולים ואוכל לפנות לשפוט עניי עם: (יח) גם העם הזה אשר עמך. בית דינך: לא תוכל עשוהו לבדך. לשמוע כל עסקי הגדולים ולשמוע עם זה את כל הצריכים לדבר עמך על מה שלא יספיק להם זולתך: (יט) היה אתה לעם מול האלהים. להודיעם המצות והמשפטים שיצוה כמלין בינותם ובין האל יתברך: והבאת אתה את הדברים אל האלהים. מה שלא תמצא כענין עמדו ואשמעה וכענין ויקרב משה את משפטן: (כא) ואתה תחזה מכל העם. תברור ותמנה כי באלה הג' ענינים צריך שתהיה אתה בעצמך ולא יספיק זולתך אבל בעניני פסקי דינים פרטים יספיקו שרי אלפים שרי מאות כו' כי אמנם כשיהיו ד' מדרגות זו למעלה מזו הנה ישפוט הקטן ראשונה והצועק על פסק דינו יצעק אל הגדול ממנו

רמבן

העם לדרוש אלהים להתפלל על חוליהם ולהודיעם מה ידבר להם כי זה יקרא דרישת אלהים וכן יעשו עם הנביאים כמו שאמר לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הרואה וכן ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחלי זה שיתפלל עליו ויודיענו אם נשמעה תפלתו וכן ותלך לדרוש את ה' כמו שפירשתי שם ועוד שאני שופט אותם כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי. ועוד אני מלמד אותם תורה והודעתי להם את חקי האלהים ואת תורותיו: (יט) **ויהי** אלהים עמך. בעצה זו אמר לו צא המלך בגבורה לשון רש"י. ור"א פי' שמע בקולי ויהי ה' בעזרך להצליחך בעצתי אבל למטה אמר אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים שפירושו אם תעשה את הדבר וצוך אלהים לעשותו אז תוכל לעמוד שתמלך בגבורה ואין ספק שעשה כן: היה אתה לעם מול האלהים. נגד האלהים ויאמר היה אתה בעבורם עומד נגד האלהים להתפלל אליו כטעם יום צעקתי בלילה נגדך. והבאת אתה את הדברים שיבקשו אל האלהים הודה לו על הדבר הראשון שאמר כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. ויתכן שהיה גם בזה עצה ממנו יאמר היה אתה לעם מול האלהים לשבת באהל מועד מזומן לפניו לדרוש אותו ולא יהיה זה במקום המשפט:

(כ) **והזהרתה** אתהם את החקים ואת התורות. ותודיע להם את הדרך אשר ילכו בה על פי התורה והמצוה שתזהירם אתה מאד ותלמדם התורה והמצוה הודה לו גם במה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו וגם בזה עצה להזהיר אותם מאד ולהתרות אותם במצות ועונשים אחרי אשר לא יעשה הוא בהם את הדין אבל במשפט אשר אמרת ושפטתי בין איש ובין רעהו שים לך שופטים עמך. כי כבד ממך דבר המשפט יותר מן הכל וטוב לך ולהם להקל מעליך ונשאו אתך ובידוע כי היו עם משה שוטרים נוגשים בעם להביא הנתבעים לפניו ולנגשם בדבר המשפט והרבה מהם עם השופטים האלו ולכך אמר במשנה תורה ושוטרים לשבטיכם ואין צריך להזכיר זה בכאן כי לא היה מעצת יתרו:

(כא) **וטעם** אנשי חיל. אנשים ראויים להנהיג עם גדול כי כל קבוץ ואוסף יקרא חיל ואיננו כיוצאי צבא המלחמה בלבד וכן חיל גדול מאד והרבה חילם הגדול ובממון כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה ישאו על כתף עירים חיליהם ובפירות תאנה וגפן נתנו חילם והנה יקרא איש חיל במשפטים כי הוא כחכם הזריז סיסר ובמלחמה הגבור הזריז היודע מערכות המלחמה ותקרא גם כן האשה אשת חיל בהיותה זריזה ויודעת בהנהגת הבית והנה יתרו דבר בכלל

שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי
עֲשָׂרֹת׃ כב וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם חסר ו״ו
בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר
הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר פ׳
הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ
וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ כג אִם אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים ב׳ נגיד
וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה ל׳. פ׳
עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם׃ שלישי ב׳ והתבוננת
כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ ב׳ נרעס
וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃ כה וַיִּבְחַר
מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם פ׳
שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי
חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כו וְשָׁפְטוּ כו״ל חסר
אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר
הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־ ה׳ בלישנא ופתחין
הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם׃ ל׳ ומ״ל י״ב ס״פ

רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין
וְרַבָּנֵי עִישׂוּרְיָתָא׃ כב וִידוּנוּן
יָת עַמָּא בְּכָל עִדָּן וִיהֵי כָּל
פִּתְגָם רַב יַיְתוּן לְוָתָךְ וְכָל
פִּתְגָם זְעֵיר יְדוּנוּן אִנּוּן
וְיִקְלוּן מִנָּךְ וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ׃
כג אִם יָת פִּתְגָמָא הָדֵין
תַּעְבֵּיד וִיפַקְדִינָךְ יְיָ וְתִיכוּל
לְמֵיקָם וְאַף כָּל עַמָּא הָדֵין
עַל אַתְרֵיהּ יְהָךְ בִּשְׁלָם׃
כד וְקַבֵּיל מֹשֶׁה לְמֵימַר
חֲמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דַּאֲמַר׃
כה וּבְחַר מֹשֶׁה גֻּבְרִין
דְּחֵילָא מִכָּל יִשְׂרָאֵל וּמַנָּא
יָתְהוֹן רֵישִׁין עַל עַמָּא רַבָּנֵי
אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי
חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִישׂוּרְיָתָא׃
כו וְדָיְנִין יָת עַמָּא בְּכָל עִדָּן
יָת פִּתְגָם קְשֵׁי מַיְתַן לְוָת
מֹשֶׁה וְכָל פִּתְגָם זְעֵיר

הל״ל אלא מתחלה שרי עשרות כראשונה ואחר כך בהדרגה כולם ולפי פירושו שהזכיר ופרט סכום מנין השרים לא וחשוב וכשתדקדק במנינם ולגבייהו אתי שפיר מספר המועט תחלה ואח״כ בהדרגה כנכון ודו״ק) : (כב) ושפטו. וידונון לשון צווי : והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל. כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה :

(כג) וצוך אלהים ויכלת עמוד : המלך בגבורה אם יצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד (מכילתא) ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד : וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהוא וע׳ זקנים הנלוים עתה עמך (מכילתא) : (כו) ושפטו. ודיינין ית עמא : יביאון. מייתין : ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן לא תעבורי כמו לא תעבירי. ותרגומו דיינין אינון. מקראות העליונים היו לשון

בצע. ממון והם נודעים ככה למראה עיני אדם וכנגדם אמר משה וידועים : שרי אלפים. יש לתמוה אם פי׳ אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע׳ אלף וע׳ אלפים וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה והכתוב אמר בפשע ארץ רבים שריה ועוד איך יתכן להיות שמינית המחנה ראשי שבטים כי כן אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרות והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם וכתוב כמעשה ארץ מצרים והנה דור המדבר שלמדם משה מ׳ שנה ולא הוצרכו לעשות אומנות כי לחמם נתן ומימיהם נאמנים והמן מפיק הפך המינים שהתאוו מה שאין רגילים לאכול במצרים ומשה אמר להם בשנת הארבעים ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת והנה יש לתמוה איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים והנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו אולי אלה הם ראשי השבטים והיה מספרם שנים עשר ושרי המאות הם רבים ושרי חמשים כדרך וחמשים איש רצים לפניו: (כב) ושפטו את. הדבר. ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה ואם אתה לא ידעת והבאת אתה את הדברים אל האלהים: (כג) וי״ו ויכלת כפ״א רפה בלשון ישמעאל אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד. והנה מלת עמוד שם הפועל כמו עמוד פתח האהל גם פשוטה ועורה וחגורה על חלצים. וטעם וגם כל העם הזה. כי בעלי הריב שהיו נצבים לפניו יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפוט והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם רק עתה יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום: (כד) וטעם וישמע. הזכיר עצת יתרו ולא הזכיר עצתו שהוא הוסיף על עצת יתרו והוא ששם שוטרים על השבטים לעשות מה שיצוו השופטים וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם וכתוב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. שהיה דבר ברור ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אנוש ומשה אמר כי בחר לנו אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה רק יש חכם שאיננו ירא שמים. והזכיר ידועים שהם למראה העין ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה: (כו) ישפטו הם. כמו ישפוטו בשורק תחת חולם.
כמו

ג׳ פסוקים שרי שרי שרי וסי׳ ואתה תחזה. ויבחר משה. שם בנימין צעיר : הקשה ה׳ פתחין בלישנא נמסר פרשת וילך : ישפוטו הם כל ס״פ המה במ״ב הם וסי׳ שלשת השריגים. שלשת הסלים. ישפוטו הם. אשר כפר בהם. כל הולך על גחון. אלפי ישראל הם. ויאמר אליהם גדעון. כה אמר בן הדד כספך. ואמרת בלבבך מי ילד לי. בן אדם בתוך בית המרי. אלה העולים מתל מלח תל חרשא. וחברו :

תולדות אהרן ושפטו את העם : סנהדרין לד : הדבר הגדול. סנהדרין יו יח : והקל מעליך. סנהדרין יז : וגם כל העם הזה. שם ז :

בעל הטורים וצוך ב׳. וצוך אלהים ואידך וצוך לנגיד. פי׳ אם יצוך אלהים בזה תוכל להיות נגיד כי בענין אחר לא תוכל לעמוד : על מקומו ב׳ במסרה. על מקומו יבא בשלום. והתבוננת על מקומו ואיננו. לומר אם תעשה דין למטה הרי הוא שלום ואם לא יעשה לו דין למעלה וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו : הקשה ב׳ במסורה. הדבר הקשה. ערפך הקשה מלמד שהיה משה דן דין האלהים (נ״א האלים ור״ל אנשי אלים) שהיו קשי ערף :

רמבן

בכלל ובפרט אמר שיחזה אנשים ראויים להנהיג העם הגדול במשפטים ופרט שיהיו יראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע כי לא יהיו אנשי חיל במשפט בלי מדות הללו. ולא הוצרך להזכיר חכמתם ובינתם כי הדבר ברור שהוא בכלל אנשי חיל. וכאשר נאמר למטה ויבחר משה אנשי חיל הנה הכל בכלל שהיו יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע וחכמים ונבונים. ועוד שאמר מכל ישראל וטעמו המובחר מכל ישראל והם שיש בהם כל המדות הללו כי כיון שאמר מכל ישראל אמר שהיו המובחרים מכלם בידוע כי הטובים שבישראל כל מדות טובות בהם אבל יתרו מפני שלא היה רגיל בעם הוצרך לפרש. ויש מפרשים אנשי חיל אנשי כח וזריזות וכן אשת חיל בעלת כח וזריזות בעבודת הבית כאשר נפרש בה בענין ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך וכן הניעמו בחילך בכחך וכן וברב חילו לא ימלט מלשון הארמית שיאמר ביש לאל ידי אית חילא בידי. ולמטה אמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל המובחרים מכל העם והכל בכלל כאשר פירשתי: שונאי בצע. ששונאין את ממונם בדין כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא לשון רש״י. ירצה לפרש שכל ממון שידעו בו שאדם יכול להוציאם מידם בדין ישנאו אותו ויחזירוהו מעצמם ואפילו הוא שלהם באמת כגון שקנה עבד שלא בעדים וכיוצא בו אבל הלשון במכילתא איננו כן. אלא כך שנויה שם שונאי בצע שהן שונאין לקבל ממון בדין דברי רבי יהושע רבי אלעזר המודעי אומר שונאי בצע אלו שהן שונאין ממון עצמן אם ממון עצמן שונאין קל וחומר ממון חבריהם פירש רבי יהושע שונאי בצע שונאי שוחד כמו כולו בוצע בצע איש לבצעו מקצהו רבי אלעזר המודעי דרש כי הם השונאים הממון הרב ואין להם חפץ ברבוי כסף וזהב כענין אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי כי הממון יקרא בצע מה בצע כי נהרוג את אחינו ואם בצע כי תתם דרכיך והחרמתי להם בצעם כמו וחילם לאדון כל הארץ ושוב ראיתי בילמדנו שונאי בצע ששונאין ממון עצמן ואין צורך לומר ממון אחרים יהיו אומרים אפילו שורף גדישי אפי׳ קוצץ נטיעותי כהוגן אני דנו וזה ענין ששונאין ממון עצמן שאמר רבי אלעזר המודעי שלא יחמלו על ממונם בענין הדין אם יבא להם הפסד ממונו ומשה הזהירם עוד בזה ולא תגורו מפני איש והבצע ממון כמו שפירשתי ואונקלוס אומר דסנן לקבלא ממון ואין הממון אלא שחד רק שלא יקבלו ממון מבני אדם במתנה או בהלואה לעולם שלא ישאו להם פנים בעת המשפט וכענין שאמרו האי דיינא דשאיל שאלתא אסור למידן דינא. ועל דרך הפשט אנשי אמת שונאי בצע שהם אוהבים האמת ושונאים העושק וכי יראו עושק וחמס אין דעתם סובלת אותו. אבל כל חפצם להציל גזול מיד עושק:

(כב) **וטעם** ושפטו את העם בכל עת. כי בהיות להם שופטים רבים ילך העשוק אל השופט בכל עת שירצה וימצאנו מזומן כי אליך לא יוכל להתקרב בכל עת מפני ההמון הגדול אשר לפניך והטרדה הגדולה אשר לך ורבים מהם יסבלו החמס הנעשה להם מפני שלא יזדמן להם

ספורנו

ממנו ומן השני אל השלישי ומן השלישי אל הרביעי ובכן יהיו מעטים הבאים לפניך לדין: (כב) והקל מעליך. דברי ריבות רבים שלא יצטרכו לבא לפניך: ונשאו אתך. במה שתצטרך להיות אתה בעצמך הם יעזרוך כענין ללמד דעת את העם אחר ששמעו מפיך כמו שהזכירו בסדר משנה: (כג) על מקמו יבא בשלום. אחר שיתברר הדין בכ״כ בתי דינין ידע כל בעל דין שפסק הדין היה אמתי ולא יוסיף לריב כאמרם ז״ל דמן דינא שקילי גלימיה ליזיל ולזמר באורחא: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. אחר שבקש ולא מצא אנשים שיהיו בהם כל המעלות שהזכיר יתרו

כמו וגם לא תעבורי מזה כמו ולא תעבורי ורבי שלמה רצה להפריש ביניהם ולא עלתה בידו ונוכל לומר דרך דקדוק כי ראינו אלו פרזון בישראל חדלו בדגשות הלמ"ד בעבור שהוא באתנח הרים נזולו בסוף פסוק ואמר תהתלו בו כי חשבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבקה היא עם תהתלו ותנועה אחת לבדה וככה ישפטו הם כמו ישפוטו בעבור שיש להשיב כי אין כח האתנח ככח סוף פסוק בו הנה עמים תחתיך יפלו ה' על ימינך טוב עשית עם עבדך ורבים כאלה וככה לא ימצא בסוף פסוק: (כז) וישלח. דרך כבוד כמו ואברהם הולך עמם לשלחם: (א) בחדש השלישי. לא ידענו טעם ביום הזה אם לא יהיה פי' רבי משה נכון שהוא ראש חדש כמו מחר חדש והזכיר הכתוב זה כי אחר ימי' מועטים ליום הנותם היה מתן תורה אולי יום אחד עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל וביום השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם ושם נאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא כי על הקבלה נסמוך שבששה בסיון נתנה התורה ועל דרך העבורים ששי בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר אולי טעם ביום הזה כי רחוק מרפידים ובין הר סיני היה רב יותר ממרחק כל מסע: (ב) ויסעו. וכבר נסעו מרפידים כאשר הראיתיך רבים כאלה: ויחנו במדבר. הוא מדבר סיני הנזכר. וטעם ויחן שם ישראל. אחר שאמר ויחנו במדבר כי ראשי המטות והזקנים חנו נגד ההר בעבור כבודם על כן הזכיר ויחן כי מועטים היו כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש ורבינו שלמה אמר כי נגד ההר מזרח והנה כתוב מנגד סביב לאהל מועד יחנו שהוא מארבע הפאות כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו: (ג) ומשה עלה. הזכיר למעלה לנגד ההר והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים. וטעם ויקרא אליו ה'. וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה. והזכיר מן ההר. כי לא עלה למעלה מההר כי שם דבר עמו השם. ואל יקשה עליך בעבור שאמר אחרי כן וירד ה' על הר סיני כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן והאש כי כן כתוב ודבריו שמעת מתוך האש: וטעם לאמר. כי קראו העם לומר כה תאמר לבית יעקב והטעם דבר כולל לבית יעקב אלה הנמצאים ביום ובניהם אחריהם: ותגיד לבני ישראל. הם הזקנים והם יגידו לכל העם וכן כתוב ויבא משה ויקרא לזקני העם ואחרי כן כתוב ויענו כל העם יחדו. ומלת

בית

דִּינִין אִינוּן׃ כז וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יָת חֲמוּהִי וַאֲזַל לֵיהּ לְאַרְעֵיהּ׃ א בְּיַרְחָא תְלִיתָאָה לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ ב וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵיל טוּרָא׃ ג וּמֹשֶׁה סְלֵיק קֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִן טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי

כז וַיְשַׁלַּ֥ח מֹשֶׁ֖ה אֶת־חֹתְנ֑וֹ וַיֵּ֥לֶךְ ל֖וֹ אֶל־אַרְצֽוֹ׃ רביעי פ

יט א בַּחֹ֙דֶשׁ֙ הַשְּׁלִישִׁ֔י לְצֵ֥את בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם בַּיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה בָּ֖אוּ מִדְבַּ֥ר סִינָֽי׃ ב וַיִּסְע֣וּ מֵרְפִידִ֗ים וַיָּבֹ֙אוּ֙ מִדְבַּ֣ר סִינַ֔י וַֽיַּחֲנ֖וּ בַּמִּדְבָּ֑ר וַיִּֽחַן־שָׁ֥ם יִשְׂרָאֵ֖ל נֶ֥גֶד הָהָֽר׃ ג וּמֹשֶׁ֥ה עָלָ֖ה אֶל־הָאֱלֹהִ֑ים וַיִּקְרָ֨א אֵלָ֤יו יְהוָה֙ מִן־הָהָ֣ר לֵאמֹ֔ר כֹּ֤ה תֹאמַר֙ לְבֵ֣ית יַעֲקֹ֔ב וְתַגֵּ֖יד לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃

ז' ר"פ. ג' ד כ' מ"ע ואין מוס ז' ר"פ ג' מ' כלישנא

לשון צווי לכך מתורגמין ודונון ויתון ידונון ומקראות הללו לשון עתיד: (כז) וילך לו אל ארצו. לגייר בני משפחתו (מכילתא): (א) ביום הזה. (שבת פו:) בר"ח. לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנם: (ב) ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה (מכילתא): ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת (מכילתא): נגד ההר. (מכילתא) למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: (ג) ומשה עלה. ביום השני. וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר: כה תאמר. בלשון הזה וכסדר הזה (שבת פו): לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקים פרש לזכרים דברים הקשין כגידין (מכילתא):

אתם

וישלח כ"ב נמסר פרשת נח: בחדש ז' ר"פ וסי' השלישי. הראשון דויקרא. השני דפסח קטן. הרביעי דמלכים. וחברו דירמיה. השלישי החלו הערמות. הראשון הוא חדש ניסן: לצאת ג' וסי' בחדש השלישי. ויעל אהרן. ויהי בשמנים שנה: ביום הזה ו' נמסר בסדר נח: ומשה ז' ר"פ נמסר פרשה שמות: ותגיד ג' מלאים בלישנא וסי' ותגיד לבני ישראל. הגיד נגיד למלך. ובעל כנפים יגיד. אג"ך:

תולדות אהרן בחדש השלישי. ר"ס ג: ביום הזה. שבת פו: מדבר סיני. שם פט: ומשה עלה. מכה פ סנהדרין כח:

בעל הטורים בחדש השלישי. סמך למה שאמרו הגיורת השבויה והמשוחררת לא ינשאו עד שיהא להם ג' חדשים כמו שישראל נשתחררו ויצאו משבי מצרים המתין להם ג' חדשים ליום מתן תורה שנתחתנו בו להקב"ה: לצאת שלשה. הכא ואידך לצאת בני ישראל על בנין הבית וכן הכא בנו משכן ואידך על מיתת הכהן (באלה מסעי) בשנת הארבעים לצאת בני ישראל שמיתת צדיקים מכפרת: ביום הזה באו מדבר סיני. על אותו יום שנאמר למשה תעבדון את האלהים על ההר הזה: ותגיד לבני ישראל. מלא יו"ד שתגיד להם עשרה הדברות:

ספורנו

יתרו בחר באנשי חיל בקיאים וחרוצים לברר וללבן אמתות דבר ולהביאו אל תכלית יותר מיראי אלהים בלתי אנשי חיל כאמרם ז"ל (שבת פרק במה אשה יוצאה) אם תלמיד חכם נוקם ונוטר כנחש חגרהו על מתניך ואם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו: (כז) וישלח משה את חותנו. כי לא רצה ללכת עם ישראל לארץ כאמרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. וזה אולי מצד זקנתו כענין ברזלי. באמרו ישב נא עבדך ואמות בעירי עם קבר אבי ואמי. אבל בני יתרו הלכו עם ישראל לארץ בלי ספק כאמרו ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים כו'. ועליהם אמר בלעם איתן מושבך כו': יט (א) ביום הזה. ביום החדש: (ב) ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני. נסיעתם מרפידים היתה בכונת בואם אל מדבר סיני אשר שם הר האלהים כי ידעו שמשם יעבדוהו כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה: (ג) ומשה עלה אל האלהים. אמר שישראל שמו פניהם

אל

רמבן

להם להגידו לך ולא ירצו לעזוב מלאכתם ועסקיהם עד בא עת הפנאי שיוכלו לגשת אליך: (כג) **וזה** טעם איש על מקומו יבא בשלום. כי עתה מפני שלא יוכלו לגשת למשפט בכל עת לא יניחו בשלום כי זה פתח לגוזלים לעשות חמס ולעושקים לעשות מריבה. וטעם על מקומו אל כל המקום אשר יבאו שמה בהיותם במחנה במדבר ודקדקו רבותינו מלשון ושפטו את העם בכל עת שדיני ממונות גומרין אפילו בלילה כי לא אמר כל היום:

יט (א) **בחדש** השלישי. היה ראוי שיאמר הכתוב ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני בחדש השלישי לצאתם מארץ מצרים כמו שנאמר למעלה במדבר סין אבל בעבור היות ביאתם במדבר סיני שמחה להם ויום טוב ומעת צאתם ממצרים נכספים אליו כי ידעו ששם יקבלו את התורה כי משה הגיד להם מה שנאמר לו תעבדון את האלהים על ההר הזה וגם לפרעה אמר נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו והוא המהלך ממצרים ועד הר סיני. בעבור זה התחיל הפרשה בחדש השלישי כי ביום שהתחיל החדש באו לשם. ואחרי כן חזר לומר בשאר המסעות:

(ב) **ויסעו** מרפידים. והיה ראוי ג"כ שיאמר ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני. אבל כתב ויבואו מדבר סיני לומר כי מיד שבאו אל מדבר סיני חנו במדבר בראותם ההר מנגד. ולא המתינו עד שיכנסו בו אל מקום טוב לחנות שם אבל חנו במדבר או בחורב שהוא מקום חורב שממה לפני ההר. וזה טעם ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר. ויתכן שהבדילו מתוכם כל האספסוף אשר בקרבם וחנו בני ישראל לבדם לפני ההר וערב רב אחריהם כי לישראל יתן התורה כמו שאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל. וזה טעם ויחן שם ישראל או הוא להזכירם דרך כבוד בקבלם התורה. ורש"י כתב ויסעו מרפידים מה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר נאמר כי ברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא מקיש נסיעתם מרפידים לחנייתם במדבר סיני מה חנייתן בתשובה אף נסיעתן בתשובה לשון רש"י. ולא הבינותי זה שכך נאמר בכל המסעות ויסעו מאילים ויבאו אל מדבר סין ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים וכן כל פרשת מסעי. וירצה הכתוב לפרש שלא היו חניות אחרות ביניהן. ולשון מכילתא ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני ומה תלמוד לומר ויבאו מדבר סיני מקיש נסיעתם מרפידים וכו' והענין לומר מפני שכל המסעות שספר בכאן כאן מאילים ורפידים נשנו בפרשת אלה מסעי בשביל דברים שנתחדשו בהן שם בכתוב אבל המסע הזה סיפר אותו הכתוב כאן וכאן בשוה. והוצרך לדרוש שהיה לצורך היקש:

(ג) **ומשה** עלה אל האלהים. מיום באם אל הר סיני כסה הענן את ההר ושם כבוד ה' וזהו שכתוב וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים קודם מתן תורה. ולפיכך אמר ומשה עלה אל האלהים כי עלה אל קצה ההר להזדמן לפניו. ולא בא אל הערפל אשר שם האלהים ויקרא אליו השם מראש ההר כה תאמר לבית יעקב. ור"א אמר כי ויקרא אליו מוקדם שקרא לו ועלה אליו. ולא נראה לי כי הקריאה היא כה תאמר לבית יעקב. והוא

יפרש

ד' ר"פ ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי
לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי
ג' חסר נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי׃
ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ
בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי
וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים
י' כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃ ו וְאַתֶּם
ס' תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי
ד' קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ חמישי
ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם
וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים

ד אַתּוּן
חֲזֵיתוּן דַּעֲבָדִית לְמִצְרָאֵי
וְאַטֵּלִית יָתְכוֹן כְּדַעַל גַּדְפֵּי
נִשְׁרִין וְקָרֵיבִית יָתְכוֹן
לְפוּלְחָנִי׃ ה וּכְעַן אִם
קַבָּלָא תְּקַבְּלוּן לְמֵימְרִי
וְתִטְּרוּן יָת קְיָמִי וּתְהוֹן
קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל עַמְמַיָּא
אֲרֵי דִילִי כָּל אַרְעָא׃
ו וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכִין
כָּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין
פִּתְגָמַיָּא דִּי תְמַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ז וַאֲתָא מֹשֶׁה
וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר
קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא

אתם ד' ר"פ נמסר בסדר שמות: ואבא ג' חסרים וסי' ואבא אתכם אלי. ואבא אתכם אל ארץ הכרמל. ואבא אתכם בית ה' אל לשכת. בירמיה: וגוי ד' וסי' ואתם תהיו לי. וגוי לא ירעוך. וגוי גדול יעור מירכתי ארץ. וחברו:

תולדות אהרן אתם ראיתם. (סוכה נה): והייתם לי סגולה. עקידה שער מז עקרים מג לז: ממלכת כהנים. שבת פו פז זבחים יט עקידה שער עו ע:

רשי

(ד) אתם ראיתם. (שבת פז) לא מסורת היא בידכם לא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם. (מכילתא) זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס. ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבר דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו'. ויבא בין מחנה מצרים וגו'. והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואביא אתכם אלי. כתרגומו: (ה) ועתה. אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות (מכילתא שבת פו): ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה. אוצר חביב כמו (קהלת ב) וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכי' גונזים אותם. כך אתם תהיו לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם ניכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שרים כמה דאת אמר (שמואל ב' ח') ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים. לא פחות

ולא

אבן עזרא

בית פירשתיו: (ד) אתם ראיתם. הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם ונשאתי אתכם ממצרים כאלו הייתם נשואים על כנפי נשרים כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד על דרך כנשר יעיר קנו שיוליך גוזליו לאט גם דבר הענן כמו יפרוש כנפיו: ואביא אתכם אלי. שכבודי ירד בהר הזה והוא הר הקודש והנה אמר משה תעבדון את האלהים על ההר הזה והוא נוה קדשך: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לעשות מצותי ושמרתם הברית שאכרות עמכם והוא הברית שכרת משה עם ישראל אחר מתן תורה בבנותו המזבח כאשר אפרש במקומו בראיה גמורה: ומלת סגולה. דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו. וטעם כי לי כל הארץ. דבק עם מכל העמים כמו כי לי כל עמי הארץ וזהו ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי ורבי מרינוס אמר כי פי' כי לי כל הארץ אע"פ כי שלי כל הארץ וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפאה נפשי כי חטאתי לך: (ז) ויבא משה. אל מחנה ישראל ואין צורך להזכיר כי ירד: וישם לפניהם. כמו וזאת התורה אשר שם משה ואמר הגאון כי הוא על דרך שימה בפיהם והטעם תורה שבעל פה שהוא פי' התורה שבכתב:

יחדו

בעה"ט אתם. ד' ר"פ אתם קחו לכם תבן ואידך אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים בשביל שלא רצו מצרים ליתן לכם תבן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. אתם נצבים. אתם עדי לומר בשביל שאתם נצבים היום לעולם תוכלו להיות עדי כי לעולם אני נצב: ואביא אתכם אלי. מה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה אף ישראל כן בכסף זו ביזת מצרים בשטר זו התורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה א"ת מורשה אלא מאורסה ובביאה זו שאמר ופרשת כנפי עליך וגו' ואבא בברית אתך לכן אמר הושע ג' פעמים וארשתיך לי: ואביא. בגי' בביאה: והייתם לי סגולה מכל העמים. ס"ת מילה: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. אלו זכו ישראל היו כולם כהנים גדולים ולע"ל תחזור להם שנאמר ואתם כהני ה' תקראו: ממלכת ד' במסורה. ממלכת ה' ויתן להם משה את ממלכת סיחון מלך האמורי ואת ממלכת עוג מלך הבשן בשביל ממלכת כהנים זכו למלוכה וליתן להם ממלכת האומות: וגוי ד'. וגוי קדוש. וגוי לא ידעוך אליך ירוצו. ב' בירמיה על חורבן הבית וגוי גדול יעור מירכתי לשון אם תהיו גוי קדוש גוי לא ידעוך אליך ירוצו ואם לאו גוי גדול יעור:

רמבן

יפרש ויקרא אליו לאמר לו כה תאמר לבית יעקב ואיננו נכון. וטעם עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' כי עלה אל כבוד השם ששכן בהר לאמר לישראל עשרת הדברות ובשמו הגדול ידבר עם משה כטעם אם יהיה נביאכם וגו':

(ד) **ואביא** אתכם אלי. אל מקום כבודי ההר הזה אשר שכנתי שם עמכם ואונקלוס שתרגם וקריבת יתכון לפולחני דרך כבוד של מעלה תפס לעצמו:

(ה) **וטעם** ושמרתם את בריתי. הברית אשר כרתי את אבותיכם להיות להם לאלהים ולזרעם אחריהם. ור"א אמר הברית שיכרות משה עם ישראל אחר מתן תורה כמו שאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. ועל דרך האמת שתשמרו את בריתי לדבקה בי כטעם כי אם שמוע תשמע לקולי ועשיתי כל אשר אדבר והייתם לי סגולה מכל העמים שתהיו בידי סגולה כדבר נחמד לא ימסרני המלך ביד אחר כמו וסגולת מלכים והמדינות ואמר כי לי כל הארץ כטעם אשר חלק ה' אותם לכל העמים ואתכם לקח ה'. וכך אמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי סגולה או יהיה סגולה דבקות כי לי הארץ הנקראת כל כמו שפירשתי בפסוק וה' ברך את אברהם בכל והמשכיל יבין. וכן ואתם תהיו לי שתהיו אתם לי ביחוד לא כשאר העמים. וכך אמרו במכילתא ואתם תהיו לי כביכול איני ממנה ואיני משליט עליכם אלא אני. וכן הוא אומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל:

(ו) **ממלכת** כהנים. ותהיו ממלכת משרתי וגוי קדוש לדבקה באל הקדוש כמו שאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' והנה הבטיחם בעולם הזה ובעולם הבא:

(ז) **וישם** לפניהם את כל הדברים האלה. טעמו שאמר להם הנה נתתי לפניכם הדברים בחרו לכם היום אם תעשון כן ולכן ענו אותו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע כטעם הנה נתתי לפניכם היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וכן ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שיאמרו שהם יבחרו ויקבלו עליהם לעשותם ועל כן אמר שם ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים. ויען כל העם כל הדברים אשר דבר ה' נעשה וכן וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל שאמר לדור הבא בארץ אם יקבלו עליהם את התורה כי בא לכרות עמהם ברית בערבות מואב כאשר כרת עם אבותיהם בחורב והגאון רב סעדיה אמר כי וישם לפניהם כמו שימה בפיהם ואינו אלא כמו שפירשתי:

וטעם

ספורנו

אל עסקי ההניה וצרכיה ומשה עלה והכין עצמו לנבואה: (ד) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. כמה הפלאתי כדי שישובו מרשעם כי לא אחפוץ במות המת ובהקשות ערפם הוצרכתי להרבות אותותי ומופתי בקרבם ולהשחיתם: ואשא אתכם על כנפי נשרים. דרך לא עבר בה איש כמו הנשר המוליך את בניו ברום האויר אשר לא ילך בו שום מין עוף אחר וזה להבדיל אתכם מכל העמים ועסקיהם להיות לי: ואביא אתכם אלי. אל הר האלהים המוכן לנבואה: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לקבל עליכם התורה והמצוה: ושמרתם את בריתי הברית שאכרות על קבלתכם והוא הברית שכרת אחר שאמרו נעשה ונשמע כאמרו הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. באופן שלא אצטרך לעשות לכם כמו שעשיתי למצרים: והייתם לי סגלה מכל העמים. אע"פ שכל המין האנושי יקר אצלי מכל יתר הנמצאים השפלים כי הוא לבדו המכוון בהם כאמרם ז"ל (אבות) חביב אדם שנברא בצלם. מכל מקום אתם תהיו לי סגולה מכלם: כי לי כל הארץ. וההבדל ביניכם בפחות ויתר הוא: כי אמנם לי כל הארץ וחסידי א"ה יקרים אצלי בלי ספק: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. ובזה תהיו סגלה מכלם כי תהיו ממלכת כהנים להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד כמו שיהיה ענין ישראל לעתיד לבא. כאמרו ואתם כהני ה' תקראו. וכאמרו כי מציון תצא תורה: וגוי קדוש. בלתי נפסדים אבל תהיו קיימים לעד כאיש כמו שיהיה הענין לעתיד לבא. כאמרו והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו ואז"ל (סנהדרין פרק חלק) מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים וזה כי אמנם היתה כונת האל ית' במתן תורה לתת לה' אז כל הטוב העתיד לולי השחיתו דרכם בעגל כאמרו אז: ויתנצלו בני ישראל

את

הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה׃ ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ

הָאִלֵּין דְּפַקְדֵיהּ יְיָ׃ ח וַאֲתִיבוּ כָּל עַמָּא כַּחֲדָא וַאֲמַרוּ כֹּל דְּמַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד וַאֲתֵיב מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְּיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְחַוִּי מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ׃ י וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵיזִיל לְוָת עַמָּא וּתְזַמִּנִנּוּן יוֹמָא דֵין וּמְחָר וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן׃

י' בקרי' ע' ור"ס
כ"ס
י"ב בטעם בספרא
ג'
ל' וחד ובדברי
כ' מ"ל בתורה
ל'. ו'

(ח) יחדו. היא מלה יחידה במקרא בדקדוק בעבור תוספת הוי"ו ויפת אמר כאדם יחיד לבדו לא יהיה משנה שם. והזכיר וישב. ואין צורך להזכיר ויעל כי הכתוב אחז דרך קצרה: (ט) ויאמר. אחר שאמר וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל ה' דע כי יש פסוקים רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים והנה פירושם וכבר היה כך וכך כמו וייצר ה' אלהים וכבר יצר ויצמח ה' אלהים וכבר הצמיח ויאמר בת מי את וכבר אמר וכן כתוב ואשאל אותה ואומר ואחר כך ואשים הנזם על אפה ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד אז ותפול מעל הגמל ואין צורך להאריך והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו והנה איננו דבק עם וישב משה ומתשובת השם שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד ועוד מצאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר אפרש דע כי מצרים והודו הם מבני חם ואלה סומכין על אלה ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרים ולא נשתנו מזה המנהג רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעאל ושבו לדתו. וחכמי הודו טוענין ראיות כפי מחשבתם כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי וישראל היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת והיתה נבואת משה בספק אצלם ואין טענה ממלת ויאמינו בה' ובמשה עבדו כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל ואילו היה כתוב כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון כמו וימת כל מקנה מצרים ואחר כן כתוב שלא העז את מקנך: והנה טעם אנכי בא אליך. תשובה על דברי משה שהגיד לו כן: וטעם בעב הענן. ברדת השם על ההר: ובדברי עמך. עשרת הדברים אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי: וטעם וגם בך יאמינו. שאתה נביא ויוסר הספק ממחשבותם והנה כתוב מפורש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועוד כתוב שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי ושם כתוב קרב אתה ושמע וזהו גם בך יאמינו לעולם: (י) ויאמר וקדשתם היום ומחר. הנה הרחיב להם זמן להתקדש שאר זה היום ומחר: וטעם וקדשתם. שירחצו במים ויורה

על

ולא יותר: (ח) וישב משה את דברי העם וגו'. ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: (ט) בעב הענן. במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך. גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה את דברי וגו'. ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו'. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו: (י) (ויאמר ה' אל משה. אם כן שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם): וקדשתם. וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר.

וכיון

צוהו ה' י' נמסר בסדר נח: ויאמר ה' י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא נמסר פרשת שמות: לעולם ב' מלאים בתורה וסי' וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרוש שלומם: ומחר ו' וסי' וקדשתם היום ומחר. ומחר אל כל עדת ישראל. ומחר אתה ובניך עמי. שב בזה גם היום ומחר. אל תאמר לרעך לך ושוב. ומחר אעשה כדבר המלך:

תולדות אהרן נעשה. עקידה שער מז: וישב משה. שבת פז: בעב הענן. נדרים לח קדושין ל עקרים מא יח ומ"ג יא יט: ויגד משה. שבת פז: וקדשתם היום ומחר. שבת פו יבמות מו כב (שבת יב):

בעל הטורים לעולם ב' מלאים. וגם בך יאמינו לעולם ואידך לא תדרוש שלומם וטובתם כ"י לעולם וכן יש במדרש לימות המשיח יבא משה ויוליך עמו דור המדבר וכן בא להזהיר בעמוני ומואבי שלא נדרוש שלומם וטובתם לעולם:

ספורנו

את עדים מהר חורב: (ח) וישב משה את דברי העם. השיב מה שהבין מדבריהם להשיב שולחו והוא שלא הבין מדבריהם זולתי שקבלו עליהם לעשות: בעב הענן. אע"פ שכל נבואותיו של משה מעת מתן תורה והלאה היו באספקלריא המאירה כאמרו ותמונת ה' יביט. מכל מקום נבואתו זאת היתה בעב הענן: (ט) בעבור ישמע העם. וגם בך יאמינו לעולם. יאמינו אפשרות נבואתך שתהיה פנים אל פנים כי אמנם אדבר עמהם פנים בפנים בלתי שום חלום. כאמרו פנים בפנים דבר ה' עמכם והוא היות האדם מתנבא בעודו משתמש בחושיו וזה חשבו לנמנע. עתה יאמינו גם בך שתהיה נבואתך באופן זה. כאמרו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ולכן אמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. כי אמנם לא היה ספק אצלם על אפשרות הנבואה והיו יודעים שהאבות ומשה ואהרן ומרים כבר התנבאו אבל לא היתה נבואת שום נביא עד הנה כי אם במראה ובחלום כמו שביאר הוא ית' באמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. אמנם בנבואת משה בעודו משתמש בחושיו היה ספק אצלם לולא התנבאו גם הם באופן זה עד הנה ובזה יאמינו בדברי משה ולא יוכל שום נביא לקום נגדם כי לא תהיה נבואתם בזאת המדרגה: ויגד משה את דברי העם אל ה'. באשר שמע תקנת קוצ למען יאמינו באמתות נבואתו הרגיש בספק העם והגיד דבריהם בחשבו שהטעם שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ולא אמרו כן נעשה בלבד היה מפני שהיו מסופקים אם היתה נבואת משה באופן זה דברי ה' או על ידי מלאך ושאולי אם יקבלו עליהם דברי מלאך ידקדק עליהם כחוט השערה ולא ישא כאמרו כי לא ישא לפשעכם ובכן

אמרו

רמבן

(ח) **וטעם** ויענו כל העם יחדו. כי משה קרא לזקני העם שהם חכמיהם ושופטיהם כי להם הבחירה ושם לפניהם כל הדברים האלה במעמד כל העדה כי על כלם צוה כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל והם לא המתינו לעצה ובחירה ויענו כל העם יחדו ויאמרו למקטן ועד גדול כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכן אמר עוד ויענו כל העם קול אחד ויאמרו: וישב משה את דברי העם אל ה'. ששב לפניו אל ההר עם מענת העם והנה הכל גלוי לפניו ולא שאלו מה ענה לך העם הזה וכענין שכתוב וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי ובבואו לפניו אמר ה' יתברך הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ואז הגיד לפניו ואמר רבונו של עולם בניך מאמינים הם ומקבלין עליהם כל אשר תדבר וכן וישיבו אותם דבר ויראום את פרי הארץ שובם עליהם עם הדברים שראו כי אח"כ אמר ויספרו לו ויאמרו ואין צורך לדברי ר"א בזה:

(ט) **בעב** הענן. הוא הערפל אשר שם האלהים והכל רואין ומכירין בו כמו שאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל: בעבור ישמע העם בדברי עמך. אמר ר"א כי היו בישראל אנשים שהיתה להם הנבואה בספק ואע"פ שכתוב ויאמינו בה' ובמשה עבדו שם אמר וירא ישראל ולא כל ישראל וזהו שאמר אליו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי כי לא היו מאמינים כן מתחלה. וזה טעם בעבור ישמע העם בדברי עמך עשרת הדברים וגם בך יאמינו שאתה נביא כי מעתה יתאמת אצלם ענין הנבואה ואינו נכון כי זרע אברהם לא יסתפקו בנבואה כי האמינו בה מאבותם וכבר אמר עוד ויאמן העם וישמעו ויאמינו בה' ובמשה עבדו ואם לא אמר שם כל העם וכל ישראל אף כאן לא נאמר בעבור ישמע כל העם והנכון בעיני שאמר אני בא אליך בעב הענן שתגש אתה אל הערפל בעבור ישמע העם דברי ויהיו הם עצמם נביאים בדברי לא שיאמינו מפי אחרים כמו שנאמר באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי למען ילמדון ליראה אותי כל הימים וגם בך יאמינו לנצח בכל הדורות ואם יקום בקרבכם נביא או חולם חלום כנגד דברך יכחישוהו מיד שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה העליונה בנבואה יתברר להם ממך מה שכתוב אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו ולכן אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך כי ישמע דברי מתוך האש וידעו שאני ה' מדבר עמך ויאמינו בדברי וגם בך לעולם וכן מה שאמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי לומר הנה נתקיים הדבר אצלנו בראיית עינינו כאשר היה חפץ אלהים ומעתה קרב אתה שידענו בך שהגעת למעלה הגדולה ושמע כל אשר יאמר ה' אלהינו ושמענו מפיך ועשינו שכבר נאמנה נבואתך כי היא העליונה על כל הנביאים. ובמכילתא ראיתי בעבור ישמע העם בדברי עמך מלמד שאמר הקב"ה למשה הרי אני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא ה' למשה. וגם בך יאמינו לעולם גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך מטין דבריהם לדעת ר"א:

(י) **וקדשתם** היום ומחר. פי' רש"י וזמנתם וכן דעת אונקלוס וכמוהו אני צויתי למקודשי וכן התקדשו למחר. ור"א אמר שירחצו במים ומה טעם היום ומחר ואין צריך לרחוץ אלא פעם אחת והנכון שיהיו קדושים שלא יגשו אל אשה ואל כל טומאה כי הנשמר מן הטומאה יקרא מקודש כמו

שאמר

(יא) והיו נכונים. מובדלים מאשה (מכילתא): ליום השלישי. (מכילתא) שהוא ששה בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם (מכילתא): (יב) והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלאה ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו. אפי' בקצהו: (יג) ירה יירה. (סנהדרין מ"ה) מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות: יירה. יושלך למטה לארץ כמו (שמות טו) ירה בים: במשוך היובל. כשימשיך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול כיון שנסתלק הם רשאין לעלות: היובל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכונים לשלשת ימים. לסוף ג' ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי רבי יוסי (שבת פו) ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה. כל ג' ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ג' ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משהתה ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: (טז) בהית הבקר. מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא רב ממתין לתלמיד. וכן מצינו ביחזקאל (סימן ג') קום צא אל הבקעה ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד לקראת

שִׂמְלֹתָם׃ יא וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם ב' דגשים
הַשְּׁלִישִׁי כִּי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד ל' . ג' חסר
יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר ג'
סִינָי׃ יב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב ל'
לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר
וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת ג' בתורה
יוּמָת׃ יג לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל ב'
יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה ג' . ל'
אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל י"ח . ב'
הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃ יד וַיֵּרֶד
מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ
אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃
טו וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים ב' לפני יי ידין
לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־
אִשָּׁה׃ טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים ח' חסר בליש' ב'
וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר ד' . ו' חסר בליש' . כל
חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אורוי' חסר במ"ג

יא וִיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא
תְּלִיתָאָה אֲרֵי בְּיוֹמָא
תְּלִיתָאָה יִתְגְּלֵי יְיָ לְעֵינֵי
כָּל עַמָּא עַל טוּרָא דְסִינָי׃
יב וְתַחְתֵּם יָת עַמָּא סְחוֹר
סְחוֹר לְמֵימַר אִסְתַּמָּרוּ
לְכוֹן מִלְּמִסַּק בְּטוּרָא
וּמִלְּמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ כָּל
דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵל׃ יג לָא תִקְרַב בֵּיהּ
יְדָא אֲרֵי אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם
אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם
בְּעִירָא אִם אֱנָשָׁא לָא
יִתְקַיָּם בְּמֵיגַד שׁוֹפָרָא אִנּוּן
מָרְשַׁן לְמִסַּק בְּטוּרָא׃
יד וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא
לְוַת עַמָּא וְזַמֵּין יָת עַמָּא
וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃ טו וַאֲמַר
לְעַמָּא הֱווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא
יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד
אִתְּתָא׃ טז וַהֲוָה בְּיוֹמָא
תְּלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא וַהֲווֹ
קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא תַּקִּיף
עַל טוּרָא וְקָל שׁוֹפָרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל עַמָּא דִי

ליום ב' דגשים נמסר ביחזקאל סימן ל' פסוק ב': השלשי ג' חסר וסי' בי ביום השלשי. והשלשי שמה. והשלשי אבשלום. ובל ד"ה דבו' במ"ד וסי' ואחרה יחזיאל. לחרם יחזיאל. ולמשלמיהו שר הצבא. ב' בו: עלות ו' א' חסר וסי' מצויין בסדר וישלח: במשך ב' וסי' היבל. בקרן היובל: בהית ח' חסר בלישנא וסי' ורב מהית קלות. ביום השלשי בהית הבקר. להית עד חמס. לחבר להית אחר. להית על חשב האפד. להית להם משחתם. המעלה אתכם מארץ. מהית להם עבדים: קלת ד' חסר דחסר וסי' בסוף סדר וארא: קל ו' חסר וסי' בסדר תולדות:

תולדות אהרן סקל יסקל. סנהדרין מה: אם בהמה. ב"ק נד סנהדרין טו סו: במשוך היובל. ביצה ה תענית כא: היו נכונים. שבת פו פז (שבת יב): אל תגשו. יבמות סב: בהיות הבקר. ברכות ו:

על זה וכבסו שמלותם כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה שיהיו קדושים ולא טמאים ומי שנגש אל אשה יתקדש כדרך והיא מתקדשת מטומאתה: (יא) והיו נכונים. אולי לא יישן אדם בהם בלילה שישמעו קול ה' בבקר כדרך כהן גדול ביום הכפורים: (יב) והגבלת. שים גבול בהר ע"כ כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשום גבול בהר והארכתי כל כך בעבור שאמר המשוגע שהפך בספרו דברי אלהים חיים אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם ויצא מפיו ההר במקו' העם: כל הנוגע בהר. בגופו: (יג) לא תגע בו. מלת בו שבה אל האדם הנוגע בהר והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו רק יסקלוהו הרואים ממקום מעמדם מיד ואם רחוק יורוהו בחצים: ומלת יירה. משונה מרעותיה כי משפט בעלי היו"ד להתחלף בוי"ו בעתיד בנין נפעל כמו ולא יודע השבע יסרתני ואוסר אולי עשו כך שלא תתערב עם גזרת למען תורא כי האלף והה"א נחים בסוף המלה אין הפרש ביניהם במבטא: אם בהמה אם איש לא יחיה. ולא העוף כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד: במשוך היובל. פי' כבש ונקרא היובל כן בעבור והעברת שופר תרועה כי שופר הוא מקרני הכבש וכן כתוב במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר והתימה על האומרים כי על קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר במשוך היובל כי קול השופר הוא פלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו כי קולות וברקים וענן כבד גם הם נראים בעולם וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברי' והנה לא היה מקרן כבש אמר הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים וצוה לעשות המשכן: המה יעלו בהר. אמר רבי שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ולשאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני על כן אמר המה ולא אחרים ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן דכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן אז דבר עם משה באהל מועד אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד: (יד) וירד ויקדש. כאשר פירשתי: (טו) היו נכונים לשלשת ימים. טעמו ליום השלישי ולפי הפשט לא הוסיף יום אחד מדעתו ובזה אתן לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה הנה כתיב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים וגם כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי וכתיב בעוד שלשת ימים ישא פרעה וגם כתוב ויהי ביום השלישי יום הולדת וכן זה היו נכונים לשלשת ימים: (טז) וענן כבד על ההר. לבדו היה וככה הקולות והברקים

בעל הטורים סקול יסקל ב' במסורה. הכא כי סקול יסקל ואידך סקול יסקל השור דילפינן לדורות מכאן מה כאן בדחיה ובסקילה אף לדורות דחיה וסקילה: אם בהמה אם איש לא יחיה. בקללה מתחילין מן הקטן: במשך ב' במסורה. במשך היובל ואידך במשך בקרן היובל. שגם לשם נזדמן להם שופר מאילו של יצחק. ובזכות זה השופר של מתן תורה נפלה חומת יריחו: בהית הבקר חסר ו' שאז שלמו ו' עונות (שעונה היא י"ב שעות):

רמבן

בכהנים לנפש לא יטמא קדושים יהיו לאלהיהם וכתיב כי הכהנים לא התקדשו ל"ל לא הטהרו וכן כי אם אשה עצורה לנו ויהיו כלי הנערים קדש ובידוע כי ירחצו במים והוא נלמד מכבוס הבגדים וכך אמרו במכילתא אין כבוס בגדים במה שאין טעון טבילה:

(יא) **ירד** ה' לעיני כל העם. שכלם יראו בדרתו שם כי יראו מראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לא שיראו את השם דכתיב כי לא יראני האדם וחי:

(יג) **במשך** היובל המה יעלו בהר. הוא שופר של איל ושופר אילו של יצחק היה לשון רש"י. ולא הבינותי זה כי אילו של יצחק עולה הקריב אותו והקרנים והטלפים הכל נשרף בעולה אולי גבל הקב"ה עפר קרנו והחזירו למה שהיה אבל לפי דעת האגדה הזו יש לה סוד ואמרו שזה הקול הוא פחד יצחק ולכך אמר ויחרד כל העם אשר במחנה ולא השיגו דבור בגבורה הזאת זולתי קול: (יד) **וירד** משה מן ההר. ויקדש את העם לימד כאן שגם הדבור הזה

ספורנו

אמרו שלא יעשו זולתי דברי ה' בלבד: (יא) היו נכונים. שיהיה גם הגוף טהור ומוכן לנבואה לא הנפש בלבד וזה בהיות מדרגת הנבואה העתידה אז להם פנים בפנים בעוד היותם משתמשים בחושיהם ולזה נאסרה האשה למשה מאז שהגיע לזאת המדרגה שהיה כל נבואתו מעת מתן תורה והלאה פנים אל פנים כאמרו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי כמו שבארו רבותינו ז"ל: (יב) כל הנוגע בהר מות יומת. פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב ויערבנו שמחת האל בטמאם את המקום בפגריהם ובהטילם אבל על קרוביהם ולא תשרה שכינה עליהם: (טז) ויהי קולות וברקים. כענין והנה רוח גדולה וחזק ואחר הרוח רעש

בַּמַּחֲנֶה׃ יז וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר׃ יח וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד׃ יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ ששי כ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר

י"ג מ"ל ס. ג' ג'. ב̇ ג' ט' חסר ע' מ"ל בתורה כ'. ז' י"ד פסו' אית בהון על אל אל

בְּמַשְׁרִיתָא׃ יז וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת עַמָּא לְקֳדָמוּת מֵימְרָא דַייָ מִן מַשְׁרִיתָא וְאִתְעַתַּדוּ בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא׃ יח וְטוּרָא דְסִינַי תְּנַן כֻּלֵּיהּ מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ בְּאֶשָּׁתָא וּסְלִיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל טוּרָא לַחֲדָא׃ יט וַהֲוָה קַל שׁוֹפָרָא אָזֵיל וְתַקִּיף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּיל וּמִן קֳדָם יְיָ מִתְעֲנֵי לֵיהּ בְּקָל׃ כ וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא

ויוצא י"ב מלאים וסי' מצויין בשפטים סי' ו' גבי קרבן גדעון למלאך האלהים: ויתיצבו ה' וסי' בתחתית ההר. באהל מועד. ויאסף יהושע את. ויתיצבו פנות כל העם. בתוך החלקה ויצילו: שפר כל אורייתא חסר בם"ב וסי' והעברת שופר תרועה. ב' בו: הולך ט' מלאים בתורה נמסר סדר תולדות: והאלהים ז' נמסר בסדר וירא: י"ד פסוקים על אל אל וסי' וירד ה' על הר סיני. והיו הכרובים פרשים. למען אשר יביאו. ויהי גבול מנשה. וילכו האנשים ויעברו. המה מיטיבים את לבם. ויסער לב מלך ארם. השלח בים צירים. ולקחת מדמו ונתת על ארבע קרנותיו. ויביאני במבוא אשר על כתף. וירדו שלשה מן השלשים. ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון. דד"ה. ואמר למלך אם ייטב:

תולדות אהרן ויוצא משה את העם. (שקלים מה): בתחתית ההר. שבת פח ע"ג ב: קול השופר. ברכות ו זוהר קדושים ויקרא: משה ידבר. ברכות מה סוטה לג ע"ב ערכין יא (סוטה כא): וירד ה'. סוכה ה: הר סיני. שבת פט:

רש"י (יז) לקראת האלהים. (מכילתא) מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזה שאמר (דברים לג) ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו וכפה עליהם כגיגית (שבת פח): (יח) עשן כלו. אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד השי"ן פתח אלא ל' פועל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: הכבשן. של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים. ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הניכר להם כיוצא בו (הושע יא) כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האוזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו (יחזקאל מג) וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים הלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: (יט) הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול. יעננו על דבר הקול כמו (מלכים א' יח) אשר יענה באש על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמים דברתי עמכם. (מכילתא) מלמד שהרכין שמים העליונים והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם:

העד

אבן עזרא והברקים: וטעם חזק מאד. יותר מכל קול השופר ששמעו: ויחרד כל העם אשר במחנה. בעבור קול השופר: (יז) ויוצא משה. טעם ויוצא מאהליהם לקראת האלהים. שיקבלו להיות השם היורד על הר סיני להם לאלהים: ויתיצבו בתחתית ההר. מחוץ לגבול שהגבילם משה והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהציב משה ביניהם בשנת הארבעים בכרתו ברית עמהם כי בתחלה היו הבכורים הנגשים אל ה' ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל ואחריהם הטף ואחריהם הנשים ואחריהם הגרי' ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים אע"פ שלא דבר הכתוב זה מפורש כי הכתוב אחז דרך קצרה כי ידענו כי הם לא מרו פי השם כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך ואמר משה אנכי עומד בין ה' וביניכם: (יח) והר סיני עשן כלו. שי"ן עשן בפתח גדול כי הוא פועל עבר ואל תתמה בעבור מלת עשן שאמר: כעשן הכבשן. והנה הזכיר ויעל עשנו שהוא על משקל שללו וזהו כי שמות משקלי השמות משתני' ואמר שגר אלפיך וכל פטר שגר בהמ' ואמ' ואת הגשם ואת השמן וקמץ גשם ועוד אמ' אריתי מורי עם בשמי ואלו היה מגזרת בשם היה ראוי להיותו בקמץ חטף תחת הבי"ת כשמי כמו מקדש קדשי ואילו היה מגזרת וקמץ בשם היה ראוי להיות בפתח הבי"ת כמו משמן שמני וקטרתי או בחירק כמו מצדק צדקי והנה עם בשמי בלא תוספת י"ד הוא בשם בשני קמצין כמו שלל וזהב: ויחרד כל ההר מאד. הפך המנהג כי ההרים לא ימושו רק על דרך משל אמר וירגזו ההרים: (יט) ויהי קול השופר. מנהג קול השופר שבתחלה יהיה יותר חזק וזה היה להפך אולי עשה כן השם שלא היה חזק בתחלה שלא יצא לבם מפחד: משה ידבר. דעת הגאון כי השם פעם מעביר קול השופר אז היה משה מדבר בקול גדול והשם יעננו בקול כדרך וישמע את הקול מדבר אליו ועל זה כתוב בעבור ישמע העם בדברי עמך וכבר אמרתי לך כי לפי דעתי בדברי עמך על עשרת הדברים ידבר. וטעם משה ידבר. דבק עם קול השופר כי נשמת משה היתה דבוקה בשם כי משה היה מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו והכתוב לא גלה מה היה שואל והשם עונהו בקול שהיה משה שומעו ולא היה קול השופר אע"פ שהיה חזק מונע אותו לשמוע הקול ובעבור זה כתוב אחריו ויקרא ה' למשה בקריאת קול לעלות אל ראש ההר ששם ירד כבוד השם: (כ) וירד ה'. עתה אומר כלל שישען לבך עליו עד שאגיע בע"ה בפרשת כי תשא כי שם אבאר לך דברים עמוקים באר היטב. דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם האמצעי והגוף מהעולם השפל ואין מדבר בעולם השפל רק אדם לבדו גם שומע הוא האדם שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו ולא יוכל המשכיל לחדש לשון רק הידוע הנמצא וכל הלשונות בנויות על מתכונת דמות אדם שהוא מורכב מהנשמה שאינה גוף ומגוף שהוא מורכב מד' שרשים והנה כאשר ידבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע יבין דבריו ודמותם במתכונתם ואם רצה לדבר על שפלים מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמות בני אדם עד שיבין השומע ע"כ שמו ראש לארץ וראש לעפרות תבל ופה ותפתח הארץ את פיה גם ירך בירכתי הארץ ואמר יד הירדן בלב ים ורבים ככה והנה הכל בדברי משל כי אין לים לב ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף ואמר מות וחיים ביד לשון ורבים ככה וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו שהם מהעולם העליון תוריד

מעלתם

בעל הטורים בתחתית ההר והר סיני. מלמד שנתלש ההר ממקומו ונעשה כהר על גבי הר: הולך וחזק שנים במסורה. ויהי קול שופר הולך וחזק. ודוד הולך וחזק כדאיתא בעירובין דוד גלי מסכת הולך וחזק שאול לא גלי מסכת כתיב הולכים ודלים וזהו ודוד הולך וחזק בתורה דכתיב בה הולך וחזק מאד:

ספורנו

רעש ואחר הרעש אש וכן העיד באמרו ארץ רעשה אף שמים נטפו כו': (יז) לקראת האלהים. לקראת פמליא של מעלה דחלפי קמיה דקודשא בריך הוא כאמרו אחר כך

רמבן

הזה שאמר בו ויאמר ה' אל משה לך אל העם היה בהר שהיה משה עולה שם בכל פעם לדבר אתו ובמכילתא דרשו בו מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה הולך לביתו כלל אלא מן ההר אל העם:

(יט) **משה** ידבר והאלהים יעננו בקול. אמרו במכילתא שזה על שעת מתן תורה שהיה משה משמיע הדברות לישראל כמו שכתב רש"י. ועל דרך הפשט לא ידבר בזה עדיין אבל ירד השם הנכבד אל ההר ביום השלישי והוציא משה את העם מן המחנה לקראת הכבוד הנראה להם ויתיצבו הם בתחתית ההר ומשה עלה למעלה קרוב לראש ההר ששם הכבוד מחיצה לעצמו ומדבר עם ישראל להורותם מה יעשו וישראל שומעים קול האלהים שעונה אותו ויצונו והם לא יבינו מה יאמר לו ויצוה אותו בצואות האמורות אח"כ בפרשה רד העד בעם וגו' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך וגו' והיה זה קודם מתן תורה וגם בשעת הדברות כי משה לא עלה אל ראש ההר אל הערפל אשר שם האלהים רק לאחר מתן תורה וכן אמר אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר כאשר עליתי אני. וי"א כי ישראל יראים מאד מקול השופר שהולך וחזק מאד ומשה היה אומר תחלה כוונו דעתכם כי עתה תשמעו קול כענין כך ומיד האלהים יעננו אותו בקול:

(כ) **וירד** ה' על הר סיני. אם תשכיל בפרשה זו תבין כי שמו הגדול ירד על הר סיני ושכן עליו באש והוא מדבר עם משה והדבור עם משה בכל הפרשה בשם המיוחד והעליה והיציאה לקראת מקום הכבוד כמו שפירשתי והזהיר פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב כי גם אצילי בני ישראל לא חזו אותו וכל ישראל שמעו קול השם מתוך האש והוא שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה כמו שאמרו רבותינו אין אלהים אלא דיין ואמרו מפי הגבורה שמעום

ובמשנה

רשי

(כא) העד בעם. התרה בהם שלא לעלות ההר: פן יהרסו וגו'. שלא יהרסו את מצבם ע"י שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. (מכילתא) כל מה שיפול מהם ואפי' הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם (זבחים קטו): הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרג בהם ויעש בהם פרצה: (כג) לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדין הם היום שלשת ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: (כד) לך רד. (מכילתא) והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהני'. יכול אף הם עמך ת"ל ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים. והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: (כה) ויאמר אלהם. התראה זו: (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות (מכילתא) יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור א' מה שא"א לאדם לומר כן. א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופי' על כל דבור ודבור בפני עצמו: (קושיית א"כ כו' פי' לפי זה שמוכח מאת כל הדברים האלה שגם שאר עשרת הדברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד. א"כ מה ת"ל אנכי וכו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לשון ב' דברות אלו מהשאר מדהוציאם בלשון זה שהמשמעות דווקא אלו שנים בפרט מפי הגבורה יצאו והלא לפ"ז כולם כמותם הקב"ה בכבודו ובעצמו דיברם. ותירץ שחזר ופי' וכו' ור"ל באותה החזרה לא החזיר ללמד על הכלל יצא אלא על הפרט אלו ב' דברות ראשונות ביחוד ודוק): לאמר. מלמד שהיו עונין

וַיַּעַל מֹשֶׁה׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־
יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל
מִמֶּנּוּ רָב׃ כב וְגַם הַכֹּהֲנִים
הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־
יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר ל׳. פ׳
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם
לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה י״ז
הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־ ל׳ ומ״ל. פ׳
הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלָיו ל׳. ב׳ א׳ ר״פ וא׳ ס״פ
יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן
עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ ל׳
לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃ ד׳ חסר בתורה
כה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר ל׳
אֲלֵהֶם׃ ס כ א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים ג׳
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃

וּסְלִיק מֹשֶׁה׃ כא וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא
דִּלְמָא יִפַּגְרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי
וְיִפּוֹל מִנְּהוֹן סַגִּי׃ כב וְאַף
כַּהֲנַיָּא דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא
קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּלְמָא
יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ׃ כג וַאֲמַר
מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִיכּוֹל
עַמָּא לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינָי
אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵדְתָּא בָּנָא
לְמֵימַר תְּחֵים יָת טוּרָא
וְקַדְּשֵׁיהּ׃ כד וַאֲמַר לֵיהּ
יְיָ אִיזֵיל חוּת וְתִיסַּק אַתְּ
וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכַהֲנַיָּא וְעַמָּא
לָא יִפַּגְרוּן לְמִסַּק קֳדָם יְיָ
דִּלְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן׃ כה וּנְחַת
מֹשֶׁה לְעַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן׃
א וּמַלֵּיל יְיָ יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא

אבן עזרא

מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע אמר והאיש גבריאל וזרועותיו ומרגלותיו וקול דבריו כקול המון והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים אמר וכובע ישועה בראשו כי פי ה' דבר עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם פני ה' בעושי רע ותחת רגליו ועל זה הדרך וירד ה' ויעל אלהים כי הכל תלה כבודו ובפרשת כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעליה. וטעם ויקרא. שקראו השם כדי שיראו ישראל גודל מעלת משה שהגיע לראש ההר ששם הכבוד ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם: (כא) רד העד בעם פן יהרסו. כל אחד מקום מעמדו והם חושבים כי לכבודי יעשו כן מרוב תאותם לראות כבודי ע"כ אמר משה לראות. ומלת בעם. מושכת אחרת וכן הוא ונפל ממנו עם רב: (כב) וגם. הם הבכורים אע"פ שהם קדושים ככתוב קדש לי כל בכור יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם: וטעם הנגשים אל ה'. שהם בתחלת הגבול או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בחלישת עמלק גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה ותקן משה בתחתית ההר ששם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם: (כג) ויאמר לא יוכל העם לעלות. אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו עד שראה בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך עד שיצוה לעשות דבר אחר אז יאמר לו ולפי דעתי בעבור שאמר לו השם פן יהרסו אל ה' לראות לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שתעיד בהם כי היו צריכין ישראל שיעיד בהם שנית: (כד) ועלית אתה ואהרן עמך. למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל כי עתידים הם לומר לך בכלות השם לדבר עשרת הדברים דבר אתה עמנו ונשמעה והנני משיב לו על שאלתו כי לא אמר לו שיזהירם שלא יראו אותו אך שלא יעברו הגבול כי הם צריכים שיזהירם הוא בשעת מעשה שישמעו וישמרו נפשם: (כה) וירד משה אל העם ויאמר אליהם. ובהשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר מיד דבר השם: (א) וידבר אלהים. יש שאלות קשות בפרשה הזאת אמרו רבים כי השנים הדברים לבדם אמר השם ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי ה' אלהיך ובשניה כי אנכי ה' אלהיך אל קנא ובשלישי כתוב את שם ה' אלהיך גם את אשר ישא את שמו לשוא ולא אמר שמי וברביעי כי ששת ימים עשה ה' וגו' על כן ברך ה' ובחמישי אמר אשר ה' אלהיך נותן לך ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצוה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה ושאלות קשות מאלה והנה אנחנו קראנו זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה ופרשת ואתחנן שניה והנה ראינו כי מתחלת אנכי ועד סוף

ויאמר משה אל ה׳ ה׳ נמסר בסדר ואלה שמות: לעלת ד׳ חסר בתורה וסי׳ לא יוכל העם לעלת. אל יהרסו לעלת אל ה׳. ולא אביתם לעלת. ותהינו לעלת: אל הר י״ז וסי׳ מצויין בישעיה סי׳ נ״ו גבי פרשת שמרו משפט ועשו צדקה: וידבר אלהים ג׳ מסור פרשת נח:

תולדות אהרן הכהנים הנגשים. זבחים קטו: לך רד. שבת פו: עשרת הדברות בכלל. (סנהדרין כא כס ברכות ג): וידבר אלהים. חגיגה ג׳ עקרים מא יא יד ומ״ג יא:

בעל הטורים וקדשתו ב׳ במסרה. חד ר״פ וחד ס״פ וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב (פ׳ אמור). ודין. גבי כהן ר״פ לפי שקדשתו ראשון לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון ות״ח קדושתו בסוף כדכתיב לקדושים אשר בארץ המה כלומר לאחר מיתתו שיהיה בארץ נכרת קדושתו כי בחייהם הן בקדושיו לא יאמין וגם גדולת ת״ח בסוף שקריאה לגדול שבכולם גואל: וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. בגימטריא בכל מה שבכתב וגם (כל) מה שבע״פ (במ״ק):

רמבן

ובמשנה תורה כתוב את כל הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בעבור שפירש מתוך האש וזה טעם פנים בפנים ולכך נאמר אנכי ה' אלהיך ואל יקשה עליך מה שאמרו הם למשה כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כי לא אמרו אשר שמע אלהים מדבר מתוך האש אמר קול אלהים אמרו מה שהשיגו ולכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו וכן אמר להם משה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כי מדבר תואר לקול כענין וישמע את הקול מדבר אליו ומזה תבין מה שאמרו רבותינו תמיד במדרשי הגדות כי בשבעה קולות נתנה התורה והם שהזכיר דוד במזמור הבו לה' בני אלים והוא המנין הנרמז בפרשה הזאת כי ויהי קולות וברקים חסר ומנה אחד וכן וכל העם רואים את הקולות יחסר ממנו הרבים והנה הם ששה וכבר נאמר בפי'. וידבר אלהים וכן במשנה תורה הזכיר שבעה קולות במתן תורה ובמסכת ברכות אמרו בגמרא שנתנה בחמשה קולות שאם (שהם) יחשבו הקולות הנסתרים והשנים מפורשים להם בכתוב והכונה כי למשה רבינו נתנה בשבעה הקולות והוא השומע ומתבונן בהם אבל לישראל בקול אחד ישמעו כמו שאמר קול גדול ולא יסף ונאמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול ואף כאן רמז וכל העם רואים את הקולות בחסרון וי"ו אחד כי כל הקולות יראו אחד והוא מה שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי על דרך האמת והנה הפרשיות מבוארות לא יתחלף להם דבר בדבר:

(כב) וגם הכהנים הנגשים אל ה'. שהם מגישים לשם הנכבד קרבנות ונגשים בהם אליו:

ספורנו

כך וירד ה' על הר סיני: (כא) רד העד בעם פן יהרסו. כשאהיה מדבר עמהם שמא יחשבו שבהיותם עולים למדרגת נבואת פנים בפנים כמוך יוכלו לעלות אל מחיצתך: (כג) וקדשתו. באמור להם אם בהמה אם איש לא יחיה כענין אדמת קודש הוא: (כד) לך רד. עתה בהיותי מדבר היה עמהם למטה מן ההר: ועלית אתה ואהרן. אחר תשלום עשרת הדברות ופרשת משפטים כאמרו ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן וכו': (כה) ויאמר אליהם. אזהרה זו עם העונש פן יהרסו ונפל ממנו רב: כ (א) וידבר אלהים. אחר העדת משה ואזהרתו דבר אלהים אליהם

הָאִלֵּין לְמֵימַר: ב אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַפֵּיקְתָךְ מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא:

ס ב אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית

אנכי ה' י"ב וסי' מי שם פה לאדם. אשר הוצאתיך. וחברו. לא תשתחוה להם. וחברו. אנכי ה' עשה כל. אנכי אנכי ה'. ואנכי ה' אלהיך רגע הים. עוד אושיבך באהלים. ואלהים זולתי לא תדע. מי אנכי ה' ומי ביתי. דשמואל. הרחב פיך ואמלאהו. ד' מנהון ואנכי ה' אלהיך: הוצאתיך ג' מלאים וסי' מאור כשדים. אנכי ה' אלהיך. וחברו דמ"ת:

תולדות אהרן אנכי. שבת קה (סוכה נד): אשר הוצאתיך. שבת פח סוטה פז גטין מ סנהדרין לט קז מכות כד הוריות ח עקידה שער סז:

רשי עונין על הן הן ועל לאו לאו (מכילתא): (ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי (מכילתא) ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמר (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הם אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. ד"א לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות מד' רוחות מן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזהו

סוף את אשר ישא את שמו לשוא אין שנוי בין שתי הפרשיות ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום בראשונה זכור ובשניה שמור גם שם באחרונה תוספת כאשר צוך ה' אלהיך בראשונה ובהמתך ובשניה תוספת ושורך וחמורך והקשה מכל אלה כי בראשונה כתוב טעם שבת כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ואמר עוד על כן ברך ה' את יום השבת ואלה הפסוקים אינם כתובים בשנית רק טעם אחר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ואמר באחרונה על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת בראשונה כתיב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך וכן בשני רק הוסיף ולמען ייטב לך גם הוסיף בכבוד אב ואם כאשר צוך ה' אלהיך בראשונה כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב ולא תענה בשניה כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה בראשונה כתוב עד שקר ובשנית עד שוא בראשונה כתוב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך ובשנית ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך בראשונה אין כתיב שדהו ובשנית כתיב שדהו בראשונה עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו ובשנית שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו בראשונה כתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ובשנית את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם וכאשר תפשנו בדברי חז"ל מה אמרו על ככה מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיה לנו כאשר אפרש וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות ובאחרונה אפרש הדרך ישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס והנה נודה כי גם כאן יש לשאול למה לא נכתב בראשונה זכור ושמור וגם כן בשנית והנה מה נעשה באותם הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז"ל כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמם שוה כמו שתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרות בבת אחת ואיך יאמר השם כאשר צוך ה' אלהיך ועוד מתי צוה לפני זה המעמד על כבוד אב ואם והנה אין כתיב בראשונה למען ייטב לך אם כן אמר זה ולא אמר זה ואיך יאמר לא תנאף בוי"ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ועוד איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו ויאמר בבת אחת הפך הדבר ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקצתו דמיון והמשכיל יבין. והנה זה הדבר הפלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו ואם אמרנו אין דיבור השם כדיבור כל אדם הנה איך הבינו ישראל דבור השם כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפי' מלה אחת כמו זכור אם לא ישמע הזי"ן לפני הכ"ף והרי"ש לא יבין מה דבר המדבר והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין ראתה מרחוק והאויר מביא הקול אל האזן והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע והאותיות שהאדם מדבר גם דמותם נכתב באויר על דרך מוצאם מהחמשה מקומות לא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם והנה כל אות הזי"ן נכנס באוזן קודם כ"ף וי"ו רי"ש והנה אם נאמר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת איך תשמע האזן ואם נאמר גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהג לשמוע שתי אותיות למה לא הזכירו זה חכמים ז"ל שהוא כבד מן הדבור בבת אחת ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור והכתוב בשניה ולא בראשונה. גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך גם ההופכים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוכר דרך לשון הקדש והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולא שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש ולפני שאפרש אתקן דברי חז"ל:

אמר אברהם המחבר משפט אנשי לשון הקדש פעם יבארו דבורם באר היטב ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמם ודע כי המלות הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן. והנה אתן לך דמיונות אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ וקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם אינו שוה בעבור שנוי המלות והנה אמר אליעזר הגמיאיני נא והוא אמר ואומר אליה השקיני נא אמר משה בכור השבי אשר בבית הבור וכתוב בכור השפחה אשר אחר הרחים ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואינו דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכדנצר ואחרים רבים תמצא מלות שונות רק הטעם שוה וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו והדבר שוה אמר השם תכלת וארגמן ומשה אמר ותכלת וארגמן אמר השם אבני שהם ומשה אמר ואבני שהם וכאלה רבים ושניהם נכונים כי הכתוב בלא וי"ו אחז דרך קצרה ולא יזיק גם הכתוב בוי"ו לא יזיק בעבור שהוסיף לבאר הנה הוי"ו שהיא נראית במבטא הפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף כי זה וזה נכון והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו נכתב טעם א"כ למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו כמו מלת לעולם למה נכתב מלא או למה חסר והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר ואלו היו מבקשים טעם לאחד מהם או שהמנהג היה לכתוב הכל על דרך אחד הייתי מחריש והנה אתן לך משל אמר לי אדם אחד כתוב לרעי וזה כתב אני פלוני אוהבך לעולם וכתבתי פלני בלא וי"ו אהבך גם כן בלא וי"ו לעולם חסר ובא ראובן ושאלני למה כתבת חסרים ואני אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לוי ויודיעני איך הכתוב ולא ארצה להאריך רק המשכיל יבין ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ותחלתם אנכי וסופם וכל אשר לרעך וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם ואין הפסק ביניהם ועוד כאשר נכתבו כלם באצבע אלהים כן אמרם השם כלם והעדות שהביאו שהכתוב בדבור השלישי והרביעי והחמישי אינו על דרך המדבר יש להשיב אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהים על כן אמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה ה' ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה כתיב לא ילין חלב חגי ואחריו כתיב תביא בית ה' אלהיך ורבים כאלה והאומרים כי דבור אנכי אינו מעשרת הדברים בזה נחלקו יש אומרים לא יהיה לך הוא הוא הדבור הראשון והשני לא תעשה לך פסל וזה אינו נכון, כי מענין אחד הוא זה וזה בין בסתר בין בגלוי בין במעשה והנה בדבור זכור אתה ובנך ובתך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת ואחרים אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך וראייתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי החמוד הוא על שני דברים האחד יוצא למעשה כמו גזל וכמוהו ולא יחמוד איש את ארצך שאם זה החמוד בלב היה א"י רעה ולא תחמוד השני הוא בלב על כי הוצרך משה לפרש לא תתאוה גם זה דברי הכל

בעל הטורים אנכי. בגימטריא כסא לומר בקרע כל הרקיעים עד כסא הכבוד. ובגימטריא מלא ועוד עשרה זהו מלא את השמים ואת הארץ אני מלא ויש לו (ר) [נ"א מלאתי יו"ד] סוים ראשון ואחרון בשמים ובארץ ד' רוחות ועומק ורום: אשר הוצאתיך ג' במסורת. ב' בדברות ואידך אשר הוצאתיך מאור כשדים שהוציאו מאור כשדים ליתן לבניו תורה:

ספורנו

אליהם כל אלה הדברות כאמרו את כל הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר: (ב) אנכי. לבדי הוא ה' הנותן מציאות הקדמון הנודע אליך בקבלה ובמופת: אלהיך. ומקיים אני מה שקבלת עליך להיות אלהיך בלתי אמצעי ולכן לי לבדי התפלל ואותי תעבוד בלתי שום אמצעי: אשר הוצאתיך מארץ מצרים. בפעולות מתנגדות לפעולות כל אמצעיי שהם הטבע והמערכת וזה כאמרו קבלת באמרך אז זה אלי ואנוהו מי': מבית עבדים. להסיר כל אונס שאין עמו מקום לשום מצוה כתקנה

רמבן

ב (ב) אנכי ה' אלהיך. הדבור הזה מצות עשה אמר אנכי ה' יורה ויצוה אותם שידעו ויאמינו בה' כי יש ה' והוא אלהים כלומר הוה וקדמון מאתו היה הכל בחפץ ויכולת והוא אלהים להם שחייבים לעבוד אותו ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי הוצאתם משם תורה על המציאות ועל החפץ כי בידיעה ובהשגחה ממנו יצאו וגם תורה על החדוש כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו ותורה על היכולת והיכולת תורה על היחוד וכמו שאמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ וזה טעם אשר הוצאתיך כי הם היו עדים ועדים בכל אלה:

וטעם מבית עבדים. שהיו עומדים במצרים בבית עבדים שבויים לפרעה ואמר להם זה שהם חייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם

ככל כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו והנה לא הזכיר האחרים עמו והנה אתן לך מדברי משה ראיה שאלו לא דברו נכונה הנה השם אמר לא תחמוד בית רעך ומשה אמר לא תחמוד אשת רעך ולפי דעתם שלא תחמוד השני הכתוב בפרשה הזאת הוא בלב והראשון גזלת הבית והנה משה הפך הדבר כי אמר גם ולא תתאוה בית רעך ואמר גם לא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך והנה נשחת טעמם והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו ועתה אדבר על זכור ושמור דע כי הטעמים הם שמורים לא המלות והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני ה' לפני מותי כמו בטרם אמות א"כ מה טעם להוסיף לפני ה' התשובה היא ידעה כי יצחק נביא לה' והברכה שיברך בדרך נבואה היא על כן אמרה ליעקב לפני ה' והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה וככה עשה משה כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרעת והם לבדם הכתובים על לוחות הברית לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני ועשרת הדברים הכתובים בפרשת ואתחנן הם דברי משה והראיה הגמורה שם כתוב פעמים כאשר צוך ה' אלהיך ודע כי באחרית תוא הראש הוא הזכירה והמקום מקום משמרת הצורות והנה הזכירה כוללת השמירה וטעם זכור שיזכור כל יום אי זה יום הוא מהשבוע וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה והנה טעם הזכירה היא השמירה וכאשר אמר השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור כאלו בבת אחת נאמרו ולא הוצרך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה ה' כי בתחלה אמר כאשר צוך ה' אלהיך כאילו אומר ככתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו ובעבור שהשם צוה שישבות העבד והאמה ולא פירש השם למה זה פירש משה טעמו ואמר זה שצוך השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך השם ודע כי השמונה דברים כולם מצות לא תעשה ודבור כבד הוא מצות עשה ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שייטיב לו והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו והם גמלוהו וטפחוהו ורבוהו והשקוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני האדמה על כן שכרו למען יאריכון ימיך ובעבור כי השם נפח בו נשמה על ידי האבות שתקנו הגוף צוה שיכבד אבותיו כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך ה' אלהיך כי הזכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה כאשר אפרש בפסוק לא תאכלנו והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבות למען יאריכון ימיך וזה החיוב הוא בשקול הדעת גם בעבור שצוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך בעבור ששמעת בקול השם והנה דברי משה כאשר מפורש בדברי רבקה וכבר אמרתי כי אנכי שהם ואנכי שהם שוה הוא גם לא תנאף ולא תנאף ושוא ושקר כבני אב אחד הם גם תחמוד ותתאוה מבטן אחד יצאו והשם אמר לא תחמוד בית רעך כי אנשי השכל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו וככה הם סדורים בפרשה הזאת ומשה סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואחר כך בית וכנגד הבית והשדה הקדים שור וחמור שיחרוש בהם ואחר כך עבד ואמה וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל השם ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין על כן כתוב את הדברים ולא כל הדברים כאשר כתוב בראשונה. דבור ראשון אנכי דע כי כל המצות הם על שני דרכים והדרך הראשון מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים ואין בעשרת הדברים רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע והם שמר אברהם עם מצות האחרות נוספות והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת ומי שאין לו דעת אין לו תורה והדרך השנית מצות הנעלמות ואינן מפורשות למה צוו וחלילה חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת רק אנחנו חייבים לשמור כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו רק בספרי חכמינו ז"ל נבקש מה טעמו אם הוא על דרך משל ואם לא מצאנו זה כתוב נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה ואם לא יכולנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היה כמו ומלתם את ערלת לבבכם וכי הוא צונו שנרצחנו כאכזרי וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות משקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן ואם נעלם ממנו והעד על זה כי כתוב במקצתם למה צוו כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית וחג המצות למען תזכור ואהבתם את הגר כי גרים הייתם והכלאים פן תקדש ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם וכן לא ירבה לו נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתוב בהלכות שמעון בן קיירא וטעם וקרא בו לבלתי רום לבבו מאחיו ופרשת הקהל למען ילמדו ורבות מצות ככה א"כ יוכל המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות וכל המצות על ג' דרכים האחת מצות הלב והב' מצות הלשון והג' מצות עשה מצות הלב על שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה והנה מצות עשה ואהבת את ה' אלהיך ולדבקה בו וליראה את השם הנכבד ואהבת לרעך כמוך ומצות לא תעשה לא תשנא את אחיך בלבבך לא תקום ולא תטור גם מצות הלשון עשה ולא תעשה עשה כמו ק"ש וברכת המזון וברכת כהנים גם וידוי מעשר ורבים ככה ומצות לא תעשה לא תענה ברעך אלהים לא תקלל לא תקלל חרש ומצות עשה ולא תעשה במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם ומצות הלב הם העיקרים הנכבדים על כלם ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי ע"ג ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות רק היא כנגד כלם והלא יראו כתוב שש הנה שנא ה' ושם כתוב לב חורש מחשבות און וכתיב הטיבות כי היה עם לבבך היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם והיה לבבכם שלם אני ה' חוקר לב וה' יראה ללבב. והנה זה הדבור הראשון הוא עיקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו והוא קרוב ממצות הלב וטעם זה הדבור שיאמין ותהיה אמונת לבו בלי ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו: שאלני רבי יהודה הלוי מנוחתו כבוד למה הזכיר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר שעשיתי שמים וארץ ואני עשיתיך וזאת היתה תשובתי אליו דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם שהם מאמינים בשם הנכבד כי הרבים מאמינים להשמעות אזנים שיאמר להם אדוניהם ככה ולמעלה מהם שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה ואם יבא אפיקורוס לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו יכיר מעשה השם במתכונת ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדת ולמה היה על זאת המתכונת ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי גלגלים שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה וכמה יקדר השמש ממנה גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק ומדרכי השם ידע המשכיל את השם וככה אמר משה הודיעני נא את דרכך ואדעך והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא' אנכי ה' אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא כי כבר פרשתי בפ' ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד ולא כמוהו יושב קדם סלה ומעמיד העולם העליון בכחו והעולם האמצעי בכח השם ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון. וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם ובכח שני העולמים העליונים והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי ה' כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמשת אלפי שנה וישראל לבדם מודים בזה וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עשה שמים וארץ רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משם להיות להם לאלהים וככה אמר משה או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי כי השם ברא העולם האמצעי והוא מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע כן יקרנו כי כן חלק להם השם והנה היתה במערכת ישראל כפי כוכבי מזלם להיות עוד עבדים והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה בממשלת העולם האמצעי והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה ובעבור זה אמרו קדמונינו אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בדרך משלים בפרשת כי תשא והנה בעבור האותות שעשה השם במצרים אמר משה אתה הראת לדעת שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים גדולים וקטנים גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם על כן אמרו מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה שישיב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות כי השם הוא לבדו על כן אמר וידעת היום והשבות אל לבבך ואמר דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו והדעת הוא בלב לא בהודעת הפה. והנה הזכיר למשכיל אנכי ה' והוסיף אשר הוצאתיך שיבין המשכיל ושאינו משכיל. ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד שתעבדני ותהיה לי לעם ואני אהיה לך לאלהים ומשה פירש זה בפרשת כי ישאלך בנך כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם והלא בורא אחד לכולנו והנה הזכיר שלש תשובות הא' עבדים היינו לפרעה והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודעים טעם מצותיו והב' כי אלה המצות אינם לצרכו כי אם לטוב לנו כל הימים לחיותנו והשלישית וצדקה תהיה לנו שנהיה צדיקים לנחול העה"ב ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופות שהם י' והם ראשים כלליים:

רמבן

להם לאלהים שיעבדוהו כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים כטעם כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. וכבר רמזתי עוד למעלה טעם שני השמות הקדושים על דרך האמת וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו קבלת מלכות שמים כי המדות האלה אשר הזכרתי הם במלך כנגד עם. וכך אמרו במכילתא לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר לפי שהוא אומר אנכי ה' אלהיך משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזירות אמר להם לאו כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזירות שאם מלכותי אינכם מקבלים גזירותי היאך אתם מקיימין כך אמר המקום לישראל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם במצרים אמרו לו הן כשקבלתם מלכותי קבלו גזרותי כלומר אחר שאתם מקבלים עליכם ומודים שאני ה' ואני אלהיכם מארץ מצרים קבלו כל מצותי ונאמרו כל הדברות כלן בלשון יחיד ה' אלהיך אשר הוצאתיך ולא כאשר התחיל להם אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שמע תשובתו כי להזהיר כל יחיד מהם יענש על המצות כי עם כל אחד ידבר ולכל אחד יצוה שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך והיחיד ינצל עמהם ויבאר להם משה זאת עוד בסוף התורה בפרשת אתם נצבים:

עֲבָדִים׃ ג לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים

ג לָא יְהֵוֵי לָךְ אֱלָהָא אוֹחֳרָן

כללים אין למעלה מהם הראשון הוא עלם כל דבר והוא עומד והט' דברים כולם מקרים וכולם נסמכים על הראשון ונלוים אליו וממנו יצאו כי הוא כמדות האחד בחשבון עשרה כי ממנו יצא כל חשבון וכל חשבון ימצא בו כי הוא היסוד. והנה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו כי כל מה שיעשה לו יעשנו כי אם בעבור כבודו ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו כאדם נותן צדקה לעני לא יתכנו בעבור כבוד הגבאי ולא בעבור שישבחוהו בני אדם כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון ועדף ממונו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך או יראוהו בני אדם ויקל בעיניהם והחושב זה הוא משוגע כי כן כתיב אם יוצר עין הלא יביט והנה השם רואה במסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו והנה פחד מהמלך שימות מחר שלא יענישהו ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא. והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצות באלה עשרת הדברים ומלא השם הנכבד בחמשה דברי' הראשונים וכבר פירשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל בניני המצות ואחריו כתוב לא יהיה לך ופשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע"ג כי יש רבים שהם מאמינים בשם והם מזבחים ומקטרים לעבודת גלולים כמו המקטרים למלכת השמים שהם חושבים כי ייטיבו להם כאשר אמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל וכתיב את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וככה נעמן בהשתחויתי בית רמון והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד ובדבור השלישי גם הוא כתוב כי פשע הנשבע לשקר פחות מע"ג רק הוא בוזה השם בגלוי אולי עשה זה בעבור כעס או צורך כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו ובדבור הרביעי כתוב השם שבת ביום השביעי והנה העושה מלאכה בשבת הוא מכחיש מעשה בראשית וזה הפשע פחות מאשר ישא את שמו לשוא ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתפים עמו ביצירתו ואם לא יכבדם כאילו אינו מכבד השם וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם והראשון הוא הקשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף ואשר אחריו אינס בגוף ואשר אחריו לא תגנוב בממון ואחר כך בלשון ואחר כך חמוד בלב: (ג) לא יהיה לך. דבר הכתוב אלהים כנגד מחשבת עובדימו כמו ויקח חנניה הנביא והאנשים רדפו אחריהם וככה דבר שמואל למה הרגזתני כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול ואין זה מקומו לפרש אותו: וטעם על פני. כמו וימת הרן על פני תרח אביו שהיה נמצא אתו ורואה אותו וככה ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן והנה הטעם אחר שאני אלהיך ואני נמצא תמיד בכל מקום ואני רואה מה תעשה אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים. ואמר אחד מחכמי לב אל תכעיס אדונך והוא רואה אותך והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא בלב גם בפה כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זה כי אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לרצוח או לנאף לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעשה והאומר נלכה

וזהו שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: (ג) לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנא' לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך (מכילתא): אלהים אחרים. שאינן אלוהות אלא אחרי' עשאום אלהים עליהם (מכילתא). ולא יתכן

ספורנו

כתקנה: (ג) לא יהיה לך אלהים אחרים. אע"פ שתקבלו מלכותי לא תעבוד זולתי כעובד לעבד המלך

רמבן

(ג) **לא** יהיה לך אלהים אחרים על פני. כתב רש"י לא יהיה לך למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך וזו באמת ברייתא היא שנויה במכילתא וא"כ תהיה זו מצות לא תעשה בלבד אזהרה למקיים ע"ג ברשותו ואין בה מיתת ב"ד ולמה הקדים הקיום שהוא בלאו להשתחואה ועבודה שהם בכרת ומיתת ב"ד. ולפי דעתי שאין הלכה כדברי זאת הברייתא וכדברי יחיד היא שנויה שכך שנינו בספרא ואלהי מסכה לא תעשו לכם יכול יעשו לכם אחרים ת"ל לא לכם אין לי אלא לכם יכול הן יעשו לאחרים ת"ל לא תעשו לא לכם ולא לאחרים מכאן אמרו העובד והעושה ע"ג לעצמו עובר משום שתי אזהרות משום לא תעשו ומשום לא לכם רבי יוסי אומר משום שלש משום לא תעשו ומשום לא לכם ומשום לא יהיה הרי שר' יוסי יחיד במקום רבים הוא האומר כי לא יהיה לך אזהרה למקיים ע"ג ולדברי תנא קמא אינו כן. והנכון גם לפי הפשט שהוא מלשון והיה ה' לי לאלהים להיות לכם לאלהים ואמר שלא יהיה לנו בלתי השם אלהים אחרים מכל מלאכי מעלה ומכל צבא השמים הנקראים אלהים כענין שנאמר זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו והיא מניעה שלא יאמין באחד מהם ולא יקבלהו עליו באלוה ולא יאמר לו אלי אתה. וכן דעת אונקלוס שאמר אלהא אחרן בר מיני ודע כי בכל מקום שאמר הכתוב אלהים אחרים הכוונה בו אחרים זולתי השם הנכבד ויתפוס זה הלשון בקבלת האלהות או בעבודה לו כי יאמר לא תקבלו עליכם אלוה בלתי ה' לבדו אבל כשידבר בעשייה לא יאמר בכתוב אחרים חלילה אבל יאמרו אלהי מסכה לא תעשו לכם אלהי מסכה לא תעשו לך ויקראם כן בעבור שיעשם בכוונה להיות אלהיו אבל בהם אמר הכתוב כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום. הנה הזכיר בדבור השני תחלה שלא נקבל לנו אדון מכל האלהים זולתי ה' ואחר כך אמר שלא נעשה פסל וכל תמונה להשתחות להם ולא לעבדם בשום עבודה בעולם. ולכך אמר לא תשתחוה להם כי הוא נסמך אל העשיה שמנע אותם מהשתחוות להם והנה כלם אזהרות מעבודת גלולים כלן חייבי מיתות ואין בפסוק הזה אזהרה לעושה ע"ג שלא עבדם אבל למטה יזהיר מזה אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם וכן אלהי מסכה לא תעשה לך ולא תעשו לכם אלילים: וטעם על פני. כמו אם לא על פניך יברכך ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פני הם שאני מסתכל ומביט בכל עת ובכל מקום בעושים כי הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו וכן ותעבור המנחה על פניו וכן וימת נדב ואביהוא ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם. ובדברי הימים וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם והנה אמר לא תעשה לך אלהים אחרים שאני נמצא עמך תמיד ורואה אותך בסתר ובגלוי זו. ועל דרך האמת תבין סוד פנים ממה שכתבנו כי הכתוב הזכיר במעמד הזה פנים בפנים דבר ה' עמכם ותדע סוד מלת אחרים ויבא כל הכתוב כפשוטו ומשמעו. וכן אמר אונקלוס והוא שנא' לא תעשון אתי וגו' כי אנכי ה' אלהיך אל קנא לבדי ואין ראוי שתשתף עמי אחרים ואנכי אל תקיף שיש לאל ידי וקנא שאקנא בנותן כבודי לאחר ותהלתי לפסילים ולא נמצא בשום מקום שיבא לשון קנאה בשם הנכבד כי אם בענין ע"ג בלבד. ואמר הרב במורה הנבוכים שלא תמצא בכל התורה ובכל ספרי הנביאים לשון חרון אף ולא לשון כעס ולא לשון קנאה אלא בענין ע"ג בלבד והנה בקדושי עליון ויחר אף ה' במשה ויחר אף ה' בם וילך וכתיב חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב אבל בלשון קנאה אמת הוא. וכך אמרו במכילתא ובקנאה אני נפרע מע"ג אבל אני חנון ורחום בדברים אחרים. ולפי דעתי שיזכיר קנאה בע"ג בישראל בלבד. וטעם הקנאה כי ישראל סגולת השם הנכבד אשר הבדילם לו כאשר פירשתי למעלה והנה אם העם שלו משרתיו פונים אל אלהים אחרים יקנא בהם השם כאשר האיש מקנא באשתו בלכתה לאחרים ובעבדו בעשות לו אדון אחר ולא יאמר הכתוב כן בשאר העמים אשר חלק להם צבאות שמים. ובכאן אני מזכיר מה שיורו הכתובים בענין ע"ג כי היו שלשה מינין הראשונים החלו לעבוד את המלאכים שהם השכלים הנבדלים בעבור שידוע למקצתן שררה על האומות כענין שכתוב שר מלכות יון ושר מלכות פרס וחשבו שיש להם יכולת גם להיטיב או להרע וכל אחד עובד לשר שלו כי היו הראשוני' יודעין אותם והנה הם הנקראים בתורה ובכתובים כלם אלהים אחרים אלהי העמים כי המלאכים נקראים אלהים כמו שנאמר הוא אלהי האלהים וישתחוו לו כל אלהים כי גדול ה' מכל האלהים ואע"פ שהיו העובדים מודים שהכח הגדול והיכולת הגמורה לאל עליון וכך אמרו רבותינו דקרו ליה אלה דאלהיא ובזה אמר הכתוב זובח לאלהים יחרם הזכירם בשם הידיעה. והמין השני בע"ג שחזרו לעבוד לצבא השמים הנראה מהם עובדי השמש או הירח ומהם למזל מן המזלות כי כל אחת מן האומות ידעה כח המזל כפי משטרו על הארץ שלהם וחשבו כי בעבודתם יגבר המזל ויועיל להם כענין שכתוב ולשמש או לירח או לכל צבא השמים וגו' וכתיב וסטהום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם וכמו שנאמר בתורה באיסור של ע"ג ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים יאמר כי בעבור שחלק השם אותם לכל העמים ונתן לכל עם כוכב ומזל לא תהיה נדח אחריהם לעבדם ואלה האנשים הם שהחלו לעשות הצורות הרבות בפסילים והאשרים והחמנים כי היו עושים צורות מזלם בשעות אשר להם הכח כפי מעלתם והיו נוהגים בעם כפי מחשבותם כח והצלחה. וקרוב בעיני שהוחל זה בדור הפלגה כאשר הפיצם השם אל הארצות ומשלו בהם הכוכבים והמזלות למחלקותיהם כי הבונים היו רוצים לעשות להם שם ולא יתחלקו כאשר רמזתי במקומו והיו לכל אלה הכתות נביאי שקר מגידים להם מן העתידות ומודיעים קצת הבאות עליהם בחכמת הקסם והניחוש כי יש גם למזלות שדים שוכנים באויר כמלאכים בשמים יודעים בעתידות וממין העבודה הזאת היו מהם עובדים לאנשים כי בראותם לאחד מבני האדם ממשלה גדולה ומזלו עולה מאד כנבוכדנצר היו אנשי ארצו חושבים כי בקבלם עליהם עבודתו וכוונתם אליו יעלה מזלם עם מזלו והוא ג"כ יחשוב כי בהדבק מחשבותם בו תוסיף לו הצלחה בכח נפשותיהם המכוונות אליו וזה היה דעת פרעה כדברי רבותינו ודעת סנחריב שאמר הכתוב במחשבתו אעלה על במתי עב אדמה לעליון וחירם וחביריו שעשו עצמם אלוהות כי הון רשעים

יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שגנאי כלפי מעלה לקראותם אלוהות אלו. ד"א אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואין עונים אותם ודומים כאילו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני. כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע"ג אלא אותו הדור (מכילתא): (ד) פסל. על שם שנפסל: וכל תמונה. תמונת כל דבר אשר בשמים: (ה) אל קנא. (מכילתא) מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבודת גלולים כל לשון קנא אנפרימנ"ט בלעז נותן לב להפרע: לשנאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם (סנהדרין כז): (ו) נצר חסד. שאדם עושה לשלם שכר
עד

אֲחֵרִים עַל־פָּנָי: ד לֹא־תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ: ה לֹא־תִשְׁתַּחְוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי: ו וְעֹשֶׂה חֶסֶד

כן דינו למען דיליף כזה. ג׳ ב׳ חסר ב׳ ד׳

בַּר מִנִּי: ד לָא תַעֲבֵיד לָךְ צֵילַם וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא וְדִי בְּאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: ה לָא תִסְגּוּד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי לְסָנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחְטֵי בָּתַר אֲבָהַתְהוֹן: ו וְעָבֵד טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין

הלכה ונעבדה אלהים אחרים וזה הכתוב כי הרג תהרגנו וכן יעשה לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן ולא תעשה בשום אומנות תמונה שהיא בשמים ואמר ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד ואין תמונת בשמים רק שמונה וארבעים צורות וחכמי הצורות עושים דברים אשר לא כן ומעשיהם קרובים לעבודת גלולים: (ד) ואשר בארץ מתחת. שהוא מתחת השמים התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפרשת ואתחנן גם כן במים: ואמר הכתוב. מתחת לארץ. כי הים והארץ כדור אחד: (ה) לא תשתחוה להם. כאשר עושים בעלי הצורות החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד: ולא תעבדם. לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך גם כן אזהרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך ובספר יהושע לא תשביעו: וטעם אל קנא. כי דין הוא אחר שהשם בראך והוא מחיה אותך איך תתן כבודו לאחר אשר לא ייטיב ולא ירע וטעם אל הוא להודיעך שהוא תקיף ויוכל להנקם ממך בכל רגע ולא תוכל להנצל ממנו. הזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר תקהינה שיניו בספר יחזקאל מפורש כי השם הנכבד נשבע כי בן לא ישא בעון האב אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים והתשובה כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו כי פקודת העון היא קשורה על שונאיו כמו שזכרתי וטעם פקידה כמו זכירה כמו וה' פקד את שרה שהוא כמו ויזכור ה' כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו שחטא ויוליד בן שהוא טוב ממנו והנה אם הלך בדרכי אביו גם הדור השלישי גם הדור הרביעי השם לא יאריך אפו לרביעי אם היו כך עד ארבעה דורות שונאי השם כלם כי בו יאבד זכר כולם כי השם יזכיר מה שעשה האב ומה שעשה הבן ובן הבן על כן לא יאריך לרביעי ובני הבנים נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה כי ממלת שלשים ורבעים יבין האדם זה: (ו) כתוב ועושה חסד לאלפים. וכתוב לאלף דור ובני אדם יחשבו כי זו שאלה ואיננה כי כן כתוב אם תשמור מצותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך שהם הג' האבות וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים והטעם אין קץ והוא לעולם

אבות ב׳ חסר וסי׳ שה לבית. אבת שה. פקד עון אבת על בנים דוישמע יתרו: ועשה חסד ד׳ וסי׳ לאלפים לאהבי. וחברו דמ"ת לאלפים לאהביו. ועשה חסד למשיחו לדוד דשמואל וחברו דתהלים:

תולדות אהרן פסל. סנהדרין סא: אשר בשמים. ע"ג מג: ואשר במים. עקרים מ"ג יח: לא תשתחוה. סנהדרין סא (נזיר נד סנהדרין כח): ולא תעבדם. סנהדרין שם ע"ג נד: פוקד עון אבות. ברכות ז סנהדרין כז מכות כד עקרים מ"ג כו שם כלל לכל עשרת הדברות:

בעל הטורים תמונה בגימ׳ פרצוף אדם: ואשר בארץ. בגימטריא אלו ההרים והגבעות: מתחת. בגימטריא זה (זו) שלשול קטן: ועשה חסד ד׳ במסורת. שנים בדברות וב׳ גבי דוד ועשה חסד למשיחו לומר מי שעושה חסד לאחרים עושין עמו חסד ודוד טוב גומל חסד אף לעובדי גלולים דכתיב ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון לכך עשו עמו חסד:

רמבן

רשעים לא שוטים גמורים. והמין השלישי בע"ג אחר כך חזרו לעבוד את השדים שהם רוחות כאשר אפרש בע"ה כי גם מהם יש ממונים על האומות שיהיו הם בעלי הארץ ההיא להזיק לצריהם ולנכשלים שבהם כידוע מענינם בחכמת נגרומאנסיא גם בדברי רבותינו ובזה אמר הכתוב יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם לעג להם הכתוב שהם זובחים גם לשדים שאינם אלוה כלל כלומר שאינם כמלאכים הנקראים אלוה אבל הם אלהים שלא ידעום כלומר שלא מצאו בהם שום אלהות וכח שולטנות להם והם חדשים להם שלמדו לעשות כן מחדש מן המצרים המכשפים וגם אבותיהם הרשעים כתרח ונמרוד לא שערום כלל ומזה מזהיר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם והנה התורה אסרה בדבור הזה השני כל עבודה בלתי לה' לבדו ולכך הזהיר בתחלה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני שהם המין הראשון וזהו על פני כאשר רמזתי סודו והזהיר עוד על הפסל וגם על התמונה שהיא תרמוז גם לדבר הרואני המדומה כענין שכתוב יעמוד ולא אכיר מראהו תמונה לנגד עיני. וכך אמרו אשר בשמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ממעל לרבות מלאכי השרת כי גם בהם יעשו צורות לשכלים הנבדלים אשר הם נפש למזלות כאשר היה בענין מעשה העגל שאני עתיד לפרש בע"ה:

(ד) **ואמר** ואשר במים מתחת לארץ. לרבות השדים מתחת מים ושוכניהן וכך אמרו להביא את הבוביא ואמר בכלם לא תשתחוה להם ולא תעבדם בשום עבודה כלל ואפילו לא יהא דעתו להוציא את עצמו מרשותו של הקב"ה והנה ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד ית':

(ה) **פוקד** עון אבות על בנים. אמר ר"א כי טעם פקידה כטעם זכירה כמו וה' פקד את שרה שהוא כמו ויזכרה ה'. והטעם כי השם יאריך לרשע אולי ישוב ויוליד בן צדיק אבל אם הלך הבן בדרכי אביו גם הדור השלישי גם הדור הרביעי יאבד זכרם. כי השם יזכור מה שעשו האבות ולא יאריך עוד. וכזה אמרו כל המפרשים וא"כ לא יפקוד על אבות על בנים ועל שלשים רק על רבעים. וראוי היה שיאמר פוקד עון אבות ובנים ושלשים על רבעים ואולי יאמרו שהוא זוכר העון על הבנים לאמר אתה ואביך חטאתם וכן יעשה עם השלשים ועם הרבעים ואז ינקם מהם לא יפקוד להם עוד כי יכריתם בעון כולם. ואין פירושם נכון שיאמר הכתוב הזכירה בכלם בשוה ולא יזכיר הנקמה שתהא ברבעים בסוף ולשון פקידה עם מלת על לא תבא על זכירה אבל הוא הנקמה וכן וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. וכן יפקוד ה' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים. וכן יפקוד ה' על צבא המרום במרום כלם הנקמה והעונש. והנכון בעיני שיאמר כי הוא פוקד העון אשר עשה האב על בניו ומכריתם בעון אביהם כענין שנאמר הכינו לבניו מטבח בעון אבותם וכן יפקוד אותו על שלשים כשלא יהיה עונש שלם בשני הדורות כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה ופעמים יפקוד עון כלם על הרבעים שנתמלא סאתם ויכריתם אבל בדור חמישי לא יענש הבן בעון אביו הראשון והוסיף במשנה התורה ועל שלשים ועל רבעים לשונאי כטעם או. ואמר ר"א כי בני הבנים נקראים בנים ועל כן אחז דרך קצרה כי מלת שלשים ורבעים יתבונן זה ואיננו כן. אבל שלשים הדור השלישי בעון ורבעים כן כי הם ארבעה חטאים והכתוב שאמר בשלש עשרה מדות פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים יפרש על בני בנים השלשים והרבעים ולפיכך חזר משה במרגלים ואמר על בנים על שלשים ועל רבעים ולא הזכיר בני בנים והכל אחד · ואמר הכתוב לשונאי. כשיהיו הבנים שונאי השם שאם הוליד בן צדיק לא ישא בעון האב כמו שפי' יחזקאל. ומדברי רבותינו נראה כפי' הזה שפירשתי שלמדו מכאן שמדה טובה מרובה על מדת פורענות שמדת פורענות לארבעה דורות ואם היה כפי' הראשון היתה מדה טובה מרובה אם יאריך גם דור עשירי. ויתכן שתהיה המדה החמורה הזאת בעבודת גלולים בלבד כי בה יזכיר אבל באשר המצות איש בעונו ימות והסוד שנכתב בפוקד עון אבות על בנים בתחלת ספר קהלת תמצאנו וכבר כתבתיו:
לאהבי

ספורנו

המלך על דרך את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים: על פני. שאין חולקין כבוד לעבדים במקום המלך ואני בכל מקום על אופן אחד בשוה: (ד) לא תעשה לך פסל. אפי' שלא לעבדו: (ה) לא תשתחוה להם. לנמצאים עצמם אשר בשמים או בארץ: אל קנא. לא הפלתי שהעובד אותי יעבוד גם זולתי כי אין ביני ובין זולתי שום הדמות וראוי לקנא על כבודי שיותן לאחר בלתי ראוי לו: פוקד עון אבות. והטעם שאני מאריך אפים כ"כ לקצת רשעים בעה"ז הוא מפני שאני ממתין שתמלא סאתם להאבידם אפי' בעה"ז וזה בהיותי פוקד עון אבות שהניחו על בנים שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ומוסיפים על מחשבות לבם וכן יוצאים מרעה אל רעה בכל דור ודור כמו שקרה בירבעם: על שלשים. אם יוסיפו להרע מאבותם כמו שקרה בזרע זמרי: ועל רבעים. כמו שקרה בזרע יהוא. אם לא יוסיפו מאבותם אבל יגיעו למדרגה מן החטא שתהיה אל הדור לקנין בלתי תקות תשובה ויתחייבו כליה כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה: (ו) ועושה חסד לאלפים. ולפעמים תהיה סבת האריכות שאני עושה חסד לאלפים
בסבת

לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי׃

ס ז לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ

לְרַחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדָי׃ ז לָא תֵימֵי בִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דְּיֵימֵי בִשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא׃

לא כל ליגנא פתח
בס״א קמץ

לעולם ועד וזה הדבר יתפרש לשני ענינים האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שתעמודנה נשמותם לעולם לאלף אלפי דורות והשני כי השם יעשה טוב לבניהם שהם כמותם עד אין קץ וככה אמר דוד וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנצח על יראיו ובעבור שהזכיר לבני בנים על דרך וצדקתו עומדת לעד הוצרך לפרש אם היו הבנים טובים על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו ובפרשת כי תשא אפרש לך איך תכנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמים. ומלת לאוהבי. הם החסידים. ולשומרי מצותי. הם הצדיקים: (ז) לא תשא את שם ה׳ אלהיך. שם. הוא כמו זכר והוא מושך להיות סימן לנקרא רק ימצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה רק השם הוא נשוא בפה וכן מצאנו שאמר דוד ובל אשא את שמותם על שפתי והנה טעם לזכור השם כי כאשר הוא השם אמת כן יהיה דבריו אמת והנה אם לא יקיים דברו כאלו מכחיש את השם ומנהג אנשי מצרים עד היום אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות ואלו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא א״כ למלך אדם כמה אלף אלפים פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים על דבר פלגש בגבעה ושם היה פינחס הכהן ומצאנו שנהרגו העוברים על השבועה וכן אנשי יבש גלעד אנשים ונשים וטף וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו והוא לא שמע השבועה וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים שנשבעו לגבעונים וכאשר נהרגו בית הדמים אז ויעתר ה׳ לארץ ושלמה אמר לשמעי הלא השבעתיך בה׳ והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים שכתוב שם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם ולא עונש מפורש רק בע״ג ובנשיאות השם לשוא ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו כי הרוצח והנאוף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף כי יפחד ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו כה כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה והוא להם לשון צחות ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו ואני אראה שגעונם כי הרוצח אם רצח אויבו מלא תאותו בנקמתו גם הנואף כן לפי שעתו והגונב מלא הנאות לצרכו ועד שקר להתרעות או להתנקם והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה

עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים (סוטה יא): (ז) לשוא. (הראשון לשון שקר כתרגומו כמא דתימר) אי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על של עץ עץ אבן אבן (שבועות כט מכילתא

תולדות אהרן לאלפים. סוטה לא: לא תשא. ברכות לג שבת סט קכ יומא פו חגיגה יד שבועות כ כא לט: לא ינקה. יומא פו נדרים יז שבועות כ כא לט תמורה ג: לשוא. שם: ה׳. כט: לשוא. כט:

בעל הטורים לשומרי מצותו. וסמיך ליה לא תשא מלמד שחמורה שבועת שוא ככל המצות. ד״א לומר כשתשמור המצות הזהר שלא תעשה אותם לשוא שלא לשמים אלא עשה אותם לשמם. כל בי״ן דלא תשא יש ז׳ תגין כנגד ז׳ פעמים כוס בירמיה. שבע תועבות בלבו. שבע תעלות בתוכחם ז׳ עונותיכם מלאים ז׳ שמות ליצה״ר ז׳ מדרגות לגיהנם:

ספורנו

בסבת איזה קדמון מאוהבי שזכה ובזכותו תעשה חסד להאריך לבניו כמה דורות: (ז) לא תשא. בשבועת האלה על דרך ונשא בו אלה להאלותו: לשוא. לשקר כי אין ספק שתחול באופן זה אלת השבועה על הנשבע: כי לא ינקה ה׳ את אשר ישא את שמו לשוא. להבל ובלתי צורך כי אע״פ שישבע על האמת לא ינקה ה׳ אותו מאלת השבועה כל שכן כשישבע לשקר כי אין כבודו שישא האדם את שמו זולתי לקיים איזה אמת אשר לא יקויים בלעדיו אמנם השבועה בשמו כשמחזיק לשקר שאומר הנשבע זה אמת כמו שהאל ית׳ אמת הנה הוא כופר ומחלל את שמו כאומר שאין האל ית׳ אמת כאמרו ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך:

זכור

רמבן

(ו) **לאהבי** ולשומרי מצותי. הנראה ממשמעות הכתוב שזו הבטחה בעני המצות האלו אשר הזכיר יאמר כי הוא עושה בהן חסד לאלפים לאהביו הם המוסרים נפשם עליו הם המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבדו ויכפרו בכל אלוה נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם יקראו אוהביו כי זו היא האהבה שנתחייבנו בה בנפשותינו כמו שאמר ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך שתמסור נפשך וחייך באהבתו שלא תחליפנו באל אחר ולא תשתף עמו אל נכר ולכך נאמר באברהם זרע אברהם אוהבי שנתן נפשו שלא יעבוד ע״ג באור כשדים ושאר הצדיקים יקראו שומרי מצותיו. ורבים פירשו כי אוהביו העובדים מאהבה שלא על מנת לקבל פרס כמו שהזכירו חכמים ומצאתי במכילתא לאוהבי זה אברהם וכיוצא בו:

ולשמרי מצותי. אלו הנביאים והזקנים רבי נתן אומר לאוהבי ולשומרי מצותי אלו שהם יושבים בארץ ישראל ונותנין נפשם על המצות מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני מה לך יוצא לישרף על שקראתי בתורה מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי את המצה מה לך לוקה מאפרגל על שנטלתי את הלולב ואומר אשר הוכיתי בית מאהבי המכות האלה גרמו לי לאהוב לאבי שבשמים הרי פי׳ רבי נתן כי האהבה מסירת הנפש על המצוה והכתוב ודאי על ע״ג כי בה נתחייבנו ביהרג ואל יעבור בכל הזמנים לעולם. אבל הרחיב הענין לכל המצות לפי שבשעת השמד אנו נהרגין על כלן מן הכתוב האחר ולא תחללו את שם קדשי ות״ק שאמר זה אברהם ואלו הנביאים אינו נכון שיאמר שהיו הנביאים עושים על מנת לקבל פרס אבל יש בזה סוד אמר שאברהם מסר נפשו באהבה כענין שכתוב חסד לאברהם ושאר הנביאים בגבורה והבן זה:

(ז) **לא** תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא. כבר נתפרש זה הכתוב בדברי רבותינו שהוא אסור להשבע בשם הנכבד לריק כגון הנשבע על הידוע לאדם לשנותו או לקיימו על עמוד של שיש שהוא של זהב או שהוא של שיש והוא עומד לפניהם ומכירין בו. ועל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על חנם כלשון לא תשא שמע שוא ובל אשא את שמותם על שפתי כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול וכן משא דבר ה׳ וכן ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש שישא קולו לאמר כן ובאמת שגם זה אסור ונקרא בלשון חכמים מוציא שם שמים לבטלה. וכבר אמרו רבותינו מנין שלא יאמר אדם לה׳ עולה לה׳ חטאת אלא יאמר עולה לה׳ חטאת לה׳ ת״ל קרבן לה׳ והלא דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחול שמי אלא בקרבן קל וחומר וכו׳ וסדר זו המצוה אחר אזהרת ע״ג כי כאשר ראוי ליראה את ה׳ הגדול והנורא שלא לתת כבודו לאחר כן ראוי לתת כבוד לשמו. והנושא אותו לשוא מחללו כענין שכתוב ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך וכמו שהחמיר בע״ג וכתב העונש כי הוא אל קנא ובו פוקד עון אבות על בנים כן כתב בזה העונש כי לא ינקה אותו ואמר בלשון הזה ולא אמר כי יפקוד עליו בעבור שאינו אצל הנשבעים עבירה גמורה ויחשוב שראוי למחול לו אמר כי לא ינקה כל הנוגע ודבר ר״א על הכתוב הזה כהוגן והנה לשון הכתוב הזה את שם ה׳ אלהיך כאלו משה ידבר וכן בכל הדברות אחרי כן ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר אנכי אשר הוצאתיך על פני כי אנכי לאוהבי ולשומרי מצותי ומפני זה אמרו רבותינו ז״ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום שהם עיקר הכל ור״א הקשה כי הכתוב אמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומפורש מזה את הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם ושם כתוב עוד ויכתבם על שני לוחות אבנים כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות. ואני אפרש לך קבלת רבותינו בודאי שכל ישראל שמעו עשרת הדברות מפי אלהים כפשוטו של כתוב אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינין אותו ממנו כאשר יבין אותם משה ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו כמו שהזכרתי ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול ועל כן היו בהם דברי ה׳ עם משה שיאמר להם כן והכונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה׳ ובאיסור ע״ג כאשר פירשתי לפי שהם העיקר לכל התורה והמצות כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים. אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמועתם קול הדברים ובשאר המצות יאמינו במשה בכל:

זכור

ח זָכ֛וֹר אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת לְקַדְּשֽׁוֹ׃ ט שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ תַּֽעֲבֹ֔ד וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּֽךָ׃ י וְי֙וֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י

כ' זוגין מתחלפין קדמא זיי"ן תנינא שי"ן

ח הֱוֵי דְכִיר יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ ט שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵיד כָּל עֲבִידְתָּךְ׃ י וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא

מכילתא): (ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן (דברים כ"ב) לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן (ויקרא י"ח) ערות אשת אחיך (דברים כה) יבמה יבוא עליה הוא שנאמר (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. זכור לשון פעול הוא כמו (ישעיה כב) אכול ושתו (שמואל ב' ג') הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת (ביצה יו): (ט) ועשית כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה (מכילתא):

אתה

הנאה שיש לו: (ח) זכור. טעם לקדשו הוא שכתוב ששת ימים תעבוד וככה פי' ויקדשהו. שהשם שבת בו מכל מלאכתו וטעם להיותו דבק עם ברך ה' כאשר הוא כתוב בפרשת ויכלו כי השם קדש זה היום וזימנו לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים על כן כתיב ברך ה' וכבר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת ראינו כי שנת השמטה דומה לשבת כי גם היא שביעית בשנים וטוב השם שיקראו התורה בתחלת השנה

עד

ספורנו

(ח) זכור את יום השבת. היה תמיד זוכר את יום השבת בעסקיך בימי המעשה. כמו זכור את אשר עשה לך עמלק שמור את חדש האביב: לקדשו. וזה תעשה כדי שתוכל לקדשו. הזהיר שיסדר האדם עסקיו בימי המעשה באופן שיוכל להסיח דעתו מהם ביום השבת: (ט) ששת ימים תעבוד. בעסקי חיי שעה בהם כעודם

תולדות אהרן זכור. ברכות כא שבת פו פב ר"ס כו שבועות כ: זכור את יום. פסחים קו קיז ביצה טו:

בעל הטורים זכור. זה הפסוק הוא פ' ז' ומתחיל בז' בשביל שהשבת הוא שביעי וז' מוזכרים בפ' אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך ובנגדם תקנו ז' מנוחות באתה אחד. וס' תיבות בפ' זכור. לומר לך כל המקיים את השבת כאילו קיים חמשה חומשי תורה:

רמבן

(יח) **זכור** את יום השבת לקדשו. אחר שצוה שנאמין בשם המיוחד ית' שהוא הנמצא הוא הבורא הוא המבין והיכול ושנייחד האמונה בכל אלה והכבוד לו לבדו וצוה שנכבד זכר שמו צוה שנעשה בזה סימן וזכרון תמיד להודיע שהוא ברא הכל והוא מצות השבת שהיא זכר למעשה בראשית ואמר זכור את יום השבת לקדשו ובמשנה תורה כתוב שמור את יום השבת לקדשו ורבותינו הקפידו בזה ואמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפה להם והכונה להם ז"ל כי זכור מצות עשה צוה שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו ושמור אזהרה מלות לא תעשה שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה יזהיר שנשמור אותו לקדשו שלא נחללהו ואין ראוי למשה שיחליף בדברי השם ממצות עשה למצות לא תעשה אבל אם החליף בדבור השני וכל תמונה ואמר כל תמונה בחסרון וא"ו והוסיף אותה בועל שלשים. וכן כל כיוצא בזה בשאר הדברות אין בכך כלום. כי הכל אחד. והטעם הזה לא יסבול אותו אלא מי שאינו רגיל בתלמוד ומפורש אמרו נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה שנאמר זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה שהנשים חייבות בשמירה שבכל מצות לא תעשה הן חייבות. ולא היו חייבות בזכירה שהיא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אלא שההיקש הזה מחייב אותם. ואני תמה אם נאמר זכור ושמור מפי הגבורה למה לא נכתב בלוחות הראשונות ויתכן שהיה בלוחות הראשונות ובשניות כתוב זכור ומשה פירש לישראל כי שמור נאמר עמו וזו כוונתם באמת ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה וזהו מאמר החכמים שאומרים בערב שבת בואי כלה בואי כלה בואו ונצא לקראת שבת מלכה כלה ויקראו לברכת היום קדושא רבא שהוא הגדול ותבין זה ואמת הוא ג"כ כי מדת זכור רמוז במצות עשה והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו. ומדת שמור במצות לא תעשה והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה. כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו. ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה כמו שהאהבה גדולה מהיראה כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו. ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושין בו דין כגון מלקות ומיתה ואין עושין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין כמו לולב וציצית איני עושה סוכה שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות וכתב רש"י בפי' זכור תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת וזהו ברייתא היא ששנויה במכילתא כך רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גריון אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת. אבל בלשון יחיד היא שנויה ואינה הלכה שהרי בגמרא אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כיצד מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל את הראשונה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו כל מעשיו היו לשם שמים שנאמר ברוך ה' יום יום יעמס לנו. תניא נמי הכי בית שמאי אומרים מאחד בשביך לשבתיך וב"ה אומרים ברוך ה' יום יום יעמס לנו. ובמכילתא אחרת שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא שמירה משתבא ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זז מפיו לקח חפץ טוב אומר זה לשבת כלי חדש אומר זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים והלכה היא כדברי ב"ה. ועל דרך הפשט אמרו שהיא מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו בשאר הימים כי בזכרנו אותו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת ונודה בכל עת שיש לעולם בורא והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר כי אות היא ביני וביניכם. וזה עיקר גדול באמונת האל. וטעם לקדשו שיהא זכרוננו בו להיותו קדוש בעינינו כמו שאמר וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד. והטעם שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש להפנו' בו מעסקי המחשבות בהבלי הזמנים ולתת בו עונג לנפשנו בדרכי ה' וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דבר ה' כמו שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת שהיה דרכם כן. וכך אמרו רז"ל מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל וזה טעם שביתת הבהמה שלא תהא בלבנו מחשבה עליה. ולכך אמרו ז"ל שהשבת שקולה כנגד כל המצות שבתורה כמו שאמרו בע"ג מפני שבה נעיד על כל עיקרי האמונה בחדוש ובהשגחה ובנבואה ובמכילתא רבי יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונים אלא תהא מונה לשם שבת. ופירושה שהגוים מונין בימי השבוע לשם הימים עצמן וקראו לכל יום שם בפני עצמו או על שמות המשרתים כנוצרים או שמות אחרים שיקראו להם וישראל מונים כל הימים לשם שבת אחד בשבת שני בשבת כי זו מן המצוה שנצטוינו בו לזוכרו תמיד בכל יום וזה פשוטו של מקרא וכך פירש ר"א. ואומר אני שזה מדרשו של שמאי הזקן בפירוש מצות זכור עד שלא תבא כלומר שלא נשכחהו בשום פנים אבל הזכירו בברייתא עוד מדת חסידותו שהיה הוא מזכירו גם במאכליו ואוכל לכבוד שבת כל ימי חייו והלל עצמו מודה במדרש של שמאי אבל היתה בו מדה אחרת במאכלים מפני שכל מעשיו היו לשם שמים והיה בוטח בה' שיזמין לו לשבת מנה יפה מכל הימים. אבל לרבותינו עוד בו מדרש ממלת לקדשו. שנקדש אותו כענין וקדשתם את שנת החמשים שנה שהיה טעון קדוש ב"ד לומר ביובל מקודש מקודש אף כאן צוה שנזכור את יום השבת בקדשנו אותו. וכך אמרו במכילתא לקדשו קדשהו בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו אין לי אלא ליום ללילה מנין ת"ל ושמרתם את יום השבת זהו קדוש היום וזה מן התורה אינו אסמכתא. כך אמר נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה וזה על קדוש הלילה לפי שכל והטעונין קדוש מתקדשים בכניסתן פעם אחת כגון קדוש החדש וקדוש היובל אבל ביום אסמכתא ואין אומר בו מקודש כלל שדיינו בפעם אחת בכניסתו וכן על היין אסמכתא ואינו קבע כלל ובגמרא פסחים אמרו זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל את יום השבת האי תנא מהדר אלילא ונסיב ליה קרא דיממא ועוד עקר קדושא בליליא הוא אלא הכי קאמר זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו אין לי אלא בלילה ביום מנין ת"ל את יום השבת וכן הברייתא שבמכילתא נתרץ בה אין לי אלא בלילה שהוא עקר הקדוש ליום מנין וכו' אסמכתא בעלמא ומשם תלמוד שהמצוה הזאת למדה ממלות לקדשו אבל זכור את יום השבת מצוה לזכרו תמיד בכל יום כמו שפירשנו אלא שכל מצות הזכירה במנין אחד בחשבון רמ"ח מצות שנצטוינו ודע זה:

(ט) **ששת** ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. ענין עבודה היא מלאכה שאינה להנאת הגוף כאוכל נפש וכיוצא בה כענין שנאמר ובכל עבודה בשדה כי תעבוד את האדמה ונזרעת' ונעבדת וכאשר אפרש עוד בעז"ה. ולכך אמר ששת ימים תעבוד את האדמה ועשית כל מלאכתך אשר היא לצורך גופך ולהנאתך כענין את אשר תאפו אפו ובשבת לא תעשה שום מלאכה. אתה ובנך ובתך הקטנים הוזהרנו בשבת שלא יעשו הבנים הקטנים מלאכה לדעתנו וברצוננו ועבדך ואמתך העבדים שמלו וטבלו שחייבין בכל דיני השבת כישראל כמו שאמר במשנה תורה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך ואלו חייבין בכל המצות כנשים כמו שמפורש בדברי רבותינו וראוי היה שיזהיר להם בעצמם כי הם עצמם מצווים בשבת אבל דבר הכתוב עמנו מפני שהעבדים ברשותנו לומר ששביתתם עלינו ואם לא נמנענו אנחנו נענשים עליהם. ועוד בעבור שעם ישראל ידבר אלהים בכל עשרת הדברות:

וגרך

אבן עזרא

נגד האנשים והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו ושמרו והנה השבת ניתנה להבין מעשי השם ולהגות בתורתו וככה כתוב כי שמחתני ה' בפעלך כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם ולא יתעסק לשוא אפי' בצרכיו שעברו או מה יועץ לעשות וככה אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אל הנביאים כמו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת. וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכ' בשבת הוא מכחיש במעשה בראשית רק איננו מכחיש השם הנכבד והנה אין ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצוה על כן טעם בנך ובתך הקטנים שביתתן עליך ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו. וככה ועבדך ואמתך שהוא ברשותך אתה חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך כאשר פירש משה אדונינו על הדרך שהזכרתי ועל זה התנאי ידור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים על כן נכתב בשניה הגר וככה בעריות ועל זה התנאי ידור שישמור העריות וככה באכילת הדם וראינו בירמיהו שהחמיר במצות שבת ואמר מפורש אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלם שתחרב אם ישוב ישראל לשמור השבת כאשר צו' לא יגלו ממקומ' ויעמדו בירושלי כשאות מלכות בית דוד: (יב) כבד את אביך. כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים זכר השם ושם עם כלם ה' אלהיך: ומלת יאריכון. פועל יוצא כי הן יהיו סבה והעד למען תאריכו ימים והארכת ימים בעבור המצוה שתעשה כמלאת אתה מאריך ימיך ואמר על האדמה כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה וכתיב אב ואם הקלו בך והנה במצות כבוד אב שלא יעשה ההפך שיהיה מקלל או מקלה וחייב מיתה על המקלל כי השומעים ישמעו הקללה מפיו

רשי

(י) אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזהו ששנינו (שבת קכא) קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליך: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: (יב) למען יארכון ימיך. (מכילתא) אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרו שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו

קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעֲבֵיד
כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ
וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ
וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ׃
יא אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ
יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת יַמָּא
וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרִיךְ יְיָ
יָת יוֹמָא דְשַׁבַּתָּא וְקַדְּשֵׁיהּ׃
יב יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ
בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל
אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃

שַׁבָּת ׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה
כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ
עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ
אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ יא כִּי שֵׁשֶׁת־
תג יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־
ד' רפין אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
ותג עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם
הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס יב כַּבֵּד
אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ
ג' בתורה ול' כ"כ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

את השמים ואת הארץ י"ג נמסר בישעיה סימן ל"ז גבי תפלת הזקיהו: וינח ד' רפין נמסר בסדר בא אל פרעה: ברך י"ב נמסר בשמואל ב' סימן ה' גבי פרשת ויוסף עוד דוד את כל בחור וגו': זכור חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמאה ד"ן תנינא ש"ן וסימניהון זכור את יום השבת. שמור את יום השבת דמשנה תורה. לוז. ויקרא שם המקום ליש. ויקרא שם העיר דן. תזבח. לא תזבח על חמץ. תשחט. לא תשחט על חמץ. ואלה שמות פסל וכל תמונה. משנה תורה פסל כל תמונה. וא"ש על שלשם. מ"ת ועל שלשים. וא"ש זכור. עבדך ואמתך ובהמתך וגרך. מ"ת. שמור. כאשר צוך. ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך. וא"ש בשעריך כי ששת ימים. וינח ביום השביעי. מ"ת למען ינוח. וזכרת כי עבד היית. וא"ש ע"ב ברך. מ"ת ע"כ צוך ה' אלהיך. וא"ש לא תענה לא תחמד. מ"ת ולא תענה ולא תחמד. וא"ש לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך. ב"ש סימן. מ"ת לא תחמד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך. ש"כ סי'. וא"ש ועבדו ואמתו ושורו וחמורו. מ"ת שדהו ועבדו שורו וחמורו:

תולדות אהרן לא תעשה. שבת קיז קנג קנד פסחים מז מח (נזיר נד): ועבדך ואמתך. ב"ק נד: כי ששת ימים. זוהר ויקרא דורש שעשרה דברות כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם: כבד את אביך. שבת פט כתובות קג קדושין ל לא לב ב"מ לב (פאה עו תרומות מד קדושין פא):

בעל הטורים כבד את אביך ואת אמך. סמך כבוד אב ואם לשבת לומר לך כשם שחייב לכבד את השבת כך חייב לכבד אביו ואמו: למען יארכון. חסר יו"ד שאין אריכת ימים בעולם הזה (רק בעוה"ב שנברא ביו"ד):

ספורנו

עבד בלי ספק שרוב ענינים הוא היות מלמעל האדם על עולם שאינו שלו: ועשית כל מלאכתך. ההכרחית למספק: שבת לה' אלהיך. כלומר ללמוד וללמד לשמור לעשות ולהתענג בו די העבודה לכבודו ית' כענין חמרא וריחני פקחוני (הוריות פרק כהן משיח): אתה ובנך ובתך. הקטנים העושים לדעת אביהם: (יא) כי ששת ימים עשה ה'. והמכוון מהם שידמה האדם לבוראו כפי האפשר וזה בעיון ובתלמוד ובמעשה הבחירי לרצון לפניו: וינח ביום השביעי. שבו כבר נשלם כל הצריך להביא המכוון אל תכלית ובשלמות תהיה המנוחה: על כן ברך ה' את יום השבת. בנפש יתירה והיא הכנה יתירה לעבודת האל ית': ויקדשהו. שיהיה כלו לה': (יב) למען יאריכון ימיך. אלו החמשה דברות בשמירתן יאריכון ימיך שיסבבו לך אורך ימים בלתי בעל תכלית שלא יפול בו רוחב כאמרם ז"ל לעולם שכלו ארוך כי אמנם ענין אלו החמשה דברות הוא כלו אומר כבוד לאל ית' אשר בו ינחל המכבד חיי עולם. וזה שנדעהו למהוה מאין ולהיות אלהיך הוא לבדו. ולא נעבוד זולתו. ולא נמרה בו במחשבה בדבור ובמעשה. ונכבדהו הלא הוא אביך קנך: על האדמה. בשמירתם תזכה לזה שאותו אורך ימים שאמרתי תקנהו בשבתך על האדמה שלא תגלה ממנה. אמנם החמשה דברות אחרות והן שלא נזיק לאדם בגופו בכבודו ובממונו במעשה בדבור ובמחשבה הן אזהרות שומרות מהעונש בעוה"ב והעולם

רמבן

(י) **וגרך** אשר בשעריך. על דרך הפשט גר שער לעולם הוא גר תושב שבא לגור בשערי עירנו וקבל עליו שבע מצות בני נח והוא הנקרא גר אוכל נבלות שאמר בו הכתוב לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה. ולכן לא היתה בו מצוה שנאמר לא תעשה בו מלאכה האזרח והגר אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה לצרכינו כקטנים והבהמה והוא בעצמו אין עליו זאת המצוה ועושה מלאכה לעצמו בשבת והכתוב שאמר וינפש בן אמתך והגר הוא גר צדק שנתייהד וחזר לתורתנו שצוה אותו בשבת וכן בכל שאר המצות כאשר אמרה תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם לגר ולאזרח הארץ. אבל מצאנו לרבותינו שדרשו בהפך אמרו כי וגרך אשר בשעריך על דרך הפשט גר צדק והוא חייב כמונו בשביתה וינפש בן אמתך והגר לרבות גר תושב הערל ורצונם שיהיה המוזהר תחלה הגר הנימול שחייב כמונו והכתוב השני לרבות הערל ולפיכך הוקש לבהמה שאמר למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר צווה בשביתת כלם בשוה שלא יעשו לנו ויעשו כרצונם לעצמם וכן יהיו העבד והגר הנזכרים בעשרת הדברות שוים וחייבים בכל דין השבת כמונו כמו שאמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: (יא) **ברך** ה' את יום השבת ויקדשהו. אמר שיהיה יום השבת מבורך וקדוש כי צוה בזכירה לברך אותו ולהדרו וצוה בשביתה שיהיה לנו קדוש ולא נעשה בו מלאכה. ור"א אמר כי ברך ה' היום הזה וקדשו שזימן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה יותר מכל הימים ודרך האמת כתבתיו בפסוק ויכלו ומשם תשכיל ותבין כי ששת ימים עשה ה' לא יחסר בו"ת. אבל כי ששת ימים עשה ה' וביום השביעי שבת בהם וינפש: (יב) **כבד** את אביך. הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו וחזר לצוות אותנו בעניני הנבראים והתחיל מן האב שהוא לתולדותיו כענין בורא משתתף ביצירה כי השם אבינו הראשון והמוליד אבינו האחרון ולכך אמר כאשר צויתיך בכבודי כן אנכי מצוך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך ולא פי' הכתוב שהוא הכבוד נלמד מן הכבוד הנאמר למעלה באב הראשון יתברך שיודה בו שהוא אביו ולא יכפור בו לאמר על אדם אחר שהוא אביו ולא יעבדנו כן לירושתו או לענין אחר שיצפה ממנו ולא ישא שם אביו ויشבע חי אבי לשוא ושקר ויכנסו בכלל הכבוד דברים אחרים כי בכל כבודו נצטוינו ומפורשים הם בדברי רבותינו וכבר אמרו שהוקש כבודו לכבוד המקום וכאשר המצוה הזאת היא בתחתונים כן נתן שכרה באריכות ימים בארץ אשר יתן לנו. ועל דעת רבותינו ענין הכתוב למען יאריכון ימיך ; ועל האדמה יבטיח כי במצוה הזאת יהיו כל ימותינו ארוכים כי ימלא השם ימינו בעולם הזה ויהיו ארוכים לעולם הבא שכלו ארוך ותהיה ישיבתנו לעד על האדמה הטובה שיתן לנו ובמשנה תורה פירש למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך על האדמה והנה הם שתי הבטחות:

רשי

לאו כן: (יג) לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנא' (ויקרא כ') מות יומת הנואף והנואפת ואומר (יחזקאל י"ו) האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנב. בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זו בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין סנהדרין

ח' פסוק דאית בהון לא לא לא נמסר ביחזקאל סימן י"ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמא דספרא:

נִתָּ֥ן לָֽךְ׃ ס יג לֹ֖א
תִּרְצָֽח׃ ס לֹ֣א
תִּנְאָֽף׃ ס לֹ֣א
תִּגְנֹֽב׃ ס לֹֽא־תַעֲנֶ֥ה
בְרֵעֲךָ֖ עֵ֥ד שָֽׁקֶר׃ ס יד לֹ֥א
תַחְמֹ֖ד בֵּ֣ית רֵעֶ֑ךָ ס לֹֽא־
תַחְמֹ֞ד אֵ֣שֶׁת רֵעֶ֗ךָ וְעַבְדּ֤וֹ
וַאֲמָתוֹ֙ וְשׁוֹר֣וֹ וַחֲמֹר֔וֹ וְכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר
לְרֵעֶֽךָ׃ שביעי פ

ח' פסו' דאית יג כהון לא לא לא לא
כל ליש' חסר במ"א מ"ל לא
יכוזו לגנב כי יגנוב
ג' וחד בורו ותמורו

יג לָא תִקְטוֹל נְפַשׁ לָא תְגוּף לָא תִגְנוֹב לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ יד לָא תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃

אבן עזרא

מפיו ולא חייב כן על המקלה כי המקלה יוכל לעשות גם כן בסתר על כן צוה הכתוב שיהיה במלת ארור ככל הכתובים שהם בסתר: (יג) לא תרצח. בידך או בלשונך להעיד עליו שקר להמיתו או להיותך רכיל או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג או שנגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו ואם לא גלית אתה כמו רוצח: לא תנאף. רבים חשבו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש בעבור שמלאו אשר ינאף את אשת רעהו כי מה טעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף את אשת איש ואין פירושו כאשר חשבו והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו והטעם כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו וככה אשר ינאף את אשת רעהו להודיע כי תועבה גדולה עשה שינאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו. ומלת נאוף כמו זנות והנה כתוב ותנאף את האבן ואת העץ ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת אמר רבי סעדיה הגאון כי הזנות על מעלות רבות ואשר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה כי לאחר ימים מעטים תהיה מותרת לו ולמעלה מזאת אשת איש כי יתכן שיאות בעלה ותהיה מותרת לו ולמעלה ממנה כנענית שאיננה על תורת ישראל אם לא נתן לה זרע כי יתכן שתתגייר וישאנה לאשה רק אם נתן לה זרע עובד הוא ע"ג בעצמה ולמעלה ממנו משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ מהמין כמו אם ישכב האדם עם הבהמה והגאון ידע איך החלוק כי על כל העריות כרת בפרשת אחרי מות והניח מזה החלוק מאם והאחות והבת: לא תגנוב. משמע גנבה קחת ממון בסתר ויש גנב שהוא בן מות כמו גונב נפש בין שהוא נער קטן או נלעג לשון והגנבה בממון בין בפניו בין שלא בפניו או שרמהו בחשבון או במדה או במשקל וזאת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר כאשר עשה אבשלום: לא תענה. שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר ולפי דעתי עתה כי הוא מדבר עם עד שקר כאילו כתב לא תענה אם אתה עד שקר ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו ולא תשקרו ומצאנו מלת ענות בבי"ת כמו שקר ענה באחיו ובלא בי"ת כמו ישמע אל ויענם והטעם יענה בם וכמוהו וכאשר לא נגעוך לא נגענו בך ויש עד שקר שהוא בן מות והוא שכתוב עליו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו: (יד) לא תחמוד. אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו ועתה אתן לך משל דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה כי ידע כי זה לא יתכן ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אע"פ שהיא יפה כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו השם ואמר קהלת לאשר (ולאדם שלא עמל בו) יתננו חלקו ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאיננו שלו כי ידע שהשם לא רצה לתת לו לא יוכל לקחת בידו ובמחשבותיו ובתחבולותיו על כן יבטח בבוראו שיכלכל לו ויעשה הטוב בעיניו והנה נשלם פי' עשרת הדברים:

אמר אחד מחכמי הדור ידענו כי תשעה גלגלים הם כנגד תשעה מספרים שהם עיקרי כל מספר וככה אלה התשעה דברים. והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר התשעה שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר כאשר הוא האחד במספר העשרה. והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלים הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרים וארבע שעות ואמר כנגדו אלהים אחרים להודיע בכח השם ירוצון הגלגלים ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף. והדבור השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות שהם כל צבא השמים חוץ מהמשרתים השבעה והנה הגוף הנכבד מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונה וארבעים ונראה כח השם לעין ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת באדם לדעת זה הסוד ורבים מחסרי חכמה חשבו כי לשוא נבראו אלה הצורות על זאת המתכונת. והדבור הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו והוא בעל השעה הראשונה ביום וכן מי שהוא בעל השעה הראשונה בלילה ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם כשהם מושלים יבא לידי נזק על כן אמרו קדמוננו שניתן רשות לחבל בלילי רביעיות ובלילי שבתות והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלו שני המזיקים בהם רק ביום הזה על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק ביראת השם לבדו. והדבור החמישי שהוא כבד כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חייב. והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדים שהוא יורה על שפיכות דמים ועל החבורות ויש מחלוקת בין חכמי המזלות אם נוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה היא למעלה. והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורות על כל משכב וזנות. והדבור השמיני לא תגנוב כנגד גלגל השמש שהוא יורה על אונס ולהסיר כח כל משרת שיתחבר עמה שלא יראה אור בעבורה. והנה הדבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלשון.

והנה

תולדות אהרן לא תרצח לא תנאף לא תגנב. שבת פח (סנהדרין לה): לא תנאף. שבועות מז נדה יג: לא תגנב. סנהדרין פו: לא תענה. סנהדרין י מכות ב ד שבועות לא (כתובות כח מכות ג לא): לא תחמוד. ב"מ ה (ברכות ג):

בעל הטורים לא תרצח. דבור ששי ויש בו ששה אותיות לומר לך שהאדם נברא ביום הששי: לא תגנב. בגימטריא גונב נפש: עשרת הדברות מתחילין באל"ף ומסיים בכ"ף וזהו אך טוב לישראל ויש בהם תר"ך אותיות כנגד תרי"ג מצות ושבע מצות של בני נח והיינו כתר תורה לומר לך שאם לומד אדם תורה לשמה היא כתר לראשו. ואם לומד שלא לשמה יחזור לכרם ויש בהם תיבות מנין עקב וזהו שרמז אליעזר בקע משקלו ושני צמידים אלו ב' לוחות. עשרה זהב משקלם אלו עשרת הדברות וזהו עקב אשר שמע אברהם בקולי ובשמים עקב רב אברהם עקב עשה אורחך קבע מורשה קהלת יעק"ב עשרת הדברות שיש בהם קע"ב תיבות:

רמבן

(יג) לא תרצח לא תנאף לא תגנוב. אמר הנה צויתיך להודות שאני בורא הכל בלב ובמעשה ולכבד האבות בעבור שהם משתתפים ביצירה אם כן השמר פן תחבל מעשי ידי ותשפוך דם האדם אשר בראתי לכבודי ולהודות לי בכל אלה ולא תנאף אשת רעך כי תחבל ענין כבוד האבות לכפור באמת ולהודות בשקר כי לא ידעו את אביהם ויתנו כבודם לאחר כאשר יעשו עובדי ע"ג אומרים לעץ אבי אתה ולא ידעו אביהם שבראם מאין ואחר כן הזכיר לא תגנוב נפש כי הוא כמו כן גורם כזאת וכן סדר המצות בחומרן ועונשן כך והוא אחר ע"ג שפיכות דמים ואחרי כן גלוי עריות ואחר כך הזכיר גנבת נפש ועדות שקר וגזל ומי שלא יחמוד לא יזיק לעולם לחברו והנה השלים כל מה שהאדם חייב בשל חבירו ואחר כן יבאר המשפטים בפרט כי המתחייב לחבירו במשפט מן המשפטים אם לא יחמוד ולא יתאוה למה שאינו שלו ישלם מה שעליו. ואמר ר"א כי אחז הכתוב דרך ארץ לאמר תחלה בית רעך כי המשכיל יקדים להיות לו בית ואחרי כן יקח אשה להביאה אל ביתו ואחרי כן יקנה עבד ואמה ובמשנה תורה הזכיר האשה תחלה כי הבחורים יתאוו לאשת אשה תחלה או שחמדת האשה האיסור הגדול שבהם והנה עשרת הדברות חמשה בכבוד הבורא וחמשה לטובת האדם. כי כבד את אביך כבוד האל כי לכבוד הבורא צוה לכבד האב המשתתף ביצירה ונשארו חמשה לאדם בלבדו ועוגתו והנה הזכיר בקבלת הדברות גמולם ובקנסם לא הזכיר כי בדבור השני אל קנא

בשלישי

ספורנו

והעולם הזה: (יג) לא תנאף. עקרו באשת איש שהוא היותר מורגל אצל עוברי עבירה ובכללו כל ביאה פסולה: לא תגנוב. בכלל גנבה גנבת נפשות וגנבת ממון וגנבת דעת הבריות אע"פ שעקר האזהרה על גנבת נפשות דבר הלמד מענינו כמו שלמדוהו ז"ל: לא תענה ברעך עד שקר. ובכלל זה הולך רכיל ומוציא שם רע אע"פ שעקרו על מעיד בבית דין: (יד) לא תחמוד. יהיה הדבר אליך לנמנע גמור כי הנמנע לא יחמדהו הטבע כלל כענין ולא יחמוד איש את ארצך כי ההמדה תגרום

את

אבן עזרא

והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והיא תורה על החמדה: (טו) וכל העם רואים את הקולות. וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידים כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם. ואת ההר לבדו עשן כאשר ראו הפלאים האלה נעו כמו נע ונד שכל אחד סר ממקום מעמדו ושב אחורנית וכמוהו וינעו אמות הספים וטעם אמות שהספים סרו ממקומם אמות לא יכול הנביא לשערם במראות הנבואה והאומר כי פי' כמו זעו לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם איך עמדו מרחוק: (טז) ויאמרו. הכהנים וראשי המטות שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שנשלמו עשרת הדברים כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו ובעבור זה אמר משה להם אל תיראו: (יז) ויאמר.

למ"ד

רשי

(סנהדרין פו): (טו) וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומנין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומניין שלא היה בהם חרש ת"ל נעשה ונשמע (מכילתא): רואים את הקולות. רואין את הנשמע שא"א לראות במקום (שם): את הקולות. היוצאין מפי הגבורה: וינעו. (שם) אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחק. (שם) היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנאמר (תהלים ס"ח) מלכי צבאות ידודון ידודון:

לבעבור

טו וְכָל עַמָּא חָזַן יָת קָלַיָּא
וְיָת בְּעוּרַיָּא וְיָת קַל שׁוֹפָרָא
וְיָת טוּרָא תָּנֵן וַחֲזָא עַמָּא
וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק: טז וַאֲמַרוּ
לְמשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמָּנָא
וּנְקַבֵּיל וְלָא יִתְמַלַּל עִמָּנָא
מִן קֳדָם יְיָ דִּלְמָא נְמוּת:
יז וַאֲמַר משֶׁה לְעַמָּא לָא

ת' ר"פ בספרא
נ' כ"כ
ג'. ט' חסר
ב' וחסר
כל אורי' חסר
ג'

טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת
וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר
וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם
וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק: טז וַיֹּאמְרוּ
אֶל־משֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ
וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ
אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת: יז וַיֹּאמֶר
משֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי

וינעו ב' וחסר וסי' וירא העם וינעו. וינעו אמות הספים:

תולדות אהרן וכל העם רואים. ברכות ו:

ספורנו

את הגזל כענין עכן ואחמדם ואקחם: (טו) רואים את הקולות. כמו ולבי ראה. התבוננו בענין הקולות שלא יוכלו לסבלם כאמרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול ה' אלהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות: וירא העם. התבוננו מה לעשות: וינוע. כמתנועע תנועה בלתי מכוונת לגבול מה שאליו יקרא נע כענין ויניעם במדבר. תנוע ארץ כשכור. וזה כי מיראתם נסוגו אחור מגבול

מה

בעל הטורים וירא העם וינועו. ע"כ מתנענעים בשעת לימוד התורה. לפי שהתורה נתנה באימה ברתת בזיע. וינועו. בגימטריא י"ב מילין שהיו נרתעים לאחוריהם: וינועו ב' במסורת. הכא וירא העם וינועו ואידך וינועו אמות הספים מקול הקורא מה התם על ידי מלאך אף הכא על ידי מלאכים כדכתיב מלכי צבאות ידודון ידודון:

רמבן

בשלישי כי לא ינקה בחמישי למען יאריכון ולא הזכיר באחרים עונש או שכר והיה זה כי החמשה דברים האחרונים טובת האדם הם והנה שכרו אתו ופעולתו לפניו אבל בע"ג צריך אזהרת עונש לחומר הגדול שבה ושיהיה לכבוד הבורא והנראה אלי כי אמר אל קנא על לא יהיה לך ואמר ועושה חסד על אנכי כי העונש יבא על מצות לא תעשה והשכר על מצות עשה וקבלת מלכות האל ואזהרת עבודת זולתו ענין אחר והשלים הדבר ואחר כך הזכיר על העובד והבטיח בשכר על העושה והזהיר בשבועת שוא בעונש לא ינקה ולא הזכיר בשבועה גמול כלל ולא אמר על המחלל השבת עונש הכרת או עונש אחר זולתו ולא הזכיר זולתי שכר על השומר שבת מחללו מפני שהשבת נכלל בשתים מצות הראשונות כי השומר שבת מעיד על מעשה בראשית ומודה במצות אנכי והמחללו מכחיש במעשה בראשית ומודה בקדמות העולם להכחיש במצות אנכי והנה הוא בכלל אל קנא פוקד ובכלל ועושה חסד לאלפים ובדבור החמישי בכבוד האבות הזכיר שכר כי היא מצות עשה והנראה במכתב הלוחות שהיו הה' ראשונות בלוח אחד שהם כבוד הבורא כמו שהזכרתי והה' השניות בלוח אחד שיהיו חמש כנגד חמש כענין שהזכירו בספר יצירה בעשר ספירות בלי מה כמספר עשר אצבעות. ה' כנגד חמש וברית יחיד מכוונת באמצע ומזה יתברר לך למה היו שתים כי עד כבד את אביך סוף כנגד תורה שבכתב ומכאן ואילך כנגד תורה שבעל פה ונראה שלזה רמזו רבותינו ז"ל שאמרו שתי לוחות כנגד שמים וארץ כנגד חתן וכלה וכנגד שני שושבינין וכנגד שני עולמים וכל זה רמז אחד והמשכיל יבין הסוד:

(טו) **וכל** העם רואים את הקולות. ויאמרו אל משה דעת המפרשים שהיה זה אחר מתן תורה והוא שאמר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו וגומר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' עוד ומתנו וגו' ואין כן דעתי בעבור שאמר בכאן ואל ידבר עמנו אלהים ולא אמר עוד ומשה אמר בכאן אל תיראו ושם נאמר הטיבו את אשר דברו. ועוד כי בכאן לא סיפר שיפחדו רק מן הקולות והלפידים ומן ההר שהוא עשן ושם פחדו מדבור השכינה שאמרו כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. ועוד כי בכאן אמר ומשה נגש אל הערפל ולא אמר שבא בתוכו והנכון בעיני בפרשת ובסדור הענין כי וכל העם רואים ויאמרו אל משה היה קודם מתן תורה ומתחלה הזכיר כסדר כל דברי האלהים מה שצוה למשה בהגבלת ההר ואזהרת העם עשרת הדברות ועתה חזר והזכיר דברי העם אל משה ואמר כי מעת שראו את הקולות ואת הלפידים נעו לאחור ועמדו מרחוק יותר מגבול ההר אשר הגביל משה והסדר בדברים כי בבקר היו קולות וברקים וקול שופר חזק ועדיין לא ירדה שכינה כענין ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ויחרדו העם במחנה במקום תחתיהם ומשה חזק לבם והוציאם לקראת האלהים ויתיצבו בתחתית ההר ובהיותם שם בתחתית מלפנים ומתיצבים ירד ה' על ההר באש ויעל עשנו עד לב השמים חשך ענן וערפל וחרד ההר עצמו ונזדעזע כאשר יעשנו ברעש הנקרא זלזלה או יותר מכאן וכן כתיב ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן ואיננו משל כאשר איננו משל הים ראה וינס הירדן יסב לאחור ונתחזק קול השופר מאד אז ראו העם וינועו לאחור ויעמדו מרחוק יותר מן הגבול ואז אמרו אליו כלם שלא ידבר עמם האלהים כלל פן ימותו כי במראה נהפכו ציריהם עליהם ולא עצרו כח ואם ישמעו הדבור ימותו ומשה חזקם ואמר להם אל תיראו ושמעו אליו ויעמוד העם מרחוק במעמדם כי לא רצו בכל דבריו להתקרב אל הגבול ומשה נגש אל הערפל לא בא בתוכו ואז דבר אלהים עשרת הדברות ואחר עשרת הדברות לא הזכיר כאן מה שאמרו הזקנים למשה כי רצה לבאר כסדר המצות והמשפטים אבל במשנה תורה הזכיר משה כי אחרי הדברות קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם ואמרו לו אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו כי שערנו בנפשותינו שלא נוכל עוד לסבול משא דבר ה' אלהים כי חשבו שירצה האלהים לדבר אליהם כל המצות ולכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו ושמענו ועשינו והקב"ה הודה לדבריהם ואמר הטיבו כל אשר דברו כי כן היה החפץ לפניו שלא ישמיעם רק עשרת הדברות והיראה ישרה לפניו: וינועו. על דעת רבותינו אין נוע כאן אלא זיע וכן הוא אומר נוע תנוע ארץ כשכור ואם כן יאמר כי נזדעזעו ומפחדם חזרו עוד לאחור ועמדו מרחוק. ועל דעת בעלי הפשט וינועו שנעו ממקומם לאחוריהם ועמדו מרחוק מלשון נע ונד תהיה בארץ וכן ויניעם במדבר:

(טז) **ואל** ידבר עמנו אלהים. הטעות הרב במורה הנבוכים באונקלוס שתרגם ואל ידבר עמנו אלהים ואל יתמלל עמנא מן קדם ה' ולא עשה כן בשאר המקומות כי תרגם וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל ה' וכן בכל מקום וידבר ה' אל משה ומליל ה' והטעם אצלו כי הדיבור הראשון אע"פ ששמעוהו כל ישראל אין מעלתם בו כמעלת משה רבינו וא"כ כדעתו למה תרגם כי מן השמים דברתי עמכם מלילית עמכון והיה לו לומר איתמליל מן קדמי עמכון וכן במשנה תורה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם תרגם אותו מליל ה' וכן אמרו ה' וגו' ואת קולו שמענו ותרגם ית קל מימריה שמענא יומא דין חזינא ארי ימלל ה' עם אנשא וכן פנים בפנים דבר ה' עמכם מליל ה' ועוד שהרי תרגם והאלהים יעננו בקול ומן קדם ה' מתעני ליה בקול וכבר בא בלשון התורה וכן במשה עצמו וישמע את הקול מדבר אליו והתרגום מתמלל וכן וירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר משה ומתמלל. אבל הטעם לאונקלוס מבואר שלא נאמר בכל מתן תורה דבור השם לישראל רק מתוך האש ומן השמים שמעו והוא מה שהשיגו הם וכן כי מן השמים על דרך האמת מתוך השמים והוא מתוך האש בשוה וכבר נתבאר ענינו והנה כשראה אונקלוס בכאן ואל ידבר עמנו אלהים שלא הוזכר בו מחילה לא ראה לתרגם בו ולא ימלל עמנא ה' ואין בלשונו כנוי למלת אלהים ולכך שלל בכאן מהם הדבור ממש ומן המופלא בחכמת אונקלוס שלא הזכיר במעמד הר סיני יקרא דה' או מימרא דה' ותרגם הא אנא מתגלי לך ויתגלי ה' לעיני כל עמא על טורא דסיני דאתגלי עלוהי ואתגלי ה' על טורא דסיני ולא תרגם ואיתגלי יקרא דה' כאשר הוא מתרגם תחלה הר האלהים טורא דאיתגלי עלוהי יקרא דה' כן עשה בכל מקום שהזכיר השם המיוחד בירידה הזאת אבל כאשר יזכיר הכתוב אלהים תרגם לקראת האלהים לקדמות מימרא דה' ותרגם בא האלהים יתגלי לכון יקרא דה' ולא אמר יתגלי לכון ה' דחמן יקרא דה' וכן אמר ומן קדם ה' מתעני ליה בקל וכל

זה

לְבַעֲבוּר֙ נַסּ֣וֹת אֶתְכֶ֔ם בָּ֖א הָאֱלֹהִ֑ים וּבַעֲב֗וּר תִּהְיֶ֧ה יִרְאָת֛וֹ עַל־פְּנֵיכֶ֖ם לְבִלְתִּ֥י תֶחֱטָֽאוּ׃ ג׳. ל׳ ל׳ ל׳. ב׳
יח וַיַּעֲמֹ֥ד הָעָ֖ם מֵרָחֹ֑ק וּמֹשֶׁה֙ נִגַּ֣שׁ אֶל־הָֽעֲרָפֶ֔ל אֲשֶׁר־שָׁ֖ם הָאֱלֹהִֽים׃ ס מפטיר
יט וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה כֹּ֥ה תֹאמַ֖ר אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אַתֶּ֣ם רְאִיתֶ֔ם כִּ֚י מִן־הַשָּׁמַ֔יִם דִּבַּ֖רְתִּי עִמָּכֶֽם׃
כ לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּן אִתִּ֑י אֱלֹ֤הֵי כֶ֙סֶף֙ וֵאלֹהֵ֣י י״ד. ג׳ בטעמי׳ נעיל

תְּדַחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלִי לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵּיהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוֹבוּן׃ יח וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה קְרֵיב לְצֵית אֲמִיטְתָא דְּתַמָּן יְקָרָא דַיְיָ׃ יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא מַלֵּילִית עִמְּכוֹן׃ כ לָא תַעַבְדוּן קֳדָמַי דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן דִּדְהַב לָא

(יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם: נסות. לשון הרמה וגדולה כמו (ישעיה סב) הרימו נס (שם מט) ארים נסי (שם ל׳) וכנס על הגבעה שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. ע״י שראיתם אותו ירא ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חושך ענן וערפל שנאמר (דברים ד׳) וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: (יט) כה תאמר. בלשון הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מסיחין לו שמה שאחרים מסיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי. וכתוב אחר אומר וירד ה׳ על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ (מכילתא) ד״א הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן הוא אומר (תהלים יח) ויט שמים וירד: (כ) לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום (מכילתא): אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות: ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על ב׳ שאם עשית ד׳ הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם. שלא תאמר הריני עושה כרובים

למ״ד לבעבור נוסף כלמ״ד למבראשונה ולמ״ד והשלישי לאבשלום בן מעכה: וטעם נסות אתכם. כמו ולמען נסותך להיטבך באחריתך: ובעבור תהיה יראתו על פניכם. ככתוב יום אשר עמדת לפני ה׳ אלהיך בחורב: (יח) ויעמוד. הזכיר זה פעם אחרת כי משה היה עושה הפך מעשיהם אלה עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל: (יט) ויאמר ה׳. רבים השתבשו בעבור שמצאו ודבריו שמעת מתוך האש שהיה בהר סיני כי כתוב וירד ה׳ על הר סיני על ראש ההר ועתה אמר מן השמי׳ דברתי עמכם ומי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב חשוב שיהיה כדמות האדם ראשו בשמי׳ ורגליו על הר סיני וזה טעם וירד ומן השמים ידבר כמו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים כי ידעו שהשמים והארץ מלא כבודו: (כ) לא תעשון. הטעם והנה אנכי יושב בשמים ואני דברתי עמכם לא על ידי אמצעי וכן כתוב פנים בפנים דבר ה׳ עמכם ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים כי כן דרך צחות לשון הקדש כמו לא תחמוד כי הטעם אחד הוא וכן הוא לא תעשון לכם את אלהי כסף ואלהי זהב כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה וטעם שתעשו צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתם עושים כאילו יהיו אמצעים ביני וביניכם כמו העגל שעשו ישראל כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו

לבעבור ג׳ וסי׳ נסות אתכם בא. לבעבור סבב את פני הדבר. לבעבור הביא ה׳ אל אבשלום: ובעבור ב׳ וסי׳ תהיה יראתו. ובעבור חושי בי: תחטאו ב׳ וסי׳ לבלתי. רגזו ואל תחטאו: תעשון י״ד נמסר בשפטים סימן ז׳ גבי גדעון בפסוק ממנו תראו: אלהי ג׳ בטעם מלעיל אלהי שם. לא תעשון אתי אלהי כסף. מענה אלהי קדם. ונמסר גם בפרשת נח:

תולדות אהרן לבעבור נסות. עקרים מ״ד יג: ובעבור תהיה יראתו. יבמות עט נדרים כ (קדושין סה סנהדרין כב): ומשה נגש. (סוטה כב): כי מן השמים. עקרים מ״ג ית זוהר לך לך: לא תעשון אתי. ר״ה כד סנהדרין ז ע״ג מג עב: אלהי כסף. (בכורים סה):

בעל הטורים לבעבור ג׳ במסרה. הכא לבעבור נסות אתכם ואידך לבעבור סבב את פני הדבר גבי דוד בענין שאשה התקועית. לבעבור הביא ה׳ אל אבשלום את הרעה. פי׳ לבעבור נסות אתכם והם העמדו בנסיון תהיו כדוד כמו שנאמר בענין ואדוני חכם כמלאך האלהים ואם לאו לבעבור הביא ה׳ הרעה: התחטאו ב׳ במסורה. הכא ואידך רגזו ואל תחטאו. בושה מונעת מן החטא והכעס מביא לידי חטא וזהו לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו כל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא. וזהו רגזו ואל תחטאו כי הכעס מביא לידי חטא: יראתו על פניכם. בגימטריא בושת פנים: ומשה נגש. בפרקי דר״א גם לא נאמר הנה נגש מיכאל וגבריאל אחזו בשתי ידיו והגישוהו שלא ברצונו: אל הערפל. בגימטריא אל השכינה:

רמבן

זה מבואר ומפורש למי שישכיל דברינו המפורשים למעלה וכן ראיתי בנוסחאות מדוקדקות ויעל משה אל הר האלהים וסליק משה לטורא דה׳ כי אחרי מתן תורה יאמר כן וכתיב ויסעו מהר ה׳:

(יז) **כי** לבעבור נסות אתכם בא האלהים לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם בגוים שהוא בכבודו נגלה אליכם נסות. לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס כנס על הגבעה שהוא זקוף לשון רש״י. ואיננו נכון אבל יתכן שיאמר כי לבעבור הרגילכם באמונה בא האלהים שכיון שהראה לכם גלוי השכינה נכנסה אמונתו בלבבכם לדבקה בו ולא תפרד נפשכם ממנה לעולם ולמען תהיה יראתו על פניכם בראותכם כי הוא לבדו האלהים בשמים ובארץ ותיראו ממנו יראה גדולה או יאמר שתהיה על פניכם יראת האש הגדולה הזאת ולא תחטאו מיראתכם ממנה ויהיה הלשון מן כי לא נסיתי ללכת באלה ויואל ללכת כי לא נסה כענין רגילות והרב אמר במורה הנבוכים כי אמר להם אל תיראו כי זה אשר ראיתם היה שכשינסה ה׳ אלהים אתכם להודיע ערך אמונתכם וישלח לכם נביא שקר שירצה לסתור מה ששמעתם לא תמעד אשוריכם לעולם מדרך האמת כי כבר ראיתם האמת בעיניכם ואם כן יאמר בעבור שיוכל לנסות אתכם לעתיד בא האלהים עתה כדי שתהיו עומדים לו בכל נסיון ועל דעתו הוא נסיון ממש יאמר הנה רצה האלהים לנסותכם התשמרו מצותיו כי הוציא מלבבכם כל ספק ומעתה יראה הישכם אוהבים אותו ואם תחפצו בו ובמצותיו וכן כל לשון נסיון בחינה כי לא נסיתי ללכת באלה לא בחנתי נפשי מעולם ללכת בהם. ויתכן שיהיה הנסיון הזה בטובה כי האדון פעם ינסה עבדו בעבודה. קשה לדעת אם יסבלנה לאהבתו ופעם ייטיב עמו לדעת אם יגמול אותו בטובה אשר עשה עמו להוסיף לאדוניו עבודה וכבוד כענין שאמרו חכמים אשרי אדם שעומד בנסיוניו שאין לך בריה שאין הקב״ה מנסה אותה העשיר מנסה אותו אם תהיה ידו פתוחה לעניים העני מנסה אותו אם יוכל לקבל יסורין וכו׳. ולכך אמר הכתוב הטיב לכם האלהים להראותכם את כבודו אשר לא עשה כן לכל גוי לנסותכם אם תגמלו לפניו כטובה אשר עשה עמכם להיות לו לעם נחלה כענין שאמר הלה׳ תגמלו זאת ואמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע״כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם כי העמים אינם חייבים לי ככם אשר ידעתי אתכם פנים בפנים:

(יט) **אתם** ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. זה שיאמר להם אחרי שראיתם בעיניכם כי מן השמים דברתי עמכם ואני הוא האדון בשמים ובארץ אל תשתפו עמי אלהי כסף ואלהי זהב כי אין לכם צורך אתי אל עזר אחר ושיעור הכתוב לא תעשון אתי אלהי כסף ולא תעשו לכם אלהי זהב. ולדעתי פירושו לא תעשון אלהי כסף ואלהי זהב להיות לכם לאלהים אתו ולא תעשו לכם כלל הזהיר מן האמונה בהם וחזר והזהיר מן העשיה לבדה כענין ופסל ומצבה לא תקימו לכם. ועל דרך האמת טעם אתי כטעם על פני וכבר רמזתי פירושו. וכתב רש״י כי מן השמים דברתי עמכם וכתוב אחר אומר וירד ה׳ על הר סיני בא השלישי להכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו בארץ זהו לשון הרב ואיננו מכוון אבל הכרע הפסוקים מדרש חכמים הוא ואמת הוא כי השם בשמים וכבודו בהר סיני כי בא ה׳ וכתוב ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם משמים והמקראות כלן מבוארות בלשון לכל יודע וכבר באמרתי הכל למעלה ור״א אמר כי מי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא ודברי פי חכם חן:

מזבח

ספורנו

מה שמנינו בלתי מכוונים לגבול מה שאליו: (יז) לבעבור נסות אתכם. להרגילכם אל הנבואה שזכיתם עליה פנים בפנים כמו שהיה הענין באליהו שהיתה אז נבואתו בהיותו משתמש בחושיו. כאמרו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמוד פתח המערה גם כי אולי לא היתה באספקלריא המאירה כענין משה רבינו שנאמר בו אשר ידעו ה׳ פנים אל פנים: בא האלהים. פמליא של מעלה כמו שאמר למעלה לקראת האלהים: ובעבור תהיה יראתו על פניכם. כטעם מה שהשיב רבי יהושע לקיסר באמרו יומא דחד מן שמשי דקיימא קמיה דקודשא בריך הוא אמרת לא מליכת לאסתכלא ביה שכינה לא כל שכן (פרק אלו טרפות): (יט) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. כענין המגביהי לשבת המשפילי לראות: (כ) לא תעשון אתי אלהי כסף. ומאחר שראיתם שאין אתם צריכים לאמצעיים להתקרב אלי לא תעשו אתי

זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ כא מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ׃ כב וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ

תַעַבְדוּן לְכוֹן׃ כא מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעֲבֵיד קֳדָמַי וּתְהֵי דָבַח עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יָת עָנָךְ וְיָת תּוֹרָךְ בְּכָל אֲתַר דִּי אַשְׁרֵי שְׁכִינְתִי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכָתִי לָךְ וַאֲבָרְכִינָךְ׃ כב וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעֲבֵיד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן דִּלְמָא תְּרִים חַרְבָּךְ

י"א

ג' כ"כ וכל משנה תורה דכות'

ל

עלתיך ג' כ"כ וסי' מזבח ארמה תעשה לי. לא הביאת לי שה. לא על זבחיך אוכיחך. אניך וכל משנה תורה דכותיה :

תולדות אהרן מזבח אדמה. חגיגה כז מנחות קיא זבחים נח (נזיר נו ברכות ח): וזבחת עליו. זבחים נח נט חולין כז: אזכיר את שמי. ברכות ו סוטה לח מכות ס: מזבח אבנים. זבחים סא:

יעשו הזכירם בתחלה שלא יעשו אלהי זהב. והנה טעם אתי. שאין לי צורך לאמצעיים עמי על כן אחריו אבא אליך וברכתיך והטעם אני בכבודי אבא אליך: (כא) מזבח אבנים. י"א כי הטעם שלא יעשה ציורים במזבח על כן צוה במזבח אבנים להיותם שלמות ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות ופטורי ציצים ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח ובפרשת כי תשא אדבר על זה ויש אומרים כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקום גבוה ואין זה משמע הלשון והעד שכתוב אחריו מזבח אבנים וקדמונינו אמרו כי הטעם לשים אדמה במזבח הנחשת ואמת אמרו כי כן עשו רק שמו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא ואין זה פשוטו כי האדמה שישימו בו מקרה כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת כי מנחשת נעשה גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב בעבור שהוא מצופה זהב ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמה יהיה פי' ואם מזבח אבנים שישימו בו אבנים ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים כי מפורש הוא והוא הנעשה בהר עיבל. ועתה אפרש אמר הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני י"א לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר דבר ה' נעשה הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלות אל הר האלהים לפני מתן תורה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ואמר בתחלה כה תאמר לבית יעקב והנה לא הגיד להם לא מצות ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע מפיהם אם יהיו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצוה והם השיבו ואמרו נעשה וגם כתוב וישב משה את דברי העם אל ה' אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים ועתה החל להשמיעם מצותיו וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש ואחר כן כתוב ויבא משה שירד מן ההר וגם כתיב ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ודבר ה' הם מצות עשה ומצות לא תעשה שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים כמו השב תשיבנו לו עד בא השמש תשיבנו לו אלהים לא תקלל והמשפטים דברי העבדים והמכים והנגיחה והנזקים והבערה ודברי הגנבה והשבועה ועל אלה כתוב גם ואת כל המשפטים ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע ופירוש נעשה לשמור מצות עשה ומצות לא תעשה ונשמע על המשפטים על כן הוסיפו אחר מתן תורה לאמר ונשמע ולא אמרו כן בתחלה. והנה פי' מזבח אדמה כמשמעו עשוי מאדמה וזהו שכתב שם ויבן מזבח תחת ההר וכתיב בכאן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך וגם כתוב ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשון אתי בעבור דם הברית שזרק על המזבח ועל העם שקבלו על נפשם שהשם לבדו יהיה להם לאלהים וישמרו מצותיו ומשפטיו. והזכיר את צאנך ואת בקרך ששניהם מיני עולות ושלמים. ראיתי אפיקורוס אחד ישתחקו עצמותיו שטען על החכמים בעבור שאמרו איזהו מקומן של זבחים כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים כמו עולה וזבחים כי עולה דבר בפני עצמו והזבחים שלמים כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים לה' פרים וככה בכל מקום והראיתי לו כי לא דבר נכוחה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך אז הודה על חטאתו שטען על הגאונים הנכבדים מכל הדורות הבאים אחריהם: וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי. פירוש בכל מקום אשר אזכיר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי גם אני אבא אליך וברכתיך. וטעם אבא. כדרך בן אדם והטעם תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו והוא מקום הכבוד כאילו באתי אליך שידעתי שתבא ובעבורך באתי ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך. ולא תהיה צריך לאחר כי תמצאני בכל עת שם כבודי: (כב) ואם מזבח אבנים. המזבח שבנה משה לכרות ברית עם ישראל בדם הברית והוא השם שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבנים כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה צורך עם במהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ וגם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם ויהיה טעם ואם מזבח אבנים כאומר עשה עתה מזבח אדמה ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים: אתהן. הם האבנים: גזית. הטעם כמו ומשרתו יהושע בן נון נער כן לא תבנה אתהן בנין גזית וגזית מגזרת על גזזי לאהו כי גז חיש וכן נגוזו ועבר והטעם כמו כריתה רק אבנים שלמות כמו שהן נבראות: כי חרבך. שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת ובמקום אחר כתוב לא תניף עליהן ברזל על מזבח אבנים שבנו ואין לנו לחפש על טעמי המצות ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך הפגול בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול כי יחלל קדש שהקדיש אם ישאר ממנו עד שיהיה פגול וככה זה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח אולי יחולל

כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם: (כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כיפין (כ"א בסיס) (מכילתא). ד"א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי: וזבחת עליו. אצלו כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה. (מכילתא ע"ש זבחים נח נט) או אינו אלא עליו ממש ת"ל הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח: את עלתיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך. פירוש לאת עלתיך ואת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבוא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים ולברך את העם: (כב) ואם מזבח אבנים. (מכילתא) רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנא' (דברים כז) אבנים שלמות תבנה וכן (שמות כב) אם כסף תלוה חובה הוא שנא' (דברים טו) והעבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים: גזית. לשון גזיזה שפוסלין ומכתתין בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש

בעל הטורים אבוא אליך. אבוא עולה עשרה לומר שאם אמצא עשרה בבה"כ אבוא אליך וברכתיך :

ספורנו

אתי כאלה לאמצעיים: (כא) מזבח אדמה תעשה לי. וגם כן לא תצטרך לעשות היכלות של כסף וזהב ואבנים יקרות למען אקרב אליכם הכל יספיק מזבח אדמה: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. שאבחר לבית ועד לעבדי. כענין הזכירו כי נשגב שמו: אבא אליך וברכתיך. לא תצטרך למשוך הנהגתי אליך באמצעיים של כסף וזהב וזולתם כי אמנם אני אבא אליך וברכתיך: (כב) לא תבנה אתהן גזית. ליפותן

רמבן

(כא) **מזבח** אדמה תעשה לי. פי' ר"א יאמר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לקבל כח מעליונים בצירתם להיות אמצעיים ביני וביניכם כי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך אני בכבודי וברכתיך אין לך צורך לאמצעי כלל. ועל דעת רבותינו במזבחות שהם הנעשים במשכן ובמקדש הזכיר מצות המזבחות באדמה ובאבנים לאמר שיעשו גם כן המזבחות לשם לבדו ושם יזבחו העולות והשלמים ולא לשדים על פני השדה ובכל המקום אשר יזכירו את שמו יבא בכבודו עליהן לשכן שכינתו בתוכם ולברך אותם:

(כב) **וטעם** ואם. במצות חובה. לומר אם יגיע הזמן שתזכו לרשת הארץ ולבנות לי מזבח אבנים בבית הבחירה השמר שלא תבנה אתהן גזית שתחשוב לעשות כן למעלת הבנין. ודעת ר"א שהמצוה על המזבח הברית שבסדר ואלה המשפטים בפירושיו. ועל הדרך האמת הכתובים כסדרן אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם בשמי הגדול ולא תעשון על פני אלהי כסף ואלהי זהב אבל אני מתיר לכם שתעשו מזבח לי לבדי ולזבוח עליו עולות גם שלמים בכל המקום אשר אזכיר את שמי כי אבא אליך וברכתיך ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ואזכיר מן זכרנו יברך: כי חרבך הנפת עליה לאסור

משמש בלשון פן שהוא דילמא פן תניף חרבך עליה : ותחללה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת (פ"ג דמדות) שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות : (כג) ולא תעלה במעלת. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ"ש בלעז אלא חלק יהא ומשופע : אשר לא תגלה ערותך. שע"י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותך ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים ק"ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה :

יחולל הנכרת מן האבנים לע"ג וזה אינו כבוד וראינו שהכהן צריך לכפר על המזבח : (כג) תעלה. אמר בן זיטא כי במעלות מגזרת מעל ולא פקח עיניו לראות כי מ"ם מעל שורש והעד ומעלה בו מעל והנה מעל במשקל נעל ולשון רבים שאינו סמוך ונעלות בלות ומטולאות והנה ראוי להיות במעלות חיר"ק תחת הבי"ת וקמ"ץ תחת העי"ן רק פירושו כמו ומעלות שבעה עולותיו והנה חשב בן זיטא לעלות בסלם חכמה בהבליו ונגלתה ערותו עליו וככה יקרא לכל אפיקורס אשר בדברי קדמונינו לא יאמין וזאת מצות מעלות כוללת כל מזבח אדמה אבנים או נחשת כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב מזבחי :

עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ׃ כג וְלֹא־תַעֲלֶה ל׳. ו׳ ר״פ. ל׳ בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־ ל׳ חסר בתור׳ ה׳. ג׳ תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו׃ פפפ

עֲלָהּ וּתְחַלְּלִינַהּ׃ כג וְלָא תִיסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי׃ פפפ

ע"ב, יונד"ב סימן

מזבחי ח׳ וסי׳ ולא תעלה במעלות. וכי יזיד. ובחור אותו מכל שבטי ישראל. ואיש לא אכרית לך. והביאותים אל הר קדשי. כל צאן קדר. ולא תאירו מזבחי חנם. מגישים על מזבחי : תגלה ג׳ וסי׳ אשר לא תגלה ערותך. בטרם תגלה רעתך. תגלה רעתו בקהל. וחד ותגלה ערותך :

תולדות אהרן ולא תעלה במעלות. עי׳ מס סנהדרין ו (ברכות י) :

ספורנו

ליפותן : (כג) ולא תעלה במעלות. אע"פ שלא הצריכך לעשות מלאכו׳ ויפוים לשני בתוככם. מכל מקום השמר מלנהוג קלות ראש במזבח :

בעל הטורים תגלה ג׳. הכא ואידך תגלה רעתו בקהל. בטרם תגלה רעתך. לומר שאם יגלה ערותו על המזבח יגלה רעתו בקהל :

רמבן

לאסור בהם נגיעת הברזל כמו שנאמר אבנים שלמות תבנה את מזבח ה׳ אלהיך לא תניף עליהן ברזל והזכיר כאן הברזל בלשון חרב כי כל כלי ברזל אשר בהם פיות כורתות יקראו חרב ואמר בסיף ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות ובאזמל קח לך חרב חדה ויאמר בכשיל וכילפות אשר יסתרו בו הבנין ומגדלותיך יתן בחרבותיו וכן זה המסתת אבנים יקראנו חרב :

(כג) **ולא** תעלה במעלות על מזבחי. בעבור כי התחיל לצוות במזבח השלים מצותו ולא איחר זה עד צוותו בדברי הקרבנות בתורת כהנים וזו ראיה לדברי חכמים ואין צריכין חיזוק. וטעם המצוה בדברי רבותינו להדור מצוה שלא יונף המקצר על המאריך. ור"א אמר שלא ישאר הנפסל מן האבן באשפתות והמקצת בנו במזבח השם או שלא ילקח ממנו לעשות מזבח לע"ג כי עובדיה יעשו כן אולי יצליחו. והרב אמר במורה הנבוכים שהיא הרחקה שלא יבאו לעשות בהן צורה ותהיה אבן משכית כי היה כן מנהג עובדי ע"ג ואני אומר כי הטעם המצוה בעבור היות הברזל חרב והוא המחריב העולם ולכן נקרא כן והנה עשו אשר שנאו השם הוא היורש החרב שאמר לו ועל חרבך תחיה והחרב הוא כחו בשמים ובארץ כי במאדים ובמזלות הדם והחרב יצליחו ובהם תראה גבורתו ולכן לא יובא בית ה׳. וזה הטעם שהזכיר הכתוב אמר לא תבנה אתהן גזית כי בהניפך עליהם שום ברזל לעשותו כן הנפת עליה חרבך המרצח ומרבה חללים וחללת אותם ומפני זה לא היה במשכן ברזל כי גם יתדותיו שהיו טובות יותר מברזל עשה נחשת וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל מלבד הסכינים כי השחיטה אינה עבודה והכתוב לא אסר לבנות גזית רק בהניף עליהן ברזל כי פי׳ כאשר חרבך הנפת עליה ומפורש בזה לא תניף עליהן ברזל ואם בא לסתת אותן בכלי כסף או בשמיר שהזכיר רבותינו הרי זה מותר אע"פ שאינן שלמות וזה ישבר טעמו של ר"א גם טעם הרב בעבור זה איננו נכון. והנה שלמה הוסיף במצוה שלא נשמע כל כלי ברזל בבית בהבנותו אע"פ שהיה מותר שכך שנינו במכילתא לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקדשי קדשים ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע והיה הענין הזה שהיו עוקרין האבנים מהרריהן בכלי ברזל ומסתתים אותם שם בברזל כאשר יכרתו ג"כ בברזל העצים והברושים אשר היו בבית וכן כתוב ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית וכאשר יביאו אותן אל הבית לבנות הקירות לא יתקנו אותם בברזל ולא יניפו אותו עליהן כלל כדרך הבונים. וזהו שאמר אבן שלמה מסע נבנה לא שהיא שלמה לגמרי רק שהיא שלמה שאין בה פגם כדי שתחגור בה צפורן אבל היא חלקה ונאה ופירוש מסע שהיא גדולה כאשר הסיעו אותה מן ההר לא חלקו הסלע לאבנים מרובות כמנהג הבונים רק יתקנו אותה בכאן ולא ישיבוה במקבות והגרזן כמנהג כל בנין אחר כי לא רצה שלמה שיבנה וישמע בכל הר הבית קול ברזל וכל זה להרחיק הברזל ממנו וזה כדעת רבי ירמיה במסכת סוטה. אבל לדעת רבי יהודה אבני גזית בביתו שם אותן לא בבית המקדש ועל דעתו פי׳ המקרא ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית כלומר שהסיעו גם אבני גזית והם לביתו וכן נראה בפשט הכתוב כי החצר עשה אבני גזית דכתיב ויבן את החצר ג׳ טורי גזית ולא החמיר רק בהיכל ובדביר. וכל זה ריחוק הברזל מן הקדש והברזל אשר הקדיש דוד שלא נחקר משקלו לעשות ממנו כלים לכרות העצים ולחצוב האבנים היה וטעם המעלות יראת המזבח והדורו לכבוד השם ולמצות השם טעמים רבים בכל אחת כי יש בכל אחת תועלות רבות לגוף ולנפש :

כלי יקר

פרשת יתרו

וישמע יתרו כהן מדין חתן משה וגו׳ בילקוט מסיק מה שמועה שמע ובא רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא. ר"א המודעי אומר מ"ת שמע ובא. ר"א אומר קי"ס שמע ובא. לכאורה יראה שיתרו שמע הכל כי לא מראש בסתר דבר ה׳ עמהם בהר סיני וכן היה קולו הומה ושמעו עמים ירגזון וא"כ במה נחלקו ומדנקט ובא ש"מ שאין מחלוקתם כי הכל מודים ששמע את כל אשר עשה וגו׳ כמו שמשמע בכל פ׳ זו שיתרו שמע את כל הנעשה. אך שעיקר מחלוקתם איזו שמועה גרמה לו לבא עם אשתו ובניו של משה לכך נקט לשון ובא בכולם וכולם הבינו שכל פסוק ראשון זה נמשך לפסוק ויבא יתרו וגו׳. וכאילו אמר לפי ששמע איזו חידוש שהכריחו לבא ע"כ בא ויקח עמו את צפורה אשת משה וקשה להם מה שמועה שמע שגרמה לו לבא עם אשת משה ובניו. ר"י אומר מלחמת עמלק שמע כי אמר ה׳ שיהיה מלחמה בעמלק מדור דור ויתרו היה דר בין העמלקי שנא׳ ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל ישראל בעלותם ממצרים. וחשב יתרו אם לא אחזיר ואזווג את בתי למשה א"כ כשיהיה מלחמה בעמלק ילחמו גם בי ע"כ בא עם אשתו להזור ולזווג אליו אחר שלוחיה כי אמר שיעשו חסד עמו בעבור חתנו משה ובניו בי הבנים בניו ובני. ר"א המודעי אומר מ"ת שמע ובא שנא׳ שם אל תגשו אל אשה וחשב יתרו לדרוש אותו ק"ו אשר דרש משה ומה ישראל שלפי שעה קבלו את התורה פרשו מן האשה כ"ש משה שהשכינה מדברת עמו כל שעה שיהיה פרוש מאשתו מכל וכל ולא ישלח עוד אחריה ע"כ בא יתרו והביא למשה את אשתו כדי שתדור אצלו כתפארת אדם לשבת בית כדת משה וישראל. ר"א אומר קי"ס שמע ובא כי הוא סובר שמשה שלחה בגט כדמסיק בילקוט בפ׳ זו ורז"ל אמרו קשה לזווגם כקי"ס וזה בזיווג שני וכפי הנראה שזיווג שני זה היינו המחזיר גרושתו לפי שפירוד וזיווג זה דומה לפירוד וזיווג של מי הים כי מתחלה היו המים מחוברים חיבור טבעי וכאשר עבר עליהם רוח קנאת ה׳ ליתן ריוח בין הדבקים מאז קשה לחברם ואעפ"כ ראה כי כאשר רצה ה׳ בחבורם שנית עלה זיווגם יפה כך חשב יתרו שכמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם והנה ראה יתרו שאחר שלוחיה שפטרה משה בגט נתבטל הזיווג וחיבור הטבעי כי מאיש לוקחה זאת וחשב שמעתה א"א שיתחברו יחד לדור באהבה ורעים כבראשונה וכאשר שמע ענין קריעת י"ס שאחר פירודם שבו לאיתנם כאילו לא נפרדו מעולם אז ראה שיש תקוה אל הזיווג השני שזיווגו יעלה יפה כמו שקריעת י"ס אפשרי כך אפשרי לזווגם ע"כ לקח את צפורה בתו ובא כו׳ וזה פירוש יקר :

את

את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו. יש בענין זה כמה ספקות כי בסמוך נאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים מה הוצרך לספר לו הלא כבר שמע יתרו את כל אשר עשה אלהים והכל בכלל. ע"ק למה נקט כאן למשה ולישראל ובסמוך אמר לפרעה ולמצרים. וכאן הזכיר שם אלהים ובסמוך שם המיוחד וכן בפסוק ראשון כשמזכיר משה וישראל מזכיר שם אלהים ואח"כ נאמר כי הוציא ה' את ישראל הרי שכשמזכיר את ישראל לבד הוא מזכיר שם המיוחד פעם אחד כאן ופעם שני בסמוך ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל גם קשה למה לא הזכיר שם גם את משה ואולי טעמו שנעשה בשרו חדודין על מה שנעשה לישראל אבל לא בעבור משה כי חתנו הוא. ועוד מ"ש ויספר משה לחותנו וגו' עתה ידעתי כי גדול ה' במה ידע זה עתה ולמה לא ידע זה מיד כששמע את כל אשר עשה ה' למשה ולישראל. ועוד מאחר שנאמר וישמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה ודאי גם יצ"מ בכלל היתה ולמה יצאת וחזר ואמר כי הוציא ה' וגו'. להתיר שני ספקות האלו נקדים שתי הקדמות. האחת היא שהצדיקים מהפכים מדת הדין לרחמים והרשעים בהפך זה. השניה היא שבזמן ההוא היו בעולם רבים מעמי הארץ שהיו טועים בטעות של מאנ"י שטען שיש שני אלהות אחד מושל על הטובות ואחד על הרעות והנה לדעתם הנבערה שניהם חלשים כי המושל על הרעות חכם הוא להרע ולהיטיב אין אתו ופשיטא שאין ראוי ליכנס תחת כנפיו לקבלו לאלוה כי מי פתי יסור הנה. והמושל על הטובות אין בכחו להרע אפי' לשונאיהם של המאמינים בו וא"כ שוא עבוד אותו כן מקרה אחד לכל לעובדו ולאשר לא עבדו ועל כן אין ראוי לקבלו לאלוה ולקבל שניהם גם כן קשה כי יכחישו זה את זה כי זה יקלל וזה יברך. ועל כן כששמע יתרו מתחלה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עדיין לא שמע כי אם מן הטובות כי למשה ולישראל הטיב בכל מיני טובה. אע"פ ששמע קי"ס ומלחמת עמלק מ"מ לא שמע כי אם מה שנקרע הים לישראל והלכו ביבשה אבל לא שמע עדיין טביעת פרעה וחילו וכן מלחמת עמלק שמע שבא להרע לישראל ונצלו ממנו וע"כ הוצרך לפרש ולומר כי הוציא ה' וגו' לומר שלא שמע כ"א מן הטובות דהיינו היציאה ממצרים וחשב יתרו שמא אלוה זה אינו מושל כ"א על הטובות ועדיין לא היה מרוצה לקבלו לאלוה כי חשב שמא יש אלהים גדול ממנו המושל על הטובות ועל הרעות כאחד ולא בא כ"א להטיב בחו לבעלה. אמנם אח"כ כשספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים דהיינו כל הרעות והמכות אשר פעל ה' במצרים ובים סוף אז ראה ויספרה לאמר הנה זה האלהים מושל על הטובות ועל הרעות כאחד ועתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וראוי לקבלו לאלוה ולכנס בצל כנפיו. ושמא תאמר דלמא על כל פנים שני אלהות יש שהמושל על הטובות היטיב לישראל והמושל על הרעות הרע לפרעה ולמצרים. ע"ז אמר כי בדבר אשר זדו עליהם שהרי אנו רואין שנדונו מדה כנ"מ בכל מכה ומכה וזה ודאי לפי שזה המכה בפרעה ובמצרים חפץ בטובתן של ישראל ולפי שהרע להם פרעה ועשה כנגד רצון האל על כן נידון מדה כנגד מדה וזה מופת חותך שזה אלהים אשר הרע לפרעה הוא אשר חפץ בטובתן של ישראל וא"כ ודאי מאל אחד יצאו שני הפכים אלו והוא גדול מכל אלהים והמופת על זה כי בדבר אשר זדו עליהם. כי אילו היה מושל על הרעות לבד א"כ כל עושה הרעות יקרא עושה רצונו ולמה הביא אותן רעות כנגד הרעות שעשו לישראל אלא ודאי שזה האל חפץ בטובתן של ישראל ולהטיב לטובים. ולכך נאמר ויחד יתרו על כל הטובות כי אע"פ ששמע כבר מן הטובות מ"מ לא היה שמח בהם כי שמא באו מן אותו אלהות אשר בידו להטיב ולא להרע וא"כ גם לשונאיו ייטב בהכרח ומה יתרון לבעלי אמונתו. אבל כאשר שמע גם מן הרעות וראה למפרע שהטובות באו מרצונו ית' על כן היה שמח בהם. והזכיר אצל הטובות שעשה למשה ולישראל שם אלהים כי זכותו של משה בצירוף זכות ישראל גרם להפך מדת הדין לרחמים שבכח שם אלהים עשה להם כל הטובות כמ"ש ויסע מלאך האלהים וגו' כי שלוחו של שם אלהים הלך להציל את ישראל אבל כשמזכיר את ישראל לבד הזכיר שם ה' ז"ש כי הוציא ה' את ישראל כי זכותם של ישראל בלא זכות של משה לא היה מספיק להפך דין לרחמים והוציאם ממצרים היתה לישראל לבד שהרי משה לא היה בכלל שעבוד מצרים. ומטעם זה נאמר גם בסמוך ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים כי להצלה זו היו ישראל צריכין ולא משה לכך הזכיר שם ה' לבד. אבל הרשעים מהפכים מדת רחמים לדין על כן נאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים כי השם המיוחד המורה על הרחמים עשה להם כל הרעות שנא' וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן ופירוש זה דבר יקר. ואוסיף עוד שנית ידי לבאר שינוי בשמות הקדושים על זה האופן והוא שלכך הזכיר אצל הטובות שם אלהים ואצל הרעות שם ה' להוציא מלב הטועים האומרים מאחר ששמות חלוקים הם אחד מורה על רחמים ואחד מורה על מדת הדין שמא ח"ו שתי רשויות יש ע"כ הזכיר אצל הטובות שם אלהים ואצל הרעות שם של רחמים להורות שכולם יצאו מן אל אחד והשינוי בא מצד המקבלים דוגמת ארז"ל שמזכירין מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כדרך שפירשנו למעלה בפ' בראשית על פסוק ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד וכמו שפירשנו בחבורנו עוללות אפרים מאמר י"ח על ארז"ל כתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד אטו האידנא לאו אחד הוא א"ר יוחנן לא כעה"ז העה"ב בעה"ז על בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב ועל בשורות רעות הוא אומר ברוך דיין האמת אבל לעה"ב כולם יאמרו ברוך הטוב והמטיב. רצה בזה כי מצד שנראין בעה"ז פעולות הפכיות להרע ולהטיב ע"כ מצאו הטועים מקום לטעות בו ולומר ב' רשויות יש ולדעתם הנפסדת אין ה' אחד כביכול גם שמו אינו אחד כי ההתחלפות השמות לקחו להם לראיה אבל לעה"ב לא יהיו רק טובות הנה אז לא יצאו לאפיקורסות ויכירו וידעו כי ה' אחד ושמו אחד ולא יצאו עוד לאפיקורסות ולא יראו פעולות הפכיות וענין זה ברור ונכון:

ויקח יתרו חתן משה את צפורה אשת משה. ודאי לא בחנם פירש הכתוב שם אשתו ושמות בניו וזה כי אמר לו יתרו בא בגין אשתך צפורה כי כצפור נודדת מקנו כן איש נודד ממקומו ובא להזכירו צער אשה. כל זמן היותה נודדת מביתה. ואם לא בגינה כי אולי אין האדם מרגיש כל כך בצער אשתו בא בגין בנך גרשם על שם כי גר הייתי בארץ נכריה ובא להזכיר צער בנים שאינן מסובין על שולחן אביהם כי גרים המה ואמר לו אתה ידעת את נפש הגר כי גר היית גם אתה ואם לא בגינו בא בגין בנך אליעזר שנקרא על שם כי אלהי אבי בעזרי ושמו כשם רבו ודומה כאילו אתה מקבל פני השכינה כי שמו בקרבו ע"כ הזכיר שמותם כי שלח אליו יתרו שיעשה בגין אשתו שהיתה כצפור נודדת מקנה ובעבור זה שסבלה ראוי לכבדה ולצאת כנגדה וכן בעבור בנו שהיה גר בארץ נכריה וכן בעבור שם אליעזר כי בזה דומה כאלו יצא לקראת האלהים. ומ"ש ושם האחד אליעזר וארז"ל שאמר הקב"ה עתיד ידרוש אליעזר פרה בת שתים עגלה בת שנתה יתבאר בע"ה בפרשת חקת:

ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים. תמהו כל המפרשים על שבכל הקרבנות לא נזכר לא אל ולא אלהים כ"א השם המיוחד וכאן הזכיר לאלהים. ואומר אני ליישב זה על דרך שכתבנו למעלה שכל הטובות אשר עשה ה' למשה ולישראל היו בשם אלהים כי הצדיקים מהפכים דין לרחמים וכל הרעות אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים היו בשם המיוחד כי הרשעים מהפכים רחמים לדין ע"כ זבח יתרו לאלהים על כל הטובה והיה שמח וטוב לב ונתן הודיה לשמו ית' על כל הטובות אשר הטיב עמהם אבל לא שמח על מפלתן של מצרים שנעשו בשם המיוחד ע"כ לא זבח לשם המיוחד כי בזה הראה מהשבתו שהיה מצר על אבדן של מצרים ולכך נקט דוקא לשון ויחד שיש במשמעותו לשון שמחה ולשון חידודין כי על הטובות של ישראל שמח ועל אבדן של מצרים נעשה בשרו חדודין:

ויעמוד העם על משה מן הבוקר עד הערב. מכאן שאין דנין בלילה ורז"ל אמרו שכל דיין שדן דין אמת לאמתו אפי' שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנא' ויהי ערב ויהי בוקר. והדבר צריך ביאור כי כפי הנראה שמראה הערב והבוקר שאמר בב' מקומות אלו אינן דומין זה לזה כי כאן מתחיל מן הבוקר ומסיים בערב ובמעשה בראשית מתחיל מן הערב ומסיים בבוקר. והשכיל ותדע כי זה העולם בכלל אינו מתקיים כ"א בזמן שיש דין למטה או למעלה כי רצה הקב"ה לברא את העולם במה"ד ואע"פ ששיתף לו גם מדה"ר מ"מ גם מדה"ד במקומה עומדת כי מלך במשפט יעמיד ארץ ובמדרש א"ר אלעזר במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין כיצד יש דין למטה אין דין למעלה אין דין למטה יש דין למעלה ועל סדר זה העולם נכון שאין שעה פנויה בלא דין כי ידוע שמה"ד שלמעלה שולטת בלילה דוקא אע"פ שהקב"ה פוסק הדין ביום היינו כשאין דין למטה ביום אז הקב"ה דן גם ביום בין התהומים על החמם שביניהם אבל אם יש דין למטה ביום מ"מ יש גם דין למעלה בלילה בין שרי מעלה. וא"כ זמן דין שלמעלה מערב עד בקר וזמן דין שלמטה מבקר עד ערב ומטעם זה הדיין שותף להקב"ה במעשה בראשית וחלק כחלק יעמידו יסודות של כל העולמות העומדים על הדין כי מלכו של עולם במשפט יעמיד ארץ ובמים מן הערב עד הבקר ורבנן במשפט יעמידו ארץ מן הבקר עד הערב ודברים אלו עתיקים ונכונים והוא דבר יקר:

מן הבוקר עד הערב. פירש"י וכי אפשר לומר כן אלא לומר לך כו' אפי' שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו עסק בתורה כל היום וא"כ מהו זה שאמר יתרו וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב הרי באמת לא היה דן מבקר עד ערב אלא שמעלה עליו הכתוב כאלו היה דן כו' וכאלו נעשה שותף במעשה הבקר והערב הידועים בהוראת ה"א הידיעה רמז למעשה בראשית. ועוד קשה שהפסוק אומר ויעמוד העם על משה. ויתרו אמר וכל העם נצב עליך למה הזכיר נצב במקום עמידה. וכאן הקדים לשון עמידה אל העם ויתרו הקדים העם אל לשון נצב. ונ"ל שלשון עמידה שייך בעומדים לפני הדיינים קודם גמר דין כמ"ש ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ולשון נצב שייך אחר ג"ד שדרכם לעשות מריבה עם הדיין כמ"ש טרחכם ומשאכם וריבכם כי לשון נצים ונצבים מורה על דברי ריבות ודתן ואבירם יוכיחו וכמ"ש נצב ה' לריב ועומד לדין עמים ובכ"מ שהזכיר את ישראל בלשון העם הוא שם כינוי לרשעים כמו שפירש"י בפסוק ויהי העם כמתאוננים אין העם אלא רשעים כו' וכן כאן ארז"ל שבזמן שבעלי דינין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים לכך נאמר כאן על התחלת הדין ויעמוד העם כי יכול להיות שאינן רשעים אך שהעמידה לדין גרמה להם שיהיו דומין כרשעים לכך הקדים לשון עמידה להעם. אבל יתרו מדבר באותן דברי ריבות שעשו עם משה אחר גמר דין שאם היו מקבלים עליהם היו כצדיקים ולפי שקראו תגר על הדיין ע"כ קראם רשעים גם אחר גמר דין לכך נאמר וכל העם נצב עליך כי מצד היותם רשעים ע"כ נצבו לריב כי כל איש טוב מקבל עליו הדין ואינו עושה מריבה עם הדיין ע"כ הקדים העם לנצב. ולהנהגה זו לא שאל יתרו אל משה על אריכות זמן הדין כל היום שהרי באמת לא היה דן כל היום כ"א זמן דיינים דהיינו ו' שעות. אך שאלו על מה שראה שאחר גמר דין נצבו לריב עמו מן הבקר עד הערב כל היום קראו תגר עליו וחשב יתרו אולי במה עשה להם איזה דבר אשר בעבורו הם מריבים עמו וכמ"ש וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם ראה והתבונן כה וכה בכל אחד הדברים אם יוכל למצוא איזו דבר אשר הוא עושה לעם שלא כהוגן ויחפש ולא מצא ולפיכך שאלו ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם כי רצה לידע אם הוא עושה לעם איזה דבר זולת המשפט ואחר שלא ענהו משה הבין מזה שודאי אינו עושה להם מאומה ואז חשב יתרו ודאי עבור המשפט הם מריבים עמו וכל היוצא חייב בדינו נצב לריב עמו ע"כ שאלו מדוע אתה יושב לבדך כי אלו היו עמך דיינים רבים אז לא היה המתחייב יודע מי מחייבו ועל מי יצעק ומאחר שאתה יושב לבדך בסבה זו כל העם דהיינו הפרוצים נצבים עליך לריב מבקר עד ערב. ויאמר משה לחותנו כי יבא אלי העם לדרוש אלהים כי

הרוצה

הרוצה לידע מאיזו טעם דנוני אף אם יהיו ק' דיינים יושבים אצלי בדין לעולם לא יבא כ"א אלי לדרוש אלהים ר"ל משפטי ה' ואין לי מקום להפטר מצעקתם. וא"ת א"כ היה לך לחשוך מן הדין לגמרי ולמנות אחרים ותכל תלונתם מעליך. ע"ז אמר כי יהיה להם דבר בא אלי באו אלי לא נאמר. אלא שקאי על אותו דבר כי הדבר בא אלי בנבואה והכל מיד ה' עלי השכיל וכל דבר נעלם שאין עדים בדבר בא אלי עד שיש בי כח לשפוט בין איש ובין רעהו ר"ל בדברים שביניהם שאין עדים דדא"ר ע"כ אין נכון לי להשמט מן הדינין ואולי שע"ז אומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו דהיינו במקום שאין עדים בדבר תקריבון אלי ושמעתיו מפי הגבורה. ואמר לו יתרו אעפ"כ לא טוב הדבר אשר אתה עושה ולא אמר כאן לעם כמ"ש למעלה לפי שאמר לו שלא טוב אתה עושה גם לך גם לעם כי נבול תבול גם אתה גם העם כי כבד ממך הדבר וצריך אתה להקל תלונתם מעליך. ד"א כי יהיה להם דבר בא אלי אחד מהם כי התובע בא אלי לבדו כדי לסדר טענותיו בפני ואני איני שומע לדבריו אלא ושפטתי בין איש ובין רעהו כשיהיו שניהם לפני דווקא:

ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וגו'. לפי שאמרו רז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו כ"א על גבור חכם עשיר ועניו וכולם במשה ע"כ הזכיר כאן כל ד' תוארים אלו כי הדיין צריך לכולם לכך נאמר ואתה תחזה ברוח הקודש שעליך כי ממנו יוקח להאציל על הזקנים יושבי על מדין וצריכין המה שידמו אליך בכל התוארים שבך כי המאציל והמואצל צריך שיהיה דמיון ויחס אחד ביניהם וכל המעלות שבך צריכין להיות גם בדיינים. אנשי חיל המה גבורי כח אשר ככחם אז כן עתה לשבר זרועות רמות האומרים ידנו רמה כי כל דיין שאין בו כח מסתמא הוא עובר בלא תגורו ממנו. יראי אלהים המה הענוים כי ענוה מביאה לידי יראה שנאמר עקב ענוה יראת ה' לכך נאמר ידרך ענוים במשפט כי ע"י הענוה יבא לידי יראה וכל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח. אנשי אמת המה החכמים היודעים להבחין בין אמת לשקר כדי לדון דין אמת לאמתו כי מי פתי יסור להבחין בין אמת לשקר בלי ספק לא ידע ולא יבין בחשכה יתהלך. שונאי בצע אלו העשירים אשר יש להם כל ובצע לא לקחו וכל דיין עני יש לחוש פן יקח שוחד להטות דין. ועל ד' כתות אלו אמר המשורר מזמור אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט כי הקב"ה נצב להיות שופט את ישראל על העול הנעשה בקרבם ז"ש בקרב אלהים דהיינו הדיינים אותם ישפוט לדבר עמהם משפטים ואמר עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה כנגד העדר היראה כי בזמן שאין הדיין ירא אלהים וגס רוח אז הוא נושא פני הרשע ביתר שאת כדי שיכבדו וינשאו גם הרשע מצד רום לבבו של הדיין המבקש התנשאות. שפטו דל ואביון עני ורש הצדיקו הורה שלא היו עשירים והיו לוקחין שוחד ע"כ לעולם לא יצא שום דל ואביון צדיק בריבו כי לא היה לו ליתן לדיין לשחדו. אחר כך אמר פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו כי היו ממנים דיינים חלשים אשר אין בידם למלט ולהציל עני מיד חזק ממנו. אחר כך אמר לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו כי היו ממנים דיין דלא גמיר ולא סביר נעדרי החכמה ע"כ לא ידעו בין ימין לשמאל ולא יבינו בין אמת לשקר ע"כ ימוטו כל מוסדי ארץ כי על הדינין העולם עומד ונתקלקל היסוד נופל גם הבנין שעליו. אני אמרתי אלהים אתם כי הדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה להיות כאלהים. אכן כאדם תמותון כי גם הוא גרם קלקול העולם כמותם. קומה אלהים שפטה הארץ כי בזמן שאין דין למטה יש דין למעלה כי המשפט לאלהים הוא וכל מה שהדיין מוציא מיד זה שלא כדין הקב"ה מחזירו ומנחילו משלו ז"ש כי אתה תנחל בכל הגוים עליך מוטל להנחילם ע"כ המשפט לאלהים הוא:

אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים. ודאי משה לא יעשה דבר זה עד אחר שיצוה לו ה' וצריך הוא להמלך בגבורה תחלה ואם כן היה לו להפך הסדר ולומר וצוך אלהים קודם אם את הדבר הזה תעשה. ונראה שקאי על מ"ש והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות וגו' ואחר כך ואתה תחזה מכל העם וגו' כי צריך אתה ללמדם תחלה משפטי ה' כי לאו כל כמיניה למנות דיין דלא גמיר ולא סביר וע"ז אמר אם את הדבר הזה תעשה ללמדם תחלה חקי אלהים ותורותיו אז וצוך אלהים יכול להיות שיסכים הקב"ה על ידך אבל קודם זה ודאי לא יסכים. ומ"ש וכל העם על מקומו יבא בשלום נראה שחסר כאן תיבת איש כי הל"ל איש על מקומו וגו' ופירושו שכל איש פרטי ישב בשלום תחת גפנו ותאנתו כשיש דין למטה ושלום על ישראל. ומדלא קאמר איש ש"מ שמדבר במקום כללי המיוחד לכל העם בכלל כאחד ואין זה כ"א א"י כמ"ש צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ פירש"י כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם לכך לא נאמר כאן ישב בשלום אלא יבא בשלום לומר שבזכות מנוי דיינים כשרים יבא כל העם הזה על מקומו המיוחד לכל העם והוא אדמת ישראל לשם יבא כל העם בשלום שמה שהרי עדיין לא באו שמה והורה שהחמס מקלקל הארץ ודור המבול יוכיח גלו בעבור העדר המשפט שנאמר יתום לא ישפטו וגו' ולעתיד ציון במשפט תפדה. ואמר על משה ויכלת עמוד כאן וגם כל העם על מקומו יבא בשלום הוציא את משה מן הכלל כי כבר נגזר עליו בפסוק עתה תראה את אשר אעשה לפרעה וגו' שמשה לא יבא שמה על כל פנים:

ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר. ויחן שם ישראל נגד ההר. ראה כמה כפלים נכתבו כאן ומה היה המקרא חסר אם היה אומר ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני נגד ההר ולמה אמר תחלה ויחנו ואחר כך ויחן. תחלה אמר מדבר סיני ואחר כך אמר סתם במדבר ומתחלה קרא להר בשם סיני ואחר כך קראו סתם הר. ונראה שכל זה ראיה שלא היו ישראל ראוין לקבלת התורה עד אשר יהיה שלום ביניהם בעלי אסופות נתנו מרועה אחד והתורה כל נתיבותיה שלום כי מתוך פירוד הלבבות זה אוסר וזה מתיר ונמצא התורה כשתי תורות. זה"ש בחדש השלישי וגומר ביום הזה באו מדבר סיני הורה שחודש זה שמזלו תאומים המורה על הדיבוק והאהבה שיחדו יהיו תמים כתאומים זה לזה ואז יהי' שלום רב לאוהבי התורה ויש בזה רמז ג"כ לב' הלוחות שהיו כתאומים יחדו חמשה מול חמשה. ואחר כך אמר ויסעו מרפידים היינו מן המקום אשר היו שם בריב ומחלוקת כי המקום ההוא נקרא מסה ומריבה ורפידים אותיות פרידים כמו כשב כבש על שם הפירוד שהיה ביניהם ורז"ל דרשוהו מלשון רף ידים כי זה תלוי בזה כי ע"י הפירוד שהיה ביניהם רפו ידיהם מן התורה ועכשיו נסעו מרפידים מן המקום ההוא ר"ל הסיעו עצמם מן הפירוד ויבואו מדבר סיני כי מקום זה גרם להם שיהיו באגודה אחת כי בקשת הכבוד והשררה סבה לכל ריב ולכל נגע וע"י שראו שהר סיני הנמוך שבהרים הוא ההר חמד אלהים לשבתו אז ראו שהקב"ה בוחר בענוים וע"י זה בחרו במדת ההכנעה וזהו סבת השלום לכך הוא מזכירם בלשון רבים ויבואו מדבר סיני ויחנו במדבר להורות שמצד המדבר עדיין היו חלוקים בדעתם ולא היו בלב אחד כאיש אחד עדיין אך בבואם נגד ההר והוגד להם כי על הר זה ירד ה' אז ויחן ישראל היו בלב אחד כאיש אחד. אבל מתחלה שקודם שבאו להר זה בין בבואם אל תוך המדבר בין בחנייתם במדבר עדיין לא סרו ממחלוקתם עד שבאו נגד ההר כאמור לפי ששמו מורה על ההפך דהיינו שנאה כארז"ל סיני שמשם ירדה כו' לכך אמר ויחן שם ישראל נגד ההר כי מהותו גרם השלום ולא שמו:

ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי. הזכיר כאן ג' מדרגות זו למעלה מזו. מתחלה אמר ואשא אתכם על כנפי נשרים וזהו כאשר ישא האומן את היונק ואז הקב"ה במדרגת האב וישראל במדרגת הבן. ואחר כך אמר ואביא אתכם אלי משמע שהיו שוים לי ונהיה כשני אחים שוים במדרגתם. ואח"כ אמר ואתם תהיו לי ממלכת כביכול מלכים לי כמ"ש צדיק מושל ביראת אלהים. וזה מבואר על דרך מדרש חזית הביאו הרמב"ן פ' חיי שרה וז"ל שאל רשב"י את ר"א בר"י אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו א"ל מלה"ד לאדם שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה ביותר ומתחלה קראה בתי. לא זז מחבבה עד שקראה אחותי. לא זז מחבבה עד שקראה אמי. כך הקב"ה שחבב את ישראל וקראה אותם בתי שנאמר שמעי בת וראי. לא זז מחבבן עד שקראם אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי. לא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב. וכפי הנראה שמדרש זה לא אמר סדר המדרגות כי מתחלה בת ואחר כך הוסיף לחבבה וקראה אחותי והוספה זו גרעון היא כי בלי ספק שיותר האדם מחבב את בתו מאחותו. ובלי ספק שמדרש זה מדבר במדרגות הממשלה שיש לזה על זה כי האב מושל על הבת וכן האם אבל אח ואחות שוין המה. כך מתחלה קרא הקב"ה לישראל בת מצד אהבתו לישראל ואף לו ית' המלוכה למשול על ישראל כממשלת האב על בתו וזה היה בימי אברהם כי פסוק שמעי בת וראי נדרש על אברהם וזו היא המדרגה האמורה כאן ראשונה ואשא אתכם על כנפי נשרים ונשיאה זו היא כאשר ישא האומן את היונק. ואחר כך העלה אותם הקב"ה למדרגה גדולה מזו לקרא אותה אחותי לומר שהם שוים אליו יתברך והשוה הקב"ה כבודו ומוראו ית' לכבודם וכארז"ל שהצדיקים דומים כאילו נעשו שותפים למקום ברוך הוא. וזה היה בימי יצחק שאמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת ואהיה עמך היינו בשוה לך כי נתוסף לו זכותו על זכות אברהם אביו ע"כ לא נאמר לשון ואהיה עמך לאברהם כמו ליצחק וזו היא המדרגה השניה האמורה כאן ואביא אתכם אלי כי זה דומה למאמר ואהיה עמך. ואחר כך כשבא יעקב חבל נחלתו הוא המשולש העלה אותו ה' למדרגה גדולה מזו לקרא אותו אם כמו שהאם מושלת על הבת כך צדיק מושל ביראת ה' כמו שדרז"ל מסכת מ"ק פ"ג וז"ש ביעקב כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל אע"פ שגם ליעקב נאמר ואהיה עמך מ"מ אח"כ הועלה למדרגה שלישית כשאמר אל אל ויוכל וז"ש הקב"ה קראו ליעקב אל ר"ל מושל עליו כביכול וזה שנא' כאן ואתם תהיו לי ממלכת מלכים לי כביכול כי אני גוזר גזירה והצדיק מבטלה וזכו למעלה זו מצד היותם בני ישראל כמו שמתחיל הענין כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל וגו'. ונוכל לפרש פסוק ואתם תהיו לי ממלכת כהנים מלכים על הכהנים כי על ידי קבלת התורה יש ללומדים יתרון על הכהנים כי אפי' ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ. וי"א אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים היינו המכות כי בזמן שבאו המכות מן הארץ דם כנים וכיוצא בהם אז ואשא אתכם על כנפי נשרים שלא תנזקו בהם כאילו הגבהתי אתכם מן הארץ. ואחר כשבאו המכות מן השמים אש וברד אז ואביא אתכם אלי להגביה אתכם למעלה מן המערכה. וי"א שהגביה אותם למעלה מן המלאכים שנקראו בעלי כנפים ועל זה אמר ואשא אתכם על כנפי נשרים ר"ל נשאתי אתכם במעלה שהיא למעלה מן כנפי נשרים:

ויגד משה את דברי העם אל ה'. פסוק זה כולו מיותר כי כבר נאמר וישב משה את דברי העם אל ה'. ורש"י פי' שהגיד להקב"ה איך אמרו ישראל רצוננו לראות מלכנו ודבר זה אינו מפורש במקרא ואולי קשה לרש"י שתיבות אל ה' נראין מיותרים כי היה לו לומר ויגד משה את דברי העם אליו שהרי עם ה' הוא מדבר אלא לפי שזה תשובה על מה שאמר לו הקב"ה בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם והם אמרו נשמע אל ה' ולא אל משה ז"ש ויגד משה את דברי העם ומה הם דבריהם ע"ז אמר אל ה' כי אמרו אל ה' נשמע ולא אליך. ועדיין לא פירש במקרא היכן שמע משה מהם שאמרו זה. וע"ק למה נאמר למעלה וישב משה וכאן נאמר ויגד משה. אלא כך פירושו לפי שנאמר ויבא משה ויקרא לזקני העם וגו' ויענו כל העם כל אשר דבר ה' נעשה והלא עדיין לא אמרו להם הזקנים כלום ואיך ענו תיכף אלא ודאי שמיד כאשר ראו שמשה דבר דבריו אל הזקנים אז מיד הבינו שכל

הדברים יהיו דרך סרסורות שהקב"ה ידבר למשה ומשה לזקנים וזקנים לישראל מיד קפצו ישראל לענות למשה והורו בזה שאין להם חפץ בסרסורות של הזקנים ובאמרם כל אשר דבר ה' נעשה הורו שאין חפצים גם בסרסורות של משה ואמרו שנעשה כל אשר דבר ה' אלהינו ולא מה שתדבר אתה אלינו וטעמם ונימוקם עמם כי רצונם לראות מלכם כי היה להם לומר סתם כן נעשה אלא שאמרו כל אשר דבר ה' למעט דברי משה גם רמזו באמרם כל אשר דבר ה' נעשה והקב"ה דבר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ב"מ שרצה ה' שהמה ישמעו קול ה' מדבר עמהם ולא על ידי סרסורות. ואמר לו הקב"ה אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל אתה בעצמך לא ע"י שום סרסורות ומשה הלך והגיד אל הזקנים תחלה והיה חרה לישראל היטב על שידבר עמהם ה' על ידי ב' סרסורים על כן אמרו כל אשר דבר ה' נעשה לשמוע בקול ה' ממש. לפיכך בפעם ראשון לא השיב משה אל ה' כי אם הדבר אשר עיקר השליחות תלוי בו והוא מ"ש נעשה כל דבר ה' ושייך בזה לשון וישב. ועדיין לא אמר משה אל ה' כלום ממה שהבין מהם שרצונם לראות מלכם כי חשב משה ודאי אלהים הבין דרכם ומחשבתם ויעשה כרצונם. וכשחזר ואמר לו הקב"ה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם אז הבין שעדיין הקב"ה רוצה לדבר עמהם ע"י סרסורות. אז ויגד משה את דברי העם אל ה' הגיד לו משה שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ושייך בזה לשון הגדה ולא לשון תשובה כי דבר זה אינו תשובה על עיקר השליחות אלא הגדת דברים בעלמא את כל אשר קרהו עמהם. ואמר לו הקב"ה א"כ אפוא זאת עשה לך אל העם וקדשתם היום ומחר כי לראיית פני מלכם הם צריכין להיות קדושים כי קדוש אני וביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם ואז יראו פני מלכם ובאמת שהתחיל לדבר עמהם בעצמו שהרי ב' דברות הראשונות מפי הגבורה שמעו עד שהיו יראים מן האש והקולות אז חזרו משאלותם ואמרו דבר אתה עמנו ונשמעה ומ"ש הנה אנכי בא אליך בעב הענן לפי שלעולם אין האדם יכול להשתמש בב' חושים בשוה כאחד לראות ולשמוע כאחד ע"כ אמר הקב"ה אם אראה להם בגלוי יתנו לבם ודעתם על הראיה לראות מלכם ולא יתנו לבם על השמיעה לפיכך אבא בעב הענן עד שלא יכלו לראות כדי לחזק חוש השמע זה שאמר בעבור ישמע העם:

ויהי קולות וברקים. מקצת מפרשי התורה רצו ליתן טעם על מה זה היו קולות אלו וקול שופר וכל אחד עושה רמזים על דרך הדרש כפי שכלו והקרוב אלי להוסיף דמיון בזה מאחר שאנו רואין שהקולות וברקים הם הפכים אל קול השופר כי קולות של רעם היוצאים מתוך הענן הוא קלא דפסק מהרה והברק יצא אצו כרגע נראה וכרגע ספו תמו. אבל קול השופר היה הולך וחזק. ע"כ קרוב לומר שרמז זה הוא לבני כתות המקבלים התורה זקני ת"ח וזקני עם הארץ כי אלו מוסיפין חכמה ואלו מטפשין והולכים. כך שופר זה שהיה מן אילו של יצחק ומתיחס אחר הצדיק קולו הולך וחזק כי זקני ת"ח מוסיפין חכמה תמיד. אבל הענן הגס והעב המתיחס אחר זקני עם הארץ בעלי חומר הנה קולם וניצוץ אורם אינו כי אם לפי שעה. ומלת שופר דרשו מלשון שפרו מעשיכם וזה מסכים לדברינו ורמז ג"כ לזכותו של יצחק שהולך וחזק נשמע קולו בכל דור ודור הולך וחזק. ורמז עוד למ"ש בפרקי ר"א אילו של יצחק לא היה בו דבר לבטלה קרנו של שמאל הוא שתקע בו בהר סיני קרנו של ימין יתקע בו לעתיד שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. וטעם לגדלו כי בעה"ז אין התורה נשמע בארצנו כי אם ביעודי שכר העולם הזה בעושר וכבוד שבשמאלה ושכר הרוחני לא רצתה התורה לפרש לנעדרי ההשגה כי בעוד היות האדם מסובך בחומר אין בו כח להבין מהות השכר הרוחני אבל לעתיד מלאה הארץ דעה ואז ישמע ה' נגאולי ה' השכר הרוחני ואורך ימים בימינה בעולם שכולו ארוך וזהו קול נוסף וחזק על קולו של מתן תורה ע"כ נאמר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד:

ויוצא משה את העם לקראת האלהים. משמע דשכינה קדמה ואזלה לקראתם וכן פירש"י מסכים למה שמסיק בילקוט בירמיה בפסוק מי זה ערב לגשת אמר רב הונא זו מעלה יתירה בישראל מבגרים דאילו בישראל כתיב ואנכי אהיה להם לאלהים ואח"כ המה יהיו לי לעם ואלו בגרים כתיב מי זה ערב לבו לגשת אלי והיו לי לעם ואח"כ המה יהיו לי לעם. ורש"י פי' כחתן היוצא לקראת כלה כו' כי מי מחזיר אחר מי בעל האבידה מחזר אחר אבידתו כך הקב"ה מחזר אחר ישראל אשר היו כצאן אובדות בגוים וכמ"ש כענבים במדבר מצאתי ישראל וגו':

ויתיצבו בתחתית ההר. מכאן למדו רז"ל שכפה עליהם ההר כגיגית לומר שאם לא תקבלו התורה שמה תהא קבורתכם ורבא אמר מכאן מודעה רבה לאורייתא שיכולין ישראל לומר אנוסים היינו. אין הפירוש שרצה ה' לאנסם כדי שיהיה להם פתחון פה דא"כ כשחזר על כל האומות ולא רצו לקבל התורה למה לא הכריחם ועוד הרי כבר קבלו ישראל מרצון טוב ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ועוד בימי יחזקאל כשרצו לפרוק מעליהם עול מלכות שמים ואמרו נהיה ככל הגוים והשיב להם ה' כי בחמה שפוכה אמלוך עליכם ואלו היו אנוסים בקבלת התורה איך היה יכול להכריחם. אלא ודאי שלטובתם כפה עליהם ההר לומר ראו שכל זמן שאין אתם מקבלים התורה הרי אתם השובים כמתים גם בחייכם. ובמותכם אין לכם שום השארות אלא שמה תהא קבורתכם ומתים בל יחיו רפאים בל יקומו וע"י התורה יהיה חייכם בזה ובבא. ורבא אמר אע"פ שלא רצה לאנסם על קבלת התורה מ"מ נמשך נזק מזה על הדורות הבאים שיטענו לומר אנוסים היינו וזה שטענתם בימי יחזקאל ובימי אחשורוש קבלו מה שכבר קיימו ר"ל קבלו עליהם שלא לטעון עוד טענת אונס כי טענה בטעות היא. וי"ל עוד שמה תהא קבורתכם שלא תזכו לכנס לארץ ישראל כי הובטחו על נחלת גוים בתנאי אם ישמרו חקיו ונקט דוקא הקבורה לפי שמתי ח"ל אין תחלה ואמר להם אם לא תקבלו התורה אז ודאי אין לכם בתחיית המתים חלק לעה"ב ואז אין חילוק בין קבורת א"י לח"ל על כן במדבר תמותו ושם תקברו כי למ"מ ישאו גם עצמותיכם להקבר שם אם אין לכם חלק לעה"ב:

וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. הזכיר דבור ואמירה אחד קשה ואחד רך דהיינו כמ"ש כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה ותגיד לבני ישראל לזכרים דברים קשים כגידין כי משום זה נקראו אלו עשרת הדברות ושל בריאת העולם י' מאמרות לפי שכל מעשה בראשית נבראו בצביונם דהיינו באותן צורות שבחרו להם דהיינו אמירה רכה בלא גזירה אבל מצות ה' כולם גזירת מלך הם כי לא יאמר האדם אי אפשי לאכול חזיר ונפשי קצה בו אלא אפשי והקב"ה גזר עלי דהיינו דבור קשה אבל מ"מ לנשים חלושי השכל צריך להסביר בלשון רכה להודיעם תועלת המצות כי כל בעל שכל מקבל עליו גזירות הקב"ה וחלושי השכל צריכין הסברה כדי שיהיו בצביונם ואפי' בבריאת שמים וארץ כתיב בדבר ה' שמים נעשו וגו' לפי שהם בעלי שכל ע"כ היו מקבלים עליהם גזירת הש"י אפי' שלא בצביונם אבל בתחתונים נאמר ייראו מה' כל הארץ כי הוא אמר ויהי ר"ל הרי אמר להם אמירה רכה ובצביונם נבראו אך בעליונים מצינו גערה שנאמר יהי רקיע כי תחת גערה במבין. וכן משה אמר האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי ואתי שפיר לשון דבור ואמירה הן אם בסתם שמים וארץ הוא מדבר הן אם מדבר כלפי האנשים אשר גובה וגובה להם כגבוה שמים וכלפי עמי הארץ. והיו דברות אלו עשרה להורות כי עליהם העולם עומד שנברא בעשרה מאמרות כדי לגלות הויות עשר ספירות בלי מה ועוד כדי להפרע מן הרשעים כו' כי אומרים לרשע רע היה לך ליתן לב שלא בהם נברא העולם בעשרה מאמרות אלא לפי שקיומו תלוי בי' הדברות הכוללים כל התורה כמו שפירש"י סוף פרשת משפטים וא"כ בעברך עליהם אתה מאבד עולם מלא ובסיבה זו ראוי להפרע מהם כו':

אנכי ה' אלהיך וגומר. יש מחלוקת בין המפרשים כי י"א שרק אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו וראייתם ממה שב' דברות אלו נאמרו בלשון מדבר בעדו ושאר הדברות בלשון נסתר. וי"א ששמעו מפי הקב"ה כל י' הדברות ומה שאמר דבר אתה ונשמעה זהו לאחר ששמעו י' הדברות ולפי זה הדבר צריך ביאור למה נאמרו דוקא שני דברות אלו בלשון מדבר בעדו. ולפי פשוטו אימא מילתא דשויא לתרווייהו כי מדרך העולם שאחר שהאדם רואה פני המלך ומכירו ויודעו מאז הוא מקבלו למלך ואחר שקבל עליו עול מלכותו ראוי לקבל מצותיו הן מה שיצוה לו על ידי שליח הן מה שיצוה לו בעצמו אע"פ שפני המלך לא ראה בשעת הציווי. אבל אם עדיין פני המלך לא ראה מעולם והוא מסופק בקבלתו איך ישמע לשלוחו כ"א אין משלח אין שליח. כך הוצרך הקב"ה לדבר תחלה בנוכח אנכי ה' אלהיך להכניסו בברית בקבלת אלהותו כי עין בעין יראו את ה' קדושיו ואחר קבלת אלהותו ראוי לשמוע גם אל שלוחו אשר יבא בשמו. אך לפי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא נאמר אשר בראתיך ואשר ברא שמים וארץ מן הטעם שיתבאר בסמוך. יצא מזה משפט מעוקל למועים לאמר את"ל שכן הוא שזה ה' אשר הוציאנו מארץ מצרים שמא יש אלוה אחר אשר בראנו ואשר ברא שמים וארץ ומאי חזית לשמוע בקול זה אלהים אלהינו אשר הוציאנו ממצרים שמא יש אלהים אשר בראנו ובקולו נשמע. ע"כ אמר מיד לא יהיה לך אלהים אחרים על פני להורות שאין זולתו שום אלוה וא"כ אין אתה רשאי לשמוע לשום שליח כ"א לזה השלוח מאתי. ולפיכך הוצרך הקב"ה לצוות ב' דברות אלו בנוכח כדי לחוק בלבם קבלת עול מלכות שמים אח"ז נתחייבו ממילא לשמוע גם אל שלוחו המדבר בלשון נסתר. אבל לא היה יכול לצוות ב' דברות אלו ע"י שליח שהרי עדיין לא קבלו עליהם את המשלח לאלוה ואם אין משלח אין שליח ותירוץ זה מסכים לשתי הדעות כי לדעת האומרים אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענום אתי שפיר כדי להודיעם מי הוא המשלח אשר ראוי לשמוע בקול שלוחו ולדעת האומרים שכל הדברות שמעו מפי הגבורה הנה בב' דברות ראשונות דבר עמם ה' פנים אל פנים בנוכח כדי שיכירו מי הוא מלכם ואחר זה חייבים לשמוע בקולו אף אם אינן רואין תמונה זולתי קול אף על פי שגם בראשונות לא ראו שום תמונה מ"מ הדבור בנוכח מורה על הדבור פנים אל פנים כמ"ש פנים בפנים דבר ה' עמכם וגו' אבל שאר הדברות דבר בלשון נסתר להודיע כי הוא אל מסתתר ואעפ"כ חייבים לשמוע בקולו אחר קבלת עול מלכותו פנים בפנים. ד"א לפי שכל מצות אלו הם חובת הגוף ואינן תלוין בא"י וחייבים בהם בין בארץ בין בח"ל בין בזמן שבהמ"ק קיים בין בזמן שאינו קיים. חוץ מן שתי מצות אלו אנכי ולא יהיה לך אינן מתקיימים כי אם בזמן שישראל יושבים על אדמתם ויאר ה' פניו אליהם מדבר עמהם בנוכח כי אינן בהסתרת פנים. אבל בזמן שגלו הבנים מעל שלחן אביהם אז אנכי ה' אלהיך אינו מקוים כי כבר אחז"ל שהדר בח"ל דומה כו'. ולא יהיה לך אלהים אחרים אינו מקויים לפי שנאמר בתוכחה ועבדת שם אלהים אחרים פירש"י מתוך שאתה מעלה מס לע"ג מעלה עליו הכתוב כאלו עבדם. ע"כ דבר הקב"ה ב' מצות אלו דוקא בנוכח כי בזמן שישראל בהצלחתם נאמר ופניתי אליכם ואז הקב"ה מדבר עמהם פנים אל פנים ובזמן ההוא מתקיימים ב' דברות אלו לכך נאמר על פני. אבל שאר הדברות מתקיימים אף בזמן שישראל בהסתרת פנים ע"כ הם נאמרים בלשון נסתר. וז"ש אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום הזכירו דוקא כנוי לשון גבורה כלפי הש"י כי זה נאמר על הזמן שישראל בשלותם ובזמן ההוא מוסיפין כח בגבורה של מעלה אבל בזמן שהם בהסתרת פנים הם מתישין כחו כביכול כמו שאחז"ל שהצדיקים מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנאמר ועתה יגדל נא כח ה' והרשעים מתישין כחו שנאמר צור ילדך תשי זה נאמר מצד המקבלים כי באמת אין שינוי למעלה כמ"ש אני ה' לא שניתי אף תשות כח זה הוא בזמן שעונותיו ילכדו את הרשע ודינו חרון להפסיק שפע הצנורות ממנו נראה כאלו יש חלילה תשות כח למעלה אשר מנעה מלהטיב עמו אבל הצדיקים גורמים השפעת הצינורים ועל ידם נראה גבורה שלמעלה. ומה שנאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא נאמר אשר בראתי שמים וארץ לפי שהרוצה לשקר ירחיק עדיו שהרי דבר זה לא ראו ע"כ הזכיר להם הדבר אשר ראו בעיניהם וכן תמצא בספר הכוזרי ואשר בראתיך לא נאמר לפי שאמרו רז"ל מה לאדם שלא נברא משנברא ולא בא כאן להזכיר כ"א הטובות אשר הטיב להם כי בעבורם הם חייבים לעבדו:

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. לפי שאמר אנכי ושם המיוחד הוא לשון הוה לומר שהוא יתברך תמיד בהויתו הן בעבר הן בהוה הן בעתיד בכל הזמנים הוא היה הוה ויהיה בהויה אחת הולכך לומר כאן לא יהיה לך כי אלו אינן בהוייתן והם משתנים כי מצינו לרז"ל לשון יהיה מורה על בהוייתן יהיו ע"כ אמר כאן לא יהיה לך לומר שלא יהיו בהוייתן אלא הם משתנים וטעמו אחרים הן מצד שכל עוד שהיא מזקנת היא מפסדת צורתה ובעיר צלמם תבזה הן מצד שמשתנים מן כסף לזהב ולעץ ולאבן הן מצד שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן נענין ע"כ אמר לא יהיה לך והמופת על זה שהרי הם אלהים אחרים ואמר על פני כבר אמרנו למעלה לומר דוקא בזמן שפני נשואות אליך אז לא יהיה לך אלהים אחרים אבל אם יגרום החטא שיהיו בהסתרת פנים אז בהכרח תעבוד אלהים אחרים כמו שיעד משה בתוכחות ועבדת שם אלהים אחרים שפירשו מתוך שאתה מעלה מס לע"ג מעלה הכתוב כאלו עבדם. ד"א לפי שנראה להם ה' בהרבה פנים על הים כגבור מלחמה ועל הר סיני כזקן יושב בישיבה ושמא תאמר מאחר שנראיתי בכמה פנים שהרבה רשויות יש ע"כ אמר על פני לשון רבים במשמע לומר שכל אותן הפנים הכל ה' המה. ד"א פני לשון כעס וחמה שאם יאמרו כדרך שאמרו בימי יחזקאל נהיה כגוים וגו' ורצו לפרוק מעליהם עול מלכות שמים והשיב להם הקב"ה והעולה על רוחכם היו לא תהיה כי ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם לכך נאמר על פני כי באפי ובחמתי אמלוך עליכם אם תרצו לפרוק עול מלכותי מעליכם. ואמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים וגו' אע"פ שיש כמה מיני ע"ג שאין להם תמונה לא בשמים ולא בארץ מכל מקום נקט דוקא אלו לפי שאילו היו עובדים לדברים שאין לעולם בהם צורך היה הקב"ה מאבדם. אבל עכשיו שהם עובדים גם לדברים שיש לעולם בהם צורך כחמה ולבנה ודוגמתם וכי מפני השוטים שקלקלו יאבד עולמו. ואלו היה מאבד אותן שאין לעולם בהם צורך כל שכן דפקר טפי העובד לדברים שיש לעולם בהם צורך כי יאמר מאחר שאלו נאבדו ואלו נתקיימו ודאי יש בהם ממש. ע"כ נקט דוקא אלו שבשמים ובארץ שלאבדם אי אפשר ואם לא יעבדו אין לחוש לשאר ע"ג כי בנקל לאבדם כמוץ אשר תדפנו רוח. כי ה' אלהיך אל קנא אין הפירוש כפשטו לשון קנאה שהרי אין גבור מתקנא כ"א בגבור כמותו אלא קנא הוא כפירש"י מקנא לפרע כו' וזהו שביאר ענין הקנאה ואמר פוקד עון אבות על בנים. וטעם על שלשים ועל רבעים אמרו המפרשים כי אותן הדורות יכול החוטא לראות בחייו ועיניו יראו כידו ונ"ל שזהו טעם ועושה חסד לאלפים כי הצדיקים קרואים חיים גם במיתתם וא"כ ג"כ במותו יראה שכרו ופעולתו לפניו בראותו ילדיו מצליחים בחסד אלהים עולם ועד. וטעם שהבנים נתפסים בעון אבותם אם הם קטנים הרי הם כענף מן האילן ועובר ירך אמו ואביו הוא. ואם הם גדולים ואוחזים מעשה ידי אבותם בידיהם הרי עדיין הם דבוקים באבותם מצד המעשים והרי הם כענף הדבוק באילן ע"כ דין שיקחו כפלים ככל חטאתם כי בעונם ובעון אבותם ימקו. אבל אם אינן אוחזים מעשי ידי אבותם בידיהם הרי המה כענף הנכרת מן האילן לגמרי ואין להם שום אחיזה ודביקה עם אבותם. ומה שנקט כאן לשון פקידה וכאן לשון עשיה כבר בארנו למעלה פ' וירא בפסוק וה' פקד את שרה ההבדל שבין פקידה לעשיה שיש יותר ממשות בעשיה מבפקידה ולעולם מדה טובה מרובה לכך אמר בעונש לשון פקידה דהיינו רק זכירה בעלמא אבל במדה טובה אמר ועושה חסד עשייה ממש בפועל כי אל פועל ישועות הוא ומפי עליון לא תצא הרעות בפועל. ובמדה רעה אמר על בנים ולא אמר לבנים כי על בנים היינו בזמן שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ונוסף על עון בנים יזכר גם עון אבותם להם. אבל במדה טובה אמר לאלפים ולא אמר על אלפים לומר שאפי' בזמן שאין לבנים זכות עצמם מ"מ הם אוכלים בזכות אבותם והבטחה זו היא שעמדה לנו בכל דור ודור שאפילו דור שכולו חייב אוכל בזכות אבותיו. ומ"ש לאלפים ובסוף פרשת ואתחנן כתיב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור נ"ל שהכל הענין אחד כי הפלגת הטובה כפלים פי שנים הרמוז בברית ובחסד שהוא לאלף דור דהיינו הך שמירת החסד לבד בלא ברית לאלפים. ובגמרא תירצו הא מאהבה הא מיראה:

לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. ארז"ל שכל העולם נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה לא תשא וגו' וטעמו של דבר לפי שנאמר אלה וכחש ורצוח וגנוב על אחת תאבל הארץ ומן פסוק זה למדו רז"ל פרק שבועת הדיינים שכל העבירות נפרעין ממנו ובשבועת שוא נפרעין ממנו ומכל העולם. וא"כ בדין נזדעזע כל העולם בשעה שאמר לא תשא כי כולם נוגעים בדבר העונש. וטעמו של דבר מבואר בלשון לא תשא שהוא לשון הגבהה כי דבר זה דומה לנושא האילן ומגביהו ודאי כל הענפים מזדעזעים עם האילן כך הנשבע בשמו ית' יען כי כל הנמצאים תלוין בשמו ית' והנושא את שמו ית' כאילו נשא והגביה כל הענפים הנשואים עמו ודבוקים בו דהיינו כל נמצאי מעלה ומטה וא"כ דין הוא שכולם מזדעזעים שיהיה הפורענות נוגע בכולם ולפיכך נאמר כאן כי לא ינקה ה' לשון כי הוא כמו נתינת טעם וכאילו הוא מילתא דפסיקא שא"א לנקותו כי לא ניתן למחילה כלל והוא הדבר אשר דברנו בשם ה' כי אין הקב"ה מוחל כי אם בדברים שבינו לבין הבריות אבל לא בדברים שבין אדם לחבירו. ולפיכך זה שנגע בגוף האילן הקדוש וגרם פורענות לכל הענפים דרי מעלה עם דרי מטה איך ימחול לו הקב"ה והנמצאים שקבלו הפורענות בעבורו איפה הם שיוכל לפייסם וכי יוכל לילך מקצה השמים ועד קצהו ומתהום ארעא עד רום רקיע לפייס את כל הנמצאים שבעליונים ובתחתונים שהרי נוגע בכולם לכך נאמר כי לא ינקה ה' אין הדבר ביד הקב"ה למחול עון זה כי לא ניתן למחילה כלל. ואין להאריך יותר בחומר השבועה ובחומר המזכיר שם שמים לבטלה כי זה ידוע ומפורסם והאורך גלות זה יוכיח כי יספיק עון זה לבד לאורך גלות המר הזה מצד ההרגל המצוי על לשוננו כי שם שמים שגור בפי כל איש מישראל לא יזדעזע ולא יפחד בזכירתו ועל כל עבירות שבין אדם לחבירו יש דין למטה ובעון פלילי זה לית דין ולית דיין. וכן אמר ישעיה הנביא שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל וממי יהודה יצאו הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה כי מעיר הקודש נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו ה' צבאות שמו. יאמר כי היה להם להיות נזהר בזכירת שמו הגדול ית' כי שמם כשם רבם כי הם בית יעקב שנקרא בשם ישראל כי בו נכלל שם של אל ישראל. וממי יהודה יצאו כי בו נכללו כל אותיות השם המיוחד והרי שם אל ושם המיוחד כלל בהם ואעפ"כ הם נשבעים בשני שמות אלו בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת וגו' כי על שני שמות אלו נאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. וא"ת שלכך אינן נזהרים בשני שמות הללו לפי שאינן ספונין וחשובים בעיניהם. על זה אמר כי מעיר הקודש נקראו שהרי הם מתיחסים אחר עיר הקודש הנקראת בשם ה' כמ"ש ושם העיר מיום ה' שמה. ועל אלהי ישראל נסמכו לומר ה' צבאות שמו שהוא ה' על כל צבאות ישראל וא"כ בכל מקום הם מתיחסים אחר שמו יתברך והרי כל השמות ספונין וחשובין בעיניהם ואעפ"כ אינן נזהרין בהם ומזכירין השם לא באמת ולא בצדקה כנגד שני פעמים לשוא שהזכיר כאן אחד לשון חנם ואחד לשון שקר. והנה באמת הפך השקר. ומ"ש לא בצדקה היינו בחנם כי הנשבע בב"ד כוונתו להצדיק טענותיו ועל זה נאמר ובשמו תשבע אבל המזכיר השם בחנם אין כוונתו להצדיק טענותיו כי אם להצדיק דברי הבאי שלו וזה נקרא לא בצדקה:

זכור את יום השבת לקדשו. לפי שהזהיר על קבלת עול מלכותו יתברך שלא יהיה לו אלהים אחרים וסמך לו ענין איסור השבועה כי כל זה מענין קדושת שמו יתברך סמך להם זכירת יום השבת שבכל ימות השבוע יזכור את יום השבת כי מטעם זה אמרו במכילתא שלא תהיה מונה כדרך שאר האומות מונין אלא תהא מונה לשם שבת אחד בשבת שנים בשבת וע"ז תזכור את יום השבת. וזכירה זו מועלת לקדש את הש"י וז"ש לקדשו כי לא אמר קדש את יום השבת כי כבר הוא מקודש ועומד אלא לקדשו שב אל הש"ת שהזכיר למעלה בלא תשא כי ע"י השבועה הוא מחלל את השם כמ"ש ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך ולעומת זה זכירת יום השבת מועלת לך לקדש את הש"ת ע"י שתזכור כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ בשמו יתברך כמ"ש כי ביה ה' צור עולמים וע"י זכירה זו תדע לנהוג קדושה בשמו יתברך בזכרך כי בשמו יתברך נבראו כל העולמות וא"כ ודאי כולם תלוין בשמו יתברך. ותדע ותשכיל מה שכתבו המקובלים ששבוע נגזר מן לשון שבעה כמ"ש רבינו בחיי פ' זו ובפרשת וירא בפסוק ע"כ קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם. וזה כי הש"י ברא כל הנמצאים והגבילם בו' קצות והשם הגדול יתברך הוא השביעי הרוכב על כלם והנשבע הוא נוגע בז' דהיינו בשמו ית' והשבת מקדש שביעי ע"כ ראוי שיקדש הש"י השביעי והמשכילים יבינו ענין זה כי ברור הוא. וכשם שאין משתמשים בשם מן השמות הקדושים הרמוזים במספר שביעי כך אין להשתמש במלאכה ביום השביעי ע"כ כל שביעי קודש לה' הן בימים הן בשמיטה הן ביובל. ואמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך פסוק זה כולו מיותר ועוד שהתחיל בעבודה וסיים במלאכה ועוד שלשון עבודה צריך ביאור כי אין עבד כ"א בצירוף אדון והעובד לעצמו מי אדון לו. ובחבורנו עוללות אפרים מאמר רס"ט פירשנו שתעבוד בעבודת הש"י הוא מדבר ואמר שכל ו' ימים תעבוד עבודת השם תחלה וא"כ תעשה גם כל מלאכתך כי טובה תורה שעמה מלאכה. אבל יום השביעי כולו לה' אלהיך לא תעשה בו כל מלאכה שלך אבל עבודת הש"י תעבוד גם בשבת. ואמר ששת ולא אמר ששה להורות שלא ששה ימים שלמים תעשה מלאכתך שהרי צריך להוסיף מחול על הקודש וששת כמו שלשת ימים שפירושו שלוש של ימים. ומה שנאמר בדברות ראשונות כי ששת ימים עשה ה' וגו' ובשניות כתיב וזכרת כי עבד היית וגו' הכל טעם אחד הוא לדעת המפרשים האומרים שטעם לכל מכות של מצרים היתה כדי לפרסם אמונת חידוש העולם כמ"ש מהרי"א ז"ל וכן כתבנו למעלה פרשת וארא כי מתוך אותן הנסים יאמינו גם בחידוש העולם א"כ שני טעמים אלו הכל אחד ובסמוך יתבאר זה בדרך אחר ועוד דברו המפרשים בהיתר ספק זה לשכנו תדרשו ותמצא:

כבד את אביך ואת אמך. במצוה זו חתם חמשה דברות ראשונות המדברים בכבוד המקום ברוך הוא כי מטעם זה נאמר בכולם ה' אלהיך ולא הזכיר השם בכל ה' דברות אחרונות המדברים בדברים שבין אדם לחבירו. ומצות כבוד אב ואם אע"פ שהיא בין אדם לחבירו מ"מ מצוה זו נוגעת גם בכבוד המקום ברוך הוא לפי שג' שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו ואם תכבד אב ואם בעבור שמהם נוצר החומר והגוף הכלה והבלה ק"ו בן בנו של קל וחומר שתכבד את אביך שבשמים אשר נתן בך הנשמה החלק המעולה הקיים לנצח. ובמסכת קדושין תנו רבנן שלשה שותפים באדם כו' ומסיק שם בזמן שאדם מכבד אביו ואמו מעלה אני עליכם כאילו דרתי ביניכם וכבדוני. וקשה דירה מאן דכר שמיה ומהיכן למדו לומר כאילו דרתי ביניכם ודאי למדו זה ממה שמצינו שבכל ה' דברות אחרונות לא נזכר השם לפי שמדברים בדברים שבין אדם לחבירו. וא"כ למה הזכיר ה' אלהיך אצל כבוד אב ואם אלא שעשה הקב"ה דירה לשמו הגדול יתברך אצל אב ואם לומר שהמכבד אב ואם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני. וא"כ שכרו אריכות ימים כי הדביקות בה' מקור חיים נותן חיים ארוכים אל האדם ואם הוא מכבד אב ואם בעבור שמהם נוצר החומר אם כן גם הנשמה חלק אלוה ממעל תתן כבוד לאביה שבשמים ועל ידי הדביקות שיש לה עמו תזכה לאריכות ימים כמ"ש ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:

לא תרצח לא תנאף וגו'. אחר שהשלים ה' דברות שבין אדם למקום ברוך הוא הזכיר

הזכיר כנגדם ט' דברות שבין אדם למקום כדרך שנזכרו במכילתא איך היו מקובלים זה לעומת זה והדמיונות ההם כי מה שאמרו לא תרצח כנגד אנכי כי כל מי ששופך דמים כאילו ממעט הצלם והדמות שנאמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם ואין צורך לטעם זה כי אם לאומר הרגני נא הרג ומוחל לו ההריגה ואעפ"כ דמו ישפך כי לא ניתן למחילה בעבור שיש בו חלק אלוה ממעל וחלק גבוה מי יתיר וזהו טעם גם בהורג עצמו וענין הצלם והדמות הוא שבכל המראות דרכו יתברך להתראות בדמיון צלם האדם אע"פ שבלי ספק אין שם צלם ודמות כביכול כמ"ש ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש וכתיב מה דמות תערכו לו מ"מ כשהוא מתראה אז הוא מראה דמות אדם לבריות ובעבור חשיבותו של האדם הוא מתראה בדמיון זה כמ"ש ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם הנך רואה שבאמת לא היה שם מראה אדם אלא דמות כמראה אדם וכן נראה על הים כגבור ועל הר סיני כזקן ולפיכך ראוי לנהוג כבוד באותו דמות והרוצח ממעט הדמות כי הוא גורם שאין הקב"ה ירצה עוד להתראות בדמיון זה מאחר שהוא בזוי על הבריות והרואה הנרצח הוא דוגמת כי קללת אלהים תלוי ואין להאריך עוד מזה.

ולי נראה לומר לכך בא דבור לא תרצח כנגד אנכי לפי שיעקב ועשו חלוקה ביניהם כי יעקב בחר לו יה לחלקו וה' מנת חלקו ועשו בחר לו אומנות על חרבך תחיה וע"כ כפר בעיקר כדמסיק בב"ב פרק א' שכפר בעיקר מדכתיב למה זה לי וכתיב זה אלי וגו' ולפיכך בא ציווי אנכי לבית יעקב וכנגד זה הזהירם שלא יאחזו באומנות עשו כי אומנות זה הביאו לידי כפירה ומטעם לא תרצח לא קבלו בני עשו התורה כי הרציחה מביאו לידי כפירה באנכי ה' אלהיך א"כ בטלה כל התורה כ"א אין מצוה אין מקום לשום ציווי וע"כ לא רצה לקבל אפי' שאר הדברות כי ענין הרציחה סותר הכל כי הרוצח חושב שהוא עושה רצון מזל מאדים בכח השר של מעלה ובזה הוא מכחיש אלהותו יתברך ואלו דברים עתיקים. לא יהיה לך אלהים אחרים כנגדו לא תנאף כמ"ש בעובדי ע"ג האשה המנאפת וגו' וכן רבים. ול"נ לומר שהניאוף גורם גם לעבוד ע"ג ומעשה בעל פעור בשטים יוכיח וכמ"ש בחיתון ז' אומות פן יסיר בנך מאחרי כי אין לך דבר המביא לידי ע"ג כמו פיתוי אשה זרה אשר בחלק שפתיה תדיחנו מעל ה' ודבר זה ידוע ומפורסם והמפורסמות א"צ ראיה. לא תשא כנגד לא תגנוב כי הגונב סופו לישבע לשקר שנא' לא תגנובו וגו' ולא תשבעו וגו' כי זה גורר את זה ולכך נאמר ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר וכלתו וגו' השוה ב' עבירות אלו לפי שאחת גוררת חברתה ועניה אחר כי הגונב עושה עין של מעלה כאילו אינו רואה כביכול וכן זה הנשבע לשקר כדי לאמת שקרו בפני הבריות עושה ג"כ עין של מעלה כאילו אינו רואה כביכול ולפיכך מאן דעביד הא נפיל בהא אף אם נשבע באיזה דבר אחר שאינו מענין גניבה כך נ"ל נוסף על מה שנזכר במכילתא. זכור את יום השבת כנגדו לא תענה כי כל מחלל שבת מעיד שלא ברא הקב"ה עולמו בו' ימים ונח בז'. ול"נ לפי שנאמר בשבת ממצוא חפצך ודבר דבר וארז"ל שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול וטעמא של דבר הוא לפי שכל פעולות האדם הוא בכלי המעשה שלו אבל פעולת הקב"ה הוא בדבור לבד כי בדבר ה' שמים נעשו והוא אמר ויהי ולפי זה כשהאדם שובת בשבת ואינו עושה מלאכה בכלי המעשה שלו אין שביתה זו דומה לשביתת הקב"ה כי הקב"ה שבת אפי' מדיבור פיו והאדם אינו שובת כ"א מפעולת כלי המעשה ע"כ נאמר ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול לזכר שביתת הקב"ה אשר שבת מן הדיבור וממנו תראה וכן תעשה שלא לדבר בשבת מחפציך כי אם מחפצי שמים וע"י שיזכור את יום השבת שהוא מחויב לקדש מוצא שפתיו שלא לדבר בדברי חול או לפחות מאחר ימות השבוע אע"פ שבלי שנשתמש בו קודם בשבת ישתמש בו חול בימי השבוע מ"מ לפחות יקדש דברי שפתיו שלא להוציא שקר מפיו לענות סהד בחבירו. כבד את אביך וגו' כנגדו לא תחמוד ומסיק במכילתא שכל החומד לסוף מוליד בן שמקללו ודבר זה מחוסר ביאור כי מה ענין זה לזה ונראה לפרש לפי שכל חומד אשת רעהו ודאי הוא מהרהר בה בשעת תשמיש ודומה כאילו הבן נולד לו מאשה אחרת אשר חמד והרהר בה ע"כ אינו מכבד את אמו כראוי לפי שאביו היה מהרהר באשה אחרת וגם את אביו לא יכבד כראוי כי החומד נשים אין כוונתו להוליד כי אם למלאות תאותו ולא נתכוין אל בן זה להולידו ע"כ דומה כאילו אינו בנו וע"כ לא יכבדו גם כי הכל הולך אחר הכוונה וחמדת ממון תלוי ג"כ בכבוד אב ואם כי החומד ממון אחרים אינו מכבדם כראוי מחמת היותו להוט בבולמוס חמדת הממון כי הכיבוד הוא מהונו להאכילם ולהשקותם ולהלבישם וזהו החומד בלי ספק שעינו צרה גם באביו ואמו מלתת להם די מחסורם:

זכור את יום השבת לקדשו. ראה ראיתי ליתן טוב טעם ודעת על השינויים שנמצאו בדברות ראשונות ואחרונות. א' בראשונות כתיב זכור את יום השבת ובאחרונות כתיב שמור את יום השבת. ב' בראשונות לא כתיב כאשר צוך ה' אלהיך ובאחרונות כתיב בשבת ובכבוד אב ואם כאשר צוך ה' אלהיך. ג' בראשונות נתן טעם לשמירת השבת כי ששת ימים עשה ה' וגו' ובאחרונות נתן טעם אחר וזכרת כי עבד היית וגו'. ד' בראשונות לא הזכיר בשבת שור וחמור ובאחרונות אמר שורך וחמורך וכל בהמתך. ה' בראשונות כתיב למען יאריכון ימיך ובאחרונות למען ייטב לך. ו' בראשונות כתיב לא תחמוד ובאחרונות הוסיף לא תתאוה. ז' בראשונות לא הזכיר שדהו ובאחרונות הוסיף שדהו. ח' בראשונות הקדים בית רעך לאשת רעך ובאחרונות הקדים אשת רעך לבית רעך. ט' בראשונות כתיב עד שקר ובאחרונות אמר עד שוא. י' בראשונות לא תנאף לא תגנוב כולם בלא וי"ו ובאחרונות כולם בוי"ו בשכבר יצאו מפרשי התורה ללקוט טעמים מפוזרים ולא מצאו דרך אחד אשר יספיק לכל הספיקות הנזכרים הלא קרוב לשמוע הצעה אחת קצרה לקוחה מדברי רז"ל שחזר הקב"ה על כל האומות אם ירצו לקבל התורה ועשו לא רצה לקבלה בעבור לא תרצח וישמעאל בעבור לא תגנוב ועמון ומואב בעבו' לא תנאף מ"מ ששמעו תחלה כל האומות כל עשרת הדברות וכאשר אמרה כל אומה לא חפצתי לקחתה מאז מסרה לישראל. ועל כן נמצאו כל השנויים הללו בין דברות ראשונות לאחרונות כי הדברות הראשונות נאמרו בלשון אשר השמיע ה' לכל האומות אע"פ שנאמרו בנוכח לישראל כמו שמשמע מן לשון אשר הוצאתיך מארץ מצרים מ"מ אלו היו האומות רוצים היו מקבלים גם המה עליהם ועל זרעם כל הדברים אשר צוה ה' לישראל דרך משל יצחק צוה ליעקב שלא ליקח אשה מבנות כנען וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו וילך עשו אל ישמעאל וגו' אע"פ שיצחק לא צוה לעשו כלום מ"מ אחר שראה כי דעת אביו אינה נוחה מן בנות כנען רצה גם הוא למלאות רצון אביו למצוא חן בעיניו כך כל האומות כששמעו כל הדברות אשר צוה ה' לישראל ראו כי רצה ה' במצות אלו מן הדין היה שיקבלו גם המה לשמור ולעשות ככל אשר צוה ה' לישראל ועל כן אמר הקב"ה דברות הראשונות באותו ענין שלא ימצאו האומות שום פתחון פה לטעון ולערער עליהם בשום צד ועל כן נאמרו דברות הראשונות בקולי קולות והיה הקול הולך מסוף העולם ועד סופו כדי שישמעו כל האומות ויקבלו מהם כל דבר הנאות לכולם בשוה ולפי שמאנו לקבלם מחמת אותן מצות פרטיות שהם כנגדם כמו לא תרצח לא תנאף ועל כן אמר אח"כ דברות שניות בחשאי לישראל לבד ובזה יתורצו כל השנויים הללו. בראשונות אמר זכור את יום השבת לא רצה לומר שמור את יום השבת כדי שלא ליתן פתחון פה להאומות לומר איך הוא מצוה אותנו על השמירה מכל מלאכה הלא כבר נאמר לבני נח ויום ולילה לא ישבותו ורז"ל למדו מכאן וכו'. על כן נאמר זכור את יום השבת לומר כי אפילו מי שאינו בשמירה לפחות ישנו בזכירה כי כל האומות חייבים לזכור את יום השבת כדי לקבוע בלבם אמונת חידוש העולם אשר יתן עדות ה' נאמנה על מציאת השי"ת כי בכלל שבע מצות של בני נח הוא שלא יעבדו ע"ג ואע"פ שהאומות לא יוכלו לקבל ציווי לא תעשה כל מלאכה מ"מ יכולים הם לקבל עליהם מצות הזכירה אשר גם המה חייבים בה להיות חידוש העולם לנגד עיניהם לזכרון. מטעם זה הוצרך ליתן טעם בדברות ראשונות כי ששת ימים עשה ה' וגו' כי זה טעם לזכור חידוש העולם ואילו היה נותן טעם וזכרת כי עבד היית וגו' היו אומרים האומות אנחנו לא היינו עבדים במצרים על כן אין אנו צריכין לקבל תשבות לפיכך נתן להם טעם כי ששת ימים עשה ה' וגו' כי טעם זה מספיק לשניהם לישראל ולאומות. ואל תשיבני ממה שנאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים שמא יאמרו האומות אותנו לא הוציא ממצרים ועל כן אין אנו חייבים לקבלו לאלהות תשובה לדבר אין הפירוש שבעבור אותה הוצאה חייבים לקבלו שהרי בלאו הכי חייבים לקבלו מצד כי הוא ברא שמים וארץ וכל אשר בהם ומה שתלה הדבר בהוצאה זו לומר שאפילו הוצאה זו לבד תספיק לשעבד אותך לי וזהו שפירש"י כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי מדקאמר כדאי הוא ההוצאה ש"מ שאין זה עיקר הטעם. אבל דברות שניות שנאמרו לישראל לבד נאמרו בלשון שמור כי המה חייבים בזכירה ובשמירה מכל מלאכה על כן נתן הטעם וזכרת כי עבד היית וגו' כי זהו טעם על השביתה ממלאכה. ויש אומרים כי הנעלם מן זכור כשתכתוב זיי"ן כ"ף רי"ש סוף תיבות נפש והנעלם מן שמר כשתכתוב שי"ן מ"ם רי"ש סוף תיבות נשמה שיש רמז לתוספת נשמה שיש לכל איש ישראל ביום השבת ולפי דרכנו רמז לנשמה יתירה דוקא באותו ציווי הבא לישראל לבד אבל האומות אין בהם כי אם הנפש לבד בסוד רוח נפש נשמה כידוע ליודעי מדע ע"כ בא הרמז מלת נפש בתיבות זכור והמשותף לשניהם. באחרונות נאמר כאשר צוך ה' אלהיך בשבת ובכיבוד אב ואם כי במרה נצטוו ישראל עליהם אבל לא האומות ואלו היה אומר כן בדברות הראשונות היה נותן פתחון פה לאומות לומר למה לא צוה גם לנו על שני מצות אלו קודם מתן תורה ויאמרו כאשר התחיל לצוות לישראל ולא לנו גם עתה אין רצוננו לקבל ועם מי שהתחיל יגמור. בראשונות לא אמר למען ייטב לך כי הראב"ע פי' למען ייטב לך זהו לעולם הבא שכלו טוב ולמען יאריכון ימיך בעה"ז על כן לא רצה הקב"ה ליעד בדברות הראשונות לאומות העולם כי אם שכר העה"ז אשר עין בעין יראה שכרו אתו ופעולתו לפניו אבל אם היה מיעד להם שכר העה"ב אשר עין לא ראתה ודאי לא ישמעו כי אמרו הרוצה לשקר ירחיק עדותו ויאמרו מדהא ליתא גם הא ליתא ויהיו מסופקים גם בשכר של העולם הזה. אבל דברות אחרונות שנאמרו לישראל לבד יהיו שכר העה"ב כי המה מאמינים בני מאמינים ואינן מהרהרין אחרי ה' ומאמינים בכל יעודיו בין בזה בין בבא. בדברות ראשונות לא הזכיר שורך וחמורך כי הוא בכלל בהמתך אבל בדברות אחרונות נאמר שורך וחמורך לדרוש מהם גזירה שוה שור שור לחסימה חמור חמור לפריקה כי כבר קבלו ישראל כל הדברות ומצות פריקה וחסימה שנאמרו אחר מתן תורה אבל האומות קודם ששמעו עשרת הדברות רצה הקב"ה לנסותם תחלה אם יקבלו עליהם דברות אלו ואם מקבלים עליהם הדברות היה מצוה להם אח"כ גם שאר המצות וחסימה ופריקה גם כן וע"כ לא היה לו לכתוב כאן שורך וחמורך לג"ש כי עדיין כל המצות בספק אם יקבלום אבל ישראל אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע היינו מה שיצוה לנו עוד. בראשונות אמר עד שקר ובאחרונות הוסיף עד שוא פי' הרמב"ן שלא יעיד אפי' על דבר של יתחייב בו כלום כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנו מידו זה נקרא שוא ודבר בטל וזה הרחקה יתירה וציווי זה לא יתכן כי אם לישראל כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב אע"פ שאותו דבר כזב אינו מזיק לחבירו כלום ואולי לא היו האומות יכולין לעמוד בהרחקה יתירה זו ועל כן נאמר בראשונות עד שקר. ומה שנאמר עד לשון יחיד נ"ל שלא יעיד בו אפי' יחידי כי אע"פ שעד אחד אינו מחייבו ממון מ"מ קם הוא לשבועה אבל כשמעיד על דבר שוא ובטל אינו קם אפי' לשבועה. באחרונות אמר לא תתאוה במקום לא תחמוד

אדם שהראב"ע כתב שהחמדה תאמר גם כן על גזלת דבר הנחמד כמ"ש וחמדו שדות וגזלו וכתיב ואחמדם ואקחם והסכים הרמב"ם על ידו לומר שאינו עובר בלא תחמוד עד שיקח החפץ אשר חמד. אבל התאוה אינה אלא בלב בלבד והשתדל הראב"ע לבאר שיש כח בהרגל האדם לעמוד על אזהרת החמדה אפי' בלב וזה כשירגיל אדם עצמו במדת ההסתפקות במה שיש לו. ולפי דבריו אתי שפיר מה שנאמר לא תתאוה דווקא בדברות אחרונות השייכים לישראל לבד כי המה הורגלו במדת ההסתפקות בעוני מצרים והיה בידם לקבל ציווי זה לקיימו אבל האומות שלא הורגלו במדת ההסתפקות איך יקבלו מצות לא תתאוה כי דבר זה אין ביד האדם לקיימו כי אין לבו מסור בידו אלא הרשעים הם ברשות לבם על כן לא הזכיר כי אם החמדה של גזילה. ומזה הטעם לא הזכיר בדברות הראשונות שדהו כי שדה קרקע אינה נגזלת ותמיד ברשות מרא קיימא אבל בענין התאוה שבלב הזכיר גם שדהו. ומה שהזכיר באחרונות לשון חמדה באשת רעך ולשון תאוה בממונו הכל לרבותא כי בממונו אסר אפילו התאוה שבלב וכ"ש החמדה של גזילה. אבל באשה אחז"ל הרהורי עבירה קשים מעבירה ולפי זה נקט לא תחמוד לרבותא וכ"ש הרהור הלב וענין חימוד של לקיחה באשה היינו מתוך שהוא חומדה הוא מסבב סבות וגלגולים שבעלה יגרשנה והוא יקחנה וזה ודאי אינו רע כל כך כמו ההרהור התמידי. בראשונות הקדים בית לאשה כי חמדת הבית היינו כדי ליקח אותו בגזילה דהיינו לאו שיש בו מעשה. אבל חמדת האשה אין הפירוש שלא יחמוד לגוזלה בעודה תחת חבירו דא"כ היינו לא תנאף אלא שלא יסבב לחבירו לגרשה כדי שיקח אותה הוא וזה אין בו מעשה כל כך לכך אמר דרך לא זו אף זו לומר לא זו חמדת בית והון לגוזלה פשיטא שאסור אלא אפילו חמדת אשת רעהו ליקח אותה אחר שיגרשה גם זה אסור אע"פ שאין בו מעשה כל כך. אבל באחרונות שנקט לא תתאוה לרבותא שבממון אסור אפילו תאוה שבלב ובאשה הזכיר לא תחמוד אין כאן לא זו אף זו כי החמדה והתאוה ב' ענינים ושקולים המה. ומה שנאמר בדברות האחרונות לא תרצח ולא תנאף וי"ו מוסיף על ענין ראשון לאסור לישראל אפילו ניאוף ביד להוציא זרע לבטלה כי ניאוף זה יש בו צד רציחה והיינו דם זרעיותיו וכדמסיק במסכת נדה אר"א מאי דכתיב ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד וכן דרשו על זה פסוק שוחטי הילדים בנחלים אע"פ שדרשו אל תקרי שוחטי אלא סוחטי מ"מ קרי ביה נמי שוחטי ממש שהרי נאמר ידיכם דמים מלאו וזו אזהרה לישראל דווקא כי קדושים המה מימות אבותיהם ויוכלו לעמוד בזה אבל דברות ראשונות שנאמרו גם לאומות לא רצה להחמיר עליהם כל כך כי אולי לא יוכלו לעמוד בזה. ולא תגנוב רמז בוי"ו העיטוף שלא זו ניאוף של א"א אלא אפי' ניאוף עם הפנויה אסור כי הוא נקרא מים גנובים כמ"ש מים גנובים ימתקו ופסוק זה מדבר בניאוף פנויה. ולא תענה ברעך עד שוא וי"ו מוסיף על ענין ראשון לומר שלא זו גניבת נפשות או ממון שאסור אלא אפילו גניבת דעת אסור שלא ירבה אליו בתקרובת מנחה ויודע בו שאינו מקבל וכיוצא בזה וזה בכלל דבור שוא ובטל ובחנם והוא בכלל לא תענה ברעך עד שוא. ולא תחמוד וי"ו מוסיף על ענין ראשון כי כל גונב דעת הבריות דרכו להחניף לו מצד שחומד את של חבירו ומצפה לקבל ממנו איזה הנאה בעבור זה ואם לא יחמוד למה יחניף לו בחנם וכל אלו הרחקות יתירות שאין האומות היו יכולים לעמוד בהם ע"כ לא רצה ה' להחמיר עליהם כל כך וכולי האי ואולי ישמעו וכאשר לא רצו האומות לקבל עליהם כלום אפילו הקלות חזר ואמרם לישראל עם כל החומרות הללו כי ידע בהם שחומרם זך ונקי ויכולין לעמוד בעם ובזה הותרו כל הספיקות והשינויים:

וכל העם רואים את הקולות וגו'. יש לדקדק בענין זה איך ראו את הנשמע ומהו שאמר אח"כ וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק אחר שכבר נאמר וכל העם רואים וגו' א"כ וירא למה לי. וכן מ"ש דבר אתה עמנו ונשמעה מלת ונשמעה מיותרת. והנה קרוב לשמוע שכל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה מיד נתגשם אותו דבור והיה בו כ"כ ממשות עד שהיו רואין באויר כל האותיות פורחות וכאלו היה הכל כתוב לפניהם וראיה לזה ממ"ש בדבר ה' שמים נעשו וגו' הרי שכל דבור שיצא מפי הקב"ה בורא בריאה חדשה וכן לאחר היצירה אמרו שמכל דבור שיצא מפי הקב"ה נברא מלאך וכן כל דברות אלו אחר שיצאו מפי הגבורה היה בהם ממשות ולפיכך אז"ל שכששבר משה הלוחות היו האותיות פורחות ואם לא הי' ממשות באותיות איך היו פורחות וראיה גדולה מזו שבלוחות אחרונות כתיב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים כדברים אשר היו לא נאמר אלא את הדברים אשר היו למד שאותן אותיות שהיו פורחות מן לוחות ראשונות נקבעו בשניות וא"כ ודאי היה ממשות באותן אותיות ע"כ נאמר וכל העם רואים את הקולות דהיינו קול אלהים המדבר אתם אותן קולות ראו בעיניהם. תבין ותדע כי חוש הראות יותר דק באדם מן חוש השמע כי אדם יכול לראות ברחוק הרבה מילין אבל אינו יכול לשמוע כ"כ ברחוק כי חוש השמע אינו שולט כ"כ למרחוק כמו חוש הראות. וישראל היו מפחדים עכ"פ מן קול אלהים כי נורא הוא ע"כ כשיראו ישראל שיוכלו לראות את קול דברו יתברך אז חשבו אף אם יעמדו ברחוק ולא ישמעו את הקול מדבר אתם מ"מ די להם כשיראו לפניהם תמונת האותיות באויר לכך נאמר וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק ר"ל לפי שוירא העם שראו תמונת האותיות לפיכך ויעמדו מרחוק כי אמרו בראיה לחוד סגי לנו אף בלא שמיעה. ואח"כ נתחרטו ישראל ואמרו למה ה' יעמוד ברחוק הלא טוב לנו להתקרב אל מקום קדשו וכדי להנצל מן פחד הקול אמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה כי אע"פ שאינו דומה שמיעה לראיה מ"מ די לנו כשנשמעם אף אם לא נראה כל תמונת האותיות ורז"ל אמרו כשחזרו ישראל לאחוריהם היו מלאכי השרת מדדין אותם לקרבם לצד שכינה כו' ועל אותו זמן נאמר פסוק דבר אתה עמנו ונשמעה אע"פ שלא פורש במקרא זה דהיו מדדים אותם מ"מ בא דוד ופירשה ואמר מלכי צבאות ידודון ידודון וגו' ויאמר משה אל העם אל תיראו מן השמיעה בקול ה' כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם אמר כי טוב לכם לקבל הדברות מתוך הראיה והשמיעה כאחד כי מכל אחד בפני עצמו יצא תכלית מיוחד. כי על השמיעה נתן טעם לבעבור נסות אתכם בא האלהים ונסות לשון הרמת דגל נס כי רצה ה' להגביה אתכם ביתר שאת על כל העמים ע"כ הוא רוצה שתשמעו בקולו כי לא נשמע כזה בשום אומה שתוכל להתפאר בזה ששמעו קול אלהים וחי כמ"ש כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי ומכאן ראיה בריאה וטובה ששמיעת קול אלהים הוא לישראל הרמת דגל נס על כל אומה ולשון. ועל ראיית האותיות לפניהם באויר נתן טעם ב' ואמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו כי התורה נקראת יראת ה' טהורה וציור זה רצה ה' שיהיה על פניכם תמיד כדי שלעולם יהיה נראה לכם כאילו התורה כתובה לפניכם כדי שלא תבואו לידי חטא לעולם כי לא תשכח מפיכם ע"י שישארו ציורי רושם אותיות אלו נגד פניכם תמיד וזה פי' יקר מאד:

אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם וגו'. רז"ל אמרו שנראה הקב"ה לישראל על הים כגבור עושה מלחמה ועל הר סיני כזקן יושב בישיבה והנה הגבור במלחמה מורה על מראה אדומה כמ"ש מדוע אדום ללבושך וכל בגדיך כדורך בגת פורה דרכתי לבדי וגו' ויז נצחם על בגדי וגו' וזקן יושב בישיבה מורה על מראה לבנה לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי ואם אולי לזכר זה תרצו לעשות צורות לבנות מן כסף וצורות אדומות מן זהב כדי להמשיך עליכם ע"י צורות אלו שפע רצון מסבה ראשונה ית' על כן אמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם כזקן יושב בישיבה וכבר ראיתם דמיון האודם ע"כ אני צריך להזהיר אתכם שלא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. ואמר אתי ולכם כי הצורות לבנות מכסף הוא כדי להיות אתי כי אני ה' מלמדך להועיל ותרצו במראה זו לקרב התלמיד אל המלמד. אבל הצורה האדומה מזהב תעשו לכם שתהיו נצולין מן העושה מלחמה שלא ילחם גם בכם. אך מאחר שאמר מיד מזבח אדמה תעשה לי נראין הדברים שהוא נקשר עם תחלת הענין כי רצה ה' שיבנו מזבח אדמה ולא מכסף וזהב כי העושה כן דומה כאלו עשה אלהי כסף וזהב כי אין חפץ לה' בהרבות מוהר ומתן כסף וזהב כ"א מזבח אדמה תעשה לי המורה על גדר ההכנעה כי באלה חפצתי נאם ה' וממני יראו וכן יעשו כי בכ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו ומורה על שמו הגדול ית' אשר חובר מן אותיות אשר נספרם עולה המועט מכל אותיות אלפ"א בית"א כשתכתוב יו"ד ה"א וי"ו ה"א בדרך שבארנו למעלה פרשת מקץ וכן בפרשה זו אחר שגמר עשרת הדברות שיש בהם תיבות כמנין עקב וכן פירש ריב"ה ועשה כמה פירושים על מלת עקב ואומר אני שזה רמז למה שנא' עקב ענוה יראת ה' כי כל המתיהר חכמת תורתו מסתלקת וההכנעה זה הדבר אשר נוה ה' והוא יסוד לכל התורה ע"כ אמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם כי רם ה' ושפל יראה ואע"פ ששכינתי בשמים מ"מ ממכון שבתי דברתי עמכם וזה מופת שאין חפץ לה' ברמי הקומה לפיכך לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' וזה ציווי על המזבח שלא יעשנו מכסף וזהב כ"א מזבח אדמה תעשה לי המורה על גדר הענוה. ואמר בכ"מ אשר אזכיר את שמי שהוא מחובר מן אותיות שמספרם המועט כאמור אז אבא אליך אל דכא ושפל אנשים כמוך לכדמסיק מסכת סוטה פרק ה' אתכון את דכא ושפל רוח רב הונא ורב חסדא ח"א אתי דכא פירש רש"י אני מגביהו עד ששוכן אצלי. וחד אמר אני את דכא ר"ל אני מרבין שכינתי אצלו ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני עכ"ל וז"ש אבא אליך וברכתיך דהיינו אני את דכא. ואם מזבח אבנים תעשה לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה הורה בזה שרצה ה' להראות במזבח זה עניני ענוה והחרב עניני הגאוה כמ"ש ואשר חרב גאותך ע"כ הנפת החרב מחללו. ותמם גדר הענוה במאמר ולא תעלה במעלות על מזבחי וגו' כי העליה במעלות היא ממדרגה למדרגה ויש בעליה זו דרך גאה וגאון. ולא יהכן שתהיה בעליה דרך גסות במקום זבחי אלהים רוח נשברה. ונתן טעם לדבר אשר לא תגלה ערותך עליו אע"פ שהמקרא כפשוטו מ"מ יש בו ג"כ רמז שכל דרך גאה וגאון יש בו צד גילוי ערוה כאחז"ל כל המתגאה של בא על העריות כו'. ואמרו עוד כל המתגאה לסוף נכשל באשת איש וטעמו דבר יתבאר בע"ה בפ' קרח בפסוק וישמע משה ויפול על פניו ואחז"ל שחשדוהו באשת איש וזה לפי שאמרו שכל מעשיו לשם התנשאות שנאמר ומדוע תתנשאו על קהל ה' וישמע משה וגו' הבין זה מדבריהם שאמרו כי כל העדה כלם קדושים ומדוע תתנשאו כי בכל מקום שיש קדושה יש שם גדר ערוה ואם כן מדוע תתנשאו לחלל קדושתם על ידי ערוה לפיכך וישמע משה ושם מבואר כל הענין וטעמו של דבר. ובסמוך פרשת משפטים יתבאר שלכך היה מושב הסנהדרין אצל המזבח כדי שיתדמו זה לזה וכל הפוסל במזבח פוסל גם בדיינים ומטעם זה דרשו רז"ל פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף על דיינים שאין הגונים שנתמנו בשביל שהוא תפוס כסף וזהב וכל רוח אין בו על כן מצאנו מקום לבאר כל הפרשה על מנוי הדיינים הכשרים:

בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ שְׂרָפִים עֹמְדִים ׀ מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃ וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃ כאן מסיימין הספרדים

וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַם לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃ לְםַרְבֵּה למרבה קרי הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃

פירוש המלות

אדני. כבודו: ושוליו. כמו שולי המעיל: ממעל. סמוך לו: לו. לעבודתו: הספים. מזוזות ההיכל: נדמיתי. נכרתי: טמא. סתום: רצפה. גחלת אש: במלקחים, בצבת: השמן. הכבד: השע. סתום: ולבבו. ובלבבו: שאו ל' שממה: ורבה. וירבה: עשיריה. כולל עשרה מלכים: לבער. לשון תבער הדס: בשלכת. הוא שער שלכת שבירושלים:

פרשת משפטים

כא א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם׃ וי"ו ר"פ בתורים ל'

א וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן׃

תולדות אהרן ואלה המשפטים. ערובין נד גטין פח קדושין לה ב"ק עו סנהדרין ז (סנהדרין יח ע"ג מא):

אבן עזרא

אשר נותן לב לפשטים. גם בכללים גם בפרטים.
אז יתבונן למה נכתב וי"ו עם אלה המשפטים:

(א) **ואלה** המשפטים. אחר שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו אמר השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישראל והאל להזהיר על אלהי הזהב ושיכרית ברית עמהם ברדתו שהשם לבדו יהיה להם לאלהים והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית ואמר לו בסוף אלה התנאים פרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך ועיקר הפרשה להשמיד עבודת גלולים מארצם בהכנסם שם וככה פירש להם משה לפני כרות הברית כי בסוף

רשי

(א) **ואלה** המשפטים. (ש"ר) כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח ופי' בעזרה); אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם: לפניהם. ולא

בעל הטורים ואלה. נוטריקון וחייב אדם לחקור הדין: המשפטים. נוטריקון הדיין מלווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט: אשר. נוטריקון אם שניהם רוצים: תשים. נוטריקון תשמע שניהם יחד מדברים: לפניהם. נוטריקון לא פני נדיב-הדר תהדר מהם: סמיך משפטים ללא תעלה במעלות לומר הוו מתונים בדין כלומר לא יעלו אלא ילכו במתון. מעלות בגימטריא מתונים: וסמך משפטים לאלהי כסף לומר שלא ימנה דיין בשביל ממון. וכתיב לעיל מניה כי חרבך הנפת עליה שצריך הדיין לראות כאלו חרב מונחת לו על ירכו. וסמך דינין לעבודה שהם מג' שהעולם עומד עליהם וסמך אותם למזבח לומר כל המעמיד דיין הגון כאילו בנה מזבח ספק ממי שמעמיד את שאינו הגון כאילו נוטע אשרה אצל המזבח: ואלה המשפטים אשר. ס"ת מרה שנצטוו על הדינין במרה: ואלה המשפטים אשר תשים. ס"ת מרמה שאם יבא דין מרומה לפני הדיין יחקור וידרוש כדי להוציאו לאמתו: המשפטים אשר. אלו מנעל שופר רלוטם: אשר תשים לפניהם. בגימטריא דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים. ויש בפסוק ה' תיבות לומר לך שכל הדן דין אמת לאמיתו כאילו קיים חמשה חומשי תורה. וכאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית:

ספורנו

כא (א) **ואלה** המשפטים. הנה בפרשה של מעלה היתה האזהרה שלא תחמוד כל אשר לרעך. ואלה המשפטים אשר בם ידע האדם מה הוא כל אשר לרעך: אשר תשים לפניהם. שאין בהם עשה ולא תעשה כמו באזהרות

רמבן

כא (א) **טעם** ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כי רצה להקדים להם המשפטים כי כאשר היה בעשרת הדברות הדבור הראשון בידיעת ה'. והשני באיסור ע"ג חזר וצוה את משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שתזהירם אתם עוד שיתנו לבם למה שראו ויזהרו במצות האלו שצויתים כי אתם ראיתם כנגד דבור אנכי ולא תעשון אתי כנגד לא יהיה לך להשלים ענין ע"ג ואלה המשפטים כנגד לא תחמוד כי אם לא ידע האדם משפט הבית או השדה ושאר הממון יחשוב שהוא שלו ויחמדהו ויקחהו לעצמו לפיכך אמר תשים לפניהם משפטים ישרים יכריעו אותם ביניהם ולא יחמדו מה שאינו שלהם מן הדין. וכן אמרו במדרש רבה כל התורה כלה תלויה במשפט לכן נתן הקב"ה דינין אחר עשרת הדברות וכן יפרש באלה המשפטים המשפט בע"ג ובכבוד האב והרציחה והניאוף הנזכרים בעשרת הדברות ודרשו לפניהם ולא לפני כנענים מפני שהיה ראוי לומר

לא לפני הדיוטות (גיטין פח) ואפי' ידעת בדין א' שהם דנין אותו כדיני ישראל: (ב) כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים (ויקרא כה) והתנחלתם אותם בלקוח מן הכנעני אבל בלקוח מישראל יצא בו' ת"ל (דברים טו) כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך: כי תקנה. מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנאמר ואם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש כשהוא אומר (ויקרא כה) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין: לחפשי. לחירות: (ג) אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים (קדושין כ): אם בעל אשה הוא. ישראלית (מכילתא):

ויצאה

ב כִּֽי־תִקְנֶה֙ עֶ֣בֶד עִבְרִ֔י שֵׁ֥שׁ שָׁנִ֖ים יַעֲבֹ֑ד וּבַ֨שְּׁבִעִ֔ת יֵצֵ֥א לַֽחָפְשִׁ֖י חִנָּֽם׃ ל' וחסר דהסר ג אִם־בְּגַפּ֥וֹ יָבֹ֖א בְּגַפּ֣וֹ יֵצֵ֑א אִם־בַּ֤עַל אִשָּׁה֙ ה֔וּא ג' ובעניין

ב אֲרֵי תִזְבֵּין עַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן׃ ג אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם בְּעֵל אִתְּתָא הוּא וְתִפּוֹק אִתְּתֵיהּ

בגפו ג' ובעניינא. אם ד' ר"פ בסדרא וסי' העבד. לבנו ייעדנה. שלש אלה. אסון. שן עבדו. שור נגח. גנב יגנב מעמו:

תולדות אהרן כי תקנה. עקידה שער סה זוהר בהר סיני: שש שנים. קדושין טו יז ערכין יח נדה מח (קדושין נט): ובשביעית יצא. קדושין טז ערכין יח: אם בגפו. קדושין כ: אם בעל אשה. קדושין כב:

בסוף ולא תעבוד את אלהיהם והנה תחלת הפרשה שלא יעשו עם השם אלהים אחרים וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען: (ב) כי תקנה. אומר לך כלל לפני שאחל לפרש כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכלתנו ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתנו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו על כן החל משפט העבד. וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל וככה וכי ימכור איש את בתו לאמה רק וכי יכה איש את שן עבדו הוא כנעני וככה וכי יכה איש את עבדו וככה אם עבד יגח השור והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישראל והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי אינו ישראל רק הוא ממשפחת אברהם וככה הבת וכל העבדים הנזכרים אחר כן דרך אחד לכל וראייתם דבר האשה וילדיה כי אמרו כי המשפחה תלויה באב ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרים כל ימיו והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע ועתה נחפש המלות כמשמעם אם עבד עברי אינו ישראלי למה אמר הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי והלא ידענו כי משמע לא תשנא את אחיך בלבבך וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו ורבים ככה והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי שהוא מבני עבר עליו כתיב אבי כל בני עבר הפך ואם הוא אבי כנען או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר אף אע"פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי ונחשוב כי הכתוב תפש דרך קצרה בעבור שמצאנו ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר והנה גם נקראו העברים שהם ישראל כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר ה' אלהי ישראל וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם אז השיבו השם אלהי העברים והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל והנה אם ישראל נקראו עברים בעבור שהם מיוחסים אל עבר ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעקב גם לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחינו במלות רק בדבר השליחות וכמוהו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא אחר שהזכיר אדומי וככה על רדפו בחרב אחיו הנה בכל המקרא לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב וכתוב ושם אתנו נער עברי לאכול את העברים לחם מכה איש עברי שני אנשים עברים נצים ויונה אמר עברי אנכי כי הם שאלוהו אי מזה עם אתה ואם המלה היתה כוללת עמים רבים עוד לא השיב מאיזה עם הוא וכתוב פן תעבדון לעברים והעברים היו לפלשתים וירמיהו כתוב לשלח איש את עבד העברי והעבריה ובסוף פירש לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי והחולקים אמרו והנה כתיב ורבים מעמי הארץ מתיהדים ואינם מישראל וזהו עורון כי לפי דעתם אם פי' שהיו מתיחסים אל יהודה או שבו לתורת יהודה היה ראוי להיותו לבלתי עבוד בם במתיהד אחיהו ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר והאומר זה מתעבר על ריב לא לו והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותם ועוד איך יעלה על לב אדם כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שנים והישראלי עד שנת היובל: שש שנים יעבוד. ולא יותר כמו שש שנים תזרע שדך ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא חפשי איזה שנה שתהיה ואל תתמה על מקץ שבע שנים הכתוב בירמיה כי לכל דבר יש לו שני קצות והנה פעם ימצא קץ שהוא תחלה ופעם שהוא בסוף וזה העבד הוא העבד הכתוב עליו ונמכר בגנבתו שמכרוהו ב"ד רק וכי ימוך אחיך ונמכר לך או לגר ימכר עצמו כפי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה בפרשה שהיא אחר זאת אשלים הענין. אמר ר' מרינוס יו"ד לחפשי נוסף כי הוא כמו למשעי אכזרי ורבי יהודה המדקדק אומר כי הלמ"ד נוסף כי הוא כמו וכי תשלחנו חפשי והיו"ד כאלו היא ליחס על דרך הקדמוני והלמ"ד כלמ"ד והשלישי לאבשלום בן מעכה ולפי דעתי כי באו שנים משרתים והאחד היה מספיק כמו בתוך האהלי והוא תואר השם: ומלת חנם. מגזרת חנונו אותם מטעם מתנה וטעם המ"ם לא ידענו כמ"ם ריקם: (ג) אם בגפו. י"א בגפו כמו בגופו ומצאנו גופת שאול ומשקלי השמות משתנים ואחרים אמרו שהוא כמו כנף וכנף בלשון תרגום וגפין כאלו אמר בכנף בגדו לבדו ואינו מטעם הענין כי אין ראוי להיות פירושו רק שאין גוף אחר תלוי על גבו והנה יהיה כמו על גבי חרשו חורשים אמר הגאון הוצרך הכתוב לומר אם בגפו יבא בגפו יצא וכאשר אמר יצא לחפשי בעבור דבר אשתו שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא ואחר

שאין

רמבן

לומר אשר תשים להם כמו שאמר שם שם לו חק ומשפט ואמר לפניהם שהם יהיו הדיינין כי על השופט יבא הלשון הזה ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' לפני הכהנים והשופטים עד עמדו לבני העדה למשפט לפני כל יודעי דת ודין. ודרשו עוד לפניהם ולא לפני הדיוטות מפני שכתב במשפטים והגישו אדוניו אל האלהים עד האלהים יבא דבר שניהם וכתוב גם כן ונתן בפלילים שהם הדיינין המומחין הסמוכים עד משה רבינו ולכך אמר בכאן שהמשפטים האלה ישימו אותם לפני האלהים שיזכיר ולא לפני כנענים ולא לפני מי שאינו שופט על פי התורה והוא הדיוט לזה שאסור לבא בפניו כשם שאסור לבא לפני הכנענים ואע"פ שיודע שההדיוט הזה יודע שורת הדין ודין לו כהוגן אבל הוא אסור לשומו דיין ולצעוק לו שיכוף את בעל דינו לדון לפניו וההדיוט עצמו אסור לדון להם ואע"פ שהזכירו חכמים שתי הכתות האלה כאחת יש הפרש ביניהם שאם רצו שתי בעלי הדין לבא לפני ההדיוט שבישראל מותר הוא ובדקבלוה עלייהו דינו דין אבל לפני הכנענים אסורין היו לבא לפניו שידון להם ביניהם לעולם ואפילו היו דיניהם כדיננו באותו ענין:

(ב) **כי** תקנה עבד עברי. התחיל המשפט הראשון בעבד עברי מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון כמו שאמר בו וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך הדבר הזה היום. ויש בה עוד זכר למעשה בראשית כשבת כי השנה השביעית לעבד שבתון ממלאכת אדוניו כיום השביעי ויש בה עוד שביעי בשנים שהוא היובל כי השביעי נבחר בימים ובשנים ובשמטות והכל לענין אחד והוא סוד ימות העולם מבראשית עד ויכלו. ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאד רומזת דברים גדולים במעשה בראשית. ולכך החמיר בה הנביא מאד ואמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו ואיש את שפחתו וגזר בעבורה הגלות כאשר תגזור התורה גלות על שמטת הארץ וכמו שנכתוב עוד בעזרת הצור. וכאשר השלים משפט המצוה הזאת בעבדי העברים החל במשפט לא תרצח שהיא החמורה ובכבוד האבות ובלא תגנוב וחזר למשפט מכה איש בלי שימות בה ואחרי כן לרציחת העבד שהיא חמורה ממיתת הולדות ואחרי כן לאברי ישראלים והעבדים ואחרי כן לנזקי הבהמות במיתה וכל הפרשיות בסדור ובכוונה נכונה:

(ג) **ויצאה** אשתו עמו. כתב רש"י וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו. ומדרש חכמים הוא והכניסו עמה הבנים מכתוב שאמר אחר כן ויצא מעמך הוא ובניו עמו ולא נתברר לי בדין הזה אם מעשי ידי האשה והבנים לאדון כל הימים אשר יזון אותם. והנראה בעיני שהוא נכנס במקום הבעל כי חמלה התורה על האשה והבנים שחייהם תלויין להם מנגד מצפים לידי הבעל ועתה שנמכר יאבדו בצרתם ולכן צוה את האדון אשר הוא לוקח מעשה ידיו להיות להם במקומו ואם כן לא יהיה על האדון רק חיוב הבעל בלבד ויקח מעשה ידיהם כאשר יעשה הבעל ויזון ויפרנס וזהו לשון ויצאה אשתו עמו כי היתה אשת העבד עם בעלה כשפחה לאדוניו שהרי מעשה ידי שניהם שלו והוא חייב במזונותיהם אין ביניהם אלא שהרשות ביד האשה ללכת לנפשה וכן הבנים אינו חייב להם במזונותם אלא בקטנן בזמן שהאב מצווה או נוהג לזון אותם וכן פי' רש"י במס' קדושין וכל זה חמלה מאת השם עליהם ועל העבד שלא ימותו בצערו בהיות עמלו בבית נכרי ובניו ואשתו יהיו נעזבים ואע"פ שלא היה הוא מחוייב במזונותם מדין התורה כמו שנתבאר בתלמוד בכתובות אבל כיון שדרך כל

הארץ

וְיָצְאָ֥ה אִשְׁתּ֖וֹ עִמּֽוֹ׃ ד אִם־אֲדֹנָיו֙
יִתֶּן־ל֣וֹ אִשָּׁ֔ה וְיָֽלְדָה־ל֥וֹ בָנִ֖ים
א֣וֹ בָנ֑וֹת הָֽאִשָּׁ֣ה וִֽילָדֶ֗יהָ תִּהְיֶה֙
לַֽאדֹנֶ֔יהָ וְה֖וּא יֵצֵ֥א בְגַפּֽוֹ׃ ה וְאִם־
אָמֹ֤ר יֹאמַר֙ הָעֶ֔בֶד אָהַ֙בְתִּי֙ אֶת־
אֲדֹנִ֔י אֶת־אִשְׁתִּ֖י וְאֶת־בָּנָ֑י לֹ֥א
אֵצֵ֖א חָפְשִֽׁי׃ ו וְהִגִּישׁ֤וֹ אֲדֹנָיו֙
אֶל־הָ֣אֱלֹהִ֔ים וְהִגִּישׁוֹ֙ אֶל־הַדֶּ֔לֶת
א֖וֹ אֶל־הַמְּזוּזָ֑ה וְרָצַ֨ע אֲדֹנָ֤יו אֶת־
אָזְנוֹ֙ בַּמַּרְצֵ֔עַ וַעֲבָד֖וֹ לְעֹלָֽם׃

עֲמֵיהּ׃ ד אִם רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן
לֵיהּ אִתְּתָא וּתְלֵיד לֵיהּ בְּנִין
אוֹ בְנָתָן אִתְּתָא וּבְנָהָא
תְּהֵי לְרִבּוֹנַהּ וְהוּא יִפּוֹק
בִּלְחוֹדוֹהִי׃ ה וְאִם מֵימַר ו׳ ר״פ בעינן ג׳
יֵימַר עַבְדָּא רְחֵימְנָא יָת
רִבּוֹנִי יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנַי לָא
אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין׃
ו וִיקָרְבִינֵּיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקְדָם כ׳ ובפסוק
דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִינֵּיהּ לְוָת דָּשָׁא
אוֹ לְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע ג׳. ג׳
רִבּוֹנֵיהּ יָת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא
וִיהֵי לֵיהּ עֲבֵד פָּלַח לְעָלָם׃ כל איוב חסר במ״ב

אמר ו׳ ג׳ מלאים וג׳ חסרים וסי׳ ואם אמר יאמר . אמר אמרתי כי שנאתי . אם אמר אמר לנער אלין חסר . ואלין מלאים . כה תברכו . לכן נאם ה׳ אלהי ישראל . דעלי . אמרים אמור למנאצי דירמית : י״ב פסוקים אית בהון את ואת ואת ונולה ביניהון וסי׳ ויהי נח . ויולד נח ויחי תרח . ואם אמר יאמר העבד . וערכו בני אהרן . אהה ההלת . חשקיפה . את המארה . כי נסך ה׳ עליכם . אנכי עשיתי את ארץ . ושלחתי בכם את החרב . הנני משליח בכם את החרב . אזנו ז׳ נמסר בתהלים סי׳ קי״ו :

רשי ויצאה אשתו עמו . וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו (קדושין כב) : (ד) אם אדוניו יתן לו אשה . מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים או אינו אלא בישראלית ת״ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנים יוצאה שנא׳ (דברים טו) אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש : (ה) את אשתי . השפחה : (ו) אל האלהים . (מכילתא) לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו : אל הדלת או אל המזוזה . יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה ת״ל (דברים טו) ונתתה באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה ת״ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד (קדושין כב) : ורצע אדוניו את אזנו במרצע . הימנית או אינו אלא של שמאל ת״ל אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדניו את אזנו ונאמר במצורע (שמות כט) תנוך אזנו הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן לירצע מכל שאר אברים שבגוף (מכילתא) אמר רבי יוחנן בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע . ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע . ר״ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר״ל קשר צרור מבושם שתולין בצואר לתכשיט) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב״ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם : ועבדו לעולם . עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו (קדושין טו) ת״ל (ויקרא כה) ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשים שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל נ׳ שנה אלא עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג :

וכי

אבן עזרא שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו להודיע כי הקונה עבד עברי צריך לפרנס את אשתו ותעמוד עמו עד שיצאו יחד : (ד) אם אדוניו יתן . מצאנו אנשי לשון הקדש חולקים כבוד בתורת השמות אבל לא בפעלים אמרו אדון גם אדונים והוא לשון יחיד מיד אדונים קשה ובסמוכים אמרו אדוניו ולא אמרו אדונו כי לא נמצא ולשון המדבר אדני שאל ואסור לאמרו בלשון רבים שלא יתערב עם השם הנכבד וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד כמו בכינוי אדני שאל וככה מלת אלוה אמר רבי מרינוס זו כחו לאלוהו ולא לאלוהיו דרך בזיון : אם אדניו יתן לו אשה . זאת האשה על דרך חכמינו היא כנעני׳ ויתכן להיות פירוש כנענית על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב מהם תקנו עבד ואמה וככה כל עבד כנעני כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה ובשלמה כתוב מן הגוים אשר אמר ה׳ הם לא יבאו בכם ואתם לא תבאו בהם וזה כתוב על צדנית חתיות ולא מואביות עמוניות : (ה) ואם אמר . כבר פרשוהו קדמונינו כי לא יהיה נרצע עד שיהיו בו כל אלה הדברים עד כי אהבך ואת ביתך : (ו) והגישו . מלת אלהים כמו מקימי משפט אלהים בארץ והמנהג להיותם בשער העיר יושבים שיש לה דלתים ובריח וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שיעשה זה לפני יושבי השער : ועבדו לעולם . ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן כמו כבר היה לעולמים זמנים וישב שם עד עולם עד זמן שיהיה גדול וכן ועבדו לעולם . לזמנו של יובל שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו ויציאת חירות כאילו עולם מתחדש או

יהיה

תולדות אהרן אם אדוניו . שם טו : האשה וילדיה . יבמות כב כג ע עח קדושין סח סט תמורה כה (קדושין סד) : ואם אמר . קדושין טו יז כב : אהבתי את אדוני . קדושין כא כב : לא אצא חפשי . קדושין כב : והגישו אדוניו . (קדושין נח נט סב) : המזוזה . קדושין כב : ורצע אדוניו . קדושין יד טו כא כב : את אזנו . יבמות קד קדושין טו : במרצע . קדושין כא : ועבדו לעולם . קדושין טו כא :

בעל הטורים אל הדלת . לומר שישמור בית אדוניו : מרצע . עולה במנין ת׳ שהשם גאלנו אחר ת׳ שנה משעבוד מצרים והוא הלך ונשתעבד אחר כך לפיכך ירצע במרצע . ועבדו . בגימ׳ לא כהן : ועבדו הוא בא״ת ב״ש פיסק״ף בגימטריא לא כהן ולא הבת :

רמבן

הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים צוה האל ברחמיו להיות הקונה כאב רחמן להם וכוונת חכמים בבניו הבנים והבנות . וראיתי במכילתא יכול שיהא חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם ת״ל אשתו להוציא שומרת יבם שאינה אשתו . עמו להוציא ארוסה שאינה עמו וגם זה ראיה לדין שאמרתי כי אין מנהג הארוסה ושומרת יבם לסמוך על האיש ולכן לא הטילה התורה מזונותי׳ על האדון ואפי׳ נתחייבו היבם והארוס לזון אותם מן הדין בזמן הידוע בתלמוד הוא עליו כשאר חובותיו ולא נתחייב בהן האדון ושוב מצאתי במכילתא אחריתא דרבי שמעון אם בעל אשה הוא מה הוא חייב במזונותיו אף לאשתו ובניו חייב במזונותיהן עדיין אני אומר אשה ובניו שהיו לו עד שלא לקחו רבו חייב במזונותיהן שמתחלה לא לקחו אלא על מנת כן אבל אשה ובניו שהיו לו משלקחו רבו לא יהא חייב במזונותיהן ת״ל אם בעל אשה הוא וגו׳ שתי נשים כאן אחת עד שלא לקחו רבו ואחת משלקחו רבו יכול אפילו היה לו ארוסה ושומרת יבם שהוא אינו חייב במזונותיהן רבו אינו חייב במזונותיהן אשתו ובניו יוכיחו שהוא אין חייב במזונותיהן ורבו חייב במזונותיהן ת״ל ויצאה אשתו עמו אשה שהיא עמו חייב יצאה זו שאינה עמו . יכול אפילו שאינה ראויה להתקיים עמו כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ת״ל ויצאה אשתו עמו מי שראויה להתקיים עמו יצאה זו וכו׳ . יכול אפי׳ נשא אשה שלא מדעת רבו תלמוד לומר היא . מה הוא מדעת רבו אף אשתו מדעת רבו יכול יהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ודין הוא . ומה עבד כנעני שאין רבו חייב במזונותיו מעשה בניו ובנותיו של רבו עבד עברי שרבו חייב במזונותיו אינו דין שיהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ת״ל הוא . הוא מעשה ידיו של רבו ואין מעשה בניו ובנותיו של רבו . ויצאה אשתו עמו אל תפריענו מאשתו אל תפריענו מבניו עד כאן הברייתא הזו ועדיין אני אומר שאם רבו אשתו ובניו ליזון משל אדם הוא לוקח מעשה ידיהם כמו שכתבתי ולא באו למעט בברייתא הזו אלא שאינם שלו כדין עבד כנעני וכדין העבד עצמו אלא יכולים הם לומר אין אנו ניזונין ואין אנו עושים ונתחדש לנו מן הברייתא הזו שאם נשא אשה שלא ברצון אדוניו אינו חייב במזונותיה ולא במזונות ולדיה שכיון שברשות אדוניו למסור לו שפחה כנענית אינו חייב במזונות הישראלית הזאת . ודרשו עוד ממלת עמו שלא תפריענו מאשתו ומבניו לומר שאין רבו יכול לומר לו עם השפחה שמסרתי לך תתיחד ותישן בלילה ולא עם אשתך הישראלית אלא הרי הדבר ברשות העבד :

(ד) **אם** אדניו יתן לו אשה . בכנענית הכתוב מדבר או אינו אלא ישראלית ת״ל האשה וילדיה תהיה לאדניה הא בכנענית הכתוב מדבר זה לשון הברייתא השנויה במכילתא וכתב רש״י שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנים שנא׳ כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ואין זה מכוון כהוגן כי אם נאמר שהיא בישראלית לא במוכר את בתו לאמה שיוצאה בסימנים כי היאך יתננה לו אדוניו והוא אין בידו למוסרה לשום אדם אחר וכן הראיה שאף היא יוצאה בשש אינה אלא לדבריו שכתוב במוכר עצמו שאינו נמכר אלא לשש והם בתלמוד דברי יחיד והלכה במוכר עצמו שנמכר לשש ויותר על שש אם כן אין אשה יוצאה בשש אלא כשמכרה אביה אבל מה שאמרו הא בכנענית הכתוב מדבר מפני שאמר האשה וילדיה תהיה לאדניה שהולידם בכנענית לאדון שולד שפחה כנענית כמוה . אבל בישראלית אפי׳ היתה עבריה גדולה שמכרה עצמה בניה של אב הן :

(ו) **והגישו** אדניו אל האלהים . לב״ד צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו . ואמר ר״א כי נקראו השופטים אלהים בעוד שהם מקיימי משפטי האלהים בארץ . ולדעתי יאמר הכתוב והגישו אדניו אל האלהים עד האלהים יבא דבר שניהם לרמוז כי האלהים יהיה עמהם בדבר המשפט הוא יצדיק והוא ירשיע וזהו שאמר אשר ירשיעון אלהים וכן אמר משה כי המשפט לאלהים

ס ז וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃ ח אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא לו קרי יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ׃

ייא ר"ש וכענין ג' ל' . ג' . ל' ל' . ל' ב' כתרי ליבנא

ז וַאֲרֵי יְזַבֵּן גְּבַר יָת בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדִּין׃ ח אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דְּקַיְּמַהּ לֵיהּ וְיִפְרְקִינַהּ לִגְבַר אָחֳרָן לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵיהּ׃

כצאת ג' וסימן העבדים. כצאת משה אל האהל. כצאת השמש בגבורתו : יעדה ג' וסימן אם רעה בעיני אדניה. אשקלון ואל חוף הים. שמעו מטה ומי יעדה :

תולדות אהרן וכי ימכור איש. כתובות מ מו מז סוטה כג קדושין ג יט כ ערכין ל: כצאת העבדים. קדושין טז כ: בעיני אדוניה. קדושין יט: אשר לו יעדה. קדושין יט בכורות יג: והפדה. קדושין יח יד טז יט בכורות יג: לעם נכרי. (קדושין נח): בבגדו בה. קדושין יח בכורות לד :

רשי

(ז) וכי ימכור איש את בתו לאמה (מכילתא. ערכין כט) בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנים אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשים אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא נמכר: לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובד' שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עינה או דמי שינה או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כעבדים כנעני' יכול העברי יוצא בראשי איברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברים: (ח) אם רעה בעיני אדוניה. (מכילתא) שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה כמספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך ב' שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב (קדושין יח): בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא

אבן עזרא

יהיה פירושו שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי: (ז) את בתו לאמה. קטנה היא שהיא ברשות האב כמו הבת שהוא מפר את נדרה. ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק היא דבקה כי על האב ידבר לעם נכרי: (ח) לא ימשול למכרה בבגדו בה. כמו מדוע נבגד איש באחיו. ואמת נכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל וזה ידענו מהקבלה ושמו זה לזכר ולאסמכתא ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסוק כי כמהו שלם ישלם כאשר אפרש. אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל כי הוא שם המין הכולל כמו ויאמר מצרים רק להיות שם שטעמו כלל כמו עם וגוי וקהל ועדה לא יתכן שיאמר על היחיד ופי' הגוי גם צדיק שם מפורש כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה. וטעם לא תצא כצאת העבדים. שיציאתם לעולם אחר שש שנים כי גם זאת תצא אם הגיעו שש שנים כאשר הוא כתוב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים רק אם הגיעו קודם שש לזמן שהיא ברשותו תצא: (ח) אם רעה. שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה וזה הוא טעם אשר לו יעדה שהיא יעודה לו להיותו אשתו. או יעדה להיותה אשת בנו. ודע כי לא לו קרי וכתיב הוא בפנים באל"ף ובחוץ בוי"ו ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו כמו הוא עשנו ולא אנחנו הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עצמנו והשני כי לו אנחנו. והנכון בעיני כי זה השני הוא האחד לבדו וככה כולם אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נוכל להפריש במבטא בין לא באל"ף ובין לו בוי"ו או בה"א כמו הלא היא ברבת בני עמון כל אלה הפסוקים אל"ף מבפנים ומבחוץ וי"ו כל אלה כדרך קריאתם הוא טעמם. ודע כי מלת והפדה מהפעלים היוצאים כמו והפודך אשר פדה את נפשו כי פדיתים והנה והפדה פועל יוצא לשנים פעולים כמו המצמיח הרים חציר או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם. והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו בין שתפדה היא עצמה או אביה או אחד מקרוביה כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית או עד הזמן שתהא ברשותה וכפי החשבון יהיה הפדיון : לעם נכרי. פירשנו ודע כי כל עם שאינו ישראל נקרא נכרי ואינו כמו זר כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקרא עברי ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן הנה כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע אף על פי שבישמעאל כתוב כי זרעך הוא לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו ובני יצחק היו יעקב ועשו וכתוב ביצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו

בעל הטורים כצאת ג' במסורה. הכא ואידך כצאת משה האהלה. כצאת השמש בגבורתו. ז"ש פני משה כפני חמה וזהו כצאת השמש בגבורתו וכן הא דאמרינן פועל ביציאתו משל בעה"ב פי' שאינו צריך לצאת למלאכתו אלא משיצא השמש אע"פ שאינו מתחיל במלאכתו עד אחר שעה שיצא השמש שהרי מתבטל משעה שיוצא מביתו עד שיגיע למלאכה לא אמרינן שימהר לצאת כדי שיתחיל במלאכה ביציאת השמש וזהו כצאת העבדים שאינו חייב לצאת אלא כצאת השמש : בבגדו בה. בבגדו ב' במסורה. בבגדו בה. ואידך ותתפשהו בבגדו. והיינו דאמר ר"א כיון שפירש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה. דילפינן לה מבגדו דהתם שהוא בגד ממש ור"ע נמי דסבר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה ודורש בבגדו לי' בגידה איהו נמי יליף בגד דהתם עסקא. שגם לשם היתה בגידה שסובר כמ"ד לעשות צרכיו נכנס אלא שנראית לו דמות אביו :

רמבן

לאלהים הוא וכך אמר יהושפט כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט וכן אמר הכתוב אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט כלומר בקרב עדת אלהים ישפוט כי האלהים הוא השופט וכן אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'. וזה טעם כי לא אצדיק רשע על הפירוש הנכון. ובאלה שמות רבה ראיתי אלא בשעה שהדיין יושב ודן באמת כביכול מניח הקב"ה שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו שנא' כי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט: ועבדו לעולם. פירשו רבותינו כי הוא עד היובל ואמר ר"א כי פי' עולם זמן בלשון הקדש כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו זמנים וישב שם עד עולם. ולכן אמר ועבדו לעולם לזמנו של יובל שאין במועדי ישראל זמן ארוך ממנו ויציאת חירות כאלו עולם מתחדש לו ויהיה פירוש שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי. והמשכיל יבין כי לעולם כמשמעו כי העובד עד היובל עבד כל ימי עולם ולשון מכילתא רבי אומר בא וראה שאין עולם אלא חמשים שנה שנא' ועבדו לעולם עד היובל. ושכח ר"א מה שהשכיל וכתבו במקום אחר :

(ז) **לא** תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים בשן ועין לשון רש"י. וכן דרשוהו רבותינו וכך הוא שאין עבד עברי נקרא עבד סתם. ואני תמה ולמה הוצרך הכתוב לומר כן ואולי לא ידון בעבריה שתצא גם בשן ועין בק"ו מן הכנענית ואמר זה בעבריה והקיש אליה העברי. אבל בעל הלכות גדולות כתב מפני שיציאת העבדים בשן ועין קנס הוא ואין למדין מן הקנסות עשה זה מצות לא תעשה יזהיר את האדון שאם בא להוציאה מרשותו בשן ועין שיעבור בלאו אבל ישלם לה דמי השן והעין ותהיה עמו ליעוד עד הזמן כי יהיה זה רעה רבה שהפיל את שנה בכעסו עמה ויוציאנה מביתו אשר היתה מיחלת ליעודו לאחר שפגם אותה. ועוד כי פעמים רבות יהיו דמי הנזק בראש האיברים יותר מדמי עבודתה בהיותה קרוב לצאת עתה והחמיר הכתוב על האדון בלאו שלא יגזול ממנה דמי ראשי אבריה אפי' ירצה להוציאה בהם ואפשר שההוצאה עצמה אסורה עליו עד הזמן כי חייבו הכתוב במזונותיה ולעמוד עמו אולי תמצא חן בעיניו ותתיעד כאשר הזהיר בלאו בשארה כסותה ועונתה לא יגרע ולזה הדעת ימנה לא תצא כצאת העבדים בכלל שס"ה מצות לא תעשה :

(ח) **לעם** נכרי לא ימשול למכרה. אינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב בבגדו בה אם בא לבגוד בה שלא לקיים מצות יעוד וכן אביה שבגד ומכרה לזה לשון רש"י. וא"כ יהיה לעם נכרי כמו לאיש נכרי ולא מצינו לו חבר בכל הכתוב. ושמא יהיה למ"ד לעם נמשך לעם נכרי לא ימשול למכרה לעם ופי' לנכרי כלומר לאיש נכרי מכל העם ויהיה נכרי כמו ועצביך בבית נכרי בבית איש אחר מנכריה אמריה החליקה שאינה אשתו וכל זה לקיים דברי חכמים שאומרים כך שאין אדם רשאי למכור את בתו לשפחות אחר שפחות ואמרו כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה. אבל ראיתי במכילתא לעם נכרי לא ימשול למכרה הרי זו אזהרה לב"ד שלא ימכרנה לנכרי. ונראה מלשונם שאינה אזהרה שלא ימכרנה פעם אחרת לא לזה ולא לאחר

ספורנו

באזהרות הפרשה של מעלה אלא כשיקרה הצורך לשפוט ישפטו בזה האופן: (ז) לא תצא כצאת העבדים. אין ראוי לאדם כשר לקנות עבריה לשפחה שלא מדעתה. אבל תהיה מקנתו לקחתה לאשה לו או לבנו וכסף דמיה יהיו נתונים לקדושין לאביה שהוא זכאי בהם כפי מה שבא בקבלתם ז"ל : (ח) אם רעה בעיני אדוניה. אעפ"כ אם לא תישר בעיניו לא ישאנה שמא ישנאה אבל ישתדל האב והאדון להפדותה : לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה. האב בהיותו בוגד בבתו למכרה כאמרו הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו וזה אחר שירצה פועל איש נכרי בישראל שקנה איש ישראל את בת ישראל שלא לשם אישות לא ימשול למכרה אחר כך לעם נכרי כזה

אבן עזרא

לבדו אשר לו נתנה הארץ והנה נכרים יחשבו בני הפלגשים ובני עשו עמהם: (ט) ואם לבנו ייעדנה. על משקל ויורשנה מועד כמו מוקד: וטעם כמשפט הבנות. בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו: יעשה לה. גם הבן גם האב אם הוא יקחנה: אם אחרת. בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: (י) שארה. מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה: ועונתה. יש אומר דירתה וכמוהו לפי דעתם ועונה איים ועונתה שמה ולפי דעתי כי ועונה איים כמשמעו כמו ועניית ואמרת דרך משל כי שם כתוב ושעיר על רעהו יקרא גם ועונתה שמה תנין כמו ענו לה' בתודה. ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודים כי מלת עת בחסרון נו"ן כמו אמת על כן נדגש התי"ו והנה עתך או עתו כמו אמתו ג"כ עתה והנה עונתה מגזרת עת ועת' היא זאת העת: (יא) ואם. אחז דרך קצרה כמו שלש שאים כי הנכון השלש האלה ורבים חשבו כי השלש האלה הם שארה כסותה ועונת' וזה לא יתכן כי אחר שאמר כמשפט הבנות יעשה לה וחיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכיר זה ועוד כי יפת תואר שהיא נכריה כתוב עליה ומכור לא תמכרנה בכסף ואף כי זאת רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו ייעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה ברשותה וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא פי' באחת מאלה וכמוהו רבים. ואמר הגאון מה טעם לומר אין כסף אחר שנאמר ויצאה חנם והוא השיב כי אם חלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור. כדרך כי מת אתה ולא תחיה: (יב) מכה איש. טעם להזכיר זה אחר

זכר

רשי

שלא לקיים בה מצות יעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות. שאר כסות ועונה: (י) אם אחרת יקח לו. עליה (מכילתא): שארה כסותה ועונתה לא יגרע. מן האמה שייעד לו כבר: שארה. מזונות (כתובות מז): כסות'. כמשמעו. עונתה. תשמיש: (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה למדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא בשש שנא' (דברים טו) העברי או העבריה ועבדך שש שני' ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן. (קדושין ד' מכילתא) או אינו אומר שתצא אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: (יב) מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת. (סנהדרין

למה

ט וְאִם־לִבְנוֹ יִֽיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַֽעֲשֶׂה־לָּהּ׃ י אִם־אַחֶרֶת יִֽקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע׃ יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף׃ ס יב מַכֵּה

ג' ומ"ל
ז' פתח

ג'

בַּהּ׃ ט וְאִם לִבְרֵיהּ יְקַיְמִינַּהּ כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּיד לַהּ׃ י אִם אוֹחֲרַנְתָּא יִסַּב לֵיהּ זְוָנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנָתַהּ לָא יִמְנַע׃ יא וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא יַעְבֵּיד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְסַף׃ יב דְּיִמְחֵי אֱנָשׁ וְיִקְטְלִינֵּיהּ

כמשפט ז' ה' פתחין וב' קמצין וסימן כמשפט הבנות. כמשפט צירנים. את ה' תיו יראים. ויעשו את חג הסכות. ויעמוד כמשפט דוד אביו. פנה אלי וחנני. ולכל העלות עלות. ב' בתראה קמץ: שארה ב' פסוקים מן ג' מלין מורדפים ומפקין ה' וסימן שארה כסותה וענתה. אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. וחד מן ד' מלין מפיק מורדפים משושה חגה חדשה ושבתה: וענתה ד' חסר בלישנא וסימן שארה כסותה. מענה אלהי קדם. היתן כפיר קולו ממענתהו. וימלא טרף חוריו ומענתיו:

תולדות אהרן ואם לבנו יעדנה. (קדושין נח יבמות יא): אם אחרת. (קדושין ט טז): שארה. כתובות מז מח: שארה כסותה וגו'. נדרים טו גטין פד (כתובות ל קדושין נח): ויצאה חנם. כתובות מו קדושין ג ד בכורות כ (קדושין נח נט): מכה איש סנהדרין פד:

בעה"ט ועונתה. חסר ו' לומר לך שעיקר עונה הוא בשבת ולא בשאר ששת ימי החול: ויצאה ב' במסורה. ויצאה חנם אין כסף. ואידך ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר דאיתקש אמה לאשה מה אשה מתקדשת בשטר אף אמה נקנית בשטר: אין כסף. בגימטריא בסימנין. סמך אין כסף למכה איש ומת שאם הכה ומת אין חייב לשלם כסף דקי"ל כדרי"מ:

ספורנו

כזה: (ט) כמשפט הבנות יעשה לה. בנו שהם שאר כסות ועונה אע"פ שהוא לא קנה אותה ולא קדשה: (י) לא יגרע. שאין מותר להרבות נשים אלא היכא דמצי למיקם בספוקייהו (יבמות פרק הבא על יבמתו) באופן שלא יגרע את הראוי לראשונה

רמבן

לאחר אבל היא מניעה לגמרי מן הנכרי שלא ימכור אדם בתו לשפחות לעו"ג כי מפני שאמר בעבד עברי ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר הוצרך לומר שלא יעשה כן באשה. והטעם ידוע. וזה פשוטו של מקרא בודאי שאמר כי אחרי שהפדה האב המוכר לא יוכל למכרה לעו"ג והוא הדין מתחלה אבל כי לפעמים אדם רוצה מאד לפדות את בתו מן האדון שלא יעדה ויחפוץ למכרה לעו"ג לשנה או לשנתים להוציאה ממנו והזהירו הכתוב מזה. או יחזור לתחלת הענין כי ימכור איש את בתו לאמה לא ימשול למכרה לנכרי. וא"כ מה שדרשו בתלמוד שלא ימכור אדם את בתו לשפחות אחר שפחות הוא מיתור בבגדו בה שהרי לעם נכרי אינו רשאי למכרה לעולם. ואם כן למה אמר בבגדו בה שמשמעו לומר דכיון שבגד בה פעם אחת ומכרה לשפחות לא יבגוד בה פעם אחרת. לפיכך ידרשו הכתוב כן לעם נכרי לא ימשול למכרה ובבגדו בה כלומר ולא ימשול למכרה בבגדו בה שכיון שמכרה שוב לא ימכרנה ובהרבה מקומות דרשו כך קרי ביה הכי לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי וכן דרשו כאן ויצאה חנם ויצאה חנם אין כסף ומפני היתור עשו מהן שתי יציאות ויצאה חנם ויצאה אין כסף ולמדו ממנה יציאה בנערות ובבגרות למי שאין לה נערות והוא בגר דאילונית כמו שאמר בתחלת קדושין. ודרך הפשט בפרשה זו שיאמר כי ימכור איש את בתו הקטנה לאמה לא תצא כצאת העבדים האלה הנזכרים בשביעית וביובל שלא יוכל האב להוציאה מביתו לעולם אם תיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו אבל יקחנה לו לאשה כרצונו ואם רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה להיות לו לאשה כי הקונה בת ישראל לקחתה לו לאשה יקנה אותה והנה היא מיועדת לו מן הסתם. ועתה אם לא יחפוץ בה אדוניה והפדה האב הנזכר כי אסור לו להניחה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפצתי לקחתה ולא יוכל למכרה לעם נכרי בבואו לבגוד בה כי זאת בגידה שימכור אדם בתו זולתי למי שיוכל לישא אותה או טעמו שכל מוכר בתו בוגד בה:

(ט) **כמשפט** הבנות יעשה לה. על דרך הפשט יתכן שיאמר שאם ייעדנה הקונה לבנו והוא השדוך שישדכנה לו כי יעוד לשון זמן הוא מן המועד אשר יעדו כמשפט אשר יעשה האדם לבנותיו יעשה לה שיתן לו מתנו כמוהר הבתולות וכזה כאשר צוה בהענקה והכל חסד מאתו יתעלה. ועל דרך רבותינו והוא האמת כמשפט הבנות אשר ישאו אותן האבות יעשה לה הבן ופי' משפטן כי אם יקח אחרת: (י) שארה כסותה ועונתה. של זו לא יגרע ואין צורך לומר אם לא ישא אחרת כי הכתוב דבר בהווה ופי' רש"י שארה מזונות כסותה כמשמעה עונתה תשמיש וכן אמר אונקלוס זיונה ובגמ' אמרה על מי שאמר כך והאי תנא סבר מזונות דאורייתא דתניא שארה אלו מזונות וכן הוא אומר וימטר עליהם כעפר שאר וגו' והמובן בסוגיות הגמ' שהם דברי יחיד והלכה מזוני תקינו לה רבנן. וגם על דרך הפשט למה יזכיר במזונות שאר שהוא הבשר והראוי שיזכיר לחמה כי על הלחם יחיה האדם ובו יהיה החיוב וחשב ר"א לתקן זה ופי' שארה מזון שיעמיד שארה שהוא בשרה ואין בזה טעם שיאמר הכתוב לא יגרע הבעל בשרה. ולכך אני אומר כי פי' שאר בכל מקום בשר הדבק והקרוב לבשרו של אדם נגזר מלשון שאר בשרו כלומר שאר בשרו מלבד בשר גופו ויקראו הקרובים שאר אל כל שאר בשרו שארה הנה כענין אך עצמי ובשרי אתה ויאכל חצי בשרו וכן שם ושאר נין ונכד והקרוב אליו וכן ככלות בשרך ושארך עצמך וכניך שהם הבשר הקרוב לך ויקרא הבשר הנאכל שאר וימטר עליהם כעפר שאר כי הבשר הנאכל ידבק באוכל ויחזור לבשרו. ויתכן שיהיה מזה ככלות בשרך ושארך בשר גופך ושאר הבשר הנעשה מן המאכל יכלה ולא יהיה לך לבשר ותקרא האשה שאר לבעל כמו שדרשו כי אם לשארו שארו זו אשתו והוא מן הענין שאמר ודבק באשתו והיו לבשר אחד והנה שארה קרוב בשרה וכסותה כסות מטתה כמו שנאמר כי היא כסותו לבדה במה ישכב ועונתה הוא עונה שיבא אליה לעת דודים ואם יהיה פי' שאר כמו בשר כדברי המפרשים ונאמר כי על כל שאר בשרו כמו בשר בשרו כענין כי אחינו בשרנו הוא ג"כ נפרש שארה לא יגרע שלא ימנע ממנה בשרה כלומר הבשר הראוי לה והוא בשר הבעל אשר הוא עמה לבשר אחד. וענין הכתוב שאמר שאם יקח אחרת קרוב בשרה של זו וכסות מטתה ועת דודיה לא יגרע ממנה כי כן משפט הבנות והטעם שלא תהיה האחרת יושבת לו על מטה כבודה והיו שם לבשר אחד וזו עמו כפילגש ישכב עמה בדרך מקרה ועל הארץ כבא אל אשה זונה ולכן מנעו הכתוב מזה וכך אמרו חכמים שארה זו קרוב בשר שלא ינהג בה כמנהג פרסיים שמשמשין בלבושיהן וזה פי' נכון כי דרך הכתוב בכל מקום להזכיר המשכב בלשון נקי ובקצור ולכן אמר באלו ברמז שארה כסותה ועונתה על שלשת הענינים אשר לאדם עם אשתו במחובר ויבא זה כסוגן על דין ההלכה ויהיו המזונות ומלבושי האשה תקנה מדבריהם:

(יא) **ואם** שלש אלה. שיעוד לו או לבנו או הפדיון לא יעשה לה או תצא חנם אין כסף כצאת העבדים הנזכר:

מכה

אִ֥ישׁ וָמֵ֖ת מ֥וֹת יוּמָֽת׃ יג וַאֲשֶׁר֙ ח' ר"פ
לֹ֣א צָדָ֔ה וְהָאֱלֹהִ֖ים אִנָּ֣ה לְיָד֑וֹ ל' ז'. ל
וְשַׂמְתִּ֤י לְךָ֙ מָק֔וֹם אֲשֶׁ֥ר יָנ֖וּס
שָֽׁמָּה׃ ס יד וְכִֽי־יָזִ֥ד אִ֛ישׁ עַל־ ל' הכר וחד מ"ל. ה'
רֵעֵ֖הוּ לְהָרְג֣וֹ בְעָרְמָ֑ה מֵעִ֣ם כ'
מִזְבְּחִ֔י תִּקָּחֶ֖נּוּ לָמֽוּת׃ ס טו וּמַכֵּ֥ה ח'
אָבִ֛יו וְאִמּ֖וֹ מ֥וֹת יוּמָֽת׃ ס טז וְגֹנֵ֨ב ל' והכר
אִ֧ישׁ וּמְכָר֛וֹ וְנִמְצָ֥א בְיָד֖וֹ מ֥וֹת ל'

אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: יג וּדְלָא
כְמַן לֵיהּ וּמִן קֳדָם יְיָ
אִתְמְסַר לִידֵיהּ וַאֲשַׁוֵּי לָךְ
אַתְרָא דְיֵעֲרוֹק לְתַמָּן:
יד וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל
חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ
מִן מַדְבְּחִי תִּדְבְּרִינֵיהּ
לְמִקְטַל: טו וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי
וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל:
טז וּדְיִגְנוֹב נַפְשָׁא מִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִינֵיהּ וְיִשְׁתְּכַח
בִּידֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל:

ואשר לא ח' נמסר פרשת וארא: על רעהו ה' וסי' וכי יזד איש. כי כאשר יקום איש. ושעיר על רעהו יקרא. כה תאמרו איש על רעהו. גבר מחליק על רעהו: בערמה ב' וסי' להרגו. ויעשו גם הם: ומכה ד' קמצין ג' ר"פ וחד מצעות פסוק וסי' אביו ואמו. נפש בהמה. ומכה בהמה. ב' בו

תולדות אהרן ואשר לא צדה. ב"ק כו מכות ו י: ושמתי לך מקום. מכות יב זבחים ע יז (ערובין כ): וכי יזד. יומא פה סנהדרין מא סט (סנהדרין כב כו): מעם מזבחי יבמות ז סנהדרין לה לו: מכה אמו. סנהדרין פד חולין יא (קדושין סו): וגונב איש. סנהדרין פה:

רשי

כד) למה נאמר לפי שנא' (ויקרא כד) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת שומע אני הכאה בלא מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה. ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מניין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפילו אשה ועוד אלו נאמר ומכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל (שם) ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש (מכילתא): (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוון: צדה. לשון ארב וכן הוא אומר (שמואל א כד) ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזה הפועל שלו צד. ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנח' חברו בחלק הצד ציד ואין אני מודה לו ואם יש להברו באחת ממחלוקות של צד נחברנו בחלק (ישעיה סו) על צד תנשאו (שמואל א כ) צדה אורה (דניאל ז) ומלין לצד עילאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו מכל מקום לשון אורב הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידו לשון (תהלים צ"א) לא תאנה אליך רעה (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און (מלכים ב ה) מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד (שמואל א כד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גולה והקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו זה מחנה לויה (מכות יב): (יד) וכי יזיד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו עבד ורופא שהמית ושליח ב"ד שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והשוגג תלמוד לומר וכי יזיד ולא שוגג על רעהו ולא על עבד להרגו בערמה ולא שליח ב"ד והרופא והרודה בנו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. (זבחים קיו) אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות: (טו) ומכה אביו ואמו. (סנהדרין לו) לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגונב איש ומכרו. (ת"כ) למה נאמר לפי שנאמר (דברים כד) כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש. אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מניין תלמוד לומר וגונב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש. גונב אשה מניין תלמוד לומר (דברים כד) וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קודם מכירה (סנהדרין פה): מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא והפסיק הענין וכתב עוד וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו. ונראה לי היינו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומ"ס לא מקשינן

אבן עזרא

זכר העבד והאמה. כי צריך לפרש משפט מכה עבדו ואמתו, וזה האיש הוא מישראל. מות יומת. כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד חוץ מאחד כאשר תראה בסמוך: (יג) ואשר לא צדה. כמו בצדיה. ואתה צודה את נפשי. והנה הוא כענין ארב ועושה במזיד: אנה לידו. כמו כי מתאנה הוא לי. מבקש סבות ועלילות. והנה טעמו שהשם סובב ותכן עלילות שימות זה מיד זה ולא עלתה במחשבתו. והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו. וכתיב לא יאונה לצדיק כל און: (יד) וכי יזיד, טעם להרגו. כאילו כתיב והרגו בערמה. וכמוהו כי תחל לזנות. שפי' כי תחלל נפשה לזנות. על כן אביה היא מחללת. וידוע כי לשון חלול גם תחלה מפעלי הכפל והם שנים טעמים. על כן הוצרך להפריש בין שניהם אמרו כי תחל לזנות. כי מלשון תחלה יאמר תהל, כמו תחל לספור: מעם מזבחי. הנה זה הפך הפסוק הראשון שהשם כתוב ושמתי לך מקום והם ערי מקלט. רק המזיד שינוס אפילו אל מזבחי. כאשר עשה יואב יומת. וקדמונינו אמרו אפי' כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת: (טו) ומכה. בעבור שהזכיר מכה איש ומת. הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות. כמו מכה אביו. ומכה ישרת בעבור אחר ובעבור כבוד האבות. הוצרך לומר אפילו שלא יכה רק יקללם יומת: (טז) וגנב. אמר הגאון למה נכנס זה הפסוק בין מכה אביו ובין מקלל אביו. והשיב כי הכתוב לא ידבר רק על ההוה. כי הנגנבים היו קטנים וגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם ויתכן שיכום ויקללום והעונש על הגנב: ונמצא בידו. בשוק לפני המכרו יומת:
ומקלל

בעה"ט מקום. בגי' לאלפים אמה לומר שאף התחום קולט: אשר ינוס שמה. וסמיך ליה וכי יזיד איש לומר שגם המזיד גולה שם וב"ד שולחין ולוקחין אותו משם: יזד ב' במסורה. הכא וכי יזיד ואידך אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי. פי' אם הנביא יזיד לדבר דבר אשר לא צויתיו הרי הוא כהורג להבירו כמו הנביא בנביאות אל בהחזיר הנביא אשר בא בדבר השם וכחש לו וגרם לו שנהרג: על רעהו ה' במסרה. וכי יזיד איש על רעהו. כאשר יקום איש על רעהו. ושעיר על רעהו יקרא ביבשה גבי מפלת בבל. כה תאמרו איש על רעהו בירמיה בענין נביאי השקר. גבר מחליק על רעהו. לומר מי שמחליק על רעהו בשפת חלקות ומתנבא לו נבואות שקר להחליקו בדברים כאלו מחריבו וזהו ושעיר על רעהו יקרא וכאלו הורגו וזהו ורצה: נפש: בערמה ב' במסרה. הכא ואידך ויעשו גם המה בערמה בגבעונים זה שהזיד להרוג בערמה ויתק עצמו מעדת ישראל ע"כ מעם מזבחי תקחנו למות אבל בגבעונים שבערמה קרבו עצמם לעדת ישראל זכו להיות חוטבי עצים ושואבי מים למזבח זה נתרחק מן המזבח ואלו נתקרבו למזבח (מאדוני אבי הרא"ש ז"ל):

רמבן

(טו) **מכה** אביו ואמו מות יומת. כבר למדו חכמים שמיתתו בחנק ולכך סמך לו וגונב איש ומכרו שגם הוא באותה מיתה והפריש ממנו ומקלל אביו ואמו מפני שהוא בסקילה שנא' בו אביו ואמו קלל דמיו בו וכל מי שנא' כלשון הזה הוא בסקילה כלמד ממה שכתוב באבן ירגמו אותם דמיהם בם. והחמיר במיתת המקלל יותר ממיתת המכה מפני שחטא הקללה מצוי יותר שהכסיל כאשר יכעוס והתקצף וקלל במלכו ובאביו ואמו תמיד כל היום והעבירה כפי מציאותה תמיד צריכה יסור גדול או מפני שיש בקללה חטא גדול יותר שהיא בהזכרת ה' והנה צריך להעניש על חטאו באביו ואמו ועל אשר נשא שם ה' אלהיו לפשע וחטא. והגאון רב סעדיה אמר כי הכנים דבר הגונב איש בינייהן בעבור כי על הרוב הנגנבים הם הקטנים ויגדלו בא"א ולא יכירו אותם ויבא שיכום ויקללום:

(טז) **ונמצא** בידו. קודם המכירה ל' רש"י. ולא הבינותי זה אם ללמד שיראוהו עדים בידו קודם המכירה וכי תעלה על דעתך שיהא זה נהרג עליו עד שיראוהו עדים שגנב ומכר ודי במה שאמר וגונב איש ומכרו והמציאות בידו איננה ראיה גמורה אבל הכתוב בא ללמד על מה ששנינו הגונב נפש אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו ואמר בברייתא גנבו ולא מכרו ועדיין הוא ברשותו פטור והענין ללמד שדינו כדין שאר הגנבים בממון שאם טבח ומכר ברשות הבעלים פטור ואם הגביהו או שהוציאו מרשות הבעלים חייב. וכן זה צריך שיבוא הגנב לרשותו וכן אם הגביה הנער על כתפו ומכרו לאחר חייב דהא קרינא ביה ונמצא בידו ולא תהא חצרו קונה לו יותר מידו. וכן מה שאמר מכרו ועדיין הוא ברשותו שלא הוציאו הלוקח מרשותו כלל ואע"פ שנתן בו מעות כיון שלא הוציאו משם פטור. ולא ידעתי אם לומר שצריך קנין כמשפט הקניות שימשכנו מרשות המוכר לסימטא או עד שיגביהנו או היא גזרת הכתוב בנפש לומר שאפי' נגמר המכר בינייהן וקנה בהגבהה או במשיכה בחצר של שניהם יהיה פטור עד שיצא מרשותו לרשות

ספורנו

לראשונה: (יג) והאלהים אנה לידו. שלא פשע לעשות דבר גורם זה אלא שמגלגלין חובה על ידי חייב כאמרו וגם רשע ליום רעה: ושמתי לך מקום אשר ינוס. לכפר עונו בגלותו: (יד) מעם מזבחי. אע"פ שכל מחנה לויה היה קולט במדבר: תקחנו

יוּמָת׃ ס יז וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ
מוֹת יוּמָת׃ ס יח וְכִי־יְרִיבֻן
אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ
בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת
וְנָפַל לְמִשְׁכָּב׃ יט אִם־יָקוּם
וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ
וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא
יְרַפֵּא׃ ס שני כ וְכִי־יַכֶּה אִישׁ
אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט

ב׳ חד ר״פ וחד ס״פ ולא יגוח
ומקלל ג׳ וכ״כ
ב׳ כהורי׳ רשע
ג׳. ל׳ ומסר
ל׳

יז וּדְיֵילוּט אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ
אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ יח וַאֲרֵי
יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְּבַר יַת
חַבְרֵיהּ בְּאַבְנָא אוֹ
בְּבוּרְמִיזָא וְלָא יְמוּת וְיִפּוֹל
לְבוּטְלָן׃ יט אִם יְקוּם
וְיִתְהַלֵּךְ בְּבָרָא עַל בּוּרְיֵהּ
וִיהֵי זַכָּאָה מַחְיָא לְחוּד
בּוּטְלָנֵיהּ יִתֵּן וַאֲגַר אַסְיָא
יְשַׁלֵּם׃ כ וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר
יַת עַבְדֵּיהּ אוֹ יַת אַמְתֵּיהּ

אבן עזרא

(יז) ומקלל. מצאנו קללה בזכירת השם. כמו ויקללם בשם ה׳. גם בלא זכרון השם: (יח) וכי יריבן. אמר הגאון באגרוף. כמו בעלי אגרופין דבר חזק וקשה. ורבי מרינוס אמר כי האל״ף נוסף כמו אל״ף אזרוע. מגזרת גרפם דבר שיגרוף בידו. וככה בלשון ערבי: (יט) אם יקום. על חז״ל כסמוך שפי׳ על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים רק על עצמו: ונקה המכה. שיוציאוהו מבית הסהר. ופי׳ שבתו. מגזרת שביתה ששבת ממלאכתו. וככה הוא. והוא על משקל שברו. כי התי״ו שורש. ויתכן להיותו כמו זה שבתה הבית מעט. שהוא מגזרת ישב. והטעם זמן ישיבה בבית ששובת בלי מלאכתו. והעד על זה הפי׳ שהוא הפך והתהלך בחוץ: ורפא ירפא, לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ. רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאותו. וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש. וכתוב באסא וגם בחליו לא דרש את ה׳ כי אם ברופאים. והנה הכתוב הפריש כי לא אמר ורפוא ירפא מן הבנין הקל. רק ורפא ירפא שהוא מהבנין הכבד. ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת. וחכמינו קבלו דברים אחרים עם אלה שניהם. כאשר קבלו בשמים עם קטורת סמים. ואינם כתובים: (כ) וכי יכה. אין ספק כי משפט הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטים. על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי. ועוד כי באחרונה כתיב כי כספו הוא. והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם מהם תקנו עבד ואמה. ונפתח בי״ת בשבט שהיה מנהגו להכותם בו. והנה כל החולקים על חכמינו

רשי

מקשינן (סנהדרין סה). (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא כ) איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין ת״ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם (ויקרא כ) באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (ת״כ קדושין): (יח) וכי יריבן אנשי׳. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת וריפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו (מכילתא): ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) על משענתו. על בוריו וכחו (מכילתא): ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשי׳ אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והלך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה. רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאלו שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם שכר הרופא (ב״ק פ״ה): (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי תלמוד לומר כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. כשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפילו אין בו כדי להמית ת״ל בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה (או בכלי עץ יד גיר׳ רא״ם) הכהו והלא דברים קל וחומר מה ישראל חמור אין חייב

באבן ב׳ בתורה וסימן או באגרף. ואם באבן יד: והתהלך בחוץ פלוגתא דבן אשר ובן נפתלי בן אשר והתהלך בחוץ הלמ״ד קמצא ובטעם מלרע תחת הלמ״ד. בן נפתלי והתהלך בחוץ הלמ״ד פתחא והטעם מלעיל תחת הה״א קדמאה ומוקף: ונקה ג׳ וסי׳ ונקה המכה. האיש מעון. במשית ה׳ ונקה:

תולדות אהרן ומקלל אביו ואמו. קדושין ל (פאה טו): באבן או באגרוף. ב״ק ל: אם יקום והתהלך. כתובות לג סנהדרין עח (כתובות כח סנהדרין כט כז): רק שבתו יתן. ב״ק פה: ורפא ירפא. ברכות ס ב״ק פד פה (ב״ק ה):

בעל הטורים ומקלל אביו (ואמו). בגימטריא זה בסקילה: ומקלל ב׳ במסורה. הכא ר״פ ואידך בשמעו והוא סוף פסוק לומר שאותו המקלל היה ראש לסנהדרין ונעשה זנב ונהרג: באגרף ב׳ במסרה. באבן או באגרף ואידך להכות באגרוף רשע לפי שחובשין אותו שאם ימות המוכה הורגין אותו לכך צריך שיהיה בהכאה כדי להמית דהיינו באגרוף רשע שהכה בכח: אם יקום. הפסוק הזה מתחיל באל״ף ומסיים באל״ף ירפא לומר לך שהקב״ה שולח יסורים על האדם וגוזר עליהם שילכו לאותו יום ולאותה שעה: ונקה שלשה במסורה. ונקה המכה. ונקה האיש מעון. מי שלא ידו במשית ה׳ ונקה. ג׳ מוחלין לכן על כל עונותיהן חולה שנתרפא חתן ומלך אם יקום והתהלך בחוץ כגון שנתרפא ונקה מעונותיו ונקה האיש היינו ע״י שינשא והוא פטור והוא יקח אשה או ונקה האיש מעון מי שלא ידו במשית ה׳ ונקה היינו מלך: רק שבתו יתן. למעוטי אם עבר על דברי הרופא:

רמבן

לרשות הלוקח וכן נראה. ורש״י פי׳ שם בפירושיו בגמ׳ ועדיין הוא ברשותו של נגנב עצמו ופטור מפני שאין כאן גנבה כלל. ואם כן לא נתחדש כאן דבר שלא כמשפט גנבי ממון ועל כל ענין שיעור הכתוב וגונב איש ונמצא בידו ומכרו מות יומת. ויתכן שהיה עוד כסדרו ונמצא בידו של לוקח שאם גנב את הנפש והביאו לביתו והביאו שם הלוקח ומכרו לו ולא הוציאו הלוקח משם אינו חייב שלא נגמר המכר ביניהן או אפילו כשנגמר המכר יפטר כמו שכתבתי:

(יח) **באבן** או באגרוף. על לשון רבותינו אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף להכות בה כמו שאומרין בעלי אגרופין אגרופין של בן אבטיח וכן באגרוף רשע יד רשע המכה והזכיר הכתוב שתי הכאות אחת קשה והיא האבן ואחת קלה והיא האגרוף לא תמית בה על הרוב לומר כי בשתיהן צריך אומד וחובשין אותו ואם ימות זה כגון שהכה על נפשו רוצח הוא מות יומת ואם לא ימות ישלם שבת ורפוי. במכילתא רבי נתן אומר הקיש אבן לאגרוף ואגרוף לאבן מה האבן שיש בה כדי להמית אף אגרוף שיהיה בו כדי להמית ומה אגרוף בידוע אף אבן בידוע הא אם נתערבה באבנים אחרות הרי זה פטור לומר שאם נתערבה באבנים אחרות משערין את הקלה שבהם ואם אין בה כדי להמית פוטרין אותו. ואחרים אמרו כי אגרוף רגב אפר מלשון עפר עבשו פרודות תחת מגרפותיהן והא׳ כא׳ אזרוע והוא דעת אונקלוס שאמר בכורמיזא והזכיר את אלה ג״כ לאמר כי גם ברגב יומת אם הכהו במקום שיש בו כדי להמית וזהו להבדיל החרב מהם שאין צריך אומד כמו שהזכירו חכמים:

(יט) **על** משענתו. על בוריו וכחו לשון רש״י. ואמר ר״א כי טעמו שלא ישען על אחר כדרך החולים על עצמו כי אז ינקה המכה שיוציאוהו מבית הסוהר. ולפי דעתו כי משענתו כפשוטו כמו ואיש משענתו בידו מרוב ימים משענת קנה רצוץ ויאמר הכתוב כי כאשר יתחזק המוכה והוא מתהלך תמיד בחוץ בשוקים וברחובות על משענתו כמשפט החולים שנתרפאו מחולי ונקה המכה ולמד שאם פשע בנפשו ומת בחולשתו אחרי כן לא יומת ודבר הכתוב בהווה כי המוכים שנפלו למשכב לא יתהלכו בחוץ עד שתחיה מכתם ויצאו מידי סכנה וזה טעם והתהלך בחוץ כי אם יקום ויתהלך בביתו על משענתו לא ינקה. ובמכילתא אם יקום והתהלך שומע אני בתוך הבית ת״ל בחוץ אי בחוץ שומע אני אפי׳ מתנונה ת״ל אם יקום וגם זה נכון מאד שיאמר הכתוב אם יקום ממשכבו לגמרי והוא מתהלך תמיד בחוצות שלא יחזור למשכבו בכאן מן החוץ כמנהג המתנונים אע״פ שהוא חלוש ונשען על משענת ינקה המכה. והכלל כי כל זה כמין משל בהווה והדין הוא שיאמדוהו לחיים ולכך תרגם אונקלוס על בוריה. ואמר רק שבתו יתן ורפא ירפא ולא אמר שבתו ורפואתו יתן להגיד שיתן השכר אל הרופאים וירפאו אותו ולא יוכל לתבוע שיתן לו השכר והוא יעשה בו דברים אחרים רק ירפא בו על כל פנים:

(כ) **וכי** יכה איש את עבדו. כבר למדו רבותינו בהכרח מטעם כי כספו הוא שבעבד כנעני הכתוב מדבר ופשוטו של מקרא כדבריהם כן הוא באמת כי לא יקראו עבד ואמה סתם אחיו העברי או העבריה. ואמר בשבט בידיעה כי דרך מושל ואדון להיות בידו שבט והזכיר כי אע״פ שהוא שבט מוסר ואיננו מקל יד ישמר ממנו ולא יכה אותו בו אפי׳ העבד הכנעני מכת בלתי סרה. וזה טעם תחת ידו שהיה מכה אותו מכה רבה עד שמת ולא הוצרך לבאר משפטו. אבל אמר שלא יפטר בעבור שהוא כספו רק נקום ינקם כנקמת כל מכה איש ומת שאמר בו מות יומת. ועל דרך הפשט אך אם יום או יומים יעמוד שיקום העבד ויעמוד על רגליו ולכך הוצרך לומר יום או יומים וטעמו אם ביום ההוא או גם ביום המחרת יעמוד על רגליו לא יוקם ושיעורו אך אם ביום או ביומים או ליום או ליומים וכמוהו רבים. והנה בתחלה אמר ומת תחת ידו והיה במשמע שימות בעת הכאתו מיד ובא לבאר שאם עמד ביום ההכאה על רגליו או אפי׳ לא היה יכול לעמוד כלל ביום ההוא ועמד ביום המחרת יפטר האדון אבל אם לא עמד כלל חייב

אע״פ

וּמֵ֥ת תַּ֣חַת יָד֑וֹ נָקֹ֖ם יִנָּקֵֽם׃ כא אַ֣ךְ
אִם־י֥וֹם א֛וֹ יוֹמַ֖יִם יַעֲמֹ֑ד לֹ֣א
יֻקַּ֔ם כִּ֥י כַסְפּ֖וֹ הֽוּא׃ ס כב וְכִֽי־
יִנָּצ֣וּ אֲנָשִׁ֗ים וְנָ֨גְפ֜וּ אִשָּׁ֤ה הָרָה֙
וְיָצְא֣וּ יְלָדֶ֔יהָ וְלֹ֥א יִהְיֶ֖ה אָס֑וֹן
עָנ֣וֹשׁ יֵעָנֵ֗שׁ כַּאֲשֶׁ֨ר יָשִׁ֤ית עָלָיו֙
בַּ֣עַל הָֽאִשָּׁ֔ה וְנָתַ֖ן בִּפְלִלִֽים׃
כג וְאִם־אָס֖וֹן יִהְיֶ֑ה וְנָתַתָּ֥ה נֶ֖פֶשׁ
תַּ֥חַת נָֽפֶשׁ׃ כד עַ֚יִן תַּ֣חַת עַ֔יִן

ל׳ וחסר
ס
ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ
כ׳. ל׳
ז׳ רפין
כל ליׁשנא מ״ל בנ״ב חסר
ל׳. ז׳
ג׳. ג׳ בליׁ ב׳
חסר ו׳ קדמאה וא׳ חס׳ דחס׳

בְּשׁוּלְטַן וִימוּת תְּחוֹת יְדֵיהּ
אִתְדָּנָא יִתְדָּן׃ כא בְּרַם
אִם יוֹמָא אוֹ תְרֵין יוֹמִין
יִתְקַיַּם לָא יִתְדָּן אֲרֵי
כַסְפֵּיהּ הוּא׃ כב וַאֲרֵי יִנְצוּן
גֻּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְיָא
וְיִפְקוּן וַלְדַהָא וְלָא יְהֵא
מוֹתָא אִתְגַּבָּאָה יִתְגַּבֵּי
כְּמָא דִישַׁוֵּי עֲלוֹהִי בַּעְלַהּ
דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן מִן מֵימַר
דַּיָּנַיָּא׃ כג וְאִם מוֹתָא יְהֵא
וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא׃
כד עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא

יקם ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ לכן כל הרג קין. כי שבעתים יקם. לא יקם כי כספו הוא. קדמאה קמץ: ויצאו ז׳ רפין נמסר בסדר ויהי בשלח: ענוש כל לישנא מ״ל במ״ב חסר וסימן ויענש את הארץ. בענש לץ יחכם פתי: בפללים ג׳ ב׳ חסר יו״ד קדמאה. וא׳ חסר דחסר וסימן ונתן בפללים. ואויבינו פללים. והוא עון פללי. בתרא חסר דחסר:

חייב עליו אע״פ שהכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד כנעני הקל לא כ״ש: נקום ינקם. (סנהדרין עח) מיתת סייף וכן הוא אומר (ויקרא כו) חרב נוקמת נקם ברית (מכילתא): (כא) אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ״ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת (מכילתא): לא יוקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אף על פי ששהה מעת לעת קודם שמת חייב: (כב) וכי ינצו אנשי׳. (מכילתא) זה עם זה ונתכוון להכות את חבירו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו (תהלי׳ לא) פן תגוף באבן רגלך (ירמיה יג) בטרם יתנגפו רגליכם (ישעיה ח) ולאבן נגף: ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל. שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון הימנו כמו (דברים כב) וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו׳. כשיתבענו הבעל בב״ד להשית עליו עונש על כך: ונתן. המכה דמי ולדות: בפלילים. על פי הדיינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. (סנהדרין עט) רבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרים ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: (כד) עין תחת עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפיחתו דמיו

חכמינו בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם. כי הנקמה על דרכים רבים. והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה. והאבות קבלו כי זאת כמו חרב נוקמת נקם ברית: (כא) אך. הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל. והכותים אמרו כי פי׳ נקם ינקם נקמה גדולה ליסר אותו ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פחותה ואם יומים לא יוקם כלל. וראיתם שלא מצאנו במיתות בית דין מלת נקמה. ואמרו כי חרב נוקמת איננה ראיה גמורה שהוא הריגה. ועוד אחר שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים. וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד. והנה אשיב עליהם למה לא פי׳ הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה. והנה נרדוף אחרי הכתובים. נקם נקמת בני ישראל. ונהרגו המדינים כולם. והנה אמר שמשון כי אם נקמתי בכם. ואחריו כתוב ויך אותם שוק. ואנקמה נקם אחת ומתו בבית. חרב פיפיות בידם. ואחריו לעשות נקמה בגוים. כי דם עבדיו יקום. והנה דם יורה על ההריגה. ועל זה הדרך כל הלשון. והכתוב שאמר זה המיתה במלת נקמה. כי האדון מתגולל בעבדו. בעבור היותו ברשותו. כי לא יוכל להכות בכר ישראל אחיו. וזהו שאמר יום או יומים. והנה כמוהו על פי שני עדים והם אמרו שלא ידעו טעמו אם כן ישימו זו עמו. וחכמינו ז״ל אמרו כי טעם יום או יומים שתהיינה השעות מארבעה ועשרים שעות ביום. וכאשר הסתכלנו בו מצאנו שיאמר בשבט שהוא שבט מוסר כמו אתה בשבט תכנו והנה האדון רצה ליסרו ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהיה עליו כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו כאשר יחמול אפילו על בהמתו והשם צוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי כי בראותו שנפשו יוצאה תחת השבט יניחנו ואם לא יניחנו יהרג בעבורו כי רחמי השם על כל מעשיו וכתוב בדוד ודם לרוב שפכת ולא היו מישראל: (כב) וכי ינצו. אלה האנשים הם עברים שהם נצים מכה זה את זה וכן כתוב למה תכה רעך: ונגפו. כולל שניהם גם פעם יהיה פי׳ זה או זה וכן באש ישרפו אותו ואתהן זאת או זאת ואם שניהם ישראלים דין אחד להם וזאת האשה היא ישראלית. ולא יהיה אסון באשה. ענוש יענש. בעבור הילדים שיצאו ומתו. כאשר ישית עליו אבי הילדים אם יעשה כחפצו הנוגף ואם לאו יתן על פי ב״ד כמו ופללו אלהים: (כג) ואם אסון יהיה. לאשה. ויש מחלוקת אומרים כי ימות הנוגף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומת וראייתם כי על הילדים כתוב ענוש יענש ועל מות האשה כתוב ונתתה נפש תחת נפש ואם הוא עונש מה יתרון למות האשה יותר מן הילדים ואם אמרנו שהם בני עונשים למה שינה הכתיב לומר נפש תחת נפש. ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת ושינה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי עונש הנפש יותר מהילדים הרבה מאד וראיתם הכתוב הבא אחריו עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כפר. ונזכר זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן כי אחריו כתיב משפט עין העבד ושנו: (כד) עין. אמר רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו כי אם אדם הכה עין חבירו וסרה שלישית אור עיניו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת אולי יחשיך אור

תולדות אהרן ומת תחת ידו. (קדושין כג): נקום ינקם. סנהדרין נב: יום או יומים. ב״ק ל ב״ב ג: כי כספו הוא. ב״ק שם ב״ב שם: וכי ינצו. כתובות לג ב״ק מב סנהדרין עד עט: ונגפו אשה הרה. (ב״ק ס): ויצאו ילדיה. ב״ק מט: ולא יהיה אסון. כתובות לג (כתובות כז): ענוש יענש. שם לד לה לו סנהדרין עד: כאשר ישית. ב״ק מג ערכין ז: בפללים. מגלה טו סנהדרין קיא: ואם אסון יהיה. כתובות ל לג סנהדרין עד (מכות ל): נפש תחת נפש. חגיגה יא כתובות לג ב״ק פד סנהדרין עט פו (כתובות כז): עין תחת עין. ב״ק פג פד (ב״ק ה):

בעל הטורים אך אם יום. הפסוק הזה מתחיל בא׳ ומסיים בא׳ לומר שצריך שיהיה מעת לעת: יוקם ג׳ במסורה. הכא ואידך יוקם קין. כל הורג קין שבעתים יוקם. זה״ש המוכר עבדו לכלבים יום ר״מ אומר ראשון ישנו בדין יום או יומים ולא שני דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי. וזהו לא יוקם כי כספו הוא ואיזה כסף יוקם קין אותו שגופו קנוי לו כדכתיב קניתי איש את ה׳: כספו. בגימטריא כדין בהמה באף בבהמה צריך מעת לעת לענין ריבוק איברים: וכי ינצו אנשים ב׳. הכא ואידך וכי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו מה התם ממון דדרשינן וקנותם אם נפש ממון אף ה״נ ממון דנתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון:

רמבן

אע״פ שמת ביום השני כי גם זה תחת ידו מת. ולא הזכיר עמידה ביום השלישי כי כיון שחיה שלשה ימים פטור הוא שהרי אין אני קורא בו ומת תחת ידו. ועל דעת רבותינו הזכיר יום או יומים להודיע שצריך לחיות עשרים וארבע שעות וטעמו יום שלם או יומים שאין יום שלם בהם ואלו אמר יום בלבד היה צריך שיעמוד לילה ויום כיום התורה במעשה בראשית ובשבתות ובמועדים ויהיה יעמוד שיתקיים וכן למען יעמדו ימים רבים יתקיימו והוא הנכון והאמת:

(כב) **כאשר** ישית עליו בעל האשה. כשיתבענו הבעל בב״ד להשית עליו עונש על כך לשון רש״י. ונכון הוא וכן כאשר ייטב לך ורבים ככה. והכוונה כי הוא חייב בדמי הולדות כאשר ישית עליו הבעל ולא כאשר תשית עליו האשה כי אין לה חלק וזכות בהם. אבל אונקלוס אמר כמה דישוי עלוהי. ואמר ר״א ככל אשר ישית עליו בעל האשה או יתן בפלילים כאלו אמר שיתפשר עמו לרצונו או ישלם כדי דמיהם על פי ב״ד. ואיננו נכון כי מה טעם להזכיר זה. ולפי דעתי בעבור שאין בולדים היזק ניכר כי מי יודע אם יגדלו אמר הכתוב אע״פ שאין כאן ממון תשלומין נשים עליו ענש והוא כמו קנס וממון שיטילו אחרים עליו על כרחו וכן ויתן ענש על הארץ ויין ענושים ישתו. ואמר שיהיה העונש ככל אשר ישית עליו בעל האשה שהוא חפץ בילדיו והזוכים הם אלו ויתן זה בפלילים שלא יתן עליו עונש יותר מכדי דמיהן. ובמכילתא כאשר ישית עליו שומע אני כל מה שירצה ת״ל ונתן בפלילים ואין בפלילים אלא דיינים:

(כד) **עין** תחת עין. הידוע בקבלת רבותינו שהוא ממון ויבא כלשון הזה בתשלומין ומכה בהמה ישלמנה נפש תחת נפש. ואמר ר״א כי כוונת הכתוב לומר שהוא חייב בכך אם לא יתן כפרו והכתוב אסר עלינו שלא נקח כפר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות אבל נקח כפר במי שהוא רשע לכרות

ספורנו

תקחנו למות. כענין המערת פריצים היה הבית הזה: (כ) נקום ינקם. דם העבד כי לא הורשה האדון להכות עבדו מכת אכזרי כזאת אע״פ שהיה לו רשות להכותו ליסרו כאמרו בדברים לא יוסר עבד: (כא) כי כספו הוא. ועליו ליסרו ופעמים ימרה העבד עד שיקלוף הרב להכותו מכה רבה כאמרו אך מרי יבקש רע: (כד) עין תחת עין. כך היה ראוי כפי הדין הגמור שהיא מדה כנגד מדה ובאה הקבלה שישלם

שֵׁ֚ן תַּ֣חַת שֵׁ֔ן יָ֖ד תַּ֣חַת יָ֑ד רֶ֖גֶל תַּ֥חַת רָֽגֶל׃ כה כְּוִיָּה֙ תַּ֣חַת כְּוִיָּ֔ה פֶּ֖צַע תַּ֣חַת פָּ֑צַע חַבּוּרָ֕ה תַּ֖חַת חַבּוּרָֽה׃ ס כו וְכִֽי־יַכֶּ֨ה אִ֜ישׁ אֶת־עֵ֤ין עַבְדּוֹ֙ אֽוֹ־אֶת־עֵ֥ין אֲמָת֖וֹ וְשִֽׁחֲתָ֑הּ לַֽחָפְשִׁ֥י יְשַׁלְּחֶ֖נּוּ תַּ֥חַת עֵינֽוֹ׃ כז וְאִם־שֵׁ֥ן עַבְדּ֛וֹ אֽוֹ־שֵׁ֥ן אֲמָת֖וֹ יַפִּ֑יל לַֽחָפְשִׁ֥י יְשַׁלְּחֶ֖נּוּ תַּ֥חַת שִׁנּֽוֹ׃ פ כח וְכִֽי־יִגַּ֨ח שׁ֥וֹר אֶת־אִ֛ישׁ א֥וֹ אֶת־אִשָּׁ֖ה וָמֵ֑ת סָק֨וֹל יִסָּקֵ֜ל הַשּׁ֗וֹר וְלֹ֤א יֵאָכֵל֙ אֶת־בְּשָׂר֔וֹ וּבַ֥עַל הַשּׁ֖וֹר נָקִֽי׃ כט וְאִ֡ם שׁ֣וֹר נַגָּח֩ ה֨וּא מִתְּמֹ֜ל שִׁלְשֹׁ֗ם וְהוּעַ֤ד בִּבְעָלָיו֙ וְלֹ֣א יִשְׁמְרֶ֔נּוּ וְהֵמִ֥ית

י"א ר"פ בספ' · ג' · ט' · ג' · ג' · ב' מ"ל לא סגע בו · ב' · ז' חסר ג' ומ"ל

חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רִגְלָא חֲלַף רִגְלָא׃ כה כְּוָאָה חֲלַף כְּוָאָה פִּדְעָא חֲלַף פִּדְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלַף מַשְׁקוֹפֵי׃ כו וַאֲרֵי יִמְחֵי גְבַר יַת עֵינָא דְעַבְדֵיהּ אוֹ יַת עֵינָא דְאַמְתֵיהּ וִיחַבְּלִנַּהּ לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּיהּ חֲלַף עֵינֵיהּ׃ כז וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵיהּ אוֹ שִׁנָּא דְאַמְתֵיהּ יַפֵּיל לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּיהּ חֲלַף שִׁנֵּיהּ׃ כח וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹרָא יַת גַּבְרָא אוֹ יַת אִתְּתָא וִימוּת אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא יִתְאֲכִיל יַת בִּשְׂרֵיהּ וּמָרָא דְתוֹרָא יְהֵי זַכָּאָה׃ כט וְאִם תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדָמוֹהִי וְאִתַּסְהַד בְּמָרֵיהּ וְלָא נַטְרֵיהּ וְיִקְטוֹל גְּבַר אוֹ

עינו ט' וסי' לחפשי ישלחנו. והנה לא הפך הנגע. תרע עינו באחיו. יצרנהו כאישון עינו. לא כהתה עינו. כנגע בבת עינו. גם עינו לא תשבע. כי יתן בכוס עינו. וכל יקר ראתה עינו. וחד ועינו כעין הבדלח: סקול יסקל ב' וסימן השור. לא תגע בו יד: ואם שור נגח כל אם ואם דעינינא במקף במ"א ואם שור נגח הוא וסימן שור פר מקרן:

תולדות אהרן רגל תחת רגל. ב"ק פד: כויה. שם: פצע. שם כו פד פה: חבורה. שם פד: וכי יכה איש. קדושין כד: תחת עינו ב"ק עד: שן עבדו. קדושין כד: ושחתה קדושין כד. ב"ק כו: לחפשי ישלחנו. קדושין כד: כי יגח. ברכות נו ב"ק ב לט: סקול יסקל השור. קדושין נו. ב"ק מא (ערלה סב פסחים כב): ולא יאכל את בשרו. פסחים כב כד קדושין נו ב"ק מא תמורה ל: ובעל השור נקי. קדושין נ"ו ב"ק מא מב: והועד בבעליו. ב"ק יג מד קי"ב ב"ב כח סנהדרין יט: והמית איש. קדושין לד ב"ק טו מב מד:

דמיו למכור בשוק וכן כלם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל (ב"ק פד): (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו כשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כוואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: פצע. היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרה נברדו"ר בלעז הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער, ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפי' במקום נזק שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרים אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש לו להתכות בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו להתכות בסם שאינו מצטער כל כך וזה התכה בברזל וציערו: חבורה. הוא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו לשון חבורה טק"א בלעז כמו (ירמיה יג) ונמר חברבורותיו ותרגומו משקופי לשון חבטה בטדור"א בלעז. וכן שדופות קדים שקיפן קדים חבוטות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדי': תחת עינו. (מכילתא) וכן בכ"ד ראשי אברים אצבעות הידים והרגלים ובשתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נברא עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפי' שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: (כח) וכי יגח שור. (מכילתא ב"ק כד) אחד שור וא' כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו. (סנהדרין ב) ממשמע שנא' סקול יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל ולא יאכל את בשרו שאפילו שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה (ב"ק מא) בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו. ופשוטו כמשמעו לפי שנאמר במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמול שלשום. הרי שלש נגיחות (מכילתא): והועד בבעליו. (ב"ק כג) לשון התראה בעדים כמו (בראשית מג) העד העיד בנו האיש: והמית איש וגו'. לפי

אור עינו כולו ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה. כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת. אמר לו בן זוטא והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו. והגאון השיב לו יש לנו בי"ת תחת על. והנה טעמו כן ינתן עליו עונש. ובן זוטא השיב לו כאשר עשה יעשה לו. והגאון השיב הנה שמשון אמר כאשר עשו לי כן עשיתי להם. ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם. ובן זוטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה עונשו. והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו. כי העני יתכן שיעשיר וישלם. רק העור לא יוכל לשלם לעולם. והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פירוש שלם אם לא נסמוך על דברי חז"ל. כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תורה שבעל פה אין הפרש ביניהם. והנה יהיה פי' עין תחת עין. ראוי להיותו עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו. ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער כי אם יכרת עוד יחליף. והזכיר היד כי היא בעלת מלאכה. והזכיר הרגל שהוא יותר קשה מהיד כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על ההוה ברוב כי כאשר יכה אדם חבירו או יכנו בעין שהוא עומד כנגדו או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו או ביד שהיה ילחם או יגן בעד פניו או ברגל בברחו מפניו: (כה) כויה. מכות אש כמשמעו: וי"א כי פצע להוציא דם וחבורה מכה בלי דם. והגאון אמר כי פצע שבירת עצם וחבורה מכת דם: (כו) וכי יכה. צוה השם שיצא העבד חפשי תחת עינו או שנו שלא יהא אדוניו אכזרי שיכנו מכה נמרצה כי אם ישחית עינו או אפילו שנו יצא מרשותו חפשי ויאבד ממונו: (כז) ואם שן. דבר הכתוב על ההווה ברוב כאשר הזכרתי וכן יצא בראשי איברים כפי הקבלה: (כח) וכי יגח. הזכיר זאת הפרשה בעבור אם יגח השור עבד או אמה וזה האיש והאמה ישראלים. והזכיר האשה ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה והזכיר האשה עתה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום ששם השורים שלא יחשוב אדם ויערער ויאמר למה שנתה המנהג ובעבור זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח כי משפט מכה איש שוה הוא יהיה גדול בשנים או קטן. והזכיר הבן והבת שהם קטנים שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמרם: סקול יסקל השור. טעם ולא יאכל את בשרו כמו הנבלה שיאכלנה גר שער או נכרי. וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה: ובעל השור נקי. מעונש: (כט) ואם. אין ספק כי אין כופר למומתי ב"ד על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם בעליו יומת מיתתו בידי שמים כנה יהיה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין שהוא ראוי שימות אם

בעל הטורים וכי יכה. אלו ב' פסוקים מתחילין בו' ומסיים בו' וכי יכה תחת עינו. ואם שן תחת שנו. הרי כ"ד כנגד כ"ד אברים שהעבד יוצא בהן. ויש בהם כ"ו תיבות כשתלך מהם שן ועין יהיו כ"ו אברים וכן בוויאמר ארור כנען ויאמר ברוך ה' אלהי שם כ"ו תיבות ומתחילין בו' ומסיימין בו': נגח ב' במסורה. הכא או נודע כי שור נגח הדאיתא בפרק שור שנגח דולפינן נזקין ממיתה לחייב על הקטנים כגדולים:

רמבן

לכרות אבר מאבריו ולכן לא נכרות אותו לעולם אבל ישלם כדי דמיו ואם אין לו יהיה עליו החוב עד שתשיג ידו ונגאל. והראיה לדברי חכמים מה שאמר למעלה רק שבתו יתן ורפא ירפא ואם נעשה באיש אשר יכה את רעהו כאשר עשה בו מה ישלם אחרי כן והוא גם הוא צריך שבת ורפוי ואין טענה מפני המתרפא מהרה כי אין זה פשוטו של מקרא. אבל הכתוב ידבר בכל אדם וגם אם נתרפא יותר מהר כבר לקחנו נקמתו ממנו כי עשינו לו כאשר עשה בשוה. ועל דרך הפשט אין הלכה מוזאת השאלה לבד אם יאמרו כי המכה אשר יתן מום בעמיתו והוא מום קבוע שישאר בו כגון עין יד ורגל וכויה שישאר ממנה רושם לעולם או נעשה כמותה בגופו והוא מה שאמר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ואין בזה תשלומי שבת ורפוי כלל. אבל אשר יכה אותו באגרוף על בגדיו ונפל למשכב ומתרפא רפואה שלמה ולא נשאר בגופו מום בזה אמר רק שבתו יתן ורפא ירפא והנה הכתוב שהזכיר כויה ופצע וחבורה כפי משמעו כל הנזקים האלו בכלל הזה והפצע והחבורה יתרפאו לגמרי. ומה שאמר הכתוב שם ואיש כי יתן מום בעמיתו רצה לכלול כל המכות שלא הצריך שם להזכיר פצע וחבורה וכויה ואמר מום כי כל מכה יעשה מום לשעתו ואפי' המתרפא נקרא מום כאמרו מום עובר והתורה קראה גרב או ילפת או מרוח אשך וכלם עוברים ומתרפאים וכתיב ילדים אשר אין בהם כל מום והכלל כי הקבלה בכל מקום אמת: וגם

אִ֖ישׁ א֣וֹ אִשָּׁ֑ה הַשּׁוֹר֙ יִסָּקֵ֔ל וְגַם־בְּעָלָ֖יו יוּמָֽת׃ ל אִם־כֹּ֖פֶר יוּשַׁ֣ת עָלָ֑יו וְנָתַן֙ פִּדְיֹ֣ן נַפְשׁ֔וֹ כְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־יוּשַׁ֖ת עָלָֽיו׃ לא אוֹ־בֵ֥ן יִגָּ֖ח אוֹ־בַ֣ת יִגָּ֑ח כַּמִּשְׁפָּ֥ט הַזֶּ֖ה יֵעָ֥שֶׂה לּֽוֹ׃ לב אִם־עֶ֛בֶד יִגַּ֥ח הַשּׁ֖וֹר א֣וֹ אָמָ֑ה כֶּ֣סֶף ׀ שְׁלֹשִׁ֣ים שְׁקָלִ֗ים יִתֵּן֙ לַֽאדֹנָ֔יו וְהַשּׁ֖וֹר יִסָּקֵֽל׃ ס לג וְכִֽי־יִפְתַּ֨ח אִ֜ישׁ בּ֗וֹר א֠וֹ כִּֽי־יִכְרֶ֥ה אִ֛ישׁ בֹּ֖ר וְלֹ֣א יְכַסֶּ֑נּוּ וְנָֽפַל־שָׁ֥מָּה שּׁ֖וֹר א֥וֹ חֲמֽוֹר׃ לד בַּ֤עַל הַבּוֹר֙ יְשַׁלֵּ֔ם כֶּ֖סֶף יָשִׁ֣יב לִבְעָלָ֑יו וְהַמֵּ֖ת יִֽהְיֶה־לּֽוֹ׃ ס לה וְכִֽי־יִגֹּ֧ף שֽׁוֹר־אִ֛ישׁ אֶת־שׁ֥וֹר רֵעֵ֖הוּ וָמֵ֑ת וּמָ֩כְר֩וּ אֶת־הַשּׁ֤וֹר הַחַי֙ וְחָצ֣וּ אֶת־כַּסְפּ֔וֹ

ל׳ חס׳ ומל׳ ויקר פדיון

ב׳ סבירין בכל ומטעים נ״ו

ג׳ חסר

כ״ד. ג׳

י״ג זוגין מתהלפין בטע׳

אִתְּתָא תּוֹרָא יִתְרְגֵם וְאַף מָרֵיהּ יִתְקְטִיל׃ ל אִם מָמוֹן יְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי וְיִתֵּן פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ כְּכֹל דִּישַׁוּוֹן עֲלוֹהִי׃ לא אוֹ לְבַר יִשְׂרָאֵל יִגַּח תּוֹרָא אוֹ לְבַת יִשְׂרָאֵל יִגַּח כְּדִינָא הָדֵין יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ לב אִם לְעַבְדָּא יִגַּח תּוֹרָא אוֹ לְאַמְתָא כַּסְפָּא תְּלָתִין סִלְעִין יִתֵּן לְרִבּוֹנֵיהּ וְתוֹרָא יִתְרְגֵם׃ לג וַאֲרֵי יִפְתַּח גְּבַר גּוֹב אוֹ אֲרֵי יִכְרֵה גְּבַר גּוֹב וְלָא יְכַסֵּינֵיהּ וְיִפֵּל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא׃ לד מָרָא דְגוּבָא יְשַׁלֵּם כַּסְפָּא יָתִיב לְמָרוֹהִי וּמִיתָא יְהֵי דִּילֵיהּ׃ לה וַאֲרֵי יִגּוֹף תּוֹר דִּגְבַר יַת תּוֹרָא דְחַבְרֵיהּ וִימוּת וְיִזַבְּנוּן יַת תּוֹרָא חַיָּא וְיִפְלְגוּן יַת כַּסְפֵּיהּ וְאַף יַת

לפי שנא׳ כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה דחיפה בעיטה מניין. ת״ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת״ל (במדבר לה) מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו (סנהדרין לג): (ל) אם כפר יושת עליו. אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו ב״ד כפר: ונתן פדיון נפשו. דמי ניזק דברי רבי ישמעאל. ר״ע אומר דמי מזיק (ב״ק טז מ): (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. שהיא קטנה לפי שנא׳ והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת״ל או בן יגח וגו׳ לחייב על הקטנים כגדולים (מכילתא): (לב) אם עבד או אמה. כנעניים (מכילתא): שלשי׳ שקלים יתן. גזירת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ד׳ זהובים שהם חצי אונקיא למשקל הישר של קולוני״א: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכריה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב (ב״ק נא): ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור ובאופר ברשות הרבים דבר הכתוב (ב״ק נה): שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים (ב״ק נג): (לד) בעל הבור. בעל התקלה אע״פ שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין (ב״ק ז׳). (והא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש״י שהניזקין מן עידית תירץ בגמרא דפ״ק דב״ק רב הונא בריה דרב יהושע דזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו. (מכילתא ב״ק ז׳) לניזק ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: (לה) וכי יגוף. ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור איש. שור של איש: ומכרו את השור וגו׳. בשוים הכתוב מדבר שור

אם לא יתן כופר נפשו וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת ולא ימות: (ל) אם כופר. אין זה הפך ולא תקחו כופר כי הכתוב שם הוא רוצח גמור וזה לא רצח רק נענש בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק: יושת עליו. על פי הדיינין: (לא) או בן או בת. שניהם ישראלים כי כתוב אחריו אם עבד והשם שם עונש על בעל השור כי קשה בעינו שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אלהים על כן נסקל השור: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה כרוי והזכיר זה כי אין השם חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם ועוד כי יזיק בעל הבהמה: (לד) בעל הבור. הפותח או הכורה אע״פ שהוא ברשות הרבים כי לצרכו עשה ע״כ נקרא בעל הבור: כסף ישיב לבעליו. שיתן דמי הנופל בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת: (לה) וכי יגוף. אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור ולא ראה כי שור איש סמוך הוא וכן הוא שור רעהו ואין לשור ריע רק בן זוטא לבדו. וזה השור שהוא תם ישלם בעליו

וגם בעליו יומת י״ד פסוקים אית בסופיהון וגם ותרין מיליא בסופא וסי׳ וגם בעליו יומת. וגם הגמלים השקתה. וגם לא שבעת. וגם אני אליך. וגם במכתב לאמר דעזרא וחברו דד״ה. וגם עמי ישראל. וגם בהמות שדי. וגם עם אנשים. וגם שמו בכליהם. וגם ילדתי בנים. וגם נגיד ברית. וגם זה הבל. וגם משרי ישראל. דד״ה: ככל אשר יושת ח׳ סבירין בכל ומטעים וק׳ ככל וסימן. ככל אשר יושת. ועתה צוה ויכרתו. הגם ככל המון ישראל. ב׳ בו. ויאמר ה׳ אל יהוא יען אשר הטיבות. דמלכים. ככל תורת משה. בחטאת מנשה דמלכים. ויכעס עליו: לבעליו ג׳ וסימן בעל הבור ישלם. ואם גנב יגנב. עשר שמור לבעליו: וכי יגף שור איש י״ג זוגין מתהלפין בטעמא פירוש בי״ג מקומות המשרת דרגא אע״פ שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסימן ואברהם היו יהיה. וכי יגף שור איש. לך תהיה שוק הימין. וכל אשר אין לו דמשנה תורה. בין בית אל דוישלחם יהושע. וחברו. וקאם שאון בעמך. עתה ירע לנו. כשד שלמן. ואיש משך בקשת. דד״ה: הפך ידך דמלכים. כי לא יכלו לעשות בעת ההיא. וכל אשר תמצא ידך. וכל פסק בדרגא דבו׳ כגון המול ימול ואפילו אין ביניהם אפילו הברה אחת גם לא אפילו חטף כמו אחשרש שם ועיין בשער הנגינות:

תולדות אהרן השור יסקל ב״ק יג מב מג מד מה (ב״ק ד סנהדרין יט כג): וגם בעליו יומת. ב״ק מב מג מד מה סנהדרין ב טו עח: אם כפר כתובות לו מב מג סנהדרין טו ערכין ו (כתובות כח שבועות לו): פדיון נפשו. ב״ק כז מ מכות ב: יושת עליו. ב״ק כו: או בן יגח. ב״ק מג מד (ב״ק ד): כמשפט הזה. ב״ק לג מב: יעשה לו. ב״ק ה: אם עבד. ב״ק מג: שלשים שקלים. כתובות מב ב״ק מג: וכי יפתח. ב״ק יט מט נ נא עח: או כי יכרה. ב״ק מה מט נ נא: ולא יכסנו. ב״ק מו נה זבחים סו: ונפל שמה. ב״ק כה נ נג נד (ב״ק ה): בעל הבור. זבחים סו: כסף ישיב. ב״ק ז ט י יא יד נד: וסמת יהיה לו ב״ק ג י נא נג נד (ב״ק ב): כי יגוף. ב״ק ב (גיטין מו): את שור רעהו. ב״ק ז לה: ומכרו את השור החי. ב״ק לג לד: וחצו את כספו. ב״ק כו:

בעל הטורים פדיון בניס במסורה. הכא איידך ויקר פדיון נפשם רמז למ״ד כופרא כפרה בשביל שיקח נפשם בעיני הקב״ה נתן לה׳ כופר לכפרה. פדיון נפשו בגימטריא הדמים של מזיק ובגימטריא הדמים של ניזק (והוא פלוגתא דרבנן ורבי יהודה בב״ק דף כו אי בדניזק שיימינן או בדמזיק): לבעליו ג׳. הכא והידך ישלם לבעליו בשומר שכר. עושר שמור לבעליו לרעתו פוס מתמת עברו כרה בור בר״ס והוא לרעתו שמחוייב לשלם בנזקו וכי היכי דדרבינן הכא ישיב אפילו סובין ה״נ בשומר שכר אמרינן אפילו סובין: והמת יהיה לו. בגימטריא (אולי צ״ל גם) הבעלים מטפלים בנבלה:

רמבן

(כט) וגם בעליו יומת. קבלו רבותינו ז״ל שהיא מיתה בידי שמים וכמוהו והזר הקרב יומת ומתו בו כי יחללוהו. וראיתי שלא בא בתורה בחייבי מיתות ב״ד יומת בלבד. אבל מות יומת נאמר בכולן ואין טענה ממכה אדם יומת ולא משבת ונביא המסית שכבר פי׳ בהם במקום אחר ולא ידעתי טעם לתרגומו של אונקלוס שאמר יתקטל ואולי ירצה לומר כי ראוי הוא שיהרג אלא שיש עליו כופר או רצה לפרש שאמר הכתוב וגם בעליו יומת יהרג כאשר נהרג האיש המנוגח כי יומו יבא או במלחמה ירד ונספה לא ינקה ה׳ אותו רצה ללמד שהוא חייב בידי שמים למות ביד הורג לא מיתת עצמו כענין והרגתי אתכם בחרב ואמר עוד אונקלוס בפסוק והזר הקרב יומת יתקטל כי היה סובר כדברי רבי עקיבא שאמר הזר ששימש במקדש רבי עקיבא אומר בחנק:

(ל) אם כפר יושת עליו. בעבור היות הכפר כפרה כענין הקרבנות ואם הוא אינו חפץ בה אין מכריחים אותו לבא לב״ד לחייבו בכך ואפילו אם חייבוהו אין ממשכנין אותו בעבור זה אמר אם: (לא) או בן יגח או בת יגח. אמר או שהוא מוסיף ושיעורו והמית איש או אשה או בן יגח או בת יגח משפט אחד להם ויש אומרים שיבא במקום אם. וכן או בנבלת חיה טמאה או עשיתי בנפשי שקר או נודע כי שור נגח הוא וכן רבים לדעתם וכלם עדי שקר תשכיל בהם במקומם. והוצרך הכתוב לפרט משפט הקטנים על דעת רבותינו ז״ל בעבור כי הוצרך למעלה לומר לאיש או אשה ללמד שהשוה אשה לאיש לכל נזקים שבתורה ויכול לא יהא חייב אלא על איש ואשה גדולים ת״ל או בן יגח לחייב על הקטנים כגדולים וכן עשה הכתוב בכי יכה איש כל נפש אדם כמ״ש רש״י. ועל דרך הפשט בעבור שהשור הממית אדם גדול הוא רע מאד כדוב שכול במדבר ואם הועד בבעליו ולא ישמרנו הנה פשע פשיעה גדולה וראוי שיתחייב מיתה וכופר אבל הממית את הקטנים איננו רע כל כך ודרך רוב השוורים שלא ייראו מהם ויעלה על דעת שלא יתחייב בעליו ולפיכך אמר הכתוב כי כמשפט הזה יעשה לו:

(לד) והמת יהיה לו. לניזק ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליהם תשלומי נזקו זה לשון רש״י. ולא ביאר את דינו כי

ספורנו

שישלם ממון (קמא פרק החובל) מפני הסרון השערתנו פן נסכל ונוסיף על המדה להאשמה בה: (כט) וגם בעליו יומת. בדיני שמים חייב כשאין שם עדים שיחייבוהו בכופר: (ל) אם כפר יושת עליו. אם יעידו עדים באופן שיחייבוהו דייניס בכופר: (לב) כסף שלשים שקלים. כערך הנקבה כי כמוהו ענין העבד בקיום המצות

בעליו חצי נזק: (לו) או וגו׳. ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם. והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה. וכל זה בעבור העבד שהוא נמכר בגנבתו. כי כן החל כי תקנה עבד עברי: (לז) כי יגנוב. אמר רבי ישועה הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה. ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגנבה. והגאון, אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש: (א) אם במחתרת ימצא הגנב. בלילה. כי ביום לא יחתור והכתוב הבא אחריו לעד. אם זרחה השמש. ופי׳ אין לו דמים. אין על הורגו שפיכת דמים. ויש לתמוה מן המפרשים דמים חיים. אם כן מה הוא איש דמים. דמיו בו: (ב) אם זרחה השמש. שלם ישלם. שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וגו׳. כמו לעם נכרי. ואף לאמתך תעשה כן. כי הוא

בב

כי שור נגח הוא וסימן כל ענינא עד את חג המצות כל כי שהנגון הסמוך לו פשטא או טפחא כי אינו במקף וכל מי שהוא שלוש לטפחא ולפשטא אינו במקף וכל שאר במקף במ״ב וסימן כי שור נגח הוא כי תפגע וכל כי דענין במקף: יגנב ב׳ א׳ חסר וא׳ מלא וסימן כי יגנב איש שור. לא יבוזו לגנב כי יגנוב בתי׳ מ״ל: זרחה ד׳ וסימן אם זרחה השמש. והשמש זרחה על המים. שמש זרחה ונודד דנחום. והצרעת זרחה. וא׳ וזרחה לכם יראי שמי:

דְּמֵי מִיתָא יְפַלְּגוּן׃ לו אוֹ אִתְיְדַע אֲרֵי תוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְלָא נַטְרֵיהּ מָרֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חֲלַף תּוֹרָא וּמִיתָא יְהֵי דִּלֵיהּ׃ לז אֲרֵי יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִימַּר וְיִכְּסְנֵיהּ אוֹ יְזַבְּנִינֵיהּ חַמְשָׁא תוֹרִין יְשַׁלֵּם חֲלַף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלַף אִימְּרָא׃ א אִם בְּמַחְתַּרְתָּא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵיהּ דְּמָא׃ ב אִם עֵינָא דְּסַהֲדַיָּא נְפָלַת עֲלוֹהִי דְּמָא לֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית

ל׳
ב׳ ובענין
ל׳ וחסר וחד מ״ל לא יבוזו לגנב. ל׳
ב׳ מצאתים
ל׳
ד׳ וחד וזרחה לכם יראי שמי

וְגַם אֶת־הַמֵּת יֶחֱצוּן׃ לו אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃ כב א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃ ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־

שור שוה מאתים שהמית שור שוה מאתים בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק שהזיקה המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב וחצו את שניה׳. אם אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לנכרים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר. או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות זוז אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה (ב״ק כו): (לו) או נודע. או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשום הרי ג׳ נגיחות: שלם ישלם שור. נזק שלם: והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: (לז) חמשה בקר וגו׳. אמר ר׳ יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהלך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם ה׳ שה שנושאו על כתפו משלם ד׳ הואיל ונתבזה בו. אר״מ בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו ה׳ שה שלא בטלו ממלאכתו ד׳: תחת השור תחת השה. (ב״ק סז) שכאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ד׳ וה׳ נוהגת אלא בשור ושה בלבד: (א) אם במחתרת. (סנהדרין סב) כשהיה חותר את הבית: אין לו דמים. אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו. כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: (ב) אם זרחה השמש עליו. (מכילתא וסנהדרין סס) אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפי׳ יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו. כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם. הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס שתרגם ואם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית נגדו התרו בו שלא יהרגהו דמים

תולדות אהרן המת יחצון. ב״ק לד: יחצון. ב״ק כו: או נודע. (ב״ק ו) כי יגנוב. ב״ק סב סז עז (ב״ק ס): וטבחו או מכרו. כתובות לג קדושין נג סח עא עב עח עט: חמשה בקר ב״ק כז עא פד: תחת. כתובות לג: וארבע צאן. חולין קלז: אם במחתרת. יומא פה. סנהדרין עב (סנהדרין כה): אם זרחה. סנהדרין עב (כתובות כח):

בעל הטורים במחתרת ב׳. הכא ואידך לא במחתרת מצאתים שכיון שבא במחתרת ודאי בא להרוג כדכתיב גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים מה מחתרת דהתם על עסקי דם אף ה״נ כן: זרחה ד׳. הכא ואידך והשמש זרחה על המים אדומים כדם. שמש זרחה ונודד. והצרעת זרחה במצחו. פי׳ אם שמש זרחה ונודד כבר שבא והלך בעוד לילה אז אין לו דמים אבל אם זרחה עליו השמש שבא ביום כמו החמה בזרחה על המים דמים לו וכן כתיב נמי התם אדומים כדם שאם ממתין עד שזרחה עליו השמש יש לו דם. וזרחה לכם יראי שמי. פי׳ לצדיקים שמתרפאין שם כמו דכתיב ומרפא בכנפיה אבל הרשעים מלקה ומצהלת (נ״א ומבהגה) אותם כנאמר הנה יום בא בוער כתנור ולהט אותם וגו׳ וע״כ זרחה לו הצרעת במצחו:

רמבן

כי אין צורך לאמר בנבלה הזאת שיטלנה הניזק בחשבון התשלומין כשיביא אותה לב״ד לשלם הנזק שאפילו היו למזיק נבלות וטרפות אחרות בביתו יפרענו בהם כפי דמיהם שכבר אמרנו לרבות שוה כסף אפילו סובין אבל הענין לומר כי הנבלה של ניזק היא וממונו תחשב לפיכך אם פחתו דמיה אחרי כן או שנגנבה אין על המזיק לשלם אלא דמי המיתה אם היה השור כשהוא חי שוה מנה וכשמת שוה חמשים זוז יש עליו חמשים זוז וזה יטפל בנבלתו וישמרנה לעצמו וזה הדין בכל הנזקין וזה שקורין חכמים פחת נבלה ומפורש הוא בגמרא:

(לו) **ולא** ישמרנו בעליו. ידוע כי גם התם איש ישמרנו בעליו כראוי ויצא והזיק במקרה שאירע בודאי שהוא פטור וזה שאמר במועד ולא ישמרנו על דעת האומר בתלמוד שהמועד צריך שמירה מעולה מן התם יאמר הכתוב ואם שור נגח הוא והועד בבעליו ולא ישמרנו להוסיף בו שמירה מפני רעתו ויצא והזיק ישלם נזק שלם. ועל דעת האומר שהשמירה בתם ובמועד שוה יאמר ואם נודע לו ששור נגח הוא וגם עתה לא ישמרנו בעבור פשיעתו הגדולה יתחייב נזק שלם. והמת יהיה לו לניזק ועליו ישלם המזיק עד שישתלם הניזק נזק שלם זהו לשון רש״י כדרך רבותינו. ואם כן ראוי שנפרש שלם ישלם שור תחת השור עם המת שיהיה לו וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכן לא אוכל און ועצרה בעצרה כאומרו שונא גזל בעולה. ויתכן לפרש על דרך הפשט והמת יהיה לו למזיק כלומר שלם ישלם שור תחת שור והמת יהיה לו למזיק המשלם בתשלומין ההלו שיכניסהו לניזק בחשבון. ועל שני הלשונות

הדין שוה הוא שיהיו הבעלים מטפלין בנבלה ומשעת מיתה תכנס עמו בחשבונו כדברי רבותינו:

כב (ב) **אם** זרחה השמש עליו. אין זה אלא כמין משל וכו׳. ואונקלוס תרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגנו דמים לו חייב עליו אם הרגו מאחר שיש (להם) רואים לו אין הגנב בא על עסקי נפשות ולא יהרג את בעל הבית לשון רש״י. ואני תמה שהרי כשאמר למעלה אין לו דמים לפטרו על הריגתו ודאי כשהתרו בו שאין רוצח חייב מיתה לעולם אלא בהתראה ואם תאמר שלא בא הכתוב אין לו דמים אלא להתיר לו דמו מידי שמים לומר שמותר להורגו זה איננו אמת אלא הכתוב הראשון פוטרו בכל ענין מידי שמים ומב״ד בהתראה והשני מחייבו בדין שניהם. ואולי יתכוון הרב לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית והכירוהו והגנב ידע בהם אינו בא על עסקי נפשות עכשיו שכבר ראה שהכירוהו העדים ואם יהרוג יבאו עדים לב״ד ויהרגוהו. וזה טעם אם זרחה השמש עליו כי בלילה שלא הכירוהו העדים יהרגהו לבעל הבית ויברח. ועל דעתי נתכוון אונקלוס לומר שאם יצא הגנב מן המחתרת ובא זה לומר עליו יש לו עדים שבא במחתרת דמים לו כשאר החיים ואינו מותר להרגו ואם הרגו נהרג עליו אבל ישלם אם לקח משם דבר ואמר הכתוב אם זרחה השמש עליו כדבר בהווה שדרך בלאי מחתרת לבא בלילה שאין אדם מכיר בהם והורגן שם פטור

ואמר

זתים לו חייב אדם אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסק נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא. ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור עד חמור. (ב"ק ס"ב) כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר במקרא אחר על שה על שלמה על כל אבדה ישלם שנים לרעהו: חיים שנים ישלם. (מכילתא) ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים: (ד) כי יבער את בעירו. ובער. כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער. מוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ומזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח בעירה או בבעור ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת (ב"ק נג): בשדה אחר. בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית (ב"ק ז'): (ה) כי תצא אש. אפילו מעצמה: ומצאה קוצים. קרדונ"ש בלע"ז: ונאכל גדיש. שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שניה: שלם ישלם המבעיר. אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה ע"י קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: (ו) וגונב מבית האיש. לפי דבריו: אם ימצא הגנב ישלם. הגנב שנים לבעלים (ב"ק סג): (ז) אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים

אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃ ג אִם־
הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה
מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר עַד־שֶׂה חַיִּים
שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם׃ ס שלישי ד כִּי
יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם
וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה בעירו קרי
וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ
וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ ס ה כִּי־
תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל
גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם
יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת־הַבְּעֵרָה׃
ס ו כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ
כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב
מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגַּנָּב
יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ ז אִם־לֹא יִמָּצֵא
הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת אֶל־
הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ
בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ ח עַל־כָּל־
דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר
עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־

ל׳ וכ״כ
ל׳ כתרי לישנא ב׳
ל׳. ל׳
ד׳ ב׳ חסר. ל׳
ג׳ וחסר. ל׳
פ׳ ר״פ
ג׳ ר״פ דמיין נון ו׳ מלין דמיין לא נסבין וי״ו.
ד׳ בלישנא אהורא

לֵיהּ וְיִזְדַּבַּן בִּגְנוּבְתֵיהּ׃
ג אִם אִשְׁתְּכָחָא יִשְׁתְּכַח
בִּידֵיהּ גְּנוּבְתָא מִתּוֹר עַד
חֲמַר עַד אִימַר כַּד אִינוּן
חַיִּין עַל חַד תְּרֵין יְשַׁלֵּם׃
ד אֲרֵי יוֹכֵיל גְּבַר חֲקַל אוֹ
כְרָם וִישַׁלַּח יָת בְּעִירֵיהּ
וְיֵיכוֹל בַּחֲקַל אָחֳרָן שְׁפַר
חַקְלֵיהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵיהּ יְשַׁלֵּם׃
ה אֲרֵי יִתַּפַּק נוּר וְיִשְׁכַּח
כּוּבִין וְיִתְאֲכְלוּן גְּדִישִׁין אוֹ
קָמְתָא אוֹ חֲקַל שַׁלְמָא
יְשַׁלֵּם דְּאַדְלֵיק יָת דְּלֵיקְתָא׃
ו אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ
כְּסַף אוֹ מָנִין לְמִטַּר
וְיִתְגַּנְּבוּן מִבֵּית גַּבְרָא אִם
יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא יְשַׁלֵּם עַל חַד
תְּרֵין׃ ז אִם לָא יִשְׁתְּכַח
גַּנָּבָא וְיִתְקְרֵב מָרֵיהּ דְּבֵיתָא
לִקֳדָם דַּיָּנַיָּא אִם לָא אוֹשִׁיט
יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר לֵיהּ
חַבְרֵיהּ׃ ח עַל כָּל פִּתְגָם
דְּחוֹב עַל תּוֹר עַל חֲמַר עַל
אִימַר עַל כְּסוּ עַל כָּל

שב אל הפסוק העליון. הענק תעניק לו: ונמכר בגנבתו. בעבור גנבתו: (ג) אם המצא. זה הפסוק כולל כל בהמה. חכמים קבלו גזירת הכתוב לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד: (ד) כי יבער. גם זה דבק כאשר למעלה שהזכיר שיבא הנזק על יד השור: ואומר כי יבער איש מגזרת אנחנו ובעירנו. והוא מהבנין הדגוש: וטעם ובער בשדה אחר. אדם אחר. וכמוהו ואתם בערתם הכרם: (ה) כי תצא אש. גם זה דבק כי ידבר על נזק השדה: וטעם המבעיר. איננו כמו כי יבער איש. אע"פ שהם מבנין אחד. כי מלת אש תורה עליו וזאת הדרך נכונה בלשון הקדש לאמר מלה שוה והיא משני טעמים. כמו בלחי החמור חמור חמורתים. ורוכבים על שלשים עיירים ושלשי' עיירים להם. וזאת השנית ערים. והעד. להם יקראו חות יאיר: (ו) כי יתן. גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר להשלים משפטי הגנבות: (ז) אם לא שלח ידו. יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין. על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע. ור' ישועה אמר כי פשע הוא שיצא מרשותו. כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה. והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו. וכל דבר שיצא מרשות הבעלים בין שנגנב בין שאבדה וכחש בה ולא הודה:

אשר

ובער ב' בתרי לישנא וסי' בשדה אחר. ובער עליה הכהן: קצים ד' ב' חסר וב' מל' וסי' כי תצא אש ומצאה. נירו לכם ניר. קוצים כסוחים. דעכו כאש קוצים. ב' בתראי מלא: כל ר"פ דקריי' ואם לא במ"ח אם לא סי' מצויין בסדר חיי שרה: ג' פסוק' דמין אית בהון ו' מלין דמיין לא נסיב וי"ו וקדמא ר"פ וסי' על כל דבר פשע. או גבן או דק. למי אוי למי אבוי: על חמור חד מן כ' זוגין תרין אל ותרין על וסי' במסורה רבתא: שלמה ד' בלישנא וסי' על כל דבר פשע. אם חבל תחבל. ושכב בשלמתו. ואולך אתכם ארבעים שנה. וכל קריי' דכוו' שלמת במ"ו שלמה וסי' ביהושע סי' ד':

תולדות אהרן ונמכר בגנבתו. סוטה כג קדושין יח מכות ג: המצא תמצא. גטין עז ב"ק סד עט ב"מ י נו: שנים ישלם. ב"ק סד סה: כי יבער. (ב"ק ב): ושלח. ב"ק ב ג: את בעירה. ב"ק יז: בשדה אחר. גטין מח ב"ק ג יד כא כג כה נה נח נט: מיטב שדהו. גטין מח מט ב"ק ו ז נח נט (גיטין מו): ישלם. ב"ק כו: כי תצא אש. ב"ק כב ס (פאה יט סנהדרין ס): ומצאה קוצים. ב"ק ס: ונאכל גדיש. שם: שלם ישלם. ב"ק כב נה ס סא: כסף או כלים. קדושין יא ב"ק סג קו ב"מ נז שבועות לט מב מג (שבועות לו קדושין נח שבועות לח): לשמור. ב"ק נג בכורות נ: וגונב מבית האיש. ב"ק ע עו בכורות יא (ב"ק נ): אם ימצא הגנב. ב"ק סג כד קו (שבועות לו): אם לא ימצא. שם: ונקרב. ב"ק סג קז ב"מ מא סנהדרין ג ג נז (סנהדרין יח): אם לא שלח ידו. קדושין מב ב"ק קז: על כל דבר. קדושין מב ב"ק נד סב סג ב"מ מד נו שבועות מב (שבועות לח): על שור. ב"ק סב סג סד ב"מ נז: על כל אבדה. ב"ק סג:

בעל הטורים ובער ב'. ובער בשדה אחר. ואידך ובער עליה הכהן. אע"פ שאנו דורשין אותו על שן ורגל שדרכה על הפירות והזיקתן ה"ה כל מיני היזק שאם היה לו שם עלים והפסידתן חייב עליהן: קוצים ד'. הכא ואידך קוצים כסוחים באש יוצתו. אל תזרעו אל קוצים. דועכו כאש קוצים. ז"ש ז"ל כי תצא אש אפילו מעצמה ופוינו באש

רמבן

ומותר אבל שמתחבר שם עד זרחה השמש עליו הוא מוטמר יוצא ובורח לנפשו ואם בא לחייבו על פי עדים אינו מתחייב מיתה לא בב"ד ולא ביד בעל הבית ואם כן על דעת האומר בתלמוד שהבא במחתרת אבל [illegible] ויצא פטור בדמים קנאהו ויהיה שלם ישלם אם אין לו ונמכר בגנבתו מוזר למעלה אל כי יגנוב איש כדרך ואף לאמתך תעשה כן. ודרך הפשט ידוע ויאמר שאם חתר בחשך בתים ונמצא במחתרת בלילה יהרג ואם זרחה השמש על הגנב ואדם רואהו ומכירו לא יהרג אבל ישלם מה שגנב והוציא משם ביום. וטעם השמש האור לעיני הרואים וכן לעיני השמש הזאת בגלוי. וטעם הדין הזה כאשר הזכרנו כי זה יהרוג את בעל הבית וזה יברח ממנו:

(ו) **כי יתן איש אל רעהו** כסף או כלים לשמור. פרשה זו נאמרה בשומר חנם ולפיכך פטר בו את הגניבה כפי קבלת רבותינו ונזכר סתם בכתוב מפני שדרך שומרי כסף או כלים לשמרם בחנם והפרשה הב' שבשומר שכר הזכירה חמור או שור או שה וכל בהמה ודרך הבהמות לתתן ביד רועים לשמור וירעו אותם בשכר: **וגנב** מבית האיש. פי' רש"י לפי דבריו לומר שהוא טוען כך והביאו לו דומים כי יקום בקרבך נביא חנניה בן עזור הנביא כי לא יקראהו בזה השם כל האמת רק שהוא יאמר כן ואין צורך כי הכתוב יאמר אם גונב מבית האיש וימצא הגנב ישלם שנים ואם לא ימצא הגנב יבאו לב"ד וישבע על הגניבה אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ואשר ירשיעון אותו ב"ד בגניבה הזאת שהוא הגונב ישלם שנים כי ב"ד לא ירשיעוהו לשלם שנים אם לא גנבו הוא כי חיוב התשלומין בכפל בגנב הוא כאשר אמר למעלה חיים שנים ישלם:

(ז) **וטעם** אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. על דעת רש"י שיקרב אל האלהים לישבע שלא שלח ידו בשל חבירו. והנכון שיקרב אל האלהים לישבע שנגנב כמו שהוא טוען אם לא שלח הוא יד להשתמש לצרכו במלאכת רעהו כי השולח יד בפקדון נעשה עליו גזלן וחייב באונסין:

ספורנו

המעות כדאיתא בחגיגה פ"ק: **כב** (ג) ונמכר בגנבתו. כי לולא זה היה רוב דלת העם גנבים שאם יפסידו הגנבה או יאכלוה אין אומר השב מבלי אין בידם לשלם ותמלא הארץ חמס: (ד) כי יבער איש שדה או כרם. בתוך שלו: ובער בשדה אחר. אע"פ שיצאה הבהמה מאליה אל שדה אחר: מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם. שהשן והרגל מועדות ברשות הניזק (קמא פרק ראשון): (י) כסף או כלים. שסתם אלה ישמרם איש עשיר בחנם: (ז) לא שלח ידו. שאם שלח חייב אפילו

אשר

אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד ג'
הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם ג'
אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם ג' ומכר וי"ו
לְרֵעֵהוּ׃ ס ט כִּי־יִתֵּן אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־
שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת מ'
אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃ ג' . ג'
י שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם כ' ד' חסר
אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת
רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃ כ' לוכ רפע
יא וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם ג'
לִבְעָלָיו׃ יב אִם־טָרֹף יִטָּרֵף ג' . ג'
יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ ג' חסר בתורה
יג וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ י"א ר"פ
וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ ג'
שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ י"ב פסוקים דאשיהון
לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא ומלעות אם אם

אֲבֵידְתָא דִּי יֵימַר אֲרֵי
הוּא דֵין לִקְדָם דַּיָּנַיָּא יֵיעוֹל
דִּין תַּרְוֵיהוֹן דִּי יְחַיְּבוּן
דַּיָּנַיָּא יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין
לְחַבְרֵיהּ׃ ט אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר
לְחַבְרֵיהּ חֲמַר אוֹ תוֹר אוֹ
אִימַּר וְכָל בְּעִירָא לְמִטַּר
וִימוּת אוֹ אִתְּבַר אוֹ אִשְׁתְּבֵי
לֵית דַּחֲזֵי׃ י מוֹמָתָא דַייָ
תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אִם לָא
אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא דִמְסַר
לֵיהּ חַבְרֵיהּ וִיקַבֵּל מָרֵיהּ
מִינֵיהּ מוֹמָתָא וְלָא יְשַׁלֵּם׃
יא וְאִם אִתְגְּנָבָא יִתְגְּנֵיב
מֵעִמֵּיהּ יְשַׁלֵּם לְמָרוֹהִי׃
יב אִם אִתְבְּרָא יִתְבַּר יַיְתֵי
סַהֲדִין דִּתְבִיר לָא יְשַׁלֵּם׃
יג וַאֲרֵי יִשְׁאַל גְּבַר מִן
חַבְרֵיהּ וְיִתְבַּר אוֹ יְמוּת
מָרֵיהּ לֵית עִמֵּיהּ שַׁלָּמָא
יְשַׁלֵּם׃ יד אִם מָרֵיהּ עִמֵּיהּ
לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא

עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים : ישלם שנים לרעהו . למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימני ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך ד"ר ונקרב בעל הבית אל האלהים . קריבה זו שבועה היא . אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו . נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה : אשר יאמר כי הוא זה . לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות ואם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר . ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני : (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור . (ב"מ צד) פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הנגנבה כמו שכתוב וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה ע"י לסטים ואין רואה שיעיד בדבר : (י) שבועת ה' תהיה . ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואח"כ נאנסה חייב באונסים : ולקח בעליו . השבועה : ולא ישלם . לו השומר כלום : (יב) אם טרף יטרף . ע"י חיה רעה : יביאהו עד . יביא עדים שנטרפה באונס ופטור : הטרפה לא ישלם . אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם . טרפת החתול ושועל ונמיה משלם . טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל : (יג) וכי ישאל . בא ללמד על השואל שחייב באונסין : בעליו אין עמו . אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו (ב"מ צד) : (יד) אם בעליו עמו . בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה (ב"מ צה) : אם שכיר הוא . אם השור אינו שאול

(ח) אשר יאמר . העד : כי הוא זה . אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו . או כחש האבדה שמצא ונעשה גנב עליה : (ט) כי יתן . זה שומר שכר : (י) במלאכת רעהו . כמו לרגל המלאכה אשר לפני . ולא יקח ממנו רק השבועה : (יב) אם . על זה קבל שכרו : יביאהו עד . יביא קצת הנטרף להיות לו לעד . על דרך שכתוב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן : (יג) וכי ישאל . על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו : (יד) אם . שהוא רואה בעצמו איך נשבר או מת . וככה השכיר שבא עם השוכר בדרך

כל בהמה ג' וסי' כי יתן איש . וכל בהמה מפרסת דמשנה תורה . החיה וכל בהמה : נשבה ג' וסי' מצויין פרשת לך לך : שבועת ה' ד' חסר וא' מלא וסי' שבועת ה' תהיה בין שניהם . וכל שבעת אסר לענת נפש . ויחמל דוד על מפיבשת . ומדוע לא שמרת את . אני פי מלך שמור . דין מ"ל . ואי' ושבועת שקר אל :

תולדות אהרן אשר יאמר . ב"ק קו ב"מ ה : כי הוא זה . ב"ק קז ב"מ ה : עד האלהים . ב"ק קו סנהדרין ג : אשר ירשיעון . ב"ק סד עה סנהדרין ג ד (סנהדרין יח) : כי יתן . נזיר לה שבועות מג (גטין מז מעבר שני נח ערובין כד) : ומת או נשבר . ב"ק נה : אין רואה . ב"מ צג : שבועת ה' . ב"מ צה שבועות לה לט מז תמורה ג (שבועות לז) : במלאכת רעהו . ב"מ מג מד : ולקח בעליו . ב"ק קו שבועות מה : אם גנוב יגנב . ב"מ צד : אם טרף יטרף . ב"ק י (ב"ק ב) : וכי ישאל איש . שם קו ב"מ צד צה צו : ונשבר . ב"מ צד צה : בעליו אין עמו . ב"מ צד צה צו : אם בעליו עמו . ב"מ צד צה צו (שבועות מח ב"מ יב) :

ילתו דמשמע מעצמן ומרבין ליחכה ניכו וזה ניכו לכם ניר אל תזרעו אל קוצים והתם דרשו על הרשעים והיינו דועכו כאש קוצים דהיירי ברשעים : אם לא ימצא הגנב ונקרב . רי"ם אליהו רמז לב' המפקידו אצל א' זה ק' וזה ר' זה אומר ר' שלי וזה אומר ר' שלי כיון שאינו ידוע מי רוצה לגזול יהא מונח עד שיבא אליהו : אם לא ימצא הגנב . בגימטריא הוא עצמו גנב : על חמור ב'. הכא והידך עני ורוכב על חמור איירי במשיח כי סוסי דכתיב הכא אשר ירשיעון התם נמי איירי במאן דכתיב ביה וברוח שפתיו ימית רשע : יאמר . בגימטריא זה מן הטענה : אשר יאמר כי הוא זה . בגימטריא מודה במקצת הטענה : וכל בהמה ג' . הכא והידך החיה וכל בהמה . וכל בהמה מפרסת פרסה . לומר שהחיה בכלל בהמה כמו התם דכתיב החיה וכל בהמה ואפילו עובר דכתיב וכל בהמה מפרסת פרסה וגו' בבהמה אותה תאכלו לרבות את העובר :

ספורנו

אפילו באונסין : (ח) אשר יאמר כי הוא זה . וכמו כן כשיאמר בעל דין הנשבע זה הוא אמת ולא שאר טענתך וזהו מודה מקצת : עד האלהים יבא דבר שניהם . התובע והנתבע לשבועה בין שהם מפקיד ונפקד בין שהם מלוה ולוה שמודה במקצת : אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים . אבל מי שירשיעוהו אלהים לגנב שהיה טוען טענת גנב לשקר ישלם שנים כדין גנב : (ט) חמור או שור או שה . שהם אלה ישמרו אותם עניי עם בשכר : (יב) יביאהו עד . כבר אמרו (שם) כל מקום שנא' עד הרי כאן שנים יאמר אם כן אם טרף יטרף על ידי חיה רעה שבהמה יש לואה כי יקרא עליה מלא רועים הנה אז יביא את הנטרף ואיזה זוג עדים שיעידו שזו היא שנטרפה באונס : הטרפה . באונס : לא ישלם . אבל אכלוה חיות מחסרון שמירה ישלם כאמרם ז"ל (מציעא פרק השואל) זאב אחד אינו אונס . כלב אחד אינו אונס ואין צריך לומר חתול ונמיה ודומיהם שיכול להציל : (יד) אם בעליו עמו . במלאכתו בשעת שאלה : לא ישלם . שהם משאיל בקרוב דעת כזה הוא נותן מתנה על דעת שיחזיר וכיון שלא התנה אינו חייב להחזיר אלא כשהיא נמצאת בעין שאפילו לדעת האומר שבמתנה על מנת להחזיר חייב באונסין זהו מטעם שהתנאי

רמבן

(ח) **אשר** יאמר כי הוא זה . כתב רש"י לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו והרי הוא אצלך . ורבותינו אמרו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת כך וכך אני חייב והמותר נגנב ממני וזה הענין שכתבו הרב דברי יחידים הוא ואינו כהלכה שהשומרים אינן צריכין כפירה במקצת והודאה במקצת ואפילו כשטוען טענת גנב בכל הפקדון חייב הוא לישבע שבועת השומרים ועוד מתבאר בגמרא בראיות גמורות כי כשהוא כופר בעיקר הפקדון ואומר לא הפקדת אצלי אם כופר בכל פטור ואם מודה מקצת חייב שבועה וזה לדברי הכל ואף על פי שהרב אינו אומר כן בפירושיו בגמרא ואם כן נאמר כי הכתוב הזה לפי מדרש חכמים הוא בטוען לא הפקיד אצלי מעולם שאם כפר בכל פטור ואם הודה במקצת וכפר במקצת חייב שבועה ויאמר אם לא ימצא הגנב יקרב בעל הבית אל האלהים על כל טענת פשע שיטען עליו פשעת בשמירה או אשר יאמר השומר כי הוא זה פקדון שבידי ולא הפקדת לי יותר הנפקד אשר ירשיעון אותו האלהים ישלם שנים לרעהו והנה שניהם ישלמו אבל אין תשלומי השנים אלא בטוען טענת גנב וטענת מודה מקצת נוהגת בכל התביעות ואפילו בהלואה וגזלה

ושאר עניים ובאלה הדינין מקרא מועט והלכות מרובות אין צורך לבאר מהם בכאן אלא כדי ישוב המקראות :

(יב) **אם** טרף יטרף. על ידי חיה רעה יביאהו עד יביא עדים שנטרפה באונס ופטור זה לשון רש"י. ויש לתמוה למה הצריך הכתוב בכאן עדים

[illegible]

שאול אלא שכור בא בשכרו ליד השוכר הוא ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פי' מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם רמ"א כשומר חנם ר' יהודה אומר כשומר שכר: (טו) וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגומו ארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: (טז) כמהר הבתולות. שהוא קצוב נ' כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנ' (דברים כב) ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף: (יז) מכשפה לא תחיה. (סנהדרין סז) אלא תומת בב"ד וא' זכרים וא' נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות: (יח) (כל שוכב עם בהמה מות יומת. בסקילה רובע כנרבעת שכתוב בהן דמיהם בם

בִּשְׂכָרוֹ׃ ס טו וְכִֽי־יְפַתֶּה   ד'
אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה
וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ   ל' וחסר. ל'
לְאִשָּׁה׃ טז אִם־מָאֵן יְמָאֵן   ל'
אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל   ב' לגהתיכם ונפלה
כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס יז מְכַשֵּׁפָה   ל'
לֹא תְחַיֶּה׃ יח כָּל־שֹׁכֵב עִם־   ג'

עַל בְּאַגְרֵיהּ׃ טו וַאֲרֵי
יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתוּלְתָּא דְּלָא
מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוֹב עִמַּהּ
קַיָּמָא יְקַיְּמִינַּהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃
טז אִם מְצָבָא לָא יִצְבֵּי
אֲבוּהִי לְמִתְּנַהּ לֵיהּ כַּסְפָּא
יִתְקוֹל כְּמוֹהַר בְּתוּלְתָּא׃
יז חָרְשָׁא לָא תְחֵי׃ יח כָּל
דְּיִשְׁכּוֹב עִם בְּעִירָא

בדרך אחד. השלים לדבר על גניבת ממון ועתה ידבר על גניבת הלב הוא המפתה. כי הוה לפתות הנערות שאין דעתם שלמה: (טו) אשר לא אורשה. כי המאורשה אע"פ שלא נבעלה נקראת אשת רעהו. מלת ימהרנה כמו מוהר בענין קשור כמו אחר מהרו. כי גזרת מהרה לא תמצא בפעלים רק מהבנין הדגוש בכל המקרא: (טו) כסף ישקול. בעבור שפתה: (יז) מכשפה. טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאות תאותם והזכיר הנקבה כי היא הנמצאת בכשוף יותר מן הזכרים: (יח) כל. הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה פה לצעוק כמו האשה והזכיר האשה שיש לה פה לצעוק

יפתה ד' וסי' איש בתולה. מי יפתה את אחאב. וחברו דד"ה. איש חמס יפתה רעהו: תחיה ג' וסי' מכשפה. כל נשמה. והחכמה תחיה בעליה:

תולדות אהרן בתולה. כתובות כט: לא אורשה. שם לט: מהר ימהרנה. שם מ קדושין מו: אם מאן ימאן. כתובות לט מד קדושין מו (כתובות כז): כסף ישקול. כתובות י כט לה: מכשפה לא תחיה. ברכות כא יבמות ד סנהדרין ס סז (סנהדרין כב): שוכב עם בהמה. ברכות כא יבמות ד סנהדרין עו נד ס סז (סנהדרין כב):

בעל הטורים מכשפה. אותיות המכשף. אחד האיש וא' האשה אלא שדיבר הכתוב בהווה וסמך לו כל שוכב עם בהמה שרוב ערוות על ידי כשפים. ד"א רמז לבלעם שקוסם (סיית) כל שוכב (ותיבת) עם אותיות בלעם וסמיך ליה זובח לאלהים יחרם שרוב מכשפות על ידי זביחה לעבודת גלולים: תחיה ג' במסורה. הכא מכשפה לא תחיה לא תחיה כל נשמה. והחכמה תחיה בעליה. במדרש יש שהעמלקים מכשפים היו ועשו עצמם כדמות בהמות למלט עצמם לכך צוה הקדוש ברוך הוא והמתם מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה וגו' וזהו בשביל חכמת שהי' בהם ולא להחיות עצמם בחכמתם צוה הכתוב לא תחיה כל נשמה (ומכשפה לא תחיה):

רמבן

ולמעלה אמר שבועת ה' תהיה בין שניהם והדין בהם שוה הוא שאם יש לו עדים יפטר במת ונשבר ונשבה וכן בנטרף ואם אין לו עדים נשבע על כלן והיינו משלם ובמה כי דבר הכתוב בהווה שהשור כשימות באבוס בעליו או יעלה לצוק ונשבר אין רואה בו וכן הנשבה בלסטים מזויין שבא עליו ונטלו מן העדר והלך לו אבל הארי והדוב כאשר יטרוף יקרא עליו מלא רועים ולכן יאמר שיביא אותם לב"ד ויפטר או שנפרש שבא הכתוב ללמד על דינו של איסי בן יהודה שאומר אין רואה פטור הא יש רואה יביא עדים ויפטר ופירושו שאם אירע האונס במקום שהאנשים מצויין שם כל היום אין סומכין על שבועתו וצריך להביא עדים ודרך הטרפה שתהיה כן כאשר אמרנו ולכן הצריך בה הכתוב שיביא העדים. ור"א אמר יביאהו עד שיביא קצת הנטרף שתי כרעים או בדל אזן להיות לו לעד וכן ראיתי במכילתא דרבי שמעון בן יוחאי אבא שאול אומר יביא עדים שנאמר כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים וגו':

(טו) **וכי** יפתה איש. מדבר על לבה וכן תרגומו ארי ישדל שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון הקדש. מהר ימהרנה לו לאשה יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה לשון רש"י ואיננו נכון. אבל ענין הפתוי הטיית רצון בשקר וכן יפתה לבבכם ויפת בסתר לבי אם נפתה לבי על אשה ולכן האנשים אשר אין דעתם שלמה להשכיל ויטעה לבם בדברים בתחלת ענינם יקראו פתאים וכמו שאמר פתי יאמין לכל דבר והמסית את הבתולה לשכב עמה יטה רצונה לחפצו בדברי שקר ונקרא מפתה. ואונקלוס חלק הלשון למחלוקת אמר כאן ישדל והוא לשון תחבולה ועסק אשר יעשה האדם עם אחר לעשות בו כרצונו יהיה השתדלותו בדברים או במעשה כי כן אמר ויאבק איש עמו ישתדל. ויונתן בן עוזיאל תרגם ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך ואשתדלינך ובתרגום מגלת רות איפה לקטת ואנה עשית ולאן אשתדלת למעבד ושם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז דאישתדלית עמיה כי תחבולת הענין אשר האדם מסדר לעשותו יקרא השתדלות ואמרו במשנה ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש ובגמרא לעולם ישתדל אדם לצאת לקראת מלכי ישראל ובכתוב הוה משתדל לשיזבותיה משתדל ועושה התחבולות. ועל דעתי מזה הלשון הוא ומרד ואשתדור מתעביד בגויה מרד ותחבולה רבה כי יחליפו אף האותיות האלה בלשון הקדש מזלות ומזרות נמלצו ונמרצו מפלשי עב מפרשי. וכן בארמית ואלו עייבין וארו ארבע חיון ובלשון חכמים שרשרת שלשלת ויש נסחאות שכתוב בהם במשנה השתדר להיות איש ולכן אמר אונקלוס כי יפתה ארי ישדל יסובב ויסובב את הבתולה בענינים רבים עד שישכב עמה ובעבור כי פתוי הבתולות בענינים רבים פעם בדברים פעם בממון פעם בשקר שיטעה אותה פעם באמת שרצונו לישא אותה לו לאשה לא ייחד לו לשון ועשאו השתדלות אבל בפן יפתה לבבכם אמר בו דלמא יטעי ומה שפי' הרב במהר ימהרנה לו שיפסוק לה מהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה איננו אמת שהמפתה אם ישאנה איננו נותן קנס ואם יגרשנה אחר הנשואין אין עליו כלום מן התורה שהכתובה מדברי סופרים הוא אבל פי' מהר השלוחים שאדם משלח לארוסתו כלי כסף וכלי זהב ובגדים לצרכי החופה והנשואין והם הנקראים סבלונות בלשון חכמים וכך אמרו מוהרי הדרי ואונקלוס אמר הרבו עלי מאד מוהר ומתן אסגו עלי לחדא מוהרין ומתנן ולא היה נודר להם לכתוב לה כתובות הרבה מאד אבל המהר סבלונות כמו שפירשתי ויתכן שיהיה הלשון נגזר מן מהרה חושה לפי שהוא הדבר הראשון הנמהר בנשואין כי החתן ממהר ומקדים לשלוח לפניו המנחה ההיא ואחרי כן הוא בא לבית חמיו לעשות הנשואין או השמחה כמו שהזכירו חכמים סעודות סבלונות ופי' מהר ימהרנה לו לאשה שישלח לה סבלונות וצרכי חופה להיות לו לאשה רמז שהם יכולים לעכב ואמר שהכתוב בלשון הזה ולא אמר שיקחנה לו כי אין מצוה עליו שישאנה רק אם רצה ואם לא יחפוץ בה מתחלה יפרע ואחרי כן אמר שאם ימאן אביה לתתה לו שישקול על ידו כסף כמהר אשר יתנו האנשים לבתולות הנשואות להם והטעם כי פסלה בעיני הבחורים ויצטרך אביה להרבות לה מתן ואם לא יתנו לה מהר וראוי הוא שיפרענו המפתה ואמרו רבותינו כי ענין המהר הזה הוא נקצב בענין האונס כי הוא חמשים כסף ודין האונס והמפתה שוין בזה אבל חלק הכתוב בין אונס למפתה שאם נאמר ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו. והטעם כי דרך ארץ להיות בחורי חמד מפתים בתולות בנות הגדולים היפות ואיננו הגון שיהא חוטא נשכר ולכן פי' שלא ישאנה על כרחה וישלם לה ובעבור שגם היא חטאה בדבר לא נתן עליו עונש שישאנה על כרחו ודי שישלם הקנס ואחרי שישאנה לדעתה ודעת אביה הרי היא עמו ככל הנשים אין לה עליו כתובה בתורה וכן דרך בני הגדולים לאנוס בנות הפחותים במעלה אשר אין להם כח כנגדם ולכן אמר באונס ולו תהיה לאשה על כרחו. ועל דעת רבותינו שם בין היא בין אביה יכולין לעכב כי איננו הגון שיקחנה על כרחה ויעשה עמה שתי רעות ופעמים שתהיה נכבדת ממנו ולא יתכן שתתבזה בחטאו והמשפט הישר שיהיו הנשואין בידה ולא בידו שהוא ישאנה על כרחו שלא יהו בנות ישראל הפקר לבעלי הזרוע והנה הדין הזה איננו רק בנערה כדין האונס אבל שם פירש הכתוב כי ימצא איש נערה בתולה וכאן לא הזכיר נערה ומטעם כי הנערה הנזכרת שם איננו אלא להוציא את הבוגרת שהיא אשה אבל הקטנה גם היא בכלל וכאן לא הוצרך להוציא את הבוגרת כי בידוע שהמפתה הבוגרת שלא ישלם כלום כי מדעתה עשה והאב אין לו בבתו שום זכות אחרי ימי הנעורים כדכתיב בנעוריה בית אביה ואמר כאן אם מאן ימאן אביה לתתה לו לרמוז שהוא הנותן אותה לו לאשה שהוא זכאי בכסף קדושיה בקטנה ונערה כמו שדרשו כל שבח נעורים לאביה אבל באונס הוצרך לכתוב הנערה להוציא את הבוגרת כי היה עולה על דעתנו שישלם אליה אלא שגזרת הכתוב היא. והטעם כי בעמדה על דעתה תשמר מאונס. ור"א אמר מהר לשון קישור וכן ירבו עצבותם אחר מהרו ואיננו נכון. אבל הוא כמו שביארתי מדברי רבותינו ז"ל ועל דעתי אחר מהרו שהיו נמהרי לב לאל אחר ללכת אחריו במהירותם בלי השגחה ובלי דעת ובדברי המדקדקים שנתנו מהר לאל אחר והטעם שנתנו לו זבח ומנחה:

(יז) **מכשפה** לא תחיה. אמר למעלה בכל חייבי מיתות מות יומת והטעם שהוא חייב מיתה ומצות עשה עלינו להמית אותו ממה שנא' ובערת הרע מקרבך או מזה בעצמו שיהיה יומת אבל בכאן לא אמר מכשפה מות תמות כי החמיר בה להזהיר אותנו בלאו שלא נחיה אותה. והטעם מפני

שהוא

בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת׃ ס יט זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ׃ כ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כא כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן׃ כב אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ׃ כג וְחָרָה

ל. ג' ב' פתחין ודין קמץ

ל'

ס'

ל. פ"ו מלין מיחדין קמץ

ס' מסר

אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ יט דְּדָבַח לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא יִתְקְטֵיל אֱלָהֵין לִשְׁמָא דַּייָ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ כ וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוֹן וְלָא תְעִיקוּן לֵיהּ אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כא כָּל אַרְמְלָא וְיִתָּם לָא תְעַנּוֹן׃ כב אִם עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵיהּ אֲרֵי אִם מִקְבַּל יִקְבּוֹל קֳדָמַי קְבָלָא אֲקַבֵּיל קְבִילְתֵיהּ׃ כג וְיִתְקֵיף

יחרם ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' זבח לאלהים. כל חרם אשר יחרם. יחרם כל רכושו. קדמאה קמץ: ויתום ה' וסי' כל אלמנה ויתום. וקרבתי אליכם למשפט. שפטו דל ויתום. גר ועני אל תעשקו. כי אמלט עני משוע. י"ב פסו' ראשיהון ומציעות אם אם וסי' אם בגפו. אם זרחה השמש. אם לא ימצא הגנב. אם בעליו עמו. אם ענה תענה. אם אתם תבאו אלי. אם גנבים באו לך. אם יתקע שופר בעיר. אם תחנה עלי מחנה. אם אבא באהל ביתי. אם תדברנה שפתי. אם כח אבנים כחי: ענה תענה כ"ח מלין מיחדין קמץ וסי' מצוין בישעיה סי' ט' גבי פסוק למרבה המשרה: שמע ה' חסר וסי' שמע אשמע צעקתו. שמע בין אחיכם. והיה אם שמע. שמע ישמע עבדך כי. והיה אם שמע תשמעון דירמיה ובמכורה אחריתי נמסר דתריסר הרוא דזברית והוסיף אלו ג' אחרים שמעו שמע אלי ואכלו. שמע שמעתי אפרים. שמעו שמע ואל תבינו:

תולדות אהרן זבח לאלהים. גטין נז סנהדרין ס (סנהדרין כה נזיר נד תרומות מה): בלתי לה' לבדו. סוכה מה סנהדרין סג: וגר לא תונה. ב"מ נח נט: וחרה אפי. ב"מ לח:

כס): (יט) לאלהים. לע"ג אלו היה נקוד לאלהים (הלמ"ד בציר"י) היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד ובי"ת המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן למלכים ולרגלים בחירק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי' קודש אבל כשהיא נקודה פתח כמו למלך למדבר לעיר (פתח וקמץ ענין אחד בענין זה וגם י"ל בדרך אחר כמ"ש בדקדוקי רש"י יעויין בו) נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהים לאותן שהוזהרתם עליהם במקום אחר כיוצא בו (תהלים פו) אין כמוך באלהים לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח: יחרם. יומת ולמה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר (דברים יז) והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי שלא פי' על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופי' לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה ועבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודות בפנים וחייבים עליהם לכל ע"ג בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה: (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרליא"ר בלעז כמו (ישעיה מט) והאכלתי את מוניך את בשרם: ולא תלחצנו. בגזלת ממון: כי גרים הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחברך. כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם: (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו (והא דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם צעק יצעק אבל באם לא צעק לא פי' וק"ל) כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש ענשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו': (כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנא' והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו

לצעוק: (יט) זבח. על דרך הפשט אינו מדבר על ישראל כי כבר הזהיר על זה בדבור שני רק בעבור הגר וכתוב אחריו נאמר זה כי בעבור נאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי והנה על זה התנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמה ושלא יזבח לע"ג ואמר לאלהים שהיה רגיל לעבדו מקדם ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים: לה' לבדו. רק לשם הנכבד לבדו שהוא שם העצם ולא יתערב אחר עמו: (כ) וגר. כאשר יקבל הגר שלא לעבוד ע"ג לא תונהו בארצך בעבור שיש לך כח רב ממנו וזכור כי גרים הייתם כמוהו וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח ואחר שאמר לא תענון לשון רבים אמר אם תענה כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה: (כב) אם ענה. והנה העונש אם אחד יענה ואין עוזר העונש על כלם על כן בא אחריו וחרה אפי

בעל הטורים זובח ב' במסורה. זובח לאלהים. זבח תודה יכבדני זובח ומודה להקב"ה מכבדני ויראה בישע אלהים אבל זובח לאלהים יחרם: יחרם ג' במסרה. הכא ואידך יחרם מן האדם לא יפדה. יחרם כל רכושו זובח לאלהים יחרם כל רכושו והיינו דאמר הנושא ונותן בירידה של עו"ג בהמה כו' ואין לו פדיון דכתיב יחרם לא יפדה שתופסת את דמיה: תענה ב'. אם ענה תענה. אם תענה את בנותי זהו שדרשו אם תענם מתשמיש דילפינן מהכא דכתיב אלמנה ויתום לא תענון וסמיך ליה אם ענה תענה שלא יענה אותם כענין אלמנות שלא יתיחם צרורות כאלמנות חיות: לא תענון. בנו"ן לשון רבים. אם ענה תענה אותו לשון יחיד לומר א' ענוי מרובה ואחד ענוי מועט. ד"א לומר שכל ישראל ערבים זה בזה שאפילו אם ענה א' כאילו ענה כולם: ענה תענה צעק יצעק שמוע אשמע. שכל כפול לומר שכל במדה שעשה לו תעשה לך:

ספורנו

שהתנאי של על מנת מבטל את המתנה אם לא יקיים התנאי אבל בזה שהיא מתנה על דעת להחזיר בלתי תנאי שיבטל המתנה אם לא יחזירנה הנה כל זמן שהוא בידי המקבל היא שלו אע"פ שיחזירנה אחר כך ולא יתחייב על כל מה שאירע בה אפי' בפשיעה וכן בזה הקבלה שם שיהיה פטור כל שומר בבעלים אפילו בפשיעה: (יט) זובח לאלהים. לכל האלוהות יחדו אע"פ שבכללם יכוון לכלול את האל ית': יחרם. מנפש ועד בשר. כי חרם הם. אסורים בהנאה כלם ומלבד מה שיקבלום לאלוה המקבל הוא חרם האמור בהם כאמרו והיית חרם כמהו: לה' לבדו. בלא שתוף אלהים אחרים: (כא) לא תענון. אם ענה תענה אותו. אם כשתענה את היתום תהיה כונתך לענותו בלבד אבל אם תענהו ליסרו ולהטיב לו אין זה אלא גמילות חסדים: (כב) שמוע אשמע לצעקתו וחרה אפי. ארחם על הצועק ואקצוף על המענה כענין ישראל במצרים ויהיה העונש מדה כנגד מדה כמי שענה את

רמבן

שהיא עמאת השם רבת המהומה והשוטים נפתים אחריה המתיר בה בלאו וכן בכל מרדי התפלה כגון שאמר במסית לא תחמול ולא תכסה עליו ואמר ברוצח ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות:

(יט) **זובח** לאלהים יחרם. לע"ג והוא נקוד פת"ח כלומר לאותן האלהים שהוזהרתם עליהם במקום אחר וזהו לשון רש"י. ור"א פי' שעל דרך הפשט איננו מדבר לישראל שכבר הזהיר על ע"ג בדבור השני רק בעבור הגר הכתוב אחריו כי על תנאי יגור בארצנו שלא יזבח לאלהיו כאשר היה עושה והכל יפלא פיהו כי בעשרת הדברות הזהיר על ע"ג בלאו וכאן מפרש העונש והמשפט שנעשה בו כאשר עשה בלא תרצח ולא תנאף כי אלה הם המשפטים אשר ישים לפניהם והנה חייב אותו מיתה כי יחרם מיתת ב"ד וכן כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת ואמר יחרם כי מפני אשר זבח להרם יהיה חייב שיחרם כענין והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. ויתכן כי יכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם לרמוז שהוא אסור בהנאה והזכיר הכתוב זביחה והוא הדין להשתחויה ולכל עבודת פנים אבל שאר עבודת פנים כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק איננו במיתה בשלא כדרכה אבל כדרך עובדו בכל ענין הוא מתחייב ואפילו פוער עצמו לפעור. והנכון במלת לאלהים בפתחות הלמ"ד שהם מלאכי מעלה ונקראו אלהים בהרבה מקומות ככתוב אין כמוך באלהים ה' כי ה' הוא אלהי האלהים ואדני האדונים וישתחוו לו כל אלהים ויקראו גם כן אלהים כאשר הזכרתי כבר ואמר בלתי לה' לבדו בעבור שהזובחים למלאכיו יחשבו לעשות חפצו שיהיו הם אמצעיים להפיק להם רצון מאתו וכאלו הזבחים לאל ולמשרתיו על כן אמר בלתי לה' לבדו. ויש בכאן עוד בדרך הזה סוד עמוק ויובן ממנו ענין הקרבנות ויכול המשכיל לדעתו ממה שכתבנו במקום אחר ואונקלוס רמז לו בכאן ועוד נרמזו אנחנו בתורת כהנים בעזרת השם יתברך שמו לעד ולנצח:

(כ) **כי** גרים הייתם בארץ מצרים. לא הזכירו כל הגרים בעבור היותם גרים בארץ זמן ואין טעם שיהיו מובטחים לעולם בעבור כן ופי' רש"י כי הוא טעם ללא תונו אותו יזהיר שלא תונה אותו בהונאת דברים אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמר לחברך. ור"א אמר זכור כי גרים הייתם כמוהו ואין בכל זה טעם בעקר. והנכון בעיני כי יאמר לא תונה גר ולא תלחצנו ותחשבו כשאין לו מציל מידך כי אתה ידעת שהייתם גרים בארץ מצרים וראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אתכם ועשיתי בהם נקמה כי אני רואה דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואני מציל כל אדם מיד חזק ממנו וכן האלמנה והיתום לא תענו כי אשמע צעקתם שכל אלה אינם בוטחים בנפשם ועלי יבטחו ובפסוק האחר הוסיף טעם ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים כלומר ידעתם כי כל גר נפשו שפלה עליו והוא נאנח וצועק ועיניו תמיד אל ה' וירחם עליו כאשר רחם עליכם כמו שכתוב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה כלומר לא בזכותם רק שרחם עליהם מן העבודה:

(כא) **וטעם** כל אלמנה אפילו עשירה בעלת נכסים כי דמעתה מצויה ונפשה שפלה ואמר אם ענה תענה אותו על כל יחיד מהם על

בן

אַפִּ֔י וְהָרַגְתִּ֥י אֶתְכֶ֖ם בֶּחָ֑רֶב
וְהָי֤וּ נְשֵׁיכֶם֙ אַלְמָנ֔וֹת וּבְנֵיכֶ֖ם
יְתֹמִֽים׃ פ ב' חסר וי"ו
כד אִם־כֶּ֣סֶף ׀ תַּלְוֶ֣ה אֶת־עַמִּ֗י
אֶת־הֶֽעָנִי֙ עִמָּ֔ךְ לֹא־תִהְיֶ֥ה ל֖וֹ
כְּנֹשֶׁ֑ה לֹֽא־תְשִׂימ֥וּן עָלָ֖יו נֶֽשֶׁךְ׃ לְ. ג' מ"ל
כה אִם־חָבֹ֥ל תַּחְבֹּ֖ל שַׂלְמַ֣ת רֵעֶ֑ךָ ל' וחסר ד' בתורה
עַד־בֹּ֥א הַשֶּׁ֖מֶשׁ תְּשִׁיבֶ֥נּוּ לֽוֹ׃
כו כִּ֣י הִ֤וא כְסוּתֹה֙ כסותו קרי לְבַדָּ֔הּ
הִ֥וא שִׂמְלָת֖וֹ לְעֹר֑וֹ בַּמֶּ֣ה יִשְׁכָּ֔ב ל' קמץ בזקף
וְהָיָה֙ כִּֽי־יִצְעַ֣ק אֵלַ֔י וְשָׁמַעְתִּ֖י
כִּֽי־חַנּ֥וּן אָֽנִי׃ ס רביעי כז אֱלֹהִ֖ים ל' ס"פ חצי הספר
לֹ֣א תְקַלֵּ֑ל וְנָשִׂ֥יא בְעַמְּךָ֖ לֹ֥א

רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן
בְּחַרְבָּא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן
אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין׃
כד אִם כַּסְפָּא תּוֹזִיף בְּעַמִּי
יָת עַנְיָא דִּי עִמָּךְ לָא תְהֵי
לֵיהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן
עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא׃ כה אִם
מַשְׁכּוֹנָא תִּסַּב כְּסוּתָא
דְּחַבְרָךְ עַד מֵיעַל שִׁמְשָׁא
תָּתֵיבִינֵּיהּ לֵיהּ׃ כו אֲרֵי
הִיא כְסוּתֵיהּ בִּלְחוֹדֵיהּ הִיא
תּוֹתְבֵיהּ לְמַשְׁכֵּיהּ בְּמָא
יִשְׁכּוּב וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל
קֳדָמַי וַאֲקַבֵּיל קְבִילְתֵיהּ
אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא׃ כז דַּיָּנָא
לָא תָקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא

ג' סבירין ולא ואינון לא וסי' לא תשימון עליו נשך. לא ישמע על פיך. לא תכיר פנים: תשימון ג' וסי' עליו נשך. אם שום תשימון פניכם. קנצי למלין: אלהים ל"א ר"פ נמסר בתהלים סי' ד':

יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: (כד) אם כסף תלוה את עמי. (ב"מ קיד) רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' וזה א' מהן: את עמי. (ב"מ עג) עמי ועו"ג עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה. את עמי תלוהו ולא לעו"ג ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך. (ד"א את העני שלא תנהג בו מנהג בזיון בהלואה שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאילו את עני): לא תהיה לו כנושה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאלו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו: נשך. רבית שהוא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: (כה) אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע (חבול תחבול כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי והרי נפשך עולה אצלי כל אמש ואמש ונותנת דין ומתחייבת לפני ואני מחזירה לך אף אתה טול והשב): עד בא השמש תשיבנו לו. כל היום תשיבנו לו עד בא השמש וכבוא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה (מכילתא): (כו) כי היא כסותו. זו טלית: שמלתו. זה חלוק: במה ישכב. לרבות את המצע: (כז) אלהים לא תקלל. (סנהדרין סו) הרי זו אזהרה

אפי והרגתי אתכם כלכם ואמר כי אם צעק יצעק אלי על היתום וכן דין האלמנה רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה: (כד) אם כסף תלוה. אם נתן לך השם הון שתוכל להלוות העני והזכיר זאת הפרשה כי העני כמו הגר והיתום והאלמנה וקרא העניים עמי כי החסידים לא יבקשו עשר בעולם הזה והעד אליהו ואלישע שלא רצה לקבל מנחת נעמן גם שמואל הרמתי וטעם עמך שהוא במקום שאתה דר בו: לא תהיה לו כנושה. שישא לך פנים בעבור טובתך ואמר תשימון כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים: (כה) אם חבל תחבל. אחר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אחר כי היא כסותה לבדה אמר תשיבנו והטעם על החבול שהוא לשון זכר אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה והוא השיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו כי הטעם יש לך לחמול עליו: (כו) וטעם כי חנון אני. על דעת הגאון שהוא כמו חנוני והטעם כי אני אתן לו ממון ואסיר את שלך ולפי דעתי כי מלת חנינה איננו כן כי מה יבקש דוד לאמר חנני אלהים כחסדך רק הוא כמו רחום אע"פ שיש ביניהם הפרש כאשר אפרש בפרשת כי תשא והנה זה ושמעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו. וחרה אפי. ובמה תדע כי שמע אשמע צעקתו באחרון אפי שאחריו: (כז) אלהים לא תקלל. הם הדיינים והם הכהנים בני לוי שעמהם התורה: ונשיא בעמך לא תאר. בסתר או

תולדות אהרן אם כסף תלוה. ב"מ ע"א: כנושה. ב"מ נט עה: לא תשימון. כתובות מו עה: אם חבול. ב"מ לא קיג (ב"מ יב): תשיבנו לו. ב"מ קיד: אלהים לא תקלל. סנהדרין נו סו (סנהדרין כח): ונשיא בעמך. יבמות כ"ב ב"ק לד ב"מ מח סב ב"ב ד סנהדרין פה מכות ח:

בעל הטורים ובניכם יתומים. וסמיך ליה אם כסף תלוה לומר שבעון רבית ימות ויהיו בניו יתומים כדכתיב ביחזקאל חיה לא יחיה: לא תשימון עליו נשך. בגימט' הלוה והמלוה ועדים והסופר והערב עוברים בלאו: אם חבל תחבל. וסמיך לו אלהים לא תקלל. לפי שכשבא למשכנו בלוית ב"ד מזהיר שלא יקלל הדיין. אלהים. בגימטריא הוא דיין: ונשיא בעמ' כל שהוא בעמך וסמיך ליה מלאתך דאיירי בבכורים דכתיב בהו ברכת השקיפה וגו' והמקלל איש הופך ברכה:

רמבן

כן כתיב אחריו והיו נשיכם אלמנות בעונש האלמנה וצעקתה ובניכם יתומים וצעקת היתום והעונש הזה לא מנו אותו רבותינו בכל חייבי מיתה בידי שמים בברייתא דאלו הן שבמיתה השנויה בסנהדרין. והטעם שאין זה מיתה כמיתת בני אדם בידי שמים שנא' בהם ומתו בו כי יחללוהו ולא תמותו אבל ענש בכאן שיהרג אותם בחרב אויב או במלחמה ירד ונספה בלא הודעה והיו נשיהם אלמנות לעולם ובניהם יתומים לעולם:

(כב) **אם** ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גיזם ולא פירש ענשו כמו לכן כל הורג קין ולא פירש העונש אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גיזום סופך ליטול את שלך למה כי יצעק אלי אשמענו ואנקמנו לשון רש"י. ואיננו נכון וגם העד שהביא לא העיד כן אבל יתכן שיהיה כי במקום הזה כמו אם שהוא אחד ממשמשין שלא אמר אם יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו והכפל לנחוץ הענין ותוקו כדרך המבלי אין קברים הרק אף במשה. והנכון בעיני שבמלת כי יאמר אם ענה תענה אותו רק אם צעוק יצעק אלי בלבד מיד אשמע צעקתו איננו צריך לדבר אחר כלל כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך והטעם כי אתה לוחץ אותו מפני שאין לו מושיע מידך והנה הוא נעזר יותר מכל אדם כי שאר האנשים יטרחו אחרי מושיעים שיושיעום ואחרי עוזרים לנקום נקמתם ואולי לא יועילו והאל לא יצילו וזה בצעקתו בלבד נושע בה' וינקם ממך כי נוקם ה' ובעל חמה ויבא כענין הזה בכתובים רבים כגון מה שאמר אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם ואמר אל תגזול דל בעבור שהוא דל ואין לו עוזרים ואל תדכא העני אשר בשעריך כי ה' יריב בעבורם וכן אמר ובשדה יתומים אל תבוא כי גואלם חזק ה' צבאות שמו שיש להם גואל חזק וקרוב יותר מכל אדם אף כאן אמר כי בלבד בצעקתו יושיע וכמוהו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי בשניהם יאמר שלא יעשו דבר אחר כי אם שירוה את הארץ מיד וכן כי אם שיעשה מה שחפצתי והנה הוא כטעם אלא וכן כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך:

(כד) **לא** תהיה לו כנושה הוא המלוה יאמר שלא תהיה לו כמלוה שהוא כמושל ללוה כענין שכתוב עבד לוה לאיש מלוה אבל תהיה לו בכל דבר כאלו לא לוה ממך לעולם ולא תשים עליו נשך שהוא נשך כסף נשך אוכל אבל תהיה בהלואה אליו חסד לא תטול ממנו תועלת כבוד ולא תועלת ממון:

(כו) **ושמעתי** כי חנון אני. חונן ומקבל תחנת כל אדם אע"פ שאינו הגון מגזרת חנם והענין שלא תחשוב לא אחבול שלמת הצדיק אבל שלמת אדם שאיננו צדיק אקח ולא אשיבנו כי צעקתו לא ישמע אל לפיכך אמר כי חנון אני ושומע צעקת כל מתחנן לי:

(כז) **אלהים** לא תקלל. אמר אונקלוס על הדיין שלא יקלל אותו כאשר יחייבנו בדין לא תקיל לשון קללה הוא בארמית מיקל להו יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה וכן הרבה בלשון ירושלמי. ונשיא בעמך לא תאור הנשא על העם והוא המלך והזכיר שלא יאור אותו כאשר יחייב אותו במשפטו ועל דעת רבותינו בגמרא אלהים לא תקלל אזהרה על ברכת השם אפי' בכנוי והנה הזהיר על המלך העליון ית' ועל המולך בארץ והם אמרי

ספורנו

את אלמנה ויתום כרצונו יסבב על כלמו עוני אשתו ובניו: (כד) אם כסף תלוה. אם יהיה זה שלא יתקיים בישראל מה שנאמר אפס כי לא יהיה בך אביון אבל יתקיים בהם כי לא יחדל אביון ואז יקרה שתלוה: (כו) ושמעתי כי חנון אני. אף על פי שלא יוכל לצעוק אליך חמס שהרי הוא חייב לך מכל מקום כשיצעק אל על עניותו הגורם לו להיות ערום בלי לבוש על ידך אתן לו קצת ממה שהייתי חונן אותך יותר על ספקך כדי שתוכל לפרנס בו אחרים: כי חנון אני. והנני חונן כל צועק כשאין לו חונן זולתי לפיכך טוב לך שאתה תחננהו בהשבת עבוטו באופן שיתמיד לך החן מאתי שתוכל אתה להלוות ולפרנס אחרים: (כז) אלהים לא תקלל. אף על פי שתחשוב שהטה את דינך הדיין לא תקללהו שאין אדם רואה חובה לעצמו: ונשיא בעמך לא תאור. כי אמנם קללת המלך ורעתו תהיה על הרוב סבת רעה רבה והיזק לצבור כאמרו ירא ה' בני ומלך עם שונים אל תתערב

או בגלוי והגאונים פירשו בין קללה ומארה וזה הנשיא הוא המלך הכתוב במשנה תורה וכאשר הסתכלנו בפסוקים הבאים זה אחר זה עד וככל אשר אמרתי אליכם תשמרו מצאנו רובם כדברי העניים כאילו הם דבוקים עם פרשת אם כסף תלוה אמר יפת טעם להזכיר אלהים לא תקלל אולי העני ברוב צערו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיב לו העבוט יקלל את הדיין שדן שיקח עבוטו: (כח) מלאתך. כנוי לתירוש: ודמעך. כנוי ליצהר והגאון רב סעדיה אמר כי מלת מלאתך כוללת המלאה מן הזרע והמלאה מן היקב ואמר כי דמעך רמז ליצהר כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע והנה פי' זה הכתוב במקום אחר והוא ראשית דגנך תירושך ויצהרך על כן עמו בכור בניך תתן לי כי הוא ראשית אונו ובן זוטא אמר כי מלאתך על ההריון ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הטפה ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה על כן אחריו בכור בניך תתן לי וזה שגעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך כי דמעך לפי דעתו לשפוך זרע באשה ואחר כך תבא ההריון ועוד כי דבר ההריון אינו ביד אדם רק ביד השם לבדו אמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני לתת מה שהוא חייב כך תעשה לתת הבכור לכהן: (ל) ואנשי קדש. (בעבור שהזכיר שורך וצאנך שהם מותרי' לאכילה הזכיר על הבשר שהוא נטרף אולי העני יאכלנו בעבור עניו והזכיר בשדה ההוה יותר וככה הדין בנטרף גם בתוך העיר וכמוהו מקרה לילה: וטעם לכלב. נפתח הלמ"ד שהוא שומר שורך וצאנך ואין ראוי לאכלו כי אם הכלב ור' משה הכהן אמר כי הטרפה קשה מהנבלה כי יש בטרפה כדמות סם רע שיזיק תולדות האדם על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או לימכר לנכרי כמו הנבלה: (א) לא תשא שמע שוא. שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה: וטעם אל תשת ידך עם רשע. להתחבר עמו בעדות שוא לעשות

אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין: (כח) מלאתך. חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך. התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע. לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר ל' יום פודהו שנאמ' (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה דקה מטפל בו ל' יום ואח"כ נותנו לכהן: (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמונה לפי שהוא מחוסר זמן: ביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן (ויקרא כב) ומיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביום שמיני אתה רשאי ליתנו לי (מכילתא): (ל) ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפה. (מכילתא) אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן (דברים כב) כי בשדה מצאה וכן (דברים כג) אשר לא יהיה טהור מקרה לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה. ובשר דתליש מן חיוא חייא בשר שנתלש ע"י טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או מבהמה כשרה בחייה: לכלב תשליכון אותו. (מכילתא) או אינו אלא כלב כמשמעו ת"ל בנבילה או מכור לנכרי ק"ו לטריפה שמותרת בכל הנאות. אם כן מה ת"ל לכלב למדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו: (א) לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקבל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע

תְלוּט׃ כח בְּכוּרָךְ וְדִמְעָךְ
לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְרָךְ
תַּפְרֵישׁ קֳדָמַי׃ כט כֵּן תַּעֲבֵיד
לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שַׁבְעָא יוֹמִין
יְהֵי עִם אִמֵּיהּ בְּיוֹמָא
תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁינֵיהּ קֳדָמַי׃
ל וְאֶנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי
וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוָא חַיָּא
לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן
יָתֵיהּ׃ א לָא תְקַבֵּל שְׁמַע
דִּשְׁקַר לָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם
חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵיהּ סָהִיד

תָאֹר׃ כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא
ד׳ תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִּי׃
ג׳ חס׳ כט כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ
שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ
מטעים ביה ספרא . ל׳ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי׃
ד׳ ר״ס . ל׳ ח׳ ל וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר
ל׳ בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב
י״ב חסר בליש׳ תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ כג א לֹא
כ״ס . ה׳ קמץ תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת
כ׳ חסר בלישנא נסורס יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃

תאר ג׳ בתורה וסי׳ ונשיא בעמך. ואשר תאר יואר. לא תאר את העם: תאחר ד׳ וסי׳ מלאתך ודמעך. כי תדר נדר לה׳. כאשר תדר נדר לאלהים. צדקתי לא תרחק: ואנשי ד׳ ר״פ נמסר פרשת לך לך: תשלכון י״ב חסר בלישנא נמסר במסרה בסדר כי תשא: שמע ה׳ קמצין נמסר בסדר ויצא:

תולדות אהרן מלאתך. בכורות כו תמורה ד ה: בכור בניך. בכורות כו נט: כן תעשה. חולין פא בכורות כו נט: שבעת ימים. נדה מ מא: ואנשי קדש. פסחים כד קדושין נו חולין קטו קטז בכורות י: ובשר בשדה. מכות יח זבחים עב מנחות קא חולין מב סח עג קב (נזיר לד תמורות תה פסחים כח): לכלב תשליכון. פסחים כב כד קיח קדושין נח מכות כב: שמע שוא. פסחים קיח סנהדרין ז מכות כג שבועות לא: אל תשת ידך. יבמות כה ב״ק עב סנהדרין ט יג כה כז:

בעל הטורים לא תאחר בכור בניך. אלא תתן מיד אחר ל׳ יום: ואנשי ד׳ ראשי פסוקים. ואנשי קודש תהיון לי. ואנשי תמיד יבדילו. ואנשי סדום. ואנשי בבל עשו את סוכות. מה אנשי סדום עובדי גלולים היו כדכתיב עשו את סוכות אבל אתם אנשי קדש תהיון לי. ותמיד תבדילו הטומאה מביניכם כדכתיב ואנשי תמיד יבדילו: תשלכון אתו. נו״ן יתירה ללמדך שמרחיקין הנבילה מן העיר חמשים אמה: לכלב תשלכון אותו. וסמיך ליה לא תשא שמע שוא כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים:

ספורנו

תתערב: (כח) מלאתך. תרומת הדגן כענין מלאות וטובות: ודמעך. תרומת התירוש והיצהר הנוזלים: בכור בניך תתן לי. לכל עבודת קדש. לעבודת המקדש ולתלמוד תורה כמו שהיה אחר כך בכהנים כאמרו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו: (כט) כן תעשה לשורך לצאנך. שתתן לי הבכור כיון שיצא מכלל נפל כאמרם בבכורות כל ששהה שלשים יום באדם אינו נפל ח' ימים בבהמה אינו נפל: (ל) ואנשי קדש תהיון לי. ובאופן זה תהיו אנשי קדש כי כשתפרישו בכורות בניכם ומתנותיהם לעבודתי הנה הבכורות ילמדו דעת את העם והתקדשתם והייתם קדושים: ובשר בשדה טרפה. אפי' הטרפה שאינה מטמאה כלל: כג (א) אל תשת ידך עם רשע. לחתום עמו על שטר כאמרם על אנשי ירושלים שלא היו חותמים על השטר אלא אם כן יודעים מי חותם עמהם (סנהדרין פרק זה בורר): להיות עד חמס. שתהיה מעיד יחידי שאין הרשע ראוי להעיד ויוציא הדיין כל הממון

רמבן

אמרו בגמ' כי יכנס בכלל אלהים השם הנכבד והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ ולא נתבאר אם יכנס בכלל הנשיא ראש סנהדרי גדולה שנקרא נשיא בגמ' והרב רבי משה אמר שהוא בכלל האזהרה הזו וכן נ"ל ממה ששאל ר' יהודה הנשיא על עצמו כגון אני מה אני בשעיר וכו' וא"כ יאמר לא תאור כל נשיא בעם שהוא ראש השררה על כל ישראל בין שתהיה השררה ההיא בממשלת מלכות בין שתהיה ממשלת תורה כי נשיא הסנהדרין הוא במעלה העליונה בשררת התורה:

(כח) **מלאתך** ודמעך לא תאחר. מצינו מלאה בזרע פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ועוד במלאה מן היקב התירוש והיצהר כענין שנאמר והשיקו היקבים תירוש ויצהר והנראה לי בלשון הזה כי יקרא פרי השדה והכרם תבואה בעבור שיביאו אותה אל הבתים ותקרא ג"כ אסיף אוסף בלי יבא וחג האסיף ולכך תקרא מלאה כי לאוסף הדבר וקבוצו יקרא מלוי אשר יקרא עליו מלא רועים קראו אחריך מלא יחד עלי יתמלאון יאספו ויבאו וכן וזרעו יהיה מלא הגוים קבוץ ורבוי עמים. ועוד יתכן שתקרא מלאה בכנוי לברכה שימלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר ובוצר כי כאשר תקולל חלקתם יאמרו יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר והמתברכים יקראו מלאה ויהיה דמעך רמז לתירוש ויצהר מושאל מן דמעת העין בעבור שידמה ברדתו טיפות היורדות שמש דמעה ותרד עיני דמעה טיפות מים ואיננו שם לבכי בלבד וענין הכתוב כי כאשר תאסוף פרי השדה וימלאו הגרנות בר ותדרוך הנסחטים שתזל דמעתה והשיקו היקבים תירוש ויצהר לא תאחרם בידך כי בראשיתם תתנם לי כמו שאמר ראשית דגנך תירושך ויצהרך. ועל דעת רבותינו ז"ל לא תאחר שלא תאחר המוקדם ולא פי' איזהו כי בכאן יזכיר המצות דרך כלל ואחר כן יבארם והם סדרי בכורים ותרומה ומעשר ראשון ושני ואונקלוס תרגם בכורך ודמעך ופירש"י מלאתך חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך ותתבשל והם בכורים ודמעך היא תרומה ואיני יודע מהו לשון דמע וכן במכילתא מלאתך אלו בכורים הנטל מן המלא ודמעך זו תרומה ואולי כאשר יקראו לדעתם במקום הזה הבכורים מלאה בעבור שנוטלין מן המלא יקראו התרומה דמעה בעבור שיביאו אותה תירוש ויצהר לא פרי והזכיר שני המינין ממנה לרמוז כי דינה להפריש תירוש ויצהר אין חיוב להקדימה בענבים וזיתים והנה לא יזכיר המצות בכאן רק ברמז כי היה זה לכותבם לאלו המצות בספר הברית אשר יזכיר בפרשה האחרת ועוד יחזור ויבארם כלם במקום אחר כל אחת: (ל) **ואנשי** קדש תהיון לי. טעם הכתוב הזה כי עד הנה הזכיר המשפטים והזהיר בדברים המכוערים ועתה כשבא להתחיל באיסור המאכל פתח ואמר ואנשי

ושמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. (סנהדרין ב) יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על רב שאין חולקין על מופלא שבב״ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהן שואלין תחלה שיאמרו את דעתם (סנהדרין מ) ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעות לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו המחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו״ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות. יש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנא׳ לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש לא תענה על ריב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחר ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו ואני אומר ליישבו על אפניו כפשוטו כך פתרונו לא תהיה אחרי רבים לרעות אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על ריב לנטות וגו׳ ואם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים: (ג) לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: (ה) כי תראה חמור שונאך וגו׳. הרי כי משמש לשון דלמא שהוא מד׳ לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן (מלכים א יד) עצור ועזוב וכן (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלים עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו (דברים ז) כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו׳ שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת עו״ג ומשאו ישראל וחדלת (מכילתא): עזוב תעזוב עמו. לפרק המשא מלמשקל ליה מליטול משאו ממנו: (ו) אביונך. לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (ב״מ לב:) (ז) ונקי וצדיק אל תהרג. מניין ליוצא מב״ד חייב ואמר א׳ יש לי ללמד עליו זכות שמחזירים אותו ת״ל ונקי אל תהרוג ואע״פ שאינו צדיק שלא נצטדק בב״ד מ״מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו. ומניין ליוצא מב״ד זכאי ואמר א׳ יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב״ד ת״ל וצדיק אל תהרוג וזה צדיק הוא שנצטדק בב״ד: כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי אני לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: (ח) ושחד לא תקח. אפי׳ לשפוט אמת וכ״ש כדי להטות הדין שהרי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים.

כ״מ

ב לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃ ג וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ ס ד כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ ס ה כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ׃ ס חמישי ו לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃ ז מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃ ח וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי

ד׳ חסר בליש׳
ו׳ חסר בליש׳
ג׳ חסר
ד׳ : ס׳ ר״פ בטעם מונח לפני גריש
ד׳ ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל
ב׳ אם רעב
ג׳ וחסר
ב׳ חסר בליש׳ כי לא יחדל
ודין . ד׳. ג׳ ו׳
ב׳ כתורס

שְׁקָר׃ ב לָא תְהֵי בָּתַר סַגִּיאֵי לְאַבְאָשָׁא וְלָא תִתְמְנַע מִלְאַלָּפָא מַה דְבְעֵינָךְ עַל דִּינָא בָּתַר סַגִּיאֵי שְׁלַם דִּינָא׃ ג וְעַל מִסְכְּנָא לָא תְרַחֵם בְּדִינֵיהּ׃ ד אֲרֵי תְעָרַע תּוֹרָא דְסָנְאָךְ אוֹ חֲמָרֵיהּ דְטָעֵי אֲתָבָא תְתִיבִינֵּיהּ לֵיהּ׃ ה אֲרֵי תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְסָנְאָךְ רְבִיעַ תְּחוֹת טוֹעֲנֵיהּ וְתִתְמְנַע מִלְמִשְׁבַּק לֵיהּ מִשְׁבַּק תִּשְׁבּוֹק מַה דִבְלִבָּךְ עֲלוֹהִי וּתְפָרֵק עִמֵּיהּ׃ וְלָא תַצְלֵי דִּין מִסְכְּנָךְ בְּדִינֵיהּ׃ ז מִפִּתְגָּמָא דְשִׁקְרָא הֱוֵי רָחִיק וּדְיִזְכֵּי וְדִי נְפַק (דְּכֵי) זַכַּאי מִן דִּינָא לָא תִקְטוֹל אֲרֵי לָא אֲזַכֵּי חַיָּבָא׃ ח וְשׁוֹחֲדָא לָא תְקַבֵּל אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃

לרעת ד׳ חסר בלישנא וסי׳ ושבע הפרות הרקות . לא תהיה אחרי רבים לרעת . את רעתיכם ואת רעת נשיכם. ב׳ בפסוק: רב ו׳ חסר בלישנא וסי׳ ולא תענה על רב. נצב לרב ה׳. הנני קרא לרב. ורב לא ידעתי אחקרהו. אל תצא לרב מהר. ברבם עמדי: בריבו ד׳ וסי׳ לא תטה. ודל לא תהדר. צדיק הראשון. לעות אדם בריבו: כי ה׳ ר״פ בטעם מונח לפני גריש וסי׳ כי תפגע שור . כי תשא את ראש בני ישראל. כי תכלה לעשר. ושארהון במקף: תעה ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא נמסר בסדר וישב: שנאך ב׳ וסי׳ חמור שנאך. אם רעב. ונקי ג׳ וסי׳ ונקי וצדיק אל תהרג . ונקי ילעג למו . ונקי על חנף יתעורר: וצדיק י׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל״ג גבי פרשת אם אחפץ במות הרשע:

תולדות אהרן אחרי רבים לרעות. סנהדרין ב: על ריב לנטות. סנהדרין יח לו: לנטות. סנהדרין ג : להטות. ב״מ נט סנהדרין ב ג חולין יא (סנהדרין כב) : ודל. חולין קלא : כי תפגע. ב״מ לג (ב״מ ח): המור שונאך. פסחים קיג ב״מ לג : רובץ תחת משאו. ב״מ לב לג : וחדלת מעזוב. ב״מ לג : עזוב תעזוב. ב״מ לא לב (ב״ק ס): לא תטה משפט. כתובות קה סנהדרין לו (פאה יז) : מדבר שקר תרחק. שבועות ל לא : ונקי וצדיק. סנהדרין לג מג (סנהדרין כב) : ושחד לא תקח. פאה יא כתובות קה : כי השוחד יעור. כתובות קה : ויסלף. שם:

לעשות חמס לנקי אולי העני יעשה זה למלאות חסרונו: (ב) לא. אם ראית רבים ועידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו ואמר הגאון כי שתים מצות יש בפסוק הזה האחת מצות לא תעשה והשנית מצות עשה כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות כי חשב כי מלת להטות כמו לנטות ואיננה כן רק הוא מהבנין הדגוש הכבד כמו ארור מטה משפט גם נמצאת בלא משפט ומטה גר וחז״ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים ומה שהעתיקו הוא האמת ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריהם: לא תענה על ריב. מצוה על כל ישראל ואף כי הדיין שהוא שהריב לפניו לעזור לרעהו: (ג) ודל. גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל ובמקום אחר לא תהדר פני גדול: (ד) שור אויבך. בחירק תחת היו״ד והוא פועל כי מלת ואויבתי מהפעלים היונאים והטעם אע״פ שתדע שהוא אויבך וככה שונאך ונאמר אויבך כי נכון לדבר ככה גם כן שונאך אולי באה זו הפרשה אם היה השור והחמור של עני ויהיה שכרך הרבה מאד שעשית מצות השם וגם גמילות חסד עם עני: (ה) וחדלת. כמו חדל לך מעשות הדבר וכן ושמרת והטעם חדל שתעזוב הדבר לו לבדו רק תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הצד ומזה הצד ויקום החמור ויש אומרי׳ כמו ויעזבו את ירושלם לטעון המשא בדרך רחוקה: (ו) לא תטה. עם הדיין ידבר וכמוהו לפני ה׳ אלהיך תאכלנו הראוי לאכול כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישראל שידבר עמהם והאומר כי הוא בכור עדר הבל הוא: (ז) מדבר שקר. עם הדיין ידבר שלא ידין דין שקר וכמוהו צדק צדק תרדוף: ונקי וצדיק אל תהרוג. באותו הדבר אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר שלא תאמר הואיל וככה עשה רשע אחר קשה אהרגנו ואסיר המכשול מהדרך כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי: (ח) ושחד. גם הזכיר כל זה כי העשיר יתן שחד לדיין להטות מדין דלים: ויסלף דברי צדיקים. אמר הגאון כי צדיקים תאר לדברי

ולא

בעל הטורים ודל ב׳ במסורה. הכא ואידך ודל מרעהו יפרד לומר אפילו הוא רעהו יפרד ממנו ולא ישא לו פנים בדינו: בריבו ד׳. ודל לא תהדר בריבו. צדיק הראשון בריבו. לא תטה משפט אבינך בריבו. לעות אדם בריבו. לומר לך אף אם הוא דל לא תשמע דבריו תחלה להצדיקו בדינו ולעות בעל דינו שבא אחריו: תעה ג׳ במסורה. חמורו תועה. והנה תועה בשדה. אדם תועה מדרך השכל. ז״ש מצא פרה רועה א״ז אבידה. מצא חמור וכליו הפוכים הר״ז אבידה. וזהו חמורו תועה שהוא תועה בשדה ואינו מהלך: שנאך ב׳ במסורה. חמור שונאך. אם רעב שונאך. [illegible] עזוב תעזוב עמו: רבץ ג׳ במסורה. רובץ תחת משאו. לפתח חטאת רובץ. רובץ בין המשפתים. [illegible]

[illegible] יעקוב בתורה כיששכר שהוא רובץ בין המשפתים [illegible]

ספורנו

ההמון המתנדבים על פיך בלבד שלא כדין : (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות . להכריע לכף חובה בדיני נפשות שאין לדין על פי דיין אחד בלבד לחובה . ולא תענה על ריב . כשישאלך הגדול הדיינים מה דעתך : לנטות אחרי רבים . לא תהיה תצוה שתחשוב שראוי לנטות אחרי רבים אם היו עשרה מזכים ואחד עשר מחייבים : להטות . כדי להכריע על פיך לכף חובה שתהיו אז י״ב מחייבים אלא אמור דעתך וסברתך ולא יספיק לך שתאמר שראוי לנטות אחר דעת הרבים מבלתי שתאמר בזה שום סברה אלא זו שהם עודפים על המזכים ולהכריע אז ע״פ שנים לחובה : (ו) לא תטה משפט אביונך בריבו . שלא יהא לך לזה וקשה לזה בעת המשפט שבעלי דינים מספרים טענותיהם וכמו כן שלא יהא אחד עומד ואחד יושב ודומיהם : (ז) מדבר שקר תרחק . מכל דבר שיוכל להביא שקר כאמרם ז״ל (אבות) הוי זהיר בדבריך

צַדִּיקִים׃ ט וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ יא וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃ יב שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ יג וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃ יד שָׁלֹשׁ רְגָלִים

ט וְגִיּוֹרָא לָא תְעִיקוּן וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת נַפְשָׁא דְגִיּוֹרָא אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ י וְשִׁית שְׁנִין תִּזְרַע יָת אַרְעָךְ וְתִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּהּ׃ יא וּשְׁבִיעֵתָא תַּשְׁמְטִינַהּ וְתַרְטְשִׁינַהּ וְיֵיכְלוּן מִסְכֵּנֵי עַמָּךְ וּשְׁאָרְהוֹן תֵּיכוֹל חֵיוַת בָּרָא כֵּן תַּעְבֵּיד לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ׃ יב שִׁתָּא יוֹמִין תַּעְבֵּיד עוֹבָדָךְ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בְּדִיל דִּינוּחַ תּוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְיִשְׁקוֹט בַּר אַמְתָךְ וְגִיּוֹרָא׃ יג וּבְכֹל דִּי אֲמָרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְרוּן וְשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן לָא יִשְׁתְּמַע עַל פּוּמָךְ׃ יד תְּלָת

ג׳ מ״ל דמ״ל ג׳ ג׳ ר״פ ג׳ וחס׳ י׳ בנין ג׳ ל׳ ג׳ חסר אכלה פתח ג׳ ל׳ וחד שבת וינפש כ׳ דמטעים סבירין וכל ג׳

אבן עזרא

לא יתכן זה כי דברי סמוך : וטעם צדיקים. בדין לא צדיקים במצות : (י) ושש שנים. הזכיר גם זה בעבור ואכלו אביוני עמך : (יא) והשביעית תשמטנה. היא שתקרא שמטה לה׳ ולא יגוש איש את רעהו האביון : ונטשתה. שלא תזרע וכמוהו ונטוש את השנה השביעית : (יב) ששת. גם הזכיר זה בעבור וינפש בן אמתך והגר אשר בשעריך שהוא עני ושכיר לך : (יג) ובכל אשר. עתה הזכיר ע״ג והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי ולא כן משפטי אלהים אחרים ואחר לא תזכירו שלא תזכירו שמותם להשבע בהם גם שלא ישביעו בהם עובדיה וזהו ולא ישמע על פיך שתשביעו בו אחרים שלא תאמר לע״ג השבע לי באלהיך : (י) שלש פעמים. לי לבדי תהיה עבד שתעבוד שלש רגלים בשנה ותבוא לפני כעבד שיביא דורון לאדונו על כן כתוב אחריו את פני האדון ה׳ כמו לפני האדון ה׳ וכן לא יראו פני ריקם והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עובדי גלולים להבליהם על כן כתוב תחוג לי לבדי : ומלת תחוג. תוכח כמו אסרו חג בעבותים : (יד) רגלים. מגזרת רגל כי דוב

רשי

(כ״ת קיא מכילתא) אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרוף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו : ויסלף. כתרגומו ומקלקל : דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים : (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע (ב״מ נט) : את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצים אותו : (י) ואספת את תבואתה. לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך : (יא) תשמטנה. מעבודה : ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. ד״א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה. מלזבל ומלקשקש : ויתרם תאכל חית השדה. (מכילתא) להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית : כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא מדבר בשדה הלבן כמו שאמר למעלה הימנו תזרע את ארצך : (יב) וביום השביעי תשבות. (מכילתא) אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהג בה שבת בראשית : למען ינוח שורך וחמורך : (מכילתא) תן לו ניח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה ניח אלא צער : בן אמתך. (מכילתא) בעבד נכרי הכתוב מדבר : והגר. גר תושב : (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. (מכילתא) לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו : לא תזכירו. (ע״ג נ) שלא יאמר לו שמור לי בצד ע״ג פלונית או תעמוד עמי ביום ע״ג פלונית. ד״א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה ע״ג כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן : לא ישמע. מן עו״ג : על פיך. שלא תעשה שותפות עמו וישבע לך בע״ג שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך : (יד) רגלים. פעמים וכן (במדבר כב) כי הכיתני זה שלש

שש ג׳ ר״פ וסי׳ ושש שנים תזרע. ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם. ושש מעלות לכסא. דד״ה : ובכל אשר ה׳ דסמיכי וסי׳ ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. ובכל אשר תרמש. ובכל אשר תשאלך נפשך. ובכל אשר יפנה ירשיע. ובכל אשר עגבה : ישמע י׳ נמסר בישעיה סימן ס׳ גבי סוף פרשת קומי אורי כי בא אורך :

תולדות אהרן וגר לא תלחץ. ב״מ נט זוהר בדברי ססנא פירוש נפלא : והשביעית תשמטנה. סכה מד מ״ק ג ב״מ לט (פאה יט שביעית לט) : ששת ימים. (שביעית לו) : וינפש בן אמתך. יבמות מח : ובכל אשר אמרתי. שבת יח : ושם אלהים אחרים. סנהדרין סג קט : לא ישמע על פיך. סנהדרין סג בכורות ב : שלש רגלים. חגיגה ב ג :

בעל הטורים את תבואתה והשביעית. לאסור פירות ערב שביעית שנכנס לשביעית : ויתרם ב׳ במסורה. ויתרם תאכל חית השדה. ויתרם אכלה אש. לומר שפירות שביעית אסורין בהנאה ותופסין את דמיהן וצריך לבערם : ושם אלהים אחרים שלש רגלים. לומר לך כל המבזה את המועדות כאילו עובד ע״ג וסמיך פסח לעבודת גלולים לומר מה עבודת גלולים אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא אף חמץ בפסח אסור בהנאה ואוסר בכ״ש :

ספורנו

בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר : (יא) תשמטנה. שמטת כספים כאמרו וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו : ונטשתה ואכלו אביוני עמך. בשמטת קרקע יאכלו גם העניים : ויתרם. של עניים : תאכל חית השדה. שהעניים קודמים כאמרם מאכל אדם אסור להאכילו לכלבים (ברכות) : (יב) תשבות. אפי׳ מדברים שאינה מלאכה אבל הם טורח כדרך חול כאמרו וכבדתו מעשות דרכיך ממצא חפצך ודבר דבר : למען ינוח שורך וחמורך. כשתשבות גם מכמו אלה : וינפש בן אמתך והגר. ומזה ימשך שינפש גם בן אמתך והגר על הפך מה שקרה לך במצרים כשהיית שם עבד שלא היתה לך מנוחה כאמרו ותכבד העבודה על האנשים ובזה תזכור יציאת מצרים כמו שאמר בדברות משנה תורה וזכרת כי עבד היית : (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. ושם אלהים אחרים לא תזכירו. בכל האזהרות שאמרתי צריך להשמר שלא לעבור עליהן אבל באזהרת ע״ג לא יספיק להשמר מעבור עליה אבל צריך להשמר אפי׳ מהזכיר שמה : לא ישמע על פיך. אפילו על

רמבן

ואנשי קדש תהיון לי שראוי הוא שיאכל האדם כל מה שיחיה בו ואין האסורין כלל במאכלים רק טהרה בנפש שתאכל דברים נקיים שלא יולידו עובי וגסות בנפש על כן אמר ואנשי קודש תהיון לי כלומר אני חפץ שתהיו אנשי קדש בעבור שתהיו ראויים לי לדבקה בי שאני קדוש לפיכך לא תגאלו נפשותיכם באכילתכם הדברים המתועבים וכך אמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם כי אני ה׳ אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני והנה השרצים משקצין הנפש והטרפה אין בה שקוץ אבל יש בשמירה ממנה קדושה :

כג (א) **תשמטנה** ונטשתה. תשמטנה מעבודה ונטשתה מאכילה אחר זמן הביעור ד״א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה ונטשתה מלקשקש ומלזבל לשון רש״י. ואיננו נכון כי לא הוזהרנו מן התורה אלא על חרישה וזריעה אבל המקשקש והמזבל ואפילו מנכש ועודר וכוסח וכל שאר עבודות קרקע אינו אסור מן התורה וכך העלו בתחלת מסכת משקין דחרישה וזריעה אסר רחמנא אבל תולדות לא אסר רחמנא וכלהו מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא וכן הביעור אינו נלמד מן המקרא הזה. ור״א אמר תשמטנו שמוט כל בעל משה ידו ונטשתה שלא תזרע את ארצך ואינו כלום אבל הכתוב דבר בראשון אמר שש שנים תזרע ותאסוף התבואה והשביעית תשמטנה שלא תזרע את ארצך ונטשתה שלא תאסוף את תבואתה אבל תעזבנה ואכלו אביוני עמך וחיות השדה פרי העץ ותבואת הכרם וכן ונטשת השנה השביעית :

(יב) **למען** ינוח שורך וחמורך מפני שאלת למען כמו בעבור נפרש שיאמר ששת ימים תעשה כל מעשיך בבית ובשדה בעבור שינוח בשביעי בן אמתך והגר להיות כלם עדים במעשה בראשית כטעם את אשר תאפו אפו וכן אמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך כאשר פירשתי שם :

(יג) **ובכל** אשר אמרתי אליכם תשמרו. פירש״י לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה ושביתה שבתורה אזהרה היא במקום לאו ולפי דבריו יצטרך הרב לומר שיהיה לאו שבכללות שאם לא כן היו לוקין על כל עשה ועשה שבתורה אבל בזה יהלהו שיכלול דברים רבים ולא יזכיר שם העבירה כלל הכל מודים שאין לוקין בו אבל כבר אמרו השמר דעשה עשה וא״כ לא הוסיף בכאן אלא עשה ובמכילתא נחלקו במקרא זה ודרשוהו בפנים רבים. ועל דרך הפשט טעמו בכל אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו כי הכתוב נקשר בסופו ויאמר מכל האזהרות הרבות אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו מאד שלא תעבדום ולא תשתחוו להם ותקריבו הזבח להם ולא תעשו פסל וכל תמונה ועוד תשמרו שלא תזכירו שם אלהותם להזכיר כמוש אלהי

תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה׃ טו אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ טז וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה׃ יז שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה׃ יח לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־בֹּקֶר׃ יט רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ ששי פ

ל' חסר

ז' רפין. ס"א

ס'

ל' חסר וחד מ"ל תקופת השנה

י"ג

פ'. ב' חסר ופסק

ג' זוגין מתחלפין

י"ב

נ'

זִמְנִין תֵּחֲגוּן קֳדָמַי בְּשַׁתָּא׃ טו יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּיטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בֵיהּ נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתַחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ טז וְחַגָּא דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא בְּמִכְנָשָׁךְ יָת עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא׃ יז תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ׃ יח לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִן מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד צַפְרָא׃ יט רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תֵּיתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר

שלש רגלים: (טו) חדש האביב. שהתבואה מתמלאת בו באביה. אביב לשון אב, בכור וראשון לבשל פירות: ולא יראו פני ריקם. כשתבואו לראות פני ברגלים הביאו לי עולות (חגיגה ז): (טז) וחג הקציר. הוא חג שבועות: בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים ששתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר (במדבר כח) וביום הבכורים וגו': וחג האסיף. הוא חג הסכות: באספך את מעשך. שכל ימות החמה התבואה מתייבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: (יז) שלש פעמי' וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יתעקרו שלש רגלים ממקומן (מכילתא): כל זכורך. הזכרים שבך: (יח) לא תזבח על חמץ וגו'. לא תשחט את הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ. (מכילתא פסחי' סג): ולא ילין חלב חגי וגו'. חוץ למזבח: עד בקר. יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל (ויקרא ו) על מוקדה על המזבח כל הלילה: ולא ילין. אין לינה אלא בעמוד השחר שנ' עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: (יט) ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בביכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך ממה שאתה מוצא כמה מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון (בראשית לח) אנכי אשלח גדי עזים את גדי העזים (שם כז) שני גדיי עזים ללמדך שכל מקום שנ' גדי סתם אף עגל וכבש במשמע. ובג' מקומות נכתב בתורה א' לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בישול (פסחים כז חולין קט"ו)

רובם רגלים הם: (טו) את חג המצות. החל ממנו כי הוא ראשון לחדשי השנה והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות כמו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים והנה הוא חיוב ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך כי אחריו כתוב שתשבות ביום השביעי ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ: חדש האביב. פירשתי. רבים חשבו כי לא יראו פני ריקם כמו ופני לא יראו וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם נראים והעד ונראה את פני ה' גם יראה כל זכורך את פני השם כמו לפני השם: (טז) וחג הקציר. בכורי קציר חטים. והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים והמרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטי' כמו שבעה שבועות תספר לך: וחג האסיף בצאת השנה. ותכנס שנה אחרת והחל ממרחשון לזרוע: (יז) שלש. ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם הזכרים לבדם שהם בני מצות ואינם חולים שלא יוכלו לבא: (יח) דם זבחי. הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים: חלב חגי. הוא שה תמים שהוא חיוב וכן כתוב בהעלות העולה והחלבי' עד הבקר: (יט) ראשי'. זהו ואם תקריב מנחת בכורים כי עם היחיד מדב' כאשר אפרש במקומו. והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי. כי משם יחלו הבכורים. אמרו חסרי הדעת כי גדי מגזרת מגד ולא יתכן כי מ"ם מגד שרש והעד הנאמן עם פרי מגדים כי ככה לא ימצא בלשון הקדש ועוד מה טעם לא תבשל ואין כח ביד אדם לבשל המגד וכתוב וממגד תבואת שמש ומה טעם לומר בחלב והנה מצאנו כלשון הזה ועוד מה טעם אמו והנה נקרא העץ אם המגד וכל זה חשבו בעבור שמצאנו זאת המצוה עם ראשית בכורי אדמתך והנה גם היא במקום אחר עם הבשר

למועד ו' רפין וסי' חדש האביב, וחברו. ואת לא באת למועד הימים. ויצא יהונתן השדה. ויאמר הנני מודיעך דניאל. כי למועד מועדים וחצי: יראה י"ג נמסר פרשת בא: אל פני ט' וסי' שלש פעמים בשנה, וזאת תורת המנחה, ויקחו את אשר צוה משה. ושלח את הצפור החיה. ואל יבא בכל עת. ויבא משה ואהרן: ויקהלו משה ואהרן. לא חסה עליך עין. ואצאה בשער הגיא. ומן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף ספרא דכו'. אל פני ואל פני במ"ד על פני וסי' ועל פני השער האיתון. כי ארך הלשכות אשר לחצר. וחמשת אלפים הנותר. והנותר לנשיא מזה ומזה: תביא י"ג וסי' ומכל החי. ובמלאת ימי טהרה. ראשית בבורי אדמתך. וחברו. לא תביא תועבה. לא תביא אתנן זונה. ולקחת מראשית. ויצו את יהושע. עשרת חריצי החלב. ועניים מרודים. תשמע זעקה מבתיהם. אף על זה פקחת עיניך. היתה באניות סוחר:

תולדות אהרן חג המצות. חגיגה יח: ולא יראו. חגיגה ז: וחג הקציר. הלכה עה בכורים פג חגיגה יח מנחות פד: וחג האסיף. חגיגה יח ר"ה י מנחות פד: יראה. סנהדרין ד (שבת יז): כל זכורך. חגיגה ז: כל זכורך וגו' זוכר שלא לך: לא תשחט. פסחים סג לס: זבחי. פסחים סד: חלב חגי. פסחים נט עא חגיגה י (פסחים לב לג ר"ה נו): בכורי אדמתך. בכורים פג פד פסחים עא ב"ב פא (פאה יט בכורים סג): לא תבשל גדי. קדושין נז סנהדרין ד חולין קיג קטו (ע"ג מג): בחלב אמו. סנהדרין ד חולין קיד:

בעל הטורים האסף. ב' במסורה האסיף בצאת השנה. האסיף תקופת השנה והיינו דאיתא בפרק קמא דסנהדרין וחג האסיף תקופת השנה שיהא חג האסיף בתקופה חדשה וסמיך משמע זה בכאן אדרבה לכאורה משמע מכאן לסוף שיהא בתקופה ישנה אלא ה"ק חג האסיף מתחיל עם בצאת השנה משום הכי צריך שיהיה בתקופה חדשה:

רמבן

אלהי מואב מלכום אלהי בני עמון אשימא אלהי חמת לא ישמע על פיך שמם אפי' בלא זכר אלהות להזכיר מלכום ואשימא כלל אבל תכנה אותם לגנאי שקוץ מואב תועבת בני עמון או לא ישמע בפי עובדיו ועל דבריך כענין שאמרו רבותינו לא יעשה שותפות עם הע"ג וישבע לו בע"ג שלו. ויתכן שיהיה לא תזכירו יוצא שלא תזכיר אותו לעובדיו לאמר באלהיך תעשה עמי חסד ולא ישמע על פיך זכר שמו כלל והוא שנאמר בספר יהושע ובשם אלהים אחרים לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום הוסיף שם לאוין לבאר כי האזהרה שלא יזכיר או ישביע שום אדם באלוהו הנכר:

(טז) **וחג** הקציר בכורי מעשיך. לא ידעתי למה יזכירם הכתוב בשם הידיעה כי לא צוה בהם ולא הזכירם עד עתה ורמוז הוא שיאמר ועשית חג קציר בכורי מעשיך כאשר אמר במשנה תורה ועשית חג שבועות לה' אלהיך ואולי בעבור שאמר שלש רגלים תחוג לי בשנה ופירש את חג המצות תשמור בחדש האביב שתשמור לעשות חג בתחלת האביב חזר ואמר והאחר תשמור שיהיה חג הקציר בכורי מעשיך והשלישי תשמור שיהיה חג האסיף בצאת השנה

ספורנו

על ידי אחרים לא ישמע בהסכמתך: (יד) תחוג לי. כענין ישמח ישראל בעושיו על הפך וירא את העגל ומחולות: (טו) את חג המצות תשמור. כענין שמור את חדש האביב ועשית פסח כמו שאמר בזה למועד חדש האביב. שמור שיהיה בחדש האביב על ידי עבורי השנים והחדשים כמו שבא בקבלה: (טז) בצאת השנה. שכבר נאספו כל תבואותיה: (יז) שלש פעמים בשנה יראה. להודות על החירות ועל האביב ועל הקציר ועל האסיף כי ממנו הכל: את פני האדון. יאמר אדון על מנהיג ענייניו הנפסדים אמר אם כן שהוא אדון פני העם הנראים בפרש ובהראותם לפניו הם כעבד המקביל פני רבו והוא גם כן אדון הקרקע כאמרו כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי ולזה ראוי להודות לפניו על האביב הקציר והאסיף ביבול הארץ ולהפך: (יט) ראשית בכורי אדמתך. מבחר הבכורים כמו וראשית שמנים ימשחו. נקובי ראשית הגוים. והם בכורי ז' המינים כפי מה שבא בקבלה: לא תבשל גדי בחלב אמו. לא תעשה כמו אלה הפעולות להרבות הפירות כמחשבת עובד ע"ג אלא ראשית בכורי אדמתך תביא כאמרו וראשית כל בכורי כל

והנה כלם על מעשינו מן השדה לתת בהם הודאה לאלהים שהוא שומר חקות שמים ומוציא לחם מן הארץ להשביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב וזה טעם את פני האדון ה' שהוא האדון המפרנס עבדיו והנכנס פרס מלפניו יבאו אליו לראות מה יגוש והנה אל פני כמו לפני. ועל דרך האמת יהיה מן פנים וכבר רמזתי לך פי' הפנים בעשרת הדברות ולכן אמר האדון ה' כמו שאמר בפעם השנית האדון ה' אלהי ישראל וכן הנה ארון הברית אדון כל הארץ מלפני אדון חולי הארץ: (יט) **לא** תזבח על חמץ דם זבחי. לא תשחט את הפסח בארבעה עשר בניסן עד שתבער את החמץ לשון רש"י. ולא תכן ממנו שירצה להזהיר על

כבשר לא תאכלו כל נבלה והוא הישר רק הזכירה עם הבכורים כי אז ירדו ויגדלו הגדיים ויש אחר שאמר לא תבשל כמו לא תאחר שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים אם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת פעם אחרת ועוד כי ראייתם בשל הקציר ואיננו רק בשול כי השמש מבשלת כמו האש וככה הבשילו אשכלותיה ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך וזה השם יאמר לקטן השור והכבש וראייתו גדי עזים כי מה צורך לסמכו ואיננו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים כי גדי גדול מגדי עזים כי עודנו צריך היותו עם העזים וככה שעיר ושעיר עזים ומכמים קבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב ועתה אפרש דע כי מנהג התורה לדבר על ההווה כמו בת היענה למה שינה הכתוב לומר ככה ותהיה הבת כוללת כל המין וכזה לא מצאנו דע כי בשר היענה יבש כעץ ואין המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין רק הבת כי היא נקבה וקטנה יש בה מעט ליחה ולא כן הזכר הקטן וככה אין אדם אוכל בשר בחלב כי איננו מאכל ערב והבשר לא יתבשל רק בזמן רב והחלב איננו כן כי אין המנהג עד היום בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בחלב בעבור שיש בטלה ליחה רבה וככה בחלב והנה הוא מזיק על כן לא יאכל ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה וכשהוא קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב ואל תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי עזים כי כל הרופאי׳ מודים כי אין בשר כמוהו ואפי׳ לחולים התירו שיאכלוהו וכן אוכלים אותו בספרד ואפריקא וארץ ישראל ופרס ובבל גם ככה היה מנהג הקדמונים שני גדיי עזי׳ טובים ונעשה לפניך גדי עזים והכהן אוכל גדי עזים אחד לחטאת ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו ויש אומרים כי אין בישול כי אם באש והלא כתוב ובשל מבושל במים ובדברי הימים ויבשלו בסירות ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם מעיני הנבונים אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו גם לא תקח האם על הבנים ומנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה מאוסף משיות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו והנה אם קנה חלב אולי יש בו מחלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר וכל ספק שהוא מן התורה לחומרא והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבשל הגדי בחלב אמו שהתולדה שוה אז הוא יותר ערב והכתוב דבר על ההוה והנה קדמונינו ז״ל החמירו להסיר כל ספק ואסרו בשר בחלב והשם שנתן להם חכמה הוא יתן משכורתם שלמה ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצוה פעם שנית גם שלישית במקום כל אחד מהם : (כ) הנה אנכי. אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם אז יביאם אל הארץ ורבים השתבשו בזה יש אומרים כי המלאך (הוא) ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו ואחרים אמרו (הוא) ארון הברית ופירשו ושמע בקולו הכתוב בו ואמרו לא ישא השם לפשעכם וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם הוא ישלח מלאכו לפניך המלאך הגואל אותי מכל רע ומשה אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ומלאך פניו הושיעם ויצא מלאך ה׳ ויאמר ה׳ למלאך המשחית בעם אלהי שלח מלאכיה דמה לבר אלהין ורבים כאלה ובספר דניאל שר יון ושר פרס כי אם מיכאל שרכם והוא הנקרא הגדול כי הוא נכבד מאחרים רבים גם כתוב עליו אחד השרים הראשונים בא לעזרני שפירושו במעלה כמו היושבים ראשונה במלכות וזהו המלאך הוא מיכאל : לשמרך בדרך. שלא יגע בך רע : אשר הכינותי. לך כדרך בהנחל עליון גוים כאשר אפרש : (כא) השמר. כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע וככה שטן איוב מלאך היה וככה היוצא לקראת בלעם לשטן לו והנה השומע בקול מלאך הוא שומע בקול השם הנכבד : ומלת אל תמר בו. קשה והנה נראה הטעם כמו וימרו בי רק היה ראוי להיותו תמרה על כן הוצרכו חכמי ספרד לאמר בו כי הוא מפעלי הכפל ועל דרך ויסב אלהים את העם כי כל הגזרה הוא מפעלי הכפל כי ורחבה ונסבה מבנין נפעל כמו ונבלה שם מגזרת בלל ונבקה רוח מצרים מגזרת בוקק ואל תתמה בעבור שהם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה שורר בביתו כי שרית עם אלהים וכמוהו אל תמר בו וממר ליולדתו על משקל מכס שהוא מגזרת תכוסו על השה מפעלי הכפל : כי לא ישא לפשעכם. עם למ״ד כמו שא נא לפשע עבדי : ודע כי שמי בקרבו. דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו כמו ואף לאמתך תעשה כן וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו גם ימלא תאר השם כי הוא הכל ומאתו הכל : וטעם בקרבו. משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל מרחק על כן היה כבוד השם בקרב המחנה ונוסע בתוך המחנות וכן כתוב כי אתה ה׳ בקרב העם הזה וכתיב ויוצר רוח אדם בקרבו ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע בקולו ואחר כן ועשית כל אשר אדבר והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי עצם הלבנה גוף מקבל אור השמש כי הוא בעצמו אין נוגה לו ובעבור זה תקדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות ואין הקדרות רק שתכנס הלבנה תחת השמש ושתיהן עגולות והנה פני הלבנה שהם לצד השמש כלם אור ופניה שהם למעלה ממנו חשך ולא אור והנה תסתיר אור השמש גם במחצית חדש הלבנה בהכנס צל הארץ בין השמש ובין הלבנה לא ישאר ללבנה אור והנה ידענו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר

בַּחֲלָב׃ כ הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאוֹרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא דְּאַתְקֵינִית׃ כא אִסְתַּמַּר מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרֵב לְקִבְלֵיהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי

כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־ ב׳ ומ״ל
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי׃ כא הִשָּׁמֶר ל׳ וחס׳ דחסר
מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כ״ג. ל׳
כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי

קטו) : (כ) הנה אנכי שולח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם (שמות לג) כי לא אעלה בקרבך : אשר הכינותי. אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי ניכר כנגדו וזה א׳ מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה : (כא) אל תמר בו. לשון המראה כמו (יהושע א) אשר ימרה את פיך : כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו : כי שמי בקרבי. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא

מפניו כ״ג נמסר בישעיה סי׳ י״ט בריש פרשת׳ דמשא מצרים הנה ה׳ רוכב על עב קל׃

תולדות אהרן שולח מלאך. ב״ק לג עקרים מ״ד לז׃ אל תמר בו. סנהדרין לח׃ כי שמי בקרבו. שם עקידה שער מז׃

ספורנו

כל. וכל תרומת כל וגו׳. להניח ברכה אל ביתך : (כא) השמר מפניו. שלא לחלל כבודו כענין של נעליך מעל רגליך האמור ביהושע : ושמע בקולו. לצאת בעקבותיו הפך מה שאמרו הננו ועלינו : אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם. אם איש אחד יחטא ילקו הרבים כמו שהיה הענין בעכן כאמרו הלא עכן בן זרח מעל מעל בחרם והוא איש אחד לא גוע בעונו : כי שמי בקרבו. ואין לאל ידו למחול על כבודי

רמבן

על ביעור חמץ שיהיה קודם זמן שחיטה כמו שהוזכר זה בפרק ראשון בפסחים זמן שחיטה אמר רחמנא שאין זה מדרש עיקר הכתוב כפי פסק ההלכה שם כי ביעור חמץ בערב פסח אין בו לאו מן התורה ולא אפי׳ לאוכל אותו אבל לפי הענין שהוא כהלכה הוא אזהרה לשוחט את הפסח על החמץ וענינו שלא יהא חמץ לאחד מבני החבורה הנמנין על הפסח בשעת השחיטה וכך כתב רש״י בפרשת כי תשא וראוי למקרא שיאמר לא תזבח על החמץ זבחי כי הדם איננו זבח נזבח אבל דעת רבותינו הוא לרבות את הזריקה שלא יזרוק על חמץ יאמר לא תשחט על חמץ ולא דם זבחי כלומר ולא דם זבחי יהיה על החמץ ומקרא קצר הוא :

(כ) **הנה** אנכי שולח מלאך לפניך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת כי לא אעלה בקרבך :

(כא) **כי** שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בקרבו ורבותינו דרשו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא שדי לשון רש״י.

ובאלה שמות רבה ג״כ יש מי שדורש כך שזה על דבר העגל ויש לשאול שהרי הגזרה ההיא לא נתקיימה שהקב״ה אמר לו ושלחתי לפניך מלאך כי לא אעלה בקרבך ומשה בקש עליה רחמים ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו ונתרצה לו הקב״ה ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה וכך אמרו דאפי׳ בפרונקא לא קבליניה דכתיב אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה והתשובה לפי הדעת הזאת כי הגזרה ההיא לא נתקיימה עם משה בימיו הוא מה שאמר ונפלינו אני ועמך ואמר כי מצאתי חן בעיניך ואדעך בשם ועוד אמר וראה כל העם אשר אתה בקרבו אבל לאחר מיתתו של משה רבינו שלח להם מלאך וזש״ה ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא כי אני שר צבא ה׳ עתה באתי ושם תראה ששאלו יהושע מה אדוני מדבר אל עבדו ולא צוה דבר שנגל׳ אליו בעבורו אלא שאמר לו של נעליך מעל רגליך ולא בירר למה בא. אבל הית׳ המראה להודיע אותו כי מעתה יהיה מלאך שלוח לפניהם לצאת בבואם במלחמה וזהו שאמר עתה באתי וכך אמר בתנחומא אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו ומפורש אמרו בטל שלא ימסרו להם שר כל ימי משה וכיון שמת משה חזר אותו השר למקומו שכן יהושע רואה אותו שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו ויאמר לא כי אני שר צבא ה׳ עתה באתי לכך נאמר הנה אנכי שולח מלאך ועל דרך האמת המלאך הזה שהובטחו בו בכאן הוא מלאך הגואל אשר השם הגדול בקרבו כי ביה ה׳ צור עולמים והוא שאמר אנכי האל בית אל כי דרך המלך לשכון בביתו ויקראנו הכתוב מלאך בעבור היות כל הנהגת העוה״ז במדה ההיא ורבותינו אמרו כי הוא מטטרון והוא שם למורה הדרך

בְּקִרְבּוֹ׃ כב כִּי אִם־שָׁמוֹעַ
תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר
אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי ל'. ב' בתרי ליש' מלב ודין
אֶת־צֹרְרֶיךָ׃ כג כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי
לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי מסכפו"ס כי'
וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי
וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו׃ כד לֹא־ ל' ומ"ל
תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא
תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם ג'
כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר ל'
מַצֵּבֹתֵיהֶם׃ כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת כל אורייתא כתיב כן
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ ג'

בְּשְׁמִי מֵימְרֵיהּ׃ כב אֲרֵי
אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ
וְתַעֲבֵיד כָּל דַּאֲמַלֵּיל וְאַסְנֵי
יָת סַנְאָךְ וְאָעִיק לְדִמְעִיקִין
לָךְ׃ כג אֲרֵי יְהָךְ מַלְאָכִי
קֳדָמָךְ וְיַעְלִינָךְ לְאֱמוֹרָאֵי
וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי
חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וְאֵשֵׁיצֵינוּן׃
כד לָא תִסְגּוּד לְטַעֲוָתְהוֹן
וְלָא תִפְלְחִינוּן וְלָא תַעֲבֵיד
כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַגָּרָא
תְּפַגְּרִנּוּן וְתַבָּרָא תְתַבַּר
קָמָתְהוֹן׃ כה וְתִפְלְחוּן קֳדָם
יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יָת מֵיכְלָךְ׃

וברך ג' וסי' וברך את לחמך . ואהבך וברכך והרבך . וברך עלי את אלקנה :

תולדות אהרן ועבדתם . ב"ק לב ב"מ קו ברכות יא מגלה כח : וברך את לחמך . ברכות מו ערובין סה ב"ק לב ב"מ קו עקרים מ"ב כו מ"ד עב :

בגימטריא שדי : (כב) וצרתי . כתרגומו ואעיק : (כד) הרס תהרסם . לאותם אלוהות : מצבותיהם

ספורנו

כבודי : (כב) כי אם שמוע תשמע בקולי והיבתי את אויביך . ולא אתום עליהם כדרכי טובי . על הפך ואני לא אחוס על ניגוה : (כג) כי ילך מלאכי לפניך . שלא ישא לפשעי האויבים : (כד) לא תשתחוה לאלהיהם . שלא תעשה כמו בעשה אמציהו אחר שכבש את שעיר ויבא את אלהי בני שעיר ולהם ישתחוה שאולי חשב לרצותם שלא יקצפו עליו על שהרג את עובדיהם : (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם. ובזה האופן תעבדוהו כי אחר שיאבדו האומות ופסיליהם והמקומות אשר עבדו שם לא יהיה לכם מסית ומדיח מעבודתי : וברך את לחמך . שיזונו ולא יולידו מותרו' מחליאות

ואמר אמת ואם אמר שמעון זה אור החמה יאמר אמת : (כב) בעבור שמלאו חכמי ספרד איבה בהעלם היו"ד וכתוב ואיבני את אויבך גם ליד היה אמר לידיס ודין עני לא דנו וכתיב והיה ה' לדיין על כן אמרו אין פעל פחות מג' אותיות על כן איבה מעלומי העין : (כג) כי. טעם בעת בואם אל הארץ שיסירו כל ע"ג והזכיר ששה גוים ולא חשש להזכיר הקטן שבהם ובעבורו אמר והכחדתיו מיד כי האחרים מעט מעט יגרשם או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד כמו בנות צעדה עלי שור : (כד) לא . זהו שהזכרתי שתחלת ספר הברית אתם ראית' שהזהיר על ע"ג וסוף הספר להזהיר על ע"ג שהוא הסוף כי יהי' לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספר צוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף ובסוף ספר הברית צוה להכרית ע"ג הנמצאה בארץ כנען שעשאוה יושביה כי העובד ע"ג כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא : (כה) ועבדתם . הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכ' מבית עבדי' והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להצילם מידכ' ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות הנה שכרו אתו והם ד' דברים בעולם הזה הא' וברך את לחמך ואת מימיך והב' והסירותי מחלה מקרבך והג' לא תהיה משכלה ועקרה בארצך והד' את מספר ימיך אמלא והנה כל אלה בגוף האד' ועוד כי הפך אלה הברכות אעשה בכל אויביך והוא את אימתי וגם את הצרעה :

אמר אברהם המחבר יש חכמים גדולים חכמי השתי תורות ולא התעסקו בחכמת התולדת ע"כ לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמות בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף והנה הם שני כחות ובל' הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ והרוח בלב ובו חיי האדם והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומד כנגדה והיא בעלת הכעס וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס כל רוחו יוציא כסיל והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול וככה כתיב כי תאוה נפשך ותאות המשגל ממנה והנה יש אדם שנברא שתהיינה לו

בעל הטורים וצרתי . ב' במסורס וצרתי את צורריך . וצרתי עליך מצב והקימותי עליך מצודות מלמד שצר הקב"ה על ז' עוממין בכל כלי מלחמה : ועבדתם את ה' אלהיכם . אומר לשון רבים דזו תפלת רבים שאינה נמאסת ואמר וברך את לחמך לשון יחיד דלכל אחד ואחד מברך לפי ענינו : וברך . ג' במסורס וברך את לחמך ואת מימיך . וברך פרי בטנך . וברך עלי את אלקנה ואת אשתו כדאיתא בברכות בכוס של ברכה משגרו לאנשי ביתו כי היכי דתתברך פרי בטנה . וזהו וברך את לחמך ואת מימיך שברך ברכות המזון ושגר לאשתו וברך פרי בטנה . וכן בעלי שברך את אלקנה ונתעברה אשתו וזהו וברך עלי וברך פרי בטנך : מימיך . ג' את לחמך ואת מימיך . ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם . מחוטב עציך עד שואב מימיך . ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם . לומר שאע"פ שברך מימיהם ולא היו צריכים למים אחרים קנו מהם כמ"ש מכאן לאכסנאי שיש לו משלו דרך ארץ הוא שיקנה משל אכסנאי כדי להנותו :

רמבן

הדרך וכבר פירשתי זה בסדר בא אל פרעה וזה טעם לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי הוא בית המקדש כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך והטעם אשר הכינותי לי להיות בית קדשי ותפארתי כי שם הכסא שלם ועוד אזכיר כוונתם בשמו כשם רבו והנה קולו הוא קול אלהים חיים והמצוה לשמוע בקולו מפי הנביאים או הטעם שלא יקצנו בנטיעות ויעזבו תורה שבעל פה כענין שדרשו ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה והנה פירוש ושמע בקולו לדברי וכן אמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר . ואונקלוס רמז שתרגם ארי בשמי מימרא כי בו ידבר ואמר ואיבתי את אויבך שגם במדת הרחמים אהיה להם אויב וצרתי את צורריך על ידו במדת הדין ולכן פי' כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי והכנעני והכחדתיו בהביאו אותך אליהם להודיע כי הוא המכחיד אותם והזכירם בלשון יחיד כי כלם כאיש אחד יכחידם והנה כאשר המלאך הזה שוכן בקרב ישראל לא יאמר הקב"ה לא אעלה בקרבך כי שמי בקרבו והוא בקרב ישראל אבל כשחטאו בעגל רצה לסלק שכינתו מתוכם ושיהיה מלאך משלוחיו הולך לפניהם ובקש משה רחמים וחזר ושכן שכינתו בתוכם ושם אפרש הפסוקים בע"ה וגם שם במדרש רבה רמזו לזה אמרו הנה אנכי שולח מלאך אמר לו הקב"ה מי ששמר את האבות ישמור את הבנים וכן אתה מוצא באברהם כשברך את יצחק אמר הוא ישלח מלאכו לפניך ביעקב המלאך הגואל אותי אמר להם הוא גאלני הצילני מיד עשו הוא הצילני מיד לבן הוא זנני ופרנסני בשני רעבון אמר הקב"ה למשה אף עכשו מי ששמר את האבות ישמור את הבנים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך . ועוד אמרו שם בפי' אמר להם הקב"ה לישראל הזהרו בשליח שאינו חוזר בשליחותו מדת הדין הוא אל תמר בו וכו' ומ"מ לדברי הכל המדרש שהזכרתי אמת הוא שכל ימי משה לא היה מלאך שר צבא הולך עמהם כי משה היה ממלא מקומו כענין שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל ובימי יהושע הוצרך לו שיבא אליו מלאך שר צבא ה' ללחום מלחמותם והוא גבריאל הנלחם להם וזהו שראה אותו וחרבו שלופה בידו כי בא לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים . **כי לא ישא לפשעכם** כי שמי בקרבו ואמר אל תמר בו שלא ישא לפשעכם אם תמר בדברו כי הממר בו ממר בשמי הגדול אשר בקרבו וראוי להכחידו במדת הדין ויתכן שיהיה שמי בקרבו מחובר למעלה ושמע בקולו כי שמי בקרבו וקולו הוא קול עליון :

(כד) **לא** תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם. התורה תזהיר על ע"ג בכמה מקומות ואע"פ שהמקראות מיותרין בה אין להקפיד בכך שמפני חומר שבה שכל המודה בה כופר בכל התורה כלה תזהיר ותחזור ותזהיר כאומר לעבדו זכור תמיד ולא תשכח העיקר הגדול שצויתיך שהכל תלוי בו . ויתכן שתזהיר בעשרת הדברות שלא יעשה לו ע"ג שימלאו אותה עשויה ונעבדת לגוים שבארץ שלא יעבדו אותה כלל אבל יעקור אותה מן הארץ . ולא תעשה כמעשיהם יתכן שהיא אזהרה מדרכי האמורי שמנו חכמים כמו שהזהיר במקום אחר ובחקותיהם לא תלכו ואמרו אלו דרכי האמורי שמנו חכמים והנראה יותר כי יזהיר על ע"ג שלא יעבוד אותה כדרכה אפילו בעבודה שאינה דרך כבוד כמו שדרשו בפסוק איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני . והטעם כי אמר לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ועבודה הוא הכבוד אשר יעשה העבד לאדוניו וחזר ואמר כי אפי' ענין שאינה עבודה אלא בזיון כגון פעור שפוער עצמו לפעור וזורק אבן למרקולים אם נהגו בה לעשות להם כן לא תעשנו אתה להם כלל ואמרו אע"ג דקא מכוין לבזויה לפעור ואע"ג דקא מכוין למירגמיה במרקולים :

(כה) **ועבדתם** את ה' אלהיכם וברך את לחמך וכו'. כוונת הכתוב הזה בעבור שרוב עובדי ע"ג יכירו וידעו כי השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ואין כונתם בע"ג רק יחשבו כי בעבודות ההם תהיה להם הצלחה כגון שיעבדו השמש בעבור שמזלו לו ממשלת בתבואות והירח בנטיעות ובכל התהומות וכן כיוצא בהם בכל צבא השמים וכ"ש שיחשבו כי תהיה להם תוספת טובה בעבודת המלאכים בעבור שהם מכבדים משרתי

האל

וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה
מִקִּרְבֶּךָ׃ ס שביעי כו לֹא תִהְיֶה
מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת־
מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃ כז אֶת־
אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי
אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם
וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ
עֹרֶף׃ כח וְשָׁלַחְתִּי אֶת־הַצִּרְעָה
לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי אֶת־
הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃
כט לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה
אֶחָת פֶּן־תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה

ג' וכ"פ
ל'. ב'
ג'וא' ואמלא
כול' כ"כ במ"ב
ל' וחסר
י"ז חסר
ג'
ז' פסו' את
את את את

וְיַת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין
בִּישִׁין מִבֵּינָךְ׃ כו לָא תְהֵי
מַתְכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ יַת
מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים׃ כז יַת
אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ
וַאֲשַׁגֵּשׁ יַת כָּל עַמָּא דְּאַתְּ
אָתֵי לַאֲגָחָא קְרָב בְּהוֹן
וְאִימְסַר יַת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ
קֳדָמָךְ מְחַזְרֵי קְדָל׃
כח וְאֶשְׁלַח יַת עַרְעִיתָא
קֳדָמָךְ וּתְתָרֵךְ יַת חִוָּאֵי יַת
כְּנַעֲנָאֵי וְיַת חִתָּאֵי מִן
קֳדָמָךְ׃ כט לָא אֲתָרֵיכִינּוּן
מִן קֳדָמָךְ בְּשַׁתָּא חֲדָא
דִּלְמָא תְהֵי אַרְעָא צַדְיָא

מימיך ג' וסי' וברך את לחמך. ואם מימיך נשתה, מחטב עציך עד שאב. וא' ומימיך. בן אדם לחמך ברעש: ועקר' ב' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה: עקר ועקרה. אמלא ג' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה. אערכה לפניו משפט. להנחיל אהבי יש. וחד ואמלא אתו רוח אלהים: הצרעה ג' וסי' ושלחתי את הצרעה לפניך. וגם את הצרעה. ואשלח לפניכם: מלפניך י' וסי' ושלחתי את הצרעה. תנינא דפסוק. אל תאמר בלבבך בהדף. שורך טבוח. הוא ישמיד את הגוים האלה. אשר הסרתי מלפניך. וחטאחם מלפניך. מלפניך אל תמחה. והעשר והכבוד, מלפניך משפטי יצא. אל תשליכני מלפניך:

תולדות אהרן מחלה. ב"מ קז: את מספר ימיך. ר"ה יא יבמות מט סוטה יא קדושין לט: את אימתי. סוטה לו: את הצרעה. שם:

מצבותיהם. אבנים שהם מציבין להשתחוות להם: (כו) לא תהיה משכלה. אם תעשה רצוני: משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בניה קרוייה משכלה: (כז) והמותי. כמו והממתי ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונקדו במלאפום כגון והמותי מגזרת (ישעיה כח) והמם גלגל עגלתו. וסבותי מגזרת (שמואל א ו) וסבב בית אל דלותי מגזרת (ישעיה יט) דללו וחרבו. (שם מט) על כפים חקותיך מגזרת (שופטים ה) חקקי לב. (שמואל א יב) את מי רצותי מגזרת (איוב כ) רצץ עזב דלים. והמתרגם והמותי ואקטל טועה הוא. שאלו מגזרת מיתה היה אין ה"א שלו בפתח ולא מ"ם שלו מודגשת ולא נקודה מלאפום. אלא והמתי כגון (במדבר יד) והמתה את העם הזה והתי"ו מודגש' לפי שתבא במקום ב' תוי"ן. האחת נשרשת לפי שאין מית' בלא תיו. והאחרת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי. וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלש תוי"ן שתים ליסוד כמו (יהושע י) ביום תת ה' (קהלת ג) מתת אלהים היא. והשלישי לשמוש: עורף. שינוסו מפניך ויהפכו לך ערפם: (כח) הצרעה. מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים. (סוטה לו) והצרעה לא עברה את הירדן והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו. וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה

לו אלו השלש הנזכרות חזקות או כלן רפות או זו חזקה וזו רפה או לא חזקה ולא רפה והנה בני אדם על כ"ז מינים משונים והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשל הגוף עליה ואם לא תהיה התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה והנה אתן לך משל ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שגברה על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש כי המרה שאדומה דומה לה והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל לסבול גם נחשב אדם שאין חום בגופו ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו והשם יתע' למען חסדיו בחר בישראל והורם תורתו וכאשר ישמרוה ימציאם חכמתה וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם והכלל שיהיה גופם סר אל משמעת הנשמה ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה כי יש מארה באה לחסר כח התולדת כדרך אתה תאכל ולא תשבע והנה כל התחלואים באים בעבור אוכל הנכנס בגוף והנה לא יפחד שומר התורה מהם וזהו וברך את לחמך ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך והנה שומר התורה אינו צורך לרופא עם השם הנכבד על כן כתיב גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים והנה דברתי על חכמת הרפואות ועתה אדבר על חכמת המזלות דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו וערך אלה אל אלה והדבר עמוק מאד והנה יהיה כפי מולד האשה שתהיה משכלה כי תולדות הרחם להשכיל הילודים או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם במולדו וכפי תולדתו שלא יוליד בנים השם הנכבד אם היה דבק בו יאמץ כח תולדת הכליות ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים על כן אמר השם לאברהם התהלך לפני והיה תמים וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל צא מאצטגנינות שלך ואם תכרות ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד כי אנצח התולדת ואין זה נגוח במערכת הכוכבים כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל רק הולכים תמיד לעבודת השם לרצונו וכמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם והנה אם נשמור לא נקבל ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא והנה הברכה השלישית שיהיה כל אחד מהם מוליד בנים ולא ימותו בחיי אביהם: (כו) ומלת עקרה. כוללת אשת איש ובהמתו. והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי רוב החום והליחה התולדת לא אש זרה וליחה נכריה כי הוא הפך התולדות והדבק בשם יחזק החום והליחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב וכן כתיב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה וכתיב בחצי ימיו יעזבנו וכתיב כי אם ה' יגפנו או יומו יבוא והנה המת במלחמה או במגפה לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדות החום והליחה כי מחוץ באו לו מקרים והנה השם שדבק בו יצילנו מכלם. ובתורה פן ימות במלחמה אמר שלמה למה תמות בלא עתך ואין זה הפך חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים כאשר אפרש בפסוק ונפלינו אני ועמך על כן כתוב הנני יוסיף על ימיך ומה אוסיף עוד להאריך: (כז) את אימתי. הוא פחד בנשמה והנה תבא לגוף חולשה מיד וזהו ונתתי את כל אויביך אליך עורף. שיתנו לך את ערפם והטעם שיברחו מפניך בראותך אותם: (כח) ושלחתי את הצרעה. מכה בגוף מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף. והזכיר משבעה הגוים שלשה והוא הדין לכלם גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בנזכרים מהאחרים: (כט) לא. אמר הגאון זהו לסימן כאשר תראה כי פרית ורבית אז יכרתו כל השבעה עממין

בעל הטורים והסרותי. ב' במסורה הכא והסירותי מחלה מקרבך ואידך והסירותי את כפי בשביל שהיה משה מקבל פני שכינה זכה לוהסירותי מחלה דכתיב ביה לא כהתה עינו ולא נס ליחה: והסירותי מחלה מקרבך וסמיך ליה לא תהיה משכלה שכיון שסרה המחלה לא תהיה משכלה וגם את מספר ימיך אמלא. אמלא עולה ע"ב ימי שנותינו בהם שבעים שנה חוץ משנה שנולד בה ושנה שמת בה: אמלא. ג' במסורה את מספר ימיך אמלא. ואוצרותיו אמלא. ופי' אמלא תוכחות כשהצדיק נפטר מהעולם וממלא מספר ימיו אז מראין לו חלקו בג"ע כמו שמצינו גבי ר' אבוהו ורבי אלעזר בן פדת בתענית וזהו מספר ימיך אמלא ואוצרותיהם אמלא ופי אמלא תוכחות אין לאדם להוכיח לחבירו אלא סמוך לפטירתו כדי שלא יבא מוכיחו וחוזר ומוכיחו וזהו ופי אמלא תוכחות מתי את מספר ימיך אמלא:

ספורנו

מחליאות: והסירותי מחלה מקרבך. הבאה מצד האויר או המערכת: (כו) לא תהיה משכלה ועקרה. באופן שתוכלו ללמד את בניכם: את מספר ימיך אמלא. שתחיו כמדת הזמן אשר גזר אלהים והוא הלחות השרשי בתולדה. והפך זה יקרה על הרוב שימות האדם קודם שיכלה הלחות השרשי בחלאים יקרו מרוע בחירה או מצד המערכת והיסודות והנה במלאת לאדם מספר ימיו יראה על הרוב בנים לבניו ויוכל ללמדם כאמרו והודעתם לבניך ולבני בניך. ויתוקן בחיי הזקנים עניני הדורות כמו שספר שקרה בענין לוי קהת ועמרם: (כז) ונתתי את כל אויביך אליך עורף. מפני האימה והמהומה שיעד באומרו את אימתי אשלח לפניך: והמותי. כמו שהיה הענין במצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם כי

רמבן

האל הגדול ועל כן יאמר הכתוב הזה כי בעבודת הקב"ה בלבד תהיה להם ההצלחה והשמירה ועקירת ע"ג לא תזיק אבל תוסיף לכם טובה וברכה כי הב"ה יברך לחמך והוא כלל לכל מאכל אשר יאכל ויברך מימיך שהוא אב לכל משקה אשר ישתה והברכה היא תוספת בהן שיהיה מהן לך לרוב מאד ואמר והסירותי מחלה מקרבך שיהיו המאכלים והמשקים טובים ובריאים לא יולידו מחלה אבל ירפאו ממנה ואמר עוד שלא תהיה בהם אשה משכלה ברחם משכיל ולא עקרה ברחם ושדים צומקים כי בהיות המאכלים והמשקים והאויר מבורכים יהיו הגופים בריאים ואברי הזרע נכונים לעשות מעשיהם כהוגן והזכיר הנקבות כי בהן ימצא השכול והעקור יותר מן הזכרי' ויתכן שיהיו הזכרים בכלל והסירותי מחלה מקרבך כי אותה

רש"י

אותה: ורבה עליך. ותרבה עליך: (ל) עד אשר תפרה. תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו: (לא) ושתי. לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש: עד הנהר. פרת: וגרשתמו. ותגרשם: (לג) כי תעבוד וגו'. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא א' מד' לשונות שהכי משמש. וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה: (א) ואל משה אמר. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות כד' בסיון נאמרה לו עלה

אבן עזרא

עממין ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אחת וזהו פן תהיה הארץ שממה. כי ארץ ישראל תהיה ארוכה מאד ויואלו מצרים לא יוכלו לישבה כלה כמו פן תוקדש: (ל) מעט. עד שתפרה שתוכל לישב כל הארץ ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה: (לא) ושתי את גבולך. וזהו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ והנהר הוא נהר פרת בין כך ובין כך לא תכרות להם ברית: (לב) וטעם לאלהיהם. שתשחיתם: (לג) לא ישבו בארצך. כאשר תפרה תשחית ותכחיד כל הז' עממין עד כה ספר הברית: (א) ואל משה אמר. כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם התנאים שיספרם לישראל ואחר כן אמר למשה אחר שתכרות להם ברית תעלה אלי אתה ואהרן ובניו וע'

וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ ל מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי ׀ אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃ לב לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃ לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃ פ

כד א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל

ד' ; ל'. ל' ; ל'. ג' ; ג' פסו' ועד עד. ב' מתנה ; ל' ; ל' ; ל' ; ל' ופ"ל ; ל' ושאר' אל משה

וְתִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא׃ ל זְעֵיר זְעֵיר אֲתָרֵיכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ עַד דְּתִסְגֵּי וְתַחְסֵן יָת אַרְעָא׃ לא וַאֲשַׁוֵּי יָת תְּחוּמָךְ מִיַּמָּא דְסוּף וְעַד יַמָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִמַּדְבְּרָא עַד פְּרָת אֲרֵי אֶמְסַר בִּידֵיכוֹן יָת יָתְבֵי אַרְעָא וּתְתָרְכִנּוּן מִן קֳדָמָךְ׃ לב לָא תִגְזַר לְהוֹן וּלְטָעֲוָתְהוֹן קְיָם׃ לג לָא יִתְּבוּן בְּאַרְעָךְ דִּלְמָא יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמַי אֲרֵי תִפְלַח יָת טָעֲוָתְהוֹן אֲרֵי יְהוֹן לָךְ לְתַקְלָא׃ א וּלְמֹשֶׁה אֲמַר סַק קֳדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי

ורבה ד' וסי' ורבה עליך חית השדה. ורבה העזובה בקרב הארץ. ורבה משמטה. ורבה היא על האדם: ועד ים ד' יחידאין וסי' ושתי את גבלך. והערבה והירדן. והערבה עד ים כנרת. דיהושע. וכל הערבה עבר הירדן. ג' פסוקי' ועד עד וסי' בסדר לך לך: ישבו כ' וסי' עתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן. ארץ מצרים לפניך. לא ישבו בארצך. בסוכת השבו. רק נשיכם וטפכם. וחברו דיהושע; כי ישבו אחים. בסעפתיו קננו כל. לכן ישבו ציים את. כי ימים רבים ישבו. לא ישבו בארץ ה'. עוד ישבו זקנים וזקנות. בני רביעים ישבו. וחברו. **וישבו** ערים נבחרות. כי ישבו במעונות. אך צדיקים יודו: **אם ישמרו בניך. ישבו** לארץ ידמו. וימצאו כתוב בתורה:

ספורנו

(לא) כי אתן בידכ' את יושבי הארץ וגרשתמו. הדבר מסור בידכם ואתם אל תתעצלו בזה כמו שהעיד בהם יהושע באמרו עד אנה אתם מתרפים לבא לרשת את הארץ אשר נתן לכם ה' אלהי אבותיכם: (לג) לא ישבו בארצך. באותו החלק מהארץ שתכבוש ותשב בו אתה לא ישבו הם הפך מה שעשו כמו שהעיד באמרו וישב הכנעני בקרבו בגזר וישב בקרב הכנעני יושבי הארץ: כי יהיה לך למוקש. שבתם בארצך שיגרום שתעבוד את אלהיהם: כד (א) ואל משה אמר עלה. אחר שסיים אמרו כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם ופירש שלא יעלו אליו באמצעיים ושיספיק מזבח אדמה עם שמירת מצותיו שפירש בדברות ובפרשת המשפטים אמר הכתוב שכל אלה אמר

תולדות אהרן פן יחטיאו. גטין מס: ואל משה אמר. סנהדרין לח עקרים מ"ב כח.

בעל הטורים ורבה. ד' ורבה עליך חית השדה. ורבה העזובה. ורבה משמה. ורבה היא על האדם וזהו שיש במדרש וכי תעלה על דעתך עוד שיהיו יראים מחית השדה והא כתיב כי עם אבני השדה בריתך אלא גלוי וידוע לפניו ית' שעתידין לחטוא והופקרו לחיות השדה וזהו חיה רעה וגו' ורבה היא על האדם מה היא ורבה משמה ע"כ ורבה העזובה בקרב הארץ שהארץ תעזב מהם ורבה עליך חית השדה: יהיה לך למוקש. וסמיך ליה ואל משה אמר וגו' שהיה להם למוקש מה שראו שכינה ומתו נדב ואביהוא:

רמבן

העקר מחלה בגופו' ועם האנשי' ידבר מן הסתם ואח"כ הזכיר הנשי' כמו שאמר לא יהיה בך עקר ועקרה וטעם בארצך להכנים גם הבהמות כמו שאמר שם ובבהמתך ואמר את מספר ימיך אמלא שלא ימות במלחמה או במגפה בשנוי האויר רק בזקנה שימלא ימים כמספר אשר הם חיי האדם בדורותיו כגון שבעים ושמונים שנה כדוד המלך וכבר הזכרתי כי כל אלה נסים שיעשה השם בשמים ובארץ מופתים בעבור עושי רצונו ואמר כי כאשר יעשה עמהם אות לטובה כן יעשה בשונאיהם לרעה שיתן להם לב רגז ומחדרים אימה ועוד ישלח בהם את הצרעה והוא מין ידוע כגון הדבורה ומזכירין אותה חכמים תדיר דבש דבורין דבש צרעין והענין כי ישלח המכה הזו באויר ארצם כמו הארבה ששלח במצרים והילק החסיל והגזם חילו הגדול שבא בימי יואל וטעם וגרשה כי הוא סבה בהם להתגרש מן הארץ כי תכסה את עין הארץ ותחשך ולא יוכלו לבא במלחמה ועוד כי תאכל כל יגיעם בשדה כענין שאמר בקללות זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כי יחסלנו הארבה וגו' כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל כן אמר בכאן שיעשה בשונאיהו והזכיר הכתוב החוי והכנעני והחתי דרך קצרה והכונה בכל הנזכרים למעלה. והנכון בעיני כי ג' אלה לא יצאו רובם במלחמה ולא נפלו להם בחרב והיו נשגבים במבצרים ושלח בהם רק את המות הזה כענין שאמר במצרים ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים והוא מה שאמר במשנה תורה וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבוד הנשארים והנסתרים מפניך והצרעה הזאת עברה עם יהושע את הירדן וכך העלו במס' סוטה ואמרו שהיתה תטלת בהם ארס ומתים בה והאמת כי יש בה גם היום ארס מזיק וממית וכתיב ביהושע ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם וכתיב ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך וטעמו ותגרש אותם הנשארים בהם כי אחרי נתנו בידכם כל הנזכרים שלחה הצרעה לגרש הנשארים והנסתרים ואמר שני מלכי האמורי והם סיחון ועוג שהזכיר מתחלה ולא בחרבך ולא בקשתך עשית כל אלה ור"א אמר כי הצרעה עלי בגוף מגזרת צרעת ואין צריך והטעם ועבדתם את ה' אלהיכם ריקן בעבודה שם המיוחד ואמר וברך והסירותי כדרך כי אני ה' רופאך וכב' פירשתיו והמשכיל יבינהו משם:

(לב) לא תכרות להם ולאלהיהם ברית. הזהיר שלא יכרות להם ברית להחיות מהם כל נשמה ולאלהיהם יזהיר שלא יכרות להם ברית להניח ע"ג שלהם אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם ויתכן שיאמר שלא יכרות להם ברית ועם אלהיהם כאחת אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם והכוונה לומר כי בעודם עובדים את אלהיהם לא יכרות להם ברית אבל אם קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ג רשאי הוא לקיימם:

(לג) כי תעבוד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש. אלו כי משמשין בלשון אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש שמצינו בכמה מקומות וזהו אם משמש בלשון אשר וכו' לרש"י ואינו כן אבל שיעור הכתוב לא ישבו בארצך כי יהיה לך למוקש פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם וכן אמר פן תכרות ברית ליושב הארץ פן יהיה למוקש בקרבך. והטעם כי ישיבתם בארצך יהיה לך למוקש ולמכשול פן יחטיאו אותך לי בדרכיהם הרעים ובגלולות הנשחתות כי תעבוד את אלהיהם כי יפתוך וישיאוך בכך:

כד (א) ואל משה אמר וגו'. פרשה זו קודם עשרת הדברות נאמרה בארבעה בסיון נאמרה לו גם אלו דברי רש"י ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם לאחר מתן תורה נאמרו ג"כ אלו דבריו ז"ל ואין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען כלל ועוד כתיב ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים שהם המשפטים האלה הכתובים למעלה שאמר בהם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי איננו נכון שיהיה על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה שכבר שמעו וידעו אותם ולא יאמר ויספר אלא בחדשות אשר יגיד וכבר היטיב לראות ר"א שפירש הענין כסדרו ואמר כי עד הנה ספר הברית והנה הפרשיות כלן באות כהוגן כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם והתחיל לחזור ולהזהיר על ע"ג לא תעשון אתי וגו' אותו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וכל המצות הבאות אחרי כן והשלים באזהרת הע"ג שימלאו בארץ ובעובדיה ואמר לו אחרי שיוודע זה להם עלה אל ה' אתה ואהרן והזכיר הפרשה כי משה עשה כמצות ה' ובא אל המחנה ויספר לעם את כל דברי ה' כאשר צוה אותו כה תאמר אל בני ישראל וגו' ואת כל המשפטים כאשר

ופ' מזקני ישראל שהם הבכורים הקדושים: (ב) ונגש. אל תתמה בעבור שאמר בתחלה עלה אל ה' ואחר כך ונגש משה לבדו ולא אמר ונגשת כי כן מנהג הלשון וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים והטעם מאתו ושמואל אמר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ולא אמר ואותי ורבים ככה:

(ג) ויבא משה. לא הזכיר וירד מן ההר כי אין צורך: וטעם ויבא משה. בתוך מחנה ישראל ויספר לעם את כל דברי ה' מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתם ראיתם כי מן השמים עד סוף כי יהיה לך למוקש: ואת כל המשפטים. אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשה הזאת: ויען כל העם. כאלו הוא איש אחד: (ד) ויכתב משה. אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית: ויבן מזבח תחת ההר. במקום שעמדו ישראל בעת מתן תורה ומלת ויבן משרת בעבור אחרת כאילו כתב ושתים עשרה מצבה בנה: (ה) וישלח את נערי. הם הבכורים

יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק׃ ב וְיִתְקְרֵב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי לִקְדָם יְיָ וְאִינּוּן לָא יִקְרְבוּן וְעַמָּא לָא יִסְּקוּן עִמֵּיהּ׃ ג וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעֵי לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַּייָ וְיָת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתִיבוּ כָּל עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמַרוּ כָּל פִּתְגָמַיָּא דְּמַלֵּיל יְיָ נַעְבֵּיד׃ ד וּכְתַב מֹשֶׁה יָת כָּל פִּתְגָמֵי דַּייָ וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְתַרְתֵּי עַשְׂרֵי קָמָן לִתְרֵין עֲסַר שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ ה וּשְׁלַח יָת בּוּכְרֵי בְּנֵי

כל אורי' חסר ג' בתורה

ד' פסו' ויען ויאמרו

כול' כ"כ

וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק׃ ב וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה׃ ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

עלה: (ב) ונגש משה לבדו. אל הערפל: (ג) ויבא משה ויספר לעם. בו ביום: את כל דברי ה'. מצות פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים. (מכילתא בפרשת יתרו) ז' מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה: (ד) ויכתוב משה. (מכילתא) מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר. בחמשה בסיון: (ה) את נערי. הבכורות:

ויקח

ויען ד' פסוקים אית בהון ויען ויאמרו נמסר בסדר חיי שרה:

תולדות אהרן וישלח את נערי. יומא נב מגלה ט חגיגה ו זבחים קטו כריתות ט (מגלה עב):

בעל הטורים

ונגש ג'. ונגש משה לבדו. ונגש הכהן. ונגש חורש בקוצר. כמו שנגש משה לבדו כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפנים להתפלל שם על השנה שתהא כתיקונה דכתיב ונגש חורש וכו': יגשו. ב' והם לא יגשו. אחד באחד יגשו. לומר כל אחד ואחד נכנס לפנים יותר מחבירו כמ"ש משה מחיצה לעצמו וכו': כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. בשש תיבות. וכן כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע בשש תיבות הרי י"ב כנגד י"ב שבטים שאמרו ו' תיבות כנגד שמע ישראל ויעקב בשינה ו' תיבות ברוך שם כבוד וכו':

ספורנו

אמר וגם בכלל לישראל ואל משה אמר שיעלה כמו שיעד אליו קודם מתן תורה באמרו לך רד ועלית אתה ואהרן עמך: (ג) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה'. מתחלת כה אמר עד ואלה המשפטים: ואת כל המשפטים, מתחלת ואלה

רמבן

כאשר צוהו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וקבלו הכל בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה והטעם כל הדברים האלה אשר דבר לך השם נעשה כי מאמינים אנחנו בדבריך כמו שספר במשנה תורה ואת תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו ואז כתבם משה והנה משה כתב ביום ההוא בספר כל מה שנצטווה חקים ומשפטים ותורות והשכים בבקר ממחרת היום ההוא לכרות להם ברית על הכל ובנה המזבח וזבח הזבחים ונתן חצי הדם על מזבח ה' וחצי שם באגנות ולקח הספר שכתב אמש וקראו באזניהם וקבלו עליהם עוד לבא בברית עמו אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אליך וכל אשר תצוה אותו יתברך ואז זרק עליהם חצי הדם כי זאת אות הברית לבא השנים בחלקים שוים ואחרי שהשלים מעשיו עמהם הוצרך למלאת דבר ה' שאמר לו ה' עלה אתה ואהרן וגו' וזהו שאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא וגומר ועשה עוד מה שצוה ונגש לבדו אל ה' והוא שאמר ויבא משה בתוך הענן וגומר והנה מעשה הברית ביום המחרת למתן תורה ובו היתה העליה שעלה משה אל ההר וממנה נתעכב שם ארבעים יום והוא שפי' הכתוב ויקרא אל משה ביום השביעי וגומר ונאמר ויבא משה בתוך הענן וכל זה מתוקן ומבואר. וראיתי במכילתא שנחלקו בדבר יש שאמרו שהיה קודם מתן תורה בחמישי ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים מחר באו וקבלו עליכם את כל המצות. ורבי יוסי בר' יהודה אמר בו ביום נעשו כל המעשים כלומר בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של סיפור העם וכתיבת ספר הברית הכל כמו שפירשנו ולזה שומעין שאמרו כהלכה. וטעם ואל משה אמר בעבור שהיו עד כאן המצות והמשפטים אל בני ישראל אמר עתה שהיה זה המאמר אל משה שהיא מצוה שיעשה הוא בעצמו כי צוה אותו אחר שתשים לפניהם המצות והמשפטים ותכרות עמהם הברית עלה אתה אלי ולכך עשה המצוה הראשונה בששי והשכים בשביעי בבקר וכרת עליהם הברית ואחרי כן עלה אל ההר הוא והנקראים על הדרך אשר נצטוו וטעם עלה אל ה' דרך הפשט יזכיר שם במקום הכנוי כמו נשי למך ואת יפתח ואת שמואל וכן והאר פניך על מקדשך השמם למען ה' אבל בתלמוד שאלו עלה אלי מיבעי ליה ולכן אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו כלומר ואל משה אמר השם הנזכר בתחלת הענין ויאמר ה' אל משה עלה אל מטטרון שנקרא בשמי ה'. והטעם עלה אל מקום הכבוד אשר שם המלאך הגדול והכונה כי משה יבא בתוך הענן אשר שם כבוד ה' ולא יבא אל השם המיוחד כי לא יראני האדם וחי ואין כוונת רבותינו כלל במה שכתב רש"י למעלה גם במסכת סנהדרין הפך הרב הענין וכבר הזכרתי כוונתם בשם הזה וכל דבריהם אמת אלא שדברו בהגדה ההיא כמסתיר פנים כי רב אידי לא גלה למין ההוא השואל ענין מטטרון הגדול וסודו חלילה. אבל הזכיר לו כי על המלאך מורה דרך בעולם התחתון הכתוב הזה מדבר ולפיכך אמר לו דאפי' בפרוקנא לא קבילניה דכתיב אם אין פניך הולכים שאנו לא קבלנו שליח בלתי השם הנכבד וכבר פירשתי סוד הפנים וכל הענין בביאור במשכילים בו במתן התורה:

(ב) **ונגש** משה לבדו אל ה'. גם זה על דעת ר"א שם במקום כנוי שהיה ראוי לומר אחר עלה אל ה' ונגשת לבדך אבל מנהג הלשון כן כאשר הזכרתי וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה מאת ה' והטעם מאתו ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה הטעם חותנו וכן וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל וכן אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות אל המלך שלמה והנכון בעיני בכאן כי הדבור הזה היה גם לאהרן שגם הוא שמע באש קול ה' אומר למשה עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל והשתחוית' מרחוק וא"כ היה צריך להזכיר הנגש בשם ואז ידבר אליו לנכח ג"כ היה צריך לבאר ונגשת אתה משה אל ה' ולא יספיק הכנוי בו ולפיכך אמר ונגש משה לבדו והם לא יגשו וזה טעם לבדו גם אהרן הנכלל עמו בדבור ויתכן שהיה רמז לדבור המתעלה שיצוה לאמר למשה שיגש אל ה' והמשכיל יבין:

(ג) **ויבא** משה ויספר לעם. היה משה בעת הדבור הנזכר כלו במקום אשר נגש בו אל הערפל אשר שם האלהים ועתה בא אל מקום רחוק משם שהיו בו העם בשעת מתן תורה וספר להם כל מה שנצטוה ושמעו בקולו ולא אמר בכאן וירד כי כלם בתחתית ההר היו לא בראשו ששם כבוד השם אלא שמשה היה קרוב אל מקום הערפל והם עמדו מרחוק בשעת הדברות כאשר פירשתי וכאשר נפרד משה ממקומו והחל לבא אל העם קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם אל מקום מעמד הכהנים הנגשים אל ה' ואמרו לו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת קרב אתה ושמע וכו' כי היו סבורים שידבר להם השם הנכבד כל המצות כאשר דבר להם עשרת הדברים ומשה בא עמהם אל מקום העם וספר לכלם את כל דברי ה' והם אמרו נעשה כל דברי ה' אשר צוה אותנו בעשרת הדברות ונשמע לקולך לכל אשר צוית או תצוה בשמו יתעלה וכאשר חזר משה אחרי כן ועלה אל קצה ההר עם הזקנים כאשר צוה אותו אלהים אז אמר לו השם פעם אחרת עלה אלי ההרה והיה שם ובעת הזאת הודיעו שמעתי את כל דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו אשר דברו וצוהו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם זהו שאמר בכאן ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה כי לך לבדך אתן את התורה והמצות אשר תלמדון ועשו אותי כאשר נדרו לעשות:

(ה) **נערי** בני ישראל הם הבכורות כדברי אונקלוס כי הם המעלים עולות והשלמים ולא ידעתי למה יכנה הבכורות בלשון נערי אולי הדבור שהזכיר הזקנים שהם אצילי בני ישראל קרא הבכורות נערים כי הם נערים כנגדם ירמוז כי לא בעבור מעלתם בחכמה שלחם כי לא היו זקנים רק מפני בכורתם

וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים
שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים׃ ו וַיִּקַּח
מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת
וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃
ז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא
בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־
דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃
ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק
עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם־הַבְּרִית
אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ט וַיַּעַל מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים
מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וַיִּרְאוּ אֵת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו
כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם
הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ יא וְאֶל־אֲצִילֵי

פלוגתא
ג' פסו' זה אחר זה מתחילין ויקח.
ל' וחד מכלי האגנות ומ"ל ודין חסר
נ' ב' פתח וא' קמץ
ת' וכל עזרא דכוות'
כ"ח מיחדין
ב' בתרי לישנ' ל'. ל'
ל'

עלות יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וּנְכִיסוּ
נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ
תּוֹרִין׃ ו וּנְסֵיב מֹשֶׁה
פַּלְגוּת דְּמָא וְשַׁוִּי בְּמִזְרְקַיָּא
וּפַלְגוּת דְּמָא זְרַק עַל
מַדְבְּחָא׃ ז וּנְסֵיב סִפְרָא
דִקְיָמָא וּקְרָא קֳדָם עַמָּא
וַאֲמַרוּ כֹּל דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד
וּנְקַבֵּיל׃ ח וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת
דְּמָא וּזְרַק עַל מַדְבְּחָא
לְכַפָּרָא עַל עַמָּא וַאֲמַר הָא
דְּמָא דִקְיָמָא דִּגְזַר יְיָ עִמְּכוֹן
עַל כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃
ט וּסְלֵיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב
וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי
יִשְׂרָאֵל׃ י וַחֲזוֹ יָת יְקַר
אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל וּתְחוֹת
כּוּרְסֵי יְקָרֵיהּ כְּעוֹבַד אֶבֶן
טָבָא וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָּא
לִבְרִירוּ׃ יא וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי

רשי

(ו) ויקח משה חצי הדם. (זבחים נו) מי חלקו מלאך בא וחלקו: באגנות. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. (כריתות ט) ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: (ז) ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: (ח) ויזרוק. ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: (י) ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהו עד יום חנכת המשכן. ולזקני' עד ויהי העם כמתאוננים'. ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. (סוטה יב) היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: וכעצם השמים לטוהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם. כתרגומו לשון מראה: לטוהר. לשון ברור וצלול: (יא) ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים

אבן עזרא

הבחורים בני הזקנים הבחורים שיעלו עם משה: ויעלו עולות. וזהו וזבחת עליו. והזכיר עם השלמים פרים. כי האוכלים רבים היו: ויקח חצי הדם. מהעולות והשלמים: ומלת באגנות. כלים עגולים כמו אגן הסהר ובלשון ערבי אגא"ן: וחצי הדם. של עולה והשלמים זרק על המזבח לשם והנה באגנות ישמש לשנים שנתן חציו באגנות וחציו אחר באגנות: (ח) ויקח. כאשר קרא באזני הזקנים וקבלו על נפשם אז לקח חצי הדם הנשאר וזרקו על העם והם הזקנים כי הם כנגד כל ישראל כמו שכתוב בפר העלם דבר של צבור וסמכו זקני העדה את ידיהם שהם כנגד כל ישראל וזאת הזריקה כמו ויז על אהרן ועל בגדיו וקראה דם הברית: (ט) ויעל. ולא הזכיר הסר כי אין צורך: (י) ויראו. במראה נבואה כמו ראיתי את ה' יושב על כסא אמר הגאון כי ספיר לבן ראייתו לבנת הספיר ואיננו רק אדום והעד כי מנהג הלשון לכפול הטעם במלות שונות והנה כתיב זכו נזיריה משלג צחו מחלב והנה הטעם כפול אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם והנה ספיר כמו פנינים ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן מה טעם לומר כמעשה היה ראוי לומר כמראה והנכון כי לבנת מגזרת לבנה כמו חשכת מים מגזרת חשכה והנה לבנת הספיר כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא: וטעם וכעצם השמים לטוהר. תחת לבנת הספיר והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תפש דרך קצרה כי היא תחת רקיע גם הוא תחת הכסא והכל תחת השם הנכבד: (יא) ואל אצילי. כמו ומאציליה ולא הזכיר זקנים להכנים עמהם

נדב

נשמע ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' כל אשר דבר ה' נעשה. ונשמע קולו בבאו אל הקדש. ונשמע פתגם המלך. קדמאה קמץ: אלהי ישראל כ"ח מיחדין וסי' ויצב שם מזבח דיעקב. ויראו את אלהי ישראל. המעט מכם כי הבדיל. אנשי אשדוד, ויאספו את כל סרני פלשתים ג' בו. וישלחו ויאספו. ונתתם לאלהי ישראל כבוד. ויען עלי ויאמר. ויצעקו העקרנים. אם משלחים אתם. לי דבר צור. יאמן נא דבריך. בראותו ילדיו. אלהי ישראל לא אעזבם. הקורא בשמך. אתה אל מסתתר. כי מעיר הקדש. ומאספכם. וחנה שם כבוד. נעלה מעל הכרוב. וירומו מן הארץ. היא החיה אשר ראיתי. והאפנים אשר לעמתם. בא מדרך הקדים. את רוח פול מלך אשור. אל יבושו בי קויך. ויקם ישוע. ואלי יאספו כל חרד. ויתן את שלתך: לבנת ב' בתרי לישנא וסי' הספיר. ובשיחור קדמאה פתח:

תולדות אהרן ויעלו עולות. חגיגה ו: וזבחו זבחים. חגיגה שם זבחים קטז: נעשה ונשמע. שבת פח פע גטין; עקידה שער מז: אלהי ישראל. חולין פט עקידה שער לח (סוכה נד): ותחת רגליו. סוטה יז מנחות מג: וכעצם השמים. יומא עו נט זבחים לח:

בעל הטורים ישראל ותחת רגליו. מלמד שראו דמות יעקב תחת כסא הכבוד ודמות פניהם פני אדם ס"ת תמים וז"ש יעקב שתחת אלהים אנכי אנכי בגימטריה כסא: לבנת. ב' במסורה הכא כמעשה לבנת הספיר. ובשיחור לבנת ביהושע והיא שם עיר ונקראת כן ע"ש שבנויה מלבנים וז"ש שהיתה כעין לבנה לזכור שעבודן של ישראל:

רמבן

הבכורה כי הם המקודשים לקרבנות ועל דרך הפשט נערי בני ישראל הם בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שלא נגשו אל אשה מעולם כי הם הנבחרים בעם והקדושים בהם כענין שאמרו עתידין בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא ליתן ריח כלבנון וכו' וטעם לה' פרים כי ישראל כל ימי היותם במדבר פחדו ממדת הדין וזאת טעותם במעשה העגל והנה העלו העולות וזבחו השלמים כולם פרים כטעם פר כהן משיח ופר העלם דבר ופר ע"ג גם פרה אדומה כן ובענין העגל אזכיר זה:

(ו) **וישם** באגנות. הם כלי' עשוים כדמות כלי המזבח ולכך אמר כי חצי הדם שהיה דעתו ליתן על העם שהם בכלים ההם והחצי האחר זרק על המזבח מן המזרקות שקבל אותו בהם כדרך הקרבנות. ור"א אמר כי באגנות ישמש בעבור שניהם וכן דעת אונקלוס שתרגם במזרקיא:

(י) **ויראו** את אלהי ישראל. פי' ר"א במראה הנבואה כמו ראיתי את ה' נצב על המזבח: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. הוא שראה יחזקאל כמראה אבן ספיר דמות כסא. וכעצם השמים לטוהר שראו תחת לבנת הספיר כעצם השמים לטוהר הוא הרקיע כעין הקרח הנורא הנטוי על ראשי החיות והנה בכאן כתוב ויראו את אלהי ישראל ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תפס דרך קצרה כי הוא תחת הרקיע שהוא תחת הכסא והכל תחת השם הנכבד ועל דרך הפשט טעם אלהי ישראל לומר כי זכות ישראל שאביהם עמהם לזכותם במראה הזאת ועל דרך האמת בעבור כי הזכיר במתן תורה וידבר אלהים והוא כאשר אמר הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש ביאר בכאן שראו אלהי ישראל ולא אמר כאשר יאמר בכל מקום ה' אלהי ישראל והזכיר בהם זה לומר שהשיגו הזקנים במראה הזאת יותר מאשר העם שראו על הארץ את אשו הגדולה כי היה לעם במחיצת ענן וערפל ואונקלוס ירמוז לזה שתרגם וחזו את יקר אלהא דישראל ולא תרגם ואיתגלי להון יקרא דה' כמנהגו במקומות אחרים:

(יא) **ואל** אצילי בני ישראל. הם נדב ואביהוא והזקנים הנזכרים וקראם כן כי נאצל עליהם רוח אלהים וכן מאציליה קראתיך הנאצלים שנאצל עליהם מרוחו או הגדולים שנאצל עליהם כבוד מן המלכות וטעם לא שלח ידו בעבור שאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרוץ בם הודיע בכאן

שמזהו

ספורנו

ואלה המשפטים עד ואל משה אמר: (ו) וחצי הדם זרק על המזבח. עשה את המזבח כשליח לאל ית' לבדו לכרות הברית ובכן קבל חצי הדם וחציו האחר נזרק על העם הנכנסים עמו לברית: (ז) ספר הברית. הספר שכתב בו דברי ה' והמשפטים שעליהם יכרתו הברית כאמרו למעלה ויכתוב בספר. ויקרא באזני העם. שידעו מה הם מקבלים עליהם שלא יהיו כמוטעים. נעשה ונשמע נעשה לתכלית שנשמע בקולו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס כענין עושי דברו לשמוע בקול דברו: (ט) ויעל משה ואהרן. אחר שקיים מה שצוהו ה' ית' באמרו כה תאמר אל בני ישראל קיים מה שצוהו אחר כך באמרו עלה אל ה' אתה ואהרן: (י) ותחת רגליו. בארץ שהיא שפל הכל כאמרו והארץ הדום רגלי: כמעשה לבנת הספיר. עולם נעדר כל הצורות השכליות ומוכן לקבלם כמו הספיר הלבן הנעדר מכל המראות והוא עולם הנפש האנושית השכלית הנעדרת מכל מדע ומוכנת לקבלם בעיון בחיריי: וכעצם השמים לטוהר. וראו שזה העולם הוא נבדל מן החומר האנושי וטהור ממנו כמו שעצם השמים והוא נפש הגלגל בלתי מעורב עם חומר הגלגל או גופו כלל. אבל טהור ונקי ממנו באופן שזה העולם הוא כעצם השמים ונפשו בענין הטוהר והנקיות מהחומר: (יא) ואל אצילי בני ישראל לא

שלח

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃ יג וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים׃ יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ

ר׳ · י״ב בטע׳ קדמ׳ ואזלא בס׳ · י״ג. ז׳ · ז׳ בתורה · ג. ב׳ · ג׳ וכ״ב · י״ו. ב׳ · פ׳ · ר׳

יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יָת יְקָרָא דַייָ וַהֲווֹ חָדָן בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבַּלוּ בְּרַעֲוָא כְּאִילוּ אָכְלִין וְשָׁתָן׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יָת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרַיְתָא וְתַפְקֵדְתָּא דִּכְתָבִית לְאַלָּפֵיהוֹן׃ יג וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ׃ יד וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ לָנָא הָכָא עַד דִּנְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא אַהֲרֹן וְחוּר עִמְּכוֹן מַן דְּאִית לֵיהּ דִּינָא יִתְקְרֵיב לִקְדָמֵיהוֹן׃

ויחזו ב׳ וסי׳ אצילי בני ישראל. נביאיך חזו לך: ההרה י״ג נמסר בשפטים סוף סימן א׳: והיה ו׳ נמסר בריש סדר לך לך: ואל הזקנים חד מן מ״ד. מן חד וחד ואל וסי׳ מצויין במסורה רבתא:

תולדות אהרן ויחזו. ברכות יז: ויכס באגנות. זבחים לז מנחות עב כריתות ט: ויזרוק על העם. יבמות מו: ויעל משה ואהרן. ר״ה כה: הסרה. זוכר שמוני: ואתנה לך. ברכות ה מח (ברכות י): מי בעל דברים. ב״ק מו (סנהדרין כח):

רשי

והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד: ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתייה כך מדרש תנחומא ואונקלוס לא תרגם כן: אצילי. לשון גדולים כמו (ישעיה מא) ומאציליה קראתיך. (במדבר יב) ויאצל מן הרוח. (יחזקאל מא) שש אמות אצילה: (יב) ויאמר ה׳ אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. מ׳ ימים: את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ׳ יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל הזקנים אמר. בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפונה שנ׳ (ד״ה א ב) ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. אפרת. זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש

אבן עזרא

אל ואציה: וטעם לא שלח ידו. כי ראו השם הנכבד ולא מתו כאשר אפרש בפסוק כי לא יראני האדם וחי: וטעם ויאכלו וישתו. שירדו שמחים מההר ויאכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם וישתו בשמחה ורבי יהודה הלוי אמר כי טעם ויאכלו כי הוצרכו שיאכלו אף על פי שנהנו מזיו השכינה והזכיר זה בעבור משה שהיה ארבעי׳ יום וארבעי׳ לילה בלא אכילה ככתוב בפרשה אחרי זאת: (יב) ויאמר. ושב שם עד שאתן לך אמר חכם אחד בספרד כי הלוחות הראשונים שהיו מעשה אלהים והטעם מתוקנים נבראו כמדת הארון כי גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל רק משה תקנם כי התקון נקרא מעשה כמו וימהר לעשות אותו ובעבור שהוא כתוב לוחות אבן ולא הזכיר אבנים כאשר הזכיר בשניים והנה הראיתי לו בעלותי ההרה לקחת שני לוחות האבנים ושלש פעמים הזכיר כי על כן פירש לוחות האבן שהם ממין אבן לא מעץ אמר הגאון כי אשר כתבתי דבק עם לוחות האבן לא עם התורה והמצוה כי השם לא כתב רק עשרת הדברים ופי׳ התורה תורה שבכתב. והמצוה. תורה שבע״פ כי כל המצות ניתנו למשה בסיני בימים שעמד בהר וכן כתיב ואתה פה עמוד עמדי ולפי דעתי כי התורה הדבור הראשון והשני והמצוה השמנה דברי׳: (יג) ויקם משה. מדרך הסברא כי יהושע הלך ממחנה ישראל עם משה וישב בתחתית ההר עד רדת משה כי הנה לא ידע דבר העגל שנעשה ואין טעם לשאול מה אכל כי המן סביב למחנה לקט ואכל יום יום: (יד) ואל הזקנים. הידועים הם שראו השם הנכבד: והנה אהרן. גם הוא בכור היה ואולי היה חור והוא מהשבעים ושניהם ידינו

בעל הטורים ויחזו. ג׳ סכא והידך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים. הם אמרו ויחזו את האלהים וזה היה משאות שוא. ד״א ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו עם ככה אכילה ושתיה אף ויחזו משאות שוא היה ע״י אכילה ושתיה דכתיב ותחללנה אותי בפתותי להם בשביל אכילה ושתיה שנתנו להם אמרו להם נבואות שקר:

ספורנו

שלח ידו. להוציאם מחושיהם כדי שינבאו כענין בשאר הנביאים בהיות עליהם יד ה׳ כאמרו ביחזקאל ותפול עלי שם יד ה׳ כי אז יבטלו פעלות חושיהם כמו שקרה לשאול בהנבאו כאמרו ויפשט גם הוא את בגדיו ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפול ערום כל היום ההוא וכל הלילה אמנם לאלה האצילים לא שלח ידו להוציאם מחושיהם כדי להשיג מה שראו אז: ויחזו את האלהים. במראה נבואיי: ויאכלו וישתו. עשו משתה אחרי כן בלתי השתנות בחושיהם וזה עשו לשמחה על מה שהשיגו: (יב) עלה עלי ההרה. לראש ההר שאחר שנגש יותר מן העולים עמו כאמרו ונגש משה לבדו ועכ״ז לא עלה אל ראש ההר ובאותו המעמד השיגו הזקנים את המראה הגדול. אמר למשה שיעלה אל ראש ההר ששם היה מראה כבוד ה׳ כאמרו ומראה כבוד ה׳ כאש אוכלת בראש ההר. וכן במתן תורה אמר ויקרא ה׳ אל משה אל ראש ההר: והיה שם. עמוד שם איזה זמן ארוך כמו ויהיו שם כאשר צוני ה׳: והתורה. החלק העיוני ממנה: והמצוה. הוא חלק המעשי ממנה: אשר כתבתי. כי לולא חטאו בעגל היתה כל התורה נתונה חתומה מיד הבורא ית׳ כמו הלוחות כמו שהעיד באמרו ואתא מרבבות קדש וכו׳. ומאז שחטאו בעגל לא זכו לכך אבל כתבה משה במצותו כאמרו אחר כך וכתוב לך את הדברים האלה ולא הביא משה רבינו את הלוחות אלא כדי לשברם לעיניהם לשבר את לבם הזונה כדי שיחזרו בתשובה: להורתם. אתנם לך כדי שתורה אותם כי אף על פי שהכל בכתב כאמרם (תענית פרק קמא) מי איכא מידי דנביאי וכתובי דלא רמזה משה באורייתא וכמאמר קצתם ז״ל (גיטין) רב בכתב ומעוט בעל פה הנה הרמזים אשר בה בענין ובמעשה לא יובנו אצל רוב ישראל זולתי על ידי מורה צדק. ובזה צדק ג״כ מאמר קצת רבותינו ז״ל באמרם רוב בעל פה ומעוט בכתב: (יד) ואל הזקנים אמר. בנסעו מהם

רמבן

שנזהרו בכך ולא פרץ בהם פרץ כי היו אצילי בני ישראל ראויי׳ למה שחזו במחזה והטעם כי חזו את האלהים ולא הרסו לעלות אל ה׳ וטעם ויאכלו וישתו שאכלו שם השלמים בתחתית ההר לפני האלהים טרם ששבו אל אהליהם כי השלמים טעונין מחיצה ונאכלין בירושלים לפנים מן החומה ובשילה בכל הרואה וכאן היו נאכלין לפני המזבח תחת ההר לא במחנה וטעם וישתו שעשו שמחה וי״ט כי כן חובה לשמוח בקבלת התורה כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבנים וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה׳ אלהיך וכתיב בשלמה החכמה והמדע נתון לך וגו׳ מיד ויבא ירושלם ויעש משתה לכל עבדיו אמר רבי אלעזר מכאן שעושין משתה להגמר׳ של תורה ונאמר בדוד אביו בהתנדבם לבנין בית המקדש ויזבחו לה׳ זבחים ויעלו עולות לה׳ וגו׳ ויאכלו וישתו לפני ה׳ ביום ההוא בשמחה גדולה ואף כאן ביום חתונת התורה כן עשו:

(יב) **ויאמר** ה׳ אל משה עלה אלי ההרה. היא המצוה שאמר לו מאמש עלה אל ה׳ ונגש משה לבדו אל ה׳ ועתה ביום השביעי הוסיף לו לאמר והיה שם ואתנה לך כי יתעכב בהר עד כי יתן אליו לוחות האבן והתורה והמצוה ואשר כתבתי יחזור על הלוחות ולהורותם על התורה והמצוה ושיעור הכתוב ואתנה לך את הלוחות האבן אשר כתבתי והתורה והמצוה להורותם והוא כאשר אמר במשנה תורה ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם. ורש״י כתב אשר כתבתי בתוך לוחות האבנים להורותם שכל שש מאות ושלש עשרה מצות בתוך עשרת הדברות הם ור״א אמר התורה הדבור הראשון והשני. והמצוה השמנה הנזכרים ואינו כלום כי הכתוב במשנה תורה ואדברה אליך יעיד כי על כל המצות כולן ידבר ועל דעת רבותינו יתכן כי יהיה רמז שהיתה כל התורה כתובה לפניו קודם שנברא העולם כאשר הזכרתי בתחלת ספר בראשית:

(יג) **ויקם** משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע בכאן ואומר אני שהיה התלמיד מלוה את הרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאין רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל האלהים ויהושע נטה שם אהלו כל ארבעים יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם לשון רש״י ועל דעתי היה יהושע מכלל ע׳ הזקנים כי אין בישראל ע׳ זקנים ראויים לקרבה אל האלהים יותר ממנו וכאשר פירש משה מהם היה מלוה את רבו עד הגבול ואל תקשה עלי ממאמר רבותינו בעונש הזקנים האלו בתבערה כי יאמרו כן על כלן חוץ מיהושע לפי שהיה ראוי למראות אלהים ולכל נבואה וטעם ואל הזקנים אמר שב ולנו בזה כי בהפרדו מהם עם משרתו צוה אותם שישבו להם בזה. ואין הטעם שיעמדו שם כל היום וכל הלילה

אֱלֹהִים׃ מפטיר טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר׃ טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן׃ יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ פ פ פ

ס' ד' חסר וא' מ"ע . ג'

ז' קמץ

ג'

טו וּסְלִיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנָנָא יַת טוּרָא׃ טז וּשְׁרָא יְקָרָא דַיְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא׃ יז וְחֵיזוּ יְקָרָא דַיְיָ כְּאֶשָּׁתָא אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וְעַל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃ פ פ פ

רשי

שיש לו דין: (טז) ויכסהו הענן. (יומא ד) רבותינו חולקין בדבר יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח (עד עצרת יום מתן תורה רש"י ישן): ויכסהו הענן. להר: ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה (יומא שם) וי"א ויכסהו הענן למשה ו' ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים: בתוך הענן. (יומא שם) ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה למשה שביל בתוכו:

אבן עזרא

ידינו תחת משה עד שובו וכבר פירשתי כי יתרו לא בא רק בשנה השנית: (טו) ויעל ויכס. וכבר כסה הענן בששה לחדש: (טז) וישכן. וכבר שכן הכבוד כי כן כתיב וירד ה' על הר סיני ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים: ויכסהו הענן. את משה ואדם לא ראהו: ויקרא אל משה ביום השביעי. ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת עלותו כי לא יוכל לעלות כי אם ברשות: (יז) ומראה. הנה ההר כולו מכוסה ענן ונראה הכבוד ששם השם הנכבד היה נראה כאש אוכלת: (יח) ויבא. ויעל אל ההר הטעם אל ראש ההר ששם הכבוד: ויהי משה בהר. שלא ירד וכתיב על אלה הארבעים יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו:

וישכן ח' ד' חס' וא' מלא וסי' וישכן כבוד ה'. ישראל בטח בדד. וישכן הענן. וישכן בירושלים: וישכון ערים נכחדו'. בתרא' מלא. ויקרא אל משה ב' וסי' וישכן כבוד ה'. ויקרא אל משה דריש ספרא. ומראה ו' קמץ וסי' ומראה כבוד ה'. ומראה הנגע עמק. ומראה הנתק. ומראה אש לילה. ומראה האפנים כעין אבן תרשיש. ומראה הילדים האכלים. ומראה הערב והבקר. וא' פתח ומראה ולא בחידת:

תולדות אהרן וישכן כבוד ה'. יומא ג ד: ויקרא אל משה. יומא ד תענית כח: בתוך הענן. יומא שם תענית כח וזכר נדברי הסבא בתחלת זאת הפרשה וס' פקודי:

קי"ח, עוזיא"ל סימן, חננ"י סימן

בעל הטורים וישכן. ה' במסורת וישכן כבוד ה' על הר סיני. וישכן הענן במדבר פארן. וישכן ישראל בטח בדד. וישכן בירושלים עד לעולם. וישכן ערים נכחדות. לומר שכבוד ה' שכן על הר סיני היה עמהם לעולם כ"ז שלא הרשיעו במעשיהם אבל משהרשיעו וישכן ערים נכחדות ונחרב הבית ונסתלקה השכינה:

רמבן

הלילה עד שובם כי אמר הנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם ובמחנה יהיו בעלי הדברים ושם מקום המשפט וכבר אמר לכולם שובו לכם לאהליכם. אבל הטעם שיעמדו ויבאו עד מקום ההוא ולא יהרסו לעלות אליהם אפילו אל מקום יהושע עד שובו אליהם ולפי דעתי יתכן להיות פירושו שבו בעבורנו ובמקומנו במחנה ואהרן וחור עמכם ומי בעל דברים מן הדבר הקשה אשר יקרבון אלי יגש אליהם במקומי ואמר אליהם דרך מעלה לאהרן וחור כי לפני כלם יצוה לבא ובמעמד אחד יהיה כאשר אמר עמכם והנה צוה שישבו הזקנים ואהרן וחור מושב ב"ד כמשה על שרי האלפים והמאות עד שובו כי ידע שיתעכב בהר ואמר לנו דרך כבוד לתלמיד כאשר אמר בחר לנו אנשים וזה פי' נכון אבל רש"י כתב ואל הזקנים אמר בצאתו מן המחנה שבו לנו בזה התעכבו שם עם שאר העם להיות נכונים לשפוט לכל איש ריב ולא יתכן כי לא היו עתה במחנה ומה טעם שיאמר להם כן והם במחנה ישבו וכבר נתמנו שופטים:

ספורנו

מהם לעלות אל ראש ההר כמו שצוהו האל ית' באמרו עלה אלי ההרה: (יח) ויהי משה בהר. בכל פעם שעלה שם מכאן ואילך שהה ארבעים יום וארבעים לילה כימי יצירת הולד לקנות תחתיו שם הויה נכבדת ראויה לשמוע מפי הרב מה שלא ישיגהו זולתו כמו שהעיד באמרו כי קרן עור פניו בדברו אתו וקלקל זה חטאם בסוף ארבעים יום ראשונים בעת שהיה ראוי להשיגו כאמרו לך רד כי שחת עמך ובאמצעיי' כפי הקבלה שהיו בכעס ולא זכו ליהנות מקרני הוד והושג זה בארבעי' יום אחרונים ובהם נצטוה על מלאכת המשכן כמו שבאר באמרו ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וזה לא נתקיים בלוחות ראשונות שלא באו לשום ארון אלא שבריהם בלבד בלתי עדות כאמרם ז"ל לוחות נשברו ואותיות פרחו וזה בעצמו באר באמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם לא כמו שיעד קודם לכן כאמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך אבל עתה יצטרך לכהנים וזה בעצמו התבאר באמרו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. והנה לא נבחר שבט לוי לשרת עד אחר מעשה העגל כמו שהעיד באמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשרתו ולברך בשמו. אמר אם כן שבכל פעם שעלה משה להר שהם ארבעים יום וארבעים לילה והפעם אשר בה הושג זה התכלית היתה הפעם האחרונה לכלם שבה צוה על מלאכת המשכן ואחר שסיים מלאכת המשכן ובגדי כהונה והקטרת ושמן המשחה באר שבסוף הראשונים נתן האל ית' הלוחות הראשונות ולא סבב הוא ית' שום אחור כי לא עכב מלבו אלא שישראל השחיתו עניכם כאמרו כי שחת עמך ובאמצעיים כפי קבלת רבותינו ז"ל היתה סרבת ראה אתה אומר אלי ופסל לך ובשלישית היה כל הענין שספר באמרו ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב על הלוחות וירד אז עם קרני ההוד וצוה על מלאכת המשכן:

אדרת אליהו

אם בגפו יבא בגפו כו'. בגפו בחילוף פ' בבית וכן עבשו פרודות (יואל א') בקרא (פ' קדשים) והרבה כיוצא וכ"כ ג"כ הרמב"ן ומביא הרבה שם: אל הדלת כו' שהם בשער ועיין רשב"ם: או אל המזוזה. פשטא דקרא גם המזוזה כשרה אבל הלכה עוקרת את המקרא וכן ברובה של פרשה זו וכן בכמה פרשיות שבתורה והן מגדולת תורתנו שבע"פ שהיא הל"מ והיא מתהפכת כחומר חותם חוץ המלות שבאו במגלפ"ך שהם מישרים וכמ"ש (מכות כ"ב ע"ב) כמה טפשאי אינשי דקיימי מקמי ס"ת כו' ואתו רבנן כו' וכן בפיגול ורוב התורה ע"כ צריך שידע פשוטו של תורה שידע החותם וכן במרצע. ואמרו דה"ה לכ"ד כמ"ש ר"י כו' (קדושין כ"א ע"ב): לעלם. משמע לעולם ממש. רק שבפ' היובל אמרה תורה שהיא מוציאה כל הנמכר לעולם וביארה תורה פ' היובל בפ' מיוחדת על הכל: לאמה. היא הפלגש שאין אדם רשאי למכור לשפחה ולא ליקח רק להיות לפלגש וז"ש לא תצא כו' ר"ל בשש ויובל וש"ד וכמ"ש הומר בשפחה שאינה יוצאה: יעדה. פשיטא כו' מ"ד כו' (קדושין י"ח ע"א) ואמר אם רעה ר"ל שלא נשאה חן בעיניו. לו יעדה הוא הקרי ור"ל שלקחה ליעדה לו ועכשיו אינו רוצה בה. פשטא דקרא בזימון בעלמא בלא קדושין כי יעידה הוא זימון אבל חז"ל אמרו שהיעידה היא קדושין וזהו המחלוקת בין הפוסקים אם פלגש בקדושין או בלא קדושין והיא היא הפלגש וכמ"ש הרמב"ם ז"ל ג"כ אלא שאסר פילגש אחר בלתי דרך זה ולפי דברי רז"ל היינו ע"כ פילגש בקדושין וזהו הרמז בכתוב לא יעדה בא"ף ר"ל שלא קדשה עדיין לכך ויצאה חנם כו': והפדה פועל יוצא. ופשטא דקרא שיקח האב הפדיון מאחר שימכרנה לאחר לפלגש וז"ש לעם נכרי כו': בבגדו. שבגד בה כמו (מלאכי ב' יו"ד) מדוע נבגד והבגידה שלא לקחה לפלגש: ויצאה חנם כו'. פשטא דקרא שתצא מיד לגמרי ואמר אין כסף שלא תימא שכותבת שפ"ת על הדמים כמ"ש בשלי עבד וכיוצא בו: מעם מזבחי. שהמזבח מציל במומתים שלא ע"פ דין תורה כמו בהוראת שעה או בהורג שלא בעדים שמכניסין לכיפה וכן במומתים ע"פ חק המלכות כמו שהרג דוד גר העמלקי ושני שרי גדוד ושלמה שהרג ליואב ושמעי וזה שברח יואב למזבח ולכן אחר כך דייניה שלמה בב"ד כמ"ש רז"ל והטעם שאמר יואב פה אמות (סנהדרין מ"ח ע"ב) כמשרז"ל שרצה להיות מהרוגי ב"ד וכנסו ליורשין ולא רצה לצאת וז"ש עשה כאשר דבר וכו' ולכן היה צריך שלמה לכל הטענות שאמרו בגמ' בשביל להתחייב בדין ב"ד ואף שאמרו (מכות י"ב ע"א) ב' טעיות כו' ככר פי' הראשונים. בשבט. דוקא כדרך האדון וזה טעם יום כו' כ"כ המפרשים: אסון הוא כלל לכל מכה בגוף וזה מחשש יעקב פן יקראנו וכו'. וז"ש ואם אסון יהיה כו' והוא כלל ופרט. נפש כו' עין כו' בפ' ראשון נפש ובשני ראשי אברים ובשלישי מכות והלכה עוקרת את המקרא: כאשר ישית עליו וכו'. הרי אמר ונתן בפלילים אלא ללמד שבשבעל

הדבר

הדבר תלוי להתפשר ולומר שדמי ולדות לבעל: לחפשי. ישלחנו הוא קנס על הכותו מכה גדולה כמ"ש חז"ל: ובעל הבור נקי ממ"ש למשה וגם כו'. אם כפר כו': יומת ג"כ הלכה עוקרת את המקרא: יושת בב"ד וסמך המקרא על מה שכתב למעלה בוולדות: או בן יגח. פרש כאן אשה ובן ובת משום הכופר שאין הניזק חי וברא כרעא דאבוה קמל"ן שגם בהם ליורשיהם וכמ"ש מה איש מזיקו כו' (ב"ק מ"ב ע"ב): והמת יהיה לו. פשטא דקרא למזיק וכן כתבו המפרשים: אין לו דמים ר"ל חיים כלל ואמר כאן בלשון הזה לומר שרשות ביד כל אדם להמיתו וא"צ ב"ד: אם זרחה כו'. כפשטיה שבזה אין דין מחתרת: בידו כו'. חיים. שלא טבחו ולא מכרו: ומצאה קוצים. לא בעד הקוצים ישלם אלא רבותא הוא שאעפ"י שהיה ראוים האש בלתי הקוצים להדליק מ"מ חייב. ואמר גדיש כו' כדרך לא זה"ז כי גדיש סרח בקצירתו ועמורו ואף קמה בזריעתו וניכושו ואף שדה שלא נזרע כלל כמ"ש ירקות שדה ובכמה מקומות וכמ"ש בפ' בראשית: אם לא שלח כו' ליקח ולגנוב לעצמו: דבר פשע. ר"ל כל דבר שנפשע מרשות הבעלים ואין בידו עכשיו בין בשמירה בין באבדה. אשר יאמר כי הוא זה ר"ל יאמ' האומר שימצא בידו ויראנו אותו לב"ד. אשר ירשיעון אלהים. אשר כמו אם: ולקח בעליו ר"ל המתה או הנשבר היינו נזקי שור ובור שמשלם והמת וכו': יביאהו עד הטרפה. ר"ל קצת מאיברי שנטרפה יביאהו לעד. כי בשבורה ומתה י"ל כי הוא בפשיעתו שהכה אותה או הפילה אבל בטריפה היה נשבר שהוא באונס. ונק' עד כ"ד שמתברר על ידו כמשרז"ל מעמדת בשני עדים עד הבדוק וכיוצא: אם בעליו כו' שה"ל לשמור בהמתו בעצמו: ואמר אם שכיר הוא כו' שהוא שכיר לשואל וס"ד שאין לו רשות לשמור בהמתו ואמר הכתוב בא בשכרו שמירת הבהמה בא ג"כ בשכרו וה"ל לשמור: מהר ימהרנה. שיתן לה מהר וישאנה כי שאר ב"א לא יתנו מהר שנפגמה ולכן אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקל כמהר הבתולות כדרך שנוהגין לשאר הבתולות בגדולייתן ובאה ההלכה ע"ז שהוא המפיס כסף: מכשפה לא תחי'. בל"ת כדברי הרמב"ן: זבח לאלקים פי' למלאכים וכמ"ש בלמ"ד ידועה וז"ש בלתי לה' לבדו אע"פ שהן משרתי עליון ושמו בקרבם: כי גרים הייתם כו'. וידעתם לער הגר וכמ"ש ואתם ידעתם את נפש כו' וכן הזהירה התורה על אלמנה ויתום כי צרתם מרובה וכמשרז"ל ולא תחה יתום ואלמנה (שבת י"א ע"א): לא תהיה לו כנשה כמ"ש ועבד לוה כו' (משלי כ"ב ז'): עד בא השמש. פשטא דקרא גם בכאן כסות לילה ולהחזיר לו קודם הזמן שיצטרך שלא יצטער וכמ"ש במה ישכב כו': אלקים כו' כמ"ש גם במדעך כו' (קהלת יו"ד כ'): מלאתך ודמעך לא תאחר בכור בניך תתן לי עיין רשב"ם וכן פירשו כל המפרשים: ואנשי קדש תהיון לי. מיוחדין לי לפיכך ובשר בשדה כו' לא תאכלו: על רב לנטת כו'. עיין רשב"ם וז"ש לנטות כו' להטות:

לא תבשל גדי. דבר הכתוב בהוה וכמ"ש בל"ב מדות:

פרשת כלי יקר משפטים

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. למה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים הסנהדרין אצל המזבח כך פירש"י. ובמסכת סנהדרין מסיק דרש בר קפרא מנא הא מילתא דאמור רבנן הוו מתונים בדין שנאמר ולא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים ור"א אומר מנין לדיין שלא יפסיע על ראשי עם קודש שנאמר ולא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים ומדהזכיר לשון דרש אצל דברי בר קפרא ואצל דברי ר"א לא הזכיר דרש ש"מ שדברי בר קפרא הם דרך דרש בעלמא כי פסוק ולא תעלה במעלות פשוטו מדבר במזבח ודיינים אין דבר שמה. אבל דברי ר"א אינם דרש ומפשוטו של פסוק ולא תעלה במעלות על מזבחי הנו למידין שפי' שלא לפסוע על ראשי עם קודש כדרך שפירש"י והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאין בהם דעת להקפיד על בזיונם אמרה התורה לא תעלה במעלות לא תנהוג בהם דרך בזיון חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה ולפי זה בלא שום דרש אנו למידין בק"ו שלא יפסיע על ראשי עם קודש בק"ו מן האבנים. ומכ"מ צריך ר"א גם אל סמיכות הפרשיות כי בלא הסמיכות הייתי אומר דווקא אדם אחר שאינו דיין וחשוב לא יפסיע על ראשי עם קודש דרך בזיון בק"ו מן האבנים כי נווי לא תעלה במעלות הוא לשתם כהנים שאינן דיינים. אבל הדיין שצריך להטיל אימה על הצבור כדי שיהיו דבריו נשמעים ס"ד שמותר לו לפסוע על ראשי עם קודש ושמא תאמר שמעלת השופט גדולה מן מעלת הכהן ודיו לבא מן הדין להיות כנדון קמ"ל הסמיכות ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ר"ל אותן משפטים שנזכרו למעלה ובאים בק"ו מן האבנים שלא לפסוע על ראשי עם קודש תשים גם לפניהם דהיינו לפני הדיינים לומר שגם הדיין הוא בכלל ק"ו זה. ודעת בר קפרא לדרוש פסוק ולא תעלה במעלות דרך דרש שהדיין צריך להיות מתון בדין ודבריו מחוסרים ביאור כי מה ענין המעלות אל המתון אע"פ שרש"י רצה לתקן זה ופי' במעלות היינו במרוצה נראה שלא תיקן כלום כי העולה למעלה הולך לאט לאט והיורד הוא ההולך במרוצה. והקרוב אלי לומר בזה שכך פירושו כי כל דיין שאינו דן במתון הוא מצד גסות רוחו שהוא רוצה להראות לכל אדם כי הוא בקי בדינין ויודע לדמות מילתא למילתא ובגובה אפו בל ידרוש מעל ספר תוכן הדין ונמצא שזה שאינו דן במתון הוא העולה במעלה דרך גאה וגאון וזהו שפירש"י במרוצה כי עד מהרה ירוץ דברו לחתוך הדין והוא גם לבו בהוראה והפסוק אומר כי אקח מועד אני מישרים אשפוט דווקא בזמן שאקח לי זמן ומועד וכמו שנאמר כי יתחמץ לבבי ר"ל להחמיץ הדין אז כליותי אשתונן. ועכ"פ קשה לי על רש"י שפירש שסמיכות הפרשיות בא להורות שתשים הסנהדרין אצל המזבח מנא ליה לרש"י לומר כן שמא הסמיכות אתי לכדדרש בר קפרא או לדברי ר"א ומה ראה רש"י על ככה לעשות פי' שלישי והשמיט אותן ב' פירושי' שנזכרו בגמרא. ע"כ נ"ל שבר קפרא ור"א שניהם סוברים שמה שנאמר ולא תעלה במעלות על מזבחי מלת על יש לו ב' פירושים הן על ממש והוא פשוטו של מקרא הן לשון אצל כדרך שנאמר וזבחת עליו שפירש"י אצלו כמו ועליו מטה מנשה וילמוד התחתון מעליון כמו ועליו הנאמר למעלה הוא לשון אצל כך על הנאמר למטה הוא ג"כ לשון אצל וסמיכות הפרשיות הביאם לידי פירוש זה כי מדקאמר ואלה המשפטים בוי"ו העיטוף ש"מ שגם למעלה ניתן איזו חק ומשפט אל הדיינים להורותם הדרך אשר ילכו בו ועליו אמר ואלה שנוסף על החק והמשפט שניתן להם למעלה תשים לפניהם גם אלו המשפטים. ואם כן קשה והיכן דבר למעלה מן חקי הדיינים. אלא וודאי שמקום הסנהדרין הוא אצל המזבח ואמר למעלה דרך אזהרה לאותן שיושבים אצל המזבח ולא תעלה במעלות על מזבחי רצה לומר אצל מזבחי. ובמשמעות זה נחלקו בר קפרא ור"א כי דעת בר קפרא לפרש המקרא נוסף על פשוטו שנאמר לאותן היושבים על המזבח רצוני לומר אצל המזבח ולא תעלה במעלות במרוצה לדון בלא מתון דרך גאוה וגאון מאחר שאתה יושב על מזבחי אצל מזבחי המורה כולו על גדר הענוה הן מצד שמזבח אדמה הוא הן מצד שזבחי אלהים מביאין לידי רוח נשברה ואיך יעלה על לבך להתנהג בגאוה ובגודל לבב במקום זה שכולו מורה על גדר הענוה ופירוש זה הוא דרך דרש כי הפשט והמדרש אינן מדברים מענין אחד. ע"כ בא ר"א לפרש זה באופן שהדרש והפשט מדברים מענין אחד ודעתו לפרש שרצה להזהיר הדיין היושב אצל המזבח ולא תעלה במעלות לפסוע פסיעות דרך גסות אצל המזבח כי שם מושב הסנהדרין והעולה שמה במעלות שהי הוא פוסע על ראשי עם קודש ר"ל על אותן ששם ראשים על עם קודש דהיינו הסנהדרין כי על פשוטו קשה וכי על הראש דווקא אל יפסיע ועל כל גופו מותר לפסוע אלא על ראשי היינו על אותן שהם ראשים על עם קודש ובלא הסמיכות הייתי אומר שבפסוק ולא תעלה במעלות אין בו כ"א פשוטו. גם לא רצה שמקרא לסמוך על הק"ו שזכר רש"י דא"כ מניין לדיין שלא יפסיע כי בק"ו אין ללמוד כ"א שאר אדם אבל הדיין שמא יטעה לומר גם אני דיין כמותו ומותר לי לפסוע עליו ע"כ בא הסמיכות לבטל דעה זו ונמצא שבין לדברי בר קפרא ובין לדברי ר"א יש ללמוד שמקום הסנהדרין אצל המזבח ע"כ פירש"י העולה מדברי שניהם. ויש עוד אזהרה בענין המתון שלא יחתוך הדין מהרה מצד קבלת איזו שחד כי לשון שחד אמרו בו רז"ל כי הוא נגזר מן לשון שהוא חד ר"ל כי הנותנו והמקבלו נעשו חד כאיש אחד ואין הדעת נוחה בפירוש זה כי מלת שוחד קאי על הדבר אשר לוקח ולא על האדם אשר לקח. ע"כ נ"ל שהוא חד לשון חידוד מלשון ברזל בברזל יחד כי כל גמר דין נקרא בלשון חכמים חותך הדין ומי שהוא מתון בדין ואינו חותכו מהרה דומה לחותך בסכין שאינו מחודד כ"כ שאינו חותך מהרה. אבל כשמקבל הדיין איזו דבר מיד נעשה סכינו מחודד וחותך הדין מהרה ואינו צריך להיות מתון בדין כדי לברר האמת כי כבר הסכימה דעתו להצדיק את הנותן לו ע"כ נקרא הממון שוחד שהוא חד כי הממון מחודד וחותך הדין מהרה. ואם נפשך לומר לשון חד על הדיין אז פירושו כי משקבל הדיין מזה מיד נעשה הדיין מחודד וחריף ויודע תכף לסיים הדין נוטה ולית דין צריך בשש ומתון. ד"א לכן נקרא הממון שוחד שהוא חד לפי שארז"ל חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עיות הדין א"כ זה הממון חד כחרב וחותך כמו חרב מחודד. וטעם לשימת הסנהדרין אצל המזבח יתבאר בסמוך:

לפניהם ולא לפני כו'. דבר זה צריך ביאור מספיק. ונקדים לביאור דבר זה מה שמצינו במדרש שבכסא שלמה המלך היו ו' מעלות והיה כתוב על אחת לא תטה משפט ועל הב' לא תכיר פנים ועל הג' לא תקח שוחד ועל הד' לא תטע לך אשרה ועל החמשית ולא תקים לך מצבה ועל הששית לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום. וכל משכיל ישתומם על המראה מה ענין ג' לאוין אלו לא תטע ולא תקים ולא תזבח אל כסא אשר היכן ליושב על מדין וכי בעבור שהם סמוכים בתורה נסמכו בכסא ויותר היה נכון אם היה כתוב במקומם ולא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו. מזה ראיה ברורה שכל ו' לאוין אלו מדברים מענין המשפט ומהיכן למד שלמה המלך לומר כן אלא ודאי שהבין זה מן סמיכות פרשת משפטים לפרשת מזבח לומר שתשים סנהדרין אצל מזבח ולמ"מ ציוה הקב"ה לשום סנהדרין אצל מזבח. אלא וודאי כדי ללמד דעת את העם שכל הפוסל במזבח ובנקרבים עליו פוסל גם בסנהדרין ודוקא בדברים שנזכרו סוף פרשת יתרו בענין המזבח ובזה מיושב ג"כ מה היה הצורך הגדול לצוות להם על עשיית המזבח בשלמא הדינין היה צורך שעה אבל המזבח לא היה כל כך צורך שעה כי עדיין לא נצטוו על המשכן אלא וודאי לכך הקדים מלאכת המזבח אל פרשת משפטים לומר לך שתשים הסנהדרין אצל המזבח כדי שילמדו מן המזבח שכל מה שפוסל במזבח פוסל גם בסנהדרין. כאחד הוא מ"ש וזבחת עליו את עולותיך וגומר לכך הזכיר כאן הנקרבים לומר לך כשם שמום פוסל בנקרבים כך מום פוסל בסנהדרין כדאיתא מסכת יבמות פרק י"ב כשם שב"ד היו מנוקים בצדק כך היו מנוקים מכל מום שכן אמר שלמה כולך יפה רעיתי ומום אין בך. ומהיכן למדו לומר כן והלא ד"ת מדברי קבלה לא ילפינן אלא ודאי שלמה המלך למד זה מן הסמיכות של פרשה זו ומן סמיכות של לא תזבח כי במשנה תורה שכל מודים שדרשינן סמוכים אפילו מאן דלא דריש לה בשאר מקום וע"כ היה תוקע על כסאו פסוק לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר בו מום וגומר כי בזה הורה שכל הסנהדרין יושבי על כסא דין היו מנוקים ממום דוגמת הקרבן. ובפרשת אמור

אמור יתבאר בע"ה שכל מום שבגוף אינו פוסל כל כך מצד עצמו כ"א מצד שהוא מורה על איזו תכונה רעה שבגוף הן בבהמה הן באדם ע"כ נאמר אשר בו מום כל דבר רע כי המום מורה על איזו דבר רע כאמור וע"כ היו מזהרים שהיו הסנהדרין מנוקים מכל מום לכך אמרו כשם שהיו מנוקים בצדק כך היו מנוקים ממום למה תלו המום בצדק אלא וודאי לפי שזה תלוי בזה. ועל צד הרמז נוכל לומר שנלמוד סתום מן המפורש כתיב הכא מום וכתיב התם וכי יהיה בו מום פסח או עור מה להלן פסח או עור אף כאן כן. ודון מינה גם אל מום המעכב בסנהדרין שמדבר בלוקח שוחד כי הוא בא לידי עורון ובמטה דין כי הוא צולע על יריכו ואין רגלו עמדה במישור אלא הרי הוא פוסח על שתי הסעיפים והרי הוא מתמוטט כמ"ש ושחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם מכלל שהלוקח מתמוטט ופסח פיסח דרכו להתמוטט. השני הוא מה שהיה כותב על כסאו ולא תקים לך מצבה היינו של אבן אחת היינו לומר לך שלא לדון יחידי שאין דן יחידי אלא הקב"ה אחד הוא ברוך שמו ולמד זה ג"כ מן הסמיכות של פרשה זו שנאמר ואם מזבח אבנים תעשה לי משמע מחובר מן אבנים הרבה דווקא ולא מצבה של אבן אחת כך הסנהדרין אנשי המעלה שנקראו אבני נזר אבני קודש צריכין להיות רבים דווקא ולא אחד. ופירש"י בפרשת שופטים אשר שנא ה' אהובה היתה בימי האבות כו'. ודוגמא לזה בענין הדן יחידי בימי האבות לא הקפיד הקב"ה כל כך כי שם ועבר ואברהם יצחק ויעקב היו דנין יחידי וכן יהודה אמר הוציאוה ותשרף ש"מ שהיה דן יחידי וכן משה היה דן יחידי קודם שבא יתרו לפי שהיו שלמים בדעתם והיה בהם מדעת קונם ובלתי יראים מן הטעות וכאשר נתמעטו הלבבות והיו הלוך וחסור צוה ה' שלא לדון יחידי. ויש עוד רמז במזבח אבנים שיהיו אבנים שלימות ולא יהיו גזית כך הדיין יהיה שלם מכל מום בלי תוספת ומגרעת ושלא יצטרך ליפוי והידור חיצוני כאבן גזית זה אשר הונף עליו החרב ומחללו מקדושתו כך הטעם בדיין הצריך תיקון מבחוץ ויש בזה מקום שיתפאר עליו הגרזן והחוצב לומר אני מניתיך ומצד עצמך איך הגון לכך ע"כ טוב לבחור אבנים שלימות שאין צריכין תיקון מבחוץ. ורש"י פי' שיש לדרוש ק"ו מן האבנים שאין רואות וכו' ועל ידי שמטילות שלום אמרה התורה ולא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין אדם לחבירו עאכ"ו שלא תבואהו פורענות נראה שכוונת רש"י בק"ו זה ליתן טעם אל סמיכות הסנהדרין אל המזבח כי כל יושב על מדין מטיל שלום בין איש לחבירו ופן יגור מפני איש שלא ירדוף אחריו המתחייב בדין וירצה לסלק עצמו מן הדין כדי שלא תבואהו רעה על כן היתה ישיבת הסנהדרין אצל המזבח כדי שילמדו ק"ו מן המזבח שלא תבואהו רעה וזה פירוש יקר. הג' הוא ולא תקים לך אשרה דרשו רז"ל על המעמיד דיין שאינו הגון ובמקום ת"ח כאילו נטעו אצל מזבח ה' וכן דרשו שם פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף וגומר על אלוה ודיין הבא בשביל כסף וזהב. וענין האשרה אנו למידין ממ"ש מזבח אדמה תעשה לי או מלא אדמה או סמוך לאדמה וכל זה יש ללמוד שיהיו ג"כ הסנהדרין נמוכי הדעת כי כל עניו ושפל רוח משפיל מלא קומתו ארצה ולכך נאמר ידרך ענוים במשפט אבל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח כי אינו דן במתון לפי שהוא בוש לשאול על ספיקותיו. וידוע כי מה שממנין לפעמים איזו דיין שאינו הגון זהו בשבת רום לבבו או לבב קרוביו ומשפחתו המהדרים אחריו כדי שיהיה מחושב בארץ להיות להם לשם ולתהלה כהוראת שם אשרה מלשון כי אשרוני בנות. ורז"ל אמרו כל מי שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשרה כתיב הכא ואשריהם תגדעון וכתיב התם ורמי הקומה גדועים ומה ענין גסות רוח אל האשירה אלא לפי שזה הבלתי הגון הוקם בעבור אושר ושבח קרוביו והרי הוא כאשרה שיש לה ענפים רבים ועלים ליושב בצלו כך מושיבים אותו לדיין כדי שיהיו קרוביו יושבים בצלו ובאמת סר צלם מעליהם ואין להאריך מזה. ומה שאמרו ובמקום ת"ח כאילו נטעו אצל המזבח לפי שמשם ישיבת הסנהדרין. ומטעם זה אמרו לפניהם ולא לפני כו' לפי שנאמר לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט ואמרו רז"ל במסכת חולין שישראל ממעטים את עצמם. וראיה לכל זה מן מדרש רז"ל הובא בילקוט פרשת שופטים וזה לשונו שופטים ושוטרים התן לך משל לאדם שהיו לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן יותר מכולם והיה לו פרדס אחד והיה אוהבו יותר מכל אשר לו והיה נותן הפרדס אשר אהב אל בנו הקטן אשר היה אוהב. כך אמר הקב"ה מכל העו"ג אני אוהב ישראל שנאמר כי נער ישראל ואוהבהו ממצרים קראתי לבני וכתיב כי ה' אוהב משפט נתן המשפטים לישראל אמר הקב"ה אם אתם משמרים את הדין אני גבוה שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט כו' ויש לדקדק במדרש זה שאמר משל לאדם שהיו לו בנים הרבה א"כ קרא גם לעו"ג בנים ודבר זה אינו מפורש בשום מקרא ואדרבה הפסוק אומר ממצרים קראתי לבני ש"מ שישראל לבד קרוין בנים. גם מדקאמר והיה אוהב את הקטן יותר מכולם ש"מ שהוא אוהב גם לעו"ג אך לא כישראל ודבר זה אין לו ראיה מן המקרא ואדרבה הכתוב אומר ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי. וע"ק למה הביא לראיה פסוק כי נער ישראל ואוהבהו למה לא הביא לראיה פסוק אהבתי אתכם נאם ה'. ואומר אני שכל מדרש זה בנוי על יסוד הענוה להשרים בה את כל יושבי על מדין כי בעבורה נאמר לפניהם ולא לפני עו"ג כי כל גס רוח אינו דן במתון ואינו מחמיץ הדין להעמידו שקט על שמריו. וזה"ש משל לאדם שהיו לו בנים הרבה והמשל אינו על העו"ג וישראל כ"א כל ישראל שנקראו בני אל חי. ומכולם הוא אוהב את הקטן היינו בין כל הבנים דהיינו בין כל ישראל הוא אוהב את הקטן המקטין את עצמו בהיות עניו ושפל ברך הוא הנבחר לישב מושב אלהים בעדת הדיינים לכך מביא ראיה מן פסוק כי נער ישראל ואוהבהו ר"ל כשהוא מקטין את עצמו כנער ובער אז הקב"ה אוהבו ביותר מכל בני ישראל כי כל עוד שהענוה מצויה ביותר בתחתונים אז הגלה ונראה גבהות הש"י כי הענוים מחזירין העטרה ליושנה אל הקב"ה שנקרא עתיק יומין כי בזה יודו שהוא יתברך לבדו גאות לבש ולו יאתה ולא לזולתו לכך מביא לראיה פסוק ויגבה ה' צבאות במשפט ואמר אם אתם משמרים הדין והוא לשון שמרי היין ור"ל כי יתחמץ לבבכם על ידי שתדונו במתון כמ"ש שמרו משפט וגם הוא לשון שמרים כי כל משקה העומד שקט על שמריו אז השמרים יורדין למטה והמשקה נשאר צלול וכל חומץ וודאי עמד זמן רב על שמריו ובסבה זו נעשה חומץ וע"ז נאמר שמרו משפט כי כל משפט צריך להחמיצו ולעכבו עד שירד השמרים למטה דהיינו הפסולת ודיעות משובשות המעורבים בשכל האדם ועל ידי שירדו למטה ישאר שכלו צלול זך ונקי בלי תערובות ואז לא יבא לידי טעות לכך נאמר שמרו משפט אבל הצדקה לא תחמיץ כ"א בקש ממך איזה עני דבר עשה מבוקשו מיד לכך נאמר ועשה צדקה יתבאר כל זה עוד פרשת שופטים בעזרת הש"י בפסוק צדק צדק תרדוף הלשון רדיפה שייך בצדקה ולא בדינין. וז"ש אם אתם משמרים את הדין אני גבוה כי הדין במתון וודאי יש בו מדת הענוה שאין הוא בוש לשאול על ספיקותו או לעיין בדין זמן רב עד כי לאמת יוציא משפט ומתוך הענוה שבתחתונים הקב"ה גבוה כמ"ש וישח אדם וישפל איש וסמיך ליה ויגבה ה' צבאות במשפט וגומר ומ"ש מכל העו"ג אני אוהב את ישראל אין זה פירוש על המשל שאמר לאדם שהיו לו בנים הרבה שהרי בנים הרבה קאי על כל ישראל. אלא מילתא באפי נפשיה הוא מ"ש מכל אינה מ"ש היתרון והביא עו"ג לראיה על דבריו לומר כשם שמכל העו"ג לא אהבתי שום אומה כלל כי אם ישראל לבד אהבתי ועיקר שנאתי לכשדים בעבור רום לבבם כי תועבת ה' כל גבה לב כך אפילו בין ישראל שקרוין בנים אני אוהב יותר מכולם את הקטן המקטין עצמו כנער ובער כי אז הוא דן במתון ועוד שהדיין שאינו גבה רוח הוא נזקק לדבר קטן כגדול כמ"ש כקטן כגדול תשמעון לאפוקי כל גס רוח אינו נזקק לדבר קטן. ומזה הטעם המשיל בעל מדרש זה המשפט לפרדס חביב כי כל פרדס אין בעל הפרדס מגלה איזה נטיעה משובחת יותר מחבירתה כדי שיהיו שכל מתעסקין בכל הנטיעות בשוה כדמסיק בילקוט ריש פרשת עקב וזהו ממש ענין כקטן כגדול תשמעון וזה פירוש יקר:

לפניהם ולא לפני הדיוטות. כך מסיק במסכת גיטין ומשמעות זה כאילו כבר הוזכר בפסוק שמדבר בדיינים סמוכים בעלי חכמה והיכן דברו זה אלא וודאי שסמך על פ' מזבח שהזכיר לפני פסוק זה וכבר אמרנו למעלה שאנו למידין מן המזבח כל הנאמר בו וכל הפוסל במזבח פוסל גם בדיינין ואמר במזבח ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית אלא אבנים שלמות תבנה וכך היושבים אצל המזבח יהיו אבנים שלמות שאין צריכין תיקון לאפוקי הדיוטות שצריכין תיקון וכולי האי ואולי יועיל וכשם שפסל את הגאים בעבור רום לבבם כך פסל את ההדיוטות מטעם זה כי כל הדיוט ביותר יש בו גסות הרוח מבאדם חשוב ודבר זה ידוע וכבוש לרבים והנה דרך הנהגת הדיינין הואיל ואתי לידן נימא ביה מילתא אע"פ שאינו מענין הפרשה אך מדסמיך פסוק ואלה המשפטים לפסוק ולא תעלה במעלות ש"מ שעיקר קלקול הדיינין תלוי בגסות הרוח. וכן אמרו רז"ל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח יאמר שגסות לבו יביאו לידי ג' קלקולים. קלקול ראשון הוא שגסותו יביאהו לידי שטות כי לא ירצה לדון במתון כי חרפה היא לו ועי"ז יעורבב מין בשאינו מינו. קלקול שני הוא שיביאו לבו לדמות לעליון לדין יחידי והרי הוא רשע אשר בגובה אפו בל ידרוש ואין אלהים כל מזימותיו. קלקול ג' הוא שיבוא לאחוז במדת הגאוה להיות גס רוח לא בדינין לבד כי אם בכל תושיה יתגלע. ומצינו שאנשי כנה"ג כאשר ראו קלקול הדיינים של בית ראשון וכל זה בא להם יען כי גבהו בני ציון ע"כ נתחמשו בצרכיהם של מקום ב"ה אז אמרו עת לעשות להחזיר העטרה אל יושנה דהיינו אל הקב"ה שנקרא עתיק יומין וע"כ הם אמרו ג' דברים הוו מתונים בדין שלא להיות שוטה מהולל בדין כי אולי המושכל ראשון מהולל ומעורב בשמרים קודם שיחמיצו כמבואר למעלה ובזה החזירו העטרה להקב"ה כמו שבארנו למעלה על פסוק ויגבה ה' צבאות במשפט. ואמרו עוד והעמידו תלמידים הרבה שלא יצטרך לדון יחידי כאמור. ואמרו עוד ועשו סיג לתורה שלא יהיה גס רוח כלל כי בכל המדות טוב לאדם לילך בדרך הממוצע חוץ מבענין גסות הרוח ארז"ל לא מינה ולא מקצתה וכמ"ש מאד מאד הוי שפל רוח לסייגת הדבר ולהטות לקצה אחרון וזהו ענין הסיג והגדר שמדה זו צריכה יותר מכל המדות וע"כ תלוי דבר זה בהגס לבו בהוראה כי אולי במדה זו יורה היתר לעצמו לומר כי טוב לי להתנהג בגסות כדי להטיל מוראי על הבעלי דינין כי בסבה זו יהיו דברי נשמעין לכן אמר שמעלת הילה"ר הוא זה כי לסוף יהיה גס רוח בכל דבר שבעולם אף זולת הדינין. ג' דברים אלו בצלמם ובדמותם זכרם אסף המשורר במזמור ע"ה למנצח אל תשחת לאסף מזמור שיר כי קלקול הדינין גורם השחתת העולם כי על הדינין עומד העולם והשחתת דור המבול יוכיח והמשורר רצה לזכור תיקון הדיינין ע"כ אמר אל תשחת. ואמר הודינו לך אלהים הדיינים שנקראו אלהים יודוך על ג' ענינים. אתה הוא וקרוב שמך שאתה נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. השני ספרו נפלאותיך והוא לשון העלם והפלאה והוא על שהעלמת המשפטים מכל אומה ולשון ומשפטים בל ידעום אבל אני כי אקח מועד אני מישרים אשפוט לכך הוסיף לשון אני למעט עו"ג והדיוטות נמוגים ארץ וכל יושביה כי המקלקל הדין גורם קלקול יסוד העולם כמ"ש במזמור עד מתי תשפטו עול ימוטו כל מוסדי ארץ. ע"כ אמר כאן אנכי תכנתי עמודיה סלה. אחר כך הזכיר ג"פ אל. אמרתי להוללים אל תהולו הרי אחת. ולרשעים אל תרימו קרן הרי שני. אל תרימו למרום קרנכם הרי ג'. וכנגדם אמר ג' פעמים כי. כי לא ממוצא וממערב הרי אחת. כי אלהים שופט הרי שני. כי כוס ביד ה' הרי ג'. וכלפי שאמרו רז"ל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח אמר כאן אמרתי להוללים אל תהולו לומר אל תהיה שוטה הסומך על חכמתו ואינו רוצה לדון במתון כי כל אדם אינו בטוח שמא יש בשכלו תערובת שמרים כי להוללים הוא לשון תערובת מלשון לשחוק אמרתי מהולל היינו מעורב בתוגה וכאן יאמר על שהוא מעורב בסכלות לפיכך צריך להחמיצו שלא ישתק עם שמריו. וכלפי שאמרו שלא יהיה רשע דן יחידי לדמות

לעליון

לעליון אמר כאן ולרשעים אל תרימו קרן הזכיר רק קרן אחד לפי שהמדבר ברשע אשר בגובה אפו בל ידרוש אחר אחזת מריעיו ליקח עצה בדין אלא רוצה לתלות הכל בעצמו. גם נוכל לומר שמלת ולרשעים אינו קאי על הדיינים אלא על שבעלי דינין העומדים לפניך כרשעים וכנגדם אל תרימו קרן אחד כי אולי דיין אחד לא יוכל לבעלי זרוע ושוטים השני' מן האחד. וכלפי שאמרו שהגס לבו בהוראה לסוף יהיה גס רוח ובכל תושיה יתגלע אמר כאן אל תרימו למרום קרנכם כי טבע הרוח לעלות כלפי מרום לכך אמר כנגד גסי הרוח אל תרימו למרום. ואחר כך נתן ג' טעמים על ג' אלה ובמאי דסליק פתח. ואמר כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים ומסיק בילקוט פ' מטות כל הרים שבמקרא הוא לשון הרים ממש חוץ מזה שהוא לשון רוממות כך לפי דרכנו יאמר על רוממות של הגס רוח אשר עליו אמר אל תרימו למרום קרנכם כי איך יתגאה אדם להבל דמה כי תחלתו מן טפה סרוחה וסופו למקום עפר רמה ותולעה והנה שלמה אמר על יום המיתה עד אשר לא תחשך השמש מכלל שזמן יציאתו לעולם הוא התחלת זריחת השמש לכך נאמר כי לא ממוצא וממערב שאינו יכול לטעון שיש לו הרים ורוממות ממוצא דהיינו מהתחלת יצירתו שהרי אדרבה הוא בא ויצא מטפה סרוחה וכן אין הרים ורוממות ממערב כי אדרבה בשעת שמשו הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה. ואם יאמר שבין שני גבולים אלו יש לו להתגאות בעבור תורתו וחכמתו ע"ז אמר ולא ממדבר הרים וכי יש רוממות מן המדבר והלא הכל דשים עליו ובמסכת עירובין פ"ה אמרו רז"ל אם אדם משים עצמו כמדבר שהכל דשים עליו התורה נתנה לו במתנה ש"מ שלכך נתנה התורה במדבר כדי שכל לומדיה יהיו כמדבר הזה שהכל דשים עליו ואיך יעלה על הדעת ליקח הרים ורוממות מן המדבר ע"כ אמרתי אל תרימו למרום קרנכם. ואחר כך אמר כנגד מ"ש ולרשעים אל תרימו קרן יחידי שלא יהיה דן יחידי ע"ז נתן טעם ואמר כי אלהים שופט רוצה לומר שאין דן יחידי אלא אחד ברוך הוא ובידו להשפיל ולהרים ומי יאמר לו מה תעשה. ואחר כך אמר כנגד מ"ש אמרתי להוללים אל תהולו שלא ידין קודם שיחמיץ הדין בעוד שכלו מעורב עם השמרים. ע"ז אמר כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה כי כוסו של הקב"ה נקי מכל שמרים ויגר מזה לשפוך רוחו על בשר רוח זך ונקי מכל תערובת. אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ אלו המה ההוללים אשר יין שכלם מעורב בשמרים והרשעים שאינן דנין במתון לשחמיץ הדין דומה כאילו שתו היין כשהוא עדיין מעורב עם השמרים ובלבול השכל ועכירתו גורם להם הטיית הדין ואני אגיד לעולם כי למעלה אמר על עצמו אני מישרים אשפוט נתן עוד דרך ישר לפני איש יושב על דין ואמר אני אגיד לעולם לדבר קשות כגידין לעולם עם שני הבעלי דינין כי כשעומדים לפני הרי הם כרשעים בעיני ולא אירא מן הבעל דין החזק בעוד רשע לנגדי כי אזמרה לאלהי יעקב אשר הציל את יעקב מיד חזק ממנו ומרודפיו הוא יצילנו ג"כ מן הרודף ומ"מ לא יסמוך הרשע ע"ז לומר מאחר שאני מדבר קשות גם עם חבירו שמא גם חבירו נראה בעיני חייב אלא כל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק כי לסוף אני מרשיע את הרשע ומצדיק את הצדיק וכל הרמוז שרמוז במזמור זה הוא שרמוז במלות קצרות אלו שדרשו רז"ל לפניהם ולא כו' והמשכיל ישמע ויוסיף לקח:

כי תקנה עבד עברי. טעם להתחלת כל הדינין בשלוח העבד חפשי לשם לפי שהדברות מתחילין אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים אמר כאן כשם שהיית עבד וחפשה נתן לך כי פדיתיך מבית עבדים כך תקרא דרור וחפשי לעבדך הנמכר לך בגנבתו כי גם אתם נמכרתם בגנבת יוסף שמכרוהו השבטים ונתגלגל הדבר שירדו על ידו למצרים לבית עבדים ואעפ"כ יצאתם לחפשי כך גם אתם לרבות עבדכם תשלחו חפשי. ומ"ש לשון עברי ולא נאמר אחיך או ישראל וכן בפרשת ראה נאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה לפי שכל זרע אברהם היו מעבר הנהר ושם עובדי ע"ג היו אבותינו מעולם ואחר שנכנסו בצל כנפי השכינה נקראו בשם ישראל וזה החוטא שנמכר בגנבתו נקרא בשם עברי כי אחז דרכי אבותיו של אברהם ולשון עברי נופל ג"כ על העובר עבירה ואע"פ שחטא ועבר עבירה מ"מ אחיך הוא לכך נאמר אחיך העברי וגו' אבל מוכר עצמו שלא חטא נאמר בו כי ימוך אחיך סתם ולא נאמר העברי. וי"א שלכך נאמר עבד עברי לומר שכבר הוא עבד קודם שקניתו אותו כי שמו של הקב"ה קודם שנא' כי עבדי הם ומ"ש ואם אמר יאמר העבד לפי ששנה באולתו לא הזכירו בשם עברי. וטעם לו' שנים יעבוד י"א שסתם שני שכיר ג' שנים שנאמר ונקלה כבוד מואב ג' שנים כימי שני שכיר וכופל עליו משנה שכר שכיר בעבור הקנס של כפל. וי"א שאין הדבר כן שהרי נאמר ב מקום אחר שנה אחת כשני שכיר ופירושו שנה מלומלמת וכך פירש"י והרד"ק בפסוק ונקלה כבוד מואב. ואולי טעמו כנגד ג' גניבות שגנב ממון בעליו ודעת בעליו ודעת עליונים כנגדן יעבוד ג' שנים ובעבור הקנס של כפל עוד ג' שנים. וי"א שזהו דוגמת כל השביעיות שנבחרו למנוחה לזכר חידוש העולם כמו השבת והשמיטה והיובל כי כל שביעי נבחר למנוחה וזה יותר נכון וקרוב לשמוע:

אהבתי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי וגו'. טעם לרציעת האוזן אר"י בן זכאי אוזן ששמעה בהר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע כו' ומקשים עליו למה לא ירצע מיד כשמוכרים אותו ב"ד או מוכר עצמו. ולדעתי יותר קרוב לשמוע שלכך הוא לוקה באזנו כדמסיק בב"ק פרק מרובה מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן לפי שהגנב לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עשה עין של מעלה כאלו אינו רואה ואוזן של מעלה כאילו אינה שומעת כו' ע"כ דין הוא שילקה באזנו לפי שחטא כנגד אוזן של מעלה ובזה מתורץ למה זה ירצע יותר מכל עושה עול כי לדברי ריב"ז קשה שעל כל עבירה שבתורה ירצע ואין להקשות א"כ ילקה גם בעיניו דא"כ יסמא אותו ולא יהיה ראוי לעבוד. אבל מוכר עצמו מחמת דוחקו יש טעם אחר בדבר לפי שכל זמן שהוא עבד לעבדים צריך הוא להטות אזנו לשמוע בקול רבו והוא מסיר אזנו משמוע בקול ה' כי רשות אחרים עליו משא"כ בנמכר בגניבתו כי הוא אנוס בדבר שהרי הבית דין מוכרין אותו. ומ"מ קשה שהגנב ירצע מיד אף אם יש לו במה לשלם וכן המוכר עצמו ירצע מיד בשעת מכירה. תשובה לדבר שאין דנין את האדם בשני דינין כי כל גנב אם יש לו במה ישלם ואז קבל דינו ונפטר ואם מכרוהו ב"ד בגניבתו עונשו העבדות. וכן מוכר עצמו מחמת דוחקו גם הוא אנוס ע"פ דבר הדוחק הגדול אשר הביאו לידי מדה זו. אך גם את זה לעומת זה נתנה לו התורה מקום לצאת לחירות אחר שש והוא מרצון טוב בלתי שום אונס כלל ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי והרי הוא בוחר להיות עבד לעבדים ומסיר אזנו משמוע בקול ה' אז דין הוא שילקה באזנו. והנמכר בגניבתו צריך ג"כ עונש אחר מן העבדות כי אגלאי מילתא למפרע שאין העבדות אצלו שום עונש שהרי עדיין הוא בוחר בעבדות כי טוב לו עמך והיכן עונשו על לא תגנוב ועל כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים ע"כ ירצע באוזן כי בזה יתכפר משני עבירות הללו כי עונש אחד צריך על שניהם. וטעם זה מספיק לדברי ריב"ז ומתורץ גם כן למה לא ירצע מיד אפי' לפי דבריו. וטעם לרציעה דווקא בדלת ומזוזה לפי שאחר שש פתחה לו התורה פתח לצאת מעבדות לחירות והדלת תסוב על צירה והעצל אינו רוצה לצאת כמי שיושב בבית האסורים ופותחין לו פתח לאמר לך המלט על נפשך כך הוא בוחר בטובות המדומות שיש לו כי טוב לו עמו במאכל ומשתה על כן הוא מניח הדלת פתוחה ואינו רוצה לצאת דין הוא שירצע בדלת. או אל המזוזה שחקוק עליה פרשת ואהבת את ה' אלהיך והוא אומר אהבתי את אשתי ואת בני והרי הוא ממליך אהבת השם ית' באהבת אשתו השפחה על כן ירצע במזוזה. ועוד שכל בן חורין בידו לקיים מה שנאמר לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי וזה שוקד על דלתות רבו ומסיר אזנו משמוע בקול ה' לשקוד על דלתותיו על כן ירצע בם לומר הרי אתה מרוצע בחירתך קבוע פה ולא תזוז מכאן עוד. ועוד יש טעם אחר לרציעת האוזן על דרך אמרו רבותינו ז"ל כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו אע"פ שרש"י פירש רוצעו מלקהו ברצועה מ"מ כ"ז יותר נכון לומר רוצעו במרצע ודבר זה אנו למדין מן דין עבד זה האומר אהבתי את אשתי השפחה הפסולה כי אע"פ שנתנה התורה רשות לרבו למסור לו שפחה כנענית מ"מ גם לעומת זה נתנה לו התורה מקום להסיר מעליו גנאי ודופי זה ולצאת ממנה לחירות אמנם כשאומר אהבתי את אשתי השפחה ואיני רוצה לצאת ממנה אז דומה כאילו באותו פעם מרצונו הטוב הוא נושא אשה פסולה זו ע"כ ילקה באזנו כי אין שום אבר מרגיש בגנאי זה כ"א האוזן בשמעו דבת רבים מסביב לאמר זו אשתך הפסולה והלו בניך הפגומים ומכאן יצא דין זה לכל הנושא אשה פסולה. ועוד יש טעם לרציעת האזן כי דין הוא שילקה בכל גופו והכה התורה עליו שילקה באבר אחד השקול ככל גופו כי מי שקטע יד חבירו נותן לו דמי ידו סימא עינו נותן לו דמי עינו חרשו נותן לו דמי כל גופו וכן מסיק בשערי תשובה של ר' יונה. מלבד כל הטעמים הללו יש בענין זה רמז נכון לכל העורים שבמחנה העברים הנושאים כל ימיהם על שכמיהם כל מיני עבדות ותלאות ומכאובות כדי להשיג הקניינים המדומים ואל אותן הקניינים הוא נמכר לעבד עולם וטוען שהוא מוכרח לעשות בכסף ובזהב בשביל אשתו ובניו וכי הוא מרבה בשבילם ואינו מבקש לצאת לחירות כל ימיו וסבור וקבל עליו כל התלאות באמרו אהבתי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי חרות חירות על הלוחות כי שכני קשור בחבלי אדם ובעבותות אהבת אשה ובנים וע"כ קרא שמו עבד נרצע כי כל ימי חייו לא ישקוט האיש עד אם אשר כלה בסבל ימיו ושנותיו בבהלה ובמרדות שונות זו מזו ובמותו לא ילווהו אשתו ובניו כ"א עד פתח קברו ומשם יפרדו כדאיתא בפרקי ר"א במשל של שלשה אוהבים כו' ע"כ נאמר בסתם עבד זה והגישו אדוניו אל האלהים אל מקום המשפט כי בזה המרמזים לכל אדם כי לעתיד ביום הדין לא יצאו לעזרתו אשתו ובניו אשר עליהם אמר אהבתי את אשתי ואת בני כי המה אינן אוהבים אותו כל כך ואדרבה יעזבוהו מן הדלת והלאה ושם ירבץ לפתח חטאת ומן הדלת והלאה לא יכנסו עמו להלין בעדו וזה רמז נכון וסוד מסתרי התורה:

אם אדוניו יתן לו אשה. בזמן שהוא נשוי תחלה אז דווקא מותר לרבו ליתן לו שפחה י"א הטעם לפי שאם אינו נשוי יש לחוש שמא יאמר אהבתי את אשתי השפחה אבל אם הוא נשוי כבר ישראלית אין לחוש כל כך כי כבר דבקה נפשו באהבת הישראלית. וי"א הטעם לפי שאם הוא נשוי חייב אדונו במזונות אשתו ובניו ואז לא ירצה שום אדון לקנותו ולהכניס ראשו בעול זה ע"כ כנגד זה נתנה לו התורה זכות שיוכל ליתן לו שפחה להוליד ממנה עבדים אבל אם אינו נשוי יש לו קונים הרבה בלאו הכי. ואולי יש עוד דברים בגו מחמת ביטול פ"ו כי אם הוא נשוי הרי הוא מקיים מצוה זו עם ישראלית ולא חששה התורה למה שיהיה לו עסק גם עם השפחה אבל אם אינו נשוי יתבטל ממצות פ"ו ויכלה זרעו עם השפחה הפסולה:

לא תצא כצאת העבדים. כעבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אלא עובד' שש או עד היובל או עד שתביא סימנים לפום ריהטא נראה ליתן טעם לכל עניני חירו' אלו בעבד עברי או העבריה או הכנעני לפי שכל כנעני אשר לא נגה עליו אור התורה אין לו תכלית אחר כ"א לעשות בכסף ובזהב ולצבור בר כחול הים ולעשות חיל ובעבור זה הוא עושה את עצמו כחמור נושא משא והרי הוא עבד נרצע אל קנין ממונו כל ימיו לעולם. ובאותו ממון המקובץ אין לו תכלית אחר כ"א לזון בו את שיניו ואת עיניו. שינו וגופו כיצד שע"י ממונו הוא משיג כל מיני מאכל הנכנסים דרך הפה והטוחנות וכל זמן ששיניו הטוחנות חזקים אף בריאים ידמה בנפשו שככחם אז כן עתה לטחון כל מאכל לא ישבות האיש עד אם אשר כלו לאכול ובטלו הטוחנות כי מעטו אבל קודם זה לעולם הוא עומד בעול עבדות זה ובבואו בימים ולא יטעם כל אוכל לחכו אז ישבות ואז הוא בן חורין כי למה זה יעמול לרוח כמ"ש ברזילי הגלעדי בן שמונים שנה אנכי היום אם אטעם

עוד אלומה. עיניו כילד לפעמים ועל הרוב יש לך אדם המאסף לכל המחנות יותר מכדי צורך אכילתו ושאר צרכיו והוא כדי לזון בו את עיניו כמ"ש ועיני האדם לא תשבענה וכתיב ומה כשרון לבעליו כי אם ראות עיניו וכל זמן שעיניו בראשו לא ישבע לעולם ואין לו חירות כלל. אך כאשר יזקן ותכהן עיניו מראות וחשכו הרואות בארובות אז מעמל נפשו ישבע כי למי הוא עמל אם עיניו כהות ובטלו הטוחנות וכל זמן ששניהם בתקפם אז הוא קופץ מזן אל זן ומוריק מהאי להאי כמבואר בחבורנו עוללות אפרים במאמר של הורמיז בר לילתא שהיה מוריק מהאי להאי. לפיכך נתנה התורה חירות לעבד כנעני בהפלת שן ועין מדה כנגד מדה כי זה החירות אשר יבחר גם הוא מעמל נפשו כי גם הוא אינו פוסק מלרדוף אחר ההבל כ"א בביטול שן ועין. אמנם לא כאלה חלק יעקב כי כל איש מישראל אשר תורת ה' בקרבו אינו מבקש הקניינים המדומים כ"א כדי שיעור הביא שבר רעבון ביתו כדי שיהיו אבריו חזקים אף בריאים לעסוק בתורת ה' שנהגה בשביעי ביום השבת יום פנוי ממלאכה כי בעצם היום ההוא הוא בן חורין ממלאכה כדי לעסוק בתורה הנהגה לחמשים יום במשוך היובל וכשיש לו כל כך הרבה בידו שיוכל לעסוק בתורה בלא טרדה אז הוא בן חורין ומשליך מעל כתפיו משא קניינים המדומים וניתן על צוארו עול תורה הרמוזה בשש וביובל וזהו שארז"ל שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה כו' כי אינו ממתין חירותו עד זקנתו כמנהג הכנענים שיוצאין בשן ועין אלא גם בבחרותו הוא בן חורין כשיש בידו די ספוקו עד שיוכל לעסוק בתורה הנהוגה אחר שש ימים וביובל וע"כ מדה כנגד מדה נתנה התורה חירות לעבד עברי שש ויובל. ונוסף על זה יוצאה אמה העבריה בסימנים להורות שעיקר מציאתה לקיום המין להוליד ממנה בנים לפיכך מיד כאשר תביא סימנים וראויה להוליד חייב לשחררה כדי לזווגה לאיש כי לכך נוצרה. ויש עוד רמז לכל פרשה זו שמספר שביעי נכלל מן הששה בג' מקומות בתחלת הפרשה ובשביעית יצא לחפשי ובסוף כל הדינין שבין אדם לחבירו כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך. ובאמצע כל הפרשה כדמסיק בילקוט בפרשה זו שיש בכל הפרשה ששים מצות עד פרשת השמיטה ובפרשת השמיטה עשר מצות סך הכל ע' ובודאי שלא דבר רק הוא מספר זה. והקרוב אלי לומר בזה לפי שכל עושה עול וחמס בממון טח עיניו מראות כי לא במותו יקח הכל ולא יוכל להשתמש בכל אשר לו כ"א ע' שנה המועד לכל חי וכאשר קרבה שנת השבע יצא לחפשי כמ"ש במתי' חפשי והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך כי רוב תשמישו בהם בכלא אלי קבר כמספר בכלא אבל י' שנים האחרונים יעשה בהם לביתו הנצחי ויזכור כי במותו הכל הפקר ואין לו יתרון בעמלו ואלו היה דבר זה לזכרון נגד עיניו לא היה עושה עול לעוות אדם בריבו כי זה שיש לו אינו שלו קנין שאינו שלו למה הוא לו על כן רמזה התורה החפשיות בשנת השבע בג' מקומות אלו בפרשה זו אשר כולו בנוי על יסוד הדינין שבין אדם לחבירו וזהו סוד מספר ששים מצות ופרשה השביעית דהיינו השמיטה עשרה מצות והמשכילים יבינו :

מכה איש ומת מות יומת. רבים השתדלו ליתן סדר לכל המצות שבפרשה זו וכן מצאתי בתולדות יצחק ובמשרי"א ולא ישרו דבריהם בעיני על כן לא ראיתי להאריך בזכרונם ואומר אני כשם שהתחיל בכי תקנה עבד עברי כי הוא כנגד דבור אנכי ודבור אנכי וודאי כולל כל הדברות שבין אדם למקום עד לא תרצח כך התחיל מכה איש שהוא דבור לא תרצח והוא כנגד אנכי וראש חמשה דברות האחרונות שבין אדם לחבירו ולא תרצח כולל כולם כי גם העושק עול בממון נקרא מכה איש כי נפש הוא חובל ובטוב ההשקפה הצרופה נזכרו בפרשה זו כל עשרת הדברות ואם אומר להוסיף טעמים בכל מצוה יצריך הסיפור וכבר הסכמתי לקצר חיבור זה בכל היכולת ע"כ משכתי ידי ממלאכה זו כי רבה היא עלי ומכולם אמרתי להוסיף טעמים בדיני הגנב כי יש בו כמה דינים חלוקים כי הגונב איש ומכרו דומה כאילו מסרו למיתה כי הקונה בידו לעשות בו כל מה שירצה כי השבי כולהו איתנהו ביה על כן דינו למיתה. והגונב ממון שנים ישלם כי אין האדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים כו' כך גנב זה שלא נסתפק במה שבידו וודאי כל היום הוא מתאוה תאוה הכפל ע"כ דינו לשלם כפל ורמז לדבר ממון מן האותיות הכפולות כשתכתוב מ"ם וי"ו נו"ן אבל שאר גזלנים פורצים ואין מתאוים אל הכפל ועוד שהגנב גנב שני גניבות ממון בעליו ודעת קונו מה שאין כן בגזלן. ובתשלומי ד' וה' בגונב שור או שה וטבחו או מכרו לפי שדמו הנה נדרש וגם לרבות דמי זרעותיו כי השור הזכר והשה הזכר היו ראוין להוליד ומצינו בתורה ששלח יעקב פרות ארבעים ופרים עשרה כי כל פר ראוי להוליד ד' פרות ע"כ יתן ד' בקר נקיבות תחת השור ועוד בקר חמישי קנס בעבור הכפל. ולפי חשבון זה היה לו ליתן י"א צאן נקיבות תחת שה זכר כי כל איל צריך עשר נקיבות ועוד אחד בעבור הקנס אלא שחסה עליו התורה בעבור בזיונו שנשא השה על כתפו וחסרה ממנו שבעה בעבור הבזיון כי גדול כבוד הבריות עד שדוחה שבעה צאן ויש סמך לזה מן פסוק אל יבוזו לגנב כי יגנוב וגו' ונמצא ישלם שבעתים פי' הרלב"ג שאם ימצא הגנב בבית בעל הגניבה כשיתן לו על אחד ז' כו' נמצא שזה נותן שבעה בעבור בזיונו שהרי מטעם ישלם שבעתים אמר אל יבוזו לגנב. ומהיכן למד שלמה לומר כן שיתן שבעה בעבור בזיונו אלא מן חסרון שבעה צאן מן י"א כאמור :

אך אם יום או יומים יעמוד לא יקם כי כספו הוא. לא זו יום אפי' יומים כי סד"א כיון שעמד שני ימים ומת ביום הג' וודאי מחמת מכתו מת כי המכה כואבת ביותר ביום השלישי כמ"ש ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים קמ"ל יומים כי בין יום או יומים אנו תולין לומר שמת מחמת איזו דבר אחר שנתחדש בו והוא ודאי לא הכהו מכה אכזרית שיש בה כדי להמית כי כספו היא וכי יש לך אדם שמאבד כספו בידים וודאי לא הכהו מכה רבה כי חס על ממונו ומת מחמת דבר אחר :

אם ענה תענה אותו. אותם מבעי ליה ומה הכפל ענה תענה צעק יצעק שמוע אשמע ובדרך הפשט נוכל לומר שלפעמים אדם מענה את היתום לבד ואמו אלמנה עיניה רואות וכלות ואין לאל להציל את בנה וע"י ענוי אחד מהם שניהם מעונין ושניהם צועקים והקב"ה שומע לשניהם ומענישו בכפל שיהיו בניהם יתומים ואשתו אלמנה ועל צד הרמז נוכל לומר מאחר שהקב"ה אבי יתומים אם כן וודאי בכל צרתם לו צר כביכול לכך אמר אם ענה אז תענה גם אותו שהוא אבי יתומים והנה שניהם צועקים מדת הדין מקטרג' עליו למעלה והיתום צועק והקב"ה הרחמן מקבל צעקת שניהם :

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. נראה כאן כפל כי היה לו לומר אם כסף תלוה את העני ומתחלה קראו עמי ואח"כ עני ואח"כ רעיך שאמר אם חבול תחבול שלמת רעך לפי שרצה לצוותו על שני דברים על כן הקדים לו שני הקדמות שמשני צדדים אתה חייב ללות לו הא' הוא מצד שהוא בכלל עמי הארץ ודרך המלך הוא בזמן שעמו ועבדיו מחוסרים צידה כל אדם יכול ללות להם על סמך שהמלך יפרע את חובו כי על המלך מוטל לזון את עמו והנותן להם כאלו נותן למלך עצמו ועל כן הוא בטוח בפרעון החוב כך העני זה בתוך עמי הוא יושב ועל ה' הוא משליך יהבו ומלוה ה' חונן דלים החונן דל הוא מלוה לה' ולא לו. השני הוא שיותר העני עושה עמך ממה שאתה עושה עמו כדמסיק בב"ב פרק א' תניא היה ר"מ אומר כו' ומסיק שם אם אלהיכם חפץ בעניים למה אינו מפרנסן אף אתה אמור לו כדי להציל אתנו מדינה של גיהנם. ואם כן אתה עושה עמו חיי שעה והוא עושה עמך חיי עולם אתה נותן לו פרוטה והקב"ה משלם לך פי שנים כפלים לכך נאמר אשר עשיתי עמו היום בועז וארז"ל יותר שהעני עושה עם בעל הבית ממה שבעל הבית עושה עם העני לכך נאמר כאן את העני עמך ויכלול לשון עמך לפי שהוא עמך ע"כ בא לידי עוני כדי לזכותך. וכנגד שנים אלו צוה לו על שני דברים כנגד מ"ש אם כסף תלוה את עמי אמר לא תהיה לו כנושה כאילו אמר לא תהיה כנושה לו כי לא לו אתה נושה אלא להקב"ה כי החונן דל נקרא מלוה ה' ולא לו ונאמן בעל מלאכתך לשלם לך בעבור עמו ולפיכך לא תדחוק עליו לתבענו בחזקה כמו שפירש"י כי למה תדחוק עליו אחר שלא לו הלוית כי אם למלכו ברוך הוא. וכנגד מ"ש את העני עמך זה העני העושה עמך יותר ממה שאתה עושה עמו על זה אמר לא תשימון עליו נשך כדי להרויח בממונך הקטן בעיניך מה שהעני עושה עמך כהנה וכהנה הן מצד שזכך הרבה מאד ותבקש עוד ממנו ריוח הן מצד שזה העני נעשה עני בעבורך כי כדי להציל אותך מדינה של גיהנם אין הקב"ה מפרנסו בעצמו כמבואר למעלה ואם כל זה העוני והדוחק הוא סובל עמך בעבורך כדי לזכות אותך ואיך יעלה על דעתך לבקש עוד ריוח מה אין זה כי אם רוע לב ומה שאמר תשימון לשון רבים להזהיר את כולם המלוה והלוה והערב והעדים כולם עוברים בלא תשימון ואם חבלת שהיה מחוסר אמנה ולא תאמין כי לך ישלם מאוצר של מעלה הגנוז לעושה צדקה בקרב הארץ. אז זה עונשך שלסוף תחבל שלמת רעך כי תבא גם אתה לידי עניות ותהיה ריעו של העני וחבירו בעניות ותהיה מוכרח ליקח ממנו חבל מאחר שתהיה עני כמותו וזהו ענין הכפל של חבל תחבל. ומ"מ אני מזהירך שעד בא השמש תשיבנו לו כי אם עברת מן דרך הישר וכבר לקחת ממנו חבל אז ראה לעמת זה שתשיב לו החבול קודם שקיעת החמה ונראין הדברים שבכסות לילה הוא מדבר שהרי נאמר במה ישכב. ועל צד הרמז הזכיר השמש לומר הסתכל בשמש שבראתי לשמשכם על צד החסד והצדקה כי הקב"ה מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית וכל המצות שעושין בעה"ז יראי ה' וחושבי שמו כולם אינן כדאי לחסד גדול זה שהקב"ה מזריח להם השמש בכל יום כמ"ש וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה כי אם ליראי ה' השמש זורחת על צד הצדקה וא"כ יפה אמר שלמה ואין יתרון תחת השמש שבכל מעשי האדם אין בהם די השיב להקב"ה חסד גדול וע"כ אמר עד בא השמש תשיבנו לו כי הסתכל בשמש צדקה שאני עושה עמך ואז תקח מוסר וממנו תראה וכן תעשה כמה שאני מזריח לך החמה כך תזריח לעני זה ההולך חשכים ואין נוגה לו כמ"ש הלא פרוס לרעב לחמך וגו' וסמוך ליה אז יבקע כשחר אורך וגו' וזרח בחשך אורך וגו'. ויש עוד רמז באמרו עד בא השמש תשיבנו לו אל העורים אשר במחנה העברים שיש להם משכנות של עניים ויצוו ליורשיהם שיחזירום לעניים אחר מותם דהיינו אחר הערב שמש כמ"ש עד אשר לא תחשך וגו' לכך נאמר עד בא השמש תשיבנו לו כי מי פתי יסיר הנה שלא יקיים המצוה בחייו שהוא מצווה בה ויעשה המצוה לאחר מותו שאינו מצווה בה עוד שנא' במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות והעושים כן בלי ספק אין להם שכר בעולם כיון שלא קיים המצוה בזמנה כשהיה מחוייב בה וירצה לקיימה אחר מותו כשרואה כי אז אינו יכול להשתמש בממונו כלל ומה יתרון לעושה צדקה בזמן שהוא הן מצד כי אז אין ממונו ברשותו הן מצד שאין לו צורך בו עוד הן מצד שהוא חפשי מן המצות ובחייו מאנו ידיו לעשות ובמותו ירצה להיות צדיק ועל צד הרמז נוכל לפרש גם פסוק כי היא כסותו לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב שקאי על האדם אשר עינו רעה בעניים ולא ירצה לעשות צדקה בחייו קודם בא השמש א"כ במה ישכב בקבר כי היא דהיינו הצדקה כסותו לבדה כי במותו הוא נקבר ערום ממצוה זו ואין לו כסות אחר כ"א הצדקה שנא' צדק לבשתי וילבשני וארז"ל שהצדקה נמשלה לבגד שכל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול כך הצדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול לכך אמר במה ישכב לכך נאמר כסותה בה"א לדרוש בו כי היא כסותה של הנשמה של המלוה ונוכל לומר עוד שכל פסוק זה כפשוטו ומ"מ נקט פרטים אלו כדי שילמוד מהם או הנותן או שבלתי נותן שכל מה שהוא עושה עם העני עושין גם עמו כי אזהרה עד בא השמש תשיבנו לו יש במשמעותו סתם השבה בעוה"ז. והשבה לעניים עד בא הערב שמשו זמן החירות והחפשי והוא קודם זמן המיתה כאמור ואחר כך אמר שאם לא יתן לעני קודם בא השמש אז אין

אין לעני במה לשכב. כך הוא לא יהיה לו לעתיד במה לשכב בקבר כי הנדבק לבדה כסותו ושמלתו לעורו וזולתו אין לו בגד אחר ושוכב ערום בגיא צלמות כמו שעשה לעני זה בלילה כך יעשה גם לו וזה רמז נכון ויקר מאד. וכל שכן לאותן הכתות שאפי' ליורשיהם לא יצוו להחזיר והנה היורשים יקחו ממונם והמה ישאו את עונם אוי לאותה כלימה ובושה כי ראיתי בדורנו עשירים רבים בשפל ישבו כי נכשלים בזה וכיוצא בו ואינן לוקחים מוסר בחייהם וצרות העין נעשה קנין דבק בהם בחייהם ובמותם לא נפרדו ודי בהערה קטנה זו. והיה כי יצעק אלי יאמר שאם זה העשיר יהיה אוטם אזנו מזעקת דל אל ידמה בנפשו שבעבור זה אבדה תקותו של העני אלא כ"א יצעק אלי ושמעתי כי אם הוא אכזרי אני איני כמותו אלא ושמעתי כי חנון אני או יאמר ממני תראו וכן תעשו בק"ו:

וחדלת מעזוב לו עזב תעזוב עמו. לומר לך דווקא שרוצה להיות עמך במלאכתו ורוצה להקים עמך אז אתה מחוייב לסייע לו אבל אם יושב לו ואומר הואיל ועליך מוטל הדבר חייב אתה להקים לבד ע"כ אמר וחדלת מעזוב לו כי מלת לו אין במשמעותו עמו כי מותר לך לחדול מלעזוב לו כשאינו רוצה להיות עמך במלאכתו ומכאן תשובה על מקצת עניים בני עמינו המטילים את עצמם על הצבור ואינן רוצים לעשות בשום מלאכה אף אם בידם לעשות באיזו מלאכה או איזו דבר אחר אשר בו יכולין להביא שבר רעבון ביתם וקוראים תגר אם אין נותנים להם די מחסורם כי דבר זה לא צוה ה' כי אם עזוב תעזוב עמו הקם תקים עמו כי העני יעשה כל אשר ימצא בכחו לעשות ואם בכל זה לא תשיג ידו אז חייב כל איש מישראל לסעדו ולהחזיקו וליתן לו די מחסורו אשר יחסר לו ועזוב תעזוב אפילו עד מאה פעמים:

לא תבשל גדי בחלב אמו. בטעם מצוה זו יגאו רוב המפרשים ללקוט ולא מצאו בה טעם מספיק עד שי"א שמצוה זו מן החקות שאין להם טעם נודע לנו וי"א שהיה מתחלה חק לעו"ג שבשלו בשר בחלב בחגים שלהם ועל כן סמך מצוה זו לחגי השנה. ויש מביאין ראיה ממ"ש והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן שהיו רגילין לעשות עבודה מן בשר בחלב וקרוב לשמוע שמצוה זו היא מענין איסור כלאים וערבוב הכחות כי ידוע שבשר העובר נולד מן הדם של הנקבה האדום כמוליד כל אודם כי משם מקורו. וכן חלב הבהמה גם כן מן הדם מקורו כי הדם נעכר ונעשה חלב. ולפי זה מן דם הבהמה יצא בשר העובר והחלב כי משם יפרדו ואין נכון לחזור ולערבם ע"י בישול וכן ע"י אכילה כי האכילה היא ג"כ בשול באצטומכא. ואי תרו ליה כולא יומא בחלבא לית בה לאו דלא תבשל כי אינן חוזרין אל ערבובם הראשון ע"י שרייה כמו ע"י בישול בקדירה ובישול באצטומכא ודווקא כשאוכל בשר תחלה שאינו מתבשל באצטומכא מהרה עד שיבא החלב. אבל החלב מתבשל מהרה קודם שיבא הבשר ואין בו ערבוב כל כך ע"כ אין איסור לאכול אחריו בשר. וטעם עירוב זה שייך בכל בשר בהמה. וגדי בחלב אמו נקט למופת כי בו נמצא בעצם וראשונה עירוב זה. ובפרשת ראה סמך מצוה זו לאסורי מאכלות לומר לך שלא בישול לבד אסרה תורה כי אם גם אכילה. וכאן סמכה למצות בכורים כי הפירות שנתבכרו ראשונה אין ראוי לערבם עם הפירות שנתבכרו אחר כך כי אם אותן שנתבכרו ראשונה תביא בית ה' אלהיך והמותר יהיה לך. כך אין לערב הדם שנתבשל ראשונה ונתהווה ממנו העובר עם הדם שנתבשל אחר כך ונתהווה ממנו החלב כי אחר שרצה ה' בפרודם אינו רוצה בערבובם:

ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך. התחיל בלשון רבים וסיים בלשון יחיד לפי שכל ישראל ערבים זה בעד זה ולא יברך ה' לחם של כל יחיד ויחיד עד אשר יהיו עובדי ה' רבים ויעבדוהו כל זרע יעקב כאחד אז יבורך לחמו של כל אחד ואחד. וי"א שעבודת ה' טוב יותר כשרבים מתקבצים להתפלל כי הן אל כביר לא ימאס אבל בעניני אכילה טוב יותר כשאוכל כל אחד פתו לבדו. ולפי שרוב החלאים באים ע"י המאכלים שמבחוץ או ע"י התגברות היסודות זה על זה מבפנים ע"כ אמר וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך:

כל אשר דבר ה' נעשה. לא אמרו לאלתר נעשה ונשמע יתכן לפרש לדעת חכמי ספרד שפירשו שכל פרשה זו היתה אחר קבלת עשרת הדברות א"כ בדין אמרו מתחלה נעשה כי חשבו שלא יצוה להם ה' יותר מן עשרת הדברות אלו. אמנם אחר כך כאשר ראו שמשה לקח חצי הדם וישם באגנו' וחצי הדם זרק על המזבח אז עלה במחשבתם חצי השני להיכן יתן וודאי הכוונה שעכשיו לא נתן לנו כי אם חצי התורה והמצוה ועוד יוסיף לנו מצות כהנה וכהנה ובאותו זמן יזרוק על המזבח חצי שניה ע"כ אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ומשה הבין מחשבתם ואמר אתם טועים כי חילוק הדם הוא כדי לזרוק חצי השני על העם לומר שעל ידי קבלת התורה יהיו לאחדים באהבה ואחוה עם הש"י. וגם לפירש"י שפי' שפרשה זו היתה קודם עשרת הדברות נוכל לומר שבפעם ראשון שמעו ז' מצות בני נח ושבת ודינין וכבוד אב ואם ופרה אדומה כמו שפירש"י ובדרך שנתבאר:

ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. פירש"י שהיו מסתכלים בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה וקשה על דבריו דהל"ל תחלה ויאכלו וישתו ואחר כך ויחזו את האלהים. ותרגומו והוו חדן בקורבנהון גם זה אינו מתיישב על הלשון. ויותר היה נכון לפרש שלא היה שם שום אכילה ושתיה אלא היו דוגמת משה שעמד בהר מ' יום בלא אכילה ושתיה והיה נזון מזיו השכינה כך אצילי בני ישראל מתוך שחזו את האלהים על כן היה דומה כאילו אכלו ושתו כי ראיית פני השכינה היתה אכילה שלהם. האמנם מדקאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו יש לדקדק למה קראם אצילים ועוד פסוק זה צריך קישור עם ויאכלו וישתו ונ"ל שבא להורות ההבדל שבין נבואת משה לנבואתם כי אל משה שלח ה' יד נבואתו בלא אמצעי כי הנבואה נקראת יד ה' כמ"ש היתה עלי יד ה' וזה מדבר ברוח הקודש ולפי שמשה היה קרוב אל השכינה על כן לא הותרה לו להשתמש בצרכי הגוף כלל כל זמן שהיה עומד לפני ה' וזהו שאמרו ויכסהו הענן ז' ימים ובמסכת יומא פ"א אמרו רבותינו ז"ל שכיסוי זה היה כדי למרק אכילה ושתיה שבתוך מעיו כדי שיעמוד חי לפני ה' נקי ומשולל מכל עניני גשמיות ומטעם זה לא אכל מ' יום כדי להרחיקו מכל עניני הגוף שנבראו בו' ימי בראשית ויקרא למשה ביום השביעי כי השביעי קודש לה' ויום השבת יוכיח. אבל אלו הזקנים נדב ואביהו וע' זקנים היו מן האצילים אשר הואצל עליהם מן רוח הקודש שעל משה וניתן עליהם לפיכך לא היו כמשה בנבואתו שלא אכל ושתה כשחזה פני אלהים אלא המה חזו את האלהים ויאכלו וישתו שהיו משתמשים בב' החלקים בחלקי השכל ובחלקי החומר כי מצד השכל יחזו את האלהים ומצד החומר אכלו ושתו ולפי שחזו מחזה שדי מתוך אכילה ושתיה ע"כ לא ראו באספקלריא המאירה כמו משה כי פני משה כפני חמה המאירה מכל צד כך משה האיר מב' חלקיו כי גם חומר שלו נעשה זך ונקי כחמה ברה ולא עכב על ידו מלראות מחזה שדי באספקלריא המאירה. אבל פני יהושע שהיה מן המואצלים כלבנה החשוכה מצד אחד ומאירה מצד השני כך היה נקי וזך מצד השכל ומ"מ לא ימוש מתוך המחנה מלהיות כאחד העם מן המחנה מצד החומר המשמש בצרכי הגוף והיה כמו אצילים אלו שנא' בהם ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. ולדברי רש"י יש קצת ראיה ממש"ה אחרי מות שני בני אהרן ואל יבא בכל עת אל הקודש וגו' מאחר שצוה לו הש"ת שלא יבא אל הקודש כי אם ביום שאין בו אכילה ושתיה ביה"כ ש"מ שבני אהרן חטאו בזה שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס של אכילה ושתיה ולא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה ולא שלח בהם יד עכשיו עד יום פקדו ודבר זה יתבאר עוד לקמן פ' אחרי מות בע"ה ית' שמו:

הפטרת משפטים בירמיהו סימן ל"ד

הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַםִ לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר׃ לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם עוֹד וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ׃ וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־כֵן וַיָּשִׁבוּ אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ חָפְשִׁים וַיִּכְבְּשׁוּם ויכבישום כתיב לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֵאמֹר׃ מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם׃ וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ וַתִּכְרְתוּ בְרִית לְפָנַי בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו׃ וַתָּשֻׁבוּ וַתְּחַלְּלוּ אֶת־שְׁמִי וַתָּשִׁבוּ אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתֶּם חָפְשִׁים לְנַפְשָׁם וַתִּכְבְּשׁוּ אֹתָם לִהְיוֹת לָכֶם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אַתֶּם לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לִקְרֹא דְּרוֹר אִישׁ לְאָחִיו וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר נְאֻם־יְהוָה אֶל־הַחֶרֶב אֶל־הַדֶּבֶר וְאֶל־הָרָעָב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם לְזַעֲוָה לזועה כתיב לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ וְנָתַתִּי אֶת־הָאֲנָשִׁים הָעֹבְרִים אֶת־בְּרִתִי אֲשֶׁר לֹא־הֵקִימוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְפָנָי הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ לִשְׁנַיִם וַיַּעַבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו׃ שָׂרֵי יְהוּדָה וְשָׂרֵי יְרוּשָׁלַםִ הַסָּרִסִים וְהַכֹּהֲנִים וְכֹל עַם הָאָרֶץ

העוברים

פירוש המלות

את. כמו עם כל פעם: דרור. חפשי: לזועה. ענין תנועה: לשנים. וזו כריתות ברית:

הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל׃ וְנָתַתִּי אוֹתָם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד
מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת
הָאָרֶץ׃ וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד
אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים
מֵעֲלֵיכֶם׃ הִנְנִי מְצַוֶּה נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת
וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן
שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם
וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃ גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד
עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק
וְיַעֲקֹב כִּי־אָשִׁיב אשוב כתיב אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

פרשת תרומה

רשי

(ב) **ויקחו** לי תרומה. לי לשמי: תרומה. הפרשה יפרישו לי מממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פיישנ"ט בלע"ז: תקחו את תרומתי. א"ר ג' תרומות אמורות כאן אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד. י"ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונ' כשתדקד' בהם

אבן עזרא

אשר נתן לבניו דת תמימה. אשר יוציא לאור כל תעלומה:
יבינני דבר חכמה רשומה. בפרשת ויקחו לי תרומה:

(א) **וידבר** בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן והטעם שיעשו מקדש לשם הנכבד וישכון בתוכו ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר: (ב) מלת ויקחו לי. כגזירת סורה אלי שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו וככה שיקח מאתו ויתן לי וככה קחי נא לי מעט מים: (ג) וזאת. אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי העדה אם כן איך כתיב כי הכסף נדבה והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה לצורך שלחן כסף כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או לחתוך או לרחוץ עליו ולחצוצרות ולמזרקים ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשש להוציא דבר אחד מששה עשר דברים כי החמשה עשר היו נדב' וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו. והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב והשלים בנכבד אבני שוהם ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים ולא כן הזהב כי ברוב הקהל נמצא והנה לא היה במעשה המשכן ברזל וכתוב בבית ראשון ומקבות והגרזן

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי׃ ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם

חסר לאמר
ו' רפין

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל גְּבַר דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ תִּסְבוּן יָת אַפְרָשׁוּתִי׃ ג וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דְּתִסְבוּן

דבר אל בני ישראל ו' חסרים לאמר נמסר בפרשת בשלח: ויקחו ו' רפין נמסר בסדר בא אל פרעה: וזאת י"ז ר"פ וסי' וזאת התרומה אשר תקחו. וזאת תורת המנחה. וזאת תורת האשם. וזאת תורת זבח השלמים. וזאת תהית טמאתו בזובו. וזאת עשו להם וחיו. זאת משמרת משאם. וזאת תורת הנזיר. וזאת התורה החקים. וזאת התורה אשר שם. וזאת הברכה. וזאת ליהודה. וזאת התרומה אשר תרימו. וזאת לכם האות דירמיה. וזאת תהיה המגפה. וזאת שנית תעשו. וזאת לפנים בישראל:

תולדות אהרן ויקחו לי תרומה. סנהדרין לט ע"ב ס"ג (תרומות מ שקלים מט): וזאת התרומה. (שקלים שם):

בעל הטורים ויקחו לי תרומה. פתח דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמו דברו על לב ירושלים בשביל שהיה בו חסרון כיס פייסם. ואיתא במדרש א"ר אבהו ומה לעשות משכן כבוד ובשרה לישראל אמר דבר אל בני ישראל לשון פיוס פרנסי ישראל שדוחקים את ישראל ונוטלים את ממונם לעצמם מה תהא עליהם. תרומה. אותיות מ' תורה. שהתורה שנתנה למ' יום הוא לאוכלי תרומה כההיא דאמרינן לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן שניה לה לאוכלי תרומה. וזהו ויקחו לי לשמי שכל מי שעוסק בתורה כאלו לוקח לי שאין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד. וע"כ סמך פ' ויקחו לי תרומה לפ' של תורה: ויקחו לי תרומה עשו לי מקום מקדש א' מנ' שבשבר הבית כמו תרומה שהיא אחד מחמשים שהרי הר הבית ת"ק על ת"ק. ומקום המזבח היה ק' על נו"ן שהיא אחד מנו"ן של ת"ק ות"ק: סמך לילה לויקחו לי תרומה רמז זמן אכילת תרומה בלילה כדתנן מאימתי שהכהנים נכנסין לאכול בתרומה שהוא בלילה: ויקחו לי לי עולה מ' שהיא עין יפה א' ממ': מאת כל. כל עולה נו"ן שהיא בינוני א' מנו"ן. מאת כל ר"ת עולה ס' שהיא עין רעה א' מס': אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. בגימטריא אך בני ישראל יהיו תורמין וכו': תקחו את תרומתי. ולא אמר תקח שאין גובין צדקה בפחות משנים: תקחו. בגימטריא שנים קחו:

רמבן

כה **כאשר** דבר השם אל משה עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות וצוה אותם ע"י משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה כאשר הנהיגו רבותינו עם הגרים שבאים להתיהד וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצוה על ידו של משה וכרת עמהם ברית על כל זה מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לאלהים כאשר התנה עמהם מתחלה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה ואמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש והנה הם קדושים ראוים שיהיה לו בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל והנה עיקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון כמו שאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת על כן הקדים הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה וסמך לארון השולחן והמנורה שהם כלים כמוהו ויורו על ענין המשכן שבעבורו נעשה אבל משה הקדים בפרשת ויקהל את המשכן את אהלו ואת מכסהו וכן עשה בצלאל לפי שהוא הראוי לקדם במעשה וסוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר וכמו שנאמר שם וישכן כבוד ה' על הר סיני וכתיב הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו וכן כתיב במשכן וכבוד ה' מלא את המשכן והזכיר במשכן שני פעמים וכבוד ה' מלא את המשכן כנגד את כבודו ואת גדלו והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני וכמו שאמר במתן תורה מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כך במשכן כתיב וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים וידבר אליו ונכפל וידבר אליו להגיד מה שאמרו בקבלה שהיה הקול בא מן השמים אל משה מעל הכפרת ומשם מדבר עמו כי כל דבור עם משה היה מן השמים ביום ונשמע מבין שני הכרובים כדרך ודבריו שמעת מתוך האש ועל כן היו שניהם זהב וכן אמר הכתוב אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם ונקדש בכבודי כי שם יהיה בית מועד לדבור ונקדש בכבודי והמשכיל יפה בכתובים הנאמרים במתן תורה ומבין מה שכתבנו בהם יבין סוד המשכן ובית המקדש ויוכל להתבונן בו ממה שאמר שלמה בחכמתו בתפלתו בבית המקדש ה' אלהי ישראל כמו שאמר בהר סיני ויראו את אלהי ישראל והוסיף שם לפרש ה' לענין שרמזנו שם למעלה כי אלהי ישראל יושב הכרובים כמו שאמר וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ואמר דוד ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה' וכן יזכיר תמיד בבית המקדש לשם ה' לשמך ויאמר בכל פעם ופעם ואתה תשמע השמים במדת רחמים וכתיב והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך ושמעת השמים ובביאור אמר כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכתיב על הארון להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו ובדברי הימים להעלות משם את ארון האלהים ה' יושב הכרובים אשר נקרא שם כי השם יושב הכרובים:

(ג) **וזאת** התרומה. על דרך האמת הוא עמו וה' נתן חכמה לשלמה וכן כתוב וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם וכתיב וזאת הברכה וכתיב [illegible]

ספורנו

כה (ב) **דבר** אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. אמור לישראל שהפלתי שגבאים יגבו בעדי תרומה וכן עשה משה ברדתו מן ההר כאמרו ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני ואחר כך ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל שהם הסנהדרין קחו מאתכם תרומה ובזה צוה להם שיגבו וישראל לא המתינו שיגבו הסנהדרין אבל תכף יצאו מלפני משה והביאו עד בלי די ולפיכך לא נשאר על הנשיאים שחשבו לגבות זולתי האבנים והשמן שלא הביאו ישראל עדיין: מאת כל איש. צוה שלא יגבו בזרוע כענין שממשכנים על הצדקה אבל יגבו מן המתנדבים בלבד: (ג) וזאת התרומה. צוה שלא יקבלו כל שוה כסף כגון פירות ומרגליות ואבנים טובות שאינן מאבני האפוד

זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: ה וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים: ו שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: ז אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים

מִנְהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: ד וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמֵעֲזֵי: ה וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין: ו מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח דִּרְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ז אַבְנֵי בּוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא

ג'.ס'

ג'

מ' זוגין מתחלפין ג' חסר

זהב וכסף ג' וסי' וזאת התרומה. קחו מאתכם התרומה. וישלח את הדרום בנו.

תולדות אהרן תחשים. שבת כח (שבת כו):

והגרזן של כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו: (ד) ותכלת. אמר יפת שהוא כדמות שחרות כי הוא תכלית כל הצבעים והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם ואנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר: וארגמן. כדמות אדום ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי: ותולעת שני. וכתוב ושני התולעת כמו מצור החלמיש חלמיש צור והגאון אמר בו קרימ"ז כי הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן ובעבור תולעת אמרו רבים כי הוא משי: ושש. הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואינו צבוע שש ורקמה ממצרים והגאון תרגמו בלשון ערבי עושר וידוע הוא עד היום: ועזים. שער העזים: (ה) וערת אילם. שהם גדולים זאת האומנות בארץ אלגודמאם ונקרא גודמנסי: תחשים. מין חיה היתה ידועה בימים ההם כי כן כתוב ואנעלך תחש והנה כבר היה נודע: ועצי שטים. יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו נטעם וישראל הוציאום ממצרים במצות משה והראיה כל אשר נמצא אתו כמו התכלת והארגמן ויש לתמוה למה נאמר אשר נמצא אתו לצרכו ואם אמרנו כן יש לתמוה למה הוציאו עצי שטים כי מה צורך יש להם ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כך ישובו ועל כן השאילום ואיך יוציאו קרשים רבים אורך כל אחד מהם עשר אמות גם בריחים והם עברו על מצרים מקום המלוכה ומה היתה תשובה לשואליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים והנה לא ידענו אם קבלה היתה היא ביד אבותינו שממצרים הוציאום גם אנחנו נסור אל משמעתם ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים ובבאם שם אמר להם ששם יתעכבו הרבה ואין עליהם ענן כאשר פירשתי אז עשה כל אחד סוכה והנשיאים עשו כדמות חצרות כל א' כפי מעלתו וכרתו כל היער כי עם רב היו ועשו סוכות ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יום הכפורים וזה טעם וכל אשר נמצא אתו: (ו) שמן למאור. לצורך המאור כמשפט אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטרת הסמים הפוך וכן הוא הסמים בעבור קטרת אם כן למה לא נאמר כן ולשמן המשחה בשמים ועוד ואת הבושם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים. והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשחה ובשמים שהם מעורבים עם הסמים לקטרת וככה קבלת האמת: (ז) אבני שוהם. כוללת כל האפוד ואחד מהחשן: מלואים. עוד אפרש:

כהם: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו'. כלם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנא' (שמות לח) וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: (ד) תכלת. צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק (מנחות מד יבמות ד): ארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הוא פשתן: ועזים. נוצה של עזים לכך ת"א ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמם שתרגום של עזים עזיא: (ה) מאדמי'. צבועות היו אדו' לאחר עבודן: תחשים. (שבת כח) מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו: ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדב' והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים: (ו) שמן למאור. שמן זית זך להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה. שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים. שהיו מקטירין בכל בקר וערב כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותימרת עשן: (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלואים. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות

בעל הטורים שמן למאר. חסר דלא לאורה הוא צריך וי"ג דברים כתוב כאן. וכן יש י"ג מיני מלבושים ביחזק' ואעדך עדי ואנעלך תחש וגו' וכשחטאו ישראל בעגל אבדו י"ג מלבושים כדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים ובזכות אלו י"ג מינים שהתנדבו חזרו להם י"ג:

רמבן

מאת ה' היתה זאת וכבר רמזו זה בבראשית רבה במדרש מזקנים אתבונן והמבין יתבונן ובאלה שמות רבה וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כנסת ישראל שהיא תרומה שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה ושם עוד אמר להן הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי וכביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה כי התרומה תהיה לי ואני עמה כדכך דודי לי ואני לו וכן אמר ככל אשר אני מראה אותך כי אני הוא המראה ואמר מראה אותך רמז למלת אני וכן אשר אתה מראה וכן אמר דוד הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כי היתה עליו יד ה':

(ו) **בשמים** לשמן המשחה ולקטרת הסמים. יש אומרים שזה מקרא קצר בשמים לשמן המשחה וסמים לקטרת הסמים ואחרים אמרו שהוא כאלו בהפוך ולקטרת יביאו סמים והזכיר בידיעה לומר הסמים הטובים להקטיר כי גם שם לא פי' אותם ור"א אמר שהוא כמשמעו ובשמים לשניהם לשמן המשחה ולקטרת כי יכנסו בקטרת בשמים שבלת נרד וכרכם וקנמון כדברי רבותינו ולא הוצרך להזכיר ובשמים וסמים לקטרת בעבור שהזכיר קטרת הסמים כאשר לא הזכיר שמן לשמן המשחה וזהו הנכון והוצרכנו לכל אלה הסברות כי דעת בעלי הלשון שהסמים הם התרופות כגון הלבונה והחלבנה ובשמים הם המאכלים שיקראו מסעדים אשר להם בישום בריח הטוב אבל על דעת רש"י סמים שם בשמים וכך היא כונת רבותינו במדרש אחד עשר סמנין נאמרו למשה בסיני וכן מתרגם אונקלוס בוסמין בשניהם והוא הנכון בכתוב הזה אבל בעבור ששינה הכתוב הלשון יתכן שנאמר כי החשובים שבבעלי הריח והבשם נקראים בשמים וענינו המובחרים והידועים בבשמים כמו שאמר בשמים ראש בראש כל בושם גם נכון הוא שנאמר כי מלת בשמים ובשם מלה מורכבת בו שם בה סמים והראיה על דבריהם שאמר בשמים ראש מר דרור ושמור בשמים יחשב שהוא תרופה לא מסעד ואמר הכתוב נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה וכתיב מר ואהלות עם כל ראשי בשמים ועל כולם אמר הפיחי גני יזלו בשמיו ועוד שהכתוב אמר ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים ולא הזכיר שהביאו סמים א"כ כלם בכלל הבושם:

(ז) **אבני** שהם ואבני מלואים לאפוד ולחושן. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא קרויין אבני מלואים ומקום הגומא קרוי משבצת לאפוד ולחשן השהם לאבני האפוד אבני המלואים לחשן לשון רש"י וכן פירש מסובבים זהב יהיו במלואותם מוקפים משבצות בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון מלאותם וכן כל לשון מלוי האמור בענין הזה ואיננו נכון בעיני כלל שיקרא אותם עתה אבני מלואים על שם שעתיד עוד לצוות למלא בהם הגומא שיעשו להם ועוד כי גם אבני השהם היו מוסבות משבצות זהב ולא קרא אותם מלואים ועוד שכבר אמרו רבותינו בגמרא אבנים הללו אין מפרשין עליהם באיזמל שנאמר במלאותם ואם כיה פירוש במלאותם שימלאו האבנים את הגומו' לא היה ראיה מכאן אלא לחרון בהן השמות באיזמל כלל ועוד כי ענין מושב האבנים שאמר הרב שהוא עשוי כמין גומא איננו כן אבל הוא כדברי אונקלוס שתרגם מרמצן והוא שיעשו מלמטה מושב כמדת האבן ומוציאין ממנו מזלג שלש השנים שיאחזו את האבן מלמטה חכמים ומפקי ליה ברמצא דפרזלא כגון דבזעא ברמצא דפרזלא וכן יעשו גם היום בכל אבן יקרה בטבעות כדי שתתראה מכל צד ולא יטמן יפיה והדרה בתוך הגומא תדע לך שהוא כן שהרי שתי שרשרות זהב התחובות בשתי הטבעות שבחשן תקועים במשבצות שבכתפות האפוד ואם המשבצות בתים הם למושב אבנים היאך יתקעו בהן שרשרות ומה ישמשו שם גומות שבהן אבל הם מזלגות כמו שאמרנו ונקבי השרשרות נכנסים בהן וממנו לפי דעתי כי אחזי השבן אנפים בידם הרמחים ובראשם מזלגות להפוש הבורחים כמו שאמר והנה הרכב ובעלי הפרשים הדביקוהו ופי' מוסבות משבצות שיעשה רמצי זהב סביב. ועל דעת אונקלוס שאמר משקען היו האבנים משוקעות בתוך הבתים והיו יוצאין מהם רמצין מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה אבל ענין מלואים הוא שתהיינה האבנים אבני שלמות שנבראו כך ולא תהיינה אבני גזית שנכרתו ממחצב גדול או שנחצב מהן כלום כי גם בתולדת ידוע שאין שלמות כחות האבנים היקרות והסגולות שבהן זולתי באבן אשר היא כאלוקי אבנים מן הנחל ולכך תרגם אונקלוס אשלמותא כי לשון מלוי כלים או גומא כתרגום מלוי ממש ואמלא כדה ומליאה וכן כלם אבל כאן תרגם המלוי ללשון שלמות וכן מלא אותם חכמת לב אשלם כי איננו דבר שימלא כלי אבל הוא שלימות שהיו שלמים בחכמה וזה טעם ובחרשת אבן למלאת שידעו לפתח פתוחי חותם באבנים במלאותם והנה באבני האפוד נאמר מעשה חרש אבן פתוחי חותם תפתח את שתי האבנים על שמות בני ישראל כי היו עושין חרין בהם בכתיבת השמות כאשר יעשו חרשי האבן והנה לא היו במלאותם אבל באבני החשן כתוב ומלאת בו מלואת אבן וכתיב יהיו במלואותם והאבנים על שמות בנ"י הנה שתים עשרה

על

לאֶפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׃ ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס י וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת

ד' חסר
י"ט בתורה
י"ז מ"ל בתורה כלישנא זכר.
כ'
ג'
כל אורי' חסר

לְשַׁקָעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ ח וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדְּשׁ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן׃ ט כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחְזֵי יָתָךְ יַת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיַת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן׃ י וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוֹרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ יא וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי מִגֵּיו וּמִבָּרָא תַּחְפִּינֵיהּ וְתַעְבֵּד עֲלוֹהִי זֵר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ יב וְתַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ

ככל אשר י"ט בתורה וסי' ויעש נח. וחברו. אני מראה אותך. ככל אשר צויתי אותכה. ואת שמן המשחה. ותכל כל עבדת. ככל אשר דויביאו. ויעש משה. ויעשו בני ישראל וחברו דחניית דגלים. ויעש משה דללוים. ויעשו את הפסח בראשון. ככל אשר דסוף פנחס. ויהי בארבעים שנה. ככל אשר עשה אתכם. ותענו ותאמרו אלי. ככל אשר שאלת. לא אכלתי באני. ושבת עד ה' אלהיך: אותך י"ז מלאים נמסר ביחזקאל סי' כ"ט גבי פרשתא בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים: וכן תעשו ב' וסי' ואת הבנית כל כליו. ממני תראו:

תולדות אהרן ועשו לי מקדש. ערכין ג כתובות סב שבועות טז: תבנית המשכן. סנהדרין יו שבועות יו (סנהדרין יט): ארון עצי שטים. יומא ג עב סכה ס: אמתים וחצי. סנהדרין כט (שקלים מט): זר. יומא עב: וצפית אותו זהב. (שקלים שם סוטה כב):

למלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת: לאפוד ולחשן. אבני השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט: (ח) ועשו לי מקדש. ועשו לשמי בית קדושה: (ט) ככל אשר אני מראה אותך. (מנחות כט) כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך: וכן תעשו. (סנהדרין טז שבועות יד) לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שלחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם (תוספות שבת צח) ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: (י) ועשו ארון. כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשוים כמין ארגז שקורין אישקרי"ן יושב על שוליו: (יא) מבית ומחוץ תצפנו. (יומא עב) ג' ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ (תנחומא שיר רבה יומא עב): זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפורת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפורת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: (יב) ויצקת. לשון התכה כתרגומו: פעמותיו. כתרגומו זויתיה. ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו

(ח) ועשו. נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש: (ט) מראה אותך. במראה העין כי מראות יחזקאל היה בחלום נבואה והוסיף ה"א הדעת ואמר המשכן אחר שהזכיר מקדש. תוספת וי"ו וכן תעשו. לצורך הכלים כי בתחלה ועשו לי מקדש: (י) ועשו. בעבור שאמר בתחלה ועשו לי החל ככה ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המדה בחוץ או בפנים והנה אם היא בחוץ יהיה עבר הארון מצופה מבית ומחוץ מב' העברים חצי אמה עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה תהיה כל אבן כבדה מאד אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו כבדים להוריד לוח אבן ביד אחת. וכתוב משני עבריהם אולי כן היה כי הלוח הוא גוף מעוקב שיש לו ששה עברי' וככה כתוב כי ג' ארונות היו ויש לתמוה על הכבדות ועוד כי עובי הכפרת טפח ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מג' אלפים וארבע מאות מהזהב שהניח דוד והנה הכרובים היו עצי שמן גם מזבח הקטורת לא היה כולו זהב והיה שוה לפי הסברא כי הליפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בליפוי הלא כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כלם מצופים ואין דבר שיהיה זהב כלו רק המנורה ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ ויוכיח על הליפוי כי הנה האולם והבית צפה שלמה זהב: (יא) זר זהב. מגזירת ארחי ורבעי זרית: (יב) פעמותיו. חפשתי בכל המקרא

בעה"ט ושכנתי. רמז לבית ראשון ושכן ת"י שנים וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. קדוש עולה ת"י שמנין קדוש שיה תהלות ישראל ויש בו אותיות ת"כ שני רמז לת"ך שנים של בית שני: מראה. בגימטריא גבריאל מלמד שהיה הגור כמין פסקיא של עור ומראה למשה תבנית המשכן ותבנית כל כליו: וכן תעשו. ב' במסורה הכא ואידך וכן תעשו דגדעון שזכות אלו הכלים עמד לגדעון וכן כל מעשה דגדעון היה כנגד עבודת המשכן וכל כליו נתן שלפידים בכדים להזכיר זכות אלו הכלים וכראש האשמורה התיכונה להזכיר זכות עבודת המקדש שאז היו תורמין את המזבח והיא העבודה הראשונה שהיו עושין בהם ביום: ועשו ארון. י' פרשיות מתחילים בעשיה כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם: ועשו ארון. בכלם כתיב ועשית חוץ מבארון דכתיב ועשו שכל הכלים עשה שלמה כיוצא בהן חוץ מארון: ארון אותיות אורן שיש בה אורן של ישראל. ואותיות נורא כי שם אש אכלה: ארון. בגימטריא נזר. שכתר תורה עולה על כל הכתרים לכן כתיב ועשית עליו זר זהב. ובשולחן כתיב ועשית לו לומר שכתר תורה עולה על כל הכתרים: אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו. כל מדותיו היו שבורות כחצאי אמות ללמד שכל מי שלומד תורה צריך לשבר ולהשפיל את עצמו: זהב טהור מבית ומחוץ. ב' דזהב עם טהור מבית ומחוץ בגימטריא סנה הפ"ח יהא תוכו כברו:

רמבן

על שמותם לא מעשה חרש ולכן לא היה למשה רבינו עלה בהם זולתי בשמיר שהזכירו רבותינו כמו שאמרו במסכת סוטה אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו שנאמר פתוחי חותם ואין מסרטין עליהם באיזמל שנאמר במלואותם אבל מביא שמיר ומראה להן והן נבקעין מאליהן ובמלואותם לא נאמר אלא באבני החשן ולא תחוש למה שהוזכר באגדת איכה שמיר דאייתי משה לאבני אפוד שהחשן יקראו לו אפוד בדרך העברה מפני שהוא מחובר בו וכתיב נמי הגישה האפוד ובחשן היו שואלין והנה פי' הכתוב אבני שהם שלש שתים לאפוד ואחת לחשן ואבני מלואים לחשן ואם היה דעת רבותינו שיהיו גם אבני האפוד מלואים מן הכתוב הזה יהיו לאפוד ולחשן שניהם אבני שהם ואבני מלואים:

(ט) **וכן** תעשו לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא יהיה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו לשון רש"י ולא ידעתי שיהיה זה אמת שיתחייב שלמה לעשות כלי בית עולמים כתבנית אלו ומזבח הנחשת עשה שלמה עשרים אמה ארך ועשרים רחב ור"א אמר וכן תעשו הכלים כי בתחלה אמר ועשו לי מקדש ועל דרך הפשט אין צורך לכל זה אבל בא הכפל לחזוק וזרוז אמר ועשו לו מקדש בית וכלים כמקדש מלך ובית ממלכה ושכנתי בתוכם בבית ובכסא הכבוד אשר יעשו לי שם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן הזה אשר אמרתי שאשכון בו בתוכם ואת תבנית כל כליו וכפל וכן תעשו כולם בזריזות וחריצות והוא כהכפל ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו כי מפני שהוא צוהו אמר וכן תעשו:

(י) **ועשו** ארון יחזור אל בני ישראל הנזכרים למעלה ואחרי כן וצפית אותו ויצקת לו ונולן בלשון יחיד כי משה כנגד כל ישראל ויתכן שירמוז שיהיו כל ישראל משתתפין בעשיית הארון בעבור שהוא קדוש משכני עליון ושיזכו כולן לתורה וכן אמרו במדרש רבה מפני מה בכל הכלים כתוב ועשית ובארון כתיב ועשו ארון א"ר יהודה בר' שלום אמר הקב"ה יבאו הכל ויתעסקו בארון שיזכו לתורה והעסק שיתנדב כל אחד כלי זהב אחד לארון או יעזור לבצלאל עזר מעט או שיכוונו לדבר:

(יב) **ארבע** פעמותיו כתרגומו ארבע זויתיה ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונין: ושתי טבעות על צלעו האחת הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא

ספורנו

האפוד והחשן אבל יקבלו תרומה שגופה נכנסת במלאכת המשכן והם י"ג דברים האמורים בענין: (ח) (ט) ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך וגו'. אשכון ביניהם לקבל תפלתם ועבודתם באותו האופן שאני מראה אותך שכינתי בהר על הכפרת בין שני הכרובים עם תבנית המשכן ועם תבנית כל כליו כי אמנם תבנית המשכן תורה על הכרובים שהם שרפים עומדים ממעל לו הנראים לנביאים ומהם בקדש ומהם בקדש הקדשים בשני מחברות מחוברות בקרסים להיות לאחדים לעבודת בוראם וכן ראוי שיהיו בישראל כל קדושיו מחוברים אל ההמון להבין ולהורות ובקדש הקדשים נתן התורה תוך גוף מצופה זהב מבית ומחוץ כאמרם ז"ל בזה (יומא פרק בא לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח. ועל אותו הגוף שהוא הארון נתן כפרת כלו זהב מורה על צלם אלהים בלתי מחובר עמו כלל וכן כרובים פניהם איש אל אחיו מורים על פעלת המלאת המושכל וקבלתו וזה בהביט אל התורה כאומרו אל הכפרת יהיו פני הכרובים ובזה הם פורשים כנפים למעלה כאמרו ארח חיים למעלה למשכיל ובזה יתעשת האלהים לנו כאמרו ואל זה אביט: וכן תעשו. אמנם כדי שאשכון בתוככם לדבר עמך ולקבל תפלת ועבודת ישראל לא כמו שהיה הענין קודם העגל כאמרו בכל המקום כו' אבא אליך: (יב) פעמותיו. זויות שוליו: ושתי טבעות על צלעו האחת. שצד הארוך יקרא צלע גם זה כן

אבן עזרא

המקרא ולא מצאתי פעם שהיא זוית רק מלשון רגל רגלי עני פעמי דלים ושם לדרך פעמיו מה יפו פעמיך ורבים ככה על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ ועוד מה טעם לומר ושתי טבעות זהב בתוספת הוי"ו ואילו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון ויש מחכמי דורנו שהבין זה ואמר כי הבדים היו מושמים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים וכאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות וישמו בטבעות העליונות וכן כתוב ושמו בדיו ולפי דעתי שהבדים אחר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם כי כן כתוב לא יסורו ממנו. ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים וזהו ויאריכו הבדים והנה הד' הטבעות השפלים היו ליופי ותפארת כמשפט הארוני': (טו) בטבעות. שהם על צלעות הארון: (טז) ונתת. הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה והם לוחות הברית והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון ועוד כי לא כתב משה ספר תורה וספר התורה שמוהו הכהנים מצד ארון ברית ה' מחוץ ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים ומחלוקת היא יש לשאול הנה הכתוב אמר למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו והנה שברם ולא מלא מצות השם ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות ואין טענה ממלת אשר אתן עליך כי הנה כתוב גם עליהם ויתנם ה' אלי ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון וישם שם הלוחות הראשונות כי השם יודע כי ישברם משה רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל ונכון הוא ועל דרך הפשט אינו רחוק בעיני כי על הארון שעשה בצלאל ידבר וכן כתיב ועשו ארון עצי שטים ואין טעם לשאול אנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן כי אין צורך להזכיר זה והוצרכתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה אע"פ שלא נדע טעם למה יזכיר זה והנה מה נעשה בכתוב אח"כ ויהיו שם כאשר צוני וזה לאות כי ידבר על הלוחות ששם משה בארון הברית והם שם עד היום הזה וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה גם לאות ולעד כי ספר התורה לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון ואח"כ הכפורת עם הכרובים והנה שכן הכבוד על הכרובים וכתיב יושב הכרובים אם כן איך ישים משה ספר התורה בשנת הארבעים בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובים מעל הארון ואין צורך לכל זה: (יז) ועשית כפרת. כדמות מכסה ואמר יפת כי כמוהו לכפר עליו כמו כסוי חטאה ולפי דעתי שמלת לכפר עליו מגזרת כופר והנה זה מפורש ונתנו איש כופר נפשו ושם כתוב לכפר על נפשותיכם ועוד הכפורת לא נזכר: (יח) ועשית. אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כשני נערים ופירשו כרביא בלשון ארמי והכ"ף משרת ונכון דברו שהיו כצורת ילדים אם היא קבלה ושמו המלה לזכר כמו מלת חנוכה כי כ"ף כרוב שורש והעד והיו הכרובים כי הה"א ה"א הדעת ואינה לתימה כה"א הכמכת מכהו הכהו וכאשר חפשתי על מלת כרובים הנה הוא צורות כמו את כרוב ממשח הסוכך אמר יחזקאל כי ראה ד' פנים לחיה ואחד מהם פני שור ובמקום אחר על החיה בעצמה תחת שור פני הכרוב והטעם הצורה שהזכיר בפעם הראשונה ואמר באחרונה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה וקרא כל הד' כרובים והנה הכ"ף שורש: מקשה. כמו שוה וכמוהו תחת מעשה מקשה. ופי' מעשה כמו לא עשה את שפמו. וטעם מפני שהיה מרחק כל כרוב שוה מקצה הכפורת: (יט) כרוב. הנה הכרובים על דרך האורך על כן הבדים על רוחב הארון ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך וראייתו ולצלע המשכן השנית ותשובתו בצדו וחמשה בריחים לקרשי צלע המשכן לירכתים והכפורת בעצמה

אונקלוס

וְתַרְתֵּין עִיזְקָן עַל סִטְרֵיהּ חַד וְתַרְתֵּין עִיזְקָן עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא׃ יג וְתַעְבֵּיד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ יד וְתָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִיזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא בְּהוֹן׃ טו בְּעִיזְקַת אֲרוֹנָא יְהוֹן אֲרִיחַיָּא לָא יְעִידוּן מִינֵּיהּ׃ טז וְתִתֵּן בַּאֲרוֹנָא יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ יז וְתַעְבֵּיד כַּפּוּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָא אוּרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא פּוּתְיַהּ׃ יח וְתַעְבֵּיד תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן מִתְּרֵין סִיטְרֵי כַּפּוּרְתָּא׃ יט וַעֲבֵיד כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן כַּפּוּרְתָּא תַּעְבְּדוּן יָת

המקרא

עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ יד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃ טז וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ שני יז וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ יח וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת־

כו"ע חסר

כל צלעת דאו' חסר דנביאים וכתובים מ"ל.

כ"ד

ג'

ג' חסר

כ"ט חסרים. כל הארן דאור' חסר דנביאים וכתובים מ"ל.

פ

ג' ר"פ

רשי

נהומים שתי' מכאן ושתי' מכאן לרחבו של ארון והבדי' נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאין את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפ' שתי הלחם: ושתי טבעות על צלעו האחת. הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי"ו זו יתירה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך לישבה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלע האחת: צלעו. צד: (יג) בדי. מוטות: (טו) לא יסורו ממנו. (יומא שם) לעולם: (טז) ונתת אל הארון. כמו בארון: העדות. התורה שהיא לעדות ביני וביניכ' שצויתי אתכם מצוה הכתובות בה: (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכתלים ארבעתם ואף על פי שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח (סוכה ה): (יח) כרובים. דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשה בפני עצמ' ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפי' שקורין שולדרי"ן אלא הטיל זהב הרבה בתחילת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בטד"ין בלע"ז כמו (דניאל ה) דא לדא נקשן: קצות הכפרת. ראשי הכפרת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אח' מקצה מזה מן הכפרת עצמה תעשו את הכרובים זהו פירושו

ממנו ט' דמטעים וסי' בטבעת הארן יהיו. והרים ממנו בקמצו. ואם האכל יאכל. ואם בהמה אשר. תניינא דפסוק. אל תסור ממנו דיהושע. ורק היא יחידה דבת יפתח. וילך בכל דרך אסא. דמלכים. וצדקת צדיקים יסורו: ועשה ג' ר"פ וסי' לי מטעמים. ברוב. מכנסי בד:

תולדות אהרן בטבעות הארון. יומא עב: לא יסרו. יומא עב מכות כב: כרובים. חגיגה יג:

בעל הטורים שמה פרוכים ופניהם איש אל אחיו. כמו שני חברים שנושאים ונותנים בד"ת: כרובים. בגימטריא מראה כבוד: כרבים. כרביא כי נער ישראל ואוהבהו: שנים כרובים. בגימטריא אברהם יצחק ויעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות: הכרבים ג' כנגד ג' אבות:

ספורנו

שארבעתם תהיינה על ד' זויות השולים וזה גם כן שלא תושמנה על הצדדים הקצרים אבל תושמנה על הארוכים הנקראים צלעות שתים מהן על צלעו האחת ושתים מהן על השנית: (טז) ונתת אל הארון. באר ענינו בהיותו כלי בלתי נאות

רמבן

המקרא ופי' הכתוב ושתים מן הטבעות האלו על צלעו האחת כך פי' רש"י ויפה פירש אבל לא ידעתי למה אמר שבזויות העליונות סמוך לכפרת היו הטבעות שהכובד היה גדול יותר מאד ועוד כי דרך הכבוד הוא שיהיה הארון נשא וגבוה למעלה על כתפות הכהנים ור"א אמר חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהוא זוית רק רגל מה יפו פעמיך רגלי עני פעמי דלים על כן הוצרכתי לפ' כי רגלים היו לארון ופי' כי הם שמונה טבעות ד' התחתונות לשאת אותו בהם והעליונות היו ליופי ואין דבריו נכונים כלל אבל אם כדבריו שהפעם רגל יצוה הכתוב שיהיו הטבעות בזויות התחתונות אשר הארון יושב בהן ויקרא הצדדים התחתונים רגלים כי לשון הקדש יתפוש כל הצורות לדמות האדם ויאמר לכל דבר לעליונו ראש ולצד התחתון רגל וזה באמת כך הוא שבזוית התחתונות היו הטבעות והארון נשא למעלה כמו שפירשתי למעלה אבל לפי דעתי אין פעם רגל אבל הוא שם הפסיעה מה יפו פעמיך פסיעותיך כענין שנאמר בתלמוד כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו וכן מדוע אחרו פעמי מרכבותיו

הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃

כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃

כא וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃

כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

כל משכנ' פרשי כנפים וכל קריית חליף פרסים כנפי'.
י"ד פסוקים על אל אל.
ט'
ב'
י'
ס'
ד' מ"ל וחד חסר ט"ו בתורה
ג' נוסח את כל אשר

כְּרוּבַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי׃ כ וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסָן גַּדְפֵיהוֹן לְעֵילָא מְטַלִּין בְּגַדְפֵיהוֹן עַל כַּפּוּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל חַד לָקֳבֵיל כַּפּוּרְתָּא יְהוֹן אַפֵּי כְרוּבַיָּא׃ כא וְתִתֵּן יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְעֵילָא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ כב וַאֲזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ מֵעִלַּוֵי כַּפּוּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא יָת כָּל דִּי אֲפַקֵּיד יָתָךְ לְוָת בְּנֵי

פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: (כ) פורשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה (דף ה): (כא) ואל הארון תתן את העדות. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפורת עליו וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר (שמות מ) ויתן את העדות אל הארון ואחר כך וישם את הכפרת על הארון מלמעל': (כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובים מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי"ו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא:

קומתו

בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון: (כ) והיו. אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת. ולפי דעתי כי לא היו פני הכרובים עומדים על זוית נכבה על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת: (כא) ואל הארון. כמשפט הלשון וכבר היה נותן העדות בארון ואחר תשים הכפורת: (כב) ונועדתי. לא אבין איך יכחיש זה הפסוק פסוק וידב' ה' אליו מאהל מועד לאמר כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צורך למכריע. וטעם וי"ו ואת כל אשר אצוה. כמה הוא. מלת ודברתי. משרת בעבור אחרת כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים ולא הזכיר הדבר המדובר והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולהשיב על שאלתך ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. ויש לשאול למה הזכיר השם הארון בתחלה כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו על כן החל ופירש כלי המשכן והחל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לומ' להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון ואין צורך שילמד אדם את משה ויש לתמוה למה לא הזכיר מזבח הקטורת והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש על כן הארון דמות כסא והנה מנורה ושולחן ערוך על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזהיר לא תעלו עליו עולה ומנחה ונסך ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה וכן

במעשה

הכרבים כל אורי' חסר ונביאים וכתו' מלאי' במ"ג חסר וסי' וישלח העם שילה. מבעלי יהודה. ועשר באמה הכרוב השני. ויפרשו את בנפי הכרבים. ויסבו הכרבים על הארן על בדיו. ויתפלל חזקיהו. וחברו. ואראה והנה אל הרקיע. וישלח הכרוב את ידו. ומלא חפניך גחלי אש. והכרבים עמדים מימין לבית. וירא לכרבים תבנית יד. וישלח הכרוב את ידו מבינות. תניינא דפסוק: פרשי ב' חסר וסי' והיו הכרבים. וחברו: ופניהם ט' וסי' אחרנית. והיו הכרבים. ויהיו הכרבים. וידי אדם. ופניהם וכנפיהם פרודות. ופניהם קדמה והמה. ומחוץ לשער הפנימי לשבות. כנפי הכרובים. דד"ה. ופניהם אל יחפרו: י"ר פסו' דאית בהון על אל אל וסי' מצויין בסדר וישמע יתרו: ונתת נתת כ"ט חס' ה' בקריי' וסי' ונתת כוס פרעה. ונתת אל הארן. ונתת את הכפרת על הארן. ועשית לו ארבע טבעת. ונתת על השלחן לחם. ונתת את הכפרת על הארן. ועשית על החשן שרשרות. ונתת אל חשן המשפט. ונתת אתם על סל. ושמת את המצנפת. ואת האיל תנתח. ולקחת את כסף הכפורים. ועשית כיור נחשת. ב' בו. ונתת את הכיור ב' בו. ושמת את החצר סביב, ונתת עליה שמן. ונתת על המערכה לבנה. ואתה תשמע מן השמים. ואתה תשמע מן השמים. ב' בו רמלכים. אתה נתת ביד עבדך. נתת ירושת יראי. מן היום הראשון. ולחם משמים נחת. ורוחך הטובה נתת. והם במלכותם. ב' בו: ונועדתי ב' א' חסר וא' מלא וסי' ונועדתי לך שם. ונעדתי שמה לבני ישראל. קדמאה מ"ל: נתינה אליך ה' נמסר בסדר ראה אנכי: צואה את בל אשר ג' וסי' ונועדתי לך שם. נביא אקים להם מקרב. והיה המקום אשר יבחר ה': לשאת ב"ד בקריי' וסי' מצויין בדברי הימים א' סימן ט"ו:

תולדות אהרן והיו הכרובים. סוכה ה: ופניהם. בתרא צט: אל הכפרת. סוכה ה: ונתת את הכפרת. (סוטה כב): ונועדתי לך. ר"ה לא סנהדרין: הוריות יב (שבת ג סוכה נא):

בעל הטורים מבין שני הכרובים. ר"ת משה: ונועדתי שנים במסורה ונועדתי לך. ונועדתי שמה לבני ישראל זהו שדרשו אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דיבר ונקדש בכבודי אמר משה לאהרן יודע הייתי שיתקדש המשכן בקרוביו של מקום והייתי סובר שיתקדש בנו ומהיכן ידע מכאן שאמר לו ונודעתי לך פי' על ידך ע"כ כאן כתיב ונועדתי לך ולקמן ונועדתי שמה לבני ישראל:

רמבן

מרכבותיו ואמר הכתוב בכאן פעמותיו לפסיעות הכהנים הנושאים אותו רמז כי דבריה שיהיו הטבעות בזויות למטה ממש סמוכים למושב הארון ושיהיה כל ארכו של ארון נפסיק בין שני הטבעות כי הארון ארכו למזרח והטבעות שנים בצפון אחד בראש המזרחי ואחד במערבי ושנים בדרום ופעמי הכהנים הולכים בין טבעת לטבעת ולפניהם ובתחתית המשכן שנו ארבע טבעות של זהב היו קבועות בו שתים בצפונו ושתים בדרומו שבהם היו נתונין הבדים ולא היו זזים משם לעולם וכו':

(כא) **ואל** הארון תתן את העדות. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר אמור ונתת אל הארון את העדות וי"ל שבא ללמד שבעודו ארון בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואח"כ יתן הכפרת עליו וכן מצינו כשהקים המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואח"כ ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה לרש"י ואם היה זה נואם מטעמו יותר שאחר שיתן הכפרת על הארון כאשר יתן בארון את העדות כי ארון יקרא גם בהיות הכפרת עליו ועוד כי יש לשאול ג"כ למה החזיר אשר על ארון העדות כי בידוע שהכרובים הם על ארון העדות ומה צורך לפרש עוד כיון שאמר מעל הכפרת מבין שני הכרובים אבל פירושו כי בעבור שצוה בכרובים להיותם פורשי כנפים למעלה ולא אמר למה יעשה כלל ומה שימושו במשכן ולמה יהיו בענין הזה לכך אמר עתה ונתת הכפרת עם כרוביו שהכל דבר אחד על הארון מלמעלה כי אל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך כדי שיהיה לי כסא כבוד כי אני אועד לך שם ואשכין שכינתי עליהם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים בעבור שהוא על ארון העדות והנה הוא כמרכבה אשר ראה יחזקאל שאמר היא החיה

אשר

ספורנו

נאות לעבודת שום זבח: (כ) והיו הכרובים. כבר בארו הנביאים שהמלאכים במראה הנבואה נראים לחוזים כדמות כרובים והם פני אדם ולהם כנפים ובכל זה יורו ענין השכל הנבדל אשר כל הלוכו לצד מעלה וזה להביט אל האלהים השכל וידוע אותו כל אחד מהשכלים הנבדלים כפי האפשר אצלו וזהו בעצמו הורה עתה באמרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה כי בהיות השכל האנושי שכל בכח אל השלמות השני אשר יקנהו בעשותו כללים ויפשיטם מחומר להשכיל ולדעת את בוראו כפי האפשר וזה יעשה בהביט נפלאות מתורתו המורות במופת פלאות מעשיו ודרכי טובו. כי אמנם מהות הדבר ותורתו תודע לנו מצד פעולותיו וזה יקרה לשכל האנושי כשישכיל ממציאות הבורא ית' את האפשר אצלו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך אמר שיהיו הכרובים פורשי כנפים למעלה וכבר אמרו שהכרובים זכר ונקבה היו המורים פעלת המצאת הכללים מופשטים שהיא כפעלת הזכר בממציאו ומורים קבלת אותם המופשטים שהיא כפעלת הנקבה ואמר ופניהם איש אל אחיו כי פעלת המצאת הכללים והפשטתם חבים ותכון אל פעלת קבלת הכללים המופשטים מחומר אשר בה קנין השלמות המכוון. ואמר אל הכפרת יהיו פני הכרובים ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך. כי אמנם הבנת השכל והמצאת הכללים והפשיטו אותם מחומר וכן קבלתו כשיקבלם לעשותם קנין. הנה כל זה יעלה לו באמצעות העיון וההכנות המעשיות אם כן יושג כל זה בהביט אל העדות אשר בארון אשר עליו הכפרת כי אמנם בעדות שהם הדברות נמצאים כללי החלק העיוני והמעשי ובזה יעד: (כב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך. כי בזה שרתה שכינה ותשרה בכל מקום אשר שם חכמי הדור אשר מגמת פניהם השכל וידוע

אותו

כג וְעָשִׂ֥יתָ שֻׁלְחָ֖ן עֲצֵ֣י שִׁטִּ֑ים אַמָּתַ֤יִם אָרְכּוֹ֙ וְאַמָּ֣ה רָחְבּ֔וֹ וְאַמָּ֥ה וָחֵ֖צִי קֹמָתֽוֹ׃ כד וְצִפִּיתָ֥ אֹת֖וֹ זָהָ֣ב טָה֑וֹר וְעָשִׂ֥יתָ לּ֛וֹ זֵ֥ר זָהָ֖ב סָבִֽיב׃ כה וְעָשִׂ֨יתָ לּ֥וֹ מִסְגֶּ֛רֶת טֹ֖פַח סָבִ֑יב וְעָשִׂ֧יתָ זֵר־זָהָ֛ב לְמִסְגַּרְתּ֖וֹ סָבִֽיב׃ כו וְעָשִׂ֣יתָ לּ֔וֹ אַרְבַּ֖ע טַבְּעֹ֣ת זָהָ֑ב וְנָתַתָּ֙ אֶת־הַטַּבָּעֹ֔ת עַ֚ל אַרְבַּ֣ע הַפֵּאֹ֔ת אֲשֶׁ֖ר לְאַרְבַּ֥ע רַגְלָֽיו׃ כז לְעֻמַּת֙ הַמִּסְגֶּ֔רֶת תִּהְיֶ֖יןָ הַטַּבָּעֹ֑ת לְבָתִּ֣ים לְבַדִּ֔ים לָשֵׂ֖את אֶת־הַשֻּׁלְחָֽן׃ כח וְעָשִׂ֤יתָ אֶת־הַבַּדִּים֙ עֲצֵ֣י שִׁטִּ֔ים וְצִפִּיתָ֥ אֹתָ֖ם זָהָ֑ב וְנִשָּׂא־בָ֖ם אֶת־הַשֻּׁלְחָֽן׃ כט וְעָשִׂ֨יתָ קְּעָרֹתָ֜יו וְכַפֹּתָ֗יו וּקְשׂוֹתָיו֙ וּמְנַקִּיֹּתָ֔יו אֲשֶׁ֥ר יֻסַּ֖ךְ בָּהֵ֑ן

כל אורי' חסר. כול' חסר. ל. כ"ט חסר ה'. ב' חסר. ל'. כ"ד. י"ב. ל' ות' דגש. ל'. קדמא מ"ל. ל'. ב'

ישראל: כג וְתַעְבֵּד פָּתוּרָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא רוּמֵיהּ: כד וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעֲבֵיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: כה וְתַעֲבֵד לֵיהּ גְּדַנְפָא רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָא סְחוֹר סְחוֹר וְתַעֲבֵיד דֵּיר דִּדְהַב לִגְדַנְפֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר: כו וְתַעֲבֵיד לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי: כז לָקֳבֵיל גְּדַנְפָא תְּהֶוְיָן עִזְקָתָא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִיטַּל יָת פָּתוּרָא: כח וְתַעֲבֵיד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וִיהוֹן נָטְלִין בְּהוֹן יָת פָּתוּרָא: כט וְתַעֲבֵיד מְגִיסוֹהִי וּבָזִיכוֹהִי וְקַסְוָתֵיהּ וּמְכִילָתֵיהּ דְּיִתְנַסַּךְ בְּהֵן

ונשא י"ב ו' בישעיה ו' בקרייא וסי' בם את השלחן. ונשא כל אשר בביתך. דמלכים. וחברו דישעיה. ונשא מגבעות. וחברו דמיכה. יושב על כסא רם ונשא. על הר גבוה ונשא. הנה ישכיל עבדי. רפאנו את בבל. ונשא אתכם בצנות. עמוס. ונשא המון ורם לבבו. בי כה אמר רם ונשא: בהן ט"ו קמצין וג' פתחין נמסר בסדר ויצא:

אבן עזרא

במעשה: (כג) ועשית. אין ספק כי עובי השולחן עם קומות הרגלים הוא המדה הנזכרת: (כה) ועשית. המסגרת למעלה כמשפט השולחנות: ועשית זר זהב. עתה פי' כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת: (כו) ועשית. ארבע הפאות. מזרח ומערב וצפון ודרום: (כז) לעומת. הזכיר המקום שתושמנה שם הטבעות: (כח) ונשא בם את השולחן. מבנין נפעל כמו ונקה המכה כי הדגשות להתבלע פ"א הפועל: (כט) ועשית. מה שאמרו רז"ל ידוע הוא. ומלת אשר יוסך בהם שבה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו וכמוהו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וכתוב בעמוד ענן ידבר אליה' שהם משה ואהרן לא שמואל והעד כי במעשה הזכיר הקשוות אש' יוסך בהם ועוד ואת קשות הנסך ומלת נסך לטעמים רבים לא יסכו לה' נסך הפסל נסך חרש ואני נסכתי מלכי את' רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשוות דמות קנים כי כן יקראו בל' ישמעאל והמגיד לו לא ידע ל' ערבי כי נלעג היה כי הקנים יקראו קצ"ב בל"די גם בב"ית ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשוות כאשר הם ותחת המנקיות אמר מזלגות

רשי

(כג) קומתו. גובה רגליו עם עובי השלחן (פסחים קט): (כד) זר זהב. סי' לכתר מלכות שהשלחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים: (כה) מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר. י"א למעלה היתה סביב לשלחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השולחן ודף השולחן שוכב על אותה מסגרת: ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעלה ופי' לך כאן שעל המסגרת היתה: (כז) לעמת המסגר' תהיין הטבעות. ברגלי' תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכניס בהן הבדים: לבתים. לצורך בתים: לבדים. כתרגומו אתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם. ל' נפעל יהיה נשא בם את השלחן: (כט) ועשית קערותיו וכפותיו. קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן והיה עשוי לו הדפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: וכפותיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונ' שנותנין על שתי המערכות שנאמר (ויקרא כד) ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קס"וא: ומנקיותיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפים כמין יתדות עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן שלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה (הרא"ם גורס חמשה) פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו נלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים (מנחות צו) קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר: ומנקיותיו. אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה סובר כדברי האומ' מנקיות הן סניפין: אשר יוסך בהם. אשר יכוסה בהן. ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין

תולדות אהרן מסגרת טפח. סכה ה (שבת ג סוכה נא): ועשית קערותיו. מנחות צו:

בעל הטורים ועשית זר זהב. זהב בגימטריא דוד שהוא יזכה לזר של מלכים: ועשית מנרת. ז' פעמים כתיב מנורה כנגד ז' רקיעים וז' ארצות ואין בפ' מנורה סמ"ך וכן במעשה בראשית לומר במקום נר אין שטן ואין מזיק ובזכות נר מצוה ותורה אור סותם פיו של שטן מלסטין:

ספורנו

אותו כמו שיעד באמרו ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך. והוסיף ואמר וכן תעשו כמו שהעידו ז"ל שקרה לשם בהיותם דורשים במעשה מרכבה כאמרם ז"ל (חגיגה פרק אין דורשין) אתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוים אותנו: (כג) ועשית שלחן. אחר מעשה הארון שהיה כדמות כסא לשכינה כאמרו ונועדתי לך שם צוה על שלחן ומנורה כמנהגם לפני השרים כענין השונמית באמרה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה ובהיות זר השלחן מורה על כתר מלכות כדבריהם ז"ל וענין המלך בהנהגת המדינה הוא על ב' פנים הא' בענין המשפט וזולתו מסדרי המדינה והב' להגין על המדינה מכל צר ואויב כאמרו ושפטנו מלכנו ונלחם מלחמותינו הושמו בשלחן ב' כתרים אחד מהם לשלחן עצמו המורה על פרנסת המדינה וסדור עניניה והב' למסגרת המורה היות סוגר בעדה מכל מזיק להשבית אויב ומתנקם: (כט) קערותיו וכפותיו. הידועות אז לשלחן

רמבן

אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ולכך נקרא יושב הכרובים כי היו פורשי כנפים להורות שהם המרכבה נושאי הכבוד וכמו שנאמר ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה' כאשר הזכרתי. ועל דעת רבותינו הם צורות אדם מלשון ארמית שתאמר לעלם רביא והחזיר בשם הזה הכף שרש כי כן השם בנערים להורות על ענינם ואם תחשוב עוד למה היו פניהם איש אל אחיו ולמה היו מקשה תוכל לדעת כי ראוי להם שיהיו פורשי כנפים למעלה כי הם כסא עליו וסוככים על העדות שהוא מכתב אלהים וזה טעם ולתבנית המרכבה כי הכרובים מראה יחזקאל נושאים הכבוד תבנית לכרובים שהם כבוד ותפארת והכרובים אשר במשכן ובמקדש תבנית לכן כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם וזה טעם ואדע בראה באחד וידע באחד ולפיכך אמר המה והמשכיל יבין:

(כד) **זר** זהב סביב. סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה הוא כמו שאומרים שולחן מלכים לשון רש"י וכן הדבר בזה סוד השולחן כי ברכת השם מעת היות העולם לא תברא יש מאין אבל עולם כמנהגו נוהג דכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אבל כאשר יהיה שם שרש דבר תחול עליו הברכה ותוסיף בו כאשר אמר אלישע הגידי לי מה יש לך בבית ותלה הברכה על אסוך שמן ומלאה כל הכלים ובאליהו כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר וכן השולחן בלחם הפנים בו תחול הברכה וממנו יבא השובע לכל ישראל. ולכך אמרו כל כהן שמגיע כפול אוכל ושבע:

(כט) **ועשית** קערותיו. פירש"י כי קערותיו דפוסיו וכפותיו בזיכין שנותני' בהם הלבונה וקשותיו כמין חצאי קנים ומנקיותיו הם סניפין מפוצלין שסומכין את הקנים וכן הוזכרו הכלים האלה בגמ' ואמר הרב ולשון מכילתיה סובלותיו מלשון נלאתי כלכל נלאיתי הכיל. ונחלקו בו חכמי ישראל יש אומרים קשותיו אלו סניפין ומנקיותיו אלו הקנים אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה סובר כדברי האומר מנקיות אלו סניפין אלו דבריו ז"ל ולא נתכוון

זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ל וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד׃ שלישי פ

לא וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ לב וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־

כ״ט חסר

ג׳

נ׳ מ״ל . ג׳ מ״ל בתורה ו׳ בליסנא

כ׳ וכ״כ . ד׳ כתיב ו׳ בתורה

ס׳ מלין דלית להון הכרע

כול׳ חסר יו״ד קדמא

כל לוי׳ חסר

דְּהַב דְּכֵי תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן׃ ל וְתִתֵּן עַל פְּתוֹרָא לְחֵם אַפַּיָּא קֳדָמַי תְּדִירָא׃ לא וְתַעֲבֵיד מְנָרְתָא דְּהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵיד מְנָרְתָא שִׁידַהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן׃ לב וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃ לג תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן

נמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר (במדבר ד) ואת קשות הנסך וזה וזה יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הם: (ל) לחם פנים. שיש לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים: (לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפים שקורין שולדרי״ן אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקש׳. תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ול׳ מקשה מכת קורנס בטד״ין בלע״ז כמו (דניאל ד) דא לדא נקשן: תיעשה המנורה. (תנחומא) מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה. אמר לו הקב״ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה (מנחות כט): ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשה הרגלים יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכין וקצרים וקורין להם מדירנ״ש ואלו עשוין של זהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היה בה אלא לנוי: כפתוריה. כמין תפוחין היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומיל״ש ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק שבין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשויין בה כמין פרחין: ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשה לבדם וידביקם: (לב) יוצאים מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכים ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובהו של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה קנים: (לג) משוקדים. כתרגומו מצויירים היו כדרך שעושים לכלי כסף וזהב שקורין נייל״ר: שלשה גביעים. בולטין מכל קנה וקנה. כפתור ופרח היה

מזלגות והכל זהב לצורך השלחן אולי כלים אחרים צוה דוד לשומם בשלחנות שיעשה שלמה ואין ככה שלחן אהל מועד: (ל) ונתת. על דרך הפשט נקרא לחם הפנים בעבור הפי׳ שהוא אחריו ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו דפוס: (לא) ועשית. ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם ששלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו״ד במלת תיעשה. ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים והקדמונים דרשו כי תוספת היו״ד רמז לעשרה מנורות שיעשה שלמה והכלל אם יש שם יו״ד היא מלה זרה ונדרש כי נעשית מאליה והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה כי הנה כתוב ויעש מנורת. כן עשה את המנורה. והנה על מחבת בשמן תעשה מורבכת תביאנה. והנה מקשה. כמו שכתוב בכרובים. ירכה וקנה. הוא גוף המנורה: (לב) וששה. טעם קנים. עגולים ארוכים חלולים: (לג) שלשה גבעים. אמר הגאון כי משקדים. כמות שקדים והנכון שהוא מגזרת לשקוד על דלתותי:

טהור

ספורנו

לשלחן מלכי׳: (לא) ועשית מנורת זהב טהור. אחר סדור שני הכתרים. והם כתר תורה בארון וכתר מלכות בשלחן סדר ענין מנורה כלה מקשה אחת ואור נרותיה אחד כאמרו והאיר אל עבר פניה וזה שיהיה אור נרות הימין ונרות השמאל מכוון אל האמצעי וכן ראוי שיהיה ענין האור השכלי בחלק העיוני וגם

כן

לחם פנים. אלין זוגין דלא נסבי ה׳ וסי׳ ויקרא מלאך אלהים. והאבן גדולה. לחם פנים לפני תמיד. בגדי שרד. נחש נחשת. מורחה שמש. דאז יבדיל. אי זה בית אשר תבנו לי. וגם שם עיר המונה. זה הים גדול. וחחדש פני אדמה. מזבח נחשת. חג מצות. דעזרא: מנרת בול׳ מ״ל במ״ב וסי׳ ומקטירים לה׳. ראיתי והנה מנרת: תיעשה ז׳ וסי׳ תיעשה המנורה ל׳ ומ״ל. ששת ימים תעשה מלאכה. דויקהל. וחברו דויקרא. ואת מנחת מרחשת. על מחבת בשמן. כל מנחה אשר תקריבו. כי כלם מיראים אותנו: ה גורה ג׳ מ״ל וסי׳ מקשה תעשה המנורה. ויעש כן אהרן אל. בהעלתך את הנרות: סימן כל דסמיך האחד בקנה בפתח תחת הבי״ת דסמיך אחד בשוא תחת הבי״ת: ג׳ פרשיות משתנות. מקץ בקנה אחד בשוא תחת הבי״ת. תרומה בקנה האחד בקנה האחד בפתח תחת הבית. ויקהל בקנה האחד בפתח תחת הבית בקנה אחד בשוא תחת הבית. קדמאה כן לששת הקנים היוצאים מן המנורה. תניין לששה הקנים היוצאים מן המנרה:

תולדות אהרן ונתת על השלחן. מנחות לו: לחם פני. מנחות עז: לפני תמיד. שבת קלג מגלה כא חגיגה כה מנחות לט: מנורת זהב. סכה נ מנחות כח עקידה שער א: מקשה. מנחות פח: וששה. מנחות כח: שלשה גביעים. שם:

רמבן

נתכונו אלא לפי שאין מכילתיה בלשון ארמי אלא שם למדות כמו איפות וכיוצא בהם שכן תרגום איפת צדק מכילן דקשוט לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה לא יהא לך בביתך מכילתא ומכילתא וכן בכל מקום בתלמוד ובדברי חכמים כייל מיכל במכילתא דכייל איניש בה מיתכל וכן מצאתי הכיל לשון מדה מחזקת מן אלפים בת יכיל וכל בשלים קטן מהכיל את העולה וכן רבים וכן מצאתי כלכל על דעתי הינו לשון סבל אבל הוא מלשון זה בעצמו נלאתי להכיל כלשון לא יוכל הארץ להכיל את כל דבריו וכן רוח איש יכלכל מחלהו שיכיל אותו בתוך נפשו ולא יקוץ בו הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך לא יכילו ויחזיקו גודל רוממותך כי אין לך קצב ומדה אף כי הבית הזה הקטן אשר בניתי מכלכל דבריו במשפט שלא יהיה כסיל יוציא כל רוחו אבל מכיל דבריו בקרבו כראוי ומוציא מהן כראוי ויכלכל יוסף שנתן להם מזון כאשר יכילו לא העדיף ולא החסיר רק לחם לפי הטף וכן כלם אבל דעתו של אונקלוס לא נתברר ואולי מנקיותיו לדעתו שם למדות כי היתה שם מדה מחזקת שני עשרונים קמח למדוד בה החלה האחת לא היו מודדין בעשרון של מנחות ולית ליה מתני׳ דקתני שתי מדות של יבש היו במקד׳ עשרון וחצי עשרון אבל היו שם לדעתו שלש מדות עשרון וחצי עשרון ושני עשרונים. והנכון בעיני כדעתו כי המכילת׳ הוא הדפוס העשוי לבצק כמו שאמרו שלשה דפוסים היו שם נותנה בדפוס ועדיין הוא בצק וכמין דפוס היה בתנור וכשהוא רודה נותנה בדפוס כדי שלא תתקלקל והדפוס הזה שהוא כדי שלא תתקלקל אינו צריך להיות כצורת הלחם וכשיעורו אבל הוא עשוי כמין קערה לסמוך דפנותיו של לחם והוא קערותיו אבל הדפוס הראשון של בצק עשוי כמדתו של לחם וכשיעורו ארכו עשרה ורחבו חמשה וקרנותיו שבע אצבעות ובו מושיבין הבצק ומודדין אותו ומתקנין אותו ולפיכך הוא נקרא מכילא שהוא עשוי למדה ולשון מנקיות שם כמו איפה וסאה כשם קערותיו וקשותיו ושאר השמות אין בהם תאר ואולי המדות המצודקות איפת צדק והין צדק יקראו אותן מנקיות שהם נקיות מן השקל ומנקות בעליהן מן האונאה והחטא והקשו׳ שם כולל הקנים והסניפין אולי בעבור פנולך יקראו כן בחלוף הצדיק בשין כמו ויראו יושבי קצות מאותותיך בחלוף צדי״ק ושי״ן כמלת שחוק וכתב ר״א ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת קערות מזרקות ותחת הכפות כפורי׳ והזכיר הקשות כאשר הם ותחת המנקיות מזלגות והכל זהב לצורך השלחן אולי כלים אחרים היו שצוה דוד לשומם בשולחנות שיעשה בנו שלמה ואין ככה שולחן אהל מועד והשבוש בדברי רבי אברהם הוא כי מה שאמר הכתוב והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור ולכפורי הזהב במשקל לכפור וכפור איננו מחובר עם לשלחנות המערכת בלבד אבל הוא חוזר למה שא״ב ולכל עבודת בית ה׳ ולכל כלי עבודת בית ה׳ ואמר לזהב לכל כלי עבודה ועבודה והזכיר המזלגות ומזרקות שהם כלי המזבח והקשות לשולחן והכפורים למזבח והזכיר ולמזבח הקטורת זהב מזוקק במשקל ואמר הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל כל מלאכות התבנית והנה הוא כלל לכל צרכי ביהמ״ק:

(ו) **לחם** פנים שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכתליו זקופין כנגד שפת השולחן לצין רפ״

אבן עזרא

(לח) טהור. שהוא מזוקק שאין בו פסול: (מ) וראה. כי צריך מעשה המנורה לחכמה ולראות במראה הלב איך יעשה מככר אחד כל הכלים: מלת מראה. זרה ואיננה כדרך מושלך כי אין פעול למלת ראה כי אם נראה לבדה והיה כן בעבור כי הרואה איננו פועל רק מקבל דמות ובעל התולדת יבין זה ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה יריעות כרובים אתן לך עיקר שתסמוך עליו:

אמר אברהם המחבר כל יש על שני דרכים האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק והנה שש פאות מהאורך יבאו פני' ואחור ומהרוחב ימין ושמאל ומהגובה מעלה ומטה ויש יש שאינו גוף והם מלאכי השם הקדושים גם נשמת האדם ואלה השנים דרכים השם ברא לבדו ואין יכולת בנברא לברוא עצם שיהיה גוף אף יש שאיננו גוף שהוא נכבד יותר גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה גם היא על שני דרכים האחת עומדת ולא תסור כצורת הקדושים והחכמה בנשמה גם בגופות כחום האש ולחות המים והדרך האחר מקרים אינם עומדים רק מתהפכים ונחלפים וסרים ונעדרים וכאלה יכול האד' לעשות על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה לא עומדת ולא נעדרת כי הוא ברא עצם כל דבר כי כל צורה עומדת או מקרה ואתן לך משל אחד קדרות הלבנה כשנכנס צל הארץ בינה ובין השמש בראש התלי או בזנבו ואתן לך משל אחר ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים היוצאים מן המוח שירגישו יותר מהאחרים כמו העינים והאזנים כי העצמות גם הכבד לא ירגישו והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף על כן היו איברים רבים משרתים לו וככה השם הנכבד ידענו כי כבודו מלא כל העולם רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים ובעבור שני דברים האחד כפי מתכונת תולדת המקבל והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל על כן נבחר מקום בית המקדש ואם נתן לך השם חכמה בלבך תבין סוד הארון והכפורת והכרובים שהם פורשי כנפים ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן ומחוץ לפתח המשכן מזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ואלה הדברים הם כבוד אלהים ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורנו אנשים חכמים בעיניהם אולי יהתלו על דברי והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון כי האדם כדמות עולם קטן והוא היה סוף בריאתו בארץ וסימן לדבר בגדול החל ובקטן כלה והגאון הזכיר

תרגום

מְנַרְתָּא׃ לד וּבִמְנַרְתָּא
אַרְבַּע כַּלִּידִין מְצַיְּרִין
חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָהָא׃ לה וְחַזּוּר
תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ
וְחַזּוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין
דְּמִנַּהּ וְחַזּוּר תְּחוֹת תְּרֵין
קְנִין דְּמִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין
דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃
לו חַזּוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ
יְהוֹן כּוּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא
דִּדְהַב דְּכֵי׃ לז וְתַעֲבֵיד יָת
בּוֹצִינָהָא שַׁבְעָא וְתַדְלֵק יָת
בּוֹצִינָהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין
לָקֳבֵיל אַפָּהָא׃ לח וְצִבְתָּהָא
וּמַחְתִּיתָהָא דְּהַב דְּכֵי׃
לט כִּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעֲבֵד
יָתַהּ יָת כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין׃
מ וַחֲזֵי וַעֲבֵד בִּדְמוּתְהוֹן

מקרא

הַמְּנֹרָֽה׃ לד וּבַמְּנֹרָ֖ה אַרְבָּעָ֣ה
גְבִעִ֑ים מְשֻׁקָּדִ֕ים כַּפְתֹּרֶ֖יהָ
וּפְרָחֶֽיהָ׃ לה וְכַפְתֹּ֡ר תַּחַת֩ שְׁנֵ֨י
הַקָּנִ֜ים מִמֶּ֗נָּה וְכַפְתֹּר֙ תַּ֣חַת שְׁנֵ֤י
הַקָּנִים֙ מִמֶּ֔נָּה וְכַפְתֹּ֕ר תַּֽחַת־שְׁנֵ֥י
הַקָּנִ֖ים מִמֶּ֑נָּה לְשֵׁ֙שֶׁת֙ הַקָּנִ֔ים
הַיֹּצְאִ֖ים מִן־הַמְּנֹרָֽה׃ לו כַּפְתֹּרֵיהֶ֥ם
וּקְנֹתָ֖ם מִמֶּ֣נָּה יִהְי֑וּ כֻּלָּ֛הּ מִקְשָׁ֥ה ב' וחסר
אַחַ֖ת זָהָ֥ב טָהֽוֹר׃ לז וְעָשִׂ֥יתָ
אֶת־נֵרֹתֶ֖יהָ שִׁבְעָ֑ה וְהֶעֱלָה֙
אֶת־נֵ֣רֹתֶ֔יהָ וְהֵאִ֖יר עַל־עֵ֥בֶר ל' וחד אל עבר
פָּנֶֽיהָ׃ לח וּמַלְקָחֶ֥יהָ וּמַחְתֹּתֶ֖יהָ י' וחד ופניה כול' כ"כ
זָהָ֥ב טָהֽוֹר׃ לט כִּכָּ֛ר זָהָ֥ב
טָה֖וֹר יַעֲשֶׂ֣ה אֹתָ֑הּ אֵ֥ת כָּל־
הַכֵּלִ֖ים הָאֵֽלֶּה׃ מ וּרְאֵ֖ה וַעֲשֵׂ֑ה ג' ר"פ
בְּתַבְנִיתָ֕ם אֲשֶׁר־אַתָּ֖ה מָרְאֶ֥ה ל' ומטעים ל'

וראה ג' ר"פ ופי' וראה ועשה בתבניתם. וראה אם דרך עצב בי. וראה בנים לבניך שלום:

תולדות אהרן ארבעה גביעים. יומא נב מנחות כח: ועשית את נרותיה. מנחות פח: ומלקחיה. שם: ככר זהב. מנחות כח פח: את כל הכלים. מנחות פח: בתבניתם. מנחות כט:

רשי

לכל קנה וקנ': (לד) ובמנורה ארבעה גביעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משוקדים כפתריה ופרחיה. (יומא נב) זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה: (לה) וכפתור תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך (מנחות כט) כך שנינו במלאכת המשכן גובהה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח ג' טפחים הוא הפרח שאמור בירך שנא' (במדבר ח) עד ירכה עד פרחה וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנא' משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג' כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנ' וכפתור תחת שני הקנים וגומר וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכי' ועולי' כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיי' חלק נשתיירו שם ג' טפחים שבהם ג' גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ"ב י"ח לששה קנים ג' לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב ואחד עשר כפתורים ו' בששת הקנים וג' בגופה של מנורה שהקנים יוצאי' מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג"ט העליוני' עם ג' הגביעים ותשעה פרחים היו לה ו' לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג' למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמניינם איש איש במקומו: (לז) את נרותיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: (לח) ומלקחיה. הם הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן לישבן ולמושכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים וצבתהא שת"א ל' צבת טנליי"ש בלע"ז: ומחתותיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ול' מחתה פוישדר"א בלע"ז כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול ק"כ מנה והמנה הוא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל קולוניא והם ק' זהובים כ"ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מראה בפתח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים

בעל הטורים וראה. שלשה ר"פ הכא ואידך וראה אם דרך עוצב בי. ואידך וראה בנים לבניך שי' אם דרך עוצב בי וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר שתבוא לכך שנית לבית המקדש להתפלל ולהודות ויתכפר לך כמו שסידר שלמה בתפלתו אם יחטא איש לאיש וגו' ובא אל המקום הזה ואם תעשה כן וראה בנים לבניך:

רמבן

ולשון המשנה בן זומא אומר לחם פנים בעבור שיהיו לו פנים אבל כל זה יהיה לדברי האומר כיצד עושין אותו כמין תיבה פרוצה אבל לדברי האומר כמין ספינה רוקדת איננו כן. ור"א אמר שנקרא לחם פנים בעבור לפני תמיד. ועל דרך האמת כי הבין מ"ת לפני הבין שמו וסודו כי בעבור היותו כן היה מונח בצפון כי ברכת ה' היא תעשיר כענין שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכבר רמזתי בו. חכמת המנורה בגביעיה וכפתוריה ופרחיה מאין תמצא ונעלמה מאד אבל היותה מקשה בששה קנים יוצאין מן האמצעי ועליהם כר אלהים ומאירים כלם אל עבר פניה כל זה תוכל להבין מדברינו שכתבנו במקום אחר וזהו מאמרם שנתקשה משה במנורה:

(לט) **ככר** זהב טהור שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר לשון רש"י וכן הוא פשוטו של מקרא אבל אם הדבר כן יהיה תימה גדול שלא יתן הכתוב משקל למנורה כמה יהיה בה מן הככר ויכול לתת חצי הככר או יותר במלקחי' ובמחתות שהם כלים נפרדים ממנה וימעט בו או שיתן במנורה ככר פחות מנה ובכל הכלים האלה מנה ועוד מה טעם משקל המנורה עם כלים רבים נפרדים במשקל הככר ולמה לא נפרטו כמה יהיו המלקחים והמחתות שיעשו ממנו. אבל אין דעת רבותינו כמו שאמ' הרב אלא כך שנו חכמים במנחות מנורה ונרותיה באה מככר ולא מלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלים האלה לרבות את הנרות כדברי רבי יהודה. רבי נחמיה

בָּהָר: ס **כו** א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם: ב אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת: ג חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ: ד וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית: ה חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת

דְּאַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא: א וְיָת מַשְׁכְּנָא תַּעֲבֵיד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָן תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן: ב אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל יְרִיעֲתָא: ג חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהֶוְיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וְחָמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא: ד וְתַעֲבֵיד עֲנוּבִין דְּתִכְלָא עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא בֵּית לוֹפֵי וְכֵן תַּעֲבֵיד בְּשִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא: ה חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעֲבֵיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעֲבֵיד בְּסִטְרָא דִּירִיעֲתָא דִּבְבֵית לוֹפֵי תִּנְיֵתָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא

כ' חסר בליש' כי אחכנו

כול' כ"כ ב"מ תני' דיחזקאל

כל הורי' חסר וי"ו

כול' חס' במ"א ג'

ד'. ב'. ו'

ב' מ"ל ויעש ללאת ודין

ג' קמצין וכל אתנחת' וזקפ'

וס"פ דכוותה במ"כ

דין חסר תניי' מ"ל ובמסרה אחרית' נמסר ב' וכתיב כן.

וכן תעשה ה' וסימ' וכן תעשה בשפת היריעה. וכן תעשה לחמרו. ג' בו. וכן תעשה בשבעה בחדש: האחת ג' קמצין וסי' חמשים ללאו' ר"פ. וחברו. חמשים ללאות דמשכן תניין. ויעש את העמודים דמלכים. וכל אתנחתא וס"פ וזקפין דכו' קמצין במ"ב וסי' ויעש עשרה כיורות נחשת. דמלכים. ובני ישראל למספרם. וכל אחת דכו' קמץ במ"ו פתחין זקפים וסי' מצויין בסדר בשלח: מקבילת ב' וכ"ב וסי' הללאות. וחברו.

תולדות אהרן ואת המשכן. שבת לח (שבת ד): מעשה חושב. יומא עב: ארך היריעה. שבת לח:

מראים לך. (שהנקוד מפריד בין עושה לנעשה): (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעות. להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן וג' של צמר וכל חוט וחוט כפול ו' הרי ד' מינין כשהם שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט (ברייתא דמלאכ' המשכן): כרובים מעשה חושב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלי' פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע"ז פיישי"א: (ג) תהיין חוברות. תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחות'. כך דרך המקר' לדבר בדבר שהוא לשון נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנא' בכרובי' ופניהם איש אל אחיו: (ד) לולאות. לצול"ש בלע"ז וכן ת"א ענובין לשון עניבה: מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילות הלולאות אשה אל אחותה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו ל' מקבילות זו כנגד זו תרגומו של כנגד לקבל. היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום י' אמות שנ' ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקומם אפרשם למקראות הללו נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות האמצעיות לגג

הזכיר כי שמונה עשר דברים הם במשכן שהוא עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה העולם הקטן הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון גם בעבור שילמוד המשכיל ואין צורך להאריך: (א) ואת המשכן. כאשר הודיעו בתחלה את תבנית המשכן: מעשה חושב. אמרו חכמים כי מעשה חושב שנים פרצופים. ורוקם. פרצוף אחד ונכון הוא ועל דרך הפשט מעשה חושב אינו רוקם ולא אורג רק על דרך שעושין היום בגדי משי כי הצורה שעלתה בלב היה חשבון ומחשבתה ויציירנה בלוח וישים שני חוטין בחשבון למשוך מרחוק: (ב) ארך. חסרי דעת אמרו כי מדת כ"ח בעבור כ"ח מחנות הלבנה והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה שמי' כיריעה על כן היה מקום קדש הקדשים בחשבון מעוקב: (ג) חוברות. כדמות תואר או יהיה כדמות פועל שזאת חוברת זאת והעד חבור עצבים אפרים הנח לו שהוא פעול: (ד) לולאות. יש אומרים כי כמוהו ובלולים יעלו אל התיכונה כי הבי"ת משרת: הקיצונה. תאר כמו העליונה: (ה) חמשים. עתה הזכיר מספר הלולאות: ומלת מקבילות. זאת לקבל זאת. ויש אומרים כי כמוהו ויכהו קבל עם

בעל הטורים עשר יריעת. כנגד עשרת הדברות: משזר. בגימטריא כפול שמנה: חמש חברת כנגד ה' דברות על לוח א' וכנגד ה' שעל לוח השני: חמשים. קרסי. כנגד חמשים שערי בינה:

רמבן

נחמיה אומר מנורה. באה מככר ולא נרותיה ומלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהיו כלן של זהב ושם אמרו לדברי ר' יהודה שהיו הנרות מקשה עמה ואע"פ שקראם הכתוב הכלים האלה מפני שהם כלים לקבל השמן ויש להם שם בפני עצמן ובשאר המנורות נעשין נפרדין ממנה ולדברי ר' נחמיה אמרו שם שאין הנרות עמה מקשה ואתה על דעת רבי יהודה כלם לא יבא במשקל הככר אלא גוף המנורה במה שהוא עמה מקשה לא כלים נפרדים ממנה כלל ולדברי רבי נחמיה אמרו שם ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהיו כלן של זהב ולא נצרכה אלא לפי נרות. ועל דרך הפשט יאמר ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה יעשה זהב טהור כי לא פירש תחלה בנרות שיהיו זהב וכן במעשה אמר ויעש את נרותיה שבעה ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור ואין זהב טהור חוזר רק על המלקחים והמחתות וחזר ואמר ככר זהב טהור עשה אותה ואת כל כליה שעשה כל כליה זהב טהור לא מן הככר ויכנס עוד בכלל כל כליה כלי השמן שהרי עשה לה כלים רבים מלבד אלה הנזכרים כמו שנא' במסעות וכסו את מנורת המאור ואת נרותיה ואת מלקחיה ואת מחתותיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם והכתוב שאמר עד ירכה עד פרחה מקשה היא כפי פשוטו כך נראה שגופה מקשה ולא נרותיה וכל זה לפי שטת הגמרא אבל בברייתא של מלאכת המשכן שנויה בענין אחר מנורה שעשה משה במדבר היתה באה של זהב עשויה מקשה ומעונה גביעים כפתורים ופרחים שנאמר ועשית מנורת זהב טהור שומע אני יעשה איברים איברים וידביקם ת"ל ממנה יהיו מנין לרבות את נרותיה שיהיו ממנה ת"ל יעשה יכול שאני מרבה גביעיה כפתוריה ופרחיה ת"ל אותה ומה ראית לרבות את נרותיה ולהוציא גביעיה כפתוריה ופרחיה אחר שריבה את נרותיה הכתוב מיעט מרבה אני את נרותיה שהן נעשין עמה ומוציא אני גביעיה כפתוריה ופרחיה שאין נעשין עמה ומנין לרבות מלקחיה ומחתותיה ת"ל תעשה יכול שאני מרבה את הצבתים ואת המלקטאות ת"ל אותה ומה ראית לרבות מלקחיה ומחתותיה ולהוציא את הצבתים ואת המלקטאות אחר שריבה הכתוב ומיעט מרבה אני מלקחיה ומחתותיה שהן מתעשין עמה ומוציא אני את הצבתים ואת המלקטאות שאין מתעשין עמה רבי יהושע בן קרחה אומר אותה מככר ואין כליה מככר שנאמר ככר זהב טהור יעשה אותה ומה אני מקיים ואת כל כליה שיהיו זהב טהור עד כאן הברייתא. ונראה ממנה שהיו הנרות והמלקחים והמחתות כלן עמה

ספורנו

כן אורו בחלק המעשי שיהיו פונים אל האור העליון לעבדו שכם אחד כי אז יאורו כלם כמו שיעד במנורה באמרו בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה וכו' וזה מעשה המנורה מקשה כי בהיות כל האור מכוון לאחד בענין המקשה המורה אחדות אז נראה אור כי יהל מן המאור הגדול: **כו** (א) ואת המשכן תעשה. קרא היריעות בשם משכן כי בתוכם היו כסא שלחן ומנורה למשכן שכינה והיו עשויות כרובים כענין שרפים עומדים ממעל לו וכענין וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו הנראים לנביאים במראות הנבואה: (ג) חמש היריעות תהיינה חוברות. במלאכת ציוריהן תהיה מלאכת כל אחת מהן מכוונת עם מלאכת חברתה. וזה להבדיל בין יריעות הקדש ויריעות קדש הקדשים כי עם היות כלם מורים במלאכת הכרובים על שכלים נבדלים נתונים מרועה אחד הם אמנם בלתי שוים

אבן עזרא

פס ומחי קבלו ופירוש אשה עלם דבר וכן איש על כן והאיש גבריאל: (ו) ועשית קרסי. כמוהו כרע בל קורס נבו. והנה עשר יריעות הוא המשכן והמשכן קראו אחד כולל הכל כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים וככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד. וכן העולם הקטן והגדול: (ז) ועשית יריעו' עזים לאהל. להיות אהל. ומלת אותם תוספת ביאור כי הוא שבה אל יריעות עזים: (ח) ארך האחת. מלת אחת זרה. כי היתה ראויה להיות אחדת. כי הדל"ת איננה מאותיו' המשרתים רק בעבור שהתחברו שנים דל"ת ותי"ו שהם ממוצא אחד יכבד על הלשון על דרך משרת את המלך וחסרו הדל"ת: (ט) חמש. בשוא ופתח דרך קצרה כמו שלש סאים והנה כאשר כפל את היריעה הששית. נשאר חציה בסוף על כן כתוב חצי היריע' העודפת. ואין צורך להזכי' כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות ותשע אמות היה גובה שני צדי המשכן. על כן כתוב והאמה מזה לכסות המשכן: (י) ועשית. מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן. וכן הקרסים רק לא היו לולאות האהל וקרסיו לנוכח לולאות המשכן וקרסיו רק אחריהם לפאת מערב שתים אמות: (יא) ועשית. קרסי המשכן זהב כי הוא נכבד: והאהל. כמו מכסה. על כן קרסיו נחשת ואינם נראים. כי ב' מכסים על האהל: (יב) וסרח. יש חצי שהוא בדר' קירוב כמו וחצי שבט המנשה. ובמעשה הקרשים תבין הצורך לפרש: (יג) והאמה בעודף. כמו אובד והוא תואר. כי הוא מלרע הטעם:

ועשית

חֲדָא עִם חֲדָא׃ ו וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין פּוּרְפִּין דִּדְהַב וּתְלָפֵּיף יָת יְרִיעָתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַּיָּא וִיהֵי מַשְׁכְּנָא חַד׃ ז וְתַעְבֵּיד יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃ ח אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן׃ ט וּתְלָפֵּיף יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד וְיָת שִׁית יְרִיעָן לְחוֹד וְתֵעִיף יָת יְרִיעֲתָא שְׁתִיתֵיתָא לָקֳבֵיל אַפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ י וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא בִּסְטָרָא דְּבֵית לוֹפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ יא וְתַעְבֵּיד פּוּרְפִּין דִּנְחָשָׁא חַמְשִׁין וְתָעֵיל יָת פּוּרְפַּיָּא בַּעֲנוּבַיָּא וּתְלָפֵּיף יָת מַשְׁכְּנָא וִיהֵי חַד׃ יב וְסִרְחָא דְּיַתִּיר בִּירִיעַת מַשְׁכְּנָא פַּלְגוּת יְרִיעֲתָא דְּיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא׃ יג וְאַמְּתָא מִכָּא וְאַמְּתָא מִכָּא בִּדְיַתִּיר בְּאוּרְכָּא יְרִיעֲתָא דְּמַשְׁכְּנָא יְהֵי סְרִיחַ עַל סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא

משכנא קדמאה אשה אל אחותה תניין אחת אל אחת

כל אורך דלוח' כמונה ודעשיה בגרש וסימן דפקיד יחיב ודעביד קאים

כ' וכ"כ ולוותי את ברכתי

קדמ' הקילונס במחברת תניין סקלנ' בחברת תלית' דעשים ורביעתה הקילונ' ב' יחב' ומטעים כיס.

ל' כתיב סמ"ן

ל' וחד כיריעו' שלמה

כל אורי' כ"כ

הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ו וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ ז וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ח אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ ט וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל׃ י וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יא וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד׃ יב וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃ יג וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה

רשי

לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביים אמה נשתיירו י"ו אמה ח' לצפון וח' לדרום מכסות קומת הקרשים שגבהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונו' מגולות ראכן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ד' (ברש"י ישן חמשה) עמודים שהמסך פרוש ותלוי בווין שבהן כמין וילון נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות. אבל במסכת שבת (פרק הזורק) אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה: (ו) קרסי זהב. פירמיל"ש בלע"ז ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן: (ז) יריעות עזים. מנוצה של עזים. לאהל על המשכן. לפרוש אותן על היריעו' התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: (ט) וכפלת את היריעה הששית. העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל. חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: (יב) וסרח העודף ביריעות האהל. על יריעו' המשכן יריעו' האהל הן העליונים של עזים שקרויים אהל כמו שאמר בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בכן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונה: תסרח על אחורי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים: (יג) והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום. בעודף באורך יריעות האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: יהיה סרוח על צדי המשכן. לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: אחורי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח

לאהל ה' מיתרין וסי' ועשית יריעות עזים. ויעש יריעות עזים. וביום הקים את המשכן: ויעש שלמה. ויקרא תמלך ליהוידע. וכל לאהל מועד דכו'. לבד כל הדין סיפרא ותריסר קמץ וכל שאר קריין פתח כמ"א תציג אותו לבד שפטים: והאמה מזה והאמה מזה חד מן ל"ה פסו' מסורתא מכא ומסורתא מכא נסבין וי"ו ומלה ביניהון וסי' מצויין במס"ר:

תולדות אהרן יריעות עזים. שבת לח: עשתי עשרה יריעות. סנהדרין כט: אורך היריעה. שבת לח: וכצלת. שם: חצי היריעה. שם: והאמה מזה. שם:

ספורנו

שוים במדרגה: (ו) והיה המשכן אחד. כי עם היות המדרגות בלתי שוות הן אמנם מסודרות בסדר אחד לעשות רצון קונם כאמרו וקרא זה אל זה ואמר קדוש: (ז) לאהל על המשכן. כי המשכן לא היתה הכונה בו שיאהיל אבל שיהיו הכרובים סביב לכסא שלחן ומנורה: (ט) וחברת את חמש היריעות לבד. שגם באהל

יש

בעל הטורים הששית. ב' בתורה היריעה הששית. ולוותי את ברכתי לכם בשנה הששית. בזכות השולחן שהיה במשכן נשלחה ברכה בכל העולם: בארך. ג' במסורה באורך יריעות האהל. ויף בגדלו בארך דליותיו. בארך אפים ויפותה קצין. פי' בארך אפים במשכן שנאמר בו באורך יריעות האוהל יפותה קצין שנתפתה הקב"ה ונתרצה לישראל וכפר להם על עון העגל ונתיפה ישראל ונתגדל על כל שהשרה שכינתו בתוכם וזהו ויף בגדלו בארך שנתיפה ונתגדל בארך במשכן שכתוב בו בארך:

רמבן

עמה מקשה שאין המלקחים נבתים אבל הם שעושין על פי הנרות שם של זהב פותח וסוגר ושוכב עליו שלא יפול בשמן דבר כאשר עושים היום במנורות של מלכים והוא מלשון ולשוני מודבק מלקוחי שיקרא גם בעל הלשון ומההיו מלקוחים שהם לוקחין הלשון באלעם והמחתות הם ספלים שתחת כל נר ונר לחתות ניצוצי אש שיפלו ממנה והכל מקשה א' ובאין מן הככר אבל הלבתים והמלקחין שאין תשמישן בעצמם אבל הם כלים נפרדים ממנה ולאין הבור בה

אין

וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ׃ יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ רביעי פ

טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ טז עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃

ב' חס' בליש' ג' ג' ג'

ל' וכל קרוי' חלוף אמה וחצי האמה

ב' וחס'

מִכָּא וּמִכָּא לְכַסָּיוּתֵיהּ׃ יד וְתַעֲבֵיד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא דְּמַשְׁכֵּי דִּכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוּפָאָה דְּמַשְׁכֵּי סַסְגּוֹנָא מִלְּעֵילָא׃ טו וְתַעֲבֵיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין׃ טז עֲשַׂר אַמִּין אוּרְכָּא דְּדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְּדַפָּא חָד׃ יז תְּרֵין צִירִין לְדַפָּא חָד מְשַׁלְּבִין חָד לָקֳבֵיל חָד כֵּן תַּעֲבֵיד לְכָל דַּפֵּי

רש"י

במזרח שכן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל : (יד) מכסה לאהל . לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחר של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן ל' ורחבן י' אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים : (טו) ועשית את הקרשים . הל"ל ועשית קרשים כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך . יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אותי' לעשות משכן במדב' מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים . קורות בתינו ארזים . שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן : עצי שטים עומדים . איטשטנב"ש בלע"ז שיהא אורך הקרשי' זקוף למעל' בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש : (טז) עשר אמות ארך הקרש . למדנו גבהו של משכן עשר אמות : ואמה וחצי האמה רחב . למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה : (יז) שתי ידות לקרש האחד . היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע (רוצה לומר קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן . ואז נשאר רוחב אמה . נמצא רוחב הקרש שבאמצע הוא חצי האמה . וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק שהחריץ באמצע רחב חצי אמה . והיה חורץ רביעית אמה מכל צד . וכל יד היה רחב רביעית אמה וכן כל שפת אדן היה רחב רביעית אמה ודוק היטב ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת) ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים מ' זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשת צדיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש וקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה : משלבות . עשויות כמין שליבות סולם מובדלים זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם : אשה אל אחותה . מכוונות זו כנגד זו שיהיו חריציהם שוים זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי דלת הנכנסים

אבן עזרא

(יד) ועשית . מכסה על מכסה בעבור הגשם : (טו) ועשית . המשכן איננו רק היריעות והקרשים . וכאשר הודיע המשכן כן הקרשים ומלת עומדים כפי תולדת העץ כי האורך הוא הגובה וככה האדם . כאשר הוא עומד והפך זה בשכבו . או מלת עומדים על זויות נצבות : (טז) עשר אמות . אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמו' יחזקאל שהם אצילה ובדרך סברא אמות הבית הראשון כן היו . בעבור שמצאנו בדברי הימים כתוב במדה אחרונה : (יז) שתי ידות . מגזרת יד : משולבות . אין לו אח כי אם בין השלבים :

ועשית

לכסתו ב' חסר בלישנא וסי' על צדי המשכן מזה ומזה . וכלה אהרן ובניו : לאהל ג' וסי' ועשית מכסה לאהל . ויעש מכסה לאהל . שמרי הספים לאהל :

ספורנו

יש הבדל בין מדרגות קדש למדרגות קדש כענין במניעי הגלגל הנקראי' אהל כאמרו לשמש שם אהל בהם : (טו) עצי שטים עומדים . לא שוכבים זה על זה

זה

תולדות אהרן ועשית את הקרשים . יומא עב : עצי שטים . סוכה מה : עשר אמות ארך הקרש . סכה כב נדרים לח בכורות מד :

בעל הטורים תחש . בגי' שם גוונים : למשכן עצי שטים עמדים . בגימטריא לכפר על מעשה שטים . כ"ד פעמים שטים בפ' כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים : מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים ומ"ח משמרות כהונה ולויה . והיו ז' בריחים כנגד שבעה דורות מאברהם עד משה ושבעה רועים :

רמבן

אין באין מן הככר כלל וכן מיעט בברייתא זו גביעיה כפתוריה ופרחיה שאם רצה שלא לעשותם עמה מקשה רשאי ונתן הטעם לפי שאין נעשין עמה כלומר שאין מעכבין בה שאם עשאה של שאר מיני מתכות אינה באה גביעים כפתורים ופרחים אבל קנים מעכבין בה לעולם ולפי הברייתא הזו אמר הכתוב ואת כל כליה לרבות שעשה לה כל הכלים הצריכין לשמושה והראוין לה זהב והם הנרות והמלקחים שצריכין לכל המנורות והשמנין וכן לכל כלי המשכן בכל עבודתו כלים הצריכים למשכן לא פירש אותם ולא הזכיר בהם רק שיהיו נחושת אבל ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה הם הנזכרים בה וכולה מקשה עמה . ויתכן שגם מה שאמר במעשה ואת כל כליה רמז לכלים האלה הם הנזכרים בה שהיו כלם עמה . ככר זהב טהור כפשוטו של מקרא אבל כלי שמנה לא הוזכרו במעשה כאשר לא הוזכרו בצואה וברצון עצמם עשו אותם ואולי לא עשאם בצלאל אבל יחידים עשו אותם ומסרום לצבור ועל הכלל גופה באה מככר ואין דבר שחוץ לגופה בא מן הככר לדברי הכל :

(יז) **שתי** ידות לקרש האחד . כתב רש"י הי' חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה ומניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ שבאמצע הידות חצי רחב הקרש ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולין והאדנים היו גבוהין אמה ויושבין רצופין ארבעים זה אצל זה וידות הקרשים הנכנסין בחלל האדנים חרוצות משלשת צדיהן רחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאל"כ נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדני' שיפסיק ביניהם וזה שנ' ויהיו תואמי' מלמט' שיחרוץ את הידות בצדיהן כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה כך מצאתי לשון הרב ואני תמה בו שאם היה החריץ שבאמצעי חצי רחב הקרש והם ד' טפחים ואז יצטרך שיהיה עובי שפת האדן כרביע רוחב הקרש שני טפחים וגודל כדי שיהא עובי שני האדנים ממלא החריץ שבאמצע שהוא חצי רחב הקרש ולא יהיה ריוח בין אדן לאדן וא"כ כשאתה חורץ הקרשים משלשת צדיהן כך לא ישאר בהם כלום ושפתי האדנים שוה היו בכל צד ועוד מה שהביא הרב ראיה כך שנויה משנת מעשה המשכן סדר הקרשים למלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועושה לו שתי ידות כמין שני חווקי' ומכניסן לתוך שני האדנים וגם זו הברייתא כפי משמעה יש בה תימה גדול שחורצת מן הקרש רביע מכאן ורביע מכאן ובאמצע עשה חריץ חציו של רחב הקרש נמצא כלו חרוץ לא נשאר בו יד ורגל כלל . אבל לפ"ד הברייתא הזו לא נתנה שיעור לחריץ לפי שלא נתנה תורה שיעור לעובי שפתי האדנים ולפיכך אמרו שהיה חורץ את הקרש רביע הרצו מכאן לכסות שפה אחת של אדן ורביע הרצו מכאן ובאמצעו של קרש היה חורץ חציו של כל האדן שבאותו הקרש לכסות שפת שני האדנים ולדברי הכל צריך תלמוד שלא היה במשכן מלמטה בגובה אמה רחב עשר אמות שהרי עובי שני האדנים שמכאן ומכאן ממעט בו ואולי אין קפידא בכך . ומדברי רש"י הקרש שהיה עביו אמה היה חורץ בעובי הידות מכפנים כפי עובי שפת האדנים והוא נכון אלא שלא הוזכר זה בברייתא : משולבות אשה אל אחותה . עשויות כמין שליבות סולם אשה אל אחותה מכוונות זו כנגד זו ומובדלות זו מזו ומשופי' ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקבי עמודי הסולם ושיהיו חריצין שוין זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ מעובי הקרשים שהוא אמה לשון רש"י והנה לדבריו משולבות יחזור על הידות שיהיו משופות בראשן ליכנס בחלל האדנים ואשה אל אחותה לא יבא רק על הקרשים שתהיי' מחוברות בשוה והקרשים לשון זכר והיה לו לומר איש אל אחיו ואולי יאמר אשה אל אחותה שתהיינה השליבות מכוונות זו כנגד זו וחריציהן שוים כי בכך יהיו הקרשים חוברות והידות אין ראשיהן משופים בשפוע ממש כי חלל האדנים שוה הוא בכל האדן אלא שיהא חריץ בצדדין שלהן כדי שיתחברו קרש אל קרש אבל בברייתא של מלאכת המשכן מצאתי ושני הסנין יוצאין מן הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה שנאמר משולבות אשה אל אחותה דברי רבי נחמיה שרבי נחמיה אומר אין ת"ל משולבות ומה ת"ל משולבות שעושה להם שלבים כסולם המצרי ופי' סנין כעין שעושין בארגזין להדק ולחבר הדפין

זה

יח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן
ג' סניין נגב תימנה עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה
תֵימָנָה׃ יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף
תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
כול' חס' לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃
ל' כ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית
לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ׃
כא וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
ל' כב וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה
שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כג וּשְׁנֵי קְרָשִׁים
ב' וחס' תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן
ב'. י"א רפין ל' וכ"כ בַּיַּרְכָתָיִם׃ כד וְיִהְיוּ תֹאֲמִם
ג' וכול' חס' במ"צ. ב'. ל' מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים עַל־
סניין אל ראשו רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן
יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת

מַשְׁכְּנָא׃ יח וְתַעְבֵּיד יַת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַסְרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵבַר דָּרוֹמָא׃ יט וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף תַּעְבֵּיד תְּחוֹת עַסְרִין דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי׃ כ וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִפּוּנָא עַסְרִין דַּפִּין׃ כא וְאַרְבְּעִין סַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃ כב וְלִסְיָפֵי מַשְׁכְּנָא מַעְרְבָא תַּעְבֵּיד שִׁתָּא דַּפִּין׃ כג וּתְרֵין דַּפִּין תַּעְבֵּיד לְזָוְיַת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפֵיהוֹן׃ כד וִיהוֹן מְכֻוְּנִין מִלְּרַע וְכַחֲדָא יְהוֹן מְכֻוְּנִין עַל רֵישֵׁיהּ לְעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן יְהֵי לְתַרְוֵיהוֹן לִתְרֵין

הנכנסים בחורי המפתן : (יח) לפאת נגבה תימנה . אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא : (כב) ולירכתי . לשון סוף כתרגומו ולסייפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא מהראש : תעשה ששה קרשים . הרי ט' אמות רחב : (כג) ושני קרשים תעשה למקצעו'. אחד למקצוע צפונית מערבית וא' למערבית דרומית כל שמונה קרשים בסדר אחד הן . אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלי' רחבו לעשר והאמה מזו והאמה מזו באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה : (כד) ויהיו . כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו זה: שפירשתי שיהיו ידי הידות חרוצים מצידיהן שיהא רחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמי' זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו כעביו כנגד חרץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדני' ביניהם : (כד) ויחדו יהיו תמים . כמו תואמים . על ראשו . של קרש . אל הטבעת האחת . כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו . אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בעובי הקרש (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי . ורוצה לומר שהדרומי והצפוני וראש קרש כו' נכנס לתוכו ומה שכתוב היה טבעת בעובי קרש רוצה לומר בעובי קרש המערבי ודוק) הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים : כן יהיה לשניה' . לשני הקרשי' שבמקצוע לקרש

(יח) ועשית . הנה לא נכתב כמה עובי הקרש והראשונים אמרו שהיה אמה א"כ הוא כותל הדרומי היה שלשים אמה וככה הצפוני . והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמנה אמות וצריכים אנו לשום שם שמנה קרשים . אולי הארכו לאמה כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש . ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעשה נס היה עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים תיכונים הם . וככה כתוב מן הקצה אל הקצה לא אל הקצות . ואם קבלה היא שהעובי היה כך נשמע ונקבל . ואם דרך סברא יש תיקון אחר כי השני' הבריחי' הם עליונים גם השפלים הם עד חצי הקיר . והבריח התיכון שהובא בתוך הקרשים יהיה מבריח מן הקצה אל הקצה . וכמוהו לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן . וכן הפעמונים בתוך הרמונים ולולי זה לא היו מצפים הבריחים התיכונים זהב ואם נאמר כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב איך היתה . והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב כי השנים הקרשי' שהם למקצעות המשכן פירושו כמו זויות . וככה היה חצי מקצוע החצר כי היה כצורת מרובע ארוך . והנה יש לנו מקצעות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצעת אינם כמדת הקרשים הנזכרים . על כן הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה

ספורנו

זה כשורות הבנין: (כד) אל הטבעת האחת . אל אותה הטבעת אשר בעובי קרש המקצוע אשר הוא שוה בגובה לרוחב קרשי הצלע כי באותו העובי היתה טבעת אחת למעלה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מעלה וטבעת אחת באותו העובי למטה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מטה והיו הבריחים נכנסים בטבעת עובי

ויהיו י"א רפין וסי' ויהיו דם . ויהיו תאמם מלמטה . את מחתת החטאים . ויהיו על מדין . ויהיו דברי אלה . דשלמה . ויהיו מוכשלים לפניך . ויהיו כל האנשים . ויהיו נדדים בגוים . הבאת יום קראת ויהיו . ויהיו חיים לנפשך . אמרתי אעלה בתמר . וא' דמטעים בית דסבירין ויהיו כשוא תחת הויו והוא ויהיו כפתח תחת היו"ו ויאמרו להם הנשאים יחיו ויהיו חטבי עצים בפתח תחת הוי"ו . וחד ויהיו בשוא תחת וי"ו ויאמר אלי הנבא אל הרוח וחד ויהיו בפתח תחת הוי"ו ונבאתי כאשר צוני ה' : מלמטה ו' וסי' ויהיו תאמם מלמטה . והיו תאמם מלמטה . על כתפת האפד . וחברו תחת כרכב המזבח . תחת כרכבו מלמטה . חד מנהון קמץ תחת כרכב המזבח ושאר פתחין : ויחדו ג' וסימן ויהיו תאמים מלמטה . והיו תאמים מלמטה . ויחדו כלם יכליון : קדמאה תחת עשרים הקרש . תניינא תחת עשרים הקרשים . קדמא שני אדנים תחת . תניינא שני אדנים שני אדנים :

תולדות אהרן ולירכתי המשכן, שבת צח: למקצעות . שם : יהיו תמים . שם :

בעל הטורים ויחדו ב' במסורה ויחדיו יהיו תמים . ואידך ויחדו כולם יכליון לומר שהיו הקרשים כלים זה עם זה שלא היה זה נכנס וזה יוצא אלא היו כמו לגו"ד שהיו כלים עד האצבע . וזהו ויחדו כלם יכליון שהיו כלים והולכים :

רמבן

זה בזה כמין יתדות של עץ כמו ששנינו במשנה כלים עשאן בסנין או בשוגמין אינו צריך למרח באמצע ואומר בתלמוד קנים וסנין וכפי זה נראה שיאמר הכתוב שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כעין הולין זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקובה ומכניס הזכר לתוך הנקבה וכן בקרש האחר שתהא בכל קרש שתי שליבות נכנסות זו בזו : משולבות אשה אל אחותה . שם לשליבות עצמן והוא לשון נקבה בכאן וכן הזכירו אותן חכמים נשמטה שליבה מתחתיו בסולם הלך אחר שליבותיו ואע"פ שמצינו בין השלבים הוא כמו נשים ופלגשים :

(כד) **ויחדו** יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת . על הדרך שכתב פירש"י הכתוב הזה יחזור לפרש בכל הקרשים שיהיו כלם שוים תואמים מלמטה לחרוץ הקרשים בצדיהן ויחדו יהיו כלם תמים אל ראשו של כל קרש וקרש או ראשו רמז למשכן אל עליונו וכן אל הטבעת האחת שבכלן ופי' כן יהיה לשניהם וכן יהיה לשניהם של שני המקצועות ולא ידעתי למה לא פי' בהן הכתוב ולא אמר ועשרים טבעות זהב העשה ויזכיר החרין שיעשה בקרשים . ועוד היאך אמר אל הטבעת האחת בידיעה . ואולי בעבור שדרך כל בתי הקרשים לחברן כן בטבעת אחת בראשן קצר הכתוב ואמר הטבעת הידוע והנהוג לו וכן אמר בבריחים ואת טבעותיהם תעשה זהב הידועים להם כמנהג וכן וויהם זהב ומצאתי בברייתא של מלאכת המשכן היה חורץ את הקרש מלמעלן אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנן בתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנא' ויהיו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת שאין ת"ל אל הטבעת האחת ומה ת"ל אל הטבעת הא' מקום שמתנין את הבריח ולפ"ז פי' הכתוב ויחדו יהיו תמים אל ראשו של קרש בחרין שיעשה בו אל מקום הטבעת העליונ' של הבריחים שיכנס החרין עד מקום הטבעת ולא הקפיד הכתוב במה יתחברו אם בטבעות כסף או זהב קבועות או מטלטלות או בדבוקים . והברייתא אמרה שעשה משה טבעות להם . ועל דרך הפשט הכתוב הזה בקרשי המקצעות לבדן :

והבאת

לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: (כה) והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצועות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שני חמיקין. (ולי נרא' שהגרסא כמין שני חווקין) כמין שני שליבות סול' המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא ל' משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה וגומר כך היא המשנה והפירוש שלה הצעתי למעלה בסדר המקראות: (כו) בריחים. כתרגומו עברין ובלע"ז אשפרי"ש: חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנא' והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולבים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונין זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנאמר בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום אורך כל אחת ט"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וה' בריחים שבמערב ארך העליונים והתחתונים ו' אמות והתיכון ארכו י"ב כנגד רחב ח' קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן (שבת נח): (כט) בתים לבריחים. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים להכנים בהן הבריחים: וצפית את הבריחים זהב. לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום צפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב' פיפיות של זהב כמין ב' סדקי קנה חלוק וקובען אצל הטבעת לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן ומחצה לכאן והבריח נכנס לתוכו ומתוכו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: (ל) והקמות את המשכן. לאחר שיגמור הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: (לא) פרכת. לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ו' חוטין: מעשה חשב. כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרובים. ציורין של בריות יעשה בה

ד'

יִהְיֽוּ׃ כה וְהָיוּ֙ שְׁמֹנָ֣ה קְרָשִׁ֔ים
וְאַדְנֵיהֶ֣ם כֶּ֔סֶף שִׁשָּׁ֥ה עָשָׂ֖ר אֲדָנִ֑ים
שְׁנֵ֣י אֲדָנִ֗ים תַּ֚חַת הַקֶּ֣רֶשׁ הָֽאֶחָ֔ד
וּשְׁנֵ֣י אֲדָנִ֔ים תַּ֖חַת הַקֶּ֥רֶשׁ הָאֶחָֽד׃
כו וְעָשִׂ֥יתָ בְרִיחִ֖ם עֲצֵ֣י שִׁטִּ֑ים
חֲמִשָּׁ֕ה לְקַרְשֵׁ֥י צֶלַע־הַמִּשְׁכָּ֖ן
הָאֶחָֽד׃ כז וַחֲמִשָּׁ֣ה בְרִיחִ֔ם
לְקַרְשֵׁ֥י צֶלַע־הַמִּשְׁכָּ֖ן הַשֵּׁנִ֑ית
וַחֲמִשָּׁ֣ה בְרִיחִ֗ם לְקַרְשֵׁי֙ צֶ֣לַע
הַמִּשְׁכָּ֔ן לַיַּרְכָתַ֖יִם יָֽמָּה׃
כח וְהַבְּרִ֥יחַ הַתִּיכֹ֖ן בְּת֣וֹךְ הַקְּרָשִׁ֑ים
מַבְרִ֕חַ מִן־הַקָּצֶ֖ה אֶל־הַקָּצֶֽה׃
כט וְֽאֶת־הַקְּרָשִׁ֞ים תְּצַפֶּ֣ה זָהָ֗ב
וְאֶת־טַבְּעֹֽתֵיהֶם֙ תַּעֲשֶׂ֣ה זָהָ֔ב
בָּתִּ֖ים לַבְּרִיחִ֑ם וְצִפִּיתָ֥ אֶת־
הַבְּרִיחִ֖ם זָהָֽב׃ ל וַהֲקֵמֹתָ֖ אֶת־
הַמִּשְׁכָּ֑ן כְּמִ֨שְׁפָּט֔וֹ אֲשֶׁ֥ר הָרְאֵ֖יתָ
בָּהָֽר׃ ס חמישי לא וְעָשִׂ֣יתָ
פָרֹ֗כֶת תְּכֵ֛לֶת וְאַרְגָּמָ֖ן וְתוֹלַ֣עַת
שָׁנִ֑י וְשֵׁ֣שׁ מָשְׁזָ֔ר מַעֲשֵׂ֥ה חֹשֵׁ֛ב
יַעֲשֶׂ֥ה אֹתָ֖הּ כְּרֻבִֽים׃ לב וְנָתַתָּ֣ה
אֹתָ֗הּ עַל־אַרְבָּעָה֙ עַמּוּדֵ֣י שִׁטִּ֔ים
מְצֻפִּ֣ים זָהָ֔ב וָוֵיהֶ֖ם זָהָ֑ב עַל־
אַרְבָּעָ֖ה אַדְנֵי־כָֽסֶף׃ לג וְנָתַתָּ֣ה
אֶת־הַפָּרֹכֶת֮ תַּ֣חַת הַקְּרָסִים֒
וְהֵבֵאתָ֥ שָׁ֙מָּה֙ מִבֵּ֣ית לַפָּרֹ֔כֶת אֵ֖ת

זָוְיָן יְהוֹן׃ כה וִיהוֹן תְּמַנְיָא
דַפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא
עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין
תְּחוֹת דַּפָּא חָד וּתְרֵין
סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃
כו וְתַעֲבֵיד עַבְרֵי דְּאָעֵי
שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר
מַשְׁכְּנָא חָד׃ כז וְחַמְשָׁא
עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא
תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי
סְטַר מַשְׁכְּנָא לְסוֹפְהוֹן
מַעְרְבָא׃ כח וְעַבְרָא
מְצִיעָאָה בְּגוֹ דַּפַּיָּא מַעְבַּר
מִן סְיָפֵי לִסְיָפֵי׃ כט וְיָת
דַּפַּיָּא תַּחֲפֵי דַהֲבָא וְיָת
עִזְקָתְהוֹן תַּעֲבֵיד דַּהֲבָא
אַתְרָא לְעַבְרַיָּא וְתַחֲפֵי יָת
עַבְרַיָּא דַּהֲבָא׃ ל וּתְקִים
יָת מַשְׁכְּנָא כְּהִלְכָתֵיהּ דִּי
אִתְחֲזֵיתָא בְּטוּרָא׃
לא וְתַעֲבֵיד פָּרוּכְתָּא תִּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ
שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָּן יַעְבֵּיד
יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין׃ לב וְתִתֵּן
יָתַהּ עַל אַרְבְּעָה עַמּוּדֵי
שִׁטִּין מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן
דַּהֲבָא עַל אַרְבְּעָא סַמְכִין
דִּכְסַף׃ לג וְתִתֵּן יָת פָּרוּכְתָּא
תְּחוֹת פּוּרְפַיָּא וְתָעֵיל תַּמָּן
מִגּוֹ לְפָרוּכְתָּא יָת אֲרוֹנָא

תניין פתחא

כול' כ"כ
כמ"ת ביחזקאל
בירכתם.
ל'. כלם כ"כ
ובמסו' אחרת
נמסר ל' הסר
וא' מ"ל חוץ
התיכון

כול' חס' ו'
בהר'. ב' חס'
לך אבנים.
ל' מ"ל וחד
חסר לדעת

ב' סבי' מעשה
כ"ף סי' כבר
פרכת

תולדות אהרן והבריח התיכון. שם: והקמות את המשכן. מנחות כט עקידה שער א (שבת יג):

יהיה לשניהם לבדם לא הקרשים האחרים. ובאלה שנים קרשים הם תקימתן המשכן והיו הששה קרשים באמצע. והנה רוחב המשכן עשר אמות ולא ידענו אם היו קרשי המקצעות מרובעות או עגולות כי אין לנו רק אמה אחת. ועל הדרך שאמר רבינו שלמה לא תהיינה אלה הקרשים בטור שוה כי חצי אמה יהיה בפנים כי קרש הוא ואינו כנגד ואחר כן ישימו קרשי צפון ודרום והנה יצא חוץ מן המשכן כפי עובי הקרש. על כן יהיה כנגד עמוד פתח המשכן ובחצי יריעות עזים יהיה התיקון: (ל) והקמת. שיאמר כן לחכמי הלב. או בעבור שהוא יקימנו בראשונה ואחרים עמו. כי יש צורך לרבים: (לא) ועשית פרכת. ככה מצאנו שיעשה שלמה לפתח הדביר אולי הקיר היה עץ. בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששים. ופירש רש"י ז"ל כי ארבעים ההיכל ועשרים הדביר. ואדני כסף בעבור כבוד הארון. והנה הדביר היה כפל מקום קדש הקדשים באורך וברוחב ובגובה ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית. והדביר שלישית הבית היה כי עליות היו על פני הכפורת שהוא הדביר. וכתוב בדברי הימים והעליות צפה זהב: (לג) ומלת והבדילה הפרוכת. זרה בעבור היותה

בריחם כלם חסר יו"ד תנין במ"ת מלא וסי' ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים: קדמא דצוא' לקרשי צלע המשכן האחד דעשיה לקרשי צלע המשכן האחת. סימן ד"ת. ס"א באחר ההרים או באחת הגיאיות: קדמא טבעתיהם תניין טבעתם: מברח ג' חסר בלישנא וסי' מברח מן הקצה אל הקצה. ועל לויתן נחש ברח. חולל' ידו נחש ברח: והקמ' ב' וכ"ב וסימן והקמת את המשכן. והקמת לך אבנים: הראית ב' חד חסר וחד מלא וסי' והקמת את המשכן כמשפט אתה הראת לדעת קדמאה מלא:

ספורנו

עובי קרש המקצוע וטבעות קרשי הצלע למעלה ולמטה ובזה היה מתחבר הכותל המערבי עם הצפוני ועם הדרומי: (כט) ואת טבעותיה'. כי שם הבריחים נכנסים בטבעות אם

בעל הטורים והבריח התיכון. הוא חד שהבריח עובדי כוכבים מן הקצה: הראית. ב' במסורה אשר הראית בהר. ואידך אתה הראת לדעת. פי' בהר הראיתי לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד שהרכין שמי שמים על ההר והראה שהוא לבדו מושל בעליונים ובתחתונים:

רמבן

(לג) **והבאת** שמה מבית לפרוכת את ארון העדות. לא יצוה עתה שיעשה כסדר הזה שיתן הפרוכת תחת הקרסים ואחרי כן יביא שמה אל מבית לפרוכת את הארון כי אין פתה כנוהה בהקמת המשכן אלא בעשייתו וכן ונתת את הכפורת על ארון העדות בקדש הקדשים אין פירושו שיתן הכפורת על

אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת
לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים׃ לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת
עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים׃ לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן
מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח
הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה
וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃
לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃
לז וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי
שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם
זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי
נְחֹשֶׁת׃ ס ששי כז א וְעָשִׂיתָ
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ
אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב
רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת
קֹמָתוֹ׃ ב וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל
אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו
וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וְעָשִׂיתָ
סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו
וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו
תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וְעָשִׂיתָ לּוֹ
מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת
וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת
נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃

י"ב. ח' מ"ל . ל' ומלרע מ"ל ל'
ו' בתורס כ"ט חסר ס' ג' רפין
ג'
י
ל' ומשמרתם כארון
ג' וסי' ועשית ד' ולשער ויעש וכל המסך נמסך דכוותה
ל' דגש וחד פרש ענן נמסך
כ"ח קמצין
כל אורית' חסר
ג' חסר כול' חסר
ל' וחסר
חסר . חסר . ס' סבירין כל וסוא חד מן י"ד זוגין מתחלפים
ל' קמץ בזקפא בתורס ג'

דְסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרוּכְתָּא
לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קוֹדֶשׁ
קוּדְשַׁיָּא׃ לד וְתִתֵּן יָת
כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃
לה וּתְשַׁוֵּי יָת פָּתוֹרָא מִבָּרָא
לְפָרוּכְתָּא וְיָת מְנַרְתָּא
לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל סְטַר
דְמַשְׁכְּנָא דָרוֹמָא וּפָתוֹרָא
תִּתֵּן עַל סְטַר צִפּוּנָא׃
לו וְתַעְבֵּיד פְּרָסָא לִתְרַע
מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד
צַיָּר׃ לז וְתַעְבֵּיד לִפְרָסָא
חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי
יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא
וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכִין
דִנְחָשָׁא׃ א וְתַעְבֵּיד יָת
מַדְבְּחָא דְאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ
אַמִּין אוּרְכָּא וְחָמֵשׁ אַמִּין
פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא
וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיהּ׃
ב וְתַעְבֵּיד קַרְנוֹהִי עַל
אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֶוְיָן
קַרְנוֹהִי וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ נְחָשָׁא׃
ג וְתַעְבֵּיד פְּסַכְתְּרָוָתֵיהּ
לְמִסְפֵּי קִטְמֵיהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵיהּ
וּמִזְרְקוֹהִי וְצִנּוֹרְיָתֵיהּ
וּמַחְתְּיָתֵיהּ לְכָל מָנוֹהִי
תַּעְבֵּיד נְחָשָׁא׃ ד וְתַעְבֵּיד
לֵיהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא
דִנְחָשָׁא וְתַעְבֵּיד עַל מְצַדְתָּא
אַרְבַּע עִזְקָן דִנְחָשָׁא עַל

ד' עמודים תקועים בתוך ד' אדנים והאונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שכתוב בהן ווין הן עשויים והפרכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פרושה בשליש של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברת כ' אמה וכשפרשה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסו' את הקרשי': (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה . ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה . ומזבח הזהב נתון כנגד האויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים . כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרי' אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות : (לו) ועשית מסך . וילון הוא שמסך כנגד הפתח כמו (איוב א) שכת בעדו לשון מגין : מעשה רוקם . הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה : רוקם . שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור . מדת המסך כמדת הפרכת י' אמות על י' אמות : (א) ועשית את המזבח וגו' . ושלש אמות קומתו . (זבחים נט) דברי' ככתבן דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: (ב) ממנו תהיינה קרנותיו . שלא יעשה לבדם ויחברם בו : וצפית אותו נחשת . לכפר על עזות מצח שנאמר (ישעיה מח) ומצחך נחושה : (ג) סירותיו . כמין יורות : לדשנו . להסיר דשנו לתוכה והוא שת"א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו (תהלים פ) ותשרש שרשיה (איוב ה) אויל משריש וחלופו (שם לא) ובכל תבואתי תשרש וכמוהו (ישעיה יז) בסעיפיה פוריה וחלופו (שם י) מסעף פורה מפסח סעיפיה וכמוהו (ירמיה נ) וזה האחרון עצמו שבר עצמיו וכמוהו (יהושע ז) ויסקלוהו באבנים וחלופו (ישעיה סב) סקלו מאבן הסירו אבניה וכן (שם ה) ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסי' דשנו ובלע"ז אדשנדרי"ר. ויעיו כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלעז וודי"ל : ומזרקותיו. לקבל בהם דם הזבחים : ומזלגותיו. כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומתהפכין מהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן ובלע"ז קרוני"ש ובלשון חכמים צנוריות : ומחתותיו . בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן קרויים מחתות כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד לשון שאיבת אש ממקומה וכן (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו : לכל כליו. כמו כל כליו : (ד) מכבר. לשון כברה שקורין קריבל"ש כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת
ומקרא

היותה מלרע . וכן והכית בלור : (לו) ועשית מעשה רוקם . פחות ממעשה חושב והעמודים מצופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום . והאדנים לעמודים נחשת כי הוא אמצעי : (א) ועשית . כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבוע וזה המרובע באמה כי על חמש צורות הם המרובעות הנה אם אמרנו כי אין צורך לכבש כאשר אמרו קדמונינו בעבור שלש אמות קומה הנה מה יעשו המכחישים במזבח שעשה שלמ' שהיתה קומתו עשר אמות וקומת האדם איננה רק ארבע אמות : (ב) והפנות . הם הזויות :(ג) וטע' לדשנו. להסיר הדשן ממנו ומלת ידשנה שלה יעשה ממנה דשן . והטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובלת והנה תדשן עצם תבנין אחר שהוא הכבד הדגוש והוא מגזרת מאשר שמנה לחמו : (ג) ויעיו . כמו ויעה ברד ולמ"ד לכל כליו נוסף כמו למן היום אשר יוסד בית ה' : (ד) מכבר . כמו כברה : ונחשת . דבק כאילו כתוב מכבר נחשת כמעש' רשת :
ומלת

העדות ח' מלאי' נמסר בסדר אחרי מות : קדש הקדשים ו' כתורה בלישנא וסי' והבדילה הפרוכת . ונתת את הכפורת על ארון העדת . זאת עבדת בני קהת באהל מועד . וזאת עשו להם וחיו . זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש . בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכלנו וכל נביאים וכתובים דכו' במ"ה קדש קדשים וסי' זאת תורת הבית על ראש . מן המדה הזאת תמד . והיה להם תרומ'. בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן . ולחתם חזון ונביא ולמשות קדש הקדשים : חמש כ"ח קמץ וסי' ויהיו כל ימי מהללאל. ימי למך. כל ימי חנוך. ויחי למך אחרי . ויהיו ימי תרח . ואברהם בן חמש שנים . ועוד חמש שנים . ועשית את המזבח . וקמה חמש אמות . וקמה ברחב חמש . היציע התחתונה חמש . ויבן את היציע על כל הבית . ושתי כתרות עשה לתת-קדמאה דפסוק . ויתן את המכונות חמש . ואת המנורות חמש מימין . וכנפי הכרובים דד"ה . ב' בו . וכנף הכרוב ב' בו . ויעש את מנורות הזהב דד"ה . וכתרות עשה עליו נחשת . דסוף ירמיה . ויביאני אל אולם הבית קדמאה וקדמא ואילמיו סביב ותאיו ואילו . תאיו אילו . וכתפות הפתח . רחב הקיר . והבנין אשר על פני הגזרה : קדמ' חמש אמות ארך וחמש אמות רחב . תנין ארכו רחבו . קדמאה ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקותיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו. תניין ויעש את כל כלי המזבח את הסירות ואת היעים ואת המזרקות ואת המזלגות ואת המחתות כל כליו

תולדות אהרן והבדילה הפרוכת . יומא נב מנחות כז : ואת המנורה . יומא נג חגיגה כו מנחות צח : והשלחן תתן . מנחות צח : מעשה רקם .

ספורנו

אם לא פורש הפכו כמו שפירש בברית התיכון באמרו בתוך הקרשים שיכנס בעובי הקרשים ולא בטבעות : (לה) ושמת את השלחן מחוץ לפרוכת . אחר שסדר את הכסא בפנים סדר לפניו חוץ לפרכת שלחן ומנורה הבאים לכבוד יושב הכסא וסדר את המנורה בימין והשלחן בשמאל . כאמרו אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד : **כז** (ג) קרנותיו . סידושים לכל מזבח וכן אמרו ומזרקותיו וגו'

רמבן

על ארון העדות כשהארון שם בקדש הקדשים אבל הענין שיהיה אותו שכתא שיפים

ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃ ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃ ח נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃ ס

שביעי ט וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃ י וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יא וְכֵן לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ יג וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים

כול' חסר

ל' קמץ וס' פתח

ל'

כו' מ"ע

ל' פסק

ל' וחד לפאה

כול' חס' במ"ד מ"ל

י"ה חס' כלו'

ועמדיו ק' ל' חסר דחסר

חסר ו'

כל מסכנה קדמאה חסר תניינ' ד' מ"ל

אַרְבַּע סִטְרוֹהִי׃ ח וְתִתֵּן יָתַהּ תְּחוֹת סוֹבֵבָא דְמַדְבְּחָא מִלְּרַע וּתְהֵי מְצַדְתָּא עַד פַּלְגוּת מַדְבְּחָא׃ ו וְתַעְבֵּיד אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵי יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃ ז וְיָעֵל יָת אֲרִיחוֹהִי בְּעִזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִטַּל יָתֵיהּ׃ ח חֲלִיל לוּחִין תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ כְּמָא דִי אַחֲזִי יָתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן׃ ט וְתַעְבֵּיד יָת דָּרַת מַשְׁכְּנָא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדִין לְדָרְתָא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין אוּרְכָּא לְרוּחָא חֲדָא׃ י וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יא וְכֵן לְרוּחַ צִפּוּנָא בְּאוּרְכָּא סְרָדִין מְאָה אוּרְכָּא וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יב וּפוּתְיָא דְּדָרְתָא לְרוּחַ מַעְרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא׃ יג וּפוּתְיָא דְּדָרְתָא לְרוּחַ קִידוּמָא מָדִינְחָא חַמְשִׁין

רשי

ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת : (ה) כרכב המזבח . סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושים חריצין עגולין בקרשי דפני התיבות וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש (ס"א שש) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים בארכו הא מה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו. ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליוני' לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אע"פ שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפ' מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא . ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרו' המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר י' אמות קומתו ולדברי האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י' אמות כך מצאתי במשנת מס' מדות וזה שהוא מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדנוה מן המקרא : (ז) בטבעות . בארבע טבעות שנעשו למכבר: (ח) נבוב לוחות . כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ א' שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן : (ט) קלעים . עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדה לפי שהן מנוקבין ככברה : לפאה האחת . כל הרוח קרוי פאה : (י) ועמודיו עשרים . חמש אמות בין עמוד לעמוד : ואדניהם . של העמודים נחשת האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פלא"ש ארכן ששה טפחים ורחבן ג' וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונזי"ש רחב הקלע תלויה מלמטה והיא קומת מחיצות החצר : ווי העמודים . הם האונקליות : וחשוקיהם . מוקפין היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם אם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגורה שכן מצינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורים חבושים תרגומו חשוקים : (יג) לפאת קדמה מזרחה . פני המזרח קרויים קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד"א הים האחרון ימא מערבא : חמשים אמה . אותן נ' אמה לא היו סתומים כולם בקלעים לפי שיש הפתח אלא ט"ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השני נשאר רחב חלל הפתח בינתים כ' אמה וזהו שנאמר ולשער החצר מסך כ' אמה וילון

אבן עזרא

(ה) ומלת כרכב . אין ריע לו במקום אחר : (ח) ומלת נבוב לוחות . כמתורגם ארמית . וכמוהו ואיש נבוב ילבב שהוא ריק בלי לבב על דרך האומרים ראש בלי מוח . והנה לא הזכיר הכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק מנדבת הנשים לבדם על כן הזכירו עם פרשת הבשמים שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם : (ט) ועשית . מלאכו כתוב קדמה מזרחה . וידענו כי ראשי המזרחים שלשה האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי שהוא סוף נטות השמש בפאת דרום . והשני כנגד הקו השוה שהוא ראש טלה ומאזנים . והשלישי כנגד ראש סרטן . שהוא סוף נטות השמש לצפון וככה נגבה תימנה דרום : ותימנה . מגזרת ימין לצפון וימין אתה בראתם : (י) ומלת חשוקיהם . דבוקיהם כי הווים ידבקו אל העמודים כי ותדבק נפשו כמו חשקה נפשו : (יב) ורחב . הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו

בשאת חד מן י"א זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבותא וסי' מצוין בישעיה ריש סימן ה' : לפאה חד מן י"ח זוגין מן חד וחד מלרע וחד חד מלעיל למ"ד בריש תיבותא וסי' מצוין במשלי סוף סימן כ"ג גבי פ' כי תשב ללחם את מושל בין תבין : קדמא לפאת נגב תימנה קלעים לחצר . תניין קלעי החצר : עמדיהם כל משכנא קדמאה חסר ובמשכנא תנינא ד' מלא וסי' עמודיהם עשרים . ולפאת צפון ולפאת ים , קלעים חמש עשרה . ולכתף השנית חסר . וא' ועמדיהם ארבעה חסר . קדמאה ורחב החצר לפאת קדמה מזרחה . קדמאה חמש עשרה אמה קלעים לכתף . תניין קלעים חמש עשרה אמה אל הכתף . קדמאה ולכתף השנית חמש עשרה קלעים . תניין לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה :

תולדות אהרן והובא את בדיו . יומא עב : נבוב לחות . בתרא יד : ווי העמודים . סנהדרין כב :

בעל הטורים נבוב לחת . נבוב עולה ששים שעד ששים אמות יכולין להוסיף על המזבח :

רמבן

שישים הפרכת תחת הקרסים כדי שיהא הארון שמה מבית לפרכת ותבדיל הפרכת בין הקדש ובין קודש הקדשים וכן אמר ונתת את הכפורת על ארון העדות שם בקדש הקדשים להודיע שהכפרת עם כרוביו על הארון יהיו כלם שם בקדש הקדשים הנזכר שהוא מבית לפרכת אבל כשמגיע לצוות הקמתו אמר ושמת שם את ארון העדות ואחרי כן וסכות על הארון את הפרכת וכן במעשה ויתן את הכפורת על הארון מלמעלה ויבא אל הארון את המשכן ואחרי כן וישם את פרוכת המסך :

(יג) **וטעם** קדמה מזרחה . כי לשון הקדם יקרא למזרח קדם כענין

ספורנו

ומזרקותיו וכו' : (ה) כרכוב המזבח . הרגיל להיות בכל כלי עץ כאמרם ז"ל אלו הם גולמי כלי עץ כל שעתידין לשוף ולכרכב : (ח) נבוב לוחות . כמו תיבה בלי שולים ובלי מכסה : כאשר הראה אותך בהר . שימלאו חללו באדמה בשעת חנייתם ועל האדמה אש תמיד תוקד : (ט) מאה באמה ועמודיו עשרים . כל חלל שביניהם עם עמוד שלו היה חמשה . אמנם לא היו עשרים עמודי צפון ועשרים עמודי דרום מתחילים אלה נכח אלה בקו ישר . אבל היתה התחלת הפאה האחת נמשכת מתחלת הפאה שכנגדה כמות אחד חלל ועמודי המזרח והמערב היו מתחילים ברחוק מן הפאה הנמשכת כמות אחד חלל : (י) וחשוקיהם . עגולים סובבים

אַמָּֽה׃ יד וַחֲמֵ֨שׁ עֶשְׂרֵ֥ה אַמָּ֛ה
קְלָעִ֖ים לַכָּתֵ֑ף עַמֻּדֵיהֶ֣ם שְׁלֹשָׁ֔ה
וְאַדְנֵיהֶ֖ם שְׁלֹשָֽׁה׃ טו וְלַכָּתֵף֙
הַשֵּׁנִ֔ית חֲמֵ֥שׁ עֶשְׂרֵ֖ה קְלָעִ֑ים
עַמֻּדֵיהֶ֣ם שְׁלֹשָׁ֔ה וְאַדְנֵיהֶ֖ם
שְׁלֹשָֽׁה׃ טז וּלְשַׁ֨עַר הֶחָצֵ֜ר מָסָ֣ךְ ׀
עֶשְׂרִ֣ים אַמָּ֗ה תְּכֵ֨לֶת וְאַרְגָּמָ֜ן
וְתוֹלַ֧עַת שָׁנִ֛י וְשֵׁ֥שׁ מָשְׁזָ֖ר מַעֲשֵׂ֣ה
רֹקֵ֑ם עַמֻּדֵיהֶם֙ אַרְבָּעָ֔ה וְאַדְנֵיהֶ֖ם
אַרְבָּעָֽה׃ מפטיר יז כָּל־עַמּוּדֵ֨י
הֶחָצֵ֤ר סָבִיב֙ מְחֻשָּׁקִ֣ים כֶּ֔סֶף וָוֵיהֶ֖ם
כָּ֑סֶף וְאַדְנֵיהֶ֖ם נְחֹֽשֶׁת׃ יח אֹ֤רֶךְ
הֶֽחָצֵר֙ מֵאָ֣ה בָֽאַמָּ֔ה וְרֹ֣חַב ׀
חֲמִשִּׁ֣ים בַּחֲמִשִּׁ֗ים וְקֹמָ֛ה חָמֵ֥שׁ
אַמּ֖וֹת שֵׁ֣שׁ מָשְׁזָ֑ר וְאַדְנֵיהֶ֖ם
נְחֹֽשֶׁת׃ יט לְכֹל֙ כְּלֵ֣י הַמִּשְׁכָּ֔ן
בְּכֹ֖ל עֲבֹדָת֑וֹ וְכָל־יְתֵדֹתָ֛יו וְכָל־
יִתְדֹ֥ת הֶחָצֵ֖ר נְחֹֽשֶׁת׃ ס ס ס

צ״ו, יע״א סי׳. סל״ו סי׳

אַמִּין: יד וַחֲמֵשׁ עַסְרֵי
אַמִּין סְרָדִין לְעִיבְרָא
עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן
תְּלָתָא: טו וּלְעִיבְרָא תִּנְיָנָא
חֲמֵשׁ עַסְרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן
תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא:
טז וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא
עַסְרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר
עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן
אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא:
יז כָּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא סְחוֹר
סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן
דִּכְסַף וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא:
יח אוּרְכָּא דְדַרְתָּא מְאָה
בְּאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין
בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חָמֵשׁ אַמִּין
דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן
דִּנְחָשָׁא: יט לְכֹל מָאנֵי
מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פּוּלְחָנֵיהּ וְכָל
סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְדַרְתָּא
נְחָשָׁא:
ס ס ס

ג׳ ומ״פ וסבר׳ והמשכ

ל׳ ג׳ קמץ

כול׳ מ״ל כמ״ד

ד׳ מ״ל

כול׳ כ״כ

ל׳ חסר וחד מ״ל

ס׳ דמטעים דסבירין כל ל׳. ל׳

רשי

וילון למסך כנגד הפתח כ׳ אמה ארך כרחב הפתח: (יד) עמודיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן הג׳ שבמזרח ה׳ אמות וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע עמודים למסך הרי י׳ עמודים עמודי החצר סביב וגומר. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: (יח) ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת נ׳ החיצונים של ארך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימיים וכלה ארכו לסוף ל׳ נמצאו כ׳ אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על המשים חצר לפניו (ערובין כג): וקומה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים: ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעי׳ אבל אדני המסך של מין אחר כן נראה בעיני שלכך חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדותיו ועמודים: יתדות. כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורים ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני ששמן מוכיח עליהם שהם תקועים בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני (ישעיה לג) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח:

אבן עזרא

אמרו כי המשכן הושם במרחק חמשים במערב והנה רחבו חמשים וזהו ורוחב חמשים בחמשים ולפי דעתי כי הטעם שהוא מרוב אורך זויותיו נכבות כי רחבו בכל צד חמשים ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשים מצד החצר כי לא כפל האורך על הרוחב כמשפט: (יט) לכל. טעם לכל כלי המשכן כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות החצר נחשת וכן כאולמים:

קמה ב׳ א׳ חסר וא׳ מלא וסי׳ קמה חמש אמות. וקומה ברחב חמש אמות בתראה מ״ל: משכנא קדמ׳ ארון כפרת שלחן מנרת משכן יריעות קרשים פרכת מזבח העלה חצר המשכן. רכש״ם מע״ק פז״ת סימן. משכנא בתראה משכן יריעות קרשים פרכת ארון כפרת שלחן מנורה מזבח הקטרת מזבח העלה כיור החצר מעק״ף רכש״ם קו״ת סימן: ה׳ סבירין כל וקרי׳ לכל וסי׳ לכל כליו תעשה. לכל כלי המשכן. לכל דבר נקי יהיה. לכל דרכיו משכיל. חירם מלך צר נשא וגו׳ לכל חפצו:

תולדות אהרן חמש אמות. זבחים נט סב: רבוע. זבחים נט סב: ושלש אמות. זבחים נט ס: כרכב המזבח. זבחים סב: וסיב סרשת. זבחים נג קיט: קלעים לכתף. ערובין ב: ארך החצר. ערובין כג נח זבחים נט:

ספורנו

סובבים העמוד באמצעו לנוי: (יט) לכל כלי המשכן ולכל עבודתו. הכלים הצריכים לעבודתו כגון פסים ומקבות וזולתם הצריכים בשעת הורדה והקמה:

בעל הטורים אורך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים. פי׳ בחלק א׳ מחמשים שבבר הבית כדפי׳ לעיל:

רמבן

כענין ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה. ויקרא למערב אחור כענין שנא׳ הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו וכן עד הים האחרון המערבי ופניהם כנויים כי יתפוש הלשון כנוי באדם הפונה אל אור השמש וכן יאמר וילכו לאחור ולא לפנים ויקרא הדרום נגב בהיותו נגוב מפני החום ופעמים שיזכיר הכתוב הכנוי ויבאר אותו בשם יאמר קדמה שהוא כנוי ויבאר מזרחה שהוא השם ואמר נגבה בכנוי ויבאר תימנה הוא השם והמערב יזכרנו בכנוי ים כי יתפוש אותו באנשי ארץ ישראל שהים הגדול להם מערבי והצפון יזכירנו בשמו ונקרא כן כי הוא צפון אין השמש נראה בו לעולם ויקרא התימן דרום כענין שנא׳ הולך אל דרום וסובב אל צפון והיא מלה כפולה תחסר רי״ש אחת להתחבר שתי אותיות שות דר רום כי השמש ילך ברום הרוח ההוא. ויקרא לדרום ימין ולצפון שמאל בכנוי האדם הפונה למזרח כאשר הזכרתי. והסוד בשמות הללו נודע ממעשה המרכבה העליונה וכן שם המערב ים ימה שאמרו שכינה במערב כי הים חכמת שלמה כמו שאמרו במדרש אין ים אלא תורה שנא׳ ורחבה מני ים. ואני עתיד להזכיר זה בפרשת וזאת הברכה בפסוק ים ודרום ירשה אם יברכני צורי להגיע שם:

אדרת אליהו

סוד האדם. עולם קטן שנימאה דלגו כר״ן סוד האדם הוא צלם אלקים ועיקרו נ״ר כי הנשמה תוספת והן זו״ל וחוו בצלמו בצלם אלקים ועל נ״ר לבושא דקיק סוד בבגדו בה ונק׳ אלוה סוד יריעות עזים הוא הבשר עורות אילים מאדמים ועורות תחשים הן העור ושני עורות יש באדם כמו בברית ערלה ופריעה ועור תחש הוא חיצון בסוד הערלה שניתנה לאברהם אבינו בסוד התחש ממשפחה א״ה כמ״ש בפרשת תרומה וכנגדן בעולם השמים הן ג״כ שגים השמים ושמי השמים והן מתחלקין לשבעה וכן העורות והעור החיצון נחלק לשנים נגד רקיע וילון והיא הקרום דקיק שעל העור הוא כוילון ובעור החיצון שכוכבים סוד הפרצופין והכרת הפרצוף שהן ברקיע שבו חמה כו׳ ועור הפנימי נחלק לה׳ והבשר הוא י״א יריעות עזים סוד י״א סמני הקטרת י״א אלופים כנודע והרקיעין סוככין עליהם וסוד יריעות של המשכן תכלת וארגמן ותולעת שני ושש הן סוד רקיעין דלגו שחופפין על סטרא דקדושה כמו הרקיעין שחופפין על הס״א והוא סוד החשמל שחופף על החיו׳ סוד מלבוש שמגין שוה והוא מלבושם כידוע. סוד הפרכת הוא הפרגוד שבין החיות לשכינה והוא הרקיע שע״ג החיות ולפנים מהפרכת אבן שתיה הוא אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא כמראה אדם כו׳ דמות כבוד ה׳ השכינה והרין רביין קיימין תחותיה סוד הכרובים והיכל ק״ק הוא בית ק״ק והחיות הן בהיכל הרצון ובין אלו ההיכלות פרגוד הרקיע הנ״ל ויסוד דנוק׳ שהוא ק״ק בתוכו מקום שמקבל בתוס׳ ה׳רע והוא הארץ ובתיכו יסיד דדכורא הלוחות הברית והן שנים כנגד ב׳ ניגורות שבתוכו ולכן מימין מ״ע ומשמאל ל״ת. העלמות הן הקרשים והן מרסים ב׳ עומדים האיברים הן שבעה כלים דמשכנא ברזא דז׳ היכלות ב׳ פרגודים שבאדם בין ג׳ עורות שבאדם חב״ג הן פרכת ומסך וכן הפרגוד בכלל וכין בתי גואי לבתי בראי ובתי בראי כן נר״ן למשכנא בחצר א״מ ועליהן קלעי׳ סובבין לבתי בראי ועיין בע״ן רכ״ב וכן ביחזק״ל נפתחו השמים הן העורות ואמר

השמים

השמים ה' שמים ה' עורות של הפנימי ואח"כ והראה והנה רוח סערה כו' הבשר ומתוכה כעין החשמל לבושא דקיק ובתוכן החיות ע"ג הרקיע וע"ג אבן ספיר כו' עליו כמראה אדם כו' ועיין ברי"ב שיש רקיעין בספרא דקודשא ויש בס"א ויש רקיעין תתאין והן ב' אופנין על מרכבה וברקיעין תתאין שני אופנין נגד ב' רקיעין הנ"ל דקודשא ושל ס"א יע"ש כל הרקיעים : והאיברים הפנימים מוח הוא הארון וכל כליה וידוע שבמוח סוד הכפרת והכרובים קנה ושט הן עזרה ושלחן ו' קנה הן ו' טבעות קנה השביעית היא טבעת העליונה שמקפת הכל וושט לאכילה וקנה לתורה ולב הוא המזבח הפנימי ששם ריח הקטרת ומזבח ההיכל הוא הכבד שהוא לאכילה והן האיברים האמצעים ומוח לב כבד שבתוכם הנר"נ ושם אשה ריח ניחוח לה' ב' כליות הן כיור וכנו ובין ג' לב' ופרוכת פרוס יותרת וקרום של מוח מסך ופרכת שהן ג' עולמות ג' שמות כלל הכל : והיה המשכן אחד . יפה דיבר ראב"ע שאחד הוא דבר כולל דברים באחדות וכן שמע ישראל כו' כמ"ש שימליכהו בשמים ובארץ וכו' והוא השם המיוחד בתוכם וז"ש ר"א הנ"ל שהשם הוא פעם עצם ר"ל במקומו ופעם שם התאר ה' אלקים ה' צבאות שהוא מעמידם והן ד' עולמות הידועים א' עצם וג' תאר ה' אלקים א' ה' צבאות ב' צבאות מעלה ומטה כמ"ש כל צבאיו וכתיב כל צבאו' ה' ולכן השם בשניהם נו"ה מעלה ומטה והן ד' אבי"ע והן נגד ד' נהי"ס שהן שורש אבי"ע יסוד שם העצם גוף וברית חד והוא למעלה מנו"ה כידוע צבאות בנו"ה ואלקים במלכות :

◆

פרשת כלי יקר תרומה

וידבר ה' וגו' ויקחו לי תרומה וגו' . ג' תרומות נזכרו כאן כו' . ויש בענין זה כמה ספיקות כי למה יחס ב' תרומות ראשונות אל הש"י כי בראשונה אמר ויקחו לי לשמי ובשניה אמר תקחו את תרומתי אבל בשלישית לא הזכיר לא זה ולא זה אדרבה נאמר בה מאתם יחסה אל הנותנים . וע"ק למה בשני תרומות ראשונות הקדים לשון קיחה ללשון תרומה ובשלישית הקדים לשון תרומה ללקיחה . וע"ק איך הכניס מאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו בין ב' תרומות הראשונות שהיו בקצב לגלגלת שהיה חוב גמור על כל איש מישראל ואינן תלוין בנדבת לב הנותן כלל כ"א תרומה שלישית שנא' בה זהב וכסף ונחשת היא לבדה באה בנדבה ולמה הזכיר בה לשון קיחה משמע בהכרח והדבר הבא בנדבה אין בו הכרח . ועוד בראשונה אמר ויקחו בלשון נסתר ובשנים האחרונים אמר תקחו לנוכח . והקרוב אלי לומר בזה בהיות שבענין השקלים יש מחלוקה בין מפרשי התורה כי יש סוברים שלא נמנו ישראל לגלגולת אלא השקלים נמנו כדי להצילם מן עין הרע ומהרי"א הולך על דעה זו ואמר שנמנו לגלגולת ממש והשקלים נתנו דרך צדקה או קודם המנין או אחריו לכופר נפש כמבואר בספרי פ' כי תשא . והנה מקום אתי לחלק לשון ידבנו לשני פנים אם לשון נדבה כפשוטו ואם ההפך ממש מדלא כתיב ינדבנו בנו"ן א"כ יש מקום לפרשו כמו ידוגו בוי"ו כי אותיות בומ"ף מתחלפות בפרט בית רפויה שמולאה כמו וי"ו וזה מורה על מי שלבו דוה וכואב על הנתינה . ולפי' ב' תרומות ראשונות שלכל הדיעות היו חובה על כל איש ואף אם לא היה רוצה לתרום מ"מ היו יכולין הגבאים ליקח ממנו בעל כרחו לפיכך הקדים בהם לשון קיחה לתרומה כי ע"י שיבואו הגבאים לגבות ממנו בעל כרחו יבוא לתרום כי קיחת הגבאים מסבבת התרומה . אבל השלישית הבאה בנדבה ולא היה שם חובה כלל ואילו לא ירצה לתרום מי יוכל להכריחו ע"כ הקדים בה התרומה ללקיחה לומר שאחר שהוא מנדבת לבו קרא שם ותרם מן ממונו כפי רצונו אז יוכלו הגבאים לכופו וליקח ממנו בעל כרחו מה שתרם כבר הן בפה הן בידים לכך נאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם וגו' לומר שאחר שתרם אז תקחו מאתם בזרוע אם ביני ביני נתחרט . וז"ה דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה שימנו גבאים שיקחו התרומה מכל איש ואיש וקודם שיתבעו אחרים יתנו המה חלקם לקצם א"ע תחלה ואחר כך יקחו מאחרים וזה הוראת וי"ו של ויקחו . אבל מאת כל איש אשר ידבנו לבו שלבו דוה על הנתינה כי הוא איש כילי ואינו נותן מרצון טוב ויש לחוש שמא יתקוטט עם הגבאים אז תקחו אתם משה ואהרן או נשיאי ישראל כי וודאי ישאו פניהם ולא יריבו עמהם על זה . ואם ידבנו פירוש כמו ינדבנו והוא לשון נדיב לב או יהיה מוסב אשלמעלה שאמר ויקחו לי הגבאים תרומה מאת כל איש אשר ידבנו נדיבת לבו . וממילא נשמע שמ"ש אח"כ תקחו את תרומתי משמע אתם בעצמכם תקחו מדבר במי שאינו נדיב לב מן הטעם שנתבאר . אמנם מדקאמר פרשת ויקהל כל נדיב לב יביאה ש"מ שכאן מדבר שלבו דוה וכואב וממנו תקחו בעל כרחו אבל מי שהוא נדיב לב הוא יביאה מעצמו ואין צריך לכופו . אבל לשון תקחו הנאמר בתרומה שלישית הבאה נדבה יש דברים אחרים בגו וזה שאם יבאו גבאים חשובים אל המתנדב בלי ספק שישא פניהם ויתנדב יותר מאלו היו באים אליו סתם בני אדם כי מטעם זה נוהגין לעשות נדבה ברבים אולי ישא פניהם . ולפי' מהרי"א שפי' כי גם השקלים אע"פ שהיו חובה מ"מ היו כמו צדקה וכופר יהיה מאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו לשון נדבה ממש ומוסב אשלמעלה ושלמטה להורות שגם שני תרומות אלו היו תלוין בנדבת לב הנותן אבל בתרומה שלישית לא הוצרך להזכיר זה כי פשיטא שהיא באה נדבה ולא חובה כי כבר נרמז זה במה שהקדים התרומה אל הקיחה . ולפי ששני תרומות הראשונות הם חובה וכופר נפש כמ"ש לכפר על נפשותיכם וכתיב כי כל הנפשות לי הנה ובחסד האל ית' הוא לוקח בקצב לגלגולת תמורת נפש על כן נאמר בראשונה ויקחו לי בשניה תרומתי כי שם ה' נקרא עליהם . אבל השלישית שאינה חובה לא יחסה אל הש"י ותלאה במתנדבים שנא' וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כי היא תלויה בהם וז"ש מאתם ולא מאת ה' היתה זאת חובה . והנה קרוב לשמוע טעם אחר על מה שייחס שני תרומות ראשונות אל הש"י ולא השלישית לפי שבכל מקום שיש שם גדר ענוה והכנעה בין התחתונים שם חביון עזו של הקב"ה השוכן את דכא ושפל רוח אבל בכל מקום שיש נדנוד גאוה אין הקב"ה רוצה לייחד שמו ית' שם לפיכך שני תרומות ראשונות שהיה יד כל אדם שוה בהם כי העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ואין מקום לשום אחד להתפאר על חבירו לומר תרומתי גדולה מתרומתך אותן ייחס הש"ית אליו כי בראשונה נאמר ויקחו לי לשמי כי כבר בארנו למעלה החלה פרשת מקץ ובפסוק בכל המקום אשר אזכיר את שמי שכל אותיות השם הגדול מורים על גדר הענוה ע"ש ובשניה אמר תרומתי . וכן הדבר הנעשה מן שני תרומות אלו דומה אל התרומה עצמה כי כשם שכולן היו שוים בה ולא הי' בה שום התנשאות לאחד על חבירו כך נעשה מתרומה אחת האדנים כי כל האדנים היו שוים אחד כמו חבירו והיו תחתונים לכל הבנין כאסקופה הנדרסת והיו יסודות לכל הבנין כי כמוהם יהיו עושיהם כי כמו שהעושים הנדבה הזאת היו שוין בנתינה ולא היה לשום אחד מהם התנשאות על חבירו כך נעשו מהם אדנים הללו המורים על גדר הענוה כי הענוה היא יסוד הבנין אשר עליו כל בית ישראל נכון ונקראו בשם אדנים ש"ש במשמעותו לשון אדנות ושררה יען כי כל מי שעושה את עצמו כאסקופה הנדרסת מלמטה נעשה אדון מלמעלה כי כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו ועושה אותו יסוד ונושא לכל הבנין כאדנים הללו שהיו יסוד ונושא לכל הבנין וכן מלת נשיא פירושו שהוא נושא את אחרים כי כלם נשענים עליו . ומתרומה שניה הביאו קרבנות צבור שהיו ג"כ שוים בכל יום כבש אחד בבקר ושניה בין הערבים וכתיב זבחי אלהים רוח נשברה ר"ל תכלית הזבחים להביא את האדם לידי רוח נשברה . ועל כן יחסה ג"כ אליו ית' שנא' תקחו את תרומתי לפי שהתרומה והעשוי ממנה הכל מורה על גדר הענוה ע"כ אמר הקב"ה זו היא תרומתי . אבל תרומה שלישית שלא היו הכל שוין בה והיו מתחלפים בפחות ויתר כי העשיר הנותן הרבה יש לו מקום להתנשאות על העני לאמר יש לי חלק גדול בבית אלהינו יותר מן העני בהרבות מהר ומתן על כן נעשו ממנה כל כלי הקודש כמו הארון והמנורה והשלחן והמזבח ויתר הכלים ובלי ספק שהיה יתרון לקצתם על קצתם כי זר הארון הוא כנגד כתר תורה וזר המזבח כנגד כתר כהונה וזר השלחן כנגד כתר מלכות ואע"פ שכפי קדושת הכלים היה לו להקב"ה ליחס נדבה זו אליו ית' מ"מ מאחר שמצד גביית הנדבה היה שם צד גאוה והתנשאות למרבה על הממעיט ע"כ לא יחסה הקב"ה אליו . ובזה ראיתי לתרץ קושיא אחת מאחר שחשב הנדבה כסדר מדריגתן זהב וכסף ונחשת אם כן למה קא חשיב אבני שהם ואבני מלואים לבסוף כי האבנים בלי ספק הם יקרים יותר מן זהב אע"פ שנוכל לתרץ ולומר לפי שהנשיאים הביאו אבני שהם ואבני מלואים לבסוף כמו שמביא רש"י פרשת ויקהל על כן הזכיר נדבתם באחרונה מ"מ גם לפי דרכנו נוכל לומר שרצה הקב"ה להראות שאחד הממעיט ואחד המרבה הכל שוין לפניו יתברך ע"כ הזכיר החשוב לבסוף שלא יהיה תפארת העשיר על העני לומר נדבתי גדולה והכתוב מנאה ברחש . ועוד הזכיר נדבתם באחרונה לפי שרום לבבם הביאם לידי זה שהתנדבו לבסוף לומר יתנדבו הצבור ומה שהם מחסרים אנו משלימין וכל זה דרך גאה וגאון לומר יש לאל ידינו למלאות מה שהם מחסרים ע"כ הזכיר נדבתם אחרונה כי כל המגביה את עצמו הקב"ה משפילו ולא עוד אלא והנשאם חסר יו"ד כתיב כי רק אות אחת מן השם הגדול חקוק בשם נשיא דהיינו היו"ד וע"י שהתנשאו בדברים לקח ה' מן שמם אות זה משמו יתברך המורה כולו על גדר הענוה כמבואר בפסוק בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך ודבר זה סוד מסודות התורה וצורת היו"ד מורה ג"כ על הענוה והקטנות :

וזאת התרומה אשר תקחו מאתם . לדעת רז"ל היתה תרומה זו לכפרה על זהב העגל ולדיעה זו נוכל לפרש שג' תרומות שנזכרו כאן הם נגד ג' עבירות שעשו במעשה העגל בשנים היו כל העובדים שוין ובג' נתחלפו בפחות ויתר ע"כ הביאו ג' תרומות ורק בשנים היו שוין . א' מה שקבלו את העגל לאלוה ויאמרו אלה אלהיך ישראל ובחטא זה היו כל העובדים שוים כי כולם קראו לעגל אלוה ואדון ע"כ הביאו תרומה ראשונה שהיו כלם שוים בה ונעשו מהם כל האדנים כי זה נגזר מלשון אדון לכפר על מה שקראו לעגל אלוה ורז"ל אמרו שאוו לאלהות הרבה ר"ל להרבה אדונים ע"כ נעשו ממנה אדנים הרבה . ב' מה שזבחו לו שנא' ויזבחו לו ובזביחה זו היו ג"כ כולם שוין ע"כ באה תרומה שניה שהיו כולם שוין בה ונעשו ממנ' קרבנות ציבור לכפר על ויזבחו לו . ג' הוא מה שנא' ויתפרקו נזמי הזהב וגו' כי עשו נדבה אל מלאכת העגל מממונם ולא היתה יד כל האדם שוה בהם כי העשיר היה נותן יותר מן העני כנגד זה באה תרומה שלישית שלא היו כלם שוין בה כי אם איש לפי עשרו נתן ומטעם זה מנה נדבת הנשיאים אבני שהם באחרונה כי אל העגל היו ג"כ נותנים יותר מן העני וע"כ נדבתם נזכרה באחרונה דרך קנס לפי שהיה להם חלק גדול בחטא זה . וגם לפי פשוטו לא הקפיד ה' על מעלת הנדבה כ"א על מעלת הנותנים כי לפעמים יתן אדם הטוב מעט כסף מסת נדבת ידו ואיזו עשיר בליעל ואיש חמס יתן אבני יקר בלי ספק שנדבת הצדיק

הצדיק יותר מקובלת ע"כ מנה אבני שהם באחרונה. ומה שלא הזכיר בכולם לשון נתינה כ"א לשון קיחה לפי שכל נותן נדבה יותר הוא לוקח ממה שהוא נותן כי יוסיף ה' לו כהנה וכהנה פי שנים כפלים. וזהו דעת המדרש האומר אדם לוקח חפץ שמא יוכל ליקח בעליו עמו אבל הקב"ה נתן תורה לישראל ואמר קחו אותי עמה שנא' ויקחו לי תרומה כביכול אותי אתם לוקחין ויש לדקדק מה ענין התורה אל התרומה אלא לפי שכמו שהלומד עם חבירו תורה יותר הוא מקבל ממה שנותן כמ"ש ומתלמידי יותר מכולם כך בתרומה זו יותר הוא לוקח ממה שהוא נותן וזהו שמסיק באותו מדרש בנוהג שבעולם מוכר חפץ אז המוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה נותן התורה ושמח שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו וביאור ענין זה שכל מוכר לחבירו איזה דבר תורה ולומד עמו אז הוא מקבל ג"כ ממנו וכל נתינה יש בו צד לקיחה ולכך מביא ראיה מן פסוק כי לקח טוב וזה ראיה ברורה בריאה וטובה שהנתינה קרויה לקיחה כך בתרומה זו הנתינה קרויה לקיחה וע"כ הסמיך בעל מדרש זה כל דבריו על פסוק ויקחו לי תרומה:

זהב וכסף ונחושת. אע"פ שמדרש תנחומא מסיק שהיו שם י"ג דברים וכן פירש"י ובפרשן אתה מוצא ט"ו דברים ותירץ הרא"ם כי תכלת וארגמן ותולעת שני הכל מין צמר ונחשבו לאחת והחזקוני תירץ בענין אחר אבל רוב המפרשים הסכימו שהיו שם ט"ו דברים וזה מסכים למה שכתבו הרבה מפרשים שכל המשכן בנוי על תבנית ג' עולמות וכן כתב רבינו בחיי ובעקידה ובתולדות יצחק ומהרי"א כתב שגם חכמי האומות הסכימו על ציור זה וכתיב כי ביה ה' צור עולמים שכל העולמות נבראו בשם של יה ע"כ באה כל הנדבה על המשכן וכליו במספר ט"ו להורות שקיום ג' עולמות תלוי במשכן זה הבנוי על תבנית ציור זה ומורה קצת על זה אותן ט"ו מעלות שהיו מן עזרת נשים לעזרת אנשים והנבנה ע"י שלמה שהיה בדור ט"ו לאברהם וכתבו עוד המפרשים שגם האדם שנקרא עולם קטן בנוי על תבנית ציור זה ונראה שלכך נאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו מבעי ליה אלא שר"ל שבאמצעות ציור זה אשר בו שוכן כבוד ה' ישכון גם בתוכם של ישראל בגופם ממש כי עיקר שכינתו שמה בעבור ציור זה העשוי מכסף וזהב כי הוא אינו כ"א אמצעי להמשיך באמצעיתו כבוד ה' אל תוך בני ישראל. ובמדרש תנחומא מסיק זהב כנגד מלכות בבל שנא' אנת רישא דדהבא. וכסף כנגד מדי שנא' בו ועשרת אלפים ככר כסף וגו'. ונחשת כנגד מלכות מוקדון שהיא פחותה מכולם. עורות אילים מאדמים כנגד מלכות אדום כו' אמר הקב"ה אע"פ שאתם רואין ד' גליות מתגאות ובאות עליכם חייכם שאני מצמיח לכם ישועה מתוך השעבוד מה כתיב בתריה שמן למאור זה מלך המשיח שנא' שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי וכתיב קומי אורי כי בא אורך מדרש זה וכיוצא בו תמהו רבים שהוציאו המקרא מפשוטו ופירשו על ד' גליות ולי נראה שגם בעל מדרש זה סובר שכל פשוטו ואינן מרמזים כלל על ד' גליות אך שדעתו לפרש על מה זה הראה הקב"ה לנבוכדנצר הרשע כל ד' גליות וכי נמשלו לזהב וכסף ונחשת וברזל וכי הרשע הגון לכך שיודיעהו הש"י מה שיהיה אחריו אלא ודאי שכוונתו היתה להועלת ישראל כדי שידעו שיש בידם זכיות אשר בכחם יכלו לעמוד כנגד כל ד' גליות אלו שלא יוכלו לכלות את ישראל כי מלכות בבל נמשל לזהב ויש לישראל כנגדם מצוה אחת שעושין בזהב והוא זהב התנופה זהב זה הוא כנגד גליות בבל לשון כנגד מורה דזהב זה מתנגד אל אותו מלכות שנמשל לזהב וכן כסף כנגד מדי וכן נחושת כנגד מוקדון וכן עורות אילים מאדמים כנגד טיטוס שהמשיל לברזל כי ממנו עושין החרב המאדים ובנין אב לכולם מה שאמרינן במסכת מגלה פ"א אר"ל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקלי המן. ומכאן ראיה שכסף זה בא להקדים את המן דהיינו מלכות מדי כך זהב זה בא להקדים את נבוכדנצר ונחושת זה בא להקדים את מוקדון ועורות אילים מאדמים להקדים את טיטוס ובזה מדוקדק לשון כנגד הנאמר בכולם כי מצות אלו מתנגדים להם. אבל בשמן למאור לא אמר שהוא כנגד מלך המשיח כי אין כאן התנגדות אלא ענינו אחד שבזכות שמן למאור יערוך ה' נר למשיחו וכן ראיתי בתנחומא שהזכיר בכולם לשון כנגד לא כגרסת הילקוט שלא נכתב לשון כנגד במקצתם. וכן דעת בעל מדרש זה להורות באיזו זכות יש לישראל תקומה בד' גליות אלו וזה שמסיק אע"פ שאתם רואים כו':

וכן תעשו. פירש"י לדורות ואין זה מבואר במקרא וי"ל לפי שהראה הקב"ה למשה תחלה תבנית המשכן ואח"כ הראה לו תבנית כל כליו כמ"ש את תבנית המשכן ואת כל כליו וכשצוה לו על עושי המלאכה התחיל בכלים תחלה שנא' ועשו ארון וגו' ואח"כ הזכיר המשכן והיה משה נבוך בדבר אם יעשו המשכן תחלה כמראה אשר ראה בהר ואחר כך הכלים או יעשה הכלים תחלה כדרך שנזכר בציווי העשיה ע"כ נאמר וכן תעשו בוי"ו כי אילו היה אומר כן תעשו הייתי מוכרח לומר שקאי על תבנית המשכן וכליו ולא על סדר קדימה ואיחור. ומדקאמר וכן תעשו ש"מ שקודם זה הפסיק הענין וא"כ ודאי מה שנא' ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו קאי על מש"כ למעלה ועשו לי מקדש ואחר כך עשיית תבניתם כבר אמור. ומה אני מקיים וכן תעשו אלא שר"ל כסדר הזה תעשה תחלה משכן ואח"כ כליו ומה שהקדים הארון זהו סדר מעלת מדריגתן קא חשיב וסוף המעשה תחלת המחשבה כי עיקר בנין זה הוא בעבור ארון ברית ה' כי שם מקום השכינה ע"כ הקדימו ולא ידעתי מי הכניס את רש"י בדוחק זה לאמר שמשה צוה אל בצלאל לעשות כלים תחלה והנו רואין בהפך דבריו שהרי גם בפ' כי תשא גם בפרשת ויקהל בכ"מ צוה על המשכן תחלה וא"כ ודאי מה שהקדים כאן הארון הוא בעבור מעלתו על המשכן וכל כליו ומי לא ידע בכל זאת שכתר תורה הוא העולה על כולם:

ועשו ארון עצי שטים. במעשה המשכן וכל כליו ודיני עשייתם כבר נמצאו פרטי דיניהם בתלמוד עליהם אין להוסיף וממנה אין לגרוע ולא נשאר לנו לחדש בהם דבר כ"א במה שהסכימו עליו כל המפרשים לעשות בהם רמזים על ענינים נסתרים או נגלים כי לא יתכן לומר שכל פרטים אלו היו בלא כוונה ועל דרך זה הלכו רוב מחברים לעשות בהם רמזים איש לפי שכלו זה אומר בכה וזה בכה ואפי' רש"י שכל דבריו פשוטים מ"מ במקום שמצא לדרוש קרוב לפשוטו לא הניח מלבארו שכן בפ' ו' פי' מזבח נחושת לכפר על מצח נחושה וכן י"ב עינות מים ע' תמרים פירש כנגד י"ב שבטים וע' זקנים ע"כ לא אמנע אני מלומר מה שהעלה מצודת שכלי להוסיף קצת על אותן רמזים שדברו בהם המפרשים בשני פרשיות אלו תרומה תצוה. וטרם בואי לדבר בהם אומר בדרך כלל על ג' ראשי כלים אשר עליהם נעשה זר זהב והם ארון שלחן ומזבח ורז"ל אמרו שהם כנגד ג' כתרים כתר תורה כתר כהונה וכתר מלכות. והבט ימין וראה כי ג' כלים אלו היו חלוקים במדות האמות כי הארון היה כל אמותיו שבורות והמזבח היו כל אמותיו שלימות והשלחן היו מקצתן שבורות ומקצתן שלימות הלא דבר הוא. והקרוב אלי לומר בזה לפי שאמרו החכמים במעלות הבט למעלה ממך כי עי"ז ידמה בנפשו כי הוא חסר מן שלימות ולא הגיע למדריגת חבירו ויבא להתקנאות בו ויוסיף על שלימות חכמתו כי קנאת סופרים תרבה חכמה אבל בענייני העוה"ז דהיינו כל הצלחות הגופניות בעושר וכבוד יסתכל במי שהוא למטה ממנו ובסיבה זו ישמח בחלקו בראותו כי יש לו רב יותר מן הרבה אנשים וכ"ש המתפלל יתן עיניו למטה ולבו למעלה זה המתפלל על צרכי הנפש והגוף יתן לבו הרואה הרבה חכמה ודעת במי שהוא למעלה ממנו ויתפלל אל ה' להטות לבבו אל החכמה שיגיע בה למעלת השלמים שכן שלמה לא שאל מעם ה' כ"א שיתן לו לב שומע. ועיניו הרואות במדות הגוף המוחשות יתן במי שהוא למטה ממנו במדריגה ואז ישמח בחלקו ולא יבקש על ריבוי עושר שכן שלמה אמר רש ועושר אל תתן לי. וע"כ היו כל אמות הארון שבורות להורות שכל אדם ידמה בנפשו כאילו הוא חסר מן שלימות החכמה וצריך ללמוד עדיין למלאת חסרונו כי כל אמה שבורה מורה על דבר חסר הצריך שימלא חסרונו כך עיקר החכמה מאין תמצא ממי שחושב את עצמו לאין וחסר אבל במי שהוא חכם בעיניו הטועה בעצמו לאמר שכבר הגיע אל תכליתה כי איזהו חכם הלומד מכל אדם החושב שהוא חסר מן החכמה והוא צריך עוד להתלמד וכן בידיעת מציאת הש"י אמרו תכלית שנדעך מה שלא נדעך. וע"כ היו כל אמות הארון שבורות באורך וקומה ורוחב כנגד ג' דברים העומדים כנגד מביני החכמות והם קוצר דעת המשיג ועומק המושג ואורך התלאות. כי הקומה היינו העומק כי עמוק הדבר מי ימצאנו והוא עומק המושג והרוחב עומד כנגד קוצר דעת המשיג והאורך היינו אורך התלאות וכמ"ש עמוקה מאוד מה תדע וכתוב ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. אבל השלחן המרמז לכתר מלכות ולכל הצלחות הגופניות אשר ישראל זוכין להם משלחן גבוה היו אמותיו קצתם שלימות כי כל משכיל ישמח בחלקו וידמה בנפשו כאילו יש לו כל ואינו חסר לנפשו מאומה שכן יעקב אמר יש לי כל אמנם קצתם היו שבורות להורות שלא ישלים האדם תאותו מכל וכל ולא יתן אל האומר כל אות נפשו אלא צריך שישבור תאותיו כי מטעם זה נזכר לשון שבירה אצל הלחם כמ"ש שברו לנו מעט אוכל בשברי לכם מטה לחם ויתבאר זה עוד בסמוך בפר' השלחן. אבל מזבח הקטורת היו כל אמותיו שלמים וכן מזבח העולה כי ענין שניהם לכפר את האדם החסר מצד מעשיו כי כל הבא לכפר על האדם משלים חסרונו כי מזבח העולה מכפר על גוף החוטא ע"י הקרבת גופות של הבעלי חיים ומזבח הקטורת מכפר על הנשמה ורוח אלהים העולה היא למעלה כעשן הקטורת וע"כ היו כל אמות ההם שלמות ואחר הצעה קטנה נבאר בפרטות ענין המשכן וכליו:

ועשו ארון. מה שנא' בכולם ועשית וכאן נאמר ועשו אמרו התורה הכל יבואו ויתעסקו בארון כדי שיהיה לכולם חלק בתורה כי כתר תורה הפקר לכל. ד"א לפי שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה ללומדיה לא נאמר אלא למחזיקים בה רמז למחזיקים ידי לומדי תורה ובהיות שלא כל אדם מוכן לת"ת ומ"מ יש צד בכל אדם שיכול להיות שיהיה חלקו בתורה כי אף אם אינו מוכן ללמוד מכל מקום יכול הוא להחזיק ידי לומדיה ונחשב לו כאילו הוא למדה כיששכר וזבולן. לכך נאמר ועשו ארון עצי שטים כי מצד היות בארון העץ המרמז על כי עץ חיים היא למחזיקים בה ע"כ הכל יכולין לעשותה לכך נאמר ועשו כי זה דבר הכל יכולין לעשותו ויכול להיות שזהו דעת ר' יוחנן שאמר במסכת יומא פרק בא לו מכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו. ואחר כך אמר וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו בעשיית עצי שטים אמר ועשו ובצפוי הזהב אמר וצפית כי הכל יכולין להחזיק ידי לומדי התורה הרמוז בעץ אבל אין הכל יכולין לעמוד על הנגלה והנסתר בתורה הרמוז באמרו מבית ומחוץ תצפנו וכן אין הכל תוכם כברם כמו שיתבאר. וקרוב לומר שלכך נעשה הארון עצמו מעץ כי כל עץ עושה פרי וזהו רמז לשכר טוב אשר יש לעוסקים בתורה כמ"ש נוצר תאנה יאכל פריה וזה דבר שהכל נכספים אליו לכך נאמר ועשו ארון עצי שטים אבל ציפוי זהב מבית ומחוץ המרמז על עצם המעשה אין כל אדם שוין בזה והוא מיוחד למשה ולאנשי סגולה אשר כמוהו לכך נאמר וצפית. והנה הציפוי נזכר ב"פ כדי להבדיל בית מחוץ כי מתחלה אמר וצפית אותו זהב טהור מבית. ואחר כך אמר ומחוץ תצפנו ולא הזכיר זהב טהור מחוץ אע"פ שבלי ספק היה הכל מזהב טהור מ"מ לא הזכיר זהב טהור אצל החוץ כי כל אומן דרכו להדר את הכלי מבחוץ יותר ממה שמהדרו בפנים מפני הרואים ועל כן לא הוצרך להזכיר זהב טהור כ"א אצל מבית אבל מחוץ אין אני צריך להזהירך שיהיה הציפוי ג"כ מן זהב כי ק"ו הוא מן הפנים. ולהורות נתן בלבם שכמוהם יהיו עושיהם כי כל לומדי התורה צריכין ביותר אזהרה על טהרת הלב הפנימי שאינו נראה בלתי לה' לבדו אבל על חיצונם אינם צריכין כל כך אזהרה כי כל אדם דרכו להדר את עצמו כדי למצא חן בעיני אדם. ד"א לכך לא הזכיר זהב טהור אצל החוץ כדי שנלמוד מזה שכל מה שהאדם עושה כדי להדר עצמו בעיני אלהים הוא

ודאי טהור בשלמות אבל כל מה שהוא מראה חיצונו טהור אינו טהור בשלמות כי יכול להיות שהוא עושה כן מפני הרואים ולבו בל נכון עם ה'. ד"א לפי שנקיון פנימי הקב"ה מקבלו כשהוא טהור המחשבות אבל לטהר את עצמו מבחוץ הוא דבר קשה מאד כי מדרך בני עמנו לדון את כל אדם לכף חובה כי מי לנו גדול ממשה ויטפלו עליו דברים וחשדוהו במה שאין בו ואם בארזים נפלה חץ שחוט לשונם מה יעשו אזובי קיר. ד"א מבית ומחוץ רמז לנגלה ונסתר שבתורה וידוע שהנסתר יש בו יותר טהרה וקדושה מן הנגלה על כן לא הזכיר טהור כ"א אצל מבית. והנה מקום אתי לפרש עוד מבית ומחוץ ע"ד שמצינו במסכת מ"ק רבי גזר לתלמידיו שלא ישנו בשוק כו' ומסיק שם וכתיב חכמות בחוץ תרונה אמר רבא כל העוסק בתורה בפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ ולפי זה יש יותר שלימות בתורת הבית מבתורה שנשנית בחוץ ע"כ הזכיר זהב טהור מבית ולא הזכיר זה אצל החוץ ואולי שמטעם זה הקדים כאן בית לחוץ כי התחיל בזהב טהור מבית ומשם נלמד גם אל ההון כך העוסק בתורה בבית משם יתפשט הדבר לראש כל חוצות. ועשית עליו זר זהב סביב ארז"ל שזה רמז לכתר תורה ובשלחן ובמזבח נאמר ועשית לו לפי שכתר כהונה ומלכות הוא לאנשים מיוחדים כי אין כהונה כ"א למי שהוא מזרע אהרן ומלכות לזרע דוד לכך נאמר לו אבל כתר תורה הפקר לכל לכך לא נאמר לו ונקט לשון זר להורות שהמשתמש בכתרה של תורה דינו כזר הקרב יומת וכן כתר כהונה נאמר בה והזר הקרב יומת וכן כתר מלכות זר וכתר לזרע דוד וזר לזרים. ומה שנא' אמתים וחצי ארכו וגו' כבר אמרנו שהיו כל האמות שבורות כדי שכל אדם ידמה בנפשו כאילו הוא חסר ולא בא עד תכלית החכמה ורז"ל אמרו שהתורה נקנית בשמונה וארבעים מעלות רמז לדבר ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי וסוף תיבות עולה קנ"ו. ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו ס"ת עולה מ"ח כאילו יאמר קנו התורה במ"ח דברים. וזה הרמז באמות שבורות לפי שרוב הדברים שקנין התורה תלוי בהם תלוין במדת הענוה כי הוא יסוד ומקור לכל אותן מ"ח דברים וכן האמות מורים על לב נשבר ונדכה והוא עניו ושפל ברך. ויכול להיות שמטעם זה גזר רבי שלא ישנו בשוק כו' כדי שלא ירגילו את עצמם ללמוד מחמת יוהרא כדי להתהדר בפני הרואים כמנהג דורנו שרוב הלומדים דרכם להתפאר ולמען הרבות חריפתם ופלפולם ברבים. ועשית בדי עצי שטים הם נושאי הארון כי בהם אחזו הארון והיה לו לומר ועשית בדים אלא שכפי הרמז ירמוז לט"ז גברי כמספר גברי הקורין בתורה בשבת בב' וה' וזה"ש וצפית אותם **זהב** היינו יום ז' ויום ה' ויום ב' דוגמא לזה פירשו בעוללות אפרים מאמר רס"פ בקלב אחד שהיה לו שלחן של זהב משאוי ששה עשר בנ"א כו' ולא יסורו הבדים כי ברית כרותה אמר ה' לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו' וכמ"ש לא ימוש ספר התורה מפיך. ועשית כפורת כסוי מלמעלה רמז שצריך לכסות סודות התורה שלא לגלותם ברבים כי דברים שכסה עתיק יומין אל תגלה אותם וכמ"ש ונאמן רוח מכסה דבר וכתיב כבוד אלהים הסתר דבר. ושני כרובים בדמות מלאכים שנקראו כרובים ובדמות ילדים קטנים להורות שאם הרב דומה למלאך ה' צבאות והוא נקי מן החטא כתינוק בן שנה אז יבקשו תורה מפיהו וצריך להיות נקי מאלהים ואדם כי לצאת ידי שמים היו הכרובים פורשים כנפים למעלה ולצאת ידי הבריות היו פניהם איש אל אחיו המורה גם אל השלום הניתן לאוהבי התורה והיו יחדיו תואמים בשלום וריעות. אל הכפורת יהיו פני הכרובים שכל מגמת פניהם יהיה אל התורה שבארון לא כאותן אשר המה חכמים בעיניהם ודורשים לכבוד עצמם ולא לכבוד התורה. ונועדתי לך שמה כי אין להקב"ה בעולמו כ"א ד' אמות של הלכה ובמקום שהשלום מצוי כי שם אין לומדין לקטגר. ומשם היה הקול נכנס אל אהל מועד כמו שפירש"י לפי שהארון נושא לכל הכלים המקודשים ועל ידו יחול השפע האלהי על כולם וכבר מצינו שהיה הארון נושא את נושאיו והוא כדמות רמז למחזיקים בידי לומדי התורה נראין נשואות והם נושאות מן לומדי התורה:

ועשית שלחן עצי שטים. הסכימו רוב המפרשים לאמר שהשלחן כנגד כתר מלכות ושלחן של מלכים רמז לדבר שלחן עצי שטים ר"ת עולה למספר שלשים כי יו"ד נבלעה או תגרף, גם ויו של ועשית וארבע תיבות אלו רמז למלכות שנקנה בשלשים מעלות וזה כולל כל ההצלחה האנושית לאשר חנן אותו אלהים בה כי מן שלחן גבוה זה יוצא השפע ושבע רצון לכל העולם התחתון. אמתים ארכו ואמה רחבו שלימות ולא שבורות כי יתרון ארץ בכל היא וכל טובות העוה"ז יש להם סוף וקצבה באורך ורוחב כמ"ש קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. ולמעלה כתבנו שזה רמז למדת הצדיקים השמחים בחלקם ואינן חסרים לנפשם מאומה ובכל מה שהאכילם הקב"ה משלחנו בין רב בין מעט דומה להם כי יש להם כל כמבואר למעלה פרשת ויצא יש לי כל על כן היו אמות השלחן שלימות לארכה ולרחבה אך במקום הקומה כתיב ואמה וחצי קומתו רמז שלא יגבה לבו ולא ירום לבבו למעלה בעבור עשרו כי האמה השבורה בקומה רמז שיהיה לו לב נשבר על כל פנים שלא יתקומם בעבור כי רב חילו. ורמז עוד שהאוכל משלחן גבוה לא ימלא רסן בטנו ותאותו אלא ישבור תאותיו ולא ישלים אל החומר כל מאויו כי הצדיק אינו אוכל כי אם לשבוע נפשו והמותר יתרים ומטעם זה נזכר לשון שבירה אצל הלחם שברו לנו מעט אוכל בשברי לכם מטה לחם וזה טוב לאדם מן מצד הרפואה שלא ימלא האצטומכא מאכל כאשר יוכל שאת כי דבר זה מזיק אל העיכול אלא יחסר כמו שליש מכדי שבעו וזה יסוד לכל בריאות. האדם מן מצד מצות ה' כי אין טוב לאדם כי אם למעט בכל היכולת בתענוגות בני האדם כדי שלא ימשוך אחריהם ויתבטל מעסק התורה כי כך דרכה של תורה פת במלח תאכל. וצפית אותו זהב טהור רבינו בחיי עשה רמז ממלת זהב על ברכת המזון ז' היינו ברכת הזן ה' ברכת הארץ ב' ברכת בונה. ועשית לו זר זהב סביב בכל מה שיזמין לו ה' לאכול משלחן גבוה ידמה בנפשו כאלו היא מלך בעטרה שעטרה לו מדת ההסתפקות וכן ארז"ל ואל תתאוה כו'. ועשית לו מסגרת שיסגור בעד התאוה שלא יהיה לו פתח פתוח אליהם אלא יסגור בעדם ויתן להם קצבה. ועשית זר זהב למסגרתו סביב כי הסוגר בעד תאותו הרי הוא בן חורין ומלך לאפוקי הפורץ גדרו לעולם הוא עני בדעתו. ונקט לשון זר זכה נעשה לו זר וכתר לא זכה נעשה זר ונכרי כי יעזוב לאחרים חילו. ועשית לו ד' טבעות זהב כדי שיזכור כי הצלחות העה"ז הם גלגל החוזר בעולם כטבעת העגול זה וע"י זכירה זו יפרנס משלחנו לעניים ולעומת זה יזכור גודל השכר לעה"ב שאין לו סוף כטבעת זה העגול שאין לו סוף. ואמר לעומת המסגרת תהיין הטבעות כי הסוגר בעד תאותיו ויש קץ לכל עמלו ומסתפק במה שחננו ה' הוא הזוכר כי גלגל הוא שחוזר בעולם וחונן דלים והוא המצפה אל רוב טוב הצפון לצדיקים לעה"ב שאין לו תחלה וסוף אבל מי שאינו סוגר בעד חמדתו ואין קץ לכל עמלו ועינו לא תשבענה לעולם אינו מקוה אל שכר העה"ב ולעולם אינו נותן מלחמו לדל כנודע מדרך רב בני עמנו. וזה הטעם גם בטבעות של הארון כי על ידי התורה שבארון יזכה למחול של צדיקים בגן עדן כמחול עגול זה שאין לו סוף ודומה לטבעות ומטעם זה היו הטבעות עגולים ולא מרובעים. וכתיב כאן לבתים לבדים אע"פ שגם טבעות של הארון היו בתים לבדים מ"מ לא נאמר שם לשון זה כי אם בשלחן לפי שבשלחן בא הרמז שעניים ומרודים יביא בית וזהו בתים לבדים אל העניים שנקראו בדים כי בד בבד לשון יחידי וכן כל עני שוכן לבדו ואחים מתרחקים ממנו כ"ש אף כי מרעהו רחקו ממנו סימן לדבר לבדים אותיות בדלים וכמו ששם בדים אלו הם נושאי השלחן כך העניים הם נושאי שלחן של העשירים כי בזכותם יערוך לו ה' שלחן ונחת שלחנו ימלא דשן בזכות שהוא מפרנס את העניים. ועשית קערותיו וגו' ומנקיותיו חתם כל כלי השלחן במנקיות להורות שהוא יתפרנס בנקיות לא מן הגזל וכן יתן משלחנו לעניים בדרך נקיה לא דרך בזיון וכתיב ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד כי מן השמים יתן לו לחמו הש"י בפנים מאירות ולא יחסר לחמו זה"ש לפני תמיד כי הלחם שאדם שואל כהוגן ניתן לו בפנים מאירות ולנאת כמו שביארנו פרשת ויחי על פסוק בבוקר יאכל עד והיו י"ב חלות המערכה האחת כנגד י"ב מזלות אשר ו' מהם משרתים ביום וששה בלילה כי על ידם בא השפע לעולם מסבה ראשונה ית' וכל מה שהאדם שואל כהוגן ניתן לו בפנים מאירות על ידי המזלות המשמשים ביום ומה שהוא שואל שלא כהוגן ניתן לו בפנים חשוכות ע"י המזלות המשמשים בלילה. וכן בלחמו של אהרן שזכה משלחן גבוה החזה שיש בה י"ב צלעות ששה מימין וששה משמאל וראוי ליתם הימין לפנים מאירות והשמאל לפנים חשוכות וזה"ש לחם הפנים לפני תמיד כדרך שהלחם פונה פניו אלי כך אני אליו הן מאירות הן חשוכות. כל אלה דברי על צד הרמז יען כי ראיתי שרוב המפרשים העמיסים לבאר פשטי המקראות ואין דרכם לדבר מענין רמזים מ"מ בפ' זו עשו רמזים איש לפי שכלו ע"כ מלאני לבי לעשות ג"כ רמזים לאמר אולי ישמעו העורים שבמחנה העברים ויקחו מוסר:

ועשית מנורת זהב טהור. פירש"י שהיה משה מתקשה בה אמר לו הקב"ה השלך ככר זהב לתוך האור והיא נעשית מאליה לכך נאמר תיעשה המנורה ולא כתיב תעשה ולסוף נאמר ככר זהב יעשה אותה לא פי' מי יעשה אותה אלא הככר עצמו יעשה אותה דהיינו מאליה. והיה ענין קשוי זה לפי שנעשית מחתיכה אחת ע"כ היה צריך במלאכה זו עזר אלקי והיא דומה כאילו נעשית מאליה כי לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה. ועל צד הרמז נ"ל שג' פרשיות סמוכים אלו ארון שולחן מנורה כוללים כל הצלחות האדם בעה"ז ובעה"ב. כי הארון נזכר תחלה לפי שהוא מדריך את האדם לבא לידי שלימות כי במה יזכה נער ארחו ויקח שם ויפת מבני אדם וכמא דחיי בעה"ז ובעוה"ב כ"א ע"י זאת התורה אשר אורך ימים בימינה לעולם שכולו ארוך עושר וכבוד בשמאלה בעה"ז. והנה בפרשת הארון לא נזכר כ"א עצם המעשה אשר יעשה האדם אבל לא נזכר שם שום תשלום גמול ומטעם זה תמצא בפרשת הארון כל אותיות מן אלפ"א בי"ת חוץ מן גימ"ל ויש בזה רמז שלא ילמוד תורה לשם תשלום גמול אלא תורת אמת יהיה בפיו שאינו מצפה לתשלום גמול כמ"ש אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס כו' ולכך אין גימ"ל שהרי ארז"ל שכר מצוה מצוה וא"כ המעשה עצמו גמולו ואינו רשאי לצפות על גמול אחר והרי כאלו נכתב שם גימל כי המעשה של המצוה הוא גמולו. אבל מ"מ אע"פ שהוא לא יצפה אל תשלום גמול אחר מ"מ סוף הכבוד לבוא והקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכר כל בריה בעה"ז ובעה"ב ע"כ הזכיר מיד אחר מעשה הארון שני הגמולים כסדר הוייתן. הגמול הראשון הנה בא רמוז במצות השלחן וכל כליו כי ממנו יוצא השפע לכל העולם וכולם זונין מן שלחן גבוה ותדע כי גם המזבח נקרא שלחן גבוה כמו שמצינו בגמרא בכמה מקומות על קרבנות של מזבח שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם ובזה מיושב מה שמצינו בנבואת יחזקאל פתח במזבח שנא' והמזבח עץ וסיים בשלחן שנא' זה השלחן אשר לפני ה' כי המזבח שלחנו של מקום ב"ה ובמס' ברכות דרשו זה על שלחנו של אדם אשר ממנו הוא מאכיל לעניים והוא מכפר כמו המזבח ומה שכתבנו הוא קרוב לפשוטו שהמזבח שלחן גבוה. והשלחן של זהב הוא שלחנו של כל באי עולם כולם כי אוכלים בזכות לחם הפנים שנותנים לכהנים דרך צדקה כמ"ש והיתה לאהרן ולבניו וגו' ואולי שבעבור זה נחלקו לו' חלות המערכה האחת כי הנותן פרוסה לעני ארז"ל שמתברך בו' ברכות. ואחר מעשה השלחן הזכיר מעשה המנורה כי בזכות המנורה יזכה אל שכר הרוחני לעה"ב וע"כ אמרו שהיתה המנורה נעשית מאליה וכן בהדלקתה אמרו שצריך שידליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה הלא דבר הוא. והנה קרוב לשמוע שזכותה גורם להעלאת נר אלהים נשמת אדם וע"כ אמר הקב"ה לישראל מצוה בנרות אלו לאמר

נרם

להם נרי בידך ונרך בידי אם תשמור נרי שבידך להעלות נר תמיד על המנורה הטהורה גם אני אשמור נר אלהים נשמת אדם שבידי ותהיה עליית הנשמה מאליה כעליית נרות שאלו כי כבר מצינו טעמים רבים למה העלימה התורה יעוד השכר הנפשי לעוה"ב ובפרשת בחוקותי נזכיר בע"ה כל הטעמים אשר הסכימו עליהם חכמי התורה ושם אתנו טעם של רבינו בחיי הזקן והראב"ע והסכים הרמב"ן על ידם לאמר שכל היעודים שבתורה הם למעלה מן הטבע כי אין זה דבר טבעי שירדו גשמים בזמן שעושין המצות ויכלה הגשם מן הארץ כשאין עושין רצונו של מקום ב"ה. אמנם מה שהעלם הנפש למקום חוצבה זהו דבר טבעי אל הנשמה ואין זה בדרך פלא אם לא ימנעוה העונות מלעלות אז תעלה מאליה כמו שיסוד הרוח והאש עולה למעלה מאליו אם אין לו איזו מונע כך רוח בני האדם העולה היא למעלה מאליה אם לא יעכבו עליה העונות. ע"כ באו במנורה שני ענינים אלו שהמנורה נעשית מאליה והשלהבת עולה מאליו להורות שבזכות מצוה זו יזכו להעלאת הנפש מאליה. לכך נאמר וישם את המנורה נוכח השלחן כי הצדיקים זוכין לשתי שולחנות. והיה השלחן בצפון ומנורה בדרום כי מצפון זהב יאתה הכולל הצלחות העוה"ז באורך ימים בימינה לעולם שכולו ארוך ע"כ היתה המנורה בימין וכן סמכם דוד באומרו תערוך לפני שלחן נגד צוררי. ואח"כ אמר דשנת בשמן ראשי כנגד שמן המנורה כי השמן הוא העולה על כל המשקים ע"כ ראוי ליאחז אל רוח בני אדם העולה בראש. וראיה לזה שפסוק זה מדבר בשכר העולם הבא שהרי רז"ל אמרו במסכת יומא פ"א כוסי רויה ש"מ דכסא דדוד לעתיד לבוא מחזיק רכ"א לוגין כמספר רויה ומאי קמ"ל בזה. אלא וודאי שר"ל שכל עיקר שכרו לעולם שכולו ארוך ע"כ לקחו ראיה מן המספר רכ"א אותיות ארך. גם אנו נביא ראיה ע"ז מפרטי מעשי המנורה שהיתה בת שבע קנים ועל דרך שמסיק בויקרא רבה תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח אל תקרי שובע אלא שבע אלו ז' כתות של צדיקים שפניהם דומים לחמה ולבנה ולרקיע ולכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורות כו' הזכיר ז' מיני אורה חלוקים במדרגתם כנגד ז' קני המנורה לפי שכל הצדיקים מקבלים האורה מן זיו שכינתו ית' כמו ז' קני מנורה אלו שכולם היו פונים אל מול פני המנורה וזה כי ו' קנים שמימין ומשמאל היו פונין מול נר האמצעי ונר האמצעי היה מונח מול קדשי קדשים מקום שהשכינה שרויה וא"כ כל הקנים פונין מול זיו שכינתו ית' הנקרא פני המנורה כי באור פניו ית' יושפע האורה על כל ז' כתות כמ"ש כי ימינך וזרועך ואור פניך וגו' רמז למנורה שבימין וכן בפסוק שובע שמחות את פניך אמר נעימות בימינך נצח רמז למנורה שבימין וקרא להקב"ה אור פניך וכאן אמר שובע שמחות את פניך ש"מ שהקב"ה נקרא פני המנורה לכך נאמר מול פני המנורה יאירו ז' הנרות ולא אמר ו' הנרות אלא ברמז להקב"ה שנקרא פני המנורה הן בשהם מנורה זו שדומה כאלו פונין אל מקום השכינה הן כפי הרמז שז' כתות אלו פונין מול אור פניו ית' וזה רמז נכון ויקר. ואולי מטעם זה נתקשה משה במעשה המנורה כי השכר הרוחני לעה"ב קשה על שכל אנושי לציירו כי עין לא ראתה אלהים זולתך עד שהראה לו הקב"ה באצבע שנא' וזה מעשה המנורה כי בציור של שהם מנורה זו הראה לו אות על השכר האחרון דוגמת מעשה המנורה אשר רשפיה רשפי אש שלהבת יה עולה מאליה כדרך שנתבאר. ובמנורה גביעים כפתורים ופרחים. גביעים היינו כוסי רויה שדרשו על שכר הרוחני. וכפתור פי' רבינו בחיי שהכפתור העגול רמז לתענוג זיו השכינה שאין לו סוף ככפתור עגול זה שאין לו סוף. ופרחים על שם צדיק כתמר יפרח. וקומתה י"ח טפחים רמז לח"י עלמא והמשכיל ישמע ויוסיף לקח כי הענין ברור ונכון שהשלחן והמנורה כוללים שני ההצלחות. ומדהזכיר נוכח השלחן נוכל לפרש שכל נוכחיות ענינו התנגדות וזה ידוע שכל המרבה לאכול משכרו בעוה"ז משלחן גבוה מנכין לו מזכיותיו לעה"ב כדאיתא בגמ' מאן קדים וספי ואכיל כו' וכן בענין כרעא דדהבא כו' וא"כ השלחן נוכח המנורה כי כל מצליח בעוה"ז יותר מן ההכרחי ידל לעה"ב וע"כ מאסו כל הצדיקים בהצלחות העוה"ז ולא בקשו דבר ממנו כ"א המוכרחות ובזה קבלו חלקם ברב טוב הצפון לצדיקים לעוה"ב:

ואת המשכן תעשה עשר יריעות. היה לו לומר ועשית משכן כדרך שאמר ועשית שלחן ועשית מנורת זהב. לפי שמשכן הוא על שם ושכנתי בתוכם ע"כ אין נכון לומר לשון עשיה על שכינתו יתברך כי דבר זה אין לייחס בלתי לה' לבדו שנא' ונתתי משכני בתוככם ולא רצה להזכיר לשון עשיה כ"א על עשר יריעות ולא על משכנו ית' וכך פירושו ואת המשכן שכבר אמרתי ושכנתי בתוככם הוא ע"י שתעשה עשר יריעות וגו'. ואולם על תבנית עשייתו הסכימו כל המפרשים שהיה בנוי על תבנית ג' עולמות להורות שהעולם קיים על יסוד בנין זה וע"כ נעשה מן עשר יריעות כנגד העולמות בכללם שנבראו בי' מאמרות וכולם היו תלוין עד יום ו' בסיון על מנת שיקבלו ישראל עשרת הדברות ושל בריאת עולם נקראו מאמרות כי כל אמירה ל' רכה וכן כל מעשה בראשית בצביונם נבראו בגבורות אשר בחרו להם בלא כפיה אבל הדברות דבר אתנו אדוני השמים והארץ קשות לאמר אם תקבלו התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם וז"ש קול ה' בכח כי כפה אותם בכח על קבלת התורה ע"כ היה אורך היריעה האחת שמונה ועשרים באמה כמספר כח וכמ"ש כח מעשיו הגיד לעמו כי הלוחות מעשה אלהים המה והגיד להם קשים כגידין אלו העונשים כפירש"י והיינו כח. והיו היריעות ה' מול ה' כנגד עשרת הדברות שהיו ה' דברות מול ה' והנה חמשה דברות ראשונות הן בין אדם למקום ב"ה וה' דברות אחרונות בין אדם לחבירו פי' בעל הטורים ג"כ שהיו כנגד י' דברות ה' מול ה'. ונ' קרסים כנגד נ' שערי בינה ואני מוסיף נופך משלי לומר כי על ידם יוכל האדם להתחבר לעליונים לפי שכולם נמסרו למשה חסר אחת שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים משמע שאם היה שלם בכולם לא היה חסר מאלהים ולרמוז ע"ז נאמר נ' ללאות תעשה וגו' ועשית נ' קרסי זהב וגו' והיה המשכן אחד כי ע"י מספר חמשים יהיו העליונים והתחתונים לאחדים כי אותן ה' יריעות שהם כנגד דברות ראשונות יש בהם רמז אל העליונים היושבים ראשונה במלכות שמים ואותן ה' יריעות שכנגד דברות אחרונות הם כנגד התחתונים ומספר נ' מצרפת כאמור. ותבין והשכל כי הפרוכת שהיה מבדיל בין הקודש ובין קודש הקדשים היה נתון תחת הקרסים שנא' ונתת את הפרוכת תחת הקרסים והטעם לפי שהפרוכת והקרסים מורים על ענין אחד כי הפרוכת היה מבדיל בין המקום המיוחד לשכינתו ית' הנקרא קדש קדשים ובין העולם אשר שם היו הכלים הקדושים המורים על הצלחות של בני האדם כי המנורה גבהה י"ח טפחים כקומת אדם בינוני והשלחן הוא המקום אשר משם יזונו וכדי שלא תאמר שבשום אופן אין מקום שידבק האדם בה' אלהיו ע"כ באו קרסים הללו במקום ההוא לחברם להורות שע"י שישכיל האדם בנ' שערי בינה ידבק האדם באלהיו ומכאן תלמוד ג"כ שהחמשה יריעות שהיו מכסים הקודש קדשים הם כנגד ה' דברות ראשונות כי הם בכבוד המקום ב"ה. וה' היריעות שהיו מכסים האהל מועד הם כנגד ה' דברות אחרונות השייכים לבריות לבד וצירוף חמשים קרסים מורה שמספר נ' מצרפם ואלו דברים ברורים ועתיקים ונכונים. והנה מקום אתי לפרש ה' מול ה' כנגד מה שאמרו ז"ל במסכ' ברכות הני ה' ברכי נפשי אמר דוד כנגד הנשמה שנמשלה בה' דברים אל הקב"ה וחבורם ודבוקם ע"י נ' שערי בינה כאמור. והבט ימין וראה כי כל מה שברא הקב"ה יש בכולם איזו אמצעי המחבר שני הקצוות והסכימו כל המפרשים לומר שהאדם מצד היות בו חלק אלוה ממעל מחו' אל הגוף הנה הוא האמצעי המצרף עליונים ותחתונים ועושה שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה לבלתי היות בהם התנגדות וכשם שהאדם אמצעי כך יצירתו של אדם ממקום שנא' בו מזבח אדמה תעשה לי כי הבית המקדש ג"כ מרכז העולם והמקום המצרף עליונים ותחתונים כי שם עשה לו הקב"ה מדור בתחתונים כמראה אשר הראה ה' ליעקב בסלם שנא' מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ואמצע שפועו כנגד בהמ"ק כי היה הסלם מחבר ארץ לשמים ע"י המקדש שבאמצע כי המקום ההוא המיוחד להיות מדור לעליונים ותחתונים הוא האמצעי המצופה וע"כ מצינו בבנין זה המקדש ענינים המצרפים הקצוות והוא הדבר אשר דברנו שנ' קרסים היו מחברים היריעות אשר היו הה' מהם נתונים על קודש קדשים חלק העליונים. וחמש מהם נתונים על הקודש שיש בו חלק התחתונים והקרסים מצרפים אותם וז"ש רז"ל נראים הקרסים במשכן ככוכבים ברקיע כי הכוכבים הם העולם האמצעי שבין העולם העליון לבין העולם התחתון וכמו שהכוכבים אמצעים ויש גם בהם חלק מן הצירוף לצרף עליונים לתחתונים כך הקרסים שבמשכן באו על כוונה זו וכתיב ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד ומצדיקי הרבים הם צדיקים יסודי העולם המשימים שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה דהיינו רבים כי הם אמצעים ככוכבים אלו להוציא מי שאינו עוסק בתורה אין בו חלק מן העליונים כלל ואינו אמצעי לפיכך אינו בכלל ומצדיקי הרבים כי הלשון מצדיקי יאמר על המבטל התנגדות שבין שני הקצוות. ומטעם זה נעשה כאן עוד נס אחר מורה על ענין זה והוא הבריח התיכון שהיה מבריח מן הקצה אל הקצה ואוחז בשני הקצוות ומחברם ולמה דווקא בריח התיכון אלא וודאי כדי שנלמד מזה שכל תיכון ואמצעי מחבר הקצוות כמו המקדש והצדיק והכוכבים כאמור ובמדרש אמרו שיעקב הביא עמו הבריח התיכון למצרים כו' ואולי למד זה ממראה הסלם כמבואר למעלה. ועוד שהמקדש עומד באמצע העולם ושולח השפע לכל העולם מן הקצה אל הקצה על כן נעשה בו גם זה בבריח התיכון:

ועשית את הקרשים למשכן וגו'. הקרשים בה"א הידיעה היינו אותן ארזים שנטע להם יעקב במצרים סימן לדבר הקרשי"ם למשכ"ן עולה למספר יעק"ב אבינ"ו נע"ע לה"ם ארזי"ם במצרי"ם כי מספר שניהם תתרל"ב כי אמר יעקב להקב"ה במה תתרצה על מעשה העגל והשיב לו הקב"ה בעצי שטים וכן איתא במדרש עצי שטים לכפר על שטות מעשה העגל ונראה להם לכפרה לפני ה' וכן מסיק בתנחומא. ובמסכת יומא דרשו מ"ש עצי שטים עומדים שעומדים לעולם אך כפי הפשט שיעקב הכין אותם לעבודת בית אלהינו נוכל לומר שלכך אמר עומדים לומר שיקחו מאותן עצי שטים העומדים מוכנים לכך כי זהו משמעות לשון עומדים בהרבה מקומות בדבר המוכן ועומד לכך ובא הרמז בארזים אלו למה שנא' צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה ואחר שגוף הצדיק נמשל לארז זה ע"כ הכין הש"י שכינתו תוך מחיצת עצי ארזים ללמוד בק"ו שהוא שוכן גם בתוך בני ישראל שנמשלו כארזים עלי מים וכמ"ש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם לומר שעיקר השכינה בעבור ישראל. ובעל הטורים פי' מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים ומ"ח משמרות כהונה ולויה ומה ענינם אל הקרשים אם לא לפי שהצדיק נמשל לארז כאמור. ועוד כתב ר"י בעל הטורים שבפרשה מצינו כ"ד פעמים שטים כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים וטעמו של דבר שכ"מ שתמצא גדר ערוה שם תמצא קדושה ויען כי בשטים היו פרוצים בעריות ולא זכרו בקדושה כ"ד שטים אלו על כן נפלו כ"ד אלף ובפרשת בלק בע"ה יתבאר טעם יקר על מספר כ"ד אלף בפסוק ואנכי אקרה כה יבוקש ממקומו:

ועשית פרוכת תכלת וגו'. בשלשה דברים נבדל פרוכת זה המבדיל בין קודש לקודש קדשים מן המסך המבדיל בין אהל מועד לחצר המשכן כי הפרוכת היה מעשה חשב כרובים והמסך היה מעשה רוקם. הפרוכת היה על ד' עמודים והמסך על חמשה עמודים. הפרוכת היה על אדני כסף והמסך על אדני נחושת. לפי שבית קדש קדשים לא היה הכהן רשאי ליכנס שם כי אם ביום כיפורים שבו נמשלו ישראל למה"ש שנקראו כרובים כי בעצם היום ההוא האומר מפוגה ואזלו איננו ולא נשאר בו כי אם הכח השכלי המחשבי שנקרא מעשה חשב ע"כ היה הפרוכת ההוא מעשה חשב כרובים כדי שהרואה בפרוכת זה ישכיל ויבין שאין לו רשות להכנס שמה כי אם בזמן שהוא דומה לכרובים מעשה חשב וכן נקרא המלאך

לגוש

לבוש הבדים כדרך הכ"ג ב"יכ שהיה לבוש בדים ובגדי לבן ועל כן היה על אדני נכסף כי כל כסף לבן מורה על המחילה של י"כ שהחטאים כשלג ילבינו ואז היה הכהן משמש בד' בגדי לבן האמורים בפרשת אחרי מות ודבר זה קרוב לשמוע שדמיון הפרוכת ותואריו מורה על מה שהוא מבדיל כי הרואה בו מבין מתוך רמזיו על מה הוא מורה. אבל המסך של המשכן מפסיק בין מקום המזבח המכפר על כל חטא ועון הנעשה ע"י המה הושים ומקור החטא מן הנחש הקדמוני ובין ההיכל מקום הקדש ע"כ היה המסך על ה' עמודים ואדניהם נחושת ומעשה רוקם כנגד יצירת האדם כמ"ש רקמתי בתחתיות ארץ הרי ג' סיבות אל החטא האחת מצד החומר המרוקם בתחתיות ארץ. שניה מצד עצת הנחש. שלישית מצד התחלפות פעולת ה' חושים ע"כ היה צורת הפרוכת שכנגד המזבח מעשה רוקם ועל ה' עמודים ואדניהם נחושת והמסתכל בצורת המסך יבין וידע שמצד החטא לא ניתן רשות לכל אדם להסתכל אל מקום הקדש כד"א עונותיכם היו מבדילים וגו' ומהרי"א פירש בענין אחר על צד הרמז ורחוק מפשוטו:

ועשית את המזבח עצי שטים. בתנחומא מסיק הם עשו שטות והכעיסוני בעגל יבואו עצי שטים ויכפרו על שטותן וזה כי כל חוטא נכנס בו רוח שטות כי מטעם זה שלמה מכנה את הרשעים בכסילים וע"כ נאמר במזבח נבוב לוחות תעשה אותו כי כל מי שהוא בלא דעת ותבונה נקרא איש נבוב שנא' ואיש נבוב ילבב פירש"י שם שכל מי שהוא חלול ונבוב בלא דעת והבונה צריך שיקח לו לב לשוב בתשובה. וג' אמות קומתו כקומת אדם בינוני וה' אמות אורך וה' רוחב הרי י' כנגד י' דברים הבאים מן אב ואם בשר ודם וגידין כו' המנויין במס' נדה ועל ידם יהיה כל חטאת וכל עון והוא נוהלית השקל י' גרה. ועשית קרנותיו לכפר על החוטא שנמשל לאיל בעל קרנים מנגח כלפי מעלה כמ"ש ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם כמבואר למעלה פ' וירא בפסוק והנה איל אחר נאחז. ולפית אותו נחושת פירש"י לכפר על עזות מצח שנא' ומצחך נחושה וזה מסכים לדברינו כי כל קרן הוא במצח. ועשית לו מכבר מעשה רשת נחושת כי היצה"ר פורש רשת ללכדו במצודתו ורשת של המזבח מוציא מרשת יצרו. ומצינו שהיו במזבח מעשה נסים שהיה ניצול מן האש שהרי היה האש דולק בו ביום ובלילה ולא נשרף באש ולא נתך נחושתו. והיה ניצול ממים כי לא כבו הגשמים האש של עצי המערכה. והיה ניצול מן הרוח כי לא נצחה הרוח את עמוד העשן. והיה המזבח חלול ומלא אדמה הו · מזבח אבנים אשר לא הניף עליו החרב. וכל זה רמז לאדם שע"י המזבח האדם ניצול והינו מקבל נזק בכל ד' יסודות שבו. כמ"ש באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה אבא ביתך בעולות כי כמו שמזבח העולה ניצול מן אש ומים כך ינצל האדם מהם על ידו. וכן המזבח מצילו מן כל ד' מיתות בית דין מסקילה באבנים ינצל ע"י מזבח אבנים משריפה אש ינצל על ידי אש המזבח אשר תוקד בו. מן הרג בחרב ינצל ע"י המזבח שנא' בו ולא הניף עליהם ברזל וגו'. מן חנק ינצל על דרך אחז"ל אע"פ שבטלו ד' מיתות בית דין מ"מ דין ד' מיתות לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר כו' נמצא כשם שהמזבח ניצול משטף מי גשמים כך החוטא לשטף מים רבים אליו לא יגיעו:

הפטרת תרומה במלכים א' סימן ה'

וַֽיהֹוָ֞ה נָתַ֤ן חָכְמָה֙ לִשְׁלֹמֹ֔ה כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּר־ל֑וֹ וַיְהִ֣י שָׁלֹ֗ם בֵּ֤ין
חִירָם֙ וּבֵ֣ין שְׁלֹמֹ֔ה וַיִּכְרְת֥וּ בְרִ֖ית שְׁנֵיהֶֽם׃ וַיַּ֨עַל הַמֶּ֧לֶךְ
שְׁלֹמֹ֛ה מַ֖ס מִכָּל־יִשְׂרָאֵ֑ל וַיְהִ֣י הַמַּ֔ס שְׁלֹשִׁ֥ים אֶ֖לֶף אִֽישׁ׃
וַיִּשְׁלָחֵ֣ם לְבָנ֗וֹנָה עֲשֶׂ֨רֶת אֲלָפִ֤ים בַּחֹ֙דֶשׁ֙ חֲלִיפ֔וֹת חֹ֚דֶשׁ יִהְי֣וּ
בַלְּבָנ֔וֹן שְׁנַ֥יִם חֳדָשִׁ֖ים בְּבֵית֑וֹ וַאֲדֹנִירָ֖ם עַל־הַמַּֽס׃ וַיְהִ֧י
לִשְׁלֹמֹ֛ה שִׁבְעִ֥ים אֶ֖לֶף נֹשֵׂ֣א סַבָּ֑ל וּשְׁמֹנִ֥ים אֶ֖לֶף חֹצֵ֥ב בָּהָֽר׃ לְבַ֡ד
מִשָּׂרֵ֣י הַנִּצָּבִ֣ים לִשְׁלֹמֹה֮ אֲשֶׁ֣ר עַל־הַמְּלָאכָה֒ שְׁלֹ֥שֶׁת אֲלָפִ֖ים
וּשְׁלֹ֣שׁ מֵא֑וֹת הָרֹדִ֣ים בָּעָ֔ם הָעֹשִׂ֖ים בַּמְּלָאכָֽה׃ וַיְצַ֣ו הַמֶּ֗לֶךְ
וַיַּסִּ֜עוּ אֲבָנִ֧ים גְּדֹל֛וֹת אֲבָנִ֥ים יְקָר֖וֹת לְיַסֵּ֣ד הַבָּ֑יִת אַבְנֵ֖י גָזִֽית׃
וַֽיִּפְסְל֞וּ בֹּנֵ֧י שְׁלֹמֹ֛ה וּבֹנֵ֥י חִיר֖וֹם וְהַגִּבְלִ֑ים וַיָּכִ֛ינוּ הָעֵצִ֥ים וְהָאֲבָנִ֖ים
לִבְנ֥וֹת הַבָּֽיִת׃ וַיְהִ֣י בִשְׁמוֹנִ֣ים שָׁנָ֣ה וְאַרְבַּ֣ע מֵא֣וֹת שָׁנָ֡ה לְצֵ֣את
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֣ל מֵֽאֶרֶץ־מִצְרַיִם֩ בַּשָּׁנָ֨ה הָרְבִיעִ֜ית בְּחֹ֣דֶשׁ זִ֗ו ה֚וּא
הַחֹ֣דֶשׁ הַשֵּׁנִ֔י לִמְלֹ֥ךְ שְׁלֹמֹ֖ה עַל־יִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּ֥בֶן הַבַּ֖יִת לַיהֹוָֽה׃
וְהַבַּ֗יִת אֲשֶׁ֨ר בָּנָ֜ה הַמֶּ֤לֶךְ שְׁלֹמֹה֙ לַֽיהֹוָ֔ה שִׁשִּֽׁים־אַמָּ֥ה אָרְכּ֖וֹ
וְעֶשְׂרִ֣ים רָחְבּ֑וֹ וּשְׁלֹשִׁ֥ים אַמָּ֖ה קוֹמָתֽוֹ׃ וְהָאוּלָ֗ם עַל־פְּנֵי֙ הֵיכַ֣ל
הַבַּ֔יִת עֶשְׂרִ֤ים אַמָּה֙ אָרְכּ֔וֹ עַל־פְּנֵ֖י רֹ֣חַב הַבָּ֑יִת עֶ֧שֶׂר בָּאַמָּ֛ה
רָחְבּ֖וֹ עַל־פְּנֵ֥י הַבָּֽיִת׃ וַיַּ֣עַשׂ לַבָּ֔יִת חַלּוֹנֵ֖י שְׁקֻפִ֥ים אֲטֻמִֽים׃
וַיִּבֶן֩ עַל־קִ֨יר הַבַּ֤יִת יָצִיעַ֙ יצוע כ׳ סָבִ֔יב אֶת־קִיר֤וֹת הַבַּ֙יִת֙ סָבִ֔יב
לַֽהֵיכָ֖ל וְלַדְּבִ֑יר וַיַּ֥עַשׂ צְלָע֖וֹת סָבִֽיב׃ הַיָּצִ֨יעַ היצוע כ׳ הַתַּחְתֹּנָ֜ה
חָמֵ֧שׁ בָּאַמָּ֣ה רָחְבָּ֗הּ וְהַתִּֽיכֹנָה֙ שֵׁ֤שׁ בָּֽאַמָּה֙ רָחְבָּ֔הּ וְהַשְּׁלִישִׁ֕ית
שֶׁ֥בַע בָּאַמָּ֖ה רָחְבָּ֑הּ כִּ֣י מִגְרָע֗וֹת נָתַ֨ן לַבַּ֤יִת סָבִיב֙ ח֔וּצָה
לְבִלְתִּ֖י אֲחֹ֥ז בְּקִיר֥וֹת הַבָּֽיִת׃ וְהַבַּ֙יִת֙ בְּהִבָּ֣נֹת֔וֹ אֶֽבֶן־שְׁלֵמָ֥ה מַסָּ֖ע
נִבְנָ֑ה וּמַקָּב֤וֹת וְהַגַּרְזֶן֙ כָּל־כְּלִ֣י בַרְזֶ֔ל לֹֽא־נִשְׁמַ֥ע בַּבַּ֖יִת בְּהִבָּנֹתֽוֹ׃
פֶּ֗תַח הַצֵּלָע֙ הַתִּ֣יכֹנָ֔ה אֶל־כֶּ֥תֶף הַבַּ֖יִת הַיְמָנִ֑ית וּבְלוּלִּ֣ים יַעֲל֗וּ
עַל־הַתִּ֣יכֹנָ֔ה וּמִן־הַתִּֽיכֹנָ֖ה אֶל־הַשְּׁלִשִֽׁים׃ וַיִּ֥בֶן אֶת־הַבַּ֖יִת
וַיְכַלֵּ֑הוּ וַיִּסְפֹּ֤ן אֶת־הַבַּ֙יִת֙ גֵּבִ֣ים וּשְׂדֵרֹ֔ת בָּאֲרָזִֽים׃ וַיִּ֤בֶן אֶת־
הַיָּצִ֙יעַ֙ היצוע כ׳ עַל־כָּל־הַבַּ֔יִת חָמֵ֥שׁ אַמּ֖וֹת קוֹמָת֑וֹ וַיֶּאֱחֹ֥ז אֶת־
הַבַּ֖יִת בַּעֲצֵ֥י אֲרָזִֽים׃ וַֽיְהִי֙ דְּבַר־יְהֹוָ֔ה אֶל־שְׁלֹמֹ֖ה לֵאמֹֽר׃
הַבַּ֨יִת הַזֶּ֜ה אֲשֶׁר־אַתָּ֣ה בֹנֶ֗ה אִם־תֵּלֵ֤ךְ בְּחֻקֹּתַי֙ וְאֶת־מִשְׁפָּטַ֣י
תַּעֲשֶׂ֔ה וְשָׁמַרְתָּ֥ אֶת־כָּל־מִצְוֺתַ֖י לָלֶ֣כֶת בָּהֶ֑ם וַהֲקִמֹתִ֤י אֶת־
דְּבָרִי֙ אִתָּ֔ךְ אֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתִּי אֶל־דָּוִ֥ד אָבִֽיךָ׃ וְשָׁכַנְתִּ֕י בְּת֖וֹךְ בְּנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֑ל וְלֹ֥א אֶעֱזֹ֖ב אֶת־עַמִּ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃

פירוש

סבל. כמו משא : הנצבים. הממונים : ויסעו. לשון עקירה : יקרות. כבדות : גזית. נפסלות : ויפסלו. כרוים : והגבלים. אומה ששמה גבל : זיו. הוא אייר : שקופים. פתוחין מבחוץ :

המלות

אטומים. סתומין מבפנים : יצוע. חדר : התיכונה. האמצעית : מסע. כמו שהסיעו מן ההר : ומקבות. פטיש : ויספון. לשון כסוי. גבים. שתי תקרות היו : ויאחוז. כמו ויספון :

פרשת תצוה

רשי

(כ) **ואתה** תצוה. זך בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית

כ וְאַתָּ֞ה תְּצַוֶּ֣ה ׀ אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל
וְיִקְח֨וּ אֵלֶ֜יךָ שֶׁ֣מֶן זַ֥יִת זָ֛ךְ ו׳ רפין ב׳ קמץ וחברו

כ׳ וְאַתְּ תְּפַקֵּיד יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ
מְשַׁח זֵיתָא דַכְיָא כְּתִישָׁא

ואתה תצוה ב׳ דסמיכי וסי׳ ואתה תצוה את בני ישראל. ואתה תצוה את הכהנים דיהושע : ויקחו ו׳ רפין וסימן נמסר פרשת בא :

אבן עזרא

לדעת אמת אם לבבך יאוה :
ראה כל גויה לנכבד בנוה :
ואורים ותומים וסודם אחוה :
בסתר בסדר ואתה תצוה :

(כ) **ואתה** תצוה. אזכיר בתחלה טעם לדנק

תולדות אהרן ואתה תצוה. מגלה כט ל : ויקחו אליך. ברכות נז מנחות פז:

בעל הטורים ואתה תצוה. לא הזכיר משה בזה הסדר מה שאין כן בכל החומש שמשעה שנולד משה אין סדר שלא הזכיר בה והטעם משום שאמר מחני נא מספרך אשר כתבת וקללת חכם אפילו על תנאי באה ונתקיימה בזה : וכתב צוואה במנורה וכן בתמיד צו את בני ישראל לפי שמניהם נוהגים בכל יום ויש בהם חסרון כיס לפיכך צריך זירוז ולכן כ׳ בהם בלשון צואה : תצוה. בגימטריא נשים לוה. רמז להדלקת הנר לנשים חובה בשבת : ויקחו אליך. אבל אני איני צריך לאורה :

רמבן

(כ) **אמר** הכתוב בכאן ואתה תצוה בעבור שאמר במשכן תמיד ועשית והוא

ספורנו

(כ) **ואתה** תצוה הנה מה שאמר עד עכשיו ועשית יובן שימשה על

ל' כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃
ל' וחד לפרכת כא בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת
כול'חס' כמ"ה אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן
וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה
ל' חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי
ד' יִשְׂרָאֵל׃ ס כח א וְאַתָּה הַקְרֵב
אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו
ג' ובענין אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי
אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר
וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃ ב וְעָשִׂיתָ
ג' דסמיך בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד
ל' וּלְתִפְאָרֶת׃ ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־
כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ
ל' דסמיך חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן

לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא
תְּדִירָא׃ כא בְּמַשְׁכַּן זִימְנָא
מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא דְעַל
סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא וְעַד צַפְרָא
קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן
מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ א וְאַתְּ קָרֵב
לְוָתָךְ יָת אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיָת
בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב
וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר
בְּנֵי אַהֲרֹן׃ ב וְתַעְבֵּיד לְבוּשֵׁי
קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אֲחוּךְ לִיקָר
וּלְתוּשְׁבְּחָא׃ ג וְאַתְּ תְּמַלֵּיל
עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא
דְּאַשְׁלֵמִית עִמְּהוֹן רוּחַ
חוּכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת
לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵיהּ

רשי

הזית וכו' (מנחות פ"ו): כתית. הזתים כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהיו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות: להעלות נר תמיד. מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה (שבת כא): תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר (במדבר כח) עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חביתין נאמר תמיד והינה אלא (ויקר' ו) מחצית' בבק' ומחצית' בערב. אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא: (כא) מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום: (א) ואתה הקרב אליך. לאחר שתגמר מלאכת המשכן: (ג) לכהנו לי. לקדשו להכניסו בכהונה ע"י הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא

להעלת ג' וסי' ואתה תצוה את בני ישראל. צו את בני ישראל ויקחו. לבנית לנו מזבח לשום. ב' דכתי' חסר: ב' פסו' מטעים בתו' וסי' קדמאה ח' מלין ב"ב אהי אהי ברישיהון ואהי בסופיהון בתרא תלת מלין ואהי. ותלת מלין ואהי וסי' באהל מועד מחוץ לפרכת. תניין מחוץ לפרכת העדת: חקת עולם לדרתם ב' וסי' באהל מועד בחוץ. אשר צוה ה' לתת: ואתה ד' בטעם פזר וסי' ואתה הקרב אליך. ואתה הפקד את הלוים. אביך הקשה את. ואתה אל תירא דירמיה. וא' ובאת אתה וקראת במגילה: הקרב ד' וסימן ואתה הקרב אליך. הקרב את מטה לוי. וזאת תורת המנחה הקרב. וגם את אחיך מטה לוי. וא' והקרב לפני ה':

תולדות אהרן להעלות נר. שבת כא: באהל מועד. מנחות פו: יערוך אותו: מנחות לח: מערב עד בקר. פסחים נט יומא סו: לכבוד ולתפארת. מגלה יב:

אבן עזרא

לדבק הפרשה. כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרכת והמשכן והאהל והמ̇סה ומזבח העולה והחצר והמסך החל לפרש משרתי המשכן ומה היא עבודתם בעצמם אין זר אתם והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר. ואלה המשרתים ראוים להיות נכרים ונבדלים במשפחותם גם בלבושיהם. והזכיר הכתוב זה אחר זה. ואחר כן הזכיר שהם חייבים ללמד שבעת ימי המלואים שילמדם משה וירגילם ואחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה: וטעם ואתה תצוה. שהיא מצוה עולמית על הצבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד. ואל תשתומם בעבור השמן שהביאו הנשיאים כי הוא היה שמן המשחה רק שמן למאור חיוב הצבור. ויש מנהג במקומות שהם זיתים שיבחרו הזית הזך. והטעם הגרגרים שאין בהם עפוש או שלא נאכלה קצתם וממנו יעשו שמן למאכל המלכים על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית: למאור. לצורך האור בלילה: להעלות. להדליק הנרות ועל מנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט: וטעם תמיד. כל לילה ולילה ויש מלת תמיד קשה מזאת והיה על מצחו תמיד כאשר הוסם המצנפת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ הקדש: (כא) אשר על העדות. דרך קצרה על ארון העדות אמר יפת כי יערוך כמו בערכך הכהן שיערוך שמן שיספיק להיו' הנרות מאירים מערב ועד בוקר וככה נרות המערכה ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות כחצי עגולה ועוד אדבר על זה: (א) ואתה. בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה על כן טעם הקרב אליך וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור כבוד משפחת נחשון שיהיו הכהנים מכפרים על בני ישראל ואין לדבר על משה אדוננו כי בורח היה ומי יתן לו עברית וכוד כי טורח כל ישראל על משה ללמדם המצות ולדון כל דבר קשה: וי"ו לכהנו לי. נוסף כוי"ו חיתו שדי בנו בעור. ופי' שמות בני אהרן אולי בנים אחרים היו לו חוץ מאלה ואין ספק כי רבתה למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם ישראל ערים רבות ככתוב בספר יהושע: (ב) ועשית בגדי קדש. נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש או על דרך ולא יקדישו את העם בבגדיהם ובגדי אהרן כלם הנזכרים: לכבוד ולתפארת. שיתפארו בהם כי אין אחד מישראל שילבש כאלה: (ג) ואתה. וי"ו מלאתיו

שב

בעל הטורים כתית. רמז ת"י ת"ך שנים היה נוהג הדלקת המנורה: להעלת. חסר ו' לומר שו' נרות מכוין אותן אבל נר מערבי דולק לעולם: למאור להעלת. בגימטריא חצי לוג בתי' לנר: נר תמיד. בגימטריא בשבת: הקרב. ד' הקרב אליך. זאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן. הקרב את אחיך מטה לוי. הקרב את מטה לוי. הקרב אליך ואח"כ המנחה באינו ראוי לכהונה עד שיתחנך בבגדים רמז לו שיקרב אליו בני לוי דכתיב כי נתונים נתונים המה לו: ואתה הקרב אליך את אהרן. ג"פ אהרן בפסוק רמז לג' כהנים שיצאו והם אהרן אלעזר ואיתמר וג"פ לכהנו לי כפ' כנגד בית ראשון ובית שני ולעתיד: חכמי לב אשר. בגימטריא יראת ה' שמלא יראת ה' והיינו שנאמר ראשית חכמה יראת ה':

ספורנו

על ידי אחר וזה ציוה לאומנים שיעשו לפיכך באלו הג' מצוות שצוה הנה אמר ואתה. להודיעו שיעשה הוא בעצמו שיצוה לישראל על עשיית השמן ושיקריב אליו את אהרן ובניו ושידבר אל כל חכמי לב: ויקחו אליך. כשיצטרך וזה יהיה ככלות המשכן למאור שהתנדבו עתה בנדבת המשכן שלא יחשבו שתהיה מצות הדלקת המנורה מצות שעה בשמן ההוא שהתנדבו בלבד: **כח** (ב) לכבוד. לכבוד האל ית' בהיותם בגדי קדש לעבודתו: ולתפארת. שיהיה כהן מורה נורא על כל סביביו שהם תלמידיו החקוקים על לבו וכתפיו: (ג) ואתה תדבר אל כל חכמי לב. שיעשו כל האמור למעלה: ועשו את בגדי אהרן. ויעשו גם כן את בגדי אהרן: לקדשו.

רמבן

והוא בצווי אמר בכאן ואתה בעצמך תצוה אליהם שיקחו אליך שמן למאור כי אין להם דרך לעשות אותו במדבר רק אם היה אצלם משמרת והנשיאים הביאוהו וטעם אליך שיביאוהו לפניו והוא יראנו אם הוא זך וכתית כראוי וכן צו את בני ישראל ויקחו אליך וטעם מאת בנ"י שיקחו אליך השמן מאת כל ישראל מאשר ימצא בידם כמו שאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו וכן אמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך כי אתה בעצמך תקראם ותבשרם במעלה הזאת ועשית להם בגדי קדש בצווי לחכמים העושים במלאכה כדרך כל מלאכת התבנית וכן ואתה תדבר אל כל חכמי לב שידבר עמהם הוא עצמו כי הוא יכיר את חכמתם וידע המלאכה הראויה להמסר לכל אחד מהם ובעבור שאמר ואתה הקרב ועשית הוצרך לפרש ואתה תדבר אל כל חכמי לב כי בצווי יעשו הבגדים כשאר המלאכה אשר יאמר בה ראה קראתי בשם בצלאל וגו':

להעלות נר תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חביתי' נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב אבל תמיד האמור בלחם הפנים הוא משבת לשבת לשון רש"י. ומדרש רבותינו אינו כך אלא כך שנו בספרי יאירו שבעת הנרות שומע אני שיהיו דולקין לעולם ת"ל מערב עד בקר אי מערב עד בקר יכול יהיו דולקים מערב עד בקר ויכבם ת"ל יאירו שבעת הנרות הא כיצד יאירו שבעת הנרות מערב עד בקר לפני ה' תמיד שיהא נר מערבי דולק תדיר שממנו מדליקין את המנורה בין הערבים ובת"כ נמי אמרו כך להעלות נר תמיד שיהא נר מערבי תדיר וקתני התם מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה דאפי' ביום נמי מדליק נר מערבי לפי שהוא תמיד לעולם ובמס' תמיד שנינו כך מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקין ואח"כ מדשן את השאר וסתם משנה זו שנויה כדברי ר' שאמר בנרות מזרח ומערב היו מונחין ולדעתו נר מערבי הוא השני ונקרא מערבי לפי שהוא מערבי לראשון ולפי שהוא צריך להדליק נר מערבי לקיים בו לפני ה' תמיד צריך להדליק המזרחי שאין השני קרא מערבי עד שיהא זה מזרחי אצלו אבל לדברי האומר צפון ודרום היו מונחים נר מערבי הוא האמצעי שבגופה של מנורה והוא לבדו מדליק בבקר ועל הכלל לפני ה' תמיד בנר מערבי שהוא דולק תמיד ביום ובלילה:

כח (א) **וטעם** נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן. שלא יחשב כי בהמשח האב לכהנו יהיו הבנים האלה כהונים אבל להם בעצמם יכהן וכנה יצא פינחס ושאר הנולדים שלא נתכהנו רק אלה הארבעה הנמשחים עמו ומולדתם אשר יולידו אחרי כן:

(ב) **לכבוד** ולתפארת. שיהיה נכבד ומפואר במלבושים נכבדים ומפוארים כמו שאמר הכתוב כחתן יכהן פאר כי אלה הבגדים לבושי מלכות

לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ה וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ פ

ו וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר

י״ז ר״פ. ח׳ מ״ל בליש׳. ג׳. ד׳. ב׳ דסמיך. ט׳ ר״פ. ג׳ וחד את התכלת. ל׳ והד את פולעת. ו׳. ב׳ בטעם. ג׳. ג׳ דסמיך

לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי׃ ד וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דְּיַעְבְּדוּן חוּשְׁנָא וְאֵיפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִתּוּנָא מְרַמְּצָא מִצְנֶפְתָּא וְהֶמְיָנִין וְיַעְבְּדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ וְלִבְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי׃ ה וְאִינּוּן יִסְּבוּן יָת דַּהֲבָא וְיָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא׃ ו וְיַעְבְּדוּן יָת אֵיפוֹדָא דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ

ואפוד ט׳ מלאים בלי׳ וסימן ואלה הבגדים אשר. על שתי כתפות האפוד קדמאה ב׳ בו. וירכסו את החשן. ג׳ בו. ועשית את מעיל. ואבני שהם תגיין. והנשאִ הביאו. ובל נביאים וכתובים דכוותא מלא: ואלה י״ז ר״פ בתורה וסימן נמסר בריש ספרא: ז׳ משמשין ואלת ול׳ דכות׳ וסימן הבגדים אשר יעשו. ואלה משפחות הלוי. ואלה הדברים אשר דבר. ואלה הגוים אשר הניח ת׳. שרי הנצבים אשר. ואלה העמדים ובניהם. ואלת משפחת בני מררי: והם ט׳ ר״פ וסימן נמסר במשלי סימן א׳: את הזהב ו׳ וסימן והם יקחו את הזהב. אך את הזהב. ויקח משה ואלעזר. וחברו דבתרי׳. וירד על הכרובים ועל תתמרות. ובחנתים כבחון את הכסף:

תולדות אהרן והם יקחו. ב״ב ח:

רשי

הוא שנטרי״אה בלע״ז: (ד) חשן. תכשיט כנגד הלב: ואפוד. לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירוש תבניתו ולבי אומר לי שהיא חגורה לו מאחוריו רחב כרחב גב איש כמין סינר שקורין פורציל״ט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנאמר (שמואל ב ו) ודוד חגור אפוד בד למדנו שהאפוד חגורה היא וא״א לומר שאין בו אלא חגורה לבדה שהרי נאמר (ויקרא ח) ויתן עליו את האפוד ואח״כ ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו וא״א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפו׳ שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע״ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנ׳ (ויקרא ח) ויאפוד לו בו והחשב הוא חגור של מעלה הימנו והכתפות קבועות בו ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלו׳ (שמואל ב יג) כי כן תלבשן בנות המלך הבתולות מעילים: מעיל. הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויו׳ בתכשיטי זהב למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלעז קוראין אותו קשטונ״ש: מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופי״א שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין (סוכה מג): ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתונת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש. מתרומה המקודשת לשמו יעשה אותם: (ה) והם יקחו. אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: (ו) ועשו את האפוד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואח״כ אפרש על סדר המקראות. האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתיפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרות השמאלי׳ תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתית וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעת האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ובדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין וקוצצין פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטים של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול שש וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כולם כאחד נמצא חוטן כפול כ״ח וכן מפורש במסכת יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו׳. למדנו

שחוט

אבן עזרא

שב אל לב: (ד) ואלה. הזכיר בתחלה החשן שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל ואחר כך הכתנת והאבנט החוגר אותו והמצנפת על ראשו וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת מעשה כי מנהג כל אדם ללבוש מכנסים והנה משה הלבישו הכתונת ואחר כן שם המצנפת על ראשו ושם על המצנפת ציץ נזר הקדש ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סוכר בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש כי איננו בגד וקדמונינו הזכירו בעבור הרבי׳ שמנה בגדי כהונה ואין האורים והתומים בגדים ולא אבנים ולא קלפים ואחר כן חגר אותו באבנט ואחר כן הלבישו המעיל ואחר כן האפוד ויאפוד לו בו כי החשב מהאפוד ובעבור החשב נקרא אפוד והנה על הסדר שהוא בפסוק הזה ואל תשתומם שתמצא כתוב באחרונה במעשה וישם את המצנפת על ראשו כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב כלבשו הכתנת וכמוהו וילבישוהו בגדים וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הצניף הטהור על ראשו: (ה) והם. חכמי לב העושים נאמנים הם: וטעם האפוד. כי הוא גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב.

יש

ספורנו

לשם כך יעשו הבגדים: (ה) והם יקחו את הזהב. וכמו שיכוונו בעת העשייה כן יכוונו כשיקחו את הזהב וגו׳: (ו) אפוד. מלבוש ממתני אדם ולמטה ושפתו העליון עשוי כמין אזור מלאכת מחשבת ובו יתגור שלובש את האפוד על המעיל

בעל הטורים ואלה הבגדים. ולא הזכיר מכנסים (שלא היו) לכבוד ולתפארת ולא הזכיר ציץ לפי שלא היה מין בגד. ושש משזר. בגימטריא שלשים ושנים חוטים כנגד התורה שמתחלת בב׳ ומסיימת בל׳:

רמבן

מלכות הן כדמותן ילבשו המלכים בזמן התורה כמו שמצינו בכתנת ועשה לו כתונת פסים שפי׳ מרוקמת כדמות פסים והוא כתונת תשבץ כמו שפי׳ והלבישו כבן מלכי קדם וכן הדרך במעיל וכתנת וכתוב ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים ופי׳ כי עליה כתנת פסים נראית ונגלית כי המנהג ללבוש בנות המלך הבתולות מעילים שתתעטפנה בהן ונמצא שכתנת הפסים עליה מלבוש עליון ולכן אמר וכתנת הפסים אשר עליה קרעה והמצנפת ידועה גם היום למלכים ולשרים הגדולים ולכן אמר הכתוב בנפול המלכות הסר המצנפת והרם העטרה וכן כתיב וצניף מלוכה וכך יקראם הכתוב פארי המגבעות וכתיב פארי פשתים יהיו על ראשם שהם פאר ושבח למכתירים בהם והאפוד והחשן לבוש מלכות כענין שכתוב והמניכא די דהבא על צואריך והציץ נזר המלכים הוא וכתיב יציץ נזרו והם זהב וארגמן ותכלת וכתיב כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה וכתיב ארגוונא תלבש והמניכא די דהבא על צווריך והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך הגוים וכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והתכריך הוא המעיל שיעטף בו. ועל דרך האמת לכבוד ולתפארת יאמר שיעשו בגדי קדש לאהרן לשרת בהם לכבוד השם השוכן בתוכם ולתפארת עוזם כדכתיב כי תפארת עזמו אתה וכתיב בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו וקדשנו הוא הכבוד ותפארתנו תפארת ישראל ועוד נאמר עוז ותפארת במקדשו וכן לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד שיהיה מקום המקדש מפואר בתפארת ומקום רגליו שהוא מקום בית המקדש מכובד בכבוד השם וכן ובישראל אתפאר שיהיה מראה ומיחד בהם תפארתו וכן אמר למטה גם בבגדי הבנים כלם לכבוד ולתפארת ואמר בקרבנות יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר והנה המזבח רצונו והכבוד בית תפארתו והיו הבגדים צריכין עשייה לשמן. ויתכן שיהיו צריכין כוונה ולכן אמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה שיבינו מה שיעשו וכבר אמרו דמות דיוקנו מנצח לפני בבית מלחמתי:

כח (ה) והם יקחו את הזהב הנה כל הצואות עד כאן היו במשה עצמו ועשית תעשה עתה צוה שידבר אל כל חכמי לב שיעשו הבגדים ולכן אמר והם יקחו את התכלת ואת הזהב שיקבלו הנדבה מן הצבור ויעשו בה את הבגדים. והטעם לאמר שלא ישקול להם הנדבה ולא ימנה כי נאמנים

הם

מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב : ז שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחֻבָּר : ח וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר : ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : י שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם : יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם : יב וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן : שני ס יג וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב : יד וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־

ג'
כ'
ג'
ל'
ל' . כ'
ז' חס' בליש'
ג' חס' כתור'
ג' מ"ל
ג' חס'
י"ן . ב' מ"ל בתורה ואלה .
כול' חס' כמ"ג
ל' חסר
כול' חסר כמ"א בעבותו' אסבב .

שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן : ז תַּרְתֵּין כִּתְפִין מְלַפְּפָן יְהוֹן לֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלַפֵּיף : ח וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵיהּ דִּי עֲלוֹהִי כְּעוֹבָדֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֵי דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר : ט וְתִסַּב יָת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בּוּרְלָא וְתִגְלוֹף עֲלֵיהוֹן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : י שִׁתָּא מִשְּׁמָהַתְהוֹן עַל אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהַת שִׁתָּא דְּאִשְׁתְּאָרוּ עַל אַבְנָא תִּנְיֵתָא כְּתוֹלְדַתְהוֹן : יא עוֹבַד אוּמָן אֶבֶן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלַף דְּעִזְקָא תִּגְלוֹף יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְעָן מְרַמְצָן דִּדְהַב תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן : יב וּתְשַׁוֵּי יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהַתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין כִּתְפוֹהִי לְדָכְרָנָא : יג וְתַעְבֵּיד מְרַמְצָן דִּדְהָב : יד וְתַרְתֵּין תִּכִּין דִּדְהַב דְּכֵי מְתַחְמָן תַּעְבֵיד יָתְהוֹן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יָת תִּכַּיָּא גְּדִילָתָא עַל

רשי

שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין : מעשה חושב . כבר פירשתי שהיא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו : (ז) שתי כתפות וגו'. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ולמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגנו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועות בהן אחד בכל אחת : אל שני קצותיו . אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קידי"ש שנא' (יחזקאל מד) לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם : וחבר . האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם : (ח) וחשב אפודתו . וחגור שעל ידו הוא מאפדו מתקנהו לכהן ומקשטו : אשר עליו . למעלה בשפת הסינר היא החגורה : כמעשהו . כאריגת הסינר מעשה חשב ומחמשת מינים כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינין : ממנו יהיה . עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו : (י) כתולדותם . כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ"ה אותיות בכל אחת ואחת : (יא) מעשה חרש אבן . מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה של אחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו . וכן (ישעיה מד) חרש עצים נטה קו חרש של עצים . וכן (שם) חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים : פתוחי חותם . כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפרש : על שמות . כמו בשמות : מוסבות משבצות , מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשובצות נמלאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצות בכתפות האפוד : (יב) לזכרון . שיהא רואה הקדוש ברוך השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם : (יג) ועשית משבצות . מועט משבצות שתים ולא פי' לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן : (יד) שרשרות זהב . שלשלאות : מגבלות . לסוף גבול החשן תעשה אותם : מעשה עבות . מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושים לערדקסאות שקורין אנשדשייר"ש (ביצה כב) : ונתת את שרשרות . של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתת האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד . כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעתן . ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצות הללו יוזקקו לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתנם על המשבצות הללו

אבן עזרא

יש שאלות קשות בדבר האפוד והחשן כי משה לא עשה רק אפוד אחד והנה כתוב אפוד ירד בידו ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע כמו הגישה האפוד ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד כי יראה כי מקרה הוה וגם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד ומפרשים רבים פירשו זה שהיו ראוי' לשאת אפוד ולא שמו לב לדעת האמת כי האפוד בד הוא מין ממיני פשתים ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש עם הכל ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו עולים האורים והתומים וככה כתוב במשפט האורים לפני ה' ואין טענה מן הגישה האפוד כי החשן דבק עמו בהאורים עם החשן וכן כתוב עד עמוד הכהן לאורים ותומים וכתוב תמיך ואוריך והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד אביתר והנה שאול בלכתו למלחמה שאל באורים הם הם שהיו

ופתחת ג' וסי' ופתחת עליהם שמות בני ישראל. פתוחי חותם. ופתחת השק מעל : חרש ג' פתחין וסימן מעשה חרש . חרש עצים נטה קו . חרש ברזל מעצד . וסי' בלשון תרגום עובדא דקיסא פרזלא . חותם כלם מלאים במ"ז חסר בלישנא וסי' מעשה חרש אבן . והאבנים תהיין על שמות בני . ועשית ציץ זהב טהור ופתחת . חתמך ופתילך . למי החתמת והפתילי' ותחת' בחתמו ב' בפסוק : שמת ג' חסר וסימן מעשה חרש . והאבנים תהיין . והאבנים על שמת : משבצות ג' מלאים וסימן מעשה חרש אבן . ואת שתי קצות שתי העבתת תתן. ממשבצות זהב לבושה . זכרן ג' חס' וסי' ושמת את שתי האבנים. ב' בו . ונשא אהרן שמות בני ישראל : שמותם ב' מ"ל בתורה וסי' אבני זכרון לבני ישראל . ואלה שמותם למטה : לזכרן ח' ו' מ"ל וב' חס' וסי' נמסר בזכריה סוף סימן ו' : י"ד פסוקים מן ג' ג' מלין וסי' ומשמע ודומה ומשא. וישב יצחק בגרר . והרעב כבד בארץ. ובני דן חשים . לישועתך קויתי ה'. יששכר זבולן ובנימין. מכשפה לא תחיה. ועשית משבצו' זהב . ולצרעת הבגד ולבית . ולשאת ולספחת ולבהרת . יברכך ה' וישמרך . ובני פלוא אליאב . ברוך טנאך ומשארתך . ארור טנאך ומשארתך :

תולדות אהרן שמם משמותם . סוטה לו (סוטה כה) : כתולדותם . סוטה לו : פתוחי חותם . שם מח : ועשית. יומא עה :

בעל הטורים אל שני . שלשה. אל שני קצותיו . וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך בעלי . ואלו ככרים וגו' ויתן אל שני נעריו בנעמן . בני עלי היו מבזין הקרבנות שנאמר בהם אל שני לכך נענשו ונהרגו אבל נעמן היה מכבדה שבקש אדמה לעשות מזבח ונתקרב תחת כנפי השכינה ומבני בניו למדו תורה ברבים : שתי אבני שהם . כנגד ב' לוחות שהם במילוי שי"ן כ"א מ"ם בגימטריא הלוחות ; שהם משמתם על . ר"ת שמע שאמר שמע ישראל וגו': שמותם . שנים במסורה ונשא אהרן את שמותם . ואלה שמותם במרגלים מלמד שהיו מרגלים כולם כשרים ומשה בירכם על פי ה'.

ספורנו

המעיל כאומרו ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפד לו בו : (ז) שתי כתפות חוברות . מכוונות במלאכה ציוריהם : אל שתי קצותיו . אל מלאכת שתי קצות רחבו : וחבר . האפוד יחובר עם הכתפות על אופן מכוון במלאכתו עם מלאכת הכתפות : (יב) על שתי כתפיו לזכרון . להסיב רחמים על ישראל בזכותם : (יד) מגבלות . מכוונות מקצה הכתפות

רמבן

הם כענין שנאמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים וכאשר נאמר בבגדים הוא הדין בכל מלאכת המשכן כי ביום הראשון בלבד כתיב ויקחו מלפני משה וגם הוא שלא בחשבון לקחו הכל מלפניו ובשאר הימים הביאו אליהם ולכך כתיב ויאמרו אל משה

הַמִּשְׁבְּצֹת: ס טו וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: טז רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ: יז וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד: יח וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם: יט וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה: כ וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם: כא וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶיןָ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי עָשָׂר שָׁבֶט: כב וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר: כג וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן: כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן: כה וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־

מְרַמְּצָתָא: טו וְתַעְבֵּיד חֹשֶׁן דִּינָא עוֹבַד אוּמָּן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעְבְּדִינֵיהּ דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר תַּעְבֵּד יָתֵיהּ: טז מְרַבַּע יְהֵי עִיף זַרְתָּא אוּרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פּוּתְיֵהּ: יז וְתַשְׁלֵים בֵּיהּ אַשְׁלָמוּת אַבְנָא אַרְבְּעָא סִדְרִין דְּאַבַן טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא חָד: יח וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין שַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם: יט וְסִדְרָא תְּלִיתָאָה קַנְכִּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עִיגְלָא: כ וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירֵי מְרַמְּצָן בִּדְהַב יְהוֹן בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן: כא וְאַבְנַיָּא יְהֶוְיָן עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּי עַסְרֵי עַל שְׁמָהַתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל שְׁמֵיהּ יְהֶוְיָן לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטִין: כב וְתַעְבֵּיד עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין מְתַחְמַן עוֹבַד גְּדִילוּ דְּהַב דְּכֵי: כג וְתַעְבֵּיד עַל חוּשְׁנָא תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּין יַת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא: כד וְתִתֵּין יַת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִזְקָתָא בְּסִטְרֵי חוּשְׁנָא: כה וְיַת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי תִּתֵּן עַל תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא

- ג׳ וא׳ חשן משפט .
- ג׳. ב׳ בטעמ׳ ובענין
- ג׳ חסר
- ג׳ חסר
- ב׳
- ב׳ ומב׳ לישנא
- ב׳
- ב׳ חד מ״ל וחד חסר דין מ״ל
- ג׳ חסר
- ג׳ מ״ל בתורה
- ו׳ בלישנא
- ג׳ חסר
- ב׳ חסר
- ו׳ מ״ל
- ו׳ מ״ל .
- ז׳ וכל הכנויות דכוותא
- ג׳ מ״ל

רשי

הללו : (טו) חשן משפט . שמכפר על קלקול הדין . ד״א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דיריינמנ״ט בלע״ז שהמשפט משמש ג׳ לשונות דברי טענות הבעלי דינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברים שמפרש ומברר דבריו : כמעשה אפוד . מעשה חושב ומחמשת המינין : (טז) זרת ארכו וזרת רחבו . כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנאמר והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן ובשרשרות וטבעות כמו שמפרש בענין : (יז) ומלאת בו . על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בל׳ מלואי׳ : (כ) משבצים זהב . יהיו הטורים במלואותם . מוקפין משבצות זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן . זהו לשון במלואותם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר : (כא) איש על שמו . כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן פטדה לשמעון וכן כלם : על החשן . בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין : (כב) שרשת . לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשות ואמר שהרי״ש יתירה כמו מ״ם שבשלשם מ״ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה : גבלות : הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו עבול החשן וכל גבול לשון קצה אשומיי״ל בלע״ז : מעשה עבות . מעשה קליעה : (כג) על החשן . לצורך החושן כדי לקבעם בו . ולא יתכן לומר שתהא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן : על שני קצות החשן . לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד : (כד) ונתת את שתי עבותות הזהב . והן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פי׳ מקום קבועה בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעת ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפ׳ אלה פקודי לא הוכפלו : (כה) ואת שתי קצות . של שתי עבותות ב׳ ראשיהם של כל אחת : תתן על שתי המשבצות . הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעת החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תוקע במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית : ונתת . המשבצות על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובהן הוא תלוי

ועדין

אבן עזרא

שהיו בחשן המשפט עם האפוד והארון והנה דוד שאל בצקלג באפוד אביתר והנה אינו איפוד משה וקשה שאלה מזאת כי האורים אינם אבני חשן כי הנה כתוב ומלאת בו מלואת אבן וזהו מעשה החרש הוא לא מעשה משה ואחר כן אמר למשה ונתת אל חשן המשפט את האורי׳ ואת התומי׳ ובמעשה האפוד כתוב ארבעה טורי אבן והזכיר הטורים ואמר על משה ויתן עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים כי השאלה היא באורים ותומים והנה לא ידענו מה הם והנה אין מועילות אותיות שמות השבטי׳ גם שמות האבות כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו ועוד שאלה אחרת כי לא נוכל לומר כי האורים הם עצמם התומים כי כתוב לאורים לתומים ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים והנה דברים רבים הם ורבינו שלמה אמר כי האורים והתומים היו כתבי שם המפורש ואלו ראה תשובת רבינו האיי לא אמר ככה וסוד עמוק הוא דבר האפוד והחשן רק ארמוז קצת הסוד אולי יבינהו מי שהוא ידע דעת עליון והפתח שיוכל לבא אל הסוד . שתי העבותות הנתונות על שתי המשבצות וחשב האפוד הוא

ויהלם ג׳ וחסר וסימן נפך ספיר ויהלם . וחברו . בערן גן אלהים : ושחם ב׳ ומב׳ לישנא וסי׳ והטור הרביעי תרשיש בני מררי ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי: במלאותם ב׳ חד חסר וחד מ״ל וסי׳ משבצים זהב יהיו . משבצות זהב במלאתם . קדמא מ״ל : לשני עשר ו׳ וסימן והאבנים תהיין . ויביאו את קרבנם לפני ה׳ : ועתה קחו לכם . עמד על שני עשר : ויהי בשתי עשרה שנה בשני עשר חדש . דעלם . שא קינה על פרעה . גבול אשר תתנחלו אותה : טבעות ז׳ מ״ל וסי׳ ועשית על החשן שתי טבעות זהב . ב׳ בו . ועשית שתי טבעות זהב ושמת . דזקפא . ועשית דבתרי׳ דזרקא . הטבעות ונזמי האף . בני חשופא בני טבעות וחברו :

תולדות אהרן חשן משפט . יומא עב זבחים פח ערכין טז (יומא מד) : כמעשה אפוד . עא : תרשיש . מגלה יב : במלואותם . סוטה מח :

בעל הטורים חשן משפט . שמכפר על עוונות משפט ומה משפט ביום אף שאלת אורים ביום : חשן מש״ט . בגימטריא מכפר על סרסור סלב : ארבעה טורים . כנגד ארבעה דגלים וד׳ אמהות . בכל אבן היה ששה אותיות כי שמות שלשה האבות ושבטי ישורון עם כל א׳ וא׳ עד שיהיה ו׳ אותיות כמו ראובן וא׳ דאברהם . שמעון ב׳ . לוי רה״ם . יהודה ג׳ דיצחק . יששכר ל׳ . זבולן ח׳ . דן ק׳ יע״ק . נפתלי ב׳ . גד שבטי . אשר יש״ו . יוסף ר״נ ובנימין לא היה צריך לצרף כי היה בו ששה אותיות : ישפה , גי׳ בן יעקב שישפה היה לבנימין :

רמבן

משה לאמר מרבים העם להביא כי להם היו מביאים לא שיתנום למשה והוא ישקול על ידם אבל הם לאחר שנבו הכל מנו ושקלו ואמרו למשה כדכתיב ויהי זהב התנופה וגו׳ :

ספורנו

הכתפות אל קצה החשן בנמצום: (כא) והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל . כשיקדישום המתנדבים יהיה הקדשם לשם כך שיכתבו עליהם שמות השבטים: שתים עשרה על שמותם . והיינה שנים עשר כנגד שמותם לא פחות ולא יותר: פתוחי חותם איש על שמו . וכן המפתח יפתח את האבן של כל אחד מהם על שמו ולא יחליף לא האבן ולא הכוונה מזה לזה: (כב) גבלות. לא שרשרות להאריך ולקצר:

ממול

כִּתְפ֥וֹת הָאֵפֹ֖ד אֶל־מ֥וּל פָּנָֽיו׃ כו וְעָשִׂ֗יתָ שְׁתֵּי֙ טַבְּע֣וֹת זָהָ֔ב וְשַׂמְתָּ֣ אֹתָ֔ם עַל־שְׁנֵ֖י קְצ֣וֹת הַחֹ֑שֶׁן עַל־שְׂפָת֕וֹ אֲשֶׁ֛ר אֶל־עֵ֥בֶר הָאֵפֹ֖ד בָּֽיְתָה׃ כז וְעָשִׂיתָ֮ שְׁתֵּ֣י טַבְּע֣וֹת זָהָב֒ וְנָתַתָּ֣ה אֹתָ֡ם עַל־שְׁתֵּי֩ כִתְפ֨וֹת הָאֵפ֤וֹד מִלְּמַ֙טָּה֙ מִמּ֣וּל פָּנָ֔יו לְעֻמַּ֖ת מַחְבַּרְתּ֑וֹ מִמַּ֕עַל לְחֵ֖שֶׁב הָאֵפֽוֹד׃ כח וְיִרְכְּס֣וּ אֶת־הַחֹ֡שֶׁן מִטַּבְּעֹתָו֩ מטבעתיו קרי אֶל־טַבְּעֹ֨ת הָאֵפ֜וֹד בִּפְתִ֣יל תְּכֵ֗לֶת לִֽהְי֛וֹת עַל־חֵ֥שֶׁב הָאֵפ֖וֹד וְלֹֽא־יִזַּ֣ח הַחֹ֔שֶׁן מֵעַ֖ל הָאֵפֽוֹד׃ כט וְנָשָׂ֣א אַ֠הֲרֹן אֶת־שְׁמ֨וֹת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֜ל בְּחֹ֧שֶׁן הַמִּשְׁפָּ֛ט עַל־לִבּ֖וֹ בְּבֹא֣וֹ אֶל־הַקֹּ֑דֶשׁ לְזִכָּרֹ֥ן לִפְנֵֽי־יְהוָ֖ה תָּמִֽיד׃ ל וְנָתַתָּ֞ אֶל־חֹ֣שֶׁן הַמִּשְׁפָּ֗ט אֶת־הָֽאוּרִים֙ וְאֶת־הַתֻּמִּ֔ים וְהָיוּ֙

וְתִתֵּן עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי׃ כו וְתַעְבֵּיד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְּתֵיהּ דִּי לְעִבְרָא דְּאֵפוֹדָא לְגָיו׃ כז וְתַעְבֵּיד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָתְהֵן עַל תְּרֵין כִּתְפֵי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵיל אַפּוֹהִי לָקֳבֵיל בֵּית לוֹפֵי מֵעִילָּוֵי לְהֶמְיַן אֵפוֹדָא׃ כח וְיַחְדוּן יָת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָתָא דְאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכֶלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא דְּלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא׃ כט וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחוֹשֶׁן דִּינָא עַל לִבֵּיהּ בְּמֵעַלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃ ל וְתִתֵּן בְּחוֹשֶׁן דִּינָא יָת אוּרַיָּא וְיָת תּוּמַיָּא וִיהוֹן עַל לִבָּא

ב' מ"ל

ב' בטעם זקף גדול ותכנו דפקודי

ל' ר"פ וחד וירכסו

ט' מ"ל ג' בפסוק. ב' מ"ל. ב'

ח' ו' מ"ל וכ' חסר. כ"ט חסר. ל'

אשר אל ח' וסי' ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם. ויעשו שתי טבעות זהב. והשלך אל האש. ויבא אותי אל פתח שער בית ח'. ומחוצה לשער הפנימי. והבנין אשר על פני הגזרה. ויאמר אלי לשכות הצפון. חמת ברותה סברים: וירכסו ל' בשוא תחת הוי"ו. וא' וירכסו בפתח תחת הוי"ו ומשמש א"ב:

תולדות אהרן ולא יזח. יומא עב מכות עב חולין ז: על לב אהרן ערכין טז:

את המישור על אמצעיתו על כן השפה על כתף השנית ואלה הם כפי המחשבה על כן הם באבן אחת על מספר בני ישראל ועל שמותם כתולדותם וככה השפה השניים רק המשפט איננו כפי החלוק בלב רק כפי החלוק למראה העין ובעבור הנטייה אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת והיה החשן כפול כי שם היו האורים והתומים שמורים עד עת הצורך אז יתגלו מחוץ אל החשן והנה אבני שוהם שוות ומעין אחד ואין ככה אבני החשן כי השהם הם לזכרון ומשפט בני ישראל על אבני החשן ומלת אורים מגזרת חמותי ראיתי אור ותומים שהם תמימים והאורים לא התומים זהב וכסף היו והמספר ידוע בראיות גמורות מהעליון והשפל והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואשר היה רגיל בדברי האורי' והתומי' שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת ואלו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי' הספר כלו כי לא יבינהו מי שלא למד ספר המדות וסוד מלאכת שמים ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעות. ואבן השהם. לבנה ובארמית בורלא ולשון ישמעאל בלאור ואין לנו דרך בבירור לדעת אבני המלואים כי הגאון תרגמם כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדו' ואין טענה מאודם הכתוב בראשונה כי ידוע כי חמש הם גווני העינים הלבן וברקת ואדום וירוק ושחור והנה בעבור היות האדם האמצעי ימצא על מינים רבים ותרגם נופך כדמות שחור בעבור ותשם בפוך עיניה וזה לא יתכן שלא יהיה נו"ן נופך שרש כי הוא על משקל אוד' ואכ' גדול ספרדי אמ' כי יהלו' הוא הנקרא אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הגדולה מגזרת הולם פעם והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר גם אחלמה אל חלמה והוא אבן שכל מי שהאבן ההיא באצבעו לעולם יראה חלומות ואין לתמוה על זה כי כח ימצא בתולדת כל אבן ואבן כי יש אבן המושכת את הברזל והמעמדת את הדם והבורחת מהחומץ והנשברת לעולם על משולש. ומלת שרשות. כפול העי"ן ואם לא יכפלוהו שזה הוא שרשות גבלות ולפרש בלשון הקדש מלת גבלות ומלות רבות במעשה החשן גם מלת חשן קשה: (כח) ומלת וירכסו. מגזרת מרוכסי איש כדרך עוות: (ל) ונתת. טעם

ועדין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינו דבוקה לו יפה לכך הוצרך עוד ב' טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבענה בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנא' ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר לאפוד והוא שנא' לעמת מחברתו סמוך למקו' חבורן באפוד למעל' מן החגורה מעט שהמחברת לעומת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנאמ' ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו. בעבר החיצון: (כח) וירכסו. לשון חבור וכן (תהלים לב) מרוכסי איש חבורי חבלי רשעים וכן (ישעיה מ) והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שא"א לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעת מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפוד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: (ל) את האורים ואת התומים. הוא כתב שם המפורש היה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו. (יומא עג) ובמקדש שני היה החשן שא"א לכהן גדול להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנא' (במדבר כז) ושאל לו במשפט האורים:

את

בעל הטורים את האורים ואת התמים. בגימטריא שם בן ע"ב: אורים ותמים. בגימטריא אור ישראל: אפוד. בגימטריא מלאך שהיה מלובש כמלאך:

ספורנו

(כז) ממול פניו. שלא יהיה מול פניו: לעמת מחברתו. נכח מחברתו בקו ישר נגד מקום חבור הכתפית עם האפוד: (כט) לזכרון לפני ה' תמיד. שיזכור ה' זכותם ויפקוד את בניהם לשלום בזכותם: (ל) משפט בני ישראל על לבו. שיתפלל עליהם

רמבן

(כח) **ולא** יזח החושן. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט לשון רש"י והקרוב אלי כי הוא כמו יסח מן בית גאים יסח ה' ובוגדים יסחו ממנו ענין נתיצה ונתוק בחלו"ף הסמ"ך והזי"ן כמו יעלזו חסידים בכבוד עם נתעלסה באהבים ונתלתם את מזבחותם עם נתסו נתיבתי וכן ושמרתם את משמרת הבית מסח מהנתץ יזהירם שלא יפרד אחד מהם וינתץ את המשמר ואולי ג"כ ולמזח תמיד יתגרה להרס ונתיצה יאמר שיחגור הקללה תמיד עד שיהרס וינתץ בה כאשר אחרים מתאזרים בחגורתם אין מזח עוד אין הריסה עוד יאמר לצור עברי באנשי ארצך כיאור אל ארץ תרשיש שהיתה סוחרתך ואין הריסה ופירוד עוד שלא יפרד אחד מכלכם משם ולא ישוב לצור כי תחרב לגמרי הנפרד ממעמד חבירו יקרא הורס כלשון אל יהרסו אל ה' לראות וכתיב וממעמדך יהרסך וכן ומזיח אפיקים רפה נתיצת האפיקים הם הנחלים השוטפים והורסים ההרים והגאיות ומזח בשקל מצא שנים בעלי הנו"ן כי הוא מלשון נגוח כי חוזק הראש במצח:

(ל) **ונתת** אל חושן המשפט את האורים ואת התומים. סבר ר"א להתחכם בענין האורים והתומים ואמר כי הם מעשה אומן כסף וזהב והאריך בענינם כי חשב שהם על הצורות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת מחשבת השואל ולא אמר כלום אבל כדברי רש"י כתב של שם המפורש נתון בין כפלי החשן ולכך הוצרך להיות כפול והראיה כי לא נזכרו אורים ותומים כלל במעשה האומנין לא הוזכרו להם בצואה ולא במעשה כלל ופרט בבגדים ויעש

את

עַל־לֵ֣ב אַהֲרֹ֔ן בְּבֹא֖וֹ לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה י"ט פסוקים אל על על
וְנָשָׂ֣א אַ֠הֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּ֨ט בְּנֵֽי־
יִשְׂרָאֵ֧ל עַל־לִבּ֛וֹ לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה ל
תָּמִֽיד׃ ס שלישי לא וְעָשִׂ֛יתָ
אֶת־מְעִ֥יל הָאֵפ֖וֹד כְּלִ֥יל תְּכֵֽלֶת׃ ע' מ"ע . ג'
לב וְהָיָ֥ה פִֽי־רֹאשׁ֖וֹ בְּתוֹכ֑וֹ שָׂפָ֡ה
יִהְיֶה֩ לְפִ֨יו סָבִ֜יב מַעֲשֵׂ֣ה אֹרֵ֗ג כְּפִ֥י
תַחְרָ֛א יִהְיֶה־לּ֖וֹ לֹ֥א יִקָּרֵֽעַ׃ כ' כתיב א'
לג וְעָשִׂ֣יתָ עַל־שׁוּלָ֗יו רִמֹּנֵי֙ ט' חס' בלישנ'
תְּכֵ֤לֶת וְאַרְגָּמָן֙ וְתוֹלַ֣עַת שָׁנִ֔י
עַל־שׁוּלָ֖יו סָבִ֑יב וּפַעֲמֹנֵ֥י זָהָ֛ב
בְּתוֹכָ֖ם סָבִֽיב׃ לד פַּעֲמֹ֤ן זָהָב֙
וְרִמּ֔וֹן פַּעֲמֹ֥ן זָהָ֖ב וְרִמֹּ֑ן עַל־
שׁוּלֵ֥י הַמְּעִ֖יל סָבִֽיב׃ לה וְהָיָ֥ה
עַל־אַהֲרֹ֖ן לְשָׁרֵ֑ת וְנִשְׁמַ֣ע ק֠וֹלוֹ פ'. ג' ב' פתח וא' קמץ
בְּבֹא֨וֹ אֶל־הַקֹּ֜דֶשׁ לִפְנֵ֧י יְהוָ֛ה ג'
וּבְצֵאת֖וֹ וְלֹ֥א יָמֽוּת׃ ס לו וְעָשִׂ֥יתָ כ' והיו את כמלך דד"ה
צִ֖יץ זָהָ֣ב טָה֑וֹר וּפִתַּחְתָּ֤ עָלָיו֙ ג'

דַאֲהֲרֹן בְּמֵעֲלֵיהּ קֳדָם יְיָ
וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת דִּין בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּיהּ קֳדָם יְיָ
תְּדִירָא : לא וְתַעֲבֵיד יָת
מְעִילָא דְאֵפוֹדָא גְּמִיר
תִּכְלָא : לב וִיהֵי פוּם רֵישֵׁהּ
כְּפִיל לְגַוֵּיהּ תּוֹרָא יְהֵא מַקַּף
לְפוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד
מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵיהּ
לָא יִתְבְּזַע : לג וְתַעֲבֵיד עַל
שִׁפּוּלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עַל
שִׁפּוּלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְזַגִּין
דִּדְהַב בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר :
לד זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא
זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא עַל
שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר :
לה וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא
וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ
לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ
וְלָא יְמוּת : לו וְתַעֲבֵיד צִיצָא
דִּדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי

את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט : (לא) את מעיל האפוד. שהאפוד נתן עליו לחגורה : כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו : (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר : בתוכו. כתרגומו כפיל לגויה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט : כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול : לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו (יומא עב) שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון : (לג) רמני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת : ופעמוני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם : בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל : (לד) פעמן זהב ורמון פעמן זהב ורמון. פעמן זהב ורמון אצלו : (לה) ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיה אלו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים : (לו) ציץ. (סוכה ה) כמין טס של זהב היה רוחב ב' אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן : על

משפט. דיני השם וגזירותיו העתידות כי בעבור כן שואלים באורים ותומים : (לא) ועשית: הגאון תרגם מעיל ממטר כדמות הנקר' סרבל רק פי ראשו בתוך המעיל וקדמונינו ז"ל אמרו כי רמון סביב המעיל ופעמון בין שני רמונים כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמונים ושם ישמיעו קול : (לו) ועשית ציץ. תרגמה הגאון עטרה והיא נתונה על המצנפת ואיננה כדמות כתר כי הוא על המצח לבדו כי על דרך הפשט אין

רמני ט' חסר בלישנא וסי' ועשית על שוליו רמני. קדמא. פעמן ורמון. ב' בו. דאלה פקודי. ויחנו ברמן פרץ. ויסעו מרמן פרץ. מעסים רמני. והשתחויתי בית רמן. בהשתחויתי בית רמן. הדדרמון בן טברמן. דמלכים. וכל הרמנים דאורייתא ומלכים דכוו' חסר במ"א והרמונים מאתים טורים. וכל שאר קריא דטו' מ"ל במ"ב חסר. ויהיו הרמנים תשעים. הנצו הרמנים : על אהרן ה' וסי' והיה על אהרן לשרת. והיו על אהרן ועל בניו. והזית על אהרן. ויקהל העם על אהרן. ויז על אהרן ועל בגדיו : ונשמע ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ונשמע קולו כו' נמסר פרשת משפטים : קולו כל אורייתא חסר במ"א ונשמע קולו. קדמא ועשית ציץ ופתחת עליו. תנינא ויעשו את ציץ פתוחי : מצח ב' קמצין וסימן אהרן. אשת זונה :

ספורנו

עליהם שיזכו במשפט : (לב) לא יקרע. לא יהיה לו בית הצואר נפתח לארכו לפניו אבל יהיה עגול ולשון יקרע יאמר על הדבר הפתוח לארכו כמו וקרע לו חלוני ספיסה

תולדות אהרן מעיל האפוד. יומא עא : כליל תכלת. מנחות מב : מעשה אורג. יומא עב זבחים פח : לא יקרע. יומא עב : פעמן זהב. סוטה ט : על אהרן לשרת. (יומא מד) :

בעל הטורים שפה יהיה לפיו שהמעיל מכפר על לשון הרע שאם חטא בלשון הרע יעשה שפה לפיו שימנע מלשון הרע ויעשה תשובה ויתכפר לו : ועשית על שולי המעיל רמוני תכלת ופעמוני זהב בתוכם והיו ע"ב כנגד ע"ב מראות נגעים שהמעיל מכפר על לשון הרע וצרעת באה בעון לשון הרע : זהב ורמון פעמן זהב ורמון בגימטריא הם שבעים ושנים : ונשמע ג' במסורה. ונשמע קולו בבאו אל הקדש . כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע . ונשמע פתגם המלך . והיינו דאמרינן במגלה אמר רבה מקרא מגילה ות"ת מקרא מגלה עדיף מקרא מגלה ועבודה מקרא מגלה עדיף והיינו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע דהיינו ת"ת ועבודה דכתיב בכהן ונשמע קולו ונשמע פתגם המלך והיינו קריאת המגילה וסמיך כי רבה היא אלמא דעדיף טפי ונם רבה קאמר לה : ובצאתו ב' במסורה. ובצאתו ולא ימות . והיו את המלך בבאו ובצאתו גבי יואש בד"ה שהיו שומרים אותו שלא יהרגוהו וזהו ובצאתו ולא ימות :

רמבן

את האפוד ויעש את החשן ולא אמר ויעש האורים והתומים ואלו היו מעשה חרש וחכם היה מאריך בהם יותר מן הכל ואם אולי ירצה לקצר בהם לעמקם היה אומר ועשית אורים ותומים כאשר הראה אותך בהר זהב טהור תעשה אותם או כסף מזוקק ועוד תשוב תראה כי לא הזכיר בה"א הידיעה אחד מכל הכלים שלא נזכרו כבר אבל אמר ועשו ארון ועשית שלחן ועשית מנורת וכן כלם ובמשכן אמר ואת המשכן תעשה בעבור שכבר הזכירו ועשו לי מקדש. והנה באורים ותומים אמר ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים לא צוה אותו בעשייתם והזכירם הכתוב בה"א הידיעה ולא הזכירם הכתוב רק במשה לבדו שאמר בצואה ונתת אל חשן המשפט ובמעשה ויתן אל החשן את האורים ואת התומים כי לא היו מעשה אומן ולא היה לאומנין ולא לקהל ישראל בהם מעשה ולא נדבה כלל אבל הם סוד מסור למשה מפי הגבורה והוא כתבם בקדושה והיו מעשה שמים ולכך יזכירם סתם ובידיעה כמו וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים והנה משה לקח כתב האורים והתומים והניחם שם בחשן המשפט אחרי שהלביש את אהרן האפוד והחשן כמו שאמר ויתן עליו את האפוד ויחגור אותו בחשב האפוד וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים כי לאחר כן נתנם בין כפלי החשן והענין הוא כי היו שמות קדושים מכחם יאירו האותיות מאבני החשן אל עיני הכהן השואל במשפטם והמשל כי כאשר שאלו מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם היה הכהן מכוין בשמות שהם אורים והאירו לעיניו אותיות יהודה יו"ד מלוי ועי"ן משמעון ולמ"ד מלוי וה"א מאברהם הכתוב שם על דעת רבותינו או שהאיר הפעם אחרת לנגד עיניו הא' מיהודה. והנה כאשר האותיות מאירות אל עיני הכהן עדיין לא ידע סדורן כי מן האותיות אשר סדרו מכן יהודה יעלה היה אפשר להעשות מהם הוי צד עליה או הי על יהדה ותיבות אחרות רבות מאד אבל היו שם שמות הקדש אחרים נקראים תמים מכחם יהיה לב הכהן תמים בידיעת ענין האותיות שהאירו לעיניו כי כאשר כוון בשמות האורים והאירו חוזר מיד ומכוון בשמות התומים ועודם האותיות מאירות לעיניו ויבא בלבו שחבורם יהודה יעלה וזאת מדרגה ממדרגת רוח הקדש והיא למטה מן הנבואה ולמעלה מבת קול שמשתמשים בה בבית שני לאחר שפסקה הנבואה ופסקו אורים ותומים כמו שהזכירו רבותינו. ואפשר שאחרי שנתן משה בחשן השמות הקדושים של האורים והתומים היו נודעים במסורת ממנו לגדולי חכמי ישראל שמסרם להם עם סתרי תורה ולפיכך היה ביד דוד אפוד והיה כדמות אפוד משה ובו חשן כדמות חשן הקדש אבל נראה שהיה בד כאשר נאמר בשמואל נער חגור אפוד בד ואמר בנוב עיר הכהנים שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד וילבישו אותו את הכהן שהוא מבני הנביאים ושואלים בו והענין לפעמים כאשר חשב בזה ר"א ומה שאמר שאלו ראה תשובת רבינו האי לא אמר ככה כבר ראיתיה והשבתיה וידענו כי דעת ר"א לא נתכון אליה :

(לא) מעיל. כתב רש"י הוא כמין חלוק וכן הכתנת אלא שהכתנת סמוך לבשרו ומעיל קורא חלוק העליון ואין הדבר כן כי המעיל בגד יתעטף בו כמו שאמר והוא עוטה מעיל וכתיב מעיל צדקה יעטני ולא תבא עטיה על הכתנת רק על השלמה אשר יכסה בה דכתיב עוטה אור כשלמה כי הוא עטוף וכן ועל שפם יעטה יתעטף והוא תרגומו של יונתן בן עוזיאל שהזכיר סרבל כדרוניא כי הוא עטוף קרוב לצורת האפוד שיתעטף בו חצי הגוף שכלפי רגליו כי אם הי' חלוק אינן דומין זל"ז כלל וראי' עוד ויחזק בכנף מעילו ויקרע והנה יש לו כנפים ואינו כמין חלוק אבל המעיל כסות מקיף את הגוף כלו מצוארו ולמטה עד רגליו הנדס ואין לו בית יד כלל ובשאר המעילים יש להן בית צואר כנגד כל הצואר תפור בו ואותו בית צואר נקרא פי מעיל וזה הכתוב שיהא

אין המגבעות כדמות מצנפת כי המגבעות כדמות אלה שישימו הזכרים באלה הארצות על הראש שיכסו הראש והם גבוהים : המצנפת . הוא בגד דק ארוך צנוף סביב הראש לבדו מעט תדמה לה המצנפת שיש בראש הנשים באלה המקומות כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובגדד המצנפת היא על הראש מן הזכרים הנכבדים ולא על ראש אשה . והשרים הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח . וכבר הזכרתי לך כי מנהג א"י ותכשיטיהם אינו כמנהג אלה המקומות . והצורך רבינו שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת . ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמוד הציץ על פני המצנפת שהיא על המצח וטעם : (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת . עם פתיל תכלת . שהיה הציץ קשור משני צדדין . ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש . ובמקום אחר כתוב ויתנו עליו פתיל תכלת . לתת על המצנפת מקום המצח . ואל תתמה על מלת על כי כמוהו ויבואו האנשים על הנשי'. על לחם הבכורים תנופה לפני ה' על שני כבשים. את החלב על החזה . ירכים ככה. והנה לא תמצא לעולם כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו . והמגבעות לבניו . ויש אומרים כי מגבעות מגזרת גבעות . כי המצנפת עוטרת הראש ועוטה אותו . וכן כתוב צנוף יצנפך צנפה . ועוטך עטה. והיודע דרך צנוף המצנפת ידע פי' זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפל. כי אומנות היא . והנה כתוב ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקדש על המצנפת . והנה הציץ נקרא נזר . וכמוהו ועליו יציץ נזרו. אולי הכל מגזרת ציץ. דבר נראה וככה מציץ מן החרכים . ודע כי בשנים הנקבים שהם במוח על המצח שם יתחבר כח החמש הרגשות . ושם כח הדמות . ושם תחל המחשבה ע"כ כתוב על הציץ לשאת את עון הקדשים . אולי לא היה מחשבת המקדשים כהוגן . ואמר הכתוב על כתנת אהרן בתחלה . וכתנת תשבץ. שהיא משובצת לבדה . ולא כן כתנת בניו. והתשבץ עשוי לכבוד אהרן וככה אמר במעשה . ויתן עליו הכתונת הידועה שהיא

כְּתָב מְפָרַשׁ קֹדֶשׁ לַייָ׃ לז וּתְשַׁוֵּי יָתֵיהּ עַל חוּטָא דִתְכֶלְתָּא וִיהֵי עַל מַצְנַפְתָּא לָקֳבֵיל אַפֵּי מַצְנַפְתָּא יְהֵי׃ לח וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא דִי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ לט וּתְרַמֵּץ כְּתוּנָא דְבוּצָא וְתַעְבֵּיד מַצְנַפְתָּא דְבוּצָא וְהֶמְיָן תַּעְבֵּיד עוֹבַד צַיָּר׃ מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעְבֵּיד כְּתוּנִין וְתַעְבֵּיד לְהוֹן הֶמְיָנִין וְכוֹבָעִין תַּעְבֵּיד לְהוֹן לִיקָר

ג׳ חסר
ב׳. פ״ו
ל׳ וחסר
ל׳
ל׳
ל׳ נע
ל׳. ל׳ מ״ל כתורה ויחבש להם ודין ג׳

פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לז וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ לח וְהָיָה עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֺן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ לט וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃

תולדות אהרן קדש לה'. שבת סג סכה ס (יומא מא) : המשא אתו. חולין קלח : על מצח אהרן . זבחים פח ערכין טז : עון הקדשים . פסחים עז יומא ז ח שבועות ע זבחים כג מנחות כח : על מצחו תמיד. שבת יב יומא ח מנחות לו (יומא לט מד חגיגה עח) : לפני ה'. יומא ז יבמות ס זבחים מה מנחות כה :

(לז) על פתיל תכלת . ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן . (זבחים כח) ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים ותלויין בו בשני ראשיו ובאמצעו ששה בג' מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והיה נותן הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה : (לח) ונשא אהרן . לשון סליחה ואעפ"כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסלק העון מן הקדשים : את עון הקדשים . (מנחות כה) לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו איזה עון הוא נושא אם עון פגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן : והיה על מצחו תמיד א"א לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו : (לט) ושבצת. עשה אותם משבצות משבצות וכולם של שש : (מ) ולבני אהרן תעשה כתנות . ד' בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסי' הכתובים למטה בפרש' והלבשת :

בעל הטורים מצח ב' במסורה. והיה על מצח אהרן . וישראל קשי עורף וחזקי מצח שבגדי כהונה מכפרים על קשות ערפן והוזק מצחן של ישראל : ערות ב' במסורה. לכסות בשר ערוה והידך לא תקרבו לגלות ערוה רמז שבגדי כהונה מכפרים על העריות :

רמבן

שיהא ארוג עמו והמעיל כלו מחולק מלפניו עד למטה מכניס ראשו בנקב פיו ונמצא צוארו חגור בפי המעיל ומלפניו שתי כנפים מכסה בו ומגלה כרצונו כמין גלימא שאין לה בית ראש שחלקו התפירה שלפניה מקמי ספה ולמטה ולכן יבא בו לשון עטיה לעולם ולא ידעתי ג"כ למה עשה הרב הפעמונים לעצמם פעמון בין שני רמונים כי א"כ לא היו הרמונים משמשין כלום ואם לנוי למה היו עשויים כרמונים חלולים יעשה כמין תפוחי זהב ועוד שהיה צריך הכתוב לפרש במה יתלה הפעמונים ואם יעשה בהם הטבעות לתלותן בהן אבל הם בתוכם ממש כי הרמונים חלולים ועשויים כמין רמונים קטנים שלא פתחו פיהם והפעמונים טמונים בהן ונראין מתוכן ולא פירש הכתוב מניינן אבל רבותינו אמרו שהיו שבעים ושנים זגין ובהם שבעים ושנים ענבלין ותולה שלשים וששה מצד אחד ושלשים וששה מצד אחר כדאיתא בזבחים בפרק המזבח ומכאן תלמד שאינו כמין חלוק וכתנת אלא יש לו כנפים וכן כתב רש"י שהמצנפת כמין כובע שהרי במקום אחר קורא לה מגבעות ומתרגמינן קובעין וגם זה אינו שהרי אמרו שהמצנפת ארכה שש עשרה אמה והרי הוא כמין צניף שצונף בו את ראשו מגלגל ומחזיר מגלגל ומהדיר סביב ראשו כפל על כפל ומצנפת של כהן גדול אינה קרויה מגבעת בשום מקום אבל בכהן הדיוט אמר הכתוב מגבעות ואף היא מצנפת היא אלא שקושר בה כל ראשו ומעלה הכפלים עליו כעין מגבעת שהוא קובע כדברי אונקלוס כי מגבעת כמו מקבעת כאשר אמרתי בסדר ויהי מקץ בחלופי הגימ"ל והקו"ף אלא שהמגבעת כמו המצנפת ולכך הזכירו חכמים תדיר בכהן גדול והדיוט המצנפת בתורת כהנים ובמס' יומא שנינו כ"ג משמש בשמונה כלים והדיוט בארבעה בכתנת ומכנסים מצנפת ואבנט תוסיף עליו כ"ג חשן ואפוד ומעיל וציץ :

(לז) על פתיל תכלת ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם הי' מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש והציץ מלמטן והפתילין היו נקובין ותלויין בו בשני ראשיו ואמצעיתו ששה בשלשה מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן נמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את כל הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והיה נותן את הציץ על ראשו וע"י פתיל האמצעי הוא מחזקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו נתקיימו כל המקראות הללו פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה כל זה לשון רש"י. ואני תמה בדבריו שהכתוב אינו מצוה רק לעשות פתיל תכלת אחד והוא עושה ששה ועוד שהוא מצרף המקראות של הצוואה והעשיה ומרבה פתילים כנגד כולן וכן תוכל למנות בארון ושולחן ומנורה ואם הכתוב צוה שישימו אותו על פתיל תכלת היאך נתנו הם עליו פתיל תכלת ואנה צוה לעשות כן ומה צורך לחוטין שבאמצע והוא קשור מאחורי העורף כדרך כל ציץ באנשים ובנשים אבל אין הדבר כמו שאמר הרב ולא היה שם אלא פתיל אחד שהטס מקיף מאזן לאזן ונקוב בשתי קצותיו ופתיל תכלת נכנס בשני הנקבים והציץ נקשר בו כנגד העורף והנה היה צונף המצנפת סביב הראש לא על המצח כלל אלא למעלה במקום שער ועל דעת רבותינו היה מניח גם מקצת שער ראשו כנגד פניו לתפילין והיתה הכניסה בגובה שבראש כולה כנגד המוח האמצעי והוא מכסה

גבה

מא וְהִלְבַּשְׁתָּ֤ אֹתָם֙ אֶת־אַהֲרֹ֣ן אָחִ֔יךָ וְאֶת־בָּנָ֖יו אִתּ֑וֹ וּמָשַׁחְתָּ֨ אֹתָ֜ם וּמִלֵּאתָ֧ אֶת־יָדָ֛ם וְקִדַּשְׁתָּ֥ אֹתָ֖ם וְכִהֲנ֥וּ לִֽי׃ מב וַעֲשֵׂ֤ה לָהֶם֙ מִכְנְסֵי־בָ֔ד לְכַסּ֖וֹת בְּשַׂ֣ר עֶרְוָ֑ה מִמָּתְנַ֥יִם וְעַד־יְרֵכַ֖יִם יִהְיֽוּ׃ מג וְהָיוּ֩ עַל־אַהֲרֹ֨ן וְעַל־בָּנָ֜יו בְּבֹאָ֣ם ׀ אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד א֣וֹ בְגִשְׁתָּ֤ם אֶל־הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ לְשָׁרֵ֣ת בַּקֹּ֔דֶשׁ וְלֹא־יִשְׂא֥וּ עָוֺ֖ן וָמֵ֑תוּ חֻקַּ֥ת עוֹלָ֛ם ל֖וֹ וּלְזַרְע֥וֹ אַחֲרָֽיו׃ ס רביעי

וּלְתֻשְׁבְּחָא׃ מא וְתַלְבֵּישׁ יָתְהוֹן יָת אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וּתְרַבֵּי יָתְהוֹן וּתְקָרֵיב יָת קֻורְבָּנֵיהוֹן וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמָי׃ מב וַעֲבֵד לְהוֹן מִכְנְסִין דְּבוּץ לְכַסָּאָה בְּשַׂר עִרְיָא מֵחַרְצִין וְעַד יַרְכָן יְהוֹן׃ מג וִיהוֹן עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּנוֹהִי בְּמֵעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אוֹ בְּמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְקֻודְשָׁא וְלָא יְקַבְּלוּן חוֹבָא וִימוּתוּן קְיָם עָלַם לֵיהּ

כל ספרא חסר במ"ג
ג' ר"פ
כ' נגלות
ס' . ג'
ג' חסר
ט'
ד' . ח'

(מא) והלבשת אותם את אהרן. אותם האמורים באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם הכתובים בהם: ומשחת אותם. את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה ובלשון לעז כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוואנט"י ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסירה ריוויסטי"ר והוא מלוי ידים: (מב) ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח' בגדים לכ"ג וד' לכהן הדיוט: (מג) והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ועל בניו. האמורין בהם: בבואם אל אהל מועד. להיכל וכן למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת עולם לו. כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו:

לקח

שהיא המשובצת ועל בניו וילבישם כתנות. כמו ולבני אהרן תעשה כתנות. ורב סעדיה תרגם ושבצת תעיין. והוא כדמות צורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול: (מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך. מלת אותם כוללת הכתנת המשובצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן. גם כוללת הכתנות שאינם משובצות והאבנטים והמגבעות שהם בגדי בניו: וקדשת. בדבור כמו טמא יטמאנו: (מב) מכנסי בד. יהיו קצרים שלא יכשל בהם: (מג) בבואם. להקטיר או להעלות הנרות

ועל בניו ג' וס"י והיו על אהרן ועל בניו. והזית על אהרן. ויז על אהרן ועל בגדיו. וא' על בניו כי מרת נפש כל העם: בבאם כלם חסר במ"ג וסי' ארץ מצרים. בבאם הכהנים. בתוכם בבואם יבוא: אל המזבח ט' נמסר בסדר ויקרא: ולא ישאו ד' וסי' והיו על אהרן ועל בניו בבאם. ושמרו את משמרתי. ולא ישאו עצים מן השדה. ולא ישאו עוד כלמת הגוים:

ספורנו

שהיתה פתיחת החלונות ארוכה וצרה: (מא) ומלאת את ידם. השלים אותה בענין שתהיה שלמה ולאויה

תולדות אהרן מכנסי בד. זבחים פח ערכין טז נדה יג (יומא מד): כד. יומא עא:

בעל הטורים ממתנים ועד ירכים יהיו. וסמיך ליה והיו על אהרן לומר לך שמכנסים קודמין לכל:

רמבן

גם כל הראש כנגד אחוריו והרי הצניפה בגובה שבראש כנגד המוח בשפוע ומניח הציץ כנגד מצחו מאזן לאזן ואין הפסק בין מצחו לציץ אבל מאזן לאזן לאחוריו כנגד כל העורף תהיה המצנפת והפתיל שנקשר בו יבא עליה וזהו שאמר ושמת אותו על פתיל תכלת שיכנס הפתיל בנקבי הציץ והיה הפתיל על המצנפת לאחורי אזניו כנגד העורף אל מול פני המצנפת יהיה הציץ ויהיה על המצח כנגד המצנפת בפניו וזה שאמר ושמת המצנפת על ראשו כלו' למעלה בעליונו שבראש לא כמו המגבעות שנאמר בהן וחבשת להם מגבעות שהם חובשות הראש כמי שחובש בראשו וחובשו לחזוק ואומר ונתת את נזר הקדש על המצנפת כי עליה יקשרנו מאחוריו וכן אמר ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כי שם ינתן בקשר וכן וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב ששם בקשירתו על המצנפת ואל מול פניו ציץ הזהב והנה הנתינה בכל הכתובים על המצנפת כי היא הקשירה אבל הציץ אל מול פני המצנפת במצח ואין להקפיד בין ויתנו עליו פתיל תכלת ובין ושמת אותו בפתיל תכלת כי בשניהם כאלו אומר ושמת אותו בפתיל תכלת ויתנו בו פתיל תכלת כדרך ונתת אותם על סל אחד בסל וכמוהו המלט על נפשך או ישמש במקום אל ונתת אותו אל פתיל תכלת ויתנו עליו פתיל תכלת כי הפתיל נתן אליו והוא אל הפתיל כי בו יסמך והכלל שאין ענין הכתובים אלא שיכנס הפתיל בנקבי הציץ וג"כ הוא שהציץ על הפתיל והפתיל על הציץ וכן וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת שהביא רש"י ראיה ממנו פתיל אחד הוא שהיו מכניסין פתיל אחד בטבעות החשן ובטבעות האפוד שכנגדו וכן בקצה האחר פתיל אחד כי שני מקומות הן וכל א' בפתיל א' ירכסו אותו:

(מא) **והלבשת** אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו. אותן הכתובים בהם לשון רש"י. וטעם אותם שביום אחד ילבישם כלם וימשחם:

ומשחת אותם ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס להיות מוחזק בו מאותו היום והלאה לשון רש"י ולא הבינותי בדבריו זה איך יבא לשון מלוי ידים לחנוכת כל דבר. ומה שאומר הרב כי בלשון לעז כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בית יד של עור שקורין גונ"ט ועל אותו בית יד הוא מחזיקו בדבר והוא מילוי ידים לא ידעתי אם ירצה הרב לומר שעל שם הבית יד יקרא החנוך מלוי ידים ויביא ראיה מן השוטים. ודע כי הענין ההוא להם יצא מן התורה שהוא אצלם קנין החליפין של בועז וכך מתורגם להם שלף איש נעלו ששולף הגונ"ט שלו והם אומרים שהגואל נתן לבועז וזה מנהגם הוזכר בספרי חכמיהם והנה דברנו בדברי הבאי. והנכון בלשון מלוי ידים בתורה שהוא לשון שלמות כלשון כי מלאו ימי ובמלאת הימים האלה עד יום מלאת בה בהשלימם וכן בכסף מלא מחיר שלם. והטעם כי הזר אשר לא תשיג ידו בטהרתו להקריב קרבן או לעבוד עבודת המלכות הנה ידו חסרה בעבודה ההיא וכאשר יכשר לעשות כן הנה ידו שלמה ראויה לכל העבודות והמלאכות וכן מלאו ידכם היום כי עתה ידכם מלאה בכל עבודות השם כמו איש בבנו ובאחיו עבדתם אותו או שירמוז להם כי בזכות זה יהיו נבחרים לעבוד עבודת ה' במשכן כמו שאמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי ודוד המלך אמר לישראל בנדבת הבית ברצותי בבית אלהי יש לי סגלה זהב וכסף נתתי לבית אלהי ואמר להם ומי מתנדב למלאת ידו היום לה' כי בהתנדבם לבנין הבית תהיה ידם שלמה בכל הקרבנות ובכל העבודות כי אין עבודת ישראל להקב"ה שלמה אלא בביהמ"ק וכן איל המלואים בפרשה הזאת שמלואי הכהנים בו כי החטאת והעולה לכפר וזה למלאת ידם בהקרבה. ויש מפרשים ומלאת את ידם שימלא ידם מן הקרבנות וכן החפץ ימלא את ידו שיקריב מהן כרצונו מלא ידיו. והנכון מה שפרשתי ופי' החפץ ימלא את ידו ויהי כהני הבמות שיביא מלואים לו בקרבן כאשר בדא מלבו לחגו ואחרי כן יהיה כהן לבמות כי בדומה לדרכי התורה יעשו:

(מג) **ולא** ימותו. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו עליו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שהיה לו לכתוב פסוק זה לאחר שיזכיר כל שמונה בגדים ולמה הזכיר זה בשלשה בגדים חשן ואפוד ומעיל קודם שיזכיר ציץ וכתנת מצנפת ואבנט ומכנסים וכן אמר ובצאתו ולא ימות ואין ביציאה עבודה שיתחייב עליה משום מחוסר בגדים וכן והיו על אהרן ועל בניו כתב רש"י והיו כל הבגדים האלה על אהרן ועל בניו הראויים לו והאמורים בהם ומתו הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים חייב מיתה וכן נראה זה בדרך הפשט אבל לפי העולה מן הסוגיות שבגמרא אין דעת רבותינו כן אבל אצלם המצוה הזאת שוה בכולם באהרן ובבניו והיא על המכנסים והענש ג"כ בהם כי צוה בעשייה ועשה להם מכנסי בד וצוה על הלבישה והיו על אהרן ועל בניו כי בשאר הבגדים צוה למעלה בעשייתם וצוה בלבישה והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו וגו' א"כ הצואה הזו כולה על המכנסים ועליהן יהיה העונש למדנו זה ממה שאמרו בסנהדרין ובשחיטת קדשים מחוסר בגדים ששימש מנא לן דבמיתה א"ר אבהו א"ר יוחנן ומטו בה משמיה דר' אלעזר ברבי שמעון וחגרת אותם אבנט וחבשת להם מגבעות והיתה להם לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוו להם זרים ואמר מר זר ששימש במיתה ואם היה הכתוב הזה אצלם בכל הבגדים הנה בכאן עונש מפורש למחוסר בגדים כמאמר הרב אבל היא במכנסים בלבד והכתוב האחר בשאר הבגדים ולא הוזכרו שם המכנסים והראיה על דעתם שלא הזכיר למטה בסדר הלבישה מכנסים כלל כי בעבור שענש עליהן בכאן אין צורך לחזור ולהזכירם כי בידוע שילבשם ומה שאמר למעלה ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות הוא על דעתי ביאור למצות הפעמונים כי מפני שאין בהם צורך בלבישה ואין דרך הנכבדים לעשות להם כן לכך אמר כי צוה בהם בעבור שישמע קולו בבואו אל הקדש ויכנס לפני אדוניו כאלו ברשות כי הבא בהיכל מלך פתאום חייב מיתה בטכסיסי המלכות כענין אחשורוש וירמוז למה שאמר במסכת יומא ירושלמי וכל אדם לא יהיה באהל מועד אפי' אותן שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיו באהל מועד על כן צוה להשמיע קולו כמי שיקרא הוציאו כל איש מעלי ויבא לעבוד את המלך ביחוד וכן ובצאתו לצאת ברשות ושיודע הדבר כדי שיוכלו משרתי המלך

לעוב

כט א וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם׃ ב וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ג וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם׃ ד וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ ה וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ ו וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת׃ ז וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃ ח וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת׃ ט וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן

ד' ר"פ · ג' בגדו · ז' · ד' ר"פ · ד' חסר בתור' · כו"ל חסר · כ"פ חסר · נ"ס מ"ל בסור' · ג' · ג' פסוקי' אים כאן ג' את וג' ואת · ג'.ג.ג · ל' · ג' וכפסס את אהרן · כל ליפני' חסר

וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי׃ א וְדֵין פִּתְגָּמָא דְתַעֲבֵיד לְהוֹן לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי סַב תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי וְדִכְרִין תְּרֵין שַׁלְמִין׃ ב וּלְחֵים פַּטִּיר וּגְרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשָׁח סוֹלְתָּא דְחִטִּין תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן׃ ג וְתִתֵּן יָתְהוֹן עַל סַלָּא חַד וּתְקָרֵיב יָתְהוֹן בְּסַלָּא וְיָת תּוֹרָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין׃ ד וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵב לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃ ה וְתִסַּב יָת לְבוּשַׁיָּא וְתַלְבֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת כִּתּוּנָא וְיָת מְעִיל דְּאֵפוֹדָא וְיָת אֵפוֹדָא וְיָת חוּשְׁנָא וּתְתַקֵּין לֵיהּ בְּהֶמְיַן אֵפוֹדָא׃ ו וּתְשַׁוֵּי מִצְנֶפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ וְתִתֵּן יָת כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא עַל מַצְנַפְתָּא׃ ז וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרִיק עַל רֵישֵׁיהּ וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ׃ ח וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵב וְתַלְבֵּישִׁינוּן כִּתּוּנִין׃ ט וּתְזָרֵיז יָתְהוֹן הֶמְיָנִין אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי וּתְתַקֵּין לְהוֹן כּוֹבָעִין וּתְהֵי לְהוֹן כְּהוּנְתָּא לִקְיָם עָלָם וּתְקָרֵיב קוּרְבָּנָא דְאַהֲרֹן וְקוּרְבָּנָא דִבְנוֹהִי׃

הגרות: (א) וזה אשר תעשה להם. לאהרן ולבניו. אין הפרש בין קח או לקח כמו לך לעם ויאכלו. וגם ילך בו מים בעבור שהזכיר עם פר בן בקר. יורה כי איננו גדול וככה בני יונה. שעיר עזים. והאיל גדול מהכבש. והעד הנסך שהוא שלישית ההין ולכבש רביעיתו: (ב) ולחם חלות. עגות והעד רקיקי מצות. והזכיר בשמן. הוא שמן זית כמשפט. וחלת סולת. בלשון ערבי הוא סמי"ד. שהוסר הפסולת מהחטה ובארץ ישמעאל עושים כן. ואין להם נכבד ממנו ורבים פי' מגזרת סלית כל שוגים מחקיך. סלה כל אבירי ה'. ואמר כי כמוהו חטים מגולת לביתך. ויש אומרים טחונות: (ג) והקרבת אותם. והם בסל כמשפטן. להיותם שם אל פתח אהל מועד. וככה הפר והאילים: (ה) ולקחת. נקרא החשן מלבוש כי הוא מכסה המקום כנגד הלב: (ו) ושמת. גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה והזכיר בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט כי היא נכבדת ממנו: (ז) על ראשו. על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח. והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על הראש יצוק לבדו וכתוב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן: (ח) ואת בניו תקריב. אל פתח אהל מועד: (ט) וחגרת אותם אבנט: כולל אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים ואחר שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו כמו ותפתח ותראהו את הילד: ומלאת וחבשת כמו לא אהיה חובש

בעל הטורים

וזה הדבר אשר תעשה להם. כלומר קרבנם בדבור שנאמר לכם אברי תנחר והקרב: לקח ב' במסורה. לקח פר בן בקר. לקח בגדו כי ערב זר. כנגד שאהרן עשה העגל אמר הקב"ה להסיר מעליו בגדים הצואים לפי שבגדי עבודת גלולים מטמאין וזש"ה לקח בגדו פי' מעליו כי ערב זר: הלבשתם ב' במסורה. הכא ואידך והלבשתם את אלעזר. איכא למ"ד כה"ג בן כה"ג טעון משיחה וזהו והלבשתם את אלעזר שנתמנה להיות כה"ג צריך משיחה כשם שהלבשתם כתנת כהן במשיחה שאז נמנו כך והלבשתם את אלעזר במשיחה:

(א) לקח. כמו קח ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפר על מעשה העגל שהוא פר: (ב) ולחם מצות וחלות מצות ורקיקי מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין. לחם מצות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות (מנחות עו): בלולות בשמן. כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן (שם עה): משוחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ"י (כ"ף יונית) שהיא עשויה כנו"ן שלנו (שם): (ג) והקרבת אותם. אל חצר המשכן ביום הקמתו: (ד) ורחצת. זו טבילת כל הגוף: (ה) ואפדת. קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפי' למעלה ע"י הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: (ז) ומשחת אותו. (ת"כ) אף משיחה כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: (ט) והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת. ע"י הדברים האלה. יד אהרן ויד

וזה הדבר ד' ר"פ וסימן וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש. אשר מל יהושע. וזה הדבר אשר נעשה לגבעה. אשר הרים יד במלך: ואילם ז' וסימן עזים מאתים ותישים. וזה הדבר אשר תעשה להם. והקרבתם על הלחם. חמאת בקר וחלב. ערב וכל נשיאי קדר. הלא הדחתם את כהני ה'. ויביאו פרים שבעה. מי כמכה באלם ל' חסר דחסר. וג' מ"ל דמ"ל בתורה וסי' עזים מאתים. קח את אהרן. בנה לי בזה קדמא. חמאת בקר. ושאר אורייתא אלים כתיב: ולחם ד' ר"פ נמסר בסדר ויגש: מצת ד' חסר וסי' וחלת מצת כד' נמסר בסדר בא: ואת הפר ג' וסימן ונתת אותם על סל אחד. ואת הפר ואת עורו: וישכימו אנשי העיר: ואת שני ג' נמסר בסדר וישמע יתרו: ולקחת את הבגדים ג' פסוק אית בהון את את ואת ואת ואת וסי' ולקחת את הבגדים והלבשת. ונר הוליד את קיש ותברו. תרוייהון בדיה: והלבשתם ב' וסי' כתנת. והפשט:

תולדות אהרן וזה הדבר. יומא ה: ושמת המצנפת. זבחים יט ערכין ג: וחגרת אותם. יומא ה ו סנהדרין פג זבחים יז (יומא נח):

רמבן

לשוב לפניו שם ובפרקי היכלות ידוע זה הענין והנה הטעם שלא יפגעו בו מלאכי אלהים והזכיר זה בכ"ג למעלתו וזה טעם לפני ה' כי זה העובד לפניו שתשרה שכינתו בעבודתו לפניו כי מלאך ה' צבאות הוא כי ההדיוטים לא יכנסו בהיכל להקטיר ולהטיב. וראיתי במדרש אלה שמות רבה באבני החשן מה טעם שיהא הקב"ה מסתכל בהן בבגדי הכהן בכניסתו ביום הכפורים ונזכר לזכות השבטים רבי יהושע בשם רבי לוי אומר משל לבן מלכים שהיה פדגוג נכנס אצלו מלמד על בנו סניגוריא והיה מתירא מן העומדים עליו שמא יפגעו בו מה עשה הלבישו פורפירא שלו שיהיו רואין אותו ומתיראין ממנו כך אהרן היה נכנס בכל עת לבית קדש הקדשים ואלולי זכיות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו לא היה יכול ליכנס למה שהיו מלאכי השרת שם מה עשה הקב"ה נתן לו מדמות לבושו הקדש שנאמר וילבש צדקה כשרין ע"כ אגדה זו ואע"פ שלא היה נכנס לפני ולפנים בבגדים אלו אף באהל מועד הוצרך לכך ביוה"כ שהרי כתיב וכל אדם לא יהיה באהל מועד:

כט (ג) **והקרבת** אותם בסל. נמשך לפניו יאמר כי הלחם בסל והפר והאילים ואהרן ובניו יקריבו אל פתח אוהל מועד:

(ד) **ורחצת** אותם במים לאהרן ובניו. ויותר נכון כי והקרבת אותם בסל לא יפרש כי מן הסתם הוא ידוע שיקריבם אל המקום אשר יבוא לבא הכהנים והכתוב השני ידבר על אהרן ועל בניו ולכך אמר ורחצת אותם במים:

(ז) **ולקחת** את שמן המשחה ויצקת על ראשו. אמר ר"א כי זה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על ראש עצמו יצוק השמן ואיננו נכון בעיני כי גם במעשה אמר וישם את המצנפת על ראשו וגו' ואח"כ אמר ויקח את שמן המשחה וימשח את המשכן וגו' ואח"כ ויצק משמן המשחה על ראש אהרן. אבל הנכון שהיתה הצניפה סביב סביב ואמצע הראש מגולה ועליו יצק השמן ואם היתה המשיחה בכל הראש כדברי רש"י תהיה היציקה במקום הנחת תפילין שהיה מניח מגולה ומשם ימשכנו כמין כ"י:

(ט) **וחגרת** אותם אבנט. ירמוז לאהרן ובניו ושב לפרש אהרן ובניו כמו יביאה את תרומת ה' אשר לא יעבדו אותו ואת נבוכדנצר כדברי ר"א. וא"כ יחזור וחבשת להם מגבעות למקצתם כי הכהן אין לו מגבעות והמצנפת כבר היא על ראשו. ויתכן שיהיה שיעור הכתוב וחגרת אותם אבנט ואהרן

ויד בניו . במילוי ופקודת הכהונה : (יא) פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני הפתח : (יב) על קרנות . (זבחים נג) למעלה בקרנות ממש : ואת כל הדם. שירי הדם : אל יסוד המזבח. (פרק ג' דמדות) כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ : (יג) החלב המכסה את הקרב . הוא הקרום שעל הכרס שקורין טיל"א : ואת היותרת. הוא טרפשא דכבדא שקורין טיבר"ש : על הכבד . אף מן הכבד טול עמה (ת"כ) : (יד) תשרף באש . לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו . (טז) וזרקת . (זבחים נג) בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק : סביב. כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ד' האחת בקרן זוית זו והאחת בקרן שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בד' רוחות סביב לכך קרוי סביב: (יז) על נתחיו . עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים : (יח) ריח ניחוח . נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני : אשה . לשון אש והוא הקטרת אברים שעל האש

וְיַד־בָּנָיו׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר׃ יא וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַחְתָּ מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה׃ יד וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הוּא׃ טו וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ טז וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאָיִל וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃ יח וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃ חמישי ג' מ"ל בתורה

ו' דסמיך . כ' ולקח' את האי' בסני ודין · כל אורי' חסר כמ"ד · ל' . כ' ישפך · ג' · ו"ד . ל"כ · ג' חסר . ג' · ד' בתורה . ס' · ל' מ"ל · ס' . ל' · ל' ומד וקרבו וכרעיו

י וּתְקָרֵיב יָת תּוֹרָא לְקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא׃ יא וְתִכּוֹס יָת תּוֹרָא לְקֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יב וְתִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְתִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא בְּאֶצְבְּעָךְ וְיָת כָּל דְּמָא תֵּשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ יג וְתִסַּב יָת כָּל תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חַצְרָא דְעַל כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דַעֲלֵיהֶן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃ יד וְיָת בְּשַׂר תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ תּוֹקֵד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא׃ טו וְיָת דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ טז וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב יָת דְּמֵיהּ וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יז וְיָת דִּכְרָא תְּפַלֵּג לְאֵבְרוֹהִי וּתְחַלֵּיל גַּוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל אֵבְרוֹהִי וְעַל רֵישֵׁיהּ׃ יח וְתַסֵּיק יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ הוּא׃

חובש. ומלאת דעת המתרגם ארמית כמו ומלאו ידיו רק מה נעשה במלת מלאו ידכם היום. והגאון פירשו יד חיוב ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים מלאים ורגלים. והנה מה יעשו במלת ומלאו ידיו : (י) והקרבת . כבר הזכיר זה . והנה הטעם כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו ויש אומרים כי טעם וסמך אהרן לבדו ואחר כן בניו ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו . והנה הטעם כאשר היה שיסמכו יחדו לא זה לפני זה. (יא) ושחטת את הפר. משה שחטו . וטעם לפני ה' כי הארון היה באמצע המערבי . וכנגדו מזבח הקטורת וכנגדו מזבח העול': (יב) תשפוך. הכהן השופך: (יג) ולקחת . אין לפר ולשעיר אליה וי"א כי נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי כי שם כח התאוה למשגל : (יד) ואת בשר . כולל הראש והנתחים . ופי' דרך סברא ירחצוהו ואח"כ ישרפוהו והקטיר האמורי'. ומלת חטאת . בעבור שהיא קרבה לכפר החטאת נקראת כן וככה האשם על כן וחטאו את המזבח יסירו חטא מעליו : (טו) ואת . האחד מהשנים איזה מהן שירצה: (טז) ושחטת . על המזבח . לא על קרנות המזבח. והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד: (יז) ואת האיל. לא הזכיר על הפר שינתחנו על כן כלו כאשר הוא נשרף על כן לא הזכיר כרעיו : ורחצת. כנווי. והקטרת את כל האיל על כן לא

תולדות אהרן מדם הפר . זבחים כד : את כל החלב . חולין מט : והקטרת את כל האיל . (יומא מ) : עולה הוא לה'. זבחים יב :

בעל הטורים

תשרף באש ג' . ואת פרשו תשרף באש . ואת מרכבותיו תשרף באש . ביהושע . ואת העיר הזאת תשרף באש גבי צדקיהו שזכות הקרבנות עמד ליהושע לנצח המלחמה אבל כשבטלו הקרבנות כשצרו על ירושלים נחרבה העיר וזהו ואת העיר הזאת תשרף באש :

לפני אהל מועד ז' וסי' והקרבת את הפר לפני אהל מועד . ואת הלוים . ואם מן הצאן . ואם עז קרבנו . ונודעה החטאת . ושמרו את משמרתו ואת משמרת . והחנים לפני המשכן קדמה : קדמאה ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד . תניינא ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת. ואלה שמות ואת החלב אשר עליהן . ויקרא ואת חלבהן : תשרף באש ג' וחסר וסי' ואת בשר הפר ואת ערו . ואת מרכבתיה'. ואת העיר הזאת: ואלה שמות ואת בשר הפר ואת עורו ואת פרשו תשרף. ויקרא ואת הפר ואת עורו ואת בשרו ואת פרשו שרף: חטאת הוא ד' וסי' ואת בשר הפר דבסדר ואתה תצוה . והוציא את הפר . וסמך ידו על ראש השעיר דנשיא והזה מדם החטאת . ואת האיל ה' וסי' ואת האיל האחד תקח . ואת האיל תנתח לנתחיו . נתח לנתחיו . ועשה זבח שלמים . וישחט את השור : ניחוח ג' מ"ל בתורה וסי' והקטרת את כל האיל . ולקחת אתם מידם . וקרבו וכרעיו ירחץ . וב' מלאים בלישנא בריח ניחוחכם דיהושע : דיהון מהקרבין נחוחין

רמבן

ואהרן ובניו יאמר תחגור בניו הנזכרים אבנט ואהרן עמו עם בניו ובעבור שהאבנט שוה בכולם לא הוזכר עם בגדי אהרן למעלה והוצרך עתה לומר שיחגרנו אבנט כבניו ולא הזכיר המכנסים כי לא הוצרך כאשר פירשתי . והטעם שהפריש המכנסים מאשר הבגדים כי כל הבגדים היה משה מלביש אותם כמו שצוה והלבשתם אבל המכנסים שהם לכסות בשר הערוה היו הם לובשים אותם בהצנע ולכן לא הזכיר עתה בכלל ולקחת את הבגדים והלבשת ולפיכך הפריש במצוה ובעשייה כמו שהזכרתי למעלה :

(י) **והקרבת** את הפר לפני אהל מועד . אמר ר"א כי טעמו כאשר תקריב את הפר לפני אהל מועד יסמוך אהרן ובניו עליו כי כבר הזכיר זה למעלה . והנכון בעיני כאשר פירשתי שהם יצוה להקריבם ולא פירש אל אהל מועד רק שיקריב אותם . והטעם שיקריבם אל מקום הכהנים שיהיו מזומנים ושם יהיו לפני פתח חצר המשכן ועכשיו הצריך שיקריבם לפני אהל מועד אל פתח האהל כאשר יפרש בשחיטה כי בסמיכה תהיה שם :

(יג) **החלב** המכסה את הקרב . הוא הקרום שעל הכרס שקורין טילא לשון רש"י ולפי דעתי כי החלב המכסה את הקרב הוא הקרום אבל כאשר יאמר כל החלב המכסה את הקרב ירמוז לשני חלבים אשר הם לחלב הקרום הזה ולחלב הגס אשר על הקרב כמו שנאמר בסדר ויקרא ואת החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב והנה על הקרב שני חלבים ופעם יזכיר הכתוב את שניהם ופעמים יכלול אותם כאחד במלת כל והנה בכאן בכל החלב המכסה את הקרב כלל גם החלב אשר על הקרב וגם במעשה הלוואה הזאת אמר ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יותרת הכבד כללם בכל החלב אשר על הקרב ולמטה בפרשה זו אמר ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב . והראשון המוזכר סתם הוא החלב אשר על הקרב :

(יד) **תשרף** באש . לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו לשון רש"י והוראת שעה היתה כדברי רבותינו . והטעם בזה שהכל גלוי לפניו והיה פר חטאת זה לכפר על מעשה העגל וקרבנו של כהן משיח הוא ושם לפנים כי שם יזכה להביא את דמו אל מזבח לפרכת ולא רצה עתה להכניסו שם אמר בטעם אל פני פרכת הקדש וכאן עדיין לא נתקדש ולא

ג׳ וטעמין יט וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ
אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ
הָאָיִל׃ כ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל
וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ
אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו
הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ
אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
ל׳ כא וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־
ל׳ הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ
פ. ג׳ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו
ל׳ וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא
ד׳ וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃
כב וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב
וְהָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה
אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד
וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב
אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי
ל׳ אֵיל מִלֻּאִים הוּא׃ כג וְכִכַּר לֶחֶם
אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת
ג׳. פ וְרָקִיק אֶחָד מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר
לִפְנֵי יְהוָה׃ כד וְשַׂמְתָּ הַכֹּל
עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו
וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃
כה וְלָקַחְתָּ אֹתָם מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ
ט״ו. ג׳ מ״ל כתורה הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ
וס׳ מ״ל בלה לִפְנֵי יְהוָה אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃
כו וְלָקַחְתָּ אֶת־הֶחָזֶה מֵאֵיל
כולם חס׳ במ״כ הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ
אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ
ג׳ לְמָנָה׃ כז וְקִדַּשְׁתָּ אֵת ׀ חֲזֵה
הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה

יט וְתִסַּב יָת דִּכְרָא תִּנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ כ וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּן עַל רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן וְעַל רוּם אוּדְנָא דִבְנוֹהִי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלְהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִזְרוֹק יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ כא וְתִסַּב מִן דְּמָא דְּעַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ כב וְתִסַּב מִן דִּכְרָא תַּרְבָּא וְאַלִּיתָא וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דַּעֲלֵיהוֹן וְיָת שָׁקָא דְיַמִּינָא אֲרֵי דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא הוּא׃ כג וּפִתָּא דִּלְחֵם חֲדָא וּגְרִיצְתָּא דִּלְחֵם מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד מִסַּלָּא דְּפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ׃ כד וּתְשַׁוֵּי כּוֹלָּא עַל יְדֵי דְּאַהֲרֹן וְעַל יְדֵי דִבְנוֹהִי וּתְרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ כה וְתִסַּב יָתְהוֹן מִידְּהוֹן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ׃ כו וְתִסַּב יָת חַדְיָא מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא דִּי לְאַהֲרֹן וּתְרִים יָתֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ לְחוּלָק׃ כז וּתְקַדֵּשׁ יָת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת שָׁקָא

תולדות אהרן וככר לחם. (מלא נח): אשר סונף. סוכה לח מנחות סא :

רשי

האש: (כ) תנוך. (ת״כ פ׳ ו) הוא הסחוס האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנרו״ם: בהן ידם. הגודל ובפרק האמצעי: (כב) החלב. זה חלב הדקים או הקיבה (חולין מט): והאליה. מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנא׳ (ויקרא ג) לעמת העצה יסירנה מקום שהכליות יועצות ובאמורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד: כי איל מלואים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים (עיין במזרחי) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזה משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: (כג) וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין הרבוכה (ת״כ): ורקיק. (מנחות עח) מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: (כד) על כפי אהרן והנפת. שניהם עסוקים בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. (מנחות סב) מוליך ומביא למי שד׳ רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמי׳ והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: (כה) על העולה. על האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה׳. לשמו של מקום: (כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו׳. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן

אבן עזרא

לא הזכיר האליה והחלבים: (יט) ולקחת. זה השני הוא איל המלואים: (כ) ושחטת. תנוך. אין לו ריע. והגאון אמר הרך הדבק בעגול האוזן: בהן. ורבים בהנות ואיננו על משקל הלשון. והנה יהיו שם שנים משקלים ורבים ככה בשמות. ודם השני יזרוק כדם הראשון. רק הדם הנשאר: (כא) ולקחת. והזית על אהרן. תחת בגדי אהרן ועל בגדיו: (כב) ולקחת. זה החלב הנזכר הוא אשר על הקרב ככתוב בפרשת ויקרא שוק הכד הימין והחזה נלקחו מאיל המלואים. והשוק והחזה יהיו מהיום נתונים לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל. רק החזה מאיל המלואים משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים: (כג) וככר. זהו לחם מצות: (כד) והנפת אותם. והם בידם: (כה) ולקחת. כתיב מידם ובמקום אחר מעל כפיהם והדבר שוה: ניחוח. כפול החי״ת. והמבין סוד נשמת האדם יבין זה: אשה. תואר. מגזרת אש. ובמקום אחר מן האש: (כו) ולקחת. מאשר לאהרן ולא הזכיר בניו כי הוא העיקר ומלת למנה לחלק: (כז) וקדשת. מהיום והלאה. ואין הונף כמו הורם

כי

ובגדיו ד׳ וסי׳ וקדש הוא ובגדיו. את ראשו לא יפרע. ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו. ובגדיו לא תשרפנה. ואלה שמות ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את. ויקרא ויקח את החלב ואת האליה ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת החלב ה׳ וסי׳ ולקחת מן האיל. ואת כל חלבו יקריב. ואת החלב מבני אהרן. ואת החלב ואת הכליות. המקריב את דם השלמים. וכל שתי הכליות דכו׳: ואלה שמות וככר לחם אחת. ויקרא ומסל המצות אשר לפני ה׳ לקח חלת מצה אחת: אשה הוא לה׳ ג׳ וסי׳ ולקחת אתם מידם. ואת הקרב ואת הכרעים רחץ. ויקח משה אתם מעל כפיהם :

ספורנו

ולאויה לעבוד עבודת הקודש: (כב) כי איל מלואים הוא. לפיכך היה שוק הימין בזה נתן על גבי המזבח ולא כן בשאר הקרבנות כי השוק הימני בבהמה הוא במקו׳ היד הימנית באדם ולכן ראוי שיהיה שוק הקרבן על גבי המזבח מלואי יד ליד ימין הכהן המקריבו כי אמנם עבודת הכהן ביד ימין היתה כאמרם ז״ל כל מקום שנא׳ אצבע וכהונה אינה אלא ימין: (כד) והנפת. הנה התנופה תפול

על

בעל הטורים

ובגדיו ד׳. וקדש הוא ובגדיו. ובגדיו קרועים. ובגדיו לא יפרם. ובגדיו לא תפרמו. אף על פי שאבל חייב בקריעה דכתיב ובגדיו קרועים שהתאבל על הריגת שאול כ״ג לא יקרע דכתיב ובגדיו לא יפרום וקדש הוא ובגדיו וע״כ ובגדיו לא תפרמו אלא נשרפו בגדי כהונה כשנשרפו נדב ואביהוא כמ״ד שנשרפו גופן ובגדיהן קיימין :

רמבן

ולא שרתה עליו שכינה שיקרא פרכת הקדש והנה החיצון בפנימי והסמיכה בבניו מפני שהתאנף על אהרן להשמידו והוא כלוי בניה הוצרכו גם הם להתכפר בו וטעם השריפה כטעם שריפת פרה אדומה וסודה ידוע מן השעיר המשתלח :

רשי

לאהרן ולבניו לאכול: תנופה. הולכה והובאה וינטל"י בלעז: הורם. לשון מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו. למשחה. להתגדל בהם שיש משיחה שהוא לשון שררה כמו (במדבר יח) לך נתתים למשחה (ד"ה א' יו) אל תגעו במשיחי: ולמלא בם את ידם. ע"י הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: (ל) שבע' ימים. רצופים: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. (יומא עג) אותו כהן המוכן ליכנס לפני ולפני' ביום הכפורי' וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו (ת"כ): הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובד ממש לפיכך ניגון תביר כמשך לפניו: (לא) במקום קדוש. בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אותם. אהרן ובניו לפי שהם בעליהם: אשר כופר בהם. להם כל זרות ותעוב: למלא את ידם. באיל ולחם הללו: לקדש אותם. שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אותכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו'. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום:

על

אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר הוּרָם מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו׃ כח וְהָיָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וּתְרוּמָה יִהְיֶה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם תְּרוּמָתָם לַיהֹוָה׃ כט וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא־בָם אֶת־יָדָם׃ ל שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ׃ לא וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים תִּקָּח וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בְּשָׂרוֹ בְּמָקֹם קָדֹשׁ׃ לב וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בְּשַׂר הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ לג וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם׃ לד וְאִם־יִוָּתֵר מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת־הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל כִּי־קֹדֶשׁ הוּא׃ לה וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתָכָה שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם׃ לו וּפַר

דַאֲפְרָשׁוּתָא דְאִתְּרָם וּדְאִתְפְּרַשׁ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא מִדִּי לְאַהֲרֹן וּמִדִּי לִבְנוֹהִי׃ כח וִיהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עָלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אַפְרָשׁוּתָא הִיא וְאַפְרָשׁוּתָא יְהֵי מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן אַפְרָשׁוּתְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ כט וּלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִּלְאַהֲרֹן יְהוֹן לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי לְרַבָּאָה בְהוֹן וּלְקָרָבָא בְהוֹן יָת קוּרְבָּנְהוֹן׃ ל שִׁבְעַת יוֹמִין יִלְבְּשִׁנּוּן כַּהֲנָא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי דְּיֵיעוֹל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא׃ לא וְיָת דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא תִּסַּב וּתְבַשֵּׁל יָת בִּשְׂרֵיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ׃ לב וְיֵיכוּל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת בְּשַׂר דִּכְרָא וְיָת לַחְמָא דִּבְסַלָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ לג וְיֵיכְלוּן יָתְהוֹן דְּאִתְכַּפַּר בְּהוֹן לְקָרָבָא יָת קוּרְבַּנְהוֹן לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן וְחִילוֹנַי לָא יֵיכוּל אֲרֵי קוּדְשָׁא אִנּוּן׃ לד וְאִם יִשְׁתָּאַר מִבְּשַׂר קוּרְבָּנַיָּא וּמִן לַחְמָא עַד צַפְרָא וְתוֹקִיד יָת דְּאִשְׁתְּאַר בְּנוּרָא לָא יִתְאֲכֵל אֲרֵי קוּדְשָׁא הוּא׃ לה וְתַעֲבֵיד לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי כְּדֵין כְּכֹל דְּפַקֵּדִית יָתָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרֵיב קוּרְבָּנְהוֹן׃ לו וְתוֹרָא

ג' ומ"ל. ג' קמץ וא' פתח

כ' נהגינו

י"א

ד' דמטעים ביה דסבירין טעה. ג'

ג'

ג' פסו' רישיהון ש' וסופיהון ש'

ג' חסר

י"ג חסר

כל קרי' ואת הלחם כמ"א את בלחם

ג' וכ"כ

מטעי' דכתיב את

אבן עזרא

כי יורם למעלה ולא יונף ויהיה תרומתם שירומו מזבח השלמים לכבוד השם: (כט) ובגדי. והיו לבנו המשוח תחתיו וטעם אחריו כמותו: (ל) שבעת. ומלת ילבשם בקמץ גדול תחת קטן וכמוהו בשם ה' כי אמילם: (לא) ובשלת. בצווי כמו והכית בטור ויבן שלמה את הבית: (לב) ואכל ואת הלחם. הנותר מהסל: (לג) ואכלו אותם אשר כופר. דרך קצרה ומלת אותם בעבור אחרת: וזר. שאינו מזרע אהרן: (לד) ואם. נקרא האיל מלואים כי בו ימלאו ידיהם: (לה) אותכה. באתנח מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת התי"ו ומן כי אותך ראיתי: (לו) ופר תעשה ליום

הורם ב' א' קמץ וא' פתח וסי' ואשר הורם. וממנו חורם התמיד קדמא קמץ: הוא ה' דמטעין דסבירין היא וסי' כי תרומה הוא ותרומה יהיה. והיתה לאהרן ולבניו ואכלוה. כי אחזת עולם הוא להם. ובכל בהמה לא תתן שכבתך. מנחת קנאת הוא. סימן כל תרומה היא במ"א כי תרומה הוא. כל שבת היא במ"א הוא שבת שבתון הוא תניינ'. כל קדש הוא במ"א היא כי קדש היא לכם. כל דסמיך לברית היא במ"א ברית מלח עולם הוא. ובכל דסמיך לאחזת הוא במ"א כי אחזת עולם היא להם. וכל דסמיך למנחה היא במ"א מנחת קנאות הוא. קדמאה. וכל בעת כפעם בשנה הבאר ההיא. וכל ביום בלילה השער המדב' הרעב ההוא: שבעת ימים ילבשם הכהן חד מן ג' פסוקים בתורה דרישיהון ש' וסופיהון ש' וסי' שבעת ימים ילבשם הכהן. שבעת ימים תכפר על המזבח. שלשים ומאה הקערה: קדש י"ג חסר וסי' ובשלת את בשרו. והנותרת ממנה יאכלו. הכהן המחטא אותה. כל אשר יגע בבשרה. וקדשתו כי את לחם. קדמאה דפסוק אשה זונה וחללה. ואכלהו במקום קדש. כל ימי נדר נזרו תער. כל ימי נזרו קדש. ולתתך עליון על כל. לשכת הצפון לשכת הדרום. ויאמר נחמיה הוא התרשתא. והלוים מחשים. וכל קדשים דכוו' חסר במ"ג ועם קדושים נאמן. לקדושים אשר בארץ. ויאמר ללוים המבינים: ואת הלחם ב' וסימן ואת הלחם אשר עשתה. ואכל אהרן ובניו את בשר האיל:

ספורנו

על חלקי כהנים להורות דמשלחן גבוה קא זכו וכאן הונף גם החלק שעלה על גבי המזבח כי בו היה שוק הימין שהיה ראוי לכהן ולמלא את ידו עלה על גבי המזבח: (כט) ולמלא בם את ידם. ולא יצטרכו בניהם לקרבנות מלואים הכתובים

בעל הטורים

ומאשר. שנים במסורה ומאשר לבניו. ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה שבשביל אהרן זכו בניו לכל הכבוד הזה שנמשחו להיות כהנים:

תולדות אהרן לחק עולם. זבחים יח: ובגדי הקדש. יומא ה עב (יומא לה): שבעת ימים. יומא שם עג (יומא לה):

רמבן

(כו) **מאיל** המלואים אשר לאהרן. לא הזכיר בניו והאיל הוא מלואים לכלם והטעם כי יצוה הכתוב ולקחת את חזה התנופה מאיל המלואים בעבור שהוא לאהרן ואין החזה ראוי לו כי לא יהיה לבעלים ואחר שנתן טעם שאינו ראוי שיהיה לאהרן אין צורך לומר שלא יהיה לבניו כי אחריו יזכו הם ולמטה אמר מאשר לאהרן ומאשר לבניו כלומר כאשר לוקח מקרבן העם כלם החזה ושוק כן יקחו הם האב והבנים מקרבנות המקריבים על ידם: (כט) **למשחה** בהם. להתגדל בהם שיש משיחה שהוא לשון שררה כמו לך נתתים למשחה אל תגעו במשיחי לשון רש"י. ואולי כן הוא כי בעבור שררת ישראל למשוחים הוא למלך ולכ"ג ישאילו הלשון לכל שררה וכן ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך אבל בכאן הנכון הוא למשחה בהם למשוח בבגדים הכהנים הגדולים מבניו ולמלא בם את ידם להקריב הקרבנות וכן לך נתתים למשחה שנתתים להיות שלך בעבור שמשחתיך לכהן לי וכן אל תגעו במשיחי כי הנוגע בהם נוגע במשיח ה' העתידים לצאת מהם כמו שאמר ומלכים מחלציך יצאו מלכי עמים ממנה יהיו. ויתכן שנאמר עוד כי ומשחת את חזאל למלך על ארם שישלח לו שמן למשחו למלך להודיעו כי דבר ה' הוא ועשה כן אלישע במצות רבו כאשר הגיד לו שימלוך. ואע"פ שלא נכתב שם ומשחת אלישע לנביא תחתיך ואולי כן עשו כורש אשר משחוהו כמלכי ישראל בעבור שידע כי נביא בישראל המליך אותו ויקרא את שמו בעבור ה' ולכך אמר למשיחו לכורש ורבותינו אמרו וכי כורש משיח הוא וכו' והנה כולן משיחות ממש והכתוב שאמר רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים דרך משל שימשיל רוח הקדש אשר תחול עליו לשמן הטוב כענין שנאמר טוב שם משמן טוב: (לא) **ובשלת** את בשרו במקום קדוש. לא ידענו אם הוראת שעה היא שיהא

בשר

ליום. בכל יום משבעת ימי המלואים: וטעם על הכפורים. על שני האילים וכתיב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם: (לז) קדש קדשים. קדש כאחד הקדשים: כל הנוגע במזבח יקדש. כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש. יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים. והטעם שלא יהיו טמאים: (לח) וזה. הטעם זה הקרבן. וכן זה יתנו זה השיעור. וכן וזה אשר תעשה אותם משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים ואחר כן אהרן ובניו: (לט) את הכבש. ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד ור' משה הכהן אמר כי את הכבש. כבש א': (מ) ועשרון עשירית האיפה גם ההין מדה מצרית: (מא) ואת. מלת וכנסכה שב אל הבקר: (מב) עולת תמיד לדרתיכם. יעשו ככה בבואם אל ארץ כנען כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום במדבר סיני וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני כי המשכן עומד בתחתית ההר בקצה המחנה כי מערבי' היו השבטים כי באחד לחדש השני החלו לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימים מהר סיני היה הארון נוסע בתוך המחנות וכן היה חונה בתוך המחנות. ועל דרך הסברא לא הקריבו ישראל עולות וזבחים רק בסיני לבדו ויה"כ בשנה השנית כי כן כתוב על עבודת אהרן. ויעש כאשר צוה ה' את משה וכן כתוב הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעי' שנה במדבר כי ישראל עמדו במדבר בתהו ילל ישמון כמו שמונה ושלשים שנה ומאין היה להם בכל יום חצי הין שמן זית ג"כ יין. ואיך יוליכו עמהם כמו ארבעה עשר אלף הין ומאין היה להם שני כבשים בני שנה בכל יום ומוסף בשבת ובמועדים ואין טענה ממלת אכלנו ובעירנו כי בקדש היו ושם בישוב קנו ובזאת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לכלם מקנה רב: והנה פי' טעם למה נקרא אהל מועד: לכם. לישראל. וככה קריאת העדה: לדבר אליך לבדך שם ויפת אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן לפעמים ורמז לדבר אליך למשה תמיד ועדותו ונועדתי שמה לבני ישראל: (מג) ונקדש בכבודי. ולפי דעתי בעבור היות אהל מועד כולל המשכן ואת כל כליו

דְחַטָאתָא תַּעֲבֵיד לְיוֹמָא עַל כִּפּוּרַיָא וּתְדַכֵּי עַל מַדְבְּחָא בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹהִי וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ לְקַדָשׁוּתֵיהּ׃ לז שִׁבְעָא יוֹמִין תְּכַפֵּר עַל מַדְבְּחָא וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וִיהֵי מַדְבְּחָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא כָּל דְיִקְרַב בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדָשׁ׃ לח וְדֵין דְתַעֲבֵיד עַל מַדְבְּחָא אִימְרִין בְּנֵי שַׁתָּא תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא׃ לט יַת אִימְרָא חַד תַּעֲבֵיד בְּצַפְרָא וְיַת אִימְרָא תִּנְיָנָא תַּעֲבֵיד בֵּין שִׁמְשַׁיָא׃ מ וְעֶסְרוֹנָא סוּלְתָּא דְפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא וְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא חַמְרָא לְאִימְרָא חָד׃ מא וְיַת אִימְרָא תִּנְיָנָא תַּעֲבֵיד בֵּין שִׁמְשַׁיָא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲבֵיד לַהּ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ מב עֲלָתָא תְדִירָא לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ דַאֲזַמֵין מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָן לְמַלָלָא עִמָךְ תַּמָן׃ מג וַאֲזַמֵין מֵימְרִי תַּמָן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶתְקַדֵשׁ בִּיקָרִי׃

כ' דגש' חַטָּ֨את תַּעֲשֶׂ֤ה לַיּוֹם֙ עַל־הַכִּפֻּרִ֔ים

ג'. ג' וְחִטֵּאתָ֙ עַל־הַמִּזְבֵּ֔חַ בְּכַפֶּרְךָ֖

עָלָ֑יו וּמָשַׁחְתָּ֥ אֹת֖וֹ לְקַדְּשֽׁוֹ׃

כ' בענין בטעם רביע לז שִׁבְעַ֣ת יָמִ֗ים תְּכַפֵּר֙ עַל־

הַמִּזְבֵּ֔חַ וְקִדַּשְׁתָּ֖ אֹת֑וֹ וְהָיָ֤ה

הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ קֹ֣דֶשׁ קָֽדָשִׁ֔ים כָּל־הַנֹּגֵ֥עַ

כ"ג ר"ס בַּמִּזְבֵּ֖חַ יִקְדָּֽשׁ׃ ס ששי לח וְזֶ֕ה

ג' אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֶׂ֖ה עַל־הַמִּזְבֵּ֑חַ

כְּבָשִׂ֧ים בְּנֵֽי־שָׁנָ֛ה שְׁנַ֥יִם לַיּ֖וֹם

ג' תָּמִֽיד׃ לט אֶת־הַכֶּ֥בֶשׂ הָֽאֶחָ֖ד

תַּעֲשֶׂ֣ה בַבֹּ֑קֶר וְאֵת֙ הַכֶּ֣בֶשׂ הַשֵּׁנִ֔י

ס' כ' מנהון חסר ד' תַּעֲשֶׂ֖ה בֵּ֥ין הָעַרְבָּֽיִם׃ מ וְעִשָּׂרֹ֨ן

סֹ֜לֶת בָּל֨וּל בְּשֶׁ֤מֶן כָּתִית֙ רֶ֣בַע

כ' בענין בטעם זקף גדול לא תסכו הַהִ֔ין וְנֵ֕סֶךְ רְבִיעִ֥ת הַהִ֖ין יָ֑יִן

לַכֶּ֖בֶשׂ הָאֶחָֽד׃ מא וְאֵת֙ הַכֶּ֣בֶשׂ

הַשֵּׁנִ֔י תַּעֲשֶׂ֖ה בֵּ֣ין הָעַרְבָּ֑יִם

ג' כְּמִנְחַ֨ת הַבֹּ֤קֶר וּכְנִסְכָּהּ֙ תַּעֲשֶׂה־

י"ו לָּ֔הּ לְרֵ֣יחַ נִיחֹ֔חַ אִשֶּׁ֖ה לַיהוָֽה׃

ד' מב עֹלַ֤ת תָּמִיד֙ לְדֹרֹ֣תֵיכֶ֔ם פֶּ֥תַח

אֹֽהֶל־מוֹעֵ֖ד לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה אֲשֶׁ֨ר

אִוָּעֵ֤ד לָכֶם֙ שָׁ֔מָּה לְדַבֵּ֥ר אֵלֶ֖יךָ

ל' ס"פ בספ' ל' חס' וחד מ"ע שָֽׁם׃ מג וְנֹעַדְתִּ֥י שָׁ֖מָּה לִבְנֵ֣י

יִשְׂרָאֵ֑ל וְנִקְדַּ֖שׁ בִּכְבֹדִֽי׃

(לו) על הכפורים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. ותדכי לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו. בשמן המשחה וכל המשיחו' כמין כ"י: (לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצה ונעבד והטריפה וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו (ת"כ פ' צו) מה עולה ראויה אף כל ראוי שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן (זבחים כז כד): (מ) ועשרון סלת. עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה: בשמן כתית. לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון בריחים כשר בהן: רבע ההין. שלשה לוגין (מנחות פו): ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחשת יורד מן המזב' לארץ: (מא) לריח ניחוח. על המנח' נאמר שמנח' נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברים בתחלה ואח"כ המנחה שנא' עולה ומנחה: תמיד. מיום אל יום לא יפסיק יום בינתים: (מב) אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפורת כמו שנאמר (שמות כה) ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: (מג) ונועדתי שמה. אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו. ומ"א (זבחים קטו) אל

וחטאת ג' וסימן על המזבח. והטאת את המקדש. והטאת אותו וכפרתהו: ועשרון ה' ב' מלאי' וג' חסר וסימן ועשרן סלת בלול בשמן. ועשרן סלת אחד בלול בשמן למנחה. ועשרן עשרון דר"ח. ועשרון אחד לכבש האחד דתרועה. ועשרון עשרון לכבש דיום טוב ראשון של חג. קדמ' ראש חדש חסר: בלול ד' וסי' ועשרון סלת בלול בשמן. ואם דל הוא. והקריב המקריב קרבנו. והקריב על בן הבקר: בשמן ו' רפין וסי' ועשרון סלת בלול. ועשירית האפה סלת. והצילו העדה את. מצאתי דוד עבדי. ותרם כראים קרני. ששה חדשים בשמן: עלת תמיד ד' וסי' עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד. העשויה בהר סיני. יעשו את הכבש. ואחרי כן עלת תמיד ולחדשים ולכל מועדי ה':

תולדות אהרן שנים ליום. תמיד לא: אשר כפר. פסחים נט יומא כח יבמות מ נ מכות יח זבחים מח מנחות פג ערכין ג: כי קדש הם. פסחים כד מכות יח מעילה יז: מבשר המלואים. פסחים כט: ובשלת. פסחים כא סכה מט זבחים כט כריתות ה' מעילה יא: ככה. יומא ה (יומא מד): כל הנוגע. סנהדרין לד זבחים פג פו: וזה אשר תעשה. מנחות כט (פסחים לא): כבשים בני שנה. סנהדרין לד זבחים פג: הכבש האחד. (פסחים לא): ועשרון סלת. מנחות פו: הכבש השני. פסחים נט תמיד לא: ונועדתי שמה. זבחים קטו:

בעל הטורים על המזבח כבשים בני. ס"ת לתמי: שנה שנים. ר"ת וס"ת השמש שהיו שוחטין אותן נגד השמש. כתיב הכא שנים ליום תמיד ובפנחס הוסיף לומר שנים ליום עולה תמיד קרי ביה ליום עולה פי' כנגד שהיום עולה דהיינו כנגד השמש: שנים ליום תמיד. ר"ת עולה הס"ל לומר דמנין תמ"ל תמידין היו קרבים לשס"ה ימים: את הכבש האחד. בפי' שנאמ' כתיב אחד והכא כתיב האחד שעולה י"ח רמז לי"ח ברכות שבתפלה תקנו כנגד תמידין והתם כתיב אחד דמנין אחד היו כהנים עסוקים בתמיד לפעמים כדאיתא במסכת יומא: תעשה. אותיות תשעה שתשעה כהנים עסוקים בתמיד של שחר ובערב מוסיף עליהם שנה (שנים) שבידם שני גזרי עצים. כתיב כאן תעשה לשון יחיד ובפנחס כתיב תעשו לשון רבים לומר שהיחיד יכול למסור תמידין משלו לצבור. כבשים הכבש לכבש הכבש הרי ששה דאין שוחטין אלא מששה טלאים המבוקרים בלשכת טלאים וכנגדם ששה פעמים עולה בפ' עקידה. הכא כתיב עשרון ובפנחס כתיב עשירית רמז לת"י שנים שיעמוד בית ראשון. והכא כתיב בלול והתם כתיב בלולה ה' יתירה רמז לה' מיני מנחות שבאים לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות:

רמבן

בשר המלואים טעון כהן בבשולו או יהיה ובשלת בגווי כמו ומטך אשר הכית בו את היאור ויבן שלמה את הבית כדברי ר"א והצריך במקום קדוש שהן כזבחי שלמי צבור שנאכלין לפנים מן הקלעים ונאכלין ליום ולילה עד חצות: (לו) תעשה ליום על הכפורים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח

מד וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי׃ מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים׃ מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ שביעי פ

ל א וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ ב אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו׃ ג וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ד וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה׃ ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ ו וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־

ו'
ג'
ל'. ה'
ל'
ד' בלישנא
ד' בלישנא ב' חס' וב' מ"ל
ה'
כ"ד. ג'
ג' חס' כתורה
קדמאה פרכת תניינ' כפרת פ"כ סימן

מד וַאֲקַדֵּשׁ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי אֲקַדֵּישׁ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ מה וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ׃ מו וְיִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן דְּאַפֵּיקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן׃ א וְתַעְבֵּיד מַדְבְּחָא לְאַקְטָרָא עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ׃ ב אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע יְהֵי וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ קַרְנוֹהִי׃ ג וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִיגָּרֵיהּ וְיָת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ ד וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב תַּעְבֵּיד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ עַל תְּרֵין זָוְיָתֵיהּ תַּעְבֵּיד עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וִיהֵי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ ה וְתַעְבֵּיד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ ו וְתִתֵּן יָתֵיהּ לִקֳדָם פָּרֻכְתָּא דְּעַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא לִקֳדָם כַּפֻּרְתָּא

אל תקרי בכבודי אלא בכבדי במכובדים שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה (ויקרא י) הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם: (א) מקטר קטרת. להעלות עליו קטור עשן סמים: (ג) את גגו. זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתן: זר זהב. סימן הוא לכתר כהונה: (ד) צלעותיו. כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו על שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה. מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים. בית תהיה הטבעת לבד: (ו) לפני הפרכת. שמא תאמר משוך

מכנגד

אני ה' אלהיכם ח' וסי' וידעו כי אני ה' אלהיהם. ב' בו. ואף גם זאת בהיותם. וישבו עליה לבטח והמה עמי בית ישראל. וידעו בית ישראל כי אני ה' בהגלותי אותם אל הגוים וכנסתים. וגברתי את בית יהודה: גגו לגגו ד' בלישנא וסי' וצפית אותו זהב טהור. ויצף אותו זהב טהור. מגג התא לגגו רחב עשרים. ויעשו להם סכות איש על גגו: קירתיו ד' ב' מ"ל וב' חסר וסי' את גגו ואת קירתיו. וחברו דויקהל. וארכו וקירותיו עץ, וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'. וקירותיו ודלתותיו. ב' בתראי מלאים: בהמה ג' וסימן לשאת אתו בהמה. חכמה ותבונה בהמה. כי בהמה שמן חלקו: ארן ג' חסר וסימן ונתתה אותו לפני הפרכת. ובא אהרן ובניו. ובבא משה אל אהל מועד. וכל הארון דאורייתא חסר נביאים וכתובים מלאים וכל בארון מלא בכל הקרי':

בעל הטורים

בהמה ג' במסורה לשאת אותו בהמה. אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה. כי בהמה שמן חלקו. וזהו שכתוב והחכמה תחיה בעליה חכמה ותבונה בהמה כי בהמה שמן חלקו. ועוד שהיא מגדלתו ומרוממתו דכתיב לשאת אותו בהמה:

תולדות אהרן ועשית מזבח. מגלה ל (חגיגה עט):

כליו הארון והשלשה כלים הוא מקום המועד והיה האהל נקדש בכבודי שישב על הכרובים: (מד) וקדשתי. והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש. שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושי': (מה) ושכנתי. יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים. כי ארבעת הדגלים היו בארבע הפאות ומחילה בין מחנה לויה למחנה ישראל כי גם הם היו לארבע הפאות ואחר כך מחילה ושם האהל בתוך בני ישראל. והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל גם יד לא היה להם לשבת חוץ לתחום. רק המצוה באה על מחנה ישראל בצאתו למלחמה על האויב וכן כי תצא מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשים נשים וטף. כי היוצאים למלחמה הם זכרים ומעטים. והנה בנסעם הארון עמהם כאשר עשה פנחס לא יכלו לעשות מחילה למקום הארון: (מו) וידעו. הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה: (א) ועשית מקטר. שם המפעל כמו ומשלוח מנות: (ב) אמה. המזבח גבוה על שולחן חצי אמה אולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשים כנפים למעלה: (ג) וצפית. הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת. ובעבור היותו מצופה זהב נקרא המזבח הזהב וככה השלחן הטהור כמו המנורה הטהורה. (ד) על שני צדיו. תוספת לבאר וה"א בהמה נוסף כי המלה מלעיל כאשר פירשתי: (ה) ועשית. הבדים מצופים זהב כבדי הארון. (ו) ונתתה אתו לפני הפרוכת. מחוץ: לפני הכפרת שיהא כנגדה

נתון

רמבן

המזבח מכל זרות ותעוב ובמדרש תורת כהנים אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב אדם דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח ל' רש"י. והנכון כי על הכפורים על שני האילים שהם כפורים לאהרן ולבניו כמו שאמר כאן ואכלו אותם אשר כפר בהם ואף כי החטאת כפרה וכתיב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם כדברי ר"א:

(מו) **לשכני** בתוכם. על מנת לשכון בתוכם לשון רש"י ושמוש הלמד בתנאי כזה איננו נמצא ויתכן שיאמר וידעו בשכני בתוכם כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים כי ידעו כבודי ויאמינו שאני הוצאתי אותם מארץ מצרים והוא כדרך ויהי דוד לכל דרכיו משכיל כי בוחר אתה לבן ישי על אשר מריתם פי למי מריבה והדומים להם. אבל ר"א אמר כי לא הוצאתי אותם מארץ מצרים רק בעבור כי אשכון בתוכם וזה תעבדון את האלהים על ההר הזה ויפה פירש וא"כ יש בענין סוד גדול כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה אבל הוא כענין שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר ואמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול ופסוקים רבים באו כן אוה למושב לו פה אשב כי אויתיה וכתיב והארץ אזכור:

ל (א) **ועשית** מזבח מקטר קטורת. הנה מזבח הקטרת מן הכלים הפנימיים היה ראוי שיזכירנו עם השלחן והמנורה שהוא מזבח עמהם וכן הזכירם במעשה בפרשת ויקהל אבל הטעם להזכירו כאן אחר המשכן וכל כליו והקרבנות בעבור שאמר בתשלום הכל ונקדש בכבודי ושכנתי בתוך בני ישראל אמר כי עוד יתיחד להם שיעשו מזבח מקטר קטרת להקטיר לכבוד השם וזהו רמז שנמסר למשה רבינו שהקטרת עוצרת המגפה כי הקטרת במדת הדין

ספורנו

הכתובים כאן: (מה) ושכנתי בתוך בני ישראל. לקבל עבודתם ברצון ולשמוע את תפלתם: והייתי להם לאלהים. מנהיג ענינם בלתי אמצעי ומאותות השמים לא יחתו להיותם נכבדים לפני יותר מן השמים שהנהגתם על ידי מניעיהם ומזה יתחייב נצחיותם: **ל** (א) מזבח מקטר קטרת. שיספיק בו מעט אש לקטורת בלבד ולא יצטרך להיות חלול ולמלאותו באדמה כמו שהוצרך למזבח העולה לעשות האש תמיד על האדמה אבל היה האש בזה המזבח על צפויו שהיה של זהב ובהיות האש מועט לא הספיק לשרוף את גרם המזבח שהיה של עץ ולא הוזכר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה כי לא היתה הכונה בו להשכין האל ית' בתוכנו כמו שהיה הענין בשאר הכלים כאמרו ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו גם לא היה ענינו להוריד מראה כבודו כבית כענין מעשה הקרבנות כאמרו ונועדתי שמה לבני ישראל וכן העיד משה רבינו באמרו זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אבל היה ענין זה המזבח לכבד את האל ית' אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבקר והערב ולשחר פניו במנחת קטרת על דרך הבו לה' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו: (ד) שתי צלעותיו. פאות הגובה: שני צדיו. צדי הרוחב:

הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃
ס' ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים
י"נ. ל' ומ"ל דמ"ל בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־
ל' וחסר הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃ מפטיר ח וּבְהַעֲלֹת
אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם
יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו
ב' וחס' . ל' ב' בטעם זקף גדול ובענין קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֵסֶךְ
לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃ י וְכִפֶּר אַהֲרֹן
עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם
ז' פסוקין חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה
יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־
ר' קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ פ פ פ

ק"א . מיכאל סימן

דְעַל סַהֲדוּתָא דְאִזָּמֵן
מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן׃ ז וְיַקְטַר
עֲלוֹהִי אַהֲרֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין
בִּצְפַר בִּצְפַר בְּאַתְקָנוּתֵיהּ
יָת בּוֹצִינַיָּא יַקְטְרִינַהּ׃
ח וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יָת
בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא
יַקְטְרִינַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין
תְּדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן׃
ט לָא תַסְּקוּן עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת
בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא
וּמִנְחָתָא וְנִסְכִּין לָא תְנַסְּכוּן
עֲלוֹהִי׃ י וִיכַפַּר אַהֲרֹן עַל
קַרְנָתֵיהּ חֲדָא בְּשַׁתָּא מִדַּם
חַטָּאתָא דְכִפּוּרַיָּא חֲדָא
בְּשַׁתָּא יְכַפַּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן
קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃
פפפ

מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפורת מכוון כנגד הארון מבחוץ : (ז) בהיטיבו . לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר : הנרות . לוצי"ש בלעז וכן כל נרות האמור במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה : (ח) ובהעלות . כשידליקם להעלות להבהן : יקטירנה . בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס בין הערבים : (ט) לא תעלו עליו. על מזבח זה: קטורת זרה . שום קטורת של נדבה כלן זרות לו חוץ מזו : ועולה ומנחה . ולא עולה ומנחה עולה של בהמה ועוף . מנחה היא של לחם : (י) וכפר אהרן . מתן דמים : אחת בשנה . ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות (ויקרא טז) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו : חטאת הכפורים . הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו : קדש קדשים . המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת :

כתון : (ז) והקטיר קטורת סמים עם בשמים . אולי הסמים הם העיקר או להפריש בין שתי המרקחות כי האחד בשמים בלי סמים : ופי' בהיטיבו . לתקן הפתילה והשמן : (ח) ובהעלות. בעבור עלות להב הפתילה נקרא כן והנה בהעלות פעל יוצא : קטורת תמיד . בעשותם עולות על כן הזכיר לדורותיכם : (ט) לא קטורת זרה. שאיננה כמתכונתה : (י) וכפר אחת בשנה. בעשור לחדש השביעי. וטעם כפורים על דם הפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה. ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או הציבור בחטאם כי אינם תמיד רק לפרקים מעטים :

ועלה ב' חסר וסימן ועלה ומנחה ונסך. גם סגרו הדלתות. חטאת ד' פתחין וסי' וכפר אהרן על קרנתיו. והוציא את הפר אל מחוץ. מלבד חטאת הכפרים. חטאת קסם מרי. והרו חטאת הנערים. חטאת יהודה כתובה. חטאת פימו דבר שפתימו. וכל תריסר דכוו' במ"א קמץ וסי' ראשית חטאת היא לבית ישראל: קדש קדשים הוא ו' וסי' וכפר אהרן על קרנותיו. וזאת תורת האשם כל זכר בכהנים יאכלנו. ושחט את הכבש במקום אשר ישחט. והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו. אך כל חרם אשר יחרם :

תולדות אהרן אשר אועד . כריתות ה : בבקר בבקר . פסחים נט יומא יד לג מנחות נ : בהיטיבו את הנרות . יומא לג : ובהעלות אהרן . פסחים נט יומא טו זבחים יב (יומא לט) : קטרת זרה . מנחות נ : וכפר על קרנותיו . יומא נח שבועות חי (יומא מב) : מדם חטאת הכפורים . יומא סא :

רמבן

סדין שנאמר ישימו קטורה באפך מן וחרה אפי והוא מה שאמר בקטרת זרה ועל פני כל העם אכבד שידעו כבודי כי לא ישא לפשעכם ויזהרו בכבודי ולכך אמר כאן ונתת אותו לפני הפרכת אשר על ארון העדות אשר אועד לך שמה כי מה צורך להאריך בכל אלה ולא אמר ונתת אותו לפני ארון העדות באהל מועד כאשר אמר בפרשת ויקהל אבל הוא להורות על ענינו : (ז) והקטיר עליו אהרן . אין המצוה הזו בכ"ג בלבד אלא היא אף בכהנים הדיוטים כדין הדלקת הנרות שבלבדה שאמר ג"כ ובהעלות אהרן את הנרות ואינה בכ"ג בלבד כמו שאמר למעלה יערוך אותו אהרן ובניו ולא ידעתי למה הזכיר אהרן בשניהם ולא אמר הכהן ואולי מפני שיטת הכתוב למטה וכפר אהרן על קרנותיו שהוא באהרן בלבד או שירמוז שאהרן יתחיל בקטרת ובנרות וכן אמר בסוף אמור אל הכהנים יערוך אותו אהרן ולא הזכיר בניו בעבור שהוא יתחיל בה והזכיר שם חקת עולם במצוה :

(ט) **קטרת** זרה . שום קטרת של נדבה שכולן זרות לו חוץ מזו לשון רש"י אבל אונקלוס אמר קטורת בוסמין נוכראין ולא תרגם נוכריתא רצה לפרש שלא יעשה קטרת מסמים אחרים זולתי הקטרת אשר יצוה אותם וכן אם הוסיף בה סמים אחרים יעבור בלאו הזה :

אדרת אליהו

את האורים ואת התומים . הם שם המפורש הידוע והיה כולל האפוד והחשן וכן הם שמות השבטים כי ידוע כי מ"ב הוא בשבחו' והוא ג' בהכולל והיא ה' העליונה שהיא הנתוספת מי שמגיע לדרגא דדכורא ה' של אברהם וכן ה' של יוסף לכן אסתלק לדכורא ובחשן ידוע מספרם אלא שהיו להיפך מספר החשן באפוד ואפוד בחושן רוחא במי' ומיא ברוחא ונק' אורים שהיה בכחם להאיר האותיות עד שבולטות והיא האור של יום הראשון והשני' התומים שהיו בכחם מצטרפות האותיות (והוא ביומא ע"ג ע"ב) ולמ"ד בולטות היו מצטרפות ברוחו של כה"ג כמו תורה שבע"פ וזהו תומים שמשלים את התיבה וידוע כי בכחה נשלמת הכל וכן כל השמות כמו שם ע"ב שהן באותיות כ"א לבדו בג' דרגין ונעשית בתיבות שלימות ע"ב תיבות ובה נעשה הכל אחד והוא המים קו המדה שביום השני וכן מנהיגי השמש והירח על האור והירח שהשמש ממונה על המים כידוע ובהן נברא ונתקיים העולם שהן חו"ג ובאמת הן מנהיגי המזלות והשמש והירח להפכן לכ"ד לכן לא כאלה חלק יעקב כו' (ירמיה י' י"ו) :

פרשת

כלי יקר

תצוה

ואתה תצוה את בני ישראל וגו' . יש לדקדק מהו ואתה תצוה שני נוכחיות ואתה צוה מבעי ליה למימר גם מלת ואתה כולה מיותרת כי היה לו לומר צו את בני ישראל כי בלשון זה נאמר בפ' אמור על הנרות הללו ומה שכתב הרמב"ן לומר שהקפיד שלא יעשה זה ע"י שליח כו' מ"מ היא גופא קשיא למה הקפיד במצוה זו יותר מבכל המצות וכן בסמוך נאמר ואתה תדבר גם שם הדבר צריך ישוב . עוד הקשו המפרשים מה ענין מצוה זו לכאן כי עיקר מקומה אחר עשיית המשכן והנחת המנורה . ומהר"י אברבנאל פי' כי עיקר מצוה זו בפ' אמור וכאן נאמר תצוה ר"ל אתה עתיד לצוות את בני ישראל כו' ולדבריו כל פסוק זה מיותר כי מה הויד לו בזה שסופו לצוות ומה יעשה הרב בפסוק ואתה תדבר הנאמר בסמוך . ועו"ק להעלות נר תמיד נרות מבעי' ליה שהרי שבעה היו . ועו"ק הלא לא דלקו כ"א מערב עד בוקר ולמה אמר תמיד . ועו"ק באמרו באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות כל מראה מקום ארוך זה הוא נראה ללא צורך כי היה לו לומר על המנורה יערוך אותו וכבר ידענו מקום המנורה היכן הוא . והנה לא הוזכר כ"א נר אחד ובפ' אמור אמר יערוך את הנרות . ועוד כאן נאמר באהל מועד ואחר כך מחוץ לפרוכת ובפ' אמור מוחלפת השטה שאמר תחלה מחוץ לפרוכת ואח"כ באהל מועד . וכאן נאמר מחוץ לפרוכת אשר על העדות ושם נאמר מחוץ לפרוכת העדות ונראה ליישב כל זה ממה שכתב הרמב"ן כי מה שאמר להעלות נר תמיד היינו נר מערבי שהיה דולק לעולם אבל שאר הנרות לא היו תמיד כ"א מערב עד בוקר . בהנחה זו יתורצו כל הספיקות הנזכרים כי אחר שצוה ה' למשה על המשכן וכל כליו וחלק המשכן לג' חלקים ועל כולם אמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם והיה הפרוכת מבדיל בין קודש לקודש הקדשים ורצה משה שבכל חלק יהיה דבר המורה על שהשכינה שרויה בישראל והנה בקדש הקדשים היו לוחות העדות אשר יתנו עדות ה' נאמנה שהשכינה שרויה שם כי שלוחות היו בהם מעשה נסים שהם נקראים משני עבריהם ומ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים ותיבה שכל

הנה

הבא למקום ההוא יראה עין בעין כי שם ה' נקרא עליו. האמנם אחר שהפרוכת מפסיק ואין כל אדם רשאי לבא שמה פן חלילה יאמר המהרהר הרוצה לשקר ירחיק עדיו ע"כ הוצרך הקב"ה לעשות גם בהיכל נס תמידי זה בנר מערבי כדי שכולם יסתכלו בו ויראו מנר מערב שם ה' כי הוא שוכן בתוכם ואילו לא היה הפרוכת מכסה על ארון העדות לא היה צורך בנס זה. ולהצעה זו נאמר שכל פרשה זו אין הכוונה לצוות על נרות המנורה כ"א בפרשת אמור שם עיקר מקום של צווי זה וכאן עיקר הצווי על נר מערבי זה לגלות למשה כי אע"פ שהפרוכת מכסה על ארון העדות מ"מ יהיה גם במקום הקדש נס מתמיד המפרסם כי ה' שוכן שמה. וכבר ידעת שמשה רבינו ע"ה נאמר בו וירא ראשית לו כי הוא היה ראשית והתחלה לכל הדברים העומדים בנס והוא היה כנר זה שמדליקין ממנו כמה נרות והנר אינו חסר כך הואצל ממנו שפע רוח הקודש על כל הנביאים שבאו אחריו כי פני משה כחמה כך ממנו הואצל האור על כולם כך נר מערבי זה שהיה אורו מתמיד בדרך נס הואצל עליו מאורו של משה כי הוא היה אמצעי בין אור ה' לכל מיני אורה אשר עמדו בנס והיה הסימן על זה שבלידתו נתמלא כל הבית אורה להורות שהוא יהיה המקובל הראשון מן אור העליון ובאמצעיתו הושפע האור על כל מקום שיש בו דבר העומד בנס לכך נאמר ואתה תצוה שתי נוכחיות לומר ואתה היינו ממהות עצמותך ותוספת אורה שבך תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן וגו' שהשמן יוקח אליך ר"ל לצרפו אליך כדי שתשפיע עליך מהודך כדי להעלות נר תמיד זה נר מערבי שהיה תמידי בדרך נס. ואחר כך נתן טעם לשבח למה היה צורך בנס זה לפי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות כי הפרוכת מבדיל בין המקום שיש בו עדות על שהשכינה שרויה בישראל ובין סתם אהל מועד לפיכך יערך אותו אהרן מערב עד בקר וכי כל הלילה היה עומד ועורך אלא שנותן בו שמן כמדת חברותיה שאין בו כ"א שיעור דליקה מערב עד בקר ואעפ"כ יעלה נר תמיד. ועדיין לא פורש באיזו נר יתמיד נס זה עד שאמר לפני ה' היינו נר מערבי הסמוך לשכינה שבמערב כי מצד העדות דומה נר זה אל ארון העדות ועל פי שנים עדים יקום דבר ושניהם ע"י משה כי גם התורה נקראת על שמו. ולא הזכיר כאן כל הנרות כי אין כאן מקומם כ"א בפ' אמור כמ"ש שם על המנורה הטהורה יערוך את הנרות ולכך לא נאמר שם ואתה תצוה לפי שעיקר הצווי שם היה על כל הנרות ואגב גררא זכר שם גם נר מערבי זה באמרו להעלות נר תמיד מחוץ לפרוכת העדות באהל מועד יערוך אותו ונראה לי שסדר הפסוק של פרשת אמור כך הוא שצריך להפסיק בין מלת לפרוכת למלת העדות וכך פירושו להעלות נר תמיד מחוץ לפרוכת רצה ה' שיהיה נר אחד תמידי בדרך נס מחוץ לפרוכת ואחר כך פי' מה משמש נס זה על זה אמר העדות באהל מועד כי נס זה יתן עדו' ה' נאמנה גם באהל מועד שהכל מסתכלים שם ויראו מנר מערבי זה את שם ה' כי נקרא שם הוא כי יערוך אותו מערב עד בקר ויהיו לפני ה' תמיד. ולפי שנאמר שם לו את בני ישראל ויקחו אליך ש"מ שיש כאן דבר המיוחס לכל בני ישראל ויש בו דבר המיוחס אל משה לבד שהרי נאמר אליך ע"כ הוצרך לפרש שניהם כי הדבר המיוחס אליך ולא להם הוא הדבר העומד בנס אשר עליו אמר להעלות נר תמיד עד חקת עולם לדורתיכם. ואח"כ פירש הדבר המיוחס לכל ישראל הוא מ"ש על המנורה הטהורה יערוך את הנרות לפני ה' תמיד כי כל הנרות היו פונין מול נר מערבי זה ע"כ נאמר בכולם לפני ה' תמיד ופירוש זה יקר. ד"א לכך נקט מראה מקום זה מחוץ לפרוכת אשר על העדות שלא יטעו לומר כי הוא ית' צריך לאורה שהרי הפרוכת מפסיק בין המנורה למקום השראת שכינתו ועוד ששם העדות וכולו אורו אלא ודאי עיקר קיחה זו אליך לצרכך. ובילקוט מסיק שלכך היו חלונות של בה"מ רחבות מבחוץ וצרות מבפנים להורות שלא היה השמש מאיר אל המקדש אלא אדרבה המקדש היה מאיר לכל העולם שנא' והארץ האירה מכבודו וכן בארנו למעלה פרשת ויצא בפסוק ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש. ואולי שלכך נקט אליך רבותא כי אפי' פני משה שהוא כפני חמה מ"מ אתה צריך לאור רוחני זה כי אין השמש מאיר אל המקדש אלא המקדש מאיר אל השמש כי ממנו יוצא השפע אל כל צבא מרום. ויש בפרשה זו מוסר אל הטועים הנותנים החלק המובחר מן ממונם לצורך החומר לאכול ולשתות ויתר תענוגות בני האדם. וכל המלאכה נמבזה ונמס אותה יתן לצורך נר אלהים נשמת אדם כדרך שעשה קין. אלא ילך בדרך הבל שהביא מנחה לה' מבכורות צאנו ומחלבהן כך יתן ראשון למאור לצורך נר אלהים נשמת אדם אשר אורה נצחי כמ"ש להעלות נר תמיד והשני יתן למנחות שהיה מאכל לכהנים ודי רמז בזה למבינים:

ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל. הוסיף כאן לשון ואתה לומר לך שמצד מעשה העגל נתרחק אהרן כמו שנפסלו בכורי ישראל ומשה קרבו בתפלתו כמ"ש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא וענין תפלה זו שתלה משה בעצמו לאמר הלא אחי ובשרי הוא והשמדתו כאילו נאכל חצי בשרי כדרך שהתפלל על מרים נמצא שבעבור שקרבו משה אליו ע"כ נבחר בזכות משה אע"פ שגם הוא היה בתוך בני ישראל עובדי העגל מ"מ קרבו מתוך בני ישראל העובדים והכל בעבורך לכך נאמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל. ד"א לכך נאמר מתוך בני ישראל לפי שאין הנבואה שורה על נביאי ישראל כ"א בזכות ישראל כמו שפירש"י פרשת דברים על פסוק וידבר ה' אלי ובא לומר שאע"פ שהיה אהרן ראוי להרחיקו מ"מ קרבו ה' בעבור ב' דברים האחד בעבור משה כי הוא אחיו וכבודו של אהרן הוא כבודו של משה והשניה הוא בזכות בני ישראל שהיו צריכין לכהן כזה עושה שלום לכך נאמרו שניהם ואתה הקרב אליך ומתוך בני ישראל:

ואתה תדבר אל כל חכמי לב. הזכיר גם כאן שני נוכחיות ואתה תדבר לפי שכל חכמי לב קבלו האצילות מן משה כמ"ש ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם וכן כל עושי המלאכה אשר היו בצלאל אל קבלו שפע החכמה באמצעות משה. וכמ"ש ואתה תחזה מכל העם היינו ברה"ק שעליך ור"ל שתשפיע על דייני ישראל מן רוח הקדש שעליך כך ואתה תדבר אל כל חכמי לב כדי שיקבלו אצילות אור השכל ממך לכך נאמר בסוף כל מעשה המשכן ויכל משה את המלאכה וכי משה כלה המלאכה והלא כל חכמי לב עשו בה אלא לפי שמשה האציל עליהם מן אור שכלו דומה כאילו עשה הוא את כל המלאכה. ואמר אשר מלאתיו רוח חכמה ר"ל אע"פ שבאמת אני מלאתיו רוח חכמה כי ה' יתן חכמה מ"מ מאחר שהשפע יגיע להם באמצעותך יקרא הכל על שמך לכך נאמר ואתה ממהות עצמותך ותוספת חכמה שבך תדבר אל כל חכמי לב להשפיע עליהם. ומדקאמר חכמי לב לשון רבים הל"ל אשר מלאתיו רוח חכמה נוכל לומר שמלאתיו חוזר כלפי משה כי לפי שמלאתיו רוח חכמה על כן הוא האציל מחכמתו על כל חכמי לב וזה אינו מאמר הש"י למשה מדלא אמר אשר מלאתיו רוח חכמה אלא הפסוק מפרש לנו מהו זה שאמרתי למשה ואתה תדבר אל כל חכמי לב למה אני תולה הדבר במשה לפי שמלאתיו רוח חכמה ואחר כך חזר הקב"ה ואמר למשה בנוכח ועשו את בגדי אהרן וגו' ומלת אשר משמש לשון דהא כמשפטו בכמה מקומות:

ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד. כאן הזכיר החשן קודם לאפוד ואחר כך בפרטן הקדים האפוד ואח"כ ועשית חשן וכן בשעת מעשה בפ' פקודי הקדים ג"כ אפוד לחשן וע"ק בכולם נאמר ועשית וכאן נאמר ועשו ותמה אני על כל המפרשים שנתעוררו על מה שנא' בארון ועשו ארון וכאן אין פוצה פה. ולפי מה שיתבאר בסמוך במעשה האפוד שבא לכפרה על ע"ג דהיינו על העגל שעשו שגרם שבירת הלוחות שנשא משה על כתפיו על כן בא האפוד על שתי כתפיו וכתיב שתי כתפות חוברות יהיה לו כנגד שני הלוחות שהיו בהם חמשה דברות מול חמשה א"כ שפיר קאמר ועשו לשון רבים מן הטעם שנא' ועשו אל הארון. האמנם נראה קרוב לשמוע לפי שאמרו רז"ל במסכת ערכין למה נסמכו קרבנות לבגדי כהונה לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין. חשן מכפר על הדינין. אפוד מכפר על ע"ג. מעיל מכפר על לשון הרע. כתונת מכפר על שפיכות דמים. מצנפת מכפר על גסות הרוח. אבנט מכפר על הרהור הלב. ציץ מכפר על עזות מצח. מכנסים מכפר על גילוי עריות ויליף כן כולהו מקרא. ולפי זה נוכל ליישב מה שהקדים הקב"ה חשן לאפוד כי יותר הקב"ה מקפיד על קלקול הדינין ממה שמקפיד על ע"ג וראיה מן דור הפלגה שפשטו ידיהם בעיקר ולא נאבדו ודור המבול ע"י שהיה חמס וגזל בידיהם נאבדו כי אם יחטא האדם אל השי"ת מה יעשה לו. אבל ישראל לכבודו של מקום ב"ה הקדימו עשיית האפוד כי חטא ע"ג חמור עליהם יותר מן קלקול הדינין לכך נאמרו ועשו את האפוד כי לשון ועשו משמע גם הגדת עתידות לומר שכך יהיה שיעשו את האפוד תחלה ועוד כי הקב"ה בידו למחול ולוותר על ע"ג אבל לא על קלקול הדינין בדברים שבין אדם לחבירו כי אין הקב"ה מוחל כי אם בדברים שבינו לבין הבריות. אבל ישראל אמרו בידינו למחול ולוותר על מה שקרה לנו עוות על ידי קלקול הדינין אבל חלק גבוה מי יתיר לכך הקדימו מעשה האפוד וזה דומה למה שאמר הקב"ה למשה נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ומשה אמר לתת נקמת ה' במדין ומכאן למד רש"י לומר אע"פ ששמע שמיתתו תלויה בדבר מ"מ עשה בשמחה ולא אחר כי אילו לא עשה בשמחה א"כ היה לו לומר לישראל דברים כהווייתן שינקמו מהם נקמת בני ישראל על מה שעשו להם כי הפילו כ"ד אלף מישראל אלא ודאי שמשה חשב מאחר שישראל אוהבים למנהיגיהם וישמעו שמיתת משה תלוי בנקמה זו א"כ יאמרו כלום הקב"ה מבקש לעשות נקמה כי אם בעבורנו א"כ יאמר נא ישראל אנחנו נמחול על מה שעשו לנו ולא נבקש הנקמה כל כך מהרה. ע"כ שינה משה ואמר לתת נקמת ה' במדין על מה שעשו כנגד ה' במעשה פעור וא"כ חלק גבוה מי יתיר לאחרו וא"כ ודאי עשה משה בשמחה ולא אחר ודבר זה יתבאר עוד בפרשת מטות בעז"ה:

חשן ואפוד ומעיל וגו'. לא הזכיר ציץ ומכנסים לפי שאינן בכלל לבישה כי אינן בגדים. אך לפי שמצינו כאן ג"פ לשון עשייה ועשו את בגדי אהרן לקדשו ואח"כ נאמר ואלה הבגדים אשר יעשו ואח"כ נאמר ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך נוכל לומר שהראשונה והשלישית מאחר שהוזכר בהם קדושה ודאי יש בהם רמז לציץ ומכנסים כי בכ"מ שאתה מוצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה ולדעת רז"ל המכנסים מכפר על עריות ומוסיף אני לומר שגם הציץ מכפר על עריות והא בצנעה והא בגלוי כי המכנסים שבמקום צנעה מכפר על דברים שבצנעה הוא ההולך אחרי העריות בצנעה וכיסוי כמ"ש לכסות בשר ערוה והציץ מכפר על עזות מצח הוא העובר בגלוי בלא בושה וזהו שמביא בגמרא פסוק ומצח אשה זונה היה לך ולכך כתוב על הציץ קודש לה' ואף אם נאמר שהציץ מכפר על סתם עזות מצח מ"מ רמז בעשייה שלישית אל הציץ שכתוב עליו קודש לה'. ובזה מיושב מ"ש תחלה ועשו בגדי אהרן לקדשו הקדים בגדי אהרן אל הקדושה ואח"כ אמר ועשו בגדי קדש לאהרן הקדים בגדי קדושה אל אהרן. לפי שפסוק ראשון מדבר במכנסים שבלאו הכי דרכן של בני אדם לילך מלובשים מכנסים על כן אמר ועשו את בגדי אהרן לקדשו ר"ל אותן בגדי אהרן שהיה דרכו ללבשן כבר הנה עתה יעשום לקדשו מן העריות. אבל למטה מדבר בציץ שקודם זה לא היה דרכו ללבוש שום ציץ על כן אמר ועשית בגדי קדש לאהרן שיעשה לאהרן בגד כתוב עליו פתוחי חותם קדש לה' ותהי לו כבגד יעשה:

ועשו את האפוד. בכולם נאמר ועשית וכאן נאמר ועשו לפי שאחז"ל שהאפוד בא לכפר על ע"ג וכאן עברו ישראל ועשו את העגל ע"כ יתעסקו כולם באפוד להיות לכולם לכפרה ובדרך זה אחז"ל ועשו ארון יבואו הכל ויתעסקו בו כ"כ ועשו הנאמר כאן כי למשה לא היה חלק כלל במעשה ההוא ע"כ תלה בישראל ולא במשה ולמעלה פירשנו בדרך אחר. ואמר שיהיה מעשה חושב כדי לכפר על ע"ג שהמחשבה בה כמעשה דמי שנא' למען תפוש את בית ישראל בלבם וטעמו של דבר שעיקר העון ההוא תלוי באמונה דהיינו במחשבה וכל העבודות שעושין לע"ג הכל טפל אל המחשבה

כי עיקר החטא הוא תלוי בלב המאמין. וז"ש וחשב אפדתו אשר עליו כמעשהו כי אע"פ שחשב עניינו חגור שחושבין בו מ"מ הזכיר לשון חשב המורה על המחשבה לדרוש בו שהמחשבה בו כמעשהו ר"ל כמעשה דמי כי מטעם זה נעשה החשב כמעשהו לכפר על המחשבה שהיא כמעשהו דמי. ומטעם זה מצינו בפרשת שלח לך בפ' וכי תשגו וגו' המדברת בע"ג שהקדים שם עולה לחטאת אע"פ שבכל כפרה הוא מקדים חטאת לעולה לפי שבכל עון קדם ההרהור אל המעשה ומ"מ המעשה חמור מן ההרהור ע"כ הוא מסיר תחלה הגדול וזהו החטאת המכפר על המעשה ואח"כ העולה על רוח ההרהור אבל בע"ג חטא המחשבה גדול מן המעשה ע"כ הוא מקדים העולה לחטאת וכן כאן הקדים כפרת המחשבה אל המעשה כי תחלה אמר מעשה חשב לכפר על חטא המחשבה. ואח"כ אמר שתי כתפות חוברות יהיה לו לכפר על חטא המעשה כמ"ש בישעיה על ע"ג ישאהו על כתף וגו'. ולפי שהעגל גרם שבירת הלוחות שנשא משה על שתי כתפיו והיו חמשה דברות מול חמשה והיו חוברות כי הדברות היו מקבילות זה לעומת זה ע"כ בא לכפרה שתי כתפות חוברות יהיה לו וגו' ונוסף על כפרה זו נעשה הארון שהיה מונח על שתי כתפיו בשני בדי ארון וז"ש ובין כתפיו שכן כי נמצא הקב"ה שכינתו בין שני בדי ארון שהיו מונחים על כתפות נושאי הארון. ועוד נמצא הקב"ה שכינתו בין שני כתפות הכהן נושא האפוד כי בו היה תלוי חשן המשפט אשר בו היו האורים והתומים כנגד לבו והיה השם המפורש חקוק בהם. ולקחת שתי אבני שהם לכפר על שתי אבני לוחות שנשתברו ושם נתפרדה החבילה כי ארבע אלו והם הש"י והלוחות ומשה וישראל וע"י הכפרה נתחברו כולם כי שתי אבני שהם כנגד שני אבני הלוחות שהם פי' רבינו בחיי שהוא אותיות הש"ם והוא אותיות מש"ה והיו חקוקים עליו כל שמות בני ישראל ומעתה נזדמנו ארבעתן אל פונדק אחד תחת אשר מתחלה שכחו אל מושיעם וגרמו שלעומת זה גם ה' שכחם הנה אחר הכפרה שחזרו ויזכרו כי אלהים צורם אז גם המה יהיו על שתי כתפיו לזכרון:

ועשית חשן משפט מעשה חשב. לא הזכיר בכל הבגדים מעשה חשב כ"א באפוד וחשן לפי שזה מורה שכפרה זו היא על איזה עון פרטי שהמחשבה בו כמעשה דמי וזה אינו מצוי כ"א בע"ג כמבואר למעלה במעשה האפוד. וחשן הבא לכפר על קלקול הדינין כי הדינין הם דברים מסורים אל לב הדיין כי אין לדיין כ"א מה שעיניו רואות ובידו לומר על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין כפי הענין וכפי האיש וכפי הזמן וכפי המקום ואם אמר יאמר הדיין כך הוא נראה בעיני מי יוכל להכחישו בלתי ה' לבדו הבוחן לבות בני האדם וע"כ היה החשן נתון על לב אהרן כי הדינין מסורים אל הלב ועל כן היה מעשה חשב לכפר על מחשבת הדיין. ולפי שנאמר מעשה חשב כמעשה אפוד תלה ענין החשב באפוד לומר לך שקלקול הדינין שקול כנגד ע"ג כמ"ש רז"ל כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נטע אשרה כו' דהיינו ע"ג על כן אמר שחשן המשפט המכפר על הדינין יהיה כמעשה אפוד המכפר על ע"ג וכן דרשו רז"ל פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף על דיין שאינו הגון כי גם עיקר חטא זה תלוי במחשבת הדיין כמ"ש מחשבות צדיקים משפט כי הם שלמים במשפט גם במחשבתם והיה רבוע כי כל דיין צריך להיות שלם בד' דברים המנויים בפסוק ואתה תחזה וגו' והיה כפול כי חטאו ג"כ כפול וכי הוא מזיק לזה בממונו ולזה בנשמתו שמחזיקו בממון חבירו שלא כדין זהו שמסיק במדרש חטאו בכפלים ולקו בכפלים כי חטאו בקלקול דינין כמ"ש צדק ילין בה וגו' וחטאו בע"ג כי גם זה חטא כפול כמ"ש אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים ומכל זה נלמוד הדמיון שיש לקלקול הדינין עם הע"ג על כן היה החשן כמעשה אפוד. זאת ארכו כי קלקול הדינין גורם השחתת העולם ותקונו דומה כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנא' בהם ושמים בזרת תכן. ומלאת בו מלאת אבן ד' טורים ובכל אחד ג' אבנים שובות כי אין ב"ד פחות מג' ויהיו מזהירים כזוהר האבנים כי אבני נזר המה שנראים תוכם כברם. ובעקידה כתב שאבנים אלו היו קצתם יקרים וקצתם בזול לרמז שיהיה לדיין בזה משפט של פרוטה כמאה מנה. והיו שמות השבטים חקוקים עליהם כתולדותם לרמוז שלא ישא פני איש כקטן כגדול ישמעון כאילו אין כאן יתרון לגדול שבשבטים על הקטן שבהם רק התולדה התלויה בשנים וזולת זה הכל שוין וזה רמז נכון. ויש בו רמז ג"כ אל הדיין שלא יתגאה לאמר אני אמלוך כי הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח והכתוב אומר ידרך ענוים במשפט וטעמו של דבר בארנו למעלה פ' משפטים. וז"ש שבזכות וראך ושמח בלבו זכה אהרן לחשן המשפט על הלב כי בזכות שמרוב ענוה שבו לא נתקנא בגדולת משה אחיו הקטן ממנו בתולדה זכה לחשן המשפט התלויה במדת הענוה והיו כתובים שמה השבטים כתולדותם וזה מדה כנגד מדה ממש. ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים כי יושבי על מדין מאירים לכל העולם כי מטעם זה נקראו הסנהדרין עיני העדה כי המה להם לעינים להוציא לאור כל תעלומות של הבעלי דינין כמבואר למעלה ע"כ היו האורים והתומים נתונים בחשן המשפט:

ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת. לפי שהמעיל מכפר על לשון הרע ע"כ היה כולו תכלת כי תכלת דומה לים וע"י התכלת יסתכל בים וממנו יראה וכן יעשה כי בים נאמר ואשבור עליו חקי ואשים בריח ודלתים ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף וגו' וכך נתן הקב"ה אל הלשון חומה ובריח כמ"ש רז"ל ולא עוד שהקפתי לך שני חומות אחת של עצם ואחת של בשר ומה יתן ומה יוסיף לך שמירה לשון רמיה כי יצא לחוץ ידבר ישלח חץ שחוט לשונו לכל ד' רוחות העולם ויעבור בריח ודלתים והיה מן הראוי שילמד האדם מן הים אשר אינו עובר דלתים ובריח ואינו פורץ גדרו. וזהו טעם התכלת שדומה לים כי בהסתכלו בתכלת יהיה נזכר אל הים שדומה לו בצבע וממילא יתבונן אז במעשה הים וממנו יראה וכן יעשה. ובפרשת שלח לך בעז"ה יתבאר בענין זה גם ענין תכלת של ציצית כדמסיק בילקוט פרשת האזינו אמר משה השתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שנו מדתם כו' וכן לענין הים שנא' האותי לא תיראו נאם ה' אשר שמתי חול גבול לים כו' וזה טעם התכלת לזכירת כל מצות ה' כי על ידי שיסתכל בתכלת הדומה לים יהיה נזכר למעשה הים שאינו פורץ גדרו ועומד בגזירת הש"י כך יעשה גם הוא וע"י שיסתכלו בים הדומה לרקיע יהיה נזכר גם למעשה הרקיע שאינו משנה מדתו וממנו יראה וכן יעשה בק"ו וע"י שיסתכל ברקיע הדומה לכסא הכבוד בעיניו יראה מקום חוצבו ויהיה נכסף לחזור ולהדבק שם כי הנשמה נכספה אל המקום אשר היה שם אצלה בתחלה. ועיין לקמן פרשת שלח לך כי שם מקומו. וכאן עיקר הטעם של התכלת ללמוד מן הים לבד כאמור. גם נוכל לומר שיש תועלת גם בהסתכלו בשמים ובכסא הכבוד כי בסבה זו ימעט בדבור כמ"ש כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהיו דבריך מעטים. ועל ענין הקפת שני החומות אמר והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו כי גם הלשון צריך להיות כן שיהיה פי ראשו בתוכו תוך החומה הסמוכה לו והיא של עצם וכנגד החומה של בשר דהיינו השפתים אמר שפה יהיה לפיו לא יקרע כדי שלא יקרע ב' החומות כאמור. ולא נאמר בו מעשה חשב כי חטא הלשון הוא בדבור דוקא ולא במחשבה והיו בו רמונים ופעמונים המשמיעים קול לכפר על הלשון שבתוך הפה כעינבל שבתוך הזגים. והתיקון אל הלשון הוא שלא יחל דברו עוד לא ידבר כ"א בדברים שבקדושה שנאמר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות כי לה"ר תלתא קטיל מכלל שהנזהר בו לא ימות כמעשה של ההוא רוכל שהיה מכריז מאן בעי למזבן סם חיי כו' כדרך שיתבאר בפרשת מצורע בעז"ה:

ועשית ציץ זהב טהור. לדעת רז"ל שאמרו שהציץ היה מכפר על עזות מצח צריך להתישב בדבר שהרי נאמר והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ואמרו רז"ל אלו קדשים שקרבים בטומאה ואיך יהיה המדרש כנגד פשוטו של מקרא. ולפי מה שכתבנו למעלה שהציץ מכפר על זנות שבגלוי כמ"ש ומצח אשה זונה היה לך וכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה שם תמצא קדושה והזנות מחלל הקדושה כמו שיתבאר לקמן פרשת קרח על פסוק כי כל העדה כולם קדושים וגו' וישמע משה שחשדוהו באשת איש לפי זה נוכל לומר שמצאו מקום אל דרש זה לומר כמו שהציץ מכפר על סתם קדשים שנטמאו כך הוא מכפר על מצח אשה זונה המטמאה קדושת האדם וע"כ היה כתוב עליו קודש לה' ותרוייהו איתנהו ביה כי הציץ עצמו מכפר על טומאת הקדשים אמנם מה שהיה נתון על המצח דוקא הוא כדי לכפר גם על מצח אשה זונה ומטעם זה נאמר ושמת אותו על פתיל תכלת דומה לפתיל תכלת של ציצית שנאמר בו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם הרי שהוא מציל מן הזנות וכמעשה של ההוא שבכר זונה בעד ת' זוז וניצול ע"י הציצית ואף אם בסתם עזות מצח דברו רז"ל מ"מ יש בו ג"כ חילול קדושה כי כל עזות פנים מסתמא אין הורתו בקדושה והוא בא מסברא דמסתמא אחרי אשר הוטמאה סדר הורתו ודבר זה מבואר מעצמו ולהנחה ע יהיו כאן ג' דברים המצילין מן הזנות האחת הציץ עצמו שהיה כתוב עליו קדש לה' השני הוא הפתיל תכלת דומה לפתיל תכלת של ציצית שנא' בו אשר אתם זונים אחריהם הג' הוא המצנפת המכפר על גסות הרוח ואז"ל כל המתגאה כאילו בא על כל העריות כו' ואמרו עוד כל מי שיש בו גסות הרוח לסוף נכשל בא"א כו' וטעמו של דבר יתבאר בעז"ה פרשת קרח על פסוק כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' וישמע משה שחשדוהו בא"א כו' ע"ש לכך נאמר בציץ ושמת אותו על פתיל תכלת והיה על המצנפת. ובזה מיושב ג"כ מה שפי' רש"י שצריכין אנו לקיים ג' מקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת כי נוכל לפרש לשון על אינו מורה על מקום הנחתו כ"א הוא לשון הוספה לומר שכל אחד מוסיף על חבירו בהיות שכוונה אחת לשלשתן ולפי זה יש על שמורה על מקום הנחתו ויש על המורה על ההוספה והמעיין יבחר איזו מהם מורה על ההנחה כפי משמעות הפסוקים:

ושבצת הכתנת שש ועשית מצנפת שש ואבנט וגו'. רז"ל אמרו שהכתנת באה לכפר על שפיכת דמים ומה ענין זה לזה. ואם בעבור שהשבטים אחי יוסף טבלו כתונת יוסף בדם מ"מ כל שפיכות דמים הנעשה בכל דור ודור מה ענינו אל הכתונת כי בלי ספק שכפרה זו היא בכל דור ודור ולא על שפיכת דמים של השבטים לבד ובעל העקידה נדחק מאד בדבר זה כאשר תראה בספרו. גם שם לא היה ש"ד כלל כי מה שטבלו הכתונת בדם אין ש"ד אך בדרך רחוקה יש לד ש"ד כי מכרוהו לעבד ואז"ל שבי כולהו איתנהו ביה. ואולם מצאתי ישוב לזה מתה שכתב רבינו בחיי פרשת וישב וז"ל על הכתונת נתגלגלו הדברים בשעבוד גופותם במצרים וכן לאחר זמן היו עשרה הרוגי מלכות כי כן הגוף כתונת הנפש עכ"ל. הנך רואה דעת הרב שהגוף הוא כתונת של הנפש ומלבושו ואם כן יש דמיון ויחס לכתונת זה עם גוף הנרצח. והיה כולו שש דהיינו פשתן כי קין היה ראש לכל הרוצחים ונתגלגל הדבר ע"י שהקריב זרע פשתן ולא נתקבל קרבנו ונתקבל קרבן אחיו הבל ע"כ נתקנא בו והרגו וע"כ היו שש ערי מקלט כי שש נופל על לשון ששה. ומצנפת שש והוא מכפר על גסות הרוח לפי שהמצנפת היה כמו עטרה המורה על השררה כמ"ש הסר המצנפת והרם העטרה וכתיב וצניף מלוכה בכף אלהיך והיה עשוי משש כי השש ראוי למי שעולה לגדולה כמ"ש ביוסף וילבש אותו בגדי שש. והאבנט מכפר על הרהור הלב לפיכך היה האבנט ל"ב אמה ארכו. והרהור עבירה קשה מן העבירה לפי שהמעשה עצמו אחר אשר כבר עשהו ישבע מעמל נפשו ונפשו קצה בו אבל ההרהור דבק בו לעולם כאשר ידבק האזור אל מתני איש על כן בא לכפרה האבנט שהיה דבק בו כאזור. ועשה להם מכנסי בד לכפר על ג"ע דבר שבצנעה נוהג כשמתיחדים בד בבד כי בד יש במשמעותו גם לשון בדידות. והיו בגדי כהונה מכפרים על ח' עבירות אלו כי ד' מהם החמורים שבכל העבירות התלויות במעשה ובדבור והם ע"ג ג"ע וש"ד ולשון הרע כנגד כולם וד' מהם כללים כי קלקול הדינין גורם השחתת העולם. וגסות הרוח והרהור עבירה ועזות מצח כוללים כל העבירות והם מצויין ביותר. ואולי שזה היתה כוונת הגר שהיה אומר אתגייר על מנת שישימוני כ"ג כדי שילבש בגדים אלו כדאיתא במסכת שבת וכי היה כל כך שוטה שרצה להתגייר בעבור לבישת בגדים אלו אלא ודאי ששמע קול סופרים מקרין ואלה הבגדים אשר יעשו שם כי

כוונתם

כוונתם על מה הם מכפרים וידע הגר בעצמו שהוא עבר על כל אלו בגאותו והוא צריך לכל הכפרות האלו. ונראה שזה היתה גם כוונת אחשורוש שנתלבש בבגדי כהונה כמו שלמדו במסכת מגילה בג"ש נאמר כאן תפארת גדולתו ונאמר להלן לכבוד ולתפארת מה להלן בגדי כהונה אף כאן בגדי כהונה כי גם הוא טעה בזה לומר שלבישתם יהיה לו לכפרה על כל שמונה ראשי עבירות אלו. ונוכל עוד ליישב בזה מה שדרשו רז"ל במסכת מגילה על פסוק והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא וגו' אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה כלום הקריבו לפניך פרים בני שנה ושתי תורים על מזבח אדמה. ותרשיש כלום שמשו לפניך בבגדי כהונה שיש בהם תרשיש שהם וישפה. מרס מרסנא כלום מרסו לפניך בדם ובמנחות כו'. ונ"ל לפרש מה שלא הזכיר מכל בגדי כהונה כי אם החשן שהיו בו האבנים ומכולם לא זכר כי אם התרשיש לפי שבכל בגדי כהונה לא היתה הקדושה מבוררת כל כך כמו בחשן שהיו שם האורים שם המפורש והיו שם י"ב אבנים ורמז לכולם בתרשיש דהיינו תרי שש ב"פ שש הרי י"ב. והנה מדרש זה מחוסר ביאור כי יש להקשות למה לא קטרגו לומר כלום קבלו התורה כלום הן מניחין תפילין וכדומה להם. אלא ודאי לפי שלא נצטוו עליהם ע"כ אין להאשימם בזה וא"כ הרי גם על הקרבנות לא נצטוו ואיך קטרגו עליהם על שלא הקריבו פרים כו'. ועוד יש לדקדק בלשון למה אמרו המלאכים בלשון שלילה כלום הקריבו לפניך ולמה לא אמרו סתם הלא אין מקריבין לפניך קרבנות. אלא ודאי שעיקר הקטרוג היה על שראו המלאכים את אחשורוש שנתעטף בטלית שאינו שלו ונתלבש בבגדי כהונה ועוד שתה מן כלי המקדש כמו שלמדו רז"ל מן פסוק וכלים מכלים שונים שרשע זה היה משתמש בכלי המקדש. ע"כ מצאו המלאכים מקום לבלבל סעודתו ולקטרג עליו לומר לפני הקב"ה רבונו של עולם ראה איך זה הרשע נתלבש בבגדי כהונה כאילו היה כהן ומקריב קרבנות וכי הקריב לפניך פרים ועתודים. וראה איך נתלבש בתרשיש תרי שש קודש קדשי' הוא לה' וכי עבד בהם עבודת הש"י. ובאמרם מרס מרסנא קראו תגר עליו על שנשתכר בכלי קודש וכי מרס בהם דם ומנחות כמשפט כלים קדושים אלו אלא נשתמש בכולם לצרכו וא"כ ראוי הוא לעונש גדול כי הזר הקרב יומת. ובזה מדוקדק הלשון כלום הקריבו כמבואר לכל משכיל. אך עדיין יש לנו מקום ללון על בעל מדרש זה כי איך דרש כרשנא שתר אדמתא שכל זה דברי המלאכים ולשון הפסוק אינו משמע כן שהרי נאמר שבעת הסריסים רואי פני המלך ש"מ שכל אלו שמות הם כי איך יהיה נקשר תחלת המקרא עם סופו. וע"ק למה באמת לא נענש אחשורוש כמו שנענש בלשצר על שנשתמש בכלי קודש. ועוד מה ראה אחשורוש על ככה להשתמש בכלי קודש וכי לא ראה או ידע מה שקרה לבלשצר. וע"ק כי רז"ל אמרו והשתיה כדת היינו כדת של תורה אכילה מרובה משתיה כמו אכילה ושתיה של מזבח פר ושלשה עשרונים סולת לאכילת המזבח והאי ההין יין לשתיה ומה ראה אחשורוש על ככה והלא בנוהג שבעולם שבכל סעודה השתיה מרובה משל אכילה ופוק חזי מאי עמא דבר ולמה היה אחשורוש משנה ממנהג העולם לעשות סעודתו דוגמת אכילת המזבח. והקרוב אלי לומר בזה שאחשורוש רצה לתקן בזה שני דברים. האחת הוא שמצינו בכ"מ שיש סעודה גדולה ששלחנו מלא ושלחן רבו ריקם נותן פתחון פה למקטרגים לומר רבונו של עולם ראה מכל הסעודות הללו כלום הקריב לגבוה פר ואיל כדמסיק בילקוט פרשת וירא אחר הדברים האלה שהיו המלאכים מקטרגים ואומרים מכל הסעודות הללו שעשה אברהם כלום הקריב לפניך פר ואיל כו' כך היה אחשורוש מתירא שמא יקטרגו על סעודתו במרום כלום הקריב מכל הסעודה לגבוה פרים או תורים על כן טעה בדמיונו לומר שיהיה מתוקן הכל כשיעשה סעודתו מעין סעודת המזבח ונראה לו לכפר עליו כאלו הקריב ממש על המזבח וע"כ לקח כלי הקדש ונתלבש בבגדי כהונה ועשה אכילה מרובה משתיה וקרא לסריסיו שמות על שם הקרבנות כי חשב שכל זה יעלה לו לרצון כאילו נעשה הכל על המזבח ממש. השניה הוא בהפך זה שעיקר כוונתו היתה ללבוש בגדי כהונה להיות לו לכפרה כי הוגד לו מן חכמי ישראל כי ח' בגדים אלו מכפרים על עונות ידועות אז רצה להתפאר בהם לכבוד ולתפארת וגם בכלי קודש רצה להתפאר כי לא נמצא כמותם כמו שלמדו מן פסוק וכלים מכלים שונים. ומ"מ הוגד לרשע זה שאסור ללבוש בגדים אלו לזרים כי אם לכהן בשעת עבודה וגם מצד כלי הקודש היה מתירא מן העונש שקרה לבלשצר. ע"כ חשב לתקן זה ואמר בשלמא בלשצר חטא וטעה כי הוא נשתמש בכלים אלו שלא כדרכן שהרי דרך ותשמישם הוא שתהיה אכילה מרובה משתיה ואל בלשצר כתיב לקבל אלפא חמרא שתי ואם כן ודאי היה מרבה בשתיה יותר מבאכילה והכל עשה כדי להרחיק הכלים מקדושתן להשתמש בהם שלא כדרכן על כן נענש. ועוד חשב שנענש לפי שמכל הסעודה לא הקריב פר ואיל כו' אמנם אחשורוש חשב להיות נקי מכל אלה כי אמר אני אשתמש בכלים אלו כדרכן אכילה מרובה משתיה ואז לא אחלל אותם מן קדושתם גם בזה נקי אנכי ומהלכתי מן הלבשת בגדי כהונה כי דומה כאלו אני עומד ומקריב קרבנות ובזה יהיה נקי גם קטרוג כלום הקריב לפניך פר ואיל. וכדי לחזק טעותו קרא שמות לסריסיו שהיו משרתים לו בסעודה היושבים במלכותו על שם הכהנים משרתי אלהינו בבהמ"ק כי המה ראשונים במלכות שמים רואי פני מלך עליון על כן קרא לשמות רואי פניו הקרובים אליו כרשנא שתר על שם פרים בני שנה ושתי תורים וכן כולם וכל זה עשה להשוות סעודתו ומשרתיה מכל וכל לסעודת המזבח ולעבודת הכהנים משרתי המזבח וחשב להיות פטור עי"ז הן מן קטרוג כלום הקריב לפניך פר ואיל הן מן עונש של בלשצר הן מעונש של לבישת הבגדים לאיש זר. ולפי שכל זה היה דמיון לבד ולא היה שם עבודה ממש ע"כ מצאו המלאכים מקום לקטרג ולומר רבש"ע אל תפן אל מנחתם מנחת שוא היא כי אין בכל מעשיו כ"א הדמיון לבד שהרי לא היתה שם שום הקרבה ממש על כן נאמר בלשון שלילה כלום הקריבו לפניך פרים בני שנה או תורים כו' וכי בעבור שקראו משרתיו על שם זה יהיה דומה כאלו הקריב ממש. ובדרך זה יהיה כל פירוש הפסוק והקרוב אליו כרשנא שתר כפשוטו ממש גם לדברי בעל המדרש. ומ"מ אמר בעל המדרש מסברא דנפשיה שהמלאכים קטרגו שהרי באמת היה להם מקום לקטרג ולטעון עליו כל הטענות הנזכרים ומסתמא לא שתקו מלאכי רחמים מלהזכיר חובתו לטובת ישראל ולשוב עמלו בראשו על שנתלבש בבגדי כהונה בלא הקרבת קרבן ועל שמכל הסעודה לא הקריב פר ואיל ועל שנשתמש בכלי קודש ע"כ נתקלקלה סעודתו ע"י ושתי אבל מ"מ לא נהרג כבלשצר כי היה קרוב לשוגג וטועה במזמות זו אשר חשב שכל סעודתו מעין של מעלה. וזה פירוש יקר:

ועשית מזבח מקטר קטרת. כפי הנראה שב' מזבחות אלו נערכו שניהם לכפר על הנפש החוטאת כי מזבח הנחושת בא לכפר על חלקי החומר והגוף הנגוף באבן החטא ועליו מקריבים הבעלי חיים הבאים תמורתו כי יש להם דמיון אל חומר האדם ותמונת המזבח יוכיח כי זאת קומתו דמתה לקומת אדם בינוני ג' אמות וכן הבהמות הנקרבים דומים אל נפש הבהמית שבאדם נפש תמורת נפש כי מטעם זה נאמר במנחת עני ונפש כי תקריב כי אין בידו להקריב נפש הבהמה תמורת נפשו והוא מביא מנחתה סולת ע"כ אמר הכתוב ונפש מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו. אבל מ"מ גם הנשמה צריכה כפרה אחרי אשר הוטמאה בגוף הנגוף הזה ואינה מתכפרת בנפש הבהמה כי אין דמיון זה לזה כי רוח בני אדם עולה למעלה ורוח הבהמה יורדת למטה ואיך תהיה נפש הבהמה הכלה ונפסד תמורה לנשמת אדם הקיימת לנצח. ע"כ צוה אל חי לעשות מזבח הקטור' המעלה עשן וריח ניחוח לה' לכפר על רוח בני האדם העולה היא למעלה כעשן הקטורת והיא גם היא מקטרת מור ולבונה של מעשים טובים. ולהורות נתן בלבבנו מ"ש ושחקת ממנה הדק רמז לנשמה דקה מן הדקה שצריכה גם היא כפרה כדי להעלות אל מקום חוצבה. ומספר אמות מזבח זה יוכיח כי בו נאמר אמה ארכו ואמה רחבו אמות יחידות לכפר בו על הנשמה שנקראת יחידה כמו שהקב"ה אחד כך היא יחידה. ואמתי' קומתו כי רוח בני האדם היא העולה במקום בזולת מקום שיש לה תוך הגוף. וזמן הקטרתו בבוקר ובערב כי הנשמה בבוקר היא באה בילדותו זמן זריחת שמשו ובערב היא שבה אל אביה כימי נעוריה והלואי שתהא יציאה כביאה בלא חטא. ובא הקטורת בהיטיבו הנרות בבוקר ובערב בהעלות את הנרות ומראה הערב והבוקר אמת כי הוא מתיחס לנר אלהים נשמת אדם כי הבוקר זמן הטבת נר אלהים נשמת אדם מעשיה ולנקות עצמה מכל חלודת אפר ובערב זמן שקיעת שמשו הוא זמן העלאת הנשמה אל מקום חוצבה ובאה הקטרה זו לכפר על הנשמה כדי שתהא היציאה מן העולם בלא חטא כביאה. וזר זהב של מזבח זה כנגד השכר של צדיקים לעה"ב שנהנין מזיו השכינה ועטרותיהם בראשם ועטרות לא נאמר אלא ועטרותיהם רמז לאותן עטרות שקנו בהר סיני באמרם נעשה ונשמע כדאיתא במסכת שבת פ' ר"ע ומסיק שם בחורב טענום ובחורב פרקום ואמר ריש לקיש עתיד הקב"ה להחזירם להם כו' לכך אמרו רז"ל ועטרותיהם בראשם אותן העטרות שנלקחו מהם ועתיד להחזירם להם. ומטעם זה נאמר כאן ונתתה אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות היינו מכוון כנגד הארון מבחוץ וכל זה בא להורות שזר של מזבח הקטורת המרמז על ועטרותיהם בראשם היינו זר התורה והכתר שניתן להם בחורב ופרקום ועתיד להחזירם להם. וכפר על קרנותיו אחת בשנה לכפר על מה שנאמר אל תרימו למרום קרנכם כמבואר למעלה במזבח הנחושת. אחת בשנה וגו' כי בעצם היום ההוא נעשה האדם נקי כמלאך השרת מן החטא והנשמה תחזור לטהרתה כימי עולם וכשנים קדמוניות והמשכיל ישמע ויוסיף לקח:

הפטרת תצוה ביחזקאל סימן מג

אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֹנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃ וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָיו צורתו כתיב וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָיו צורתו כתיב וְכָל־תּוֹרֹתָיו תורתו כתיב הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת

עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת׃ וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה־רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃ וּמֵחֵיק הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה׃ וְהַהַרְאֵל אַרְבַּע אַמּוֹת וּמֵהָאֲרִיאֵל ומהאראיל כתיב וּלְמַעְלָה הַקְּרָנוֹת אַרְבַּע׃ וְהָאֲרִיאֵל והאראיל כתיב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו׃ וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה וְהַחֵיק־לָהּ אַמָּה סָבִיב וּמַעֲלֹתֵהוּ פְּנוֹת קָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אֵלֶּה חֻקּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם׃ וְנָתַתָּה אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֲשֶׁר הֵם מִזֶּרַע צָדוֹק הַקְּרֹבִים אֵלַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה לְשָׁרְתֵנִי פַּר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת׃ וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־אַרְבַּע קַרְנֹתָיו וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה וְאֶל־הַגְּבוּל סָבִיב וְחִטֵּאתָ אוֹתוֹ וְכִפַּרְתָּהוּ׃ וְלָקַחְתָּ אֵת הַפָּר הַחַטָּאת וּשְׂרָפוֹ בְּמִפְקַד הַבַּיִת מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ׃ וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי תַּקְרִיב שְׂעִיר־עִזִּים תָּמִים לְחַטָּאת וְחִטְּאוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר חִטְּאוּ בַּפָּר׃ בְּכַלּוֹתְךָ מֵחַטֵּא תַּקְרִיב פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תָּמִים׃ וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהוָה וְהִשְׁלִיכוּ הַכֹּהֲנִים עֲלֵיהֶם מֶלַח וְהֶעֱלוּ אוֹתָם עֹלָה לַיהוָה׃ שִׁבְעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׂעִיר־חַטָּאת לַיּוֹם וּפַר בֶּן־בָּקָר וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תְּמִימִים יַעֲשׂוּ׃ שִׁבְעַת יָמִים יְכַפְּרוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְטִהֲרוּ אֹתוֹ וּמִלְאוּ יָדָיו ידו כתיב ׃ וִיכַלּוּ אֶת־הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת־שַׁלְמֵיכֶם וְרָצֵאתִי אֶתְכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

וכפרו כתיב

פירוש המלות

וספח. הוא טפח : וחיק. אמצע : וגבולה. המסגרת או הזר : ומחיק. מאמצע : וההראל. גובה המזבח : ומעלותהו . המעלות שהיו עולים במזבח פונים למזבח : במפקד . במנות הכהנים : ומלאו . לשון חינוך :

פרשת תשא

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף

יא וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ יב אֲרֵי תְקַבֵּיל יָת חוּשְׁבַּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִנְיָנֵיהוֹן וְיִתְּנוּן גְּבַר פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ קֳדָם יְיָ כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן וְלָא יְהֵי

ה' ר"פ בטעם מונח לפני גריש

י"א בטעמא פי' בי"א מקומות מסר' המרכא יתיד' לזרקא

ב' ובפסוק

כי ה' ר"פ בטעם מונח לפני גריש וסי' מצוין בסדר משפטים : בני ישראל חד מן י"א מקומות דמשרת המרכא לזרקא וסי' מצויין בריש סדר וארא :

תולדות אהרן כי תשא . ברכות סב מגלה כט ל ב"ב :

רשי

(יב) **כי תשא** לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם

אבן עזרא

ברוך לעד שם אל נשא :
עם ישראל כל טוב עשה :
ולציר גלה פלא נכסה :
תוך פרשת היא כי תשא :

(יב) **הזהיר** לפרש כסף הכפורים שהוא חיוב על כל אחד ולא היה נדבה והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש ואחר כן הכיור וכנו שלא יעשו מנדבת הנכור רק ממראות הצובאות לבדם גם הזכיר שמן המשחה וקטרת הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום ובהזכירו שמן המנחה הזכיר הכלים הנמשחים גם הזכיר האומן הגדול שהוא כרוקח ואשר יעשה מעלתו כל המשכן והוא בצלאל ואהליאב והזכיר השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת השם בשבת ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר והצריך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל ואחר כן הזכיר רדתו ושרפת העגל ושובו אל ההר עוד להתפלל שנית בעדם והזכיר כעס משה להוציא אהלו ממחנה ישראל ויש אומרים כי הכתוב יספר מה שהיה ואחר כן הזכיר כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן צוהו שירד ויפסול לחות וכתבם השם פעם שנית והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטים ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו והגאון אמר כי

בעה"ט כי תשא . סמך קרנותיו לכי תשא רמז למה שאמרו רמה קרנו של ישראל בכי תשא . וסמך יוה"כ לכפר נפשו לומר שבי"כ צריך ליתן כופר נפשו כי אז כל העם נמנין ועוברים לפניו . ולכך נהגו לפסוק צדקה ביוה"כ : תשא את ראש בני . ר"ת בגימטריא תר"ג שכך היו האלפים שש מאות אלף ושלשת אלפים . וכן בני ישראל עולה תר"ג : ונתנו . אם תקראנו למפרע יהיה ג"כ ונתנו לומר לך כל מה שאדם נותן לצדקה יוחזר אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום : ג"פ פקודים בפסוק וג"פ מחצית השקל בפרשה . ג"פ כופר נפשו . וג"פ וכפר . וג"פ בני ישראל לכפר על ג' דברים על המלחמה ורעב ודבר . וכן אמר גד החוזה לדוד כשמנה את ישראל שלש אני נוטל עליך :

ספורנו

(יב) **כי** תשא . ונתנו איש כופר נפשו . כי הכרח המנין באישי האדם הוא מגיד ההשתנות הקורה באישיו מהויה והפסד וזה בסבת חטאם כאמרם (שבת פ' במה אשה יוצאה) אין מיתה בלא חטא ובכן כל מנין הוא מזכיר עון לכן יאות שיתן כל אחד כפר נפשו לכבוד האל ית' והוא רחום יכפר עון כאמרו לכפר על נפשותיכם ולזה אמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט . כי בזה לא נכר שוע לפני דל

רמבן

(יב) **צוה** הקב"ה את משה כאשר תשא ראש בני ישראל במנין יתנו כפר נפש מחצית השקל ואמר לו ולקחת את כסף הכפורים הנזכר ונתת אותו על עבודת אהל מועד ומזה ילמד משה שימנה אותם עתה וכן עשה כמו שאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר ולא הוצרך להאריך ולומר ועתה תשא ראשם ונתת הכסף על עבודת אוהל מועד כי הדבר מובן מעצמו שימנם עתה לפיכך כלל המצוה כאשר תשא ראשם תעשה כן שיכנס בכלל כל פעם שימנם והנראה אלי כי לא הצריך אותו עתה לבא באהליהם ולמנותם כאשר יעשה בחומש הפקודים רק שיעשה כאשר יאמרו רבותינו בשקלי הקרבנות צוה עליהם שכל היודע בעצמו שהוא מבן עשרים שנה ומעלה יתן הכסף הזה והם הביאו אליו הכופר נדבה עם כל שאר הנדבה בבקר בבקר ולכן לא רק אמר ונתת את כסף הכפורים כלו' הנה צויתיך כאשר תמנם שיתנו כופרם ועתה יתנו מעצמם הכופר ותתן אותו על עבודת אהל מועד ולכך לא הוצרך עתה לאהרן ונשיאים שיהיו עמו ואין טענה מכל העובר על הפקודים כי פירושו הראוי לעבור ומפני שלא נתפרש כאן אם היא מצות דורות או לשעה למשה במדבר טעה דוד ומנה אותם בלא שקלים והיה הנגף בהם והתודה עליו ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי ורבותינו דרשו מכאן שלש תרומות מרבות המקראות וכן נראה ממה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה וירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לאהל העדות יראה מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית אע"פ שלא ימנם וכן בקרבנות כדברי חכמים וכן כתוב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת

עליהם כמו שמצינו בימי דוד: (יג) זה יתנו. (מדרש רבה) הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואומר לו כזה יתנו: העובר על הפקדים. דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן (ויקרא כז) כל אשר יעבור תחת השבט וכן (ירמיה לג) תעבורנה הצאן על ידי מונה: מחצית השקל בשקל הקודש. כמשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה הוא: גרה. לשון מעה וכן בשמואל (שמואל ב) יבא להשתחוות לו לאגורת כסף ולככר לחם: עשרים גרה השקל. שהשקל הסלע ד׳ זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף

בִּפְקֹד אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל

בְּהוֹן מוֹתָא כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן׃ יג דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַסְרִין מָעִין סִלְעָא פַּלְגוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא

ג׳ ר״פ בטעם מונח לפני לגרמי׳ בתורה

כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא ישא מספרם וראיתו משאת משה במדבר וא׳ כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור ותקון הכיור ויעשו שמן משחה וקטרת הסמים גם יתנן ממנו לסנהדרין וזה רמז בצלאל ואהליאב כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרות הפרטים בראש האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים וי״א כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כפר נפשם ואם זה אמת היא תשובה על הגאון. וטעם בפקוד אותם. כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה אז יבא הנגף ויפת אמר אם לא יתנו כפרם בצאת למלחמה ויספרו ינגפו לפני האויב: (יג) זה. השיעור כמו וזה אשר תעשה אותה. וטעם כל העובר. שעברו משנותם עשרים והם כמו שלשה שבועות שנים אז הוא האדם תמים דעת גם גופו לא יגבה עוד

זה ג׳ ר״פ בטעם מונח לפני לגרמיה וסי׳ זה יתנו כל העובר. זה לחמנו חם הצטידנו. זה רע בכל אשר נעשה. אנ״ך:

תולדות אהרן כל העובר. (שקלים מה): עשרים גרה. בכורות נ:

בעל הטורים זה יתנו כל העובר על. בגימטריא זה היה כמין מטבע של אש: זה יתנו. כמנין ז״ה פי׳ י״ב שבטים יתנו דאיכא למ״ד שבט לוי לא נמנו: עשרים. בגימטריא עשיר ודל. שהיו כולם שוים בזה: שקל. בגימטריא נפש שבא לכפר על הנפש:

רמבן

לעבודת בית אלהינו ללחם המערכת למנחת התמיד ולעולת התמיד והשבתות והחדשים למועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על כל ישראל וכל מלאכת בית אלהינו מכאן מפורש שהיו מביאים שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית ואמר שלישית השקל כי בימי עזרא הוסיפו עליהם והיה שלישית השקל עשר גרה. ובמס׳ שקלים שנינו שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלין דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעין ובקשו לשקול דינרין ופירושה שכשעלו מן הגולה מפני שהיה בדק הבית צריך להוצאות מרובות היו שוקלין דרכונות שהם גדולים מן הסלעים והיה כל אחד שוקל דרכמון א׳ (חזרו) לשקול סלעים שלמים חזרו לשקול טבעין ומפורש בירושלמי שהוא פלגות סלעין בקשו לשקול דינרין ולא קבלו מהן שיכול הצבור להוסיף ליתן יותר מחצי סלע ובלבד שתהא יד כולן שוה כמו ששנינו במסכת מסכת שקלים ומ״מ אין אדם רשאי לפחות וליתן פחות מחצי סלע בין יחיד בין רבים כי אין כופר הנפש פחות מכן כדכתיב זה יתנו וגו׳ ובירושלמי אמרו בשלישית השקל מכאן שאדם חייב באחריות שקלים שלש פעמים בשנה מכאן שאין מטריחין על הצבור יותר משלש פעמים בשנה וכי רש״י לפי שירמז כאן שלש תרומות אחת תרומת האדנים שמכאן כשהתחילו בנדבת המשכן אחר יוה״כ בשנה ראשונה ונתנו כל אחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו׳ והשניה אף היא ע״י מנין שמכאן משהוקם המשכן הוא מנין האמור בחומש הפקודים בא׳ לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל א׳ מחצית השקל לקנות מהן קרבנות צבור וא״ת וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוין שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו וא״א שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה ונעשו בני כ׳ תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נתנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים שליציאת מצרים מונין מניסן ולשנות האנשים מונין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין האחד בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה הקב״ה לישראל ונצטוו על המשכן והשני בא׳ באייר כל אלו דברי הרב. ואני תמה ואיך יתכן שיהיה קהל גדול כמוהו ולא ימותו בו בחצי שנה למאות ולאלפים והנה לפי דברי הרב עמדו כשבעה חדשים ולא מת אחד וכתיב ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם. ועוד קשה לי כי מנין שנות האנשים אינכו למנין שנות עולם מתשרי אבל הוא מעת לעת מיום הולדו שכך נאמר בהם מבן עשרים שנה ומעלה שיהיו שנים שלמות להם וכן בכל מניני התורה בשנות האדם כך הם נמנין מעת לעת כמו שאמרו במסכת ערכין שנה האמורה בתורה בקדשים ובבתי ערי חומה ושתי שנים שבשדה אחוזה ושש שבעבד עברי ושבבן ושבבת כולן מעת לעת בקדשים מנא לן אמר קרא כבש בן שנתו שנה שלו ולא שנה של מנין עולם וכו׳ ומפרש התם שבבן ושבבת למאי הלכתא אמר רב גידל לערכין והטעם מפני שכתוב בהן ומעלה ובכל מניני המדבר כך כתוב בהן ג״כ ומעלה ומנין המדבר כמנין הערכין בכל דבר כמו שאמר בבבא בתרא גמר ומעלה ומעלה מערכין א״כ כל הנולדים מתשרי ועד אייר השלימו שנה בינתים ונתרבו בין שני המנינים עם רב. אבל יותר נכון שנאמר שכן אירע מעשה שהיו ישראל בשעת מנין ראשון תר״ג אלף ותק״ן ומתו בהם הרבה בשבעה חדשים כנוהג שבעולם ובני עשרים משלימים שנתם מתשרי ועד אייר ואירע הדבר שהיו המשלימים כמנין המתים. אבל לפי דעתי אין השואת המנינין האלה שאלה כלל כי במנין הראשון נמנה שבט לוי עמהן כי עדיין לא נבחר ולא יצא מכלל העם ובמנין שני נאמר לו אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא והנה אותם היו המשלימים שנתם שנעשו בין שני המנינין בני עשרים שנה היו קרוב לעשרים אלף וזה דבר ברור כי ממה שהוצרך לומר במנין שני אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא ראיה שהיה נמנה עמהם עד הנה ועתה נבחר השבט ההוא ונמנה לעצמו להיות לגיון למלך והנה ישראל כשיצאו ממצרים היו כשש מאות אלף רגלי לא שש מאות ומתו מהן עד המנין ההוא ונתרבו במשלימים שנותיהם ואולי הגברים אינם בני עשרים אבל כל הנקרא איש מבן שלש עשרה שנה ומעלה בכלל כי הוא להוציא הנשים והקטנים בלבד כאשר אמר לבד מטף וכן נ״ל כי שלש תרומות שרמז כאן האחת לקרבנות הצבור איננה על ידי המנין האמור בחומש הפקודים כדברי הרב כי שם נאמר אך את מטה לוי לא תפקוד והשקלים של קרבנות לוים חייבים בהם לדברי הכל וכדברי חכמים אף הכהנים וכן הלכה כמו שמפורש במס׳ שקלים ועוד כי השקלים לקרבנות אינם מבן עשרים שנה ומעלה אלא משהביא שתי שערות חייב לשקול וכן מפורש שם אבל נוה הכתוב שיביאו למלאכת המשכן תרומת חצי השקל לכל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה ורמז העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לכפר על נפשותיכם שכל הצריך כפרה שהגיע לכלל חיוב המצות יביא מחצית השקל אחד לקרבנות:

(יג) **מחצית** השקל בשקל הקדש. קבע לו משה רבינו מטבע כסף בישראל כי מלך גדול היה וקרא למטבע ההוא שקל בעבור שכל המטבע במשקל שלם אין בו פחת ולא כסף סיגים ובעבור שמשקלי הערכין ופדיון הבכור במטבע ההוא שהם קדש וכן כל שקלי המשכן וכן כל כסף קצוב האמור בתורה יקרא לו הכתוב שקל הקדש. וכן הטעם אללי במה שרבותינו קורין לשון התורה לשון הקדש שהוא מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קודשה כלם בלשון ההוא נאמרו והנה הוא הלשון שהקב״ה יתעלה שמו מדבר בו עם נביאיו ועם עדתו אנכי ולא יהיה לך ושאר דברות התורה והנבואה ובו נקרא בשמותיו הקדושים אל אלהים צבאות ושדי ויו״ד ה״א והשם הגדול המיוחד ובו ברא עולמו וקרא שמות שמים וארץ וכל אשר בם ומלאכיו וכל צבאיו לכלם בשם יקרא מיכאל וגבריאל בלשון ההוא ובו קרא שמות לקדושים אשר בארץ אברהם יצחק ושלמה וזולתם והרב אמר במורה הנבוכים אל תחשוב שנקרא לשוננו לשון הקדש לגאותנו או לטעותנו אבל הוא כי זה הלשון קדוש לא ימצאו בו שמות לאבר הבעילה בזכר או בנקבה ולא לטפה ולשתן ולצואה רק בכנוי ואל יטעה אותך שגל כי הוא שם אשה המזומנת למשכב ואמר ישגלנה על פי מה שנכתב עליו ופירושו יקח אשה לפילגש והנה אין צורך לטעם הזה כי הדבר ברור שהלשון קדש קדשים הוא כמו שפירשתי והטעם שהזכיר על דעתי איננו אמת כי מה שיכנו ישגלנה ישכבנה יורה כי משגל שם עצם לבעילה וכן יכנו לאכול את חוריהם כי הוא שם מגונה ואם מפני טעמו של הרב היו קורים לו לשון נקיה כענין ששנינו עד שיקיף זקן התחתון ולא העליון אלא שדברו חכמים בל׳ נקיה ואמרו כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי וכן במקומות רבים ופי׳ הכתוב כי השקל עשרים גרה של כסף ותרגם אונקלוס מעין כי הגרה אצלו שם למטבע הנקרא בארמית מעה וכן תרגם יונתן בן עוזיאל לאגורת כסף למעה דכסף וכן אמר בשקל הקדש סילעא כי כן שם המטבע בארמית ושיעורו ידוע נמי בתלמוד וכתב רש״י שהשקל משקלו ארבעה זהובים שהוא חצי אוקיא למשקל היושר של קלוניא. מצא הרב מפורש בגמרא שהסלע ארבעה דינר וקבל במשקל הדינרין שהוא כמשקל הזהובים וכן כתב בפירושו בגמרא בב״ק הדינר משקלו זהוב וכך קורין בקוסטנטינא הזהוב דינר וכל זה אמת הוא אבל שיעור הרב בזהובים הנמצאים בדורו וגם בדורנו והם כמשקל חצי האוקיא שהזכיר ואיננו כן כי מלכי הגוים פחתו הזהובים וכבר מצינו בדברי בעל הלכות גדולות והגאונים הראשונים כי הדינר הנזכר בכל מקום בתלמוד הוא דינר ששדנג והוא יותר על דינר ערבי שתות ולפי השיעורין הנמצאים בדבריהם הדינרין שבתלמוד גדולים מן הזהובים הנמצאים היוצאים בזמנו קרוב לשליש והשקל שלשה רביעי אוקיא למשקל של הארץ הזאת והיא האוקיא שהזכירה

הרב

אבן עזרא

עוד בקומה ואלה הגרות גרגרות חרוב הם: כל הפקודים. הפועלים : (טו) העשיר. הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעיט כי כפר נפש הוא : (טז) ולקחת . זה מפורש בפרשת אלה פקודי כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורים זכרון לבני ישראל: (יז) וידבר. תחלת פרשה הוא : (יח) ועשית כנו . כמו מכונתו והעד מכונות שלמה והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאות כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו והנה באמצע לנכח מזבח הקטרת והיה הכיור בין האהל ובין המזבח נוטה לאחד הצדדים ולא הזכירו הכתוב כי על דרך הסברא אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטורת שהוא לנכח מקום הכפרת: (יט) ורחצו. הזכיר צורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיהם ולא הזכיר משה עתה כי

ספורנו

דל: (יח) ועשית כיור. גם זה הכלי לא הוזכר למעלה עם שאר הכלים כי לא היתה הכונה בו להשכין שכינ׳ במקדש כענין הכוונ׳ אותם הכלים כמבואר למעלה אבל

תְּרוּמָה לַיהוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר
עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
ל׳ וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃
ל׳ נ׳ ופתח וי״ב פתח בלישנא טו הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא
יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת
ס׳ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־
נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ טז וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף
כ״ט חסר הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ
אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה
ס׳ נ׳ מ״ל וכ׳ חסר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה
לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ
יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ג׳ מ״ל יח וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ
ס׳ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־
אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ
שָׁמָּה מָיִם׃ יט וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן

קֳדָם יְיָ׃ יד כֹּל דְעָבַר עַל
מִנְיָנַיָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין
וּלְעֵילָא יִתֵּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם
יְיָ׃ טו דְעַתִּיר לָא יַסְגֵי
וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעַר מִפַּלְגוּת
סִלְעָא לְמִתַּן יָת אַפְרָשׁוּתָא
קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל
נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ טז וְתִסַּב יָת
כַּסְפָּא דְכִפּוּרַיָא מִן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ עַל
פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם
יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃
יז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
יח וְתַעֲבֵיד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא
וּבְסִיסֵיהּ דִנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ
וְתִתֵּן יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא
וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן
מַיָא׃ יט וִיקַדְּשׁוּן אַהֲרֹן

רשי

כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה׳: (יד) מבן עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים : (טו) לכפר על נפשותיכם. שלא תנגפו על ידי מנין. ד״א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג׳ תרומות שנכתב כאן תרומת ה׳ ג׳ פעמים אחת תרומת אדנים שמכאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר (שמות לח) וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהן נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו׳ והשנית אף היא ע״י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א) באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומ׳ נאמ׳ לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר (שמות לה) כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש מה שנדבו לבו : (טז) ונתת אותו על עבודת אהל מועד . למדת שנצטוו למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר (שמות לב) ויגוף ה׳ את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפלו בה דבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו וא״א לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו (במדבר א) באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמר (שמות מ) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו׳ ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר (שמות לח) ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו׳ הא למדת שתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שניה באייר משהוקם המשכן. ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים שש מאות אלף וג׳ אלפים וה׳ מאות ונ׳ שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן (במדבר א) ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו וא״א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י״ט שנה שלא נמנו ובשניה נעשו בני כ׳ תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשניה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר : על עבודת אהל מועד . הן אדנים שנעשו בו : (יח) כיור . כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים : וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור : לרחצה . מושב על הכיור : ובין המזבח. מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בינתים משום שנא׳ ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד כלומר מזבח

והדל י״ב פתחין בלישנא נמסר בשפטים סימן ו׳ פסוק וידל ישראל מאד מפני מדין : את תרומת ה׳ ה׳ בנתינה וסי׳ העשיר לא ירבה. קחו מאתכם תרומה. וכל אשר נדבה רוחו. כל מרים תרומת כסף. ונתתם ממנו את תרומת: לזכרון ח׳ ב׳ מנהון חסר וסי׳ מצ״ין בזכריה סימן ו׳ גבי פרשת לקוח מאת הגולה מחלדי ומאת טוביה וגו׳ : כיור ג׳ מלאים בתורה וסי׳ ועשית כיור נחשת וכנו נחשת . ואת הכיור ואת כנו . דראה קראתי בשם . ויעש את הכיור נחשת דויקהל. וכל נביאים וכתובים דכו׳ מל׳ במ״ב חסר וסי׳ מתחת לכיר הכתפות יצקות. ויסר מעליהם את הכיר. הרויהון במלכים : לרחצה ה׳ וסי׳ ועשית כיור נחשת . וישם את הכיור בין. ויעש כיורים עשרה ב׳ בפסוק. והוא לכהנים לרחצה בו. דד״ה :

תולדות אהרן העשיר לא ירבה. (שקלים פח): כסף הכפורים. ברכות סב: כיור נחשת. מגלה י׳ זבחים כב : ורחצו אהרן. זבחים כא (יבמות יב) :

בעל הטורים מבן עשרים שנה. ס״ת המן שבא להכריע שקליו של המן : שנה ומעלה. בגימטריא לעונשים: עשרים שנה ומעלה. ר״ת עשו ואתן אדם תחתיך (ע׳ ברכות סב) : הכפרים ב׳ במסורה. ולקחת את כסף הכפורים. מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר וגם זה רמז לפסוק לדקה ביוה״כ : והיו לבני ישראל לזכרון מלא ו׳. על שתי כתפיו לזכרן חסר ו׳ שלא היו לזכרון אלא בעודו על כתפיו אבל כ״ז שהיו קיימין ועומדין לא היו לזכרון : ועשית כיור. סמך כיור לפ׳ שקלים לומר שהגשמים נעצרים בשביל פוסקי צדקה ואינם נותנים : לרחצה ד׳ במסורה. שכל כיור שאינו מחזיק כדי שירחצו ממנו ד׳ כהנים כאחד אינו כיור :

רמבן

הרב ז״ל וידע כי שקלי התורה הם הסלעים האלו שכל סלע מהן ארבעה דינרין אבל שקל המוזכר בדברי חכמים כגון ששנינו שקל הלויתני עליו סלע היה שוה סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה הוא ב׳ דינרין חצי הסלע וטעם זה מפני שהעם קורין שקלים לחצי הסלעים שהיו שוקלים בכל שנה וכן הונהג בלשון חכמים במשנה ועל כן אומר אדם לחברו שקל הלויתני כלומר המשקל שישראל שוקלים ויתכן שעשו בזמן בית שני מטבע כסף של ב׳ דינרים כדי שיהא מצוי לתת לגזבר ההקדש ולא יצטרכו לקלבון וקראו לזה המטבע שקל והיו קורין לשקל של משה שהוא שקל של תורה סלע כתרגומו ויש אומרים כי הטעם מה שאמרו מנה קדש כפול היה וכן כל המטבעות ואינו נכון כי שקלי עבד ואונס ומפתה אינם של קדש :

(טו) **וטעם** העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. שיביאו השקלים בהשויה הנזכרת והנראה מן הכתוב הזה שאם הביא הדל בשקלו פחות ממחצית השקל שהוא עובר בלאו הזה שהכתוב הזה מניע׳ שאם נאמר בהעשיר לא ירבה שיהיה שלילות לומר שבכך די לו לא נוכל לפרש כן בוהדל לא ימעיט וא״כ שתיהן מניעות אם שקל העשיר היחידי יותר ושקל הדל פחות עבר בלאו ושמא מה שהיו תורמין בקופות על ההבוד ועל העתיד לגבות יתקן להם זה כי הדל המתעיט בנותר עתיד לגבות הוא ומן העשיר המרבה לא יתרמו הגבאין ביתרון ולא יהו מזכין במותרות וראיתי לבעל הלכות ולכל מוני המצות שלא הזכירו הלאו הזה :

(יט) **ורחצו** אהרן ובניו וכו׳ הרחיצה הזו דרך כבוד שלמעלה כי כל הקרב לשולחן המלכים לשרתו ליגע בפתבג המלך וביין משתיו רוחץ ידיו בעבור היות הידים עסקניות והוסיף כאן לרחוץ הרגלים בעבור היות הכהנים משרתים יחפים ויש בבני אדם שיש ברגליהם זוהמא וביעור ועל דרך האמת בעבור היות ראשי האדם וסופי הידים והרגלים כי הידים למעלה מכל גופו בהגביהו אותן והרגלים למטה והם בצורת האדם רמז לי׳ הספירות שיהיה כל גופו ביניהם וכמו שאמר בספר יצירה כרת לו ברית בין עשר אצבעות

וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־
רַגְלֵיהֶם׃ כ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ
בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת
לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כא וְרָחֲצוּ
יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ
וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ
וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ שני פ

כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כג וְאַתָּה קַח־לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ
מָר־דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־
בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם
וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃
כד וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל

כל אורייתא חסר במ"ג
י"א בלישנא
ז' חסר בליש' נ'. נ'
ו'. נ'
נ'

וּבְנוֹהִי מִנֵּיהּ יָת יְדֵיהוֹן וְיָת
רַגְלֵיהוֹן׃ כ בְּמֵיעַלְהוֹן
לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יְקַדְּשׁוּן מַיָּא
וְלָא יְמוּתוּן אוֹ בְּמִקְרַבְהוֹן
לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא
קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃
כא וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרַגְלֵיהוֹן
וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם
עֲלָם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי לְדָרֵיהוֹן׃
כב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ כג וְאַתְּ סַב לָךְ
בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא דַכְיָא
מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְּמָן
בְּשָׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל מָאתָן
וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל
מָאתָן וְחַמְשִׁין׃ כד וּקְצִיעֲתָא
מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה בְּסִלְעֵי

מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קימעא אל הדרום כך שנויה בזבחים: (יט) את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קדוש ידים ורגלים מניח יד הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלית ע"ג רגלו השמאלית ומקדש: (כ) בבאם אל אהל מועד. (ת"כ פ' שמיני זבחים יט) להקטיר שחרית ובין הערבים קטורת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ג: ולא ימותו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: (כא) ולא ימותו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל: (כג) בשמים ראש. חשובים: וקנמן בשם. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב: מחציתו חמשים ומאתים. מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור א"כ למה נאמר בו חצאין גזירת הכתוב הוא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות (דף ה): וקנה בשם. קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים. סך משקל כולו: (כד) וקדה. שם שרש עשב בלשון חכמים קציעה

כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי אבל הזכיר זה בשעת מעשה: (כ) בבאם. ירחצו מים. הטעם רחיצת מים כי ידיהם ורגליהם הם הפועלים וכמוהו רבים: (כא) ורחצו. פעם אחרת שיעשו כן תמיד או הזכיר זה כי אם לא יעשו כן הם בני מות: (כב) וידבר. פרשה בפני עצמה: (כג) ואתה קח לך. כדרך לך לך וקחו לכם צאן. ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף גם פסל לך כי כן דרך הלשון: ומלת מר. קשה והגאון תרגמה מוש"ק והנה איננו מעלים אע"פ שיש לו ריח טוב אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי עם בשמי והנה הוא מלוקט ואומרים המביאים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי והנה כתוב וידי נטפו מור אולי כן הוא בהיותו לח: וטעם בשמים ראש. שיוקח הראש מכל בשם כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה ואחר שאמר קנמון בשם מה טעם להזכירו אולי שיהיה מהנבחר ג"כ הקנה. וקדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה וככה נקבל רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו וטעם המנצאים לא אבין כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שישקל אפי' כמשקל חרדל ואף כי בכל מעשה רוקח: (כד) וקדה. מהקבלה ידענו

בבאם כ"ל חסר במ"ג. נמסר פרשת תצוה: חק עולם י"א בלישנא. וסי' ורחצו ידיהם ורגליהם. והיה לאהרן ולבניו. כל זכר בבני אהרן. והכהן המשיח תחתיו. כי את חזה התנופה. את משמרת תרומתי. ושלאחריו וזה לך תרומת מתנם. ושלאחריו כל תרומת הקדשים: האותי לא תיראו נאם ה'. שוק התרומה וחזה התנופה. והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו: מר המר ז' חסר וסי' בשמים ראש: ראש. קנה וקנמון. מקטרת מור ולבנה. מר ואהלות. צרור המור. נפתי משכבי. ששה חדשים בשמן המר:

תולדות אהרן ירחצו מים. סנהדרין פג זבחים יט: או בגשתם. זבחים יט קיט: לשרת. זבחים יט: להקטיר אשה. זבחים יט: חק עולם. זבחים יט: בשמים ראש מגלה י (סוטה כב): מר דרור. חולין קלט כריתות ה: וקנמן בשם נדרים ו כריתות ה:

רמבן

אצבעות ידיו ובין עשר אצבעות רגליו במלת הלשון ובמלת המעור ולפיכך נלטוו משרתי עליון לרחוץ הידים והרגלים והרחיצה הזאת לקדושה תרגם אותה אונקלוס ומן הענין הזה תקנו רבותינו נטילת ידים בתחלה שיתכוין לזה כטעם נשיאות כפים והרחיצה היא המצוה אבל הכיור נוה בו להזמנה ואינו מעכב ולא מצוה כי ביוה"כ כ"ג מקדש ידיו ורגליו מקיתון של זהב שהיו עושין לכבודו אבל למדנו מן הכיור כי צריכה כלי: (כג) **מר** דרור חמש מאות. הסכימו המפרשים והרב רבי משה מכללם כי המור הוא הנקרא מוס"ק ור"א השיב כי איננו בשם אע"פ שריחו טוב ואולי בעבור זה הפרידו הכתוב מן הבשמים והוא הקשה כי כתיב אריתי מורי שהוא דבר מלוקט והאומרים המביאים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי ועוד מן הכתוב וידי נטפו מור ואולי כן הוא בהיותו לח. ויתכן שיאמר אריתי מורי בעבור כי הוא דם נצרר בבטן החיה הדומה לצבי הידועה בארץ הודו ובלכתה בין השיחים בימי החום הגדול מגררת בנפח ההוא והדם יוצא צרור ולוקטים אותו מן האחו ואמר וידי נטפו מור כי הכתוב ידמה ריחו כאילו ידיו תטופנה בריח ההוא נטפו מים. ואחרים אמרו איך יכנס בקטרת ובשמן הקדש דם חיה טמאה. גם זו איננה קושיא כי הלחות ההוא הנאסף בה מרוב הדם ויזוב ממנה בחייה אין בו לא טומאה ולא מאום ופירשו דרור מלשון וקראתם דרור שיהיה חפשי מן הזיוף והתערובות ואולי נאמר שהצריך הכתוב להיותו חפשי לומר שיוקח מן הצבי ההוא בהיותו חפשי מתהלך בין ערוגות הבשמים ומתענג כרצונו כי כאשר ילכד ויעמוד ברשות אדם לא יעשה מור כי אם מעט ואיננו מבושם וזה דבר ברור ועם כל זה הנראה אלי מדברי רבותינו שאין המור מוס"ק שהם אמרו במדרש חזית מור אינמרנו"ן והמוסק אף בלשון חכמים כך שמו מוסק כמו שאומר בברכות אוץ ממוסק מפני שהוא מין חיה וכן שם בירושלמי בר ממוסקים וכתב בעל הערוך כי כן גם שמו בלשון יון ועוד אמר במדרש חזית צרור המור דודי לי זה אברהם מה המור הזה ראש לכל מיני בשמים כך אברהם ראש לכל הצדיקים מה המור הזה אין מפיח אלא באור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש ומה המור הזה כל שלוקטו ידיו מתמרמרות כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורין והנה המוסק ריחו מפיח בלא אור ועוד שנינו אלו חוצצין בכלים הזפת והמור וכו' על המרדעת רשב"ג אומר עד כאיסר האיטלקי וקתני זה הכלל כל המקפיד עליו חוצץ וכל שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ ואין המוסק דבר נדבק כזפת שיחוץ ואם שמא מתקנין אותו בענין שידבק בכלים אינו מקפיד עליו שיחוץ אפי' על המרדעת והקרוב שהוא הנקרא כן בלשון ערבי מור שיש ממנו מינין מור אחמר ואבין ובו מקטירין וריחו מפיח באור ביותר. והנה כל הלשונות עברית וארמית וגם הערביים שוות בו ובלשון אגדה פרסית או יונית נקרא אנמרנין קרוב לזה וגם בלשון רומיים נקרא מירא ולהשואת הלשונות בו נראה שהוא המין ההוא והוא יחשב בשמים. ומה שאמרו שהוא ראש לכל הבשמים שהזכירתן תורה בראשם או שהוא בהקטרה משובח מכולם ואפשר שימצא עוד במיניו בעל ריח מבושם ביותר והוא הנקרא דרור והלוקט לזה ידיו מתמרמרות שהוא מר כלענה ושנו בספרא דברים שאי אפשר לדעתן כגון המערב מים ביין קומוס במור כי זה מזייפין אותו בקומוס הנקרא צמג אל ערבי שהוא נדמה לו ולכך אמר מר דרור שיהיה נקי מן הזיוף שמזייפין אותו תמיד. ויתכן כי לשון דרור בכ"מ נקיות וכן וקראתם דרור בארץ לכל יושביה שיהיו כל בעלי הארץ נקיים מעבדות ומכל שעבוד בגופם ובארצותם כלשון ובעל השור נקי ומה שאמר הכתוב וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר יתכן שיהיה שיעורו וידי נטפו שמן מור כי המנהג לסוך בו גם הידים לעדן ולרכך אותן כדכתיב ו' חדשים בשמן המור ופירשו בו שמן זית שלא הביא שליש מפני שמשיר את השער ומעדן את הבשר והענין כי השמן הזה מתקנין אותו במור ונקרא כן וזה טעם נטפו. ויתכן כי יוציא מן המור שמן כאשר נעשה במצטכ"י וזולתו מן הצמגים והנה ראוי לקרותו מור ושמן המור:

וקנמן בשם מחציתו. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב לשון רש"י. והרב רבי משה אמר שהוא קשר סליכ"ה ואחרים אמרו שהוא העץ הטוב הנקרא עוטי"ב ואינו כדברי כולם שהרי אמרו בבראשית רבה ובמדרש חזית קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו והנה הוא כעשב השדה ירעו אותו הצאן ולפי דעתי הוא התבן המבושם והנקרא בערבי אדב"ר ובלשון הרומיים אסקינ"ט והוא בלעז פאייק"א דמיק"א והוא מרעה לגמלים במקומו ורבינו בעל ההלכות כתב בפסחים כגון קנמון וסנבל שדומים לתבן והקדה ידועה מלשון הארמית שהיא קציעה וכן בערבי:

ועשית

ל׳ הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃ כה וְעָשִׂיתָ
אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח
מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן
מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ כו וּמָשַׁחְתָּ
יא בוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן
ב׳ הָעֵדֻת׃ כז וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־
ל׳ כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ
ט׳ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ כח וְאֶת־
ג׳. ג׳ מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ כט וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם
וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם
יִקְדָּשׁ׃ ל וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו
תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃
ד׳ לא וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר
לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה
ל׳ זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לב עַל־בְּשַׂר
ל׳ מ״ל וזקף קמן אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא
תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ
ח׳ ר״פ בתורה יִהְיֶה לָכֶם׃ לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח
ד׳ כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר

קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא
הִינָא׃ כה וְתַעֲבֵיד יָתֵיהּ
מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בּוּסַם
מְבַסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח
רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵא׃
כו וּתְרַבֵּי בֵיהּ יָת מַשְׁכַּן
זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא׃
כז וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת כָּל
מָנוֹהִי וְיָת מְנַרְתָּא וְיָת
מָנַהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ כח וְיָת מַדְבְּחָא
דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי
וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃
כט וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן
קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב
בְּהוֹן יִתְקַדָּשׁ׃ ל וְיָת אַהֲרֹן
וְיָת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ
יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי׃
לא וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל
לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא
יְהֵי דֵין קֳדָמַי לְדָרֵיכוֹן׃
לב עַל בִּסְרָא דַאֲנָשָׁא לָא
יִתָּסַךְ וּבִדְמוּתֵיהּ לָא תַעַבְדוּן
כְּוָתֵיהּ קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא
יְהֵי לְכוֹן׃ לג גְּבַר דִּי יְבַסֵּם
דִּכְוָתֵיהּ וְדִי יִתֵּן מִנֵּיהּ עַל

ארון העדת י״ב וסי׳ ונועדתי לך שם. והבדילה הפרכת לכם. ונתת את הכפרת. ונתתה אותו לפני הפרכת. ומשחת בו את אהל מועד. את ארון העדות. ר״פ. ושמת שם את ארון העדות וסכת. ונתת את מזבח הזהב. ויבא את הארון. ובא אהרן ובניו בנסע. ובבא משה אל אהל: צוה את הכהנים. קדמא ואת השלחן ואת כל כליו. תניין ואת השלחן ואת כליו. תליתאה ויביאו את המשכן את השלחן את כליו. העדת כלם חסר בס״ת מ״ל וסי׳ מצוין בסדר אחרי מות: ואת השלחן ג׳ וסי׳ ואת השלחן ואת כל כליו ואתה קח לך בשמים. ואת השלחן ואת כליו וראה קראתי. ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית ה׳. דמלכים: ואת הכיר ג׳ וסי׳ ואת מזבח העולה דכי תשא. והברו. ויז ממנו על המזבח: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד׳ וסי׳ שמן משחת קדש יהיה. קחו שעיר עזים. איש איש כי יקלל אלהיו. איש כי ימות ובן אין לו: איש י׳ ר״פ בתורה וב׳ באיוב וסי׳ נמסר ריש איוב:

תולדות אהרן ושמן זית הין. מנחות פט (סוטה כב): ועשית אותו שמן. (סוטה כב): כל הנוגע. זבחים פז: שמן משחת קדש. הוריות יא מנחות פט כריתות ה (שקלים מט): לדורותיכם. הוריות יב כריתות ה: על בשר אדם. כריתות ו ז (שבת ט מגלה עב סנהדרין כב): ובמתכנתו. כריתות ה: קדש יהיה לכם. כריתות ז: ירקח כמוהו. (שבת ט): ממנו על זר. כריתות ו מעילה יט:

קליפה: הין. י״ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר׳ מאיר אומר בו שלק את העיקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העיקרין אינו ספק אלא שרחצם במים שלא יבלעו את השמן ואח״כ הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפחו לשמן מעל העיקרין: (כה) רקח מרקחת. רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה וסרי הוא כמו רקע רגע והינו כמו (ישעי׳ נא) רוגע הים וכמו (שם מב) רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופח מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רקח מרקחת. רקח העשוי ע״י אומנות ותערובות. מעשה רוקח. שם האומן בדבר: (כו) ומשחת בו. כל המשיחות כמין כ״ף יון חוץ של מלכים שהן כמין נזר: (כט) וקדשת אותם. משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגומר כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשין ושנויה היא משנה שלמה אבל מזבח מתוך שנאמר (שמות כט) כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת״ל כבשים מה כבשים ראוים אף כל ראוי. כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתו ושאר משיחות כגון רקיקין משוחין וראשית שמנים ימשחו לשון ארמית כהן כלשון עברית: (לא) לדרתיכם. (הוריות יב) מכאן למדו רבותינו לומר שכלו קיים לעתיד לבא: זה. בגימ׳ תריסר לוגין הוו: (לב) לא ייסך. בשני יודי״ן לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשו כמוהו. (כריתות ה׳) בסכום סמניו לא תעשה אחר כמוהו במשקל סימנים הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנים לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו: ובמתכנתו. לשון חשבון כמו (שמות ה׳) מתכנת הלבנים וכן במתכנתה של קטורת: (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו של משה: על זר. שאינו צורך כהונה

ידענו שהיא קליפה: (כה) ועשית. רקח מרקחת. כמו מקטר קטרת: וטעם שמן משחת קדש. הוא שמזכיר אחר זה: (כו) ומשחת. אהל מועד. כולל המשכן. והזכיר הנכבד שהוא באהל והוא הארון: (כז) ואת. הזכיר השלחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו כלים רבים ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים: (כח) ואת מזבח העולה. יש לו כלים רבים: (כט) וקדשת. בשמן המשחה: וטעם כל הנוגע בהם. נלמדנו מן הן ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש. וככה מזבח העולה שגם בו כתוב קודש קדשים: (ל) ואת בניו. לבדם לא אחרים: (לא) שמן משחת קדש יהיה זה. כל שנעשה במתכונת זה למשוח זרע אהרן: (לב) לא ייסך. אמר רבי מרינוס כי ייסך כמו יוסך וכמוהו וייסם בארון כמו ויוסם. והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך שמן הזכרים גם הנקבות כי כן כתוב ושמן לא תסוך ולסוך מזה השמן אסור לכהן אף כי לאחרים כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח: ובמתכונתו. הבשמים הנזכרים ובמשקלם: (לג) איש טעם ואשר יתן ממנו על זר שאינו ממשפחת אהרן. אמר הגאון ז״ל קבלה היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים. והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה. ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל. ולא דבר נכונה כי הנה והזר הקרב יומת ופירש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא. ואחרים אמרו על שמן המשחה שעשה משה גם זה איננו נראה בעיני כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן מאותו שהוא כמוהו על זר. והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח״כ שהוא כמוהו וחוץ ממשפחת דוד איננו כתוב. ולפי דעתי כי כל המלכות אחת הם לדורות ישראל כמו שלא יעלו עולה רק במקום הנבחר. והנה גדעון ושמואל גם

אליהו

בעל הטורים קדש הוא קדש יהיה לכם. בגמטריא מלכות בית דוד:

ספורנו

אבל היתה הכוונה להכין את הכהנים לעבודתם: (כד) ושמן זית הין. אין ספק שזאת הקצבה מהשמן לא היתה מספקת לסוך את כל קצבת אותם הבשמים אבל בשלו השמן עם מי בשול הבשמים או הציפוהו על מי שרייתם עד תום המים על ידי בישול או על ידי חום מועט מהיך הבשמים ונשאר השמן כמעשה הרוקחים. ובזה היתה מחלוקת בין רבותינו ז״ל אם הספיק לבשלו עם מי בשולם או להציפו על מי שרייתם ולהתיכם בשד על ידי חום מועט: (כה) רוקח מרקחת. רקוח של רקוח שנרקח השמן במים המרוקחים: (לא) יהיה זה לי לדורותיכם. שלא יקבל הפסד:

את

רמבן

(כה) **ועשית** אותו שמן משחת קודש רקח מרקחת מעשה רוקח. על דרך הפשט יהיה מעשה השמן כדברי ר׳ יהודה שאמר שרחצם במים שלא יבלעו את השמן ואין הפירוש שיהיו במים לבדן אבל נתנו הבשמים כתושים בכלי מלא מים והציפו עליהן שמן זית הין ואח״כ נתנו הכלי ע״פ כלי אחר מלא מים ונתנו על אש נחה גחלים עוממות ויבשלו עד יבשת המים וקלטו השמן מעליו כי כן מעשה הרקחים בכל שמן מבושם ולכך קרא הכתוב וזהו שיעשו השמן הזה רקח מרקחת במעשה רוקח ולא פירש המעשה כי דרך הרקחים ידוע בהם וכן מלאכתה בשקלים ירושלמי. ר׳ יהודה אומר שולק היה במים ונותן שמן מלמעלה משהוא קולט את הריח היה מעבירו כדרך שהפטמים עושין שנאמר ועשית אותו שמן משחת קודש רוקח מרקחת מעשה רוקח:

(לג) **על** זר. שאינו צורך כהונה ומלכות לשון רש״י. ור״א השיב כי זר במקום הזה כל שאיננו מזרע אהרן ובניו הכהנים כמו והזר הקרב יומת כל איש זר חוץ מן הכהנים וכן וכל זר לא יאכל קדש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא ולכן יסבור כי המשיחה בשלמה שהוציא צדוק קצת

השמן

וְנִכְרַ֖ת מֵעַמָּֽיו׃ ס לד וַיֹּאמֶר֩ יְהוָ֨ה אֶל־מֹשֶׁ֜ה קַח־לְךָ֣ סַמִּ֗ים נָטָ֤ף ׀ וּשְׁחֵ֙לֶת֙ וְחֶלְבְּנָ֔ה סַמִּ֖ים וּלְבֹנָ֣ה זַכָּ֑ה בַּ֥ד בְּבַ֖ד יִהְיֶֽה׃ לה וְעָשִׂ֤יתָ אֹתָהּ֙ קְטֹ֔רֶת רֹ֖קַח מַעֲשֵׂ֣ה רוֹקֵ֑חַ

ו' פסוקים בטעמא

ג'

ג'. ב'

ב' מ"ע זבובי מות

חִלּוֹנָי וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃ פ לד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמִין נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנְתָּא בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָּא דָּכִיתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵי׃ לה וְתַעֲבֵיד יָתַהּ קְטֹרֶת בּוּסְמִין בּוֹסֶם עוֹבַד בּוֹסְמָנוּ

רש"י

בהוגה ומלכות: (לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלעז גומ"א והצרי קורין לו טריאק"ה: ושחלת. שורש בשם חלק ומבהיק כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלבנ"א ומנאה הכתוב בין סמני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניתנו ותפלתנו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים. ולבונה זכה. (כריתות שם) מכאן למדו רבותינו י"א סמנין נאמרו לו למשה בסיני מיעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ה' סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשר ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונ' מור וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח' שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנמון הרי י"א. בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה

אבן עזרא

אליהו בהר הכרמל שעלו עולות והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן גם כן שמואל כי לא יועיל אם היה מבני קרח והנה הכל הוראת שעה גם ככה נוכל לאמר בדברי שלמה כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד נמשח בשמן המשחה: (לד) קח לך סמים. קדמונינו ז"ל קבלו כי אחד עשר מיני סמנים הם והנה הכתוב לבשמים שהם לקטרת והסמים לא פרטם הכתוב והזכיר הסמים כי לא הזכיר משקלם. וטעם סמים פעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם: בד בבד. כל אחד לבד ירוקח ואחר כך יעורב: (לה) ועשית. ממולח. טעם

זכה ג' וסי' סמים ולבנה זכה. ונתת על המערכת: ותפלתי זכה: רוקח ב' מלאים וסי' רקח מעשה רוקח. יבאיש יביע שמן רוקח:

תולדות אהרן קח לך סמים. יומא ג' כריתות ו: בד בבד. כריתות ה:

ספורנו

(לד) קח לך סמים הנזכר בשמן המשחה והם מר קנה וקנמון וקדה ועם אלה נטף ושחלת וחלבנה. ועמהם סמים הנודעים לתקון הסמים הנזכרים כמו שנודע אצל הרוקחים שהשבולת דרך משל הוא מתקן הריאוברביר"ו ואבן הגלת מתקן האגריק"ו ודומיהם וקבלו רבותינו ז"ל שמתקני הסמים הנזכרים הם שבלת נרד וכרכום וקשט: ולבונה זכה. שהיא בלתי צריכה תקון ובכן הם אחד עשר סמנים ששנו רבותינו ז"ל לפטום הקטורת: (לה) רקח. שילקט כל אחד מהסמים זה מזה ויעשה מהכל מורכב אחד: מעשה רוקח. שיהיה כל אחד מהסמים כתוש כפי הראוי לו

בעל הטורים קח לך סמים. ס"ת חכם. תמרא וריחנא פקחין: זכה ג' במסורה. לבונה זכה, ונתת על המערכת לבונה זכה, ותפלתי זכה. ויש בכתוב תכון תפלתי קטורת לפניך שהתפלה דומה לקטורת כשם שזאת זכה כך התפלה צריכה להיות זכה: רוקח שנים מלאיך מעשה רוקח זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. וזהו שדרשו רבותינו שהיו מרננים אחר הקטורת לומר בה מתו נדב ואביהוא בה מתו עדת קרח שנאמר מות גבי רוקח דהיינו קטורת ואמר להם משה ראו שאין הקטורת ממית אלא אדרבה מחיה שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם דכתיב עבור קדש אלא החטא ממית:

רמב"ן

השמן מן האהל והוא שמן המשחה הוראת שעה ע"פ הנבואה ואין כאן דעת רבותינו ואומר אני כי הכתוב אומר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם והיה ראוי שיאמר שמן משחת קדש יהיה זה לאהרן ולבניו לדורותם כאשר אמר בבגדים ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו או שיאמר ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אותם לכהן לי והיתה להם חקת עולם לדורותם כי עכשיו שלא הזכיר רק הם עצמם ואמר שלא ינתן על זר יהיה במשמע על כל אדם חוץ מן הנזכרים עצמם וכן אמר על בשר אדם לא ייסך והנה הכתוב מפרש הכהן המשיח תחתיו מבניו אבל כך הדבר נוה שימשח בו עתה אהרן ובניו ואמר שמן משחת קדש יהיה זה לי למשוח בו משיח קדשי אשר אבחר בו לדורותיכם ולא יתן על זר שאיננו לי ולכן ימשחו בו המלכים והכהנים הגדולים כי שניהם משיחי ה'. וכתוב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו בשמן שהוא משחת קדש לי. ופירוש על בשר אדם לא ייסך אזהרה בכל אדם כי לא אמר על בשר זר לא ייסך והטעם שיצוק מן השמן על ראש אהרן למשחו וימשח גם בניו אבל לא יסוך בו בשמן שום אדם אפילו הכהנים המשוחים כאשר סכין הבשר בשמנים הטובים ומריחין בהן הבשר בידים משוחות אחרי הרחיצה כענין ורחצת וסכת והרחצך במים ואסוכך בשמן וזהו פשוטו של מקרא ומשמעו. וכך אמרו רבותינו מנין לכ"ג שנטל משמן המשחה שעל ראשו ונתן על בני מעיו שחייב שנאמר על בשר אדם לא ייסך:

(לד) **קח** לך סמים אמר בדרך הפשט כי פירושו קח לך סמים הם נטף ושחלת וחלבנה אלה הסמים ולבונה זכה עמהם. ואיננו נכון להחזיר פעם אחרת סמים כי אין דרך הכתוב לשנות מה שהזכיר רק בהפסיקו הענין באריכות או בדברים שהן כן תמיד והאמת כדברי רבותינו כי הם סמים אחרים וכתב רש"י סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה הרי חמשה סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשרה ולבונה הרי אחת עשרה. ויש לתמוה ולמה לא יזכירם הכתוב ואולי יאמר הכתוב קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים רבים ולבונה זכה ולא יקפיד רק באלה הארבע כי בהם ענן עשן הקטורת עולה רק נוה שיתן עמהם סמים רבים אשר לכן ריח טוב כדי שיהיה בתמרות עשנו מבושם ולכן לא פי' המשקל וכמה יקטיר ממנה כי לא הקפיד רק שיהיו אלה הארבעה בשוה ושיוסף עמהם עוד סמים טובים להקטיר. והטעם כי כאשר אמר בשמן שיעשה אותו כמשפט מעשה הרקחים ולא לימד על מעשהו רק סמך עליהם כן אמר בזה שיקח מאלה ארבעה הסמים במשקל שוה ויוסיף עמהם סמים ויעשה מכולם קטרת מרוקח כמעשה הרוקחים בסמים הידועים להם שהם טובים עם אלה ובעשיה אשר הם עושים ויתן ממנה לפני העדות כדי שתעלה תמרתו כמנהג המוגמרות לפני המלכים וכן קצר בעשייה ולא הזכיר אותה בהזכירו האחרים כולם וכזה אמרו בגמרא אמר ריש לקיש מה לשון קטרת דבר שקוטר ועולה כי לא צוה בה התורה רק בדברים שקוטרין ועולין על דרך מעשה הרוקחים ואולי על פה נתפרש למשה במיני הסמים הנבחרים לזה וכל מעשה הקטרת כי כן נתפרש לו גם מעשה השמן איך יעשו אותו אע"פ שתלאו במנהג הרוקחים

ויתכן עוד כי לשון סמים ובשמים לשון אחד הוא כאשר הזכרתי ואלה השלשה אשר הזכיר איננס סמים כי הנטף והחלבנה שרפים והשחלת צפורן יוצא מן הים ואמר הכתוב קח לך סמים הנזכרים ונטף ושחלת וחלבנה וסמים עוד לבונה זכה ותעשה קטורת מרוקח כמעשה הרוקחים כי הסמים הנזכרים למעלה בשמן מר דרור וקנמון וקדה נכנסין בקטרת: וקנה בושם על דעתי הוא הקליפה שהזכירו בה חכמים והוא דראצינ"י בלשון ערבי וכן בלשון הגמרא והוא קנה כדמות הקנים והסמים שצוה להוסיף מן שבלת נרד וכרכם והקושט לפי מה ששנו חכמים ואולי אין קפידא בכתוב אלא באלה התשעה שהזכיר אבל במה שכפל להוסיף בו עוד סמים לא יקפיד רק בבושם שיעשה קטורת מרוקח וקצר במעשהו ובמשקלי האחרים מפני שצוה שיעשנו כמעשה רוקח ונראה לי שבחרו חכמים באלה השלשה מפני שהוזכרו בשיר השירים נרד וכרכם ואהלות והוא הקשט יקראנו בלשון רבים מפני שהוא שני מינין המתוק והמור והנה הזכיר שם קנה וקנמון ולבונה ומור עם אלה השלשה ואמר עם כל ראשי בשמים להביא הקדה והנה הם כל סמני הקטרת והזכיר תחלה כפרים עם נרדים להביא נטף ושחלת וחלבנה שהם שרפים כי כפרים מן וכפרת אותה שרף נדבק והמתרגם הירושלמי אמר מור ואהלות אקסי ליאלואין והוא העץ הטוב הנקרא בלשון רומי ליגנו אלואי כי אקסי עץ בארמית ליאלואין כשמו ובלשון יון נקרא כן ממש אקסי לואין וכן שמו בערבי אל עוד אל טיב אבל אונקלוס תרגם כאהלים נטע ה' כבוסמיא לא ייחד לו שם: נטף הוא צרי וכתיב כפירוש רש"י והצרי קורין לו תריגה ועל שם שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים או המגיד כתב כן כי הטריאקה איננה שם א' אבל היא מרקחת רבת ההרכבה יכנס בה שאור ודבש ובשר שקצים ורמשים כי יכנסו בה אבק העקרבים ובשר האפעה ולכך נקראת טריאקה כי האדם בלשון יון טריאק ובלשון רבותינו תמיד טרקיה הויא וכן הזוכרה המרקחת בלשונם כי טוריאקה לכוליה גופא וחלילה שיכנס בקטורת בשר שקצים ורמשים ושאור ודבש וכתיב כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אבל הצרי הוא השרף כעין שמן הנוטף מעץ הבלסמון הנקרא בלשון חכמים קטף והוא מה ששנינו רבן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף ושמא יקראוהו קטף בעבור שקוטפים ענפיו בימי החום והצרי זב מהקטיפה היא אמרו בגמ' בפרק במה מדליקין רבי שמעון בן אלעזר אומר אין מדליקין בצרי וכן היה ר' שמעון בן אלעזר אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף ופירשו בו מאי טעמא מפני שריחו נודף גזירה שמא יסתפק ממנו והנה הוא השמן הטוב החשוב הנזכר ואני תמה כי אונקלוס תרגם נכאת וצרי ולוט שעף וקטף וכן מעט צרי וקטף ותרגם נטף נטופה ולא תרגם נטף כצרי ויונתן תרגם צרי כל"מ שעף והוא לשון שמן משחה מלשון תלמוד עבדי ליה שיפא בלעא והוא מבולע העי"ן שעיפא דשייף ליה מהאי מילה כפומיה דשייף. והנראה מדעתם כי אילן הצרי ופריו שניהם יקראו צרי בלשון הקודש כשם תאנה ורמון ואתרוג וזולתם רבים והנכאת [illegible] הוא שם לכל שמן חשוב ומבושם וכן המר ויראם את כל בית נכתה

שקטף

טעם ממולח הוא מלח סדומית וי"א שחוק מאד או מגזרת ארץ מלחה: (לו) ממנה הדק. דקה בכל יכלתך וזהו קטורת תמיד על מזבח הזהב: (לז) והקטרת אשר תעשה. רמז למשה: לא תעשו. עם ישראל מדבר: קדש תהיה לך. לכהן או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם בינו: (לח) איש. הזהיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט:

(א) וידבר. אמר הגאון למה נבחרו בצלאל ואהליאב והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה לגור אריה והאריה צר מאחוריו וככה היה הבית וזה דרש הדורש כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית ורוחב המשכן שעשו היה שוה ואין טעם לשאלתו כי נבחרו בעבור שלא היה בישראל כמוהם: (ב) ראה. בעין כבוד והקרוא הוא בצלאל והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן. ועל דרך הפשט כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון בראיות גמורות והמשכילים יבינום: (ג) ואמלא אותו. כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וכתוב ונחה עליו רוח ה' ופירושו מה היא רוח ה' והיא רוח חכמה ובינה. החכמה היא הצורות האצורות באחרונית מוח הראש. ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי במוח הראש כי החכמה כנגד הנקב האחרון והדעת

ל מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ לו וְשָׁחַקְתָּ
מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי
הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד
לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה
ל לָכֶם׃ לז וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה
ל בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ
תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה׃ לח אִישׁ
ד אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ
וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס **לא** א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב רְאֵה
קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי
ל׳ וקמץ בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ ג וָאֲמַלֵּא
ח׳. ל אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה
ס וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃
ד ד לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב
וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ ה וּבַחֲרֹשֶׁת
ו׳ ב׳ חסר ודי מ״ל אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ

מְעָרֵב דְּכֵי קוּדְשָׁא׃
לו וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן
מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן
זִמְנָא דִּי אֲזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ
תַּמָּן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי
לְכוֹן׃ לז וּקְטוֹרֶת בּוּסְמִין
דִּי תַעֲבֵיד בִּדְמוּתַהּ לָא
תַעַבְדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי
לָךְ קֳדָם יְיָ׃ לח גְּבַר דְּיַעֲבֵד
דִּכְוָתַהּ לְאָרָחָא בַהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי
מֵעַמֵּיהּ׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ ב חֲזִי דְּרַבֵּיתִי
בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר
חוּר לְשִׁבְטָא דִּיהוּדָה׃
ג וְאַשְׁלֵימִית עִמֵּיהּ רוּחַ
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחוּכְמְתָא
וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל
עֲבִידָא׃ ד לְאַלָּפָא אוּמָנָן
לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא
וּבִנְחָשָׁא׃ ה וּבְאוּמָנוּת
אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא
וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד

מנה. ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה: (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו (יונה א) וייראו המלחים (יחזקאל כז) מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה מהפכו באצבע או בכף: ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה: (לו) ונתתה ממנה וגו'. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום: (לז) במתכנתה. במנין סממניה: קדש תהיה לך לה'. שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכנתה משלך כדי למוסרה לצבור: (ב) קראתי בשם. לעשות מלאכתי. את בצלאל: (ג) בחכמה. מה שאדם שומע מאחרים ולמד: תבונה. מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד: ובדעת. רוח הקדש: (ד) לחשוב מחשבות. אריגת מעשה חשב. (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו חרש חכם. ואונקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאות. להושיבה במשבצות שלה

כמוה ד׳ וסי׳ איש אשר יעשה כמוה להריח בה. ויאמר דוד אין כמוה תננה לי. כל הגנב מזה כמוה. ב׳ בו. זבריה: ובדעת ה׳ וסי׳ ואמלא אותו רוח. וימלא אותו. ובדעת צדיקים יחלצו. ובדעת חדרים ימלאו. כי יש אדם שעמלו בחכמה: כי תשא ובתבונה ובדעת. ויקהל בתבונה ובדעת. וסי׳ ובא אהרן: למלאת ו׳ ב׳ חסר ד׳ מ״ל וסי׳ ובחרשת אבן למלאת. וחברו. למלאת להרבת ירושלים. למלאת דבר ה׳ בפי ירמיה דסוף דברי הימים. ב׳ בו. ומי מתנדב למלאות ידו היום לה׳ דד״ה:

ספורנו

לו כי לא יאות לכל אחד מהסמים אופן אחד מהכתישה: ממולח. שיהיו הסמים מעורבים היטב שלא יהא אחד מהם נבדל: טהור. מנוקה מכל פסולת והוצרך לזה מפני שהקטרת היתה נעשית בעצם הבושם אבל בשמן המשחה לא הוצרך לזה מפני שלא היו גרמי הבשמים מעורבים בשמן כלל: **לא** (ב) ראה קראתי בשם. ראה והבן כי לא אל חנם קראתיו כי דבר עקרי הוא במלאכת הקדש שתהיה נעשית ע"י

תולדות אהרן ושחקת. יומא מה כריתות ו (יומא מה): והקטרת. כריתות ה ו: במתכנתה כריתות ה: לא תעשו לכם. שם: ראה קראתי. ברכות נה: בצלאל בן אורי. סנהדרין סט: ואמלא אותו. ברכות נה:

בעל הטורים והקטרת אשר תעשה. י"א תיבות בפסוק כנגד י"א סמים שבקטרת: לחשב מחשבת חסר ו' שבששה ימים יש לחשוב לעשות ולא בשביעי:

רמבן

שהאוצר אשר בו השמן הטוב יקרא על שמו שהוא מבחר הסגולה וגם כתיב ואת שמן הטוב ולכך אמר אונקלוס במנחת יוסף שהביאו לו שעף שהוא שם משיחת השמן החשוב הזה והביאו מענפי העץ שהוא הצרי הנקרא קטף ובשאר מקומות כשיזכיר הכתוב צרי לבדו ויזכירנו לתרופה ולשבח כגון הצרי אין בגלעד יתרגם אותו יונתן על השמן שהוא שעף ותרגם אונקלוס נטף נטופא והוא השמן הזה שנקרא כן בעבור שהוא נוטף משברי הענפים ואין כאן מקום לתרגמו שעף כי איננו בקטרת למשיחה וראיתי לרב רבי משה שמכנים בקטרת עץ האילן הנזכר הוא הנקרא בערבי עוד בלאסן נראה שסבור כי רשב"ג שאמר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בא לחלק ולומר שאין הצרי מסמני הקטרת כי הוא אינו אלא שרף ובקטרת אין השרף נכנס אלא הקטף עצמו:

(לה) **ממלח** טהור קדש. שיהא מלוח במלח סדומית כמו שאמרו מלח סדומית רובע ואונקלוס תרגם מעורב ירצה לומר ממולח נמחק שיעשה הסמים כולם שחקים מאד ומעורבים יפה יפה עד שיהיו נמחים ולא יוכר שם מהם מלשון כי שמים כעשן נמלחו וכן בלויי המלחים ארץ פרי למלחה כולם ענין השחתה וכליה ורש"י פי' כי לשון ממולח שיהא מעורב יפה בשחיקתן זה עם זה והביא דומה לו מלחיך וחובליך על שם שהם מהפכין המים במשוטות כשמנהיגין את הספינה כאדם שמהפך בכף ביצים טרופים לערבן יפה. ועל דעתי נקראו חכמי הספינה מלחים בעבור שהם יודעים טעם הים כאלו הם המרגישים במליחותו ובמתיקותו כלומר היודעים מתי יהיה מתוק ונאות להולכי הים או מתי הוא רע ומר להם ואין תופשי המשוטות נקראים מלחים שהרי כתיב יושבי צידון וארוד היו שטים לך זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך כל אניות הים ומלחיהם היו בך כי הספנים הזקנים יודעי הים הם מלחים וכתיב וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחי כל חובלי הים על הארץ יעמודו הנה הם שלשה תופשי משוט והמלחים והחובלים וכן ארץ פרי למלחה לארץ מלוחה שמקום המלח לא יצמיח כענין שכתוב כסדום נפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח וכתוב ויזרעה מלח ויתכן שיהיה הלמ"ד נוסף בכי שמים כעשן נמלחו וירצה לומר נמחו כמו באלומים כלו שלאנן ושלו:

(לו) **ונתתה** ממנה לפני העדות באהל מועד. יתכן שנפרש שהזכיר הכתוב כאן כל מעשה הקטרת אמר שיקטיר ממנה לפני העדות בקדש הקדשים והוא קטרת של יום הכפורים ויקטיר ממנה באהל מועד בכל יום ואשר אועד לך שמה יחזור על העדות ויתכן שיזכיר כי יתן ממנה במזבח הפנימי שהוא נוכח לפני ארון העדות כי כן אמר בפרשת ויקהל:

לא (ב) **ראה** קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור. אמר השם למשה ראה קראתי בשם ומשה אמר לישראל ראו קרא ה' בשם. והטעם כי ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים טובות ולא ראו אותם כלל. והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף ובזהב ובחרושת אבן ועץ וחושב ורוקם ואורג כי אף בלומדים לפני חכמים לא ימצא בקי בכל האומניות כולם והיודעים ורגילים בהם בבאם ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה ועוד שהוא חכם גדול בחכמה בתבונה ובדעת להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ואל מה ירמזו. ולכן אמר השם למשה שיראה הפלא הזה וידע כי הוא מלא אותו רוח אלהים לדעת כל אלה בעבור שיעשה המשכן כי היה רצון מלפניו לעשות המשכן במדבר ולכבודו בראו כי הוא קורא הדורות מראש כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם

סלה. מלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו'. ועוד שאר חכמי לב שבכם וכל אשר נתתי בו חכמה יעשו את כל אשר צויתיך: (ז) ואת הארן לעדות. לצורך לוחות העדות: (ח) הטהורה. על שם זהב טהור (מנחות כט): (י) ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקודש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות (במדבר ד) ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר (שמות לט) ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד. י"מ לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא. ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לצידי"ן בלעז: (יא) ואת קטורת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אע"פ שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתתי תשמורו. אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן:

כי

לַעֲשׂ֖וֹת בְּכָל־מְלָאכָֽה׃ ו וַאֲנִ֞י
הִנֵּ֧ה נָתַ֣תִּי אִתּ֗וֹ אֵ֣ת אָהֳלִיאָ֞ב בֶּן־
אֲחִֽיסָמָךְ֙ לְמַטֵּה־דָ֔ן וּבְלֵ֥ב כָּל־
חֲכַם־לֵ֖ב נָתַ֣תִּי חָכְמָ֑ה וְעָשׂ֕וּ אֵ֖ת ד'
כָּל־אֲשֶׁ֥ר צִוִּיתִֽךָ׃ ז אֵ֣ת ׀ אֹ֣הֶל
מוֹעֵ֗ד וְאֶת־הָֽאָרֹן֙ לָֽעֵדֻ֔ת וְאֶת־ ג'
הַכַּפֹּ֖רֶת אֲשֶׁ֣ר עָלָ֑יו וְאֵ֖ת כָּל־כְּלֵ֥י
הָאֹֽהֶל׃ ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן֙ וְאֶת־ ג'. ג'
כֵּלָ֔יו וְאֶת־הַמְּנֹרָ֥ה הַטְּהֹרָ֖ה וְאֶת־ ס'
כָּל־כֵּלֶ֑יהָ וְאֵ֖ת מִזְבַּ֥ח הַקְּטֹֽרֶת׃
ט וְאֶת־מִזְבַּ֥ח הָעֹלָ֖ה וְאֶת־כָּל־ פ'
כֵּלָ֑יו וְאֶת־הַכִּיּ֖וֹר וְאֶת־כַּנּֽוֹ׃ ג' מ"ל בתור'
י וְאֵ֖ת בִּגְדֵ֣י הַשְּׂרָ֑ד וְאֶת־בִּגְדֵ֤י
הַקֹּ֙דֶשׁ֙ לְאַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֔ן וְאֶת־בִּגְדֵ֥י
בָנָ֖יו לְכַהֵֽן׃ יא וְאֵ֨ת שֶׁ֧מֶן הַמִּשְׁחָ֛ה ז' רפין
וְאֶת־קְטֹ֥רֶת הַסַּמִּ֖ים לַקֹּ֑דֶשׁ כְּכֹ֥ל ו"ס
אֲשֶׁר־צִוִּיתִ֖ךָ יַעֲשֽׂוּ׃ פ
יב וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
יג וְאַתָּ֞ה דַּבֵּ֨ר אֶל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙
לֵאמֹ֔ר אַ֖ךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַ֣י תִּשְׁמֹ֑רוּ

בְּכָל עִבִידָא׃ ו וַאֲנָא
הָא יְהָבִית עִמֵּיהּ יָת
אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ
לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלֵב כָּל
חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית חוּכְמְתָא
וְיַעַבְדוּן יָת כָּל דִי פַקֵּידְתָּךְ׃
ז יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת
אֲרוֹנָא לְסַהֲדוּתָא וְיָת
כַּפּוּרְתָּא דִי עֲלוֹהִי וְיָת כָּל
מָנֵי מַשְׁכְּנָא׃ ח וְיָת פָּתוֹרָא
וְיָת מָנוֹהִי וְיָת מְנַרְתָּא
דָכִיתָא וְיָת כָּל מָנָהָא וְיָת
מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
ט וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת
כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת
בְּסִיסֵיהּ׃ י וְיָת לְבוּשֵׁי
שִׁמּוּשָׁא וְיָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא
לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי
בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ יא וְיָת
מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא לְקוּדְשָׁא כְּכֹל דִי
פַקֵּידְתָּךְ יַעְבְּדוּן׃ יב וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יג וְאַתְּ
מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר
בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִי לִי

והדעת המתחברת בנקבי המוח על הנאצל מההרגשות ובלשון ישמעאל קורין הדעת אלתכיי"ל והתבונה אלפכר"ה והחכמה אלחכמ"ה. והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון ומדות וערכים ומלאכת שמים וחכמת התולדות וסוד הנשמה והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפי' מלאכה אחת על כן כתיב ובכל מלאכה בוי"ו: (ו) אתו. כמוהו במלאכות ולא בחכמת מלאכת חרש והנה פי' ובכל מלאכה לחשוב מחשבות: ובלב כל חכם לב. לעשות מלאכה כי גם זה ימצא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים עמוקים במלאכת המדות והוא לא למד החכמה. ועתה יזכיר כל אשר יעשו: (ז) את. האהל מהאהל שהוא כולל. והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם: ואת כל כלי האהל. הפרכת והמסך והקרשים והבריחים והזכיר השלחן על הדרך שהזכרתי: (י) ואת בגדי השרד. בגדי הנסיעה שיכסו בהם הארון והשלחן והמזבח והמנורה וככה מפורש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו ככתוב בפרשת במדבר סיני עשו בגדי שרד ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש ואחר כן פירש אותם והנה מלת שרד מגזרת פליט ושריד: (יא) לקדש. לצורך הקדש הם: (יב) ויאמר. כל לאמר עם וידבר לאמר לו רק זה לאמר לישראל: (יג) ואתה. טעם אך בעבור אשר צויתיך ככתוב למעלה אולי חשבו כי יעשו כן בשבת. אמר חכם מהחכמים הגדולים ידוע כי שבת אחת

שבת

ספורנו

ע"י בחיר ה' המכוון בפעולתו שיושג תכלית המכוון: (יג) אך את שבתותי תשמרו. אע"פ שצויתי על מלאכת המשכן מכל מקום את שבתותי תשמורו ולא תדחו אותן בשבילה

ואת כליו ג' וסי' ואת השלחן דראה קראתי. ויקח דוד את ראש הפלשתי. וישאו את ראשו ואת כליו. דד"ה. אנ"ך: ואת המנורה ג' וסי' ואת השלחן ואת כל כליו. ואת השלחן ואת כליו. ואת המנרה נכח השלחן: ואת בגדי ז' וסי' ואת בגדי השרד קדמא דכי תשא ג' בו. תניינא דויקהל. תליתא וחבריה. את בגדי השרד דאלה פקודי ותליתא דפסוק. ויקח משה משמן המשחה. וירדו מעל כסאותם: ואת שמן ז' וסי' ואת שמן המשחה. ואת שמן המאור. ואת נרת המערכה. ואת מזבח הקטרת. קח את אהרן ואת. ואת מזבח הזהב. ויראם את כל בית נכתה: ככל אשר צויתך ד' וסי' ואת שמן המשחה. ואתה אם תלך לפני דמלכים. וחברו. על הארץ מרתים בירמיה:

תולדות אהרן אהליאב בן אחיסמך. ערכין טו: נתתי חכמה. ברכות נה: את שמן המשחה. מנחות נ: את שבתותי. יומא פה:

בעל הטורים אך את שבתותי תשמרו. אך מיעוט למעט פקוח נפש וקרבנות צבור. ועד כדתם ואפילו בשבת שכל אלו דוחין שבת. סמך פרשת שבת למלאכת המשכן דילפינן מלאכת שבת ממלאכת המשכן:

רמבן

ובטרם תצא מרחם הקדשתיך ובלשון הזה ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים. ולרבותינו בזה מדרש הראה אותו ספרו של אדם הראשון ואמר לו כל אחד התקנתיו מאותה שעה ואף בצלאל מאותה שעה התקנתי אותו שנא' ראה קראתי בשם בצלאל והוא כענין שפירשתי. ועוד אמרו יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ והענין כי המשכן ירמוז באלו והוא היודע ומבין סודו:

(י) **ואת** בגדי השרד. לא ידעתי למה לא צוה תחלה לעשות הבגדים האלה כאשר עשה בכל מלאכת המשכן ובבגדי אהרן ובניו כי היה ראוי שיאמר לו ועשית בגד תכלת לכסות בו הארון ובגדי הארגמן לכסות בו המזבח ובגד תולעת שני לכסות בו השלחן ועתה כאשר צוה על העושים יכלול אותם עם שאר המלאכה ואולי לא היתה בהם קפידא ויעשו אותם כרצונם בגדי שרד ממין אחד לבדו והם עשו מן התכלת והארגמן ותולעת השני ולא רצו בשש כי איננו נכבד כמותם ואחרי שנעשו כן רצה השם שתהיה התכלת לארון והארגמן למזבח והשני לשלחן ולכן הספיק להם הוראה בקצרה כאשר צוה על העושים כי לדעתם יעשו בגדי השרד ואיננו הגון שיהיה בגד המכסה עשוי נקבים נקבים כדברי רש"י אבל הוא מלשון שריד בעבור היותם מין א' כדברי ר"א ואת בגדי השרד כלל והעולה מדברי רבותינו כי בגדי השרד הם בגדי כהונה עצמם והוזכר זה במסכת יומא ואם כן הנכון שנפרש בגדי השרד בגדי היחוד כלומר בגדים שנתיחד בלבישתם אחד העם הגדול מאחיו כמו ובשרידים אשר ה' קורא השרידים אשר שרדו מהם מן פליט ושריד וירמוז לבגדי אהרן ויקראם כן שלא ילבשם רק יחיד בדורו אהרן ובניו אהרן בחייו ואחריו הכהן הגדול אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וימלא ידו ללבוש הבגדים והכתוב יזכיר בגדי אהרן לעולם דרך כבוד כמו שאמר לכבוד ולתפארת בגדי קדש ציץ הזהב נזר הקדש ועל כן יקראם בגדי השרד בגדי מלכות וזה טעם את בגדי השרד לשרת בקדש ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן כי שב לבאר וכן יאמר בפרשת ויביאו את המשכן ומה שאמר בכאן בפרשת ראה קראתי ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן טעמו שהם בגדי שתי מעלות בגדי השרד ובגדי הקדש להגיד שלא ילבשם רק אחד העם בבואו לשרת בקדש ומפני שלא הזכיר כאן לשרת בקדש הוסיף לבאר שהם בגדי שרד ובגדי קודש ועוד באו כמה ווי"ן יתירות בכתוב. ופי' ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש שהוא מבואר באלה פקודי ונתן חשבון בזהב ובכסף ובנחשת כמה הביאו ישראל ומה עשו בהן בעבור חשיבותם ואח"כ אמר כי מן התכלת והארגמן ותולעת השני אשר הובא להם עשו בגדי שרד לא הוסיף ולא גרע ולא הזכיר השש כי איננו חשוב ואולי הביאו ממנו הרבה והותיר ושב לבאר ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה ה' את משה ויעשו את האפוד זהב וגמר הענין:

(יג) **אך** את שבתותי תשמורו. אע"פ שתהיו רדופי בזריזות המלאכה

אל

כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ יד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃ טו שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת׃ טז וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ יז בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס (שני) יח וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר

תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן לְמִדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ יד וְתִטְּרוּן יָת שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא לְכוֹן דִּיחַלְּלִינַהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל אֲרֵי כָּל דְּיַעֲבֵד בַּהּ עֲבִידְתָּא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ טו שִׁתָּא יוֹמִין יִתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבַּת שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעֲבֵיד עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ טז וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד יָת שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן קְיָם עָלָם׃ יז בֵּין מֵימְרִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לְעָלַם אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח׃ יח וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא

ג׳. ד׳ קמץ זקף

ג׳ ושאר׳ מקרב עמם

בויקהל תעשה סי׳ זכר ונקבה נגאס

י״ח חסר

י״ג

ג׳ ופתח וחד וינפש

רשי כי אות היא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה : לדעת. האומות בה כי אני ה׳ מקדשכם : (יד) מות יומת. אם יש עדים והתראה : ונכרתה. בלא התראה : מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה : (טו) שבת שבתון. מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי : קדש לה׳. שמירת קדושתה לשמי ובמצותי : (יז) וינפש. כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו (ישעיה מ) לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע : (יח) ויתן אל משה וגו׳. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורים נתרצה הקב״ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (צ״ע טובא דילמא הכל כסדר וצווי הקדוש ברוך הוא למשה היה בארבעים יום הראשונים טרם עשותם העגל וקודם רדתו מההר עשו את העגל. ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצים להקדוש ברוך הוא. וכן הוא בהדיא בזוהר ויקהל אשר על כן בצווי הקב״ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז״ל איש איש מלמד וכו׳. ומשה בצווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא הערב רב לפי שהם גרמו בנזיקים וק״ל) : ככלותו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו התורה

אבן עזרא שבת השם א״כ מה טעם שבתותי · והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף השביעי שבת גם שנת השמטה שבת. שבתות רבות בכל שנה. ודע כי לא מצאנו מפורש במועדים שבת רק שבתון. ומחלוקת יש בפי׳ ממחרת השבת. והאמת דברי הקבלה רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו ויום הכפורים נקרא שבת רק לישראל לא לשם : כי אות היא. בסוף אפרש מה היא האות:מקדשכם. בקדשכם השבת שקדשתי ולא עשיתי ביום השבת מלאכה : (יד) ושמרתם. אולי יומת זה כמו וגם בעליו יומת והעד כל העושה בו מלאכה בסתר או לפני עד אחד אכריתנו : (טו) ששת. ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים מותרים לעשות מלאכה. ובא מלת יעשה עם מלאכה אולי יחסר מלת כל או דבר מעשה. והנה הטעם אם יעשה מלאכה בפרהסיא המיתוהו אתם : (טז) ושמרו. שישמרו ימי השבוע שלא ישכחו איזה יום הוא שבת ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יחללנה: והנה פי׳ לעשות השבת. כמו וימהר לעשות אותו : (י) ביני וגו׳. ובמילה כתיב ברית גם אות וככה בשבת. והגאון אמר כאשר ימצא נמול בפריע׳ ידעו המוצאים אותו שהוא מישראל. וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או לא ישא ויתן בשבת. ולפי דעתי כי פירוש אות היא כי ששת ימים עשה והנה העושה מלאכה בשבת מכחיש הוא במעשה בראשית והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים. ואמר וינפש. כי השם לא ייעף ולא ייגע כי הנה בריאותיו שהם הגויות הנכבדות שהם צבאות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובלילה ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם ואין מעשיו בתנועה רק הכל נעשה בדברו : (יח) ויתן. ריקי מוח יתמהו מה עשה משה בהר ארבעים

אני ה׳ מקדשכם ד׳ וסי׳ אך את שבתתי תשמרו. ושמרתם את חקתי דאיש כי יקלל. וקדשתו כי את לחם. ולא תחללו את שם קדשי : את השבת ד׳ וסי׳ ושמרתם את השבת. ושמרו בני ישראל ב׳ בו. לחלל את השבת דעזרא : יומת ד׳ קמץ וסי׳ ושמרתם את השבת. והנביא ההוא או. ונקב שם ה׳. בנשך נתן ותרבית לקח דיחזקאל. וכל אס״ף דכוו׳ : כי תשא יעשה מלאכה שבת שבתון קדש לה׳. ויקהל תעשה מלאכה יהיה לכם קדש שבת שבתון לה׳. כי תשא כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת. ויקהל כל העשה בו מלאכה יומת :

תולדות אהרן מקדשכם. שבת י ביצה טז : ושמרתם את השבת. חגיגה יא : כי קדש היא. יומא פה כתובות לד ב״ק עז חולין קיג : מחלליה. שבת לג ע קלב יבמות ו ז כתובות לח ב״ב קיט סנהדרין לה עת (סנהדרין כב נדה לז לח שבועות יד) : שבתותי. שבת קטו : כל העושה מלאכה. שבת ע : ושמרו. שבת סט יומא פה עקרים מב יא זוהר ויקהל : אות היא. עקידה שער סט זוהר ויקהל ביצה טז : שבת וינפש. ביצה טז תענית כז : ככלתו. נדרים לח :

בעל הטורים את השבת. ד׳ ג׳ בהאי ענינא וחד בעזרא לחלל את השבת וביינו כדאיתא בפ״ק דסנהדרין ראויה היה שתנתן התורה ע״י עזרא אלא שקדמו משה דילפינן את השבת דכתב הכא : את השבת לעשות. ר״ת אהל. דילפינן מלאכת שבת מאהל מועד : בני ישראל אות היא. ר״ת ביאה שביאתו של ת״ח מע״ש לע״ש : אות היא לעולם כי. ר״ת אהלך ע״ש וידעת כי שלום אהלך דדרשינן מיניה שדלקת נר בליל שבת : וביום השביעי שבת וינפש. ס״ת שתים ששתים נשמות יש לאדם בשבת וע״כ ס״ת דוינפש בפולם משום ב׳ נשמות : וינפש. בגימטריא אלו בגיהנם שאף אור של גיהנם שובת בשבת: השביעי שבת וינפש. בגימטריא דכיון שהוא שבת אבדה נפש: שבת וינפש ויתן אל משה. מלמד שהתורה נתנה בשבת : וינפש. וי נפש וסמיך ליה פ׳ העגל שנתחייבו מיתה ונאבדה נפשם: ויתן אל משה. בגימטריא זה התלמוד : ככלתו. כתיב חסר מה כלה מתקשטת בכ״ד קישוטין המנויין בישעיה אף ת״ח צריך להיות מקושט בכ״ד ספרים :

ספורנו

בשבילה : כי אות היא ביני וביניכם . ואם תקלקלו זה האות אין שום מקום לעשות משכן לשכני בתוככם : (יד) ושמרתם את השבת . ועוד מפני טעם אחר ראוי שלא תדחה השבת בשביל מלאכת המשכן : כי קדש היא לכם , במצות עשה . מחלליה מות יומת , במצות לא תעשה . ואין ראוי לדחות עשה ולא תעשה שיש בה מיתה כדי לקיים עשה של מלאכת המשכן : כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא . גם כן ראוי שלא לדחות השבת כי ענין חלולה הוא רב עונש להיות נפש המחלל נכרתת כי בזה הוא כופר בחדוש העולם ולו אין חלק במשכן ולא בשוכן בתוכו : מקרב עמיה . ממדרגת נפשות העם אשר בערכה לחיי עד : (טו) ששת ימים יעשה מלאכה . הנה בששת ימי המעשה תוכלו לעשות מלאכת המשכן וא״כ אין ראוי שתדחו שבת מפניה שאין שום מצוה דוחה שבת אלא אם כן יהיה לה זמן קבוע ויארע הזמן בשבת כמו עבודה ומילה אבל כשאפשר לעשות המצוה ביום אחר אינה דוחה את השבת כלל : שבת שבתון . הנה נאסר בה אפי׳ דבר שאינו מכלל המלאכות כאמרו וביום השביעי תשבות וזה כדי שיהיה קדש לה׳ . שיהיה האדם בו פונה לגמרי מחיי שעה לעסוק בעסקי חיי עולם לכבוד קונו : כל העושה בה מלאכה יומת . ולכן דין הוא שהמבטל כוונה זאת בעשיית מלאכה יומת : (טז) ושמרו בני ישראל את השבת . בעולם הזה לעשות את השבת ביום שכלו שבת : (יז) וביום השביעי שבת . בו היתה המלאכה שלמה ובשלמות תהיה מנוחה : וינפש . ולכן נעשה השביעי בעל נפש יתרה והיא תוספת הכנה להשיג מה

רמבן

אל תדחה שבת מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן לשון רש״י. ולא נתכוון אלא כי לפי מדרש רבותינו באכין ורקין ימעט בשמירת השבת כי המיעוטים אלה בכל מקום ימעטו בדבר המצוה בו ואם תדרוש המיעוט בענין מלאכת המשכן יהיה מותר לעשותה בשבת אבל המיעוט הזה למילה או לפקוח נפש וכיוצא בהן שהן דוחין אותו וכך אמרו במס׳ יומא ומנין שספק נפשות דוחה שבת רבי אבהו אמר רבי יוחנן אך את שבתותי תשמורו מיעוט ומלאכת המשכן שאינה דוחה שבת מפני שהזהיר בו בכאן. ועל דרך הפשט הוא כן יאמר תעשו מלאכת אהל מועד אבל שבתותי תשמורו לעולם ובתורת כהנים יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה׳ וטעם שבתותי בעבור כי שבתות השנה רבים . ועל דרך האמת צוה בכאן בזכור ושמור כאשר רמזתי בסודם וזה טעם שבתותי ואמר בשניהם כי אות היא שהיא ביני וביניכם לדעת ואמר ושמרתם השבת וחייב במחלליה כרת כי הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וזו תכרת משם ואמר ביום השביעי שהוא שבת שבתון קדש לה׳ בעבור שהוא יסוד עולם והזכיר בשבת שהוא ברית עולם וחזר ואמר כי אות היא ביני ובין בני ישראל אות היא השבת ביום השביעי והטעם שהיום אות והשבת היא אות לעולם וזה טעם

שבת

בתורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים והמשפטים שבואלה המשפטים. לדבר אתו. מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לוחת. לחת כתיב שהיו שתיהן שוות: (א) כי בשש משה. כתרגומו לשון איחור וכן (שופטים ה) בשש רכבו (שם ג') ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמר להם (שבת פט) לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר שלמים מ' יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בז' בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בי"ו בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכו' כדאיתא בשבת (פט) וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש. כעין דמות משה הראה להם השטן שנושאין אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלוהות אשר

אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃ לב א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

ג'
ג'. ה' חסר
ל' וחד אצבע אלהים
ב' רכבו
ב'. ס

עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַייָ׃ א וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנִישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵיהּ קוּם עֲבֵיד לָנָא דַחֲלָן דִּיהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא

כתבים הכתבים ה' חסר וסי' כל אוריי'. שלמה אמציה. ויעמוד המלך על עמדו. וגם את האבת. הכתבים על בבל: בשש ב' וסי' משה. סיכרא :

תולדות אהרן לחת אבן. ערובין נד: כי בשש משה. שבת פט (תענית סח): משה האיש. שבת פט מנחות נג :

ארבעים יום וארבעים לילה ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה וכפל כפלו שנים לא יוכל לדעת חלק אחלף ממעשי השם ודרכיו וסוד כל המצות שצוהו כי יחשבו כי המעשה העיקר ואיננו רק הלבב והמעשה והלבב והלשון להרגיל וכן כתוב בפיך ובלבבך לעשותו. וקדמונינו אמרו רחמנא לבא בעי ושרש כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשה השם בעליונים ובשפלים וידע דרכיו וככה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי אז יתברר לו כי השם עושה חסד משפט וצדקה בארץ ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני והוא אמר לפני מותו אתה החלות להראות את עבדך את גדלך והנה עתה החל והראה לו גדולת השם וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר: לוחות אבן. פירשתיו. ודבר הכתוב באצבע אלהים על מנהג האדם כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום ופי' דבר פה על דרך משל כמשפט מלכי האדם וככה כי הוא צוה ונבראו ודברי השם נצבים הם בשמים כנגד השפלים וכן כתוב לעולם ה' דברך נצב בשמים והמשכילים יבינו: **אמר** אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר העגל יש מהקדמונים שאמרו שנהרג חור והנה אהרן פחד ויש מי שאמר כי פחד על ישראל אם יהרגוהו שה' ימיתם כלם. ועל דרך הפשט אם מעשה העגל ע"ג למה פחד אהרן שיהרג והלא מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיעה מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרסת כף רגל אהרן על יחוד השם והנה חבירי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא השתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מהשתחויה והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו והנה יהיה חור טוב ממנו ואם הוא עשה ע"ג חייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרג ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות ואל תשים לבך אל דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת כי איננו על דבר העגל כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משיח מצוה לתת פר בן בקר לחטאת ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר וכבר נולד פינחס ועוד בפרשה שיתנו ישראל שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ג רק לטהר הטמאים וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יבחר שליח שידע כי בסופו יעבוד ע"ג ואין כל נביא שליח. והנה ראינו שאמר משה לפני מותו תמיך ואוריך לאיש חסידך והנה לא הזכיר דבר העגל רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במשה והמה דבר מי מריבה כאשר אפרש במקומו ויש אומרים כי ישראל רמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגיש וראיתם ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. וזה איננו נכון כי אהרן איך בחרו השם אם היה טפש שירמוהו פתאים ועוד למה בנה מזבח וצוה שיזבחו לפניו זבחים ועולות. ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל ההוה תחת משה וכן כתוב והנה אהרן וחור ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה ברדתו מן ההר גם התפלל בעדו כי איננו נכון שיעשה חסיד ע"ג בעבור אחרים שלא ימות גם אומרים רבים כי פי' חג לה' מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה כי אין משמר דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנה שישחטו מחר במזבח שבנה כמו אסרו חג בעבותים וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות ומחשבות הלב אינם מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג וככה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים והמפרש אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך אינו פשט ולא יצא מחכמת הדבור ואם ישאל אדם בב"ד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר גם ככה דברי דניאל לנבוכדנצר מרי חלמא לשנאך דרך מוסר. ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא על כן בנה מזבח והקשה על נפשו אם כן למה התאנף השם בו והנה השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה משה בבואו גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג לה' מחר וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם ולא יתערב אחר עמו כמלת אלהים שהוא לענינים רבים

בעל הטורים שני לוחות. כנגד שמים וארץ חתן וכלה ב' תורות ושתי עולמות: לחת. בא"ת ב"ש כס"א מלמד שנלקחו מכה"כ: כי בשש משה. חסר ו' לומר שבא שש שעות: בשש. שנים. כי בשש משה. מדוע בושש רכבו לבא. מה התם מת אף הכא היו סוברים שמת כמו שדרז"ל שהראה להם דמות מטתו ברקיע: כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו. בגימטריא שהראה להם השטן מטתו של משה רבינו עליו השלום :

רמבן

שבת וינפש והיא נשמה יתירה הבאה מיסוד עולם אשר בידו נפש כל חי והנה הפרשה מבוארת וכבר רמזתי ענינה בעשרת הדברות והמשכיל יבין:

(יח) **ויתן** אל משה. נמשך לפניו אל אלהים הנזכר בסוף הפסוק ויתן אלהים אל משה כאשר הזכיר בדבור וידבר אלהים את כל הדברים האלה ובמעשה ובמכתב והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים וכן בנתינה ויתן אלהים אל משה:

לב (א) **אשר** ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים והיה מורה לנו הדרך נעלה בה לא ידענו מה היה לו עתה צריכין אנו לאלוהות הרבה אשר ילכו לפנינו ל' רש"י. ואין לשונו מכוון אבל הכתוב הזה הוא מפתח לדעת ענין העגל ומחשבת עושיו כי בידוע שלא היו ישראל סבורים שמשה הוא האלהים ושהוא בכחו עשה להם האותות והמופתים ומה טעם שיאמרו כיון שהלך משה ממנו נעשה אלהים ועוד כי בפירוש אמרו אלהים אשר ילכו לפנינו לא שיהיו נותנין להם חיים בעולם הזה או בעולם הבא אבל היו מבקשין משה אחר אמרו משה שהורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה שהיו המסעים ע"פ ה' ביד משה והנה אבד ממנו נעשה לנו משה אחר שיורה הדרך לפנינו ע"פ ה' בידו וזה טעם הזכירם משה האיש אשר העלנו לא האל אשר העלם כי יצטרכו לאיש אלהים וכן תוכל להבין זה מתשובת אהרן אל משה רבינו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה והיתה תשובתו ויאמרו לי קום עשה לנו אלהים וגו' ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשליכהו באש והנה אהרן מתנצל למשה ואמר לו אל יחר אף

ספורנו

מה שכוון אליו האל ית' בשלמות פעולתו באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו:

(יח) ויתן אל משה ככלותו. אחר שספר מה היה הטוב שהושג בסוף כל הפעמים שעשה משה בהר ארבעים יום פירש הטעם מפני מה לא הושג התכלית שיעד האל ית' במתן תורה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ובאמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אבא אליך עד שהוצרך לעשות משכן והודיע שקרה זה בסבת רוע בחירת ישראל. כי אמנם בסוף ארבעים יום הראשונים נתן הלוחות מעשה אלהים לקדש את כלם לכהנים וגוי קדוש ככל דברו הטוב והמה מרו והשחיתו דרכם ונפלו ממעלתם כמו שהעיד באמרו ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: שני לוחות העדות. אותם שיעד באמרו ואתנה לך את לוחות האבן וטרם תתו התורה והמצוה אשר כתב כאשר יעד התחילו במעשה העגל ואמר למשה

לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר כ״ד ופתחין
אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב ל׳
אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם
וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃ ו׳
ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי ל׳
הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ ס׳. ל״ו
אֶל־אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר ג׳
אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה ל׳ וחד בחרס
וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נ׳

מָה הֲוָה לֵיהּ׃ ב וַאֲמַר לְהוֹן
אַהֲרֹן פָּרִיקוּ קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא
דִּי בְאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן
וּבְנָתֵיכוֹן וְאַיְתוּ לִי׃
ג וְאִתְפְּרִיקוּ כָּל עַמָּא יָת
קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְאוּדְנֵיהוֹן
וְאַיְתִיאוּ לְוָת אַהֲרֹן׃ ד וּנְסִיב
מִידֵיהוֹן וְצַר יָתֵיהּ בְּזִיפָא
וַעֲבָדֵיהּ עֵגֶל מַתְּכָא וַאֲמַרוּ
אִלֵּין דַּחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל
דְּאַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

מת ומה כ״ד ופתחין וסי׳ לא ידענו. וחברו. התרועה הגדולה, קול ההמון. קול הצאן. עכרתנו. ומת גם עתה. משפט האיש. הנה חרדת אלינו. מה לידידי בביתי. לעשות עוד לכרמי. והיה כי תגיד לעם הזה. וחכמת מה להם. על מה תכו. פנה אל הרבה. בני איש עד מה כבודי. גאץ רשע. ומה בר נדרי. ומה לא תשא פשעי. זכור ה׳ מה היה לנו. כי מה הוה לאדם. כי מה האדם. אל תאמר מה היה וכל הסמיך לה״ע דכו׳ במ״ז ה׳ מנהון קמצין וב׳ פתחין וסי׳ מצוין בסדר ויצא: הביאו והביאו ט׳ נמסר בסדר מקץ: באזניהם ח׳ וסי׳ וישכם אבימלך. ויתנו אל יעקב. ויתפרקו כל העם. בבוא כל ישראל. הקהילו אלי את. ויעל המלך בית ה׳ ויקרא באזניהם. דהלכים. ויקרא ברוך באזניהם: ויצר ג׳ וסי׳ ויצר אתו בחרט. ויצר את שני העמודים. ויצר ככרים כסף: העלוך ג׳ וסי׳. ויקח מידם ויצר. סרו מהר. ויועץ המלך ויעש:

תולדות אהרן ויתפרקו. (שקלים מב): אלה אלהיך. ע״ז נג: אשר העלוך סנהדרין סג:

דבים ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי אומר ואשליכהו באש ואין המענה דומה לשאלה. ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד חלילה חלילה שעשה אהרן ע״ג גם ישראל לא בקשו ע״ג רק חשבו שמת משה שהשיעם מים סוף כאשר פי׳ כי ראו שהזמן אינו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם מ׳ יום ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד גם הוא לא ידע כי השם אמר לו עלה אלי ההרה והיה שם עד שאתן לך לוחות הברית. ומלת אלהים בגוף חונה בצורת גויה וככה אמרו אשר ילכו לפנינו ואם תשים לבך אל המסע הראשון אז תבין זה. והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם וכן עשו כאשר צוה וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על הוא לגנאי ואם אחריה אל הוא לשבח כמו ויקהלו אל המלך שלמה וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא כי אני לא עשיתי רע להם כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב וזהו כי ברע הוא ולא אמר רע הוא וחשבו מעטים מישראל שהיתה ע״ג והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר כי לא כתוב כל עמך הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם והנה כל עובדי העגל לשם ע״ג שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים והנה הם חצי עשירית עשירית המחנה והכלל כי לא נעשה כהוגן ע״ד שנחשב לפתאים שהיה ע״ג ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן כי זה בעבור שהיה הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון וכתוב עליהם לא האמנתם כי מריתם מעלתם. וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי ועל דרך חכמת המזלות הוא מזל ישראל ורבים נסו זה הסוד דור אחר דור גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בחצי השמים: (ב) ויאמר פרקו. על משקל ברכו מהבנין הכבד הדגוש. מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם וככה כתוב במדינים כי ישמעאלים הם: (ג) ויתפרקו. אשר באזניהם. באזני הבנים והבנות והנשים הנזכרים למעלה: (ד) ויקח מידם ויצר. מגזרת צורה כמו ויצר את שני העמודים. כמו דמות וכן בחרט אנוש בדמות אנוש ואין טעם להיותו מגזרת החריטים:
מסכה

אשר ילכו לפנינו: (ב) באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישקרייר בלעז: את נזמי. כמו מנזמי כמו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר: (ד) ויצר אותו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים. האחד ויצר לשון קשירה בחרט לשון סודר כמו (ישעיה ג) והמטפחות והחריטים (מלכים ב ה) ויצר ככרים כסף בשני חריטים. והב׳ ויצר לשון צורה בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין כמו (ישעיה ח) וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שת״א וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות שקדים שקורין בלעז ניי״ל ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים. ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל (סנהדרין קא): מסכה. לשון מתכת. דבר אחר קכ״ה קנטרין זהב היו בו בגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו
ואח״כ

בעל הטורים אלה אלהיך. שאוו לאלהות הרבה:

רמבן

אף אדוני והוא כמוסיף על חטאתו פשע שאומר כי הם בקשו ממנו ע״ג ועשאה להם בידיו ולמה יחר אפו ומה חטאה גדולה מזו אבל הענין כמו שאמרתי שלא בקשו העגל להיות להם לאל ממית ומחיה וקבלו עבודת אלהותו עליהם אבל רצו שיהיה להם במקום משה מורה דרכם וזהו התנצלותו של אהרן טען כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אלהים אשר ילכו לפניהם במקומך אדני שלא ידעו מה היה לך ואם תשוב אם לא ולכן הם היו צריכין למי שיורה להם דרכם כל זמן שלא תהיה אתה עמהם ואם אולי תשוב יעזבוהו וילכו אחריך כבראשונה וכן היה הדבר כי כיון שראו העם את משה מיד הניחו את העגל ובעטו בו שהניחו לו לשרפו ולזרות עפרו על פני המים ולא היה מהם חולק עליו כלל וכן תראה שלא הוכיחם ולא אמר להם כלום אבל בבואו במחנה וירא את העגל ומחולות מיד ברחו ממנו והוא לקח העגל וישרוף אותו וישק אותו להם ולא מחו כלל ואלו היה להם לאלהים אין דרך שיניח אדם מלכו ואלהיו לשרפת אש הן ישרוף את תועבתם לעיניהם ולא יסקלוהו והנה אהרן הוא אשר הוציא הצורה הזאת כי הם לא אמרו לו מה יעשה שור או כשב או עז וזולתם וזהו מאמר החכמים שאמרו מלמד שאוו לאלהות הרבה כי הם לא ידעו במה יבחרו ואיזה הטוב להם והכוונה לאהרן היתה מפני שישראל היו במדבר חורב שממה והחרבן ושממות עולם יבואו מן הצפון כדכתיב מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ שאין הכוונה במלך בבל בלבד כאשר יראה בנגלה מן הכתוב אבל כי מן השמאל תבא מדת הדין לעולם להשיב אל כל יושבי הארץ כרעתם. והנה במעשה המרכבה אמר פני שור מהשמאל לארבעתם ולכן חשב אהרן כי המחריב יורה דרך מקום החרבן כי שם כחו הגדול ובהיותם עובדים שם לאל יערה עליו רוח ממרום כאשר נאצל על משה וזהו שאמר חג לה׳ מחר שיהיו העבודות והזבחים לשם המיוחד להפיק רצון ממנו אל בעל הצורה כי בהיותו לפניהם יכונו אל ענינם. ורבותינו למדו אותנו הענין הזה והם שגלו סודו אמרו ראה ראיתי את עני עמי אמר לו הקב״ה למשה משה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות אתה רואה אותן באין לסיני ומקבלין תורתי ואני רואה היאך מתבוננין בי שאני יוצא נקרונין שלי שאתן להם את התורה שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ושומטין אחד מטט־אמולין שלי שכתוב ופני שור מהשמאל ומכעיסין אותי בו. טטראמולין ארבע פרדות טטרא בלשון יון ארבע כמו שאמרו טטראגון ארבע מולין פרדות כמו מולאית של בית רבי משל לארבע חיות הנושאות המרכבה ובויקרא רבה שאמר אהרן מתוך שאני בונה אני בונה אותו לשמו של הקב״ה שנאמר ויקרא אהרן ויאמר חג לה׳ מחר חג לעגל מחר אין כתיב כאן אלא לה׳. ור״א אמר כי במקום הזה כבוד אלהים חונה בצורת גויה ואם תשים לבך אל המסע הראשון תבין זה ואיננו נכון בעיני שלא נעשה העגל במלאכת חכמת המזלות להיות בצורתו חונה כבוד או הדבר רק שעשו הצורה לכוין בעבודתה אל ענינה וכבר פירשתי סוד המסע הראשון וחלילה שרצה אהרן להדמות אליו רק ממנו יקח שיהיה משפע מצד המדה ההיא והמשכיל יבין:

(ג) **פרקו** נזמי הזהב. בחר זהב ולא כסף בעבור שהוא מורה על מדת הדין ומראהו כמראה אש וכמו שאמרו עוד זהב פרוים שדומה לדם פרים ולכן נעשה בית הקדשים כלו זהב וכן מזבח הקטורת וכן הכרובים ודרשו בהם שאם עשאן של כסף הרי הן כאלהי כסף ואלהי זהב וגם דמות עגל בזהב יותר מן הכסף:

(ד) **ויאמרו** אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. גם זה הכתוב יורה אותך כי אין טפש בעולם שיחשוב כי הזהב הזה אשר היה באזניהם הוא אשר הוציאם ממצרים אבל אמרו כי כח הצורה הזאת העלם משם והנה לא
חמלה

ואחר כך הטעו את ישראל אחריו : (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר (תהלים קו) בתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי : ויבן מזבח. לדחותם : ויקרא חג לה' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחן והרגוהו וזהו ויבן (לשון בינה) מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן עשויה בבת אחת מתוך שאני בונה אותו אני מתעצל במלאכתו ובין כך ובין כך משה בא : חג לה'. בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום : (ו) וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר (בראשית לט) לצחק בי ושפיכות דמים כמו שנאמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור : (ז) וידבר. לשון קושי הוא כמו (בראשית מב) וידבר אתם קשות: לך רד. (ברכות לב) רד מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם. לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו : (ט) קשה עורף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם ומאנים לשמוע : (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם

לא

ה וַיַּ֣רְא אַהֲרֹ֔ן וַיִּ֥בֶן מִזְבֵּ֖חַ לְפָנָ֑יו
וַיִּקְרָ֤א אַהֲרֹן֙ וַיֹּאמַ֔ר חַ֥ג לַֽיהוָ֖ה
מָחָֽר׃ ו וַיַּשְׁכִּ֙ימוּ֙ מִֽמָּחֳרָ֔ת
וַיַּעֲל֣וּ עֹלֹ֔ת וַיַּגִּ֖שׁוּ שְׁלָמִ֑ים וַיֵּ֤שֶׁב
הָעָם֙ לֶאֱכֹ֣ל וְשָׁת֔וֹ וַיָּקֻ֖מוּ
לְצַחֵֽק׃ פ
ז וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֑ה לֶךְ־רֵ֕ד
כִּ֚י שִׁחֵ֣ת עַמְּךָ֔ אֲשֶׁ֥ר הֶעֱלֵ֖יתָ
מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ ח סָ֣רוּ מַהֵ֗ר מִן־
הַדֶּ֙רֶךְ֙ אֲשֶׁ֣ר צִוִּיתִ֔ם עָשׂ֣וּ לָהֶ֔ם
עֵ֖גֶל מַסֵּכָ֑ה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ֙ וַיִּזְבְּחוּ־
ל֔וֹ וַיֹּ֣אמְר֔וּ אֵ֤לֶּה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ יִשְׂרָאֵ֔ל
אֲשֶׁ֥ר הֶעֱל֖וּךָ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃
ט וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֑ה רָאִ֙יתִי֙
אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה וְהִנֵּ֥ה עַם־קְשֵׁה־
עֹ֖רֶף הֽוּא׃ י וְעַתָּה֙ הַנִּ֣יחָה לִּ֔י וְיִֽחַר־
אַפִּ֥י בָהֶ֖ם וַאֲכַלֵּ֑ם וְאֶֽעֱשֶׂ֥ה אוֹתְךָ֖

י"א פסו' אית נסון ויקרא ויאמר
ג' א' חסר וב' מ"ל דין חסר ל'. י"ס ותהה
ל' כטעם
ב' פס' רישיכון סמ"ך בתורה סלא ודין
ב' שמשון
ויו ומ"ל

ה וַחֲזָא אַהֲרֹן וּבְנָא מַדְבְּחָא
קֳדָמוֹהִי וּקְרָא אַהֲרֹן וַאֲמַר
חַגָּא קֳדָם יְיָ מְחָר : ו וְאַקְדִּימוּ
בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְאַסִּיקוּ
עֲלָוָן וְקָרִיבוּ נִכְסִין וְאַסְחַר
עַמָּא לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וְקָמוּ
לְחַיָּכָא : ז וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה אֵיזִיל חוּת אֲרֵי
חַבִּילוּ עַמָּךְ דְּאַסֵּיקְתָּא
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם : ח סָטוּ
בִּפְרִיעַ מִן אוֹרְחָא דִּי
פַקֵּידְתִּינוּן עֲבָדוּ לְהוֹן עֵגֶל
מַתְּכָא וּסְגִידוּ לֵיהּ וְדַבָּחוּ
לֵיהּ וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַּחֲלָתָךְ
יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם : ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
גְּלֵי קֳדָמַי יָת עַמָּא הָדֵין
וְהָא עַם קְשֵׁי קְדַל הוּא :
י וּכְעַן אֲנַח בָּעוּתָךְ מִן
קֳדָמַי וְיִתְקוֹף רוּגְזִי בְהוֹן
וְאֵישֵׁיצִינוּן וְאַעֲבֵיד יָתָךְ

מסכה. התוך כמו הפסל נסך חרש : (ה) וירא אהרן. בלב כמו וראיתי אני בלבי וירא יעקב כי יש שבר : (ו) וישכימו ממחרת. היום שנבנה המזבח : (ט) ויאמר. טעם קשה עורף. שלא ישמע מה שצוה משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא ישיב עורף לקורא אליו וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"ג והשם שלא להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתוב ומשה ספר זה המעשה לבניו לפני מותו. והוא שומר הטעמים לא המלות כתיב לך רד כי שחת עמך וכתיב קום רד ושם כתיב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך וכתיב ועתה הניחה לי ותחתיו הרף ממני וכתיב ויחר אפי בהם ואכלם ותחת זה ואשמידם ואמחה את שמם וכתיב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים. והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם על כן הוצרך להתפלל

ספורנו

למשה לך רד כי שחת עמך :

לב (ד) אלה אלהיך ישראל. אלה יהיו אלהך אלהים שתתפלל אליהם בכל צרכך ואותם תעבוד להשיג חפצך : (ה) חג לה' מחר. ולא תערבנו שמחתו בחג אחר : (ח) סרו מהר. קודם שאגמור לתת לך מה שיעדתי לתת להם התורה והמצוה אשר כתבתי : (ט) והנה עם קשה עורף הוא. גיד ברזל ערפם ולא יפנו לשמוע דברי שום מורה צדק באופן שאין תקוה שישובו בתשובה :

למה

ויקרא ויאמר י"א פסוק וסי' בשפטים סי' ט"ו גבי שמשון עם לחי החמור : ויגשו ג' ב' חסר בלישנא וא' מלא וסי' וישכימו ממחרת ויעלו עלת. ויאמר שאול פצו בעם חסר. ויגישו את שעירי החטאת מלא ד"ה. וחד יגישו ויגידו לנו : העלית קדמא בצירי ותני' בחירק וחד פסוק סי' וייטב אלהים למילדת וירב העם : ואכלם ב' חד פתח וחד קמץ וסי' אפי בהם. ואמחצם קדמא פתח :

תולדות אהרן ויבן מזבח. סנהדרין ז : לך רד. ברכות לב (תענית סח): כי שחת. עקרים מ"ג יב: סרו מהר. סנהדרין נו : וישתחוו לו. סנהדרין סג: הניחה לי. ברכות לב :

בעל הטורים מזבח לפניו בגימט' זהו תור ודרשינן מזבוח לפניו : ויעלו עלת בגימטריא בכורות שהבכורות העלו עולות לפניו : הניחה שנים במסרה. הניחה לי. הניחה אותי ואמישנו את העמודים גבי שמשון לומר לך שהרג בהם במותו יותר ממה שהמית בחייו. וזהו הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם שכילם והמית בהם כל בריהם : ואכלם ב' במסורה. ויחר אפי בהם ואכלם. ואידך ואכלם ואמתגם. וזהו שדרשו שאין פורעניות שאין בה פרעון ממעשה העגל : אעשה אותך. מלא ו"יו שיצאו ממך ששים מאות אלף :

רמבן

תמצא שיאמר בעגל בשום מקום אשר הוציאנו ממצרים כי הם מודים במי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי שמו הגדול הוא המוציא אותם משם אבל יאמרו במקומות רבים אשר העלוך כי יקחו זה במקום היד הגדולה המחרבת ים השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים וזהו שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב ושם נאמר שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף שכחו דבריו אשר צוה והנה עברו על לא תעשה לך אלהים אחרים על פני כאשר רמזתי שם ותבין זה :

(ה) **וירא** אהרן. טעם זה הכתוב שראה אותם ברע מכוונים אל העגל וקם ובנה מזבח וקרא חג לה' מחר שיזבחו לשם המיוחד על המזבח אשר בנה הוא לשמו ולא יבנו הם מזבחות לבשת פניהם ולא תהיה כונתם בזבחים בלתי לה' לבדו. ויתכן שאמר מחר להאריך לכם אולי יבא משה ויעזבו את העגל והם השכימו בבקר ויעלו עולות ויגשו שלמים ולא אמר הכתוב ויעלו לו עולות ויגשו לו שלמים והענין מפני שהיו בהן מכוונים לשם הקב"ה כאשר אמר אהרן ומהם משחיתים וזובחים לעגל ועל אלה אמר הקב"ה למשה וישתחוו לו ויזבחו לו כי הם החוטאים ואם אולי היה אהרן המקריב קרבנות אמר סתם ויעלו עולות ויגישו שלמים כי הוא מכוין לשם ה' והם דעתם אל העגל אשר עשו והיו הבעלים מפגלין :

(ו) **וטעם** וישב העם לאכול ושתה. שישבו כולם לאכול כאחד לשבעה ושתה לשכרה כאשר יעשו בחגים ובמועדים ואחרי כן קמו לצחק בעגביהם ולשמחה וספר זה בעבור מה שאמר קול ענות אנכי שומע כי משה מצאן משחקין לפניו ויגבה לבו בדרכי ה' לקחת אותו מלפניהם ולשרפו לפניהם וישק אותו להם והשלים הכתוב כל מה שעשו בעגל ואחר כן ספר מה שאמר הקב"ה למשה לך רד אבל היה דבור זה למשה בבקר השכם כאשר השתחוו לו ויזבחו לו וברדת משה ישבו לאכול ולשתות וקמו לצחק ומלאכן בשחוק וגם זה ראיה למה שפירשנו שלא נאמר למשה לך רד כי שחת עמך ביום שעשה אהרן העגל והמזבח שהיה יורד מיד אבל כשזבחו והשתחוו לו העם אז אמר למשה שירד כי שחת עמך אמר השם למשה כי עשו שתים רעות האחת כי שחת עמך וענין ההשחתה הריסת הבנין כענין שנאמר ואיש כלי משחתו בידו הנני אליך הר המשחית בכלי ההורס כל חומה ומגדל. ופירוש ההשחתה בכאן הדבר שקראתו רבותינו מקצץ בנטיעות והשני כי עשו עגל מסכה והשתחוו לו ויזבחו לו והנה העבירה הראשונה לא ידענה רק השם לבדו שהוא יודע תעלומות לב והשנית מעשה הזובחים המשתחוים שבהם כאשר פירשתי. והנה רוב טעם חטאו במעשה העגל כי כן כתיב ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב ולולא זה לא היה הכעס בכולם לכלותם והנה ההורגים והנגפים מועטים כי ברובם היה החטאת במחשבה רעה כמו שפירשתי וטעם אשר העלית מארץ מצרים מפסוק ויסע משה את ישראל מים סוף לא שרצה לומר לו כמאמרם אשר אמרו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים וכן במשנה תורה אשר הוצאת מארץ מצרים כי על ידך יצאו כאשר הם אומרים ומשה אמר בתפלתו אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה כי אתה לבדך הוא המוציא כי לך הכח והגבורה כי בכח גדול ימין ה' נאדרי בכח וביד חזקה ימין ה' תרעץ אויב וכן אמר בכחך הגדול ובזרוע הנטויה כאשר רמזתי בסוד מדת הזרוע ואין טעם שיאמר הניחה לי ולהכעים כי אם לא חרה אפו עדיין איך יחרה אפו אחרי שיניחנו משה. אבל דרך הפשט שיאמר הניחה לי ואכלם בחרון אפי כדרך הרף ממני ואשמידם. ועל דרך האמת הניחה רחמי ומדת הדין שלי תתאחד בהם ואכלם רק כי עמי

מין

ד׳ לְג֥וֹי גָּדֽוֹל׃ יא וַיְחַ֣ל מֹשֶׁ֔ה אֶת־פְּנֵ֖י
יְהוָ֣ה אֱלֹהָ֑יו וַיֹּ֗אמֶר לָמָ֤ה יְהוָה֙
ג׳ יֶחֱרֶ֤ה אַפְּךָ֙ בְּעַמֶּ֔ךָ אֲשֶׁ֤ר הוֹצֵ֙אתָ֙
מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם בְּכֹ֥חַ גָּד֖וֹל וּבְיָ֥ד
חֲזָקָֽה׃ יב לָ֩מָּה֩ יֹאמְר֨וּ מִצְרַ֜יִם
לֵאמֹ֗ר בְּרָעָ֤ה הֽוֹצִיאָם֙ לַהֲרֹ֤ג
ג׳ אֹתָם֙ בֶּֽהָרִ֔ים וּלְכַלֹּתָ֔ם מֵעַ֖ל פְּנֵ֣י
הָאֲדָמָ֑ה שׁ֚וּב מֵחֲר֣וֹן אַפֶּ֔ךָ
כ׳ על עבדין וְהִנָּחֵ֥ם עַל־הָרָעָ֖ה לְעַמֶּֽךָ׃
יג זְכֹר֩ לְאַבְרָהָ֨ם לְיִצְחָ֜ק
ל׳ וּלְיִשְׂרָאֵ֣ל עֲבָדֶ֗יךָ אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֣עְתָּ
לָהֶם֮ בָּךְ֒ וַתְּדַבֵּ֣ר אֲלֵהֶ֔ם אַרְבֶּה֙
ל׳. פ׳ אֶת־זַרְעֲכֶ֔ם כְּכוֹכְבֵ֖י הַשָּׁמָ֑יִם וְכָל־
הָאָ֨רֶץ הַזֹּ֜את אֲשֶׁ֤ר אָמַ֙רְתִּי֙ אֶתֵּ֣ן

לְעַם סַגִּי׃ יא וְצַלִּי מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ וַאֲמַר לְמָא
יְיָ יִתְקֵיף רוּגְזָךְ בְּעַמָּךְ דִּי
אַפֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא׃
יב לְמָא יֵימְרוּן מִצְרָאֵי
לְמֵימַר בְּבִישָׁא אַפֵּיקִנּוּן
לְקַטָּלָא יָתְהוֹן בֵּינֵי טוּרַיָּא
וּלְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מֵעַל אַפֵּי
אַרְעָא תּוּב מִתְּקוֹף רוּגְזָךְ
וְאָתֵיב מִן בִּישְׁתָּא
דְחַשֵּׁיבְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ׃
יג אִדְכַּר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּךְ דִּי קַיֵּמְתָּא
לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ וּמַלֵּילְתָּא
עִמְּהוֹן אַסְגֵּי יָת בְּנֵיכוֹן
כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְכָל אַרְעָא
הָדָא דִּי אֲמָרִית אֶתֵּן

ויחל ד׳ וסי׳ משה. איש האלהים את פני ה׳. ההמת המיתוהו. ויחל חזקיהו מלך יהודה. ויחל יהואחז את פני ה׳. דמלכים: אברהם יצחק וישראל ד׳ דסמי׳ וסי׳ זכור לאברהם. ויהי בעלות המנחה. ה׳ אלהי אברהם ר״פ. וילכו הרצים באגרות: ולישראל ד׳ נמסר ריש סדר וישמע יתרו: וכל הארץ ה׳ נמסר בסדר מקץ:

תולדות אהרן ויחל משה. ברכות ל לב: זכר לאברהם. ברכות י לב שבת זוכר ויקרא:

להתפלל: (יא) ויחל משה. זאת הגזירה לא מצאנוה מזה הטעם כי אם על פנים כמו יחלו פני נדיב ולפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד ופניו כלם ככה על כן אסור לומר חליתיך או אחלך כי יבא מגזרת אשר חלה ה׳ בה. יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכרת בפרשת והיה עקב וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר על כן וינחם ה׳ אחר שהתפלל והתנפל מ׳ יום ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב להתפלל לשם בעד ישראל ובעד אהרן שהיה הסבה ואחרים אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננה זאת הנזכרת במקום הזה. ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל וישק את בני ישראל ויהרוג עובדיו רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם אחר שהסיר החטאת כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניחה לי הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם וזאת הפרשה היתה ראויה להכתב אחר וישב משה אל ה׳ ואין מוקדם ומאוחר בתורה רק רצה לדבק דבר מי אשר חטא לי עם ועתה לך נחה את העם וכתיב ויגוף ה׳ את העם: ויחל. הנה כתיב ואתנפל לפני ה׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה כי אמר ה׳ להשמיד אתכם וזהו הרף ממני ואם ידם כי אין הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל וע״ג ביניהם עד שהסיר אותה: והנה למה ה׳ יחרה אפך בעמך כמו אל תשחת עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול ובזרועך הנטויה וזה אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה וכתיב זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת והטעם שתזכור להם שבועתך ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך כי אינו כמו זכור עדתך קנית קדם בעבור הלמ״ד והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם זהו כמו למה יאמרו מצרים לאמר: (יב) וטעם ברעה הוציאם כאשר רמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים והנה יאמרו אין יכלת לשם לנצח כח המזל להציל הדבקים בו וברצותו כי אין יכולת לו הרגם וזה יהיה חלול השם. והנה התנפל ארבעים יום והשם אמר לו כי לא אעלה בקרבך והנה לא יירשו הארץ ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן צוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלה בידו אל ההר אז ירד השם בענן וקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים על כן כתיב בעת ההיא אמר ה׳ אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ והנה יעשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל

לא יכלם (שמ״ר): (יא) למה ה׳ יחרה אפך. כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור: (יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת להיטיב להם: על הרעה אשר חשבת להם: (יג) זכור לאברהם. (ש״ר) אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל. (ש״ר) אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של ג׳ רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק״ו לכסא של רגל אחד (ברכות לב): אשר נשבעת להם. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנא׳ (בראשית כב) בי נשבעתי נאם ה׳ וליצחק נאמר (שם כו) והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב נאמר (שם לה) אני אל שדי

ספורנו

(יא) למה ה׳ יחרה אפך בעמך. באותם שלא חטאו בעגל: (יג) וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו. בדור רביעי כאמרו ודור רביעי ישובו הנה וזה לא

בעל הטורים ויחל ד׳ במסורה. הכא ויחל משה. ואידך ויחל יהואחז. ויחל חזקיהו. ויחל איש האלהים בענין ירבעם. היינו כדאיתא בברכות בסוף תפלת השחר כמה ישהה בין תפלה לתפלה כדי שתתחולל דעתו עליו ומפרש ליה מויחל ומפרשים בירושלמי שהות ד׳ אמות כנגד ד״פ ויחל: זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. כאן הקדים אבות לעבדיך וכתיב התם זכור לעבדיך לאברהם וגו׳ הקדים עבדיך לאבות לומר כי היו עבדיו מתחלה ועד סוף. כיוצא בו דוד עבדי. ועבדי דוד:

רמבן

אין רשות בהם וזה טעם ויחל משה את פני ה׳ אלהיו והוא כטעם את פני האדון ה׳ אלהי ישראל וכך הזכיר במשנה תורה ה׳ באל״ף דל״ת ויו״ד ה״א אחריו. ויתכן שיהיה ויחל מלשון תחלה וכין ותדע:

(יא) **למה** ה׳ יחרה אפך. הנה בחטא הגדול הזה היה ראוי משה שיתפלל דרך וידוי ותחנה כענין אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וכהתפלל עזרא וכהתודותו על מעל הגולה ואין טעם שיאמר למה ה׳ ורבותינו מתעוררים בזה על דרך ההגדות להזכיר כמה טעמים למעט החטא לפניו. ועל דרך האמת יאמר למה תתן רשות למדת הדין להיות שולטת בעמך כי אתה הוצאת אותם לשמך מארץ מצרים במדת רחמים בהם ובמדת הדין על שונאיהם. והתפלה הזאת למה ה׳ למה יאמרו מצרים נראה באמת כי זאת התפלה היא אשר הזכיר במשנה תורה ואתפלל אל ה׳ ואומר ה׳ אלהים אל תשחת עמך כי ענין התפלה שוה בשניהם והנה הזכיר כאן התפלה קודם רדתו מן ההר ושם הזכירה אחרי רדתו מן ההר. ודעת ר״א כי משה לא התפלל בעד ישראל כ״ז שהיתה ע״ג ביניהם אבל כאשר אמר לו הרף ממני ואשמידם התבונן כי הדבר תלוי בו וירד ובער העגל ושב להתפלל בארבעים יום ואין מוקדם ומאוחר בתורה ואין דעתי כן בעבור שהתפלה שעשה בשובו היא אשר יספר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ואם הכל תפלה אחת שעשה בארבעים יום אחרי שובו להר למה יחלק אותה ויזכיר כאן מקצתה ואחרי הירידה יזכיר המקצת האחר אבל הן שתי תפלות ולכן נראה כי כאשר אמר לו הניחה לי ויחר אפי בהם מיד חלה פני השם ולא אחר כלל כי היה ירא פן יצא הקצף מלפני ה׳ ויחל הנגף לכלותם כרגע ומיד אמר למה ה׳ יחרה אפך בעמך וכך מצאתי באלה שמות רבה אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד לי אין לישראל תקומה בעולם אבל איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים מיד התחיל משה ללמד עליהם סניגוריא וכו׳ והנה התפלל עליהם ונחם השם על הרעה אשר דבר להרוג אותם ולכלותם לא שנתרצה להם רק שאמר נחמתי לא אעשה כלה וכיון שהיה לו פנאי ירד משה. ושרף את העגל והרג עובדיו ואחר כן אמר לעם אעלה אל ה׳ אולי אכפרה בעד חטאתכם שימחול לכם אבל במשנה תורה ספר הענין בסדר אחר כי אחרי דבר ה׳ שאמר הרף ממני ואשמידם אמר ואפן וארד והטעם לפי שהיה משה מסדר להם שם כל חטאיהם והטרח שטרח עליהם והנה ספר מה שעשו בחורב בעגל ושהוצרך הוא לשבר הלוחות ולהתפלל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה וגם על אהרן וטרח לשרוף את העגל וספר מה שעשו בתבערה ובמסה ובקברות התאוה ובשלוח ה׳ אותם מקדש ברנע ואחרי שהשלים ממרים הייתם עם ה׳ מיום דעתי אתכם חזר על ענין תפלותיו אשר הזכיר וסדר את שתי התפלות ואמר ואתנפל לפני ה׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה׳ להשמיד אתכם ואתפלל אל ה׳ ואומר אדני אלהים אל תשחת עמך ונחלתך כו׳ כאומר הוצרכתי להתפלל לפני ה׳ בעבורכם ארבעים יום כי מתחלה אמר ה׳ להשמיד אתכם עד שהתפללתי אליו אל תשחת עמך ולא הוצרך להזכיר התפלה השנית כי כבר אמר שארבעים יום התנפל עליהם כי גם בכאן לא הזכירה כי מי יוכל לכתוב כמה תחנונים ובקשות אשר התנפל עליהם ארבעים יום ואם תבין מה שפירשתי תבין באמת שהיו שתי תפלות כי מתחלה חלה את פני ה׳ אלהיו

ובשוב

לְזַרְעֲכֶ֔ם וְנָחֲל֖וּ לְעֹלָֽם׃ יד וַיִּנָּ֖חֶם י"ח חסר
יְהוָ֑ה עַל־הָ֣רָעָ֔ה אֲשֶׁ֥ר דִּבֶּ֖ר
לַעֲשׂ֥וֹת לְעַמּֽוֹ׃ פ
טו וַיִּ֜פֶן וַיֵּ֤רֶד מֹשֶׁה֙ מִן־הָהָ֔ר וּשְׁנֵ֛י
לֻחֹ֥ת הָעֵדֻ֖ת בְּיָד֑וֹ לֻחֹ֗ת כְּתֻבִים֙
מִשְּׁנֵ֣י עֶבְרֵיהֶ֔ם מִזֶּ֥ה וּמִזֶּ֖ה הֵ֥ם
כְּתֻבִֽים׃ טז וְהַ֨לֻּחֹ֔ת מַעֲשֵׂ֥ה י"א פסוקים רישא וסיפא
אֱלֹהִ֖ים הֵ֑מָּה וְהַמִּכְתָּ֗ב מִכְתַּ֤ב חד בתורה. ד'
אֱלֹהִים֙ ה֔וּא חָר֖וּת עַל־הַלֻּחֹֽת׃ ל'
יז וַיִּשְׁמַ֧ע יְהוֹשֻׁ֛עַ אֶת־ק֥וֹל הָעָ֖ם
בְּרֵעֹ֑ה ברעו קרי וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה
ק֥וֹל מִלְחָמָ֖ה בַּֽמַּחֲנֶֽה׃ יח וַיֹּ֗אמֶר
אֵ֥ין קוֹל֙ עֲנ֣וֹת גְּבוּרָ֔ה וְאֵ֥ין ק֖וֹל
עֲנ֣וֹת חֲלוּשָׁ֑ה ק֣וֹל עַנּ֔וֹת אָנֹכִ֖י ג' בב' לישנא אדם נפשו ודין
שֹׁמֵֽעַ׃ יט וַיְהִ֗י כַּאֲשֶׁ֤ר קָרַב֙ אֶל־
הַֽמַּחֲנֶ֔ה וַיַּ֥רְא אֶת־הָעֵ֖גֶל וּמְחֹלֹ֑ת ג' וחסר
וַיִּֽחַר־אַ֣ף מֹשֶׁ֗ה וַיַּשְׁלֵ֤ךְ מִיָּדָו֙ מידיו ס' כ"כ
קרי אֶת־הַלֻּחֹ֔ת וַיְשַׁבֵּ֥ר אֹתָ֖ם
תַּ֥חַת הָהָֽר׃ כ וַיִּקַּ֞ח אֶת־הָעֵ֨גֶל
אֲשֶׁ֤ר עָשׂוּ֙ וַיִּשְׂרֹ֣ף בָּאֵ֔שׁ וַיִּטְחַ֖ן ל'
עַ֣ד אֲשֶׁר־דָּ֑ק וַיִּ֙זֶר֙ עַל־פְּנֵ֣י הַמַּ֔יִם ל'

לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לְעָלַם׃
יד וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דִי
מַלִּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ׃
טו וְאִתְפְּנִי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן
טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא
בִּידֵיהּ לוּחֵי כְּתִיבִין מִתְּרֵין
עִבְרֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִנּוּן
כְּתִיבִין׃ טז וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא
דַייָ אִנּוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא
דַייָ הוּא מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא׃
יז וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יַת קָל עַמָּא
כַּד מְיַבְּבִין וַאֲמַר לְמֹשֶׁה
קָל קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא׃
יח וַאֲמַר לָא קָל גִּבָּרִין
דְנַצְחִין בִּקְרָבָא וְאַף לָא קָל
חַלָּשִׁין דְמִתַּבְּרִין קָל
דִמְחַיְּכִין אֲנָא שָׁמַע׃ יט וַהֲוָה
כַּד קְרֵיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא
יַת עֶגְלָא וְחִנְגִּין וּתְקֵיף רוּגְזָא
דְמֹשֶׁה וּרְמָא מִידוֹהִי יַת
לוּחַיָּא וְתַבַּר יָתְהוֹן בְּשִׁפּוֹלֵי
טוּרָא׃ כ וּנְסֵיב יַת עֶגְלָא
דִי עֲבַדוּ וְאוֹקֵיד בְּנוּרָא
וְשַׁף עַד דַהֲוָה דַקִּיק וּזְרָא
עַל אַפֵּי מַיָּא וְאַשְׁקֵי יַת

לעלם י"ח חסר נמסר בתהלים סימן ע"ה: ושני לחת העדת ג' רסמי' וסי' ויתן אל משה ככלתו. ויפן וירד משה. ויהי ברדת משה: והלחת י"א פסוקים בתורה רישן וסופן חד וסי' ואברם. כל רמש. והלחת. והבשר. בסכות תשבו. למררי. והלוים. ונפש. ומקנה רב. ויאיר הלך. ה' אלהיך הוא עבר לפניך: י' פסו' אין ואין מצעות פסוק וסימן אין קול ענות. בי אין לחם ואין מים. ויאמרו לו הגבעונים. ובביתי אין לחם. אסוף אסיפם. ויריחו כגרת. ובליתי את חמתי. ה' אין כמוך ואין אלהים. דד"ה. עשה גדולות קדמ' דאיוב. אין שטן ואין פגע: ענות ב' בב' לישנא וסימן קול ענות. יום ענות אדם נפשו: ידו מידו ה' כתיב בן וקרי' ידיו וקמצין וסימן וישלך מידו את הלחת. וישא אהרן את ידו. וסמך אהרן את שתי ידו. ומלאו ידו. ימחץ וידו תרפינה:

שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו האותיות נקראות ומעשה נסים הוא (שבת קד): (טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד"א כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה: חרות. לשון חרת והרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטליי"ר בלעז: (יז) ברעה. בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים שצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים וי או ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: (יט) וישלך מידיו וגו'. (שבת פז) אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כלה כאן וכל ישראל מומרים ואתננה להם: תחת ההר. לרגלי ההר: (כ) ויזר. לשון נפוץ וכן (איוב יח) יזורה על נוהו גפרית וכן (משלי א) כי חנם מזורה הרשת

שזורין

בעל הטורים

ברעה. כתיב בה"א בשביל חמשה דברים שעשו אכלו ושתו ויקומו לצחק וישתחוו ויזבחו ומחולות: קול ענות אנכי שומע. בגימט' שנהרג חור ועבדו עבודת כוכבים: ענות ב'. קול ענות. יום ענות אדם נפשו שזה העונות לא נתכפר להם: וישלך מידו. חסר י' שכפרו בעשרת הדברות. וי' פעמים כשל בתורה. וי' פעמים תועבת פ' כמשלי:

ספורנו

לא יתקיים בזרעי בלבד עתה: (טו) ושני לוחות העדות בידו. כי חשב שבשובו אליהם ישובו בתשובה ואם אין ישברם לעיניהם לכלות עיניה' כדי שיחזרו בתשוב': (יט) וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה. כשראה שהיו שמחים בקלקול שעשו כענין כי רעתכי אז תעלוזי ובזה התקלף ונואש שיוכל לתקון המעוות באופן שיחזרו לתמותם

בגללו: (יד) וינחם. חלילה להנחם השם רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו ויעל וירד ישמח ה' במעשיו ויתעצב אל לבו והנה שמואל אמר וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם ושם כתיב נחמתי ויש מפרשים אותו לשון וועד ואין צורך: (טו) ויפן. הזכיר במקום הזה וההר בוער באש וטעם ויפן כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מהרה כדרך ויפן כה וכה: וטעם בידו. ברשותו כמו ולקחת בידך עשרה אנשים כי תמהים אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד ואף כי שנים ביד אחד ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם אינם אלה שני האבנים מהאבנים הנזכרים בחשן כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר ואין פירו' כתובים נראים רק כתובים כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני והנה הלוח עב ואין צריך מ"ם וסמ"ך שבלוחות שיעמדו בנס כי מחלוקת היא בפירוש מלת אשורית אם מאושר באותיותיו או על שם שעלה עמהם מאשור ועוד אלו היו נראים יראו הפוכים ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלו האבנים יקרות והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם כי היו צריכים להיות עבות והנה ימצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי ואמה קומתה ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקרים כמדת הראשונים והנה לא ידענו היאך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יהפכם על כן כתוב מזה ומזה הם כתובים אחר שאמר כתובים משני עבריהם ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו לו מארבע פאותיו שיורין כאשר נעשה אנחנו היום בספרים או אם היה המכתב עב או דק ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לסברותינו: (טז) והלוחות. קדמונינו אמרו כי נגזרו להיותם ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהים שהיו ככה במדה הראויה נבראים והזכיר זה בעבור שהשניים פסלם משה. יש אומרים כי חרות כמו חרוש ויש מהפכים אותו חתור. והנכון שאין חבר לו אולי הוא כלמות פתוח: (יז) וישמע יהושע. שנשאר בתחתית ההר: ברעה. מגזרת תרועה כמו אשא דעי שהוא מן ידע ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה תריעי ריע: (יח) ויאמר. אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע ולפי דעתי שהם דברי משה והעד הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה: חלושה. שם כמו גבורה: קול ענות. כמו נגינות וזהו ויקמו לצחק: (יט) וירא את העגל ומחלת. ה"א העגל משרת בעבור האחרת כמו וירא את העגל והמחולות סביביו ומרוב הנאת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו שטר עדות והנה קרע שטר התנאים וזה היה לעיני כל ישראל כי כן כתיב: (כ) ויקח את העגל. י"א כי וישרוף כמו ויתך באש ואין צורך כי יש דבר שיותם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא: ויזר על פני המים. הם מי נחל יורד מן ההר והוא שישתו כל ישראל מאלה המים

זה

תולדות אהרן וינחם ב'. סנהדרין קח: מזה ומזה. מגלה טו: והלוחת מעשה אלהים. אבות יב זוכר משפטים: חרות. ערובין כד: וישמע יהושע זוכר ויקהל: ויהי כאשר קרב. תענית כח עקרים מד טו (מגלה עח): ויזר. ע"ג מד זוכר משפטים:

ובסוף התנפל לפני ה' ארבעים יום כאשר התבאר בפרשת ויאמר משה אל ה' והזכיר במשנה התורה ובאהרן התאנף ה' ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ולא הזכיר בכאן זה כלל וזה לכבוד אהרן כי לא רצה משה להזכיר בחייו שהוצרך לתפלתו שלא יבוש ושם אחרי מותו הודיענו האמת וזהו הסדר הנכון בפרשיות האלה:

(טז) **והלחת** מעשה אלהים המה. היה ראוי שיזכיר הכתוב כל מעשה הלוחות בפסוק ויתן אל משה כאשר אמר כתובים באצבע אלהים. אבל הזכירו בכאן לספר במעלתן לומר כי לא נמנע משה בכל זה לשבר אותם כי חרה לו בראותו המעשה הרע ההוא ולא יכול להתאפק או כענין שהזכירו רבותינו שפרח הכתב עתה בבואו בגבול העגל במקום הטומאה והחטא וטעם קול ענות אנכי שומע איננו מפני ידיעתו הדבר כי היה אומר קול ענות הוא אבל הטעם כי משה אב בחכמה הוא ומכיר ניגוני הקולות ואמר כי קול ענות הוא הנשמע אליו וכך אמרו באגדה שאמר לו משה מי שעתיד לנהוג שררה על ישראל איננו מבחין בין קול לקול והנה משה בענותנותו הגדולה לא הגיד הענין ליהושע כי לא רצה לספר בגנותן של ישראל אבל אמר לו כי קול שחוק הוא:

(כ) **ויזר** על פני המים וישק את בני ישראל. אחרי שהיה דק לעפר זרקו על

פני

וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים והנה המים חדשו אות בעובדי העגל בפניהם או שנכתה בטנם כי לולא זה איך הבינו בני לוי עובדי העגל מי היו וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה ומחשבת הכל לטובה היתה כפי סברתם: (כא) ויאמר. הנה משה שאל למה הוצרך אהרן לעשות העגל: (כב) ויאמר אל יחר אף אדני. בעבור גודל מעלתו וכבר פירשתי. כי ברע הוא. וככה ויאמרו לי ואומר אליהם: (כה) וירא משה את העם כי פרוע הוא. כמו באין חזון יפרע עם ותפרעו כל עצתי: ומלת לשמצה. שם התואר תחת שם הפועל להיותם שמץ ודופי ודבה בקמיהם. כמו רבים קמים עלי אף מן קמי דרך קצרה ותרגם ארמית כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם:

ויעמוד

שזורין בה דגן וקטנית: וישק את בני ישראל. (יומא סו) נתכוון לבודקן כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין. עדים בלא התראה במגפה שנא׳ ויגוף ה׳ את העם. לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם: (כא) מה עשה לך העם. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה: (כב) כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום: (כד) ואומר להם. דבר אחד למי זהב לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו לי: ואשליכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא: (כה) פרוע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו (במדבר ה) ופרע את ראש האשה: לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם:

מי

וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מֶה־
עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ
עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃ כב וַיֹּאמֶר
אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה
יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא׃ ל׳
כג וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים ל׳
אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה
הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ כד וָאֹמַר כ״ד ופתחין
לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־ ל׳
לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל וכ״ל וי״ג ל׳ חסר בלוש׳ א׳
הַזֶּה׃ כה וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם
כִּי פָרֻעַ הוּא כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן ב׳ א׳ מ״ל ודין חסר

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַאֲמַר מֹשֶׁה
לְאַהֲרֹן מָה עֲבַד לָךְ עַמָּא
הָדֵין אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי
חוֹבָא רַבָּא׃ כב וַאֲמַר
אַהֲרֹן לָא יִתְקֵיף רוּגְזָא
דְרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעְתְּ יָת עַמָּא
אֲרֵי בְבִישׁ הוּא׃ כג וַאֲמַרוּ
לִי עִיבֵיד לָנָא דַחֲלָן דִיהָכָן
קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַבְרָא
דִי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ׃
כד וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמָאן
דַהֲבָא פָּרִיקוּ וִיהָבוּ לִי
וּרְמֵיתֵיהּ בְּנוּרָא וּנְפַק עֶגְלָא
הָדֵין׃ כה וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת
עַמָּא אֲרֵי בְטֵיל הוּא אֲרֵי
בַטֵּילִנּוּן אַהֲרֹן לַאֲסָבוּתְהוֹן

ברע ג׳ וקמץ וסי׳ ויראו שטרי בני ישראל. לא יחליפנו ולא ימיר. כי ברע הוא: מה כ״ד ופתחין נמסר לעיל בהאי סידרא: פרע ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ וירא משה את העם. וראשו יהיה פרוע. בתראה מלא:

תולדות אהרן ויאמר מ״ש. מגלה כה: ואשליכהו. שם: וירא מ״ש. שם: כי פרוע הוא. שבת קיט: כי פרעה אהרן. (מגלה שם):

בעל הטורים

כי ברע. אותיות ערב. שערב רב גרמו להם לעבודה: פרע ב׳. כי פרע הוא. ראשו יהיה פרוע. מה מצורע מטמא אף עבודת גלולים מטמא:

ספורנו

יתמותם ויהיו כאוים לאותן הלותות: (כא) הבאת עליו חטאה גדולה. שעמתו בקלקול במחולות מפני שקבעת להם חג ליום המחרת וזה הוא רע מן הפשע והמרד שעשו בעגל ועל זה בקש רחמים יותר באמרו אתם חטאתם חטאה גדולה וכן בתפלתו אמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וכן בסדר שלש עשרה מדות הזכיר עון ופשע וחטאה וכן בתפלתו שם וסלחת לעוננו ולחטאתנו ולכן אמר אף על פי שנקהלו עליך להכריחך לעשות להם העגל מה עשו לך שהוצרכת לקבוע להם חג ליום המחרת שזאת היתה סבת המחולות שעשו לשמחת העגל שהיתה רעה מעפייתו: (כב) כי ברע הוא. שכבר היו בענין רע נלמדים לגלולי מצרים: (כד) ואומר להם למי זהב. שמתי הדבר לנמנע שאין זהב מוכן: התפרקו ויתנו לי. והם התנדבו הזהב במהירות: ואשליכהו באש. בקשתי לאחר את הדבר והשלכתי את הזהב באש בזולת החבולות הצורפים הצריכות להתיך את הזהב: ויצא העגל הזה. בלתי כוונת השתדלותי ולא המתינו שאעשהו אני כדבריהם כי אמנם באמרו ויעשהו עגל מסכה לא אמר זה על אהרן אבל רצונו עשה אותו העושה כענין וסמך את ידו ושחט שרצונו וסמך המקריב ושחט השוחט. וכן העיד באמרו אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן שהם עשו את העגל אשר עשה בו מעשה אהרן שציירו והשליך הזהב באש: (כה) כי פרוע הוא. מגולה ומפורסם לרוע בהתגלות לבו בזה: כי פרעה אהרן. גלה שאין ביניהם צדיקים שאם היו שם צדיקים עוזרים לאהרן כאשר נקהלו עליו לא היה אהרן עושה העגל כלל: לשמצה בקמיהם. לשם רע בין אויביהם שיאמרו עליהם שלא נאמנו בבריתם ושביניהם אין עושה טוב אין גם אחד ושלא נשאו פני נביא ונשיא בתוכם. וזה כי אע״פ שלא כלם ולא רובם נקהלו על אהרן היו כלם לשמצה על שלא מחו בקמים:

עברו

רמבן

פני מי הנחל היורד מן ההר והשקה אותם מאותן המים. ואפשר כי הזהב השרוף שאיננו נתך אבל הוא שרוף ונטחן עד אשר דק כאשר הזכיר ר״א קל הוא על פני המים על כן היה צף והשקהו להם או היה זורה אותו על הנחל מעט מעט ושואב ומשקה להם טרם ישקע או שהיה ממעשה הנסים והנה רצה לבזות מעשיהם והנה טחן האלוה שלהם והכניסו בבטנם שיוציאהו ברעי ובצואה כענין שנאמר תזרם כמו דוה צא תאמר לו. ועל דעת רבותינו עוד נתכוון לבדקם כסוטות וצבתה בטנם ונפלה ירכם והוא האמת:

(כא) **מה** עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה לשון רש״י. ואיננו נכון בעיני כי החטא הזה מן החטאים שיהרג עליהם ולא יעבור ואולי אמר לו כן להגדיל אשמתו. והנכון בעיני כי הוא כמו מה עשיתי מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי יאמר מה שנאה היתה לך עם העם הזה כי סבבת להשמידם ולכלותם ומפני שהיה אהרן להם לאיש מוכיח ולמכפר וראוי שיחוס וירחם עליהם אמר לו כן כלומר נהגת עמהם כאויב החפץ ברעתם והמה לא פשעו ולא חטאו לך. והנה היה ראוי משה להאשים אותו תחלה על חטאתו אשר חטא הוא ואחרי כן יאשים אותו על אשמת העם ויאמר איך חטאת החטאה הגדולה הזאת לאלהים וגם הכשלת רבים והבאת עליהם חטאה גדולה אבל משה בענותנותו נהג כבוד באחיו הגדול ולא הזכיר לו רק מכשול העם. ויתכן שגם משה נכון לבו בטוח בצדקת אחיו שכוונתו לא היתה רעה אבל על אשמת העם האשים אותו כי היה ראוי להוכיחם והם נכשלו על ידו והוא הסיב שהטעוהו בדבריהם:

(כב) **אתה** ידעת את העם כי ברע הוא. יאמר הם בדרך רעה כי אמרו לי לעשות להם מורה דרך במקום אדוני עד שובו אולי ישי׳ ונתנו לי הזהב ואשליכהו באש והנה יצא להם העגל הזה כי הם חשבו בו מחשבה רעה שישתחוו לו ויזבחו לו ובעבור שלא רצה אהרן להאריך בסורחנן קצר ואמר יצא העגל הזה שיצא להם הענין הרע הזה אשר אדוני רואה:

(כה) **וטעם** וירא משה את העם. לומר כי אע״פ שהתנצל אהרן שלא פשע בהם ראה משה בלבו את העם כי פרוע הוא כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה כענין ויפרעו כל עצתי כמו שאמר כי הפריע ביהודה ומעלו מעל בה׳ כי פרעה אהרן ובטל מהם כל עצה ומוסר והנה הם כצאן הנפוצים על ההרים בלי יועץ ומדריך. ואמר זה מפני שהיו הם חושבים שהעגל מורה להם הדרך והנה הם כאלו אין להם עצה ולא ידעו הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון כי מהם חשבוהו לטובה כפי סברתם ומהם לרעה גמורה וכל אחד מהם פונה לדרכו ואמר לשמצה בקמיהם כי אפילו אותם אשר אין מחשבתם רעה יוציאו עליהם לדורות שמץ ודבה והנה כל העם פרוע עצה ומוסר מהם לרעה ומהם להעלות על שפת לשון ודבת עם ואמר זה כנגד אהרן לומר כי לכלם חטא וזה כדעת אונקלוס שתרגם לשמצה בקמיהם לאפקא שום ביש בדריהון ולפי שאמר בדריהון נראה שרצה לפרש כי העגל אשר עשו יהיה שמץ רעה בדורות ישראל כי יאמרו לא לחנם עשו אבותינו את העגל ועבדוהו רק שידעו בו כי הוא אשר העלם מארץ מצרים ומלאו בעבודתו תועלת להם ואף אנחנו נעשה כן כי טוב לנו לעבדו כאשר היה הדבר בירבעם שאמר רב לכם מעלות ירושלים הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים ראה משה לדורות יפשעו בו ושמצה ענין דבה רעה הוא לדברי אונקלוס והוא לשון מורגל בדברי רבותינו שמץ פסול ואולי לדעתם זצ״ל ותקח אזני שמץ מנהו שלקחה אזנו פגם האדם ודופי שבו לומר אף כי שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם וכן מה שמץ דבר נשמע בו שאין בכל דרכיו דופי ודבה כלל רק שבח ותהלה ועל דרך הפשט שמץ לשון מיעוט לקח אזני מעט ממנו ומה שמץ דבר נשמע בו שכל הנשמע והנאמר בכח האל וגבורותיו דבר מועט הוא כנגד גודל מעשיו וכן לשמצה בקמיהם יאמר כי פרעה אהרן לשם

למעט

(כו) מי לה׳ אלי . יבא אלי : כל בני לוי. (יומא סו) מכאן שכל השבט כשר : (כז) כה אמר וגו׳. והיכן אמר (שמות כב) זובח לאלהים יחרם כך שנוי במכילתא : אחיו. מאמו והוא ישראל : (כט) מלאו ידכם . אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום (זבחים קטו) : כי איש. מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו :

(ל) אכפרה בעד חטאתכם . אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם. להבדיל ביניכם ובין החטא : (לא) אלהי זהב . (ברכות לב יומא פו) אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל לאדם שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא : (לב) ועתה אם תשא חטאתם . הרי

לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃ כו וַיַּעֲמֹד
מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי
לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי
לֵוִי׃ כז וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־
חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ
מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ
אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ
וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ׃ כח וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־
לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם
בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃
כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם
לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת
עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה׃ ל וַיְהִי
מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם
אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה
וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי
אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם׃
לא וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר
אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה
גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃

ל׳. ב׳ קופין דבוקים בתורה
י״ב
כ״ב
כ״ד
ל׳ ומ״ל
ל׳
ג׳ וחסר
ד׳ מטעים סברין אלפים
ז׳ בתורה
ח׳
כ׳ פניו
נ״א
ס׳ מלין בטעם דמשרה מונח לתיבתו

שׁוּם בִּישׁ לְדָרֵיהוֹן׃ כו וְקָם
מֹשֶׁה בִּתְרַע מַשְׁרִיתָא
וַאֲמַר מָן דַּחֲלַיָּא דַּיְיָ יֵיתוֹן
לְוָתִי וְאִתְכְּנִישׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל
בְּנֵי לֵוִי׃ כז וַאֲמַר לְהוֹן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל שַׁווּ גְּבַר חַרְבֵּיהּ
עַל יַרְכֵּיהּ עִבְרוּ וְתוּבוּ
מִתְּרַע לִתְרַע בְּמַשְׁרִיתָא
וּקְטוּלוּ גְּבַר יַת אֲחוּהִי וּגְבַר
יַת חַבְרֵיהּ וֶאֱנָשׁ יַת
קָרִיבֵיהּ׃ כח וַעֲבַדוּ בְּנֵי
לֵוִי כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּנְפַל
מִן עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא
כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא׃
כט וַאֲמַר מֹשֶׁה קָרִיבוּ יֶדְכוֹן
קוּרְבָּנָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ
אֲרֵי גְּבַר בִּבְרֵיהּ וּבַאֲחוּהִי
וּלְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן יוֹמָא דֵין
בִּרְכָאן׃ ל וַהֲוָה בְּיוֹמָא
דְבַתְרוֹהִי וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא
אַתּוּן חַבְתּוּן חוֹבָא רַבָּא
וּכְעַן אֶסַּק קֳדָם יְיָ מָאִים
אֲכַפַּר עַל חוֹבֵיכוֹן׃ לא וְתָב
מֹשֶׁה לִקְדָם יְיָ וַאֲמַר בְּבָעוּ
חָב עַמָּא הָדֵין חוֹבָא רַבָּא
וַעֲבַדוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דִּדְהַב׃

(כו) ויעמד משה . ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקום אחד כמו שנה לעשות סוכות ולהיות שערים למחנה כי אין צורך לשום יד מחוץ למחנה : מי לה׳ . יגש אלי או יקרב או יבא או יתאסף : בני לוי. שהם ממשפחתו : (כז) ויאמר. טעם אלהי ישראל . בעבור שחשבו עובדיו שהיא ע״ג : והרגו איש את אחיו . אפי׳ יהיה אחיו ורבים פירשו האומר לאביו ולאמו על זה המעשה והוצרכו לפרש אביו ואמו אבי האם ואין צורך כאשר אפרש במקומו : (כח) ויעשו בני לוי. ולא כל בני לוי : (כט) ויאמר משה . וכבר אמר להם כמו וייצר ה׳ אלהים ורבים ככה . ומלת מלאו דקדוקו זר כי טעם הוא פעל יוצא ופעם עומד והבנין קל : וטעם כי איש בבנו . אפילו יהיה העובד בנו או אחיו שיהרגהו והשכר הוא שיתן עליכם ברכה . וזהו בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני על כן אמר ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה׳ אל משה בהר סיני. והנה כאשר נעשה המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שיהיו קדושים בעבור שהם העלו העולות והשלמים זבחו על המזבח שנעשה לפני העגל : (ל) ויהי ממחרת . יום רדתו : ועתה אעלה . לשוב אל ההר להתפלל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי אולי יכתוב לוחות אחרות לכרות ברית עם ישראל וזהו הנה אנכי כורת ברית כי הלוחות כשטר עדות : (לא) וישב . אמר הנגיד כי אנא מבולע הלמ״ד כמו אל נא ופי׳ אל מגזרת הואל וזה רחוק רק אנא אל נא תעשה ככה ופי׳ אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה וככה אנא ה׳ כי אני עבדך

בקמיהם ב׳ קופי״ן דבוקים בתורה בקמיהם. הם העמו״ים על הפקדים: ויאספו י״ב וסי׳ כל בני לוי . הנשת מלכי האמורי . בל בעלי שכם . ויצעקו בני עמון. שבה אשר ל הודה . בני בנימין מן הערים . וירא ארם בי נגף לפני ישראל . ויאספו פלשתים לחיה . ויגע החדש השביעי. ויאספו ירושלים עם רב לעשות. ויאספו כל העם כאיש אחד. ויאספו בני המשוררים: ויאמר להם ב״כ נמסר בשפטים סימן ט׳ גבי פרשת דאבימלך בן ירבעל עם בעלי שכם : כה אמר ה׳ אלהי ישראל כ״ד נמסר בירמיה סימן י״ג : קרבו ג׳ והסר וסי׳ עברו ושבו משער . וחרפה לא נשא על קרבו . לבני ישראל עם קרבו : אלפי ד׳ סבירין אלפים וסי׳ ויפל מן העם ביום ההוא . ויזעק ברק את זבולן . ויהי מקנהו. ב׳ בו : ולתת ה׳ וסי׳ ולתת להם צדה . עליכם היום ברכה . ולתת אויביך לפניך. ולתת לאיש כדרכיו. ולתת את העיר הזאת כתפת . ויצתה במעט רגע . ובעבדתו לא עזבנו . ומאת הוסר התמיד : אנא . ה׳ מלין בתרי טעמי פי׳ דמשרת מונח לתיבתו וסי׳ בפרשת ויגש בפסוק אל תעצבו :

תולדות אהרן ויעמוד משה . יומא סו : אנא חטא. יומא פז ערכין טו : אלהי זהב. יומא פו :

בעל הטורים אכפרה ב׳ במסורה . אכפרה בעד חטאתכם . אכפרה פניו במנחה וזהו שאמרו לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה . אכפרה בעד חטאתכם להתפלל עליכם מתי אכפרה פניו במנחה :

רמבן

למעט אותם באויביהם כי העון הגדול הזה ימעיטם בפני אויביהם או ימעיט זכותם בבואם במלחמה עם אויב והוא כענין שנאמר והמעטיים לבלתי רדות בגוים או כענין שנאמר יסרני ה׳ אך במשפט אל באפך פן תמעיטני :

(כו) **וטעם** ויעמוד משה בשער המחנה . דבק במה שאמר כי כיון שראה את העם היו לשמצה ולקלסה באויביהם וזה חלול השם עמד בשער המחנה וקרא בקול גדול מי לה׳ אלי והרג בפרהסיא כל עובדי העגל כדי שישמע הדבר בקמיהם ויתקדש שם שמים בהם תחת החלול שעשו :

(כז) **ואמר** אלהי ישראל. בעבור שחשבו עובדי העגל לזבוח לאלהי ישראל והנה מדת הדין פוגעת בהן בעבור שקלקלו בנטיעות ועוד כי המשפט לאלהים הוא ומפני זה אמר בלוים כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל כי העבודה לאלהי ישראל ולשמו נבדלו בזכות הזאת :

ספורנו

(כז) עברו ושובו משער לשער . לכפר על הבלתי חוטאים שלא מחו בחוטאים . וזה שכמו שלא מחו בחוטאים כן לא ימחו בהורגיהם : (כט) מלאו ידכם היום לה׳ . תקנו שלמות לידכם היום שתהיינה מוכנות לעבדו במקדשו : כי איש בבנו ובאחיו . כי כל אחד מכם כבר הוקדש לה׳ בבנו בענין המילה שעשיתם במדבר : ובאחיו . בהריגת היום ולכן מלאו ידכם בטוב הכוונה והשלימו הכנתכם לה׳ לעבודתו : ולתת עליכם היום ברכה . ומלאו ידכם גם כן באופן שיתן האל ית׳ עליכם היום ברכה וזה שתהיה מגמת פניכם לשמור משפטו ובריתו כאמרו כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו יורו משפטיך ברך ה׳ חילו ופעל ידיו תרצה : (ל) אתם חטאתם חטאה גדולה . דעו גודל חטאתכם כי אמנם בידיעתו תהיה תשובה בלי ספק כאמרו

שימו איש חרבו על ירכו. היו עובדי העגל רבים ולא יוכלו להביאם לב״ד על כן צוה לכל בני לוי לחגור חרבם על דרך מה שאמרו רבותינו שאם אין אתה יכול להמיתו במיתה האמורה בו אתה יכול להמיתו בכל מיתה שתוכל . והנה זה הוראת שעה לקדש השם שלא היתה בהם התראה כי מי התרה בהם אבל היו בני לוי מכירים באלו הנהרגים שהם היו עובדיו . ועל דעת האומר עדים והתראה בידי אדם כמו שכתב רש״י יאמר שצוה אותם לחגור חרבם לתפוש אותם ולהביאם לב״ד לפני משה או סנהדרין ואשר מצאוהו בעדים והתראה הרגוהו בסקילה כמשפט עובדי ע״ג . או שהיתה מיתתם בסייף כעיר הנדחת והנה כל בני לוי היו לה׳ ומחרים בעם שלא ישתחוו לו ולא יזבחו לו כי אהרן לא צוה לחוג בלתי לה׳ לבדו כאשר פירשתי . והנכון כדברי האומר זבח וקטר בסייף גפף ונשק במיתה שמח בלבו בהדרוקן כדאיתא במסכת יומא והנה הכל מעשה שעה כי אין מגפף ומנשק במיתה לדורות וטעם והרגו איש את אחיו שלא תחמלו ולא תכסו על אח וריע וקרוב . וטעם כה אמר ה׳ אלהי ישראל . איננו ממצות זובח לאלהים יחרם כי אין אלו חייבין מיתה מן הדין אבל היא מצוה שנאמרה למשה מפי הגבורה ולא כתבה כי כאשר נחם השם הנכבד על הרעה צוה אותו כיון שאין אתה רואה

לב וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם
ל׳. ל׳ וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר
כָּתָבְתָּ׃ לג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
ל׳ מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ
ל׳. ל׳ וחד נחס מִסִּפְרִי׃ לד וְעַתָּה לֵךְ ׀ נְחֵה
ס׳ אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ
ד׳ סבירי והנה הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם
י״ג חס׳ כתורס פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם׃
לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל
אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה
חסר לאמר אַהֲרֹן׃ ס לג א וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה
ל׳ וְהָעָם אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר
לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃ ב וְשָׁלַחְתִּי
לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־
הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי
כמספוי״ס סי׳ הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת
חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ

לב וּכְעַן אִם שְׁבַקְתְּ לְחוֹבֵיהוֹן
וְאִם לָא מְחֵינִי כְּעַן מִסִּפְרָךְ
דִּי כְּתַבְתָּ׃ לג וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה מָאן דִּי חַב קֳדָמַי
אֶמְחִינֵיהּ מִסִּפְרִי׃ לד וּכְעַן
אִיזֵיל דַּבַּר יָת עַמָּא לְאַתַר
דִּי מַלֵּילִית לָךְ הָא מַלְאֲכִי
יְהַךְ קֳדָמָךְ וּבְיוֹם אַסְעָרוּתִי
וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן׃
לה וּמְחָא יְיָ יָת עַמָּא עַל
דִּי אִשְׁתַּעְבַּדוּ לְעֶגְלָא דִּי
עֲבַד אַהֲרֹן׃ א וּמַלֵּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה אִיזֵיל סַק מִכָּא
אַתְּ וְעַמָּא דְּאַסֶּקְתָּא מֵאַרְעָא
דְּמִצְרָיִם לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִנַּהּ׃
ב וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ מַלְאֲכָא
וַאֲתָרֵיךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי אֱמוֹרָאֵי
וְחִתָּאֵי וּפְרִיזָאֵי חִוָּאֵי
וִיבוּסָאֵי׃ ג לְאַרְעָא עָבְדָא
חֲלַב וּדְבַשׁ אֲרֵי לָא אֲסַלֵּיק
שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ אֲרֵי עַם

אבן עזרא

עבדך: (לב) ועתה. כבר פירשתי בספר דניאל וספרין פתיחין כי כל הגזרות על הכללים ועל הפרטים הם במערכות שמים וככה הודו חכמים בני חיי ומזוני רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו: (לג) ויאמר. אמר הגאון זהו וינחם ה׳ כי אמר להשמיד הכל והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם ולא נהרגו כי לא עבדו וזהו ויגוף ה׳ את העם בעבור שנעשה העגל ובא ספק לאנשים בסתר: (לד) ועתה. אל אשר דברתי לך. אל מקום הכנעני וזה כדרך כעס כי בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שאהבת אותם כל כך לך נחה אותם: וביום. תחלת כל שנה יום הפקידה: (לה) ויגוף. אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה רק ספר הכתוב מה שהיה אחרי נסעם מהר סיני: (א) וידבר. לך עלה מזה. כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא: על כן ירד אברם מצרימה כי הוא בדרום וכל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם ליצחק וליעקב: (ב) ושלחתי לפניך מלאך. לעזרך ולא אמר המלאך הנודע כי השם בקרבו: (ג) כי לא אעלה בקרבך. לא יעשה משכן כי לא אשכון בתוך בני

רשי

הרי טוב איני אומר לך מחני. ואם אין מחני. וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. (ברכות לב) מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים: (לד) אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן (מלכים א ב) לדבר לו אל אדניהו: הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו׳. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: (לה) ויגוף ה׳ את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה: (א) לך עלה מזה. א״י גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה. ד״א כלפי שאמר לו בשעת כעס לך רד אמר לו בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני וגו׳. שש אומות הן והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך

בעל הטורים

הנה מלאכי ילך לפניך. מלאכי בגימטריא מאה ואחד. ילך עולה כמנין הלכה רמז למה שאמרו אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד הפי״כ ילך ההלכה לפניו. גם הנה עולה כמנין הלכה. גם ישקני מנשיקות פיהו עולה מאה ואחד: הנה מלאכי. אותיות מיכאל שהוא מלאכי המיוחד לי: העלית. ג׳ אשר העלית מארץ מצרים. ושמעו מצרים כי העלית בכחך. העלית מן שאול נפשי. כי השעבוד במצרים היה כמו בגיהנם וזהו העלית מארץ מצרים העלית מן שאול נפשי:

אל אשר ה׳ וסי׳ ועתה לך נחה את העם. והתנחלתם את הארץ בגורל ואיש אל עבר פניו ילכו קדמא. בבאם הכהנים. ותאמר רות אל תפגעי בי. ד׳ סבירין והנה ואנון הנה מלאכי ילך. הנה ערשו ערש ברזל. הנה בסה את עין הארץ. ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה׳: וידבר ה׳. דילוג לאמר וסי׳ לך רד כי שחת. לך עלה מזה אתה. אחרי מות שני בני אהרן. בהר סיני דושבת׳. במדבר סיני דריש ספרא. וחברו במדבר סיני דפסח. בערבות מואב דכי אתם עברים. וחברו בערבות דונתנו ללוים. בעצם היום הזה: העלית ג׳ וסי׳ לך עלה מזה. ושמעו מצרים כי. ת׳ העלית מן שאול: החוי והיבוסי ז׳ וסי׳ כי ילך מלאכי. ושלחתי לפניך מלאך. כי החרם תחרימם. ויהי כשמוע בל מלכי. בהר ובשפלה. ותעברו את הירדן דסוף יהושע. כל העם הנותר דמלכים. ושאר והחוי והיבוסי:

תולדות אהרן ואם אין מחני. ברכות לב. ר״ה טז. סוטה יד: וביום פקדי. סנהדרין קב: ויגף ה׳. (מגלה עט):

ספורנו

כאמרו כי פשעי אני אדע וכאמרו אך דעי עונך: (לב) אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך. הן תרצה לשאת חטאתם והן שלא תרצה לשאת מחה את הזכיות שלי מספרך ושים לחשבונם כדי שיזכו לסליחה: (לג) מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. מי הוא שחטא לי שאמחה מספרי את זכיותיו כדי שיזכה לסליחת עון כנגדם זה לא היה לעולם כי הדין לפני הוא הפך זה כי אמנם ישא כל אחד עונש עונו ויקבל שכר זכיותיו שאין מצוה מכבה עבירה כל שכן שלא אשים זכיותיך לחשבונם: (לד) אל אשר דברתי לך. כאמרו אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגו׳: וביום פקדי. שיוסיפו לחטוא כמו במרגלים: ופקדתי עליהם חטאתם. זה החטא ולא אוסיף עוד עבור לו כענין ואם רעה תמצא בו ומת וכן הורה באמרו עד אנה ינאצוני העם הזה כי מאחר ששנו באולתם הם מוחזקים להוסיף לאשמה כמאמרם ז״ל (יומא פרק יום הכפורים) כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו כלומר נעשית עליו כהיתר: (לה) על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן. בהסכמתם הוציא לפועל מי שעשה לעגל מסכה אותו הדבר אשר עשה בו מעשה אהרן בציירו והשליכו באש כמו שהעיד באמרו ויצא העגל הזה: **לג** (ב) ושלחתי לפניך מלאך. שר צבא ה׳ שנראה ליהושע: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. עלה מזה שהוא מקום חורב וצריכים אתם להתפרנס בו על ידי נס שאינכם ראוים לו ולך אל ארץ זבת חלב ודבש שיוכלו להתפרנס שם שלא על ידי נס: כי לא אעלה בקרבך. לפיכך אני אומר עלה מזה אתה והעם ואל תמתינו

רמבן

רוצה שאכלה אותם תהרוג אתה את עובדיו בסייף כדרך קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה׳ נגד השמש וישוב חרון אף ה׳ מישראל. והנה זאת המצוה כמצות כה אמר ה׳ מלא העומר ממנו. וכבר הזכרתי כיוצא בהם:

(לב) **ועתה** אם תשא חטאתם. לשון רש״י אם תשא חטאתם הרי טוב ואיני אומר לך מחני ואם אין מחני וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. מכל התורה כלה שלא יאמרו עלי שאיני כדאי לבקש עליהם רחמים. וא״כ מה תשובה השיבו הקב״ה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי ואין אחר למחות מספרו ואולי אמר אין אני מוחה אלא מי שחטא לי ועתה לא חטאת לי וזה איננו נכון. ור״א אמר כי מספרך אשר כתבת כמו דינא יתיב וספרין פתיחו והספרים לדעתו הם מערכות השמים שגזרות השפלים תלויין בהם ואמר מי אשר חטא לי אמחנו מספרי כלומר לא אמחה אותך רק אמחה מן העם החטאים אשר חטאו לי במחשבתם ולא נהרגו והוא מה שאמר ויגוף ה׳ את העם. ואיננו נכון בעיני כי מלבד הנהרגים בחרב בני לוי והמתים במגפה היו רוב הקהל חוטאים לו כאשר כתבתי. ולפי דעתי כי משה אמר ועתה אם תשא חטאתם ברחמיך ואם אין מחני נא תחתם מספר החיים ואסבול אני ענשם כענין שאמר הכתוב והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחבורתו נרפא לנו והקב״ה השיבו החוטא אמחה מספרי ולא אותך שלא חטאת:

(לד) **ועתה** לך נחה את העם. כי אחרי שנחמתי מלכלותם נחם אתה אל אשר דברתי לך אל מקום האמורי והכנעני וכו׳ אבל לא ירצה להזכיר כן שזה דרך כעס שאומר מה שדברתי לך אעשה לכבודך אבל לא אשא חטאתם כי ביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם אפקוד אותו עליהם אחרי בואם אל הארץ וזה רמז ממנה לעת הגלות או למה שאמרו רבותינו שאין לך פורענות שאין בה אוקיא מעון העגל:

(לה) **ויגף** ה׳ את העם. לא ספר הכתוב כמה היו המתים במגפה כאשר ספר הנהרגים ביד בני לוי וכאשר פירש במגפה של דבר קרח ושל בעל פעור אולי לא מתו במגפה אחת אבל נגפם ה׳ למות בלא עתם כענין שכתוב כי אם ה׳ יגפנו או יומו יבא ואולי לא חשש למנותם כי כן לא מנה המתים

מלאך: כי עם קשה עורף אתה. ובהשכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך. לשון כליון: (ד) הדבר הרע. שאין השכינה שורה ומהלכת עמם: איש עדיו. (שבת פח) כתרים שנתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמי שנאמר (ישעיה כו) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקידת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב. את העדי שהיה בידם מהר חורב: (ז) ומשה. מאותו עון והלאה: יקח את האהל. לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק. אלפים אמה כענין שנאמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. ד"א והיה כל מבקש ה' אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חביריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של

כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה פֶּן־
אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃ ד וַיִּשְׁמַע הָעָם נ׳
אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ נ׳
וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו׃ ד׳ מלעיל. נ׳
ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר
אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־
קְשֵׁה־עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה
בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד נ׳ ומ"ל
ג׳ ומ"ל
עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה ו׳
אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־ נ׳
יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב׃ נ׳ מ"ל בתורה
ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־ ט׳ ר"פ
לוֹ ׀ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־
הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד
וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃

קְשֵׁי קְדָל אַתְּ דִּלְמָא
אֲשֵׁיצִינָךְ בְּאוֹרְחָא׃ ד וּשְׁמַע
עַמָּא יָת פִּתְגָמָא בִּישָׁא
הָדֵין וְאִתְאַבָּלוּ וְלָא שַׁוִּיאוּ
גְּבַר תִּקּוּן זֵינֵיהּ עֲלוֹהִי׃
ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱמַר
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן עַם קְשֵׁי
קְדָל שָׁעָה חֲדָא אֲסַלֵּק
שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ וַאֲשֵׁיצִינָךְ
וּכְעַן אַעְדִּי תִּקּוּן זֵינָךְ מִנָּךְ
וּגְלֵי קֳדָמַי מָה אַעְבֵּיד לָךְ׃
ו וְאַעְדִּיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת
תִּקּוּן זֵינֵיהוֹן מִטּוּרָא דְחוֹרֵב׃
ז וּמֹשֶׁה נְסֵיב יָת מַשְׁכְּנָא
וּפַרְסֵיהּ לֵיהּ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
אַרְחֵיק מִן מַשְׁרִיתָא וְקָרֵי
לֵיהּ מַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא
וִיהֵי כָּל דְּתָבַע אוּלְפַן מִן
קֳדָם יְיָ נָפֵק לְמַשְׁכַּן בֵּית
אוּלְפָנָא דְּמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃

בני ישראל: וטעם פן אכלך בדרך אם יעשו פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם. ובא פתח קטן תחת גדול ולא נדגש הלמ"ד כי המשפט להיותו כן כמו אחוך שמע לי: (ד) וישמע העם את הדבר הרע. ומהו. הוא הכתוב אחריו ויאמר ה' אל משה אמור אל בני ישראל וכמוהו ויאמר ה' אל משה במדין. וכבר פירשתי הגם לאם יוכל תת כי כמוהו ויש שחקים ממעל וכבר כוה שחקים וככה זה. ואין צורך לתקון הגאונים שעשו ככה תמיד: (ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים. מן עדים והם בגדי תפארת ותכשיטים כמו הנזמים והטבעת על דרך ואעדך עדי כי התאבלו על דבר העגל: (ז) ומשה יקח. עתיד תחת עבר על דרך יעשו עגל בחורב: האהל. אהל שלו כמו ויבאו האהלה. והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו וזה הי' אחר שהוריד הלוחות השניים כתובים והחלו ישראל לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה. וי"א כי זה

שתו ד' מלעיל וסי' ולא שתו איש עדיו. שות שתו השערה. אשר סביב שתו עלי. מוקשים שתו לי סלה: עדיו ג' וכו' ולא שתו איש עדיו. וצבי עדיו לגאון. עדיו לבלום אנ"ך: הורד ג' וסי' עדיך מעליך. הורד אותם אל המים באף עמים הורד אלהים. אנ"ך ואדעה ו' נמסר בסדר מקץ:

תולדות אהרן הורד עדיך. זוהר נח: ויתנצלו. שבת פח: מהר חרב. שבת פט: ומשה יקח. ברכות סג שבת פט סנהדרין קי זוהר בראשית בחקתי (עירובין כג)

בעל הטורים עדיו ג' במסרה. ולא שתו איש עדיו. וצבי עדיו לגאון שמהו. במתג ורסן עדיו לבלום בשביל שנתגאו בגדי עדים כמ"ש רז"ל בשביל רוב זהב וכסף שנתת להם עשו להם עגל זהב ע"כ. ולא שתו איש עדיו ונסתמה פיהם שלא היה להם פתחון פה כמו מתג ורסן שבולם עדיו של סוס: הורד ג'. עדיך. באף עמים הורד אלהים. הורד אותם אל המים בגדעון, על שאמר לו הורד עדיך היום משה ירא מפני האף והחמה כדכתיב באף עמים הורד. וכמו דהכא היה עבודת גלולים התם נמי הורד אותם אל המים להפריד עובדי גלולים שכל הכורע על ברכיו לשתות סימן שעבד גלולים והלוגם לבד: והיה כל מבקש ה' יצא. מכאן שצריך אדם לגלות ממקומו כדי ללמוד תורה:

רמבן

המתים במגפה בתבערה ובקברות התאוה שנאמר ויך ה' בעם מכה רבה מאד אבל הנוגפים על יד בני לוי פרט לכבודם לומר שהרגו רבים בעם ולא פחדו מהם כי על ה' בטחו ואמר על אשר עשו את העגל שלא היו מן המשתחוים לו והזובחים לו אבל היו מן העושים אותו כלומר מן המקבלים על אהרן והמביאים לו הזהב ובעבור שאמר שנענשו על מעשה העגל לא על עבודתו והם לא עשאוהו פירש שעשה אהרן להם במצותם ואונקלוס תרגם על דאשתעבדו לעגלא דעבד אהרן ירצה לומר כי המגפפים והמנשקים וחפצים בו הם שהיו במגפה ואונקלוס לא יתן בתרגומו מעשה אחד לשנים וכן כל אשר עושים שם הוא היה עושה תרגם וכל דעבדין תמן על מימריה הוה מתעבד והמגפה הזאת היתה אחרי שהרג משה העובדים התפלל עליהם ואמר ואם אין מחני נא כי בעבור שהיה מוסר נפשו עליהם רחם עליהם הקב"ה ואמר לו להעלותם אל הארץ ושישלח להם מלאך ורצה לנכות להן מן העון הגדול כדי שיהיו ראוים לזו ושלח המגפה הזאת בהם או שגזר עליהם כן והחל הנגף ואחרי זה חזר ואמר לו עלה מזה אתה והעם לומר כי המגפה לא תמחה חטאתם לשכני בתוכם והזכיר אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב ואמר וגרשתי את הכנעני וגו' כי בעבור המגפה שהביא או גזר עליהם נמחה קצת חטאתם ונתרצה להם מעט להזכיר זכות אבותם ושיקיים להם השבועה להביאם אל ארץ טובה ארץ זבת חלב ודבש ורמז לו שלא תשחת הארץ ולא תחנף תחת יושביה מפני חטאתם ושיגרש כל שרי העמים שהובטחו מתחלה עליהם ואמר דרך רצוי כי לא אעלה בקרבך לטובתך פן אכלך בדרך בקשה ערפך והנה בכאן לישראל שתי פורעניות האחת שלא ישרה שכינתו בתוכם והשנית שישלח מלאך לפני משה עד שיגרש את האומות אבל אחר שירשו את הארץ לא הבטיחם אפי' במלאך לעזור להם כי לכך הזכיר בדרך ועל כל זה אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו כאבלים והנה השם רחמן מלא רחמים וכאשר ראה שהתאבלו חזר ואמר בדרך רחמים אמור לבני ישראל כי עד עתה הזכיר עמך והעם ועתה יזכירם בשמם החביב ונוה לאמר להם כי לטובתם לא אעלה בקרבם לא שאכלה אותם כרגע אבל היטיבו אשר עשו להכנס ולהתאבל על חטאתם כן יעשו תמיד ואדעה מה אעשה להם כלומר אפקוד חטאתם לדעתי כפי התאבלם והכנעם על עונש כי אני בוחן לב וחוקר כליות. ועל דרך האמת יהיה ואדעה מה אעשה לך כי בדעת הרחמים יעשה בהם כמו ואם לא אדעה וכבר פרשתיו:

לג (א) וטעם ויתנצלו בני ישראל את עדים. כי בשמעם זה התנצלו ויתפרקו מכל עדי יותר ממה שעשו תחלה ואונקלוס שתרגם בעדי תקון זיין דעתו כדברי האומר בבראשית רבה זיונות חגר להם כלומר שחגר להם הקב"ה בשעת מתן תורה כלי זיין להנצל מכל פגע ומלאך המות כמו שדרשו חרות על הלוחות חירות ממלאך המות והם שמותיו של הקב"ה והנה ישראל קבלו עליהם את המיתה כרצון נפשם מפני עונש העגל וזה ענין תשובה גדולה וחרטה בחטאם:

(ז) ומשה יקח את האהל. כתב רש"י הדבר הזה היה משה נוהג מיוה"כ עד שהוקם המשכן לא יותר שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות בי"ח שרף את העגל ודן החוטאים בי"ט עלה ועשה שם ארבעים יום כו' בר"ח אלול נאמר לו ועלית בבקר לקבל לוחות שניות ועשה שם ארבעים יום אחרים בעשרה בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל ומסר לו לוחות שניות וירד והתחיל לצוות על מלאכת המשכן ועשאוהו באחד בניסן ומשהוקם המשכן לא נדבר עמו אלא משם

ספורנו

התחינו לחנות ולנסוע על פי ה' כי לא אעלה בקרבך: פן אכלך בדרך. כי בהיותי שוכן בתוככם יהיה ענש עונותיכם יותר גדול: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אתם מתאבלים על מה שאמרתי כי לא אעלה בקרבך והוא אמנם טוב לכם שאם אעלה בקרבך אכלה אותך בהיות עם קשה עורף בלתי פונה לשמוע קול מורים עם היותך מוכן לשלמות בהכנה רוחנית קנויה במעמד הר סיני: ועתה הורד עדיך מעליך. אותה ההכנה הרוחנית הנתונה לך באותו המעמד הנכבד הורידה מעליך כי האל ית' אחר שנתן המתנה לא יקחנה מן המקבל בלתי רצון המקבל כאמרם ז"ל (פ' סדר תעניות אלו) דגמירי דמיהב יהבי משקל לא שקלי: ואדעה מה אעשה לך. שלא תהיה ראוי אז לעונש כ"כ גדול: (ז) וקרא לו אהל מועד

אבן עזרא

זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב אנה היה המשכן לפני שיקימו הדגלים החמשים יום: (ט) והיה. גם זה היה אות שהיו רואים כל רגע שיצא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן: (י) וראה. וזה המעשה היה אחר פרשת ראה אתה אומר אלי כי היא היתה בקרב הארבעים יום שהתנפל על דבר העגל. ואחר כן ירד ופסל את הלוחות אז עבר השם על פניו ויצא לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי: (יא) ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים. בפרשה הסמוכה אפרשנו: ומשרתו יהושע בן נון נער. והוא חיה מאה ועשר שנים וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק א״כ היה בן חמשים ושש שנה ואיך קראו הכתוב נער וככה דקדקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער: (יב) ויאמר משה ראה. כאומר ראה הנרה שאני עומד בה ועתה אומר

רשי

של משה: (ח) והיה. לשון הווה. כצאת משה מן המחנה ללכת אל האהל. יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) ודבר עם משה. כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו (יחזקאל א) וישמע את הקול מדבר אליו ואינו קורא מדבר אליו. כשהוא קורא מדבר: פתרונו הקול מדבר בינו. לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) והשתחוו. לשכינה: (יא) ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה שב משה אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד. והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובי״ח שרף את העגל ודן את החוטאים (תענית יט) ובי״ט עלה שנאמר (שמות לב) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו׳ עשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר (דברים ט) ואתנפל לפני ה׳ וגו׳ ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ׳ יום שנא׳ בהם (דברים ו) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו׳ מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעים היו בכעס בי׳ בתשרי נתרצה הקב״ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד. ושב אל המחנה. תרגומו ותב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכל הענין ורחו כל העם וחזין ונצבו וקיימין והביטו ומסתכלין והשתחוו. ומדרשו דבר ה׳ אל משה שישוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקרבם: (יב) ראה אתה אומר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו׳ ואתה לא הודעתני וגו׳

ח וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל ג׳
יָקוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ ג׳ מ״ל בתורה
פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה ב׳ את אשר דקרו
עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה׃ ט וְהָיָה ה׳
כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד ו׳ חסר בליש׳
הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר
עִם־מֹשֶׁה׃ י וְרָאָה כָל־הָעָם
אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח
הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ ז׳
אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ׃ יא וְדִבֶּר יְהוָה ג׳
אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר ה׳
יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־
הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן
נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ פ ז׳
שלישי יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־ ה׳
יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל

ח וַהֲוָה כַּד נָפֵק מֹשֶׁה
לְמַשְׁכְּנָא קַיְמִין כָּל עַמָּא
וּמִתְעַתְּדִין גְּבַר בִּתְרַע
מַשְׁכְּנֵיהּ וּמִסְתַּכְּלִין אֲחוֹרֵי
מֹשֶׁה עַד דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא׃
ט וַהֲוָה כַּד עָלֵיל מֹשֶׁה
לְמַשְׁכְּנָא נָחֵית עַמּוּדָא
דַעֲנָנָא וְקָאֵים בִּתְרַע
מַשְׁכְּנָא וּמִתְמַלֵּיל עִם מֹשֶׁה׃
י וַחֲזַן כָּל עַמָּא יַת עַמּוּדָא
דַעֲנָנָא קָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא
וְקַיְמִין כָּל עַמָּא וְסָגְדִין גְּבַר
בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ׃ יא וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה מַמְלַל עִם
מַמְלַל כְּמָא דִּמְמַלֵּיל גְּבַר
עִם חַבְרֵיהּ וְתָב לְמַשְׁרִיתָא
וּמְשׁוּמְשָׁנֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן
עוּלֵימָא לָא עָדֵי מִגּוֹ
מַשְׁכְּנָא׃ יב וַאֲמַר מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ חֲזִי דְּאַתְּ אָמַר לִי

כצאת ג׳ נמסר בסדר משפטים: יקומו ג׳ מ״ל בתורה וסי׳ יקומו כל העם ונצבו. בניכם אשר יקומו מאחריכם. יקומו ויעזרכם: האהלה ח׳ נמסר בשפטים סימן ד׳ גבי יעל וסיסרא. כבא ו׳ חסר בלישנא וסי׳ כבא משה האהלה. ובבא השמש יבא. ויעבר הרנה במחנה. ראו כבא מלאך כגור הדלת. כבא הספר הזה אליכם. ויהי כבא הספר אליהם: והשתחוו ז׳ נמסר בסדר בא: פנים אל פנים ה׳ נמסר בסדר וישלח: ימיש ז׳ נמסר בסדר וישלח: ויאמר משה אל ה׳ ה׳ נמסר בסדר שמות: העל כולם מלעיל במ״ב וסי׳ רבשקה. סנבלט:

ספורנו

מועד. להודיע שם יועד אליו ה׳ ית׳ ולא במחנה ישראל: (יא) פנים אל פנים. ולא נופל וגלוי עינים אבל בעודו משתמש בחושיו: כאשר ידבר איש אל רעהו. ולא בהידות: לא ימיש מתוך האהל. למנוע שלא יכנס שם אדם מישראל מפני שהיו כלם נזופים אז והמקום היה מוכן לשריית שכינה כענין אל הקרב הלום שנא׳ למשה בהיותו אז בלתי מוכן ומספיק למקום: (יב) ראה. השגח ואל תסתיר פניך ממנו בזאת: אתה אומר אלי העל את העם הזה. כשאמרת לי לך

תולדות אהרן כצאת משה. (בכורים סח): והביטו אחרי משה. קדושין לג: פנים אל פנים. עקרים מג יא זוהר ואתחנן: ושב אל המחנה. ברכות סג: ומשרתו יהושע. ברכות סג פסחים קיט מנחות לט תמורה ע:

בעל הטורים ידבר איש אל רעהו. בגימטריא שהוא מכיר לו פנים:

רמבן

מהם וכן דעת ר״א שהיה כל זה אחר שהוריד את הלוחות השניות ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואינו נכון בעיני כי מה טעם להזכיר זה בכאן באמצע הפרשה ודברי רבותינו בכל המדרשים שעשה משה זה בעבור חטא העגל דרש משה מנודה לרב מנודה לתלמיד וכמו שהזכיר רש״י אני בכעס ואתה בכעס א״כ מי יקרבם ואם היה הוצאת האהל אחרי יוה״כ הנה גם הקב״ה גם משה ברצון היו אבל הנראה כי ביום רדתו בי״ז בתמוז שרף העגל ודן עובדיו ויהי ממחרת אמר להם שיעלה אל ה׳ לכפר עליהם ועלה אל ההר ששם הכבוד וזהו וישב משה אל ה׳ לכפר עליהם ועלה אל ההר ששם הכבוד וזהו וישב משה אל ה׳ והתפלל תפלה קצרה אנא חטא העם הזה והשם ענה אותו מי אשר חטא לי ואתה לך נחה את העם והאל בהם הנגף וצוה לו לך עלה מזה אתה והעם והוא הגיד זה לישראל ויתאבלו ויתנצלו את עדים אז ראה משה כי הדבר ארוך מאד ולא ידע מה יהא בסופו ולקח האהל ונטה לו חוץ למחנה שתהיה שכינה מדברת לו משם כי איננה שורה בקרב העם ואם יהיה האהל בקרב המחנה לא יהיה לו הדבור משם: ואמר והיה כל מבקש ה׳. טעם שיהיה כל מבקש ה׳ יוצא אליו והכתוב ישלים לספר כל מה שהיה בעוד האהל שם עד שהוקם המשכן והוא מיוה״כ עד אחד בניסן על דעת רבותינו. וראיתי בפרקי רבי אליעזר רבי יהושע בן קרחה אומר ארבעים יום עשה משה בהר קורא בדת מקרא ביום ושונה בדת משנה בלילה. ולאחר מ׳ יום לקח את הלוחות וירד אל המחנה בי״ז בתמוז שבר את הלוחות והרג את חוטאי ישראל ועשה מ׳ יום במחנה עד ששרף את העגל וכתתו כעפר הארץ והכרית ע״ג מישראל והתקין כל שבט במקומו ובר״ח אלול אמר לו הקב״ה עלה אלי ההרה והעבירו שופר במחנה שהרי משה עלה להר שלא יתעו עוד אחר ע ג והקב״ה נתעלה באותו שופר שנאמר עלה אלהים בתרועה ה׳ בקול שופר וכן התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בר״ח אלול בכל שנה ושנה ע״כ דברי אגדה זו ואח״כ יהיה ומשה יקח את האהל וכל הפרשה מי״ח בתמוז עד סוף מ׳ ומיוה״כ עד אחד בניסן אבל לא יבא זה כהוגן ממה שאמר הכתוב ואתנפל לפני ה׳ כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי וגו׳ וכתיב ואתנפל לפני ה׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה׳ להשמיד אתכם ואי אפשר שהיה כל זה בארבעים יום האחרונים אחר שנאמר לו פסל לך ועלה אלי ההרה כי היו ברצון וכבר ביטל להשמיד אתכם:

(יא) **ומשרתו** יהושע בן נון נער. כתב ר״א חיה יהושע מאה ועשר שנים וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק א״כ היה בן חמשים ושש שנה ואיך יקראהו הכתוב נער וככה פירושו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער. ועל דעתי דרך לשון הקודש שיקרא כל משרת נער כי בעל השררה הנכבד הוא האיש והמשרת לו יקרא נער וכן גיחזי נערו יקומו נא הנערי׳ וישחקו לפנינו וכן עשרה נערי׳ נושאים כלי יואב כי יואב לא ימסור כליו רק לאנשי׳ גבורי חיל שעמדו על ידו וכן רבים וכן נערי המלך משרתיו ביאר שהם האנשים העומדים לפני המלך משרתי גופו לא משרתי החצר וא״כ יאמר ומשרתו יהושע בן נון משרת תמיד שלא ימיש מתוך האהל וטעם בן נון בא בחיר״ק תמורת סגו״ל וכן דברי אגור בן יקה שבן לילה הי׳ ובן לילה אבד אם בן הכות הרשע ועם כל זה אני תמה מדוע לא נמלט בשם הצדיק הזה אחד שיבא כמנהג, ואני חושב כי נהגו לקרותו כן לכבוד כי היה הגדול בתלמידי משה רבינו ויקראו לו בינון כלומר הנבון כי אין נבון וחכם כמוהו יהיה ענינו יהושע שהבינה מוליד יעשו נון מלשון לפני שמש ינון שמו:

(יב) **ויאמר** משה אל ה׳ ראה אתה אומר אלי. היה זה בהר סיני בעלותו שם בי״ט בתמוז ולא הוצרך הכתוב לומר ויעל משה אל ה׳ ויאמר

רשי

וגו' ואשר אמרת לי (שמות כג) הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי (שמות יט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם: (יג) ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בזו מדת תגמולך מה הוא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שי בעם הזה תודיעני. ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות (דף ז') ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: (יד) ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב: (טו) ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי ע"י מלאך אל תעלנו מזה: (טז) ובמה יודע אפוא. יודע מציאות החן הלוא בלכתך עמנו. ועוד ד"א אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על עו"ג: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו (שמות ט) והפלה ה' בין מקנה מצרים וגו': (יז) גם את הדבר הזה.

שלא

אבן עזרא

אומר דקדוק הפרשה: אמר הגאון ידעתיך כמו כבדתיך. ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך כאשר ידעתני: (יד) אמר הגאון פני חמתי כמו ופניה לא היו לה עוד. והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים ולפי דעתי כי פי' פני אני בעצמי כמו ופניך הולכים בקרב: (טז) ונפלינו. מגזרת והפלה ה' מבעלי הה"א:

כבודך

אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא
הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי
וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־
מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ יג וְעַתָּה
אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ
לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה
כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה׃ יד וַיֹּאמַר
פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃ טו וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־
תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃ טז וּבַמֶּה ׀ יִוָּדַע
אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי
וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ
אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־
פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ רביעי פ יז וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר

אַסֵּיק יָת עַמָּא הָדֵין וְאַתְּ
לָא הוֹדַעְתַּנִי יָת דִּי תִשְׁלַח
עִמִּי וְאַתְּ אֲמַרְתְּ רַבֵּיתָךְ
בְּשׁוּם וְאַף אַשְׁכַּחְתְּ רַחֲמִין
קֳדָמָי׃ יג וּכְעַן אִם כְּעַן
אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ
הוֹדַעְנִי כְעַן יָת אוֹרַח טוּבָךְ
וְאֵידַע רַחֲמָךְ בְּדִיל דְּאַשְׁכַּח
רַחֲמִין קֳדָמָךְ וּגְלֵי קֳדָמָךְ
אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין׃
יד וַאֲמַר שְׁכִינְתִי תְהָךְ וְאָנִיחַ
לָךְ׃ טו וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי אִם
לֵית שְׁכִינְתָךְ מְהַלְּכָא
בֵּינָנָא לָא תַסְּקִנַּנָא מִכָּא׃
טז וּבְמָה יִתְיְדַע הָכָא אֲרֵי
אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא
וְעַמָּךְ הֲלָא בְּמֵהָךְ שְׁכִינְתָךְ
עִמָּנָא וְיִתְעַבְדָן לָנָא פְּרִישָׁן
לִי וּלְעַמָּךְ מִכָּל עַמָּא
דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ יז וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה אַף יָת פִּתְגָמָא

כ׳ די נסיבן
ל׳
חסר יו״ד
ג׳ חסר. ל׳
ל״א
ל׳ בתורה וחסר
י״ג מ״ל בתור׳
ל׳
ב׳ פסוקים אית בהון עמך ועמך

דרכך ג' חסר וסי' הודעני נא את דרכך. כי אז תצליח את דרכך. בדרכך חייני. אנג"ך: ויאמר צ"א מ' מנהון בתורה. י' מנהון ר"פ. וסי' מצוין במסרה רבתא: ב' פסוק אית בהון ועמך ועמך וסי' ובמה יודע אפוא. ובעת ההיא יעמד מיכאל:

תולדות אהרן הודעני נא. ברכות ז עקידה שער ע מקרים מג כב: פני ילכו. ברכות ז: אם אין פניך הולכים. סנהדרין נח: ובמה יודע. ב"ב טו: ונפלינו. ברכות ז ב"ב טו עקרים מג כ:

רמבן

ויאמר אליו ראה אתה אומר אלי כי כל עת היות הכבוד שוכן בהר סיני בידוע שהם הדבור וכן אמר ועתה אעלה אל ה' ואמר וישב משה אל ה' שהוא אל המקום אשר עמד שם את פני ה':

ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שאמרת לי הנה אנכי שולח מלאך ואין זו הודעה שאין אני חפץ בו ל' רש"י. ואיננו נכון בלשון הכתוב ועוד כי למה יאמר עתה כן ובעת שנאמר לו הדבור ההוא שתק ממנו וכי יבקש משה להרויח בעבור מעשה העגל. אבל הענין כי הקב"ה אמר בכאן למשה ושלחתי לפניך מלאך ומשה אמר לו לא הודעתני מי הוא המלאך שתשלח עמי אם הוא מלאך הראשון ששמך בקרבו וזה טעם ואתה אמרת ידעתיך בשם שידעתני ורוממתני בשמך וכן כתב ר"א. ועל דעתו המלאך אשר יבחרו בו הוא מיכאל והבין בטוב שכלו בפסוקים כי המלאך הראשון רצוי למשה ולישראל אבל לא יוכל לדעת האמת כי לא שמע ולא יבא:

(יד) **וטעם** פני ילכו. על דעת כל המפרשים אני בעצמי אלך והביאו לו דומה ופניך הולכים בקרב וטעם אם אין פניך הולכים על דעת רש"י בזה אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה וחלילה שיאמר אם אין פניך הולכים אחרי שהבטיחו פני ילכו. ור"א פירש כי ה' אמר למשה אני בעצמי אלך והניחותי לך לבדך כי עמך לבדך אלך ומשה השיב אם אין פניך הולכים עם הגוי כלו אל תעלנו מזה ולכך אמר תעלנו בלשון רבים גם זה איננו מתוקן כי משה אמר תחלה לא הודעתני את אשר תשלח עמי בלשון יחיד והנה גם בעת הרצון קודם החטא אמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך ולהביאך ואם ידבר עם ישראל גם זה בעבורם יאמר כן ועוד אם כן היה משה מבקש שיודיענו מי המלאך שישלח עמו והנה היה רוצה במלאך שנאמר בו כי שמי בקרבו והשם ענהו בטובה כפולה ומכופלת יותר ממה ששאל שילך הוא בעצמו אבל הפרשה הזאת אי אפשר להולמה למי שלא שמע בסתרי התורה וכך הוא הענין על דרך האמת כי משה אמר ואתה לא הודעתני מי המלאך אשר תשלח עמי ובקש שיקיים לו שני דברים שאמר לו האחד ידעתיך בשם כלומר שאודע בשמי בעבורך. ויתכן שיהיה ואתה אמרת זה ממה שאמר לו ושמי ה' לא נודעתי להם כאשר פירשתי והדבר השני וגם מצאת חן בעיני שיהיה מוצא החן והוא דבקות הדעת ואמר ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך במדת הדין הודיעני נא נתיבות הדרכים כאשר אתה נודע בשמך ואדעך ליחדך למען אמצא החן הגדול וראה כי עמך הגוי הזה אתה אביהם והם בניך ולזה יתכוון אונקלוס שאמר הודעני כען ית ארח טובך ואדע רחמך אז ענה לו הקב"ה פני ילכו מלאך הברית אשר אתם חפצים בו יראו פני שעליו נאמר בעת רצון עניתיך כי שמי בקרבו והניחותי אותו לך שלא יתנהג עמך במדת הדין עוד אלא במדה כלולה במדת הרחמים מלשון והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך והוא כענין שנאמר וכלה אפי והניחותי חמתי בם. אז ענה משה אם אין פניך בעצמך ובכבודך הולכים אל תעלנו מזה שתהיה עמנו פנים בפנים כי כן היו התנאים בפ' וארא וכן הזכיר למעלה בכח גדול וביד חזקה והנה יבקש שיעלה אותם אל הארץ בכח גדול וביד חזקה כאשר הוציאם בהם ממצרים:

(טז) **ונפלינו** אני ועמך. שיהא חלקנו בתוספת ואין כן לכל העם אשר על פני האדמה: (יז) **גם** את הדבר הזה אשר דברת אעשה. אולי היה הרצון הזה

בסוף

ספורנו

לך עלה מזה אתה והעם ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שכשאמרת ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי זה יובן בעת היותנו נכנסים לארץ אבל בדרך אין עמנו לא שכינתך ולא שום מלאך: ואתה אמרת ידעתיך בשם. ומזה יתחייב שכשהטלת עלי לנחותם הדרך לא היה זה ע"ד עזיבה כענין ואומר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד אבל תפלת שאהיה אני המלאך ההולך לפני מתנהג ישראל: (יג) ועתה. ואחר שהסכמת שאהיה אני המלאך: הודיעני נא את דרכך. הודיעני אני דרכיך הנפלאים. הא' הוא איך בידיעתך בלבד אתה נותן מציאות הנמצאים כמבואר במופת. והב' איך בידיעתך הבלתי כוזבת בעתידות ישאר בהם טבע האפשר והבחירה: ואדעך. כי אמנם בידיעת הפעולות תהיה ידיעה מה מהצורה אשר ימשכו ממנה אותן הפעולות: למען אמצא חן בעיניך. כי בזה אמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים כאמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי באלה חפצתי: וראה כי עמך הגוי הזה. כי בתוכם נודע שמך ולא בין האומות כאמרו נודע ביהודה אלהים וכו' ואם כן אין ראוי שתמנע ממני מה ששאלתי מפני חטאתם כאמרם ז"ל (סוכה פרק הישן) שלשים מהם ראוים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו אלא שאין הדור ראוי לכך: (יד) פני ילכו. כשתעכבם ללכת אל ארץ ישראל ילכו פני לפניכם לא בתוככם: והניחותי לך. אניח לך מכל אויביך מסביב באופן שתביאם לארץ בפת: (טו) אם אין פניך הולכים. עתה בעודנו חונים אם אין פניך שבלקת הולכים אלינו לשכון בתוכנו: אל תעלנו מזה. כי טוב לנו שבת במדבר מהכנס לארץ בזולת שכינתך כי באופן זה נגלה ממנה מהר בלי ספק: (טז) ובמה יודע אפוא. אע"פ שנהיה נכנסים לארץ שיגרש המלאך את האומות במה יודע שיהיה זה דבר אלהי הלא כן מנהג כל המלחמות תתגבר אומה על אומה לפעמים ותגרש אותה: הלוא בלכתך עמנו ונפלינו. כענין נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת

בעזך

הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃ יח וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר׃ כב וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃ כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ חמישי

הָדֵין דִי מַלֵילְתָּא אַעְבֵיד אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי וְרַבֵּיתָךְ בְּשׁוּם׃ יח וַאֲמַר אַחֲזֵינִי כְעַן יָת יְקָרָךְ׃ יט וַאֲמַר אֲנָא אַעְבַר כָּל טוּבִי עַל אַפָּךְ וְאֶקְרֵי בִשְׁמָא דַייָ קֳדָמָךְ וְאֵיחוֹן לְמַאן דְאֵיחוֹן וַאֲרַחֵם עַל מַאן דַאֲרַחֵם׃ כ וַאֲמַר לָא תִיכּוּל לְמֶחֱזֵי יָת אַפֵּי שְׁכִינְתִּי אֲרֵי לָא יֶחֱזִינַנִי אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם׃ כא וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי וְתִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא׃ כב וִיהֵי בְּמִעְבַּר יְקָרִי וַאֲשַׁוֵּינָךְ בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאָגֵין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דְאֶעְבַּר׃ כג וְאַעְדֵּי יָת דִּבְרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יָת דִּבַתְרַי וּדְקֳדָמַי לָא יִתְחֲזוּן׃

אעביר ג' וסי' אני אעביר כל טובי . לו חיה רעה . ואת רוח הטומאה : וחנתי ב' וסימן את אשר אחן . לבני בטני : כפי בכפי ט' וסימן והסרתי את כפי . ושכתי כפי עליך . ואשימה נפשי בכפי . דשפטים . ואשים נפשי בכפי דשמואל . ונפשי אשים בכפי דאיוב . וגם אני אכה כפי אל כפי . ב' בו . חכתי כפי אל בצעך . נפשי בכפי תמיד : ופני ג' וסי' ופני לא יראו . יסב אל ביתו ופני לא יראה . ופני ארצה . אנ"ך : יראו ח' וסי' את חג המצות תשמר . ופטר חמור תפדה בשה . ויאריכו הבדים . וחברו דד"ת . ופני לא יראו :

תולדות אהרן וחנותי. ברכות ז : כי לא יראני. מגלה יט יבמות מט : והסירותי את כפי ברכות ז מנחות לה : וראית את אחורי. זוהר פקודי : פסל לך. נדרים לח (שקלים מט) :

שלא תשרה שכינתי עוד על עו"ג אומה ואין הדבר של כלפס על ידי פריית שכינה אלא טפל וגלוי עיניים כגון (איוב ד) ואלי דבר יגונב שומעין על ידי שליח : (יח) ויאמר הראני נא את כבודך . ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו : (יט) ויאמר אני אעביר וגו'. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצטרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה ואני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה : וקראתי בשם ה' לפניך . ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות (ר"ה י"ז) וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון (יהיו נענין) כי רחמי לא כלים : וחנותי את אשר אחון. אותן פעמים שארצה לחון : ורחמתי . עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא עתי' אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם (ר"ה שם) : (כ) ויאמר לא תוכל וגו' . אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני : (כא) הנה מקום אתי . בהר אשר אני מדבר עמך תמיד ויש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו . ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו : (כב) בעבור כבודי . שאעבור לפניך : בנקרת הצור . כמו (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר (משלי ל') יקרוה עורבי נחל (ישעיה לז) אני קרתי ושתיתי מים גזרה אחת להם: נקרת הצור. כריית הצור : ושכותי כפי . (ת"כ פ' ויקרא) מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש : (כג) והסרותי את כפי . ואעדי ית דברת יקרי כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן : וראית את אחורי. הראהו

(יח) כבודך . כמו עצמך כי כן כתיב בעבור כבודי (וכו') עד עברי . באברהם כתיב ויקרא בשם ה' ובני האדם הם הנקראים לעבוד השם על כן מלת בשם דבקה עם השם הנכבד ואין ככה ויקרא בשם ה' כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם ה' לפניך : (כ) לא יראני . קמוץ כמו ואמר אין רואני להוציאנו ממצרים אם שוב ישיבנו ה'. ופי' וחי כמו ויחיה כי מיד ימות כי מנוח אמר בעבור שראה המלאך מות נמות כי אלהים ראינו גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ואף כי השם הנכבד ויש אומרים לא יראני האדם רק יחיה לעולם וזה הפך הלשון ואחרים אומרים כי מלת לא ישרת בעבור אחר וכן הוא לא יראני האדם ולא חי והטעם המלאכים : (כב) ושכותי . בשי"ן או בסמ"ך שוה הטעם . ומפרשים אמרו כי כפי עב כמו על כפים כסה אור כן על כפים חקותיך . ואינו רק כמשמעו : (כג) ופני לא יראו . הם הנראים ולא כן ולא יראו פני ריקם כי הזכרים הם הנראים : (כא) ונצבת על הצור. הוא ראש ההר כי כן כתיב ונצבת לי שם על ראש ההר ואמר שהוא יתיצב שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו בעצמו בנקרת הצור כי כן כתוב ושמתיך לא שיכנס הוא מעצמו ועתה אזכור כלל טעם הפרשה . אמר הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שחטאו בו ובמקום אחר אסלח להם ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקום הזה אל תעלנו מזה . והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי . אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך . והנה טעם לך כי עמך לבדך אלך ולא אשכון בתוך בני ישראל על כן השיב משה אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה שהזכיר למעלה וראה כי עמך הגוי הזה . אל תעלנו בלשון רבים . והעד הנאמן על זה הפירוש ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ובעבור זה שמח משה ואמר ילך נא ה' בקרבנו הסך כי
לא

בעל הטורים ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך. בגימטריא שהקב"ה נתעטף כשליח צבור :

ספורנו

בעוד שמעו עמים ירגזון . כי בראות האומות שאתה עמנו נהיה בעיניהם נפלאים ונבדלים במעלה מכל שאר העמים ולא יתאמצו להתקומם נגדנו כמו שהעידה רחב באמרה כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וגו' ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת : (יח) את כבודך . איך ישפע מציאות כל נמצא ממציאותיך עם רוחק היחס ביניהם כאמרו מלא כל הארץ כבודו : (יט) אני אעביר כל טובי על פניך . לא ימנע זה מצד היותי בלתי חונן כי אמנם אעביר כל טובי על פניך : וקראתי בשם ה' לפניך . הנה הקורא בשם ה' הוא המודיע ומלמד מציאות האל ית' ודרכי טובו . אמר אם כן אני אעביר כל טובי על פניך באופן שאם היו עיני הבנתך מספיקים לזה היית משיג כל רצונך ועם זה אלמדך להועיל קצת דרכי טובי שבידיעתם תקנה איזו ידיעה מעצמותי כאמרו ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה' : וחנותי את אשר אחון . אתן לך אותו החן שדרכי לתת לכל מוצא חן בעיני שהוא בשפע רב בלתי שום כילות ובלתי צרות עין : ורחמתי את אשר ארחם . ארחם עליך שלא תמות לנגה ברק כבודי כמו שדרכי לרחם על כל הגון וראוי לכך כאמרו ושכותי כפי עליך עד עברי : (כ) ויאמר לא תוכל לראות . לא יהיה זה נמנע ממך מפני חסרון השפעתי אבל משני חסרון קבלתך שלא תוכל לקבל את שפע האור : (כא) הנה מקום אתי . מקום מוכן למראות אלהים כאמרם ז"ל (מגלה פרק הקורא) על מערת שעמדו בה משה ואליהו שהיא מעשרה דברים שנבראו בין השמשות : (כג) וראית את אחורי . שראה איך תהיה פעולת כל מה שלמטה ממני : ופני לא יראו . אבל לא
ישיג

רמבן

בסוף ארבעים יום השניים על דעת רבותינו כאשר נתרצה לו הקב"ה ואמר פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים :

(יח) **ויאמר** הראני נא את כבודך . בקש שיהיה רואה במראה ממש את כבוד השם, ויתכן כי יהיה כבודך בכאן בכבוד הגדול אספקלריא המאירה וה' ענה אותו אני אעביר מדת כל טובי על פניך שתשיגנו ותתבונן בכל טובי יותר מכל האדם כי מראה הפנים ששאלת לא תוכל לראותם :

(יט) **וקראתי** בשם ה' לפניך . שאקרא לפניך השם הגדול שלא תוכל לראותו וחנותי בו את אשר אחון ורחמתי בו את אשר ארחם שתדע בקריאה ההיא מדת החנינה ומדת הרחמים אשר יחוננו וירחמו בשמי ובטובי ועל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא כי טוב האדם ביתו ואין טעם כי לא יראני האדם וחי שיראה אותו וימות אבל כי טרם שישיג לראיה תפרד נפשו מעליו כי אפי' במראות המלאכים נאמר במראה נהפכו צירי עלי :

(כא) **הנה** מקום אתי . בהר הזה אשר שכינתי שם ונצבת על הצור שהוא בהר כמו שנאמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב :

(כג) **וטעם** ופני לא יראו . הפנים המאירים כאשר פירשתי ויתכן שתהיה מלת אחרי כלשון אחור וקדם צ־תני על פירוש רבותינו :

ואיש

לד א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים
כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת
אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־
הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר
אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־
רֹאשׁ הָהָר׃ ג וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה
עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־

ד
כל לישנא פתח
ד
ס׳. ו׳ זוגין דמיין מן ב״ב
ד׳ פסוקי׳ וגם נס. נ׳

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּסָל לָךְ
תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי
וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת
פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא
קַדְמָאֵי דִּי תְּבַרְתָּא׃ ב וֶהֱוֵי
זְמִין לְצַפְרָא וְתִסַּק בְּצַפְרָא
לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד
קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא׃
ג וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף
אֱנָשׁ לָא יִתַּחְזֵי בְּכָל טוּרָא

הראהו קשר של תפילין: (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך משם נתעשר משה הרבה: פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כן. המלך זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקב״ה ישראל לכך נאמר פסל לך: (ב) נכון. מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות ע״י שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהן עין רעה

לא אעלה בקרבך ומשה בקש לראות השם והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי וזהו האמת. כי ההרגשות אינם מרגישות רק המקרים על כן ויראו א״ת אלהי ישראל גם ואראה את ה׳ וכן נבואת יחזקאל הכל במראות אלהים. והנה אמר בכאן וראית את אחורי ובמקום אחר ותמונת ה׳ יביט. ואלה הדברים צריכים פי׳ ארוך. והגאון אמר כי הפנים פני האור והמשל פני השמש והאחורים הנשאר מהאור התדבק באהד. ואין צורך לכל זאת ולפני שאפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלישים והלאה ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו כי תחלת נבואתו ע״י המלאך הנראה בסנה ושם כתוב ויאמר ה׳ וככה וה׳ הולך לפניהם יומם כי השליח ידבר על לשון השולח וזה היום שראה משה מה שבקש היה לו כיום מתן תורה לישראל ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו, וחכמינו אמרו שהראהו קשר של תפילין ודבריהם נכון. רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו שהוא כמשמעו. כי סוד עמוק הוא:

אמר אברהם המחבר כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא הוא שם העצם: והטעם הוא הכבוד וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לשנים ושבעים על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי באמת יהיה כמספר השם גם כן מחברת החמשה כוכבי לכת. גם כחברך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר השם וכחברך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם וכאשר תכפיל חצי השם הראשון על החצי אז תמלא מרובעי הנפרדים ובהסירך מרובע הראשון ממרובע השנים אז ישאר כחשבון מעוקב האות השני ואם תחסר מרובע השנים ממרובע השלשה אז ישאר כחשבון מעוקב האות השלישי וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד ואין לו צורך לאחר לפניו ואם תסתכל מפאת החשבון שהוא ראש הכל וכל חשבון מהאחדים הוא האחד שהוא הכל על כן סוד התפלות והתהלות וטעם והתגדלתי והתקדשתי ועוד אשר בך אתפאר. והנה האחד אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי מאתו יצאו. והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור אף כי לנשמת האדם העליונה ואף כי למשרתי עליון אף כי לעליון העליונים. והנה האורך בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הפועל שר הפנים ושר הכח והנקודה האחרת סוף הכח תנועת האדם לפנים והגוף העליון אל הימין וכצמח אל העליון והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריאות דבקות ביוצר בראשית הנקרא אחורים ומדרך הכבוד אין כח בנברא לדעת זה וזהו כי לא יראני האדם וחי בעבור היות נשמת האדם עם הגוף. והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בו בחיי האדם והנה משה שב כללי על כן אמר השם ידעתיך בשם כי הוא לבדו יודע הפרטים וחלקיהם בדרך כלל ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם על כן צורת הכרובים והנכבד באדם ישראל על כן דבר קשר של תפילין ועל כן כתיב בשיעור קומה כי השם הוא בורא כל גוף וכל נכבד מהגוף והנבזה מהגוף הוא המקרה ואמר רבי ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עולם הבא ואני ור׳ עקיבא ערבים בדבר זה וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. ודע כי כל הצמחים והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בעליונים כי הכללים קשורים בארבעים ושמונה צורות הגלגל וזהו אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים והמוסיפים להאיר עיניהם מטעם הענין אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים והעד הנאמן ולא חלק להם וידוע כי המחברות הם מאה ועשרים. מחברות השבעה. והמחברת הגדולה במספר כלם היא אחת והמחברת השניה היא אחת ועשרים וכנגדה מחברת החמשה ככה וזה המספר יצא משבעה. ומחברת השלשה חמשה ושלשים שגם זה המספר יוצא משבעה מחברות וככה מחברת הארבעה והנה מחברת הששה שבעה. והמחברת שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול מהשבעה גבולות שהם כל הישוב ועליהם כתיב אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחורף שישתנה בכל הגבולות אתה יצרתם. ואין השנוי בא מהשמש רק בעבור נטותה לפאת צפון ודרום והנה המחברת השני׳ העליונים במזל טלה הוא בכל תשע מאות וששים שנה ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל כ׳ שנה ככה יתגלגלו י״ב פעמים עד מאתים וארבעים שנה ומשם יתגלגלו כמספר הזה וכדרך הזה במזלות העפר. גם במזלות הרוח גם במזלות המים. ואל יעלה על לבך כי הארבעה תולדות הם בשמים ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבתי חלילה חלילה. כי הבריות העליונות נכבדות הן ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבר רק נקראו ככה בעבור המקבלים והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם ג״כ כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם על כן לא ייטיבו ולא ירעו. והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת כוכבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הכוכבים שיהיה דבק בו אז ינצל מהגזרות. ואתן לך משל חשוב שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשים או ימותו ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם ושבו אליו בכל לבם ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם והנה עשו כן וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר. והנה לא סרה גזירת השם והוא הצילם וחשוב כי המשרתים ירוצו כסוסים עוברים במסלה ולא ירוצו להרע או להיטיב רק ככה דרכם. וחשוב כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל והוא נשען על פקח שידע סודם. והנה הוא ישמרנו כי ברוצם בצד זה יוליך העור לצד האחר ומרוצת הסוס לא תשתנה והעור ימלט ובעבור זה אמר השם אחר אשר חלק ואתכם לקח ה׳ להיות לו לעם נחלה ככה לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וזהו ונפלינו אני ועמך וזהו שאמרו חכמינו ז״ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה הנה יבא רעה לישראל והיודעים חכמת המזלות יודו כן. והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם וכאשר יקרה לכלל כן יקרה ליחיד על כן אומר תורה אשרהו. והנה ידעתיך בשם כמו יודע ה׳ דרך צדיקים: והנה הראני נא אינו במראית העין. והנה על פניך על פניך הפנימים והם פני הלב: וטעם כל טובי שאינו כמו הכל ולא בכל ולא עם הכל: וטעם וחנותי את אשר אחון. על משה כי אעביר כל טובי על פניך ולפני עברי ארחמך וזהו שאסוך כפי עליך הנה זה הוא הפירוש והכף כדמות סתר כמסתיר עצם השמש בכפו שלא תפרד נשמתו מצל גויתו. והנה וראית את אחורי מפאת שהוא הכל וכבודו מלא הכל ומאתו הכל וכל תמונתם כל וזהו ותמונת ה׳ יביט: (א) ויאמר פסל לך. כמו לך לך ואתה קח לך וטעם הראשונים כמדתם. אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביוה״כ ולא כן הראשונים כי הם ירדו ביום י״ז בתמוז וביום חול ויש עם השניים זכר שלש בריתות ובשניים כתוב ולמען ייטב לך והראשונים נשתברו. ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין כי מכתב אלהים היו שניהם ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים והשניים מעשה משה: (ב) והיה נכון לבקר ועלית. זאת היא הפעם השלישית שבכל פעם ישב ארבעים יום וארבעים לילה: (ג) ואיש, בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני
ויוד

ואיש חד מן ו׳ זוגין דמיין מן ב״ב איש וסי׳ וילך איש מבית לוי. ואיש לא יעלה עמך. ויהי בימי שפוט השופטים. וילכו אל יהושע אל המחנה. ופקדתי עליו ועל זרעו. לא אעשה חרון אפי. ואנכי תולעת. וירא הצופה איש אחר רץ. ואמרת אליו לאמר. צמח שמו: כראשונים ד׳ וסי׳ פסל לך שני לחת. ויפסל שני לחת. בעת ההיא אמר ה׳. ואעש ארון עצי שטים: אל הר י״ז נמסר בישעיה סימן נ״ו׳

תולדות אהרן וכתבתי על הלוחות. (תענית כח): אשר שברת. שבת פז יבמות סב ב״ב יד:

בעל הטורים וגם איש. שנים וגם איש אל ירא וגם איש היה מתנבא. לומר אפילו אם יהיה נביא לא יסמוך על נבואתו לעבור על מצוה:

רמבן

לד (ג) ואיש לא יעלה עמך. שלא יעלו עמך כלל זקני ישראל כאשר עשו בלוחות הראשונות וגם איש אל ירא בכל ההר גם בתחתית ההר מקום מעמד ישראל בראשונה גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא

הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ ד וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ ו וַיַּעֲבֹר יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה ׀ יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ ז נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֺן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד ׀ עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־

ד׳ ס״ז

ג׳. כ׳. ג׳ נון רבתי. ג׳

ג׳ וחד וחטאה

אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוֹן לָקֳבֵיל טוּרָא הַהוּא׃ ד וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּים מֹשֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא׃ ה וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא וְאִתְעַתַּד עִמֵּיהּ תַּמָּן וּקְרָא בִּשְׁמָא דַּייָ׃ ו וְאַעֲבַר יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ עַל אַפּוֹהִי וּקְרָא יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט׃ ז נָטַר טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁבֵיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח לְדְתָיְבִין לְאוֹרָיְתֵיהּ וּלְדְלָא תָיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי

רחום וחנון ג׳ וסי׳ ויעבר ה׳ על פניו. ואתה ה׳ אל רחום וחנון. רחום וחנון ה׳ ארך אפים: ורב חסד ואמת ב׳ וסי׳ ויעבר ה׳ על פניו. ואתה ה׳ אל רחום וחנון:

תולדות אהרן הצאן והבקר. ביצה ס. תענית כה: וישכם משה. שבת פו: ה׳ ה׳. ר״ה יז: אל רחום. ר״פ יח: ארך אפים. ערובין כב. ב״ק נ סנהדרין קיא: ורב חסד. ר״ה יז סנהדרין קיא: נושא עון. יומא לו (סנהדרין כו יומא ס): ונקה. שבועות לט: לא ינקה. יומא פו:

אבן עזרא

וירד עמהם גם עלה ועמד שם הפעם הראשונה. בכל ההר. אף ע״פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד: (ד) ויפסול. מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות כמו וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה׳ ולא אמר מאתו וככה בפסוק אחד בני ישראל חמש פעמים והנה הוא דרך צחות:

(ה) וירד. י״א כי ויתיצב על הענן כי השם היה עובר. ודע כי המשיל בהר העליוני׳ והנכבדי׳ מהגופות כאשר הוא ההר עליון על האדמה: ויקרא בשם ה׳. הנה השם הוא הקורא והנה למדו איך יקרא משה: (ו) ויעבר. ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד. אמר הגאון כי השם הראשון דבק עם ויקרא ואלו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה תקרא וכתוב כי שלש עשרה מדות הם והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן אינו מדה והשנית שהוא אדון וזאת טעות כי הנכתב אינו אדון רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד. ורב נסים אמר כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעים גם זה איננו נכון כי לא תוסיף המדה בעבור שטי האדם. ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא לאשר לא חטאו. והנה ונקה מדה בפני עצמה עד הנה מספר י״ג מדות. ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת כי ונקה שם הפעל הוא כמו אם ענה תענה אותו רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובבים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים על כן הוסמה מלת ונקה ממספר המדות ומלת פוקד עון אבות גם היא מדת רחמים. ודע כי שבעה הם בגדי כהונה ובעבור שהציץ כמו תכשיט הכניסו במספר. והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען. והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם. כי אחר הרבים הלך ולא חשש להוציא האחד. וככה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו. והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם וכבר הזכרתי בפ׳ ואלה שמות כי פעמים הוא שם התאר ופעמים מדה והם שתים ומלת אל שלישית. רחום רביעית. וחנון חמישית. ארך אפים ששית. ורב חסד שביעית ומלת רב תשרת בעבור אחרת ורב אמת שמינית. נוצר חסד לאלפים. תשיעית נושא עון עשירית. ונשא פשע אחת עשרה. ונושא חטאה שתים עשרה. ונקה שלש עשרה. והשם שהוא תאר כולל הנכבדים והגויות והעליונים והשפלים: ואל. כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה. ורחום כדרך כרחם אב על בנים שישמרם שלא יפלו. וחנון כדרך כי חנון אני להושיע מי שנפל ולא יוכל קום. ארך אפים שלא יכעוס

רשי

רעה אין לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה׳. מתרגמינן וקרא בשמא דה׳: (ו) ה׳ ה׳ (ר״ה יז) מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת אחר שיחטא וישוב. אל. אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר (תהלים כב) אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא: ארך אפים. (סנהדרין קיא) מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד. לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך (ר״ה יז): ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נוצר חסד. שהאדם עושה לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות: עונות. אלו הזדונות: פשעים אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט. ור״ד מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים (יומא פו): פוקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פירש במקרא אחר לשנאי: ועל רבעים. דור רביעי. נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד

ספורנו

יהיה נראה אבל זולתי איך ממציאותי ישפע מציאות כל נמצא כמו שאלת: **לך** (ה) ויתיצב עמו שם. ויתיצב משה עם האל ית׳ כמו שאמר לו ונצבת לי שם. ויקרא. האל ית׳. בשם ה׳. קריאה מודיעה פעולות אלהיות: (ו) ויקרא. האל ית׳ ה׳ ה׳ הוא הממציא שעשה אינו ישנו והוא המקיים מציאות כל נמצא שאין לשום נמצא קיום מציאות זולתי השופע ממציאותו. אל. יכול על זה כמו פועל רצוניי על הפך הפעולה המסכמת מן הפועל הטבעיי שהיא נמשכת ממנו בהכרח לא מצד יכולת בחיריי. רחום. על החייבים להקל עונשם בקראם אליו כאמרו פני ה׳ בעושי רע וכו׳ צעקו וה׳ שמע ורואה בעוני נדכאים כענין וגם ראיתי את הלחץ: וחנון. עושה חן וגומל טוב לשואלים אע״פ שאינם ראוים לו. ארך אפים. לצדיקים ולרשעים כדי שישובו. ורב חסד. ממה כלפי חסד כדינו כאמרם ז״ל (פרק קמא דר״ה) מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה. ואמת. ורב אמת מאריך אפיה וגבי דיליה כאמרם ז״ל (שם) ועון עצמו אינו נמחק וכאמרם אבל לא ישא פנים אין אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשו. ולא יקח שוחד. שאין מצוה מכבה עבירה: (ז) נוצר חסד לאלפים. שומר זכות אבות לבנים להיטיב לבנים בשביל אבותם: נושא עון. מזיד: ופשע. מרד: וחטאה. הכעסה נוספת על המרד כענין כי רעתכי אז תעלוזי אבל אין נשיאות הא׳ כנשיאות האחר בלי ספק ולכן ימנו למדות נפרדות: ונקה. אע״פ שהוא מנקה לשבים מאהבה והיא תשובה המגעת עד כסא הכבוד כמו שאמרו ז״ל (יומא פ׳ י״ה) שעונות נחשבים להם כזכיות שנא׳ עליהם חיו יחיה מכל מקום לא ינקה אפילו לשבים כאשר תהיה תשובתם מיראת עונש בלבד כאמרם ז״ל שזדונות נחשבים להם כשגגות שנא׳ כי כשלת בעונך: פוקד עון אבות על בנים. ממתין לאבד רשעי ארץ עד שתמלא סאתם וזה המלוי הוא שיגיע עונש למדרגה מן הרע שלא תהיה עמם תקות תשובה וזה יהיה על הרוב כשיתמיד רשעם בכמה דורות זה אחר זה:

ע׳

רמבן

ההוא מנגד כי בראשונות לא הוזהרו רק שלא תגע בו יד אם בהמה אם איש והנה עדיין היו עומדים באזהרה ההיא כי הכבוד היה תמיד בהר עד שנתנו הלוחות הראשונות אבל עתה החמיר בשעת מתן הלוחות האלו יותר ממעמד הראשון והטעם בכל זה כי בראשונות היה המעמד בעבור כל ישראל וזה למשה בלבד בזכותו ובתפלתו וגדול יהיה הכבוד הנגלה על ההר האחרון מן הראשון:

(ה) **ויתיצב** עמו שם. ה׳ נתיצב בענן ויבא ה׳ ויתיצב עמו עם משה שבא בענן כאשר בראשונה:

(ו) **וטעם** ויעבר ה׳ על פניו. שקיים אני אעביר כל טובי על פניך ויקרא ה׳ ה׳ אל שלש תיבות הללו הן שמות הקדש וחכמים יקראו אותן מדות כי הם מדת בעל התשובה ומדת רחמיו ומדת טובו והשם המיוחד לא יתרכב בהן. והנה המדות שהם מקרים באדם הן עשר מדות רחום וחנון וכו׳ והנה כולן מדות מצד אחד ומצד אחר הן שמות עצם והעשר מדות והמדות כאמרו על השמות כי רחום וחנון וארך אפים באל עליון על כן לא אמר מרחם וחונן ומאריך אפים כי השם פעול למדות האלו ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים במדת רחמים שהוא מרבה החסד על גבורתו ועוזו והאמת ברחמיו ונוצר חסד לאלפים כי זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל או נוצר מצמיח מן ונצר משרשיו יפרה ובטובו הוא נושא עון ופשע וחטאה מלשון אני עשיתי ואני אשא וגו׳ ונקה לא ינקה ופוקד עון אבות על בנים פירוש לנשיאות. ויקרא מדה כי ינקה אותו בפקידה ההיא ומפני כי הנשיאות איננו שוה בעון ופשע ובחטאה אבל בכל אחד ענין מיוחד לו יקרא בכל אחד מדה אחת. והנה משה השתחוה לשם שעבר על פניו ובקש שילך תמיד בקרבם ויסלח לעונם ולחטאתם בכל מה שיעשו ונחלם את הארץ. ולא אמר ולפשעינו כי לא יתכן לסלוח הפשעים שהם המרדים רק שישא

שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ ח וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי י וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃ יא שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי

י"ד בטעם פזר · קל"ד · ג' וחסר יו"ד · ל' · ל' · ג' וחסר · ל' · כ' · כ"אש סדף סיקון עזרא · ל' · מכמפו"ס סי'

ס' אֲבָהָן עַל בְּנִין וְעַל בְּנֵי בְנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי׃ ח וְאוֹחִי מֹשֶׁה וּכְרַע עַל אַרְעָא וּסְגִיד׃ ט וַאֲמַר אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ יְיָ תְּהָךְ כְּעַן שְׁכִינְתָא דַיְיָ בֵּינַנָא אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדַל הוּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבָנָא וּלְחַטָּאָנָא וְתַחְסְנִנָּנָא׃ י וַאֲמַר הָא אֲנָא גָּזַר קְיָם קֳדָם כָּל עַמָּךְ אַעְבֵּיד פְּרִישָׁן דְּלָא אִתְבְּרִיאוּ בְּכָל אַרְעָא וּבְכָל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזֵי כָל עַמָּא דְּאַתְּ בֵּינֵיהוֹן יָת עוֹבָדָא דַיְיָ אֲרֵי דְחִיל הוּא דַּאֲנָא עָבֵיד עִמָּךְ׃ יא טַר לָךְ יָת דַּאֲנָא מְפַקְּדָךְ יוֹמָא דֵין הָא אֲנָא מְתָרֵיךְ מִן קֳדָמָךְ יָת אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִיזָאֵי וְחִוָּאֵי

רשי

חסד לאלפים: (ח) וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: (ט) ילך נא ה' בקרבנו. כמו שהבטחת מאחר שאתה נשא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו'. יש כי במקום אם: ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על העו"ג: (י) כורת ברית. על זאת אעשה נפלאות. לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל העו"ג שלא תשרה שכינתו עליהם: (יא) את האמורי וגו'. ו' אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם:

אסרין

ויאמר י"ד בטעם פזר"וסי' קח נא את בנך. הכי קרא שמו. אם נא מצאתי חן. וישמע דוד. ויאמר שלחני נא כי זבח. וישמע אליו דוד. את אלהי אשר. וישמע אליו דוד. ויאמר עד מתי ה'. ויאמר חלילה לי מאלהי. ויאמר עבד מלך הכושי. ויאמר בא אל בי.ות. ויאמר חזאל. ואני באתי בית שמעית דעזרא: אדני קל"ד י"ד מנהון מיחדין בתורה וסי' מצוין במסרה רבתא: לך י"ד זקפין נססי בס' בראשית. וכל שמר השמר בין בזקפא בין מצעות פסוק דכות':

תולדות אהרן וימהר משה. סנהדרין קיא: הנה אנכי. ר"ה ח: וראה כל העם. פקודה בער יג:

אבן עזרא

יכעוס מהרה על הרשע. ורב חסד. לצדיק ולרשע. ורב אמת. שימלא ויקים דברו: נוצר חסד. האב לבנים אם היו טובים: נושא עון. שים לבך לדברי הנה כתוב וחזקת והיית לאיש וכלא איש היה רק טעמו איש חיל ונודע והנה כתיב כי זקנתי מהיות לאיש והפירוש מהיות בעולם או אשה לאיש כי נקבה היתה והנה ואבואה אליה אות המשכב כי נקבה היא. והנה אשר באו אליך הלילה אינו מזה הטעם כי זכר הוא וככה החוטא ונשא עונו לא יכופר החטא לו רק העונש שיבא עליו. על דרך ולא לבדך תשא ועתה שא נא חטאתי כי משה צדיק היה. והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לגנאי לעולם. ונשיאת חטא על שני דרכים. הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח לנשוא העון. והדרך האחרת שיהיה נושא העון אחד רשע. והנה לנושא עון יהיה לגנאי ולנשוא העון לשבח כמו ונשא את עונה כי העונש יסור מעליה ויהיה עליו: ונושא פשע. דע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה והנה עון פחות ממנו והוא בזדון ומלת חטאה כמו חטאת והוא שם דבר ואיננה כמו הממלכה החטאה כי היא תאר ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה כי עון במעשה או בלשון. והנה הסתכלנו תפלת משה על דבר המרגלים. ויאמר ה' שהוא שם העצם והמדות תהיינה עליו נאמרות. ולא הזכיר השם השני שהוא תאר כי השם רצה להשמיד ולא אל. כי אין צורך להזכיר המדה הזאת. ולא רחום כי ישראל לא היו פתאים ולא חנון כי לא נעשה להם חמס שיצעקו אל השם להושיעם והזכיר ארך אפים כי היו רשעים ורב חסד לכל הוא ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים והזכיר נושא עון ופשע ולא הזכיר וחטאה כי לא היו שוגגים ומרוב הענוה שהיתה במשה הכנים נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעוננו ולחטאתנו. ולא הזכיר פשעינו בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע: (ח) וימהר. ריקי מוח אמרו כי מהר משה כאשר הזכיר רבעים שלא יאמר חמשים וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסוק הוא דברי השם בעוד שהיה מדבר כי היה בו מות לשעתו רק כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל. ועוד כי הנה כתיב כן בעשרת הדברות והנה כל ישראל שמעו זה ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב"ה לחמשים ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה לא הוצרך לומר לשונאיו ומלת ויקד בעלי הכפל מגזרת קדקד שהם קדקדו בארץ על משקל ויתם הכסף ויקדו כמו ויתמו ואל תשמע אל המוסיפין שרשים מלבם בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן: (ט) ויאמר. טעם ילך נא אדני בקרבנו. כאשר יסעו כמו והתהלכתי בתוככם: כי עם קשה עורף. על דעת רבי מרינוס אע"פ שעם קשה עורף הוא וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך אע"פ שחטאתי לך. ולפי דעתי רפאנו כי אני מודה שחטאתי לך. ובעבור חטאי החליתני וככה זה אני מודה כי עם קשה עורף הוא ואתה תסלח: (י) ויאמר הנה אנכי כורת ברית. וזהו כי ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כשטר עדות וכל זה שסלחתי לעונם היה בעבור כבודך על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הודי עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קרינת פניו. והנה כתיב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים: וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ. לא נשמע זה בגוים. והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם ובכל הגוים: (יא) שמר לך. לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לפני ישראל על דרך שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה: ומלת גורש· מהבנין הקל והוא פועל

רמבן

שישא אותם ולא יכלם בהם ולא יתעלם ממך למה נכתבו שני השמות הללו באל"ף דל"ת ומפני זה אמר הנה אנכי כורת ברית עד את מעשה ה' כי נורא הוא:

(ט) **כי** עם קשה עורף הוא. כפשוטו שילך בקרבם בעבור שהם עם קשה עורף כי אחר שנתרצה להם הקב"ה היה ה' טוב לקושי ערפם יותר ממלאך ומבקש להגדיל טובם יותר כי הם עמו ונחלתו וכאשר בשעת הכעס היה טוב להם שישלח לפניהם מלאך בעבור שהם עם קשה ערף כמו שאמר פן אכלך כן בעת הרצון טוב להם בשכינה בעבור שהם עם קשה עורף שיותר יחונן וירחם על עבדיו. והשם ענהו שיעשה כן שיכרות הברית ויעשה בו נפלאות כאשר בקשו ונפלינו אני ועמך ואמר נגד כל עמך:

(י) **וראה** כל העם אשר אתה בקרבו. כי הגדולות והנוראות האלה עם משה יעשה אותם ובעבורו והעם יהיו בברית. ולא יתכן לפרש שיבטיח לעשות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוים כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אחרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולות אלא שהענין ורמוז אל שכון השכינה בהם ועל היותו עם משה לכבוד ולתפארת בנעלם ובמופלא כאשר אמר ונפלינו וכמו שפירשתי והקב"ה יראנו נפלאות מתורתו:

(יא) **שמר** לך את אשר אנכי מצוך היום, לא אמר בכל המצות שעברו אנכי מצוך ועל כן נפרש שיאמר שמור המצות שאנכי מצוך היום ולא

תעשה

ספורנו

על שלשים. כשיוסיף הדור האחרון להרע מאבותיו כענין ויקשו את ערפם הרעו מאבותם: ועל רבעים. כשלא יוסיפו אבל יאחזו: (ח) וימהר משה. לתוספת הכנעה כי אמנם מהירות ההשתחויה תורה על גדולת הדבר אשר לו יכנע המשתחוה כאמרם ז"ל (ברכות פרק קמא) רב ששת כי כרע הוה כרע כי חזרא: (ט) כי עם קשה ערף הוא. ויתפש על כל פנים. ואע"פ שבלכתך עמנו יהיה עון הדור יותר גדול כמו שאמרת רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. מכל מקום טוב לנו שתלך אתה עמנו. וסלחת לעוננו כי עמך הסליחה ונקוה לסליחתך ולא ילך מלאך עמנו אע"פ שעון המרי בו לא יהיה כל כך גדול מאחר שאין עמו שום תקות סליחה כאמרך כי לא ישא לפשעכם: (י) הנה אנכי כורת ברית. להיות בקרבכם כאמרם (מגלה פ' בני העיר) גלו לבבל שכינה עמהם, גלו לעילם שכינה עמהם. גלו לאדום שכינה עמהם: נגד כל עמך אעשה נפלאות. כשיתפללו על ידי מדות הללו: וראה כל העם אשר אתה בקרבו. אמנם מעשה ה' הנורא לעיני כל העם לא יהיה זולתי לעיני אותו העם אשר אתה בקרבו שיראו את מעשה ה': אשר אני עשה עמך. בזכותך כאמרו מצאת חן בעיני וכו': (יא) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום. לא בלבד אזכירך שלא תמיר כבודך בלא יועיל אבל אזהירך

גם

אבן עזרא

פועל יוצא וככה אלמנה וגרושה : (יב) השמר לך. הנה זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם : (יג) כי את מזבחותם. כמו כי הרס תהרסם : (יד) והזכיר אל קנא. ככתוב בעשרת הדברים : (טו) פן תכרות. כמו לא תכרות להם ולאלהיהם ברית והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזנו בנותיו : (יז) וטעם אלהי מסכה. ומלת אלהי הגוים כוללת בעבור עגל מסכה : (יח) והזכיר את חג המצות. כאשר הזכירה בפרשה העליונה ובעבור שהזכיר בו יציאת מצרים והנה חג המצות לזכר הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים כמו בפסוק ובקצרכם שהזכיר עם חג הקציר וככה הזכיר זה בפרשת קדושים תהיו ובעבור זה כל פטר רחם לי : (יט) ומלת מקנך. בא במקום הזה על לשון נקבה ושמות רבים ככה על לשון זכר

רשי

(יג) אשריו. (ע"ג מ"ד) הוא אילן שעובדים אותו : (יד) קנא שמו. מקנא ליפרע ואינו מוותר. וזה כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מאויביו : (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתה שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך (ע"ג ח') : (יח) חדש האביב. חדש הביכור שהתבואה מבכרת בבישולה : (יט) כל פטר רחם לי. באדם : וכל מקנך תזכר וגו'. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטור זכר את רחמה : פטר. לשון פתיחה וכן (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון. תי"ו של תזכר לשון נקיבה היא מוסב על היולדת : (כ) ופטר חמור. ולא שאר בהמה טמאה : תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן. ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים : וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו : כל בכור בניך תפדה. חמשת סלעים פדיונו קצוב שנאמר (במדבר טז) ופדויו מבן חדש תפדה : ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולה ראיית פנים. ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמש סלעים מכל מין

וִיבוּסָאֵי׃ יב אִסְתַּמַּר לָךְ
דִּלְמָא תִּגְזַר קְיָם לְיָתֵיב
אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל עֲלַהּ
דִּלְמָא יְהֵא לְתַקְלָא בֵּינָךְ׃
יג אֲרֵי יָת אֱגוֹרֵיהוֹן
תְּתָרְעוּן יָת קָמָתְהוֹן
תְּתַבְּרוּן וְיָת אֲשֵׁירֵיהוֹן
תְּקַצְּצוּן׃ יד אֲרֵי לָא תִסְגּוֹד
לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ קַנָּא
שְׁמֵיהּ אֵל קַנָּא הוּא׃
טו דִּלְמָא תִּגְזַר קְיָם לְיָתֵיב
אַרְעָא וְיִטְעוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן
וְיִדַבְּחוּן לְטַעֲוָתְהוֹן וְיִקְרוֹן לָךְ
וְתֵיכוּל מִדִּבְחֵיהוֹן׃ טז וְתִסַּב
מִבְּנַתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעְיָן
בְּנַתְהוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהֶן
וְיַטְעְיָן יָת בְּנָךְ בָּתַר
טַעֲוָתְהֶן׃ יז דַּחֲלָן דְּמַתְּכָא
לָא תַעֲבֵיד לָךְ׃ יח יָת חַגָּא
דְּפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין
תֵּיכוּל פַּטִּירָא כְּמָא
דְּפַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא
דַּאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא
דַּאֲבִיבָא נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם׃
יט כָּל פָּתַח וַלְדָּא דִּילִי
הוּא וְכָל בְּעִירָךְ דִּכְרִין
תַּקְדֵּישׁ בְּכוֹר תּוֹר וְאִימַּר׃
כ וּבוּכְרָא דַּחֲמָרָא
תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא וְאִם לָא
תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ כָּל בּוּכְרָא דִּבְנָךְ תִּפְרוֹק וְלָא יִתְחֲזוֹן

וְהַיְבוּסִי׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־
תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ
בְּקִרְבֶּךָ׃ יג כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם
תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן
וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן׃ יד כִּי לֹא
תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה
קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא׃ טו פֶּן־
תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ ׀
אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם
וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃
טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ
בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־
בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן׃ יז אֱלֹהֵי
מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ׃ יח אֶת־
חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים
תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד
חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב
יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם׃ יט כָּל־פֶּטֶר
רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר
שׁוֹר וָשֶׂה׃ כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה
בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ
כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ

י"א פ"נ בתורה
ג' חסר ג' ומסר. ב'
ל' חס רבתא
י"ד זקפין בסורס
פ' כלישנא
ז' רפין
ל' קמץ זקף
ס'
ד' סבירין וכל. ס'

ליושב י"ו מלאים בתורה וסי' בסדר ויחי : אלהיהן ח' בלישנא וסי' ולקחת מבנותיו לבניך. ב' בו. ותקראן לעם לזבחי אלהיהן. ב' בו. וכן עשה לכל נשיו : למועד ז' רפין נמסר בסדר משפטים :

תולדות אהרן

לא תשתחוה. גטין נז סנהדרין כב שבועות ד חולין סב (סנהדרין כה) : ואכלת מזבחו. ע"ג ח : אלהי מסכה. פסחים קיח מכות כב סוטה עה) : את חג המצות. פסחים קיח מכות כג (שבועות לג) : וכל מקנך תזכר. בכורות ג ו ז : ופטר חמור. בכורות ה ו : בכור בניך תפדה. קדושין כט בכורות נא : ולא יראו פני ריקם. קדושין כט בכורות נא : ריקם. קדושין יז :

בעל הטורים

פן תכרת ברית ליושב הארץ. ליושב מלא וא"ו דששה היה שמזהיר עליהם שנרגשי עמד ופנס : וזנו את בניך אחרי אלהיהן וסמיך ליה אלהי מסכה רמז שיעשו כמין זכרות מעגלם לעבודת גלולים וגם נשו כמין זכרות לגלתי ע"ג כדכתיב ותזני בם : סמך את חג המצות לאלהי מסכה לומר שעבודת גלולים אסורה בהנאה כחמץ בפסח : ולא יראו פני ריקם וסמיך ליה ששת ימים לומר דאין נדרים ונדבות קרבין בי"ט :

ספורנו

גם כן שלא תניח אחרים לעבוד זולתי : (יד) כי לא תשתחוה לאל אחר. לפיכך תתוץ מזבחו ולא תשא פניו כי אין לך לכבד שום אלוה זולתי : כי ה' קנא שמו. כי שמו מורה על מין מציאות שלא ייוחס לשום נמצא זולתי לפיכך אל קנא הוא להפרע מן העובד אחר עמו : (טו) פן תכרות ברית. והטעם שאמרתי שלא תכרות ברית ליושב הארץ הוא שאם תהיה עמו בברית תטעה באל אחר על א' משני פנים אם שיקראך לאכול מזבחו ותעבוד עמו אז את אלהיו להפיק רצונו. ואם שתעשה זה לאהבת הנשים כמו שהיה הענין בפעור. אלהי מסכה. הם הצלמאות הנעשות בשעות ידועות בחבור מהכוכבים ולזה עושין אותן על ידי התוך למען יעשו כל חלקי אותן הצורות יחדו באותו רגע ובם יחשבו עושיהם להשיג קניינים וצרכי הגופות ואולי יחשוב החושב שאין זה מרד באל ית' כשלא יקבלהו העובד עליו באלוה והוא אמנם הפך רצונו כי חפץ שלא יפנו עובדיו לעזר אלוה זולתי כאמרו ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו : (יח) את חג המצות תשמור. אחר שאסר אלהי מסכה אשר גם חשבו עושיהם להשיג חיי שעה הזכיר מצות אשר מהן ימשכו מיני הצלחות מדומות כאביב כקציר וכאסיף וכעסקי הקניינים, וסדר אותן בזאת הפרשה על הסדר שבו נתנו לישראל. הראשונה מהן הוא חג המצות למועד חודש האביב אשר בו יבורך האביב. שנית ענין הבכורות אשר בו יבורך המקנה והיא המצוה שהיתה אחר חג המצות תכף בצאתם ממצרים. שלישית היא מצות השבת שנתנה במרה ובו יבורכו ימי המעשה כאמרו ששת ימים תעשה מעשיך ועמה דבר על השנה השביעית המברכת השנים כאמרו שש שנים תזרע. רביעית היא חג הקציר אשר בו שבועות חקות קציר ישמר לנו. חמישית חג האסיף שבו יבורך האסיף כאמרו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. ואחר אלה המצות הזכיר מצוה כוללת לשלשת הרגלים והיא יראה כל זכורך ואח"כ הזכיר מצות מיוחדות לחג המצות לא תשחט על חמץ ולא ילין. ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הרוב לחג הקציר והוא ראשית בכורי אדמתך כמאמרם ז"ל מעצרת ועד החג מביא וקורא. ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הרוב לחג הסכות והיא לא תבשל גדי כי אז זמן הגדיים כמו שאמרו קצתם ז"ל (פרק קמא דר"ה) באחד בתשרי ר"ה למעשר בהמה : (יט) כל פטר רחם לי. באדם ובבהמה הטהורה ובמקצת הטמאה אבל יהיה זה על אופנים שונים ולזה אמר וכל מקנך תזכר פטר שור ושה וזה כי בפטר שור ושה תזכר תהיה נזכר בחלק הקרבן הנקרא אזכרה כאמרו אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרוק וגו' ואת חלבם תקטיר וספר חמור שפדה בשה : (כ) וכל בכור בניך תפדה, בפדיון ערכו הקצוב :

רמבן

תעשה בכן כאשר עשית במה שצויתיך תחלה שעברת על הכל לעבוד ע"ג והבטיח לגרש העמים ולהזהיר על ע"ג שלהם ועל בריתם כאשר עשה בפרש' הנה אנכי שולח מלאך לפניך שיחזרו על התנאים הראשונים והוסיף בכאן אלהי מסכה לא תעשה לך שלא יעשו כאשר עשו בעגל אפי' כמחשבת השמים אותו תייר לפניהם והחזיר ענין שלש הרגלים לראות בהן את פני האדון ה' אלהי ישראל כאשר עשה שם. והטעם ידוע כי בא אחר אזהרת ע"ג וכבר פירשתיו בסוף וישמע יתרו : (טו) **ואכלת** מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתה לשון רש"י. ואני אומר על דעת רבותינו שזו אזהרה באוכל תקרובת ע"ג שהם אמרו שאסור הוא מן התורה ולא מצינו בו אלא זה וכן משמעו פן תכרות ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם כי יזבחו

פפת

רשי

מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין (דף יז): (כא) בחריש ובקציר. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש (ר"ה ט) וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ו' ימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צורך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר (ויקרא כה) שדך לא תזרע וגו' וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: (כב) בכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטים (ר"ה כא): בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש כי מנחת העומר הבא בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית. אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה. שהיא בחזרת השנה בתחלת השנה הבאה. תקופת לשון מסיבה והקפה: (כג) כל זכורך. כל הזכרים שבך. הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמים וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: (כד) אוריש. כתרגומו אתרך וכן (דברים ב) החל רש וכן (במדבר לב) ויורש את האמורי לשון גרושין: והרחבתי את גבולך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו: (כה) לא תשחט וגו'. לא תשחט את הפסח ועדיין החמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה (פסחים סג): ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר: זבח חג הפסח. אימוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: (כו) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינין האמורים בשבח ארצך (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגפן וגו'. דבש הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב שלשה פעמים כתיב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול (חולין קטו): גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב

שאין

פָנָי רֵיקָם: כא שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ
וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת: כב וְחַג שָׁבֻעֹת ל׳ חסר
תַּעֲשֶׂה לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים יד זקפין כתורם
וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה: ג׳ חד חסר וחד מ״ל
כג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה י״ג
כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: כד כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם
מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ ל
וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ
בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה ל׳ וחסר. וג׳ חסר בלישנא
אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה:
כה לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי ג׳ זוגין מתח׳
וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח:
כו רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא כ״ס. י״ג
בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי ג׳ כתורם
בַּחֲלֵב אִמּוֹ: שביעי פ

קֳדָמַי רֵיקָנִין: כא שִׁתָּא
יוֹמִין תִּפְלַח וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בִּזְרוֹעָא
וּבַחֲצָדָא תְּנוּחַ: כב וְחַגָּא
דְשָׁבוּעַיָּא תַּעֲבֵיד לָךְ בִּכּוּרֵי
חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא דִכְנָשָׁא
בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא: כג תְּלָת
זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל
דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: כד אֲרֵי
אֲתָרֵיךְ עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ
וְאַפְתֵּי יָת תְּחוּמָךְ וְלָא
יַחְמֵיד אֱנָשׁ יָת אַרְעָךְ
בְּמִסְּקָךְ לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא:
כה לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם
פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן לְצַפְרָא
בַּר מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת
חַגָּא דְפִסְחָא: כו רֵישׁ
בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית
מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ לָא
תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב:

שבעה ב' חסר וסי' וחג שבעת תעשה לך. שבעה שבעת תספר לך: האסיף ב' חד חסר וחד מלא וסי' וחג האסיף בצאת השנה. וחג האסיף תקופת השנה. בתראה מלא: בעלתך ג' חסר בלישנא וסי' בעלתך לראות את פני. מדי עלתה בית ה'. מנגד עלת הנשק: לראות ג' ומ״ל וסי' כי אוריש גוים. בבוא כל ישראל. כי תבאו לראות פני: תשחט חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמ' זיין תני' שין וסימן בסדר וישמע יתרו: תביא י״ג וסי' מצויין בסדר משפטים:

תולדות אהרן ששת ימים. (שביעית לו): בחריש ובקציר. שבת פ ר״ה ט מ״ק ג' מכות ח הוריות ד: וחג שבועות. מנחות סד: וחג האסיף. סנהדרין יג: יראה. חגיגה ד: זכורך. קדושין לד: את פני האדון ה'. חגיגה ד: ולא יחמוד. פסחים ח (פאה יז): לא תשחט. פסחים ה (פסחים לב): זבחי. פסחים כד: ולא ילין לבקר. פסחים נט ע:

אבן עזרא

זכר גם לשון נקבה: (כא) ששת ימים. ככה כתוב בראשונה. וטעם בחריש ובקציר. שהם עיקר חיי האדם. אמר ענן ימחה שמו כענן כי זה על משכב האשה והלא תכסהו בושה כי אם אמרו כי ביד הגבר החריש הלא במלת קציר יסריש. ולא הזכיר בפרשה הזאת שנת השמיטה כי היום הידוע השלם היא תנועת הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום כי הוא תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל מקומה. וחכמי המזלות יבינו זה: (כב) וחג. כתיב בשני מקומות ושם כצאת השנה כי סוף השנה הוא תחלת השנה האחרת וזה לאות כי השמש תכנס במזל המאזנים סמוך ליום העשור ולא יתאחר עד צאת סכות שלא תכנס השנה האחרת על כן כתיב תקופת השנה ואל תסמוך על תקופת שמואל רק על תקופת רב אדא אעפ"י שהיא צריכה לשני תקונים האחד בעבור שמהלך השמש פעם בארוכה ופעם בקצרה וזה השנוי אינו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם רק הוא כנגד מראה הנקודה בגלגל המזלות והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה: (כג) שלש פעמים. הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישראל בעבור דבר העגל: (כד) כי אוריש. פירש בפרשה הזאת למה שלא הזכיר בראשונה כי לא הוצרך כי אחר שהשם צוה שיעלו כל זכרי ישראל לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור ארצם מפני האויב אחר שכל ישראל עושים רצונו וזה הטעם באר אותו היטב. וטעם ולא יחמד איש את ארצך. כל כך אשלח אימה בלב השכנים אפילו שלא יחמדו הארץ אף שיעלה בלב' לעשו' מלחמה: (כו) ראשי'. כמו בפרשה הראשונה ואלה הם התנאי' ומתחלת ואלה המשפטי'

עד

בעל הטורים המן דם זבחי. בגימטריא מהמן סוס:

רמבן

ויזבחו להם תמיד ופן יקרא לך ואכלת מזבחו אשר יזבח לאלהיו בזנותו אחריו ופן תקח מבנותיו לבניך והנה כלן אזהרות נמשכות כלאו הראשון שאמר פן תכרות ברית:

(כא) **בחריש** ובקציר תשבות. על דרך הפשט הזכיר חריש וקציר שבהם עיקר חיי האדם והזכיר השבת באמצע הרגלים כי סמך אותו לחג המצות ולקדוש הבכורות בעבור שכולם זכר למעשה בראשית כי ביציאת מצרים אות ומופת בו כאשר פירשתי בעשרת הדברות ועוד כי הכתוב אומר שיש גם בשבת זכר ליציאת מצרים כמו שאמר בעשרת הדברות האחרונות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת ושם אפרש בעזרת הש"י ויתרומם:

(כה) **ולא** ילין לבקר זבח חג הפסח. כפי פשוטו יזהיר בכל החג שלא ילין עד הבקר מן הבשר כי הנותר ממנו עד הבקר באש ישרף ומן החלב שלא יקריב אותו אלא עד הבקר. ואונקלוס תרגם על החלב העולה לגבוה כי הוא החג כאשר אמר שם ולא ילין חלב חגי עד בקר כי כל המצות האלה שנויות. וכתב רש"י ולא ילין כתרגומו אין לינה מועלת בראשו של מזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר. זבח חג הפסח אמוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואיברים. ובפרשת צו אבאר זה בעז"ה. ולינה בראשו של מזבח מחלוקת הוא בגמרא ולדעת רבא יש לינה בראשו של מזבח ואם לנו שם האברים וירדו לא יעלו שאם לא ירדו אפי' לנו בקרקע ימים רבים ועלו לא ירדו כדאיתא בפרשת המזבח: (כו) **ראשית** בכורי אדמתך. בעבור כי הזכיר שיבואו בכורי

כל

ספורנו

(כא) ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות. גם כן תהיה הצלחתך כשתעבוד ששת ימים כאשר תשבות בשביעי: בחריש ובקציר תשבות. וכן כשתשבות אתה לשבע שנים בחריש ובקציר וזה בשבתות השנים הנקראים גם כן שבת לה' תצליח בחריש ובקציר כאמרו וצוו שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה: (כג) את פני האדון. המסדר עניניך בדברים הטבעיים כענין ולאדון לכל ביתו: אלהי ישראל. מסדר עניני ישראל בענינים הרוחניים אשר למעלה מן הטבע אשר לא יהוהו זולתי לנבדלים הנקראים אלהים כענין זובח לאלהים יחרם וכענין אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי. ולזה אמר על השדים לא אלוה מפני שהם בעלי חומר ומתים כבני אדם כמו שהזכירו ז"ל. ויקראו השופטים המומחים ג"כ אלהים כי הם ישפטו לפעמים מבלעדי הוכוחים כענין שלמה שנאמר עליו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט וכאמרו ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח ולזה נקרא האל ית' אלהי אלהים מסדר עניני המסדרים הבלתי טבעיים והם הנבדלים מחמר, ואדוני האדונים מסדר עניני המסדרים הטבעיים והם הגרמים השמימיים. אמר אם כן יראה כל זכורך להודות על הטוב הנמשך ממנו אליך בדברים הטבעיים באשר הוא אדון ישראל והנמשך ממנו לחיי עולם באשר הוא אלהי ישראל: (כו) ראשית בכורי אדמתך תביא. ובזה תשיג ההצלחה בפירות כאמרו וראשית בכורי כל תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך: לא תבשל גדי. כמעשה בני נכר החושבים להשיג בזה ההצלחה בפירות או

במקנה

כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־
לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־
פִּי ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ
בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כח וַיְהִי־שָׁם
עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא
שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֵת
דִּבְרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃
כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי
וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה
בְּרִדְתּוֹ מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע
כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ׃
ל וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו
וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו׃ לא וַיִּקְרָא
אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן
וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה

ג׳ נסורס
ל׳
ל׳
ל׳ . ל׳
ג׳
ל׳ . י״ח
ג׳ ובענין ל׳
ל׳

כז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתַב לָךְ
יָת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין אֲרֵי
עַל מֵימַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין
גְּזָרִית עִמָּךְ קְיָם וְעִם יִשְׂרָאֵל׃
כח וַהֲוָה תַמָּן קֳדָם יְיָ
אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין
לֵילָוָן לַחְמָא לָא אֲכַל וּמַיָּא
לָא אִשְׁתִּי וּכְתַב עַל לוּחַיָּא
יָת פִּתְגָמֵי קְיָמָא עַשְׂרָה
פִּתְגָמִין׃ כט וַהֲוָה כַּד נְחַת
מֹשֶׁה מִטּוּרָא דְסִינַי וּתְרֵין
לוּחֵי דְסַהֲדוּתָא בִּידָא דְמֹשֶׁה
בְּמֵיחֲתֵיהּ מִן טוּרָא וּמֹשֶׁה
לָא יְדַע אֲרֵי סְגֵי זִיו יְקָרָא
דְאַפּוֹהִי בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃
ל וַחֲזָא אַהֲרֹן וְכָל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה וְהָא סְגֵי
זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי וּדְחִילוּ
מִלְּאִתְקְרָבָא לְוָתֵיהּ׃
לא וּקְרָא לְהוֹן מֹשֶׁה וְתָבוּ
לְוָתֵיהּ אַהֲרֹן וְכָל רַבְרְבַיָּא
בִּכְנִשְׁתָּא וּמַלֵּיל מֹשֶׁה

תולדות אהרן כתב לך. נדרים לח גטין ס תמורה יד : כי על פי הדברים האלה. נדרים לב גטין ס תמורה יד (מגלה עד) : ויהי שם עם ה׳. סוטה יג : ומשה לא ידע. שבת י : ויראו מגשת. ברכות ו :

עד שש שנים משפטים הם והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם חייבים ללמדם ולדעתם וחיוב הזכור הם הנזכרים אחר כן כמו אלה : (כו) ויאמר. ואע״פ שכבר היו כתובים כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמים : (כח) ויהי שם. רבים חשבו שמונים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברו נכונה רק דברי הקדמונים ז״ל אמת כמו שכבר זכרתי. כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים וכן כתיב ויהי משה בהר ארבעי׳ יום וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני ה׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אז אמר משה פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן ירד ופסל הלוחות והעלם עמו אל הר סיני והנה כתוב ויעבור ה׳ על פניו ואחר כך ויהי שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשנית ויכתוב על הלוחות השם כתבם כי כן כתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת : (כט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו. הטעם בדבר אתו השם וזה בעבור שנראה הכבוד על פניו על כן הזהירו כזהר הרקיע. מלת קרן. מגזרת קרנים מידו לו כי כן כתוב בתחלת הפסוק ונגה כאור תהיה והנה אמר אחריו קרנים מידו לו יהיה הטעם כפול כמשפט. ישתחקו עצמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשות כמו הקרן וטעם וייראו מפני שהיו פניו מכוערות׳ ואיך לא פקח זה המקולל את עיניו כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו ואין אדם שלא ראה פני המת ולא יירא מגשת אליו ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר היה בן שמונים : וירא אהרן. שהוא הראש : וכל בני ישראל. הם הנשיאים שהיה משפט משה לדבר אליהם וכן כתוב ויקרא אליהם משה : (לא) וישובו אליו. זה

שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים : (כז) את הדברים האלה. ואין אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה : (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים : כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן. ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנאמר ושכותי כפי : (ל) ויראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר (שמות כד) ומראה כבוד ה׳ כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים : (לא) הנשיאים בעדה. כמו נשיאי העדה : וידבר משה אליהם. שליחותו של מקום ולשון הוה הוא כל הענין הזה : ואחרי

על פי הדברים האלה . ב׳ בתורה וסי׳ ונגד לו על פי . כי על פי הדברים האלה כרתי : וכל בני. ח׳ וסי׳ וירא אהרן וכל בני ישראל וגו׳ כי קרן . ולפני אלעזר הכהן יעמד . וישכם יהושע בבקר . ומדין ועמלק וכל בני קדם . וכל בני ישראל ראים ברדת האש . ויזבח שלמה את :

ספורנו

בתמה : (כז) כתב לך את הדברים האלה. אע״פ שקודם העגל אמרתי לתת לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי עכשיו שחטאו אתה פסל לך הלוחות וכתבתי. ולא אתן לך ג״כ התורה והמצוה אשר כתבתי אבל כתוב לך אתה : (כח) ויהי שם עם ה׳. בפעם האחרונה

בעל הטורים כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית. אלו דברים שבע״פ. ע״כ בקהלת וכתוב יושר דברי אמת ס״ת ברית וסמיך ליה דברי חכמים : פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ב״ת בגימטריא התלמוד : כי על פי הדברים האלה וסמיך ליה ויהי שם עם ה׳ ארבעים יום לומר שבשביל דברים שבע״פ שהה שם ארבעים יום : כי קרן עור פניו . זכה לקרון פנים מושכתי כשי עליך . וי״א מכתיבת הלוחות זכה לקרון . וקרנים מידו לו ושם חביון עוז ר״ת מלות :

רמבן

כל אשר בארצם לבית ה׳ שם יסמוך לזה לא תבשל גדי בחלב אמו כי בעת בכורי האדמה יביאו גם כל בכור בהמה הגדיים וטלאים ובעת ההיא יגדלו הגדיים ויהיה החלב ופעמים רבים יעלו האם עם הבכור בהיותו יונק בעבור שלא ימות והנה הבאים לחוג יתענגו לאכול הבכורות בכל המטעמים עם הכהנים ולכך הזכיר איסורם עם הבכורים אבל במשנה תורה הזכיר מצוה זו עם איסור המאכלים אחר שהזכיר בהמה טמאה ודגים ועופות טמאים ונבלה כי שם יאות להזכיר זה כי הוא איסור מאכל לא איסור הבישול בלבד כאשר יחשבו קטני אמנה מחוסרי הדעת : (כז) **כתב** לך את הדברים האלה. צוה שיכתוב ספר ברית ויקרא אותו באזני העם ויקבלוהו עליהם בנעשה ונשמע כאשר עשו בראשונה כי כל המעשה אשר היה בלוחות הראשונות רצה לשנותו עמהם בלוחות השניות ואין ספק שעשה כן אבל לא חשש הכתוב להאריך לאמר ויעש כן משה כאשר הראיתיך במקומות רבים. והנכון בעיני כי בעבור שישראל הם החוטאים והעוברים על הברית הוצרך הקב״ה לחדש להם ברית חדשה שלא יפר הוא להם בריתו ואמר למשה שיכתוב התנאים וזה טעם כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל וטעם אתך כי בעבורך עשיתי עמהם ולא הוצרכו הם להביא עצמם במסורת הברית הזאת אבל הוא ית׳ הוצרך לכרות להם ברית במחילה שמחל להם וכתב המחילה והתנאים : (כח) **ויהי** שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב על הלוחות. יאמר שהיה משה שם בראש ההר ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב שם על הלוחות. ועל דעת רבותינו ענין הכתוב שהיה שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה בעת שכתב על הלוחות את דברי הברית הזאת השנית אבל ארבעים יום אחרים עמד שם קודם לזה להתפלל כל ענין הבקשה שאמר ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה ובהם נאמר במשנה תורה ואתנפל לפני ה׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה׳ להשמיד אתכם וכאן לא פירש כמה ימי התחנה והתפלה הזאת כי הוא ידוע מעת עלותו אל ההר עד רדתו לפסול הלוחות האחרונות אבל ספר כי היה ענין הלוחות השניות כפל ענין הראשונות במכתב אלהים ובימים שעמד שם לפני השם שלא יחשוב שכבר למד התורה בפעם הראשון ולא יצטרך עתה לעמוד שם הרבה. וטעם ויכתוב על הלוחות ויכתוב אלהים על הלוחות פירוש ה׳ ולא יחזור למשה כי כן אמר וכתבתי על הלוחות וכן במשנה תורה ואפסול שני לוחות אבנים כראשונים ואעל אל ההר ושני הלוחות בידי ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון ומפני שאמר כמכתב הראשון ידענו כי הם כתובים באצבע אלהים ויהיה פירוש וכתבתי באצבע וידעת פירוש אצבע מן היד : (לא) **וידבר** משה אלהם. לשון הווה הוא כל הענין הזה ואחרי כן נגשו אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל לשון רש״י. ואינו כן אבל יאמר הכתוב כי בצאת כל ישראל לקראתו ראו קרני ההוד ופחדו מגשת אליו וחזרו אחורנית אולי חשבו שהיה שם כבוד השם או מלאכי עליון עמו ופחדו פן יפרוץ בהם ה׳ וקרא להם משה ושבו אליו אהרן וכל הנשיאים ההולכים לפניהם ודבר משה אליהם דברי שלום ושרש בסליחות עונם ובלוחות שהוריד ואחרי כן ראו כל בני ישראל כי הוא מדבר עם הנשיאים ונגשו

אֱלֹהִ֑ים: לב וְאַחֲרֵי־כֵ֥ן נִגְּשׁ֖וּ כָּל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיְצַוֵּ֕ם אֵ֠ת כָּל־אֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֧ר יְהוָ֛ה אִתּ֖וֹ בְּהַ֥ר סִינָֽי: מפטיר לג וַיְכַ֣ל מֹשֶׁ֔ה מִדַּבֵּ֖ר אִתָּ֑ם וַיִּתֵּ֥ן עַל־פָּנָ֖יו מַסְוֶֽה: לד וּבְבֹ֨א מֹשֶׁ֜ה לִפְנֵ֤י יְהוָה֙ לְדַבֵּ֣ר אִתּ֔וֹ יָסִ֥יר אֶת־הַמַּסְוֶ֖ה עַד־צֵאת֑וֹ וְיָצָ֗א וְדִבֶּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֵ֖ת אֲשֶׁ֥ר יְצֻוֶּֽה: לה וְרָא֤וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־פְּנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה כִּ֣י קָרַ֔ן ע֖וֹר פְּנֵ֣י מֹשֶׁ֑ה וְהֵשִׁ֨יב מֹשֶׁ֤ה אֶת־הַמַּסְוֶה֙ עַל־פָּנָ֔יו עַד־בֹּא֖וֹ לְדַבֵּ֥ר אִתּֽוֹ:

ססס

ד'

ח' ד בלישנא

ד' ב' חסר וב' מ"ל

ג' ובענין

ו'

ג' ובענין

כולם חס' במ"א ומי מכלכל יום בואו

קל"ט. חננאל סימן

עִמְּהוֹן: לב וּבָתַר כֵּן אִתְקְרִיבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַקֵּדִינוּן יָת כָּל דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינָי: לג וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן וִיהַב עַל אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי: לד וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לִקְדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ יַעְדֵּי יָת בֵּית אַפּוֹהִי עַד מִפְּקֵיהּ וְנָפֵיק וּמְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דְּמִתְפַּקַּד: לה וַחֲזַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אַפֵּי מֹשֶׁה אֲרֵי סְגֵי זִיו יְקָרָא דְאַפֵּי מֹשֶׁה וּמְתִיב מֹשֶׁה יָת בֵּית אַפֵּי עַל אַפּוֹהִי עַד דְּעָלֵיל לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ:

ססס

(לב) ואחרי כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל (עירובין נד) תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם ושנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא בעירובין: (לג) ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בגמרא סוי לבה ועוד בכתובות הוה קא מסוה לאפה לשון הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום נדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל. וראו קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם: (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו. וכשבא לדבר אתו נטל מעל פניו:

זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי צאתם לקראתו ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר: (לב) ויצום. אלה התנאים הנזכרים: (לג) מסוה. כדמות כסות ויש אומרים כי כמוהו ובדם ענבים סותה ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית ולא כן וי"ו סותה כי הנה עלתה ועולתה עול ימים גם עוילים אל תוך המחנה גם ויבתר אותם בתוך יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם ובכלותו ישים המסוה שידע שיסור האור וישובו פניו כאשר היו וזה יהיה גרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור על כן היה משים המסוה ובבאו לדבר אל ה' ישי' המסוה לקבל האור והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון רק אמר כי טעם המסוה בעבור שלא יפחדו ישראל בריבם זה עם זה ולפי דעתו כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישראל בכל רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים וזה טעם ובבא משה: (לה) וראו והנה טעם והשיב משה את המסוה וכן עשה תמיד וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שאספו כבוד השם אליו ולא נודע קבורתו בחמלת ה' עליו ברוך אשר בחר בו ושם רוח קדש בקרבו:

ויצום. ד' נמסר בסדר וארא: ויכל. ה' בתורה וסי' ויכל אלהים ביום השביעי. ויכל מדבר אתו ויעל אלהים. ויכל יעקב לצות: ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה. ויכל משה את כל המלאכה. מדבר ח' דגש נמסר בסדר ויצא: ובבא. ד' ב' מלא' וב' ח"ס וסי' ובבא משה לפני ה'. ובבא משה אל אהל מועד. ובבוא הנשיא דרך. ובבוא עם הארץ לפני ה' ב' בתראי מלאים: באו כול' חסר במ"א וסי' ומי מכלכל יום בואו:

רמבן

ונגשו לפניו כולם ואז צוה להם כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני והוא עשרת הדברות השניות שנתן לו וכל הנאמר לו מתחלה שמר לך את אשר אנכי מצוך היום עד סוף הפרשה כי הגיד להם שצוהו לכרות עמהם ברית חדשה על פי הדברים האלה והכתוב קצר בזה וספר הענין בכלל ואחרי כן אמר כי כלה לדבר אתם כל הענין הנזכר ונתן על פניו מסוה כי מתבונן בשובו אחור כי קרן עור פניו או הגידו לו ואחר שספר מעשה היום ההוא אמר ובבא משה וזהו הענין ההוה לומר שנהג כן כל ימיו עמהם:

ספורנו

האחרונה: (לב) ויצום את כל אשר דבר ה' אתו. מלאכת המשכן ומשרתיו ותרומת בקע לגלגלת: (לג) ויכל משה מדבר אתם. אבל בעוד שהיה מדבר אתם היה בלי מסוה כענין והיו עיניך רואות את מוריך וכאמרם ז"ל (פרק קמא דערובין) ואי חזיתיה מקמיה הוינא מחדדנא טפי:

אדרת אליהו

(שייך לפ' תצוה) ועשית מזבח מקטר כו'. לא הוזכר בעשיית כלי המשכן והזהיר תחלה המשכן וכליו והבגדים וקריבת אהרן למזבח ואח"כ אמר עשיית התמיד ואמר בזה אשכון בתוככם ואח"כ הזכיר עשית מזבח הקטורת וכסף הכפורים יורה שזה לא היה מעכב להשראת השכינה רק אלו היה לכפרת ישראל וכן אמר בכסף הכפורים לכפר על נפשתיכם:

כי תשא את כו'. הוא מצוה לדורות בכל עת שימנה אותם וכמ"ש בשאול ודוד וכ"כ הרמב"ן. אבל עכשיו לא נצטוה למנות כלל עד חומש הפקודים ואין המצוה לדורות שנתנו מחצית השקל במניינם שהרי שאול פקד בבזק ובטלאים וגם לא שיתנו על האדנים שהרי כבר נבנה המשכן וגם שאמר זה יתנו כו' ולא נצטוה למנות אבל הציווי לדורות נסתיים בפסוק ראשון. וזה יתנו הוא ציווי עכשיו על עבודת המשכן בלא מנין וע"ז בא הציווי לא ירבה ולא ימעיט וזה שלא מנו אותה בתרי"ג מצות וע"ז אמר תרומת ה' ונתת אותו על עבודת כו' והשקלים לקרבנות לא נכתבו בתורה והיא הל"מ ומרומז במ"ש חז"ל: ורחצו ידיהם כו'. כפי' רש"י דקאי על המזבח לאזהרה ולעונש: מחליתו חמשים ומאתים. דרך הפשוט מחליתו של מר דרור וכן דרך הכתוב אבל בקנה בשם לא אמר מחליתו שהוזכר אחר קנמון אבל הל"מ ידוע ומרומז במלת מחליתו שבאה לחצאין והכל הל"מ: ועשית אתו שמן כו'. עיין רמב"ן: כל הנוגע בהם כו'. כמ"ש כל הראוי להם קדוש קדושת הגוף ליפסל כו' אבל לדרך הפשט משמע אף חולין גמורין וכמ"ש ולא יקדשו את העם בבגדיהם (יחזקאל מ"ד י"ט) וכתיב הן ישא איש בשר קדש ע"ד הפשט קדש ממש וכן אל תגע בי כי קדשתיך (ישעיה ס"ה ה') אבל חז"ל אמרו רקיק כו' וחתיכה כו' אשר יגע בבשרה כו' עד שיבלע כו' ואפשר דוקא שם וספיר אמרו הכהנים לא (חגי ב' י"ב) וחז"ל דרשו על שרץ אבל ע"ד הפשוט כנ"ל. אבל כאן אפשר אף לדינא כ"ה ומ"ש ראוי דוקא היינו ליקדש קדושת הגוף שהרי נאמר בכולן כל הנוגע כו' אהל מועד ומנורה כו' ועל כלי שרת. וקדשת אתם לכהן לי. כי כל הכ"ל יהיו קדש במשיחתן לקדש אחרים ועיקר משיחתן כדברי רז"ל לקדש הראוי וכל הנוגע כו' אבל אהרן ובניו לא כן אלא לכהן: זה לי כו'. לאשר אצוה למשחו כה"ג או מלך משיח ה': על בשר אדם כו'. הוא כלל אף לכהנים המשוחים שלא לצורך ואמר על זר לאפוקי המשוחים בעת משיחתן: קח לך סמים. כל ספורט והולך שהן ארבעה ואמר עוד סמים ואחר כך לבונה לפרש איזה נטף ושחלת וחלבנה שישנן שאינן סמים וקמ"ש וקנמון בשם וקנה בשם וכן מר דרור אבל קדה לא פירש שהוא ידוע וכן כאן לבונה זכה ואין כאן סמים בקטרת רק אלו הארבעה אבל השאר בשמים הן כי בשמים הן שמבשמים את המאכל וסמים אינן באים במאכל אלא לרפואה או לתועלת דבר אחר וזה לשון שם וכ"כ רמב"ן והן ז' בשמים בכן הלמ"ד ומפורש בש"ה ומר דרור בא לעיל י"ב בוסמין כידוע בעת הדרור ועתה גילתה בתרומה ויקהל ובשמים לשמן כו' ואעפ"כ נקרא קטורת הסמים שהבשמים בטלים בהן שהסמים הן הס' מנה והבשמים מבשמין אותן אבל בורית וזין אינן באין בה כלל אלא שפין ושורין ומלח בא כמו על כל הקרבנות: ואת המנורה הטהרה. בשביל הזהב הטהור. ואת בגדי השרד. ולאו הוא כפי' רש"י ז"ל והמפרשים מה שדרשו רז"ל בגמ' על בגדי כהונה (יומא ע"ב ע"א) לשון בגדי דרשו דלא שייך בגדי כ"א בלבושי אדם וז"ש מאי בגדי כו' לרמז על בגדי כהונה כדרך מדרשם ולא פי' כאן ומפרש והולך בפ' במדבר ואמרה התורה כאן בגדי השרד כפי' א"ע והרמב"ן ז"ל שיעשו מכל מין בגדים כרצונם ואח"כ בעת נסיעתם

פירש מה לעשות מכל מין ומין· ומשה יקח את האהל כו'. זה היה תיכף אחר המעשה וכדברי פרקי דר"א שהיה מ' יום אמצעים במחנה וכן בתנא דבי אליהו חלק ב' פ"ד מ' יום האמצעים נטל משה כו' ושם מבואר מ' יום האחרונים שעלה משה שניה להר סיני כו' וכן מוכיחין פשטי המקראות ודלא כרמב"ן והרא"ש שתמהו על פרקי ר"א. ומ"ש בפ' עקב ואתנפל לפני ה' כראשונים ארבעים יום כו' לחם כו' זו היתה במ' יום האחרונים ומ"ש כאן ויאמר משה כו' ראה אתה כו' הכל היה אחר עלותו להר וביה"כ נתרצה לו ויעבר על פניו והבטיח לו כל ההבטחות וג' יום הראשונים למד פי' המשכן והבגדים עד וינפש אבל במ' יום האחרונים לא עשה אלא התנפל עליהם וע"כ ניתקן אלו המ' יום לתחנונים וביה"כ נתרצה הש"י להם והנה כתיב ואיש לא יעלה עמך כו' גם הצאן כו' מכלל שהיה רשות להם ע"כ שלא היה שכינה בהר. וכן כתיב וירד ה' בענן שלא היה מקודם אלא באהלו של משה כמ"ש והיה כצאת משה האהלה כו' וכן כתיב בסוף הפרשה ויהי שם עם כו' על אלו המ' יום בלבד ויותר נ"ל שטעות בסדר עולם ואין לזוז מדברי פר"א: ויאמר משה כו' לא הודעתני כו' כי אמר ית"ש ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי כו' ר"ל שבא"י יבא המלאך לגרש הכנענים אבל בדרך לא אעלה בקרבך כי עם כו' פן אכלך בדרך. אמר מרע"ה איך אעלה ומי ילך עמדי בדרך בודאי צריך להנהגתך בדרך ובפ' משפטים אמר הנה אנכי שולח כו' לשמרך בדרך ולהביאך. ואתה אמרת ידעתיך בשם הוא השגחה פרטית עלי בכל עת בלבד וזו היא מדרגה גדולה וגם מצאת חן בעיני כו' ע"כ תעשה בגיני שתודיעני וכמו שמפרש והולך ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך ר"ל רצוני שתודיעני הלוכך שתלך לארץ עם המלאך כי המלאך שמו ית' בקרבו וכמ"ש בפ' משפטים ואדעך שאכירך בהילוכך וכאן ביקש כל הג' שבקש למטה כמו שאפרש ואמר למען אמצא חן בעיניך ר"ל למען אשר מצאתי חן בעיניך כי הוא בקשה גדולה ביקש כמו בקשת אסתר אם מצאתי חן בעיניך תעשה בגיני וגם בשביל ישראל וז"ש וראה כי עמך הגוי הזה: ויאמר פני ילכו כו'. והשיב ית' שאני לא אלך אלא בא"י להנחיל לישראל וז"ש והנחתי לך אבל בדרך לא אעלה כו' רק זאת אעשה שפני ילכו עם המלאך בא"י: ויאמר אליו אם אין פניך כו'. ר"ל אם אין אתה הולך עמנו בדרך אל תעלנו מזה: הלוא בלכתך עמנו. ר"ל אתה כנ"ל: ויאמר כו'. גם את כו' שאלך עמכם כו' כמו מקודם החטא ובשבילך כמו שאמרתי כי מצאת כו' ואדעך כו': ויאמר הראני כו' עכשיו ביקש שידע את כבודו כמ"ש בתחלה ואדעך למען ידע בהלוכו עמם את מקום כבודו וכמ"ש אל נומר בו אל תמירני בו: ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך כו' פי' כבודי וכמ"ש על פסוק וכל טוב אדניו בידו דא שמי בקרבו. וקראתי בשם ה' לפניך בהעברת כבודי על פניך ואקרא את כבוד העובר בשם המיוחד ותדע שזהו כבודי כי בעבור הכבוד עובר תחלה רוח ורעש כו' ותשמע שאקרא שם המיוחד ותדע שזהו כבודי וכמ"ש למטה ויעבר כו' ויקרא ה' וחנתי את כו' ורחמתי כו' גם זה קאי על מה שאמר ית"ש וקראתי שאקרא מדת החנינות שאחון בלבדי והרחמים שארחם בלבדי שאין רשות למלאך זה כמ"ש כי לא ישא לפשעכם ותדע שזהו כבודי ממש ובסימנין אלו תדע כבודי כי אף שהיה רואה את הכבוד היה מבקש לידע בסימנין את הכבוד התוכה בגרותם וכמ"ש מן הדרש אותכם. והיה מבקש גם לראות וע"ז השיב ית"ש לא תוכל לראות את פני כו' הנה מקום אתי כו' הוא בהר וכמ"ש רז"ל במגילה (י"ט ע"ב): והיה בעבר כבדי ושמתיך כו' ושכתי כפי עליך עד עברי שלא תראני שלא תמות וכמ"ש הרמב"ן שקודם הראני' מתפרק האדם כמ"ש במראה נהפכו כו' ואחר עברי והסרתי את כפי וכו' וכן עשה תיכף: ויעבור ה' על פניו ויקרא בשם המיוחד ובמדת טובו אל רחום ותנון שבידו הסליחות והרחמים וכ"ז היה במ' יום האחרונים וזהו התפלות שעשה כל המ' יום האלו להשיב שכינתו בתוכנו. כראשונים שא"ל מעשה המשכן בשביל ושכנתי בתוכם והפסידו ועתה לא שב אחור עד שהשכין השכינה ואמר פ' ויאמר ראה אתה כו' קודם פסל לך שאין מוקדם ומאוחר ולסמוך לפסוק לא אעלה בקרבך ולומר שחזר ונתרצה כמקדם ואח"כ אמר שירד בענן ויעבור על פניו: וימהר משה ויקד ארצה וישתחו ר"ל כששמע כבוד ה' עובר: ויאמר אם נא מצאתי חן כו'. כאן דחה את המלאך הנאמר בפ' משפטים ובקש הלוא טוב שתלך אתה בקרבנו בעצמך בלא המלאך ושתשרה בקרבנו במקום שריית המלאך כמ"ש כי שמי בקרבו ותשרה בקרבנו ואמר הטעם כי עם קשה כו' וסלחת כו' משא"כ עם המלאך כי בתחלה לא בקש רק בלכתך עמנו עכשיו בקש בקרבנו כי ידוע כי כבודו שורה בקרב המלאך או ישראל וכאן בקש משה דבר גדול וטוב אשר אין אחריו עוד והבטיח לו ית' גם על זה: ויאמר הנה אנכי כרת כו'. ר"ל הנה אנכי כרת ברית והוא קיום ההבטחה אשר לא תופר כי בכל הדברים החטא מונע משא"כ בקיום הברית וז"ש נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ והוא שריית הענן על המשכן והכבוד שורה עליהם לעין כל והולך לפניהם לעין כל כמ"ש אשר עין בעין נראה אתה וגו' וענניך כו' עד שתמהו כל האומות עליהם ואמרו מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן כו' וכמ"ש בסוף פקודי וכבוד ה' מלא כו' כי ענן ה' על המשכן כו' ואף שהלך הענן לפניהם ביציאתו ממצרים לא היה אלא לשעתו עד הים וגם לא היה לעיני כל ישראל רק לפני הנביאים שבהם משא"כ כאן וז"ש לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם וזו היא הפלא הגדול וכמ"ש האומות עליהן אין אלו אלא אלהים וכמ"ש משה ונפלינו אני ועמך מכל העם כו' ונפלינו לשון פלא וכן השיב לו ית' נגד כל עמך אעשה כו' כמ"ש לעיני כל בית ישראל: אשר לא נברא בכל כו' וזהו ונפלינו והיה הולך לפניהם במסעיהם וחונה בחניתם וע"פ משה שאמר קומה ה' שובה ה' וז"ש וראה כל העם כו' אשר אני עושה עמך שהכל בשבילך וברצונך וזה הגדולה והטובה אשר אין אחריה ולא היתה כזאת שנא' אשר עין בעין כו' וע"ז אנחנו מצפים כי עין בעין יראו וכו' וחזר הש"ת וכרת הברית שכרת בסוף פ' משפטים אחר שהופר הברית כאן וחזר וכרת בראשי המצות שתלה הברית בהן וכמ"ש שהן עדות על יחודו והוציאם ממצרים להיות להם לאלהים ·

פרשת כלי יקר תשא

כי תשא את ראש בני ישראל. בכל מקום הזכיר נשיאת ראש אצל המספר לפי שע"י המספר ישראל מנושאים ביתר שאת על כל האומות כי כל מספר מורה על המעלה הפרטית שיש לכל איש ואיש כי כל דבר שאינו חשוב כמו הקש והתבן אין לו מספר אבל ישראל נמשלו לחטין שנאמר בטנך ערמת חטים כי כל ערמה בפני עצמה דבר חשוב שבעל השדה מונה אותה לומר כך וכך ערימות יש לי כך בטנך של כל א' ואחד דבר חשוב ונקט הבטן שלא תאמר דווקא מצד הראש יש הבדל בין ישראל לעמים כי שם ה' נקרא על ראש ישראל דווקא אבל מצד הבטן כולם שוים כי כולם משתמשים בצרכי הגוף בשוה אלא אפילו בבטנם יש צד קדושה כי אין אוכלים כ"א עפ"י התורה כמ"ש כי נעים כי תשמרם בבטנך וכתיב ותורתך בתוך מעי והיה זה כדי שלא יאמרו שישראל אין להם יתרון כי אם מצד הראש אשר בו משכן החכמה כי רק עם חכם ונבון הגוי הזה אבל מצד השתמשות בעניני הגוף ההולכים דרך הבטן הרי הם כשאר כל העמים אלא אפילו בבטנם כערמת חטים לפי שהיא סוגה בשושנים ר"ל הוא אוכל על פי סייג וגדר אשר גבלו ראשונים שנמשלו לשושנים ששונים הלכות הליכות עולם לכך נקט הבטן נוסף על הראש שהזכיר כאן. ובדרך זה נמשלו ישראל לכוכבים שנאמר בהם המוציא במספר צבאם כי מספר ההוא ודאי הוא בעבור מעלתם כי בלי ספק שהקב"ה יודע מספרם כך מספר בני ישראל אחר מעשה העגל דומה למה שנאמר אחר חטא של ראובן ויהיו בני יעקב י"ב כך הודיע לנו כאן שלא נמאסו בעבור מעשה העגל אלא כולם במעלות המספר המורה שכל איש מישראל מושגח בהשגחה פרטית. אמנם המספר הנאמר בפ' במדבר היה לפי שבא להשרות שכינתו בתוך כל שבט ושבט כי דבר זה צריך מספר כי אין הקב"ה משרה שכינתו על פחות מן כ"ב אלף כמו שיתבאר במקומו בע"ה. ומספר של ערבות מואב היה בעבור חלוקת הארץ שנא' בו לרב תרבו וגו':

כי תשא את ראש. ראשי מבעי' ליה למימר ומ"ש ונתנו איש כופר נפשו איש מיותר כי הל"ל ונתנו כופר נפשם מובן מזה שכל אחד בפני עצמו יתן שהרי נאמר אח"כ כל העובר על הפקודים וגו'. וע"ק לדעת רז"ל שאמרו שכפרה זו היתה לכפר על מעשה העגל א"כ למה יתנו הכופר דווקא בשעת המספר וע"ק והלא בחטא העגל היו כל ישראל שוים זקנים עם נערים וכופר לא נתנו כ"א מי שהוא מבן כ'. ונראה לייסב כל זה במה שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם מהו ביום פקדי אלא שהורה בזה שלא נמחל להם עון העגל אלא בעבור שהיו החוטאים רבים דנפישי רחמי כי הקב"ה חס ביותר על רבים כמ"ש הן אל כביר לא ימאס וכמ"ש ואני לא אחוס על נינוה אשר יש בה הרבה מי"ב רבוא וגו' וכן מסיק בגמרא אמר ר"י לא היה דוד ראוי לאותו מעשה ולא היו ישראל ראוין לאותו מעשה ולמה עשו אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה וצריכי דאי אשמועינן רבים הוה אמינא משום דנפישי רחמי כו'. ולפי זה אין כפרה זו משמשת בזמן שכל אחד יושב בתוך עמו כמ"ש השונמית בתוך עמי אנכי יושבת. אבל בזמן שהם נספרי' אחד לאחד יש לחוש שהמספר יגרום שכל אחד לבדו בפני עצמו יעלה זכרונו למעלה ויתבקר פנקסו בכל זכות וחובה שיש לו ושמא לא יכריעו זכיותיו על חובותיו ובסבה זו יזכירו לו עון העגל שכבר נמחל כי לא נמחל כ"א אל רבים ולא ליחידים והמספר גורם שכל יחיד נזכר לעצמו לכך נאמר וביום פקדי והוא לשון מספר ור"ל כשיהיו נמנין לאיזו צורך אז יעלה זכרון כל איש פרטי לפני ואז ופקדתי עליהם את חטאת' החטא חוזר וניעור ע"כ צוה כאן על כופר נפש זה לכפר על מעשה העגל בשעת המספר כי יפקד מושבו על כל א' וא' ע"כ אחז"ל אל תפרוש מן הצבור. ולפיכך הפחותים מבן כ' שלא היו במספר זה לעולם בתוך עמם היו יושבים. ולכך נאמר כי תשא את ראש כי לפי שיבא לפני הש"י זכרון כל ראש בפני עצמו לפיכך ונתנו איש כל איש פרטי שיש לחוש שיתבקר פנקסו ויבקש וימצא כי היה לו חלק בפועל המגונה ההוא לפיכך יתן בפעם ההוא כופר נפשו. ואתי שפיר גם לדברי האומרים שכופר זה היה להציל מן עין הרע השולט בשעת המספר כי בפעם ההוא יש מקום לשרי מעלה של האומות לקטרג ולומר מה יקר וגדולה לישראל במספר זה על כל האומות והלא הללו עע"ג והללו עע"ג לפיכך צריכין בפעם ההוא אל כופר נפש להשקיט מדה"ד ובזה מיושב מה שמקשים כאן והלא כמה אומות מונין לגלגולת ואינן ניזוקין לפי שאין שהם מספר הגורם כי אם זה המספר הבא לנטלם ולנשאם בכי תשא את ראש ע"כ יש לחוש מפני הקנאין הפוגעים בהם. ומה שמקשים למה עברו שאול ודוד ומנאום בלא חצאי שקלים נראה לתרץ שאין העין שולט כ"א במספר שהוא דבר חידוש דרך משל אם רואין אצל איש עני ק' זהובים יותר הוא צריך להזהר מן עין הרע ממה שרואין ביד העשיר כמה אלפים כך ישראל בצאתם ממצרים היו מוחזקים במתי מספר כי העינוי של מצרים היה ממעט בהם ופתאום עלה המספר אל ת"ר אלף א"כ אז ודאי יש לחוש לעין הרע

אבל

אבל אחר כך כאשר באו לארץ נשבת ויהודה וישראל כחול הים לא היה מידוע בעת רק שנמנו בעת הצורך:

ונתנו איש כופר נפשו. בפ' תרומה נזכרו ג' תרומות ובכולם הזכיר לשון קיחה ובפ' זו הזכיר בכולם לשון נתינה ומהו זה שאחז"ל שמשה נתקשה בשקלים אלו מהו השינוי נ"ל כי לשון לקיחה משמע שיקח מכל אחד בעל כרחו והיה משה מתקשה בדבר להכריח כל א' על הנתינה כי עם קשה עורף הוא. וכדי לתקן זה כתיב בפרשת במדבר הפקדו אותם לצבאותם אתה ואהרן ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו הוא ויש להתבונן למה צוה ליקח ראש כל שבט אל המספר הלא ודאי שלא יהרהרו על משה לומר שלוקח מהם בקע לגלגלת לצרכו. כי כשיראה כל א' שראש שבטו עומד שם ומסכים על זה אז יתנו מרצון טוב כי כל אחד יחשוב שראש שבטו לא יניח לעשות לו עול. וז"ש כי תשא את ראש בני ישראל ר"ל כשתשא את ראש של כל שבט ושבט אל המספר ז"ש לפקודיהם אז ונתנו איש כופר נפשו מסתמא יתנו מרצון טוב ולא תצטרך לכופם והיה פסוק זה כולו תשובה על מה שהיה משה מתקשה בו והשיב לו הקב"ה כי תשא וגו' ר"ל כשתעשה דבר זה אז ונתנו מעצמם לכך נאמר ראש בלשון יחיד לפי שמדבר בראש כל שבט ושבט. ומה שפירש"י ג' תרומות האמורות כאן אחת מהם הבאה נדבה לא ידעתי איזו מהם מדברת בהוצאה הבאה נדבה כ"א תדקדק בלשון הכתוב תמצא שכולם מדברים מן בקע לגלגלת. וע"ק כי בפ' תרומה יחס ב' תרומות ראשונים אל הש"י כי בראשונה נאמר ויקחו לי לשמי ובשניה נאמר תקחו תרומתי. אבל בג' נאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כי היא תלויה בנדבת הנותן וכאן קרא ג' תרומת ה'. ע"כ נ"ל יותר נכון לומר שג' מדברים מן בקע לגלגלת כי מצינו שמשה היה מונה אותם ג"פ א' כאן ב' בחומש הפקודים. ג' בערבות מואב וכולם היו ע"י חצאי שקלים שהם חובה וכופר נפש ע"כ יחס ג' אל הש"י מפני טעמים הן מצד שזכות יש להקב"ה בהם כי כל הנפשות של הש"י המה ובחמלתו על ברואיו הוא לוקח מחצית השקל תמורת הנפש ע"כ נקראו ג' תרומת ה'. הן מצד שבכל מקום שיש נדנוד גסות הרוח שהעשיר יש לו מקום להתגאות על העני לאמר לו נדבתי גדולה משלך שם אין הקב"ה קורא שמו יתברך עליו לפיכך לא יחס אל הש"י בפ' תרומה הנדבה הנ'. אבל כאן שג' היו הבקע שעשיר ועני שוין בו ואין מקום להתגאות אחד על חבירו ע"כ נקראו ג' תרומת ה'. ומה שלא הזכיר בפ' תרומה כ"א ב' שהיו בקע לגלגלת לפי שלא הזכיר שם כ"א הדברים שהיו צורך שעה כי לתרומה ראשונה היה צורך שעה לעשות ממנה האדנים. ומן הב' קרבנות צבור. והג' נדבה לצורך המשכן וכליו. אבל כאן באה המצוה למשה שבכל פעם שימנה אותם ימנה ע"י השקלים הוצרך להזכיר ג' להודיע שאין צורך בחצאי שקלים אלו כ"א בג' מספרים של משה אבל לא לדורות ושאול ודוד יוכיחו שלא מנאום ע"י השקלים ולכך לא נאמר כאן שאו את ראש ואמר כי תשא לומר לך דוקא בזמן כי תשא אתה ולא לדורות. ד"א לפי שג' תרומות שנזכרו בפ' תרומה נזכר ל' קיחה בכולם הנורה על שיקחו מהם בעל כרחם ע"כ לא הזכיר השם המיוחד בשום אחת מהם כי זה נקרא מצות אנשים ולא מצות הש"י כי האדם המכריחו על הנתינה נקראת התרומה על שמו כמ"ש יען כי נגש העם הזה ר"ל שהם נגושים ואנוסים על כל דבר מצוה על זה אמר ותהי יראתם אותי מצות אנשים כי דומה כאלו נצטוו מן האנשים שמכריחים אותם. אבל כאן נאמר בג' ונתנו המדבר בזמן שהם נותנים מרצון טוב בלתי שום אונס ע"כ נקראו ג' תרומות ה' כי נתינה זו ודאי לשם שמים. ואעפ"י שלא נזכר השם בפ' תרומה בכולם מ"מ הזכיר בראשונה ובשניה לי תרומתי כי זכות יש להש"י בהם על כל פנים וזה פירוש יקר:

זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל וגו'. פירש"י דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה כו' ומ"מ לשון על הפקודים אינו משמע כן. ויתכן לפרש לדעת רז"ל שהיה זה כופר נפש על עון העגל כי שם עברו ישראל על פקודי ה' ישרים אשר פקד ה' למשה לכך נאמר כל העובר על הפקודים המה עוברי עבירה אשר היו צריכין אל כופר זה. וטעם למחצית השקל נמצאו במדרשים כמה דרכים שונים. ואומר אני להוסיף עליהם עוד ג' טעמים. האחד הוא לפי שבמעשה העגל גרמו שבירת הלוחות לשנים ע"כ יתנו בקע דהיינו שקל בקוע לשנים. השני הוא לפי שזה היה כופר נפש וידוע שמצד הנפש אין יתרון לשום אדם על חבירו כי נפש החיוני שוה בכולם על כן עשיר ורש שוין בכופר זה ולפי שכל אדם הוא שקל שלם וכל מחצית נכלל במספר י' כי כן מנו רז"ל במאמר שלשה שותפין באדם י' דברי' הבאים מן אב ואם וי' דברים הבאים מן הקב"ה וא"כ הרי האדם השלם עשרים גרה ומחציתו תרומה לה' לכפר על חלק הנפש. טעם ג' הוא היותר מחוור מכולם הוא שמצינו במדרש והילקוט מביאו בפרשה זו וז"ל ונתנו איש כופר נפשו כששמע משה כן נתירא ואמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו ר"י בר אילעאי אומר אמר משה מצינו שפדיון נפשו של אדם ככר כסף שנאמר והיה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול. ר' יוסי אומר מן מוציא שם רע אתה למד שנאמר וענשו אותו מאה כסף ואנחנו הוצאנו שם רע ואמרנו אלה אלהיך ישראל כל אחד ואחד ממי' צריך ליתן מאה כסף. ריש לקיש אמר מן האונס אתה למד כתיב ונתן האיש השוכב עמה וגו' ואנחנו אנסנו הדיבור לא יהיה לך ועשינו ע"ג וכל אחד ממנו צריך ליתן חמשים כסף ר"י בר סימון אמר מן שור נגח אתה למד שנאמר אם עבד יגח השור וגו' ואנחנו המרנו כבודו בשור שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב כל א' ממנו צריך לשלשים שקל. ידע הקב"ה מה שבלבו של משה א"ל חייך לא ככר כסף ולא מאה כסף ולא חמשים שקלים ולא שלשים שקלים אלא זה יתנו מחצית השקל עכ"ל. ולפי הנראה שיש במדרש זה הרבה דברים בלתי מתוקנים וכי משה היה מחשב בענין המעשה שהיה בימי ישראל עם מלך ארם גם מ"ש ואנחנו אנסנו הדיבור מחוסר ביאור. וענין שור נגח קשה להבינו. ואומר אני לפי שמצינו במעשה העגל עברו ישראל על ד' ראשי עבירות והם ע"ג ג"ע וש"ד ולשון הרע כנגד כולם כמו שפירש"י על פסוק ויקומו לצחק. ולשון הרע הוא מה שנא' קול ענות אנכי שומע היינו חרופים וגדופים וזהו מ"ש זה לזה אלה אלהיך ישראל כי שתם ע"ג תלויה במחשבת המאמין בה כי מטעם זה נאמר למען תפוש את בית ישראל בלבם ולא די להם זה אלא שפרו בפיהם הדבר כמוציא שם רע על קונו ואמרו אלה אלהיך ולא ה' פעל כל זאת מענין העליה ממצרים. וכשאמר הקב"ה למשה ונתנו איש כופר נפשו היה מסופק על איזו עון מארבע עבירות אלו יתנו כופר נפש אם על ע"ג או על ש"ד או על ג"ע או על לשון הרע. דעת ר"י בר אילעאי הוא שמשה חשב מסתמא כופר זה יהיה על ע"ג ואז יהיה ודאי ככר כסף שלם. והבין זה ממה שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל ועל דרך שמסיק בילקוט פר' זו ושר"ת מן כל השבטים עולה ת"ק אלף וצ"ז אלף והיכן עוד שלשת אלפים למלאות ת"ר אלף הם שנפלו בעגל. וחשב משה למאי נפקא מינה רמז לו הקב"ה לישא את מספר ראש כל שבטי ישראל ולידע מתוכו כי ג' אלפים נפלו בעגל אין זה כ"א שרצה ה' שאבין מתוך זה כשם ששלשת אלפים אלו היה כפרה על כל הגופות של כל ישראל כך כופר הנפשות יהיה גם כן במספר זה והיינו ככר כסף שעולה מספרו שלשת אלפים שקל כמו שפירש"י בפ' אלה פקודי. וא"ת מנא לן שכופר זה יהיה דוקא על ע"ג ולא על שאר עבירה מן ד' אלו ע"כ מביא ראיה מן פסוק והיה נפשך תחת נפשו או ככר כסף השקול והיה כופר זה על שלא איש הרמו מיד מלך ארם שאמר אלהי הרים ה' ולא אלהי עמקים והוא שכחש בה' ויאמר לא הוא משגיח בשפלים כלל אלא שכינתו בגבהי מרומים והיה זה גם דעת עושי העגל. ומאחר שמצינו שם פדיון נפש ככר כסף א"כ ודאי גם כאן מה שחשב משה שמא רצה ה' מכל א' ככר שלם הוא בעבור חטא ע"ג. אמנם דעת ר"י שמשה חשב שכופר זה הוא על לשה"ר וקול ענות של חרופים שהוציאו שם רע על הקב"ה ואמרו אלה אלהיך בדרך שנתבאר למעלה ודעת ריש לקיש הוא שמשה חשב שכופר זה הוא על ג"ע לכך אמר מן האונס אתה למד. ומ"ש ואנחנו אנסנו דבור לא יהיה לך לפי שאחז"ל שהדברות היו חמשה מול חמשה לא יהיה לך כנגדו לא תנאף כו' כמו שיתבאר לקמן בפסוק אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ולפי זה הא בהא תליא לפי שעברו על אנכי ה' אלהיך עברו גם על לא תרצח ולפי שעברו על לא יהיה לך עברו גם על לא תנאף כי את זה לעמת זה נצטוו. ודעת ר"י בר סימון שמשה חשב שמא כופר זה הוא על ש"ד שהרגו את חור כשור נגח שהמית עבד כי בזמן שישראל עושים רצונו של מקום נקראו בני אל חי וכשאין עושין רצונו נקראו עבדים ע"כ ניתן לחור ערך העבד. וישראל המשיל לשור נגח לפי שנא' כמוהם יהיו עושיהם וגו' וא"כ כמו שעגל הע"ג היתה שור אוכל עשב כך הם ירדו ממדרגת האדם ובאו לערך השור. ואמר הקב"ה לא ככר כו'. לפי שמהידוע שבכל הסרת איזו דבר רע צריך להסיר הסבה, וממילא יתבטל המסובב כדרך שאחז"ל על כפרת העגל תבא האם ותקנח צואת בנה כי הפרה אדומה האם אשר הולידה את העגל בביטול השורש יפלו מעצמם הענפים אבל אם תכרות הענפים יש לחוש פן יחזור שורש פורה ראש ולענה להצמיח הענפים כך אמר הקב"ה שעיקר כפרה זו הוא על השורש דהיינו על הדבר אשר היה סבה לכל העבירות האלו וזהו רוב זהב וחמדת הממון הביאם לידי מעשה זה כאחז"ל ויעשו להם אלהי זהב אמר משה לפני הקב"ה אתה גרמת להם בעבור רוב זהב שהשפעת להם כו' וביאור הדבר כך הוא לפי שהשפיע להם רוב זהב ע"כ היו חמדנים ועינם לא תשבענה ובקשו להם בצורת שור כי פני השור מהשמאל במרכבה וכתיב מצפון זהב יאתה וחשבו שמזל שור מעשיר והוא ישפיע להם עוד רוב זהב וכמ"ש ורב תבואות בכח שור וכן יוסף המשביר לכל הארץ נקרא בכור שור. וע"כ צוה ליתן מחצית השקל לכפר על ההונד ממון שלעולם אין בידו יותר מן המחצית כאחז"ל יש בידו מנה מתאוה מאתים יש בידו מאתים מתאוה ד' מאות נמצא שלעולם אין בידו יותר מן מחצית השקל ויכול להיות לפי ששפע זה היה מן בזת מצרים ובזת הים אשר עליהם אמר שלמה תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף פירש"י נקודת הכסף היינו בזת מצרים ותורי זהב היינו בזת הים ע"כ באו שני מיני כפרה אלו כי תבוא פרה אדומה ותכפר על ההולדה דהיינו עגל של זהב האדום הזה ויבואו מחצית שקלי כסף אלו לכפר על חטא הנמשך מן נקודת הכסף כי בזמן שריבוי הכסף מצוי אצל בעליו אז הוא מוסיף תאוה על התאוה והוא לעולם עני בדעתו ורמז לדבר כי אותיות עני סמוכות לאותיות כסף ודבר זה יתבאר עוד בפסוק כי פרוע הוא ע"ש:

ואתה קח לך בשמים ראש. למעלה בפרשת תצוה בכל דבר הראוי ליחסו בעצם ובראשונה אל משה נאמר בו לשון ואתה ובדרך זה נאמר גם בשמן המשחה לשון ואתה כי הוא עשוי למשוח בו המשכן וכל כליו ואהרן ובניו וכל כהנים גדולים ומלכים כדאיתא במסכת הוריות ואמרו שם שמן שעשה משה קיים לעולם שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם וכל זה רמז למה שנאמר וירא ראשית לו שנדרש על משה כי הוא היה ראשית והתחלה לכל נביאים וכהנים ומלכים וכל מיני שררה הכל הואצל ממנו כמאחז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו כ"א על גבור חכם עשיר ועניו וכלם ממשה ר"ל כולם קבלו האצילות ממשה ע"כ צריכין להתדמות אליו בתאריו כי הוא היה בישורון מלך ובשמים ראש לכל הבשמים כי לו משפט הראשים ויושפע ממנו נר הנבואה ונר השררה כמ"ש ערכתי נר למשיחי לכך היה משקל הבשמים ה' מאות ומחציתו נ' ומאתים כנגד ב"פ נר כי אלו נמצאו ראשונה ב' נרות דולקות וידלק ממנו כל נר והוא אינו חסר כי פני משה כחמה המאירה לארץ ולדרים עליה והיא אינה חסרה ואורה מתמיד ואינו חסר לעולם כך אמר הקב"ה אם רוצה אתה בקיומו של שמן משחת זה אז ואתה בעצמך לא ע"י שליח תקח אותו לך כי סגולה זו נתונה שכל הדבר הנתון על ידך מתמיד לעולם השמש נגדי כמו התורה הנתונה על ידך נצחית כאור החמה אבל פני יהושע כלבנה כי הוא הנחיל לישראל את הארץ ואין מתנה זו נצחית אלא כלבנה שהיא לפעמים נבנתה ולפעמים נפגמה וע"כ נאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם:

קח לך סמים וגומר. מנה החלבנה בין סממני הקטורת ללמד אותנו לצרף פושעי ישראל בכל תענית וטעמו של דבר לפי שאם לא היו פושעי ישראל בכלל התענית יש לחוש שלא יהיה התענית מצוה אלא עבירה ולא היה עולה לרצון שהרי מצינו שנקרא הנזיר

חוטא

חוטא בעבור שהזיר את עצמו מן היין. אבל אם יש בינינו פושעי ישראל הרי על כל פנים אנו צריכין להתענות בעבורם כי כל ישראל ערבים זה בעד זה ובזה מיושב מנלן לומר שצירוף החלבנה מורה על צירוף הפושעים בתעניתם דווקא ומה שמנאם בין סממני הקטורת דווקא לפי שע"י הצומות והתשובה נעשו הזדונות לזכיות כמ"ש כי נרצה עונה שגם העון יעלה לרצון לריח ניחוח ורז"ל אמרו כפלח הרמון רקתך אפילו רקים שבך מלאים מצות כרמון וקשה על זה אם הם מלאים מצות כרמון א"כ למה קראם רקים. אלא ודאי שעל התשובה דבר זה כי כל פועל ריק שבהם דהיינו העון ממנו יתמלאו מצות כי הזדונות והריקות נעשו כזכיות ויעלה גם העון לריח ניחוח כמו המצות דוגמת החלבנה העולה לריח ניחוח ככל שאר הסממנים ומכאן למדו לומר בענין זה מרמז על התענית והתשובה וזה פי' יקר:

ראה קראתי בשם בצלאל. ראה ברה"ק שעליך כי בצלאל הגון לזו המלאכה ואתה תראה זה ברה"ק שעליך ומדקאמר בשם ש"מ ששמו מוכיח עליו שהיה בצל אל לכך אמר משה בגמר מלאכת המשכן יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן כי עושי המלאכה בצל אל היו. וזהו שמסיים ואמר ככל אשר צויתיך יעשו. לא אמר שיעשו ככל אשר תצוה להם אלא יעשו ככל אשר אנכי מצוה אותך אלא ודאי שהיו בצל אל. וכן פירש"י פ' פקודי על פסוק ובצלאל בן אורי עשה ככל אשר צוה ה' אל משה ותמה אני למה לא פירש"י זה על פסוק ככל אשר צויתך יעשו:

ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמרו. הוסיף כאן מלת ואתה לפי שיום השבת ראוי ליחס בעצם וראשונה אל משה כי הוא בחר במצרים ביום השבת כדאיתא במדרש ובנוסח התפלה ישמח משה במתנת חלקו כו' ואמר אך את שבתותי שתים במשמע לפי שהזכיר המשכן וכל כליו ונאמר ועשו לי מקדש ולמעלה אמר שמן משחת קדש יהיה זה לי ובילקוט פ' תרומה מסיק שכ"מ שנאמר בו לשון לי הוא קיים לעד ולעולמי עולמים והרי עינינו הרואות שלא נתקיימו לעד כי המקדש חרב והשמן איה הוא. ע"כ אמר כמטיל תנאי בדבר אך את שבתותי תשמרו וע"ד אמרו רז"ל אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין שנא' אשר ישמרו את שבתותי כו' לכך אמר לשון אך לומר אך ורק בתנאי זה יהיה המשכן והשמן קיים לעד אם תשמרו שתי שבתות ויכול להיות שזהו גם דעת רש"י שפירש שבא למעט שבת ממלאכת המשכן כי לפי שקיום המשכן תלוי בשמירת השבת א"כ ודאי השבת גדול מן מלאכת המשכן לפיכך אין ראוי שתדחה מלאכת משכן את השבת. וטעם לב' שבתות דווקא הוא לפי שהשבת יש לו ב' בחינות האחת הוא לזכר חידוש העולם והוא הנקרא שבת בראשית. הב' הוא שבת שלעתיד המורה על העה"ב יום שכלו שבת וע"ז הסכימו המפרשים. ונ"ל להביא ראיה ממה שמסיק בילקוט פ' זו ר' נתן אומר מניין אתה אומר שכל מי ששומר את השבת כתקנה מעלין עליו כאלו שמר כל השבתות מיום שברא הקב"ה עולמו עד שיחיו המתים שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וכל משכיל ישתומם על המראה מהיכן למד ר' נתן לומר שיש כאן רמז לשבת של יום ברא הקב"ה עולמו ולשבת של תחיית המתים אלא ודאי שקשה לו למה נאמר תחלה שבתותי ואחר כך הזכיר השבת. ועוד שכל הפרשה מדברת בלשון נוכח ושמרתם את השבת ואח"כ נאמר בלשון נסתר ושמרו בני ישראל את השבת ועוד שנאמר ב"פ כי אות היא אלא לפי שכל פסוקים ראשונים עד ושמרו הכל מדבר בשבת בראשית וקאי על מה שנאמר אך את שבתותי תשמרו ואח"כ פי' מה הם ב' שבתות אלו. ואמר תחלה על שבת בראשית כי אות היא ביני וביניכם הקדים האות למאמר ביני וביניכם כי שבת בראשית קדם אל הצווי לבני ישראל ואמר לדעת כי אני ה' מקדשכם כי הוא בא לזכר חידוש העולם והוא מופת על מחדשו וזהו לדעת כי אני ה' עליו אמר ושמרתם את השבת על שבת בראשית עד סוף הענין. ואח"כ מן ושמרו בני ישראל את השבת התחיל בשבת שלעתיד יום שכלו שבת הנסתר ועין לא ראתה וגומר ע"כ נאמר הצווי ג"כ בלשון נסתר ואמר לעשות את השבת לדורותם ברית עולם הזכיר בו לשון עשייה כי על שכר העה"ב נאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך כך אמר כאן ושמרו בני ישראל את השבת כדי שבשמירה זו יגרמו לעשות את השבת שיפעול ויעשה להם הקב"ה השכר של יום שכלו שבת לדורות' ברית עולם והוא הברית אל העה"ב והקדים כאן ביני ובין בני ישראל ואח"כ הזכיר אות היא לעולם כי הצווי קדם אל הדבר אשר עליו מורה האות ומכל אלו הדקדוקי' למד ר"נ להניח ב' גבולים אלו מיום שברא הקב"ה עולמו כו':

ויתן אל משה ככלותו. פירש"י ככלתו חסר כתיב שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן והכלה מקושטת בכ"ד מיני קישוטים כו' וסמך זה למעשה העגל מפני שני דברים האחד הוא שמסיק ברבתי שזכות שתלה אהרן סרחון העגל בעצמו ולא בישראל ע"כ זכה אל כ"ד מתנות כהונה ולפי זה רצה הכתוב ליתן טעם למה נתנו לו דווקא כ"ד מתנות כהונה אלא לפי שכל כ"ד ספרים כלולים בלוחות הברית והעגל גרם שבירת הלוחות וביטול כל כ"ד ספרים ולפי שתלה בעצמו ולקח כ"ד ענשים מישראל ע"כ דין הוא שלעומת זה יתנו לו ישראל כ"ד מתנות כהונה. טעם שני הוא לפי שמסיק בפרק חלק אין לך פורענות שאין בו מכ"ד מהכרע ליטרא מעגל הראשון. ונראה שלכך עשו שיעור מן מספר כ"ד לפי שמסיק שם אמר רבי לאחר כ"ד דורות נגבה פסוק זה שנאמר קרבו פקודות העיר ש"מ שרצה ה' לחלק העונש על כ"ד חלקי' ובעבור שתלה אהרן בעצמו כנגד זה יתנו לו כ"ד מתנות כהונה:

וירא העם כי בשש משה. ראה ראיתי כי רוב המפרשים הנגשים לבאר כל ענין שהוא שבתורה בקשו למצא דברי חפץ להסיר מן זרע אברהם המקודש לזות שפתים וקלא בישא אשר יצא עליהם על פעולה מגונה זו כי עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו והסכימו רוב המפרשים לתלות הקולר בצואר הערב רב מלומדי הרע והמה היו בעוכרי ישראל וחטאו ראשונה ואחריהם טעו גם ישראל ע"כ לכבוד כל בית ישראל ראיתי לכתוב בדרך קצרה עיקר המובן מן רוב דברי המפרשים ושם אתנו גם דברים אשר הוספתי משלי ליישב דקדוק הלשון ולא השית לבי אל קושיות וספיקות הנופלים בענין ספור זה כי אין דעתי כי אם לבאר תוכן הענין לפרסם טהרת ישראל וזה ביאורו. וירא העם זה הערב רב כי בכ"מ נאמר ל' העם על הפחותים כמו שפירש"י בפרשת בהעלותך על פסוק ויהי העם כמתאוננים. כי בשש משה יען כי היה ידוע להם שלא עלו ממצרים על פי ה' אלא משה מעצמו העלם ואת פי ה' לא שאל כמ"ש לך כי שחת עמך ולא עמי ולעומת זה אמר משה א"כ הוא למה יחרה ה' בעמך ולא בעמי. וחשבו הערב רב שאם לא יבא משה שמא יצוה ה' לגרשם מתוך העדה פן יחטיאום בגלולי מצרים כי קשים גרים לישראל כספחת. ומה שלא גרש אותם עד הנה חשבו שלכבוד משה היה. ע"כ חשבו תחבולה לבקש מנהיג אחר במקום משה כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו ר"ל לא ידענו במה כחו גדול כי ודאי היה לו תמונת איזו כוכב אשר בכחו היה מנהיג ועושה נסים ואנחנו לא נדע מה נעשה מן התמונות כי לא ידענו מה היה לו מן הציור ואתה אחיו יודע אתה בלי ספק מה היה הכלי ההוא ע"כ אנו רוצין שתעשה לנו איזו דמות שיהיה אמצעי בינינו לבין הכוכבים והשטן הטעה אותם כי הראה להם דמות מטתו של משה בין שמים לארץ לומר שהוא היה כמו אמצעי בין שמים לארץ ע"כ רצו המה באיזו האמצעי אחר ורז"ל אמרו אוו לאלוהות הרבה לפי שלא ידעו באיזו צורה יבחרו. ויאמר אליהם פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם כי אמר אולי יהיו ביניהם קמצנים או נשים המקפידין על תכשיטיהם וימנעו את בעליהן מליתן. והמה כחשו לאהרן ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם של האנשים ואמרו כי לקחום מן הנשים. ויצר אותו בחרט והשליכו לאש להתיכו שהרי כך אמר אהרן למשה ואשליכהו באש ויצא העגל הזה ובלי ספק שהגיד לו האמת. ואמר להם אהרן שאחר ההתכה יעשה להם צורה והיה דעתו שלהוציא כלי למעשהו צריך הצורף להתעסק בו לפחות יום או יומים וחשב שבתוך כך יבא משה. והערב רב עשו על ידי מכשפות שיצא העגל הזה מעצמו ולא עשאהו אהרן ומ"מ ויעשהו עגל מסכה לפי שנתעסק בהתכת הזהב מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו והראיה שנאמר ויקח את העגל אשר עשו ולא נאמר אשר עשה. ויאמרו אלה אלהיך ישראל וגומר מכאן ראיה שהערב רב אמרו כן אל ישראל כי איך יאמר ישראל אחד לחבירו אלה אלהיך ישראל וכי הוא אינו ישראל אלא ודאי שהערב רב אמרו כן לישראל. ומה שרצו להטעותם בצורת שור דווקא כבר אמרנו לפי שראו את ישראל אוהבי כסף וזהב וידעו זה מביזת מצרים ומביזת הים ע"כ אמרו בישראל יבחרו בצורה זו כי ממנה תוצאות הזהב כמבואר למעלה. ובזה מתורץ מ"ש כאן אשר העלוך מארץ מצרים ומשה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים לפי שהעלוך משמע גם לשון מעלה וגדולה כי אמרו שכל מעלת ישראל שנעשו עשירים בכסף ובזהב הכל היה ממזל מצרים ומשלהם עשו את כל הכבוד הזה ואמרו הערב רב כי בכחו של מזל שור עשיתם את כל החיל הזה שעליתם במעלה מן הרכוש של ארץ מצרים. ולפי מה שכתבנו למעלה שהקב"ה אומר למשה לך כי שחת עמך היינו הערב רב נראה לפרש שלכך אמר אשר העלית מארץ מצרים כי ע"י הליכה זו נתעלו במעלה על שאר המצריים. אבל לישראל לא היה זה מעלה לכך אמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים ועוד שישראל היו במצרים כתפוסים בבית האסורים שייך אצלם לשון יציאה משא"כ בערב רב. וי"א שטעות זה בא להם לפי שלא יכלו ישראל לצאת ממצרים כי אם כשילך עמהם ארונו של יוסף מצד השבועה ולקח משה טס וחקק עליו עלה שור וזרקו לנילוס על כן חשבו הערב רב שעליית' ממצרים היתה תלוי ביוסף בכור שור כי כל כחו היה נמשך ממזל שור וחשבו שלכך לקח משה את עצמות יוסף לפי שהעלם ממצרים בכחו של מזל שור בצירוף כחו של משה וזהו אשר העלוך לשון רבים. וירא אהרן כי הצליח מעשה שטן חשב לדחותם בבנין מזבח כי אמר שלא יתכן לזבוח לו בלא מזבח ויקרא חג לה' מחר לא לעגל כי אם לה' כי חשב שמחר ודאי יבא משה. והשטן זרזם שהשכימו ממחרת ולא המתינו כמה שעות על היום ויעלו עולות ויקומו לצחק דרשו רז"ל רמז לגלוי עריות ושפיכות דמים ולי נראה מדקאמר לצחק ולא אמר וילחמו שמע מינה שלא היה שם צחוק של גלוי עריות ושפיכות דמים ממש אלא לפי שעברו על אנכי ולא יהיה לך דומה כאילו עברו על לא תרצח ולא תנאף כי היו הדברות חמשה מול חמשה לא תרצח כנגד אנכי ולא תנאף כנגד לא יהיה לך לכך נאמר לצחק שעברו על אנכי ולא יהיה לך המביאין גם לידי צחוק של ג"ע ושפיכות דמים כי מאן דעביד הא נפיל בהא. ויאמר ה' אל משה לך רד מגדולתך ועוד שלא נאמר רד מן ההר למדו רז"ל לפרש רד מגדולתך והוא דרך קנס על שקבל הערב רב ז"ש כי שחת עמך וגו' סרו מהר ולא המתינו ואפי' יום או יומים לא יוקם באמונתו ולא עוד אלא שהחטיאו גם את ישראל ויאמרו אלה אלהיך ישראל. ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה כלפי ישראל אמר זה ולפי שקלקלו קראם העם ואמר בשכבר הימים ראיתי קשה ערפם כי גם במצרים היו רעים וחטאים כדאיתא בנבואת יחזקאל. ועתה נתמלא סאתם לפיכך הניחה לי שלא אתפלל עמהם בעצמי עוד לכך אמר לי. ויחר אפי בהם כי אשלח בהם משלחת מלאכי רעים אף וחמה ואכלם כי השליח אינו רחמן ולא ישא לפשעם כלל. ויחל משה יש אומרים כי ויחל הוא מלשון ותחלחל שאחזו חיל ורתת. את פני ה' היינו לשון כעס כי ראה גודל כעסו של ה' ונבהל מפחד ה'. ואמר למה ה' יחרה אפך כי אלו אמרת ליסרם בעצמך כאשר ייסר איש את בנו החרשתי. אבל מה שאמרת לשלוח בהם מלאך אכזרי אף וחמה למה תעשה כה לעבדיך כי יש לי טענות על זה האחד הוא אשר הוצאת מארץ מצרים כי אתה אמרת לי כי שחת עמך והיינו הערב רב וא"כ למה יחרה אפך בעמך דהיינו ישראל. טענה ב' היא אשר הוצאת מארץ מצרים ארץ מלאה גלולים של ע"ג ואין להפלא עליהם כל כך אם נתפתו אחרי ההרגל. טענה ג' היא בכח גדול כנגד מדת הדין כי כפי שורת הדין היה מן הראוי לכלותם בתוך ארץ מצרים כמ"ש ביחזקאל ואומר לכלותם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וגו' ואמר שהוצאתם בכח גדול כנגד מה"ד א"כ כבר הם מוחזקים אצלך בעובדי גלולים ומה נתחדש עתה. טענה ד' היא ביד חזקה לפי שידוע שישראל לא היו רוצים לצאת ממצרים כמ"ש הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים וכתיב וחמשים עלו בני ישראל כי רק חלק חמישי עלה וד' חלקים מתו בג' ימי אפלה לפי שלא רצו לצאת ממצרים ואפי' אלו שיצאו הוצאתם ביד חזקה בעל כרחם שלא ברצונם כמ"ש כי ביד חזקה הוציאך ה' ולפי שאתה הוצאתם משם ראוי לך לחוס עליהם כדי שלא

יאמרו

יאמרו ברעה הוציאם מאחר שיצאו על פיך. ואחר שהלין בעד ישראל התחיל להלין גם בעד הערב רב ואמר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים כי זה אינו שייך כלפי ישראל כלל ולמה תצא כזאת מתחת ידו ית' אלא כלפי הערב רב אמר כן לפי שכבר עשה ה' שפטים במצרים אך לא היו גלויין לכל העולם וע"כ הוציא את הערב רב כדי להרוג אותם בהרים גבוהים הנראים לעין כל כי תהיה הנקמה מהם גלויה ומפורסמת ולמה יאמרו מצרים לאמר לדורות שכך עושים לגרים הבאים לחסות בצל כנפי השכינה וימשך מזה חלול השם. ואמר שוב מחרון אפך וגו' ולצדדין קתני כנגד הערב רב בקש שוב מחרון אפך שלא ייסרם ע"י מלאך אכזרי אף וחמה. וכנגד ישראל הוסיף ואמר והנחם על הרעה לעמך שלא יעשה להם רעה כלל אחר שהמה לא היו סבה אל החטא. זכור לאברהם וגו' אתה אומר ואעשך לגוי גדול היום או למחר אולי יחטאו בני ואעשה בהם כליה ק"ו מן האבות שנשבעת להם כך ועוד שיש להם זכות שלשת אבות וכל זה אינו מועיל ק"ו לבני שאין כאן שבועה כ"א דבור בעלמא ואין כאן כי אם כסא של רגל א'. מיד וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו היינו מה שדבר לעשות לכלותם לגמרי אבל מ"מ חשב ליסרם בשבט פשעם כמ"ש והיה ביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם להפרע מהם מעט מעט:

והלוחות מעשה אלהים המה וגו'. כל פסוק זה אין כאן מקומו כ"א למעלה בפסוק ויתן אל משה ככלתו וגו' לוחות אבן כתבים באצבע אלהים ושם היה לו להזכיר מהות הלוחות. ונ"ל לומר שכל פסוק זה הוא להודיע שהיו האותיות חרות על הלוחות כי רצה בזה ליתן טעם למה שבר משה הלוחות אלא לפי שהלוחות היו מעשה אלהים והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות ואמרו במדרש חרות חירות מן הגליות ואחרים אומרים חירות מן מלאך המות ורבנן אמרי חירות מן היסורין ולמדו כל זה מדכתיב חרות על הלוחות ולא נאמר חקוק או כתוב אלא היה ממשות באותן אותיות כדרך שפירשנו בפרשת יתרו על פסוק וכל העם רואים את הקולות שכל דבור שיצא מפי הקב"ה נתגשם והיה בו ממשות עד שיכלו לראותו ונחרתו אותן דברות על הלוחות בלוחות לא נאמר אלא על הלוחות שנקבעו עליהם מלמעלה לכך דרשו חרות לשון חירות לומר כשם שהיו אותיות הללו בני חורין ולא נשתעבדו אל הלוחות כלל ולא נתבטלו בביטול הלוחות שהרי בשבירת הלוחות היו האותיות פורחות א"כ ודאי אינן משועבדים אל חומר האבן כך כל לומדי תורה יהיו ג"כ בני חורין מן הגליות ויסורין ומלאך המות ולכך נאמר וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים כדברים לא נאמר אלא את הדברים לומר לך שאותן אותיות שפרחו מן לוחות ראשונים יוקבעו כאן. ואחר שדבר זה מורה שכל זמן שהלוחות קיימים יש לישראל ברית כרותה שיהיו חורין מן מלאך המות ועכשיו שחטאו אינן ראויים לכל היעודים הללו ע"כ שברם וכמ"ש אני אמרתי אלהים אתם שתהיו קיימים כבני אלהים חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון כי לא תהיו עוד חורין ממלאך המות. ומה שלא שבר משה הלוחות תכף כשהגיד לו הקב"ה איך שעשו העגל לפי שמסיק בילקוט שמחמת שהיו האותיות פורחות היו האבנים כבדים ונפלו מידו של משה ולפ"ז נוכל לומר שהיו האותיות פורחות תחת ההר כשראו העגל ואז הרגיש משה כי נסתלקה מהם הקדושה ע"כ שברם תחת ההר דווקא. וי"א שלכך שברם לפי שהם כמו שטר חוב על ישראל ושטר חוב שנקרע אין לתובע במה לתבוע כך לוחות אלו היו עדות על ישראל שקבלו התורה. וי"א ששברם כדי להצטרף גם את עצמו עמהם בחטא וישראל גרמו שפרחו האותיות ומשה שבר הלוחות וכדי שלא יוכל הקב"ה לומר אכלה אותם ואעשה אותך לגוי גדול שהרי הושוו בחטא ועל זה אמר משה ועתה אם תשא חטאתם רוצה לומר ועתה נתחדש דבר שגם אני חוטא כמותם וא"כ אם תשא חטאתם מוטב ואם לא אזי גם לי לא תשא ואם כן מחני נא מספרך:

וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם. לפי שאמרו רז"ל מפרסמים על החנפים מפני חילול השם כי השי"ת בוחן כל הנסתרות ומעניש החוטא על כל נעלם ומפני שהוא מוחזק לצדיק בעיני הבריות יקראו תגר על מדת הדין על כן מצוה לפרסם על כל מעשיהם לגלות רעתם בקהל ומטעם זה הוציא אהרן מחשבתם הרעה לחוץ וזה שנאמר אתה ידעת את העם כי ברע הוא ר"ל אתה ידעת ברוח הקודש שעליך כי ברע המה חושבים תמיד על כן אמרתי כי טוב לגלות על החוטאים כדי שיהיו לשמצה בקמיהם לפרסם קלונם ברבים. וזהו דעת המדרש האומר שלקו בצרעת שנאמר כי פרוע הוא וכתיב במצורע ראשו יהיה פרוע וכן מסיק בתנחומא ובילקוט פרשת מצורע כי הצרעת ג"כ ענינו להוציא לאור הרעה הפנימית אשר בלבב החוטא כי מטעם זה נקרא מצורע נוטריקון מוציא רע כדמסיק בילקוט פרשת מצורע במעשה של הרוכל אע"פ שמסיק המוציא רע על המספר לשון הרע מ"מ נ"ל שהוא מוציא לאור כל רע פנימי ולכך רמז כאן הצרעת במלת פרוע שפירושו מגולה כך הצרעת מגלה על החוטאים ובש"ה כתיב נרדי נתן ריחו פי' התרגום על זה ונחית עליה מכתש סגירא כי הפסוק מדבר במה שנעשו לשמצה בקמיהם ושהובאש ריחם בעיני כל האומות הקמים עליהם וזהו נתן ריחו היינו לאחרים נתן הריח אשר היה נסתר בקרבו וכאשר נתגלה אז היו לשמצה בקמיהם שמצאו להם מקום לחרף את ישראל על מה שעשו באלהים ובמשה ומכל זה אתה למד שדבר זה אינו נמצא באומות. וזה מבואר על דרך שמצינו ברבתי פרשת וישב מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני רבי חמא בר חנינא אמר לא היו המצרים ראויין להיות בהם זבים ומצורעים אלא שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם אומה של זבים ומצורעים אתם הה"ד חרפת נבל אל תשימני ור"ש בר נחמני אומר לא היו המצרים ראוין להיות בהם בעלי חטטין ולמה יש בהם שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים לא אומה של מצורעים אתם הוי אומר חרפת נבל אל תשימני. ויש לדקדק במאי קמיפלגי ומה בין זבים למצורעים. ונ"ל כדמסיק במדרש חטאו בזה כי זה משה האיש ולקו בזה שנאמר על זה היה דוה לבנו ונתרצו בזה שנאמר זה הדבר אשר צוה ה' קחו מאתכם תרומה לה' חטאו באלה אלה אלהיך ישראל ולקו באלה שנאמר על אלה חשכו עינינו ונתרצו באלה שנאמר אלה פקודי המשכן. הנך רואה ממדרש זה שהיו כאן שני מיני חטא האחד הוא מה שחטאו להקב"ה ואמרו אלה אלהיך ישראל ועל זה נלקו בצרעת המוציא לאור כל המחשבה רעה וכבר חטאו במחשבה כמו שנאמר אתה ידעת את העם כי ברע הוא כמבואר למעלה והצרעת היה מוציא רעתם לחוץ לפרסם עליהם ולפי שדין כל מצורע להיות מחוץ למחנה מושבו וכאן היו כל ישראל מצורעים ואיך יצאו מחוץ למחנה ע"כ נאמר ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד כאילו שם מחנה שכינה והם מרוחקים ממחנה שכינה ומה שנאמר על אלה חשכו עינינו לפי שלשון זה מורה על הדבר שהאדם רואה בעיניו ומראה עליו באצבע לאמר כי זה הוא ולשון אלה מורה על דבר שהוא משיג בראיה לבבית אע"פ שאינו רואה בעיניו לכך נאמר חטאו באלה על החטא שחטאו באלהים כי לא יראהו האדם וחי. וחטאו בזה נאמר על מה שחטאו במשה ועשו כנגד חוש הראות כי בעיניהם ראו יושר דרכו ואעפ"כ הרהרו אחריו. ולפי הנחה זו קשה מהו שאמר על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו איפכא הל"ל. וביאור הדבר הוא שלעולם לקו בדבר שהיה סבה אל העבירה כי במה שחטאו באלהים נמשך העון מן העין אל הלב כי העין רואה וא"כ הלב חומד וכבר אמרנו שבעבור רוב זהב שהשפיע להם ה' בחרו בצורת שור כי משם מוצא הזהב כמבואר למעלה בפסוק זה יתנו כל העובר על הפקדים וגומר על כן נאמר על אלה חשכו עינינו כי העין גרם להם עון זה. אמנם במה שחטאו במשה היה נמשך העון מן הלב אל העין כי בעבור שהיו מהרהרים בלבם תמיד ומתקנאים במעלתו וחושדין אותו על כן נעשו עורים גם בחוש הראות וכחשו בדברים שראו בעיניהם כי זאת תורת הקנאות שעל ידיה נעשו עורים לעשות בהפך ממה שיעיד עליו החוש על כן נאמר על זה היה דוה לבנו כי הלב היה סבה להם שעשו כנגד הדבר המורה עליו חוש הראות הרמוז בזה. ומכאן ראו לומר שכל זבים ומצורעים הבאים על ישראל הכל הוא בעון מה שמטיחין דברים כנגד מנהיגי כל דור ודור. והצרעת באה על עון ע"ג הנמשך מן חמדת הממון וחשכת העין מדה כנגד מדה לפי שעיני האדם לא תשבענה על כן ילקו בעין ולפי דרכנו נוכל לומר שחשכת העין היינו הצרעת המחשיך עין האדם כנודע מטבעיות. ושתי תכונות רעות אלו אינן מצויין כ"כ באומות כדמסיק במסכת סנהדרין כתיב ובחקות הגוים הלכתם וכתיב ובחקות הגוים לא הלכתם הא כיצד כמקולקלים שבהם עשיתם כמתוקנים שבהם לא עשיתם כי מצינו שהם מתוקנים בשני דברים הללו הן בענין האלהות כמ"ש ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל הן בענין המנהיגים שאין בועטים בהם כמו שמצינו מאנשי נינוה ששמעו אפי' לנביאי ישראל ע"כ אמר ר"ח ב"ח לא היו אנשי נינוה ראוין להיות בהם זבים ומצורעים והיינו כל חלי וכל מכה הבאה אל הבועטים במנהיגיהם כמ"ש על זה היה דוה לבנו ודעתו שמה שנאמר כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם היינו על מה שהאומות מונין את ישראל על מה שהמה עושים אל מנהיגיהם. ור"ש בר נחמני אומר לא היו המצרים ראוין להיות בהם מעלה חטטים והוא מין מן מיני הצרעת הפורחות בגוף אשר פרחה בו הכפירה באלהות אלא שלא יהיו מונין את ישראל לא אומה של מצורעים אתם והוא סבר שנא' כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם היינו שיחרף צר את ישראל על דבר הנגע והצרעת אשר פרחה בהם על אשר אמר אלה אלהיך ישראל בעבור רוב זהב שהשפיע להם ה' ודעתו שעל זה אמר דוד מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני כי יחרף אויב הצר לאמר שאני נבל המנבל צור ישועתי בעבור חמדת הזהב והעושר שנאמר בו ובאחריתו יהיה נבל כי כל אוהב כסף הוא איש כילי כנבל הכרמלי אשר נבל שמו ונבלה עמו וכמ"ש לא יאמר עוד לנבל נדיב מכלל שהם בני הפכים ויתבאר זה עוד בע"ה בפרשת האזינו על פסוק עם נבל ולא חכם. ועל זה בקש ואמר חרפת נבל אל תשימני. ואע"פ שאף אם יחרפני האויב ואם לדין יש לי תשובה והתנצלות מ"מ נאלמתי לא אפתח פי איני רשאי לדבר התנצלותי כי אתה עשית אתה גרמת לישראל בעבור רוב כסף וזהב שהשפעת להם והתנצלות זה אין לדבר בפני הגוי. לפיכך הסר מעלי נגעך זה נגע הצרעת אשר פרחה בישראל. מתגרת ידך אני כליתי מתגרת הוא לשון שפע ונזילה ורוצה לומר לפי שמידך יגר לי רוב שפע כסף וזהב ע"כ אני כליתי והוסיף מלת אני כליתי לומר שאין רע יורד מלמעלה והאלהים חשבה לטובה רק אני כליתי וקלקלתי מעשי בעבור רוב שפע כסף וזהב אשר הושפע לי בתוכחות על עון יסרת איש בתוכחות הוא לשון ויכוח ור"ל בעבור הויכוח שיש לאויב עמי ומונה עלי לומר אומה של מצורעים אתם ע"כ יסרת איש גם המצרים שנקראו בני איש כמ"ש גם בני אדם גם בני איש ואמרו רז"ל בני אדם אלו ישראל בני איש אלו בני נח ותמס כעש חמודו ע"י שיש גם בהם מעלה חטטים ואז לא יתלו בעון ישראל אלא יאמרו אך הבל כל אדם סלה כי מקרה אחד לכל. ולדעת האומר לא היו ראוין להיות זבים כו' על שמטיחים דברים כנגד מנהיגיהם דרש חרפת נבל כי זאת אויב חרף עם ה' לאמר שכל פה דובר נבלה כמו שמצינו שהטיחו על משה בכמה ענינים והמשכיל ישמע ויוסף לקח:

אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב. יש בבקשה זו כמה ספיקות כי מה ראה משה להגדיל החטא כשבקש על המחילה כי אין דרך של כל מליץ יושר. ועוד שנראין דבריו סותרין כי מדקאמר ויעשו להם אלהי זהב אתה גרמת להם כו' אם כן היה דעתו להקטין החטא. ועוד מהו ויעשו בוי"ו משמע כאילו הפסיק הענין ופשוטו משמע כי הוא פי' של חטאה גדולה. ועוד למה פרט חטא זה יותר מן חטא ג"ע וש"ד שעברו כמו שפירש"י בפסוק ויקומו לצחק. והנה כבר אמרנו שלא היה שם ג"ע וש"ד ממש והראיה על זה כי מה שפי' שהרגו את חור לא יתכן כי הרגוהו קודם עשית העגל ופסוק ויקומו לצחק נאמר אחר עשייתו אלא לפי שכל הדברות היו ה' מול ה' אנכי כנגדו לא תרצח לא יהיה לך כנגדו לא תנאף וכשעברו על אנכי ולא יהיה לך דומה כאלו עברו גם על לא תרצח ולא תנאף כי מאן דעביד הא כפל בהא וכבר מצינו שש"ד וג"ע שניהם נקראו חטאה גדולה כי בש"ד נאמר גדול עוני מנשוא ובג"ע נאמר ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וא"כ כשאמר משה אנא חטא העם הזה חטאה גדולה רמז לב' עבירות אלו ג"ע וש"ד ואחר כך התודה גם על עון העגל ואמר ויעשו להם אלהי זהב ולא רצה לכוללו בכלל ג"ע וש"ד להורות שדווקא ב' אלו גדולים אבל חטא העגל אינו גדול כל כך שהרי יש להם התנצלות כי אתה גרמת להם בעבור רוב הזהב שהשפעת להם מה שאין כן בב' אלו כי אין להם

איכות

שייכות אל התגלות זה וכל עיקר כוונת משה היתה להקטין עון העגל אשר בעבורו אמר ה' לכלותם אבל בעבור ג"ע וש"ד את"ל שמתי מספר עברו עליהם מ"מ אין כולם ראוין לכליה בעבורם וכל שכן לפי מה שכתבנו שלא היה שם ג"ע וש"ד ממש כמובן מלשון לצחק ולא אמר ויקומו ויצחקו אלא שעשו עון המביא לידי צחוק ואמר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך לפי שאמר אולי אכפרה בעד חטאתכם היה לו לומר אולי יכפר ה' בעד חטאתכם כי משה אין בידו לכפר ועל חטאתכם מבעי' ל"ל מה בעד אלא לפי שמשה מסר נפשו על ישראל ואמר אכפרה הנני כפרה בעדכם כי ראשיהם קרבן אשם של העם ע"כ אמר אם תשא חטאתם ואם אין בין תשא בין לא תשא מחני ה' כ"א תשא חטאתם ותקח אותי כפרה בעדם א"כ מחני נא ואם לא תשא אזי ג"כ מחני כי איככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי. וכפי פשוטו נ"ל שעיקר הגזירה במלת ועתה כמו שמצינו במרגלים כתיב ג"כ ועתה יגדל נא כח ה' כי אמר הקב"ה למשה לכלותם ולעשות אותו לגוי גדול ומשה אמר פן יאמרו מבלתי יכולת ה' וגו' ואע"פ כשיהיה זרעו של משה לגוי גדול ויבא אל הארץ לא יוכלו האומות לומר מבלתי יכולת מ"מ ביני וביני יתחלל השם ואני חפץ ועתה יגדל נא כח ה' גם בדורות הללו. כך בקש משה כאן ועתה אם תשא חטאתם ומקרא מסורס הוא כמשפטו בהרבה מקומות כאלו אמר אם תשא חטאתם אז ועתה תעשה זה עתה ותכף ואל תדחני בלך ושוב וזרעם יבואו לארץ או זרעי כי סוף סוף ביני וביני יתחלל השם. ועוד נ"ל שלא למחות העון לגמרי אלא שלא יגבה אותו עתה בבת אחת לעשות בהם כליה עתה כרגע אבל לא היה חושש אם יגבה אותו מעט מעט בדור ודור ונעתר לו ה' ואמר ועתה לך נחה את העם וגו' וביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם להפרע מהם מעט מעט כי זה חסד אלהים:

ולא שתו איש עדיו עליו. יש מקשים אחר שמעצמם לא שתו עדים עליהם מהו זה שחזר ואמר ועתה הורד עדיך מעליך. ונ"ל שהיו כאן ב' מיני עדי האחד הוא כתם עדי אמת ונזם ותלי שהיו מתקשטים בהם הב' הוא אותן הכתרים שנתנו להם בחורב על אמרם נעשה ונשמע. ובפעם ראשון כששמעו הדבר הזה שאמר הקב"ה כי לא אעלה בקרבך והרי הם כמנודים לשמים ע"כ ויתאבלו ולא שתו איש עדיו מדקאמר איש עדיו ולא אמר בני ישראל כמ"ש אח"כ ויתנצלו בני ישראל את עדים ש"מ שמדבר בעדי המיוחד לכל איש ואיש לפי עשרו העשיר ירבה והדל ימעיט וקבלו עליהם תשובה בעבור החטא הנמשך מן העדי כמ"ש ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו'. אבל אותן ב' כתרים שקבלו בחורב לא פרקו כי היה נראה להם כפריקת עול התורה כאילו אמרו אין לנו חלק בתורה ובכתרה. על כן נאמר להם שנית ועתה הורד עדיך מעליך אפילו אותן ב' כתרים ועל זה נאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב אותו עדי הניתן להם בהר חורב ואמר כאן בני ישראל ולא אמר איש עדיו לפי שכל ישראל היו שוים בו כעשיר כדלך ומהרי"א פי' שהאדם יש לו הרבה מיני עדי והיו קצתם עליהם וקצתם לא היו עליהם ומתחלה לא שתו עליהם עדים שלא היו עדיין עליהם אבל אותן שהיו עליהם כבר לא הורידו לכך נאמר ועתה הורד עדיך אפי' זהו שכבר עליך. וגם לפירושנו מיושב למה הזכיר לשון הורדה בפעם ב' ולא בראשון לפי שהעדי של הר חורב היה תמיד עליהם משא"כ בשאר עדי:

ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה וגומר. זו פ' תמוהה שבתורה אשר בו ילאו כל המפרשים ללקוט ולא מצאו ביאור מספיק מה זה היה מבוקשו של משה מלבד כמה ספיקות הנופלים בלשון הויכוח שהיה למשה עם הקב"ה אין אני גוזר ואומר שדעתי הנכונה שבכולם חלילה אלא אומר אני מאחר שאין המפרשים ע"ד א' וכל אחד סותר דברי חבירו ומרבה עליו חבילות השגות מ"מ הענינים שהניחו אמיתיים מצד עצמם אף אם אינן שומרים תמונת הלשון אענה גם אני חלקי ואומר לפי שמצינו למעלה ענין כפול כי מתחלה אמר הקב"ה למשה ועתה לך נחה את העם ואח"כ חזר ואמר לך עלה מזה אתה והעם מלבד הכפל יש כמה שינוים בלשון הן מלשון נחה לעלה הן אומרו אתה והעם הן מה שהוסיף בשני לומר אשר העלית מא"מ וזולת זה הרבה שינוי לשון ובענין שליחות המלאך אמר תחלה הנה מלאכי ילך לפניך ואח"כ אמר ושלחתי לפניך מלאך מהכרח כל הדקדוקים הללו קרוב לשמוע כי במעשה העגל היה הערב רב מקור אל החטא וישראל נמשכו אחריהם ומשה בתפלתו עשה ב' חלוקות התפלל תחלה על בני ישראל שלא היתה אשמתם כל כך גדולה ואח"כ התפלל גם בעד הערב רב כמבואר למעלה בפ' העגל. לעומת זה כשנעתר לו הקב"ה נעתר תחלה על בני ישראל לבלתי השחיתם ועליהם אמר ועתה לך נחה את העם כי לשון נחה מורה שינחם בנחת ושובה וקראם העם דרך קנס לפי שנתפתו אל הערב רב. ואמר אל אשר דברתי לך כי רצה הקב"ה לקיים שבועתו במשה ואמר ואעשה אותך לגוי גדול והיינו ליתן הארץ לזרעו של משה כאלו דבר לקיים השבעתו לו למשה ועכשיו חזר ואמר כי אותו יעוד שדברתי לעשות לך הנני מחזירו לישראל וז"ש אל אשר דברתי לך. ולפי שכל מלאכי רחמים של מעלה כבר המה מוכנים מימות האבות לשמור בדרך את זרע אברהם יצחק ויעקב ע"כ אמר הנה מלאכי ילך לפניך אין צורך לשלוח מלאך אחר כי כבר יש מלאך מוכן לכך. ועל ישראל אמר וביום פקדי ופקדתי עליהם וגו' להפרע מהם מעט מעט. אבל על הערב רב אמר ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל כי כבר אמרנו שישראל לא ידע ולא התבונן בתחבולות הערב רב וידע שור קונהו אלו הערב רב כדאיתא במדרש. ואח"כ נחם ה' על הרעה גם על הערב רב ואמר לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים כי יודע שמשה לא נמלך בגבורה ומעצמו העלם משם ולא הזכיר לשון נחה המורה על הנחת ושובה אלא עלה מזה אתה והעם ר"ל אתה עלה והעל גם אותם בעל כרחם יען כי המה בוחרים תמיד לשוב למקורם מצרימה. ואמר אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם וגו' לא אמר סתם לאבותם כי הערב רב לא מזרעם המה ומה שאמר אשר נשבעתי וגו' לומר לך אע"פ שנשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה והמה לא מזרעם וא"כ אין אני חייב להביאם אל הארץ מצד השבועה וברית אבות מ"מ אביאם שמה לכבודך מאחר שאתה קבלת אותם כמ"ש אשר העלית וגו'. ושלחתי מלאך לפניך כי אין להם מלאכים מוכנים מימי אבותם ע"כ אני צריך לצוות עליהם מלאך שישמרם בדרך אך מלאך אחר או לצוות עליהם לזה המלאך ההולך בעבור ישראל. ומ"ש כי לא אעלה בקרבך וגו' היינו בעבור הערב רב כי עם קשה עורף הוא ע"כ אין אני רוצה לילך בקרבם בהדי הוצא לקי כרבא כי שמה סיבה שלא אלך בעצמי גם עמך ועם ישראל ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה על הערב רב לא כדרך שנאמר בישראל ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אלא אלית ההעלאה בי לומר כשם שהעלית אותם מארץ מצרים מדעתך כך תעל אותם מזה כמ"ש לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית וגו' לומר כשם שהעליתם ממצרים כך תעלם מזה. ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי דבר זה שתשלח עמי שלוחך לא הודעתני כי מה שאמרת ושלחתי מלאך לפניך בזה לא נבדלו עדיין משאר האומות כי כל אומה יש לה שר ומלאך למעלה והיה לך לחוס על כבודי מאחר שיצאו על פי ממצרים ונתדבקו בך היה לך להבדילם מכל העמים ולילך בקרבם ואף את"ל שיש טעם לדבר מה שאמרת כי לא אעלה בקרבך וגו' מ"מ היה לך להודיעני שלוחך ילך עמי לכל הפחות כי גם אני צריך סעד ועזר אלהי להדריכם בדרך ישרה וזה המלאך השלוח לפניהם אינו כ"א לנגדם ז' אומות והעיקר חסר מן הספר כי עדיין אנו צריכין למודעי לידע דרך ה' ע"פ התורה. ואתה אמרת ידעתיך בשם י"א שאמר זה על שנאמר ושמי ה' לא נודעתי להם משמע אבל לך נודעתי בשמי ה' ולפי דרכנו אמר על שם של אהיה כמ"ש כי אהיה עמך שם של אהיה יהיה עמך תמיד ולזה אני צריך עכשיו כי מתחלה אמרת ידעתיך בשם שהשם עצמו יהיה עמך ועכשיו חזרת מיעוד זה ולא זו שאתה בעצמך אינך רוצה להיות עמי כמ"ש כי לא אעלה בקרבך אלא אפילו שלוחך אינו עמי כ"ה לפני שהרי לא הודעתני את אשר תשלח עמי וזה רחוק מאוד כי יעוד ידעתיך בשם ועל זה לא שאל משה עדיין מאומה רק אמר כמתמיה שלא הודעתני שתשלח עמי ואח"כ הגיע הנעה אל בקשתו ואמר וגם מצאת חן בעיני ואם כבר היה לי לבקש על איזו דבר שתעשה לי מצד מציאת החן מ"מ לא בקשתי מאומה כי לא היתה השעה כל כך צריכה לזה אמנם ועתה הגיעה השעה שאני צריך לבקש דבר והוא אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך ואין די בזה שתודיעני ואני בער ולא אבין אלא ואדעך תן לי לב להבין כדי שאדע דרכך למען אראוית כזה והוא באמצא חן בעיניך נוסף על חן הראשון הוא שע"י ידיעת המושכלות ידבק המושכל במשכיל והיו לאחדים והיה פיו כפיך ואראוית בזה שממני יתפשט החן גם לזולתי מה שלא היה מקדמת דנא שלא נתפשט החן כ"א ממך אלי ובעת שתודיעני דרכיך ותשכילני ותדבק כמושכל במשכיל ויתוסף לי מציאת החן ויתפשט ממני גם אל כל הנדבקים אלי והוא הערב רב וע"י ז יקראו עמך ולא עמי לבד וז"ש וראה כי עמך הגוי הזה ואל תאמר לי עוד אשר העלית וגומר. ויאמר פני ילכו והניחותי לך במלת פני נחלקו המפרשים אם הוא פנים של כעס או פנים של רחמים וילכו משמע להבא ומשה אמר אם אין פניך הולכים בהווה לאלתר אל תעלנו מזה בין שיהיה פי' שילך הכעס מהם תכף בין שיהיה פירושו שילכו עמהם תכף פני רחמיו ית'. ולפי דרכנו השיב לו על ב' דברים כאחד על מה שהיה מתמיה על שלא הודיעו שישלח עמו שלוחו לסעדו על זה אמר פני ילכו כמו ופניך הולכים בקרב לפי שנא' ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ומאותן פנים ילך אור פניו ית' על פני משה ועל ידי זה יעשה לו הקב"ה הנחה כאלו היה השם הולך עמו ממש ואע"פ שהשפעה זו לפרקים מ"מ תספיק למשה שיוכל להעלות את העם ולהדריכם בדרך ה' וז"ש והניחותי לך ויאמר משה זה פשוט ואין אני מבקש על זה כ"א אין אור פניך הולכים ודאי אל תעלנו מזה ובלא מציאת חן דבר זה מוכרח להיות כי אין לני עליה כלל זולת זה. ואח"כ הדרא בקשתי לדוכתה מה תעשה לי בעבור מציאת החן וז"ש ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך שיתפשט החן ממני גם אל עמך הלוא בלכתך עמנו ממש בכל עת שתדבק בי ע"י שתודיעני דרכך ובזה נפלינו אני ועמך מכל העם וגומר ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה אע"פ שכמעט היית מתייאש מן יעוד ידעתיך בשם מ"מ אני חוזר מן הכעס ומבטיחך גם הדבר הגדול הזה ואדעך בשם בזכות מציאת החן אע"פ שלא בקשת מצד מציאת החן כי אם הודיעני נא את דרכך מ"מ מאחר שיצא מפיך דבר ידעתיך בשם אעשה גם את זה בעבור מציאת החן ואדעך בשם כבראשונה. ויאמר הראני נא את כבודך רז"ל אמרו שבקש לראות מתן שכרן של מצות לעה"ב שנקרא כבוד שנא' כבוד חכמים ינחלו ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך הן שכר העוה"ז הן רב טוב הצפון לצדיקים אבל מ"מ אין אתה יכול לראות את כולו אפס קצהו תראה שכר העוה"ז המכונה באחורי כדבר טפל שהוא משליך אחוריו אבל פני דהיינו שכר העוה"ב שהצדיקים רואין פני השכינה בעוד היות האדם מסובך בחומר לא יוכל לראות זה כמ"ש עין לא ראתה וגו' ועל זה אמר לא תוכל לראות את פני כי הפנים עצמם הם שכר הצדיקים שנהנין מאור פניו ית' וז"ש וראית את אחורי ופני לא יראו ואמרז"ל הראה לו קשר של תפילין כי מצינו שם של שדי חקוק בתפילין דהיינו שי"ן יו"ד מלפניו יו"ד בשל יד ושי"ן בשל ראש והיינו יש רמז לשכר העה"ב שנאמר בו ישות וממבות כמ"ש להנחיל אוהבי יש וגו' ובאחוריו הדל"ת בקשר של תפילין רמז לשכר העוה"ז הבא מן ד' רוחות העולם כמ"ש ופרצת ימה וקדמה וגו' וכן אמר הקב"ה למשה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה וגו' רמז לו שלא תוכל לראות כ"א ית דבתרי וכן נאמר ויראהו ה' את כל הארץ עד הים האחרון ודרשו רז"ל עד היום האחרון לתחיית המתים אבל לא עד בכלל כי השכר של תחיית המתים לא הראה לו ה' כי לא יוכל לראותו ולהבין מהותו כלל לכך נאמר לשון את באחוריו ולא בפניו וכתרגומו ית דבתרי היינו הטפל אליו והוא חוץ ממנו אבל לפני לא נאמר את כי השכר אינו טפל אל פניו ית' אלא אור פניו הוא עצמו השכר כמ"ש הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו וזהו סוד עי"ן דל"ת גדולה בפסוק שמע ישראל לומר שאין האדם לא יוכל לראות כ"א ד' דהיינו שכר העה"ז וקרוב לזה פירשנו בחבורנו עוללות אפרים על מ"ש ר' האי דמחדדנא מחבירי שראיתי את ר' מאיר מאחוריו ואלו ראיתיו מקמיה הוינא מחדדנא טפי ר"ל שלא השיג ממנו כ"א ההשגות שהיו טפלים אליו כדבר

טפל

מכל שהאדם משליך אחריו ואלו השגתי האור פניו דהיינו עיקרי השגותיו המכונים בשם פנים ודאי מהדדנא עפי :

על בנים ועל בני בנים וגומר. הוסיף כאן בני בנים מה שלא הזכיר זה לא בדברות ראשונות ולא באחרונות לפי שבע"ז לעולם כך היא המדה עד דור רביעי ומתחיל למנות מן האב אב ראשון בן שני ואח"כ שלשים ואח"כ רבעים אבל במעשה העגל כבר קבלו דינם כל העובדים ונמחל העון לאותו דור אבל לא לדורות וכדי לקיים הפקידה לד' דורות הוצרך למנות מן הבן והוסיף דור א' ומנה בנים ובני בנים שלשים ורבעים וז"ש וביום פקדי היינו זמן הפקידה כי יבא אז ופקדתי עליהם אותו זמן פקידה הנאמר בי' הדברות ולדעתי לפי שעון ע"ג חמור מכל העונות לא יוכל דור אחד לסבול גודל העונש כראוי לבא על עון זה ע"כ הוא מתחלק לד' דורות להקל ולא להחמיר. וי"א בסיפור זה כי לכך נאמר וימהר משה ויקוד ארצה ראה משה שהקב"ה קורא הדורות מראש והולך ומונה ומוסיף דור אחד והיה מתירא פן יוסיף להכות בכמה דורות ע"כ מהר משה ויקוד ארצה ויאמר דיך :

ויתן על פניו מסוה. לפי שהיו הכל מסתכלין בו ומשה היה עניו גדול וביישן והיה מתביים על שמסתכלין בקירון עור פניו כי כך היא המדה בכל מי שהוא ביישן ע"כ נתן על פניו מסוה לכסות עיניהם אבל בבואו לפני ה' ללמוד תורה מפיו אז הוצרך להסיר מסוה הבושה מעל פניו כי לא הביישן למד לכך נאמר ובבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו :

הפטרת תשא במלכים א סימן יח

וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד׃ וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִיאִים וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי ׀ נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מֵהַבְּהֵמָה׃ וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ׃ וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד אַחְאָב לַהֲמִיתֵנִי׃ חַי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה׃ וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וְהָיָה אֲנִי ׀ אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה ׀ יִשָּׂאֲךָ עַל־אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה מִנְּעֻרָי׃ הֲלֹא־הֻגַּד לַאדֹנִי אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בַּהֲרֹג אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וָאַחְבִּא מִנְּבִיאֵי יְהוָה מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וָאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם וָמָיִם׃ וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ וַהֲרָגָנִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ חַי יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֵרָאֶה אֵלָיו׃ וַיֵּלֶךְ עֹבַדְיָהוּ לִקְרַאת אַחְאָב וַיַּגֶּד־לוֹ וַיֵּלֶךְ אַחְאָב לִקְרַאת אֵלִיָּהוּ׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת אַחְאָב אֶת־אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֵלָיו הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר לֹא עָכַרְתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־אַתָּה וּבֵית אָבִיךָ בַּעֲזָבְכֶם אֶת־מִצְוֺת יְהוָה וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים׃ וְעַתָּה שְׁלַח קְבֹץ אֵלַי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וְאֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי שֻׁלְחַן אִיזָבֶל׃ כאן מתחילין הספרדים והאיטליאני

וַיִּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבֹּץ אֶת־הַנְּבִיאִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל׃ וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ אֶל־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר עַד־מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל־שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים אִם־יְהוָה הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו וְאִם־הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו וְלֹא־עָנוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־הָעָם אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אִישׁ׃ וְיִתְּנוּ־לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים וְיִבְחֲרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה ׀ אֶת־הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים׃ וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא בְשֵׁם־יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ׃ וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם׃ וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־

ענה

פירוש המלות

השלישית. לעצירת הגשמים: וכלכלם. מפרנסם: ומים. כי המים היו יקרים בשני הרעב: ימצאכה. עתיד במקום עבר: מנערי. לפיכך יש לך למחול עלי שלא אבא לידי מיתה: עוכר. לשון מים עכורים: פוסחים. לשון ופסחתי: הסעפים. לשון מחשבות: ויפסחו. ויפסעו: ויהתל. ויצחק: כי. כמו אם: שיח. שמא יש לו דבור עם אחד: שיג. או להשיג אחרים: דרך. או הלך לדרך: ויתגדדו. ויפרטו: בחרבות. הוא תער: וברמחים. רמחים קטנים שבהם מקיזים דם:

עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל־הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת־מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס׃ וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ׃ וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ׃ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם עַל־הָעֵצִים׃ וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ׃ וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־מָיִם׃ וַיְהִי בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְךָ ובדבריך כתיב עָשִׂיתִי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אֲחֹרַנִּית׃ וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃ וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃

פירוש המלות

קשב כמו והקשיב : וירפא. ויתקן : ההרוס. שהיה שם מקדש שנבנה לשם ה' : תעלה. חפירה שבו יתקבצו המים : וינתח. נתחו לאברים : וילכו. הוא לווי : שנו. תשנו : ובדברך. במצותיך : ענני. באש : הסבות את לבם. שהיה אחורנית : לחכה. יבשה :

פרשת ויקהל

לה א וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי
ס' יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה
י"ג חסר הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת
ז' אֹתָם׃ ב שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה
מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה
לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה
כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת׃
ג לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל
ג' מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ פ

א וְאַכְנֵישׁ מֹשֶׁה יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן׃ ב שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְהֵי לְכוֹן קוּדְשָׁא שַׁבָּא שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּד בֵּיהּ עֲבִידְתָּא יִתְקְטִיל׃ ג לָא תְבַעֲרוּן אִישָּׁתָא בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן

רשי

(א) ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש : (ב) ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת : (ג) לא תבערו אש. (פסחים ה יבמות ו) יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת :

כי

אבן עזרא

ברוך אל עליון בעוז עמו נהל.
ביד ציר מראהו כאו' שמש יהל
לצוהו בהר להכין לו אהל.
לשבתו ככתוב בסדר ויקהל :

(א) טעם ויקהל. שישמעו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו. ופירש אלה הדברים המשכן וכליו לעשות על כן כתוב לעשות אותם והנה הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם והוא הזהיר אתכם אע"פ שמעשה שמים אתם חייבים לעשות השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה : (ג) לא תבערו. בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם להתיר אוכל נפש אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות להם ולבשל בשר כי האש צורך לכל מאכל והגאון רב סעדיה חבר ספר נכבד תשובות

על

אלה הדברים ה' וסי' ואתם תהיו לי. ויקהל משה. אלה הדברים דריש ספרא. עשיתם ולא עזבתים : אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת : וא' ואלה הדברים אשר דבר ה' : לעשת י"ג חסר וסי' ולחשב מחשבת. וחברו. ויקהל משה את כל. ועשה בצלאל ואהליאב. ויקרא משה אל בצלאל : ויקחו מלפני משה. מרבים העם להביא. כאשר עשה ביום. אל בני ישראל לעשת הפסח. דוידבר משה. ויהי אנשים אשר. כי עזרא הכין לבבו. ואשר ישמיעו. ובחנכת חומת ירושלים כעזרא : תעשה ז' נמסר בסדר תרומה : משבתיכם ג' חס' וי"ו וסי' לא תבערו אש. ולחם וקלי וכרמל. וכל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש. וב' מ"ל דמ"ל בכל מושבותיכם הרעים תחרבנה. ממדבר דבלתה בכל מושבותיכם ותרויהון ביחזקאל ושארא מושבותיכם בתבן :

תולדות אהרן ויקהל משה. שבת ע מגלה ל: אלה הדברים. שבת לו : ששת ימים. שבת שבתון. שבת כד : לא תבערו. שבת כ ע יבמות ו ז סנהדרין לה (נזיר נד) :

בעל הטורים ויקהל. כתיב לעיל כי קרן אור פני וסמיך ליה פ' שבת לומר שאינו דומה קירון פנים של שבת לשאר הימים : ואמר ויקהל לפי שבא לומר פ' שבת רמז בשבתות וי"ט נקהלים לשמוע הדרשה : אלה הדברים. דרשו מכאן לשלשים ותשע מלאכות לשבת כמנין אלה ודברים משמע שנים וה' דהדברים לרבות א' הרי ל"ט ואפילו דבכמה מקומות כתיב אלה הדברים ולא דרשינן ליה שאני הכא דכתיב במלאכת המשכן זה הדבר ושני הכא לכתוב אלה הדברים לדרשה. לעשת אותיות לעשת תשע והכף ו' לומר ל"ט מלאכות יעשו אותם בו' ימים ולא בשבת. וכן אשר ברא אלהים לעשות הכתוב בויכלו תמצא עשיות ובריאות ומלאכות והויות והוצאות והבדלות כולם ל"ט לומר ל"ט מלאכות שהן הן מתולדותיהם. וכן תמצא מויקהל עד לא תבערו וגו' ביום השבת ל"ט תיבות חוץ ממלת השבת. הזכיר לא תבערו לפי שצריך הבערת האש למלאכת המשכן לבשל הסממנים לצבוע ולצרף כסף ונחשת וזהב : ששת בגמטריא ארבעים חסר אחת. לא תבערו אש אמר הקב"ה אור שלי פי' של גיהנם שובת בשבילכם גם אור שלכם יהא שובת : השבת ואמר ר"ת וס"ת תורה לרמז שעיקר התורה בשבת כשאדם פנוי מעסקיו :

ספורנו

לה (א) ויקהל משה. אלה הדברים אשר צוה. מה שאמרתי למעלה כשצויתי אתכם את כל הדברים אשר דבר ה' אתי בהר סיני הם הדברים שצוה לעשות בימי החול : (ב) וביום השביעי יהיה לכם קדש. ולא תעשו בו אפי' מלאכת המשכן : כל העושה בו מלאכה יומת. אע"פ שהיא מלאכת מצוה : (ג) לא תבערו אש. אע"פ שההבערה בעצמה היא קלקול על הרוב מכל מקום בהיותם

רמבן

לה (א) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל. יכלול כל עדת בני ישראל האנשים והנשים כי כלם התנדבו במלאכת המשכן והנה משה אחר שצוה לאהרן והנשיאים וכל בני ישראל האנשים כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני אחרי שבור הלוחות ונתן על פניו המסוה חזר וצוה והקהילו אליו כל העדה אנשים ונשים וטף ויתכן שהיה זה ביום מחרת רדתו ואמר לכולם ענין המשכן אשר נצטוה בו מתחלה קודם שבור הלוחות כיון שנתרצה להם הקב"ה ונתן לו הלוחות שניות וכרת עמו ברית חדשה שילך השם בקרבם. הנה חזר לקדמותם ולאהבת כלולותם ובידוע שתהיה שכינתו בתוכם כענין שצוהו תחלה כמו שאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ולכן צוה אותם משה עתה בכל מה שנצטוה מתחלה :

(א ב) אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות. ששת ימים תעשה מלאכה. אמר אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות על מלאכת המשכן וכל כליו וכל עבודתו והקדים השבת לאמר כי ששת ימים תעשה מלאכה אלה הדברים ולא ביום השביעי שהוא קדש לה' ומכאן שאין מלאכת המשכן דוחה שבת ולא ממדרש אך כמו שפירשתי בסדר כי תשא :

(ג) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. ענין הכתוב הזה ודאי ראוי לאסור בשבת גם מלאכת אוכל נפש כי אמר כל העושה בו מלאכה יומת

ופי'

ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר: ה קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: ו וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: ז וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים: ח וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: ט וְאַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן: י וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: יא אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־בְּרִיחָו בריחיו ק' אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו: יב אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ: יג אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים: יד וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר: טו וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח

בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא: ד וַאֲמַר מֹשֶׁה לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֵימָר: ה סַבוּ מִנְּכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ יַיְתֵי יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: ו וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי: ז וּמַשְׁכֵּי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵּי דְסַסְגוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין: ח וּמִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּבוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ט וְאַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: י וְכָל חַכִּימֵי לִבָּא דִּבְכוֹן יֵיתוֹן וְיַעְבְּדוּן יַת כָּל דְּפַקֵּיד יְיָ: יא יַת מַשְׁכְּנָא יַת פְּרָסֵיהּ וְיַת חוֹפָאֵיהּ יַת פּוּרְפוֹהִי וְיַת דַּפּוֹהִי יַת עַבְרוֹהִי יַת עַמּוּדוֹהִי וְיַת סַמְכוֹהִי: יב יַת אֲרוֹנָא וְיַת אֲרִיחוֹהִי יַת כַּפֻּרְתָּא וְיַת פָּרוּכְתָּא דִפְרָסָא: יג יַת פָּתוֹרָא וְיַת אֲרִיחוֹהִי וְיַת כָּל מָנוֹהִי וְיַת לְחֵם אַפַּיָּא: יד וְיַת מְנָרְתָּא דְאַנְהוֹרֵי וְיַת מָנָהָא וְיַת בּוֹצִינָהָא וְיַת מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא: טו וְיַת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיַת אֲרִיחוֹהִי וְיַת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיַת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיַת פְּרָסָא דְתַרְעָא לִתְרַע

ס' ר"פ
פ'
ג'
ג'
ל' וחד מס' זוגין מתחלפין
ל'
ג' ב' מ"ל וחד חסר וס' מ"ל בליסנא
ג' רפין
ג' ס"פ
סימן כי סנעי ומלודתי אהה ולמען שמך סנתני ותנסלני
ד'
ב'
פ'

(ד) זה הדבר אשר צוה ה'. לי לאמר לכם: (ה) נדיב לבו. על שם שלבו נדבו קראו נדיב לב. כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צואתם: (יא) את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: את אהלו. היא אהל יריעות עזים העשוי לגג: ואת מכסהו. מכסה עורות אילים והתחשים: (יב) ואת פרכת המסך. פרוכת המחיצה כל דבר המגין בין ממעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן (איוב א) שכת בעדו. (הושע ב) הנני סך את דרכך: (יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פני' לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרותיה. לוליני"ש בלעז בזיכים שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמני' כמו שמפור' במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: (טו) מסך הפתח. וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשי' ולא יריעות: את

קחו ח' ראשי פסוקים וסי' קחו מאתכם הרומה. קחו לכם מן העם. קחו נשים והולידו בנים. קחו עמכם דברים. קחו מוסר ואל כסף. לאפוד ג' ב' מל' וא' חסר וסי' אבני שהם קדמאה, וחברו דויקהל. והנשאם הביאו בתרא חס': ויעשו ג' רפין נמסר בסדר שמות: אשר צוה ה' ג' ס"פ וסי' וכל חכם לב בכם. ויעש בצלאל. וידבר משה אל ראשי המטות: ואת בדיו ד' וסי' את הארן ואת בדיו. את השלחן ואת בדיו. ואת מזבח הקטרת. את ארון העדות: ואת שמן ז' נמסר בסדר כי תשא:

תולדות אהרן כל נדיב לב. חגיגה י שבועות כו (סנהדרין כב):

בעל הטורים

יביאה את תרומת ה'. היה לו לומר יביא אלא בשביל שמדבר בנדבת משכן שמתנדבים תכשיטי זהב וכסף כלי נשים אמר יביאה פי' שלא יביא ע"י תכשיט אשה אלא מרצונה: לבו יביאה. בגימטריא לב הוא ושוה:

על החולקים על קדמונינו על נר שבת: (ד) ויאמר. עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: (ה) קחו. הפך תנו רק בהיות מ"ם אחר גזרת לקיחה הנה היא כמו נתינה קחי (נא) לי מעט מים פירוש כי הלקיח' לי היא בעבורי וככה קחו מאתכם תרומה לה'. ומלת כל נדיב לבו. זרה כל אשר נדבו לבו כמו בגדול זרועך כזרועך הגדול זכר רב טובך זכר טובך הרב. ורבי ישועה אמר כי הוי"ו נוסף כמו חיתו שדי בנו בעור. ואחר שהזכיר יביאה פי' והוסיף לבאר שהיא תרומת ה' וכמוהו רבים והוא צוה לי אחי. יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעינים מגזרת נכספה גם נחשת כי הנשים מנחשות בנחשת: (ו) ותולעת שני. בלא מ"ם ויש במ"ם אם יהיו חטאיכם כשנים אולי לשון רבים הם: (ז) ועורות. זכרים כמו לוחות ובכורות בקרך: שטים. במ"ם כמו נשים: (ח) ושמן. ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא על כן למאור כמנהג. הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם מי שהם בקיאים שחכמי לב הם באומנות יבאו ויעשו והחל מהמשכן כי הוא כולל והאהל מכסה הוא עליו והזכיר מכסהו והוא כולל שנים מכסים: (יא) את קרסיו. קרסי המשכן והאהל. ובריחיו ועמודיו ואדניו שהם עמודי הפרכת והמסך ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם לפני' מהפרכת: (יג) ואת לחם הפנים. כי בעבור זה נעשה: (יד) ואת מנורת. והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה: (טו) ואת. השלים להזכיר כלי הקדש ואחר כך את מסך הפתח. והנה

ספורנו

בהיותה כלי לכל המלאכות או לרוב היא אסורה בשבת: (ה) קחו מאתכם. אתם בחרו הנשים שיקבלו מאתכם תרומה לה': נדיב לבו. לא ילכו גבאים לגבותה בזרוע: יביאה את תרומת ה'. יביא הנדבה עם אותה תרומת ה' שאינה נדבה והיא תרומת בקע לגלגלת: (יא) את המשכן את אהלו. אותם שכבר פי' לישראל באמרו

רמבן

פירוש שלא יבערו גם אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך כל מאכל והוצרך לומר כן מפני שלא אמר העושה בו כל מלאכה כאשר אמר בעשרת הדברות לא תעשה כל מלאכה ואמר מלאכה סתם והנה אפשר שתצא מן הכלל מלאכת אוכל נפש כי כן נאמר בחג המצות לא תעשה מלאכה ואין אוכל נפש בכללו ולכך הזכיר בפירוש שאף אוכל נפש אסור בו וכלשון הזה מצאתי במדרש רבי נתן אומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל שומע אני יהא רשאי להדליק לו את הנר להטמין לו את החמין ולעשות מדורה בשבת ת"ל לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת וזה קרוב למה שאמרנו שלא היו מלאכות הללו שהן הנאה לגופו בכלל איסור הראשון ורצה רבי נתן לומר שלא בא הכתוב לאסור אפייה ובשול ושאר צרכי אוכל נפש שכבר נאמר להם את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו אבל עדיין כל המלאכות שאדם נהנה בהם ואינן עושין אלא הנאה לגוף כגון הדלקת הנר ומדורה ורחיצת כל גופו בחמין יהיו מותרות כי זה מעונג השבת לכך נאמר לא תבערו אש לאסור הכל ולרבותינו עוד בו מדרש בתלמוד מפני שלא אמר כל העושה בו מלאכה יומת או שיאמר כל המבער אש בכל מושבותיכם יומת אמרו שיצאת הבערה להקל להיותה בלאו ויש אומר שיצאה לחלק לפי שהיתה בכלל לא תעשה כל מלאכה:

(ה) **יביאה** את תרומת ה'. כמו יביא את תרומת ה' אבל יכנה ויפרש וכן ותפתח ותראהו את הילד כמוהו האיש אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר אשר אני נותן להם לבני ישראל ורבים כן. ועל דרך האמת הוא יביאה את תרומת ה' כמו עם תרומת ה' שיביא התרומה העליונה בסוד ויקחו לי תרומה ופרשתיו. ולרבותינו מדרש בותפתח ותראהו את הילד שראתה עמו שכינה. והנה משה הוצרך לספר לכל העדה כל המלאכה שצוה אותו השם כדי להודיע להם שצריכין להביא נדבה רבה כי המלאכה גדולה ולכך ספר להם את המשכן

והנה כלי שמן המאור וכלי שמן המשחה וקטרת הסמים יהיו נתונים כי הם קדש בין הפרוכת והמסך פתח המשכן: (טז) את הכיור. הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים: (יז) את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה. כמו רוח גדולה וחזק תאכלהו אש לא נפח: (יט) את בגדי השרד. לצורך הנסיעה:

(כ) ויצאו. למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד כת אחר כת: (כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. הם חכמי לב והטעם שיש לו לב רם. ומלת על הנשים. כמו עם הנשים כמו על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה: (כב) כל נדיב לב. או נדיבת לב כדרך השפן שור שה כשבים: חח. באזן: ונזם. באף: וטבעת. באצבע: וכומז. בזרוע: (כג) כל איש ואשה. או אשה והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולעת והשש

גם

בעל הטורים

ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב סופיהו. בגימטריא הוא איש ואשתו באים יחד:

ספורנו

כאמרו ויצום את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני: (כב) ויבאו האנשים על הנשים. עם הנשים המתנדבות באו האנשים שלהן להסכים בנדבה כדי שיקבלו הגבאין מהן שאין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט (פרק הגוזל בתרא): וכל איש אשר הניף תנופת זהב. ועם האנשים אשר התנדבו תכשיטי זהב באו גם כן כל איש אשר הניף תנופת זהב כענין אמרם שורה שכלה כסף כסף שכלה זהב זהב. לא

כיון

אדרת אליהו

ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה כו'. נשאו לבו הוא לקרבה אל המלאכה כמ"ש לקמן ויקרא משה אל בצלאל כו' כל איש אשר נשאו לבו כו' והוא כאן אותן שהביאו מטוה כמ"ש וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה כו' וכ"כ הרמב"ן ז"ל:

וישו

מַשְׁכְּנָא׃ טז יַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיַת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִילֵיהּ יַת אֲרִיחוֹהִי וְיַת כָּל מָנוֹהִי יַת כִּיּוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵיהּ׃ יז יַת סְרָדֵי דַרְתָּא יַת עַמּוּדוֹהִי וְיַת סַמְכָהָא וְיַת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא׃ יח יַת סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיַת סִכֵּי דַרְתָּא וְיַת אַטּוּנֵיהוֹן׃ יט יַת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יַת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיַת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ כ וּנְפַקוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מֹשֶׁה׃ כא וַאֲתוֹ כָּל גְּבַר דְאִתְרְעֵי לִבֵּיהּ וְכָל דִי אַשְׁלְמַת רוּחֵיהּ יָתֵיהּ אַיְתִיאוּ יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לַעֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פּוּלְחָנֵיהּ וְלִלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא׃ כב וּמַיְתָן גַּבְרַיָּא עַל נְשַׁיָּא כָּל דְאִתְרְעֵי לִבֵּיהּ אַיְתִיאוּ שֵׁירִין וְשַׁבְּכִין וְעִזְקָן וּמָחוֹךְ כָּל מָאן דִּדְהַב וְכָל גְּבַר דַּאֲרֵים אֲרָמוּת דַּהֲבָא קֳדָם יְיָ׃ כג וְכָל גְּבַר דְאִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמֵעִזֵּי וּמַשְׁכֵי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא אַיְתִיאוּ׃ כד כָּל דַּאֲרֵים אֲרָמוּת כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכָל דְאִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ אָעֵי שִׁטִּין לְכָל עֲבִידַת

סימן לחמי מימי נמרי ופשתי שמני ושקויי

פ' פסוקים בספרא את את ואת ואת

י"א אגין מן כ"ב הד את וחד ואת

ד'

כ' וכמנין

ג'

י'

ל' וחד סס

כ'.י"ח בלוש'

ס"ו

ג'

כ'

הַמִּשְׁכָּן׃ טז אֵת | מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ יז אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ יח אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם׃ יט אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ כ וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה׃ שני כא וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ כב וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים כֹּל | נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה׃ כג וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ׃ כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃

(יז) את עמודיו ואת אדניה. הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר. וילון פרוס לצד המזרח עשרים אמה אמצעיות של רוחב החצר שהיה חמשים רחב ומתוחין ימינו לצד צפון ט"ו אמה וכן לדרום שנאמר וחמש עשרה אמה קלעים לכתף: (יח) יתדות. להקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור: (יט) בגדי השרד. לכסות הארון והשלחן המנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות: (כב) על הנשים. עם הנשים וסמוכין אליהם (ומה שהתרגום הניח על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו שמתרג' לעיל תיניה רק מתרגם ומייתן ורצה לומר שהביאו חח ונזם בעודן על הנשים כמו שכתב רש"י על טוו את העזים): חח. הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: וכומז. כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה ורבותינו פירשו שם כומז כאן מקום זמה: (כג) וכל איש. אשר נמצא. תכלת או ארגמן

או

י"א חגין בחד פסו' קדמ' את תניין ואת וסי' את המאור הגדול. את יתדות המשכן ואת. את בכור האדם. את ממלכת עוג. את ארבעים היום. את החצי לארה. את אלילי כספו. את ידי אנשי המלחמה. את מקום כסאי. את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון. והלופיהון כ' פסוק ואת את וסי' ואת הבמה נתץ. וישרף את הבמה. ואת גוזן את גוזן: כלי וכלי י"ח בלישנ' וסי' ויבאו האנשים על הנשים. וכל כלי פתוח אשר. לא יהיה כלי גבר: ויקח מקלו בידו. והבית בהבנותו. כשלם הבשר, אך לא יעשה בית ה'. כ' כו: ומוציא כלי למעשהו. והביאו את כל אחיכם. שאנן מואב מנעוריו. ונשחת הכלי אשר הוא עושה. אכלני המני נבוכדנצר. ואתה קח לך המין. ויקרא באזני קול גדול: והנה ששה אנשים. לא יערכנה זהב. יש זהב ורב פנינים. וכל יוצר יוצר חרש חפץ חמדה דכוו' כמ"א כלי וסי' ויהי לחזקיהו עשר וכבוד הרבה. וכל תורת כהנים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא דכוו' כיי וכלי כמ"ב הפורטים על פי הנבל. ולו הכין כלי מות: מרים ג' וסי' כל מרים תרומת כסף. כבוד חכמים ינחלו. ארך אפים ורב תבונה. וחד ומרים ראשי. וסי' בל' ארמי כספא אמטיאו חכימיא וראשיא: מלאכת העבודה ב' וסי' כל מרים תרומת כסף. ושלום בן קורא:

רמבן

המשכן את אהלו ואת מכסהו וגו' כולן הזכירן על דרך הכלל וטעם את המשכן את הארון את השלחן וכל הנזכרים בה"א הידיעה כאומר את המשכן ואת הכלים אשר יגיד לחכמים העושים במלאכה בפרטן ובשעורן כי עתה לכל העדה לא יגידם אלא בשמותם בכלל:

(כא) **ויבאו** כל איש אשר נשאו לבו. על החכמה העושים במלאכה אמר כן כי לא מצינו על המתנדבים נשיאות לב אבל יזכיר בהם נדיבות וטעם אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה כי לא היה בהם שלמד את המלאכות האלה מתלמד או מי שאמן בהן ידיו כלל אבל מצא בטבעו שידע לעשות כן ונגבה לבו בדרכי ה' לבא לפני משה לאמר לו אני אעשה כל אשר אדני דובר וכבר הזכרתי זה בספר האחר והנה אמר שבאו לפני משה כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו התרומה והנה משה אמר לכולם כי קרא ה' בשם בצלאל ואהליאב ואחרי כן קרא להם משה ואל כל חכם לב שיבואו לפניו ונתן להם הנדבה:

(כב) **וטעם** ויבואו האנשים על הנשים. בעבור כי הנדבה בתכשיטין מצויה אצל הנשים יותר וכלן היו להן ופרקו נזמיהן וטבעותיהן מיד ובאו תחלה והאנשים אשר נמצאו להם הביאו עמהם כי טעם על הנשים שהן היו שם בראשונה והאנשים נטפלו להן וכן נחה ארם על אפרים כי המלחמה היתה לאפרים ולא שתם על צאן לבן ועליו מטה מנשה והדומים להם ואחר

שבא

כה וְכָל־אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ ג׳. בֿ
טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת כ׳. לי. ג׳ כענין. ל׳
וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי
וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ כו וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר ג׳
נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ ל׳.ג׳ חד חס׳ וחד מ״ל
אֶת־הָעִזִּים׃ כז וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ ל׳ הס׳ דחס׳
אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי
הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ ג׳ ב׳ מ״ל
כח וְאֶת־הַבֹּשֶׂם וְאֶת־הַשָּׁמֶן
לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת ל׳ רפי ומ״ל
הַסַּמִּים׃ כט כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה
אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהָבִיא בֿ. ל׳. כל ספרא חס׳ במ״ב
לְכָל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
לַעֲשׂוֹת בְּיַד־מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה׃ פ
שלישי שני (כשהן מחוברין) ל וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא
יְהוָה בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־
חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ לא וַיְמַלֵּא פ׳
אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה ה׳ . פ׳
בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ פ׳
לב וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשֹׂת ג׳חס׳. ג׳ חס׳ י״ג חסר
בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃
לג וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת ל׳ ד׳ מ״ל וב׳ חס׳
וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־
מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת׃ לד וּלְהוֹרֹת כ׳. ב׳ חס׳ ו׳ בספרא
נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא וְאָהֳלִיאָב בֶּן־
אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן׃ לה מִלֵּא
אֹתָם חָכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־
מְלֶאכֶת חָרָשׁ ׀ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם
בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת ו

פּוּלְחָנָא אַיְתִיאוּ׃ כח וְכָל
אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא
בִּידָהָא מְעַזְלָא וּמַיְתַן כַּד
עֲזִיל יָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא
יָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא׃
כו וְכָל נְשַׁיָּא דְאִתְרְעִי לִבְּהֵן
עִמְּהֵן בְּחוּכְמָא עֲזַלָן יָת
מַעֲזַיָּא׃ כז וְרַבְרְבַיָּא
אַיְתִיאוּ יָת אַבְנֵי בוּרְלָא
וְיָת אַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא
לְשַׁקָּעָא בְּאֵיפוֹדָא
וּבְחוּשְׁנָא׃ כח וְיָת בּוּסְמָא
וְיָת מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא
וּלְמִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ כט כָּל גְּבַר
וְאִתְּתָא דְּאִתְרְעִי לִבְּהוֹן
עִמְּהוֹן לְאַיְתָאָה לְכָל
עִיבִדְתָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ
לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמשֶׁה אַיְתִיאוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְדַבְתָּא קֳדָם יְיָ׃
ל וַאֲמַר משֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
חֲזוֹ דְּרַבִּי יְיָ בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל
בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא
דִיהוּדָה׃ לא וְאַשְׁלֵים עִמֵּיהּ
רוּחַ (נְבוּאָה) מִן קֳדָם יְיָ
בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ
וּבְמַדַּע וּבְכָל עִיבִידָא׃
לב וּלְאַלָּפָא אוּמָנָן לְמֶעְבַּד
בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃
לג וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא
לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא
לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידַת
אוּמָנָן׃ לד וּלְאַלָּפָא יְהַב
בְּלִבֵּיהּ הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר
אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן׃
לה אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת
לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידַת
נַגַּר וְאוּמָן וְצַיָּר בְּתִכְלָא
וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי

לא תולעת שני לא עורות אילים או תחשים כולם הביאו : (כו) טוו את העזים. היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים טווין אותם (שבת צט) : (כז) והנשיאים הביאו. אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחילה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחילה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרים אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנא׳ (שמות לב) והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגומר לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב : (ל) חור. בנה של מרים היה : (לד) ואהליאב. משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני השפחו׳ והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים לקיים מה שנאמר (איוב לד) ולא נכר שוע לפני דל :

מדי

גם העזים והיא אומנות צריכה לחכמה יותר : (כז) והנשאם. כי בצאתם ממצרים ונצלום כל איש שאל כפי מעלתו והנה דבר גדול היה שנמצא שמן למאור ביד הנשיאים אחר חדשים רבים שיצאו ממצרים ואחר כן כלל כל איש ואשה ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעשות. והזכיר הרמז שכלם יהיו סרים אל משמעתו כי אין בהם חכם כמוהו : (לא) וימלא. הנה השם העיד כי הוא מלא חכמה ותבונ׳ ודעת ותוספות עוד שהוא חכם בכל מלאכ׳ : (לב) ולחשוב. בלבו מחשבות שלא נראו כמותן כי יש אומן זהב ולא כסף וחרשי אבן ולא עץ ובכולם היה שלם : ועוד ולהורות. כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרי׳.

והנה

בעל הטורים

וכל אשה. ג׳ הכא ואידך וכל אשה יודעת איש. וכל אשה יודעת משכב זכר הרגנו. שהם מצוה להרוג לנשים אבל כאן שהיו חכמות שחיו והיינו דנאמר והחכמה תחיה בעליה : וכל הנשים. ג׳ במסורה הכא ואידך וכל הנשים יתנו יקר. וכל הנשים העומדות שם בענין ירמיה שאמר להם לפרוש מעבודת גלולים. אלו הנשים שנתעסקו במלאכת השמים יתנו יקר. אבל אותן האחרות שקטרו לצבא השמים גרמו שגלו והיו למשל ולשנינה : אתנה. ב׳ הכא ואידך עד אשר ספילותים אותנה ביחזקאל בענין הרועים הרועים כאן במרמס רגליהם אלו גרמו לשכינה שירדה ושכנה בישראל אבל אותם הרועים הרעים שמחטיאין ישראל גורמים לשכינה שתסתלק מישראל : והנשאם. ב׳ הכא חסר וישב פינחס והנשיאים מלא אלו שנתעצלו בנדבת המשכן לכן הוא חסר אבל אותם שנזדרזו להשלים בין השבטים ובני ראובן ובני גד לכך הוא מלא דמל׳ : והנשיאים הביאו תרגום ירושלמי ועננים איתיאו מלשון מעלה נשיאים : ראו קרא ב׳. שאין מעמידין פרנס על הצבור אלא מדעתם : ולהורת. ב׳ הכא ואידך ולהורות את בני ישראל. שהיה בצלאל יודע להורות לבני ישראל בכל מיני חכמה :

כלי יקר

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל וגו׳. פירש״י למחרת יוהכ״פ כו׳ ובפ׳ יתרו כתיב ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ופירש רש״י גם כי זה היה למחרת יום כפורים. ונראה לי שידוע שהקהל זה היה להודיע להם מצות

המשכן

בידיה ג׳ בקריא וסי׳ וכל אשה חכמת לב. פרשת ציון בידיה, ואולת בידיה תהרסנו : וימלא ט׳ נמסר בסדר שלח לך : רוח אלהים ח׳ בליש׳ וסי׳ והארץ היתה תהו. הנמצא כזה איש. ואמלא אותו רוח וחברו וימלא. וישא בלעם את עיניו. במראה ברוח : ועזריהו בן עודד היתה. ורוח אלהים לבשה את. וכל שמואל דכוו׳ במ״ת רוח ה׳ וסי׳ וצלחה עליך רוח ה׳ ותוסף המלחמה, רוח ה׳ דבר בי. ורוח ה׳ סרה : בתבונת חד מן זוגין קדמא׳ נסיב ו״ו ותניין לא נסיב ו״ו ולית דכו׳ וסי׳ מצוין במסרת רבתא : ובדעת ה׳ בקרי׳ וסי׳ ואמלא אתו רוח אלהים. וחברו וימלא. חס׳ וסי׳ לחשב מחשבת. וחברו ולחשב. עשי כל מלאכה וחשבי : ובדעת חדרים ימלאו : מחשבת ג׳ חס׳ וסי׳ לחשב מחשבת. וחברו ולחשב. עשי כל מלאכה וחשבי : לעשת י״ג חס׳ נמסר לעיל בריש סדרא : למלאת ו׳ ד׳ מל׳ וב׳ חס׳ נמסר בסדר כי תשא : ולהורת ב׳ חס׳ וי״ו בתרא וסי׳ נתן בלבו הוא ואהליאב. את בני ישראל :

תולדות אהרן בידיה טוו. שבת צט יומא סו :
טוו את העזים. שבת עד צט :
והנשאם הביאו. יומא עה והל ויקרא :

ספורנו

היו מעורבים : (כו) טוו את העזים. מעל העזים כדבריהם ז״ל למען יהיה במווי זהר נוסף כי בהרבה מהפשוטים ימעט קצת מטוב איכותם כאשר יעקרו ממקום גדולם כמו שיקרה בדבש דבורי׳ ובקאסיא״ה ובחלב ובזולת׳ :

איש

רמבן

שבאו כלם אנשים ונשים בחח ונזם וטבעת וכומז וכל כלי זהב כצמידים ועגילים כי נמצאו לכלם כלי התכשיט ואמר כי יש מהם שהניפו תנופת זהב שבור או במטבע ואמר וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן כי לא נמצאו מאלה רק למקצת׳ וחזר יאמר אשר נמצא אתו עצי שטים כי היו יותר מעטים שבידם עצי שטים ואמר כל מרים תרומת כסף ונחשת כי לרוב האנשים היה כסף ונחשת בטבעות וכלים אבל לא הזכיר זה למעלה עם כלי הזהב בעבור שהזכיר שם הנשים ואין להם כסף ונחשת רק הזהב בתכשיטין כאשר אמר נזמי הזהב אשר באזני נשיכם וכל איש אשר הניף תנופת זהב לא היו רבים כמרימי הכסף והנחשת ולא היתה הרמת הזהב מרובה ככסף והנחשת על כן תקרא זו תנופה וזו תרומה כי המביא זהב יוסף ידו להשיבות הנדבה או הלוקחים יניפו הזהב לראותו לשבח המביא על נדבתו ובפרשת אלה פקודי יקרא הזהב גם הנחשת תנופה כי לא הזכיר שם תנופה כלל רק כסף פקודי העדה ויתכן שיקרא גם הנחשת תנופה שהיא

תשוב

הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ וְאֹרֵג עֹשֵׂי כׇּל־מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשָׁבֹת׃
לו א וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וְאׇהֳלִיאָב וְכֹל ׀ אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חׇכְמָה וּתְבוּנָה בָּהֵמָּה לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֶת־כׇּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃ ב וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־בְּצַלְאֵל וְאֶל־אׇהֳלִיאָב וְאֶל כׇּל־אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חׇכְמָה בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לְקׇרְבָה אֶל־הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ג וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת כׇּל־הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר׃ ד וַיָּבֹאוּ כׇּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת כׇּל־מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־אִישׁ מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים׃ ה וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ו וַיְצַו מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אַל־יַעֲשׂוּ־עוֹד מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא הָעָם מֵהָבִיא׃ ז וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם

ע"ו כתיב י'
ג' חס'
ג'
י"ג חס'
ג' ס"פ
ג'
ל' י"ג חס'
כ' וכענין
ל' י"ג חס'
י"ג
ל'
פ'
ג' וחד ומרבים
ד' ג' מ"ל וא' חס'
ל'
ג' . ג'

וּבְבוּצָא וּמַחֵי עָבְדֵי כׇּל עִיבִידָא וּמַלְפֵי אוּמָנָן׃ א וַעֲבַד בְּצַלְאֵל וְאׇהֳלִיאָב וְכׇל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִיהַב יְיָ חוּכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן לְמִידַע לְמֶעְבַּד יַת כׇּל עִיבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ׃ ב וּקְרָא מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאׇהֳלִיאָב וּלְכׇל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִיהַב יְיָ חוּכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ כֹּל דְּאִיתְרְעִי לִבֵּיהּ לְמִקְרַב לְעִיבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ ג וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם מֹשֶׁה יַת כׇּל אַפְרָשׁוּתָא דְּאַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְאִינוּן מַיְתַן לֵיהּ עוֹד נְדַבְתָּא בִּצְפַר בִּצְפַר׃ ד וַאֲתוֹ כׇּל חַכִּימַיָּא דְּעָבְדִין יַת כׇּל עֲבִידַת קוּדְשָׁא גְּבַר גְּבַר מֵעִיבִידְתֵּיהּ דְּאִנּוּן עָבְדִין׃ ה וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר מַסְגַּן עַמָּא לְאַיְתָאָה מִיסַּת פּוּלְחָנָא לְעִיבִידְתָּא דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ ו וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְאַעֲבָרוּ כְּרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא לְמֵימַר גְּבַר וְאִתְּתָא לָא יַעְבְּדוּן עוֹד עִיבִידְתָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּפְסַק עַמָּא מִלְּאַיְתָאָה׃ ז וְעִיבִידְתָּא הֲוָת מִיסַּת לְכׇל עִיבִידְתָּא

רשי

(ה) מדי העבודה. יותר מכדי צורך העבודה: (ו) ויכלא. לשון מניעה: (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה
של

עשי י"ו כתיב יו"ד כקרי' וסימן מלא אתם חכמת לב. והיו שתותיה מדוכאים. ועתה אנחנו מאשרים. ועמך לרוב עשי. ועל ידם חיל צבא. ויתנו ע"י עשי המלאכת. תניינא דפסו' דד"ה. ויתיכו את הכסף הנמצא. ויעשו עשי המלאכה. וכל עשי מלאכת השדה. ברכו ה' כל מלאכיו. ברכו ה' כל צבאיו. יורדי הים באניות. תועבת ה' שפתי שקר. ואדעה כי מניות הלוים. אשקול על ידי עשי. וכל שרי המדינות מנשאים. ומן ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא הזקו עד סופא דספרא דכ"ו': בהמה ג' וסימן נמסר סוף פ' ואתה תצוה: אשר צוה ה' ג' ס"פ נמסר לעיל בהאי סידרא: בבקר בבקר י"ג נמסר בישעיה סי' ג' גבי הסמרת והיה עקב: המה עושים ה' וסי' ממלאכתו אשר המה עשים. בן המה עשים גם לך דשמואל. האינך ראה מה המה עשים דירמיה. תועבת גדולה אשר המה עשים יחזקאל. כי עגבים בפיהם המה עשים יחזקאל: מרבים ג' וסימן העם להביא. כי יש דברים מרבים הבל. גם בימים ההם מרבים. וחד ומרבים בנים ובני בנים: והמלאכה ג' וסימן היתה דים. והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה. והמלאכה לא יום אחד: דים ג' וסימן והמלאכה היתה דים. הלא יגנבו דים דעובדיה. השחיתו דים דירמיה:

תולדות אהרן והם הביאו. יומא עה: איש איש ממלאכתו. שבת צו סנהדרין סט: ויעבירו קול. שבת צו ר"ה לד סוטה ג (שבת יו שבועות מג): והמלאכה היתה דים. שבת מט צו:

אבן עזרא

והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לאחר בחכמה על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכה וחשבי מחשבות: (א) ועשה. הנה בצלאל הוא בעצמו יעשה הנכבד ויורה הוא ואהליאב: (ב) ויקרא. ה"א לקרבה נוסף כמו ולדבקה בו וחכם גדול טעה שאמר כי כמוהו לשמור את בריתי לעמדה כי הוא מפיק ה"א ומלת עומד עומדת על כן הפי' לעמוד בה: (ג) קחו. את כל התרומה אשר הביאו: והם. ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר: (ד) ויבאו. אל אהל משה ויאמרו מרבים העם: (ה) מ"ם מדי נוסף כמ"ם מכל מלמדי השכלתי כאשר פירשתיו: (ו) ויעבירו. קול כמו ויעבור הרנה: (ז) והמלאכה. שהיתה עשויה. מ"ם דים שב אל כל החכמים

כלי יקר

המשכן והנדבה כמו שיתבאר בסמוך והיה משה חושש פן יתנדב א' מהם למשכן דבר שאינו שלו והוא חושב כי הוא תפשו בדין זה לא יתכן לבנות הבית הגדול והקדוש הזה מן הגזל ומקום המשפט שמה הרשע ע"כ הכריז משה תחלה ומי בעל דברים יגש אלי למשפט באופן שכל העם על מקומו יבא בשלום ונודע לכל א' מה שהוא שלו או אינו שלו ע"י שהיה דן ביניהם. ואז היה מודיעם ענין הנדבה לאמור קחו מאתכם תרומה לה' ומאתכם היינו משלכם ולא משל חבירכם דאל"כ מאתכם מיותר. ואף על פי שבלי ספק לא היה יכול לשפוט את כל העם ביום א' ואפי' באותו יום לא היה שופט כל היום כי אע"פ שנאמר מבקר עד ערב היינו כפירש"י שכל הדן דין אמת לאמתו מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעש' בראשית

בעל הטורים ויצו משה ויעבירו קול במחנה. בשבת נתנה תורה א"כ יו"כ של אותה שנה היה יום ג' וביום ד' אמר להם מלאכת המשכן והם הביאו לו בבקר בבקר והיינו יום ה' ויום ו' ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה: איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. בגימטריא (אל יוציאו) וזה אל יוציאו מבא מרה"י לרה"ר: ויכלא. שנים הכא ואידך ויכלא הגשם. זהו שדרשו שהיו יורדים להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאום לנדבת המשכן. ויכלא הגשם פי' העננים שמביאים הגשם שכלו להביא האבנים טובות ומרגליות אז כלו מלהביא: והמלאכה ג'. והמלאכה היתה דים. והמלאכה לא ליום ולא ליומים בעזרה. והמלאכה היתה גדולה בד"ה בענין בנין הבית אעפ"כ שהמלאכה היתה גדולה לא ליום ולא ליומים אעפ"כ היתה דים שנשתלחה ברכה במעשה ידיהם: דים. ג' היתה דים. הלא יגנבו דים. אם גנבים בלילה השחיתו דים. ברשעים נאמר הנה יבנו ואני אהרוס אבל בצדיקים והמלאכה היתה דים:

ספורנו

לו (ד) איש איש ממלאכתו. ספר אמונת כל אחד מהאומנים ונדיבות ישראל בכל הצריך לכל אחת מהמלאכות: (ה) למלאכה אשר צוה ה' לעשות אותה. הנה נדבת העם היא יותר ממה שצריך לאותה המלאכה שצוה ה' לעשות אותה בלבד בלי תוספת וגרעון שנתן מדה וקצב למשכן ולכל כליו עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע לא כענין בבנין שלמה והורדוס: (ו) אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. לא הכריז שלא יביאו נדבה כרצונם אבל הכריז שלא יעשו עוד מלאכה כמו מלאכת הטווייה שאמר ויביאו מטוה ומלאכת תקון העזים שאמר כלי שטים לכל מלאכת העבודה הביאו ותקון העורות וזולתם: (ז) והמלאכה היתה דים. ומלאכת המתנדבים בכל דבר שהתנדבו היתה די לעושי מלאכת המשכן:
לכל

רמבן

חשוב להם יותר מן הכסף מפני שלא היה נמצא בידם ממנו או שהיה חשוב מאד כענין שנאמר וכל נחושת מוזהב טובה שנים חמודות כזהב:
לו (ג) ויקחו מלפני משה. הנה ביום אחד הביאו כל הנדבה הזאת אל אהל מועד שהוא של משה והחכמים לקחו בו ביום מלפניו ובמחרת בהשכמה וכן בשני הביאו אליו עוד אל אהלו נדבה והוא צוה להביא אותה אל האומנים עד שאמרו לו שהם מרבים להביא והיתה דים והותר ולא היתה היתרון דבר חשוב שיספר בפרשת אלה פקודי מה עשו בו אולי היה מונח באהל לחזק בה את בדק המשכן או לעשות בה כלי שרת כאשר יעשו במקדש במותרות והזכיר הכתוב מרבים העם להביא לשבח את העם המביאים בנדבתם ולפאר החכמים באמונתם וגם הנגיד עליהם משובח בזה שהעביר קול במחנה למנעם כי אין לו חפץ בכספם וזהבם כשאר המושלים בעמים כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי:
(ו) איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה. הממון יקרא מלאכה וכן אם לא שלח ידו במלאכת רעהו לרגל המלאכה אשר לפני וכל המלאכה נמכוז
עמר

לְכָל־הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ
וְהוֹתֵר׃ רביעי ס ח וַיַּעֲשׂוּ כָל־
חֲכַם־לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת־
הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר
וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה
אֹתָם׃ ט אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת
שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב
אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת
מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃
י וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת
אֶל־אֶחָת וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חִבַּר
אַחַת אֶל־אֶחָת׃ יא וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת
תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת
מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת כֵּן עָשָׂה בִּשְׂפַת
הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת
הַשֵּׁנִית׃ יב חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה
בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת
עָשָׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר
בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת
הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל־אֶחָת׃
יג וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וַיְחַבֵּר
אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אַחַת
בַּקְּרָסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ פ
יד וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־
הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת
עָשָׂה אֹתָם׃ טו אֹרֶךְ הַיְרִיעָה
הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע
אַמּוֹת רֹחַב הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה
אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃

לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְיַתְרַת׃
ח וַעֲבָדוּ כָּל חַכִּימֵי לִבָּא
בְּעָבְדֵי עִיבִדְתָּא יַת
מַשְׁכְּנָא עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ
שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין
עוֹבַד אוּמַן עֲבַד יַתְהוֹן׃
ט אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא
עַסְרִין וְתַמְנְיָא אַמִּין
וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין
דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשַּׁחְתָּא
חֲדָא לְכָל יְרִיעֲתָא׃ י וְלָפֵיף
יַת חֲמֵשׁ יְרִיעָן חֲדָא עִם חֲדָא
וְחָמֵשׁ יְרִיעָן לָפֵיף חֲדָא
עִם חֲדָא׃ יא וַעֲבַד עֲנוּבִין
דְּתִכְלָא עַל סִפְתָּא
דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא
בֵּית לוֹפֵי כֵּן עֲבַד
בְּסִפְתָּא דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא
בֵּית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ יב חַמְשִׁין
עֲנוּבִין עֲבַד בִּירִיעֲתָא חֲדָא
וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד
בְּסִטְרָא דִּירִיעֲתָא דְּבֵית
לוֹפֵי תִּנְיָנָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא
חֲדָא לָקֳבֵיל חֲדָא׃ יג וַעֲבַד
חַמְשִׁין פֻּרְפִּין דִּדְהַב וְלָפֵיף
יַת יְרִיעֲתָא חֲדָא עִם חֲדָא
בְּפוּרְפַּיָּא וַהֲוָה מַשְׁכְּנָא
חָד׃ יד וַעֲבַד יְרִיעָן דְּמַעֲזֵי
לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא
עַסְרֵי יְרִיעָן עֲבַד יַתְהוֹן׃
טו אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא
תְּלָתִין בְּאַמִּין וְאַרְבַּע אַמִּין
פּוּתְיָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא
מְשַׁחְתָּא חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי

ג'
ג'
ס'
כל אוריי' חסר וי"ו
ג' קמצין וכל אס"ף זוקפים דכו' כמ"ב
ב' מ"ל
ב' כ"כ
ב'
ב' מיחדין
כול' חס'
ד
כול' חס' וי"ו כמ"ב

רשי

של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר. כמו (שמות ח) והכבד את לבו (מלכים ב ג) והכות את

והותר ג' בקרי' וסי' והמלאכה היתה דים. פי כה אמר ה' אכול והותר. ותותר עד לרוב: בעשי ג' וסי' ויעשו כל חכם לב. לדוד אל תתחר במרעים. פני ה' בעשי רע: ותכלת וארגמן ה' דסמיך וסי' ואת האבנט. וחברו ואת המשכן תעשה. ויעשו כל חכם לב בעשי. ותכלת וארגמן דריש פסו' דסדר תרומה. וחברו דויקהל: ת' זוגין מן כ"ב בענין מתחלפין בטעמ' וסי' וקחו איש מחתתו. ויקחו איש מחתתו. ואם יראה הכהן. ואם יראנת הכהן. ארך היריעה האחת שלשים. ארך היריעה האחת שמנה. ויט משה את ידו. ויט משה. ויאמר ה' אל יהושע נטה ידך בכידון. ויאמר ה' אל יהושע וסי' כל' ארמי אינש במחתיתא. בהנא בנגעא. תלתין ביריעת'. משה בידא. רברבני בחוטרא: האחת ג' קמצין נמסר בסדר תרומה: אחת אל אחת ב' וסי' ויחבר את חמש תיריעות. והלבו ישבי אחת אל אחת: לאהל ת' מיחדין נמסר בסדר תרומה: יריעת כלם חס' וי"ו בליש' במ"ה וסימן הרחיבי מקום אהלך. יריעות ארץ מדין. את עזובה אשה ואת יריעות. וארון ברית ה' בתוך דד"ה. כיריעות שלמה:

אבן עזרא

החכמים: לכל המלאכה. שהיו צריכים לעשות: והותר. שם הפועל וטעם והותר הותיר: (ח) ויעשו. החל מהמשכן: משזר. בלשון ישמעאל אוד״ך דע כי דקדוק מספר האחד בחשבון משונה מדרך ל' הקדש גם ככה הוא בלשון כשדים משונה גם בלשון ישמעאל כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן והנה בחשבון שלשה בה"א סימן זכרים וככה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה ומשם והלאה עד עשרים הזכר בלא ה"א אחד עשר שנים עשר תשעה עשר והנקבה בה"א רק בשנוי מלת עשרה שלא תתערב
על

כלי יקר

בראשית שנאמר ויהי ערב ויהי בקר דאל"כ אימתי הודיעם מעשה המשכן. מ"מ גם הנדבה לא נשלמה ביום א' ואולי היה מודיעם שכל דבר שב' חלוקים עליו שלא יתנוס נדבה עד כי יתברר תחלה הדין עם מי. ועל צד הרמז נאמר שהקהל זה היה לתווך השלום ביניהם כי אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת ואחר שרצה להודיעם מעשה המשכן שיהיו כולם שותפים בו דומה כאלו הושיב את כולם במדור אחד ועל כן הוצרך להקהילם תחלה שיהיו באגודה אחת וע"כ פירש"י שהיה זה למחרת י"כ לפי שכל החניות היו במחלוקת ותערומות חוץ מן החניה שקודם מ"ת שנא' ויחן שם ישראל וגו' וא"כ איך אפשר להקהילם בזמן שהם מחולקים ואין דעתם שוה ואיזו זמן מוכן לזה תנא משה להקהילם כרצונו הוי אומר זה למחרת י"כ כי בי"כ השלום מתווך ביניהם ובעצם היום ההוא כולם באגודה אחת ע"כ היה בנקל להקהיל ביום המחרת כל זמן שהשלום האתמול קיים אבל אם יום או יומים יעמוד אז לא יוקם השלום כי כבר נתפרדה החבילה וכל איש לדרכו פונה. וכדי שלא יתנגד אל השלום דברי ריבות שביניהם בעסק ממון שבין איש לחברו כי אין לשלום של י"כ עסק בזה ע"כ ישב משה גם לשפוט בעצם
היום

אדרת אליהו

ויעשו כל חכם לב וכו'. הנה מלאכת המשכן חזרה התורה ז' פעמים בכלל ופרט והוא להורידו מרקיע השביעי אל הארץ ובכל א' הניחה רושם וכמ"ש בדברי הגאונים וכן נגד ז"ם הבנין ושנים האחרונים הן בהקמת המשכן שהם שנים האחרונים מעמידי המשכן וג"פ חזרה התורה בנדבה המשכן שהוא כללי המשכן נגד ג' ראשונות שהן כללי של כ"א מז' ההתחתונות שכן חמ"ם וג' מעין המתפשטין בכל פשט הגוף והבינהו:
ויביאו

בעל הטורים והותר. ג' הכא ואידך כי כה אמר ה' אכול והותר. מהחל התרומה להביא בית ה' אכול ושבוע והותר בד"ה שבזכות התורה וכסמ"ק בא שובע לעולם כדכתיב מן היום אשר יוסד היכל ה' וגו' עד מן היום הזה אברך: בעשי. ג' ביו"ד ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה. פני ה' בעושי רע. ואידך אל תקנא בעושי עולה. וכמי תקנא בעושי כל חכם לב:

רמבן

ונמס והענין שלא יביאו עוד שום דבר למלאכת הקדש אבל אחר אל יעשו עוד מלאכה להכנים הנשים שלא יהיו עוד טוות את העזים והנה גם ההבאה יקרא מעשה ומנע מהם הכל:

(ח) **ויעשו** כל חכם לב בעשי המלאכה את המשכן עשר יריעות. הנה החזיר בתורה מלאכת המשכן חמש פעמים כי יזכור את כולם בצואה בפרט ובכלל תחלה אמר ועשית כך ועשית כך ואחרי כך הזכיר כולם בדרך כלל ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות עד ככל אשר צויתיך יעשו. והטעם בזה שיצוה השם למשה שיגיד אל בצלאל ואהליאב ולכל החכמים המלאכה בכללה ואחרי כן יקרבו אליה לעשותה כי לא יכשרו למלאכת הקדש עד שישמעו כל המלאכה ויביטו אותה ויקבלו עליהם שידעו להשלימה ובשעת המעשה הזכיר אותם תחלה בדרך הכלל הנזכר ואמר ויבואו ויעשו את כל אשר צוה ה' את המשכן את אהלו וגו' ויחסר מכאן פרט אחד כי בודאי הוצרך משה לאמר אל החכמים העושים המלאכה עשו המשכן עשר יריעות ארך היריעה כך ורחב כך וכן בכל המלאכה

ספורנו

לכל המלאכה. לכל מלאכה ומלאכה שבו: לעשות אותה והותר. לעשות אותה המלאכה ולהותיר באופן שלא היו צריכים לנמנם אופן עשייתם מדאגה פן יחסר החומר: (ח) ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה. היותר חכמים שבהם עשו את המשכן שהיה מעשה חושב על צורות שונות משני עבריהם כמו שהזכירו ז"ל ולא היו היריעות עבות כמו הפרכת. וכפל בפרשה זו כל האמור למעלה בצווי בפרשת תרומה להודיע שעשו הכל בכיוון לעשות כרצון מי שצוה ולהכליתו והארון שהיה המיוחד שבכלים נעשה על ידי בצלאל שהיה הגדול שבכלם כאמרם ז"ל יודע היה בצלאל:

על ל' זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת חשבון סמוכה תהיה בתי"ו לזכרים ולנקבות ושלשת האנשים האלה ושלשת נשי בניו והנה שמונה לזכרים כמשפט ושנוי לנקבה לומר שמונה כדרך עשתי עשרה אולי טעם באמה היא הידועה אולי היתה כמדת בית ראשון שהיתה אצילה: (יב) תי"ו הלולאות. סימן הנקב' ואחת לולה ובא תחת האל"ף ה"א ויש אומרים כי מזאת הגזרה הרה ללת: (יט) לאהל. להיות

להית ח' חסר בלישנא נמסר כסדר וישמע יתרו: מכסת ב' פתחין וסי' ויעש מכסת. ועשית מכסה: לאחל ג' וסי' נמסר בסדר תרומה: ידת ג' חס' בליש' וסי' וארבע תידת. ושתי ידת לקרש דמשכנא תנינא. וידת מזה ומזה: קדמא רצוואה תחת עשרים הקרש. תניין קרשים. קדמא עשרים קרש לפאת נגבה. תניין עשרים קרשים. קדמא ולצלע המשכן קרש. תניין עשת עשרים קרשים:

תולדות אהרן עסר אמות. סנס נג:

יְרִיעָן: טז וְלַפֵּיף יַת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד וְיַת שִׁית יְרִיעָן לְחוֹד: יז וַעֲבַד עֲנוּבִין חַמְשִׁין עַל סִפְתָא דִירִיעֲתָא בִּסְטְרָא בֵּית לוֹפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד עַל סִפְתָא דִירִיעֲתָא דְבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא: יח וַעֲבַד פּוּרְפִין דִּנְחָשׁ חַמְשִׁין לְלַפָּפָא יַת מַשְׁכְּנָא לְמֶהֱוֵי חָד: יט וַעֲבַד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא מַשְׁכֵּי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוּפָאָה דְמַשְׁכֵּי סַסְגוֹנָא מִלְעֵילָא: כ וַעֲבַד יַת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין: כא עֲסַר אַמִּין אוּרְכָּא דְדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְדַפָּא חָד: כב תְּרֵין צִירִין לְדַפָּא חָד מְשַׁלְּבִין חָד לָקֳבֵיל חָד כֵּן עֲבַד לְכָל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא: כג וַעֲבַד יַת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַשְׂרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא: כד וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף עֲבַד תְּחוֹת עַשְׂרִין דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי: כה וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִיפּוּנָא עֲבַד עַשְׂרִין

ל' דסמין
ט' חס' בליש'
ב' . ג'
י
ל' חס' קדמה מ"ל
ג' חס' בליש'
ב' וחד חס'
כול' חס' ו"ו

טז וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד: יז וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל־שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית: יח וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד: יט וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה: חמישי ס

כ וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים: כא עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד: כב שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן: כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה: כד וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו: כה וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים:

ביום ההוא כדי שמכל צד יהיה שלום ביניהם וגם יהיו ראוין לדור במדור א' דהיינו המשכן המשותף לכולם ואחר שנעשו לאחדים ע"י המשכן המצרפם אז אמנם כמה פעמים שהקהילם משה אע"פ שלא היה ממחרת י"כ. וכ"פ למה שכתב בעקידה דרך מליצה על פסוק לא תבערו אש וגומר שלא יציתו אש המחלוקת ביום השבת שנרפים המה ממלאכה ויש לחוש ביותר אז לאש המחלוקת מתלקחת בתוך הדברים לשליש א"כ יפה אמר ויקהל שהקהילם להיות באגודה אחת ע"י צווי לא תבערו וז"ש בעל פי דבורו גם נאספים:

אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם. דברים שנים במשמע והא לא הגיד להם בפעם ההוא כ"א מצות השבת כי אין לומר שדברים קאי גם על המשכן שהזכיר אח"כ שהרי נאמר זה הדבר אשר צוה ה' א"כ בזה הדבר המשכן אמור ומה אני מקיים אלה הדברים. וע"ק שאמר ששת ימים תיעשה מלאכה הל"ל תעשה כי תיעשה מעצמה משמע וע"ק שפסוק זה כולו מיותר ומ"ש בדברות ששת ימים תעבוד כבר בארנו זה בפ' יתרו ע"ש אבל פסוק זה אינו סובל הפי' ההוא. ע"כ אומר אני שנקט דברים לפי שכל עיקר מצוה זו היתה לצוות על מלאכת המשכן שיתעסק בו כל ו' ימי המעשה. וביום הזה לא יתעסקו בו כי אין משכן דוחה שבת והיו כאן ב' דברים אחת לצוות על מעשה המשכן והשנייה שלא יתעסקו בו בשבת. ומה שנאמר תיעשה מלאכה לפי שכל עיקר צווי זה היה על הבאת הנדבה כי גם זה נקרא מלאכה כמו שלמדו רז"ל מן פסוק איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וכתיב ויכלא העם מהביא א"כ הבאת הנדב' מרשות לרשות נקר' מלאכה ועל הוצאה מלאכה אמר תיעשה

כי

רמבן

המלאכה ולא הזכיר הכתוב זה כי בידוע שאמר להם הכל כסדר אחרי שעשו כן כל דבר ודבר. והטעם בזה כי לא הוצרך משה לפרוט להם כל המעשה דבר בדבר כאשר הוזכר בצואה ובמעשה אבל קצרו להם כאלו אמר שיעשו משכן בעשר יריעות חמש כנגד חמש והם הבינו כי יעשו לולאות מקבילות וקרסי זהב וכיוצא בזה בכל המלאכה בקצר' רמז להם הענין והם הבינו הכל ע"כ לא האריך בפרט הזה ירמוז הכתוב חכמתם ובינתם וטוב השכל שבהם ואחרי כן הזכיר המלאכה כולה בדרך הפרט הראשון ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן ויעש יריעות עזים ויעש קרשים וגו' והיה מספיק בכל הענין שיאמר ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל כל המלאכה אשר צוה ה' אותו ויאמר ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו אותה ויברך אותם משה אבל רצה לומר כי משה הזכיר אל כל עדת בני ישראל והחכמים שם כל המלאכה בכלל כי נתכוין בזה שיתנדבו העם כדי העבודה למלאכה הגדולה ובעבור שישמעו החכמים וידעו אם יקבלו לעשותה כאשר נצטוה ואחר כן הזכיר בפרט המעשה להגיד שעשו כל החכמים במשכן זהו שנאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן עשר יריעות ואמר ויעש יריעות עזים ויעש את הקרשים ירצה לומר ויעש כל חכם לב יריעות עזים והזכיר בארון ויעש בצלאל להגיד כי האומן הגדול שבהם הוא שעשה לבדו הארון:

והטעם בעבור שהוא מלא רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת שיתבונן בו ויעשנו בכוונה רצויה כי אין במעשהו אומנות גדולה אבל יש שם מלאכות שצריכות לאומנות יתירה ממנו וחזר ואמר סתם ויעש את השלחן ויעש את המנורה. ועל דעת ר"א ירמוז אל בצלאל שעשה כל כלי הקדש ואין כן דעתי שגם בחצר המשכן אמר כן אבל הוא חוזר לרמוז אל כל חכם לב כאשר אמר במשכן ואחר שהשלים כלל ופרט במעשה הזכיר ההבאה אל משה בדרך הכלל ואמר ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו וגו' להגיד חכמתם שהביאו אליו הכל כסדר כי לא הביא אחד מהם מלאכתו לפניו עד שנשלמה כל המלאכה כאשר אמר ותכל כל עבודת משכן אהל מועד ואחרי שנשלמה נאספו כלם והראו אותה אליו כסדר אמרו תחלה רבינו הנה האוהל והנה כליו ואחרי כן הנה הארון והנה בדיו וכן הכל והנה לא הזכיר במשכן וכל כליו כאשר צוה ה' את משה אבל באלה הפקודים בבגדי כהונה יזכיר כן בכל דבר ודבר. והטעם כי כלל מלאכת המשכן בפסוק שאמר בסוף ובצלאל בן אורי בן חור עשה את כל אשר צוה ה' את משה ואולי היה זה מפני שנוי הסדר כמו שהזכירו רבותינו ועל הכלל כל זה דרך חבה ודרך מעלה לומר כי חפץ השם במלאכה ומזכיר אותה בתורתו פעמים רבות להרבות שכר לעוסקים בה כענין מה שאמרו במדרש יפה שיחת עבדי בתי אבות לפני הקב"ה מתורתם של בנים שהרי פרשה של אליעזר שנים ושלשה דפין היא:

ויעש

כו וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כז וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃
כח וּשְׁנֵי קְרָשִׁים עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃
כט וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃
ל וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃
לב וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃
לג וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃
לד וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צִפָּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתָם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וַיְצַף אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃
לה וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃
לו וַיַּעַשׂ לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וַיְצַפֵּם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃
לז וַיַּעַשׂ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃
לח וְאֶת־עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב

י׳ | ו׳ פתחין וחד קמץ | ג׳ ב׳ | ל׳ דסמיך | נ׳ | ד׳ וא״ו

דַּפִּין׃ כו וְאַרְבְּעִין סַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד׃ כז וְלִסְיָפֵי מַשְׁכְּנָא מַעַרְבָא עֲבַד שִׁתָּא דַּפִּין׃ כח וּתְרֵין דַּפִּין עֲבַד לְזָוְיָת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפֵיהוֹן׃ כט וַהֲווֹ מְכֻוְּנִין מִלְּרַע וְכַחְדָא הֲווֹ מְכֻוְּנִין בְּרֵישֵׁיהוֹן בְּעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן עֲבַד לְתַרְוֵיהוֹן לְתַרְתֵּין זָוְיָן׃ ל וַהֲווֹ תְּמַנְיָא דַפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד׃ לא וַעֲבַד עַבְרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חַד׃ לב וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי מַשְׁכְּנָא לְסוֹפֵיהוֹן מַעַרְבָא׃ לג וַעֲבַד יָת עַבְרָא מְצִיעָאָה לְאַעְבָּרָא בְּגוֹ דַּפַּיָּא מִן סְיָפֵי לִסְיָפֵי׃ לד וְיָת דַּפַּיָּא חֲפָא דַּהֲבָא וְיָת עִזְקָתְהוֹן עֲבַד דַּהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָּא וַחֲפָא יָת עַבְרַיָּא דַּהֲבָא׃ לה וַעֲבַד יָת פָּרֻכְתָּא דִּתְכִלְתָּא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן עֲבַד יָתַהּ כְּרוּבִין׃ לו וַעֲבַד לַהּ אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וַחֲפָנוּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְאַתִּיךְ לְהוֹן אַרְבְּעָא סַמְכִין דִּכְסַף׃ לז וַעֲבַד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר׃ לח וְיָת עַמּוּדוֹהִי חַמְשָׁא וְיָת וָוֵיהוֹן וַחֲפָא רֵישֵׁיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דַּהֲבָא וְסַמְכֵיהוֹן חַמְשָׁא

כלי יקר

כי לא היה יכול לומר העשה מלאכה דרך ציווי שהרי הדבר הניתן מצד הנדבה אינו ציווי חובה אלא כל איש אשר נדבו לבו יתן מעצמו לכך נאמר תיעשה מלאכה מעצמה משמע. וביום הז' שבת לה' ואסור בו גם הבאת הנדבה מרשות לרשות. ולפי מדרש רז"ל האומר שהמשכן נעשה קצתו מאליו כמו המנורה שנעשית מאליה וכן הקמת המשכן היתה מאליו שנאמר הוקם המשכן על כן נאמר תיעשה מלאכה מאליה משמע:

ששת ימים תעשה מלאכ' וגו'. פירש"י הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה שבת. ומקשים כאן והלא בפ' קדושים כתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו ופירש"י שם אם יאמר לך אביך חלל את השבת אל תשמע לו וגם לא הקדים השבת ואע"פ כן פי' שדוחה כיבוד אב ואם וכאן תלה רש"י הדב' במה שהקדי' שבת למלאכת המשכן. ונראה שלא קשה מידי כי שם דייק מדכתיב את שבתותי תשמרו לשון רבים וה"ל תשמור שהרי הפסוק מתחיל בלשון יחיד שנא' איש אמו ואביו תיראו ר"ל כל איש ואיש ובשלמא אצל כיבוד אב ואם אע"פ שנכנס בלשון יחיד וחזר ואמר תיראו לשון רבים מ"מ הוצרך לומר זה להורות שאיש ואשה שניהם חייבים בכיבוד אב כי סד"א תאמ' שהאשה רשות אחר עליה שפטורין מכיבוד אב כפירש"י בו גבי שבת למה אמר תשמרו לשון רבים כי שם אין סברא לחלק בין איש לאשה אלא שר"ל אתה ובנך חייבים בכבודי כמו שתיראו ב' במשמע איש ואשה כך תשמרו ב' במשמע אתה ובנך. וא"כ לעולם כ"מ שמקדים איזו מלוה לחבירתה המוקדמת עיקר ודחי למאוחרת וכן בפסוק את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו הקדים ג"כ שבת למקדש מזה הטעם. ואגב התם דמיעט הכתוב באמרו תשמרו לשון רבים. ומה שלא גילה לנו זה מצד הקדימה לפי שהוצרך להקדי' מורא אב ואם כדי להשוות מוראם למורא שמים. ומה שהקדים בפ' כי תשא משכן לשבת וכתב אך את שבתותי תשמרו לדרוש מיתור לשון אך שאין משכן דוחה שבת והוה ליה להקדים השבת ולא יצטרך ליתור של אך שגה לפי מה שפירשנו למעלה פרשת כי תשא ביתור לשון אך הוצרך לכתוב לשון אך. אמנם בדברי רש"י יעוכן בדרך אחר ואגב זה יתורץ ג"כ למה שינה משה הסדר כי הקב"ה צוה לו תחלה על המשכן ומשה הקדים השבת. וזהו כי שבת אין בו כ"א כבוד הש"י להורות כי הוא ית' חידש עולמו. והמשכן מורה כולו על כבוד ישראל שויתר הקב"ה כנגדם והשרה שכינתו בתוכם ומחל להם עון העגל. והקב"ה חס ביותר על כבודם של ישראל ע"כ הקדים המשכן וכדי שלא יטעו לומר שלכך הקדימו לומר שמלאכת המשכן דוחה שבת ע"כ הוסיף מלת אך. אבל משה חשב לכבוד הש"י ראוי להקדים השבת המור' על כבודו ית' ואח"כ המשכן המורה על כבודם של ישראל ומתוך קדימה זו יובן מאליו שהשבת דוחה מלאכ' המשכן כי מי נדחה מפני מי הוי אומר הקטן מן הגדול. ולמעלה פ' כי תשא תמצא עוד טעם אחר למה המשכן נדחה מפני השבת. ומה שהקדים הקב"ה בעשרת הדברות מצות שבת לכיבוד אב ואם כדי להקביל הדברות ה' מול ה' כי דבור כבד כנגד לא תחמוד והוצרך לחתום הדברות בלא תחמוד להורות שכל הדברות כלולים בלא תחמוד וסוף
כל

קדמ' ויחדו יהיו תמים על ראשו. חניין אל: ויחדו ב' וסי' יהיו תמים. וחברו ויחדו בלם יבליע: מלמטה ו' פתח וחד קמץ חתג ברבב קמץ. ושארא פתח. וס' נמסר בסדר תרומה: קדמאה כן יהיה לשניהם לשני המקצעת. תניין כן עשה לשניהם: קדמ' לקרשי צלע המשכן האחד. תנין האחת: והיו ב' סבירין ויהיו וסי' והיו תואמים מלמטה. והיו שמנה קרשים ואדניהם בסף: כלהון שני אדנים תחת הקרש האחד במ"א בסדר ויקהל שני אדנים שני אדנים: בריחם כלם חס' יו"ד תניין במ"א מ"ל דמ"ל וסי' ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים: לברח ג' וחס' וסי' לברח בתוך הקרשים. למה נחבאת לברח. ע"כ קדמתי לברח: כרבים כל אורייתא חס' וי"ג חס' בנביאים ובכתובים וסי' נמסר בסדר תרומה. עמודיו ד' מל' וסי' ואת עמודיו חמשה. ויקם משה את המשכן. וזאת משמרת משאם. עמודיו עשה כסף: ראשיהם י"ג וסי' וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב. וצפוי ראשיהם כסף. וצפוי ראשיהם וחשוקיהם. וצפוי ראשיהם וחשק אותם. וישימו את ראשיהם בדודים. נטוי על ראשיהם. ויעלו עפר על ראשיהם. וכל ראשיהם קרחה. ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם. בסוס יכסמו את ראשיהם. מה עצמו ראשיהם. ראשיהם מאתים דר"ה. ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה: וחשקיהם כלהון חסר וי"ו כמ"ב מ"ל וסימן והאדנים לעמדים ולפאת ים קלעים:

רמבן

(כט) **ויעש** את שמן המשחה קדש ואת קטורת הסמים טהור. לא פירש באלו כאשר פירש באחרים שעל דרך הסתר ראוי שיאמר ויקח בשמים ראש מר דרור וגו' ויעש אותו שמן משחת קדש ויקח סמים נטף ושחלת וגו' ויעש אותה קטרת רקח מרקחת מעשה רוקח והטעם כי בעבור שלא נאמרו בהם הצואה בתשלום המעשה כאשר פירשתי שם ובקטרת לא הזכיר גם כל הסמים וסמך עליהם במה שאמר מעשה רוקח לא הזכיר במעשה כלום אבל אמר שעשאו על דרך הרקחים וזה טעם קדש טהור מעשה רוקח:
במראות

וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ

לז א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ ג׳ ד וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ כ״א ה וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן׃ כל אוריי׳ חס׳ ו וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ ז וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ ח כְּרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי קְצוֹוֹתָו קצותיו ק׳׃ ט וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ פ

י״ד פסו׳ אית בהון על אל אל

י וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ ג׳ יג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ יד לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ ב׳ ובענין. כ״ד טו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טז וַיַּעַשׂ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר עַל־הַשֻּׁלְחָן

י״ד פסו׳ אית בהון את את ואת ואת ואת

דִנְחָשָׁא׃ א וַעֲבַד בְּצַלְאֵל יָת אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ ב וַחֲפָהִי דְּהַב דְּכֵי מִגָּיו וּמִבָּרָא וַעֲבַד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ ג וְאַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא׃ ד וַעֲבַד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ ה וְאָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי דַאֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא׃ ו וַעֲבַד כַּפּוּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיַהּ׃ ז וַעֲבַד תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד עֲבַד יָתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי כַּפּוּרְתָּא׃ ח כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן כַּפּוּרְתָּא עֲבַד יָת כְּרוּבַיָּא מִתְּרֵין סִטְרוֹהִי׃ ט וַהֲווֹ כְרוּבַיָּא פְּרִיסִין גַּדְפֵּיהוֹן לְעֵילָא מַטְלִין בְּגַדְפֵּיהוֹן עַל כַּפּוּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל חַד לָקֳבֵיל כַּפּוּרְתָּא הֲווֹ אַפֵּי כְּרוּבַיָּא׃ י וַעֲבַד יָת פָּתוֹרָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ יא וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וַעֲבַד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ יב וַעֲבַד לֵיהּ גְּדָנְפָא רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר וַעֲבַד דֵּיר דִּדְהַב לִגְדָנְפֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ יג וְאַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וִיהַב יָת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּלְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי׃ יד לָקֳבֵיל גְּדָנְפָא הֲוָ עִזְקָתָא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃ טו וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃ טז וַעֲבַד יָת מָנַיָּא דְּעַל פָּתוֹרָא יָת מְגִיסוֹהִי

אבן עזרא

להיות אהל: (לג) ומלת לברוח. מהבנין הקל וטעם כמו הבריח שהוא מהבנין הכבד כמו ירה ויורה ורבים ככה: (א) ויעש בצלאל. בעבור כבוד הארון גם הוא עשה כל כלי הקדש. והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד להם. ואחר כך הזכיר שמן המשחה עם

ויבא נ״א וסי׳ ויבא אל האדם. קין מפרי האדמה. ולא מצאה היונה. ויבא לאמו. הגישה לי. ויעש גם הוא. ויחרד יצחק. ויקח את לאה. וילך ראובן. את דבתם. ביתה יוסף וחברו. את יעקב אביו. וילקט יוסף. ויבא ידו בחקו. את הבדים בטבעות. וחבירו. את הארן. את המשכן. ויצעקו אל ה׳. וישם כאפר. ויקם דוד וילך הוא ויבא. ויקרא יהונתן לדוד. ויקם יואב וילך גשורה. ויקם שמעי ויחבש את. ותשלם כל המלאכה. ויבא את קדשי דוד אביו. ויהי המלך עובר. ויבא הספר אל מלך. ואיש בא מבעל שלישה. ובשנה השביעית שלח יהוידע. ויבא מלך אשור מבבל. דמלבים. ויבא את כל הבהנים. ויתר דברי יחזקיה דמלבים. וגם הא חכם ויבא רע. ויבא ויעש ה׳ באשר. ויבא אתי אל פתח התצר. ויבא אתי אל פתח שער. אתי אל חצר בית. ויקח מזרע המלוכה. אמר נא לבית המרי. אתי שמה והנה איש. בעשרים וחמש שנה לגלותנו. ויקרא יעבץ לאלהי ישראל. ותשלם כל המלאכה דד״ה. ויבא את קדשי אביו. ויהי אחרי בא אמציהו. ויבא את הכהנים. ויבא ה׳ עליהם את שרי. ויבא שפן את הספר, שאל ויבא שלו. הלא כה עשו אבותיכם. ויתאפק המן תניינ׳ דפסוק: קצוות י״ג בתיבן תרין ווי״ן וסי׳ נמסר בסדר פקודי: ויהיו הכרבים פרשי וגו׳ חד מן י״ד פסו׳ דאית בהון על אל אל נמסר בסדר וישמע יתרו: בתים לבדים ב׳ ובענין וסי׳ לעמת המסגרת היו הטבעת. ויצק ארבע טבעת בארבע הקצות: ויעש את כל הכלים י״ד פסוקי אית בהון את את ואת ואת ואת וסי׳ ולקחת את כל החלב. ויעש את כל הכלים. את אלה מהם. ונתנו עליו את כל כליו. ויאמר ה׳ אל יהושע אל תירא. ולפני אהרן הכהן. ויתן להם. ולבני גרשון. וממטה גד. ויעלו חמשת. וישמע בן הדד. וחברו דד״ה. ויתנו להם. ואחריה לקח. ויבאו פנימה:

בעל הטורים

ויעש בצלאל את הארון. בכולם לא הזכיר בצלאל אלא על הארון לומר שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה שהארון הוא כנגד כסא הכבוד:

רשי

את מועד: (א) ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו

כלי יקר

כל דבר הכל נשמע וזה דבר ברור ונכון. ואין להקשות מהיכא תיתי דתדחי שהרי עשיית המשכן אינו אלא עשה והשבת יש בו עשה ולא תעשה וסקילה. תשובה לדבר שלאו הכי מצינו שבשבת דחויה אצל משכן ע״י הקרבנות שהיו קרבים ביום השבת וסד״א שבת דחויה מכל וכל אצל המשכן קמשמע לן:

לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. הוציא הבערה מן הכלל או כדי להתיר הבערה במקדש ולומ׳ דוק׳ בכל מושבותיכ׳ לא תבערו אבל במקדש מותר להבעיר או כדי שלא נאמר כשם שאסר לנו כל מלאכת הבית שלנו גם בבה״מ כמו כן מה שמותר בבה״מ מותר גם בבית קמ״ל לא תבערו בנה אב על כל המלאכות של משכן אע״פ שמותרים שם מ״מ הם אסורי׳ בכל מושבותיכם. ועל צד הרמז ירמוז כאן אל העונש של מחללי שבת כדאיתא פ׳ כל כתבי אמר רב אין דליקה מצויה אלא במקום חילול שבת שנא׳ אם לא תשמעו לי לקדש את יום השבת וגו׳ והצתי אש בשערי׳ ואכלה ארמנו׳ ירושלים ולא תכבה אמר רב יצחק בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה פירש״י היינו בשבת. וזה״ש כאן כל העושה בו מלאכה יומת. ואמר לא תבערו אש לא תגרמו לכם ע״י שלא תשמרו את השבת כראוי שתבער האש בכל מושבותיכם בבתי׳ ספונים שלכם ביום השבת בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה עיין כ״ז בעוללת אפרים מאמר ר״פ:

זה הדבר אשר צוה ה׳. בפרשת מטות פירש״י שכל הנביאים נתנבאו בכה אמר ה׳ נוסף עליה׳ משה שנתנבא בזה הדבר אשר צוה לפי שמשה ראה הדבר בעינו באספקלריא המאירה ומה שלא פירש״י זה על מה שנא׳ כאן זה הדבר לפי שהמשכן אינו הוראה על נבואתו לפי שהמשכן הראה לו הקב״ה בהר כמ״ש ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגומר ועל כן אמר זה הדבר אשר צוה ה׳ כמראה באצבע על דבר אשר ראה בעיניו ודבר זה אינו מורה על שום מעלה יתירה שלא היתה בשאר נביאים כי גם יחזקאל ראה כל תבנית המקדש:

קחו מאתכם תרומה לה׳. כבר פירשנו למעל׳ שמאתכם בא להוציא את הגזול ועוד יכלול מאתכם שכל א׳ יזדרז למצות מעצמו כי יש לך אדם שאינו נותן כלום עד שרואה אחרים נותנים

נותנים ומתקנא בהם ע"כ הוא עומד להשוות את עצמו להם וזה אינו מאתכם כי הוא עצמו אינו סבה אל הנתינה אלא אחרים סבה לו. וי"א מאתכם ממש כי הנותן מנדבת לבו דומה כאלו מקריב את גופו ועוד שהעני הנותן כאלו מחסר מבשרו ונותן ועל דרך שנאמר ומבשרך אל תתעלם שאל תתעלם מליקח אפי' מבשרך וליתן:

כל נדיב לב יביאה. מתחלה אמר קחו מאתכם ולשון קיחה משמע בעל כרחו יקחו ממנו ואחר כך אמר כל נדיב לב יביאה משמע שיביא מעצמו. וכן בפרשת תרומה הזכיר ג"כ לשון קיחה. עוד אמר כאן כל נדיב לב ולהלן אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו והל"ל ינדבנו. אלא שמדבר בשני מיני נתינה כי להלן בשני תרומות שהם חובה והוא מוכרח ליתן אף אם אינו נדיב לב ואדרבה לבו דוה עליו ודואג וכואב על הנתינה מ"מ תקחו ממנו בעל כרחו לכך נאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו כאלו אמר ידוו לבו כי בי"ת מתחלפת בוי"ו באותיות בומף ובפרט בי"ת רפויה ורז"ל אמרו מי שלבו דוה עליו ואינו נותן חובתו מרצון תקחו ממנו את תרומתי בעל כרחו וכן מה שאמר קחו מאתכם תרומה לה' מדבר ג"כ בתרומת חובה דהיינו בקע לגלגולת ואולי שלכך אמר מאתכם מן הגלגולת שלכם. ואח"כ אמר בסתם נדבה שכל נדיב לב יביאה מעצמו בלא הכרח כי הנדיב לב הפך זה אשר ידוו לבו והוא יביא מעצמו נדבתו לא ימתין עד שיבא הגבאי לתבוע ממנו. ועוד נ"ל מה שאמר תחלה מאתכם ואחר כך אמר את תרומת ה' לפי מחשבת הנותן כי מי שאינו נותן מרצון אינו חושב שאינו נותן משלו כלום כ"א משל הקב"ה כי לו ית' הכסף והזהב אלא טועה בדעתו וחושב כי כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה ע"כ נאמר בו קחו מאתכם תרומה לה' ר"ל מן אותן הכתות אשר המה חושבים כי משלהם אתה לוקח לה' אבל כל נדיב לב היודע כי לו ית' הכסף ומשלו הוא נותן לו לפיכך יביאה מעצמו את תרומת ה' ר"ל שכבר הוא של ה' לכך קראה כאן תרומת ה' שיובן מזה שכבר הוא של ה'. לכך נאמר והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר מהו עוד אלא אמר שני סימנים טובים נראו בהם והם מוסיפי' על שנתנו נדבתם בשמחה. א' מה שהביאו מעצמם קודם שבא אליהם הגבאי לתבוע ממנו מה שנדב כבר. ב' מה שהביאו

אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ ששי

(שלישי כשהן מחוברין) יז וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃ יח וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ יט שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ כ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ כא וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃ כב כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כד כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃ פ

כה וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ כו וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ כז וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃ כח וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים

ד׳

ב׳. פ׳

ב׳ מ״ל

ד׳ כתי׳ יו״ד בתורה

ג׳ רפין. ג׳

ד׳ כלישנ׳. ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חס׳

וְיָת בָּזֵיכוֹהִי וְיָת מְכִילָתֵיהּ וְיָת קַשְׂוָתָא דִּמְנַסְּכִין בְּהֵין דְּהַב דְּכֵי׃ יז וַעֲבַד יָת מְנָרְתָא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד עֲבַד יָת מְנָרְתָא שִׁדַּהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ הֲווֹ׃ יח וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָת קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָת קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃ יט תְּלָתָא כַּלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַּלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנָרְתָא׃ כ וּבִמְנָרְתָא אַרְבְּעָה כַּלִּידִין מְצַיְּרִין חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא׃ כא וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִנַּהּ׃ כב חֵזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ הֲווֹ כֻּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כג וַעֲבַד יָת בּוֹצִינָהָא שִׁבְעָא וְצִבְיָתָהָא וּמַחְתְּיָתָהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כד כִּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי עֲבַד יָתַהּ וְיָת כָּל מָנָהָא׃ כה וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דִּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי׃ כו וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִיגָּרֵיהּ וְיָת כּוֹתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וַעֲבַד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ כז וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב עֲבַד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ כח וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין

כהן י"ת ט"ו קמץ וג' פתח וסימן בסדר והיה כי תבא: סימן בקנה בשוא תחת הבי"ת או בפתח נמסר פרשת תרומה: גביע הגביע כול' מ"ל יו"ד: גבעים כלם חסר יו"ד קדמא: גגו לגגו ד' נמסר בסדר תצוה: קירותיו ד' ב' מ"ל וב' חסר נמסר בסדר תצוה:

שהביאו בבוקר בפנים מאירות כי כל דבר הניתן בפנים מאירות ניתן בבוקר והמן יוכיח כמו שפירש רש"י פרשת בשלח, ורמז עוד בבוקר שכל מי מהם שהיה יכול להקדים א"ע לפני זולתו היה מקדים לכך נאמר ב"פ בבוקר א' כנגד מה שנתנו בפנים מאירות ב' כנגד מה שזריזים היו ומקדימין את עצמם:

ויבואו האנשים על הנשים. המפרשי' אמרו שהוא כמו עם הנשים והודיע לדקת הנשים שהסכימו ליתן תכשיטיהן. ונ"ל כי זה באמת שבח להן כי מן הדין לא היו צריכין ליתן תכשיטיהן כי בשלמא האנשים שפרקו נזמיהן ועשו ממנו העגל הוצרכו ליתן נזמיהם ותכשיטיהם לכפר על נפשותיהם אבל הנשים שלא רצו ליתן במעשה העגל א"כ אינן צריכין לכפרה ולמה יתנו תכשיטיהן ומ"מ מחמת חיבת הקודש לא נמנעו מליתן. אבל מ"מ לא רצו הנשים להביא בידיהן הנדבה אל משה כדי שלא יחשוב משה כי היה להם חלק בעבירה ע"כ נאמר כל נדיב לב הביאו אבל הנשים לא הביאו אלא נתנו תכשיטיהן. ומדקאמר על הנשים ולא אמר עם הנשים מסתבר לפרשו שבאו עליהם בכח גדול כי לא רצו הנשים ליתן כל כלי זהב שלא יאמרו שהיה חלק להם בזהב העגל והאנשים באו עליהם ולקחו מהן בזרוע כל כלי זהב לכך הזכיר בהבאת הזהב האנשים לבד אבל ענין המטוה שאין בו חשד זה היו הנשים מתעסקים בו כמ"ש וכל אשה חכמת לב בידיה טוו וגו':

והנשאים הביאו את אבני השהם. ארז"ל לפי שנתרשלו בנדבה זו ולא הביאו נדבתם כ"א לבסוף ע"כ נחסר אות יו"ד משמם והנשאם חסר כתיב כי באמת לא היה להם להמתין עד לבסוף כי אולי יתנו ישראל כל הצורך ולא יהיה להם חלק בכל המשכן. ומה שנחסר יו"ד דוקא פירשנו למעלה פרשת תרומ' לפי שאמר הקב"ה גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל והגאל הנשיאים היתה בלי ספק רוח גאוה באמרם דרך התפארות מי ימלא מה שאנחנו מחסרים אבל אנחנו ממלאים כל מה שהצבור מחסרים ע"כ לקח הקב"ה משמם אות יו"ד כי רק אות זה מן השם הגדול הי' חקוק בשמם ואותו לקח ה' משם לומר אין כאן מקומו. ונוכל לומר עוד לפי שכל המשכן היה כפרה על מעשה העגל שגרם שבירת הלוחות ואותיות קדושות פורחות וידוע שהאותיות יש בהם יותר קדושה מן הלוחות על כן הביאו כל העם לנדבה י"ג דברים האמורי' בפרשת תרומה לכפר על שגרמו פריחת אותיות הלוחות הנדרשים בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם. ולא היו הנשיאים יכולין להביא עוד שום דבר נדבה המתייחס אל כתב הלוחות שהוא העיקר

וַיְצַף אֹתָם זָהָב: כט וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ: שביעי (רביעי כשהן מחוברין) ס

לח א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ: ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: ג וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת: ד וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ: ה וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים: ו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת: ז וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ: ס ח וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ס ט וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת ׀ נֶגֶב תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה: י עַמּוּדֵיהֶם

ל׳ ל׳ כל אורי׳ חס׳ במ״א דבכורי׳ ל׳ ג׳ ל׳. ו׳ ל׳. ב׳ ל׳ ג׳ מ״ל בתורה ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מ״ל. ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל ד׳ מ״ל בענין

וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא: כט וַעֲבַד יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא קוּדְשָׁא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דָכֵי עוֹבַד בּוּסְמָנִין: א וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דְאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וַחֲמֵשׁ אַמִּין פְּתָיֵהּ מְרַבַּע וּתְלָתָא אַמִּין רוּמֵיהּ: ב וַעֲבַד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא: ג וַעֲבַד יָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא יָת פְּסַכְתְּרָוָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא יָת צִנּוֹרְיָתָא וְיָת מַחְתְּיָתָא כָּל מָנוֹהִי עֲבַד נְחָשָׁא: ד וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבָבֵיהּ מִלְּרַע עַד פַּלְגֵיהּ: ה וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִזְקָתָא בְּאַרְבַּע זָוְיָתָא לִסְרָדָא דִנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא: ו וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן נְחָשָׁא: ז וְאָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי מַדְבְּחָא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין עֲבַד יָתֵיהּ: ח וַעֲבַד יָת כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וְיָת בְּסִיסֵיהּ דִנְחָשָׁא בְּמֶחֱזְיַת נְשַׁיָּא דְאַתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ט וַעֲבַד יָת דַּרְתָּא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדֵי דְדַרְתָּא דְבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין: י עַמּוּדֵיהוֹן

שמו: (ז) נבוב לוחות. נבוב הוא חלול וכן (ירמיה נב) ועביו ארבע אצבעות נבוב: נבוב לוחות. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: (ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשוים ליצר הרע א״ל הקדוש ברוך הוא קבלם כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהן יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר (שיר ח) תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצובאות ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחושת התנופה שבעים ככר וגו׳ ויעש בה וגו׳ וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחושת של כיור מנחושת התנופה כך דרש רבי תנחומא

עם קטורת הסמים כי יש בשמים בשמן המשחה גם בקטורת הסמים: (ח) ובי״ת במראות. תחת מ״ם כי נכון הוא בלשון הקודש כמו והנותר בבשר ובלחם וככה בלשון ישמעאל. וטעם הצובאות כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשיהם הם הנזכרים בספר ישעיהו כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם צורך עוד להתיפות רק באות יום יום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד. כי היו רבות ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה רק נעשה בכל המראות שהביאו והכן שהוא התבונה לעולם הוא כמדת הכיור

כלי יקר

שעיקר והוצרכו להביא שתי אבני שהם לכפרה על שבירת שתי אבני הלוחו׳ וכפרה זו אינ׳ חשוב׳ כמו כפרת העם על כן נחסר אות יו״ד משמם כי לא היה חלק להם באותה כפרה הבאה על כתב יו״ד הדברו׳ דהיינו האותיו׳ הפורחים. ורז״ל דרשו והנשיאי׳ הביאו מלשון עננים כמו נשיאים ורוח וגומר ואמרו שהעננים הביאו אבני השהם. ונ״ל ע״ד אמרם ז״ל אין הגשמים נעצרים כי אם על פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנים שנאמר נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר וא״כ במקום שאין נותנין הנדבה אין הנשיאים מורידין כלום אבל כאן שכ״א נתן נדבתו ע״כ נא׳ והנשיאים הביאו וגו׳ כי הנשיאים נתנו גשמם בעתם והיתה הברכה משתלחת בכל מעשה ידיהם עד שהיו קונים אבני שהם וכל אבן יקר ע״י רוב עושר שהשפיעו להם הנשיאים. או שהיו הנשיאים שואבים המים מן קרקעית הים מקום שאבני שהם מצוין שם. ועל זה הרמז יפורש מה שאמרו במסורה ב״פ ויכלא א׳ ויכלא הגשם מן הארץ ב׳ ויכלא העם מהביא רמז שבזמן שאינן נותני׳ נדבתם ויכלא העם מהביא את מה שנדבו אז ויכלא הגשם מן הארץ. וי״א לפי שהנשיאים הביאו המן והיה מזונתם מזומנת ולא הי׳ להם שום הוצאה משם נתעשרו כי ממונם

לשאת כ״ד בקרי׳ וסי׳ בד״ה א׳ ריש סימן ט״ו: חמש כ״ח קמצין נמסר בסדר תרומה: הסירת כל הסירת דאורית׳ חס׳ וי״ו כל הסירות דמלכים מלאים דמלאים ואת הסרת קדמאה דירמיהו חס׳ דחס׳ כתיב: נבוב לחת ב׳ וסי׳ תעשר. עשה: כיור הכיור ג׳ מל׳ נמסר בריש סדר כי תשא: במראת ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ נמסר בסדר ויגש: עמודיהם ד׳ מל׳ ובענין וסי׳ עמודיהם עשרים דרי׳ פסו׳. ולפאת צפון מאה. ולפאת ים קלעים. קלעים חמש עשרה ר״פ:

בעל הטורים

במראת. ד׳ במסורה במראות הצובאות. ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה. במראות אלהים תרי ביחזקאל. שאלו הנשים סרו מתאות העולם ונתנו מראותיהן לנדבת המשכן ונחה עליהם רוח אלהים: הצובאות. ב׳ במראות הצובאות. אשר ישכבון הנשים הצובאות גבי בני עלי כמו התם ישכבון הנשים הצובאות גם כאן ע״י מראות היו שוכבים הנשים כדאיתא במדרש שהיו מתקשטות במראות ומשדלות לבעליהן ונזקקין להם:

ספורנו

בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ: לז (כט) ויעש את שמן המשחה קדש. בכונת היותו בלתי נפסד כאמרו קדש יהיה זה לי לדורותיכם: ואת קטרת הסמים טהור. בבשמים מנוקים מפסולת כאמרו ממלח טהור: לח (ח) במראות הצובאות. שלא היה בכלל נחשת התנופה כמו שמבואר בפרשת פקודי באמרו ויעש בה וגו׳. ולא הזכיר כיור וכנו בכלל הנעשים ממנה: אשר צבאו פתח אהל מועד. לשמוע דברי אלהים חיים כאמרו והיה כל מבקש ה׳ יצא אל אהל מועד

ולוחן

רמבן

(ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו והיה משה מואס בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקב״ה אלו חביבין מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים וכו׳ ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות מן המים שבו לאשה שקינא לה בעלה ונסתרה. רש״י. והטעם במדרש הזה שבכל מלאכת המשכן קבלו התכשיטין מן הנשים כדכתיב ויבאו האנשים על הנשים והביאו חח ונזם וטבעת וכומז והכומז כפי מדרשו יותר נמאס אבל שם נתערבה כל הנדבה אבל שיעשו כלי מיוחד מן התכשיט העשוי ליצר הרע לא היה משה בוחר בכך עד שנאמר לו כן מפי הגבורה ולא ידעתי איך יתפרש לפי זה אשר צבאו פתח אהל מועד אולי יאמר שהביאו הנשים הנדבה ההיא אל

אל

עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת
וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ ד' מ"ל
יא וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה
עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם
עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים ד' מ"ל
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְלִפְאַת־יָם
קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם
עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי
הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף׃ ב' מ"ל
יג וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה
חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ יד קְלָעִים
חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף
עַמּוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה
וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ
עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז כָּל־קַלְעֵי
הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃
יז וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי ב' חד מ"ל והוא חד מן
הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי י"א חס' . ב' מ"ל בענין
רָאשֵׁיהֶם כֶּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים ס' בניסו' . י"ג
כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר׃ מפטיר ב' חסר
יח וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה ב' חד מ"ל
בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי וחד חסר דין מ"ל
הֶחָצֵר׃ יט וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה ל' ר"פ
וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם
כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם ס' בניס' . י"ג
כָּסֶף׃ כ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן ח' ר"פ בספר'
וְלֶחָצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת׃ ס ס ס

קכב. סנוא"ה סימן

עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין
דִנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יא וּלְרוּחַ
צִפּוּנָא מְאָה אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן
עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין
דִנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יב וּלְרוּחַ
מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין
עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן
עַסְרָא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן
כְּסַף׃ יג וּלְרוּחַ קִדּוּמָא
מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין׃
יד סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין
לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא
וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃
טו וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא מִכָּא
וּמִכָּא לִתְרַע דַּרְתָּא סְרָדִין
חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן
תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃
טז כָּל סְרָדֵי דַּרְתָּא סְחוֹר
סְחוֹר דְּבוּץ שְׁזִיר׃ יז וְסַמְכַיָּא
לְעַמּוּדַיָּא דִנְחָשָׁא וָוֵי
עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף
וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְאִנּוּן
מְכַבְּשִׁין כְּסַף כֹּל עַמּוּדֵי
דַּרְתָּא׃ יח וּפְרָסָא דִּתְרַע
דַּרְתָּא עוֹבַד צַיָּר תִּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ
שְׁזִיר וְעַסְרִין אַמִּין אוּרְכָּא
וְרוּמָא בִּפְתָיָא חֲמֵשׁ אַמִּין
לָקֳבֵל סְרָדֵי דַּרְתָּא׃
יט וְעַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא
וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא דִנְחָשָׁא
וָוֵיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ כ וְכָל
סִכַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא וּלְדַרְתָּא
סְחוֹר דִּנְחָשָׁא׃
ס ס ס

במראת וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא והוא תרגום של מראות מירדוריי"ש בלעז. וכן מצינו (ישעי' ג) והגליונים מתרגמינן מחזייתא: אשר צבאו. להביא נדבתן: (יח) לעומת קלעי החצר. כמדת קלעי החצר:

העמדים י"א חסרים בלישנ' וסי' ווי העמודים קדמא'. ותניי'. ולפאת ים קלעי'. והאדנים לעמדים נחשת קדמא' דפסוק. הניחה אתי והמשני העמודים. ועמדים ועב על פניתם. ויקם את העמודים דמלכים. עמדים שנים. אל העמדים ועל הים דירמיה, ועמדים אל האלים. ויעש שרשות לדביר: לעמדים ב' א' מלא וא' חסר וסי' והאדנים לעמדים נחשת. עשה ווים לעמודים. בתראה מלא: צפוי וצפוי ה' וסי' וצפוי ראשיהם כסף וחברו. רקועי פחים צפוי. יירקעום צפוי למזבח. צפוי פסילי בספך: עמדי ב' חס' וסי' והאדנים לעמדים. כל עמדי החצר סביב: וקומה כ' חד חס' וחד מלא וסי' וקמה חמש אמות ברחב. וחברו מלא: סימן פרשת ויקהל קדמ' ואת מכסה. ואת קרשיו. ואת אדניו. ואת בדיו. ואת פרכת. ואת בדיו ואת כל כליו ואת. ואת מנרת. ואת כליה. ואת נרותיה. ואת שמן. ואת מזבח. ואת בדיו. ואת שמן ואת קטרת. ואת מסך. ואת מכבר. ואת כל כלי. ואת כנו. ואת אדניה. ואת מסך. ואת יתדת. ואת מיתריהם. ואת בגדי בניו:

תולדות אהרן ולכתף השנית. ערוכין כ: קלעים כו'. זבחים נט: וכסף פקודי העדה. בכורות ה:

ספורנו

ואותן הנשים מאסו עניני תכשיטיהן והקדישו מראותיהן להורות שאין צריכות עוד לכן:

הכיור וכן המשפט.. ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כנו הפנים על כן קרא לפאת ים ירכ'. וקרא הקרובים אל הפתח כתפים ככתפות איש:

כלי יקר

ממונם היה מוסיף תמיד והיה בידם כדי לקנות אבני שהם: **ראו** קרא ה' בשם בצלאל. אמר משה ראו ותדקדקו בשמותם כי קרא ה' בשם בצלאל כי לכתחלה קרא ה' להם שמות המורים על שהם נבראו לכך היו עסוקין במלאכת הקודש כי בצלאל הוא על שם צל אל רמז כי הוא יבנה המשכן והארון אשר בו כי הוא מדור לשכינה שבצלה בצל קורתו כמ"ש יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן וכתיב בין שדי ילין ופירשו רז"ל על שהיה הקב"ה מצמצם שכינתו בין שני בדי ארון ומבין שני הכרובים הסוככים בכנפיהם על פני הכפורת והסכך עניינו צל כי שמה היו צל אל כביכול. וראיה שבכל מעשה המשכן כתיב ויעש ולא הזכיר בצלאל ואצל הארון כתיב ויעש בצלאל את הארון; וכל זה ראיה שעל שם הארון הוא נקרא בצלאל. בן אורי על שם אור התורה כי הוא יבנה מקום לתור' אור. בן חור הורה שבדין הוא לקרבו אל המלאכה הקדושה הזאת יותר מזולתו יען כי חור אבי אביו מסר נפשו על מעשה העגל שגרם שבירת הלוחו' כי לדעת רז"ל הרגו את חור ולמטה יהוד' שנמשל לגור אריה והמקדש נקרא אריאל כארי זה שרחב מלפניו וצר מאחוריו כך המשכן היה רחב מלפניו וצר מאחוריו להורות שמקום השכינה אינו תלוי ברחבת ידים כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אף כי הבית הזה ע"כ בחר הקב"ה לשכונתו מקום צר להורות שאינו נגבל בשום מקום ולכבוד ישראל וויתר על כבודו להתקומם במקום ומ"מ בחר לו במקו' צר ודי בזה הערה למשכילי': ואתו אהליאב. שנקרא כך על שם כי הוא יבנה אהל מועד לאבינו שבשמים ועל שם זה נקרא בשם אהליאב בן אחיסמך כי שם מקו' סמיכת האחים דהיינו השכינה עם ישראל כמ"ש למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך וכתיב אחותי רעיתי. למטה דן שנמשל גם הוא לגור אריה שנאמר דן גור אריה ע"כ מן הראוי שיבנה האריאל. ורמז ביסודה לשני שמותיו ית' ה' אלהים שם של רחמים ושל דין אשר שתף הקב"ה וברא בהם העולם כך משכן זה העשוי על תמונת כל העולמות נעשה ע"י יהודה אשר כל השם של רחמים כלול בשמו ועל ידי דן המורה על מדת הדין כי בשניהם אלו יצר ה' עולמו ובשניהם אלו נעשה על תמונת העולם המשכן על ידי שבט דן ויהודה לכך נאמר ראו קרא ה' בשם וכו' וזה נכון וברור. וכדי להדמות בכל וכל בנין העולם צוה משה להכריז איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וכל כך למה וכי עשו עבירה שהיו מביאים יותר מדי הצורך לפי שראה משה שציור בנין זה הוא תבנית בנין העולם בכללו ואחז"ל מסכת חגיגה כשברא הקב"ה העולם היה מרחיב והולך עד שגער בו

רמבן

אל אהל משה שקראו אהל מועד והוא עצמו קבל מהן ע"פ הדבור כי אהל המשכן לא נעשה עדיין ואונקלוס תרגם דאתיאן לצלאה לתרע משכן זימנא נוטה דבריו לדברי ר"א שאמר שהיו הנשים האלה עובדות ה' וסרו מתאוות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה ובאות בכל יום ויום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות. ויתכן עוד שנאמר בדרך הפשט שעשה הכיור וכנו ממראות הנשים אשר באו מהן צבא גדול ונאספו אל פתח אהל מועד לתת מראותיהן בנדבת לבן והיה נחשת המראות נחשת קלל ממורט ויפה מאד ועל כן ייחד אותו מתחלה לכלי הזה והנשים בראותן כן נאספות ובאות צבאות צבאות לתת כולן מראותיהן להעשות מהן כל הכיור וכנו וגם כן הוא שיתכוונו בכך מתחלה מפני ענין הסוטה והן קבלו כן עליהם בשמחה והתנדבו לתת בו כל מראותיהן:

אמר

בו הקב"ה ואמר לעולמו די כך כשראה משה שדבר זה הולך ומתרחב לאין תכלית נעבר בהם לאמר אל יעשו עוד מלאכה כי כך עשה הקב"ה ביצירת עולמו. ומ"ש ויקחו מלפני משה יש אומרים שמשה מפני החשד לא רצה להכניס הנדבה אל ביתו וחדריו אלא כשהונחה לפניו משם לקחוהו עושי המלאכה:

ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראות הצובאות. פירש"י שהכיור נעשה מן מראות הנשים כו' ויש ב' טעמים בדבר למה נעשה הכיור מן מראות של הנשים. טעם אחד הוא לפי שמן הכיור היו משקין הסוטות על כן היו הנשים מסייעות בעשיית הכיור להודיע כי המה בחזקת כשרות ורוצים בבדיקת הכיור אחר שיודעין בעצמן כי צנועות המה, ונתנו דוקא נחשת לפי שנא' ומצא אשה זונה היא לך וכתיב ומצחך נחושה וידוע שאין קטיגור נעשה סניגור לכך נתנו נחשת כי בזה הורו שלא היתה מצחם נחושה. טעם ב' הוא שהמראות הם כמים של כיור המראים פנים לפנים כמו כן המראות מראים פנים לפנים וכמו שהמראות מגידין לה אם היא יפת תואר או כעורה כך מי הכיור מגידים ומפרסמים אם זנתה או לא ואם היא כשירה במעשיה. ונראה שנקט הצובאות כי הנשים העמידו צבאות רבות במצרים והיו אומרים כסבורים שלא שלטו בהם המצריים שהרי בעליהן היו מעונים בעבודת פרך המתשת פריה ורביה ובודאי מן המצרים נתעברו על כן רצו לגלות צדקתן כי בעבור שהעמידו צבאות רבות על כן הוצרכו לגלות טהרתם והביאו אותן מראות שעל ידיהם העמידו אותן הצבאות כדי לעשות מהם הכיור כאלו אמרו הביטו וראו ובחנונו בזאת אם העמדנו אותן צבאות בטהרה או לא כי הכיור נעשה לבודקן כסוטות. ואמר אשר צבאו פתח אהל מועד ועדיין האהל מועד לא נעשה ע"כ פירשו שזה אהל מועד של משה עיין ברא"ב"ע וכן ברבינו בחיי ולי נראה שמדבר הכל בצניעות הנשים כמ"ש הנה באהל פירש"י צנועה היא כך אותן צבאות שהעמידו צבאו פתח אהל מועד ר"ל באהל שלהם ומה שנקט פתח לפי שנאמר בזונה ותשב בפתח עינים על כן אמר בצנועות פתח אהל. ונקט מועד כי שם נועדו יחדיו עם בעליהן אשר היו כל היום בשדות כי לשון מועד הוא הבאים ממקום אחר להוועד במקום זה:

הפטרת ויקהל במלכים א' סימן ז'

וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה האהל כ' אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאל לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

פירוש המלות

הכירת. הסירות: היעים. מגרפות: וגלות. סבובים: הכתרות. עטרות: והשבכות. כמו אלתו נסבך: המכונות. מושבות: הסירות. הדודים: ממרט. מלוטש: בככר. במישור: במעבה. בעובי ר"ל עשה צורה באדמה: בית. כמו בבית: והפרח. פרחי המנורה: והספות. כדים: והמזמרות. כלים שמזמרים בו: והפתות. הצירים:

פרשת פקודי

אבן עזרא

תנה עוז אב המון לשם והודה בהגיעך לראש אלה פקודי.

אלה פקודי. הטעם פקודי הכלים כי מלת משכן כוללת הכל ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון ששם לוחות העדות והנה אחז דרך קצרה וזהו האמת בעבור מכתב אלהי'. וטעם עבודת הלוים. שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליה' איתמר כי

כא אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִיאוּ עַל מֵימְרָא דְמשֶׁה פּוּלְחַן לֵיוָאֵי בִּידָא דְּאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃

כו' מ"ל כמ"ת הס' וילו יהוידע את שרי. ' פסו' דמיין אית נכון ב' מלין חד קמץ וחד פתח. ל' ודגש

כא אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃

ז' פסוקים דאית בהון תרין מלין חד קמץ וחד פתח וסי' את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי: אשר רכש מקנה קניני אשר רכש. המשכן משכן העדת אשר פקד. והמכתב מכתב אלהים הוא חרות. טוב ברע או רע בטוב ואם תמר. כל המרכב אשר ירכב עליו. והמנהג כמנהג יהוא: ונמסר גם בסדר ויצא:

רשי

(כא) **אלה** פקודי. בפ' זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן. שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חרבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדות. עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעש' העגל שהרי השר' שכינתו ביניהם: עבודת הלוים. פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפ' נשא: ביד איתמר. הוא היה פקיד עליהם

בעל הטורים אלה פקודי. מלא וא"ו שפקד לכל ו' מאות אלף שלא יחשדוהו שלקח מן הכסף: המשכן משכן. שנתמשכן ב"פ בשביל עונות ישראל. וזה שאמרו אנשי כנסת הגדולה חבול חבלנו. הן כמנין משכן שנים היה עדות ששכינה שורה בישראל. שבית ראשון עמד ת"י שנה כמנין משכן:

ספורנו

(כא) **אלה** פקודי המשכן. כל אחד מחלקי המשכן הכתובים למעלה הם אותם הפקודים שנא' עליהם ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ביד איתמר. וזה כי כל אחד מהם היה ראוי להיות נחשב ולהקרא בשם בספר הוא זה הפרטי לא בלבד בספר הוא מזה המין וכל שכן שנדקדק זה על כל אחד מכלי הקדש אשר במשא בני קהת ולזה לא נפקדו כאמרם ז"ל שמא תאמר אבד סברם ובטל סכוים ת"ל עצי שטים עומדים שעומדים לעד ולעולמי עולמים וגם כן לא נפל דבר מהם ביד האויבים על הפך מה שקרה למקדש שלמה וכליו כמבואר בחרבן בית ראשון על ידי נבוזראדן שלא נזכר שם דבר מעניני משכן מרע"ה:

רמבן

(כא) **אמר** המשכן משכן העדות. בעבור כי יריעות שש משזר הם שיקראו משכן במצוה ובמעשה אבל משכן העדות כולל הבית בכללו שהוא המשכן הנעשה ללוחות העדות. ועל דעת רבים אלה פקודי המשכן יחזור אל הנזכרים למעלה יאמר כי המשכן וכליו שהוא הבית והחצר וכל הנעשה להם פקודי עבודת הלוים שפקדם משה ביד איתמר ואין כלי הקדש הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בכלל המשכן כי הם ביד אלעזר ואין כן דעתי כי למה יזכיר פקודת איתמר ולא יזכיר פקודת אלעזר שהיא הנכבדת אבל אלה פקודי ירמוז אשר יזכיר בפרשה למטה ויאמר כי כסף פקודי העדה מאת ככר שעשה ם האדנים

עליהם לחסור לכל בית אב עבודה שעליו : (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפי' דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחלה כלים ואחר כך משכן (לא לענין צווי להתנדב קאמר דהא אדרבה להיפך צוה הקב"ה בפרשת תרומה מתחלה הכלים שלחן מנורת יריעות ואח"כ צווי הקרשים וצווי משה רבינו ע"ה ריש ויקהל תחלה המשכן ואהלו ואח"כ הכלים הא מיירי לענין צווי לפועל איך יפעול כסדר , ותמצא בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל וגו' הוזכר מתחלה את אהל מועד ואח"כ הכלי' אבל לענין להתנדב להכין מה שיהיו צריכין מה לי מה שמתנדב תחלה ועיין בתוספות פרק הרואה (ברכות נט) וא"ת מנלן שמרע"ה צוה לבצלאל הפך הענין וי"ל דכתיב בפרשת ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואהליאב וגו' וקצר מה שידבר עמהם והאי קרא מדכתיב אשר צוה את משה חזינן דהיה מצוה בהיפך . ודוק היטב). אמר לו בצלאל מנהג עול' לעשו' תחל' בי' ואח"כ משים כלים בתוכו א"ל כך שמעתי מפי הקב"ה אמר לו משה בצל אל היית כי בודאי כך צוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואחר כך עשה כלים : (כד) ככר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינם מג' אלפי' שאין מגיעין לככר : (כו) בקע. הוא שם משקל של מחצית השקל : לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכך עלה מנינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי הן
מאת

כב וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר
לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־ י
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
כג וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ
לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם
בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת ו' בליטנא
הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ ס כד כָּל־הַזָּהָב
הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת ב' בספרא
הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀ זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע ד' וא' וזהב
וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת
וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃
כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת
כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה ג' ובענין
וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃
כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל ב' , ג'
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־
הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף י
וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת

ר"פ כב וּבְצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר
חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד
יָת כָּל דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
כג וְעִמֵּיהּ אָהֳלִיאָב בַּר
אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן נַגַּר
אוּמָּן וְצַיָּר בִּתְכֶלְתָּא
וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי
וּבְבוּצָא׃ כד כָּל דַהֲבָא
דְאִתְעֲבֵיד לְעִיבִידְתָּא בְּכָל
עֲבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה
דְהַב אֲרָמוּתָא עַסְרִין וּתְשַׁע
כִּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃
כה וּכְסַף מִנְיָנֵי כְנִשְׁתָּא
מְאָה כִּכְּרִין וְאֶלֶף וּשְׁבַע
מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ סִלְעִין
בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ כו תִּקְלָא
לְגוּלְגַּלְתָּא פַּלְגוּת סִלְעָא
בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לְכֹל דְעָבַר
עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין
וּלְעֵילָּא לְשִׁית מְאָה וּתְלָתָא
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃

כי הגרשונים והמררים הלוים על יד איתמר שהיה פוקד בשמות כלי משאם : (כב) ובצלאל. הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם כהוגן : (כד) כל הזהב . אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב גם ככה הכפרת וזהב הארון ומזבח הקטורת ואין זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב מבית ומחוץ וכן מזבח הקטר' והשלחן והבדי' והקרשי' והבריחי' מצופים זהב הם כולם והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורי' והנה הזכיר כי על כסף החיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים וזה לזכרון לבני ישראל ומי יוכל לשער כמה זהב צפוי כל כלי המשכן : (כה) וכסף . והנה ידענו מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלי' והעד וכסף פקודי העדה : (כו) בקע. חצי שקל וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו : לכל העובר . שעברו עליו עשרים שנה שלימות וכבר הזכרתי

זהב ד' חטפין פתחין בקריא וסי' כל הזהב העשוי . בפות זהב שתים עשרה . ויהי כל זהב התרומה . ויצף את הבית אבן . וא' וזהב הארץ ההיא טוב . ומשמש א"ב וסי' במסרה רבתא: בקע ב' וסי' משקלו. לגלגלת : לגלגלת ג' וסי' נמסר פרשת בשלח :

תולדות אהרן ובצלאל. (פאה טו):
בקע לגלגלת .
בכורות ה (סנהדרין יט) :

בעל הטורים ובצלאל בן אורי בן הור . ג"פ בתורה נתייחס כנגד שלשה מעלות שהיה בו חכמה ותבונה ודעת : ואתו אהליאב : פי' אלו השנים היו עדים למשה שהשלים החשבון שקבל : כל הזהב . המזבח מיני זהב הם ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב . כנגד שעשו להם ה' עניין פרך . מרר . ענוי . לחץ . עבודה קשה : בקע . ב' במסורה בקע לגלגלת . בקע משקלו . ברמז לה שעתידין בניה לשקול בקע לגלגלם :

רמבן

האדנים והווים לעמודים וצפויהם וחשוקיהם ונחשת התנופה שהוא שבעים ככר שעשה בה מזבח הנחשת והמכבר וכל כליו ואדני החצרות ויתדות הכל נתן משה במספר במשקל ביד איתמר ולא ספר בפרשה מה נעשה בזהב כי הזהב ממנו ביד אתמר ציפוי הקרשים והבריחים וממנו ביד אלעזר הארון והכפורת והמנורה והשלחן ומזבח הזהב והנה בעבור שלא יודע צפוי כל כלי כמה זהב יש בו לא ספר שנתנו משה להם במנין ובמשקל ולכך לא הזכיר כאן פקודת אלעזר כי לא בא הכתוב עתה רק לדבר על מלאכת המשכן לא על המסעות , ואל יקשה עליך בעבור שימנה כאן מזבח הנחשת והוא פקודת אלעזר כי יצטרך לומר שעשאוהו מנחשת התנופה ולא יחוש להוציא דבר אחר מכלל הדברים שאמר כאן שהם ביד איתמר כי כן דרך הכתוב במקומות הרבה ולא הזכיר בכאן הכיור וכנו כי לא נעשה במשקל אבל המראות שהביאו הנשים הצובאות שם בהם ולא ידע משה משקלו. ויתכן שלא היה בפקודת איתמר כי יכנס בכלל מה שאמר הכתוב ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם כי בכיור וכנו ישרתו למזבח והנה איננו בחשבון הפרשה הזו :

(כב) **ובצלאל** בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה' . הענין כי על פיו נעשה הכל כי הוא המורה לכל החכמים ולפניו היו עושים כולם ומראים אליו כל מלאכתם כמו שאמר ולהורות נתן בלבו אבל גם כל חכמי לב עשו במלאכה כמו שאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן . ועל דעת רבותינו יהיה זה לשבח אותו ולומר שאפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני ולא בא הכתוב לומר שהוא עשה הכל אלא שקיים בכל הנעשה על ידו כל אשר צוה ה' את משה ולפיכך לא אמר בכל הנעשה עד הנה כאשר דבר ה' אל משה כי היה במשמע כאשר אמר לו כדבר ה' והוא שנה הסדר בהם ממה שאמר לו משה ולפיכך כלל זה בכאן לומר שעשה הכל כאשר אמר השם כמו שכתבתי למעלה:

(כז) **את** אדני הקדש ואת אדני הפרכת . יקרא הכתוב המשכן קדש והבדיל הפרכת עבור היותו מבדיל בין הקדש

ספורנו

משכן העדות . ספר מעלות זה המשכן שבשבילם היה ראוי להיות נצחי ושלא ליפול ביד אויבים . ראשונה שהיה משכן העדות שהיו בו לוחות העדות . ב' אשר פקד על פי משה . ג' שהיתה עבודת הלוים ביד איתמר כי אמנם משמרת כל חלקי המשכן ביד איתמר היתה . ד' ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה שהיו ראשי אומני מלאכת המשכן וכליו מיוחסים לצדיקים שבדור ובכן שרתה שכינה במעשה ידיהם ולא נפל ביד אויבים אבל מקדש שלמה שהיו עושי המלאכה בו מצור אע"פ ששרתה בו שכינה נפסדו חלקיו והוצרך לחזק את בדק הבית ונפל בסוף הכל ביד אויבים אבל בית שני שלא היה בו גם אחד מכל אלה התנאים לא שרתה בו שכינה ונפל בסוף ביד אויבים כי אמנם בית שני לא היה משכן העדות שלא היו בו לוחות העדות ולא פוקד כי אם ע"פ כורש ולא היו שם בני לוי כמו שהעיד עזרא כאמרו ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם . ומן המתעסקים בבנינו היו צידונים וצורים כמבואר בספר עזרא: (כד) כל הזהב . העיד על קצבת הזהב והכסף והנחשת שנכנסה במלאכת המשכן שהיה דבר מועט מאד בערך אל העושר שהיה בבית ראשון כמבואר בספר מלכים ויותר ממנו העושר שהיה בבנין הורדוס (בסוכה פרק הגוזל) ועכ"ז יותר התמיד מראה כבוד ה' במשכן של משה ממה שהתמיד במקדש ראשון ולא נראה כלל במקדש שני ובזה הורה שלא קצבת העושר וגודל הבנין יהיו סבה להשרות השכינה בישראל אבל רוצה

וַחֲמִשִּׁים׃ כז וַיְהִי מְאַת כִּכַּר
הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ
וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים
לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן׃
כח וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת
וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים
לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק
אֹתָם׃ כט וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה
שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־
מֵאוֹת שָׁקֶל׃ ל וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־
אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת
מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי
הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר
סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי שַׁעַר הֶחָצֵר
וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־
יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב׃ לט א וּמִן־
הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ
אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שני (חמישי כשהן מחוברין)
ב וַיַּעַשׂ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃
ג וַיְרַקְּעוּ אֶת־פַּחֵי הַזָּהָב
וְקִצֵּץ פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ
הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ

ל
ב׳ . ל׳
ל׳
ל׳
ל׳ ומ״ג
ל׳
ל׳
ל׳. כל שרד השרד כתיב בשי״ן וקמץ
ל׳
ל׳ וחד קמץ
ג׳ פסו׳ דאית בהון מן ד׳ מלין דמיין קדמאה לא נסיב וי״ו וג׳ נסבין וי״ו

כז וַהֲוָה מְאָה כִּכְּרֵי כַסְפָּא
לְאַתָּכָא יָת סַמְכֵי קוּדְשָׁא
וְיָת סַמְכֵי פָּרוּכְתָּא מְאָה
סַמְכִין לִמְאָה כִּכְּרִין כִּכְּרָא
לְסַמְכָא׃ כח וְיָת אַלְפָא
וּשְׁבַע מְאָה וְשִׁבְעִין וְחַמְשָׁא
עֲבַד וָוִין לְעַמּוּדַיָּא וַחֲפָא
רֵישֵׁיהוֹן וּכְבַשׁ יָתְהוֹן׃
כט וּנְחָשׁ אֲרָמוּתָא שִׁבְעִין
כִּכְּרִין וּתְרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע
מְאָה סִלְעִין׃ ל וַעֲבַד בַּהּ
יָת סַמְכֵי תְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיָת
סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִּילֵיהּ וְיָת
כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא׃ לא וְיָת
סַמְכֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר
וְיָת סַמְכֵי תְּרַע דַּרְתָּא וְיָת
כָּל סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל
סִכֵּי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר׃
א וּמִן תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע
זְהוֹרִי עֲבַדוּ לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא
לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וַעֲבַדוּ
יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִּלְאַהֲרֹן
כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
ב וַעֲבַד יָת אֵיפוֹדָא דַּהֲבָא
תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
וּבוּץ שְׁזִיר׃ ג וְרַדִּידוּ יָת
טַסֵּי דַהֲבָא וְקַצִּיצוּ חוּטִין
לְמֶעְבַּד בְּגוֹ תַכְלָא וּבְגוֹ
אַרְגְּוָנָא וּבְגוֹ צְבַע זְהוֹרִי

הזכרתי טעם זה : (כז) לצקת . תבעלי היו״ד כמו לרדת : (כח) ואת . שלא השלים ככר : (כט) ונחשת . גם הזכיר כלי הנחשת : (א) בבגדי שרד . הם הנזכרים בפרשת במדבר סיני כי זה השם שיכסו הארון בפרכת בעבור כבודו ועל הפרוכת כסוי עור תחש ועל זה הכסוי בגד כליל תכלת ועל דרך הסברא כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך ואם ירד גשם יסירהו ויעמד עליו כסוי עור תחש ועל שלחן הפנים בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב וארגמן על מזבח העולה ועל הכל עור תחש . ואחר שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהוא הכהן הגדול והחל לפרש אותם : (ג) ויעש את האפוד . איך שמו הזהב בתוך התכלת

מאת ככר והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים שלשים עולים אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים : (כז) לצקת . כתרגומו לאתכא : את אדני הקדש . של קרשי המשכן שהם מ״ח קרשים ולהן צ״ו אדנים ואדני הפרכת ארבע הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתיב בהם : (כח) וצפה ראשיהם . של עמודים מהן שבכולן כתיב וצפה ראשיה׳ וחשוקיהם כסף : (א) ומן התכלת והארגמן וגו׳ . שש לא נאמר כאן מכאן אני אומר שאין בבגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה הי׳ שש אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש : (ג) וירקעו . כמו (תהלים קלו) לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדין מן הזהב אשטנדר״א בלעז טסין דקות . כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדים הטסין דקין וקוצצין מהם פתילי׳ לאורך הטס לעשות אותן פתילי׳ תערובת עם כל מין ומין בחשן והאפוד שנא׳ כאן זהב חוט אחד של

תולדות אהרן מאת הככר . בכורות ה׳ : ואת האלף . שם : ונחשת התנופה . (שם סנהדרין יט) : וירקעו . (ברכות כ) : וקצץ פתילים . יומא עב : בתוך התכלת . שם :

כלי יקר

אלה פקודי המשכן משכן העדות . נחלקו המפרשי׳ בדבר אם אלה קאי על מעשה המשכן שהזכיר בסדר ויקהל או אם קאי על מה שיזכיר בפ׳ זו ועוד הקשו למה עשה משה חשבון על מה שעשה מן הכסף והנחושת ולא עשה חשבון על מה שעשה מן הזהב ע״כ לבבי ידמה לומר שאלה פקודי קאי על מעש׳ המשכן שהזכיר למעלה לפי שכבר נגמרו כל מלאכת המשכן בכלל ובפרט וכל מה שהיה להם לעשות מן הכסף והנחושת כבר עשו הכל על כן היה משה שמח שנשלמה מלאכה הכסף והנחושת והיה להוט ליתן חשבון להוציא את עצמו מן החשד ולא רצה להמתין עד לאחר שיעשו גם

למאת הככר ב׳ וסי׳ למאת הככר ככר לארן . ומה לעשות למאת הככר . לאדן ל׳ . האלף ג׳ וסי׳ ואת האלף ושבע המאות . וצלע האלף היבוסי היא ירושלם . כרמי שלי לפני האלף לך שלמה . וחד תביא לשר האלף : ואת מזבח ט׳ וס׳ ואת השלחן ואת כל כליו . ודבתריה . ואת השלחן ואת כל כליו . ודבתריה . ואת מזבח הקטרת . דויקהל . ויעש בה את אדני . ואת מזבח הזהב דויביאו . ואת מזבח העלה שם פתח . ויעש שלמה את כל הכלים : וקצץ א״ב מן ב׳ ב׳ וא׳ וחד א׳ וסי׳ ואלכה . תנה את נשי . ואלכה . ויאמר אבנר אל דוד אקומה . אלכה . אני אמרתי בדמי ימי . ואריריהם שלחו צעיריהם למים . ואדיריהם ועל ירם החזיקו התוקעין . אריריהם מחזיקים על אחיהם . ובמלאת ימי טהרה לבן או . ובמלאת הימים האלה עשה המלך . במלאת ספקו יצר לו . וגדל . ה׳ ארך אפים וגדל כח . ונקה לא וגדל . חנון ורחום ה׳ ארך אפים . גדל חמה נשא ענש . ובהקבץ . ויהי בהשמע דבר המלך ודתו . ובהקבץ בתולות שנית . בהקבץ עמים יחדיו וממלכות לעבד . והכין . ידעתי ה׳ כי לא לאדם . והבין . תקעו בתקוע והבין . הבין . וצוו אותם לאמר שאו לכם . ונבנה . כי תאמר אדום רששנו . ונבנת . ואמר אליהם אתם רואים . ונבנה : את החומה ותקשר כל בפתח תחת הוי״ו . ויסלף . ושחד לא תקח . ויסלף . לא תטה משפט . ויסלף . עיני ה׳ נצרו דעת . בפתח תחת הוי״ו . ותנתן . ולקץ שנים יתחברו ובת מלך . ותנתן ויאמר המלך להעשות כן . בפתח תחת הוי״ו .
ויושב וידעו העם כלו אפרים . ויושב . ישמע אל ויענם . ויושב יוסף את אביו . בפתח תחת וי״ו . וזבדיהו . והנה אמריהו כהן הראש . וזבדיהו ועמהם הלוי . שמעיה וזבדיהו . ולמשלמיהו בנים זכריהו . וחיו . וזאת עשה להם וחיו . וחיו ואזרעם בעמים ובמרחקים . חיו ויהושע בן נון וכלב בן יפנה . ויתר . האל מעוזי חיל ויתר . ויתר עמד וימודד ארץ . יתר . ויואל אלה וידבאני . וישכן . ויגרש את האדם וישכן . ויגרש מפניהם גוים . ישכן . ירדף אויב נפשי . וימות . וחושיבו שנים אנשי׳ וימות . ויאמרו אנשי העיר אל יואש . ימות . יחי ראובן ואל ימות . וירח ה׳ את ריח הניחח . וירח ויגש וישק לו . ידח . ואתה ישמע נא אדני המלך . ובעת . מותה ותדברנה . ובעת ויהי לימים מימים . בעת ועוד אני מדבר בתפלה . ולמה . ויאמר לה אלקנה אישה . ג׳ בפסוק ולמה ולמה למה . ולמועדים . יהי מארת . ולמועדים . כה אמר ה׳ צבאות צום הרביעי . למועדים . עשה ירח . ומוראכם וחתכם יהיה על . ומוראכם . לא יתיצב איש לפניכם . מוראכם . את ה׳ צבאות אתו תקדישו . ונבואה . יום בשורה הוא ואנחנו מחשים ונבואה . הגידו ביהודה ובירושלים . נבאה למשכנותיו . וסגרו ואספו אספה אסיר . בישעיה . וסגרו . וסגרו דלתים בשוק . סגרו . עד הנגב סגרו . וקצץ . וירקעו את פחי הזהב . וקצץ . משבית מלחמות עד . קצץ . ה׳ צדיק קצץ . ורחצו . יוקח נא מעט מים ורחצו . ויאמר הנה אדני . רחצו , הזכו הסירו רע . רחצו נקוד פתח . ותענגת . אותם ותאסרנה יש . ותענגה . הנשים המשחקות . תענגה . חכמת שרותיה : בתוך חד מן ב׳ פסוקי דאית בכל חד וחד ד׳ מלין רמיין קדמאה לא נסיב וי״ו וג׳ בתראי נסבין וי״ו נמסר בריש יחזקאל גבי פסוק ורמות פניהם פני אדם :

בעל הטורים מאת אדנים . כנגד מיוסדים על אדני פז . וכנגדם תקנו מאה ברכות בכל יום ויום : וקצץ . ג׳ וקצץ פתילים . וקצץ חנית . וחד קצץ עבות רשעים . שבזכות המשכן היו מתגברים על אויביהם ומקצצים חניתותיהם :

ספורנו

רוצה ה׳ את יראיו ומעשיהם לשכנו בתוכם : **לט** (א) בגדי השרד . בגדים שלא היתה להם שום תמונה מוגבלת וידועה זולתי המצוייר בשרד כמספיק לכסות הכלים : (ג) וירקעו את פחי הזהב . המתנדבים שנדבו הזהב לבגדי כהונה רקעו פחים לסיומם

רמבן

הקדש ובין קדש הקדשים כאלו אמר את אדני הקדש ואת אדני קדש הקדשים : **לט** (ג) **וירקעו** את פחי הזהב . לא הוסיף בכל מלאכת הקדש לפרש דרך האומנות איך נעשה זולתי בכאן והראוי שיאמר ויעשו את

של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שבכל המינים חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד

תולעת השני ו׳ וסי׳ והם יקחו את הזהב . ובל אשה חכמת לב בידיה. מלא אתם חכמת לב . ואתו אהליאב בן אחיסמך . ומן התכלת והארגמן ותולעת השני . וירקעו את פחי הזהב : קצותיו י״ג מלין כתיבן תרין ווי״ן וסי׳ קצוותו. כרוב אחד דכפרת משכן שני . קצוותו דאפוד בתרא׳ . עשוות. וחמש צאן עשוות. וקוו. שתו ושכרו וקוו. נטוות גרון . ומגוות ברמת . עוון . וחכינו עד אור הבוקר . עוון. את עוון עבדך. דד״ה. בעוון. הן בעוון הוללתי . עוונותיו ילכדנו הרשע . ולצוות עליה דאסתר. ומצוות . דואת שבת קדשך . העשווים לבעל : חבר חד מן ט״ו זוגין קדמא נסיב וי״ו ותניין לא נסיב וי״ו ולית דכו׳ נמסר במסרה רבתא : טורי ג׳ מ״ל וסי׳ וימלאו בו ד׳ טורים . ויבן את בית יער הלבנון . ויבן את החצר סביב : ויהלם ג׳ נמסר בפרשת תצוה : וישפה ג׳ וסי׳ והטור הרביעי . וחברו . בעדן גן אלהים היית : מוסבת ב׳ חס׳ וי״ו בתר׳ וסי׳ והטור הרביעי . מוסבת שם : שמת ג׳ חס׳ וסי׳ מעשה חרש אבן : והאבנים תהיין על . והאבנים על שמת בני : חותם כולם מלאים בלישנ׳ בם״ז נמסר פרשת תצוה :

כלי יקר

גם הבגדי כהונה הנזכרי׳ בפ׳ זו וליתן חשבון מן הכסף והזהב והנחשת כאחד לפי שבכל מה שנזכר בפ׳ זו לא היה בו כסף ונחשת ואחר שכבר כלת׳ המלאכ׳ מן הכסף והנחושת ראה ליתן חשבון ומן הזהב לא היה יכול ליתן חשבון עדיין לפי שעדיין לא עשו כל בגדי כהונה האמורים בסדר זה והיה בהם ג״כ זהב ולפי שהיו צריכין עוד אל הזהב לא היה יכול משה ליתן חשבון עדיין מן הזהב . וא״ת עדיין קשה למה לא עשה החשבון מן הזהב אחר שנגמר גם הבגדי כהונה, תשובה לדבר לפי שאמרו במדרש הביאו רבינו בחיי פ׳ זו וז״ל כשבא משה ליתן חשבון הסרו מן המשקל אלף ושבע מאות וחמשה ושבעי׳ שקלי׳ ושכח ולא היה יודע מה עשה בהם יצתה בת קול ואמרה ואת האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמודים לקיים מה שנאמר לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא עכ״ל. ונראה שבעל מדרש זה הרגיש בשני ההי״ן יתירים שנא׳ ואת האלף ושבע המאות וה״ל למימר ואלף ושבע מאות כמו שאמר למעלה מאת ככר ולא המאת ככר בה״א הידיעה ולמה הזכיר ה״א הידיעה באלף ומאות שנזכר כאן אלא ודאי שמשה שכח ולא ידע מה נעשה מהם והיו ישראל מרננים אחריו לומר שלקחם לעצמו ויצא בת קול ואמר שאותו האלף הידוע אשר אמרתם ושבע המאות הידועים אשר אמרתם שמשה לקחם לא כן הוא אלא עשה אותם ווים לעמודים . וא״כ אחרי שראו ישראל שמן השמים מעידים עליו על כן לא רצו לקבל ממנו חשבון על הזהב כי אמרו אלו היה מעכב דבר לעצמו מן הזהב לא היו מעידין עליו מן השמים אפי׳ על הכסף שהרי סוף סוף לא יצא ידי חשבונו ועוד שהבת קול אומר בכל ביתי נאמן הוא גם הזהב בכלל ע״כ לא נתן חשבון מן הזהב. ויש אומרי׳ שגם מתחלה לא בקשו מן משה חשבון אלא מעצמו רצה לנקות עצמו לכך נאמר אשר פקד על פי משה . ומ״ש עבודת הלוים ביד איתמר יש אומרים שדרך הכסף והזהב לחסר ממנו כשמתיכין אותו על כן אמר כאן שכל מה שפקד על פי משה הוא הנמצא ביד איתמר במשקלו ממש וזה היה מצד הנס ועל שם זה קרא משכן העדות כי זה עדות לישראל ששכינה בתוכם :

המשכן משכן העדות. אמרו רז״ל שלכך נא׳ משכן משכן שני פעמים לפי שביהמ״ק של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה שנאמר מכון לשבתך פעלת ה׳ מכון היינו מכוון זה לעמת זה ובמדרש אחר אמרו משכן משכן שני פעמים לפי שנתמשכן שני פעמים בעונש של ישראל. ולכל המדרשים צריכין אנו ליתן טעם מה ענינם לכאן שהרי בלי ספק שעיקר פרשה זו נאמר׳ על החשבון אשר נתן משה ומה ענין מדרשיהם אלו לכאן על כן אומר אני שכולם הרגישו בקושיא זו למה הכניס החשבון באמצע המלאכה כי בפרשת ויקהל נזכרה מלאכת המשכן וכל כליו ובפרשה זו לא נזכר כי אם עשיה בגדי כהונה ולמה הפסיק ביניהם בנתינת חשבון זה. על כן אמר בעל

תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃ ד כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֹבְרֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָו קצותיו ק׳ חֻבָּר׃ ה וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ו וַיַּעֲשׂוּ אֶת־אַבְנֵי הַשֹּׁהַם מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב מְפֻתָּחֹת פִּתּוּחֵי חוֹתָם עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיָּשֶׂם אֹתָם עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

ח וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ט רָבוּעַ הָיָה כָּפוּל עָשׂוּ אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ כָּפוּל׃ י וַיְמַלְאוּ־בוֹ אַרְבָּעָה טוּרֵי אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃ יא וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ יב וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃ יג וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מוּסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב בְּמִלֻּאֹתָם׃ יד וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט׃ טו וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשְׁרֹת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃ טז וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבְּצֹת זָהָב וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנוּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ יז וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת

חד מן י״ג מלין כתיבן תרין ווי״ן ל׳ .
ב׳ והנשאם סביאו . ל׳ וחס׳. ג׳מ״ל בתורה
כו״ל חס׳ במ״א מ״ל
ג׳ מ״ל
ג׳ וחס׳
ל׳
ג׳. ב׳ כ״כ חס׳ וא״ו בת׳ וב׳ מ״ל דמ״ל כת׳ ובא׳והו׳ חס׳דחס׳כתי׳. ל׳ חס׳ דחסר ג׳ חסר
ל׳
ל׳

וּבְגוֹ בוּצָא עוֹבַד אוּמָּן׃ ד כִּתְפִין עֲבָדוּ לֵיהּ מְלַפְּפִין עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי מְלָפַּף׃ ה וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵיהּ דַּעֲלוֹהִי מִנֵּיהּ הוּא כְּעוֹבָדֵיהּ דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ ו וַעֲבָדוּ יָת אַבְנֵי בוּרְלָא מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן בִּדְהַב גְּלִיפַן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וְשַׁוִּי יָתְהוֹן עַל כִּתְפֵי אֵיפוֹדָא אַבְנֵי דוּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ ח וַעֲבַד יָת חוּשְׁנָא עוֹבַד אוּמַּן כְּעוֹבַד אֵיפוֹדָא דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר׃ ט מְרַבַּע הֲוָה עִיף עֲבָדוּ יָת חוּשְׁנָא זַרְתָּא אוּרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פוּתְיֵהּ עִיף׃ י וְאַשְׁלִימוּ בֵיהּ אַרְבְּעָא סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבָרְקָן סִדְרָא חָד׃ יא וְסִדְרָא תִנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין שַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם׃ יב וְסִדְרָא תְלִיתָאָה קַנְכִּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עִגְלָא׃ יג וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירֵי מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן׃ יד וְאַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִינוּן תַּרְתָּא עַסְרֵי עַל שְׁמָהַתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל שְׁמֵיהּ לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטִין׃ טו וַעֲבַדוּ עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין מִתַּחְמָן עוֹבַד גְּדִילוּ דְּהַב דְּכֵי׃ טז וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין מְרַמְּצָן דִּדְהַב וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהָבוּ יָת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ יז וִיהָבוּ תַּרְתֵּין

התכלת . וטעם ויעשו את אבני השהם . כדרך תקון כמו וימהר לעשות אותו . ומלת כליל תכלת . כלו תכלת והוא סמוך : ואת

בעל הטורים אדם פטדה וגו׳ ג׳. ב׳ דאפוד ואידך בגן עדן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אדם פטדה וגו׳ (יחזקאל כח) מלמד שנזדמנה לאדם אבני אפוד מגן עדן :

רמבן

את האפוד זהב תכלת וגו׳ מעשה חושב כתפות עשו לו וגו׳ כי כן הדרך בכולם. ויתכן שספר בכאן המחשבה שקדשו בחוטי הזהב כי היה תמה בעיניהם להיות זהב

ספורנו

להיותם מוכיחים שיעשו האומנין מהם פתילים : וקצץ פתילים . האומן קצץ פתילים מלוחות הפחים המרוקעים שהתקדקו ; (ה) כאשר צוה ה׳ את משה . בכל עשיה

(כח) ואת המצנפת שש. שהוא לאהרן: ואת פארי המגבעות. לבניו כי אין דרך המצנפת כמו המגבעות

ואת שתי ו' וסימניהון וכמו השחר עלה. ויקם בלילה הוא. ואת שתי קצות שתי ויכרו. ויצל דוד ביום ההוא דצקלג. יען אמרך את שני הגוים ובל ואת שני הכליות דכו' : אשר אל ח' נמסר בסדר תצוה : ויתנם ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' ואת שתי קצות שתי העבותת. ויעש שתי טבעת זהב. ויתנם לחק בישראל. דירמיה. בתרא' מ"ל : להית ח' חס' בלישנ' נמסר בסדר וישמע יתרו : ולא יזח ב' וסי' החשן. החשן : רמוני חד מן ה' זוגין בספרא קדמ' חס' תניין מ"ל וסי' סבלת. לכן אמור לבני ישראל. סבלות ולקחתי אתכם לי לעם. יצא. לך אל פרעה. יוצא. השכם בבקר. שמן למאור. ושמן למאור. לאפד אבני שהם. לאפוד ואבני שהם. ויהיו תאמם. והיו תואמם. רמני. ועשית על שוליו רמוני על שוליו. תאסף. וחג הקציר. האסיף. וחג שבעת. מטבעתו. וירכסו את החשן בשוא תחת הוי"ו. מטבעות. וירכסו בפתח תחת הוי"ו : כל אוריתא ומלבים רמנים הרמנים חס' במ"א מ"ל וסי' והרמונים מאתים : ושאר קריי' דכו' מ"ל במ"א חס' וסי' אל גנת אגוז ירדתי לראות. ורמן ט' חס' נמסר בסדר תצוה :

תולדות אהרן

מעל האפוד. זבחים כח : רמוני תכלת. יומא עא : כתנות שם. שם :

בעל הטורים

את הכתנות את לין. כל כהן אתין לרבות שהיו לכל אחד ואחד כתיק שלו :

כלי יקר

ועל מדרש זה לפי שבית המקדש שלמטה מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה וכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבני' המשכן ואת תבנית כל כליו הנה מכאן ראיה שלא הראה הקב"ה למשה בהר כי אם המשכן עצמו וכליו אבל לא הראה לו תבנית בגדי כהונה כי מטעם זה נאמר כמה פעמים בפרשת תרומה כאשר הראית בהר בעשה המשכן עצמו

גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל סִטְרֵי חוּשְׁנָא: יח וְיָת תַּרְתֵּין גְּדִילַן דְּעַל תְּרֵי סִטְרוֹהִי יְהָבוּ עַל תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא וִיהָבִינוּן עַל כִּתְפֵי אֵיפוֹדָא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי: יט וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְשַׁוִּיאוּ עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְתֵיהּ דִּלְעִבְרָא דְאֵיפוֹדָא לְגָו: כ וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהָבִינוּן עַל תַּרְתֵּין כִּתְפֵי אֵיפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵיל אַפּוֹהִי לָקֳבֵיל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי לְהֶמְיַן אֵיפוֹדָא: כא וְאַחֲדוּ יָת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָתָא דְּאֵיפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכְלָא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵיפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵיפוֹדָא כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כב וַעֲבַדוּ יָת מְעִילָא דְאֵיפוֹדָא עוֹבַד מָחֵי גְּמִיר תִּכְלָא: כג וּפוּמֵיהּ דִּמְעִילָא כָּפִיל לְגַוֵּיהּ כְּפוּם שִׁרְיָן תּוֹרָא מַקַּף לְפוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר דְּלָא יִתְבְּזַע: כד וַעֲבַדוּ עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי שְׁזִיר: כה וַעֲבַדוּ זַגִּין דִּדְהַב דְּכֵי וִיהָבוּ יָת זַגַּיָּא בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא: כו זַגָּא וְרִמּוֹנָא זַגָּא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר לְשַׁמָּשָׁא כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כז וַעֲבַדוּ יָת כִּתּוּנִין דְּבוּצָא עוֹבַד מָחֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי: כח וְיָת מִצְנַפְתָּא דְבוּצָא וְיָת שְׁבַח כּוֹבְעַיָּא דְבוּצָא וְיָת מִכְנְסֵי

הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן: יח וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת נָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצֹת וַיִּתְּנֻם עַל־כִּתְפֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו: יט וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד בָּיְתָה: כ וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנֻם עַל־שְׁתֵּי כִתְפֹת הָאֵפֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפֹד: כא וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפֹד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ שלישי (ששי כשהן מחוברין) כב וַיַּעַשׂ אֶת־מְעִיל הָאֵפֹד מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּלִיל תְּכֵלֶת: כג וּפִי־הַמְּעִיל בְּתוֹכוֹ כְּפִי תַחְרָא שָׂפָה לְפִיו סָבִיב לֹא יִקָּרֵעַ: כד וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מָשְׁזָר: כה וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמֹנֵי זָהָב טָהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת־הַפַּעֲמֹנִים בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים: כו פַּעֲמֹן וְרִמֹּן פַּעֲמֹן וְרִמֹּן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב לְשָׁרֵת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס כז וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַכָּתְנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֵג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו: כח וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־

י'
ג' חד מ"ע וכ' חסר
ח' דסמי'
ל' וחד וִירכסו
ח' חס' בליש' כ'
ג'
י'
כ' חד מ"ע וחד חסר דין מ"ע. ל' חס' שם
רמונים סרמו' כל אורייתא ומלכים חסר וח"ו במ"ת מ"ל. ט' חס' בליבנא
ל' וחסר
כ' פסוקים

ואחד : (כח) ואת פארי המגבעות. הפארת המגבעות. המגבעות

כלי יקר

עצמו וכליו אבל בפרשת תצוה שהזכיר בגדי כהונה לא נזכר כלל המראה שבהר וגם לא בחנם נחלקו לשני פרשיות שני פעמים כי בפרשת תרומה נזכר המשכן וכליו ובפרשת תצוה לא נזכרו כי אם בגדי כהונה. וכן כאן פרשת ויקהל מדבר ממשכן וכליו ופרשת פקודי מדברת מבגדי כהונה לפי שהמשכן וכליו נעשה הכל במראה אשר הראה ה' למשה בהר ואותה מראה היתה שהראה לו מקדש של מעלה כי הוא עשוי ג"כ על תמונת משכן זה וצוה לו שיעשה משכן למטה דומה בכל תואריו למקדש של מעלה וחז"ל מכון לשבתך מכוון זה כנגד זה אין פירו' מכוון כנגדו במקום ממש שהרי המשכן היה מטולטל ולא היה עומד במקום אחד ולפי זה היינו צריכין לומר שגם מקדש שלמעלה היה מטולטל ממקום למקום וזה רחוק מן השכל. ועוד שלשון הפסוק אינו משמע כן כי באמרו מכון לשבתך משמע שבית המקדש שלמטה מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה והיפך הל"ל שבהמ"ק שלמעלה מכוון כנגד בית המקדש שלמטה שהרי הוא נעתק ממקום למקום ע"י העתקת מקדש שלמטה. אלא מכון לשבתך היינו שביהמ"ק שלמטה נעשה מכוון בתבנית המקדש שלמעלה שיש בו ג"כ תמונת החדרים והכלים הללו והם סודות אלהיות נעלמים ממנו זה שאמר מכוון זה כנגד זה. אבל בגדי כהונה שלמטה לא נעשו כי אם לאהרן לכבוד ולתפארת ואינן בכלל כלי המשכן וכשאמר את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו אין בגדי כהונה בכלל כי לא נקראו בגדיו כלי המשכן אלא בגדי אהרן ואין להם דוגמא למעלה. ובזה מיושב מה שהקשו המפרשים למה נאמר בפרשה זו בבגדי כהונה בכל מלאכה כאשר צוה ה' ולמה לא הזכיר זה כלל בכל פר' ויקהל אלא לפי שהמשכן עצמו אשר ראה משה תבניתו בהר פשיטא שלא שינה כי הדבר שהאדם רואה בחוש בנקל לעשות דוגמתו אבל בבגדי כהונה שלא ראה תבניתם סד"א שעשה משה שום

רמבן

זהב טוו ושזור כאשר יעשו בצמר ופשתים כי לא נשמע עד היום ההוא לעשות כן : (כד) **וטעם** ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן. שעשו הרמונים לתת אותם על שולי המעיל סביב ועשו פעמוני זהב טהור וישימו הפעמונים בתוך הרמונים קודם שיתנו אותם במעיל והנה הפעמונים בתוך הרמונים בתלוש וישימו הרמונים על שולי המעיל סביב והפעמונים בתוכם ולכך כפל הכתוב בתוך הרמונים פעמים כי היו בתוכם מתחלה ובשעה שתלו אותם על שולי המעיל סביב וגם זו ראיה למה שפירשנו בסדר ואתה תצוה : (כז) **ויעשו** את הכתנת שש מעשה אורג לאהרן ולבניו. נראה מכאן שהיו הכתנות שוות באב ובנים אע"פ שאמר באהרן ושבצת הכתנת שש ובבניו אמר סתם תעשה כתנות כי הכוונה תעשה כתנות כמו הנזכרת וכן כתוב חושן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט כי שש שוים בכולם וכן מה שאמר כאן ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות כלל אהרן ובניו כי המצנפת והמגבעות אחד הם במעשה אלא שאהרן יצנף אותה ובניו יחבשו בקו ראשם כאשר פירשתי : (כח) **ולשון** פארי המגבעות. שהיו עולות על

מִכְנְסֵ֥י הַבָּ֖ד שֵׁ֥שׁ מָשְׁזָֽר׃ כט וְאֶת־
הָ֠אַבְנֵט שֵׁ֨שׁ מָשְׁזָ֜ר וּתְכֵ֧לֶת
וְאַרְגָּמָ֛ן וְתוֹלַ֥עַת שָׁנִ֖י מַעֲשֵׂ֣ה פ׳
רֹקֵ֑ם כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהֹוָ֖ה אֶת־
מֹשֶֽׁה׃ ס ל וַֽיַּעֲשׂ֛וּ אֶת־צִ֥יץ
נֵֽזֶר־הַקֹּ֖דֶשׁ זָהָ֣ב טָה֑וֹר וַֽיִּכְתְּב֣וּ
עָלָ֗יו מִכְתַּב֙ פִּתּוּחֵ֣י חוֹתָ֔ם קֹ֖דֶשׁ ד׳ ג׳ מ״ל
לַֽיהֹוָֽה׃ לא וַיִּתְּנ֤וּ עָלָיו֙ פְּתִ֣יל
תְּכֵ֔לֶת לָתֵ֖ת עַל־הַמִּצְנֶ֑פֶת
מִלְמָ֕עְלָה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהֹוָ֖ה אֶת־
מֹשֶֽׁה׃ ס לב וַתֵּ֕כֶל כָּל־עֲבֹדַ֕ת ג׳
מִשְׁכַּ֖ן אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וַֽיַּעֲשׂוּ֙ בְּנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֔ל כְּ֠כֹל אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהֹוָ֛ה אֶת־ י״א
מֹשֶׁ֖ה כֵּ֥ן עָשֽׂוּ׃ פ רביעי
לג וַיָּבִ֤יאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה נ״ו
אֶת־הָאֹ֖הֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֑יו קְרָסָ֣יו
קְרָשָׁ֔יו בְּרִיחָ֖ו בריחיו ק׳ וְעַמֻּדָ֥יו
וַאֲדָנָֽיו׃ לד וְאֶת־מִכְסֵ֞ה עוֹרֹ֤ת ב׳. ג׳ וכ״כ
הָֽאֵילִם֙ הַֽמְאָדָּמִ֔ים וְאֶת־מִכְסֵ֖ה ל׳
עֹרֹ֣ת הַתְּחָשִׁ֑ים וְאֵ֖ת פָּרֹ֥כֶת
הַמָּסָֽךְ׃ לה אֶת־אֲר֥וֹן הָעֵדֻ֖ת י״ב
וְאֶת־בַּדָּ֑יו וְאֵ֖ת הַכַּפֹּֽרֶת׃ לו אֶת־ ב׳
הַשֻּׁלְחָן֙ אֶת־כָּל־כֵּלָ֔יו וְאֵ֖ת לֶ֥חֶם ב׳ מטעים
הַפָּנִֽים׃ לז אֶת־הַמְּנֹרָ֨ה הַטְּהֹרָ֜ה בסון . ב׳
אֶת־נֵרֹתֶ֗יהָ נֵרֹ֛ת הַמַּעֲרָכָ֖ה וְאֶת־ ל׳ וכ״כ
כָּל־כֵּלֶ֑יהָ וְאֵ֖ת שֶׁ֥מֶן הַמָּאֽוֹר׃ ו׳
לח וְאֵ֗ת מִזְבַּ֚ח הַזָּהָ֔ב וְאֵת֙ שֶׁ֣מֶן פ׳
הַמִּשְׁחָ֔ה וְאֵ֖ת קְטֹ֣רֶת הַסַּמִּ֑ים וְאֵ֕ת
מָסַ֖ךְ פֶּ֥תַח הָאֹֽהֶל׃ לט אֵ֣ת ׀ מִזְבַּ֣ח סימ׳ הפסו׳ כי זנתה אמם הובישה הורתם׳

בּוּצָא דְבוּץ שְׁזִיר׃ כט וְיָת
הֶמְיָנָא דְבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עוֹבַד
צַיָּר כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת
מֹשֶׁה׃ ל וַעֲבַדוּ יָת צִיצָא
כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא דִדְהַב דְּכֵי
וּכְתָבוּ עֲלוֹהִי כִּגְלוֹף דְעִזְקָא
כְּתָב מְפָרַשׁ קוּדְשָׁא לַיְיָ׃
לא וִיהָבוּ עֲלוֹהִי חוּטָא
דְתִכְלָא לְמִתַּן עַל מִצְנֶפְתָּא
מִלְעֵילָא כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ
יָת מֹשֶׁה׃ לב וּשְׁלִימַת כָּל
עֲבִידַת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן
זִמְנָא וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כְּכֹל דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה
כֵּן עֲבָדוּ׃ לג וְאַיְתִיאוּ יָת
מַשְׁכְּנָא לְוָת מֹשֶׁה יָת
מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי
פּוּרְפּוֹהִי דַפּוֹהִי עַבְרוֹהִי
וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי׃ לד וְיָת
חוֹפָאָה דְמַשְׁכֵי דִכְרֵי
מְסַמְּקֵי וְיָת חוֹפָאָה דְמַשְׁכֵי
סַסְגוֹנָא וְיָת פָּרוּכְתָּא
דִפְרָסָא׃ לה יָת אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי
וְיָת כַּפּוּרְתָּא׃ לו יָת
פָּתוֹרָא יָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת
לְחֵם אַפַּיָא׃ לז יָת מְנָרְתָא
דָכִיתָא יָת בּוֹצִינָהָא בּוֹצִינֵי
סִדְרָא וְיָת כָּל מָנָהָא וְיָת
מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא׃ לח וְיָת
מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא וְיָת מִשְׁחָא
דִרְבוּתָא וְיָת קְטֹרֶת
בּוּסְמַיָא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע
מַשְׁכְּנָא׃ לט יָת מַדְבְּחָא

רשי

המגב׳ ית המפוארין: (לא) לתת על המצנפת מלמעלה. וע״י הפתילים היה מושיבן על המצנפת כמין כתר וא״א לומר שהציץ על המצנפת שהרי בשחיט׳ קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצוואה הוא אומר (שמו׳ כח) ושמת אותו על פתיל תכלת ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת ממעל ואחת מתחת לצד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השני׳ כולם יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו׳ וע״כ פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו ב׳ טבעות החשן ובב׳ כתפות האפוד היו ב׳ טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ד׳ חוטין היו ומ״מ פחות משנים א״א: (לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה ככל אשר צוה ה׳ וגו׳: (לג) ויביאו את המשכן וגו׳. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכ׳ במשכן הניח לו הקב״ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב״ה איך אפשר הקמתו ע״י אדם א״ל

אבן עזרא

המגבעות: (לב) ותכל. כמשקל ותרב משאת בנימין: (לג) ויביאו את המשכן. והנה את מיתריו ויתדותיה כמו את קלעי החצר ואת עמודיו ואת אדניה:

כוס

ותכלת וארגמן ו׳ דסמי׳ נמסר בסדר ויקהל: מכתב ד׳ וסי׳ והמכתב מכתב אלהים. ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם. ויבא אליו מכתב מאליהו. ד״ה. מכתב לחזקיהו: ארון העדת י״ב נמסר בסדר כי תשא: את כל כליו ב׳ ומטעים בהון וסי׳ את השלחן. ונתנו עליו את כל: ואת שמן ו׳ נמסר בסדר כי תשא: ואת מזבח ט׳ וסי׳ ואת השלחן ואת כל. ושלאחריו. ואת השלחן הבית ושלאחריו. ואת מזבח הקטרת דויקהל. ואת מזבח הזהב דויביאו ואת מזבח העלה שם. ויעש שלמה. דד״ה:

תולדות אהרן ויביאו את המשכן. זוסר ויסי:

אדרת אליהו

ויביאו את המשכן כו׳ כללות המשכן הוא כ״ב דברים ג׳ וז׳ וי״ב שהוא כללות העולם גדול וקטן כמ״ש בס״י ואלו הן ג׳ בגדים בגדי אהרן בגדי בניו בגדי השרד. ז׳ כלים. ארון. שלחן. מנורה. מזבח הפנימי. כיור. כנו. מזבח החיצון. והן ז״ס שכוללין הכל ז׳ היכלות ג״ר וב׳ הבדלים בהם פרוכת ומסך בין עולם לעולם. וי״ב של המשכן עצמו ז׳ וה׳ ז׳ משכן. ואהל. מכסהו ומכסה התחשים. פרכת. מסך הפתח. קלעים עם המסך. ולמ״ד ב׳ המכסאות א׳ חשיב הקלעים עם המסך לשתים אבל דעת הראשון יותר נכון כפשוטי המקראות כמ״ש המפרשים וכמ״ש מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעל׳ והמש׳ הם כליו קרסים קרשים בריחים ועמודים ואדנים ועמודי החצר ושל האהל אחד וכן אדניהם א׳:

בעל הטורים ותכל כל עבודת. בגימטריא בעשרים וחמשה בכסלו נגמר: ותכל כל. רמז לומר כי עשה כלם מלאכת כל העולם: עמודיה ד׳ במסורת את עמודים. אנכי תכנתי עמודיה סלה. חצבה עמודיה שבעה. עמודיה יתפלצון. שעמודי המשכן הם עמודי העולם שבזכותם העולם עומד:

רמבן

על הראש כפארים מלשון הפארי׳ והצעדות פארי פשתים יהיו על ראשם: ופירש באבנט שעשו אותו שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני ולא נתפרש זה בצואה רק מה שנאמר באבנט תעשה מעשה רוקם נודע שהוא רקום בארבע מינין הללו כמו שנא׳ במסך ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רוקם והאבנט הזה גם הוא כן לאהרן ולבניו כדעת האומר אבנטו של כהן גדול זהו אבנטו של כהן הדיוט פי׳ בשל אהרן שהוא מעשה רוקם ולא הוצרך להזכיר של בניו שהוא שש כמו שאמר ולבני אהרן תעשה כתנות ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם וכולן שש ככתנת:

(לג) **ויביאו** את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו. שיעור הכתוב בזה כמו בוא״ו ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו כי יריעות שש משזר הן ששמן משכן כמו שאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר ואמר בהן וחברת את היריעות והיה המשכן אחד ויריעות העזים הן האהל כאשר יאמר בהן ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן וחברת את האהל והיה אחד וכן את המשכן את אהלו ואת מכסהו ואת אהלו אף כאן ויביאו את המשכן אל משה ואת האהל ואת כל כליו כאשר יזכור שמות הכל ולפעמים יקרא כל הבית אהל מועד כאשר אמר ועשו כל אשר צויתך את אהל מועד ואת הארון לעדות כי אהל מועד הוא הבית בכללו אשר אועד אליו שמה וכן כל כלי עבודת המשכן לאהל מועד:

(לז) **את** נרותיה. נרות המערכה יתכן שדרך המנורות להיות בהן נרות לנוי או להרבות בהן אור לפרקים ואין כן במנורת הקדש כי לא היו בה רק שבעת הנרות

ספורנו

עשיה שעשו האומנין היתה כונתם לעשות רצון האל ית׳ שצוה זה למשה: (לב) ותכל ויעשו בני ישראל. הפעולה כולה של שלמותה נעשתה על ידי כל ישראל כי קצתם התנדבו ממון וקצתם עשו המלאכה בנדבת לבם לעשות רצון קונם: כן עשו. לא פחות ולא יותר: (לג) ויביאו את המשכן. את היריעות מעשה חושב: את האהל. יריעות עזים: ואת כל כליו. של משכן. כי הקרסים והקרשים והבריחים והעמודים

אבן עזרא

(ב) ביום. מחלוקת היא י"א כי יום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן והוצרכו לומ' כי בשלשה ועשרים יום להדר הקים משה את המשכן והנה יום תחלת המלואים היה משה סותרו ובונה להרגיל הכהנים ואמרו כי השעיר שדרש משה והנה שורף הוא שעיר ראש חדש והגה צוה השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יסתרנו עד יום נסוע הארון והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש ויש כדמות ראיה

על

דנְחָשָׁא וְיַת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִילֵיהּ יַת אֲרִיחוֹהִי וְיַת כָּל מָנוֹהִי יַת כִּיוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵיהּ׃ מ יַת סְרָדֵי דְדַרְתָּא יַת עַמּוּדָהָא וְיַת סַמְכָהָא וְיַת פְּרָסָא לִתְרַע דַּרְתָּא יַת אֲטוּנוֹהִי וְסִכַּהָא וְיַת כָּל מָנֵי פוּלְחַן מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מא יַת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יַת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיַת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ מב כְּכֹל דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת כָּל פּוּלְחָנָא׃ מג וַחֲזָא מֹשֶׁה יַת כָּל עֲבִידְתָּא וְהָא עֲבַדוּ יָתַהּ כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ כֵּן עֲבָדוּ וּבָרִיךְ יַתְהוֹן מֹשֶׁה׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב בְּיוֹמָא דְיַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא תְּקִים יַת

הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת
אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ מ אֶת קַלְעֵי
הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־אֲדָנֶיהָ
וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר הֶחָצֵר אֶת־
מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי
עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד׃
מא אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן
הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃
מב כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת
כָּל־הָעֲבֹדָה׃ מג וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־
כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ
אֹתָם מֹשֶׁה׃ פ חמישי (שביעי כשהן
מחוברין) מ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים

ד' ג' מ"ל וא' חסר ג'

ט' פסו' בסיפ' את ואת ואת

י"ח בתורה

ג' בקרי'

ס"ג

רשי

א"ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנ' הוק' המשכן הוק' מאליו מדרש ר"ת: (מג) ויברך אותם משה. אמר להם י"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם (תהלים צ) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' והוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה

עמדיה ד' ג' מלאים וחד חסר וסי' את קלעי החצר ואת עמדיה. אנכי הכנתי עמודיה. הכרגיז ארץ ממקומה. חצבה עמודיה שבעה. קרסא חס': תעדות ח' מלאים בתורה נמסר בסדר אחרי מות: ואת בגדי ז' נמסר בסדר כי תשא:

תולדות אהרן נגדי סנ"נ. יומא פב:

ספורנו

והעמודים והאדנים כלי המשכן היו: (מב) ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה. כסדר שצוה ה' את משה אחר כך בהקמת המשכן: (מג) כן עשו. באותו הסדר עצמו עשו האומנים בעשייתם ומפיאי המשכן בהבאתם:

ויקם

כלי יקר

שום דבר ע"כ אמר בכולם כאשר צוה ה' אע"פ שלא ראה דוגמתם מ"מ בכולם היה מתכוין לעשות כאשר צוה ה' כי לא היה בהם כי אם הציווי ולא שום מראה. אבל בפרשת תרומה הזכיר בהרבה מקומות כאשר הראה אותך בהר

מן

רמבן

וע"כ כן פירש נרות המערכה כי הן אשר יערוך אותו בין הערבים:

(מב) **ומטעם** כן עשו בני ישראל את כל העבודה. כל מלאכת המשכן ויקראנה עבודה לומר כי עשו אותה לעבודת השם הנכבד כענין ועבדתם את ה' אלהיכם ואותו תעבודו ויתכן שיאמר בכאן כל העבודה על הכלים כלשון שאמרו את כל כלי עבודת הקדש והזכיר תחלה הכלים לאמר כי אפי' בכלים נזהרו ועשו כמצוה בהם ואחרי כן הזכיר וירא משה את כל המלאכה:

מ (ב) **ביום** החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד. על דעת רבותינו שהוא יום שמיני למלואים טעם הכתוב שתקים את המשכן ויעמוד כן לא תורידנו ולא תקימו עוד כי בנסוע המחנות הלוים יורידו אותו ויקימו אותו ולא הוצרך לצוות עתה על הקמת שבעת הימים הראשונים כי אמר לו מתחלה והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר וכיון שפירש לו עתה כי ביום החדש הראשון תהיה הקמתו לעמדה הנה ידע כי בעת ימי המלואים יצטרך להקים ולהוריד ואולי היה כן להרגיל הלוים במעשהו כי ממנו יראו וכן יעשו או היה להכתיר היום בעטרה זו ונראה לדעת' כי בשבעת הימים הראשונים היה מקים אותו בבקר בבקר ועומד כן כל היום וכל הלילה וכעלות השחר הי' מוריד אותו וחוזר ומקימו מיד כי הכתוב אמר ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ואין פתח לאהל רק בעת הקמתו וכבר דרשו אל פתח אהל מועד בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא מפורק ואמרו שלמים ששחטן קודם שנפתחו דלתות ההיכל פסולין שנא' ושחטו פתח אהל מועד בזמן שפתוח ולא בזמן שנעול וכן במשכן עד שלא העמידו הלוים את המשכן ואחר שפרקו הלוים את המשכן פסולין. ועוד שהיה מקריב בו תמיד של בין הערבים ומדליק את הנרות בערב. ובויקרא רבה ראיתי היה משה מעמידו ומפרקו בכל יום שני פעמים רבי חנינא הגדול אומר שלשה פעמים בכל יום שנאמר תקים הוקם יוקם אחת לתמיד של שחר ואחת למלואים ואחת לתמיד של בין הערבים. ויתכן שכל זה רגילות להודיע ענין הקמתו והסדר ולא יעמידנו מפורק כלל. והכתוב שאמר כאן ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן ועל דעתם הי' זה ביום השמיני כי אמר ויכל משה את המלאכה וכאשר כלה הקמה זו של אחד בניסן כסה הענן את המשכן. וכבר כתב רש"י מה שדרשו ויצאו ויברכו את העם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמיד משה המשכן והי' משמש בו ומפרקו לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואמרו למשה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל אמר להם אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה בכם שכינה. ובפ' מלואים יכול הוקם המשכן בראש חדש ושרתה שכינה בשמיני לחדש ת"ל וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן **לאהל העדות מלמד שביום שהוקם המשכן** שרתה השכינה ע"י מעשה אהרן. הנה יאמרו בפי' כי כסוי הענן את המשכן בשמיני למלואים הי' והוא אחד בניסן א"כ תהיה כל הפרש' הזאת לדעתם ביום השמיני והיה זה מפני שהכתוב יסדר כי צוה השם את משה שתהיה הקמת המשכן לכלותה ביום החדש הראשון באחד לחדש ואמר כי משה עשה כן וכלה את כל המלאכ' ואז כסה הענן את האהל וכן תמיד וחזר הכתוב אל תחלת הדבור אשר היה למשה מן האהל ואמר ויקרא אל משה וכל זה בסדר נכון. וכדמות ראיה להם מה שכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ואם לא הוריד אותו מה טעם ביום כלות כי ביום אחד החל וכלה והראוי שיאמר ויהי ביום הקים משה את המשכן. ועוד שאמר שם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא כבוד ה' אל כל העם ומשמעות זה שעדיין לא כסה הענן את אהל מועד ולא מלא כבוד ה' את המשכן ומ"מ ביום ראשון של מלואים נדבר למשה מעם כל הפרשיות שנאמרות מתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני אבל לא הי' הענן מכסה אותו והיו סבורין שהי' הדבור למשה שם מן השמים כאשר הי' בארץ מצרים. אבל במדרש הזית מצאתי ויהי ביום השמיני זה הי' ראוי להיות תחלת הספר ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה וא"כ יהיה ויקרא אל משה מאהל מועד אחר וירא כבוד ה' אל כל העדה ותצא אש ותאכל על המזבח ויהיה הדבור לאהרן יין ושכר אל תשת ממחרת כי לא יתכן שנדבר לאהרן מאהל מועד קודם למשה ואיני יודע אם זה דברי הכל או הם דברי יחיד כי על דברי ר' ישמעאל נאמרו שם:

תקים את משכן אהל מועד. לא פי' לו בצואה זו כיצד סדר ההקמה כאשר פירש במעשה ויתן את אדניו וישם את קרשיו והיה זה מפני שכבר הראה אותו ההקמ' במראית העין כמו שאמר והקימות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר. וכן קצר כאן ואמר ושמת שם את ארון העדות ולא הזכיר ואל הארון תתן את העדות כי בהזכירו את ארון העדות יבין זה כי לא יקרא הארון כן רק בהיות בו לוחות העדות וכבר נצטוו מתחלה ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ולא הוצרך כאן אלא לצוותו בהקדמה כי תשומת הארון עם הלוחות יקדים לכל הכלים וכן קצר בענין השולחן והמנורה שכבר צוה אותו באי זה מקום מן המשכן יעמידם וקצר בענין לבישת אהרן ובניו שאמר והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ובבניו אמר והלבשתם כתנות כי כבר אמר צוה ה' אותו בפרט בסדר לבישתם ולא בא עכשיו אלא לסדר לו שעת הלבישה שתהיה אחר הקמת המשכן כלו והזכיר כתנת שבהן יתחיל הלבישה:

[illegible]

אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃ ג וְשַׂמְתָּ
שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־
הָאָרֹן אֶת־הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ
אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ
וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמְּנֹרָה וְהַעֲלֵיתָ
אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃ ה וְנָתַתָּה אֶת־מִזְבַּח
הַזָּהָב לִקְטֹרֶת לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת
וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃
ו וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי
פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ
אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין
הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁם מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ
אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת־מָסַךְ
שַׁעַר הֶחָצֵר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ אֶת־
הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ
וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהָיָה
קֹדֶשׁ׃ י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח
הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים׃ יא וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַכִּיֹּר
וְאֶת־כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ׃
יב וְהִקְרַבְתָּ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ
אֹתָם בַּמָּיִם׃ יג וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־
אַהֲרֹן אֵת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ
אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃
יד וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ
אֹתָם כֻּתֳּנֹת׃ טו וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם
כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם וְכִהֲנוּ
לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת לָהֶם מָשְׁחָתָם
לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ טז וַיַּעַשׂ
מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ ס ששי יז וַיְהִי
בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית

י"ב . ח' מ"ל
נהו'. ל' וה"ב
ג'
ל' ומלרע
כ"ט חסרים
ז' כלישנא
כל אורי' חס' כמ"ג
ל'
ד'
ח' חס' כליש'
ב' בכ' ניס'

מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא׃
ג וּתְשַׁוֵּי תַמָּן יָת אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא וְתַטֵּיל עַל אֲרוֹנָא
יָת פָּרוֹכְתָּא׃ ד וְתָעֵיל יָת
פָּתוֹרָא וּתְסַדַּר יָת סִדְרוֹהִי
וְתָעֵיל יָת מְנַרְתָּא וְתַדְלֵיק
יָת בּוֹצִינָהָא׃ ה וְתִתֵּין יָת
מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא לִקְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא קֳדָם אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא וּתְשַׁוֵּי יָת פְּרָסָא
דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא׃ ו וְתִתֵּין
יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא קֳדָם
תְּרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא׃
ז וְתִתֵּין יָת כִּיּוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן
זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּין
תַּמָּן מַיָּא׃ ח וּתְשַׁוֵּי יָת
דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתִתֵּין
יָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא׃
ט וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא
וּתְרַבֵּי יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל
דְּבֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וְיָת כָּל
מָנוֹהִי וִיהֵי קוּדְשָׁא׃ י וּתְרַבֵּי
יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת
כָּל מָנוֹהִי וּתְקַדֵּשׁ יָת מַדְבְּחָא
וִיהֵי מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין׃
יא וּתְרַבֵּי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת
בְּסִיסֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ׃
יב וּתְקָרֵיב יָת אַהֲרֹן וְיָת
בְּנוֹהִי לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃
יג וְתַלְבֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת
לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ
וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וִישַׁמֵּשׁ קֳדָמַי׃
יד וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּישׁ
יָתְהוֹן כִּתּוּנִין׃ טו וּתְרַבֵּי
יָתְהוֹן כְּמָא דְרַבֵּיתָא יָת
אֲבוּהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמַי וּתְהֵי
לְמֶהֱוֵי לְהוֹן רְבוּתְהוֹן
לִכְהֻנַּת עָלַם לְדָרֵיהוֹן׃
טז וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּכָל דְּפַקֵּיד
יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבַד׃
יז וַהֲוָה בְּיַרְחָא קַדְמָאָה
בְּשַׁתָּא תִּנְיֵתָא בְּחַד לְיַרְחָא

רשי

ונחפל׳ לחשה: (ג) וסכות על הארן. ל׳ הגנה שהרי מחיצה היה: (ד) וערכת את ערכו. מערכות של לחם הפנים: ויפרש

סכת וסכת ד׳ וסי׳ וסכת על הארון סכתה לראשי ביום נשק. סכת באף. סכתה בענן. וא׳ וסכתת עליהם: ערכו ג׳ וסי׳ והבאת את השלחן וערכת את ערכו. איש כסף נפשות ערכו. וחין ערכו. אב״ך: נתינת שם ז׳ וסי׳ ונתת את הכיור. ובגוים ההם לא תרגיע. ודביר בתוך הבית מפנימה הכן. וידעתם כי אני ה׳ בהית חלליהם. ואביאם אל הארץ אשר נשאתי את ידי והי״ה בשבט אשר גר הגר אתו שם התנו. נשכימה לכרמים: ונתת. כ״ט חס׳ נמסר בסדר תרומה. ולחם משמים פלוגתא. ורוחך השוכה פלוגתא:

תולדות אהרן ושמת שם. זבחים קיט: וסכת. סוכה ו ס״ע״ב לו מנחות סב לת. מזבח העלה. זבחים כח: ונתת את הכיור. זבחים יח: ומשחת. שבועות טו: בחדש הראשון. שבת פז ר״ה ג תענית כט:

כלי יקר

מן הטעם שהזכרנו. ומטעם זה היה משה מדקדק ביותר במשכן וכליו ורצה ליתן חשבון עליהם תיכף אחר שנגמרו ולא רצ׳ לגרפם לעשיית הבגדים מצד יתר שאת הקדושה נראה במשכן וכליו מצד היותו מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה ויהיה כך ביאור אלה פקודי המשכן ר״ל הידיעה זו יש הוראה שמדבר במשכן של מעלה. חזר ואמר מהו זה. משכן העדות אשר פקד על פי משה. ור״ל אותו משכן העדות המעיד שהשכינה שרויה בישראל אשר פקד ע״פ משה זהו בעצמו פקודי המשכן הידוע בשלמעלה ולדעת המדרש האומר משכן משכן לפי שהמשכן שתי פעמים בעון ישראל על כן אמר זה מיד אחר שהוזכר מעשה המשכן לפי שנאמר כלה ה׳ חמתו ויצת אש בציון אמרו רז״ל כלה חמתו בעצים ואבנים הזכירו דוקא המשכן עצמו שהיה מעצים ואבנים נתמשכן אבל אין בגדי כהונה בכלל על כן הזכיר אלה פקודי המשכן מיד אחר המשכן. וירמוז שמחל להם הקב״ה עון העגל כי כנוהג שבעול׳ מי שנתחייב לחבירו ונותן

אבן עזרא

על זה האחת למה לא הזכיר הכתוב שהיה משה יקים את המשכן וסותרו והנה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה נסתר כי כתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ועוד כתיב ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וזהו שדרש משה ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים וכאשר הזכיר מלבד עולת הבוקר היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן והנה זה המשכן הראשון הקימהו ביום א׳ לחדש הראשון והחלו לבנות הבית הראשון שהוא המשכן השני בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש כי כן כתוב בחדש השני בשני ובתלמודנו כתוב כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו כי אין בין שנה פשוטה לתחלת שנ׳ אחרת פחות משלשה ימים שנת חסרון שנ״ג וש״כ יצאו בשביעית ואם מעוברות הם חמשה בחסרון ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו נראה כי ביום השבת ערך משה הלחם על השלחן והנה ביום ששי הוקם המשכן או ביום שבת אף על פי שאין זה ראיה גמורה כי יוכל הטוען להשי׳ ביום השבת יערכנו הכהן אחר שהוקם המשכן וערך משה הלחם הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי בשני המקצועות והלוים שהם ממשפחתו הקימוהו כי איננו מעשה יחיד ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרוכת ומסך פתח האהל ואח״כ פירש האהל ושם עליו המכסה ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפרת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים והנה יורה כי בבקר הי׳ זה ואמר ויעל הנרות אחר כן בלילה והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העול׳ ואת כל כליו ואת הכיו׳ ואת כנו ונקהל׳ העד׳ אל

רמבן

וטעם וסכות על הארון מלמעלה. במקום אל כי וסכות מלשון מסך וכן ויסם את פרוכת המסך ויסך על ארון העדות:

(י) והיה המזבח קדש קדשים. בעבור שיקריבו בו גם קדשי הקדשים אמר בו כן אע״פ שהיה בחצר ואמר גם במשכן והיה קדש כי לא נקרא קדש קדשים רק מקום משכן הארון כמו שנאמר והבדיל׳ הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים ויתכן שאמר במזבח קדש קדשים בעבור שיקדש כמו שאמר כל הנוגע במזבח יקדש:

ויהי בחדש הראשון באחד לחודש. על דעת רבותינו הזכיר הכתוב שהוקם המשכן לעמוד כן באחד לחדש הראשון כאשר צוה ואמרו ויקם

אל פתח אהל מועד ורחצו אהרן ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם הלביש בניו ומשחו בשמן הקדש והג׳יש פר בן בקר ואילם שנים ושחט את הפר וחטא על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח והקטיר את האיל ושחט גם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח ככה עשה שבעת ימי המלואים וככה כתוב ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים לכל יום ומשחת המזבח לקדשו וכתוב שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים וכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה הי׳ מקריב אהרן עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו והעלה גם האיל שלו ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלה עול׳ אחר ששחט שעיר החטאת וחטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה וחטאת הצבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהנים וכל זה הי׳ אחר עולת הבקר ואחר כל זה הקריב עולת נחשון וחטאתו והנה נשלמה חנוכת המזבח אחר תשעה עשר יום לחדש הראשון ואל תשים אל לבך דברי הטוען כי אימתי עשה קרבנות החג כי ישראל לא עשו במדבר סיני רק חג הפסח ליל׳ אחד ולא שמרו חג המצות כי כן כתיב והי׳ כי יביאך ה׳ שבעת ימים תאכל מצות ופירוש והי׳ היום הזה לכם לזכרון לדור הבא אחרי כן לקבוע יום באתכם מקרא קדש כי הי׳ ביום הראשון נסעו מגושן ועוד כי במדבר סיני אין לה׳להם שיעשו מצות שבעת ימים אע״פ שהיו קרובים מהישוב דבר גדול הי׳ שמצאו לחם לעשות ולאכול על

אִתָּקַם מַשְׁכְּנָא׃ יח וַאֲקֵים
מֹשֶׁה יָת מַשְׁכְּנָא וִיהַב יָת
סַמְכוֹהִי וְשַׁוִּי יָת דַּפּוֹהִי
וִיהַב יָת עַבְרוֹהִי וַאֲקֵים
יָת עַמּוּדוֹהִי׃ יט וּפְרַס
יָת פְּרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי
יָת חוּפָאָה דְמַשְׁכְּנָא עֲלוֹהִי
מִלְעֵילָא כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ
יָת מֹשֶׁה׃ כ וּנְסֵיב וִיהַב
יָת סַהֲדוּתָא בַּאֲרוֹנָא וְשַׁוִּי
יָת אֲרִיחַיָּא עַל אֲרוֹנָא וִיהַב
יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא
מִלְעֵילָא׃ כא וְאָעֵיל יָת
אֲרוֹנָא לְמַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי יָת
פָּרוּכְתָּא דִפְרָסָא וְאַטֵּיל עַל
אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא כְּמָא
דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
כב וִיהַב יָת פָּתוֹרָא בְּמַשְׁכַּן
זִמְנָא עַל צִידָא דְמַשְׁכְּנָא
צִפּוּנָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא׃
כג וְסַדַּר עֲלוֹהִי סִדְרִין דִּלְחֵם
קֳדָם יְיָ כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ
יָת מֹשֶׁה׃ כד וְשַׁוִּי יָת
מְנָרְתָּא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא
לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל צִידָא
דְמַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא׃
כה וְאַדְלֵיק יָת בּוֹצִינַיָּא קֳדָם
יְיָ כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
כו וְשַׁוִּי יָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם פָּרוּכְתָּא׃
כז וְאַקְטֵיר עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת

ג׳ ד׳ מ״ל ולא חס׳
נ׳
ד׳ מ״ל
ד׳
י״ח פסוק׳ אל על על
כ״א
ד׳
ח׳ מ״ל בתור׳
ג׳ וחד וערך בגדים
כ״ס
ג׳ר״ס. ד׳

בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן׃
יח וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן
אֶת־אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם אֶת־קְרָשָׁיו וַיִּתֵּן
אֶת־בְּרִיחָיו וַיָּקֶם אֶת־עַמּוּדָיו׃
יט וַיִּפְרֹשׂ אֶת־הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן
וַיָּשֶׂם אֶת־מִכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו
מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס כ וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת־
הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־
הַבַּדִּים עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן אֶת־
הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃
כא וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־הַמִּשְׁכָּן
וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ עַל
אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כב וַיִּתֵּן אֶת־
הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ
הַמִּשְׁכָּן צָפֹנָה מִחוּץ לַפָּרֹכֶת׃
כג וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם לִפְנֵי
יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס כד וַיָּשֶׂם אֶת־הַמְּנֹרָה
בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל
יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן נֶגְבָּה׃ כה וַיַּעַל
הַנֵּרֹת לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כו וַיָּשֶׂם
אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב בְּאֹהֶל מוֹעֵד
לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת׃ כז וַיַּקְטֵר עָלָיו

(יט) ויפרש את האהל. הן יריעות העזי׳: (כ) את העדות. הלוחות: (כב) על ירך המשכן צפונה. (יומא לג) בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך. כתרגומו צידא כירך הזה שהוא בצדו של אדם: (כז) ויקטר עליו קטרת. שחרית וערבית כמו שנ׳ (שמות ל) בבקר בבקר בהטיבו את הנרות

הוקם ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ הוקם המשכן. הוקם את דברי יהונדב. נאם הגבר הקם על. בתר׳ חסר וכלעיל: ויקם משה את המשכן ד׳ פסוק׳ סיהדין אית בהון ה׳ את וסי׳ ויקם משה את המשכן. והוצאת את האיש. ואם רע בעיניכם. ויקם את העמודים: את מכסה ב׳ ויסר נח את מכסה. וישם את מכסה: ויבא נ״א נמסר בסדר ויקהל: י״ח פסו׳ אית בהון אל על על וסי׳ ויאמרו איש אל אחיו אבל. ויאמר ה׳ אל משה נטה ידך דארבה. דהשך. ונתת אל חשן המשפט. ויאמר ה׳ אל משה פסל לך. ויקח ויתן את העדות. ועשו להם ציצית. ונתת את הברכה. והוצאתם את שניהם אל שער. הרפה כמגי שנים חרשים. אתי שלח ה׳ למשחך. אשר בחר בי מאביך. ותבא בת שבע אל המלך. ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף. וישמע בן הדד אל המלך. כה אמר ה׳ צבאות לך בא אל הסכן. ואקום ואצא אל הבקעה. תהי נא אזנך קשבת. תהי נא עיניך פתוחות. והנותר לנשיא מזה ומזה: ויסך ד׳ רפין וסי׳ ויבא את הארון אל המשכן. וידהק ויסך. לגבר אשר דרכו נסתרה. ויסך בדלתים ים. משכנא קדמאה על צלע המשכן. משכנא תניינא על ירך. ואפ״ס והוא צלע על ירכו: ויקטר עליו ד׳ דסמי׳ וסי׳ ויקטר עליו קטרת סמים. ויקטר עליו קטרת המזבח. ויקטר עליו את עולתו:

ספורנו

מ (יח) ויקם משה את המשכן. עשר היריעות מעשה חושב בנקראו משכן היקמו קודם הקמת הקרשים לא בידי אדם מהזיקין בו ואם על דרך גם כדבריהם ז״ל וע״ז הסדר נעשה והובא אל משה כי אמנם אותן עשר יריעות הן היו עיקר בנין

תולדות אהרן ויקם משה. מנחות לט: ויפרש את האהל. שבת כח לב הכא כא נדרים לה בכורו׳ מד: המנורה. (שקלים ה):

בעל הטורים משחתם. ב׳ והיתה להיות להם משחתם. כי משחתם בהם מום בם. פי׳ בזמן שהם תמימים יהיו להם משחתם לכהונת עולם אבל כשיהיה בהם מום לא לרצון יהיה: הוקם. בלשה הוקם המשכן. הוקם ע׳ל גבי דוד. הוקם את דברי יונדב בן רכב. בזכות שהקים דוד המקדש כדכתיב הנה אנכי יושב בבית ארזים וגו׳ הוקם על. בני יונדב בן רכב שהקימו דברי אביהם זכו למה שנאמר לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים: ויקם משה את המשכן. משכן לא נאמר אלא המשכן לרבות משכן של מעלה דאית׳ בפסיקתא שאמר הקב״ה למלאכים של מעלה להקים לו המשכן למעלה: ויסך ד׳ ויסך על ארון העדות. ויסך אלוה בעדו. ויסך בדלתים. ויסך וירחץ גבי דוד. בזכות ויסך על ארון בבא אל בית האלהים שכל זמן שהיה אונן לא נכנס למקדש (וז״ל בכל״ל בזכות ויסך בדלתים שלא נכנס למקדש כ״ז שהיה אונן עד וירחץ ויסך זכה לויסך על ארון ויסך אלוה בעדו): כאשר צוה ה׳ את משה כתיב על כל דבר ודבר. כנגד מה שאמר משה מתני נא סרכה להזכירו והם י״ח פעמים כאשר צוה ה׳ את משה וכל אשר צוה ה׳ וכנגדם תקנו י״ח ברכות ואחד כאשר צוה ה׳ את משה כן עשו ותקנו כנגדו ברכת למלשינים ויש בהם קי״ג תיבות. וכן בסופי הברכות כמו ברוך אתה ה׳ מגן אברהם ברוך אתה ה׳ מחיה המתים וכו ק״יג תבות וקי״ג פעמים לב בחומש שצריכים כוונת הלב:

רמבן

ויקם משה את המשכן לספר מה שעשה בהקימו אותו מן היום הראשון שהתחיל בו שהוא כ״ג באדר ולא הזכיר בכאן משיחת המשכן וכליו ולא משיחת אהרן ובניו וקרבנות המלואים כי לא עשה אותם עד שסיים כל ההקמה ונלטוה בהם פעם שנית קח את אהרן כמו שמפורש בפרשת צו. והנה המשכן וכליו לא נתקדשו לעבודה אלא במשיחה כמו שנאמר ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אותו ואת כל כליו. על כן פי׳ ויערוך עליו ערך לחם ויעל הנרות כי עשה כן בזמנה אחר המשיחה והנה הם כטעם לעשות כן. ומה שאמר ג״כ למעלה והבאת את השלחן וערכת את ערכו יצוה שיערוך אותו אחרי המשיחה וכן אמר ונתת את מזבח הזהב לקטורת וכן ויעל עליו את העולה ואת המנחה בזמנה כי עדיין לא הקים החצר סביב למשכן ואין מקריבין בלא קלעים כי יהיו שחוטי חוץ אלא כלם בזמנם:

(כ) וטעם ויקח ויתן את העדות. שלקח הלוחות מארון עץ שהיו שם בתוך אהל משה והביא אותם אל המשכן:

(כו) ויקטר עליו קטורת סמים. משה הקטיר עליו כל שבעת ימי המלואים ואע״פ שלא אמר בצואה ותקטיר עליו קטורת סמים הבין זה משאר העבודות כלן שהרי צוה אותו בכאן שיסדר הלחם ויעלה הנרות. וכן ויעל

אחת וגו': (כט) ויעל עליו וגו'. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר (ויקרא ט) קרב אל המזבח וגו': את העולה. עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר (במדבר כח) ועשרון סלת בלול בשמן וגו': (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מיניה בו ביום קדש משה עמהם: (לב) ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד. (ת"כ פ' ויקרא) וכתוב א' אומ' (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד

קטורת סמים ה' דסמי' בקריי' וסי' והקטיר עליו אהרן קטורת סמים. יקטר עליו קטרת סמים. ומלא חפניו קטרת סמים דקה. להקטיר קטרת. ומקטירים לה' עולות בבקר בבקר דד"ה: ואת המנחה ה' וסי' ואת מזבח העלת. והעלת הכהן את. ויקם מנות את גדי העזים. ביום ההוא קדש המלך. ב' בפסו'. ועל הנשיא יהיה. יעשו את הכבש. ויקדש המלך דד"ה: לרחצה ה' נמסר בריש סדר כי תשא: ואהרן ובניו ג' דסמי' וסי' ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. והחונים לפני המשכן קדמה. ומקטירים לה': ובקרבתם ל' וחד בקרבתם. ומשמש אלפא ביתא: ולא ז' ר"פ בספרא וסי' ולא יכלה עוד הצפינו. ולא יכלו החרטמים. ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. ולא ישמע אליכם פרעה. ולא שמעו אל משה. ולא תותירו ממנו עד בקר. ולא תעלה במעלות על מזבחי:

תולדות אהרן ורחצו ממנו. זבחים יט כא: ובקרבתם: זבחים כב: ולא יכול משה. יומא ד:

כלי יקר

ונותן לו משכון בחובו טוב אינו תובע חובו מגופו כי אם מן המשכון. ובעון העגל נתחייבו ישראל כליה בגופם והקדוש ב"ה ברחמיו ית' הבטיחם לקבל מהם משכון בחובו כי עון העגל אף ע"ש

קְטֹרֶת סַמִּים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס שביעי כח וַיָּשֶׂם
אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ כט וְאֵת
מִזְבַּח הָעֹלָה שָׂם פֶּתַח מִשְׁכַּן
אֹהֶל־מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו אֶת־
הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ל וַיָּשֶׂם
אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין
הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם לְרָחְצָה׃
לא וְרָחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו
אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃
לב בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד
וּבְקָרְבָתָם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחָצוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
ס לג וַיָּקֶם אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב
לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־מָסַךְ
שַׁעַר הֶחָצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־
הַמְּלָאכָה׃ פ
מפטיר לד וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד
וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃
לה וְלֹא־יָכֹל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד כִּי־שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן
וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃
לו וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן
יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַסְעֵיהֶם׃
לז וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ

ה'
ד'
ג'
ג' וחד בקרבתם
ב'
ב' בהולם
ז' ר"פ בספ'
ג' ומ"ל וחד בהעלות

בּוּסְמִין כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת
מֹשֶׁה׃ כח וְשַׁוִּי יַת פְּרָסָא
דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא׃ כט וְיַת
מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא שַׁוִּי בִּתְרַע
מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַסֵּיק
עֲלוֹהִי יַת עֲלָתָא וְיַת
מִנְחָתָא כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת
מֹשֶׁה׃ ל וְשַׁוִּי יַת כִּיּוֹרָא
בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין
מַדְבְּחָא וִיהַב תַּמָּן מַיָּא
לְקִדּוּשׁ׃ לא וּמְקַדְּשִׁין מִנֵּיהּ
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת
יְדֵיהוֹן וְיַת רַגְלֵיהוֹן׃
לב בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא
וּבְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא
מְקַדְּשִׁין כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת
מֹשֶׁה׃ לג וַאֲקֵים יַת דַּרְתָּא
סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא
וּלְמַדְבְּחָא וִיהַב יַת פְּרָסָא
דִתְרַע דַּרְתָּא וְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה
יַת עֲבִידְתָּא׃ לד וַחֲפָא
עֲנָנָא יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיקָרָא
דַיְיָ אִתְמְלֵי יַת מַשְׁכְּנָא׃
לה וְלָא יָכִיל מֹשֶׁה לְמֵיעַל
לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי שְׁרָא
עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא דַיְיָ
אִתְמְלֵי יַת מַשְׁכְּנָא׃
לו וּבְאִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי
מַשְׁכְּנָא נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּכֹל מַטְלָנֵיהוֹן׃ לז וְאִם לָא
מִסְתַּלֵּק עֲנָנָא וְלָא נָטְלִין

על מרורים עם הפסח לילה כי עם רב היה מאד והנה על דרך הסברא היה מקריב משה שבעת ימי המלואים עולת תמיד וביום השבת שני כבשים אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת ואחר כן קרבן המלואים וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק חשבון הימים שחנכו המזבח ואחרים אמרו כי עולת הנשי' היתה נקרבת בשבת רק השלמים היו נשחטין יום ראשון ונאכלין וראייתם כי הנה הנשיא שהוא המשלח יקריב ביום שבת ששה כבשים חוץ מעולת השבת של הצבור והנה הראשונה אומרת כי ככה ששת ימים שהקיפו יריחו והחלוץ הולך דלגו יום שבת והנה שבעת ימים סבבוה וכן אמרו על ארבעה עשר יום שדלגו יום הכפורים ולא הכניסוהו במספר ועל דרך הסברא כאשר הוקם המשכן ויצא משה אז כסה הענן את המשכן וכבוד ה' מלא את המשכן: (לה) ולא יכול משה. אז קראו השם שיכנס אל אהל והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטורת כי משה בן בית הוא והוצרכתי לומר ככה כי משה שם הלוחות בארון ושם הכפורת ששם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד והנה מה נעשה כאשר יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום

ספורנו

בנין המשכן ושאר הנכנס באותו הבנין והם האדנים והקרשים והבריחים והעמודים והאהל היו להעמיד המשכן ולכסותו: (לג לד) ויכל משה. ויכס הענן. תכף אחר שכלה משה את המלאכ' הצריכה להשרות השכינה והיא מלאכת ההקמה והעבודה בו כסה הענן ושרתה שכינה: מלא את המשכן. נגלה בכל חלק מהמשכן ולא חוצה לו כלל: (לה) אל אוהל מועד. תוך היריעות מחוץ לפרכת: (לו) ובהעלות הענן. וכ"כ היתה

שריית

בעל הטורים ולמזבח ב' למשכן ולמזבח בין האולם ולמזבח רמז למ"ד המעל מזבח הנחשת היה הדבור בא למשה פי' למשכן ולמזבח שהשכינה שורה על המזבח וכן כתיב בין האולם ולמזבח וכו' ויאמרו חוסה ה' על עמך. שהם היו עומדים ומתפללים:

רמבן

ויעל עליו את העולה ואת המנחה משה הוא המעלה שכן נצטוה וזה אשר תעשה על המזבח שיתחיל הוא לעשות כן בעבדו בימי המלואים כי הצואות כולן שם על עבודת משה ואמר אחרי כן עולת תמיד לדורותיכם שיעשו כן הכהנים לדורות ולכך אמר כה בסדר פנחס עולת תמיד העשויה בהר סיני שהתחיל אותה משה שם. והנה משה רבינו בכל העבודות הכהן הראשון ולפיכך הקטיר גם הקטרת. ואולי בכלל ונתת את מזבח הזהב לקטרת שתקטירנו עליו מיד. ומה שאמר בצואה ונתת אותו לפני הפרוכת והקטיר עליו אהרן קטורת סמים להורות על עניינו מיום שהתחיל אהרן בכהונתו ולעולם שכך אמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים ואין הדבר אלא מיום זה ואילך כי בכאן צוה למשה בפי' והעלית את נרותיה. ובפרש"י ראיתי ויקטר עליו אהרן קטורת שחרית וערבית כמה שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים וגו' ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים:

(לד) ויכס הענן את אהל מועד וגו'. אמר כי הענן יכסה את האהל מכל צד והוא מכוסה וטמון בו וכבוד ה' מלא את המשכן כי תוכו מלא הכבוד כי הכבוד שוכן בתוך הענן תוך המשכן כענין שנאמר בהר סיני אל הערפל אשר שם האלהים. ואמר כי לא יכול משה לבא אל אהל מועד אפילו אל הפתח מפני שהיה הענן מכסה אותו ולא היה רשאי לבא בתוך הענן. ועוד כי המשכן מלא כבוד ה' ואיך יכנס בו. והטעם שלא יבא שם בלא רשות אבל יקרא אותו ויבא בתוך הענן כאשר עשה בהר סיני ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן ואמר ויבא משה בתוך הענן. וע"ד הפשט בעבור שנאמר וידבר ה' אליו מאהל מועד לא נכנס משה למשכן אבל קרא אותו מאהל מועד ועמד פתח אהל מועד וידבר אליו. ורבותינו אמרו כתוב אחד אומר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכתוב אחד אומר ובבא משה אל אהל מועד הכריעו כי שכן עליו הענן כי לדעתם ובבא משה אל אהל מועד שיבא שם בלא קריאה

מדעתו

מקום הארון איך יוגשו אליו על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת ואהרן ובניו יורידו המסך הנקרא פרכת ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את ארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו ואמר הכתוב וכסו בו כי היו עוזרים אותו ויש אומרים כי הכהנים מכסים הארון ואין פניהם לנכח הארון ובעבור שמלא בו כתוב ואש תהיה לילה בו ואמר לכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בליל' והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש או יומם וליל' יום אחד והנה מה יעשה במלת מסעיהם ולא אמר מחניהם רק פירושו או יומם ולילה או יומם או לילה כמו ומקלל אביו ואמו מות יומת והוצרכתי לי כל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה:

עַד יוֹמָא דְאִסְתַּלָּקוּתֵיהּ: לח אֲרֵי עֲנַן יְקָרָא דַייָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא הֲוֵי בְלֵילְיָא בֵיהּ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְּלָנֵיהוֹן: חזק

ל׳ . ד׳

ב׳ בטעמא

עַד־י֖וֹם הֵעָלֹתֽוֹ׃ לח כִּ֣י עֲנַ֨ן יְהוָ֤ה עַֽל־הַמִּשְׁכָּן֙ יוֹמָ֔ם וְאֵ֕שׁ תִּהְיֶ֥ה לַ֖יְלָה בּ֑וֹ לְעֵינֵ֥י כָל־בֵּֽית־יִשְׂרָאֵ֖ל בְּכָל־מַסְעֵיהֶֽם׃

חזק

מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כ"ז שהיה עליו הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו: (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם. בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן (בראשית יג) וילך למסעיו וכן (במדבר לג) אלה מסעי לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות:

ענן ד' רפין בקרי' וסי' כי ענן ה' על המשכן . וכסה ענן הקטרת את הכפרת . יפיץ ענן אורו . ויעתר ענן הקטרת עלה . וחר וענן ה' עליהם : ואש ג' בטעם זקף גדול וסי' ואש מתלקחת בתוך הברד. תהיה ליל בו לעיני. ואש אכלה את נאות המדבר. ונמסר גם בסדר וארא. סימן של כוף ואלה פקודי. ויביאו את המשכן. ואת כל כליו. ואת מכסה . ואת פרכת . ואת בדיו. ואת הכפרת. ואת לחם. ואת כל כליה. ואת שמן. ואת מזבח. ואת השמן. ואת קטרת. ואת מסך. ואת מכסה. ואת כל כליו. ואת כנו. ואת ארניה. ואת המסך · ואת כל כלי. ואת בגדי בניו:

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה אר"ט סימן: וחציו אלהים לא תקלל. פרשיותיו י"א אי זה בית אשר תבנו לי סימן: וסדריו כ"ט. ולילה ללילה יחוה דעת כו': ופסקותיו י"ד. ופרקיו מ'. תורת אלהיו בלבו סי': מנין הפתוחות תשע וששים. והסתומות חמש ותשעים הכל מאה וששים וארבע פרשיות ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך סימן:

ספורנו

שריית השכינה קבע במשכן בלא שיה מסתלק כלל משם עד שהיו ישראל צריכים לנסוע. וזה לא היה בשילה ולא בבית ראשון ולא בבית שני אבל יותר מזה יהיה בבית שלישי יב"ב כאמרו ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה:

רמבן

מדעתו או מפני שאמר שם וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת נראה להם שהיה משה עומד בתוך האהל לפני הכפרת וכל עת היות כבוד השם מלא את המשכן לא נכנס משה בתוכו. ולכך יאמרו שהי' זה לאחר שנסתלק הענן כלומר שנסתלק מלכסות כל האהל ואין הכבוד מלא את המשכן כי לא הי' זה רק ביום השמיני ברדת שם הכבוד. והקריאה שאמר ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד על דעתם קודם לכן היתה כאשר פירשתי למעלה ויתכן שהכתוב שיאמר פעם אחרת וכבוד ה' מלא את המשכן ירמוז אל הכבוד השוכן בקרבו:

והנה נשלם ספר הגאולה אשר ה' אלהי ישראל בא בו. לבני ישראל עם קרובו. הושיעו מיד שונאו וגאלו מיד אויבו. וברוך ה' החפץ שלום עבדו אשר עד הנה עזרו לבא. המשביע בתורתו רעבו וינקהו דבש וחלבו. כי הכין כל לבבו ולשמו יברך בקרו וערבו. ברוך שאכלנו משלו וחיינו בטובו:

כלי יקר

ע"פ שנמחל להם מ"מ לא נמחל כי אם על תנאי אם לא יחזרו לסורם בעשיית העגל וכאשר חזרו לסורם בעגלים שעשה ירבעם בן נבט נפקדה עליהם גם עון עגל הראשון וזה"ש והיה ביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם ר"ל ביום שיעשו איזו עגל אחר ויהיה זה סבה לפקוד ולזכור מעשה העגל הראשון אז ופקדתי עליהם את חטאתם לפקוד עליהם עון כל העגלים כאחד אבל מ"מ לא אעניסם בגופם כדי לכלותם מעל פני האדמה אלא אקח מהם משכון בחובם וזה"ש אלה פקודי המשכן משכן כי מה שאמרתי וביום פקדי ופקדתי אלה פקודי ר"ל אותה הפקידה תהיה על המשכן משכן כנגד ב' מקדשים שנחרבו בעונם והזכיר ה' בראשון ולא בשני לפי שבמקדש ב' חסרו ה' דברים עקרים כנודע. וטעם למשכן זה לפי שזהב של המשכן בא לכפרה על זהב העגל וא"כ דומה כאילו נעשה המשכן ערב בעדם שלא יחזרו לסורם ואם יעברו אז אקח מהם המשכן כי אין נכון שיהיה המשכן המכפר ביניהם כל עוד שטומאתם בם וחוזרין לסורם וא"כ כל זמן שהמשכן קיים יש עדות לישראל שעון העגל שרי ומחול לכך נאמר משכן העדות:

ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. פירש"י אשר צוה אותו משה לא נאמר כו'. ונראה שבחנם דחק רש"י לומר כן כי לדעתי פי' המקרא כך הוא יען כי לא מצינו בכל מלאכת המשכן שמשה צוה אל בצלאל כך וכך תעשה כי בפרשת כי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל ולא נכתב שם שמשה הגיד שום דבר אל בצלאל. וכן בפרשת ויקהל אמר משה אל כל עדת ישראל וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו וגו' את המשכן את אהלו וגו' ולא פרט שם שום דבר איך יהיה בנין המשכן ועל איזו אופן יבנה ומה שנאמר שם ויקרא משה אל בצלאל וגו' לקרבה אל המלאכה וגו' גם שם לא פורש דרך עשייתם ואיך יסדרם א"כ וודאי משה לא צוה כלל אל בצלאל איך יעשה המשכן וכליו ומ"מ בצלאל ידע את הכל ברוח הקודש שעליו את מה שצוה ה' את משה וא"כ הוצרך לומר כאן עשה את כל אשר צוה ה' את משה כי לא היה יכול לומר שעשה הא כל אשר צוה אליו משה שהרי משה לא צוה לו דרך עשייתם. ומה שפירש"י שמשה צוה לו לעשות כלים תחלה לא ידעתי מהיכן למד רש"י זה כי אדרבה בפ' ויקהל הזכיר משה המשכן תחלה וכן בכל מקום מזכיר המשכן תחלה זולת מה שנא' בפרשת תרומה ועשו ארון עצי שטים קודם למשכן וזה לפי שסדר מעלתן קא חשיב והם למד זה מקושיא זו אשר צוה אותו משה לא נאמר כו' כבר אמרנו שאין זה קושיא:

וירא משה את כל המלאכה. יש לדקדק למה נאמר מתחלה ותכל כל עבודת משכן אהל מועד וכן נאמר בסוף כן עשו בני ישראל את כל העבודה למה קראה מתחלה עבודה ואח"כ מלאכה. ועוד נראה הכפל בשני פסוקים אלו והרמב"ן פירש שאמר זה על המשכן ועל הכלים. ואולי דעת הרב שהמשכן נקרא מלאכה אבל הכלים נקראו עבודה על שם שבהם היו עובדים עבודת הקרבנות. ומכל מקום לא יצאנו מידי הכפל כי שלשה פעמים נזכר כאן שעשו העבודה והמלאכה. על כן נראה לפרש זה ע"פ המדרש הדורש כל מעשה המשכן כנגד מעשה בראשית עיין כל המדרש ברבינו בחיי פרשה זו מלבד הרבה דמיונות שהוסיף הרב משלו. ובזה יתישב גם כן לשון עבודה ומלאכה כי על מלאכת המשכן שייך לומר לשון עבודה כי בה עבדו אל השם ית' ואין עבודה כי אם מן העבד אל האדון. אבל לשון מלאכה נופל במלאכת שמים וארץ כי מה שהפועל עושה לעצמו נקרא מלאכה וכמו שכתוב במעשה בראשית ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו וגו'. וכמו שמצינו במעשה בראשית שנאמר בכל מלאכה כי טוב ובסוף אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב כי יש לך דברים שהם טובים כשהם כל אחד בפני עצמו אבל כשהם מעורבים יחד אינן טובים כי אין זיווגם עולה יפה על כן אמר במעשה בראשית שכולם היו טובים כשהיו כל אחד מהם בעצמו דהיינו טוב פרטי ואח"כ אמר שגם טוב כללי היה בהם כי גם אחר שנתחברו כולם יחד היה חבורם טוב לכך חזר ואמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד כך בעבודת המשכן מתחלה אמר ותכל כל עבודת משכן אהל העדת ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו שמשמע שכל אחד בפני עצמו נעשה כאשר צוה ה' את משה אבל עדיין לא פירש שאחר שנעשה הכל אז סדרו את כל עבודה ועבודה על מקומו המיוחד לו דהיינו טוב כללי על כן חזר ואמר ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה כי היה בהם טוב כללי שעשו על הסדר הנכון דהיינו חיבור כל העבודה ביחד. ואחר כך חזר לבאר שכל מה שעשו נעשה על ציורי מלאכה העולמות שמים וארץ וזהו שנאמר וירא משה את כל המלאכה היינו מלאכת מעשה בראשית והנה עשו אותה רצה לומר שעשו דוגמת אותה מלאכה כאלו היתה היא ממש אותה המלאכה לפיכך ויברך אותם משה:

ויברך אותם משה. מה ברכה ברכם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' עלינו וכו' פי' רבינו בחיי לפי שנאמר בתחלת המזמור תפלה למשה איש האלהים וגו' ואין זה מספיק אל הכוונה אם בכל המזמור אין רמז לבנין המשכן. ואומר אני שיש רמז נכון אל בנין המשכן בתחלת המזמור ובסופו כי בתחלה אמר ה' מעון אתה היית לנו בדור

ודור

חור. וזהו ע"ד שאמר שלמה בתפלתו בחנוך המקדש הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואף כי הבית הזה זש"ה ה' מעון אתה היית אתה מעונו של עולם ואין העולם מקום ומעון לך וא"כ איך יעלה על הדעת לומר שיכינו לך בית להתקומ' בו. ונתן מופת על זה שהרי בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל ואם היה הקב"ה צריך להתקומ' במקום א"כ קודם שנברא העולם באיזה מקום היה מתקיים אלא ודאי שאין העולם מקומו ואדרבה הוא ית' מקום ומעון לכל העולם ואיך יתכן שיגזור לו הקב"ה לבנות לו בית כאלו היה מתקומם במקום. על זה אמר כמתרץ ואמר תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם הוצרך הקב"ה לותר על כבודו ולעשות לו מדור בתחתונים כדי למחול להם עון העגל כי לדעת רז"ל היה המשכן כולו כפרה על מעשה העגל ואולי מטעם זה נעשה המשכן על תמונת העולם בכללו לפי שקודם מ"ת היה העולם כלו תהו וע"י התורה יצא העולם מכלל תהו ובוהו ועל ידי שעשו העגל נשתברו הלוחות חזר העולם לתהו ובהו וכשנתכפר להם עון העגל יצא העולם שני מכלל תהו ובהו והרי הוא כאלו היה נברא העולם שנית בזמן ההוא על כן נצטוו אחר כפרת העגל לבנות לו בית בתבנית כל ג' עולמות לומר לך שעכשיו חזרו לכמות שהיו תחלה קודם העון ובזה נתן הקב"ה פתחון פה לבעלי תשובה כאחז"ל לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה כו' וזה"ש כמתרץ למה זה ועל מה זה צוה לבנות לו בית בארץ לפי שרצה להשיב בתשובה אנוש עד דכא דורשי רשומות אמרו דכא ר"ת **ד**ם **כ**פירה **א**שה כי במעשה העגל עברו על שלשתן כפירה כפשוטו דם אשה כמו שפירש"י על פסוק ויקומו לצחק שעברו גם על ג"ע וש"ד ורצה הקב"ה ליתן פתחון פה לבעלי תשובה בשלשתן זה"ש ותאמר שובו בני אדם מכאן ולהבא כי אין לך שום מונע מן התשובה כי אם הועילה התשובה בשלש עבירות אלו ק"ו שתועיל בקלות מהם. ואח"כ מן אלף שנים בעיניך הכל מדבר בענין התשובה אשר הוא עומד בה עד פסוק יראה אל עבדיך פעליך חזר לדבר מענין בנין המשכן הבנוי בתבנית בנין כל העולם שהי' פעולת הש"י לכך אמר יראה אל עבדיך פעליך שיראו שמיך מעשה אצבעותיך ויעשו כתבניתם. והדרך היינו הדרת שכינתך על בניהם יכול להיות שהוא ע"ד אחז"ל ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך וכן נאמר בפרשת וישלח ובניהם שלשים פירש רש"י בניהם בנאיהם כך בניהם האמור כאן מדבר בבוני בנין המשכן שעליהם אמר שיראה להם הדרת זיו שכינתך בבנין שלהם ומכאן למד בעל המדרש שאמר משה יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ואמר ויהי נועם ה' אלהינו עלינו לפי שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם כי עיקר השכינה בעבור ישראל על כן אמר שנועם ה' דהיינו זיו הדרת שכינתו יתברך יהיה עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו נראה שמלת כוננהו מוסב כלפי השכינה כי פסוק זה מדבר בנסתר עם השכינה על כן אמר שמעשה ידינו דהיינו המשכן עשו כוננות לשכינה ולנו להושיבנו יחד במדור א' כי המשכן מקום דירה לעליונים ותחתונים כא' על כן אמר כוננה עלינו וכוננהו וע"ד שנאמר מכון לשבתך פעלת ה' זה מה שנראה לי להוסיף על כל דברי המפרשים בזה המזמור לפרשו על בנין המשכן:

ביום החודש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד. כתיב בפ' ג' פעמים לשון הקמה א' תקים את המשכן ב' הוקם המשכן ג' ויקם משה ואחז"ל שהיו ישראל וכל חכמי לב מקימים את המשכן ולא יכלו להקימו אמר הקב"ה עסוק אתה בהקמתו והוא עומד מאליו שנאמר הוקם מאליו משמע. ויש בזה רמז לכל המעשים אשר האדם עושה כי קצרה יד האדם להשלימם הכל וגמור אלא האדם הוא המתחיל וה' יגמור על ידו וכן אחז"ל שכנגד היצר הרע אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול כו'. ולזה שהיה הקמת המשכן ע"י משה מסכים לדברי המדרש האומר שהעולם נברא בזכות משה שנאמר בראשית ברא אלהים בזכות משה שנקרא ראשית שנאמר וירא ראשית לו וא"כ דומה כאלו משה הקים את העולם כך המשכן שהיה בנוי בתבנית העולם הוקם על ידי משה וכמו שבראשית ברא העולם כך ביום החדש הראשון הוקם המשכן ולדעת רז"ל היה יום זה שמיני למלואים ואותו יום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית כו' עיין בילקוט פרשת שמיני. ובג' מקומות אלו אמרו מקצת מפרשים שהם כנגד ג' מקדשים. ויש לי כדמות ראיה לדבריהם כי מקדש ראשון ושני היו תלוין בזכות של ישראל כי מתוך הזכות והתשובה זכו לבנין זה ע"כ נאמר תקים ויקם כי זה מדבר בהקמה התלויה בפעולה אנושית. אבל מקדש שלישי אינו תלוי בזכות שהרי אפילו בדור שכלו חייב יבא הגואל וא"כ אינו תלוי בפעולה אנושית אלא מאליו יבנה לכך נאמר הוקם מאליו משמע:

ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן. נראה מזה שכבוד ה' אינו הענן אלא שהאש והאור דהיינו כבוד ה' היה נראה מתוך הענן היינו כי זולת הענן לא היה אפשר להסתכל בו כי באור השמש לא יוכל האדם להסתכל ק"ו באור זוהר שכינתו ית' ע"כ היה האור הקדוש ההוא תמיד נראה מתוך הענן וכשהוקם המשכן נבדלו זה מזה כי האור האלהי היה נכנס לתוך המשכן כי שם מקום קדושתו ית' והענן נשאר מבחוץ וזהו שנאמר סוף פ' משפטים וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים רצה לומר הענן כסה את כבוד ה' כדי שיוכלו לראות הכבוד ההוא כמו שכתוב שם ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל כי על זה האופן יכלו לראות הכבוד ולכך אמר כאן ולא יכול משה לבא אל אוהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא המשכן כי אילו היה כבוד ה' מעורב עם הענן היה יכול לבא שמה כמו שנאמר סוף פ' משפטים ויבא משה בתוך הענן כי לפי שאז היה כבוד ה' מכוסה בענן היה אפשרי למשה לבא תוך הענן אבל עכשיו שנבדלו זה מזה שהענן היה מבחוץ וכבוד ה' היה בלא ענן תוך אהל מועד על כן היה מן הנמנע למשה לבא תוך אהל מועד משמע אבל עד אהל מועד סמוך לו ממש היה יכול לבא אע"פ ששכן עליו הענן ועל פי דברינו אלה יתורצו הרבה ספיקות בענין זה אשר נתעוררו עליהם המפרשים:

חסלת ספר שמות. בעזר נותן עוז ותעצומות.

הפטרת פקודי במלכים א' סימן ז' ח'

וַתִּשְׁלַם֙ כָּל־הַמְּלָאכָ֔ה אֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֛ה הַמֶּ֥לֶךְ שְׁלֹמֹ֖ה בֵּ֣ית יְהוָ֑ה
וַיָּבֵ֨א שְׁלֹמֹ֜ה אֶת־קָדְשֵׁ֣י ׀ דָּוִ֣ד אָבִ֗יו אֶת־הַכֶּ֤סֶף
וְאֶת־הַזָּהָב֙ וְאֶת־הַכֵּלִ֔ים נָתַ֕ן בְּאֹצְר֖וֹת בֵּ֥ית יְהוָֽה׃ אָ֣ז יַקְהֵ֣ל
שְׁלֹמֹ֣ה אֶת־זִקְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל אֶת־כָּל־רָאשֵׁ֨י הַמַּטּ֜וֹת נְשִׂיאֵ֧י
הָאָב֛וֹת לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל אֶל־הַמֶּ֥לֶךְ שְׁלֹמֹ֖ה יְרוּשָׁלִָ֑ם לְהַעֲל֞וֹת
אֶת־אֲר֧וֹן בְּרִית־יְהוָ֛ה מֵעִ֥יר דָּוִ֖ד הִ֥יא צִיּֽוֹן׃

ביום שני של סכות מתחילין כאן

וַיִּקָּ֨הֲל֜וּ אֶל־הַמֶּ֤לֶךְ שְׁלֹמֹה֙ כָּל־אִ֣ישׁ יִשְׂרָאֵ֔ל בְּיֶ֥רַח הָאֵתָנִ֖ים
בֶּחָ֑ג ה֖וּא הַחֹ֥דֶשׁ הַשְּׁבִיעִֽי׃ וַיָּבֹ֕אוּ כֹּ֖ל זִקְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּשְׂא֥וּ
הַכֹּהֲנִ֖ים אֶת־הָאָרֽוֹן׃ וַיַּעֲל֜וּ אֶת־אֲר֤וֹן יְהוָה֙ וְאֶת־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד
וְאֶת־כָּל־כְּלֵ֥י הַקֹּ֖דֶשׁ אֲשֶׁ֣ר בָּאֹ֑הֶל וַיַּעֲל֣וּ אֹתָ֔ם הַכֹּהֲנִ֖ים
וְהַלְוִיִּֽם׃ וְהַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֗ה וְכָל־עֲדַ֤ת יִשְׂרָאֵל֙ הַנּוֹעָדִ֣ים עָלָ֔יו אִתּ֖וֹ
לִפְנֵ֣י הָאָר֑וֹן מְזַבְּחִים֙ צֹ֣אן וּבָקָ֔ר אֲשֶׁ֥ר לֹא־יִסָּפְר֛וּ וְלֹ֥א יִמָּנ֖וּ
מֵרֹֽב׃ וַיָּבִ֣אוּ הַ֠כֹּהֲנִים אֶת־אֲר֨וֹן בְּרִית־יְהוָ֧ה אֶל־מְקוֹמ֛וֹ אֶל־
דְּבִ֥יר הַבַּ֖יִת אֶל־קֹ֣דֶשׁ הַקֳּדָשִׁ֑ים אֶל־תַּ֖חַת כַּנְפֵ֥י הַכְּרוּבִֽים׃
כִּ֤י הַכְּרוּבִים֙ פֹּרְשִׂ֣ים כְּנָפַ֔יִם אֶל־מְק֖וֹם הָאָר֑וֹן וַיָּסֹ֤כּוּ הַכְּרֻבִים֙
עַל־הָאָר֥וֹן וְעַל־בַּדָּ֖יו מִלְמָֽעְלָה׃ וַיַּאֲרִ֘כוּ֮ הַבַּדִּים֒ וַיֵּרָ֨אוּ
רָאשֵׁ֤י הַבַּדִּים֙ מִן־הַקֹּ֙דֶשׁ֙ עַל־פְּנֵ֣י הַדְּבִ֔יר וְלֹ֥א יֵרָא֖וּ הַח֑וּצָה
וַיִּ֣הְיוּ שָׁ֔ם עַ֖ד הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ אֵ֚ין בָּֽאָר֔וֹן רַ֕ק שְׁנֵי֙ לֻח֣וֹת הָאֲבָנִ֔ים
אֲשֶׁ֨ר הִנִּ֥חַ שָׁ֛ם מֹשֶׁ֖ה בְּחֹרֵ֑ב אֲשֶׁ֨ר כָּרַ֤ת יְהוָה֙ עִם־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל
בְּצֵאתָ֖ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וַיְהִ֕י בְּצֵ֥את הַכֹּהֲנִ֖ים מִן־הַקֹּ֑דֶשׁ
וְהֶעָנָ֥ן מָלֵ֖א אֶת־בֵּ֥ית יְהוָֽה׃ וְלֹא־יָכְל֧וּ הַכֹּהֲנִ֛ים לַעֲמ֥וֹד
לְשָׁרֵ֖ת מִפְּנֵ֣י הֶעָנָ֑ן כִּֽי־מָלֵ֥א כְבוֹד־יְהוָ֖ה אֶת־בֵּ֥ית יְהוָֽה׃ אָ֚ז
אָמַ֣ר שְׁלֹמֹ֔ה יְהוָ֣ה אָמַ֔ר לִשְׁכֹּ֖ן בָּעֲרָפֶֽל׃ בָּנֹ֥ה בָנִ֛יתִי בֵּ֥ית זְבֻ֖ל
לָ֑ךְ מָכ֥וֹן לְשִׁבְתְּךָ֖ עוֹלָמִֽים׃ וַיַּסֵּ֤ב הַמֶּ֙לֶךְ֙ אֶת־פָּנָ֔יו וַיְבָ֕רֶךְ
אֵ֖ת כָּל־קְהַ֣ל יִשְׂרָאֵ֑ל וְכָל־קְהַ֥ל יִשְׂרָאֵ֖ל עֹמֵֽד׃ וַיֹּ֗אמֶר בָּר֤וּךְ
יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁר֙ דִּבֶּ֣ר בְּפִ֔יו אֵ֖ת דָּוִ֣ד אָבִ֑י וּבְיָד֥וֹ מִלֵּ֖א
לֵאמֹֽר׃ מִן־הַיּ֗וֹם אֲשֶׁ֨ר הוֹצֵ֜אתִי אֶת־עַמִּ֣י אֶת־יִשְׂרָאֵל֮ מִמִּצְרַ֒יִם֒
לֹֽא־בָחַ֣רְתִּי בְעִ֔יר מִכֹּל֙ שִׁבְטֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל לִבְנ֣וֹת בַּ֔יִת לִהְי֥וֹת
שְׁמִ֖י שָׁ֑ם וָאֶבְחַ֣ר בְּדָוִ֔ד לִהְי֖וֹת עַל־עַמִּ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיְהִ֕י עִם־

פירוש המלות

יקהל. הקהיל: האתנים. תשרי: עליו. כמו אליו: זבל. משכן. עולמים: כי גלגל ושילה ונוב לא היו לעולמים: אם. כמו שם:

לְבַ֖ב דָּוִ֣ד אָבִ֑י לִבְנ֣וֹת בַּ֔יִת לְשֵׁ֥ם יְהוָ֖ה אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־דָּוִ֣ד אָבִ֔י יַ֚עַן אֲשֶׁ֣ר הָיָ֣ה עִם־לְבָבְךָ֔ לִבְנ֥וֹת בַּ֖יִת לִשְׁמִ֑י הֱטִיבֹ֔תָ כִּ֥י הָיָ֖ה עִם־לְבָבֶֽךָ׃ רַ֣ק אַתָּ֔ה לֹ֥א תִבְנֶ֖ה הַבָּ֑יִת כִּ֤י אִם־בִּנְךָ֙ הַיֹּצֵ֣א מֵחֲלָצֶ֔יךָ הֽוּא־יִבְנֶ֥ה הַבַּ֖יִת לִשְׁמִֽי׃ וַיָּ֣קֶם יְהוָ֔ה אֶת־דְּבָר֖וֹ אֲשֶׁ֣ר דִּבֵּ֑ר וָאָקֻ֡ם תַּחַת֩ דָּוִ֨ד אָבִ֜י וָאֵשֵׁ֣ב ׀ עַל־כִּסֵּ֣א יִשְׂרָאֵ֗ל כַּאֲשֶׁר֙ דִּבֶּ֣ר יְהוָ֔ה וָאֶבְנֶ֣ה הַבַּ֔יִת לְשֵׁ֥ם יְהוָ֖ה אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וָאָשִׂ֨ם שָׁ֤ם מָקוֹם֙ לָֽאָר֔וֹן אֲשֶׁר־שָׁ֖ם בְּרִ֣ית יְהוָ֑ה אֲשֶׁ֤ר כָּרַת֙ עִם־אֲבֹתֵ֔ינוּ בְּהוֹצִיא֥וֹ אוֹתָ֖ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

חסלת ספר ואלה שמות . תהלה לשוכן מרומות :

שירת הים

הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד ובני ישראל הלכו
ביבשה בתוך הים והמים להם חומה מימינם ומשמאלם ויושע
יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים
מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה
במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו

פתוחה סורה שלימה

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליהוה ויאמרו
לאמר   אשירה ליהוה כי גאה גאה   סוס
ורכבו רמה בים   עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה   זה אלי ואנוהו   אלהי
אבי וארממנהו   יהוה איש מלחמה יהוה
שמו   מרכבת פרעה וחילו ירה בים   ומבחר
שלשיו טבעו בים סוף   תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו
אבן   ימינך יהוה נאדרי בכח   ימינך
יהוה תרעץ אויב   וברב גאונך תהרס
קמיך   תשלח חרנך יאכלמו כקש   וברוח
אפיך נערמו מים   נצבו כמו נד
נוזלים   קפאו תהמת בלב ים   אמר
אויב ארדף אשיג   אחלק שלל תמלאמו
נפשי   אריק חרבי תורישמו ידי   נשפת
ברוחך כסמו ים   צללו כעופרת במים
אדירים   מי כמכה באלים יהוה   מי
כמכה נאדר בקדש   נורא תהלת עשה
פלא   נטית ימינך תבלעמו ארץ   נחית
בחסדך עם זו גאלת   נהלת בעזך אל נוה
קדשך   שמעו עמים ירגזון   חיל
אחז ישבי פלשת   אז נבהלו אלופי
אדום   אילי מואב יאחזמו רעד   נמגו
כל ישבי כנען   תפל עליהם אימתה
ופחד   בגדל זרועך ידמו כאבן   עד
יעבר עמך יהוה   עד יעבר עם זו
קנית   תבאמו ותטעמו בהר נחלתך   מכון
לשבתך פעלת יהוה   מקדש אדני כוננו
ידיך   יהוה ימלך לעלם ועד   כי
בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים   וישב יהוה עליהם את מי
הים   ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך   הים

פתוחה סורה שלימה

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים
אחריה בתפים ובמחלת ותען להם מרים שירו ליהוה כי גאה גאה
סוס ורכבו רמה בים   ם   ויסע משה את ישראל מים סוף
ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים
ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא

בשבת שלפני ראש חדש אדר שלפני פורים מוציאין שני ספרים בראשון קורין ז׳ גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורא המפטיר בפ׳ כי תשא מתחלת הפרשה עד לכפר על נפשותיכם ומפטירין הפטרת שקלים. ואם חל ר״ח בשבת מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא המשלים וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורא המפטיר פרשת שקלים ומפטירין הפטרה זו :

הפטרה לפרשת שקלים במלכים ב׳ יא

הספרדים מתחילין כאן

וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע אֶת־הַבְּרִית בֵּין יְהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם לִהְיוֹת לְעָם לַיהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם : וַיָּבֹאוּ כָל־עַם הָאָרֶץ בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ אֶת־מִזְבְּחֹתָיו מזבחתו כתיב וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבְּרוּ הֵיטֵב וְאֵת מַתָּן כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת וַיָּשֶׂם הַכֹּהֵן פְּקֻדֹּת עַל־בֵּית יְהוָה : וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־הַכָּרִי וְאֶת־הָרָצִים וְאֵת ׀ כָּל־עַם הָאָרֶץ וַיֹּרִידוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבוֹאוּ דֶּרֶךְ־שַׁעַר הָרָצִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב עַל־כִּסֵּא הַמְּלָכִים : וַיִּשְׂמַח כָּל־עַם־הָאָרֶץ וְהָעִיר שָׁקָטָה וְאֶת־עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בַחֶרֶב בֵּית הַמֶּלֶךְ : מלך כתיב

כאן מתחילין האשכנזים

בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ : בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא מָלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע : וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כָּל יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן : רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת : וַיֹּאמֶר יְהוֹאָשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים כֹּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יוּבָא בֵית־יְהוָה כֶּסֶף עוֹבֵר אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ כָּל־כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֶב־אִישׁ לְהָבִיא בֵּית יְהוָה : יִקְחוּ לָהֶם הַכֹּהֲנִים אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ וְהֵם יְחַזְּקוּ אֶת־בֶּדֶק הַבַּיִת לְכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא שָׁם בָּדֶק : וַיְהִי בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לֹא־חִזְּקוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת : וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וְלַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מַדּוּעַ אֵינְכֶם מְחַזְּקִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת וְעַתָּה אַל־תִּקְחוּ־כֶסֶף מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם כִּי־לְבֶדֶק הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ : וַיֵּאֹתוּ הַכֹּהֲנִים לְבִלְתִּי קְחַת־כֶּסֶף מֵאֵת הָעָם וּלְבִלְתִּי חַזֵּק אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת : וַיִּקַּח יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב חֹר בְּדַלְתּוֹ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ מִיָּמִין בימין כתיב בְּבוֹא־אִישׁ בֵּית יְהוָה וְנָתְנוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה : וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה : וְנָתְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יְדֵי יד כתיב עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמֻּפְקָדִים הפקדים כתיב בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה : וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא עַל־הַבַּיִת לְחָזְקָה : אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת חֲצֹצְרוֹת כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כֶסֶף מִן־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה : כִּי־לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה : וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים : כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא בֵּית יְהוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ :

מנהג ספרדים אם חל ר״ח אדר ביום א׳ לומר אחר הפטרת שקלים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש. ואם חל ר״ח אדר בש״ת אומרים אחר הפטרת שקלים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור״ח :

סימן להפסקת הארבע פרשיות

אם חל ר״ח אדר בשנים פשוטות או ואדר במעוברות ביום שבת הוא **זטו**. אם חל ביום ב׳ הוא **בו**. אם חל ביום ד׳ הוא **דד**. ואם חל ביום ו׳ הוא **וביו** כלומר שתי הפסקות :

סדר הקריאה למפטיר לפ׳ זכור

לשבת פ׳ זכור קורין בס״ת שניה למפטיר בסוף פרשת כי תצא. זכור את אשר עשה לך עמלק עד סוף הסדר :

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם : אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים : וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח :

ומפטירין בשמואל א׳ סימן ט״ו

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה :

כאן מתחילין האשכנזים

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם : עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר : וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה : וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל : וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק : וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם : וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב : וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ : וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר : נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה : וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל : וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה : וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ : וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ : וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר ויאמרו כ׳ לוֹ דַּבֵּר : וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל : וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה

פירוש המלות

שם לו. אורבים; בטלאים, נתן כל א׳ טלה ומנה בטלאים; וירב. כמו ויריב; והמשנים. השמנים; הכרים, המפוטמים; נמבזה, כמו מבוזה :

אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם : וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָֹה וַתַּעַט אֶל הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָֹה : וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָֹה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָֹה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי : וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָֹה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל : וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָֹה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָֹה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים : כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָֹה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ : וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָֹה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם : וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָֹה : וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָֹה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָֹה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל : וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע : וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָֹה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ : וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם : וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד־זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָֹה אֱלֹהֶיךָ : וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָֹה : וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגָג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת : וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָֹה בַּגִּלְגָּל : וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל :

סדר הקריאה למפטיר פרשת פרה

לשבת פרשת פרה קורין למפטיר בס"ת שניה בפרשת חקת מתחלת הסדר עד תטמא עד הערב :

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר : זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָֹה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל : וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו : וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים : וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף : וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה : וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב : וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב : וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא : וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם : הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים : הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר : כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָֹה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ : זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים : וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא : וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים : וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי : וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר : וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב : וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָֹה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא : וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב : וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב :

ומפטירין ביחזקאל סימן לו

וַיְהִי דְבַר־יְהוָֹה אֵלַי לֵאמֹר : בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי : וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ : וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים : וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָֹה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ : וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה : לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה

פירוש המלות

ותעט . ל' ותסר : מעדנות . בשלשלאות : חטאת קסם . כחטאת קוסם כן המרי : הפצר . ל' מניעה : נצח . תוקף : וישסף . ויבקע : כנדה . לפי שישראל נמשלו לנדה :

אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֔ה לֹ֧א לְמַעַנְכֶ֛ם אֲנִ֥י עֹשֶׂ֖ה בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֑ל כִּ֤י אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי֙ אֲשֶׁ֣ר חִלַּלְתֶּ֔ם בַּגּוֹיִ֖ם אֲשֶׁר־בָּ֥אתֶם שָֽׁם : וְקִדַּשְׁתִּ֞י אֶת־שְׁמִ֣י הַגָּד֗וֹל הַֽמְחֻלָּל֙ בַּגּוֹיִ֔ם אֲשֶׁ֥ר חִלַּלְתֶּ֖ם בְּתוֹכָ֑ם וְיָדְע֨וּ הַגּוֹיִ֜ם כִּֽי־אֲנִ֣י יְהוָ֗ה נְאֻם֙ אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֔ה בְּהִקָּדְשִׁ֥י בָכֶ֖ם לְעֵינֵיהֶֽם : וְלָקַחְתִּ֤י אֶתְכֶם֙ מִן־הַגּוֹיִ֔ם וְקִבַּצְתִּ֥י אֶתְכֶ֖ם מִכָּל־הָאֲרָצ֑וֹת וְהֵבֵאתִ֥י אֶתְכֶ֖ם אֶל־אַדְמַתְכֶֽם : וְזָרַקְתִּ֧י עֲלֵיכֶ֛ם מַ֥יִם טְהוֹרִ֖ים וּטְהַרְתֶּ֑ם מִכֹּ֧ל טֻמְאוֹתֵיכֶ֛ם וּמִכָּל־גִּלּ֥וּלֵיכֶ֖ם אֲטַהֵ֥ר אֶתְכֶֽם : וְנָתַתִּ֤י לָכֶם֙ לֵ֣ב חָדָ֔שׁ וְר֥וּחַ חֲדָשָׁ֖ה אֶתֵּ֣ן בְּקִרְבְּכֶ֑ם וַהֲסִ֨רֹתִ֜י אֶת־לֵ֤ב הָאֶ֙בֶן֙ מִבְּשַׂרְכֶ֔ם וְנָתַתִּ֥י לָכֶ֖ם לֵ֥ב בָּשָֽׂר : וְאֶת־רוּחִ֖י אֶתֵּ֣ן בְּקִרְבְּכֶ֑ם וְעָשִׂ֗יתִי אֵ֤ת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי֙ תֵּלֵ֔כוּ וּמִשְׁפָּטַ֥י תִּשְׁמְר֖וּ וַעֲשִׂיתֶֽם : וִישַׁבְתֶּ֣ם בָּאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לַאֲבֹתֵיכֶ֑ם וִהְיִ֤יתֶם לִי֙ לְעָ֔ם וְאָ֣נֹכִ֔י אֶהְיֶ֥ה לָכֶ֖ם לֵאלֹהִֽים : וְהוֹשַׁעְתִּ֣י אֶתְכֶ֔ם מִכֹּ֖ל טֻמְאֽוֹתֵיכֶ֑ם וְקָרָ֤אתִי אֶל־הַדָּגָן֙ וְהִרְבֵּיתִ֣י אֹת֔וֹ וְלֹא־אֶתֵּ֥ן עֲלֵיכֶ֖ם רָעָֽב : וְהִרְבֵּיתִי֙ אֶת־פְּרִ֣י הָעֵ֔ץ וּתְנוּבַ֖ת הַשָּׂדֶ֑ה לְמַ֗עַן אֲשֶׁ֨ר לֹ֥א תִקְח֛וּ ע֖וֹד חֶרְפַּ֥ת רָעָ֖ב בַּגּוֹיִֽם : וּזְכַרְתֶּם֙ אֶת־דַּרְכֵיכֶ֣ם הָרָעִ֔ים וּמַעַלְלֵיכֶ֖ם אֲשֶׁ֣ר לֹא־טוֹבִ֑ים וּנְקֹטֹתֶם֙ בִּפְנֵיכֶ֔ם עַ֚ל עֲוֹנֹ֣תֵיכֶ֔ם וְעַ֖ל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶֽם : לֹ֧א לְמַעַנְכֶ֣ם אֲנִֽי־עֹשֶׂ֗ה נְאֻם֙ אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֔ה יִוָּדַ֖ע לָכֶ֑ם בּ֧וֹשׁוּ וְהִכָּלְמ֛וּ מִדַּרְכֵיכֶ֖ם בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵֽל : כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֔ה בְּיוֹם֙ טַהֲרִ֣י אֶתְכֶ֔ם מִכֹּ֖ל עֲוֹנֽוֹתֵיכֶ֑ם וְהוֹשַׁבְתִּי֙ אֶת־הֶ֣עָרִ֔ים וְנִבְנ֖וּ הֶחֳרָבֽוֹת : וְהָאָ֥רֶץ הַנְּשַׁמָּ֖ה תֵּעָבֵ֑ד תַּ֚חַת אֲשֶׁ֣ר הָיְתָ֣ה שְׁמָמָ֔ה לְעֵינֵ֖י כָּל־עוֹבֵֽר : וְאָמְר֗וּ הָאָ֤רֶץ הַלֵּ֙זוּ֙ הַנְּשַׁמָּ֔ה הָיְתָ֖ה כְּגַן־עֵ֑דֶן וְהֶעָרִ֧ים הֶחֳרֵב֛וֹת וְהַנְשַׁמּ֥וֹת וְהַנֶּהֱרָס֖וֹת בְּצוּר֥וֹת יָשָֽׁבוּ : וְיָדְע֣וּ הַגּוֹיִ֗ם אֲשֶׁ֣ר יִֽשָּׁאֲרוּ֮ סְבִיבֽוֹתֵיכֶם֒ כִּ֣י ׀ אֲנִ֣י יְהוָ֗ה בָּנִ֙יתִי֙ הַנֶּ֣הֱרָס֔וֹת נָטַ֖עְתִּי הַנְּשַׁמָּ֑ה אֲנִ֥י יְהוָ֖ה דִּבַּ֥רְתִּי וְעָשִֽׂיתִי :

כאן מסיימין הספרדים

כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֔ה ע֕וֹד זֹ֛את אִדָּרֵ֥שׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵ֖ל לַעֲשׂ֣וֹת לָהֶ֑ם אַרְבֶּ֥ה אֹתָ֛ם כַּצֹּ֖אן אָדָֽם : כְּצֹ֣אן קָדָשִׁ֗ים כְּצֹ֤אן יְרוּשָׁלַ֙͏ִם֙ בְּמ֣וֹעֲדֶ֔יהָ כֵּ֚ן תִּהְיֶ֙ינָה֙ הֶעָרִ֣ים הֶחֳרֵב֔וֹת מְלֵא֖וֹת צֹ֣אן אָדָ֑ם וְיָדְע֖וּ כִּֽי־אֲנִ֥י יְהוָֽה :

סדר הקריאה למפטיר פרשת החודש

לשבת פרשת החדש קורין בספר תורה שניה למפטיר בפרשת בא מן ויאמר ה׳ אל משה וכו׳ החדש הזה לכם עד בכל מושבתיכם תאכלו מצות . ואם הוא ראש חדש בשבת פ׳ החדש קורין בספר תורה ראשון מעניני היום . לשביעי בספר תורה שניה בפרשת פינחס וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו . ולמפטיר בספר תורה ג׳ בפ׳ בא :

ומפטירין ביחזקאל סימן מה

כאן מתחילין האשכנזים

כֹּ֚ל הָעָ֣ם הָאָ֔רֶץ יִהְי֖וּ אֶל־הַתְּרוּמָ֣ה הַזֹּ֑את לַנָּשִׂ֖יא בְּיִשְׂרָאֵֽל : וְעַֽל־הַנָּשִׂ֣יא יִהְיֶ֗ה הָעוֹל֣וֹת וְהַמִּנְחָה֮ וְהַנֵּסֶךְ֒ בַּחַגִּ֤ים וּבֶחֳדָשִׁים֙ וּבַשַּׁבָּת֔וֹת בְּכָֽל־מוֹעֲדֵ֖י בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֑ל הֽוּא־יַעֲשֶׂ֞ה אֶת־הַחַטָּ֣את וְאֶת־הַמִּנְחָ֗ה וְאֶת־הָֽעוֹלָה֙ וְאֶת־הַשְּׁלָמִ֔ים לְכַפֵּ֖ר בְּעַ֥ד בֵּֽית־יִשְׂרָאֵֽל :

כאן מתחילים הספרדים

כֹּֽה־אָמַר֮ אֲדֹנָ֣י יֱהוִה֒ בָּרִאשׁוֹן֙ בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֔דֶשׁ תִּקַּ֥ח פַּר־בֶּן־בָּקָ֖ר תָּמִ֑ים וְחִטֵּאתָ֖ אֶת־הַמִּקְדָּֽשׁ : וְלָקַ֨ח הַכֹּהֵ֜ן מִדַּ֣ם הַחַטָּ֗את וְנָתַן֙ אֶל־מְזוּזַ֣ת הַבַּ֔יִת וְאֶל־אַרְבַּ֛ע פִּנּ֥וֹת הָעֲזָרָ֖ה לַמִּזְבֵּ֑חַ וְעַ֨ל־מְזוּזַ֔ת שַׁ֖עַר הֶחָצֵ֥ר הַפְּנִימִֽית : וְכֵ֤ן תַּעֲשֶׂה֙ בְּשִׁבְעָ֣ה בַחֹ֔דֶשׁ מֵאִ֥ישׁ שֹׁגֶ֖ה וּמִפֶּ֑תִי וְכִפַּרְתֶּ֖ם אֶת־הַבָּֽיִת : בָּ֠רִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָ֨ה עָשָׂ֥ר יוֹם֙ לַחֹ֔דֶשׁ יִהְיֶ֥ה לָכֶ֖ם הַפָּ֑סַח חָ֕ג שְׁבֻע֣וֹת יָמִ֔ים מַצּ֖וֹת יֵאָכֵֽל : וְעָשָׂ֤ה הַנָּשִׂיא֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא בַּעֲד֕וֹ וּבְעַ֖ד כָּל־עַ֣ם הָאָ֑רֶץ פַּ֖ר חַטָּֽאת : וְשִׁבְעַ֨ת יְמֵֽי־הֶחָ֜ג יַעֲשֶׂ֧ה עוֹלָ֣ה לַיהוָ֗ה שִׁבְעַ֨ת פָּרִ֜ים וְשִׁבְעַ֧ת אֵילִ֛ים תְּמִימִ֖ם לַיּ֑וֹם שִׁבְעַ֖ת הַיָּמִ֑ים וְחַטָּ֕את שְׂעִ֥יר עִזִּ֖ים לַיּֽוֹם : וּמִנְחָ֗ה אֵיפָ֥ה לַפָּ֛ר וְאֵיפָ֥ה לָאַ֖יִל יַעֲשֶׂ֑ה וְשֶׁ֖מֶן הִ֥ין לָאֵיפָֽה : בַּ֠שְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁ֨ה עָשָׂ֥ר י֤וֹם לַחֹ֙דֶשׁ֙ בֶּחָ֔ג יַעֲשֶׂ֥ה כָאֵ֖לֶּה שִׁבְעַ֣ת הַיָּמִ֑ים כַּחַטָּאת֙ כָּעֹלָ֔ה וְכַמִּנְחָ֖ה וְכַשָּֽׁמֶן : כֹּֽה־אָמַר֮ אֲדֹנָ֣י יֱהוִה֒ שַׁ֜עַר הֶחָצֵ֤ר הַפְּנִימִית֙ הַפֹּנֶ֣ה קָדִ֔ים יִהְיֶ֣ה סָג֔וּר שֵׁ֖שֶׁת יְמֵ֣י הַֽמַּעֲשֶׂ֑ה וּבְי֤וֹם הַשַּׁבָּת֙ יִפָּתֵ֔חַ וּבְי֥וֹם הַחֹ֖דֶשׁ יִפָּתֵֽחַ : וּבָ֣א הַנָּשִׂ֡יא דֶּרֶךְ֩ אוּלָ֨ם הַשַּׁ֜עַר מִח֗וּץ וְעָמַד֙ עַל־מְזוּזַ֣ת הַשַּׁ֔עַר וְעָשׂ֣וּ הַכֹּהֲנִ֗ים אֶת־עֽוֹלָתוֹ֙ וְאֶת־שְׁלָמָ֔יו וְהִֽשְׁתַּחֲוָ֛ה עַל־מִפְתַּ֥ן הַשַּׁ֖עַר וְיָצָ֑א וְהַשַּׁ֥עַר לֹא־יִסָּגֵ֖ר עַד־הָעָֽרֶב : וְהִשְׁתַּחֲו֣וּ עַם־הָאָ֗רֶץ פֶּ֚תַח הַשַּׁ֣עַר הַה֔וּא בַּשַּׁבָּת֖וֹת וּבֶחֳדָשִׁ֑ים לִפְנֵ֖י יְהוָֽה : וְהָעֹלָ֗ה אֲשֶׁר־יַקְרִ֛ב הַנָּשִׂ֖יא לַיהוָ֑ה בְּי֣וֹם הַשַּׁבָּ֗ת שִׁשָּׁ֧ה כְבָשִׂ֛ים תְּמִימִ֖ם וְאַ֥יִל תָּמִֽים : וּמִנְחָה֙ אֵיפָ֣ה לָאַ֔יִל וְלַכְּבָשִׂ֥ים מִנְחָ֖ה מַתַּ֣ת יָד֑וֹ וְשֶׁ֖מֶן הִ֥ין לָאֵיפָֽה : וּבְי֣וֹם הַחֹ֔דֶשׁ פַּ֥ר בֶּן־בָּקָ֖ר תְּמִימִ֑ם וְשֵׁ֧שֶׁת כְּבָשִׂ֛ים וָאַ֖יִל תְּמִימִ֥ם יִהְיֽוּ : וְאֵיפָ֨ה לַפָּ֜ר וְאֵיפָ֤ה לָאַ֙יִל֙ יַעֲשֶׂ֣ה מִנְחָ֔ה וְלַ֨כְּבָשִׂ֔ים כַּאֲשֶׁ֥ר תַּשִּׂ֖יג יָד֑וֹ וְשֶׁ֖מֶן הִ֥ין לָאֵיפָֽה : וּבְב֖וֹא הַנָּשִׂ֑יא דֶּ֣רֶךְ אוּלָ֤ם הַשַּׁ֙עַר֙ יָב֔וֹא וּבְדַרְכּ֖וֹ יֵצֵֽא : וּבְב֨וֹא עַם־הָאָ֜רֶץ לִפְנֵ֣י יְהוָה֮ בַּמּוֹעֲדִים֒ הַבָּ֡א דֶּרֶךְ־שַׁ֨עַר צָפ֜וֹן לְהִֽשְׁתַּחֲוֹ֗ת יֵצֵא֙ דֶּרֶךְ־שַׁ֣עַר נֶ֔גֶב וְהַבָּא֙ דֶּרֶךְ־שַׁ֣עַר נֶ֔גֶב יֵצֵ֖א דֶּרֶךְ־שַׁ֣עַר צָפ֑וֹנָה לֹ֣א יָשׁ֗וּב דֶּ֤רֶךְ הַשַּׁ֙עַר֙ אֲשֶׁר־בָּ֣א ב֔וֹ כִּ֥י נִכְח֖וֹ יֵצֵֽא יצאו כ׳ : וְהַנָּשִׂ֖יא בְּתוֹכָ֑ם בְּבוֹאָם֙ יָב֔וֹא וּבְצֵאתָ֖ם יֵצֵֽאוּ : וּבַחַגִּ֣ים וּבַמּֽוֹעֲדִ֗ים תִּהְיֶ֤ה הַמִּנְחָה֙ אֵיפָ֤ה לַפָּר֙ וְאֵיפָ֣ה לָאַ֔יִל וְלַכְּבָשִׂ֖ים מַתַּ֣ת יָד֑וֹ וְשֶׁ֖מֶן הִ֥ין לָאֵיפָֽה : וְכִֽי־יַעֲשֶׂה֩ הַנָּשִׂ֨יא נְדָבָ֜ה עוֹלָ֣ה אֽוֹ־שְׁלָמִ֮ים נְדָבָ֣ה לַיהוָה֒ וּפָ֣תַח ל֗וֹ אֶת־הַשַּׁ֙עַר֙ הַפֹּנֶ֣ה קָדִ֔ים וְעָשָׂ֤ה אֶת־עֹֽלָתוֹ֙ וְאֶת־שְׁלָמָ֔יו כַּאֲשֶׁ֥ר יַעֲשֶׂ֖ה בְּי֣וֹם הַשַּׁבָּ֑ת וְיָצָ֛א וְסָגַ֥ר אֶת־הַשַּׁ֖עַר אַחֲרֵ֥י צֵאתֽוֹ : וְכֶ֨בֶשׂ בֶּן־שְׁנָת֜וֹ תָּמִ֗ים תַּעֲשֶׂ֥ה עוֹלָ֛ה לַיּ֖וֹם

פירוש המלות

ונקטתם בפניכם. תהיו נכרתים בעיני עצמכם : בראשון באחד ניסן : הבית. הוא ההיכל : למזבח. הסמוכה למזבח : פנות . לשון זוית : וכפרתם . וטהרתם ומפתי , הוא הפתי : על. אצל :

לַיהוָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ ועשו כ׳ יַעֲשׂוּ אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃

כאן מסיימין הספרדים

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

מנהג ספרדים אם חל ר״ח ניסן ביום א׳ לומר אחר הפטרה החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרה מחר חדש:

הפטרת ער״ח שחל בשבת בשמואל א סימן כ

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

הפטרת שבת ור״ח ישעיה סימן סו

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃ והיה מדי חדש בחדשו וגו׳

ואם למחרתו גם כן ראש חדש אומרים אחריה ג״כ פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

ברכות שאומרים קודם ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

וכשמסיים ההפטרה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק. נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֶׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

שמות הטעמים *) לאשכנזים

קַדְמָ֨א מֻנַּ֣ח זַרְקָא֮ מֻנַּ֣ח סֶגּוֹל֒ מֻנַּ֣ח ׀ מֻנַּ֣ח רְבִיעִ֗י מַהְפַּ֤ךְ פַּשְׁטָא֙ זָקֵף קָטֹ֔ן זָקֵף־גָּד֕וֹל מֵרְכָ֥א טִפְחָ֖א מֻנַּ֣ח אֶתְנַחְתָּ֑א פָּזֵ֡ר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה֩ תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה֠ קַדְמָ֨א וְאַזְלָ֜א אַזְלָא־גֵ֜רֵשׁ גֵּרְשַׁ֞יִם דַּרְגָּ֧א תְּבִ֛יר יְתִ֚יב פְּסִ֣יק ׀ סוֹף־פָּסֽוּק: שַׁלְשֶׁ֓לֶת קַרְנֵי־פָרָ֟ה מֵרְכָא־כְפוּלָ֦ה יֶרַח־בֶּן־יוֹמ֪וֹ:

הפשטא והקדמא שוים בתמונתם ומתחלפים במקומם כי הפשטא יבוא לעולם אחרי אות האחרון במלה בין שהנגינה מלעיל ובין שהיא מלרע, ולכן כאשר הנגינה מלעיל יבוא ב' פשטין כמו אלה אלה הקדמא לעולם באות שבה הנגינה, וכן היתיב והמהפך כי היתיב לעולם לפני אות הראשון והמהפך בתנועה שהנגינה נקראת בה. הסגול הזרקא והתלישא קטנה יבואו תמיד אחרי האות האחרונה והתלישא גדולה לעולם באות הראשונה. הגרש נקרא לפעמים אזלא וזה כשהוא מלרע ויש לפניו הקדמא וכשהוא מלעיל נקרא גרש. [ודע כי בספרי תהלים משלי איוב יש עוד טעמים אחרים גם ישתנו בשמותם].

עשרת הדברות

למען לא יתבלבל הקורא בראותו טעם התחתון עם העליון ביחד בפרשת יתרו העתקנו פה כל אחד בפני עצמו :

לקורא ביחיד

אָנֹכִ֖י יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ אֲשֶׁ֧ר הוֹצֵאתִ֛יךָ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם
מִבֵּ֥ית עֲבָדִֽים : לֹֽא־יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ אֱלֹהִ֥ים אֲחֵרִ֖ים
עַל־פָּנָֽי : לֹֽא־תַעֲשֶׂ֨ה לְךָ֥ פֶ֙סֶל֙ וְכָל־תְּמוּנָ֔ה אֲשֶׁ֤ר
בַּשָּׁמַ֙יִם֙ מִמַּ֔עַל וַֽאֲשֶׁר֙ בָּאָ֖רֶץ מִתָּ֑חַת וַאֲשֶׁ֥ר בַּמַּ֖יִם
מִתַּ֥חַת לָאָֽרֶץ : לֹֽא־תִשְׁתַּחֲוֶ֥ה לָהֶ֖ם וְלֹ֣א תָעָבְדֵ֑ם כִּ֣י
אָנֹכִ֞י יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֵ֣ל קַנָּ֔א פֹּ֠קֵד עֲוֺ֨ן אָבֹ֧ת עַל־בָּנִ֛ים
עַל־שִׁלֵּשִׁ֥ים וְעַל־רִבֵּעִ֖ים לְשֹׂנְאָֽי : וְעֹ֤שֶׂה חֶ֙סֶד֙ לַאֲלָפִ֔ים
לְאֹהֲבַ֖י וּלְשֹׁמְרֵ֥י מִצְוֺתָֽי : ס לֹ֥א תִשָּׂ֛א אֶת־שֵֽׁם־יְהוָ֥ה
אֱלֹהֶ֖יךָ לַשָּׁ֑וְא כִּ֣י לֹ֤א יְנַקֶּה֙ יְהוָ֔ה אֵ֛ת אֲשֶׁר־יִשָּׂ֥א אֶת־
שְׁמ֖וֹ לַשָּֽׁוְא : פ

זָכ֛וֹר אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת לְקַדְּשֽׁוֹ : שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ תַּֽעֲבֹ֔ד
וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּֽךָ : וְי֙וֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י שַׁבָּ֖ת לַיהוָ֣ה
אֱלֹהֶ֑יךָ לֹֽא־תַעֲשֶׂ֨ה כָל־מְלָאכָ֜ה אַתָּ֣ה ׀ וּבִנְךָ֣ וּבִתֶּ֗ךָ
עַבְדְּךָ֤ וַאֲמָֽתְךָ֙ וּבְהֶמְתֶּ֔ךָ וְגֵרְךָ֖ אֲשֶׁ֥ר בִּשְׁעָרֶֽיךָ : כִּ֣י
שֵֽׁשֶׁת־יָמִים֩ עָשָׂ֨ה יְהוָ֜ה אֶת־הַשָּׁמַ֣יִם וְאֶת־הָאָ֗רֶץ אֶת־
הַיָּם֙ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּ֔ם וַיָּ֖נַח בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֑י עַל־כֵּ֗ן
בֵּרַ֧ךְ יְהוָ֛ה אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת וַֽיְקַדְּשֵֽׁהוּ : ס כַּבֵּ֥ד אֶת־
אָבִ֖יךָ וְאֶת־אִמֶּ֑ךָ לְמַ֙עַן֙ יַאֲרִכ֣וּן יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָאֲדָמָ֔ה
אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ : ס לֹ֖א תִּרְצָֽח ס לֹ֖א
תִּנְאָֽף ס לֹ֖א תִּגְנֹֽב ס לֹֽא־תַעֲנֶ֥ה בְרֵעֲךָ֖ עֵ֥ד שָֽׁקֶר : ס
לֹ֥א תַחְמֹ֖ד בֵּ֣ית רֵעֶ֑ךָ ס לֹֽא־תַחְמֹ֞ד אֵ֣שֶׁת רֵעֶ֗ךָ וְעַבְדּ֤וֹ
וַאֲמָתוֹ֙ וְשׁוֹר֣וֹ וַחֲמֹר֔וֹ וְכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר לְרֵעֶֽךָ :

לקורא בצבור

אָנֹכִ֗י יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ אֲשֶׁ֣ר הוֹצֵאתִ֩יךָ֩ מֵאֶ֨רֶץ מִצְרַ֜יִם
מִבֵּ֣ית עֲבָדִ֗ים לֹ֣א יִהְיֶ֣ה לְךָ֩ אֱלֹהִ֨ים אֲחֵרִ֜ים
עַל־פָּנַ֗י לֹ֣א תַעֲשֶׂ֣ה־לְךָ֣ פֶ֣סֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָ֡ה אֲשֶׁ֣ר
בַּשָּׁמַ֣יִם ׀ מִמַּ֡עַל וַֽאֲשֶׁר֩ בָּאָ֨רֶץ מִתַּ֜חַת וַאֲשֶׁ֥ר בַּמַּ֣יִם ׀ מִתַּ֣חַת
לָאָ֗רֶץ לֹֽא־תִשְׁתַּחֲוֶ֥ה לָהֶם֮ וְלֹ֣א תָעָבְדֵם֒ כִּ֣י אָנֹכִ֞י יְהוָ֤ה
אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֵ֣ל קַנָּ֔א פֹּ֠קֵד עֲוֺ֨ן אָבֹ֧ת עַל־בָּנִ֛ים עַל־שִׁלֵּשִׁ֥ים
וְעַל־רִבֵּעִ֖ים לְשֹׂנְאָ֑י וְעֹ֤שֶׂה חֶ֙סֶד֙ לַאֲלָפִ֔ים לְאֹהֲבַ֖י
וּלְשֹׁמְרֵ֥י מִצְוֺתָֽי : ס לֹ֥א תִשָּׂ֛א אֶת־שֵֽׁם־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ
לַשָּׁ֑וְא כִּ֣י לֹ֤א יְנַקֶּה֙ יְהוָ֔ה אֵ֛ת אֲשֶׁר־יִשָּׂ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ
לַשָּֽׁוְא : פ

זָכ֞וֹר אֶת־י֤וֹם הַשַּׁבָּת֙ לְקַדְּשׁ֔וֹ שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ תַּֽעֲבֹ֔ד
וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּ֑ךָ וְי֙וֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י שַׁבָּ֖ת ׀ לַיהוָ֣ה
אֱלֹהֶ֑יךָ לֹ֣א תַעֲשֶׂ֣ה כָל־מְלָאכָ֡ה אַתָּ֣ה וּבִנְךָ֣־וּ֠בִתֶּךָ
עַבְדְּךָ֨ וַאֲמָתְךָ֜ וּבְהֶמְתֶּ֗ךָ וְגֵרְךָ֙ אֲשֶׁ֣ר בִּשְׁעָרֶ֔יךָ כִּ֣י
שֵֽׁשֶׁת־יָמִים֩ עָשָׂ֨ה יְהוָ֜ה אֶת־הַשָּׁמַ֣יִם וְאֶת־הָאָ֗רֶץ אֶת־
הַיָּם֙ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּ֔ם וַיָּ֖נַח בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֑י עַל־כֵּ֗ן
בֵּרַ֧ךְ יְהוָ֛ה אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת וַֽיְקַדְּשֵֽׁהוּ : ס כַּבֵּ֥ד אֶת־
אָבִ֖יךָ וְאֶת־אִמֶּ֑ךָ לְמַ֙עַן֙ יַאֲרִכ֣וּן יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָאֲדָמָ֔ה
אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ : ס לֹ֥א תִּרְצָ֖ח : ס לֹ֣א
תִּנְאָ֑ף : ס לֹ֥א תִּגְנֹ֖ב : ס לֹֽא־תַעֲנֶ֥ה בְרֵעֲךָ֖ עֵ֥ד שָֽׁקֶר : ס
לֹ֥א תַחְמֹ֖ד בֵּ֣ית רֵעֶ֑ךָ ס לֹֽא־תַחְמֹ֞ד אֵ֣שֶׁת רֵעֶ֗ךָ וְעַבְדּ֤וֹ
וַאֲמָתוֹ֙ וְשׁוֹר֣וֹ וַחֲמֹר֔וֹ וְכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר לְרֵעֶֽךָ :

סדר פרשיות ויקהל ופקודי חבוריהן והפרדתן

אחר ידיעת סימן השנה : ונרשמו בו ג״כ סימני הפסקת ארבע פרשיות

שנים פשוטות		שנים מעוברות	
בחג מחוברות (בו)	בשה מחוברות (דד)	בחה נפרדות (דד)	בשז נפרדות (וביז)
(גכה) מחוברות (דד)	הכז מחוברות (וביו)	גכז נפרדות (וביו)	החא נפרדות (זטו)
השא נפרדות (זטו)	זחא מחוברות (זטו)	השג נפרדות (בו)	זחג נפרדות (בו)
זשג מחוברות (בו)		זשה נפרדות (דד)	

אלו הן הפרשיות הנהוגות להתחבר בחלק זה . ושאר הפרשיות הנהוגות להתחבר
כל אחד על מקומו יבא בשלום :

א (א) **ואלה** ברכ"ש: (יא) את רעמסס. במסרה קטנה כתיב עליו לית רפי. פירוש שהמ"ם בשוא נח לפי שהעי"ן בפתח וכמ"ש ן' עזרא ושארא רעמסס בשני שוא"ין כמ"ש בסוף פרשה ויגש. וכן כתב בעל רב פעלים את פתם ואת רעמסס הרי"ש והעי"ן פתחים והסמ"ך גרוים ע"מ שטעמו אבל בארץ רעמסס מרעמסס הכתה ע"מ תחפנם: (יד) וימררו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: (טז) המילדת. במקרא גדולה מסור כאן לית וחסר וטעות הוא כי כולם חסרים וכן כתב בהעתק הללי וכן במסורת כתיבת יד נמסר דלית חסר המי למי. וגם הרמ"ה כתב המילדת למילדת כולהון חסרים: (יח) ויקרא מלך מצרים למילדת. בזקף קטן למילדת: ויאמר להן בזקף קטן להן: (יט) בטרם תבוא אלהן המילדת. דין לחוד כתיב אלהן חסר יו"ד ושאר אורייתא כולהון מלאים: (כ) וירב. היו"ד בחיר"ק וכן משמע מלשון הרמ"ה ז"ל שכתב והעוף ירב בארץ חד יו"ד כתיב ודכותיה וירב העם: (כא) ויעש להם בתים. כתבו המדקדקים שהדגש בתי"ו בתים להפריד בינו ובין ואשיתהו בתה (ישעיה ה') שהוא ענין שממה לכן לא אמרו בתים בתי"ו רפה: (כב) וכל הבת. הבי"ת בדגש:

ב (ב) **כי** טוב הוא. בהעתק ספר תורה ע' רבתי. ולא ראיתי זה כי אם בנוסחא א' כתיבת יד מאלפא ביתא רבתי מבוכה מנוסח מסורת שלנו ועיין מ"ש באיוב סוף סימן ע': (ג) ולא יכלה. מקף כאמצע בכל הספרים ובלי מאריך במלת לא במקצת ספרים: הצפינו. דגש הצד"י לתפארת תכלול משקל פָּעֵל ושרשים. ובמסורת ג' מלין דגשין ורפין מתחלפין וסימן הצפינו. מקדש ה'. משתי עינו (שופטים ע"ז). ובעל א"ת פי' מתחלפים כי בשלשת מלות אלו היה ראוי להיות אות שניה רפה והשלישית דגושה ונהפך הדבר ובאה השניה דגושה והשלישית רפה. עוד כתב וראב"ע ז"ל כתב *) ולא נדגש הצד"י הצפינו וכו' ולא נסירא עכ"ל. ואומר אני כי טעה המדפיס ור"ל ונדגש צד"י וזה פשוט וברור מתוך דבריו ובעל א"ת אי הוה שפיל לסיפיה דלישנא הוה נהירא ליה: תבת. חסר יו"ד בכל ספרים מדויקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל תבת עלי גמא חסר יו"ד כתיב קנים העשה את התבה חסר יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא: גמא. הגימ"ל דגושה: ותחמרה. ה"א הכינוי נחה ע"פ המסורת וכ"כ רד"ק במכלול דף לב וביחזקאל סימן מ"ו. ולכן בי"ת בחמר רפויה שאין כאן דין מפיק: (ה) אמתה. בפ"ק דסוטה פליגי ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה וכו'. והכי איתא בשמות רבה ולמאן דדריש בלשון יד היה צריך להיות האל"ף בפתח והמ"ם דגושה כגירסת רבינו סעדיה וכן נראה מהתרגום ולמאן דדריש ל' שפחה האל"ף בחטף פת"ח והמ"ם רפויה כמו שהוא בספרים שלנו. וכן כתבו רש"י וראב"ע וחזקוני ועיין מזרחי ושרשים: (ח) ותאמר לה בת פרעה לכי. יש מקף בין ותאמר לה: (ט) והינקהו. הקו"ף בחירק בספרים מדויקים וכ"כ החזקוני ומנחת כהן וכ"כ בס' בעל הלשון בשורש ילך היליכי את הילד הזה ומשקלו אלו והינקהו לי עכ"ל. וכך הן דברי אבן עזרא. וחסר יו"ד אחר הנו"ן בהעתק הללי בספרים מדויקים והכי מוכח מגו מסרה דמסרה ה' מלא בלישן יניקה וסי' נמסר בפרשת וירא ודין לא נמסר בהון. ובמסורת הרמ"ה ז"ל לאו מכללא בלחוד איתמר אלא בפירוש איתמר ודא היא הינקה בנים שרה מלא דמלא בתרי"ן יודי"ן חד קדים לנו"ן וחד בתריה ומסור עליה חמשה מלאים בלישנא בתרין יודי"ן תרין מנהון באורייתא וסימן היניקה בנים שרה. גמלים מיניקות. ושאר בנביאי וכתובי. גמלים מיניקות מלא בתריין יודי"ן מלא וא"ו כתיב. ותמת דברה מינקת רבקה מלא יו"ד קדים לנו"ן וחסר יו"ד בתראה והינקהו לי מלא יו"ד קדים לנו"ן וחסר תרין יודי"ן בתראי כתיב, ותקח האשה הילד ותניקהו מלא חד יו"ד קדימא לקו"ף כתיב. ועיין עוד מ"ש בפ' האזינו בס"ד: ותקח האשה הילד. מטעים ביה אינשי דאמרי את: (י) משיתהו. בהעתק ישן משיתהו ירושלמי משתיהו ע"כ. והרמ"ה ז"ל כתב כי מן המים משיתהו מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: (יב) כי אין. הס"ם כי בגלגל לא במקף: (יד) הלהרגני. הלמ"ד רפה והה"א בלא מאריך בס"ס וכן במכלול דף ס"א: (יז) ויבאו הרעים ויגרשום. בספרים שלנו מלא ונמסר עליה לית ומלא. והרמ"ה ז"ל כתב מלא ברובא דנסחי דיקי ואית מקצת מסורת דמסרי ביה לית כוותיה וחסר: ויושען. חסר יו"ד בספרים מדויקים ובהעתק הללי ונמסר עליו לית וחסר יו"ד וגם הרמ"ה ז"ל כתב ויקם משה ויושען מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב. וכ"כ בעל מנחת כהן: (כ) למה זה. הזי"ן דגושה: (כא) ויתן את צפרה. חסר וא"ו ומסר עליה תלתא חסרין וסימן דין. ותקח צפרה צר. את צפרה אשת משה דיתרו. ואית דמסרי עליה תרין חסרין ושבושא הוא דכולא אורייתא בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב: (כב) ויקרא את שמו גרשם. חד מן ג' דסבירין ותקרא וקרינן ויקרא וסימן מסרתי בפ' וישב סימן ל"ח: (כג) ויהי בימים הרבים. פרשה פתוחה היא זו וטעו המדפיסים:

ג (א) **רעה**. בתביר: (ב) אכל. כתיב בשרשים שרש אכל כל' הזה ושלא נזכר שם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא (נחום א') ובא מלא והסנה איננו אכל. ולשון זה הטעה לבעל מכלל יופי שכתב אוכל מלא. אכל במכלול דף פ' נכתב חסר וא"ו. וכן הובא בדף רי"ב בכלל החסרים וכמו לקח מאתך (מלכים ב' ב') ואחר כן הביא אותם שבאו בוא"ו עם הדגש. וכן הוא בכל הספרים שלנו בשלש נקודות וחסר. וכ"כ בעל המסורת לית וחסר. גם במנחת כהן כתוב חסר וא"ו והכ"ף דגושה. ואב למקרא הרמ"ה ז"ל כתב ג"כ והסנה איננו אכל חסר וא"ו כתיב. אחר זמן הבנתי שטעות נפל בשרשים וסבת הטעות היה פסוק שלפניו אכלו כקש יבש מלא והסופר טעה וחשב שמלת מלא מחוברת אל פסוק והסנה איננו אכל ולפיכך הגיה ובא מלא והסנה וגו'. ויש לי ראיה מבעל הלשון שדרכו להעתיק דברי רד"ק וכתב בספרו אכל ושלא נזכר שם פועלו מהדגוש אכלו כקש יבש מלא. והסנה איננו אכל וזה ברור כמו שהסבתי: (ד) ויאמר משה משה. שמות רבה פ' ב' אתה מוצא באברהם אברהם יש בו הפסק. יעקב יעקב יש בו הפסק. שמואל שמואל יש בו הפסק. אבל משה משה אין בו הפסק למה כן משל לאדם שנתון עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משאוי זה. ויש אומרים עם כל הנביאים הפסיק מלדבר עמהם אבל ממשה לא הפסיק כל ימיו ע"כ. ובזוהר סוף פרשת וירא ויקרא מלאך ה' וגו' פסיק טעמא בגווייהו דלאו אברהם בתראה כקדמאה בתראה שלים קדמאה לא שלים כגוונא דא שמואל שמואל בתראה שלים קדמאה לא שלים בתראה נביא קדמאה לא נביא אבל משה משה לא פסיק בגין דמיומא דאתייליד לא אעדי מניה שכינתא ע"כ. ועיין עוד באדרא דנשא ר"ס דף קל"ח ובזוהר פ' בלק דף קפ"ו ומקרא גדולה שמואל א' ג' ד' שמות מוכפלים ופסקים כ"מ משה משה שלא היה הפסק בינו לבין השכינה ע"כ. עוד מצאתי מסרה כ"י זה לשונה ד' שמות מוכפלים וסימנהון אברהם אברהם. יעקב יעקב. משה משה. שמואל שמואל. וכולהון פסקין ומשה ספחא ולמה שמע מפי הדיבור באספקלריא המאירה על כן הוא בטפחא עכ"ל. ועניין מפורש בסוף גמרא פרק החולץ ובויקרא רבה פרשה א' ובס' הזוהר פ' וישלח ופ' יתרו ופ' שלח לך דף קע"ד. ריקאנטי פ' וארא. שערי תורה דף כ"ח ל'. ערוך ע' אספקלר. גור אריה ר"ס פ' מטות. ועיין מ"ש בירמיה כ"ג על ה' צדקנו. ומ"ש על לא תרצח. לא תנאף לא תגנוב. והחפץ לדעת סוד הטעם להכפלת שמות של ד' אנשים שזכרנו יעיין בספר הזוהר ר"ס פרשת נח בתוספתא ובס' נשמת שבתי הלוי שער ה' ודעת לנפשו ינעם: (ה) מעל רגליך. בנסחי דיקי מלא יו"ד כתיב וכל ארבעה חומשי קדמאי דאורייתא דכותיה מלא וכל משנה תורה חסר יו"ד. ובמסורה כל משנה תורה וכתובים חסר בר מן חד מלא הדום לרגליך דתהלים דמשמע מיניה כל משנה תורה חסר ושאר אורייתא מלאים כרמ"ה. ואשכחנא נמי מסרה אחרינא ביהושע ה' ומסרה ה' חסר בלישנא וכו' ודא אחת היא: עומד. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: (ו) ועתה לכה. ויקרא רבה פ' א' א"ר אלעזר ה"א בסוף תיבותא לומר שאם אין אתה גואלם אין אחר גואלם. ופי' בעל מתנות כהונה שעל כרחנו נקרא אותו לך בקמץ תחת הכ"ף כלומר השליחות לך הוא מה שאין כן אלו היה כתוב לך שנוכל לקרותו כמו לך לך ע"כ. ובשמות רבה פ' ג' אמר ר"א לכה ודאית הה"א שבסוף התיבה לומר וכו' כדלעיל. ופי' שם המפרש הנ"ל שהה"א שבסוף מורה על סבור

ושודאי כמו שדרשו ישובו רשעים לשאולה לדיוטא התחתונה שבשאול והסנה רבות. ועיין בתיי פרשת וארא: (יב) כי אהיה עמך. מלת כי במאריך ובמקף והאל"ף אהיה בלא מאריך: (יג) ואמרתי להם אלהי אבותיכם. דין לחוד מלא דמלא באורייתא מלא וא"ו ומלא יו"ד: (טו) זה שמי. השי"ן דגושה: זה שמי לעלם. חסר וא"ו שלא יהגה אדם את ה' באותיותיו ס"ר פ"ג. ותנן נמי בריש פ' חלק אבא שאול אומר אף ההוגה את ה' באותיותיו. ובפסחים פרק אלו עוברין ובקדושין פ' עשרה יוחסין רבא סבר למדרשיה בפירקא א"ל ההוא סבא לעלם כתיב ר' אבינא רמי כתיב זה שמי וכתיב זה זכרי אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת. ובשוחר טוב מזמור פ"ז ר' חנינא בר אידי אמר למה אומרים ישראל את השם במקדש בפי' ובמדינה בכינויו ליראה את השם הנכבד שנאמר נכבדות מדבר בך ואן איתמר בקרייתא שנאמר עיר האלהים סלה. ובירושלמי דיומא פ' אמר להם הממונה בשנים כ"ג מזכיר את השם יו"ד פעמים ביה"כ הקרובים היו נופלין על פניהם והרחוקים היו אומרים בשכמל"ו אלו ואלו לא היו זזין משם עד שהוא מתעלם מהם זה שמי לעולם זה שמי לעלם ע"כ. ובפי' הוגה את השם באותיותיו פי' רש"י בפ"ק דע"ג שהיה דורשו במ"ב אותיות ועושה בו מה שחפץ. וי"מ שהיה קורא בפי' אותיות של שם המיוחד וזה אין לעשות כדאמרינן לעיל בפסחים וקדושין. וזהו דעת התוספות ופירש רש"י הוא כדעת רבינו האי גאון ז"ל הנזכר באשרי דיומא פרק יום הכפורים ע"ש. וכן משמע ממדרש קהלת רבתי פסוק את הכל עשה יפה בעתו ומסיים ביה וכל כך למה מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. וכן משמע בירושלמי. ועיין מ"ש בקהלת ג' פסוק גם את העלם נתן בלבם ואף על גב דאשכחן י"ח לעלם חסר בקריא וסימנהון בתהלים ע"ש. היכא דאיכא למדרש דרשינן ועיין שערי אורה דף י': (כ) והכיתי את מצרים. מלא יו"ד קדים לתי"ו וכל אורייתא דנוסחי דיקי דכותא מלא ומסורת עליה כלהון מלאים ובמסורת אחרת מסר עליה ארבעה מלאים. ואית דמסר עליה והכיתי תרין בתורה חד חסר וחד מלא. והכתי את מצרים. והכיתי כל בכור בתראה מלא. ואית דמסר עליה דכתב ליה כותיה מלא בכלל דקדמאה חסר והני תרתי מסורתא בתרייתא שיבושא נינהו דכולהו נוסחי דיקי פליגי עלייהו הרמ"ה ז"ל: (כא) חן. במאריך *) לא בתביר: בעם הזה. במקף ומאריך **) כה"א בספרים כ"י: (כב) ומגרת. הגימ"ל דגושה:

ד (ג) **מזה** בידך. מה זה קרי והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מלין וסימן נמסר במקרא גדולה ד"ה א' כ"ו. וגם הרמ"ה ז"ל כתב מזה בידך חסר ה"א בתר מ"ם וחדא מלה וק' תרתי ומסיר עליה מזה כתיב מה זה קרי ונדרש בשמות רבה פ"ג מזה שבידך אתה צריך ללקות וכו': (ג) השליכהו. טעה המדפיס להדפיסו חסר יו"ד שהוא מלא ע"פ המסורת כמו שנמסר כאן במקרא גדולה וכן מנאו בעל מנחת כהן בפרשת וישב בכלל המלאים בלישנא בתורה וגם פה כתב השליכהו ארצה לחוד ומלא. וישלכהו ארצה חסר. וכן הוא בספרים כתובי יד מדויקים. ומה שכתוב במסרה גדולה במנין החסרים השליכהו ארצה ב' בו לא השליכהו קאי אלא על וישלכהו ופי' ב' בו ר"ל השני שבפסוק שהוא חסר יו"ד. וגם הרמ"ה ז"ל כתב בפי' השליכהו ארצה מלא יו"ד כתיב. עוד כתב כל לשון השלכה דקרי למ"ד דידיה חירק כל אורייתא מלא בר מן א' ומנה כל הכתובים במסרה גדולה שהם שבעה באורייתא ובתורה ארצה וישלכהו ארצה כמו שהגהתי. עוד הוסיף וישלכו אתו הבורה דפרשת וישב שהם ח' חסרים בין כולם כמו שכתבתי שם: (ח) האחרון. מלא וא"ו בכל ספרים כ"י מדויקים וגם בדפוס ישן: (יב) והוריתיך. במקרא גדולה כתוב עליו כי דס"א כתיב והורתך ונמסר עליו ליה וכ"כ עכ"ל. ואין לסמוך על הוראה זו כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי כתב והוריתיך בשני יודי"ן ואב למסורה הרמ"ה כתב בהדיא והוריתיך אשר תדבר מלא וא"ו ותרין יודי"ן כתיב: (יג) שלח נא. בגעיא השי"ן ובמאריך בלמ"ד כ"כ בספרים מדויקים כ"י: (טז) והיה הוא מלעיל: יהיה לך. הלמ"ד דגושה: (יט) לך שב. כל אורייתא מלא ודין חסר: (כא) לפני פרעה. בגלגל לא במקף: (ל) אהרן את. בלא פסק:

ה (ז) **תבן** לעם. בשש נקודות: כתמול. מלא וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדויקים כהכרו שבסמוך. ומדפיס המסורת טעה כמ"ש בפי' ויגש סימן ל"א. גם בעל מנחת כהן נשתבש בכל המקומות. וכבר האריכתי שם כל הצורך: וקששו. השי"ן בשוא לבדו: (ט) ויעשו בה. הבי"ת רפה: (יד) שמו עלהם. חסר יו"ד ע"פ המסורת. וכן כתב בעל מנחת כהן וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת ויגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (טו) ויצעקו אל פרעה. הפ"א דגושה. למה תעשה כה. טעם תרין תוורין אף על פי שיש לו נעימה כמו התביר איננו מפסיק לפי שהוא נקפר ומתגלגל עם התיבה שאחריו: (טז) וחטאת עמך. לית ורפי: (כב) למה הרעתה. המ"ם רפה: הרעתה. בהעתק הללי הרעתה ירושלמי הרעת חסר ה' עכ"ל. ובכל ספרים שלנו ה"א בסוף תיבה. ולשון המאירי הרעתה חסר וא"ו וה"א לבסוף וכ"כ הרמ"ה וספר שמן ששון. עוד מצאתי מסרה כ"י ז"ל. הרעתה ג' חד כתיב הרעתה וחד כתיב הרעת וחד כתיב הרעות דויסב הרעתם כתיב לעבדך פרשת בהעלתך הרעת כתיב להמית את (מלכים א' י"ז) הרעות כתיב ע"כ. וכן במלכים ובפרשת בהעלתך נמסר ג' ומפתגיין באתיהון. וכן מסר הרמ"ה ז"ל למה הרעתה לית חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו ודכותיה הרעתם אשר עשיתם וחד בלישנא חסר דחסר דכותא בענין אחר וסימן והרעתם באגרת. למה הרעתה לעם הזה חסר יו"ד וחסר וא"ו ומלא ה"א בסוף תבותא וחד חסר דחסר למה הרעת לעבדך חסר יו"ד וחסר וא"ו וחסר ה"א כתיב ולא הרעתי את אחד מהם חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו עכ"ל: הזה. בדגש:

ו (ג) **וארא**. סתומה: (ד) מגריהם. בתיקון ס"ת מגוריהם היא מגוריהם וכן במפתח ע"כ. וכבר נתבאר ענין זה על תשלומו בפ' וישלח סימן ל"ו. ומה שכתוב במסרה קטנה שבדפוס כאן והם טעות הוא ואין לסמוך עליה: גרו. הגימ"ל דגושה: (ז) כי אני. כי בגלגל לא במקף: (ח) וליעקב. באתנח: (י) אל משה לאמר. כתב המכלול בשער אותיות אהו"י למ"ד אל משה לאמר דגושה לעולם למ"ד אל משה ואל אהרן לאמר איננו דגושה לעולם עכ"ל. וכן מצאתי בספרים כ"י מדויקים. וכתב א"ת למ"ד משה לאמר דגושה בכל התורה חוץ מן אחד בפסוק ויאמר בני גד ובני ראובן פ' מטות והאריך הרבה בענין ואין כאן מקום להאריך: (יד) אלה ראשי בית. הבי"ת רפה: (יט) מחלי. החי"ת בשוא לבדו וכן נחשון וכן מצאתי בספר דקדוק כ"י שאלו הן מהשמות שאין בהם חט"ע שבהם כי אם בחטף לבד ע"פ הקבלה: (כג) אלישבע. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד הרמ"ה ז"ל: עמינדב. חדא מלה כתיב ומלא י' וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל והכי איתא במסכת סופרים: אביהוא. חד מלה כתיב וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: (כד) ואביאסף. חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: הקרחי. הקו"ף בדגש: (כה) ותלד לו את פינחס. מלא בנוסחאות ישנות ובכ"י. וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה. ועיין מ"ש בס"ד שמואל א' א' על פסוק חפני ופינחס: (כט) אל משה לאמר. הלמ"ד דגושה:

ז (א) **ויאמר** דראה נתתיך. פרשה פתוחה: (ב) אתה תדבר. כתב בעל אור תורה שהתי"ו רפה. וכן ראיתי בספרים מדויקים כתובי יד אכן בספר אחד כ"י דגושה. וחילוף כזה ראיתי בספרים על אל תרבו תדברו (שמואל א' ב') גם ברכה תדשן (משלי י"א). ולפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת ממולא אחד והראשונה בשוא סמוכה לאהו"י משפטה להדגש כמ"ש בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך ליהו"א. ורד"ק בס' מכלול דרך אחרת אתו בכלל זה ורצה לחלק בין אות לאות וגם כי נכונים דבריו וקשיין אהדדי למי שמעיין בהם סוף לשונו מוכיח שתוי"ן כאלו דינן להדגש שעל מלת דהכריא (דניאל ג') כתב שהוא דגש ומנאו עם היוצאים מהכלל ואח"כ אמר אפשר שהוא מהכלל שזכרנו שהם שתי אותיות בג"ד כפ"ת בתחלת התיבה אבל לא זכרנו אותו בתוך הכלל לפי שאין אות הראשונה אות שמוש כמו אותם שזכרנו עכ"ל. ותי"ו זה שהיא שמושית נכון שתדגש. עוד כתב שקשה היה קריאת הדל"ת רפה סמוך לתי"ו רפה לפיכך הדגישו הדל"ת של דהכריא עכ"ל. וס"ס הכא דתרוייהו חד

טעמא

---

*) דרך הראב"ע לציין על תחלת הפסוק ואמן כוונתו ולא וכו'. נדגש הצד"י

*) ר"ל במרכא. **) ר"ל מתג כי שניהם נקראים אצלו מאריך.

טעמא ניכהו. ויען רבו הספרים הרפוים על הדגושים במלות אלו שכתבנו וכן תשב באחיך תדבר (תהלים נ') ודומיהן בתרייהו אזלינן וכמו שהורה זקן בעל אור תורה. ועיין מה שכתבתי בסוף פרשת חיי שרה גבי ובני דדן ובפרשת כי תצא על לא תתעב ובמלכים א' כ"ב ותהלים כ"ד ואיוב ל"ט: (ג) והרביתי. בתיקון ספר תורה ישן והרביתי במפתח הגיה והרבתי ע"כ. והרמ"ה כתב והרביתי אותו דולישמעאל שמעתיך מלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכוותיה: (ה) את בני ישראל מתוכם. בני ישראל במקף במקצת הספרים: (י) ויהי לתנין. נו"ן דגושה: (יד) לשלח העם. לית דמטעין ביה דסבירין לשלח את העם: (טז) ואמרת אליו. בס"ס אליו ברביע: (יז) ונהפכו. הה"א בסגול. חזקוני: (יח) ונלאו מצרים לשתות. לשתות מלא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ראשונים כי אין זה מהארבעה חסרים שמסרתי בפ' חיי שרה והמדפיסים נשתבשו: (יט) ויאמר דאמר אל אהרן קח את מטך. פרשה סתומה: (כד) ויחפרו כל מצרים. הכ"ף רפה: (כז) בצפרדעים. הצפרדעים. במסורת כל ענייניא לד"י רפה במ"א דגש והעל הצפרדע וכן כתב רד"ק במכלול דף נ"ח ולווית חן פ' י"ט מהשער הראשון: (כח) ובמשארותיך. בהעתק הללי ובמשארותיך ירושלמי ובמשארתיך חסר וא"ו עכ"ל. ובכל הספרים מלא ונמסר עליו לית ומלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד משארתם צררת חסר וא"ו כתיב משאירתו שאר מבתיכם חסר וא"ו כתיב וכל שאר באורייתא דכוותא: (כט) ובכה. מלא ה"א בסוף תיבותא ושאר אורייתא חסר. וכתב רבינו בחיי כי תוספת הה"א ללמדך שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים היתה של חמש מכות: ובעמך. מאריך בוא"ו:

ח (א) ויאמר דאמר אל אהרן נטה את ידך. בספרים מדוייקים כ"י אין שום פיסקא בין יעלו הצפרדעים לויאמר ה' אל משה כמו שהכתוב בפרשת יתרו בעשרת הדברות. וכתב א"ת שכן מלא ברמב"ם א' כ"י בהיה מהר"י הלוי ובשנים אחרים כ"י נ"כ ושכן דעת המאירי ע"ש: (ב) הצפרדע. הה"א בלא מאריך בס"ס והלד"י דגושה כמ"ש לעיל על מלת בצפרדעים: (ז) וסרו. מלרע הרחב"ע ורד"ק במכלול דף קל"ה: ומבתיך. השני הבי"ת בגלגל: (ט) החצרת. חסר בהעתק הללי ובספרים מדוייקים והוא חד מן ד' חסר בליגנא וסימן נמסר במ"ג ריש פרשת משפטי והביאה גם כן הרמ"ה ז"ל ומנחת כהן: (י) חמרם חמרם. בניהם חסרים יו"ד ודפ' בהעלותך אסף עשרה חמרים מלא כבמסורת שם והביאה כאן בעל מנחת כהן. וכ"כ המדפיס כאן בגליון וטעה בפסוק לעשות השני מלא וגם הרמ"ה מסר כמ"ש: (יב) והיה לכנם בכל ארץ מצרים. דין לחוד חסר יו"ד וכל שאר כנים באורייתא דקריא ט"ן דידיה בחיר"ק מלא יו"ד בתריה הרמ"ה ז"ל. ובמדרש לקח טוב והיה לכנם חסר יו"ד כתיב כי נחסר מדעת החרטומים עשיית הכנים יותר משאר המכות והוא שאמרו רז"ל שאין השד יכול לבראות פחות מכשעורה. ענין אחר לפי שכל עפר היה לכנים והחרטומים עומדים על הכנים ואין רגליהם נוגעות בארץ ולעולם כל זמן המכשף נוגע רגליו בארץ אין מועיל כלום במעשיו לפיכך ולא יכלו: (יג) כל עפר הארץ. זהו אחד מן חד כל בלא וא"ו דסבירין וכל. וסימן נמסר כאן במסורת: (טו) ויאמרו החרטמם. בהעתק הללי ההרטמים ירושלמי החרטמם עכ"ל. ובספרים מדוייקים חסר יו"ד וגם במסורת נמסר ב' חסר יו"ד ויאמרו החרטמם דאצבע. כי היה השחין בחרטמם וכ"כ בעל מנחת כהן סימן כנים שחין ולזה הסכים הרמ"ה ז"ל זל"ש חרטמי מצרים דויקי בבקר ותפעם רוחו חסר וא"ו כתיב וכל חרטמי דכותא ואף על גב דמ"ס דידיה דגש אילטרכינן למימסר עליה דחסר משום שירכא דמסורת דאיכפל למימסר עליהון כל לשון חרטמי החרטמים בחרטמים חסר וא"ו כתיב וכל ליגנא ההרטמים דכותא מלא יו"ד בר מן ב' חסרים בענין וסימן ויאמרו החרטמם אל פרעה כי היה השחין בחרטמם ומסר עליה תרין חסרים מכלל דשארא מלאים יו"ד כתיבין עכ"ל. ובשמות רבה פ' ט"ו מהו שאמר בשחין בחרטמם שנגע בשר של מעלן כדי שלא יהא להם עמידה פי' כמה דאת אמר על יפקוד על צבא המרום במרום וכו' ולכך כתיב בחרטמם לשון יחיד. וכתב רבינו בחיי עד עתה הזכיר ההרטמים מלא ביו"ד אבל במכה זו של כנים שהזכיר בה ולא יכלו הזכיר החרטמם חסר יו"ד כי בכאן חסרה חכמתם וכשל כחם והודו על כחם. ועוד יורה חסרון היו"ד על מה שדרשו רז"ל י' קבין מכשפות ירדו לעולם ט' נטלו מצרים וא' כל העולם כולו: (טז) ויאמר ה' אל משה השכם. סתומה: (כ) פרעה. הפ"א רפה: ובית עבדיו. זה א' מן ד' בית ובית דסבירין בבית ובבית וסימן במסורת: ובכל ארץ מצרים. ה' דמטעין בהון דסבירין וכל וסימן נמסר ביחזקאל כ"ז במ"ג:

ט (ד) והפלה. בה"א ובפרשת כי תבוא והפלא באל"ף מסורת כאן ותהלים סימן יו"ד: (ה) את הדבר. הדל"ת דגושה: (ו) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ס: (ט) לאבק. הלמ"ד בשו"א והאל"ף בקמץ. חזקוני: אבעבעת. בית לאשונה רפה וכן חברו שבסמוך: (יד) אל לבך. הבי"ת בשו"א. חזקוני: (יח) הוסדה. לא מפיק ה"א ע"פ המסורת וכ"כ רד"ק ביחזקאל סימן ט"ז ובמכלול דף ל"ב ושרשים: (כג) ותהלך אש. במקף ועיין מ"ש ביהושע סימן ו': (כד) אשר לא. בתלשא לא בקדמא: (כח) ולא תספון. עיין מ"ש על לא תספון לשוב בדרך הזה עוד דפרשת שופטים סימן י"ז: לעמד. בתיקון ס"ת ישן לעמד ס"א לעמוד וכן במפתח ע"כ. ויש להוכיח שהוא חסר ממה שהכתוב במגילה כי' ח' בס"ד. עוד כתב הרמ"ה לעמד לפני משה חסר וא"ו כתיב וכל לעמד באורייתא דכותא הסר: (כט) הקלות יחדלון. בהעתק הללי הקלות מלא וא"ו אחרון ירושלמי הקלת עכ"ל. ובכל הספרים מלא וא"ו בתראה וכן הקלות והברד שבסמוך וכ"כ הרמ"ה על שניהם אלו ב' כתיבין חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה באורייתא וכן הוא במסורת תוך ו' הכתובים כן הסר וא"ו קדמאה וסימן נמסר במסורה גדולה תהלים נ"ג:

פרשת בא פתוחה

י (ד) בגבלך. ג' מלאים וא"ו באורייתא וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת וארא ואין זה מהם וכתב הרמ"ה ז"ל עליהם אלין ג' מלאים ושארא אורייתא בין דקרי בגבול בין דקרי בגבול חסר וא"ו כתיב ואית חד דפליגי בין נוסחי. הנני מביא מחר ארבה בגבולך אית תרין נוסחי דכתיב ביה מלא וד' דכתיב ביה חסר ואחרי רבים להטות. ועוד דמסורתא מסייעא לרובא: (ו) ובתי כל. הכ"ף רפה בשניהם: (ח) מי ומי ההלכים. חסר וא"ו בכל ספרי דוקני וכן כתב הרמ"ה ז"ל גם כל ההלכים חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל ליגנא דהלכים באורייתא דכותיה במ"א מלא וא"ו וסימן נרי ולט הולכים להוריד מצרימה: (ט) ובזקנינו. מלא יו"ד אחר הנו"ן בכל ספרים מדוייקים ולא כמאירי שנסתפק בו ולא כמ"ש בתיקון ס"ת ישן ובזקנינו במפתח ובזקננו ולא כמנחת כהן שכתב בנערנו ובזקננו חסר יו"ד שגם מלת בנערינו מלא יו"ד בכל הספרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויאמר משה בנערינו מלא י' כתיב ובזקנינו נלך מלא י' בין תרין נוני"ן כתיב בנוסחי דיקי ואית דמסרין עליה לית כותיה וחסר ומסתברא דטעותא היא עד כאן לשונו: ובבנתנו. בהעתק הללי ובבנותינו ירושלמי ובבנותנו ובספר זנבוק חסר יו"ד עכ"ל. גם בספרים שלנו חסר וכן הוא במנחת כהן והכי כייל הרמ"ה ז"ל ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך דין לחוד חסר יו"ד ומלא וא"ו וכל ליגנא באורייתא דכותיה חסר וא"ו ומלא יו"ד: (יא) מבקשים. הקו"ף רפה: (יג) רוח קדים. במקף: (יז) היה כן. מלעיל שהקדמא בה"א: יהיה כן. הכ"ף בדגש: (יח) ויצא מעם פרעה. במכת הארבה לא נאמר ויצא משה כמו שנאמר ברוב שאר המכות וסימן מלך אין לארבה פי' משה נקרא מלך כדכתיב ויהי בישרון מלך: (כג) במושבתם. מלא וא"ו קדמאה בהעתק הללי ובכל ספרים כתובי יד מדוייקים ובמסורת כ"י ב' וסימן היה אור ואת כל עריהם במושבתם דמטות וגם הוא מלא וא"ו קדמאה וכן כתב הרמ"ה ז"ל למשבתם דאלוף מגדיאל חסר דחסר כתיב ותרין בליגנא אלאים חד וא"ו קדימא לשי"ן וסימן היה אור במושבתם ואת כל עריהם במושבתם דמדין ומסיר עליהם תרין כתיבין כן: (כד) ויקרא פרעה. הפ"א רפה. גם. הגימ"ל בדגש: (כו) נעבד. חסר: (כח) אל תסף. עיין מה שכתבתי בריש ואתחנן: ראתך פני. הפ"א רפה:

יא (א) כשלחו. קדמא בשי"ן: גרש. הגימ"ל דגושה וכן גם האיש וכן גדול: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה וכמהו. ב' סבירין כמוה בענין. וכמהו לא תסף. עיין מ"ש בעמוס ה': (ז) לא יחרץ כלב לשנו. במדרש לקח טוב לשנו כתיב חסר וא"ו כלומר לא יזיקם בשנו ולא בלשונו ע"כ. ואע"ג דכל לשנו באורייתא דכותיה חסר חזינא למיכתביה משום דמלאכת שמים היא: (ח) לא אתה. בנוסח א' מאותיות רבתות לד"י לא רבתי וכן בתיקון ס"ת ישן ואינו כן בשאר ספרים ועיין מ"ש בישעיה כ"ד: מעם פרעה. מאריך במ"ס: (ט) לא ישמע אליכם פרעה. בהעתק הללי אליכם ירושלמי אלכם עכ"ל. ובכל ספרים מלא כי לא נמנה במסורת עם ו' חסר בתורה שנמסר סימנם בפרשת מקץ וכמוהם כתבם הרמ"ה ז"ל. ובפסוק ולא ישמע אליכם פרעה הנזכר במסורת הנז' הוא בפ' וארא:

יב (יג) ונתנו על שתי המזוזות. כל מזוזות דואלה שמות חסר וא"ו בתראה ומלא וא"ו קדמאה ותלת אינון בכתי פרשה דנא. ודשמע ישראל חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה דוכיה אם שמע מלא דמלא. ובפ' ואתחנן בשמע ישראל כתב רש"י ז"ל מזוזת כתיב שאין צריך אלא א' וכן הביאו ר' אליה המדקדק בספר מסורת המסורת בדיבור השני בשם הגמרא וכתב שמצינו פעמים רבות שהגמרא חולקת על המסרה שלנו כגון ולבני הפילגשים שכתב רש"י ז"ל חסר כתיב והוא מלשון בראשית רבה שהוא כנגד המסורת כי נמסר עליו ב' מלאים דמלאים וכן ביום כלות משה אמרו במדרש כלת כתיב כמ"ש שם ונמסר עליו לית מלא עד כאן לשונו. ובנדה פרק בנות כותים ע"פ והכובשא אותם יכבס בגדיו ורחץ את בשרו ערבם מלורע אמרינן התם וכבשא כתיב חסר וא"ו וכתבו התוספות תימה דבמסורת הוא מלא מיהו מצינו שהמסורת חולקת על הגמרא במסכת שבת גבי בני עלי מעבירם כתיב ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא עכ"ל וכן הביא דבריהם מהר"ר יודא מינץ בתשובותיו סימן ח'. ועיין מ"ש שם בשמואל א' ב'. ובפרשת מצרע ע"פ והכובשא הנ"ל. ובעל אית נפי ואתחנן השיג על דברי ר' אליה הלוי בהקדמה השלישית לס' מסורת המסורת וגם על מ"ש הסמ"ג בהקדמת הסמ"ג ועל פי' רש"י על התורה שהבאתי לעיל וגם בפירושו לסוגית הגמרא דפרק הקומץ רבה והאריך הרבה. סוף דבר שרת טורח גדול ליישב דברי רש"י ז"ל על התורה ע"פ הסוגיא כמ"ש בעל לקח טוב שאין צריך לקבוע על שתי המזוזות אלא מזוזה אחת כך פירש"י ובמנחות פרק הקומץ תניא שומע אני וכו' עד שיפרוט לך הכתוב שתי עכ"ל רבה וילקוט פ' ואתחנן רמז תתמ"ד. אמנם בפי' סוגיית הגמרא לעיד דברי פי' חכם אחד שלא כפירוש רש"י ז"ל וראיה גדולה מצאתי לפירושו מלשון ספרי ופסיקתא פרשת ואתחנן עיין עליו. אבל מה שהשיג לר' אליה הלוי אינה השגה שמה שכתוב בהקדמה השלישית הוא לפי דרך רש"י בפי' החומש והמחבר עצמו כתב בדבור השני שלפי המסורה מלא. אח"כ מצאתי במרדכי להלכות קטנות גירסא אחרת בסוגיית הגמרא וז"ל מאי טעמא דר' מאיר מזוזת כתיב מ"ט דרבנן מזוזות כתיב ע"כ. אולי זאת היתה גירסת רש"י ז"ל בגמרא ומ"ש על התורה שאין צריך אלא אחת היינו פליס א' ודעתו לפסוק כר' מאיר כמו שפסק ג"כ הרא"ש ז"ל. עוד כתוב במרדכי שהתוספות האריכו הרבה בגרסת הספרים ונראה לר"י עיקר כמו שמצינו בגויל מבורגונייא דפ' שמע כתיב מזוזת ופרשה והיה אם שמוע מזוזות ע"כ. וכן מצאתיה בהעתק הללי וכן דעת הרי"ף והרמב"ם וסמ"ג וטור ורבינו ישעיה הראשון וריא"ז וס' התרומה והגן ירחי והרמ"ה והמאירי ז"ל. וכן מעידות כל מסרות הדפוס וכ"י בפ' זו ופרשת ואתחנן. ומה שנדרש במדרש רות הנעלם מזוזת כתיב מאהויותיו משמע מות זז וכו' אינו הפך כוונתנו כי גם אם כתוב מזוזות הדרשה תדרש וניחא עפ"י דלית וא"ו מפסיק בין זז: על הבתים אשר יאכלו. חד מן ג' הבתים בתרי טעמי וסימנהון נמסרה במ"ג ועיין מ"ש ן' עזרא: (י) והנתר ממנו. כל ליגנא דנותר באורייתא מלא בר מן דין דכות חסר: (יא) וככה תאכלו אתו. כתב רד"ק בשרש כה שהמסורה כתב עליו לית כותיה מלרע וכן העתיק דבריו בעל מכלל יופי אבל מהר"ר משה פראבונצאלי ז"ל כתב זל"ש ובמסורת שאצלנו בדפוס וגם בכ"י כתוב עליו ב' וחברו בנחמיה ה' י"ב וככה יהיה נעור ורק והוא מלעיל. משמע שגם וככה תאכלו אותו מלעיל. וכן מצאתי עליו בספרים ישנים שתי זרקאות להורות שהוא מלעיל כי הזרקא תמיד בסוף המלה והקדימו לה האחרת להורות על קריאת המלה שהיא מלעיל כמו וככה עכ"ל. וגם בעל רב פעלים בשער השמות הביא תמרה הנזכרת ואח"כ כתב וא"כ הקורא וככה תאכלו אותו מלרע תועה מדרך השכל כי הה"א נוספת שכך חז"ל נשתמשו הרבה בלשון כך וכך ודומה לו במשקלו אנה הנכתם עד אן תמלל אלה שבכולם בה"א נוספת רובם מלעיל. אנה הלך דודך. אנה פנה דודך. עד אנה ינאצוני העם הזה. ועד אנה לא יאמינו בי. וכי מהם הנמצאים דרך זרות מלרע כאשר העיד בעל המסורת עליהם שהם אנה אתנו עולים. אנה אנך מרוחך. ועל אלה ב' וככה היה לו לומר ב' א' מלעיל וא' מלרע כמו שהעיר על מלת יאבד ב' א' מלעיל יאבד יום אולד בו ואחד מלרע יאבד לב

המלך והשרים. ולא יקחך לבך לקרות וככה מלרע בעבור הזרקא שבאות האחרונה כי כן מנהג הזרקא והתלשא והסגולה לבא כל אחד מהם בסוף תיבה אפילו בתיבה מלעיל. וכן תלשא בראש התיבה אפילו בתיבה מלרע תבקשם וכן תמצאם ע״כ. ורוב דבריו אלה העתיקם בעל לוית חן בשער ע׳ פ״ה׳ בביאור המלות המתחילות מכ״ף והסכים לדבריו. ועיין מ״ש בסוף פרשת ויצא על ו א ם א ת ה: מתניכם חגרים. החכם ריקאנטי כתב במלת הגרים חסר יו״ד ובעל הלבושים בס׳ אור יקרות פי׳ דבריו שר״ל חגור שלהם כלומר במ״ם [הכנוי]. וכן פי׳ ע״פ ויעשו להם חגרת. ואולם בכל הספרים מלת ח ג ר י ם חסר וא״ו ומלא יו״ד וכ״כ הרמ״ה ז״ל: חגרים. בזקף קטן בס״ס: (יד) וחגתם. הגימ״ל דגושה וכן תחגהו: (טו) שבעת ימים מצות תאכלו. בספר הזוהר אמר ר״ש מלת כתיב כד״א מראת אלהים וגו׳. ומסורתא וספרי דילן פליגי בתרוייהו. ועיין עוד מ״ש בפרשת בהעלתך: תשביתו שאר. חסר וא״ו וכולהון דכוותיה ונדרש בלקח טוב להביא שאר כל שהוא שאור: אכל. חסר וא״ו על פי המסורת שאינו מהד׳ מלאים שנמסר סימנם בתהלים מ״א וסוף נחום במ״ג. והכי משתמע מכללי הרמ״ה ז״ל ואלו הן לבלתי א כ ל ממנו אכלת חטף וחסר ודכותיה לבלתי א כ ל הדם אע״ג דקריא כולם חסר וכל אורייתא חסר ביה נתנה לי מן העץ ו א כ ל חסר וא״ו וחסר אל״ף תניין דהוה חזי למיהוי מלא אל״ף או וא״ו חילופי אל״ף הנין וכתיב חסר בלא וא״ו ובלא אלף דכתיבא ביה סימן לעתיד הוא ולאו מעיקר ליפנא דאכילה וכל א כ ל ו א כ ל באורייתא בין דקריא כ״ף דידיה בלירי כגון דין בין דקריא בפתח כגון ויאמר לא א כ ל עד אם דברתי ו א כ ל מכל חסר כתיב בר מן א׳ שהוא מלא וא״ו כתיב וסימן ויעזב כל אשר לו ביד יוסף וגו׳ הלחם אשר הוא א ו כ ל דין לחוד מלא וא״ו: מיום הראשן. חסר וא״ו בהעתק הללי בספרים מדוייקים כ״י וגם בדפוסים ישנים וכן הוא במסורת ובס׳ מנחת כהן וכן מסר הרמ״ה ז״ל בראשון באחד לחדש דויהי באחת ושש מאות שנה מלא דמלא כתיב מלא אל״ף קדים לבי״ן ומלא וא״ו בתריה וכל ליבנא דראשון באורייתא דכותא מלא דמלא בר מן ב׳ חסרים וא״ו בלישנא וסימן מיום הראשן עד יום השביעי בראשן בארבעה עשר יום לחדש ושארא כולהון מלאים וא״ו וכולהון מלאים אל״ף: (יז) המצות. הצד״י דגושה: (יח) בערב תאכלו מצת. חסר וא״ו בהעתק הללי ובספרים מדויקים. כ״כ הרמ״ה ובעל הטורים והוא חד מן ד׳ חסרים על פי המסורת וסימן נמסר כאן במ״ג וכן מסר הרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן: (כא) משכו. השי״ן בשו״א לבדו ובמ״ס במתג וספרים מדוייקים במתגים אלו נבוכים הם והכתוב עליהם מאמר פרטי בארוכה בסוף הספר אם ישכים ה׳ על ידי. ועיין מ״ש ביחזקאל סימן ל״ב על מ ש כ ו אותה ומלכים א׳ י״ח: (כה) והיה כי תבאו. טעו המדפיסים שעשו פה פסקא כי אינה תחלת פרשה: (כז) בנגפו. הפ״א בדגש: (כט) הכה כל. כל רפה: (לא) קומו צאו. חד מן ה׳ דגשים בתר יהו״א בלא מבטל וסי׳ נסדר במסו׳ דניאל ה׳: (לז) מרעמסס. בפתח תחת הרי״ש ושוא תחת העי״ן ן׳ עזרא ועיין מ״ש על זה בסוף פרשת ויגש וריש ספר שמות: (לט) עגת. הגימ״ל רפה. וכתב הרמ״ה ז״ל לושי ועשי ע ג ו ת חסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו בתראה כתיב ודכותא ועשו א ת ו ע ג ו ת דשטו העם ולקטו וחד הסר דחסר ע ג ת מצות כי לא חמץ ומסר עליה לית כותיה חסר דחסר מכלל דשאר אורייתא לאו חסר דחסר כתיבי ואית נוסחי דכתיבי בהון ע ג ו ת דשטו העם חסר דחסר ושיבושא הוא דמסורת ד ע ג ת מצות פליגא עלייהו ורובא דנוסחי דייקי נמי כמסורת סלקי: (מב) ליל. מלא יו״ד בכל הספרים לאפוקי דעת המאירי: (מו) ועצם לא. בלא מקף באמצע: (מח) ועשה פסח. הפ״א רפה שאין כאן אתי מרחוק: כל. דזכר רפה: והיה. מלרע שהטרחא ביו״ד:

יג (ג) **בחזק**. הבי״ת בדגש: (ה) והיה כי יביאך. הראשון אין כאן שום פיסקא: והיה כי. הכ״ף רפה: (ו) למועדה. מלא וא״ו כמו למו עדה שתי מלות עדות היא לישראל ששם ה׳ נקרא עליהם: (יא) יבאך. השני חסר יו״ד והוא חד מן מלין דחסר יו״ד בלישן ביאה וסימן נמסר במ״ג ירמיה י״ח וטעו המדפיסים לכתוב ו ב א ך בוא״ו ובגליון יבאך ק׳ שאין כאן קרי וכתיב כלל גם במסורה ריש ד״ה לא נמנה עם מלין דכתיבין וא״ו בריש תיבותא וקריין יו״ד וכן הכריע מוהר״ר יעקב לבית לוי בתשובותיו סימן י״ד ופי׳ שפיר מ״ש מוהר״י קארו ז״ל בטור א״ח סימן ל״ב בשם הר״י אלכסנדר וכ״כ הרמ״ה ז״ל י ב א ך ש׳ לחוד באורייתא חסר יו״ד תניינא דעניינא החסר וסימן והיה כי י ב א ך ה׳ אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך דשארא מלאים כתיבי עיין מ״ש רבינו בחיי: (יב) והעברת. במאריך או במרכא לבסוף לא בתביר: כל. רפה: (יג) חמר. חסר וא״ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים וכ״כ הפוסקים ומנחת כהן וכן נמנה במסורת בכלל החסרים במ״ג פ׳ ויחי ובחלומות דבר הדיא פ׳ הרואה א״ל רבא וא״ו דפטר חמור גהיט בתפילך ופי׳ רש״י שהוא חסר וא״ו ובתפילין של רבא כתבו הסופר מלא ואח״כ מחק הוא״ו פ׳ גהיט מחוק עכ״ל. והביאו ג״כ ס׳ התרומה ובערוך ע׳ גהט גריס פטר חמור גהיט מתפילך ופי׳ חסר מתפילך. מדבריו משמע שצריך לכתבו מלא ובתפילין של רבא כתבו הכותב חסר ע״כ ופי׳ רש״י ז״ל עיקר וכן פי׳ הרמ״ה ז״ל שהביא ד׳ בלישנא דחמר חסרים וא״ו באורייתא ואחד מהם וכל פטר חמר דתפילין ואח״כ כתב והיא דגרסי׳ בפרק הרואה א״ל וא״ו דפטר חמור גהיט מתפילך עיין רבא ואסכה דגהיט לא למימרא דאיכא וא״ו בפטר חמור דתפילין אלא למימרא דמעיקרא טעה ספרא דכתביה מלא והדר מהקיה גגויה ואתקין: (יד) יד. ברביע: (טו) ויהרג. יש ספרים שהוא מלא בוא״ו אחר הרי״ש אבל נראה שהוא חסר מדאמרי׳ בהקומץ רבה רמי איפסיקא ליה כרעא דוא״ו ויהרג בנוקבא פי׳ וא״ו אירע במקום נקב ונראה כמין יו״ד אתא לקמיה דר׳ זירא א״ל זיל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש פי׳ דאי חכים מבין שמחרף הוא לומר ויהרג כלפי מעלה ואומר ויהרג אי קרי ויהרג כשר ואי לא ייהרג הוא ופסול ופר״י מכאן משמע ויהרג חסר בלא וא״ו בין רי״ש לגימ״ל ע״כ באגודה ועיין ג״כ במרדכי פ׳ הקומץ וכן במסורת ד׳ מלאין בלשון הריגה וכל שריה אהרוג דעמוס עת להרוג כי נמכרנו אני ועמי להשמיד ולהרוג בשונאיהם ולא קחשיב ויהרג דהכא שמע מינה דהוא חסר וכ״כ ס׳ התרומה והרמ״ה ז״ל: ה׳ כל בכור. מלת כל דגושה מדין מפיק ואין פסיק בין ה״א למלת כל כמו שנמצא באיזה ספר ועיין הכלל שאכתוב בתלים מזמור ב׳ בס״ד: מבכר. חסר וא״ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים והוא חד מן ב׳ חסרים ע״פ המסורת וחברו ויהי בחצי הלילה דפרשה וכ״כ הפוסקים והרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן: (טז) והיה לאות על ידכה. כתב הרמ״ה ז״ל והיה לאות על י ד כ ה כ״ף כפופה ומלא ה״א בתראה ושאר אורייתא חסר ה״א ע״כ וכן במסורה דילן מסור כאן ידכה לית כתיב כן והוא חד מן כ״א מלין דכתיב כה בסוף תיבותא ובמסורה רבתא פרים בהדיא והיה לאות תניינא והאי דריש רב אשי בפרק הקומץ רבה ידכה יד כה וכ״כ רש״י בפי׳ התורה בפ׳ קדש לי כל בכור על ידך לפי׳ י ד כ ה מלא בפ׳ שניה לדרוש בה שהיא כהה. ויש לתמוה על ספר הזוהר דנייתי הך דרשה בפ׳ ואתחנן גבי וקשרתם לאות על ידך ולפי מ״ש בס׳ תלים מזמור מ״ו ומזמור פ״ג אין לתמוה על זה עיין שם ומ״ש בפרשת ואתחנן אבל בריקאנטי מייתי הך דרשא הכא ועיין שערי אורה ד׳ י׳ ורבינו בחיי: ולטוטפת. מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו תנינא כמ״ש בפרשת עקב:

פרשת בשלח

(יז) **כי** קרוב. הכ״ף דגושה: (יח) אלהים. ד ו י ס ב בפסק מלבד הדרגא: דרך. בדגש: וחמשים. השי״ן רפה בספרים מדוייקים כ״י וגם בדפוס קדמון והוא חסר וא״ו אחר המ״ם ע״פ המסורת. ובמכילתא וחמשים עלו א׳ מחמשה וי״א א׳ מחמשים וי״א א׳ מחמש מאות וכו׳. ובירושלמי פ׳ במה אשה מלמד שהיו מזויינים בחמשה מיני זיין וכו׳. כתב רבינו בחיי וחמשים כתיב חסר וא״ו ללמדך שהתורה שניתנה לחמשים יום היתה תכלית מה שעלו בני ישראל מארץ מצרים. ועוד יש בו רמז לחמשים פעמים שנזכרה יציאת מצרים בתורה עכ״ל. ועיין עוד בבעל הטורים: (יט) ויקח. הקו״ף דגושה: (כ) מסכת. חסר ג״כ וא״ו בתראה בכל ספרים מדוייקים כ״י ובדפוסים ישנים וכן עיקר כי לא נמנה במ״ג עם המלאים והסימן נמסר גם בפרשת ויצא במ״ג ועיין מ״ש בפ׳ אמור וזה לך גם לשון הרמ״ה ז״ל. ולמקנהו עשה סכת דויצא חסר דחסר כתיב ומסר עליה כל סכת בסכת מסכת חסר דחסר בר מן ב׳ מלאים וא״ו בתראה וסימן כי ב ס כ ו ת הושבתי דאמור. על כן קרא שם המקום ס כ ו ת דויצא. ויעקב נסע ס כ ת ה חסר וא״ו כתיב ודכותא ויסעו בני ישראל מרעמסס ס כ ת ה חסר וא״ו. ה ס כ ת י״א לחוד באורייתא חסר דחסר וסימן חג ה ס כ ת תעשה לך שבעת ימים וכל שאר הסכת באורייתא מלא וא״ו תנין: (כח) לנחתם. אין בלמ״ד מאריך:

יד (א) **לאמר**. הלמ״ד דגושה: (ה) ויגד. הגימ״ל דגושה: (ו) ויאסר. האל״ף נחה בשוא לבדו מכלול דף קי״ד עיין מ״ש במקץ ע״פ ויאסר אותו לעיניהם ויאסר הל״ל בלא מאריך ביו״ד ובלא דגש בסמ״ך: (ז) ושלשם. בהעתק הללי ושלשים ירושלמי ושלשם ואמר המסורה לית חסר דחסר עכ״ל. וכן נמסר עליו חסר דחסר במסורת הדפוס וכ״י. גם הרמ״ה ז״ל כתב ומבחר ש ל ש י ו חסר יו״ד קדמאה ומלא יו״ד תניין ו ש ל ש ם על כלו חסר דחסר כתיב: כלו. כן כתיב בוא״ו כי לא נמנה עם הכתובים ה״א בסוף תיבה וסימן נמסר במ״ג שמואל ב׳ ב׳. ובזוהר דשיר השירים נראה שהוא בה״א ובעל א״ת נדחק לפרשו ולא נתחוור אצלי וכבר הודעתי פעמים רבות דקים לן כמסורת: (ח) ויחזק ה׳. רביע על ה׳: (י) והנה. בלא מקף: המבלי. כתב רבינו יונה על פי ספר ירושלמי אשר סמך עליו כי הה״א בפתח לבדו וכן מצאתי בס׳ א׳ כ״י. ורד״ק כתב במכלול שבכל הספרים המדוייקים בשוא ופתח עיין שם דף כ״ח וכן בעלי שברי הלחות שזה הירושלמי הוא הספר אשר סמך עליו ר׳ יונה המדקדק כמו שהעיד עליו רד״ק. ואולי הוא הספר שהגיה בן אשר שהיה בירושלים ימים רבים וכמ״ש הרמב״ם בפ״ח מהלכות ס״ת עכ״ל. ועיין מ״ש בתהלים ק״מ ע״פ מאויי רשע. ובס״ס יש מאריך בה״א כמ״ש במלכים ב׳ א׳ וד׳ הם במסורת: (יב) מצרים. הסמוך ל מ מ ת נ ו הרי״ש בפתח: (יג) כי אשר ראיתם. ה׳ סבירין כאשר, וקרינן אשר וסימן במ״ג פרשת נח: (יח) ה׳ בהכבדי בפרעה. הבי״ת דגושה: (כא) **לחרבה** כ״כ: (כה) ויאמר מצרים. במסורת חשיב ליה בהדי י״ב דסבירין ויאמרו. ועיין מ״ש בסוף פרשת מטות:

הגהת השירה

זכר להדפיסה בעמוד אחד מתחלת ה ב א י ם עד קרא וכל הצורה כמו שהיא בס׳ א״ת וכן היא בהעתק מדפוס פיזארו. ובכל ספרי הדפוס לא דקדקו לכתוב שירה זו כהוגן ולכן הגהתי לפניך צורה זו שהביא דעת הרמב״ם ז״ל גם כי בספרו טעו המדפיסים וזהו ג״כ דעת הרמ״ה והמאירי ז״ל ומסכת סופרים וס׳ תגי. ואין חילוק ביניהם רק מעט מזער. ואני החזקתי בדעת הרמ״ה ז״ל בכל פרטיה ודקדוקיה כי כן מצאתי בס״ת ספרדים החשובים והקדמונים וכן נהגו סופרי עירנו והנני הולך ג״כ בדרך ר״ת ז״ל לענין אריח ע״ג לבנה ולבנה ע״ג אריח כמ״ש הר״ן ז״ל סוף פ״ק דמגילה. ואולי הוא גם דעת רש״י ז״ל אלא שלדבריו צריך שיהיו לעולם החלק כפלים מן הכתב שהוא קורא לחלק לבנה ולכתב אריח. וממסכת סופרים נראה שאפילו צורת שירת עשרת בני המן ומלכי כנען לעיכובא וכן כתב המרדכי בשם הירושלמי וכ״ש שירות האחרות שחובה עלינו לכתבם כדין וכהלכה. וכתב הריב״ש בתשובותיו סימן רפ״ו אין ספק אצלי שבשירה צריך להניח ריוח כשיעור פרשה סתומה דהיינו ט׳ אותיות וכ״כ הרמב״ם ז״ל בצורת שירת האזינו כל שטה ושטה יש באמצעה ריוח אחד כצורת הפרשה הסתומה עכ״ל. ונראה שגם על שיעור הריוח אמר כן אלא שבשירת הים בשיטה שיש בה שני אריחין מניח שעור הריוח בין שניהם וכ״כ הוא ז״ל בשירת הים ושאר השיטות אחת מניחין באמצעה ריוח א׳ ואחת מניחין הריוח בשני מקומות וכו׳. ומדקאמר מניחין הריוח משמע שיש שיעור לו אלא שבאותה שטה חולק אותו לשני אריחין: (כח) הבאים אחריהם. הבאים בראש הדף כי זו היה ה״א של סימן בי״ה שמ״ו: לא נשאר בהם עד אחד. הא דמסיר בדפיסים לית אורייתא בהם שופטים בם. לא ידענא מאי קאמר דמסורת הכי קא מסיר בפ׳ וארא ובשופטים ד׳ ג׳ פסוקים משען בהון [א״כ מתחלפין

מתחלפין]. פרעה. לא נשאר בהם עד אחד. סיסרא. לא נשאר עד אחד. ערוב. לא נשאר אחד: (כט) הלכו ביבשה. בי"ת ראשונה רפה. בתוך הים והמים להם חמה. ילקוט מנין שאף הים נתמלא עליהם חימה שלמעלה הוא אומר והמים להם חמה חמה כתיב ע"כ. אבל במכילתא כתוב ומנין שאף הים נתמלא עליהם חמה שנאמר והמים להם חומה אל תיקרי חומה אלא חֵמָה ע"כ. ועל פסוק זה נאמר ולא על שלמעלה וכן צריך להגיה בילקוט וזה לשון הרמ"ה ז"ל והמים להם חומה דויבאו בני ישראל מלא וא"ו כתיבי וכל אורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים וא"ו וסימן להם חמה דבני ישראל הלכו ביבשה. אשר לא חמה לצמיתות וקם הבית אשר בעיר. אשר אין להם חמה דובתי המצרים עכ"ל וכן הוא במסורת שלנו. וכתב בעל הטורים חמה כתיב חסר שהקב"ה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה שעבר בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה ס"ת רמ"ה שהוא בגימטריא פסל מיכה ע"כ. ומוסיף אני לומר שזה נרמז במלות ביבשה בתוך הים סופי תיבות מיכה. וכתב רבינו בחיי שדרשו רבותינו והמים להם חומה חמה כתיב חומה לישראל חמה למצרים וכן דרשו בחילו של סנחריב והיה אור ישראל לאש. אור לישראל אש לסנחריב ע"כ: (ל) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. במדבר רבה ריש פ' ב' ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. ויושע כתיב כביכול ישראל נגאלו וכאילו הוא נגאל. ופירש בעל מתנות כהונה ויושע כתיב כלומר נוכל לקראתו ויושע ע"כ. משמע דדריש ליה כאלו היה נקוד ויושע בחירק היו"ד. ויותר נראין לי גירסת הספרים דגרסי ויושע כתיב כי הוא מלא וא"ו וע"פ המסורת דרשינן ליה כאילו היה נקוד וַיִּוָּשַׁע כמו שיסד הפייטן לגוחה מצויינת וַיִּוָּשַׁע כמו שכתבתי בישעיה מ"ג אצל שלחתי בבלה. וכן הוא במדרש ילמדנו סוף פרשת אחרי מות וכן הובא בילקוט זכריה רמז תקע"ו בשם מדרש תנחומא:

(לא) ויאמינו. כן נ"ל המאריך בוא"ו:

טו (א) **ישיר**. במקף: גאה גאה. חד מן דגשים בתר יהו"א בלא מבטל ע"פ המסורת ונסדר הסימן במ"ג דניאל ה' וכן גאה גאה דותען להם מרים. ובמסורת אלין זוגין חד דגש וחד רפי וסימן או דדו או בן דֹּדוֹ כי גאה גָאָה מי כמכה באלם ה' מי כָמֹכָה לקחת לו גוי מקרב גוי שתה לו לא: (ב) עזי וזמרת יה. העי"ן בקמץ חטוף מפני דגשות הזי"ן שבאין להורות על חסרון עי"ן הפעל וכן נהלת בעזך שבפרשה עזי וזמרת דתהלים וישעיה י"ב בעזך ישמח מלך (תהלים כ"א) אתה פוררת בעזך ים (תהלים ע"ד) ועיין מ"ש בתהלים מזמור קי"ט: וארממנהו. מ"ם ראשונה בשו"א לבדו: (ה) יכסימו. שורק המ"ם תחת חולם וזהו מ"ש רש"י ואין דומה לה במקרא בנקודתה שדינה מלא פום פי' בחולם ואמרו המדקדקים שבא כן לזווג הקריאה לקריאת היו"ד במצולת. בהעתק הללי במצולות ירושלמי במצלות עכ"ל ובכל הספרים כתוב במצולת מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא וכן הוא במסורת ובהרמ"ה ז"ל והלד"י בחולם וכמו כן שנים האחרים הנזכרים במסורת דתהלים פ"ח ודנחמיה ט' הלד"י בחולם לפי שהם במוכרת והסמוך בשורק כמו במצולות ים (מיכה ז') ועיין עוד מ"ש בתלים ובנחמיה: (ז) גאונך בתיקון ס"ת ישן גאונך ס"ת גאנך ע"כ. והרמ"ה כתב בהדיא וברוב גאונך מלא וא"ו כתיב: (ח) וברוח אפיך נערמו מים. ב' מלאים יו"ד ועיין מה שכתבתי בפ' בראשית על בזעת אפיך תאכל: נערמו מים. במקצת ספרים במקף ונכון הוא אצלי: (י) צללו. הלמ"ד בשו"א לבד כמנהגנו: כעופרת. הכ"ף בפתח בס"ס: כעופרת. בכולהו נוסחי דיקי מלא וא"ו כתיב וחד חסר ואת העפרת דאך את הזהב הרמ"ה ז"ל: (יא) מי כמכה. הראשון ברפי הכ"ף והשני בדגש בתר יהו"א בלא מבטל המסורת ונתנו טעם לדבר שלא לגמגם מיכה אצל השם ועיין מ"ש בתהלים ל"ה ומה שכתב מהר"ר יוסף קארו בא"ח סוף סימן נ"א בשם אורחות חיים ומדרש לקח טוב מי כמכה הראשון רפי והשני דגש לפי שבתחלה היו משבחין בשפה רפה ולבסוף מקירות לבם בפה מלא: כמכה באלם. בלא פסק באמצע ודלא כהגהת המדפיס ובכל ספרים מדוייקים בי"ת באלם דגושה ובעל מקנה אברהם ולשון למודים מנו זה עם הזרים שאין כאן שום מבטל רק יהו"א. ובס' דקדוק ישן כ"י מצאתי לשון זה. רוב דוקנים שמדגישים על מי כמכה באלם וכן קו"ף קערותיו סמך של ועשית סירתיו וכן הרבה מפני המתג אשר מחשבין לנגינה עכ"ל. ובתיקון ס"ת ישן מי כמכה במפתח הגיה מצאתי במדויק כמוך שניהם מלאים ע"כ אבל הרמ"ה ז"ל כתב כל כמוך באורייתא מלא וא"ו כתיב וחסר ה"א בר מן ב' חסר וא"ו ומלא ה"א ותרויהון בחד פסוקא דמי כמכה באלם ה' ועיין מ"ש בפ' תרומה על קערותיו בספר לקוטי שכחה ופאה דפוס פיראר"ה דף ה' ובפירוש התפלות לריקאנטי בפי' השירה ורבינו בחיי: באלם. חסר דחסר כלומר מי כמכה באלמים כך דרשו רבותינו בפ' הניזקין ובמכילתא. ובמדרש לקח טוב נדרש מי כמכה באלמים על פנים שוגים. ובמסורת ב' בתרי לישני חד חסר וחד מלא ואידך הנחמים באלים (ישעיה נ"ז) מלא יו"ד תניינא: נאדר. האל"ף בשוא לבדו מכלול דף ע"ב: (יג) עם זו גאלת. דגש בתר יהו"א בלא מבטל ע"פ המסורת וכן הוא לב"א וכ"כ בס' אורחות חיים וברוקח שהגימ"ל דגושה שאם תהיה רפויה נראה כאומר לשון מגואל ונמלא מחרף ב"מ: בעזך. הבי"ת רפה והעי"ן בקמץ חטוף: (טו) עליהם. בלא פסק: זרועך. בהעתק הללי זרועך ירושלמי זרעך ע"כ ועל פי המסורת הוא מלא וכן הוא בכל הספרים ובהרמ"ה ז"ל: ידמו כאבן. הכ"ף בקמץ ובדגש בתר יהו"א בלא מבטל על פי המסורה שלא יהא נראה כאומר ח"ו ידמוך אבן: מקדש. הקו"ף בדגש לתפארת ועיין מ"ש פ' שמות סימן ב' על הנפיכו: (יח) לעלם ועד. הוא"ו פתוחה לרש"י וא"ע וכן ראיתי בדפוס ישן: (כ) ותצאן כל. הכ"ף רפה:

זאת היא השירה כפי דעת המחבר. לבד כי היא בשני עמודים לקוצר גליון הדפוס.
ובס"ת צריך להיות בעמוד אחד עם ה' שיטין בתחלה וה' ג"כ בסופה:

(כו) חקיו. הקו"ף בדגש: כל המחלה. מלת כל במאריך ובמקף בס"ס ועיין מ"ש בפרשת ראה על כל הבכור: המחלה. אין בה"א מאריך וכן הוא לב"א:

טז (א) **אל** מדבר סין. כל סין בסמ"ך מלא וכל צן בצד"י חסר: בחמשה. הקדמאה בשי"ן לא בה"א: (ב) וילינו. וילונו קרי: כל עדת. הכ"ף בדגש: (ג) באכלנו. הלמ"ד במאריך: (ד) לחם. הלמ"ד בטפחא: (ז) כי תלונו. תלינו קרי: (יב) שמעתי את תלונת. דגש הנו"ן תמורת הנח שהיה ראוי לבא אחר הנו"ן בפלס תבונת מכלול דף קמ"ז ועיין מ"ש בפ' בראשית על ערומים. ומה שנמסר במקרא גדולה ב' כתיב כן טעות הוא וכ"ל לית כתיב כן דלית כוותיה מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא ואתרא כלהון כתיבי תלנות וא"ו בין נו"ן לתי"ו מלא וא"ו תנינא וחסר וא"ו קדמאה. ובמדרש לקח טוב למה חסר וא"ו שהיו מתחסרין מזכיותיהם. ד"א שכל תלונות עלי כתלונה אחת לכך נאמר תלונת בני ישראל אף על פי שהם מתלוננים בני ישראל הם. בני אבותי הם בני אברהם בני יצחק הנעקד לשמי נטע אשל בני בכורי: (יג) השלו. בכל ספרים מדויקים חסר יו"ד ולשון הרמ"ה ותעל השלו לא כתיב יו"ד ודכותיה ויאספו את השלו פ' בהעלתך עכ"ל. ויש לתמוה על החזקוני שכתב על השלו דבהעלותך חסר יו"ד ועל זה לא כתב מאומה. עוד קשה כי במסורה גדולה במערכת אות יו"ד וגם במסורת כ"י נמנה כ"ו מלין דחסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריא ובסופם כתיב שאל ויבא שלו ויאספו את השלו ולא נמנה זה עמהם ועיין בתהלים כ"ד על לשוא נפשו. והא דאמרינן פ' בתרא דיומא כתיב שליו וקרינן סלו לאו לענין דקדוק האותיות אמר אלא לענין הקריאה בסי"ן שמאל כדאמרינן התם צדיקים אוכלים אותו בשלוה רשעים אוכלים אותו ודומה להן כסלוים פי' קוצים מלשון סלון ממאיר וקוץ מכאיב: (טז) לקטו ממנו איש לפי אכלו. קדמאה ותניינא לפי אכלו תליתאה כפי אכלו וסי' ללכת. עוד יש סימן אחר במסורת: לגלגלת. שני הגימלי"ן דגושות: (יז) וילקטו. היו"ד בלא קדמא: (יח) לא העדיף לא החסיר. אין בשום אחד מהם מאריך בה"א: (כ) וירם. הרי"ש בשלש נקודות ובמסורת שלנו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל. וכתב במכלול דף קע"ו שהיה משפטו וירם בקמץ חטוף על המנהג ובא בקבוץ שפתים להבדיל בינו ובין וַיָּרָם כבוד ה' (יחזקאל י') שהוא ענין אחר: (כא) ונמס. כתב ר' אלי' המדקדק בספר הבחור בבנין נפעל מהכפולים שהמ"ם בפתח והוא פתח דספרא על פי המסורת ובס' מסורת המסורת מאמר ב' ביאר מהו פתח דספרא. ובכל הספרים שלנו בקמץ וכן כתב בן עזרא בס' צחות דף קפ"ו שהוא קמץ בעבור היותם סוף פסוק וכן כתוב במכלול דף קע"ו ובלוית חן ש"ה פ"ה: (כד) ורמה לא היתה בו. בכל הספרים הבי"ת בדגש ולמ"ד לא בלא מאריך במקצתם: (כט) ראו כי ה' נתן לכם השבת. מטעים ביה ספרי דכתיבי את: (ל) השבעי. דוישבתו חסר יו"ד והוא מן החסרים שנמסר סימנם בפ' בא במ"ג וכן כתב שם מנחת כהן וכ"כ הרמ"ה ז"ל השביעי כל אורייתא מלא יו"ד כתיב בר מן ג' וכו' והם הכתובים במסרתנו פרשת בא: (לא) כזרע. הכ"ף בשוא והזי"ן בסגול חזקוני: (לד) כאשר צוה ה' אל משה. עיין מ"ש בפרשת במדבר ריש סימן ג':

יז (ב) **תנו** לנו מים. מטעין ביה תנה: מה תריבון מה תנסון. תרוייהו בלא וא"ו חזקוני. וזהו אחד מן ח' פסוקים שיש בהם מה מה וסימן במסורת פרשת שמות אצל ואמרו לי מה שמו מה אמר: (ד) עוד מעט וסקלני. חסר וא"ו אחר הלמ"ד וכתוב יו"ד בתר נו"ן וכן קרי. ובסוראי וסקלנו כתיב וא"ו בסוף תיבותא וקרי יו"ד וליתא דכולהו נוסחי דיקי יו"ד כתיב ויו"ד קרי הרמ"ה ז"ל: (ו) על הצור. במאריך ובמקף וכן הוא לבן אשר: (י) ומשה אהרן וחור. מטעים ביה דכתיבי ואהרן: (יב) ויהי ידיו אמונה. ריקאנטי פרשת שמיני וישא אהרן את ידו אל העם וגו' נכתב ידו חסר רמז ליד ימנית שהיא למעלה מן השמאלית וכן ויהי ידו אמונה ע"כ. וכן במערכת פ' י"ג ובלקוטי שכחה ופאה דף י"ב והגהה מימונית פ' י"ד מהלכות תפלה. והיכא למיתמה טובה דבכולהו ספרי כתיב ויהי ידיו אמונה מלא יו"ד וכן מוכח מהמסורת ולדידי חזי לי דטעותא נפל בספרי ריקאנטי וגם אחרים טעו בהו ונריך לומר ויהי ידיו. ועקר דרשא מפיק לה מדכתיב ויהי ידיו דהוה ליה למכתב ויהיו. וכ"כ החכם אבן עזרא ויהי ידיו אמונה כל אחד מידיו כמו בנות צעדה וכמו וצדיקים ככפיר יבטח ע"כ. ודאי האי הוא ברירא דמילתא דהכי איתמר בספר הזוהר ויהי ידיו אמונה ויהיו ידיו מבעי ליה אלא בגין דתליא כלא בימינא כתיב ויהי וכתיב ידיו בגין דהוא עקרא דכלא וכתיב ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב ע"כ. ובספר אוצר הכבוד בנשיאת כפים של כהן י' אצבעות להמשיך מי' מאמרות ויד ימין גבוה משמאל וזהו סוד ידיהו נשא עכ"ל. ועיין מ"ש בפרשת שמיני: עד בא השמש. במסורה גדולה (יחזקאל ל"ג) י"ד בוא מלא בקרי' ומני כולהו התם במסורת חמשה באורייתא ותשעה בנביאים וסדרנו דאורייתא השיב את הבל תאבל שלמת רעך עד בוא השמש. ובר מן כולה איכא עד בא השמש דוידי משה כבדים פליגא על דין. וכן כתב בעל מנחת כהן בפרשת חיי שרה זה לשונו. בוא ברוך ה'. ה' מלאים וסימן דין. עד בוא יוסף. והנח בגדו אצלה עד בוא. עד בוא תבואתה אם חבל תחבל שלמת רעך עד בוא השמש עכ"ל. ואולם במסורה במלכים ב' מ"ז וישעיה ב' ויחזקאל ל"ג נמסר י"ג מלא ולא חשבי בהדייהו עד בוא השמש דמשפטים ולא דבשלח מכלל שהם חסרים וכן בכל הספרים שניהם חסרים וכן כתב המכריע לפי חכמים הרמ"ה ז"ל. כאה דבריו טובים ונכוחים בא אתה וכל ביתך חסר וא"ו כתיב וכל בא בלישנא דביאה חסר וא"ו ומלא אל"ף כתיב בר מן ד' שהם מלא וא"ו ומלא אל"ף וסימן בוא ברוך ה'. עד בוא אדוניו אל ביתו. עד בוא יוסף בצהרים. עד בוא תבואתה עכ"ל. עוד ראיתי חילופים אחרים במסורה זו בין מסורת בדפוס לכ"י ובדפוס נמסר בכלל המלאים לבלתי בוא בגוים (יהושע כ"ג) כל אשר ידבר בוא יבוא (שמואל א' ט') ובמסורה כ"י לא נמנו שם אחד משנים אלו. ובחילופים נמסר ויהי לעת בוא השמש (יהושע י') השמש יהפך לחשך וגו' לפני בוא יום ה' (יואל ג') ובכה"ג אמור רבנן ז"ל בתר רובא: (טו) ה' נסי. עיין מ"ש בירמיה כ"ג על פסוק אשר יקראו ה' צדקנו: (טז) כס יה. כתב רד"ק בשרשים שרש כסא שהסמ"ך בשוא והיא מלה אחת. ולפי דבריו הכ"ף היתה ראויה להיות בסגול. ובחומש כ"י קדמון מצאתי למערבאי כסיה מלה חדא למדנחאי כס יה תרין מלין למערבאי ידידיה מלה חדא למדנחאי ידיד יה תרין מלין ועיין מ"ש בירמיה כ"ג ע"פ אשר יקראו ה' צדקנו. ובגמ' פ' ערבי פסחים פלוגתא דאמוראי היא לרב חסדא בשם ר' יוחנן מלה אחת וכן לרב ולרבה ב' מלין. והרמ"ה ז"ל כתב כסיה בנוסחי דיקי ב' מלין עכ"ל. וכ"כ המאירי ז"ל מסכימים למציאות הספרים ולרוב נוסחי המסורות שמנו ו' פסוקים דאית בהון ה' מלין מן ב' ב' אתין וזה אחד מהם. ובמסורת כ"י ו' פסוקים דאית בהון ה' מלין רגופין מן ב' ב'

אתין

אתין וחד פלוגתא דרב נחמן וסימנהון נח את שם את חם. כי גם זה לך בן. כי יד על כס יה דין פלוגתא דרב נחמן. על כן לא בא אל שלחן. גם לי גם לך לא יהי' גזרו. אין זה כי אם רע לב. ובמסורה דילן נחמיה ב' איתא להאי סימנא בלא פלוגתא. ברם אית בה טעותא דבציר מינייהו הדא פסוקא ומשום הכי בצירנא לה. עוד כתב בעל המסורת כס יה פליגא אם הוא חד מן מלין דלא מפקא ה"א וכו': מדר דר. תרויהון חסרים וא"ו ועיין מה שכתבתי בפרשת האזינו בס"ד:

פרשת יתרו

יח (א) **וישמע** פתוחה והיו"ד דגושה: (ה) ויבא יתרו. קדמא בר"ש: (ח) על אודת. בהעתק הללי אודת ירושלמי אדות עכ"ל ובכל ספרים מדוייקים כתיב אודת מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה וכן הוא במסורת שנמסרה בפ' וירא במ"ג. ודע כי במסורה שם נפל טעות ונשתבש בה גם בעל מנחת כהן שעל פסוק על אודת בנו כתב ד' כתיבי כן ובכללם מנה על אודת הבאר דפ' תולדות יצחק וזה אינו שהוא אדות כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה בכל ספרים המדוייקים ומסורת. האמיתית היא משלשה האחרים בלבד וכן מצאתי מסורת כ"י וזל"ש. אודת ג' כתיב כן וסימנהון וירע הדבר מאד ויספר משה לחתנו ותאמר לו אל אודת הרעה (שמואל ב' י"ג). אחר כך נזדמן לי ספר הרמ"ה ז"ל מסכים לכל מה שכתבתי זל"ש אודת ב' כתיב וא"ו אחר האל"ף וחסר וא"ו בתראה וסימן על אודת בנו. ויספר משה לחתנו וגו' על אודת ישראל. וכל שארא אדות כתיב וא"ו אחר הדל"ת וחסר וא"ו קדמאה. וידוע שהרמ"ה לא דבר רק על החומש: ויצלם ה'. ג' חסר יו"ד בלישנא באורייתא וסימן וישמע ראובן ויצלהו. ויצלני מחרב פרעה. אשר מצאתם בדרך מכלל דשאר אורייתא כל היכא דשייך יו"ד מלא יו"ד כתיב הרמ"ה ז"ל ובמסורת דילן ז' חסר בלישנא בכולה קרי' וסימן בפרשת וישב: (ט) ויחד. הדל"ת דגושה ושואית והוא מכלול דף קנ"ה. ובמסורת לית וחד אל יחד בימי שנה (איוב ג): אשר הצילו. סבור הצילם וקריאת הצילו: (י) ברוך ה'. בזקף קטן: (יז) לא טוב הדבר אשר אתה עשה. אשר במאריך אתה בטפחא: (יח) כי כבד. כ"ף של מלת כי בדגש: עשהו. חסר וא"ו כתיב ואית במסרה עליה לית כותיה ומלא וטעותא הוא דרובא דמסורת ורובא דנוסחי דיקי חסר וא"ו הרמ"ה ז"ל: (כ) והזהרתה. מלא ה"א בסוף תיבותא ולית כוותיה בקרי'. ובמדרש לקח טוב והזהרתה אתהם וגו' אלו עשרת הדברות ה' מן והזהרתה וה' מן אתהם: החקים. הקו"ף בדגש: את הדרך ילכו בה. מטעים ביה דכתיבי אשר: (כא) שׂנאי בצע. בס"א כ"י **שנאי־בצע**. עשרת חסר וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכן כתב הרמ"ה ז"ל: ושרי עשרת חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא חסר: (כב) הגדל. חסר וא"ו כי לא נמנה בכלל המלאים שנמסר סימנם במ"ג פ' נח וכן מסר הרמ"ה ז"ל: (כד) לקול. מלא בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל לישנא דקול באורייתא מלא וא"ו כתיב בר מן ה' דחסרים וכו' עיין במ"ג פרשת תולדות: (כה) מאות. בספרים מדוייקים מלא וכן ראוי ע"פ המסורת כי לא נמנה בג' חסרים שסימנם מסרתי בסוף בראשית: (כו) ישפוטו הם. מלרע מכלול דף כ"ג דף קל"ח ושרשים ולוית חן פרשה י"ט מהשער השלישי:

יט (ב) **מרפידים** בהעתק הללי ירושלמי מרפידם עכ"ל. ובמדוייקים מלא דמלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו ברפידים ואין מים מלא דמלא בתרין יודי"ן כתיב ודכותא ויסעו מרפידים ויבאו הלין ב' מלאים דמלאים ושאר אורייתא חסר יו"ד תניין וכולהון מלאים יו"ד קדמאה עכ"ל וכן נמסר במ"ג פ' בשלח: (ג) ותגיד. כל לישנא תגד באורייתא חסר יו"ד בר מן דין ובמדרש לקח טוב כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ותגיד לבני ישראל אלו האנשים שלוה לומר לנשים בנחת ולהנעים המצות ודקדוקיהם ולאנשים דברים קשים כגידים וראיה לדבר שלא תמצא בכל המקרא כמותו ותגיד ביו"ד לשון גידים ע"כ. ובשבת פ' ר"ע בתחלה פירש מהן שכרה דכתיב וישב משה דברים שמשיבין דעתו של אדם ולבסוף פי' עונשה דכתיב ויגד משה דברים שקשין לאדם כגידין ע"כ. ומ"מ נראה דעקר דרשא ילפינן מקרא דותגיד מיתורא דיו"ד ופשיטא דמשה עבד מאי דפקיד עליה רחמנא וחזינא נמי לרבינו שלמה ז"ל דמייתי הך דרשא אקרא דותגיד כדמפרש בהדיא וכ"כ רבינו בחיי: (ד) אשר עשיתי למצרים. בתיקון ס"ת ישן למצרים ס"א במצרים וכן בהגהת מקרא גדולה אבל בכל ספרים מדוייקים בלמ"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמאירי אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים עם למ"ד כתיב. וכן בחומש כ"י קדמון כתוב בפסוק למצרים וכתב עליו מטעים ביה אינשי וספרי: ואבא אתכם אלי. ב' חסר יו"ד ועיין מ"ש בירמיה סימן ל"ה: (ה) ועתה אם שמוע. בהעתק הללי שמוע ירושלמי שמע עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן משמע ממסורת הרמ"ה ז"ל. ויאמר אם שמוע תשמע דמרה מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים וא"ו וסימן שמע אשמע צעקתו דאם ענה תענה. שמע בין אחיכם. והיה אם שמע דקרית שמע ושאר אורייתא מלאים וא"ו כולהון שמוע דקרי שי"ן דידיה בקמץ עכ"ל וכן נמסר במסרה גדולה פרשת משפטים: (יא) כי ביום השלשי. חסר יו"ד ע"פ המסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויהי בקר יום שלישי כל לישנא דשלישי באורייתא מלא יו"ד כתיב בר מן א' חסר וסימן כי ביום השלשי ירד: (טו) תגשו. הגימ"ל דגושה: (טז) ויהי קלת. חד מן ד' חסרים דחסרים ועיין בספר הזוהר דף פ"א: (יז) בתחתית. בספרים כ"י מדוייקים החי"ת בשו"א לבדו ודגשות התי"ו הבא אחריו מוכיח כן. וכן נראה מלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתיצבו בתחתית ההר מלא יו"ד כתיב ודכותיה ותיקד עד שאול תחתית: (יט) ויהי קול השפר. חד מן ט' חסר וא"ו ועיין בספר הזוהר שם: (כא) פן יהרסו אל ה' לראות. מלא ועיין במ"ג ריש פ' בא ומ"ש בפרשת נח גבי וירד ה' לראות: (כג) לעלות אל הר סיני. וכן אל יהרסו ולעלת שבסמוך בהעתק הללי שניהם חסרים ירושלמי שניהם מלאים עכ"ל. ובספרים מדוייקים שניהם חסרים. וכ"כ במסורת לעלת ד' חסרים בתורה וסימן לא יוכל העם לעלת. אל יהרסו לעלת. ולא אביתם לכתוב הרביעי והוא ותהיו לעלת. הלין ד' חסרים וב' מלאים וסי' לא נוכל לעלות אל העם. ויעפילו לעלות: העדתה. ה"א בסוף תיבה רמז לה' לשונות של התראה בחיי: (כד) לך. הלמ"ד בסגול: יפרץ בם. הרי"ש בקמץ והוא חטוף מפני המקף:

עשרת הדברות

ברוב הפסוקים שבעשרת הדברות יש בכל תיבה ב' טעמים ובארבע תיבות מהן דגש ורפה. ואלו הן תיבת כל של ועשית כל מלאכתך. ותי"ו של תרצח. תנאף. תגנב. ויש גם כן ג' אותיות בשתי נקודות והן נו"ן של פני. תי"ו של בארץ מתחת. לצד"י של תרצח שבשתם בקמץ ופתח. וכתב הר"י ן' חביב בפי' ע"י בירושלמי דשקלים פ"ו שהטעם האמת לכל זה מפורסם שיש ב' קריאות בדברות האחד שהקורא היחיד בינו לבין עצמו אינו מדקדק לקרא כל דבור ודבור בפני עצמו אלא מחלק הפסוקים בסדר נגון קריאתו. ודבור לא יהיה לך שהוא ארוך עושה ממנו פסוקים רבים וכן זכור את יום. וד' דברות האחרונים שהם קטנים עושה מכולם פסוק אחד. אבל הקורא בצבור צריך שיקרא כל דבור ודבור בפני עצמו בין שיהיה גדול בכתב בין שיהיה קטן. יתחייב מזה שינוי בטעמים ובנקודות ובדגש ורפה להבדיל בין שתי הקריאות כפי סדר הנקודה. ובעל א"ת ביאר הדבר יותר וכתב בלשון הזה כמו מלת פני יש בה רביע וסוף פסוק שהיחיד קוראה בסוף פסוק והקורא בצבור קוראה ברביע ולכן הוכרחו לנקוד נו"ן פני בקמץ ובפתח. הקמץ לקורא בס"פ כי כן דרך המקרא כל מלה הנקודה בפתח כשהבא בסוף פסוק או באתנח תנקד בקמץ. והפתח לקורא ברביע. אבל לא שיהיה ליו"ד של פני נקודה כלל. ומזה הטעם יש לתי"ו של בארץ מתחת ולצד"י של תרצח קמץ ופתח. הקמץ לקורא מתחת באתנח. תרצח בסוף הפסוק. והפתח לקורא מתחת באזלא. תרצח בטרחא. עד כאן. וכתב המקובל האלהי הרמ"ע ז"ל בחיבורו הנקרא מאה קשיטה שהקורא שתי הנקודות לנו"ן ויו"ד של פני. ולצד"י והח"ת של תרצח. וכן תי"ו והי"ת של מתחת. טעות גדולה היא ומשתקין אותו בנזיפה ועליו ליתן את הדין. עוד כתב ראיתי למקצת נקדנים מי שמדקדק בקדימת הקמץ לפתח במלת פני וכן במלת מתחת ובהפך במלת תרצח לפי שטעמו קריאת הפסוקים עיקר עכ"ל. וזה הטעם מספיק גם כן לד' אותיות רפין ודגשין שזכרתי למעלה. שלקורא ביחיד כ"ף של כל מלאכתך דגושה מפני הטפחא שבמלת ועשית הקודמת לסוף פסוק ושלשת תוי"ן רפין שאין טפחא לפני שום אחת מהן במלת לא ולקורא בצבור כ"ף של כל מלאכתך רפה שאין טעם מפסיק לפניה ושלשת תוי"ן דגושין מפני הטפחא שלפניהם. ולכן אמרו בספר הזוהר פסקא טעמא בכל הני תלת וז"ל. לא תרצח אי לאו דפסקא טעמא לא הוי תקונא לעלמין ויהא אסור לן לקטלא נפשא בעלמא אף על גב דיעבור על אורייתא אבל במה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא תנאף אי לא דפסקא טעמא אסיר אפילו להולדא או למחדי באתתיה חדוה דמצוה ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא תגנב אי לאו דפסקא טעמא הוה אסיר אפילו למגנב דעתא דרביה באורייתא או דעתא דחכם לאסתכלא ביה או דיינא דדאין דינא לפום טענה דאצטריך ליה למגנב דעתא דרמאה ולמגנב דעתא דתרווייהו לאפקא דינא לנהורא ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי. ועיין שם ובלקח טוב למכה"ר משה נאגארא. והחזקוני נתן טעם אחר וז"ל יש ברוב הדברות שתי נגינות ללמד שבעצרת שהוא דוגמת מתן תורה ומתרגמין הדברות קורין כל דברת לא יהיה לך וכל דברת זכור בנגינות הגדולות לעשות כל אחד מהן פסוק אחד שכל אחד מהן דבר אחד לעצמו ודברות לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא תענה קורים בנגינות קטנות לעשות ד' פסוקים שהם ד' דברות אבל בחדש שבט שקורין בפרשת יתרו כשאר שבתות השנה קורים לא יהי' לך וזכור בנגינות הקטנות לעשות מכל אחת מהן ד' פסוקים ודברות לא תנאף לא תגנב לא תענה קורים בנגינות גדולות לעשותן פסוק אחד לפי שלא מצינו בכל המקרא פסוק מב' תיבות חוץ מאלו ובשבועות דוקא כמו שפירשתי למעלה. גם בדברות אנכי ולא יהיה לך יש נגינה גדולה לעשותן שתיהן פסוק אחד לזכרון שבדבור א' נאמרו כיצד בתיבת אנכי פשטא ובתיבת אלהיך זקף קטן ובתיבת הוצאתיך תלשא ובתיבת מארץ מצרים קדמא ואזלא ובתיבת עבדים רביע עכ"ד. ועיין עוד מ"ש בעל ערוגת הבשם בפ' כ"ו. ולמען יבחין וירוץ הקורא בהן ביחיד ובצבור אכתבם בס"ד כמו שכתבם בעל א"ת על טוב יזכר שמו. ודע כי תיבות אשר הוצאתיך מארץ מצרים לפי דרכו אינן כי אם בטעם א' ותיבת עבדים בלא רביע ובמקצת ספרים גם הם בב' טעמים ותיבת עבדים ברביע כמו שכתב החזקוני:

אמר המדפיס בראותי חילופים שונים בנקודות וטעמים על עשרת הדברות וכפי מה שהביאם הרב המחבר כאשר עין הקורא יראה ויקרא ולא נכון להדפיסם כלם כדי שלא יתבלבל הרואה בהם חשבתי דרכי להדפיסם כפי ריהטא ומנהג כל החומשים יותר מדוייקים וכמו מציאותם ג"כ בחומש נקרא עט סופר וככה הנם קורא נעים לפניך ובפרט כי מבותלי דבריו של המחבר ניכר כי ככה ישרים ונכוחים בעיניו:

כ (ג) **אשר** הוצאתיך. ג' מלאים דמלאים מלא וא"ו קדים לצד"י ומלא אל"ף קדים לתי"ו ומלא יו"ד קדים לכ"ף וסימן הוצאתיך מאור כשדים אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וחברו במשנה תורה הרמ"ה ז"ל. וכן נמסר במסורת שלנו. ובירושלמי פ' לולב וערבה הוצאתך כתיב עיין בע"י פי' ן' חביב וכתב בעל יפה מראה אע"ג דבספרינו הוא מלא כמה פעמי' שהגמרא חולקת עם ספרים שלנו: (ג) פני. הנו"ן נקודה בקמץ ופתח: (ד) פסל. הפ"א רפה: בארץ מתחת. תי"ו של מתחת בקמץ ופתח: תרצח. לצד"י נקודה בפתח ואח"כ בקמץ: ועשית כל מלאכתך. הכ"ף בדגש ורפה: תרצח תנאף תגנב. שלשתן התי"ו בדגש ורפה. ועתה אבוא להגהת הטעמים כמו שכתב א"ת: הוצאתיך. בלא פשט: מארץ מצרים. בלא קדמא ואזלא: עבדים. בלא רביע: לא יהיה. הלמ"ד במאריך וגלגל ולא בטפחא וגלגל: לא תעשה. מקף באמצע ותחת השי"ן מירכא במקצת ספרים לא בגלגל: מתחת ואשר. השי"ן בלא גלגל ובלא רביע: ולא. בלא מקף: ולשמרי. בשי"ן ימנית: מצותי. כן כתיב וקרי ואין כאן קרי וכתיב כלל: תרצח. הפתח קודם ואצלו טפחא ואחר כך הקמץ ואצלו מאריך וצ"ל שהוא סוף פסוק: תנאף. המאריך תחת האל"ף אצל האתנח וגם זה צ"ל

שהוא

שהוא סוף פסוק: לא תחמד. הראשון והשני אין בהם מאריך בתי"ו: לא תחמד אשת. בספרים מדוייקים יש כאן פרשה סתומה וכ"כ המאירי. וכן נמצא בספר הרמ"ה ז"ל ובמצרים וירושלמים ובכל ארץ הצבי ובארץ המזרחית ותוגרמה. ובדפוס מדוייק מפורטוגאל כלם עושים שבע פרשיות סתומות בעשרת הדברות. מכבד את אביך והלאה. ושנים מהן לא תחמוד בית. לא תחמד אשת. ובפרשת וארא אין שום הפסק בין יצאו הצפרדעים לויאמר ה' אל משה. וא"ת כתב שכן מצא ברמב"ם כ"י שהיה מהר"ז הלוי ז"ל וברמב"ם של דפוס שהוגה במצרים עכ"ל. אולי זהו שנתן מקום לטעות ולומר שלא תחמוד בית רעך דבור תשיעי והדבור העשירי לא תחמד אשת רעך כמ"ש אבן עזרא ון' שועיב בשם אחרים והם אומרים שאנכי אינו מעשרת הדברים או שאנכי ולא יהיה לך דבור א' וסמכו דעתם ג"כ לראותם כי אנכי במקצת ספרים יש טעמים כפולים כמו שיש בדבורים אחרים שהם יותר מפסוק א'. וכתבו עליהם הראב"ע ון' שועיב בנסחת טעמם ואת כלם ישא רוח. והאמת כקבלת רז"ל שהם חושבים שני דבורים אנכי ולא יהיה לך כמו שאמרו רז"ל מפי הגבורה שמענום: (טו) הקולת. מלא וא"ו אחר הקו"ף וחסר אחר הלמ"ד בספרים מדוייקים והעתק הללי. ועפ"י המסורת שנמסרה במ"ג סוף פ' וארא וכ"כ הרמ"ה ז"ל דזה בלחוד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה ודלא כמאירי. ועיין ריקאנטי כאן ובריש הפרשה: הלפידם. בספרים מדוייקים והעתק הללי חסר יו"ד בתראה ובמ"ג נחום ב' נמסר בלפידים. ג' מלא בלישנא בקריאה וסי' נמסר ויבער אש בלפידים (שופטים ט"ו) מראיהן כלפידים (נחום ב') מפיו לפידים יהלכו (איוב מ"א) אח"כ כתב וכל העם רואים הלפדים ושארא לפידם כתיב עכ"ל והמדפיס נשתבש מאד בין במסורת ובין בפסוקים כי בכל ספרים כ"י מדוייקים נהפוך הוא וצ"ל שצריך להגיה וכל העם רואים הלפידם כתיב ושארא לפדים כתיב. גם הרמ"ה כתב ואת הלפידם מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: (טז) דבר אתה. במקצת ספרים הבי"ת בצירי ובמקצתן בסגול ובעל א"ת כתב בסגול וכ"כ בעל לוית חן בפ' כ"א מהשער השלישי ובמקף בסגול דבר כא (שמות י"א): (יז) תחטאו. החי"ת בחטף סגול: (כ) אלהי כסף. חד מן ג' מלעיל עפ"י המסורת כמ"ש בפ' נח ע"פ אלהי שם: (כב) ותחללה. אין בו יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כג) תעלה. המרכא אחר הסגול: ולא תעלה במעלת. בעל רב פעלים כתבן שהבי"ת בדגש שלא כמשפט ואני ראיתיו רפה בכל הספרים כדינו: במעלת. אין בבי"ת געיא ולא מאריך במ"ס:

כא (א) המשפטים. בזקף קטן: (ב) ובשבעת השי"ן דגושה והבי"ת בלא קדמא בס"ס: (ד) יתן לו. התי"ו בסגול והיו"ד בלא מאריך בספרים מדוייקים וגם בדפוס ישן: וילדה לו. במקצת ספרים הלמ"ד בדגש של מלת לו והמכלול הביאו בכלל הרפים: (ח) אשר לא יעדה. לו ק' והוא חד מן חלת באורייתא דכתיבין בא"לף וקריין בוא"ו ונמסרו בפרשת שמיני על פסוק אשר לא כרעים. וכלהו אתו לדרשא כמו שאכתוב על כל אחד במקומו בע"ה ועל זה דרשו שהיה לו ליעדה ולקיימה וכמו שתרגם אונקלוס דקיימא ליה דמצות יעידה קודמת למצות פדייה ואף ע"ג דכתיב בא"לף דרשינן כאילו כתיב בוא"ו כלומר שהיה לו ליעדה ואינו רוצה והפדה והיינו טעמא דלמה לי' למכתב אשר לא יעדה פשיטא דבלא יעדה משתעי קרא דאם יעדה היתה צריכה גט וגם לא היתה צריכה פדיית אב שבשעת יעוד פקע שעבוד שפחות מינה ומדשני קרא ש"מ לדרשא וכמו שדרשו גם כן בסוטה סוף פ' כשם על פסוק הן יקטלני לא איחל. ועיין מה שכתב אבן עזרא כאן ובספר הזוהר ומה שאכתוב בפרשת בהר סיני על פסוק אשר לא תמה ובישעיה מ"ט על פסוק וישראל לא יאסף וישעיה ס"ג על בכל צרתם לא צר ובמזמור ק' על ולא אנחנו: בבגדו בה. במקף ולא במרכא לדל"ת: (יא) שלש אלה. הלמ"ד בקמץ והוא חטוף: לא יעשה. בלא מקף באמצע: (יד) וכי יזד. א' חסר וא' מלא דין חסר וחד מלא אך הנביא אשר יזיד דפ' שופטים: (יח) והכה איש. במקצת ספרים אשכנזים מאריך בה"א והכה איש: (כב) ענוש. בהעתק הללי ענוש ירושלמי ענש עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן הוא במסורת גם הרמ"ה כתב עליו מלא וא"ו כתיב: בפללים. בהעתק הללי בפללים ירושלמי בפלילים עכ"ל וכן בתיקון ס"ת ישן בפללים במפתח בפלילים ע"כ ובכל הספרים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן הוא המסורת עיין עליו וכ"כ מנחת כהן ועיין מ"ש בפ' האזינו בס"ד: (כח) וכי יגח שור. פ' פתוחה: (כט) מתמל. בהעתק הללי מתמל ירושלמי מתמול עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן הוא ע"פ המסורת שכתבתי בפ' ויצא בשם הרמ"ה: (לג) ונפל שמה שור. שי"ן שור דגושה בס"ס: (לו) מתמול. בהעתק הללי מתמול ירושלמי מתמל עכ"ל ובכל הספרים מלא שלא נמנה במסורת במנין החסרים כמ"ש בפ' ויצא בשם הרמ"ה: והמת יהיה לו. השני הלמ"ד דגושה כמו הראשון: (לז) כי יגנב איש. פרשה סתומה ונשאר החולם עם המקף במלת יגנב אף על פי שהוא במקף מפני המאריך שנשתתף עמו כמ"ש ביהושע י"ח: וארבע צאן. מקף באמצע ולא במרכא בבי"ת:

כב (ג) המצא תמצא. התי"ו רפה: (ד) בעירה. בעירו ק' וכ"כ הרמ"ה ושלא את בעירה מלא יו"ד ונסיב ה"א בסוף תיבותא חלוף וא"ו: (ה) כי תצא אש. הקדמא בצד"י: גדיש. הגימל דגושה: (ח) על כל דבר. על במאריך ובמקף וכן הוא לב"א: ירשיען. חסר וא"ו ע"פ המסורת והכי איתא בריש פ"ק דסנהדרין. וכן נדרש בבמדבר רבה סוף פ"ס. ועיין מה שאכתוב בשמואל א' ב' על אשר ישכבן: (טו) ימהרנה לו. הלמ"ד בדגש: (יח) כל שכב עם בהמה. בס"א כ"י כתוב כאן פרשה סתומה. וכן עשה המדפיס במ"ג. וכתב אור תורה שטעות הוא כי אין כאן פרשה כלל בכל הספרים ולא כמאירי ולא כהרמב"ם ז"ל עכ"ל. אמנם בס' תגי היא סתומה: (כ) גרים. הגימ"ל רפה: (כב) תענה: בכל הספרים הנו"ן בסגול ובעל א"ת כתוב שהוא בצירי עפ"י המסורת שמלא ועיין מ"ש בסוף פ' ויצא: (כג) וחרה אפי. במסכת סופרים וחרה אפי בשיטה אחת כן מצאתי בתיקון ס"ת ועיין במסכת סופרים פ"ה: (כד) לא תשימון עליו נשך. ג' דסבירין ולא וקריין לא כמ"ש לקמן על לא ישמע על פיך: (כה) תחבל. אין מאריך בתי"ו: עד בא השמש. עיין מ"ש בסוף בשלח גבי פסוק עד בא השמש: (כו) כסותה. כסותו ק': (כז) אלהים לא תקלל. מלי הספר בפסוקים: אלהים לא תקלל. במסכת סופרים פ"ד אלהים לא תקלל משמש קדש וחול ר"ש אומר קדש. ובסנהדרין פרק ד' מיתות ובמכילתא פליגי בה ר' ישמעאל ור' עקיבא לרבי ישמעאל חול ולר' עקיבא קדש ורש"י בפי' החומש כתב הרי זו אזהרה לברכת ה' ואזהרה לקללת דיין. ועיין מזרחי במקום הזה ובקרבן אהרן פ' קדושים דף רי"ו ומ"ש לעיל סוף פרשת ויצא: (כט) ביום השמיני תתנו לי. משעיה ביה ספרי דאמרי וביום:

כג (ב) ולא תענה על רב. כל לישנא דריב באורייתא מלא בר מן אחד חסר יו"ד וסימן לא תענה על רב כ"כ הרמ"ה ז"ל. ובסנהדרין פ' כ"ג בברייתא אין מושיבין מלך בסנהדרין משום לא תענה על ריב על רב כתיב פי' ואי אמר מלך הוכח תו לא מלי איניך למחזי ליה זכותא. וילפינן מניה נמי התם בפ' ד' דדיני נפשות מתחילים מן הצד מדכתיב לא תענה על רב חסר יו"ד ומשמע לא תחלוק על מופלא של ב"ד לפיכך שואלים תחלה לקטנים שבהם שיאמרו את דעתם: (ג) לא תהדר. אין מאריך בתי"ו: (ו) אבינך. במסרה קטנה שבדפוס כתוב ב' חסר בלישנא כי לא יחדל ודין ע"כ. פירוש ולא אבינך בארצך דפסוק כי לא יחדל אביון. וכ"כ הרמ"ה ז"ל לא תטה משפט אבינך חסר וא"ו כתיב ודכותא ולא אבינך בארצך ודכותא ואכלו אביני עמך הלין תלתא חסרים בלישנא אפס כי לא יהיה בך אביון מלא וא"ו כתיב וכל לישנא אביון ואביון מלא דכותיה: (ח) ויסלף דברי צדיקים. כל צדיקם הצדיקם באורייתא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה בר מן חד מלא דמלא וסי' ויסלף דברי צדיקים דפ' משפטים והטעם שאפי' הדיינים צדיקים גמורים שוחד מטמא: (ט) לא תלחץ. התי"ו רפה: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם. ה' דמטעים דסבירין וכל מסורת יחזקאל כ"ז: לא ישמע על פיך. כפי' ן' עזרא כתוב וזהו ולא ישמע על פיך וגו' וכתב הערוך ערך עשר דעד דורות קרובים להשתא הוו משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא מקרי בוא"ו עכ"ל. עוד במסורת ג' סבירים ולא ואינון לא וסימן לא תשימון עליו נשך לא ישמע על פיך לא תכיר פנים: (טו) שבעת ימים תאכל מצות. כתוב בזוהר פ' אמור שבעת ימים אלין לאו אינון כשבעת הימים דסכות דאינון עילאין ואלין תתאין ועל דאינון לתתא כתיב שבעת ימים תאכל מצות מצת כתיב חסר בלא וא"ו עכ"ל. ובספרים שלנו כתוב מצות בוא"ו. וכן ראוי ע"פ המסורת שאינו מהארבעה חסרים שנמסר סימנם במ"ג פרשת בא. אבל שבעת ימים תאכל מצת דקדש לי כל בכור כתיב בלא וא"ו שהוא א' מן החסרים: צויתך. העיקר כמ"ש הרמ"ה ושמן ששון שחסר יו"ד תניינא ודלא כמאירי שכתב שהוא מלא ב' יודי"ן. וכן כתב בהעתק הללי כולהון חסר יו"ד תניינא בר מן ב' ואינון בפ' בראשית גם במ"ג כתוב שם ב' מלאים בתורה ובענין. וכ"כ הרמ"ה על אלו ודין ב' מלאים ושארא אורייתא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין כתיב: (יז) האדן ה'. האדן ב' חסרים ובפסוק וחבריה דכי תשא. ועיין מ"ש בתהלים על השין יה במזמור פ"ט: (כא) אל תמר בו. בכל ספרי אספמיא נקוד תַּמֵּר דגש המ"ם. וכן הגיה אבן עזרא ורבינו שמואל נקד תַּמֵר מ"ם רפה: (כב) כי אם שמוע. בהעתק הללי שמוע ירושלמי שמע עכ"ל.* ובכל הספרים מלא כי לא נמנה זה בכלל החסרים וסי' נמסר במסרה גדולה פ' צ על פסוק שמע אשמע צעקתו וכמ"ש בפרשת יתרו גבי פסוק ועתה אם שמוע: איביך. מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל אורייתא איביך כתוב חסר וא"ו ומלא יו"ד במס' ב' חסרים דחסרי' חסר יו"ד תניין וחסר וא"ו כמ"ש בריש פ' כי תצא: (כד) תהרסם. הה"א נקראת בקמץ רחב בין שהיא במאריך כמקצת ספרים ובין שהיא במונח שהוא במקום מאריך. וכ"כ הטוב טעם בפ"ה שלפעמים יבא מונח וזקף בתיבה אחת והוא במקום מתג. וכן היא מלת מדליו פרשת בלק כמ"ש שם ומלת בשמת פרשת תולדות יצחק. וכן נמצא בל' עשייה שבא המונח במקום מתג כמ"ש במ"ג ערך עשה וזל"ש כל ל' עשיה במתג במ"ד מונח וסימנהון בכל נעשה אמן (ישעיה כ"ו) ומראיהם ומעשיהם דיחז' ויאמרו אליו מה נעשה לך דיונה וירא האלהים את מעשיהם שם. ועיין ג"כ מ"ש בסוף קהלת על מלת כדרבנות: (כו) לא תהיה. בלא מקף באמצע: (כח) וגרשה. הרי"ש בשוא לבדו: את הכנעני. בהעתק הללי את הכנעני ירושלמי ואת הכנעני עכ"ל. ובכל הספרים כתוב את וכן נמסר על פסוק זה ז' פסוקים את את ואת: (כט) אגרשנו. הרי"ש בשוא לבדו: (לא) גבלך. עיין מ"ש פר' ויצא על גנבתי יום. ובספרים ספרדים כתיבת יד אין בבי"ת מאריך:

כד (ה) ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים. בכל ספרי הדפוס וכ"י עלת חסר דחסר ובמ"ג בגליון כתוב עליו פלוגתא עולת ע"כ. רבים חשבו שהפלוגתא היא אם הוא מלא או חסר והמדפיס בכלל היה מהטועים שכתב פלוגתא עלות עם וא"ו ואחריו הלך גם בעל מנחת כהן שכתב עלת חסר דחסר אבל פלוגתא עלות ע"כ. וטועים כל האומרים כן שלא נמצא בשום ספר מלא. גם הללי כתבו חסר דחסר וכן ראוי להיות עפ"י המסורת וסימן נמסר בריש פ' ויהי מקץ במקרא גדולה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויעל עלת במזבח דנח חסר דחסר כתיב וכל אורייתא בענין דקרבנות דכותיה חסר דחסר בר מן ה' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין אבנים שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת וכל עלת בענין עלה בעלמא באורייתא חסר דחסר בר מן ג' חסרים וא"ו קדמאה ומלאים וא"ו תניין וכו' עיין סי' במ"ג פרשת מקץ וכמ"ש שם וברוך אלהי אמת אשר הנחני בדרך אמת לדעת פשר דבר הם אזק ושמע והוא מאי דאמרינן בפ' הוציאו לו ובפ"ק דחגיגה. והובא מבעל יפה מראה פ' אין מעמידין ובילקוט על פסוק זה דבעי רב חסדא וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת (כבשים) ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים או דילמא אידי ואידי פרים הוו למאי נפקא מינה לפיסוק טעמים וכו'. עיין בילקוט שם. ופי' רש"י לפיסוק טעמים בנגינות אם תאמר שני מינין צריך לפסוק הטעם של ויעלו עלת באתנחתא כמו שאנו קורים אותו שמפסיק הדבור ממה שלאחריו ואי אידי ואידי פרים אין אתנחתא במלת עלת אלא אחד משאר טעמים שאין מפסיקין כדי שיתחבר לשל אחריו עכ"ל. ואמרינן התם דמספקא נמי לאיסי גבי ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתו שם את ארון ברית ה' (מלכים א' ו') היכי קאמר ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתו שם או דלמא הכי

קאמר ודביר בתוך הבית מפנימה ונפקא מיניה אם הדביר דהיינו המחיצה המבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים קדושתיה כלפנים או כלחוץ ולא השיב ליה איסי בהדי המשה מקראות שאין להם הכרע ואלו הן . שאת . ארור . מחר . משוקדים . וקם . וסימנם מ"ם שו"א דהנהו באורייתא ודין בנביא . והא דויעלו ע ל ת דהוא נמי בדאורייתא לרב חסדא מספקא ליה ולאיסי פשיטא ליה . ועיין שם ביפה מראה וביפה תואר ב"ר פ' פ' שהביא פסוקים אחרים דומים קצת לאלו . ומדרש חזית פסוק כי טובים דדיך מיין . ובעל העקידה פרשת וישלח על פ' כמעט ויתעצבו האנשים . ועיין מ"ש על פסוק ובמנרה ארבעה גבעים משקדים ופרשת וילך על פסוק הנך שכב וגו' וקם : (ו) באגנת . חסר וא"ו . ובויקרא רבה פ"ו ר' הונא בשם רבי אבין באגנת כתיב לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה . ובספר הזוהר באגנת כתיב חסר וא"ו כמה דכתיב שררך אגן הסהר וגו' : (י) לטהר . הלמ"ד בקמץ והטי"ת רפה : (יב) והיה שם . בספרים כתובי יד מדויקים פ"א הפועל בשו"א ובסגול . וכן כתב רד"ק במכלול דף קנ"ג וזה שלא כדברי רב פעלים שכתבו בשו"א לבדו כמו ו ה י ה נכון לבקר דכי תשא : להורתם . חסר וא"ו תניין ורמז לו הקב"ה שמחלוקת חכמים עתידות לרבות בישראל ואין הנראה שלמה ומלאה ועכ"ז אלו ואלו דברי אלהים חיים לכן כתיב חסר כאלו הכל הוראה א' . ובספר הזוהר פ' שמיני דף מ' להורתם כתיב חסר כד"א ואל חדר הורתי תורה שבעל פה וכו' וכן בריקאנטי סוף פרשה זו : (יד) מי בעל . הבי"ת רפה :

תרומה כה (ד) **ותולעת** שני. כתב הרמ"ה ז"ל ותולעת שני קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכות' מלא בר מן ב' חסרים וא"ו ומסר עליה תרין חסרין בלישנא וסימן ותלעת שני דואת המשכן תעשה כי תאכלנו התלעת מכלל דשאר תולעת דאורייתא מלא וא"ו כתיב ומסורת דמס"ר' בהון תלתא מלאים שבושא הוא דעל כרחך מלאים טובא הוא ונוסחי דיקי כמסורתא קמייתא סלקי : (ה) מאדמים . האל"ף בקמץ לבד והוא חטוף מפני הדגש שאחריו וכן כולם : (ו) שמן למאר . דין לחוד חסר וא"ו : (ז) אבני שהם . סימן קדמאה א ב נ י שהם תניין ו א ב נ י וחד פסוק סימן אבני עשר אמות ואבני (מלכים א' ז') : (יג) ועשית בדי . הבי"ת רפה : (טו) לא יסרו ממנו . מטעים ביה עיין במסורת במסורה דדפוסא קמסר נמנו ט' דמטעים וכו' וכולהו חשיב להו בר מן חד דהוא ויצא אחד אל השדה ללקט וגו' וילקט מ מ נ ו (מלכים ב' ד') וטעותא דדפוסא היא . ותימה מה ענין לתלתא מינייהו הכא ואינון בטבעת הארון . ואם האכל יאכל דפרשת צו וצדקת צדיקים יסירו ממנו (ישעיה ה') דודאי ליכא למיטעי בהו ולמימר ממנה כדאיכא למיטעי באחריני וגם במסורת ריש פרשת צו נמסר ו' סבירין ממנה וקריין ממנו עם הסימן בלשון תרגום וליכא בהדייהו הנך תלתא דאמרן וכי אשכחנא במסורת כתיבת יד וצ"ל דהני מסרתא לא פליגי אהדדי ותרווייהו איתנהו הא דמסיר ו' סבירין ממנה שפיר והא דמסיר ט' דמטעין הכי פירושא ט' מלין דאיכא למיטעי בהון ולא פריש מאי טעותא שיתא מינייהו כדאמרן דסבירין ממנה ותלתא אחריני איכא למיטעי ולמימר מהם אע"ג דשפיר כתיבין ממנו : (יז) ועשית כפרת וגו' ואמה וחצי רחבה . בהרבה נוסחאות מהדפוס יש מאריך ברי"ש וטעות הוא הגלי ובספרים כתיבת יד אינו גם לא בדפוס ישן : (כ) סככים . הכ"ף בשוא לפי דרכנו ומנהג קצת ספרים : אל הכפרת . קדמא באל"ף לא בה"א של ה כ פ ר ת : (כב) אשר על ארון . בהעתק הללי ארן ירושלמי ארון עד כאן לשונו . ובספר הזוהר ריש פרשת שלח לך ארן חסר בכל אתר ארון הברית ארן העדות עד כאן לשונו . ואנן לא נייתין להני כללי אלא כדאיתמר במסרה דילן ודין מהכא מלא בכל ספרי דוקני דלא הוי מתלתא חסרים דנמסר סימנם במסרה גדולה סוף פ' תצוה וכ"כ הרמ"ה ז"ל : את כל אשר . תמהני על שלשה גדולי הדור שהם חכמים גדולים . אבן עזרא ורש"י וחזקוני . שפירשו ואת כל אשר בוא"ו דומה שכן היה כתוב בספריהם כבר עיינין להא מילתא ואשכחנא לה במסרה רבתא דחשיב להדין פסוקא בהדי תלתא דכתיב בהו נוצה את כל אשר . ותרתי אחריני אינון את כל אשר אנכי מצוה אתכם דראה . את כל אשר אנוכי דשופטים הדא אמרה דהדין נמי כתיב א ת בלא וא"ו . וליכא דוכתא לפלוגתא . וכן כתב הר' מזרחי על רש"י חפשתי בכמה ס"ת ולא מצאתי זה : (כד) זר זהב . כל לישנא חסר ובמסכת יומא פרק בא לו ר' יוחנן ר מ י כתיב זר וקרינן זיר זכה נעשית לו זיר לא זכה נעשית לו זרה הימנו : (כו) לו ארבע . לו בדגש הלמ"ד : (כט) ועשית קערותיו . במסורת דניאל ה' נמנה עם מלין דגשים בתר יהו"א בלא מבטל וכתב במכלול שהקו"ף בדגש כדין אחי מרחיק שהעי"ן קריאתה כמו מלעיל והשוא אינו נחשב וכן ועשית סירותיו שבפרשה ובעל מקנה אברהם מנאם בכלל הזרים . ועיין מ"ש לעיל על מי כמכה ב א ל ם : וקשותיו . בשי"ן שמאלית ובהעתק הללי וקשותיו ירושלמי וקשתיו עכ"ל . ובתיקון ס"ת ישן וקשתיו מצאתי מוגה בנפתח וקשותיו ע"כ . אבל בספרים מדוייקים מלא . וכן כתב הרמ"ה ז"ל ו ק ש ו ת י ו דשלחן קדמאה מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב ואת ה ק ש ו ת דויקהל חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין . ואת קשות הנסך מל א וא"ו כתיב: (לא) תיעשה . יש מחלוקת גדולה בספרים משנים קדמוניות אם מלה זאת חסר יו"ד או מלא כי בהעתק הללי כתוב תיעשה בספר מוגה ירושלמי תעשה חסר יו"ד . והחכם אבן עזרא כתב ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם ששלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה ולא מצאתי כך בספרי ספרד וצרפת מעבר לים . והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז לעשר מנורות שעשה שלמה הכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה עכ"ל . ולא הכריע . גם הרמ"ה נסתפק בדבר וזה לשונו ומסרות דמסרי עליה ליה מלא סמכי אהאי דדרש בילמדנו פרשת שמיני תיעשה כתיב א"ל הקב"ה למשה השלך ככר לאור והיא נעשית מאליה ודייקי מינה דמלא יו"ד ואנן לא ברירא לן דאיכא למימר דדרשא לא מדכתיב מלא יו"ד קא דייקי דהיא נעשית מאליה דהא בדרשה לא קאמר בהדיא דמלא כתיב אלא מדלא קרינן תעשה בפתח מבנין הקל אלא קרינן תעשה בצירי מבנין נפעל דמשמע שנעשית מעצמה והאי דאמרינן בדרשא תיעשה כתיב ולא אמרינן תעשה קרי משום שירכא דנקודות דנקיד הכי הוא דנקטה עכ"ל . ואור תורה הכריע דמלא יו"ד הוא שכן מלא בתוספות על התורה ובמאירי גם ראה מסרה מדויקת כתיבת יד וזה לשונה תעשה ז' קמצין בקריאה ר"ל בצירי וחד מנהון מלא יו"ד וסימן תיעשה המנורה דין מלא יו"ד וכו' . וזו היא במסורת שלנו בדפוס שאומרת תעשה ז' וסימן תיעשה המנורה לית מלא וכו' . ושכן העיד בעל ס' שמן ששון שכפי המסרה הוא מלא ובמדרש אחר דילמדנו פ' בהעלתך והביאו ג"כ הרב מזרחי בפ' תרומה כתוב בפירוש לכך הוא אומר מקשה תיעשה המנורה יו"ד מלא ולא כתיב תעשה ומה שחיסר מדרש הראשון מילא זה וכבר העידו חכמי בורגים על הרמ"ה ז"ל שכך עשה תעשה וכתבו בספרו מלא ע"כ . עוד מצאתי במדרש רבה ריש פרשת בהעלותך לכך הוא אומר מקשה תיעשה יו"ד מלא כתיב ולא כתיב תעשה וכו' ע"ש . וכן כתב בעל מנחת כהן מקשה תיעשה כל אורייתא חסר דין מלא ובזה יש חולקים אבל זה הוא הנכון ע"פ המסורת : (לג) שלשה גבעים משקדים . זה לבדו בגעיא בספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים וכן בפ' ויקהל : בקנה א' . סי' כל דסמיך ה א ח ד ב ק נ ה בפתח הבי"ת דסמיך א ח ד בשוא תחת הבית . ג' פרשיות משתנות מקן בְקנה אחד בְקנה אחד בשוא תחת הבי"ת. תרומה בַקנה האחד בַקנה האחד בפתח תחת הבי"ת . ויקהל בקנה האחד בפת"ח בקנה אחד בשו"א : (לד) ובמנורה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה . טעה המדפיס במקרא גדולה שכתב על פסוק שלשה גבעים וגו'. ה' מילין דלית להון הכרע כי אין שם מקומו רק על פסוק זה . ובפ' וילך על פסוק הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו' נמסר לסימן המשה כתובים הללו הוטיבו שבטיא ליהושע בגורלא דמשה . ועיין מ"ש בסוף פ' משפטים ע"פ ויעלו ע ל ת ומ"ש בס"ד בפרשת וילך : (לו) מקשה . הקו"ף בלא דגש : (לט) ככר זהב טהור יעשה אתה . ב' סבירין תעשה ככר פרכת כ"ף סימן : (מ) בתבניתם . בי"ת לאשונה דגושה : בתבניתם. בבי"ת וכ"כ החזקוני גם הרמ"ה ז"ל כתב ב ת ב נ י ת ם מלא יו"ד עם בי"ת כתיב ומטעים ביה : מראה . המ"ם בקמץ לבד והוא חטוף :

כו (א) ואת המשכן וגו' ותלעת . חסר והברו כי תאכלנו התלעת ומה שכתוב במקרא גדולה בסוף הפרשה כלם מלא במ"ד טעות וז"ל הרמ"ה ז"ל וירם תולעים ויבאש מלא דמלא כתיב מלא וי"ו ויו"ד ותולעת שני קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו ומסר עליה תרין חסרין בלישנא וסימן ותלעת שני דואת המשכן תעשה כי תאכלנו התלעת . ומוסרתא דמסרה בהון תלתא מלאים שבושא הוא דעל כרחך מלאים טובא איכא ונוסחי דיקי כמסורתא קמייתא סלקי : (ד) ללאת . ידוע מדרך הדקדוק שאחר כל תנועה קטנה דגש או שוא נח ולכן כשנמצא קבוץ ואחריו דגש או שוא נח הרי הוא ת"ק ממש אבל כשאין אחריו דגש או שוא נח הרי הוא במקום וא"ו שרוקה וסימן זה יהיה גם להכיר החירק של ת"ק מחירק של ת"ג כשהוא חסר יו"ד וכ"כ ר' אליהו הלוי בספר מסורת המסורת דבור רביעי ודבור חמישי וכיון שמצאנו כל ל ל א ת שבענין למ"ד שניה רפה יש לנו לומר בקבוץ הלמ"ד ראשונה יש לו דין תנועה גדולה שבא במקום וא"ו שרוקה החסרה . ובמקצת ספרים הלמ"ד במאריך להורות שהקבוץ הוא במקום שורק כי שרשו לול כמ"ש במלכים א' ו' ו ב ל ו ל י ם יעלו ולכן השוא נע ועיין מ"ש בפרשת ויצא אלל ג נ ב ת י יום : (ה) וחמשים ללאת תעשה בקלה . מטעים ביה דכתיב בשפת : בקלה . הכ"ל הבי"ת דגושה : במחברת. החי"ת בשוא לבדו והמ"ם בלא מאריך : מקבילת . במקרא גדולה כתוב על זה דין חסר תניין מלא ובמסרה אחרת נמסר ב' וכתוב כן עכ"ל . ובכל ספרים מדוייקים שניהם חסרים וא"ו וכן נמסר במסורת כ"י ובמנחת כהן והאחר הוא בפ' ויקהל וכן ראיתי אח"כ בהרמ"ה ז"ל זל"ש חמשים ללאת העשה וגו' מ ק ב י ל ת הללאת מלא יו"ד וחסר וא"ו ותבריה דויקהל ומסיר עליה תרין וחסר כלומר חסר וא"ו : הללאת . למ"ד ראשונה דגושה והשניה רפה : (י) הקיצנה בחברת וחמשים . בתיקון ס"ת ישן הקיצנה במפתח הקיצנה ע"כ והעיקר כמו שמסר הרמ"ה זל"ש ה ק י צ נ ה במחברת השנית דועשית ללאת תכלת על שפת מלה דמלה מלא יו"ד ומלא וא"ו כתיב וחבריה דויקהל דכותיה ויעש ל ל א ת תכלת על שפת וגו' היריעה ה ק י צ ו נ ה במחברת השנית הלין ב' מלאים ושארא מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב ע"כ . וגם במס"ג נמסר על אלו השנים ב' מלא והסימן שנמסר במקרא גדולה קדמאה הקיצונה במחברת וכו' לאו לענין חסר ומלא ממלות הקיצונה איתמר אלא מענין במחברת או בחברת קא מסיר : (יד) מאדמים . האל"ף בקמ"ץ לבד : מלמעלה . כל מלמעלה רפי למ"ד וכל מלמטה דגש : (טו) הקרשים . הקו"ף דגושה : (כד) על ראשו אל הטבעת . ובפ' ויקהל אל ראשו : בפ' תרומה ואת ט ב ע ת י ה ם ובויקהל ואת ט ב ע ו ת ם : (כו) ועשית בריחם . סי' קדמאה דועשית לקרשי צלע המשכן הא ח ד תניינא דויעש לקרשי צלע המשכן ה א ח ת וחד פסוק סימן להון וישלכהו באחד ההרים או באחת הגאיות (מלכים ב' ב') : (כט) ואת הקרשים . הוא"ו בגעיא : (ל) והקמת . במסורת ב' חסרים וא"ו וחבריה והקמת לך אבנים ואית דמסרי עליה דקדמאה תרין חד חסר וחד מלא ולא מסיימי ושיבושא הוא דתרווייהו בנוסחי דיקי חסרים כתיב,הרמ"ה ז"ל : הראית . הה"א בקמץ לבד והוא חטוף : (לא) מעשה חשב יעשה . ב' סבירין תעשה כמ"ש לעיל סוף סימן כ"ה : (לג) הקרסים . הקו"ף דגושה : והבדילה . מלרע שלא כמשפט והדל"ת דגושה : לכם . הלמ"ד בקמץ : (לה) צלע המשכן . הלד"י בסגול : (לו) וארגמן . הגימ"ל דגושה : (לז) ועשית למסך . תהלים פרש ענן לְמסך רפי והדין דתרומה לַמסך דגש : אדני . בלא מקף :

כז (ב) ממנו . הנו"ן דגושה : (ג) סירתיו . הסמ"ך דגושה וכן במכלול דף ק"ו ועיין מ"ש למעלה על קערתיו : לכל כליו . ה' סבירין כל מסורת סוף הפרשה ובפרשת ויקהל כל כליו : (ה) מלמטה . הטי"ת דגושה : (ו) בדים . הבי"ת רפה : (ט) לפאה האחת , עיין מ"ש בנחמיה ט' : (יא) וכן לפאת צפון וגו' ועמדו . ועמדיו ק' וז"ל הרמ"ה ז"ל ועמודיו עשרים ריש פסוק תניין דועשית את חצר המשכן חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' חד מנהון חסר דחסר חסר וא"ו ויו"ד וסימן ועמדו עשרים דוכן לפאת צפון דו כתיב דיו ק' ותלתא מלאים דמלאים וא"ו

וא"ו ויו"ד וסימן נמסר בפרשת ויקהל: (יב) עמדיהם עשרה דורחב החצר לפאת ים. חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' מלאים וא"ו ויו"ד ומסר עליהם במסורת דיקתא ארבע מלאים וסימן עשרים עשרים עשרה שלשה קדמאה והכין פירושה עמודיהם עשרים דריש פסוק תניין דויעש את החצר במשכנא תניינא עמודיהם תניין דולפאת צפון דבתריה עמודיהם עשרה דולפאת ים דבתריהון עמודיהם שלשה קדמאה דויקהל דקלעים חמש עשרה אמה אל הכתף לאפוקי דולכתף השנית דבתריה וה"ה נמי דמפיק תרין עמדיהם שלשה דויקהו לי והאי דנקט שלשה קדמאה. קדמאה דויקהל נקט. הדע דכולהון בויקהל קאי וכי נקט שלשה לבתר הנך תלתא דויקהל נקט מדנקטיה בסיפא ונוסחי דיקי נמי הכין דייקי כדאמרן. הרמ"ה ז"ל: (יט) לכל כלי המשכן. ה' דמטעין דסבינין כל: יתדתיו. חסר יו"ד בין תי"ו ראשונה לדל"ת ולשון הרמ"ה ז"ל וכל יתדתיו דלכל כלי המשכן חסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה קדים לוא"ו דסוף תיבותא כתיב ומסיר עליה כולהון חסרים כלומר חסרים וא"ו: (כ) **תצוה**. סתומה: (כא) באהל מועד מחוץ לפרכת וגו'. ב' פ' מטעים בתורה וסי' קדמאה ח' מלין בכ' אהי אהי ברישיהון ואהי בסופיהון בתראה תלת מלין ואהי ותלת מלין ואהי וסימן באהל מועד מחוץ לפרוכת תניין מחוץ לפרכת העדת ע"כ במסורת. וזהו פירושה ב' פסוקים מטעים בתורה וזהו הראשון. והשני סוף פרשת אמור מחוץ לפרכת העדת וגו' הראשון יש בו ח' מלין מתחילין מועד עד אתו וא"ה בריש[י]הון היא מלת באהל שיש בה אל"ף וה"א וכן בסופיהון יש מלת אהרן שיש בה אל"ף וה"א. ובפסוק השני דאמור יש בו שלש מלות שהם מחוץ לפרכת העדת ואחר כך באהל שיש בה אל"ף וה"א ושלש מלות אחרות שהם מועד יערך אתו ואח"כ אהרן שיש בה אל"ף וה"א. וצ"ל להגיה ח' מלין בכ' א"ה א"ה בריש[י]הון וא"ה בסופיהון בהב' תלת מלין וא"ה ותלת מלין וא"ה וכיוצא בזה מצאתי אח"כ במסורת הכרית הגירסא והפירוש: מחוץ לְפָרֹכֶת. לית וחד לַפָּרֹכֶת: יערך. הע"ן בחטף פתח:

כח (א) הקרב. הקוף בלא דגש: (ד) ואפוד. מלא וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדויקים עפ"י המסורת כמ"ש לקמן ובריש ויקהל בס"ד: (ו) ועשו את האפוד. ס' פתוחה: (ז) קצותיו. מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה על שני קצותיו דסוף פסוק דועשה כרוב א' מקצה מלא דמלא כתיב מלא חד וא"ו ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא בר מן ב' כתיבי תרין וי"ו בין צד"י לתי"ו וחסר יו"ד בין תי"ו לוא"ו בתראה וסימן משני קצותו דכרובים דויקהל על שני קצותו דאפוד דואלה פקודי: (יא) פתוחי חתם. בהעתק הללי חתם ירושלמי חותם עכ"ל ובספרים מדוייקים חסר והוא הראשון מהחסרים שנמנו כאן במסורת אך טעה המדפיס שהביא במנינם והאבנים תהיין על שמת בני ישראל שבפרשה ונפל בטעות זה גם בעל מנחת כהן ור"ל והאבנים על שמת בני ישראל דפ' פקודי וכ"כ הרמ"ה ז"ל חתם ג' חסרים וא"ו באורייתא וסי' מעשה חרש. ועשית ציץ. והאבנים על שמת. ושארא מלאים וא"ו וכ"כ בנוסחי דיקי עכ"ל: (יב) ונשא אהרן את שמותם. כל ליטנא באורייתא חסר וא"ו בר מן ב' מלאים ונמסר עליה במסורת דיקא שמותם תרין מלאים וסימן ונשא אהרן את שמותם ואלה שמות דמרגלים ושארא שמתם באורייתא חסר וא"ו ומסרה דמסר עליהון תלתא חסרים שבושא הוא דחסרים טובא הוו ונוסחי דיקי כמסרה קמייתא סלקא דהלין תרין מלאים ושארא ליטנא חסר. הרמ"ה ז"ל: (יח) ויהלם. בס"ס היו"ד בקמץ: (יט) ואחלמה. מלעיל כי הטעם בלמ"ד לא במ"ם: (כ) וישפה. במקצת ס"ס הפ"א בצירי כמ"ש ביחזקאל כ"ח וכן ראיתי בדפוס ישן וכ"כ בעל א"ת והיו"ד במאריך בכל הספרים וכתב במכלול דף קפ"ח אבל בשר הקרבן ולהשיב הדרבן. כדרבונות וישפה וברקת וזהב. ושדי במרומים. יזל מים מדליו. קבלנו קריאתם בקמץ רחב ולא שמענו ולא ראינו בהם מחלוקת. כתב המכלל יופי על וישפה נר' שאין ביו"ד געיא ע"כ. ואין דבריו נראין כי במקראות כתב רד"ק בבירור שהם בגעיא ועיין מ"ש בסוף קהלת על כדרבונות ובשמואל א' י"ג על ולהשיב הדרבן ויחזקאל מ' על בשר הקרבן: (כא) לשני עשר. ב' בליטנא באורייתא דין ואידך ושני עשר בקר דויביאו את קרבנם ושארא אורייתא לשנים עשר כתיב ואיכא אחריני בשאר קריא: (כב) מעשה עבת. ה"א בסוף תיבה מעשה שבמקרא קטנה מסנת ש"ד נכתב מעשת בתי"ו: (כד) ונתת את שתי עבתת. בה"א לבסוף בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וגם במ"ג פרשת תרומה לא נמנה במנין החסרים וכן הביאם הרמ"ה ז"ל והם י"ט חסרים בתורה ובמסורת הדפוס כתוב שם ועשית על החשן שרשרות וטעות הוא ור"ל ועשית על החשן שתי טבעות זהב ונתת ובסוף כתב הרב ז"ל הלין י"ט חסרים באורייתא ושארא מלאים וכולהון נוסחי דיקי הכי סלקי: (כה) ונתתה על כתפות האפד. בהעתק הללי כתפת ירושלמי כתפות עכ"ל ובספרים מדוייקים מלא וכן מצאתי במסורת כת"י כתפות ב' מלאים בתורה ואת שתי קצות ונתתה אתם על שתי וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כו) אל עבר האפוד ביתה. במקצת ספרים כתוב האפד חסר וא"ו והמסורה שלהם ט' מלאים בליטנא ולא נמנה זה עמהם וכן הוא במסורת הדפוס ע"כ ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד וא"ת הכריע לעיקר שהוא מלא וא"ו כי כן הוא בכל ס"ס וכתב שכן מצא במסורה מדויקת כ"י עשרה מלאים בליטנא בתורה וזה אחד מהם וכ"כ בס' שמן ששון וגם הרמ"ה ז"ל כתב מסורת דמסרה גבי חשן ואפוד ומעיל תשעה מלאים והוא שבושא דעל כרחך עשרה הוו ועיין בריש ויקהל: (כז) על שתי כתפות. בעל לשון למודים מנאו בכלל הזרים שהם דגש בתר יהו"א ואני מצאתיו רפה כדינו בספרים כ"י מדוייקים והתימה על האפד שבטעותיו שרד"ק*) כתב בפ' נ"א שהוא רפה וכן וסקלתו באבנים ובאותו הפרק עצמו מנה שתיהן עם הזרים שהם דגושים וכבר תמה עליו בעל מגן דוד בטענת נ"ז נ"ע גם בעל אור תורה כתב הכ' רפה: על שתי כתפות האפוד. בהעתק הללי האפוד ירושלמי האפד עכ"ל ובספרים מדוייקים מלא וכן הוא במסורת בכלל המלאים. ודע כי מה שכתוב במסורת הדפוס שתי כתפות האפוד קדמאה ב' בו ר"ל הא' והשני שבפסוק זה דשניהם מלאים וכן במסורת כ"י ועשית שתי טבעות זהב ב' בפסוק וכמ"ש בריש ויקהל: ממעל. בזקף גדול לא בפזר: לחשב האפוד. מלא והמדפיס טעה ולא זכר שמנאו במסורה עם המלאים: (כח) מטבעתו. מטבעתיו ק': להיות על חשב. מלא וא"ו וכל ליטנא באורייתא דכוותיה מלא בר מן ח' חסרים וסימן במסורת פ' יתרו ועיין מ"ש בפ' פקודי סימן ל"ט: (ל) ונתת אל חשן. אין כאן פסקא: (לב) מעשה. הע"ן בחטף פתח: תחרא. הח' בשוא לבדו בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכן הבירו שבפרשת פקודי: (לה) ונשמע קולו. כל ליטנא דקלו בקלו באורייתא חסר וא"ו בר מן א' מלא ונשמע קולו: הקדש. הקו"ף דגושה: (לו) ציץ. הצד"י דגושה וכן במכלול ובקצת תיקוני ס"ת הצד"י אחרונה רבתא וכן מצאתי בנוסח א' מאותיות רבתות ולא נמצא כן בנסחאות ספרדיות: חתם. בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר והוא חד מן ז' חסרים עפ"י המסורת וסימן נמסר בריש סידרא במ"ג וכמ"ש בפ' תצוה: (לח) מצח. בלא מאריך בצד"י בס"ס: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת. הכ"ף רפה. כתנת הנ"ל חסר וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חסר דחסר וכל אורייתא דכותא ובקצת ספרים כ"י התי"ו בשוא לבדו וכן והלבשתם כתנת שבפרשה והלבשת אתם כתנת שבפ' פקודי וילבשם כתנת דפ' צו. ומקצת ספרים כ"י וגם בספרי הדפוס כלם בחטף קמץ. ובכתבים ויפשט בכתנתם דפ' שמיני והתי"ו בשוא לבדו ודינו בחטף קמץ וממילא משמע שהאחרים בחטף קמץ כדינם: ומגבעות. בהעתק הללי ומגבעות ירושל' ומגבעת עכ"ל. ובספרים מדוייקים מלא וכן במסורת ב' מלאים ויחבש להם דפ' צו ודין וכן מסר הרמ"ה ז"ל: (מא) וכהנו לי. כתב אור תורה שבס"ס בלא מקף והוא מלרע כי הטעם בנו"ן לא בכ"ף וכן מצאתי כדבריו בס"א ישן ספרדי: (מב) ממתנים. מ"ם שניה בקמץ לבד והוא חטוף: (מג) אל המזבח. בס"ס בתי"ת לבד פשט: חקת עולם לו ולזרעו אחריו. בספרים כ"י ואף בדפוס ישן הטפחא במלת לו והמרכא במלת ולזרעו וכן כתב אור תורה ע"כ:

כט (א) אשר. ברוב הספרים הוא בלא מקף והפי"ן בקדמא: (ב) ולחם מצות וגו'. תלתא מצות כתיבי בפסוקא הדין מציעא חסר והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת כמו שנמסר בפרשת בא ושארא ליטנא דמצות מלאים וא"ו. הרמ"ה ז"ל: בשמן. הבי"ת דגושה: (ג) ונתת אותם על סל אחד והקרבת אתם. בהעתק הללי ובכל הספרים אותם הראשון שבפסוק מלא והשני חסר ודע כי במסרה גדולה במנין ל"ט אותם מלא בתורה נמנה על סל אחד תניינא דפסוק ושבוש הוא ור"ל קדמאה דפסוק גם הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן הביאו המסרה הזאת והיא כמו שכתבתי. בפרשת לך לך תקנתי כל טעיות שנפלו בדפוס במ"ג על אותם ל"ט מלאים בתורה ע"ש ויש לי עוד דהיה ממסורת אחרת שמצאתי בספר א' כתיבת יד פרשת ראה זה תוארה ו' פסוקי דאית בהון ב' מלין קדמאה מלא תניינא חסר וסימן ונתת אותם על סל אחד אם על תודה פ' צו כי יכרית ה' אלהיך פרשת ראה ומהם עוד תקח (יחזקאל ה' ד') וימרו בי הבנים (יחזקאל כ) בשובבי אותם (יחזקאל ל"ט כ"ז) וס' פסוקים בס' בראשית ועיין מ"ש ביחזקאל כ': (ו) הקדש. הקו"ף דגושה: (טו) וסמכו אהרן. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים חסר וא"ו כחבריו שבתורה וכן כתב א"ת שכן הוא בכל ס"ס וגם הרמ"ה כתב אהרן בכל אורייתא חסר: (יז) תנתח. תי"ו ראשונה גם היא דגושה: (כב) המכסה. המ"ם בלא דגש: (כג) וחלת לחם. הוא"ו בגעיא: (כח) לחק. החי"ת בקמץ לבד והוא חטף: כי תרומה הוא. ה' דמטעים דסבירין היא וסימנם במסורת ומסרה אחרת כי תרומה היא במסרה אחרת כי תרומה הוא: (לד) ואם יותר. הוא"ו בגעיא: (לה) תמלא ידם. יפה חסר אל"ף ומטעים ביה: (לז) והיה המזבח קדש קדשים. ברוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך וכתוב במכלול במשקל השמות משקל פֹּעֶל זל"ש. ובכלל ישוב החולם לחטף קמץ חֳדָשִׁים קֳדָשִׁים ופעמים יקרא בקמץ רחב קָדְשֵׁי בְּזִית רַק קָדָשֶׁיךָ וכו' ע"כ וכן בשרשים. וזל"ש אבן עזרא בספר צחות דף קנ"א ומלת קֹדֶשׁ שהיא בחולם ישוב בקמץ חטף קָדְשׁוֹ קֳדָשִׁים ע"כ. וכ"כ הלוית חן בפ"ו ס"א ועיין מ"ש בסוף כללי הקמץ החטוף שמדברי ר' יונה נראה שהוא קורא לעולם מלת קָדָשִׁים בקמץ רחב. ועוד אאריך בענין זה בעזרת העוזר בכללי הקמץ חטוף ע"ש: (לט) את הכבש האחד. התימה על פי' אבן עזרא שכתב בפ' תצוה את הכבש אחד הגהת המדקדק במכלול דף נ"ג. ובמסורת פרשת פינחס את הכבש אחד לית וחד את הכבש האחד דואלה שמות: תעשה בין. הע"ן בחטף פת"ח: (מא) תעשה לה. הלמ"ד דגושה: (מג) ונקדש. במקצת ספרי ספרד הדל"ת בקמץ ומסור עליו לית קמץ וכן ראיתי בדפוס ישן. (מד) בניו. הבי"ת דגושה:

ל (ד) לשאת אתו בהמה. קדמאה לשאת אתו בהמה תניינא לשאת אתו בהם פרשת ויקהל וסימן ולא מהמהם ולא נה בהם (יחזקאל ז'): (ו) לפני הכפרת אשר על העדות בחומש קטן עם תרגום מסביוניטא כתוב ולפני בוא"ו וטעות נפל בחומש ההומש וכן בחומש קדמון כ"י כתוב לפני ונכתב בגליון מטעים ביה וזהו הטעות דכתבי ולפני: (ז) בהיטיבו. בתביר לא במאריך: (י) קדשים. ברוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך: (יב) **כי תשא** פתוחה: בני ישראל. במקף: (יג) הקדש. הקו"ף דגושה: (יח) לרחצה. ה"א בלא מפיק: (כ) אל המזבח. בפשט אחד לבד בספרי ספרד: (כג) מר דרור. המ"ם בקמץ לבדו וכן וקנמן בשם והם חטופים: (כה) מעשה רוקח. כל אורייתא חסר וא"ו בר מן א' מלא וא"ו וסימן מעשה רוקח דקטורת קדמאה: (כו) ואת ארון העדת. בהעתק הללי העדות. ירושלמי העדת עכ"ל. וכן הוא חסר בכל הספרים שאינו מהשמונה מלאים שנמסרו במ"ג פרשת אחרי מות וכמוהם הביאם הרמ"ה ז"ל: (כט) והיו קדש קדשים. אין צורך למאריך וכן שמה קדש קדשים שבסמוך:

לא (ו) את אהליאב. בס"ס את בצירי ובגלגל בלא מקף: אהליאב. חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל. אחיסמך חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (ח) ואת השלחן ואת כליו. מטעים ביה אינשי דאומרים ואת כל כליו: כל כליה. במקף: (יד) כי קדש הוא. הוא כתיב

---

*) אולי צ"ל שבהשגותיו על רד"ק:

כתיב בוא"ו מן י"א הכתובים היא ביו"ד בתורה וסימנם נמסר במסרה גדולה פרשת וישב וכן במסרה פרשת תצוה כל קדש הוא במסרה אחרת כי קדש היא לכם: מחלליה. הלמ"ד בשוא בקצת ספרים כמנהגנו: (טז) את השבת לדרתם. עיין מ"ש בסוף פרשת שלח לך: (יז) לעלם. במקרא גדולה כתב המדפיס כאן וגם על פסוק ונחלו לעלם שבפרשה י"ח חסר ובפרשת בראשית על פסוק ואכל וחי לעלם. ובתהלים ע"ה נמסר גם כן י"ח חסרים וסימנם נמסר במסרה רבתא ערך עו. ובמסרה רבתא שבדפוס כתוב לעלם י"ח וחסר וסימן נמסר בתהלים ע"ה ונמצא קרח מכאן ומכאן רק כתוב שם לעולם ב' מלאים בתורה וסימנם וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרש שלמם וטבתם. וכ"כ בפרשת יתרו. אך במסורת כתיבת יד בפר' בראשית מצאתי על פסוק הנ"ל י"ב י' מנהון חסרים ולא מנאם וגם בהעתק הללי כתוב כאן לעלם י' חסרים בתורה. ובמסרה אחריתי כ"י מצאתים. על פסוק לעלם בשגם הוא בשר וסימנהון ואכל וחי לעלם. לא ידון רוחי באדם לעלם. זה שמי לעלם. ה' ימלך לעלם ועד. ועבדו לעלם. ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם. ונחלו לעלם. והתנחלתם אתם. מי יתן והיה לבבם. כי אשא אל שמים. כל אורייתא חסר בר מן ב' מלאים וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרש שלמם וטבתם ע"כ. וגם בהעתק הללי כתיב כאן לעלם י' חסרים בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל המה הגבורים אשר מעולם ב' מלאים וא"ו וכו' כדאמרן לעיל ושאר אורייתא כולהון חסרים ודוקא בהדין לישנא עכ"ל. כל זה כתבתי להתלמד ולהסיר המכשולות. ועיין מ"ש במזמור ע"ה: (יח) ככלתו. חסר וא"ו ובב"ר פ' מ"א דרשוהו על אופנים רבים מענין כלה: שני לחת. חסר דחסר ובשמות רבה פרשת מ"א ובמדרש ילמדנו אמר ר' הונא לחת כתיב לא זו גדולה מזו ובזוהר פרשת יתרו דף פ"ד תרי הוו ומתחזיין חד ומסורתא דיקא דכולהו פוק חזי במסרה רבתא ע' ל"ח ונוסחי דיקי נמי כוותה סלקי: כתבים באצבע אלהים. חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל הכתבים כתבים באורייתא דכותא ומסורת דמסרה עליה תלתא חסר שבושא הוא דאי כתבים גרידא חשיב ארבעה הוו חד דין ותרין לויפן וילד וחד בויתן ה' אלי דמשנה תורה ואי הכתבים קא חשיב טובא הוו וכולהון בכולהו נוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ומלא יו"ד אלא ודאי כדאמרן. הרמ"ה ז"ל ועיין גם במסורה דילן:

לב (א) כי בשש. חסר וא"ו רמז למה שאמרו בשבת פ' ר' עקיבא ובשמות רבה פרשה מ"א ובירושלמי פ"ד דתענית שהגיע זמן שש שעות ולא ירד ובמסרת בשש ב' וסימן משה. סיסרא. ובבראשית רבה סוף פרשה י"ח אמר ר' אליעזר שלשה הן שלא המתינו בשלתן שש שעות ואלו הן אדם וישראל וסיסרא. אדם שנאמר ולא יתבששו לא באו שש שעות והוא בשליתו. וישראל שנאמר וירא העם כי בשש משה כי באו שש שעות ולא בא משה. סיסרא שנאמר מדוע בשש רכבו לבא בכל יום היה למוד לבא בשלש שעות בארבע שעות ועכשיו באו שש שעות ולא בא ועיין יפה תואר שם סימן י"ח ובתיקוני הזוהר תיקונא תליסר דף כ"ד: מה היה לו. עיין מה שכתוב בפרשת נצבים בס"ד אלל מה חרי: (ג) באזניהם. הבי"ת דגושה והנו"ן בצירי: (ו) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ם: ושתו. כתוב במקרא גדולה יש ספרים ושתה בה"א וכן העתיק מנחת כהן אך בכל ספרים מדוייקים כתוב בוא"ו וכ"כ בהעתק הללי ובמסורת שתה ג' כתיב ה"א וסימנם אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה (שמואל א') לפה הלכית (ישעיה כ"ה) אשר אין משפטם לשתות (ירמיה מ"ט) גם הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא לאכל ושתו ויקמו לצחק וא"ו כתיב בסוף תיבותא והאי דאצטריכנא ליה משום דבעלמא בשאר קריא בה"א: לצחק. הח"ת בצירי: (ז) שעליתי. קדמאה בצירי תניינא בחירק: (ט) ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה. כתוב בסמ"ג הל' תפלה אנו קורים ויחל ע"פ מסכת סופרים אע"פ שהוא לסוף שני פסוקים מן הפרשה ע"כ. וכן במרדכי ריש פ' הקורא את המגלה עומד תימה לר"י על מנהגנו שאנו קורים בתעניות ויחל והראשון מתחיל שם והוא לסוף שני פסוקים מפרשה שלמעלה והא אין מתחילין בפרשה פחות מג' פסוקים וכו'. ובספרים המדוייקים שאצלנו וגם בס' הרמב"ם ז"ל אין כאן שום הפסק פרשה האמנם מצאתי כתוב בספר תגי שיש כאן פ' סתומה. וכתב בספר מטה משה סימן תשמ"ט שנשאל על זה גדול בדורו מהר"י מולן והשיב דכמה פסקי פרשיות יש בס"ת של צרפתים דלא כרמב"ם ע"כ. ועיין עוד בס"ת מהר"ל יודא מינץ סימן (ח) מ': (י) גדול. הגימ"ל דגושה וכן חברו: (יא) ויחל. דעת התוספות שיש הפסק פרשה שני פסוקים קודם פסוק ויחל וכן שני פסוקים קודם פסוק והקרבתם דפסח בפרשת פנחס וכ"כ האגודה והמרדכי בשמם פרק הקורא את המגלה עומד ולא נמצא כן בספרים שלנו. ובתיקוני כמהר"ר שמואל דיל וויקיו כתוב ואפשר שהספרים שלהם היו עשויין כתיקון ר"ת ז"ל שלדעתו בויאמר ה' אל משה ראיתי יש שם פרשה וכן נמצא בהעתק ס"ת ישן פרשה סתומה עכ"ל: (יב) להרג אותם בהרים. חסר וא"ו כתיב ודכותא ויבקש להרג את משה פ' שמות הלין תרין בנוסחי דיקי חסרים עד כאן לשון הרמ"ה ז"ל וכן במ"ג להרוג ד' מלאים בלישנא וכו' ואין שנים אלו מהם: מחרון. מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל תשלח חרנך חסר וא"ו כתיב. שוב מחרון אפך מלא וא"ו כתיב. וכל לישנא דחרון באורייתא דכותיה מלא: (יג) את זרעכם. במאריך ובמקף וכן הוא לב"א: זרעכם. הזי"ן בלא קדמא: ככוכבי. בכל ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ואת הכוכבים דבראשית מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד וכל כוכבים באורייתא דכותא מלא דמלא ככוכבי השמים דכי ברך אברכך מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא. דרך כוכב מיעקב מלא וא"ו כתיב: הזאת. הזי"ן דגושה: (יז) ברעה. ברעו קרי ונכתב ברעה בה"א כמד"א ברעה הוציאם. עיין עוד בזוהר ריש פ' ויקהל: במחנה. הבי"ת דגושה: (יט) ומחלת. חסר דחסר עיין ריקאנטי ומה שפי' עליו בעל אור יקרות: מידו. מידיו קרי וכן נמסר במסורת ובהרמ"ה ז"ל והכתיב רומז למה שכתוב ולכל היד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל זו שבירת הלוחות וכן אמרו במדרש לקחם בידו א' והשליכם בכעס ואהרן ושבעים זקנים תפשו בידו שלא ישליכם ולא יכולו ואמר הקב"ה תבורך יד חזקה כזאת היינו דכתיב ולכל היד החזקה. ובדברי רז"ל כי פרחו האותיות ולכן חסר יו"ד ונשארו שתי ידיו חלושות כיד אחת ואמרו חז"ל כי נשברו כבדות כי קדושת האותיות היתה נושאת אותם וכמו שאמרו בארון נושאיו נושא עצמו לא כ"ש: (כה) בקמיהם. כתוב בביאורי מהר"ר אייזיק שעיין על מצות עשה מהסמ"ג בהלכות ס"ת זל"ש. מצאתי למעלה בקמיהם העמדים על הפקדים פ' נשא הסופרים מגיעים הרגל בב' הקופי"ן הללו כזה ק קבלה היא מפי איש ע"כ וכן בתיקון ס"ת ישן. ובספר תאגי נכתב עליהם ב' קופין צריכו' ליגע ולא מזייני גם במסורת הדפוס כתוב ב' קופי"ן דבוקים בתורה בקמיהם הם העמדים על הפקדים עד כאן לשונו. ולא נהגו כן סופרי עירנו גם לא נמצא זה בספרים כתיבת יד הקדמונים ובריש מסרה רבתא כתוב שקו"ף למעלה בקמיהם זעירא ולא כן במסורת כ"י: (כח) כשלשת אלפי איש. חד מן ד' דסבירין אלפים: (ל) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ם: (לא) אנא. עיין מ"ש בסוף פרשת ויחי: גדלה. הגימ"ל רפה: (לד) דברתי לך. זקף קטן בלמ"ד: פקדי. הפ"א בקמץ לבד והוא חטוף: ופקדתי עליהם. בהעתק הללי עליהם ירושלמי עלהם ואומר המסורה י"ג חסרים בתורה עכ"ל. וכן הוא חסר בספרים מדוייקים שהוא חד מן י"ג חסרים וסימנהון נמסרה במסורה גדולה פרשת ויגש וכהרמ"ה ז"ל:

לג (א) וידבר ה' אל משה לך עלה מזה. סתומה: העלית. בחירק כמו שכתבתי לעיל והוא חד מן ג' בחירק במסורת: (ב) והפרזי. הזי"ן דגושה: (ה) ויאמר ה' אל משה אמור אל בני ישראל. אין שם פיסקא: (יב) ידעתיך בשם. הבית רפויה בכל ספרין דוקני שלא כדין אתי מרחיק: (יג) את דרכך. דין לחוד חסר יו"ד באורייתא ושארא כולהון מלאים: (יד) ויאמר פני ילכו. כתב בעל מקנה אברהם ונמשך אחריו גם כן בעל ערוגות הבשם כ"מ שנאמר האתנח בראש פסוק נקרא ספא כמו זה וכן ויאמר הראני נא שבסמוך וקראו לו עבד או קוץ שהוא פחות ממשרת: (יז) גם. בדגש: (כ) לראת פני. כתוב בהעתק הללי שהוא חסר וא"ו ועיין ג"כ במ"ג ריש פ' בא וכן כתב הרמ"ה ז"ל לראת ג' חסרים וא"ו וסימן ולא יוכל לראת דוכסה את עין הארץ. וירד ה' לראת את העיר ואת המגדל. ויאמר לא תוכל לראת את פני. מכלל דשאר אורייתא מלאים עכ"ל: כי לא יראני. כתב אבן עזרא שהוא קמוץ ובכל הספרים בפתח:

לד (א) פסל לך. הסמ"ך בקמץ לבד והוא חטוף: את הדברים. בס"ם הקדמא בס"א לא באלף של את: (ב) והיה נכון. בשוא לבד: (ה) וירד. בשופר הפוך לא בתביר: ויקרא בשם ה'. כתב רש"י ז"ל דמתרגמינן וקרא בשמא דה' עכ"ל כלומר שמשה הוא הקורא בשם ה' שאילו היה השם הקורא היה מתורגם וקרא בשם ה' וכן תרגם ויקרא בשם ה' פרשת לך לך וצלי בשמא דה' והנה הם מטעים בעל הטעמים שכאן טפחא במלת בשם והפרש גדול יש בין זה ובין ויקרא בשם ה' האמור באברהם ששם הטפחא במלת ויקרא וכן במלת בשם. ויותר נראה לי פירוש אבן עזרא כמ"ש כאן ובראש פ' וישמע יתרו שהשם הוא הקורא והוא שאמר בראשונה וקראתי בשם ה' לפניך וכ"כ החכם אבודרהם בסדר תפלות של תעניות זל"ש. וכשאומר ויקרא בשם ה' צריך להפסיק מעט בין בשם לה' כי בפסוק הוא בטרחא ורוב ההמון טועים בזה ע"כ. ועיין מ"ש בס"ד בירמיה כ"ג על פסוק וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו ומ"ש הראב"ע בספר מאזני לשון הקודש: (ו) ויקרא ה' ה'. בכל אתר דשמא אדכר תרי זימני פסיק טעמא בגווייהו ורזא דמילתא באדרא קדישא דנשא דף קל"ח: (ז) **נצר**. נו"ן רבתי: **וחטאה** ליה וחד עולה לא שאלת: ינקה. הקו"ף בסגול: אבות. מלא וא"ו כתיב ובהעתק הללי מדפוס פיזארו וגם בספר א' כ"י כתוב אבת חסר וא"ו ויצא להם טעות זה כי מצאו כתוב לשון מסורה א' אבת ב' וחסר וסימנם שה לבית אבת. פקד עון אבות על בנים. ובלשון מסורה אחרת מסור בהאי תניינא פקד עון אבת דואלה שמות. והטועים לא הבחינו בין זה ובין הכתוב בפ' וישמע יתרו בעשרת הדברות בגם הוא בספר ואלה שמות והוא החסר וזה של דברות שניות דפרשת ואתחנן שניהם מלאים. ובמסורה גדולה פרשת יתרו נמסר בכתב מפורש אבת ב' חסרים וסימנהון שה לבית אבת. פקד עון אבות דוישמע יתרו וכ"כ בעל מנחת כהן פרשת בא וכך הם בהעתק הללי: (ט) ויאמר. בפזר גדול לא שני גרישין: (יא) שמר לך. השמ"ס בלא מאריך במדוייקים והלמ"ד רפה: שמר. יש מי שעושה אותו בראש הדף וכמ"ש בעל הטורים בפרשת ויחי ועיין מ"ש בפרשת אחרי מות על פסוק שני השעירים: והפרזי. הזי"ן דגושה: (יד) **אחר**. רי"ש רבתי. ועיין מ"ש בעל הטורים בפרשת ואתחנן על מלת אחד. ובס' קדמון כתוב לאל אחר רי"ש שפיא וזקיפא וזעירא מכל רישין שבמקרא. ופליגי ביה במסורת ואמרי לית רי"ש רב ותקיף וכן הילכתא: (יז) מסכה לא. בלא מקף: (כ) תפדה. הדל"ת דגושה: לא תפדה. בלא מקף: כל בכור. בתיקון ספר תורה ישן כל בכור במפתח וכל ע"כ ומפי המסורת ידענו שזהו בלא וא"ו כי הוא אחד מן ד' כל דסבירין וכל וסימנם נמסר בפרשת וארא: בכור. מלא שאינו מהז' חסרים שנמסר סימנם בפרשת ויגש במ"ג וכן הביאה הרמ"ה ז"ל: (כד) יחמד. החי"ת בשוא לבדו: (כה) לא תשחט. זה כתוב לא תשחט ובפרשת משפטים כתיב לא תזבח והוא חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמאה זי"ן תניין שי"ן וסימנם נמסר במס"ג פרשת יתרו: (כו) ראשית. בריש מסורה רבתא כתב המדפיס שזו רי"ש זעירא וזה אינו במסרת כ"י ולא בספרים: (כח) ברדת. הבית דגושה: (לג) ויכל משה מדבר. בס"ם ויכל בגלגל משה בזקף קטן. מדבר בטפחא:

ויקהל לה (א) **בני**. במאריך לא במקף: (ז) מאדמים. האל"ף בקמץ לבד וכן חביריו: תחשים. התי"ו דגושה: (ט) ואבני שהם מקף במאלע וכן חכם לב: לאפוד. כתוב בהרמ"ה ז"ל לאפד ולחשן דאבני שהם קדמאה חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו ומסיר עליה בכולהו נוסחא דאתו לידן לית כותיה חסר מכלל דתרין לאפוד דויקהל מלא וא"ו כתיב ובתרתי מסרתא לאפוד תלתא תרין מלאים וחד חסר וסימנהון אבני שהם קדמאה חסר ותרין מלאים הכנו דויקהל ודכותיה והנשאם הביאו וברובא דנסחי דיקי הכין כתיב והיא דמסרין בהון תלין חסרים וחד מלא דאבני שהם הלויהון חסר דוהנשאם מלא וליתא דבהאי מסורתא גופיה מסיל

גבי

גבי לאפד קדמאה לית כותיה חסר ורובא דנוסחי דיקי כמסורתא קדמיתא סלקי . ובלישנא כל אפד באורייתא בין בבגדי כהונה בין בשום בר נש חסר וא"ו כתיב בר מן עשרה מלאים וסימנהם חשן ואפוד ומעיל ושבעה האפוד דמסור עליה האפוד שבעה מלאים וסימן שתי טבעות קדמאה ועשית שתי טבעות תניין תרין בפסוקא וירכסו דואתה תצוה תלתא בפסוקא ועשית את מעיל האפוד הא שבעה וחד ואפוד דאמרן הא תמניא ותרין לאפוד דויקהל כדאמרן הא עשרה ושאר לישנא באורייתא חסר וא"ו כתיב וכולהון חסר יו"ד וחשב אפדתו חסר וא"ו ודכותא ויאפד לו בו חסר וא"ו כתיב ע"כ . ועיין מ"ש בפרשת תצוה : (י) יבאו . שורק בוא"ו : (יא) את המשכן את אהלו וגו' . סימן את את ואת . את ואת . את את ואת . גה"ה ואת ושארא את וחד פסוק סימן כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני : בריחו . בריחיו קרי : (טו) הקטרת . בשני פשטין : (טז) את מזבח העלה וגו' . סימן את ואת . את ואת . את ואת . וחד פסוק סימן לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי . פסוק אחר בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו חד נסיב וא"ו וחד לא נסיב וא"ו וכה"ג איתנהו בפ' פקודי : (יח) מיתריהם . מלא דמלא כתיב בתרין יודי"ן חד קדים לתי"ו וחד קדים לה"א וכל מיתריהם באורייתא דכותיה ומסורת דמסרא עליהון גבי מיתריהם דפרשת במדבר לית כותיה מלא שבושא הוא דכולא בנוסחא דיקי מלאים דמלאים כתיבין . הרמ"ה ז"ל : (כב) הביאו חח ונזם וטבעת וכומז . שמות רבה סוף פ' מ"ח אמר משה לפני הקב"ה כתבת כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור . הרי הביאו חמשה חח ונזם וטבעת עגיל וכומז ע"כ . וקשה דלא כתיב עגיל אלא בפ' מטות בביזת מדין : (כז) והנשאם . לית חסר דחסר עיין במ"ג סוף פ' לך לך וצריך להגיה שם ויקריבו הנשיאם את קרבנם שהוא השני שבפסוק וכן כתב הרמ"ה ז"ל ובבמדבר רבה פ' י"ב אמר הקב"ה בני שנזדרזו יכתב שהביאו והותר והנשיאם שנתעצלו חיסר אות א' משמם שכן כתיב והנשיאם חסר יו"ד ע"כ . ונראה לי להגיה במדרש והנשאם וכן הוא במדרש שהביא רש"י בפרשת ויקהל דיקא נמי דקאמר חיסר אות א' משמם דרובא דהאי לישנא באורייתא מלא חד יו"ד : (לב) לעשות . השי"ן בתביר לא בטפחא : לעשת בזהב ובכסף . בס"א כ"י כתיב בגליון מלא בספר מוגה עכ"ל . ובכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי חסר וא"ו והוא חד מן החסרים עפ"י המסורת וכיון דאתא לידן נימא ביה מילתא ללמוד ללמד לשמור ולעשות החסרים והמלאים כי במסורת ראיתי חילוקים יש מי שמסר לעשת י"ב חסרים ויש מי שמסר י"ג ומסורת שבדפוס פיה לא פתחה בחכמה שברים סדלא וגם בנחמיה י"ב נמסר לעשת י"ג חסר וסימן ולחשב מחשבת וחברו . וזה לא יתכן שחברו הוא בפ' כי תשא ושם כתוב לחשב מחשבת לא ולחשב ועוד דלעשות דהתם מלא בכל הספרים בלא מחלוקת והמדפיס עצמו כתבו מלא וא"כ חסר בידו א' להשלים מנין י"ג . והא לך סימן שמצאתי במסורת כ"י לעשות י"ג חסר וסימנהון ויקהל משה ולחשב מחשבת ועשה בצלאל וגו' כל הסימן כמו שכתוב בדפוס ובאחרונה הוסיפו ולכם השמע לעשת דסוף נחמיה וגם במקרא גדולה כתב על זה דנחמיה י"ג חסר . והך מסרה בתראה ניחא טפי ונשלם מנין י"ג וכן צריך להגיה מסורת הדפוס . עוד אעידה לי עד א' נאמן הרמ"ה ז"ל שכתב אשר ברא אלהים לעשות מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דלעשות באורייתא דכותא מלא בר מן ט' חסרים וא"ו ומסר הסימן כמו שהוא במסורת כ"י דלעיל וכגון זה טעה בעל מנחת כהן שכתב לעשת ט' חסר בתורה וסימן דין לעשת בזהב ובכסף דראו קרא ה' בשם לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש וגו' והיינו הך במלות שונות . ומי שמסר י"ב חסרים מנה כל השבעה שבתורה כמ"ש וההפרש הוא בכתובים בלבד שהשמיט פסוק כי עזרא הכין לבבו (עזרא ו') ופסוק ואשר ישמיעו (נחמיה ח') . והוסיף וחד ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזרא ז') . ובמסורה שלנו כתיב ולעשות מלא שהוא אחד מן ט"ו מלאים וסימן נמסר בשמואל ב' ז' . כללא דנקטינן מכל הנך דלכולי עלמא אותם של תורה הם ט' חסרים ולית בהון פלוגתא כלל : (לד) ואהליאב בן אחיסמך . עיין מ"ש בפ' כי תשא : (לה) מלא אתם חכמת לב לעשות כל . בחומש עם תרגום דפוס סביוניטא כתיב בגליון יש ספרים בכל ע"כ . ספרים משובשים נזדמנו להם למדפיסים ואין בזה מחלוקת : חרש .

יש גם כן טעם פסק :

לו (א) חכמה . השי"ן בקמץ לבד : ותבונה בהמה . בהמה ג' וסימן נמסר במ"ג סוף פרשת תצוה ועל זה דרשו רז"ל שכל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת ולא בבני אדם בלבד אלא אפילו בבהמה ובחיה שנאמר חכמה ותבונה בהמה : (ז) והמלאכה היתה דים . אין בוא"ו געיא : (י) המשכן היריעת . טעו המדפיסים שכתבוהו חסר יו"ד שבכל ספרים מדוייקים הוא מלא גם במסורת כתוב יריעת כלם חסר וא"ו בלישנא וכו' מכלל שכולם מלאים יו"ד . עוד בפירוש איתמר מהרמ"ה ז"ל עשר יריעת מלא יו"ד וחסר וא"ו וכל לישנא באורייתא דכותה סיעה האחת מלא יו"ד כתיב וכל לישנא מלא יו"ד : חבר . במקצת ספרים הבי"ת בפתח ובקצתם בקמץ ובמסורת עליו לית קמץ זקף : (יא) ויעש ללאת . עיין מ"ש על מלה זו בפרשת תרומה : במחברת . בחי"ת בשוא לבדו וכל במחברת שבענין המים בלא מאריך בספרים כ"י : (יב) מקבילת . חסר וא"ו ועיין מ"ש על זה פ' תרומה : (כא) עשר אמת ארך הקרש . א' לחוד חסר וא"ו באורייתא וסימן עשר אמת ארך הקרש דמשכנא תניינא : (כג) ויעש את הקרשים למשכן עשרים קרשים . בספרי דילן לית הכא פרשתא כלל ובספר תגי פליגי עליה נהרדעי וסוראי הלין אמרין פ' והלין אמרין ס' ולא פשיטא לן עד דייתי עזרא לעלמא דאתי ולימא : (כט) והיו תואמם . ב' סבירין והיו הדין ואידך והיו שמנה קרשים דבתריה : והיו תואמם . מלא וא"ו וחסר יו"ד בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים וכן מצאתי במסורת כ"י פרשת תרומה על פסוק והיו תאמם מלמטה ב' דין תאמם בתראה . והיו תואמם כתיב . והנה תומם בבטנה כתיב . ויהי בעת לדתה והנה תאומים ע"כ . והוא ג"כ מן ח' זוגים בספרא קדמאה חסר תנין מלא וסימן נמסר במ"ג פ' פקודי . וכבר טעה בזה בעל מנחת כהן בפ' וישב שכתב ויהי תואמם חסר י' והיו תאמם חד"ת אך בפ' ויקהל סתם דבריו והיקן המעוות וכו' קדמאה דתרומה חסר דהכא דויקהל מלא וא"ו וחסר יו"ד עכ"ל . גם הרמ"ה ז"ל הביאם כולם כמ"ש : (לא) חמשה לקרשי צלע המשכן האחת . קדמאה דצואה האחד בדל"ת ודין דעשייה האחת בתי"ו וסימן באחד ספרים או באחת שגיאות : (לג) לברח . בפשט האחרון לבד : (לד) ואת הקרשים . ואת בגעיא :

לז (ג) על צלעו האחת . על במקף לא ביתיב : צלעו . בפשט לא בגלגל : (ח) כרוב אחד . כן הוא בספרים כ"י : קצוותו . קצותיו קרי וכן חבירו שבפרשת פקודי תרווייהו כתיבין תרין ווי"ן באמצע תיבותא והם מן י"ב מלין דכתיבין תרין ווי"ן עפ"י המסורת וסימן נמסר במ"ג פרשת פקודי ושניהם חסרים יו"ד אחר התי"ו ועיין ג"כ מ"ש בריש פרשת תצוה : (ט) למעלה . העי"ן בשוא לבדו : סככים . הכ"ף בשוא לבדו כפי דרכנו : אל הכפרת . קדמא באל"ף : היו פני . כתב הרשב"א חל"ב כתבתי שיש בס"ת בין בפ' תרומה בין בפ' ויקהל יהיו פני הכרובים . ובמקצת ספרים כתוב בפרשת תרומה יהיו ובפרשת ויקהל היו . כך כתוב בספרינו בפרשת תרומה שהיא צואה כתוב יהיו ובפרשת ויקהל שהוא ענין העשיה כתוב היו : (טז) על השלחן . על במאריך ובמקף : ואת דמנקיתיו . בס"ס האל"ף בצירי ובפשט לא במקף : ואת דהקשות . במקף לא בקדמא : הקשות . בוא"ו א' לבד בכל ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים וקדמונים בס"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועשית קערותיו וכפותיו וקשותיו דשלחן קדמאה מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב ואת הקשות דויקהל חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין ואת קשות הנסך דבמדבר מלא וא"ו כתיב : (יט) שלשה גבעים משקדים . זה הראשון בלבד בגעיא בספרים כ"י ובדפוס ישן וכמ"ש בפרשת תרומה : בקנה האחד . הבי"ת בפתח בקנה אחד הבי"ת בשוא . ועי' השי' שמסרתי בפ' תרומה : (כה) קמתו . בלא גלגל : (כז) על שני . בלא מקף באמצע :

לח (א) וחמש אמות . בחילופי הדפוס לב"נ הטעם במ"ם ולב"א הטעם בהי"ת וכן הוא בס"ס כ"י כב"א ובמקף לא בקדמא ובחילופים אחרים כ"י מצאתי בהפך ועיין ביחזקאל מ"א : (ד) למזבח . בפשט א' לבד בהי"ת : (יא) עמודיהם עשרים . ד' מלא בענין ועיין מ"ש בסוף תרומה : (יז) כל עמדי החצר . כתוב במסורת ב' חסר וחברו ועמדי החצר סביב ואדניהם דבמדבר ריש פ' דמקמי והחנים לפני המשכן . וכן נסחי דיקי כי האי מסורת סלקי ומסורה דמסר' עליה כולהון חסר וא"ו בר מן ד' שבושא הוא :

(כ) וכל היתדת . הוא"ו בגעיא :

(כא) **אלה פקודי** . הפ"א רפה : (כד) כל הזהב העשוי . פרשה סתומה :

(כו) לגלגלת . שני הגימ"ל דגושים : הפקדים . אין בדל"ת דגש : (כז) ויהי מאת ככר . אין כאן פיסקא כלל :

לט (א) ומן התכלת . בלא מאריך במלת ומן : (ד) קצותיו ק' והכתיב בתרין ווי"ן קודם לתי"ו וחסר יו"ד וכן חברו שבפ' ויקהל ע"ש ובריש תצוה : חבר . קדמא דתצוה חבר בוא"ו בתחלת המלה והדין חבר בלא וא"ו : (י) וימלאו בו . קדמא במ"ם : טורי אבן . הטעם בטי"ת : (יא) ויהלם . בס"ס היו"ד בקמץ : (יז) על קצות החשן . קדמאה דצואה אל קצות תניינא דעשיה על קצות וסימן ואל על יקראהו : (כא) מטבעתיו . בכל ספרים כ"י מדוייקים ובמקצת דפוסים ישנים מלא יו"ד ואין כאן ק' וכתיב כלל ודפ' תצוה כתיב חסר יו"ד וק' ביו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל וירכסו את החשן מטבעתו קדמאה דואתה תצוה חסר דחסר כתיב חסר וא"ו קדים לתי"ו וחסר יו"ד קדים לוא"ו ומסיר עליה תו כתיב תיו ק' וחברו דואלה פקודי חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב עכ"ל . וזהו חד מן ח' זוגים בספרא קדמאה חסר תניין מלא וסימן נמסר בסמוך במ"ג . והמדפיס טעה בזה ועיין א"ת . גם בעל מנחת כהן כתב כן מטבעתו כתיב וק' מטבעותיו . וא"כ בלוה הטעיות תקן המעוות וזל"ש צריך להיות קדמאה חסר בתראה מלא : להיות על חשב האפד . במסרת פ' יתרו חשיב להית ח' חסר בלישנא וחד מינייהו להית על חשב האפוד והוא זה דפקודי אבל דפ' תצוה מלא : (כד) ויעשו על שולי המעיל וגו' שני משזר . בכולהון כתיב שש משזר בר מן דין דחסר שש : (כו) ורמן . המ"ם דגושה : (כז) הכתנת . הכ"ף בקמץ לבד : (כח) המגבעת . בהעתק הללי המגבעות ירושלמי המגבעת עכ"ל . וכן הוא חסר בכל הספרים ועפ"י המסורת שאינו מהב' מלאים שכתבתי בפ' תצוה : (כט) ואת האבנט . ואת בגעיא : (לג) ויביאו את המשכן . פתוחה : בריתו . כתיב מלא יו"ד קדמאה בריחיו ק' וכ"כ הרמ"ה ז"ל בריחו תרין חסרים יו"ד בין חי"ת לוא"ו בריחו כתיב וקרי בריחיו וסימן את בריחו את עמודיו דואת המשכן את אהלו . בריחו ועמדיו דויביאו את המשכן . ושארא דאורייתא מלא דמלא בתרין יודי"ן . בריחו הנ"ל בלא זקף גדול : (לד) ואת מכסה עורת . כתב הרמ"ה ז"ל ואת ערת גדיי העזים חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותא בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין וסימן ואת מכסה עורת האילם קדמאה דפ' פקודי דרובא דנוסחי דייקי הכין כתיב ותנין דפסוק חסר דחסר ואשכחן חד נוסחא דכתיב ביה איפכא ושיבושא הוא : המאדמים . האל"ף בקמץ לבד ואין דגש במ"ם ובמקצת ספרים הס"א במאריך : (לה) את ארון . מלא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים שאינו מהשלשה חסרים עפ"י המסורת שנמנו במ"ג סוף פ' תצוה וכן הם בהרמ"ה ז"ל : העדת . חסר וא"ו וכל אורייתא כן כתיב בר מן ח' מלא וסימנם במ"ג פ' אחרי מות וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (לו) את השלחן את כל כליו . בלא וא"ו וכן במסורת את כל כליו ב' דין ואידך סוף פ' במדבר : (לט) את מזבח הנחשת וגו' . סימן של אתין שבפסוק עיין לעיל סדר ויקהל בפסוק את מזבח העלה וגו' : מכבר . הבי"ת בפתח : (מ) את קלעי החצר וגו' . וסימן את את ואת ואת את ואת תרין קדמאי ותמשאי לא נסבי וא"ו וסימן ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי דואלה יעמדו על הקללה : (מג) ויברך אתם משה . בהעתק הללי אתם ירושלמי אותם עכ"ל . ובכל הספרים חסר שאינו מהל"ט מלאים בתורה :

מ (ג) ושמת שם את ארון העדות . בהעתק הללי העדות ירושלמי העדת עכ"ל . ובכל הספרים מלא שהוא א' משמונה מלאים כדלעיל : (ו) משכן . הכ"ף בפתח : (ז) ונתת שם מים . תי"ו שניה דגושה : (ט) כל אשר . הכ"ף דגושה : (י) קדש קדשים . הקו"ף בלא מאריך ועיין מ"ש סוף פ' תצוה : (יד) כתנת . התי"ו בחטף קמץ ועיין מ"ש מזה בפ' תצוה על פסוק ולבני אהרן תעשה כתנת : (טו) משחתם . המ"ם בקמץ לבד : (יח) ויקם משה . וחבירו שבפסוק וכן ויקם את החצר שבסוף סדרא שלשתן הקו"ף בסגול ואין עוד בתורה אבל יש מהן י"ז בנביאים ובכתובים ובמסורת ט' בקריאה וסימנם נמסר במ"ג מלכים א' י"א ותהלים מ' : (ל) לרחצה . החי"ת בשוא לבדו : (לג) ויקם את החצר . פ' סתומה : ולמזבח . המ"ם דגושה : (לה) לבוא . בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא ע"כ ובכל הספרים מלא באינו ממנין החסרים שסימנם במ"ג ריש פ' ויחי :

ותשלם מלאכת ספר שני והוא ספר יציאת מצרים ומתן תורה :

רש"י **רב** ושמואל חד אמר חדש ממש כו' בפ' המקנה. וכתב רבינו ובב"ר איכא בזה דעת שלישית ע"ש חידוש המלוכה כמו ונחדש שם המלוכה דשמואל שהורידוהו המצרים ותפסוהו שלשה חדשים עד שהסכים לדבריהם ודייק לי' שם מדכתיב ויקם שחזרו והעמידוהו ולמ"ד שנתחדשו גזרותיו יש לפרש ל' ויקם שקם עליהם לחדש גזירות רעות כמו רבים קמים עלי וק"ל:

רש"י **ור"ד** נתחכם למושיען של ישראל בפ' הנ"ל וכתב הרא"ם ולא ידעתי למה לא הוקשה להם על רב ועלום ועל כל המפרשים אחר מאמר נתחכמה לו שהם בל' יחיד וליכא למימר ה"ה נמי דאיכא למפרך בהו אלא דחד מינייהו נקט משום דתשובתן נתחכמה כו' אינה נופלת רק על מלת לו שהוא בל' יחיד ולא על האחרים ואולי יהי' הטעם בזה היכא דאיכא למדרש לי' דרשינן כמנהגם בכמה מקומות וכבר הארכתי בזה בפ' לך לך עכ"ל. ורבינו כ' ולי נראה שכונו דדרשו כן דלא יתכן לומר נתחכם שהוא בקשת חכמה על כל מה שנזכר בקרא לעשות לישראל וע"כ אמרו כי בקשת הכונה זו היא שכלי ועיוני נתחכם למושיען וכו' שהוא ודאי דבר עיוני וע"ד אסמכתא אמרו לו להם מיבעי לי' וכמ"ש הרא"ם א"נ דקאמר הכי דלא יהי' סתירה בדרשא זו כיון דלא כתיב להם אלא לו ודו"ק:

רש"י **שלא** היו ראויות מתחלה כו' בפ' הנ"ל נחלקו רב ושמואל חד אמר פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס שראשון ראשון מתרוסס וחד אמר רעמסס שמה ולמה נקרא כו' פי תהום בולעו. וכ' רבינו נראה דלמדו לומר כן שהוא פיתום הוא רעמסס דכבר היה רעמסס בימי יעקב דכתיב ויושב את אביו בארץ רעמסס וע"כ אמרו דחדא היא שהוא הפיתום שהי' נקרא רעמסס ע"ש ראשון כו' וחד אמר מקום רעמסס ראשון בנו ונקרא פיתום ע"ש פי תהום בולעו. וזה הנכון שהכרית לרש"י ז"ל בחומש לפרש לפי פשוטו שלא היו מתחלה כו' משום דעכשיו לא הי' תחלת בנינם דהא כתיב בימי יעקב ארץ רעמסס והרא"ם דחק עצמו כאן לאין צורך. ומיהו הדרש דתלמודא יתכן שיהי' ויבן שב אחיזוק בנין רעמסס כפירש"י בחומש לפי פשוטו דמלת ויבן נאמר על הרוב במקרא אתחילת בנין כמו ויבן את נינוה כו' ואין להקשות לפי הדרש דהוא פיתום הוא רעמסס מאי ערי מסכנות. די"ל דפיתום ורעמסס שם מדינה ולא שם עיר ויהי' שם מלת ערי אכל ערי מדינות פיתום שהוא רעמסס. והענין מבואר כי היו בני ישראל עם רב ולא הי' קץ למלאכתם עד שיאלו לפי שהיה ראשון כו' או פי' תהום בולעו לקיים מאמר השם ועבדום כו' ד' מאות שנה וק"ל:

רש"י **ור"ד** כקוצים היו כו' בפי' הנ"ל וכתב רבינו פי' המצרים נעשו כקוצים לישראל וע"פ מ"ש בב"ר כשושנה בין החוחים מה שושנה זו כשהיא בין החוחים קשה ללקטה כך גאולתם של ישראל היה קשה לפני הקב"ה כמ"ש או הנסה לקחת לו גוי מקרב גוי כו' כשהיו במצרים היו דומים לשושנה כו' ע"ש ודרשו ויקוצו מל' קוצים דלפי פשוטו הוא מקרא קצר ה"ל למכתב ויקוצו בחייהם מפני בני ישראל כמו קצתי בחיי כו' וק"ל:

רש"י **שפרה** זו יוכבד ע"ש שמשפרת הולד פועה זו מרים ע"ש שפועה כו' בפ' הנ"ל נחלקו רב ושמואל חד אמר אשה ובתה וח"א כלה וחמותה וכתב רבינו ונראה שלמדו לומר כן משום דהאי ניסחא אשר שם האחת כו' ושם השנית כו' לא תמצא בתורה כ"א כשקדם לו בפסוק שהיו שנים כמו ולעבר יולד ב' בנים שם הא' פלג כו' וכן ואת שני בניה אשר שם הא' גרשום כו' משא"כ כאן לא קדם לו שהיו שתי מילדות וכתב אשר שם האחת בפרה כו' וע"כ דרשו מינה אשר שם האחת היא הידועה בשמה במקום אחר וכן שם השנית הידועה כבר ולפי שלא נזכרו בשמם בתורה מאותו הדור אלא ג' נשים אלו יוכבד ומרים ואלישבע ע"כ האחת והשנית הידועות על שתים מאלו קאמר והא לא מספקא להו דודאי יוכבד היא אחת מהם דדרך הזקינות להיות מילדות ולא הבנות והכלות שלה ועוד דהכתוב בא לפרש ולא לסתום ואם היו מרים ואלישבע לא הוה ידעינן הי ניהו האחת והי ניהו השנית אבל אם יוכבד אחת מהם ליכא לאסתפוקי דודאי הא דקרא היא יוכבד וזה שדקדק לומר אשה ובתה כלה וחמותה דלכך ליכא לאסתפוקי בשם האחת אלא בשם השנית פליגי דמר אמר דהיא מרים דיותר ידוע בשמה מאלישבע וחד אמר דאין סברא שהיתה מרים מילדת אז דעדיין קטנה היתה ויהי' פי' אשר שם האחת הידועה בשמה במקום אחר יוכבד היתה שמה עכשיו בענין המילדות שפרה ושם השנית הידועה בשמה כבר למר מרים ולמר אלישבע עכשיו נקרא פועה ודוק:

למילדות העבריות וגו' דלא צוה למילדות המצריות כתב רבינו בפ' ד"מ דיש לכוין זה עם מה שאמרו שם דבן נח בזמן הבית הי' נהרג על העוברין ולא ישראל דישראל שהרג עובר במעי אמו פטור לכך צוה למילדות העבריות ואמר אחר שהותר לכם להרוג עובר שבמעי אמו ורואים על האבנים קודם שיצא לאויר העולם אם בן הוא כו' וכיון שא"א להם ליפטור מס"ד רק בתחילת יציאת הולד קודם שיצא ראשו או רובו הוצרך לתת להם סימן וק"ל:

רש"י **לא** הי' מקפיד אלא על הזכרים שראו אצטגניני כו' וכתב הרא"ם דאי משום דמיעוט הזכרים ליכא פ"ו אדרבא יותר הי' לו להרוג הנקיבות מהזכרים שהרי במיעוט הנקבות יתמעט פ"ו ואגו במיעוט הזכרים לא יתמעט פ"ו כי זכר א' די לעבר אלף נשים ויותר בשנה ועוד שהזכרים ראוין לעבודת המלך ולא הנקיבות עכ"ל. ורבינו טען אדבריהם מהא שאמרו באגדות דסוטה שלש גזירות גזר בתחלה אם בן הוא והמתן ולא הושיב שומרי' אלא סמך על המילדות ואח"כ היאורה תשליכוהו והושיב שומרין וקסדורין לדבר ולבסוף על עמו וכיון דעבר היום ועדיין היו רואים באצטגנינות שלא לקה העמידו הגזירה עד היום שהושלך ליאור. ובאגדה זו איכא למידק דהא כל הבן הילוד היאורה כו' בתר ויצו פרעה לכל עמו הוא דכתיב ומשמע שהוא קאי אגזירת כל עמו דמויצו לכל עמו לחוד לא היה מוכח מידי דאימא דצוה לכל עמו להשליך בני ישראל ליאור והשתא מנ"ל דכל הבן הילוד כו' ויצו פרעה לכל עמו כו' הם ב' גזירות ולהקדים המאוחר דהיינו כל הבן כו' הוא גזירה שניה ויצו פרעה לכל עמו גזירה ג'. וי"ל דסמכו עצמם לומר גזירה שניה מדכתיב הבה נתחכמה לו דהיינו נתחכם למושיען כו' וב' גזירות הראשונות דהיינו אם בן הוא כו' ולדונם במים הי' משום פן ירבה דהכי משמע בקרא הבה נתחכמה לו לדונם במים כלומר להשליכם ליאור פן ירבה עלינו אבל גזירה שלישית של כל עמו הי' משום שאמרו אצטגניני פרעה היום נולד מושיען כו' ולפי זה מה שפירש"י כאן על אם בן הוא כו' לא הי' מקפיד כו' זה אינו לפי הסוגיא דגזירה ראשונה ואם בן הוא כו' לא הי' אלא משום פן ירבה כו' ונלחם בנו. ומעתה גם דברי הרא"ם תמוהים דהא ב' גזירות ראשונות אם בן והמתן כו' וכל הבן הילוד היאורה כו' לא אמרו לו עדיין אצטגניניו כלום ואעפ"כ לא גזר אלא על הזכרים כמפורש בקרא אם בת היא וחיה וכבר אמרו בב"ר טעם הי' המלך להרוג הזכרים ולהחיות הנקיבות כו' ע"ש. ומזה שהוכחנו דהגזירה שלישית הי' משום אצטגנינות וב' גזירות ראשונות אם בן הוא כו' והבה נתחכמה לו לדונם במים הי' משום פן ירבה כו' יש לתמוה ג"כ אמה שכתבו התוס' באגדות זו אהא מה שאמרו שם מילדי העברים זה אמר ר' יוחנן נבאה ולא ידעה מה נבאה זה נופל ואין אחר נופל ליאור באותו יום שהושלך משה ליאור בטלו הגזרות הוא שאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו אמר להם משה בשבילי נצלתם כולכם שבטלו מצרים גזירתם. וכתבו התוס' תימה אדרבא בשבילו נגזרה הגזירה שראו אצטגניני פרעה. וי"ל הוא הי' הראשון שהושלך ליאור וגזרה ראשונה אם בן הוא כו' לא בשבילו היתה אלא משום ונלחם כו' עכ"ל. ודבריהם תמוהים דהא ודאי דאצטגנינות הוא גזירה שלישית הי' לכל עמו אבל גזירת השלכת בני ישראל ליאור הי' כבר בגזירה שניה משום פן ירבה כמו שהוכחנו כל זה מסוגי' דשמעתין גם מ"ש בתירוצם שנעשה הי' הראשון המושלך ליאור זה סותר כמה מדרשות שהוזכר בהו שכבר זה הושלכו רבי' מבני ישראל ליאור ודוק:

אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שהאריך בפלפלא חריפתא אדבריהם ודבריו נוטים לדברי רבינו ע"כ ראיתי להביא דבריו והילך לשונו ואני הדיוט תמה על תמיהתם והתירוץ ברור דשפיר קאמר משה בשבילי כו' כמאי דאיכא למידק לכאורה ר' חמא דידי' אדידי' דהכא קאמר המה מי מריבה שראו אצטגניני פרעה כו' ומכח אצטגנינות גזר פרעה גזירת היאור והלא לעיל בפסוק הבה נתחכמה כו' הקשה להם מיבעי לי' אמר ר"ח נתחכמה למושיען כו' הרי כי כבר ראו אצטגנינות גזר פרעה מסברתו גזירת היאורה תשליכוהו והתי' ברור דכיון דאמר רבי יוסי בר חנינא לעיל ג' גזירות גזר פרעה כו' א"כ פרעה אף בלי ידיעת משה רבינו בחר להעניש בהשלכת היאור משום שהקב"ה נשבע כו' והאחר שראו אצטגניני פרעה לידת מרע"ה ולא ידעו אם יהודי אם מצרי גזר אף על עמו כיון שסיפרו לו שמושיען של ישראל לוקה במים נמשכה שגזירה

עד יום שהושלך משה ליאור. ובזה שכתבנו שהוא מוכרח בקל לתרץ קושייתם דמה שאומר זה נופל כו' היינו משה ואילך בטלו הגזירה ושפיר קאמר משה בשבילי כו' וכיון שהשליכוני ליאור נצלתם כולכם: אם יאמר אומר דהכא רבי חנן ודקאמר ראו שמושיען של אלו לוקה במים עמדו וגזרו כו' משמע דבאותה שעה היתה הגזירה וסברי התוס' דפליג ר"י אההיא דרשת דר"ח בדרש בפסוק הבה נתחכמה כו' וסבר דלא נגזרה היאור רק באותה שעה שראו שמושיען של ישראל לוקה במים ואולי דריש ר' יוחנן מלת נתחכמה לו למושיען של ישראל שהוא משה להוציאו מן העולם ולא כדברי ר"ח שקאי אהקב"ה מושיען של ישראל ובזה הקשו שפיר התוס' הא לא אפשר דקשיא תרתי חדא דמנ"ל לאפוכי פלוגתא בין ר"ח בר' חנינא דאמר לעיל בהיפך. ואף אם ר' יוסי בר' חנינא דאמר ג' גזירות כו' ואף אם הברייתא דתנא לעיל בפרקין וילך איש מבית לוי תנא עמרם גדול הדור הי' וכיון שראה גזירת כל הבן כו' ואימא דר' יוחנן ככולהו תנאי נקט וכי קאמ' ראו שמושיען של ישראל לוקה במים עמדו וגזרו כל הבן כו' היא גזירה הב' אף בני המצריים וא"כ אימא דר"י אתי ככולהו תנאי. ותו דאכתי לא קשה מידי דכיון דע"כ ר"ח בר חנינא פליג דאיהו אמר לעיל נתחכם על הקב"ה גם ר"י בר חנינא דאמר ג' גזירות כו' משמע דגזירת היאור היתה קודם משה רבינו א"כ אפי' דנימא דר"י דהכא פליג אר"ח מאי ק"ל לתוס' כיון דסגת' לא מייתי והיינו דקאמר משה כו' רק אהך מילתא דר"ה שדרש בפסוק המה מי מריבה אימא דוהיינו דקאמר משה כו' הוא סיום מילתא דר"ח באמר בזה שפרשתי לך פסוק המה מי מריבה שטעו אצטגניני תבין דהיינו דקאמר משה שש מאות אלף בשבילי נצלתם כולכם מיום שהשליכוני ליאור סוף דבר חזרתי על כל הצדדים ולא מצאתי מקום לתמיהתם עכ"ל. ועיין בשמעתין בסוגיא זו ותראה שדבריו נכונים למבין כי אני קצרתי להביא המאמר בכבודו. ומסיק רבינו כדבריו ואין להקשות דא"כ גם אחר שנתבטלה גזירה שלישית כשראו שמושיען נלקה במים למה נתבטלה גזירה שני' שהי' משום פן ירבה כו' כדאמר זה נופל כו' די"ל כיון דראו דנלקה מושיען לא חשו עוד לפן ירבה ונלחם בנו כיון דלא יהיה להם מושיע וק"ל:

ותחיין את הילדים. רש"י מספקות וכו' בפ' המקנה ופירש"י ז"ל דאל"כ הוה לי' למכתב ולא המיתו את הילדים ותחיין משמע שהיו מסייעות להחיותן. וכתב רבינו ואיכא למידק א"כ מה השיבו בכך כי חיות הנה בטרם תבא וכו' על השאלה ששאל להם מדוע וכו' ותחיין את הילדים וכי משום דאין צריכין למילדות אין צריכין למזונות. וי"ל לפירש"י דסמוך בהבית ורבותינו דרשו הרי משולה לחיות וכו' השיבו לו על פיקוח מזונות דלא היו צריכות להם כדאמרינן סוף קידושין מימי לא ראיתי ארי סבל שועל חנוני כו' והם מתפרנסים שלא בצער ודוק:

רש"י **כהונה** ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כו' בפ"ק דסוטה דכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור עזובה זו מרים שהכל עזבוה מתחלה צרעת ופי' ותמת שנצטערה ונחשבה כמתה ויקח לו כלב את אפרת פי' לאחר שנתרפאה חזר ולקחה לו אלמא אפרת זו מרים וכתיב ודוד בן איש אפרתי אלמא ממרים קאתי ע"כ וכתב רבינו אע"ג דמצינו ל' אפרתי באנשי אפרי' כמ"ש ויאמר לו אנשי גלעד האפרתי אתה כו' וגם הדר שם בהר אפרים מצינו נקרא כן כמ"ש בן תוחו בן צוף אפרתי כו' אבל דוד שהיה מיהודה ודר בבית לחם יהודה ודאי דלא הי' נקרא כן בשם אפרתי אלא ע"ש אם המשפחה שהיתה חשובה דהיינו מרים שנקראת בקרא אפרת וכן אבימלך מחלון וכליון נקראו אפרתים דמאותה משפחה היו גם המקום נקרא בית לחם אפרתי. אך מה שאמרו דכלב הי' איש מרים ומהם יצא דוד צ"ע דהא יחוסו של דוד מרם בן חצרון בספר רות וד"ה ומתוך הכתובים נראה דכלב לאו היינו רם דג' בנים היו לו לחצרון ירחמיאל ורם וכלובי דהיינו כלב כדמוכח קראי דד"ה. ויש ליישב דא' מיוצאי בני רם נשא אשה מיוצאי בני כלב ולא הי' דוד ממשפחת כלב אלא מצד אם אלא בחשיבות מרים עשה זאת שנקראו אפרתים. אך מה שאמרו דבתי לויה ממשה לא ידענא מאי רבותיה דהא כל שבט לוי נבחר לעבודת הלוים. וי"ל דה"ק שאחר שנתגרשה יוכבד מאישה עמרם ליגשא שנית לעמרם שהי' לוי דהיינו שנולד ממנה משה שהי' לוי ודוק:

רש"י **והיא** ילדתו לו' חדשים ויום א'. וכתב הרא"ם תימה דבפ"ק דסוטה אמרינן גבי ותצפנו שלשה ירחים דלא מנו לה מצראי אלא מדאתעברה והיא הוית מעוברת תלת ירחי מעיקרא וגבי ותהר האשה פריך והא הוית מעוברה כו' תלת ירחא מעיקרא ומשני מקיש לידתה להורתה מה הורתה שלא בצער כו' מכאן לנשים צדקניות כו' אלמא בן ט' חדשים שלמי' הוה ולא לששה חדשים ויום א' נולד כפירש"י וי"ל אבל בתוס' סוטה בשלהי פ"ק תרצו שבספר האגדה של דברי הימים כתוב כדברי רש"י וחולק על גמ' שלנו אבל לבי מגמגם בזה איך הניח גמ' ערוך ונטה אחר האגדה הסיח ושמא י"ל מפני שהאגדה הסיח יותר קרובה לפשוטה של מקרא דמלת ותהר מוכחת כפי' האגדה עכ"ל. אמר המלקט ותוס' אלו מה שהביא הרא"ם לא נמצאו בגמ' שבידינו וראיתי בחזקוני שהקשה ג"כ זה ותי' דהא ודאי מצראי נמי הוו ידעי דיולדת לז' יולדת למקוטעין ובדקו אחריה לששה חדשים מטעם דאהדרי וע"כ יכולה להצפינו ג' חדשים מיום לדת אותו עד ו' חדשים מטעם דאהדרי' עכ"ל ע"ש ואני לא זכיתי להבין דברי פה קדוש הנה לתרץ דברי רש"י ז"ל עם סוגית תלמודנו ודברי רש"י ז"ל אינם סובלים תירוצו דרש"י ז"ל נקט כאן בלישני' והם בדקו לסוף ט' אף כי הי' אפשר לפרש דבריו לסוף ט' משנתעברה אבל מפירושו במפתין א"א לפרש כן דנקט בהדיא שבדקו לסוף ט' מהחזרה ע"ש. אך יש לדקדק להאי מ"ד דס"ל דעשרים וא' בניסן הושלך משה ליאור ובז' באדר נולד משה וג' ירחים לאו דוקא אלא אותו שנה מעוברת הי' רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם וא"כ בצרי להו מג' חדשים ט"ו ימים והיכי כתיב ולא יכלה עוד הצפינו ותצפינה ותיזל ט"ו ימים יותר. ומסקנת קושיא זו כתב בשמע שלמה הא דכתב רש"י ז"ל והמצראים באו לסוף ט' היינו למ"ד כו' בסיון הי' אותו היום אבל למ"ד דס"ל דעשרים וא' בניסן הושלך ס"ל נמי דהמצראים היו מחפשים על המעוברות תיכף בכניסתן לט' חדשים קודם מלאת החודש וק"ל:

רש"י **זפת** מבחוץ כו'. עי' לעיל בפ' נח ועוד תי' רבינו כיון דהשמוש רב הי' שם לכל מין ומין לא הי' די בחומר מבפנים שאפשר שיתפרק ע"י שימוש רב כזה אבל בתוס' בפ' המקנה אמרו דזה וזה תוך התיבה והחומ' הי' מכסה לזפת אבל מבחוץ לא זפתה שלא ירגישו כי הגומא דומה לקנה היאור ולא יבחינו וקשה לפירושם ממה שאמרו שם באגדה ותקח לו תיבת גומא מ"ש גומא א"ר"א מכאן לצדיקים שממונם חביב כו' ורשב"ן אמר דבר רך כו' ומאי פריך דהא איכא למימר שלקחה גומא שלא יבחינו. ויש ליישב דשאר עץ נמי דומה לגומא אלא לאפוקי זפת קאמר ודוק:

רש"י **את** שפחתה ור"ד ל' יד כו'. וכתב הרא"ם ולא ידעתי למה אמר כזה ור"ד דמשמע מזה מה שפי' אמתה שפחתה אינו מדברי רבותינו והלא שני המאמרים מדברי רז"ל הם בסוטה דפליגי ר"י ור"ן חד אמר ידה וחד אמר שפחתה מאן דאמר ידה דכתיב אמתה ומאן דאמר שפחתה מדלא כתיב ידה ולמ"ד שפחתה הא אמרת בא גבריאל כו' ומשני דשייר לה חדא ולמ"ד ידה ליכתב ידה ומשני דנכתב אמתה לרמוז הנס שנשתרבבה כו' הא קמן דשני המאמרים אלו מדברי רז"ל הם ושמא י"ל מפני שפי' אמתה ידה אינה אלא על צד הדרש שהרי אם הי' פי' אמתה ידה הי' ראוי להיות השם דגושה כו' ע"ש שהאריך. אבל רבינו כתב למאי דקאמר מ"ד ידה דכתיב אמתה אע"ג דעפי אית לן לפרש כמשמעו אמתה מל' אמה שפחה כדקאמר מ"ד שפחתה מדלא כתיב ידה הכא ע"כ ליכא לפרושי הכי דהא שפחותיה מתו ולא מסתבר ליה למימר דשייר חדא. וה"ק ידה דכתיב אמתה וכיון דשפחותיה מתו כבר ע"כ דליכא לפרש אלא ידה וגם רש"י בחומש פי' לפי פשוטו אמתה שפחתה ור"ד כו' דהכי מוכח נמי מתוך שמעתין דאמתה שפחה הוא יותר פשיטות משנפרש אמתה ידה והרא"ם האריך בזה לפירש"י ואין צורך וק"ל:

רש"י **קולו** כנער. כתב הרא"ם בסוטה אמרו קרי לי' ילד וקרי לי' נער תנא הוא ילד וקולו כנער דברי ר"י א"ל ר"נ א"כ עשית למשה רבינו בעל מום פי' שהוא לוי ונפסל בקול עב לעבודת שיר אלא מלמד שעשה לו אמו חופת נעורים. והרב פי' כר"י ולא כר"ן משום דמנער בוכה משמע שהיה קול בכיתו כקול בכיתו של נער ואם כר"ן לא הוה ליה למימר אלא והנה נער. וא"ת שבא הכתוב לומר שמפני שראתה אותו בתיבה כחופת נעורים וגם מפני בכייתו חמלה עליו א"כ הוה לי' למכתב והנה נער ובוכה ומה שטען ר"ן על דברי ר"י א"כ כו' אינה טענה מפני שאין הלוי שקולו עב נפסל לעבודת שיר אלא בהיותו נער וקולו עבה ומשונה מכל הנערים אבל אם בהיותו נער הי' קולו כשאר הנערים אע"פ שהיה קולו משונה בעת ילדותו

אין

אין בכך כלום ור"ן עצמו מודה בזה רק שחשב שמאחר שמילדותו היה קולו כקול נער אין ספק שבעת הנערות יהי קולו עב ומשונה מקולות שאר הנערים לכן טען מה שטען. ואין לדחות דברי ר"י ממה שלא השיב שכן דרך החולקין בכמה מקומות ועם כל זה הלכה כמותם כדתנן בפ' ראוהו ב"ד כל השופרות כשרים כו' ומעתה יש לתמוה מאוד על הרמב"ן ז"ל שטען על דברי הרב ואמר שכבר דחו זה ואמרו א"כ כו' עכ"ל. ורבינו כתב באגדה זו ורש"י הביא דרשה דר"י והרמב"ן טען וכבר דחו כו' והאריך הרא"ם להשיב על דבריו ומדבריו משמע שהנער כשר לעבודת השיר של הלוים וקשה דהא לא נקרא נער רק עד שלשים כמ"ש הרא"ם בפ' וישב ועבודת הלוים לשיר אינם מתחילים אלא משלשים שנה ואילך ולולי פירש"י בשמעתין מה שהוא לוי כו' היה נראה לפרש מה שהקול עבה לאשה בעל מום לאו משום דגוי הוא אלא כל שינוי שבאדם בבריאתו משאר כל אדם נקרא בעל מום וכיוצא בזה איש שקולו דק כאשה נקרא בעל מום וסרים וכן להיפך באשה שקולה עב תקרא בעלת מום ואיילונית ור"י לא הי' חש לדברי ר"ן דהתם ודאי שינוי בריותו הוראה על מומים אבל הכא קולו כנער מורה על מעלתו וגבורה לבו ודוק:

רש"י **שהחזירתו** על מצריות הרבה לינק כו'. באגדת סוטה כתב רבינו מפורש בב"ר למה אמרה מן המצריות וכי אסור כו' לא כן תנינן כו' אבל מניקה של ישראל כו' לפי שבחזירתו כו' ולמה פסלן אמר הקב"ה פה שעתיד כו' ע"ש ואע"ג דהיתה שם מינקת ישראלית הי' מותר במינקת מצריות וכ"כ התוס' בפ' א"כ ע"ש אבל הנ"י פרק חרש כתב בשם ר"ת דהיכא דאיכא מנקת ישראלית דאסור מכותית ע"ש בארוכה ויש ליישב דה"נ הכא מפני הסכנה שלא ירגישו שהוא מן העברים לא היה לומר מניקה מן העבריות כמ"ש בהעלימה דבריה אי לאו אחר שפסל המצריות. ובזה יתיישב הכא היאך נתנה לו להניק מהמצריות דהא ברשות המצריות היה נתנה להניק הא תנן כותית תניקה של ישראלית היינו דוקא ברשות ישראלית ולא ברשות מצרים די"ל לקרות עברית הי' יותר סכנה שלא ירגישו בדבר מיהו בזה איכא למימר כיון דבת פרעה נתנה להניקו לא שייך ש"ד מאימת המלכה עליהם ודוק:

רש"י **עתיד** לצאת ממנו להתגייר. וכתב הרא"ם וקשה דמהכא משמע דאם הי' עתיד לצאת ממנו איש הגון לא הי' הרגו ואמאי והלא כבר נתחייב מיתה ממה שהכה בבית ובודאי דלא דמיא לההיא דב"ק פ' שור שנגח דקאמר גבי אל תצור כו' לא כשעלה על דעתך עלה על דעתי שתי פרידות טובות כו' דהתם לא נתחייבו מיתה אלא מכח הק"ו אבל הכא שכבר נתחייב מיתה מדינא וכו' א"כ אפילו אם הי' עתיד לצאת ממנו איש הגון היה לו להרגו מידי דהוי אכל שאר חייבי מיתות ושמא י"ל דמשום הכאה לא הי' לו להרגו וכו' עכ"ל. ורבינו בפ' ד"מ כתב ג"כ כדברי הרא"ם ואמר ודע שבעל כסף משנה כתב דראיית הרמב"ם מדשקלינן וטרינן באלו הן הגולים אם גר תושב שהרג ישראל גולה או נהרג אם איתא ליסקול ולימרי בחובל בישראל כו' עכ"ל. ואין ראייתו מכרעת דהתם בשוגג איירי ומקשינן מיהרג בשוגג על הריגתו ולא על הכאתו. ועוד דמשום הריגת בר מיני' הוצרך למנקט הריגה דגר תושב אינו חייב על גר שהכה בהכאה בעלמא. ונראה דטעמו של הרמב"ם מדלא חשיב ליה בהדי ז' מצות ע"כ היינו טעמא משום דלא הי' נהרג עליו ע"פ ב"ד כמו שהי' נהרג על ז' מצות דאזהרתן מויצו ה' כו' זו היא מיתתן אבל בהכאה לישראל שמעינן מיניה שהוא חייב מיתה בידי שמים ודוק:

רש"י **אף** על פי שלא הכהו נקרא רשע כו'. ובפ' הנ"ל הקשה רבינו ואמר מנ"ל לומר שבהכאה זו נקרא רשע דאימא שהי' רשע מקודם זה כמעשה כמו חבירו שהי' כבר מדכתיב רעך שפי' רשע כמותך ונראה לומר בזה לפום רהיטא ממשמעות הכתוב שמשה קראו רשע ה"ל לכתוב רשע למה תכה כו' אבל נכתב לרשע בל' שמשמעו שהוא סיפור הכ' שמשה אמר לאותו שנעשה רשע למה תכה כו' ולמה כתב לנו כאן שהיה רשע כיון שמשה לא אמר לו כן אי לאו דאשמעינן דבהכאה זו נעשה רשע אבל מלת רעך שהוא סיפורו של משה קראו כך ע"י שהי' רשע כבר כדאמרינן בש"ר ודו"ק:

רש"י **הכיר** בו שהוא מזרעו של יעקב. אמר המלקט ויש לתמוה דבמגילת קהלת פירש"י על הכתוב שלא לתמך על פני האיש כו' ראה מה שנא' ביתרו קראן לו ויאכל לחם והכיר שהוא מצרי כו' הרי משמע שם מפירושו שלא הכירו ועוד היאך פירש רש"י כאן שהכיר בו מפני שהמים עלו לקראתו מהיכן ידע זה והא בנותיו אמרו לו וגם דלה כו' וראיתי בב"ר וגם דלה דליה אחד דלה כו' ע"ש וזה ביטל הקושיא שני' וקושיא ראשונה במקומה עומדת ושמא דאגדות חלוקות הם וכבר כתב הגאון המזרחי דדרכו של רש"י ז"ל לפרש הכתובים בשני מקומות ע"פ מדרשות חלוקים אהדדי:

רש"י **מה** אני חשוב לדבר עם המלכים. אמר המלקט ראוי לעיין בזה למה הקטין אדון הנביאים עצמו כ"כ מפני מלך מצרים. וביותר הדברים קשים לסובלן מה שפירש"י וכי אוציא כו' ואף אם חשוב אני כו' מה זכו ישראל כו' אשר הרואה זה ישתומם וכי משה רבינו לא הי' רוצה בגאולתן של ישראל חלילה לחשוב זה על רעיא מהימנ' של ישראל אשר כמה פעמים מסר נפשו עליהם ועתה בא בקטרוגים ח"ו ועוד יותר דברים רואה אני בכאן כפירש"י ז"ל מה שהוסיף בלשונו המתוק ואף אם חשוב אני כו' ומי יוכל לשער חכמתו הגדולה אשר מראה לנו בחילוף איזה תיבות או אפי' אות א' ק"ו בן בנו של ק"ו ראוי לתת לב ליתור דברים שבו ונראה לכוין כוונתו עם מה שאיתא בש"ר פ' ו' שלח נא ביד תשלח אמר משה ביד המלאכים שלחת להציל את לוט בן אחי אברהם בני בתוך אברהם יצחק ויעקב עאכ"ו וכפ' הפועלים אמרו דמיכאל וגבריאל היו ועוד ראיתי בב"ר דמיכאל וגבריאל נקראו מלכי המלאכים מפני שהם מלכים על כולם ובזה יש לכוין מאמר פה קדוש שנקט רש"י ז"ל מה אני חשוב לדבר עם המלכים שרמז על מיכאל וגבריאל ר"ל וכי אני חשוב כמות' לילך בהצל' ישראל וכשק"ו שלגוד משה ביד המלאכים שלחת להציל את לוט כו' ואחר זה אמר הכתוב וכי אוציא כו' ופירש"י ואף אם חשוב אני כלומר שאני חשוב מהם כמאמר רז"ל שיש אומרים שהצדיק עדיף ממלאך א"כ מה זכו ישראל להיות נגאלים ע"י ולא ע"י מלאך כן נ"ל:

רש"י **אהיה** עמם בצרה כו' יפה אמרת כו' בפ"ק דברכות. וכתב רבינו משום דכתיבי בהאי קרא ב' אמירות ויאמר אלהים אהי' כו' ויאמר כה תאמר כו' ובראשונה כתיב ב' פעמים אהי' ובשניה לא כתיב רק פעם א' אהיה וע"כ אמרו כי חסר מן הכתוב בין ב' האמירות תשובת משה דיה לצרה כו' וחלילה לחשוב שינוי רצון בי"ת ב"ה כמה שאמר למשה יפה אמרת כו' רק הענין מבואר בב"ר אמר הקב"ה למשה כו' אלא לך אני מודיע ולא להם כו' ר"ל שאמר לו' הקב"ה אתה לא הבנת דברי כי גם אני כוונתי לכך לך אני מודיע אהיה עמם בצרה ולהם איני מודיע אלא כה תאמר לבני ישראל אהי' כו' ואל תזכור להם צרה אחרת. והוא מבואר שהבטיח לנו הקב"ה בשם הוי"ה ב"ה שאנו דבקים בו וישאר לנו הוי"ה בכל השיעבודים ולא יבוא לנו הפסד וכליון ח"ו באורך הגלות וק"ל:

רש"י **את** האות זה רמז שלשון הרע סיפר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כו' בפ' הזורק אמר ר"ל החושד בכשרים לוקה בגופו דכתיב והן לא יאמינו לי כו' וגלוי קמי הקב"ה דמהימני ישראל אמר אלו הן מאמינים בני מאמינים אתה אין סופך להאמין שנא' יען לא האמנתם כו' אבל הם מאמינים דכתיב ויאמן העם בני מאמינים והאמין בה' כו'. וכתב רבינו נראה שהוקשה לו בנתינת אות זה להיות נלקה בגופו וע"כ אמרו בעבור שחשד משה שלא יאמינו לו ובקש לתת להם אות נית' לו לתת אות להיות נלקה בו על שחשדם שהחושד בכשרים כו'. אמנם יש לעיין בזה דמה חטא משה בזה דהא אם קמי שמיא גליא דיאמינו לו קמי משה לא גליא וכי כל אדם שבא לדבר נבואה יאמינו בו בלא אות ועוד מאי מייתי ראיה שהם מאמינים מדכתיב ויאמן העם כו' דכתיב בתר ויעש האותות לעיני העם כו' הרי משה נמי לא אמר דלא יאמינו אליו בלא אות וביקש ליתן להם אות שיאמינו לו ע"י האות. והנראה כלפי שאמרו במדרשות והביאו רש"י בחומש שהקב"ה אמר למשה ושמעו לקולך כו' שהיה סימן מסור ביד זקני ישראל שבלשון פקוד כו' יהיו נגאלים ולזה אמר שכבר אמר הקב"ה למשה ושמעו לקולך כו' כדבר אמוני מקובל מאבותיהם היו דברי משה שלא כהוגן במה שאמר ולא יאמינו לי וקרוב לזה מפירש בב"ר ולזה מבואר נמי שהזכיר כאן שהם בני מאמינים ויש להם דבר מקובל מאבותיהם המאמינים ובב"ר מפורש שעשה לו הקב"ה ג' אותות כנגד אברהם כו' ומייתי שהם מאמינים דכתיב ויאמן העם כו' דמסיים בהאי קרא וישמעו כי פקד ה' כו' דמשמע פירוש דבזולת האותות שקדמו האמין העם מטעם ששמעו כי פקד ה' שהוא לשון שהיה מסור בידם. והזכיר אתה אין סופך להאמין ע"פ מ"ש בש"ר דבכל ג' אותות הטיב לו הקב"ה כשיטתו כו' תפס מטה הנחש כו' כו' עשית מעשה נחש כו' והנה ידו מצורעת כו' מכאן שהחושד בכשרים כו' ולקחת ממימי היאור רמז לו שעתידה כו' והוא ילקה ע"י ע"ש באורך וז"ש כאן שרמז לו באות ג' שהמים שנהפך לדם שאתה אין סופך להאמין וילקו המים ע"י כדכתיב יען כו' ודוק:

רש"י **מכאן** שמדה טובה כו'. בפ' הנ"ל וכתב רבינו פי' שתרוויהו בצדיק אמר כמפורש בש"ר מכאן שפורעניות שוהא על הצדיקים לבוא ומדה הטוב ממהרת לבוא ולא שייך הא דאמרינן מדה טובה מרובה כו' ה' מאות כו' דהתם במדת הצדיק לטוב לגבי מדת הרשע לרעה קאמר. ונראה שנזכר זה בכאן לפי שעשה משה אלו האותות לעיני ישראל שיאמינו בו שהוא נביא ה' ואולי יחשבו שעושה כן בלהט וכישוף כמו שחשב פרעה ועבדיו ע"כ אמר שבאות זה ראו שהוא מעשה אלהים שהטובה ממהרת לבוא לצדיק ולא כן פורעניות שהוא לבוא כי לא כן מדת הלהט והכישוף שהוא ודאי שוה מדותיו לטובה ולפורעניות ודוק:

והיו המים כו'. אמר המלקט נראה לכוין זה מה שנאמר והיו והיו ב' פעמים עם ש"ר פ' א ז"ל בשני אותות הראשונים אתה מוצא שחזרו לכמות שהיו אבל אות הדם לא חזר לכמות שהיה לפי שלא רצה הקב"ה למחול למשה על הכאת המים כו' ע"ש באורך הא קמן שאות הדם לא חזר לכמות שהיה ואפשר לזה נכתב ב' פעמים והיו הראשון בא להורות כמשמעו שהמים יהפכו לדם והשני בא להורות שישאר הדם בהוייתו ולא יחזור עוד לכמות שהיה כמו בהאותות ראשונות ורש"י ז"ל לא פירש כן ע"ש:

רש"י **ריב"ק** אומר כל חרון אף שבתורה כו' בפ' טבול יום. ובעל צרור המור מפרש ליה דוקא בחרון אף שנכתב לגבי משה והטעם הוא לפי שבמעלת הש"י אין לומר חרון אף שאינו מתפעל בעצמו אבל החרון אף נאמר מצד הרושם בנעשה אבל כאן לא מצינו שעשה רושם וא"כ ח"ו נשאר החרון ביתעלה לזה בא ר"י לומר שאף בזה נמצא רושם. ורבינו טען ואמר ואינו כן דהא שם בשמעתין פריך מחרון אף דגבי משה והתם קאמר כל חרון אף שבתורה וע"כ הנראה דכמה חרון כתיבי בתורה ובקצתם הוסיף בהם לומר אף שהוא רמז של הרושם שבא אחריו בקרא כן שיהיה הרושם במעשה שאחריו כגון ותרה אפי והרגתי ותרה אפי בהם כו' כן שיהיה הרושם אחריו בדיבור של כעס כמו ויחר אף יעקב ברחל כו' התחת אלהים אנכי כו' וכמוהו ויחר אף בלק כו' ויחר אף אליהוא כו' וכן משמע בסוגיא זו דדיבור של כעס שבא אחריו מקרי שפיר רושם דקאמר והכתיב ויחר משה בתרי אף ולא אמר ליה מידי. אבל כאן קאמר ריב"ק דלא הוזכר כלל רושם אחריו בין בדיבור בין במעשה לזה בא ר"י לומר דאף בזה נעשה רושם ומזה למדו לומר בפ' הזורק מהא דכתיב ויחר אף ה' בם שגם אהרן נצטרע. ולמ"ד נצטרע מוקי ליה הכא בנזיפה ונזכר זה הרושם במעשה שאחריו דכתיב ויחר אף ה' בם וילך דהיינו שפירשה שכינה ממנו שהיה נזיפה ודוק:

רש"י **תניא** אמר ר"י ח"ו כו' סכנה היא לתינוק כו' והקשה הרא"ם היאך התיר לעבור על מצות עשה דמילה משום סכנת הולד והלא עדיין לא ניתנה התורה דכתיב בה וחי בהם ולא שימות בהם עד שיתיר במקום הסכנה וכו' ע"ש שהאריך. ורבינו כתב ליישב זה עם מה שכתבו התוס' סוף פ' בן סורר ומורה דגרסינן שם בעו מיניה מר' אמי בן נח מצווה על קדושת השם או אין מצווה כו' וכתוס' שם כד"ה בן נח מצווה על קידוש השם וא"ת והא וחי בהם בישראל כתיב ואפי' ישראל היה מחויב למסור עצמו אפילו בצנעא אי לא דכתיב וחי בהם. וי"ל דדילמא לא אצטריך וחי בהם אלא כי היכי דלא נילף שאר מצות מרציחה ונערה המאורסה דאפילו בצנעא יהרג ואל יעבור לב"נ עכ"ל. ובזה הרס קושית הרא"ם דודאי מן הסברא לא ניתן שום מצוה שימות בהם אלא וחי בהם ובישראל אצטריך קרא וחי בהם כו' משום דלא נילף ליהרג מרוצח ונערה המאורסה ודוק:

רש"י **אז** הבינה שעל המילה בא להורגו. וכתב הרא"ם לא הבנתי מאמר הרב בזה כ"א כיון לומר שבעת שהיה בולעו מראשו עד ירכו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום לא הבינה שבא להרגו אלא חשבה שבא להורות לו שימול בנו בלבד וכשרפה ממנו אז הבינה שבא להרגו על שלא מל אותו איך הבינה ממה שרפה ממנו שבא להרגו דילמא לא בא אלא להורות לו שימול את בנו וכשראתה שלקחה צפורה צור ותכרות את ערלת בנה מיד רפה ממנו והלך לו. ועוד אחר שלא הבינה שבא להרגו אלא אחר שרפה ממנו למה אמרה טרם שרפה ממנו הורג אישי אתה לי. ואם כיון לומר שבעת שהי' בולעו מראשו עד ירכיו הבינה מיד שבא להורגו אבל לא ידעה למה וכשראתה שתכף שכרתה ערלת בנה מיד רפה ממנו אז הבינה שבשביל המילה בא להרגו למה אמרה על בנה קודם שרפה ממנו הורג אישי אתה לי והלא לא הבינה בהסיבה מילתו בא להרגו אלא אחר שרפה ממנו. ועוד שהוא עצמו כתב שמשבליעה שהיה בולעו מראשו ועד ירכיו הבינה שבשביל המילה הוא ולכן ותקח צפורה צור כו' עכ"ל. ובאגדות פ"ג דנדרים כתב רבינו ועיין ישוב לזה בביאור מהר"ן וגם אכן נימא ביה מילתא דרש"י ז"ל דקדק כן מדכתיב וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולות. והוא שמתחלה חשבה שעל כל פנים אף אם יהיה נימול על ידה יהרג משה כעונש שלא מל את בנו וזהו שהבינה שבלעו המלאך פעם אחר פעם עד המילה להורות לה שהוא נענש על שלא מל אותו שתמול היא אותו אבל אחר שראתה שתכף בהתחלה בכריתת ערלת בנה וירף המלאך ממנו אז אמרה והבינה דבר נוסף כי דמים הוא למולות כי המלאך לא בא שיהרג משה עכ"פ אלא הצלתו תלוי בעסק מילת בנו שבעל עסקי מילת בנו בא להרגו אלא אם יתעסק במילתו ואז ינצל אבל טרם שראתה שרפה המלאך ממנו לא חשבה שהצלתו תלוי במילת בנו אלא שעכ"פ יהרג משה על שלא מל אותו וע"כ לא אמרה אלא חתן דמים אתה לי ולא אמרה למולות ובזה יתיישב נמי מה שהקשה הרא"ם גם לפירש"י שפירש תרוויהו על דמי הריגה תרי זימני חתן דמים כו' נ"ל עכ"ל דלפי דברינו ודאי צריכי תרוויהו דלפי מה שחשבה בתחלה שעכ"פ יהרג משה לא אמרה אלא חתן דמים אתה לי עד אחר שרפה המלאך ממנו הבינה דבר נוסף שהצלתו תלוי במילת בנו ואמרה חתן דמים למולות ודו"ק:

רש"י **העשוי** לפרעה כו' וכתב הרא"ם אין זה סותר מאמר יען לא האמנתם כו' לכן לא תביאו כו' דמשמע שלולי אותו החטא היו מביאים את ישראל אל הארץ כי יתכן שהיו מביאים אותם אל הארץ אבל לא היה זוכה לראות הנעשה למלכי ז' אומות שיהא מת קודם מלחמת' וכן כתב רש"י גבי יען לא האמנתם כי גילה הכתוב שאלולי חטא זה היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו כו' אבל לא שהיה רואה הנעשה למלכי שבעה אומות ומ"ש רש"י גבי שלח נא כו' ביד אחר שתרצה לשלוח שאני אין סופי כו' אע"פ שעדיין לא נגזר עליו לא הגזירה הזאת וגזירת מי מריבה י"ל שידע זאת בנבואתו שרמז לו הקב"ה על זה קודם שליחותו לפרעה כדאיתא בש"ר ומה שכתב בפרשת בהעלותך גבי נוסעים אנחנו ומ"מ שתף משה עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה כו' והסבור שהיה נכנס דמשמע שעד שנגזרה עליו גזירת מי מריבה אע"פ שכבר נגזרה עליו גזירת עתה תראה עדיין היה סבור שיכנס ולא ידע בנבואתו שלא יכנס י"ל שלא הודיעוהו בנבואתו רק שלא יכניסם כמו מנהיג כדמשמע מל' אני אין סופי להכניסם והיה סבור שלפחות יכנוס שם כא' משאר העם ולכך שתף עצמו עמהם ואמר נוסעים אנחנו. וההיא דר"ש דקאמר גבי עתה תראה מכאן אתה למד שנטל משה את הדין שלא ליכנס לארץ נ"ל דמיירי בכיבוש הארץ כלומר שלא ליכנס עמהם בכיבוש הארץ דהיינו מלחמת ל"א מלכים דקאמר כריש'. אך קשה שאע"פ שנגזרה עליו הגזירה של מי מריבה למה לא היה סבור שיכנס כשאר העם וכלא הגזירה לא היתה רק שלא יביאו את הקהל כדכתיב לכן לא תביאו את הקהל כו' ויש לומר מדהולך הכתוב להודיע חטאם לומר שאלו לא חטאו חטא זה היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון שאר דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ כך היה עון משה ואהרן מיד הבין משה שהגזירה היתה שלא יכנס לארץ אפילו כאחד משאר העם אלא שהכתוב חלק להם כבוד לומר שלא יביאו הקהל לארץ כמו מנהיגים לפי כבודם. וההיא דתביאמו ותטעמו שנתנבאו שלא יכנס לארץ ואפילו קודם הגזירה הוא ניבא ולא ידע מה ניבא עכ"ל. ובאגדת חלק טען רבינו ואמר הדברים דחוקים שהיה משה נכנס לארץ ויהושע תלמידו יהיה מנהיג בחיי משה ואין המלכות כו' ואין אלו אלא דברי נביאות שלא יכניסם כמו מנהיג וההיא דב"ר לא משמע כדבריו. וע"כ הנראה דודאי ידע משה שנגזר עליו שלא יכנס לארץ אבל חשב משה שאפשר

לנפל

נבטל הגזירה בתפלה שלא היה כאותו גזירה שבועה אבל בגזירת מי מריבה הי' בו גז"ד שיש עמו שבועה כפירש"י בפ' חקת לכן לא תביאו כו' בשבועה כמו לכן נשבעתי כו' עכ"ל וכדאיתא בפ"ק דר"ה והשתא דנוסעים אתהנו שיתוף עצמו עמהם ה"ש דקודם מי מריבה חשב משה לבטל הגזירה. ומה שכתב הרא"ם לשיטתו והוית דתביאמו כו' ודאי דהכי מוקמינן האי קרא בפ' י"נ אבל אין הפירוש כמו שהשיג הרא"ם דהתם לאו אמשה קאמר דניבא כו' דמשה ודאי ידע בנבואה שלא יכנס לארץ אבל משום דכל בני ישראל אמרו השירה ואמרו תביאמו כו' ולא אמרו תביאנו נתטעו שהיו מתנבאין ואינם יודעין כו' על גזירת מרגלים שלא יכנסו לארץ והכי משמע ליפנא דתלמודא מתנבאין כו' וכ"ה בהדיא במכילתא וכפירוש רשב"ם בהדיא התם ודוק:

פרשת וארא

רש"י **דבר** אתו משפט. וכתב הרא"ם מפני שהדיבור כאשר תבא אחריו אמירה מורה על הדיבור הכללי שאינו מורה על שום מאמר פרטי כלל כמו וידבר השם אל משה לאמר נאמר לו כן וכך. וכן דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם שפירושו ותאמר להם כך וכך. ולכן גבי אמור ואמרת שאין הא' מורה על הכללות והאחר על הפרטות דרשו בו להזהיר גדולים על הקטנים וכאשר יבוא הדיבור מבלתי שיבוא אחריו ל' אמירה המורה על הפרטות הנה הדיבור הבוא מורה על הקושי כמו וידבר אתם קשות ופה לא הוזכר אחריו ל' אמירה הוכח לפרשו ל' קושי עכ"ל. ורבינו טען עליו ממה שגרסינן בפרק אלו הן הגולין מפני מה נאמר פ' רוצחים בל' עזה דכתיב וידבר ה' אל יהושע וכו' מפני שהן של תורה וכו'. ובדיבור דפסח גבי יהושע שהיה אמירה אחריו ואפ"ה דרשו מל' קושי. גם מה שפי' שהדיבור בכל מקום מורה על הכלל והאמירה אחריו מורה על הפרט מצאתי גם היפך זה הדיבור אחר אמירה בפ' ציצית. ונראה כי הדיבור אינו נופל בשום מקום אלא מל' קשה וזה אב לכולן דבר אתנו קשות כמו שאיתא בה בשמעתין ולכן יפול בדברים של תורה ל' דבור אבל בדברים שאין של תורה לא יפול בהם כלל ל' וידבר רק אמירה חוץ במקומות מעטים שלא מן הכלל שנאמר בהם וידבר לפי שהענין ב.נמו תוירו בדבר קשה כמו הדיבור דפסח וכפ' כי תשא גבי וידבר ה' אל משה וכפ' שמיני גבי וידבר אהרן אל משה וכפ' בהעלותך גבי ותדבר מרים וכו' כמו שפירש"י לכל א' במקומו שהדיבור היה שם משמש בל' קשה מפני שאינם מדברים בשל תורה ושינה הכתוב לומר בהן וידבר ע"ש קושי הענין. והא דאמרו רז"ל דפ' רוצחים נאמרה ליהושע בל' עזה מפני שהם של תורה אע"ג דכמה פרשיות בתורה שהן של תורה ולא נאמרו רק בל' ויאמר כגון פ' התודש ופ' זאת חקת הפסח ופ' טומאת כהנים ופ' ציצית. וי"ל דפרשה של תורה הכתובים בתורה ליכא הכי והיכא הכי אלא לפי שבספר יהושע לא נאמרה שום פרשה לקיים מצוה הכתובה בתורה חוץ מפ' רוצחים וע"כ נאמרו כולם בל' ויאמר כדרכן וזו יצתה מכללן לגזרות שהיא של תורה שיפול בה ל' עז וקשה. ומה שפירש"י על שהקשה לדבר למה הרעות משמע מדבריו דלמה הרעות נמי הרהור הוא והא דאמרינן באגדת חלק על דבר זה נענש משה רבינו שאמר ומאז באתי אל פרעה כו' הרע לעם הזה אמר ליה הקב"ה חבל וכו' ולא הרהרו על מדותי ועכשיו אתה אומר לי והצל לא הצלת וכו' א"כ למדו לומר שהוכיחו על דברים שאלו מתחלת פ' שלמטה הנסמך לכאן בא"ל הקב"ה וארא וכו' באל שדי ושמי ה' וכו' וגם הקימותי את בריתי וכו' כמפורש בש"ר ע"ש יש לומר דרש"י נקט תחלת הענין של דברי משה וכן סוגיא דתלמודא מוכח דכל דברי משה נחשב להרהור דבתחלה נקט רישא דפ' ומאז באתי וכו' וסיים בפסוק דהצל לא הצלת וכו' אבל הרא"ם לא כ"כ ע"ש ומסוף שמעתין מוכח כמ"ש דענישה א' הוא אך יש לדקדק לפירש"י כאן דלמה הרעות נמי הרהור הוא הא אמרינן פרק נגמר הדין ועשיר יענה עזות זה יהושע כו' אילימא משכה למה העברת העביר משה נמי מימר אמר למה הרעות כו' וי"ל דודאי שנייה ל' הרהור משמע אלא ה"ק דהא נקרא יהושע ועשיר יענה כו' בשביל דיבור זה א"כ משה נמי אמר הכי ואמאי נקרא תחנונים ידבר רש וק"ל:

רש"י **אל** האבות. אמר המלקט שמעתי דיש לכוין זה עם מ"ש בפ"ק דר"ה תניא ר"א אומר בתשרי נולדו אבות ופירש"י שם אברהם ויעקב והנה כאן פירש"י בסמוך דליצחק לא נראה באל שדי רק שהבטיח לו לקיים השבועה שנשבע לאברהם באל שדי. ושמא לכך בא לרמז במלת האבות כלומר לאברהם ויעקב וכמו שאמרו בעלמא בתשרי נולדו אבות והיינו רק אברהם ויעקב אבל ליצחק לא מצינו שנגלה באל שדי כי אם בהבטחה נגלה אליו לקיים שבועת אביו ודוק:

רש"י **ורבותינו** דרשו וכו' ואין המדרש וכו' ועוד איך הסמיכה וכו'. הרמב"ן ז"ל טען ואמר וגם המדרש הזה עניינו מתיישב אחר המקרא כי לרז"ל הקשו להם למה זכר נבואת האבות לבאות מעלתם בנבואה ולומר שלא נראה אליהם רק באל שדי מה צורך היה לזה היה הראוי לומר אני ה' ולכן אמר לבני ישראל וכו' ולכן ידרשו כי היה הדיבור תוכחה למשה לאמר לו הנה האבות אשר לא הגיעו מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי האמינו בי וגם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבורם אף כי אתה שידעתני בשמי הגדול והבטחתיך בו שיש לך לבטוח ברחמי ולהבטיח ישראל בשמי שאעשה בהם אותות ומופתים עכ"ד. והרא"ם השיב על דבריו ואמר לא הבנתי איך נתיישב המדרש בזה אחר המקרא כי הטענות שטען הרב במקומן עומדת שהם לא נודעתי כמשמעו שלא הודיעם שכך שמו הרי הודיעם. ואם פי' לא נודעתי שלא אמרו לי מה שמך היה לו לומר ושמי ה' לא שאלו לי. ואם פי' לא נודעתי לא נכרתי שזהו הנראה מדבריו ז"ל שאמר שלא הגיע מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי. שוב לא יתכן לסוסיף עליו וגם אמרו לי מה שמך כי אע"פ שלא ניכר להם מ"מ הודיעם שכך שמו ואיך ישאלו מה שמך גם מה שפי' וגם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבורם אף כי אתה וכו'. לא הבינותיו כלל כי הנראה מדבריו אלה הוא לומר שקיימתי להם מה שנדרתי ושמעתי את נאקת בניהם בעבורם ושוב לא יפול עליו לומר והשבקם לא מצא כו' ולא הרהרו כו'. וא"כ אין פירושו זה מסכים עם כונת המדרש הזה כלל:

ורבינו כתב באגדת חלק והנראה לקיים דברי המדרש ע"פ דברי הרמב"ן לפי שהבטחה שהיא בשם הגדול היא יותר גדולה מהבטחה שהיא בשמות אחרים ולאבות ג"כ נגלה לפעמים בשם הגדול באברהם בברית בין הבתרים וביעקב במראה הסולם אלא שלפעמי' לא נגלה להם רק באל שדי וענין לא הרהרו אחר מדותי ולא אמרו לי מה שמך הוא אחר דכמה פעמים נגליתי להם רק באל שדי ולא שאלו ממני להבטיחם בשם הגדול. ולא הרהרו אחר מידותי כשלא נתקיימה בהם ההבטחה בעצמם להבטחה בשם הגדול אבל האמינו כי שיתקיים ההבטחה לדורותם ואתה שאלת להבטיחך בשם הגדול ואעפ"כ הרהרת אחר מידותי כשלא נתקיימה הבטחה מיד ואמרת למה הרעות וכו' ויתיישב לפ"ז שלא הוכיחו הש"י מיד כששאל ואמר מה שמך וכו' שלא הוכיחו רק על ההרהור שעשיו אחר שהבטיחו כבר בשם הגדול היה לו להאמין ולא להרהר ולומר למה הרעות וכן נראה מדברי התנחומא שלא הוכיחו כלל על שאמר לו מה שמך וכו' דאיתא שם שאסור לאדם לקרוא השם באותיותיו תדע לך שלא גילה אותו לאבות ולמה גילה למשה על שהלך לגאול ישראל כו' ובתר הכי מייתי דרשה דהכא שהוכיחו על שהרהר אחר מידותיו והשתא שפיר נהפך וגם אני שמעתי וכו' שהיא תו' הוכחה למשה מאחר שגם ראיה שאני שמעתי נאקת וכו' כדי לקיים הבטחת אבותיהם שלא היה רק באל שדי והיה לך ליאש ק"ו שהבטחתי לך בשם הגדול ולא היה לך להרהר ולומר למה הרעות כן נראה לקיים דברי הרמב"ן ויבואו דברי הדרש על נכון:

רש"י **מכאן** וכו' בפ' י"נ ויקח אהרן וכו' ממשמע שנא' בת עמינדב [illegible] יודע שאחות נחשון היא מה ת"ל וכו' וכתב רבינו לפי שהכר מצינו בכתוב שמייחס את האשה אחר אחיה כמו אחות תובל קין נעמה והיינו כשלא הוזכרה כבר ליחסה ע"ש אביה אבל הכא שהכר יחסה בשם אביה בת עמינדב קאמר וכי איני יודע שאחות נחשון היא מה ת"ל אחות נחשון. וכן באחות נביות במגילה שהכר יחסה בת ישמעאל קאמר וכי איני יודע שאחות נביות היא כו'. ובאחות אהרן שלא הוזכר ליחסה שם כבר בשם אביה הוכרח לדרוש בפ"ק דסוטה וכי אחות אהרן היא ולא אחות משה שהרי משה נזכר עם בשירת אז ישיר וה"ל ליחסה אחר משה או אחר שניהם כמו ואת מרים אחותם. ובאחות לוטן תמנע דרשי תמנע בת מלכים הואי כו' כדאי' בחלק בכבר פירשנו היינו משום שלא הי' לו ליחסה כלל ביחוס בני החורי כיון שלא היתה מזרע אברהם ויצחק ע"ש. וליכא למידרש הכא כדדרשינן בספ"ק דמגילה גבי אחות נביות שקדשה ישמעאל ומת והשיאה נביות דא"כ מאי אשמועינן הכא שקדשה עמינדב והשיאה נחשון דהתם אשמועינן קרא ליחס בהן שנותיו של יעקב שאז מת ישמעאל והיה יעקב אז בן ס"ג שנה כדאיתא שם. ועוד דהתם עיקר דרשא מוילך עשו אל ישמעאל קדריש כדפירשנו שם. והתם לא שייך למדרש כהכא שהדק עשו כאחיה ועוד דוילך עשו אל ישמעאל למה לי כדפירשנו שם. אמר המלקט רבינו התם הוכחה ראשונה דלא שייך למידרש התם כהכ' דהא דנקט ועוד דוילך עשו וכו' היא הוכחה אחריתי מדנקט ועוד וכו' ושמא דבונתו בהוכחה ראשונה דלא שייך למדרש התם כהכא מדפירש רש"י שם על נשיו שהוסיף רשע על רשעתו וק"ל ונגבי אחות לבן הארמי שהכר הוזכר ג"כ יחוסו של בת בתואל הארמי כתב הרא"ם דמ"מ ליכא למידרש התם כדהכא דלא שייך התם לומר שהדק כלבן. ועוד שלא היה צריך לכתוב לא את אביה ולא את אחיה ולא מקומה שהכר הוזכרו למעלה ועכ"ל שכולם באו לדרשה כדי להגיד שבחה שהיתה בת רשע וכו' ע"כ. ועוד י"ל דהתם נמי איכא למידרש כדהכא לפי שבאו שם לספר תולדותיו של יצחק שהם עשו ויעקב אמר שהיתה אחות לבן וע"כ נולד עשו ממנה שרוב בנים דומין לאחי האם וכה"ג איתא במדרשות. והענין מבואר כי האחים והאחיות הנולדים בבטן א' הם קרובים לטבע האם והעובר הוא ירך אמו כי עיקר גופו של אדם נוצר מאמו כדאיתא פרק המפלת וע"כ הוא על רוב בטבע אחי האם להרע ולהטיב וק"ל:

ואני אקשה וכו' והרבתי את אותותי וכו' בפ"ק דסוטה כתב רבי' הענין מבואר לפי שפרעה האמין בנבואות היה אומרות הרבה בא לכל א' וא' כמ"ש אין כחו אלא במים לום כשהכה אותו באחד והתרה בו באחרת לא האמין שיהיה גם כחו באחרת וזה הביאו שהרבתי אותותי מאחר שהיה בא לקושי הלב שהיה סומך שלא ישנה הקב"ה לו להכותו אותו מכה שנלקה כבר ובאחרת שהתרה בו אמר שלא יהי' כחו בו וזה הביאו להרבות אותותי ואת מופתי בו להראות לו כחי בעולם כמ"ש למען תראה כחי ובעבור תדע כי אין כמוני וזהו מה שאמרו בשמעתין כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב וכו' מעולם לא הכיתי לאומה ושניתי בה ואתם בני יעקב לא כליתם דכתיב חצי אכלה בם חצי כלים וכו'. דלאו לענין כליון אומה שלימה קאמר אני ה' לא הכיתי לאומה ושניתי אלא ה"ק אני ה' לא שניתי להכותה באותה מכה שהכיתי אותה כבר שלא יאמרו המצרים אין כחו אלא בזו המכה כמ"ש המצרים אין כחו אלא במים אלא מכה אותה במכה אחרת משא"כ בישראל חצי כלים וכו' גם במכה א' ליסרם כמה פעמים. ובזה יבואר קושית התוס' דהקשו אהא דבעינן שם תניא רבי אומר מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה ופריך אין לי אלא סאה מנין לרבות תרקב וחצי תרקב וכו' ת"ל כי כל סאון סואן ברעש. ומנין שכל פרוטה מצטרפת לחשבון גדול ת"ל אחת לאחת וכו' ופריך ומאחר דנפקא ליה מאחת לאחת וכו' למה לי ומשני לכמדה ופריך ומאחר דנפקא ליה מכי כל סאון וכו' בסאסאה וכו' למה לי ומשני לכדר"ח ב"פ דאמר אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת גלותה שנא' בסאסאה וכו' ופריך איני והאמר רבא שלשה כוסות האמורות במצרים למה אחת שתתה בימי משה ואחת ששתת בימי פרעה נכה וכו' וכי תימא הנך אזדי והנך אהדרינא ניהו והתניא א"ר יהודה מנימין גר המצרי אמר אני מצרי ראשון ונשאתי מצרית ראשונה וכו' כדי שיהא בן בני מותר לבוא בקהל אלא אי איתמר וכו' אמר ר"ח ב"פ אין הקב"ה נפרע מן המלך עד שעת שילוחו שנא' בסאסאה וכו'. ואיתמר מתני לה אדר"ח ב"פ אסא מ"ד כי אני ה' לא שניתי וכו' כדלעיל ובתוס' שם בד"ה לא הכיתי לאומה וכו' ה"ה דאהא הוה מצי למיפרך הא דרבא והא דמנימין. ותימה מאי היה מצי לפרך למלך של אומה מדקאמר ואתם בני יעקב דמשמע אבל בני יעקב קאמר ובאומה שלימה מיירי עכ"ל ולדברינו שכתבנו דלאו לענין כליון אומה שלימה קאמר אין מקום לקושייתם ודוק:

רש"י **מאחר** שנעשה וכו' בפ' הזורק ויבלע מטה אהרן אמר ר"א נס בתוך נס ופירש"י לאחר שחזר ונעשה מטה בלעו ולא כשהוא תנין דלא כתיב ויבלע תנין אהרן וכתב רבינו נראה מפירושו דנס א' היא שהבליעה גופיה גם אם היה תנין ועוד נס שני שבלעו אחר שנעשה מטה אבל בתנחומא קאמר דאם בולעו כשהוא תנין לא היה זה נס כלל שאמרו נס גדול נעשה במטה שאלו בלע תנין את התנינים כן דרך לבלוע זה את זה אלא נעשה מטה ובלען וזה נס א' וכשבלען לא נתעבה המטה וזה נס שני ויתיישב השתא פירוש ליגנא דנס בתוך נס הבליעה כשנעשה מטה היה עוד נס אחר בתוכו שלא נתעבה ע"י הבליעה אבל לפירש"י לא הוה ליה למימר אלא ב' ניסים היו ודוק:

רש"י **ומצרים** עובדים לנילוס וכו'. אמר המלקט ראיתי בפ"ר שהקשה דהיה ראוי בשביל זה להקדים מכות דבר כי בו לקו גם הטלאים שהיה ג"כ יראתן. ותי' דלאי מכת דם שנשתדה באלוהו לבד משא"כ בדבר שלא בא ביראתן לבד רק בכל הבהמות עכ"ל ואין מקום לקושייתו ממה שאמרו בש"ר בכתוב הנה אנכי נוגף אמר ר' יהושע בן לוי כל מכה ומכה שהיתה באה על המצרים היה הדבר מתמתם ובא עמה שנאמר הנה נוגף כו' זה הדבר שנאמר הנה יד ה' הוי' במקנך וכו' ע"כ:

רש"י **דר"א** בלטיהם וכו'. ורבינו כתב אבל בערוך כתב הגירסא בהיפך לטיהם אלו מעשה כשפים להטיהם אלו מעשה שדים ויש לו דמיון במקרא ואת להט החרב המתהפכת פי' סימנא בעלמ' הוא שהשד מתהפך לכמה גונים כו' עכ"ל אבל הכתובי' מוכיחים כגירסת רש"י ז"ל דגבי בלהטיהם אומר ויקרא וכו' ולמכשפים. וגבי בלטיהם לא הזכיר רק החרטומים ולא המכשפים וק"ל:

רש"י **ואח"כ** בכית עבדיך הוא התחיל וכו' אבל בפ' המקנה הכית הדבר זה אקרא דבתרי' מה שנאמר ובכה ובעמך ובכל עבדיך וכו' וכתב רבינו הא דלא מייתי קרא דמקיימי גבי צפרדעים דכתיב כה"ג ועלו ובאו בביתך כו' כמו שהביא רש"י בכאן. משום דכן דרך הכתוב להזכירם בפרט התשוב התשוב קודם אבל איידך קרא מיד בתרא יתורא הוא: גם שינוי הוא דכתיב ובך ובעמך שהקדים בהאי קרא בעמך לעבדיך וע"כ דרשו מהאי קרא דלפי תחילת הענין שנאמר ויאמר אל עמו וכו' דמשמע הוא התחיל ואח"כ עמו ואח"כ עבדיו כך היה קללתן כמפורש בהאי קרא בתרא וכן משמע בש"ר. אבל רש"י ז"ל נקט לעצמו דרך אחרת ודרכו לא ידענא וק"ל:

רש"י **שאין** השד וכו' זהו לר"א פ' ד"מ אבל רב פפא אמר האלהים אפילו כגמלא נמי לא מצי ברי אלא הא' מיכנף וכו' והקשה רבינו לפ"ז דהשד אינו עושה מעשה רק שהוא מכניף וזה אינו מכניף אבל ע"י כישוף שעושין מעשה גמור היו יכולין לברוא כינה וכן משמע מדברי המפרשים והפוסקים דע"י כישוף עושין מעשה גמור וא"כ מאי קאמר ולא יכלו כו' הא יכלו להוציאם ע"י כישוף ואמאי קאמרי נמי חרטומי מצרים במכות כנים אצבע אלהים היא ולא חשבו שעשה כן משה ואהרן ע"י כישוף כמו שחשבו במכות הראשונות ויש לומר דאף על גב דעל ידי כישוף יכול לעשות מעשה גמור מכל מקום לאו בכל הדברים היו יכולין לעשות דא"כ היו יכולין לברוא עולם חדש ומש"ה לא הוזכר בלטיהם ומכשפים אלא בנס שמטה ושוב אח"כ לא הזכיר כישוף רק בלטיהם דהיינו מעשה שדים כפירש"י לעיל לפי שלא היו יכולין לעשות כישוף בשאר הדברים אבל ע"י שד יכלו בכל הדברים דמיכנפי. ואיכא למידק במכות דם שעשו כן החרטומים בלטיהם היינו מעשה שדים מאי מכניף איכא התם וי"ל שעשו כן החרטומים ע"י אחיזת עינים דהוא ג"כ אינו עושה מעשה כמו מעשה שדים. והוא דלא הוציאו החרטומים אחרי כן את הערוב ע"י מעשה שדים כמו שהוציאו הצפרדעים דהא ערוב נמי מכניף הוא. י"ל כיון דכבר ראו במכות כנים דאצבע אלהים היא האמינו א"כ בכל המכות דמאלהים היו ולא עשו כמו כן ע"י שדים ודוק:

רש"י **ולא** מתו וכו'. אמר המלקט ול"ע דהא רש"י פי' לעיל את הערוב כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים ועורות נחשים ועקרבים למי הוי ומאי הנאה שייך בהו וראיתי בש"ר וז"ל ר' יהודה אומר חיות מעורבבות הביא עליהם ר"נ אומר מיני צרעין ויתושין. ונראין דבריו של ר"י לפי שבצפרדעים כתיב וימותו לפי שלא היה בהם הנאה בעורותיהן אבל ערוב שהיה הנאה בעורותיהן לפיכך לא נשאר בהם עד א' ואם היה הערוב צרעין ויתושין כדברי ר"נ למה לא מתו כמו הצפרדעים עכ"ל ומזה נראה שהרכיב רש"י ז"ל דברי ר"י ור"נ כא' כי בודאי נחשים ועקרבים דומים לצרעין ויתושין שאלו ואלו אין הנאה בעורותיהן וא"כ יש לתמוה למה לא מתו הנחשים והעקרבים כמו הצפרדעים שהכתוב העיד ולא נשאר וכו'. ושמא דנחשים ועקרבים לחוד לא היו מספיקין להכאים הארץ לכך נשארו בחייהן אך לזה צ"ע דכלל דברי ר"י ור"נ כאחד וכל מפרשי רש"י ז"ל לא הזכירו מזה ולא ידענא למה ושמא דרש"י ז"ל ראה כן במדרש אחר וק"ל:

רש"י **וכל** דבר הנזרק וכו' ולא שהלך כאבק על כל ארץ מצרים וכו'. אמר המלקט ראיתי בש"ר שהקשה ובואיל שבהליכה האבק היה נס א"כ מה"ל לפרש שהחזיק קומצו של

משה

צבת חפנים אלו ושל אהרן וביד אחד זרק דילמא בשתי ידיו זרק ושאר בכח והליכת האבק על כל ארץ מצרים ע"פ נס היה. ומ"ש דמה שפי' רש"י וא' מהלך וכו' ר"ל דהנס היה מה שקימץ א' שהוא מעט אבק הספיק לכל ארץ מצרים וההליכה למרחוק לא חשיב לנס עכ"ל וחפשתי זה בדברי הרא"ם ולא מצאתי וכמדומה שדבריו לקוחים מספר מנחת יהודה ואין זה מחוור דלמה לא יחשוב הלוך רב כזה לנס וכש"כ חשיב ליה בהדיא ההליכה לנס והילך לשונו אמר רבי יוסי בן לוי נס גדול נעשה בשחין שאדם זורק חץ למעלה אינו הולך מאה אמות וכו' ועוד נס אחר שהחזיק ידו של משה וכו' ועוד נס אחר אדם מפזר עפר קב א' אינו מפזר אלא עשר אמות ומשה מלא ידו וכו'. הא קמן שההליכה נחשב לנס ולא עוד אלא שהקדים לכולם. וגם מה שתי' עוד דרש"י ז"ל דייק ממלת השמימה שזרק בכח וכיון שהכתוב מלמדנו במלת השמימה שזרק בכח א"כ בודאי זרקו ביד א' שלא סמך על הנס עכ"ל גם בזה לא זכיתי להבין דבריו דאטו לפי שזרק ביד א' לא נאמר שסמך על הנס וכי זריקתו בכח בלא נס יספיק לכל ארץ מצרים וע"כ צ"ל שסמך על הנס. וגם לא ידעתי מנ"ל הא דרש"י ז"ל דייק ממלת השמימה שזרק בכח הא הרא"ם כתב הא ולא ידעתי מאין הוציא בזרקו בכח עד שיתחייב שהיה זה בידו אחת אם ממלת השמימה שפירושו אל השמים ויהי' על דרך ערים בצורות בשמים וכו' דילמא אין פי' השמימה אלא לפאת השמים דהיינו לצד מעלה וכו' ע"ש שהאריך וע"כ נ"ל לפי שע"כ צ"ל שנעשה נס בהחזקת חפנים של אהרן ביד משה שהרי לא מצינו שזרק אהרן וכדי להגדיל הנס פי' שאפילו קומצו של משה החזיק כל זה. ולא תקשה לך לפ"ז למה לא חשב רש"י זה הנס השלישי שמעט עפר הספיק לכל ארץ מצרים דלפירושו נמי תקשה לך למה לא חשב הנס של הליכת האבק ונראה דרש"י תיקן לזה במה שנקט הרי נסים הרבה וכו' ולא נקט הרי שתי נסים היו א' וכו' כי אין הל' הרבה נופל על שתים אלא כוונתו לרמז בזה על הנס ג' שהספיק מלא ידו עפר לכל ארץ מצרים וק"ל:

רש"י **למדנו** וכו שמכות בכורות וכו' ורבו בו הפירושים ואני שמעתי לפרש שהוא טעות הדפוס שלפני המדפיס היה כתובה מכת ברד בר"ת כזה מ"ב ונתחלף לו משתי אותיות הללו למכות בכורות וק"ל:

רש"י **נס** בתוך נס וכו' וכתב הרא"ם בש"ר שירדה האש למטה הפך תנועתה כדכתיב ותהלך אש ארצה ועוד אש ומים נהפכין זה לזה ועשו שלום ביניהם עכ"ל: אמר המלקט ומזה אמרתי להשיב על דברי רבי' מה שטען על רש"י ז"ל בפ' הזורק ואני הבאתי לעיל בפסוק ויבלע מטה אהרן וכו' דקשה גם לפירש"י ז"ל לא הוה למימר אלא ב' נסים היו עכ"ל כ"ש ומב"ר דנקט האי לישנא בכאן אין זו טענה דא"כ הכא מאי איכא למימר דהאי אפשר לפרש כי התם אלא ודאי דדרך למינקט האי לישנא נס בתוך נס בב' נסים ולכאורה נראה מהאי לישנא מה שנקט דאש ומים נהפכין זה לזה ר"ל דמים מכבים לאש והנס היה משום שלא נכבה האש מהברד. ואיכא למידק בזה מהא דאמרינן ספ"ק דיומא דאחד מי' נסים שהיה בב"ה שלא כיבו הגשמים אש של מערכה וכתב רבינו שם דהנס היה משום שלא כיבו האש של הדיוט מפני שהוא מורכב מיסודות האחרים ולכך אין בו ממש ונכבה ע"י יסודות אחרים כגון אש שלנו שהמים מכבים אותו אבל אש של מעלה הוא אש היסודי ואין דרכו לכבות ממים ולא היה משום אלא הנס כלל מפני שדרכו בכך עכ"ד ולפ"ז מה נס היה כאן שלא נכבה האש מהברד כיון שאש של מעלה דרכו בכך שאינו נכבה ממים והנראה דהנס היה להיפך מפני שמצינו באש של מעלה שהוא שותה את המים כעין אש דאליהו שנאמר ואת המים אשר בתעלה לחכה ולזה היה הנס משום דאש לא היה שותה למים והיינו דאמר שעשו שלום ביניהם. ואל תשיבני אם אש של מעלה נברא מיסוד אחר בודאי גם המים של מעלה נבראו מיסוד א' דהיינו הברד בזה נוכל לומר דהמים באים ממימי אוקינוס כמו שאמרו פ"ק דתענית תניא ר"א כל העולם ממימי אוקינוס הוא שותה וכו' ולדברינו יתיישב ועולים כהוגן דברי רש"י ז"ל מה שפירש ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם, דלכאורה דברים אלו קשים להולמן דהא אמרו רז"ל ד' דברים קשים יש בעולם וקחשיב ואזיל דאש קשה מים מכבים אותו א"כ המים קשים והטובים יותר מהאש והאיך אמר שעשו שלום ביניהם דאינו שייך לומר בזה אלא בשוים ולא כשאחד מובחר וקשה מחבירו. אבל לפי דברינו א"ש דהאש פניהם שוים במעלת אף כי המים קשים מהאש של מטה מ"מ אש של מעלה קשה מהם וק"ל:

פרשת בא

רש"י **אין** נא אלא לשון בקשה כו' בפ"ק דברכות אמרי דבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה אמר הקב"ה למשה בבקשה ממך לך אמור להם בבקשה מכם שאלו ממצרים כו'. וכתב בע"י וראוי לספק על תחינה זאת כיון שהציווי היה לתועלת ישראל למה היה צריך להתחנן אליהם לומר בבקשה כי אין בקשה למצוא הון ועושר רב ואפי' אם נאמר כי התחינה היה בערך למשה יש לשאול מה צורך לדבר לו בתחינה והלא בודאי יקיים משה ציווי השם בלי שום תחינה. והתשובה בזה כי בודאי זאת השאלה היתה בתכלית הגנות להיותה דרך עלילה וערמה כמבקש תחבולות לגזול ממון אחרים ומתחיל בדרך שאלה ואחרי בואו לידו הוא חומס וגוזל ולכן ראוי היה שיהיה בעיני משה רע לדבר כזה והיה לו להתבייש מישראל עצמם שהוא היה יועץ תחבולה לכן הוצרך לבוא בתחינה למשה ולישראל וא"ת עדיין הקושי' במקומה עומדת מה טעם לציווי זה כי גם כשנודה שממון המצרים היה מותר לשאול מהטעם שאמרו חז"ל בפ' חלק היה ראוי שיצוה הקב"ה בפירוש בלי שום המצאה שהמצרים יתנו להם במתנה גמורה ואם לא יעשו כן יהרוג אותם כאשר הרג בכוריהם. ותשובת זאת השאלה כתב הר"ן בדרשותיו כי כאשר היה כוונתו ית' להפרע מהמצרים מדה במדה שיהיו נטבעים בים לעונש כל הבן הילוד כו' הוצרך לנהוג עמהם בתחבולה שיאמרו דרך שלשה ימים נלך במדבר כו' ובזה יחשבו כי כל דברי משה היה בתחבולה ולא במאמרו ית' ובזה חזקו לבם לרדוף אחרי ישראל עד הים ושם נעשו ניסים בקריעת י"ס לישראל וטבעו המצרים מה שלא היה כן אם בצאתם ממצרים יהיו יודעין שבמתנה גמורה היה לישראל מה ששאלו להם ככתוב יותר בארוך בדרשות הר"ן ז"ל יעוי' שם. ורבינו טען ואמר ואין צורך לכל זה דאין מקום לקושייתו בעניין בזה במסקנא דסוגי' זו דהשיבו ישראל הלואי שנצא בעצמינו וע"כ שהוציאו זה מן המקרא דאל"כ מה צורך לתחינה א כיון שהיה לתועלתם אלא ע"כ כי לולא התחינה ובקשה למשה לא היו חשו לציווי זה שהיו חושבין בזה שהדבר אינו אלא לתועלתינו ואינו ציווי כשאר מצות ואמרו והלואי שנצא בעצמינו ומשום הכי הוצרך לבקשה וכדי שלא יאמר אותו צדיק כו'. גם מה שהקשה שהיה ראוי שיצוה הקב"ה למצרים שיתנו להם כלי כסף כו' ואם לאו יהרגם כו' והאריך זה בשם הר"ן וכה"ג כתב החזקוני בפרשת בא וקושיא זו אין לה עיקר דהא כיון דהש"י הוציא את ישראל באופן שהמצרים יחשבו כי אחר שלשה ימים יחזרו למצרים שע"כ שלחו עמם אקטורין ע"כ הוצרכו לשאלה שיחשבו כי בבואם לכאן יחזרו לנו את כל הרכוש כדרך השואל מחבירו אבל אם היו שואלים במתנה יאמרו שזהו ודאי יבקשו בשכר עבודתם כדאמרינן בפר' חלק ויבינו הדבר המצרים שאין בדעתם לחזור כי איך לא יראו לנפשם כשיהיו לנו עוד לעבדים נחזור ונטול מהם הכל כי מה שקנה עבד כו' ועוד איך נשלם להם שכר שהרי יהיו לנו עוד עבדים כשיחזרו ודוק:

רש"י **כחצות** הלילה כו' ור"ד כו' וכתב רבינו ולא ניחא להו לרז"ל לפרש כפירש"י לפי פשוטו כחצות כהחלק דחצות הוא שם דבר בכל מקום כמו חצות לילה כו' ועוד לגבי מעשה דכתיב ויהי בחצות כו' למה לא נכתב נמי כחצות בכ"ף דהיינו כהחלק אלא שהוא שם דבר ויהיה כ"ף כחצות כ"ף השיעור משום אצטגניניות ולאידך שינויא דרב אשי בסוגין דאמר בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארביסר הוא קאי וה"ק משה לישראל אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי השתא אני יוצא בתוך מצרים יהיה כ"ף כחצות כ"ף הדמיון. ומה שהקשה הרא"ם לדבריו שהרי לא דיבר הקב"ה עם משה אלא ביום לאו קושיא היא דלא קאמר שהקב"ה אמר למשה בזה הלשון אלא דה"ק משה לישראל כו' קאמר תלמודא דהיינו דמשה הוי קאי עם ישראל בפלגא אורתא די"ג נגהי כו' ולא שיהיה דברי הקב"ה כן שהרי ביום דיבר עמו והוא נעלם ממנו לשון התלמוד דדקדק לומר דה"ק משה לישראל כו' גם מה שהקשה שחצות לילה הוא ידוע וא"צ דמיון כו' אין זה קושיא דבחצות לילה בבי"ת לא משמע איזה לילה ועוד דהא השתא נמי הוי קאי בחצות לילה אבל כחצות לילה בכ"ף משמע שפיר לילה ראשונה שאחר לילה זו כמו כעת חיה ולשרה בן דמשמע בשנה ראשונה שאחר שנה זו ודוק:

רש"י **לא** אמר לו משה מתחילה וירדו אלי והשתחוית לי ובפרק טבול יום הקשה רבינו ואמר לכאורה לא הוה ליה למימר והשתחוית דבמסקנא נמי לא הוזכר השתחואה וי"ל דע"כ בכלל ויקם נמי הוה השתחואה דהא גבי עבדיו לא הוזכר השתחואה במסקנא אף על גב דא"ל והשתחוו אלי אלא שקיצר הכתוב במסקנא ודוק:

רש"י **וכי** כולם שוחטין מכאן ששלוחו כו' בפרק האיש מקדש כדעת ריב"ק דאמר מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר ושחטו אותו כו' וכי כל הקהל שוחטין כו' והקשה הרא"ם ואמר אמאי לא יליף הא מקרא דויקחו להם איש שה לבית אבות שה' לוקח לכל המשפחה ועוד היכי יליף מהכא לכל שליחות ששליח של אדם כמותו שאני הכא דאית ליה לשליח שותפות בגויה אבל שליח דעלמא לא וי"ל דנפקא ליה מהני תרי קראי דאם אין ענין לאית ליה שותפות בגויה תנהו להיכא דלית ליה כו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר דנעלם ממנו דברי התוספות בסוגיא זו וכדי לבוא אל המכוון בדבריו אציג לפניך הסוגין ולהסבת הקיצור אביא רק ראשית הדברים והסיים במלת כו' דגרסינן שם שליחות מנ"ל דתניא ושלח מלמד שהוא עושה שליח כו' אשכחן בגירושין בקדושין מנ"ל כו' מקיש הויה ליציאה כו' ופריך ותו הא דתנן האומר לשלוחו צא ותרום כו' תרומתו תרומה מנ"ל וכי תימא דיליף מגירושין כו' ומשני אמר קרא אתם גם אתם כו' ונכתוב רחמנא בתרומה משום דאיכא למפרך כו' והא דתנן חבורה שאבד פסחה ואמרו לאחד צא ובקש ושחוט עלינו כו' מנ"ל וכי תימא מהנך מה להנך שכן ישנן חול אצל קדשים ומשני נפקא ליה מדריב"ק דאמר מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר ושחטו כו' וכי כל הקהל שוחטין ופריך נכתוב רחמנא בקדשים כו' עד הניחא לריב"ק אלא לר' יונתן דמפיק ליה להאי קרא לדרשא אחרינא מנ"ל דתניא ר"י אומר מנין שכל ישראל כולם יוצאין בפסח א' שנא' ושחטו אותו וכי כל הקהל שוחטין כו' שליח בקדשים מנ"ל ומשני מיניה (ופירש"י מיניה מן המקרא עצמו דמכל מקום א' מהם שוחטו בשליחותם) ופריך ודילמא שאני התם דאית ליה שותפות בגויה ומשני א"כ תרי קראי למה לי אם אין ענין כו'. ובתוספות שם בד"ה ודילמא כו' בא"ד וא"ת אמאי לא דחי לעיל נמי דהאי דריב"ק מיירי דאית ליה שותפות בגויה כדקאמר הכא דר"י. וי"ל דלר"י דמפיק מהאי קרא דכל ישראל יוצאין בפסח אחד דקסבר אכילת פסחים לא מעכבא א"כ האי דקאמר אחד שוחט לכולן מיירי דאית ליה שותפות בגויה דהא בהכי קרא מיירי אבל לריב"ק דכל ישראל אינם יוצאין בפסח אחד לפי שצריך דכל אחד יאכל כזית א"כ האי ושחטו אותו כו' ר"ל דאחד שוחט פסחים הרבה דבחד פסח ליכא לכל אחד כזית וא"כ מפיק שפיר דהיכא דליכא שותפות דמאי שהיא עכ"ל הרי דנעלם מהרא"ם דברי התוס' דהכא דלריב"ק לא תיקשי ליה ודלמא בדאית ליה שותפות ולא הוצרך למילף מהני תרי קראי באא"ע אלא לר"י הוא דפריך ודלמא דאית ליה שותפות כו' ודוק:

רש"י **מנין** לשאר משקים ת"ל ובשל מבושל מ"מ. וכתב הרא"ם בין במים בין בשאר משקים דאל"כ לכתוב קרא ובשל או מבושל תרתי למה לי וכה"ג דרשו בפ' א"מ בענין תעניק כו'. וא"ת לא לכתוב רחמנא לא במים ולא ובשל אלא אל תאכלו ממנו נא ומבושל דמשמע בין במים ובין בשאר משקים כו' וי"ל מכיון דמבושל כולל גם הצלי כדכתיב ובשלת ואכלת שאף הצלי קרוי בישול הוצרך לכתוב במים לאפוקי מהצלי אע"ג דכתיב כ"א צלי אש ועכ"ל דמבושל לאו בצלי קמיירי עכ"ל. ורבינו טען ואמר ותירוצו דחוק כיון דעיקר מצותו צלי כדכתיב בקרא דלקמיה ואכלו אותו צלי האיך ס"ד למימר דמבושל היינו צלי. ולעיקר קושיתו תקשי ליה נמי בשמעתין לת"ק גרסינן בפ' כ"ש ת"ר במים אין לי אלא במים שאר משקים מנין אמרת ק"ו הוא ומה מים שאין מפיגין טעמן אסורין שאר משקין כו' רבי אומר במים אין לי אלא במים שאר משקים מנין ת"ל ובשל מבושל מ"מ מאי בינייהו א"ב צלי קדר ע"כ הרי אף לת"ק דיליף שאר משקים בק"ו ממים לא לכתוב במים כלל ובלא ק"ו מבושל משמע בין מים בין שאר משקים אלא דע"כ אית ליה למימר דמים דכתיב בקרא אורחא הוא דסתם בישול נמי הוא אלא משום דלא נימא דדוקא במים נקט קרא קאמר דשאר משקין ק"ו הם. וה"נ איכא למימר לרבי ובלאו הכי נמי אצטרך ריבויא דבשל מבושל לצלי קדר דלא הוי שמעינן ליה מסתם בישול ודוק:

רש"י **למעלה** גוזר עליו במצות עשה וכעין זה פירש"י בשמעתין סוף כ"ש דקרא כי אם צלי אש ללאו קאתי. אבל התוספות כתבו שם דכי אם צלי אש אתו לעשה וכתב רבינו דיש לומר דודאי קרא קמיה צלי אש ומצות כו' איסור עשה משמע הויא אם עבר ולא אכלו כלל. והתוספות שכתבו

וכי אם לכי אם אתי לאיסור עשה היינו אם עבר ואכל חי ומבושל בחמי טבריא ועיין בתוספות פרק המקבל :

רש"י **אני** ה' אני בעצמי ולא ע"י שליח. הרמב"ן ז"ל. טען ואמר ומדרש חכמים אינו כן אלא ועברתי אני ולא המלאך והכתי אני ולא השרף אעשה שפטים אני ולא השליח אני ה' אני הוא ולא אחר ופירושו בעבור שהפרשה דבר משה עם ישראל היה ראוי שיאמר ועבר ה' כו' ולכך ידרשו בו ועברתי אני בעצמי ולא ע"י מלאך שלוח מאתי כו' עכ"ל ע"ש והרא"ם השיב על דבריו ואמר שמעתי ולא אבין מפני שמדבריו ז"ל נראה שהוא סובר שמה שדרשו רז"ל בועברתי אני ולא המלאך כו' היא ממלת ועברתי והכיתי ואעשה שכל אחד מהם הוא ל' מדבר בעדו דמשמע שהוא הפועל ולא אחר זולתו ואין הדבר כן שהרי דרך המקראות ולא המקראות בלבד אלא אף דרך כל המדברים בל' הדיוט ליחס כל הפעולות הנעשות בעולם לבורא י"ת אף על פי שנעשית ע"י מלאכיו ושלוחיו כל המעשים שבעולם אל השם הם מתייחסים כו' אבל מה שדרשו רז"ל בועברתי אני ולא המלאך כו' אינו אלא מיתורא דאני ה' דרש כן כו' עכ"ל :

ומה שאמרו באגדת חלק פרעה שחירף בעצמו נפרע הקב"ה בעצמו כו' דכתיב ביה מי ה' אשר אשמע בקולו נפרע הקב"ה ממנו בעצמו דכתיב וינער ה' את מצרים בתוך הים וכתיב דרכת בים סוסיך כו' טען רבינו אדבריהם ואמר מכאן נראה לדחות פי' הרמב"ן ז"ל בפרשת בא שמפרש אההיא דמכילתא ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך כו' שדרשו כן בעבור שהפרשה דיבר משה עם ישראל והיה ראוי שיאמר ועבר ה' וכו' ולכך דרשו ועברתי אני בעצמי כו' עכ"ל. דהכא א"א לפרש הכי דהא לא כתיב הכא ל' מדבר בעדו אלא וינער ה' כו' דרכת כו' ואפ"ה אמרו שהקב"ה עשה בעצמו ולא ע"י שליח. גם מה שפירש הרא"ם לפירש"י דודאי כל המעשים שבעולם אל השם הם מתייחסים אע"פ שנעשים ע"י שלוחיו כו' והכא מיתורא דאני ה' דרשו כן כו'. הכא א"א לפרש כן דלא נכתב בהני קראי אני ה'. והנראה דאף שמצינו בכמה כתובים שאף מעשים הנעשים ע"י שלוחי השם מתייחסים אל השם מ"מ אינו מוכרח לומר כן בכל מקום ומשום הכי היכא דאפשר לפרש כמשמעו ניחא להו טפי למימר דמעשים המתייחסים אל השם הוא בעצמו עשאם ולא ע"י שליח ולזה בוינער ה' כו' ודרכת בים כו' וכן בההיא מכילתא ועברתי טפי ניחא להו לפרש להניח הדברים כמשמען שהוא עשאן ולא ע"י שליח ותלמודא מייתי קרא וינער ה' כו' ולא מייתי קרא דלקמיה ועברתי כו' דמייתי במכילתא היינו משום דהכא בפרעה גופיה קמשתעי שאמר מי ה' אשר אשמע כו' ופרעה לא מת במכות בכורות עד קריעת ים סוף שהיה עמהם. ולפי דרכינו יתישב דרש"י ז"ל בחומש לא פירש כלום על ועברתי והכיתי כו' אלא גבי אני ה' פי' אני ולא שליח. היינו משום דדרכו לדרוש פשט הכתוב וכיון דאפשר לפרשו דמעשה שלוחיו מתייחסים אליו הניח הדבר כפשט הכתוב בשאר מקומות דכמו כן לא פירש כלום הכא גבי וינער כו' כיון דאפשר לפרשו על מעשה שלוחיו מתייחסים אליו שכן נמצא בכמה כתובים אלא גבי אני ה' שהוא יותר קרוב לפשוטו נפרש כן למעט מאני ה' ולא שלוחי ודוק :

רש"י **מערב** יו"ט וקרוי ראשון שהוא לפני הז' ומצינו מוקדם שנקרא ראשון שנאמר הראשון אדם כו' או אינו אלא ראשון של ז' ת"ל לא תשחט כו' כך שנינו ריש פ"ק דפסחים דבי ר' ישמעאל תנא מצינו ארבעה עשר שנקרא ראשון שנאמר בראשון בארבעה עשר יום לחודש ר"ן ב"י אומר ראשון דמעיקרא משמע דאמר קרא הראשון אדם תולד ופריך אלא מעתה ולקחתם לכם כו' ה"נ ראשון דמעיקרא משמע ומשני שאני התם דכתיב כו' מה שביעי שביעי לחג כו' ופריך ה"נ כתיב אך ביום הראשון תשביתו שבעת ימים מצות כו' ותו התם דכתיב ביום הראשון שבתון כו' ותו התם דכתיב ביום הראשון מקרא קודש כו' ה"נ ראשון דמעיקרא משמע ומשני אלא הני שלש' ראשון מיבעי ליה כדתני דבי ר"י כו' (ופירש"י אלא מהני שלשה ראשון דכתיב במקרא קודש דפסח ומקרא קודש דסוכות ומצות לולב לאיתותב לר"ן דהני ראשון דכתיב בהו לאו למשמעותייהו קאתי אלא שמא בעלמא הוא דנקראו ראשון וכדתני דבי רבי ישמעאל בשכר שלשה ראשון כו') ומסיק רבא אמר מהכא לא תשחט על חמץ דם זבחי לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים כו'. ובסוגיא זו כתב רבינו ורש"י בפי' החומש הרכיב את שני המאמרים דר"ן ב"י ודרבא וצריך לומר לפירושו דר"ן בר יצחק נמי אית ליה דרשא דרבא לא תשחט כו' ואי לאו קרא דלא תשחט כו' לא הוה מפקינן מלת הראשון ממשמעותי' דכל איכך הראשון דכתיבא במקרא קודש אלא דבא רב נחמן בר יצחק לומר לפי הדרשה דלא תשחט הוה ל' הראשון משמעותיה כמו הראשון אדם כו'. אבל א"כ הוא קשה מאי פריך תלמודא מכל הני הראשון דלית בהו הוכחה לאפוקי אותם ממשמען כי הכא בהראשון תשביתו וי"ל שהוא מפרש דרבא אתי לשנויי הא דרב נחמן בר יצחק דכל הנהו הראשון ודאי ממש הן אלא גבי הראשון תשביתו דמפיק ליה ממשמעיה לפרשו מעיקרא כמו הראשון אדם כו' היינו דמוכחא קראי מדכתיב לא תשחט כו' וק"ל :

רש"י **הוא** ולא מכשירין שאפשר לעשותן מערב י"ט. וכתב הרא"ם כר' יהודה דרמי קראי אהדדי כתיב לכם לכל צרכיכם לרבות אף מכשיריו וכתיב הוא לבדו ולא מכשיריו ומתרץ כאן במכשירין שאפשר לעשותן מערב י"ט כאן במכשירין שא"א לעשותן מערב י"ט כדאיתא בפרק אין צדין. וקשה דא"כ באוכל נפש דלית ביה קושיא דקראי אהדדי לשתרי אפי' שאפשר לעשותן מעי"ט ועוד כיון דמעוטא דהוא ולא מכשיריו מיירי באפשר לעשותן מעי"ט א"כ ע"כ דכי האי גוונא גבי אוכל נמי. ורהבי"ה תירץ דכל א"א מתני בהוא הן אוכלין המפיגין טעמם הן מכשירין שא"א לעשותן מערב י"ט וכאלו אמר הוא ולא שאפשר לעשותן מערב י"ט והא דקאמרי ולא מכשירין משום דהתם מכשירין אפשר הן והא דקאמרי הוא משום דהתם אוכלין אפשר הן שרובן מפיגין טעמם לפיכך קראו שבלתי אפשר אוכל ושאפשר מכשירו ואמרו הוא ולא מכשירו. ומעתה תו ליכא לאקשויי למה לי הוא הא מלכם לחודיה לא הוה שמעינן אלא במכשירין שא"א לעשותן מעי"ט דלא עדיפי מאוכל נפש מאחר שכבר פירשנו דאוכל ומכשירין לאו דוקא דקרא לא קפיד אלא אאפשר ולא אפשר ל"ש אוכל ל"ש מכשירין. אבל לפי' ר"י שסובר דאוכל ומכשירין דוקא קאמר ותירץ בזה דאי לאו הוא ה"א דמכשירין בכל ענין שרו משום דלא שייך בהוא מקלקל ואינו מתקלקל כמו באוכל נפש שהרי כ"כ יהיו טובים אם נעשו אתמול כמו אם נעשו היום. לא ידעתי איך יתקן הקושיא הראשונה עכ"ל :

ורבינו כתב לתקן זה וכדי לבוא אל המכוון דבריו אציג לפניך סוגיא דשמעתין דפ"ק דמגילה דשנינו שם אין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד וקאמר תלמודא הא לענין מכשירי אוכל נפש זה וזה שוין מתניתין דלא כר' יהודה דתניא אין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש ר"י מתיר אף במכשירי אוכל נפש מ"ט דת"ק אמר קרא הוא ולא במכשיריו ור"י אמר לכם לכל צרכיכם ואידך נמי הא כתיב לכם כו' ואידך נמי הא כתיב הוא וכתיב לכם כאן במכשירין שאפשר לעשותן מעי"ט כו'. ובתוספות שם בד"ה כאן במכשירין שא"א לעשותן מערב י"ט משמע מדלא פליגי אלא במכשירין מכלל דגוף המאכל שרי כו' וא"כ קשיא דאמר בפרק המצניע התולש והמגבן והמחבץ והרודה חלות דבש בשבת חייב חטאת הזיד בי"ט לוקה אע"ג דהוי אוכל נפש כו' וי"ל דודאי אוכל נפש המתקלקל מותר לעשות בי"ט אבל אוכל נפש דעדיף טפי כשהוא עשוי מאתמול כגון שהוא דמצניע אסור לעשותו בי"ט אבל מכשירין דלא מתקלקל כשנעשו מאתמול בהא ודאי יש להו"ק היכא דאפשר ללא אפשר עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם מה שתרצו דודאי אוכל נפש המתקלקל כו' פי' דודאי מסברא נימא הכי דלא התירה אוכל נפש אלא בדבר המתקלקל אבל שאינו מתקלקל הרי אפשר לעשותו מאתמול ואסור בי"ט ומ"ש התו' אבל אוכל נפש דעדיף כו' ה"ה דאינו מתקלקל אלא דקושטא קאמר דמגבן הוה עדיף טפי כשעשה מאתמול כדאמרינן בפרק ר"א דמילה אף גבינה בת יומא מעליא אבל מכשירין דלא שייך ביה מתקלקל ואי לאו דמיעוטא דהוא הוה שרינן ליה מכשירין בכל גוונא מדכתיב לכם דמרבינן מכשירין וע"כ לא אתי מיעוטא דהוא אלא לחלק בין אפשר ללא אפשר אבל באוכל נפש דליה לן מיעוטא דהוא לית לן נמי לפלוגי בין אפשר ללא אפשר אלא בין מתקלקל לשאינו מתקלקל מסברא ובזה יתיישב מה שדקדק הרא"ם לפירש"י ז"ל בכאן ודוק :

רש"י **פרט** למעשר שני וחלות תודה שאינן נאכלין בכל מושבותיכם. וכדי לבוא אל המכוון דברי רבינו מה שכתב בזה אביא הסוגיא דפ' כל שעה ואז תבוא אל המכוון דבריו דגרסינן שם ת"ר יכול יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני בירושלים ת"ל לחם עוני מה שנאכל באנינות יצא זה שאינו נאכל באנינות דברי ר"י הגלילי ר"ע אומר מצות מצות ריבה א"כ מה ת"ל לחם עוני פרט לעיסה שנילושה ביין וכו' עד ת"ר יכול יוצא אדם ידי חובתו בביכורים ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות מצה הנאכלת בכל מושבותיכם יצאו ביכורים כו' דברי ר' יוסי הגלילי ר"ע אומר מצה ומרור מה מרור שאינו ביכורים (ופירש"י דאין מביאין ביכורים אלא מז' מינים) ופריך אי מה מרור שאין במינם ביכורים אף מצה כו' אוציא חטים ושעורים כו' ומשני ת"ל מצות מצות ריבה ופריך אי מצות מצות ריבה אפי' ביכורים נמי ומשני הדר בי' ר"ע דתניא יכול יצא אדם ידי חובתו בביכורים ת"ל בכל מושבותיכם מצה הנאכלת בכל מושבות יצאו ביכורים כו' יכול שאני מוציא אף מעשר שני (ופירש"י הואיל ואינו נאכל בכל מושבות מעתה משהביאו לירושלים שוב אינו יכול לאכול לחוץ כדאמרינן במסכת מכות מחיצה לקלוט מדרבנן מדקלטינהו מחיצות שוב אינו נפדה) ת"ל מצות מצות ריבה ומה ראית לרבות מעשר שני ולהוציא ביכורים מרבה אני מעשר שני שיש לו היתר בכל מושבות כדר' אליעזר דאמר מניין למעשר שני שנטמא שפודין אותו אפי' בירושלים ת"ל כי לא תוכל שאתו ואין שאת אלא אכילה כו' (ופירש"י כר"א דאם נטמא פודים אותו ואוכלים אותו בכל מקום הלכך כי לא נטמא נמי ולא נפדה מפיק בי') מאן שמעת דאמר במעשר שני נפיק בי' ר"ע וקממעיט להו לביכורים מבכל מושבותיכם ור"י הגלילי תיפוק ליה מלחם עוני כו' סבר לה כר' שמעון דתניא בכורים אסורים לאונן ור"ש מתיר כו' עכ"ל מסוגין דשמעתין הצריך לענינינו. ובתוספות שם בד"ה דאמר ר"א כו' וא"ת והא מעשר שני נאכל בכל ערי ישראל בנוב וגבעון כדתנן בפ' בתרא דזבחים באו לנוב וגבעון הותרו הבמות קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים קדשים קלים ומעשר שני נאכלין בכל ערי ישראל ולקמן חשבינן הא נאכלין בכל מושבות גבי חלות תודה ורקיקי נזיר דקאמר ריש לקיש חלות תודה ורקיקי נזיר נאכלין בנוב וגבעון ובכל ערי ישראל ולכך מפיק לה מקרא אחרינא מושמרתם את המצות ולא מצי מפיק להו מבכל מושבותיכם וביכורים נמי נאכלין בנוב וגבעון ובכל ערי ישראל דמאי שנא והיכי ממעטינן ליה מבכל מושבותיכם. וי"ל דהכא לא ממעטינן להו מבכל מושבותיכם אלא לזמן בית עולמים ולא לזמן נוב וגבעון ולקמן גבי חלות תודה ורקיקי נזיר אצטריך למידרש מושמרתם לזמן נוב וגבעון ולא לזמן בית עולמים :

ובדבור שאחר זה כתבו עוד בד"ה ור"י הגלילי תיפוק ליה כו' וא"ת לר"י הגלילי מעשר שני תיפוק ליה מבכל מושבותיכם כמו ביכורים ויש לומר דאי לאו עוני ה"א דמושבותיכם אתי דוקא לביכורים אבל מעשר שני שיכול להיות לו היתר בכל מושבותיכם אם נטמא כר"א ה"א מצות מצות ריבה עכ"ל. וכתב רבינו הקושייתם אחריתא ואין להקשות ומאי קושיא דאימר דאצטריך לעיל לדרשא דעוני למעט מעשר שני אפי' לזמן נוב וגבעון כמ"ש התו' לעיל. די"ל דהא ר"י הגלילי מעשר שני בירושלים נקט במילתא ובירושלים דהיינו בבית עולמים מיהא ת"ל מבכל מושבותיכם ביכורים דמפיק בבית עולמים מבכל מושבותיכם :

אמנם רש"י בחומש כתב בכל מושבותיכם פרט למעשר שני כו' ודבריו ע"פ המכילתא וצריך לומר דאין פירושו סותר דברי התלמוד דמסיק למעט

מעשר

מעשר שני לר"י הגלילי טעוני וחלות תודה מושמרתם ולא מפיק מבכל מושבותיכם די"ל דהא דמפיק במכילתא מעשר שני וחלות תודה מבכל מושבותיכם כמו ביכורים לר"י היינו לזמן בית עולמים ולית ליה לר"י הגלילי כמ"ש התוספות למעשר לא מימעוט מבכל מושבותיכם כיון שיש בו היתר כר"א אלא דשפיר אימעוט נמי מעשר שני ודוק:

רש"י **ולילה** רשות למחבלים כו' הרמב"ן ז"ל טען ואמר וכי אסור לאדם בכל לילה לצאת כו' ע"ש. ומהא שאמרו בפ' הכונס תני ר' יוסף מ"ד ואתם לא תצאו כו' כיון שנתן רשות למשחית כו' אמר רב יהודה אמר רב לעולם יכנס אדם בכי טוב כו' שנא' ואתם לא תצאו כו' השיב רבינו על טענתו ואמר אבל דברי המכילתא מפורש כפי' רש"י דקאמר מגיד משניתן רשות כו' ללמדך שתהא נכנס בכי טוב כו' וכה"א תשת חושך ויהי לילה כו' וכן מוכח מתוך שמעתין דתרתי ש"מ הדא דבעת הדבר אל יצא משום דניתן רשות כו' וכדאמרינן שם דבר בעיר כנס כו' שנא' ואתם אל תצאו כו' ומדכתיב עד בוקר ומכת בכורות לא היה רק עד חצות ילפינן מיניה ד"א לדעלמא דלילה רשות למחבלים ולעולם יצא בכי טוב כו'. אבל הרא"ם השיב על טענות הרמב"ן ז"ל ואמר אין זו טענה כי בלילה הזה הולך השם להזהירם שלא יצאו מפתח ביתם עד בוקר מפני שאמר משה לפרעה ולכל בני ישראל לא יחרץ כו' ואם יגזק שום א' מהיוצאים בלילה מפתח ביתם מהמחבלים הנהוגים בעולם בכל הלילות יאמרו משה בדאי הוא ואיכא חילול השם כי לא ידעו שהנזק שהשיגם מהם ממנו הוא הנזק של מכת בכורות ולא משאר הניזקים הנהוגים בעולם אבל בשאר הלילות שאם יצא מפתח ביתו וינזק מהמחבלים הנהוגים בלילות אין בזה חילול השם אין צורך להזהירם. ומה שכתב עוד והיה לו לומר שהלילה הזה נהגה בו רשות למשחית לחבל ולכן הזהירם ממנו. לא היה אפשר לומר כן שכבר הבטיחם ולכל בני ישראל כו' ולא יתן המשחית כו' וליל שמורים הוא לה' שמורים לכל בני ישראל ואיך יתכן שיזהירם שלא יצאו מפתח ביתם כו' ומפני זה נדחק הרב לפרש האזהרה ואתם לא תצאו כו' פן תנזקו מן המחבלים הנהוגים בלילות. ומה שאמר במכילתא מגיד משנתנה רשות לחבל כו' בעבור המחבלים הנהוגים בלילות הוא דקאמר ולא בעבור המשחית הבא אל בתי מצרים לנגוף שאותו המשחית מוזהר הוא שלא יזיק לשום בן ישראל כדכתיב ולא יתן המשחית כו' זהו תוכן דבריו. ואין דבריו מוכרחים ממה שאמרו שם בשמעתין ת"ר דבר בעיר כנס רגליך שנא' ואתם לא תצאו כו' ואומר לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך כו' ופריך מאי ואומר וכי תימא ה"מ בלילה אבל ביממא לא ת"ש לך עמי כו'. וא"כ לשיטתינו ניחא דבמכות מצרים שהיה בלילה והיו שם שני סכנות אחת מן המחבל של לילה כנהוג גם בשאר לילות ומן המחבל של אותו לילה שניתן רשות למשחית לחבל ולכך הזהיר הכתוב שלא יצא מחוץ לבית אבל ביממא בדבר בעיר דליכא רק אותו מחבל אחד אימא לא ת"ש לך עמי כו' אבל לשיטת הרא"ם דבמכות מצרים לא היה רק מחבל א' קשה מה לי לילה מה לי דבר בעיר וק"ל:

רש"י **בין** הכל משנולד יצחק כו' ששינו לתלמי המלך בפרק קמא דמגילה וכתב רבינו יש לעיין בזה האיך יהיה החשבון מיום שנולד יצחק הא ומושב בני ישראל כתיב ובעל יפה מראה כתב דאיתא בב"ר דאברהם נקרא שמו ישראל. ומ"מ הוא דחוק לפ"כן לתלמי ולפי מה שפירש"י לעיל בחומש ניחא דפי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרי' אחר שאר הישיבו' שישבו גרי' בארץ לא להם היה בין הכל ת' ותלמי יאמין שפיר בזה וק"ל:

רש"י **אף** מה שלא היו שואלים כו' כן הוא במכילתא אין לו לומר וישאילום אלא מה שלא שאלו היו משאילים אותם הוא אומר תן לי חפץ והוא אומר טול לך ואחר כיוצא בו. ובפ"ק דברכות נחלקו בו רז"ל חד אמר בע"כ דמצרים וחד אמר בע"כ דישראל ומשום משוי וכתב רבינו ודברי המכילתא מה שהביא רש"י ז"ל בחומש אתי כמ"ד בע"כ של ישראל ומשום משוי. ומ"מ קצת קשה לדרוש בע"כ מיתורא. ונראה דמלת וישאילום במ"ש נשמע ליה בע"כ דהא' הכריע את חבירו לשאול לו או ממנו למר כדאית ליה כו' וגם דברי המכילתא יש לפרש כן וק"ל:

רש"י **חלב** זב מן העזים כו' מדברי רבינו בשלהי דכתובות פי' ולאח"כ הם זבין ומעורבין ביחד וכמעשה שהיה כמו שאיתא שם ולכך כתיב חד זבת אתרווייהו דאל"כ הוה ליה למימר בכל חד זבת באנפי נפשיה וק"ל:

רש"י **וגזירת** הכתוב הוא שנמשלו לחמורים כו'. אבל בפ"ק דבכורות אמרו ר' חנינא שאל את ר"א מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים אמר ליה גזירת הכתוב הוא ועוד שסייעו כו'. וכתב רבינו ורש"י ז"ל הוסיף בחומש לפי שנמשלו כו' משמע ליה דלאו גזירת הכתוב קאמר בלי טעם דלא שייך בכה"ג אלא גם שבהמה טמאה היא גזירת הכתוב שתהא בה קדושה מטעם זה ומה שאמרו ועוד שסייעו כו' ר"ל לקיים מאמר השם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וק"ל:

פרשת בשלח

ויקח משה את עצמות יוסף. בפ"ק דסוטה פריך ואי לא איעסוק ביה משה לא הוו מיעסקי ביה ישראל והכתיב ואת עצמות יוסף כו' ותו אי לאו איעסקי ביה ישראל בניו לא הוו מיתעסקי ביה והכתיב ויהיו לבני יוסף לנחלה ומשני אמרו הניחו לו כבודו במרובים כו' ותו אמרו הניחו לו כבודו בגדולים כו'. ובאגדה זו דקדק רבינו ואמר לכאורה כל זה סותר מאי דאמרינן בעלמא שכל ישראל נתעסקו בביזה ולכך לא נתעסק בו רק משה. ומאי פריך מהאי קרא שקברוהו בשכם שזה היה שלא בשעת ביזה כמה שני' וי"ל מעיקרא במצרי' דכתיב ויקח משה כו' ודאי דיש לתלות מה שלא נתעסקו בו כל ישראל לפי שנתעסקו בביזה אבל אותם מ' שנה במדבר שהיה משה מתעסק כו' כדאמרינן גבי ב' ארונות דלא היה שם ביזה תיקשי ליה שפיר וכי ישראל לא הוו מתעסקי ביה הא אח"כ מיתעסקי ביה וקברוהו בשכם. ומשני התם טעמא אחרינא איכא דהניחו לו כבודו בגדולים כו' כיון דכבר נתעסק בו משה בלחוד דהיינו גדולים הניחו לו רק בגדולים. ומיהו אי לא היה מתעסק ביה משה בלחוד מעיקרא מטעם דהניחו לו כבודו בגדולים כו' לא הוו שבקי ישראל מלהתעסק בו אי לאו משום ביזה. ומיהא הניחו לו כבודו במרובים כו' דקאמר מטעם זה כפי' מעיקרא מיד אחר שמת משה עשו כן. ואפשר משום דאף בני יוסף ודאי היו מתעסקים ביה שהם נמי בכלל בני ישראל משא"כ במשה דמשמע שהוא בלבד היה מתעסק בו בין במצרים ובין במדבר כמ"ש לעיל ולא הוו שביק ליה אי לאו משום ביזה ודוק:

רש"י **השביעם** שישביעו לבניהם. אמר המלקט והא דלא השביע לבניו שישביעו לבניהם בב"ר אמרו בזה לפי שהם גנבוהו משכם לכך השביעם שיחזירוהו לשכם. ועכ"ל דתלמודא לא ס"ל זה דאל"כ אמאי משני תלמודא אהא דפריך ותו אי לא איעסקי ביה ישראל כו' אמרו הניחו לו כו' ולא משני טעמא דגנבוהו כו' אבל גבי יוסף בודאי אין סברא לומר דהשביעם מטעמ' דכבודו יהיה במרובים. והא דהקשה רש"י ז"ל ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כו' מקשים העולם אקרא גופיה הוה ליה להקשות זה או לעיל בפ' ויחי בפסוק וישבע יוסף. וכבר איתאמרא מילתא בזה משמיה דגברא רבא עם מ"ש בתנחומא כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ועתה השבעה לי כו' ועדיין נכדו קיים והפוסקים נחלקו בזה אי שבועות האבות חל על הבנים או לאו והנה אם נודה למדרש זה דבשביל אותה שבועה לא הלכו ישראל דרך ארץ פלשתים אם כן בהכרח יתנו ישראל מדרך כף רגלם דרך י"ס בצאתם ממצרים לארץ כנען כי אין מקום אחר להם ובלא זה היה אפשר לומר דראה יוסף ברוח הקודש שעתיד הים לבקוע בפני ארונו כמו שאמרו במדרש הים ראה וינוס ממראה ארונו של יוסף ראה ולכך לא השביע לבניו מיד כדי שיהיה ארונו להם למגן בפני הים. משא"כ עכשיו שפירש"י בהכרח כשל הלשון דקרא השבע השביעם כו' אם כן מוכח מכאן דלא איכפת לבנים בשבועות האבות דאל"כ למאי השביעם שישבעו לבניהם אחריהם דהא כיון דהאבות כבר היו מושבעין ועומדין מיוסף בהכרח הוא חל גם על הבנים אלא ע"כ דאין לבנים כלום בשבועות האבות אם כן אינו אכפת לישראל בשבועה שנשבע אברהם לאבימלך והיו יכולין לילך דרך ארץ פלשתים לארץ כנען ולא דרך י"ס ולא היו צריכין לארונו שיבקע הים בפניו לכך מקשה שפיר ולמה לא השביע בניו כו' ודוק:

רש"י **מגיד** שעמוד הענן משלים לעמוד האש כו' בפ' ב"מ ופירש"י אם קרא יתירה הוא לכך דרשא. ורי"ף כתב ועוד י"ל דדייק דהוה ליה למימר לא כו' יומם מלפני העם ומדקאמר לפני העם הוא ללמדנו שעמוד הענן משלים לעמוד האש וה"ק לא ימיש עמוד הענן ובעודו עומד כבר הקדים ובא עמוד האש לפני העם וק"ל:

רש"י **ובחמישי** ובששי רדפו אחריהם כו'. אמר המלקט בחזקוני הקשה הא רחיקת ישראל לא היה רק יום א' מהם שהרי ביום הראשון באו מרעמסס לסוכות וביום השני מסוכות לאיתם ביום השלישי חזרו לצד מצרים מאיתם לפי החירות כפירש"י לעיל ולמה רדפו הם שני ימים ותי' כי אין דרך יוצא צבא במרכבות ובעגלות ללכת במרוצה עכ"ל. וא"ת והא גם ישראל יצאו כדרך יוצא צבא במרכבות ובעגלות. כבר פירש"י לעיל בפ' בא דהליכתן של ישראל מרעמסס לסוכות ע"פ נס היה דזה מזה ק"ך מיל הוה וישראל לפי שעה באו לשם שנא' ואשא אתכם על כנפי נשרים וק"ל:

רש"י **אמר** לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה כו'. אמר המלקט ואיכא למידק היא הגותנת מפני שהם נתונים בצרה יש להרבות בתפלה כדי שירחם עליהם ונראה לי משום דמצינו תפלת משה היה בהרמת יד כמ"ש והיה כצאתי מן העיר אפרוש כפי וכן והיה כאשר ירים משה כו' וילמוד סתום מן המפורש דבכל מקום היה תפלתו בהרמת יד לזה השיבו השם לא עת להאריך להתפלל בהרמת יד רק נטה ידך על הים. ואל תשיבני ממה שפירש"י לקמן בפ' בהעלותך גבי מרים גם כן כזה שלא היה משה עומד ומרבה בתפלה כדי שלא יאמרו אחותו עומדת בצרה כו' ואין שייך לשנויי התם כמו הכא. בזה נוכל לומר דזה היה קשה לרש"י ז"ל בעצמו וכדי לתקן זה הביא גם הד"א שלא יאמרו ישראל בשביל אחותו הוא מאריך כו' וק"ל:

ולא קרב זה אל זה כל הלילה. בפ' חד"מ אמר ר' יונתן מ"ד ולא קרב כו' באותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה אמר להן הקב"ה מעשי ידי טובעי' בים ואתם אומרים שירה לפני כו'. ובאגדה זו כתב רבינו אסבר שדרש ולא קרב זה אל זה עש"ה וקרא זה אל זה ואמר דכתיב גבי שירת מלאכי השרת בכל יום ומלת וקרא מלשון פגישה ופגיעה זה לזה באומרים שירה קאמר שלא קרבו אז זה לזה לומר שירה ושוב מצאתי קרוב לזה בתנחומא. וענין שירה זו לכאורה שהוא שירת אז ישיר אבל במד' אמר שאמר הקב"ה למלאכים אז ישיר משה ובני ישראל תחילה ואח"כ המלאכים. ויש לחלק דבלילה שדרך המלאכים לומר שירה בכל לילה באותה לילה לא אמרו. אבל ביום ז' אמרו אחר שאמרו ישראל. ואיתא נמי במדרש שביום ח' אמרו ישראל שירת אז ישיר כמ"ש רש"י ז"ל לקמן בפ' שלח לך. ועוד י"ל דשירה דקאמר הכא היינו הלל אבל לאז ישיר אין לחוש וכן מה שאמרו מ"מ אין ישראל אומרים לפניך שירה בר"ה ובי"ה היינו הלל כדמוכח בפ"ב דערכין. אמנם יש לדקדק לפי זה מ"ש התו' פ"ב דערכין מדלא קאמר מ"מ אין אנו אומרים שירה משמע שמ"ה אומרים שירה ולכך אומר ר"י בר"ה ובי"כ אין לדלג והחיות ישורו מ' עכ"ל. ואם כן ביום ז' של פסח שאף מלאכי השרת אין אומרים שירה דהיינו הלל מכ"ש דאין ישראל אומרים הלל ולמה לי התם טעם דפסח אין חלוק בקרבנותיו. וי"ל דדוקא באותו יום ז' של פסח שנטבעו לא אמרו מ"ה שירה אבל אח"כ בכל שנה ביום ז' של פסח אומרים שירה כמו ישראל אי לאו בישראל משום דאינו חלוק בקרבנותיו. ועוד י"ל דודאי בר"ה ובי"כ דספרי חיים ומתים דכל ישראל פתוחים לפניו אין ישראל אומרים שירה

אבל

אבל המלאכים אומרים אבל ביום ז' של פסח שנטבעו המצרים בים אין שירה לפניו מאת המלאכים משום מעשה ידיו טובעים כו' אבל ישראל יאמרו שירה כדמסיק בסוגיא זו דאחרי' משים אי לאו טעמא דאינו חלוק בקרבנותיו ודוק:

רש"י **כל** מים שבעולם. בכלי יקר דא"כ הכי הוה ליה למימר ויבקעו המים וישם את הים לחרבה וק"ל:

רש"י **שהיו** מהוממים ומטורפים ורצים לקראת המים. בפ"ק דסוטה אמרו הבה נתחכמה לו נתחכם למושיען של ישראל נידונם באש כתיב כי באש ה' נשפט אלא בואו ונדונם במים שכבר נשבע כו' והם אינם יודעים כו' אבל על אומה אחת מביא א"כ הוא אינו מביא אבל הם באים ונופלים לתוך הים וכן הוא אומר ומצרים נסים לקראתו כו'. וכתב רבינו אהא דנקט אבל הם באים כו' פירש"י בתומם שהיו מהוממים כו' ולכאורה הכתובים אינם מוכיחים כן דכתיב וישובו המים ויכסו את הרכב כו' דמשמע שהמים באים עליהם. והנראה לפי מה שהכתובים מוכיחים במקום שנבקע הים ונעשה לחרבה והלכו שם בני ישראל בו במקום רדפו מצרים אחריהם כדכתיב וירדפו מצרים ויבואו אחריהם כו' אל תוך הים והשתא ניחא כששבו המים על המצריים לא שבו רק על מקומם הראשון. והתלמודא הכי נקט אינו מביא מבול לעולם לשטוף מקום היבשה כמו שהיה בימי נח אלא הוא מביא הבריות בתוך הים לשטוף אותם והמבול לא בא בגבולם אלא שהם באים בגבול הים. אך איכא למידק באגדה זו דנקט במה נידונם באש כתיב כי באש ה' נשפט כו' משמע מזה דשבועת מי נח לא היה על מבול של אש וקשה דבזבחים לא משמע הכי דגרסינן שם פ' פרת חטאת כשנתן הקב"ה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו נתקבצו האומות אצל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון אשר שמענו שמא מביא מבול לעולם כו' אמר להן כבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם כו' אמרו שמא מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא שנא' כי הנה ה' באש נשפט כו' אמר להם כבר נשבע שלא יביא מבול כל עיקר שנא' ולא יהיה עוד מבול כו' הרי דמהכא משמע דבכולל שבועת מי נח דגם באש ובשאר דברים אין הקב"ה מביא מבול לעולם וי"ל דסוגי' דזבחים הכי מתפרשת דקאמר בלעם שאינו מביא אף מבול של אש היינו לכל העולם שכבר נשבע הקב"ה במי נח שלא יביא השחתה לעולם אבל על אומה אחת בודאי מביא כדכתיב כי הנה באש ה' נשפט וה"ה מבול של מים מביא על אומה אחת אלא שהמצריים טעו בזה וחשבו דמבול של מים אינו מביא הקב"ה אפי' על אומה אחת וכדמסיק באגדה דסוטה והם אין יודעים שעל כל העולם אינו מביא כו' וכפירוש הנה ה' נשפט באש ודוק. אמר המלקט ודברי רבינו תמוהים בזה דנקט שהמצריים טעו בזה כו' וכי בכללם נועצו יחדיו והא למראה עין דבלעם זה נשפט כמו שמסיק באגדה דסוטה דג' היו באותה עצה ובלעם היה א' מהם ולפי סברתו דשבועה של מבול היה גם באש שלא לשחת העולם כמו שהשיב בשעת מ"ת ומצינו באש דאינו בכלל השבועה להביא על אומה אחת מדכתיב כי באש ה' נשפט וא"כ למה טעה בעצה זו במבול של מים דאינו מביא על אומה אחת דהא בשבועה חדא כללינהו. דאף שלא מצינו קרא במבול של מים לחלק בין אומה אחת לכל העולם מ"מ כיון דנכלל בשבועה חדא שלא לשחת במים ובאש ומצינו קרא באש לחלק בין כל העולם לאומה אחת בודאי יש לחלק במבול של מים ג"כ כזה ובמאי טעה וצ"ע. ובדוחק י"ל היכא דגלי גלי:

רש"י **שפלטן** הים כו' כדי שלא יאמרו כו'. אמר המלקט וק"ק הא דנקט כדי שלא יאמרו הא ממרים היו ואומרים כמו שאמרו פרק יש בערכין ד' נסיונות נסו אבותינו את המקום ב' בים כו' א' בירידה דכתיב המבלי אין קברים כו' וא' בעליה כדרב הונא דאמר ישראל מקטני אמנה היו דכתיב וימרו על ים כו' מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואומרים כשם שאנו עולים כו'. וא"ת איך אפשר שהיו כ"כ מקטני אמנה וסוברים שנעשה נס למצרים שיעברו מאצלם לא"י כבר כתבו התוס' בזה דישראל לא עברו בים רחב מצד זה לזה שא"כ היו ממהרים ללכת אל א"י אלא רצועה אחת עברו בים לאורך הים עד שפנו למדבר נגד אחד כי לא היו יכולין ללכת מכל צד אם לא יעברו הים כי מצרים היו להם מימינם ומשמאלם לפיכך עברו הים רצועה עד שפנו למדבר מצד אחר כזה וז"ש כשם שאנו עולים מצד זה ובאנו למדבר כך מצרים עולים מצד אחר מן המדבר וירדפו אחרינו וישיגו כי היו סבורים שלא יעברו המצריים בים אלא יבואו מצד אחר ובהכי ניחא הא דכתיב ויסעו ממרה ויחנו על ים סוף ואם עברו רחב הים עד עבר הים מצד אחר האיך פגעו עוד בים וכי חזרו עוד לאחוריהם אלא ש"מ לאחר שנסעו באורך הים יצאו כמו כן לדרום מצרים שמצרים כמו כן לרוח דרומית של א"י קרוב לסוף דרומית לצד מערב ונילוס מפסיק בין מצרים לא"י והים מצד דרומית של ארץ מצרים ממזרח למערב ונסעו לחוף הים מצפון הים שהוא דרומית של מצרי' ואח"כ יצאו לאחר שהלכו כחצי גורן עגולה בצד צפונו של הים שהוא דרומית של ארץ אדום ומזרחית של ארץ מצרים ואח"כ הלכו קצת ימים עד מרה ואח"כ היו עדיין אצל הים וכשהוצרכו ליכנס לא"י לא הוצרכו לעבור הים אלא סיבבו ארץ אדום וארץ מואב שהוא בדרומית של א"י ומזרחית של ארץ מצרים עכ"ל:

רש"י **אבל** מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתה"מ מן התורה וכן בכולם חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה וכו' ובאגדת חלק כתב רבינו לכאורה דבריו תמוהים דהא לא מוקמינן ליה ההוא דשלמה שבקש לבנות וכו' אלא כיון דלא מיחה בנשיו מעלה עליו הכתוב כאלו בנה שכן הוא בפרק במה בהמה מתחילה בעי לאוקמי שביקש כו' ודחי ליה ומוקי ליה אלא מתוך שלא מיחה וכו'. ויש ליישב דלמסקנא נמי צ"ל דשמעינן מיניה נמי שביקש לבנות וכו' דאי משום דמעלה וכו' הוה ליה למימר אז בנה דיבנה לא משמע הכי. וכן יש להוכיח מדברי התוספות פרק במה בהמה שכתבו שם אהא דמשני שביקש לבנות וכו' ופריך אלא מעתה אז יבנה יהושע וכו'. הקשה הר"א דבחלק מפקינן מדכתיב אז יבנה יהושע וכו' מכאן לתה"מ וכו' א"כ אתי לדרשא ה"נ אתי לדרשא. ואור"י דמ"מ פריך מדלא משני שביקש לבנות אלא יבנה ש"מ שר"ל שיבנה כההוא דיהושע דודאי בנה עכ"ל. ורצה לומר דמעלה עליו הכתוב כאילו בנה היינו ודאי בנה כמו ביהושע ויש לדקדק אתי' כ"י דאכתי לא דמיין דההוא דיהושע דודאי בנה איכא למדרש ביה דמ"ה כתיב יבנה ולא בנה למדרש מיני' רמז לתה"מ. אבל ההיא דשלמה כיון דמעלה כו' לא יפול בו לא יבנה אלא ע"כ דלמסקנא נמי אמרינן דנכתב לשון יבנה שביקש וכו' מיהו הוה דומיא דיהושע דמעלה עליו נמי כאלו בנה:

ומה שפירש"י ואין לומר ולחשב זה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כמו ככה יעשה איוב ע"פ ה' יחנו וכו' לפי שה' דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד ובין לשון עבר וכו' וטען הרמב"ן ואמר ומה יאמר הרב בפסוק יעשו עגל בחורב כמה ימרוהו וכו' וכן ומשה יקח את האהל וכו' כי איננו לשון הווה וכו' ע"ש באורך וכבר השיב הרא"ם ע"ש ואין להאריך דאין טענת הרמב"ן לדרש רז"ל מה שדרשו שם לא נאמר וכו' מכאן לתה"מ וכו' שמע מיניה כיון דאיכא למדרש ולפרשו כפשוטו דרשינן ולא נימא דנכתב עתיד במקום עבר כיון דלא נמצא כן אלא במקומו' מועטים ואולי דגם שם איכא למדרש ביה ולפרש כמשמעו ואפי' ההוה במקו' עתיד לא נימא דנכתוב היכא דאיכא למדרש ולפרש כמשמעו כדאיתא בכמה דוכתין:

כי גאה גאה סוס ורוכבו וכו'. בפ' ע"פ כתב רבינו לכוין זה עם מה שאמרו שם ו' דברים נאמרו בסוס וא' מהם רוחו גסה עליו והמצרי שנקרא רהב ע"ש גאותו וכמ"ש פרעה שנתגאה וכו' וזש"כ כי גאה כו' הקב"ה שהוא גאה על גאים רמה והגביה אותן לזורקן למטה בים וק"ל. אמר אויב וכו' גם זה הכתוב כתב רבינו לכוין עם מה שאמרו בפ' י"נ קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מנ' מכות ולמדו ממה שאמר איוב חנוני חנוני אתם רעי כי יד אלהי נגעה בי ופירש"י ויד הוא חמשים מכות כדאיתא בהגדת מצרים וקאמרי ליה חביריו השמר אל תפן אל און כי על זה בחרתי מעוני. והנה בישראל מצינו שהיו עניים ונעשו עשירים ע"י שללת כסף וזהב מאת העם לזה אמר פרעה ארדוף ואשיג אותם ואחלק שלל תמלאמו נפשי כינוי תמלאמו כפשוטו מה שתמלא אותם נפשי ורצוני שאלתי להם בזה תורישמו ידי כי יד ה' שהיה בנו בנ' מכות לא היה כ"כ כמו שידי תהיה בהם שאורישם ואעשה אותם שוב עניים שהוא יותר מנ' מכות שהיו בי ואפשר שע"ז רמז הכתוב וירא ישראל את היד הגדולה וכו' בענין העניות שנעשו המצרים עניים בביזת הים ולא הפיקו מזימתם שאמרו על ישראל תורישמו ידי יותר מיד ה' שהם נ' מכות וק"ל:

רש"י **יראוי** מלהגיד וכו' לך דומיה תהלה וכו' בפ' אין עומדין ההוא דנחית קמיה דרב חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והאמיץ כו' כי סיים אמר ליה סיימתינהו לשבחא דמרך וכו' משל לאדם שהיו משבחין אותו אלף אלפין דינרי כסף והיה לו אלף אלפין דינרי זהב והלא גנאי הוא לו. ובאגדה זו דקדק רבינו ואמר לכאורה לפי הנמשל הוה ליה למימר ומקלסין אותו באלף דינרי זהב. וי"ל דאלו הג' שבחות מה שאנו אומרים בתפלה הם עיקר שבחו י"ת ב"ה כמפורש בפר' בא לו ומדמה להו לדינרי זהב שמקלסין בו האדם והאדיר כו' כולם הם שבחות הנוספות מדמה להו לדינרי כסף באדם והשתא ה"ק לאדם שמקלסין אותו בתחילה באלף אלפי דינרי זהב טוב אם מקלסין אותו אח"כ בכסף אין זה קילוסו לגבי קילוס הראשון. כן הדבר הזה אחר שקלסו הגדול הגבור והנורא שדומין לדינרי זהב אין קילוסו באדיר וכו' הדומין לדינרי כסף והיינו סיימתינהו וכו' דכל שאתה תוסיף בשבח אין זה קילוסו לגבי שבחות הראשונות וכן יש לפרש לך דומיה תהלה כי הנוספות אינו שבח הראשונות וק"ל:

רש"י **אימתה** על הרחוקים ופחד על הקרובים וכו' ס"א אימתה על הקרובים ופחד על הרחוקים. אמר המלקט והנראה לקיים כגירסת ספרים אחרים דהא אמרו בגמרא דסוטה דף כ' ע"ב פחדא למית בעיתותא מרפא. ופי' רש"י שם פחדא למית פי' דאגה שאינה באה פתאום ביעותא מרפא לשון ביעותא פתאום. אך בפרשת עקב כתיב פחדכם ומוראכם ופרש"י שם והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים פחד לשון בעיתת פתאום מורא לשון דאגה מימים רבים וזהו כגרסא ראשונה בכאן וצ"ע וכבר קדמני בזה בעל חלקי אבנים ע"ש:

רש"י **לבישת** כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה כו'. אמר המלקט ואיכא למידק הא ע"כ צריך לומר מה דלא פירש"י בכאן כלום על והאזנת למצותיו משום דכבר פירש לעיל בפ' תולדות וע"כ שמט מלפרש כאן פעם שנית וא"כ למה חזר לפרש כאן כל חוקיו הא כבר פירש גם זה לעיל ע"ש והנראה כוונתו דלעיל פי' חוקתי כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז ותו לא ע"ש תקשה הא עדיין לא נצטוו על זה כי במרה נצטוו רק על שבת ופרה ודינין כפירש"י גבי שם שם לו ת"כ ושמרת כל חוקיו למאי קאי. לכך חזר לפרש כאן מלת חוקיו והוסיף עליו בפירושו ממה שפירש לעיל פרשת פרה אדומה שגם זה נקרא חק ת"כ ושמרת כל חוקיו קאי אפרה אדומה וק"ל:

כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כו' בפרק כיצד מעברין כתב רבינו לכוין זה עם מה שאמרו שם חש בראשו יעסוק בתורה ובזה יש לעיין הא אמרינן פ"ק דשבועות דאסור לאדם להתרפאות בד"ת ויש לתרץ בזה דהיינו שמתכוין לומר בפסוק לרפואה אבל דרך לימודו ודאי דשרי ועוד י"ל דהכא לא בחלה ראשו כבר קאמר אלא בחש בראשו שלא יבוא לידי חולי ממש ולאגוני בעלמא בד"ת שרי ובזה יתיישב הא דחש בראשו יעסוק בתורה והרי אמרו בנדרים דחולה ראש הדיבור קשה לו אלא ע"כ דלא מיירי בחולה ממש כבר בראשו אלא דחש קצת בראשו ועדיין לא חלה ונפל למטה כדמשמע בפ' ב"מ דאמרינן התם חש בראשו יהי דומה כו' חלה למטה ונפל כו' דהיינו חלה ממש ועד"ז מבואר הכתוב הזה כל המחלה כו' וה"פ והיה אם שמוע תשמע כו' לעסוק בתורה כל המחלה דהיינו חולי ממש שהיה במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך את המיחוש שלא תבוא לידי חולה ממש ע"י עסק התורה וק"ל:

רש"י **ולא** לשובע למדה כו' ומה ראה כו' שאלו כהוגן כו' וכתב בג"א אע"ג דכבר פירש זה לעיל הוצרך לפרשו פה מפני שפי' למדה ד"א והוקשה לומר מנ"ל דללמדך ד"א שמא בשביל שלא היה להם פנאי למרות הרבה נתן להם מעט.

דזה אינו שכבר נתבאר לעיל שזה שנתן להם בשר בערב מפני העונש שהיה טורח עליהם לתקן ואם היה נותן להם מעט כדי שיוכלו לתקן אין בזה עונש כלל וה"ל ליתן להם בבוקר אלא ללמדך כו' עכ"ל. ובשלהי דיומא הקשה רבינו ואמר למה לא נענשו בשליו הראשון כמו שמפורש עונשם בשליו שני בפ' בהעלותך. וי"ל דשליו הראשון היה קודם מ"ת ולא נאסר להם עדיין בשר תאוה ולכך לא נענשו על שאלת בשר משא"כ בשליו שני שהיה אחר מתן תורה שנאסר להם בשר תאוה ולכך נענשו על שאלו בשר ודו"ק:

מצותי ותורותי. אמר המלקט ואיכא למידק בזה ממה שפירש"י לעיל בפ' תולדות דמצות הן דברים שאלו לא נכתבו ראוים הן להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים ומאי גזל ושפ"ד שייך הכא עד שנאמר להם מפני הגבורה עד אנה מאנתם לשמור מצותי ודוק:

רש"י **הרי** זה מקרא הפוך כו' כענין שנא' ולא הבאיש כו' וכן כל דרך המתליעים. אמר המלקט רבים מהקשים פה בהבנת רש"י דהוה זה כיהודה ועוד לקרא מאחר שדרך המתליעים כן הוא קרא למה לי. ואני שמעתי כוונת רש"י עפ"ז דלכאורה לא ידפיק שימוש הנס אם בשבת או בחול היה הנס אם נאמר דדרכו של מן היה יכול להיות מונח אפילו כמה ימים ובחול בלילה א' הרחיש והבאיש א"כ בחול היה מבטל הנס או נאמר דאין דרכו של מן היה להיות מונח יותר מיום א' ובשבת היה הנס ואם הנס בחול היה יתכן שהרים תולעים תחילה ואין צורך שנהפוך המקרא דשימוש הנס מה שהיה בו במהירות להבאישו היה מסמם גם לזה שמתחילה התליע משא"כ אם הנס בשבת היה ובחול היה מתליע כדרך הטבע כמו שאר המתליעים הוצרך להפך המקרא מטעם כן דרך כו'. והשתא הגעת רש"י ז"ל עד"ז הרי זה מקרא הפוך כו' מטעם כן דרך המתליעים אף כי הביא רש"י ז"ל ראיה זו לבסוף מ"מ מה שטעמיה פירש תחילה הרי זה מקרא הפוך אך אל תקשה מנ"ל להפך המקרא אלו היה המן מתליע כדרך הטבע היה הדבר כן אבל זה שהתליע בחול גם יתכן שהרים תולעים תחלה ואין צורך שנהפך המקרא. לזה אמר כענין שנא' ולא הבאיש כו' ר"ל שהכתוב מפליג שם מגודל הנס שנעשה בשבת כמו שהכתובים מוכיחים לפנינו ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה כו' ויגידו למשה ויאמר אליהם כו' הניחו לכם למשמרת עד הבוקר ויניחו כו' כאשר צוה משה ולא הבאיש כו' א"כ בשבת היה הנס ולא בחול לכך הוצרך להפך המקרא מטעם כן דרך כו' ומה שנא' ויאמר משה אליהם איש אל יותר כו' ולא שמעו אל משה ויותירו אנשים כו' וירם תולעים כו' אין הכתובים מורים על הנס רק דמשה אמר להם טבע המן והם מחוסרים אמנה היו בדבר משה והותירו ואינו בא להורות על שום נס שנעשה בחול ודוק:

רש"י **מכאן** אמרו יהי כבוד תלמידך כו' וכבוד חבירך כמורא רבך מנין כו' מורא רבך כמורא שמים כו'. אמר המלקט ראוי לעיין בזה למה האריך רש"י ז"ל לפרש כבוד החבר ומורא הרב מהכתובים שלא במקומו ואני שמעתי דבר נאה ומתקבל על לב שומעיהן מאחי המשכיל אר"י שבחבורה האלוף מוהר' ליב כ"ץ נרו אשר איתן מושבו הרמה בק"ק זיסל יע"א במדינת ליטא דהוצרך רש"י לכל זה דלכאורה אל תקשה מנ"ל לומר דהקפיד משה במאמר בחר לנו על כבוד תלמידו דילמא כוונתו היה להשוות עצמו לאהרן אחיו שהיה חבירו וכדי לתקן זה נקט מניין שיהא כבוד חברך כו' ולפי זה אי אפשר לומר כן בודאי היה עושה את חבירו כרבו כמו שעשה אהרן אליו וקראו בי אדוני. אך עדיין הוקשה לומר דילמא יש לחלק בין בפניו לשלא בפניו דהתם בפניו אוי לכך קראו אדוני משא"כ הכא שלא בפניו ואין להקפיד על כבוד חברו לזה הביא לתרץ מורא רבך כו' ובודאי במורא שמים אין לחלק בין בפניו לשלא בפניו וכבוד החבר ששוה למורא שמים ע"כ נמי אין לחלק ועכ"ל דמשה הקפיד על כבוד תלמידו יהושע ושפיר מוכח מכאן שיהא כבוד תלמידך חביב עליך כשלך ודוק דפס"ח וש"י:

רש" **בעת** המלחמה אכי גלג וכתב רבינו בפרק הוציאו לו דזהו מה שפירש"י כאן לא כאיסי דאמר שם דה' פסוקים אין להם הכרע ואלו הן שאת משוקדים מחר ארור וקם ומיהו במשוקדים פירש"י לק' בפ' תרומה כאיסי דאין לו הכרע וצ"ל דרש"י ז"ל פי' לפי מה שהוא פשוטו ביותר ובמשוקדים אין בו הכרע כלל גם לפי פשוטו וק"ל:

פרשת יתרו

רש"י **מה** שמועה שמע ובא קריעת י"ס ומלחמת עמלק. בפ' פרת חטאת וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהרי כתובה בצדו ויחלוש וכו' ר"א המודעי אומר מ"ת שמע ובא כשנתן התורה לישראל היה קולו הולך וכו' ר' אליעזר בן יעקב אומר קריעת י"ס שמע שנא' ויהי כשמוע וכו' ע"כ. וכתב רבינו באגדה זו יראה דלהני תנאי משמע דוישמע יתרו דבק לכל אשר עשה וכו' ששמע יתרו את כל אשר וכו' וכי הוציא ה' וכו' הוא ענין אחר וכפירש"י בחומש. דאל"כ לא ליכתוב אלא וישמע יתרו כהן מדין חותן משה כי הוציא ה' וכו' כל אשר עשה וכו' למה לי. ועוד דגבי כל אשר עשה כתב למשה ולישראל. וגבי כי הוציא כתב ישראל לחוד דשמעינן מזה דכל מאמר אשר עשה וכו' הוא דבר שנעשה גם למשה משא"כ במאמר כי הוציא וכו' שאינו אלא לישראל לחוד דמשה לא הוצרך להוציא שכבר היה במדין. ובשביל שסתם הכתוב נוה ענין מעשה זה את כל אשר עשה אלהים וכו' שע"י זה שמע יתרו ובא פליגי בזה הני תנאי דר"י סבר שהוא דבק למלחמת עמלק שהזכיר בסמוך וע"כ סתם כאן מה ענין את כל אשר עשה וכו' ור"א המודעי סבר כאן דסתם מהו המעשה נשמע ליתרו יש לנו לפרש בדבר הנזכר שהוא דבר הנשמע והיינו מ"ת שהיה נשמע בכל העולם שהיה קולו הולך מסוף העולם וכו' ורא"ב"י אומר כאן דסתם מה הוא המעשה הנשמע לו יש לנו לפרשו כדבר שמצינו בקרא לשון שמיעה בהדיא והוא קריעת י"ס שנא' ויהי כשמוע וכו' ומתוך סוגין נראה דהני תנאי פליגי מדיוקא מדבריהם כתנאי וכו' ושלא כדבר הרא"ם שכתב לפרש דבר רש"י בחומש דמר אמר הדא ומר אמר הדא ולא פליגי. ועוד שהאריך הרא"ם בזה לפרש פירש"י בחומש השינוי הלשונות שדקדק בפירש"י ע"ש. ולפי שטתו יתבארו לך כל דברי רש"י דמה שהוסיף לומר גבי כל אשר עשה וכו' דהיינו ירידת המן והבאר וכו' דלא כחד מהני תנאי. י"ל דמריבויא דכל פירש כן דודאי עיקר השמיעה היה למר כדאית ליה ולמר וכו' משום דלא הוה ליה למכתב אלא אשר עשה וכו' וכתב כל אשר עשה וכו' ש' דאתא לרבות דכל המעשים שעשה להם הש"י הם בכלל דכל אשר עשה כו'. ומאי גבי וישמע יתרו לא פירש"י אלא ששמע קריעת י"ס וכו' שהם היו עיקר השמיעה למר כדאית ליה וכו'. והביא דברי שניהם כאלו אינם חולקים דהא א"נ עיקר השמיעה היה קריעת י"ס מ"מ בכלל ריבויא דכל אשר עשה כו' איכא נמי מלחמת עמלק ולהכי לא הביא גם דעת שלישית שאומר מ"ת דהא איכא דפליגי וסברי קודם מ"ת בא אפי' בכלל ריבויא דכל אשר עשה וכו' אינה. ומה שפי' עוד שנית גבי כל אשר עשה וכו' בעמלק ולא הזכיר שם קריעת י"ס. היינו משום דפשטיה דקרא משמע ליה שפי כמ"ד עיקר השמיעה היה קריעת י"ס דמפורש ביה בהדיא לשון שמיעה שנא' ויהי כשמוע וכו' ולכן הזכיר ברישא דברי האומר קריעת י"ס קודם שהזכיר דברי האומר מלחמת עמלק ספק שהזכירן במתניתין משום דפשטיה דקרא משמע שפי כדעת האומר קריעת י"ס שמע והוא עיקר השמיעה וגבי כל אשר עשה וכו' דבא לפרש ריבוי דכל היינו הבאר והמן חזר והזכיר שוב מלחמת עמלק דא"כ עיקר השמיעה לפי פשטיה דקרא הוא כדעת האומר קריעת י"ס שמע מ"מ נשמע נמי מלחמת עמלק מכלל ריבויא דכל אשר עשה וכו'. וגבי ויחד יתרו וכו' שכתב רש"י דהיינו טובת המן והתורה עכ"ל. י"ל דאף למ"ד יתרו קודם מ"ת בא פירש כן ומשום דפשטיה דקרא כו' הטובה כולל גם התורה. ואע"ג דלא נתנה התורה בכלל קצת ממנה נתנה קודם שבא יתרו כדאמרינן שבת ודינין וכיבוד אב ואם ופרה אדומה במרה נצטוו. וגבי וישמע יתרו א"א לפרש ששמע ובא על המצוה שנתנו במרה דלא יפול מלת שמיעה בהם אלא בנתינת התורה בכלל בסיני כדאמרינן שם שהיה קולו הולך מסוף העולם וכו' ובזה יבוא כל דברי רש"י בכאן כהוגן בלי שום גמגום לפי סוגיא דשמעתין ואין צורך לכל האריכות שהאריכו בזה המפרשים לפירש"י בדברים הדחוקים מסוגי' דשמעתין ואין להאריך:

ויבא אהרן וכו'. לפני האלהים בפ' מפנין כתב רבינו דיש לכוין זה עם מה שאמרו שם גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה ולמדו ממה שנא' באברהם ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור וכו' וזהו שאמר הכתוב בכאן יבוא וכו' לאכל לחם עם חותן משה שהיה האורח לפניו קודם קבלת השכינה כי מצות הכנסת אורחים מוקדמת מהקבלת פני השכינה ולפני בזמן כמו לפני בא יום הגדול וכו' וק"ל:

רש"י **ור"ד** לשון ויזד וכו' וכתב הרא"ם אבל בשמות רבה לא אמרו רק בקדרה שבשלו בה נתבשלו. ולא ידעתי מאין הוציא רש"י ז"ל לומר שרז"ל דרשו זדו מלשון ויזד שבא בו הנח תמורת הדגש והיה ראוי להיות ויזד בדגש עין הפעל ולא מלשון כי אל ה' זדה נערת זדים ארורים גם מזדים חשוך עבדך שהוא מלשון רשע אם מפני שאמרו לשון קדירה ובשול למה לא נאמר שלא כיוונו בזה אלא למשל בעלמא כי היה נהוג אצלם בימים ההם לומר על כל מי שחשב מחשבה אחת לעשות לזולתו ונכשל בה בקדירה שבשל בה נתבשל על דרך חופר גומץ בו יפול ומפני שפירש כי בדבר אשר זדו וכו' הוא שנפרע מהם המקום עם אותה המחשבה עצמה שחשבו לעשות כדאיתא במכילתא וכמו שתרגם אונקלוס אמרו עליהם רז"ל דרך משל בקדירה וכו' לא שפירש זדו מורה ע"ז עכ"ל. ורבינו פמן ואמר ובכל הנוסחאות גמרות שלנו ישנו דמייתי האי קרא ויזד יעקב וכו' ויש לקיימו ומ"ש שלא כיוונו בזה אלא למשל בעלמא כו' עד חופר גומץ בו יפול כו' עכ"ל. אין זה דומה דחופר גומץ הוא משל נודע על כל מי שחושב לעשות רעה לזולתו ולהפילו והוא עצמו נופל בו. אבל משל בשול הקדירה כו' אינו ענין על הרעה שחושב לעשות לחבירו ולא מצינו רק משל דבישול קדירה בשום דוכתא רק בענינא דהכא כי הבישול נאמר בכל מקום על דבר הבא במים וקאמר דבו בקדירה שבשלו את ישראל לדונם במים כדכתיב כל הבן וכו' בו בקדירה נתבשלו שנטבעו בי"ס וכדכתיב וינער וכו' כאדם שמנער את הקדירה כפירש"י שם:

רש"י **אפשר** לומר כן אלא כל דיין וכו' בפ"ק דשבת תנא להו ר' חייא בר רב מדיפתי ויעמוד העם וכו' וכי תעלה על דעתך שמשה דן כל היום תורתו מתי נעשית וכו' ובמכילתא אמרו וכי מן הבוקר עד הערב היה משה דן והלא אין הדיינין דנין אלא עד זמן הסעודה כו' ורבינו בח"א פ"ק דשבת הביא המכילתא אהא דנקט בלמודא תורתו מתי נעשית וכו'. והילך לשונו ובמכילתא אמרו וכי מן הבוקר וכו' והלא אין הדיינין דנין אלא עד זמן הסעודה וכו'. ויש לדקדק כיון דלא היה דן משה מבוקר עד ערב אלא עד זמן הסעודה ולא כתב קרא מבוקר עד הערב אלא לומר וכו' כאלו נעשה שותף כו' א"כ האיך קאמר יתרו וכל העם נצב עליך מן הבוקר עד ערב דדוחק לומר דיתרו אמר כן על כוונה זו וכאלו נעשה שותף דהא לא הקפיד אלא על עמידתם לפניו כל היום וכפירש"י בחומש וכמ"ש הרא"ם על דברי רא"ע וכנ"ל ודאי דעמידת בעלי דינין ילפינן במס' שבועות מהאי קרא אלא דיתרו קפיד אכל היום. וי"ל דודאי משה היה יושב כל היום כמשמעות הכתוב אלא שלא היה דן רק עד זמן סעודה ושוב אח"כ היה עוסק בתורתו כדקאמרינן דאל"כ תורתו מתי נעשית. אלא שיתרו חשב שבאו כולם לעמוד לפניו כל היום למשפט ולזה אמר מדוע אתה יושב לבדך לדון וכל העם הזה נצבים לפניך היה לך להושיב דיינים אחרים ולא היה לך לדון בעצמך כל היום אלא שאתה עושה זאת לעמוד לפניך דרך שררה שיעמדו לפניך כל היום וכמ"ש הרא"ם. והשיב משה כי לא יבאו כולם לדון לפניו אלא יש בה ושפטתי וכו' והיינו עד זמן סעודה אח"כ יש בה ללמוד תורה דהיינו והודעתי וכו' וכמ"ש שהם ג' דברים. ועז"ג השיב לו יתרו דאעפ"כ לא טוב הדבר כי כבד ממך הב' דברים לא תוכל עשהו לבדך הדל מהם תעשם והיה אתה לעם וכו' והזהרת אתהם את החקים וגו' אבל דבר הב'

שבא לדון את העם ואתה תחזה כו' ולא תדון אתה אותם כלל וכן מפורש בת"י ע"ש. ולפי שמשמעות הכתוב וישב משה לשפוט את העם וכו' מן הבקר עד הערב משמע דהיה דן כל היום מ"ה קאמר תורתו מתי וכו' שהרי מוכח מתוך תשובתו שלא היה דן כל היום אלא עד זמן סעודה ואח"כ נעשית תורתו. וקאמר דודאי כן הוא דתורתו נעשית אחר זמן סעודה אלא שתלה ישיבתו לשפוט מבוקר וכו' לומר לך כאלו נעשה שותף כו'. וענין שנעשה שותף כו' מפורש בטור ח"מ סימן א' וליכא דאמת לאמיתו מפורש בתו' בסוגיא זו לאפוקי דין מרומה עכ"ל. ועיין בב"י בריש טור ח"מ ואמר דבתיבת אמת הוה סגי להאי ומאי לאמיתו. והנראה דאע"פ שידון הדיין דין אמת אם מגרף לזה אהבת הדיין לזכאי או שנאתו לחייב לא הוי לאמיתו עכ"ל. ולא זכר הרב ב"י דברי התוספות פ"ק דבתרא דגרסינן שם והמשכילים וכו' זה דיין שדן דין אמת לאמיתו. וכתבו התוספות דין אמת לאמיתו לאפוקי דין מרומה אע"פ שהעדים מעידין אותו אין מההכין אותו כיון שיודעין שמשקרין כדדרשינן בסנהדרין לאמיתו שלא יטו את הדין עכ"ל, הא קמן שדקדקו לפרש דין אמת לאמיתו דאמת לאפוקי דין מרומה כו' ולאמיתו שלא יטו וכו'. גם מה שהוא פי' דאע"פ שידון הדיין דין אמת אם מגרף וכו'. ואי אפשר לומר כן דבפ"ק דסנהדרין אמרינן כל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנא' משוד עניים מאנקת אביונים וכו' ולפי' מהרר"י קארו אף כשאינו דן דין אמת לאמיתו ליכא ביה משוד עניים וכו' ולפירוש התו' ניחא וזהו תוכן דברי רבינו באגדה זו:

רש"י **ביום** השני וכל עליותיו בהשכמה וכו'. ובפרק ר"ע הקשה רבינו ואמר מנ"ל דכל עליותיו היו בהשכמה וגימא דזו העליה היתה כן משום שכן ציוה לו הקב"ה ועלית בבוקר כו' וי"ל דהשכמה הוא דבר נוסף אבוקר דבוקר משמע עד ד' שעות ביום כדאיתא פ' ת"ה אבל השכמה משמע קודם זה ולפי שלא כתיב בציווי אלא שיעלה בבוקר כדכתיב ועלית בבוקר כו' ומשה הוסיף לעלות בהשכמה אית לן למימר שעשה כך לפי שכל עליותיו היו כך בזולת ציווי הקב"ה ומשום דזריזין כו'. ומה שכתב הרא"ם בזה ואי קשיא א"כ הא דאמר רבא דכ"ע בר"ח אתו למדבר סיני כי פליגי בקביע דירחא מ"ס בחד בשבא איקבע ירחא ובחד בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא ומ"ס בתרי בשבא איקבע ירחא ובתרי בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא מאי משום חולשא דאורחא דאמר והא בלאו חולשא דאורחא אי אפשר בו ביום מכיון דכל עליותיו של משה בהשכמה היו י"ל דהא דאמרינן כל עליותיו כו' אינו אלא באותם עליות שעלה מעצמו אבל בעליות שעלה ע"פ הדיבור א"א להעביר אפי' רגע אחד וכ"ש עד הבוקר וא"כ אם היה השם א"ל למשה מצות כה תאמר כו' ביום ביאתן היה עולה באותו יום עצמו אע"פ שלא היה בהשכמה אלא שלא רצה להטריחו משום חולשא דאורחא וכו' עכ"ל. ואין תירוץ זה מחוור דהא מהאי קרא דיליף דכל עליותיו בהשכמה היו דהיינו וישכם משה בבוקר ויעל כו' מפורש ביה שהי' ע"פ הדיבור דכתיב לעיל מיניה ועלית בבוקר אל הר סיני ועוד דלשון כל עליותיו בהשכמה היו לא משמע כן. ונראה לפרש משום דסבר רבא דלא פסיקא לן ואפשר דבהשכמה באו להר סיני דהכי מסתבר דזריזין מקדימין למצות ואתמול לנו ישראל קרוב להר סיני ואח"כ בו ביום שבאו הי' נ"כ יכול משה לעלות בהשכמה אי לאו משום חולשא דאורחא דאתמול וה"נ למ"ד דס"ל דירידה נמי בהשכמה היה נ"ל ביום רביעי דעלה ואח"כ ירד לצוות מצות פרישה היה בהשכמה והי' שהות בהשכמה לעלות ולהשיב ולירד אח"כ לצוות מצות פרישה הכל בהשכמה ה"נ הי' שהות בהשכמה לבוא ממקום קרוב ולעלות להר סיני אי לאו משום חולשא דאורחא דאתמול ודוק:

רש"י **אלה** הנשים כו'. והא דהקדים הנקבות לזכרים. כתב רבינו לכוין זה במס' סוטה פרק היה נוטל עם מה שאמרו שם נשי דפקודי לא מפקדי באגרא דמקריי' בנייהו ומתניין בנייהו ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן מי לא מפלגי בהדייהו ע"כ. ועכ"ל הא דנקט באשה טפי מבאים דמקריין ומתניין בנייהו כו' משום דאשה מצויה בביתה יותר מהאיש ואומרת לבניה לילך לבית הספר ובנתינת התורה שכלל הנקיבות אף שאין האשה מצווה על לימודה נתן טעם ואמר כה תאמר לבית יעקב שכן הנשים שהגיד לבני ישראל ויהיה תגיד נסתר לנקיבה שהיא תגיד לבניהן שילמדו ותטרח היא בלמידתן ובשכר זה יהיו הנשים בכלל קבלת התורה וזה שדקדק הכתוב לקרות הנקיבות במקום הזה בית יעקב והזכרים בני ישראל לפי שהיא מצויה בביתה היא מוכנת טפי לצוות בניה על כך וכדקאמרי' הני נשי במאי זכיין וכו' וק"ל:

רש"י **עונשין** כו' דברים הקשים כו' כתב רבינו דזה היה ע"פ הדין דאז נכנסו ישראל לברית והיו גרים ואמרינן בפ' החולץ גר שבא להתגייר כו' מודיעין אותו עונשים של מצות וק"ל:

רש"י **ולדברי** האומר כו' ושלשה ימים כמו ליום השלישי וכתב הרא"ם דאינו מחויב שיהיה לסוף ג' ימים דא"כ אמאי לא פריך הגמ' לרבנן מהאי קרא כי היכי דפריך לר"י מקרא דהיום ומחר ומקרא דוהיו נכונים ליום השלישי והראיה על זה ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים ושם כתוב ויהי ביום השלישי וכתוב בעוד שלשת ימים ישא פרעה כו' ושם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה עכ"ל. ורבינו טען ואמר דאין ראייתו מפרעה דאע"ג דליום השלישי לכ"ע אף לר"י לא משמע ימים שלמים מ"מ ביום השלישי משמע שפיר ימים שלמים כפירש"י בשמעתין אהא דפריך לר"י והכתיב והיו נכונים ליום השלישי ומשני הא אמרי' יום א' הוסיף משה מדעתו ופירש"י והאי קרא דוהיו נכונים ליום הג' מפי הגבורה נאמר ומשה אמר להם היו נכונים לשלשת ימים ולא אמר להם ליום הג' אלא פירשו שלשת ימים וקרא דכתיב ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר שלישי לימים שלמים קאמר שלינן עמס עכ"ל:

משה ידבר והאלהים יעננו בקול. בפ' ג' שאכלו אמר ר"ש בן פזי מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנא' משה ידבר כו' ומה ת"ל בקול אלא בקולו של משה ובתוס' שם וא"ת היכי מייתי ראיה ממשה והא צריך לאתויי דמשה הי' המתרגם ולא היה מרים קולו יותר מהקב"ה שהיה קורא והוא מביא שהקב"ה הי' קורא ומשה היה המתרגם ופירש רב אלפס בקולו של משה מסתמא משה היה בכל כחו עונה כדי להשמיע קולו לכל העם אבל הקב"ה לא היה צריך להרים קולו שהרי לא היה מדבר אלא למשה לבד ואפי' הכי הי' מגביה קולו כדי שלא יהא קולו של משה המתרגם רם יותר מקולו של הקב"ה שהיה קורא עכ"ל. וכתב רבינו וכל דבריהם ע"פ מה שהבינו דהקב"ה הוא הקורא ומשה היה המתרגם ולולי דבריהם היה נראה לפרש דס"ל משה היה הקורא והקב"ה הוא המתרגם דמשה לא היה קורא רק בלה"ק שאין הכל מבינים בו אבל דיבורו של הקב"ה היה בו ע' לשון כדקאמרינן פ' ר"ע כל דיבור שיצא מפי הקב"ה היה נחלק לע' לשונות והיינו שהי' מתרגם לכ"א כפי הלשון שמבין ותו לא מידי ודו"ק:

רש"י **מלמד** שאמר הקב"ה כו' א"כ מה ת"ל וכו' וחזר ופירש כו' ואיכא לאקשויי אחר שהקב"ה אמר י' דברות בדיבור אחד מה שא"א לאדם לומר כן משא"כ לשמוע הוא דאפשר א"כ מדוע חזר ופירש שהוא ללא צורך ואם הוא צורך שיהיו שומעין כל דיבור מפורש מדוע לא פירש יותר משני דברים. ובחלקי אבנים תירץ דרש"י ז"ל אזיל לשיטתו דפי' בסמוך לאמר בלמד שהם עונים על הן הן ועל לאו לאו מאחר שהקב"ה הראה כחו וגבורתו שאמר י' דברות בדיבור א' ואמר לאמר שישיבו על הן הן כו' ולאחר שא"א לאדם לומר כן לא היו ישראל יכולים להשיבו כ"א דיבור א' לבד או הן או לאו על י' דברות לפיכך הוצרך לחזור ולפרש שני דברים שהוא אנכי ולא יהיה לך בכדי שישיבו על אנכי הן ועל לא יהיה לך לאו וק"ל:

אשר הוצאתיך ולא אמר אשר בראתיך מפני שנמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא והטעם כתב רבינו בזה דנקט נמנו וגמרו כו' לפי שיש בבריאותו צד שכר וצד הפסד דהלאוין היו ודאי מתקיימין לולי נברא והשתא שנברא אפשר שלא יזכה ויעבור הלאוין נמצא מפסיד בבריאותו והעשיין הוא היפך זה שאלו לא נברא ודאי לא היו מתקיימין והשתא שנברא אפשר שיזכה ונמצא שיהיה נשכר והשתא פליגי ב"ש וב"ה מצד בריאותו חד אמר טוב לו שלא נברא מצד הלאוין אפשר שיהיה נפסד יותר משנברא וקיים העשיין דנמצא יצא שכרו בהפסדו וחד אמר טוב לו שנברא שאפשר שיתקיים העשיין משלא נברא ויקיים הלאוין דנמצא יצא הפסדו בשכרו ואמרו בזה דנמנו וגמרו ר"ל שבאו בזה למנין המצות שהלאוין הם יותר מהעשיין שהלאוין שס"ה והעשיין הם רמ"ח וע"כ הסכימו וגמרו שיותר טוב לו כשלא נברא כי הוא קרוב להפסד מחמת הלאוין שהם רבים ורחוק לשכר מצד העשיין שהם מועטין ודוק:

רש"י **בתרגומו** כשאוחזין כו' בפ' זה בורר לא יומתו אבות על בנים בעדות בנים דאם ללמד שלא יומתו אבות בעון בנים ובנים בעון אבות הרי כבר נאמר איש בחטאו יומתו ופריך ובנים בעון אבות לא והכתיב פוקד עון אבות כו' ומשני התם כשאוחזין. ובעל שפתי חכמים הביא רישא דקרא לא יומתו אבות כו' לתקן מה שפירש רש"י ז"ל כשאוחזין כו' ולא דק דמסיפא דקרא איש בחטאו כו' פריך תלמודא רמיות המקראות אהדדי אבל רישא דקרא לא יומתו מיירי בעדות בנים וכן פירש"י בהדיא לקמן בפ' כי תצא ע"ש ובסוגיא זו איכא למידק דמעיקרא מאי קושיא דילמא פקידה בעלמא נפקדו הבנים בעון אבותם משא"כ במיתה. ויש ליישב קושיות המקשן ברמיות קראי אהדדי עד"ז דלמה נקט כאן פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים ליכתוב רק פוקד עון אבות על בני רבעים וממילא ידעינן דדין ת' להם דליכא למיעטי ולומר דהפקידה קאי רק על בני רבעים אבל בנים הקודמין להם נענשו במיתה הא כתיב איש בחטאו כו' ומשני הא כשאוחזין כו' ר"ל דאפשר היה למיעטי ולחלק בין אוחזין לשאינן אוחזין וק"ל:

פרשת משפטים

רש"י **כל** מקום וכו'. אף אלו מסיני אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שכתב מה נפלאה דעת רש"י ז"ל ממני דהא לעיל בפ' בשלח גבי שם שם לו חק ומשפט פי' כיבוד אב ואם ושבת ודינין במרה ניתנו ולפי מה שפירש"י שם דדינין במרה איפקוד הוה ליה לפרש בכאן ואלה מה הראשונים במרה וכו' כמו שמצינו במכילתא פלוגתא שם דר"י דורש וי"ו ואלה המשפטים מה הראשונים מסיני ור' יהודה דורש במרה ומהתימה על הגאון הרא"ם ז"ל אשר לא הזכיר מזה עכ"ל. ובזה נראה לי לכוין וליישב הקושיא מה שמקשים העולם מה דלא פתח בטעם הסמיכות להקשות על הקרא דודאי בלא זה היה אפשר לומר דהסמיכות לר' יהודה אתי ולכך הפסיק בפ' מזבח כדי להורות שאלו לאו מסיני ניתנו אלא במרה אפקדו כמו הראשונים משא"כ עכשיו שסבירא רש"י דעת ר' ישמעאל ולדבריו שפיר יש לדקדק למה נסמכה כלומר למה הפסיק בפ' מזבח מאחר שאלו ואלו ניתנו מסיני וק"ל:

רש"י **ביציאת** עבדים כנענים וכו' יכול העברי יוצא בראשי אברים וכו'. וכתב הרא"ם ליכא לאקשויי מאי תיתי לרבויי אי מק"ו מעבד כנעני ומה עבד כנעני שאינו יוצא בשש וביובל יוצא בראשי אברים ע"ע שיוצא בשש וביובל לא כ"ש אמה העבריה תוכיח שיוצאה וכו' אף אני אביא ע"ע משום דאיכא למפרך מה לאמה העבריה שכן אינה נמכרת בגנבתה תאמר בע"ע שנמכר בגנבתו ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה וכו'. וא"ת למה לי הקישא בלא הקישא נמי מהי תיתי לומר שהעברי יוצא בראשי אברים אי מק"ו מכנעני כדלעיל אדרבא נילף ק"ו מאמה העבריה דאין ע"ע יוצא בראשי אברים ומה העבריה שיוצאה בסימנים אינה יוצאת בראשי אברים ע"ע שאינו יוצא בסימנים לא כ"ש וי"ל מעיקרא דדינא פירכא מהיכא מאמה מה לאמה העבריה שכן אינה נמכרת בגנבתה תאמר בע"ע שנמכר בגנבתו א"כ כיון דסימנין לא שייכי בע"ע דאי במוכר עצמו אין במעשה קטן כלום ואי במכרוהו ב"ד בקטנו לאו בר עונשין הוא ואי במוכרו אביו בקטנו לאו בר מכירה הוא דכתיב וכי ימכור איש את בתו ולא את בנו כדאיתא במכילתא וא"כ אין זה ק"ו. וא"ת כיון דמק"ו מעבד כנעני איכא למילף שהעברי יוצא בראשי אברים והיקשא דעברי לעבריה מנינו לפרושי למה אמה העבריה נקנית בכסף אף עברי נקנה בכסף למה נפרש ההיקש למה שהעבריה אינה יוצאת בראשי אברים אף עבד עברי לא יצא בראשי אברים לבטל הק"ו ולא נקיים ההיקש בק"ו

וסק"ו בשלמא היכא שאחד סותר את האחר דרך הגמ' תמיד לבטל סק"ו מפני היקש או מפני הג"ש אלא הכא שאפשר לקיים את שניהם מאי איכא למימר וצ"ע עכ"ל. ורבינו כתב ולאו קושיא היא דכיון דאין היקש למחצה מהבטל הק"ו דהיקשא עדיף מק"ו כדאמרינן בכל מקום:

יתן לה מקום להפדות וגלאת שאף הוא מסייע בפדיונה שמגיע בפדיונה כמספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. וכתב הרא"ם דמדלא כתיב ונפדית אלא והפדה משמע שאף האדון מסייע בפדיונה ופירשו קצת מרבותינו שאע"פ שאין זה נקרא סיוע כשאר פועלים שהרי אם רצו לחזור חוזרין ומשלם בעל הבית כשיעור מה שעשו דכתיב כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים כדאיתא בפ' האומנין ה"מ שאר פועלים שמלאכתן שוה אבל אמה העבריה שאין מלאכתה של שלש שנים ראשונות שוה למלאכת שלש שנים אחרונות לא קמ"ל דקרא והפדה לומר שצריך לסייע לה בפדיונה דממלת והפדה משמע שיתן לה מקום להפדות כפירש"י בקדושין. ואם הוא מחשב לה כפי פעולתה בשנים ראשונות שאין שוין כמו ג' שנים אחרונות נוהו הסיוע שמסייע לה. אבל ממאמר כאלו היא שכורה משמע שהסיוע הוא מגד שאין זו שכורה אלא קנויה ואינה יכולה לחזור עד תשלום שש שני מכירתה והכתוב עשאה כאלו היא שכורה לחזור וישלם לה האדון כשיעור השנים שעשתה עמו. ולא ידעתי מה בין זו לשכורה שהרי גם זו אינה קנויה אלא למעשה ידיה כמו השכיר. וא"ת למה לי קרא דוהפדה ללמד שיוצאה בגרעון כסף תיפוק לי מהיקשא דעבריה לעברי מה עברי יוצא בג"כ כדנפקא לן מג"ש דשכיר שכיר ממוכר עצמו לישראל דיליף ממוכר עצמו לא"י מוי"ו דוכי תשיג כדאיתא פ"ק דקדושין אף עבריה יוצאה בג"כ. י"ל דאצטריך והפדה להא דתניא בפ"ק דקדושין מפדין אותה בעל כרחו דאב משום פגם משפחה. אבל ליכא למימר דאצטריך והפדה ללמד שנקנית בכסף דאי לא קנאה בכסף מאי מגרעה מפדיונה איכא כדאיתא בפ"ק דקדושין דא"כ לשתוק מיני' ותיתי מהיקשא דאם אחרת יקח לו מה אחרת מקניא בכסף אף אמה העבריה מקניא בכסף כי היכי דילפינן מיניה מה אחרת בשטר וכו' דאין היקש למחצה עכ"ל. ורבינו טען עליו וכדי לבוא אל המכוון דבריו אציג לפניך סוגי' דשמעתין דפ"ק דקדושין דף י"ד ע"ב וז"ל ע"ע דנקנה בכסף מנ"ל א"ק מכסף מקנתו מלמד שנקנה בכסף פירש רש"י מכסף מקנתו בע"ע הנמכר לא"י הכתוב מדבר וכי תשיג יד גר ותושב ופריך אשכחן ע"ע הנמכר לאינו יהודי הואיל וכל קנינו בכסף נמכר לישראל מנ"ל (פירש"י הואיל וכל קנינו בכסף שלא נאמרה בו משיכה במטלטלין אלא בישראל כתיב מיד עמיתך וכו') ומשני אמר קרא והפדה מלמד שמגרעת מפדיונה ויוצאה (ופירש"י שמגרעת מפדיונה מדלא כתיב ונפדה משמע והפדה שאף האדון מסייע בפדיונה אלמא בכסף נקנה דאי לא קנאה בדמים מאי מגרעה ופריך אשכחן אמה הואיל ומיקדשא בכסף מיקניא בכסף ע"ע מנ"ל אמר קרא כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וכו' מקיש עברי לעבריה) ופריך אשכחן מוכרוהו ב"ד הואיל ונמכר בעל כרחו (ופירש"י דנמכר בגנבתו דכי ימכר ע"י אחרים משמע והדין נותן שיהא נקנה בכסף בלא חזקה הואיל ויש בו צד קל שנמכר בעל כרחו) מכר עצמו מנ"ל ומשני יליף שכיר (ופירש"י נאמר במוכר עצמו וכו' כי ימוך אחיך ונמכר וכו' כשכיר כתושב יהיה ונאמר במכרוהו ב"ד כי משנה שכר שכיר וכו' בפ' כי ימכר כתיב) ופריך הניחא למאן דיליף שכיר שכיר אלא למאן דלא יליף מאי א"ל ומשני אמר קרא וכי תשיג מוסיף על ענין ראשון וילמד עליון מתחתון (ופירש"י וכי תשיג במוכר עצמו לא"י וסמכוהו לפ' מוכר עצמו לישראל וילמוד עליון מתחתון בהיקש' ובנמכר לא"י כתיב מכסף מקנתו עכ"ל) · ובתוס' שם בד"ה מוכר עצמו מנ"ל יליף שכיר שכיר פי' בקונטרס נאמר במוכר עצמו כשכיר כתושב וכו' וא"ת כיון דיליף שכיר שכיר למה אצטריך מכסף מקנתו גם א"י ניליף שכיר דכתיב גבי א"י כשכיר שנה בשנה וכו' ונמכר לישראל מאמה כדמפרש גמ' לעיל דאצטריך נ' לכדדרשינן לעיל בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה וכו' וא"ת אמאי אצטריך והפדה לענין כסף לישתוק מיניה ונילף עבריה מע"ע הנמכר לישראל ועברי הנמכר לישראל מעבד הנמכר לא"י מג"ש דשכיר שכיר. וי"ל אין ה"נ אלא אצטריך לדרשא אחריתי לגרעון כסף כו' עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם מה שתלו אלא אצטריך לדרשא אחרינא לגרעון כסף. לכאורה קשה דהא גופיה דמלתא דגרעון גבי א"י כתיב ותושב עם קונהו וכו' וא"כ לא אצטריך להך מלתא דגרעון כסף דהא נמי נפקא מהך ג"ש דשכיר שכיר מא"י ועבריה נועברו מהיקשא בקושייתם. וי"ל דגרעון כסף גבי א"י אינו אלא לפי שנת היובל דהא אינו יוצא בשש וא"כ אצטריך שפיר גרעון כסף גבי עבריה לפי שנת שש. והרא"ם הקשה וז"ל למה לי קרא דוהפדה ללמד שיוצאה בגרעון ת"ל מהיקשא וכו' יש לומר דאצטריך להא דתניא מפדין אותה בע"כ של אב אבל ליכא למימר דאצטריך והפדה ללמוד שנקנית בכסף כו'. ונעלם ממנו דברי התוס' דסוגי' זו דבהדיא כתבו דליכא למילף גרעון כסף בעברי' אלא מוהפדה והיינו ע"כ כמ"ש דגרעון לפי שנים של שש ליכא בנמכר לא"י. ודבריו בכלנן תמוהים בענין זה שכתב דנפקא לן מג"ש דשכיר ממוכר עצמו דיליף ממוכר עצמו לא"י מוי"ו דוכי תשיג. הא ליתא דלמאן דיליף ג"ש נא"י גופיה איכא למילף בהך ג"ש ולא קאמר מוי"ו דוכי תשיג אלא למאן דלא יליף ג"ש כדמוכח כולא שמעתין. גם מה שתי' בזה דאצטריך והפדה למפדין בע"כ זה אינו דמסברא יליף תלמודא לקמן משום פגם משפחה דאל"כ בע"ע נמי נימא הכי מהיקש' דעברי לעבריה. גם מ"ש דליכא למימר דאצטריך והפדה ללמד שנקנית וכו' הוא תמוה דמהיכא דיליף גרעון דהיינו מנמכר לא"י בכלל נמי דנקנית בכסף. ומהיקשא דאמה לאחרת נמי ליכא למילף כסף דא"כ הוי ליה כסף פרוטה ואנן בעינן דינר משום גרעון כדאמרינן בהדיא לעיל בפרקין ודוק:

רש"י **ריבה** לה יציאה וכו' או אינו אלא שתצא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות בגרות וכתב הרא"ם אבל במכילתא ובפ"ק דקדושין שנוי בהפך ויצאה חנם אלו ימי בגרות אין כסף אלו ימי נערות משום דהתם אלו לא כתב אלא ויצאה חנם קאמר דהאי ודאי לא הוה מוקמינן ליה אלא בימי בגרות כשמשתנית מנערות לבגרות שאז יוצאה מרשות אביה והואיל ויוצאת מרשות האב יוצאת מרשות האדון השתא דכתיב אין כסף וריבה לה יציאה אחרת כאלו אמר ויצאה בלי כסף על כרחין לאוקמ' חד מינייהו לנערות אין לנו דבר אחר לתלות יציאתה בו אלא נערות שהיא משתנה בה מקטנות לגדלות להיות בת עונשין אבל רש"י ז"ל שהוא דורש שני המקראות הללו לפי מה שהן בכבר נכתבו שניהם צריך לפרש אותם לפי סדר הויתן הראשון לימי נערות והשני לימי בגרות. וליכא לאקשויי לכתוב רחמנא נערות ולא בעי בגרות דאיכא למימר בא זה ולמד על זה שאם לא נאמרו שניהם אלא האחד מהם הייתי אומרים הן הן ימי בגרות כדמתרץ לה רבא בפ"ק דקדושין ואע"ג דדחי לי' אביי במכיון דנפקא מנערות בבגרות מאי בעי גבי' לא סמכינן עלי' דהא במכילתא תניא בהדי' כותי' דרבא וכו' עכ"ל הצריך לענייננו. ורבינו טען עליו ואציג לפניך סוגיא דשמעתין דפ"ק דקדושין בדף ד' וממילא רווחא שמעתתא וטענתו דגרסינן שם גופא ויצאה חנם אלו ימי בגרות וכו' ופריך ולכתוב רחמנא נערות ולא בעי בגרות אמר רבא בא זה וכו' מידי דהוי אתושב ושכיר דתניא תושב זה קנוי קנין עולם שכיר זה קנוי קנין שנים יאמר תושב וכו' ואני אומר קנוי קנין עולם אינו אוכל וכו' אלו כן הייתי אומר תושב זה קנוי קנין שנים אבל קנוי ק"ע אוכל בא שכיר ולימד אתושב (ופירש"י בא שכיר וכו' דע"כ חד מינייהו לנרצע הוא דאתי ומאחר שנכתבו שניהם נומשמעותא דנרצע מתושב אתי' שהוא מיושב אצלו יותר מן הקנוי לשש שנים) אמר לי' אביי מי דמי התם תרי גופי נינהו הכי נמי כתב רחמנא תושב נרצע לא יאכל והדר כתב אידך הוי שכיר מילתא דאתיא בק"ו ומילתא דאתי' בק"ו וכו' אלא הכא חד גופא הוא כי נפקא לה מנערות בגרות מאי בעי גביה אלא אמר אביי לא נצרכה אלא לבגר דאיילונית (ופירש"י איילונית אין לה סימני נערות ואשמועינן קרא שיוצאה בימי בגרותה כשיהיה לה עשרים שנה) סד"א כנערות תיפוק בבגרות לא תיפוק קמ"ל. מתקיף לה מר בר רב אשי ולאו ק"ו הוא ומה סימנין שאין מוציאין מרשות אב מוציאין מרשות אדון בגרות שמוציאה מרשות אב וכו' אלא אמר מר בר רב אשי לא נצרכה אלא לעיקר זבינא דאיילוני' שהאיילונית נמכרת בקטנותה כשאר בנות סד"א דאתי' סימני נערות הוי זבינא וכו' קמ"ל ויצאה חנם וכו' ולמר בר רב אשי דאמר ולאו ק"ו הוא הא אמרינן מלתא דאתי' בק"ו טרח וכו' ה"מ היכא דליכא למפרך וכו' עכ"ל. ובתוס' שם בד"ה ויצאה הנם אלו ימי בגרות וכו' וא"ת ברישא הוה לי' למנקט אלו ימי נערות והדר ימי בגרות וי"ל משום דאין כסף צריך לאוקמי' לימי נערות כדאמר לעיל במעתין אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר דהיינו ימי נערות דאין האב זכאי בקדושי כהז מוגרת עכ"ל. וזכתב רבינו ונראה כוונתם כמה שהקשו וא"ת ברישא וכו' משום דמשמע להו דכה"ג יש למנקט מילתא דצריכא ברישא היזי כמו בתושב ושכיר דנקט תושב שהוא קנין עולם ברישא ורש"י בפי' מאחר שנכתבו שניהם משמעותא דנרצע מתושב אתיא וכו' אין זה מספיק דמ"מ אמאי נקט הקרא תושב ברישא אי לאו דכן דרך הכתוב בכה"ג למינקט ברישא מילתא דצריכא טפי:

ורש"י בחומש פי' בהיפך הברייתא דמייתי תלמודא וכתב הרא"ם על דבריו דהברייתא אלו לא נאמר קאמר וכו' אבל רש"י דורש וכו'. ואין כל זה מספיק למה שינה והיפך רש"י דברי הברייתא. גם אם דרך הברייתא אלו לא נאמר קאמר ולמינקט ברישא דבר הפשוט טפי אמאי לא נקט כן בכה"ג גבי תושב ושכיר. גם נעלם ממנו דברי התוס' דסיגין דמוכח מדבריהם דהאי לאו משום דרשא דיש כסף לאדון אחר ה"ל למנקט אלו ימי נערות ברישא דהוא מילתא דצריכא וכזה ניחא פירש"י בחומש שלא הביא הך דרשא דיש כסף לאדון אחר דאינה קרוב לפשוטו לכך ה' כ' המקראות כדרכן למנקט מילתא דצריכא ברישא כמו בתושב ושכיר והוא לא מידי. גם מה שכתב הרא"ם שהברייתא דמכילתא גבי ויצאה חנם אלו לא נאמר קאמר היינו דלא כאביי דמוקי לה לבגרות דאיילונית אלא כרבא דמוקי לה הכי והוא תמוה דדברי רבא ודאי נדחין בין לאביי בין למר בר רב אשי דלא שייך בא זה וכו' בחד גופא. ורבה דאביי נמי ס"ל דבגר דאיילונית הוי ק"ו מנערות וכדקאמר מר בר רב אשי אלא דלא ס"ל דאתי לעיקר זבינא דאיילונית אלא כדקאמר לעיולא בגר דאיילונית והא דקאמר כי' דלא תיפוק היינו ע"י נערות אי הוה חד גופא אבל ע"י בגרות דאיילונית תיפוק מק"ו דקאמר מר בר רב אשי וס"ל לאביי מילתא דאתי' בק"ו טרח כו' וא"ש ברייתא דמכילתא לדברי אביי בפשיטות דבא זה וכו' ותו לא מידי ודוק:

רש"י **אחד** הרג שוגג ואחד הרג מזיד וכו' בפ' אלו הן הגולין וכתב רבינו אבל ע"ז שנהרג בשוגג הראשון לא קאמר שהרג במזיד שאולי חטא אחר היה בו שנתחייב דין שמים שע"כ לא היו עדים אבל זה שנהרג ע"פ עדים היה חייב מיתה בדין אדם שהרג כבר במזיד וקצת קשה דמשמע מזה שהרג בשוגג בלא עדים שהולך לגלות ולא ידענא על מה דהא הגלות לערי מקלט אינו רק מפני גואל הדם שיהרגנו ואם אין עדים בדבר הלך יהרגנו הגואל ואפשר לומר אם הוא מודה בדבר או שיתוודע הדבר ע"י קרובים ופסולים בפטור הגואל אם יהרגנו ועיין מה שכתבתי לקמן בפ' משפטי':

רש"י **למה** נאמר וגונב איש כו' לכך הוצרכו שניהם מה שאמר זה וכו' ובפ' הנחנקין טען רבינו ואמר מהא דגרסינן שם ת"ר כי ימצא איש גונב וכו' אין לי אלא איש שגנב אשה שגנבה מנין ת"ל וגונב איש אין לי אלא איש שגנב בין אשה ובין איש ואשה שגנבה איש אשה שגנבה אשה מנין ת"ל ומת הגנב ההוא מ"מ ע"כ. ולפי סוגיא זו עדיין רש"י ז"ל קיצר בפירושו דהכתי מגיהם אשה שגנבה אשה מנין דגמרינן זה בשמעתין מרבוי דומת הגנב ההוא וק"ל:

רש"י **למה** נאמר וכו' ת"ל ומקלל וכו' סתם בין איש ובין אשה וכו' אבל בפ' ד"מ שנינו איש אשר יקלל וכו' מה ת"ל איש איש וכו' לרבות בת טומטום. וכתב רבינו אבל רש"י ז"ל בחומש הוליך הדרש ממקלל אביו ואמו והוא על פי המכילתא ומ"מ שדרכו לרדוף בפירושו הדרשא יותר פשוטה במקרא דדרשא דשמעתין אינו פשוטו לרבות אשה וכו' מאיש איש משום דאין מיעוט אחר מיעוט וכו' וק"ל:

רש"י **בעבד** כנעני והוציאו מן הכלל להיות נידון וכו' איכא לאקשויי דנימא לא ללמד על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא לדון כדין יום או יומים. ותי' בפ"נ דכי כספו הוא זה מיעוט לישראל דלא כספו הוא עכ"ל. ומזה יש ליישב הא דלא הקשה רש"י על הקרא והרי היה בכלל וכו' דהייתי אומר דיצא ללמד על הכלל כולו לדון כדין יום או יומים משא"כ עכשיו שהכריח רש"י מכי כספו למעט הכלל שאינו מדבר בעברי ושפיר מקשה והרי היה בכלל וכו' וק"ל:

רש"י **ה"ה** וכו' שור שור משבת וכו' ותמה הרא"ם דבפ' הפרה שנינו א' שור וא' בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבידה לפריקה ולחסימה ולכלאים ולשבת וכן חיה ועוף כיוצא בהם ומפרש בגמ' לנפילת הבור כסף ישיב לבעליו כל דאית לי' בעלים ולגבי כלאים אמרו אי כלאים דתריבה יליף שור שור משבת אי כלאים דהרבעה יליף בהמתך בהמתך משבת והיכי כתב רש"י כאן גבי נפילת הבור ה"ה לכל בהמה וכו' אנו למידין שור משבת ושמא י"ל וכו' עכ"ל ורבינו כתב ליישב זה ואציג לפניך סוגי' דשמעתין עם תוס' דפ' שור שנגח דף נ"ג ע"ב ואז תבוא אל המכוון דבריו דשנינו שם נפל לתוכו שור וכליו ונשתברו חייב על הבהמה ופטור על הכלים וקאמר תלמודא מתניתן דלא כר"י דתני' ר' יהודה מחייב אנזקי כלים בבור ופריך מ"ט דרבנן דאמר קרא ונפל שמה שור או חמור שור ולא אדם חמור ולא כלים. ור"י או לרבות את הכלים ורבנן או לחלק הוא דאתא וכו' ופריך אימא ונפל כלל שור וחמור פרט כלל ופרט אין בכלל וכו' שור וחמור אין וכו' ומשני אצרי בעל הבור ישלם חזר וכלל כלל ופרט וכלל וכו' מה הפרט מפורש בעלי חיים וכו' ופריך אי מה הפרט מפורש דבר שנבלתו מטמאה במגע ובמשא אף כל דבר וכו' אבל עופות לא ומשני א"כ לכתוב רחמנא חד פרטא (ופירש"י א"כ דלא רבי רחמנא אלא מאי דדמי לי' לפרטא מבני נדדין לכתוב או שור או חמור ודרשינן כל כעין הפרט ומדכתיב אידך אם אין ענין לדבר שנבלתו מטמאה דהא אתי בכללא תניהו ענין לעופות דדמו לפרטא בחד צד דהוו בעלי חיים) ופריך הי נכתוב אי כתב שור ה"א קרב ע"ג המזבח אין וכו' ואי כתב רחמנא חמור ה"א קדוש בבכורה אין וכו' ומסקנא דשמעתין אלא אמר קרא כסף ישיב לבעליו כל דאית לי' בעלים ופריך ה' הכי אפי' כלים ואדם נמי אמר קרא שור ולא אדם וכו' ולר"י דקא מרבי להו לכלים בשמא בו' ממעט בי' אדם אלא חמור מאי ממעט ביה אלא אמר רבא חמור דבור לר"י ושה דאבידה לדברי הכל קשיא ע"כ. ובתוס' שם בד"ה ה"א קרב ע"ג המזבח אין תימה למה לא ילפינן הכי שור שור משבת ובמסקנא דמרבינן עופות מדכתיב ישיב לבעליו כל דאית ליה בעלים למה לי נילף משור שור או חמור חמור משבת כמו חסימה ופריקה וממילא אימעוט אדם דליכא למילף משבת כדאמרינן שם בשמעתין גבי כלאים להנהו הקשתיו ולא לדבר אחר וכו' וי"ל וכו' עכ"ל. וכתב רבינו אקושייתם אבל קשה דא"כ תרי פרטי למה לי שור וחמור דמחד פרטא נמי הוה ילפינן משבת כמו בחסימה ופריקה ולמאן דאית לי' שביתת כלים בשבת ניחא דאיצטריך הכא חד פרטא למעט כלים אבל לאבי דקי"ל כב"ה דלית להו שביתת כלים ממילא אימעוט נמי כלים. ורש"י בחומש תמוה בזה שהניח תלמוד ערוך וכתב כקושיית התוס' וכבר תמה עליו הרא"ם ויש ליישב פירושו לביטתנו למאן דאית ליה שביתת כלים דאיצטריך אידך פרטא למעט כלים וקושט' הוא למאי דמסיק דילפינן שור או חמור משבת גבי פריקה וחסימה ה"נ דילפינן הכי שור שור משבת וכן פירש"י בהדיא בחומש נפוס הך דרשא דיליף בבור שור שור משבת דחמור ממעט כלים והיינו ע"כ למאן דאית ליה שביתת כלים אבל למאן דלית לי' שביתת כלים ע"כ דלא ילפינן שור שור משבת דא"כ חמור למה לי הוצרך תלמודא למימרא אליבי' דכסף ישיב לבעליו לרבות כל דבר. ומיהו לר' יהודה דחמור קשיא אליבי' ודאי דלמאן דלית ליה נמי שביתת כלים שפיר מצינן למילף שור שור משבת ובהכי ניחא דלא קאמר לר"י נמי דהאו קשיא דמהיכא תיתי למעט כלים דבכלל דבר שיש לו בעלים הוא ולא ממעטינן משור אלא אדם ב"ת דכוותי' אלא אי ילפינן שור שור משבת ניחא דאיצטריך או לרבות כלים דאי לאו הכי ממילא הוה אימעוט כלים למאן דלית ליה שביתת כלים ותו לא מידי ודוק:

רש"י **ולא** נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים וכתב הרא"ם הא דקאמר שור ולא אדם לאו משום דבר דעה הוא ואיבעיא לי' לעיוני ולמיז' דהא אף בבן ובת דלאו בני דעה נינהו ולא שייך בהו איבעי ליה לעיוני ומיזל פטור הוא כדתנן בפ' הפרה בן או בת עבד או אמה פטור אלא גזירת הכתוב הוא שור ולא אדם ל"ש בר דעה וכו' ואפי' סומא או שנפל בלילה דדוקא גבי בהמה בעינן שתהא קטנה או חרשת או שוטה או שנפלה בלילה ואז יהא חייב בעל הבור כדתנן נפל לתוכו שור חרש שוטה וקטן חייב אבל אם היתה פקחת ונפלה ביום ומתה או הוזקה פטור שזה כמו אונס הוא שדרך הבהמה לראות ולצור מן המכשולות ואיבעי' ליה עיוני ומיזל אבל באדם בכל אופן פטור דאל"כ מיעוטא דשור ולא אדם למה לי וכן הא דקאמר חמור ולא כלים לאו בנפילת אדם קמיירי דהא אפי' שור שחיובו שניו תורה אם דחפו אדם ונפל בבור בעל הבור פטור ואפי' שור שדחף את חבירו כדתני' בפ' הפרה ואף ר' נתן שאמר בשור שדחף את חבירו בעל הבור משלם מחצה ה"מ בשור שדחף את חבירו שדרך השוורים לדחוף זה את זה והיה לו לבעל הבור לאסוקי אדעתי' בכה תקלה הקלה מידו. אבל אדם שדחפה ונפלה לבור הדוחף חייב בכולו ובעל הבור פטור מפני שאין זה דבר הגלוי

וכו'

ואכי הוא כמו אונס דלא גרע זה מבהמה פקחית שנפלה ביום ומתה שהוא פטור מפני שזה כמו אונס הוא בדרך הבהמה לראות ולסור מן המכשולות אלא חמור ולא כלים דקאמר כגון שנפל לבור הסור עם כליו כדתנן בפ' הפרה שנפל לתוכו שור וכליו ונשתברו חמור וכליו ונתקרעו חייב על הבהמה ופטור על הכלים עכ"ל ואהא מה שכתב הר"ש וכן הא דקאמר חמור ולא כלים לאו בהבילם אדם קמיירי וכו' אבל אדם שדחפה הדוחף חייב ובעל הבור פטור וכו' טען עליו רבינו מהא דגרסינן בפ' שור שנגח אמר רבא שור ואדם שדחפו לבור לענין נזקין כולם חייבים וכו' ופירש"י לענין נזקין כגון אם דחפו שם אדם והוזק משלמין בין כולם פחת דמיו דכולם חייבים בנזקי אדם דהא דקי"ל גבי בור שור ולא אדם בקטלא ק"ל כגון אם נפל לתוכו עבד ומת אבל בנזקין חייב וכו' עכ"ל. הא קמן דבהדיא קאמרינן הכא היפך זה דגם בעל הבור חייב וכמו שפירש"י ותוספות ע"ש. והנראה הא דנקט שור וכליו לרבותא דאע"ג דחייב אשור פטור אכלים שעליו וכן נראה מדברי הרמב"ם בפי"ג מהלכות נ"מ ע"ש ודוק:

רש"י **אם** ברור לך הדבר כו' כשמש הזה שהוא שלום בעולם כו'. וכתב הרא"ם כך שנו במכילתא מה שמש שלום בעולם אף זה אם ידוע הוא שבשלום עמו והרגו הרי זה חייב. אבל בפ' בן סורר ומורה תניא אין לו דמים אם זרחה השמש עליו אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך הרגהו אם לאו אל תהרגהו ותניא אידך אם זרחה השמש עליו דמים לו אם ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלום עמך אל תהרגהו ואם לאו הרגהו משמע דפירוש אם זרחה השמש עליו אינו אלא לענין הבירור שיהא ברור כשמש ולא לענין השלום כמו שדרשו במכילתא וכן אמרו ג"כ בפ"ק דפסחים לאור יקום רוצח ובלילה יהי כגנב אי פשיטא לך כיום דאנפשות קאתי רוצח הוא ואי מספקא לך כלילה יהי בעיניך כגנב משמע שמה שהמשילו הדבר לאור שהוא זריחת השמש אינו אלא לענין הבירור ולא לענין השלום. ויש לתמוה על רש"י ז"ל מדוע הניח הברייתות הללו שהוזכרו בגמרא ותפס הברייתא של מכילתא שלא הוזכרה בגמ' כלל ויש לתרץ דילמא לאו דסמכה היא. ועוד שבגמ' הקשו הברייתות אהדדי ואמרו דבחדא מינייהו קתני אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך הרגהו הא סתמא אל תהרגהו. ובאידך ברייתא קתני אם ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלום עמך אל תהרגהו הא סתמא תהרגהו ותירצו לא קשיא כאן בבן על אב כאן באב על בן פירוש שהברייתא המדבקת אם זרחה השמש עליו עם אין לו דמים ופרשה אם זרחה השמש עליו שאין לו שלום עמך מיירי באב על הבן דסתם אב מרחם על בנו שלא יהרגנו אפי' יעמוד כנגדו להציל ממונו ולכך לא ניתן להרגו אלא כשיודע בבירור שבא להרגו ודומה לזה אמרו בפ"ק דפסחים לאור יקום רוצח אי פשיטא לך כיום דאנפשות קאתי הרגהו ופירשו ר"י ור"ב"א דהאי קרא באב על הבן קמיירי דסתם אב מרחם על בנו שלא יהרגנו והברייתא המדבקת אם זרחה השמש עליו עם דמים לו ופרשה אם זרחה השמש עליו שיש לו שלום עמך דמים לו מיירי בבן על האב דסתם בן אם יעמוד האב כנגדו להציל ממונו יהרגהו ולכן אינו חייב על הריגתו אלא כשיודע בבירור שאם יעמוד כנגדו להציל ממונו לא יהרגהו. ורש"י ז"ל איך הניח מה שתרצו בגמ' שהסמיכות של אם זרחה השמש עליו עם דמים לו מיירי בבן על האב ופרש הוא באב על הבן וצ"ע. והאי דקאמר אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כו' כגון אב המותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן לאו בירור ממש קמיירי כבירור הברייתות דלעיל דאם כן מהיכא קדייק לה האי קרא דזרחה השמש לאו בענין בירור אתי אלא לענין השלום כמו שאמר בהדיא כשמש הזה שהוא שלום בעולם. ועוד אם הוא בירור ממש ומוקי לה כגון אב על הבן משמע הא בירור דבן על אב הרגהו ואין הדבר כן שהרי ברישא דקרא דמיירי אפי' בבן על אב כתב כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי ידוע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך ע"מ כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו משמע הא אם ידוע שאם יעמוד בעל הממון כנגדו לא יהרגנו אל תהרגהו הלכך עכ"ל דהאי בירור לאו בירור ממש קאמר אלא בירור של סברא וה"ק אם הסברא מוכחת שיש לו שלום כו' כגון האב המותר לגנוב ממון הבן שבידוע שרחמי האב על הבן כו' דהשתא איכא לדיוקי הא אם הסברא מוכחת שזה להורגך בא שהרי ידוע הוא שאין אדם מעמיד על עצמו ורואה שנוטלים ממונו בפניו ושותק לפיכך ע"מ כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו השכם להרגו עכ"ל. וכדי להבין דברי רבינו מה שכתב ליישב כל זה אציג לפניך המסקנא דברייתות מה שהביא הרא"ם דמסקינן שם ת"ר דמים לו בין בחול ובין בשבת אין לו דמים בין בחול ובין בשבת כו' (ופי' רש"י דמים לו לשון רבים הוא להכי הוא דאתי לומר לך דבין בשבת ובין בחול אסור לבן להרוג את אביו במחתרת שהרי לא בא על עסקי נפשות אין לו דמים לשון רבים דכתיב גבי אונס בעלמא להכי אתי לומר לך אין לו דמים לא בחול ולא בשבת והרגהו) ופריך בשלמא אין לו דמים כו' ע"כ ובסוגיא זו רבינו הרא"ם תמה על רש"י ז"ל בכאן איך הניח מה שתירצו בגמר' כו' והאי דקאמר אם ברור לך הדבר כו' לאו בירור ממש קמיירי כבירור הברייתות דלעיל דא"כ כו' אלא בירור של סברא וה"ק אם הסברא מוכחת כו' כגון אב המותר כו'. אבל ממה שפירש"י בנוסחת דסוגיא דמים לו לשון רבים הוא להכי אתי לומר דבין בחול ובין בשבת אסור לבן כו' אין לו דמים לשון רבים דכתיב גבי אונס דעלמא להכי כו' הרי מוכח בהדיא מפירושו דהך ברייתא דאין לו דמים מיירי בבן על אב והך ברייתא דיש לו דמים איירי באב על בן והוא ממש כפירושו בחומש ולכך נראה דרש"י מפרש דלמאי דמסיק בשמעתין כאן באב על בן וכאן בבן על אב דהברייתא נמי לאו בבירור ממש קמיירי אלא בבירור של סברא ומסתמא קמיירי בהך בירור של פירש"י בחומש כמ"ש גם הרא"ם דהשתא ברייתא קמייתא מיירי בבן על אב וה"ק אם זרחה השמש שברור לך מסברא שאין לו שלום עמך כגון בן על אב וכ"ש אונס דעלמא אין לו דמים והרגהו ואם לאו שיצא מכלל סתם זה אל תהרגהו. וברייתא בתרייתא איירי באב על בן וה"ק אם זרחה השמש שברור לך מסברא שיש לו שלום עמך כגון האב על הבן אל תהרגהו ואם לאו שיצא מכלל סתם זה תהרגהו והשתא הך ברייתא מפורשת בעצמה כההיא דמכילתא וכפירש"י בחומש וכן משמע מפירש"י בשמעתין דמתניתין ע"ש שהוא מפרש הך ברייתא דמים לו באב על בן והיינו בבירור של סברא וסתמא ולא כמו שהבין הרא"ם שמועה זו. גם מה שהקשה הרא"ם לפירש"י שפי' בחומש כשמש הזה שהוא שלום בעולם כו' דמתוך שמעתין משמע שפירש אם זרחה השמש אינו אלא לענין ברור שיהי' ברור כשמש ולא לענין השלום כמו שדרשו במכילתא כו'. ויש לתמוה מדוע הניח הברייתות הללו כו' ולפי שיטתנו גם בזה אין כאן מקום תמיה לפרש"י בחומש שהרי רש"י בחומש לא הביא רק ברייתא בתרייתא דאם זרחה השמש דבק עם דמים לו כמשמעות הכתוב שאם זרחה השמש הוא תחילת פסוק ודבק למטה עם דמים לו ואינו דבק עם אין לו דמים שהוא בפסוק אחר לעיל מיניה ולברייתא בתרייתא ודאי דאיכא לפרושי אם זרחה השמש לענין השלום כההיא ברייתא דמכילתא וכאב על הבן דמסברא יש לו שלום עמך כמו השמש שהוא שלום בעולם וזה הוא דרכו של רש"י בחומש להביא דרשא היותר פשוטה והשתא נמי ההוא דריש פסחים לאור יקום רוצח אי פשיטא לך מילתא כו' לפירש"י בחומש ובשמעתין ולדרש המכילתא יתפרש שפיר על הסתמא שברור לך מן הסברא כנזכרה דאנפשות קאתי רוצח הוא כו' ובבן על האב כפירש"י שם אבל התוס' בסנהדרין ובפסחים הבינו שמועה זו כמו שהבינה הרא"ם אבל בפירש"י בחומש ובשמעתין אין לך אלא כמו שאמרנו ותו לא מידי:

רש"י **הרי** זה מקרא קצר גזם וכו'. אמר המלקט ראיתי בפ"ר שכתב והא דכתיב אח"כ וחרה אפי כו' זהו עונשו של אם צעק יצעק שמצער אותו הרבה עד שיצעק אבל אם ענה תענה אותו פי' רק מעט בדברים ולא יצעק בזה גיזם ולא פירש עונשו עכ"ל. והוא נגד המכילתא והילך לשונו שמוע אשמע צעקתו מ"מ אפי' הוא אינו צועק א"כ מה ת"ל כי אם צעק יצעק אלא ממהר אני להפרע ע"י שהוא צועק יותר ממי שאינו צועק. ול"נ דקרא וחרה אפי כו' והיו נשיכם אלמנות כו' זה העונש קאי על כל אלמנה ויתום והוא מדה במדה אבל הגזימה קאי אסתם אדם כמו שפירש"י בסמוך ה"ה לכל אדם כו' ובוודאי אצל כל אדם אין זה ממדה להענישם והיו נשיכם אלמנות כו' וע"ז המקרא קצר ולא פי' עונשו וק"ל:

רש"י **לא** תתבענו בחזקה כו' לא תכלימהו. וא"ת כלימה מאן דכר שמי' והיכן רמוז זה בקרא כבר אמרו רז"ל בפ"ק דברכות דמלת כנושה נשמע זה דגרסינן שם ר' אמי ור' אסי דאמרי תרווייהו כיון שנצרך אדם לבריות כאלו נדון בב' דינים אש ומים שנא' הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ופירש"י שם לראשנו להיות נושה בנו דמתרגמינן כנושה כרשיא ולזה כיון רש"י ז"ל כלומר לא תכלימהו כי ממלת כנושה משמע זה. וכתב רבינו הא דנקט אש ומים דהיינו שהמלוה מבייש פני הלוה לתבענו בחזקה או פניו משתנים בגוונים דאזיל סומקא דהוא תולדות אש ואתי חוורא דהוא תולדות מים ולא דריש שם מפסוק כרום זולת כו' ג"כ לענין זה כיון שנצרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום יש לדייק רישא דקרא סביב רשעים כו' איך יתיישב אהדדי בשלמא למאן דדרש הכתוב כרום זולת כו' שם על התפלה דברים העומדים ברומו של עולם כו' יתיישב הכתוב שפיר מרישא לסיפא וכמו שאמרו המתפלל אחורי ב"ה נקרא רשע שנא' סביב רשעים כו' ונדרש סיפא דקרא כרום זולת נמי שפיר על התפלה משא"כ לאידך לא יתיישב רישא דקרא. ויש ליישב ולחבר רישא דקרא ע"פ מה שאמרו דאסור לאדם לעבור נגד ב"ה שלו כדי שלא נבייש אם אין לו נשלם וז"ש סביב כו' דמדת רשעים אינו כן אלא דסביב ב"ה הולכים ומזלזלין בו עד שנשתנה פניו ככרום וק"ל:

רש"י **הרי** זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין וכתב הרא"ם אבל במכילתא שנינו אלהים לא תקלל למה נאמר לפי שהוא אומר ונוקב שם ה' יומת עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל אלהים לא תקלל מ"מ דברי ר"ע ר' ישמעאל אומר בדיינין הכתוב מדבר שנא' עד האלהים יבא דבר שניהם. ויש לתמוה מהרב איך תפס דברי שניהם אחר שהם חולקים. גם אונקלוס שתרגם אותו דיניא לא תקל איך הניח דברי ר"ע שהלכה כמותו מחבירו ותפס דברי ר"י. לכן נ"ל לפרש שר"ע שאמר אלהים לא תקלל מ"מ נראה שהיה סובר שהאזהרה הזאת היא כוללת אזהרת ברכת השם ואזהרת קללת הדיינין שלשון מ"מ יורה ע"ז ור"י סובר שהאזהרה הזאת אינה אלא לקללת הדיינין ולפיכך כתב רש"י ז"ל אזהרה לברכת השם כו' כדברי ר"ע שהלכה כמותו מחבריו וכן כתב גם הרמב"ם ז"ל בזו האזהרה כוללת שתיהן ברכת השם וקללת הדיינים. ואונקלוס שתרגם אותו על קללת הדיינים אינו אלא מפני שעיקר האזהרה ופשטה הוא על קללת הדיינין אבל אזהרת ברכת השם שנכללת בה היא על צד הרמז לבד מפני שהמפורש בדינו הוא שלא ענש הכתוב אא"כ הזהיר חוץ ממילה ופסח וזהו שכתב הרמב"ם ז"ל בספר המצות שזה הענין אשר יכנו אותו בברכת השם הנה העונש לעובר בו הוא מבואר בתורה והוא אמרו ונוקב שם ה' מות יומת ואולם האזהרה בזו לא באה בכתוב אזהרה מיוחדת בו לבדו אבל כוללת הענין הזה וזולתו והוא אומרו אלהים לא תקלל. ודע שהיות המין הזה מן האזהרות על שני דברים או שלשה אינו מחויב שיהיה ממין לאו שבכללות בשביל שהכתוב כבר ביאר העונש בכל ענין וענין מהם וידענו בהכרח שכל הענין מהם מוזהר ממנו ושהוא מצות ל"ת ובעבור היות העיקר אצלנו לא ענש הכתוב אלא א"כ הזהיר נתפש אחר האזהרה בהכרח ופעמים יבא בהקש ופעמים יהיה בכלל דבר אחר ולא נקפיד אם תהיה האזהרה בביאור או כאחד מפני אלו הדברים בפרט או בכלל ודע זה עכ"ל. ורבינו טען ואמר דפירש"י בכאן אתיא כמסקנא דשמעתין בפ' ד"מ (ועי' לקמן בפ' קדושים שהבאתי סוגיא זו) איכא דכ"ע בין למ"ד אלהים קודש ובין למ"ד אלהים חול תרתי משמע אבל הרא"ם הביא המכילתא דאיכא למ"ד אלהים קודש ואיכא למ"ד אלהים חול ותמה על פירש"י איך תפס דברי שניהם כו' לפי שנעלם מעיניו סוגיא דשמעתין הנ"ל דמסקינן בהדיא דאין חולקין בדינא ולכ"ע אלהים תרתי משמע מדכתיב אלהים לא תקלל ולא כתיב לא תקל. ועוד כתב הרא"ם דע היות המין הזה מן האזהרות על ב' וג' דברים כו' שהכתוב כבר ביאר העונש בכל ענין כו'. גם בזה לא הבינותי דבריו דהיכן ביאר עונש של מקלל דיין דהא לא אתי דלוקין עליו אלא מכלל אלהים לא תקלל שהוא לאו שבכללות דאתי נמי אזהרה לברכת השם. אבל הנראה בזה דכיון דאלהים מפורש ומשמע תרתי אלהים ממש ואלהים דיין כדכתיב עד האלהים כו' לא מיקרי לאו שבכללות כמ"ש התוס' בפ' הנ"ל אנא ומבושל ואזג וחרצן ע"ש. ומיהו יש להקשות נמי אמאי לקי אקללת דיין כיון דס"ל אלהים לא תקלל לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד לברכת השם. וע"כ נראה דקללת דיין לא איצטריך מהאי קרא דאתי מנשיא וחרש ולא איצטריך לגופיה אלא לאביו ואביו קושטא הוא דאין לוקין עליו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד ודו"ק:

רש"י **הם** ארץ סיחון ועוג כו' וחוי אע"פ שהוא מעבר לירדן והלאה שנו רבותינו כו' כך שנינו שם תנא צרעה לא עברה את הירדן ופריך ולא והכתיב ושלחתי את הצרעה כו' אמר ר"ל על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה כו' שנא' ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם כו'. וכתב רבינו מפירוש רש"י בחומש נראה לפרש דמדקדק הכי מדלא מנה בהאי קרא דושלחתי את הצרעה כו' מכל ז' אומות אלא אלו הכנעני והחתי שהם ארץ סיחון ועוג ופריך והכתיב ושלחתי כו' וחשיב נמי חוי שהוא מעבר הירדן והלאה ומשני על שפת הירדן כו' דחוי קרוב לירדן מצד מערב היה כך תוכן דבריו. ואיני יודע מנ"ל דהאי מארץ סיחון ועוג הוא דהא גבי חברון כתיב שהיו מבני חת ורבקה אמרה קצתי בחיי מפני בנות חת דמוכח מכל זה דחתי מעבר לירדן במערב הוה. ונראה לפרש דלאו אהאי קרא קפריך לומר שלא עברה הצרעה עמהם אלא מדכתיב ביהושע ואשלח לפניכם הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי כו' דמשמע הצרעה לא עברה שלא גרשה אלא שני מלכי האמורי שהם ארץ סיחון ועוג בכולי קראי ופריך מקרא דתורה ושלחתי את הצרעה ובין מחתי ובין מחוי שהוזכר בקרא פריך ומשני על שפת הירדן כו' ומייתי מדכתיב ואנכי השמדתי את האמורי כו' אמורי ודאי מארץ סיחון ועוג הוא כדמוכחי קראי כו' וק"ל:

רש"י **לא** ידעתי כו' מלוה לרב כו'. אמר המלקט וטעמו נראה משום דאמרינן בסוטה כל המלוה את חבירו אינו ניזוק ומשה הלך למקום דשכיחא היזקא לבשר ודם במקום שרפים ואופנים וכמו שאיתא במדרשות דמ"ה בקשו לפגוע במשה לכך הוצרך ללוה כדי שלא יהא ניזוק. וקצת קשה מה דלא ליווהו אהרן ובניו והזקנים ושמא משום דק"ל דכל עליותיו בהשכמה היו ולא הרגישו בצאתו מן המחנה אבל פירש"י בסמוך ימאן בזה וק"ל:

פרשת תרומה

רש"י **תחש** מין חיה היה כו'. אמר המלקט שמעתי רבים מתקשים פה בהבנת רש"י ז"ל דלכאורה פירושו הוא נגד תלמוד ערוך פ' ב"מ דגרסינן שם אומר היה ר"מ תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בו חכמים אם מין חיה או מין בהמה וקרן אחת היה לו במצחו ומכיון דמצינו שור שהקריב אדם הראשון נמי קרן אחת היה לו ותחש דמין חיה נמי אין לו יותר מקרן אחת וע"כ לא הכריעו בו א"כ מנ"ל לרש"י לפרש דמין חיה היה. ואני שמעתי לתרץ זה משום דמצינו בכ"מ דר"מ חייש למיעוטא ור"מ הוא דנקט לה דלפי דבריו לא הכריעו חכמים אף דמצינו בחיות מין א' דכל התחשים בקרן אחת הם ובבהמות לא מצינו רק שור א' שהקריב אדה"ר שהיה בקרן אחת ועם כל זה לא הכריעו וחשו לאותו שור אחד שהיה בקרן אחת משום דהוא חייש למיעוטא אבל למ"ד דלא חייש למיעוטא בודאי שפיר איכא למימר שהיה מין חיה מפני שמצינו מין שלם בחיות שכולן בקרן אחת הם וק"ל:

רש"י **שלשה** ארונות עשה בצלאל כו'. החכם אב"ע טען ואמר ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ. והרא"ם השיב על דבריו ואמר וכבר נתנו רז"ל הטעם בזה ע"פ התנחומא ואמרו שרמז לנו המקום שכמו שהארון אע"פ שהעץ נתון בו באמצע אתה נוהג בו כבודו כו' כך אם אתה רואה בני תורה עניים כו' ועוד דרשו מכילתא כו' ע"ש שהאריך. ורבינו כתב דלפי סוגית תלמודנו במס' יומא פ' בא לו נראה בזה כי גוף הארון של עץ היה דוגמת האדם כי עץ השדה הוא וכמ"ש אם יש בו עץ כו' והיו עוד שני ארונות מבית ומחוץ של זהב לרמוז שיהיה תוכו כברו וכמ"ש בסוגיא זו אמר רבא כל ת"ח שאין תוכו כברו כו' והוא לפי שבשאר כלים כגון שלחן לא כתיב אלא שהיה מצופה בזהב במקום שנראה מבחוץ וכן במזבח הזהב משא"כ בהארון שהיה בו של זהב גם מבפנים במקום הנסתר ללמדך על התורה שהיתה בו שיהיה בת"ח תוכו כברו כמו הארון שהיתה התורה בו. ואולי יתורא דקרא קדרים דכתיב ברישא דקרא וצפית אותו זהב טהור מבית כו' וכתיב בסיפא דקרא תצפנו לרמוז על האדם שיצפה אותו מבית ומחוץ בדבר טהור בשוה שלא יהיה אחד בפה ואחד בלב ועוד רמז בזהב מבית ומבחוץ דהיינו בתורה שנמשלת לזהב כמ"ש הנחמדים מזהב כו' שיהא האדם הצדיק הנמשל לעץ כמ"ש היש בה עץ כו' מצופה בזהב דוגמת כלי עץ וכסף גו' עץ שיהא מוזהב ביופי מבית ומבחוץ דהיינו שהתורה הנמשל לזהב יהא ניכרת בו תוכו כברו וק"ל:

רש"י **בתרגומו** זוויתא ובזווית העליונות סמוך לכפורת היו נותנים אותם מכאן כו' הרמב"ן ז"ל כתב ויפה פירש אבל לא ידעתי למה יאמר בזווית העליונות היו הטבעות שהכובד היה גדול יותר מאד ועוד כי דרך הכבוד הוא שיהיה נשא וגבוה למעלה מעל כתיפות הכהנים כו' ע"ש שהאריך. ובעל מתנות עני כתב שאין מזה טענה כלל על דברי רש"י ז"ל שרש"י

למד

לתד זה מזה כדרשו רז"ל על הפסוק ויאריכו הבדים כו'. שהיו הבדים בולטים ונראין מבחוץ כמין שני שדים דמשמע שהיו בגובה כמו השדים לאשה ומה שהוקשה שהכובד הוא יותר מאד כבר אמרו שהארון נשא את נושאיו וכ"כ הג"א עכ"ל. אמר המלקט ראיתי בספרי חכמים שנדפס מחדש בכרך מיוחד ע"י חכם אחד שהקשה קושי' זו מסברא דנפשיה. וכתב ליישב לפי שבעל הארון היה הכפורת שעביו טפח ועליו הכרובים גבוהים עשרה טפחים היה משקל כפורת כפלי כפלים מארון ואם היו הטבעות למטה בקל היה מכריע ונהפך לצדו מכובד המשא וגבהו עכ"ל. והנה אף כי דבריו נתבטלו מדברי הג"א מסברא זו שהארון נשא כו' אמרתי שאין להשיב עליו ממעשה נסים וזולת זה דבריו לא קיימין ולא ברירין וכי שקלו במאזני צדק דבר מה שלא כתיבא ולא רמיזא בקרא ומנ"ל זה דהכרובים נעשו מזהב רב עד שמפני כובד המשא היו נהפכים ומטים לצדם וביותר דבריו אין מובנים מה שתלה בכובד המשא בגובה הכפורת והלא הכפורת לא היה רק כיסוי לארון ומונח היה עליו כמין דף ורש"י פירש בסמוך דהזר היה עולה למול עובי הכפורת ולמעלה הימנו וא"כ הזר היה מעכב לבל ישמט הכפורת מעל הארון ומאי איכפת ליה בכובד הכפורת דאדרבא מפני כבדו הוא מהודק יפה ועל הכרובים אין לחוש דהא הכפורת עם הכרובים נעשו מתוך חתיכת עשת אחד כפירש"י בסמוך ודוק:

רש"י **כמין** תיבה פרוצה כו'. הילך לשון הרא"ם בכוונת רש"י ז"ל בתוספות וגרעון שבדפוס היה ארכו ו' טפחים כרחבו של שלחן שהוא אמה אחת ורחבו ה' טפחים שהוא טפח אחד פחות מחצי אורך השלחן שהוא אמה אחת ועומק ב' טפחים והיה לו ג' שטחים והם המטה שהוא שטח השולים שהוא יושב בו ושני צדיו המקבלים שהם צדי רחבו שנמצא בצורתו הוי' כצורת ח' הפוכה וכששמו בתוכו הבצק של שני עשרונים ודחקו אותו שם שב הבצק גם כן כצורתו וכאשר יושם הלחם אשר הוא כצורה זאת ארכו ברוחב השלחן ורחבו באורך השלחן הנה יחויב בהכרח שיהא השטח האחד משני שטחיו הפרוצים על שפת רוחב השולחן והאחר בתוך השולחן ושני כותליו המקבלים על שפת אורך השולחן וכאשר ישים הלחם האחר מצד האחר של שולחן כפי הסדר הזה נמצא בזה שיש ריוח בין שתי המערכות שני טפחים וכאשר יושמו הו' חלות מצד האחד והו' חלות האחרות מצד האחר זו ע"ג זו ולפיות שכותלי החלות הם עומדות על זויות נצבות על שפת אורך השולחן והם כמו פנים המביטות לנוכח הבית מכאן ומכאן נקרא כל אחד מהם לחם הפנים כלומר שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן דהיינו לצידי הבית מזה ומזה וק"ל:

רש"י **ומפוצלין** ו' ס"א חמשה כו'. הרא"ם ז"ל האריך בזה ומסיק לקיים גירסת ס"א וכתב במה דגליון הוא שבוש אחד מהתלמידים חשב שמאחר שהחלות שם צריך שיהיו גם הקנים שביניהם שם כו' ע"ש שהאריך. אבל בג"א כתב דא"צ למחוק בשביל זה הגרסא של ו' פיצולין כי ראש הסניף נחשב ג"כ פיצול אע"ג שאינו מעמד שום לחם מ"מ פיצול הוא נקרא והסניפין היו עולים עד גבהו של לחם ולפיכך יש כאן ו' פיצולים וכן הוא בלשון המשנה וד' סניפין היו שם מפוצלין מראשיהם משמע שהראש נקרא פיצול ואין כאן טעות סופר כלל. ואל תקשה למה היו צריכין לעלות עד גבהו של לחם והרי היה די עד הקנים שהיה בין לחם חמישי וששי וי"ל שלכך עלו הפיצולים עד גבהו של לחם הששי שאם יפול מפני כובד המשא לא יהיה לו מקום ליפול בשביל הסניף העולה עד גבהו של לחם הששי עכ"ל:

רש"י **זה** אחד מה' מקראות כו' עיין מה שכתבתי לעיל בפרשת בשלח בפסוק וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב כו':

רש"י **אבל** במס' שבת אין היריעות מכסות עמודי המזרח כו' כל זה אליבא דר' נחמיה דס"ל כשם שעוביין מלמטה אמה כך עוביין מלמעלה אמה לכך לא היו תלויין רק ט' אמות מאחורי המשכן ואע"ג דר"י פליג עליו ואמר דלמטה היו עוביין אמה וכלין והולכים למעלה עד כאצבע ולפי דבריו י' אמות היו תלוין אחורי המשכן מ"מ נקט רש"י כר"נ מפני שאין הפרש בינו ובין תנא דברייתא רק בדבר אחד דתנא דברייתא ס"ל דעמודי המזרח היו מכוסין ולר"נ לא היו מכוסין אבל לר"י יש הפרש ביניהם בשתים בעובי הקרשים ובכיסוי העמודים. ובחזקוני כתב יש מיישבין הברייתא אחר הכתוב ואומרים שעמודי פרוכת קבועות באמות העשרים והפרוכת תלויה ופרוסה בהם מהם ולתוך כלפי מזרח הרי הפרוכת נתונה תחת הקרסים ולדברי מס' שבת אם העמודים באמת הכ' הפרוכת תלויה בהם ומהם ולפנים כלפי מערב ואם הם באמת הכ"א הפרוכת תלויה בהם מהם ולתוך כלפי מזרח וק"ל:

רש"י **חצי** רחבה היה תלוי וכפול עם המסך כו' דומה לכלה צנועה כו'. אמר המלקט הנה רש"י ז"ל פי' בסמוך בפסוק תסרח על אחורי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים. ועיין בשפתי חכמים שהאריך בזה ומסיק בדבריו ואליבא דמסכת שבת צריכים אנו לומר שהיה אמה של יריעות מכסות האמה של העמודים ושתי אמות היו נכפלים על מסך פתח האהל. א"נ שהיה האמה אחד כפל על מסך פתח האהל ואמה אחת היה סרוח על אחורי המשכן ומונח ומושכב על הארץ עכ"ל ע"ש. ודבריו לקוחים מספר מנחת יהודה ואני לא זכיתי להבין דברי פה קדוש כמה שנקט ואליבא דמסכת שבת צריכין אנו לומר שהיה אמה של יריעות מכסות האמה של עמודים כו' הא רש"י ז"ל פי' כן בהדיא לעיל אבל במסכת שבת אין היריעות מכסות את עמודי המזרח כו' והילך לשונו דשבת עם פי' רש"י שם בדו פותיהו דיריעות לארכו דמשכן כמה הוי מ' וארבע די"א יריעות היו תן שלשים מהם לגג חלל המשכן לארכו נשתיירו י"ד אמה דל תרתי דכפלא דהיינו חצי רוחב היריעה שהיה תלוי וכפולה על המסך נשתיירו י"ב אמה בשלמא לר"י דאמר עובי הקרשים לא ממעט ביריעות מפני שהם כלים עד כאצבע למעלה היינו דכתיב חצי היריעה העודפת ר"ל שהיה סרוח ונגררת בארץ שתי אמות אלא לר"נ דאמר עובי הקרשים ממעט בהו מאי תסרח והלא רק אמה אחת נגרר בארץ ומשני תסרח מחברותיה שתי אמות אמה ממנה לכסות האדנים ואמה נגררת בארץ ע"כ הא קמן מסוגיא זו דכ"ע ס"ל דתרתי אמות דכפלא הוי ועמודי המזרח לא היו מכוסים ולהכי לר"נ דס"ל דעובי הקרשים ממעט בהו לא היה נגרר רק אמה אחת בארץ ולר"י שתי אמות דאלו היו עמודי מזרח מכוסים היה עוביין ממעט ביריעות אמה כמו עוביין של קרשים לר"נ ולא היה סרוח כלל על אחורי המשכן אליביה ולר"י היה סרוח רק אמה אחת בארץ. וע"כ צריך לומר לפי סוגיא זו שהוילון היה פרוס בעמודין מהם ולפנים כלפי קדשי קדשים וגם הא דחצי היריעה היה תלוי וכפול על מסך מבפנים ועובי העמודים מבחוץ היו. או אפשר לומר דארכו של משכן עם העמודים היה שלשים אמות והמסך היה פרוס כנגד התילון מהעמודים ועדיין תרתי דכפלא הוי ועוד אמה אחת נגרר בארץ אליבא דר' נחמיה ואמרתי אחכמה לדעת דברי פה קדוש מה שסברית אותו לומר זה אבל היא רחוקה ממני ולא ירדתי לסוף דעתו הרווחה. ומי שדעתו רחבה יתרץ דבריו ויבא ברכה:

רש"י **שיהא** אורך הקרשים זקוף למעלה. אבל מדרשו בפ' בא לו עצי שטים עומדים שיהא עומדין דרך גידולתן. וכתב רבינו דלפי פשוטו כפירש"י בחומש שיהו עומדין ולא שוכבין זה על זה לא אצטריך כי' דמוכח מתוך גובה ואורך ורוחב המשכן וגם מתוך האדנים שהיו הקרשים עומדים ולא שוכבים זה על זה אלא שלא יעמידו אותם שלא כדרך גידולם אצטריך קרא וק"ל:

רש"י **היה** חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע כו'. אמר המלקט הנה הרמב"ן ז"ל טען ואמר ואני תמה בו שאם היה בחריץ שבאמצע חצי רוחב הקרש והם ד' טפחים ואני יצטרך שיהיה עובי שפת האדן כרביע רוחב הקרש שני טפחים וגודל כדי שיהא עובי שני שפתי האדנים למלא החריץ שבאמצע שהוא חצי רוחב הקרש ולא יהי' ריוח בין אדן לאדן וא"כ כשאתה חורץ הקרשים משלשה צדיהן כך לא ישאר בהם כלום ושפתי האדנים היו שוות בכל צד כו' עכ"ל. והרא"ם ז"ל השיב על דבריו ואמר לא ידעתי מהיכן למד לומר ששפתי האדנים שוות היו מכל צד ולמה לא נאמר ששפתי האדנים באותו צד לבד שהיו בתוך החריץ שבאמצע הקרש הי' עובי שפת כל אחד מהם רובע הקרש מפני שבה עיקר סמך הקרש עם השתי ידות שמשני צדיהן אבל בצד האחר שהוא לצד חבור הקרש די בעובי כל דהו שאז ישאר בחלל האדן כל רובע הקרש מלבד החריץ של שפת האדן שהוא דבר מועט. וכמו שהאדן בכללו לא הי' שוה ארכו לרחבו שהרי ארכו כעובי הקרש כדי שיהיה שטח האדן ושטח הקרש מבפנים ומבחוץ שטח אחד ועובי הקרש אמה אחת ויתחייב מזה שיהי' גם אורך האדן אמה אחת ורחבו ג' רביעי אמה כרוחב חצי הקרש כי שני אדנים תחת הקרש האחד שהוא אמה וחצי האמה כן שפתו מסביב אינו מחויב שיהא שוה מכל צד כו' עכ"ל. ועדיין יש לעיין ולהקשות דברי רש"י ז"ל דידיה אדידיה דכאן פירש דהחריץ חצי רוחב הקרש היה ואלו בגמרא בפרק הזורק דף צ"ח ע"ב פי' שם בד"ה לר' יהודה כו' חורצין למטה באמצעו חצי אמה רוחב בגובה אמה כו':

ורבינו בחידושי הלכות הרגיש בזה והילך לשונו אבל בחומש פי' רש"י שהיה החריץ באמצעו חצי רוחב הקרש כו' והקשה עליו הרמב"ן דא"כ יהיה עובי שפת האדן רביע רוחב הקרש כו' ולפירושו דשמעתין ניחא דגם אם שפתי האדנים שוות בכל צד יהיה עובי שפת האדן רוחב רביע אמה וישאר לידות חצי אמה דהיינו רביע אמה לכל יד לרוחב הקרש וחצי אמה לכל יד בעוביו של קרש עכ"ל. ומסקנת דברי רבינו דנקט וחצי אמה לכל יד בעוביה של קרש כוונתו בזה לא אתפרש לי ודוק:

רש"י **חצי** אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלים רחבו לעשר בפ' הזורק כתבו התו' דתבנית עולמים ילפינן לה בהו' אורכו ששים אמה ורחבו עשרים ש"מ במשכן רחבו כשליש ארכו דאל"כ מנ"ל זה דילמא המשכן הי' רחבו י"א אמה דהיינו שהקרשים נאמר שלא הי' עוביין אלא חצי אמה ושפת שתי אמות מקרשי המקצעות היו נראות בחלל להשלים רחבו לעשתי עשרה אמה:

רש"י **כדי** שיהא המקצוע מבחוץ שוה. אמר המלקט וא"ת לר"י דס"ל שהקרשים מלמעלה כלים עד כאצבע הא אין המקצועות שוות דכיון דקרש שבצפון ושבדרום למעלה כלים בעוביו וקרש ההוא ניתן במקצוע רוחב אמה וחצי נמצא רוחב הקרש של מקצוע מערבית בולט ויוצא לדרום מלמעלה חוץ מעוביו של דרומי וכן לצפון כבר תרצו בגמרא דשפו להו לרוחב ב' קרשים שבמקצוע ומקצרן למעלה מרחבן שלא יהו בולטין כמו הסרים הללו שהם משופעין וק"ל:

רש"י **והתיכון** ארכו שלשים אמה וזהו מן הקצה אל הקצה כו'. אמר המלקט זהו לפי הברייתא דמלאכת המשכן אבל לפי סוגיא דשבת התיכון ארכו ע"א אמות הי' דגרסינן שם מן הקצה אל הקצה תנא בנס היה עומד ופירש"י מן הקצה המזרחי דרומי עד קצה הצפוני מזרחי שהיה מסבב כל הג' רוחות שאחר שהקרשים כולם היו נתונים באדנים לצפון ולמערב ולדרום היה נותנו ומבריח לג' הרוחות ואין לך אומן שיכול לעשות כן ובנס היה נכפף מאליו עכ"ל. וכן כתבו התו' שם דסוגיא זו פליגא אברייתא דמלאכת המשכן ע"ש. ובהכרח לומר לפי סוגיא דשבת דע"א אמות היה אורך הבריח התיכון וק"ל:

רש"י **לכפר** על עזות מצח. אמר המלקט וקצת קשה דהא בזבחים אמרו דציץ היה מכפר על עזות מצח ובכפרה חדא סגי. ונראה דהתם אסמכתא בעלמא היא דהא גבי ציץ מפורש בקרא ונשא אהרן את עון הקדשים ודרשו רז"ל לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה וכן פירש"י לקמן בפרשה זו ע"ש:

פרשת תצוה

רש"י **כסדר** שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה כו'. ובפ' א"נ טען רבינו מהא דאמרו שם שני אבנים הי' לו לכה"ג על כתפיו כו' עד שנית כתולדותם ולא ראשונה כתולדותם מפני שיהודה מוקדם ופירש"י שם שנית כתולדותם כסדר לידתן ששה האחרונים כסדרן גד אשר יששכר זבולן יוסף ובנימין זהו סדר לידתן וששה ראשונים נכתבו יהודה ראובן שמעון לוי דן נפתלי כסדר לידתן חוץ מיהודה עכ"ל. ולפי זה רש"י בחומש לא דק שפיר דנקט כתולדותם כסדר שנולדו ראובן שמעון כו' ולא פירש דיהודה מוקדם דלתולדותם לא קאי רק אשנית. מיהו נראה דגם לפי שמעתין כתולדותם קאי נמי אראשונה לגבי חמשה האחרים אלא מדנסמך כתולדותם לשנית גמרינן דראשונות לאו כולם כתולדותם דיהודה מוקדם אבל רש"י בחומש דהביא ליהודה ברביעי כתולדתו הוא סותר הברייתא דהכא ודוק. ובג"א כתב ליישב זה דרש"י לא בא לפרש סדר קביעתן של האבנים זה אחר זה רק בא לומר שעל האבן האחד היה ראובן שמעון כו' והנשארים על האבן השני אבל לעולם הוי יהודה מוקדם שלא בא לסדר קביעתן ומ"ש כסדר שנולדו לא בא אלא לאפוקי שאין פירושו כסדר שנולדו שאם היו כסדר שנולדו לא היו אלו הו' על האבן האחד והשאר על השני לכ"פ כסדר שנולדו וקבעו אלו הו' על הראשון והשאר על השני ולא בא להגיד סדרן ולא נחית לדקדק מה שדקדקו שם בגמרא שנית כתולדותם כו' עכ"ל:

רש"י **מכלל** לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יהיה מחוסר אחד מן הבגדים כו'. וכתב הרא"ם אבל בגמ' פרק סנהדרין ובפ"ב דזבחים מפיק מקרא דוהיתה להם כהונה לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם כו' והוו להו כזרים ואמר מר זר ששימש במיתה וקשה א"כ למה לי קרא דהכא תיפוק לי' מהתם וי"ל דאי מהתם ה"א מחוסר בגדים ששמש אינו במיתה אלא באותם עבודות שזר חייב עליהם מיתה מכיון דמחוסר בגדים אינו מחוייב מיתה אלא משום דהוי כזר אבל בשאר עבודות שאין זר מחוייב עליהם מיתה אימא מחוסר בגדים נמי לא קמ"ל ומתו לחייב על כל העבודות ואי לאו קרא דוהיתה להם כהונה ה"א דקרא דומתו לא קאי אלא אמכנסים בלבד כתב רחמנא קרא דוהיתה להם כהונה לומר בזמן שבגדיהם עליהם כו' עכ"ל ע"ש שהאריך. אבל בתוספות פ"ק דיומא דף ה' ע"ב הקשו זה ותרצוהו בדרך אחר דגרסינן שם א"ר יוסי בר' חנינא מכנסים אינן כתובין בפרשה (ופירש"י בלבישת הבגדים לא בצוואה ולא בעשייה) כשהוא אומר וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן להביא המכנסים כו'. ובתוספות שם בד"ה להביא המכנסים מכאן קשה להא דבפ' הנשרפים מפיק מיתה ממחוסר בגדים מדדרשינן אין בגדיהם עליהם כו' והוו להו זרים והקשה ר"י מאורליינש הא בהדיא כתיב מיתה בואתה תצוה נהי דבעי קרא איצטריך לשוינהו זרים אף לענין לחלל עבודה כמו זרים מ"מ הכא קרא דכתב במחוסרי בגדים מיתה בהדיא למה לי תיפוק ליה מאין בגדיהם עליהם כו'. ותירץ דמכנסים לא כתב הכא ואיצטריך ההוא קרא למחוסר מכנסים דהוי במיתה. וקשה לר' יוסי כיון דנפקא לי' מכנסים מוזה הדבר ה"ל כאלו מכנסים נמי כתיבי הכא. ותי' ריצב"א דמיתה דגבי בגדים אצטריך לחייב אפי' בביאה ריקנית באהל מועד מי שנכנס מחוסר בגדים כדכתיב והיו על אהרן ועל בניו בבואם אל אהל מועד וכן בשלא רחוץ ידים דכתב בבואם אל אהל מועד ירחצו או בגשתם אל המזבח לשרת מיתחייב אאהל מועד אפי' אביאה ריקנית והא דקאמר בפ"ב דזבחים אי כתב רחמנא בבואם ולא כתב בגשתם הו"א אפילו אביאה ריקנית כו' משמע דלפי המסקנא לא מיתחייב אביאה ריקנית. י"ל היינו אמזבח וה"פ אי כתב בבואם אל אהל מועד או אל המזבח ולא כתב לשרת ה"א אפילו אמזבח מחייב אביאה ריקנית קמ"ל דאמזבח לא מחייב ובתוס' דמס' כלים תניא אמר שמעון הצנוע לפני ר"ע אני נכנסתי בין האולם ולמזבח שלא רחוץ ידים ורגלים אמר לו חביב אתה או כה"ג שתק אמר לו בוש אתה לומר העבודה שכלבו של כה"ג יותר ממך חביב כו' עד ואפי' כה"ג מפצעים את מוחו בגיזרין אלא שלא מצאך בעל הבית ושמא שמעון הצנוע לא היה משמש בלא רחוץ ידים כי לא היה טועה בזה. אבל רש"י בפי' חומש (בפרשת כי תשא) בבואם אל אהל מועד להקטיר ולא נהירא אלא כדפרישית עכ"ל:

פרשת כי תשא

רש"י **אל** תמנם לגלגולת כו'. ובפ"ב דיומא הקשה רבינו ואמר אהא דאמרו שם דאסור למנות ישראל מדכתיב גבי שאול ויפקדם בטלאים אמאי לא מייתי איסורא ממנין דמשה בהאי שקלים ולא מנה אותם לבדו' כמפורש בי' ולא יהיה בהם נגף כו' דמשמע שממנין שולט בו עין הרע להביא נגף. וי"ל דאי מקרא דהכא איכא לפרושי דלקח מהם הני שקלים לכפרה על שחטאו בעגל כמ"ש לכפר על נפשותיכם ולהגין בכך עליהם שלא יהיה בהם נגף אבל במנין בזה לא שייך לכפרה אלא משום איסור מנין וכן במנין בטלאים ליכא למימר משום כפרה באו לקרבן דהא כולהו משל שאול הוה כדמוכח שם ואין אדם מתכפר בדבר שאינו שלו עכ"ל. אמר המלקט ולכאורה דברי רבינו נסתרים מהדרש מה שדרשו רז"ל בסוף ברכות אמר הקב"ה לדוד מסית קרית לי חייך שאני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן מכירין בו שנא' כי תשא וגו' והוא מנה את ישראל ולא שקיל מינייהו כופר ע"כ ואם נאמר דהאי שקלים באים לכפרת העגל וכדמ"ד מעיקר' ולא משום איסורא דמנין כמ"ש רבינו א"כ יש לתמוה במאי נכשל דוד. וחכם א' השיב

לי

ע"ו דהכתובים מה שנאמרו בשאול ויפקדם בבזק וכן ויפקדם בטלאים מוכיחי' אקרא דתורה דמשום איסורא באו השתא שקלים ולא משום כפרה דאל"כ למה לא מנה שאול לבדו' וזאת המגפה היה תחת ידו. ואין עיקר לדבריהם אלו מדברי הרא"ס ז"ל דהקשה בזה וכי דוד לא קרא מימיו פ' זו מה שנכשל בה וגו' מפני שלא הזכיר הכתוב שימנה חצאי שקלים אחר נתינתם והשב דוד מזה שפי' הכתוב הוא שימנה אותם לגלגלות' ויתנו חצאי שקלים לכפרה לפי' מנה אותם גם הוא לגלגלותם ונתנו גם הם חצאי שקלי' והכתוב לא הזכיר מזה שנתנו חצאי שקלים מכיון שמנאם לגלגלותם אין תועלת בנתינתם עכ"ל. איברא דקושיית הרא"ס ז"ל הרס מדברי רבינו וכן בהיפך ומה שזה בונה זה סותר דקושי' מה שהקשה הרא"ס וכי דוד לא קרא כו' נתבטל מדברי רבינו די"ל דודאי קרא רק שהבין דמשום כפרת עגל הם החצאי שקלים וקושיית רבינו נתבטל מדברי הרא"ס ז"ל דניחא לי' לתלמודא להביא קרא דשאול ויפקדם בטלאי' דמשמעותו שימנה הטלאים אחר נתינתם משא"כ מקרא דתורה דהייתי אומר שהותרה למנות רק שיתנו אח"כ החצאי שקלים לכפרה ומקושיית הרא"ס אין מקום לדברי החכם שהשיב דהכתובים דשאול מוכיחי' אקרא דתורה דהכי איכא לאקשויי וכי לא קרא דוד בימיו הכתובים דשאול ויפקדם בטלאי' וכן ויפקדם בבזק א"ת דידע ושאול ודוד היו מחולקים בזה דשאול הבין קרא דתורה משום איסורא ודוד הבין משום כפרה א"כ הדרא קושיא לדוכתה במאי נכשל דוד וצ"ע:

רש"י **להקטיר** שחרית ובין הערבים קטורת או להזות הדם כו' אמר המלקט אבל בתוספות פ"ק דיומא לא פירשו כן וכתבו אפילו אביאה ריקנית באוהל מועד בלא רחוץ ידים חייב מיתה ואני הבאתי דבריהם לעיל בפ' תצוה ע"ש:

רש"י **ומנאה** הכתוב בין סמני קטורת כו' בפ"ק דכריתות וכתב רבינו ברמז זה יש ללמוד שהיו י"א מיני קטרת עשרה ריחן טוב ואחד הלבונה ריחו רע דיש לצרף גם הפושע היינו בשיש עדה קדושה שהם מנין עשרה בלא הוא אבל אין נצרפו כו' עמו וזכר לדבר לא אשחית בעבור העשרה אבל על פחות מי' לא התפלל וק"ל:

את השמים ואת הארץ. אמר המלקט ראיתי בשגגת רזא שהקשה למה לא כתיב את הים כו' כבעשרת הדברות ותי' דהכא כתיב אות היא ואין אות ניכר במים ולא ידעתי פירושו דהא המשורר אמר יורדי הים באניות המה ראו מעשי ה' ולי נראה ליישב זה עם מה ששמעתי מאתי המשכיל האלוף מ' ליב כ"ץ נרו אשר יושב ברמה בק"ק זיטל יע"א במדינת ליטא ביאור מאמר באגדת חלק וז"ל רבי יונתן כי מטי להאי קרא בכי מי דכתיב גבי' כונס מי הים תעשה לו מסכה לכה והרואה מאמר הזה ישתומם למה תלה ר"י בכייתו דווקא במופת שנעשה בים וכי מי ימלל גבורת אלהינו אשר בדבר ה' שמים וארץ נעשו ולמה לא בכה כי מטי לכתובים שמורי' על בריאות שמים וארץ כגון מי שברא שמים וארץ וכדומה לו העשה לו כו' והוא ביאר זה ע"פ הקדמה נפלאה מה דאיתא בירושלמי דע"ז אלכסנדר מוקדן ראה דהעולם הוא ככדור ולכן נצייר ביד ע"ג ש"ז ציור כדור ולהורות דשולט על העולם כולו ופריך למה לא נתן ציור קערה דציור קערה הוא דומה לים ומשני דעו"ג הם מודים שאין לע"ג שלהם שום שליטה בים ומדברים אלו המאמר הזה הוא מפורש לפניך שתלה בכייתו דווקא בים מפני שהם בעצמם מודים שע"ג שלהם אינם שולטים בים זהו תוכן דבריו דפה"ח וש"י. ועם זה אמרתי לכוון דמה שלא כתיב כאן את הים כו' כבעשרת הדברות משום דרש"י ז"ל פי' לעיל בסמוך בקרא לדעת כי אני ה' מקדשכם לדעת האומות בה כו' נמצא דשבת ניתן לנו כדי שיהא ע"ג יודעים שהקב"ה קדשנו במצות שבת אשר גם הוא שבת באותו יום. והים הם מודים שהקב"ה ברא ולכך הוא שולט בו ולפי זה אינו צריך להזכיר הכתוב בריאת הים דהא כולם מודים דבריאת הים היה מאתו ית' ב"ה רק מצד בריאת שמים וארץ משם אומרים דעוגם קדמון הוא ולא שבת הוא מעולם ביום הזה והוציא זאת הדעת מלבם הנפסדת אמר הכתוב כי ששת ימים עשה ה' את השמים כו' להורות בהכל נבראו כמאמר השם כמ"ש בדבר ה' כו' ודוק:

רש"י **אמר** להם לסוף מ' יום אני בא כו' ויום עלייתו אינו מן המנין כו' וכעין זה פירש רש"י ז"ל בשמעתין פ' ר"ע וכתבו בתו' שם והוינו נראה לריב"ה דבסדו' משמע בפ"ק דיומא דיום עליה מן המנין דקאמר התם בשלמא לר"ע משכחת לי' דבי"ז בתמוז נשתברו הלוחות כ"ד דסיון ושיתסר דתמוז מלו להו מ' יום אלמא חשיב יום עליה והיכא מ' יום וג' לילה כשתחשוב לילה באחר היום. ועוד אם לא תחשוב יום עליה לא ישלמו מ' יום אחרונים עד אחר י"ה ושלמו בי"ה שאז א"ל הקב"ה למשה סלחתי כדבריך. גם מה שפירש"י בפ' כי תשא שבי"ט בתמוז עלה קשה לר"י שאז לא תמצא שישלמו מ' ימים אחרונים בי"ה עכ"ל. ורבינו כתב לדבריהם ואין כאן קושיא דתביב מ' יום מכ"ד דסיון עד י"ז תמוז היינו לפי שטעו היו סבורים שאותו יום שעלה הוא מן המנין כפירש"י אבל לפי האמת לא היה אותו היום שעלה מן המנין כיון דאין לילה עמו ותדע שהרי משה לא ירד עד שבעה עשר בתמוז. ומה שהקשו אם לא תחשוב יום עליה לא ישלמו מ' יום אחרונים עד אחר י"ה כו' כבר תירצו בזה התו' ס"פ מרובה הא דכתיב כימים הראשונים היינו כימים ולא כלילות דאחרונים היו חסרים לילה א' ועוד תירצו בזה דהשוה בתא עברי' לאלול ע"ש באורך וכתבו שם דבסדר עולם איכא כפירש"י וניחא לפירש"י מה שאמרו בשמעתין אמר להם השטן באו שש ולא השגיחו עליו כו' משום שגם הם היו מסתפקי' שמא מ' יום ולילו עמו קאמר משה עד שהראה להם שהוא מת כמ"ש כי זה משה כו' דזה משמע שהראהו להם כמ"ש גבי החודש כזה כו' כזה ראה וקדש ובאמר לא ידענו מה היה לו גם שהראהו להם מת היו מסתפקים בקצת דשמא מעשה שטן הוא וק"ל:

רש"י **לך** רד מגדולתך כו' בפ' אין עומדין וכתב רבינו אין לפרש דילא להם זה הדרש משום דלך רד הוא לשון כפול דהוה סגי למכתב חד מנהון או לך או רד דהא מצינו כהאי לישנא גופי' דכתיב לך רד ועלית כו' ומאי תדרוש בי' ונראה דלך רד כאן אין לו מקום לפי פשטי' דמה א"ל הקב"ה לך רד כיון דלא הוזכר בקרא כאן מה יעשה משה בירידתו משא"כ בלך רד ועלית כו' שאמר לי' הקב"ה למשה שירד ויביא עמו אהרן והכהנים בעלייתו כמפור' בקרא וע"כ דרשו הכא דמאמר לך רד היא גופי' דמילתא לך רד מגדולתך כו' וק"ל:

רש"י **עדיין** לא שמענו כו' אלא כאן פתח לו פתח והודיע לו שהדבר תלוי בו כו' אבל בפ' אין עומדין נדרש זה הדרש אקרא דמשנה תורה הרף ממני ואשמידם ואקרא דהכא דרש שם ר"א אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו מלמד שתפס משה להקב"ה כביכול כאדם שתופס לחבירו ואמר לו איני מניחך עד שתמחול לעונותיהם של ישראל. וכתב רבינו א"כ יש לתמוה האיך פירש"י בחומש בקרא הניחה לי כו' הדרש מה שדרשו אקרא דמשנה תורה הרף ממני כו' ואפשר דמשמע לי' לרש"י דהמימרי פליגי שם אהדדי ומאן דמפרש לי' בקרא דהרף ממני שהודיעו שהדבר תלוי בו כו' ה"נ מפרש לי' אקרא דהניחה לי ומאן דמפרש ליה הכא אקרא דהניחה לי מלמד שתפסו כו' הכא נמי דמפרש ליה אקרא דהרף ממני כו' אבל קשה נדבריו דהוה ליה לתלמודא לומר ופליגא. ועוד קשה מאן דמפרש לי' שהדבר תלוי בו אקרא דהרף ממני דמשנה תורה אמאי לא מפרש ליה הכא אקרא דפ' כי תשא ועתה הניחה לי כו' כפירש"י בחומש. ולולי פירש"י בחומש נראה דלא פליגי ומשינוי הלשונות דפ' כי תשא הניחה לי ודמשנה תורה הרף ממני כו' נשמע לנו לפרש בב' ענינים דמתחלה תפש כתו של משה ולא ידע להתפלל עד שאמר לי' הרף ממני כו' שהודיעו שהדבר תלוי בו ושוב אחר שהתחיל להתפלל משה להקב"ה בתפלתו ולא הניחו עד שמחל להם ודוק:

רש"י **לכסא** של רגל א' כפ' הנ"ל וכתב רבינו ולאו דוקא דהא אותם ג' רגלים איתנהו נמי בכסא משה אלא דה"ק כיון דכסא של ג' רגליה יכול לעמוד שפיר ומפני כעסך אין לו מקום בהעמדה מה יועיל לו רגל א' הנוסף להעמידו מפני כעסך וק"ל:

רש"י **אמר** מה פסח א' כו'. בפרק ר"ע וכתבו בתו' דס אין זה ק"ו גמור דהם מומר אסור בפסח שהוא קרבן מ"מ לא היה לו למנוע מליתן להם התורה ולהזהירם בתשובה עכ"ל והם שהכריחום לזה משום דק"ו ניתן לידרוש והאיך אמרו דג' דברים עשה משה מדעתו והקב"ה הסכים על ידו וא' מהם ששבר הלוחות לכן פירשו דאין זה ק"ו גמור. וא"ת למה לא דן משה הק"ו זה מיד כשאמר לו הקב"ה רד כי שחת עמך כבר תי' זה רבינו שהודיע לישראל שאפי' יהיה אדם שומע מפי יחידו נאמן לו אסור לקבל עדותו ולעשות ע"פ וק"ל:

רש"י **נתכוין** לבודקן כו' בסייף כמשפט עיר הנדחת כו'. פלוגתא זו שנוי בפ' שני שעירים רב ולוי חד אמר זיבח וקיטר בסייף גפף ונשק במיתה שמח בלבו בהדרוקן וחד אמר עדים והתראה בסייף עדים בלא התראה במיתה בלא עדים והתראה בהדרוקן פירש"י שם זיבח וקיטר הן העבודות נע"ג שחייבין מיתה כדתנן בפ' ד"מ שהן בסקילה ולא בסייף שעדיין לא נתפרשו להם ד' מיתות ב"ד ונידונו במיתת ב"ד כמיתת בני נח שכל מיתתן בסייף כדאמרינן בסנהדרין. וכתב רבינו אפירושו וכן יש לפרש למ"ד עדים והתראה בסייף ולא בסקילה מהאי טעמא. והוא דחוק כיון דהיה זה לאחר מ"ת ולא היו בני נח גם אם לא נתפרש ד"מ היה לו לשאול באיזה מיתה ידונו כמו ששאל גבי מקושש דכתיב ויניחו אותו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו אבל לפירש"י בחומש הוא ניחא ודוק:

רש"י **ופקדתי** עליהם מעט מן העון הזה וכתב רבינו בפ' אין עומדין והא דאמרו בה אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הואיל ואין שכחה לפניך שמא לא תשכח לי מעשה העגל אמר להם גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל מה שאמרו אלה אלהיך כו'. היינו לעתיד קאמר שתשכח אבל בגלות אין פקידה שאין בה מעשה עגל וק"ל:

רש"י **אם** אעלה בקרבך כו' אזעום עליכם רגע א' כו'. אמר המלקט וראוי לעיין בזה לפי מה שאחז"ל בפ"ק דע"ג רב פפי רמי כתיב ואל זועם בכל יום וכתיב ולפני זעמו מי יעמוד ומשני כאן ביחיד כאן בציבור ופירש רש"י ביחיד מי יעמוד ובציבור אע"ג דבכל יום זועם מתקיימין. ולפי זה קשה האיך פירש"י כאן בציבור הזעם יוצא לפועל לעשות כליון ברגע א' בשות שיעור זעמו בשלמא על הקרא אין להקשות דהייתי אומר פשטא דקרא בברגע א' הכליון יהיה וכמו כפירש"י בפ' בא ועברתי בארץ מצרים כו' כמלך העובר ממקום למקום כו' וברגע א' כולם לוקים ומה שאחז"ל דהציבור מתקיימין היינו כשהזעם הוא רק רגע א' אבל כשהיה עשי מרגע אפילו ציבור אינן מתקיימין אבל לפרש"י אין סברא לחלק בזה. ובהשקט ראשונה נראה לי לומר הא דאמרו שהציבור מתקיימין בעת זעמו היינו כשאין הדבר נפעל ע"י שום מקלל אז אין הזעם יוצא לפועל אבל ע"י מקלל הזעם יוצא לפועל וכמו שאמרו אלמלי כטסתי כו' והוא ניחא לפירוש רש"י בעת הזעם להוציא הדבר מן הכח אל הפועל על ידי מקלל. ולאו מילתא הוא דא"כ תלמודא אמאי לא מחלק הכי ולא מוקי כולהו בציבור. ובמאי דהכל כפי רצון השם יתברך ב"ה והיינו מוכרח שיהיה כן לעולם ולפעמים הזעם יוצא לפועל ברגע אחד ולפעמים אינו יוצא. ועוד י"ל דהא דנקט רש"י ז"ל במלתא אזעום עליכם רגע אחד כו' היינו נוסף הזעם שזועם בכל יום וק"ל:

רש"י **אמר** מנודה לרב כו' אמר המלקט בספ"ת כתב פי' ישראל מנודים לרב שהוא הקב"ה גם מנודי' לתלמיד כלומר לי שאני תלמיד של הקב"ה כו' ודבריו לקוחים מספר מנחת יהודה ולולי שם קדוש הייתי אומר דרש"י ז"ל אזיל לשיטתי' דלעיל פירש בקרא לך רד מגדולתך באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד ש"מ ולזה אפשר נקט כאן אמר מנודה לרב כו' ר"ל מאחר שאני מנודה לרב מפי ב"ד של מעלה מנודה אני גם לתלמיד ר"ל לישראל ולכך נטה אהלו מחוץ למחנה וכדברי ראיתי בידי משה:

הרחק מן המחנה רש"י אלפים אמה כו' בתנחומא אבל בסוף ברכות משמע שהיה רחוק י"ב מיל דגרסינן שם פתח ר"י בכבוד התורה ודרש ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה והלא דברים ק"ו ומה ארון ה' שלא היה מרחוק אלא י"ב מיל אמרה תורה והיה כל מבקש ה' יצא כו' ת"ח שהולכים מעיר לעיר כו'. אמר המלקט ואי קשיא למה הניח רש"י הגמ' ופי' הכתוב ע"פ התנחומא די"ל דהג' והתנחומא לא פליגי אהדדי והא והא איתנהו שהרי משה נטה אהלו בצד אחד רחוק מן המחנה מיל אחד וזה השיעור הוא לבני אדם היושבים בקצה המחנה כנגד אהלו של משה אשר נטה שם אבל אלו אשר מקצה האחר של מחנה ישראל בשיעור מחנה ישראל ג' פרסאות שהם י"ב מיל אותו אדם הבא מקצהו לאהל משה היה רחוק י"ב מיל כשיעור מחנה ישראל ולא ניחא תלמודא לחשוב אותו במיל אשר מקצה האחד לאהל משה. ולפי סוגית תלמודנו כתב רבינו אע"ג דבקרא לא הוזכר אלא שנטה משה אהל שלו והיכי יליף הק"ו ומה ארון ה' כו' אפשר לומר דגם ארון ה' נטה שם כמו שמסיק בסוגין אמר הקב"ה למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס כו'. אבל לא ידענא לפי זה מה קאמר אמרה תורה כל מבקש ה' כו' כלומר קראו הכתוב מבקש ה' דהא שפיר כתיב ממש מבקש ה' שהיה גם שם ארון ה' ונראה דזה הארון אינו הארון שהיה במשכן דב' ארונות היו כפירש"י בפרשת עקב גבי ועשית לך ארון כו' וק"ל:

ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה כו'. בפ' ד"מ כתב רבינו לכוון זה עם מה שגרסינן שם אחרים אומרים אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו ישראל כליה אמר לו רשב"י והלא כל המשתף ש"ש ודבר אחר נעקר מן העולם שנא' בלתי לה' לבדו אלא מה ת"ל אשר העלוך שאוו לאלוהות הרבה ע"כ פי' ירא"ה דודאי לכ"ע כופר בעיקר גרע טפי ותייב כליה אלא דר"ש קאמר דכל המשתף ש"ש וד"א דהיינו המאמין נמי חייב כליה ונעקר מן העולם אלא מה ת"ל אשר העלוך דודאי האמינו באמונה ולכך לא נעקרו אלא שאוו לאלוהות הרבה ואמרו שהאחד הנמצא נתן כח לאלוהות וכחות רבים עזב ה' את הארץ ואלו הכחות והאלוהות מנהיגים בארץ וכ"כ הרמב"ן שזה דעת רבים מע"ג שעובדים אותה שאומרים שנתנה ההנהגה בידה. ועד"ז יש לפרש מה שאמר משה ראה כו' דהא משה להתפלל בעדם שאמר משה להקב"ה שהרי אתה אומר אלי העל את העם הזה וכוונתך שאתה מעמיד אותי למנהיג להם וא"כ תלית העליה בי כיוצא בזה כוונו ישראל שאמרו אשר העלוך כו' שאתה נתת לו כח להעלות ולהנהיג בעצמו ולא כיוונו כלל לע"ג ולשתף ש"ש וד"א וק"ל:

רש"י **משם** נתעשר משה הרבה. אמר המלקט הא דמסיק רש"י ז"ל בלשונו מפסוק מלת הרבה שהוא לכאורה ללא צורך. והנראה רצונו לתקן בזה קושיא עצומה דלכאורה איכא לאקשויי היאך השרה הקב"ה שכינתו על משה קודם שנתעשר הא אמרו רז"ל שאין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר כו' וכדי לתקן זה מסיק בדבריו מלת הרבה ר"ל דודאי קודם זה ג"כ עשיר היה אלא מתוך הפסולת נתעשר הרבה ונעשה עשיר גדול וענין נכון הוא לפע"ד לכוין בכוונת רש"י ז"ל:

רש"י **עונות** אלו הזדונות פשעים אלו המרדים כו'. בפלוגתא שנויה בפרק אמר להם הממונה כיצד היה מתודה כה"ג ביוה"כ רמ"א עויתי פשעתי חטאתי וחכ"א עונות אלו זדונות הפשעים אלו המרדים חטאות אלו שגגות. ומאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות. אלא אומר חטאתי עויתי פשעתי. וכן בדוד הוא אומר חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו כו' אלא מהו שאמר משה נושא עון ופשע וחטאה כו' אמר משה לפני המקום רבש"ע בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות ע"כ ובסוגיא זו איכא למידק דהא מה שאמרו דמזדונות נעשה שגגות היינו כשעושה תשובה מיראה אבל מאהבה נעשה זכיות כמו שאמרו ספ"ק דיומא והמדה נוצר חסד לאלפים ע"כ צ"ל דמאהבה איירי כמו דגרסינן בפ' א"נ מאי איכא בין עושה מאהבה ליראה בזה תלוי לאלף דור כו' וזה דוחק קצת לחלק בין המדות דכתיבי אהדדי ולומר דזה איירי מאהבה וזה מיראה עד שדרשו חכמים בקרא נושא עון כו' בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה כו'. והא מה שאמרו דמאהבה זדונות נעשו זכיות כתב רבינו ואמר לכאורה הוא דבר תימה דנמצא חוטא נשכר, וי"ל דעושה תשובה מאהבה ודאי עושה תשובה גמורה ומוסיף במעשיו הטובים יותר מכדי העון לגבי אותו עון והרי אותם מעשים טובים שהוסיף הם נעשים לו כזכיות. ועד"ז יש לפרש במקום שבעלי תשובה עומדין כו' ועם זה יש לפרש מ"ש הכתוב דברו על לב ירושלים כו' כי נרצה עונה כי לקחה כפלים בכל חטאתיה מלת נרצה קשה לפי פשוטו גם מלת לקחה דה"ל למכתב לקתה אבל הפירוש כי נרצה עונה שיהיה העון מרוצה כזכיות ועד"ז לקחה שכר מצותיה לעתיד כפלים כחטאתיה כיון שהחטא גופיה נעשה זכות. ואלו שלשה חלקי עבירות חטא עון ופשע שהם שוגג ומזיד ומרד יבואו ממה שיש באדם טבעית וחיונית ונפשית ובעלי קבלה קראום נפש רוח נשמה שהטבע הוא פועל בלא כוונה ויצא ממנו השוגג וחיוני שבו כח החיה יפעול המזיד בכוונה ורצון והנשמה שהיא כח השכלי הוא בודאי פועל הפשע שיודע רבונו ומורד בו. והוא ענין המדרש שאמרו בערב ר"ה מוותר הקב"ה שליש ובעשרת ימי תשובה שליש וביום הכפורים שליש ויש מקשים בזה מאי רבותיה דיום הכפורים אלא די"ל דחלקי השלישיות אינם שוים השליש דערב ר"ה לא נתכפר בו אלא השוגג ובעשרת ימי תשובה המזיד וביום הכפורים המרד וק"ל:

פרשת ויקהל

ששת ימים רש"י הקדים להם אזהרת שבת כו'. וא"ת כאן תלה רש"י הדבר בזה שהקדים שבת למלאכת המשכן והלא בפרשת קדושים כתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו ופירש שם אם יאמר לך אביך חלל את השבת אל תשמע לו ושם לא הקדים השבת ואעפ"כ פי' שדוחה כיבוד אב ואם. ותי' בכלי יקר דודאי בכ"מ שמקדים איזה מצוה להברתה המוקדמת עיקר ודחי למאוחרת והתם היינו טעמא דדייק מדכתיב את שבתותי תשמרו לשון רבים והול"ל תשמור דהכי הפסוק מתחיל בל' יחיד שנאמר איש אמו ואביו תיראו בשלמא גבי כיבוד אב אע"פ שנכנס בלשון יחיד הזר ואמר תיראו בלשון רבים כי הוצרך לומר זה להורות שאיש ואשה בניהם חייבים בכיבוד אב ואם דסד"א מאחר שאשה רשות בעלה עליה היא פטורה מכיבוד אב כמו שפי' רש"י שם אבל גבי שבת למה נאמר תשמרו ל' רבים כי שם אין סברא לחלק בין איש לאשה אלא שבא להורות אתה ובנך כו' כמו שתיראו שניהם במשמע איש ואשה כך תשמרו שניהם במשמע אתה ובנך ודוק:

תעשה מלאכה. אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שכתב מה שדקדק לכתוב בציר"י יראה בזה ענין מתוק על פי הדין שאמרו בסנהדרין דף נ"ו כו'. ועוד אמרו נאמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה אם כן אי כתב תעשה מלאכה בפת"ח הוה משמע דהוא מצוה שהיינו מצווים באיסור לא ישבתו כל ימות השבוע דהא נאמרה לבני נח לא ישבתו ונשנית בסיני תעשה מלאכה בפת"ח אלא דס"ל בישראל יצאו מכלל ע"ג דהם כל שבעה לא ישבתו ולישראל הוציא שבת מכלל האיסור כמו כמה דברים שיש בתורה דבר שהיה בכלל כו' לכך כתב תעשה בציר"י שהוא רשות לומר תוכל לעשות. וא"ת ליפתוק ששת ימים תעשה מלאכה כוליה וא"צ ניקוד הציר"י להוציאנו מהטעות. וי"ל דאף אי לא כתב ה"א דישראל אסורים בשביתה כל ימות השבוע דהא תניא נמי נאמרה לבני נח ולא נישנית בסיני לישראל נאמרה עכ"ל. ואני לא זכיתי להבין דברי פה קדוש הא בסיני נאמרה מפי הגבורה ששת ימים תעבוד כו' והוא בפת"ח ומה יעשה בכתוב זה. וע"כ נראה לי לכוין זה עם מה שכתב בשפתי דעת בפרשת כי תשא דהקשה לפרש"י ז"ל מה שפירש בכתוב אך את שבתותי תשמרו כו' אע"פ שתהיו רדופין כו' למעט שבת ממלאכת המשכן ע"ש. והקשה מהיכא תיתי שידחה שהרי מלאכת המשכן אין בו כ"א עשה ובשבת יש עשה ולא תעשה. ותירץ לפי שבמעשה משכן מצינו כמה דברים שנעשו מאליהם וכל שכן לאומרים שכל מעשה המשכן נעשו מאליהם נראין כעושין ואינן עושין סד"א שאין זה קרוי מלאכה ומותר לעשות בשבת קמ"ל עכ"ל. והנה כאן פי' רש"י גם כן למעט שבת ממלאכת המשכן מדקדים שבת למשכן לזה בא הכתוב להורות תעשה בניקוד ציר"י נרמז על מלאכת המשכן אפילו בדברים שנעשין מעצמן אין לעשותן בשבת. אך גם לדברינו ק"ק דאם כן הקדימה למה לי למעט שבת ממלאכת המשכן וק"ל:

רש"י **אמר** רבי נתן מה ראו הנשיאים כו'. אבל מדרשו בשלהי יומא והנשיאים הביאו נשיאים ממש וכן הוא אומר נשיאים ורוח וגשם אין כו'. וכתב רבינו דאי נשיאים כפשטיה למה נתעצלו הם להתנדב באחרונה דהא בחנוכת המזבח התחילו הם להתנדב בתחילה ולכך אמרו דנשיאים הביאו היינו עננים ועבים וק"ק ליסנא דקאמר נשיאים ממש למה מקרי זה השם מלשון עבים טפי ממש דבכמה כתובים נאמר נשיאים ונשיא מלשון רב וק"ל:

פרשת פקודי

רש"י **אשר** צוה אין כתיב כאן כו' אפילו דברים שלא אמר כו'. בפ' הרואה אמר רשב"נ א"ר יונתן בצלאל ע"ש חכמתו נקרא בשעה שאמר ליה הקב"ה לך אמור לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים הלך משה ואמר לו להיפך עשה כלים כו' אמר לו משה רבינו מנהגו של עולם כו' שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן כו' אמר ליה בצל אל היית כו'. ופי' רש"י לך אמור לו לבצלאל עשה משכן כו' שכן הם סדורים בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל כו' ומשה א"ל עשה ארון וכלים כגון שולחן ומנורה ואחר כך משכן דסבירא שכסדר שהם סדורין בויקחו לי תרומה נאמרו לו עכ"ל. וכענין זה כתבו שם בתוספות. ורבינו כתב אדבריהם אבל לפי זה אינו מפורש שבצלאל נתכוין לכך גם מנין להם שם בצלאל ע"ש חכמתו בצל אל. ואפשר משום דבתחילת זאת הפרשה בכי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל וכו' ר"ל לומר דע"ש זה קראתיו בצלאל על שנתכוון דעתו ובצל אל היה. ויותר נראה לפרש דהפרשת ויקהל קסמיך גבי עשיה דהקדים המשכן לארון וכלים ולא הזכיר שם בעשיית המשכן בצלאל רק גבי ארון דכתיב ויעש בצלאל את הארון וכו' למידרש מיניה דבצל אל היה יודע לעשות המשכן ואח"כ הארון עכ"ל. והרי"ף ז"ל האריך בהגדה זו והילך לשונו בתוספות וגרעון דיש לעיין מה ראה משה שלא צוה לעשות המשכן קודם, ותו הלא מצינו בפרשת ויקהל בצוות משה על מלאכת המשכן נאמר שם וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו וכו' את המשכן את אהלו וכו' את הארון וכו' את השולחן וכו' אם כן משה גם כן צוה לעשות בית תחילה ואח"כ כלים. ובזה יש לומר מכל מקום מצינו שינוי בדבריו של משה מדבריו של הקב"ה שאמר בפרשת כי תשא את אוהל מועד ואת הארון לעדות ואת השולחן ואת כליו אבל בדברי משה כתיב את המשכן את אהלו את הארון ולא אמר ואת הארון בוי"ו לומר שאין סדר זה של הארון אחר המשכן אלא את הארון שהוא קודש. וקושיא ראשונה אפשר ליישב דהוא אמר לבצלאל כסדר שהם מסודרים בפרשת תרומה מתחילה הארון והשולחן והמנורה והמשכן אע"ג שבפרשת כי תשא נאמר לו מתחילה האוהל מועד שנאמר ראה קראתי וכו' מ"מ סבר משה סדר של פרשת תרומה שהוא הראשון הוא העיקר. ואפ"ה דילמא באמת כך הוא מצוה לעשות כסדר שבפרשת תרומה שהוא הראשון הוא העיקר ויש לומר שגם בפרשת תרומה שהזכיר הארון תחילה נתן הקב"ה רמז למשה שיהיה מעשה המשכן תחילה ממה שאמר שם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו כלומר כמו שבשעה שהראה לו התבנית הראה לו קודם תבנית המשכן ואח"כ תבנית כל כליו שהם הארון והשולחן כן תעשו סדר זה בעשייתן להקדים המשכן ודבר זה לא דקדק משה וכיון שמשמע מזה ועשו ארון מתחלה חשב שהוא הקודם במעשה, אבל בצלאל השיב לו שהמשכן צריך להיות תחלת העשיה ולמד זה מדכתיב בפ' תרומה ככל אשר אני מראה אותך וכו' הרי בציווי פ' כי תשא שכתב את המשכן תחלה עולה בקנה א' לסדר פרשת תרומה וזהו שהשיב לו משה בצל אל היית דכיון לרמז מה שרמז הקב"ה למשה בכתוב בפ' תרומה ככל אשר כו' ודוק:

רש"י **ככר** ס' מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"ך מנה וכו' דהל"ל שהא מאות שבקל לגולגולת לת"ר אלף ושלשת אלפים ותק"ן הוו מאתים ואחד ככר וי"א מנה שהרי הככר ס' מנה והמנה כ"ה שקלים שהם כ"ה סלעים כל סלע מד' דינרים השוב ס' פעמים כ"ה תמצא בככר אלף ות"ק סלעים שהם ג' אלפים חצאי שקלים המגיע לג' אלפי ישראל ככר כסף לג' מאות אלף מאה ככר כסף לת"ר אלף ר' ככר ולג' אלפים ותק"ן הנשארים אלף ותשעה סלעים לכך הסלעים ועשה מהם מנין מכל ק' סלע ד' מנים הרי לאלף ות"ק סלעים ככר אחד שהו לכו רע"ה סלעים שהם י"א מנים. והאיך כתיב ויהי מאת הככר וכו' ואת האלף ושבע המאות וכו' דמשמע שנכללו כל השקלים של ישראל במאת ככר ונשארו אלף ותשעה שקלים. וזו היא השאלה שהיא במנחות ששאל הגמון א' לריב"ז משה רבכם גנב היה או קוביוסטוס וכו' פי' בערוך או קוביוסטוס גונב נפשות וכתב רבינו דהיינו בגנב חצאי כסף השקלים שקבל מת"ר אלף או חצי הס"ל אלף נפשות גנב שלא נתנם כלום והעלים אותם וק"ל:

רש"י **שלא** היו יכולין להקימו וכו' פי' אפילו בבני אדם מרובים ומשה לבד הקימו ונס בתוך נס היה וזהו שאמר משה איך אפשר וכו' כאשר ראה שבאגודה בקשו לזקפן ולא עלתה בידם ולפי התנחומא הזה כתב רבינו דהיה הקושיא מה שהקשה הרא"ם פי' אין בין המודר דלמדו רז"ל שמשה היה גבור מדכתיב ואתפוש בשני לוחות וכו' ואשברם לעיניכם וזה מורה על גבורתו ששברן בהשלכה בעלמא גם שהיו של סנפירין ועוביין שזה אמאי לא יליף מקרשים ולפי התנחומא ניחא ותו לא מידי. אך בהגדה זו איכא למידק למה נקט תלמודא קרא דמשנה תורה ולא למדו מקרא דפ' כי תשא וישלך מידו את הלוחות וישברם וכו'. משום דאינו מוכח מקרא דכי תשא שבכח השלכתו לארץ מידו נשברו אלא שאחר שהשליכן לארץ שברן בכלי ברזל. אבל בקרא דמשנה תורה שינה לומר שתפשם בב' ידיו אחר שהיה נושאן בידו אחת משמע דלכך תפשם בב' ידיו כדי להשליכן בכח כדי לשברן בהשלכה זאת וזה מורה על גבורתו ששברן בהשלכה בעלמא וק"ל:

רש"י **וכתוב** א' אומר וכו' נסתלק הענן נכנס וכו' והא דכתיב בסיני ויבא משה בתוך הענן תרגו רבותינו ז"ל בפ"ק דיומא שתפסו הקב"ה למשה והביאו בענן ומעצמו לא היה יכול לכנוס. ועוד למדו ג"ש תוך תוך מקרא ויבאו בני ישראל בתוך הים דהכיל נעשה לו בסיני כמו לישראל בים משא"כ באוהל מועד לא כתיב בתוך ועכ"ל בלא סילוק הענן לא היה יכול ליכנס וקל להבין:

וכבוד ה' מלא את המשכן כאלו אמר המשכן מלא את כבוד ה' שמלאם שכינתו לתוכו והמשכן מחזיקו והכתוב הפוך כאלו המשכן כנוס תוך כבודו ית' ברוך הוא ונומר שאין העולם מקומו אלא הוא מקומו של עולם ושכל מקום לא יכילו. וכתב רבינו בזה כי כבר ידוע שהמשכן הוא דמיון לכל העולמות חצר המשכן נגד עולם התחתון והמשכן עם יריעותיו נגד עולם האמצעי כמו שכתוב נוטה שמים כיריעה ולפנים מן הפרוכת נגד עולם העליון ששם השכינה שורה על הכרובים כמו בעולם עליון וז"ש רז"ל בפ' הזורק דכדמיון זה היו הקרסים נראים בלולאות של היריעות ככוכבים ברקיע. אמר המלקט ובזה יש לכוין דלכך היה הקמת המשכן ע"י משה דוגמת העולם שנגלה בשביל משה כמו שאיתא במדרשות וק"ל:

הסלת ספר שמות

תרגום ירושלמי

ואלה שמות ויקם מלך וְקָם מַלְכָּא בְּשֵׁירוּי עַל מִצְרַיִם דְּלָא חַכִּים יַת יוֹסֵף וְלָא הַלִיךְ בְּנִימוּסוֹי : ונלחם וְיִקְטְלוּן יָתַן וְיִסְקוּן לְהוֹן בִּשְׁלָם מִן אַרְעָא : את פיתם יַת טְנִיס וְיַת פִּילוּסִין : וַאֲמַר מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם לְיוֹלְדָתָא עִיבְרַיְיתָא דִּשְׁמָהּ דַּחֲדָא שִׁפְרָא וְהִיא הֲוַת יוֹכֶבֶד וּשְׁמָהּ דְּתִנְיֵיתָא פּוּעָה הִיא הֲוַת מִרְיָם : כי חיות אֲרוּם חַיָּין אִנּוּן עַד לָא יֵיתֵי לְוָתְהוֹן יָלְדָתֵי אִינּוּן מַצְלַן קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא וְהוּא עָנֵי יָתְהוֹן וְאִינּוּן יָלְדָן : ויהי אֲרוּם דְּחִילַן יָלְדָתָא מִן קֳדָם יְיָ וְקַנְיָין לְהוֹן שׁוּם טַב בְּגוֹ דָּרַיָּא וַעֲבַדוּ לְהוֹן בָּתִּים בֵּיתָא דִּלְוָיָא וּבֵיתָא דִּכְהוּנְתָּא רַבְּתָא : וילך וַאֲזַל גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְּלֵוִי וּנְסֵיב יַת יוֹכֶבֶד חֲבִיבְתֵּיהּ לֵיהּ לְאִיתָּה : בסוף וְשַׁוְיָתֵיהּ בְּאֶפְרָה עַל גַּב נַהֲרָא : משיתיהו דְּלַיְתֵיהּ : ויפן וְאִסְתַּכֵּל מֹשֶׁה בְּרוּחַ קוּדְשָׁא בִּתְרֵין עוּלֵימַיָּא וַחֲזָא וְהָא לֵית גִּיוֹר עָתִיד לְמֵיקוּם מִנֵּהוּא מִצְרַיָּא וּקְטַל יַת מִצְרַיָּא וּטְמַן יָתֵיהּ בְּחָלָא : הסנה וְחָמָא וְהָא סַנְיָא בָּעֵיר בְּאֶשָּׁא וּסַנְיָא מַרְטִיב וְלָא יָקִיד : מדוע וְאֶחֱזֵי יַת חֶזְוָא רַבָּא הָדֵין מִן בְּגַלַּל מַה סַנְיָא מַרְטִיב וְלָא יָקִיד : של שְׁלוֹף סַנְדָּלָךְ : אהיה וַאֲמַר מֵימְרֵיהּ דַּיְיָ לְמֹשֶׁה דֵּין דַּאֲמַר לְעָלְמָא הֲוֵי וַהֲוֵי וְעָתִיד לְמֵימַר לֵיהּ הֲוֵי וְהֲוֵי וַאֲמַר כְּדֵין תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם : משכנתה מִמְּגוּרָתָהּ : השליכהו וַאֲמַר טְלַק יָתֵיהּ לְאַרְעָא וּטְלַק יָתֵיהּ לְאַרְעָא : בזנבו וְתִתְקוֹף בְּבֵית קוּטְנוֹי : הבא אָעִיל כְּעַן יְדָךְ בְּחוּבָּךְ וְאָעִיל יְדֵיהּ בְּחוּבֵּיהּ : כי כבד פה אֲרוּם הַגּוּר פּוּם וּקְשֵׁי מַמְלַל אֲנָא : שלח שְׁלַח כְּעַן בְּיַד דֵּין דַּחֲמֵי לֵיהּ לְמִשְׁתַּלְחָא : הוא יהיה לך לפה הוּא יְהֵוֵי לָךְ לִמְתוּרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵוֵי לֵיהּ כְּתַבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ : ותקח וּגְזָרַת יַת עוּרְלָתֵיהּ דִּבְרָהּ וְאַקְרִיבַת יָתֵיהּ קֳדָם רִיגְלוֹי דִּמְחַבְּלָא וַאֲמַרַת חַתְנָא בָּעָא לְמִגְזַר וַחֲמוֹי לָא שְׁבַק יָתֵיהּ וּכְדוּן אִיכַּפַּר אִידַם גְּזִירְתֵּיהּ הָדָא עַל חוֹבוֹי דַּחֲתָנָא הָדֵין : וירף וְכַד אַרְפֵּי מְחַבְּלָא מִינֵיהּ בְּכֵן שַׁבְּחַת צִפּוֹרָה וַאֲמַרַת מַה חָבִיב הוּא דָּם גְּזֵירְתָא דִּי יְשֵׁזֵיב לַחֲתָנָא מִן יְדוֹי דְּמַלְאַךְ מוֹתָא : ויקדו וַעֲקַדוּ :

וארא וְאִתְגְּלֵי בְּמֵימְרֵיהּ יְיָ עַל אַבְרָהָם עַל יִצְחָק וְעַל יַעֲקֹב בֵּאלָהָא שְׁמַיָּא וּשְׁוּם מֵימְרָא דַּיְיָ לָא אוֹדָעִית לְהוֹן : מקצר מִקְּפִידוּת : והשלך

ותלך קדם פרעה: יצא המימה למתקוררה על מיא ובעצים ובסיקיא: האגמים ביציא: התפאר הב סימן ואתרחיק עלך עד אימת אצלי עלך: חמרים כרוון כרוון: הערב ערבובא: כבד מאד מתגריא לחדא: אבעבעות שלבוקין: מסתולל מיתקיף: והפשתה וכתנא הות גבעולין ואתרת נצה:

בא וימש ויהון ממשמשין בחשוכא: ואמר ליה פרעה זיל מעילוי אזדהר בך דלא יתקוף רוגזי בך למימר הלא מיליא קשייתא האילין דאת אמר לי ברם צבי הוא פרעה לממות ולא להוי שמע למילך איזדהר דלא יתקוף רוגזי בך ואמסור יתך בין ידיהון דעמא האילין דתבעי ית נפשך למקטול יתך: ואמר משה קושטא מללתא מבשר אנא מן זמנא קדמיא עד דאנא יתב במדין ארום מיתו כל גבריא דהוו תבעין ית נפשי למקטול לא מן סוף דהוה לך רחמין דהוינא מצלי עלך ומחתא מתכליא ברם מחתא עשירא היא לפרעה מן ברך בוכרך ואמר ליה משה יאות כדין קושטא מלילתא לא אוסיף עוד למיחמי סבר אפך: נא מהבהב: חגורים אסירין במצוותא דאורייתא: כי אמרו ארום אמרו מצראי אי שהיין ישראל שעה חדא הא כל מצרים מייתין: משארתם מותר פיסחיהון קטירין בשושיפהון יהיבין על כתפיהון: וגם ערב לחוד ערבובין: ליל נטיר ומזומן לפורקן הוא מן קדם יי באפקתהון דבני ישראל פריקין מארעא דמצרים: כי ליל שמורים הוא ארום ארבע לילון אינון כתיבין בספר דכרניא: לילא קדמאה כד אתגלי מימרא דיי על עלמא למברא יתיה הות עלמא תהי ובהי וחשוכא פריס על אפי תהומא ומימרא דיי הוה נהיר ומנהר וקרי יתיה לילא קדמיא: לילא תניינא כד אתגלי מימרא דיי על אברם ביני בתריא הוה אברהם בר מאה שנין ושרה הות ברת תשעין שנין למקיימא מה דאמר כתבא אברהם בר מאה שנין איפשר ליה למולדא ושרה ברת תשעין שנין איפשר לה דתוליד הלא בר תלתין ושבע שנין הוה אבונן יצחק בזמן דאיתקריב על גבי מדבחא שמיא מכו ונחתו וחמא יצחק ית שכלולהון וכהיין עינוי מן מרומיא וקרי יתיה לילא תניינא: לילא תליתאה כד אתגלי מימרא דיי על מצראי בפלגות ליליא הות ימינא מקטלא בוכריהון דמצראי וימיניה משיזבא בוכריהון דישראל למקיימא מה דאמר כתבא ברי בוכרי הינון ישראל וקרי יתיה לילא תליתאה: לילא רביעאה כד ישלים עלמא קיציה למיתפרקא חבלי רשעא ישתיצון ונירי פרזלא יתברון משה יפוק מן גו מדברא ומלכא משיחא מן גו רומא דין ידבר בריש עננא ודין ידבר בריש עננא ומימרא דיי מדבר בין תרויהון ואינון מהלכין כחדא הוא ליל פסחא קדם יי נטיר ומזמין לכל ישראל לדריהון: תושב תותבא דגבר ואגירא כד הוה בר עממין לא ייכול מיניה: מימים מן אילין יומין לאילין ירחין: וערפתו ותקטלון יתיה:

בשלח ויסב ודבר מימרא דיי ית עמא אורח מדברא ימא דסוף מזיינין בעובדא טבא סליקו בני ישראל פריקין מארעא דמצרים: כי השבע ארום אשבע משבע ית בני ישראל למימר מידכר ידכר יי יתכון במימריה וברחמי טביא: דאתי בסייפי מדברא: למהוון מהלכין ביממא ובליליא: לא ימיש לא הוה פסק: וישובו ויחזרון וישרון קדם פונדקי חירתא בין מגדול ובין ימא קדם טעוות צפון בלקובלה תישרון: ואמר פרעה על עסק עמא בני ישראל טעיין אינון במדברא טרד עליהון טעוותא דפעור נגדוי במדברא: ויגד ואתני למלכא: ובני ישראל נפקו פריקין: קדם פונדקי דחירתא קדם טעוותא דצפון: יי ילחם ארבעה כיתין אתעבידו בני ישראל כד הוו קיימין על ימא דסוף חדא אמרה ניפול בימא וחדא אמרה נחזור למצרים וחדא אמרה נסדר לקובליהון קרבא וחדא אמרה נלוולי לקובליהון ונערבב יתהון. כיתא דהוה אמר נפול לימא אמר להון משה לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקניה דיי די עביד לכון יומא דין. כיתא דהוה אמר נחזור למצרים אמר להון משה לא תדחלון ארום היך כמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחמי יתהון עוד עד עלמא בשיעבוד. כיתא דהוה אמר נסדר לקובליהון סדרי קרבא אמר להון משה לא תדחלון יי ביקר שכינתיה הוא די עביד לכון ניצחני קרביהון. כיתא דהוה אמר נלוולי לקובליהון ונערבב יתהון אמר להון משה לא תדחלון קומו ושתוקו והבו יקרא ותושבחא ורוממו לאלהא: ואמר מימרא דיי למשה עד אימת אנת קאים ומצלי קדמי שמיעא היא צלותך קדמי ברם צלותהון דעמי קדמת קדמת לדידך מליל עם בני ישראל ויטלון: ואנת ארים ית חוטרך וארכין ית ידך: ויהי הענן והוה עננא פלגא נהור ופלגא חשוכא נהור מנהר על ישראל וחשוכא מחשך על מצרים ולא קריבו אלין לאלין למסדרי קרבא כל ליליא: ויט וארכין. והוה בעידנוי צפרא ואדיק מימרא דיי על משריתיהון דמצרים ורמא עליהון נפטא ואשתא ואבני ברדא ושעמם ית משיריתיהון דמצרים: ויסר ופרק ית גלגלי רידוותיהון והוון מדברין להון גרירן מן בתריהון אורחהון דמזליתא מהויין נגדן לגלגליא חזרו גלגליא ורידוותיה למהויין נגדן למזלותא ורמיין על ימא עניין מצראי ואמרין אילין לאילין ניערוק מן קדם עמא דבני ישראל ארום דין הוא מימרא דיי דהוה עביד להון ניצחני קרביהון עד דהוון יתבין גבן במצרים: נטה ארכין. ויט וארכין משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעידנוי צפרא לאתריה: אז בכן שבח משה ובני ישראל ית שבח שירתא הדא קדם יי ואמרין למימר נודי ונשבח קדם יי דהוא רם על רמיא ומתגאי על גיותניא וכל מאן דמתגאה קדמוהי הוא במימריה מתפרע מניה סוסוון ורכביהון על דאיתגאו ורדפו בתר עמא דבית ישראל רמא וטבע יתהון בימא דסוף: עזי תוקפא ורוב תושבחא דחיל כל עלמא יי אמר במימריה והוה לן לפריק מן חדי אימהתא הוו ינקיא מרמזין באצבעתהון לאבהתהון ואמרין להון דין הוא אבונא דהוא מינק לן דבש מן כיפא ומשח יתן מן שמיר טינרא עניין בני ישראל ואמר דין לדין דין הוא אלהן ונשבח יתיה אלהא דאבהתן ונרוממא יתיה: יי איש מלחמה יי ביקר שכינתיה הוא דעביד לכון נצחני קרביכון בכל דר ודר מודע גבורתיה לעמא בית ישראל יי שמו כי כשמיה כן גבורתיה יהא שמיה משבח לעלמי עלמין: מרכבת רתיכוי דפרעה וחילותיה קשת עליהון גירין בימא שפר עולימוי וגברוי טבע בימא דסוף: ימינך יי מה משבחא היא בחילא ימינך יי דרעא: ומרצצא שורי בעלי דבביהון דעמך: אמר פרעה רשיעא סנאה ובעיל דבבא ארדוף בתר עמא בני ישראל וארעי יתהון שרין על גיף ימא אשבי מנהון שביא רבא ואבזי מנהון ביזא רבא אפליג מן נכסיא לעמי עבדי קרבא וכד תתמלי נפשי מנהון מן בתר כן אשלוף הרבי ואשיצי יתהון ביד ימיני: נטית ימא וארעא הוו מדיינין דין לקביל דין ימא הוה אמר לארעא קבילי בניכי וארעא הות אמרה לימא קביל קטילך ארעא לא הות בעיא למבלוע יתהון ולא ימא הוה בעי למטמעא יתהון ובמימר מן קדמך ארכינת ית ידך ימינך בשבועה ואשבע לארעא דלית את תבע יתהון מנה לעלמא דאתי בכן פתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון: תפיל עליהון אימתא דמותא ותבירא בתקוף אדרע גבורתך ידמדמון כאבניא עד די עברון עמא האילין דפרקית ית מגיזתיה דיובקא וית מגיזתיה דיורדנא עד זמן יעברון עמא אלין די קנית לשמך: תביאמו תעיל יתהון ותנציב יתהון בטור בי אחסנתך מדור בית שכינת קודשך די זמינת לך יי בית מקדשא יי תרתין ידך שכלילו יתיה: יי ימלוך כיון דחמין בית ישראל ית נסיא ופלאין דעבד להון קודשא בריך הוא על גיף ימא יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין יהבו יקר ותושבחתא ורוממו לאלההון עניין בני ישראל ואמרין אלין לאלין אתון נתן כלילא בריש פרוקא דהוא מעבר ולא מתעבר דהוא מחליף ולא מתחלף דהוא מלך מלכין בעלמא הדין ועוד דידיה הוא כלילא דמלכותא לעלמא דאתי ודידיה היא עד עלם עלמיא: בתופיא הון חילן: מדבר שור אורחא דחלוצא: וילונו ואידיני עמא: ויצעק וצלי משה קדם יי והוי ליה מימרא דיי אילן דארדפני וקלק בגו מיא ואתחליין מיא תמן חוי ליה מימרא דיי קיימין וסדרי דינין ותמן נסי יתיה נסין בנסיונא עשיראה: רפאך ארום אנא יי די במימרי מסי יתך: ויבאו ואתון לאילימה ותמן תרתי עסרי עינין דמיין כל קביל תרתי עסרי שבטיא דישראל ושבעין דקלין כל קביל שבעין סביא סנהדרין דישראל: ונחנו מה ואנן מה אנן חשיבין: ככפר ככפורא: ונמס הוה שיח: כזרע גד כזרע דכוסבר חור וטעמיה כשפוין בדבש: והיה והוה כד זקיף משה ידוי בצלו הוו בית ישראל מתגברין וכד הוה מנח ידוי מלצלו הוון בית עמלק מתגברין ונפלין בסדרי קרבא: וידי משה

הֲווֹ זָקְפָן בִּצְלוֹ : ויאמר וַאֲמַר שְׁבוּעָה נָפְקַת מִתְּחוֹת כּוּרְסֵי יְקָרָא דְרִבּוֹן כָּל עַלְמָא יְיָ מַלְכָּא קַדְמָאָה דַעֲתִיד לְמֵתַב עַל כּוּרְסֵיהוֹן דְמַלְכוּתֵיהּ דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל הוּא שָׁאוּל בַּר קִישׁ וְהוּא יְסַדֵּר סִדְרֵי קְרָבָא כָּל קְבֵיל דְּבֵית עֲמָלֵק וְיִקְטוֹל יַתְהוֹן וּמַה דְמִשְׁתַּיֵּר מִנְהוֹן יְשֵׁיצוֹן יַתְהוֹן מָרְדְכַי וְאֶסְתֵּר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אָמַר לְשֵׁיצָאָה יַת דָּכְרָנֵיהּ דַעֲמָלֵק לְדָרֵי דָרִין :

יתרו וּמשֶׁה סְלִיק לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וּקְדָם לֵיהּ דִּבְרָא דַיְיָ מִן טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר לַאֲנָשֵׁי בֵיתֵיהּ דְיַעֲקֹב וְתַתְנֵי אוּלְפַן לִכְנִשְׁתְּהוֹן דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל : אתם אַתּוּן חֲמִיתוּן יַת מַה דְאַפְרָעִית מִן מִצְרָאֵי וּסְבָלִית יַתְכוֹן עַל עֲנָנִין קְלִילִין הֵיךְ עַל כַּנְפֵי נִשְׁרִין וְקָרֵבִית יַתְכוֹן לְאוּלְפַן אוֹרַיְתִי : ועתה וּכְדוֹ אִם מִשְׁמַע תִּשְׁמְעוּן בְּקַל מֵימְרִי וְתִטְרוּן יַת קְיָמִי וְתֶהֱווֹן לִשְׁמִי לְעַם אוֹחֲדָן וַחֲבִיבִין הֵיךְ סְגוּלָה מִן כָּל אוּמַיָּא אֲרוּם לִשְׁמָא דַיְיָ הִיא כָּל אַרְעָא : וְאַתּוּן תֶּהֱווֹן לִשְׁמִי מַלְכִּין וְכַהֲנִין וְאוּמָּא קַדִּישָׁא אִלֵּין דִּבְרַיָּא דִי תְמַלֵּל : ויבא וְאָתָא משֶׁה וּקְרָא לְחַכִּימַיָּא דְיִשְׂרָאֵל וּסְדַר קֳדָמֵיהוֹן יַת כָּל דִּבְרַיָּא הָאִלֵּין דְּפַקֵּד יָתֵיהּ מֵימְרָא דַיְיָ : ויענו וַעֲנוֹן כָּל עַמָּא כַּחֲדָא בְּלִבְּהוֹן שְׁלֵימָא וַאֲמָרוּ כֹּל דִּי מַלֵּל מֵימְרָא דַיְיָ נַעֲבֵד וַחֲזַר משֶׁה יַת פִּתְגָּמֵי עַמָּא בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ : ויאמר וַאֲמַר מֵימְרָא דַיְיָ לְמשֶׁה הָא מֵימְרִי מִתְגְּלֵי עֲלָךְ בְּעַבְיָא דַעֲנָנָא מִן בִּגְלַל יִשְׁמְעוּן עַמָּא בְּמַלְּלוּתִי עִמָּךְ וּלְחוֹד בָּךְ מְלֵי נְבוּאָתָךְ משֶׁה עַבְדִּי יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְתַנֵּי משֶׁה יַת פִּתְגָּמֵי עַמָּא בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ : לא תגע לָא תִקְרַב בֵּיהּ יַד אֱנַשׁ אֲרוּם מִתְרְגָמָא יִתְרְגִים אוֹ גִירֵי דְאֶשָּׁא יִתְקַשְׁטוּן בֵּיהּ אִי בְעִיר אִי גְבַר לָא יְחֵי בְּמִתְקַעְּעָא דְשִׁפּוּרָא אִינּוּן יִסְקוּן לְטוּרָא : וַאֲמַר לְעַמָּא הֲווֹ מְזַמְנִין לִתְלָתָא יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְתַשְׁמִישׁ עַרְסָא : וְטוּרָא דְסִינַי עָתַר כּוּלֵיהּ מִן קֳדָם דְאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְקָר שְׁכִנְתָּא דַיְיָ בְּשַׁלְהֶבָא דְאֶשְׁתָּא : ונפל וְיִפּוֹל מִנְּהוֹן אוֹכְלוֹסִין סַגִּין : וּנְחַת משֶׁה מִן טוּרָא לְעַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ וְקַבִּילוּ עַשַׂרְתֵּי דִבְרַיָּא : וידבר וּמַלֵּל מֵימְרָא דַיְיָ יַת כָּל שְׁבַח דִּבְרַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר : וכל העם רואים וְכָל עַמָּא הֲווֹ חָמְיָן יַת קָלַיָּא וְיַת לַפִּידַיָּא וְיַת קָלָא דְשִׁפְרָא וְיַת טוּרָא עָתִיר וְחָמְיָן עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ לְהוֹן מֵרָחִיק : מַדְבַּח קְבִיעַ בְּאַרְעָא תַּעַבְדוּן לִשְׁמִי וְתִקְרְבוּן עֲלוֹי יַת עֲלָוָתְכוֹן וְיַת נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן יַת עָנְכוֹן וְיַת תּוֹרֵיכוֹן בְּכָל אֲתַר דְתִדְכְּרוּ יַת שְׁמִי קַדִּישָׁא מֵימְרִי מִתְגְּלֵי עֲלֵיכוֹן וּמְבָרֵךְ יַתְכוֹן : וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעַבְדוּן לִשְׁמִי לָא תִבְנֵי חֲצִיבָן אֲרוּם פַּרְזְלָא דְחַרְבָּא מִתְעֲבִיד מִנֵּיהּ אִי עֲבַדְתְּ פַּרְזְלָא עֲלוֹי אַפִּיסַת יָתֵיהּ : ולא וְאַתּוּן כַּהֲנַיָּא בְּנוֹי דְאַהֲרֹן דְקַיְימִין וּמְשַׁמְשִׁין עַל גַּבֵּי מַדְבְּחִי לָא תִסְקוּן בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹי :

משפטים וְאִם אִתָּא אוּחְרֵי יִסַּב עֲלָהּ מְזוֹנָהּ תַּכְשִׁיטָהּ מְעַלְוָהּ וּמִפַּקְּהּ לְוָותָהּ לָא יִמְנַע מִנָּהּ : וכי יזיד אֲרוּם יִתְחַשֵּׁיב גְּבַר עַל חַבְרֵיהּ לְמִקְטוֹל יָתֵיהּ בִּכְמוֹנָא אֲפִילוּ הִיא כַּהֲנָא רַבָּא דְקָאֵי וּמְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי מִן תַּמָּן תִּסְבוּן יָתֵיהּ וּתְקַטְלוּן יָתֵיהּ : ומקלל וְדִי מְבַזֵּי : או באגרוף או בְּמַרְתּוּקָא וְלָא יְמוּת וְיִטַּלַּק לְעַרְס מְרַע : נקם ינקם מִתְנְקָמָא יִתְנְקָם : אם טרף אִם מִתְקַטְלָא יִתְקְטִיל יַיְתֵי לֵיהּ מִן אִיבָרוֹי סָהִיד קְטִילָא לָא יְשַׁלֵּם : וכי יפתה אֲרוּם יִשְׁרַג גְּבַר בְּתוּלָה דְלָא אַרְסַת וְיִשַּׁמֵּשׁ עִמַּהּ מִפְרְנָה יִפְרַן לֵיהּ לְאִתְּאָ : אם כַּסְפָּא תוֹזְפוּן לְעַמִּי יַת מִסְכֵּינָא דְעִמְּכוֹן לָא תֶהֱווֹן לֵיהּ מָרֵי חוֹב דָחִיק לָא תְשַׁווֹן עֲלוֹי לָא שַׁעֲרִין וְלָא רִבְיָא : לא תהיה עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תֶהֱווֹן אָזְלִין בָּתַר סַגְיָא לְמִבְאָשָׁא בְּרַם אֱלָהֵן לְמֵיטְבָא וְלָא יִתְמְנַע חַד מִנְּכוֹן לְמַלְפָא זְכוּ לְחַבְרֵיהּ בְּדִינָא וְלָא תֵימְרוּן בְּלִבְּכוֹן בָּתַר סַגְיָא דִינָא סָטֵי : ותחת רגליו אַפּוּפְרִין דְרַגְלוֹי כְּעוֹבַד לְבָן דְסַפִּירִינוּן וּבְחֵיזוּ שְׁמַיָּא כַּד הֲוֵי נְקִין מִן עֲנָנַיָּא : **תרומה** זר זהב סביב כְּלִיל דִדְהַב חֲזַר וּמַקָּף : מסגרת גְּפוּף טוֹפַח חֲזַר וּמַקָּף : וסרת וְשִׁיפּוּעָה : הקרשים לְוָחֵי : אדני חוּמְרִין דִכְסַף : וחמשה בריחים וְחַמְשָׁא נַגְרִין לְוָחִין סִטְרוֹי דְמַשְׁכְּנָא : בירכתים שִׁיפּוּעַיָּא מִן מַעַרְבָא : וויהם וְאַנְקְלָוָתְהוֹן דִּדְהַב : סירותיו וְתַעֲבֵיד דוּדְוָתָא לְמִידְרְדָא יָתָהּ וְיָעוֹי וּמִזְרְקוֹי וּמְשַׁלְיָתָהּ וּמַחְתְּיָתָהּ לְכָל מָנוֹי תַּעֲבֵיד נְחָשָׁא : מכבר קַנְקַל : קלעים וִילָוָן :

תצוה מגבלת שִׁשְׁלָן : זרת פְּשַׁךְ : ומלאת וְתַשְׁלִים עִמֵּיהּ אַשְׁלָמוּת דְאַבְנָא אַרְבַּע סִדְרִין דְאֶבֶן טָבָא סִידְרָא קַמְיָיתָא סַמְקְתָא וְיַרְקְתָא וּבַרְקְתָא כְּתַב מְפָרַשׁ עֲלֵיהוֹן שֵׁם שִׁבְטִין תְּלָתָא רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי : והטור וְסִדְרָא תִנְיָנָא כַּדְכְּדָנָא וְסַמְפִּירִינָא וְעֵין עִיגְלָא כְּתַב מְפָרַשׁ עֲלֵיהוֹן שֵׁם שִׁבְטִין תְּלָתָא יְהוּדָה יִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן : השלישי וְסִדְרָא תְּלִיתָאָה זוֹזִין וּבִירְזְלִין וּזְמַרְגְדִין כְּתַב מְפָרַשׁ עֲלֵיהוֹן שֵׁם שִׁבְטִין תְּלָתָא דָן וְנַפְתָּלִי וְגָד : הרביעי וְסִידְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא בְּדוּלְחָא וּמַרְגְלִיתָא כְּתַב מְפָרַשׁ עֲלֵיהוֹן שֵׁם שִׁבְטִין תְּלָתָא אָשֵׁר יוֹסֵף וּבִנְיָמִין מְשַׁקְעִין דְהַב יֶהֱווֹן בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן : והיה וִיהֵי פּוּם רֵישֵׁיהּ בְּמִצְעָה סִיפּוּנָא יֶהֱוֵי מַקִּיף לְפוּמֵיהּ הֲזוֹרָא עוֹבַד גַּרְדִי כְּפוּם סִירָא יֶהֱוֵי לֵיהּ לָא יִתְבְּזַע : מכנסי אַבַּרְסְקִין דְבוּץ : תנתח וְיַת דִיכְרָא תְּפַסֵּג לְפִסְגוֹ וְתַשְׁנֵז בְּנֵי גַוָּה וְרִיגְלוֹי וְתִתֵּן עַל פַּסְגוֹי וְעַל רֵישֵׁיהּ : הוה נִיְעָא :

תשא אֲרוּם תְּקַבֵּיל יַת רֵישׁ חוּשְׁבַּן סְכוּמְהוֹן דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל : וְאַתְּ סַב לָךְ רֵישֵׁי בוּסְמָנִין טָבִין מוֹר בְּהִיר תְּקַל חֲמֵשׁ מָאוָון דְסַלְעִין : נטף קְטַף וְשׁוּבְלָא מוֹרַיָּא וְחֶלְבְּנַיָּא : ממלח מַמְזָג : ראה חֲמֵי משֶׁה הָא רַבִּיֵית וְקַרְיֵית בְּשֵׁם טָב בְּצַלְאֵל : וירא וַחֲמָא אַהֲרֹן יַת חוּר נְכִיס קֳדָמוֹי וּדְחִיל וּבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָמוֹי וּקְרָא אַהֲרֹן וַאֲמַר חַגָּא : ויקמו וְקָמוּ לְהוֹן מְגַחֲכִין בְּפוּלְחָנָא נוּכְרָאָה : ברעה מְבַעֲשִׁין : קול ענות קָל מְקַלְסִין בְּפוּלְחָנָא נוּכְרָאָה : וַחֲמָא משֶׁה יַת עַמָּא אֲרוּם פְּרִיעִין אִינּוּן אֲרוּם פְּרָעוּ כְלִילָא דִדְהָבָא דַהֲוָא בְּרֵישֵׁיהוֹן דַהֲוָה שְׁמָא מְפָרְשָׁא חָקִיק עֲלֵיהוֹן מִן טוּרָא דְחוֹרֵב : ומשרתו וְשַׁמָּשֵׁיהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן טְלֵי זְעֵיר לָא פָסַק מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא : ויאמר אני וַאֲמַר הָא אֲנָא מַעֲבַר כָּל מְכִילַת טוּבִי קֳדָמָךְ וְאִיקְרֵי בְּשֵׁם טַב יְיָ קֳדָמָךְ וְאָחוּס עַל מַה דְחָמֵי לִי לְמֵיחַס וְאֶרְחֵם עַל מַה דְחָמֵי לִי לְמִתְרַחֲמָא : וסכתי וְאַטִּיל יַת יְדִי : והסירתי וְאַעֲבִיר יַת כִּיתֵי מַלְאֲכַיָּא דְקַיְימִין וּמְשַׁמְשִׁין קֳדָמַי וְאֶחְמֵי יַת דִבִירָא דְאִיקַר שְׁכִינְתִּי לֵית אֶפְשַׁר לָךְ לְמִיחְמֵי : ויעבר וְעֲבָרַת יְקַר שְׁכִינְתֵיהּ דַיְיָ קֳדָמוֹי וְצַלֵּי משֶׁה וַאֲמַר יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא רָחִיק רְגַז וְקָרִיב רַחֲמִין וּמַסְגֵּי לְמֶעֱבַד חֶסֶד וּקְשׁוֹט : נצר נְטִיר טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרֵי שָׁרֵי וְשָׁבִיק לְחוֹבִין וְסוּרְחָנִין וּמְזַכֵּא לָא מְזַכֵּי יְיָ יַת חַיָּיבַיָּא בְּיוֹם דִינָא רַבָּא וּמַדְכַּר לְחוֹבֵי אַבְהָן רַשִׁיעַן עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דָר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָר רְבִיעָאֵי : וימהר וְזָרִיז משֶׁה וְאַקִּד עַל אַרְעָא וְאוֹדִי וְשַׁבַּח : והזנו וִיטַעְיָן : כל פטר כָּל קֳדָמוֹי פְּלַח וַלְדָא תִּפְרְשׁוּן לִשְׁמִי כָּל פִּטְרֵיכוֹן דִיכְרַיָּא קֳדָמוֹי פַּלְחֵי וַלְדָא דְתוֹרָא וּדְאִימְרָא : ולא יראו עַמִּי בֵית יִשְׂרָאֵל לֵית אַתּוּן רַשָּׁאִין לְמִיחְמֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵיקָנִין מִן כָּל מִצְוָה : בחריש בִּירִידָא : לָא תִכְסוּן עַל חֲמִיעַ אִידַם נִיכְסַת דְפִסְחָא לָא יְבִית מִן בִּישְׂרָא דִי תִכְסוּן בְּלֵילֵי יוֹמָא טָבָא קַדְמָיָא דְפִסְחָא מִן רַמְשָׁא עַד צַפְרָא : ראשית שֵׁירוּי בִּכְרַת עַלַלְתְּכוֹן תַּיְתוּן לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן עַמִּי בֵית יִשְׂרָאֵל לֵית אַתּוּן רַשָּׁאִין לָא לְמִבְשְׁלָא וְלָא לְמֵיכְלָא בְּשַׂר וַחֲלַב מְעוֹרְבִין כַּחֲדָא : כי קרן אֲרֵי שַׁבַּהוּ זִיוֵיהּ דְאַפּוֹי : מסוה סוּדְרָא :

ויקהל לָא תְבַעֲרוּן אֶשָּׁתָא בְּכָל אֲתַר בֵּית מְדוֹרֵיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבַּתָּא : יַת מַשְׁכְּנָא וְיַת מַשְׁכְּנֵיהּ וְיַת חֲפוּיֵיהּ וְיַת פּוּרְפוֹי וְיַת לְוָחוֹי וְיַת נַגְרוֹי וְיַת עַמּוּדוֹי וְיַת חוּמְרוֹי : ובחרשת וּבִגְלָפִית אַבְנַיָּא טַבְתָא דְאַשְׁלָמָא וְנַגָּרוּת קֵיסָא לְמֶעֱבַד בְּכָל עֲבִידָא דְאוּמָנוּ : נדבה נְסִיבָה : במחברת בְּדַבְיָקָה : מקבילות מִתְחַמָּן : ולירכתי לְשִׁפּוּלֵי : בירכתים בְּשִׁפּוּעַיָּא : והיו וַהֲווֹן מִתְאַמִּין : ויעש וַעֲבַד יַת נַגְרַיָּא מְצִיעָאָה לְבַרְדוּק בְּגֵי לְוָחַיָּא : מסגרת גְּפוּף פְּשַׁךְ חֲזַר וּמַקַּף וַעֲבַד כְּלִיל דִדְהַב לִגְפוּפָא חֲזוֹר וּמַקַּף : ויעש וַעֲבַד יַת כִּיוֹרָא דִנְחָשָׁא וְיַת בְּסִיס דִידֵיהּ דִנְחַשׁ בְּחֶזְוַן נְשַׁיָּא צְנִיעָתָא דַהֲוָה צְנִיעָן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא :

פקודי פְּשַׁךְ אוּרְכֵּיהּ וּפְשַׁךְ פוּתְיֵהּ כְּפִיל : ויערך וּסְדַר עֲלוֹהִי לְחֵם סֵדֶר אַפַּיָּא קֳדָם יְיָ : כי ענן אֲרוּם עֲנַן יְקַר שְׁכִנְתֵּיהּ דַיְיָ הֲוָה מַטַּל עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְאֶשָּׁתָא הֲוָת מְנַהֲרָא עֲלוֹהִי כָּל לֵילְיָא וְחָמָן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן :

Bible. Hebrew 22530 Bible
[The Old Testament, with Aramaic versions Heb
(Targum)... 1874
vol.3-4.

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

Bibl. Hebrew

[The Old Testament with Aramaic Versions (Targum), the commentaries of Rashi, Abraham Ibn Ezra, David Kimhi and others]

[illegible]
[illegible]

Vol III - IV

Bible. Hebrew

Heb

חלק שלישי
ספר ויקרא

מקראות גדולות
עם
ל"ב פירושים

אלה תמה: תרגום אונקלוס, תרגום ירושלמי, תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו, ספורנו, תרגום יונתן לנ"ך, מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורה, רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון, פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר, חידושי מהרש"א, אדרת אליהו, מצודת דוד, מצודת ציון, יוסף לקח, אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי, תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לנבולין ובנין הבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל, וסדר הפטרות עם ביאור המלות, ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים ז"ע, פירושים ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצ"ל אשר נקראים בשם שפתי חכמים העולם:

נלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר שבתי משורר זצלה"ה בעה"מ ס' שפתי ישנים:

(לד) תפלות לליל שבת, ולשבת קודש עם המולדות לכל כרך.

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר' יהושע גרשון נ"י בהסמנות מ' ישכר בער זצ"ל מונק
ברחוב גענשע נומר 4 בבית חומה שלו.

ווארשא

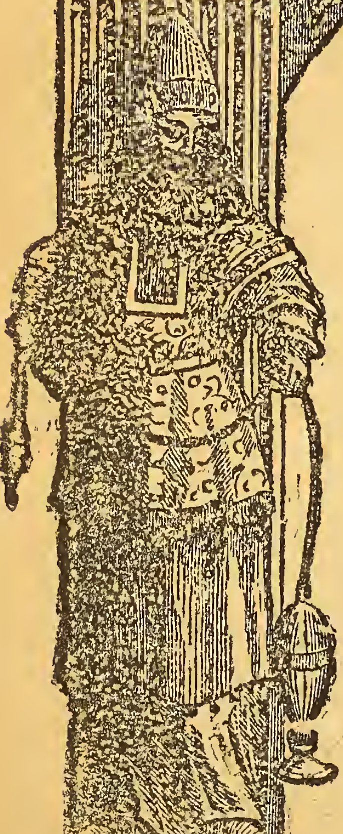
אהרן

משה

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть 3
ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера
на улице Электоральной № 14.
1885.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 10 Января 1885 года.

22560
2|5|92

א"ב מן חד חד קמץ בזקפא וסי' אדע והיה אני אלך מאתך ורוח . ערות תגל ערותך גם תראה חרפתך . אזעק כי מדי אדבר אזעק . אשמע ויהי כאשר קרא
אחרי מות שאול : גבר הנה כן יברך . גבר להטות משפט גבר . גזר ויבן שלמה את גזר . גאל ואני אמרתי אגלה אזנך . געש ממאלי געש אהיאל . דרש כי
חיה אשר ישרץ . ויעף אלי אחד מן השרפים : זע ויצא המן ביום ההוא . זמם עשה ה' אשר זמם . חי מה יתאונן אדם חי . חיי נמתו בבור
ישכב כי היא כסותו לבדה . ילבש כתנת בד קדש ילבש . יזעק לבי למואב יזעק . יפרע והכהן הגדול מאחיו . יצען
לצרי אם שנותי ברק חרבי . למרדכי ויגידו למרדכי את . מעל מאל אביך ויעזרך . מר דרכך ומעלליך עשו אלה . מרד
ינאתי : שמת אנת מלכא שמת טעם . שרי ויקח אברם ונחור להם . עלי וגם מה אתם לי צר וצידון קדמה
שבתה למלאת דבר ה' בפי ירמיה . תקרב ערות אחי אביך . תנחל ויאמר ה' אל אהרן בארצם . תמנו

אל"ף זעירא מאותיות קטנות דאינון א' ויקרא אל משה ריש ספרא . ב' שתי בנות ה' .
מ' מרים הייתם . מ' על מוקדה . נ' נטע ארן וגשם יגדל . נ' ורגן . נ' ויבושבן .

וַיִּקְרָא

בריתי שלום . ולא נשא לשוא . ז' וי'תא . ח' חף אנכי . ט' טבעו בארץ : ט' אחר
בריבו . פ' דשפרא קדמא . צו וצוחת ירושלים . צ' על פני פרץ . ק' קצתי

אלף ואלה מספרם אגרטלי זהב . אמרתי צדקתך לא כסיתי . ארפכשד ויחי שם אחרי הולידו : בסף ולקחתם אגדת אזוב . תניינא דפסוק . בגיא ושב
התקדשו ג' וסי' ויהי כשאת הכהנים דד"ה ויאמר יהושע אל העם התקדשו . כי רבת בקהל אשר לא התקדשו : וטף וישמעו כל שרי החיילים אשר בשדה .
יאמץ ויאמר ה' לה שני גוים . יבחר שלש פעמים בשנה בחגא . יטרף בנימין זאב יטרף . ילד קולה דגר . ירע ויספד עליו המה אסו .
היום . ירחץ אם לא יכבס ובשרו : ירמיה למלאת דבר ה' בפי ירמיה : כף ויצא את בן המלך . כפים נשא לבבנו אל
מה נאכל . נפל בין רגליה כרע נפל תניינא דפסוק . נלקח והאספה כי ילאה . החרב באה . נאסף ויצו אותם לאמר אני . נחמתני
הנתק . צוני ויאמר המלך היד יואב אתך : קט ולא בדרכיהן הלכת : קץ כי בטרם ידע הנער מאוס : רכש וינהג את כל
תגע ושלשים יום ושלשת ימים . תשכב ולרע אין כל כי אם כבשה . תצלח ושניהם המלכים לבבם . תצמח

אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלָיו י וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּמַלִּיל יְיָ עִמֵּיהּ מִמַּשְׁכַּן

ויקרא אל משה ב' וסי' ויקרא אל משה דריש ספרא . ביום השביעי :

תולדות אהרן ויקרא אל משה . יומא ד סנהדרין קא : אלף זעירא . זוהר פקוד ויחי מצורע (מגלה עד) :
וידבר ה' אליו . יומא שם :

(א) ויקרא אל משה . לכל דברות ולכל אמירות ולכל צווים קדמה קריאה ל' חבה (יומא ד' ויקרא רבה) לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר (ישעיה ו') וקרא זה אל זה אבל לנביאי העובדי גלולים נגלה עליהן בלשון עראי ובלשון טומאה שנאמר (במדבר כג) ויקרא אלהים אל בלעם : **ויקרא אל משה .** (יומא ד' ת"כ) הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין יכול אף להפסקות היתה קריאה ת"ל וידבר לדבור היתה קריאה ולא להפסקות ומה היו הפסקות
משמשות

(א) ויקרא . מצאנו כתוב יחיד בעבור שני דברים גם יתכן להיות מצוה אחת בעבור דברים רבים כמצות העולה והקרבן כי בתת כל חלק בעתו ימלט החלק שיש לו חלק לעולם הבא על כן פירוש לכפר לתת כופר והעד מתחלת כי תשא על כן כתיב פן יפגעו בדבר גם יש בעולות סודות לעתידות גם יתבונן מכל קרבן סוד התולדת והחטאת והמנות להחיות מורי התורה. וטעם ויקרא אל משה אחר ולא יכול משה שהכבוד קראו מאהל מועד שיבא שם ושם ידבר עמו והכבוד
לפנים

בעל הטורים ויקרא אל משה . כתיב לעיל ואש תהיה לילה בו וסמיך ליה ויקרא אל משה . לומר מתוך שקרא לו ודבר עמו היו פניו בוערות כאש : בכל מסעיהם ויקרא אל משה לומר שבכל מסע קרא למשה לאמר שיסעו . כדכתיב על פי ה' יסעו : אלף דויקרא זעירא . שמשה לא רצה לכתוב אלא ויקר כדרך שנאמר בבלעם כאלו לא נראה לו השם אלא במקרה ואמר לו הקב"ה לכתוב גם באל"ף וכתבה קטנה : ויקרא אל משה ר"ת אמו . בעטרה שעטרה לו אמו . הקדים משה לה' כביכול כאחד שמדבר עם חבירו ומקדימו דרך מוסר . חמשה אלפי"ן בפסוק כנגד חמשה חומשי תורה . וע' תיבות יש בו וכן יש ע' תיבות בפסוק אנכי ה' אלהיך . לומר שכל הלומד תורה כאלו הקריב כל הקרבנות . וכן ע' תיבות בפסוק זאת תורת העולה :

רמבן

ויקרא הספר הזה הוא תורת כהנים ולוים יבאר בו ענייני הקרבנות כולן ומשמרת המשכן כי כאשר היה ספר אחד בענין הגלות והגאולה ממנו והשלימו בענין אהל מועד וכבוד השם מלא את המשכן צוה בקרבנות ובשמירת המשכן שיהיו הקרבנות כפרה להן ולא יגרמו העונות לסלוק השכינה וצוה בכהנים הנגשים אל ה' שיתקדשו שהזהיר על טומאת מקדש וקדשיו וגם שלא יהרסו לעלות אל ה' כמו שאמר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרוכת אל פני הכפורת אשר על העדת ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת כאזהרת פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב ואח"כ יגביל המשכן כהגבלת הר סיני בעת היות שם כבוד אלהי ישראל. והנה רוב הספר הזה בקרבנות בתורת הקרבן והמקריבים ובמקום שיתקרב בו ויבואו בו קצת מצות נגררות עם אלה כי מתחלה צוה בקרבנות הנדבה ואסר החלב והדם בעבורם ואחרי כן לקרבנות החטא ונגרר אחר זה להזכיר המאכלים האסורים בעבור שהם מטמאים והאוכל או הנוגע בהם בכל קדש לא יגע ואל המקדש לא יבא ואם נכנס שם בטומאה יהיה חייב קרבן עולה ויורד שהזכירו כבר והוצרך להזכיר תורת המצורע ומשפטי היולדת והזב והזבה לחייב אותם בקרבן ולהזהיר עוד מטומאתם כאשר אמר בסופם והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם ונגרר אחר זה שיזהיר על העריות כי משכבם מטמא ועונש יקרא טומאה גורמת לסלוק השכינה ולעלותה ועוד כי השוגג בהן מחוייב החטאת שהזכיר כבר בואם נפש אחת תחטא בשגגה ואחרי כן הזכיר מצות השבת ומועדי ה' בעבור הקרבן כמו שאמר אלה מועדי ה' וגו' להקריב אשה לה' וגו' רוב פרשיות הס' הזה ידבר בהן עם הכהנים דבר אל אהרן ואל בניו צו את אהרן ואת בניו ובפרשת קדושים קצת מצות לבני ישראל רובן נגררות עם ענייני הקרבנות או בדומים להם ובמקומם אפרש בעזרתו של הקב"ה :

אמר הכתוב בכאן ויקרא אל משה וידבר ה' אליו ולא כן בשאר המקומות בעבור שלא היה משה יכול לבא אל אהל מועד להיותו נגש אל המקום אשר שם האלהים רק בקריאה שיקרא אותו שכבר נאמר למשה ודברתי אתך מעל הכפורת אשר אועד לך שמה וכיון שידע שהשם יושב הכרובים שם
פירש

ספורנו

א (א) ויקרא אל משה . תמיד מתוך הענן כענין בהר סיני כאמרו ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן כי לא יכנס שם לשלם בלי רשות
מאהל

לפנים מהפרכת ושם היה משה נכנס כי כן כתוב וזה טעם ותמונת ה׳ יביט. וטעם להזכיר הקרבנות קודם המצות כי השכינה תשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה וכן היה וחלילה חלילה להצטרך לעולה וכן כתוב אם ארעב לא אומר לך רק יש לו סוד: (ב) מכם. מאוחר וכן הוא אדם מכם כי יקריב קרבן וכמוהו רבים או יהיה מכם מתוככם או יהיה מכם רמז להוציא את הגזול כי כן כתוב שונא גזל בעולה: מן הבהמה. יהיה הקרבן כלל ואחר כן מן הבקר ומן הצאן שהם מין כבש ועז פרט גם מלת קרבנכם כלל: (ג) אם עולה קרבנו.

פרט

ד

זִמְנָא לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ
אֲרֵי יְקָרֵיב מִנְּכוֹן קֻרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרֵי
וּמִן עָנָא תְּקָרְבוּן יָת
קֻרְבָּנְכוֹן׃ ג אִם עֲלָתָא

מֵאֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד לֵאמֹֽר׃ ב דַּבֵּ֞ר אֶל־
י״ג בתורה בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵהֶ֔ם אָדָ֗ם
ד׳ פסו׳ דאית בהון מן מן ומן כִּֽי־יַקְרִ֥יב מִכֶּ֛ם קָרְבָּ֖ן לַֽיהוָ֑ה מִן־
הַבְּהֵמָ֗ה מִן־הַבָּקָר֙ וּמִן־הַצֹּ֔אן
ז׳ ר״פ בסיפ׳ תַּקְרִ֖יבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶֽם׃ ג אִם־

משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין ק״ו להדיוט הלמד מן ההדיוט: אליו. למעט את אהרן רבי יהודה אומר י״ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י״ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן י״ג מיעוטין לדבר אתו מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים. יכול ישמעו את קול הקריאה (הרא״ם גורס הדיבור) ת״ל קול לו קול אליו משה שומע וכל ישראל לא שמעו (מ״כ בשם הר״ן שדיוקו דרש״י ממה שהתיבה המיוחדת הדיבור מורגשת במבטא יותר מאלו היה כתוב לו שגם כן תורה על יחוד הדבור אבל אינו מורגש וכתב אליו שג״כ היא תיבה המיוחדת הדיבור ואמנם מורגשת במבטא להורות יחוד יותר והוא שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו ודוק מלאתי): מאהל מועד. (ת״כ) מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך ת״ל (במדבר ז׳) את הקול מהו הקול הוא הקול המתפרש בתהלים (תהלים כט) קול ה׳ בכח קול ה׳ בהדר קול ה׳ שובר ארזים א״כ למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק. כיוצא בו (יחזקאל י) וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה יכול מפני שהקול נמוך ת״ל כקול אל שדי בדברו אם כן למה נאמר עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק: מאהל מועד לאמר. יכול מכל הבית ת״ל (במדבר ז) מעל הכפרת יכול מעל הכפורת כולה ת״ל (שם) מבין שני הכרובים: לאמר. צא ואמור להם דברי כבושין בשבילכם הוא נדבר עמי שכן מצינו (ת״כ מכילתא) שכל ל״ח שנה שהיו ישראל במדבר כמנודים מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבור עם משה שנאמר (דברים ב׳) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה׳ אלי לאמר אלי היה הדבור. ד״א צא ואמור להם דברי והשיבני אם יקבלום כמה שנאמר (שמות יט) וישב משה את דברי העם וגו׳: (ב) אדם כי יקריב מכם. (ת״כ) כשיקריב. בקרבנות נדבה דבר הענין: אדם. למה נאמר (ביצה כ) מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל: הבהמה. (חולין ה ויקרא רבה) יכול אף חיה בכלל ת״ל בקר וצאן: מן הבהמה. ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע (ת״כ): מן הבקר. להוציא את הנעבד: מן הצאן. להוציא את המוקצה (תמורה פרק ו): ומן הצאן. (תמורה שם) להוציא את הנוגח שהמית כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין ת״ל להוציא את הטרפה: תקריבו. מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות: קרבנכם. מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות:

זכר

מאהל ד׳ וסי׳ ויצא מאהל לאה. ויקרא אל משה. יחתך ויסחך מאהל. מתהלך מאהל אל אהל: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם י״ג בתורה וסי׳ אדם כי יקריב. כמעשה ארץ מצרים. מועדי ה׳ אשר. וקצרתם את קצירה. ושבתה הארץ. איש כי יפלא נדר. איש כי תשטה. לנדר נדר. כי תבאו אל ארץ מושבותיכם. בבאכם אל הארץ. (קח צנצנת אחת). ועשו להם ציצת. והורשתם את כל יושבי הארץ. והקריתם לכם ערים: קרבן ה׳ קמצין וסי׳ אדם כי יקריב מכם. והקריב ממנו אחד מכל. ואל פתח אהל מועד. אשר יקריבו. ואם כל בהמה טמאה. וסי׳ בלשון ארמי בר נשא דאקרב בעירא קמי תרעא: מן הבהמה ד׳ פסוקים אית בהון מן מן ומן

תולדות אהרן דבר אל. עירובין נד ר״ה לג חגיגה טז קדושין לו מנחות לג: אדם כי יקריב. שבת ל מנחות קד: מכם. עירובין סג חולין ה יג: קרבן לה׳. נדרים י: מן הבהמה. נזיר לה ב״ק מ זבחים לד מנחות ה ל:

ספורנו

מאהל מועד שלא נכנס אז משה באהל מועד בעוד הכבוד שם וזה היה ביום שכלה משה את הקמת המשכן שאז ירד הכבוד לקדש את המקום ומשרתיו כאמרו ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. וקדשתי את אהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו וכן עשה במקדש שלמה כאמרו ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה׳ את בית ה׳ ובזה קדש את המקום כאמרו הקדשתי את הבית הזה אשר בניתי אבל מן היום הראשון ואילך נכנס משה באהל מועד מחוץ לפרוכת והיה אליו הדבור מעל הכפרת כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת: (ב) אדם כי יקריב מכם. כי יקריב מעצמכם בוודוי דברים והכנעה על דרך ונשלמה פרים שפתינו וכאמרו זבחי אלהים רוח נשברה כי אין חפץ בכסילים המקריבים בלתי הכנעה קודמת וכבר אמרו ז״ל מכם ולא כלכם להוציא את המומר: מן הבהמה. אם יקריב בהמה לא יהיה רק ממין בקר או צאן ולא שום מין חיה אע״פ שהיא בכלל בהמה. כאמרו זאת הבהמה אשר תאכלו וגו׳ איל וצבי וגו׳. והמכוון באלה הפרשיות הוא לפרש מיני מביאי הקרבן ומיני הנקרבים ומיני הקרבנות וסבות ההקרבה ופירש שקרבנות נדבה מקבלים אותם מכל אדם אפילו מן הגוים כמו שבאר אח״כ באמרו ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה כי משחתם בהם מום בם. והנה התועים גרועים מן הגוים בפרט התועים לע״ג ולחלל שבתות בפרהסיא. ופירש שמיני הנקרבים הם בקר וצאן בבהמה ותורים ובני יונה בעופות וסלת ושמן ולבונה. ופירש שמיני הקרבן מהם עולה שלמים ומנחה הבאים לפעמים נדבה ומהם חטאת ואשם שאינם באים אלא חובה. ומזה התבאר ענין קין באמרו ואל מנחתו לא שעה כי היה הוא מכת המינים שאין מקבלים מהם קרבן כמו שהוכיח סופו על תחלתו ושהיתה מנחתו ממין בלתי ראוי להקרבה וכן נח באמרו וירח ה׳ את ריח הניחוח אמר שקבל אותו החלק מקרבנותיו שהיה ראוי לריח ניחוח בהיותו מן המין הראוי להקרבה אבל לא קבל כל קרבנו שהיה מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור. ויובן גם כן מה שרצה באמרו זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי ובאמרו למה לי רב זבחיכם וכאלה רבים בספרי הקדש כי אמנם ראוי שיהיה המביא הקרבן אדם כשר להביא בוחר במין הראוי לקרבן הנאות להשיג התכלית אשר בשבתו בא להקריב ויסמך ידו על קרבנו כמתנפל ומתפלל שיהיה עונו על ראש הקרבן כענין בשעיר המשתלח ובזה יוציא לאיזה פעל של הכנעה את מחשבת התשובה אשר בלבו ונרצה לו לכפר עליו. ובהיות מיני החטא קצתם במחשבת הלב בלבד וקצתם גם במעשה הנה לכפרת הרהור הלב יאות אותו החלק אשר יעלה כליל המזבח והם העולה ואימורי הקרבנות ואזכרת המנחות ולכפרת המעשה יאותו חלקי הקרבן הנתן לכהנים וזה שתמורת איברי החוטא שהתעסקו בפעולת הרע ינתן חלק איברי הקרבן לעובדי האל המתעסקים בעבודתו כאמרו ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם וכן אז״ל שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ובהיות הפועל הרע הראוי להתכפר בקרבן קצתו עם כובד עון כמו חייבי כריתות וקצתו קל מזה אבל כם איזה חלול בקדש. הנה לחלק הראשון יאות החטאת לחטא את הנפש בשגגה בחיוב כרת כאמרו ונכרתה הנפש ההוא. ולחלק הב׳ יאות האשם לשגגת חלול אשר הפשע לו וזה בהכנעת הקרבן עם התשובה ותורה אחת להם אמנם קרבן השלמים הוא במשתף הבעלים עם משרתי האל לעבדו שכם אחד ובהיות התשלומים של

[illegible]

רמבן

נתירא לבא באהל כלל עד שקרא אליו כאשר בהר סיני שאמר ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן או שלא היה משה יודע שהכבוד באהל ושיהיה לו הדבור משם כי לא כסהו הענן עד יום השמיני כדעת רבותינו ואחרי הקריאה בא משה באהל לפני ולפנים כמו שדרשו אהרן בכל יבא ואין משה בכל יבא וזה דרך פשט בכתוב הזה וכבר פירשתיו למעלה ורבותינו אמרו כי לכל הדברות ולכל האמירות ולכל הצוויים קדמה קריאה כלומר שיאמר אליו משה משה ויאמר הנני וזה דרך חבה וזרוז למשה והנה על דעתם הזכיר זה בכאן בעבור שהוא תחלת הדבור אשר היה אליו מאהל מועד ללמד על כלם כי כן יהיה משפטו כל הימים בכל התורה ומאהל מועד לדעתם הוא מוקדם ויקרא אליו מאהל מועד וידבר ה׳ אליו באהל כי משה שם היה ושיעור הכתוב כפי פשוטו ומשמעו ויקרא ה׳ אל משה וידבר אליו מאהל מועד ועל דרך האמת הוא כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳ וסודו ידוע ממעמד הר סיני ובעשרת הדברות וכבר רמזתי לו:

אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳ מן הבהמה. שיעור הכתוב הזה אדם מכם כי יקריב מן הבהמה קרבן לה׳ מן הבקר ומן הצאן תקריבו והענין בעבור שיבוא אחרי כן בקרבן העוף ובקרבן המנחה אמר כאן כשיקריב אדם קרבן בהמה יקריב מאלה השנים ולא חיה ולא שאר בהמות והנה זה לאו הבא מכלל עשה במקריב חיה כמו שאמרו בזבחים פרק שלישי המעלה איברי חיה ר׳ יוחנן אומר עובר בעשה:

תקריבו. מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות. קרבנכם מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות לשון רש״י פי׳ הרב כן לומר שאם יתנדבו רבים להביא עולה עולת השותפין היא מה בין שנים המשתתפין בקרבן ובין עשרה ואלף שנשתתפו בו אבל קיץ המזבח הבאים מן המותרות לב ב״ד מתנה עליהן ולפיכך היא עולת צבור. והנה לדעתו כל עולה שיביאו רבים חוץ מן המותרות דינה כדין השותפין וטעונה סמיכה בכלם ונסכים קרבים משלהם ואולי לדעתו עולת העוף שהיא באה נדבת שנים ואינה באה נדבת צבור וכן השלמים שאמרו בהם שהשותפין מביאין אותם נדבה ואין הצבור מביאים אותם נדבה בכלן יכולין הרבים להתנדב להם בתחלה דעולת השותפין היא נקראת ושלמי שותפין הם נקראין לא מעטו אלא שלא יביאו אותן מן הקופות ואפשר שנאמר שאם רצו צבור להפריש בתחלה לנדבה ויגבו אותה כאשר יגבו השקלים לתמידין ומוספין שתהיה נדבת צבור כעולת בהמה ואין בה סמיכה שנתרבה מן הכתוב הזה וכל זמן שיתנדבו בו רוב ישראל היא נדבת צבור ואינה כעולת העוף ולא כשלמים ומעוטן דומין ליחידים והוא העיקר:

וסמך

עֹלָ֤ה קָרְבָּנוֹ֙ מִן־הַבָּקָ֔ר זָכָ֖ר תָּמִ֣ים
יַקְרִיבֶ֑נּוּ אֶל־־פֶּ֜תַח אֹ֤הֶל מוֹעֵד֙
יַקְרִ֣יב אֹת֔וֹ לִרְצֹנ֖וֹ לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃
ד וְסָמַ֣ךְ יָד֔וֹ עַ֖ל רֹ֣אשׁ הָעֹלָ֑ה
וְנִרְצָ֥ה ל֖וֹ לְכַפֵּ֥ר עָלָֽיו׃ ה וְשָׁחַ֛ט
אֶת־־בֶּ֥ן הַבָּקָ֖ר לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה
וְהִקְרִ֡יבוּ בְּנֵ֨י אַהֲרֹ֤ן הַכֹּֽהֲנִים֙ אֶת־
הַדָּ֔ם וְזָרְק֨וּ אֶת־הַדָּ֤ם עַל־הַמִּזְבֵּ֙חַ֙
סָבִ֔יב אֲשֶׁר־־פֶּ֖תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃
ו וְהִפְשִׁ֖יט אֶת־הָעֹלָ֑ה וְנִתַּ֥ח אֹתָ֖הּ
לִנְתָחֶֽיהָ׃ ז וְ֠נָתְנוּ בְּנֵ֨י אַהֲרֹ֧ן

קָרְבָּנֵיהּ מִן תּוֹרֵי דְּכַר שְׁלִים
יְקָרְבִינֵּיהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא יְקָרֵיב יָתֵיהּ לְרַעֲוָא
לֵיהּ קֳדָם יְיָ׃ ד וְיִסְמוֹךְ
יְדֵיהּ עַל רֵישׁ עֲלָתָא וְיִתְרְעֵי
לֵיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי׃ ה וְיִכּוֹס
יָת בַּר תּוֹרֵי קֳדָם יְיָ וִיקָרְבוּן
בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יָת דְּמָא
וְיִזְרְקוּן יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא
סְחוֹר סְחוֹר דְּבִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ ו וְיַשְׁלַח יָת
עֲלָתָא וִיפַלֵּג יָתַהּ
לְאֵבְרַהָא׃ ז וְיִתְּנוּן בְּנֵי

ס׳ חסר בליש׳

ד׳ חסר את

ג׳

כל בן מנוגן בקמץ במ״ג

ל׳ ומ׳ כנודי מעלי הפסוק .ב׳

ג׳

(ג) זכר. (ת״כ) ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה שאין ת״ל זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס (בכורות מא ת״כ): תמים. בלא מום: אל פתח אהל מועד. (ת״כ) מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפי׳ נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל א׳ לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ותקרב כל א׳ לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו ת״ל יקריבנו: יקריב אותו. (ת״כ זבחים קיט) מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו ת״ל לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני: לפני ה׳ וסמך. אין סמיכה בבמה (ת״כ): (ד) על ראש העולה. להביא עולת חובה לסמיכה ולהביא עולת הצאן: העולה. פרט לעולת העוף: ונרצה לו. על מה הוא מרצה לו א״ת על כריתות ומיתות ב״ד או מיתה בידי שמים או מלקות הרי עונשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה (ת״כ): (ה) ושחט והקריבו הכהנים. (זבחים ל״ב) מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר: לפני ה׳. בעזרה: והקריבו. (זבחים ד׳) זו קבלה שהיא הראשונה ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן (ס״א שתיהן) בבני אהרן: בני אהרן. (ת״כ) יכול חללים ת״ל הכהנים: את הדם. וזרקו את הדם. (זבחים פ״ח) מה ת״ל דם דם שני פעמים להוציא את שנתערב במינו או בשאינו מינו. יכול אף בפסולים או בחטאות הפנימיות או בחטאות החיצוניות שאלו למעלה והיא למטה תלמוד לומר במקום אחר דמו: וזרקו. (ת״כ) עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזויות לכך נאמר סביב שיהא הדם נתון בארבע רוחות המזבח או יכול יקיפנו כחוט תלמוד לומר וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה. אי וזרקו יכול בזריקה אחת תלמוד לומר סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ארבע: אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן שהוא מפורק (זבחים פ״ה): (ו) והפשיט. מה תלמוד לומר העולה לרבות את כל העולות להפשט ונתוח (ת״כ): אותה לנתחיה. ולא נתחיה לנתחים (ת״כ): (ז) ונתנו אש. אע״פ שהאש

יורדת

פרט ועולה מפורשת: מן הבקר. גדול או קטן אחר שמונת ימים ובעבור היות העולה קרבה כלה לגבוה היא הנכבדת והזכר נבחר מהנקבה על כן אין בעולם נקבה: תמים. בלא מום. ואחר שאמר יקריבנו פירש אל המקום אשר יקריב אותו כי יכנס בחצר אהל מועד: לפני ה׳ דבק בטעם עם אל פתח אהל מועד יקריב אותו: לרצונו לפני ה׳. שיקריבנו ברצונו ולא באונס: (ד) וסמך ידו. היה נראה מהפשט שבידו האחת יסמוך כי דרך שעיר המשתלח איננו כדרך כל קרבן ע״כ שנה הכתוב רק כאשר מצאנו המעתיקים שהעתיקו שכל סמיכה בשתי ידים סמכנו עליהם והגוף הקרב לכפר על העולה על הרוח יקרא עולה ג״כ הקרב בעבור חטאת ואשם יקרא חטאת ואשם: ונרצה לו. יפיק רצון מהשם: לכפר עליו. להיות כופר עונש שיש עליו: (ה) לפני ה׳. כמו עולת הצאן

על

ומן וסי׳ נמסר בסדר וארא: לרצנו ה׳ חסר בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר ויחי: וסמך ידו ד׳ חסר את וסי׳ וסמך ידו על ראש העלה. וסמך ידו על ראש קרבנו. וסמך ידו על ראש השעיר. וסמך ידו אל הקיר: בן הבקר כל בן מנוגן בקמץ בס״ז פתחין וסי׳ נמסר בסדר ויצא:

תולדות אהרן אם עלה. מנחות נא: קרבנו. ב״ק סו סז מנחות לד: זכר תמים. בכורות מא מב: יקריב אתו. ר״ה ו יבמות קו קדושין נ בתרא מח ערכין כא כריתות ז: לרצונו. ערכין כא: לפני ה׳. זבחים קיט: וסמך. עירובין לו יומא כז מגלה כ חגיגה טז קדושין לו זבחים לב לג קיט חולין ב מנחות לג: ושחט. יומא כז מגילה ת כ זבחים לב לג מז מנחות יט חולין יג יז כז ל: לפני ה׳. זבחים לב מז: והקריבו בני אהרן. ברכות לג יומא טז חגיגה יא קדושין לא זבחים ד יג לב לה פא מנחות י יט:

בעל הטורים בן בקר. עולה שני״ד שצריך להיות בן שנה: וזרקו את הדם. בבן בקר כתיב את הדם ובצאן כתיב את דמו לפי שדמו של צאן דומה לדם האדם לכך כתיב דמו שמעלה עליו הכתוב כאלו הקריב דמו: בבן בקר כתיב וקרבו וכרעיו ובצאן כתיב והקרב והכרעים דאיתא בתנא דבי אליהו לפי כשמהלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו שתי וערב אבל בהמה גסה מגבהת כרעיה לצדדין ולכך בהמה דקה מעתנה מאכלה בבטנה וע״כ נותנה ג״כ מבונה מבהמה גסה׳

רמבן

(ד) **וסמך** ידו. בשתי ידיו כי מצאנו וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל ודרשו בו ידו כל יחיד ויחיד והנה הוא בשתי ידיו ובשעיר המשתלח מפורש וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר ולא ידעתי א״כ למה כתב הכתוב בכל שאר הסמיכות את ידו ואולי להוציא ממנו מה שדרשו ידו ולא יד שלוחו כי שמא היה במשמע ידיו להביא את שתיהן ולא נמעט בו השליח אבל עכשיו שהסמיכה בשתי ידיו לא כתב לשון יחיד אלא למעט השליח שאף על פי ששלוחו כמותו בשאר המקומות לא נדון כן בסמיכה ובתורת כהנים וסמך אהרן את שתי ידיו מלמד שהסמיכה בשתי ידים בנין אב לכל הסמיכות שיהיו בשתי ידים:

ונרצה לו לכפר עליו. על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות ב״ד או מיתה בידי שמים או מלקות הרי ענשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה לשון רש״י וברייתא היא בתורת כהנים ואני תמה וכי היכן ענשו אמור כי הקרבנות בשוגגין הן מרצין ונוכל לומר שיכפרו על חייבי מיתה בידי שמים שוגגין ועל חייבי מלקות שוגגין ועל חייבי מיתות ב״ד שוגגין באותן שאין חייבין עליהם חטאת כגון מכה אביו ואמו ומקלל בשם שהחטאת מכפרת בחייבי כריתות שוגגין. ואולי בעבור שפירש הכתוב בחייבי מיתות ב״ד ובחייבי כריתות עונשן במזיד ובשוגג ופירש בחייבי מיתה בידי שמים עונשן במזיד למיתה ובחייבי לאוין למלקות ולא פירש להם שום עונש בשוגג נראה להם לחכמים שכל העונש שבהם פירשו הכתוב כי למה יפרש עונשן של אלו במזיד ובשוגג ויפרש עונש האחרים במזיד ולא יפרש אותו בשוגג ויאמר שיהא מחוייב להביא בהן עולה ולכך ראוי שאין בחייבי מיתה בידי שמים ובחייבי מלקות אלא עונשן המפורש בהן במזיד אבל בשוגג אין עליהם נשיאות חטא ואין צריכין רצוי כלל. וזהו שאמרו כבר ענשן אמור שכל העונש שרצה להטיל עליהם כבר אמרו הכתוב אבל על עשה ועל לא תעשה הניתק לעשה המזידין שלא הזכיר בו שום עונש ואי אפשר שלא יענש בהם בזה ירצה בעולה הזו אם יביאנה בנדבת נפשו ויתכן לומר כי בעבור שלא הזכיר בקרבנות הנדבה לכפר עליו על שגגתו אשר שגג כאשר בקרבנות שחטא יאמר ונרצה היה לרבותינו במשמעות הזה שיכפר על המזידים שאינם רצויים לפניו כי השוגג אע״פ שחטא רצוי השם הוא אם כן אי אפשר לכפר לו במזידים זולתי על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה שלא נגזר בהם עונש אלא שאינם רצויים למלך שעברו על מצותו ובמה ירצו אל אדוניהם בדורון הזה. וראיתי באגדה בויקרא רבה תני רבי שמעון בן יוחאי אין העולה באה אלא על הרהורי עבירת הלב. אמר רבי לוי מקרא מלא הוא והעולה על רוחכם היה לא תהיה העולה מכפרת על העולה על רוחכם וכן באיוב הוא אומר והעלה עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם הדא אמרה אין העולה באה אלא על הרהורי הלב והטעם שלפי שהוא חטא שאין מכיר בו אלא ה׳ לפיכך כולה כליל לה׳ ולשון ונרצה לו יחזור אל השם הנכבד הנזכר שיתרצה לו בקרבן הזה לכפר עליו מלשון ובמה יתרצה זה אל אדניו ואור פניך כי רציתם וכן רבים ויתכן כי ונרצה כנוי לחטא שנרצה לו חטאו לכפר עליו מלשון כי נרצה עונה עד רצתה הארץ את שבתותיה והם ירצו את עונם לשון השלמה ויתכן שהוא כענין הראשון כאלו העון רצוי לפני השם לא יחר אפו בו עוד:

(ה) **ושחט** והקריבו הכהנים. מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר והקריבו זו קבלה ומשמעה לשון הולכה למדנו ששתיהן בבני אהרן לשון רש״י ואיננו נכון אבל מדרש רבותינו והקריבו זו קבלת הדם שאין לשון והקריבו קריבת הדם למזבח שהיא ההולכה אבל הוא לשון קרבן והוא לקבלו ולזרקו על גבי המזבח כי הזכיר בבעל הקרבן הבאה וסמיכה ושחיטה ואחרי השחיטה הזכיר בני אהרן מיד אם כן אף הקבלה עצמה מצות כהונה ואינה אלא בכהן כשר ובכלי שרת וכל שכן הולכה וזריקה ועוד שהולכת אברים לכבש פסולה בזר שכך דרשו והקריב הכהן את הכל והקטיר המזבחה זו הולכת אברים לכבש אם כן אף הולכת הדם צריכה כהן בכיהונו:

(ו) **והפשיט** את העולה. מצוה שיפשיטנה כולה ואחרי כן ינתח אותה ואמר והפשיט ונתח כי בבעל הקרבן ידבר כאשר אמר וסמך ושחט כי ההפשט והנתוח אינן עבודות וכשרות בזר ולכך חזר אח״כ ואמר ונתנו בני אהרן וכן רחיצת הקרבים כשרה בזר ולכך אמר וקרבו וכרעיו ירחץ במים ועל הקרבן ואחרי כן והקטיר הכהן ואמר לשון רבים ונתנו וערכו כי בכל מצות הכהונה יאמר כן בעבור שהכהנים רבים יתאספו בבית השם לעשות העולה וברב עם הדרת מלך אבל איננו עכוב שהרי למד למטה

ועוד

(יא) על ירך המזבח צפונה. כנגד השלחן. וטעם ושחט הכהן שישחטנו אחד ויזרקו רבים את הדם וכן כתוב וימציאו בני אהרן. וטעם אשר פתח אהל. להוציא מזבח הקטרת: (ו) והפשיט. כהן או לוי נלוה אליו: (ז) ונתנו בני אהרן. שלא יגשו הלוים וזאת מצוה על הכהנים ולא פחותים משנים: (ח) הפדר. רבים חכמי הדור פירשוהו הגוף והנכון בעיני שהוא הפדר החלבים וכן הוא וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים שהם נתחי הגוף את הראש ואת הפדר שהם החלבים ויחסר וי"ו שהוא כמנהג הלשון אודם פטדה וברקת ונתח אותו לנתחיו ולנתחי הגוף את ראשו ואת פדרו או יהיה פירוש את הראש עם הראש וכמוהו רבים והעד הנאמן ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הפדר: (ח) וערכו. על בן הבקר כי הוא גדול ועל הכבש וערך: (ט) ירחץ במים. כהן או לוי ע"כ הוצרך להוסיף עם והקטיר מלת הכהן. אשה. שם התאר וטעמו קרבן אש והוא תאר למלת הכל:

ניחוח

אַהֲרֹן כַּהֲנָא אֶשָּׁתָא עַל
מַדְבְּחָא וִיסַדְּרוּן אָעַיָּא עַל
אֶשָּׁתָא: ח וִיסַדְּרוּן בְּנֵי אַהֲרֹן
כַּהֲנַיָּא יָת אֵבָרַיָּא יָת
רֵישָׁא וְיָת תַּרְבָּא עַל אָעַיָּא
דְּעַל אֶשָּׁתָא דְּעַל מַדְבְּחָא:
ט וְגַוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי יְחַלֵּל
בְּמַיָּא וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת
כּוֹלָּא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא
קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם

הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ
עֵצִים עַל־הָאֵשׁ: ח וְעָרְכוּ בְּנֵי
אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים אֶת־
הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים
אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־
הַמִּזְבֵּחַ: ט וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ
בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל
הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחוֹחַ

ב׳ ופרשו. ד׳ פתחין וא׳ קמץ

ג׳ מ״ל בתורה

יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט (חולין ס"א): בני אהרן הכהן. כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: (ח) בני אהרן הכהנים. כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמונה בגדים עבודתו פסולה: את הנתחים ואת הראש. (ת"כ) לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך למנותו לעצמו: ואת הפדר. (ת"כ חולין פ"ב) למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה: אשר על המזבח. שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: (ט) עולה. לשם עולה יקטירנו (זבחים ס"ד): אשה. כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון אש פושיי"ר בלעז: ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני:

ואם

ירחץ ה׳ ד׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ והקרב והכרעים ירחץ. וקרבו וכרעיו ירחץ. ואם לא יכבס ובשרו דין קמץ והיה לפנות ערב ירחץ. ישמח צדיק כי חזה נקם: אשה כל ויקרא אשה בטעם תביר תחת אשה בס״ב שהתביר תחת עלה וכל במדבר דכוותה בס״ב וסי׳ ואת חלבם תקטיר. הכבש: ניחוח ה׳ מלאים בלישנא נמסר בסדר תצוה:

תולדות אהרן (ונתנו. יומא לט: וערכו. שם מ): את הראש. יומא כה: הפדר. חולין כז: על העצים. זבחים כב מנחות כ כו כז תמיד כט: וקרבו וכרעיו. יומא כה: אשה ריח. שבועות יו מנחות קו עקידה שער לב:

רמבן

וערך הכהן אותם והפשיט ונתח: ונתנו בני אהרן אש. אין זה הסדר שהראוי שיערכו הכהנים המערכה ואחרי כן ינתחו העולה וכך היה סדר המערכה בתמיד וכן מה שאמר וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש ואחרי כן והקרב והכרעים ירחץ במים אין הכוונה שיעשה בסדר הזה כי העריכה היא הקטרת הנתחים שצוה למטה והקטיר הכהן את הכל ואם כן אין הסדר שיעלה הנתחים והראש והפדר על האש שבמזבח ואחרי כן ירחץ הקרב והכרעים ויקטירם אבל תחלה ינתח וירחץ ואחרי כן יעלה הכל על האש ויקטיר אבל ענין הכתוב שהקדים זריקת הדם ללמד שהיא קודמת לכל דבר ואחרי כן צוה בהקטרת האברים ואמר שיפשיט וינתח להעריך אותם על האש אחרי רחיצת הקרב והכרעים ואז יקטיר הכל כאחת וזהו שאמר את הכל והכונה ששנה הכתוב באברים לומר וערכו על האש והקטיר ללמד שאחר שיסדרם על האש לא יניחם עד שיבער בהם האש ויאכל אותם ותעלה מהם הקטורת וכן מה שהקדים הפשט ונתוח למערכת האש ללמד שאין בעולת הנדבה חובה להקדים להמערכה כעולת התמיד שנצטוינו ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר והיא קודמת לכל דבר המזבח כמו שמפורש במסכת יומא:

(ח) **את** הפדר. תרגם אונקלוס תרבא וכן דברי כל המפרשים פה אחד ואין למלה חבר. ולפי דעתי שאיננו שם לחלבים כולם רק לחלב הדק הפרוס ומבדיל בין הקרבים והמלה מן ההפוכים פדר פרד שמפריד בין הקרבים העליונים לתחתונים. ולכך אמרו רבותינו שיהא פורס הפדר על בית השחיטה שזהו דרך כבוד של מעלה שהחלב ההוא ראוי לפרסו ולכסות בו וכן נהגו חשובי האומות לפרסו על הגלי ואם יהיה שם לחלבים כולם יקרא החלב כן בעבור שהוא השומן הנפרד מן הבשר וכן הוא כנויו בפי חכמי הטבע כאשר אזכיר:

(ט) **עולה**. לשם עולה. אשה כשישחטנו יהא שוחט לשם האש וכל אשה לשון אש. ניחוח נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני לשון רש"י ולא פי' הרב מהו לשם האש. ובגמרא אמרו לאפוקי גבבא דלא ופירשו בו שישחטנו על מנת להעלותו על גבי אש בוערת במערכה לא להעלות על גבי גחלים עוממות שמתכבות והולכות ולי נראה שצריך לכוין שתאכלנו האש לגמרי לא שיצלה שם מעט והוא מלשונם בבן סורר ומורה כבשר כיבא דאכלי גנבי ובמסכת ערובין ובכביב וניכול ויש שגורסין שם לאפוקי גבבא דלא שיתכוין להעלותו על גבי אש של עצים כדכתיב על העצים אשר על האש ולא יחשוב להעלותו על גבי אש של קש ושל גבבא כענין ששנינו בירה שהסיקוה בקש ובגבבא והנה בכתוב הזה טעם הקרבנות שהם אשה ריח ניחוח לה' ואמר הרב במורה הנבוכים כי טעם הקרבנות בעבור שהמצריים והכשדים אשר היו ישראל גרים ותושבים בארצם מעולם היו עובדים לבקר ולצאן כי המצריים עובדים מזל טלה והכשדים עובדים לשדים אשר יראו להם בדמות שעירים ואנשי הודו עד היום לא ישחטו בקר לעולם בעבור כן צוה לשחוט אלה השלשה מינין לשם הנכבד כדי שיודע כי הדבר שהיו חושבים כי הם בתכלית העבודה הוא אשר יקריבו לבורא ובו יתכפרו העונות כי כן יתרפאו האמונות הרעות שהם מדוי הנפש כי כל מדוה וכל חולי לא יתרפאו כי אם בהפכן אלה דבריו והנה הם דברי הבאי ירפאו שבר גדול וקושיא רבה על נקלה יעשו שלחן ה' מגואל שאיננו רק להוציא מלבן של רשעים וטפשי עולם והכתוב אמר כי הם לחם אשה לריח ניחוח וגם כי לפי שטותם של מצרים לא תתרפא מחלתם בזה אבל תוסיף מכאוב כי מחשבת הרשעים הנזכרים לעבוד למזל טלה ומזל שור שיש להם כח בהם כפי מחשבתם. ולכן לא יאכלו אותם לכבוד כחם ויסודם אבל אם יזבחו אותה לשם הנכבד זה כבוד להם ומעלה והם עצמם כך הם נוהגים כמו שאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים ועושי העגל יזבחו לו והרב מזכיר שהיו מקריבים ללבנה בכל ראשי חדשיהם ולשמש בעלותה במזלות הידועים להם בספריהם ויותר תתרפא המחלה באכלנו מהם לשובע שהוא אסור להם ומגונה בעיניהם ולא יעשו כן לעולם והנה נח בצאתו מן התיבה עם שלשת בניו אין בעולם כשדי או מצרי הקריב קרבן וייטב בעיני ה' ואמר בו וירח ה' את ריח הניחוח וממנו אמר אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ולא היה עדיין בעולם שמץ ע"ג כלל ובלעם אמר את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח ואין דעתו עתה לשלול ממנו אמונות רעות כי לא נצטוה בכך אבל עשה כן לקרבה אל האלהים כדי שיחול עליו הדבור ולשון הקרבנות את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי וחלילה שלא יהא בהם שום תועלת ורצון רק שוללות לע"ג מדעת השוטים ויותר ראוי לשמוע הטעם שאומרים בהם כי בעבור שמעשה בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה צוה השם כי כאשר יחטא ויביא קרבן יסמוך ידיו עליו כנגד המעשה ויתודה בפיו כנגד הדבור וישרוף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה והכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלהיו בגופו ובנפשו וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכפר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו נפש תחת נפש וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו והמנות להחיות בהן מורי התורה שיתפללו עליו וקרבן התמיד בעבור שלא ינצלו הרבים מחטוא תמיד ואלה דברים מתקבלים מושכים הלב כדברי אגדה ועל דרך האמת יש בקרבנות סוד נעלם תכנס בו ממה שאמרו רבותינו בספרי ובסוף מנחות אמר ר' שמעון בן עזאי בא וראה מה כתיב בפרשת הקרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהיך ולא אלהים ולא שדי ולא צבאות אלא יו"ד ה"א שם המיוחד שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק ושמא תאמר לאכילה הוא צריך תלמוד לומר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה לא אמרתי לכם זבחו אלא כדי שיאמר ויעשה רצוני ובתחלת תורת כהנים רבי יוסי אומר כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחון פה לאפיקורסים לרדות אלו דבריהם ז"ל ואמת כי בפרשת הקרבנות לא נאמר לא אל ולא אלהים אבל מצאנו והעלית עולות לה' אלהיך וכתיב לחם אלהיהם הם מקריבים וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב וכתוב במזמור הנזכר זבח לאלהים תודה ועוד כתוב כי מעלו אבותינו ועשו הרע בעיני ה' גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל אבל הענין כלו מבואר בתורה שנאמר את קרבני לחמי לאשי ואמר לחם אשה שהם לחם לאשי וממנו לאשים ואשה לשון אש

ואמר

(י) ואם מן הצאן. (ת"כ זבחים פרק ה) וי"ו מוסיף על ענין ראשון ולמה הפסיק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה: מן הצאן מן הכשבים ומן העזים. הרי אלו ג' מעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם (ת"כ בכורות פרק ז): (יא) על ירך המזבח. על צד המזבח: צפונה לפני ה'. ואין צפון בבמה (זבחים קיט): (יד) מן העוף. ולא כל העוף לפי שנא' תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר ת"ל מן העוף (קדושין כד): תורים. גדולים ולא קטנים: בני יונה. קטנים ולא גדולים (חולין כב): מן התורים או מן בני היונה. פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים: (טו) והקריבו. (חולין סה) אפילו פרידה אחת יביא: הכהן ומלק. (חולין סס) אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצצן (חולין כא): ונמצה דמו. לשון (משלי ל) מיץ אפים (ישעיה טז) כי אפס המץ כובש בית השחיט' על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד (זבחים סה): ומלק והקטיר ונמצה. אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו

ניחוח. מפורש: (יא) על ירך המזבח. מחוץ וכן ירכתי צפון כי רבים תעו ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלים: (יד) מן התורים. גדולים ולא קטנים: בני היונה. להוציא את הגדולים על כן לא אמרו יונים: (טו) ומלק. אין לו אח במקרא ומשפט המליקה מדברי הקבלה: ונמצה דמו. מבנין נפעל מגזרת מצית

לַיהוָה׃ ס י וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן־הַכְּשָׂבִים אוֹ מִן־הָעִזִּים לְעֹלָה זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ יא וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יב וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ שני פ

יד וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהוָה וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת־קָרְבָּנוֹ׃ טו וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר

י"ג ר"פ בסי' · ל' · ח' בט' מאריכין בספ' · ד' פתחין ול' קמץ · ל"ג. נ' · כול' חסרים · ד · ג'. ט' · ל"ג. · לי כתי' ה"א.

יְיָ׃ י וְאִם מִן עָנָא קֻרְבָּנֵיהּ מִן אִמְּרַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי עִזַּיָּא לַעֲלָתָא דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ׃ יא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ עַל צִדָּא דְמַדְבְּחָא צִפּוּנָא קֳדָם יְיָ וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יב וִיפַלֵּג יָתֵיהּ לְאֵיבָרוֹהִי וְיָת רֵישֵׁיהּ וְיָת תַּרְבֵּיהּ וִיסַדַּר כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל אָעַיָּא דְּעַל אִישָּׁתָא דְּעַל מַדְבְּחָא׃ יג וְגַוָּא וּכְרָעַיָּא יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וִיקָרֵיב כַּהֲנָא יָת כּוֹלָּא וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ יד וְאִם מִן עוֹפָא עֲלָתָא קֻרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ וִיקָרֵיב מִן שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה יָת קֻרְבָּנֵיהּ׃ טו וִיקָרְבִינֵּיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא וְיִמְלוֹק יָת רֵישֵׁיהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וְיִתְמְצֵי דְמֵיהּ עַל כּוֹתַל מַדְבְּחָא׃

על ה' בטעם מאריכין בספרא וסי' על ירך המזבח צפונה. על כל קרבנך תקריב מלח. על חטאתו אשר חטא. וחברו על שגגתו אשר שגג. על אשי. על המטהר. על לחם הבכורים: וערכו בני אהרן. ונתח אתו לנתחיו על העצים אשר על האש אשר על המזבח צש"ז סימן: ושסע אתו בכנפיו. על העצים אשר על האש צ"ש סימן: קדמא את הנתחים את הראש את הפדר. נר"ף סימן: עלה הוא אשה ריח ניחח לה' ב' וסי' והקרב והכרעים. ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל: והקריבו ג' ומ"ל וסימן והקריבו הכהן אל המזבח. ואם עז קרבנו. וטהרה ממקור דמיה: אל המזבח ט' וסי' או בגשתם אל המזבח. ירחצו מים ולא ימותו. ובקרבתם אל המזבח ירחצו. והקריבו הכהן אל המזבח ומלק. והבאת את המנחה. ויקרב אהרן אל המזבח. קרב אל המזבח ועשה. ויצא אל המזבח אשר לפני ה'.

תולדות אהרן ואם מן הצאן. נזיר לה זבחים מח בכורות מא (פסחים לב שקלים מו): זכר תמים. בכורות מא מב: ושחט אותו. זבחים מז מט נח סב קיט מנחות נו: וזרקו. פסחים סד זבחים סא: ואת ראשו. יומא כה זבחים נא חולין כז: והקרב והכרעים. זבחים כב נא: והקריב הכהן. פסחים סה יומא כז חגיגה יא זבחים ד יד כד סו מנחות ו חולין ג: עלה הוא. זבחים יב: ואם מן העוף. קדושין כד: והקריב מן. זבחים סה חולין כב: והקריבו הכהן. זבחים סה סו חולין כא כריתות ט: ומלק את ראשו. קדושין לו זבחים סה חולין כא כב: ונמצה דמו. זבחים סה:

בעל הטורים

גבי בקר לא כתיב אלא והקטיר בצאן כתיב והקריב והקטיר לפי שצאן הוא מועט ומקריב ומקטיר הכל בפ"א: גבי בקר לא כתיב הוא ובצאן וגם בעוף כתיב עלה הוא לפי שעולת העוף באה תחת הכבש בדלו' יכול אם עמו כבש יפה כשר ת"ל הוא: גבי בקר כתיב לרצונו ולא בצאן ובעוף לפי שמרבה לכפרה. צפנה. כדי להגין ממ"ש מצפון תפתח הרעה. כתיב צפון בצאן. כנגד יצחק שאסרו צפון וכן בעזים כתיב צפון כנגד יעקב שנא' בו ואת עורות גדיי העזים: ומלק את ראשו. מליקה מן הצואר לפי שהיונה כשהיא פורחת מחזרת הסימנים ע"ג הצואר ועולת העוף למעלה ע"ש יצחק יונת אלם שהועלה למעלה ע"ג המזבח:

רמבן

ואמר ר"א אשה שם התואר וטעמו קרבן אש והוא תואר למלות הכל ובמנחה שאמר והקטיר הכהן את אזכרתה אשה ריח ניחוח לה' יהיה תואר לקומץ אבל אשה שם כמו אש ועולה אשה כמו עולת אש ריח ניחוח לה' וכן כלם כי טעמם כמו לחם אשה אבל לא אמר אש ואמר אשה כמשמעו כאשר הראה אותך בהר במתן תורה והוא הקרבן במדת הדין והזביחה לשם ה' לבדו שלא יתכוין לדבר אחר בעולם רק לשם ה' לבדו וזה טעם עולה הוא אשה הוא ולכך אמר הכתוב כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קדש כי לאשה ה' קרבן אלהים ולכך אמרו שלא יזכיר בפרשיות של קרבנות לא אל ולא אלהים אלא אשה לה' ריח ניחוח לה' כי הכונה לה' לבדו תהיה לא יכוין המקריב ולא יעלה במחשבתו רק לשם המיוחד. והוא מאמר החכמים ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד בתורת כהנים לה' לשם מי שעשה את העולם והוא מה שאמר המזמור זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ. ואין נודרין אלא לשמו המיוחד והוא מה שאמר אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך כאשר אמר אנכי ה' אלהיך וזה טעם המזמור כולו שאמר אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ וגו' שהזכיר שם מלא על עולם מלא והזכיר בהם הקרבנות והוא שנאמר יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר לאמר שיהיו הקרבנות על הרצון שהוא מזבחו ובית תפארתו יפאר בעולתם לריח ניחוח כמו נחה רוח אליהו על אלישע ותנח עליהם הרוח וכל קרבן לשון קריבה ואחדות ולכך אמר ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל כי העולה בקדש תהיה לאלהי ישראל והמלאך למד למנוח ענין הקרבנות אמר אם תעצרני לא אוכל בלחמך שאם יעשה לו לחם לא יקבל ממנו כי הוא פגול וזבח תועבה לשם אבל אם תעשה עולה לה' לבדו תעלנה ותהיה לרצון על אשה ה' ואז עלה בלהב המזבח והנה הענין מפורש ומבואר וה' הטוב יכפר בעד:

(י) ואם מן הצאן קרבנו. הפרשה זו בעולת הצאן ודינה כדין עולת הבקר בכל מעשה ולכך קצר בכאן ולא הזכיר וסמך ונרצה והוסיף לומר על ירך המזבח צפונה לפני ה' לבאר כי לפני ה' שכתוב בבן הבקר הוא ירך המזבח בצפון ופי' ירך המזבח לצד והוא בצפון למד כי כבש המזבח בדרום ושם פני המזבח שנאמר בהן לפני ה' אל פני המזבח וטעם השחיטה שהיא בצפון כבר פירשתי ואמר סתם על המזבח סביב כי הוא המזבח הנזכר אשר פתח אהל מועד ולא הזכיר והפשיט שכבר הוזכר ואמר וערך הכהן אותם ללמד כי די בכהן אחד כמו שפירשתי כי הפרשיות ללמוד זו מזו מה שיחסר באחת ויבאר באחרת:

(טו) והקריבו הכהן אל המזבח. ההקרבה הזו היא העלאה שיעלה העוף אל המזבח ושם ימלוק אותו שהמליקה איננה אלא בראשו של מזבח ומפני זה דרשו הכהן וכי עולה על הלב שזר קרב לגבי המזבח ת"כ למה נאמר הכהן ומלק מלמד שלא תהא המליקה אלא בעצמו של כהן ומלק והקטיר ונמצה אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו אף מליקה הראש בעצמו והגוף בעצמו ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר לשון רש"י ולא יתכן לומר שימלוק את הראש ויקטירנו ואחרי כן ונמצה דם הגוף על קיר המזבח והקטיר אותו לפי שאין מקריבים אברים לעולם בשום קרבן אלא לאחר הוצאת דמים כי הדם הוא בנפש יכפר בכל הקרבנות. ולפיכך דרשו כן שלא בא הכתוב אלא להקיש מליקה להקטרה שיהא בשניהם הראש בעצמו והגוף בעצמו. אבל פשוטו של מקרא ומלק את ראשו להקטיר המזבח ילמד על המליקה שתהיה להקטיר הראש כאשר יקטיר הגוף כמו שאמרו והקטיר אותו הכהן כי דרך הכתוב בכל הקרבנות לומר כן כמו שפירשתי בנתחי

מלית: (טז) מראתו. ידוע וכמוהו הוי מראה ונגאלה בנוצתה. עם הנוצה שלה וכן מלא הנוצה: אצל המזבח. מחוץ: קדמה. כי הוא רחוק ממקום ההיכל: אל מקום הדשן. גם שם ישימוהו: (טז) ושסע. מגזרת ושוסעת שסע כטעם בקוע: (א) ונפש כי תקריב. נפש אדם והזכיר הנפש שהמנחה נדבה גם הנפש תקרא נדיבה ורוח נדיבה תסמכני: סלת. קמח חטה נקיה והיא הנקראת בל' קדר סמי"ד והנה אין ראוי להיות מנחה לגבוה כי אם המובחר שאין למעלה הימנו: (ב) וקמץ. מגזרת לקמצים וקדמונינו פירשו קמץ מלא ודבריהם אמת: מסלתה. מעט ממנה וכן מהשמן רק כל הלבונה יקטיר: אזכרתה. האל"ף נוסף והטעם מה שהיה לו לזכרון לפני השם בעבור מנחתו ורבים ירשוהו כריח וקטורת כמו זכרו כיין לבנון: (ג) לאהרן ולבניו. ולכל הכהנים

דמו כבר: (טז) מראתו. מקום הרעי זה הזפק: בנוצתה. עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כמו (איכה ד) כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו ז"ל אמרו (שבת' דף ק"ה) קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור. בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר. בעוף שנזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל (ויקרא רבה): אל המזבח קדמה. במזרחו של כבש (ת"כ): אל מקום הדשן. מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודשון מזבח הפנימי והמנורה וכולם נבלעים שם במקומן (מעילה יב): (יז) ושסע. אין שיסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון (שופטים יד) וישסעהו כשסע הגדי: בכנפיו. עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו (ויקרא רבה): בכנפיו. (שבת קח) נוצה ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח כנפים נשרפי' ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני: לא יבדיל. אינו מפרקו לגמרי לב' חתיכות אלא קורעו מגבו. (מנחות קיא) נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים: (א) ונפש כי תקריב. לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו: סלת יהיה קרבנו. (מנחות קי) האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סלת שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן ה' מיני מנחות וכולן נאות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת. (ת"כ) אין סלת אלא מן החטין שנאמר סלת חטים ואין מנחה פחותה מעשרון שנא' (ויקרא יד) ועשרון סלת למנחה עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן. (ת"כ) על כולה: ונתן עליה לבונה. על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט. ד"א שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה ונקמץ עמה כמו שנא' מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמר על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה מעליה ומקטירה (סוטה יז): ויצק ונתן והביאה. מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר (מנחות יח): (ב) הכהנים וקמץ. מקמיצה ואילך מצות כהונה (מנחות יח ת"כ): וקמץ משם. ממקום שרגלי הזר עומדות ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקום בעזרה אף בי"א אמה של מקום דריסת רגלי ישראל (מנחות ט): מלא קמצו. (מדות לח) יכול מבורץ מבלבן ויוצא לכל צד ת"ל במקום אחר (ויקרא ו) והרים ממנו בקמצו לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקמצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה ג' אצבעותיו על פס ידו וזהו קומץ במשמע לשון העברית: על כל לבונתה. לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא: לבונתה והקטיר. אף הלבונה בהקטרה (תורת כהנים): מלא קומצו מסלתה ומשמנה. (מנחות יא) הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסולה: אזכרתה. הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: (ג) לאהרן ולבניו. (תורת כהנים) כהן גדול

ד' וחסר הַמִּזְבֵּחַ׃ טז וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ
ג' וחסר בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֵצֶל
הַמִּזְבֵּחַ קֵדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן׃
ג'. ל' ול' יז ולא יבדיל יז וְשִׁסַּע אֹתוֹ בִכְנָפָיו לֹא יַבְדִּיל
וְהִקְטִיר אֹתוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה
ב' ובתר' חסר וא' עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ עֹלָה
הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ס
ג' ר"פ ב א וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב קָרְבַּן
מִנְחָה לַיהוָה סֹלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוֹ
וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ
ב' בתורה לְבֹנָה׃ ב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן
הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ
ג'. ג' מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־
כ"ל חסר לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־
ל"ג אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ
כו' מ"ל נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ג וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־
הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ

טז וְיַעְדֵּי יָת זָפְקֵיהּ בְּאוּכְלֵיהּ
וְיִרְמֵי יָתֵיהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא
קִידוּמָא בַּאֲתַר דְּמַקְדִּין
קִטְמָא׃ יז וִיפָרֵיק יָתֵיהּ
בְּגַדְפוֹהִי לָא יַפְרֵישׁ וְיַסֵּיק
יָתֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא עַל
אָעַיָּא דְּעַל אֶשָּׁתָא עֲלָתָא
הוּא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ א וֶאֱנַשׁ אֲרֵי
יְקָרֵיב קֻרְבַּן מִנְחָתָא קֳדָם
יְיָ סוּלְתָּא יְהֵי קֻרְבָּנֵיהּ
וִירִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא וְיִתֵּן
עֲלַהּ לְבוּנְתָּא׃ ב וְיַיְתִינַהּ
לְוָת בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא
וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קוּמְצֵיהּ
מִסּוּלְתַּהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל
לְבוּנְתַּהּ וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת
אַדְכָּרְתַּהּ לְמַדְבְּחָא קֻרְבַּן
דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃
ג וּדְאִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא
לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין

ולקח הכהן מיד האשה: ונפש ג' ר"פ וסי' כי תקריב. ושמעה קול אלה. ונפש אדם מן הנשים: ומשמנה ג' וסי' מלא קמצו מסלתה. מגרשה ומשמנה. [והרים] (והקטיר) ממנו בקמצו. וא' כל כלי שמנה. תקרב י' חסר בלישנא וסי' וכי תקרב קרבן מנחה. ויקרבו בני אהרן את הדם. בהקרבם אש זרה. הקרב את קרבנו. תקרבון אלי ושמעתיו. ויקרבו אתו אל יהושע. והעלה אשר יקרב הנשיא. בה זימנא קרבו גברין כשדאין. באדין קרבו ואמרו קדם מלכא. והקרבו לחנכא בית אלהא דנא.

תולדות אהרן והסיר את מראתו. זבחים סה מעילה יב: (והשליך אותה. יומא לט: והנותרת מן המנחה. חלה פג יומא לט סוטה יח):

בעל הטורים ונפש כי תקריב מנחה. אמר נפש במנחה לפי שבנפשו היא כאלו שהעני טורח בנפשו עד שהשיג להביאה בסוף ובמנחה לא נאמר לפני ה' כמו בכבש ובקר לפי שעניים שמביאים אותה ומתביישים להביאה אותה לפני הכל לכן אמר לאהרן ולבניו שאינן בפרהסיא והזכיר לאהרן לומר שאף הכהן גדול לא יבזה מנחת דל:

רמבן

בנתחי העולה. אבל אמר בכאן והקטיר אותו הכהן ולא אמר והקטיר את הכל כי שתי הקטרות הן יקטיר הראש ויסיר המוראה וישסע אותו ויקטיר הגוף כמו ששנינו בזבחים:

(טז) **והסיר** את מוראתו בנוצתה. מקום הרעי זה הזפק בנוצתה עם בני מעיה ונוצה לשון דבר מאוס וכן כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכלי' וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו אמרו קודר את הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה לשון רש"י. ואיננו נכון שאין נוצה בשום מקום אלא נוצה ממש וכי נצו גם נעו יאמר כי העלו נוצה לעופף ממקומותם אל הגולה וגם ינועו שם שלא ימצאו מנוח וכמוהו כי נצוא תצא והמתרגם הירושלמי אמר בו ארי יתקוטטו אף יטלטלו עמהו מן כי ינצו אנשים יאמר כי הם נצים בכל העמים ונודדים מהם ולא יוסיפו לגור בתוכם ויפה פי'. אבל לשון נוצה לא ימצא כדברי הרב ומדרשו של אבא יוסי שהצריך ליטול אף הקרקבן עמה מפני שהזפק והושט עם הקרקבן כלי המאכל הכל בכלל מראתו כי בקרקבן יעשה הרעי ולא חלק אבא יוסי כלל למה שאמר תנא קמא יטלנו עם הנוצה שהרי שנינו במשנה במסכת זבחים פרק ששי בא לו לגוף והסיר את המוראה ואת הנוצה ואת בני מעיים היוצאים עמה והשליכם לבית הדשן ומשנה זו משנת אבא יוסי היא וקתני נוצה. ודעת אונקלוס כדעת חכמים שאינו מסיר רק הזפק בנוצתו עם האוכל הכנוס בו שהיא המוראה ולפי שהכהן תופס בזפק ומסיר בו את המוראה אמר ית זפקיה באוכליה כאלו הוא אוכליה בזפקיה כי אוכליה תרגום מוראתו וזפקיה תרגום נוצתה שהכתוב אמר שיסיר המוראה שהוא האוכל בנוצתה שעליה נוטל הזפק בעורו ובנוצה שעליו וכך אמר אונקלוס ארי בשתי מימריה וכפי העברי יאמר ארי שתי במימריה אבל הפך תרגומו לצורך דבר שידע בו ותרגם ואת שתי קצות שתי העבותות כן בהפוך וית תרתין גדילין דעל תרין סטרוהי וכן רבים:

(יז) **בכנפיו**. עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו נוצה ממש לשון רש"י ואיננו נכון שאם כן לא יזכיר הכתוב מאיזה מקום ישסע אותו אם מלפניו או מגבו. אבל פירושו ושסע אותו במקום כנפיו כי הבי"ת בי"ת הכלי כאמרו באהרן בבית או בשדה ואין כנפיו נוצה אבל הוא בכלל כנפים שכתוב כל צפור כל כנף יפרוש כנפיו לתימן וכן בכנף מעילו ונוצה הוא השער אשר על גוף העוף כענין שכתוב הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה. וכן שנינו הכנפים והנוצה מטמאות ומטמאות ומצטרפות ואמרו פרט לחרטום ולצפרנים לכנפים ולנוצה:

ב (א) **ויצק** ונתן והביאה. מלמד שיציקה ובלילה כשרה בזר הכהנים וקמץ מקמיצה ואילך מצות כהונה לשון רש"י וצריך שנאמר שאין מצות

גדול נוטל חלק כראש שלא במחלוקת והדיוט במחלוקת: קדש קדשים. היא להם מאשי ה׳ ואין להם חלק בה אלא לאחר מתנת האישים (יומא יד): (ד) וכי תקריב וגו׳. (מנחות מו) שאמר הרי עלי מנחה מאפה תנור ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותינו במשיחתן י״א מושחן וחוז׳ ומושחן עד שכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן וי״א מושחין כמין כ״י ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים. מה ת״ל בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי (ת״כ) היוצא מן הזיתים ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה שנא׳ בו זך ושנינו במנחות (דף עו) כל המנחות האפויות לפני קמיצתן ונקמצות על ידי פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאמור בה רקיקין באה עשר רקיקין: (ה) ואם מנחה על המחבת. (מנחות סג) שאמר הרי עלי מנחת מחבת וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן (שם עד) וכולן טעונות ג׳ מתנות שמן יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם לעשייתן: סלת בלולה בשמן. מלמד שבוללן בעודן סלת: (ו) פתות אותה פתים. לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה: ויצקת עליה שמן מנחה היא. לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור ת״ל עליה אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין ת״ל היא: (ז) מרחשת. כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפן לפיכך מעשי מנחה העשויין לתוכה רוחשין. כל דבר רך ע״י משקה נראה כרוחש ומנענע: (ח) אשר יעשה מאל׳. מאחד מן המינים הללו: והקריב׳. בעליה אל הכהן: והגישה הכהן אל המזבח. מגישה לקרן דרומי׳ מערבית של מזבח: (ט) את אזכרתה. הוא הקומץ: (יא) וכל דבש. כל מתיקת פרי קרויה דבש: (יב) קרבן ראשית תקריבו אותם. מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנא׳ (ויקרא כג) חמץ תאפינה

קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ ס ד וְכִי
תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה מַאֲפֵה תַנּוּר י׳ חס׳ בליש׳
סֹלֶת חַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן ג׳ מ״ל. ד׳ חס׳
וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן׃ ס
ה וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת ל׳
קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן מַצָּה
תִהְיֶה׃ ו פָּתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ ל׳ ומ״ל. ב׳
עָלֶיהָ שָׁמֶן מִנְחָה הִוא׃ ס שלישי
ז וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ ל׳
סֹלֶת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ ח וְהֵבֵאתָ ו׳
אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מֵאֵלֶּה נ״ו
לַיהוָה וְהִקְרִיבָהּ אֶל־הַכֹּהֵן
וְהִגִּישָׁהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ט וְהֵרִים ל׳
הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ
וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נ״ע
נִיחֹחַ לַיהוָה׃ י וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־
הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ יא כָּל־ ויע ר״פ בכפ׳
הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה לֹא
תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־ ז׳
דְּבַשׁ לֹא־תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה ג׳. ב׳ כל דסמיך
לַיהוָה׃ יב קָרְבַּן רֵאשִׁית תַּקְרִיבוּ ללמ״ד פתח
אֹתָם לַיהוָה וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא־

מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ׃ ד וַאֲרֵי תְקָרֵיב
קֻרְבַּן מִנְחָתָא מַאֲפֵה תַנּוּר
סֻלְתָּא גְרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן
בִּמְשַׁח וְאַסְפּוֹגִין פַּטִּירָן
דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח׃ ה וְאִם
מִנְחָתָא עַל מַסְרֵיתָא קֻרְבָּנָךְ
סֻלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח פַּטִּיר
תְּהֵי׃ ו בְּצַע יָתַהּ בִּיצוּעִין
וּתְרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא מִנְחָתָא
הִיא׃ ז וְאִם מִנְחָתָא דְּרַדְתָּא
קֻרְבָּנָךְ סֻלְתָּא בִּמְשַׁח
תִּתְעֲבֵיד׃ ח וְתַיְתֵי יָת
מִנְחָתָא דְּיִתְעֲבֵיד מֵאִלֵּין
קֳדָם יְיָ וִיקָרְבִינַּהּ לְכַהֲנָא
וִיקָרְבִינַּהּ לְמַדְבְּחָא׃
ט וְיַפְרֵשׁ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא
יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא
קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם
יְיָ׃ י וּדְיִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא
לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קֹדֶשׁ
קוּדְשִׁין מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ׃
יא כָּל מִנְחָתָא דִּי תְקָרְבוּן
קֳדָם יְיָ לָא תִתְעֲבֵד חֲמִיעַ
אֲרֵי כָל חֲמִיר וְכָל דְּבַשׁ לָא
תַסְּקוּן מִנֵּיהּ קֻרְבָּנָא קֳדָם
יְיָ׃ יב קֻרְבַּן קַדְמֵי תְקָרְבוּן
יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וּלְמַדְבְּחָא לָא

הכהנים בשוה: (ד) חלות. עבות ויש אומרים עגולות מלשון חלילה בדברי קדמונינו: (ה) מחבת. קערה מכוסה בקערה והתי״ו תחת ה״א כתי״ו ושבת לנשיא: (ז) מרחשת. מעשה מטוגן ויש מפרשים מגזרת רחש לבי והטעם בעבור שישמיע קול: (י) לאהרן ולבניו. אחריו. והטעם לכהן המקריב כי כן כתוב על שתי המנחות: (יא) שאור. הוא המחמיץ גם כן הדבש ורבים אמרו שפירושו דבש תמרים וכן כל ארץ זבת חלב ודבש ויש להם כדמות ראיה בס׳ עזרא: (יב) קרבן ראשית תקריבו אותם לה׳. כטעם שתים שני עשרוני׳ המונפים לפני השם בחג השבועות וזה פירוש לה׳ אע״פ שהם קדש לה׳ הם למאכל הכהן: (יג) ברית אלהיך. הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון

חלות ג׳ מלאי׳ וסי׳ וכי תקרב קרבן מנחה. אם על תודה. קדמא דפסוק. ואפית אותה: פתים ב׳ וסי׳ פתות אתה. תופיני: תעשה ד׳ וסי׳ נמסר בסדר תרומה: יעשה ל״ז וסי׳ ויאמר לבן לא יעשה. ובני יעקב באו. ותתצב אחתו. וביום הראשון מקרא קדש ב׳ בפסוק. או בן יגח. ששת ימים דושמרו. והבאת את המנחה. וחלב נבלה. וכל אשר יפול עליו. וראה את הנגע ביום. ואיש כי יתן מום. ואת קלעי החצר. כל ימי נזרו. ככה יעשה לשור. כי לא פרש. כאלה תעשו ליום. ושעיר עזים דר״ח. ונגשה יבמתו. ותאמר אל אביה יעשה ויקח צמד בקר. ויאמר דוד אל האנשים ויאמרו לו העם כדבר. ותאמר לו אל אחי אל. אך לא יעשה בית ה׳ ספות. אוי לרשע רע כי גמול. והיה כי תרבו ופריתם. והנביאים יהיו לרוח. אמור אני מופתכם. הנה בהיותו תמים לא יעשה. ונתתי אותם שמרי. כי קרוב יום ה׳ על כל. וככל יום ויום מרדכי. ונתון הלבוש והסוס. ויקח המן את הלבוש. ועתה נכרת ברית לאלהינו:

תולדות אהרן פתות אותה. מנחות עה: (ויצקת עליה שמן. נזיר נג סוטה כ): ואם מנחת. שם עד: מרחשת. שם סג: והבאת את. שם ס: והקריבה אל. סוטה יד מנחות ח סב: והגישה אל. סוטה שם זבחים סג סד מנחות כא: והרים הכהן. שם ע וסא: כל המנחה. שם נז: לא תעשה חמץ. שבת קיא מנחות נה נו: כי כל שאר. פסחים מג יומא מו יבמות ק נזיר לו סוטה כג שבועות יב זבחים עו מנחות נז נח (שבת ע): לא תקטירו. מנחות קו תמורה ז: קרבן ראשית. זבחים עז מנחות נז נח פד: ואל המזבח. זבחים עז מנחות נז (שבת ע):

בעה״ט לא תעשה חמץ. לפי שיצר הרע דומה לשאור ומטעם זה ג״כ הזהיר על הדבש שיצר הרע מתוק לאדם כדבש:

רמבן

מצות כהונה מתחלת בקמיצה שהרי הגשה קודמת לקמיצה והיא פסולה בזר כמו שאמר והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח ואח״כ והרים הכהן את אזכרתה שהוא הקומץ הרי שהכהן הוא מגישה אל המזבח לקרן מערבית דרומית ואחר כך קומץ. וכך שנינו הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות נוהגות באנשים ואין נוהגות בנשים ואמר הגשות דכתיב זאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן ולא בנות אהרן א״כ ההגשה בבני אהרן היא. אבל מה שאמרו מקמיצה ואילך מצות כהונה כונתם כי מקמיצה זו הכתובה בפסוק הזה ואילך מצות כהונה לא בדברים שהקדים הכתוב בכאן לקמיצה שהרי בפרשה זו הזכיר יציקה ונתינת לבונה והבאה אל הכהן וקמיצה ולא הוזכרה כאן הגשה אל המזבח נמצא שכל האמורין כאן קודם קמיצה כשרין בזר שהם יציקה ובלילה והבאה:

(יא) **כל** המנחה אשר תקריבו לה׳ לא תעשה חמץ. אסר להביא המנחה חמץ ואחר כך אמר לא תקטירו ממנו לאסור שלא יחמיץ הקומץ ויקטירנו ויכנס בכלל לא תקטירו ממנו אשה. כל הקטרה לשון קטרת הסמים שהפטמין אומרים יפה היה הדבש לקטרת אלא שאסרתו התורה ואמר ממנו לאסור מקצתו כלומר אפי׳ קומץ וכן על עירובו לוקה מריבוי הכתוב שאמר כי כל שאור וכל דבש כמו שמפורש במנחות ובפסחים. וטעם הכתוב שיזכיר מנחה היא ויכתוב הוא וכן בכל מקום מפרשת הנה אנכי שולח מלאך וכן האשה ההיא בעבור שהנקבה בכלל הזכר בכח.. וטעם השאור והדבש יתכן שהוא כדברי הרב במורה הנבוכים אמר שמצא בספריהם שהמנהג היה בעובדי ע״ג להקריב כל מנחתם חמץ ולערב הדבש בכל קרבניהם ולכן אסרם לגבוה. וכזה אמרו רבותינו במצבה שהיתה נבחרת בימי האבות ואחר כך שנאה השם מפני שעשאוה חוק לע״ג כמו שאמר אשר שנא ה׳ אלהיך. ובטעם המלח אמר כן בעבור שהם ימאסו אותו ולא יקריבוהו כלל. ויתכן מפני שאינו דרך כבוד להיות לחם השם תפל מבלי מלח כטעם הקריבהו נא לפחתך ולפיכך מעטו העלים והדם שאין טעונין מלח או שיש בכל אלה סוד נעלם ממנו ואמר הכתוב בשאור ודבש לשון רבים כי עם אהרן ובניו ידבר. וחזר ואמר וכל קרבן מנחתך במלח תמלח כי יחזור אל מביא המנחה שאמר בו בתחלת הפרשה ואם מנחת מרחשת קרבנך. והטעם כי המליחה כשרה בזר כמו יציקה ובלילה. וטעם על כל קרבנך על כל קרבנותיך שכל הקרבנות טעונין מלח כמו המנחה:

ולא

בזיון : (יד) ואם תקריב מנחת בכורים. רבים אמרו שמלת אם חיוב ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים ולא הבכורים והרוצה להביא מנחה מבכורים נדבה יביא : אביב. נקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב : גרש. טעמו ידוע וקרוב מגזרת גרסה נפשי ואם הוא בסמ"ך : כרמל. כמו וכרמל בצקלונו : (א) שלמים.

תאפינה וביכורים מן הדבש כמו בכורי תאנים ותמרים : (יג) מלח ברית. שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג : על כל קרבנך. על עולת בהמה ועוף ואמורי כל הקדשים כולן : (יד) ואם תקריב. הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן (במדבר לו) ואם יהיה היובל וגו' : מנחת בכורים. (ת"כ) במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה ומן השעורים היא באה נאמר כאן אביב ונאמר להלן (שמות ט) כי השעורה אביב : קלוי באש. שמייבשין אותו על האור באבוב של קלאים (פירש"י במנחו' (ס"ו) שם הכלי של מוכרי קליות) שאלולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה : גרש כרמל. גרוסה בעודה לחה גרש לשון שבירה וטחינה גורסה בריחים של גריסות כמו (איכה ג) ויגרס בחצץ וכן (תהלים קיט) גרסה נפשי : כרמל. בעוד הכר מלא שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראים המלילות כרמל וכן (מלכים ב ד) כרמל בצקלונו : (א) שלמים. (ת"כ) שמטילים שלום בעולם. דבר אחר שלמים שיש בהם שלו' למזבח ולכהנים ולבעלים : (ג) ואת כל החלב וגו'. להביא חלב שעל הקיבה דברי רבי ישמעאל רע"א להביא חלב שעל הדקין (חולין פ"ג) :

הכסלים

יַעֲלוּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ׃ יג וְכָל־קָרְבַּן — י"ו
מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח וְלֹא — ל׳
תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ
מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל־קָרְבָּנְךָ
תַּקְרִיב מֶלַח׃ ס יד וְאִם־תַּקְרִיב
מִנְחַת בִּכּוּרִים לַיהוָה אָבִיב — ג׳ מ"ל
קָלוּי בָּאֵשׁ גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל תַּקְרִיב — ל׳ ול׳ גרש וכמוס
אֵת מִנְחַת בִּכּוּרֶיךָ׃ טו וְנָתַתָּ — ל׳ ומ"ל
עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְשַׂמְתָּ עָלֶיהָ לְבֹנָה
מִנְחָה הִוא׃ טז וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן
אֶת־אַזְכָּרָתָהּ מִגִּרְשָׂהּ וּמִשַּׁמְנָהּ — ל׳. ג׳
עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ — רביעי
ג א וְאִם־זֶבַח שְׁלָמִים קָרְבָּנוֹ אִם — ו׳ בתורה
מִן־הַבָּקָר הוּא מַקְרִיב אִם־זָכָר
אִם־נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ לִפְנֵי — ל׳
יְהוָה׃ ב וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ — ד׳ חסר את
קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד — ל׳
וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־
הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
ג וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה
לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־
הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר
עַל־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת
וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן — ג׳ חס׳ בסידר׳

יִתַּסְקוּן לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא׃
יג וְכָל קֻרְבַּן מִנְחָתָךְ בְּמִלְחָא
תִּמְלַח וְלָא תְבַטֵּיל מְלַח קְיָם
אֱלָהָךְ מֵעַל מִנְחָתָךְ עַל כָּל
קֻרְבָּנָךְ תְּקָרֵיב מִלְחָא׃
יד וְאִם תְּקָרֵיב מִנְחַת בִּכּוּרִין
קֳדָם יְיָ אָבִיב קְלֵי בְּנוּר
פֵּירוּכַן רַכִּיכַן תְּקָרֵיב יָת
מִנְחַת בִּכּוּרָךְ׃ טו וְתִתֵּן עֲלַהּ
מִשְׁחָא וּתְשַׁוֵּי עֲלַהּ לְבוֹנְתָא
מִנְחָתָא הִיא׃ טז וְיַסֵּיק כַּהֲנָא
יָת אַדְכַּרְתַּהּ מִפֵּירוּכַהּ
וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַהּ
קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ א וְאִם
נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֻרְבָּנֵיהּ
אִם מִן תּוֹרֵי הוּא מְקָרֵב אִם
דְּכַר אִם נוּקְבָּא שְׁלִים
יְקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ׃ ב וְיִסְמוֹךְ
יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קוּרְבָּנֵיהּ
וְיִכְּסִינֵּיהּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת
דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר
סְחוֹר׃ ג וִיקָרֵיב מִנִּכְסַת
קוּדְשַׁיָּא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת
תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל
תַּרְבָּא דְּעַל גַּוָּא׃ ד וְיָת
תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא

מסורה

תמלח חד מן כ"ב מלין קמצין אחר זרקא וסי' ומפרי העץ. במלח תמלח. את כליהם בר. חמשי' ללאות עשה. וחבירו. ויקרא משה ליהושע. וישכימו בבקר ממחרת. יעוד העם רב. ויאמר עלי לשמואל לך שכב. ויצו את יהושע. נתן תנו. ואת עצומים יחלק שלל. חרש עצים נטה קו. ותשבח ה' עושך. וקבצתים מירכתי ארץ. שלמה בני נער ורך. וישלח לו. עלה עליו חיל ארם דד"ה. ויתנהו ה' אלהיו. הטה אלהי אזנך דדניאל וירדת לפני הגלגל : פתות אותה פתים ונתת עליה. והביאה אל הכהן. ואם לא תשיג. צו את. תאפה. דבר אל אהרן. כל זכר בכהנים. קחו את המנחה. ואכלתם אתה. מדוע לא אכלתם. ואת הארנבת. ב' בו. לבל הבהמה. וכי ימות. הלין כולהון הוא וקרינן היא. ומן ריש סיפר' עד ואם בהרת הוא. ומן אם בהרת עד לא יסגרנו הוא וקרינן היא : ומן לא יסגירנו עד ובשר כי יהיה הוא : ומן ובשר עד ואיש או אשה הוא וקרינן היא ומן ואיש עד וכי יהיה בקרחת הוא. ומן וכי יהיה עד סוף ספרא הוא. ב"ם פרחת הוא. פחתת הוא. כמארת הוא. טמאהו : ישבה. תהיה טמאה. שבת שבתון קדמא. והלין בולהון קרינן היא : זבח שלמים ו' בתורה וסי' ואם זבח שלמים. ואם מן הצאן תנינא. וכי תזבחו זבח שלמים. ואיש כי יקריב. ועשיתם שעיר עזים. יעשה זבח שלמים : וסמך ידו ד' חסר את וסי' נמסר לעיל בריש סידרא : וזרקו בל היכא דאיכא הכהנים בתר וזרקו בני אהרן פזר וזרקו. ודחסר הכהני' תלשא גדולה וזרקו : עלהן ג' חסר בסידרא וסי' ואת שתי הכליות דואם זבח שלמים. ואת שתי הכליות דואם מן הצאן.

בעה"ט וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. ג"פ הזכיר מלח בפסוק משום דבג' מקומות המלח נתון בלשכת המלח ועל הכבש ועל המזבח : תקריב מלח. בגימטריא זה יביא מלח מכל מזור : וסמך ידו כתיב בבקר. ובצאן ובעז כתיב את ידו לפי שהבקר חזק ויכול לסבול הסמיכה מפני שצריך לסמוך עליו בכל כחו. משא"כ בצאן ובעז לכך נאמר את דמשמע ברפיון. בבקר כתיב אם זכר אם נקבה ובצאן כתיב או נקבה לפי שהצאן או לרבות הפלגס ואם לא משמע ריבוי. ובעז לא הזכיר כלל זכר ונקבה לפי שהעז מנהגו לעולם להוליד זכר ונקבה יחד ומסתמ' ישחוט הזכר וישאיר הנקבה לפרנסת ביתו : גבי בקר כתיב והקטירו אותו בני אהרן לשון רבים ובצאן כתיב והקטירו הכהן לפי שבן בקר צריך הרבה כהנים : את החלב המכסה את הקרב. לפי שבא לכפר על החטא שעשה מחמת רוב שומנו כדכתיב וישמן ישורון ויבעט וכתיב שמנת עבית כשית לכך מביא החלב וכאלו הקריב חלבו :

אם

תולדות אהרן לריח ניחח. יומא מז סוטה כג זבחים עו מנחות קו : וכל קרבן. סוטה טו מנחות כ כא : ולא תשבית. ברכות ה זוהר ויחי : על כל קרבנך. מנחות כ : ואם תקריב. מנחות סח עב (חלה נז) : אביב קלוי באש. מנחות סו סח עא פד : כרמל. שבת קכ מנחות סד סו : הקריב את. מנחות פג פד : ונתת עליה שמן. מנחות נט : והקטיר הכהן. סוטה טו : מגרשה ומשמנה. מנחות יט כז :

רמבן

(ג) **ולא** תשבית מלח ברית אלהיך. שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח ובנסוך המים בחג לשון רש"י. ומדרש חכמים הוא. ור"א אמר על דרך הפשט הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון ובעבור שהוא ברית בקרבנות יעשה הכתוב זאת הברית אב לכל הבריתות ויאמר במתנות כהונה ובמלכות דוד ברית מלח כי הוא קיים כברית מלח בקרבנות. אבל ר' אברהם פירש ברית כרותה מגזרת ארץ מלחה ומקום המלח נכרת. ואין טעם לדבריו ומפני שאמר בכאן ברית אלהיך ולא אמר ברית ה' בכל הפרשה וכדרך כל הקרבנות או שיאמר ברית ה' אלהיך אני סובר בו ענין שהמלח מים ובכח השמש הבא בהם יעשה מלח והמים בתולדותם ירוו הארץ ויולידו ויצמיחו ואחרי היותם מלח יכריתו כל מקום וישרפו לא תזרע ולא תצמיח והנה הברית כלולה מכל המדות והמים והאש באים בה ועדיה תמחה ובזה הממשלה הראשונה ממלכת השם כמלח שיתן טעם בכל המאכלים ותקיים ותכרית במליחותה והנה המלח כברית. ולכן אמר הכתוב הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח עולם כי הוא גם כן מדתו של דוד ולכן אמר בקרבנות ברית מלח עולם היא כי הברית מלח העולם בו יתקיים ויכרת וכבר הוריתיך לתבונן מדבריו במקומות אחרים פי' ג' תיבות הללו ברית מלח עולם היא :

(יד) **ואם** תקריב מנחת בכורים. עד ואם זבח. הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל לשון רש"י. והנכון כי בעבור שלא יבוא עתה לפרשת המצוה הזאת אמר כן ואמר כי תקריב מנחת המחבת תעשה כן ואם תקריב מנחת מרחשת ככה תעשה ואם מנחת בכורים תהיה המנחה אשר תקריב כמשפט הזה תעשה אותה. והנה האם כפשוטו וטעם ואם יהיה היובל לבני ישראל כי אמרו גם אם ינחלו בני ישראל את הארץ כל הימים ויזכו לקדש את שנת היובל לא תחזור לנו הנחלה. ואפשר ג"כ שאמר ואם תקריב מנחת בכורים כן תעשה כאומר אם יביאך ה' אלהיך אל הארץ ותקצור את קצירה ותביא מנחת בכורים כן תעשה אותה כי ירושת הארץ בתנאי יזכירנה להם כמו שאמר אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם וכן במקומות רבים :

ג (א) **ואם** זבח שלמים קרבנו. אם זכר אם נקבה עד והקטירו אותו. הטעם בעולה שיהיה זכר ובשלמים שיהיו אם זכר אם נקבה

ובחטאת

אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־
הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־
הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ ה וְהִקְטִירוּ אֹתוֹ
בְנֵי־אַהֲרֹן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה
אֲשֶׁר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ
אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ ו וְאִם־
מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח שְׁלָמִים
לַיהוָה זָכָר אוֹ נְקֵבָה תָּמִים
יַקְרִיבֶנּוּ׃ ז אִם־כֶּשֶׂב הוּא־
מַקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיב אֹתוֹ
לִפְנֵי יְהוָה׃ ח וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ
עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ
לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן
אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
ט וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה
לַיהוָה חֶלְבּוֹ הָאַלְיָה תְמִימָה
לְעֻמַּת הֶעָצֶה יְסִירֶנָּה וְאֶת־
הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת

כ׳ מ״ל בתו׳

ד׳ וחד וכסב

קדמ׳ וסמך ידו על ראש קרבנו ושחטו תניין וסמך את ידו על ראש קרבנו ושחט אתו תליתא׳ וסמך את ידו על ראשו ושחט אתו

כ׳

ז׳ פסוקים ואת את ואת

דַּעֲלֵיהוֹן דְּעַל גִּסְסַיָּא וְיָת
חֲצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל
כּוּלְיָתָא יֶעְדִּינַהּ׃ ה וְיַסְּקוּן
יָתֵיהּ בְּנֵי אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא עַל
עֲלָתָא דְּעַל אָעַיָּא דְּעַל
אֶשָּׁתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ ו וְאִם מִן
עָנָא קֻרְבָּנֵיהּ לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא
קֳדָם יְיָ דְּכַר אוֹ נוּקְבָא
שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ׃ ז אִם אִימַּר
הוּא מְקָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ
וִיקָרֵיב יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ׃
ח וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ
קֻרְבָּנֵיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם
מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן
יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר
סְחוֹר׃ ט וִיקָרֵיב מִנִּכְסַת
קוּדְשַׁיָּא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ
תַּרְבֵּיהּ אֲלִיתָא שַׁלְמְתָא
לָקֳבֵיל שַׁדְרְתָא יֶעְדִּינַהּ וְיָת
תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל

רשי

(ד) הכסלים. פלנקי"ן בלעז. שהחלב של כליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים מלמטה. וזה החלב שתחת המתנים שקורין בלעז לנבילו"ש לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו: היותרת. הוא דופן המסך שקורין איברי"ש (עיין פרשת תצוה כ"ט י"ג) ובלשון ארמי נקרא חצרא דכבדא: על הכבד. שיטול מן הכבד עמה מעט. ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד (ויקרא ח'): על הכבד על הכליות. לבד מן הכבד ולבד מן הכליות יסירנה לזו: (ה) על העולה. מלבד העולה למדנו שתקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה: (ז) אם כשב. לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באימורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי פרשיות: (ח) וזרקו. שתי מתנות שהן ד׳. וע"י הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע אלא חטאת: (ט) חלבו. המובחר שבו ומהו זהו האליה תמימה: לעמת העצה. למעלה מן

אבן עזרא

מפורש: (ד) על הכסלים. ידוע והוא מגזרת כוכבי השמים וכסיליהם: על הכליות. כמו ויבאו האנשים על הנשים וטעמו עם ונקראו כליות בעבור כח תאות המשגל והיא מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי: (ט) חלבו האליה תמימה. טעמו כאשר היא שהאליה תקרא חלב ותעו הצדוקים כאשר אפרש לך בפרשה השנית גם תעה הגאון שאמר כי הוא חלבו והאליה כי מדקדוק הלשון לא יתכן כי יהיה ראוי להיו׳ חלבו ואליתו או החלב והאליה: העצה. ידוע ממקומו ואין לו אח ויש מי שהוציא מגזרת עץ

כליות דואם עז קרבנו: כשב ד׳ וסי׳ אם כשב הוא מקריב. איש איש מבית ישראל. שור או בשב או עז. אך בכור שור וחד בל חלב שור וכשב והוא משמש א"ב מן ד׳ א׳ וחד וא׳ כגון אדני אדני אדני וחד ואדני וסי׳ מצויין במסרה רבתא: אם ז׳ ר"פ בסיפרא וסי׳ אם עלה. אם בשב. אם הכהן המשיח. אם על תודה יקריבנו. אם בחקתי תלכו. אם עוד רבות. אם משגת: ז׳ פסוק ואת את ואת וסי׳ והקריב מזבח השלמים אשה להי׳ חלבו. ואת כל חלב פר. ואת האיל יעשה. ואת כל שללה תקבוץ. ואם נכלמו מכל אשר. ויאמר אליהם עברי. ואת עשו שנאתי: לפני אהל מועד ד׳ וסי׳ והקרבת את הפר. ושחט אתו דואם מן הצאן. וחברו דואם עז. ונודעה החטאת. ושמרו את משמרתי. והקרבת את הלוים. והחנים לפני המשכן. ונמסר גם בסדר תצוה:

בעל הטורים

אם כשב. הוא יותר גדול מן הצאן כדכתיב והכשבים הפריד יעקב. כש"ב בא"ת ב"ש לגש על שם לגשו כרים הצאן:

תולדות אהרן

יסירנה. בכורות לט: והקטירו. פסחים סד: והקטירו אותו. קדושין נו מנחות ט: ואם מן הצאן. זבחים ח ט מנחות פג תמורה ב (שקלים מו): אם כשב. פסחים נו נז נז זבחים ט נז מנחות פג תמורה יח כריתות כח: ושחט אותו. קדושין נז נח זבחים נה: וזרקו. עירובין נז: חלבו האליה. זבחים כח חולין יא קיז: לעמת. חולין יא:

רמבן

ובחטאת שתהיה נקבה דבר ברור הוא כי העולה כשמה והשלמים מלשון וכל חפצי ישלים אבנים שלימות והחטאת לכפר פניו במנחה ההולכת לפניו וכבר כתבתי זה והאשם זכר בעבור כי החטאת בחייבי הכריתות שתשוב הנפש אל האלהים אשר נתנה והאשם לא יבא על חיוב כרת וכאלו הוא לריח ניחח כעולה ושעיר הנשיא בעבור כי הוא המולך אשר לו המשפט והלוחם מלחמות השם ועל חרבו יחיה כדרך שעירי ע"ג:

(ה) **והקטירו** אותו בני אהרן עד והקריב מזבח השלמים אשה לה׳. והוא שוה עם מה שאמר למטה והקטירם כי שם ירמוז לכל האמורין ומדרשו והקטירו והקטירם מה ת"ל והקטירו אותו הכשר ולא הפסול והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים והקטירם כלם כאחת:

(ו) **חלבו** האליה עד ואם עז קרבנו. שם חלב בלשון הקדש השומן הנפרד שאינו עם הבשר כדבר אחד כי השומן המתערב בבשר שאינו נפרד ממנו יקרא שומן כענין שאמר הכתוב וישמן ישורון ויאכלו וישבעו וישמינו השמן לב העם הזה ובשרי כחש משמן והיה דשן ושמן כמו חלב ודשן תשבע נפשי וכן בכל מקום. והחלב הוא הנפרד עליו קרום ונקלף לא יתערב הלשון בהן בשום מקום כאמרנו בשר שמן לא בשר חלב. וכן בשאר לשונות הגוים שמותיהן חלוקין. ויאמר דרך השאלה ככתוב בהרימכם את חלבו ממנו כי הטוב אשר יורם מן התבואה יכנה אותו בחלב כאשר החלב מורם בקרבנות חלב כליות חטה ידמה החטה לכליות ואת החלב אשר בם כאשר יאמר ודם ענב תשתה חמר ואין היין דם ואכלו את חלב הארץ שיאכלו כל חלב שור וכשב ועז וכל החיה דרך משל זה. והנה אין באליה חלב כלל אבל יש בה שומן שאינו נפרד כמו שיש בכל נתח טוב ירך וכתף. וכן ידעו הרופאים בטבעיהם שאין החלב נעשה לעולם סמוך לעור ולא באבר שינוע תמיד ואמרו כי טבע השומן שאינו נפרד מן הבשר בצלעות ובצדדין ובאליה הוא חם ולח והנפרד מן הבשר כמו אשר על הכליות קר ולח וגם ועבה וקשה להתבשל באסטומכא וממהר לכלות ויוליד לחה לבנה וסותם. וא"כ הכתוב שאמר כל חלב וכל דם לא תאכלו אין שומן שעל גבי האליה בכלל כי איננו חלב בשמו ובטבעו ואם היה כל שומן חלב א"כ יאסר כל שומן שבבהמה בכתפות ובצדדין כי הכתוב לא אמר כל חלב אשר יקריבו לה׳ לא תאכלו אבל אמר כי כל בהמה אשר תקרב על המזבח יאסר כל חלב שבה ולא יתכן שנאמר שאסר מה שנקריב מן הבהמה שאם כן יהיו הכליות והיותרת על הכבד אסורים. אבל כל הנקרא חלב נאסר אע"פ שאינו קרב למזבח כגון החלב אשר על הטחול ושאינו נקרא חלב מותר אף על פי שהוא קרב כגון הכליות והיותרת מן הכבד וכן האליה. וכן אמר הכתוב במלואים בצווי ולקחת מן האיל החלב והאליה ובמעשה ויקח את החלב ואת האליה כי אין האליה חלב והכתוב הזה שאמר חלבו האליה תמימה עד העצה יוסר עמה חלב רב אשר הוא מחובר בה בצד הפנימי. וכך אמרו בתורת כהנים להביא את החלב הסמוך לאליה וזהו חלב שבין הפקוקלות ועל דעתי עוד שיעור הכתוב הזה כמו הכתוב האחר ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה אף כאן יאמר והקריב מזבח השלמים אשה לה׳ כל חלבו בשני הפסוקים יכלול תחלה שיקריב כל חלבו ואחרי כן פרט והזכיר כל מה שיקריב ממנו ואין כל הנפרטים חלב כי שתי הכליות והיותרת על הכבד אינן בכלל חלב כלל וכך אמרו בפרשת ביום השמיני ואת החלב ואת הכליות ואת היותרת מן הכבד הזכיר החלב לבדו ושאר הקרבים לבדו כאשר אמר מן האיל החלב והאליה א"כ אף האליה איננה קריבה בכלל חלבו אבל אמר שיקריב מזבח השלמים כל חלבו ואח"כ פי׳ כל הקרבים אשר הם חלב ואשר אינם חלב והכתוב שאמר בחטאת ואת כל חלבה יסיר כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים אין ענינו בחלב לבדו שאם כן לא יהיו הכליות והיותרת על הכבד קרבים בחטאת. אבל ענינו שיסיר החלב עם כל המוסרים עמו בזבח השלמים. וכן ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים שיסירנו בהסרתו כזבח השלמים עם כל המוסרים שם לרבות האליה בחלבה וכן וישימו את החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה עם כל המוסרים עמהם. והוצרכתי להאריך בזה לסתום פיהם של צדוקים ימחה שמם כי בדברי תורה נאמר ענה כסיל כאולתו ואמרו הוי שקוד ללמוד תורה כדי שתשיב לאפיקורוס. והגאון רב סעדיה בדה להם שאמר כי חלבו האליה יחסר וי"ו והאליה. ור"א השיב שהיה ראוי להיות חלבו אליתו או החלב האליה. ואינה תשובה כי מצינו וכל ישראל וזקניו ושופטיו ושוטריו ועוד אזכיר טעות גדול שטעה ר"א בטענותיו עמהם הרע לומר מהם אבל פירוש הגאון איננו נכון וכל שכן שאיננו מוכרח להתיר

אבן עזרא

ען בדרך רחוקה : (יא) לחם אשה . כבר פירשתי לחם שהוא מאכל וימצא על הפרי ועל הבשר : (יב) ואם עז . ממין העז זכר או נקבה כמשפט הכבש ובן הבקר לא הזכיר האליה כי אם בכבש כי האליה בעז ובשור קטנה ועוד כי הכבשים שהן בארץ ישראל יש להם אליה גדולה וזה דבר ידוע : (טז) כל חלב לה׳ . זה הכלל ואחר שהחלב והדם לגבוה הם אסורים לכם ובפרשה השנית אאריך לבאר חוקת עולם : (יט) נפש כי תחטא . לעשות בשגגה אחת ממצות לא תעשה שיש עליהם כרת או מלקות . ומלת נפש כלל לישראל ולגר כי כן כתוב . ואחר כן פרט והחל מהכהן הגדול והוא הכהן המשיח : (ג) לאשמת העם . שהורה שלא כהוגן ואשם העם . וכלם שוגגים או פירוש לאשמת העם באשמת כל בני אדם ונזכר כן בעבור שהכהן הוא נושא התורה והוא עצמו נשמר וקדוש לשם : על חטאתו . בעבור חטאתו וכאשר הוא גדול יקריב

רשי

מן הכליות היועצות : (יא) לחם אשה לה׳ . לחמו של אש לשם גבוה : לחם . לשון מאכל וכן (ירמיה יא) נשחיתה עץ בלחמו . (דניאל ה) עבד לחם רב . (קהלת י) לשחוק עושים לחם : (יז) חקת עולם . יפה מפורש בת״כ כל הפסוק : (ב) מכל מצות ה׳ . פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת (כריתות כ״ג) : מאחת מהנה . ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון נח מנחור דן מדניאל : (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם . (ת״כ) מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה כמ״ש לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו ופשוטו לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם הוא זה שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם ונעשה מקולקל : פר (ת״כ) יכול זקן תלמוד לומר בן . אי בן יכול קטן תלמוד לומר פר בא

כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃
י וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב
ג׳ חס׳ כסיד׳ אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים
וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־
כל אורייתא חסר במ״ב הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ יא וְהִקְטִירוֹ
הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה
לַיהוָה׃ פ יב וְאִם־עֵז קָרְבָּנוֹ
ג׳ ומ״ל וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ יג וְסָמַךְ
אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ
ד׳ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי
אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב׃ יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ קָרְבָּנוֹ
אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה
אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר
עַל־הַקֶּרֶב׃ טו וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת
ה׳ וכל ואת שתי הכליות דכוותיה וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר
עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־
הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃
ב׳. ל״ב טז וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה
ב׳. י״ו לֶחֶם אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ כָּל־
ג׳ ר״פ חֵלֶב לַיהוָה׃ יז חֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם כָּל־
ד׳ חֵלֶב וְכָל־דָּם לֹא תֹאכֵלוּ׃ פ
חמישי ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא בִשְׁגָגָה
מִכֹּל מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא
תֵעָשֶׂינָה וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה׃
ו׳ ר״פ בספ׳ ג אִם הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ יֶחֱטָא
מ׳ מארכין בטעמא לְאַשְׁמַת הָעָם וְהִקְרִיב עַל
חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא פַּר בֶּן־בָּקָר
תָּמִים לַיהוָה לְחַטָּאת׃ ד וְהֵבִיא
אֶת־הַפָּר אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
לִפְנֵי יְהוָה וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־
רֹאשׁ הַפָּר וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי

תַּרְבָּא דְעַל גַּוָּא׃ י וְיָת
תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִי
עֲלֵיהוֹן דְעַל גִּסְסַיָּא וְיָת
חַצְרָא דְעַל כַּבְדָּא עַל
כּוּלְיָתָא יַעְדִּינַהּ׃ יא וְיַסְּקִינֵיהּ
כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵם קֻרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ׃ יב וְאִם מִן בְּנֵי עִזַּיָּא
קֻרְבָּנֵיהּ וִיקָרְבִינֵיהּ קֳדָם יְיָ׃
יג וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל
רֵישֵׁיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם
מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי
אַהֲרֹן יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא
סְחוֹר סְחוֹר׃ יד וִיקָרֵב מִנֵּיהּ
קֻרְבָּנֵיהּ קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת
תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל
תַּרְבָּא דְעַל גַּוָּא׃ טו וְיָת
תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִי
עֲלֵיהוֹן דְעַל גִּסְסַיָּא וְיָת
חַצְרָא דְעַל כַּבְדָּא עַל
כּוּלְיָתָא יַעְדִּינַהּ׃ טז וְיַסְּקִינוּן
כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵם
קֻרְבָּנָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא
כָּל תַּרְבָּא קֳדָם יְיָ׃ יז קְיָם
עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל
מוֹתְבָנֵיכוֹן כָּל תַּרְבָּא וְכָל
דְּמָא לָא תֵיכְלוּן׃ א וּמַלִּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֱנָשׁ
אֲרֵי יֵחוֹב בְּשָׁלוּ מִכֹּל פִּקּוּדַיָּא
דַּיְיָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא
וְיַעְבֵּד מֵחַד מִנְּהוֹן׃ ג אִם
כַּהֲנָא רַבָּא יֵחוֹב לְחוֹבַת
עַמָּא וִיקָרֵיב עַל חוֹבְתֵיהּ
דְּחָב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים
קֳדָם יְיָ לְחַטָּאתָא׃ ד וְיַיְתֵי
יָת תּוֹרָא לִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא לִקֳדָם יְיָ וְיִסְמוֹךְ יָת
יְדֵיהּ עַל רֵישׁ תּוֹרָא וְיִכּוֹס

רמבן

להתיר בו והמדרש שעשו רבותינו כל חלב שור וכשב ועז שלא אסר אלא חלב השור בכלם מדרש הגון הוא אבל שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק הוצרכנו לראיות וטענות שכתבנו :

(יב) **ואם** עז קרבנו עד דבר אל וכו׳ נפש כי תחטא . הזכיר המין אם ממין העזים קרבנו כדעת אונקלוס שאמר מן בני עזיא וכן מה שאמר בעולה מן הכשבים או מן העזים ממינם ועל דעתי לא יקפיד לשון הקדש בשם הבהמות כי ברובם שם אחד לזכר ולנקבה כגמל וחמור ושפן והארנבת וחזיר ובעופות יונה ותור וגם במינים אשר להם שמות לזכר ולנקבה כגון שור ופרה כשב כשבה תיש ועז לא יקפיד ואמר כשב שור לנקבה כענין שכתוב ושור או שה אותו ואת בנו והוא בפרה וכשבה בלבד כדעת האומר אין חוששין לזרע האב וכן מן העזים זכר תמים יקריבנו מן התישים ואם עז קרבנו זכר או נקבה וכן אם לא תגיע ידו די שה כשבה או שעירת עזים :

ד (ב) **נפש** כי תחטא בשגגה עד ונודעה החטאת וכו׳ . בעבור היות המחשבה בנפש והיא השוגגת הזכיר כאן נפש . וטעם הקרבנות על הנפש השוגגת מפני שכל העונות יולידו גנאי בנפש והם מום בה ולא תזכה להקביל פני יוצרה רק בהיותה טהורה מכל חטא ולולי זה היו טפשי העולם זוכים לבא לפניו ולכן הנפש השוגגת תקריב קרבן שתזכה לקרבה אל האלהים אשר נתנה ובעבור זה גם כן הזכיר נפש ורבותינו דרשו נפש לרבות הגרים והעבדים . ולא הזכיר

בחטאת

ספורנו

מדלגות מתחלפות מהם מוכנים להכשל בחטא ומהם רחוקים מזה יקרה בהם על המעט . היה הדבור בהם על אופנים מתחלפים וקרבנותיהם מתחלפים ולכן על הכהן המשיח מפני שהוא רחוק שיכשל בחטא אמר : ד (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם . כלומר שלא תקרה לו שגגת חטאת זולתי ממוקשי עם כאמרם (ברכות פרק אין עומדין

הכליות כל אורייתא חסר במ״ב וסי׳ על הכליות יסירנה דבתרי׳ והקטירו אתו בני אהרן המזבחה . על הכליות יסירנה דבתרי׳ כאשר יורם משור זבח השלמים : והקטיר׳ ב׳ וסי׳ לחם אשה לריח . כאשר יורם : לריח י״ו וסי׳ ולקחת אתם מידם . והקטרת את כל האיל . ואת הכבש השני דואלה שמות . קרבן ראשית תקריבו . והקטירם הכהן המזבחה . ואת כל חלבו יסיר קדמא . ואת הקרב ואת הכרעים . ויקח משה אתם מעל כפיהם . וזרק הכהן את הדם . והיה אם מעיני העדה . אך בכור שור . עלת תמיד העשויה . והקרבתם עלה דבכורים . ועשיתם עלה לריח ניחח . מלבד עלת החדש . ולחמי אשר נתתי לך . לריח שמניך טובי׳ : וכל דם ד׳ וסי׳ חקת עולם לדרתיכ׳ וכל דם לא תאכלו בכל משבתיכם . ויצוהו המלך אחז . ב׳ בו : מהנה ז׳ וסי׳ ועשה מאחת מהנה כל היוצא מהנה יטרף . ושמרון בחצי חטאתיך . והלשכות העליונות קצרות . אחת מהנה לא נשברה . אחת מהנה לא נעדרה . בחר לך אחת מהנה דד״ה : המשיח ד׳ מ״ל בתורה וסי׳ אם הכהן המשיח . ולקח הכהן המשיח מדם הפר . והביא הכהן המשיח . והכהן המשיח תחתיו : לפני ה׳ ב׳ סבי׳ אשר וסי׳ והביא את הפר דנפש

תולדות אהרן אשם לפי. כריתות כג : ואם עז . פסחים נז גו לז זבחים ט מנחות פג תמורה כ כריתות כח : ושחט אותו . קדושין מז נח : כל חלב . חולין קיז תמורה לב מעילה טו : חקת עולם . כריתות ד : כל חלב . שם כג ד (נזיר נד) : נפש כי . יומא לו : מאחת . שבת ע קב (שם ע יג) : אם הכהן . מגילה ע (שבת ע) : לאשמת . יבמות ע (ועשו אחת . יבמות ו : או הודע . תרומות מה) :

יְהוָה׃ ה וְלָקַח הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר וְהֵבִיא אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃ ו וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וְהִזָּה מִן־הַדָּם שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֶת־פְּנֵי פָּרֹכֶת הַקֹּדֶשׁ׃ ז וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַדָּם עַל־קַרְנוֹת מִזְבַּח קְטֹרֶת הַסַּמִּים לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת ׀ כָּל־דַּם הַפָּר יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ח וְאֶת־כָּל־חֵלֶב פַּר הַחַטָּאת יָרִים מִמֶּנּוּ אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ ט וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ י כַּאֲשֶׁר יוּרַם מִשּׁוֹר זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן עַל מִזְבַּח הָעֹלָה׃ יא וְאֶת־עוֹר הַפָּר וְאֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְעַל־כְּרָעָיו וְקִרְבּוֹ וּפִרְשׁוֹ׃ יב וְהוֹצִיא אֶת־כָּל־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר אֶל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן וְשָׂרַף אֹתוֹ עַל־עֵצִים בָּאֵשׁ עַל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן יִשָּׂרֵף׃ פ

יג וְאִם כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ וְנֶעְלַם דָּבָר מֵעֵינֵי הַקָּהָל וְעָשׂוּ אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁמוּ׃ יד וְנוֹדְעָה הַחַטָּאת אֲשֶׁר חָטְאוּ עָלֶיהָ וְהִקְרִיבוּ הַקָּהָל פַּר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְהֵבִיאוּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל ד

ית תורא קדם יי: ה ויסב כהנא רבא מדמא דתורא וייתי יתיה למשכן זמנא: ו ויטבול כהנא ית אצבעיה בדמא וידי מן דמא שבע זימנין קדם יי קדם פרוכתא דקודשא: ז ויתן כהנא מן דמא על קרנת מדבח קטורת בוסמיא קדם יי דבמשכן זמנא וית כל דמא דתורא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא דבתרע משכן זמנא: ח וית כל תרב תורא דחטאתא יפריש מניה ית תרבא דחפי על גוא וית כל תרבא די על גוא: ט וית תרתין כולין וית תרבא די עליהון דעל גיססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: י כמא דמתפרש מתור נכסת קודשיא ויסקינון כהנא על מדבחא דעלתא: יא וית משך תורא וית כל בסריה על רישיה ועל כרעוהי וגויה ואוכליה: יב ויפיק ית כל תורא מברא למשריתא לאתר דכי לאתר בית מישד קיטמא ויוקד יתיה על אעיא באשתא על אתר בית מישד קיטמא יתוקד: יג ואם כל כנשתא דישראל ישתלון ויהי מכסא פתגמא מעיני קהלא ויעבדון חד מכל פקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויחובון: יד ותתידע חובתא דחבו עלה ויקרבון קהלא תור בר תורי לחטאתא וייתון יתיה לקדם משכן

ד׳ מ״ל בתורה

קדמאה׳ וטבל הכהן את אצבעו בדם תניין וטבל הכהן אצבעו מן הדם

ד׳ מ״ל בתור׳

ד׳ פסוקים ואת את ואת

ג׳ דכהן משיח על הקרב סי׳ משיחם על

ב׳ מ״ל בתור׳

ל̇ ומ״ל

ב׳ ובסידר׳

ב׳. ל׳

ט׳. ל׳

ל׳ ומטעם א״ב מן חד וחד

ב׳ לאוי

ג׳. ב׳

רשי

הא כיצד זה פר בן ג׳: (ה) אל אהל מועד. למשכן ובבית עולמים להיכל: (ו) את פני פרכת הקדש. (ת״כ) כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים לא היו נוגעים דמים בפרכת ואם נגעו נגעו: (ז) ואת כל דם. שירי הדם: (ח) ואת כל חלב פר. חלבו היה לו לומר מה תלמוד לומר פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת (זבחים יג): החטאת. להביא שעירי ע״ג לכליות ולחלבים ויותרת (שם): ירים ממנו. (זבחים דף ג׳) מן המחובר שלא ינתחנו קודם הסרת חלבו (ת״כ): (י) כאשר יורם. מאותן אמורין המפורשין בשור זבח השלמים וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פי׳ כאן אלא להקישו לשלמים (זבחים שם) מה שלמים לשמן אף זה לשמו. ומה שלמים שלום לעולם. אף זה שלום לעולם. ובשחיטת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשים. בפרק איזהו מקומן: (יא) על הכבד על הכליות. על ראשו ועל כרעיו. כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: (יב) אל מקום טהור. לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר במחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות ובבית עולמים חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותינו במס׳ יומא ובסנהדרין: אל שפך הדשן. מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף. (ת״כ) שאין ת״ל אלא ללמד שאפילו אין שם דשן: (יג) עדת ישראל. (ת״כ) אלו סנהדרין: ונעלם דבר. טעו להורות באחת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו. (ת״כ)

שעשו

אבן עזרא

יקריב הפר שהוא הגדול מכל הקרבים על גבי המזבח: (ו) וטבל הכהן. הוא המשיח בעצמו. וטעם שבע פעמים תמצאנו בפרשת וירא בלק ובעבור גודל מעלת הכהן הגדול יזה מדם חטאתו על פרכת הקדש ועל קרנות מזבח הקטרת וכל הפר חוץ מהחלבים ישרוף בחוץ כי איננה עולה: (יב) על שפך הדשן. שיהיה נשרף במקום שיש שם דשן המזבח: (יד) ונודעה החטאת. וכן משפט הכהן הגדול ואם איננו נזכר כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר החטאת. ויש אומרים כי בכל שנה יקריב כן שמא חטא. והזכיר עם כל עדת ישראל ונודעה החטאת שהכהן יתכן שיודיעם ואין מי שיודיע לכהן רק מעצמו. וחטאת הקהל כחטאת הכהן הגדול בכל משפטיה. והנה הכהן הגדול שקול כנגד כל ישראל: (טו) זקני העדה. הם המנהיגים והם יסמכו את ידיהם בעדם ובעד

כל

רמבן

בחטאת כהן המשיח וכפר עליו ונסלח לו כאשר הזכיר בשאר החוטאים בקהל ובנשיא ובהדיוט אולי לרוב מעלתו לא יתכפר ונסלח לו לגמרי עד שיתפלל ויתחנן לאלהיו כי מלאך ה׳ צבאות הוא וצריך להיותו נקי וטהר ידים ולא הזכיר כאן בפרים הנשרפים בהקטרת האמורים ריח ניחוח ולא אשה לה׳. והטעם בעבור היות מהם חלק בחוץ איננו לאשה לה׳ ובשעיר הנשיא הזכיר כפרה ולא הזכיר אשה ריח ניחוח לה׳ בעבור היות הקרבן שעיר. ובחטאת היחיד הזכיר לריח ניחוח לה׳ ולא הזכיר אשה. כי בידוע שהוא אשה כי הכונה כולה באשה לה׳ והמשכיל יבין: (יד) **ונודעה** החטאת אשר חטאו עליה עד אשר נשיא. בידוע שלא יקריבו חטאת עד שידעו שחטאו אבל דרך הלשון שיאמר וכאשר יודע

לכם

קדמא. ויעל שלמה: קרנות ד׳ מלאים בתו׳ וסי׳ ונתן הכהן מן הדם וישחט קדמאה משה את הדם. ויקרבו בני אהרן את הדם אליו. ויצא אל המזבח: מקום טהור ד׳ וסי׳ והוציא את כל הפר. ואת חזה התנופה. והוציא את הדשן. ואסף איש טהור: על שפך חד מן אלפא ביתא מן חד וחד חד אל וחד על וסי׳ מצויין במסורה רבתא: עדת ישראל י״א כלישנא וסי׳ דברו אל כל עדת ישראל. ושחטו אתו כל. ונכרתה הנפש ההיא. יעשו אתו. ואם כל עדת ישראל ישגו. המעט מכם כי. הארץ אשר הכה. ומחר על כל עדת ישראל יהיה קצף דעכן. וכל עדת ישראל הנועדים דמלכים. וחברו דד״ה: מעיני ד׳ וסי׳ ואם כל עדת ישראל ישגו. והיה אם מעיני העדה. ונעלם מעיני אישה. ונעלמה מעיני כל חי: ונודעה ב׳ וסי׳ ונודעה החטאת אשר חטאו עליה. ונודעה יד ה׳ את עבדיו: והביאו ד׳ וסי׳ ונודעה החטאת אשר חטאו עליה. ולקחו אבנים אחרות. והביאו בניך בחצן והביאו את כל אחיכם מכל הגוים

תולדות אהרן מזבח קטורת. יומא נח: (ואת כל דמה. יומא מב): ואת עור. יומא סו: ראשו ועל כרעיו. שם מח: בקרבו. שם מח: ושרף אותו. פסחים עה: אל שפך. שם יו. על שפך. שם עב. יומא סח: מעיני. יבמות ע: זקני העדה. סוטה מד:

בעל הטורים

כתיב קטרת הסמים ובפרשה שאחריה כתיב קרנת המזבח לפי שכ״ג מתעשר בקטרת הוסיף לומר קטרת הסמים. בכל הקרבנות כתיב כפרה וסליחה חוץ מכ״ג לפי ששגגת תלמוד עולה זדון: על שפך הדשן ישרף. נותה תורה לשרוף קרבנו של כהן משיח בפרהסיא בתוך על שפך הדשן שלא יתבייש אדם להתודות על חטאו שהרי כ״ג חטא והתודה והביא קרבן על חטאו: ישגו. שנים במסורה ואם כל עדת ישראל ישגו. ישגו נאני ביחזקאל על רועי ישראל המתעים את העם ה״נ מיירי בצבור ששגגו ע״פ ב״ד שטעו בהוראה: מעיני ד׳ ונעלם דבר מעיני הקהל ואידך בהיות עינה אם מעיני העדה. ונעלם מעיני אישה. ונעלמה מעיני כל חי איירי בתורה דכתיב לעיל מניה והחכמה מאין תמצא ה״נ נעלמה החכמה מעיני הב״ד שטעו בהוראה. ונעלם מעיני אישה זהו שאמרו אפי׳ שמע מעוף הפורח שנטמאה שוב אין המים בודקין אותה וזה הוא ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים שאפילו שמע מעוף השמים והעלים עצמו כאלו לא ידע שוב אין המים בודקין אותה: ונודעה ב׳. ונודעה החטאת. ונודעה יד ה׳ את עבדיו וזעם את אויביו שאפילו על השוגג שיש לו להביא חטאת ולא הביאה הקב״ה נפרע ממנו וזהו ונודעה יד ה׳ את עבדיו מי שחטא ומביא קרבן וזעם את מי שאינו מביא: והביאו אותו לפני אהל. והביאו ד׳ במסרה. והביאו אל תחת האבנים גבי

מצרע

כל ישראל כי לא יתכן שיסמכו כל ישראל : (כא) חטאת הקהל הוא. הפר :
ואם ישגו. ישראל ולא יעשו אחת ממצות עשה יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת :
(כב) אשר נשיא יחטא. הפוך וכן הוא אשר יחטא הנשיא והוא דבק כאשר
למעלה ואם כל עדת ישראל כאילו אמר ואם אשר יחטא הוא נשיא שבט או נשיא
בית אב : (כג) או הודע אליו.
אחז הכתוב דרך קצרה כמו לכהן
והטעם שידע הנשיא מעצמו
שחטא או הודיעו אדם אחר
שראהו. דקדוק הודע אליו פועל
עבר כמו והגד לך ויאמר המודיע
כמו אשר ילדה אותה ללוי ויאמר
רבי משה הכהן כי הוא מהבנין
שלא

המשיח ד' מלאים בתורה נמסר
לעיל בהאי סידרא : עלהם י"ג
הס' בתו' נמסר בסדר ויגש : חטאת

תולדות אהרן

ואת כל דם. יומא מח נו נט : אל
יסוד פסחים סה : אל מחוץ.
סנהדרין מב : ושרף אותו. יומא סח
סנהדרין שם : ועשה אחת. הוריות ט
יא כריתות כו : אשר לא. שבת סט
יומא פ הוריות ב יא חולין ה :
או הודע. כריתות יט כו : או הודע
אליו. יבמות פז שבועות יח כריתות
יב : אשר חטא. כריתות יט :

ספורנו

עומדין) המתפלל וטעה סימן רע
לו ואם ש"צ הוא סימן רע לשולחיו
וקרבנו נשרף ואין לכהן שום חלק
בו ולכן לא כתב בו ואשם כמו
שכתב בכל שאר החוטאים כי
אמנם באמרו ואשם יורה אזהרה
על התשובה וזה לא יפול על הכהן
המשיח כי לא מלבו היה החטא
כלל אבל קרה לו לאשמות העם.
ושגגת סנהדרין שהוא גם כן לחוק
אמר : ישגו ונעלם מעיני הקהל.
שעם היותם עיני הקהל הראוים
לראות בעד אחרים לא היטיבו
לראות לעצמם וגם כן עליהם אמר :
(כא) חטאת הקהל הוא. כי לא יקרה זה בלתי עון הדור גם כן. אמנם
כתב בהם ואשמו להזהירם על התשובה קודם שיקריבו וחטאתם גם כן
נשרפת ולכובד עון שניהם הובא דמם אל הקדש פנימה. ועל עון המלך
אמר : (כב) אשר נשיא יחטא. כי אמנם זה דבר מצוי שיחטא כאמרו
וישמן ישורון ויבעט. ואמר בו ואשם. שמעצמו יכיר עונו : (כג) או
הודע אליו. על ידי אחרים

והתולש

זִמְנָא׃ טו וְיִסְמְכוּן סָבֵי
כְנִשְׁתָּא יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ
תּוֹרָא קֳדָם יְיָ וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא
קֳדָם יְיָ׃ טז וְיָעֵיל כַּהֲנָא רַבָּא
מִן דְּמָא דְתוֹרָא לְמַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ יז וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא
אֶצְבְּעֵיהּ מִן דְּמָא וְיַדֵּי שְׁבַע
זִמְנִין קֳדָם יְיָ יָת קֳדָם
פָּרוּכְתָּא׃ יח וּמִן דְּמָא יִתֵּן
עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דִּי קֳדָם
יְיָ דְּבְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל
דְּמָא יִשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא
דַעֲלָתָא דִּבְתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ יט וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ
יַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ וְיַסֵּיק
לְמַדְבְּחָא׃ כ וְיַעֲבֵיד לְתוֹרָא
כְּמָא דַעֲבַד לְתוֹרָא דְחַטָּאתָא
כֵּן יַעֲבֵיד לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלֵיהוֹן
כַּהֲנָא וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן׃
כא וְיַפֵּק יָת תּוֹרָא לְמִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקֵד יָתֵיהּ
כְּמָא דְאוֹקֵיד יָת תּוֹרָא
קַדְמָאָה חַטַּאת קְהָלָא הוּא׃
כב אִם רַבָּא יְחוֹב וְיַעֲבֵיד
חַד מִכָּל פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֵיהּ
דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא
בְּשָׁלוּ וְיֵחוֹב׃ כג אוֹ
אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דְּחַב
בַּהּ וְיַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ

מוֹעֵֽד׃ טו וְסָמְכ֞וּ זִקְנֵ֤י הָֽעֵדָה֙
אֶת־יְדֵיהֶ֔ם עַל־רֹ֥אשׁ הַפָּ֖ר לִפְנֵ֣י
יְהוָ֑ה וְשָׁחַ֥ט אֶת־הַפָּ֖ר לִפְנֵ֥י
ד' ומ"ל יְהוָֽה׃ טז וְהֵבִ֛יא הַכֹּהֵ֥ן הַמָּשִׁ֖יחַ
מִדַּ֣ם הַפָּ֑ר אֶל־אֹ֖הֶל מוֹעֵֽד׃
ג' חסר את יז וְטָבַ֥ל הַכֹּהֵ֛ן אֶצְבָּע֖וֹ מִן־הַדָּ֑ם
וְהִזָּ֞ה שֶׁ֤בַע פְּעָמִים֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה
ג' אֵ֖ת פְּנֵ֥י הַפָּרֹֽכֶת׃ יח וּמִן־הַדָּ֞ם
כו' חסר במ"ד יִתֵּ֣ן ׀ עַל־קַרְנֹ֣ת הַמִּזְבֵּ֗חַ אֲשֶׁר֙
לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה אֲשֶׁ֖ר בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד
וְאֵ֣ת כָּל־הַדָּ֗ם יִשְׁפֹּךְ֙ אֶל־יְסוֹד֙
מִזְבַּ֣ח הָעֹלָ֔ה אֲשֶׁר־פֶּ֖תַח אֹ֥הֶל
מוֹעֵֽד׃ יט וְאֵ֥ת כָּל־חֶלְבּ֖וֹ יָרִ֣ים
מִמֶּ֑נּוּ וְהִקְטִ֖יר הַמִּזְבֵּֽחָה׃ כ וְעָשָׂ֣ה
ל' לַפָּ֔ר כַּאֲשֶׁ֤ר עָשָׂה֙ לְפַ֣ר הַֽחַטָּ֔את
וי"ג חס' כֵּ֖ן יַעֲשֶׂה־לּ֑וֹ וְכִפֶּ֧ר עֲלֵהֶ֛ם הַכֹּהֵ֖ן
וְנִסְלַ֥ח לָהֶֽם׃ כא וְהוֹצִ֣יא אֶת־
הַפָּ֗ר אֶל־מִחוּץ֙ לַֽמַּחֲנֶ֔ה וְשָׂרַ֣ף
אֹת֔וֹ כַּאֲשֶׁ֣ר שָׂרַ֔ף אֵ֖ת הַפָּ֣ר
ס"ג. ד' פתחין הָרִאשׁ֑וֹן חַטַּ֥את הַקָּהָ֖ל הֽוּא׃ פ
כב אֲשֶׁ֥ר נָשִׂ֖יא יֶחֱטָ֑א וְעָשָׂ֡ה אַחַ֣ת
מִכָּל־מִצְוֺת֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהָ֜יו אֲשֶׁ֧ר
כו' מ"ל לֹא־תֵעָשֶׂ֛ינָה בִּשְׁגָגָ֖ה וְאָשֵֽׁם׃
כל נוס' מ"ל כג אֽוֹ־הוֹדַ֤ע אֵלָיו֙ חַטָּאת֔וֹ אֲשֶׁ֥ר
ל' חָטָ֖א בָּ֑הּ וְהֵבִ֤יא אֶת־קָרְבָּנוֹ֙

שעשו צבור על פיהם : (יז) את פני הפרכת. ולמעלה הוא אומר את פני
פרכת הקדש משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מעוטה סרחה פמליא שלו
מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת (זבחים מא) אף כאן
כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום על המקדש כשחטאו כולם ח"ו
נסתלקה הקדושה : (יח) יסוד
מזבח העולה אשר פתח אהל
מועד. (ת"כ זבחים פ' ה') זה
יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח :
(יט) ואת כל חלבו ירים.
ואע"פ שלא פי' כאן יותרת ושתי
כליות למדין הם מועשה לפר
כאשר עשה וגו' ומפני מה לא
נתפרשו בו תנא דבי רבי ישמעאל
משל למלך שזעם על אוהבו
ומיעט בסרחונו מפני חיבתו :
(כ) ועשה לפר. זה כאשר עש' לפר
החטאת. כמו שמפורש בפר כהן
משיח להביא יותרת ושתי כליות
שפי' שם מה שלא פי' כאן ולכפול
במצות העבודות ללמד שאם
חסר אחת מכל המתנות פסל
לפי שמצינו בניתנין על המזבח
החיצון שנתנן במתנה אחת
כפר הוצרך לומר כאן שמתנה
אחת מהן מעכבת : (כב) אשר
נשיא יחטא. (ת"כ הוריות פ"ג)
לשון אשרי. אשרי הדור שהנשיא
שלו נותן לב להביא כפרה על
שגגתו קל וחומר שמתחרט על
זדונותיו : (כג) או הודע. כמו
אם הודע הדבר הרבה או יש
משמשין בלשון אם ואם במקום
או וכן (שמות כא) או נודע כי
שור נגח הוא : הודע אליו.
כשחטא היה סבור שהוא היתר
ולאחר מכאן נודע לו שאיסור
היה

בעל הטורים

מצורע. והביאו בניך בחוצן והביאו
את כל אחיכם. לומר מי שמחויב
קרבן לה' ואינו מביאו לכהן סוף
שצריך לכהן שיבוא לראות נגעי ביתו
ואם הוא מביאו זוכה למה שנאמר
והביאו בניך בחוצן והביאו את כל
אחיכם וגו': חטאת הקהל הוא.
וסמיך ליה אשר נשיא יחטא לומר לך
כל שבידו למחות ואינו מוחה מעלה
עליו כאלו הוא חטא : את קרבנו.
נאמר בקרבן נשיא רבוי לומר שיביא
קרבן שמן וגדול לפי שבכל יום אוכל
פטומות שלא יהא שלחנו מלא ושלחן
רבו ריקם. בעז כתיב שעיר עזים זכר
שעירת עזים נקבה לפי שאין בשמו
סימן לזכר ולנקבה שהכל נקרא עז לכך צריך לפרש זכר או נקבה אבל כבש יש חילוק כבש לזכר
כשבה לנקבה. בשבועות בגימ' אם כולה ולא במקצתה :

רמבן

להם שחטאו יביאו קרבנם ולא הזכיר כן במשיח כי אין צורך. ויתכן שיהיה
שלא יתחייבו בחטאת הזו אלא בידיעה לא על הספק כאשם תלוי. ורבותינו
דרשו שאם ידעו שהורו ולא ידעו מה הורו יכול יהו חייבים ת"ל ונודעה החטאת
ולא ידעו החוטאים ולא הזכירו כן במשיח בעבור שאמר לאשמת העם הרי
משיח כצבור :

(כב) **אשר** נשיא יחטא. לשון אשרי אשרי הדור שהנשיא מביא כפרה על
שגגתו. תורת כהנים. או הודע אליו כמו אם הודע הרבה או יש
משמש בלשון אם ואם במקום או. וכן או נודע כי שור נגח הוא לשון רש"י.
ור"א כתב אשר נשיא יחטא הפך אשר יחטא נשיא והוא דבק למעלה
ואם כל עדת ישראל ישגו כאלו אמר ואם אשר יחטא הוא הנשיא או
הודע אליו חטאתו הכתוב אחז דרך קצרה. והטעם שיודע לנשיא מעצמו
אשר חטא. או הודע אליו הודיע איש אחר שראהו. ויהיה דקדוק הודע
פועל עבר כמו והגד לך ויאמר המודיע כמו אשר ילדה ללוי ואין צריך לכל
זה כי שימוש אשר רבים יש מהם יורו על הזמן כגון כאשר בא יוסף אל
אחיו כאשר כלו לאכול את השבר ודומיהם. אף כאן כאשר נשיא יחטא ויאמר
כ"ף הדעת וכן את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם כאשר תשמעו.
אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד כאשר ראיתם. שבעת
ימים תאכל מצות אשר צויתך כאשר צויתיך. ופעמים תחסר המלה הזו
בי"ת ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה כאשר עשתה מפלצת
לאשרה כטעם בעבור כמו באשר את אשתו וטעם או הודע אליו על האשם
יאמר כשיעשה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשם להיות עליו מוקש
או יודע אליו ויתכפר לו בקרבן והטעם או יהיה אשם או יביא קרבן ויתכפר
לו. וטעם ה' אלהיו לומר כי אע"פ שהוא המלך האדון שאין עליו מורא בשר
ודם יש לו לירא מה' אלהיו כי הוא אדוני האדונים וכן למען ילמד ליראה
את ה' אלהיו כלומר שישים אל לבו כי יש עליו עליון שהוא אלהיו אשר בידו
נפשו וממלכתו :

ואת

שְׂעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים: כד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה לִפְנֵי יְהוָה חַטָּאת הוּא: כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה: כו וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ: ששי פ

כז וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה מֵעַם הָאָרֶץ בַּעֲשֹׂתָהּ אַחַת מִמִּצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁם: כח אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת עִזִּים תְּמִימָה נְקֵבָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא: כט וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הָעֹלָה: ל וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: לא וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר הוּסַר חֵלֶב מֵעַל זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ: פ

לב וְאִם־כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ לְחַטָּאת נְקֵבָה תְמִימָה יְבִיאֶנָּה: לג וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֹתָהּ לְחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה: לד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: לה וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר יוּסַר חֵלֶב־הַכֶּשֶׂב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן

די וכל פ׳ ויקרא הוא כמ״ב היא

ל׳ וחד כחלב ומסמם ח״ג

ל׳ ותסר

ל׳

קדנאה והביא את קרבנו חנין והביא קרבנו ומטעין בר׳. כל וסמך דעני׳ הפוך כמ״ב

ל׳ וא׳ יוסר ומסמם ח״ג

צפיר בר עזין דכר שלים : כד ויסמוך ידיה על ריש צפירא ויכוס יתיה באתרא דיכוס ית עלתא קדם יי חטאתא הוא : כה ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית דמיה ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא : כו וית כל תרביה יסיק למדבחא כתרב נכסת קודשיא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה וישתביק ליה : כז ואם אינש חד יחוב בשלו מעמא דארעא במעבדיה חד מפקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויחוב : כח או אתידע ליה חובתיה דחב וייתי קורבניה צפירת עזי שלמא נוקבא על חובתיה דחב : כט ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס ית חטאתא באתרא דעלתא : ל ויסב כהנא מדמה באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא : לא וית כל תרבה יעדי כמא דאתעדא תרב מעל נכסת קודשיא ויסק כהנא למדבחא לאתקבלא ברעוא קדם יי ויכפר עלוהי כהנא וישתביק ליה : לב ואם אימר ייתי קורבניה לחטאתא נוקבא שלמא ייתינה : לג ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס יתה לחטאתא באתרא דיכוס ית עלתא : לד ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא : לה וית כל תרבה יעדי כמא דמתעדא תרב אימר מנכסת קודשיא ויסיק כהנא יתהון למדבחא על

רשי

היה : (כד) במקום אשר ישחט את העולה. (זבחים מט) בצפון שהוא מפורש בעולה : חטאת הוא. לשמו כשר שלא לשמו פסול (זבחים טו) : (כה) ואת דמו. שירי הדם : (כו) כחלב זבח השלמים. כאותן אמורים המפורשים בעז האמור אצל שלמים : (לא) כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים. כאימורי עז האמורים בשלמים : (לג) ושחט אותה לחטאת. שתהא שחיטתה לשם חטאת : (לה) כאשר יוסר חלב הכשב. שנתרבו אמוריו באליה אף חטאת כשהיא באה כשבה טעונה אליה עם האמורין:

על

בעל הטורים

הוסר ב׳. כאשר הוסר הח״ב ומעט הוסר שתיד לומר שמעט הוסר שתמיד הוסר כל חלב שבזכותו נשאלת נרכס בכל :

רמבן

(כה) **ואת** דמו ישפוך אל יסוד מזבח העולה. הוא הנזכר אבל דרך הלשון להזכיר השם במקום הידיעה וכן וסמך את ידו על ראש הפר ושחט את הפר ולרבותינו בהם מדרשים כי תורת ה׳ תמימה אין בה חסר ויתר :

שלא נקרא שם פועלו כי החולם והשורק יתחלפו והוא על משקל וויוסף הורד מצרימה והנשיא יקריב שעיר מטעם זרזיר מתנים או תיש כפירוש הגאון בספר משלי והוא זכר למעלת הנשיא רק לא יובא את דמה לפנים מהקדש והכהנים יאכלו חטאת הנשיא לכפר בעדו כי כן כתוב ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו : (כז) מעם הארץ. והם כל ישראל והכהנים ההדיוטים וכל הלוים : ואשם. פעל עבר כמו כי זקן יצחק : (כח) שעירת עזים נקבה. כי מעלתו נקלה ממעלת הנשיא. וטעם ונסלח לו כפרשת שלח לך : (לב) ואם כבש. ואם הביא ממין הכבש לחטאת יביא נקבה כמו שעירת עזים. וטעם כאשר יוסר חלב הכבש. להביא האליה

ז׳ פתחין נמסר בסדר תצוה: מדמה ו׳ וסי׳ ולקח הכהן מדמה באצבעו. כל אשר יגע בבשרה. וכל חטאת אשר יובא. ולקח אלעזר הכהן ב׳ בו. ויז מדמה אל הקיר: יוסר חד מן ב׳ זוגין מיחדין מתחלפין מן חד וחד חד ס׳ וחד ש׳ וסי׳ נמסר

תולדות אהרן וסמך ידו. זבחים מט מנחות סה לב : ושחט אותו. זבחים מט : חטאת הוא. זבחים ו י : ולקח הכהן. זבחים ח יד כד מט מנחות יט : קרנת. זבחים לז : וכפר. סנהדרין ד זבחים לח מחטאתו. שבת עא זבחים ח : ואם נפש. שבת לג הוריות ח ב ז ח : מעם הארץ. שבת סט הוריות ב יא חולין ס : בעשותה. שבת ג לב הוריות ב ג ממצות ס׳. הוריות ח. כריתות כו ואשם. הוריות ח : והביא. שבת עא נזיר כו כה : על חטאתו. נזיר כח כריתות כו : ושחט את. זבחים מט : קרנת. זבחים לז : ואת כל. יומא נז זבחים לד : וכפר עליו. סנהדרין ד זבחים לח : ואם כבש. פסחים נז תמורה טו כריתות נח : ושחט אותו. זבחים ד ז מ ט מנחות ג ד ס ג : קרנת. זבחים לז : ואת כל. יומא נז זבחים לד :

ספורנו

והחולם במלת הודע הוא בו תמורת השורק. ואמר על עם הארץ : (כז) אם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ. כי זה לפעמים קרוב בעם הארץ יחטא בזה ובענין חטא הנשיא אמר ואשם שהוא אזהרה על תשובה קודמת לקרבן ובמניהם ובכל האשמות נתן חלק לכהנים

אבן עזרא

האליה כי אין עם השעירה אליה: (א) ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה. הוא החרם וכן ואת אלית והכתוב אחז דרך קצרה והזכיר שחייב העד להגיד כי אם לא יגיד יש עליו עונש מהשם שישא עונו אם שכח ולא הגיד ואחר כן נזכר לו: או נפש כי תגע. בנבלת הארבעה הנזכרות והם חזיר וחביריו: (ב) או בנבלת בהמה טמאה. לאכול כסוס והחמור ושרץ טמא מהשמונה הנזכרים: ונעלם ממנו. ואחר כך ידע או נגע בזב וטמא מת וזבה ונדה: (ד) לבטא בשפתים. דבור שפה: להרע. למי שהוא חייב. או לפי' הגאון להתענות. וטעם להזכיר אלה שהוא חייב להודות ועל האחרות שהן מצות לא תעשה לא יתודה לפני הכהן והקרבן אחד: (ז) ואם לא תגיע ידו. כי היד היא העושה כל מלאכה והיא הקונה רמז למי שאין לו: אחד לחטאת ואחד לעולה. ויאמר

רב

קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי
כַּהֲנָא עַל חוֹבְתֵיהּ דַּחֲב
וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ א וֶאֱנָשׁ אֲרֵי
יְחוֹב וְיִשְׁמַע קָל מוֹמֵי וְהוּא
סָהִיד אוֹ חֲזָא אוֹ יְדַע אִם לָא
יְחַוֵּי וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃ ב אוֹ
אֱנָשׁ דְּיִקְרַב בְּכָל מִדַּעַם
מְסָאָב אוֹ בְּנִבְלַת חַיְתָא
מְסָאַבְתָּא אוֹ בְּנִבְלַת בְּעִירָא
מְסָאֲבָא אוֹ בְּנִבְלַת רְחֵישׁ
מְסָאָב וִיהֵי מְכַסָּא מִנֵּיהּ
וְהוּא מְסָאַב וְחָב׃ ג אוֹ אֲרֵי
יִקְרַב בְּסוֹאֲבַת אֱנָשָׁא לְכָל
סְאוֹבְתֵיהּ דְּיִסְתָּאַב בַּהּ וִיהֵי
מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע
וְחָב׃ ד אוֹ אֱנָשׁ אֲרֵי יְקַיֵּים
לְפָרָשָׁא בְּסִפְוָן לְאַבְאָשָׁא
אוֹ לְאוֹטָבָא לְכֹל דִּי יְפָרֵשׁ
אֱנָשָׁא בְּקִיּוּם וִיהֵי מְכַסָּא
מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע וְחָב לַחֲדָא
מֵאִלֵּין׃ ה וִיהֵי אֲרֵי יְחוֹב
לַחֲדָא מֵאִלֵּין וִיוַדֵּי דְּחָב
עֲלַהּ׃ ו וְיַיְתֵי יָת חוֹבְתֵיהּ
לִקְדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דְּחָב
נוּקְבָא מִן עָנָא אִימַּרְתָּא
אוֹ צְפִירַת עִזֵּי לְחַטָּאתָא
וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא
מֵחוֹבְתֵיהּ׃ ז וְאִם לָא תִמְטֵי
יְדֵיהּ כְּמִיסַת אִימְּרָא וְיַיְתֵי
יָת חוֹבְתֵיהּ דְּחָב תַּרְתֵּין
שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה

ט' כתיב י' אֹתָם הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה
וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ
אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ פ
ה א וְנֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא וְשָׁמְעָה
קוֹל אָלָה וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ
ל"ס מ"ל יָדָע אִם־לוֹא יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃
קדמא רביע תנין פזר ב אוֹ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בְּכָל־דָּבָר
טָמֵא אוֹ בְנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה אוֹ
בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת
שֶׁרֶץ טָמֵא וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא
ג' טָמֵא וְאָשֵׁם׃ ג אוֹ כִי יִגַּע
בְּטֻמְאַת אָדָם לְכֹל טֻמְאָתוֹ
אֲשֶׁר יִטְמָא בָּהּ וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ
וְהוּא יָדַע וְאָשֵׁם׃ ד אוֹ נֶפֶשׁ כִּי
ל'. ו' פתחין תִשָּׁבַע לְבַטֵּא בִשְׂפָתַיִם לְהָרַע ׀
ל' ח' ויבטא בשפתיו אוֹ לְהֵיטִיב לְכֹל אֲשֶׁר יְבַטֵּא
הָאָדָם בִּשְׁבֻעָה וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ
וְהוּא־יָדַע וְאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה׃
ה וְהָיָה כִי־יֶאְשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה
ב' בתורה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ׃
ח' בטעם מלרע' בספרא ו וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה עַל
חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא נְקֵבָה מִן־
הַצֹּאן כִּשְׂבָּה אוֹ־שְׂעִירַת עִזִּים
לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן
מֵחַטָּאתוֹ׃ ז וְאִם־לֹא תַגִּיעַ יָדוֹ
ו' בליש' דֵּי שֶׂה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ אֲשֶׁר
חָטָא שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ־שְׁנֵי בְנֵי־

רשי

על אשי ה'. על מדורת האש העשויות לשם פואיילי"ש בלעז: (א) ושמעה קול אלה. (ת"כ) בדבר שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו עדות שיעיד לו: (ב) או נפש אשר תגע וגו'. ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות נדרש כן: ונעלם ממנו. הטומאה (שבועות י"ד ת"כ): ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: (ג) בטומאת אדם. זו טומאת מת (ת"כ שבועות פ"ק): לכל טומאתו. (ת"כ) לרבות טומאת מגע זבין וזבות: אשר יטמא. לרבות הנוגע בבועל נדה: בה. (שבועות פ"ג) לרבות בולע נבלת עוף טהור: ונעלם. והוא ידע. ששכח הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: (ד) בשפתים. ולא בלב (שבועות כו): להרע. לעצמו או להטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן: לכל אשר יבטא. לרבות לשעבר: ונעלם ממנו. ועבר על שבועתו (זבחים לו) כל אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זו אלא באשם

בעל הטורים

אם לוא יגיד ונשא עונו. אם לוא מלא וא"ו קרי ביה אם לו יגיד בוא"ו פי' כשהגיד לו כבר שוב אינו חוזר ומגיד:

תולדות אהרן וכפר עליו. סנהדרין ד זבחים ד ז לח: ונפש כי. כתובות לג שבועות לד לה לו זבחים מח כריתות ט: והוא עד. סנהדרין ל לז שבועות לג לד ערכין יח יח: אם לא יגיד. יומא עד ב"ק נו סנהדרין ל לז שבועות לה מנחות ד ערכין יח: ונשא עונו. הוריות ח: בכל דבר. שבועות יח: חיה טמאה. שבועות ז: או בנבלת. שבועות יד יח: ונעלם. שבועות ד ה כריתות יט נדה כח: או כי יגע. שבועות ז: לכל טמאתו. שבועות ז נדה נה: ונעלם ממנו. שבועות ד ה כריתו' יט: או נפש כי. מגילה לה שבועות כ כו (נדרים לו): להרע או. נדרים יז שם ב"ק לא שבועות כה כו כז: לכל אשר. שבועות כ כו לב: ונעלם. שם כו לא: והיה כי. שם לג לד: והתודה. כריתות יב: מחטאתו. שם כו: ואם לא תגיע. הוריות ט:

בריש שיר השירים: אשי ט' כתיב יו"ד נמסר בסדר צו: לוא ל"ת מ"ל בק' וסי' כי לוא אוכל לקום. אם לוא יגיד. אל בני כי לוא טובה השמועה. ולוא נכרית מהבהמה. כי לוא חטא לך דשמואל. לא תשמע ולוא תאבה. כי לוא יתנבא עלי טוב הניין דמלכים. כי לוא יעשה עבדך. לוא אדני המלך כי. מעט מזער לוא כביר. לוא כי אהבתי זרים. לוא נבא עוד אליך: וימנעו רביבים ומלקוש. לוא אפיל פני בכם. קדמא דפסוק. לוא לזרות ולא להבר. העל אלה לוא אפקד. קדמא דפסוק. עלו בשרותיה. וקדמא ובתרא דכחשו בה'. ורעב לוא נראה. שוט שוטף כי יעבר לוא יבואנו. ולוא אמרו בלבבם. זה הגוי אשר לוא. קדמא דפסוק. הוסרי ירושלם פן. הקשבתי ואשמע לוא כן. עבר קציר כלה קיץ. ולוא יפיק. ואזרם במזרה. אם לוא הפגעתי בך. וינאפו. ואם לוא השחוק היה. אם לוא יסחבום קדמא. ולוא תבא דמעתך. לוא אליכם כל עוברי. סדם אחותך. וא' נדרשתי ללוא שאלוני: או בנבלת בהמה טמאה י"א בטעמ' לאחור פי' בטעמא פשטא ולפניו יתיב וסי' או בנבלת בהמה טמאה. אחרי הכתו את סיחון. והיה כל מעבר מטה. איש ישב על כסא דוד. איש יושב בתוך העם. איש אחרי שרירות לבו הרע. שקר הנביאים נבאים בשמי. די מלכות תחות כל שמיא. די כל מלך רב ושליט. די מרת עבר נהרא. על כל חרד בדבר אלהינו: להרע ו' פתחין וסי' ולא נתנו אלהים להרע עמדי. או נפש כי תשבע לבטא. חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו. אנכי מחל

רמבן

ה (א) **והוא** עד או ראה או ידע. אינם שלשה ענינים כי אין עד בלא ראיה ובלא ידיעה אבל יאמר אם שמע קול אלה שהשביעו עליו להעלותו בדבר שהוא עד בין בראיה בין בידיעה אם לא יגיד יש עליו עון והנה לא יתחייב בקרבן הזה אלא אם כן יודע עדות שיזכה ממנו המשביע בדינו. ולכך פירשו רבותינו כי יש עדות שתועיל בראיה בלא ידיעה ויש שתועיל בידיעה בלא ראיה כיצד מנה הלויתי לך בפני פלוני ופלוני וטוען לא היו דברים מעולם יבואו ויעידו זו היא ראיה בלא ידיעה מנה הודית לי בפני פלוני ופלוני יבואו ויעידו זו היא ידיעה בלא ראיה ועל דרך הפשט אין צריך לראיה בלא ידיעה אבל או ראה שהוא ראה ההלואה או המקח לגמרי או ידע ששמע אותם מודים במעשה ההוא בפני עדים ולא ראה המעשה ולא אמר כאן ונעלם ממנו כי הוא חייב במזיד או בשגגת השבועה עם זדון העדות אבל אם היה שכוח בעדות בשעת שבועה אין עליו כלום:

(ג) **ונעלם** ממנו והוא טמא עד והיה כי יאשם וכו' והתודה. שנעלמה ממנו הטומאה ואשם באכילת קדשים או בביאת מקדש לשון רש"י. ואין הכונה שיהיו אכילת קדשים וביאת מקדש נלמדים מן ואשם כי בכל הקרבנות למעלה נאמר כן אבל הפרשה הזו תקצר בדבר המובן כי מפני שאין בנגיעת נבלה ושרץ חטא ולא הוזהרו ממנה אפילו הכהנים אי אפשר שיחייב הכתוב בנגיעתם קרבן אבל אמר כי כאשר יטמא האדם ונעלם ממנו הטומאה או כאשר ישבע ונעלם ממנו השבועה ויחטא בהעלמה של אחת מאלה יתחייב להביא קרבן ובידוע כאין בהעלמת הטומאה חטא זולתי שיאכל קדשים או יבא למקדש ואין בהעלמת השבועה חטא זולתי שיעבור עליה וזה ישוב פשוטו של מקראות בפרשה זו ולרבותינו בה עוד מדרשים לחזק הענין הזה: (ה) **והתודה** אשר חטא עליה והביא את אשמו עד ואם לא וכו'. אין הסדר כן אבל הוא מביא החטאת וסומך עליה והתודה כענין שנאמר להלן וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו

כאשם: (ח) והקריב את אשר לחטאת ראשונה (זבחים ז) חטאת קודמת לעולה למה״ד לפרקליט שנכנס לרצות רצה פרקליט נכנס דורון אחריו: ולא יבדיל. אינו מולק אלא סימן א׳: ערף. הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר. מול ערף. מול הרואה את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר: (ט) והזה מדם החטאת. בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם ניתז והולך למזבח: חטאת היא. לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (י) כמשפט. כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: (יא) כי חטאת היא. ואין בדין שיהא קרבנו מהודר: (יב) חטאת היא. נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (יג) על חטאתו אשר חטא. כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו (כריתות כ׳) מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא ממקצתן שתי תורים לכך נאמר מחטאתו כלו׳ ממקצתן הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נא׳ כאן על חטאתו: מאחת מאלה. מאחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירות או בדלות או בדלי דלות. ומה ת״ל שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה או שעירה והקלין יהיו בעוף והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת״ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשבה אם השיגה ידם ואת החמורין לקלין לעשירית האיפה בדלי דלות (ת״כ): והיתה לכהן כמנחה. ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין זהו לפי פשוטו. (ת״כ) ורבותינו דרשו והיתה לכהן ואם חוטא זה כהן הוא תהא לו כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל: (טו) כי תמעול מעל. (מנחו׳ פ״ו ת״כ) אין מעילה בכ״מ אלא שינוי וכן הוא אומר (ד״ה א ה) וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וכן הוא אומר בסוטה (במדבר ה) ומעלה בו מעל: וחטאה בשגגה מקדשי ה׳. שנהנה מן ההקדש והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה

ולא

יוֹנָה לַיהוָה אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה׃ ח וְהֵבִיא אֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן וְהִקְרִיב אֶת־אֲשֶׁר לַחַטָּאת רִאשׁוֹנָה וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ מִמּוּל עָרְפּוֹ וְלֹא יַבְדִּיל׃ ט וְהִזָּה מִדַּם הַחַטָּאת עַל־קִיר הַמִּזְבֵּחַ וְהַנִּשְׁאָר בַּדָּם יִמָּצֵה אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ חַטָּאת הוּא׃ י וְאֶת־הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ שביעי יא וְאִם־לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ לִשְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת לְחַטָּאת לֹא־יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלֶיהָ לְבֹנָה כִּי חַטָּאת הִוא׃ יב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִמֶּנָּה מְלוֹא קֻמְצוֹ אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה חַטָּאת הִוא׃ יג וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא מֵאַחַת מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן כַּמִּנְחָה׃ ס יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ טו נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה

ג׳. ג׳ מ״ל

ל׳ וקדמה לא יבדיל

ל׳ כתיב ה״א

ד׳. ל׳ ומ׳ את השני

כולהון כ״כ במ״ב. ב׳ חס׳

ג׳

ב׳ בענין. ב׳

ב׳ מ״ל

ט׳ כתיב י׳

ל׳ כסו׳

ג׳ ר״פ בטעם

קֳדָם יְיָ חַד לְחַטָּאתָא וְחַד לַעֲלָתָא׃ ח וְיַיְתֵי יָתְהוֹן לְוָת כַּהֲנָא וִיקָרֵב יָת דִּלְחַטָּאתָא קַדְמֵיתָא וְיִמְלוֹק יָת רֵישֵׁיהּ מִקְּבֵיל קְדָלֵיהּ וְלָא יַפְרֵישׁ׃ ט וְיַדֵּי מִדְּמָא דְחַטָּאתָא עַל כּוֹתֶל מַדְבְּחָא וּדְיִשְׁתְּאַר בִּדְמָא יִתְמְצֵי לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא חַטָּאתָא הוּא׃ י וְיָת תִּנְיָנָא יַעְבֵּיד עֲלָתָא כִּדְחָזֵי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ דְּחָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ יא וְאִם לָא תַדְבֵּיק יְדֵיהּ לְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ לִתְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ דְּחָב חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין סוּלְתָּא לְחַטָּאתָא לָא יְשַׁוֵּי עֲלַהּ מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלַהּ לְבוּנְתָּא אֲרֵי חַטָּאתָא הִיא׃ יב וְיַיְתִינַהּ לְוָת כַּהֲנָא וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִנַּהּ מְלֵי קוּמְצֵיהּ יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ חַטָּאתָא הִיא׃ יג וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל חוֹבְתֵיהּ דְּחָב מֵחֲדָא מֵאִלֵּין וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ וּתְהֵי לְכַהֲנָא כְּמִנְחָתָא׃ יד וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ טו אֱנָשׁ אֲרֵי יְשַׁקַּר שְׁקַר וְיֵחוֹב בְּשָׁלוּ מִקּוּדְשַׁיָּא דַּייָ וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ

רב יצחק כי טעם אחד עולה בעבור שלא תגיע ידו אולי עלה על רוחו מחשבת והקרוב אלי שהאחד כנגד האמורים והשני חטאת כמשפט: (יא) עשירית האיפה. מאכל לאיש אחד ביום אחד: (טו) תמעל מעל. דבר שנתכסה עליו מגזרת מעיל והטעם כי חטאת הוא בקדשי השם יביא איל שהוא שוה כסף שקלים ומעוט רבים שנים. וישלם אשר חטא מן הקדש עם תוספת

להרע. נשבע להרע ולא ימיר. כאשר זממתי: ראשונה ג׳ מ״ל וסימן והקריב את אשר לחטאת ראשונה. ושלמתי ראשונה משנת עונש. ויד השרים והסגנים היתה במעל. אג״ך: ומלק ב׳ וסי׳ את ראשו והקטיר. ממול ערפו ולא יבדיל: חטאת הוא ד׳ נמסר בסדר ואתה תצוה: האפה ב׳ חס׳ וסימן ואם לא תשיג. זה קרבן אהרן: ולא יתן ג׳ נמסר בסדר בא: והביאה ב׳ מפיק ה״א וסי׳ והביאה אל הכהן וקמץ הכהן. אל בני אהרן: מלוא ב׳ מ״ל וסי׳ מלוא קמצו דואם לא תשיג ידו מלוא הספל מים. וא׳ מלו הקנה חסר א׳ ושארא מלא כתיב: נפש ג׳ ר״פ ובטעם וסי׳ נפש כי תמעל מעל. נפש כי תחטא ומעלה מעל. נפש אשר תגע בו:

תולדות אהרן והקריב את. פסחים נט הוריות יג זבחים ז: ומלק. זבחים סה חולין יט: והזה מדם. זבחים סד: והנשאר. שם נ נג סד מעילה ח: ואת השני. פסחים כט הוריות יג זבחים נ חולין כא כב: וכפר. כריתות כז: מחטאתו. מנחות קא כריתות כז: ואם לא. הוריות ט: לא ישים. סוטה טו זבחים סג מנחות ד כג נט ס קא: וכפר עליו. הוריות ט מנחות קא כריתות כז: והיתה לכהן. מנחות עג (סוטה יט): נפש כי. תמורה ג לג כריתות יח מעילה טו יח יט: ומעלה. פסחים לג ונזיר סב:

רמבן

עליו את כל עונות בני ישראל אבל לא אמר כאן וסמך ידו בעבור שפירש בכל החטאות למעלה שהם טעונים סמיכה וכן בקרבנות הנדבה ולא פירש הוידוי למעלה בשאר החטאות ועל דרך הפשט יראה שאמר בכאן והתודה בעבור כי שבועת העדות יביאו קרבן על הזדון וכן בשבועת הפקדון הזכיר והתודו את חטאתם אשר עשו אבל בחטאת השגגה לא יזכיר וידוי אבל על דעת רבותינו והתודה אשר חטא עליה על כל הנזכרים בפרשה אף טומאת מקדש וקדשיו ושבועת ביטוי שהן בשוגג ושאר כל חטאות למדנו מכאן אם הזכיר הוידוי בכאן מפני ששבועת העדות ושבועת ביטוי אין בזדונן כרת והצריכו וידוי וכ״ש למעלה בחטאות קבועות שיתודה על חייבי כריתות ורבותינו אמרו כי והתודה את אשר חטא עליה כלל לכל חטאות שטעונה וידוי והכתוב בפרשת נשא ואשמה הנפש ההיא והתודו את חטאתם אשר עשו להביא כל האשמות כך מפורש בספרי ושם דרשו ואשמה הנפש ההיא והתודו בגין אב לכל המתים שיטענו וידוי:

(יא) **ואם** לא תגיע ידו די שה. הקל הכתוב על החוטא באלו להביא קרבן עולה ויורד ויתכן שהטעם בשבועות מפני שאינן חייבי כריתות ובטומאת מקדש וקדשיו מפני שהוא טועה בדבר מצוה כי הכהן האוכל קדשים והבא למקדש להשתחוות או להקריב קרבן עוסק הוא במצוה ודעתו לשמים ולפיכך אע״פ שחטא בהעלמת הטומאה ריבה לו הכתוב כפרות ואמר ר״א כי טעם אחד לעולה שיקרב על המזבח כנגד האמורין בחטאת הבהמה ויפה פירש:

(טו) **והביא** את אשמו לה׳ עד סוף כל הפרשה. נקרא הקרבן הזה אשם כמו שאמר בשקל הקדש לאשם אבל והביא את אשמו לה׳ האמור למעלה בקרבן עולה ויורד טעמו והביא את קרבנו לה׳ כי הקרבן ההוא חטאת הוא כמו שאמר כשבה או שעירת עזים לחטאת ולא נתברר מה טעם יהיה שם הקרבן האחד חטאת ושם האחד אשם וכולן יבאו על חטא ולא נוכל לומר בעבור שהחטאת נקבה כי יש חטאת זכר שעירים ופרים ואין לומר שיהא

מפני

תוספת חמישתו וזה הוא אשם בשגגה בתחלה ואחר כך ידע : (יז) ואם נפש כי תחטא. ועשה אחת ממצות לא תעשה ולא ידע אם הוא אסור יביא איל ודעת רבים שזה אשם תלוי לא ידע אם עשה אם לא עשה והחטאת שבתחלה לא ידע ואחר כן ידע והנה החטאת שלא ידע שהוא אסור עד שהודע והאשם ידע שהוא אסור ושכח ואחר כן נזכר או אשם תלוי : (יט) אשם אשם לה'. הוא פירושו אשם הוא : (כ) ומעלה מעל בה'. שעבר על מצות לא תעשה מדבר שהוא בינו ובין אדם : (כא) או בתשומת יד. שותפות ששם ידו עמו : בגזל. בחזקה כמו ויגזול את החנית : עשק. בסתר. ועמיתו רעהו. ויתכן שהוא בעמיתו. וה"א בהנה נוסף : (כב) ונשבע על שקר. פירושו או נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו

דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא
בְּפוּרְסָנֵיהּ כְּסַף סִלְעִין
בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לַאֲשָׁמָא׃
טו וְיָת דְּחַב מִן קוּדְשָׁא
יְשַׁלֵּם וְיָת חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף
עֲלוֹהִי וְיִתֵּן יָתֵיהּ לְכַהֲנָא
וְכַהֲנָא יְכַפֵּר עֲלוֹהִי בְּדִכְרָא
דַּאֲשָׁמָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃
יז וְאִם אֱנָשׁ אֲרֵי יְחוּב
וְיַעֲבֵיד חַד מִכָּל פִּקּוֹדַיָּא
דַּייָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא
וְלָא יְדַע וְחָב וִיקַבֵּיל חוֹבֵיהּ׃
יח וְיַיְתֵי דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא
בְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת
כַּהֲנָא וִיכַפֵּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא
עַל שָׁלוּתֵיהּ דְּאִשְׁתְּלֵי וְהוּא
לָא יְדַע וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃
יט אֲשָׁמָא הוּא עַל חוֹבְתֵיהּ
דְּהוּא חַב אֲשָׁמָא יְקָרֵיב
קֳדָם יְיָ׃ כ וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כא אֱנָשׁ אֲרֵי
יְחוּב וִישַׁקַּר שְׁקַר קֳדָם יְיָ
וִיכַדֵּיב בְּחַבְרֵיהּ בְּפוּקְדָנָא
אוֹ בְשׁוּתָּפוּת יְדָא אוֹ
בִגְזֵילָא אוֹ עֲשַׁק יָת חַבְרֵיהּ׃
כב אוֹ אַשְׁכַּח אֲבֵידְתָא
וְכַדִּיב בַּהּ וְאִשְׁתְּבַע עַל
שִׁקְרָא עַל חֲדָא מִכָּל

אַ֨יִל תָּמִ֤ים מִן־הַצֹּאן֙ בְּעֶרְכְּךָ֛
כֶּֽסֶף־שְׁקָלִ֥ים בְּשֶֽׁקֶל־הַקֹּ֖דֶשׁ
לְאָשָֽׁם׃ טז וְאֵ֣ת אֲשֶׁר֩ חָטָ֨א מִן־
הַקֹּ֜דֶשׁ יְשַׁלֵּ֗ם וְאֶת־חֲמִֽישִׁתוֹ֙
יוֹסֵ֣ף עָלָ֔יו וְנָתַ֥ן אֹת֖וֹ לַכֹּהֵ֑ן וְהַכֹּהֵ֗ן
יְכַפֵּ֥ר עָלָ֛יו בְּאֵ֥יל הָאָשָׁ֖ם
וְנִסְלַ֥ח לֽוֹ׃ פ
יז וְאִם־נֶ֙פֶשׁ֙ כִּ֣י תֶֽחֱטָ֔א וְעָֽשְׂתָ֗ה
אַחַת֙ מִכָּל־מִצְוֺ֣ת יְהוָ֔ה אֲשֶׁ֖ר לֹ֣א
תֵעָשֶׂ֑ינָה וְלֹֽא־יָדַ֥ע וְאָשֵׁ֖ם וְנָשָׂ֥א
עֲוֺנֽוֹ׃ יח וְ֠הֵבִיא אַ֣יִל תָּמִ֧ים מִן־
הַצֹּ֛אן בְּעֶרְכְּךָ֥ לְאָשָׁ֖ם אֶל־הַכֹּהֵ֑ן
וְכִפֶּ֩ר עָלָ֨יו הַכֹּהֵ֜ן עַ֣ל שִׁגְגָת֧וֹ
אֲשֶׁר־שָׁגָ֛ג וְה֥וּא לֹא־יָדַ֖ע וְנִסְלַ֥ח
לֽוֹ׃ יט אָשָׁ֖ם ה֑וּא אָשֹׁ֥ם אָשַׁ֖ם
לַֽיהוָֽה׃ פ
כ וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
כא נֶ֚פֶשׁ כִּ֣י תֶֽחֱטָ֔א וּמָעֲלָ֥ה מַ֖עַל
בַּֽיהוָ֑ה וְכִחֵ֨שׁ בַּעֲמִית֜וֹ בְּפִקָּד֗וֹן
אֽוֹ־בִתְשׂ֤וּמֶת יָד֙ א֣וֹ בְגָזֵ֔ל א֖וֹ
עָשַׁ֥ק אֶת־עֲמִיתֽוֹ׃ כב אֽוֹ־מָצָ֧א
אֲבֵדָ֛ה וְכִ֥חֶשׁ בָּ֖הּ וְנִשְׁבַּ֣ע עַל־
שָׁ֑קֶר עַל־אַחַ֕ת מִכֹּ֛ל אֲשֶׁר־

ג' חסר י' תניין
ג' מ"ל בלי אוסופי
י"א. י"ז
ס' בטעם מאריכין בכס'
ב' חד מ"ל ב'
ג' ר"פ בטעם
ג' ב' מלעיל וא' מלרע
י"ח פסוקים על על ומלה ביניהון

(ויקרא כב) ולא ישאו עליו חטא מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל תלמוד לומר תמעול מעל ריבה: קדשי ה'. המיוחדים לשם יצאו קדשים קלים: איל. לשון קשה כמו (מלכים ב כד) ואת אילי הארץ אף כאן קשה בן שתי שנים: בערכך. כסף שקלים. שיהא שוה שתי סלעים: (טז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם. קרן וחומש להקדש (כריתות כו): (יז יח) ולא ידע ואשם. והביא. הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור שתיהן היתר ואכל את האחת אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו. רבי יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את מי שידע. ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטוה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביו' הכפורים עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה עדים וגו' אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב ג' אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכ"ו שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה. ראב"ע אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה : (יח) בערכך לאשם. בערך האמור למעלה : אשר שגג והוא לא ידע. הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג : (יט) אשם הוא אשם אשם. הראשון כולו קמוץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמוץ וחציו פתח שהוא לשון פעל וא"ת מקרא שלא לצורך הוא כבר נדרש הוא בת"כ : אשם הוא. להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי שנים יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע ת"ל הוא : (כא) נפש כי תחטא. אמר רבי עקיבא מה תלמוד לומר ומעלה מעל בה' לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם : בתשומת יד. ששם בידו ממון להתעסק או במלוה : או בגזל. שגזל מידו כלום : או עשק. הוא שכר שכיר : (כב) וכחש בה. שכפר על

חמישתו ג' חסר יו"ד תניינא וסימן ואת אשר חטא מן הקדש. ואם גאל יגאלנה. והתודו את חטאתם. יוסף ג' מ"ל בלשון אוסופי וכל שום בר גש דכוו' נמסר בסדר ויצא : ולא ידע י"א וסי' ולא ידע בשכבה. ושל אחריו. ולא ידע יעקב. ולא ידע אתו מאומה. ולא ידע ואשם. ולא ידע איש את קברתו. עד יפלח חץ כבדו. ותלהטהו מסביב ולא ידע קמא. ולא ידע כי רפאים שם. ולא ידע נפש מאד. גם שמש לא ראה : ונשא י"ז נמסר בס' אחרי : האפה ב' חסר וסי' ואם לא תשיג. זה קרבן אהרן : ולא יתן ג' נמסר בסדר בא : והביאה ב' מפיק ה"א וסימן והביאה אל הכהן. אל בני אהרן : מלוא ב' מלא וסי' מלוא קמצו דואם לא תשיג ידו. מלוא הספל מים. ואחד מלו הקנה חסר א' ושארא מלא כתיב : נפש ג' ר"פ ובטעם וסי' נפש כי תמעל מעל. נפש כי החטא : אשם ב' חד מ"ל וסי' אשם.

תולדות אהרן איל תמים. כריתות י כב : את אשר. מעילה נס הוריות י כריתות כו : כאל. זבחים מט : ואם נפש. כריתות יט כב : מכל מצות. הוריות ח זבחים מח כריתות יז כס : ולא ידע. נזיר כג קדושין פא הוריות ח כריתות יט : בערכך. זבחים מח : על שגגתו. כריתות יח : וכפר עליו. הוריות ז ח : והוא לא. כריתות כד : אשם הוא. שקלים ע זבחים יב קג תמורה יז יח : נפש כי תחטא. סוטה לג שבועות לד לה כריתות ט : מעל. כתובות מב קדושין נב ב"ק יב יג בתרא קכג זבחים קיד בכורות נג תמורה ח : וכחש בעמיתו. כתובות מב קיז מציעא מח נה שבועות לב לז : בפקדון. ב"ק קג מציעא מח : או מצא. כתובות מב ב"ק קג קה :

בעל הטורים כב׳ וכחש בעמיתו. סואל וכחש בין בה׳ בין בעמיתו שמכחש בדבר שאינו יודע בו אלא הקב"ה וחבירו :

ספורנו,

לכהנים כי אכילת הכהנים תועיל בהם לכפרת החוטאים : ה (יז) ואשם ונשא עונו. כבר קבלו ז"ל (יומא פרק י"ה) שזה נדבר באשם תלוי שאינו יודע אם חטא ואם לאו ועל זה אמר ונשא עונו כפי הראוי לו אם חטא בשוגג או לא נפל בחטא אבל היה עונו שלא נזהר עד שנפל בספקו כפי עונו ישא העונש : (יט) אשם הוא. אע"פ שלפעמים יובא זה הקרבן והוא לא נכשל באותו החטא לא יחשוב החושב שמכניס בזה חולין לעזרה כי אמנם הוא קרבן אשם עכ"פ אף על פי שלא נכשל באותו החטא שנפל

רמבן

מפני חומר החטא כי הנה המצורע מביא שני קרבנות שם האחד חטאת והשני אשם. והנראה בעיני כי שם אשם מורה על דבר גדול אשר הענשו יתחייב להיות שמם נאבד בו מלשון האשימם אלהים ויאשמו נאות מדבר וכן תאשם שומרון כי מרתה באלהיה. וכן אשמים נענשים. וחטאת מורה על דבר נטה בו מן הדרך מלשון אל השערה ולא יחטיא. והנה אשם גזלות ואשם שפחה חרופה בעבור שהם באים אף על המזיד יקרא קרבנם אשם וכן אשם הנזיר אבל אשם מעילות אע"פ שהוא בשוגג בעבור שהוא בקדשי ה' יקרא הקרבן אשם כי החטא הגדול יתחייב להיותו אשם בו כאשר יקרא מעילה. וענין המצורע בעבור שהמצורע חשוב כמת. והנה הוא כבר שמם בה ויקרא קרבנו הראשון אשם שיגין עליו מן השממה אשר הוא שמם בה. והשני חטאת שהוא מכפר שגגותיו. וטעם אשם תלוי מפני שבעליו סבור שאין עליו עונש כי לא נודע

כב ...יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָהֵנָּה׃ כג וְהָיָה כִּי־יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת־הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת־הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת־הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא׃ מפטיר כד אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע עָלָיו לַשֶּׁקֶר וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃ כה וְאֶת־אֲשָׁמוֹ יָבִיא לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן׃ כו וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃ פ פ פ

קי"א רעואל סימן. ציוה סימן

ג' · ב' קמץ · ב' בתרי לישני · ג'. ט"ו וחסר ב' · ג'

קדמא על אחת מכל אשר יעשה האדם תניין על אחת מכל אשר יעשה לאשמה:

דְּיַעְבֵּיד אֱנָשָׁא לְמֵיחַב בְּהֵן׃ כג וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱטֵי וְיֵחוֹב וְיָתֵיב יָת גְּזֵלָא דִּגְזַל אוֹ יָת עוֹשְׁקָא דַּעֲשַׁק אוֹ יָת פּוּקְדָנָא דְּאִתְפְּקֵיד לְוָתֵיהּ אוֹ יָת אֲבֵידְתָא דְּאַשְׁכַּח׃ כד אוֹ מִכּוֹלָא דְּאִשְׁתְּבַע עֲלוֹהִי לְשִׁקְרָא וִישַׁלֵּם יָתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי לִדְהוּא דִּילֵיהּ יִתְּנִינֵּיהּ בְּיוֹמָא דְּחוֹבְתֵיהּ׃ כה וְיָת אֲשָׁמֵיהּ יַיְתֵי קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא׃ כו וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ עַל חֲדָא מִכֹּל דְּיַעְבֵּיד לְמֵיחַב בַּהּ׃

פ פ פ

רשי

על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטוא ולהשבע על שקר לכפירת ממון: (כג) כי יחטא ואשם. (שבועות כד) כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ולהודות כי יחטא ואשם: (כד) בראשו. הוא הקרן ראש הממון: וחמשתיו. רבתה תורה חמשיות הרבה לקרן אחת שאם כפר בה ונשבע והוד' חוזר ומביא חומש על אותו חומש וכן מוסיף והולך עד שיתמעט הקרן שנשבע בו בפחות מפרוטה: לאשר הוא לו. (ב"ק קג) למי שהממון שלו:

בעל הטורים

לאשר ב' במסרה. לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו ואידך לאשר עמל בו יתננו חלקו והיינו כדתנן הגוזל את חבירו ונשבע לו אפי' שוה פרוטה יוליכנו אחריו אפי' למדי:

תולדות אהרן

והיה כי. מציעא מח: והשיב את: ב"ק סו כז לד לח קד קיב מכות יו חולין קמא תמורה ו: או מכל. מציעא מח: בראשו. ב"ק סה: וחמשתיו. שם קח מנחות עז: לאשר הוא. ב"ק קג מציעא מג: ואת אשמו. ב"ק סה ערכין ד: בערכך. זבחים מח כריתות כב:

אבן עזרא

ממנו והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר: (כג) בראשו. בעצמו או מה שהוא שוה: וחמשתיו. מיעוט רבים שנים והנה הם שני חמישיות ועוד אפרשנו: ביום אשמתו. טעמו ביום שזכר אשמתו יביא איל: (כה) בערכך. כראשון והוסיף חומשים בעבור שזה האשם הוא בזדון ודברי יחיד הם שגם זה האשם תלוי: לאשמה בה. שם מהבנין הקל תחת שם הפועל:

ויאשמו אשום בתרא ס"ל. בראשו. ט"ו וסימן ושלם אתו בראשו דין. בראשו נגעו. והשיב את אשמו. דמו בראשו ואנחנו נקיים. ואת רעת נבל. וכובע ישועה בראשו. ישם ויניד בראשו. ובריתי אשר הפר דיחזקאל. ותבוא חרב ותקחהו ואתה תשמע השמים דמלכים קדמא וחברו דד"ה. ישוב עמלו בראשו. דמו בראשו יהיה דיחזקאל. החכם עיניו בראשו. ואשר נתן כתר. יתננו ב' וסימן ביום אשמתו. ולאדם שלא עמל:

רמבן

נודע שחטא מפני זה החמיר עליו הכתוב בספקו יותר מודאי והצריכו איל בכסף שקלים ואלו נודע חטאו היה מביא חטאת בת דנקא וקראו אשם לאמר שהוא בשני סלעים כאשמות החמורים לרמוז לו שאשם יהיה נקל בעיניו ולא יביא כפרתו והיה שמם בעונו וזה טעם אשם הוא אשום אשם לה' יאמר כי הקרבן הזה ואעפ"י שהוא בא על הספק אשם הוא כי אשום אשם לה' היודע כל תעלומות ואם אולי חטא לו יענישנו. וכן מה שאמר למעלה והביא את אשמו בעבור כי מן הנזכרים מזידין כגון שבועת העדות יזכיר בו אשם והוא חטאת. ועל דרך האמת עוד הקרבן הבא נקבה על חטא יקרא חטאת והזכר יקרא אשם השעירים והפרים יקראו גם כן חטאת בעבור שהם לחטאת:

ספורנו

שנפל בו הספק והטעם הוא כי אשום אשם לה' כשלא נזהר בדבר עד שנפל בספק: (כג) והשיב את הגזלה. ואת אשמו יביא. שאין הקרבן מכפר אלא אם כן פייס את הניזק קודם הבאת הקרבן כאמרם ז"ל (שם) הביא את אשמו עד שלא הביא גזלו לא יצא:

כלי יקר

פרשת ויקרא

ויקרא אל משה וגו'. אל"ף של ויקרא קטנה כאלו נאמר ויקר וטעמו של דבר להשוות נבואת משה אל נבואת בלעם שנאמר בו לשון ויקר כמ"ש ולא קם בישראל כמשה עוד אבל באומות קם ומנו בלעם ואין הפי' שיהיה בעולם שוה למשה בנבואה חלילה אלא כך פי' שמשה השיג יותר ממה שהיה ראוי להשיג עפ"י הכנתו כמ"ש אשר ידעו ה' אשר ידע את ה' לא נאמר אלא לומר לך שהוא מצד הכנתו לא ידע את ה' על זה האופן כ"א ה' ידעו ונתן לו תוספת שפע בישראל ר"ל בזכות ישראל וכל שאר נביאי ישראל כל אחד לא השיג יותר מכדי הכנתו אבל באומות העולם קם אחד לכבודן של ישראל שהשיג יותר ממה שהיה ראוי להשיג על פי הכנתו. והנה מהידוע שכל מה שהנביא משיג את הראוי לו על פי הכנתו אותה נבואה דבוקה בו בעצם והעצמות קנין דבק לא יפרד ממנו אבל כל מה שמשיג יותר מכדי הכנתו זהו אצלו במקרה ולא בעצם ורק מאת אלהים היה ע"כ נאמר לשון ויקר במשה ובבלעם להורות שהיו שוים בזה במה שהיתה בשניהם השגה מקרית נוסף על הראוי להם מצד עצמותם. ובזה מיושב מה שפירש"י ויקר לשון ארעי ולשון טומאה והיה די באחד מהם ליתן הבדל בין ויקר לויקרא. אלא לפי שרש"י סובר גם כן שנבואת משה היתה במקרה ולא בעצם מצד הכנתו ולפי זה קשה לו למה לא נכתב ויקר בלא אל"ף כלל. ע"כ בא כמתרץ ולומר לפי שלשון ויקר משמע לשון ארעי דהיינו המקרה ומשמע גם לשון טומאה וזה אינו שייך כלל כלפי משה חלילה לכך נכתבה האל"ף אצל משה להוציאו מן לשון מקרה של טומאה ומ"מ נכתבה האל"ף זעירא לקרות ויקר להורות שגם נבואת משה היתה ארעי ובמקרה מצד היותה נוסף על הכנתו כאמור ואיפכא ליכא למימר כלל. ויכול להיות שזהו דעת המדרש כדמסיק בילקוט בפסוק זה וז"ל יכול לצורך עצמו דבר ה' עם משה ת"ל לאמר לצורך ישראל דבר עמו ולא לצורך עצמו. ומדרש זה מהוסר ביאור כי איך יעלה על הדעת לומר שדבור של כל המצות יהיה לצורך משה בלבד וכי הוא בלבד שמע אנכי ולא יהיה לך. אלא ודאי שבמעלות הנבואה הוא מדבר שזכה משה לויקר והיינו לנבואה מקרית שנתוספה לו יתר מכדי הכנתו שדבר ה' אתו פנים אל פנים בזכות ישראל ולא בעבור עצמותו וז"ש לצורך ישראל דבר עמו לצרכם זכה להוספה זו ולא לצורך עצמותו כמ"ש ולא קם נביא עוד בישראל בי"ת משמשת לשון בעבור ולפיכך כשחטאו ישראל נאמר למשה לך רד מגדולתך והיינו מתוספת שפע זה שניתן לו בעבור ישראל ואחר המחילה הוצרך לפרש שחזר משה לקדמותו שנאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ופי' זה דבר יקר. ובילקוט מסיק למה מתחילין התינוקות ללמוד מן פרשת קרבנות מה הקרבנות טהורים אף התינוקות כן. וזה מבואר על דרך שמסיק בילקוט פרשת פנחס כבשים בני שנה שמכבשים עונות האדם ועושין אותו כתינוק בן שנה. בעבור זה האל"ף קטנה רמז שהקטנים יתחילו כאן ולימוד זה הוא בראש כאל"ף ראש לאותיות. ד"א אל"ף לשון לימוד כמו ואאלפך חכמה רמז שאין הלימוד מתקיים כ"א במי שמקטין את עצמו. וכן רמז שמשה זכה לקריאה זו לפי שהקטין את עצמו וברח מן השררה ואמר לא איש דברים אנכי כדמסיק בילקוט:

אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. התחיל בלשון יחיד וסיים בלשון רבים תקריבו קרבנכם ומה שפירש"י מלמד שב' מתנדבים עולה בשותפות אינו מספיק ליישב המקרא לחברו מראשו לסופו כי לא ידענו היכן הפסיק הענין ונ"ל שרצה להזהיר כל מקריבי קרבן לה' שלא יכשלו בשני דברים אשר בהם נכשלו קין והבל שהיו ראשונים בהקרבת קרבן. כי קין נכשל במה שהביא מן הפחות והגרוע והוא זרע פשתן והחטאים בנפשותם צריכין להביא נפש הבהמה תמורת נפשם ובדוחק התיר הקב"ה לעני להביא מנחה שאין בה נפש ומעלה עליו כאלו הקריב נפשו כמו שפירש"י על פסוק ונפש כי תקריב מנחה. והבל אף על פי שהביא מבכורות צאנו מ"מ לא טוב עשה שלא נתעורר אל הקרבן מעצמו ולא נזדרז למצוה זו מעצמו עד אחר שראה שהקריב קין קרבן אז נתקנא בו והבל הביא גם הוא להשוות עצמו אליו כמבואר למעלה פרשת בראשית. ע"כ אמר אדם כי יקריב מכם לשון יחיד לומר לך שהמקריב יהיה כאדם הראשון בקרבנו שהיה יחידי בעולם וכשם שמזה הצד היה ניצול מן הגזל שהיה יחידי והיה הכל שלו כך מזה הצד היה ניצול מן הדבר שנכשל בו הבל כי מצד שהיה יחידי בעולם ודאי נתעורר אל הקרבן מעצמו ולא מצד שראה אחרים עושין ועל זה אמר אדם כשיהיה כאדה"ר כי יקריב מכם שתהיה ההקרבה מכם ולא מזולתכם כי מכם ובכם יבא ההתעוררות אל המקריב.

זהו קרבן לה' כי ודאי אין כוונתו כי אם לשם ה'. לאפוקי מי שאינו נתעורר מעצמו זהו אינו מכם ואינו קרבן לה'. אינו מכם שהרי ההתעוררות באה לו מאחרים ולא מכם ממקריב הקרבן עצמו. ואינו קרבן לה' כי כל מה שהוא קנאת איש מרעהו אינו עושה כי אם להתהדר עצמו בפני הבריות ונמצא שאינו קרבן לשם ה' כי אם לשם הבריות. וז"ש שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת הי' לו במצחו לכך נזדמן לו שור בעל קרן אחת כי היה דומה אל האדם שהיה קרן אחד ר"ל שהיה יחידי בעולם ולא גזל משום אדם ולא נתעורר משום אדם כ"א מעצמו דהיינו מכם ע"כ עלה קרבנו לרצון נמצא שקרבן לה' הפסיק הענין. ואח"כ אמר מן הבהמה וגו' להוציא זרע פשתן אלא יעשה כהבל שהביא מבכורות צאנו. ומה שאמר תקריבו קרבנכם היינו מחלביהן החלק המובחר שאדם בוחר לעצמו הנקרא קרבנכם אותו תקריב לגבוה ונקט קרבנכם לשון רבים כפירש"י לומר שב' מקריבין בהמה. וי"א אדם כי יקריב מכם מגופו ממש ע"י צומות ורוח נשברה זהו קרבן לה' וחלק גבוה לבד. אמנם מה שאתם מקריבים מן הבהמה מן הבקר זהו קרבנכם כי אתם האוכלים מזבחי שלמיכם הכהנים והבעלים לכך נקט קרבנכם לשון רבים כי אינו חלק אלוה לבד:

אדם כי יקריב. פירש"י בקרבנות נדבה דבר הענין אדם למה נאמר מה אדם לא הקריב מן הגזל כו'. עשה רש"י תחלה פירוש על כי יקריב ואחר כך על מלת אדם לפי שמתחלה לא קשה אדם למה נאמר שהרי יש לומר שבא למעט העו"ג שאין מקבלין מהם קרבן חובה. אבל עכשיו שנאמר כי יקריב המורה על שבקרבן נדבה הוא מדבר ואמרו רבותינו ז"ל איש איש לרבות העו"ג שנודרים נדרים ונדבות כישראל א"כ אדם למה נאמר אלא מה אדם לא הקריב מן הגזל ולשון מן הגזל צריך פירוש כי הל"ל לא הקריב דבר גזול ונראה שדעת רש"י הוא לפי שאין דרך העולם שילך ויגזול בהמה ויקריב אותה לגבוה כי אטו בשוטני עסקינן ומי פתי יסור לעשות עבירה כדי שיעשה בה מצוה שאין לו הנאה מן העבירה. אמנם זהו בנמצא שיגזול האדם ממון הרבה או יעשה עול בהרבה ממון וילך ויתן קצת מן אותו ממון הגזול לצדקה או לקרבן במזימות זו אשר חשב שבזה יהיה לו כופר על המותר שבידו וזהו לשון מן הגזל ולא כולו כדרך שדרשו מן הבהמה ולא כולה. ומצינו שפרשה זו תחלתה ואמצעיתה וסופה אזהרה על הגזל תחלתה אדם כי יקריב אמצעיתה והסיר את מראתו בנוצתה לפי שהעוף ניזון מן הגזל וסופה שנאמר והשיב את הגזילה לפי שהקרבן והגזל הם שני הפכים כי הקרבן מקרב השכינה והגזל מרחיקה שנאמר משוד עניים וגו' עתה אקום יאמר ה' וגו'. ועוד שהמקריב בהמתו כאלו הקריב נפשו כי ממונו של אדם כנפשו דמי כי בנפשו יביא לחמו וכמ"ש כי נפש הוא חובל וכתיב וקבע את קובעיהם נפש ומקצת נפש ככולו. אבל המקריב בהמה גזולה שלא עמל בה ולא חלה ידו בה איך תהיה תמורה לנפשו:

מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן. הנה מקום אתי למצוא דברי חפץ וטעם על כל חלוקי הקרבנות הבאים לכפרה כי כהן משוח וסנהדרין קרבנם פר וקרבן יחיד כשב או עז. ובעולה ויורד הדל מביא שתי תורים ובדלי דלות עשירית האיפה סולת לפי שכל חוטא ורב מרי דומה כאלו היה לו קרנים לנגח בהם או כלפי מעלה או לצדדין כי כל העבירות הם או בין אדם למקום ב"ה או בין אדם לחבירו. ועל ידי העבירות שבין אדם לחבירו נמשל האדם לאיל בעל קרנים מנגח צפונה ונגבה להזיק לחבירו או באורך ימים שבימין או בעושר וכבוד שבשמאל ע"כ הוא מביא איל תמורתו או כשב או עז כמ"ש והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו ר"ל איל זה אחר מן הראשון כי זה האדם קרני ראם קרניו בהם ינגח עמים ומן הדין היה חוטא ראוי לידון בהפשט ונתוח וכליל לאישים ובחמלת ה' עליו הוציאו מתוך ההפכה ולוקח איל אחר תמורתו ומטעם זה נאחז האיל בסבך בקרניו דוקא כי כך האדם ראוי להיות נאחז למיתה בשביל קרניו ונפדה משחת על ידי איל זה ברחמי השי"ת ויהיה התמורה איל תחת איל. אמנם החוטא לשמים דומה כאלו היה לו קרן חזות בין עיניו העולה בשיווי כלפי מעלה כאלו הוא רוצה לנגח כלפי מעלה כביכול ועל דרך שפירש"י פרשת לך לך על שמחבר. ולכך אמרו רבותינו ז"ל שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת הי' לו במצחו מנא להם לרבותינו ז"ל לומר כן אם מפני שנאמר מקרן חסר שמא הקרן היה באחד מן הצדדים ובמצחו מנא לן אלא ודאי לפי שאדם הראשון היה יחידי בעולם ולא חטא לשום בריה בלתי לה' לבדו על כן היה אדם דומה לצורת פר שיש לו קרן אחת במצחו כי משם הוא העולה כלפי מעלה כי כך עשה הוא מעשה בהמה וחשב להיות כאלהים יודעי טוב ורע והיינו נגיחה כלפי מעלה ע"כ הוצרך להביא תמורתו פר בעל קרן א' ונזדמן לו כך לפי שעה כדי שתהיה התמורה דומה מכל צד אל צורת החוטא ורב מרי. ואולי שמטעם זה נזדמן לו פר שקרנותיו קודמים לפרסותיו כי הפרסות סמוכות לארץ ודרך הבהמה להזיק גם ברגל ולקלקל האדמה כך אדם גרם בחטאו קלקול האדמה שנאמר ארורה האדמה בעבורך אמנם קלקול האדמה נמשך מן חטא הקרן שקדם לו ע"כ נזדמן לו פר שקרנו קדם לפרסותיו ולהורות נתן בלבו שכל הדינין הללו היו ראוין אל החוטא ועל ידי זה יבא האדם לידי רוח נשברה כי זהו התכלית הנרצה מן זבחי אלהים וכמ"ש הנה שמוע מזבח טוב שפירשו המפרשים שעיקר הטוב הנמשך מן הזבח הוא שמוע בקול ה' כי לא נוח ה' על דברי עולה וזבח בעצם ולתשוקה כ"א בעבור הנמשך מהם והוא לשמוע בקול ה'. ועל זה נאמר אמרתי להוללים אל תהולו ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם מתחלה קרן ואח"כ קרנכם שנים במשמע לפי שמתחלה מזהירם על החטא החמור ביותר המרים קרן אחד כלפי מעלה למרוד בהקב"ה ואח"כ מזהירם שלא יחטאו איש לחבירו בב' קרנים הפוכין לימין ולשמאל לכך אמר תרימו למרום כפל ושניהם לשון הרמה כי כך דרך הבהמה להרים קצת קרניה בשעת נגיחה ואף על פי שלדורות בא השיווי שאפילו על החטא שבין אדם למקום הביא בהמה בעלת ב' קרנים היינו אחר מ"ת שנעשו כל ישראל ערבים זה בעד זה והחוטא לשמים גורם השחתת זולתו כמו עכן שחטא לבדו וגרם נפילה לכל ישראל ויותר שייכה נגיחה בבריות ועושה בהם רושם ממה שיעשה כלפי מעלה כי אם רבו פשעיו מה יעשה לו יתברך אבל אדם הראשון שהיה יחידי ואדם אחר אין לקבל ממנו חק על כן הוצרך להביא בעלת קרן אחת אף על פי שאין נגיחה שייכה כלפי מעלה. ולפי שכל הגדול מחבירו ביותר נגיחתו עושה רושם וקשה למצוא תרופה למכתו כי רבה היא ע"כ באו חילוקים אלו במקריבי קרבן כי הכהן המשיח והסנהדרין נגיחתם עושה רושם גדול כן בהמונות אלהיות כן בזולתם ע"כ קרבנם פר שנגיחתו גדולה ומסוכנת יותר מן נגיחת כשב או עז אבל שאר יחיד אין נגיחתו כל כך גדולה על כן קרבנו כשב או עז או איל ודוקא בשעיר אשר יענה עזות וסומך על כי כביר מצאה ידו וכי רב חילו מנגח צפונה ונגבה לא ישוב מפני כל. אבל העני שאזלת יד כחו ע"כ אין נגיחתו כל כך גדולה ודומה לעוף המכה בכנפיו לימין ולשמאל על דרך שמאבר שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה על כן קרבנו תורים ובני יונה כי הוא בעצמו מן הנרדפים כמו התורים ואף על פי כן הוא מכה בזולתו כמ"ש ורדף אתם קול עלה נדף כי העלה עצמו נדף מן הרוח המכה בו ואעפ"כ הוא רודף ומכה בזולתו כמו שיתחבר במקומו ולפי שהכנפים מקום החטא ע"כ נאמר ושסע אותו בכנפיו. ובדלי דלות החשוב כמת כאלו אין בו נפש החיוני ע"כ קרבנו עשירית האיפה סלת מן הצמחים שאין בהם רוח חיוני כלל:

אם עולה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו. טעם לדבר שהעולה באה זכר והחטאת נקבה ושלמים בין זכר בין נקבה לפי שהעולה על רוחכם היא באה דהיינו על חטא ההרהור כמו שנאמר והעלה עולות מספר כלם כי אמר אולי חטאו בני וברכו את האלהים בלבבם והחטאת בא על חטא המעשה נמצא שהמהרהר בעבירה ולא יצאה מחשבתו אל הפועל ודאי גבור בארץ יהיה כי כאיש גבורתו לכבוש את יצרו כי לא יצאה המחשבה אל החוץ לעשות זר מעשהו ע"כ קרבנו זכר. אבל החוטא גם במעשה תשש כחו כנקבה כי לא היה יכול לעמוד כנגד יצרו ע"כ קרבנו נקבה בכיוצא בו. ולפי שבין כך העולה והחטאת באים על החטא אשר מקורו מן הלב כי לב הותל הטהו והרשעים ברשות לבם אשר מקומו בצד שמאל ע"כ שחיטתן בצפון. אבל השלמים אשר בלי עון ירוצון שחיטתן בכל מקום בעזרה ואין חילוק אצלם בין זכר לנקבה. ועוד שהעולה באה על חטא ההרהור הנתלה בכח השכל שבאדם הנמשל לזכר כי השכל עיקר הבית וגבירו ע"כ קרבנו זכר ועולה כולה לגבוה כנגד רוח בני האדם העולה היא למעלה כך היא העולה על מוקדה כי טבע האש גם כן לעלות למעלה. אבל החטאת באה על חטא המעשה הנעשה ע"י כלי המעשה התלוים בחומר המתפעל כנקבה ע"כ קרבנו נקבה ועיקר החטא תלוי באברים מיוחדים ובראשם החלב והדם ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע כי על ידי רתיחת הדמים כל היום יתאוה תאוה לדברים האסורים כמ"ש כי תאוה נפשך וכתיב כי הדם הוא הנפש. וכן כשישמן ישורון ויצא מחלב עינמו וחלבמו סגרו פימו אז הוא מעותד ביותר אל החטא על כן מקריבין מן החטאת החלב והדם והבשר יאכל לכהנים דרך צדקה להאכיל לעניים משרתי אלהינו כי בחסד ואמת יכופר עון. והשלמים עושים שלום בעולם כי מקצתו למזבח ומקצתו לכהנים ומקצתו לבעלים וכולם אוכלים על שלחן אחד וזה מורה על השלום שבין כלם כי אין בו צד חטא הגורם ריב לה' עם עמו. ויש חילוק בין חטאת לעולה כי החטאת אינה באה כ"א על השוגג דהיינו מה שהאדם עושה בלא רצון והעולה מכפר על ההרהור המזידי דהיינו ברצון דרך משל המהרהר באשה ויודע שאסור להרהר בה אך שלבו אנסיה. על כן נאמר יקריב אותו לרצונו לפני ה' שמכפר אפי' על הרצון כאמור ומן יתור אותו יש מפרשים שמעלה עליו הכתוב כאלו הקריב א"ע לפני ה':

וסמך ידו על ראש העולה. ידו אחת במשמע ובשעיר המשתלח כתיב וסמך אהרן את שתי ידיו. והרמב"ן פירש בגם סמיכת העולה היתה בב' ידיו. ומה אעשה כי ידו אחת במשמע. והקרוב אלי לומר בזה לפי שכל חטא הרהור הוא בלא מעשה אבל כל חטא המעשה אינו בלא הרהור הקודם למעשה כי זולת זה אינו מתכוין לעבירה כלל ואונס הוא ולא שוגג. ע"כ בעולה הבאה על ההרהור לבד די בסמיכת יד אחת ליתן שמץ ודופי של חטא ההרהור שלו על הבהמה אבל שעיר המשתלח אשר נשא עליו כל עונות בני ישראל חטא ההרהור והמעשה סמך אהרן ב' ידיו עליו ליתן עליו שמץ ודופי של ב' מיני עון אלו וכן מצינו בפרשת פנחס ביהושע שהקב"ה אמר למשה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו אחת במשמע ובמעשה נאמר ויסמוך את ידיו עליו ב' במשמע וכן כאן נאמר בצווי וסמך ידו ובמעשה כתיב וסמך אהרן את שתי ידיו וכן בפרשת פנחס נסמכה פרשת עולת תמיד על סמיכות יהושע אלא לומר לך כמו שקרבנות תמידין נושאים עליהם אשמת העם כי תמיד של שחרית מכפר על עבירות של הלילה ותמיד של בין הערבים מכפר על עבירות של כל היום וזהו טעם הסמיכה ליתן שמץ ודופי של כל ישראל על הקרבן. כך ראשי ישראל הם קרבן אשם על העם כמו שלמדו רז"ל מן פסוק ואשמם בראשיכם שאשמת העם תלוי בראשיהם וזהו טעם סמיכות יד על יהושע לומר הרי את אשמת העם התלוי בכם בין חטא המעשה בין חטא ההרהור וזה דווקא לאיש אשר רוח בו כיהושע שיודע להלוך נגד רוח של כל אחד ואחד כי בידו לראות ברה"ק שעליו את כל העולה על רוחו של כל אחד ואחד ובזמן שרואה בו שנמשך בקרבו רוח עועים לא ברוח ה' אז עליו מוטל להשיבו מדרכו ולהוכיחו ולייסרו ואם אינו מוכיחו אז העון תלוי בו אבל איש אשר אין רוח בו ואינו יכול להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד אינו נתפס על חטא ההרהור של חבירו כי הנסתרות לה' אלהינו ואין אתנו יודע עד מה יגיע רוחו ומחשבתו של חבירו. לכך נאמר קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו שיוכל להלוך ברה"ק שעליו כנגד רוחו של כל אחד ויודע גם מצפונים שלהם לפיכך דין הוא שישא עליו עון העם גם העולה על רוחם ועל זה קאי מה שאמר וסמכת את ידך עליו דאל"כ מה ענין אשר רוח בו אל וסמכת ידך אלא ודאי שבאת בהא תליא ולא הוצרך הקב"ה לצוות לו שיסמוך עליו גם יד שניה כדי ליתן עליו גם שמץ ודופי חטא המעשה של העם כי פשוט הוא שאם בידו להשיב רבים מעון חטא המעשה ואינו עושה שישא חטא רבים ישא ומזה למד משה שבשעת סמיכה

סמך

סמך ב׳ ידיו עליו להסמיך עליו אשמת העם בין שיחטאו בהרהור בין יחטאו במעשה והרי הוא ממש דוגמת הקרבן הנסמך הנושא עליו אשמת העם וכל ישראל נקיים וזה פירוש יקר. ומ״ש ונרצה לו לכפר עליו פשוטו שסמיכה זו עיקר הכפרה ע״י שנותן אשמתו על הבהמה. ועל צד הרמז נוכל לומר וסמך ידו על ראש העולה כולל את כל העולה הן הבהמה היא העולה על מוקדה הן האדם הנסמך העולה לאיזו מעלה מן הטעם שנתבאר אך לפי גודל העונש שמטילין על הנסמך מי פתי יסור הנה לקבל הסמיכה כי אינה שוה בחק ע״כ אמר ונרצה לו שמסתמא יהיה מרוצה לקבלה כדי לכפר עליו כדמסיק בסנהדרין רב זירא הוי מיטמר מלסמכיה דאמר ר״א לעולם הוי קבל וקיים כי שמע להא דאמר ר״א אין האדם עולה לגדולה אא״כ מוחלין לו כל עונותיו אמצי ליה נפשיה וזה דרש יקר:

לפני ה׳ וסמך. פירש״י אין סמיכה בבמה כי במה לשון גבוה ורז״ל אמרו כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו בנה במה שנאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה. כי כל הבונה במה לעצמו רוחו גבוהה וגסה עליו כי כן מצינו בלשון רז״ל שלא יהא כל אחד הולך ובונה במה לעצמו ע״כ אינו לפני ה׳ מב׳ צדדים הן מצד שאין השכינה שרויה כ״א במקום שהענוה מצויה כמה שנאמר אשכון את דכא כמו שנתבאר למעלה סוף פרשת יתרו ובפרשת מקץ ששם הגדול מורה על עצם הענוה ויתבאר בעז״ה ענין הבמה לקמן פרשת מטות על אחז״ל כל הנודר כאלו בנה במה. הן מצד שאין השכינה שרויה כ״א במקום שכל ישראל באגודה אחת וכלם מתקבצים אל מקדש אחד ולא בזמן שכל אחד הולך ובונה במה לעצמו כמשל של הספינות שסמכו אל פסוק הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה ולפיכך אין הקרבן של הבמה מסיר העון מכל וכל ועל כן אין בו סמיכה:

ונתנו בני אהרן הכהן אש. אף עפ״י שהאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט כדי לערב אש של מעלה ושל מטה ולידון את החוטא בב׳ בתי דינין כדי לכפר על ההרהור במין העון אשר היה ראוי להיות נידון בב״ד של מעלה ועל ההרהור במין החטא אשר היה ראוי להיות נידון בב״ד של מטה. וזהו טעם סמכוני באשישות ב׳ מיני אשות כי חולת אהבה אני הם העונות חלי הנפש הנוגע באהבת הש״י ונרפא לו ע״י ב׳ אשות אלו:

ונפש כי תקריב קרבן מנחה. מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקב״ה מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו. ומטעם זה נאמר בפרשת צו מצות תאכל והיינו לחם עוני ועני כי כל זה שייך אל העני הנכנע בטבע כעיסת המצה שאינה עולה. ועל דרך זה יתבאר סדר כל הקרבנות הללו וכל הקודם קודם בפסוק הוא קודם לבא לידי חטא כמ״ש וישמן ישורון ויבעט וכל מי שהוא גדול מחבירו בעושר או בכבוד יצרו גדול ממנו וראיה ממה שנאמר אשר נשיא יחטא כי לשון אשר מורה על הודאי לפי שנשיאותו מביאו לידי חטא שיצרו גדול מחבירו ע״כ הזכיר תחלה הבקר שמסתמא המקריבו עשיר הוא ואח״כ הזכיר צאן שדרכו של בינוני להביא צאן ואחר כך הזכיר קרבן עוף שדרכו של עני להביא עוף ואח״כ הזכיר המנחה המביא מי שהוא בדלי דלות ע״כ נאמר בבקר וקרבו וכרעיו ירחץ במים היינו קרבו של הקרבן אבל קרב איש ולב עמוק לא רוחץ. ועוד טומאתו בו כי על הרוב העושר גרם הביעוט ומצואתו לא רוחץ אבל הבינוני הוא יותר טהור המחשבות על כן נאמר בו והקרב והכרעים ירחץ במים לכלול גם קרב איש המקריב שע״י הקרבן ישוב ונחם על הרעה ותוכו רצוף מי טהרה. אבל העני אשר ה׳ מחסהו הוא יותר טהור המחשבות מכולם נאמר בו והסיר את מוראתו בנוצתה והשליך אותה הסרה והשלכה זו יותר טובה מן הרחיצה רמז שישליך מקרבו כל און ולב נכון יתחדש בקרבו וישן מפני חדש יוציא. ובדלי דלות שהוא נכנע ביותר ותמיד עיניו נשואות אל ה׳ נאמר בו ונפש כי תקריב כי לא זו שמשליך מתוכו כל תוך ומרמה אלא כל נפשו הוא מקריב כליל לה׳ וכולו נעשה בריה חדשה לכך נאמר במנחה זו קודש קדשים מאשי ה׳ רצה לומר יותר מאשי ה׳ שנזכרו למעלה:

כל שאור וכל דבש לא תקטירו וגו׳ קרבן ראשית תקריבו אותם לה׳ ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח. פירש״י שתי הלחם של עצרת באים מן השאור וביכורים מן הדבש. באור הדברים כי כל אדם יש לו תאוה לכל מדות העה״ז המכונים בדבש כי כמו שהדבש מתוק לחיך ורבויו מזיק כי כל חמדות העה״ז הם הכרחיים ורבויים מזיק וזאת העצה היעוצה שישתמש האדם במוכרחות והמותר יחרים. והשאור הוא דוגמא אל היצר הרע כמ״ש ר׳ אלכסנדרי בתפלתו רצוני לעשות רצונך אלא שאור שבעיסה מעכב. וב׳ אלו הכרחיים למציאת האדם כ״א לא ישתמש בצרכיו ההכרחיים המכונים בדבש ימות ולא יחיה ולא יהיו אבריו חזקים אף בריאים להטריח במצות ה׳. ואלמלא היצר הרע לא היה האדם נושא אשה ולא בונה בית ונמצא העולם חרב. וב׳ אלו קודמים בזמן אל עסק התורה והמצות כי אם לא יאכל תחלה קמח אין תורה אבל עסק התורה ראשית במחשבה ובמעלה לפי שהשאור והדבש שהזכרנו אין בהם שלימות מצד עצמם לעלות לריח ניחוח לה׳ אך שהם ראשית והתחלה אל האדם שעל ידם הוא יכול לבא לידי שלימות הנפש. על כן נאמר כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה׳ כי מצד עצמם אין בהם שום צד שלימות אשר יעלה לריח ניחוח לה׳. אך קרבן ראשית תקריבו אותם כדי להורות שהם ראשית והתחלה אל האדם להביאו לידי השלימות האמיתי אשר א״א להשיגו בלעדם. ומזה הטעם אין מקריבין מהם כ״א השאור לקרבן ראשית ביום מ״ת כי התורה כמו תבלין אל היצר הרע והיו ב׳ הלחם של עצרת מן החמץ כי התורה שנתנה בו רפאות תהי לשרך והבכורים באים מן הדבש כי בזמן שיתן אל ה׳ ראשית פרי אדמתו מכל מאכל אשר יאכל אז יאכל כל ימיו חולין שנעשו על טהרת הקודש כי זה הוראה שאכילתו על כוונה זו שהשלימות האמיתי הוא ראשון אלא במחשבה וכן טעם הביכורים הוא לשבר תאותו כמו שיתבאר בעז״ה בפרשת כי תבא:

וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. כדי להמליך את הקב״ה על כל ההפכים הנמצאים בעולם וגרמו לרבים לצאת לאפיקורסות לומר מהתחלה אחת לא יצאו ב׳ הפכים והנה מלח יש בטעמו דבר והפכו כי יש בו כח האש והמימות ותולדות המים עד שאמרו חכמי הקבלה כנגד מדה״ד ומדת הרחמים ע״כ נקרא ברית אלהיך כי בהקרבה זו כורתים ברית עם ה׳ להשליטו על כל ההפכים. וכל המנחות חוץ משל כהן היו נאכלין לכהנים וזה הוא כמו צדקה שמשולה למלח המעמיד ומקיים את הבשר כך מלח ממון חסר והצדקה שבקרבן גדולה מן הקרבן עצמו כמ״ש עשות משפט וצדקה נבחר לה׳ מזבח שז״ש על כל קרבנך תקריב מלח שהמלח הוא העולה על כל הקרבנות ונבחר לה׳ מזבח ופשוטו על כל קרבנך קאי גם על הבשר:

ונפש כי תחטא. מצינו ג׳ לשונות בחוטאים. כי אם אשר. ביחיד החוטא כתיב ונפש כי תחטא. וברבים החוטאים נאמר ואם כל עדת ישראל ישגו. ובנשיא כתיב אשר נשיא יחטא. ואמרו המפרשים דלשון כי מורה יותר על ודאות מן לשון אם. ולשון אשר מורה יותר על ודאות מן לשון כי. לפיכך בחטא הרבים שהוא דבר שאינו מצוי שרבים יסכימו על החטא לכך נאמר אם כל עדת ישראל ישגו שהוא מורה על הספק וכן בכהן משיח נאמר אם הכהן המשיח יחטא כי רחוק הוא ובלתי שכיח שהכהן המשוח או רבים יחטאו. אבל סתם יחיד בנקל יבא לידי חטא ע״כ נאמר נפש כי תחטא. שלשון כי מורה על דבר שקרוב לודאי שיהיה כן. אבל הנשיא המתנשא לכל ראש ונוהג נשיאותו ברמה מתוך רום לבבו ודאי יבא לידי חטא לכך נאמר אשר נשיא יחטא כי לשון אשר מורה על דבר שודאי יהיה ואין בו ספק. וכן תמצא בספר הזוהר ורבינו בחיי ובתולדות יצחק. וקשה לי על זה א״כ למה נאמר ואם נפש אחת תחטא למה הזכיר אצל היחיד פעם לשון אם ופעם לשון כי. וע״ק למה אמר נפש אחת כי באמרו נפש ידענו שהוא אחת ולא ב׳ ואם דרך הכתוב לומר נפש אחת א״כ למה אמר נפש כי תחטא ולא אמר אחת. ונ״ל שבנוהג שבעולם שכל יחיד החוטא בשגגה חוטא בדברים שהוא רואה רבים נכשלים ואינן נזהרים בדבר ההוא ע״כ הוא טועה לומר שלא יקרהו עון בדבר. ומיעוטא דמיעוטא הוא שיש לך איזו יחיד חוטא אף בדבר שאינו רואה רבים נכשלים בדבר ההוא והוא יחיד בדבר וזה דבר שאינו שכיח ודעתו חיצונית לכך נאמר אם נפש אחת תחטא ר״ל שיהיה החוטא נפש אחת לבד ולא יהיה לו דמיון וחבר בין הבריות זה דבר בלתי שכיח ע״כ נאמר בו לשון אם המורה על הספק כדרך שנאמר בכהן משוח ובסנהדרין אבל כשאמר נפש כי תחטא לא הזכיר לשון אחת לפי שזה מדבר ביחיד החוטא בדברים שרואה שרבים אינן נזהרים בו ע״כ הדבר שכיח וקרוב לודאי שגם הוא יכשל בו לכך נאמר בו לשון כי. וכדמות ראיה לזה מ״ש ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ ר״ל שהוא נבדל בחטא זה מן עם הארץ שאינו רואה אחרים עושים ועושה אבל אצל לשון כי לא נאמר מעם הארץ. ועל צד הרמז יש לומר שלכך נאמר בשגגה מעם הארץ לומר לך דווקא אצל עם הארץ נחשב לשגגה אבל שגגת ת״ח עולה זדון והוא רמז נכון. ומ״ש ואם נפש כי תחטא הזכיר אם כי לפי שזה מדבר באשם תלוי והזכיר בו לשון כי לפי שמדבר ביחיד הקרוב לודאי שיבוא לידי חטא. אמנם מצד עצם החטא הזכיר לשון אם כי חטא כזה אינו שכיח שיהיו לפניו ב׳ חתיכות אחת של שומן וכו׳. ד״א לכך נאמר ואם נפש אחת תחטא לפי שמדבר ביחיד הפורש עצמו מן הצבור כמ״ש מעם הארץ. הוא פורש עצמו מעם הארץ ואינו יושב בתוך עמי הארץ כי הוא ירא פן ילמוד ממעשיהם ואינו בזה קרוב לודאי שלא יבא לידי חטא ע״כ נאמר לשון אם המורה על הספק:

ונסלח להם. מה שלא נאמר לשון סליחה בכהן המשיח כדרך שהזכיר לשון סליחה בקהל ונשיא ויחיד פי׳ הרמב״ן שלרוב מעלת הכהן לא יתכפר לגמרי כי מלאך ה׳ צבאות הוא וגדול עונו מנשוא עד שיתפלל ויתחנן לאלהיו. ומהרי״א כתב שמה שנאמר בחטאת הקהל ונסלח להם קאי על הכהן ועל הקהל וכוללם יחד לפי שהב׳ חטאו בדבר הוראה שהתירו האסור. ול״נ שלכך לא נאמר סליחה בכהן משוח לפי שכל המחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו ובכהן משוח נאמר אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם פירש״י שחטאו אשמת העם היא שהם תלוין בו לכפר עליהם ונעשה מקולקל ויותר נכון לפרש לאשמת העם שהוא בכלל מחטיא הרבים כי ממנו יראו וכן יעשו בק״ו על כן לא נאמר בו ונסלח לו כי אעפ״י שהקרבן יספיק להסיר מעליו חטאו וסר עונו מ״מ נשאר עדיין רושם חטא הרבים התלוי בו ולזה אין סליחה. ואל תשיבני ממ״ש לשון סליחה בנשיא החוטא היינו לפי שאין למדין ממנו אחרים כלל ואדרבא תולין חטא בנשיאותו לומר שבעבור שנהג נשיאותו ברמה ע״כ בא לידי חטא כי הכל יודעין שגסות הרוח שבאדם מעבירו ע״ד קונו וא״כ אין למדין ממנו החטא ואדרבא שלמדין ממנו דרך התשובה כמ״ש אשר נשיא יחטא פירש״י אשרי הדור כו׳ ומ״ש לשון סליחה בפ׳ ואם כל עדת ישראל ישגו ממ״נ אם הפ׳ מדבר בעדה שלמה שחטאו כולם ממש אז אין כאן מחטיאי הרבים שהרי כולם חטאו כאחד. ואם הפ׳ מדבר בסנהדרין כמו שלמדו בגז״ש דעדה עדה א״כ העדה לא חטאו כלום כי כבר צוה להם הקב״ה שישמעו בקול מורים ואם המה חטאו ויורו המורים בטעות אלה הצאן מה עשו וא״כ אין כאן מחטיאי הרבים. ואם נפשך לומר שזה נקרא מחטיאי הרבים נוכל לומר שלכך מסיים ואמר חטאת הקהל היא לומר שאעפ״י שנאמר ונסלח להם מ״מ אין זה סליחה שהרי חטאת הקהל היא ואותו רושם נשאר קיים וכאילו אמר שהכל נסלח להם חוץ ממה שחטאת הקהל היא אותו חטא נשאר קיים וכל זה אזהרה גדולה למורי הוראות ולגדולי ישראל שיהיו נזהרים במעשיהם ביותר כי שגגת תלמוד עולה זדון כי מה שהוא עושה בשוגג גורם שממנו יראו וכן יעשו במזיד כי לא ידעו ששגגה היא להם:

ולא ידע ואשם ונשא עונו. ר' יוסי אומר ענש הכתוב את מי שלא ידע ק"ו את מי שידע ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מן אדם הראשון כו' היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביום כפורים כו'. יש להתבונן למה נקט דווקא ג' אלה. ונראה לפי שאדם הראשון היה נכשל באכילה של איסור ע"כ אמר בהפכו הנזהר באכילה של איסור יש ג' מדריגות כי היושב לו מן הפגולין הוא שם כולל לכל אכילה של איסור כי פיגול הוא. ולא זו שאינו אוכל אכילה של איסור כאדם הראשון אלא אפילו מן המותר בפיו אינו אוכל כי אם המוכרחות ומתרחק מן המותר ואינו אוכל שום מותרות יתר על המוכרחות כי הצדיק אינו אוכל כ"א לשובע נפשו לקיום הגוף לבד ואח"כ אמר לא זו שאינו אוכל מותרות אלא אפילו מן המוכרחות הוא מתרחק לפעמים והוא המתענה ביום כפורים כדי לזקק חומרו בכור עוני עאכ"ו ומן האכילה תקיש גם על שאר תשמישי האדם וצרכיו. ומה שסמך ר"י דבריו לפרשה זו נ"ל שבא לתרץ מה שנאמר אשם הוא אשם אשם לה' ג' אשמות אלו מה טיבם אלא שבא לומר שאם נאשם במה שאכל פיגול ק"ו שיאשם לאכול מותרות מן המותר בפיו וק"ו שלא יתענה ומכלל זה אתה למד להנזהר בשלשתן מה שכרו :

נפש כי תחטא ומעלה מעל בה'. כאן הקדים חטא למעילה ובגזל הקדש הקדים מעילה לחטא לפי שפרשה זו מדברת בכופר ממון חבירו ואחר כך נשבע לשקר והרי חטא לחבירו חטא אחד ולשמים חטאו כפול כי מצד הגזילה עבר על מצות ה' ואחר כך נשבע לשקר וז"ש נפש כי תחטא היינו בעמיתו ומעלה מעל בה' ב' מעילות כאמור ולשון מעילה שייך ביותר כלפי מעלה כמו שפירש"י אין מעילה אלא שינוי כו' כי טוב ה' לכל והוא לא כגמול ידו השיב לו והוא חשבה ואינו עושה כמו שעשה לו אבל אצל ב"ו אין שייך לשון מעילה כי מה טובה השיב לו בפקדון או בגזל. אבל בגזל הקדש מקדים מעילה כי מיד שאכל ונהנה מן ההקדש מעל בה' כי שלח ידו בשלחן גבוה וכפל המעילה לרבות ההנאה בלא אכילה כפירש"י ואחר כך אמר וחטאה כי חטא גם לאדם כי גזל חלק הכהנים כי מן הקדשים המה יקחו חלקם. ועל צד הרמז אמר נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון כי בכל לילה האדם מפקיד רוחו ביד הקב"ה ואעפ"י שהנשמה חייבת להקב"ה כי ע"י החטא היא נרדפת עד חובה מ"מ אין הקב"ה מעכב פקדונו ומחזירו לו כעין שהניח לו. וזה המכחש בפקדון חבירו אע"פ שאינו חייב לו לא כגמול ידו השיב להקב"ה ולפי זה הנפש החוטאת בפקדון חבירו מועל בשלישי דהיינו בה' אשר צוה לנו להחזיר פקדונו :

והיה כי יחטא ואשם. פירש"י כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה כו' כי כל חוטא לעולם לא ישים אשם נפשו ודרך איש ישר בעיניו כי הוא מורה לעצמו היתר בכל דרכיו לומר שזה חייב לו ממקום אחר לפי דמיונו או נדמה לו כי עשה לו איזו עול ע"כ הוא מעכב פקדונו לפיכך ביום שישים אשם בנפשו ויכיר מעשיו וכי לא טוב עשה בעמיו ז"ש והשם שיאשים את עצמו ומורה גם הוא יורה איסור לעצמו שיכיר בחטאיו ואז ודאי יתן אל לבו לשוב בתשובה והשיב את הגזלה אשר גזל לא שישלם דמי הגזילה אלא את אשר גזל בעינו ושלם אותו בראשו וגו' כי הקב"ה מוותר על שלו ואינו מקפיד אם יאחר זמן הבאת איל אשמו לה' על כן צוה לו להקדים תשלומו לאדם ליתן לו בראשו את כל שלו ואחר כך יביא אשמו על השבועה. והמשכיל יוסף עליו על שהיו מעותיו בשלים אצלו וענין החומש הוא לפי שהקדוש ברוך הוא נותן אל האדם זהב ורב פנינים כדי שיבזבז ויתן משלו לשם ה' לעניי עמו ואז"ל הרוצה לבזבז אל יבזבז יותר מחומש שנאמר עשר אעשרנו לך ועשורא בתרא כעשורא קמא וזה האיש לא זו שלא בזבז ליתן מממונו חומש לצורך הקדש או לפרנסת חבירו אלא אדרבא גזל משל הקדש או משל חבירו על כן הדין נותן להענישו בתוספת חומש כי גזילת הקרן יכופר בהשבת הגזילה ומה שלא נתן החומש יכופר לו במה שיוסיף חומש :

הפטרת ויקרא בישעיה סימן מג

עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ : וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־
יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל : לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא
כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה : לֹא־
קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי
בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ : אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ
לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר : הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה
לְמַעַן תִּצְדָּק : אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי : וַאֲחַלֵּל
שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים : וְעַתָּה שְׁמַע
יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ : כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ
מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ : כִּי
אֶצָּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ
וּבִרְכָתִי עַל־צֶאֱצָאֶיךָ : וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־
מָיִם : זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ
לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה : כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ
יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים : וּמִי־
כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר
תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ : אַל־תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ
וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־יָדָעְתִּי :
יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל־
יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ : מִי־יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי
הוֹעִיל : הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם
יַעַמְדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד : חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם

נקוד על המה

פירוש המלות

תהלתי. השבח למען : קראת. בימי צרתך : כי. בעבודתך : וזבחיך. פירוש ובזבחיך : העבדתיך. הכרחתיך : הרויתני. הוא דרך משל : מחה. מוחק : ספר. טענותיך : ומליציך. שריך : עשך. מגדלך : כי אצק. כשם שאצוק מים וכו' כן אציק : חציר. עשב : כערבים. לשון ערבי נחל : יכנה. יכנה עצמו : יקרא. העוברות והעתידות : עם. מבריאת עולם : ואותיות. דברי מופת : תרהו. תחתו : יוצרי. האומנים שעושין פסל : נסך לשון יציקה : מעצד. כלי ברזל שחותכין בו : ובמקבות. בפטיש : כחו. בכל כחו : קו. קו המדה : יתארהו יגבלהו

וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּעָף׃ חָרַשׁ עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת׃ לִכְרָת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל׃ וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ׃ חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר׃ וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ יִסְגָּוד־לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃ לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם׃ וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל־גֶּחָלָיו לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד׃ רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא־יַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלֹא־שֶׁקֶר בִּימִינִי׃ זְכָר־אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי־אָתָּה יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי׃ מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ׃ רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָֹה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָֹה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר׃

נו"ן זעירא יתיר ו'

פירוש

יגבלהו: שרד. מין צבע: במקצעות. כלי המחליק: ובמחוגה. קונפא"ס: תרזה. אילני סרק: יער. לבקש מהם הטוב: ארן. שם אילן: לבער. לשון הבערה: ישיק.

המלות

יסיק התנור: יסגד. לשון יכרע: האח. לשון קריאת שמחה: לבול. לענף עץ: הותל. כמו והבינן התל: תנשני. תשכח ממני:

פרשת צו

ו א וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ

מ"ם זעירא ל' ומ"ל

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב פַּקֵּיד יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרָיְתָא דַּעֲלָתָא הִיא עֲלָתָא דְּמִתּוֹקְדָא עַל מַדְבְּחָא כָּל לֵילְיָא עַד צַפְרָא וְאֶשָּׁתָא דְּמַדְבְּחָא תְּהֵי

רשי

(א) **צו** את אהרן. (ת"כ) אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות אמר ר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקו' שיש בו חסרון כיס: זאת תורת העול'. הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואיברים שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין איזה אם עלה ירד ואיזה אם עלה לא ירד שכל תורת לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפילו פסולין שאם עלו לא ירדו (קדושין כט): היא העולה. (נדה מא זבחים פד ת"כ) למעט

את

אבן עזרא

(א) **היא** העולה. נקראת כן בעבור שהיא עולה כלה על המזבח ובכאן רמז שלא יעלה עולה בלילה רק היא תהיה על מוקדה כל הלילה. וה"א מוקדה נוסף או מוקד ומוקדה הם שני שמות: ואש המזבח תוקד בו. ולא חוץ ממנו:

מדו

תולדות אהרן צו את אהרן. זוהר פקודי: זאת תורת. זבחים כז סא סט פד קג מנחות ז כו מע נדה מ (מגילה עב): היא העולה. יומא לג מס סנהדרין לד הוריות ג זבחים כז פג פד תמורה יד: כל הלילה. יומא כ מס זבחים פו: כל הלילה עד הבקר. מגילה כא חגיגה י זבחים פו פז:

בעל הטורים צו את אהרן. מה כתיב לעיל מיניה לאשמה בה צו את אהרן לומר שיהיו זריזין בתורה ובמצות שבגגת תלמוד עולה זדון: תשבי לאמרי צו' אתי ס"ת תורה צוה אותם שיתעסקו בתורה: זאת תורת העולה היא העולה. לומר כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה הקרבנות נקראים אשה והתורה נקראת אש שנאמר כה דברי כאש מימינו אש דת למו ואיזה תלמוד הקרבנות נקראים להם את קרבני לחמי והתורה נקראת לחם לכו לחמו בלחמי כשם שאי אפשר לעולם בלא לחם כך אי אפשר לעולם בלא תורה: פדו כ'. ויואב חגור מדו

רמבן

אמר הכתוב בפרשה דבר אל בני ישראל כי שם יצוה בהבאת הקרבנות וישראל מביאים אותם וכאן אמר צו את אהרן כי ידבר במעשה הקרבנות והכהנים יעשו אותם. וכתב רש"י אין צו אלא זרוז מיד ולדורות אמר רבי שמעון ביותר היה צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס. ומדרשו של רבי שמעון אינו על זו הצוואה כי כאן אין בו חסרון כיס לבני אהרן המצווים בה אבל יש להם ריוח ושכר בכל הקרבנות גם בעולה אבל אמר תנא קמא אין צו אלא זירוז מיד ולדורות לומר שהפרשיות שירצה הכתוב לזרז בהם ולומר שיעשה מיד וינהג הדבר לדורות יאמר בהן צו ובשאר הפרשיות יאמר דבר אל בני ישראל או אמור להם. ובא רבי שמעון לחלוק ולומר שפעמים יבא הלשון הזה בדבר שאינו מיד ולדורות בעבור שיש בו חסרון כיס כגון הצוואה האמורה בשמן המאור וכגון שאמר הכתוב צו את בני ישראל ונתנו ללוים ערים לשבת. ויתכן שנאמר שיש בצו זה חסרון כיס לכהנים בעבור זה קרבן אהרן ובניו הנמשך בצוואה זו אבל בתחלת ספרי בענין מחלוקת היא שנויה שם:

ו (ב) **זאת** תורת העולה. הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואברים שהוא כשר כל הלילה וללמד על הפסולים איזה מהם אם עלה ירד ואיזה מהם אם עלה לא ירד שכל תורת לרבות הוא תורה אחת לכל העולים ואפילו פסולים שאם עלו לא ירדו לשון רש"י ואין התורה הזו לכל העולים אלא לכל העולות שהנסכים אם עלו ירדו ואפילו נסכים כשרים והזבח פסול או הזבח כשר ונסכים פסולים וכ"ש שניהם פסולים בכולן הזבח לא ירד ונסכים ירדו שזהו ריבויו של מקרא תורת העולה תורה אחת לכל העולות ולא לנסכים ולא לדם כדברי ר' יהושע. והנה הכתוב הזה מלמד שלא נקריב העולה בלילה אבל אם נשחט וזרק דמה ביום נקטיר אבריה כל הלילה וכן חלבי השלמים. פי' היא העולה כמו תהיה העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה ואמר היא למיעוט שדרשו בו. וכפי המדרש אין הכתוב מלמד שנעלה האברים מן הארץ למזבח בלילה שכבר למדו זה מפסוק אחר לא ילין חלב חגי עד בקר כי משם ילמדו שיהיו פסולין בלינה על גבי הרצפה ומעלן כל הלילה וכאן ידבר באברים שהן כבר על גבי המזבח ביום שמהפכין בהן כל הלילה עד הבקר. ולכך אמר העולה שכבר עולה על גבי המזבח ולמד עוד שאפי' פסולין לא ירדו ובלבד שיהו פסולן בקדש ושהנסכים ירדו וכן הדם כמו שכתבתי:

ואש המזבח תוקד בו. יאמר שתוקד במזבח כל הלילה כי מצוה שישימו ביום עצים הרבה כדי שלא יתאכלו לגמרי ויכבה האש ממנו. ולפי דעתי מה שאמר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה מצוה לכהנים בקיום האש כמו שאמר ובער עליה הכהן עצים וצוה שיזהרו בזה ויערכו אש ועצים הרבה שתוקד האש תמיד כל היום וכל הלילה והזהיר בלאו שלא תכבה לעולם והנה אם נתעצלו הכהנים וכבתה האש עברו בלאו ומפני זה אמרו רבותינו שהיתה מערכה שניה לקיום האש. ומה שאמר והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה מקרא יתר ונדרש לרבותינו בכל אדם מלמד שכל המכבה

עובר

ספורנו

ו (ב) **צו** את אהרן. זאת תורת העולה. אחר שהגיד מעשה הקרבנות אמר התורה הראויה לכל אחד ואחד אשר בה רמז חלק עיוני בהם ואין ספק כי יש הבדל רב בין בני אל חי בפעולותיהם וכוונותיהם דומה להבדל אשר בין מיני הקרבנות. הזכיר בעולה שכלה על המזבח לריח ניחוח אמנם קראה עולה בלהב המזבח ואמר שהיא העולה באמת וחלק ממנה אל המזבח והיא הדשן שיש בה קצת לחלוחית באופן שהאש בוערת בו עם אותו החלק העולה באמת כאמרו הדשן אשר תאכל האש את העולה וקצת ממנה והוא הדשן הגמור יוציאהו אל מחוץ למחנה בבגדים פחותים מכל מקום יהיה מוצאו אל מקום טהור והזכיר תורה במנחה ואמר שיגישו כלה לפני המזבח כי לאל יתברך בלבד הביא המקריב את כל קרבנו והכהנים משלחן גבוה קא זכו. ושחלק מועט מכלה הוא הנבחר לריח ניחוח ושחלק הכהנים גם הוא מכפר

ונשמר

(ג) מדו. חלוק וחכמים אמרו שהוא חלוק כנגד מדתו: על בשרו. כנוי לערוה וכן זב מבשרו: אשר תאכל האש. הנשאר מאכילת האש: אצל המזבח. מחוץ לפאת מזרח: (ה) והאש על המזבח תוקד בו. פעם שנית להוסיף. לא תכבה. ביום. וטעם בבקר בבקר. בכל בקר ובקר. ובתחלה יעלה העולה ואחר כן אימורי השלמים: (ו) אש תמיד תוקד. טעם זה הפסוק להוסיף תמיד: (ז) הקרב אותה. שם הפועל וטעם הקרב יקריבו אותה בני אהרן וטעמו אחד מבני אהרן על כן והרים ממנו והוספה זאת הפרשה על הכתובה בפרשת ויקרא: מצות תאכל במקום קדוש. והנה שתים מצות. וכל זכר שלישית. וטעם לא תאפה. הוא העקר במצות פסח

תוקד ה׳ וסי׳ היא העולה על. והאש על המזבח. אש תמיר. באפי עליכם תוקד. עד עולם תוקד: מדו ב׳ וסי׳ מדו בר. ודוד חגור מדו. והאש ג׳ וסימן והאש על המזבח תוקד בו. מהאש יצאו. והאש ירדה מן השמים. א׳ בתורה. א׳ בנביאים. א׳ בכתובים: ובער ב׳ בב׳ לישני וסי׳ ובער בשדה אחר. ובער עליה הכהן עצים: לא תכבה ו׳ וסי׳ אש תמיד תוקד. והאש על המזבח. לילה ויומם לא תכבה. כי תולעתם לא תמות. ואמרת ליער הנגב. וראו כל בשר: הקרב ד׳ וסי׳ ואתה הקרב אליך. וזאת תורת המנחה. וגם את אחיך מטה לוי. הקרב את מטה לוי והעמדת ונמסר גם בסדר תצוה: והרים ממנו ו׳ סבירין ממנה וקרי׳ ממנו וסימן והרים ממנו בקמצו. ואם בהמה אשר יקריבו ממנה. תניינא דפסוק אל תסור ממנו ימין דיהושע. אין לו ממנו בן או בת. ויצא אחד אל השדה וילקט. דמלבים. וילך בכל דרך אסא. וסימן בלשון תרגום אפריש בעירא יהושע ויפתח לקט באורחא: ריח ניחח ח׳ יחידאין בתורה וסי׳ והקטרת את כל האיל. תפני מנחת פתים. והרים ממנו בקמצו. ומנחתו שני עשרונים. ועשיתם אשה לה׳ עלה. ויין לנסך שלישית. ועשרון סלת דר״פ. בעשור לחדש. וכל אשה ריח

יְקָדָא בֵּיהּ׃ ג וְיִלְבַּשׁ כַּהֲנָא
לְבוּשִׁין דְבוּץ וּמִכְנְסִין דְבוּץ
יִלְבַּשׁ עַל בִּשְׂרֵיהּ וְיַפְרֵישׁ
יַת קִטְמָא דְתֵיכוּל אֶשָּׁתָא
יַת עֲלָתָא עַל מַדְבְּחָא
וִישַׁוִּינֵיהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא׃
ד וְיַשְׁלַח יַת לְבוּשׁוֹהִי וְיִלְבַּשׁ
לְבוּשִׁין אוּחֲרָנִין וְיַפֵּק יַת
קִטְמָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
לַאֲתַר דְּכֵי׃ ה וְאֶשָּׁתָא עַל
מַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵּיהּ
לָא תִטְפֵּי וִיבָעַר עֲלַהּ כַּהֲנָא
אָעִין בִּצְפַר בִּצְפַר וְיַסְדַּר
עֲלַהּ עֲלָתָא וְיַסֵּק עֲלַהּ
תַּרְבֵּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃
ו אֶשָּׁתָא תְּדִירָא תְּהֵי
יָקְדָא עַל מַדְבְּחָא לָא תִטְפֵּי׃
ז וְדָא אוֹרַיְתָא דְמִנְחָתָא
דִּיקָרְבוּן יָתַהּ בְּנֵי אַהֲרֹן
קֳדָם יְיָ לִקְדָם מַדְבְּחָא׃
ח וְיַפְרֵשׁ מִנֵּיהּ בִּקְמְצֵיהּ
מִסּוּלְתַּהּ דְּמִנְחָתָא
וּמִמִּשְׁחַהּ וְיַת כָּל לְבוּנְתָּא
דְּעַל מִנְחָתָא וְיַסֵּיק
לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא
אַדְכָּרְתַּהּ קֳדָם יְיָ׃

י׳ תּוּקַד בּוֹ׃ ג וְלָבַשׁ
כ׳ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־
בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים
אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ
ל׳ וד׳ טמו אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ
אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ׃ ד וּפָשַׁט אֶת־
בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים
וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר׃
ג׳ ה וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־
ו׳ בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן
י״ג עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ
הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי
הַשְּׁלָמִים׃ ו אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד
עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה׃ ס
י״ז ר״פ . ד ז וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב
ט׳ אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־
ו׳ סבירין ממנה פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ ח וְהֵרִים מִמֶּנּוּ
ג׳ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ
וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־
ח׳ יחידאין בתורה הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ
נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה׃

את הרוצע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבאו לעזרה: (ג) מדו בד. היא הכתונת ומה ת״ל מדו שתהא כמדתו (ת״כ ערכין ג): על בשרו. שלא יהא דבר חוצץ בינתים (ערכין ג): והרים את הדשן. היה חותה מלא מחתה (תמיד כד) מן המאוכלות הפנימיות ונותנן במזרחו של כבש: הדשן אשר תאכל האש את העולה. ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומה ושמו אצל המזבח: (על המזבח. מצא אברים שעדיין לא נתאכלו מחזירן על המזבח לאחר שחתה גחלים אילך ואילך ונטל מן הפנימיות שנאמר את העולה על המזבח. בר״י): (ד) ופשט את בגדיו. (ת״כ) אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהם: והוציא את הדשן. (תמיד כח) הצבור בתפוח כשהוא הרבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה בכל יום אבל התרומ׳ חובה בכל יום: (ה) והאש על המזבח תוקד בו. רבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במסכת יומא (יומא כא) שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם (תמיד כט): וערך עליה העולה. עולת תמיד הוא תקדים (פסחים נח): חלבי השלמים. אם יביאו שם שלמים ורבותינו למדו מכאן עליה על עולת הבקר השלם כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים (פסחים נח): (ו) אש תמיד. (יומא מה) אש שנאמר בו תמיד הוא שמדליקין בה את הנרות שנ׳ בה (שמות כז) להעלות נר תמיד אף היא מעל מזבח החיצון תוקד: לא תכבה. המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין: (ז) וזאת תורת המנחה. תורה אחת לכולם להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת מנחת כהני׳ שהיא כליל מנין תלמוד לומר תורת: הקרב אותה. (ת״כ) היא הגשה בקרן מערבית דרומית (סוטה יד): לפני ה׳. הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: אל פני המזבח. הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח: (ח) (והרים ממנו. מהמחובר שיהא עשרון שלם בבת א׳ בשעת קמיצה. בר״י): בקמצו. שלא יעשה מדה לקומץ (יומא טו): מסלת המנחה ומשמנה. מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה (סוטה יד): המנחה. שלא תהא מעורבת באחרת: ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר. שמלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן

תולדות אהרן מדו בד. פסחים סה יומא כג (שבת יב): ומכנסי בד. יומא כג ערכין ג: והרים. יומא כ כד זבחים פו (יומא לט): אשר תאכל. זבחים פג מנחות כו: ופשט את. יומא כג: והוציא את. יומא כח סנהדרין מב זבחים קה מעילה יב: ושמו אצל. פסחים כו כז זבחים מו חולין קיז תמורה לד כריתות ו מעילה יא יב: ופשט את. שבת קיד: והאש על. יומא מה (יומא לט): ובער עליה. פסחים נט יומא כו לג: וערך עליה. פסחים נח יומא לג ב״ק קיא מנחות מט תמיד כח (ברכות ב פסחים נח): והקטיר עליה. פסחים נט יומא לג: אש תמיד. יומא מה: וזאת תורת. סוטה יד קדושין לו זבחים ט מנחות ג ד יט נג (סוטה יח): בני אהרן. קדושין לו זבחים קיט: לפני ה׳. זבחים סג מנחות יט: והרים. יומא מז זבחים סג מנחות יא יט כד סא קו: ואת כל הלבונה. סוטה יד מנחות יא כז:

בעה״ט [illegible] שבגדי כהונה היו כעין בגדי מלחמה וכן המעיל כפי תחרא ובזכותם היו מתגברין במלחמה: ושמו. בגי׳ ונבלע במקומו: אחרים והוציא. בגי׳ כהנים בעלי מומין בבעל מום כשר להוצאת הדשן: והאש ג׳. והאש על המזבח. והאש ירדה מן השמים. מהאש יצאו והאש תאכלם רמז למ״ד שמתו נדב ואביהוא על שהורו הלכה לפני רבן ואמרו אע״פ שהאש יורד מן השמים

רמבן

עובר בלא תעשה ואפי׳ כבה מן המערכה גחלת אחת לוקה. בין שכבה אותה בראשו של מזבח בין שהורידה וכבה אותה למטה. וכמדומה לי שאינו עובר אלא בלאו אחד:

(ג) **ולבש** הכהן מדו בד. היא הכתונת ומה ת״ל מדו שתהא כמדתו על בשרו שלא יהא דבר חוצץ בינתים לשון רש״י. והנה תרומת הדשן צריכה בגדי כהונה. ואין עבודה בשני הבגדים מהם. אבל הזכיר אלה השנים לדבר שנתחדש בהם כאן. לומר שתהא הכתונת כמדתו. והענין לומר שאם היו מסולקין קצרים ואינן מגיעין עד רגליו ועבד כהן עבודתו פסולה. ולמד שלא יהא בינו ולא בין המכנסים לבשרו כלום. והוא הדין שצריכה כל בגדי כהונה כי כיון שהזכיר הכתוב שהיא צריכה בגדים למדנו שהיא צריכה ארבעה להדיוט ושמונה לכהן גדול, וכן מפורש במסכת יומא בפרק שני ובתורת כהנים מה ת״ל ילבש להביא את המצנפת ואת האבנט ואונקלוס תרגם מדו לבושין ונראה כי אלו מדו יכלול שם כל בגדיו כאלו אמר ולבש הכהן בגדי בד וכן מדיו קרועים שיורד על פי מדותיו על פי מלבושיו חגור מדו לבושו ויהיה זה כדעת האומר אבנטו של כהן הדיוט לא זהו אבנטו של כהן גדול:

(ד) **ופשט** את בגדיו. עד וזאת תורת המנחה; אין זה חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בגדים שהוא משמש בהם בהוצאת הדשן בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך אמר ולבש בגדים אחרים פחותים מהם לשון רש״י. והכונה לרבותינו בזה לומר שהוצאת הדשן צריכה בגדי כהונה ואין בגדים אחרים בגדי חול אבל לא ידעתי מנין אמר הרב שאינה חובה כי נראה שמצוה היא על הכהן שהבגדים שיעשה בהם הקרבנות

גם

ט וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ
אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם
קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל־מוֹעֵד
יֹאכְלוּהָ׃ י לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ
חֶלְקָם נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם׃
יא כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן
יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם
מֵאִשֵּׁי יְהוָה כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם
יִקְדָּשׁ׃ שני פ
יב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ יג זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו
אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בְּיוֹם
הִמָּשַׁח אֹתוֹ עֲשִׂירִת הָאֵפָה
סֹלֶת מִנְחָה תָּמִיד מַחֲצִיתָהּ
בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעָרֶב׃ יד עַל־
מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה מֻרְבֶּכֶת
תְּבִיאֶנָּה תֻּפִינֵי מִנְחַת פִּתִּים
תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃
טו וְהַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ תַּחְתָּיו
מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חָק־עוֹלָם
לַיהוָה כָּלִיל תָּקְטָר׃ טז וְכָל־מִנְחַת
כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵל׃ פ
יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו
לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הַחַטָּאת

ט וּדְאִשְׁתְּאַר מִנַּהּ יֵיכְלוּן
אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי פַּטִּירָא
תִּתְאֲכִיל בַּאֲתַר קַדִּישׁ
בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא
יֵיכְלוּנַהּ׃ י לָא תִתְאֲפֵי
חֲמִיעַ חוּלָקְהוֹן יְהָבִית
יָתַהּ מִקּוּרְבָּנַי קֹדֶשׁ
קוּדְשִׁין הִיא כְּחַטָּאתָא
וְכַאֲשָׁמָא׃ יא כָּל דְּכוּרָא
בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֵיכְלִינַהּ קְיָם
עָלַם לְדָרֵיכוֹן מִקּוּרְבָּנַיָּא
דַּייָ כֹּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן
יִתְקַדַּשׁ׃ יב וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ יג דֵּין
קוּרְבָּנָא דְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי
דִּיקָרְבוּן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא
דִּירַבּוֹן יָתֵיהּ חַד מִן עַסְרָא
בִּתְלָת סְאִין סוּלְתָּא
מִנְחָתָא תְּדִירָא פַּלְגוּתַהּ
בְּצַפְרָא וּפַלְגוּתַהּ
בְּרַמְשָׁא׃ יד עַל מַסְרֵיתָא
בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵיד רְבִיכָא
תַּיְתִינַהּ תּוּפְנֵי מִנְחַת
בִּיצוּעִין תְּקָרֵיב
לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם
יְיָ׃ טו וְכַהֲנָא דְּאִתְרַבָּא
תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי יַעְבֵיד
יָתַהּ קְיָם עָלַם קֳדָם יְיָ
גְּמִיר תִּתַּסַּק׃ טז וְכָל
מִנְחָתָא דְכַהֲנָא גְּמִיר
תְּהֵי לָא תִתְאֲכֵיל׃
יז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ יח מַלֵּיל עִם
אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר
דָּא אוֹרָיְתָא דְּחַטָּאתָא

ט׳
י״ג חסר
ל׳
ל׳
ב׳ . י״א דגושי
כ׳ חסר יו״ד תנין במ״ב
ל׳
ל׳ . ל׳
ז׳ . ב׳
ל׳ דגש
ל׳ . ב׳
ד׳
י״א
ל׳
פ׳
ג׳

רשי

במשפטן : (ט) במקום קדש . ואיזהו בחצר אהל מועד : (י) לא תאפה חמץ חלקם . אף השירים אסורים בחמץ (מנחות נ׳ ת״כ) מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה : (יא) כל זכר . (זבחים ק״ב ת״כ) אפילו בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו׳ אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת (ת״כ) : כל אשר יגע וגו׳ . (ת״כ) קדשים קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה : יקדש . להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנח׳ : (יג) זה קרבן אהרן ובניו . (מנחות נב) אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבודה אבל כהן גדול בכל יום שנאמר מנחת תמיד וגו׳ והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו׳ : (יד) מרבכת . (ת״כ) חלוט׳ ברותחין כל צרכה : תופיני . אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת : מנחת פתים . מלמד שטעונה פתיתה : (טו) המשיח תחתיו מבניו . המשיח מבניו תחתיו : כליל תקטר . אין נקמצת להיות שיריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה : כליל . כולה שוה לגבוה :

המחטא

אבן עזרא

פסח : (ט) כחטאת וכאשם . כן המנחה : כל אשר יגע . במנחה ובחטאת ובאשם הוא קדש לשם : (יב) זה קרבן אהרן . או אחד מבניו תחתיו : (יג) ביום המשח אותו . אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ורבים אמרו כי זה בי״ת תחת מ״ם והטעם כי מיום המשח אותו הנה זה חייב להקריב תמיד מנחתו : (יד) מרבכת . אין לו אח ויש מי שאומרים רכה ויש מי שאומרים במהר׳ . ותי״ו תביאנה סימן לאהרן וכן תי״ו תקריב . ועל דעתי כי כן הוא תי״ו תופיני וטעמו תקון ואין ריע לו והקדמונים אמרו שהוא שתי מלות תאפה נא . ויאמר רבי יונה המדקדק שהוא על משקל דוכיפת וזה המשקל מעקל : (טו) כליל . כמו כלה כליל תהיה לשם : (טז) לא תאכל . ככל המנחות כי איך יאכל הכהן מנחתו או חטאתו . מקום שחיטת כל חטאת צפונה :

קדש

דכוו׳ . תאכל ט׳ וסי׳ והנותרת ממנה . וכל מנחת כהן כליל תהיה . הכהן המחטא . וכל חטאת אשר יובא . ולהבדיל בין הטמא . לכן חכו לי נאם ה׳ . הנה אדני ה׳ הורשנה . ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה . גם כספם גם זהבם : תעשה ז׳ נמסר בסדר תרומה : חק עולם י״א בלישנא נמסר בסדר כי תשא : תביאנה . ה׳ מילין דגשין יחידאין וסי׳ תחתנה . תביאנה . תכלנה . תעגנה . תראנה . תשבנה שמענה קחנה בידך : כל י״ט ר״פ בספרא וסי׳ כל המנחה אשר . כל זכר בבני אהרן יאכלנה . זכר בכהנים יאכלנו . זכר בכהנים יאכל. אשר יגע בבשרה . כל נפש אשר תאכל כל דם . מפרסת פרסה . אשר אין לו סנפיר . שרץ העוף ההולך . הולך על גחון . ימי אשר הנגע . המשכב אשר ישכב . וחברו. כל אשר בו מום . מלאכת עבודה לא תעשו דתרועה . מלאכה לא תעשו חקת. ימי השמה תשבת . כל חרם אשר יחרם מן האדם :

תולדות אהרן והנותרת ממנה : מנחות נז עב : מצות תאכל . יבמות לט מ (יבמות כ׳) : במקום קדוש . זבחים נו סג מנחות ע : לא תאפה . שבת קיא יבמות מ סוטה מו שבועות טו מנחות נג נה : קדש קדשים . זבחים י יב מנחות כב : כל זכר . סוטה כג זבחים קכ : יקדש . זבחים ז : זה קרבן . יומא ס הוריות ט מנחות נב עח : מנחה תמיד . מנחות ח נא נב : מחציתה . שם נ : על מחבת . שם נא : תעשה . שם נ : תפיני . שם : והכהן . הוריות יא יב מנחות נא כריתות ה (יומא לא שקלים ג מגילה עם סוטה יט) : חק עולם . מנחות ח נא עו : וכל מנחת . שקלים ב סוטה כג מנחות מו נא עג עד חולין קלא קלב ערכין ד (סוטה יט) :

בעל הטורים

מצוה להביא מן ההדיוט וזהו והאש ירדה מן השמים אעפ״כ ואש המזבח תוקד בו שצריך להביא מן ההדיוט על כן מן האש יצאו שהורו באש והאש תאכלם . והאש על המזבח תוקד בו שהוא כמו סולם למלאכים לעלות כענין שנאמר ויעל מלאך ה׳ בלהב המזבח וכן ביחזקאל והנה ו׳ אנשים ויעמדו אצל המזבח וע״כ היה נחושת על שם ורגליהם כעין נחשת קלל אבל המזבח פנימי כנגד שכינה וכתוב ידיו גלילי זהב לכן כל דם אם נכנס בפנים לא תאכל אותו כחטאת שאין אוכלה למעלה : בחצר גימטריא זו העזרה : תאפה חמץ חלקם ס״ת מנה שלא תאפה אלא מנה : זה קרבן אהרן ובניו . בגימטריא זה מתנה לאהרן ומתנה לבניו : עשירית . בגימטריא עשרון שלם שהיה מביא עשרון שלם וחולקו ומביא : מחציתה בבקר ומחציתה בערב . מחציתה בגימטריא מחלה משלם : מרבכת תביאנה בגי׳ רותחין שחולטין אותה ברותחין כל צרכה :

רמבן

גם הרמת הדשן יהיו בגדים נקיים לא ישמש באותן אשר הוציא הדשן והמצוה מדרך מוסר העבד לרבו . ולכך יהיו לכהנים הבגדים החמודות לעבודות והפחותים להוצאת הדשן וכל זה לפי הסברא הזו שכתבה הרב אבל יש מרבותינו שם במס׳ יומא אומר שאין הוצאת הדשן צריכה בגדי כהונה ויאמר ולבש בגדים אחרים בגדי חול ופשוטו של מקרא בכך הוא שיצוה עליו שלא ילכלך בגדי הכבד בגדי הקדש בהוצאת הדשן אבל ילבש בגדי חול :

(ז) **וזאת** תורת המנחה. עד וידבר ה׳ אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו לאמר זאת תורת החטאת הוסיפה הפרשה הזו כפי פשוטה ד׳ מצות במנחה שתהא נאכלת מצות ושתהא נאכלת בחצר אהל מועד ושיאכל אותה כל זכר בבני אהרן ויקדש כל אשר יגע בהן וכפי מדרשו דברים הרבה מחודשים בה שאפילו מנחת כהנים נקמצת ושיגיש אותה לפני ה׳ שהוא קרן מערבית ואל פני המזבח שהוא קרן דרומית ונמצא שטעונה הגשה לקרן מערבית דרומית והרים ממנו מן המחובר שלא יביא עשרון אחד בשני כלים ושלא יעשה מדה לקומץ ואמר לא תאפה חמץ להקיש כל מלאכות לאפיה שאף לישתה ועריכתה וכל מעשה ומעשה שבה עובר בלאו ולוקה עליו בפני עצמו : (י) **חלקם** נתתי אותה מאשי . שאף חלקם אינם רשאין אלא לאחר מתנות האישים ומכאן למדנו לכל הקדשים דכתיב כי קדש קדשים היא. לא תאפה חמץ חלקם שאף השיורים אסורים בחימוץ. כחטאת וכאשם לימד מה חטאת חולין ביום וביד ימנית אף זו מן החולין ביום וביד הימנית. וכל זכר בבני אהרן שאפילו בעלי מומין במחלוקת והוסיפה בכהנים : וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל . אמר הרב במורה הנבוכים כי טעם בעבור שכל כהן מקריב קרבנו הוא בעצמו ואם יקריב מנחה ויאכלנה הוא בעצמו כאילו לא הקריב דבר כי מנחת יחיד לא יקריב ממנה כי אם הלבונה והקומץ ולא די מיעוט זה הקרבן אלא שיאכלנה וידמה שלא הקריב קרבן כלל ולכך ישרפו את כלה : (יח) **זאת** תורת החטאת . היה צווי בסדר ויקרא עולה מנחה ושלמים וחטאת

ספורנו

ונשאר מהמזון כמו חלק גבוה ושמנחת הכהן כלה לגבוה לא חלק מועט ממנה בלבד כמו שהוא במנחת ההמון . והזכיר תורה בחטאת ואמר שאותו החטאת אשר לכובד עניינו לא יכופר זולתי בהכנס דמו אל הקדש פנימה לא תהיה בו כפרה באכילת כהנים

(יח) קדש קדשים. כי הוא כאחד הקדשים: (יט) הכהן המחטא. טעמו הזורק דם כאילו אמר המסיר חטא החוטא ורבי המפרשים אמרו כי טעם המחטא רוחץ או מטהר וכן תחטאני באזוב ואטהר: (כ) כל אשר יגע. בבשר החטאת יהיה קדש לשם והכהן יאכלנו לכן חלק הזורק כחלק כל אחיו: יזה. א״ר משה הכהן שהוא כמו יטה מבנין קל ובפתחות היו״ד מהכבד והאות המובלע נו״ן וכן ויז מדמה על הקיר בחירק עם ויז בפתח רק במלת נטה מראה על הקיר בחירק עם ויז הוא בגרי בבנין הקל וכן מנאנו ויז נאחס מבנין הקל ויפה דקדק ובעבור שחטאת קדש לוה השם לכבס המקום שנפל מדמה על הבגד במקום קדש הוא חצר אהל מועד כי יש הפרש בין קדוש וטהור: אשר יזה עליה. יחסר מקום או והטעם או אם יזה אחר עליה שהוא הבשר יכנס הבשר הכהן ואחר כך יאכלנו או פירושו המקום אשר יזה מהדם תכבס ויהיה בגד לשון נקבה וזכר וכמוהו אשר תשיג ידו ותי״ו תכבס לכהן: (כא) תבשל בו. גם בשלה ומורק ושוטף מבנין שלא נקרא שם פועלו ובא ומורק בחולם בעבור הרי״ש שלא תדגש כי אם במקומות מועטים במשקל לא זורק עליו מגזרת מרקו הרמחים כי המ״ם שרש. וטעם קדש קדשים היא עם כל זכר שאין ראוי לאכול החטאת שהקריבו ממנה והוצא לכפר כי אם התמימים והזכר תמים מהנקבה ואפילו קטן יקרא זכר והזכר שהוא בן שלש עשרה שנה כאשר העתיקו אבותינו: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמ׳ לכפר בקדש. והנה מקום הפרכת יקרא קדש כי החצר ואם היא קדש כנגד אהל מועד זול והכ׳ גם יקרא לפני׳ מהפרכ׳ קדש כנגד אה״מ כמו בזאת יבא אהרן אל הקדש וזאת החטאת הוא חטאת כהן הגדול או הקהל: (א) וזאת תורת האשם. כבר הודעתיך ההפרש בין חטאת ואשם אע״פ שהכתוב

בְּאַתְרָא דְתִתְנְכֵס עֲלָתָא
תִּתְנְכֵס חַטָּאתָא קֳדָם יְיָ
קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃
יט כַּהֲנָא דִמְכַפֵּר בִּדְמַהּ
יֵיכְלִינַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ
תִּתְאֲכִיל בְּדָרַת מַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ כ כֹּל דְיִקְרַב
בִּבְשְׂרַהּ יִתְקַדַּשׁ וּדְיַדֵּי
מִדְּמַהּ עַל לְבוּשָׁא דְיַדֵּי
עֲלַהּ תְּחַוַּר בַּאֲתַר קַדִּישׁ׃
כא וּמָן דַּחֲסַף דְתִתְבַּשַּׁל
בֵּיהּ יִתְּבַר וְאִם בְּמָנָא
דִנְחָשָׁא תִּתְבַּשַּׁל
וְיִתְמְרֵיק וְיִשְׁתַּטִיף בְּמַיָּא׃
כב כָּל דְכוּרָא בְכַהֲנַיָּא
יֵיכוּל יָתַהּ קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין
הִיא׃ כג וְכָל חַטָּאתָא דִי
יִתָּעַל מִדְּמַהּ לְמַשְׁכַּן
זִמְנָא לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא
לָא תִתְאֲכֵל בְּנוּרָא
תִּתּוֹקַד׃ א וְדָא אוֹרַיְתָא
דַאֲשָׁמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין
הוּא׃ ב בְּאַתְרָא דִי יִכְּסוּן
עֲלָתָא יִכְּסוּן יָת אֲשָׁמָא
וְיָת דְמֵיהּ יִזְרוֹק עַל
מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃
ג וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ
יְקָרֵיב מִנֵּיהּ יָת

בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה
תִּשָּׁחֵט הַחַטָּאת לִפְנֵי יְהוָה
ל׳ ר״פ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ יט הַכֹּהֵן
ל׳. ב׳ הַמְחַטֵּא אֹתָהּ יֹאכְלֶנָּה בְּמָקוֹם
י״ג חסר קָדֹשׁ תֵּאָכֵל בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד׃
כ כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ
ב׳ ובפסוק. ו׳ וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל־הַבֶּגֶד
ח׳ פסו׳ דמיין אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ תְּכַבֵּס בְּמָקוֹם
י״ג חסר קָדֹשׁ׃ כא וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר
ל׳ ב׳ תְּבֻשַּׁל־בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם־בִּכְלִי
ל׳ ל׳ ל׳ נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף
בַּמָּיִם׃ כב כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים
יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃
ס׳ ומ״ל כג וְכָל־חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ
לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ פ
י״ז ר״פ ז א וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם קֹדֶשׁ
ו׳ מלרע הוא קָדָשִׁים הוּא׃ ב בִּמְקוֹם אֲשֶׁר
יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת־
הָאָשָׁם וְאֶת־דָּמוֹ יִזְרֹק עַל־
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ
יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־

(יט) המחטא אותה. העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנה. (ת״כ) הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר וא״א לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה: (כ) כל אשר יגע בבשרה. כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש. להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד: ואם הוזה מדמה על הבגד אותו הבגד מקום הדם אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה. אשר יזה. יהא נזה כמו (איוב טו) לא יטה לארץ מנלם יהא נטוי: (כא) ישבר. לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשה נותר וה״ה לכל הקדשים: ומורק. לשון (אסתר ב) תמרוקי הנשים אשקורמנ״ט בלעז: (כב) ומורק ושוטף. לפלוט את בליעתו אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: כל זכר בכהנים יאכל אותה. הא למדת שהמחטא אותה האמור למעלה לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: (כג) וכל חטאת וגו׳. (זבחים כב ת״כ) שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה: וכל. לרבות שאר קדשים: (א) קדש קדשים הוא. (תמורה יח) הוא קרב ואין תמורתו קרבה: (ב) ישחטו. (ריבה לנו שחיטות הרבה לפי שמצינו אשם בצבור נאמר ישחטו רבים ותלאו בעולה להביא עולת ציבור לצפון): (ג) ואת כל חלבו וגו׳. עד כאן לא נתפרשו אמורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת כבר נתפרש בה בפרשת ויקרא: את האליה. לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל

בעל הטורים

זאת תורת האשם. ס׳ טעמים כתיב אשם בפרשה כנגד ס׳ אשמות ודאים

יובא ה׳ ומ״ל וסי׳ וכל חטאת אשר יובא. במים יובא. ויאמר יהואש אל הכהנים. כסף מרקע מתרשיש. כסף אשם וכסף חטאות: וזאת י״ז ר״פ נמסר בריש סדר תחמה: קדש קדשים ז׳ וסי׳ וכפר הכהן. וזאת תורת האשם. כל זכר בכהנים תניגא. ושחט את הכבש והיתה לאהרן ולבניו. אך כל חרם. ובני עמרם אהרן ומשה: ואת החלב ת׳

תולדות אהרן זאת תורת. זבחים ע לב מנחות ג ד קי (פסחים לח): במקום. זבחים מט מנחות נה (סוטה כג יבמות ט): תשחט. זבחים לב: קדש קדשים. שם נ לה: הכהן. שם י נב לב לג לט קכ: במקום קדוש. שם לב: כל אשר. פסחים מה נזיר לז זבחים נז חולין לט: ואשר יזה. זבחים לח לב לג מעילה ס: מדמה. זבחים לב לג: על הבגד זבחים לג לד: אשר יזה. שם לג לד: תכבס. שם לד: וכלי חרס. שם לה: ישבר. שם לו: ואם בכלי. שם לד לו לז: כל זכר. שם לו לז לט קב: וכל חטאת. פסחים כג זבחים פב (ערלה בב פסחים כח שם לה): לכפר. שם פג: בקדש. פסחים לד זבחים לב: וזאת תורת. שם מח מנחות פי כריתות כב: קדש קדשים. זבחים נ: במקום. שם מט: ואת דמו. שם נ:

ספורנו

כהנים כשאר חטאות אבל חויה בשרפתו. ושהאשם אע״פ שאינו על חטא מחייבי כריתות כמו החטאת. הנה להיות חטאו מעילה בקדש תורה אחת להם. ואמר וזאת תורת השלמים והודיע שאף על פי שכל השלמים קדשים קלים מכל מקום יש חלוק ביניהם שאם הם על תודות הודאה יהיה עמהם לחם בתוכו מין חמץ. כי אמנם סבת הסכנה אשר עליה ההודאה הוא שאור שבעסה מכל מקום מיני המלה רבוח עליו וברבות הלחם יתפרסם הנס לאוכלים רבים וכלם נאכלים בזמן קדשי קדשים שהם ליום ולילה. אבל כשהם שלמים פשוטים שלא לתודה זמנם לשני ימים ולילה אחד ועם היות כלם קדשים קלים נאסרה הטמאה באוכלים ובנאכלים וחיוב הכרת הוא בטמא שאכל את הטהור הקרב לאכול מהקדש הטהור ובמאחו עליו שהוא מחלל את הקדש ידיו

רמבן

והחטאת והאשם כי בתחלה דבר בקרבנות הנדבה ואחרי כן בקרבנות החובה על החוטא אבל בכאן היה הביאור לעולה ולמנחה ואח״כ בחטאת ואשם כי רצה לבאר דיני קדשי קדשים כי משפט אחד לכם כמו שאמר במנחה קדש קדשים הוא כחטאת וכאשם ואחרי כן יבאר דין קדשים קלים. יחדש בפרשה זו דברים רבים זאת תורת החטאת תורה אחת לכל החטאות שאף חטאות הפנימיות דמן טעון כיבוס יכול אף חטאת העוף ת״ל זאת ואמר במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת לפני ה׳ שכל החטאות לא תהא שחיטתן אלא בצפון לפי שלא נאמר כן בפ׳ ויקרא אלא בחטאת נשיא ויחיד. וכאן נתרבו כולן חטאות הצבור וחטאות הפנימיות עוד דרשו קדש קדשים לרבות שלמי הצבור שלא תהא שחיטתן אלא בצפון לפי שבכל קדשי הקדשים הטעון לפון הוא פרט לתודה ואיל נזיר.

ועוד נתן עתה בשר החטאות לבני אהרן וצוה שיאכלום בחצר אהל מועד הזכרים מהן ולא בנות אהרן וחידש דינין הרבה בנבלעים מן החטאת תכבס במקום קדוש עד וכל חטאת החמיר הכתוב בדם הנבלע בבגד לעשותו כאשר היה קודש הזיה שלא יצא חוץ לקלעים ואמר וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר ואף במקום קדוש הוא נשבר והחרסים נבלעין במקומם ואין עושין בו מריקה ושטיפה כלל וכן המריקה והשטיפה בכלי נחשת במקום קדוש הוא כי כל הכתובים נמשכים אל מקום קודש שהזכיר: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה. עד והכהן המקריב. שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה ל׳ רש״י. ולפי הדעת הזו מה שאמר וכפר בקדש אינו

ואיל וכבש נתרבו באליה: (ה) אשם הוא. עד שינתק שמו ממנו לימד על אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו אע"פ שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעיה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אמורין והוא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר (זבחי' ד): (ו) קדש קדשים הוא. בתורת כהנים הוא נדרש: (ז) תורה אחת להם. בדבר זה: הכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן: (ח) עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהי'. פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקי' בעורות (זבחי' קג ת"כ): (ט) לכהן המקריב אותה וגו'. יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן תהיה (זבחים כז). יכול לכולן ת"ל לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של יום שמקריבין אותה (זבחים לט): (י) בלולה בשמן. זו מנחת נדבה: וחרבה. זו מנח' חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן

הַחֵ֖לֶב הַֽמְכַסֶּ֥ה אֶת־הַקֶּֽרֶב׃
ד וְאֵת֙ שְׁתֵּ֣י הַכְּלָיֹ֔ת וְאֶת־הַחֵ֙לֶב֙
אֲשֶׁ֣ר עֲלֵיהֶ֔ן אֲשֶׁ֖ר עַל־הַכְּסָלִ֑ים
וְאֶת־הַיֹּתֶ֙רֶת֙ עַל־הַכָּבֵ֔ד עַל־
הַכְּלָיֹ֖ת יְסִירֶֽנָּה׃ ה וְהִקְטִ֨יר
אֹתָ֤ם הַכֹּהֵן֙ הַמִּזְבֵּ֔חָה אִשֶּׁ֖ה
לַֽיהוָ֑ה אָשָׁ֖ם הֽוּא׃ ו כָּל־זָכָ֥ר
בַּכֹּהֲנִ֖ים יֹאכְלֶ֑נּוּ בְּמָק֤וֹם קָדוֹשׁ֙
יֵֽאָכֵ֔ל קֹ֥דֶשׁ קָדָשִׁ֖ים הֽוּא׃
ז כַּֽחַטָּאת֙ כָּֽאָשָׁ֔ם תּוֹרָ֥ה אַחַ֖ת
לָהֶ֑ם הַכֹּהֵ֛ן אֲשֶׁ֥ר יְכַפֶּר־בּ֖וֹ ל֥וֹ
יִהְיֶֽה׃ ח וְהַ֨כֹּהֵ֔ן הַמַּקְרִ֖יב אֶת־
עֹ֣לַת אִ֑ישׁ ע֤וֹר הָֽעֹלָה֙ אֲשֶׁ֣ר
הִקְרִ֔יב לַכֹּהֵ֖ן ל֥וֹ יִהְיֶֽה׃ ט וְכָל־
מִנְחָ֗ה אֲשֶׁ֤ר תֵּֽאָפֶה֙ בַּתַּנּ֔וּר וְכָל־
נַעֲשָׂ֥ה בַמַּרְחֶ֖שֶׁת וְעַֽל־מַחֲבַ֑ת
לַכֹּהֵ֛ן הַמַּקְרִ֥יב אֹתָ֖הּ ל֥וֹ תִהְיֶֽה׃
י וְכָל־מִנְחָ֥ה בְלוּלָֽה־בַשֶּׁ֖מֶן
וַחֲרֵבָ֑ה לְכָל־בְּנֵ֧י אַהֲרֹ֛ן תִּהְיֶ֖ה אִ֥ישׁ
כְּאָחִֽיו׃ פ שלישי יא וְזֹ֥את תּוֹרַ֖ת זֶ֣בַח
הַשְּׁלָמִ֑ים אֲשֶׁ֥ר יַקְרִ֖יב לַֽיהוָֽה׃

כול' חסר במ"ב
ו'
י"ט זוגין קדמ' נסבי' ו' בענין ותני' לא נסי'
ו'
ג' ר"פ
ס'
כ'
י"ז ר"פ

אַלִיתָא וְיָת תַּרְבָּא דְחָפֵי
יָת גַּוָּא׃ ד וְיָת תַּרְתֵּין
כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִי עֲלֵיהֶן
דִי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא
דְעַל כַּבְדָא עַל כָּלְיָתָא
יַעְדִינַהּ׃ ה וְיַסֵּיק יָתְהוֹן
כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא קֻרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ אֲשָׁמָא הוּא׃ ו כָּל
דְכוּרָא בְכַהֲנַיָּא יֵיכְלִינֵיהּ
בַּאֲתַר קַדִּישׁ יִתְאֲכֵל
קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא׃
ז כְּחַטָּאתָא כֵּן אֲשָׁמָא
אוֹרַיְתָא חֲדָא לְהוֹן כַּהֲנָא
דִי יְכַפֵּר בֵּיהּ דִילֵיהּ יְהֵי׃
ח וְכַהֲנָא דִמְקָרֵב יָת עֲלַת
גְּבַר מְשַׁךְ עֲלָתָא דִי
יְקָרֵיב לְכַהֲנָא דִילֵיהּ
יְהֵי׃ ט וְכָל מִנְחָתָא דִי
תִתְאֲפֵי בְּתַנּוּרָא וְכָל
דְתִתְעֲבֵד בְּדַרְדְּתָא וְעַל
מַסְרֵיתָא לְכַהֲנָא דִמְקָרֵיב
יָתַהּ דִילֵיהּ תְּהֵי׃ י וְכָל
מִנְחָתָא דְפִילָא בִמְשַׁח
וּדְלָא פִילָא לְכָל בְּנֵי
אַהֲרֹן תְּהֵי גְּבַר כְּאָחוּהִי׃
יא וְדָא אוֹרַיְתָא דְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא דִיקָרֵיב קֳדָם יְיָ׃

שהכתוב יאמר בחטא' אשם ובאשם חטאת. וטעם להזכיר זאת הפרש' להזכיר החלבים שאין להם זכר בתורת החטאת: (ח) עולת איש. מלעיל בעבור היות הטעם בראשית המלה האחרונה כמשפט. וטעם לו אחר שאמר לכהן תוספת ביאור שלא ינתן העור לכהן אחר: (ט) וכל נעשה. שם התאר לשון נקבה כמו אין אבן נראה כי לשון זכר ואשריה נעשה ליום אחד: (י) וחרבה. כמנחת היורד ומנחת

נמסר בסדר ואתה תצוה: כחטאת ד' וסי' קדש קדשים הוא. כחטאת כאשם תורה אחת להם. כי כחטאת האשם הוא. כחטאת כעולה וכמנחה: את עלת איש ב' וסי' והכהן המקריב את. ויצוה המלך: וכל מנחה י' פסו' ריש וכל ומצעות וכל וסי' וכל שיח השדה. וכל פטר חמור. וכל מנחה אשר תאפה. וכל אשר תשכב עליו. וכל בגד וכל עור. כל ערי המישור וכל הגלעד. וכל ממלכת סיחון. וכל כלי משקה דמלכים. וחכרו דד"ה. וכל עמק הפגרים. וכל אשר סביבותיו: בתנור חד מן י"א זוגין מן חד וחד חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבותא נמסר בישעי' סי' י"ט גבי פרשת' משא מצרים הנה ה' רכב על עב קל פסו' וסכסכתי מצרים במצרים: נעשה ח' קמצין וסי' וכל נעשה במרחשת. אם אסור יאסרוני. ושנים עשר אריים. דמלכים. חכרו דד"ה. ושנים עשר. ולא נעשה פסח כמוהו. כי אם בשמנה עשרה. כי לא נעשה פסח. בשמנה עשרה דד"ה. וכל חמש מגילות דכוות' במ"ב וסי' תורי זהב נעשה לך. אחות לנו קטנה וסי' כלשון ארמי תורתא דאחתי: מחבת ג' וסי' על מחבת בשמן תעשה וכל נעשה במרחשת. ואתה

בעל הטורים

לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו. וסמיך ליה וזאת תורת לומר שבשעה שעוסקין בתורה נעשים כאחים ואף אם מקנטרין זה את זה כדדרשינן את והב בסופה:

תולדות אהרן אשם הוא. נזיר כה זבחים ה ו יב: כל זכר. שם נז קה (סוטה יט): קדש קדשים. שם יא כה: כחטאת שם י יא כה פא: לו יהיה. שם פו קג: עולת איש. שם קג: עור העולה. שם: אשר הקריב. שם לב: לכהן לו. שם פו קג: וכל מנחה. קדושין נג מנחות סג עג זבחים קה מנחות נג: וכל נעשה. קדושין נג מנחות עב עג: לכהן המקריב. זבחים קה: וכל מנחה. קדושין שם מנחות ג עב עג קג: וחרבה. שם כ עג: לכל בני. קדושין שם מנחות עג: איש כאחיו. קדושין עג מנחות כט: וזאת תורת. זבחים ג קה (מגילה עב):

רמבן

אינו כמשמעו שזו אינה מכפרת שהרי נפסלה בהבאה זו ומפני זה הפסול שלה היא נשרפת אבל אמר לכפר שאם הכניסה לפנים על דעת לכפר שיזה ממנה שם כמעשה חטאת פנימית אע"פ שלא כפר בה כלומר שלא הזה מדמה כלום נפסלה משעת כניסה ותשרף ואפשר שאם הכניסה על דעת שלא להזות ממנה כלל שתהא כשרה וכדברי ר' שמעון אינה פסולה אא"כ כפר בדמה שעשה בה הזאות כמעשה חטאת פנימית ולכך אמר הכתוב לכפר לא שכפרה אלא שהוא הביא מדמה לכפר בה וכפר כפי מחשבתו ופי' לפנים שהכנים הדם להיכל וכן הכנים מדם פר כהן משיח והעלם דבר ושעירי ע"ג לפני ולפנים שכולן לפנים ממקומן הכניסן ופסולין ואמר מדמה שאפי' מקצת דמה פוסל שאם קבל דמה בשני כוסות והכנים אחד מהן לפנים פסולה. וע"ד הפשט אין הכתוב מדבר אלא בחטאות הפנימיות שצוה כבר בשרפתן ובא כאן ליתן לא תעשה על אכילתן כי הפרשה להשלים דיני החטאות וזהו מדרשו של ר' יוסי הגלילי בתורת כהנים ובזבחים:

ז (ח) **והכהן** המקריב את עולת איש. הדין הזה נוהג בכל הקדשים. ואמר הכתוב עולה והוא הדין לחטאת ואשם הנזכרים למעלה ואין זבחי השלמים כך ולכך הזכיר הכתוב משפט הכהנים באמצע הקרבנות קודם שידבר בשלמים ומדרשו בתורת כהנים אין לי אלא עולה עורות קדשי קדשים מנין ת"ל אשר יקריב או יכול שאני מרבה עורות קדשים קלים ת"ל עולה מה עולה מיוחדת קדשי קדשים יצאו קדשים קלים. וע"ד הפשט לא הוצרך לומר כן בחטאת ואשם שהם מתנות הכהונה והכהנים זוכים בבשר וזוכים בעור אבל בעולה הוצרך לומר שיזכו בעור וזהו מדרשו של רבי שאמר כל עצמנו לא נרכנו אלא לעור העולה שבכל מקום העור מהלך אחר הבשר וכן בתורת כהנים:

(ט) **וכל** מנחה אשר תאפה בתנור עד וזאת תורת זבח השלמים. דרך הפשט ידוע בזה שיצוה בנודר אחת משלש מנחות מאפה תנור והמרחשת והמחבת שיהיה לכהן כלם המקריב אותם לבדו ויאמר בכל שאר המנחות כגון הנודר מנחה סתם שהוא מביא סלת ובמנחת הבכורים שהן בלולות ובמנחת חוטא וסוטה שהן חרבות שיהו מתחלקות לכל בני אהרן כלומר לכל בית אב שלהם ופירוש וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה מנחה שאין בה אלא סולת בלולה או חרבה לא מאלה הנזכרות ויהיה טעם הפרש ביניהן מפני שטרח הכהן באפייתה וראוי להרבות שכרו אבל רבותינו לא רצו בכך מפני שאמר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה שכל המנחות שבעולם יכלול זה שהם כולם בלולות או חרבות ולכך ראו שפי' לכהן המקריב אותה לכהנים הטהורים הנמצאים שם וכן מה שאמר את עולת איש והכהן אשר יכפר בו לו יהיה כולם לא באו אלא לומר שלא יהיו לבעלים אבל יהיו בשכר ההקרבה לכהנים הטהורים הנמצאים שם שכלם הם מקריבים ביד או בצווי כי היחיד מהם או השנים ושלשה המקריבים ברשות כולם הם עושים ובשליחותם כולם עומדים על הקרבן כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו ואחר שאמר שיהיו לכהנים בשכר עבודתם חזר ובאר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה שהוא כלל המנחות לכל בני אהרן המקריבים הנזכרים. תהיה איש כאחיו כלומר לבית אב הטהורים מהם שכלם הם המקריבים הנזכרים והזכיר הכתוב למנחות בשמותם מאפה תנור ומרחשת ומחבת ואח"כ חזר וכלל לומר איש כאחיו שלא יהא לזה אלא ממה שיש לזה ואפי' מנחת הסולת בה יחלוקו ואמר הכתוב כי הדין הזה במנחות וכל שכן בשאר הקרבנות שדמיהן מרובין והקבלה הכריע ותקנת הכהנים היא ושלום הבית ויתכן שיהיה שיעור הכתוב לפי הדעה הזו וכל מנחה

אשר

ומנחת הקנאות : (יב) אם על תודה . טעמו שיתן תודה לשם שנמלט מצרה : חלות מצות . כרצונו אך לא פחותים משנים וכן רקיקי מצות : מרבכת . הנבחר בפירושים בעיני שהיא מובחרת . וחלות מצות ורקיקים אפויים וחלת המורבכת איננה כן : (יג) על חלות . כמו ויבאו האנשים על הנשים והטעם עם חלות : (יד) והקריב ממנו אחד מכל קרבן . הנה ארבע חלות בפחותים והאמת שהם עשרה : (טו) ביום קרבנו יאכל . שיאכלנו המקריב אותו וביתו ומי שהוא טהור כי גם השלמים קדש ואם הם קדשים קלים : (טז) ואם נדר . שבטא בשפתיו נדר לו . ונדבה . שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה : ביום הקריבו . שם הפעל מהבנין הכבד הנוסף וממחרת אותו היום. וי"ו והנותר ממנו . כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכמהו ויעזוב את עבדיו גם והארץ היתה תהו

יב אִם עַל תּוֹדְתָא יְקָרְבִינֵּיהּ וִיקָרֵיב עַל נִכְסַת תּוֹדְתָא גְּרִיצָן פַּטִּירִין דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וְסוּלְתָּא רְבִיכָא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח : יג עַל גְּרִיצָן דִּלְחֵם חֲמִיעַ יְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ עַל נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי : יד וִיקָרֵיב מִנֵּיהּ חַד מִכָּל קוּרְבָּנָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא דְּיִזְרוֹק יַת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּילֵיהּ יְהֵי : טו וּבְשַׂר נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹם קֻרְבָּנֵיהּ יִתְאֲכֵיל לָא יַצְנַע מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא : טז וְאִם נִדְרָא אוֹ נְדַבְתָּא נִכְסַת קוּרְבָּנֵיהּ בְּיוֹמָא דִּי יְקָרֵיב נִכְסְתֵיהּ יִתְאֲכֵל וּבְיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ

ז' ר"פ נסי' יב אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב ׀ ג' מ"ל עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת ל'. ב' ובענין מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן : יג עַל־חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח ב' ובענין תּוֹדַת שְׁלָמָיו : יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה ל' לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ ס' יִהְיֶה : טו וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר : טז וְאִם־נֶדֶר אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ ל' בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל ג'. כ"נ וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל :

קח לך מחבת ברזל : חלות ג' מ"ל נמסר בסדר ויקרא : קרבן ה' קמצין נמסר בסדר ויקרא : וממחרת ג' וסי' ואם נדר או נדבה . ביום זבחכם יאכל . שב בזה גם

תולדות אהרן אם על תודה . קדושין שם זבחים נ מנחות עז עט פ תמורה יח : והקריב . מנחות עט פ : מצות . שם עו עח : סלת . זבחים נא : על חלות . שם נו מנחות עה עו עח : על זבח . שם יט כז עו עח : והקריב . פסחים לז מנחות עו עח : הזורק את . זבחים ד קב : ובשר זבח . שם ד ז לו : לא יניח . שם לו : ואם נדר . פסחים עא ר"ה ס : ביום הקריבו . זבחים נו :

שמן : (יב) אם על תודה יקריבנו . אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן (תהלים קז) יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הן וטעונות לחם האמור בענין ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן : והקריב על זבח התודה . ד' מיני לחם חלות ורקיקין ורבוכה ג' מיני מצה וכתיב על חלת לחם חמץ וגומר וכל מין ומין י' חלות כך מפורש במנחות (דף עז) ושעורן ה' סאין ירושלמיות שהן ו' מדבריות כ' עשרון : מרבכת . לחם חלוט ברותחין כל צרכו : (יג) יקריב קרבנו על זבח . (שם ת"כ) מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ומלצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח (מנחות עח) : (יד) אחד מכל קרבן . לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומ' לכהן העובד עבודתו והשאר נאכל לבעלים ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למטה תנופת חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמים : (טו) ובשר זבח תודת שלמיו . יש כאן רבויין הרב' לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שיהיו נאכלין ליום ולילה (ת"כ) : ביום קרבנו יאכל . וכזמן בשרה זמן לחמה : לא יניח ממנו עד בקר . אוכל הוא כל הלילה אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה (זבחים לו) : (טז) ואם נדר או נדבה . שלא הביאה על הודאה של נס אינה טעונה לחם ונאכלת לשני ימים כמו שמפורש בענין : וממחרת והנותר ממנו . בראשון יאכל . וי"ו זו יתירה היא

רמבן

אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אותה לו תהיה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה כן ולכל בני אהרן תהיה איש כאחיו :

(יב) **והקריב** על זבח התודה . (בכאן מתחיל וזאת תורת זבח השלמים עד והקריב ממנו) פי' עם זבח התודה וכן על חלות לחם חמץ עמהן והנכון שהוא על חלות לחם כמשמעו שיוסיף על הזבח לחם וכן על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו שיביא חלות לחם חמץ ועליהם יוסיף להביא קרבנו שהוא לחם המצה הנזכר הכל יביא על הזבח ועשה עיקר לחם החמץ ושאר הלחם עליו בעבור שהוא מרובה כנגד כל שאר המינין ושינה הכתוב לומר על זבח תודת שלמיו למה שדרשו בו שאין הלחם קדוש קדושת הגוף עד שישחט הזבח וישחט עליו כלומר על מנת שיקדש הלחם עמה וכתב רש"י והקריב על זבח התודה ארבעה מינים לחם חלות ורקיקים ורבוכה ג' מיני מצה וכתיב על חלות לחם חמץ וכל מין ומין עשר חלות כך מפורש במנחות ושיעורן חמש סאין ירושלמיות שהן ו' מדבריות עשרים עשרון ולא הזכיר הרב בעשרים עשרונות הללו שמהן עשרה לחמץ ועשרון לחלה ועשרה למצה ג' חלות לעשרון דרשו כן מן הכתוב הזה על חלות לחם חמץ כנגד חמץ הבא מצה נמצאו עשרים עשרון עשרה לחמץ ועשרה למצה עשרה לחמץ עשרון לחלה עשרה למצה ג' חלות לעשרון נמצאו ארבעים חלות :

(יד) **והקריב** ממנו אחד מכל קרבן . חלה אחת שלמה נמצא נוטל תרומה ארבע חלות ואני תמה כשהוציא הכתוב מלאו השאור קרבן ראשית תקריבו למה לא אמר גם כן וקרבן תודה וזו איננה שאלה כי הכתוב אמר ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח ולחם התודה אין ממנו למזבח כלום שאינו אלא טעון תנופה ואע"פ שאמר בלחם הפנים שעובר עליו בחמוצו מפני שהלבונה שעליו שהיא ללחם לאזכרה אשה לה' אבל לחם התודה אין ממנו למזבח כלום ואולי לא הוצרך הכתוב לשיור ההוא אלא בעבור הדבש שלא נתפרש בבכורים שיבאו מן הדבש וכלל השאור עמו ואמר בשניהם קרבן ראשית תקריבו אותם אבל בשאור המפורש במקומו אין צורך לפרוט אותו כי לא יתנה הכתוב במחלליה מות יומת חוץ מעבודת הקרבנות ובערות אשת אחיך חוץ מן היבמה :

(טו) **ובשר** זבח תודת שלמיו . יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שיהיו נאכלין ליום ולילה לשון רש"י. ואין זה נכון שחגיגת ארבעה עשר נאכלת לשני ימים ולילה אחד כשאר שלמים וכן שנינו במס' פסחים אשר תזבח בערב ביום הראשון בחגיגת ארבעה עשר הכתוב מדבר שנאכלת לשני ימים ולילה אחד שכשהוא אומר ביום הראשון עד בקר הרי בקר שני אמור ורש"י עצמו כתב זה בסדר ראה אנכי אבל בכאן סבר הרב כדברי בן תימא דאמר חגיגת ארבעה עשר שהיא באה עם הפסח הרי היא כפסח ונאכלת ליום ולילה ואינה נאכלת אלא צלי עד חצות ואינה נאכלת אלא בלילה אבל לדברי בן תימא אינה באה בריבויין הללו אלא שהיא כפסח לכל דבר ואינה באה אלא מן הצאן וזכר ובן שנה מדכתיב ולא ילין לבקר זבח חג הפסח וכו' כדאיתא התם אבל כתב הרב זה מברייתא השנויה בתורת כהנים דקתני ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל ה"ז בא ללמד על הנאכלין ליום אחד שיהיו נאכלין ליום אחד אין לי אלא תודה ומניין לרבות הלחם ת"ל קרבנו ומניין לרבות את הולדות ואת התמורות תלמוד לומר ובשר ומנין לרבות חטאות ואשמות תלמוד לומר זבח ומנין לרבות שלמי נזיר ושלמים הבאים מחמת הפסח ת"ל שלמיו זו היא הברייתא הזו ופירש הרב בשלמים הבאים מחמת הפסח שהיא חגיגת ארבעה עשר שהיא באה עם הפסח וכן מצאתי במס' פסחים בפ' מי שהיה שפי' לשם שני לשונות בשלמים הבאים מחמת הפסח וכתב לשון אחר חגיגת ארבעה עשר וזו שמעתי וסמך הרב בכאן על שמועתו ואין הדבר כן אלא שלמים הבאים מחמת הפסח היינו מותר הפסח כגון תמורתו ופסח שנתכפרו בעליו באחר דכיון שמתחלתו אינו נאכל אלא ליום ולילה אף סופו כן אבל חגיגת ארבעה עשר נאכלת היא לשני ימים כדברי חכמים וכן שנינו בתורת כהנים באותה ברייתא גופה דקתני סופה וממחרת ה"ז בא ללמד על הנאכלים לשני ימים שיהיו נאכלים לשני ימים אין לי אלא שלמים מניין לרבות את החגיגה שבאה בזמנה וכו' ארבה את החגיגה שבאה בזמנה מניין לחגיגה הבאה עם הפסח וכו' : וממחרת והנותר ממנו יאכל . וא"ו יתירה היא זו ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה וכן תת וקדש וצבא מרמס לשון רש"י וכן פי' ר"א ולפי דעתי ענין שאמר הכתוב הזה בעבור שאמר ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והיה במשמע שתהא מצוה שיאכל בשני ימים יאכל

רשי

פיא ויש כמוהו הרבה במקרא כגון (בראשית לו) ואלה בני צבעון ואיה וענה (דניאל ה) תת וקדש וצבא מרמס: (יח) ואם האכל יאכל וגומר. במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע תלמוד לומר המקריב אותו לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי (ת"כ). וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חשב פגול יהיה: והנפש האוכלת ממנו. אפילו בתוך הזמן עונה תשא: (יט) והבשר. של קדש שלמים אשר יגע בכל טמא לא יאכל. והבשר. לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר: כל טהור יאכל בשר. מה תלמוד לומר לפי שנאמר (דברים י"ב) ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר: (כ) וטומאתו עליו. (פסחים עו זבחים עג) בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא אזהרה והבשר אשר יגע בכל טמא וגו'. ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתור' אלא חכמים למדוה בגזרה שוה שלש כריתות אמורים באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשוה רבותינו בשבועות (דף ו') אחת לכלל ואחת לפרט ואחת ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו: (והבשר כל טהור יאכל בשר. כלומר על מה שאסרתי לך בחטאת ואשם שאם יצאו חוץ לקלעי' אסורה כמו שכתוב בחצר אוהל מועד יאכלוה בבשר זה אני אומר לך כל טהור יאכל בשר אפילו בכל העם): (כד) יעשה לכל מלאכה. (ת"כ פסחים כג) בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות: ואכל לא תאכלהו. אמרה תורה יבא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור:

לעוף

ויקרא ז

יז וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ יח וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא׃ יט וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר׃ כ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ כא וְנֶפֶשׁ כִּי־תִגַּע בְּכָל־טָמֵא בְּטֻמְאַת אָדָם אוֹ בִּבְהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּכָל־שֶׁקֶץ טָמֵא וְאָכַל מִבְּשַׂר־זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּל־חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ׃ כד וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה יֵעָשֶׂה לְכָל־מְלָאכָה וְאָכֹל לֹא תֹאכְלֻהוּ׃ כה כִּי כָּל־אֹכֵל חֵלֶב מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר

כ"ג
ג'
י' פסו' בתו' רישיהון וסופי' חז
נ'
ג' ר"ס
ד' רפין
ג' ושארא בכל סרן
ג'. ל'
ל' וחסר

צו

יִתְאֲכֵיל׃ יז וּדְיִשְׁתְּאַר מִבְּשַׂר נִכְסְתָא בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד׃ יח וְאִם אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵיל מִבְּשַׂר נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה לָא יְהֵי לְרַעֲוָא דְּמַקְרִיב יָתֵיהּ לָא יִתְחֲשַׁב לֵיהּ מְרַחַק יְהֵי וֶאֱנָשׁ דְּיֵיכוּל מִנֵּיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל׃ יט וּבְשַׂר קוּדְשָׁא דְּיִקְרַב בְּכָל מְסָאַב לָא יִתְאֲכֵיל בְּנוּרָא יִתּוֹקַד וּבְשַׂר קוּדְשָׁא כָּל דִּדְכֵי לְקוּדְשָׁא יֵיכוּל בְּשַׂר קוּדְשָׁא׃ כ וֶאֱנָשׁ דְּיֵיכוּל בִּשְׂרָא מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְסוֹאוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ כא וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יִקְרַב בְּכָל מְסָאַב בְּסוֹאֲבַת אֱנָשָׁא אוֹ בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא אוֹ בְּכָל רְחֵישׁ מְסָאַב וְיֵיכוּל מִבְּשַׂר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּקְדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ כב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כג מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר כָּל תְּרַב תּוֹר וְאִימַּר וְעִזָּא לָא תֵיכְלוּן׃ כד וּתְרַב נְבֵילָא וּתְרַב תְּבִירָא יִתְעֲבֵיד לְכָל עֲבִידְתָּא וּמֵיכַל לָא תֵיכְלוּנֵיהּ׃ כה אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל תַּרְבָּא מִן בְּעִירָא

אבן עזרא

תהו ובהו: (יז) באש ישרף. כאשר נשרפו האימורים. רק לא ישרף על גבי המזבח: (יח) וטעם המקריב אותו לא יחשב. אחר שיהיו האימורים קרבים לגבוה הנה כל הנשאר קדש וכן אבני המזבח שאחר שהם קדושים אין ראוי שישאר ממנו לחול על כן אבנים שלימות: (יח) פגול. כדברי המתרגם ארמית וכן ומרק פגולים כליהם. ויש שואלים אחר שעלה ריח ניחוח איך לא יחשב והטעם על המחשבה כי משפט השלמים להיות קדש והפגול איננו קדש ועוד בעבור שלא שמר את המצוה יצא שכרו בהפסדו אם הוא שלמים ואם נדר תתחדש עליו עון כנגד הראשון אם לא ישלם נדרו: עונה תשא. עונש ולא הזכירו הכתוב. וכרת על טמא שיאכל בשר קדש. וטעם וטומאתו. להיותו טמא מעצמו כזב ומצורע גם בעבור מקרה לילה כי כן כתוב כי אמר מקרה הוא או שיהיה טמא בעבור אחר כטומאת אדם מת או חי והוא זב ומצורע או בבהמה טמאה שאינ' נאכלת ושקץ טמא מהעוף והשרץ. ופעם אחת בא אלי צדוקי אחד ושאלני אם האליה אסורה מן התורה ואען ואומר אמת כי האליה תקרא חלב כי כן כתיב חלבו

היום ומחר: והבשר י' פסו' בתו' רישיהון וסופיהון חד וסי' כל רמש אשר הוא חי. והלוחות מעשה אלהים. והבשר אשר יגע. ונפש אדם מן הנשים. למררי משפחת המררי. ה' אלהיך הוא עובר לפניך. בסכות תשבו. ומקנה רב היה. והלוים יסמכו את. ויאיר בן מנשה: ונפש ג' ר"פ וסי' ונפש כי תגע בכל טמא. ושמעה קול אלה. אדם מן הנשים. נמסר גם בסדר ויקרא: בבהמה ד' רפין וסי' ונפש כי תגע בכל טמא. ואיש אשר יתן שכבתו. ואם המר ימיר בהמה בבהמה. אך בכור אשר יבכר לה' וחלופיהן ו' דגש נמסר בסדר תולדות נח: דבר ד' ר"פ בטעמא תביר בסיפרא וסי' כל חלב שור וכשב. המקריב את זבח שלמיו: בחדש השביעי. בחמשה עשר יום: וחלב נבלה וחלב חד מן ל"ד פסו' מסורת' מבא ומסורתי' מכא ומלה ביניהון נמסר במסו' רבתא:

תולדות אהרן והנותר. פסחים ג זבחים כח פב (שבת ד פסחים לה): ואם האכל. שם יג כז כח כט מד מנחות יז חולין פא: לא ירצה. זבחים כג כט מנחות כה: המקריב. ר"ה ו זבחים יג: לא יחשב. פסחים עז יומא ז נדרים לו זבחים כג כט מנחות כה: פגול הוא. זבחים כח: והנפש. מנחות יג תמורה ג כריתות ה: והבשר. פסחים כד עז עט פב חגיגה כד יבמות עד סוטה כט זבחים לד מו חולין לו (פסחים לד חגיגה עט בכורים סד): והבשר. פסחים כד לה עט סוטה כט מנחות כה: והנפש. פסחים כד לה יבמות ז מכות יד מנחות כה כריתות ב: אשר לה'. פסחים לו זבחים לו מנחות כה (פכהים לו): וטומאתו. מכות יד זבחים לג לד מג מו: בבהמה. שבועות ז חולין עא: ואכל. זבחים מב מד: כל חלב. יומא עד זבחים ע חולין קיז כריתות ד כא (ערלה סב פכהים כח): וחלב נבלה. זבחים סט חולין לד: יעשה לכל. פסחים כג: ואכל לא. זבחים ע: כי כל. פסחים מג בכורות טו כריתות ד:

בעל הטורים והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הפסוק מתחיל בבשר ומסיים בבשר לומר שאם נטמא הבשר מקצתו נטמא כולו׃

רמבן

יאכל מקצתו ביום הראשון ויניח מקצתו למחר ולפיכך חזר לבאר והנותר ממנו בראשון יאכל וממחרת לא שישאיר ממנו בכונה ולא שיהא רשאי להניח כלו ליום המחרת אבל מצוה שיאכל ממנו בראשון והנותר במקרה יאכל במחרת הנזכר והענין הזה מדברי רבותינו למדנוהו אמרו בתורת כהנים ביום הקריבו יאכל מצוה להאכל ממנו יום ראשון יכול כלו ת"ל וממחרת יכול מצוה לאכלו בשני ימים ת"ל והנותר אם הותיר הותיר אי והנותר יכול אם הותיר כולו לשני ימים יהא פסול ת"ל יאכל אפי' כלו ואם תעשה הוא"ו יתרה ג"כ יתפרש וממחרת הנותר ממנו יאכל לא שיותיר לדעת ולא ידעתי למה היתה הוא"ו בתת וקדש וצבא מרמס יתרה אבל רש"י כי ענין הכתוב שישאל עד מתי תת הפשע שומם ועד מתי קדש וצבא מרמס:

(יז) **והנותר** מבשר הזבח ביום השלישי. עד ונפש כי תגע בכל טמא. אין ענין הכתוב שיהא הנותר ליום השלישי נשרף ויאכל בלילה שכבר למדו רבותינו מן הכתוב בפרשת קדושים תהיו והנותר ביום השלישי באש ישרף שכל מה שישאר מב' ימים כלל טעון שרפה אבל ביום השלישי אינו דבק עם והנותר אבל הוא דבוק עם באש תשרף יאמר כי הנותר מבשר הזבח שלא נאכל ביום הקריבו וממחרת ישרף באש ביום השלישי בבקר וזהו שאמרו נאכלים לשני ימים ולילה אחד כי בלילה השני אינו נאכל ולא נשרף כי הצריך הכתוב לשרפת פסולי המוקדשים הללו שתהיה ביום כמו שהקרבת הכשרים ביום:

(כא) **או** בבהמה טמאה. אחז הכתוב דרך קצרה והזכיר קצת הטמאים והוא הדין לכולן כי אף בנבלת בהמה טהורה אם נגע בה ואכל קדשים חייב הכרת הזה וענין הכריתות אפרש אותו בפרשת עריות בע"ה:

(כה) **כי** כל אוכל חלב (בכאן מתחיל וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב וכו' עד וידבר ה' וכו' דבר אל בני ישראל המקריב)

אבן עזרא

חלבו האליה תמימה רק קדמונינו התירוה ואסרו כל חלב אז ענה הלא כל חלב אסור מן התורה כי כן כתוב כל חלב וכל דם לא תאכלו ובתחלה כתוב חקת עולם לדורותיכם גם אני עניתיו כי זה הפסוק דבק עם זבח השלמים ואין מלת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ראיה גמורה כי הנה כתוב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם ושם כתוב חקת עולם וא"כ לא נאכל לחם בגלות כי לא הקרבנו קרבן העומר וגם הוא השיב כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו גם אני השיבותי כי גם זה הפסוק דבק עם זבח השלמים והעד כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה להוציא חלב כל בשר שאיננו קרב לשלמים והכלל בשר חול על כן הזכיר בפרשה הזאת וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה

דִיקָרְבוּן מִנַהּ קוּרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא
דְיֵיכוּל מֵעַמֵּיהּ׃ כו וְכָל
דְמָא לָא תֵיכְלוּן בְּכָל
מוֹתְבָנֵיכוֹן דְעוֹפָא
וְדִבְעִירָא׃ כז כָּל אֱנַשׁ
דְיֵיכוּל כָּל דְמָא וְיִשְׁתֵּיצֵי
אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃
כח וּמַלֵיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ כט מַלֵיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר דִמְקָרֵיב
יָת נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי קֳדָם
יְיָ יַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם
יְיָ מִנִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי׃
ל יְדוֹהִי יַיְתוּן יָת קוּרְבָּנַיָא
דַייָ יָת תַּרְבָּא דְעַל חַדְיָא
יַיְתִינֵיהּ יָת חַדְיָא לַאֲרָמָא
יָתֵיהּ אֲרָמוּתָא קֳדָם יְיָ׃
לא וְיַסֵק כַּהֲנָא יָת תַּרְבָּא
לְמַדְבְּחָא וִיהֵי חַדְיָא
לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי׃ לב וְיָת
שׁוֹקָא דְיַמִינָא תִּתְּנוּן

יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַיהוָה
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ׃
כו וְכָל־דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכֹל — ל' ר"פ
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לָעוֹף וְלַבְּהֵמָה׃ — ג' דגשין
כז כָּל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל כָּל־דָּם
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃
כח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כט דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר — ד' ר"פ בטעם חביר בספרא
הַמַּקְרִיב אֶת־זֶבַח שְׁלָמָיו
לַיהוָה יָבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה — ט"ו
מִזֶּבַח שְׁלָמָיו׃ ל יָדָיו תְּבִיאֶינָה — ל' מלי' בתרי יודי"ן ורפי
אֵת אִשֵּׁי יְהוָה אֶת־הַחֵלֶב עַל־ — ע' כתיב י'
הֶחָזֶה יְבִיאֶנּוּ אֵת הֶחָזֶה לְהָנִיף
אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃
לא וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַחֵלֶב
הַמִּזְבֵּחָה וְהָיָה הֶחָזֶה לְאַהֲרֹן — נ"ב
וּלְבָנָיו׃ לב וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין

רשי

(כו) לעוף ולבהמה. פרט לדם דגים וחגבים (חולין ס): בכל מושבותיכם. לפי שהיא חובת הגוף ואינה חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בס"א מפרש למה הוצרך לומר: (ל) ידיו תביאינה וגומר. (קדושין לו) שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזות נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן: את אשי ה'. ומה הן האישים את החלב על החזה: יביאנו. (מנחות סב) כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד הכהן המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמור במקום אחר (ויקרא י) שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר (ויקרא ט) וישימו החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה למדנו שג' כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות (דף ס"ב): את החלב על החזה יביאנו. ואת החזה למה מביא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מהאישים לפי שנ' את אשי ה' את החלב על החזה יכול שיהא אף החזה לאישים לכך נאמר את החזה להניף וגומר: (לא) והקטיר הכהן החלב. ואחר כך והיה החזה לאהרן (ת"כ) למדנו שאין הבשר נאכל בעוד שהאמורין למטה מן המזבח: (לב) שוק. מן הפרק של

בעל הטורים

להניף אותו בגימטריא מוליך ומביא מעלה ומוריד לכך בפרשה ג' פעמים תנופה וא' מהם התנופה וה"א אתי לרבוי עוד אחד והיינו ד' במוליך ומביא לד' רוחות וב' פעמים תרומה במעלה ומוריד:

ולבהמה ג' וסי' וכל דם לא תאכלו. ולא היה מים למחנה ולבהמה. היו עצביהם לחיה: יביא ט"ע ה"א מנהון חסר וסי' ואם כבש. ואת אשמו. המקריב את זבח. שתי תרים דנזיר חסר. וזאת תורת הנזיר. כאשר בא עליכם ריהושע. על עמך ועל בית אביך. והגוי אשר יביא. הארון. ותאות' יבא להם חסר. יבא בפריו חסר. המנחה. מעשה יבא במשפט חסר. וגם מלכיהם עם נסביהם חסר. וחד ויביא דעזרא: אשי ט' בתו' כתיב י' יסיר ואת כל חלבה וסי' כאשר יוסר. והביאה אל הכהן וקמץ. ידיו תביאינה את. שוק התרומה וחזה. קדושים יהיו לאלהיהם. להקריב את אשי ה'. אשי ה' ונחלתו יאכלון. אלהי ישראל הוא נחלתו. ואתנה לבית אביך. וכל מאשי רכוות' כתיב יו"ר:

תולדות אהרן ונכרתה. חולין קכ: וכל דם. כריתות ד כא כב: ולבהמה כריתות כא: דבר אל. קדושין לו מנחות סא: ידיו תביאינה. סוכה מז סוטה יט קדושין לו מכות יח מנחות כא נג: את החלב. מנחות כב: להניף. קדושין לו: לפני ה'. מנחות כא חולין קל: והקטיר. פסחים נט:

ספורנו

ז (ל) ידיו תביאינה את אשי ה'. לפי שהשאר לבעלים הנה הבאמת הוא שהבעלים נותנים לה' את הכל החלב והחזה והכהנים משלחן גבוה קא זכו: את החזה להניף אותו. אע"פ שנותן החלב על החזה בשעת תנופה מכל מקום עקר התנופה הוא בשביל החזה להודיע שהוא נתן לגבוה אמנם החלב כבר ידוע הוא שהוא לה' שהרי הוא קרב ע"ג המזבח: (לב) ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן. מחלק בעלים כמקדמים

רמבן

מן הבהמה אשר יקריב ממנה לא יתכן שיהיה פירוש מן הבהמה שהיא עצמה קרבן ולהוציא את החולין כי הכתוב כבר אסר בסדר ויקרא סתם כל חלב ואין שם תנאי ושיור וגם כאן אסר תחלה כל חלב שור וכשב ועז ואסר חלב הנבלה והטרפה באיסור החלב ואינן קרבנות לשם ועוד שאמר שם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ולא ימצא בכל עניני הקרבנות בכל מושבותיכם ובמתנות כהונה אמר לחק עולם פעמים רבות ולא הזכיר בכל מושבותיכם מפני שאין הקרבנות חקת עולם בכל מושבותיכם רק במשכן ובמקום אשר יבחר ה' ואל יעור עיני המשתבח בפסוק ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כי החדש אסור מן התורה בכל מקום כי אמר הכתוב שלא נאכל לחם וקלי וכרמל לעולם בכל מושבותיכם עד עצם היום שנביא הקרבן בבית הבחירה ואם אין קרבן לא יאסר מכאן ואילך כי לא אמר לא תאכלו עד הביאכם את קרבן אלהיכם אבל האיסור הוא עד עצם היום הזה בלבד אבל פירוש עד עצם היום שתביאו הקרבן כשתוכלו להביא אותו והוא טעם כדי שיהיה הקרבן מנחה חדשה ויתכן שיהיה היום נמשך עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם והראיה הגמורה שפירש מן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' מן המין הקרב כי כן נאמר בערכין ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קודש ופי' בהמה שמקריבין ממנה קרבן לה' וכך אם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' ואמר בפירוש מן הבהמה הטמאה שאין מקריבין ממנה ואין הפרש ושום חילוק בין שמזכיר בלשון רבים אשר יקריבו ואשר לא יקריבו ובין שיאמר בלשון יחיד אשר יקריב אדם ממנה וכן אמר וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה המין הנאכל לא שהיא עצמה תאכל ולפי שאסר כל חלב מן הבהמה אשר יביא הקרבן ממנה לא מן המין שלא יתקרב ושמא יעלה על הדעת לומר כי הנבלה והטרפה יחשבו כמין שלא יתקרב ממנו הוצרך להזכיר שיהא אסור וזהו שנאמר ואכול לא תאכלוהו שיהיו בכרת כשאר כל חלב כי כל המין הקרב יאסור ואפילו הנבלות והטרפות ממנו ואמר יעשה לכל מלאכה לומר שאין בו טומאת נבלות כי יאמר בנבלות ובנבלתם לא תגעו ובחלב שלהן יאמר שיגעו בו ויעשו ממנו כל מלאכה ואם היה אסור החלב בקרבנות בלבד למה הוצרך לומר בו כל חלב לא תאכלו שם בפרשת ויקרא וכבר צוה שיעלה על המזבח לריח ניחוח ואיך נאכל אשה לה' ולמה לא הזכיר גם יותרת הכבד ושתי הכליות מן הקרבנות ועוד למה הוצרך להזכיר שור וכשב ועז כי בידוע שלא יביא קרבן אלא מהן וממה שאמר הכתוב בפסולי המוקדשין רק את דמו לא תאכל ולא הזכיר החלב יגיענו המקום למקומו ואפרשנו:

(ל) את החלב על החזה. הנראה מן הכתוב הזה על דרך פשט שהחזה שהוא מונף עם החלבים ולא השוק והכתוב שאמר ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה כי אחרי כן יחזור ויניפם בפני עצמם. ורבותינו אמרו שהיה נותן החלבים על יד הבעלים וחזה ושוק למעלה מהן ולדעתם הזכיר תנופה בחזה לבד לדרוש מה שאמר נטמאו ונשתייר אחד מהם מנין שהוא טעון תנופה תלמוד לומר מזה להניף אותו: לתת להם ביום משחו אותם. עד אשר צוה ה' את משה. שיעורו אשר צוה ה' ביום משחו אותם לתת להם מאת בני ישראל חקת עולם ופי' ביום משחו אותם וכן ביום הקריב אותם לכהן בעת היותם כאשר הבדילם ורבי אברהם אמר כי ביום משחו מיום משחו וכן הנותר בבשר ובלחם: אשר צוה ה' את משה בהר סיני. על דרך רבותינו כי כל המצות נאמרו למשה בהר סיני כללותיהן ופרטיהן ודקדוקיהן ונשנו באהל מועד והנה מלות ויקרא שנויות ועל דרך הפשט שיעורו אשר צוה ה' את משה בהר סיני וביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' כי צוה במלואים בהר סיני וכן בעולה ובחטאת ובמנחה ואשם ובזבח השלמים במדבר סיני באהל מועד. ויתכן כי טעם בהר סיני במקום הזה לפני הר סיני והוא באהל מועד. וכן עולת תמיד העשויה בהר סיני כי איננו בהר

ממש

תִּתְּנוּ תְרוּמָה לַכֹּהֵן מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם׃ לג הַמַּקְרִיב אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים וְאֶת־הַחֵלֶב מִבְּנֵי אַהֲרֹן לוֹ תִהְיֶה שׁוֹק הַיָּמִין לְמָנָה׃ לד כִּי אֶת־חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה לָקַחְתִּי מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם וָאֶתֵּן אֹתָם לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לה זֹאת מִשְׁחַת אַהֲרֹן וּמִשְׁחַת בָּנָיו מֵאִשֵּׁי יְהוָה בְּיוֹם הִקְרִיב אֹתָם לְכַהֵן לַיהוָה׃ לו אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לָהֶם בְּיוֹם מָשְׁחוֹ אֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ לז זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם וְלַמִּלּוּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ לח אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי בְּיוֹם צַוֺּתוֹ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶת־קָרְבְּנֵיהֶם לַיהוָה בְּמִדְבַּר סִינָי׃ פ רביעי ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וְאֵת הַבְּגָדִים וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת ׀ פַּר הַחַטָּאת וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִים וְאֵת סַל הַמַּצּוֹת׃

אַפְרָשׁוּתָא לְכַהֲנָא מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן׃ לג דִּמְקָרֵיב יָת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיָת תַּרְבָּא מִבְּנֵי אַהֲרֹן דְּלֵיהּ יְהֵי שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא לְחוּלָק׃ לד אֲרֵי יָת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא נְסֵיבִית מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהָבִית יָתְהוֹן לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְלִבְנוֹהִי לִקְיַם עָלָם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לה דָּא רְבוּת אַהֲרֹן וּרְבוּת בְּנוֹהִי מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ בְּיוֹמָא דִּיקָרְבוּן יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ׃ לו דְּפַקֵּיד יְיָ לְמִתַּן לְהוֹן בְּיוֹמָא דְּרַבּוּן יָתְהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עָלָם לְדָרֵיהוֹן׃ לז דָּא אוֹרַיְתָא לַעֲלָתָא לְמִנְחָתָא וּלְחַטָּאתָא וְלַאֲשָׁמָא וּלְקֻרְבָּנַיָּא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ לח דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְּסִינַי בְּיוֹמָא דְּפַקְּדֵיהּ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְּסִינָי׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב קָרֵיב יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת לְבוּשַׁיָּא וְיָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְיָת תּוֹרָא דְּחַטָּאתָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין וְיָת סַלָּא דְּפַטִּירַיָּא׃

רשי

של ארכובה המחברת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של ירך: (לג) המקריב את דם השלמים וגו׳. (פסחים נט ת״כ) מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא (ברכות יב מנחות סב) בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר: תנופה. תרומה (סוכה לא) מוליך ומביא מעלה ומוריד: (לד) ולמלואים. ליום חינוך הכהונה: (ב) קח את אהרן. פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן. קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו׳. אלו האמורים בענין צוואת המלואים בואתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר וזרזו בשעת

אבן עזרא

יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו וידוע כי בשר הנבלה והטרפה אסורות והאסור הוא הבשר ובעבור שאין החלב קרב לגבי המזבח שמא יחשוב אדם שהוא מותר על כן הזהיר ואכול לא תאכלוהו ובעבור זה לא הזכיר הדם ובאה זאת הפ׳ לבאר עונש האוכל חלב בשר קדש וכן כל דם הוסיף לעוף על כן חלב העוף מותר והראיה הגמורה שאמר בספר אלה הדברים בבשר תאוה שהוא חול שיאכלנו כלו ולא הוציא רק את דמו לבדו בשלשה מקומות ואין זכר לחלב כלל אז פקח הצדוקי עיניו ופצה בשפתיו שבועה שלא יסמוך על דעתו בפירוש המצות רק ישען על העתקת הפירושים: (לג) שוק הימין. לזורק הדם והחזה לכל הכהנים: (לה) זאת משחת. זאת שכר משחת אהרן או משחת בניו נגידות: (לו) ביום משחו. מיום וכן בבשר ובלחם: (לז) ולמלואים. ככתוב בפרשת ואתה תצוה. להקריב את קרבניהם לה׳ במדבר סיני. כי לא הקריבו קרבן עד שבאו אל הר סיני וכבר הראיתיך שהמזבח שבנה משה על חלישת עמלק הוא בחורב והוא הר סיני ושם ישבו ישראל שנה פחות עשר׳ ימים כי כן כתוב ובמדבר לא הקריבו עולות כי כן אמר הנביא הזבחי׳ ומנחה הגשתם לי במדבר (ארבעים שנה) בית ישראל גם לא עשו פסח כי אם במצרים ושנית בהר סיני כי במדבר לא היו להם מקנ׳ ואחר שנסעו מהר סיני לא מלו בדרך והנה רובם ערלים ובעבור אכילת פסח מל אותם יהושע: (ב) ואת פר החטאת. בה״א כי כבר הזכירו וכן

ג׳

ד׳ ס׳ וכל שתי הכליות דכו׳

קדמא דפסוק סימן מזבחי שלמיכם תנין דפסוק התרומה מזבחי שלמיהם

ה׳ סבירין כאשר וקרינן אשר

ב׳ ס״פ

ד׳ מ״ל בליש׳ אבני שהם קדמא. ה׳ סבירין כאשר

ג׳ בספ׳

י״ב ר״פ

ז׳ פסו׳ תד״ את ושם ואת ב׳ ג׳

ד׳ מ״ל בתורה

אשר ה׳ סבירין כאשר וקרינן אשר וסי׳ כי אשר ראיתם את מצרים היום. אשר צוה ה׳ לתת להם. אשר צוה ה׳ את משה בהר סיני. ביום צותו ופקדיו אשר צוה ה׳ את משה. השמרו לכם פן השכחו: חקת עולם לדרתם. ב׳ וסי׳ באהל מועד מחוץ לפרכת. אשר צוה ה׳ לתת להם. ושארא לררתיכם: לעלה ו׳ קמץ וסי׳ זאת התורה לעלה למנחה. כל הבקר לעלה. שנים עשר פרים. וגם עלה לרוב. בחלבי השלמים. ויאמר ארונה למלך: כל ספרא בהר סיני במ״א במדבר סיני וסי׳ להקריב את קרבניהם. וכל וידבר דכוותי׳ במ״ב בהר סיני וסי׳ ביום דבר ה׳ אל משה. עולת תמיד העשויה: קח את אהרן ז׳ פסוקי אית בהון את וי״ו פעמים ואת וסי׳ נמסר בסדר וישלח: האילים ז׳ בליש׳ ד׳ מנהון מ״ל דמלאים בהו׳

תולדות אהרן

המקריב. זבחים ד לח קכ מנחות ג יח חולין קלב בכורות ל: מבני אהרן. חולין קלג: שוק הימין. שם קלד: כי את חזה. יבמות פו: שלמיהם. מנחות סב: ואתן אותם. חולין קל (יבמות ע): זאת משחת. זוהר ויקרא: זאת התורה. זבחים ד ה ז ח לז מנחות פב פג קי: ביום צותו. שבת קלב מגלה כ זבחים ז לח מנחות פג (מגילה עג):

ספורנו

כמקדמים פני המשרת במנחה לכבוד המלך: ח (ב) ואת פר החטאת ואת שני האילים. הקדים פר החטאת כאמרם ז״ל כל חטאת קודמת לעולה הבאה עמה כי עד אחר שיכופר החטא אין מקום כלל לעולה כאמרו עולה וחטאה לא שאלת והיתה חטאתו אחר המשחו פר כמשפט כהן משיח אבל לא נכנס דמו לפנים כי לא הי׳ חטאו במדרגת רוע שיצטרך לזה כמו שהיה צריך בהוראת כהן משיח והוראת ב״ד שהתחילו ופר ושעיר של יום הכפורים שמכפרים על טומאת מקדש

רמבן

ממש כי עולת תמיד לא התחילו בה רק באהל מועד וכתיב וזה אשר תעשה על המזבח וגו׳ וכן ויסעו מהר ההר דרך וכו׳ וכן רב לכם שבת בהר הזה. והטעם בכל אלה כי ישראל חנו לפני הר סיני בקרוב לו דכתיב ויחן שם ישראל נגד ההר ושם עמדו עד נסעם משם למדבר פארן והנה עשו אהל מועד והקימו אותו לפני ההר במזרחו ושם התחילו בעולת התמיד ובשנה השנית נצטוו על הדגלים והעמידו האהל בתוך המחנות בנסעם ולפיכך אמר הכתוב בכאן כי זאת התורה לעולה ולכל הקרבנות שצוה השם בהר סיני ביום צוותו במדבר סיני יגיד כי היה בהר סיני ומדבר סיני להודיע שלא היתה בהר ממש במקום הכבוד ששם דבר עמו עשרת הדברות ולא במדבר סיני אחרי שנסעו מלפני ההר אבל היה במדבר סיני מלפני ההר בתחומו וקרוב לו ושם אהל מועד כמו שאמר בתחלת הענין ויקרא אל משה וידבר ה׳ אליו מאהל מועד הודיע אותנו עתה מקום אהל מועד:

ח (א) קח את אהרן. עד ויקרב משה. פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה לשון רש״י ולמה נהפכו דברי אלהים חיים ועוד כי צוה בפרשת ביום החדש הראשון בכל הקמת המשכן ובלבישת אהרן ובניו ובמשיחת כולם וספר שם מעשה משה בענין ההקמה ולא הזכיר באהרן ובניו דבר עד המקום הזה ואיך הפריש ענין אחד בשתי פרשיות ואיחר המוקדם אבל הנכון שנאמר כי נצטוה בהקמת המשכן בכ״ג באדר והקים אותו וכאשר עמד המשכן על מעמדו מיד קרא לו הש״י שהוא יושב הכרובים וצוה אותו על מעשה הקרבנות כל הפרשיות האלה שמתחלת ויקרא עד כאן כי רצה ללמדו מעשה כל הקרבנות ומשפטיהם קודם שיקריב מהם כלל. כי יש בקרבנות המלואים חטאת ועולה ושלמים ולא יודעו כל דיניהם רק מן הפרשיות האלה שהקדים לו ואחר כן אמר לו קח את אהרן ואת בניו אתו לזרז אותו במעשה ובשעת מעשה כמה שאמר לו מתחלה וזה הדבר

ג׳ ג וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הַקְהֵל אֶל־
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ד וַיַּעַשׂ
מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ
ל׳ וַתִּקָּהֵל הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
הָעֵדָה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
לַעֲשׂוֹת׃ ו וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו וַיִּרְחַץ אֹתָם
ג׳ בַּמָּיִם׃ ז וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הַכֻּתֹּנֶת
ל׳ וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בָּאַבְנֵט וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ
אֶת־הַמְּעִיל וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־
הָאֵפֹד וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד
וַיֶּאְפֹּד לוֹ בּוֹ׃ חצי התורה בפסוקים
ח וַיָּשֶׂם עָלָיו אֶת־הַחֹשֶׁן וַיִּתֵּן
אֶל־הַחֹשֶׁן אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־
ל׳ הַתֻּמִּים׃ ט וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּצְנֶפֶת
עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשֶׂם עַל־הַמִּצְנֶפֶת
ל׳ אֶל־מוּל פָּנָיו אֵת צִיץ הַזָּהָב נֵזֶר
הַקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ י וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃
ל׳ יא וַיַּז מִמֶּנּוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבַע
פְּעָמִים וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּזְבֵּחַ
וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר

י״ח פסוקים את ואת ואת ואת וכולהון כאורייי

ג וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּנוֹשׁ
לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃
ד וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דְפַקֵּיד
יְיָ יָתֵיהּ וְאִתְכְּנִישַׁת
כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ ה וַאֲמַר מֹשֶׁה
לִכְנִשְׁתָּא דֵּין פִּתְגָמָא
דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד׃
ו וְקָרֵיב מֹשֶׁה יָת אַהֲרֹן
וְיָת בְּנוֹהִי וְאַסְחֵי יַתְהוֹן
בְּמַיָּא׃ ז וִיהַב עֲלוֹהִי יָת
כִּתּוּנָא וְזָרֵיז יָתֵיהּ
בְּהֶמְיָנָא וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ
יָת מְעִילָא וִיהַב עֲלוֹהִי
יָת אֵפוֹדָא וְזָרֵיז יָתֵיהּ
בְּהֶמְיַן אֵפוֹדָא וְאַתְקֵן לֵיהּ
בֵּיהּ׃ ח וְשַׁוִּי עֲלוֹהִי יָת
חוּשְׁנָא וִיהַב בְּחוּשְׁנָא יָת
אוּרַיָּא וְיָת תֻּומַּיָּא׃
ט וְשַׁוִּי יָת מַצְנַפְתָּא עַל
רֵישֵׁיהּ וְשַׁוִּי עַל מַצְנַפְתָּא
לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי יָת צִיצָא
דְּדַהֲבָא כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא
כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
י וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת מִשְׁחָא
דִּרְבוּתָא וְרַבֵּי יָת מַשְׁכְּנָא
וְיָת כָּל דְּבֵיהּ וְקַדֵּישׁ
יַתְהוֹן׃ יא וְאַדִּי מִנֵּיהּ עַל
מַדְבְּחָא שְׁבַע זִמְנִין וְרַבֵּי
יָת מַדְבְּחָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי
וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ

בשעת מעשה : (ג) הקהל אל פתח אהל מועד . זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה : (ה) זה הדבר . דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקדוש ברוך הוא לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה (כל הענין הזה דפרשת המלואים פירשתי בואתה תצוה) : (ח) האורים . כתב של שם המפורש : (ט) וישם על המצנפ׳ . פתילי תכלת הקבועים בציץ נותן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת : (יא) ויז ממנו על המזבח . לא ידעתי היכן נצטווה בהזאות

תולדות אהרן ויאמר משה . יומא ה : (ויקרב משה . יומא לה) : ויחגר . שם : וישם את המצנפת . (יומא מד) : ויקח משה . כריתות ה :

וסי׳ נמסר בסדר תצוה : הקהל ג׳ וסי׳ ואת כל העדה הקהל . הקהל לי את העם ואשמיעם . הקהל את העם האנשים . ואי׳ והקהל . קח את המטה וגו׳ : ותקהל העדה ב׳ וסי׳ אל פתח אחל . ותקהל העדה כאיש אחד : ויז ב׳ וסי׳ ויז ממנו על המזבח שבע פעמים . ויז על אהרן ועל בגדיו . וחד ויז מדמה אל הקיר . וחד ויז נצחם על בגדי : ואת הכיור ג׳ וסי׳ ואת השלחן ואת כל כליו קדמא , ואת השלחן ואת כליו . ויז סמנו על המזבח . ונמסר גם בסדר כי תשא .

וכן האילים וכן המצות : (ג) ואת כל העדה . ראשי השבטים והזקנים : ויאפוד . כמו ויחגור וכאשר ציץ הזהב איננו המצנפת כן האורים והתומים אינם אבני החושן וכן הלוחות בארון על כן כתוב ויתן אל החשן : (ו) ויקרב משה את אהרן . אל הכיור : וירחץ אותם . בצווי : (י) ויקח משה את שמן המשחה . טעמו וכבר לקח קודם משיחת אהרן :

ויקרב

ספורנו

מקדש ועל חטאים עונות ופשעים כמו שמבואר בענין . והקדים העולה למלואים כי גם בעולה תהיה איזו כפרה כאמרו ונרצה לו לכפר עליו ואחר שלמות הכפרה נעשו ראוים למלא את ידם להשלימם לעבודה . והנה בכל השלמים יהיה שוק הימין לכהן ובשלמי נזיר יהיה לכהן השוק והזרוע שהם היד והרגל ובאלו המלואים היה השוק על

גבי

רמבן

הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי וגו׳ והוסיף לו בכאן ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד שיעשה במעמד כלם שידעו שהש״י בחר באהרן ובזרעו . ועל דרך הישר נצטוה משה במלאכת המשכן קודם למעשה העגל וכשנתרצה לו הקב״ה והבטיחו שישרה שכינתו בתוכם ידע מעצמו שמצות המשכן במקומה עומדת וצוה לישראל עליה כמו שפירשתי בפרשת ויקהל ואחרי שהשלימו המלאכה נאמר לו פרשת ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד ושם נאמר לו והקרבת את אהרן ואת בניו וגו׳ והנה ידע שגם אהרן ובניו במעלתם וחיבתם לפני המקום ועכשיו חזר וזרזם ביום א׳ של מלואים ובשעת מעש׳ והנה כל הפרשיות כסדרן אלא שהקדים ויכס הענן את אהל מועד שהוא ביום שמיני למלואים כדעת רבותינו לסדר כל ענין הקמת המשכן כי כן דרך הכתובים בכל מקום להשלים ענין אשר התחיל בה :

(ו) **וירחץ** אותם במים . הקרוב אלי שספר הכתוב כי לכלם רחץ אבל לא היתה רחיצתם כאחת אבל רחץ אהרן והלבישו בגדיו ומשחו ואחרי כן רחץ בניו והלבישם :

(ז) **ויתן** עליו את הכתנת ויחגר אותו באבנט . עד ויקח משה את שמן המשחה זה היה הסדר שעשה בו משה אבל בצואה אמר והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפוד כי רצה שם לכלול את האבנט בכלם בצוואה אחת ואמר וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו והנה הלבישו הכתונת עם האבנט ואחר כן המעיל והאפוד כסדר האמור שם והקדים בכאן ויחגור אותו בחשב האפוד קודם שישים עליו החשן כי משה ידע בדרך הלבישה כי לעולם הבגדים תכף ללבישת הבגד יחגור אותו בחגורה העשויה לו באבנט תכף לכתונת ובחשב תכף לאפוד ואין ראוי שתהיה לבישת האפוד בהפסקות אבל שם נאמר ואת האפוד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפוד לפי שקצר שם בענין החשן ולא אמר שיתן אותו באפוד ולא שישים שם האורים והתומים שכבר צוה כל זה במעשה האפוד והחושן :

(י) **ויקח** משה את שמן המשחה . כשמשח את המשכן ויצק משמן המשחה על ראש אהרן . גם זה עשה משה בסדר נכון כי כן נצטווה במעשה השמן ומשחת בו את אהל וגו׳ ואת אהרן ואת בניו תמשח על כן לא רצה למשוח המשכן עד שהלביש אהרן ומשח אותם כאחד כדי שיהיה המקריב כמזומן לעבוד לבא אל המקדש והיה די באהרן שהוא קדוש ה׳ אף על פי שכתוב במצות הקמת המשכן ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו ואחר כך והקרבת את אהרן ואת בניו ורחצת אותם והלבשת את אהרן כי שם הסדיר כל הנעשה לאהרן ולבניו כאחת :

(יא) **ויז** ממנו על המזבח . עד וישחט ויקח משה את הדם . כתב רש״י ולא ידעתי

וְאֶת־כַּנּוֹ לְקַדְּשָׁם׃ יב וַיִּצֹק
מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁ
אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃
יג וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן
וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת וַיַּחְגֹּר אֹתָם
אַבְנֵט וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם מִגְבָּעוֹת
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
חמישי יד וַיַּגֵּשׁ אֵת פַּר הַחַטָּאת
וַיִּסְמֹךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם
עַל־רֹאשׁ פַּר הַחַטָּאת׃
טו וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם
וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב
בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ
וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ
וַיְקַדְּשֵׁהוּ לְכַפֵּר עָלָיו׃ טז וַיִּקַּח
אֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב
וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי
הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וַיַּקְטֵר
מֹשֶׁה הַמִּזְבֵּחָה׃ יז וְאֶת־הַפָּר
וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־בְּשָׂרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ
שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
יח וַיַּקְרֵב אֵת אֵיל הָעֹלָה וַיִּסְמְכוּ
אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־
רֹאשׁ הָאָיִל׃ יט וַיִּשְׁחָט וַיִּזְרֹק
מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב׃ כ וְאֶת־הָאַיִל נִתַּח

כ׳ וחסר
כ׳ מ״ל
ב׳
ג׳ קמצין וכענין וסי׳ יפן
כ׳ וכענין
נ״כ . ג׳
ג׳ קמצין וכענין וסימן יוסב
ס׳ . ג׳

לְקַדָּשׁוּתְהוֹן׃ יב וַאֲרִיק
מִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא עַל
רֵישָׁא דְאַהֲרֹן וְרַבִּי יָתֵיהּ
לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ יג וְקָרֵיב מֹשֶׁה
יָת בְּנֵי אַהֲרֹן וְאַלְבֵּשִׁינוּן
כִּתּוּנִין וְזָרִיז יָתְהוֹן הֶמְיָנִין
וְאַתְקִין לְהוֹן כּוֹבָעִין כְּמָא
דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
יד וְקָרֵיב יָת תּוֹרָא
דְחַטָּאתָא וּסְמַךְ אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ
תּוֹרָא דְחַטָּאתָא׃ טו וּנְכֵיס
וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְמָא וִיהַב
עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא סְחוֹר
סְחוֹר בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְדַכֵּי יָת
מַדְבְּחָא וְיָת דְמָא אֲרִיק
לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא וְקַדְּשֵׁיהּ
לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי׃ טז וּנְסֵיב
יָת כָּל תַּרְבָּא דְעַל גַּוָּא וְיָת
חֲצַר כַּבְדָא וְיָת תַּרְתֵּין
כּוֹלְיָן וְיָת תַּרְבְּהֶן וְאַסֵּיק
מֹשֶׁה לְמַדְבְּחָא׃ יז וְיָת
תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת
בִּשְׂרֵיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ אוֹקֵיד
בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
יח וְקָרֵיב יָת דִּיכְרָא
דַעֲלָתָא וּסְמָכוּ אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ
דִּיכְרָא׃ יט וּנְכֵיס וּזְרַק מֹשֶׁה
יָת דְמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר
סְחוֹר׃ כ וְיָת דִּיכְרָא פַּלֵּיג

על הזאות הללו : (יב) ויצק וימשח . בתחלה יוצק על ראשו ואחר כך נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה : (יג) ויחבש לשון קשירה : (טו) ויחטא את המזבח . חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה : ויקדשהו . בעבודה זו : לכפר עליו . מעתה כל הכפרות : (טז) הכבד . שהיה נוטל מעט
מן

וילבשם ב׳ והסר וסי׳ ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו . וילבשם כתנת ויתגר אתם אבנט : ויגש ה׳ קמצין וסי׳ ויגש לו ויאכל . ועיני ישראל כבדו מזקן . ויקח יוסף את שניהם . ויגש את פר החטאת . ויגש אביתר את . ונמסר גם בסדר תולדות : קרנות ד׳ מ״ל וסי׳ וישחט ויקח משה כו׳ נמסר בסדר ויקרא : ואת הפר ג׳ וסי׳ ונתת אתם על סל אחד . ואת הפר ואת עורו . וישכימו אנשי העיר : ואת האיל ה׳ נמסר בסדר תצוה :

תולדות אהרן ויצק משמן . הוריות יא יג כריתות ה :
ויתגר . יומא ה : (ויסמך הכהן ובניו . יומא נט) : סביב . זבחים ה :

אבן עזרא

(יג) ויקרב משה את בני אהרן . פעם שנית בעבור שאחרו הדברי׳ או טעמו כאשר הקריב משה את בני אהרן הלבישם כתנות . ומלת וילבשם . יוצאה לשנים פועלים : (טו) ויחטא . כבר פירשתיו : ויקדשהו . לכפר עליו כל העונות : (טז) ויקח את כל החלב אשר על הקרב . וכתוב בתחלה המכסה את הקרב וכתוב אחר אומר המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב דע כי החלב המכסה הוא רב מאד ואת כל החלב אשר על הקרב הוא מעט מפה ומפה גם המכסה הוא על הקרב לכן הכתוב אחז דרך קצרה: (יז) שרף באש . יש אומרים הוא בעצמו ויש אומרים בצווי וראייתם כאשר צוה ה׳ את משה ואיננה ראיה כי כן דרך ל׳ הקדש : (יח) ויקרב את איל המלואים . ויסמכו אהרן ובניו ובכתוב הראשון וסמך אהרן ובניו והנה אין הפרש בין וסמך אהרן ובניו ובין ויסמכו אהרן ובניו ומדקדק גדול טעה שאמר כי טעם וסמך הוא לבדו ואחר כן בניו וסמכו כלם יחד :
סימנית

ספורנו

גבי המזבח כי אמנם הזר שמקריב על הרוב יתן השוק שהוא עם הרגל לכהן הנכנס לפנים ממחילת הזר המקריב . והנזיר יתן גם הזרוע שהוא יד כמוסר לכהן אם
בעל

רמבן

ידעתי היכן נלטוה בהזאות הללו ואפשר כי מה שאמר במזבח וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים שיוסיף עליו הקדוש הזה בהזאות ואיננו במשיחה בלבד כי והיה המזבח קדש קדשים שיוסיף אליו קדוש יותר משאר הנמשחים במשכן וכן בניו נעשה לו קידוש בקידוש אשר נלטוה לעשות במקריבים שאמר והזית על אהרן ועל בגדיו כי אין המזבח שהוא כלי לקרבנות פחות מכלי המקריבים וק״ו הדבר וכן נאמר ביום הכפורים והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטומאות בני ישראל שכל קידוש המזבח בהזאות וכ״ש בתחלה שצריך קידוש מטומאה וזרות ולא הזכיר בכאן משיחת בניו כי בידוע שעשה להם כאשר עשה לאביהם כאשר נלטוה ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם וכלל זה במה שאמר בבניו כאשר צוה ה׳ את משה והנראה בעיני כי לא היתה משיחת הבנים ביציקת שמן על ראשם כי לא נאמר זה אלא באהרן ויצקת על ראשו ומשחת אותו ולא הזכיר שם משיחת הבנים כלל שלא היתה ביציקה כמהו ויתכן שלא היתה בבנים משיחה זולתי ההזאות שהזה משמן המשחה על בניו ועל בגדיהם וכן תראה בפרשת וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם שצוה למשוח האב ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו ולא צוה למשוח הבנים כלל לא ביציקה ולא במשיחה . אבל בפרשת הקמת המשכן אומר ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם שלא הזכיר שם הזאות כלל . וכן בפרשת השמן . ולא הוזכרו משיחה והזאות בבנים במקום אחר לכך אני אומר שלא עשה בהם אלא אחת מכן וכן ההזאות :

(טו) **ויחטא** את המזבח . חטאו וטהרו מזרות ליכנס בקדושה ויקדשהו בעבודה זו מעתה לכפר עליו כל הכפרות לשון רש״י. ואם כן הכתוב יספר כי בזה נתקדש וראוי לכפר עליו מכאן ואילך . וזה כענין שנאמר ביחזקאל שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אותו ומלאו את ידיו ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם ורציתי אתכם נאם ה׳ . וילמד בכאן כי בדם נעשה זה ואין הקטרת האמורים מעכבת בחנוך המזבח . שכן לדורות אינה מעכבת בכפרה . אבל בתוספתא של פרשת מלואים ראיתי כפרה זו איני יודע מה היא מנין אתה אומר שלא היתה כפרה זו אלא שאמר משה בשעה שיצא הכרוז להנדב במקדש דחקו ישראל איש ואשה והביאו שלא בטובתן תהא כפרה זו שלא יתנדבו דבר גזול למקדש . וכן הוא אומר כי אני ה׳ אוהב משפט שונא גזל בעולה וכבר הזכיר רש״י גם זה בפרשת ואתה תצוה :

(יז) **ואת** הפר ואת עורו ואת בשרו ואת פרשו . יכלול בפר הקרב שאינו בכלל בשרו עצמות וגידים קרנים וטלפים שהם מלבד עורו ובשרו ופרשו . או יהיה הוא״ו מן המשמשין ביתר . והוא כמו ושרף את הפרה לעיניו את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרוף :

(כ) **ואת** האיל נתח לנתחיו . אין נתוח אלא לאחר הפשט . אבל קצר בהפשטה בכאן שכבר צוה בזה בפרשת העולה ואמר ויקטר משה את הראש ואת הנתחים בזמן ההקטרה והוא אחר ואת הקרב ואת הכרעים
רמז

לִנְתָחָיו וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־
הָרֹאשׁ וְאֶת־הַנְּתָחִים וְאֶת־
הַפָּדֶר׃ כא וְאֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־ ל׳
הַכְּרָעַיִם רָחַץ בַּמָּיִם וַיַּקְטֵר
מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה ל״ג
עֹלָה הוּא לְרֵיחַ־נִיחֹחַ אִשֶּׁה ר״ו
הוּא לַיהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ששי כב וַיַּקְרֵב אֶת־
הָאַיִל הַשֵּׁנִי אֵיל הַמִּלֻּאִים וַיִּסְמְכוּ
אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־
רֹאשׁ הָאָיִל׃ כג וַיִּשְׁחָט ׀ וַיִּקַּח ג׳ קמצין וכענין וסי׳ ישן יושב עומד
מֹשֶׁה מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ
אֹזֶן־אַהֲרֹן הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ
הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃
כד וַיַּקְרֵב אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיִּתֵּן מֹשֶׁה
מִן־הַדָּם עַל־תְּנוּךְ אָזְנָם הַיְמָנִית פ׳
וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־ כ״ו מסר
בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה
אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
כה וַיִּקַּח אֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הָאַלְיָה
וְאֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב
וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי
הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וְאֵת שׁוֹק ב׳ בטעמן
הַיָּמִין׃ כו וּמִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר ׀ ל׳ ומטעם א״ב
לִפְנֵי יְהוָה לָקַח חַלַּת מַצָּה
אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת
וְרָקִיק אֶחָד וַיָּשֶׂם עַל־הַחֲלָבִים
וְעַל שׁוֹק הַיָּמִין׃ כז וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל
עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וַיָּנֶף
אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃
כח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֹתָם מֵעַל כַּפֵּיהֶם
וַיַּקְטֵר הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה ל״ג
מִלֻּאִים הֵם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא כל דסמיך לסל״ע פתחין
לַיהוָה׃ כט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־
הֶחָזֶה וַיְנִיפֵהוּ תְנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה
מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים לְמֹשֶׁה הָיָה
לְמָנָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ שביעי ל וַיִּקַּח מֹשֶׁה
מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִן־הַדָּם אֲשֶׁר

לאיברוהי ואסיק משה ית
רישא וית איבריא וית
תרבא : כא וית גוא וית
כרעיא חליל במיא ואסיק
משה ית כל דיכרא
למדבחא עלתא הוא
לאתקבלא ברעוא קורבנא
הוא קדם יי כמא דפקיד יי
ית משה : כב וקריב ית
דיכרא תנינא דכר
קורבניא וסמכו אהרן
ובנוהי ית ידיהון על ריש
דיכרא : כג ונכים ונסיב
משה מדמיה ויהב על רום
אודנא דאהרן דימינא ועל
אליון ידיה דימינא ועל
אליון רגליה דימינא :
כד וקריב ית בני אהרן
ויהב משה מן דמא על
רום אודנהון דימינא ועל
אליון ידיהון דימינא ועל
אליון רגלהון דימינא וזרק
משה ית דמא על מדבחא
סחור סחור : כה ונסיב ית
תרבא וית אליתא וית כל
תרבא דעל גוא וית חצר
כבדא וית תרתין כוליין
וית תרבהן וית שוקא
דימינא : כו ומסלא
דפטיריא דקדם יי נסיב
גריצתא פטירתא חדא
וגריצתא דלחם משח חדא
ואספוג חד ושוי על
תרביא ועל שוקא דימינא :
כז ויהב ית כולא על ידי
דאהרן ועל ידי דבנוהי
וארים יתהון ארמא קדם
יי : כח ונסיב משה יתהון
מעל ידיהון ואסיק
למדבחא על עלתא
קורבניא אינון לאתקבלא
ברעוא קורבנא הוא קדם
יי : כט ונסיב משה ית
חדיא וארימיה ארמא קדם
יי מדכר קורבניא למשה
הוה לחולק כמא דפקיד
יי ית משה : ל ונסיב
משה ממשחא דרבותא
ומן דמא דעל מדבחא

אבן עזרא

(כג) הימנית. כמו הפנימית. וטעם על תנוך בהן. בפרשת זאת תהיה והנה הדם יכפר על נפש אהרן וכן כי הדם הוא בנפש יכפר וטעמו בנפש שיש בו לכפר והנה נפש תחת נפש וקרוב מזה הטעם ותגע לרגליו : (כו) חלת מצה אחת. הוא ככר לחם אחת ויתכן היות ככר משקל ואיננו כמשקל הכסף והזהב : וישם על החלבים. ולא הזכיר יותרת הכבד והכליות כי היותרת היא קטנה ופירוש המלה כמו מה יתרון לאדם והכליות הם עם חלבהן כי לא יתכן שיקראו הכליות חלב רק שהאלי׳ היא חלב: (כז) וינף אותם. הניף אהרן ובניו כאשר יניף אהרן את הלוי׳:

בשלו

לריח י״ו נמסר בסדר ויקרא : אשה ה׳ פתחין וסי׳ ולקחת אתם. ואת הקרב. ויקח משה. והקרבת אשה. וכל דסמיך ללמ״ד דכוותא : וישחט ג׳ קמצין וכענין וסי׳ וישחט ויקח משה את הדם. ויזרק משה. ויקח משה. ומשתנין בטעמא קדמא רכיע תגיינא אתנחתא תליתאה שלשלת. וסי׳ ישן יושב עומד והוא חד מן י״א זוגין מתחלפין מן ב׳ בענין קדמא רכיע ותניין זקף וסי׳ הוא הסובב דחוילה הוא הסובב דכוש. וישחט ויקח משה את הדם. וישחט ויקח משה מדמו. יהושע בן נון. יהושע בן נון. ויהיו המתים. ויען בלעם ויאמר. ויען בלעם. ואבדתם מהרה דאורייתא. ואבדתם מהרה דיהושע. אמר אל רחבעם. וחברו. ויאמר ישעיהו וחבירו. בן אדם כל דברי. ותבא בי רוח. אמר אל זרובבל. וחברו : וישחט ויקח ז׳ מלין בטעמא מרעימים ומפסיקין וסי׳ ויתמהמהו ויחזקו. ויאמר ה׳ אלהי אדני. וימאן ויאמר אל אשת אדניו. וישחט ויקח משה. ונבהלו צירים וחבלים. ויאמר ה׳ מציון. ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת הנה : את החלב ואת האליה ז׳ פסוקי׳ אית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת וסימן ויקח עשו את נשיו. קח את אהרן. ויקח את החלב. אשר לא הוריש. וזה דבר המס. בימי פקח מלך ישראל ופלשתים פשטו בערי השפלה. ונמסר גם בסדר וישלח: חלבהן ב׳ וכענין : ומסל חד מן מלי׳ מן חד חד סמך כמצעות תיבותא וריש תיבותא ו׳ וסי׳ ומסל המצות אשר לפני ה׳. ויתן תבן ומספוא ומסגרת דוזה מעשה המכונה. ומסגרותיה דובראש המכונה. ומסגרותיה דופיהו מבית לכתרת. ומשאת בר. ארחה ומשא׳. ומשאבם וריבבם. ומסבי ירושלים. ונשאו דודו ומשרפו דעמוס. ומשביע לכל

תולדות אהרן ומסל. מנחות עח : כגלו את. זבחים ט : כאשר. יומא ב ג ד.

רשי

מן הכבד עמה : (כב) איל המלואים. איל השלמים שהמלואים לשון שלמים שממלאין ומשלימין את הכהנים בכהונתם (ת״כ) : (כו) חלת לחם שמן. היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין כך מפורש במנחות : (כח) ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואי׳ בחלוק לבן : על העולה. אחר העולה ולא מצינו שוק של שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה :

טס

בעל הטורים

מלאים חסר כתיב כי נעשה בהם פגם :

רמבן

רחץ במים. וזהו שאמר ויקטר משה את כל האיל כי הכל הקטיר כאחת אחר הרחיצה אלא שהפרידם ללמד שאין הנתחים טעונין רחיצה :

(כב) **ויקרב** את האיל השני איל המלואים.

וכבר פי׳ כי ענין המלואים שתהיה להם יד שלמה לעבוד את עבודת ה׳ ויאמר כן במזבח עצמו והעובדים. והנה כל הקרבנות האלו באים למלא את ידם כדכתיב וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי לקח פר אחד בן בקר ואילים שנים תמימים. אבל נקרא האיל השני איל המלואים בעבור שהוא סוף קרבנות הללו ובו תמלא ידם וכהנו לפניו יתברך כי כלם מעכבין בענין. ויתכן כי החטאת לכפר על המזבח ולקדשו כי כן כתיב והעולה להרצאה על הכהנים בכפרה וכל עולת נדבה והשלמים תודה לשם שנתן להם בביתו ובחומותיו יד ושם והנה השלמים לבדם באים על מלוי הידים. ולכך יקראו מלואים ויאמר מלואים ולא מלוי בעבור כי החלבים והשוק גם תרומת הלחם הכל קרב :

(ל) **ויקח** משה משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח. לא ידעתי אם מערבן להזאות הללו כמו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח. וכן לא נתברר לי מה טעם איחר הזאות הללו לאחר הקטרה של מלואים. כי בצואה הקדים ההזאות ואח״כ אמר ולקחת מן האיל החלב

(לד) צוה ה' לעשות. כל שבעת הימים. ורבותינו דרשו. לעשות. זה מעשה פרה. לכפר. זה מעשה יום הכפורים וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים וכן הכהן השורף את הפרה: (לה) ולא תמותו. הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: (לו) ויעש אהרן ובניו. להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל:

(לא) בשלו את הבשר, הם בעצמם כי ובשלת את בשרו כנווי: (לב) והנותר בבשר ובלחם. עד בקר כי כן כתוב: (לד) כאשר עשה ביום הזה. פי' וכאשר עשה ביום הזה משה כן צוה ה' לעשות שבעת ימי המלואים והיה ראוי להיות כאשר עשיתי אלא כי כן דרך לשון הקדש כמו והיה יחזקאל לכם ואת יפתח ואת שמואל והטעם שפירש צוה ה' לעשות כן ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים ועוד ופר חטאת תעשה ליום כמו שנים ליום עולה תמיד וכתיב שם וחטאת על המזבח ומשחת אותו בכל יום עד סוף המלואים ועוד שבעת ימים תכפר על המזבח ולא הזכיר את שני האילים כי אחז דרך קצרה ודעת רבים כי פר חטאת לבדו יעשה בכל יום ולפי דעתי שטעם להזכיר הפר בעבור שיתן מדם איל העולה על אהרן ובניו והאיל השני יאכל בשרו רק פר החטאת הוא לכפר על המזבח וכן כתיב על הכפורים וטעמו בעבור כפורים: (לד) ימלא את ידכם. תחסר מלת קץ כאילו אמר כי קץ ז' ימים או זמן. י"א לא תצאו ז' ימים ובלילה היו יוצאים לצרכם והנכון בעיני שיצאו בשעת הצורך ביום ובלילה וחכם גדול אמר כי חפרו מקום בחצר אהל מועד וזהו רחוק והכתוב אמר ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום כאילו אין שם רגע שלא היו בוכים רק הכתוב דבר שישבו פתח אהל מועד יום ולילה והטעם שלא יתעסקו בדבר ולא ילכו אל מקום אחר וכן ומן המקדש לא יצא כאשר אפרש: (לה) ופתח אהל מועד תשבו. להזכיר ולא תמותו: (לו) צויתי. פועל שלא נקרא שם פועלו ויש אומרים כי כן צויתי זהו ככל אשר צויתי אותכה ואם לא פורש שם לשבת פתח אהל מועד:

עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־ ל' . בס' תגוה ועל
בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו
אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־ י"ט פסוקים דמיין לה את את ואת ואת
בְּגָדָיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בִּגְדֵי
בָנָיו אִתּוֹ׃ לא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו בַּשְּׁלוּ אֶת־ ל' ודגש
הַבָּשָׂר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְשָׁם
תֹּאכְלוּ אֹתוֹ וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר
בְּסַל הַמִּלֻּאִים כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי
לֵאמֹר אַהֲרֹן וּבָנָיו יֹאכְלֻהוּ׃
לב וְהַנּוֹתָר בַּבָּשָׂר וּבַלָּחֶם בָּאֵשׁ ל'
תִּשְׂרֹפוּ׃ מפטיר לג וּמִפֶּתַח אֹהֶל כ' ר"פ בטעמ' בסיפרא
מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים
עַד יוֹם מְלֹאת יְמֵי מִלֻּאֵיכֶם כִּי ל' חסר
שִׁבְעַת יָמִים יְמַלֵּא אֶת־יֶדְכֶם׃ ז'
לד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה
יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ י"ג חסר
לה וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ
יוֹמָם וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה
וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ ג' . ד' מ"ל . ה' מ"ל
לו וַיַּעַשׂ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֵת כָּל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה בְּיַד־ נוס ביד משה
מֹשֶׁה׃ ס ס ס

צו סימן

וְאַדִּי עַל אַהֲרֹן עַל לְבוּשׁוֹהִי
וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי
בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְקַדִּישׁ יָת
אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיָת
בְּנוֹהִי וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי
עִמֵּיהּ׃ לא וַאֲמַר מֹשֶׁה
לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי בַּשִּׁילוּ יָת
בִּשְׂרָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְתַמָּן תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ וְיָת
לַחְמָא דִּבְסַל קוּרְבָּנַיָּא
כְּמָא דְאִתְפַּקַּדִית לְמֵימַר
אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵיכְלוּנֵּיהּ׃
לב וּדְיִשְׁתָּאַר בְּבִשְׂרָא
וּבְלַחְמָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן׃
לג וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא
תִפְּקוּן שִׁבְעָא יוֹמִין עַד יוֹם
מִשְׁלַם יוֹמֵי קוּרְבָּנֵיכוֹן אֲרֵי
שִׁבְעָא יוֹמִין יְקָרֵיב יָת
קוּרְבָּנֵיכוֹן׃ לד כְּמָא דַּעֲבַד
בְּיוֹמָא הָדֵין פַּקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד
לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ לה וּבִתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא תֵּיתְבוּן יֵימָם
וְלֵילֵי שִׁבְעָא יוֹמִין וְתִטְּרוּן
יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַּייָ וְלָא
תְמוּתוּן אֲרֵי כֵן אִתְפַּקָּדִית׃
לו וַעֲבַד אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת
כָּל פִּתְגָּמַיָּא דְּפַקֵּיד יְיָ
בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

בעל הטורים

לעשת חסר ו' דאמרינן בפ"ק דיומא לעשת זו מעשה פרה שהיו מזין עליו כל שבעה ימים ולא היו מזין עליו כשבת:

חי רצון: צויתי ה' וסי' בשלו את הבשר פתח. הן לא הובא את דמה. ואת יהושע צויתי. אני צויתי למקדשי. אנכי עשיתי ארץ: יאכלהו ד' וחסר וסי' צלי אש ומצות. בשלו את הבשר. בחדש השני בארבעה עשר. כי מאספיו יאכלהו והללו ונמס' גם בסדר בא: ימלא ז' וסי' כי שבעת ימים ימלא. ואשר ימלא את ידו. אשר לא ימלא את ימיו. החפץ ימלא את ידו. ימלא ה' כל משאלותיך. ובל עצתך ימלא. עוד ימלה שחוק פיך בתראה כתיב ה"א: לעשות י"ג חסר נמסר בריש ויקהל: תמותו ✤ מלאים נמסר בסדר מקץ: צויתי ח' וסי' ופתח אהל מועד תשבו. ואכלתם אותה במקום. ואעש כן באשר צויתי. ואדבר אל העם בבקר. ונבאתי כאשר צויתי. אשר צוה ה' ביד משה. צווי ביד משה ^ וסי' כל איש ואשה אשר. ויעש אהרן ובניו דס"פ צו. והלאה. לדרתיכם. אלה המצות דסוף ספר וידבר. בגורל נחלתם דיהושע. וידברו אליהם בשילה. ויתנו בני ישראל ללוים. לנסות בם את ישראל תניין דשפטים. וימצאו בתוב בתורה. ואת שבת קדשך. ושארא צוה ה' את משה במ"א אל משה וסי' וינחהו אהרן לפני:

תולדות אהרן (אשר עשה. יומא לח): תשבו. סוכה מג (סוכה נג מועד קטן פג):

ספורנו

פעל ידיו שהיה עד הנה להזיר לה' אמנם במלואים אשר היה קרבן מכשיר לכהן להכנס לפנים נתן הפוק ע"ג המזבח: (לה) יומם ולילה. כי הירישות לא התפרקו כמבואר למעלה:

רמבן

הקלב והאליה ואולי בעבור שאמר שם וקדש הוא ובגדיו ובניו ובגדי בניו אתו למד משה כי הוא הדבר המאוחר הנעשה בהם שבו יהיו קדושים לגמרי כי לא הזכיר שם במשיחה קדוש ולא במתן בהונות. וכאן אמר וימשח אותו לקדשו לא שיקדש לגמרי עד שעשה ההזאות ואמר כאן ויקדש את אהרן ואת בניו והנה השלים קדושת האב והבנים כאחת בהזאות הללו. וכך אמרו בת"כ ויקדש את אהרן הא למדת שלא שלם קדוש אהרן והבנים אלא בהזאת דם:

(לב) והנותר בבשר ובלחם. הבי"ת בשתי המלות תשמש כמו מ"ם והנותר מן הבשר ומן הלחם וכן ביום השמיני והלאה בשנה ההיא שמונה עשרה שנה ולא פירש הכתוב והנותר עד הבקר כי כבר למדו משפט הקרבנות וידעו שהשלמים הללו נדונין כתמורין שבהן שנאכלין ליום ולילה. או שאמר הכתוב כאן בעבור שהוא מפורש בצוואה ואם יותר מבשר המלואים עד הבקר:

(לה) ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו, על דעת הברייתא של תורת כהנים ענין הפסוק הזה שלא יצאו מפתח אהל מועד יומם ולילה בשעת עבודה. כלומר עד שישלימו כל העבודה המוטלת עליהם באותה העת והיא מצוה הנוהגת לדורות שלא יניח כהן עבודה ויצא וחייבין עליה מיתה. והוא שאמר בכהן גדול ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אמרו אימתי אינו יוצא ואינו מחלל הוי אומר בשעת עבודה ודרשו פן תמותו ממשמע לאו אתה שומע הן אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו משמן המשחה שאם יצאו בשעת עבודה חייבין מנין לכל הכהנים שבכל הדורות ת"ל כי שמן משחת ה' עליכם פי' שלא אמר כי בשמן משחת ה' אתם משוחים. ואמר עליכם כמו והיתה להיות להם משחתם לכהונת עולם לדורותם:

(לו) ויעש אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה ה' ביד משה. יאמר בכל מקום כאשר צוה ה' ביד משה אבל כאן מפני שהוסיפו על המצוה לא אמר כן כי לא נעשו כאשר צוה ה' אבל עשו כל הדברים אשר צוה ה'. ועוד נוסף עליהם מה שאמר באש זרה אשר לא צוה אותם:

צו את אהרן ואת בניו לאמר. אין צו אלא זירוז מיד ולדורות. אר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס. אין זירוז כ"א במקום עצלה וכתיב עצלה תפיל תרדמה וכתיב עד מתי עצל תשכב וכאן הוא מצוה שיתעסק ביקידת אש כל הלילה עד הבקר ויש לחוש שמצד העצלה המצויה באדם יבא לידי תרדמה ויקלקל הקרבן ע"כ הוא צריך זירוז. ודוגמא לזה פי' הרא"ש בענין חסרון כיס שאיכא צער טובא ביקידת האש כל הלילה יותר מצערו של חסרון כיס. ומכאן למדו רז"ל לומר שאעפ"י שהכהנים זריזים הם כי הכתוב זרזם באמרו צו את אהרן ואת בניו לאמר לדורות שכולם יהיו מזורזים בעבודה ויעבירו שינה מעיניהם ותנומה מעפעפיהם ויתעסקו בעבודה כל הלילה עד הבוקר. ובענין חסרון כיס האמור כאן רבו הדעות ואוסיף לקח טוב משלי לפי שהעולה מכפר על הרהור הלב ומצינו בירושלמי מעשה בר' יוחנן דאבד ליה כסיתיה ובעון מיניה אורייתא ולא ידע אמרין ליה וכי מפני דאבדה כסיתא אבדה דעתך אמר להו דעתא בלבא תליא ולבא בכיסא תליא. מכאן ראיה שחסרון כיס יהולל חכם ויאבד לב המתנה אשר נתן לו אלהים לחשוב בחרושת עץ חיים והשיאו לבו לחשוב ולהרהר בעבירה. ואם לא עשה הכהן קרבן זה כמשפט צריך לעשות אחר והראשון בטל ואבד כך פירש בחזקוני וע"י חסרון כיס זה יאבד דעתו ולבו ויבא לידי הרהור עבירה ואז לא יהיה גם הקרבן השני כפרה על ההרהור שהרי הוא מצוה הבאה בעבירה ואיך יכפר על ההרהור והרי הקרבן מוסיף לו הרהור עבירה ע"י חסרון כיס לפיכך הכהן צריך זירוז ביותר בקרבן העולה דווקא. ד"א לפי שכל פרשה זו ציווי אל הכהנים לאמר לדורות ללמדם זאת תורת העולה ותורת החטאת וכן כל תורת קרבנות והלימוד מסתמא הוא בחנם כארז"ל מה אני בחנם אף אתם בחנם ועוד שהכהנים מסתמא אינן עשירים כי אין להם חלק בארץ והרוחת דבר יום ביומו מן שלחן גבוה ומחמת חסרון כיס שבהם חיישינן שמא יאבדו דעתם התלויה בכיס ע"כ בא לזרזם ואמר צו את אהרן ואת בניו לאמר היינו לאמר לדורות וללמדם זאת תורת העולה וכן כל זאת תורת הנאמנים בכל הפרשה כי הכל תורת כהנים הוא ושפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו ע"כ בא לזרזם לחזק לבם בתורת ה' וללמדם לדורות שלא יקרה להם כדרך שקרה לרבי יוחנן שבעון מיניה אורייתא ולא ידע אלא כענין שנאמר שאל נא הכהנים תורה וגו' וכדשמואל דאמר לא אשתכח כהני:

את אהרן ואת בניו. בכל סדר ויקרא לא הוזכר אהרן כ"א בני אהרן ואמרו במדרש שרחקו הקב"ה בעבור עון העגל ומשה קרבו בתפלתו ואמר בור שנואה ומימיה חביבין וכו' כדאיתא בילקוט וטעמו של דבר כי כל הקרבנות של פרשת ויקרא מדברים על הרוב מאותן הקרבנות הבאים על החטא ואלו לא חטאו בעגל לא היו צריכין לאותן קרבנות כלל כמ"ש כי לא דברתי את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח ואמרו המפרשים דווקא ביום הוציאי אותם קודם שחטאו בעגל לא צויתים על דברי עולה וזבח אבל אחר שחטאו בעגל צויתים על משכן וקרבנות כי היו צריכין אז לכפרות ולפי שאהרן עשה את העגל היה סבה אל הקרבנות ע"כ נתרחק מעשייתם כי אין קטיגור נעשה סניגור עד שקרבו משה בתפלתו ואמר לעצים חלקת כבוד בשביל בניהם כדתנן כל העצים כשרים למערכה חוץ משל זית וגפן כו' והוא לפי שמקריבים על המזבח יין ושמן התולדות ע"כ ניצולו העצים שהם אביהם שלא יושרפו במערכה כך אהרן יהיה ניצול בשביל בניו כי אמר ה' להשמיד כל פריו והועילה תפלת משה לחצאין ובעבור החצי שנשרפו יצא אביהם בדימוס והקדוש ברוך הוא הודיע דרכיו למשה שכך יהיה שיתקדש הבית בבניו של אהרן וע"ז בנה משה יסוד תפלה זו:

זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה. היא העולה מיותר לגמרי והסכימו המפרשים לומר שבא להודיע שכל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה וע"ז אמר זאת תורת העולה העוסק בתורת העולה. היא העולה זהו טוב כמו הקרבת העולה עצמה והוא קרינן היא מוסב על ספר התורה כי ספר לשון זכר ותורה לשון נקיבה ע"כ נאמר הוא העולה וקרינן היא. וי"א העולה שנחשב לו עסק התורה שנקראת תושיה שמתשת כחו של אדם כאילו הקריב הוא את עצמו לעולה. ואל תאמר שעסק התורה דומה להקרבת עולה ע"ד העברה שהרי באמת אין כאן לא מוקד אש ולא מזבח. ת"ל על מוקדה על המזבח כי אש התורה אשר בקרבו דומה לאש המזבח. והודיע לנו הכתוב שזמן העולה כל הלילה עד הבקר ועוד שעד הבוקר מיותר ללמוד דעת את העם על צד הרמז כמו שזמן העולה כל הלילה עד הבקר כך הזמן המוכן לזה שהעוסק בתורת עולה דומה כאילו הקריב עולה הוא בזמן הגלות שנמשל ללילה כי אז צריכין ישראל לשלם פרים שפתותיהם ועד הבקר ולא עד בכלל כי בזמן שיעלה בוקרן של ישראל אז יעלו על מזבח ה' פרים ממש כמ"ש ה' שפתי וגו' ואימתי אני מבקש שתקבל ניב שפתי כי לא תחפוץ זבח ואתנה ולשון כי מורה על הזמן ור"ל כי יהיה זמן שלא תחפוץ זבח ועל אותו זמן אני מבקש שתקבל ארשת שפתי במקום הקרבן כי ע"י העסק בתורת הקרבנות יבא האדם ג"כ לידי רוח נשברה ז"ש זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה ומדקאמר לא תבזה שמע מינה שעסק הקרבן עצמו נבחר לה' יותר מן העוסק בתורת העולה ומ"ש זאת תורת העולה היא העולה היינו דווקא כל הלילה בגלות כשאין זבח ומנחה וז"ש אחר כך היטיבה ברצונך את ציון וגו' אז תחפוץ זבחי צדק וגו' אז יעלו על מזבחך פרים. ויכול להיות שעל זה נאמר עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר שהנביא מוכיחם שיבואו בית ה' בעולות ושלמים שהבשר נאכל לבעלים ואל תשכחו חורבן הבית וביטול הקרבנות ואל תטענו על שעכשיו קנס רצוף אהבה לומר שיכולים אנו לפטור עצמנו מן הקרבנות בדברי עולה וזבח והיינו שיח שפתותינו כי לא צויתי את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח דווקא על הדברים של עולה וזבח לא צויתי ביום הגאולה דהיינו ביום הוציאי אותם מארץ מצרים כי זהו בוקרן של ישראל והכתוב אומר שזאת תורת העולה היא העולה דווקא כל הלילה עד הבקר ולא עד בכלל כי הבוקר זמן לקרבן ממש. ואמר אש המזבח תוקד בו אם בעשה אש הוא מדבר ר"ל תוקד בו באדם המקריב הקרבן כי אש קדחה באפי מצד היותו נבהל ונרתע לאחוריו לומר מה זה עשיתי כי הרשעתי מעשי וקפחתי חיי כי הייתי ראוי לכל הדינין הללו ונמצא שאש המזבח פועל בו וגורם לו לשוב בתשובה. ואם באש דת התורה ידבר פשוט שהיא תוקד בו ממש ושורף בו כל מחשבה רעה וכל הבהמיות שבו. ועל צד הרמז שהזכיר חשכת הגלות שנמשל ללילה ובעלם הזמן ההוא ממרום שלח ה' אש ביעקב ויש לחוש פן ח"ו מנפש ועד בשר יכלה והיה הבקר אשר אמר. על כן אמר שאש שלמעלה שורף ואינו מכלה כי אש המזבח תוקד בו בישראל כי כל אש של מעלה כך טבעו ששורף ואינו מכלה ואש המזבח יוכיח וכארז"ל פושעי ישראל אין אש של גיהנם שולט בהם ק"ו ממזבח הזהב שלא היה עליו כי אם כעובי דינר זהב ולא נשרף ק"ו אלו שמלאים מצות כרמון. ומסיק בתנחומא שאש של מעלה כך טבעו ששורף ואינו מכלה וראיה מן אש דסנה כי הסנה איננו אכל. וזה לימוד נפלא על מ"ש ממרום שלח אש לומר לך אבו משום אליו כי אינן כלים וישראל אינן כלים כך אש אשר שלח ה' ממרום הוא ולא יבער בם לכלותם אלא אש הדומה לאש המזבח תוקד בו עד הבקר שיעלה בוקרן של ישראל. ומה שאמרנו כל הלילה עד הבוקר רמז לזמן הגלות פירוש זה מוכרח מן המדרש שמסיק בילקוט זאת תורת העולה א"ר אבא בר יודן משל למלך שכבדו אוהבו בחבית של יין וכלכלה של תאנים אמר לו המלך זו היא דורון אמר ליה אדוני המלך לפי שעה כבדתיך אבל כשתכנס לפלטין אתה יודע במה אני מכבדך כך אמר הקב"ה למשה זאת תורת העולה היא העולה בשמיה. אמר לפניו רבש"ע לפי שעה הקרבתי אותה אבל כשתיטיב ברצונך את ציון ותבנה חומות ירושלים אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל. וק' על מדרש זה היכן רמוז בפסוק תשובה זו הקושיא כאן והתשובה בספר תהלים. אלא ודאי שבעל מדרש זה סמך על יתור עד הבקר הנאמר כאן ודרש שמשה השיב להקב"ה דווקא כל הלילה בעה"ז הנמשל ללילה תקבל זה ועד הבקר לזמן הגאולה כשיעלה בוקרן של ישראל דהיינו כשתיטיב ברצונך את ציון ולא עד בכלל כי אז תחפוץ זבחי צדק ונקט אגב שטפיה לשון הפסוק שבתהלים אבל כל תשובה זו הוציא מן יתור עד הבוקר. וכוונת המאמר הוא שהעולה של העה"ז באה על חטא ההרהור וכי זה כבוד ודורון כי אין כבוד לה' שיחטא ויביא קרבן כי יותר היה טוב שלא יחטא ולא יביא קרבן כי קרבן זה אינו דורון כלל אלא תשלום החטא וכי מכבדים את המלך בתשלום חובו וע"כ הביא משל מן התאנים ויין לפי שנאמר כענבים במדבר מצאתי אבותיכם כתאנה בבכורה כי במדבר היו ישראל חוטאים ורעים מתוכם ומברם כמו שיתבאר בע"ה בפסוק והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה ע"ש ובזה המשילם לענבים שנראים יפים מבחוץ ובתוכם פסולות וגרעין. והתאנים יש להם עוקץ מבחוץ כדמסיק בילקוט פרשת לך לך בענין המילה מה התאנה אין בה פסולות כי אם עוקצה כו' והיין הוא אחר הסרת הפסולת שמתוכו וכלכלה של תאנים הוא אחר שחתכו העוקצין והמשיל אליהם הקרבנות המכפרים בעד חטא המעשה וההרהור שמבית ומחוץ. ובאה התשובה על זה כל הלילה בעה"ז בעוד היות האדם מסובך בחשכת חומרו אז אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא דווקא כל זמן היותו בארץ מחובר בחלק הארצי החומרי שבו. אמנם כשיעלה בקר הגאולה אז יוסר לב האבן מקרב ישראל אז תחפוץ זבחי צדק לא עולה וחטאת אלא שלמים הבאים דרך צדקה ודורון אז יעלו לרצון פרים הבאים דרך צדקה ודורון. וזה פירוש יקר:

על מוקדה על המזבח. ג' יקידות נזכרו בפרשה ומהרי"א פירש שהם כנגד ג' תפלות כי התפלות כנגד התמידים תקנום תפלת השחר כנגד תמיד השחר. ותפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים. ותפלת ערבית כנגד אברים ופדרים שזמנם כל הלילה. וז"ש על מוקדה כל הלילה עד הבקר כנגד תפלת ערבית שזמנה כל הלילה עד הבקר ועז"א ואש המזבח תוקד בו. ואח"כ אמר והאש על המזבח תוקד בו ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר כנגד תפלה של שחרית. ואח"כ אמר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה וזאת תורת המנחה זהו כנגד תפלת מנחה עד כאן תורף דבריו וכדמות ראיה לדבריו שהתפלה רמוזה בלשון יקידה לפי שנאמר בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני. והנני מוסיף על דבריו להביא על זה ראיות בריאות וטובות כי מתחלה אמר ואש המזבח תוקד בו אין כאן שום אזהרה ללאו כי אם עשה. ובב' נאמר לאו ועשה שנאמר והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה תוקד בו עשה לא תכבה לא תעשה. ובג' נאמר ג"כ לאו ועשה והוסיף בו ענין התמידות שנאמר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה וכל זה לא נכתב על צד המקרה כ"א לכוונה גדולה ונפלאה. והוא לפי שתפלת ערבית רשות ואינה חובה על כן לא נאמר בה שום לאו ואפילו העשה אינו עשה גמור כי אין ציווי אל האש שהרי נאמר ואש המזבח תוקד בו. ותפלת שחרית חובה ואסור לבטלה ע"כ הוסיף לאו דלא תכבה. ותפלת המנחה נוסף על לאו דלא תכבה אמר אש תמיד המורה על התמידות שלא יבטל על ידי שום עסק בעולם כדמסיק במסכת ברכות אמר רבי חלבו לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה שכן אליהו לא נענה כי אם בתפלת המנחה ש' רבי נתן אומר אף בתפלת ערבית שנאמר תכון תפלתי קטרת לפניך משאת

כפי מנחת ערב. רב נחמן בר יצחק אמר אף בתפלת שחרית שנאמר י"י בוקר תשמע קולי בוקר אערך לך ואצפה. הרי רואה שלשון תמיד ולשון לעולם מורים על הזריזות והתמידות בתפלת המנחה. ע"כ נאמר כאן אש תמיד ולהלן אמרו לעולם יזהר אדם כו'. אך מאמר זה עדיין צריך למודעי כי ג' דעות אלו לא נזכרו כסדר מדריגתן כי היה לו לקבוע דברי רבי נתן באחרונה כדי סדרן דרך לא זו אף זו לא זו מנחה אלא גם שחרית ולא זו שחרית אלא אפילו ערבית ע"כ נ"ל שלשתן מדברים מתפלת המנחה לבד שכל אחד מהם מוסיף זמן למנחה כדמסיק בטור א"ח סימן ק"ח על המבטל איזו תפלה אם יש לה תשלומין אם עבר ולא התפלל ב' תפלות, כי לדברי בעל ה"ג יש תשלומין אפילו אם עבר ב' תפלות ולדברי ר' יונה אפילו אם עבר יומו כדמסיק בבית יוסף. על כן באו ג' אמוראים אלו לדבר במאמר תהלת תפלת מנחה כי רבי חלבו אומר לעולם יזהר בתפלת מנחה כדרך שנאמר אש תמיד שלא יבטלה בשום עסק בעולם. ר' נתן מוסיף ליתן זמן למנחה אף אם נאנס ולא התפלל מנחה מ"מ יזהר לשלם התפלה בערבית הסמוכה לה וז"ש אף בתפלת ערבית ר"ל שיהיה נזהר להתפלל מנחה אף בערבית שנאמר משאת כפי מנחת ערב וקשה למה קרא לערבית מנחה אלא ודאי שמדבר במי ששכח להתפלל מנחה שמתפלל ערבית ב' מתחלה ערבית והב' לתשלומי מנחה לכך נאמר על תפלת ערבית תכון תפלתי קטורת לפניך זו תפלת ערבית הבאה בשעת הקרבת הקטורת בין הערבים דהיינו בשעת העלות הנרות ואח"כ יתפלל אחת למנחה הוא שקראה מנחת ערב. ורב נחמן הוסיף לומר עוד אף בשחרית יש תשלומין למנחה אף על פי שעבר ב' תפלות ועבר גם יומו. שנאמר בוקר תשמע קולי בוקר אערך לך ואצפה קשה בוקר בוקר למה לי כי אין לומר שמדבר במי ששכח ערבית שמתפלל שחרית שתים שהרי ערבית רשות והדבר שהוא רשות אינו צריך תשלומין ועוד מדקאמר אערך לך ודאי בוקר זה מדבר בתפלת מנחה שנאמר בה הקרב אותה בני אהרן לפני י"י מה שלא נאמר כן בשום אחת מהם ולפני י"י האמור כאן היינו לך האמור להלן כי תפלה זו קרובה אל י"י יותר מכולם ומכאן למד לומר שפסוק זה מדבר במי ששכח מנחה ולא התפלל אותה אפילו בערבית שמתפלל בבקר ב'. ראשונה תפלת הבוקר אשר עליה אמר י"י בוקר תשמע קולי. והשניה לתשלומי מנחה ועליה אמר בוקר אערך לך ואצפה שהוא מצפה וממתין עד שהתפלל תחלה שחרית של חובה ואמר לך דוגמת לפני ה' האמור כאן כי תפלת מנחה קרובה ביותר אל ה' מדה"ר כי בלילה מדה"ד שולטת ע"כ אין הערב כל כך עת רצון ולפיכך הוא רשות. והשחרית קרובה קצת אל הלילה שעברה אבל המנחה שבצהרים רחוקה משני גבולים אלו כמ"ש ומשפטו כצהרים ע"כ סדרם הכתוב בפרשה זו כסדר מדריגתן ערבית שחרית מנחה וכן סדרם דוד אומרו ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה כמספר ואהמה דהיינו נ"ז ברכות שבג' תפלות עם ברכת המינים. ולפי זה קאי לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה על שלשתן. וכן מ"ש אש תמיד תוקד על המזבח וכל ענין התמידות אמר וזאת תורת המנחה כי גם דינה לעולם ותמיד יזהר בה. ומיושב ג"כ מ"ש ובער עליה הכהן עצים בבוקר בבוקר ע"ד מה שכתוב ה' בוקר תשמע קולי בוקר אערך לך והוא ליתן בקר ב' לתפלת המנחה כאמור:

כל הלילה עד הבוקר. המפרשים אמרו לפי שהעולה באה לכפר על הרהור הלב אשר עיקרו בלילה שנאמר החושבים רע על משכבותם לאור הבוקר יעשוה ע"כ זמנה כל הלילה. ובתנחומא מצינו סתירה לדעה זו שמסיק שם צדק ילין בה א"ר יודא בר סימון לא לן אדם בירושלים ובידו עון כיצד תמיד השחר היה מכפר על עבירות של לילה ושל בין הערבים מכפר על עבירות של כל היום הה"ד צדק ילין בה וכתיב העם היושב בה נשוא עון כי ילין מדבר בלן בה הוצרך להביא פסוק העם היושב בה על היום כי הוא זמן ישיבה ולא זמן לינה ושכיבה. ולפי זה תמיד של הלילה היה מכפר על עבירות היום. וע"ק למה אמר שזמנו של תמיד של בין הערבים כל הלילה ולמה לא הזכיר זה בתמיד של בוקר שזמנו כל היום. וע"ק שבפרשת תצוה ובפרשת פנחס לא הזכיר עולת הבוקר כ"א פעם אחת ותמיד של בין הערבים הזכיר ב"פ. ונראה לפי שחטא היום כפול במעשה ובמחשבה ועוד שכל היום אדם פנוי לעבירה ע"כ הזכיר ב"פ בין הערבים כי כפרתו כפולה וזמנו כל הלילה לכפר על חטא של כל היום. אבל הלילה אינו זמן הפעולה ועל הרוב עיקר חטא הלילה בהרהור כמ"ש החושבים רע על משכבותם לאור הבוקר יעשוה ועוד שרוב הלילה האדם ישן על מטתו וא"כ עולת הבקר אינו מכפר כ"א על ההרהור ולא פרש זמנו כל היום כי אינו צריך לכפר על חטא של כל הלילה:

ולבש הכהן מדו בד וגו'. פירש הרמב"ן אף ע"פ שתרומת הדשן צריך בגדי כהונה ואין עבודה בשני בגדים מ"מ פרט הכתוב אלו הבגדים לדבר שנתחדש בהם שיהא הכתונת כמדתו ושלא יהא דבר חוצץ בין מכנסים לבשרו. וק' על זה למה פרט חידושים אלו כאן והיה לו לכותבם בפרשת תצוה כי שם מקומו המדבר בתיקון הבגדים. ואומר אני ליישב זה לפי שהעולה מכפר על הרהור הלב שעיקרו בלילה ועיקר ההרהור בעריות כי מן זה ההרהור יבא לידי מעשה מעצמו דהיינו טומאת הקרי ודבר זה נקרא גם שפיכות דמים כי הוצאת זרע לבטלה הבא ע"י ההרהור דומה לשפיכות דמים דהיינו דם זרעיותיו כמו שלמדו מן פסוק שוחטי הילדים בנחלים קרי ביה סוחטי ושוחטי וכבר ידעת שהמכנסים מכפרים על ג"ע והכתונת מכפר על ש"ד כדאיתא במסכת ערכין והעולה מכפר על ההרהור ג"ע וש"ד כאחד ע"כ נאמר בהרמת הדשן של העולה ולבש הכהן מדו בד זהו הכתונת המכפר על ש"ד ומכנסי בד המכפרים על ג"ע ולכך פרט אשר תאכל האש את העולה לומר לך אע"פ שיש באפר תערובת שאר מינים מכל מקום אין הרמה זו בב' בגדים אלו כ"א בעבור היות בה אפר העולה המכפר על ההרהור ולפי שבאמת אין כאן לא ג"ע ממש ולא ש"ד ממש אלא דבר הדומה להם סד"א שאף אם לא יהיה הכתונת כמדתו ואף אם יהיה דבר חוצץ בין מכנסים לבשרו לא עכב על כן פרט לומר שגם כאן יהיו כתיקונם מכל צד. ובמדרש אמרו זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה כל המתגאה נידון באש כו' אין כוונתו להוציא מקרא זה מידי פשוטו ולפרש היא העולה על האדם המתגאה אלא שדעת מדרש זה לומר שהעולה מכפרת על גסות הרוח ויש לו קצת סיוע מן פסוק והעולה על רוחכם דהיינו על גסות הרוח ע"כ דין העולה באש אשר טבעו לעלות ע"כ אמר היא העולה על מוקדה כי מוקד אש המזבח העולה למעלה הוא כפרה על הגס רוח העולה בגדולות ובנפלאות ממנו. על כוונה זו הזכיר הרמת הדשן כי התיקון הוא הדשן שיאמר ואנכי עפר ואפר כאברהם ואז ירום ונשא וגבה מאד כי כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו וז"ש והרים את הדשן. ולזה פרט ב' בגדים אלו שילבש הכהן המכפר ולבש הכהן מדו בד כמדתו שלא יהיה בגד שיאתו ארוך ממנו אלא כמדתו כי מאן דלבש מדה ילבש מדה כמדתו ולא ילך בגדולות ובנפלאות ממנו ומכנסי בד המכפרים על ג"ע כמ"ש רז"ל כל המתגאה כאלו בא על כל העריות כו' ושומת הדשן אצל המזבח כי גם המזבח מורה על גדר הענוה כמבואר למעלה פרשת משפטים. וי"א לפי שהרמת הדשן מלאכה קלה ובזויה ויש לחוש שמא ילבש הכהן בגדים קצרים שלא יתלכלכו מהדשן או ילבש איזה דבר חוצץ על בשרו שלא ילכלך בשרו באפר ע"כ אמר שיהיה הכתונת כמדתו ושלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין המכנסים:

ופשט את בגדיו וגו'. פירש"י אין זה חובה אלא למדך תורה דרך ארץ כו' לפי שק' לרש"י שהרי בפרשת אחרי מות נאמר ופשט הכהן את בגדי הבד ולא נאמר שם בגדיו ולמדו רז"ל שאין באים משלו אלא משל הקדש וא"כ למה קראן כאן בגדיו והלא אין שלו אלא שר"ל שיעשה עם בגדי קדש אלו כדרך כל האדם וכמו שהיה עושה עמהם אלו היו בגדיו ממש כי כמו שאלו היו שלו ודאי היה פושטם בשעה שהוא עושה איזו מלאכה נמבזה ונמס והיה לובש בגדים פחותים כך יעשה גם בבגדי קודש אלו ודון מיניה ומיניה מה בגדיו רשות אף אלו רשות דאם לא כן למאי נפקא מיניה תלאם הכתוב בבגדיו:

מצות תאכל במקום קדוש בחצר אהל מועד. פירש"י במקום קדוש ואיזהו בחצר אהל מועד ומכל מקום במקום קדוש מיותר גם תאכל יאכלוה אחד מהם מיותר ומשמעות הלשון הוא שיש כאן בחינת האוכל והנאכל. בחינת האוכל היינו שהכהן האוכל אותה צריך שידע שאכילתו משלחן גבוה היא ומן הדין היה שתהיה המנחה כליל לגבוה זולת שהקב"ה נתן לו חלקו מאישיו וע"כ צריך הכהן לאכול חלקו במקום שנאכל חלק גבוה דהיינו בחצר אהל מועד כי שם מקום המזבח ואף על פי שבאמת המקום ההוא קדוש מכל מקום אין קפידא על האוכל מצד קדושת המקום כ"א מצד שצריך להסמיך אכילתו אל אכילת המזבח להורות שכמו שאכילת המזבח מכפר כך אכילת הכהנים הבעלים מתכפרין בהם. אמנם בחינת הנאכלת היא המצה מצד היותה נקיה מן השאור יש במצה צד קדושה ע"כ נאמר מצות תאכל במקום קדוש מצד בחינת המצה יש קפידא שיהיה המקום קדוש ואחר כך נתן טעם על שניהם כי על מ"ש בחצר אהל מועד יאכלוה זהו לפי שחלקם נתתי אותה מאשי ע"כ צריכין שניהם להיות במחיצה אחת. ועל מ"ש מצות תאכל במקום קדוש נתן טעם ואמר קודש קדשים הוא כחטאת וכאשם כי החטאת והאשם הבאים על כפרת החטא נקראו קדש קדשים כי הצדיק גמור לא חטא כלל קודש הוא לי"י אבל החוטא ושב בתשובה הוא קודש קדשים כי במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד בה ורז"ל אמרו שהעושה תשובה מאהבה הזדונות נעשין לו כזכיות כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת וילך וזה מדריגה גדולה שאינו בצדיק גמור מלבד שאר מעלות זכרו רז"ל ע"כ דין הוא שיהיה החטאת קודש קדשים. וכן המצה צריכה מקום קדוש מזה הטעם כי גם הוא קודש קדשים מצד הרחקת השאור שבעיסה המחלל קדושת האדם. וטעם הרחקת השאור נראה לפרש בב' דרכים. הדרך האחד הוא כדברי רבי אלכסנדרי שאמר אגא שאור שבעיסה מעכב וע"ז הדרך פירשנו למעלה פסוק כל שאור וכל דבש לא תקטירו בפרשת ויקרא ע"ש. וע"ז נאמר כאן קודש קדשים כחטאת וכאשם כי ע"י זביחת הקרבן אדם זובח יצרו ויבוקש והנה איננו ע"כ גם המנחה באה נקיה מן השאור אמנם ב' הלחם של עצרת באים דווקא חמץ כי אלמלא היצה"ר לא היו התחתונים צריכין אל התורה יותר מן העליונים כי בטענה זו נצח משה המלאכים ואמר כלום יש יצה"ר ביניכם כו'. ועוד שמציאות היצה"ר הכרחי ואלמלא הוא לא בנה האדם בית ולא נשא אשה ובמקום התורה אין לחוש שמא יפרוץ גדרו כי התורה תבלין אליו. אבל התודה הי' בו חלת חמץ ומצה כאחד כי המצה לאות שכבר נכנע בעמל לבו כמ"ש אבל ד' שצריכין להודות ויכנע בעמל לבם כי הרשעים ברשות לבם כו' ורז"ל דרשו פסוק זובח תודה יכבדנני על הזובח יצרו ומתודה עליו כו' ומשם ראיה שזביחת התודה היינו זביחת היצה"ר ע"כ מביא לאות חלות מצות נקיות מן השאור אבל מכל מקום צריך עדיין אל היצה"ר לקיום המין ע"כ היו גם חלות חמץ והיו ג' חלות מצה כנגד חלה אחת של חמץ לבטל מציאותו ברוב כי כל אדם ישלש שנותיו באורייתא תליתאי במקרא ובמשנה ובתלמוד וחלק רביעי יתן אל קיום גופו. אמנם לפי שלא מצינו במנחת חוטא שום חמץ נוכל לומר בהפך זה שזה שמביא קרבן על חטאיו מעצמו בלא הכרח ודאי לא נשאר בו כלום מן השאור הפנימי אבל הזובח תודה אחר שבאו עליו יסורים המכריחים אותו על התשובה ודאי

נשאר

נשאר בו רושם מן השאור הפנימי ותדע ותשכיל כי החמץ אותיות מצה והם שוים במבטא כי הה"א והחי"ת מתחלפין באותיות אהח"ע אך שיש לחמץ מספר ג' יתר על מצה וכנגד זה היה כנגד כל חלת חמץ ג' של מצה כדי שיהיו שוים בכמות ויש בזה רמז שיש ליצה"ר יתרון על היצה"ט מספר ג' הם ג' טענות שזכר בספר חובת הלבבות שיש ליצה"ר על היצ"ט ואם יבא לנצחו אזי יעמדו כנגדו חוט המשולש במקרא ומשנה ותלמוד ואז יהיה פשר דבר ביניהם תלוי לה' והגיו לכם. דרך ב' הוא היותר נכון וקרוב לשמוע שהמצה סימן אל ההכנעה כעיסת מצה שאינה עולה למעלה ומצה של חג הפסח יוכיח כי הוא סימן חירות וגאולה לפי שלא חשק ה' בישראל כי אם בעבור שהם ממעטים את עצמם כמו שלמדו מן פסוק לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט כי מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה הענוה מביאה לידי יראה וכל עוד שההכנעה מצוי' בתחתונים ביותר תגלה ותראה מלכות שמים כי הוא יתברך גאות לבש ואין עוד מלבדו וזהו טעם גלות מצרים להכניעם בכור עוני ותשו בשם ה' ועל ידי ההכנעה יצאו לחירות מן הגלות ונכנסו בעול מלכות שמים. ולפיכך דין החמץ בשרפה דוקא כי נימוס קלוסין הוא שכל המתגאה נדון באש כדאיתא במדרש על פסוק זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה כי הרוצה לעלות למעלה כטבע החמץ העולה למעלה ראוי להיות נידון באש אשר טבעו לעלות למעלה. ולפיכך דין החמץ במשהו כי בכל המדות צריך האדם לילך בדרך ממוצע חוץ מן הגאוה שאחז"ל לא מינה ולא מקצתה הרי שאסרו אפילו משהו מן הגאוה כך משהו מן החמץ אסור וכן אמרו רבותינו ז"ל מאוד מאוד הוי שפל רוח בפני כל אדם והוא רמז להפלגת הענין ולהרחיקו מכל וכל. ולדברי ר' אלכסנדרי שהמשיל היצה"ר לשאור שבעיסה נוכל לומר שלכך אסרו גם המשהו לפי שאחז"ל מתחלה דומה היצר הרע לחוט של עכביש דהיינו משהו ואחר כך הוא מגבבן ועולה עד שיהיה כעבותות העגלה ויעלה חמת גבר לאין מרפא ע"כ לא יהיה קטן בעיני האדם אפילו משהו ממנו כי מעט מן השאור מגבבן ועולה כאמור ומטעם זה היו מביאים על קרבן תודה ל' חלות מצות כי אל ד' שצריכין להודות נאמר ויכנע בעמל לבם ואחר ההכנעה ראוי שיקרבו חלות מצות ל' ואולי הוא כנגד המלכות שנקנית בל' מעלות והם כוללים כל מיני התנשאות השייכים למלך וזה המתגאה בכולם או במקצתם ע"כ מביא ל' חלות מצות כי אחר שנכנע בעמל לבו יביא ל' מצות המורים על ההכנעה לומר שלא נשאר בהם עד אחד ואפילו משהו אין בו. וי' של חמץ המורים על התרוממות והתנשאות ליתן כל הגדולה והרוממות לסיבה ראשונה ית' הכלול בי' ספירות בלימה וכבוד אלהים הסתר דבר. ומטעם זה המצה סימן גאולה וחירות בכ"מ הן ביציאת מצרים הן בקרבן תודה כמ"ש במזמור יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר וגו' וזה קאי על כל ד' שצריכין להודות שנגאלו בעבור שנכנע בעמל לבם וגו' וע"כ הוא מקריב חלות מצות. הן במנחות כי על ידי הקרבנות נגאל האדם מיד היצה"ר אשר מצודתו פרוסה עליו ללכדו בחבלי עוני והוא יוצא לחירות מן היסורין ומן מלאך המות על ידי הקרבן המביאו לידי רוח נשברה והכנעה ע"כ דין המנחות לאפות מצה והם דומים לחטאת ואשם כדרך שנתבאר:

במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. המפרשים אמרו כדי לכסות על החוטאים כי יאמרו שעולה הוא מקריב וזה טעם חלוש שהרי עכ"פ נגלה עונו כשיראו שאינו מקריבו כליל לעולה ועוד שהרי העולה זכר והחטאת נקיבה. והנה בענין העולה יש אומרים שבאה על הרהור עבירה וי"א העולה מן אותן קרבנות אשר בלי עון ירצון. והנה לאומרים שיש בעולה צד כפרת חטא טעמו של דבר כי הלב המונח בצד שמאל סבה לכל חטא כי הלב חומד וכלי המעשה גומרין ע"כ שחיטת שניהם בצפון להורות כי לב הותל הטהו ומצפון תפתח הרעה. ולאומרים שאין העולה באה כי אם דורון וראייתם ממ"ש אבוא ביתך בעולות נוכל לומר כי החוטא אחר שנתן אל לבו לשוב בתשובה ולהביא חטאת לכפרה מאז הוא מרוצה וקרבנו מרוצה לפני השם יתברך כאילו הקריב עולה המעולה שבכל הקרבנות:

וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר וגו'. פירש"י והוא הדין לכל הקדשים ומכל מקום הדבר צריך ביאור למה כתבה התורה דין זה דווקא גבי חטאת הבאה לכפרה וכפי הפשט נוכל לומר לפי שהתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם ובד"א דווקא בקדשים קלים הנאכלים לשני ימים ולילה אחד שהמאכל מתעכב בקדרה זמן רב ע"כ הוא בולע כ"כ הרבה עד שאינו יוצא מידי דופיו לעולם אבל בקדשי קדשים שאין נאכלין כ"א ליום אחד ולילה אחד סד"א שבזמן מועט כזה אינו בולע כל כך הרבה ויש תקנה אף לכלי חרס בשטיפה קמ"ל. ועל צד הרמז קרוב לשמוע שטהרת הכלים יש להם דמיון טהרת החוטא המקריב חטאת כי כמו שהכלים יש מהם שבולעים הרבה מאיסור ולא יוכל לצאת על ידי שטיפה ואין להם תקנה כי אם בשבירה ויש מהם שאין בולעים הרבה מן האיסור ויש להם תקנה בשטיפה. כך יש לך אדם שבולע הרבה מן האיסור וקשה לו לעזוב ההרגל ואין לו תקנה כי אם בשבירת לבו כי הוא הכלי שנתבשל בו האיסור ויש לך אדם שאינו בולע הרבה ויש לו תקנה בכל דהו כדרך שאחז"ל מאי תקנתיה של מספר לה"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנאמר מרפא לשון עץ חיים ואם עם הארץ הוא ישפיל עצמו שנאמר וסלף בה שבר ברוח ומן חטא לה"ר יוקח לכל חטאת ולכל עון בזמן שאין בית המקדש קיים אין תקנה לעם הארץ כי אם בשבירת לבו הכלי שנתבשל בו החטא ולת"ח יש תקנה בכל חטא על ידי ת"ת וחטא בני עלי יוכיח שאינו מתכפר בזבח ומנחה אבל מתכפר הוא בת"ת. ע"כ כתבה התורה דין הכלים על החטאת לומר לך שבזמן שאין זבח ומנחה אז טהרת החוטא כטהרת הכלים כי כל עמי הארץ נמשל לכלי חרס ואינו יוצא מידי דופיו כ"א בשבירת לבו וכל ת"ח יש לו דין כלי נחושת שיש לו תקנה על ידי מריקה ושטיפה מבית ומחוץ כך כל ת"ח יש לו תקנה על ידי התורה שנמשלה למים המטהרו מבית ומבחוץ כי על ידי התורה יהיה תוכו כברו כמ"ש מבית ומחוץ תצפנו כדרך שנתבאר בפרשת תרומה וזה הדבר שאמרנו שכל אדם דומה לכלי מה. ויש ראיה ממה שאחז"ל למה ת"ח דומה לפני עם הארץ כקיתון של זהב סיפר עמו דומה לכלי כסף נהנה ממנו דומה לכלי חרס כו' ונראה שעל זה נאמר בני ציון היקרים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרס מעשה ידי יוצר היה מקונן על אנשי הסגולה שנמשלו לזהב וכתם ואבני קודש שהיו מרבים סעודותיהם בכ"מ בראש כל חוצות עם עמי הארץ עד שגרמו גלות להם ולבניהם כמ"ש כל המרבה סעודתו בכ"מ לסוף מחריב ביתו כו' ומסיק שם בפרק אלו עוברין לסוף גולה כו' ועל זה אמר תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות שהיו מרבים סעודתם בכ"מ עם עמי הארץ ואמר מיד בני ציון היקרים כד"א וכלי יקר שפתי דעת המסולאים בפז כי מתחלה היו נמשלים לכלי זהב ועל ידי שתשתפכנה בראש כל חוצות איכה נחשבו לנבלי חרס אותן השלמים שנקראו מעשה ידי יוצר הכל כי הכל נברא ביד אחד זולת השלמים נבראו בשתי ידים ואיך ירדו ממדרגה זו אל דיוטא התחתונה זו. ובהצעה זו נ"ל ליישב מה שאחז"ל כל המתעצל בהספדו של ת"ח ראוי לקברו בחייו שנאמר ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס אשר מצפון להר געש מלמד שגעש עליהם ההר לקברם ומנא ליה לומר כן שמא איזו עון אחר גרם להם שגעש עליהם ההר. והנה בתמנת חרס פירש"י בתמנת חרס דהיינו שמש וביהושע כתיב סרח במקום חרס והנה ע"פ דרכו של רש"י ז"ל נ"ל לפרש בתמנה לשון בתמונה אבל חרס נ"ל שהוא לשון כלי חרס ר"ל שלא נהגו בו דין ת"ח להספיד כראוי אלא קברוהו בתמונת שאר עם הארץ שנמשל לחרס הנשבר שאינו יוצא מידי סרחונו ודופיו לעולם לכך גרם ביהושע סרח במקום חרס כי הסרת דהיינו סרחון מעשיו המשילו לכלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו וסרחונו כ"א בשבירה ואבל ת"ח לא כך המדה שהרי אחז"ל אם ראית ת"ח עובר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום כי ודאי עשה תשובה כי מסתמא הוא עוסק בתורה והיא כפרתו למרק חטאו ומורק ושוטף מבית ומחוץ במי התורה ואף על פי שסתם ת"ח נמשל לכלי זהב שבקל הוא להעביר מעליו מעט אבק ושמץ דופי שעליו מכל מקום כשחטא והלך בעצת הנחש המשילו לכלי נחושת כי הלשון נופל על הלשון ועל שם שהיה מצחו נחושה להעיז בבוראו ומורק ושוטף כאמור. ומפסוק זה אנו למדין גם הלכות גיעול הכלים שכדרך תשמישו כך טהרתו:

וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב לה'. לא נאמר אשר יקריב לה' בכל הקרבנות כ"א אצל השלמים אשר בלי עון ירצון לפי שהם קרובים אל ה' יותר מכל הקרבנות הבאים על חטא ומטעם זה כתיב בסמוך המקריב את זבח שלמיו לה' יביא את קרבנו לה' ידיו תביאינה את אשי ה' הזכיר בכולם לה' כי באלה חפצתי נאם ה' והבט ימין וראה שלא הוזכר בשום קרבן שהבעל יביא בידיו חלק של גבוה כ"א בשלמים ידיו תביאינה לפי שכל מי שיש לו כעס מן המלך ורוצה לכפר ולקנות פני רוגזו אז הוא שולח המנחה לפניו על ידי שליח כדרך שאמר יעקב אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני ואחרי כן אראה פניו. אבל המביא למלך איזו מתנה דרך דורון וכבוד אז הוא מביא המנחה בידו בעצמו ולא על ידי השליח. וזהו ההבדל שבין חטאת ואשם הבאים על חטא המעשה והעולה הבאה על חטא ההרהור ובין השלמים כי אותן קרבנות הבאים להסיר פני כעסו של הקב"ה אינו דין בידיו תביאינה כי נראה כחוצפא כלפי שמיא לפיכך הוא משלחם ע"י הכהנים אבל השלמים שהם דורון ומתנה ידיו תביאינה. וי"מ פסוק המקריב את זבח שלמיו לה' יביא את קרבנו לה' מזבח שלמיו שראוי שיברכוהו ויאמרו יהי רצון שכל קרבנותיו שיביא לה' יהיו מזבח שלמיו לא חטאות ואשמות ועולות אבל אצל העולה נאמר זאת תורת העולה היא העולה רוצה לומר היא לבדה יביא ולא ישנה באולתו להביא שנית עולה על חטא ההרהור כי אם שלמים בשעה שיש שלום בינו לבין בוראו. ועל צד הרמז יתכן לפרש ה' פעמים זאת תורת שנאמרו בפרשה זו כנגד חמשה חומשי תורה שהעוסק בהם דומה כאלו הקריב ה' מיני קרבנות אלו עולה ומנחה וחטאת ואשם ושלמים אבל המלואים לא היו כי אם לשעה ולא לדורות וכדרך זה מצינו ה' זאת תורת בפרשת מצורע כי גם שם אמרו רבותינו ז"ל מאי תקנתיה של מספר לשון הרע אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה כו' ואם כן התורה מצלת מן לה"ר המסבב ה' מיני צרעת אלו והעוסק בחמשה חומשי תורה ניצל מהם כדרך שפי' בעקידה שבכל ספר נזכר עונש חטא הלשון. כך בקרבנות אלו העוסק בחמשה ספרים אלו דומה כאלו הקריב ה' מיני קרבנות אלו כי העוסק בספר בראשית דומה כאלו הקריב עולה והוא זאת תורת העולה כי בו מבואר תורת העולה כי הבל הקריב עולה מבכורות צאנו וכן בנח כתיב ויעל עולות במזבח וכן אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו וכן ביעקב ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. והעוסק בספר שמות כאלו הקריב מנחה כי כל המנחות באות מצה ובספר זה מבוארים כל דיני מצה והוראתם וצירופם לקרבן פסח שנאכל על מצות וכתיב לא תשחט על חמץ דם זבחי. והעוסק בספר ויקרא כאלו הקריב חטאת אף על פי שכל הקרבנות מבוארין בספר זה. מכל מקום עיקר הספר תורת החטאת הוא כי אחר שחטאו ישראל בעגל אשר הוא היה ההתחלה לכל חטאת וכל עון נתן ה' מקום לחוטאים שיוכלו לבא לידי כפרה על ידי הקרבן ואגב זה נזכרו כל הקרבנות שיש בכולם צד חטא חוץ מן השלמים. והעוסק בספר במדבר כאלו הקריב אשם כי בו נאמר כל תורת האשם בפרשת נשא איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ואשמה הנפש ההיא וגו' ואע"פ שכבר נאמר דין האשם בפרשת ויקרא מ"מ נשנית שם לדבר שנתחדש בו כמו שפירש"י שם. א"כ ע"י לימוד הפ' עם הדבר

בדבר שנתחדש בו נגמר כל תורת השם והעוסק בספר דברים כאלו הקריב שלמים כי בפ' כי תבא נאמר וזבחת שלמים ואכלת שם וגו' וכן בפ' ראה נאמרו כל דיני השלמים קדשים קלים כמ"ש ודם זבחיך ישפך על מזבח י"י אלהיך והבשר תאכל ושם נגמרו דיני השלמים מחמת כמה דברים שנתחדשו בהם ע"כ אמרו ה"פ זאת תורת אלו כי העוסק בכל ספר מיוחד שבכו הרבה כאלו הקריב מין אותו קרבן המבואר באותו ספר והמשכילים יבינו לרבים ענין יקר זה כי ברור ונכון הוא :

הפטרת צו בירמיה סימן ז

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר : כִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח : כִּי אִם־אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֶתְכֶם לְמַעַן יִיטַב לָכֶם : וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת אָזְנָם וַיֵּלְכוּ בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים : לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ : וְלוֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם : וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲנוּכָה : וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָיו וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר אָבְדָה הָאֱמוּנָה וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם : גָּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי מָאַס יְהוָה וַיִּטֹּשׁ אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ : כִּי־עָשׂוּ בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי נְאֻם־יְהוָה שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי־עָלָיו לְטַמְּאוֹ : וּבָנוּ בָּמוֹת הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי : לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה וְקָבְרוּ בְתֹפֶת מֵאֵין מָקוֹם : וְהָיְתָה נִבְלַת הָעָם הַזֶּה לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד : וְהִשְׁבַּתִּי | מֵעָרֵי יְהוּדָה וּמֵחֻצוֹת יְרוּשָׁלַיִם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה כִּי לְחָרְבָּה תִּהְיֶה הָאָרֶץ : בָּעֵת הַהִיא נְאֻם־יְהוָה יוֹצִיאוּ אֶת־עַצְמוֹת מַלְכֵי־יְהוּדָה וְאֶת־עַצְמוֹת שָׂרָיו וְאֶת־עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֵת | עַצְמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֵת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי־יְרוּשָׁלָיִם מִקִּבְרֵיהֶם : וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל | צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עֲבָדוּם וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דְּרָשׁוּם וַאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ : וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן־הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכָל־הַמְּקֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת : *כֹּה | אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ : כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה :

°הוציא כתיב

ויוציאו כתיב

*) כדי שלא לסיים בפורענות מדלגים ומסיימים בשני פסוקים אלו מסימן ט' כדי לסיים בדבר טוב :

פירוש המלות

ספו. ענין תוספת : במעצות. בעצה שלהם : גזי. תלשי שערך : שפים. מקומות גבוהים : ויטוש. ויעזוב : התופת. הוא מולך : לדומן. לזבל :

פרשת שמיני

ט א וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל : ב וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם כל אוריי׳

א וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וּלְסָבֵי יִשְׂרָאֵל : ב וַאֲמַר לְאַהֲרֹן סַב לָךְ עֵגֶל בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא כ״כ וּדְכַר לַעֲלָתָא שַׁלְמִין

תולדות אהרן ויהי ביום. מגילה יח (מגילה עד) : קח לך. יומא ג :

רשי

(א) ויהי ביום השמיני. שמיני למלואים הוא ר"ח ניסן שהוקם המשכן בו ביום ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם (שבת פז) : ולזקני ישראל. להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס : (ב) קח לך עגל. (תוספתא) להודיע שמכפר לו הקב"ה על ידי עגל זה על מעשה עגל שעשה :

כי

אבן עזרא

(א) ויהי ביום השמיני. היה נראה לנו כי ביום השמיני שמיני לניסן כי המשכן הוקם בא' לחדש רק המעתיקים אמרו שהיה ראש חדש ניסן ובשבעת ימי המלואים היה משה מקים את המשכן בכל יום וסותרו כדי להרגיל בו וללמד : קרא משה לאהרן ולבניו. ויצאו מפתח אהל מועד או העדה נכנסה אל החצר : (ב) עגל בן

בקר. בשבעת ימי המלואים היה פר חטאת גם איל לעולה ולא הזכיר עם עגל בן בקר אם הוא

בן

בעל הטורים ויהי ביום השמיני קרא משה. בגימטריא היה ביום ראש חודש ניסן. אמר משה לפי שסרבתי שבעה ימים בסנה לכך לא זכיתי לשמש אלא ז' ועגל בן בקר בגימטריא לכפר חטא העגל : ועגל וכבש. כבש לכבוש מעשה העגל ואיל שהיה מרקד לפניהם כאיל והיינו דכתיב וירקידם כמו עגל :

רמבן

ט (ב) ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר. נצטוה משה רבינו בקרבנות הללו כמו שאמר בסוף זה הדבר אשר צוה ה' תעשו ואם לא נזכר זה. וכן ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו למשמרת. וכן אנכי האל בית אל ספר יעקב זה ואם לא נזכרה האמירה לו. וכבר הראיתיך בפרשיות של מצות הפסח כאלה רבות וטעם ואל בני ישראל תדבר לאמר שיאמר להם אהרן כן כי רצה שיהיה אהרן המצוה בשם ה' והוא המקריב הקרבנות לגדלו בעיני העם. והנכון שטעמו ואל בני ישראל תדבר אתה והזקנים הנזכרים כי לכך קראם שידברו לישראל כדרך ויקרא משה

לכל

אבן עזרא

בן שנה והקרוב אלי שפר כמו עגל בלא זכר שנה : (ג) תמימם. על העגל ועל האיל ופרי המלואים לחטא את המזבח וזה העגל לכפר על אהרן וכבר פירשתי זאת המלה : שעיר עזים לחטאת. על הקהל ועגל שאין לו שנה תמימה וכן כבש לעולה : (ד) ושור ואיל. גדולים : ומנחה. היא סלת לכל אחד וא'. וטעם ויאמר משה. כאשר הראיתיך ואשאל אותה וטעמו כבר אמר להם משה זה הדבר עשו שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל אז יראה לכם כבוד ה' והטעם על האש שיצא : (ז) וכפר בעדך ובעד העם. שהיא מצוה שתכפר על נפשך ועל כל הקהל וכפר החטאת תכפר בעדך ואחר כך תעשה קרבן העם וכפר בעדם כי לא יוכל אדם לכפר על אחר עד היותו טהור מכל חטא : (ח) אשר לו. משלו היה וכן פר יום הכפורים : (ט) ואת הדם. הנשאר ינק : (י) ואת החלב. המכסה ואשר על הקרב ועל

רשי

(ד) כי היום ה' נראה אליכם. להשרות שכינתו במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה : (ז) קרב אל המזבח. (תוספתא) שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת : את חטאתך. עגל בן בקר : ואת עולתך. האיל : קרבן העם. שעיר עזים ועגל וכבש כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד

ג' וד' סבירי וְהַקְרֵ֖ב לִפְנֵ֥י יְהֹוָֽה׃ ג וְאֶל־
ד' בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל תְּדַבֵּ֣ר לֵאמֹ֑ר קְח֤וּ
שְׂעִיר־עִזִּים֙ לְחַטָּ֔את וְעֵ֨גֶל
וָכֶ֧בֶשׂ בְּנֵֽי־שָׁנָ֛ה תְּמִימִ֖ם לְעֹלָֽה׃
ס' ג' מנהון ר"ס פסוק ד וְשׁ֨וֹר וָאַ֜יִל לִשְׁלָמִ֗ים לִזְבֹּ֙חַ֙
לִפְנֵ֣י יְהֹוָ֔ה וּמִנְחָ֖ה בְּלוּלָ֣ה
בַשָּׁ֑מֶן כִּ֣י הַיּ֔וֹם יְהֹוָ֖ה נִרְאָ֥ה
אֲלֵיכֶֽם׃ ה וַיִּקְח֗וּ אֵ֚ת אֲשֶׁ֣ר
ס' צִוָּ֣ה מֹשֶׁ֔ה אֶל־פְּנֵ֖י אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד
וַיִּקְרְבוּ֙ כָּל־הָ֣עֵדָ֔ה וַיַּֽעַמְד֖וּ לִפְנֵ֥י
יְהֹוָֽה׃ ו וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה זֶ֧ה הַדָּבָ֛ר
ג' וחד אל ירא אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהֹוָ֖ה תַּעֲשׂ֑וּ וְיֵרָ֥א
אֲלֵיכֶ֖ם כְּב֥וֹד יְהֹוָֽה׃ ז וַיֹּ֨אמֶר
מֹשֶׁ֜ה אֶֽל־אַהֲרֹ֗ן קְרַ֤ב אֶל־
כ' הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ וַעֲשֵׂ֞ה אֶת־חַטָּֽאתְךָ֙
ג' כ"כ. ד' וְאֶת־עֹ֣לָתֶ֔ךָ וְכַפֵּ֥ר בַּֽעַדְךָ֖ וּבְעַ֣ד
הָעָ֑ם וַעֲשֵׂ֞ה אֶת־קׇרְבַּ֤ן הָעָם֙ וְכַפֵּ֣ר
ג' ס"פ בַּֽעֲדָ֔ם כַּאֲשֶׁ֖ר צִוָּ֥ה יְהֹוָֽה׃
ס'. ט' ח וַיִּקְרַ֥ב אַהֲרֹ֖ן אֶל־הַמִּזְבֵּ֑חַ
וַיִּשְׁחַ֛ט אֶת־עֵ֥גֶל הַחַטָּ֖את אֲשֶׁר־
ב' מסרים לֽוֹ׃ ט וַ֠יַּקְרִבוּ בְּנֵ֨י אַהֲרֹ֣ן אֶת־
הַדָּם֮ אֵלָיו֒ וַיִּטְבֹּ֤ל אֶצְבָּעוֹ֙ בַּדָּ֔ם
ד' מ"ל כתו' וַיִּתֵּ֖ן עַל־קַרְנ֣וֹת הַמִּזְבֵּ֑חַ וְאֶת־
הַדָּ֣ם יָצַ֔ק אֶל־יְס֖וֹד הַמִּזְבֵּֽחַ׃
פ' י וְאֶת־הַחֵ֨לֶב וְאֶת־הַכְּלָיֹ֜ת וְאֶת־

וְקָרֵיב קֳדָם יְיָ: ג וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר סַבוּ צְפִיר בַּר עִזִּין לְחַטָּאתָא וְעֵיגַל וְאִימַר בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין לַעֲלָתָא: ד וְתוֹר וּדְכַר לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח אֲרֵי יוֹמָא דֵין יְקָרָא דַּיְיָ מִתְגְּלֵי לְכוֹן: ה וּנְסִיבוּ יָת דְּפַקֵּיד מֹשֶׁה לָקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וּקְרִיבוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא וְקָמוּ קֳדָם יְיָ: ו וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָמָא דְּפַקֵּיד יְיָ תַּעְבְּדוּן וְיִתְגְּלֵי לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ: ז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן קְרַב לְמַדְבְּחָא וַעֲבֵד יָת חַטָּאתָךְ וְיָת עֲלָתָךְ וְכַפֵּר עֲלָךְ וְעַל עַמָּא וַעֲבֵד יָת קוּרְבַּן עַמָּא וְכַפֵּר עֲלֵיהוֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ: ח וּקְרַב אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא וּנְכֵיס יָת עֶגְלָא דְחַטָּאתָא דְּלֵיהּ: ט וּקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמָא לֵיהּ וּטְבַל אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וִיהַב עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרִיק לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא: י וְיָת תַּרְבָּא וְיָת כּוֹלְיָתָא וְיָת

בעל הטורים

קרב אל המזבח. ב' תגין על הרי"ש שהיה הכהן מתבייש ואמר לו משה אפרין שתבהר והקרב קרב כי בך נבחר ה'. ועוד שנראה לו המזבח כדמי כשור בשביל חטא העגל : וכפר ג'. הכא ואידך וכפר על העם גבי קטורת. וכפר על חטאתינו לומר כמו שקרבן מכפר על חטא כן הקטורת מכפר על החטא :

ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' נמסר בסדר כי תשא : ושור ה'. וסי' ושור ואיל לשלמים. ושור ושה שרוע. ושור או שה. ושור לאחר דנשיאים. ושור וחמור ושה. ג' קדמאי ר"פ : אל המזבח ט' נמסר בסדר ויקרא : חטאתך ב' וסי' ועשה את חטאתך. גם ה' העביר. וסר וחטאתך תכפר : עלתך ג' כתיב כן וסי' קרב אל המזבח. התיצב על עלתך : התיצב כה על : וכפר ד' וסימן קרב אל המזבח. ב' בו : והולך מהרה אל העדה. עזרנו אלהי ישענו : כאשר צוה ה' ג' ס"פ נמסר לקמן בהאי סידרא : ויקרב ה' פתחין וסי' ויקרב אהרן אל המזבח. ותקרא אשה חכמה מן העיר. ויקרב אל הפלשתי. ויקרב המלך אל המזבח. אליו רב החובל : ויקרבו קריבה י' חסר בלישנא נמסר בסדר ויקרא :

תולדות אהרן ואל בני. שם : (כי היום. יומא לח) :
ויקרבו בני אהרן. מ"ק כח :

ספורנו

ט ויהי ביום השמיני. (ד) כי היום ה' נראה אליכם. כבר נראה במעשי ידיכם כאמרו וכבוד ה' מלא את המשכן וראוי שתכבדוהו בקרבן זה על גלוי שכינתו : (ו) זה הדבר אשר צוה ה' תעשו. לסמוך ידיכם על החטאת ועל העולה של צבור : וירא אליכם כבוד ה'. מלבד גלוי השכינה שהיה במשכן כאמרו וירא כבוד

רמבן

לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו או אמר לכל אחד מן הזקנים ואל בני ישראל תדבר ושיעור הפרשה ויאמר אל אהרן קח לך ואל הזקנים אמר ואל בני ישראל תדבר לאמר כי המדבר לרבים יאמר סתם לכל אחד מצותו כדרך ואצו אתכם בעת ההיא לאמר חלוצים תעברו וכן רבים במשנה תורה. ור"א אמר כי טעם ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו שכבר אמר להם משה זה הדבר. ואם כן יתכן שיהיה שיעור הפסוקים האלה כך קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' אותי תעשו וירא אליכם כבוד ה' ויאמר אל אהרן קח לך עגל וגו' ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו לכם שעיר עזים. והנה קצר בתחלה ופירש בסוף. ואיננו נכון. אבל אחר שהזכיר להם הקרבנות ויקחו את אשר צוה משה חזר ואמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו שיקרבו הקרבנות על הסדר שיצום ואחר כך יראה להם הכבוד ובעבור שאמר כי היום ה' נראה אליכם חזר ואמר שיראה להם בכבודו והנה הקרבנות האלו לא הוזכרו בפרשת זה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי כי שם לא צוה רק על המלואים ובשבעת הימים וקרבנותיהם מלאו ימי מלואיהם כי עתה ביום השמיני הם עצמם יקריבו הקרבנות. והנה הקרבנות הללו כחנוכה להם כענין מנחת חביתים לדורות ביום המשח אותו ויתכן כי רמז על מעשה העגל הוסיף להם עתה הקרבנות הללו כי כאשר צוה וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם עדיין לא נעשה העגל כאשר פירשתי לכך לא הזכירם שם ולא כדברי רש"י שאמר שם כי הפר לכפר על מעשה העגל אבל היו הפרים ההם לחטא על המזבח ועל אהרן ועל בניו לקדש אותם והעגל הזה ביום השמיני לכפר על מעשה העגל. והנה קרבן אהרן כקרבנו ביום הכפורים בשוה וחטאת העם כחטאתם ביום הכפורים שעיר עזים אחד לחטאת וכך אמר בתוספתא של פרשת מלואים בת"כ שהעגל הזה לכפר על מעשה העגל. ודרשו כי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן אלא אמר להם אתם יש בידכם בתחלה ויש בידכם בסוף יש בידכם בתחלה שנאמר וישחטו שעיר עזים ויש בידכם בסוף שנאמר עשו להם עגל מסכה יבואו שעיר ויכפר על מעשה שעיר ויבואו עגל ויכפר על מעשה העגל. ונראה כי בעבור היות טעם החטאת של אהרן כטעמו ביום הכפורים שרף אותו כאשר ישרף של יום הכפורים אף על פי שהיה זה חטאת חיצונה כי לא פירש משה שיעשה כן. ואולי נצטוה בכך והכתוב לא רצה להאריך כי לא יעשה רק מה שיאמר משה ולא יאמר משה רק מה שצוה ה' :

(ז) **וטעם** קרב אל המזבח ויקרב אהרן אל המזבח וישחט. ועל דעתי בדרך הפשט יאמר קרב אל צפון המזבח ועשה שם החטאת והעולה כי

רשי

למד (ת"כ ר"ה י): (יא) ואת הבשר ואת העור וגו'. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכלן על פי הדבור: (יב) וימציאו. לשון הושטה והזמנה: (טו) ויחטאהו. עשהו כמשפט חטאת: כראשון. כעגל שלו: (טז) ויעשה כמשפט. המפורש בעולת נדבה בויקרא (מנחות נג ביצה כ): (יז) וימלא כפו. היא קמיצה (מנחות ו): מלבד עולת הבקר. כל אלה עשה אחר עולת התמיד: (יט) והמכסה. חלב המכסה את הקרב: וישימו את החלבים על החזות. לאחר התנופה נתנן כהן המניף לכהן אחר להקטירם נמצאו העליונים למטה:

ויברכם

בעל הטורים

ויעשה ב'. הכא ואידך ויעשה לאיש הבא אליו גבי דוד בענין ולרש אין כל כי אם כבשה פי' ויעשה כמשפט שהוא בעצמו חרץ משפטו ואת הכבשה ישלם ארבעתים:

את העולה ג' וסי' המציאו אליו. ושחט את הכבש במקום. ועל הנשיא יהיה: ויקטר על המזבח. כל הקטרה המזבחה במ"ג המזבח וסי' והרים ממנו בקמצו. ואת העלה המציאו אליו. ויקרב את המנחה. וכל קריי' דכוות' המזבח בם"ה. וסי' והעלה הכהן את העלה. וישחטו הבקר ג' בפסוק דד"ה. וישחטום הכהנים דד"ה: ויעשה ב' וחסר וסי' כמשפט. ויבא הלך לאיש: וימלא ט' דגש נמסר בסדר שלח לך: ואת האיל ה' וסי' האחד תקח. תנתח לנתחיו. יעשה זבח שלמים. וישחט את השור ואת. ונמסר גם בסדר תצוה:

הַיֹּתֶרֶת מִן־הַכָּבֵד מִן־הַחַטָּאת ל'
הִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה נ"ב
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ יא וְאֶת־הַבָּשָׂר ל'
וְאֶת־הָעוֹר שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה׃ יב וַיִּשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה
וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֵלָיו אֶת־
הַדָּם וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב׃ יג וְאֶת־הָעֹלָה הִמְצִיאוּ ל' ומ"ל
אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־הָרֹאשׁ
וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ יד וַיִּרְחַץ ג'
אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעָיִם וַיַּקְטֵר
עַל־הָעֹלָה הַמִּזְבֵּחָה׃ טו וַיַּקְרֵב נ"ב
אֵת קָרְבַּן הָעָם וַיִּקַּח אֶת־שְׂעִיר
הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וַיִּשְׁחָטֵהוּ ל'
וַיְחַטְּאֵהוּ כָּרִאשׁוֹן׃ טז וַיַּקְרֵב ג' ל'
אֶת־הָעֹלָה וַיַּעֲשֶׂהָ כַּמִּשְׁפָּט׃ ב' וחסר
שני יז וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְמַלֵּא ט'
כַפּוֹ מִמֶּנָּה וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ ג'
מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר׃ יח וַיִּשְׁחַט
אֶת־הַשּׁוֹר וְאֶת־הָאַיִל זֶבַח
הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לָעָם וַיַּמְצִאוּ ב' חסר וכענין
בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּזְרְקֵהוּ
עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יט וְאֶת־ ל' ר"פ
הַחֲלָבִים מִן־הַשּׁוֹר וּמִן־הָאַיִל
הָאַלְיָה וְהַמְכַסֶּה וְהַכְּלָיֹת וְיֹתֶרֶת ל'

חֲצָרָא מִן כַּבְדָא מִן
חַטָּאתָא אַסֵּיק לְמַדְבְּחָא
כְּמָה דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
יא וְיָת בִּשְׂרָא וְיָת מַשְׁכָּא
אוֹקֵיד בְּנוּרָא מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא׃ יב וּנְכֵס יָת
עֲלָתָא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן
לֵיהּ יָת דְּמָא וּזְרָקֵיהּ עַל
מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃
יג וְיָת עֲלָתָא אַמְטִיאוּ לֵיהּ
לְאֵיבָרָהָא וְיָת רֵישָׁא וְאַסֵּיק
עַל מַדְבְּחָא׃ יד וַחֲלֵיל
יָת גַּוָּא וְיָת כְּרָעַיָּא וְאַסֵּיק
עַל עֲלָתָא לְמַדְבְּחָא׃
טו וְקָרֵיב יָת קוּרְבַּן עַמָּא
וּנְסֵיב יָת צְפִירָא דְּחַטָּאתָא
דִּלְעַמָּא וּנְכַסֵיהּ וְכַפַּר
בִּדְמֵיהּ כְּקַדְמָאָה׃ טז וְקָרֵיב
יָת עֲלָתָא וַעֲבָדַהּ כִּדְחָזֵי׃
יז וְקָרֵיב יָת מִנְחָתָא וּמְלָא
יְדֵיהּ מִנַּהּ וְאַסֵּיק עַל
מַדְבְּחָא בַּר מֵעֲלַת צַפְרָא׃
יח וּנְכַס יָת תּוֹרָא וְיָת דִּכְרָא
לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּלְעַמָּא
וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת
דְּמָא לֵיהּ וּזְרָקֵיהּ עַל
מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יט וְיָת
תַּרְבַּיָּא מִן תּוֹרָא וּמִן דִּכְרָא
אַלְיְתָא וְחָפֵי גַוָּא וְכוֹלְיָתָא

אבן עזרא

ועל הכליות: (יב) וימציאו. מגזרת מצא שמצאו בשעת הצורך: (טו) ויקרב את קרבן העם. על המזבח: (טז) וישחטהו ויחטאהו כראשון. הוא עגל החטאת. וטעם ויחטאהו. כפר בו החטאת:

וישימו

תולדות אהרן ויקרב את העלה. ביצה ה' מנחות נג: ויקרב את המנחה. מנחות ע ועג:

ספורנו

כבוד ה' אל כל העם: (יב) וימציאו. כדי שיתחנכו בהתעסקם בקרבן אביהם: (טו) כראשון. שנשרף אע"פ שהיתה חטאת חיצונה: (טז) כמשפט. שבני אהרן זרקו וערכו והקטירו: (יז) מלבד עולת הבקר. מלבד מנחת עולת הבקר. וימציאו שהתחנכו גם בשלמי צבור:

רמבן

כי הם שחיטתן בצפון. ואמר משה כן בדרך קצרה שכבר ידע אהרן זה. אבל בת"כ נתעוררו רבותינו בזה ומשלו משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שנשא אשה והיתה מתביישת מלפניו נכנסה אצלה אחותה אמרה לה אחותי למה נכנסת לדבר זה לא שתשמשי את המלך הגיסי דעתך ובואי שמשי את המלך כך אמר לו משה לאהרן אחי למה נבחרת להיות כהן גדול לא שתשרת לפני המקום הגס דעתך ובוא ועבוד עבודתך. ויש אומרים היה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו נכנס משה אצלו אמר לו אהרן אחי לא תירא ממה שאתה מתירא הגס דעתך ובא קרב אליו לכך אמר קרב אל המזבח ויקרב אל המזבח בזריזות. וטעם זה כי בעבור שהיה אהרן קדוש ה' ואין בנפשו חטא זולתי מעשה העגל היה החטא ההוא קבוע לו במחשבתו כענין שנאמר וחטאתי נגדי תמיד והיה נדמה לו כאלו צורת העגל שם מעכב בכפרותיו ולכך אמר לו הגס דעתך שלא יהיה שפל רוח כל כך שכבר רצה אלהים את מעשיו. ואחרים מפרשים שהיה השטן מראה לו כן כמו שאמרו שם אהרן אחי אף על פי שנתרצה המקום לכפר עונותיך צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שמא ישטינך בביאתך למקדש וכו' בתורת כהנים. וטעם וכפר בעדך ובעד העם יאמר קרב אל המזבח לעשות כל הקרבנות ועשה תחלה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך תחלה בקרבנותיך. ובעד העם אחרי כן שתעשה קרבן העם וכפר בעדם בקרבנם לימד אותו שיבא זכאי ויכפר על החייב:

(יז) **מלבד** עולת הבקר. הוצרך הכתוב להזכיר זה בכאן ללמד שאין עולת העם פוטרת עולת התמיד ולא קודמת לה ולא הוצרך להזכיר כן בימי המלואים לפי שהם קרבנות יחיד למלא יד הכהנים ובידוע שלא פטרו את התמיד ולא קדמו אליו. ובתורת כהנים שנו ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר מה בא זה ללמדנו אם ללמד שאם לא מצא מנחה יביא בהמה והלא כבר נאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט אם כן למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר מלמד ששתי מנחות היו שם אחת על העולה ואחת בפני עצמה ופירושו שאלו אמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט מלבד עולת הבקר היה ללמד שהתמיד קודם כמו שאומר בפרשת המוספין על עולת התמיד יעשה ונסכו מלבד עולת התמיד אבל כשהזכיר המנחה ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר נראה שעל המנחה הוא אומר. ולפיכך דקדקו שאם בא לומר שהקריב זו המנחה לבדה ולא הקריב מנחת נסכים לתמיד ולא לעולת העם שלא מצא אלא לנדבה זו והלא כבר נאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט שקרבה כמשפטה בנסכים אם כן למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר לומר שהקריב המנחה הזו מלבד עולת הבקר ומנחתה שאין המנחה הזו מנחת נסכים אלא מנחת נדבה של ישראל:

(יט) **והמכסה**. חלב המכסה את הקרב לשון רש"י. ואיננו נכון בעיני כי למה יזכיר החלב הזה ולא יזכיר החלבים האחרים. אבל על דעתי המכסה שם לכלם. כי כל חלב שיקרב לגבי המזבח הוא מכסה כי האחד חלב המכסה את הקרבן והשני כל החלב אשר על הקרב וגם הוא מכסה והחלב אשר על הכליות יכסה עליהן. וכן אשר על הכסלים. וכמו שאמרו חלב שהבשר חופה אותו מותר שעל הכסלים אמר רחמנא ולא שבתוך הכסלים. והנה הכתוב הזה נמשך למעלה וימציאו בני אהרן אליו את הדם של שור ואיל הנזכרים ואת החלבים מן השור. אבל מן האיל המציאו אליו האליה והחלב ומשניהם הכליות ויותרת הכבד ואמר וישימו את החלבים על החזות כי האליה והכליות ויותרת הכבד יתנו למטה והחלבים עליהן והכל על החזות

והנה

אבן עזרא

(כ) וישימו את החלבים. עם הכליות ויותרת הכבד כאשר הראיתיך: (כא) ואת החזות. חזה השור גם חזה האיל: ואת שוק הימין. חזה וחזה ושוק סמוך אל הפאה או הכד: (כב) וישא אהרן את ידיו אל העם. אל נכחם וקדמונינו העתיקו מכאן תורת נשיאות כפים: וירד. כאשר הראיתיך רבים וכבר ירד מעשות חטאת העם ועולתם והשלמים. וטעם וירד. בעבור המזבח שהיה ג' אמות קומתו ואחר כן באו משה ואהרן אל אהל מועד ויתכן שבאו להתפלל על האש שתצא ובצאתם ברכו שניהם את העם: (כד) את העולה. עולת אהרן ועולת העם ועולת תמיד כי כן כתוב מלבד עולת הבקר: ואת החלבים. מהעגל והאיל אהרן והשעיר והשור והאיל: וירנו. הרמת קול וכן ותעבור הרנה במחנה: (א) איש מחתתו. כל איש לקח מחתתו ולפי דעתי שזה הדבר היה גם ביום השמיני והעד כי היום הקריבו את חטאתם: ויתנו בהן אש. לא מהאש שיצאה וזה טעם אש זרה. וטעם אשר לא צוה אותם. שמדעתם עשו ולא בצווי להקטיר קטורת גם באש זרה: (ב) וימותו לפני ה'. כי חשבו שעשו דבר רצוי לפניו: (ג) הוא אשר דבר ה'. כבר אמר לי השם שהוא יראה קדושתו בקרובים אליו כעם

תרגום

וחצר כבדא: כ ושויאו ית תרביא על חדותא ואסיק תרביא למדבחא: כא וית חדותא וית שוקא דימינא ארים אהרן ארמא קדם יי כמא דפקיד משה: כב וארים אהרן ית ידוהי על עמא ובריכנון ונחת מלמעבד חטאתא ועלתא ונכסת קודשיא: כג ועל משה ואהרן למשכן זמנא ונפקו ובריכו ית עמא ואתגלי יקרא דיי לכל עמא: כד ונפקת אישתא מן קדם יי ואכלת על מדבחא ית עלתא וית תרביא וחזא כל עמא ושבחו ונפלו על אפיהון: א ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר מחתיתיה ויהבו בהון אישתא ושויאו עלה קטורת בוסמין וקריבו קדם יי אישתא נוכריתא דלא פקיד יתהון: ב ונפקת אישתא מן קדם יי ואכלת יתהון ומיתו קדם יי: ג ואמר משה לאהרן הוא דמליל יי למימר בקריבי אתקדש

מקרא

הַכָּבֵד׃ כ וַיָּשִׂימוּ אֶת־הַחֲלָבִים
עַל־הֶחָזוֹת וַיַּקְטֵר הַחֲלָבִים
הַמִּזְבֵּחָה׃ כא וְאֵת הֶחָזוֹת וְאֵת נ"נ. נ'
שׁוֹק הַיָּמִין הֵנִיף אַהֲרֹן תְּנוּפָה
לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה׃ ג' מיחדין
כב וַיִּשָּׂא אַהֲרֹן אֶת־יָדָו ידיו ק' אֶל־ ס' כתיב ידו וקרי' ידיו
הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֲשֹׂת
הַחַטָּאת וְהָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים׃
כג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם
וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעָם׃ פ
שלישי כד וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה
וַתֹּאכַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הָעֹלָה
וְאֶת־הַחֲלָבִים וַיַּרְא כָּל־הָעָם פ
וַיָּרֹנּוּ וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃ י א וַיִּקְחוּ
בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ
מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ פ"ו
עָלֶיהָ קְטֹרֶת וַיַּקְרִיבוּ לִפְנֵי יְהוָה בקרח עליהם
אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם׃ י"ד בטעם דרגא וב' מרכוס
ב וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל
אוֹתָם וַיָּמֻתוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ט"ל מ"ל בתורה
ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן הוּא
אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר בִּקְרֹבַי ל' וחסר

רשי

(כב) ויברכם. (ת"כ סוטה לח) ברכת כהנים יברכך יאר ישא: וירד. מעל המזבח: (כג) ויבא משה ואהרן וגו'. למה נכנסו מצאתי בפ' מלואים בברייי' הנוספת על ת"כ שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבוד' הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת. ד"א כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשי' ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל: ויצאו ויברכו את העם. אמרו (תהלים צ) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל ז' ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו: (כד) וירנו. כתרגומו: ותאכל אש. (עירובין סג) רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא ע"י שהורו הלכה בפני משה רבן (ויקרא רבה) רבי ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין למקדש משל למלך שהיה לו בן בית וכו' כדאיתא בויקרא רבה: (ג) הוא אשר דבר וגו'. (זבחים קטו) היכן דבר (שמות כט) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור

מסורה

ידו מידו ה' חסר וקמצין וסימן וישא אהרן את ידו. וסמך אהרן את שתי ידו. וישלך מידו את הלוחת. ומלאו ידו ימחץ וידו תרפנה: מעשת ה' חסר בלישנ' וסי' חלילה לך מעשת. וירד מעשת החטאת. וגברתו הנפשות העשת. לעשתכם אתם בקרב. חלילה לי מה' מעשת דשמואל: וירא ב' וירא ה' אל אברם. ויהי אברם בן תשעים. וירא אליו ה' באלוני. ויאמר אל תרד. וירא אליו ה' בלילה. אלהים אל יעקב. ויאסר יוסף מרכבתו. בלבת אש מתוך. ויהי בהקהל העדה. באהל בעמוד ענן. וירא אליו מלאך ה'. ויבא משה ואהרן אל אהל מועד. ויקהל עליהם קרח. ויבא משה ואהרן מפני הקהל. וירכב על כרוב ויעף דשמואל. וירא ה' אל שלמה. וחברו. אל שלמה שנית. וירא לכרובים תבנית יד. ויהיו לה מטות. וירא מלאך ה' אל האשה: בקרבי ג' חסר בלישנא וסי' בקרבי אקדש. וקרבי מרחוק עמדו. חדלו קרבי ומידעי:

תולדות אהרן וישימו את החלבים. מנחות סב: וישא אהרן. מגלה יח סוטה לח תמיד לג (תענית כז): וירד סוטה לח: (ויבוא משה. יומא לח) ותאכל אותם. סנהדרין נב: וימותו. שם:

בעל הטורים תנופה. וסמיך לי' וישא ידיו שהנושא כפיו צריך לסניף בידיו: וישא אהרן את ידיו. זכה במתנות כהונה: ויברכם. ג' ברכות כנגד ג' מיני קרבנות ברכה א' כנגד החטאת וישמרך מן החטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור. יאר כנגד עולה שנאמר בעלותך לראות. שלום כנגד שלמים: אשר לא צוה. אין לומר לא צוה להביא אש זרה וגם לא צוה שלא להביאו. אלא פי' אשר צווי של לא צוה אותם. וכן לכל לבא בשמים אשר לא צויתי: אותם. בגמטריא זה הנפש. אותם מלא וא"ו שמתאו בששה דברים. אש זרה. הורו בפני רבם. שתויי יין. בנים לא היו להם. נתנו עיניהם בשררות. לא נטלו עצה:

ספורנו

י (א) ויקחו בני אהרן וגו' איש מחתתו. חשבו שכמו שאחר התמיד אשר בו תשרה שכינה כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה תבא

רמבן

והנה החלבים לבדם יראו למעלה והוא דרך כבוד בהקטרה: (כ) ויקטר החלבים המזבחה. עם שאר הנזכרים. אבל בעבור היות ההקטרה גדולה בחלבים יזכירם וכן ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים:

(כב) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. ברכת כהנים יברכך יאר ישא. לשון רש"י. וא"כ יהיה פרשת דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל שבחומש הפקודים מוקדמת לזה ואולי כן הוא כי יסמך למה שנאמר שם ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ויתכן לומר כי אהרן פרש כפיו השמים וברך את העם כאשר עשה שלמה שנאמר ויעמד שלמה לפני מזבח ה' ויפרוש כפיו השמים ושם נאמר ויעמד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר ולפיכך לא הזכיר הכתוב שצוה אותו משה לעשות כן ובברייתא של פרשת מלואים בת"כ ראיתי ויברכם זו ברכה סתומה שאי אתה יודע חזר הכתוב ופירש להלן יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחנך. ישא ה' פניו אליך וגו' ועדיין יש לי לומר שכך אמרו ברכה זו שברך אהרן את העם מעצמו סתומה היא ולא פירש לנו הכתוב מה היא אבל ברכה שנצטוו הכהנים לדורות נתפרשה והיא שוה בכל הכהנים לעולם או שהם סבורים שכאן צוה אותו בנשיאות כפים ליום זה ולהלן נתנה ברכה זו לו ולבניו לדורות: (כד) ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח. טעם מלפני ה' כמו מאת פני ה' והמשכיל יתבונן שכבר פירשתי זה: [illegible] כנגד ואביהוא תדענו ממה שאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה ולא אמר ויקריבו לפני ה' קטרת אשר לא צוה אותם. והנה הם שמו קטרת על האש כענין שאמר הכתוב ישימו קטורה באפך ולא שמו לבם רק לזאת. והנה לא היה אשה ריח ניחוח. וזה טעם וישימו עליה קטרת שלא אמר וישימו עליהן כאשר נאמר בעדת קרח ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת ושם עוד ונתתם עליהם קטרת אבל אמר בכאן עליה לרמוז כי על האש בלבד שמו קטרת ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם ויתכן שירמוז לזה מה שאמר לא תעלו עליו קטרת זרה שלא יעשאוה זרה והוא מה שנאמר בקרבתם לפני ה' וימותו כי בהקריבם לפניו מתו: (ג) הוא אשר דבר ה' לאמר. היכן דבר ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא

רשי

סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך: וידם אהרן. (ת"כ וזבחים קטו) קבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין: בקרובי. בבחירי: ועל פני כל העם אכבד. כשהקדוש ברוך הוא עושה דין מתירא מתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך: (ד) דד אהרן. עוזיאל אחי עמרם היה שנאמר (שמות ו) ובני קהת וגו': שאו את אחיכם וגו'. כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה: (ה) בכתנתם. של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם (סנהד' נב ת"כ): (ו) אל תפרעו. אל תגדלו שער מכאן (מ"ק טו) שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום: ולא תמותו. הא

אבן עזרא

כטעם רק אתכם ידעתי וכאשר אראה גם קדושתי אז אהיה נכבד ועל פני כל העם אכבד וייראו ממני: (ד) שאו את אחיכם מאת פני הקדש. יש אומרים כי הקטורת היתה לפני מזבח העולה והלוים נכנסים שם ויש אומרים שהיתה על מזבח הקטורת ומשה הוציאם מאהל מועד: פני הקדש. היא החצר כנגד המחנה כאשר פירשתי: (ו) ראשיכם אל תפרעו. יש אומרים לגדל פרע: תפרומו. תקרעו והנכון שהוא מן בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ורבים אמרו מכוסה ואחרים אמרו מגולה והאמת דברי הקבלה: ולא תמותו. מלת ולא מוסכת עצמה וא"ע כמו ולא למדתי חכמה וכן הוא ולא על כל העדה יקצוף כי אתם תכפרו בעדם

אֶקָּדֵשׁ וְעַל־פְּנֵי כָל־הָעָם אֶכָּבֵד
וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־
מִישָׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל
דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ
שְׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי־
הַקֹּדֶשׁ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃
ה וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֻם בְּכֻתֳּנֹתָם אֶל־
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה׃
ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר
וּלְאִיתָמָר ׀ בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל־
תִּפְרָעוּ ׀ וּבִגְדֵיכֶם לֹא־תִפְרֹמוּ וְלֹא
תָמֻתוּ וְעַל כָּל־הָעֵדָה יִקְצֹף

ג'
ב' נב' לוס'
ג' חסרים ס' מלין
בג' טעמא סקורא יעעים הגרים קודם התליסא
ב' חד חסר וחד מ"ל ג'
ג'
ז'
ג'. ד וחסר

וְעַל אַפֵּי כָל עַמָּא אִתְיְקַר
וּשְׁתִיק אַהֲרֹן׃ ד וּקְרָא מֹשֶׁה
לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי
עֻזִּיאֵל אַחְבוּהִי דְאַהֲרֹן וַאֲמַר
לְהוֹן קְרִיבוּ טוּלוּ יָת אֲחוּכוֹן
מִן קֳדָם אַפֵּי קוּדְשָׁא לְמִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא׃ ה וּקְרִיבוּ
וּנְטָלוּם בְּכִתּוּנֵיהוֹן לְמִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דְמַלֵּיל
מֹשֶׁה׃ ו וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן
וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בְּנוֹהִי
רֵישֵׁיכוֹן לָא תְרַבּוֹן פֵּרוּעַ
וּלְבוּשֵׁיכוֹן לָא תְבַזְּעוּן וְלָא
תְמוּתוּן וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא

וידם ב' וסי' וידם אהרן. וידם השמש וירח עמד. וא' ישב בדד וידם: דד ב' חסר וסימן אהרן. מרדכי: קרבו ה' מלין בתרי טעמי וסי' זה ינחמנו. קרבו שאו. שובו מדרכיכם הרעים דמלכים. ולאלה תהיה תרומת הקדש. זאת העיר העליזה. וחד פסוק סימן בי תכלה לעשר: מאת פני. ה' וסי' מאת פני יצחק אביו. פרעה. הקדש. הבית. מאת פניה' ונמסר גם בסדר הולדות: וישאם ב' חד חסר וחד מלא וסי' וישאם בכתנת' וישאום בני קיש בתראה מלא: ראשיכם ז' וסי' אל תפרעו. אתם נצבים. את הנביאים ואת ראשיכם החוזים. ופארכם על ראשיכם. שאו שערים. וחבירו שאו שערים: תפרעו ב' וסי' ראשיכם אל תפרעו:

תולדות אהרן ראשיכם. מ"ק י"ד כד: ובגדיכם. שם עו:

בעל הטורים

וידם ב' במסרה. וידם אהרן. וידם השמש רמז למה שאמרו מאורות לוקין על אב ב"ד שמת ובני אהרן היו אב ב"ד: קרבו. יש בו ב' טעמים מלמד שלא קרבו אליהם להיכל אלא סיכלו בהם חנית של ברזל וגררום והוציאו אותם לחוץ: וישאם ב' במס'. וישאום בכתנותם. וישאום בני קיש אחיהם שנושא אשה חייב להלבישה כדכתיב וכסותה לא יגרע וזהו וישאום בני קיש וישאום בכתנותם שכיון שנשאום נתחייבו בכתנותם: ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר. הפך פניו כנגד אהרן ודבר עמו פה אל פה ולכך כתיב אל אהרן אבל לא הפך פניו כנגד אלעזר ואיתמר לכך לא נאמר בהם אל: ולאיתמר בניו. פסיק לומר שאף הם היו ראויים אלא שפסקה מהם הגזירה וזה הוא שנאמר בסיני וגם הכהנים ה' כהנים אלו אהרן וד' בניו אלא שבזכות אהרן ניצולו: תפרעו ב' במסרה. אל תפרעו ואידך שמעו מוסר ואל תפרעו בשביל שלא שמעו מוסר ופרעו שהורו בפני רבם או שהכניסו אש זרה גרמו לנשארים שנצטוו באל תפרעו: ועל כל העדה יקצוף. לפי שהיו שלוחי צבור ושליח צבור שטעה סימן רע לשולחיו:

רמבן

אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של הקב"ה והייתי סבור או בי או בך עכשיו אני רואה שהם קדושים ממני וממך לשון רש"י ממדרש רבותינו. ואם כן יהיה טעם ונקדש בכבודי שיהיה קדוש בעיני כל העם ובמכובדי וידעו כי אני שוכן בו. ר"א גם כן אמר הוא אשר דבר ה' לאמר כבר אמר לי השם שיראה קדושתו בקרובים אליו כטעם רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וכאשר תראה גם קדושתי זו אז אהיה נכבד על פני כל העם ויראו ממני ואם כן הוא דבור ולא נכתב כי השם הודיעו דרכיו שכך המדה הזאת לפניו. ולדעתי בדרך הפשט אין צורך לכל זה כי דבר השם גזרותיו ומחשבתו וענין דרכיו והדבור יאמר בכל אלה דברתי אני עם לבי חשבתי מחשבה זו וכן וזה הדבר אשר מל יהושע זה הענין על דבר הכסף. וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' גזר וכמוהו באבירם בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון. והנה אמר משה המקרה הזה הוא אשר גזר השם לאמר אל לבו בקרובי אקדש שלא יהרסו אל קדושתי ועל פני כל העם אכבד שיהיו נוהגים כבוד במשכני. וטעם וידום אהרן שהיה בוכה בקול ואז שתק. או כטעם ואל תדום בת עינך:

ספורנו

תבא הקטרת כך היה ראוי להקטיר קטרת חדשה עתה על הגלות כבוד ה' אל כל העם ועל ירידת האש ולכן הקריבוהו לפני ה' במאמר הפנימי שנא' בו לא תעלו עליו קטרת זרה וגם אם ראויה לעשות כך אם היו מלאיה בזה חטאו לעשות עתה אשר לא צוה אותם. כאמרם ז"ל עירובין פרק הדר שהורו הלכה בפני משה רבם: (ג) וידום אהרן. שהתנחם בקדוש ה' שנקדש במותם: (ה) בכתנותם אל מחוץ למחנה. שלא חששו לפשוט את כתנות הקדש מאחר שכבר נטמאו: (ו) ראשיכם אל תפרעו. אע"פ שהיו המתים מהקרובים שמטמא להם כהן הדיוט החמיר על אלה מפני שהיו משוחים

(ד) **קרבו** שאו את אחיכם. מצאתי בתורת כהנים בפרשת מלואים רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא בחוץ מקום שהלוים מותרין שם ליכנס שנאמר ויקרבו וישאום בכתנותם אם כן למה נאמר וימותו לפני ה' נגפם המלאך והוציאם לחוץ רבי עקיבא אומר לא מתו אלא בפנים שנאמר וימותו לפני ה' אם כן למה נאמר ויקרבו וישאום בכתנותם שהטילו בהם חכות של ברזל וגררום והוציאום לחוץ ע"כ בברייתא. והטעם שאע"פ שגם הכהנים אסורין לבא בהיכל אלא בשעת עבודה אינו אלא בביאה ריקנית אבל להוציא משם טומאה או לבדק הבית יכנס שכך שנינו בתורת כהנים יכול לא יכנס לעשות רקועות תלמוד לומר אך כך היא מצותן הכהנים נכנסין שם אם אין שם כהנים נכנסין שם לוים אם אין טהורים נכנסים שם תמימים אם אין תמימים נכנסין שם בעלי מומין. ועכשיו היום הזה אין שם כהנים שהרי נצטוו שלא יטמאו להם. אבל כיון שהיה אפשר בחכות ובגרירה לא היו רשאין ליכנס שם ועל דעת ר"א מפני שאמר הכתוב ויקרבו סבר שהוא בחוץ ולכן לא אמר ויגררו בכתנותם וטעם בכתנותם כי היו לובשים בגדי כהונה והנה צוה משה להוציא אותם אל מחוץ למחנה ושם יפשיטום בגדי הכהונה וילבישום תכריכי המתים ויקברו אותם כמנהגם כשאר המתים במדבר והנה אחר כן טהרו הבגדים הקדושים והיו לשאר הכהנים:

(ו) **אל** תפרעו. אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום ולא תמותו הא אם תעשו תמותו לשון רש"י. וזה שאמר מכאן שאבל אסור בתספורת אסמכתא בעלמא היא ועוד כי לפי זה לא ידרש הא אם תעשו תמותו אבל יהיה רשות בבני אהרן שיאמר אליכם חייבין לפרוע ראשיכם ולקרוע בגדיכם כשאר האבלים ולא תמותו שלא תהיו חייבין מיתה בכך כי שאר האבלים חייבים אם לא עשו כן וכך אמרו בגמרא במשקין אבל שלא פרע ושלא פירם חייב שנאמר ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו הא אחר שלא פרע ושלא פירם חייב וכל זה כדרך האסמכתות בתלמוד. ואין פריעה ופרימה באבלות אלא מדברי סופרים או שיהיה יום ראשון הלכה למשה מסיני נלמד מן האנינות כפי דעת הגאונים אבל עיקר הכתוב הזה אזהרה בבני אהרן ושמע פירושו כבר אמרו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן ואינו אוכל ואם מת לו מת אסור לפרוע ולפרום עליו ולהטמא לו שנאמר את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום ועל כל נפשות מת לא יבא ובעבור שהוא רשאי להיות מקריב כשהוא אונן אמר בו הכתוב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו הטעם שיזהיר אותו שלא יצא מן המקדש ויניח העבודה כי זה חלול ה' הוא. והנה זו האזהרה שלא יצא מן המקדש בשעת העבודה נוהגת בכל הכהנים אבל למד בכהן גדול שמקריב אונן וכיון שכן הוא אם הניח העבודה ויצא באנינות יתחייב בכל כהן שמניח העבודה ויוצא לרצונו. והנה משה הזהיר כאן לאהרן שלא יפרע ושלא יפרום כי היא מצוה נוהגת בו לדורות שהוא הכהן הגדול. אבל בניו שהיו משאר הכהנים לא היו רשאין להקריב ביום הזה כי היו אוננין ואונן שעבד חלל והיו חייבים להטמא לאחיהם. וכן היו רשאין או חייבין לפרוע ולפרום ומשה הזהירם מכל זה הוראת שעה ולכן צוה אל מישאל ואלצפן שיטמאו למתים הם ולא הכהנים. וצוה להם שלא יפרעו ושלא יפרומו כאביהם ולא יבכו כלל:

י וַאֲחֵיכֶם֙ כָּל־בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֔ל יִבְכּוּ֙
אֶת הַשְּׂרֵפָ֔ה אֲשֶׁ֖ר שָׂרַ֥ף יְהוָֽה׃
ז וּמִפֶּ֨תַח אֹ֜הֶל מוֹעֵ֗ד לֹ֤א תֵֽצְאוּ֙ פֶּן־
תָּמֻ֔תוּ כִּי־שֶׁ֛מֶן מִשְׁחַ֥ת יְהוָ֖ה
עֲלֵיכֶ֑ם וַֽיַּעֲשׂ֖וּ כִּדְבַ֥ר מֹשֶֽׁה׃ פ
ח וַיְדַבֵּ֣ר יְהוָ֔ה אֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹֽר׃
ט יַ֣יִן וְשֵׁכָ֞ר אַל־תֵּ֣שְׁתְּ ׀ אַתָּ֣ה ׀
וּבָנֶ֣יךָ אִתָּ֗ךְ בְּבֹאֲכֶ֛ם אֶל־אֹ֥הֶל
מוֹעֵ֖ד וְלֹ֣א תָמֻ֑תוּ חֻקַּ֥ת עוֹלָ֖ם
לְדֹרֹתֵיכֶֽם׃ י וּֽלְהַבְדִּ֔יל בֵּ֥ין הַקֹּ֖דֶשׁ
וּבֵ֣ין הַחֹ֑ל וּבֵ֥ין הַטָּמֵ֖א וּבֵ֥ין הַטָּהֽוֹר׃
יא וּלְהוֹרֹ֖ת אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אֵ֚ת
כָּל־הַ֣חֻקִּ֔ים אֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֧ר יְהוָ֛ה אֲלֵיהֶ֖ם
בְּיַד־מֹשֶֽׁה׃ רביעי פ
יב וַיְדַבֵּ֨ר מֹשֶׁ֜ה אֶֽל־אַהֲרֹ֗ן וְאֶ֣ל
אֶ֠לְעָזָר וְאֶל־אִיתָמָ֣ר ׀ בָּנָיו֮
הַנּֽוֹתָרִים֒ קְח֣וּ אֶת־הַמִּנְחָ֗ה הַנּוֹתֶ֙רֶת֙
מֵאִשֵּׁ֣י יְהוָ֔ה וְאִכְל֥וּהָ מַצּ֖וֹת אֵ֣צֶל

כ' ר"פ בטעם בכיפ'
כול' חסר במ"ז
ל' ר"ס
ג'
כ' בג' נוס' כ' ומ"ל
כ' וח' ו' תנו'
ו"ז מ"ל בתורה
כן ס' ירוש' ובס"א ואל אלעזר

תְּהֵי רוּגְזָא וַאֲחֵיכוֹן כָּל בֵּית
יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּן יָת יוֹקִידְתָּא
דְּאוֹקִיד יְיָ: ז וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא לָא תִפְּקוּן דִּילְמָא
תְמוּתוּן אֲרֵי מְשַׁח רְבוּתָא
דַּייָ עֲלֵיכוֹן וַעֲבַדוּ כְּפִתְגָּמָא
דְמֹשֶׁה: ח וּמַלֵּיל יְיָ לְאַהֲרֹן
לְמֵימָר: ט חֲמַר וּמְרַוֵּי לָא
תִשְׁתֵּי אַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ
בְּמֵעַלְכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא
וְלָא תְמוּתוּן קְיָם עֲלָם
לְדָרֵיכוֹן: י וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין
קוּדְשָׁא וּבֵין חוּלָא וּבֵין
מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא:
יא וּלְאַלָּפָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
יָת כָּל קְיָמַיָּא דְּמַלֵּיל יְיָ
לְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה: יב וּמַלֵּיל
מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם אֶלְעָזָר
וְעִם אִיתָמָר בְּנוֹהִי
דְּאִשְׁתְּאָרוּ סַבוּ יָת מִנְחָתָא
דְּאִשְׁתְּאָרַא מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ
וְאִכְלוּהָ פַּטִּיר בִּסְטַר

רשי

כה אם תעשו כן תמותו: ואחיכם כל בית ישראל. מכאן שצרתן של תלמידי חכמים מוטלת על הכל להתאבל בה: (ט) יין ושכר. (ת"כ כריתות יג) יין דרך שכרותו: בבאכם אל אהל מועד. אין לי אלא בבאכם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אוהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד (ת"כ): (י) ולהבדיל. (ת"כ זבחים יז) כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד עבודתו פסולה: (יא) ולהורות. למד שאסור שיכור בהוראה יכול יהא חייב מיתה ת"ל אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה: (יב) הנותרים. מן המיתה מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנא' (דברים ט) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמדה אלא כלוי בנים שנאמר (עמוס ט) ואשמיד פריו ממעל ותפלתו של

אבן עזרא

בעדם. וטעם ואחיכם כל בית ישראל. תמצאנו רמוז בפרשת ראה אנכי: (ח) וידבר ה' אל אהרן. כי נביא היה וי"א ע"י משה כמו דבר אל אחז והזהירו שישמור הוא ובניו שלא ימותו כאשר מתו בניו הגדולים: (ט) ושכר. העשוי ממין חטה או דבש או תמרים כי היין משחית הדעת לשותיו ויתערבו לו הדברים על כן ולהבדיל כי אתה כהן גדול ותבדיל בין מקום הקדש ובין החול והוא מלשון חלול גם יתכן בין יום קדש לחול: (י) ובין הטמא ובין הטהור. בבהמה ובשרץ המים ובעוף ע"כ נכתבה אחרי זאת הפרשה פרשת זאת החיה ואחרי כן טומאת היולדת ונגעת אדם ובגד ובית ובעל קרי וזב וזבה ונדה וזה טעם ובין הטמא ובין הטהור: (יא) ולהורת את בני ישראל. שאר המצות וכן ככל אשר יורו אתכם הכהנים: (יב) קחו את המנחה. אחר שהקטירו

שמעו מוסר וחכמו: ולהבדיל ב' בטעמא בתורה וסי' בין האור בין הקרש: החל ב' בתרי לישנ' חד חסר וחד מלא וסי' בין הקדש ובין. כבד אבן ונטל החול בתראה מלא: הטהור ב' מ"ל וסי' ומכל העוף הטהור. ולהבדיל בין הקדש: ולהורת ב' וחסר וי"ו תניינא וסימן ולהורת נתן בלבו. את בני ישראל: איתמר בניו ג' מלין בטעמא פי' בג' מקומות משרתי' אזלא ומרכא בהיבה אחת לזרקא וסי' ואל איתמר בניו. אם יצאו בנות שילה. לאוצרות תולדות אהרן יין ושכר. תעני' יז נזיר ד מגילה ס

סנהדרין כב כג זבחים יז כריתות יג: חקת עולם. זבחים יח: ולהבדיל. מגילה ל שבועות יח זבחים יז יח כריתות יג: ולהורות. שבועות יח כריתות יג: בניו הנותרים. ברכות סא יומא כו תענית יז: ואכלוה מצות. זבחים ס:

בעל הטורים

ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה. שתלמיד חכם שמת הכל נעשין קרוביו: יין ושכ"ר נוטריקון אם שתה כדי רביעית יין אסור להורות: ששת נוטריקון תפלי"ת שכור תועב"ה: אתה ובניך. בגי' אלו החללים ובעלי מומין. יין ושכר אין פסוק מתחיל ביין אלא זה שהביא יללה בעולם כמ"ד שתויי יין היו לכך מתו: החול ב'. הכא ואידך כובד האבן ונטל החול כיון שהבדיל בין קודש לחול למוצאי שבת הוכא כובד האבן ונטל החול שאדם כבד במ"ש בשביל נשמה שאבדה. יין ושכר וסמיך ליה ולהבדיל. שמבדילין על היין: ולהורת. אותיות ולהורה. אליהם. בגי' זה ההלכה: ביד משה. פשי' טה במקרא:

ספורנו

משוחים כאמרו כי שמן משחת ה' עליכם: כל בית ישראל יבכו. שחסרו שני צדיקים גדולים ובכן לא יגרע יקרא דשכבי: (י) ולהבדיל. ולהורות כי יין ותירוש יקח לב כאמרו

רמבן

וזה טעם ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה ולא אתם והנה הכל שלא לערבב שמחתו של מקום והחמיר בזה להיות להם חיוב מיתה אם יערבבו השמחה כלל. ויתכן שנצטוה משה בכך מפי הגבורה ואע"פ שלא נכתב או שלמד זה ממה שנצטוה ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו כי משמרת ה' יוסיף גם היום השמיני והנה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם כי עתידין בני אהרן להיות אוננין ואע"פ כן צוה שלא יניחו המקדש א"כ לא יטמאו ולא יתאבלו כלל. והנה בני אהרן הכהנים המשוחים אע"פ שהם כהנים הדיוטים עשה דינם בימי המלואים כדין משוח מלחמה לדורות שהוא אינו פורע ואינו פורס ולא מטמא לקרובים ככהן גדול אבל אינו מקריב אונן וגם הם לא הקריבו באותו היום כמו שדרשו הן היום הקריבו את חטאתם וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול והנה בכל המקרא הזה לא נתבטל דבר במלואים שכבר קרבו הקרבנות ולערב אכלו כלם הראוי לאכילה. ואפשר שיהיה זה נוהג בכל ימיהם באלעזר ואיתמר שיהיה דינם כמשוח מלחמה בעבור שנמשחו בשמן המשחה ויהיה זה טעם כי שמן משחת ה' עליכם. וכבר הזכרתי הברייתא של תורת כהנים שאמרו ומפתח אהל מועד לא תצאו יכול בשעת העבודה ושלא בשעת העבודה תלמוד לומר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי לא יצא ואינו מחלל הוי אומר בשעת העבודה:

(ז) פן תמותו. משמע לאו אתה שומע הן: כי שמן משחת ה' עליכם. מה ת"ל שיכול אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו בשמן המשחה שאם יצאו בשעת העבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים שבכל הדורות ת"ל כי שמן משחת ה' עליכם. וכן ראיתי עוד בתוספתא של סנהדרין אמרו לו לר' יהודה אין מן המקדש לא יצא אלא בשעת עבודה בלבד. והנה לפי זה האזהרה הזו והעונש היו באהרן ובניו שאם יצאו מפתח אוהל מועד בשעת עבודה יהו חייבין ואהרן היה מקריב ביום הזה והזהירו שלא יניח העבודה ויצא אבל בניו ביום הזה אוננין היו ואינם עובדין ואיך יהיו בכלל זה. ואולי נאמר שמשה אמר לכלם ומפתח אהל מועד לא תצאו בשעת עבודה פן תמותו והם היודעים כי אהרן מקריב אונן והוא באזהרתו מעתה ובניו בכלל האזהרה והעונש כשיהיו ראויים לעבודה מיום זה ואילך. ומפני זה אמר בכאן סתם ומפתח אהל מועד לא תצאו ולא פירש עד מתי אם עד הערב או למחרתם כי הכונה שלא יניחו העבודה והיא מצוה נוהגת לדורות. ויתכן שיהיה לבניו הוראת שעה שלא יצאו משם ביום הזה כאביהם לכבוד השמחה. אבל הכהנים שבכל הדורות מוזהרים שלא יניחו עבודה מן הכתוב שאמר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל כי כל כהן שיצא ויניח עבודתו מחלל ולא הוצרכו ללמוד מכאן אלא העונש שנתרבה כל מניח עבודה ויוצא למיתה מכי שמן משחת ה' עליכם שהמשיחה לדורות היא עליהם שנאמר והיתה להם משחתם לכהונת עולם לדורותם. וכך שנו שם בברייתא של תורת כהנים מכאן אמרו הרוגי ב"ד אין מתעסקין עמהן לכל דבר שמא תאמרו הרי אנו הולכים לבתינו ומתאבלין אוננין ובוכין והלא כבר פקדנו המקום שלא תצאו מן המקדש נראה מכאן שהיתה הוראת שעה שיהיו המתים בב"ד של מעלה כנהרגין בב"ד על העבירות שבאין ושואלין בשלום הדיינין ובשלום העדים. אף כאן יעמדו לפני השם ביום חתונתו וביום שמחת לבו ביום חתונתו זה יום סיני וביום שמחת לבו זה אהל מועד:

(ט) יין ושכר אל תשת. יין דרך שכרותו לשון רש"י. ופירושו שאם הפסיק בו או שנתן לתוכו מעט מים פטור ודעתו של הרב שלא הוזהרו אלא על היין לא שאר המשכרים וללמוד שכר מן הנזיר. וכן הדבר לפי דעתי. אבל על דעת הרב ר' משה על שאר המשכרים באזהרה ושכר כפשוטו והטעם באזהרה הזאת עתה שלא יתעה הכהן בשכרות היין ויבא לידי מחשבה שאינה כהוגן וימות בה כאשר עשו בניו. ויתכן כי מה שדרשו שהיו נדב ואביהוא שתויי יין לומר כי מפני יינם טעו בזה ודרך לא שיהיה העונש מפני היין כי עדיין לא הוזהרו ממנו אבל עונשם שטעו בזה ה' כאשר רמזתי:

בבאכם אל אהל מועד. אין לי אלא בבואם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל

של משה בטלה מחלה שנאמר (דברים ט) ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא: קחו את המנחה. אע"פ שאתם אוננין וקדשים אסורין לאונן: את המנחה. זו מנחת שמיני ומנחת נחשון: ואכלוה מצות. מה ת"ל לפי שהוא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: (יג) וחק בניך. אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי. באנינות יאכלוה (ת"כ זבחי' קא):

שהקטירו ממנה לגבוה אין ראוי לאכול הנשאר כי אם מקודשים ועתה תחלו לאכול החוק שנתן לכם השם שתקחו תמיד מאשי ה' ופירושו כל מנחה שהקטירו ממנה לשם במקום טהור ואם הוא חוץ האהל והחזה והשוק תאכלו זכרים ונקבות כי כן כתוב כל טהור בביתך יאכל אותו וכן קנין כספו ויליד בית ואלמנה ששבה וכאשר תאכלו עתה השוק והחזה יהיה לכם החק לקחתו מכל זבחי השלמים: (טז) שרף. מהבנין שלא נקר' שם פועלו כמו ומורק ושוטף: (יז) במקום הקדש. פתח אהל מועד כי כן כתוב ואותה נתן השם לכם כי כאשר תאכלו אתם את

הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא: יג וַאֲכַלְתֶּם אֹתָהּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ כִּי חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ הִוא מֵאִשֵּׁי יְהוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי: יד וְאֵת חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם טָהוֹר אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: טו שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים יָבִיאוּ לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: חמישי טז וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר: יז מַדּוּעַ לֹא־אֲכַלְתֶּם אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ ׀ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־

כ"ע מ"ל במ"ג

ס'

קדמ' כי חקך וחק בניך הוא

תניין כי חקך וחק בניך נתנו

ע' כתיב י'

ט'

יין בלוש' כל אורי' כ"כ

ג' ס"פ

חצי התורה בתבות דרש מכא ודרש מכא. ל' ל'

ל' חסר י'

ד'. כ"ד

מַדְבְּחָא אֲרֵי קֹודֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא: יג וְתֵיכְלוּן יָתַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחוּלַק בְּנָךְ הִיא מִקּוּרְבָּנַיָּא דַייָ אֲרֵי כֵן אִתְפַּקָּדִית: יד וְיָת חַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא דְאַפְרָשׁוּתָא תֵּיכְלוּן בַּאֲתַר דְּכֵי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ עִמָּךְ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחוּלַק בְּנָךְ אִתְיְהִיבוּ מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: טו שׁוֹקָא דְאַפְרָשׁוּתָא וְחַדְיָא דַאֲרָמוּתָא עַל קוּרְבָּנֵי תַרְבַּיָּא יֵיתוּן לַאֲרָמָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ: טז וְיָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא מִתְבַּע תַּבְעֵיהּ מֹשֶׁה וְהָא אִתּוֹקַד וּרְגֵיז עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן דְּאִשְׁתְּאָרוּ לְמֵימָר: יז מַדֵּין לָא אֲכַלְתּוּן יָת חַטָּאתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא וְיָתַהּ יְהַב לְכוֹן

(יד) ואת חזה התנופה. של שלמי צבור: תאכלו במקום טהור. וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי קדשים הוזקקו אכילתם במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכים הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים (זבחי' נה) מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר: אתה ובניך ובנותיך. אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכול בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק תלמוד לומר כי חקך וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק לבנות: (טו) שוק התרומה וחזה התנופה. לשון אשר הונף ואשר הורם. תנופה מוליך ומביא תרומה מעלה ומוריד. ולמה חלקן הכתוב תרומה בשוק ותנופה בחזה לא ידענו ששניהם בהרמה והנפה: על אשי החלבים. כמו על חלבי האשים מכאן שהחלב למטה בשעת תנופה ויישוב המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן: (טז) שעיר החטאת. שעיר מוספי ראש חודש ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ראש חודש (ת"כ) ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל י"א מפני הטומאה שנגעה בו נשרף וי"א מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורות אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש. (זבחים קי) שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה לא נאכלו אלו כך היא בתורת כהנים: על אלעזר ועל איתמר. בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר. (ת"כ) אמר להם השיבוני על דברי: (יז) מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאה ונפסלה: כי קדש קדשים היא. ונפסלת ביוצא והם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת וגו'. שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים

לתרומות: יביאו ט' וסי' ותית ביום הששי. ושפטו את העם. שוק התרומה וחזה. למען אשר יביאו. בכורי כל אשר בארצם. והשעורים והתבן לסוסים. את המנחה בכלי טהור. יביאו לבוש מלבות. כי אל הלשכות אשר יביאו: אתך י"ו בתורה וסי' כל החיה אשר אתך. וירא אליו ה' בלילה. כי אם זכרתני אתך. וכי יגור אתך גר דפסח. וקח אתך מזקני. פעלת שכיר. ודברתי אתך מעל. ברתי אתך ברית. גר בארצכם. שוק התרומה. תשמרו את כהנתכם. וזה לך תרומת. כל תרומת הקדשים. קדמא דפסוק ונשאו. הוא תהלתך. יצו ה' אתך את הברכה: כאשר צוה ה' ג' ס"פ וסי' קרב אל המזבח. שוק התרומה. ויעל דוד דשמואל: דרש ב' בקרי'. דרש משה. ולא דרש בה': הנותרים. קדמאה הנותרים כתיב. תנינא הנותרם כתיב: ואתה ד' בקריא ג' חסר וא' מלא וסי' מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. ואתה החייתי. ואתה הרגו בחרב. ואותה לא יראה. בתרא מלא:

תולדות אהרן ואכלתם אתה. שם נס: כי כן צויתי. יומא ה זבחים נא: ואת חזה. זבחים נס: שוק התרומה. מנחות סב: כאשר צוה.
יומא ה זבחים קא: דרש דרש. זבחים קא קידושין ל: והנה שורף. פסחים כד: מדוע לא אכלתם. פסחים כב זבחים קא: ואותה
נתן לכם. שבועות ט זבחים קא מנחות ד:

רמבן

אבל לשון רש"י ותורת כהנים. והנראה לפי הפשט הזה שאין הכהן חייב מיתה בגישת המזבח ולא בביאת האהל אלא אם כן עבד שם עבודה כדרך קידוש ידים שאין האזהרה שם אלא שלא יעבוד כדרך שנאמר או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה לה' ובלשון הזה שנוי שם בספרא. רבי אומר נאמר כאן בבאכם אל אהל מועד ונאמר להלן בבואם אל אהל מועד מה להלן עשה את היביאה כביאה ואת המזבח כאהל מועד ואינו חייב אלא בשעת העבודה אף כאן עשה את היביאה כביאה ואת המזבח כאהל מועד ואינו חייב אלא בשעת העבודה כלומר שאין החיוב אלא שלא יעבוד בין שנכנס שכור או ששתה שם ועבד. ושם אמרו חקת עולם לרבות היציקות והבלילות והתנופות וההגשות הקמיצות וההקטרות המליקות וההזיות. כי מפני שאמר הכתוב להקטיר אשה לה' הוצרכו אלו לרבותם. ונראה עוד שאין החיוב הזה במקריב בבמה. ולכן יאמרו שם אין לי אלא אהל מועד מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חוקת עולם כי אזהרה לכהנים בעבודתם ואין כהן מקריב בבמה. והנה פי' בבאכם כאשר תעבדו עבודה. ואמר בלשון הזה כי כל העבודות שם היו או בתוך האהל או במזבח העולה אשר פתח אהל מועד. והכלל כי האזהרה והעונש באלו אינם אלא שלא יעבוד שתוי יין או שאינו רחוץ ידים ורגלים וכן מחוסר בגדים. אבל על הכניסה אין בה בתורה שום מניעה מאלו. ומה ששנינו רבי יוסי אומר בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין לשם וכולה מתני' מעלות דרבנן הם. וע"ד הרב ר' משה יש בכניסה בלא עבודה לאו שאין בו מיתה:

(טו) **שוק** התרומה וחזה התנופה. לשון אשר הונף ואשר הורם תנופה מוליך ומביא תרומה מעלה ומוריד. ולמה חלקן הכתוב תרומה בשוק ותנופה בחזה לא ידענו ששניהם בהרמה והנפה לשון רש"י. והנראה אלי בטעם זה כי במלואים היה השוק תרומה לה' והוקטר עם הלחם ועם החלבים והמורם מן השלמים יקרא תרומה כמו שנאמר והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה' וכל שכן אלו שהעלו אותם לגבוה שהם כלם תרומת ה' ולא יקרא בשם תנופה פי' תנופתו היתה עם החלבים והלחם כדי להקטירם לה'. אבל החזה הונף בפני עצמו ולא היה חלוק משאר הבשר אלא בתנופה ובתנופה זו בלבד נתקדש וזכה בו משה להיות לו למנה. ומפני שזכות אהרן ובניו בחזה ושוק לדורות היה מיום המלואים וזכו בשוק בתרומתו לה' ובחזה בתנופתו ושאר הבשר לבעלים יקראו לעולם השוק תרומה והחזה תנופה כאשר היה בהם ביום הזכות:

על אשי החלבים. כמו על חלבי האשים מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה לשון רש"י. ואין צורך כי אשי תואר לחלבים כמו שאמר אשי ה' ונחלתו יאכלון. ופי' הכתוב הזה שהוא טעם למה שאמר כי חקך וחק בניך נתנו מזבחי שלמי בני ישראל ואמר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו אותם בני ישראל הנזכרים להניף תנופה לפני ה' שיהיו קדושים לפניו ויהיו לך ולבניך לחק עולם כי הבאוה בתנופה אין זה מקומה אבל לפי דרכנו למדנו בה שהחלבים למטה בשעת תנופה:

(טז) **שעיר** החטאת. שעיר מוספי ראש חדש. ושלשה שעירים

ספורנו

כאמרו אל למלכים שתו יין ולרוזנים אי שכר פן ישתה וישכח מחוקק: (טו) יביאו להניף. והיה לך ולבניך שלא תזכו בהם עד אחר הנפה שאז תזכו בהם משלחן גבוה: (טז) ואת שעיר החטאת. אותו השעיר שהיה לחק עולם והוא שעיר ר"ח שהיה קדשי דורות: (יז) ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה. אע"פ שנחה לכם לא היה לכם

קרבו

עֲוֺן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ יח הֵן לֹא־הוּבָא אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי׃ יט וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי יְהוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִּיטַב בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כ וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו׃ ששי פ

יא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם׃ ב דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר

לְסַלָּחָא עַל חוֹבֵי כְּנִשְׁתָּא לְכַפָּרָא עֲלֵיהוֹן קֳדָם יְיָ׃ יח הָא לָא אִתָּעַל מִדְּמַהּ לְבֵית קוּדְשָׁא גַּוָּאָה מֵיכַל תֵּיכְלוּן יָתַהּ בְּקוּדְשָׁא כְּמָא דְפַקֵּדִית׃ יט וּמַלֵּיל אַהֲרֹן עִם מֹשֶׁה הָא יוֹמָא דֵין קָרִיבוּ יַת חַטָּוָתְהוֹן וְיַת עֲלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וַעֲרַעָא יָתִי עָקָן כְּאִלֵּין וְאִלּוּפוּן אֲכָלִית חַטָּאתָא יוֹמָא דֵין הֲתַקִּין קֳדָם יְיָ׃ כ וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר בְּעֵינוֹהִי׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן׃ ב מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דְּתֵיכְלוּן מִכָּל בְּעִירָא דְּעַל

פ

ס׳ ו׳ מלאים

ל׳ וחסר

ג׳ כ״כ . כו

אור׳ חסר

כמ״א ל׳ ודגש

ז׳ בטעם דרגא תביר

ל׳ . ג׳ ר״פ

רשי מתכפרים . (והא דלא היו בעת ההיא בעלים דבעלים הם הכהנים כאותו פעם מבואר בסוד הגלגול ע״פ בוצינא קדישא האלהי מהר״ר יצחק לוריא זלה״ה) : לשאת את עון העדה. מכאן למדנו ששעיר ר״ח היה שהוא מכפר על טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו : (יח) הן לא הובא וגו׳ . שאילו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר (ויקרא ו) וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו׳ : אכל תאכלו אותה . היה לכם לאכלה אף על פי שאתם אוננים : כאשר צויתי . לכם במנחה : (יט) וידבר אהרן . אין לשון דבור אלא לשון עז שנאמר (במדבר כא) וידבר העם וגו׳ אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה זאת אלא מדרך כבוד . אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב ת״ל (במדבר לא) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו׳ הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים זו מצאתי בספרי של פנים שני : הן היום הקריבו . מהו אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננין (זבחים קא) שהאונן שעבד חילל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן : ותקראנה אותי כאלה . אפילו לא היו המתים בני אלא שארי קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפרשת כהנים שהכהן מטמא להם : ואכלתי חטאת ואם אכלתי הייטב וגו׳ : היום . אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה : הייטב בעיני ה׳ . אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות · (כ) וייטב בעיניו . הודה ולא בוש לומר לא שמעתי : (א) אל משה ואל אהרן . למשה אמר שיאמר לאהרן : לאמר אליהם . אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר . או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר : (ב) דברו אל בני ישראל . את כלם השוה להיות שלוחים בדבר זה לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה : זאת החיה . לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות ע״ג לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה כו׳ כדאיתא במדרש רבי תנחומא : זאת החיה . (ת״כ חולין כט) מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו : את זה תאכלו וגו׳ . אף בשרצי המים אחז מכל מין ומין

אבן עזרא את החטאת השם ישא את עון העדה או פירושו אתם תשאו את החטאת והטעם כי על ידכם יכופר עונם על כן לכפר : (יח) הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה . כפר הבא על כל המצות שהוא לכהן ולקהל . ואם ישאל שואל הנה פר החטאת שורף ולא הובא את דמו לפנים בקדש והטעם הפרכת ומזבח הזהב דע שפר חטאת הוא לחטאת על המזבח ושעיר החטאת הוא לעם ובשר החטאת לכהן : אכול תאכלו . היה ראוי שתאכלו אותה . יש מדקדקים שאמרו שהה״א של התימה לא יהיה אחריו דגש עם אחד מהז׳ מלכים כי אם עם השו״א הנע ימצא והה״א פתוח בעבור שלא יתכן להתחבר שני שוא״ם נעים ובעבור שמצאו יו״ד הייטב דגוש אמרו כי זה הה״א לידיעה כה״א השבה עם נעמי הנמצאו פה העיר ההוללה ואלה הכי״ן במקום אשר הנה כן פירוש הייטב ועוד אמרו כי ואכלתי פועל עבר ואילו היה עתיד היה מלרע כמו ודברתי על הנביאים ודברתי אתך והטעם כי בני הנשרפים היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם כי העגל והאיל בעד אהרן ובניו : (יט) ותקראנה אותי כאלה . פירושו צרות או דאגות על מות הבנים ובעבור זה לא יכולתי לאכול כל חטאת רק אכלתי ממנה מה שייטב בעיני השם והטעם מה שיוציאני לידי חובה ועל דעת המעתיקים שה״א הייטב לתימה והיא מלה זרה גם על הפירוש שהזכרתי היא זרה כי לא מצאנו בכל המקרא ה״א הדעת עם פועל עתיד . ומלת ואכלתי חטאת כאילו אמר ואילו אכלתי חטאת גם מצאנו מלות לעתיד והם מלעיל פן אורש וגנבתי והטעם כי הייתי אונן ואין אונן אוכל חטאת כטעם לא אכלתי באוני : (א) וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן . בעבור שהוא הכהן המורה המבדיל בין הטמא ובין הטהור : מפרסת

פנימה ה׳ בקריי׳ וסימן הן לא הובא . כל כבודה בת מלך . וארד אל הבית פנימה . ויקראו השערים ויבואו פנימה אל חזקיהו דד״ה : אכול י׳ מלאים בלישנא וסי׳ הלא נכריות : הן לא הובא את דמה . האכול אכלנו מן המלך . אכול השנה ספיח דמלכים . וחברו דישעיה . ערוך השלחן צפה . אכול ושתו בי מחר . ואכלתם אכול ושבוע . אכול ואין לשבעה . אכול ושבע והותר : ותקראנה ד׳ ג׳ כתיב ה׳ וסימן ותקראנה אתי כאלה . ותקראנה לו השכנות . ב׳ בפסוק . ותקראן לעם לזבחי אלהיהן . בתרא חסר : וידבר ה׳ ז׳ בטעם דרגא תביר וסימן אני ה׳ דבר אל פרעה . זאת החיה . ונתנו ללוים מנחלת . וחברו דערבות . צו את בני ישראל . וידבר ה׳ אליכם מתוך האש . וידבר ה׳ ביד עבדיו הנביאים אל מנשה ואל עמו . ונמסר גם בסדר וארא :

תולדות אהרן הן לא הובא . פסחים פב פג (פסחים לה) זבחים פב קא : אכול תאכלו . זבחים קא : כאשר צויתי . יומא ה זבחים קא : הן היום . זבחים יז קא : ותקראנה אותי . זבחים קא : ואכלתי חטאת . שם עא : וישמע משה . שם קא : זאת החיה . חולין מב עא : מכל הבהמה . שם ע״א : וכל בהמה . מכות יח שם חולין שם :

בעל הטורים אשר תאכלו בגימט׳ היא אכול ושאינה היא לא תאכל . אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ . למעוטי שור הים הורא דימא אסור :

ספורנו

לכם רשות לשרפה כי לא נתנה לכם אלא לאכלה לשאת את עון העדה : (יט) הן היום הקריבו . כמו הן ישלח איש את אשתו . הן ישא איש בשר קדש . וטעמו אם היה הענין כן שהיו אלה מקריבים חטאתם של חובה ואת עולתם של נדבה אע״פ שאינם קדשי צבור לדורות והיינו אוכלים החטאת היום בהיותנו אוננים : הייטב בעיני ה׳ . שנאכל קדשי דורות באנינות הלא דבר ידוע הוא שאין אכילת אונן בכונה ראויה לכפר כאמרו בקדשים קלים לא אכלתי באוני ממנו ואע״פ שצוית שנאכל באנינות את המנחה שהיא קדשי שעה לא יתחייב זה בקדשי דורות : (כ) וייטב בעיניו . שמח אל טוב סברת אחיו ובניו שהטיבו לראות ולהורות : **יא** (ב) החיה אשר תאכלו . הנה אחר

רמבן

קרבו בו ביום קחו שעיר עזים לחטאת ושעיר נחשון ושעיר ראש חדש ומכלם לא נשרף אלא זה . ונחלקו בדבר חכמי ישראל יש אומרים מפני טומאה שנגעה בו נשרף . ויש אומרים מפני אנינות נשרף לשון רש״י . ועל דעת האומר מפני טומאה נשרף כתב הרב בפסוק ואכלתי חטאת היום היום אסור אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה כי לפי זה אם מפני אנינות היה להם לאכלו בערב אלא קסבר אנינות לילה דאורייתא :

(יט) **הן** היום הקריבו . מהו אומר אלא אמר להם משה שמא זרקתם דמה אוננין שהאונן שעבד חילל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן לשון רש״י . וכך הוא בגמרא בפרק טבול יום ודלמא אקריבתיה ופסלתיה . ואני תמה שהרי קודם האנינות נעשו כל הקרבנות דכתיב וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים . ואחר כן נכנסו לאהל מועד והתפללו. ואח״כ ירדה האש לקרבנות ואז הקטירו נדב ואביהוא קטרת זו. ושמא לא היה משה רואה את מעשיהם וחשש שמא מצאו דם השעיר הזה שלא נזרק עדיין וזרקוהו . ואהרן אמר לו הלא הזריקה שלי היא וכשנזרקה מידי נזרקה ולא נפסלה באנינות ומשא ומתן של הלכה היה אבל לא נעשה בכהן דבר באנינות כלל :

יא (א) **אל** משה ואל אהרן וגו׳ דברו אל בני ישראל . והמצות בפרשיות האלה נוהגות בישראל ובכהנים . אבל ענינה מרובה בכהנים כי הם צריכים להשמר תמיד מנגיעת הטומאה בעבור שיצטרכו לבא במקדש ולאכול בקדשים ועוד כי אם שגגו ישראל בהם חייבין להביא עליהם קרבן שיקריבוהו הכהנים . ועוד שצוה אותם להבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור . והנה הם צריכים להורות לישראל הטמא והטהור שיזהרו בהם . ע״כ היה הדבור בזה אל משה ואל אהרן שניהם או למשה שיאמר לאהרן . וצוה לשניהם דברו אל בני ישראל . ולכך נאמר בספר ת״כ . ויזהיר בפרשה באכילה בטומאה שלא יטמא המשכן וקדשיו :

(ג) **מכל** הבהמה אשר על הארץ . פשוטו מכל הבהמה **אשר על פני הארץ** כהטעם מכל אשר בעולם . ומדרשו מפני שיש חיות בים ואין מותרן בסימנין אלא
אלא

רשי

ומין ומראה להם. וכן בעוף ואת אלה תשקצו מן העוף. וכן בשרצים וזה לכם הטמא. זאת החיה מכל הבהמה. מלמד שבהמה בכלל חיה (מנחות ג): (ג) מפרסת. כתרגומו סדיקא: פרסה. פלאנט"א בלעז: ושוסעת שסע. שמובדלת מלמעלה ולמטה בשתי צפרנים כתרגומו ומטלפן טלפן שיש שפרסותיו סדוקות מלמעל' ואינן שסועות ומובדלות לגמרי שמלמטה מחוברות (חולין ע"א): מעלת גרה. מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה. כך שמו ויתכן להיות מגזרת (שמואל ב יד) מים הנגרים שהוא נגרר אחר הפה ותרגומו פישרא שע"י הגרה האוכל נפשר ונמוח: בבהמה. תיבה יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו (ת"כ חולין פד): אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה (זבחים לד): (ח) מבשרם לא תאכלו. אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין אמרת ק"ו ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות וכו': מבשרם. על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו. יכול יהו ישראל מוזהרים על מגע

עַל־הָאָרֶץ׃ ג כֹּל ׀ מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע פְּרָסֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ ד אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִסֵי הַפַּרְסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ה וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ו וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת גֵּרָה הִוא וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה הִוא לָכֶם׃ ז וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ח מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃ ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר

י"ע ר"פ
ל׳ וחסר
ו׳ דגשים
כ׳ ר"פ בענין
ג׳ כתיב יו"ד
כ׳ חד מלא וחד חסר
ט׳ כתיב ה"א
ל׳ ומ"ל וא׳ וכלפעוני יפרס
כ׳
ל׳
לית כפסוק סיא והוא הוא
ל׳

אַרְעָא׃ ג כֹּל דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְפָא טִלְפִין פַּרְסָתָא מַסְקָא פִּשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן׃ ד בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְדִּיקֵי פִּשְׁרָא וּמַסְדִּיקֵי פַּרְסָתָא יָת גַּמְלָא אֲרֵי מַסִּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסָתָא לָא אַסְדִּיק מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ ה וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסִּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסָתָא לָא אַסְדִּיק מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ ו וְיָת אַרְנְבָא אֲרֵי מַסְּקָא פִּשְׁרָא הִיא וּפַרְסָתָא לָא אַסְדְּקָא מְסָאֲבָא הִיא לְכוֹן׃ ז וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וּמְטַלְפָא טִלְפִין פַּרְסָתָא וְהוּא פִּשְׁרָא לָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ ח מִבִּשְׂרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִלְתְּהוֹן לָא תִקְרְבוּן מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן׃ ט יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּבְמַיָּא כֹּל דְּלֵיהּ צִיצִין

אבן עזרא

(ג) מפרסת. שם התואר וכן מקרן מפריס והטעם כל שהיא מתוארת שהיא בעלת פרסה: ושוסעת שסע. שם התאר והטעם שפרסותיה שסועות: מעלת גרה. מגזרת גרון ומעלת פועל. והזכיר הגמל והשפן והארנבת והחזיר בעבור שיש לכל אחד הסימן האחד ודרך לשון הקדש להזכיר הזכר מכל מין כי הנקבה בכלל הזכר היא והזכיר ארנבת יש אומרים לפי שלא ימצא הזכר מהם וי"א שהזכר ישוב נקבה והפך הדבר והראשון קרוב אלי: (ח) ובנבלתם לא תגעו. והכתוב לא הזכיר הנוגע שיטמא עד הערב רק מדברי קבלה ידענו זה והנה הנוגע בזדון יש עליו מלקות כי הוא עבר על לא תעשה ואם רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה הנה לא הותר הדג שהוא באגמים כי הכתוב פרט בימים ובנחלים. סנפיר וקשקשת כדברי המתרגם ארמית:

שרן

בבהמה ו׳ דגשים וסי׳ בעוף בבהמה דנח. מעלת גרת בבהמה דתורת כהנים. וחברו דמשנה תורה. אל תשקצו את נפשותיכם. ופדה בערכך. ליש גבור בבהמה. ונמסר גם בסדר נח: מעלי ג׳ כתיב יו"ד וסי׳ אך את זה לא תאכלו. אך את זה דמשנה תורה. ועד מעלי שמשא. וכל שארא מעלה המעלת למעלה

ספורנו

אחר שהתנצלו ישראל את עדים הרוחני שקנו במתן תורה אשר בו היו ראוים לשרות שכינה עליהם בלתי אמצעי כאמרו בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך כמו שיהיה הענין לעתיד לבא כאמרו ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. מאס האל ית׳ אחר כך מהשרות עוד שכינתו ביניהם

בעל הטורים

ממעלי הגרה. מלא יו"ד י׳ מינין מעלי גרה שור כשב ועז וז׳ מיני חיות: טמאים הם לכם וסמיך ליה את זה תאכלו רמז תמרה דימאה פרי. לא הזכיר בדגים שמות לפי שמכוסים מבני אדם אין להם שמות:

תולדות אהרן אותה תאכלו. זבחים כד (תרומות עה): אך את זה. בכורות ו יו: ממפריסי בכורות יו: ואת הגמל. חולין נט בכורות ו: ואת השפן. בכורות ו: ואת הארנבת. שם (מגילה ע): ואת החזיר. חולין שם בכורות שם: מכל אשר במים. חולין סו סו שבועות ה: סנפיר. חולין סג נדה נא:

רמבן

אלא כדגים. לפיכך אמר אשר על הארץ להוציא מה שבים:

(ג) **כל** מפרסת פרסה ושוסעת שסע מעלת גרה. טעם הכתוב הזה שכל בהמה שיהיו בה שני הסימנין הללו תאכלו אבל לא תאכלו בא׳ מהם והיה ראוי שיאמר כן בדרך כלל אלא שפרט הגמל והשפן והארנבת בגרה והחזיר בפרסה מפני שאין אחרים בעולם בסימן האחד לבדו. וחזר ואמר מבשרם לא תאכלו ללאו. וכתב רש"י אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין אמרת קל וחומר מה אלו שיש בהם קצת סימני טהרה וכו׳ ולשון סיפרא מה אלו שיש בהם סימני טהרה הרי הם בלא תעשה על אכילתם. שאר בהמה טמאה שאין בה סימני טהרה אינו דין שתהא בלא תעשה על אכילתה נמצאו הגמל והשפן והארנבת והחזיר מן הכתוב ושאר בהמה טמאה מקל וחומר נמצאת מצות עשה שלהן מן הכתוב מצות לא תעשה מקל וחומר עד כאן הברייתא. אבל לפי דעתי אינה עולה כהוגן לפי סוגיות התלמוד. שאם כן לא יהא לוקה על שאר בהמה טמאה שאינה באה אלא מדין קל וחומר שאין מזהירין מן הדין וכך אמרו בתורת כהנים באחותו שאסר הכתוב אחותו בת אביו או בת אמו והוצרך לרבות בכתוב אחותו שהיא בת אביו ובת אמו אע"פ שבאה בקל וחומר ויש בה שם שתיכן לומר שאין מזהירין מן הדין כדאיתא ביבמות בפרק כיצד אבל הברייתא הזו שהיא שנויה כדברי האומר עונשין מן הדין במסכת סנהדרין או שאינה מתרצתא והטעם במלקות שאר בהמה טמאה מפני שאמר הכתוב באיסור השפן מפני שאין מפריס פרסה ובחזיר מפני שאינו מעלה גרה אם כן כל שאינו מעלה גרה ומפריס פרסה הוא בשם האיסור הזה ואין צורך לקל וחומר כלל:

אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה לשון רש"י. וכך היא בת"כ. והרב רבי משה אמר שהוא למעט בשר האדם אותה תאכלו ולא אדם ובשרו וחלבו בעשה. ולא מצינו שידרש כן לרבותינו ושמא חשב זה ממה ששנינו שם בת"כ יכול אף בשר מהלכי שתים וחלב מהלכי שתים יהיו בלא תעשה על אכילתן תלמוד לומר זה לא תאכלו זה בלא תעשה על אכילתו ואין בשר מהלכי שתים וחלב מהלכי שתים בלא תעשה על אכילתן וידון הרב מזה שאינו בלא תעשה אבל הוא בעשה ודרשו מן הכתוב אותם תאכלו ואין הדבר כן שבפי׳ אמרו חכמים בדם מהלכי שתים וחלב מהלכי שתים שאפילו מצות פרוש מדבריהם אין בו ואם היה בשרו אסור כל היוצא מן הטמא טמא ודם השרץ ודם האדם מיעטו אותן חכמים מאיסור דם ואמר דם השרץ כבשרו לוקה עליו משום שרץ שאין בו משום דם ועשאוהו כבשר. אבל מה שאמרו שאינן בלא תעשה על אכילתן לומר שלא תמעט ממנו והן מותרין. אבל לפי דעתי יהיה זה כבשר מן החי. אבל המת למדו בו ג"ש מעגלה ערופה שאסור בהנאה:

(ז) **ואת** הארנבת. מין שיקראו כן בלשון הקדש הזכר והנקבה ממנו וכן היונה ובעופות היונה אין שם הזכר חלוק מן הנקבה ויש רבים ששמותם בלשון זכר ואין לנקבותיהם שם אחר גמל שפן חזיר דוב עורב פרה ודוב תרעינה וכן תור בעופות. ולכך אמר הכתוב שתי תורים או שני בני יונה יזכיר בתורים שהן בלשון זכר שתי וביונה שני להודיע שאין קפידא בהם. ואל תשיב עלי מלשון רבותינו שיאמרו פרה וחזירה ויאמרו גמל הבא מן הגמלה כי ישאלו בהם לשון לבאר כוונתם וטעם האיסור באלו שאינן בעל שני הסימנין:

(ח) **ובנבלתם** לא תגעו. אינה אזהרה לאסור לנו הנגיעה. אבל יאמר ובנבלתם לא תגעו כי טמאים הם לכם כלומר לא תגעו בהם בלתי אם תטמאו. והענין לומר שיחשוב כל נוגע בהם שהוא טמא ויזהר מן המקדש ומן הקדשים ושמא המדרש שאמרו רבותינו ובנבלתם לא תגעו ברגל כלומר לא תגעו בו בשעה שאתם חפצים להיות טהורים כי טמאים הם ולא תעלו בהם לרגל אבל אין הנגיעה נמנית בלאו שאין הנוגע בנבלה ברגל מן הלוקין את הארבעים. ומה שאמר חייב אדם לטהר עצמו ברגל מצוה מדברי סופרים. ואין מזה מן התורה עשה או לא תעשה זולתי מצות העלייה או שיהא ובנבלתם לא תגעו ברגל אסמכתא כשאר אסמכתות הרבה ששנויות שם בת"כ ועוד שנו שם אחרים אומרים יכול אם נגע אדם בנבלה ילקה ארבעים תלמוד לומר ובאלה תטמאו. יכול אם ראה אדם את הנבלה ילך ויטמא

וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים
אֹתָם תֹּאכֵלוּ׃ י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ
סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים
מִכֹּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה
אֲשֶׁר בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם׃
יא וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא
תֹאכֵלוּ וְאֶת־נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ׃
יב כֹּל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת
בַּמַּיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ יג וְאֶת־
אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן־הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ
שֶׁקֶץ הֵם אֶת־הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס
וְאֵת הָעָזְנִיָּה׃ יד וְאֶת־הַדָּאָה וְאֶת־
הָאַיָּה לְמִינָהּ׃ טו אֵת כָּל־עֹרֵב
לְמִינוֹ׃ טז וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־
הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ

ס' דגשים
ס' דגשים
יש ר"ס
ג' ובאתנח שקץ הוא
ד'. ס'
ג'. ב'. ג'

וְקַלְפִין בְּמַיָּא בְּיַמְמַיָּא
וּבְנַחְלַיָּא יָתְהוֹן תֵּיכְלוּן׃
י וְכֹל דְּלֵית לֵיהּ צִיצִין
וְקַלְפִין בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחְלַיָּא
מִכֹּל רִחֲשָׁא דְמַיָּא וּמִכֹּל
נַפְשָׁא חַיְתָא דִּבְמַיָּא שִׁקְצָא
אִנּוּן לְכוֹן׃ יא וְשִׁקְצָא יְהוֹן
לְכוֹן מִבִּשְׂרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן
וְיָת נְבֵלַתְהוֹן תְּשַׁקְּצוּן׃
יב כֹּל דְּלֵית לֵיהּ צִיצִין
וְקַלְפִין בְּמַיָּא שִׁקְצָא הוּא
לְכוֹן׃ יג וְיָת אִלֵּין תְּשַׁקְּצוּן
מִן עוֹפָא לָא יִתְאַכְלוּן
שִׁקְצָא אִנּוּן נִשְׁרָא וְעַר
וְעַזְיָא׃ יד וְדַיְתָא וְטָרְפִיתָא
לִזְנַהּ׃ טו יָת כָּל עוֹרְבָא
לִזְנֵיהּ׃ טז וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא
וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָּא

ת' כתיב : בימים ה' דגשים וסימן פרו ורבו ומלאו את המים . וכל אשר אין לו סנפיר . את זה תאכלו מכל אשר במים . ואהה כתנים בימים . בימים וכל תהומות : כל אשר אין לו ו' זוגין מתחלפין חד בדרגא וחד במאריך וסימן ואברהם היו יהיה . וכי יגוף שור איש . יהיה שלום . לא תהיה משכלה . לו תהיה שוק . וכל אשר אין לו דמשנה הורה . כל אשר לו דויקרא . כי לא יכלו להראות . כי לא יכול לעשותו . הפך ידך דמלכים . הפך ידך דד"ה . תהי נא ידך . כל אשר תמצא ידך : שקץ הם ג' וסי' וכל אשר אין לו . ואת אלה תשקצו . כל הולך על גחון : למינו ד' בתורה וסימן עץ פרי עושה פרי . ואת כל עורב . וחברו דמשנה תורה . את הארבה למינו : ואת בת . ה' דסמוך בקריי' וסימן ואת בת היענה דתורת כהנים וחברו דמשנה תורה . ערות אשה ובתה לא תגלה . ואת בת פרעה דמלכים . וחברו דד"ה :

מגע נבלה ת"ל (ויקרא כא) אמור אל הכהנים וגו'. כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין קל וחומר מעתה ומה טומאת מת שהיא חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה שהיא קלה לא כל שכן ומה ת"ל לא תגעו ברגל (ת"כ ר"ה יז) : (י) סנפיר . אלו ששט בהם : קשקשת . אלו קליפין הקבועים בו כמו שנאמר (שמואל א יז) ושריון קשקשים הוא לבוש : שרץ . בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ : (יא) ושקץ יהיו . (ת"כ) לאסור את עירוביהן אם יש בו בנותן טעם (חולין צט) : מבשרם . אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות : ואת נבלתם תשקצו. (חולין סז) לרבות יבחושין שסיננן . יבחושין מושילונ"ש בלעז : (יב) כל אשר אין לו וגו'. (ת"כ) מה ת"ל שיכול אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימנין שלו ליבשה השירן במים מנין ת"ל כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים הא אם היו לו במים אע"פ שהשירן בעלייתו מותר : (יג) לא יאכלו . (שבת קיד) לחייב את המאכילן לקטנים שכך משמעו לא יהו נאכלין על ידך או אינו אלא לאסרן בהנאה תלמוד לומר (דברים יד) לא תאכלו באכילה אסורין בהנאה מותרין . כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותיהם וכולן מין אחד : (טז) הנץ . אישפרוי"ר : שלך

(י) שרץ המים . הם הקטנים שנבראו מן המים ובמים נפש חיה מזכר ונקבה. ואחר שאמר שקץ הם לכם אמר ושקץ יהיו לכם לפרש מה שהוא שקץ והוא מבשרם לא תאכלו והנה הדג יקרא בשר רק מה שאמרו חז"ל בנדרים הוא על מנהג דברי אלה הדורות והוסיף כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת להיות כלל לכל מים כי לא הזכיר בתחלה רק הימים והנחלים : (יג) הנשר . ידוע גם זה עוף שיקרא כן בלשון ישמעאל יש כדמות ראיה שהיא כן ובעבור היות שתי הלשונות קרובות : העזניה . אף ע"פ שיש דברי יחיד שאיננה בישוב טעה הגאון שתרגם אותה אלענקא כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נברא אלא למשל וכן יודו חכמי לשונם אם כן לא יתכן שיאסר השם הדבר שלא היה : (יד) ואת הדאה . שם כלל לשני מינים והם דאה ודיה כמו ואת הצפור לא בתר עם תור וגוזל והנה צדקו המעתיקים שאמרו כי ראה היא דאה וסרה טענת רבי יונה שאמר איך יתכן לאמר השמר לך מהאריה והליש . ויש אומרים שנשר מן אשורנו ופרס מן הלא פרס לרעב . ועזניה מן עוז והנו"ן נוסף והוא הנקרא עקב"א ודאה מן כאשר ידאה הנשר ואיה שמנהגה לשבת באיים ידועים . ועורב מלשון ערב בעבור שחרותו : (טז) בת היענה . יש אומרים שהוא מין שלא ימצאו זכרים כמו הארנבת ואין מלת בת' טענה כי אינם זכרים רק הם נקבות כמו יעלים ורחלים : ואת התחמס . מגזרת חמס : ואת השחף . מוליד השחפת : והנץ . יש לו נוצה

בעל הטורים

את הנשר . פתח בנשר שהוא מלך בעופות . נשר נוטר נוקם דכתיב התחדש כנשר נעוריכי : התחמס . תומם ותוכל : הנץ . בעל נוצה פורש ומגלת אבר עופות והוצאם :

תולדות אהרן במים . שבועות כ : (מבשרם לא תאכלו . נזיר ד) : ואת נבלתם . חולין סו : אשר אין לו . שם סו (בכורים כד) : ובנבלתם . ר"ה יו : הנשר . חולין סא : ספרא העזניה . שם וסב : הדאה . שם סג : האיה . שם : למינה שם : עורב . שם : בת היענה . שם כד : הנץ . שם סג :

רמבן

תלמוד לומר ובנבלתם לא תגעו והא כיצד הוי אומר רשות וזה עיקר הדין מן התורה :

(ט) **סנפיר** וקשקשת . סנפירים אלו השט בהם קשקשת אלו הקבועים בו לשון רש"י וכן הוא בגמרא במסכת חולין . אבל לא תבין מלשונם שהן קבועים בגופן ממש ודבוקים בעור הדג אבל קראום קבועים שאינן נדין ממנו ולא מזדעזעין בו כבנפיר והם הקליפין העגולים שגלדה דומה לצפורן שהם נפשטין מעור הדג ביד או בסכין אבל כל שהוא קבוע ודבוק בעור הדג ואיננו נעדר מן העור כלל איננו קשקשת ובעליו אסור הוא . ולכך אמרו בגמרא דקשקשת לבושא הוא ולשון תוספתא אלו הן הקשקשים שמלובש בהן וסנפירים ששט בהן וזהו תרגומו של אונקלוס שאמר קלפין שהן קליפין שעל העור נפשטין ונקלפין ממנו כקליפי האילנות והפירות . וכן ענין הכתוב שאמר ושריון קשקשים הוא לבוש . שהשריונות כולן עשויים מן הטבעות ויש שעושים בהם קלפים לסתום פיות הטבעות שלא יכנס בהן חץ דק והקליפין ההם נקראו קשקשים . וכך הזכירו חכמים בגמרא פרק חלק לבושי שריון קליפה ויונתן ב"ע תרגם ושריון גלבין מלשון תער הגלבין הם הרצענין יתכוין לומר כי היה כסוי פי טבעת השריון ההוא כקליפי עור הדג שמבשלין העור החזק ומכסים השריונות בהן כי כן עושים גם היום והבן זה . וטעם הסנפיר והקשקשת כי בעליהן שוכנים לעולם בעליון המים ובגלגליהן ויקבלו גדול באויר הנכנס שם ולכן יש בהם קצת חום דוחה מהם שפעת הלחות כאשר יעשה הצמר והשער וגם הצפרנים באדם ובבהמה ושאין לו סנפיר וקשקשת ישכון לעולם בתחתיות המים ובעכוריהם ולרוב הלחות ואפיסת החום לא ידחה מהם דבר ועל כן הם בעלי לחה קרה דבקה קרובה להמית והיא ממיתה בקלת המימות כאגמים המעופשים :

(י) **מכל** שרץ המים . אמר ר"א כי שרץ הקטנים שיבראו מן המים ונפש החיה מזכר ונקבה ולפי דעתי כי שרץ המים כלל לדגים השטים במים כי כל לשון שריצה תנועה ומכל נפש החיה הם חיות שבים שיש בהם רגלים והולכות עליהם כחיות השדה והנה לכלם דין אחד . ומדרש ת"כ חיה זו חית הים נפש להביא בן הסירני יכול יהא מטמא באהל כדברי בן אבינאי ת"ל שקץ תשקצו :

(יא) **ואת** נבלתם תשקצו . לרבות יבחושין שסיננן יבחושין שקורין מושקיול"ש בלעז לשון רש"י . ואני תמה בו שהמין ההוא פורש מן היין תמיד ופורח באויר ונח על הארץ ואפי' משעת פריחתו נאסר כדאמרינן בפרק אלו טרפות בעי רב יוסף פרשה לאויר העולם מהו וכ"ש שהוא נח על הכלים ועל הארץ למרחוק בכל בית האוצר כל היום תדיר וקריגא ביה השורץ על הארץ אבל המין ההוא יתוש שמו ונעשה ביין כדאמרינן באגדה של טיטוס הרשע והיבחושים שהוזכרו כאן מין שטמון במים ובוחשין אותו בכף ומוציאין אותו מלשון אין בוחשין את השתית בשבת ובגמרא דזבחים פרק שני אמר כל המשלים למי מקוה משלים למי כיור לרביעית אין משלים . ושאלו אי למעוטי יבחושים אדומים אפילו בעינייהו נמי דתניא רשב"ג אומר כל שתחלתו מן המים מטבילים בו שהוא מין שתחלתו מן המים וכן נמי נמצאים בשמרי יין תדיר תולעים לבנים מאד שהם נבראים מגסות היין ומסננין אותן . וראיתי בפירושיו שם שכתב יבחושים אדומים כמין יתושים בלא כנפים כדרך שגדלים בשולי חביות יין שלנו מבחוץ ויבחושים דקים אף כן נבראו מן המים . ואולי בכך נתכוון בכאן למין שאין לו כנפים ואינו נפרש מן המים אלא ע"י סינון . וגם הם באותו שם הלעז הם נקראים אבל הרב בפי' מסכת חולין כתב יבחושים כמו יתושים דקים הנמצאים במרתפות של יין והכלל שהוא מין שאינו שורץ על הארץ כלל :

(יג) **ואת** אלה תשקצו מן העוף . לא נאסרו מכל העופות אלא אלו הנזכרים בפרשה זו בלבד עם מיניהם כאותן שנאמר בהם למינו ולמינהו

מי

לְמִינֵהוּ׃ יז וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשָּׁלָךְ וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף׃ יח וְאֶת־הַתִּנְשֶׁמֶת וְאֶת־הַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָם׃ יט וְאֵת הַחֲסִידָה הָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְאֶת־הַדּוּכִיפַת וְאֶת־הָעֲטַלֵּף׃ כ כֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ כא אַךְ אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע אֲשֶׁר־לֹא לו קרי כְרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנַתֵּר בָּהֵן עַל־הָאָרֶץ׃ כב אֶת־אֵלֶּה מֵהֶם תֹּאכֵלוּ אֶת־הָאַרְבֶּה לְמִינוֹ וְאֶת־הַסָּלְעָם לְמִינֵהוּ וְאֶת־הַחַרְגֹּל לְמִינֵהוּ וְאֶת־הֶחָגָב לְמִינֵהוּ׃ כג וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף אֲשֶׁר־לוֹ אַרְבַּע

י"ד בתו' ל'.ג'
ב'.ב'
ג'. ג'
ג'
ט"ו כתיב לא וקריין לו
ד'. ט"ו
י"ד
כ'

וְיַת נַצָּא לִזְנוֹהִי׃ יז וְיַת קַרְיָא וְשָׁלֵינוּנָא וְקִפּוּפָא׃ יח וְכַוְתָא וְקָאתָא וִירַקְרֵיקָא׃ יט וְיַת חֲוַרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּפָא׃ כ כֹּל רִחֲשָׁא דְעוֹפָא דִּמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן׃ כא בְּרַם יַת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל רִחֲשָׁא דְעוֹפָא דִּמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע דְּלֵיהּ קַרְסוּלִין מֵעֲלָוֵי רַגְלוֹהִי לְקַפָּצָא בְהוֹן עַל אַרְעָא׃ כב יַת אִלֵּין מִנְּהוֹן תֵּיכְלוּן יַת גּוֹבָא לִזְנֵיהּ וְיַת רָשׁוֹנָא לִזְנוֹהִי וְיַת חַרְגּוֹלָא לִזְנוֹהִי וְיַת חַגְבָא לִזְנוֹהִי׃ כג וְכֹל רִחֲשָׁא דְעוֹפָא דְּלֵיהּ

רשי

(יז) שלך: (חולין סג) פירושו רבותינו זה השולה (פי' מגביה) דגים מן הים וזהו שתרגם אונקלוס ושלינונא: כוס וינשוף. הם צואיטי"ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחר דומה לו שקורין ייב"ן: (יח) תנשמת. היא קלב"א שורי"ץ ודומה לעכבר ופורחת בלילה ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים וקורין לה טלפ"א: (יט) החסידה. זו דיה לבנה ציגוני"ה ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות: האנפה. היא דיה רגזנית וכדומה לו שקוראין אותו הירו"ן: הדוכיפת. תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלעז הרופ"א ולמה נקרא שמו דוכיפת שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכת גיטין (דף סח) בפרק מי שאחזו: (כ) שרץ העוף. הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ כגון זבובים וצרעין ויתושין וחגבים: (כא) על ארבע. על ד' רגלים: ממעל לרגליו. סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ד' רגליו וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שני כרעים ופורח ויש הרבה כאותן שקורין לנגוסט"א אבל אין אנו בקיאין בהן שארבעה סימני טהרה נאמרו בהם ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולין אלו כרעים הכתובים כאן וכנפיו חופין את רובו וכל סימנין הללו מצויים באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהן: (כג) וכל שרץ העוף וגו'. (ת"כ) בא

אבן עזרא

נולה רבה והקרוב שהוא הידוע הפורש כנפיו תמיד לפאת דרום כי יבקש מקום חם: (יז) הכוס. ככוס חרבות וי"א שהוא נכסה מעין אדם על כן ישכון במקום שאין שם ישוב: השלך. י"א עוף מנהג תולדתו להשליך ילדיו: ינשוף. עוף יעופף בנשף כי לא יראה ביום מפני להט אור השמש: (יח) והתנשמת. כל רואהו ישום גם זה השם נמצא בשרצים: והקאת. י"א שיש עוף מנהג תולדתו להקיא מאכלו: הרחם. אמר הגאון שהוא בלשון קדר בחלוף חי"ת בכ"ף כי בכתבם אות אחד להם ואחרים אמרו שהוא עוף מרחם על בניו: (יט) החסידה. היא הנראית למועדים ידועים בשנה וי"א שהיא מפזרת חסד בדרך רחוקה: האנפה. שיתאנף מהרה: הדוכיפת. אמרו כלדוקים שהיא התרנגולת ואלה טפשי עולם כי מי הגיד להם: העטלף. עוף קטן יעוף בלילה והיא מלה מרובע: ודע כי מלת תשקצו מן העוף. בדקדוק הטעם היא מעט רחוקה ממלת אל תשקצו את נפשותיכם כי הנפשות פעולים ובעוף טעמו שתדעו שהם שקץ ויהיו נחשבים לכם לשקץ וכל שרץ קטן שיעוף פעם ופעם הולך על ארבע שקץ: (כא) אשר לא כרעים. העיקר להיות לו עם וי"ו: לנתר. אין לו אח והמתרגם אמר לקפצא בהון כמו מקפץ וטעם ודולג ואמת תרגם. נקרא ארבה. מלשון רבוי: (כב) הסלעם. מין יעלה בסלעים: החרגול. אם היא מרובעת אין לו אח ואם היא ב' מלות כמלת לפלמוני המדבר תהיה תולדתו הפך תולדת הסלעם: החגב. ידוע מלשון ישמעאל. וטעם אשר לו ארבע רגלים

למינהו י"ד בתורה וסי' ותוצא הארץ דשא ב' בו. ויברא אלהים את התנינים. ויעש אלהים את חית הארץ. מהעוף למינהו ב' בפסוק. המה וכל החיה למינה ב' בפסוק. הנץ הסלעם החרגל החגב הצב למינהו: לרגליו ד' וסי' ותגע לרגליו. ויצא רשף. ונמסר גם בסדר שמות: לו דכתיב לא ט"ו וסי' אשר לא יערה. אשר לא כרעים. אשר לא חומה. ולא נתכנו עלילות. לא אהיה ואתו אשב. לא חיו תחיה. לא הגדלת השמחה. בכל צרתם לא צר. הוא עשנו ולא אנחנו. ימים יוצרו ולא אחר בהם. הן יקטלני לא איחל. לא אחריש בדיו. קללת חנם לא תבא. אמרים לא המה. ולא אנחנו זבהים: ת"כ בל אשר אין לו ס"ת וכל אשר אין לו. תורת כהנים את כל ערב משנה תורה ואת כל ערב ואפ"ס ויכו את עורב בצור עורב ואת זאב:

תולדות אהרן למינהו. שם: שלך. שם: תנשמת. שם: קאת. שם: רחם. שם: חסידה. שם: האנפה. שם: למינה. שם: דוכיפת. שם: אשר לא כרעים. שם שם סו: לנתר בהן. ב"ק לה: את אלה. חולין סה: הארבה. שם סו: למינהו. שם: הסלעם. שם:

בעל הטורים

הכוס. כוס חרבות ונכסה מן העין: השלך. שעולה דגים מן הים: הינשוף. עף בנשף ואינו נראה ביום מפני אור השמש: התנשמת. כל הרואה אותה ישום: הקאת דרכו להקיא מאכלו: הרחם שמרחם על בניו: עורב למינו בגי' זרזר. בשרצים לא התיר בהם כלום בשביל הנחש שהוא מסס:

רמבן

כי הכתוב לא הזכיר סימן בעוף טמא לאיסור או בטהור להיתר אבל אמר ואת אלה תשקצו מן העוף לא אחרים מלבד אלה וכן בשרצים המטמאים שהזכירם בפרט אינן כדין הזה בלתי אלה הנקובים בפרשה בשמות ורבותינו למדו סימנים בעופות והן להכיר בהן שאין בעל אותן הסימנין מן האלה האסורים והסימן הגדול בעופות היא הדריסה שכל עוף הדורס לעולם טמא כי התורה הרחיקתהו מפני שדמו מחומם לאכזריותו ושחור וגס ומוליד המרירה השרופה השחרחורת ונותן אכזריות בלב ואין בכל העולם עוף שידרוס מלבד הנזכרים בפרשה. והנה כל עוף שידרוס ידוע שהוא מאלו הנזכרים ואם בידוע שאינו דורס ודאי מותר שאין בכל האסורים עוף שאינו דורס זולתי אחד והוא פרס או עזניה ולא חשו לו חכמים מפני שאינו מצוי בישוב אלא במדברות הוא שוכן תמיד ואולי מפני שהוא שוכן בחרבות דמו נשרף ורע כדורסין ואסרתו תורה עמהם. ועוד מנו חכמים בסימנין שאם נמצא עוף שיש לו אצבע יתרה וזפק וקורקבן נקלף בידוע שטהור הוא כי ידוע להם שאינו דורס. אבל כשיש בו שני סימנין מן השלשה הנזכרים נאסור אותו כי העורב יש בו אצבע יתרה וקורקבן נקלף ואנו חוששין לו ולמיניו שהם כולם בעלי שני סימנין ואין צריך לומר שאם לא היה לו אלא סימן אחד מן השלשה האלו הנזכרים שנאסור אותו כי שאר העופות האסורין כולן כך הם בסימן אחד בלתי הנשר שאין בו אחד מכל אלו השלשה. וענין הדריסה הוא הצד ציד שידרוס העופות ויתפשם חיים וידרסם בידיו ויאכל אותם כאשר יעשה הנץ הגם הנקרא אסטור והנץ הדק הנקרא אספרויר בלעז ובערבי בזן וזה משפט העופות באיסורם והתירם על הדרך הנכון והמתחוור בגמרא ואשר תקרעהו ומלאכוהו כן בבדיקת העופות והנה טעם איסור העופות מפני אכזריות תולדותם והבהמות יתכן שיהיו כן מפני שאין בבעלי הגרה והפרסה השסועה דורס והשאר כלם יטרופו והנה נמצא בתולדתם שני מה שהזכירו חכמים שכל חלב הטהורים עומד וחלב הטמאים כלם איננו נקפא ולא יתגבן לעולם והנה הם משונים ויסכן מזה שיזיקו באיברי הזרע המתאסף מן הלחה שבהם קרה ולחה ולא תוליד כלל או לא תוליד בטוב וכגון מלבד שיש במותרים טובה ידועה בדרך הרפואות וראיתי בקצת ספרי הכמיוניות שחלב החזיר אם יונק היונק ממנו יהיה מצורע וזה לאות שיש בכלם סגולות רעות מאד:

(כא) שרץ העוף. הן הדקין הנמוכים נחשין על הארץ כגון זבובין וצרעין ויתושין וחגבים לשון רש"י. ואיננו נכון אצלי כי לא יקרא העוף שרץ בעבור קטנו ולא יהיה שמו עוף סתם בעבור גודל גופו והעטלף קטן הרגלים ורבים ממיני הארבה אשר רגליו גדולים ממנו ולמה לא יקרא שרץ

ספורנו

ביניהם כלל כאמרו כי לא אעלה בקרבך והשיג משה רבינו בתפלתו איזה תקון שתשרה השכינה בתוכם באמצעות משכן וכליו ומשרתיו וזבחיו עד שהשיגו וזכו אל וירא כבוד ה' אל כל העם ואל ירידת אש מן השמים ובכן רצה לתקן מזגם שיהיה מוכן לאור באור החיים הנצחיים וזה בתיקון המזונות והתולדות. ואסר את המאכלים המטמאים את הנפש במדות ובמושכלות כאמרו ונטמתם בם וכאמרו אל תשקצו את נפשותיכם וכאמרו ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והתקדשתם והייתם קדושים פירוש נצחיים מתדמים לבורא ית' כאמרו כי קדוש אני. ואסר הנדה והזבה והיולדת לקדש את הזרע ולטהרו מכל טומאה כאמרו והזרתם את בני ישראל מטמאתם ולא ימותו בטמאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם. והזכיר לשון טומאה בנבלת בהמה וחיה טמאה ובח' שרצים ובנבלת בהמה טהורה שבכל אחד מאלו יש טומאת מגע ובקצתם טומאת משא אמנם המטמאים את הנפש בלבד והם דגים ועופות הגבים ושאר שרצים שאין

אבן עזרא

רגלים. וכבר נכתב ההולך על ארבע שיתכן שיש שרץ שיש לו ד' רגלים ולא ילך בהן רק יעוף לבדו: (כד) ולאלה תטמאו. לכל שרץ העוף בעל ד' רגלים ואת אלה תשקצו מן העוף ודעת אחרים שפי' אלה לכל הבהמה וכל הולך על כפיו ולפי דעתי שמלת אלה על כל הנזכרים למעלה: תטמאו. מבנין התפעל. ודגשות הטי"ת להתבלע התי"ו וכן וישמע את הקול מדבר אליו וככה המטהר: יטמא עד הערב. אחז הכתוב דרך קצרה כי הוא צריך שירחץ במים: (כה) והנושא. חמור מהנוגע על כן יכבס בגדיו אף כי גופו וכן משפט כל בהמה גם פה אחז דרך קצרה וכן הוא ושסע שוסעת וגרה איננה מעלה או גרה מעלה ושסע איננה שוסעת וכבר אמר ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם: וטעם כל הנוגע בהם. והם הנבלות הנזכרות למעלה יטמא כמשפט הנזכרים שהוא עד הערב ויש מין ממין הצדוקים שאמרו כי כל הנוגע בהם והם חיים יטמא ואין צורך להשיב על דברי שגעון כי הכתוב לא אסר כי אם בשרם ואמר ובנבלתם לא תגעו: (כז) וכל הולך על כפיו. בתחלה המשפט אחד וכן הנושא את נבלתם וזה הפסוק יישר פירושי במלת ולאלה תטמאו כי שם כתוב וכל הנושא מנבלתם ושניהם בפרשה אחת. וטעם טמאים המה לכם. להכנים כל ישראל אנשים ונשים וטף משפט אחד להם: (כט) וזה לכם הטמא. במגע גם אלה השמונה לא נוכל לדעתם באמת גם העופות כי אם מדברי קבלה וטעם אלה הטמאים לכם בכל השרץ אלה לבדם הם הטמאים שיטמאו במותם. וטעם יטמא

עד

תולדות אהרן וכל הולך. שם ע: וזה לכם הטמא. מנחות כט כריתות ד כד מעילה יז: בשרץ השורץ. חולין קכז: עכבר. שם קכו: הצב. שם: למינהו. שם קכב: אלה הטמאים. שם וקכו: כל הנוגע. חגיגה יא נזיר נא נדה נו: במותם. חולין עד קכח נדה נו: יפול עליו מהם. חגיגה יא נזיר נב חולין עד נדה נ:

אַרְבַּע רִיגְלִין שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן: כד וּלְאִלֵּין תִּסְתַּאֲבוּן כָּל דְּיִקְרַב בְּנִבְלַתְהוֹן יְהֵא מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כה וְכָל דְּיִטּוֹל מִנִּבְלַתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כו לְכָל בְּעִירָא דְּהִיא סְדִיקָא פַּרְסְתָא וְטִלְפִין לָא אִיתְהָא מְטַלְּפָא וּפִשְׁרָא לָא אִיתְהָא מַסְּקָא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב: כז וְכָל דִּמְהַלֵּךְ עַל יְדוֹהִי בְּכָל חַיְתָא דִּמְהַלְּכָא עַל אַרְבַּע מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן כָּל דְּיִקְרַב בְּנִבְלַתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כח וּדְיִטּוֹל יָת נִבְלַתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן: כט וְדֵין לְכוֹן דִּמְסָאַב בְּרִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא חוּלְדָּא וְעַכְבְּרָא וְצַבָּא לִזְנוֹהִי: ל וְיַלָּא וְכוֹחָא וְחַלְטָתָא וְחוֹמְטָא וְאֲשׁוּתָא: לא אִלֵּין דִּמְסָאֲבִין לְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: לב וְכָל דְּיִפֵּל עֲלוֹהִי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי

נ' ר"פ
ג'
ג'. ג'
פי' ומ"ל
ג' ב' חסר וא' מ"ל
ג'. ג'
ג' כ"ג ר"פ
ג'. פ'
ג'. ג'
ל'
כו' חסר במ"ב

רַגְלָיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם: כד וּלְאֵלֶּה תִּטַּמָּאוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב: כה וְכָל־הַנֹּשֵׂא מִנִּבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב: כו לְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִוא מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֶׁסַע ׀ אֵינֶנָּה שֹׁסַעַת וְגֵרָה אֵינֶנָּה מַעֲלָה טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִטְמָא: כז וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־כַּפָּיו בְּכָל־הַחַיָּה הַהֹלֶכֶת עַל־אַרְבַּע טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב: כח וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב טְמֵאִים הֵמָּה לָכֶם: ס כט וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב לְמִינֵהוּ: ל וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת: לא אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב: לב וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל עָלָיו מֵהֶם ׀ בְּמֹתָם יִטְמָא

רשי

בא ולמד שאם יש לו חמש טהור: (כד) ולאלה. (ת"כ) העתידין להאמר בענין למטה: תטמאו. כלומר בנגיעתם יש טומאה: (כה) וכל הנושא מנבלתם. כל מקום שנאמר טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כבוס בגדים: (כו) מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת. כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פי' על בהמה טהורה: (כז) על כפיו. כגון כלב ודוב וחתול: טמאים הם לכם. למגע: (כט) וזה לכם הטמא. כל טומאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה וקדשים וליכנס במקדש: החלד. מושטיל"ה: והצב. פוי"ט שדומה לצפרדע: (ל) אנקה. הריצ"ון: הלטאה. לייסרד"ה: חומט. לימצ"ה: תנשמת. טלפ"ה: (לב) יובא. (יבמות עה) ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב

ואח"כ

בעל הטורים

השורץ. בגי' כשעורה שטמאתו כשעורה: הנוגע בנבלתם יטמא בגימ' זה הוא הנוגע אפי' כעדשה:

ולאלה ג' ר"פ בקרי' וסימן ולאלה תטמאו. ולאלה אמר באזני. דיחזקאל. ולאלה תהיה תרומת הקדש: הולך ט' מלאים בתורה וסי' נמסר בסדר תולדות: ההלכת ג' ב' חסר וא' מלא וסי' כמנחה ההלכת לפני. ההלכת על ארבע. השני ההולכת למואל. בתראה מלא. ונמסר גם בסדר וישלח: וזה כ"ג ר"פ וסי' מצויין במסרה רבתא: והעכבר ב' וסי' החלד והעכבר. השקץ: והאנקה ל'. והכח ל'. והלטאה ל'. והחמט ל'. והתנשמת ל'. והצב ל': במתם כלם חסרים במ"ב וסימן ובמותם לא נפרדו. כי אין

רמבן

העוף בהם. אבל שרץ העוף פירש בלבד ההולך על ארבע כי כל עוף שילך על שני רגלים צוארו זקוף וראשו למעלה וסומך על כנפיו המעופף תמיד ולכן יקרא עוף כנף ועוף סתם אבל בעלי רגלים הולכים נמוכים וצוארם וראשם למטה כשרצים ולכך יקראו שרץ העוף כאשר פירשתי בסדר בראשית. וכן חזר כאן ופירש וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם ופי' כאומר כל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים בלבד ואין לו כרעים הנזכרים שקץ הוא לכם ומדרשו בתורת כהנים רבי אומר וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים הא אם יש חמש טהור והנה אין בפרשה הזו בשרץ העוף אלא מצות עשה. אבל במשנה התורה נאמרה בו אזהרה וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו ושם לוקים עליו: (כד) **ולאלה** תטמאו. לאלה העתידין להאמר למטה בענין תטמאו כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה לשון רש"י. ואם כן למה חלקן הכתוב ולמה פרט בהן היה ראוי שיאמר כל הנוגע בנבלת בהמה טהורה יטמא עד הערב וכל הנושא מנבלתה יכבס בגדיו ויטמא עד הערב והנכון כי כאן הזכיר בנבלתם סתם ולא הזכיר בהם מיתה ללמד שאין בהם שחיטה וכל הנוגע בהן בזמן שאינם חיים יטמא. אבל שם אמר וכי ימות מן הבהמה לומר שאם נשחט אינה מטמאה. וענין הפרשה הזכיר ולאלה תטמאו לומר שאין בנזכרים בדגים ובעופות ובחגבים הטומאה הזו רק לאלה אשר יזכיר והם הבהמה אשר איננה שוסעת שסע ומעלת גרה. ואמר טמאים כל הנוגע בהם יטמא בטומאה הנזכרת וחזר ואמר שכל הולך על כפיו בחיה גם כן יטמא הנוגע עד הערב והנושא יוסיף לכבס בגדיו וכן וזה לכם הטמא בשרץ על העתיד להזכיר ונשתבש רבי אברהם בכאן. והנה למעלה בענין איסור המאכל הזכיר הבהמה שאינה שוסעת שסע ומעלת גרה ולא הזכיר הולך על כפיו בחיה אולי בעבור שאין דרך לאכלם לא פרט בהם והניחם בתוך הכלל שאמר שנאכל הבהמה המפרסת פרסה ושוסעת שסע ומעלת גרה ולא אחרת וחיה בכלל בהמה כמו שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו איל וצבי ויחמור ולרבותינו בתורת כהנים בפרשת כל המדרשים לכל הבהמה טמאים הם לכם. באבר מן החי וכל הולך על כפיו באבר מן המת כי יאריך הכתוב ויזכיר בהם טומאות רבות לרמוז שיטמאו כלם ומקצתם במיתת כל הגוף ובמיתת האבר ממנו כשיתלש מן הגוף החי וטעם יטמא עד הערב בכל הפרשה כי בערב יטהר אם רחץ בשרו במים אבל קצר ברחיצה בעבור שהזכיר כבוס בגדי הנושא שהוא הטבילה וכ"ש שירחץ גופו וכשהשלים להזכיר כל הטומאות בנבלות ובשרצים הזכיר הטבילה במים יובא וטמא עד הערב וטהר והוא הדין לאדם כי ממנו נלמוד לפרשה אחרת פי' וכל הנפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב והזכיר גם העונש ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו והוא כלל לכל טומאת הנבלות וממנו נלמוד לשרצים וכבר הזכיר כאן הרחיצה בשרצים כמו שכתבתי. והחמיר הכתוב במשא יותר מן המגע בכבוס הבגדים מפני שדרך הנוגעים ליגע בידו בנחת אבל הנושא אותם ודרך משא שיכביד עליו ובגדיו וישאו אותו ברוב הפעמים:

(לב) **וכל** אשר יפול עליו מהם במותם יטמא מכל כלי עץ. הקרוב

מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר
אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה ד' קמץ. ל"ו
מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא וְטָמֵא
עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ שביעי לג וְכָל־
כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־ כל נפילה על בר מי"ז אל
תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא
וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ׃ לד מִכָּל־הָאֹכֶל
אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם ד' מ"ל
יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה כולי' פתחין במ"ד
בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא׃ לה וְכֹל אֲשֶׁר־
יִפֹּל מִנִּבְלָתָם ׀ עָלָיו יִטְמָא תַּנּוּר ה' פסי' בסיפי
וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים ל' ומ"ל. ל'
יִהְיוּ לָכֶם׃ לו אַךְ מַעְיָן וּבוֹר
מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ ל' חסר

מְסָאַב מִכָּל מָאן דְּאָעָא
אוֹ לְבוּשׁ אוֹ מְשַׁךְ אוֹ
שַׂקָּא כָּל מָאן דְּתִתְעֲבֵיד
עֲבִידְתָּא בְּהוֹן בְּמַיָּא
יִתָּעַל וִיהֵי מְסָאָב עַד
רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי׃ לג וְכָל מָאן
דַּחֲסַף דְּיִפֵּל מִנְּהוֹן לְגַוֵּיהּ
כֹּל דִּבְגַוֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב וְיָתֵיהּ
תְּתַבְּרוּן׃ לד מִכָּל מֵיכַל
דְּמִתְאֲכֵיל דְּיֵעֲלוּן עֲלוֹהִי מַיָּא
יְהֵי מְסָאַב וְכָל מַשְׁקֵי
דְּיִשְׁתְּתֵי בְּכָל מָאן יְהֵי
מְסָאַב׃ לה וְכֹל דְּיִפֵּל
מִנְּבִלְתְּהוֹן עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב
תַּנּוּר וְכִירַיִם יִתַּרְעוּן
מְסָאֲבִין אִינּוּן וּמְסָאֲבִין יְהוֹן
לְכוֹן׃ לו בְּרַם מַעְיַן וְגוּב
בֵּית כְּנִישַׁת מַיָּא יְהֵי דְכֵי

ואחר כך וטהר בהערב השמש: (לג) אל תוכו. אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו (חולין כד): כל אשר בתוכו יטמא. הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו. (ס"א נ"ל בתוכו): ואותו תשברו. (ת"כ) למד שאין לו טהרה במקוה: (לד) מכל האוכל אשר יאכל. מוסב על מקרא העליון: כל אשר בתוכו יטמא. (פסחים כ) מכל האוכל אשר יאכל אשר בא עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא. למדנו מכאן דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו מים פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפילו נגוב והיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים שכך יש לדרוש המקרא אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלי' שכך שנינו יכול יהו כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס ת"ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אוכל ומשקה מיטמא מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מיטמאין מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומאה והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר התנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנור ראשון והפת שניה ולא נאמר רואין את התנור כאלו מלא טומאה ותהא הפת תחלה שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה עצמה נגעה בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה (ת"כ יומא פ) שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת. ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת: (לה) תנור וכירים. (כלים יא) כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדרה ושניהם פיהם למעלה: יותץ. שאין לכלי חרס טהרה בטבילה: וטמאים יהיו לכם. שלא תאמר מצווה אני לנותצם תלמוד לומר וטמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי: (לו) אך מעין ובור מקוה מים. המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמוד יהיה טהור הטובל בהם מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא. אפילו הוא בתוך מעין ובור ונוגע בטומאה יטמא. (ת"כ)
שלא

עד הערב. אחר שירחץ: (לב) במים יובא. הבגד או השק או הכלי שהוא מקבל טומאה וצריכין אנו למסורת: (לג) אשר יפול מהם אל תוכו. מאחד מהם כמו ויקבר בערי גלעד: (לד) וכל משקה. שם ואני הייתי משקה פועל והנה התנור ללחם לאפות והכירים לבשל הבשר יותצו כי טמאים הם וזאת גזרת מלך. באר בלשון הקדש לשון נקבה והיא הנובעת וכן כהקיר ביר מימיה ובור כרוי או חפור למטר השמים אם כן תהיה הבאר כמו מעין ואין צורך להזכיר הנחל ויהיה מקוה מים סמוך אל בור כי יש בור אין בו מים ויש אומרים כי הוא חסר וי"ו כמו ראובן שמעון שמש ירח:
ונוגע

חרצובות: שק ד' קמצין וסימן וכל אשר יפול. ואני בחלתם לבושי שק. בת עמי חגרי שק. על כל מתנים שק. וכל השק בשק באתנחתא וסוף פסוק דכו': יובא ה' ומ"ל נמסר בסדר צו: וכל כלי ה' וסי' ובכל כלי חרש אשר יפול. וכלי חרש אשר יגע. וכל כלי פתוח. וכל בגד וכל כלי עור. ב' בו: אשר יפול אל. כל לשון נפילה על במי"ז אל וסי' וכל כלי חרש אשר. אני שר צבא. ויפל יואב אל פניו. מפיל הקורה. וינוכו הנותרים אפקה. אם אמרנו נבא העיר. והית הנס. ב' בו. ויהי הוא בשער בנימין ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו. את יתר העם הנשארים. וחיה הנס. וירמיה. הרבה כושל גם נפל איש. וכמראה המראה. וחברו. ויביאני אל שער הצפון. וממנשה נפלו אל דוד: אשר יבוא י"ד סבירין יבואו וקרי' יבוא וסי' מכל האוכל אשר יאכל אשר יבוא. אוצר ה' יבוא. עתה יבוא דבריך. אשר לא יבוא שם נדחי עילם. מצפון יבוא לה השודדים. וברותי מכם המורדים. ועל מת אדם לא יבוא. והנשיא בתוכם בבאם. עדיו יבוא ויבושו. ערל לב וערל בשר. יבוא כל בשר להשתחוות. יום ועריך יבוא. יראה ורעד יבוא בי. לכל יבוא גבורתך: משקה כלם פתחין במ"ד וסי' נמסר בסדר וישב: מעין ה' קמצין בקריא וסי' אך מעין ובור מקוה מים. אתה בקעת מעין ונחל. עברי בעמק הבכא.

תולדות אהרן או בגד. שבת סג: או בגד או עור. שם סד מנחות לט: או שק. שבת סד: כל כלי. שם: במים יובא. יבמות עה: וכל כלי חרש. פסחים יח סוטה כז חולין כד: (טמאים המה. שבועות לו: מכל האכל. עירובין יט חגיגה עח: טמאים הם. תרומות מס): תוכו נדה מב: כל אשר בתוכו. פסחים כ סוטה כז חולין כד לג: מכל האוכל. שבת קלא פסחים יח כ יומא פ מנחות קא חולין לו קכט בכורות ע: וכל משקה. שבת יד פסחים יז יח: וכי יפול. חולין קכז: תנור וכירים. שבת קכה חולין קיח: וטמאים. שבת קכה: אך מעין. פסחים יז נזיר כד זבחים כה חולין פד (חגיגה עו):

רמבן

הקרוב אלי בזה כי מהם במותם ירמוז לכל הנזכרים למעלה בבהמה טמאה ושרץ וחיה כי למה יזכיר טומאת הכלים והבגדים בשרצים ביחוד והיא נוהגת גם בנבלות וכן כל המשפטים אשר יזכיר בהכשר האוכלין כולן שוין בכל הטומאות ובכללן דבר הכתוב ואל יקשה עליך היות בהם במותם שבכתוב הראשון בשרצים ומהם במותם בכתוב השני בכולן כי כן במקומות רבים. ויתכן לומר שהמתין הכתוב עד שהזכיר כל הטמאים בבהמה ובחיה ובשרצים ואח"כ בסוף הזכיר הטומאה בכלים באחד אשר ישלים בו ללמוד ממנו לכל האחרים כי דעת רבותינו שיהיה מהם במותם בשרצים ולמדו על השרץ שהוא מטמא בכעדשה וכן נהג הכתוב בטבילה שהזכיר בסוף הטומאות טומאת הכלים וטבילתן וממנו נלמוד לאדם וכלים בכל שאר הטומאות הנזכרות במים יובא ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב השמש ואחר כך הוא נטהר בהערב השמש לשון רש"י. ומדרש בתורת כהנים וטמא עד הערב יכול לכל תלמוד לומר וטהר אי וטהר יכול לכל דבר תלמוד לומר וטמא עד הערב הא כיצד טהור לחולין מבעוד יום ולתרומה משתחשך ושיעור הכתוב לפי המדרש במים יובא וטמא עד הערב ועל דרך הפשט במים יובא וטמא עד הערב וטהר בערב. והנה הזכיר בכל הפרשיות עד הערב כי יתפוס הטהרה לתרומת הקדשים כמו שאמר וטמא עד הערב ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא אבל הטהרה לחולין או למעשר היא בטבילה בלבד ולא יזכירנה בכאן כי איננו מצוה להטהר לחולין ואם רצה אוכלן בטומאה:

(לד) **מכל** האוכל אשר יאכל. פי' רש"י הכתוב הזה כפי מדרשו ילמד בו דברים הרבה ובכללם אמר ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת זה לשון הרב. ויש בו קצור כי הכתוב הזה בטומאת האוכלין עצמה הוא ואינו מדבר בטומאתן לאחרים אבל הוציא הרב זה ממה שאמרו בתורת כהנים אוכל יטמא מלמד שמטמא בכל שהוא יכול יטמא לאחרים בכל שהוא תלמוד לומר אשר יאכל הא איננה מטמאה אלא בכביצה וכבר חלקו על הרב והביאו ראיות שאין האוכלין מקבלין טומאה מן התורה כלל אלא בכביצה והמדרש בתורת כהנים אסמכתא מדבריהם שהרי הוסיפו שיקבלו טומאה בכל שהוא ועיקר הכתוב ידרש במה שאמר שם האוכל להוציא אוכל בהמה מכל האוכל להביא אוכל בהמה שחשב עליהם למאכל אדם אשר יאכל פרט לאוכל סרוח:

(לה) **תנור** וכירים יתץ. בא הכתוב ללמד שיהיה דין התנור והכירים שהן עשויין מן הטיט ומסיקין האור בתוכן ואופין הפת בהן בחבורן לקרקע כדין כלי חרס שהן הקדרות והקיתוניות האפוין בכבשן והן מטלטלין שאף הם יקבלו טומאה ואין להם טהרה במקוה. ואמר יותץ ולא אמר ישבר ללמד שאין צריך לשברן עד שלא ימצא במכתתו חרס לחתות אש מיקוד אלא יהרסם ולא יבנם לעשות מלאכתם וללמד עוד שהם מקבלין טומאה אף על פי שמחוברין בארץ ויתוץ אשר בנה כי ענין נתיצה הריסת בנין כמו ונתצו הבתים ונתץ הבית:

(לו) **אך** מעין ובור מקוה מים יהיה טהור. יאמר שאין המים במקוה מקבלין טומאה בחבורם לקרקע אם יפול בהן הטומאה. ואמר ונוגע בנבלתם יטמא. שיעורו ומים אשר נוגע בנבלתם יטמא כי המים התלושים אשר יגעו בהם בנבלתם יטמאו כי המקוה לא יגעו המים בנבלתם אבל נבלתם
יפול

בְּנִבְלָתָם יִטְמָא׃ לז וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא׃ לח וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס לט וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ מ וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ מא וְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל׃ מב כֹּל הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי־שֶׁקֶץ הֵם׃ מג אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ מד כִּי אֲנִי יְהוָה

וּדְיִקְרַב בִּנְבֵלְתְּהוֹן יְהֵי מְסָאָב׃ לז וַאֲרֵי יִפֵּל מִנְּבֵלְתְּהוֹן עַל כָּל בַּר זְרַע זְרוּעַ דְּיִזְדְּרַע דְּכֵי הוּא׃ לח וַאֲרֵי יִתְיְהֲבוּן מַיָּא עַל בַּר זַרְעָא וְיִפֵּל מִנְּבֵלְתְּהוֹן עֲלוֹהִי מְסָאָב הוּא לְכוֹן׃ לט וַאֲרֵי יְמוּת מִן בְּעִירָא דְּהִיא לְכוֹן לְמֵיכַל דְּיִקְרַב בִּנְבִלְתַּהּ יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃ מ וּדְיֵיכוּל מִנְּבִלְתַּהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יַת נְבֵלְתַּהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃ מא וְכָל רִחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא שִׁקְצָא הוּא לָא יִתְאֲכִיל׃ מב כֹּל דִּמְהַלֵּךְ עַל מְעוֹהִי וְכָל דִּמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע עַד כָּל סַגִּיאוּת רַגְלִין לְכָל רִחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא לָא תֵיכְלִנּוּן אֲרֵי שִׁקְצָא אִנּוּן׃ מג לָא תְשַׁקְּצוּן יַת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן וְתִסְתַּאֲבוּן פוּן בְּהוֹן׃ מד אֲרֵי אֲנָא

ל׳ ומ״ל
ב׳
ד
ב׳ ובאור׳
י״א כתיב יו״ד בתורה
ו׳ רבתי חצי התורה באותיות
דין לחוד וכוא חד מן כ״ח מלין מיחדין קמץ
ל׳. ג׳
ל׳ חסר א׳

(לו) ונוגע בנבלתם. המים הנוגעים בנבלתם יהיו טמאים : (לז) זרוע. שם התאר כמו פעול או הם ב׳ שמות והעד ונתן להם זרעונים : (לח) וכי יתן מים. שישקו את השדה ונפל מנבלתם על הזרע ויש אומרים על המים ובא מלת יותן שהוא לשון יחיד עם מים וכן מי נדה לא זורק עליו ומלת יותן כמו יוקח נא מעט מים מהבנין הכבד הנוסף : (לט) אשר היא לכם. מותרת לאכול : יטמא עד הערב. אחר שירחץ במים והאוכל חמור כמו הנושא כי שניהם נושאים זה בחוץ וזה בפנים. וטעם כל השרץ השורץ על הארץ. כל שרץ הארץ ובכלל שמונה שרצים הנזכרים והזכיר שלא יאכלו : (מב) גחון. כמו על גחונך תלך : וכל הולך על ארבע. בשרץ שהוא הקטן כאשר פירשתי בשרץ המים : מרבה רגלים. שם התאר והוא סמוך : (מג) אל תשקצו את נפשותיכם. להיותם מטונפות ומגואלו׳ : ולא תטמאו בהם. כי ידוע כי הגוף הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל : ונטמתם בם. חסר אל״ף כמו מרשית השנה וי״א שהם שני שרשים והעד

מעין נרפש ומקור משחת. גן נעול מעין חתום. וחד ומעין מבית ה׳ יצא. וד׳ פתחין וסי׳ אל מעין מי נפתוח. וחברו. וכל מעין מים יסתמו. מעין גנים באר מים : יטמא כל נגיעה יטמא עד הערב במ״ב יטמא לבר וסי׳ לכל הבהמה אשר הוא. אך מעין ובור : יתן ז׳ בקרי׳ וסי׳ וכי יתן מים על זרע. לרב תרבה נחלתו. ויאמר אם מצאנו חן בעיניך יתן. יותן לנו שבעה אנשים ל׳ כתיב כן. את אבישג השונמית. ויאמר נעמן ולא יתן נא. לא יתן סגור תחתיה : הוא י״א כתיב יו״ד באוריי׳ וסימן נמסר בסדר וישב : סימן וזה לכם הטמא בשרץ השרץ. כל הולך על גחון וגו׳ לכל השרץ השרץ. אל תשקצו את נפשותיכם וגו׳ בכל השרץ השרץ כי אני ה׳ אלהיכם : בכל השרץ הרמש על הארץ.

מרבה רגלים חד מן כ״ה מלין מיחדין בלישנא וקמצין וסי׳ מצויין בישעיה סי׳ ט׳ גבי פסוק למרבה המשרה : ונטמתם אלין מלין דחסר א׳ באוריי׳ וסי׳ מחטו לי. ונטמתם כם דחכא. מצאתי חן דבהעלותך. לחטת דאם מעיני העדה דשלח לך אנשים. מרשית השנה. ובשליתה היוצת מבין רגליה. ויקבר אתו בגי מול :

שלא תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם ק״ו שיציל את הטהור מליטמא לכך נאמר ונוגע בנבלתם יטמא : (לז) זרע זרוע. זריעה של מיני זרעונין. זרוע שם דבר הוא כמו (דניאל א) ויתנו לנו מן הזרועים : טהור הוא. למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן להקרא אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים : (לח) וכי יותן מים על זרע. לאחר שנתלש שא״ת יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר : מים על זרע. בין מים בין שאר משקין בין הם על זרע בין הזרע נופל לתוכן הכל נדרש בת״כ : ונפל מנבלתם עליו. אף משניגב מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשירד עליו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו : (לט) בנבלתה. (חולין קיח ת״כ) ולא בעצמות וגידין ולא בקרנים וטלפים ולא בעור : (מ) והנושא את נבלתה. חמורה טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו יכבס בגדיו : והאוכל מנבלתה. יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור (ויקרא כ״ב) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אותו מטמא בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חבירו בבית הבליעה א״כ מה ת״ל האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית (נדה מב) : וטמא עד הערב. אע״פ שטבל צריך הערב שמש : (מא) השורץ על הארץ. (חולין סז) להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו : לא יאכל. לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד : (מב) הולך על גחון. זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו : כל הולך. להביא השלשולין ואת הדומה לדומה : הולך על ארבע. זה עקרב : כל. להביא את החפושית אשקרבו״ט בלעז ואת הדומה לדומה : מרבה רגלים. זה נדל שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין לו צינטפיד״ש : (מג) אל תשקצו. באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקוץ נפש במגע וכן אל תטמאו באכילתם : ונטמתם בם. אם אתם מטמאין בהם בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה : (מד) כי אני ה׳ אלהיכם. כשם שאני קדוש שאני

בעה״ט אשר יזרע טהור. בגי׳ זרעים שזורעם טהורים :

תולדות אהרן (וכי יפול. מעשרות נה שבת יב : על כל זרע. פסח יז : וכי יתן. תרומות מ : תוכו. נדה מב) : על כל זרע. שבת לב זבחים קה מנחות ע חולין קיז קיח קיט כריתות כא נדה נא : וכי יותן. שבת יא עירובין פז פסחים יד יח חגיגה יט קדושין נט ב״מ כב חולין יג יז לו קיח קכא כריתות טו מכשירין כו כז כח : וכי ימות. שבת קלו זבחים סט חולין לז קיח קכח נדה נז : הנוגע שם קיז קכד קכח קכו : והאוכל. שם עא נדה מב : והנושא. חולין קכד קכה : וכל השרץ. בילה ו נזיר כד חולין סד סז : שקץ הוא. פסחים כג : גחון. קדושין ל חולין סז : לא תאכלום. יבמות קיד : אל תשקצו. שבת צ מכות יז : בכל השרץ. שם : ונטמתם בם. יומא לט עקרים מג :

רמבן

יפול אל תוכו. והזכיר המים בלשון יחיד כדרך מי נדה לא זורק עליו. או שיאמר הכתוב וכל נוגע בנבלתם יטמא. והכונה לרבות המים והמשקים הנזכרים. ועל הכלל כי בא זה ללמד על המים שהם מקבלין טומאה בתלוש ולא במחובר שלא הוזכר זה עד עתה. ובתורת כהנים רבי יוסי הגלילי אומר הנוגע בנבלתם יטמא במגע הן מטמאין ולא במשא. וגם זה יתכן שיחזור אל כל הענינים הנזכרים ויאמר שאין לשרצים רק טומאת מגע. ועוד לרבותינו בכתוב הזה מדרשים ביתור הלשון וכלם הלכה למשה מסיני. והזכיר טהרת המקוה והמים המחוברים בשרצים והוא הדין בנבלות אך המתין עד שהשלים להזכיר כל מיני המטמאין. או בעבור שדרך השרצים למות במעין ובור וכבר הזכרתי דעתי :

(לז) **זרע** זרוע. זרע של מיני זרעונים זרוע שם דבר ויתנו לנו מן הזרועים (דניאל א׳ י״ג) :

טהור הוא. למדך שלא הוכשר ונתקן להיות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים לשון רש״י. והנה למעלה הזכיר הכתוב מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים ללמד על ההכשר אבל שם אמרו שאין האוכל מטמא מאויר כלי חרס אלא בהכשר מים וכאן הוסיף שאף מן השרצים עצמם אין מקבל טומאה אלא בהכשר כך מפורש בת״כ. ויתכן עוד לומר כי מכל האוכל אשר יאכל הנזכר למעלה בבשר והמאכלים הנזכרים וכאן אמר שאף הזרעים כאשר יוציאו אותם לזריעה יטמאו בהכשר מים. וטעם ההכשר בעבור כי לכלוך השרץ והמטמאים ידבק במאכלים בלחות ולא כן ביבשים ועשתה התורה הרחקה יתירה לטמא המוכשרים במים ונוגבו שלא ניתן דברינו לשיעורין. והנה גם דין ההכשר נוהגת בטומאת הנבלות והזכיר הכתוב כאן לענין שאמרנו :

(מ) **והאוכל** מנבלתה. על דרך הפשט ידבר באוכל כדרך האוכלים שנוגע ונושא מה שהוא אוכל ונטמא במגע ובמשא והוצרך להזכיר זה שלא יעלה על דעת שתהיה טומאתו יותר גדולה בעבור האכילה. והזכיר זה בבהמה טהורה בעבור שיטעה אדם בה ויאכלנה שיחשוב שהיא שחוטה. ואין דרך לטעות כל כך במינים האסורים ודרך התורה לדבר בהוה. וכפי מדרשו שבא ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והיא כזית ג״כ הזכיר זה בנבלת בהמה טהורה וה״ה לטומאה הנזכרת כי השלים כאן דין הטומאות. ועל דעת מדרש ת״כ כל טומאות נבלות נתרבו מכאן ופרשה של מעלה באברים הוא וכבר הזכרתי מזה :

(מא) **וכל** השרץ השורץ על הארץ. טעם הכתוב הזה כי הזכיר

אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם
קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ ב׳ בענין. ל׳
אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ
הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ מפטיר מה כִּי ל׳ וחסרה הכבן הכוכן
אֲנִי יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ כרמש כרומש
מִצְרַיִם לִהְיֹת לָכֶם לֵאלֹהִים ס׳ חסי׳ בליש׳
וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי׃
מו זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף ג׳
וְכֹל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם ג׳
וּלְכָל־נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל־הָאָרֶץ׃ ל׳ וחסר
מז לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר ב׳ בטעמא בתורה
וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה ל׳
אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל׃ פ פ פ ט׳

צ״א. עבדיה סימן

יְיָ אֱלָהָכוֹן וְתִתְקַדְּשׁוּן
וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ
אֲנָא וְלָא תְסַאֲבוּן יָת
נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא
דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ מה אֲרֵי
אֲנָא יְיָ דְּאַסֵּיק יָתְכוֹן
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי
לְכוֹן לֶאֱלָהָא וּתְהוֹן קַדִּישִׁין
אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא׃ מו דָּא
אוֹרָיְתָא דִּבְעִירָא וְדְעוֹפָא
וּדְכָל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא
בְּמַיָּא וּלְכָל נַפְשָׁא דְּרָחִישָׁא
עַל אַרְעָא׃ מז לְאַפְרָשָׁא
בֵּין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא
וּבֵין חַיְתָא דְּמִתְאַכְלָא וּבֵין
חַיְתָא דְּלָא מִתְאַכְלָא׃
פ פ פ

רשי

שאני ה׳ אלהיכם כך והתקדשתם קדשו עצמכם למטה: והייתם קדושים. לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא: ולא תטמאו וגו׳. לעבור עליהם בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמרו בגמרא אכל פוטיתא לוקה ארבע נמלה לוקה חמש צרעה לוקה שש: (מה) כי אני ה׳ המעלה אתכם. על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם. (דבר אחר כי אני ה׳ המעלה אתכם בכולן כתיב והוצאתי וכאן כתיב המעלה תנא דבי רבי ישמעאל אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל שאין מטמאין בשרצים דיים ומעליותא היא גבייהו וזהו לשון מעלה): (מז) להבדיל. לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור. צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת. צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשים הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה לנולד בה סימני טרפה פסולה:

אבן עזרא

והעד נטמתו בעיניכם וטעמו לאדם שאין לו דעת: (מה) והייתם קדושים כי קדוש אני. על כן אמרתי לכם ולא תטמאו והוי״ו כפ״א רפה בלשון ישמעאל וכן ויעזוב את עבדיו ורבים כמוהו. וטעם כי אני ה׳. כי לא העליתי אתכם מארץ מצרים כי אם להיות לכם לאלהים ואם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לאלהים על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים תהיו קדושים: (מז) להבדיל בין הטמא. בעוף ובשרץ המים: הנאכלת. המותרת לאכילה: אשר לא תאכל. ע״פ התורה:

בעל הטורים

להבדיל. הפסוק מתחיל בלמ״ד ומסיים בלמ״ד רמז לרוב איסורין שיעורן בכ׳: ובין החיה הנאכלת אשר לא תאכל. כגי׳ זה בשמונה עשר טריפות:

להיות ח׳ חסר בליש׳ נמסר בס׳ יתרו: והעוף ג׳ וסי׳ והעוף ירב בארץ. אכל אתם. והעוף והבהמה. נמסר גם בבראשית: הטהר ה׳ חסר בתורה וסי׳ להבדיל בין הטמא ובין הטהר והבדלתם בין הבהמה הטמאה. והזה הטהר על הטמא. להורת ביום. על השלחן הטהר:

תולדות אהרן

והתקדשתם. (מכות נב) שבועות יח: זאת תורת. פסחים מט זבחים סט: חולין כז: להבדיל. שבועות יח: ובין החיה. חולין מב:

רמבן

הזכיר למעלה השרצים לענין הטומאה ופרט הטמאים ולא דבר שם בענין איסור אכילה כלל ולכך אמר עתה וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל לומר כי בענין האכילה אין הפרש ביניהן שכולן אסורין. וחזר ופרט בהן והרבה בהן לאוין למלקיות כמו שהזכיר רש״י:

(מז) **להבדיל** בין הטמא ובין הטהור. שנבדיל מכל הנזכרים בין הטמאים לטהורים לענין הטומאה ובין החיה הנאכלת נמשך לנפש הנזכרת ובין נפש החיה הנאכלת על פי התורה במים ועל הארץ ובין החיה אשר לא תאכל בהם. ובתורת כהנים אמרו חכמים אומר בין החיה אשר לא תאכל ליתן אזהרה לחיה ואם כן הוא לאו. לשון רש״י בין הטמא ובין הטהור צריך לומר בין פרה לחמור והלא כבר מפורשין הן אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין שנשחט חציו של קנה לנשחט רובו וקתני התם וכמה הוא בין רובו לחציו כמלא שערה ולא תחוש בזה ממה שאמרו בגמרא רוב הנראה לעינים בעינן שאין פירושו אלא להוציא מדברי האומר מחצה על מחצה כרוב. ולכך אמרו דבעי שיהא השחוט רוב ממש כדי שיראה לעינים לא המחצה שנחשוב אותו בלבנו ונאמר רוב הוא השחוט מאחר שאין כמה שלא נשחט יותר ממנו. אבל כל שישחטו ממנו יותר מן החצי כשר הוא ואפילו כמלא חוט השערה כדמפורש בזו הברייתא ואף בגמרא כך הוא עולה:

ספורנו

שאין בהם טומאת מגע כלל יזכור בהם שקוץ כאמרו שקץ הם לכם לא יאכלו שקץ הם שקץ הוא לא יאכל לא תאכלום כי שקץ הם ולא תטמאו בהם ונטמתם בם כי אני ה׳ אלהיכם והתקדשתם. אל תטמאו בהם באופן שתהיו טמאים ומטומטמים בם וזה יקרא באכילתם כי אמנם בהיותו אלהיכם חפצתי שתתקדשו ותכינו עצמכם אל הקדושה והייתם קדושים כי קדוש אני כדי שתהיו קדושים ונצחיים בהכירכם את בוראכם והלכתם בדרכיו וזה חפצתי כדי שתדמו אלי כי קדוש אני וכל זה תשיגו כשתתקדשו ותשמרו מאיסורי מאכלות כאמרם ז״ל (יומא סוף פרק אמר להם הממונה) אדם מקדש עצמו מעט מקדשים אותו הרבה וכו׳: (מה) כי אני ה׳ המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים. ראוי לכם שתעשו זה לפי השתדלותי להתקדש ולהיות קדושים כדי להפיק רצוני כי אמנם כונתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים היה כדי שתשיגו זה שאהיה לכם לאלהים בלתי אמצעי ושתהיו קדושים ונצחיים בהדמותכם אלי במדות ובמושכלות כי קדוש אני: (מו) זאת תורת הבהמה והעוף. זאת היא כונת וטעם איסורי מאכלות שהזכיר למעלה:

פרשת כלי יקר שמיני

ויהי ביום השמיני. זה יום שמיני למילואים נראה מזה שגם יום זה הוא בכלל ימי המילואים שקדמו לו וזה אינו שהרי הכתוב אומר כי שבעת ימים ימלא את ידכם ואף על פי שיום זה מלואים לחנוכת המזבח מכל מקום מה ענין חינוך אהרן ובניו לחנוכת המזבח. ואולי לפי שרצה לומר כי בעצם היום ההוא נראה ה׳ אלהים ולא בימים הקודמים על כן הוצרך ליתן טעם מה יום מיומים לפי שהיה יום זה שמיני דבר זה גרם לו קדושה ביתר שאת כי כל מספר ז׳ חול ומספר שמיני קודש כדעת המדרש האומר שכל קלוסו של משה היה באז ומאז באתי לדבר בשמך אז ישיר משה כו׳ כי אז היינו אחד רוכב על ז׳ והוא להשליט את השם יתברך על כל ז׳ כוכבי לכת ועל כל הנמצאים שנתהוו בז׳ ימי בראשית וע״כ נראה להם ה׳ ביום זה דוקא מצד היותו שמיני כי מספר זה מיוחד אליו יתברך וזה טעם הקרבן שאינו מרוצה כי אם מן יום השמיני והלאה וזה טעם שהמילה שבח׳ דוחה השבת שבז׳ כי הרוחני דוחה הגשמי ומה שביום ח׳ זה נטל עשר עטרות רמז למה שאמרו רבותינו ז״ל כינור של ימות המשיח יהיה ח׳ נימין ושל העוה״ב י׳ נימין לפי שלימות המשיח נגלה כבוד ה׳ וראו כל בשר כי ה׳ אחד רוכב על ז׳ כוכבי לכת מנהיגי העולם הזה אבל לעולם הבא שיהיו מופשטים מן החומר לגמרי יתוסף בהם השגה שיכירו כח מלכותו יתברך על כל הנבדלים העליונים הכלולים במספר ט׳ בסוד ארון ט׳ וכפורת טפח ואז השמיני יעלה למספר י׳ ע״כ בא הרמז ביום שמיני זה שנטל י׳ עטרות לומר כי יש בו מעין של העוה״ב כי שם יראו את כבוד ה׳ עין בעין וכן ביום זה נאמר כי היום ה׳ נראה אליכם:

ולזקני ישראל. לא מצינו שדבר אל הזקנים כלום ואם כדברי המפרשים שדבר להאהרן בפני זקני ישראל שלא יאמרו אהרן מעצמו נכנס לעבודה הלא כבר נאמר בפ׳ ויקרא ואת כל העדה הקהל וגו׳ ושם הכניסו לעבודה בפני כל העדה ומה היה צריך לזה כאן ביום ח׳. ונ״ל לפי שנאמר בפ׳ ויקרא ואם כל עדת ישראל ישגו וסמכו זקני העדה את ידיהם על ראש הפר וכמו כן בקרבנות צבור אלו שבאו לכפרה על וישחטו שעיר עזים ועל מעשה העגל מסתמא עשו בו ככל התורה המפורשת בפ׳ ויקרא בחטאת הקהל ע״כ קרא לזקנים ואע״פ שלא נזכר כאן שסמכו מכל מקום מסתמא עשו הסמיכה ואע״פ שכל חטאת הקהל קרבנו פר שאני הכא שחטאו בשעיר ועגל על כן צוה ה׳ שיביאו שעיר ועגל:

קח לך עגל בן בקר לחטאת. יש מקשים למה עגל של אהרן בא לחטאת ועגל של ישראל בא לעולה. ואמרו בזה לפי שבחטא העגל לא חטא אהרן במחשבה שהרי ודאי לא נתכוין לשם ע"ג כלל ועיקר חטאו היתה במעשה שעשה העגל בפועל כמו שכתוב ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן מה תלמוד לומר אשר עשה אהרן אלא להורות בא שאהרן לא חטא כי אם בעשיית העגל ולא במחשבה ע"כ קרבנו עגל לחטאת המכפר על חטא המעשה אבל ישראל שחטאו גם במחשבה כי ודאי לשם ע"ג נתכוונו ע"כ קרבנם עגל לעולה הבא על חטא ההרהור ומה שקשה על פי זה הלא ישראל חטאו גם במעשה שהרי השתחוו לו ויזבחו לו ולמה לא הביאו לכפרה עגל לחטאת נראה לי שעל חטא הזביחה הביאו לכפרה השעיר לפי שנאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים והיכן מצינו שזבחו לשעירים שאמר לשון עוד אלא ודאי שעל מה שנאמר בעגל ויזבחו לו קאי כי זביחה זו ודאי היתה לשעירים שדים לא אלוה כי כל המעשה ההוא היה מעשה שטן ושעירים ירקדו שם על כן נאמר קחו שעיר עזים לחטאת לכפר על מה שעשה העגל. ומה שאמר בקרבן של אהרן והקרב לפני ה' ובקרבן העם נאמר לזבוח לפני ה' י"א לפי שהזביחה כשרה בזרים אבל לא ההקרבה ול"נ לפי שזבחי אלהים תכליתם להביא לידי רוח נשברה וישראל חטאו גם ברוח ההרהור על כן נאמר בהם לזבוח לפני ה' שאחר הזביחה יהיו לפני ה' אבל אהרן שלא חטא במחשבה על כן מיד אחר קיחת העגל לחטאת נאמר והקרב לפני ה' כי מיד ותיכף נעשה קרוב אל ה' אחר מעשה הקיחה:

ואל בני ישראל תדבר לאמר. מה שצוה משה לאהרן שידבר אל ישראל ולא צוה הוא בעצמו להם לפי שרצה משה להראות לכל ישראל שאהרן נקי מן חטא העגל דאם לא כן איך יצוה הוא להם קחו לכם עגל לכפרה והרי יאמרו לו טול קורה כו' או יהיה פירושו ע"ד קשוט עצמך תחלה כו' לפיכך מתחלה קח לך עגל בן בקר לקשט עצמך תחלה ואח"כ אל בני ישראל תדבר לאמר שיתקשטו גם המה ואז גם המה יכולין לקשט אחרים וזהו לשון לאמר:

קחו שעיר עזים לחטאת. לכפרה על מה שזבחו זבחיהם לשעירים לכך נאמר לזבוח לפני ה' ולא לשעירים כדרך שעשו בזביחה לעגל כאמור. ובתוספתא דרשו מה ראו ישראל להביא יותר מן אהרן אלא אמר להם משה אתם יש בידכם מתחלה ויש בידכם מסוף. בתחלה שנאמר וישחטו שעיר עזים. בסוף שנאמר עשו להם עגל מסכה יבא שעיר ויכפר על מעשה שעיר יבא עגל ויכפר על מעשה עגל. אבל אהרן לא היה לו חלק כי אם בעגל עד כאן. ויש לדקדק למה הוציא את אהרן מכלל מעשה דשעיר עזים והלא גם הוא היה במעשה ההוא ואדרבה שהיה לו חלק גדול במעשה ההוא יותר על אחיו כמו שפירש"י על פסוק שמעון ולוי אחים. ועוד למה הזכיר לשון קודם וסוף הל"ל אתם יש בידכם ב' עבירות ולמה תלה העון במוקדם ומאוחר. ועוד מה ענין כפרת שעיר עזים לכפרת עון העגל. גם פסוק ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' צריך ביאור כי לא פורש בו להיכן קרבו. ומה שאמר זה הדבר אשר צוה ה' תעשו מה יעשו עוד נוסף על מה שכבר עשו. והקרוב אלי לומר בהיתר ספיקות אלו שבעל המדרש זה סובר שהא בהא תליא שאותו מעשה של וישחטו שעיר עזים היה סבה גם למעשה עגל יען כי מהידוע שמדת הקנאה שהיתה באחי יוסף גרמה להם אותו מעשה של וישחטו שעיר עזים ומאז נשתרשה בתוכם מדת הקנאה לדורות כמו שכתוב כי קנאת ביתך אכלתני היא קנאת בית ישראל המצויה בין ישראל בכל הדורות יותר מבכל האומות עד שיצא העגל הזה מתוך שרבים יתקנאו במשה במחנה כקרח וכעדתו וכן באותו זמן רבים קנאים פגעו בו וזאת תורת הקנאות לחשוב עליו עלילות דברים לאמר כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו כדי לפרוק עולו מעליהם ולמנות עליהם העגל הזה העצב נבזה האחוז בחבלי בוז כי הקנאה המסבבת פירוד הלבבות היא שעמדה להם שנפרדו איש מעל אחיו כי בטלו מצות ואהבת לרעך כמוך וזה החטא הקודם המסבב גם המאוחר שלסוף פנו עורף גם אל ה' ובטלו מצות ואהבת את ה' אלהיך ומטעם זה אמרו רבותינו ז"ל שכל זמן שהשלום בין ישראל אפילו עובדים ע"ג הנח לו שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו אבל חלק לבם עתה יאשמו וביאור דבר זה תמצא יפה ומתוקן בחבורי עוללות אפרים חלק א' מאמר כ"ג. ומשם תוכל להבין מה שתלה בעל מדרש זה ב' מיני עון אלו במוקדם ובמאוחר כי אחת גוררת חברתה וכן מצינו בירבעם שעשה העגלים מקנאתו במלכות שלמה. ובהצעה זו מיושב מה שלא היה אהרן צריך להיות לו חלק בכפרה שהיא על הקודם וישחטו שעיר עזים דהיינו פירוד הלבבות שהיו בין האבות כי כבר תיקן אהרן זה במה שאחז במדת השלום כי שמוע מזבח טוב. וכן ישראל ראו לתקן שניהם ביום זה וזה שאמרו ויקרבו כל העדה וגו' כי כשראו כל העדה שהם צריכין לכפרה על וישחטו שעיר עזים שגרמה להם הקנאה ופירוד הלבבות ועל המאוחר והוא מעשה העגל שעל ידו נתרחקו מעל ה' ופנו אליו עורף ולא פנים הנה זולת הקרבן ראוי לתקן כל זה במעשה ממש שלא יהיה כטובל ושרץ בידו וזהו שאמר ויקחו את כל אשר צוה משה היינו הקרבנות ויקרבו כל העדה שקרבו זה אל זה בקירוב הלבבות וקימו וקבלו עליהם להיות באחוה וריעות לתקן חטא הקודם מעשה שעיר עזים הבא מתוך פירוד הלבבות ואח"כ תקנו חטא המאוחר ויעמדו לפני ה' כי פנו אל השם יתברך פנים ולא עורף. וכאשר ראה משה כושר לבבם זה עם זה וכי היו שלמים עם ה' היה הדבר ישר מאד בעיניו כי טוב הוא יותר מן הבאת קרבן כמו שכתוב הנה שמוע מזבח טוב ועל זה אמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו כי כלום צוה ה' על דבר עולה וזבח כי אם לשמוע בקול ה' כי בזה הדבר מיעט מעשה הקרבנות לומר כזה תעשו גם לדורות מי יתן והיה לבבם זה כל הימים כי בזכותו וירא אליכם כבוד ה' כמו שאתם פונים פניכם מול השכינה כך יאר ה' פניו אליכם כדרך שבא לראות כך בא ליראות:

וכפר בעדך ובעד העם. כפרתו של אהרן כפולה אחת כנגד מה שחטא הוא שנית מה שהחטיא גם את העם כמו שכתוב כי הבאת עליו חטאה גדולה אבל בכפרת העם לא נאמר כי אם וכפר בעדם כי המה תלוין בו והוא לא תלוי בהם. ועוד שכפרת אהרן הוא בעצם כפרת העם כי בזמן שמנהיגי ישראל מתוקנים אז כל העם מתוקנים וקלקולם הוא אשמת העם כמו שכתוב אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם כי שגגת תלמוד עולה זדון ובזמן שהוא חוטא גם בשגגה אז שגגתו כבה לאשמת העם שיאשמו גם במזיד על כן כפרתו הוא כפרת כל העם. ד"א ובעד העם קאי על קרבן העם ומה שזכרו כאן אגב כפרתו לומר לך שכפרת אהרן תלוי בכפרת העם שאם יתכפר העם אז גם לך יש כפרה ואם אם לא יתכפר העם אז גם לך אין כפרה ותקנה כי כל המחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו ואין מספיקים בידו לעשות תשובה כדי שלא יהיה הרב בג"ע ותלמידיו בגיהנם לפיכך אין לו כפרה כי אם בתנאי זה שיכפר גם בעד העם אשר החטיא. וי"א שאהרן לא היה צריך כפרה כי אם על חטא המעשה ולא על חטא ההרהור כמבואר למעלה בפסוק קח לך עגל והעם היו צריכין גם כן כפרה על חטא המעשה לפיכך נאמר בכפרת אהרן וכפר בעדך ובעד העם לומר לך שגם העם צריך אל כפרתך על חטא המעשה. אבל בכפרת העם שהביאו עגל לעולה לכפר גם על חטא המחשבה נאמר וכפר בעדם לבד כי אהרן לא היה צריך לכפרה על ההרהור כי לא חטא במחשבה כלל כ"א במעשה ובלי ספק שלא נתכוין לשם אלהות:

ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם. במהות חטא זה רבו הדעות בילקוט מסיק בשם ר' מני על שנכנסו שתויי יין ועל ידי שנכנסו בלא רחיצת ידים ורגלים. ויש אומרים שהיו מחוסרי בגדים והיינו המעיל. ויש אומרים על שלא היו להם בנים. ויש אומרים על שלא נשאו נשים. ויש אומרים על שהורו הלכה בפני משה רבן. ויש אומרים על שהיו מהלכים ואומרים מתי ימותו ב' זקנים הללו ואני ואתה ננהיג שררה על הציבור. ויש אומרים שעון העגל שעשה אהרן גרמה להם ודרשו על זה פסוק ישלם שנים לרעהו. וכל הדעות הללו אף על פי שיש להם קצת סמך מפסוקים אחרים מכל מקום הרי מקרא זה מכחיש כל הדעות האלה שנאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם מ"מ שלא היה בהם חטא אחר כ"א זה. על כן אל עלי חובת ביאור להמליץ בעד כל הדעות הללו ולומר שכלם מצאו להם סמך מן פסוק זה לפי שקשה להם הלא כבר נאמר ונתנו בני אהרן הכהן אש וגו' שמצוה להביא מן ההדיוט ואיך יאמר אשר לא צוה אותם ואין לומר כדברי מהרי"א שהיה להם ליקח אש הקטורת ממזבח העולה שהרי צווי זה היה אחרי מות בני אהרן ושם נאמר ולקח מלא המחתה גחלי אש וגו'. ע"כ ראו לפרש אש זרה זו על צד הזרות והרמז על אחד דברים שנרמזו באש זרה. כי דעת האומר שתויי יין נכנסו סובר שאש זרה מדבר ביין הבוער באדם כאש כמו שכתוב מאחרי בנשף יין ידליקם והוא דליקה ממש מן השרפה אשר שרף בקרבם היין ואף על פי שפרשת יין ושכר אל תשת עדיין לא נאמרה להם מכל מקום על דרך הקריבהו נא לפחתך היה להם לידע מסברא כי אין לבא בשער המלך והוא שכור. וראיה גדולה לדעה זו מה שכתוב ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו מכלל שהיו ראוין לשליחת יד על מה שאכלו ושתו וזנו עיניהם מן השכינה מתוך לב גס של אכל ומשתה ואמרו רבותינו ז"ל שלא רצה הקדוש ב"ה לערבב שמחת התורה והמתין להם עד יום זה וקשה מה יום מיומים ועוד שהרי גם יום זה נקרא שמחת לבו שכן דרשו רבותינו ז"ל ביום חתונתו זה מ"ת וביום שמחת לבו זה חנוכת ב"ה והיה לו להמתין עוד. אלא לפי שביום זה חזרו ושנו באולתם ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר בערה בקרבם מצד היין ומתוך רוב שתיה באו לפני ה' אשר לא כדת ע"כ לא רצה ה' להמתין להם עוד כדי שלא יהיה הדבר בעיניהם כהיתר כי העובר עבירה ושונה בה הותרה לו ועל כן נאמר לאהרן אחרי מות שני בניו צווי בזאת יבא אהרן אל הקודש וגו' ביום צום כפור יום ענות אדם נפשו כי אז הוא בהכנעה לפני בוראו לא מתוך לב גס כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה. ולמ"ד שלא נשאו נשים היה אש התאוה בוער בהם כי כל מי שאינו נשוי מלא הרהורי עבירה מן אש זרה וברותחין קלקלו וברותחין נדונו וכן מצינו בגמרא נורא בי עמרם כו' על חמימת נשים הבוער בקרבו כאש בנעורת. ולמ"ד שהיו חסרים מעיל ידוע שהמעיל מכפר על לשון הרע ואלו ספרו לשון הרע על משה ואהרן ואמרו מתי ימותו שני זקנים וכו' רצו בזה שאינן ראוין להיות מנהיגין כי אם מצד זקנתם לא מצד מעלתם וכל מספר לשון הרע מקריב אש זרה גחלים בערו ממש כמ"ש כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות והיינו זיקי דנור כי יבא כברק חצו וע"כ דינו באש כמו שכתוב מה יתן ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים ולכן נדונו גם המה באש ואלו היו לבושים מעיל מכפר עליהם על לשון הרע. ויכלול דמיון האש מדת גסות הרוח כי כל גס הרוח רוצה לעלות למעלה כטבע האש העולה למעלה ועל כן דינו באש כמבואר למעלה בפרשת צו על אמרו רבותינו ז"ל היא העולה על מוקדה כל המתגאה נידון באש כו' ובני אהרן הגיסו לבם כי קריבה זו היינו אש זרה ודבר זה יכלול הרבה דעות הן דעת האומר שהיו שתויי יין דהיינו מתוך לב גס. הן דעת האומר שלא נשאו נשים בעבור רוב גסות רוחם באמרם כי אין על עפר משלם. הן דעת האומר שלא נטלו עצה זה מזה בעבור רוב גסות רוחם. הן דעת האומר שהורו הלכה בפני משה רבן כי לרוב גסות לא נטלו רשות ממשה. הן לדעת האומר ואני ואתה ננהיג שררה כו'. ומ"ד שלא היה להם בנים נראה שסובר גם הוא כדעת המדרש האומר שנפקד עליהם עון העגל ולפי שבע"ג כך היא המדה שהקדוש ברוך הוא פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים ולכבוד אהרן היה הקב"ה מאריך אפיה וגבה דיליה מן בני בנים אך לפי שלא היו להם בנים נפקד העון עליהם ואולי שבשעת שימת אש זרה היו מהרהרין באש העגל כי השליך שם אהרן הזהב ויצא העגל הזה וחשבו שע"י האש זרה נעשה הנס ההוא כך הרהרו בשימת אש זה שיעשה להם נס על ידו וה' ידע מחשבות לבם כי אש זרה המה מקריבים לפניו ע"כ דנם באש כדרך שנאמר בעגל וישרוף אותו באש. ודעת האומר שלא היו רחוצי ידים ורגלים סובר שהיה

אש זרה לפי שלא קדשו ידיהם ורגליהם מן הכיור והיו חולין במקום קודש וע"כ נקרא האש אש זרה כי הזרות הפך הקדושה כמ"ש וכל זר לא יאכל קודש לכך נאמר איש מחתתו כאלו היה מחתה שלו שאין בה צד קדושה וכל זה מצד שלא קדשו ידיהם ורגליהם ועל שחטאו במים ע"כ נדונו באש השולט במקום שאין מים מצויין לכבותו :

הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש. פירש"י והיכן דבר ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי ואין צורך לזה שהרי נאמר כאן ועל פני כל העם אכבד א"כ פירוש הכתוב כך הוא ונקדש רצה לומר הבית יהיה נקדש בדבר שהוא כבודי שעל ידו אכבד על פני כל העם ואין זה כ"א בקרובי הש"י כי כל הקרב הקרב ביותר אל הש"י ממנו ילמדו כל הפחותים מערכו ק"ו לומר אם אש אחזה בלחים מה יעשו קולים יבשים כסוחים ואז יקחו כולם מוסר וזהו כבודו של הש"י על פני כל העם וזהו שפירש"י אמר לו משה לאהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סובר או בי או בך עכשיו אני רואה שהם גדולים ממני וממך. ובמה יודע אפוא שהם גדולים אלא ודאי שכך ביאור הענין שהקב"ה אוחז בב' קצוות הקצה האחד הוא שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים יותר מזולתם הקצה השני שמענישם אפילו על שגיאה קטנה וכל זה כדי שילמדו מהם ק"ו הנזכר כל הפחותים מערכם מה שלא היו יכולין ללמוד ק"ו זה אם היה מעניש איזו אדם בינוני או אם היה מענישו על איזו עון גדול והכתוב אומר ועל פני כל העם אכבד משמע שכולם יהיו נזהרים בכבודי מאז והלאה כי כולם יקחו מוסר בק"ו זה ואם לא היו גדולים גם ממני וממך אז לא יגיע מוסר זה לכולם כי הגדולים מערכם יאמרו לא תגיע בעדנו הרעה ולא יוקח מוסר זה כ"א לפחותים מהם ואפילו לשוים במדרגה לא יגיע כי כל אחד יטעה לומר אני גדול מחברי זולת מי שהוא פשוט שהכל מודים בו שהוא גדול מכולם ממנו יוקח מוסר לכל וזהו ענין קידוש השם כי מאז יראו את ה' קדושיו וזהו שאמר בקרובי אקדש במי שהוא קרוב אלי יותר מזולתו בו אקדש כי על ידו על פני כל העם אכבד יגיע המוסר לכולם והוא שנאמר בקרבתם לפני ה' וימותו לפי שהיו קרובים אל ה' יותר מזולתם ע"כ וימותו. וזהו טעם ותאכל בקצה המחנה שדרשו רז"ל בקצינים שבמחנה וכמאמר רז"ל אין הפורענות בא בעולם כ"א בעבור הרשעים ואינו מתחיל כ"א בצדיקים וכו' וביאור הדבר שלכך מתחיל בצדיקים בעבור שיקחו הרשעים מוסר וז"ש ואחיכם כל בית ישראל יבכו וגו' יפחדו וידאגו לנפשם שלא יקרה להם כאשר קרה לאלו בראותם כי לא ישא ה' פני איש וזה פירוש יקר :

יין ושכר אל תשת וגו'. סמך ציווי זה לכאן לפי שלא נברא היין כ"א לנחם בו האבלים ויחשוב אהרן שבאבלו לפחות מותר לו לשתות יין ע"כ הזהירו כאן שאפילו באבלו אסור לו לשתות דרך שכרות. ורש"י פירש על וידום אהרן שקבל שכר על שתיקתו שנתיחד לו לבדו דבור זה רמז כאן שנקרא שכור כל שאינו יכול לדבר בפני המלך ע"כ נתיחד אליו הדבור להורות לו שלא יהיה כל כך שכור עד שאינו יכול לדבר לפני המלך אלא יהיה כל זמן מיושב בדעתו עד שיוכל להשיב. ז"ש וידבר ה' אל אהרן לאמר במלת לאמר חתם לו כל הענין לומר לך שיהיה מוכן תמיד לאמר ולהשיב למלך ב"ה וכל מצוה זו באה לו בזכות וידום אהרן. ד"א רמז כאן למה שאמרו רז"ל נכנס יין יצא סוד לפיכך נתיחד אליו הדבור כמלך המגלה לעבדו איזו סוד ולא רצה שידעו בו אחרים ורמז לו שלא יוכל האדם לבא בסוד ה' כ"א בתנאי זה שלא ישתה יין שהרי כשנכנס יין יצא הסוד ע"כ נתיחד אליו הדבור כמגלה לו לבד איזו סוד ומזהירו שלא ישתה יין כדי שלא יגלה הסוד. ד"א לפי שהשתיקה יש לספק בה אם שותק ומצטער וקורא תגר בלבו על משפטי ה' אם הוא שותק ושמח בלבו כמדת הצדיקים ששמחין ביסורין ע"כ נתיחד אליו הדבור כדי לגלות על טוהר מחשבתו שהרי אין הקב"ה משרה שכינתו כ"א מתוך שמחה ודבור זה היינו שהשרה עליו השכינה מתוך שמחת לבבו ובזה נודע לכל כי היה שמח ביסורין כמדת הצדיקים. ד"א לפי שדמימה זו היא הוראה שאינו מתפעל בכל המאורעות שבגופות ובודאי כוס שכלי כאחד מצבא המרום כי מצד השכל אין האדם מתפעל מהם ע"כ דין הוא להתיחד אליו הדבור בלא אמצעי כי גם הוא נעשה רוחני כמשה מצד דמימה זו. ד"א לפי שאזהרת השתיה יש בה רמז אל השתיקה כי כל שכור מרבה דברים כמ"ש למי שיח וגו' למאחרים על היין וגו' וכתיב ותירוש ינובב בתולות על כן בזכות וידום אהרן נתיחד אליו דבור זה כי על ידו לא ירבה בשיחה בטילה או מזקת כי הלה"ר תלתא קטיל לכך נאמר ולא תמותו מלבד מה שהשכרות ממית בטבע כמ"ש יש דרך ישר לפני איש ואחריתו דרכי מות. **יש דרך ישר** ס"ת **שכר** כי על ידי השכר הכל בעיניו למישור כאמרו רז"ל מסכת יומא פ' י"כ כל הנותן עינו בכוסו כל העריות דומות בעיניו למישור שנאמר יתהלך במישרים וזהו שנאמר ואחריתה דרכי מות כי האחרית מן יש דרך ישר הוא אותיות שכר והוא דרכי מות כי הוא ממית הן בדרך שגם הן בדרך הטבע. ורמז בפרשה זו אימתי אסור לשתותו הוא שאמר בבואכם אל אהל מועד רמז שהשכור אסור לבא אל היכל מלך ית' להתפלל לפניו. ואימתי מותר לשתותו כשהוא מקדש את יום השבת הקודש בכניסתו וביציאתו כמו שלמדו רז"ל מן פסוק זכור את יום השבת זכרהו על היין כו' ז"ש ולהבדיל בין הקודש ובין החול בכניסה ויציאה ואף גם זאת לא ישתה אותו דרך שכרות עד שיהיו כל העריות השמאות עליו למישור אלא ישתה באופן שיוכל להבדיל בין הטמא לטהור ובאופן שיוכל להורות בני ישראל את כל החקים ולא יטעה בהוראתו :

הן היום הקריבו את חטאתם וגו'. משה קרא תגר על אלעזר ואיתמר מדוע לא אכלתם את החטאת ואהרן התגלל את עצמו ואמר ואכלתי חטאת היום וכ"ל כדברי מהרי"א שעיר זה שנשרף היינו שעיר עזים לחטאת האמור למעלה שהיה קדשי שעה ולכך לא רצה אהרן לאכול ממנו לפי שחשב במה דברים אמורים שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים כשהכהנים אין להם חלק באותה עבירה אבל בשעיר זה שהיה כפרה על מעשה העגל שזבחו שם זבחיהם לשעירים כמבואר למעלה בפסוק קח לך עגל וחטא זה היה אהרן הגורם ודומה כאלו היה לו חלק בה ע"כ אין דין שיאכל ממנו אהרן כדי שיתכפרו הבעלים כי דומה כאלו גם הוא היה מן הבעלים ומאחר שראו בני אהרן שאביהם לא רצה לאכול ע"כ לא אכלו גם המה ממנו ושרפוהו וזה ביאור הענין כי משה קצף על אלעזר ואיתמר הנותרים מן המיתה של נדב ואביהוא שנשרפו על שהקריבו אש זרה וחשב משה כי גם אלו הקריבו אש זרה כי מאחר שדין החטאת לאכילה והמה שרפוהו ודאי אש זה ששרפוהו בו אש זרה היא ע"כ קצף עליהם ואמר היה לכם לזכור מה שקרה לאחיכם ולמה הותרתם והיה לכם לאכלו כי אותה נתן לכם לשאת את עון העדה שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים. וידבר אהרן אל משה הן היום הקריבו וגו' רצה להוכיח במופת שהחטאת זה היה על מעשה העגל דאם לא כן איך יתכן שביום זה שהקריבו בני חטאתם ועולתם של ציבור לכפר עליהם תקראנה אותי כאלה שבו ביום ימותו שני בני שאם כבר היו ראוין לשליחות יד והמתין להם הקב"ה שלא לערבב שמחת התורה היה לו להמתין גם יום זה שמחת לבו של הקב"ה בחנוכת המזבח אלא ודאי שרצה ה' שביום זה ימחה עון העגל מכל וכל מישראל ומאהרן ביום אחד כי אהרן ישלם שנים לרעהו וישראל מתכפרים בחטאת ועולה וזה מופת שהחטאת בא על עון העגל ואם כן אם אכלתי מהחטאת זה היום הייטב בעיני ה' הלא גם אני מן הבעלים ומאחר שאני לא אכלתי גם בני לא רצו לאוכלה לכבודי וייטב הדבר הזה בעיני משה :

וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם. מלת אליהם צריך ביאור כי מה שפירש רש"י שחזר לאלעזר ואיתמר שיהיו גם המה שלוחים במצוה זו לפי שכולם הושוו בדמימה אינו מחוור כי לא נזכרו אלעזר ואיתמר קודם זה גם הפסוק אומר וידום אהרן אבל לא אלעזר ואיתמר. והקרוב אלי לומר שנרמז במלת אליהם ענין יקר מאוד ובא למעט כל העו"ג והוא כדרך שכתבו רבים מן המפרשים ענין איסורי המאכלות שיש שחשבו שהמה בריאות הגופים ורפואתו כי המאכלים ההם מולידין ליחות רעות ולדעה זו נטה הרמב"ן. ואינו כן שהרי כל העו"ג אוכלי בשר השקץ והעכבר וכל הטמאים וכולם חזקים אף בריאים אין כושל בהם ואוכליהם לא חלי ולא מרגיש אלא ודאי שכל אלו אין הכוונה בהם כי אם אל רפואת הנשמה כי הם משקצים הנפש הטהורה ומגרשים רוח טהרה וקדושה מן האדם ומולידין אטימת השכל ותכונת האכזריות כן כתב בעקידה ובמהרי"א. והראיה על זה שפרה שנולדה מחמור אסורה כי היוצא מן הטמא טמא ש"מ שהמוליד נותן תכונה רעה שבו בנולד ממנו ועל זה הדרך נאמר אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה ומ"ם של וממפריסי מיותר כי הל"ל ממעלה הגרה ומפריסי פרסה אלא שמילי מילי קתני וה"ק אך את זה לא תאכלו אפילו אם יש לו כל סימני טהרה והיינו אם הוא נולד ובא ממעלה הגרה לבד כגון פרה מגמל או ממפריסי פרסה לבד דהיינו פרה מחזיר כך פירשו הקדמונים וכן נתנו טעמים בכל הסימני טומאה שכולם מורים על קושי הבשר ומזג רע שבו המוליד תכונות רעות בגוף האוכל ואין להאריך בזה. וע"ז נאמר מי יתן טהור מטמא וכי אפשרי שמן דבר טמא יצא טהור וכי לא אחד הוא המוליד והנולד כי העובר ירך אביו הוא. וזהו שמסיק בויקרא רבה משל לרופא שנכנס לבקר שני חולים כו' כך העו"ג שאינם לחיי עה"ב כירק עשב התיר להם את הכל אבל ישראל שהם לחיי העה"ב צוה להם זאת החיה אשר תאכלו. ואולי מטעם זה אמר זאת החיה אף על פי שמסיים בבהמה מכל מקום התחיל בחיה לומר שכל הרחקות אלו הם לצורך הנפש שנקראת חיה. הנה מדרש זה מסכים מכל צד לדברינו דאם לא כן מה ראה על ככה ליתן טעם על מצוה זו למה לא נתנה לעו"ג יותר מעל כל מצות שבתורה אלא ודאי שרצה לתרץ יתור לשון של אליהם שבא למעט העו"ג ולומר לך שמסתמא אין שום עו"ג רוצה לקיים שום מצוה אם לא שיודע שיש בה תועלת גם בעולם הזה שהרי על כל פנים אין להם חלק בעה"ב כמ"ש ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וכדי שלא יטעו העו"ג לחשוב שטעם איסורי מאכלות לשם בריאות הגופות ויצנו גם המה להתנהג על פי הרפואה ע"כ אמר לשון אליהם לומר לך דווקא לישראל שהם לחיי העה"ב יש תועלת במצוה זו אבל לעו"ג אין תועלת בשמירת מצוה זו כי בלאו הכי אינן לחיי העה"ב :

את הגמל כי מעלה גרה הוא. הל"ל כי פרסה איננו מפריס שזה עיקר טעם אל הטומאה וכן בשפן וארנבת קשה זה ובחזיר אמר כי מפריס פרסה הוא הל"ל כי איננו מעלה גרה ולמה התחיל בכולם בסימן טהרה שלהם. וביאור ענין זה שסימן טהרה שבכולם מוסיף טומאה על טומאתן כדרך שאמרו בעשו שפושט את טלפיו להראות כאלו הוא כשר ותוכו מלא תוך ומרמה וזה מורה על כל מי שאין תוכו כברו כמדת הצבועים המראים את עצמם כשרים והמה בלי ספק גרועים מן הרשע הגמור שתוכו וברו שוין לרעה כמו שפירש"י על פסוק ולא יכלו דברו לשלום וע"כ הפרסת פרסה בחזיר הוא סימן טומאה לפי שבפרסה זו הוא יכול להטעות הבריות ולהראות כאלו הוא כשר וכן בהפך זה בגמל ושפן וארנבת ואעפ"י שכל מדות אלו אין שייכין בבהמות מכל מקום הם מולידים תכונה רעה זו בגוף האוכלם כי כל אוכלם יתאמצו להיות מן כת הצבועים המראים את עצמם כשרים

כמו שמלך ותכיריו. ובזה מיושב מה שדרשו בויקרא רבה את הגמל זו בבל שנאמר בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו. ואת השפן זו מדי כי מעלת גרה היא שמגדלת צדיקים שנאמר ומרדכי יושב בשער המלך. ארנבת זו יון כי מעלת גרה היא אלכסנדרוס כד חזי לשמעון הצדיק קאים על רגלוי ומברכו כו'. החזיר כו' מראה עצמו כשר וגרה לא יגר שאינו מגדל צדיקים אלא הורגן כו' ויש להפליא על מדרש זה מה ראה על ככה להוציא כל המקראות האלו מפשוטם. אלא ודאי שכוונתו לתרץ ד' לשונות כי שהזכיר שעשה מן הסימן טהרה פעם אל הטומאה לבלי ספק שכוונת הפסוק לרמוז על מדת הצבועים שסימן טהרה שלהם מוסיף להם טומאה וזה לא ינדק בבהמות כלל כ"א באדם ע"כ ר"ל שכל האוכל מהם מקבל טבעם כי הדבר הנאכל ישוב לטבע האוכל והביא ראיה מן המפורסמים שכל ד' אלו האוכלים מן ד' מינים אלו כולם קבלו טבעם שהם מראים את עצמם ככשרים כאלו כוונתם להטיב לישראל ותוכם רע ומר כי כל מחשבותם רק רע כל היום וישראל לא נזהרו מהם בראותם כי הם מגדלים קצת צדיקים ובאמת שלצורך הנאתם עשו כן ותוכם היו שונאי ישראל. ומ"ש את הגמל זו בבל אין כוונתו לפרש המקרא ולהוציאו מפשוטו אלא לומר לך שתואר הגמל מצוי במלכות בבל כי כשם שהגמל מעלה גרה הוא ומצד זה הוא נראה כשר כך מלכות בבל הראו את עצמם כגומלי חסדים עם ישראל והכתוב אומר אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו וגו' לומר לך שהגמול ההוא היה על צד הזיוף. וכן מדי ויון שהיו מקרבים הצדיקים כמרדכי ושמעון הצדיק הכל על צד הזיוף וכן כו' שמראין טלפיהם ככשרים לומר שאין פושטין ידיהם בגזל ואין להאריך מזה יותר ועל צד המליצה עשה סמך מן גמל לבבל ושפן למדי כו' ומכל מקום לעולם אין כונתו לפרש המקראות חוץ מפשוטם:

ואת אלה תשקצו מן העוף. מן משמע מקצת ממנו דהיינו המיעוט לפי שבעופות אחז"ל שהטהורים מרובים מן הטמאים על כן מנה הטמאים בבהמות טמאים מרובים ע"כ מנה הטהורים כפרשת ראה. וטעמו של דבר לפי שיסוד העפר יותר עב וגס ומוליד עכירת השכל יותר מן האויר והבהמות יש בהם חלק גדול מן יסוד העפר יותר מן יסוד האויר ומטעם זה אינן יכולין לעוף באויר ע"כ הטמאים מרובים לרוב עכירות שבהם ועל צד הזרות נמצא בהם גם טהורים זעיר שם ובהפך זה העופות יש בהם חלק גדול מיסוד האויר הזך והדק מיסוד העפר ע"כ רובם טהורים ועל צד הזרות נמצאו בהם קצת טמאים והמה מעטים כי הארץ מגדלת גשמיות והאויר מגדל טהרה ורוחניות לכך נאמר והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור הקדים בבהמות הטהורים ובעופות הטמאים לפי שכל בורר דבר מתוך חבירו בורר המועט מתוך המרובה וכאלו אמר שיבדיל בבהמות הטהורים מתוך הטמאים ובהפך זה בעופות:

והתקדשתם והייתם קדושים וגומר. לפי שארז"ל הבא לטהר מסייעין לו הבא לטמא פותחין לו אבל מכל מקום אין מסייעין לו לכך נאמר אצל הבא לטהר והתקדשתם והייתם קדושים דרך הודעה לומר שאם תתחילו להתקדש מלמטה אז ודאי והייתם קדושים כי אני מקדש אתכם מלמעלה ומסייע לכם כדי שתהיו קדושים כמוני כי קדוש אני. אבל אצל הבא לטמא אמר ולא תטמאו בהם ונטמתם בם ולא אמר והייתם טמאים לפי שאינו מילתא דפסיקא כי אף על פי שהאדם מתחיל בקלקלה מכל מקום שמא לא אהני מעשיו אחר שאין מסייעין לו מן השמים אלא שפותחין לו כי הפתח פתוח לו ואין סוגר בעדו ועל צד הרמז אמר ונטמתם חסר אל"ף לומר לך שיחידו של עולם ברוך הוא סר ממנו ואין לו חלק בטומאתו ומעשיו ירחקוהו:

כי אני ה' המעלה אתכם וגומר. על פירש"י קשה למה פרט זה במצוה זו יותר מבשאר מצות ועוד יש כמה שינויים בין השרץ השורץ ובין השרץ הרומש הדבוק ביותר בקרקע שאין הלוכו ניכר כי בו נאמר על הארץ ולא בשורץ. וברומש הזכיר טומאה אצל הנפש שנאמר ולא תטמאו את נפשותיכם. ובשורץ אמר ולא תשקצו את נפשותיכם. ע"כ אומר אני שכל הקרב ביותר אל הארץ ורחוק הוא מן האויר יש בו חלק גדול מן עכרורית מן אותן הגבוהים קצת מן הארץ כי הוא פונה ומביט אל בור חוצבו וזה טעם שאין האדם הולך על ארבע כי חציו גשמי וחציו רוחני יפנה למעלה ולשון טומאה גרוע מן לשון המורה שקוץ על דבר נתעב אל האדם אעפ"י שאין טומאה בעצמותו לפיכך הרומש על הארץ ונגרר עליה שאין הלוכו ניכר יש בו חלק גדול מן העכרוריות לפיכך הוא מטמא הנפש ביותר ולפי שהגוף עלול ביותר לקבל טומאה מן הנפש ע"כ אמר בשרץ השורץ שהוא רחוק קצת מן הארץ אל תשקצו את נפשותיכם שאין גורמין לנפש כ"א שיקוץ ולא טומאה. ולא תטמאו בהם היינו הגוף העלול ביותר ומקבל גם הטומאה. אבל השרץ הרומש על הארץ שהוא גרוע ממנו נאמר בו ולא תטמאו את נפשותיכם ק"ו לגוף וק"ו לשיקוץ ונתן טעם לדבר כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים מקום נמוך אל ארץ ישראל שהוא גבוה מכל הארצות כדי להרחיק אתכם מן העכרוריות השולט ביותר במקום נמוך שאין האויר שולט שם כבמקום גבוה ע"כ תהיו זהירים ביותר מן השרץ הרומש על הארץ וזה טעם נכון וברור. וטעם השחיטה יוכיח כי השחיטה באה להסיר טומאת העכרוריות שבבהמה שנוצרה מן הארץ אבל הדגים שנוצרו מן המים שמקורם טהרה אין צריכין שחיטה כלל אלא באסיפה לבד סגי והעופות שנוצרו מן הרקק עירוב עפר ומים די להם בסימן א' למיעוט העכרוריות שבהם ומה שהמים מביאים טומאה על האוכל תמצא מבואר לקמן פר' חקת בסוד הפרה שמטמאה הטהורים ומטהרת הטמאים:

הפטרת שמיני בשמואל ב סימן ו

וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַיָּקָם ׀
וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת
מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב
הַכְּרֻבִים עָלָיו׃ וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה
וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב
נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר
בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃ וְדָוִד ׀
וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים
וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצֱלִים׃ וַיָּבֹאוּ עַד־
גֹּרֶן נָכוֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּא אֶל־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֶז בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ
הַבָּקָר׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעֻזָּה וַיַּכֵּהוּ שָׁם הָאֱלֹהִים עַל־הַשַּׁל
וַיָּמָת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃ וַיִּחַר לְדָוִד עַל אֲשֶׁר פָּרַץ יְהוָה
פֶּרֶץ בְּעֻזָּה וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
וַיִּרָא דָוִד אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבוֹא אֵלַי אֲרוֹן
יְהוָה׃ וְלֹא־אָבָה דָוִד לְהָסִיר אֵלָיו אֶת־אֲרוֹן יְהוָה עַל־עִיר דָּוִד
וַיַּטֵּהוּ דָוִד בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם הַגִּתִּי׃ וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן יְהוָה בֵּית עֹבֵד
אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־
כָּל־בֵּיתוֹ׃ וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ דָּוִד לֵאמֹר בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־בֵּית עֹבֵד
אֱדֹם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיַּעַל
אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֹבֵד אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה׃ וַיְהִי
כִּי צָעֲדוּ נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־יְהוָה שִׁשָּׁה צְעָדִים וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא׃
וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל־עֹז לִפְנֵי יְהוָה וְדָוִד חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃ וְדָוִד
וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה בִּתְרוּעָה וּבְקוֹל
שׁוֹפָר׃ וְהָיָה אֲרוֹן יְהוָה בָּא עִיר דָּוִד וּמִיכַל בַּת־שָׁאוּל
נִשְׁקְפָה ׀ בְּעַד הַחַלּוֹן וַתֵּרֶא אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְפַזֵּז וּמְכַרְכֵּר
לִפְנֵי יְהוָה וַתִּבֶז לוֹ בְּלִבָּהּ׃ וַיָּבִאוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וַיַּצִּגוּ אֹתוֹ
בִּמְקוֹמוֹ בְּתוֹךְ הָאֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִד וַיַּעַל דָּוִד עֹלוֹת לִפְנֵי
יְהוָה וּשְׁלָמִים׃ וַיְכַל דָּוִד מֵהַעֲלוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיְבָרֶךְ

פירוש המלות

ויסף. כמו ויאסף: אל. כמו על: משחקים. מרקדים: ברושים. כלי זמר עשויים מברושים: ובמנענעים. מיני כלי שיר: וישלח. ויפשט ידו: השל. על השגגה: להסיר. להביא: על. כמו אל עיר: צעדו. הלכו: ומריא. שמנים ופטים: מכרכר. מרקד: מפזז.

אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת: וַיְחַלֵּק לְכָל־הָעָם לְכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם אַחַת וְאֶשְׁפָּר אֶחָד וַאֲשִׁישָׁה אֶחָת וַיֵּלֶךְ כָּל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ:

כאן מסיימין הספרדים

וַיָּשָׁב דָּוִד לְבָרֵךְ אֶת־בֵּיתוֹ וַתֵּצֵא מִיכַל בַּת־שָׁאוּל לִקְרַאת דָּוִד וַתֹּאמֶר מַה־נִּכְבַּד הַיּוֹם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינֵי אַמְהוֹת עֲבָדָיו כְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת אַחַד הָרֵקִים: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־מִיכַל לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בָּחַר־בִּי מֵאָבִיךְ וּמִכָּל־בֵּיתוֹ לְצַוֹּת אֹתִי נָגִיד עַל־עַם יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל וְשִׂחַקְתִּי לִפְנֵי יְהוָה: וּנְקַלֹּתִי עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי וְעִם־הָאֲמָהוֹת אֲשֶׁר אָמַרְתְּ עִמָּם אִכָּבֵדָה: וּלְמִיכַל בַּת־שָׁאוּל לֹא־הָיָה לָהּ °וָלֶד עַד יוֹם מוֹתָהּ: וַיְהִי כִּי־יָשַׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וַיהוָה הֵנִיחַ־לוֹ מִסָּבִיב מִכָּל־אֹיְבָיו: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־נָתָן הַנָּבִיא רְאֵה נָא אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה: וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ לֵךְ עֲשֵׂה כִּי יְהוָה עִמָּךְ: וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־נָתָן לֵאמֹר: לֵךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־עַבְדִּי אֶל־דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה הַאַתָּה תִּבְנֶה־לִּי בַיִת לְשִׁבְתִּי: כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת לְמִיּוֹם הַעֲלֹתִי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶהְיֶה מִתְהַלֵּךְ בְּאֹהֶל וּבְמִשְׁכָּן: בְּכֹל אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲדָבָר דִּבַּרְתִּי אֶת־אַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוִּיתִי לִרְעוֹת אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לָמָּה לֹא־בְנִיתֶם לִי בֵּית אֲרָזִים: וְעַתָּה כֹּה־תֹאמַר לְעַבְדִּי לְדָוִד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן־הַנָּוֶה מֵאַחַר הַצֹּאן לִהְיוֹת נָגִיד עַל־עַמִּי עַל־יִשְׂרָאֵל: וָאֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר הָלַכְתָּ וָאַכְרִתָה אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ: וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־יֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה: וּלְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוִּיתִי שֹׁפְטִים עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וַהֲנִחֹתִי לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ וְהִגִּיד לְךָ יְהוָה כִּי־בַיִת יַעֲשֶׂה־לְּךָ יְהוָה: כִּי ׀ יִמְלְאוּ יָמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ וַהֲכִינֹתִי אֶת־מַמְלַכְתּוֹ: הוּא יִבְנֶה־בַּיִת לִשְׁמִי וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ עַד־עוֹלָם: אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן אֲשֶׁר בְּהַעֲוֹתוֹ וְהֹכַחְתִּיו בְּשֵׁבֶט אֲנָשִׁים וּבְנִגְעֵי בְּנֵי אָדָם: וְחַסְדִּי לֹא־יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מִלְּפָנֶיךָ: וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד־עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נָכוֹן עַד־עוֹלָם: כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד:

ילד כתיב

פירוש המלות

נודלג: והבז. לשון בזיון: ואשפר. חתיכת בשר: ואשישה. גרבא דחמרא: ונקלותי. לשון קלון ובזיון: הנוה. גדרות לצאן: ירגז. שלא יגלה ממקומו: בהעותו. לשון עון:

פרשת תזריע

רשי

(ב) **אשה** כי תזריע. (ויקרא רבה) אמר רבי שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף: כי תזריע. לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה (נדה כג וכז): כימי נדת דותה תטמא. כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפילו נפתח הקבר בלא דם. דותה. לשון

דבר

אבן עזרא

(ב) **אשה** כי תזריע. אחר שהשלים תורת הטהור והטמא במאכלין הזכיר טמא אדם והחל מן האשה כיולדת כי הלידה היא תחלה ורבים אמרו שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר על כן וילדה זכר ועל כן דעת חכמי יון שהזרע לאשה וזרע הזכר מקפיא וכל הבן מדם האשה והנה פי' תזריע תתן זרע כי היא כמו הארץ. וי"ו וטמאה כפ"א רפה בלשון ישמעאל. וסבת טומאתה שבעת ימים עד שובה אל המרובע וכן ימלא בימי החולי כי השנוי יראה עד סוף כל ז': נדת. שם במשקל בזת והם שניהם מפעלי הכפל: דותה. טעמו כמו חולי

כמו

יב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֹתָהּ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִתְּתָא אֲרֵי תְעַדֵּי וּתְלִיד ג׳ דְּכַר וּתְהֵי מְסָאֲבָא שַׁבְעָא ג׳ ג׳ יוֹמִין כְּיוֹמֵי רְחוּק סְאוֹבְתַהּ

בעל הטורים אשה כי תזריע וגו׳. סמך והתקדשתם לאשה כי תזריע שצריך לקדש עצמו בשעת תשמיש. כתיב לעיל אל תשקצו את נפשותיכם ודרשינן מינה בלא ישהה נקביו רמז לבא מבית הכסא אל ישמש מטתו מיד. להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמיך אשה כי תזריע שצריך להמתין ג׳ חדשים להבחין בין זרע לזרע ולפרוש ממנה סמוך לוסתה: תזריע וילדה. בגימטריא׳ צורת אדם: זכר בגימטריא׳ ברכה. וטמאה שבעת ימים. וכן ז׳ ימי אבילות כל עומת שבא כן ילך:

תולדות אהרן דבר. יבמות עד כריתות ז: אשה. ברכות ס שבת קלא שבועות יח כריתות ז נדה כד (פסחים עג): וילדה זכר. ב"ב קכז נדה כו נא מ: כימי נדת. שם לה לז:

רמבן

יב (ב) **כתב** רש"י כי תזריע וילדה לרבות ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה. ופירוש הענין שעבר הולד בצורת אדם ואחר כך נמוח שכל מי שאין בו צורת אדם אינו ולד אבל בשעת הלידה אפילו מחוי מטמא אם אינן מכירין צורתו כגון שפיר מרוקם טמאה ודאי ואם לאו בספק וזהו רבוי של מקרא זה כדברי רבותינו וכמשמעותו אמרו אשה כי תזריע אשה מזרעת תחלה יולדת זכר ואין כוונתם שיעשה הולד מזרע האשה כי האשה אע"פ שיש לה ביצים כביצי זכר או שלא יעשה בהן זרע כלל או שזרע ההוא נקפא ולא עושה דבר בעובר אבל אמרם מזרעת על דם הרחם שיתאסף בשעת גמר ביאה באם ומתאחז בזרע הזכר כי לדעתם הולד נוצר מדם הנקבה ומלובן האיש ולשניהם יקראו זרע וכך אמרו ג׳ שותפין יש בו באדם איש מזריע בו לובן שממנו גידים ועצמות ולובן שבעין אשה מזרעת אודם שממנו עור ובשר ודם ושער ושחור שבעין. וגם דעת הרופאים ביצירה כך היא. וע"ד פילוסופי היונים כל גוף העובר מדם האשה אין בו לאיש אלא הכח הידוע בלשונם היולי שהוא נותן צורה בחומר כי אין בין ביצת תרנגולת הבאה מן הזכר לנולדת מן המתפלשת בעפר שום הפרש וזו תגדל אפרוח וזו לא תזרע ולא תצמיח בהמנע ממנה החום היסודי שהוא לה היולי וא"כ יהיה מלת תזריע כמו זרועיה תצמיח וכן אמר אונקלוס ארי תעדי:

דותה

ספורנו

יב (ב) **אשה** כי תזריע וילדה זכר. כבר אמרו (נדה סוף פ׳ המפלת) אשה מזרעת תחלה יולדת זכר וזה כי אמנם זרע האשה והוא הלחות הנפלט ממנה לפעמים בעת החבור לא יכנס ביצירת הזכר כלל אבל דמה הפעל ויקפיא בזרע האיש וכאשר יכנס מזרעה הלחותי בדמה הנקפא יהיה בו ללחות מותריי ויהיה הולד נקבה: כימי נדת דותה. כי בז׳ ימים הראשונים יגל הנדות אבל לא התעפש

עדיין

כמו מדוה מצרים כי הדם היוצא הוא חולי בבשר האשה : (ג) וביום השמיני . אמרו חז"ל ביום ולא בלילה והנה הנולד חצי שעה קודם שקיעת החמה יהיה נמול לששה ימים וחצי יום כי יום התורה אינו מעת לעת : ימול . מבנין נפעל כמו לא יכון ויהיה מגזרת מולים היו ויתכן להיותו חסר נו"ן מגזרת ונמלתם כמו איש כי ידור נדר ויחסר המל כמו אביו או בית דין : ערלתו . ידועה כי היא בערוה ואין כן ערלת לב ושפה ואזן כי כלם סמוכים : ה"א טהרה נח נעלם והיה ראוי להראות כה"א ויקרא לה נח . וטעם דמי טהרה . שהוא דם טוהר כנגד דם נדה ואיננו מטמא והשם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלם צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה : (ד) בכל קדש לא תגע . כמו המעשר והתרומה ובשר שלמים : ואל המקדש . אל חצר אהל מועד או אל העזרה בבית המקדש : (ו) בדמי טהרה . או על דמי טהרה אחד הוא : בן שנתו . לולא הקבלה מי היה מפרש לנו בן שנתו אם הוא בן שנה תמימה לא יותר או פחות או תוספת וי"א שטעם הכבש לעולה שמא עלתה שום מחשבה על רוחה בשעת לידתה מרוב הצער חטאת שמא דברה בפיה : (ז) והקריבו . זה וזה הכבש והתור

תְּהֵי מְסָאֲבָא׃ ג וּבְיוֹמָא
תְּמִינָאָה יִתְגְּזַר בְּשַׂר
דְעוּרְלְתֵיהּ׃ ד וּתְלָתִין
וּתְלָתָא יוֹמִין תְּתֵיב בְּדַם
דְכוּ בְּכָל קוּדְשָׁא לָא תִקְרַב
וּלְמַקְדְּשָׁא לָא תֵיעוֹל עַד
דְּמִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ׃ ה וְאִם
נוּקְבְתָא תְלִיד וּתְהֵי מְסָאֲבָא
אַרְבְּעָה עֲסַר כְּרִיחוּקַהּ
וְשִׁתִּין וְשִׁתָּא יוֹמִין תְּתֵיב
עַל דַּם דְכוּ׃ ו וּבְמִשְׁלַם
יוֹמֵי דְכוּתַהּ לִבְרָא אוֹ
לִבְרַתָּא תַּיְתֵי אִימַּר בַּר
שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא וּבַר יוֹנָה אוֹ
שַׁפְנִינָא לְחַטָּאתָא לִתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא׃
ז וִיקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר

תִּטְמָא׃ ג וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל
בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ ד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם — ב׳ חסר את
וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה
בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־ — ל׳ קמץ
הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת — י"ו חסר
יְמֵי טָהֳרָהּ׃ ה וְאִם נְקֵבָה תֵלֵד — ב׳ מפיק ה"א ובענין
וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים
יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי
טָהֳרָה׃ ו וּבִמְלֹאת ׀ יְמֵי טָהֳרָהּ — ל׳ חסר וחד מ"ל
לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־ — י"ג
שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר
לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד
אֶל־הַכֹּהֵן׃ ז וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי — פ

דבר הזב מגופה . לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה וראשה ואבריה כבדין עליה : (ד) תשב . אין תשב אלא לשון עכבה כמו (דברים א) ותשבו בקדש . (בראשית יג) וישב באלוני ממרא : בדמי טהרה . אף על פי שרואה טהורה היא : בדמי טהרה . לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר : ימי טהרה . מפיק ה"א ימי טוהר שלה : לא תגע . אזהרה לאוכל וכו' כמו ששנויה ביבמות (דף עה) : בכל קדש . (מכות יד יבמות שם) לרבות את התרומה לפי שזו טבולת יום ארוך שטבלה לסוף שבעה ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיע' החמה של יום ארבעים שלמחר תביא את כפרת טהרתה : (ז) והקריבו . (זבחים יג סנהד' פג) ללמדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ומי

ימול בשר ערלתו ב׳ חסר את בלי׳ וסי׳ בהמלו בשר ערלתו . וביום השמיני ימול בשר ערלתו : ס׳ טהר׳ דסמיך לדמי רפי דסמיך לימי מפיק ה"א וסי׳ דמים מכוסים . ימים מגולים : תבא י"ז חסר וסי׳ בסדם אל תבא . את אימתי . ואל המקדש . גם בי התאנף . אשימה עלימלך . בקמת רעך . בכרם רעך . בי תשח ברעך . ובתבת עליהן . תבא נא תמר אחתי קדמאה . חדר בחדר דמלכים . קדוש ישראל לה׳ . אל השטן מאין תבא . אי מזה תבא ויען השטן . כי לפני לחמי . ברכת אבד . תבא כל רעתם וכל משלי דכוו׳ במיד מ"ל : ובמלאת ב׳ חד חסר וחד מ"ל . וסי׳ ימי טהרה לבן . ובמלאות הימים האלה . בתדאה מ"ל : תביא י"ג וסי׳ נמסר בסדר משפטים :

תולדות אהרן וביום השמיני . שבת קלב קלג קלה פסחים ד יומא כח לד מגילה כ יבמות ס ב"ב קכז סנהדרין . נט נדה כד (מגילה עג נדרים לא יבמות ס קדושין כא) : ערלתו . שבת קל : יום . כריתות י : תשב . ב"ב קכז נדה לו לא מ : בכל קדש . יבמות עה מכות יד שבועות ז זבחים לב לג לד (פסחים לו) : ואל המקדש . שבועות יז : עד מלאת . יבמות עד עה נזיר סד : ואם נקבה . בכורות מז כריתות ז נדה ל : וטמאה שבועים . זבחים לג לא נדה לו לא : וששים יום . כריתות י : וששת ימים . שם : ובמלאת . נזיר כד : לבן . נדה מ : לבת . כריתות ח : כבש . שם מו בכורות כז ערכין יח : ובן יונה . כריתות כח :

בעה"ט וביום השמיני . פסוק זה יש בו תיבות ואותיות כמו בפסוק ויכולו לומר שמילה דוחה שבת : וביום השמיני ימול בשר . בגי׳ שבכל היום יהיה כשר למול : ושלשים . בגי׳ כלם סמוכים ולא מפוזרים : ובן יונה או תור . בכל מקום מקדים תורים לבני יונה חוץ מכאן לפי שאינו מביא אלא אחד ואם ימצא יונה לא יקח תור לפי שבן זוגו מסתכל עליו ואינו מזדווג לאחר :

ספורנו

עדיין ולא הפסיד צורת טומאתו : (ג) וביום השמיני ימול . כי אז נתעכל דם הנדות הטמא אשר ממנו נזון הולד במעי אמו וטהר הולד להכנס בברית קדש : (ד) בדמי טהרה . כי עם היותו דם נדות אינו מהוסת של עכשיו אבל הוא מן הוסתות שקדמו בימי ההריון שכבר נתעפשה ונתבלה צורת דם אותם הוסתות וטמאתם : (ה) שבועים . כי המותרות

רמבן

דותה . לשון דבר הזב מגופה לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה וראשה ואבריה כבדין עליה לשון רש"י . ולא ידעתי מאיזה מוצא יהיה דותה לשון דבר הזב בלשון הקדש . אבל יתכן שיהיה לשון מדוה ממה שאמרו וראשה ואבריה כבדין עליה וכן דעת ר"א שאומר כי דותה שם וטעמא חולי כי הדם היוצא חולי באשה ובאמת שהוא נקוי המותרות ומפני שראשה ואבריה כבדין עליה אולי יקרא חולי . והנכון לשון מדוה שהוא כמו נגע וצער כמו עלי לבי דוי היה דוה לבנו כמו נגע לבנו . והנה הזיבה נגע באשה אע"פ שהיא בתולדתה וכן על ערש דוי :

(ד) **תשב** . אין לשון ישיבה אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש וישב באלוני ממרא לשון רש"י . ואם כן יאמר ושלשים יום ושלשת ימים תמתין עוד עד שלא תגע בכל קדש ולא תבא למקדש אף על פי שהם ימי טוהר אבל הבעל וזה טעם בדמי טהרה . ואמר בלשון הזה להודיע כי אפילו לא תראה בימים האלה תמתין בהן מפני הלידה . ויתכן כי לשון תשב בכאן כמו ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש כי האשה השוכבת עם בעלה תקרא יושבת לו ולפי שאמר בשבעה וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא שתטמא לבעל ולקדשים כל שבעה אמר כי אחרי השבעה תשב לבעלה שלשים ושלשה ימים בדמי טוהר אבל לא תגע בקדש ולא תבא אל המקדש אף על פי שלא תראה ותשב עם בעלה אף על פי שתראה . והנכון בעיני כי האשה בימי ראייתה תקרא נדה בעבור שינדוה וירחקוה כל בני אדם והאנשים והנשים ירחקו ממנה ויושבת בדד לא תספר עם בני אדם כי גם דבורה טמא אצלם והעפר אשר תדרוך טמא להם כעפר רקב עצמות המת והזכירו גם זה רבותינו ואף מבט שלה מוליד היזק וכבר הזכרתי זה בסדר ויצא יעקב והיה משפט הנדות לשבת באהל מיוחד והוא מאמר רחל לאביה כי לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי כי מנהגן שלא תלך ולא תדרוך כף רגלה על הארץ . ולכך החמירה התורה במושב הנדה והמשכב יותר מן המגע וכן אמר הכתוב במצורע בדד ישב מחוץ למחנה מושבו ולא אמר כאשר אמר בשאר הטמאים ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה כי הזכיר בו ישיבה שלא ילך כלל כי ריחו והבלו מזיקים ולכך אמר הכתוב בכאן כי גם שלשים ושלשת ימים תשב בדמי טהרה על מושבה אשר ישבה בימי נדות הלידה . והזהיר באלו שלא תגע בקדש ולא תבוא אל המקדש . ומדרשו תשב להביא המקשה בימי אחד עשר שתהא טהורה מן הזיבה יכול תהא טהורה מן הנדה תלמוד לומר תטמא :

וטעם דמי טהרה על דעת רש"י לומר שאע"פ שראתה טהורה מן התורה וכך אמר ר"א כי הטעם שהוא דם טוהר כנגד דם הנדה ואינו מטמא . והשם גזר על הזכר כמספר הימים שתשלם צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה . ולפי דעתי כי טעם טהרה נקיון כלשון זהב טהור צרוף ומזוקק וכן וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם . והענין כי לזה ביולדת זכר שתטמא שבעה כנדתה כי המנהג שתהיה שופעת דם מן המקור ולזה שתוחיל עוד שלשים ושלשת ימים תשב בביתה לנקות גופה כי בכל אלה תוציא תמצית הדמים והלחות העכורות המעופשות הבאות מתמצית הדם ואז תנקה מלידה ומבטן ומהריון ותבא בית ה׳ . ורבותינו קבלו שהיא טהורה לבעלה בימים האלו מפני שאמר בשבעה שהם כימי נדת דותה ובאלה אמר שתטמא לקודש ולמקדש לא לחולין ולא לבעל וכמו שאמרו בעלה חולין הוא . וטעם הכפל בנקבה או כדברי ר"א על דעת ר׳ ישמעאל שאמר שהזכר נגמר לארבעים והנקבה לשמונים ואחד יום ואחד אבל לדעת חכמים שאמרו אחד זכר ואחד נקבה לארבעים ואחד הטעם בעבור כי טבע הנקבה קר ולח והלבנה ברחם האם רבה מאד וקרה ועל כן ילדה נקבה ועל כן צריכה נקיון גדול מפני רבוי הלחות והדם המעופש שבהן ומפני קרירות כידוע כי החליים הקרין צריכין בנקיון אריכות זמן יותר מן החמים :

(ז) **והקריבו** לפני ה׳ וכפר עליה וטהרה ממקור דמיה . יאמר שתקריב כופר נפשה לפני ה׳ שתטהר ממקור דמיה כי האשה בלידתה תהיה לה מעין נרפש מקור משחת . ואחרי עמדה בימי הנקיון או בימי יצירת הולד לזכר או לנקבה תביא כופר נפשה שיעמד מקורה ושתטהר כי השם יתברך רופא

יְהוָה֙ וְכִפֶּ֣ר עָלֶ֔יהָ וְטָהֲרָ֖ה מִמְּקֹ֣ר ג׳ ג׳ חסר וחד מ״ל
דָּמֶ֑יהָ זֹ֤את תּוֹרַת֙ הַיֹּלֶ֔דֶת לַזָּכָ֖ר ג׳
א֥וֹ לַנְּקֵבָֽה׃ ח וְאִם־לֹ֨א תִמְצָ֣א
יָדָהּ֮ דֵּ֣י שֶׂה֒ וְלָקְחָ֣ה שְׁתֵּֽי־תֹרִ֗ים ג׳ בקריי׳
א֤וֹ שְׁנֵי֙ בְּנֵ֣י יוֹנָ֔ה אֶחָ֥ד לְעֹלָ֖ה
וְאֶחָ֣ד לְחַטָּ֑את וְכִפֶּ֥ר עָלֶ֛יהָ הַכֹּהֵ֖ן ג׳
וְטָהֵֽרָה׃ פ ג׳

יג א וַיְדַבֵּ֣ר יְהוָ֔ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה י״א דסמיכי
וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹֽר׃ ב אָדָ֗ם י׳ ר״פ
כִּֽי־יִהְיֶ֣ה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ֮ שְׂאֵ֣ת אֽוֹ־
סַפַּ֒חַת֒ א֣וֹ בַהֶ֔רֶת וְהָיָ֥ה בְעוֹר־
בְּשָׂר֖וֹ לְנֶ֣גַע צָרָ֑עַת וְהוּבָא֙ אֶל־ ג׳. כו׳ מ״ל
אַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֔ן א֛וֹ אֶל־אַחַ֥ד מִבָּנָ֖יו כ״ס
הַכֹּהֲנִֽים׃ ג וְרָאָ֣ה הַכֹּהֵ֣ן אֶת־
הַנֶּ֣גַע בְּעֽוֹר־הַ֠בָּשָׂר וְשֵׂעָ֨ר בַּנֶּ֜גַע
הָפַ֣ךְ ׀ לָבָ֗ן וּמַרְאֵ֤ה הַנֶּ֙גַע֙ עָמֹק֙ ז׳. כולם ח׳ במ״ב
מֵע֣וֹר בְּשָׂר֔וֹ נֶ֥גַע צָרַ֖עַת ה֑וּא ד׳ ושארה היא
וְרָאָ֥הוּ הַכֹּהֵ֖ן וְטִמֵּ֥א אֹתֽוֹ׃ ד וְאִם־
בַּהֶ֩רֶת֩ לְבָנָ֨ה הִ֜וא בְּע֣וֹר בְּשָׂר֗וֹ
וְעָמֹק֙ אֵין־מַרְאֶ֣הָ מִן־הָע֔וֹר כולם חסר
וּשְׂעָרָ֖ה לֹא־הָפַ֣ךְ לָבָ֑ן וְהִסְגִּ֧יר ל׳ רפי וחד מפיק

עֲלַהּ וְתִדְכֵּי מִסּוֹאֲבַת דְּמָהָא
דָּא אוֹרַיְתָא דִּילֶדְתָּא
לִדְכַר אוֹ לְנוּקְבָא: ח וְאִם
לָא תַשְׁכַּח יְדַהּ כְּמִיסַּת
אִימְרָא וְתִיסַּב תְּרֵין שַׁפְנִינִין
אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה חַד
לַעֲלָתָא וְחַד לְחַטָּאתָא
וִיכַפֵּר עֲלַהּ כַּהֲנָא וְתִדְכֵּי:
א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם
אַהֲרֹן לְמֵימַר: ב אֱנָשׁ אֲרֵי
יְהֵי בִמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ עַמְקָא
אוֹ עַדְיָא אוֹ בַהֲרָא וִיהֵי
בִמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ לְמַכְתַּשׁ
סְגִירוּ וְיִתֵּיתֵי לְוַת אַהֲרֹן
כַּהֲנָא אוֹ לְוַת חַד מִבְּנוֹהִי
כַּהֲנַיָּא: ג וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יַת
מַכְתָּשָׁא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרָא
וְשַׂעֲרָא בְמַכְתָּשָׁא אִתְהֲפִיךְ
לְמִחְוַר וּמֶחֱזֵי מַכְתָּשָׁא עָמִיק
מִמְּשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ מַכְתַּשׁ
סְגִירוּתָא הוּא וְיֶחֱזֵינֵיהּ
כַּהֲנָא וִיסָאֵב יָתֵיהּ: ד וְאִם
בַּהֲרָא חִוָּרָא הִיא בִּמְשַׁךְ
בִּשְׂרֵיהּ וְעָמִיק לֵית מֶחֱזָהָא
מִן מַשְׁכָּא וְשַׂעֲרָא לָא
אִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר וְיַסְגַּר

ואי זו היא חטאת שנא׳ וכפר עליה הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר בו הטהרה תלויה: וטהרה. מכלל שעד כאן קרויה טמאה: (ח) אחד לעולה ואחד לחטאת. לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר (זבחים כט): (ב) שאת או ספחת וגו׳. (נגעים פ״א) שמות נגעים הם ולבנות זו מזו: בהרת. חברבורות טייא״ר בלעז וכן (איוב לז) בהיר הוא בשחקים: אל אהרן וגו׳. גזרת הכתוב הוא שאין טומאת נגעים וטהרתו אלא ע״פ כהן (ת״כ): (ג) הפך לבן. מתחלה שחור ונהפך ללבן בתוך הנגע ומעוט שער שנים (ת״כ): עמוק מעור בשרו. (ת״כ) כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל: וטמא אותו. יאמר לו טמא אתה ששער לבן סימן טומאה הוא גזירת הכתוב: (ד) ועמוק אין מראה. לא ידעתי פירושו: והסגיר. יסגירנו בבית א׳ ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנים

בעה״ט ממקר. חסר. אותיות מרקם וסמיך לי׳ וטהרה רמז כתמים הבאים מרקם טהורים: וטהרה ממקור דמיה. בגי׳ ה׳ מיני דמים טמאים בה: ממקור ב׳ ממקר דמיה. ה׳ ממקר ישראל דורש מכאן שברכות חתנים בעשרה משום דכתיב וטהרה ממקר דמיה איזו דמים טהורים הוי אומר דם בתולים אלמא דאיירי בחתן: דמיה ג׳. ממקור דמיה. והיא גלתה את מקור דמיה. וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה על הרוגיה דאיתקש גילוי עריות לשפיכות דמים דכתיב כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה:

תולדות אהרן וטהרה. נדה יט לח: זאת תורת. נדרים לה כריתות ט נדה מ: שתי תורים. כריתות כח (יומא מא): וכפר עליה הכהן. יבמות עד סנהדרין פג זבחים יט (שבת ג): אדם כי יהיה. הוריות ו ערכין ג נדה מד: והובא אל אהרן. סנהדרין לד נדה כ: ואם בהרת. שבועות ז:

והתור או בן יונה והכתוב אחז דרך קצרה וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף כי הכהן איננו אוכל חטאת עוף: וכפר עליה. כאשר פירשתי: וטהרה ממקור דמיה. זה אות כי לא תטהר בתולדתה עד הימים הספורים: (ח) תמצא ידה. כטעם ואין ידו משגת: וכפר עליה הכהן וטהרה. זה יורה אם לא יכפר עליה הכהן לא תטהר וזה תלוי בארץ: (א) וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן. וטעם אהרן. כי על פיו יהיו כל נגעי אדם מי שיטהר ומי שיטמא: (ב) אדם. ולא אמר איש איש מבית ישראל להכניס הגרים וכן אדם כי יקריב מכם כי תורה אחת לאזרח ולגר בקרבנו׳ גם כן והכנים הגר שלא יטמא אחר כי הצרעת היא מהחליים הנדבקים מהחולה אל השלם: והובא. ברצונו ושלא ברצונו כי הרואה בו אחד מסימנים אלו יכריחנו שיבא: או אל אחד מבניו הכהנים. טעם אהרן הוא הכהן המשיח תחתיו וטעם אחד מבניו הכהנים ההדיוטים שימצאו חוץ למקדש ככהני ענתות. וטעם הכהנים שלא יהיו מהפסולים. ומלת שאת כמו שרפה וכן והמשאת החלה וישא דוד ויתכן שנקרא כן בעבור שהאש תולדתה להנשא למעלה: ספחת. מגזרת ספחני נא ונספחו על בית יעקב אולי שיתחבר אל מקום א׳: (ד) בהר׳. מגזרת בהיר הוא בשחקים והוא נודע שיעשה כדמות אות וסימן: הפך לבן. טעמו נהפך ללבן: עמוק. יותר יש בעמקו מעומק העור ואיננו כמו שפל: וטמא אותו. בדבור שיאמר שהוא טמא:

והסגיר

ממקר ב׳ חד חסר וחד מ״ל וסי׳ וטהרה ממקר דמיה. ה׳ ממקור ישראל: דמיה ג׳ ומ״ל וסי׳ וטהרה ממקר דמיה. והיא גלתה את מקור דמיה. וגלתה הארץ את דמיה: די ד׳ בקריי׳ וסי׳ ואם לא תמצא ידה. די השיב לו. ואם לא תשיג ידו. די מחסורו אשר יחסר. אין די בער. ב׳ בו. וא׳ ודי חלב עזים ללחמך: אדם י׳ ראשי פסוקים וסי׳ כי יהיה בעור בשרו. להבל דמה. ביקר ולא יבין. אדם ילוד אשה. תועה מדרך השכל. אדם ערום. אדם בליעל. אדם עשוק בדם. אדם חסר לב. אדם שת אנוש: ומראה ז׳ קמצין וסי׳ נמסר בסדר משפטים: צרעת הוא וסימן עמק מעור בשרו קדמא. וראה הכהן את הבשר החי. צרעת הראש או. והיה הנגע ירקרק. וראהו הכהן ה׳ וסימן נגע צרעת הוא וראהו הכהן וטמא אתו וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד. והנה נהפך הנגע ללבן. ביום השביעי אם פשה תפשה. והנה פשה הנתק בעור לא יבקר:

רמבן

רופא לבשר ומפליא לעשות. ורבותינו אמרו בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת לא אזקק עוד לבעלי. ועיקר הכונה בזה כי בעבור שהיא נשבעת מתוך הצער ואין השבועה ראויה להתקיים מפני היותה משועבדת לבעלה רצתה התורה לכפר לה מעלות רוחה ומחשבות השם יתברך עמוקות ורחמיו מרובים שהוא רוצה להצדיק בריותיו:

יג (א) **אל** משה ואל אהרן. בעבור כי על פי הכהן יהיה כל ריב וכל נגע היה הדבור גם אל אהרן או למשה שיאמר לאהרן על דעת רבותינו. ולא אמר בכאן דבר אל בני ישראל כי הכהנים בראותם הטמאים יכריחום להסגר ולהטהר ואמר בפרשת הטהרה אל משה לאמר זאת תהיה תורת המצורע כי אין צריך להזהיר ישראל בטהרה וגם לא לכהן להקריב הקרבנות כי ברצון יעשו כן. ובפרשת הזב אמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם בעבור שהוא דבר סתום ואין מכיר בו יזהירם שיודיע כל אחד אליו לכהן:

(ב) **שאת** או ספחת או בהרת. שמות נגעים הם ולבנים זה מזה לשון רש״י. ואמר ר״א כי שאת לשון שרפה מן והמשאת החלה וישא דוד. ויתכן שנקרא כן בעבור שהאש בתולדתה להנשא למעלה. וספחת מגזרת ספחני נא ונספחו על בית יעקב. אולי שיתחבר אל מקום אחד. בהרת מגזרת בהיר הוא בשחקים שיעשה כדמות אות וסימן וא״כ תהיה שאת שם הנגע הנעשה מן המרה הירוקה הנשרפת. והבהרת מן הליחה הלבנה שהספחת הנאספת משתיקן. ורבותינו אמרו אין שאת אלא לשון גבוהה וכן הוא אומר על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות. ואין ספחת אלא טפלה. וכן הוא אומר ספחני נא:

(ג) **עמוק** מעור בשרו. כל נראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל לשון רש״י ומפני זה כשהגיע הרב אל הכתוב רשמי שאמר ואם בהרת

ספורנו

המוחלות ילדו בלידת הנקבה: (ז) וכפר עליה. כי כל ימי זוב כומאתה תהיינה כל מחשבותיה פונות אל עסקי כלי הזרע ופעולתם ולא תהיה ראויה למקדש וקדשיו עד שתביא כפרתה ותפנה אל הקדש: יג (ב) אדם כי יהיה בעור בשרו. וזה יהיה ברוב אם לא יטהר הזרע מדם הנדות: שאת או ספחת או בהרת. כלם מיני צרעת ומראיהן לבן כמו שבא בקבלה. ואין בהן ממיני הצרעת שספרו הרופאים זולתי המורפיאה והאלבאראס והנתק אמנם שאר מיני הצרעת החזקים שהם סרטן לכל הגוף בכלל והם נוטים אל האודם והשחרות לא תטמאם התורה כלל כי אלה הד׳ מראות לבדנה שספרו ז״ל שהן שאת ותולדתה בהרת ותולדתה באות בתוכחות על עון כאמרם ז״ל (ברכות פ״ק) כל שיש בו אחד מד׳ מראות הללו אינן אלא מזבח כפרה אבל שאר מיני הצרעת שספרו הרופאים לא יהיו בעמנו כלל ע״ג מזבח כפרה אם לא יהיה עמנו בתכלית הקלקול ח״ו כאשר מדוי מצרים הרעים או מצד חטא בהנהגת המאכל והמשתה וזולתם ולא תהיה בהם טומאה כלל: והובא. כי כל מי שילך אל מקום להתפעל לא יקרא בא אז אבל יקרא מובא כענין תובל למלך. רעותיה מובאות לך: והגישו אדוניו. והביא האיש את אשתו. והפך ונגשו אל המשפט. ונקרב בעל הבית. עד האלהים יבא דבר שניהם: (ד) ועמוק אין מראה מן העור. כמראה

חמה

לבנה

והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים. האדם יהיה נסגר והוא יוחל עד שבעת ימים כי רובי החליים ישתנו ביום השביעי: (ה) עמד. בעיניו הטעם במראהו כי המראה הוא בעין וכל המפרשים אמרו שטעמו בעצמו והטעם כאשר היה: פשה. כענין נפוש: (ו) שנית. פעם שנית: כהה הנגע. רבי החכמים אמרו כמו חשך ועדות' ותכהין עיניו מראות ואמרו כי כהות לבנות פירושו כמו לבנה אדמדמת שיהיו בו שניהם ולפי דעתי שמלת כהה הפך פשה ומגזרת ותכהין עיניו והקרוב אליו ולא כהה בם וטעם לא פשה הנגע במקום אחר והנה הם שני סימנים שכהה המקום הנגוע ולא פשה בשלם: (ז) וטהרו. יאמר שהוא טהור כי מספחת היתה ואם פשתה אחר

כן

תולדות אהרן כהה. כתובות עט:
וטהרו הכהן.
מגילה ח:

כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא שַׁבְעָא יוֹמִין: ה וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא מַכְתָּשָׁא קָם כִּדְהֲוָה לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא וְיַסְגְּרִינֵיהּ כַּהֲנָא שַׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: ו וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָתֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תִּנְיָנוּת וְהָא עֲמְיָא מַכְתָּשָׁא וְלָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא עֲדִיתָא הִיא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי: ז וְאִם אוֹסָפָא תוֹסֵיף עֲדִיתָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּתִתַּחֲזֵי לְכַהֲנָא לִדְכוּתֵיהּ וְיִתַּחֲזֵי תִּנְיָנוּת לְכַהֲנָא: ח וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא אוֹסִיפַת עֲדִיתָא בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֲבִינֵיהּ כַּהֲנָא סְגִירוּתָא הִיא:

הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים: ה וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה הַנֶּגַע עָמַד בְּעֵינָיו לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית: שני ו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֹתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֵׁנִית וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע וְלֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן מִסְפַּחַת הִוא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר: ז וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר אַחֲרֵי הֵרָאֹתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן לְטָהֳרָתוֹ וְנִרְאָה שֵׁנִית אֶל־הַכֹּהֵן: ח וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשְׂתָה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן צָרַעַת הִוא: פ

ה׳ כו׳ מ״ל כמ״ת
ס
כל לישנא כספרי כ״ל ע׳ כספרי
ל׳ וחסר
ס׳ קמץ

סימנים עליו: (ה) בעיניו. במראהו ובשיעורו הראשון: והסגירו שנית. הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט: (ו) כהה. הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא: מספחת. שם נגע טהור: וכבס בגדיו וטהר. הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה: (ח) וטמאו הכהן. ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה: צרעת היא. המספחת הזאת: צרעת. לשון נקבה: נגע. לשון זכר:

ומחית

בעל הטורים

והנה הנגע. לשון והנה נופל על דבר שלא נודע קודם לכן כמו בכאן שהיה סגור עד עתה וכן והנה טוב מאד:

והסגירו ד׳ וסי׳ **והסגית** הכהן שבעת ימים. והנה אין בה שער. והנה אין בבהרת שער. וכבסו את אשר בו: וטהרו ד׳ וסי׳ מספחת. צרבת. צרבת. צמח בו: ונראה ה׳ וסי׳ ונראה שנית אל הכהן. ונראה אל הכהן דוהיה במקום השחין. והביאותיו ונראה את פני ה׳. אני חשפתי שוליך. גלה חציר ונראה דשא:

ספורנו

המה העמוקה מן הצל מכל מקום בהיות גם העור באיזו מדרגה מן הלבן לא יהיה כל לבן עמוק אצלו זולתי בהיותו עובר גבול הלובן של עור עד שיהיה יחס לובן העור אליו כיחס הצל אל החמה: נגע צרעת הוא. הנה אמר לפעמים נגע צרעת הוא ופעמים צרעת היא ופעמים צרעת נושנת היא ופעמים נגע הוא כי אמנם יש לצרעת כמו לשאר החליים עתות התחלה ותוספת ותכלית ואם ירפא החולי תהיה לו ירידה גם כן ויקרא להתחלה נגע בלבד ולתוספת נגע צרעת ולתכלית צרעת וכאשר התישן תקרא צרעת נושנת וכאשר תהיה בירידה יאמר נרפא הנתק. ובהיות זה המין מן החולי לעונש כאמרם ז״ל אינו אלא מזבח כפרה נתן זמני ההסגר לעורר אל התשובה כאמרו ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון: (ה) וראהו הכהן. גזרת הכתוב שלא תהיה טומאת נגעים וטהרתן אלא ע״פ כהן כי שפתי כהן ישמרו דעת למנוגע ויורו למשפט במעשיו ויתפלל על עצמו ויתפלל גם הכהן עליו

ובלעדי

רמבן

לבנה היא ועמוק אין מראה מן העור כתב הרב לא ידעתי פירושו פירוש הוקשה אצלו כיון שהיא בהרת לבנה אי אפשר לו שלא יהיה מראה עמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל. והנה אנחנו יכולין לתקן הקושיא הזו שלא יאמרו הכתובים במראה נגע שיהיה עמוק מן העור אלא כשיהפך בהן שער לבן אבל כשאמר ושערה לא הפך לבן יאמר ועמוק אין מראה מן העור שכן מראה החמה אם יהיה במקום ההוא דבר שחור מפוזר בו לא יהיה המראה להם להסתכל בו עמוק והנה השער בתולדתו שחור ומבטל עומק הנגע וכשיהפוך לבן או צהוב יהיה הלובן כלו מזהיר ויראה כעמוק לכל מביט בו מרחוק. עם כל זה מה שאמר הרב כל מראה לבן עמוק הוא אינו נכון בעיני שהרי אמרו אין שאת אלא לשון גבוהה והשאת לבנה היא כדכתיב שאת לבנה ואמרו שאת כצמר לבן שניה לה כקרום ביצה והנה היא לבנה הרבה וראוי שתהיה עמוקה ולמה יקראוה גבוהה. והכתוב גם כן לא אמר במראה השאת עמוק מן העור. ובתורת כהנים אמרו מה לשון שאת מוגבהת כמראה הצל שהן גבוהין ממראה החמה ואם כל מראה לובן עמוק הנה הדבר בהפך. ואולי נאמר שלשון שאת מוגבהת היא כנגד הבהרת שאם תקיף את שתיהן תהיה הבהרת כמראה החמה והשאת בגדה כמראה הצל שהן כנגד העור שתיהן עמוקות אבל הכתוב לא אמר במראה השאת עמוק מן העור. אבל כך נראה לי הענין הזה שיש לובן נותן זוהר ולטישות בעינים כמראה החמה והעין איננו מקבל גוון הלובן ההוא ולכן יראה אלו כעומק כמראה החמה שהיא עמוקה מן הצל בעבור שהעין מקבל גוון השחרות ונקבע בו וגוון הלובן מפזר כח הראות ויתרחק לו ולכן יראה כעמוק והנה לובן הבהרת שהוא בהיר ועז כשלג הראות נחלש ממנו כאשר יחלש במקום החמה ובלבד שלא יהיה בו שער שחור כי אז יתפשט כח הראות בשחרות וממנו יתפשט בכל מקום הנגע ולא יברח ממנו והשאת היא לבנה אבל אין הלובן מזהיר ולא יחליש הראות ויתפשט ויתקרב אליו ויראה כקרובה אצלו ומוגבהת כענין הראות בכוכבים שהן נראים כמו גבוהין ברקיע והזכיר הכתוב בשחין שני מראות שאת לבנה או בהרת בתוכה אדמדמות ואמר בה מראה שפל לא עמוק כי הבהרת ההיא אף על פי שהיא לבנה עזה האדמדמות שבתוכה תגרע ממנו העומק ויחזור לשפלות מעט. ועל דרך הפשט לא יחזור והנה מראה שפל מן העור רק לבהרת אבל בשאת לבנה לא יאמר כן. ואמר בשחין ואם אין בה שער לבן ושפלה איננה מן העור והיא כהה כי בעבור שיש בה מראה האדמדמות ושחרות השער אבד ממנה גם השפלות והיא כהה והזכיר במכוה לבנה אדמדמת או לבנה ואמר מראה עמוק על הלבנה וחזר ואמר והנה אין בבהרת שער לבן ושפלה איננה מן העור כי הזכיר ענין השפלות ללבנה אדמדמת ללמד כי העומק והשפלות שניהם סימן טומאה ואין בהם טהרה רק כשאין בהן שפלות כלל והיא כהה. והתורה רצתה בטהרת ישראל ובנקיות גופם והרחקת החולי הזה בתחלתו כי המראות האלו אינן עדיין צרעת גמורה אבל תבאנה לידי כך. ויאמרו הרופאים בספריהם הבהרות נראה מהן מהצרעת ולכך יאמר הכתוב בהן בתחלתן נגע צרעת היא כלומר מכה של צרעת איננה צרעת גמורה ובהיות סימני הטומאה גמורין לאחר ההסגר שיאמר צרעת היא יתכן שהיא צרעת גמורה ופעם יאמר בטומאה וטמאו הכהן נגע צרעת היא והכונה לומר שיטמא בו מעכשיו כי הוא נגע צרעת שיבא ודאי לידי צרעת וראויין להבדל מעתה מן העם וכן וטמא הכהן אותו נגע הוא ואמר שהוא נגע גדול שלא יתרפא אבל יגדל כל היום ויפשה כאשר פשה עתה. ומה שאמר רש״י בשער לבן שהוא סימן טומאה וגזרת הכתוב הוא דלא פשריה דמלתא וגזירת עילאה היא די מטא על גברא ההוא כי הנגע שלא יהפוך השער ללובן איננו אלא כיעור בעור לא ליחה שתחליא כלל:

(ה) **והנה** הנגע עמד בעיניו. במראהו ובשיעורו הראשון לשון רש״י. וכמוהו ועיניו כעין הבדולח וכן כעין הקרח הנורא אבל בתורת כהנים שנינו אין לי אלא בעיני עצמו בעיני תלמידו מנין תלמוד לומר ואם בעיניו עמד הנגע אם כן פירוש ואם בעיני הכהן הנזכר עמד הנגע כלומר שעמד על עמדו לא שינה את מקומו ולא פשה לעיני מראה הכהן ולשון מורגל בדברי חכמים כך נראה בעיני וכן ועתה תיקר נא נפשי בעיניך בדעתך ובמחשבתך ורמזו הכתוב כי לפי מראות עיניו ישפוט בפשיון אינו צריך למדוד את הנגע:

(ו) **והנה** כהה הנגע ולא פשה הנגע. כתב רש״י כהה שהוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו ולא פשה טמא הוא והוא באמת משמעות הכתוב.

אבל

רשי

(י) ומחית. שנימי"ט בלעז שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף הוא סימן טומאה שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואף על פי שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה: (יא) צרעת נושנת היא. מכה ישנה היא תחת המחיה והבורה זו נראית בריאה מלמעלה ותחתיה מלאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנה: (יב) מראשו. של אדם ועד רגליו: לכל מראה עיני הכהן. פרט לכהן שחשך מאורו: (יד) וביום הראות בו בשר חי. אם נולדה בו מחיה הרי כבר פירש שהמחיה סימן טומאה (ת"כ) אלא הרי שהיה הנגע באחד מעשרים וארבעה ראשי אברים שאין מטמאין משום מחי' לפי שאין מראה הנגע כולו כאחד ששופעין אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו על ידי שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתוב שמטמאה: וביום. (מ"ק טו בכורות לו) מה ת"ל ללמוד יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן נותנין לו שבעת ימי המשתה לו ולאיצטליתו ולכסותו ולביתו וכן ברגל נותנין לו כל ז' ימי הרגל: (טו) צרעת הוא. הבשר ההוא: בשר. לשון זכר: (יח) שחין. (חולין ח) לשון חמום שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור: ונרפא. השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה נגע אחר: (יט) או בהרת לבנה אדמדמת. שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואוד': מראה שפל. ואין ממשה שפל אלא

בעל הטורים

באדם ד'. נגע צרעת כי תהיה באדם. או באדם אשר יטמא לו. אף היא כחתף תארוב ובוגדים באדם תוסיף. אשר שלט האדם באדם ובוגדים באדם תוסיף איירי באשה זרה שמפתה האדם עד שישמע לה וזהו אשר שלט האדם באדם שהיא שולטת בו ואם ישמע לה סוף שילקה בצרעת או יטמא כמת. סמך נגעים ליולדת לומר שכל מי שאינו שומר נדות הולד מצורע והקב"ה אומר לולד אם תיטיב מעשיך ראה מה נבראתי למעלה ממך בהמה וחיה למאכלך ואם הרעות מעשיך הרי נגעים כנגדך: עזה בגי' לבן: פרוח תפרח ב' במסרה. ואידך פרוח תפרח ותגל לומר כשפרחה תפרח הצרעת בכולו יגיל כי אז יטהר:

ט נֶגַע צָרַעַת כִּי תִהְיֶה בְּאָדָם וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן: י וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־לְבָנָה בָּעוֹר וְהִיא הָפְכָה שֵׂעָר לָבָן וּמִחְיַת בָּשָׂר חַי בַּשְׂאֵת: יא צָרַעַת נוֹשֶׁנֶת הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן לֹא יַסְגִּרֶנּוּ כִּי טָמֵא הוּא: יב וְאִם־פָּרוֹחַ תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל־עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד־רַגְלָיו לְכָל־מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן: יג וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כִסְּתָה הַצָּרַעַת אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטִהַר אֶת־הַנָּגַע כֻּלּוֹ הָפַךְ לָבָן טָהוֹר הוּא: יד וּבְיוֹם הֵרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא: טו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַבָּשָׂר הַחַי וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר הַחַי טָמֵא הוּא צָרַעַת הוּא: טז אוֹ כִי יָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי וְנֶהְפַּךְ לְלָבָן וּבָא אֶל־הַכֹּהֵן: יז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ הַנֶּגַע לְלָבָן וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע טָהוֹר הוּא: שלישי פ

יח וּבָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בוֹ־בְעֹרוֹ שְׁחִין וְנִרְפָּא: יט וְהָיָה בִּמְקוֹם הַשְּׁחִין שְׂאֵת לְבָנָה אוֹ בַהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדָּמֶת וְנִרְאָה אֶל־הַכֹּהֵן: כ וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה מַרְאֶהָ שָׁפָל

י"א פסוקין רישיהון נ' וסופיהון נ' ד'
י"א כ"כ כתורה ל'
ל"ו מבמם א"ב ל' ומ"ל
ס' חסר בלישנא
ב' חד מ"ל וחד חסר
ל'. ל' וחד וכל עור
ל'
ד' מ"ל בלישנ'
ד'
ב' ובענין וכל סוף כל אינם דכו'
ח' כל תזריע יהיה בו רפי
פ

ט מַכְתַּשׁ סְגִירוּ אֲרֵי תְהֵי בֶּאֱנָשָׁא וְיִתְיְתֵי לְוָת כַּהֲנָא: י וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא עֲמָקָא חִוָּרָא בְּמַשְׁכָּא וְהִיא הֲפָכַת שַׂעֲרָא לְחִוָּר וְרוֹשַׁם בִּשְׂרָא חַיָּא בַּעֲמִיקְתָּא: יא סְגִירוּת עַתִּיקָא הִיא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ וִיסָאֲבִינֵּיהּ כַּהֲנָא לָא יַסְגְּרִינֵּיהּ אֲרֵי מְסָאָב הוּא: יב וְאִם מִסְגָּא תִסְגֵּי סְגִירוּתָא בְּמַשְׁכָּא וְתַחֲפֵי סְגִירוּתָא יָת כָּל מְשַׁךְ מַכְתָּשָׁא מֵרֵישֵׁיהּ וְעַד רַגְלוֹהִי לְכָל חֵיזוּ עֵינֵי כַהֲנָא: יג וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא חֲפַת סְגִירוּתָא יָת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִידַכֵּי יָת מַכְתָּשָׁא כֻּלֵּיהּ אִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר דְּכֵי הוּא: יד וּבְיוֹמָא דְּיִתְחֲזֵי בֵיהּ בִּשְׂרָא חַיָּא יְהֵא מְסָאַב: טו וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת בִּשְׂרָא חַיָּא וִיסָאֲבִינֵּיהּ בִּשְׂרָא חַיָּא מְסָאַב הוּא סְגִירוּתָא הוּא: טז אוֹ אֲרֵי יְתוּב בִּשְׂרָא חַיָּא וְיִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר וְיֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא: יז וְיֶחֱזִינֵּיהּ כַּהֲנָא וְהָא אִתְהֲפִיךְ מַכְתָּשָׁא לְמִחְוַר וִידַכֵּי כַהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא דְּכֵי הוּא: יח וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ בְּמַשְׁכֵּיהּ שִׁחְנָא וְאִתַּסְּיָא: יט וִיהֵי בַּאֲתַר שִׁחְנָא עֲמָקָא חִוָּרָא אוֹ בַהֲרָא חִוָּרָא סַמְקָא וְיִתַּחֲזֵי לְכַהֲנָא: כ וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא מֶחֱזָהָא מַכִּיךְ מִן

אבן עזרא

כן הנו טמא: (ט) והובא. האדם כחברו: (י) והיא הפכה. השער השחור ללבן: ומחית. פירוש בשר חי והנה הבשר שלא ירגיש איננו כן: (יא) נושנת. קדמונית. מלת יסגירנו. יוצאה לשנים פעולים והטעם שילוה שיסגר: (יג) וטהר את הנגע. כי כבר יצא הנגע כולו לחוץ והוא סר ממנו. וטעם וטהר את הנגע בדבור שאותו הנגע לא יטמא אחרים: (טז) או כי ישוב. שיתכן שישוב: (יט) לבנה אדמדמת. מעורבת משני העינים או קלת' כן. מלת צרעת. מחלה וכן ושלחתי את הצרעה ואין מלת ושלחתי טענה כי הנה ישלח דברו אני שולח את כל מגפותי ישלח בם חרון אפו: (כ) והנה מראה. לא יתכן בדקדוק מראה בקמץ גדול

נגע צרעת י"א פסוקי' רישיהון נו"ן וסופיהון נו"ן וסי' נגע צרעת. נחנו נעבר. נביא מקרבך. נגדו מתוך בבל. נהר פלגיו. נהית כצאן עמך. נגד אבותם עשה פלא. נפת תטפנה. נפתי משכבי. נר אלהים. נשקו קשת: באדם ד' חטפין וסי' נגע צרעת כי תהיה. או איש אשר יגע. ובוגדי' באדם תוסף. עת אשר שלט האדם באדם. וחד ובאדם מבין יודע. וכל לאדם דכו' הטפין במ"ה וסי' נמסר בסדר שמות. וכל חמש מגילות דכו' במ"ב וסי' כי לאדם שטוב לפניו נתן. עמל: בשאת חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נכב"ן ב' ברי' תיבותא וסי' נמסר בישעיה ריש סי' ח': יסגרנו ה' חסר בלישנ' וסי' לא יסגרנו כי טמא הוא. ולא יסגרו את הרצח היסגרני בעלי קעילה. ואם תסגרנו ביד אדני. היסגרו בעלי קעילה: הראות ד' מלאים בלישנ' וסימן וביום הראות בו. כי לא יוכלו להראות. וילך אליהו להראות אל. בהגלו' פשעכם להראו' חטאתיכם: וראהו הכהן ה' נמסר לעיל בהאי סידר': ובשר ה' וסי' זאת הפע' עצם. ואנשי קדש. ובשר כי יהיה בערו. וראיתי והנה עליהם גידים. והעורבים מביאים לו לחם ובשר. ב' בו. לחם המודות לא אכלתי. עור ובשר הלבישני: ונראה ת' נמסר לעיל:

תולדות אהרן

מראשו ועד רגליו. זבחים כ ערכין יח: לכל מראה. מועד קטן ח סנהדרין לד ערכין יח נדה נ (נדרים מא פסחים לג): כלו הפך לבן. סנהדרין לו נדה יט: וביום הראות. מ"ק ז ח סנהדרין לד נדה נ: ונרפא. סוטה ס: שאת לבנה. שבועות ו:

ספורנו

ולעדי זאת בהיות על פיהם כל נגע יקנו טביעות עין במדרגות המראות להבחין בין נגע לנגע: (יט) והיה במקום השחין שאת לבנה. שאין אותו המקום נדון בסימני עור

רמבן

אבל לפי מדרש רבותינו איננו כן שהרי שנינו להסגיר את העומד בסוף שבוע ראשון ולפטור את העומד בסוף שבוע שני ובביאור אמרו בתורת כהנים שבבגדים עומדים בראשון מסגיר ובשני שורף ובאדם עומד בראשון מסגיר ובשני פוטרו ועוד אמרו במגלה יצא מצורע מוסגר שאין צרעתו תלויה בגופו אלא בימים ואלו היה צריך שתהיה כהה היתה טהרתו תלויה בגופו ורש"י עצמו פי' שם כלשון הזה שאין תלויה בגופו שאם לא ימצא בשביעי סימן טומאה שער לבן או פשיון יטהרנו אע"פ שנגעו עומד בעיניו כגון בסוף שבוע שניה. אבל כך אמרו חכמים שבסוף שבוע שניה בין שכהה הנגע ממראה השלג לסיד ההיכל או שידמה לקרום ביצה ואפילו העזה שהיתה כסיד וחזרה לשלג וכל שכן עמדה במראיתה כל שלא פשה מטהר ואם כן פירוש הכתוב והנה כהה הנגע שחזר למראה נגע אחר כגון משלג לסיד הואיל ולא פשה מספחת היא שלא תאמר כיון שנשתנית הנגע למראה נגע אחר תראה כתחלה בא הכתוב ולמד שהוא טהור והוא הדין אם העזה שכבר למדך הכתוב שאין השנוי ממראה למראה סימן טומאה אלא כעומד בעיניו הוא וכל שלא פשה טהור הוא ואם תשאל ולמה לא הזכיר הכתוב העזה וכל שכן כהה בא ללמדך שאע"פ שכהה אם פשה טמא ופירוש כהה שהוכהה לאחד ממראות נגעים כגון משלג ועד קרום ביצה שעדיין נגע הוא אבל למטה ממראות נגעים כבר נתרפא ואין כאן נגע ואין פשיון בזה מטמאו כלל וכענין הזה הוא מתבאר בתורת כהנים:

(י) **והנה** שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן. פי' הכתוב הזה איננו שיהיה צריך לשניהם לשער לבן ומחיה שהרי טמא הכתוב בשער לבן לבדו בפרשה הראשונה וכן המחיה לבדה סימן טומאה היא אם כן פירושו והיא הפכה שער לבן או מחית בשר חי בשאת והזכיר שער לבן בשאת אע"פ שכבר הזכירו בבהרת ללמד שבשתיהן הוא סימן טומאה. ורבותינו דרשו ליתן שיעור למחיה שתהא כדי לקבל שער לבן שהוא שתי שערות:

(יב) **ואם** פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע.

הגם

גדול תחת האל"ף והה"א במפיק כמו ידה רגלה כי לא נמצא כן בבעלי הה"א הנח הנעלם בסוף המלה ודגשות נו"ן יראנה כמו יסגירנה לחסרון הה"א הנוסף וכן מלת ממנה וממנו: (כג) ואם תחתיה. אם עמדה במקומה כי יש נגע שיסע ממקום אל מקום: צרבת. כמו ונצרבו בה כל פנים כטעם מוקד וחום ולהבת: (כד) או לבנה. לבדה: (כח) ואם תחתיה תעמד הבהרת והיא כהה. כאשר פירשתי ולא הזכיר כן בפסוק ואם תחתיה תעמד הבהרת הראשון בעבור שעמדה הבהרת כאשר היתה. וטעם להזכיר ואיש או אשה. בעבור הזקן ועוד כי הוא צריך לאמר על הקרח והגבח איש ולא אדם כלל להוציא האשה והנה פי' ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן

אלא מתוך לבנונו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל: (כב) נגע היא. השאת הזאת או הבהרת: (כג) תחתיה. במקומה: צרבת השחין. כתרגומו רושם שיחנא אינו אלא רושם החמום הניכר בבשר. כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו (יחזקאל כא) ונצרבו בה כל פנים רייטי"ד בלעז: צרבת. רייטי"שמנט בלעז: (כד) מחית המכוה. מרני"ט כשחיתה המכוה הפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוים הם (חולין ק) ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה נולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו כגריס: (כט) בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער

מַשְׁכָּא וְשַׂעְרַהּ אִתְהֲפֵיךְ קדמ׳ לא מפיק ותניין מפיק
לְמִחְוַר וִיסָאֵבִנֵּיהּ כַּהֲנָא
מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הִיא
בְּשִׁיחֲנָא סְגִיאָה׃ כא וְאִם
יֶחֱזֵינַהּ כַּהֲנָא וְהָא לֵית בַּהּ
שְׂעַר חִוָּר וּמַכִּיכָא לֵיתָהָא
מִן מַשְׁכָּא וְהִיא עֲמְיָא
וְיַסְגְּרִינֵּיהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא
יוֹמִין׃ כב וְאִם אוֹסָפָא תוֹסִיף
בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֵב כַּהֲנָא יָתֵיהּ
מַכְתָּשָׁא הִיא׃ כג וְאִם
בְּאַתְרַהָא קָמַת בַּהַרְתָּא לָא
אוֹסִיפַת רוֹשַׁם שִׁיחֲנָא הִיא
וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא׃ כד אוֹ אֱנָשׁ
אֲרֵי יְהֵי בְמַשְׁכֵיהּ כְּוָאָה דְנוּר
וּתְהֵי רוֹשַׁם כְּוָאָה בַּהֲרָא
חִוְרָא סַמְקָא אוֹ חִוְּרָא׃
כה וְיֶחֱזֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְהָא
אִתְהֲפֵיךְ שַׂעְרָא לְחִוָּרָא
בְּבַהַרְתָּא וּמֶחֱזֵהָא עָמִיק
מִן מַשְׁכָּא סְגִירוּתָא הִיא
בִּכְוָאָה סְגִיאָה וִיסָאֵב יָתֵיהּ
כַּהֲנָא מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא
הִיא׃ כו וְאִם יֶחֱזֵינַהּ כַּהֲנָא
וְהָא לֵית בְּבַהַרְתָּא שְׂעַר
חִוָּר וּמַכִּיכָא לֵיתָהָא מִן
מַשְׁכָּא וְהִיא עֲמְיָא
וְיַסְגְּרִינֵּיהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא
יוֹמִין׃ כז וְיֶחֱזֵינֵּיהּ כַּהֲנָא
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אִם אוֹסָפָא
תוֹסִיף בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֵב
כַּהֲנָא יָתֵיהּ מַכְתַּשׁ
סְגִירוּתָא הִיא׃ כח וְאִם
בְּאַתְרַהָא קָמַת בַּהַרְתָּא לָא
אוֹסִיפַת בְּמַשְׁכָּא וְהִיא עֲמְיָא
עֵימַק כְּוָאָה הִיא וִידַכֵּינֵיהּ
כַּהֲנָא אֲרֵי רוֹשַׁם כְּוָאָה הִיא׃
כט וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵא
בֵיהּ מַכְתָּשָׁא בְּרֵישׁ אוֹ
בִדְקַן׃ ל וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת

מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ לָבָן
וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע־צָרַעַת הִוא
ג׳ בַּשְּׁחִין פָּרָחָה׃ כא וְאִם ׀ יִרְאֶנָּה
הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בָּהּ שֵׂעָר לָבָן
וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִיא
ד׳ כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת
יָמִים׃ כב וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה
ג׳ בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע
הִוא׃ כג וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַּעֲמֹד
הַבַּהֶרֶת לֹא פָשָׂתָה צָרֶבֶת
הַשְּׁחִין הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס
רביעי שני כד אוֹ בָשָׂר כִּי־יִהְיֶה
ג׳ בְעֹרוֹ מִכְוַת־אֵשׁ וְהָיְתָה מִחְיַת
הַמִּכְוָה בַּהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת
אוֹ לְבָנָה׃ כה וְרָאָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן
וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת
ג׳ וּמַרְאֶהָ עָמֹק מִן־הָעוֹר צָרַעַת
ב׳ הִוא בַּמִּכְוָה פָּרָחָה וְטִמֵּא אֹתוֹ
ב׳ ר״ס בטעם בענין הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ כו וְאִם ׀
יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בַּבַּהֶרֶת
שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־
ח׳ . ד׳ . הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ
הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ כז וְרָאָהוּ
הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה
תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ
ג׳ ר״ס נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ כח וְאִם־תַּחְתֶּיהָ
תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר
ח׳ וְהִוא כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא
וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַמִּכְוָה
הִוא׃ חמישי פ
סי׳ לא תקיפו פאת ראשכם כט וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בוֹ
נָגַע בְּרֹאשׁ אוֹ בְזָקָן׃ ל וְרָאָה

ספורנו

עור בשר של מעלה וכן מקום מכות אש כי אמנם העור הטבעי שנאבד בשחין או במכוה לא ישוב עוד כמאז אבל יולד במקומו דבר דומה לעור שאין עור מחליף כדאיתא

בהאי סידרא: **ואם** יראנה הכהן ב׳ בטעמא ובענין וסי׳ והנה אין בה שער לבן. והנה אין בבהרת שער לבן: כהה ח׳ וסי׳ וראהו הכהן ביום השביעי: **ואם** יראנה הכהן והנה אין בה. וחבת והנה אין בבהרת. ואם תחתיה תעמד הבהר׳ בתראה. ואם ראה הכהן. לשום לאכלי ציון. קנה רצוץ לא ישבר. אין כהה לשברך. וחד בחירק ולא כהה בם: ואם תחתיה ב׳ בענין וכי׳ תעמד הבהרת. העמד הבהר׳. כל אוריית׳ הוא כתיב ו׳ בר מן י״א כתיב יו״ד וסימן ואם יראנה הכהן שבשחין וכו׳ נמסר בסדר וישב:

תולדות אהרן ואם תחתיה. תמורה כו: כמכוה. פסחים עה: מכות ח: שם: ומראה עמוק. ב״ב פד שבועות ו חולין סג: ואיש או אשה. קדושין לה בכורות מה:

רמבן

שמה הפריחה איננה סימן טהרה עד שתפרח בכל הגוף חוץ מן המקומות שמנו חכמים במשנה שאין מעכבין את ההופך כולו לבן אם כן מהו את כל עור הנגע אבל פירושו וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו יאמר שהפך לבן מקום הנגע וכל הגוף הא אם הנ׳ לבן כל הגוף ומראה הנגע חזר לבהק או נתרפא טמא הוא:

(כט) **בראש** או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער צהוב שנהפך שער שחור שבו לצהוב. נתק הוא כך שמו של נגע שבמקום שער לשון רש"י. והנראה מן

הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה מַרְאֵהוּ
עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב
דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶתֶק הוּא
צָרַעַת הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא׃ ל׳ ג׳
לא וְכִי־יִרְאֶה הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע
הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ עָמֹק ט״ז פסו׳ אין אין מלעות פסוק
מִן־הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ
וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק ג׳
שִׁבְעַת יָמִים׃ לב וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־
הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־ ל׳ בטעם בענין
פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר
צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין עָמֹק מִן־ י׳

מַכְתָּשָׁא וְהָא מַחֲזוֹהִי עֲמִיק
מִן מַשְׁכָּא וּבֵיהּ שְׂעַר סוּמַק
דַּעְדָּק וִיסָאֵב יָתֵיהּ כַּהֲנָא
נִתְקָא הוּא סְגִירוּת רֵישָׁא
אוֹ דִיקְנָא הוּא׃ לא וַאֲרֵי
יֶחֱזֵי כַּהֲנָא יַת מַכְתַּשׁ נִתְקָא
וְהָא לֵית מַחֲזוֹהִי עֲמִיק מִן
מַשְׁכָּא וּשְׂעַר אוּכָם לֵית בֵּיהּ
וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יַת מַכְתַּשׁ
נִתְקָא שַׁבְעָא יוֹמִין׃ לב וְיֶחֱזֵי
כַּהֲנָא יַת מַכְתָּשָׁא בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסֵיף
נִתְקָא וְלָא הֲוָה בֵיהּ שְׂעַר
סוּמַק וּמֶחֱזֵי נִתְקָא לֵית

בשער צהוב : (ל) ובו שער צהוב. שנהפך שער שחור שבו לצהוב : נתק הוא. כך שמו של נגע (ת"כ) שבמקום שער : (לא) ושער שחור אין בו ; הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו׳ : (לב) והנה לא פשה וגו׳. הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא

בעה"ט הזקן שלשה. צרעת הראש או הזקן. הזקן זקן אהרן. וגם את הזקן תספה במפלת סנחרב. מלמד שלקו בצרעת ובשביל שאהרן רואה את הנגעים ומטהרם בלוג שמן זכה לשמן הטוב של שמן המשחה שיורד על זקנו :

בזקן לאיש : (ל) צהוב. בלשון ישמעאל קרוב מעין הלובן : נתק הוא. מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת והטעם על השער:

והתגלח

הזקן ג׳ וסי׳ צרעת הראש או הזקן וגם את הזקן תספה. כטל חרמון שיורד על הזקן. אנ"ך : שחר כל לישנ׳ חסר במ"ב וסי׳ שחורה אני ונאו׳. השך משחור תארם : ומראה ז׳ קמצין נמסר בסדר משפטים :

ספורנו

כדאיתא בפרק בא סימן. וכמו שספרו הרופאים : נתק הוא. שיש בתוך מקום שער איזה מקום שנתק ממנו השער בכח החולי לא בכח אדם ולא בכח סם ואע"פ שאין שם

רמבן

מן הלשון הזה שהפרש שבין נגע הראש והזקן לנגע עור הבשר הוא זה שהזכיר כגון השער הלבן והצהוב כי הנגע בארבע מראותיו כשהוא בתוך שער הראש והזקן אם נהפך בו שער טמא כאשר הוא טמא בעור הבשר אם הוא לבן וכי היאך אפשר לומר כן והלא הוא עצמו כתב כמראה צרעת עור בשר שמטמא בארבע מראות ולא כמראה נתקים של מקום שער שאין מטמאים בארבע מראות שאת ותולדתה בהרת ותולדתה ואם בארבע מראות אין מטמא באיזה מראה ובאיזה ענין הוא מטמא ולא הזכיר בו הכתוב אלא בסימני החליטה שבסוף שער צהוב ופשיון. אבל חשב הרב שנגע הראש והזקן הודיע הכתוב בשמו שאמר נתק הוא והוא השם הידוע לו ובשם הזה הוא ניכר והזכיר בנגעים שמותם ומראיהן בהרת לבנה שאת לבנה ובראש הזכיר שמו ובשמו הוא נודע וכל השם ההוא טמא הכתוב וחזר ופירש סימני החליטה בסוף זו היא סברת הרב בנתק. וכן נראה עוד מדבריו כי טעם הפרשה השניה ואיש כי ימרט ראשו לומר כי כאשר ימרט הראש שינשר השער ויקרח יהיה טהור מטומאת נתקים מראש ואין מטמא באותו נגע הנקרא נתק ויהיה נדון כדיני עור בשר שאת ותולדתה דכיון שאין כאן שער יצא מכלל דין ראש וזקן. וכל זה אינו כן שהראש או הזקן בעוד שער בהן אינן מטמאין במראות נגעים כלל אבל כאשר ימרט מקום בראש וינשר השער שבו מעיקרו שנעשה המקום חלק ופנוי מכל שער ונולד במקום הנתוק ההוא שער צהוב ודק הוא הנגע הטמא ולכך נקרא נתק בעבור שנתק משם השער לא שהיה שם (נגע) בלבד כמו שאמר הרב ז"ל אבל כשמו כן הוא שצריך נתוק השער ההוא כגרים ואחר נתוק השער הראשון התולדתי מן המקום ההוא אם נולד שם השער הזה הצהוב הדק הלקויי הוא סימן טומאה לא כשנולד תחלה קודם הנתוק. וכן שנינו נולד בראש או בזקן חזר הראש והזקן ונקרחו הראש והזקן עד שלא העלו שער והעלו שער ונקרחו רבי אליעזר בן יעקב מטמא שתחלתן וסופן טמא וחכמים מטהרין. ולענין שער צהוב הקודם נמי שנינו שער צהוב שקדם לנתק טהור ורבי יהודה מטמא רבי אליעזר בן יעקב אומר לא מטמא ולא מציל וכן הענין הזה כולו עוד שנוי בספרא וטעם הכתוב שלא הזכיר הנתוק בתחלה מפני שהזכיר נגע בראש או בזקן במראה עמוק ושער צהוב ולא יתכן שיהיה המראה עמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל בעוד השער השחור התולדתי עליו ולפיכך תפס סתם בנהוג בבני אדם כי בבא הנגעים בראשם ינתקו מתחלה ויולד בנתק נגע ויצמח בו השער הצהוב הדק הקצר ואחר כך פירש נתק הוא לבאר בפירוש שלא יטמא עד שיהיה נתוק ודעת רובי המפרשים שהנגע הזה שהוא הנתק אינו צריך שיהא בו בהרת ושאת ולא תולדותיהן ולא שום שנוי בעור הראש אבל כיון שניתק השער כגרים בראש או בזקן ויעקר משרשו לגמרי הוא הנגע ואם נולד בו שער צהוב דק טמא וזהו צרעת הראש או הזקן שהרי טמא הכתוב בתחלה מראהו עמוק בשער צהוב וחזר והזכיר בשאיננו עמוק הסגר וטמא אותו בפשיון ומשמעות זה שאין מראה הנתק עמוק ולא משוכה כלל בודאי שני הסימנים האלו שהן הפשיון והשער הצהוב שוים הם בדינם וא"כ באו הכתובים ללמד שבין מראהו עמוק כמראה הבהרת או שאיננו עמוק ולא משוכה כלל כיון שנתק מטמא בשער צהוב או בפשיון וברייתות הרבה שנויות בספרא בענין הזה אבל היה נראה שאחר שימרט המקום בראש אינו נגע עד שתוליד במקום החלק בהרת ותולדתה או שאת ותולדתה ואז תטמא הבהרת והשאת בשער צהוב כמו שתטמא בעור הבשר ההפך לבן כי הכתוב שהזכיר נגע בראש או בזקן ואמר והנה מראהו עמוק מן העור ירמוז למראות הנגעים הנזכרים למעלה והזכיר בהרת ותולדתה וכן שאת ותולדתה ואין הפרשה הזאת אלא לטעון טעם אחר שלא כענינו והוא שלא יטמאו מראות נגעים בראש אלא אחרי הנתוק ויש בו להקל ולהחמיר להקל שלא יטמאו בשער לבן ולהחמיר שידונו בשער צהוב והכתוב שאמר וכי יראה הכהן את נגע הנתק והנה אין מראהו עמוק מן העור ושער שחור אין בו והסגיר את נגע הנתק פי׳ כמו ואם בהרת לבנה היא בעור בשרו ועמוק אין מראה מן העור כי נגע הנתק ירמוז שהיו מראות נגעים בנתוק וזה צריך עיון בתוספתא במסכת נגעים לפי ששנינו שם והנתקים מטמאים בכל מראה ואפילו לבנים בשחור והשחורים בלבן ומטמאים בשער צהוב דק שמראיו כתבנית הזהב ע"כ נראה מזה שצריך שיהיה בנתוק מראה נגע או לבן בעור הראש השחור כעין מראות הנגעים או אפילו נגע שחור בעור הראש הלבן כעין המורפיאה השחורה שהזכירו הרופאים כי הכתוב לעולם מזכיר נגע הנתק שצריך שיהיה נגע בנתק אבל לא ייחד להם מראות כמו בעור הבשר והפרשה השניה ואיש כי ימרט ראשו לימדה כי אין דין הנתקין אלא כאשר ימרט אמצעית הראש וישאר השער מקיף את הנתק מכל צד אבל אם ימרט אחורי הראש או פאת הפנים וינתק מכל הצד ההוא אינו נידון בסימני הראש וזקן אלא בסימני עור בשר והטעם כי בטבעי בני אדם רבים שיקרח להם מיעוט השער בצדדי הראש לאחור או לפנים ואין הנתוק בהם חולי אחר אלא הרי הוא כשאר הגוף אבל כאשר ינתק השער באמצעות מקום השער אינו אלא נגע והוא הנגע שקורין לעוזות שלנו טיניס ובערבי אל סעפ"ה ומיעוט הכתוב שנמרט מפאת פניו ומאחוריו שכן דרך בני אדם להקרח :

וטעם הכתוב שאמר וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם שיטמא בשאר הגוף כמראות נגעים בפתוך ובחלק ואמר כמראה צרעת עור בשר שיהיה מוחלט במחיה או בפשיון שהוא מראה הצרעת החלוטה בעור הבשר והזכירו רבותינו שאינו מטמא בשער לבן כמו ששנינו שהמחיה מטמאה בקרחת או בגבחת מה שאין כן בשער לבן וידרוש כן בת"כ ויש מן המפרשים שאומרים כי טעם הפרשיות להבדיל בין הנתוק ובין המריטה והענין הוא כי קרחת וגבחת הוא שיעקר השער בענין שאינו עתיד לחזור כגון שסך שער ראשו בסם מסיר השער או שנעקר בטבעו ביבוש הליחה. וענין הפרשה כפי הדעת הזו כי מתחלה דבר הכתוב בנתק והוא שנשר השער ונכרת מלשון ונתוק וכרות נתקו כפות רגלי הכהנים ואחר כך אמר כי כאשר ימרט ראשו שיעקר השער במריטה שישאר הראש חלק ומלובן כענין נחושת ממורט וכענין שכתוב למען יהיה לה ברק מורטה שבידוע שלא יחזור שם לעולם אין זה נתק אבל האיש הזה קרח הוא או גבח כדרך בני אדם הקרחים וטהור הוא אבל אם יהיה בקרחת או בגבחת ממראות הנגעים יהיה טמא כמראה צרעת עור בשר ובסימניהן מחיה ופשיון אלא שמעטו חכמים ממנו במדרשם שער לבן וטעם הדבר לפי שכבר נמרט הראש ואין ראוי לגדל שער כלל ואם יולד מעט שער במקרה לעולם לא יהיה שחור ולא בתכונת שער אלא לקוי ולבן וזה דעת חכמי הצרפתים בפי׳ מסכת נגעים וענין המשניות והברייתות השנויות שם נוטה לדבריהם ואם כן יהיה הנתק חולי הסעפ"ה או החליים הידועים הנקראים מהלת שועל ושבילי הנחש וכל חליים יש להם עזר והמריטה היא הקרחת ואין לה עזר ורפואה כלל :

והתגלח

הָעוֹר׃ לג וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק
לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־
הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃
לד וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק
בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק מִן־
הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְכִבֶּס
בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ לה וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה
הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי
טָהֳרָתוֹ׃ לו וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר
הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא׃
לז וְאִם־בְּעֵינָיו עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר
שָׁחֹר צָמַח־בּוֹ נִרְפָּא הַנֶּתֶק טָהוֹר
הוּא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס לח וְאִישׁ
אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרָם
בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לְבָנֹת׃ לט וְרָאָה
הַכֹּהֵן וְהִנֵּה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת
כֵּהוֹת לְבָנֹת בֹּהַק הוּא פָּרַח
בָּעוֹר טָהוֹר הוּא׃ ס ששי שלישי
מ וְאִישׁ כִּי יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ קֵרֵחַ
הוּא טָהוֹר הוּא׃ מא וְאִם מִפְּאַת
פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא טָהוֹר
הוּא׃ מב וְכִי־יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ
בַגַּבַּחַת נֶגַע לָבָן אֲדַמְדָּם צָרַעַת
פֹּרַחַת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃
מג וְרָאָה אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־
הַנֶּגַע לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת בְּקָרַחְתּוֹ
אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ כְּמַרְאֵה צָרַעַת עוֹר
בָּשָׂר׃ מד אִישׁ־צָרוּעַ הוּא
טָמֵא הוּא טַמֵּא יְטַמְּאֶנּוּ הַכֹּהֵן
בְּרֹאשׁוֹ נִגְעוֹ׃ מה וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר־

ג' רבתי
פ'
י
ג' דגש
כול' חסר כמ"ב
ד'
ד' ב' חסר וב' מ"ל
ב' וכנוין
ד' ר"פ בתו' ג'
ג'
ג' ג' ג'
ב' דגש . ג'
י"ד ג'. וחד כלגוע

עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא׃ לג וִיגַלַּח
סַחְרָנֵי נִתְקָא וּדְעִם נִתְקָא
לָא יְגַלַּח וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת
נִתְקָא שַׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃
לד וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת נִתְקָא
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא
אוֹסִיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא
וּמֶחֱזוֹהִי לֵיתוֹהִי עֲמִיק מִן
מַשְׁכָּא וִידַכֵּי יָתֵיהּ כַּהֲנָא
וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי׃
לה וְאִם אוֹסָפָא יוֹסִיף נִתְקָא
בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּכוּתֵיהּ׃
לו וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אוֹסִיף
נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא לָא יְבַקַּר
כַּהֲנָא לְשַׂעַר סוֹמַק מְסָאָב
הוּא׃ לז וְאִם כַּד הֲוָה קָם
נִתְקָא וּשְׂעַר אוּכַם צְמַח
בֵּיהּ אִתְּסֵי נִתְקָא דְּכֵי הוּא
וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא׃ לח וּגְבַר אוֹ
אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בִמְשַׁךְ
בִּשְׂרְהוֹן בַּהֲרָן בַּהֲרָן חִוְּרָן׃
לט וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא בִמְשַׁךְ
בִּשְׂרְהוֹן בַּהֲרָן עֲמָיָן חִוְּרָן
בּוֹהֲקָא הוּא סְגֵי בְּמַשְׁכָּא
דְּכֵי הוּא׃ מ וּגְבַר אֲרֵי יִתַּר
שְׂעַר רֵישֵׁיהּ קְרֵחַ הוּא דְּכֵי
הוּא׃ מא וְאִם מִקֳּבֵל אַפּוֹהִי
יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ גְּלוֹשׁ הוּא
דְּכֵי הוּא׃ מב וַאֲרֵי יְהֵי
בְקַרְחוּתָא אוֹ בִגְלוֹשׁוּתָא
מַכְתָּשׁ חִוַּר סָמוֹק סְגִירוּת
סַגְיָא הִיא בְּקַרְחוּתֵיהּ אוֹ
בִגְלוֹשׁוּתֵיהּ׃ מג וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ
כַּהֲנָא וְהָא עֲמִיק מַכְתָּשָׁא
חִוַּר סָמוֹק בְּקַרְחוּתֵיהּ אוֹ
בִגְלוֹשׁוּתֵיהּ כְּמֶחֱזֵי סְגִירוּת
מְשַׁךְ בִּשְׂרָא׃ מד גְּבַר סְגִיר
הוּא מְסָאָב הוּא סַאֲבָא
יְסָאֲבִינֵּיהּ כַּהֲנָא בְּרֵישֵׁיהּ
מַכְתָּשֵׁיהּ׃ מה וּסְגִירָא דְּבֵיהּ
מַכְתָּשָׁא לְבוּשׁוֹהִי יְהוֹן

טמא : (לג) והתגלח . סביבות הנתק : ואת הנתק לא יגלח . (ת"כ) מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהיה ניכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגילוח : (לה) אחרי טהרתו . אין לי אלא פשה לאחר הטיהור מנין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני תלמוד לומר פשה יפשה : (לז) ושער שחור . מנין אף הירוק והאדום שאינו צהוב ת"ל ושער ולשון צהוב דומה לתבנית הזהב צהוב כמו זהוב אורבל"א בלעז : טהור הוא וטהרו הכהן . הא טמא שטהרו הכהן לא טהר . (מ"ק ז): (לח) בהרות. חברבורות: (לט) כהות לבנות . שאין לובן שלהן עז אלא כהה : בהק . כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רוי"ש בין חברבורות אדמומים קרוי בהק וכאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן לה: (מ) קרח הוא טהור הוא . טהור מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהם מקום שער אלא בסימני נגע עור בשר בשער לבן ומחיה ופשיון : (מא) ואם מפאת פניו . משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת : (מב) נגע לבן אדמד'. פתוך שאר המראות מנין ת"ל: (מג) כמראה צרעת עור . כמראה צרעת האמור בפרשת עור בשר אדם כי יהיה בעור בשרו . ומהו אומר בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כמראה צרעת האמו' בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בד' מראות שאת ותולדה בהרת ותולדתה : (מד) בראשו נגעו . אין לי אלא נתקין מנין לרבות שאר המנוגעים תלמוד לומר טמא יטמאנו לרבות את כלן על כלן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים וגו'

(לג) והתגלח . הראש או הזקן ומקום הנתק לא יגלח : (לד) וכבס בגדיו . ואין צורך לאמר שירחץ במים : (לו) לא יבקר הכהן . הטעם יבקש וכן ובקרתם וקרוב מלשון הבדלה וכן לא יבקר בין טוב לרע : (לט) בהק הוא . זאת המלה ידועה בלשון חז"ל ואין ריע במקרא : (מ) ימרט . כמו ולחיי למורטים בעבור השער שהוא סביב הלחיים : קרח . מגזרת לא תשימו קרחה . וטעם ראשו . כלו : (מא) גבח . אין לו חבר חוץ מהפרשה הזאת והוא שם התאר ולפי דעתי שקרח הוא במעלה של הראש ולא הזכיר האשה בעבור הלאה הרבה שיש בה לא יקרח ראשה כי השער הוא כדמות עשב : (מד) כמראה צרעת עור בשר . שאר הגוף :
בגדיו .

וכבס ט'. וסי' מספחת הוא . נגע הנתק . וכבס המטהר את. ובי ירוק הזב בטהור. וידיו לא שטף במים. ובי יטהר הזב מזובו . והנוגע בם יטמא . ובל נפש אשר תאבל : ובל ספר וידבר דכוות' במ"ב יבבס וסי' השרף אתם יכבס. ומזה מי הנדה יכבס : לא יבקר ב' וסי' הכהן לשער הצהב. בין טוב לרע: לבנת ד' בלישנא בי חסר וב' מ"ל וסי' ויפצל בהן פצלות לבנות. בהרת בהרת לבנת ושל אחריו בהרת כהות לבנת . ונתתי את־ן לך לבנות. קדמא ובתרא מ"ל: כהות ב' ומ"ל וסימן והנה בעור בשרם בהרת כהות

תולדות אהרן והתגלח . שם ל : בקרחתו . שם נדם יט : איש צרוע . סוטה כג ערכין ג כריתות ח : והצרוע . מגילה ח מ"ק יד סוטה כג ערכין ג כריתות ח :

ספורנו

פס שום מראה כמו שקבלו רבותינו ז"ל וכן הוא מין צרעת אצל הרופאים אמר אם כן שאף על פי שתהיינה במקום הנתק מראית הטמאות ופשיון המחליטין שלא במקום שער הנה השער השחור מציל במקום שער מן המראה לבן ומן הפשיון : (לט) כהות לבנות . למטה ממראה קלום ביצה ששנו חכמים

בעה"ט והתגלח גימ"ל גדולה ש' צריכין גילוח גדול בכל מקום שיש שער נזיר ומצורע ולוים : לא יבקר שנים . לא יבקר הכהן לשער הצהוב טמא הוא . לא יבקר בין טוב לרע . בשביל שלא יבקר בין טוב לרע על כן לא יבקר הכהן ויטמאנו בשל שבעה דברים נגעים באים : טמא ה' . טמא יטמאנו הכהן. למען טמא את מקדשי. רמז לזר שעומד שלוקה בצרעת שנ' למען טמא את מקדשי שזר שנכנס בו לעבוד טמא יטמאנו והיינו דכתיב בעזיה ובידו מקטרת להקטיר והצרעת זרחה במצחו : נגעו ב'. בראשו נגעו . אבל ידע איש את נגעו בבנין שלמה . פירוש בראשו נגעו בתחלה כמין צריך שידע נגעו ויעקר ממנו כשנכנס קודם שיתגלגל :

רמבן

(לג) **והתגלח** ואת הנתק לא יגלח . כפי פשוטו יזהיר שלא יעביר תער על מקום הנתק שאף על פי שאין בו שער אם יעביר התער על המקום ההוא יתגרד העור והנה סבה להצמיח בו שער שכן דרך בעלי חטטין שבראש וכל המשירים שערותיהן לגרור המקום וגם לעשות כהן באזמל חבורות חתוכות . אבל בתורת כהנים דרשו ואת הנתק לא יגלח וכי מה יש בו כלומר והלא ניתק השער ממנו אלא סמוך לנתק לא יגלח הא כיצד מגלח חוצה לו ומניח שתי שערות סמוך לנתק כדי שיהא ניכר אם פשה וזהו שתרגם אונקלוס ויגלח סחרני נתקא ודעם נתקא לא יגלח שיניח בכל סביביו שתי שערות

רשי

וגומר: (מה) פרומים. קרועים: פרוע. מגודל שער: ועל שפם יעטה. כאבל: שפם. שער השפתים גרנ"ן בלעז: וטמא טמא יקרא. משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו (מ"ק ה): (מו) בדד ישב. שלא יהיו טמאים יושבין עמו. ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יבא נבדל: מחוץ למחנה. חוץ לג' מחנות (פסחים סז): (מח) לפשתים ולצמר. של פשתים או של צמר: או בעור. זה עור שלא נעשה בו מלאכה: או בכל מלאכת עור. שנעשה בו מלאכה: (מט) ירקרק. ירוק שבירוקין: אדמדם. אדום שבאדומים: (נא) צרעת ממארת. לשון סילון ממאיר פויינ"ט בלעז. ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו: (נב) בצמר או בפשתים. של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו ת"ל היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה א"כ מה ת"ל בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר (פסחים סח) אומריות לשון

אבן עזרא

(מה) בגדיו יהיו פרומים. כמו קרועים להכירו ללכת במנהג משונה או טעם כענין אבל על כן בגדיו יהיו פרומים וראשו פרוע והטעם שיתאבל על רוע מעשיו כי בעבור מעשיו בא לו זה הנגע: ועל שפם. למעלה מהשפה והמ"ם מהשרש והעד ולא עשה שפמו: יעטה. כבגדיו מגזרת עוטה אור והטעם שלא יזיק ברוח פיו: וטמא. פעמים שיאמר כן תמיד בעברו במסלה שיש שם ישוב שישמרו בני אדם ולא יגעו בו: (מו) כל ימי אשר הנגע בו יטמא. כי טמא הוא באמת מלת בדד מפורשת במגלת איכה: (מח) או בשתי או בערב. ידועים ויתכן להיות גזרת בשתי מגזרת ומשופי שת שהוא יסוד והעד כי השתות יהרסון וטעם ערב שיתערב עם השתי: או בעור. כאשר הוא: בכל מלאכת עור. כמו מכבר וכאד: (מט) ירקרק. מגזרת ירק כי העי"ן כמוהו וזה כפול לחסרון וכן שחרחרת וי"א הפך הדבר: (נא) ממארת. כמו סילון ממאיר ואחר שסילון כמו קוץ יהיה ממאיר כמו מכאוב והמ"ם הב' במלת ממארת שורש ואינה מגזרת מארה: וטעם שלא הזכיר

בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ
יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל־־שָׂפָם יַעְטֶה
וְטָמֵא ׀ טָמֵא יִקְרָא׃ מו כָּל־־יְמֵי
אֲשֶׁר הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא
בָּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
מוֹשָׁבוֹ׃ ס מז וְהַבֶּגֶד כִּי־יִהְיֶה בוֹ
נֶגַע צָרָעַת בְּבֶגֶד צֶמֶר אוֹ בְּבֶגֶד
פִּשְׁתִּים׃ מח אוֹ בִשְׁתִי אוֹ בְעֵרֶב
לַפִּשְׁתִּים וְלַצָּמֶר אוֹ בְעוֹר אוֹ
בְּכָל־־מְלֶאכֶת עוֹר׃ מט וְהָיָה
הַנֶּגַע יְרַקְרַק ׀ אוֹ אֲדַמְדָּם בַּבֶּגֶד
אוֹ בָעוֹר אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב
אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר נֶגַע צָרַעַת הוּא
וְהָרְאָה אֶת־הַכֹּהֵן׃ נ וְרָאָה הַכֹּהֵן
אֶת־הַנֶּגַע וְהִסְגִּיר אֶת־הַנֶּגַע
שִׁבְעַת יָמִים׃ נא וְרָאָה אֶת־
הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כִּי־־פָשָׂה
הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב
אוֹ בָעוֹר לְכֹל אֲשֶׁר־־יֵעָשֶׂה
הָעוֹר לִמְלָאכָה צָרַעַת מַמְאֶרֶת
הַנֶּגַע טָמֵא הוּא׃ נב וְשָׂרַף אֶת־
הַבֶּגֶד אוֹ אֶת־הַשְּׁתִי ׀ אוֹ אֶת־
הָעֵרֶב בַּצֶּמֶר אוֹ בַפִּשְׁתִּים אוֹ
אֶת־כָּל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה

ד׳
ב׳ חד חסר
ד׳
ח׳
ב׳
ב׳ ובפסוק
ל׳. ב׳ בכ׳ ליש׳ כנסף
ל׳ וחד בירקרק
ל׳
ל׳ וכל יחזקאל דכוות׳

מְבַזְּעִין וְרֵישֵׁיהּ יְהֵי פְרִיעַ
וְעַל שָׂפָם כַּאֲבִילָא
יִתְעַטַּף וְלָא תִסְתָּאֲבוּן
וְלָא תִסְתָּאֲבוּן יִקְרֵי׃ מו כָּל
יוֹמִין דְּמַכְתָּשָׁא בֵּיהּ יְהֵי
מְסָאַב מְסָאָב הוּא
בִּלְחוֹדוֹהִי יְתִיב מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא מוֹתְבֵיהּ׃
מז וּלְבוּשָׁא אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ
מַכְתַּשׁ סְגִירוּ בִּלְבוּשׁ
עֲמַר אוֹ בִּלְבוּשׁ כִּתָּן׃
מח אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא
לְכִתָּנָא וּלְעַמְרָא אוֹ
בְמַשְׁכָּא אוֹ בְּכָל עֲבִידַת
מְשַׁךְ׃ מט וִיהֵי מַכְתָּשָׁא
יָרוֹק אוֹ סָמוֹק בִּלְבוּשָׁא
אוֹ בְמַשְׁכָּא אוֹ בְשִׁתְיָא
אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְכָל מָאן
דִּמְשַׁךְ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא
הוּא וְיִתְחֲזֵי לְכַהֲנָא׃
נ וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא
וְיַסְגַּר יָת מַכְתָּשָׁא שִׁבְעָא
יוֹמִין׃ נא וְיֶחֱזֵי יָת מַכְתָּשָׁא
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אֲרֵי
אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא
אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ
בְמַשְׁכָּא לְכֹל דְּיִתְעֲבֵיד
מַשְׁכָּא לַעֲבִידְתָּא
סְגִירוּת מְחַסְּרָא מַכְתָּשָׁא
מְסָאַב הוּא׃ נב וְיוֹקֵיד יָת
לְבוּשָׁא אוֹ יָת שִׁתְיָא אוֹ יָת עַרְבָא בַּעֲמְרָא אוֹ

ועיניו החלו בהות: וראשו ד׳ נמסר ריש סדר ויצא: פרוע ב׳ וסי׳ וראשו יהיה פרוע כי פרוע הוא: יעטה ד׳ וסימן ועל שפם יעטה. כאשר יעטה הרועה את בגדו. תהי לו כבגד יעטה. גם ברכות יעטה מורה: בדד ח׳ וסימן מחוץ למחנה. ה׳ בדד ינחנו. וישכן ישראל בטח. כי עיר בצורה. קומו עלו אל גוי. לא ישבתי בסוד משחקים. איכה ישבה בדד. ישב בדד וידום: למלאכה שטה מן י"ז דכל חד וחד לית דכו׳ וסי׳ למלאכה ל׳ וכל יחזקאל דכו׳. בנשים. וכל הטף בנשים. וכל שיר השירים דכו׳. ואת עשרת. ואת עשרת חריצי החלב. וכל מגלת אסתר דכו׳. התפקדו ובני ישראל התפקדו. וכל וידבר דכו׳. הבלים. ובאחת יבערו ויכסלו. וכל קהלת דכו׳. וצבא. תחדש עדיך נגדי. וכל דניאל דכו׳. ורעה. ודוד עבדי מלך עליהם. וכל משלי דכו׳. ירעם. כצאן לשאול שתו. וכל תרי עשר דכו׳. ויאסרוהו. ויבא עליהם את שרי. וכל שפטים

בעל הטורים

וראשו ארבעה. וראשו יהיה פרוע. מגדל וראשו בשמים. וראשו מגיע השמימה. וראשו לעב יגיע. בשביל שהגיע ראשו עד לשמים ע"י עונים באים עליו וראשו יהיה פרוע: בדד ישב לפי שהטיל מדנים בין אחים בלשון הרע וגרם לישב לזה לבד ולזה לבד: ושרף את הבגד הפסוק מתחיל ומסיים בשריפה לומר שכל האסורים בהנאה טעונין שריפה: ובכסו בגימטריא כל אדם הלויי בכם והכיבוס בכל אדם:

תולדות אהרן

יהיו פרומים: מ"ק טו כריתות ח: על שפם. מ"ק טו בסנהדרין כו: וטמא טמא. שבת סז מ"ק ה סוטה לב ב"ק לא חולין עח נדה סו: כל ימי. מגילה ח: בדד ישב. ברכות כה פסחים סז זבחים קיז עירובין יו: בבגד צמר. שבת כו כז מנחות לט בכורות יז: או בעור. שבת פח: ושרף את הבגד. יבמות קל:

רמבן

שערות להכיר בהם הפשיון ויהיה טעם ואת כמו ויגש דוד את העם וישאל להם לשלום שבא סמוך להם ולא בא בתוכו או טעמו כטעם עם ויחסר מלת אשר יאמר ואשר עם הנתק לא יגלח וכמוהו רבים:

(מז) **והבגד** כי יהיה בו נגע צרעת. זה איננו בטבע כלל ולא הווה בעולם וכן נגעי הבתים אבל בהיות ישראל שלמים לה' יהיה רוח השם עליהם תמיד להעמיד גופם ובגדיהם ובתיהם במראה טוב וכאשר יקרה באחד מהם חטא ועון יתהוה כיעור בבשרו או בבגדו או בביתו לראות כי השם סר מעליו. ולכך אמר הכתוב ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם כי היא מכת השם בבית ההוא. והנה איננו נוהג אלא בארץ שהיא נחלת ה' כמו שאמר וכי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזה. ואין הדבר מפני היותו חובת קרקע אבל מפני שלא יבא הענין ההוא אלא בארץ הנבחרת אשר השם הנכבד שוכן בתוכה. ובתורת כהנים דרשו עוד שאין הבית מטמא אלא אחר כבוש וחלוק ושיהא כל אחד ואחד מכיר את שלו. והטעם כי אז נתישבה דעתם עליהם לדעת את ה' ותשרה שכינה בתוכם. וכן אני חושב בנגע הבגדים שלא ינהגו אלא בארץ ולא הוצרך למעט בהן חוצה לארץ כי לא יארעו שם לעולם ומפני זה עוד אינם נוהגים אלא בבגדים לבנים לא בצבועים כי אולי הצבע הוציא הכיעור ההוא במקום ההוא בטבעו ולא אצבע אלהים היא ולפיכך הצבועים בידי שמים מטמאין כדברי רבי שמעון. ועל דרך הפשט מפני זה יחזירו הכתוב בכל

ספורנו

חכמים: (מז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. ממה שאין ספק בו שלא יהיה זה בטבע בשום פנים כי בבגד לא יקרו אלה המראות המשונות אם לא מצד מלאכה תמימה בו בצבעים שונים בכונה או שלא בכונה וזה מצד איזה חטא שיקרה בסמים הצובעים או במלאכת האומן בהתפעלות הבגד הצבוע וכבר באה הקבלה שלא ידונו בנגעי בגדים זולתי הלבנים בלתי צבועים כלל אמנם העיד הכתוב שלפעמים יהיה זה נפלא בבגדים ובבתים וזה להעיר אזן הבעלים על עבירות שבידם כמו שספרו ז"ל שיקרה בענין השביעית כאמרם בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית סוף מוכר את מטלטליו לא הרגיש סוף מוכר שדהו וכו' וכל זה בחמלת ה' על עמו וכן קבלו ז"ל שאין בגדי עובדי ע"ג מטמאים בנגעים וזה כי אמנם המין האנושי הוא התכלית המכוון במציאות הנפסדים כי הוא לבדו מוכן מכלם להיות דומה לבורא במושכלות ובמעשיות כאשר העיד הוא יתברך באמרו בצלמנו כדמותנו ויצדק זה בכל אחד מאישי האדם בשכלו האישיי הנקרא צלם אלהים ובכחו הבחיריי הנקרא דמות אלהים כי האדם לבדו בנבראים הוא בעל בחירה וכאשר יתעורר להתבונן מציאות בוראו וגדלו וטובו אשר בו הוא רב חסד ואמת ובהם עושה צדקה ומשפט ואחר שהתבונן והכיר זה ילך בדרכיו לעשות רצונו כרצונו הנה זה בלי ספק דומה לבוראו יותר מכל שאר הנבראים והוא התכלית המכוון מאת הבורא הממציא כאמרו וצדיק יסוד עולם. וכאשר לא הואיל הטה את האדם מזה בהיותו נשמע אל הכח המתאוה הגשמיים בכל פעולותיו או בקנאם להתרשל מרצון בוראו או להתקומם עליו יהיה העונש

אבן עזרא

שזכיר משי ולמר גפן יתכן שדבר הכתוב על ההוה הנמצא כטעם כי תראה חמור שונאך וכן משפט הסוס והפרד או יתכן שלא יארע הנגע כי אם לצמר ופשתים: (נה) הכבס את הנגע. שם הפעל שלא נקרא שם פועלו מהבנין הכבד הנוסף: פחתת. אין לו אח במקרא והיא ידועה בלשון חז״ל וטעמו חסרון הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו והגאון אמר שפירש בקרחת הפאה האחרת כי בגבחת היא מפאת פני הבגד אם כן יהיה קרח מאחור הראש ויפה פירש: (נז) ואם תראה עוד. הפחתת וכן פורחת היא ואחר שאמר תשרפנו באר כי מקום הנגע לבד ישרף: (נח) וכבס שנית. מצוה לכבסו פעמים: וסר מהם הנגע. וכבר סר מהם הנגע וכבר הראיתיך רבים כמוהו ומלת וכבס פעל שלא נקרא שם פועלו: (נט) זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר. ארבע סמוכים ויש במקרא חמש גבורי חיל מלאכת עבודת בית ה׳ וכלם סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הטפלים:

ואם ב׳ בטעם זרקא ובענין וסימן אם יראנה הכהן. ואם ראה הכהן: ובכבסו ב׳ וסי׳ את אשר בו הנגע. בגדיהם והטהרו: הכבס ב׳ וסימן אחרי הכבס את הנגע ואם ראה הכהן תניין: עינו ט׳ נמסר בסדר משפטים: תראה ב׳ וסימן ואם תראה עוד בבגד. תגל ערותך גם. וחד ותראה היבשה: כלי העור ב׳ וסי׳ ושרף את הבגד. והבגד או השתי: וכבס ב׳ וסימן שנית במים וטהר:

בעל הטורים

בקרחתו. אלו השחקים כשנשחק הבגד נושר השער ונעשה כמו קרח: בגבחתו. אלו החדשים כשהוא חדש שערותיו בולטות. ז״פ כתיב נגע צרעת בכי תזריע ובפרשת זאת תהיה שעל ידי ז׳ דברים נגעים באים. וזאת תורת נגע. תורת המצרע. תורת אשר בו. זאת התורה. תורת הצרעת ה״פ כנגד חמשה חומשים לומר שהמספר לה״ר כאילו עובר על חמשה חומשי תורה. עשרה פרשיות של נגעים הם בין נגעי אדם בין נגעי בגדים ונגעי בתים שאם יקיימו עשרת הדברות ינצלו מאלו עשרה:

בְּכִתָּנָא אוֹ יָת כָּל מָאן
דִּמְשַׁךְ דִּיהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא
אֲרֵי סְגִירוּת מְחַכְּרָא הִיא
בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ נג וְאִם
יֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא לָא
אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא
אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעִרְבָא אוֹ
בְּכָל מָאן דִּמְשַׁךְ׃
נד וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וִיחַוְּרוּן יָת
דְּבֵיהּ מַכְתָּשָׁא וְיַסְגְּרִנֵּיהּ
שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃
נה וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא בָּתַר דְּחַוָּרוּ
יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא לָא שְׁנָא
מַכְתָּשָׁא מִן כַּד הֲוָה
וּמַכְתָּשָׁא לָא אוֹסִיף
מְסָאָב הוּא בְּנוּרָא
תּוֹקְדִינֵּיהּ תַּבְרָא הִיא
בִּשְׁחִיקוּתֵיהּ אוֹ
בְחַדְתוּתֵיהּ׃ נו וְאִם חֲזָא
כַּהֲנָא וְהָא עַמְיָא מַכְתָּשָׁא
בָּתַר דְּחַוָּרוּ יָתֵיהּ וִיבַזַּע
יָתֵיהּ מִן לְבוּשָׁא אוֹ מִן
מַשְׁכָּא אוֹ מִן שִׁתְיָא אוֹ
מִן עִרְבָא׃ נז וְאִם תִּתְחֲזֵי
עוֹד בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא
אוֹ בְעִרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן
דִּמְשַׁךְ סָגְיָא הִיא בְּנוּרָא
תּוֹקְדִינֵּיהּ יָת דְּבֵיהּ
מַכְתָּשָׁא׃ נח וּלְבוּשָׁא אוֹ
שִׁתְיָא אוֹ עִרְבָא אוֹ כָל
מָאן דִּמְשַׁךְ דְּיִתְחַוַּר וְיֶעְדֵּי
מִנְּהוֹן מַכְתָּשָׁא וְיִצְטַבַּע
תִּנְיָנוּת וְיִדְכֵּי׃ נט דָּא אוֹרָיְתָא דְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ
לְבוּשׁ עֲמַר אוֹ כִתָּנָא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עִרְבָא אוֹ כָל
מָאן דִּמְשַׁךְ לְדַכָּיוּתֵיהּ אוֹ לְסַאֲבוּתֵיהּ׃ פ פ פ

בּוֹ֙ הַנָּ֔גַע כִּֽי־צָרַ֤עַת מַמְאֶ֙רֶת֙
ב׳ בטעם זרקא ובענין הִ֔וא בָּאֵ֖שׁ תִּשָּׂרֵֽף׃ נג וְאִם֙ יִרְאֶ֣ה
הַכֹּהֵ֔ן וְהִנֵּה֙ לֹא־פָשָׂ֣ה הַנֶּ֔גַע
בַּבֶּ֕גֶד א֥וֹ בַשְּׁתִ֖י א֣וֹ בָעֵ֑רֶב א֖וֹ
בְּכָל־כְּלִי־עֽוֹר׃ נד וְצִוָּה֙ הַכֹּהֵ֔ן
ס׳ וְכִ֨בְּס֔וּ אֵ֥ת אֲשֶׁר־בּ֖וֹ הַנָּ֑גַע
וְהִסְגִּיר֥וֹ שִׁבְעַת־יָמִ֖ים שֵׁנִֽית׃
שביעי רביעי נה וְרָאָ֨ה הַכֹּהֵ֜ן אַחֲרֵ֣י ׀
ב׳ ובענין הֻכַּבֵּ֣ס אֶת־הַנֶּ֗גַע וְ֠הִנֵּה לֹֽא־הָפַ֨ךְ
ס׳ הַנֶּ֤גַע אֶת־עֵינוֹ֙ וְהַנֶּ֣גַע לֹֽא־פָשָׂ֔ה
ל׳ טָמֵ֣א ה֔וּא בָּאֵ֖שׁ תִּשְׂרְפֶ֑נּוּ פְּחֶ֣תֶת
מ. ג׳ הִ֔וא בְּקָרַחְתּ֖וֹ א֥וֹ בְגַבַּחְתּֽוֹ׃ נו וְאִם֮
ס׳ רָאָ֣ה הַכֹּהֵן֒ וְהִנֵּה֙ כֵּהָ֣ה הַנֶּ֔גַע
ס׳ אַחֲרֵ֖י הֻכַּבֵּ֣ס אֹת֑וֹ וְקָרַ֣ע אֹת֗וֹ
מִן־הַבֶּ֙גֶד֙ א֣וֹ מִן־הָע֔וֹר א֥וֹ מִן־
הַשְּׁתִ֖י א֥וֹ מִן־הָעֵֽרֶב׃ מפטיר
ס׳ נז וְאִם־תֵּרָאֶ֨ה ע֜וֹד בַּבֶּ֗גֶד אֽוֹ־
בַשְּׁתִ֤י אֽוֹ־בָעֵ֙רֶב֙ א֣וֹ בְכָל־כְּלִי־
ע֔וֹר פֹּרַ֖חַת הִ֑וא בָּאֵשׁ֙ תִּשְׂרְפֶ֔נּוּ
ב׳ אֵ֥ת אֲשֶׁר־בּ֖וֹ הַנָּֽגַע׃ נח וְהַבֶּ֡גֶד
כול׳ קמץ וכל רמשה פתחין אֽוֹ־הַשְּׁתִ֨י אֽוֹ־הָעֵ֜רֶב אֽוֹ־כָל־כְּלִ֤י
הָעוֹר֙ אֲשֶׁ֣ר תְּכַבֵּ֔ס וְסָ֥ר מֵהֶ֖ם
ב׳ הַנָּ֑גַע וְכֻבַּ֥ס שֵׁנִ֖ית וְטָהֵֽר׃ נט זֹ֡את
ל׳ תּוֹרַ֣ת נֶֽגַע־צָרַ֩עַת֩ בֶּ֨גֶד הַצֶּ֜מֶר ׀
ס׳ א֣וֹ הַפִּשְׁתִּ֗ים א֤וֹ הַשְּׁתִי֙ א֣וֹ הָעֵ֔רֶב
א֖וֹ כָּל־כְּלִי־ע֑וֹר לְטַהֲר֖וֹ א֥וֹ לְטַמְּאֽוֹ׃

פ פ פ סו, בני״ה סימן

רשי

לשון שפה כמו אימרה: (נד) את אשר בו הנגע יכול מקום הנגע בלבד ת״ל את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס ת״ל הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו: (נה) אחרי הכבס. לשון העשות: לא הפך הנגע את עינו. לא כהה ממראיתו: והנגע לא פשה. שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופשה הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת״ל והסגיר את הנגע מכל מקום דברי רבי יהודה וחכמים אומרים וכו׳ כדאיתא בתורת כהנים ורמזתיה כאן ליישב המקרא על אופניו: פחתת היא. לשון גומא כמו (שמואל ב י׳) באחת הפחתים כלומר שפלה היא נגע שמראיה שוקעין: בקרחתו או בגבחתו. כתרגומו בשחיקותיה או בחדתותיה: קרחתו. שחקים ישנים ומפני המדרש שהוצרך לגזרה שוה מנין לפריחה בבגדים שהיא טהורה נאמרה קרחת וגבחת באדם ונאמרה קרחת וגבחת בבגדים מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים כאלו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחורי׳ והגבחת לשון פנים כמו שכתוב ואם מפאת פניו וגו׳ והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו כך מפורש בתורת כהנים: (נו) וקרע אותו. יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו: (נז) פורחת היא. דבר החוזר וצומח: באש תשרפנו. את כל הבגד: (נח) וסר מהם הנגע. אם כשכבסוהו בתחלה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי: וכבס שנית. לשון טבילה תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון ליבון ויתחוור חוץ מזה שאינו לליבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתרגמינן ויצטבע:

תולדות אהרן בקרחתו. זבחים נ נדה נט: והבגד או השתי. זבחים צד: וכבס שנית. חולין לא: לטבלו. נזיר כס: (ומכח הכהן. פסחים לג: וכותה מחית. פס לד: או בשתי. מ״ק פ: ולוה הכהן וכבסו. שבת ד: וכובס שנית. שם):

ספורנו

עליו נגלוי או בלתי נגלוי כפי משפט האלהי כאמרו כי לא אצדיק רשע וכאשר יקרה זה לאדם כשגגה שיוצא מאתו הנה יתיסר בממונו או בגופו כפי החכמה האלהית להעיר אזנו כאמרו ויגל אזנם למוסר אמנם הנרדמים אשר לא ידעו כלל ולא התעוררו כלל לדעת דבר מזה והם כל בני הנכר ורב האומה הישראלית זולתי יחידי סגולה הם בלי ספק תחת הנהגת הטבע והגרמים השמימיים הנכבדים מאותם בני אדם כאשר מיני ב״ח אשר לא תפול השגחה אלהית באישיהם אבל במיניהם בלבד כי בהם תשלם כונת הממציא יתברך וכאשר בחר באומה הישראלית כאמרו בך בחר ה׳ אלהיך להיות לו לעם סגולה וזה מפני שתקות המכוון מאתו יתברך היא יותר ראויה ומצויה באישי זאת האומה ממה שתהיה באישי זולתה כי אמנם מציאות הבורא ואחדותו נודע בקצתם ומקובל בכולם מהאבות כאמרו נודע ביהודה אלהים וגו׳. כתב להורותם התורה והוא החלק העיוני והמצוה והוא החלק המעשי כאשר העיד באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם והזהיר שבנסותם מזה יעיר אזנם ביסורין כאמרו אם שמוע תשמע כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך ובהמלטו עליהם כשיהיה הרוב מהם לרצון לפניו אמר לעורר היחידים מהם לתשובה בנגעי בגדים אשר עליהם באה הקבלה שאין בגדי בני הנכר מטמאין בנגעים וכשלא יספיק זה יעוררם בנגעי בתים

רמבן

פסוק ופסוק הבגד או העור או השתי והערב כי הדבר גם ולרבותינו בהם מדרשים וכלם בתורת כהנים:

(נא) כי צרעת ממארת היא. לשון סלון ממאיר. ומדרשו יתן לו מארה שלא תהנה ממנו לשון רש״י. ואונקלוס תרגם סגירות מחזרא שעשו כן מן סלון ממאיר שכן קורין בארמית לקוצים המכאיבים חזרי כחזרא בגבבא דעמרא שקילי טיבותך ושדי אחזרי והאמת שהוא לשון מארה כלומר שהוא קללת אלהים בבגד ובבית כאשר הזכרתי. והמדרש שאמר שהוא אסור בהנאה מיתור הלשון וכן הדין בבית המנוגע ונלמד מונתץ את הבית וכך מצאתי במסכת ערלה ירושלמי אבנים המנוגעות שעשאן סיד אית תניי תני עלו מידי טומאתן ואית תניי תני לא עלו מידי טומאתן מאן דאמר עלו מותרות ומאן דאמר לא עלו אסורות דכתיב צרעת

צרעת ממארת היא תן בו מארה ואל תהנה בו. רבי אבהו אמר בשם רבי יוחנן כל הנשרפים אפרן מותר חוץ מאפר ע"ג אותיב רבי חייא בר יוסי קמי רבי יוחנן הרי אפר הבית איננו בא מחמת ע"ג ותימא אסור אמר ליה שניה היא דכתיב ביה נתיצה:

בתים אשר בהם גם כן לא יבא נגע צרעת בטבע כלל. ולזה ראוי שלא יהיו בגדי בני הנכר מטמאים ולא בתיהם מטמאים בנגעים כלל כמו שקבלו הם ז"ל. וכאשר לא עלו הדורות למדרגה ראויה למעלה זו אין זכרון לראשונים שמצאו לעולם נגעי בתים עד שאמרו קצתם ז"ל שלא היו לעולם:

פרשה כלי יקר תזריע

אשה כי תזריע וילדה זכר. ארז"ל איש מזריע תחלה יולדת נקבה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר והמפרשים כתבו שזה ענין טבעי. וק"ל מה צורך בהודעת ענין זה בפרשה זו המדברת מטומאת יולדת שבעה לזכר וי"ד לנקבה, ועוד מה ענין מצות המילה לכאן אף על פי שנוכל לומר שרצה ליתן טעם למה נתנה המילה בשמיני והוא כדי שלא יהיו הכל שמחים ואביו ואמו עצבים שהרי יש לה טומאת ז' מכל מקום כדי ליישב כל הקושיות בדרך אחד אומר אני שכל זה נמשך בדרך טבע מן חטא הקדום כמ"ש וטהרה ממקור דמיה כי החטא הקדום של חוה הוא מקור נפתח לדמים שמאים אלו לחטאת ולנדה כמו שמצינו במסכת עירובין פרק המוצא תפילין אמר רבי יצחק הרבה ארבה עצבונך אלו שני טיפי דמים דם נדה ודם בתולים כו' וכן משמע בירושלמי פרק במה מדליקין שחטא של חוה הוא מקור לדם נדה לכך נאמר וטהרה ממקור דמיה כי כל הנשים צריכין טהרה על חטא ראשון אשר ממנו נתפשטה הטומאה והזוהמא בעולם וגרם לכל הנולדים טומאת ז' כי אלו לא חטא האדם הי' כמלאך אלהים למעלה מן מערכת ז' כוכבי לכת ובחטאו הוסר ממנו הרוחניות ונפל תחת ממשלת המערכה אשר מצדה נמשכה הטומאה לאדם כי כל דבר גשמי נופל תחת מספר ז' כוכבי לכת וז' ימי בראשית וכל שמיני רוחני כי הוא למעלה מזה כמבואר למעלה פ' שמיני וזה טעם טומאת ז' ליולדת כי כל זה נמשך לה מן החטא הקדום וממנה נתפשטה הטומאה בזכר הנולד לפי שאשה מזרעת תחלה יולדת זכר ואם כן זרע האשה עיקר בזכר הנולד ואין חוששין בו לזרע האב כי טפל הוא לזרע האשה ולפ"ז הושפע גם על הזכר הנולד מן אמו טומאת ז' והיינו הערלה שיש בה טומאה שהרי אמרו רז"ל הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר ע"כ דוקא ביום השמיני ימול הנולד כי כטהרת אמו כך טהרת הנולד ממנה שעל כל פנים אינו יכול להיות בלא טומאת ז' כמו אמו שיש לה טומאת ז' וטהרתם בשמיני שהוא רוחני אבל הנקבה שזרע האיש עיקר בה שהרי איש מזריע תחלה יולדת נקבה כמו שאין לזכר שום טומאת ז' כי דוקא על חוה הטיל הנחש זוהמא ולא על אדם כך אין לנקבה הנולדת שום טומאה וזה טוב להשיב לאפיקורסים האומרים אם הזכר יתוקן בהסרת הערלה נקבה במה תטהר. וטעם לטומאת שבועים לאשה עצמה בלידת נקבה דין הוא שתהיה לאשה טומאת פי שנים כנגד שתי נקבות כי כל נקבה בפני עצמה נמשך לה טומאת ז' מן חטא הקדום על כל הנקבות שבעולם ע"כ מן הראוי שתטמא י"ד ימים ז' של עצמה עוד ז' של בתה כי הוסיפה בעולם טומאה על טומאתה. ומזה הטעם יצירת הזכר לארבעים יום ושל נקבה לשמונים יום כי בידוע שבזמן שהזרע חם ביותר אז הוא ממהר להתבשל ביותר ולהיות עובר בבטן המלאה וידוע שזרע האשה חם יותר מן זרע האיש כי אשה מזרעת אודם שבו וכל אודם נוטה אל החום ביותר ואביו מזריע לובן שבו וכל לובן נוטה אל הקרירות ביותר ודם ושלג יוכיח ואש ומים לפיכך נאמר ואל אישך תשוקתך ורז"ל אמרו יותר ממה שהאיש רוצה לישא האשה רוצה להנשא לפי שיש באשה יותר חום טבעי הנוטה אל התשוקה. לפיכך הזכר הנולד מזרע האשה שהוא חום ביותר נגמר יצירתו מהרה תוך ארבעים. אבל הנקבה הנולדת מזרע האיש שהוא קר ואינו מתבשל מהרה ע"כ לא נגמרה יצירת הנקבה כ"א לשמונים יום וזהו טעם טומאות ארבעים לזכר ושמונים לנקבה. אמנם לדעת רז"ל שבין זכר בין נקבה יצירת כולם לארבעים יום. והטעם הוא למ' יום ופ'. לפי שכל נקבה קרה ולחה. ע"כ צריכה אמה זמן רב לנקות את עצמה מן רוב הליחות המוטבעות בה מן הנקבה מה שאין כן בזכר:

וכפר עליה הכהן וטהרה. כפרה זו היא על עון הקדום של חוה שגרם לה צער הלידה ומתוך צערה אולי הטיחה דברים כלפי מעלה לאמר אם כן למה זה אנכי הרה עמל ויסורין וראיה ממ"ש וטהרה ממקור דמיה מן אותו מקור נפתח לחטאת ולנדה כי הוא הגורם לה כל זה והיינו עון חוה כאמור. גם לשון דמיה כולל העון מלשון דמיהם בם. וי"א שכפרה זו על השבועה שנשבעת שלא להזדקק לבעלה משעה שכורעת לילד לפיכך היולדת זכר מתחרטת מהרה מרוב שמחה ע"כ כפרתה ממהרת לבא אבל היולדת נקבה מצטערת ואינה מתחרטת מהרה ע"כ כפרתה מתאחרת ואף על פי שאין השבועה חלה כלל דאם לא כן איך מותרת לבעלה אחר ז' לזכר וי"ד לנקבה בלא כפרה שהרי הבאת הכפרה אחר מ' לזכר ופ' לנקבה כי באמת אין כאן שבועה כי אין הדבר בידה שהרי משועבדת לבעלה ודומה למי שנשבע שאינו רוצה לפרוע חובו מכל מקום צריכה כפרה על שהוציאה מפיה השבועה והרהרה בלבה לקרא תגר על ה' מתוך צערה ע"כ קרבנה חטאת לכפר על חטא המעשה כי עקימת שפתים הוי כמעשה ועולה על הרהור הלב ויש כדמות רמז לזה ממ"ש וטהרה ממקור דמיה שאם נשבעה בכעס ודאי רתיחת הדמים היה סבה לזה כי המה סבה לכל כעס וכל כעס מקורו מן הדמים ורתיחתן ע"כ אמר וטהרה ממקור דמיה:

אדם כי יהיה בעור בשרו וגו'. סמך פרשת נגעים לפרשה הקודמת שמדברת במילה לומר לך שהמילה דוחה את הנגעים כי בכל מקום המצוה המוקדמת דוחה את המאוחרת כמבואר למעלה בפרשת ויקהל על אמרם ז"ל הקדים שבת למשכן לומר לך שהשבת דוחה מלאכת המשכן. ועל צד הרמז נ"ל ארז"ל גדולה מילה שדוחה את הנגעים לפי שסתם מילה סבה למילת כל ד' ערלות ומכללם ערלת השפה וכשהוא נימול מערלת השפה לא יספר לשון הרע ואז לא יבא לידי נגעים הבאים על לשון הרע ועל זה קרא משה הגר באמרו ומאז באתי לדבר בשמך וגו' כדעת המדרש האומר כל פרקמטיא של משה היתה באז כו' רמז למילה וכן מסיק בהדיא בילקוט פרשת בשלח בפסוק אז ישיר משה שנקרע הים בזכות המילה שניתנה ביום ח' כמספר אז וכן כל אותן אז שמזכיר במדרש דברים רבה בפסוק אז יבדיל משה כי גם בו רמז למילה המצלת מן ש"ד כמבואר למעלה בפרשת בא בפסוק ראו כי רעה נגד פניכם. וכן אז ישיר וגו'. וכן אז אמרה חתן דמים למולות. וכן קנטורו שאמר משה יודע אני שערל שפתים אנכי ולא באתי לדבר בשמך כי אם מאז שסמכתי על המילה הרמוז באז שתהיה סבה גם לתקון ערלת השפה ורואה אני שלא הועילה כלום:

שאת או ספחת או בהרת וגו'. בענין הצרעת יש דעות חלוקות כי י"א שהם חולי טבעי נסתר בתוך הגוף ומבצבץ לחוץ וי"א שהכל בא על צד העונש לגלות על רעתו הנסתרת בקרבו ובין כך ובין כך נ"ל לשון מצורע שהיא מלה מורכבת מוציא רע שמגלה ומוציא לחוץ כל רעתו שבקרבו הן העיפוש הפנימי הן אם הוא מכה רעהו בסתר בשוט לשונו ואין הבריות יודעין להשמר ממני ע"כ הקב"ה מפרסם על החנפים ומוציא כל רעתו לחוץ כדי שתגלה רעתו בקהל. ובזה מיושב הכפל בפסוק שאמר אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וגו' והיה בעור בשרו לנגע צרעת תרתי בעור בשרו למה לי אלא לומר לך שזהו השאת והשבר אלו היו באים מצד מחשבות לא היו מזיקים כי בנקל לרפאותם אך מצד היותם בעור בשרו של זה החוטא ע"כ נעשו לנגע צרעת. ומזה מצאו להם חכמי תורתנו סמך ורובם יצאו ללקוט מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים על איזה עון פרטי באין הנגעים כי במסכת ערכין אמרו רז"ל על ז' דברים נגעים באים כו' ויש לכולם סמך מן הפסוקים ובמדרש הילקוט מנה על עשרה דברים כו' ואנו אין לנו עסק בנסתרות מן פרשה זו כ"א בנגלות בה ומצינו מכולם רמז מפרשיות אלו על ג' דברים. האחד הוא על לה"ר שכן פירש"י למה קרבנו צפרים לפי שעושין מעשה פטיט כו'. השני הוא על גסות הרוח שנאמר ולקח למטהר עץ ארז ואזוב פירש"י שאם הגביה עצמו כארז ישפיל עצמו כאזוב. השלישי הוא על צרות העין שנאמר ובא אשר לו הבית ותני דבי רבי ישמעאל זה שייחד ביתו לו כו' ובדבר זה כולל כמה דברים הן חמדת הממון שלמדין מן גחזי הן הגזל שמנו רז"ל ולאייתם מפסוק וצוה הכהן ופנו את הבית ותנא הוא כנס ממון שאינו שלו יבא הכהן ויפזר ממונו וג' אלו מקורם אחד כי חמדת הממון מסבב גם הגזל וצרת העין וכל שאר הדברים המנויין בגמרא ובמדרשות אין להם סמך מן פרשה זו ע"כ ראתה עיני להעמיד כל פרטי המעשים הנעשים במצורע על יסוד ג' אלה והם לה"ר וגסות רוח וחמדת הממון. וכללם הפסוק האומר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל ורחב לבב היינו החומד ממון שכן אמרו אצל בלעם שהיה לו נפש רחבה ואותו אצמית דרשו רז"ל על מצורע מוחלט ועשה בפסוק ב' חלוקות לצרף גבה עינים אל רחב לבב כי שניהם ממקור אחד שהרי שורייתא דעינא בלבא תלי וכל גבה עינים הוא רחב לבב כי כל גאה רוח מתאוה לרוב עושר כי בו יוכל להראות יקר תפארת גדולתו ולאידך גיסא כל עושר גורם רום לב כמ"ש וכסף וזהב ירבה לך וגומר ורם לבבך וגומר וראיה ממ"ש אלישע לגחזי וצרעת נעמן תדבק בך למה לו להזכיר צרעת נעמן אלא לפי שגחזי היה חומד ממון ונעמן היה גבה עינים ולמדו זה המפרשים ממ"ש ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדוניו ר"ל שאפילו בפני אדוניו היה מתנהג בגודל וגאוה וכבר אמרנו שהגסות והחמדה מקורם ממקום אחד ע"כ אמר וצרעת נעמן תדבק בך וכן דוד סמכם באמרו גבה עינים ורחב לבב וגו'. לכך נאמר אדם כי יהיה בעור בשרו שאת אין שאת אלא גבוה ומין צרעת זה בא על גסות הרוח המתנשא לכל ראש. או ספחת אין ספחת אלא טפילה כו' והוא בא על החומד קנין הממון שהוא נופל על האדם מבחוץ ואינו מתעצם באדם כלל כשאר המעלות וכן כתב הרמב"ם בח' פרקיו כי כל הקניינים כחכמה וגבורה ומעלת המדות כולם מתעצמים עם האדם ודבוקים בו חוץ מן העושר כי הוא כטפל אל האדם מבחוץ ואינו דבק עמו כלל. או בהרת היינו לבנות מין זה בא על המספר לה"ר ומלבין פני חבירו ועשה בו חברבורות לבנות כי אזל סומקא ואתי חיורא כמ"ש לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו. ובדלך זה הכרת פניו ענתה בו כי תוכו רצוף אהבת הממון או הגסות או לספר בגנות חבירו ונגע זה מוציא רעתו לחוץ לגלות רעתו בקהל ועל שם זה נקרא מצורע מוציא רע

כדרך

כדרך שנאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא ואמרו רז"ל שלקו בצרעת כד"א וראשו יהיה פרוע והוא לשון גילוי שתגלה ותראה רעתו לעין כל והיינו ענין הצרעת. והובא אל הכהן אין טהרתו כ"א על ידי כהן יען כל מי אשר הוא מזרע אהרן נמצאו בו ג' מדות טובות הפכיים לאלו כי חטא הלשון גורם כל ריב וכל נגע ובין אחים יפריד ע"כ יבא אהרן שאחז במדת השלום וירפא לזה כי הוא היה אוהב שלום ורודף שלום. וכן חטא גסות הרוח ראוי שיתוקן על ידו כי הוא היה עניו ביותר כארז"ל גדול מ"ש במשה ואהרן ממ"ש באברהם דאילו באברהם כתיב ואנכי עפר ואפר ובמשה ואהרן כתיב ונחנו מה. וכן חטא חמדת הממון לא היה גם כן באהרן יען כי הכהנים לא היה להם חלק ונחלה בארץ לא היה להם יותר ממה שזכו משלחן גבוה ע"כ היו שלמים במדת ההסתפקות ולא היו בכלל צרי העין אשר כל מגמת פניהם לאסוף ולכנוס ע"כ מן הראוי שכל ג' מיני צרעת אלו לא יטהרו כי אם על ידי כהן:

ושער בנגע הפך לבן. כל שער לבן הוא סימן חולשה בגוף והלבנת שער האדם לעת זקנתו יוכיח וכן כל הסוסים הלבנים תשושי כח וכן כל כתם לבן אינו טוב כמו צבע של שאר מיני שער כי כל מראה לבן מקורו מן הליחה הלבנה הגורמת העצלות כי פעולת כל עצל לא בחיל ולא בכח. ואם פשה תפשה וגו' זה סימן שאין כח ביד הטבע לדחות מעליו כל הפסולת כי רב הוא וזה ג"כ מופת שלא נטהר מחטאו עוד טומאתו בו ואם לא פשה הנגע כבר דחה מעליו הטבע כל עיפוש ופסולת זה מופת כי כבר גמר בלבו לשוב בתשובה שלמה. ואם כסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו כבר דחה הטבע כל החולי לחוץ ואז בלא ספק יתרפא לפיכך טהור הוא וכן מצד העונש בלי ספק אם יראה שהצרעת נתפשטה בכל גופו אז ביותר יגמור בלבו לשוב בתשובה זולת באם יהיה בו בשר חי כי זה מופת שבכל אלה לא יוסר. ורז"ל המשילו הדבר למים שכל מים רחבים אינן עמוקים והעמוקים אינן רחבים כך אם הנגע אינו רחב אז הוא נכנס בעומק תוך הגוף ויש לחוש להתגברות החולי אבל אם הוא רחב ומתפשט בכל העור אינו עמוק בגוף וירפא מהרה. ורז"ל למדו מזה דרך דרש אין משיח בא עד שיהפכו כו' שנאמר כלו הפך לבן טהור הוא רמז לדבר הפך לבן כשהמלכות הפוכה יהיה גאל ור"ל כשכולם ינבלו צור ישועתם אז יטהר ה' בהכרת כל הארץ מגלוליה ורשעיתו מנגע זה הבא על צד העונש וכשכלו הפך לבן ודאי החוטא יתן אל לבו לשוב כך ישראל כשיראו כי אפס עצור ועזוב ודאי יתנו אז אל לבם לשוב בתשובה שלמה אל ה' ואז טהור הוא. וענין מחית בשר חי בשאת שלמעלה נראה הבשר בריאה ותחתיה תעמוד הבהרת חולי על צד העונש בא נגע זה על כת החנפים הצבועים המראים את עצמם כשרים מבחוץ ותוכם מלא מרמות ותוך ע"כ בא עליהם מין זה מדה כנגד מדה:

והצרוע אשר בו הנגע וגומר. מה תלמוד לומר אשר בו הנגע פשיטא כי אם אין הנגע אינו צרוע. מכאן ראיה שצרעת שם המכה כמבואר למעלה וכן יתבאר בסמוך פרשת מצורע. ונגע כנוי אל הענין כי החוטא נוגע בכבוד שמים או בכבוד הבריות וזה דעת המדרש האומר כנגע נראה לי בבית זה ע"ג כו'. ע"כ אמר כאן על הצרוע שלוקה בצרעת על שמספר לשה"ר לפגום הבריות וקבלת רז"ל כל הפוסל במומו פוסל לכן נאמר אשר בו הנגע כי בו נמצא בעצם ורמזו על נגע וקלון שרצה לפגום בו את חבירו. ראשו יהיה פרוע לכפר על גסות רוחו שרצה להיות כראש על כל אדם. ובגדיו יהיו פרומים לכפר על צרות העין כי כל צר עין מסתמא גם בגדיו קרועים ומטולאים. ועל שפם יעטה לכפר על חטא הלשון שבשפתיו. וטמא טמא יקרא כי המטמא בניב שפתיו אחרים אז טמא יקרא גם הוא כי ודאי במומו פוסל. וכל ימי אשר הנגע בו דהיינו העון אז יטמא לפי שטמא הוא מצד מעשיו:

והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. נגעי בגדים והבתים בלי ספק שאינן באין מצד הטבע כי אין בהם דם ולחות המסבבים העיפוש או כל חלי וכל מכה ועל כרחך אתה צריך לומר שבאים בדרך נס על צד העונש וזה בנין אב גם על נגעי הגוף שהם חוץ לטבע על צד העונש והנה בנגעי בתים ארז"ל שבאים על צרות העין וכו' אבל בנגעי בגדים לא אמרו כלום. והקרוב אלי לומר כי הם באים על גסות הרוח כי דרך העולם להתכבד ביותר במלבושי כבוד כי הא דר"י קרי למאניה מכבדותי' וכארז"ל לקדוש ה' מכובד כבדהו בכסות נקיה וע"כ דין הבגד המנוגע בשרפה כי כל מתגאה נידון באש כמבואר למעלה בפרשת צו בפסוק היא העולה על מוקדה כי כך טבע האש לעלות למעלה כמו זה העולה במעלה ודין שריפת החמץ יוכיח וטהרתו בכיבוס מים המורה על גדר הענוה שיורדין ממקום גבוה למקום נמוך. ולפיכך לא הזכיר בפסוק כ"א בגד צמר ופשתים וכלי עור ולא הזכיר בגדי משי העשויין מן תולעת שני וזה לפי שהתולעת מרמז על גדר הענוה וטהרת המצורע באזוב ושני תולעת יוכיח ע"כ אין הנגע מצוי בבגדי שני תולעת לכך נאמר כאן והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא הוא ובכל מיני נגעים אין טומאה כי אם בפשיון רמז להרחקת הגסות מכל וכל שלא לעמוד אפילו בדרך ממוצע ולא מינה ולא מקצתה דצריך להפוך עינו עינים רמות שלו מכל וכל. ותדע ותשכיל כי ג' מיני צרעת באים על ג' דברים שהם כסוי לאדם זה לפנים מזה מכסה ראשון הוא עורו לבשרו למעלה מעורו בגדיו שהם כסוי לעורו למעלה מהם ביתו כי הוא מכסה להצילו ממטר ומזרם ומי שהוסר מעליו כל מכסה נקרא פרוע ומגולה לכך נאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא ודרשו רז"ל שלקו בצרעת שנאמר בו וראשו יהיה פרוע ע"כ הזכיר תחלה נגעי עורו ואחר כך נגעי בגדיו ואחר כך נגעי בתים להסיר מכסהו אחת אחת עד שיהיה פרוע ומגולה מכל וכל וכן דעת המדרש שמביא הילקוט בפסוק ראשו יהיה פרוע על דרך ויגל ה' את מסך יהודה על חורבן ב"ה כי בחורבן הבית נעשו מגולין מכל וכל אמנם לדעת רז"ל הסדר הפוך כי אמרו אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה כו' לכך מביא תחלה נגע על ביתו לא חזר בו מביא גם על בגדיו לא חזר בו מביא גם על גופו כו' ומה שהזכיר תחלה נגעי הגוף לפי שהקב"ה מתרה במכה אחרונה הגדולה תחלה כמו שאמר לפרעה הנה אנכי הורג את בנך בכורך וכמו שפירש"י שם כך הזכיר כאן נגעי הגוף בראשונה לאיים על האדם ממה שהוא מתיירא ביותר. אבל לעולם אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה כי אל רחום וחנון הוא:

הפטרת תזריע במלכים ב סימן ד

וְאִ֜ישׁ בָּ֣א מִבַּ֣עַל שָׁלִ֗שָׁה וַיָּבֵא֩ לְאִ֨ישׁ הָאֱלֹהִ֜ים לֶ֤חֶם בִּכּוּרִים֙
עֶשְׂרִֽים־לֶ֣חֶם שְׂעֹרִ֔ים וְכַרְמֶ֖ל בְּצִקְלֹנ֑וֹ וַיֹּ֕אמֶר תֵּ֥ן לָעָ֖ם
וְיֹאכֵֽלוּ׃ וַיֹּ֙אמֶר֙ מְשָׁ֣רְת֔וֹ מָ֚ה אֶתֵּ֣ן זֶ֔ה לִפְנֵ֖י מֵ֣אָה אִ֑ישׁ וַיֹּ֗אמֶר
תֵּ֤ן לָעָם֙ וְיֹאכֵ֔לוּ כִּ֣י כֹ֥ה אָמַ֛ר יְהוָ֖ה אָכֹ֥ל וְהוֹתֵֽר׃ וַיִּתֵּ֧ן לִפְנֵיהֶ֛ם
וַיֹּאכְל֥וּ וַיּוֹתִ֖רוּ כִּדְבַ֥ר יְהוָֽה׃ וְֽנַעֲמָ֡ן שַׂר־צְבָ֣א מֶלֶךְ־אֲ֠רָם הָיָ֨ה
אִ֜ישׁ גָּד֨וֹל לִפְנֵ֤י אֲדֹנָיו֙ וּנְשֻׂ֣א פָנִ֔ים כִּֽי־ב֛וֹ נָֽתַן־יְהוָ֥ה תְּשׁוּעָ֖ה
לַאֲרָ֑ם וְהָאִ֗ישׁ הָיָ֛ה גִּבּ֥וֹר חַ֖יִל מְצֹרָֽע׃ וַאֲרָם֙ יָצְא֣וּ גְדוּדִ֔ים
וַיִּשְׁבּ֛וּ מֵאֶ֥רֶץ יִשְׂרָאֵ֖ל נַעֲרָ֣ה קְטַנָּ֑ה וַתְּהִ֕י לִפְנֵ֖י אֵ֥שֶׁת נַעֲמָֽן׃
וַתֹּ֙אמֶר֙ אֶל־גְּבִרְתָּ֔הּ אַחֲלֵ֣י אֲדֹנִ֔י לִפְנֵ֥י הַנָּבִ֖יא אֲשֶׁ֣ר בְּשֹׁמְר֑וֹן אָ֛ז
יֶאֱסֹ֥ף אֹת֖וֹ מִצָּרַעְתּֽוֹ׃ וַיָּבֹ֕א וַיַּגֵּ֥ד לַאדֹנָ֖יו לֵאמֹ֑ר כָּזֹ֤את וְכָזֹאת֙
דִּבְּרָ֣ה הַנַּעֲרָ֔ה אֲשֶׁ֖ר מֵאֶ֥רֶץ יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיֹּ֤אמֶר מֶֽלֶךְ־אֲרָם֙ לֶךְ־
בֹּ֔א וְאֶשְׁלְחָ֥ה סֵ֖פֶר אֶל־מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֑ל וַיֵּ֗לֶךְ וַיִּקַּ֨ח בְּיָד֜וֹ עֶ֣שֶׂר כִּכְּרֵי־
כֶ֗סֶף וְשֵׁ֤שֶׁת אֲלָפִים֙ זָהָ֔ב וְעֶ֖שֶׂר חֲלִיפ֥וֹת בְּגָדִֽים׃ וַיָּבֵ֣א הַסֵּ֔פֶר
אֶל־מֶ֥לֶךְ יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר וְעַתָּ֗ה כְּב֨וֹא הַסֵּ֤פֶר הַזֶּה֙ אֵלֶ֔יךָ הִנֵּ֨ה
שָׁלַ֤חְתִּי אֵלֶ֙יךָ֙ אֶת־נַעֲמָ֣ן עַבְדִּ֔י וַאֲסַפְתּ֖וֹ מִצָּרַעְתּֽוֹ׃ וַיְהִי֩ כִּקְרֹ֨א
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵ֜ל אֶת־הַסֵּ֗פֶר וַיִּקְרַ֤ע בְּגָדָיו֙ וַיֹּ֙אמֶר֙ הַאֱלֹהִ֥ים אָ֙נִי֙
לְהָמִ֣ית וּֽלְהַחֲי֔וֹת כִּֽי־זֶה֙ שֹׁלֵ֣חַ אֵלַ֔י לֶאֱסֹ֥ף אִ֖ישׁ מִצָּרַעְתּ֑וֹ כִּ֤י אַךְ־
דְּעוּ־נָא֙ וּרְא֔וּ כִּֽי־מִתְאַנֶּ֥ה ה֖וּא לִֽי׃ וַיְהִ֞י כִּשְׁמֹ֣עַ ׀ אֱלִישָׁ֣ע אִישׁ־
הָאֱלֹהִ֗ים כִּֽי־קָרַ֤ע מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־בְּגָדָ֔יו וַיִּשְׁלַח֙ אֶל־הַמֶּ֣לֶךְ
לֵאמֹ֔ר לָ֥מָּה קָרַ֖עְתָּ בְּגָדֶ֑יךָ יָבֹא־נָ֣א אֵלַ֔י וְיֵדַ֕ע כִּ֛י יֵ֥שׁ נָבִ֖יא
בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ וַיָּבֹ֥א נַעֲמָ֖ן בְּסוּסָ֣יו וּבְרִכְבּ֑וֹ וַֽיַּעֲמֹ֥ד פֶּֽתַח־הַבַּ֖יִת
לֶאֱלִישָֽׁע׃ וַיִּשְׁלַ֥ח אֵלָ֛יו אֱלִישָׁ֖ע מַלְאָ֣ךְ לֵאמֹ֑ר הָל֗וֹךְ וְרָחַצְתָּ֤
שֶֽׁבַע־פְּעָמִים֙ בַּיַּרְדֵּ֔ן וְיָשֹׁ֧ב בְּשָׂרְךָ֛ לְךָ֖ וּטְהָֽר׃ וַיִּקְצֹ֥ף נַעֲמָ֖ן וַיֵּלַ֑ךְ
וַיֹּ֗אמֶר הִנֵּ֨ה אָמַ֜רְתִּי אֵלַ֣י ׀ יֵצֵ֣א יָצ֗וֹא וְעָמַד֙ וְקָרָא֙ בְּשֵׁם־יְהוָ֣ה

בסוסו כתיב

פירוש המלות

שלשה. שם מקום: וכרמל. בקליפתו: בצקלונו. שם כולל לרבים: בו. על ידו: נערה. ריבה קטנה מעיר נערון: אחלי. לשון תחנה: ספר. אגרת: זהב. דינרי זהב: חליפות. מחלפות: מחלצות. מתעטף עטיפות: אמרתי. חשבתי: וסברתי

אֱלֹהָיו וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל־הַמָּקוֹם וְאָסַף הַמְּצוֹרָע׃ הֲלֹא טוֹב אֲמָנָה וּפַרְפַּר נַהֲרוֹת דַּמֶּשֶׂק מִכֹּל מֵימֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא־אֶרְחַץ בָּהֶם וְטָהָרְתִּי וַיִּפֶן וַיֵּלֶךְ בְּחֵמָה׃ וַיִּגְּשׁוּ עֲבָדָיו וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ אָבִי דָּבָר גָּדוֹל הַנָּבִיא דִּבֶּר אֵלֶיךָ הֲלוֹא תַעֲשֶׂה וְאַף כִּי־אָמַר אֵלֶיךָ רְחַץ וּטְהָר׃ וַיֵּרֶד וַיִּטְבֹּל בַּיַּרְדֵּן שֶׁבַע פְּעָמִים כִּדְבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן וַיִּטְהָר׃ וַיָּשָׁב אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים הוּא וְכָל־מַחֲנֵהוּ וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי אִם־בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה קַח־נָא בְרָכָה מֵאֵת עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־אֶקָּח וַיִּפְצַר־בּוֹ לָקַחַת וַיְמָאֵן׃ וַיֹּאמֶר נַעֲמָן וָלֹא יֻתַּן־נָא לְעַבְדְּךָ מַשָּׂא צֶמֶד־פְּרָדִים אֲדָמָה כִּי לוֹא־יַעֲשֶׂה עוֹד עַבְדְּךָ עֹלָה וָזֶבַח לֵאלֹהִים אֲחֵרִים כִּי אִם־לַיהוָה׃ לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח יְהוָה לְעַבְדֶּךָ בְּבוֹא אֲדֹנִי בֵית־רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת שָׁמָּה וְהוּא ׀ נִשְׁעָן עַל־יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בֵּית רִמֹּן בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בֵּית רִמֹּן יִסְלַח־נָא יְהוָה לְעַבְדְּךָ בַּדָּבָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת אָרֶץ׃

אבנה כתיב

נא כתיב ולא קרי

פירוש המלות

וטהרתי. בחמיה: אבי. כמו אדוני: דבר. אם דבר גדול היה מדבר וכו': ואף. מכל שכן: ברכה. מנחת שלום: ולא. דרך שאלה: צמד. זוג פרדים: אדמה. מאדמת ארץ ישראל ואשאנה לעירי ואעשה אותה מזבח: רמון. שם ע"ג: כברת. שעור מיל:

רשי — פרשת מצרע — אבן עזרא

(ב) **זאת** תהיה תורת וגו'. (מגילה כא) מלמד שאין מטהרין אותו בלילה: (ג) אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו: (ד) חיות. (חולין קמו) פרט לטרפות: טהורות. פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באין על לשון הרע (חולין קת ערכין טו) שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול: ועץ

בעל הטורים זאת תהיה תורת המצרע. ב' צפרים ע"ש כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו דכתיב בדד ישב לכך טהרתו בצפרים: על מים חיים. כמו שמצינו בנעמן שנתרפא מצרעתו במים חיים ולכן זב צריך טבילה במים חיים משא"כ בשאר טמאים שא"צ לטהרתם ע"י מים חיים:

יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ ג וְיָצָא הַכֹּהֵן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא נֶגַע־הַצָּרַעַת מִן־הַצָּרוּעַ׃ ד וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת

כו' חסר בנו"א

כולי מ"ל

כי ואי' בנגע

כולי מ"ל

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב דָּא תְּהֵי אוֹרַיְתָא דִּסְגִירָא בְּיוֹמָא דִּדְכוּתֵיהּ וְיִתֵּיתֵי לְוָת כַּהֲנָא׃ ג וְיִפּוֹק כַּהֲנָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא אִתַּסִּי מַכְתָּשׁ סְגִירוּתָא מִן סְגִירָא׃ ד וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וְיִסַּב לִמְדַכֵּי תַּרְתֵּין צִפְּרִין חַיִּין

(א) **אמר**. וידבר השם כי יחל תורת המטהר ואמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך והיה ראוי להיותו נרפא הצרוע מנגע הצרעת ולמה נהפוך דברי אלהים חיים בעבור חוסר דעתנו והלא שם כתיב כי נרפא הנתק טהור הוא ועוד כי נרפא הנגע. וטעם והובא כמו חביריו כי אחר שיסור נגע הצרעת לא ירצה להביא מה שמחוייב: (ג) ויצא הכהן אל מחוץ למחנה. אע"פ שטהר הכהן לא יכנס אל המחנה או במדינה עד שיתן טהרתו וישלם כל אשר צוה: ויצא הכהן. איננו כהן גדול והנה נתברר פי' או אל אחד מבניו הכהנים: (ד) ולקחו למטהר. הכהן יקח משלו ויש אומר המצור' יתנם ותי"ו התפעל מובלע בדגשות הטי"ת והוא על משקל איש מתהלל: שתי צפרים. כל עוף יקרא צפור והנה יקח כל עוף שימצא: חיות. ולא מתות: טהורות

ספורנו

יד (ב) **זאת** תהיה: והובא אל הכהן. אל מקום קרוב חוץ למחנה שיוכל

המצרע. כל לישנא חסר במ"א ויקברו אתו בשדה הקבורה אשר למלכים דד"ה:

תולדות אהרן זאת. יומא מא כריתות כח: ביום טהרתו. מגילה כא נדרים לו מנחות ח יט כו ערכין טו כריתות ט: ויצא הכהן. מגילה ח: שתי צפרים. חולין קמ:

רמבן

יד (ג) **והובא** אל הכהן. יאמר שתהיה זאת תורת המצורע ביום שירצה להטהר שיובא אל הכהן כי אין לו טהרה לעולם אלא על פיו. ואח"כ פי' כי הכהן יצא אל מקום מושבו מחוץ למחנה והוא לא יבא אליו אע"פ שנתרפא. ומדרשו בתורת כהנים והובא אל הכהן שלא ישהה ואם כן יאמר כי ביום שיטהר שיתרפא מנגעו יובא על כרחו אל הכהן וכן וכי יטהר הזב מזובו ואם טהרה מזובה כשיפסקו ויהיו מנוקים ממנו כאשר פירשתי והוא הנכון:

(ד) **חיות**. פרט לטרפות טהורות פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באים על לשון הרע שהוא מעשה פטיט לפיכך הוצרכו בטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול לשון רש"י. ומפני שאמר טהורות פרט לעוף טמא נלמד שאין הצפרים מין ידוע אבל הוא שם כולל כל העופות אם כן מהו הפטפוט הזה שמצאו להם כי עופות רבים אין בהם פוצה פה ומצפצף. ועוד כי מדרש חיות פרט לטרפות יבא במחלוקת ולמאן דאמר טרפה חיה איננו כן ובתורת כהנים חיות לא שחוטות. טהורות לא טמאות. טהורות לא טרפות. ובעלי הפשט אומרים כי כל עוף יקרא צפור ממה שאמר צפור שמים ודגי הים כל צפור כל כנף בן אדם אמור לצפור כל כנף וכן ואת הצפור לא בתר על תורים ובני יונה והנכון בעיני שהם צפור כלל לעופות הקטנים המשכימים בבקר לצפצף ולשורר מלשון ארמית צפרא. וכן ישוב ויצפור ישכים בבקר. אמר צפור שמים עליהם כי הם לרובם יגביהו לעוף בשמים וכל צפור כל כנף שני מינין כל הקטנים וכל הגדולים כי יקרא קן צפור לפניך הם הקטנים שבן רבים שאפילו בקטניהם יחוס וכן אשר שם צפרים יקננו כי הם השוכנים בענפי ארזי הלבנון. אמור לצפור כל כנף שיתאספו אפי' הקטנים עליהם כי הטורפים יבאו מעליהם. וכן התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך כי דרך הנערים לשחק בעוף הקטן. ולשון חכמים כך הוא כל שיש בידו ומקל או צפור האורג משצר הנזיר כמלא הסיט בבגד כצפורתא ואמרו צפורת כרמים ואמרו בשר צפרים מחזירין החולה לחליו. ואמר בכתוב כל צפור טהורה תאכלו על המינין הרבים ההם ונתרבה של מצורע מכלל ואמר וזה אשר לא תאכלו מהם כאומר ואלה אשר לא תאכלו מבשרם. ולכך דרשו טהורות לא טמאות. ומכל מקום כלם בעלי פטפוט הם. וכן גם כן צפור מצאה בית ודרור קן לה כך נראה שאינו שם כולל העופות כולם. וכן אשר שם צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה. והנראה מדברי רבותינו שכל עופות טהורים נקראים צפור אבל מצותו של מצורע בצפרי דרור דתניא בתורת כהנים ושלח את הצפור החיה אל מחוץ לעיר אל פני השדה רבי יוסי הגלילי אומר צפור שחיה חוץ לכל עיר ואי זו זה דרור. ומן המדרש הזה הזכירו הפטפוט ויתכן שאינו אלא למצוה ודיעבד כלם כשרין בו. ולפיכך הוצרכו בת"כ למעט טמאות וכן שנינו במשנה מסכת נגעים ומביא שתי צפרים דרור ושנו עוד שם שתי צפרים מצותן שיהיו שוות במראה בקומה ובדמים ולקיחתן כאחת אף על פי שאינן שוות כשרות שחט אחת מהן ונמצאת שלא דרור יקח זוג לשניה. והטעם בזה שאף על פי שבדיעבד כלן כשרות כשהן שני מינים פסולות. ובפרק אלו טרפות אמרו עוף המסרט כשר לטהר בו את המצורע וזו היא סגולת לגנה שנחלקו בה

רבו

טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ ה וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפּוֹר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ ו אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ הָאֶרֶז וְאֶת־שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֶת־הָאֵזֹב וְטָבַל אוֹתָם וְאֵת ׀ הַצִּפֹּר הַחַיָּה בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחֻטָה עַל הַמַּיִם הַחַיִּים׃ ז וְהִזָּה עַל הַמִּטַּהֵר מִן־הַצָּרַעַת שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ ח וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת־בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים׃ ט וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת גַּבֹּת עֵינָיו וְאֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ יְגַלֵּחַ וְכִבֶּס אֶת־בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם

כול' חסר ו' קדמאה
ד'
ג'
י"ח פסו' את וד' ואת
ט"ל מ"ל ג'
כ' א' חסר וא' מ"ל. ד'
ג'
ט' בסיפ'
ל' חסר וכ' חסר כלו'
ל'. ט'
כ'

דַכְיָן וְאָעָא דְאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרָא וְאֵזוֹבָא׃ ה וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וְיִכּוֹס יָת צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ׃ ו וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא יִסַּב יָתַהּ וְיָת אָעָא דְאַרְזָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת אֵזוֹבָא וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא בִּדְמָא דְצִפְּרָא דִנְכִסְתָּא עַל מֵי מַבּוּעַ׃ ז וְיַדֵּי עַל דְמִדַּכֵּי מִן סְגִירוּתָא שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ וִישַׁלַּח יָת צִפְּרָא חַיְתָא עַל אַפֵּי חַקְלָא׃ ח וִיצַבַּע דְמִדַּכֵּי יָת לְבוּשׁוֹהִי וִיגַלַּח יָת כָּל שַׂעֲרֵיהּ וְיַסְחֵי בְמַיָּא וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וְיִתֵּיב מִבָּרָא לְמַשְׁכְּנֵיהּ שַׁבְעָא יוֹמִין׃ ט וִיהֵי בְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלַּח יָת כָּל שַׂעֲרֵיהּ יָת רֵישֵׁיהּ וְיָת דִּקְנֵיהּ וְיָת גְּבִינֵי עֵינוֹהִי וְיָת כָּל שַׂעֲרֵיהּ יְגַלַּח וִיצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וְיִדְכֵּי׃

ועץ ארז. לפי שהנגעים באין על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב. מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב. עץ ארז. מקל של ארז: שני תולעת. לשון של צמר צבוע זהורית (ב"מ כט): (ה) על מים חיים. נותן אותם תחלה בכלי כדי שיהא דם צפור ניכר בהם וכמה הן רביעית: (ו) את הצפור החיה יקח אותה. מלמד שאין אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמה אבל העץ ארז והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן יכול כשם שאינה בכלל אגודה כך לא תהא בכלל טבילה ת"ל וטבל אותם ואת הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה: (ח) וישב מחוץ לאהלו. מלמד (ת"כ) שאסור בתשמיש המטה: (ט) את כל שערו וגומר. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער

טהורות. שלא יקח מהטמאות: ועץ ארז ואזוב. הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מדברי חכמת שלמה ואין צורך לחפש על האזוב כי הוא ידוע בקבלה. והנה המצורע והבית המנוגע וטומאת המת קרובים והנה גם הם כדמות פסח מצרים: (ה) וצוה הכהן ושחט. כהן אחר או ישראל וי"א המצורע והוא רחוק: אל כלי חרש. כמו על וכן אל הנער הזה התפללתי: מים חיים. לקוחים ממקור נובע: (ו) וטבל אותם. הארז השני והאזוב: על המים. שהדם מעורב עמם: (ז) והזה. מהדם המעורב אחר טבול גם הצפור החיה והנזכרים: על פני השדה. מקום שאין שם ישוב שלא תדבק הצרעת. והזיה בשלשתן או באזוב לבדו כטומאת המת: (ח) וכבס וגלח את כל שערו. כלל: ורחץ במים וטהר. בערב כמשפט ואחר כן שב לפרש כי זה יהיה אחר ימים שבעה וכן היה משפט שבעה של מרים ופרט כי יגלח את כל שערו ביום השביעי וביאר כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו וזאת המלה קרובה מגזרת גב: (ט) ואת כל שערו. שער הרגלים

ספורנו

שיוכל הכהן בכבוד ובלי רב טורח ללכת לראותו: (ז) וטהרו. מענין פריעה ופרימה: ורחץ במים וטהר. מענין מחוץ למחנה מושבו: (ט) ורחץ את בשרו במים וטהר

הצפור כל צפור לשון עוף חסר בם"ב מלא וסימן וצוה הכהן ושחט. וחטא את הבית. גברי כולם מלאים בם"ב חסר וסי' בלק בן צפור מלך. האזנה עדי בנו צפר. וכל נביאים וכתובים חסר בין גברי בין עופי: על מים ז' וסימן וצוה הכהן דמצורע. ושחט את הצפר. והיה כעץ שתול דירמיה. שכנתי על מים. ויקח מזרע הארץ. אמך כגפן. כרכך על מים שתולה. ה' על מים רבים: ואת הצפור ג' וסימן לא בתר. ולקח את עץ הארז. את הצפור החיה יקח. תניינא דפסוק: השחטה ב' א' חסר וא' מל' קדמא חסר ותניינא מלא: על המים ד' נמסר בסדר וארא וכל תהלות דכוו': על המטהר על ח' בטעם מאריכים בסיפרא וסי' נמסר בסדר ויקרא: וכבס ט' נמסר בסדר תזריע: יבוא ז' מלאים בתורה נמסר בסדר אחרי מות:

תולדות אהרן ושני התולעת. מנחות מב: ושחט את הצפור. סוטה טו טז: וטבל אותם. סוטה טז: ושלח את הצפור החיה. קדושין ה: (ואת החיה. סוטה יז: שתי צפרים. יומא מג: אל כלי חרש. סוטה יז): וישב מחוץ לאהלו. מ"ק ז טו חולין מא כריתות ח (שבת ג): והיה ביום השביעי. סוטה טז (נזיר נה קדושין נט): את ראשו. יבמות ה נזיר מא נו: ואת זקנו. יבמות ה נזיר מ מא נח: ורחץ. סוטה ו חגיגה יא קדושין כה ב"ק פב:

בעל הטורים על מים חיים. בגי' לא במים מלוחים: והזה על המטהר שבע פעמים. כנגד ז' דברים שנגעים באים עליהם מזה עליו ז' פעמים: ושלח את הצפור. רמז שתפרח ממנו הצרעת וצפור אחת שחוטה וכן לא תבא עוד הצרעת ואחת משלחת לומר שאם יוסיף לחטא תחזור הצרעת כמו הצפור המשלוח:

רמבן

רבי אליעזר וחכמים ומכאן שאין צפרי המצורע מין אחד בלבד ושאין מטהרין בכל עוף טהור אבל מצותו בכל עוף דרור כלומר שדרה בבית כבשדה. ולפיכך אמרו בסנונית דכיון שהיא טהורה לדעת חכמים כשרה לטהר בה שהיא בכלל דרור. ומכל מקום כל הטהורין כשרים בדיעבד שכלן בכלל שתי צפרים טהורות. ושנו בספרי אמר ר' יאשיה כל מקום שנאמר צפור בטהורה הכתוב מדבר אמר רבי יצחק עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור וטמא לא נקרא אלא עוף וכך הזכירו בגמרא בפרק שלוח הקן ושם העלו כי חיות שחיין ראשי אברים שלהם למעוטי מחוסרות אבר וכן הטרפות פסולות בהן ודרשו טהורות למעט אסורות כגון צפרי עיר הנדחת ועוף שהרג את הנפש והחליפן בע"ג ומדרשם זה שם מן הלשון עצמו שאין צפור אלא עוף טהור ומשמע מכאן שכל עוף טהור בכלל צפור. וראיתי עוד בירושלמי במסכת נזיר שאמרו וכי נזיר טמא צפרים הוא מביא תורים ובני יונה הוא מביא אית תניי תני כל עוף טהור קרוי צפרים אית תניי תני כל העופות בין טמא ובין טהור קרוי צפרים והנה נשאר בידנו ממנו מחלוקת ומכל מקום יתכן שיהיה השם בקטנים בלבד ובגמרא כך הוא נראה ממה שאמרו במסכת סוטה הבא מים שדם צפור ניכר בהם וכמה הם רביעית ושאלו גדולה שדוחה את המים קטנה ונדחית מפני המים מהו ופירשו כל שיעורי חכמים כך הם בצפור דרור שיערו חכמים אין לך גדולה שדוחה את המים ואין לך קטנה שנדחית מפני המים ואלו היה כל עוף טהור כשר בו היה מהם מי שדמו דוחה כמה לוגין. ואולי אמרו כן בצפור דרור שהוא מצוה לכתחלה ממדרשו של רבי יוסי הגלילי. וכבר הזכירו בגמרא ודלמא צפורא רבא חזא ואסיק שמיה גמל. והנכון שיעלה מכל זה הוא שנאמר מכל צפור שאינו דרור פסול אפילו דיעבד מן המדרש הזה. שלא שנו במשנתם מצותן שיהיו דרור אע"פ שאינן דרור כשרות כמו ששנינו בשוות וכל הדרורים בעלי פטפוט הם ומה שאמרו בת"כ לא טמאות מפני שיש אף בטמאין מינין שהם דרור כגון הסנונית לרבי אליעזר או יהיה פירושו למעט טמאות לך שהן האסורות והטרפות כמו שהעלו בגמרא בפרק שלוח הקן וזהו ההגון בעיני. ובאגדה דרבה אמר רבי יהודה בר' סימון אלין צפרים קולנין זה האומר לשון הרע אמר הקב"ה יבא קול ויכפר על קול. ור' יהושע בן לוי אמר צפרים צפרי דרור שאכלה מפתו ושתה מן מימיו והלא דברים ק"ו וכו':

ועץ ארז ושני תולעת ואזוב. אמר ר"א הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מדברי חכמת שלמה והנה המצורע ותורת הבית המנוגע וטומאת המת קרובים והנה הם כדמות פסח מצרים. וטעם על פני השדה מקום אשר אין שם ישוב שלא תדבק הצרעת. ובת"כ אמרו על פני השדה שלא יעמוד ביפו וישלחנה לים שלא יעמוד בגבת וישלחנה למדבר. ואם כן יהיה הטעם כסוד השעיר המשתלח ושם ישתלח לעזאזל המדברה וכאן לפורחות השדה ועוד אפרש זה בע"ה:

(ט) את כל שערו. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה. לשון רש"י. אבל בתורת כהנים וגלח את כל שערו יכול אף בית הסתרים תלמוד

וְטָהֵר׃ י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵֽי־כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן׃ יא וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַֽמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ שני יג וְשָׁחַט אֶת־הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הָעֹלָה בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי כַּחַטָּאת הָאָשָׁם הוּא לַכֹּהֵן קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ יד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם וְנָתַן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ טו וְלָקַח הַכֹּהֵן מִלֹּג הַשָּׁמֶן וְיָצַק עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃ טז וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית וְהִזָּה מִן־הַשֶּׁמֶן בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃ יז וּמִיֶּתֶר הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ יִתֵּן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל דַּם הָאָשָׁם׃ יח וְהַנּוֹתָר בַּשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן

כל קרי' כבשה וכל שמואל כבשה

ל'

ג' ב' מ"ל וא' חסר

ב'

כ"ד בטעם

ו' נאורי

ת' בתורה כל לישנא מ"ל

כל לישנא חסר

כו"ל מ"ל במ"א

י וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה יִסַּב תְּרֵין אִמְּרִין שַׁלְמִין וְאִמַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתַּהּ שַׁלְמְתָא וּתְלָתָא עֶסְרוֹנִין סוּלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִּמְשַׁח וְלוֹגָא חַד דִּמְשְׁחָא׃ יא וִיקִים כַּהֲנָא דִּמְדַכֵּי יָת גַּבְרָא דְּמִדַּכֵּי וְיָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יב וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִימְרָא חַד וִיקָרֵב יָתֵיהּ לַאֲשָׁמָא וְיָת לוֹגָא דִּמְשְׁחָא וִירִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ יג וְיִכּוֹס יָת אִימְּרָא בַּאֲתַר דְּיִכּוֹס יָת חַטָּאתָא וְיָת עֲלָתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי כְּחַטָּאתָא אֲשָׁמָא הוּא לְכַהֲנָא קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא׃ יד וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַּאֲשָׁמָא וְיִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְּמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא׃ טו וְיִסַּב כַּהֲנָא מִלּוֹגָא דִּמְשְׁחָא וִירִיק עַל יְדָא דְּכַהֲנָא דִּשְׂמָאלָא׃ טז וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יָת אֶצְבְּעֵיהּ דְּיַמִּינָא מִן מִשְׁחָא דְּעַל יְדֵיהּ דִּשְׂמָאלָא וְיַדֵּי מִן מִשְׁחָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ׃ יז וּמִשְּׁאָר מִשְׁחָא דְּעַל יְדֵיהּ יִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְּמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא עַל דְּמָא דַּאֲשָׁמָא׃ יח וּדְיִשְׁתְּאַר בִּמְשְׁחָא דְּעַל יְדָא דְּכַהֲנָא יִתֵּן עַל רֵישָׁא

שער וגלחה: (י) וכבשה אחת. לחטאת: ושלשה עשרונים. לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים (סוטה יז): ולוג אחד שמן. להזות עליו שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: (יא) לפני ה'. (מנחות נא כלים ו) בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים: (יב) והקריב אותו לאשם. יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: להניף. שהוא טעון תנופה חי: והניף אותם. את האשם ואת הלוג: (יג) במקום אשר ישחט וגו'. על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומר והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה (זבחים כ) יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו': כי כחטאת. כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן השוה אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת תלמוד לומר וכו' בתורת כהנים: (יד) תנוך. גדר אמצעי שבאוזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קורין לו פנדרו"ס: בהן. גודל: (יח) לפני ה'. (ת"כ) כנגד בית קדשי קדשים:

ואת

תולדות אהרן וביום השמיני. שבת קל"ב: יקח שני כבשים. יומא סב: ושלשה עשרונים. מנחות נא: והעמיד הכהן המטהר. סוטה ח: והקריב אתו לאשם. יומא סא מנחות סא: ושחט את הכבש. יבמות ז זבחים נ: כחטאת האשם הוא. יומא סא יבמות שם זבחים מז נ מנחות מג: ולקח הכהן מדם האשם. יומא סא זבחים מז: ולקח הכהן מלוג השמן. מנחות ע: את אצבעו הימנית. מנחות י: ומיתר השמן. יומא סח: תנוך אוזן. קדושין טו: רגלו. יבמות קד: על דם האשם. מנחות י: ועשה הכהן את החטאת. זבחים ם:

הרגלים וי"א אף זרועיו ושוקיו והחזה: (י) שני כבשים וכבשה אחת. בעבור היות נגע הצרעת מוסר על מעשה הלשון על כן יקריב כבש אחד לעולה כמשפט כל העולה על הרוח ואחד אשם כמשפט כל אשם ונקבה לחטאת כמשפט כל חטאת ושלשה עשרונים כמשפט עשרון לכבש: ולוג אחד. מדה ואין לו אח וטעם אותם הכבשים והכבשה גם זה האשם גם זאת החטאת לכהן חוץ מהאמורים: (יד) על תנוך. טעמו ידוע ממקומו והנה המטהר מהצרעת שהוא בגוף כמו הכהן שימלא ידו כי העון כמו הצרעת בנפש והבהן מקום חבור והוא עיקר כל המעשים והימנית בעבור כח הצד הימין והתנוך זכר לשמוע אשר צוה: (טו) על כף הכהן השמאלית. היא כף הכהן המטהר רק כן דרך צחות בלשון הקדש והעד הפסוק הבא אחריו: (טז) לפני ה'. אל פתח אהל מועד: (יז) אל מקום דם האשם. שהוא תנוך ובהונות:

ועשה

ואתם ג' ב' מלאים וא' חסר. וסימן והעמיד הכהן המטהר. אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם. ויבואו אליך כמבוא עיר קדמא חסר: ואת העלה ג' וסימן המציאו לנהחיה. ושחט את הכבש במקום. ועל הנשיא יהיה: קדש קדשים הוא ו' נמסר בסוף תצוה: תנוך ח' בתורה וסימן ושחטת את האיל ב' בו. וישחט משה מדמו. ויקרב את בני אהרן. ולקח הכהן מדם האשם. ומיתר השמן אשר על כפו. וישחט את כבש האשם. ונתן הכהן מן השמן:

ספורנו

וטהר. מענין וישב מחוץ לאהלו: (יב) והקריב אותו לאשם. כבר התבאר שענין האשם הוא על מעל בקדש כמו החטאת על חיוב כרת וכבר אמרו שהצרעת הוא על לשון הרע ועל גסות הרוח ששניהם מעילה בקדש כי אמנם לשון הרע עיקרו בסתר כמעמיק מה' לסתיר עצה כאמרם (ברכות) העובר עבירה בסתר כאלו דוחק רגלי שכינה ועל המתגאה נאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל. אמר הקב"ה זה גונב מלבושי אין אני והוא יכולים לעמוד בעולם אחד וכבר ספר הכתוב על עזיהו באמרו

וכחזקתו

רמבן

תלמוד לומר גבות עיניו מה גבות עיניו בנראה אף כל שערו בנראה פרט לבית הסתרים. אי מה גבות עיניו מקום כנוס שער בנראה אף כל מקום כנוס שער בנראה מנין כנוס שער בשאינו נראה פזור שער בשאינו נראה ת"ל את כל שערו יגלח וכ"ע:

(י) יקח שני כבשים תמימים וכבשה אחת. לא פירש הכתוב מה יעשה בשני הכבשים וכבשה אבל הזכיר בכבש האחד שיקריב אותו לאשם והזכיר שיעשה החטאת ואחר ישחט העולה. וזה בעבור שכבר הזכיר בפרשת ויקרא בחטאת שתהיה נקבה והזכיר בכל עולה שהוא זכר לכך לא הוצרך להאריך כי בידוע שהכבש השני יהיה העולה והכבשה היא החטאת:

(יח) יתן על ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני ה'. במעשה דם האשם

השמן

(יט) ועשה הכהן את החטאת. היא הכבשה כתורת כל חטאת: (כ) והעלה את העולה. היא הכבש ומנחתו שהוא עשרון ויש אומרים שכל המנחה יקריב לעולה ובתחלה האשם שהוא החמור: וטהר. אז יהיה טהור ככל הטהורים: (כא) דל. יש בגוף כמו דלות ורעות אשרי משכיל אל דל ככה דל בן המלך ויש דל שאין לו ממון:

וידבר

(כ) ואת המנחה. מנחת נסכים של בהמה: (כא) ועשרון סלת אחד. לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו: ולוג שמן. לתת ממנו על הבהונות ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש: (כג) ביום השמיני לטהרתו. שמיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת: (כח) על מקום דם האשם. אפילו נתקנח הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם

ונסמי

עַל־רֹ֣אשׁ הַמִּטַּהֵ֑ר וְכִפֶּ֥ר עָלָ֛יו הַכֹּהֵ֖ן לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ יט וְעָשָׂ֤ה הַכֹּהֵן֙ אֶת־הַ֣חַטָּ֔את וְכִפֶּ֕ר עַל־הַמִּטַּהֵ֖ר מִטֻּמְאָת֑וֹ וְאַחַ֖ר יִשְׁחַ֥ט אֶת־הָעֹלָֽה׃ כ וְהֶעֱלָ֧ה הַכֹּהֵ֛ן אֶת־הָעֹלָ֥ה וְאֶת־הַמִּנְחָ֖ה הַמִּזְבֵּ֑חָה וְכִפֶּ֥ר עָלָ֛יו הַכֹּהֵ֖ן וְטָהֵֽר׃ ס

שלישי חמישי כא וְאִם־דַּ֣ל ה֗וּא וְאֵ֣ין יָדוֹ֮ מַשֶּׂ֒גֶת֒ וְלָ֠קַח כֶּ֣בֶשׂ אֶחָ֥ד אָשָׁ֛ם לִתְנוּפָ֖ה לְכַפֵּ֣ר עָלָ֑יו וְעִשָּׂר֨וֹן סֹ֜לֶת אֶחָ֨ד בָּל֧וּל בַּשֶּׁ֛מֶן לְמִנְחָ֖ה וְלֹ֥ג שָֽׁמֶן׃ כב וּשְׁתֵּ֣י תֹרִ֗ים א֤וֹ שְׁנֵי֙ בְּנֵ֣י יוֹנָ֔ה אֲשֶׁ֥ר תַּשִּׂ֖יג יָד֑וֹ וְהָיָ֤ה אֶחָד֙ חַטָּ֔את וְהָאֶחָ֖ד עֹלָֽה׃ כג וְהֵבִ֨יא אֹתָ֜ם בַּיּ֧וֹם הַשְּׁמִינִ֛י לְטָהֳרָת֖וֹ אֶל־הַכֹּהֵ֑ן אֶל־פֶּ֥תַח אֹֽהֶל־מוֹעֵ֖ד לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ כד וְלָקַ֧ח הַכֹּהֵ֛ן אֶת־כֶּ֥בֶשׂ הָאָשָׁ֖ם וְאֶת־לֹ֣ג הַשָּׁ֑מֶן וְהֵנִ֨יף אֹתָ֧ם הַכֹּהֵ֛ן תְּנוּפָ֖ה לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ כה וְשָׁחַט֮ אֶת־כֶּ֣בֶשׂ הָאָשָׁם֒ וְלָקַ֤ח הַכֹּהֵן֙ מִדַּ֣ם הָאָשָׁ֔ם וְנָתַ֥ן עַל־תְּנ֥וּךְ אֹֽזֶן־הַמִּטַּהֵ֖ר הַיְמָנִ֑ית וְעַל־בֹּ֤הֶן יָדוֹ֙ הַיְמָנִ֔ית וְעַל־בֹּ֥הֶן רַגְל֖וֹ הַיְמָנִֽית׃ כו וּמִן־הַשֶּׁ֖מֶן יִצֹ֣ק הַכֹּהֵ֑ן עַל־כַּ֥ף הַכֹּהֵ֖ן הַשְּׂמָאלִֽית׃ כז וְהִזָּ֤ה הַכֹּהֵן֙ בְּאֶצְבָּע֣וֹ הַיְמָנִ֔ית מִן־הַשֶּׁ֕מֶן אֲשֶׁ֖ר עַל־כַּפּ֣וֹ הַשְּׂמָאלִ֑ית שֶׁ֥בַע פְּעָמִ֖ים לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ כח וְנָתַן֩ הַכֹּהֵ֨ן מִן־הַשֶּׁ֜מֶן אֲשֶׁ֣ר עַל־כַּפּ֗וֹ עַל־תְּנ֞וּךְ אֹ֤זֶן הַמִּטַּהֵר֙ הַיְמָנִ֔ית וְעַל־בֹּ֤הֶן יָדוֹ֙ הַיְמָנִ֔ית וְעַל־בֹּ֖הֶן רַגְל֣וֹ הַיְמָנִ֑ית עַל־מְק֖וֹם דַּ֥ם הָאָשָֽׁם׃ כט וְהַנּוֹתָ֗ר מִן־הַשֶּׁ֨מֶן֙ אֲשֶׁ֣ר עַל־

כל ועשה דפרש' כהן

ח' . ס' וכל הקטרת דכו' במ"ג המזבח

ג' וחד אם דל ואם עשיר

ל

ד

כל נוס' חסר

ד

כול' מ"ל

ל

פ

י

דְמִדַּכֵּי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ׃ יט וְיַעְבֵּיד כַּהֲנָא יָת חַטָּאתָא וִיכַפַּר עַל דְמִדַּכֵּי מִסְּאוֹבְתֵיהּ וּבָתַר כֵּן יִכּוֹס יָת עֲלָתָא׃ כ וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת עֲלָתָא וְיָת מִנְחָתָא לְמַדְבְּחָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִדְכֵּי׃ כא וְאִם מִסְכֵּן הוּא וְלֵית יְדֵיהּ מַדְבְּקָא וְיִסַּב אִמַּר חַד דַּאֲשָׁמָא לַאֲרָמָא לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי וְעִסְרוֹנָא סוּלְתָּא חַד דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא וְלוּגָא דִמְשְׁחָא׃ כב וְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה דְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וִיהֵי חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא׃ כג וְיַיְתֵי יָתְהוֹן בְּיוֹמָא תְמִינָאָה לִדְכוּתֵיהּ לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ׃ כד וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִמְּרָא דַאֲשָׁמָא וְיָת לוּגָא דִמְשְׁחָא וִירִים יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ כה וְיִכּוֹס יָת אִמְּרָא דַאֲשָׁמָא וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַאֲשָׁמָא וְיִתֵּן עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְיַמִּינָא׃ כו וּמִן מִשְׁחָא יְרִיק כַּהֲנָא עַל יְדָא דְכַהֲנָא דִשְׂמָאלָא׃ כז וְיַדֵּי כַּהֲנָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ דְיַמִּינָא מִן מִשְׁחָא דְעַל יְדֵיהּ דִשְׂמָאלָא שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ׃ כח וְיִתֵּן כַּהֲנָא מִן מִשְׁחָא דְעַל יְדֵיהּ עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְיַמִּינָא עַל אֲתַר דְּמָא דַאֲשָׁמָא׃ כט וּדְיִשְׁתְּאַר מִן מִשְׁחָא דְעַל יְדָא דְכַהֲנָא יִתֵּן עַל

ואת המנחה ח' נמסר בסדר פקודי: המזבחה ה' וסימן והעלה הכהן את העלה ואת המנחה. וישחטום הכהנים דד"ת. וישחטו הבקר ג' בפסוק דד"ה וכל הקטרת דכות' במ"ג המזבח וסי' והרים ממנו בקמצו וא' העלה המציאו אליו. ויקרב את המנחה: דל ודל ידל. י"ב פתחין נמסר בשפטים סימן ה' גבי פסוק וידל ישראל: ועשרון ג' חסר בקריא וסימן ועשרון דוזת אשר תעשה על המזבח כבשים. ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח. ועשרון דובראשי חדשיכם תקריבו עלה לה': בלול ד' נמסר בסדר תצוה: והאחד ד' וסימן והנה הקטן את אבינו. ועשה אתם הכהן. ושתי תרים ואם דל הוא דמצורע. השן האחר מוצק: על מקום ג' וסימן על מקום דם האשם. כי הכרובים פרשים כנפים. ושש מעלות לכסא דד"ה:

תולדות אהרן וכפר על המטהר. שם: והעלה הכהן את העולה. פסחים נט מנחות נא: ואם דל הוא. יומא מא ערכין י כריתות כח: ואין ידו משגת. ערכין טז: לתנופה לכפר עליו. יומא ס מנחות נג נד: ועשרון סלת. מנחות פט קו: על תנוך. יבמות קד: על בהן. מנחות ס: באצבעו הימנית. זבחים כו: על מקום דם האשם. מנחות י נגעים מס: והנותר מן השמן. יומא כא זבחים ו נגעים שם:

ספורנו

וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעול מעל באלהי אבותיו והצרעת זרחה במצחו: (כ) וכפר עליו הכהן וטהר. לקדשים ולביאת מקדש כאמרם ז"ל (שם פרק קמא)

הביא

רמבן

והשמן תהיה הכפרה באחת וכן לכפר עליו לפני ה' ובתורת כהנים והנותר בשמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר לכפר אם נתן כפר ואם לא נתן לא כפר דברי רבי עקיבא רבי יוחנן בן טורי אומר שירי מצוה הם בין שנתן בין שלא נתן כפר. וא"כ על דעת רבי יוחנן בן טורי יהיה לכפר עליו על האשם. והנה אמר הכתוב באשם וכפר וחזר ואמר בחטאת וכפר על המטהר מטומאתו. ואמר עוד בעולה ובמנחה וכפר עליו הכהן וטהר ולא ידענו מה ענין הכפרות הללו כולן. אולי האשם יכפר על מעלו אשר מעל

קדש

כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־רֹאשׁ
הַמִּטַּהֵר לְכַפֵּר עָלָיו לִפְנֵי יְהוָה׃
ל וְעָשָׂה אֶת־הָאֶחָד מִן־הַתֹּרִים
אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה מֵאֲשֶׁר תַּשִּׂיג
יָדוֹ׃ לא אֵת אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ
אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד
עֹלָה עַל־הַמִּנְחָה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן
עַל הַמִּטַּהֵר לִפְנֵי יְהוָה׃ לב זֹאת
תּוֹרַת אֲשֶׁר־בּוֹ נֶגַע צָרָעַת אֲשֶׁר
לֹא־תַשִּׂיג יָדוֹ בְּטָהֳרָתוֹ׃ פ
רביעי ששי לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ לד כִּי
תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי
נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע
צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם׃
לה וּבָא אֲשֶׁר־לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד
לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי
בַּבָּיִת׃ לו וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת־
הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת
אֶת־הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל־
אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא
הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַבָּיִת׃ לז וְרָאָה
אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת
הַבַּיִת שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת אוֹ
אֲדַמְדַּמֹּת וּמַרְאֵיהֶן שָׁפָל מִן־
הַקִּיר׃ לח וְיָצָא הַכֹּהֵן מִן־הַבַּיִת
אֶל־פֶּתַח הַבָּיִת וְהִסְגִּיר אֶת־
הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים׃ לט וְשָׁב
הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְרָאָה וְהִנֵּה
פָּשָׂה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבָּיִת׃
מ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְחִלְּצוּ אֶת־

יִתֵּן עַל רֵישָׁא דְּמִדַּכֵּי
לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ׃
ל וְיַעֲבֵיד יָת חַד מִן שַׁפְנִינַיָּא
אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה מִדְּתַדְבֵּיק
יְדֵיהּ׃ לא יָת דְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ
יָת חַד חַטָּאתָא וְיָת חַד
עֲלָתָא עַל מִנְחָתָא וִיכַפַּר
כַּהֲנָא עַל דְּמִדַּכֵּי קֳדָם יְיָ׃
לב דָּא אוֹרָיְתָא דְּבֵיהּ
מַכְתַּשׁ סְגִירוּ דְּלָא תַדְבֵּיק
יְדֵיהּ בִּדְכוּתֵיהּ׃ לג וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן
לְמֵימָר׃ לד אֲרֵי תֵעֲלוּן
לְאַרְעָא דִּכְנַעַן דַּאֲנָא יָהֵיב
לְכוֹן לְאַחְסָנָא וְאֶתֵּין מַכְתַּשׁ
סְגִירוּ בְּבֵית אֲרַע
אַחְסַנְתְּכוֹן׃ לה וְיֵיעוֹל
דְּדִילֵיהּ בֵּיתָא וִיחַוֵּי לְכַהֲנָא
לְמֵימָר כְּמַכְתָּשָׁא אִתַּחְזֵי
לִי בְּבֵיתָא׃ לו וִיפַקֵּד כַּהֲנָא
וִיפַנּוֹן יָת בֵּיתָא עַד לָא
יֵיעוֹל כַּהֲנָא לְמֶחֱזֵי יָת
מַכְתָּשָׁא וְלָא יִסְתָּאַב כָּל
דִּבְבֵיתָא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל
כַּהֲנָא לְמֶחֱזֵי יָת בֵּיתָא׃
לז וְיֶחֱזֵי יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא
מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא
פַּחְתָּן יָרְקָן אוֹ סֻמְקָן
וּמֶחֱזֵיהֶן מַכִּיךְ מִן כּוֹתְלָא׃
לח וְיִפּוֹק כַּהֲנָא מִן בֵּיתָא
לִתְרַע בֵּיתָא וְיַסְגַּר יָת
בֵּיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין׃
לט וִיתוּב כַּהֲנָא בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה וְיֶחֱזֵי וְהָא אוֹסֵיף
מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא׃
מ וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וִישַׁלְּפוּן

ד׳ וכל ד״ס דכוו׳ במ״ז מבני ומבני
ד׳
ל׳ בטעם ואזגון ג׳ דסמי׳
ל׳
י״ב דסמיכי ויא״מ מנכון חסר לאמר
י״ז ר״פ
ל׳ ואי׳ בנגע ב׳
ל׳
ב׳ תבוא אליה
ב׳ וחסר
ל׳ וחסר ו׳ בתרא
ל׳ וחסר. וד׳

(לד) ונתתי נגע צרעת. (ויקרא רבה) בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן: (לה) כנגע נראה לי בבית. (נגעים פי״ו ת״כ) שאפילו הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי: (לו) בטרם יבא הכהן וגו׳. שכל זמן שאין הכהן נזקק לו אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית. (ת״כ) שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו אם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה: (לז) שקערורות. (ת״כ) שוקעות במראיהן: (מ) וחלצו את האבנים. כתרגומו וישלפון יטלום משם כמו (דברים כה) וחלצה נעלו לשון

בעל הטורים

נראה לי שנים. כנגע נראה לי. מרחוק ה׳ נראה לי זהו שאמרו חכמינו ז״ל שאפילו ת״ח ובקי בנגעים לא יאמר נגע נראה לי אלא כנגע וזהו מרחוק נראה דיקא שהדבר מרחוק ולא יפסוק לומר נגע: ואחר כן ב׳. ואחר כן יבא הכהן. ואחר כן תבא אליה ובעלה כמו הכא שמפנה כלים נאים שלא יטמאו אף התם נמי צריכה להסיר כלים הנאים מעליה כדי שתתגנה בעיניו ולא יטמא בם:

תולדות אהרן אשר לא תשיג. ערכין ח כריתות ט : לאחזה. יומא יב : ונתתי נגע. הוריות י׳ : בבית ארץ. יומא יא יב מגלה כו נדרים נו גיטין פב ב״ק פב : ובא אשר לו הבית. יומא יא יב ערכין טז : כנגע נראה לי. נגעים מד : וצוה הכהן. מ״ק ז ח ערכין טו נגעים מד : ולא יטמא. שבועות יז : בקירות הבית. ב״ב קסד סנהדרין עא פז נדה יט : ומראיהן שפל. סנהדרין עא פז נדה יט : ויצא הכהן מן הבית. נדרים נו חולין י נגעים מד : והסגיר את הבית. נדרים נו : ושב הכהן. ערובין נא יומא ב יבמות יז נזיר ה מכות יג הוריות ח מנחות ד׳ מה חולין כה בכורות לב נדה כב : וחלצו. יבמות קב נגעים מד :

(לג) וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן. החל לבאר צרעת הבית. וטעם כי תבאו אל ארץ כנען. כי זה נוהג בארץ לבדה בעבור גודל מעלת הארץ כי המקדש בתוכה והכבוד בתוך המקדש: (לד) ונתתי. הדבר תלוי בנתינת ה׳. ובא אשר לו הבית. מצוה שיבא אל הכהן: (לו) ופנו את הבית. בעל הבית וכל אנשי ביתו. וטעם לשון רבים לפנותו מהרה: בטרם יבא הכהן. כי עוד יסגיר הבית בעבור הספק וטרם בואו ספקו: (לז) שקערורות. אין אחות למלה הזאת ולא נדע אם היא מרובעת כפולה האות האחרון או מחמשת אותיות ופירושה לפי טעם המקום י״א כדמות סימנין או חוטין וי״א שהיא מלה מורכבת מטעם ותשקע האש ורורות מגזרת רר בשרו וזה רחוק: ומראיהן. ומראה כל אחד מהם שפל: (מ) וחלצו את האבנים. יסירו וכן חלצני ה׳ מאדם

מן בני ומן בני ד׳ וסי׳ ואם מן העוף. ועשה את האחד מן התרים. ויאמר ה׳ אל בני ישראל הלא ממצרים. הגפן הובישה והתאנה. וכל ד״ה דכוו׳ מן בני ומן בני במ״ז מכני ומבני וסי׳ נמסר שם גבי פסוק ויהיו בני אלם אנשים: ואת האחד ד׳ וסי׳ את אשר תשיג ידו. ועשה הכהן את האחד. והלוים יסמכו את תניין. וישם את האחד בבית אל: וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן י״ב נמסר בסדר חקת התורה. ובא י״ו ר״פ נמסר בישעיה ריש סימן נ״ט גבי פ״ק ובא לציון גואל: ואחר כן ב׳ וסי׳ ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית ואחר כן תבא אליה ובעלתה: ומראיהן

ספורנו

הביא כפרתו אוכל בקדשים (לו) ופנו את הבית בטרם יבא. ולא יבא קודם לכן ובין כך יהיה זמן תשובה ותפלה לבעלים וזמן תפלה לכהן. ועם זה נתן זמן הסגר. ובמדרש אמרו בכל זה רמז להרבן הראשון ותקונו בשני וסתירתו בחרבן שני וטהרתו בבנין ג׳

רמבן

קודם נגעו והחטאת על חטאו אשר חטא בימי הנגע אולי בצערו נתן תפלה לאלהים. וזה טעם מטומאתו. והעולה והמנחה יהיו לו כופר נפש שיזכה להטהר ולשוב אל אהלו ולכך אמר וכפר עליו הכהן וטהר. ובתורת כהנים ועשה הכהן את החטאת וכפר מה תלמוד לומר לפי שנאמר והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה יכול יהו כולן מעכבים אותו ת״ל ועשה הכהן את החטאת וכפר תלמד שכפרה תלויה בחטאת ויתכן כי וכפר עליו הכהן וטהר רמז לכל הנעשה בו כי גם הכפרים יבואו לכפרה ולטהרה כי כן אמר בנגע הבית וכפר על הבית וטהר:

(לד) **אמר** הכתוב בנגעי הבתים ונתתי נגע צרעת. לרמוז כי יד ה׳ תעשה זאת לא טבע כלל כמו שפירשתי ואמר כי תבואו אל הארץ וגו׳ בבית ארץ

הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בָּהֵן הַנָּגַע ט״ו
וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן אֶל־מִחוּץ לָעִיר
אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מא וְאֶת־הַבַּיִת ס׳
יַקְצִעַ מִבַּיִת סָבִיב וְשָׁפְכוּ אֶת־ ל׳ וחסר
הֶעָפָר אֲשֶׁר הִקְצוּ אֶל־מִחוּץ
לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מב וְלָקְחוּ
אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ אֶל־תַּחַת ד׳
הָאֲבָנִים וְעָפָר אַחֵר יִקַּח וְטָח ל׳ וחד מח
אֶת־הַבָּיִת׃ מג וְאִם־יָשׁוּב הַנֶּגַע ל׳
וּפָרַח בַּבַּיִת אַחַר חִלֵּץ אֶת־ ל׳
הָאֲבָנִים וְאַחֲרֵי הִקְצוֹת אֶת־ ל׳ ומ״ל
הַבַּיִת וְאַחֲרֵי הִטּוֹחַ׃ מד וּבָא הַכֹּהֵן ל׳ מ״ל וא׳ חס׳
וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בַּבָּיִת
צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בַּבַּיִת טָמֵא
הוּא׃ מה וְנָתַץ אֶת־הַבַּיִת אֶת־
אֲבָנָיו וְאֶת־עֵצָיו וְאֵת כָּל־עֲפַר ל׳ וא׳ וכלהו את עציו ואת אבניו
הַבָּיִת וְהוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לָעִיר
אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ מו וְהַבָּא אֶל־
הַבַּיִת כָּל־יְמֵי הִסְגִּיר אֹתוֹ יִטְמָא
עַד־הָעָרֶב׃ מז וְהַשֹּׁכֵב בַּבַּיִת
יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת
יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו׃ מח וְאִם־בֹּא ס׳ דסמי׳
יָבֹא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה לֹא־
פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת אַחֲרֵי הִטֹּחַ ל׳ חסר וא׳ מ״ל ותרויהון בענין

יָת אַבְנַיָּא דִּבְהֵן מַכְתָּשָׁא
וְיִרְמוֹן יָתְהֵן לְמִבָּרָא
לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב׃
מא וְיָת בֵּיתָא יְקַלְּפוּן מְגָיו
סְחוֹר סְחוֹר וְיִרְמוֹן יָת עַפְרָא
דְּקַלִּיפוּ לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא
לַאֲתַר מְסָאָב׃ מב וְיִסְּבוּן
אַבְנִין אָחֳרָנִין וְיָעֲלוּן
לַאֲתַר אַבְנַיָּא וַעֲפַרָא
אָחֳרָן יִסַּב וְישׁוּעַ יָת בֵּיתָא׃
מג וְאִם יְתוּב מַכְתָּשָׁא
וְיִסְגֵּי בְּבֵיתָא בָּתַר דְּשַׁלִּיפוּ
יָת אַבְנַיָּא וּבָתַר דְּקַלִּיפוּ
יָת בֵּיתָא וּבָתַר דְּאִתְּשַׁע׃
מד וְיֵעוֹל כָּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא
אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא
סְגִירוּת מְחַסְרָא הִיא
בְּבֵיתָא מְסָאָב הוּא׃
מה וְיִתְרַע יָת בֵּיתָא יָת
אַבְנוֹהִי וְיָת אָעוֹהִי וְיָת כָּל
עֲפַר בֵּיתָא וְיַפֵּק לְמִבָּרָא
לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב׃
מו וּדְיֵעוֹל לְבֵיתָא כָּל יוֹמִין
דִּיסְגַּר יָתֵיהּ יְהֵי מְסָאָב עַד
רַמְשָׁא׃ מז וּדְיִשְׁכּוּב
בְּבֵיתָא יְצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי
וּדְיֵיכוֹל בְּבֵיתָא יְצַבַּע יָת
לְבוּשׁוֹהִי׃ מח וְאִם מֵיעַל
יֵעוֹל כָּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא לָא
אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא
בָּתַר דְּאִתְּשַׁע יָת בֵּיתָא

אבן עזרא

מאדם רע: אל מקום טמא. שלא יקחם משם אדם שיהיו ניכרים שהם טמאים: (מא) ואת הבית יקציע. מגזרת מקצעות וכן מר ואהלות קציעות וטעמו סגולות ויש אומרים שיפצלו המקצוע ואין זה נכון כי כבר פשה הנגע בבית רק יקציע כל הבית. וטעם מבית. מבפנים: הקצו. מגזרת קצה כי קצתו ההוה למעלה הסירו לבדו: (מב) וטח. הפך יקציע והוא מגזרת טחים אותו טפל: (מג) אחר חלץ. אחר שחלץ ואחרי הקצות את הבית בתחלה. מלת ולקחו. והביאו. רבים במסרה: ועפר אחר יקח. בעל הבית שירצה לדור בו ואם הנגע ישוב יבא הכהן: (מה) ונתץ את הבית. בצווי וכן והוציא והקרוב שסגור יהיה שבעת ימים רק הכתוב אחז דרך קצרה והעד והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו בראשונה ובשנית: (מו) יטמא עד הערב. אחר שירחץ בשרו כמשפט: (מז) והשוכב. חמור על כן יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא

ד׳ נמסר בסדר מקץ: ואת הבית ה׳ וסי׳ יקציע. והכרתי את ישראל דמלכים. ונתשתים ד״ה. ומאסתי את העיר הזאת ואת הבית הזה. ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים. ד״ה: יקצע. מן מלין יחידאין דחסרין יו״ד. יקצע ל׳ יקדש ל׳ יחרם ל׳. יקשב ל׳ יחשך ל׳. יקרב ל׳ יגה ל׳. ונמסרו באורך בכוף קדשים: והביאו ד׳ נמסר בסדר ויקרא: הטות ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ אחרי הקצות מלא. ואם בא יבא חסר: אבני׳ דקדמי׳ לעצים ד׳ וסי׳ ונתץ את הבית. ואבניך ועציך. ועמך לרוב עשי מלאכה. בן אשה מבנות דן: בא יבא ה׳ דסמיכי בקריי׳ וסימן ואם בא יבא הכהן. והאיש נכבד דשמואל. בא יבא מלך בבל. אם יתמהמה חכה לו. בא יבא

תולדות אהרן ולקחו אבנים אחרות. נגעים עד: ועפר אחר. שם: ובא הכהן. ערובין נא יומא ב׳ יבמות יז נזיר ה מכות יג הוריות ח מנחות ד מה חולין פה בכורות לג נדה כג: ונתץ. יבמות קג נגעים מד: והבא אל הבית. יבמות קג שבועות יז:

רשי

לשון הסרה: אל מקום טמא. (ת״כ) מקום שאין טהרות משתמשות שם למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו: (מא) יקצע. רדוני״ר בלעז ובלשון משנה יש הרבה: מבית. (ת״כ) מבפנים: סביב. סביבות הנגע בת״כ נדרש כן שיקלוף הטיח שסביב אבני הנגע: הקצו. לשון קצה אשר קצעו בקצוע הנגע סביב: (מג) הקצות. לשון העשות וכן הטוח אבל חלץ את האבנים מוסב הלשון אל האדם שחלץ והוא מתפעל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו׳. (ת״כ) יכול חזר בו ביום יהא טמא ת״ל ושב הכהן ואם ישוב מה שיבה האמור להלן בסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע: (מד) ובא הכהן וראה והנה פשה. (ת״כ) יכול לא יהא החוזר טמא אלא א״כ פשה נאמ׳ צרעת ממארת בבתים ונאמר צרעת ממארת בבגדים מה להלן טמא את החוזר אע״פ שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אע״פ שאינו פושה א״כ מה ת״ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית הי׳ לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע ובא הכהן וראה והנה פש׳ הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפשיון זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמוך לו ונתץ את הבית ת״ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותץ ואם לא חזר טהור ומנין שאם עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע תלמוד לומר ובא ואם בא יבא במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשונה הרי כבר אמור אם בפושה בשניה הרי כבר אמור הא אינו אומר (ובא) ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית ת״ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוא ומה יעשה לו ביאה אמורה למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונה כן וכו׳ כדאיתא בתורת כהנים. גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פשיון. וסדר המקראות כך הוא. ואם ישוב. ונתץ. והבא אל הבית. והאוכל בבית. ובא הכהן וראה והנה פשה. ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ. לא חזר טעון צפרים. שאין בנגעים יותר משלשה שבועות: (מח) ואם בא יבא. לסוף שבוע שני: וראהו והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית ת״ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוא ואין רפוא אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי. וכן המקרא נדרש ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חלוץ וקצוע. ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע: כי נרפא הנגע. ואם חזר כבר פי׳ על החוזר שטעון נתיצה: (מו) כל ימי הסגיר אותו. (ת״כ) ולא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא את המוחלט שקלף את נגעו ת״ל כל ימי וגו׳: יטמא עד הערב. (ת״כ) מלמד שאין מטמא בגדים

רמבן

ארץ אחוזתכם כי עם כל ישראל ידבר והיה ראוי אחרי וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן שיאמר דברו אל בני ישראל אבל יקצר הכתוב במובן או שידבר עמהם במקום כל ישראל. וירמוז כי אין הכונה עתה רק ללמד להם דיני הצרעת כולם ושילמדו אותם לכהנים ולא יזהיר משה עתה את ישראל רק כבואם לארץ יזהיר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד וגו׳ כי להם צוה מתחלה במשפטים האלה:

(מג) **ואם** ישוב הנגע ופרח בבית. הנה המגע הזה שבא באבנים האחרות ובעפר האחר איננו הנגע הראשון ואינו דומה לפריחה האמורה באדם ולפשיון שהוא שב למקומו הראשון שהוא שב בטבעו כי פעמים רבים תסתתר הליחה תחת העור ותשוב אל פנימית הגוף ואחרי כן תשוב ותמשך אל העור ואל חיצוניו אבל הענין הוא כאשר כתבתי בסדר אשה כי תזריע שהוא נגע ומכת אלהים שתהיה רוח ה׳ רעה במקום ההוא. ובת״כ אמרו ואם ישוב הנגע ופרח בבית משל חזר איש פלוני למקומו והכוונה לומר שאין ופרח האמור כאן פשיון כמו ואם פרוח תפרח הצרעת בעור אלא שהוא צומח במקום ההוא כענין פרח מטה אהרן וכמשל שהזכירו לרמוז הענין שאמרנו שאין זה נגע נולד ופושה אלא צומח וחוזר וצומח כאיש שהלך לו וחזר לישב למקומו

אֶת־הַבַּיִת וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־
הַבַּיִת כִּי נִרְפָּא הַנָּגַע׃ מט וְלָקַח
לְחַטֵּא אֶת־הַבַּיִת שְׁתֵּי צִפֳּרִים ל'
וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃
נ וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפֹּר הָאֶחָת אֶל־
כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ ד'
נא וְלָקַח אֶת־עֵץ־הָאֶרֶז וְאֶת־
הָאֵזֹב וְאֵת ׀ שְׁנִי הַתּוֹלַעַת
וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה וְטָבַל אֹתָם ל'
בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחוּטָה וּבַמַּיִם ב' קדמא חסר דין מלא
הַחַיִּים וְהִזָּה אֶל־הַבַּיִת שֶׁבַע ד' בפרשה
פְּעָמִים׃ נב וְחִטֵּא אֶת־הַבַּיִת ל'
בְּדַם הַצִּפּוֹר וּבַמַּיִם הַחַיִּים ו' מ"ל בתורה
וּבַצִּפֹּר הַחַיָּה וּבְעֵץ הָאֶרֶז וּבָאֵזֹב כל אורייתא חסר במ"ג
וּבִשְׁנִי הַתּוֹלָעַת׃ נג וְשִׁלַּח אֶת־
הַצִּפֹּר הַחַיָּה אֶל־מִחוּץ לָעִיר
אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְכִפֶּר עַל־הַבַּיִת ט' . ד' וכל מלכים וישעיה
וְטָהֵר׃ חמישי נד זֹאת הַתּוֹרָה דכוו' במ"ד אל הבית
לְכָל־נֶגַע הַצָּרַעַת וְלַנָּתֶק׃ ל' ל'
נה וּלְצָרַעַת הַבֶּגֶד וְלַבָּיִת׃ ל' . ל'
נו וְלַשְׂאֵת וְלַסַּפַּחַת וְלַבֶּהָרֶת׃ ל' ל' ל'
נז לְהוֹרֹת בְּיוֹם הַטָּמֵא וּבְיוֹם
הַטָּהֹר זֹאת תּוֹרַת הַצָּרָעַת׃ פ ס' חסרים

וִידַכֵּי כַּהֲנָא יָת בֵּיתָא אֲרֵי
אִתַּסִּי מַכְתָּשָׁא׃ מט וְיִסַּב
לְדַכָּאָה יָת בֵּיתָא תַּרְתֵּין
צִפְּרִין וְאָעָ דְאַרְזָא וּצְבַע
זְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא׃ נ וְיִכּוֹס יָת
צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל
מֵי מַבּוּעַ׃ נא וְיִסַּב יָת אָעָא
דְאַרְזָא וְיָת אֵזוֹבָא וְיָת צְבַע
זְהוֹרִי וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא
וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן בִּדְמָא
דְצִפְּרָא נְכִיסְתָּא וּבְמֵי מַבּוּעַ
וְיַדֵּי לְבֵיתָא שְׁבַע זִמְנִין׃
נב וִידַכֵּי יָת בֵּיתָא בִּדְמָא
דְצִפְּרָא וּבְמֵי מַבּוּעַ וּבְצִפְּרָא
חַיְתָא וּבְאָעָא דְאַרְזָא
בְּאֵזוֹבָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי׃
נג וִישַׁלַּח יָת צִפְּרָא חַיְתָא
לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לְאַפֵּי
חַקְלָא וִיכַפַּר עַל בֵּיתָא
וְיִדְכֵּי׃ נד דָּא אוֹרַיְתָא לְכָל
מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא וּלְנִתְקָא׃
נה וְלִסְגִירוּת לְבוּשָׁא
וּלְבֵיתָא׃ נו וּלְעַמְקָא
וּלְעַדְיָא וּלְבַהֲרָא׃ נז לְאַלָּפָא
בְּיוֹם מְסָאֲבָא וּבְיוֹם דַּכְיָא
דָּא אוֹרַיְתָא דִסְגִירוּתָא׃

רש"י

בגדים יכול אפילו שהה בכדי אכילת פרס (ערובין ד' פ"ג) ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מנין ת"ל והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מנין ת"ל יכבס יכבס ריבה א"כ למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס (ברכות מא): (נז) להורות ביום הטמא. איזה יום מטהרו ואיזה יום

ברנה : על מים ז' נמסר לעיל בריש סידרא : ואת הצפור ג' נמסר לעיל בריש סידרא : השחוט' ב' קדמא חסר ובתרא מלא : אל פני השדה ב' וסי' ושלח את הצפור החיה הני' . ותשלכי אל פני השדה : אל פני ט' נמסר בסדר משפטים : הטהר ח' חסר נמסר

אבן עזרא

וטמא עד הערב ולא הזכיר הכתוב כי כל שוכב ואוכל הוא בא בבית: (מט) ולקח. כחבירו: (נז) ביום הטמא. ביום שיהיה האדם או הבגד או הבית טמא או טהור

תולדות אהרן וחטאת את הבית . חולין פו נדה לא : ושלח את הצפר . נגעים מה : ולשאת . שבת סב סוטה ד קדושין ע שבועות ו :

ספורנו

ג' שיבכ"ה: (נד) זאת התורה. מי שיבא להורות בנגעים צריך שידע להבדיל בין שני מינים אף על פי שהם אחד בסוג כאמרו בין נגע לנגע: לכל נגע הצרעת ולנתק. שאף על פי ששניהם צרעת בעור האדם מכל מקום הם נבדלים בזה שהנתק דון בלתי מראות אבל דינו בנסירת שער ובשער שחור ושאר כל מיני הצרעת אינם נדונים בלתי מראות: (נה) ולצרעת הבגד ולבית. שאע"פ ששניהם שוים במראה ירקרק או אדמדם ושניהם על אופן בלתי טבעי מ"מ הם נבדלים בזה שהפושה בבגד בסוף שבוע ראשון נשרף כלו והפושה בבית בסוף שבוע ראשון חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע: (נו) ולשאת ולספחת ולבהרת. אף על פי שהם דומים בזה שכל אחד מהן לבן ושדיהם שוים ומצטרפים כפי מה שבא בקבלה מכל מקום צריך שהבא להורות בנגעים יהיה בקי במדרגת הלובן ובמקומותיהם כי מקום שחין ומכוה נדונים במראות מעורבות וצרבת. ומקום שער אינו נדון במראה כלל: (נז) זאת תורת הצרעת. אין להוסיף

רמבן

למקומו הראשון בכסא אחר אשר הוכן לו שם ; וטעם הפריחה כבר פירשתיה: וכן צרעת פורחת היא בבגדים. ולא אמר הכתוב ואם ישוב הנגע ופרח באבנים ההם אלא אפילו נולד במקום אחר מן הבית ואפילו ממראה אחר שאינו כמראה הנגע הראשון נדון אותו כחוזר ופורח ואינו נדון כנגע הנולד מתחלה. וזהו טעם בבית כי בכל הבית יהיה דינו כן. והטעם כי הרוח הרעה לא תסור מן הבית ההוא אבל תמיד תהיה בבית ההוא באחת המקומות להבעית את בעליו. וכן אמר בתורת כהנים אין לי אלא מקומו מנין לרבות את כל הבית תלמוד לומר בבית אין לי אלא במראיו שלא במראיו מנין תלמוד לומר ופרח. ועניין הכתובים האלה כפי המדרש ואם ישוב הנגע ביום השביעי וחזר בבית אחר חלץ את האבנים והקצות והטוח אז בא הכהן ביאה שנית וראה והנה עתה פשה הנגע בבית כמשפט הראשון צרעת ממארת היא ונתץ את הבית לומר כי הפושה בראשון או הפושה בשני משפט אחד להם. ולא הוצרך לומר ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית וצוה וחלצו את האבנים וכל הפרשה כי הכתוב נמשך למעלה לומר אם ישוב הנגע אחר חלץ האבנים בראשון או בשני כאשר בא הכהן וראה הפשיון צרעת ממארת היא. ואמר עוד ואם בא יבוא הכהן בביאה השנית הנזכרת וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית כאשר נרפא הנגע ממנו כלומר שלא חזר בו ונלמד עתה שהעומד בעיניו בראשון ובשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חזר נותץ. וזה תיקון המקראות במדרשם שאי אפשר לחתכם בסכין להקדים ולאחר בדבר שאינו כלל במשמע ויתכן עוד שנאמר בתקון הענין הזה כי פשה במקום הזה כטעם פרח ושניהם ענין צמיחה כי כשיש שם נגע יאמר פשה בגדולו והתפשטו וכשאין שם נגע יאמר פשה בצמיחתו ושובו כי הכל ענין גדול וכן אונקלוס פתר בכולן אוסיף ולשון תוספת יאמר בדבר הגדול ונוסף על האחר כגון ונוסף גם הוא על שונאינו ונוספה נחלתן ויאמר בדבר החוזר כגון יוסיף ה' שנית ידו ויתנבאו ולא יספו לא חזרו עוד להנבא. והנה ענינו שחזר הנגע. והנה אחר חלץ האבנים כשיזכיר הכתוב פשיון יהיה ענינו כטעם צמיחה כאשר הזכרתי במלת פריחה וא"כ יאמר הכתוב ואם ישוב הנגע וצמח בבית אחר חלץ האבנים ובא הכהן וראה והנה צמח הנגע בבית ונתץ אותו כי כל נגע החוזר טמא מוחלט ואם בא יבוא הכהן וראה שלא צמח הנגע כלל בבית אחרי הטוח יטהרנו כי נרפא בחליצה וטיחה. והנה נתפרש כאן דין הבית בפושה הראשון שחולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חזר טמא ואם לא חזר טהור אבל העומד בעיניו בראשון ופושה בשני לא נתפרש בתורה דינו אבל נדון בו ג"ש זו היא ביאה זו היא שיבה לומר שדין הביאה שהיא אמורה בסוף שבוע שני כדין השיבה שהיא אמורה בסוף שבוע ראשון שבשתיהן אם פשה בו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע וכן העומד בעיניו בראשון ובשני ופושה בשלישי לא הוזכר בתורה אבל נלמד מג"ש אחרת שאמר ואם בא יבא הכהן שנדון ביאה שלישית כביאה שניה. והנה הכתובים כמשמעם והמדרשות למדו אותן מג"ש למשה בסיני ומה שאמרו בת"כ במה הכתוב מדבר וכו' סמך מדבריהם שירצו להזכיר בכתוב הענין המקובל להם בג"ש וכן מה שאמרו שם אם סופנו לרבות את החוזר אע"פ שאינו פושה מה ת"ל ובא הכהן וראה והנה פשה הנה לו לומר שנניח הכתוב כמשמעותו ונלך אחר המדרש לא שנעקור הכתוב ממקומו ונקבענו במקום אחר. וזהו הנראה אלי בענין הפרשה הזאת כדי שיהו דברי חכמים קיימים והוא דבר נאה ומתקבל:

(נג) **וכפר** על הבית וטהר. הנה הכפרה הזאת בצפור המשתלחת שתשא הצפור את כל עונותיו אל מחוץ לעיר אל פני השדה כענין הכפרה בשעיר המשתלח. ובעבור שאין עונש הנגע הנראה בביתו של אדם כעונש הנגע שבגופו לא הצריכו הכתוב לאשם וחטאת כי די לו בכפרה הראשונה שיביא המצורע לטהרתו שהם הצפרים ועץ הארז והאזוב:

(נד) **זאת** התורה לכל נגע הצרעת. הוא צרעת השחין והמכוה. והזכירם בכאן תחלה מפני תדירות ואחרי כן הזכיר הנתק שהוא ג"כ מצוי ואחרי כן הזכיר צרעת הבגד והבית ואחרי כן אמר ולשאת ולספחת ולבהרת הם הנגעים הראשונים שפתח בהם אדם כי יהיה בעור בשרו וגו' ובכל מקום יאחר הבהרת בעבור שהיא העזה והקשה שבכולן:

טו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב דַּבְּרוּ אֶל־ ג' ר"פ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרְתֶּם אֲלֵהֶם ג'
אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה זָב מִבְּשָׂרוֹ
זוֹבוֹ טָמֵא הוּא׃ ג וְזֹאת תִּהְיֶה י"ז ר"פ
טֻמְאָתוֹ בְּזוֹבוֹ רָר בְּשָׂרוֹ אֶת־ ג' וקמץ
זוֹבוֹ אוֹ־הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ ג'
טֻמְאָתוֹ הִוא׃ ד כָּל־הַמִּשְׁכָּב ג'. ד' בפרש'
אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא
וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו
יִטְמָא׃ ה וְאִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע
בְּמִשְׁכָּבוֹ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ו וְהַיֹּשֵׁב כל לוסי' חסר במ"א
עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו הַזָּב ב'
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא
עַד־הָעָרֶב׃ חצי הספר ז וְהַנֹּגֵעַ
בִּבְשַׂר הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ח וְכִי־
יָרֹק הַזָּב בַּטָּהוֹר וְכִבֶּס בְּגָדָיו ג' ב' חסר וא' מ"ל
וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃
ט וְכָל־הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר יִרְכַּב עָלָיו
הַזָּב יִטְמָא׃ י וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכֹל
אֲשֶׁר יִהְיֶה תַחְתָּיו יִטְמָא עַד־
הָעָרֶב וְהַנּוֹשֵׂא אוֹתָם יְכַבֵּס ל' מ"ל ס"ל מ"ל
בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב׃ יא וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ
הַזָּב וְיָדָיו לֹא־שָׁטַף בַּמַּיִם וְכִבֶּס ד'

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם י"ב דסמיכי
אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב מַלִּילוּ עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימְרוּן לְהוֹן
גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי דָאִיב
מִבִּשְׂרֵיהּ דּוֹבֵיהּ מְסָאָב
הוּא׃ ג וְדָא תְּהֵי סְאוֹבְתֵיהּ
בְּדוֹבֵיהּ רִיר בִּשְׂרֵיהּ יָת
דּוֹבֵיהּ אוֹ חֲתִים בִּשְׂרֵיהּ
מִדּוֹבֵיהּ סְאוֹבְתֵיהּ הִיא׃
ד כָּל מִשְׁכְּבָא דְּיִשְׁכּוּב
עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי מְסָאָב
וְכָל מָנָא דְּיִתֵּיב עֲלוֹהִי
יְהֵי מְסָאָב׃ ה וּגְבַר דְּיִקְרַב
בְּמִשְׁכְּבֵיהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי
וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד
רַמְשָׁא׃ ו וּדְיִתֵּיב עַל מָנָא
דְּיִתֵּיב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְצַבַּע
לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי
מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
ז וּדְיִקְרַב בִּבְשַׂר דּוֹבָנָא
יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא
וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
ח וַאֲרֵי יְרוֹק דּוֹבָנָא בְּדַכְיָא
וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי
בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד
רַמְשָׁא׃ ט וְכָל מֶרְכְּבָא
דְּיִרְכַּב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי
מְסָאָב׃ י וְכָל דְּיִקְרַב בְּכֹל
דִּיהֵי תְחוֹתוֹהִי יְהֵי מְסָאַב
עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יָתְהוֹן
יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא
וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
יא וְכֹל דְּיִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא
וִידוֹהִי לָא שְׁטַף בְּמַיָּא

יום מטמאו: (ב) כי יהיה זב. יכול זב מכל מקום יהא טמא ת"ל מבשרו ולא כל בשרו (ת"כ נדה מג) אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדון טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב מקום שמטמא טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זיבה: זובו טמא. (ת"כ) למד על הטפה שהיא מטמאה (נדה לה) זוב דומה למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת: (ג) רר. לשון ריר שזב את בשרו: את זובו. כמו ריר שיוצא צלול: או החתים. שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו ומדרשו (מגילה ה נדה מג) מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקראו טמא שנאמר זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיות שלש וקראו טמא שנאמר טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד ב' לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן: (ד) כל המשכב. הראוי למשכב. יכול אפילו מיוחד למלאכה אחרת ת"ל אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרין לו עמוד ונעשה מלאכתנו: אשר ישב. ישב (בקמ"ץ) לא נאמר אלא אשר ישב הזב במיוחד תמיד לכך: (ה) ואיש אשר יגע במשכבו. לימד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין: (ו) והישב על הכלי. (ת"כ) אפי' לא נגע ואפילו עשרה כלים זה על גב זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב: (ח) וכי ירוק הזב בטהור. (ת"כ נדה נה) ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא: (ט) וכל המרכב. אע"פ שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו"ן טמא משום מרכב והאוכף שקורין אלוי"ש מטמא טומאת מושב: (י) וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו. (ת"כ) של זב בא ולימד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים והוא חמור במשכב מבמרכב: והנושא אותם. כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים: (יא) וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו ואפילו פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת

טהור: (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. כי הכהנים יפרישו בין זבה לנדה כאשר אחז"ל בין דם לדם ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר נסתר כי הצרעת נגע גלוי: (ב) זב. כמו זבת חלב כדמות טפות נוטפות: מבשרו. כנוי לערות הזכר: זובו. שם: (ג) וזאת תהיה טומאתו. הטעם כי הזוב הוא על ב' דרכים: רר בשרו. מגזרת ויורד רירו על זקנו: או החתים. כמו נסגר מגזרת כי חתום הוא והטעם שהתחבר הזוב ונקרש ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה וגזרה אחת למשכב ולמושב וכן הנוגע בא' מהם משפט אחד לו: (ז) והנוגע בבשר הזב. באיזה אבר שיהיה: (ח) ירק. ידוע מפעלי הכפל והעד לגשות קו"ף רוקי הנה גם רוקו יזיק כי הזוב מהחליים הנדבקים ואין מנהג האדם שירוק בפני חברו רק איננו כהוגן כי הזב זרק רוקו ונפל על הטהור: (ט) וכל המרכב. שהוא מקבל טומאה כדברי המעתיקים: (י) בכל אשר יהיה תחתיו. תחת המרכב יטמא טומאה קלה וטומאת הנושא אותם יותר חמורה: (יא) וידיו לא שטף במים. היה נראה לנו כי כל מאכל

בסוף סדר שמיני: וידבר ה' אל משה ואל אהרן י"ב דסמי' נמסר בסדר חקת התורה. דברו ד' ג' ר"פ וא' מצעות פסוק נמסר בסדר בא: ואמרתם אליהם ב' וסי' דברו אל בני ישראל דזב. עבדים אנחנו: וזאת י"ז ר"פ נמסר בריש סדר תרומה: רר. א"ב מן חד וחד מן ב' ב' אתין דלוג קמץ וסימן נמסר במסרה רבתא: על הכלי ב' וכי' והיושב על הכלי דזב. ואם על המשכב: ירק ג' ב' חסר וא' מלא וסי' וכי ירק הזב בטהור. ואביה ירק ירק. ואחר כל ירוק ידרש. בתראה מלא: וידיו ד' וסי' וידיו לא שטף במים. וידיו תבצענה אתו. וידיו תשבנה אונו. ימחץ וידיו תרפינה:

תולדות אהרן דברו אל בני. שבת פג: איש איש. ערכין ג' כריתות ח נדה לב לד מג מד: מבשרו. חולין נא נדה עא: זובו טמא הוא. נדס לד נה נו: וזאת תהיה טומאתו. ב"ק כד נדה מג נה נו: או החתים. שם מג: וכל המשכב. שבת פד נדה לג: הזב. נדה נד: אשר ישכב עליו. שבת נט: ואיש אשר יגע במשכבו. שבת פד בבא קמא כו נדה לג: והיושב על הכלי. חגיגה כג נדה מט: וכי ירוק. שבת עו נדה נס נו: בטהור. נדה נס: וכל הנוגע. שם לג: והנושא. שם לג נה: וכל אשר יגע. קדושין כה חולין קו נדה מג:

בעל הטורים דברו אל בני ישראל. ובפרשת נגעים לא אמר דברו לפי שע"י העגל שעשה אהרן באו נגעים על ישראל וסמך פ' זב למצורע לפי שע"י שנאת חנם נתקללה האשה בזיבה ושנאת בצרעת: החתים בשרו מזובו. בגי' זה בחתימת פי האמה: ישכב עליו. בגי' זה מיוחד לשכיבה: וכל הכלי. בגימ' אבל לא האבן: שטף ב'. וידיו לא שטף במים ושטף ביסודם שטף ועבר שזב צריך מים חיים: ורחץ במים בגימ' ובארבעים סאה. ד"א במים במי סי' מ' סאה:

ספורנו

להוסיף ולהחמיר לטמא נגעי עור בשר אחרים אע"פ שהם אצלנו מיני צרעת רבים מאלה כאמרו אל תוסף על דבריו כי אמנם עם כל רעתם לא נדין אותם כדין צרעת כלל כמו שטהר הכתוב כשהפך כלו לבן שעבר גבול הצרעת הטמא לרוע כענין הטמאה הנשרפת שנפסדה צורתה: טו (ב) זב מבשרו. כבר באה הקבלה מבשרו ולא מחמת אונסו וזה שיהיה הזוב שותת בסבת בשרו שהוא כנוי לאמה או לכלי הזרע ולא מחמת סבה

רמבן

טו (יא) וידיו לא שטף במים. יקרא הכתוב הטבילה שטיפה במים שאמר בכאן וכל כלי עץ ישטף במים וכן יקראנה בבגדים כבוס וכבס שנית וטהר. והטעם בעבור כי הטבילה צריכה שלא יהיה בה דבר חוצץ אלא ישטוף גופו במים כלשון ומורק ושוטף במים. וכן נחל שוטף. וענין הכתוב בעבור כי הנגיעה בידים אמר כי כאשר יגע בו הזב בידיו ועדיין לא שטף

רשי

טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים (ת"כ נדה סו): (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפי' נגע בו מאחורי וכו' כדאיתא בתורת כהנים עד איזהו מגעו שהוא ככולו הוי אומר זה הסיטו: (יג) וכי יטהר. כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו. שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכולן רצופין (נדה סח): (יח) ורחצו במים. גזרת מלך היא שתטמא האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרים הוא: (יט) כי תהיה זבה. (ת"כ) יכול מאחד מכל איבריה תלמוד לומר (ויקרא כ') והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור (נדה יז): דם יהי' זובה בבשרה. אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן הוא אדום: בנדתה. כמו (איוב יח) ומתבל ינידוהו שהוא מנודה ממגע כל אדם: תהיה בנדתה. אפילו

לא

בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יב וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַזָּב יִשָּׁבֵר וְכָל־כְּלִי־עֵץ יִשָּׁטֵף בַּמָּיִם׃ יג וְכִי־יִטְהַר הַזָּב מִזּוֹבוֹ וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים לְטָהֳרָתוֹ וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בְּמַיִם חַיִּים וְטָהֵר׃ יד וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח־לוֹ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וּבָא ׀ לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּנְתָנָם אֶל־הַכֹּהֵן׃ טו וְעָשָׂה אֹתָם הַכֹּהֵן אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹבוֹ׃ ס ששי רביעי טז וְאִישׁ כִּי־תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יז וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־עוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה עָלָיו שִׁכְבַת־זָרַע וְכֻבַּס בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יח וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחֲצוּ בַמַּיִם וְטָמְאוּ עַד־הָעָרֶב׃ פ

יט וְאִשָּׁה כִּי־תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה זֹבָהּ בִּבְשָׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְנִדָּתָהּ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כ וְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו בְּנִדָּתָהּ יִטְמָא וְכֹל אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ כא וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּמִשְׁכָּבָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו

ל' וא' כפר

ד' חסרים את

ו' רפין

ל'

ד'

מים דקדים לבשרו ב'

ל' ותד כל עור

כ'

ל'

כ' דין חסר

וי"א ר"פ ואמ' וכל

כולי חסי במ"ג

וְיִצַּבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ יב וּמָן דַּחֲסַף דְּיִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא יִתָּבַר וְכָל מָאן דְּאָע יִשְׁתְּטֵיף בְּמַיָּא׃ יג וַאֲרֵי יִדְכֵּי דּוֹבָנָא מִדּוֹבֵיהּ וְיִמְנֵי לֵיהּ שַׁבְעָא יוֹמִין לְדָכוּתֵיהּ וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בִּשְׂרֵיהּ בְּמֵי מַבּוּעַ וְיִדְכֵּי׃ יד וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה יִסַּב לֵיהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיֵיתֵי לִקֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְּנִינּוּן לְכַהֲנָא׃ טו וְיַעְבֵּיד יָתְהוֹן כַּהֲנָא חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹבֵיהּ׃ טז וּגְבַר אֲרֵי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שְׁכוּבַת זַרְעָא וְיַסְחֵי בְמַיָּא יָת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ יז וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מְשַׁךְ דִּיהֵי עֲלוֹהִי שְׁכוּבַת זַרְעָא וְיִצְטַבַּע בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ יח וְאִתְּתָא דְּיִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שְׁכוּבַת זַרְעָא וְיַסְחוּן בְּמַיָּא וִיהוֹן מְסָאֲבִין עַד רַמְשָׁא׃ יט וְאִתְּתָא אֲרֵי תְהֵי דַּיְבָא דְּם יְהֵי דּוֹבַהּ בִּבְשָׂרַהּ שַׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי בְּרִיחוּקַהּ וְכָל דְּיִקְרַב בַּהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כ וְכֹל דְּתִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי בְּרִיחוּקַהּ יְהֵי מְסָאַב וְכֹל דְּתֵתִיב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב׃ כא וְכָל דְּיִקְרַב בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי

אבן עזרא

מאכל והדומה לו שיגע בו הזב והנגיעה היא בידים וידיו שטופות איננו טמא בעבור שלא נגע במקום הזוב רק כאשר ראינו כל אבותינו פי' וידיו כגופו קבלנו דבריהם ועל דרך הפשט כי כל טהור שיגע בו הזב וידיו שטופות הוא יטמא ולא בגדיו ואם לא היו שטופות יטמאו בגדיו וזה כמו הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו: (יג) לטהרתו. מיום טהרתו והקרבן עולה וחטאת בעבור כי הזוב מוסר על עון: (טז) כי תצא ממנו. שלא ברצונו: שכבת זרע. כמו שכבת הטל מגזרת מי ישכיב. היה נראה לנו שצריך רחיצה הבגד או העור אם היה בו זרע לח או יבש והאמת כדברי הקבלה והשלים דבר הזכר ועתה יחל בנקבה

בעל הטורים

יגע. בגימטריא הסיט איזהו מגע במקצתו שהוא ככולו זהו הסיטו: יונה ובא לפני ה' אל פתח אהל מועד. ר"ת בגימטריא מבעוד יום. שהזב הוא טובל מבעוד יום: תצא ממנו. בגימטריא זה זרע יורה כהן: כי תצא ממנו. בגימטריא זרע לח לא יבש: ורחץ במים את כל בשרו. בגימטריא ולא יהא בו חציצה בבשרו ובשערו: דם יהיה זובה בבשרה בגי' ה' דם נדה מטמא לח ויבש: תהיה בנדתה בגימטריא עד שביא תבא במים:

במים ז' רפין וסי' נשפת ברוחך. וכי יטהר הזב. יזל מים מדליו. במים רבים הביאוך. בים דרכך ושבילך. יורדי הים באניות. והים בקעת לפניהם: ורחץ בשרו רחיצת בשרו ד' וסי' וכי יטהר הזב מזובו. נפש אשר תגע בו דפרשת אמר. וכבס בגדיו הכהן. והשרף אתה יכבס. ושארא רחיצ' את בשרו: והאחד ד' נמסר לעיל כהאי סידרא: רחיצה דקדים לבשרו ב' וסי' איש אשר תצא ממנו דפרשת מצורע. כתנת בד קדש ילבש: וכבס ב' וסי' במים. שנית: זבה ב' א' חסר וא' מ"ל וסי' דם יהיה זבה. כל ימי זובה בתרא מלא: וכל אשר תשכב י"א פסוק רישיהון ומצעות ובל וכל

תולדות אהרן

וכי יטהר. מגלה ח נדה לז: ובא לפני ה'. נזיר מד: לטהרתו. שם לג: וכבס בגדיו. מגלה ח: ורחץ בשרו. ערכין יד: ועשה אותם. יומא מא: וכפר עליו. מגלה ח: ואיש כי תצא. ב"ק פב עבודת גלולים כח נדה מג: ורחץ במים. ערכין ד': וכל בגד וכל עור. שבת סד סו ב"ק נה: אותה שכבת זרע. יבמות לד: ורחצו במים. נדה מא מב: ואשה. שם לב מד: ואשה כי תהיה זבה. שם לו עג: דם יהיה זובה. שם מ נד נח: בבשרה. שם כא מא נז: שבעת ימים. פסחים ל:

רמבן

שטף אותם בשטיפת כל גופו במים יהיה טמא כאלו אמר וכל אשר יגע בו הזב בידיו ועדין לא רחץ במים ביום טהרתו יכבס בגדיו והוצרך לומר לשון שטיפה ללמד על הרחיצה שיזכיר ורחץ בשרו במים חיים שתהיה בשטיפה ושפשוף להסיר החציצה כמו שפירשתי. ואיננו נכון שיאמר כי אשר יגע בו הזב אחרי ששטף ידיו במים לא יטמא שכבר אמר כי כל הנוגע בבשר הזב באיזה מקום שיהיה ממנו יטמא וכן במשכבו ומרכבו ובכלי אשר ישב עליו עד אשר יטהר מזובו ורחץ בשרו במים חיים וטהר אבל הכתוב ירמוז לטהרתו בטבילה גמורה כמו שפירשתי. ורבותינו אמרו שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים:

וטעם

ספורנו

סבה אחרת גורמת את הזוב וכבר פירשו ז"ל שהזב הוא כלובן ביצה המוזרת וכאשר יקרה זה מאברו שהיא בסבת חולי כלי הזרע בלבד הנה זה יורה על חולשתם וחסרון עיכולם אשר יקרה על הרוב בסבת רוב התמדת המשגל והרהוריו אשר בו לא תחדל זמת אולת חטאת ובכן ראוי שיספור ז' נקיים אשר בם יסורו הרהוריו מלבו ויטבול מן הטומאה ויכפר בחטאת ועולה על מה שפעל והרהר: (יח) ואשה אשר ישכב איש אותה. לא כתב ואיש כי ישכב את אשה כי העיד על האשה שלא תטמא מחמת שום זוב בלתי אדום או מחמת קרי כמו שטמא באיש אמנם טומאת האשה בקרי לא תהיה אלא כאשר ישכב איש אותה אע"פ שהוא בית הסתרים: (יט) ואשה כי תהיה זבה דם. למד דיני הנדה וזבה והטעין את הזבה קרבן חטאת ועולה ובזה העיד כי לא יקרה זה בבנות

עמו

וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃
כב וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכָל־כְּלִי אֲשֶׁר־
תֵּשֵׁב עָלָיו יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ כג וְאִם
עַל־הַמִּשְׁכָּב הוּא אוֹ עַל־הַכְּלִי
אֲשֶׁר־הִוא יֹשֶׁבֶת־עָלָיו בְּנָגְעוֹ־
בוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כד וְאִם
שָׁכֹב יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ וּתְהִי
נִדָּתָהּ עָלָיו וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים
וְכָל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב עָלָיו
יִטְמָא׃ ס כה וְאִשָּׁה כִּי־יָזוּב זוֹב
דָּמָהּ יָמִים רַבִּים בְּלֹא עֶת־נִדָּתָהּ
אוֹ כִי־תָזוּב עַל־נִדָּתָהּ כָּל־יְמֵי
זוֹב טֻמְאָתָהּ כִּימֵי נִדָּתָהּ תִּהְיֶה
טְמֵאָה הִוא׃ כו כָּל־הַמִּשְׁכָּב
אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ
כְּמִשְׁכַּב נִדָּתָהּ יִהְיֶה־לָּהּ וְכָל־
הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עָלָיו טָמֵא
יִהְיֶה כְּטֻמְאַת נִדָּתָהּ׃ כז וְכָל־
הַנּוֹגֵעַ בָּם יִטְמָא וְכִבֶּס בְּגָדָיו
וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃
כח וְאִם־טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה
לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר תִּטְהָר׃
שביעי כט וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּקַּח־
לָהּ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה
וְהֵבִיאָה אוֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ל וְעָשָׂה
הַכֹּהֵן אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־
הָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן
לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹב טֻמְאָתָהּ׃

וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד
רַמְשָׁא׃ כב וְכָל דְּיִקְרַב בְּכָל
מָאן דְּתֵתֵיב עֲלוֹהִי יְצַבַּע
לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי
מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃ כג וְאִם
עַל מִשְׁכְּבָא הוּא אוֹ עַל
מָנָא דְּהִיא יָתְבָא עֲלוֹהִי
בְּמִקְרְבֵיהּ בֵּיהּ יְהֵי מְסָאָב
עַד רַמְשָׁא׃ כד וְאִם מִשְׁכַּב
יִשְׁכַּב גְּבַר יָתַהּ וּתְהֵי
רִיחוּקַהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי מְסָאָב
שִׁבְעָא יוֹמִין וְכָל מִשְׁכְּבָא
דְּיִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאָב׃
כה וְאִתְּתָא אֲרֵי יְדוּב דּוֹב
דְּמַהּ יוֹמִין סַגִּיאִין בְּלָא
עִדָּן רִיחוּקַהּ אוֹ אֲרֵי תְדוּב
עַל רִיחוּקַהּ כָּל יוֹמֵי דוֹב
סָאוֹבְתַהּ כְּיוֹמֵי רִיחוּקַהּ
תְּהֵי מְסָאֲבָא הִיא׃ כו כָּל
מִשְׁכְּבָא דְּתִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי
כָּל יוֹמֵי דוֹבַהּ כְּמִשְׁכַּב
רִיחוּקַהּ יְהֵי לַהּ וְכָל מָנָא
דְּתֵתֵיב עֲלוֹהִי מְסָאָב יְהֵי
כְּסוֹאֲבַת רִיחוּקַהּ׃ כז וְכָל
דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאָב
וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי
בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד
רַמְשָׁא׃ כח וְאִם דְּכִיאַת
מִדּוֹבַהּ וְתִמְנֵי לַהּ שִׁבְעָא
יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תִּדְכֵּי׃
כט וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה תִּסַּב לַהּ
תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי
יוֹנָה וְתֵיתֵי יָתְהוֹן לְוָת
כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃
ל וְיַעְבֵּיד כַּהֲנָא יָת חַד
חַטָּאתָא וְיָת חַד עֲלָתָא
וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ

מלא חסרים במ"ג
פ' חסרים
ייד
ג' בפתין
קדמא דזב ברביע דזבה בשני גרשין וסימן אשם גרושם
ג' מ"ע
ב'
ב'
ג' מ"ל כלים' ט'
ג'. ג'
ג' בטעם מלרע זולת דין וסימן ד' בליסנא.
ט"ל מ"ע בתורי
ד'

אבן עזרא

בנקבה. ופי' ואם על המשכב הוא שב אל הכלי אשר תשב עליו והנה הכלי על המשכב או כלי על כלי על כן הטומאה קלה ולא הזכיר לאשה מרכב כי (בהמה) (ס"א בהווה) דבר הכתוב והמשפט אחד: (כד) ואם שכוב ישכב איש אותה. בלא זדון רק שוכב עמה בשוגג והנה באה נדתה והיתה עמו וזה טעם עליו כי כרת יש על השוכב עם נדה בזדון וכן הוא משפט הזבה ואם לא נזכר: וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא. כי הוא טמא טומאת שבעה וגם יטמא אחרים ואם לא נכתב: (כה) ימים רבים בלא עת נדתה. לכל אשה עתים ידועות או יארע לה זוב על נדתה: בבשרה. ערות האשה וטעו המפרשים בבעל קרי את כל בשרו האבר לבדו והעד כל: (כט) והביאה אותם. מלרע והוא מלה זרה והזרתם

ומ"ס נמסר בסדר צו: ישבת ט' חסר וסי' ואם על המשכב הוא. בתוך עמי אנכי ישבת. והיא ישבת בירושלים. הנני אליך ישבת העמק. ררי מכבור. חמסי ושארי על בבל. הישבת על מבואת ים. והנה כל הארץ ישבת ושקטת. בהיות ירושלים ישבת ושלוה. וחר מנהון הישבת: ותהי יי"ר רפין נמסר באיוב סימן י"ג במענה אמנם כי אתם עם: עת ג' פתחין וסימן בלא עת נדתה. לא עת בא. עת בית ה'. ב' בו: הנוגע ג' בלישנא מלאים וסימן וכל הנוגע בם יטמא דאשה כי יזוב זוב. הנוגע בארץ ותמוג. ואין נוגע בארץ דניאל מג"ד: אותם ט"ל מלאים

ספורנו

עמו זולתי להעיר אזן על מרי הקודש בפעל ובמחשבה כי הוא אמנם הרבות השגם פעם את תוה על פעולתה ומחשבתה שבכלל באמרו הרבה ארבה עצבונך ובכן ראוי שתספור ז'

רשי

לא ראתה אלא ראייה ראשונה: (כג) ואם על המשכב הוא. (ת"כ) השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפי' לא נגע בה אף הוא בדת טומאה האמורה במקרא העליון שטעון כבוס בגדים: על הכלי. לרבות את המרכב: בנגעו בו יטמא. ואינו טעון כבוס בגדים שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים: (כד) ותהי נדתה עליו. (ת"כ נדה) יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמישי לנדתה לא יטמא אלא שלשה ימים כמותה תלמוד לומר וטמא שבעת ימים ומה תלמוד לומר ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס: (כה) ימים רבים. שלשה ימים: בלא עת נדתה. אחר שיצאו שבעה ימי נדתה: או כי תזוב. את שלשת הימים הללו: על נדתה. (נדה יט) מופלג מנדתה יום אחד זו היא זבה ומשפטה חרוץ בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה ספירת שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונ' ספירת ז' נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה' ודרשו רבותינו בפרשה זו י"א יום שבין סוף נדה לתחלת נדה שכל שלשה רצופין שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה: והזרתם

תולדות אהרן אשר היא יושבת. נדה נד: ותהי נדתה עליו. יבמות מט קדושין סח שבועות יח נדה לג: וטמא שבעת ימים. נדה שם: ואשה. שם מד: כי יזוב זוב דמה. שם כב לו לח: בלא עת נדתה. שם עג: על נדתה. שם: כל ימי זוב. שם לח עג: כל ימי זובה. מגלה כ הוריות ד: כמשכב נדתה. שבת פד נדה עג: מזובה. נדה לח: וספרה לה. כתובות עב הוריות ד: ואחר תטהר. נדה לו לז כו כח:

בעל הטורים

כטומאת ב' . כטומאת נדתה כטומאת הנדה היתה וגו' כדאיתא במדרש שמדמה אותם לטומאת נדה מה נדה יש לה טהרה במים אף ישראל יש להן טהרה שנאמר וזרקתי עליכם מים וגו' אי נמי מה נדה הכהן נכנס עמה בבית אף ישראל אע"פ שהן טמאים שכינה ביניהם שנאמר השוכן אתם בתוך טמאתם ולא במת שאין הכהן נכנס עמו בבית. י"א פעמים כתוב בפרשה זבה וזבו וזבה כנגד י"א יום שבין נדה לנדה:

רמבן

וטעם טומאת הזוב באיש. מפני היותו חולה חולי כבד מן החליים הדבקים וצריך קרבן לתת הודאה לשם שריפא אותו וטהרו. וצריך חטאת לכפר על חטאו שלא יגרום לו עוד חולי:

וטעם טומאת שכבת זרע. אע"פ שהוא בטבע התולדה כטעם טומאת המת כי המקור משחת והשוכב לא יודע אם ישחת זרעו או יהיה ממנו ולד טוהר ובזוכרו טומאת המת בעזרת הממית והמחיה יתבאר לך הקרי. ועוד אזכיר בנדה טומאת עקרים. הקל הכתוב בזוב האשה בעת נדתה ולא חייב בה קרבן בעבור שהוא בטבעה ולא נתרפאת מחולי וטמא אותה שבעת ימים בין שתראה יום אחד או כל השבעה אבל הנשים בטבען לא תהיה בהן יותר משבעה זולתי בהיות בהן שפע יתר בחולי אבל כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת הידוע לה או שתוסיף על העת ויזוב זוב דמה ימים רבים אחרי השבעה הנה הנה הוא חולי כזוב האיש והצריך אותה קרבן בהתרפאותה כדין הזב ולא הזכיר הכתוב טבילה באשה כי הזכיר זוב האיש וטומאתו ואמר בסוף ורחץ בשרו במים חיים וטהר ומזר ואמר באשה ואשה כי תהיה זבה כאיש הזב דם יהיה הזוב שלה

(לא) והזרתם. אין נזירה אלא פרישה וכן (ישעיה א) נזורו אחור וכן (בראשית מט) נזיר אחיו : ולא ימתו בטמאתם. הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה : (לב) זאת תורת הזב. בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב : (לג) והזב את זובו. בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה :

(לא) והזרתם. יש מפרשים בו והזהרתם בזכרון הה"א וזה לא יתכן כי הה"א איננו מאותיות המשך כי לא יהיה נח נעלם כי אם בסוף המלה רק פירושו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל כענין והרחקתם וממנו נזיר שהרחיק נפשו מתאות העולם ומשקלו והפלתם את הארץ כי הנו"ן מובלע בדגש : בטומאתם. בעבור טומאתם ופירושו בטמאם את משכני : (לב) לטמאה בה. שמלוה היא שישב טמא ועוד אפרש זה. וטעם לזכר. פירושו זאת תורת הזב. וטעם עם טמאה. זבה או נדה :

מפטיר לא וְהִזַּרְתֶּם אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ל׳
מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם ל׳
בְּטַמְּאָם אֶת־מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר ל׳. ל׳
בְּתוֹכָם׃ לב זֹאת תּוֹרַת הַזָּב וַאֲשֶׁר
תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זֶרַע לְטָמְאָה־ ל׳
בָהּ׃ לג וְהַדָּוָה בְּנִדָּתָהּ וְהַזָּב ל׳ וג׳ דגש ל׳
אֶת־זוֹבוֹ לַזָּכָר וְלַנְּקֵבָה וּלְאִישׁ ל׳
אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עִם־טְמֵאָה׃
פ פ פ

צ׳ פסוקים, עיד"ו סימן

מְדוּב סְאוֹבְתָּהּ׃
לא וְתַפְרְשׁוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מִסְּאֲבַתְהוֹן וְלָא יְמוּתוּן
בְּסוֹאֲבַתְהוֹן בְּסַאֲבֵיהוֹן יָת
מַשְׁכְּנִי דְּבֵינֵיהוֹן׃ לב דָּא
אוֹרַיְתָא דְּדוֹבָנָא וּדְתִפּוֹק
מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא
לְאִסְתַּאֲבָא בַהּ׃
לג וְלִדְסָאוֹבְתָּא בְּרִיחוּקַהּ
וְלִדְדָאֵיב יָת דּוֹבֵיהּ
לִדְכַר וּלְנוּקְבָא וְלִגְבַר
דְּיִשְׁכּוֹב עִם מְסָאַבְתָּא׃
פ פ פ

בתו׳ נמסר במסרה רבתא : משכני ג׳ וסימן בטמאם את משכני. ונתתי משכני בתוככם. והיה משכני עליהם : ולאיש ג׳ וסימן והדוה בנדתה. ולאיש בושת בן שאול. ולאיש שתים מכות להגה :

בעל הטורים

ולאיש ג׳ במ׳ ולאיש אשר ישכב עם טמאה. ואידך ולאיש שתים מכות להנה. ולאיש בושת בן שאול כי הם ב׳ תיבות ולאיש אשר ישכב יש לו לכתביים כדכתיב ולאיש בושת וכילד יעשה שמצינו כר"א שהיה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד וזהו לאיש שתים מכות :

תולדות אהרן והזרתם. מועד קטן ה שבועות יח נדה סג : זאת תורת הזב. מגלה כ נדרים לה נדה כב לד לה : והדוה בנדתה. שבת סד שבועות יח נדה נה : והזב את זובו. נזיר כט ב"ק כד ערכין ג נדה כח נה : לזכר ולנקבה. נדה לב לד לה מד : (זאת תורת הזב. שבת יב : הדוה בנדתה גטין נזיר נח) :

רמבן

שלא לובן כאיש והזכיר הטומאה בנדה ובזבה ואחרי כן הזכיר בזבה ואם טהרה מזובה כאשר יטהר הזב מזובו וספרה לה שבעת ימים כאשר יספור הזב ואחר תטהר כטהרת הזב . ועל דרך הפשט שתהיה צריכה רחיצה במים חיים כזב . אבל רבותינו הקלו בטהרת הזבה שתטהר כדרך שאר הנטהרים מטומאתם במי מקוה . והטעם להם מפני שלא היה צריך להזכיר כלל ואחר תטהר שבכלל האיש היא שלא בא הכתוב אלא להזכיר החלוק שבין הזכר לנקבה שיהיה זובה בדם ולחלק בין עת נדתה ובין בלא עתה ולפיכך ספרו שבא הכתוב לרבות לה טהרה לומר ואחר תטהר כנטהרים בתורה גם בלא מים חיים :

ספורנו

ז׳ נקיים עד יערה עליה רוח תשובה וטהרה ואז תטבול ותכופר בחטאת על פעלה הרע והעולה על המחשבה : (לב) זאת תורת הזב. זה הוא מה שראוי לעיין בכל אלה ראשונה שבהיות הזב טעון קרבן חטאת יורה שבא על חטא במעשה ובמחשבה וכאשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה. כי אמנם טעם טומאת הקרי הוא שכוונת המוציאה היא לטמאה בה בעניו של נהם לא לקיום המין שלולי זה לא היתה בזרע שום טומאה כמו שאין טומאה בפרש ובשתן : (לג) והדוה בנדתה. כי דותה מורה שהיה זה על חטא ולפיכך היא טמאה : והזב. והעיון בדבר הזב הוא. שהוא להעיר אזן על חטא שקדם את זובו : לזכר ולנקבה. ועם זה ראוי להתבונן הבדל זוב הזכר מזוב הנקבה כי זוב הנקבה לא יטמא זולתי האדום וזוב הזכר לא יטמא זולתי בהיותו בלתי אדום : ולאיש אשר ישכב עם טמאה. גם כן ראוי להתבונן שעל האיש השוכב עם טמאה אמר ותהי נדתה עליו ולא כן יאמר על הטהורה שישכב הזב אותה כי בזה יורה שהזכר מתקלקל יותר בשכיבת הדוה ממה שתתקלקל האשה בשכיבת האולה כמו שבא הנסיון במצורעת וזולתה :

פרשת כלי יקר מצרע

זאת תהיה תורת המצורע וגו׳. הכתוב קראו מצורע משמע שהוא עדיין מצורע ואיך אמר ביום טהרתו כי אם הוא מצורע אין כאן יום טהרתו. ועוד איך קראו יום טהרתו קודם שאמר והנה נרפא כי קודם הרפואה אין כאן יום טהרתו . ומ"ש והובא אל הכהן כי והובא בעל כרחו משמע ועוד שאח"כ סותר זה ואמר ויצא הכהן אל מחוץ למחנה משמע שהוא לא יובא אל הכהן אלא הכהן הולך אליו . ועוד מ"ש והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע פתח בשתים וסיים באחת והל"ל מן הנגוע בצרעת. וביאור הדבר הוא כדרך שפרשתי למעלה פרשת תזריע שהצרעת בא על עונות ידועים ושם המכה צרעת ושם המוכה מצורע כי ל׳ מצורע מוציא רע שמוציא כל רעתו הנסתרת בקרבו אל החוץ לגלות רעתו בקהל ושם צרעת הוא ל׳ צרה רעה ר"ל שהיא צרה כארז"ל ומצאוהו רעות רבות וצרות שהם כצרות זו לזו כמו זיבורא ועקרבא כי למכה זו אין תרופה בדרך הטבע כך לצרעת זה אין תרופה בדרך הטבע להודיעו כי יד ה׳ עשתה זאת וצרעת נעמן יוכיח שנלאו חכמי הרופאים מלבקש לו תרופה וא"כ בהכרח ישיב אל לבו החובה לסור מדרכו הרעה ונגע שם העון שהוא נוגע בכבוד שמים כביכול או בכבוד הבריות. והצרעת מכריחו שבעל כרחו שלא בטובתו יובא אל הכהן לבקש ממנו רפואה לדעת מוסר השכל כי אלו הלך מתחלה מרצונו לבקש תורה משפתי כהן ולהיות מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום ושלא לשלח מדנים בין אחים בשוט לשונו אז לא היה בא לידי צרעת זה ומאחר שלא עשה זה מרצונו בהיותו בריא אולם הנה עכשיו והובא אל הכהן בעל כרחו לבקש ממנו דרך התשובה. וז"ש זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו כי ביום שיחדש לב טהור בקרבו ויקבל עליו לשוב בתשובה בו ביום יובא בעל כרחו אל הכהן ללמוד ממנו דרך ה׳ ולשון והובא אינו מדבר בהעתק ממקום למקום אלא מדבר בהעתק לבו מן הדרך הרע אשר היה בו אל הדרך הטוב והוא שיקבל עליו להתקרב אל הכהן ולבקש תורה מפיהו ועל זה אמר זאת תהיה תורת. ואח"כ משקבל עליו לסיות שאור המחשבות וטהור עינים מראות ברע אזי ויצא הכהן אל מחוץ למחנה והנה נרפא נגע אותו עון שגרם לו הצרעת מן הצרוע מזולתו ולא יכול לומר מן הנגע שהרי העון מעשיו גרמו לו והוצרך לומר מן הצרוע להורות שהרפואה הנעשית בא לו מצד שהיה צרוע כי הצרעת הכריחו אל התשובה ואף ע"פ כן הקב"ה מקבל תשובתו אף ע"פ שנעשית על צד ההכרח והעדר הבחירה בתשובה כזו תמצא מבואר לקמן פרשת וילך בע"ה על פסוק ומצאוהו רעות רבות וצרות ע"ש :

ולקח למטהר שתי צפרים . למעלה בפרשת תזריע כתבתי שעיקר הצרעת בא על ג׳ עבירות הרמוזים בפרשה והם לה"ר וגסות הרוח וחמדת הממון. ועל פי זה נוכל לומר שהצפרים מכפרין על ג׳ על לה"ר לפי שעושין מעשה פטיט כו׳ ועל גסות הרוח העולה למעלה כצפרים עפות ועל חמדת הממון שנאמר בו אל תיגע להעשיר וגו׳ כי עשה יעשה לו כנפים וגומר. ולפי שרוב המפרשים האריכו למעניתם בפ׳ זו בענין חטא הלה"ר אוסיף גם אני לקח טוב לבאר מה שתעלה מגודת שבלי הג׳ הכרזות שמצינו לרז"ל המדברים מחטא הלשון. הכרזה האחד הוא מה שמסיק במדרש רבתי מעשה ברוכל אחד שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לצפורי והיה מכריז ואומר מאן בעי למזבן סם חיים אודיק עליה עלמא פירש בעל מתנות כהונה הביטו אחריו מלשון והביטו אחרי משה . ר׳ ינאי הוה יתיב ופשיט בטרקליני׳ א"ל תא סק להכא זבין לי . א"ל לית את צריך ולא דכוותך אטרח עליה סליק לגביה הוציא לו ספר תהלים מכורך הראה לו פסוק זה מי האיש החפץ חיים וגו׳ נצור לשונך מרע א"ר ינאי אף שלמה מכריז שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו מצרעת נפשו א"ר ינאי כל ימי הייתי קורא מקרא זה ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט עד שבא רוכל זה והודיעני לפיכך משה מזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע המוציא רע עכ"ל. הכרזה הב׳ מצינו במסכת ע"ג פרק ח׳ מכריז רבי אלכסנדרי מאן בעי חיי מאן בעי חיי כניפו ליה כולי עלמא ואתו לגביה א"ל הב לן חיי אמר להו מי האיש החפץ חיים נצור לשונך מרע שמא יאמר האדם הואיל ונצרתי לשוני מרע אלך ואתגרה בשינה ת"ל סור מרע ועשה טוב ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וגו׳

וגו'. ושגה בהכרזת הרוכל יש לדקדק מה איכפת לנו בזה אם היה רוכל או חנוני שהולך להודיע שהיה המכריז רוכל. גם ל' מחזר צריך ביאור כי ל' זה שייך על החוזר לאחוריו והיה לו לומר מסבב ומאי איכפת לנו בזה שהיו העיירות סמוכות לצפורי. גם יש הרבה שינוים בין הכרזת הרוכל ובין הכרזת ר' אלכסנדרי כי הרוכל הכריז מאן בעי למזבן סם חיים הזכיר למזבן סם ורבי אלכסנדראי הכריז מאן בעי חיי לא הזכיר למזבן גם לא הזכיר שום סם. אבל הרוכל אמר אודיק עליה עלמא משמע שלא בקשו לקנות כלום ממנו אלא הביטו אחריו. ולרבי אלכסנדרי מכניף כ"ע ואמרו הב לן חיי. ולמאי נפקא מינה הגיד לנו שרבי ינאי הוה יתיב ופשיט בטרקליניה. ולמאי נפקא מיניה הגיד לנו שהראה לו ספר תהלים מכורך או בלתי מכורך. ומה היתה כוונת רבי ינאי שהוסיף לו ראיה מן שלמה שאמר שומר פיו ולשונו כו'. ועל מ"ש שכל ימיו לא היה יודע היכן מקרא זה פשוט כו' הרי אפילו תינוקות שב"ר יודעין לפרשו. ואם כדברי בעל העקידה שפי' בזו הפרשה שהיה קשה לו הנכח ונסתר כי מתחלה התחיל בלשון נסתר מי האיש החפץ חיים ואח"כ דבר להם בנוכח נצור לשונך מרע אלא ודאי שכוונת הפסוק שיהא הדבר בדרך הכרזה שהמכריז מכריז סתם בלשון נסתר וכשיבאו הקונים לקנות אז ידבר עמהם בנוכח. מ"מ ק' היה לו להבין כל זה מן הכרזת רבי אלכסנדרי. והקרוב אלי לומר בהיתר כל הספיקות הללו שמצינו במסכת ערכין א"ר חמא בר חנינא מאי תקנתיה של מספר לשון הרע אם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנאמר מרפא לשון עץ חיים ואין לשון אלא לשון הרע שנאמר חץ שחוט לשונם ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר עץ חיים היא וגו' ואם עם הארץ הוא ישפיל עצמו שנאמר וסלף בה שבר ברוח. רבי אחא בר חנינא אמר סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברה"ק שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות אלא מאי תקנתי' שלא יבא לידי לשון הרע אם ת"ח הוא יעסוק בתורה כו'. ונראה שטעמו של רבי אחא הוא שהדין נותן שלא יהיה לו תקנה לפי שאם כבר סיפר לשון הרע והטיל מום בקדושים והוציא שם רע ונתפשט קול ענות זה בכל העולם פשיטא שאין תקנה לזה שעליו סופר הלשון הרע ואף אם המספר יקריב כל אילי נביות אין בידו להשיב מחשבתו הרעה ודבריו וכי ילך מקצה השמים ועד קצהו ויכריז לאמר שקר דברתי כמנהג דורנו זה שאם אחד מבעלי הלשון יוציא לעז על איזה נכבד עד מהרה ירוץ דברו ממזרח שמש עד מבואו והוא בעצמו לא יוכל לתקן את אשר עוות ע"כ דין הוא שכשם שאין תקנה לזה שסופר עליו כך אין תקנה למספרו ולכך כרתו דוד ברוה"ק ואמר יכרת ה' כל שפתי חלקות וגו' ונתן טעם לדבר משוד עניים מאנקת אביונים וגו' אלו הן הלוקים וצועקים נאקת אבל העניים והאביונים אשר עליהם יצא הקצף מחץ שחוט לשונם שאין להם תקנה ע"כ אין תקנה גם לשפתי חלקות ועז"א מלשני בסתר רעהו אותו אצמית מתרגמינן לאלוטין כי ישאר כך לאלוטין ואין תקנה לו. אבל ר"ח סבר מדקאמר מרפא אין רפואה כ"א במקום חולי ע"כ רצה לפרש הפסוק במי שכבר סיפר וכדמות רמז לפלוגתא זו מצינו בפרק המדיר מכריז רבי יוחנן הזהרו מזבובים של בעלי ראתן והוא מין צרעת ומסיק שם ריב"ל איכרך בהו ועסיק בתורה כו' וקשה מה ראה ריב"ל על ככה לסמוך על הנס בחנם. ונ"ל על צד הרמז שפליגי בפלוגתייהו דרבי אחא ורבי חמא. כי הזבובים כינוי אל בעלי הלשון שעושין המעשה כזבוב שדרכו להניח כל מקום טהור שבגוף ובשמוצא איזה מקום מטונף ומכה טריה שם ירבץ על מקום השחין כך בעלי הלשון אם יראו איזו אדם מלא חכמה וכבוד לעולם אין מספרים ממעלתם אלא רואים אחר מומי בני האדם כי אדם אין צדיק בארץ שלא יחטא בסכלות מעט ועליהם אמר שלמה זבובי מות יבאיש וגו' ר"ל אלו בעלי הלשון שנמשלו לזבובים וברוח שפתיו ימית כי לשון הרע תלתא קטיל על כן קראם זבובי מות ואמר יבאיש כי כל כוונתם להבאיש ריח אנשים טובים. יביע שמן רוקח יביע לשון דבור ור"ל שהוא מדבר אפילו מן איש שלם אשר ריחו נודף כשמן רוקח מכל מקום הוא משתדל להבאיש ריחו יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט כי בעיניו אותו סכלות מעט שהוא רואה בזולתו הוא יקר ונכבד בעיניו יותר מן כל חכמה וכבוד שרואה בו עד שזה הסכלות מעט מכריע את כל החכמה והכבוד. ונתן טעם לדבר לפי שלב חכם לימינו היינו לדון הבריות לכף זכות כארז"ל אלו מיימינים לזכות כו' ולב כסיל לשמאלו לדון את הבריות לכף חובה ע"כ לעולם אינו מספר במעלת זולתו כ"א בגנותו. וטעמו של דבר לפי שגם בדרך שהסכל הולך לבו חסר ואומר לכל סכל הוא ר"ל כל הפוסל במומו פוסל וסכל זה החושד בכשרים יודע בעצמו שאותו חסרון ודופי שמטיל בזולתו יש גם בו וגם הוא לבו חסר מן אותו דבר ע"כ אמר לכל כי סכל הוא ותולה גם באחרים אותו סכלות שהוא יודע שישנו בו בעצם ולראשונה וסובר מאחר שהוא עושה כן כולם עושים כאלה. אלו הם הזבובים החוקרים תמיד אחר מומי הבריות וחסרונן כדרך שנאמר והביטו אחרי משה לפיכך נלקו בצרעת שנקרא ראתן כי כשם שהם בעלי ראתן שרואים ומסתכלים אחר מומי בני האדם כך נלקו בצרעת שנקרא ראתן ואמרו הזהרו מהם שלא לטפל עמהם להשיבן מדרכם הרעה להורות להם דרך התשובה כי הוא סובר סיפר אין לו תקנה ע"כ אין לטפל עמהם בחנם וכן דעת רבי זירא ורבי אמי ורבי אסי שנתרחקו מעל גבולם מכל מיני הרחקה כדמסיק שם. ויכול להיות שטעם להרחקה יתירה זו היתה שלא יקבלו נזק מן חץ שחוט לשונם כמ"ש לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה דוקא בביתו ממש לא ישב אבל דובר שקרים לא יכון לנגד עיני אפילו מרחוק כמטחוי קשת חץ שחוט לשונם כהוראת לשון נגד והיינו לפי שהלשון מזיק אף מרחוק. אבל ריב"ל סבר שיש תקנה גם אם כבר סיפר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה כו' והוא שמסיק ריב"ל איכרך בהו ועסיק בתורה כו' כי סבר שע"י ת"ת יש לו תקנה אפילו למי שכבר סיפר עד שכבר נלקה בצרעת. והנה רבי אלכסנדרי סבר גם הוא סיפר אין לו תקנה ע"כ לא הלך כ"א אל הכיתות שלא ספרו עדיין ופי' מזהירם ומלמדם דרך שמירת הבריאות שלא יבואו לידי לשון הרע והיה מכריז מאן בעי חיי מאן בעי חיי לא הזכיר לשון סם גם לא הזכיר לשון למזבן לפי ששמירת הבריאות אינו צריך סם רק שהרופא מלמדו להועיל שיהיה נשמר מן הדברים המזיקים שלא יבא לידי חולי ע"כ אין נכון שהמלמד יבקש שכר על דבריו כי מה הוא בחנם כי הדבור ניתן לו במתנה אף הוא ילמד דרכי הרפואה לזולתו בחנם. אבל מי שכבר נפל אל החולי אז הוא צריך לסמים ובעבורם תובע הרופא שכרו כי גם לו לא באו בחנם אלא נתן דמיהם או טרח את עצמו בעדם. ולפי שרבי אלכסנדרי הלך אל כיתות הטובים שלא ספרו לשון הרע ללמדם דרך שמירת הבריאות שלא יבואו לידי חטא הלשון ע"כ הכריז סתם מאן בעי חיי מאן בעי חיי וכפל הענין לומר לך שיש תקנה לזה שלא יבא לידי סיפור לשון הרע ולזה שלא יסופר עליו לשון הרע. אכניף כולי עלמא ואמרו ליה הב לן חיי כי גם המה חשקו בדבר שכבר התנהגו בו ובקשו לידע הדרך המביא לידי שמירת הבריאות אמר להו פסוק מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וגו' ולפי ששמירת הבריאות א"צ שום סם ע"כ מסיק שמא תאמר אלך ואתגרה בשינה לנצור לשוני בשב ואל תעשה לגמרי. תלמוד לומר ועשה טוב ואין טוב אלא תורה כו' רצה לומר אף על פי שאינו צריך סמים ותשובה גדולה מכל מקום צריך הוא לנצור לשונו ע"י ת"ת לחכם אבל כנגד הע"ה אמר אחר כך קרוב ה' לנשברי לב כמ"ש וסלף בה שבר ברוח. אבל רוכל זה סבר שיש תקנה אפילו למי שכבר סיפר וידע זה בנסיון בעצמו כי גם הוא היה רוכל הולך רכיל ורגיל על לשונו לשלח מדנים בין אחים ואחר כך נתן אל לבו לשוב בתשובה ובקש דרכי הרפואה שהזכירו רז"ל לת"ח בת"ת ולעם הארץ על ידי שבר רוח וראה כי התרופות הללו הועילו לו ע"כ מלאו לבו לזכות הרבים ולהחזיר בתשובה כל אותן העיירות שידע בהם שיש שם בעלי הלשון עד אשר לא יבאו עליהם ימי הרעה בצרעת ויצטרכו להדר אחר צפרים עפות כטהרת המצורע בצפרים העושין מעשה פטיט וז"ש שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לצפורי היה מחזר בתשובה אותן העיירות הקרובות למעשה צפור העושין מעשה פטיט והיה מכריז מאן בעי למזבן סם חיי כי היו כחולים הצריכים סמים לתרופה הצריכין קנין ע"כ הזכיר למזבן סם ומטעם זה לא מסיק בהכרזה זו שמא תאמר אלך ואתגרה בשינה כו' כי מהיכי תיתי שיתרפא בשב ואל תעשה מי שהוא חולי כבר אבל בהכרזת רבי אלכסנדרי אתי שפיר לאמור כי שם החידוש שיצטרך לת"ת וכאן החידוש שיועיל הת"ת למי שכבר סיפר. ולא כפל הרוכל הכרוז לומר ב"פ מאן בעי למזבן סם חיי כמו שכפל רבי אלכסנדרי דבריו לפי שגם הוא מודה שזה שסופר עליו הלשון הרע אין לו תקנה כלל ולא בקש תקנה כי אם לזה שכבר סיפר משא"כ ברבי אלכסנדרי שבקש תקנה לשניהם. אודיק עליה כולי עלמא לפי שכבר בחרו להם דרך מקולקל זה והיה רגיל על לשונם לספר לשון הרע ע"כ לא בקשו לקנות כלום ממנו ואדרבה אודיק עליה הביטו אחריו כי המה הבעלי ראתן הרואים אחר מומי נפשות רבות וחסרונם כי כן דרך מואסי התוכחה שמביטים אחרי המוכיחם לראות אם ימצאו בו שמץ פסול להשיב לו כול קורא כי כך אמרו לו לא אתמול היית רוכל הולך רכיל והיום אתה רוצה לתקן דרכינו קשוט עצמך תחלה. רבי ינאי הוה יתיב ופשיט בטרקליניה כמו רבי זירא ורבי אמי ורבי אסי שנתרחקו מעל גבול בעלי הלשון שלא להיות אתם במחיצתם. א"ל תא סק להכא א"ל לית את צריך כו' כי הוא סובר שפסוק מרפא לשון עץ חיים מדבר דוקא במי שכבר סיפר אבל אתה וכל דכוותך אין צריכין שימור. מכל מקום אטרח עליה לידע התרופה הראה לו ספר תהלים מכורך לומר לו לפי שהספר זה כרוך ומונח בקרן זוית אין דורש ואין מבקש ואין קורא בו בגלדה ע"כ דרך מוסר לא ידעו האמור בפסוק מי האיש החפץ חיים. אמר רבי ינאי אף שלמה מכריז כו' הרי ספר משלי שאינו כרוך ומונח כי מדרך העולם ללמד הספר לנערים כמ"ש לנער דעת ומזמה ואעפ"כ אין עושין מה שקורין בו שומר פיו ולשונו וגו' אלא ודאי יודעין רבונם ומתכוונים למרוד בו. ויכול להיות שתנא דמסייע לו כי קשה לו מה הוסיף שלמה על דברי אביו בשלמא אם פסוק מי האיש החפץ חיים מדבר במי שכבר סיפר שהתרופה מועלת לו סד"א שמי שלא סיפר אין צריך לנצור לשונו ע"י ת"ת כדמסיק רבי אלכסנדרי ש"ת אלך ואתגרה בשינה כו' קמ"ל שומר פיו ולשונו שגם מי שלא סיפר צריך שמירה על ידי ת"ת. אבל את"ל מי שכבר סיפר אין לו תקנה ובעל כרחך אתה צריך לומר שפסוק מי האיש החפץ חיים וגומר מדבר במי שלא סיפר אם כן מה הוסיף שלמה בפסוק שומר פיו ולשונו על דברי אביו אלא ודאי שכדבריך כן הוא שפסוק זה מדבר אפילו במי שכבר סיפר. וע"ז א"ר ינאי כל ימי לא הייתי יודע היכן מקרא זה פשוט כו' והיינו פסוק שומר פיו ולשונו כי היה סבור שסיפר אין לו תקנה ואם כן היה קשה לו מה הוסיף שלמה על דברי אביו עד שבא רוכל זה והודיע שפסוק מי האיש החפץ חיים מדבר במי שכבר סיפר ואם כן שומר פיו ולשונו מדבר במי שלא סיפר עדיין. ואם נפשך לומר על כל פנים שרבי ינאי מדבר על הפסוק של הרוכל. נ"ל שהיה קשה לו בפסוק שהכל בו תשובת כת הלוקחים. כי המוכר מכריז מי האיש החפץ חיים ואח"כ באו הקונים ואומרים הב לן חיי או מכור לנו סם חיי. ואח"כ משיב שמור ונצור לשונך מרע. ולמה השמיט בפסוקים אלו דברי הקונים אלא ודאי שאמת הוא כדברי הרוכל שפסוק זה מדבר בכיתות שכבר ספרו לה"ר וקשה להם לעזוב ההרגל ולפעמים לא יבקשו לקנות התרופה כי כן קרה אל הרוכל שלא בקשו לקנות ממנו כלום. ומכל מקום חייב המכריז להודיע להם דרך מוסר זה אף אם המה לא יבקשוהו ממנו ע"כ השמיט הפסוק דברי הקונים לומר לך שאף אם יהיה דור תהפוכות שלא יבקשו לקנות כלום מן הרופא ולא ידרשוהו מכל מקום הוא ידרוש אחריהם להורות להם דרך השלום כמ"ש בקש שלום ורדפהו וארז"ל כל המצות אם תבא לידך אתה מחוייב לעשותה אבל השלום אינו כן אלא אתה מחוייב להדר אחריו שנאמר בקש שלום ורדפהו והוא על ידי סור מרע ועשה טוב ואין טוב אלא תורה כו' כי ע"כ נאמר שכל נתיבותיה שלום לפי שמבטלת מלה"ר הגורם כל דברי ריבות. וז"ש מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב כי אותן בעלי ראתן אוהבים קימים אשר בהם יראו

ברע

נגע אשר ימצאו בזולתם כדי שיהיה להם מקום לגנות עליו ולספר ממנו אבל החפץ חיים עוצם עיניו מראות ברע ואוהב הימים אשר בהם יראה בטוב זולתו לאמר מי יתן וכל עם ה׳ נביאים והוא כשיצור לשונו מרע וע״י ת״ת הרמוז בטעמה טוב ואין טוב אלא תורה כו׳ ולע״ה בשבר רוח כמ״ש קרוב ה׳ לנשברי לב. ויראתי מגדרי להאריך קצת בדבר שאינו מענין פשוטו של פרשה יען כי ראיתי דור זה פרוץ מאד בחטא הלשון וצרעת נושנת היא כי גם בגלות מצרים היה בעבור שהיו בהם דלטורין ונגאלו בזכות ד׳ דברים ואחד מהם בזכות שלא היה בהם לה״ר כו׳ ובבית שני חזרו לכורם ועוד היום בגלות האל הזה חטא הלשון הולך וגדל עד עלות חמת ה׳ לאין מרפא לכן ראיתי לדבר קצת בהתעוררות זה לאמר אולי ישמעו השרים שבמחנה העברים ויתנו אל לבם לתקן פרצה זו וזה דרשתי בק״ק לובלין בפ׳ זכור שס״ב לפ״ק בהתאסף ראשי עם וחכמי כל הקהלות ונוסף עליהם דברים כהנה וכהנה:

ועץ ארז ושני תולעת ואזוב. היה לו להסמיך עץ ארז לאזוב כי שניהם ממין הצומחים ומה ראה להכניס שני תולעת ביניהם ובפ׳ חקת כתיב עץ ארז ואזוב ושני תולעת ולמה שינה כאן ונראה לפי שפ׳ זו מדברת בתיקון לה״ר שהמספרו אף אם יהיה שפל אנשים כתולעת זה מכל מקום הוא מכה באדם גדול שנמשל לארז כדמסיק בילקוט על פסוק אל תיראי תולעת יעקב ע״כ כפרתו עץ ארז ושני תולעת ואזוב לכפר על מה שעשה מעשה התולעת בארז ותרופתו שישפיל עצמו כאזוב ואז לא יחפוץ להטיל מום בקדשים. וטעם לב׳ צפרים הוא כי האדם יש לו ב׳ מיני דיבור אחד אסור ואחד מצוה בו. והאסור דהיינו הלה״ר ודוגמתו זהו הציפור שעושה מעשה פטיט השחוטה על כלי חרש על מים חיים. כי אם עם הארץ הוא יהיה לו רוח נשברה שנאמר וסלף בה שבר ברוח כי יש לו דין כלי חרס שאין לו תקנה כ״א בשבירה וכנגדו נאמר שישחט הצפור העושה מעשה פטיט אל כלי חרש. ואם ת״ח הוא יעסוק בתורה שנמשלה למים חיים לכך נאמר על מים חיים. ומטעם זה נאמר ה״פ זאת תורת בענין המצורע לומר לך שהעוסק בחמשה חומשי תורה ניצול מן הצרעת הבא על לה״ר. ואת הצפור החיה זהו כנגד פטפוטי דברים בתורה ותפלה אך שצריך לצרף לדבר זה עץ ארז ושני תולעת ואזוב המורה על ההכנעה והשפלות שאפילו בדבור התורה יהיה לו לב נשבר ונדכה. ואחז״ל אדם לא נאמר בו ונרפא אבל בשר נאמר בו ובשר כי יהיה בעורו שחין ונרפא כי מי שיש לו לב בשר ורך יש לו רפואה וכן אחז״ל בשר בושה סרוחה רמה כי זכירת כל אלו הדברים מביאין לידי שברון לב והכנעה ע״כ נאמר וטבל אותם בדם הצפור השחוטה להזות עליו מן ב׳ הצפרים כדי להסמיך עליו ב׳ דברים כא׳ התשובה על העבר והתיקון על העתיד. והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו ואחר כך פרט את ראשו וזקנו וגבות עיניו אף על פי שרז״ל דרשו זה בכלל ופרט מכל מקום לפי דרכנו נוכל לומר שלכך פרט ג׳ ראשי אברים אלו לפי שהם קרובים אל ג׳ ראשי עבירות אשר עליהם באים הנגעים את ראשו לכפר על גסות הרוח הרוצה להיות לראש לכל דבר כמ״ש יען כי גבהו בנות ציון וגו׳ ושפח ה׳ את קדקד בנות ציון. ואת זקנו הם השערות סביב לפיו לכפר על פה המדבר בלה״ר. ואת גבות עיניו לכפר על צרות העין:

כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחזה. יש לדקדק למה פרט אצל נגעי הבתים כי תבאו אל ארץ כנען יותר מבשאר מיני נגעים גם מאמר אשר אני נותן לכם לאחזה כולו מיותר כי זה ידוע. גם באמרו ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם הל״ל בבתיכם אף על פי שלפי פירש״י שפירש שהאמוריים הטמינו מטמוניות כו׳ אין זה קושיא כי נקט אחוזתכם למעט הבתים שיבנו שם ישראל שאין שייכות לטעם זה. מכל מקום הלשון סתור קצת כי באמרו אשר אני נותן לכם לאחזה ייחס האחזה אל הש״י ובאמרו אחוזתכם ייחס האחזה אל ישראל כאלו המה האוחזים בנחלה בכח ידם. גם טעמו של רש״י חלוש מאוד. והקרוב אלי לומר בזה שעיקר הטעם בעבור צרות העין כמ״ש רז״ל מן פסוק ובא אשר לו הבית זה שייחד ביתו לו לעצמו ולא היה מהנה ממנו אחרים כי לבעבור זה נתן ה׳ לו לאחוזה בית מלא כל טוב לנסותו אם ייטיב מביתו גם לאחרים כי לי הכסף והזהב אמר ה׳ וכל מה שהאדם נותן לאחרים לא משלו הוא נותן כ״א משלחן גבוה קא זכי ליה לכך נאמר כי תבואו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחזה כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה להם כ״א ימין ה׳ רוממה לתת להם נחלת גוים ואין מקום לצרי עין לומר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה שהרי ה׳ הוא הנותן לך כח ואחוזה ואם כן דין הוא שתתנו משלו לעניי עמו ואם לא תשמעו בקול דברו ותהיו מן צרי העין המיחסים האחזה אל עצמם אז ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם ר״ל במקום שאתם מיחסים האחזה לכם כאלו אתם האוחזים בה בכח ידכם לכך נאמר מיד ובא אשר לו הבית זה שייחד ביתו לו לעצמו לומר שבכחו ועוצם ידו בנה ביתו. או יאמר אחוזתכם זה שייחד ביתו לו ואינו מהנה ממנו לאחרים ובא אשר לו הבית זה שייחד ביתו לו כפשוטו ממש כי שניהם מדברים מענין זה או ממי שתולה האחזה בעצמו וממנו נמשך צרות עין או שניהם מדברים מצרות העין הנמשך ממה שתולה האחזה בעצמו. וי״א שטעם נגעי הבתים לפי שהאמוריים בנו בתיהם לשם ע״ג ע״כ הקב״ה מביא נגעים על הבתים כדי לנתוץ אותם. ובזה ר״ל ליישב מדרש האומר כנגע נראה לי בבית זו ע״ג ודרש כל פרשה זו על בהמ״ק שנחרב בעבור הע״ג שהעמידו שם כו׳ וכי יעלה על הדעת לומר שבעל מדרש זה דעתו להוציא כל הפרשה מפשוטו ולפרש על חורבן ב״ה. אלא ודאי שגם דעתו ליתן טעם לנגעי בית בעבור שהאמוריים בנו אותם לשם ע״ג וע״כ הוא בא לידי נתיצה ומכאן למד לומר שגם בהמ״ק אשר בו העמיד מנשה הצלם בא לידי נתיצה בעון זה וכל הפרטים שנאמרו כאן נמצאו גם בחורבן הבית כמ״ש כאן ובא אשר לו הבית כך בחורבן ב״ה בא אשר לו הבית זה הקב״ה. וכמ״ש כאן והגיד לכהן כך יגיד הקב״ה לירמיה מן הכהנים אשר בענתות. וכמ״ש כאן כנגע נראה לי כך יעמוד גם הקב״ה ובדלך זה מבואר כל המדרש והפסוקים כולם כפשוטם ואין להקשות על טעם זה אם כן למה לא יבואו הנגעים על הבתים מיד בבואם לארץ בשלמא לטעמא דמטמוניות שמא אין כל בעל הבית זוכה לאותו מטמון. תשובה לדבר שגם בביעור ע״ג מגלגלין זכות על ידי זכאי ודוקא אם ידור בבית איזו איש הגון מלא מעשיו אין נכון שידור הוא בבית שיש נדנוד ע״ג. ונוכל לומר שפסוק זה בשורה טובה לישראל כמ״ש כלה ה׳ את חמתו ויצת אש בציון וטובה זו היא שמכלה חמתו בעצים ואבנים ואינו נוגע בגופות כך בשורה זו בנגעי הבתים זש״ה כנגע נראה לי בבית בכ״ף הדמיון כעין הנגע הראוי לבוא עלי נראה לי בבית גם לטעם צרות העין אמר כעין נגע הראוי לבא על צרי העין והוא פיזור ממונם כך נראה לי בבית כי סופו לבא לידי שיפזר הכהן ממנו. ומה שצוה ליקח לחטא הבית צפרים כבר אמרנו להורות שהעושר עשה יעשה לו כנפים כצפרים עפות אבל לרש״י שלא זכר כי אם מעשה פטיט קשה מה ענין זה לנגעי הבתים. על כן אמרנו למעלה שהצפרים יש בהם רמז על חמד הממון הגורם רום לב ועל כן יקח גם עץ ארז:

הפטרת מצרע במלכים ב סימן ז

וְאַרְבָּעָה אֲנָשִׁים הָיוּ מְצֹרָעִים פֶּתַח הַשָּׁעַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד־מָתְנוּ׃ אִם־אָמַרְנוּ נָבוֹא הָעִיר וְהָרָעָב בָּעִיר וָמַתְנוּ שָׁם וְאִם־יָשַׁבְנוּ פֹה וָמָתְנוּ וְעַתָּה לְכוּ וְנִפְּלָה אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם אִם־יְחַיֻּנוּ נִחְיֶה וְאִם־יְמִיתֻנוּ וָמָתְנוּ׃ וַיָּקֻמוּ בַנֶּשֶׁף לָבוֹא אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וַיָּבֹאוּ עַד־קְצֵה מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ׃ וַאדֹנָי הִשְׁמִיעַ ׀ אֶת־מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב °וְקוֹל סוּס קוֹל חַיִל גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה שָׂכַר־עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־מַלְכֵי הַחִתִּים וְאֶת־מַלְכֵי מִצְרַיִם לָבוֹא עָלֵינוּ׃ וַיָּקוּמוּ וַיָּנוּסוּ בַנֶּשֶׁף וַיַּעַזְבוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־סוּסֵיהֶם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר הִיא וַיָּנֻסוּ אֶל־נַפְשָׁם׃ וַיָּבֹאוּ הַמְצֹרָעִים הָאֵלֶּה עַד־קְצֵה הַמַּחֲנֶה וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אֶחָד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אַחֵר וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לֹא־כֵן ׀ אֲנַחְנוּ עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם־בְּשֹׂרָה הוּא וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים וְחִכִּינוּ עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וּמְצָאָנוּ עָווֹן וְעַתָּה לְכוּ וְנָבֹאָה וְנַגִּידָה בֵּית־

°עמ״ש

פירוש המלות

ארבעה. גיחזי וג׳ בניו : השער. ממון לעיר : מתנו. עד אשר מתנו : כנשף. בלילה בעוד חושך גדול : השמיע. לפני בא המצורעים באותו לילה : וישאו. ויקחו : לא כן.

המלך : ויבאו ויקראו אל־שער העיר ויגידו להם לאמר באנו אל־מחנה ארם והנה אין־שם איש וקול אדם כי אם־הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה : ויקרא השערים ויגידו בית המלך פנימה : ויקם המלך לילה ויאמר אל־עבדיו אגידה־נא לכם את אשר־עשו לנו ארם ידעו כי־רעבים אנחנו ויצאו מן־המחנה להחבה בהשדה בשדה קרי לאמר כי־יצאו מן־העיר ונתפשם חיים ואל־העיר נבא : ויען אחד מעבדיו ויאמר ויקחו־נא חמשה מן־הסוסים הנשארים אשר נשארו־בה הנם ככל־ההמון המון קרי ישראל אשר נשארו־בה הנם ככל־המון ישראל אשר־תמו ונשלחה ונראה : ויקחו שני רכב סוסים וישלח המלך אחרי מחנה־ארם לאמר לכו וראו : וילכו אחריהם עד־הירדן והנה כל־הדרך מלאה בגדים וכלים אשר־השליכו ארם בהחפזם יתיר ה׳ וישבו המלאכים ויגדו למלך : ויצא העם ויבזו את מחנה ארם ויהי סאה־סלת בשקל וסאתים שערים בשקל כדבר יהוה : והמלך הפקיד את־השליש אשר נשען על־ידו על־השער וירמסהו העם בשער וימת כאשר דבר איש האלהים אשר דבר ברדת המלך אליו : ויהי כדבר איש האלהים אל־המלך לאמר סאתים שערים בשקל וסאה־סלת בשקל יהיה כעת מחר בשער שמרון : ויען השליש את־איש האלהים ויאמר והנה יהוה עשה ארבות בשמים היהיה כדבר הזה ויאמר הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל : ויהי־לו כן וירמסו אתו העם בשער וימת :

פירוש המלות

לא טוב : מחכים. מתאיסים : ומלינו. אם נפתין : כות. לנים : תמו. סימן כמו שתמו ההגבים כן תמו הסוסים ולא נשארו כי אם המעט : כשלים. פקיד שר וגדול :

פרשת אחרי מות

אבן עזרא

(א) **אחרי** מות. אחר שהזהיר את ישראל שלא ימותו אמר השם למשה שיזהיר גם אהרן שלא ימות כאשר מתו בניו וזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו הקטרת לפנים מהפרכת. ומלת בקרבתם. שם הפעל וה״א לקרבה אל המלאכה שבה תי״ו כמנהג ה״א הנקבה וטעם רבי ישועה שאמר שהוא שם במשקל חכמתם : (ב) אל הקדש. כנגד אהל מועד : כי בענן

רשי

(א) **וידבר** ה׳ אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו׳. מה תלמוד לומר (ס״א אין אנו יודעים מה נאמר לו בדבור ראשון) היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב. בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן : (ב) ויאמר ה׳ אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא. שלא ימות כדרך שמתו בניו

טז א וידבר יהוה אל־משה
אחרי מות שני בני ג׳ בטעם
ל׳ אהרן בקרבתם לפני־יהוה
וימתו : ב ויאמר יהוה אל־משה
ל׳ דבר אל־אהרן אחיך ואל־יבא
בכל־עת אל־הקדש מבית

א ומליל יי עם משה
בתר דמית
תרין בני אהרן בקרוביהון
אשתא נוכריתא קדם יי
ומיתו : ב ואמר יי למשה
מליל עם אהרן אחוך ולא
יהי עליל בכל עדן לקודשא

אחרי מות ג׳ בטעם וסימן שני בני אהרן. יהואש בן יהואחז. וחברו דד״ה ויחי אמציהו בן

תולדות אהרן אחרי מות. יומא נג סח מגלה ל
לא סוטה מ שבועות יח (יומא לט) :
ואל יבא בכל עת. מנחות כז :

בעל הטורים אחרי מות. כתיב לעיל ואיש אשר ישכב עם טמאה וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שאמרו המשמש עם הטהורה ופירסה נדה תחתיו לא יפרוש כו׳ אלא ימתין עד כו׳. ועוד כתיב לעיל זאת תורת וסמיך ליה אחרי מות מלמד שמתו על שהורו הלכה בפני רבן. ועוד כתיב לעיל משכני אשר בתוכם וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שנאמר בקרובי אקדש. וסמך פרשת יום הכפורים לפרשת נדה לומר מה נדה תשב שבעת ימים קודם שתטהר אף ביום הכפורים מפרישין הכהן שבעת ימים קודם שיכנס לפנים : ויאמר ה׳ אל משה. והלא כבר נאמר וידבר אלא כדבור אחר לומר לו מעשה פרה שגם היא צריכה פרישה ז׳ ימים קודם. אחרי מות שני ר״ת נגעי פרה אדומה :

ספורנו

טז (א) **וידבר** ה׳ אל משה אחרי מות. הנה תיבת וידבר בלשון הקדש לא תפול ברוב על חלקי הדבור אבל תפול על משך הדבור בכללו ולכן אחר לשון הדבור יבא ברוב לשון האמירה הפרטית. אמר אם כן וידבר ה׳ אל משה אחרי מות ויאמר אליו דבר אל אהרן אחיך ומפני שהאריך בספור אחרי מות לא כתב ויאמר אליו אבל חזר והזכיר האל ית׳ האומר ומשה השומע. אמנם לדברי קצת מרבותינו ז״ל היו שני דבורים ויהיה שעור הכתוב וידבר ה׳ אל משה ויאמר אליו דבר אל אהרן ואל יבא ולא ימות ואחרי מות שני בני אהרן אמר למשה דבר אל אהרן ולא יבא שלא יכנס יותר ממה שצוה ולא ימות כדרך שמתו כמו בהיותם הורסים

רמבן

טז (א) **וטעם** אחרי מות שני בני אהרן. כי מיד כאשר מתו בניו הזהיר את אהרן מן היין ומן השכר שלא ימות. ואמר עוד למשה שיזהיר אותו שלא ימות בקרבתו לפני ה׳ והקרוב שהיו שתי המצות האלה ביום המחרת למיתתם כי בו ביום אונן היה ואין רוח הקדש שורה מתוך עצבות. ואזהרת היין הדבור לאהרן היה ובאותו היום היתה גם זאת המצוה למשה. אבל הקדים הכתוב האזהרות שהזהיר את ישראל שלא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם. ואחרי כן כתב אזהרת היחיד. ועל דעתי כל התורה כסדר שבכל המקומות אשר בהם יאחר המוקדם יפרש בו כגון וידבר ה׳ אל משה בהר סיני בספר הזה וכגון ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן בספר השני וכיוצא בהן. ולכך אמר בכאן אחרי מות להודיע כי היה זה אחרי מותם מיד. ועל דברי רבותינו שאמרו שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון יהיה טעם הכתוב שאמר השם למשה בלשון הזה אחרי שמתו שני בני אהרן בקרבתם לפני ה׳ אמור אליו שלא יבא בכל עת אל הקדש ולא ימות :

(ב) **וטעם** אחיך. שתזהירנו כי אחיך הוא ואע״פ שאתה אינך בכל יבא אהרן אחיך בכל יבא. ואמר ר״א שזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו את הקטרת לפנים. ואינו כן על דעתי כי הכתוב שמזכיר תמיד העון אומר בהקריבם אש זרה. ואם תהיה ראיה שנכנסו לפנים בעבור האזהרה שהזהיר משה על אביהם שלא ימות כ״ש שתהיה ראיה שנכנסו שתויי יין בעבור האזהרה שנאמרה לאהרן עצמו מיד. ועוד כי איך יעלה על דעתם לבא ביום אל המקום אשר לא נכנס שם אביהם כי אהרן הקטיר הקטורת שלהם לפנים משלו. וכבר רמזתי על חטאם ולשון הכתובים יורה עליו על מלת בקרבתם כפי הפשט כמו או בקרבתם אל המזבח לשרת אמר כי בשרתם לפני ה׳ מתו ואם כן יזהיר אהרן שלא ישרת אלא במקום אשר יצוה ובעת אשר יצוה. ויתכן שיהיה טעמו כטעם שאמרו רבותינו שהיו מליזין אחרי הקטרת שעל ידו מתו נדב ואביהוא וכו׳ ויאמר כי אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה׳ בקטרת אמר לאהרן כי הוא יקרב יותר מהם אל ה׳ בקטרת וימות אם יבא אל הקדש זולתי בקטרת כי בו יכנס תחלה כמו שאמר והביא מבית לפרכת וכסה ענן הקטרת
את

פניו : ולא ימות . שאם בא הוא מת : כי בענן אראה . כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו . ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים : (ג) בזאת . גימטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון : בזאת יבא אהרן וגו'. אף זו ולא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף הפרשה (ויקרא י"ו) בחדש השביעי בעשור לחדש: (ד) כתנת בד וגומר . מגיד שאינו משמש לפנים בשמונה בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור (ר"ה כו) אלא בארבע ככהן הדיוט וכולן של בוץ : קדש ילבש . (ת"כ) שיהיו משל הקדש : יצנף . כתרגומו יחית ברישיה יניח בראשו כמו (בראשית לט) ותנח בגדו ואחתתיה : ורחץ במים . אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו. (יומא ל) וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור : (ו) את פר החטאת אשר לו . האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור : וכפר בעדו ובעד ביתו . (יומא לו ת"כ) מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו : (ח) ונתן אהרן על שני השעירם גורלות . מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונותן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחברו בשמאל ונותן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל : עזאזל . (יומא ס"ו ת"כ) הוא הר

עז

לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת׃ ג בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה׃ ד כְּתֹנֶת־בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ עַל־בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־בְּשָׂרוֹ וּלְבֵשָׁם׃ ה וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי־שְׂעִירֵי עִזִּים לְחַטָּאת וְאַיִל אֶחָד לְעֹלָה׃ ו וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ׃ ז וְלָקַח אֶת־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ח וְנָתַן אַהֲרֹן עַל־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם גֹּרָלוֹת גּוֹרָל אֶחָד לַיהוָה וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל׃

כ׳ וחד ואראה
כולי פתחין במ״א . ל׳ קמץ
ל׳
ל׳
ל׳
כל אורי׳ חסר במ״א וביום הבכורים
כל לוש׳ חסר ו׳ תניין במ״ל מ״ל דמ״ל
ד׳ חסר בליש׳
ב׳ מ״ל . ד׳

פ מִגָּיו לְפָרוּכְתָּא לָקֳדָם כַּפּוּרְתָּא דְּעַל אֲרוֹנָא וְלָא יְמוּת אֲרֵי בַּעֲנָנָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עַל בֵּית כַּפּוּרְתָּא׃ פ ג בְּדָא יְהֵי עָלֵיל אַהֲרֹן לְקוּדְשָׁא בְּתוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא׃ ד כִּתּוּנָא דְבוּצָא דְקוּדְשָׁא יִלְבַּשׁ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יְהוֹן עַל בִּשְׂרֵיהּ וּבְהֶמְיָנָא דְבוּצָא יֵיסַר וּמִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא יְחֵית בְּרֵישֵׁיהּ לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא אִנּוּן וְיַסְחֵי בְמַיָּא יָת בִּשְׂרֵיהּ וְיִלְבְּשִׁינוּן׃ ה וּמִן כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִסַּב תְּרֵין צְפִירֵי עִזִּין לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד לַעֲלָתָא׃ ו וִיקָרֵב אַהֲרֹן יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דְּלֵיהּ וִיכַפֵּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ׃ ז וְיִסַּב יָת תְּרֵין צְפִירִין וִיקִים יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ח וְיִתֵּן אַהֲרֹן עַל תְּרֵין צְפִירִין עַדְבִין עַדְבָא חַד לִשְׁמָא דַייָ וְעַדְבָא חַד

בענן . הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת . שיעשה ענן ולא יראה הכבוד פן ימות והנה טעמו לא אהיה נראה אליו כי אם בענן ויש אומרים כי פי' כי בענן בעבור כי אני דר בענן על הכפורת כטעם ה' אמר לשכון בערפל : (ג) בפר בן בקר . אין פירושו שיביא הפר אל הקדש רק שיתן משלו בתחלה פר החטאת לכפר עליו ועל הכהנים ויש אומרים גם הלוים בעבור שמצאנו ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי והוא רחוק רק הלוים יחשבו עם ישראל : (ד) כתנת בד קדש . ולא הזכיר האפוד והחשן ומעיל האפוד כי כבר הזכיר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ומזה הכתוב למדו אנשי בית שני ששמשו בלא אורים ותומים גם נביאים היו שם : (ו) והקריב אהרן את פר החטאת . אל פתח אהל מועד כמשפט . וטעם וכפר בעדו . כי בו יכפר בעדו ובעד ביתו אחר שישחטנו וי"א כי העמדתו היא כפרה: (ח) גורלות. ידועים מדברי קבלת אבותינו . אמר הגאון כי עזאזל שם הר ונקרא כן בעבור שהוא תקיף

כי

יואש: אל פני ט' נמסר בסדר משפטים : אראה על הכפרת כל לשון ראיה אל במ"ו על וסימן יראו ה' עליכם וישפט . אראה על הכפרת . והי' עליהם יראת . וכבודו עליך יראה . ואקום ואצא אל הבקעה . המה הפנים אשר ראיתי : אראה ב' וסי' על הכפרת . אל אחאב : בפר בן בקר ב' וסימן בזאת יבא אהרן אל הקדש . כל הבא למלא ידו : בד כולהון פתחין בר מן א' ועשה להם מכנסי בד : השעירם כל לישנא כ"ב בר מן ב' מלאים וסי' ושעירים ירקדו שם לבמות ולשעירים: גרלות ד' חסר ו' קדמא בליי' וסי' ונתן אהרן על שני השעירם . ומגרל נחלתנו . עלה אתי בגרלי . ותני' ותעמוד לגרלך : וגורל ב' ומ"ל וסימן וגורל אחד לעזאזל זה חלק

תולדות אהרן (אל פני . תענית כה יומא לט) : ולא ימות . יומא נג : כי בענן . יומא יט נג : בזאת יבא אהרן . יומא ג ד נ : בפר בן בקר . יומא כט נ מנחות טז : כתנת בד קדש . יומא לב זבחים יח יט (כלאים לח) : ומכנסי בד . יומא כה סנהדרין מט : על בשרו . יומא יב : בד בד בד בד . יומא לה : בגדי קדש הם ורחץ במים . יומא לב זבחים יט פא : ומאת עדת . יומא ג סב שבועות יד : ואיל אחד . יומא ג ו : והקריב אהרן . יומא ג לו מב נא זבחים נח מנחות סג חולין כב : וכפר בעדו . יומא ב יג לו מגלה כ שבועות יד הוריות יג (יומא נח) : ולקח את שני השעירים . שבועות יג חולין יא : ונתן אהרן . יומא לז קדושין יד : (גורל אחד . יומא מא מג) : עזאזל . יומא סז : את השעיר . יומא לט פ :

רמבן

את הכפורת אשר על העדות ולא ימות וזה טעם כי בענן אראה על הכפרת שלא יכנס רק בקטרת שיעלה עמו שם כמו שאמר וכסה ענן הקטרת את הכפרת : **וטעם** בכל עת . בעבור שכבר הזכיר יום הכפורים שאמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה אמר בכאן לא יבא בשום עת אל הקדש רק בזאת כלומר ביום אשר יקריב הקרבנות האלה לכפורים ואחרי כן יפרש בפרשה במה יכנס כמו שאמר והביא מבית לפרכת ויפרש היום שיהיה בעשור לחדש השביעי ויחזור ויאמר כי יהיה אחת בשנה . וסוד בזאת יבא אהרן אל הקדש כסוד זאת אות הברית אשר הקימותי וכבר פירשתיו . ורבותינו רמזו בו אמרו בויקרא רבה רבי יודן פתח קריה בכהן גדול בכניסתו לבית קדשי הקדשים חבילות חבילות של מצות בידו . בזכות התורה וזאת התורה . בזכות מילה זאת בריתי אשר תשמרו . בזכות שבת אשרי אנוש יעשה זאת . בזכות ירושלים זאת ירושלים . בזכות שבטים וזאת אשר דבר להם אביהם . בזכות יהודה וזאת ליהודה . בזכות כנסת ישראל זאת קומתך דמתה לתמר . בזכות התרומה וזאת התרומה . בזכות המעשרות ובחנוני נא בזאת . בזכות הקרבנות בזאת יבא אהרן . וזה צריך פירוש ארוך אבל כבר הכל מבואר בדברינו :

(ד) **כתנת** בד קדש ילבש שיהיה משל קדש לשון רש"י . ויאמר בגדי קדש הם שיהיו כן כולם של קדש . ובת"כ קדש ילבש שיהיו משל קדש . אין לי אלא אלו בלבד מנין לרבות שאר בגדי כהונה גדולה ובגדי אחיו הכהנים . ת"ל בגדי קודש הם בנין אב לכל הבגדים שיהיו משל קדש . ועל דרך הפשט כאשר אמר ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך בשמונה הבגדים יאמר שגם אלה בגדי קדש . וסודם כמו האיש לבוש הבדים ולכך הודיעו כי בגדי קדש הם ובויקרא רבה כשירות של מעלן כך שירות של מטן . מה שירות של מעלן איש אחד בתוכם לבוש בדים . כך שירות של מטן כתנת בד קדש :

ילבש . יחגור יצנוף . נדרש בת"כ לפי שספונו לרבות לו כלים אחרים בין הערבים אין לו יכול לא ילבש של שחרית ת"ל ילבש יחגור יצנוף . וכתב רש"י ז"ל יצנוף יחית ברישיה יניח בראשו כמו ותנח בגדו ואחתתיה . ולא נתברר לי דעת אונקלוס בזה כי הצניפה סבוב שיגלגלנה בראשו כצניף ולמה יתרגם אותה בהנחה בלבד ולא יתרגם בה הלשון שמיוחד לו לצניפה ממש ואולי איננו בלשון הארמית כי גם הצניפות והרדידים שבעטיה תרגם יונתן ב"ע כתריא ואין לשניהם לשון בצניף ובמצנפת רק לשון הקדש שניהם מצנפתא :

(ח) **וגורל** אחד לעזאזל . הר גבוה עזק קשה שנאמר ארץ גזרה לשון רש"י . ובת"כ לעזאזל למקום הקשה שבהרים יכול בישוב תלמוד לומר המדברה

ומנין

ספורנו

הורסים לעשות קטרת יותר ממה שנצטווה חס לזרוז יותר מן הראשון : (ב) כי בענן אראה . בזה הדור לדבר למשה ובשאר הדורות לקרוא למוכנים לנבואה כענין שמואל באמרו ושמואל שוכב בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים ויקרא ה' אל שמואל : (ג) בזאת יבא בפר בן בקר . בהקדשה פר לחטאת ואיל לעולה ולבישת הבדים שאין בהם זהב ולא ציור מלאכותי כי אמנם לא יאחר כהן גדול להכנס לפנים עד אחר הקרבת העולה אבל יכנס להקטיר הקטרת תכף אחר שחיטת החטאת : (ד) בגדי קדש הם . בכמוהם ילבשו המלאכים אל הנביאים כי הם נראים אז בלבושי הבדים : (ה) שני שעירי עזים לחטאת . הראשון על חטאת במקדש והמשתלח על שאר חטאי צבור אשר לרוב טומאתו לא יאות לזבח ומטמא משלחו : (ח) גורלות . כי הגורל בפרט על ידי איש חסידו הוא כאשר ישאל איש בדבר האלהים כאמרו בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו

ט וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַיהוָה וְעָשָׂהוּ חַטָּאת׃ י וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד־חַי לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה׃ יא וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וְשָׁחַט אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ יב וְלָקַח מְלֹא־הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי־אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְהוָה וּמְלֹא חָפְנָיו קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת׃ יג וְנָתַן אֶת־הַקְּטֹרֶת עַל־הָאֵשׁ לִפְנֵי יְהוָה וְכִסָּה ׀ עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת׃ יד וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וְהִזָּה בְאֶצְבָּעוֹ עַל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה שֶׁבַע־פְּעָמִים מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ׃ טו וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעָשָׂה אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־

ל

ד. י"ב

ב'. ד' וחד וקטרת ב'

ד' חטפין פתחין

ח' מ"ל כתו'

ט"ז יתידאין

ב' גוים רבים

ל

לַעֲזָאזֵל : ט וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יַת צְפִירָא דִסְלֵיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לִשְׁמָא דַיְיָ וְיַעְבְּדִינֵיהּ חַטָּאתָא : י וּצְפִירָא דִסְלֵיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לַעֲזָאזֵל יִתָּקַם כַּד חַי קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי לְשַׁלָּחָא יָתֵיהּ לַעֲזָאזֵל לְמַדְבְּרָא : יא וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יַת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִילֵיהּ וִיכַפֵּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ וְיִכּוֹס יַת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִילֵיהּ : יב וְיִסַּב מְלֵי מַחְתְּתָא גּוּמְרִין דְּאֶשָּׁא מֵעִלָּוֵי מַדְבְּחָא מִן קֳדָם יְיָ וּמְלֵי חוּפְנוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין דְּקִיקִין וְיָעֵל מִגָּיו לְפָרֻכְתָּא : יג וְיִתֵּן יַת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא עַל אִישָּׁתָא קֳדָם יְיָ וִיחַפֵּי עֲנַן קְטֹרְתָּא יַת כַּפֻּרְתָּא דְּעַל סַהֲדוּתָא וְלָא יְמוּת : יד וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי בְאֶצְבְּעֵיהּ עַל אַפֵּי כַּפֻּרְתָּא קִדּוּמָא וְלִקֳדָם כַּפֻּרְתָּא יַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ : טו וְיִכּוֹס יַת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִלְעַמָּא וְיָעֵיל יַת דְּמֵיהּ לְמִגָּיו לְפָרֻכְתָּא וְיַעְבֵּיד לִדְמֵיהּ כְּמָא דַעֲבַד לִדְמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי יָתֵיהּ עַל כַּפֻּרְתָּא

רשי

עז וקשה צוק גבוה שנאמר ארץ גזרה חתוכה : (ט) ועשהו חטאת. (ת"כ) כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומר לה' חטאת : (י) יעמד חי. כמו יועמד חי על ידי אחרים ותרגומו יתקם כד חי. (ת"כ) מה תלמוד לומר לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שלוחו אם למיתה אם לחיים לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן ששליחותו למיתה : לכפר עליו. שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגו' : (יא) וכפר בעדו וגו'. (ת"כ) וידוי שני עליו ועל אחיו הכהנים שהם כלם קרויים ביתו שנאמר (תהלים קלה) בית אהרן ברכו את ה' וגו' מכאן שהכהנים מתכפרין בו (ת"כ) וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנא' וכפר על הקדש מטומאות וגו' : (יב) מעל המזבח. החיצון (יומא מה) : מלפני ה'. מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי : דקה. (יומא מו) מה תלמוד לומר דקה והלא כל הקטורת דקה היא שנא' (שמות ל) ושחקת ממנה הדק אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורים היה מחזירה למכתשת : (יג) על האש. שבתוך המחתה : ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקונה חייב מיתה : (יד) והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע : ולפני הכפרת יזה שבע. הרי אחת למעלה ושבע למטה : (טו) אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם : כאשר עשה לדם הפר. אחת למעלה ושבע למטה :

מטומאות

אבן עזרא

כי טעם זכר השם כטעם הררי אל יקותיאל והגאון הלוי תפשו כי האל"ף במלת עזאזל היא בין זי"ן לזי"ן ויש אומרים שהוא הר סמוך אל הר סיני והשם צוה להוליך השעיר ולהעלותו שם עד שישמט ואחר כן היו מוליכים אותו בבית המקדש להר אחר והעד שנאמר ויעש אהרן וכן בחג שבועות לפי דעתי כאשר אפרש במקומו וי"א כי עבודת בית שני לא היתה כראשון כי היה הכהן מחוסר בגדים ואין כפרת וזה המפ' אמר כי השעיר ישולח במדבר כי כן כתוב ושלח את השעיר במדבר וטעמו כטעם צפור המטהר מהצרעת שהוא על פני השדה מקום שאין שם ישוב והעד אל ארץ גזרה ואנחנו השיבונו כי השעיר ישלחו במדבר כאשר הוא כתוב וירדוף אחריו עד שיברח ויעל אל הצור על כן אמרו חז"ל ודוחפו ויאמר רב שמואל אף על פי שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צריך כי המשתלח איננו קרבן כי לא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שאחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו : (ט) ועשהו חטאת. שישחטנה : (י) יעמד חי. מהבנין הכבד הנוסף שלא נזכר שם פועלו והיה היו"ד ראוי להיותו מאוסף בשורק רק נראה בעבור אות הגרון וכן יהרס כל רכושו : לכפר עליו. כי הכפור יהי עליו ופירושו לשלח אותו : (יא) והקריב אהרן. בעבור שארכו דברי השעירים הוסיף לבאר אחר שהקריב הפר ושני השעירים אל אהל מועד יחל לשחוט את הפר שלו : (יב) המחתה. ידועה היא : חפניו. שניהם : קטרת סמים. היא הנזכרת. היה נראה לנו כי על פני הכפורת ולפני הכפורת כמשמעו והמעתיקים אמרו כי על פני הכפורת הוא על בין הבדים ולפני הכפורת ידוע מדבריהם והוא אמת: (טו) ושחט את שעיר החטאת אשר לעם. ועתה ישחטנו בבאתו כי י"א

שהוא

בעל הטורים

בזאת. עולה ת"י רמז לבית ראשון שעמד ת"י שנים : ולבשם. אותיות בלו שם שטעונין גניזה : וכפר. בגי' זה וידוי דברים במתודה על פרו : וגורל ב' במסרה. וגורל אחד לעזאזל. וגורל לבוזזינו דהיינו המן שנאמר בו ויבז בעיניו והפיל גורלות על ישראל ואמר הקב"ה אינני שוה לך כבר הפלתי גורלות ונפל חבלי בישראל. ז"ש גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל שמכפר עונותם של ישראל דכתיב ונשא עונותם עונות תם שהוא מכפר. ג"פ כתיב עזאזל כנגד נושא עון ופשע וחטאה בזכות שלשה אבות : ומלא חפניו ב'. הכא ואידך ומלא החבל להחיות גבי יואב על מלחמת מואב שבזכות עבודת יוה"כ היו נוצחים במלחמה : סמים דקה בגי' דקה מדקה. דקה ב' הכא ואידך קול דממה דקה וזהו כי בענן אראה על הכפורת פי' כי בענן הקטרת שנאמר בה דקה יהיה קול דממה דקה ויראה כבוד ה' : יזה ב'. הכא ואידך כן יזה גוים רבים בפרשת הנה ישכיל עבדי שמדבר

שוסינו וגורל לבוזזינו : המדברה י"ב וסימן ויאמר ה' אל אהרן. והשעיר אשר עלה עליו הגורל. ביד איש עתי המדברה. ולא נתן סיחון את ישראל. ויסעו מפי החירות. ואתם פנו לכם המדברה. ונפן ונסע המדברה. ויפנו וינסו המדברה דשפטים. וחכרו. והראש אחד יפנה. ויחן שאול. ונטשתיך המדברה. לעיני העם פלוגתא : ומלא. ב' וסימן חפניו קטורת. ומלא החבל להחיות : קטורת סמים ד' דסמיכי נמסר בסדר פקודי : דקה ב' וסימן קטרת סמים דקה. קול דממה דקה : ענן ד' חטפין פתחין וסימן נמסר בסוף סדר פקודי : העדות ח' מלאים בתורת וסימן והבדילה הפרוכת לכם. ושמת שם ארון העדות. ויסך על ארון. וכסה ענן הקטורת. והלוים יחנו סביב. תניינא דפסוק. והנחתם באהל. ויהי ממחרת ויבא. השב את מטה אהרן :

תולדות אהרן ועשהו חטאת. יומא מ מא קדושין יד חולין כד כריתות כח (יומא מא מג) : והשעיר. יומא לט : יעמד חי. יומא מ כד סט עא : לכפר עליו. יומא סה : לעזאזל המדברה. יומא כו : אשר לו. שם נא שבועות יד : ושחט את פר. מנחות יט : אשר לו. שבועות יד : ולקח מלא המחתה. יומא מה מט זבחים נח : גחלי אש. פסחים עה : ומלא חפניו. יומא מז זבחים קט : והביא מבית לפרכת. יומא מז מט מנחות יא : ונתן את הקטרת. יומא נג (יומא לט) : וכסה ענן הקטרת. שם נג : על פני הכפרת. שם נה סנהדרין ס מנחות כז : ולפני הכפרת. יומא נה : אשר לעם. שבועות יג יד : ועשה את דמו. יומא נה (יומא מב) : והזה אותו. שם :

ספורנו

משפטו : (ט) ועשהו חטאת. הגורל יעשה את השעיר חטאת כאמרם ז"ל הגורל עושהו חטאת ואין השם עושהו חטאת : (יא) וכפר בעדו. כבר בא בקבלה שמתי הכפרות בעדו הם כפרת דברים בוידוי ולפיכך הם קודם שחיטת החטאת : (יב) ולקח מלא המחתה. כי תיכף שנשחט החטאת והתודה וסר עונו נעשה מוכן לבוא באור פני מלך. והנה המלך יראה לכל מוכן לבואו כאמרו כי בענן אראה וראוי לכבדו בקטרת כמו הענין אשר בתמידים כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד

אשר

רמבן

ומכין שיהא צוק תלמוד לומר אל ארץ גזרה. ולפי זה יהיה פירוש מלת לעזאזל לקשה והוא כפול הזי"ן כמו עזוז וגבור. ור"א כתב אמר רב שמואל אע"פ שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צורך כי המשתלח איננו קרבן שלא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שהוא אחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא. ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו והנה ר"א נאמן

רוח

(טז) מטמאות בני ישראל. (ת"כ) על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנאמר לכל חטאתם וחטאת היא שוגג: ומפשעיהם. אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד. (יומא נז) כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרוכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה: השוכן אתם בתוך טמאותם. אע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם: (יח) אל המזבח אשר לפני ה'. זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכל ומה תלמוד לומר ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית (יומא נח): וכפר עליו. ומה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה: (יט) והזה עליו מן הדם. אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו (ת"כ): וטהרו. ממה שעבר. וקדשו

הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת׃ טז וְכִפֶּר
עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ב׳. ל׳
וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְכֵן ע׳ כ״כ. ד׳
יַעֲשֶׂה לְאֹהֶל מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם ה׳
בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם׃ יז וְכָל־אָדָם ל׳ וחסר. ל׳
לֹא־יִהְיֶה ׀ בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ כל ליסנא חסר כמ״ב
לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד־צֵאתוֹ וְכִפֶּר
בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל
יִשְׂרָאֵל׃ שני יח וְיָצָא אֶל־הַמִּזְבֵּחַ פ׳
אֲשֶׁר לִפְנֵי־יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו
וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וּמִדַּם הַשָּׂעִיר
וְנָתַן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ד׳ מ״ל בתורה
יט וְהִזָּה עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ
שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ ל׳

וְלָקֳדָם כַּפּוּרְתָּא׃ טז וִיכַפַּר
עַל קוּדְשָׁא מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּמִמְּרָדֵיהוֹן לְכָל
חוֹבֵיהוֹן וְכֵן יַעֲבֵיד לְמַשְׁכַּן
זִמְנָא דִּשְׁרֵי עִמְּהוֹן בְּגוֹ
סוֹאֲבַתְהוֹן׃ יז וְכָל אֱנָשׁ
לָא יְהֵי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא
בְּמֵיעֲלֵיהּ לְכַפָּרָא בְּקוּדְשָׁא
עַד מִפְּקֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי
וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל
קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל׃ יח וְיִפּוֹק
לְמַדְבְּחָא דִּקְדָם יְיָ וִיכַפַּר
עֲלוֹהִי וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא
וּמִדְּמָא דִצְפִירָא וְיִתֵּן עַל
קַרְנַת מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃
יט וְיַדֵּי עֲלוֹהִי מִן דְּמָא
בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין
וִידַכֵּינֵיהּ וִיקַדְּשִׁינֵיהּ

שהוא ישחוט קודם הפר ואיננו אמת: (טז) וכפר על הקדש. הוא קדש הקדשים: וכן יעשה לאהל מועד. שיזה שבע פעמים לפני הכפרת ועל קרנות מזבח הקטורת. וטעם וכפר על הקדש. להיות הדם כופר שלא ישחט בעבור טומאת הטמאים: (יז) וכל אדם. מהכהנים: לכפר בקדש. בפנים: וכפר בעדו ובעד ביתו. בפר חטאתו: ובעד כל קהל ישראל. בשעיר חטאתם: (יח) ויצא אל המזבח. הוא

חטאתם ט' וסימן נמסר בישעית גבי פרשת ואמר סלו סלו פנו דרך: לאהל מועד ה' וסימן וכן יעשה לאהל מועד. איש על דגלו באהות. ואת כל כלי עבדת הקדש. זכריה בן משלמיה שוער. ויעל שלמה שם: אל המזבח ט' נמסר בויקרא: קרנות ד' מלאים בתורה וסימן נמסר בסדר ויקרא:

תולדות אהרן וכפר על. מכות ז ח יב: ומפשעיהם. מכות ז ח כריתות כה: וכן יעשה. יומא נג נו נז שבועות ח זבחים נז: וכל אדם. יומא מג (יומא לט מב נד): וכפר בעדו. יומא סא הוריות יג: ויצא אל המזבח. יומא נח (בכורים סה יומא מב): ולקח מדם הפר. יומא מח בכורות לט: ומדם השעיר. יומא נז נח זבחים פא מנחות כב חולין לח תמורה ה: וטהרו וקדשו. יומא נט (שבת נ׳):

בעל הטורים

בענין משיח שעתיד הקב"ה להחזיר ב' המשפחות שבשיבה מלך המשיח שחזור ג"כ משפחת כהונה לעבודתם: לפני הכפרת יזה ז' פעמים. למה מזה אחת למעלה ושבע למטה. כי די לתחתונים שיהיו א' משבעה בעליונים וכן אמר דוד ז' הללו את ה' מן השמים וא' הללו את ה' מן הארץ וכן מצא לא הזכיר השם בהאזינו אלא לאחר כ"ח תיבות אמר די שהכיה כח' מז' המלאכים שמזכירים השם אחר ג' תיבות. ו"ו הזאות על הכפורת כנגד ו"ו כריתות שנכרתו בסיני וי"ו על הכפורת נגד י"ו שבאהל מועד. וי"ו על המזבח הזהב עם שירי הדם שעל מזבח החיצון כנגד י"ו שבערבות מואב. והיינו דכתיב דם הברית. וה' טבילות כנגד ה' עבודות שמשנה מחוץ לפנים ומפנים לחוץ. וכנגד ה' תפלות. והן כנגד ה' פעמים מלך הכבוד שבמזמור לה' הארץ ומלואה ובאות לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות. ווי"ד קידושין כנגד עשרה פעמים שמזכיר ה' בו ביום. ובפרשה י' פעמים ה' עד הטהרו. וכ"ד כפרות כתובים בענין יה"כ בואתה תצוה ובהר סיני וכאן ובאמר אל הכהנים ובפנחס לכפר על כ"ד עבירות שביחזקאל בפרשת הודע את ירושלים. וכ"ד עריות הכתובים בזה הסדר: השכן אתם בתוך. גי' אע"פ שהם היו טמאים השכינה ביניהם:

רמבן

רוח מכסה דבר אבל אני הרכיל מגלה סודו שכבר גלו אותו רבותינו במקומות רבים אמרו בבראשית רבה ונשא השעיר עליו זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר את כל עונותם עונות תם שנאמר ויעקב איש תם ומפורש מזה בפרקי רבי אליעזר הגדול לפיכך היו נותנין לו לסמאל שוחד ביום הכיפורים שלא לבטל את קרבנם שנאמר גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל גורלו של הקב"ה לקרבן עולה וגורלו של עזאזל שעיר החטאת וכל עונותיהם של ישראל עליו שנאמר ונשא השעיר עליו ראה סמאל שלא נמצא בהם חטא ביום הכפורים אמר לפני הקדוש ב"ה רבון כל העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת שבשמים מה מלאכי השרת יחפי רגל כך הן ישראל יחפי רגל ביום הכפורים מה מלאכי השרת אין בהם אכילה ושתיה כך ישראל אין בהם אכילה ושתיה ביום הכפורים מה מלאכי השרת אין להם קפיצה כך ישראל עומדין על רגליהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם כך הן ישראל שלום מתווך ביניהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך הן ישראל נקיים מכל חטא ביום הכפורים והקדוש ברוך הוא שומע עדותן של ישראל מן הקטיגור שלהם ומכפר על המזבח ועל המקדש ועל הכהנים ועל כל עם הקהל שנאמר וכפר את מקדש הקדש וגו' ע"כ אגדה זו. והנה הודיענו שמו ומעשהו וזה סוד הענין כי היו עובדי אלהים אחרים הם המלאכים עושים להם קרבנות והם להם לריח ניחוח כענין שנאמר ושמני וקטרתי נתתי לפניהם ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי להם נאם ה' אלהים. ואתה צריך להתבונן בכתוב במקרא ובמסורת והתורה אסרה לגמרי קבלת אלהותם וכל עבודה להם. אבל צוה הקב"ה ביום הכפורים שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקומות החרבן והוא הראוי לו מפני שהוא בעליו ומאצילות כחו יבא חורב ושממון כי הוא העולה לכוכבי החרב והדמים והמלחמות והמריבות והפצעים והמכות והפירוד והחרבן והכלל נפש לגלגל מאדים וחלקו מן האומות עמלק שהוא עם היורש החרב והמלחמות ומן הבהמות השעירים והעזים ובחלקו עוד השדים הנקראים מזיקין בלשון רבותינו ובלשון הכתוב שעירים כי כן יקרא הוא ואומתו שעיר ואין הכונה בשעיר המשתלח שיהיה קרבן מאתנו אליו חלילה אבל שתהיה כונתנו לעשות רצון בוראנו שצונו בכך והמשל בזה כמי שעשה סעודה לאדון וצוה האדון את האיש העושה תן מנה אחת לעבדי פלוני שאין העושה הסעודה נותן כלום לעבד ההוא ולא לכבודו יעשה עמו רק הכל נתן לאדון והאדון נתן פרס לעבדו ושמר זה מצותו ועשה לכבוד האדון כל אשר צוהו והאכנס האדון לחמלתו על בעל הסעודה רצה שיהיו כל עבדיו נהנין ממנה שיספר בשבחו ולא בגנותו וזה טעם הגורלות כי אלו היה הכהן מקדיש אותם בפה לה' ולעזאזל היה כעובד אליו ונודר לשמו אבל היה מעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד כי שניהם מתנה לה' והוא נתן מהם לעבדו החלק אשר יבא לו מאת השם הוא הפיל להם גורל וידו חלק להם כענין שנאמר בחיק יוטל הגורל ומה' כל משפטו וגם אחרי הגורל היה מעמידו לפני ה' לומר שהוא שלו ואין אנחנו מכוונים בשלוחו אלא לרצון לשם כמו שאמר יעמד חי לפני ה' לכפר עליו לשלח אותו וגו' ולכך לא נשחוט אותו אנחנו כלל ותרגם אונקלוס לשמא דהשם ולעזאזל כי האחד לשם ה' ולא לו והשני לעזאזל ולא לשמו של עזאזל ומפני זה אמרו רבותינו אם בחקתי דברים שיצר הרע מקטרג בהם וע"ג משיבין עליהם לבישת שעטנז ופרה אדומה ושעיר המשתלח ולא מצאו בקרבנות תשובה לע"ג עלינו כי הם על אשי ה' אבל בשעיר המשתלח ישיבו עלינו כי יחשבו שאנו עושים כמעשיהם וכן בפרה אדומה מפני שהיא נעשית מחוץ למחנה וענינה דומה לענין שעיר המשתלח להעביר רוח הטומאה כענין שנאמר בעתיד ואת הגלולים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ ומזה תבין טעם כבוס בגדי המשלח את השעיר לעזאזל והשורף את הפרה ומה שהזכירו רבותינו בכבוס הבגדים של פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים. והנה רמז לך ר"א שתדע סודו כשתגיע לפסוק ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים והמלה מורכבת וחבריה רבים. והנה הענין מבואר זולתי אם תחקור מהענין לשכלים הנבדלים ולרוחות בקרבן וזה יודע ברוחות בחכמת נגרומנסי"א ויודע גם בשכלים ברמזי התורה למבין סודם ולא אוכל לפרש כי היינו צריכים לחסום פי המתחכמים בטבע הנמשכים אחרי היוני אשר הכחיש כל דבר זולתי המורגש לו והגיס דעתו לחשוב הוא ותלמידיו הרשעים כי כל ענין שלא השיג אליו הוא בסברתו איננו אמת:

(יח) **ויצא** אל המזבח אשר לפני ה' וגו'. הזאות שלפני הכפרת מכפרת על טומאת מקדש וקדשיו של לפני ולפנים והזאות שעל הכפרת באהל מועד מכפרת על טומאת היכל וקדשיו כגון מנורה ושלחן ולחם הפנים ופרוכת עצמה ומתנות מזבח הפנימי והזאות שעליו מכפרת על טומאת מזבח עצמו וקדשיו כגון הקטרת. ולכן הכתוב מחלק בכאן ומזכיר כל כפרה לבדה. ובת"כ דורש זה מן הכתוב בסוף וכלה מכפר את הקדש וגו'. ואמרו מכפר את הקדש זה לפני ולפנים אהל מועד זה היכל המזבח הפנימי מלמד שכל

פסר

הוא מזבח העולה: ונתן אותם. אחר שיסורו מישראל כאילו נתונים הם על ראש השעיר והולכים אל מקום שלא יזכרו עוד והכתוב דבר להבין הכל: (כא) עתי. מזומן לעתו או מנהגו ללכת בכל עת בכפורים והיו"ד להתיחס לעת כמו פנימי והמפרשים אותו חכם אינני נכון בעיני וחז"ל אמרו שהנושא הוא כהן ודבריהם אמת: (כד) במקום קדוש. בחצר אהל מועד ושם היו פורשין לו: בגדיו. שישמש כהן בכל יום וי"א שהם הנזכרים והעד שלא נכתב ולבש בגדים אחרים: עולתו. הוא האיל ואיל העם ופר העם ושבעה כבשיהם

וכלה ד' וסימן וכלה תרעב את הארץ. וכלה מכפר את הקדש. וכלה אהרן ובניו. ושב והרע לכם וכלה אתכם. שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה. וכלה את מרות הבית: ואת אהל. ה' וסי' וכלה מכפר את הקדש. ונשאו את יריעות המשכן. וכפר את מקדש הקדש. ויעלו את ארון ה'. ויעלו את הארן. דד"ה: ואת המזבח. ד' וסימן וקדשת את אהל מועד. וכלה מכפר. וכפר את מקדש. ויהי ביום כלת משה להקים: ידו. ה' חסר וסימן נמסר בסדר כי תשא: ונשא. י"ו וסימן ונשא אהרן את שמותם. אהרן את שמות. ונתת אל חשן. והיה על מצח אהרן. ונפש כי תחטא ושמעה. כי תחטא ועשתה. ונשא השעיר עליו. ואם לא יכבס. ואם הפר. ויאמר דוד. ויצו המלך את חלקית. ונשא נס לגוים. בהר מרום ישראל. הנני נותן לנבוכדנצר. הנני גער לכם את. (כי יקלל אלהיו ונשא חטאו): ובא. י"ו ר"פ נמסר בישעיה סימן נ"ט גבי פסוק ובא לציון גואל: ורחץ את בשרו במים ז' פסוקים אית בהון את את ואת וסימן וישא לוט את עיניו. וישב את כל הרכוש. ושלחתי את הצרעה. ורחץ את בשרו במים ר"פ דאחרי מות. קח את המטה והקהל. הקהילו אלי. ויעשו בני ישראל

מְסוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כ וִישֵׁיצֵי מִלְכַפָּרָא עַל
קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְעַל מַדְבְּחָא וִיקָרֵיב יָת
צְפִירָא חַיָּא׃ כא וְיִסְמוֹךְ
אַהֲרֹן יָת תַּרְתֵּין יְדוֹהִי
עַל רֵישׁ צְפִירָא חַיָּא וִיוַדֵּי
עֲלוֹהִי יָת כָּל עֲוָיָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת כָּל מָרְדֵיהוֹן
לְכָל חַטָּאֵיהוֹן וְיִתֵּן יָתְהוֹן
עַל רֵישׁ צְפִירָא וִישַׁלַּח
בְּיַד גְּבַר דִּזְמִין לִמְהָךְ
לְמַדְבְּרָא׃ כב וְיִטּוֹל צְפִירָא
עֲלוֹהִי יָת כָּל עֲוָיָתְהוֹן
לַאֲרַע לָא יָתְבָא וִישַׁלַּח
יָת צְפִירָא בְּמַדְבְּרָא׃
כג וְיֵיעוֹל אַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן
זִמְנָא וְיַשְׁלַח יָת לְבוּשֵׁי
בוּצָא דִּי לְבַשׁ בְּמֵיעֲלֵיהּ
לְקוּדְשָׁא וְיַצְנְעִינּוּן תַּמָּן׃
כד וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא
בַּאֲתַר קַדִּישׁ וְיִלְבַּשׁ יָת
לְבוּשׁוֹהִי וְיִפּוֹק וְיַעְבֵּיד יָת
עֲלָתֵיהּ וְיָת עֲלַת עַמָּא
וִיכַפֵּר עֲלוֹהִי וְעַל עַמָּא׃

ס' דסמיכי. ה'
קדמאה כתי בסגול תחת הס"א תניין כתי בפתח תחת הה"א וסי' כסבב
כל אוריה כ"כ ג'
י"ג ר"פ
כל ס"פ שם
כר מן י"ח שמה
ז' פסוקים את אם את ואם

מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ וְכִלָּה
מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל
מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב אֶת־
הַשָּׂעִיר הֶחָי׃ כא וְסָמַךְ אַהֲרֹן
אֶת־שְׁתֵּי יָדָו ידיו קרי עַל־רֹאשׁ
הַשָּׂעִיר הַחַי וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת־
כָּל־עֲוֺנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־
פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן
אֹתָם עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשִׁלַּח
בְּיַד־אִישׁ עִתִּי הַמִּדְבָּרָה׃
כב וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו אֶת־כָּל־
עֲוֺנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח
אֶת־הַשָּׂעִיר בַּמִּדְבָּר׃ כג וּבָא
אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת־
בִּגְדֵי הַבָּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ
אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם׃
כד וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם בְּמָקוֹם
קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת־בְּגָדָיו וְיָצָא
וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־עֹלַת
הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם׃

וקדשו. לעתיד לבא: (כא) איש עתי. (יומא סו) המוכן לכך מיום אתמול: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד. אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא (דף לב) ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד. להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטורת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד. אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים וזהו סדר העבודות. תמיד של שחר בבגדי זהב. ועבודת פר ושעיר הפנימיים וקטרת של מחתה בבגדי לבן. ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב. והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן. ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב. וסדר המקראות לפי העבודות כך הוא. ושלח את השעיר במדבר ורחץ את בשרו במים וגו' ויצא ועשה את עולתו וגו' ואת חלב החטאת וגומר וכל הפרשה עד יבא אל המחנה ואחר כך ובא אהרן: והניחם שם. מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר: (כד) ורחץ את בשרו וגומר. (יומא לב) למעלה למדנו מורחץ במים את בשרו ולבשם שכשהוא משנ' מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה (שבאותה טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום) וכאן למדנו שכשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה: במקום קדוש. (ת"כ יומא שם) המקודש בקדושת עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן ד' טבילות הבאות חובה ליום אבל הראשונה היתה בחול: ולבש את בגדיו. שמונה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה: ויצא. מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: ועשה את עולתו. איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו': ואת עולת העם. (יומא עג) איל

תולדות אהרן וכלה מכפר. זמחא ת וו סא (יומא מג שקלים מז): וסמך אהרן. מנחות צב: כתי. שם צג: והתודה עליו. יומא לו כריתות כה: ואת כל פשעיהם. כריתות כה כו: איש עתי. יומא סו כריתות יד: המדברה. יומא סז יבמות יג: אל ארץ גזרה. יומא סז: במדבר. שם ב: ובא אהרן. שם לב ע (שם ת מד): ופשט. שם עא: ורחץ את בשרו. שם עא: ולבש את בגדיו. שם עא: והניחם שם. פסחים כו יומא יב כד זבחים מו חולין קיז כריתות ו מעילה יא: ועשה את עולתו. יומא ע עא:

בעה"ט והניחם. אותיות וי"ח מנה. כי בבוקר היה לבוש בגדים של י"ח מנה:

ספורנו

אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם (שמות כט). ובזה מתו בני אהרן והקריבו אשר לא צוה אותם: החטאת אשר לעם. אחר שהשלים לכפר בעדו בחטאתו כענין התקוששו וקושו (צפניה ב') ועם זה נראה את פני המלך: (כג) והניחם שם. כי הקריבום לפני ה' ויקדשו קדושה יתרה ולא יאות אפילו לכהן גדול אחר שעברה שעת מעלתו: (כד) ורחץ את בשרו. אחר שסמך על השעיר המשתלח: ועשה את עולתו. אחר שכפר בעדו בחטאתו ובעד העם בב' חטאות שגם שעיר המשתלח נקרא חטאת כאמרו שני שעירי עזים לחטאת ושניהם יקדמו לעולת העם כמשפט כל חטאת שקודמת בכל מקום לעולה כמו שבא בקבלה: וכפר בעדו ובעד העם. כפרת הרהורי

רמבן

אחד כפרה בפני עצמו מכאן אמרו נתן מקצת מתנות שבפנים ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבפנים גמר את המתנות שבפנים ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבחוץ גמר מתנות שבחוץ ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות המזבח וכו':

(כא) **ונתן** אותם על ראש השעיר. לא נאמר בפרו של אהרן ולא בשעיר החטאת של שם ולא בשום סמיכה שבקרבנות כלשון הזה מפני שהקרבנות לרצון על אשי ה' והנם מרצים ומכפרים אבל זה שאינו לשם והמקבלו אינו מכפר ולא מרצה אינו אלא נושא עונותם ועונה אותן בעל כרחו ובהיות ישראל נקיים מכל חטא ופשע הוא ישא חטאם כאשר בפסוקים רבים בתורה ובנביאים וזהו ונשא השעיר עליו ולכך לשון של זהורית מלבין בשעת שלוחו של שעיר בהגיעו לצוק כשנעשה אברים אברים כמו שמוזכר בדברי חכמים:

(כג) **ובא** אהרן אל אהל מועד. אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כלה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשין בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן ובא אל אהל מועד להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה את הקטורת לפני ולפנים ופשט את בגדי הבד אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים לשון רש"י. ובאמת שהכתוב הזה אומר לנו דרשוני שלא יתכן בשום פנים שיהיה שיבא אהרן אל אהל מועד ללא דבר רק לפשוט שם בגדיו ולהיותו ערום בהיכל ה' ולהניחם שם לרקבון אבל על כרחנו ובא אהרן אל אהל מועד לעבוד עבודה לא הוצרך הכתוב להזכירה והוא הוצאת הכף והמחתה:

וטעם הכתוב כי הזכיר בתחלה ונתן את הקטרת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא יאות לומר שיניח הקטרת על האש עד שיעלה ענן הקטרת ויצא מיד ויניח הכף והמחתה שם ועל כל פנים יצטרך להוציא ולכך אמר ובא אהרן אל אהל מועד לבא לפנים

שלישי שני כה וְאֵ֛ת חֵ֥לֶב הַֽחַטָּ֖את יַקְטִ֥יר הַמִּזְבֵּֽחָה׃ כו וְהַֽמְשַׁלֵּ֤חַ אֶת־הַשָּׂעִיר֙ לַֽעֲזָאזֵ֔ל יְכַבֵּ֣ס בְּגָדָ֔יו וְרָחַ֥ץ אֶת־בְּשָׂר֖וֹ בַּמָּ֑יִם וְאַֽחֲרֵי־כֵ֖ן יָב֥וֹא אֶל־הַֽמַּחֲנֶֽה׃ כז וְאֵת֩ פַּ֨ר הַֽחַטָּ֜את וְאֵ֣ת ׀ שְׂעִ֣יר הַֽחַטָּ֗את אֲשֶׁ֨ר הוּבָ֤א אֶת־דָּמָם֙ לְכַפֵּ֣ר בַּקֹּ֔דֶשׁ יוֹצִ֖יא אֶל־מִח֣וּץ לַֽמַּחֲנֶ֑ה וְשָׂרְפ֣וּ בָאֵ֔שׁ אֶת־עֹרֹתָ֥ם וְאֶת־בְּשָׂרָ֖ם וְאֶת־פִּרְשָֽׁם׃ כח וְהַשֹּׂרֵ֣ף אֹתָ֔ם יְכַבֵּ֣ס בְּגָדָ֔יו וְרָחַ֥ץ אֶת־בְּשָׂר֖וֹ בַּמָּ֑יִם וְאַֽחֲרֵי־כֵ֖ן יָב֥וֹא אֶל־הַֽמַּחֲנֶֽה׃ כט וְהָיְתָ֥ה לָכֶ֖ם לְחֻקַּ֣ת עוֹלָ֑ם בַּחֹ֣דֶשׁ הַ֠שְּׁבִיעִ֠י בֶּֽעָשׂ֨וֹר לַחֹ֜דֶשׁ תְּעַנּ֣וּ אֶת־נַפְשֹֽׁתֵיכֶ֗ם וְכָל־מְלָאכָה֙ לֹ֣א תַֽעֲשׂ֔וּ הָֽאֶזְרָ֔ח וְהַגֵּ֖ר הַגָּ֥ר בְּתֽוֹכְכֶֽם׃ ל כִּֽי־בַיּ֥וֹם הַזֶּ֛ה יְכַפֵּ֥ר עֲלֵיכֶ֖ם לְטַהֵ֣ר אֶתְכֶ֑ם מִכֹּל֙ חַטֹּ֣אתֵיכֶ֔ם לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה תִּטְהָֽרוּ׃ לא שַׁבַּ֨ת שַׁבָּת֥וֹן הִיא֙ לָכֶ֔ם וְעִנִּיתֶ֖ם אֶת־נַפְשֹֽׁתֵיכֶ֑ם חֻקַּ֖ת עוֹלָֽם׃ לב וְכִפֶּ֨ר הַכֹּהֵ֜ן אֲשֶׁר־יִמְשַׁ֣ח אֹת֗וֹ

ל' ומד את חלב
י"ב . ל
ד'
ז' מ"ל
כ' דגש דגש
כול' מ"ל.
ל' חסר
ל'
ז' מ"ל בתורה
כ' פסוק מטעין כהון ובאורית' קדמא לכם תניינא להם
ג'
י"ב כתו'. ו'
כול' חסר במ"ד י"א כתיב יו"ד בתורה

כה וְיָת תַּרְבָּא דְחַטָּאתָא יַסִּיק לְמַדְבְּחָא׃ כו וּדְמוֹבִיל יָת צְפִירָא לַעֲזָאזֵל יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא׃ כז וְיָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וְיָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דְּאִתָּעַל מִדְּמְהוֹן לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא יַפֵּיק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקְדוּן בְּנוּרָא יָת מַשְׁכֵּיהוֹן וְיָת בִּשְׂרֵיהוֹן וְיָת אוּכְלֵיהוֹן׃ כח וּדְמוֹקִיד יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא׃ כט וּתְהֵי לְכוֹן לִקְיָם עָלַם בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא תְּעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתְכוֹן וְכָל עֲבִידָא לָא תַעַבְדוּן יַצִּיבַיָּא וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן׃ ל אֲרֵי בְּיוֹמָא הָדֵין יְכַפֵּר עֲלֵיכוֹן לְדַכָּאָה יָתְכוֹן מִכֹּל חוֹבֵיכוֹן קֳדָם יְיָ תִּדְכּוֹן׃ לא שְׁבָא שַׁבַּתָא הִיא לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתְכוֹן קְיָם עָלָם׃ לב וִיכַפַּר כַּהֲנָא דִּירַבֵּי

איל אחד לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו': (כה) ואת חלב החטאת. אמורי פר ושעיר: יקטיר המזבחה. על מזבח החיצון דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה (שמות ל): (כז) אשר הובא את דמם. להיכל ולפני ולפנים: (לב) וכפר הכהן אשר ימשח וגו'. (ת"כ) כפרה זו של יום הכפורים אינה כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן הוצרך לומר בכהן גדול הבא אחריו

כבשיהם כי כן כתוב: (כה) ואת חלב החטאת. חלב פר החטאת וחלב שעיר החטאת גם חלב שעיר העזים שהוא חטאת לכהן כמשפט ואינו נשרף וזה בפרשת פנחס. ורחץ את בשרו במים. ודי לו כי לא יטמא עד הערב: (כז) יוציא אל מחוץ למחנה. בצווי: ושרפו. הכהנים וכל אחד מהשורפים ירחץ במים ומיד יבא אל המחנה והעד שאמר ואחרי כן יבא אל המחנה כי מה צורך לאמרו: (כט) והיתה לכם לחקת עולם. זאת העבודה. בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם. אחר שהכתוב אומר התענג בדשן נפשכם ידענו כי הענוי הפך התענוג והוא הצום ועוד ונפש נענה תשביע שטעמו כמו ותפק לרעב נפשך כי דרך דברי הנביאים להכפל ואחר שיש לנו קבלה אין צורך לחפש ואין עניתי בצום נפשי ראיה בעבור זכר צום והכלל כל ענוי שימצא במקרא דבק עם נפש הוא הצום: (כט) האזרח והגר הגר בתוככ'. לא נעזבנו לעשות מלאכה ולא נכריחנו על הצום: (ל) יכפר עליכם. הכהן על כן אמרו המפרשים על השעיר המשתלח כי יעמד חי לכפר עליו כי העמדתו היא כפרה: מכל חטאתיכם. כאשר פירשתי שם חטאת שם כלל על כן תמצא על השגגה ועל הזדון: (לא) שבת שבתון. יש אומרים שביתה לנפש ולגוף ואחרים אמרו שהוא שביתת השביתה שאין למעלה ממנה ושניהם שמות ופעם יבא זה קודם זה והם שוים ואינו רחוק: חקת עולם. להתענות: (לב) וכפר הכהן. שב עתה לפרש

את הרע: יבוא ד' מלאים בתורה וסי' פן יבוא והכני. אם יבוא עשו אל המחנה. ויכבס המטהר. והמשלח את השעיר. והשרף אותם יכבס. מכל האכל אשר יאכל. וזאת אשר ללוים: והיתה לכם ב' פסוק מטעין וסימן והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי. תניין והיתה להם לחקת עולם: וכל מלאכה ג' וסימן וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה דכפורים. והיתה להם לחקת עולם: ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: ביום הזה ו'. נמסר בסדר נח: חטאתיכם כלם חסר במ"ד מלא וסימן אל קנא הוא לא ישא. וחטאותיכם הסתירו. מנעו הטוב מכם. בהגלות פשעיכם להראות:

תולדות אהרן ואת חלב. שם ע"א: והמשלח. זס סז ע"א (שם מג): ואת פר. שם נ ע"א זבחים כז: לכפר בקדש. שם: יוציא אל חוץ. יומא סח זבחים קה: את עורותם. יומא סז: והשרף שם סח ע"א זבחים פג: תענו. יומא עד נדרים פ: כי ביום הזה. יומא לה מא פו (שם מ מה): שבת שבתון. שם סח חולין קא: ועניתם. יומא עד: וכפר הכהן. שם ס:

רמבן

מבית לפרכת למה שהניח שם והנה הפרשה לא הזכירה כל מה שיעשה הכהן בתחלה בבגדי זהב כגון תמיד של שחר אבל התחילה בעבודת היום בבגדי לבן וסדרה הפרשה שיעשה בהם קטרת שלפני ולפנים ופר ושעיר הפנימי וענין השעיר המשתלח וכל זה עשוי בסדר אחד ולא נשאר לעשות בבגדים האלו לבד הוצאת הכף והמחתה. ודרך הכתובים בכל מקום להשלים הענין אשר התחיל בו. אעפ"י שיש בו קצת ענין מאוחר למה שיזכיר אחר כן ולכך אמר ובא אהרן אל אהל מועד בבגדים האלה להשלים עבודותיו והוא הוצאת הכף והמחתה שהוא צריך להוציאם משם ופשט אחרי צאתו את בגדיו אשר לבש בבקר בעת בואו אל הקדש והניחם שם במקום אשר יפשיטם ללמד שלא ילבש אותם ביום הכפורים אחר. והנה נשלם כל הנעשה בבגדי לבן בכל היום בסדר אחד וחזר ואמר ורחץ את בשרו במים ולבש את בגדיו הידועים לו שבהם יעבוד כל השנה ללמד שהוא טעון טבילה בין בגדים לבגדים ואמר ויצא ועשה את עולתו כי כל הנעשה קודם לזה בבגדי הלבן הכל מעשה פנים ואילו ואיל העם שיזכיר הם נעשים על המזבח החיצון. והנה הזכירה הפרשה הלבישה הראשונה של בגדי הלבן והצריך בה טבילה והזכירה הפשיטה האחרונה והצריך בה טבילה ולמדנו שהוא טעון טבילה בכל חליפות בגדים. ועל דעת רש"י תהיה הטבילה הזאת של הוצאת כף ומחתה אחרי אילו ואיל העם בין המוספין לתמיד של בין הערבים. וכן דעת כל הגאונים. וכן יראה מן הברייתא השנויה בת"כ כפשוטה. אבל אנו מצאנו בירושלמי אמר רבי יוחנן הכל מודים בהוצאת הכף והמחתה שהיא לאחר תמיד של בין הערבים. וכן כתב הרב ר' משה וכן הסדר השנוי במשנתנו קדש ופשט וירד וטבל הביאו לו בגדי זהב נכנס להקטיר את הקטורת. אלא כך הוא הסדר סדר היום בבגדי לבן ואילו ואיל העם והמוספין ואמורי החטאת ותמיד של בין הערבים בבגדי זהב בטבילה שלישית והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן בטבילה רביעית קטרת חביתים ונסכים ונרות בבגדי זהב בטבילה חמישית. והטעם בזה לפי שאינה עבודה ואחרו אותה לאחר כל מעשה היום ובלבד שנקיים בה חמש טבילות. ולכך הפסיק בסדר התמיד של בין הערבים ומוציאין כף ומחתה בין התמיד לקטרת:

(כז) **יוציא** אל מחוץ למחנה. יוציא אהרן הנזכר בצווי על דעת ר"א והנכון יוציא המוציא וכן ושרפו השורפים ואמר הכתוב ושרפו בלשון רבים ללמד שאם נתעסקו רבים בשרפה אחד מביא את האור ואחד מסדר עצי המערכה ואחד מבעיר את האש לא יטמאו בגדים אלא המצית האור בפרים עצמם משיציתנו ברובו ולכך חזר ואמר בלשון יחיד והשורף אותם:

(כט) **תענו** את נפשותיכם. כבר ביאר רבי אברהם כי כל ענוי שימצא במקרא דבק עם הנפש הוא הצום לסתום פיהם של הקראים מחוקי שם: ואשר

ספורנו

הרהורי הלב הראוים לנקיי כפים ובר לבב וזה בשלה: (כט) לחקת עולם. אף על פי שיש מקדש לעבודה מכל מקום צריך שתקיימו גם שביתה ועינוי: (ל) כי ביום הזה יכפר. והטעם שתצטרכו עם זה גם לשביתה ועינוי הוא כי אמנם הכהן בעבודתו יכפר בלבד וענין הכפור הוא הקטנת החטא והכנתו לקבל סליחה: לפני ה' תטהרו. אבל השגת הטהרה והסליחה הגמורה תהיה לפני ה' בלבד וזה בוידוי ותשובה שהוא לבדו יודע אמתם. ובשביל כך שבת שבתון היא לכם. על הפך הן ביום צומכם תמצאו חפץ: (לא) חקת עולם. וגם בזמן שאין בית המקדש קיים תשמרו

לפרש על כל מה שיכפר : אשר ימשח אותו . המושח בשמן המשחה אחר שמלא את ידו : ולבש . הוא הלובש אלה בגדי קדש כי אחר לא ילבשם : את מקדש הקדש . הוא מבית לפרכת : ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר . עמם הלוים כי הם לא יקראו הכהנים רק כל כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן : (לד) והיתה זאת לכם . וכבר אמר כן להוסיף אחת בשנה : ויעש . אהרן : (ב) דבר אל אהרן ואל בניו. כי הם השוחטי' לישראל אילו היה כתוב במחנה מותר לשחטו מחוץ למחנה וזו המצוה תלויה גם בבית המקדש רק בכל מקום שהוא קרוב לירושלים והקרוב ידענו מדברי קבלה כי הם

אחריו שיהא כמוהו : ואשר ימלא את ידו. (ת"כ) אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מניין ת"ל ואשר ימלא את ידו וגו' והן כל הכהנים הגדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה : לכהן תחת אביו . (ת"כ) ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם : (לד) ויעש כאשר צוה וגומר . כשהגיע יום הכפורי' עשה כסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשן לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך (ת"כ) : (ג) אשר ישחט שור או כשב . במוקדשין הכתוב מדבר שנאמר להקריב קרבן : במחנה . (זבחים קו) חוץ לעזרה : (ד) דם יחשב . כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו : דם שפך . (ת"כ) לרבות את

יָתֵיהּ וִידַקְרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא תְּחוֹת אֲבוּהִי וְיִלְבַּשׁ יָת לְבוּשֵׁי בוּצָא לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא : לג וִיכַפֵּר עַל מַקְדַּשׁ קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן זִמְנָא וְעַל מַדְבְּחָא יְכַפֵּר וְעַל כַּהֲנַיָּא וְעַל כָּל עַמָּא דִקְהָלָא יְכַפֵּר : לד וּתְהֵי דָא לְכוֹן לִקְיַם עָלַם לְכַפָּרָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל חוֹבֵיהוֹן חֲדָא בְּשַׁתָּא וַעֲבַד כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר : ב מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין פִּתְגָּמָא דְפַקֵּיד יְיָ לְמֵימָר : ג גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל דִּיכּוֹס תּוֹר אוֹ אִימַּר אוֹ עֲזָא בְּמַשְׁרִיתָא אוֹ דִיכּוֹס מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא : ד וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא אַיְתֵיהּ לְקָרָבָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ קֳדָם מַשְׁכְּנָא דַיְיָ דְמָא יִתְחַשֵּׁב לְגַבְרָא הַהוּא דְמָא

וַאֲשֶׁר יִמְשַׁח אֹתוֹ וַאֲשֶׁר יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו וְלָבַשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ : לג וְכִפֶּר אֶת־מִקְדַּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ יְכַפֵּר וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל־כָּל־עַם הַקָּהָל יְכַפֵּר : לד וְהָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל־חַטֹּאתָם אַחַת בַּשָּׁנָה וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה : רביעי פ

יז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר : ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר : ג אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמַּחֲנֶה : ד וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֱבִיאוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַיהוָה לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא

ו'

ס'

ו' פסו' ועל ועל ומלה חדא ביניהון

ו'. ס'

יו"ן מ"ל בתורה ו'

ב' כי יולד ד'

ל' זקף קמץ

ב' מאחר עלות

ס' קמצין

ל'

תולדות אהרן וכפר את מקדש . יומא סא שבועות יג מנחות כז נב חולין קלא (יומא מג): ועל הכהנים . שבועות ג : ועל כל עם הקהל . הוריות ו : והיתה זאת לכם . יומא מב עו קדושין יד זבחים מ קט חולין כד (יומא מד מה) : אחת בשנה . יומא ס : ויעש כאשר צוה . שם ב' : ואל כל בני ישראל . זבחים קטז : זה הדבר . נדרים עח בתרא קכ זבחים קו : איש איש . יומא סב זבחים קז קח : שור או כשב . שם קטו : במחנה . שם קז : או אשר ישחט . שם : מחוץ למחנה . שם עב : ואל פתח . יומא סג קדושין נז ע"ב נח זבחים קו קז קיב קיג קטו תמורה ו יג : קרבן לה'. יומא סג זבחים לד יומא שם זבחים קח קיג :

ימלא ז' וסי' נמסר בסוף סדר צו : כפרה את ו' וסי' וכלה מכפר את הקדש . וכפר את מקדש הקדש . ג' בפסוק . שבעת ימים יכפרו את המזבח . וכפרתם את הבית : ו' פסוק ועל ועל ומלה חדא ביניהון נמסר בסוף מגלת אסתר גבי פסוק קימו וקבלו היהודים : אליהם י"ו מלאים בתורה וסימן במס"ר : מבית ישראל ו' וסימן איש איש מבית ישראל אשר ישחט . אשר יעלה עלה . אשר יאכל כל דם . אשר יקרב את קרבנו . אשר יעלה את גלוליו . וישל אחריו. ויגזר מאחרי דיחזקאל : קרבן ת' קמצים

בעל הטורים

ואמרת אליהם מלא יו"ד לומר לך לפרש הדבר ביו"ד : אשר ישחט מחוץ למחנה . סמך פי' השוחט חוץ לשעיר המשתלח לומר לך אע"ג שהתרתי לך השעיר המשתלח בחוץ . בדחייתו לצוק . ופירשו צוק הם כלפים שיש להם כעין שינים בולטין וזו היא שחיטתו . אעפ"כ השמר בשאר קדשים שלא תשחטן בחוץ :

ספורנו

תשמרו שביתה וענוי : (לב) ואשר ימלא את ידו ולבש . אף המרובה בגדים בלבד יכפר : (לד) והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר. שהיום עצמו יכפר אף על פי שלא יהיה מקדש ועבודה כאמרם תשובה תולה ויום הכפורים מכפר : יז (ג) זה הדבר . כשאמר והזרתם את בני ישראל מטמאתם הזהיר שנפרישם גם כן מטומאת רוח הטומאה והשדים : (ד) דם יחשב . כמו שהיה הענין קודם המבול שלא הותר

רמבן

(לב) **ואשר** ימלא את ידו . שיכול אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בבגדים מנין תלמוד לומר ואשר ימלא את ידו ללבוש את הבגדים והן כל הכהנים הגדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה הצלוחית של שמן המשחה לשון רש"י . ואין הכונה לרב שלא יהא במקדש כהן גדול מרובה בבגדים אלא מיאשיהו ואילך שהרי בגמרא אמרו משוח בשמן המשחה ומרובה בבגדים איזה מהן קודם ואמרינן בגמרא במיתת כולן הוא חוזר או במיתת אחד מהן הוא חוזר שכלן נמצאים בזמן אחד אבל בכל הזמנים אם נתרבה בבגדים כשר לעבודת יום הכפורים שהרי לעולם מתקנין כהן אחר ביום הכפורים ואין מושחין אותו ואם אירע פסול בכהן גדול משמש זה תחתיו שהוא כשר ברבוי הבגדים בלא משיחה . וטעם ויעש כאשר צוה ה' את משה שקיים אהרן כל מה שנצטווה ונזהר כל ימיו שלא יבא אל מבית לפרוכת זולתי ביום הכפורים בקרבנותיו ככל אשר צוה השם את משה :

יז (ב) **אל** אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. בעבור היות הפרשה אזהרה להקריב כל הקרבנות באהל מועד יזהיר הכהנים שהם המקריבים הקרבן שלא יקריבום בחוץ ויזהיר גם ישראל שיביאום לה' שם ולא יקריבו אותם בחוץ על ידי עצמם . והנכון בפרשה מה שהזכירו רבותינו שאסר בשר תאוה לישראל במדבר ולא יאכלו רק שלמים שיעשו על מזבח ה' . ולכך אמר שכל מי שישחוט משלשת מיני הבהמות אשר מהן יביאו כל הקרבנות שהם שור וכשב ועז שיביאום כולם אל פתח אהל מועד ויעשו אותם זבחי שלמים ולהקריב החלב והדם על מזבח ה' ואז יאכל הוא הבשר כמשפט ואמר שאם ישחטם במקום אחר יהיה חייב כרת . והקרוב בלשון הכתוב כי מתחלה חייב כרת ככל שוחט בחוץ אפילו החולין והוא האיסור בבשר התאוה. ונתן הטעם בעבור שיקדישום לה' ויזרוק הכהן הדם על מזבח ה' ויקטיר עליו החלב . ואחרי כן הזהיר שלא יעשה מזבח לה' בחוץ ויקריב עליו השלמים הנזכרים או עולה כענין הנעשה במוקדשין בשעת היתר הבמות רק בפתח אהל מועד יעלה אותם לשם והנה ריקן כל השחיטות בחולין ובמוקדשין להיות כלן בפנים . ולכך אמר במשנה תורה ועברתם את הירדן וישבתם בארץ וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' שמה תביאו עולותיכם וזבחיכם ואמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום וגו' להיות איסור שחוטי חוץ במוקדשין עומד במקומו בשעת בית הבחירה אבל התיר אותו בחולין וזהו שאמר רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר וגו' לומר שלא תתנהג בארץ המניעה הנאמרת כאן שלא ישחוט חולין כלל ושיעשה הכל זבחי שלמים על מזבח ה' ופירש שם הטעם כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' לומר כי היה האיסור מתחלה בהיותם במדבר שיקל עליהם להביא כל זבחיהם אל פתח אהל מועד אבל אחרי שירחיב גבולם יאכלו בשר תאוה וישחטו בשעריהם אך לא המוקדשין וזה טעם מה שהזכיר בכאן אשר ישחט במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה יזכיר גם השוחטים מחוץ למחנה שיהיו חייבים להביא אותם אל פתח אהל מועד כי אף על פי שיתיר בשר תאוה כשירחיב השם גבולם מפני שאינם במקום המקדש לא יתיר כן במדבר אפילו חוץ למחנה לפי שאינם רחוקים מן המזבח כאשר יהיו בארץ שירחיב השם גבולם כי אז יתיר להם בשר תאוה והוא הנאות בכתוב וזהו דעתו של רבי ישמעאל בפרשיות הללו . ומכאן אמר דמעיקרא איתסר להו בשר תאוה והוא הנאות בכתוב על דרך הפשט ומאמרם באגדה רבנן אמרין הרבה דברים אסר אותם הקב"ה וחזר והתירם במקום אחר . תדע לך אסר הקב"ה לשחוט ולאכול לישראל עד שיביאנו פתח אהל מועד מנין שנאמר ואל פתח אהל מועד וגו' מה כתיב שם דם יחשב לאיש ההוא וגו'

את הזורק דמים בחוץ: (ה) אשר הם זובחים. אשר הם רגילים לזבוח: (ז) לשעירם. לשדים כמו (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם: (ח) אשר יעלה עולה. לחייב על המקטיר איברים בחוץ (עיין ברא"ם) כשוחט בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין (ת"כ חולין קט): ונכרת. זרעו נכרת וימיו נכרתין: (י) כל דם. לפי שנאמר בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשים ת"ל כל דם: ונתתי פני. (ת"כ) פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בה:

כי

אם היה המקום רחוק יזבח ויאכל בשר כי כן כתוב ורבים אמרו כי הבשר אסור בגלות ויפרשו בשר ויין לא בא אל פי בשר דג ולא דברו נכונה ואיני רוצה להאריך להשיב עליהם: למען אשר יביאו. זה הטעם על המצוה הזאת ופירוש על פני השדה ולא יזבחו עוד את זבחיהם: (ז) לשעירם. הם השדים ונקראו כן בעבור שיסתער הגוף הרואה אותם והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושין במצרים: אשר הם זונים. כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו שיחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא. ובזו הפרשה לא הזכיר הגר כי המצוה על ישראל בזבחים ובעולות והזכיר הגר שלא יעזבו ישראל שיזבח הגר לע"ג בארץ ישראל וכן משפט כל דם שהוא אסור בעבור שהוא הנפש כי הבשר בדם

דָּ֣ם שָׁפָ֔ךְ וְנִכְרַ֛ת הָאִ֥ישׁ הַה֖וּא ב׳ קמץ וקף ס׳
מִקֶּ֥רֶב עַמּֽוֹ׃ ה לְמַ֡עַן אֲשֶׁר֩ ג׳
יָבִ֨יאוּ בְּנֵ֜י יִשְׂרָאֵ֗ל אֶת־זִבְחֵיהֶם֮ ט׳
אֲשֶׁ֣ר הֵ֣ם זֹבְחִים֮ עַל־פְּנֵ֣י הַשָּׂדֶה֒
וֶהֱבִיאֻ֤ם לַֽיהוָה֙ אֶל־פֶּ֛תַח אֹ֥הֶל ג׳ ב׳ מ״ל וחד חסר
מוֹעֵ֖ד אֶל־הַכֹּהֵ֑ן וְזָבְח֗וּ זִבְחֵ֧י
שְׁלָמִ֛ים לַֽיהוָ֖ה אוֹתָֽם׃ ו וְזָרַ֨ק ס״ל מ״ל
הַכֹּהֵ֤ן אֶת־הַדָּם֙ עַל־מִזְבַּ֣ח יְהוָ֔ה
פֶּ֖תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וְהִקְטִ֣יר
הַחֵ֔לֶב לְרֵ֥יחַ נִיחֹ֖חַ לַֽיהוָֽה׃ י״ו
ז וְלֹא־יִזְבְּח֥וּ עוֹד֙ אֶת־זִבְחֵיהֶ֔ם ח׳ ר״פ בסיפ׳
לַשְּׂעִירִ֕ם אֲשֶׁ֛ר הֵ֥ם זֹנִ֖ים אַחֲרֵיהֶ֑ם ל׳ וחסר יו״ד תנינא
חֻקַּ֥ת עוֹלָ֛ם תִּֽהְיֶה־זֹּ֥את לָהֶ֖ם
לְדֹרֹתָֽם׃ חמישי שלישי ח וַאֲלֵיהֶ֣ם ב׳ חד חסר וחד מ״ל
תֹּאמַ֔ר אִ֥ישׁ אִישׁ֙ מִבֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֔ל ג׳ בטעם בענין
וּמִן־הַגֵּ֖ר אֲשֶׁר־יָג֣וּר בְּתוֹכָ֑ם
אֲשֶׁר־יַעֲלֶ֥ה עֹלָ֖ה אוֹ־זָֽבַח׃
ט וְאֶל־פֶּ֜תַח אֹ֤הֶל מוֹעֵד֙ לֹ֣א
יְבִיאֶ֔נּוּ לַעֲשׂ֥וֹת אֹת֖וֹ לַֽיהוָ֑ה
וְנִכְרַ֛ת הָאִ֥ישׁ הַה֖וּא מֵעַמָּֽיו׃
י וְאִ֨ישׁ אִ֜ישׁ מִבֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֗ל וּמִן־ ב׳ בטעם דין ואשר יגור
הַגֵּר֙ הַגָּ֣ר בְּתוֹכָ֔ם אֲשֶׁ֥ר יֹאכַ֖ל
כָּל־דָּ֑ם וְנָתַתִּ֣י פָנַ֗י בַּנֶּ֙פֶשׁ֙ הָאֹכֶ֣לֶת ד׳ חסר אם

אֲשַׁד וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא
מֵעַמֵּיהּ: ה בְּדִיל דְּיַיְתוּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּבְחֵיהוֹן
דְּאִינוּן דָּבְחִין עַל אַפֵּי
חַקְלָא וְיַיְתִינוּן קֳדָם יְיָ
לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת
כַּהֲנָא וְיִכְסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין
קֳדָם יְיָ יָתְהוֹן: ו וְיִזְרוֹק
כַּהֲנָא יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא
דַּיְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיַסֵּיק תַּרְבָּא לְאִתְקַבָּלָא
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ז וְלָא יְדַבְּחוּן
עוֹד יָת דִּבְחֵיהוֹן לַשֵּׁדִין
דְּאִנּוּן טָעַן בַּתְרֵיהוֹן קְיָם
עָלַם תְּהֵי דָא לְהוֹן לְדָרֵיהוֹן:
ח וּלְהוֹן תֵּימַר גְּבַר גְּבַר
מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דְּיַסֵּק
עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא:
ט וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא
יַיְתֵינֵיהּ לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ קֳדָם
יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא
מֵעַמֵּיהּ: י וּגְבַר גְּבַר
מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דְּיֵיכוּל כָּל
דְּמָא וְאֶתֵּן רוּגְזִי בֶּאֱנָשָׁא

נמסר בויקרא: שפך ב׳ זקפין קמץ וסימן דם יחשב. וגם דם הנקי אשר: ונכרת ה׳ וסי׳ איש אשר ירקח. איש אשר יעשה כמהו. ואל פתח אהל מועד לא הביאו. וחברו ואל פתח אהל מועד לא יביאנו. ונכרת המשא: מקרב עמו ג׳ וסי׳ דם יחשב לאיש ההוא. ואני אתן את פני באיש ההוא. והנפש אשר תפנה אל האבת ואל: יביאו ט׳ נמסר בסדר שמיני: והביאם ג׳ ב׳ מלא וא׳ חסר וסי׳ למען אשר יביאו בני ישראל. ולקחום עמים והביאום. ובזוזם ולקחום קדמא חסר: לריח י"ו נמסר בויקרא: ונתתי פני ד׳ וסימן ונתתי פני בנפש האכלת. ונגפתם לפני אויביכם. ונתתי פני באיש ההוא והשימותיהו לאות ולמשלי׳. חד נתתי פני ארצה ונאלמתי:

בעל הטורים

והביאום שלשה במסורה. אשר הם זובחים ע"פ השדה והביאום. והביאום בבלה בנבואת ירמיה על הגולה. ולקחום עמים רבים והביאום. בשביל שהיו מביאים זבחים לשעירים שהיו עובדים ע"ג גגו. ומיד כשיעשו תשובה יחזרו כדכתיב והביאום אל מקומם:

תולדות אהרן זרק הכהן. זבחים קח קיח (פסחים נד): והקטיר החלב. פסחים עט זבחים קיט מנחות כז: ולא יזבחו עוד. סנהדרין סא ע"ג נא זבחים קו: חקת עולם. שם: לדרתם. ב"ב קכ: ואליהם תאמר. זבחים קו קיט: איש איש. שם קח: אשר יעלה עלה. שם קט קטו: או זבח. שם קו: ואל פתח. שם קו קז קט: לעשות אותו. שם קז קח קט: לב׳. שם קח תמורה ו: כל דם. חולין עד: כל נפש מכם. פסחים כב יבמות קיד חולין קכ: כי נפש. יומא נט זבחים כו מו חולין קיז מעילה יא:

רמבן

וגו׳. וכאן חזר והתירו להם שנאמר בכל אות נפשך תאכל בשר מנין ממה שקראו בענין כי ירחיב ה׳ אלהיך. ומה שכתב רש"י במוקדשין הכתוב מדבר וכו׳ הוא מדרשו של האומר בשר תאוה לא איתסר כלל. ועל דעתו נשנית הברייתא שבתורת כהנים אבל דרך ישוב המקראות על אופניהם ודרך חכמים בהגדות וברוב המקומות כמו שפירשנו:

(ד) **וטעם** דם יחשב. ממעשה בראשית יאמר הנה בכל בעלי חיים זולתי אדם עשיתי דמם כמים ולהותם כגללים כמו שאמר כירק עשב נתתי לכם את כל. אבל אם ישחט מחוץ למחנה יחשב כשופך דמים:

(ז) **לשעירם**. לשדים. וכן הוא אומר ושעירים ירקדו שם לשון רש"י בת"כ. ואמר ר"א שנקראו השדים כן בעבור שיסתער הגוף הרואה אותם. והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים. ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושים במצרים. אשר הם זונים כי כל מבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו שיחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא וכבר רמז ר"א במלת עוד האמת כאשר כתבתי למעלה וכן שם השעירים יתברר לך משם ויקראו שדים בעבור שמשכנם במקום שדוד כגון המדבר ועיקר מציאותם בקצוות כגון פאת צפון החרב מפני הקור. ודע כי כאשר הבריאה מתחלה במעשה בראשית בגוף האדם וכל בעלי הנפש והצמחים והמתכות מארבע יסודות ונתחברו ארבעתם בכח אלהי להיות מהן גוף גם מורגש לכל חמש ההרגשות לעביו ולגסותו כן היתה יצירה משתי יסודות מן האש והאויר והיה מהם גוף איננו

מורגש

ספורנו

הותר להם להרוג בעלי חיים לאכלה: (ז) חקת עולם תהיה זאת. שלא יזבח לשעירים אף על פי שלא היו מקבלים אותם לאלוה בשום פנים אבל היו חפצים בחברתם להיות השדים להם מגידים ומסייעים בעסקיהם או שליחותם אל ארץ רחוקה כמו שהזכירו (חולין פ׳ כל הבשר) על יוסף שידא ועל שידא דהוה שכיח בי רב אשי אמנם בדבר השדים אשר לא נכרה בריאתם ראוי להתבונן שהם ז"ל קראום מזיקים והזכירו שהם אוכלים ושותים ופרים ורבים ומתים ועם כל זה רואים ואינם נראים וכל אלו לא יאותו בהם זולתי בהיותם מורכבים מעצמים דקים נעדרי המראה ובהיותם אוכלים ושותים יהיה בהכרח מזונם עצם מורכב דק מאד שישתנה לעצם הנזון ואין במרכבים אצלנו יותר דק מאותו אד הדם אשר ממנו יתהוה רוח נושא לכח החיוני וזה הכח הנשוא בו הוא נפש החי באשר הוא חי ובהיות שזה הכח לא יהיה בלתי זה הנושא יקרא זה הנושא לפעמים נפש כאמרו כי הדם הוא הנפש ובהיותו מזון לשדים הנה המקריב להם דם אשר בו זה הטעם שאין כח בידם לקחתו כאמרם (שם) כל מידי דצייר וחתים ומשחא ומני לית להו רשות למישקל יקנה אהבתו והאוכלו יקנה מזג נוטה לטבעם ויאהבו חברתו וכאשר היו רבים חפצים בחברת השדים ואהבתם כדי שיסייעום בהשגת הערב הבלתי מועיל אשר תאותו נקנית באכילת עץ הדעת היו מגישים דם למנחה לשדים ואוכלים אותו להתחבר עמם וקצתם היו אוכלים אצל ביב מקוה דמים בחשבם שהשעירים ירקדו שם כדי למשוך אהבתם והתחברות עמהם. וכאשר קדשנו האל ית׳ והרחיק את עמו כפי האפשר מרדוף אחר ערב בלתי מועיל הרחיק מהם את השדים וחברתם בהיותם מזיקים באמת כמו שקראום רז"ל ואסר את הדם וענש עליו כרת כמו שענש מיתה על אכילת מן

הדעת

אבן עזרא

בדם הוא והאמת כי הנפש שבה יחיה האדם הוא בדם הלב: (יא) בנפש יכפר. בנפש שיש בו יכפר והטעם נפש תחת נפש וי"א כמו על נפשותיכם ואין לו טעם אחר שאמר לכפר על נפשותיכם: (יג) אשר יצוד ציד חיה. כאיל וצבי: או עוף אשר יאכל. גם מזה הכתוב נלמד שלא נעזוב הגר שיאכל בארצנו חזיר או סוס או עוף דורס שהוא טמא ויתכן בעבור שצוה שלא יאכל דם ולא יראה דם נשפך חוץ מהמזבח השם צוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח שלא יחשוב הרואה בראותו והוא דם איל וצבי או עוף כי זבח נזבח לע"ג ובפרשת ראה אנכי אפרש סוד זה הפסוק

דְיֵיכוּל יַת דְמָא וְאֵישֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגוֹ עַמֵיהּ: יא אֲרֵי נְפַשׁ בִּשְׂרָא בִּדְמָא הִיא וַאֲנָא יְהַבְתֵּיהּ לְכוֹן עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן אֲרֵי דְמָא הוּא עַל נַפְשָׁא מְכַפַּר: יב עַל כֵּן אֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל אֱנַשׁ מִנְכוֹן לָא יֵיכוּל דָם וְגִיוֹרַיָא דְיִתְגַיְרוּן בֵּינֵיכוֹן לָא יֵיכוּל דָם: יג וּגְבַר גְבַר מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִיוֹרַיָא דְיִתְגַיְרוּן בֵּינֵיכוֹן דִיצוּד צֵידָא חַיְתָא אוֹ עוֹפָא דְמִתְאֲכֵיל וְיֵישׁוֹד יַת דְמֵיהּ וִיכַסֵינֵיהּ

אֶת־הַדָּם וְהִכְרַתִּי אֹתָהּ מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ יא כִּי נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר בַּדָּם הִוא וַאֲנִי נְתַתִּיו לָכֶם עַל־הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי־הַדָּם הוּא בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר׃ יב עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא־תֹאכַל דָּם וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם לֹא־יֹאכַל דָּם׃ יג וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יָצוּד צֵיד חַיָּה אוֹ־עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשָׁפַךְ אֶת־דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר׃

ג׳

קדמא׳ ואזלא׳ היא וב׳ מלא׳ הוא וסי׳ נקבה תסובב גבר

אמירה לבני ישראל ה׳

ב׳ בטע׳ בענין ל׳ בענין

ל׳

ל׳. כ״ג

רשי

(יא) כי נפש הבשר. של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו על המזבח לכפר על נפש האדם תבוא נפש ותכפר על הנפש: (יב) כל נפש מכם. להזהיר גדולים על הקטנים: (יג) אשר יצוד. (ת"כ חולין פד) אין לי אלא ציד אווזין ותרנגולין מניין תלמוד לומר ציד מכל מקום אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת: אשר יאכל. פרט

מקרב עמה ג׳ וסימן ונתתי פני בנפש האכלת את הדם. ונתתי את פני בנפש ההוא. את ח׳ הוא מגדף. ב׳ פסוקים בהדין עניין מטעין בהון וסימן כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. ואמר לבני ישראל כי נפש הבשר בדם הוא: ע"כ אמרתי לבני ישראל. אמירה לבני ישראל ה׳ בתורה וסי׳ נמסר

תולדות אהרן כי הדם. פסחים כה יומא ס זבחים ו מח מנחות לג חולין קיז כריתות כב מעילה יא (יומא מו): אשר יצוד. חולין פד: חיה או עוף. שם פד פו: אשר יאכל. שם פה: ושפך את דמו. שם כז פו פז: וכסהו בעפר. שבת כב ביצה ז ב"ק נא חולין ל פג פד פו פח:

ספורנו

הדעת ונתן טעם לזה באמרו כי נפש הבשר בדם היא כי אמנם הכח אשר הוא הנפש החיוני הוא נשוא בחלק האדיי והדק שבדם ואותו החלק האדיי הנושא הנקרא גם כן נפש הוא בעצם כל הדם והוסיף ואמר: (יא) ואני נתתיו לכם על המזבח. ואני לא בחרתי בו לכפר מפני היותו אהוב אצלי אבל בהיותו נפש בצד מה ויכפר על הנפש כענין הקטר שאר אברי הנקרב לכפ׳ על אברי המקריב: אשר יצוד ציד.

בהיום

בעל הטורים ושפך את דמו וכסהו בעפר. דם חיה ועוף טעון כסוי שאין מקריבין ממנו על המזבח שלא תהא מדה"ד מקטרגת איך דם יאכל דם לכך צוה לכסותו:

רמבן

תורגש ולא מושג לאחת מן ההרגשות כאשר נפש הבהמה איננה מושגת להרגשות לדקותה. והגוף הזה הוא רוחני יטוס לדקותו וקלותו באש ובאויר וכאשר ההרכבה בכל דבר סבת ההויה וההפסד במורכבים מארבע יסודות כך היא במורכבים האלו משני היסודות כי בהתחברותם יהיה בעל הגוף חי ובהתפרדם יהיה כמת ולכך אמרו רבותינו ששה דברים נאמרו בשדים. שלשה כמלאכי השרת. ושלשה כבני אדם. שלשה כמלאכי השרת. יש להם כנפים כמלאכי השרת וטסים כמלאכי השרת ויודעין מה שעתיד לבא כמלאכי השרת. יודעין ס ז. אלא אימא שומעין מה שעתיד להיות. שלשה כבני אדם. אוכלין ושותין כבני אדם. פרין ורבין כבני אדם. ומתים כבני אדם. וסיבת המיתה פירוד החבור היא הסיבה בכל המורכבים וסיבת הטיסה בקלות יסודותם כאשר נראה גם בעוף כי מפני שגברו עליו האש והאויר והיסודות האחרים בו מעטים הוא טס ופורח. וכ"ש אלו שאין בהם מן היסודות הכבדים כלום שטיסתן גדולה יעופו ולא ייגעו וענין האכילה ללחוך מן המים והאש הריחות והליחות כענין האש שתלחוך המים אשר בתעלה והוא ענין ההקטרות שיעשו בעלי נגרומנסיאה לשדים סבתה היובש אשר תיבש האש אשר באויר בגופן וצריך להחזירה כאשר היא האכילה באדם לצורך מה שנתך ממנו. וענין מה שאמרו שומעין מה שעתיד להיות כי מטיסתן באויר השמים יקבלו העתידות משרי המזלות השוכנים באויר והם נגידי התלי ומשם יגידו שם בעלי הכנפים בעתידות כאשר הוא מנוסה בנחשים וכאשר אפרש במקומו בע"ה ואלו אינם יודעים במה שעתיד להיות לימים רבים ולעתים רחוקות רק יודיעו בעתיד להיות בקרוב כי ידעו בנסיונותם שיקבלו מן השדים בנגזר לבא ולכך תרגם אונקלוס יזבחו לשדים לא אלוה. דבחו לשדין דלית בהון צרוך. יאמר שאין בהם שום צורך כי לא ימנעו הנזק העתיד ולא יעשו שום תועלת וגם לא יודיעו ברחוק שישתמר ממנו האדם בדעתו והוא לשון הכתוב גם כן לא אלוה כאילו אמר לא כח וממשלה (כי אלהים לשון אילות וכח) אליהם. ויאמר שאין בשדים אילות ושום כח ולכך אין צורך להם כי לא ידעו הרע גם היטב אין אותם:

(יא) **כי** נפש הבשר בדם היא ואני נתתיו לכם על המזבח. המשמע מן הכתוב הזה שיאמר שיאסר לנו הדם מפני שנתנו לנו להיות על המזבח לכפר על נפשותינו והוא חלק השם כטעם החלב. ואם נקשה למה אסר דם החיה והעוף אשר לא יקרב. נדחה את השואל לאמר לו שרצה להרחיקו מכל דם שלא נשגה בו אע"פ שלא עשה כן בחלב כי ניכר הוא. והרב כתב במורה הנבוכים כי היו הכשדים מואסים הדם ויחשבוהו להם לטומאה אבל יאכלו ממנו הרוצים להתחבר לשדים ולהנבא מהם העתידות והתורה תכוין להם לעולם להרוס בעניני סכלותם בהפוך מחשבותיהם ולכך אסרה הדם באכילה ונהרה בו להטהר בהזאות ולזרקו על המזבח לכפרה ולכך אמר ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם כמו שאמר בנותן מזרעו למולך שהוא מביא למין ממיני ע"ג כי לא נאמר כן במצוה אחרת. ואלו דברים מיושבים אבל הכתובים לא יורו כן שהם יאמרו תמיד בטעם האסור כי נפש כל בשר דמו בנפשו כי נפש הבשר בדם הוא והחזיר במשנה תורה רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר והראוי שנפרש בטעם איסורו כי השם ברא כל הנבראים התחתונים לצורך האדם כי הוא לבדו בהם מכיר את בוראו ואף על פי כן לא התיר להם באכילה מתחלה רק הצומח לא בעלי הנפש כאשר בא בפרשת בראשית שנאמר הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו'. וכאשר היה המבול שנצולו בזכותו של נח והקריב מהם קרבן והיה לרצון לו התיר להם השחיטה כמו שאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כי קיומם בעבור האדם. והנה התיר גופם אשר הוא חי בעבור האדם שיהיה להנאתו ולצרכו של אדם. ושתהיה הנפש שבהם לכפרה לאדם בקרבים לפניו יתברך לא שיאכלוהו כי אין לבעל נפש שיאכל נפש כי הנפשות כולן לאל הנה כנפש האדם וכנפש הבהמה לו הנה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ועל הדרך שיראוהו חוקרי היונים מן השכל הפועל התנוצץ זיו וזוהר לא מאד ובהיר וממנו יצא נצוץ נפש הבהמה והנה היא נפש גמורה בצד מן הפנים. ולכן יש בה דעת לברוח מן הנזק וללכת אחרי הנאות לה והיכר ברגילים ואהבה להם כאהבת הכלבים לבעליהן. והיכר מופלא באנשי דעת בעליהם וכן ליונים דעת והיכר. מן הידוע עוד כי הנאכל ישוב בגוף האוכל והיו לבשר אחד ואם יאכל אדם נפש כל בשר והוא יתחבר והיו לאחדים בלב תהיה עובי וגסות בנפש האדם ותשוב קרוב לטבע הנפש הבהמית אשר בנאכל כי הדם לא יצטרך עכול כשאר כל הנאכלים שישתנו בעכולם ויתלה בו נפש האדם בדם בהמה והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. ולכך אמר כי נפש הבשר בדם היא כי לכל בשר באדם ובבהמה נפש בדם ואין ראוי לערב הנפש הנכרתת בנפש הקיימת אבל תהיה לה כפרה על המזבח לרצון לפני ה'. וזה טעם על כן אמרתי לבני ישראל בעבור שהדם הוא הנפש ואין ראוי שתאכל הנפש את הנפש. ואני חמלתי על נפש האדם ונתתיו לכם על המזבח שתהיה נפש הבהמה מכפרת על נפשו. ושנו בספרי רק חזק לבלתי אכול הדם רבי יהודה אומר מגיד שהיו שטופים בדם וכו'. כי הדם הוא הנפש להגיד מה גרם. ולא תאכל הנפש עם הבשר. זה אבר מן החי זה רמז וראיה למה שפירשנו. ולכך צוה עוד לכסות כל דם בחיה ובעוף כי לא יתקרב דמם על המזבח. כי גם בעופות לא יקרב מהם רק שני מינין בלבד וגם הם אינם נשחטים אבל בהמות רוב המצויים נשחטים לשם הנכבד ודמם לכפר ואין ראוי לכסותו ולא חשש לכסות דם החולין בבהמה כי אין חולין במדבר וגם אחרי כן על הרוב יזבחו:

דמו

רשי

פרט לטמאים: (יד) דמו בנפשו הוא. דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו: כי נפש כל בשר דמו הוא. הנפש הוא הדם. דם ובשר לשון זכר. נפש לשון נקבה: (טו) אשר תאכל נבלה וטרפה. בנבלת עוף טהור דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליעה ולמדך כאן שמטמא באכילתה וטרפה האמורה כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית הבליעה ת״ל טרפה מי שיש במינו טרפה יצא עוף טמא שאין במינו טרפה: ונשא עונו. אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות: (טז) ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות: (ב) אני ה׳ אלהיכם. אני הוא שאמרתי בסיני (שמות כ) אנכי ה׳ אלהיך וקבלת׳ עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי ר׳ אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה׳ אלהיכם דעו מי גוזר עליכם. דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר: (ג) כמעשה ארץ מצרים. (ת״כ) מגיד שמעשיהם של מצרי׳ ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל: אשר אני מביא אתכם שמה. מגיד שאותן עממין שכבשו ישראל מקולקלים מכלם (ת״כ):

ובחקותיהם

יד כִּי־נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ
בְנַפְשׁוֹ הוּא וָאֹמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ כִּי
נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־
אֹכְלָיו יִכָּרֵת׃ טו וְכָל־נֶפֶשׁ
אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבֵלָה וּטְרֵפָה
בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃
טז וְאִם לֹא יְכַבֵּס וּבְשָׂרוֹ לֹא יִרְחָץ
וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ׃ פ
יח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ג כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־מִצְרַיִם אֲשֶׁר
יְשַׁבְתֶּם־בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה
אֶרֶץ־כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא
אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ

ס׳
ל׳. סימן
ג׳
פ׳. ס׳
ל׳
ל׳ בטעם פשטא בספ׳ וכל וידבר דכוו׳ כמ״א דבר דלוית בשני גרישין
כ׳ נפעלים

בַּעֲפָרָא׃ יד אֲרֵי נְפַשׁ כָּל
בִּשְׂרָא דְמֵיהּ בְּנַפְשֵׁיהּ הוּא
וַאֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם
כָּל בִּשְׂרָא לָא תֵיכְלוּן אֲרֵי
נְפַשׁ כָּל בִּשְׂרָא דְמֵיהּ הִיא
כָּל דְיֵכְלִנֵּיהּ יִשְׁתֵּיצֵי׃
טו וְכָל אֱנָשׁ דְּיֵיכוּל נְבֵלָה
וּתְבִירָא בְּיַצִּיבַיָּא וּבְגִיּוֹרַיָּא
וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי
בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד
רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי׃ טז וְאִם לָא
יְצַבַּע וּבִשְׂרֵיהּ לָא יַסְחֵי
וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃ א וּמַלִּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר
לְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
ג כְּעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא
דְמִצְרַיִם דִּתֵיבְתּוּן בַּהּ לָא
תַעְבְּדוּן וּכְעוֹבָדֵי עַמָּא
דְאַרְעָא דִכְנַעַן דַּאֲנָא מָעֵיל
יָתְכוֹן לְתַמָּן לָא תַעְבְּדוּן
וּבְנִמּוֹסֵיהוֹן לָא תְהָכוּן׃

אבן עזרא

הפסוק: (יד) דמו בנפשו. הוא דבק עם הנפש כי ידוע שהגידים היוצאים מפאת שמאל הלב מחולקים בחצי לדם ולרוח כדמות שמן זית עם האור: ואומר לבני ישראל. טעמו וכבר אמרתי והיא הפרשה הנזכרת ובעבור שהזכיר חיה שאיננה קרבה וכן עוף הזכיר כל נפש אשר תאכל נבלה שאיננה קרבה גם היא גם הזכירה בעבור הגיד אם בזדון הוא עובר בלאו וילקה ואם בשגגה יביא חטאת ואם טען טוען והלא הכתוב אמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה התשובה כי זה גר תושב וכן כתוב והגר הגר בתוככם לא נעזבנו שיאכל נבלה רק הנכרי שיבא בשערש נתן אותה לו ויאכל אותה לחוץ: (טז) ונשא עונו. תמיד והוא ישא עונו בעונש שיביא השם עליו ובעבור שהזכיר דברי השעירים שהיו עושים במצרים נסמכה זו הפרשה והעריות על מעשה ארץ כנען כי כן מפורש בסוף. וטעם אני ה׳ אלהיכם. על זה התנאי אהיה אלהיכם:

ובחקותיהם

בסרר שמות: וכל נפש ג׳ וסימן זאת תורת הבהמה והעוף. וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה. וכל נפש דאבא מלאתי: ירחץ ה׳ ד׳ פתח וא׳ קמץ וסימן נמסר בויקרא: אני ה׳ כ״ף סופי פסוקים בסיפרא וסימן ושמרתם את חקתי. אל כל שאר. ומזרעך. ולא תשבעו. לא תקלל חרש. לא תלך רכיל. לא תקם. וכתכת קעקע. את שבתתי תשמרו. מפני שיבה. ושמרתם את כל חקתי בתרא. וינזרו מקדשי. אמר אליהם לדרתיכם. נבלה וטרפה. ומן המקדש לא יצא. ביום ההוא יאכל. ושמרתם מצותי. המוציא אתכם. את שבתותי תשמרו. וזכרתי להם ברית ראשונים.

תולדות אהרן כי נפש. שם פו: ואומר לבני ישראל. שם פו: והנפש אשר תאכל. זבחים סט ע: (כל אוכליו יכרת. יומא מג):

מן ריש תורת כהנים עד לא תגנבו ס״פ אני ה׳ אלהיכם במ״ג אני ה׳ וסימן ושמרתם את חקתי. איש איש אל כל שאר בשרו. מזרעך לא תתן. ומן לא תגנבו עד וקראתם בעצם היום הזה אני ה׳ כמ״ד אני ה׳ אלהיכם וסימן בשנה החמישית תאכלו. אל תפנו אל האלילם. כאזרח מכם. והתקדשתם והייתם קדושים. ומן קראתם עד סופא דספרא דכו׳ במ״ב אני ה׳ וסימן את שבתתי תשמרו ומקדשי. וזכרתי להם ברית ראשונים:

בעל הטורים סמך לפרשת דם ובחקתיהם לא תלכו רמז שאין שוחטין בתוך הגומא שלא יחקה את המינין, בחולין:

רמבן

(יד) **דמו** בנפשו הוא. דמו הוא לו במקום נפש כי הנפש תלויה בו לשון רש״י ואיננו נכון. אבל אפשר לפרש שיהיה בנפשו כמו בגופו. יאמר כי נפש כל בשר דמו בגופו הוא וכן ברזל באה נפשו שבעים נפש על נפש מת לא יבא הגוף כי גוף בעל נפש יקרא נפש. ועל דעתי הזכיר הכתוב בדם שלשה דברים והם טעם אחד. אמר תחלה כי נפש הבשר בדם היא. אחר כך הפך ואמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא לומר כי הדם בנפש והנפש היא בדם שניהם מעורבין יחד יהיה זה כענין יין המזוג במים שהמים ביין והיין במים כל אחד בחבירו. ואח״כ פירש כי הדם הוא הנפש עצמו לומר שהיו לבשר אחד לא יתפרדו. לא ימצא דם בלא נפש ולא נפש בלא דם. כי ידוע ברוח אשר תחלתו מן הלב שהוא היולי לרוחות כולן. וממנו יבא הזן שעושה מדם והדם הוא המולידו והמקיימו כענין הגולם והצורה בכל בעלי הגוף שלא ימצא האחד בלתי האחר ורבותינו דרשו שלשה כריתות בדם אחת לדם הנפש. ואחת לדם שחיטה. ואחת לדם כסוי. וזה טעמם לכריתות. אבל הטעם בשנוי הלשון בנפש ובדם כאשר פירשתי: יח (ב) **אמר** בעריות דבר אל בני ישראל בלבד. בעבור היות אזהרת העריות שוה בכל ישראל לא יתיחדו בה הכהנים ולכן כללם כאחד. ואמר בתחלה אני ה׳ אלהיכם כטעם בעשרת הדברות. וטעם דבר אל בני ישראל ואמרת. אליהם אני ה׳ אלהיכם כאלו הוא ואמרת אליהם בשמי אני ה׳ אלהיכם וכן קדושים תהיו כי קדוש אני ה׳ אלהיכם. ואפשר כי הטעם כי בצאת משה מלפני השם בלא מצוה ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה איננו צריך לומר להם כה אמר ה׳ כי ידוע להם כי רוחו ידבר בו ומלתו על לשונו לא ידבר מעצמו וכן במקומות רבים במשנה תורה כך ידבר עמו כמו והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום ונתתי מטר ארצכם ונתתי עשב בשדך ואין משה הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות ומצמיח עשב בשדה אלא ה׳ יתברך וכן ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת ואולך אתכם במדבר לחם לא אכלתם ומים לא שתיתם למען תדעו

כי

ספורנו

בהיות מקום הגיד על הרוב שומם ומוכן להמצא שם שדים כאמרו ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם אסור להניח שם דם מגולה וצוה לכסותו בעפר להסיר הכנת המצאת השדים שם, ואמר: (יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. כי נפש בעל חי הוא דמו. רוצה לומר האד הדמיי: בנפשו. עם הכח החיוני הנשוא בו וזה כי אמנם הדם האדיי והדק שבו הוא נושא לכח החיוני ובהיותו הדק שבגרמים הנפסדים הוא מזון לשדים בלי ספק ולמבקשים חברתם: ואומר לבני ישראל. ובלעדי זאת אע״פ שהתרתי לבני נח אסרתיו לישראל למעלה בפרשת לו מפני שהיה נפש החי בחייו ומשיב הנזון ממנו אל טבעו הבהמי: (טו) וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה. אחר שכתב ענין איסור הדם המוסף חברת השדים דבר על אוכל נבלה וטרפה המוכן שתשרה עליו רוח טומאה כאמרם (סנהדרין פ״ד מיתות) ודורש אל המתים זה הלן בבית הקברות בשביל שתשרה עליו רוח טומאה: (טז) ונשא עונו. כפי שישא בטומאתו אם שיאכל קדש או יגע בלבד או יטמא טהרות של חולין: יח (ו) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו. הנה התולדות ההוה מאשר בשר בהיות אז הפועל והמתפעל קרובים במזג ראוי שתהיה יותר הגונה וממוזגת כמו שקרה בתולדת משה ואהרן ומרים מעמרם ויוכבד דודתו וכמו שאמרו על נושאי בת אחותו וזה יצדק כאשר יהיה הפועל והמתפעל מכוונים להפיק רצון קונם בלבד. אפס כי זה יקרה על המעט כי אמנם מה שיקרה בכל המין האנושי הוא ברובו כזה הוא שיהיו מכוונים להתענג בלבד כאמרו הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי ובהיות שאר הבשר מוכן מאוד וההרהור והתענוג בו רב מאד הנה כאשר יהיו מותרים שניהם מתחברים בלתי אסור ירבה ההרהור והחבור ביניהם לתענוג בלבד ובכן יזנו ולא יפרו ומלאה הארץ זמה ולכן אמר לגלות ערוה כי אמנם תענוג הגלוי בלבד הוא המכוון ברוב ובכן

אסרה

(ג) ובחקותיהם לא תלכו. שלא ירגיל אדם ללכת בדרך הזה עד שיהיה לו חק: וכמעשה ארץ מצרים. על המשפטים והראיה את משפטי תעשו הם הכתובים על ספר הברית המפורש בפרשת אלה המשפטים: (ד) אני ה' אלהיכם. אז אהיה אלהיכם. וטעם ושמרתם את חקותי ואת משפטי. לבאר שהם חיים לעושיהם בשני עולמות כי המבין סודם חי העולם יחייהו ולא ימות לעולם על כן כתוב אני ה' אלהיכם כאשר פירשתיו: (ו) איש איש. כל איש ואיש ובעבור שלא הזכיר מבית ישראל לא נעזוב הגר שיעשה אחת מהתועבות הנזכרות בארצו שלא יטמא את הארץ: אל כל שאר בשרו. שם כלל לכל העריות ואחר כן פרט. ורב אהרן הכהן אמר שפירושו להוציא שכבת זרע לבטלה: לא תקרבו. כינוי לשכיבה וכן ואקרב אל הנביאה וקרוב ממלת אל תגשו אל אשה: ערות. דבר מגונה נחשף צריך להתכסות: וטעם אני ה'. שהשם אוהב הנבדל לעבדו ולשמוע דברו והר סיני לעד גם הראשון והוא סוד האדם ובעבור שיצר לב האדם כבהמות לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל עת ובפרשת כי תצא מחנה אגלה לך סוד סתום וחתום והנה כל המתגאל ירחק משם השם המקובל על כן הזכיר אני ה': (ז) ערות אביך. והחל מהאב שהוא קודם הבן ואמר שאסור הוא כל מי שהיא ערות אב ואם והנה היא האם בראש ואחר כן ערות אשת אב ואיננה אם ואחר כך האחות שהיא בת אביו או בת

ד יָת דִּינַי תַּעַבְדוּן וְיָת קְיָמַי תִּטְּרוּן לִמְהַךְ בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ה וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי דְּיַעֲבֵיד יָתְהוֹן אֱנָשָׁא וְיֵחֵי בְהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא אֲנָא יְיָ: ו גְּבַר גְּבַר לְכָל קָרִיב בִּשְׂרֵיהּ לָא תִקְרְבוּן לְגַלָּאָה עֶרְיָא אֲנָא יְיָ: ז עֶרְיַת אֲבוּךְ וְעֶרְיַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: ח עֶרְיַת אִתַּת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַּאֲבוּךְ הִיא: ט עֶרְיַת אֲחָתָךְ בַּת אֲבוּךְ אוֹ בַת אִמָּךְ דִּילִידָא

ס׳ חסר בליש׳ וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ: ד אֶת־
ג׳. ס׳ מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי
כ״א ס״פ באור׳ תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם: ה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי
וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם
אור׳ ונבי׳ ומי כס׳ כתוב׳ וחי׳ הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה: ס
כ׳ ס״פ בסיפ׳ ו׳ ר״פ בתור׳ ששי ו אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר
בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה
י״ב ר״פ דמיין אֲנִי יְהוָה: ס ז עֶרְוַת אָבִיךָ
ג׳. ל׳ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ
הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ: ס
ג׳ ח עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה
עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא: ס ט עֶרְוַת
ט׳ ובעינן ומ״ל אֲחוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ

ובחקותיהם לא תלכו. מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נמוסות שלהן דברים החקוקין להם כגון טרטיאות ואצטדיאות רבי מאיר אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים: (ד) את משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאילו לא נאמרו היו כדאי לאומרן: ואת חקותי תשמרו. דברים שהן גזרת מלך שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נא' אני ה'. אני ה' גזרתי עליכם אי אתם רשאים ליפטר: ללכת בהם. אל תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת מצרים: (ה) ושמרתם את חקותי. לרבות שאר דקדוקי פרשה שלא פרט הכתוב בהם. (ת"כ) דבר אחר ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים: וחי בהם. לעולם הבא שאם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ו) לא תקרבו. להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמר לשון רבים: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ז) ערות אביך. (סנהדרין נד) זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן (ויקרא כ) ערות אביו גלה מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו: וערות אמך. להביא אמו שאינה אשת אביו: (ח) ערות אשת אביך. לרבות לאחר

את משפטי ג׳ וסי׳ את משפטי ר״פ ואם את משפטי תגעל נפשכם. ותמר את משפטי לרשעה: ואת חקתי ה׳ וסי׳ נמסר בסדר אם בחקתי: וערות ג׳ וסי׳ וערות אביהם לא ראו. ערות אביך וערות אמך. וערות אחות אמך ואחות אביך. וא׳ וערות מלכא לא אריך לנא:

תולדות אהרן ובחקותיהם לא תלכו. סנהדרין נב ע״ג יא חולין מא: ואת חקתי תשמרו. יומא סז: ושמרתם את חקותי. עקרים מד: אשר יעשה אותם. ב״ק לא סנהדרין נט מכות כג ע״ג ג: (שבת עו תענית סח): וחי בהם. יומא פה סנהדרין עד ע״ג כז נד עקידה ע: אני ה׳. יומא סז: איש איש אל כל. שבת יג חגיגה יא כתובות מו סנהדרין נז ע״ג יז (כתובות ל קדושין נח): ערות אביך. סנהדרין נד: וערות אמך. שם ע נד: אמך היא. שם עא עס: ערותה. שם נג: ערות אשת אביך. שם נד: ערות אחותך. יבמות כב כג:

בעל הטורים וחי בהם. וסמיך ליה לא תקרבו לגלות ערוה לומר אע״פ שאומרו וחי בהם לא תקרבו לגלות ערוה כי בגילוי עריות יהרג ואל יעבור: אני ה׳. ערות אביך וערות אמך. כי ג׳ שותפין יש באדם:

רמבן

כי אני ה' אלהיכם וטעם לאהבה את ה' אלהיכם כבר נתפרש ועל דעת ר"א הזכיר כמעשה ארץ מצרים על השעירים הנזכרים וכמעשה ארץ כנען על העריות שהיו הכנענים בהם רעים וחטאים כאשר אמר בסוף כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ ועל דעת רבותינו בת"כ היו גם המצרים שטופים בזמה בכל העריות ובזכור ובבהמה והוא האמת כי גם קדש היה בארץ בזכור מאז ועד עתה והכתוב מעיד בהן בני מצרים ערלי בשר ואומר אשר בשר כו' והבשר כנוי וכן זב מבשרו דם יהיה זובה בבשרה:

(ד) **את** משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה שאלו לא נאמרו בדין היה לאומרן לשון רש"י. ובת"כ אלו דברים הכתובים בתורה שאלולי לא נכתבו הדין היה לכתבן כגון הגזלות והעריות וע"ג ושפיכות דמים וקללת השם ועל דרך הפשט משפטי כמשמען הדינין האמורים בפרשת ואלה המשפטים ובכל התורה ולכך יאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כי הדינים נתנו לחיי האדם בישוב המדינות ובשלום האדם שלא יזיק איש את רעהו ולא ימיתנו וכן יחזקאל הזכיר פעמים רבות במשפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ובשבתות אומר להיות לעד ביני וביניכם וכן בנחמי' ובמשפטיך חטאו בם אשר יעשה האדם וחי בהם ורבותינו אמרו וחי בהם ולא שימות בהם ללמד על פקוח נפש שדוחה המצות ומדרשו עוד וחי בהם לעולם הבא אם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת ואם כן יחזור אשר יעשה אותם האדם גם על חוקותי ודע כי חיי האדם במצות כפי הכנתו להם כי העושה המצות שלא לשמן ע"מ לקבל פרס יחיה בהן בעולם הזה ימים רבים בעושר ובנכסים וכבוד ועל זה נאמר ובשמאלה עושר וכבוד. ופירשו למשמאילים בה עושר וכבוד. וכן אותם אשר הם מתעסקין במצות על מנת לזכות בהן לעולם הבא שהם העובדים מיראה זוכים בכוונתם להנצל ממשפטי הרשעים נפשם בטוב תלין. והעוסקים במצות מאהבה כדין וכראוי עם עסקי העולם הזה כענין הנזכר בתורה בפרשת אם בחקותי והשיג לכם דיש את בציר וגו' יזכו בעולם הזה לחיים טובים כמנהגו של עולם ובחיי העולם הבא זכות שלמה שם. והעוזבים כל עניני העולם הזה ואינם משגיחים עליו כאילו אינם בעלי גוף וכוונתם ומחשבתם בבוראם בלבד כאשר היה הענין באליהו בהדבק נפשם בשם הנכבד יחיו לעד בגופם ובנפשם כנראה בכתוב באליהו וכידוע ממנו בקבלה וכמו שבא במדרשים בחנוך ובבני העולם הבא העומדים בתחיית המתים. ולכך יאמרו הכתובים בשכר המצות למען יאריכון ימיך למען תחיה והארכת ימים כי הלשון יכלול מיני החיים כולם כפי הראוי לכל אחד ואחד:

(ו) **אל** כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. טעם איסור העריות בשאר הבשר איננו מפורש. והרב אמר במורה הנבוכים כי הוא למעט המשגל ולמאס אותו ולהסתפק ממנו במעט. והנשים האלה אשר אסר הכתוב בשאר האשה הן המצויות עמו תמיד וכן בשאר עצמו מצויות לו והוא נסתר עמהן. וכטעם הזה יגיד הרב על כולן. וכבר כתב ר"א גם כן כי בעבור היות יצר לב האדם כבהמות. לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל שעה. וזה טעם חלוש מאד שיחייב הכתוב כרת על אלה בעבור המצאן עמו לפעמים ומתיר שישא אדם נשים רבות למאות ולאלפים ומה יזיק אם ישא את בתו לבדה כמותר לבני נח. וישא שתי אחיות כיעקב אבינו. ואין לאדם נשואים הגונים כמו שישיא את בתו לבנו הגדול ממנה וינחילם בנחלתו ויפרו וירבו בביתו כי הארץ לא תהו בראה לשבת יצרה ואין בידנו דבר מקובל בזה אבל כפי הסברא יש בענין סוד מסודות היצירה דבק בנפש והוא מכלל סוד העבור שכבר רמזנו לו ודע כי המשגל דבר מרוחק ומתאם בתורה זולתי לקיום המין ואשר לא יולד ממנו הוא אסור. וכן אשר איננו טוב בקיום ולא יצלח בו תאסור אותו התורה וזה טעם אל כל שאר בשרו כי את שארו הערה ירחיק הדבר מפני השאר והלשון נגזר מן הנשאר בציון והנשאר בירושלים ולכך יאמר שארה הנה זמה היא כלומר אינם נשואין ואישות כי לא יצליח אבל היא זמה מחשבת תאוה בלבד והנה העריות מכלל החוקים דברים שהם גזירת מלך והגזרה הוא הדבר העולה על דעת המלך שהוא החכם בהנהגת מלכותו והוא היודע הצורך והתועלת במצוה ההיא שיצוה בה ולא יגיד אותם לעם זולתי לחכמי יועציו:

(ז) **ערות** אביך וערות אמך. לשון רש"י ערות אביך זו אשת אביך וערות אמך להביא אמו שאינה אשת אביו ערות אשת אביך לרבות לאחר

לאחר מיתה: (ט) בת אביך. אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ. (יבמות כז) בין שנולדה מאותה שאומרים לו לאביך קיים את אמה ובין שאומרים לו הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה: ערות בת בנך וגו'. (יבמות לז) בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדין מערות אשה ובתה שנא' בהן לא תגלה בין שהיא ממנו ובין שהיא מאיש אחר: (י) ערות בת בנך. קל וחומר לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מגזרה שוה במסכת יבמות (יבמות ג' סנהדרין עח): (יא) ערות בת אשת אביך. לימד שאינו חייב על אחותו משפחה וכותית לכך נאמר בת אשת אביך בראויה לקידושין: (יד) ערות אחי אביך לא תגלה. ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: (טו) אשת בנך היא. לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה ושפחה ונכרית (סנהדרין עה): (יז) ערות אשה ובתה. (יבמות כז) לא אסר הכתוב אלא ע"י נשואי הראשונה. לכך נאמר לא תקח לשון קיחה. וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר לישא בתה: שארה הנה. קרובו' הן זו לזו: זמה. עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא:
אל

מוֹלֶדֶת בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ
לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃ ס י עֶרְוַת
בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא־תְגַלֶּה
עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃ ס יא עֶרְוַת
בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ
אֲחוֹתְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃
ס יב עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא
תְגַלֵּה שְׁאֵר אָבִיךָ הִוא׃ ס
יג עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה
כִּי־שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא׃ ס יד עֶרְוַת
אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ
לֹא תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא׃ ס
טו עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה אֵשֶׁת
בִּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃
ס טז עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא
תְגַלֵּה עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא׃ ס
יז עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא
תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ וְאֶת־
בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת פ
עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא׃

כ׳ בעמן

מכאן ועד סוף ענינא כולהון ערות

כל כאופי כנירו

ל׳ וא׳ שארם כסותה וחד ובתו שארם

מִן אֲבוּךְ מִן אִתָּא אוֹחֲרֵי אוֹ מִן אִמָּךְ מִן גְּבַר אוֹחֲרָן לָא תְגַלֵּי עֶרְיָתְהֶן׃ י עֶרְיַת בַּת בְּרָךְ אוֹ בַת בְּרַתָּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיָתְהֶן אֲרֵי עֶרְיָתָךְ אִנּוּן׃ יא עֶרְיַת בַּת אִתַּת אֲבוּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ אֲחָתָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ יב עֶרְיַת אֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי קָרִיבַת אֲבוּךְ הִיא׃ יג עֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי קָרִיבַת אִמָּךְ הִיא׃ יד עֶרְיַת אֲחֵי אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי לְאִתְּתֵיהּ לָא תִקְרַב אִתַּת אֲחֵי אֲבוּךְ הִיא׃ טו עֶרְיַת כַּלָּתָךְ לָא תְגַלֵּי אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ טז עֶרְיַת אִתַּת אֲחוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַּאֲחוּךְ הִיא׃ יז עֶרְיַת אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא תְגַלֵּי יָת בַּת בְּרַהּ וְיָת בַּת בְּרַתַּהּ לָא תִסַּב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ קָרִיבָן אִנּוּן עֵצַת חָטְאִין

בת אם: (ט) מולדת בית. שנולדה על משפט בית ישראל אחר אירוסין וקדושין: מולדת חוץ. חוץ מהמנהג ויש אומרים כי פירוש מולדת כמו יולדו על ברכי יוסף שגדלה עמך בבית או הוא במקום אחר ומדינה אחרת וגדלה בחוץ מבית האב עמך. ואחר כך הזכיר בת בנך: (יא) ערות בת אשת אביך. יש אומרים שהוא האחות האב ואם ואנחנו ידענו כי השוכב עמה עובר על שני לאוין ויש אומרים כי זה הפסוק לחזוק והצדוקים אמרו שאיננה בת אם ויפרשו מולדת אביך שגדלה אביך והטע' שלקח האב אשה והיתה לה בת קטנה וכן יפרשו על תמר וראיית' כי לא ימנעני ממך רק לא היתה מולדת דוד ואחר שהמעתיקים אמרו כי בת אשת אב מותרת אין צורך להשיב על הבודאים מלב' ויתכן להיות בת אשת אביך בת אנוסה. ומלת שאר ובשר קרובים בטעם: (יד) דודתך היא. חשובה היא כדודתך וכן הנה אכמאל דודי והנה מה יעשו הסומכים במצות על התורה לבדה כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם ולא אם האב ולא אם האם על כן אנחנו צריכים לקבלה ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי נלמוד מאשת אחי האב והזכירה בפרשת קדושי' גם הנזכרות שלא הזכירם הכתוב דבר על ההוה: (טז) ערות אשת אחיך. בפרשת כי ישבו אחים והאומר למה לא הזכיר הכתוב הבת והיא מפורשת ערות אשה ובתה בתו או שאיננה בתו כי אחר ששכב עם האם נאסרה הבת: (יז) שארה הנה. הם שני שמות שאר עם שארה. שארה היה האל"ף ראוי לנוח כלמ"ד שלמה לולא שהיה מהגרון לגרור

את בת ח' וסימן נמסר בסדר שמיני:

תו"א ערות בת בנך שם כב א: ערות בת אשת אביך. יבמות כב: ערות אחות אביך. שם נד: שאר אביך היא. בתרא קט: שאר אמך היא. שם: ערות אחי אביך. סנהדרין כח: ערות כלתך. יבמות כא: אשת בנך. סנהדרין נג עז: ערות אשת אחיך. יבמות נה (שם ב): ערות אחיך היא. שם: ערות אשה ובתה. שם כב ע (שם ג יא): את בת בנה. שם כא:

רמבן

לאחר מיתה. וכן פירוש ערות אחי אביך לא תגלה ומהו ערותו אל אשתו לא תקרב. וכן הוא אומר באמת כפי משמעות הכתוב. אבל בגמרא במסכת סנהדרין העלו כי ערות אביך וערות אחי אביך על הזכרים ממש ולחייבו בשוגג שתים ואני תמה לדעתם למה לא יזהיר כן בבן ובאח עם ערות נשיהם אולי חששה התורה בכבוד הזקנים יותר אבל כל פסוק ופסוק בפרשה אזהרה אחת לא באו בפרשה שתי אזהרות בלאו אחד כי האחיות כלן וכן הבנות אחת הנה. והנכון בעיני על דרך הפשט כי ערות אביך וערות אמך לאו אחד הוא ואזהרה אחת ימנע שלא יבא על אמו כי בבואו עליה יגלה ערות אביו וערות אמו וזהו שאמר אמך היא כי עשית בה שתים רעות שגלית ערות אם וערות אב ואחרי שהזהיר על ערות אביו שהיא אמו חזר והזהיר על ערות אשת אביו שאיננה אמו ואמר אשת אביו ערות אביך היא. וכך ערות אחי אביך לא תגלה פירושו אל אשתו לא תקרב ולכך לא אמר ואל:

(ט) **מולדת** בית או מולדת חוץ. בין שאומרים לאביך קיים את אמה בין שאומרים לאביך הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה לשון רש"י. ואינו נכון כי יצא מזה שאחותו מן העריות לא תהיה בכלל האיסור הזה וכן כולן בכרת חוץ מן הנולדת משפחה וכותית וע"ג ואני תמה על הרב שהרי בגמרא במסכת יבמות בפרק שני מפורש ואימא פרט לאחותו מחייבי לאוין אמר רב פפא חייבי לאוין תפסי בהו קידושין דכתיב כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וכי יש אהובה לפני המקום ויש שנואה לפני המקום אלא אהובה בנשואיה שנואה בנשואיה ואמר רחמנא כי תהיין לאיש ואימא פרט לאחותו מחייבי כריתות א"ר אמר קרא ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ בין שאומרים לאביך קיים בין שאומרים לאביך הוצא ואמר רחמנא אחותך היא. והנה פירושו שאומר לו הוצא שתוציאנה מביתך שאיננה אשתך ואין קדושין תופסין בה שהם חייבי כריתות ומיתות בית דין ואף על פי כן חייב עליה משום אחותו אבל אחותו מן השפחה ומן הכותית איננה בכלל האיסור הזה מפני שהולד כמוה ועל דרך הפשט יאמר ערות אחותך בת אמך מולדת מן הנשואין שהכניסה האיש לו לבית או מולדת חוץ שמצא איש אותה בחוץ ותפשה ושכב עמה וילדה לו לא תגלה ערותה הזכיר בבת אמו בין שתולד מן הנשואין או מן הזנות כי אף על פי שכל אמה משתיהן בת אמו ולא בת אביו יעלה על הדעת שראוי לנהוג כבוד האחוה במולדת מן הנשואין ולא בבאים מן הזנות שהכל הפקר ולכך הוצרך הכתוב להזהיר על הכל ועוד הזכיר באחותו מן האב כתיב אחר ערות בת אשת אביך מולדת אביך והיא אחותו בת אביו מן הנשואין והוצרך להזכיר זה בעבור שהזכיר ערות אחותך בת אביך סתם. ופי' בבת אמו מולדת בית בנשואין או מולדת חוץ בזנות ויחשב מזה בבת האב מן הזנות שתהיה מותרת פ אולי לא תחוש התורה לשאר האיש הבא מן הזנות בעבור שאין הנולדים ידועים לו ולכך ביאר ואמר ערות בת אשת אביך מולדת אביך להגיד כי בת אביו הנזכרת בתחלה איננה בת אשת אביו ובעבור שהיה בבני נח איסור באחוה מן האם ולא מן האב יפרש הכתוב כי בישראל כולן שוות באיסור. והנכון בפשט הכתוב הזה מה שאמרו חכמים בגמרא במסכת יבמות הבא על אחותו והיא בת אשת אביו שאיננה אמו חייב משום אחותו ומשום בת אשת אביו ומפרש שם מכדי כתיב ערות אחותך בת אביך בת אשת אביך מולדת למה לי שמע מינה משום אחותו ומשום בת אשת אביו ויכפול הכתוב בלאוין לחייב על כל שם ושם כי אפילו בשרצים יכפול לאוין רבים בשם אחד ללקות עליהם:

(יז) **זמה** היא. תרגם אונקלוס עצת חטאין היא. וכתב רש"י שיצרך יועצך לחטוא ולא ידעתי טעם לזה שכל העריות גם העבירות האסורות

ספורנו

אסרה תורה בשאר בשר כל יוצאי ירך והקרובים לזה הקן במדרגה אחת ומדרגות הקורבה תחשבם התורה מן האיש והאשה בבעלה ולזה אסר אחות האב שהיא במדרגה הראשונה אצל האב והתיר בת האח שהיא במדרגה שנית אצלו ואסר אשת האב ואשת האח ואשת הדוד אפי' לאחר מיתת בעליהן אע"פ שאין שאר בשר כלל מפני שהן נחשבות במדרגת בעליהן. ועל זה הדרך נראה היות איסור כל העריות: (יז) זמה היא

יח וְאִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ׃ יט וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ׃ כ וְאֶל־אֵשֶׁת עֲמִיתְךָ לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְזָרַע לְטָמְאָה־בָהּ׃ כא וּמִזַּרְעֲךָ לֹא־תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ וְלֹא תְחַלֵּל אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃

הִיא׃ יח וְאִתְּתָא עִם אֲחָתַהּ לָא תִסַּב לְאַעָקָא לַהּ לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ עֲלַהּ בְּחַיָּהָא׃ יט וּלְאִתְּתָא בְּרִחוּק סְאוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ׃ כ וּבְאִתַּת חַבְרָךְ לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ לְזַרְעָא לְאִסְתַּאָבָא בַהּ׃ כא וּמִזַּרְעָיתָךְ לָא תִתֵּן לְאַעֲבָרָא לְמוֹלֵךְ וְלָא תְחַיֵּל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ׃

ג׳ בליש׳
ב׳ מ״ל
וא׳ חסר

וא׳ מזרעו

רשי

(יח) אל אחותה. (קדושין ג) שתיהן כאחת: לצרור. לשון צרה לעשות את זו צרה לזו: בחייה. ללמדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים: (כא) למולך. ע"ג היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים (סנהד׳ סד) ועושין שני מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש: לא תתן. זו היא מסירתו לכומרים: להעביר למולך. זו העברת האש:

תבל

אבן עזרא

(יח) לצרור. מגזרת וכעסתה צרתה והנה לא הזכיר בפרשת קדושים עונש השוכב עם שתי אחיות כאשר לא הזכיר עונש השוכב עם בת בנו ועם בת בתו וטעם המפרש כי רחל ולאה לא היו אחיות וראיתו כי את כל התועבות האל וזו איננה ראיה גמורה והשואל איך יעניש השם על דבר שלא הזהיר יש משיבים כי בני נח נצטוו על העריות האלה ואחרים אמרו אף על פי שהכתוב אמר את כל התועבות האל בשם כלל אין הפי׳ על כולם כי אם על רובם ודעתי תדענה בפרשת וילך משה. והשוכב עם הנדה חשוב מהעריות: (כ) ואל אשת עמיתך. להוציא השבויה ויש אומרים כי כבר היתה אסורה ואשר גברה תאות ידרש על דעת לבם תעו בפי׳ לזרע וידענו כי המשגל נחלק לג׳ חלקים האחד לפריה ורביה בלא תאוה והב׳ להקל מלאות הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמה ואחר שאמר הכתוב לזרע שטעמו אפילו לזרע הנה היא אסורה איסור חמור ומזרעך לא תתן הבא אחריו לעד. והוסיף לטמאה בה כי לא ינקה כל הנוגע בה והוא טמא לעולם ובפסוק הזה לא אסר הנכרית כלל ואין טענה מהשבויה כי היא מתיהדת: (כא) למולך. שם צלם ודרשו חז"ל שהוא שם כלל כל כי שימליכנו עליו ויתכן שהוא מלכום תועבת בני עמון. ומלת להעביר. כמו לשרוף כי זאת היתה עבודתו ויש אומרים כי יעביר הבן על האש ויש מי שיחיה ויש מי שימות ואחרים פי׳ בעבור שאין בפסוק זכר אש להעביר מתורת השם לדת המולך: וחללת. השם שהוא נקרא עליך שהוא אלהיך בתתך מזרע קדש למולך והגאון אמר כי הנאוף על שמונה מעלות והקשה שבכלם הבהמה שהיא ממין אחר ואחריה הזכר שכל המין אסור ואחריה ערות אשת אב וחביריה שהן אסורות בכל עת ולא אאריך כי לא יועילו אלו הדברים כי הכתוב אמר על כלם ונכרתו הנפשות העושות:

ואת

בעל הטורים

עליה בחייה. בגי׳ אף יבום: ואל אשה ב׳ במסרה. ואל אשה בנדת טמאתה. ואל אשה נדה לא יקרב. וכן בנדת ב׳ הכא ואידך בעזרא בנדת עמי הארץ שאם לא יקרב אל אשה נדה כתיב ביה צדיק הוא חיה יחיה אבל אם יקרב אליה בנדת טומאתה הרי הוא כנדת עמי הארץ:

בחייה חייה ויחיה ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ לצרר לגלות ערותה עליה בחייה. ויחיה והגדל עמו ועם בניו דבת שבע. גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה מציעא חסר. אנ"ך:

תולדות אהרן שארה הנה. חגיגה י יבמות ג כריתות ה: זמה היא. חגיגה יא יבמות ג סנהדרין עה כריתות ה עו: ואשה אל אחותה. יבמות ג יט כא קדושין נ (שם ה יא): לצרור. יבמות ח ט יג: לגלות ערותה עליה. הוריות ח: ואל אשה. שבת יג מכות יד שבועות יח כריתות ב: לא תקרב. שבועות יח: אל אשת עמיתך. (סוטה כ): ומזרעך לא תתן. מגלה כה סנהדרין סד (מגלה עה):

ספורנו

היא. הבור נולד מהרהור עבירה בלבד: (יח) לא תקח לצרור. אמר כי לולא זה לא היה אוסר אחות אשה מאחר שאינה יוצאה ירך האשה ושהאשה עצמה מותרת אבל אוסר אותה כדי שלא תהיינה צרות ולכן לא אסרה זולתי בחיי אחותה ולא כן בכל שאר העריות: (כא) ומזרעך לא תתן להעביר למולך ולא תחלל את שם אלהיך. כי אמנם בהקריבך לאל ית׳ שאר בעלי חיים ולמולך תקריב את הבן הנה יראה מזה שיהיה המולך רב המעלה ממנו חס ושלום: אני ה׳. לא שניתי שנשבעתי להיות אלהיך כאמרו לאברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ומפני שדבר על העריות להכשיר הזרע שיהיה ראוי לחול עליו שמו הגדול דבר על המולך שהיו עובדיו חושבים להכשיר בעבודתו את שאר הזרע אל ההגלהות ואמר כי בעבודתו יהיה חלול ה׳ וגורם לסלוק שכינתו

רמבן

האחרות היצר יועצו לחטוא אבל הענין הוא כי שם זמה גזרו מן כאשר זמם לעשות לאחיו ומחשבה הגונה יקראו מזמה ולא יבצר מהם מזמה ולזנות העשוי במחשבה בסתר יקרא זמה כענין אם נפתה לבי על אשה וגו׳ כי הוא זמה והוא עון פלילים וכן זמתך ותזנותיך וזמת הניאוף בסתר ובגלוי ולפי דעתי אמר הכתוב זמה באשה ובבתה ואשה ואמה לגנות הענין לומר כי כשישכב עם אחת שהיא אשתו יחשוב באחרת בעבור קרבתם ודמיונם והנה תהיה שכבת שניהם לו זמה והוא הענין שהזכירו רבותינו וברותי מכם הפושעים והמורדים כי אלו בני תשע מדות וכו׳ ולכך אמר הכתוב ערות אשה ובתה וכן יאמר ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא ולא אמר ערות בת אשתך לא תגלה וערות אם אשתך וטעם הכתוב כי מתחלת הפרשה אמר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו כי אסר הקרובות לו משום שארו. ונתן בהם טעם כי ערותך הנה ועכשיו כשאסור קרובות אשתו אמר שארה הנה לומר שגם המה אסורות מפני שהן שאר זו לזו ותהיה משכבן בשתיהן זמה כמו שפירשתי וכן אמר הכתוב ואיש את כלתו עמה בזמה שטמאה לבעלה כי גם בהיותה עמו תחשוב באביו בעבור דמיונם וקרא הכתוב שכיבת הבהמה תבל הוא שיבלבל זרע אדם וזרע בהמה וכן אמר בשכיבת הכלה תבל הוא שיתערב האב והבן להיות לה כאיש אחד תשכב עם שניהם יחד במחשבה:

(יח) **לצרור** לגלות ערותה עליה בחייה. וכאן יפרש הכתוב טעם האיסור יאמר שאינו ראוי שתקח אשה אל אחותה לצרור אותן זו לזו כי כן ראוית שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה צרות ולא אמר כן באשה ובתה ואשה ואמה כי הנה שאר ואסורות אפיל. לאחר מיתה:

(יט) **ואל** אשה בנדת טומאתה. אסר הכתוב הנדה מפני טעם שהזכרתי שלא התירה התורה המשכב רק לקיום הזרע והנה הולד נוצר מדם האשה כולו או רובו כאשר הזכרתי כבר ומדם הנדות לא יהיה נוצר כלל ואיך יעשה ממנו ולד והוא סם המות ימית כל בעלי חיים שישתה אותו או יאכלנו והנה בהיות ברחם דם נדה הרבה לא תתעבר ממנו כי לא יוצר כלל ואף אם תתעבר מדם אחר ויהיה נזון מזה הוא ימיתנו וכבר הזכירו הרופאים עוד שאם יהיה נזון מדם משובח וכל מזונו מדם טוב אלא שנשתקע בתוכו מדם הנדות יחמיץ אותו ויוליד בולד שחין ואבעבועות למיניהם. ועל דעת רבותינו אם ישאר ממנו בגופו קצת יהיה הולד מצורע. ומכל הפנים האלו ראוי שתרחיק התורה משכב הנדה. ועוד הגידו בו נסיון אמיתי והוא מנפלאות תמים דעים בתולדה כי הנדה בתחלת זובה אם תביט במראה של ברזל הבהיר ותאריך לראות בה יראו במראה טיפות אדומות כטיפות דם כי הטבע הרע המזיק שבה תוליד גנאי ורוע האויר ידבק במראה. והנה היא כאפעה הממית בהבטתו וכל שכן שתזיק לשוכב עמה אשר תדבק גופה ומחשבתה בו ובמחשבתו ולכך גזר עליו הכתוב ותהי נדתה עליו כי רעתה רוע מתדבק והוא שאמר בנדת טומאתה יאמר טומאת הנדה כי יזכיר בה לעולם טומאה שהוא כשרץ וכאיש המצורע שטומאה להם בגופם. ויתכן שזהו טעם את מקורה הערה והיא גלתה את מקור דמיה כי המקור הנשחת ההוא ראוי להסתר לא שיגלה וישאבו ממנו מים הרעים המזיקים מאד והנה נאסר זרע הקדש כל ימי טומאתה עד שתטבול במים כי אז תטהר גם במחשבתה ותהיה נקיה לגמרי:

(כ) **ואל** אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע. אמר ר"א כי המשגל לג׳ חלקים נחלק האחד לפריה ורביה והשני להקל מלאות הגוף והג׳ לתאוה הנמשלת לתאות הבהמות. ואמר הכתוב לזרע וטעמו אפילו לזרע והיא אסורה לגמרי ואפשר שאמר לזרע להזכיר טעם באיסור כי לא יודע הזרע למי הוא ויבאו מזה תועבות גדולות ורעות לשניהם ולא הזכיר זה בעונש כי אפילו הערה בה ולא הוציא זרע יתחייב ולכך אמר ושכב איש אותה שכבת זרע כי בעבור הזרע תהיה קנאתו וכן בשפחה חרופה הזכיר שכבת זרע כי האיסור בעבור שיוליד זרע מן השפחה. והנכון בעיני כי בעבור היות אשת עמיתו אסורה לו לגמרי לא ינקה כל הנוגע בה הוצרך לומר לזרע שאם אמר לא תתן שכבתך בלבד היה נראה שיזהיר אפילו השוכב עמה לחבק ולנשק וכאן בחייבי כריתות יזהיר על כן הוצרך להזכיר שכיבה לזרע לפרש כי במשגל יזהיר והוא הטעם בשפחה חרופה שהיא כאשת איש וכן יאמר באשת איש אשר ינאף את אשת רעהו ולא אמר ישכב כי לא בשכיבה לבד יזהיר ולא אמר בכאן לגלות ערותה כי לא יזכיר כן רק בשאר הבשר ובנדה ושהאיסור בהן בעבור הגלוי כמו שאמר כי את שארו הערה. ורבותינו דרשו באשת איש למעט משמש באחר מת ואמרו בשפחה חרופה שאינו חייב אלא בגומר ביאתו כמו שמפורש ביבמות:

(כ) **למולך** פ"ג בשמה מולך. והזכירו הכתוב בשם הידועה כי היה במצרים וידוע להם. ור"א אמר כי יתכן שהוא מלכום תועבת בני עמון. וכן

נראה

(כב) ואת זכר. אחר שמלאכו הן שכבתי אתש את אבי הנה אזהרה לשוכב ולנשכב ויאמר רב חננאל ז"ל כי יש מי שיחדש בגופו כצורת בשר אשה וזה לא יתכן בתולדה ויש אומרים אנדרוגינוס וכל הלעג הזה בעבור היות משכבי אשה לשון רבים ודברי יחיד שני משכבים והנכון בעיני כי המלה כפשוטה גם אנשי התושיה קיימו מיתה עליה והכתוב אחז דרך כבוד לאמר כמו לא תקרב ואחר שהזכר נברא לעשות והנקבה להעשות הזהיר הכתוב שלא תהפוך דברי השם ויש משכב להוציא הזרע על כן מלת משכבי לשון רבים ואין ראוי להאריך. והזכיר תועבה היא כי הוא דבר נתעב לנפש קדושה אפילו בתולדה. ומלת שכבתך. כבר פירשתיה ויתכן להיותו שכבתך משכיבה כי עם השכיבה יקרה קרי וכמו שאמר באשת איש לטמאה בה כן אמר בבהמה: (כג) ובכל בהמה. נקבה: לפני בהמה. זכר: לרבעה. שב אל הבהמה כי האשה היא הנרבעת וזאת המלה מגזרת ארבעה: תבל הוא. אנשי הדקדוק אמרו שזאת המלה מהכפל כמו תמם יהלוך והתי"ו נוסף ואמרו כי טעמה כמו השחתה ויש אומרים כי גם מבול ממנו וקרוב מגזרת בלל ה' שפת כל הארץ וזה הכלל אסר הכתוב כל מין שיוכל אדם להתייחד עמם אשת איש ונכריה ואשר לא יוליד כי אם ממינו וכמינו: (כד) אל תטמאו. דגשות הטי"ת להתבלע תי"ו כתפעל ולא ט"ן בנין נפעל והעד דגשות המ"ם כמשפט והנה הזכיר על כולן שהם מטמאים הנפש: משלח מפניכם. טעמו מהארץ הטהורה מתים

שביעי רביעי כב וְאֶת־זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה הִוא׃ ס כג וּבְכָל־בְּהֵמָה לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה־בָהּ וְאִשָּׁה לֹא־תַעֲמֹד לִפְנֵי בְהֵמָה לְרִבְעָהּ תֶּבֶל הוּא׃ כד אַל־תִּטַּמְּאוּ בְּכָל־אֵלֶּה כִּי בְכָל־אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם׃

ל' וחד את זכר ל' ומפיק ה' והוא חד מן י"א זוגין מן ד' ד' מלעיל וסימן כהרן מתחת

אֲנָא יְיָ׃ כב וְיָת דְּכוּרָא לָא תִשְׁכּוּב מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֵבְתָּא הִיא׃ כג וּבְכָל בְּעִירָא לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ לְאִסְתַּאָבָא בַהּ וְאִתְּתָא לָא תְקוּם קֳדָם בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ תַּבְלָא הוּא׃ כד לָא תִסְתַּאֲבוּן בְּכָל אִלֵּין אֲרֵי בְכָל אִלֵּין אִסְתַּאֲבוּ עַמְמַיָּא דַּאֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן׃

(כג) תבל הוא. לשון קדש וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם (ישעיה י). דבר אחר תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע

משכבי ב' וסימן כי עלית משכבי אביך. ואת זכר לא תשכב משכבי אשה:

ספורנו

שכינתו מעל שאר הזרע: (כד) אל תטמאו בכל אלה. אפי' בקריבה לגלות ערוה כי בכל אלה נטמאו הגוים כי תחלת פשעי הגוים בעריות לא היה בגלוי ערוה ממש אבל

תולדות אהרן ואת זכר. יבמות פג סנהדרין נד פב כריתות ג (יבמות ע): משכבי אשה. יבמות נה סוטה כו קדושין כב סנהדרין נד נה הוריות ד: ובכל בהמה. סנהדרין נד: אל תטמאו. סנהדרין נח מכות כד:

רמבן

נראה כי כתיב אז יבנה שלמה במה לכמוש שקוץ מואב ולמולך שקוץ בני עמון וגם הוא היה ידוע להם. וכתב רש"י וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים והכומרים עושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש:

לא תתן. זהו מסירתו לכומרים. להעביר למולך זהו העברת מדורת האש. וזה אינו נכון שהרי אמרו בגמרא סנהדרין העבירו ברגל פטור אלא כמשוורתא דפוריא שהוא מעבירו בתוך האש ממש. והזכיר בו הכתוב נתינה והעברה באש שאינו חייב עד שימסרנו לכומרים והעבירו באש כמו שמפורש בסנהדרין. וכן מה שאמר הרב שמוסרו לכומרים והם מעבירין אותו וכך כתב אף בפירושיו במסכת סנהדרין ואינו נראה כן מלשונם שם בגמרא. ועוד איך יתחייב הוא מיתה בעבודת אחרים. ולשון הכתוב עצמו מעביר בנו ובתו כך נדרש שהאב בעצמו מעבירו. אבל הענין כך הוא שהאב עצמו מוסרו לכומרים לשם שקוצם. וזהו שכתב נתן למולך כגון שנעשין בפנים כדכתיב ונתנם אל הכהן. ואולי הכומרים עושין בו תנופה או הגשה לפני המולך והם מחזירין אותו לידי האב והוא לוקחו ומעבירו בלהב האש וזהו מעביר בנו ובתו באש. וכך אמרו בירושלמי לעולם אינו חייב עד שימסרנו לכומרים ויטלנו ויעבירנו כלומר שיטלנו מהם ויעבירנו הוא אבל לא היה שורפו שהרי אמרו המעביר את עצמו פטור אף על פי שהוא חי אף לאחר העברה וכך פירש רש"י. ועם כל זה הנראה בעיני מהכרע הפסוקים כי היה הבן למאכולת האש שהכתוב אומר וגם את בניהם העבירו באש לאכלה. ושם נאמר ושחטם את בניהם לגלוליהם שהיו מעבירין אותו באש עד שישרף או שימות באש והוא שחיטתו כי הלשון הזה העבירו להם במולך הוא ואמר בו הכתוב לאכלה. והזכיר בו שחיטה אם כן מה שאמר כמשוורתא דפוריא לומר שהיו מעבירין אותו על השלהבת פעמים רבות והוא מת בלהב האש. והנה הוא חייב בדין התורה משעת העברה הראשונה משתמשול בו האור כגון שנתפס האש באחד מאיבריו. ולכך הוצרכו לומר שהמעביר עצמו פטור אבל היה האש אוכלת בו (פטור) כי זה היה קרבנם למולך ולשון מעביר באש יאמר בכל מקום על הדבר שהוא בוער באש ואיננו אוכל מפני שנותנים אותו באש ומעבירים אותו ממנו ואינו נעשה אפר כנשרפים כענין כלי הגוים שמלבנין אותו באש שנאמר בהן תעבירו באש וטהר ואמר בבני עמון והעביר אותן במלבן לומר ששרף אותן כאשר יעשו הלבנים במלבן אם כן מעביר בנו ובתו באש היא נתינתו באש שתמשול בו האור לא העברה בעלמא והיא העברה הנזכרת במולך שהיא באש על דעת רבותינו שלמדו בג"ש העברה העברה מה להלן באש אף כאן באש מה כאן למולך אף להלן למולך. וראיה לדבריהם שכתוב ביאשיהו וטמא את התפת אשר בגיא בן הנום לבלתי העביר איש את בנו ואת בתו באש למולך אם כן העברה הנזכרת במולך היא באש וכן כתוב במנשה והוא העביר את בניו באש בגיא בן הנום. מצאתי שכתוב באחז וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים אשר הוריש ה' אותם מפני ישראל ובדברי הימים נאמר ויבער את בניו באש כתועבות הגוים אשר הוריש אם כן ההעברה היא העברה באש ממש. ומה שאמר הכתוב והספרוים שורפים את בניהם לאדרמלך וענמלך אלהי ספרוים והיא ע"ג אחרת שבעבודתם לשרוף אותם לגמרי כעולה וכן היו עושין לבעל כמו שכתוב בירמיהו ויצאת אל גיא בן הנום. ושם כתיב ומלאו את המקום הזה דם נקיים ובנו את במות הבעל לשרוף את בניהם באש עולות לבעל אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. ועוד כתיב ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם ואת בנותיהם למולך אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת אבל מפני ששני הפסוקים האלה בבמות הבעל ושניהם בגיא בן הנום והאזהרה בשניהם אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי ושם במקום ההוא הטמא היה שם מולך כמו שכתוב ביאשיהו נראה מכל זה שהיו שורפין את בניהם עולות למולך והוא הבעל ושניהם לשון קרוב מלכות ואדנות ואיננו בעל פעור ובעל זבוב כי זה יקרא הבעל סתם כאשר יקרא המולך. אבל הזכיר בו הכתוב העברה כי עיקר עבודתו בהעברה משתמשול בו האור ותקרא שרפה כי ימותו שם ולכך יקראו עולות. וכן אני סובר כי אלהי ספרוים הוא המולך כי הכנוי בהם מלך אבל היו שניהם נעבדים כנוי לאחד אדר בלשון כבוד ולשני מלשון עונה ושתפו בשניהם מלך והוא כמו מולך והשרפה היא מיתתם באש כאשר פירשתי. ואם נאמר שהפסוקים האלה אינם המולך. יתכן כי בעבור היות עבודתם בבנים ובבנות להביאם באש כענין שאמר במולך ישתפו בהם שמו מלך ובעל ואין עבודתם שוה כי המולך בהעברה ואלהי ספרוים בשרפה והבעל בשחיטה ושרפה כעולות ונאמר שהיו במקום התופת אשר בגיא בן הנום במות לבעל ושם נאמר עוד מולך. ומה שאמר הכתוב ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם למולך יהיה פירושו ולהעביר את בניהם למולך. ורבותינו אמרו אף חזקיה מלך יהודה בקש אביו לעשות לו כן שישרוף אותו באש אלא שסכתתו אמו בשמן סלמנדרא והנה אחז למולך העביר אותו כדכתיב וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים אשר הוריש ה' מפני בני ישראל. וזהו לשון הכתוב במולך אם כן היא העברה שתמשול בו האור וימות וניצל הצדיק בסלמנדרא הזו שברא הקב"ה בעבורו. ועל דרך הפשט אמרו כי מעביר בנו ובתו באש מין ממיני הכשפים כי בענין הכשוף נאמר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף. ואמר במנשה והוא העביר את בנו באש בגיא בן הנום ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני וכתיב ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו. והמולך הוא ע"ג שמקריבין לו הקטנים אבל אחר שמצאנו כתיב לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למולך נאמרו דברי רבותינו שהכל למולך באש; אבל יתכן שהיתה העבודה ההיא להם לקסום שוא והיו מתנבאים בה כפי סכלותם והם נביאי הבעל המקריבים לו הבנים והבנות ויראו להם חלומות שוא ומקסם כזב. ולכן תיחס התורה ענין המולך בענין הקסמים כי בכאן סמך אל הנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים ובמשנה תורה כל הפרשה במתנבאים לדעת העתידות בשקר. והנה הזכיר הכתוב כי העברת הזרע למולך הוא חלול השם ובפרשה האחרת הוסיף למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי. ואולי טעמו למען טמא את העם המקודש לשמי ולחלל את שם קדשי בעברם על העבירה החמורה לפני כי כן יאמר בעבירות החמורות ואיש ואביו ילכו אל הנערה למען הלל את שם קדשי ויתכן שיאמר כן מפני שהמקריב מזרעו למולך ואחר כן יבא אל מקדש ה' להקריב קרבן מטמא את המקדש

ט

מתים או מגורשים : (כה) ותקיא הארץ . כל מה שיקיא האדם הוא נתעב בעיניו ואליו לא ישוב : (כו) ושמרתם את חקותי . אלה שאמרתי לכם אלה תהיינה אסורות : ואת משפטי . שתעשו המשפט שאצוה על העובר על אחת מהן וטעם ולא תעשו מכל התועבות האלה שנית להכניס הגר כי זאת המצוה היא שוה לאזרח ולגר בעבור שהוא דר בארץ ישראל ואם יש לך לב תוכל להבין כי בימי יעקב שלקח שתי אחיות בחרן ואחריו עמרם שלקח דודתו במצרים לא נטמאו בהם . וטעם כי את כל התועבות האל שתדעו זה גם אתם גם בניכם שתשמרו אותם ותהיה הארץ טהורה ולא תקיא הארץ אתכם : (כז) האל . עם האלה שוה כמו ההם הבהמה ואין

זאת

ספורנו

אבל היה בקריבה בלבד : (כה) ותטמא הארץ . ומן הקריבה באו לידי כך שנטמאה הארץ בגלוי עריות ממש : (כו) ושמרתם אתם את חקתי . שלא תקרבו לגלות ערוה : ואת משפטי . להעניש את העושים : ולא תעשו מכל התועבות . ובזה האופן לא תעשו שום אחת מחקות התועבות : (כז) כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ . כי הגוים אשר לא נשמרו מהקריבה ולא ענשו את העושים בגלוי עריות עשו את כל התועבות כי מרעה אל רעה יצאו וכן תעשו גם אתם אם לא תשמרו את כל חקותי ומשפטי אלה לכן שמרו אותם : (כח) ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי וכזה האופן לא

כה וְאִסְתְּאָבַת אַרְעָא
וְאַסְעָרִית חוֹבַהּ עֲלַהּ
וְרוֹקִינַת אַרְעָא יָת יָתְבָהָא׃
כו וְתִטְּרוּן אַתּוּן יָת קְיָמַי
וְיָת דִּינַי וְלָא תַעְבְּדוּן מִכָּל
תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יַצִּיבַיָּא
וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן׃
כז אֲרֵי יָת כָּל תּוֹעֲבָתָא
הָאִלֵּין עֲבַדוּ אֱנָשֵׁי אַרְעָא
דְּקֳדָמֵיכוֹן וְאִסְתְּאָבַת אַרְעָא׃
כח וְלָא תְרוֹקִין אַרְעָא יָתְכוֹן
בְּסָאוֹבֵיכוֹן יָתַהּ כְּמָא
דְרוֹקִינַת יָת עַמָּא

כה וַתִּטְמָ֣א הָאָ֔רֶץ וָאֶפְקֹ֥ד עֲוֺנָ֖הּ
עָלֶ֑יהָ וַתָּקִ֥א הָאָ֖רֶץ אֶת־יֹשְׁבֶֽיהָ׃ ג׳ וחסר
כו וּשְׁמַרְתֶּ֣ם אַתֶּ֗ם אֶת־חֻקֹּתַי֙
וְאֶת־מִשְׁפָּטַ֔י וְלֹ֣א תַעֲשׂ֔וּ מִכֹּ֥ל ג׳
הַתּוֹעֵבֹ֖ת הָאֵ֑לֶּה הָֽאֶזְרָ֔ח וְהַגֵּ֖ר
הַגָּ֥ר בְּתוֹכְכֶֽם׃ כז כִּ֚י אֶת־כָּל־ י״ב
הַתּוֹעֵבֹ֣ת הָאֵ֔ל עָשׂ֥וּ אַנְשֵֽׁי־הָאָ֖רֶץ ה׳ בלשון חול
אֲשֶׁ֣ר לִפְנֵיכֶ֑ם וַתִּטְמָ֖א הָאָֽרֶץ׃
כח וְלֹֽא־תָקִ֤יא הָאָ֙רֶץ֙ אֶתְכֶ֔ם ת׳ ריפ בסיפ׳ מפטיר
בְּטַֽמַּאֲכֶ֖ם אֹתָ֑הּ כַּאֲשֶׁ֥ר קָאָ֛ה ג׳ . ג׳

וזרע בהמה : (כח) ולא תקיא הארץ אתכם . משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקין לשון ריקון מריקה עצמה מהם :

הנפשות

ולא תעשו ג׳ וסימן ושמרתם אתם את חקתי . וכי תשגו . ואם לא תשמעו :

תולדות אהרן ומשמה כאן . שבת לג : ושמרתם אתם . סנהדרין פ : כי את כל שבת לג יבמות כא בתרא פה תמורה כט : ולא תקיא . שבת לג :

פסים

רמבן

כי קרבנותיו טמאים ותועבה לשם והוא עצמו טמא לעולם שנטמא ברעה שעשה כמו שאמר באוב וידעוני לטמאה בהם וכתיב ובגלוליהם טמאוה והזכיר בו חלול השם כי כאשר ישמעו הגוים שכבד את המולך בזרעו ויקריב מבהמתו קרבן לשם הוא חלול השם וזהו שאמר הנביא וגם את בניהם אשר ילדו לו העבירו להם לאכלה עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא ואמר ובשחטם את בניהם לגלוליהם ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו והנה כה עשו בתוך ביתי . ועל דרך האמת ישראל זרע הקדש נולדים בבית ה׳ וזה טעם אשר ילדו לי והנה המקריב אותו למולך מטמא מקדשו ומחלל שמו הגדול כלשון ולא יחלל זרעו בעמיו ולכך אמר בו ואני אתן את פני באיש ההוא ושמתי אני את פני באיש ההוא והמשכיל יבין :

וטעם הזכור והבהמה מפורסם כי הוא דבר נתעב ואיננו בקיום המינין כי אדם ובהמה לא יולידו . וכתב ר׳ אברהם אחר שמצאנו הן שכבתי אמש את אבי הנה לא תשכב אזהרה לשוכב ולנשכב . ואם כדבריו למה לא היתה בכלל ובכל בהמה לא תתן שכבתך כי הנשים בכלל התורה אבל טעם שכבתי אמש את אבי בעבור שהן השוכבות כדי שיצא ממנו הזרע בידוע שהזרע יבא מן התנועה או מן הגוף כולו כמו שיתהווה הקצף בפיות הסוסים במרוצתם או שיתילד בגידים הקרובים ויאסף שם בחמום התנועה ויצא ואם לא שכבו אותו לא יצא ממנו זרע כי היה כאבן דומם בשכרותו :

(כה) **ותטמא** הארץ ואפקוד עונה עליה ותקא הארץ . החמיר הכתוב בעריות בעבור הארץ שתטמא בהם ותקיא הנפשות העושות והנה העריות חובת הגוף ואינן תלויות בארץ אבל סוד הדבר בכתוב שאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וגו׳. כי חלק ה׳ עמו וגו׳ והענין כי השם הנכבד ברא הכל ושם כח התחתונים בעליונים ונתן על כל עם ועם בארצותם לגויהם כוכב ומזל ידוע כאשר נודע באצטגנינות . וזהו שנאמר אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים כי חלק לכלם מזלות בשמים וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם כענין שכתוב ושר מלכות פרס עומד לנגדי וכתיב והנה שר יון בא ונקראים עליהם מלכים כדכתיב ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס . והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה׳ מיוחדת לשמו לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיחד שמו זרע אוהביו וזהו שאמר והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ . וכתיב והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים לא שתהיו אתם אל אלהים אחרים כלל . והנה קידש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברובי המצות להיות לשמו ולכך אמר ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא הארץ אתכם . וכתיב ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה . אני ה׳ אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מכל העמים . יאמר כי הבדיל אותנו מכל העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים בתתו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלהים ונהיה מיוחדים לשמו . והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע״ג ומגלים עריות . והפרשה הזאת הזכירה המולך בכלל ע״ג עם זכרון העריות ועל כלם אמר אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים ותקיא הארץ את יושביה וכן אמר בפרשה השניה ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שהוא חומר איסור ע״ג ולכך אמר כי מפני שהם מיוחדים לשמו בעבור כן נתן להם הארץ שנאמר ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה אני ה׳ אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מכל העמים . והנה בארץ העו״ג אע״פ שהכל לשם הנכבד אין טהרה בה שלימה בעבור המשרתים המושלים עליה והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם ולכך יאמר הכתוב אלהי כל הארץ יקרא כי הוא אלהי האלהים המושל על הכל והוא יפקוד בסוף על צבא המרום להסיר ממשלת העליונים ולהרוס מערכת המשרתים . ואחרי כן יפקוד על מלכי האדמה באדמה וזהו ענין הכתוב שאמר בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא . יאמר כי הדבר ההוא הנגזר על נבוכדנצר הוא גזירת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא שגזרו על הכחות הנאצלין מהן לעשות כך ויקראו עירין כי מאצילותן יתעוררו הכחות בכל הפעולות כמו שאמרו וארו עיר וקדיש מן שמיא נחית קרא בחיל וכן אמר גודו אילנא וגו׳ ומאמר קדישין שאלתא כלומר ששאלו מה׳ הרצון העליון עליו ואחרי כן גזרו לעשות כן וזהו שאמר לו דניאל וגזרת עילאה היא כי הכל מאתו יתברך . והנה השם הנכבד יתברך אלהי האלהים בכל העולם ואלהי ארץ ישראל שהיא נחלת ה׳ וזהו טעם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ כי האלוהות נכרים בארץ השם ובנחלתו וזהו שנאמר לא ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והנה ממיתים אותם כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ והנה הכותיים לא היו ענושים בארצם בעבדם את אלהיהם לשלח בהם את האריות ובבואם בארץ השם ועשו שם כמעשיהם הראשונים שלח בהם האריות הממיתים אותם וכן שנו בספרא ולא תקיא הארץ אתכם וגו׳ ארץ ישראל אינה כשאר ארצות אינה מקיימת עוברי עבירה . ובספרי ואין עמו אל נכר שלא תהא רשות לאחד משרי האומות לבא לשלוט בהם כענין שנאמר ואני יוצא והנה שר יון וגומר והוא מאמרם כל הדר בחוצה לארץ דומה וכו׳ שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים ואומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה׳ לאמר לך עבוד אלהים אחרים . ואמרו בתוספתא דע״ג הרי הוא אומר ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה׳ לי לאלהים ואומר לתת לכם את ארץ כנען כל זמן שאתם בארץ כנען הייתי לכם לאלהים אין אתם בארץ כנען כביכול אין אני לכם לאלהים וכן הוא אומר בארבעים אלף חלוצי צבא עברו לפני ה׳ ואומר ונכבשה הארץ לפני השם ולפני עמו וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום אלא כל זמן שהן עליה כאלו היא מכובשת הא אינם עליה אינה מכובשת . ומן הענין הזה אמרו בספרי ואבדתם מהרה אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינין במצות שכשתחזרו לא יהיו עליכם חדשים משל לאדון שכעס על אשתו ושלחה לבית אביה אמר לה הוי מתקשטת בתכשיטים שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים וכן אמר ירמיה הציבי לך ציונים אלו המצות שישראל מצויינין בהם והנה הכתוב שאמר ואבדתם מהרה ושמתם את דברי אלה וגו׳ אינו מחייב בגלות אלא בחובת הגוף כתפילין ומזוזות ופירשו בהן כדי שלא יהו חדשים עלינו כשנחזור לארץ כי עיקר כל המצות ליושבים בארץ ה׳ ולפיכך אמרו בספרי וירשתם

וישבת

אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם׃ כט כִּי
כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת
הָאֵלֶּה וְנִכְרְתוּ הַנְּפָשׁוֹת הָעֹשֹׂת
מִקֶּרֶב עַמָּם׃ ל וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־
מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת
הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם
וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ פ פ פ

ל׳. כ׳ בטעם
ל׳ וחסר וה׳ חסרים כלים׳
ג׳
ג׳ נסיפ׳
כ״א ס״פ

דְקָדָמֵיכוֹן׃ כט אֲרֵי כָּל
דְיַעֲבֵיד מִכֹּל תּוֹעֲבָתָא
הָאִלֵּין וְיִשְׁתֵּיצוּן נַפְשָׁתָא
דְיַעַבְדוּן מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃
ל וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי
בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד מִנִּמּוֹסֵי
תּוֹעֲבָתָא דְּאִתְעֲבִידָא
קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתָּאֲבוּן
בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
פ פ פ

פ׳ פסוקים, כי כל סימן, או עד״ו סימן

(כט) הנפשת העשת. הזכר והנקבה במשמע : (ל) ושמרתם את משמרתי. להזהיר בית דין על כך : ולא תטמאו בהם אני ה׳ אלהיכם. הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כלייה לכך נאמר אני ה׳ אלהיכם :

זאת דעת הגאון : (כח) כאשר קאה. פועל עבר מגזרת שתו ושכרו וקיו כי אותיות אהו״י מתחלפים ויש ארץ לשון זכר כעתם ארץ ולא נשא אותם הארץ או חסר מלת היא כאילו הוא כאשר היא קאה כמו באה עם הגאן : (כט) ונכרתו הנפשות העשת. בפרהסיא שתמיתום ואם בסתר אני אכריתם : (ל) ושמרתם את משמרתי. זאת המשמרת והיא לבלתי עשות. וטעם אשר נעשו לפניכם. שלא יאמר אדם הואיל ועשו כן הקדמונים אעשה כן גם אני. וטעם אני ה׳ אלהיכם. דבק עם משמרתי שלא ישאל חסר לב למה זאת המשמרת כי אני ה׳ אלהיכם עשו כל אשר אצוה אתכם :

כי כל אשר יעשה ג׳ רסמי׳ בקרי׳ וסי׳ כי כל אשר יעשה מכל תתועבת עסם. ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים. כל קרי׳ תועבת התועבת חסר וי״ו הגיין כמ״ש חסרים וי״ו קדמא וסי׳ וילך בדרך מלכי ישראל ראחז. וילך בדרכי ראחז דד״ה. גם כל שרי תכהנים העם אשר עשה מנשה. דסר יאשיהו את כל. הנשיב להפר מצותיך. ואשלח אליכם דירמיה. ויתר רכרי יהויקים ותעבותיו. כתעבותיהם לכנעני. וכ׳ כתיב תעבות מלאים רמלאים וסי׳ הכת בכפך ורקע ברגלך. כתועבות הגוים דמנשת דד״ה. ושארהון תועבת כתיב: האל ח׳ כלשון חול וסי׳ נמסר בסדר תולרות: תעשת ה׳ חסר בלישנא וסי׳ נמסר בס׳ שמיני:

תולדות אהרן כי כל. יבמות ח לד קדושין סז בתרא קמח בכורות נו כריתות עב (שבת ע יא יבמות כ) : ונכרתו הנפשות. קדושין ג ב״ק לב מכות כג כריתות ב : ושמרתם את משמרתי. מ״ק ה חגיגה יא יבמות כא שבועות ז : לבלתי עשות. חגיגה יא שבועות ז׳ :

בעל הטורים הנפשות העשת. כתיב חסר לומר שחייב אפי׳ בלא התראה :

ספורנו

שקיא הארץ אתכם בתוכו מין רע שהיא קאה עתה את הגוים : (כט) כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות. והטעם שבעשותם אחת מכל אלה תקיא אתכם הארץ בתוכו אופן רע הוא כי כל אחת מאלה ראוי׳ לעונש כרת : (ל) ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות. שמרו גם את המצות שצויתי לשמירה ונדר שלא תפשעו בכל אלה כמו אסורי מאכלות וטומאת נדה וזבה ויולדת ומלמס ובזה האופן לא תטמאו בהם :

רמבן

וישבת בה ושמרת לעשות ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה וכך הוא בתוספתא דע״ג וזו היא מחשבת הרשעים שהיו אומרים ליחזקאל רבינו יחזקאל עבד שמכרו רבו יש לו עליו כלום שנאמר והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן וזו היא מצות יעקב אבינו לביתו ולכל אשר עמו בשעת ביאתם לארץ הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והשם לו לבדו נתכנו עלילות שמתה רחל בדרך בתחלת בואם בארץ כי בזכותה לא מתה בחוצה לארץ ובזכותו לא ישב בארץ עם שתי אחיות והיא היתה הנשאת באיסור האחות ונראה שנתעברה מבנימין קודם בואם בשכם ולא נגע בה בארץ כלל ומפני הענין שהזכרנו בו אמר הנביא ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם על חללם את ארצי בנבלת שקוציהם ותועבותיהם מלאו את נחלתי והענין הזה הוא במקומות רבות בכתובים ותראנו מפורש בהם אחר שפקחתי בו עיניך וכתב ר״א בפרשת וילך ידעו כי השם אחד והשנוי יבא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בחכמה ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום על כן כתוב את משפט אלהי הארץ ואמר ביעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר והמשכיל יבין אלו דבריו ז״ל. ואל תשיב עלי מפסוק מיכאל שרכם כי הוא שר משרת לבקש רחמים על ישראל לא שר מלכות וממשלה עם שהיה זה בהיותנו בחוצה לארץ ואין רשות לפרש בענין הארץ יותר מזה אבל אם תזכה להבין הארץ הראשונה הנזכרת בפסוק בראשית והנזכרת בפרשת אם בחקותי תדע סוד נשגב ונעלם ותבין מה שאמרו רבותינו בית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה וכבר רמזתי לך בפסוק כי לי הארץ והנה הזכיר הכתוב כי אנשי ארץ כנען נענשו בעבור העריות ורבותינו אמרו שהוזהרו עליהן מעת היצירה לאדם ולנח שלא ענש אלא אם כן הזהיר אבל הכתוב לא יזכיר האזהרה אבל יאמר כי הארץ תקיא אותם כי הארץ תתעב כל התועבות האל. והנה לא אנשי ארץ כנען בלבד היו מן המוזהרים והפרשה הזכיר כמעשה ארץ מצרים שהיו גם הם עושים ככל התועבות האלה ולא תקיא אותם ארץ מצרים ולא שאר ארצות הגוים את גוייהם אבל הענין כולו למעלת הארץ וקדושתה. ואמר הכתוב ותקיא הארץ כי מעת שפקד עונה עליה שנגזר על הכנענים להכרת כאלו כבר הקיאה אותם או ותקיא למעלה כענין סר צלם מעליהם :

(כט) **ונכרתו** הנפשות העושות מקרב עמם. זרעו נכרת וימיו נכרתים לשון רש״י. והנה בכריתות בתורה ג׳ ענינים האחד שנאמר בו ונכרת האיש ההוא. והשני שנאמר בהן ונכרתו הנפשות העושות ונכרתה הנפש ההיא מלפני. והשלישי שנאמר בהן הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ואמר ביום הכפורים והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה ואמרו בסיפרא לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא וכשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן וביאור הענין כי האוכל חלב או דם והוא צדיק ורובו זכיות אבל גברה תאותו עליו ונכשל בעבירה ההיא יכרתו ימיו וימות בנעורים קודם שיגיע לימי זקנה והם ששים שנה ואין נפשו בהכרת אבל יהיה לו חלק לעולם הבא הוא העולם שאחרי התחיה ובזה אמר ונכרת האיש ההוא ואשר עם החטא החמור ההוא יהיו עונותיו מרובין מזכיותיו עונש הכרת שבעבירה החמורה מגיע לנפש החוטאת לאחר שתפרד מן הגוף והיא נכרתת מחיי עולם הנשמות ובמחוייבי הכרת הזה רומז הכתוב ונכרתה הנפש ההיא מלפני וכתיב והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה ואלו אין להם כרת בגופם אלא פעמים שיחיו ויגיעו לימים רבים וגם עד זקנה ושיבה כענין שכתוב ויש רשע מאריך ברעתו וזהו מה שאמרו רבותינו אבל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו ובכללן עון פושעי עו״ג בגופן ואמר רב פפא בעבירה כלומר בערוה מן העריות יורדים לגיהנם ונדונין שנים עשר חדש לאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים וכו׳ ויש כרת חמור שנכרת גופו ונפשו והוא הנאמר בו כי דבר ה׳ בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ודרשו הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא לומר שהוא ימות בנוער וחיתו בקדשים שלא תחיה נפשו בתחיית המתים ואין לה חלק לעולם הבא ואין כפל הכרת הזה הנאמר בתורה אלא בעניני ע״ג ומגדף ורבותינו דרשו בו עוד במסכת שבועות כי דבר ה׳ בזה זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר אבל אינו בכל הכריתות וכם מבואר זה בגמרא שאין הכפל של הכרת תכרת בשאר חייבי כריתות שבתורה אלא באלו הנדרשים מן הכתוב הזה כי הכתוב הוא במגדף ועובד ע״ג והם הוסיפו במדרשים הכופרים בעיקר והרשעים המוחלטים וכמו שנאמר בהם בקבלה כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והם אותם שמנו במשנה ובברייתא ואלו שאין להם חלק לעולם הבא. וכן נראה שאין כל חייבי כריתות בעבירות אין כרת לזרעם אלא באותן שכתוב בהן ערירים. ויתכן שהוקשו כל העריות זו לזו אבל בשאר הכריתות כגון חלב ודם אין לנו. כתב ר״א יש הפרש בין והאבדתי ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש יתשוב המשכיל כי האובדת תאבד והנכרתת תכרת ולא ישא אלהים נפש ותדע ותשכיל כי הכריתות הנזכרים בנפש בטחון גדול בקיום הנפשות אחרי המיתה ובמתן השכר בעולם הנשמות כי באמרו יתברך ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה ונכרתה הנפש ההיא מלפני יורה כי הנפש החוטאת היא תכרת בעונה ושאר הנפשות אשר לא חטאו תהיינה קיימות לפניו בזיו העליון. ולכך הוא מפרש הנפש ההיא עונה בה כי העון אשר בה הוא יכריתנה. וטעם זה הענין כי נשמת האדם נר ה׳ אשר נופחה באפנו מפי עליון ונשמת שדי כמו שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים. והנה היא בעינה ולא תמות ואיננה מורכבת שתפרד הרכבתה ותהיה לה סבת הויה והפסד כמורכבים אבל קיומה ראוי והוא עומד לעד כקיום השכלים הנבדלים ולכך לא יצטרך הכתוב לומר כי בזכות המצות יהיה קיומה אבל יאמר כי בעונש העבירות תתגאל ותטמא ותכרת מן הקיום הראוי והוא הלשון שתפסה בהן התורה כרת כענף הנכרת מן האילן שממנו יהיה שרשו. הוא מה שאמרו רבותינו מקרב עמה ועמה שלום כי הכרת של הנפש החוטאת יורה על קיום שאר הנפשות שלא חטאו והם עמה שהם בשלום. וכבר פרשנו כי כל היעודים שבתורה בהבטחות או בהתראות

בהתראות כלם מופתיים מן הנסים הנסתרים בדבר מופתי טבעיות ותזהיר התורה לעולם וכן תזהיר בכאן בכרת שהוא ענין נסי ולא טבעית בקיום שהוא ראוי והנה הכריתות שבתורה הם שלשים ושש ומהם רבים באיסורי הערוה ר"ל על בעילה האסורה וכן מיתות ב"ד בענין הבעילה שש עשרה ואין באיסור המאכלים מיתה כלל והטעם בהיות העונשין הגדולים כמיתת בית דין והכרת בעניני הבעילה מפני שגלוי העריות דבר נמאס מאד אצל התורה כנזכר בזאת הפרשה ובמקומות רבים בכתוב והחכמים מזכירין לעולם ע"ג וגלוי עריות ושפיכות דמים יזכירו אותה אחר ע"ג וקודם שפיכות דמים וכמו שאמרו אלהיהם של אלו שונא זמה הוא ויש לענין סוד גדול בסוד היצירה . והרב אמר במורה הנבוכים בעבור היות יצר האדם גדול בענין המשגל והתאוה בו רבה והדברים שהם רבי המכשולות צריכים עונש גדול ליסר אותם וגם זה אמת ·

פרשת כלי יקר אחרי מות

וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן . ויאמר ה' אל משה וגו' וקשה אם כן דבור ראשון להיכן אזל כי לא נזכר בו שום ציווי ולא שום הודעת דברים ומה שפירש"י משל לחולה כו' אינו מתיישב כי בפסוק ראשון לא נזכר שום צווי . ונוכל לומר שארבע מלות אלו בקרבתם לפני ה' וימותו אינם מאמר הכתוב לנו אלא הקדוש ברוך הוא דבר אל משה ארבע מלות אלו וזהו נוסח דבור ראשון כי רצה ה' להודיע למשה מאד איזו עון מתו שני בני אהרן ועל כן הזכיר בו דבור קשה כי הוא מדת הדין ואחר כך אמר הנמשך מהודעה זו להזהיר את אהרן שלא יהיה נכוה בגחלתן על כן נאמר ויאמר אמירה רכה . וביאור הענין שבני אהרן היו ראוין לשליחות יד על ויאכלו וישתו ויחזו את האלהים שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס של אכילה ומשתה והמתין להם הקדוש ברוך הוא כדי שלא לערבב שמחת התורה וכנגד זה בא צווי זה לאהרן שאל יבא אל הקודש בכל יום שיש בו אכילה ושתיה כי אם ביום כפור יום ענות אדם נפשו כי אז הוא בא בהכנעה לפני בוראו על כן הגיע הקדוש ברוך הוא למשה הקדמה זו והודיע לו תחלה סיבת מיתת בני אהרן בדבור ראשון כדי לומר לו באמירה שניה הצווי ואל יבא בכל עת אל הקדש . וזה נוסח דבור ראשון שאמר ה' למשה אחרי מות שני בני אהרן ומהו הדבור . בקרבתם לפני ה' וימותו הודיע שלכך מתו לפי שנתקרבו אל ה' שלא בזמן הראוי כמ"ש ויחזו את האלהים והיה לו לומר בקרבתם לפני או אלא מצינו דוגמתו כמו שפירש"י פרשת וירא בפסוק וה' המטיר על סדום וגו' ומה שכתוב וימותו היה לו לומר מתו מצינו דוגמתו ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב וגו' עזב מבעי ליה ובזה מתורץ יתור לשון של וימותו שהרי כבר נאמר אחרי מות לפי שהראשון מאמר הכתוב לנו והשני דבור ה' למשה . גם יתכן לפרש בקרבתם לפני ה' לפי שהיו קרובים אל ה' ביותר על כן דקדק הקדוש ברוך הוא עמהם לדונם אפילו על שגיאה קטנה כמ"ש וסביביו נשערה מאד כי כל הקרב הקרב ביותר אל המלך אז ביותר הוא צריך להיות נזהר בכבוד המלך וכן אמר משה הוא הדבר אשר דבר ה' בקרובי אקדש ואם נוכל לומר שאין מוקדם ומאוחר בתורה ופ' זו נאמרה למשה קודם שאמר לאהרן הוא הדבר אשר דבר ה' בקרובי אקדש אז קרוב לשמוע שאמר זה על מ"ש לו הקב"ה נוסח ד' תיבות אלו בקרבתם לפני ה' וימותו . ומה שפירש"י זה זרזו יותר מן הראשון כו' אולי כוונתו כי כבר נאמר וגם הכהנים הנגשים אל ה' אל יהרסו לעלות אל ה' גם שם זרזם על זה אך שלא נאמר שם שום עונש כי אם פן יפרץ בם על כן הוצרך לזרזו שנית ולומר לו שלא ימות כדרך שמתו בניו אבל אם כל הפסוק מן אחרי מות עד וימותו הוא מאמר הכתוב לנו לא ידעתי מהיכן למד משה לזרזו שלא ימות כדרך שמתו בניו שהרי לא הזכיר הקדוש ברוך הוא למשה שום דבר ממיתת בני אהרן ולדברינו הוא מיושב שמשה למד זה ממה שהודיע ה' טעם למיתת בני אהרן וסמיך ליה הציווי לאהרן ודאי הוא כדי לזרזו יותר מבפעם ראשון :

דבר אל אהרן אחיך . מה ראה להזכיר כאן האחוה אלא לומר לך שאל יסמוך אהרן על האחוה לומר שלא ימות בבואו אל הקודש בזכותו של משה אחיו כדי שלא יהיה נאכל חצי בשרו כמו שפירש"י פרשת בהעלותך על פסוק ויאכל חצי בשרו על כן אמר אף על פי שהוא אחיך מכל מקום אל יסמוך על זה כלום . או אמר מאחר שאחיך הוא ואם ימות דומה כאלו נאכל חצי בשרך על כן עליך מוטל ביותר להזהירו ויש אומרים אף על פי שאחיך הוא בנבואה וכתיב כמ"ש ועלית אתה ואהרן ויבא לחשוב כשם שמותר למשה ליכנס בכל עת כי בכל ביתי נאמן הוא כנאמן הבית הנכנס לבית אדוניו כל עת שירצה כך יכנס גם הוא על כן אתה צריך להזהירו ביותר :

ואל יבא בכל עת אל הקודש . לשון בכל עת אינו מדוקדק כי משמע בכל עת לא יבא אבל לפרקים יבא והאמת אינו כן שהרי אינו בא כי אם פעם אחת בשנה . ואומר אני שטעם איסור ביאתו שמה תלוי בחטאת העם כי עונותם מבדילים בינם לבין אלהיהם וקלקולם מונע גם ביאת הכהן כי אשמת העם תלויה בו כמ"ש ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל הורה שלא זכו לקריבה זו כי אם מתוך בני ישראל וכשישראל אינן זוכין גם הכהן התלוי בהם אינו זוכה לראות פני השכינה כי אם ביום כפורים שכל ישראל נמשלו ביום ההוא למלאכי השרת שהם למעלה מן הזמן ואין הזמן שולט בהם ע"כ דומה יום קדוש זה כאלו אינו מכלל העת והזמן כי כל ימות השנה בכלל העת דהיינו הזמן חוץ מיום זה ורמז לדבר השטן עולה שס"ד וימות החמה במספר שס"ה להורות שבכל ימות השנה שהשטן והיצר הרע שולט בבריות כולם בכלל העת חוץ מיום זה שאין לשטן ממשלה בו על כן אינו בכלל העת של כל ימות השנה אלא הוא עומד בעצמו נבדל מכל ימות השנה וכשאמר אל יבא בכל עת רמז שלא יבא כלל בשום יום שהוא בכלל העת כי אם ביום שאינו בכלל העת והוא ביום מחילה וסליחה שישראל נמשלו בו למלאכי השרת שאינן נופלים תחת העת ואינו בכלל ימות השנה שהשטן המסטין מושל בהם ועל כן אין דין שלוחם של ישראל יבא לראות פני השכינה ונתן טעם לדבר כי בענן אראה רצה לומר אלו היה שם גילוי שכינתו להדיא לא הייתי צריך למנוע ממנו הביאה שמה כי לא יראני האדם וחי אך מאחר שכינתו בענן יכול הוא לראות כבודי כי הענן סיבה לראיה זו לכך נאמר כי בענן אראה ועל כן אני צריך למנוע ממנו הראיה בכל ימות השנה שישראל מסגלים בו עבירות בזאת יבא אהרן אל הקודש בפר בן בקר וגו' ואמרו במדרש פר כנגד אברהם שנאמר ואל הבקר רץ אברהם ואיל כנגד יצחק שנקרב תמורתו איל . וב' שעירי עזים כנגד יעקב שנאמר בו וקח לי משם ב' גדיי עזים . כוונת מדרש זה לומר כשם שמצינו שגם למשה לא נראה ה' כי אם בזכות האבות כמ"ש למען יאמינו כי נראה אליך ה' אלהי אבותם אלהי אברהם וגו' כך כהן גדול ביום כפורים נראה אליו ה' בזכות האבות ויש בכולם רמז ליום כפורים מ"ש ואל הבקר רץ אברהם סובר מדרש זה שהיה ביו"כ כי גם רז"ל דרשו בעצם היום נימול אברהם שנימול ביו"כ וסובר שכל המעשה מן וירא ה' אל אברם באלוני ממרא הכל היה ביום אחד ואף על פי שעשה סעודה ביום ההוא מכל מקום אחר שלא נתנה התורה עדיין היה מחמיר על עצמו ולא על אחרים . ואיל של יצחק יש במדרש שהיה המעשה ההוא ביום כפורים וראייתו מן פסוק אשר יאמר היום בהר ה' יראה שבכל שנה ביום זה ה' יראה כי בענן יראה שמה ה' ושני שעירים של יעקב אמרו במדרש שני גדיי עזים טובים טובים לך וטובים לבניך טובים לך שעל ידיהם תקבל הברכות וטובים לבניך שעל ידיהם תתכפר להם ביום כפור ומאז הובטח יעקב על כפרת יום קדוש זה ע"י שני שעירים :

כתנת בד קודש ילבש . לפום ריהטא נראה שזולת הכפרה יש עוד תועלת שני בכניסת כ"ג לראות פני השכינה אחת בשנה כדי לחזק האמונה כדרך שנראה ה' לכל ישראל בהר סיני כדי לטעת בלבם דבור אנכי ולא יהיה לך כך מדי שנה בשנה רצה ה' להראות אל הכהן שלוחם כדי לחדש האמונה בב' דברות אלו שהם יסוד האמונה ואם בתולי עברו ישראל על לא תרצח ולא תנאף כי הם מקבילים מול דבור אנכי ולא יהיה לך כמו שבארנו למעלה בפרשת כי תשא על פסוק ויקומו לצחק על כן נצטווה הכהן ללבוש כתונת בד קודש כי הכתונת ארז"ל שמכפר על ש"ד ומכנסי בד מכפרים על ג"ע כדי שלא יתנגדו אל ב' דברות אנכי ולא יהיה לך ולכרות עליהם ברית חדשה בכל שנה ושנה . ולפי שבע"ג הקדוש ברוך הוא מענים גם על המחשבה על כן נאמר ובאבנט בד יחגור כי האבנט מכפר על הרהור הלב ולפי שבכניסה זו נענשו בני אהרן על שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס על כן נאמר באהרן ובמצנפת בד יצנוף כי המצנפת מכפר על גסות הרוח . דבר אחר לכך פרט אלו ד' בגדים כנגד הדברים שנכשלו בהם בני אהרן והנה הכתונת והאבנט הוא על דרך שמסיק בילקוט שהיו בני אהרן מהלכים אחר משה ואהרן ואמרו מתי ימותו ב' זקנים הללו ואנו נוהגין שררה על הציבור רבי לוי אמר בפיהם אמרו דבר זה רבי פנחס אמר בלבם הרהרו וקשה במאי קמפלגי . ומי הגיד להם שכך אמרו או בלבם הרהרו . ונראה שדעת ר' לוי נוטה לומר מדקאמר בד קודש ילבש והכתונת מכפר על ש"ד והיכן מצינו שבני אהרן נכשלו בחטא ש"ד אלא ודאי שבפיהם אמרו דבר זה והיו מלבינין פני משה ואהרן באמרם שאינן ראוין להיות מנהיגים כי אם מאד שהם זקנים והמלבין חבירו חשוב כשופך דמים על כן בא כתונת זה לכפר על ש"ד שלא יבא אהרן אל הקודש ויהיה עליו חשש חטא זה כי בני אהרן היו מלוכלכים בחטא זה שחזו את האלהים ויען כי לא לפניו חנף יבא לא יבא במגוריו רע על זה הזהיר את אהרן על כפרה זו בבואו אל הקודש מלוכלך בחטא זה . ודעת רבי פנחס מדקאמר ובאבנט בד יחגור המכפר על ההרהור ודאי בלבם הרהרו זה וכדרך שאמרנו לדברי ר' לוי . ורבי לוי סבר שהאבנט מכפרת על ההרהור של עריות כי בני אהרן לא היו להם נשים ומי שהוא בלא אשה מלא הרהורי עבירה ורבי פנחס סבר שהכתונת המכפר על ש"ד היינו לפי שלא עסקו בפריה ורביה על כן דומה כאילו שפכו דם כדמסיק ביבמות תניא ר"א ישראל שאינו עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנאמר שופך דם האדם וכתיב ואתם פרו ורבו וטעמו של דבר כי דם זרועותיו הנה נדרש מידו . ומכנסי בד המכפר על ג"ע בעבור שנכנסו שתויי יין המרגיל לערוה וכארז"ל כל הנותן עיניו בכוסו כל העריות דומות עליו למישור שנאמר יתהלך במישרים . ובמצנפת בד כי הוא מכפר על גסות הרוח וזה כולל כמה מיני עון שיחסו להם רבותינו ז"ל התלוין בגסות הרוח הן שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס הן מה שהורו בפני משה רבן וכמה מיני עבירות זכרונם למעלה בפרשת שמיני . ולפי שבני אהרן מתו על שחזו את האלהים בעוד היותם מלוכלכים בחטאים הללו על כן צוה לאהרן בבואו לראות כבוד ה' יהיה נקי מכל לכלוכי החטאים הללו וילבש בגדי לבן אלו המלבנים החטאים הללו שאם יאדימו כתולע כצמר יהיו ועוד שכדרך שבא לראות פני השכינה לבושיה כתלג חיור כך בא לראות בבגדי לבן :

גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל. נראין הדברים שב' שעירים אלו דומים ממש לשני גדיי עזים שעשה יעקב ליצחק ועשה את האחד מטעמים כאשר אהב האומר וזה חלקו של סמאל שנותן לו שוחד כדי שיקבל יעקב הברכות על חלקו מצד הגדי השני שעשה פסח לה' כדאיתא במדרש כי בו ביום ראשון של פסח אמר יצחק בני אוצרות טללים נפתחין היום כו' כך לדורות ב' שעירים אלו יתן לס"מ חלקו כדי שיקבל יעקב חלקו מן הגורל אשר לי"י וכן מסכים המדרש האומר גדיי עזים טובים טובים לך שעל ידיהם תקבל הברכות וטובים לבניך שעל ידיהם מתכפרים ביום כפורים. ונשא השעיר עליו את כל עונותם דרשו רז"ל עונות תם זה יעקב איש תם ובדין הוא כי כל המחטיא הרבים חטא הרבים תלוי בו וידוע שסמאל תמיד משתדל להחטיא את ישראל וכן עמלק כל מזימותם להחטיא את ישראל מצד ברכת והיה כאשר תריד ופרקת עולו ע"כ ראוי לטעון עליו כל עונות בני תם לומר שיעקב מצדו תמים הוא עם ה' ואתה גרמת להם לחטוא ע"כ תשא את חטאתם אל סמאל שרו של עשו שנקרא איש שעיר ושליחתו אל ארץ גזרה דומה ממש למה שנאמר ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה. ושלח אותו ביד איש עתי אמרז"ל זה שהגיע עתו למות בזו השנה:

לפני ה' תטהרו. כי אין יום כפורים מכפר כ"א לשבים וקודם שיכפר עליהם ה' חייב כל אדם לטהר עצמו מכף רגל ועד ראש מכל טומאת העון לכך נאמר לפני ה' תטהרו ולפני משמש לשון קודם. וגדולה מזו מצאתי בספר הזוהר על פסוק מפני שיבה תקום שקודם זמן השיבה יקום האדם משנת תרדמתו לשוב אל ה' ק"ו לשון לפני והיינו לפני בא יום ה' הגדול והנורא תטהרו ע"י התשובה ואח"כ יטהר ה' אתכם ע"י הכפרה. והזהיר עוד על התשובה הפנימית הלבבית שהיא לפני ה' כי הדבר המסור ללב אינו נגלה כ"א לה' לבדו שלא יהיה מן הצבועים הנזמים ומתענים ומרבים תחנות כדי שיהיו מוחזקים לצדיקים והוא דור טהור בעיני הבריות ומצואתו הפנימית לא רוחץ לכך נאמר לפני ה' תטהרו. ורז"ל דרשו דווקא עבירות שלפני ה' דהיינו שבין אדם למקום י"כ מכפר אבל לא העבירות שבין אדם לחברו ע"כ נאמר ועל כל עם הקהל יכפר ר"ל דווקא כשנעשו קהלה אחת להיות באגודה אחת ויטו שכם אחד לעבוד את ה' אז הקב"ה מקבל תשובתם ולא בזמן שחלוק לבם ולפי שמדרך העולם שביום כפור מבקשין מחילה זה מזה ולמחרתו חוזרים לסורם ע"כ נאמר ויקהל משה למחרת י"כ עשה אותם קהלה אחת כדי שיהיו כן כל ימות השנה ולפי שכל דברי ריבות נמשכים מן העסקים שבין אדם לחבירו על כן ישב לשפוט את העם למחרת יום כפור כי ע"ז יהיו קהלה אחת וכל העם על מקומו יבא בשלום ומטעם זה נקרא יום זה שבת שבתון כי ביטול העסקים והשביתה סבה גדולה אל השלום וכפל השביתה לפי שכל אדם יש לו המייה ותנועה חיצונית ופנימית החיצונית ע"י כלי המעשה בכל מלאכה והפנימית באה מן החלב והדם ההומים אחר בקשת התאות וביום השבת אינו נח כי אם מן החיצונית וביום קדוש זה הוא נח משתיהם. כי אין בו גם אכילה ושתיה ע"כ נקרא שבת שבתון:

ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים. סמך פרשה זו לכאן לפי שיש מקום לאפיקורסים לטעות ולומר שליחות השעיר המדברה הוא לשעירים חלילה ע"כ הזהירם מיד על שחיטת חוץ והורה שרצה ה' אדרבא למנוע מהם הזביחה לשעירים אשר התעסקו בהם לפנים מדקאמר לשון עוד וענין השעיר אינו עבודה וזביחה כ"א חלקו של סמאל וכן פירש הרמב"ן וז"ל צוה הקב"ה שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקומות החורבן כי הוא העולה לכוכבי חרב והדמים והמלחמות והפצעים והמכות והפירוד והחורבן והכלל נפש לגלגל מאדים וחלקו מן עו"ג עמלק שהוא יורש החרב והמלחמות ומן הבהמות השעירים והעזים ובחלקו עוד השדים הנקראים מזיקין ושעירים והאריך שם הרב בלשונו. והנה מקום אתי לתרץ בזה מש"כ בשחוטי חוץ דם יחשב לאיש ההוא פירש"י כשופך דם האדם כו' ויש להקשות מה ענין שוחט בחוץ לשפיכת דם האדם אלא לפי שהשוחט בחוץ לשעירים מוסף כחו מן מאדים המשפיע ההרג והריגה נמצא שיפה אמר דם יחשב לאיש ההוא כי הוא השוב באמת לשופך דם כי זה כחו לאלוהו וזה פירוש יקר:

כי יצוד ציד חיה או עוף וגו'. עיקר טעם הכיסוי הוא לעשות היכר שלא בא לידי אכילת דם אבל בבהמות אין צורך בהיכר זה כי כבר הוא מזורז ועומד במה שרואה שניתן הדם על המזבח כמ"ש ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם ואין הפירוש שזה עיקר הטעם לאיסור הדם דא"כ למה אסר דם חיה ועוף אלא עיקר טעם האיסור הוא שלא יאכל הנפש עם הבשר ונתן מופת על שהנפש כלול תוך הדם שהרי נתתיו על המזבח לכפר על נפשותיכם וכפרה זו ודאי נפש תמורת נפש ומזה תבין מדעתך טעם איסור הדם שהוא מצד הנפש שבו וזה טעם שוה בבהמה חיה ועוף אך הכיסוי הוא לעשות היכר שלא יבא לאוכלו אבל בדם בהמה אינו צריך היכר כי די לו בזה מה שרואה שניתן הדם על המזבח וזה סימן לו כי הדם הוא הנפש ועוד שאין נכון שיאכל העבד משלחן רבו אבל בדם חיה ועוף אין שום היכר ע"כ צוה לעשות היכר במקצתו על ידי כיסוי ואעפ"י שתורים ובני יונה קרבים לגבי מזבח מ"מ בטלים המה במיעוטם כי רוב העופות אינן למזבח כמו הבהמות. ד"א לפי שבשר חיה ועוף אינן במצוא והם מחוסרי צידה ובאין לאדם על ידי טורח גדול או ביוקר ומצד היות הדבר חביב עליו ביותר יש לחוש פן יאכל הבשר עם הדם ע"כ צריך לעשות היכר ע"י כסוי. ורז"ל אמרו מכאן שלמדך תורה דרך ארץ שלא יאכל בשר כי אם בהזמנה זו וטעמו של דבר תמצא לקמן פרשת ראה בפסוק כי ירחיב ה' את גבולך ואמרת אוכלה בשר וגו' ע"ש:

כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וגו'. לרבותא נקט אשר ישבתם בה ואשר אני מביא אתכם שמה כי מסתמא יוסף בירר לאחיו ולבית אביו המקום שאינו מקולקל כל כך כדי שלא ילמדו ממעשיהם הדורות הבאים וכן מסתמא הקב"ה בירר לישראל המקום שאינו מקולקל כ"כ כדי שלא ילמדו מהם שהרי נאמר מעט מעט אגרשנו מפניך וקודם שיגרש את כולם יש לחוש פן ילמדו ממעשיהם על כן אמר שאפילו כמעשיהם לא תעשו וק"ו לשאר תועבת מצרים אשר לא ישבתם בהם וק"ו לשאר האומות. אבל לפירש"י שפירש בהפך זה ממש ק' וכי ס"ד לומר שדווקא כאותן אשר ישבו בהם ואשר אני מביא אתכם שמה המקולקלים מכולם לא יעשו אבל כמעשה אותן שאינן כל כך מקולקלין יעשו חלילה מלומר כן אלא לרבותא נקט וכדי שלא יהיה לישראל מקום לטעות בהם ולומר מאחר שהושבו בארץ גושן ודאי הטעם לפי שאין מעשיהם מקולקלים כל עיקר וכן מאחר שהקב"ה מביא אותנו אל ארץ זו ודאי אין מעשיהם מקולקלים ומה שגרשו מארצם היינו לפי שישבו בארץ לא להם שהרי הכנעני היה הולך וכובש הארץ מזרעו של שם ע"כ הוצרך הקב"ה להודיע שגם המה מעשיהם מקולקלים ואם לא כל כך כזולתם מכל מקום כדי בזיון וקצף יש במעשיהם וק"ו לזולתם. ומדלא ערביהו ואמר ב"פ לא תעשו יכול לומר שפרש כל עון בפני עצמו והכתוב מאשים את ישראל על אשר בקשו לישב ישיבה של קבע במצרים כמו שפרשתי למעלה סוף פרשת ויגש על פסוק וישב ישראל בארץ גשן שבאשמת ישראל ידבר והאשימם אלהים על שבקשו לישב ישיבה של קבע במקום אשר אמר אלהים להם כי יהיו שמה גרים ולא תושבים וכל זה עשו בעבור שהיו אדוקים בגלולי מצרים כמ"ש ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים וגו' וימרו בי וגו' ואת גלולי מצרים לא עזבו וגו' וכן פירש"י בפרשת בא שהיו באותו דור רשעים שלא רצו לצאת ממצרים ומתו בשלשת ימי אפלה. וע"ז נאמר כאן כמעשה ארץ מצרים כאותו מעשה שעשיתם בארץ מצרים ומהו המעשה הרע אשר עשיתם אשר ישבתם בה שבקשתם בה ישיבה של קבע מצד שחשקה נפשכם בגלוליהם ובשקוציהם נפשכם חפצה. לא תעשו עוד כאלה לבקש ישיבה של קבע בין עם סורר ההולכים בדרך לא טוב פן תלמדו ממעשיהם כי כן קרה לכם במצרים. וכמעשה ארץ כנען היינו שהוא מאשים את ישראל על שמאסו בארץ הקדושה אשר היתה חביבה על האבות והמה מאסו בה עד אשר הוצרך הקב"ה להביאם שמה בעל כרחם שלא בטובתם וז"ש כמעשה ארץ כנען כאותו מעשה שעשיתם בארץ כנען. ומהו המעשה אשר אני מביא אתכם שמה כי עיניכם הרואות שאני מביא אתכם שמה בעל כרחכם כי באילם אמרו מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים המרגלים אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וכן אמרו רז"ל הנשים היו מחבבות הארץ והאנשים שנאוה וכן הוצרך הקב"ה להסיבם דרך המדבר י"ם שלא ישובו מצרימה ומכל זה ראיה שמאסו בארץ הקדושה והנבחרה מימות האבות למקום קדושה וטהרה ורוב מצות התורה תלויות בארץ ובכל זאת מאסו ישראל עד אשר הוצרך הקב"ה להביאם שמה בעל כרחם ולישא אותם על כנפי נשרים כאשר ישא האומן את היונק אל המקום הזה וע"י סיבוב מדברות שלא יהיה להם מקום לחזור לא תעשו כן עוד אלא תלכו לרצונכם אל המקום אשר אמר האלהים כי זה היא המוכן לשמירת כל משפטי ה' וחקותיו ונתן טעם על ראשון ראשון על מה שאמר שלא יבקשו ישיבה של קבע בארץ טמאה במצרים כדי שלא ילמדו לעשות כתועבותם ע"ז אמר ובחקותיהם לא תלכו. ועל אחרון אחרון שזרזם לילך אל הארץ הקדושה כדי לקיים המצות התלויות בארץ על זה אמר את משפטי תעשו וגו' כי המה משפט אלהי הארץ:

את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו. כאן הקדים המשפטים לחקים ואח"כ הפך הסדר ואמר ושמרתם את חקותי ואת משפטי לפי שפסוק ראשון מדבר בשכר העולם הזה מדקאמר ללכת בהם כי בעולם הזה נקרא האדם מהלך שהוא נעתק ממדריגה למדריגה כמ"ש ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה כי המלאך נקרא עומד כי הוא עומד במדריגה אחת אבל האדם נקרא מהלך וכן לעולם הבא נקרא גם האדם יושב כאמרם ז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשם ויושבים דוגמת העומד כי הוא יושב במנוחה וכבר קנה כל שלימותו. ובשכר העה"ז הקדים המשפטים שהם מן המושכלות אל החקים שאין טעמם נגלה לומר לך לא זו שבזכות המשפטים תזכה להתהלך לפני ה' בארצות החיים שהרי עיניכם הרואות תועלתם כי אלמלא מוראה כו' אלא אף זו שבקיום החקים אע"פ שאין טעמם נגלה מ"מ תזכה על ידם להתהלך לפני ה'. אמנם בפסוק וחי בהם שפירש"י על חיי העוה"ב הפך הסדר דרך לא זו אף זו כי בקיום החקים פשיטא שתזכה לחיי העוה"ב כי מאחר שאין אתה מרגיש בתועלתם פשיטא שכל מעשיך לש"ש כדי לקיים מצות בוראך אלא אפילו בקיום המשפטים שכבר קבלת שכרך בעה"ז ויש מקום לומר שאתה מקיימם בעבור הנאתך כי קיום העולם תלוי בהם מ"מ תזכה גם בעבורם לחיי העוה"ב ולמה כי אני ה' שהרי אתה מקיימם בעבור שאני ה' צויתיך על דרך שאמרו רז"ל אל יאמר אי אפשי לאכול חזיר ונפשי קצה בו אלא אפשי והקב"ה גזר עלי כו' וא"כ מצינו שהוא מזכיר עקב רב טוב הצפון לצדיקים ביותר אל החקים כמ"ש הורני ה' דרך חקיך ואצרנה עקב נטיתי לבי לעשות חקיך לעולם עקב ומסיק בילקוט פ' עקב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך זה שכרן של מצות קלות. ומנא ליה לומר כן אלא לפי שהמצות קלות בני אדם דשים בעקביהם והשטן והעו"ג מונין עליהם לומר מה המעשה הזאת לכם וזה מצוי ביותר בחקים שאין טעמם נגלה והם מתנגדים אל בני האדם המונין עליהם לכך נאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם והיינו בדבר המתנגד אל שכלו של אדם והיינו המצות קלות. והזכיר תמיד לשון שמירה בחקים כי כל דבר שיש לו מהרסים צריך שמירה ביותר כמבואר למעלה פ' בא על פסוק ושמרת את העבודה הזאת האמור על בן הרשע המבקש להרוס העבודה כך שמירה זו האמורה בחקים היא נגד בני אדם המונין על החקים:

איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו'. קריבה המביאה לידי גילוי ערוה והיינו היחוד כי הוא המביא לידי ערוה ולכך אמר איש איש דווקא כשיהיה כל איש ואיש לבדו עם האשה שהרי ג' אנשים מותרים להתייחד עם אשה אחת וכן

איש

איש היה כ"א כל איש לבדו ואמר לא תקרבו לשון רבים להזהיר גם את הנקבה כפירש"י וטעם איסור העריות פי' הרמב"ם שהוא למעט המשגל כי אלו הנשים קרובות אליו ומצויות אצלו תדיר והרמב"ן סתר זו הדעת כי ראינו שהכתוב התיר לנו נשים לאלפים ע"כ פי' שמצוה זו סוד ונראה שלכך נאמר בה אני ה' ר"ל אני היודע טעמו של דבר ולכם חקה :

ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה. אם יושביה חטאו הנה הארץ מה פשעה שאמר ואפקוד עונה עליה ונראה שכל זה נמשך מן חטא הקדום כי אמר ה' תוצא הארץ עץ פרי שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן לפיכך כשחטא האדם נפקדה גם היא על עונה ונתקללה. ויש להקשות למה לא נתקללה מיד אלא לפי שעיקר השינוי הוא שרצה ה' שתתן חומר זך ודק בכל הנמצאים ודבר זה נוגע בכל הנמצאים אשר מן הארץ מוצאים והיא לא עשתה כן אלא נתנה חומר עב וגס בכולם ודבר זה גרם שלא היה טעם העץ כטעם הפרי כי היה החומר גס ועכור. וזה גרם אל האדם להיות לו תשוקה אל התאות המוחשות ביותר ואם היה חומרו זך ונקי לא היה בא לכלל חטא ע"כ לא נתקללה האדמה עד שחטא האדם כי אז היה הנזק ניכר ביותר אבל בעץ עושה פרי לא היה הנזק כל כך גדול. והרמב"ן כתב בפרשת בראשית שפרי עץ הדעת היה מוליד תאות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחר שאכלו ממנו. ע"כ מצינו שבכל מקום שחטא של ג"ע מצוי אז הקדוש ברוך הוא פוקד עון הארץ כי היא גרמה לאדם הראשון שחטא בעץ הדעת וע"י זה היה לו נטיה גדולה אל העריות כי בדור המבול שהיה הזנות מצוי שם נאמר והנני משחיתם את הארץ כמו עם הארץ כי גם שלשה טפחים של מחרישה נתקלקלו וזה היה לארץ על צד העונש לטהרה ברותחין ומטעם זה נקרא א"י ארץ לא מטוהרה לפי שלא גושמה ביום זעם כדאיתא ביחזקאל וכתיב ושממו עליה אויביכם ומכאן ראיה שבשעת הכעס גורם החטא שהארץ מקולקלת וכמ"ש וראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה אשר חלה ה' בה גפרית ומלח שרפה כל ארצה כי ברותחין קלקלו וברותחין נדונו בשרפה כל ארצה וכן בדור המבול כתיב וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ שנתפעלה הארץ מרעת יושבי בה. ומ"ש תחלואיה אשר חלה ה' בה יאמר ע"ד משל שכל חולה דרכו להקיא מה שבקרבו כך נאמר גם כאן בפ' עריות ותקיא הארץ את יושביה כי תהיה בדמיון החולה המקיא המאכל אשר בקרבו וע"ז נאמר ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה וזה פי' יקר :

אל תטמאו בכל אלה. משמע שלא יביאו לידי הקאה האחרון מהרע שתטמא הארץ עד שיטמאו בכל אלה ואחר כך אמר ולא תעשו מכל התועבות משמע אפילו במקצתן תטמא הארץ. ונראה לפ' שלכך הזכיר ב' מיני עונשים הלא המה הקאת הארץ וכריתות הנפשות העושות. מתחלה הזהיר שאל יטמאו בכל אלה לעשות כולם כי בכל אלה נטמאו הגוים והגיעו אל הקאה האחרון שתטמא הארץ ונפקד עונה עליה ונעשית כחולה המקיא ותקיא את יושביה כי נתמלא סאתה ודרך סאה מלאה לשפוך ולהקיא כי לא תכיל עוד ועל כן הזהרו שלא יקרה גם לכם כן כי אז אנדרלמוסיה באה והורגת טובים ורעים כי כן יצאו בגולה החרש והמסגר וירמיה וסיעתו. ואחר כך הוא מזהירם ושמרתם אתם וגו' ולא תעשו מכל התועבות אפילו מקצת מהם לא תעשו כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ והיו בעונש הקאת הארץ אבל אתם אם תעשו מקצתן לא תקיא הארץ אתכם לא תהיו בכלל עונש ההקאה אבל מ"מ יש עונש והוא כי כל אשר יעשה מכל התועבות אפילו מקצתן אף על פי שאין הדין נותן לכלות טובים ורעים כאחד מ"מ ונכרתו הנפשות העושות לפחות לפיכך ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אפילו מקצת מהם וקרוב לפירוש זה ראיתי בספר אחד :

הפטרת אחרי מות ביחזקאל סימן כב

וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר: וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ: וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ לְטָמְאָה: בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת: הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה: הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם: אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ: קָדָשַׁי בָּזִית וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתְּ: אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ זִמָּה עָשׂוּ בְתוֹכֵךְ: עֶרְוַת־אָב גִּלָּה־בָךְ טְמֵאַת הַנִּדָּה עִנּוּ־בָךְ: וְאִישׁ ׀ אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ עָשָׂה תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־כַּלָּתוֹ טִמֵּא בְזִמָּה וְאִישׁ אֶת־אֲחֹתוֹ בַת־אָבִיו עִנָּה־בָךְ: שֹׁחַד לָקְחוּ־בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לָקַחַתְּ וַתְּבַצְּעִי רֵעַיִךְ בַּעֹשֶׁק וְאֹתִי שָׁכַחַתְּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה: וְהִנֵּה הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ אֲשֶׁר עָשִׂית וְעַל־דָּמֵךְ אֲשֶׁר הָיוּ בְּתוֹכֵךְ: הֲיַעֲמֹד לִבֵּךְ אִם־תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִךְ לַיָּמִים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָךְ אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי: וַהֲפִיצוֹתִי אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת וַהֲתִמֹּתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ: וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי גוֹיִם וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה:

פירוש המלות

התשפוט. הכפל לחזק הענין: הדמים. ירושלים: שפכת. עיר שאנשים שופכות דם: ועשתה. ואשר עשתה: עליה. בגוה: השם. שים לך שם טומאה בגוים: לזרועו. לגבורתו: הונו. ל' עשק: בזית. ל' עשק: זמה. עצה של רשעה: ותבצעי. ל' בלע: אל. כמו על: היעמוד. היוכל לעמוד לבך: אותך. כמו אתך: וזריתיך. ופזרתיך: והתימותי. וכליתי: ונחלת. התחללתי בעצמך: וידעת. אז תדעי:

פרשת קדשים

אבן עזרא (ג) טעם אל כל עדת בני ישראל. להכניס את הגרים בעבור שהם נזהרים על העריות כישראלים וטעם להזכיר זאת הפרש' אחרי העריו'

יט א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן

יט א וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ

רשי (ב) דבר אל כל עדת בני ישראל. (ויקרא רבה ת"כ) מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלוין

רמבן

יט (ג) אל כל עדת בני ישראל. כבר אמרו רבותינו שהפרשה הזו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה. וזה טעם אל כל עדת בני ישראל. אבל הוזכרה כאן בתורת הכהנים מפני שידבר בה על קרבן התודה ומפני שיזכיר בה המשפט שיטה לעשות כגופי התועבות הנזכרים

אֲלֵהֶ֖ם קְדֹשִׁ֣ים תִּהְי֑וּ כִּ֣י קָד֔וֹשׁ אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ג אִ֣ישׁ אִמּ֤וֹ וְאָבִיו֙ תִּירָ֔אוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַ֖י תִּשְׁמֹ֑רוּ אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ד אַל־תִּפְנוּ֙ אֶל־הָ֣אֱלִילִ֔ם וֵאלֹהֵי֙ מַסֵּכָ֔ה לֹ֥א תַעֲשׂ֖וּ לָכֶ֑ם אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ה וְכִ֧י תִזְבְּח֛וּ זֶ֥בַח שְׁלָמִ֖ים לַֽיהוָ֑ה לִֽרְצֹנְכֶ֖ם תִּזְבָּחֻֽהוּ׃

כל לישנא ספר במ"ג
י' ר"פ בתור'
ג' דקדים אמו לאביו
ב' חסר בלו' ו' תניין
ו' בליש' כאמור זבח תודה ס"ת סי'. ד' וחסר ל' וחסר
וכאמור תודה ה"ו סי'

קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ג גְּבַר מִן אִמֵּיהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דָּחֲלִין וְיָת יוֹמֵי שַׁבְּיָא דִילִי תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ד לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָן וְדַחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ה וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּנֵיהּ׃

אמו דקדים לאביו ג' וסימן איש אמו ואביו תיראו. ויותר הוא לבדו לאמו. לאמו ולאביו ולבנו ולבתו: ואביו ט' נמסר בסדר וישלח: זבח שלמים ו' בלישנא וסימן נמסר בויקרא: לרצנכם ד' וחסר וסימן תמים זכר. וכי תזבחו זבח שלמים. זבח תודה. ממחרת השבת:

תולדות אהרן קדשים תהיו . עקידה כד : איש אמו . יבמות ה ו קדושין כט ל מציעא לב כריתות כח (פסח' עו קדושין סא) : ואת שבתותי . שבת סט יבמות ו : אל תפנו . שבת קמט : לרצונכם . זבחים מז מנחות קי חולין יג כט (שם ס) :

רשי

תלוין בה : קדשים תהיו . הוו פרושים מן העריות ומן העבירה (ויקרא רבה) שבכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ויקרא כא) אשה זונה וחללה וגו' אני ה' מקדשכם . (שם) ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו . (שם) קדושים יהיו אשה זונה וחללה : (ג) איש אמו ואביו תיראו . כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו . (ת"כ קידושין כט) ומדרשו אין לי אלא איש אשה מניין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ למה נאמר איש שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרי' עליה : אמו ואביו תיראו . כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברי' : ואת שבתותי תשמרו . סמיך שמיר' שבת למורא אב לומר אע"פ שהזהרתיך על מורא אב ואם אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל המצו' : אני ה' אלהיכם . (יבמות ה) אתה ואביך חייבים בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי. (ב"מ לב קידושין לו) איזהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתיר את דבריו . ואיזהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא : (ד) אל תפנו אל האלילים . לעבדם (ת"כ) . אלילים לשון אל כלא הוא חשוב : ואלהי מסכה . תחילתן אלילים הם אם אתה פונה אחריהם סופך עושה אותם אלוהות : לא תעשו לכם . לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם וא"ת לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר (שמות כ) לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים : (ה) וכי תזבחו וגו' . לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת ליאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר (ויקרא ו) ואם נדר או נדבה זבח קרבנו וגו' : לרצנכם תזבחוהו . תחילת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני לרצנכם . אנפיי"ימנטו זהו לפי פשוטו . (חולין יג) ורבותינו למדו מכאן למתעסק

אבן עזרא

שלא יחשבו כי בעבור שמירת העריות לבדם יעמדו בארץ אמר להם שגם יש מצות אחרות אם לא תשמרום תגורשו מן הארץ והם עשרת הדברים הנזכרים כי הנה אזהרה על ע"ג אחר שאמר כי קדוש אני ה' כי הוא כנגד הדבור הראשון על דעת רבים : ולא תשבעו בשמי . הוא דבור לא תשא : (ג) ואת שבתתי תשמרו . זכור את יום השבת . גם איש אמו ואביו תיראו הוא דבור כבד את אביך ואת אמך . גם לא תעמוד על דם רעך . דבור לא תרצח . ודבור השפחה הנחרפת אזהרת לא תנאף עם שהיא חפשית . גם לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תעשוק את רעך כנגד השלשה הנשארים וכבר אמרתי לך בפרשת ואלה המשפטים שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה לכן יש כדמות סמך להדביק הפסוקים . והנה פ' קדושים תחלתו איש אמו ואביו תיראו והג' אמר כי יאריכון ימי המכבד אם כן יקצרון ימי המקלה על כן אמר תיראו . וטעם להזכיר האם קודם האב כי הקטן איננו מכיר בתחלה כי אם אמו ואחר כן אביו ואחר כן שבת כי מצוה על הקטן לשמור את השבת ואין ככה שאר המועדים ואחר כן יכיר אלהיו שבת ביום השביעי ואחריו אל תפנו אל האלילים . ומורא האבות ידוע מהקבלה . ואמר איש פעם אחת דרך קצרה . ואמר תיראו לשון רבים כי חייבים הרואים ללמדו ולהכריחו וכן בשמירת שבת . וטעם אני ה' אלהיכם . שתעשו כמוני ששבתי מכל מלאכה : (ד) אל תפנו . אפי' בלב להסתכל : האלילים . הם הפסילים ונקראו כן כי הם דבר שקר כמו רופאי אליל כלכם ויתכן להיותו מגזרת אל והטעם שאינכו יש : ואלהי מסכה . לקבל כח העליונים כי אין צורך לאלוה אחר עמי על כל כתוב אני ה' אלהיכם ובלשון רבים תפנו גם תעשו כי הרואה ולא יגלה הדבר הוא משתתף עמו : (ה) וכי תזבחו זבח שלמים . דבק עם הכתוב למעלה בעבור שלא יזבחו לשדים לא אלוה כי אם לשם לבדו . וטעם לשון רבים תזבחו כי על הרוב דבר הכתוב שיתחברו אנשים על זבח אחד . וטעם לרצונכם . שיביאו

בעל הטורים קדושים תהיו . לעיל כתיב ושמרתם את משמרתי וסמוך לי' קדושים תהיו שאם ישמור עצמו מן החטא בוב אין חטא בא על ידו ומקדשין אותו מלמעלה : אני ה' אלהיכם . וסמיך ליה דבר אל כל עדת בני ישראל לומר שבני ישראל ייחדו השם ויאמרו ה' אחד : עדת בני ישראל . וסמיך ליה קדושים שדבר שבקדושה צריך עשרה דהיינו עדה . וכן עשר פעמים אני ה' אלהיכם בפרשה זו : אני ה' אלהיכם איש אמו ואביו תיראו . לומר ששקול כבוד אב ואם ומוראם לכבוד ה' ומוראו . וסמיך ליה את שבתותי תשמורו . שאם אמר לו אביו לחלל שבת אל ישמע לו . וסמיך לשבת עבודת כוכבים ששקולים הם מנסך יין ומחלל שבת כדאיתא בפ"ק דחולין : אלהיכם . וסמיך ליה אל תפנו כלו' אל שעשיתם מדעתכם אל תפנו : ה' אלהיכם וכי תזבחו . שצריך לזבח לשם : תזבחהו . חסר וי"ו שלא יהיו שנים שוחטים זבח אחד :

רמבן

הנזכרות והעריות והתועבות הוזכרו בספר הזה מפני הטעם שכתבנו בתחלת הספר :

קדושים תהיו . הוו פרושים מן העריות ומן העבירות שבכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה לשון רש"י . אבל בת"כ ראיתי סתם פרושים תהיו וכן שנו שם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים כשם שאני פרוש כך אתם תהיו פרושים ולפי דעתי אין הפרישות הזו לפרוש מן העריות כדברי הרב אבל הפרישות היא המוזכרת בכל מקום בתלמוד שבעליה נקראים פרושים והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין א"כ ימצא בעל התאוה מקום להיות שטוף בזמת אשתו או נשיו הרבות ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו וידבר כרצונו בכל הנבלות שלא הוזכר איסור זה בתורה . והנה יהיה נבל ברשות התורה לפיכך בא הכתוב אחרי שפרט האיסורים שאסר אותם לגמרי וצוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות ימעט במשגל כענין שאמרו שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין ולא ישמש אלא כפי הצורך בקיום המצוה ממנו ויקדש עצמו מן היין במיעוטו כמו שקרא הכתוב הנזיר קדוש ויזכור הרעות הנזכרות ממנו בתורה בנח ובלוט וכן יפריש עצמו מן הטומאה אע"פ שלא הוזהרנו ממנו בתורה כענין שהזכירו בגדי עם הארץ מדרס לפרושים וכמו שנקרא הנזיר קדוש בשמרו מטומאת המת גם כן וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל ברבוי האכילה הגסה ומן הדבור הנמאס כענין שהזכיר הכתוב וכל פה דובר נבלה ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות כמה שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו באלו ובכיוצא בהן באה המצוה הזאת הכללית אחרי שפרט כל העבירות שהן אסורות לגמרי עד שיכנס בכלל זאת הצואה הנקיות בידיו וגופו כמו שאמרו והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש זה שמן ערב . כי אע"פ שאלו מצות מדבריהם עיקר הכתוב בכיוצא בזה יזהיר שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות ובכיעורים . וכן דרך התורה לפרוט ולכלול בכיוצא בזה כי אחרי אזהרת פרטי הדינין וכל משא ומתן שבין בני אדם לא תגנוב ולא תגזול ולא תונו ושאר האזהרות אמר בכלל ועשית הישר והטוב שיכניס בעשה היושר וההשויה וכל לפנים משורת הדין לרצון חבריו כאשר אפרש בהגיעי למקומו ברצון הקדוש ברוך הוא . וכן בענין השבת אסור המלאכות בלאו והטריחות בעשה כללי שנאמר תשבות . ועוד אפרש זה בעז"ה :

ומעם הכתוב שאמר כי קדוש אני ה' אלהיכם . לומר שאנחנו נזכה לדבקה בו בהיותנו קדושים והנה זה כענין הדבור הראשון בעשרת הדברות

ספורנו

יט (ב) **דבר** אל כל עדת . קדושים תהיו . אחר שהעיר שכינתו בישראל לקדשם לחיי עולם כמו שהיתה הכונה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ובאמרו כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והייתם קדושים והבדילם מטומאת המאכלות והזרע כטומאת הנדה והנגעים הנמשכים ממנה ומטומאת הזבה וטומאת החטאים כאמרו מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו ומחברת השדים ורוח הטומאה ומטומאת העריות כאמרו אל תטמאו בכל אלה אמר עתה שהכונה בכל אלה האזהרות היא שיהיו קדושים וזה כדי שידמו ליוצרם כפי האפשר כמו שהיתה הכונה בבריאת האדם באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וזה באר עתה באמרו כי קדוש אני ה' אלהיכם ולאוי שתדמו אלי כפי האפשר בעיון ובמעשה ולהשיג זה ההתדמות באר שנצטרך לשמור את המצות הכתובות בלוח הראשון שכל הכונה בהם היא לחיי עולם בלבד כמו שבאר בסופם באמרו למען יאריכון ימיך כאשר התבאר במקומו והתחיל לבאר כבוד אב ואם ואמר איש אמו ואביו תיראו להורות שלא יהיה הכבוד בהם על אופן שיהיה לבו גם בהם אף על פי

שיביאו הזבח ברצונם ולא בהכרח: (ח) ואוכליו. כל אחד מאוכליו וכן וצדיקים ככפיר יבטח: כי את קדש ה' חלל. אחר שהקריב האימורים לגבוה הנה כל הבשר קדש. וחלל מגזרת חול שאין לו טעם כדמות חלל ובפרשה הזאת באר עונש העון ונכרתה הנפש ההיא. וטעם ובקצרכם. אחר זבח שלמים כאשר נתתם לשם האימורים כן תתנו מקציר ארצכם לכבוד השם לעני ולגר. ודקדוק בקוצרכם זר והוא שם הפעל מן הקל: (ט) פאת שדך. שיעור פאה בשדה: ולקט. ידוע: (י) תעולל. הכרית העוללות הם הקטנים כמו עולל גם יקראו יונקות וזאת המלה כמו ושרשך מארץ חיים שטעמו יכרית השרש וכן מסעף פארה יכרות הסעיף: ופרט. ידוע בדברי קבלה מגזרת הפורטים על פי הנבל: לעני. ישראל: ולגר. הגר אתכם: (יא) וטעם לא תגנובו. אחר כך. כי כן צויתיך שתתן משלך אל העניים לכבוד השם אף שתקח מה שהוא לאחרים: וטעם תגנובו. כי הרואה ומחריש גם הוא גנב: תכחשו. בפקדון מופקד אצלך והיודע ואינו מעיד גם הוא מכחש: תשקרו. שיבקש ממון ממי שאין לו אצלו כלום. וטעם ולא תשבעו בשמי לשקר אחר לא תגנובו כי החשוד בגנבה ופקדון ישבע: וטעם תשבעו. להכנים המשביע. וטעם וחללת שהנשבע

ו בְּיוֹמָא דִּיתְנְכֵים יִתְאֲכֵיל
וּבְיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר
עַד יוֹמָא תְּלִיתָאָה בְּנוּרָא
יִתּוֹקָד׃ ז וְאִם מִתְאֲכָלָא
יִתְאֲכֵיל בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה
מְרַחַק הוּא לָא יְהֵי לְרַעֲוָא׃
ח וּדְיֵיכְלִינֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל
אֲרֵי יָת קוּדְשָׁא דַּיְיָ אַחֵל
וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא
מֵעַמֵּיהּ׃ ט וּבְמַחְצַדְכוֹן יָת
חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי
פָּאתָא דְחַקְלָךְ לְמֶחְצָד
וּלְקָטָא דְחַצָדָךְ לָא תְלַקֵּט׃
י וְכַרְמָךְ לָא תְעָלֵיל וְנִתְרָא
דְכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי
וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא
יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יא לָא תִּגְנְבוּן
וְלָא תְכַדְּבוּן וְלָא תְשַׁקְּרוּן
אֱנָשׁ בְּחַבְרֵיהּ׃ יב וְלָא
תִשְׁתַּבְּעוּן בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא

כג. ג ו בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת
וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ
כל סיפ' ר"פ ואם במ"ג אס יִשָּׂרֵף׃ ז וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה׃
ח וְאֹכְלָיו עֲוֺנוֹ יִשָּׂא כִּי־אֶת־קֹדֶשׁ
יְהוָה חִלֵּל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
ב' בסיפ' מֵעַמֶּיהָ׃ ט וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר
אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ
לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט׃
ב'. ל' י וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט
כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר
תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ל"ג פסוקים לא ולא ולא יא לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־
ל'. ח' ר"פ בסיפרא תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ׃ יב וְלֹא־
תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ

למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט: (ו) ביום זבחכם יאכל. כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר: (ז) ואם האכל יאכל וגו'. אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר (ויקרא ז) ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגו' תנהו ענין לחוץ למקומו יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו ת"ל (שם) והנפש האוכלת ממנו עונה תשא ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשבת חוץ למקומו: (ז) פגול. מתועב כמו (ישעיה סה) ומרק פגולים כליהם: (ח) ואוכליו עונו ישא. בנותר גמור הכתוב מדבר ואינו ענוש כרת על הנשחט חוץ למקומו (זבחים כח) שכבר מעטו הכתוב וזה בנותר גמור מדבר ובמסכת כריתות למדוהו מגזרה שוה: (ט) לא תכלה פאת שדך. שיניח פאה בסוף שדהו (ת"כ): ולקט קצירך. שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט (ת"כ פיאה ל): (י) לא תעולל. לא תטול עוללות שבה והן ניכרות איזהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף. (פיאה י): ופרט כרמך. גרגירי ענבים הנושרים בשעת בצירה: אני ה' אלהיכם. דיין ליפרע ואינו גובה מכם אלא נפשות שנ' (משלי כב) אל תגזל דל וגו' כי ה' יריב ריבם וגו': (יא) לא תגנבו. אזהרה לגונב ממון לא תגנוב בעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מענינו דבר שחייבין עליו מיתת בית דין: לא תכחשו. (ב"ק קט) לפי שנ' (ויקרא ה) וכחש בה משלם קרן למדנו עונש אזהר' מנין ת"ל לא תכחשו: ולא תשקרו. לפי שנאמר (שם) ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל ולא תשקרו: לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תשבעו. אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך לישבע לשקר: (יב) ולא תשבעו בשמי. למה

וממחרת ג' וסימן ואם נדר או נדבה. ביום זבחכם. שב בזה גם היום ומחר. ונמסר גם בסדר צו: תעולל ב' וסימן וכרמך לא תעולל. לא תעולל אחריך: לא תגנבו חד מן ל"ד פסוק אית בהון לא ולא ולא מטעין ביה וסימן מצוין במסרה רבתא:

תולדות אהרן ביום זבחכם. פסחים ג מגלה כ: והנותר עד. זבחים נו: השלישי. שם כח כט: לא ירצה. פסחים עז יומא ז: ואכליו זבחים כח תמורה ג כריתות ה: כי את קדש. זבחים כח מד מה: (ובקצרכם. פאה טו יח יט): לא תכלה. שבת כג חולין קמא תמורה ו: פאת שדך. נדרים ו: לקצור. חולין קלז: וכרמך לא תעולל. פאה י חולין קלא (שם כ): לא תלקט. גטין יב חולין קלא קלד: תעזב. יומא לו קמא לד תמורה ו: לא תגנובו. מציעא סא סנהדרין פו: ולא תשקרו. בבא קמא קה שבועות כו: ולא תשבעו. שבת לג שבועות כ כא לו:

בעל הטורים ובקצרכם. קרי ביה ובקצר כם שצריך להניח אחד מס"ך שהוא שיעור של פיאה וד' פעמים לצון קצירה בפסוק. למעוטי קצרוהו לסטים. או שכרסמו נמלים. שברתו רוח. אכלתו בהמה: פאת שדך. בגי' הפאה הוא אחד מששים: ונכרתה וסמיך ליה ובקצרכם מי שגוזל את העני וקבע את קובעיהם נפש: לא תלקט. וסמיך ליה לא תגנבו להזהיר לבעל הבית שלא יגנוב ממה שראוי לעניים. וכן להזהיר עניים שלא יגנבו משל בעה"ב יותר מהראוי להם כדתנן שתים לקט שלש אינו לקט: לא תגנבו. וסמיך ליה לא תכחשו. שהגונב בא לידי לא תכחשו ולידי לא תשקרו ולידי לא תשבעו:

ספורנו

פי שיכבדם במאכל ובמשתה ובמלבוש כמו שהזכירו ז"ל (פרק קמא דקדושין) כאמרו יש מאכיל אביו פסיוני וטורדו מן העולם אבל יהיה כבודו להם כמכבד נוראים אצלו למעלתם עליו. ואחר כך באר ענין שבת באמרו ואת שבתותי תשמורו שלא על שבת בראשית בלבד הזהיר אבל על כל מיני השבת שהם שבת בראשית ושבת הארץ ושמטת כספים המעידים על חדוש העולם וכאמרו אחר כך אל תפנו אל האלילים באר שכאשר הזהיר ואמר לא תעשה לך פסל לא בלבד אסר לקבלם עליו לאלהים אבל אסר אפי' לכבדם ולעשות מסכה בשעות ידועות להשיג בה הצלחות וקניינים מדומים אולתם: וכי תזבחו. באר שכאשר אמר אנכי ה' אלהיך שיקבלו לאלוה אותו לבדו כמו שקבלו ביציאת מצרים כאמרם זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו לא בלבד אמר שישמרו מצותיו וירוממוהו כראוי למקובל למלך שיתפללו אליו לבדו בכל צרותם אבל הזהיר עם זה שיחוסו על כבודו מאד באופן שלא יחללו את קדשיו אפי' במחשבה: (ט) ובקצרכם. לעני ולגר תעזוב אותם. באר שאחר שקבלנו אותו לאלהים ראוי לנו ללכת בדרכיו לעשות צדקה ומשפט וממיני הצדקה הם לקט שכחה ופאה האמור בענין וזה באר באמרו אני ה' אלהיכם. כלו' ומכיון שאני אלהיכם וכל אורחותי חסד ואמת

רמבן

הדברות וצוה איש אמו ואביו תיראו כי שם צוה על הכבוד וכאן יצוה על המורא ואמר ואת שבתותי תשמורו כי שם צוה על הזכירה וכאן על השמירה וכבר פירשנו ענין שניהם. ואמר אל תפנו אל האלילים והוא מלשון ואם יפנה לבבך אשר לבבו פונה היום יאמר שלא יפנה לבו באלילים להאמין שיהיה בהם תועלת או שיגזרו העתידות אשר יתנבאו מהם אבל יהיו הם וכל מעשיהם אפס ותוהו בעיניו ולא תהא עתידות רק בגזרת עליון וכך אמרו רבותינו דיוקנות עצמן אסור להסתכל בהן משום שנאמר אל תפנו אל האלילים הכניסו אפילו ההסתכלות בהן בכלל האיסור שלא יתן דעתו בעניינם כלל ואמר ואלהי מסכה לא תעשו לכם להזהיר עליהם משעת עשיה והאזהרות בע"ג יבאו בתורה במקומות רבים. ובמדרש ויקרא רבה הזכירו על הפרשה הזו רבי לוי אומר מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה. אנכי ה' אלהיך וכתיב הכא אני ה' אלהיכם. לא יהיה לך וכתיב הכא ואלהי מסכה לא תעשו לכם. לא תשא וכתיב הכא ולא תשבעו בשמי לשקר. זכור את יום השבת וכתיב הכא את שבתותי תשמורו. כבד את אביך ואת אמך וכתיב הכא איש אמו ואביו תיראו. לא תרצח וכתיב הכא לא תעמוד על דם רעך. לא תנאף וכתיב הכא אל תחלל את בתך להזנותה. לא תגנוב וכתיב הכא לא תגנבו. לא תענה וכתיב הכא לא תלך רכיל בעמך. לא תחמוד וכתיב הכא ואהבת לרעך כמוך ע"כ במדרש:

ואמר וכי תזבחו זבח שלמים כי אחרי שאסר הזביחה וכל עבודה לאלילים ואלהי מסכה וריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד אמר כי כאשר תזבחו לשם לא תזבחו לו אלא לרצונכם שתהיה עבודתכם לרצון לפניו ויראה בכם כעבד יתראה אל אדוניו בעשותו כל אשר יצונו כלשון ונרצה לו לכפר עליו ואור פניך כי רציתם. וטעם שלא תחשבו שיהיה בע"ג שום תועלת ולא תעשו עבודת ה' הנכבד ע"מ לקבל פרס אלא לעשות רצונו כי רצונו הפשוט הוא הראוי והמחייב ואומר זה בשלמים שהם קדשים קלים הנאכלים לבעלים בעצמם שישמרו במחשבותם להיותם בכונה רצויה וש"כ בקדשי הקדשים או מפני שהשלמים מדתן של ישראל כמו שאמרו רבותינו לא הקריבו בני נח שלמים והמשכיל יבין ורבותינו אמרו לרצונכם זבוהו שתזבחו לדעתכם שהמתעסק בקדשים פסול:

(יב) ולא תשבעו בשמי לשקר. למה נאמר לפי שנא' לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מנין לרבות

אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃
יג לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְלֹא
תִגְזֹל לֹא־תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר
אִתְּךָ עַד־בֹּקֶר׃ יד לֹא־תְקַלֵּל
חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן
מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי
יְהוָה׃ שני חמישי טו לֹא־תַעֲשׂוּ
עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט לֹא־תִשָּׂא פְנֵי־דָל
וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק
תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ׃ טז לֹא־תֵלֵךְ
רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל־דַּם

ג׳ ר״פ לא ולא לא
י״ו בתורה
ג׳ מלרע
ג׳ וחסר
ח׳ דגש כ״ס
ג׳
ה׳ מ״ל גליפ׳

וְתַחֵיל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ
אֲנָא יְיָ׃ יג לָא תַעֲשׁוֹק יָת
חַבְרָךְ וְלָא תֵינוֹס לָא תְבִית
אַגְרָא דַאֲגִירָא לְוָתָךְ עַד
צַפְרָא׃ יד לָא תְלוּט דְּלָא
שָׁמַע וְקֳדָם דְּלָא חָזֵי לָא
תְשִׂים תַּקְלָא וְתִדְחַל
מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ טו לָא
תַעְבְּדוּן שְׁקַר בְּדִין לָא
תִסַּב אַפֵּי מִסְכֵּינָא וְלָא
תְהַדַּר אַפֵּי רַבָּא בְּקוּשְׁטָא
תְּדִינֵיהּ לְחַבְרָךְ׃ טז לָא
תֵיכוּל קוּרְצִין בְּעַמָּךְ לָא
תְקוּם עַל דְּמָא דְחַבְרָךְ׃

חרש ג׳ בטעם מלרע וסי׳ מי שם פה לאדם. לא תקלל חרש. כמו פתן חרש. וחד יחרש כמלאכי: לא תעשו עול חד מן ו׳ ר״פ לא לא ולא וסי׳ לא תעשו עול במשפט. לא תאכלו על הדם. לא תטה משפט. לא תכיר. לא יתיצב איש. לא תאמרון קשר לכל. לא תעבר בה רגל אדם: בעמיך ה׳ מלאים וסימן לא תלך רכיל. ונאספת אל עמיך. נקם נקמת. ומת בהר אשר אתה. וקאם שאון בעמיך:

רש״י

למה נאמר לפי שנאמר (שמות כ) לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מניין לרבות כל הכנויין ת״ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: (יג) לא תעשוק. (ת״כ) זה הכובש שכר שכיר: לא תלין. לשון נקבה מוסב על הפעולה: עד בקר. בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתשקע החמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר (דברי׳ כד) לא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר (ב״ק קי) לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות: (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם ת״ל (שמות כב) בעמך לא תאור א״כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים (ת״כ): ולפני עור לא תתן מכשול. (ת״כ) לפני הסומא בדבר אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו: ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריו׳ מכירין בו נאמר בו ויראת מאלהיך: (טו) לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנאמר (דברים כ״ה) כי תועבת ה׳ כל עושה עול והתועבה קרויה שקץ וחרם שנאמר (שם ז׳) ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו׳: לא תשא פני דל. (ת״כ) שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות: ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפוט עמיתך. כמשמעו. דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות (סנהדרין ל״ב): (טז) לא תלך רכיל. אומר אני על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אשפיונמ״ט בלעז. וראייה לדברי שלא מצינו רכילות שאינו כתוב בלשון הליכה כמו לא תלך רכיל. הולכי רכיל נחשת וברזל (ירמיה ו) ושאר לשון הרע אין כתיב בו הליכה כגון (תהלים ק״א) מלשני בסתר רעהו (שם כ״ב) לשון רמיה (שם יב) לשון מדברת גדולות לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שהכ״ף נחלפת בגימ״ל שכל האותיות שמוצאיהם ממקור אחד מתחלפות זו בזו בי״ת בפ״א וגימ״ל בכ״ף וקו״ף בכ״ף ונו״ן בלמ״ד וזי״ן בצד״י וכן (שמואל ב י״ט) וירגל בעבדך רגל במרמה לאמר עלי רעה וכן (תהלים ט״ו) לא רגל על לשונו וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המותר בשמים להתקשט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל לשון רוגל ותרגום לא תיכול קורצין כמו (דניאל ג) ואכלו קרציהון די יהודאי אכל בי קורצא בי מלכא נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמוד על
דם

אבן עזרא

שהנשבע לשקר מכחש השם כאשר פירשתיו: (יג) לא תעשוק את רעך. בסתר: ולא תגזול. בגלוי בחזקה: פעלת. כמו שכירות וכן ופעולתו לפניו ויתכן היותו דרך קצרה והטעם שכר פעולתו ורבים פרשוהו על שכיר יום שיאמרו לו גם תעשה בבקר ובבקר אתן לך שכר שני ימים והמעתיקים אמרו כי הוא שכיר יום כי שכיר לילה לא תבוא עליו השמש. וכן לא תקלל חרש בעבור שיש לך כח. וכן ולפני עור: (יד) ויראת מאלהיך. שהוא יכ״ל להעניש לשומך חרש ועור: (טו) לא תעשו עול. על הדיינים והעדים ידבר: פני גדול. בממון כברזילי: (טז) רכיל. כמו רכולתך מכל אבקת רוכל והטעם המלשין כי הרוכל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה לזה מה שמע מזה: לא תעמד על דם רעך
שלא

תולדות אהרן לא תעשוק. מציעא קיא: ולא תגזול. מציעא כו קיב מכות טז שבועות מה חולין קמא תמורה ו: לא תלין. קמא נט מציעא קי קיא קיב שבועות מה: אתך. מציעא קיא: לא תקלל. סנהדרין סו שבועות לה תמורה ד: ולפני עור. פסחים כב מ״ק ה יז נדרים סב קדושין לב מציעא עה ל ע״ז ו כב חולין ז נדה נז: ויראת. זוהר ויקהל: בצדק תשפוט. סנהדרין א לב שבועות ל: לא תלך. כתובות מו סנהדרין ל לא (שם יז): ולא תעמוד. סנהדרין עג:

בעל הטורים לא תלין פעלת שכיר. סמיך ליה לא תקלל כי אף אם ילין שכרך אל תקללהו אלא תתבעו לב״ד: לא תתן מכשל. חסר וי״ו לומר אפילו אינו נותן מכשול ממש אלא אפילו ליעצו לפי דרכו: ויראת מאלהיך וסמיך ליה לא תעשו עול במשפט. כי לא לאדם תשפטו כי אם לה׳: בצדק תשפוט עמיתך. רמז שב״ד יושבין בבני ובחמישי בצדק פי׳ במזל צדק וצדק משמש ביום ב׳ בתחילתו וביום ה׳ בתחילתו: בצדק תשפוט עמיתך. וסמיך ליה לא תלך רכיל. אזהרה לדיין שלא יצא רך לזה וקשה לזה ולא יאמר אני מזכה וחברי מחייבים: רכיל בעמיך. מלא ביו״ד שרכיל עובר ביו״ד הדברות. בירושלמי מותר לומר לשון הרע על בעלי מריבה שנאמר לא תלך רכיל בעמך: אבל לא תעמוד על דם רעך. וכן מצינו בנתן הנביא ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך:

רמבן

לרבות כל הכנוין ת״ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי לשון רש״י מת״כ. ועל דרך האמת לא תשבעו בשמי הוא השם המיוחד וחללת את שם ה׳ אלהיך הוא האלהים שממנו נתרבו הכנוין ושם נאמר וחללת את שם ה׳ אלהיך וכי לא ינקה ה׳ בשמו הגדול המיוחד וזה טעם וחללת כי כאשר ישבע בשם המיוחד בשקר יהיה מחלל שם אלהיו:

(יד) **לא** תקלל חרש. אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם תלמוד לומר בעמך לא תאור אם כן למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים לשון רש״י והוא שנוי בת״כ. אבל המדרש בגמרא אינו כן אלא הזהיר הכתוב בנכבדים בעם הדיין והנשיא שאמר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור. וחזר והזהיר באומללים שבעם והוא החרש ומהם ילמדו בנין אב אל כל שאר העם כי מן הראש ועד הסוף הכל בכלל האזהרה ומלת בעמך כדרש בעושה מעשה עמך להוציא הרשעים ועל דרך הפשט הזכיר החרש בקללה כי אף על פי שלא ישמע ולא יתקצף בקללתו הזהירה התורה עליו ואין צריך לומר בשומעים שיתביישו ויחר להם מאד. ועוד כי יזהיר בהווה שאדם מקלל החרש ומכשיל העור שלא יירא מהם כי לא ידעו ולא יבינו ע״כ ויראת מאלהיך שהוא רואה הנסתרות והוסיף לאו אחר במושלים הנשיא והדיין בעבור שדרך האנשים לקלל בחדרי משכבם כאשר בהשפטו יצא רשע ובקללת הנשיא והדיין תקלות רבות כי המון העם בסכלותם ישנאו אותם ויתעוררו לקום עליהם והם במשפט יעמידו ארץ:

(טז) **לא** תלך רכיל בעמיך. אומר אני על שם שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבית רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל או הולכי רגילה וכו׳. וכן תרגם אונקלוס לא תיכול קורצין אכלו קורציהון דיהודאי אכלו קורצא בי מלכא גרמה

ספורנו

. ואמת ראוי לכם לשמור מיני הצדקה אלה הראוים לפני ואח״כ באר מיני המשפט שקצתם בין פרטי ההמון וקצתם בין שופט להמון וקצתם בין ראשי העם. ועל המין אשר בין פרטי ההמון הזהיר שלא יזיק אדם את חבירו בממון וזה באמרו לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו שכל זה בממון וכן באמרו ולא תשבעו בשמי לשקר להפסד מחיוב ממון. ולזה הוסיף ואמר וחללת את שם אלהיך כלו׳ עם זה שתזיק לחברך בהפסדך מחיובו לשקר הנה תחלל את שם אלהיך אח״כ הזהיר שלא יזיקהו בחלול כבודו וזה באמרו לא תקלל חרש ואחר כך הזהיר שלא יגרום נזקו וזה באמרו ולפני עור לא תתן מכשול שאע״פ שלא תזיק בידים הנה תגרום הנזק ואחר כך באר חלק המשפט הנופל בין השופטים להמון ואמר לא תעשו עול במשפט שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב וכל הדומים לאלה. ואחר כך אמר החלק הנופל בין השופטים ובין ראשי העם והיא השנאה והרכילות למלך כענין דואג וחביריו שהלשינו דוד לשאול וממנו ימשך לעמוד על דמו ולהנקם ולנטור כמו שהעיד הנביא

שלא יתחבר עם אנשי דמים וידוע כי כמה נראו ונהרגו בעבור המלשינות ודואג האדומי לעד. וטעם אני ה׳. רואה מה שאתה עושה בסתר: (יז) לא תשנא את אחיך. הפך ואהבת לרעך והנה אלה המצות כולם נטועות בלב ובהשמרם ישבו בארץ כי על שנאת חנם חרב בית שני: הוכח תוכיח. שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן וזה טעם ולא תשא עליו חטא כי עונש יהיה לך בעבורו: (יח) לא תקום ולא תטור. מפורש בדברי חז״ל: ואהבת לרעך. על דעת רבי׳ שהלמ״ד נוסף כלמ״ד לאבנר ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחברו כמו לנפשו. וטעם אני ה׳. כי אני אלוה אחד בראתי אתכם. וטעם להזכיר אחר אלה המצות בהמתך לא תרביע כלאים. להזכיר אחר היותך קדוש שלא תעשה חמס לבן אדם כמוך גם לא תעשה לבהמה לשנות מעשה השם על כן כתוב את חקותי תשמרו לשמור כל מין שלא יתערב מין עם מין: (יט) כלאים. שני מינים ועוד אפרש מלת כלאים. וטעם השדה והבגד להיות לזכרון

כי

דם רעך. לראות במיתתו ואתה יכול להצילו (ת״כ) כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו: אני ה׳. נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע: (יז) ולא תשא עליו חטא. לא תלבין את פניו ברבים: (יח) לא תקום. (יומא כ״ג) אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואיזו היא נטירה א״ל השאילני את קרדומך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני מגלך אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיבה בלבו אף על פי שאינו נוקם: ואהבת לרעך כמוך. (ת״כ) אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה: (יט) את חקתי תשמרו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו׳ חקים אלו גזרות מלך

שאין

רֵעֶ֑ךָ אֲנִ֖י יְהוָֽה׃ יז לֹֽא־תִשְׂנָ֥א
אֶת־אָחִ֖יךָ בִּלְבָבֶ֑ךָ הוֹכֵ֤חַ תּוֹכִ֙יחַ֙
אֶת־עֲמִיתֶ֔ךָ וְלֹא־תִשָּׂ֥א עָלָ֖יו נ׳
חֵֽטְא׃ יח לֹֽא־תִקֹּ֤ם וְלֹֽא־תִטֹּר֙ ג׳ . ג׳
אֶת־בְּנֵ֣י עַמֶּ֔ךָ וְאָֽהַבְתָּ֥ לְרֵעֲךָ֖
כָּמ֑וֹךָ אֲנִ֖י יְהוָֽה׃ יט אֶת־חֻקֹּתַי֮ כ׳ ס״פ
תִּשְׁמֹרוּ֒ בְּהֶמְתְּךָ֙ לֹא־תַרְבִּ֣יעַ ד׳. מ״ז פסוק׳ אית בהון לא לא
כִּלְאַ֔יִם שָֽׂדְךָ֖ לֹא־תִזְרַ֣ע כִּלְאָ֑יִם

אֲנָא יְיָ׃ יז לָא תִשְׂנֵי יַת
אֲחוּךְ בְּלִבָּךְ אוֹכָחָא תּוֹכַח
יַת חַבְרָךְ וְלָא תְקַבֵּל עַל
דִּילֵיהּ חוֹבָא׃ יח לָא תִקּוֹם
וְלָא תְטַר דְּבָבוּ לִבְנֵי עַמָּךְ
וְתִרְחֵם לְחַבְרָךְ כְּוָתָךְ אֲנָא
יְיָ׃ יט יַת קְיָמַי תִּטְּרוּן
בְּעִירָךְ לָא תַרְכֵּיב עֵרוּבִין
חַקְלָךְ לָא תִזְרַע עֵרוּבִין

הוכח ה׳ וסימן לא תשנא את אחיך. מה נמרצו אמרי יושר. הוכח בדבר לא יסכן. הוכח יוביח אתכם. לא יאהב לץ הוכח לו. ותר והוכח אל אל אחפץ: לא תרביע חד מן מ״ז פסוק אית בהון מן ג׳ ג׳ מלין לא לא לא וסימן נמסר במסרה רבתא:

תולדות אהרן לא תשנא. פסחים קיג נדרים סה סוטה ג ערכין יו: הוכח תוכיח. מציעא לא: לא תקום. יומא כג: ואהבת לרעך. פסחים עה כתובות לז נדרים סה סוטה ח קדושין מא קמא לא סנהדרין נב נה פד נדה יז עקרים מד מה עקידה ח כג (דרוש מא): את חקותי תשמרו. (ערלה סג): בהמתך לא תרביע. קדושין לט מציעא לא סנהדרין ס חולין קטו: שדך לא תזרע. מ״ק ב מכות כא ע״ב סד (פאה יז כלאים כו לה):

בעל הטורים ולא תשא עליו חטא. וסמיך ליה לא תקום רמז לא״ת שאינו נושא חטא אם נוקם ונוטר: ואהבת לרעך כמוך. וסמיך ליה לא תרביע כלאים כאוהב אשתו לא ישמש עמה ועיניו באשה אחרת ולא יכסנה לתשמיש:

ספורנו

הנביא באמרו אנשי רכיל היו בך למען שפך דם והורה כלל גדול על אלה באמרו ואהבת לרעך כמוך. אוהב בעד רעך מה שהיית אוהב בעדך אם היית מגיע למקומו. ובהיות שמכלל יראת האל ית׳ היא שמירת החקים כי אמנם השומרם למען לא יחטא לו לא יהיה זה אלא שמכבד הכיר גדלו ושאין ראוי למרות את דברו ושמכבד הכיר טובו וידע שלא יצוה אלא הראוי והטוב אף על פי שלא נתפרסם טעם המצוה אמר את חקותי תשמרו והזכיר חוקים במלאכת המרעה ובעבודת האדמה ובמלבוש ובמשגל ובמאכל ובמבטה ובהגדת העתידות שבכל אלה היתה הנהגת חייהם אז והנה רב מה שאסר הם ענינים מנגדים לכוונת הטבע המכוונת מאת האל יתעלה המסדרו.

המגם

רמבן

נראה בעיני שהיה משפט לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצים לשון קורץ בעיניו שכן דרך הולך רכיל לקרוץ בעיניו ולרמוז דברי רכילות שלא יבינו השומעים כל זה לשון הרב. ואין במה שפי׳ בתרגום הזה טעם או ריח כי השומע מן הרכיל לא ישבע לו היאמין דבריו ולא יתן לו אות ומופת גם המלשין עבד אל אדוניו לא יבטיחנו האדון שישמע אליו ומה טעם לאכילה הזאת וכנובכדנאצר בהוראת הצדיקים עשה מה שעשה ולא להאכילם למלשינים ולא נשבע להם וגם לא האמין להם אבל שאל הצדא שדרך מישך וגו׳ וצוה שישתחוו מכאן ואילך והיה מעביר על מה שעברו ודריוש לא היה מאכיל לו למלשיני דניאל רק לענה וראש וכתוב בהן די אכלו קרצוהי די דניאל ואפילו אם אמת הדבר שיעשה כן בזמנים ההם אחר שהכתוב אמר לא תלך רכיל בעמך למה יזכיר אונקלוס מנהג השטות ההוא ואין לאזהרה ענין בו אבל עיקר לשון הארמית בכאן איננו אלא לשון השמעת קול והוא מורגל בדברי חכמים ועיזא לאו אכלויי מכלוליה ולאו גברא בעי לאכלוויי ות״י קרא בגרון אכלי ושרק לו מקצה הארץ ויכליליה ויכוס עליו כנהמת ים ויכלי עליהון וכן במקומות רבים והנה הוא לשון כל משמיע קול שיודיע חפצו בלא חתוך מלות ולכן יאמר כן בנועק לעזים הנכנסות בשדה ויתרגם כן השורק והנוהם והצועק ודרך הרכילים לבא ברבים או לפני המושל ויגהמו בגרונם ויקרצו בעיניהם לרמוז כי שמעו דברים עד שיפצרו בהם ויגידו אותן על כן נקראים אוכלי קורצין נוהמים ורומזים. ואונקלוס תרגם רכילות ענינו וכן שמו בלשון הארמית ולא חשש לפרש לשון הכתוב וכן דרכו תמיד כי להבין הענין הוא מתכוין אבל בלשון הקדש היו קורין אותם הולכי רכיל מן אבקת רוכל רכלתך כי הרוכל הולך כל היום קונה מכאן ומכאן. והולך ומוכר במקומות אחרים בכאן ובכאן כמו שמזכירין חכמים רוכלין המחזירין בעיירות. וזה טעם בעמך כי הוא הולך ברבים ולהבדיל בין שניהם היה שם זה רוכל פועל ושם זה רכיל שם תאר בעצמו כמו סרים נזיר ירמוז השם כי בנפשו הוא ועליו תשוב:

(יז) **לא** תשנא את אחיך בלבבך. בעבור שדרך השונאים לכסות את שנאתם בלבם כמו שאמר בשפתיו ינכר שונא הזכיר הכתוב בהוה ואמר הוכח תוכיח את עמיתך מצוה אחרת ללמדו תוכחות מוסר. ולא תשא עליו חטא שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו. ולזה יטה לשון אונקלוס שאמר ולא תקבל על דיליה חובא שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו ואחרי כן צוה שתאהוב אותו. והנה השונא את רעהו עובר בלאו והאוהב לו מקיים עשה. והנכון בעיני כי הוכח תוכיח כמו והוכיח אברהם את אבימלך. ויאמר הכתוב אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבך ולא תגיד לו כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו. ואחרי כן יזהיר שלא תנקום ממנו ולא תטור בלבבך מה שעשה לך כי יתכן שלא ישנא אותו. אבל יזכור החטא בלבו ולפיכך יזהירנו שימחה פשע אחיו וחטאתו מלבו. ואחרי כן יצוה שיאהוב לו כמוהו וטעם ואהבת לרעך כמוך הפלגה כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חבירו כאהבתו את נפשו ועוד שכבר בא רבי עקיבא ולמד חייך קודמין לחיי חבירך אלא צוה התורה שיאהב חבירו בכל ענין כאשר יאהב את נפשו בכל הטוב ויתכן בעבור שלא אמר ואהבת את רעך כמוך השוה אותם במלת לרעך. וכן ואהבת לו כמוך דגר שיהיה פירושו להשוות אהבת שניהם בדעתו כי פעמים שיאהב אדם את רעהו בדברים ידועים להיטיבו בעושר ולא בחכמה וכיוצא בזה ואם יהיה אוהבו בכל יחפוץ שיזכה רעהו האהוב לו בעושר ובנכסים וכבוד ובדעת ובחכמה ולא שישוה אליו. אבל יהיה חפץ בלבו לעולם שיהיה הוא יותר ממנו בכל טובה ויצוה הכתוב שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבו אבל יאהב ברבות הטובה לחבירו כאשר אדם עושה לנפשו ולא יתן שיעורין באהבה וע״כ אמר ביהונתן כי אהבת נפשו אהבו בעבור שהסיר מדת הקנאה מלבו ואמר כי אתה תמלוך על ישראל וגו׳:

וענין הנקימה והנטירה כבר פירשוהו רבותינו שהוא בדבר שאין בו חיוב ממון השאילני קרדומך כי בדבר שנתחייב לו חברו ממון כגון בנזקין וכיוצא בהן אינו מחויב להניח לו. אבל יתבענו בב״ד וישולם ממנו מפסוק כאשר עשה כן יעשה לו והוא מעצמו חייב לשלם כאשר ישלם מה שלוה או מה שגזל וכ״ש בענין נפש שיהיה נוקם ונוטר לו עד שיגאל דמי אחיו מידו על פי ב״ד המורים במשפטי התורה:

(יט) **את** חקותי תשמרו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו׳. חקים אלו גזרות מלך שאין טעם לדבר לשון רש״י. ולא הזכירו רבותינו שיהיה הטעם נעלם ושיהו יצר הרע ועו״ג משיבים עליהם אלא בלבישת שעטנז לא בכלאי הבהמה ואין הכונה בהם שתהיה גזרת מלך מלכי המלכים בשום מקום בלא טעם כי כל אמרת אלוה צרופה רק החקים הם גזירת המלך אשר יחוק במלכותו בלי שיגלה תועלתם לעם ואין העם נהנים בהם אבל מהרהרין אחריהם בלבם ומקבלים אותם ליראת המלכות וכן חוקי הקדוש ברוך הוא הם הסודות אשר לו בתורה שאין העם במחשבתם נהנים בהם במשפטים אבל כלם בטעם נכון ותועלת שלמה. והטעם בכלאים כי השם ברא המינים בעולם בכל בעלי הנפשות בצמחים ובבעלי נפש התנועה ונתן

בהם

וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ׃ כ וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן־לָהּ בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ כִּי־לֹא

כל ר"פ דקדשי' ואית ברביע כמ"ג

נ' נ'

ל'. ל' ולא מפיק ה"א . ל' וחסר . ח' פסו' לא לא לא לא

י וּלְבוּשׁ עֲרוּבִין שַׁעַטְנֵזָא לָא יִסַּק עֲלָךְ׃ כ וּגְבַר אֲרֵי יִשְׁכּוּב יָת אִתְּתָא שִׁכְבַת זַרְעָא וְהִיא אַמְתָא אֲחִידָא לִגְבַר וְאִתְפְּרָקָא לָא אִתְפְּרָקַת בְּכַסְפָּא אוֹ חֵירוּתָא לָא אִתְיְהִיבַת לַהּ בִּשְׁטָר בִּקּוֹרְתָּא תְּהֵי בַהּ לָא יְמוּתוּן אֲרֵי לָא

שאין טעם לדבר : ובגד כלאים . למה נאמר לפי שנאמר (דברים כ"ב) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד מניין לרבות הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז . ואומר אני נוז לשון דבר הנמלל ושזור זה עם זה לחברו מישטי"ר בלעז כמו (מ"ק י"ב) חזיין לנאזי דאית בהון שאנו מפרשין לשון כמוש פליסטר"א ולשון שעטנז פי' מנחם מחברת צמר ופשתים : (כ) נחרפת לאיש . מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית (קדושין ו') חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר : והפדה לא נפדתה. פדויה ואינה פדויה וסתם פדיון בכסף (ת"כ גיטין לט) : או חופשה. בשטר : בקרת תהיה . היא לוקה ולא הוא. יש על בית דין לבקר את הדבר

כי יש מצות רבות לזכר כחג המצות וסוכות וציצית ושופר ומזוזה ותפילין ופה ארמוז לך סוד . דע כי השלם שלם מאד על כן כתוב באברהם וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי : שעטנז . המעתיקים אמרו שהיא שלש מלות או מתומשת ופירושה מעורב והוא שם לבדו במקרא : (כ) והיא שפחה . אמרו המכחישים . כי איננה יהודית והנכון על דרך הפשט שהיא הנזכרת בפרשת וכי ימכור איש אם

ספורנו

אמנם על ענין שפחה חרופה שם היותו חק שהיא לוקה והוא אינו לוקה ושהוא מביא קרבן על המזיד ושתי אלו לא יקרו בכל שאר מצות שבתורה מכל מקום נתן קצת טעם לדבר באמרו כי לא חופשה כלו' החטא נקל בזה שלא תפסו קדושי המאהם ועיקר החטא אינו אלא שחלל את קודש ה' לבעול חצי שפחה. ובהיות הפעל הזה נגד כבוד שמים

והפדה לא נפדתה חד מן ח' פסוקים דאית בהון לא לא לא נמסר ביחזקאל סימן י"ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמא : נתן ונתן כ"א י"ז פתחין וד' קמצין וסימן מצויין במס"ר :

תולדות אהרן ובגד כלאים. יבמות ד נדה סא : לא יעלה . יומא סט בילה יד תמיד כז : ואיש . סנהדרין סט כריתות ט יא : שכבת זרע . כריתות יא : והיא שפחה. קדושין ו כריתות יא (קדושין נט) : והפדה. גיטין לט מא כריתות יא : בקרת. שם : לא יומתו. גיטין מג כריתות שם :

בעל הטורים לא תרביע כלאים . וסמיך ליה ואיש כי ישכב את אשה ש"ז והיא שפחה נחרפת דהיינו כמו כלאים שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין. וסמיך לבהמה חרופה ערלתו את פריו לומר שהבועל שפחה חרופה הפרי יהיה רשע . ועוד דאמרינן נטיעה מקטע רגליהון דבועלי נדות כמו זה שלא היה יכול להמתין עד שנשתחררה : והפדה לא נפדתה . בגי' יהיה בכסף ובשום כסף ·

רמבן

בהם כח התולדה שיתקיימו המינים בהם לעד כל זמן שירצה הוא יתברך בקיום העולם וצוה בכחם שיוציאו למיניהם ולא ישתנו לעד לעולם שנאמר בכלם למינהו . והנה סבת המשכב שנרביע הבהמות זו עם זו לקיום המינין כאשר יבואו האנשים על הנשים לפריה ורביה . והמרכיב שני מינין משנה ומכחיש במעשה בראשית כאלו יחשוב שלא השלים הקב"ה בעולמו כל הצורך ויחפוץ הוא לעזור בבריאתו של עולם להוסיף בו בריות והמינים בב"ח לא ילידו מין משאינו מינו וגם הקרובים בטבע שיולדו מהם כגון הפרדים יכרת זרעם כי הם לא יולידו . והנה מצד הדברים האלה פעולת ההרכבה במינים מעשה נמאס ובטל . וגם הצמחים אשר יתרכבו מין בשאינו מינו אין פרי צומח אחרי כן ויהיו באיסורם מפני שני טעמים הנזכרים . וזה טעם שדך לא תזרע כלאים שהוא בהרכבה על דעת רבותינו . ואסר אף כלאי זרעים מפני שישתנו בטבעם גם בצורתם בהיותם יונקים זה מזה . ויהיה כל גרעין ממנו כאלו הורכב משני מינין . ואסור לחרוש בשור ובחמור מפני שדרך כל עובד אדמתו להביא צמדו ברפת אחת ויבאו לידי הרכבה ומחברינו מי שמוסיף בטעם הכלאים כי הוא שלא לערבב הכחות המגדלים הצמחים להיות יונקים זה מזה ממה שאמרו בב"ר אמר רבי סימון אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הה"ד הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ . והנה המרכיב כלאים או זורען בכדי שיינקו זה מזה מבטל חקות שמים . ולכך אמר בהם את חקותי תשמורו כי הם חקות שמים וכך אמר רבי חנינא משום רבי פנחס כו' חקים שחקקתי בהם את עולמי . וכבר כתבתי בסדר בראשית שהצומחים כולם יסודותם בעליונים ומשם צוה להם השם את הברכה חיים עד העולם . והנה המערב כלאים מכחיש ומערב במעשה בראשית :

ובגד כלאים שעטנז . למה נאמר לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן תלמוד לומר בגד מנין לרבות את הלבדים תלמוד לומר שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר הנמלל ושזור זה עם זה לחברו לשון רש"י . ואינו נכון בעיני שהלבדים אין איסורם מדברי תורה אלא מדברי סופרים שאינן אלא שוע בלבד וכך שנינו הלבדים אסורין מפני שהן שוע . ובגמרא אמרו ואימא או שוע או טווי או נוז והעלו והלכתא כמר זוטרא מדאפקינהו רחמנא בחד לישנא . אבל הברייתא השנויה בת"כ אין לי אלא בגד ומנין לרבות הלבדים תלמוד לומר שעטנז בא לרבות הדברים שאינן בגד מלא תלבש שעטנז שלא הזכיר בגד והמדרש הוא עיקר שאפילו דבר שאינו בגד אסור בכלאים מן התורה כגון הקולע חוטין ועושה מהן חגורה וכיוצא בזה ובלבד שיהו שוע וטווי ונוז ותפס לו הלבדים לאסמכתא בעלמא שהם אסורים מדבריהם ואינן בגד . וכן מה שפירש הרב בשוע שהוא דבר הנמלל ושזור זה עם זה וכפירוש הזה כתב עוד בפירושיו בגמרא כבר השיבו עליו שאין פירושו עולה ממה שאמרו אמר קשר העליון בציצית דאורייתא דאי ס"ד לאו דאורייתא כלאים דשרא רחמנא בציצית למה לי הא קיימא לן התוכף תכיפה אחת אינו חבור . והנה גלו לנו שהבגד שהוא מין פשתים ונקשר בו ציצית של צמר בשני קשרים הוא כלאים מן התורה אע"פ שאינו נמלל ושזור זה עם זה . אבל הענין כך הוא שאמר הכתוב ובגד כלאים שעטנז לומר שכל בגד הנעשה מחוט שהוא שוע וטווי ושזור לא נלבש אותו כלאים שהוא ערובים ובמשנה תורה הוסיף לבאר שלא נלבש שוע טווי ונוז מצמר ופשתים שיהיו יחדו כלומר מחוברים יחד בשתי תכיפות לומר שהצמר והפשתים שכל מין מהם שוע טווי ונוז בפני עצמו לא נחברם יחדו כי יחדו הוא הכלאים כמו שאמר לא תחרוש בשור ובחמור יחדו כלומר קשורים ומחוברים . והחבור בבגדים בשתי תכיפות כי מלשון יחדו למדו כן כי שתי תכיפות הן חבור ומשם למדו שהכלאים אסורין אע"פ שאינן בגד אלא אפילו בקולע החוטין מעשה עבות ועושה מהן אבנטים אף על פי שאינו ארוג וכענין ששנינו לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו ולשון נוז מלה מקוצרת בתיבה המורכבת הזאת כמו הטווי שאין ממנו בה אלא הטי"ת ועניניה לפי דעתי נלוז מלשון תועבת ה' נלוז מטה ומעקם דרכיו . ונלוזים במעגלותם פתלתולים ומטים כי כן הדבר השזור פתול ומעוקם וכמו ששנינו רבי שמעון אומר נלוז ומליז אביו שבשמים עליו מטה השם הנכבד מדרכי רחמיו עליו כענין שנאמר ועם עקש תתפל ובלשון חכמים ישמשו בו בקוצר לבן מלכים שנוז לבו עליו ונטל את הצפורן לחתור על אביו שנטה לבו לדרך רעה ומזה אמרו בתלמוד סנהדרין מנזייתיה דמר לא אמרי ביה ולא מידי כלומר אם היית רוצה להתעקם ולהטות הדברים לא היינו יודעים לנגדך כלום נזייתיה כמו נלוזיתיה כלומר הטייתו וזהו האמת והנכון בענין הזה ולפיכך הוצרך להתיר כלאים בציצית אע"פ שאין הציצית אריג ואינו בגד וזהו דין תורה אבל חכמים אסרו אפילו מה שאינו עשוי אלא באחד מהם או שוע או טווי או נוז ולפיכך שנינו הלבדים אסורין מפני שהן שועים פיף של צמר בשל פשתן אסורין מפני שהן חוגרין באריג והכל מדרבנן וטעם כלאי הבגדים להרחיק התערובות במינין ואסר הרגילים להעשות מהן בגד . והרב אמר במורה הנבוכים טעם השעטנז מפני שהיה בזמן ההוא בגד ידוע לכומרי בעלי הכשפים שבהם היו עושים כל מעשיהם ואמר שמצא זה כתוב בספריהם ולפי שהיה ענין גדול ורצוי להם מאד שיפעלו בו פעולותם הידועות לעו"ג ולשדים תרחיק אותו התורה מכל אדם כי התורה תבא למחות מעשיהם ולהכחיד זכרם :

(כ) **והיא** שפחה נחרפת לאיש . מיועדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא לשון רש"י . והנראה אלי כי הוא מלשון כאשר הייתי בימי חרפי בימי נעורי וכן לא יחרף לבבי מימי שלא יהיה לי לב נער ויקראו ימי הנעורים ימי חורף כי החורף בראשית השנים וימי הזקנה כנגד הקיץ שהם ימי האסיף . יאמר הכתוב שהיא שפחה נערה לאיש ידוע כי הפילגש אשר היא משרת את האיש ושכב עמה תקרא נערה לו כי גם כל משרת האדם יקרא נערו ומורגל בלשון חכמים לאמר על השוכבת עם האיש משמשת עמו והיא נחרפת שנעשית נערה לאיש וידועה לו מנסיפד"ה בלעז וכן בלשון חכמים דקרו לה רביתא דפלניא והענין שאינה אשתו לגמרי אבל נתן לה קדושין והיא לו לנערה משמשת :

בקרת תהיה . יש על בית דין לבקר הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין לשון רש"י . וכן אמרו כל המפרשים וא"כ יזהיר הכתוב בבקור הזה מפני שהיא דומה לאשת איש אולי יטעו בה ואין פרוש מתוק בפי

כי

את בתו לאמה והיא ישראלית והטעם שהוא יעדה שיקחנה אדוניה או בנו ואיננה מאורסה וזה טעם כי לא חופשה איננה חפשית עד שתהיה מאורסה כמשפט הבנות. ומלת נחרפת. על דעת רבים יעודה ולפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברשות אחר ואינה מאורסה:

(כא) והפדה. שם הפעל מהבנין שלא נקרא שם פועלו מהכבד הנוסף והטעם שלא פדאה אביה או אחד ממשפחתה קודם היותה בוגרת: או חפשה. בשורק מקום קמץ חטף כי האחד חופש והטעם שהי׳ המנהג לכתוב לה גט חופש אם מכרה האב עד זמן קצוב והמעתיקים אמרו שחציה חפשית וחציה אמה והוא האמת: בקרת תהיה. יש אומרים שפירושו כמו פילגש ואמרו כי כן בנות מלכים ביקרותיך ולא פירשו נכון כי ביקרותיך טעמו הספחו׳ היקרות ונעלם היו״ד בעבור האות המשרת בקרק והיה בקרק בעבור התחברות שני שואי״ן נעים האחד תחת האות המשרת והשנית תחת האות הראשון של השרש בלשון נקבות ואין כח בלשון להזכיר ככה וכן משפט כל הלשון ואין מלה זרה חוץ ממלה ורבים מישני אדמת עפר יקיצו על קריאת בן נפתלי. ויש אומרים בקורת מגזרת לא יבקר הכהן והטעם שיחפש הדבר והמעתיקים אמרו כי יש עליו מלקות ברצועה של בקר וזה אמת מדברי קבלה והמלה כדמות אסמכתא. וטעם להזכיר זאת הפרשה כי הוא עוסק אדני השפחה ע״כ יביא איל אשם ועוד על דרך דרש שזאת השכיבה כמו כלאים חפשי עם שפחה:

(כב) ונסלח לו. אפרשנו עוד:

וטעם להזכיר ערלת הפרי בעבור שהזכיר זרע השדה וזרע האשה שהיא כארץ הזכיר גם הנטוע וידוע כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק כאשר יזיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר וקשקשת ויזיק לנפש החכמה בשר כל עוף דורס והבהמות הטמאות והמשכיל יבין. וטעם וערלתם ערלתו. שאותו הפרי הוא חשוב כערלה שהיא מזקת ולא תועיל כערלת שפה ואוזן וערלת בשר. וטעם וערלתם. שיהיה נחשב בעיניכם כדבר ערלה גם יפה הוא מתורגם בארמית: (כד) יהיה לכם ערלים. פירוש וערלתם: (כד) קדש הלולים. להלל השם והכהן יאכלנו. וטעם להוסיף לכם תבואתו. דבק עם קדש הלולים ואם הוא רחוק וכן שלם

אִתְחֲרָרַת׃ כא וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּכְרָא לַאֲשָׁמָא׃ כב וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דְּחָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ מֵחוֹבְתֵיהּ דְּחָב׃ כג וַאֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא וְתִצְבוּן כָּל אִילָן דְּמֵיכַל וּתְרַחֲקוּן רִיחֲקָא יָת אִבֵּיהּ תְּלַת שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק לְאַבָּדָא לָא יִתְאֲכֵיל׃ כד וּבְשַׁתָּא רְבִיעֵתָא יְהֵי כָּל אִבֵּיהּ קוֹדֶשׁ תּוּשְׁבְּחָן קֳדָם יְיָ׃ כה וּבְשַׁתָּא חֲמִישֵׁתָא תֵּיכְלוּן יָת אִבֵּיהּ לְאוֹסָפָא לְכוֹן עֲלַלְתֵּיהּ אֲנָא

ל׳
ב׳ מלחמה
ג׳ בכיפ׳
ל׳ ל׳
כ״ג
ב׳ ומלאים
ל׳ כ״כ
(עי׳ א״ת)
כולי מ״ל
במ״א

חֻפָּשָׁה׃ כא וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵיל אָשָׁם׃ כב וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל הָאָשָׁם לִפְנֵי יְהוָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ שלישי פ

כג וְכִי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל׃ כד וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל־פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיהוָה׃ כה וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת־פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְהוָה׃

החמישית ה׳ חסר י׳ קדמא וסימן ובשנה החמישית תאכלו. בשנה החמישית ליהויקים. היא השנה החמישית לגלות. ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם. וחברו עלה שישק. דאורייתא החמישת כתיב חסר יו״ד בתרא דירמיה החמישת חסר יו״ד קדמא. ושארא החמישית כתיב מלא דמ״ל:

הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין. ורבותינו (כריתות יא) למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקריאה שהדיינים המלקין קורין על הלוקה (דברים כח) אם לא תשמור לעשות וגומר והפלא ה׳ את מכותך וגו׳: כי לא חפשה. (מכות כג) לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם חופשה קדושיה קדושין וחייב מיתה: (כב) ונסלח לו מחטאתו אשר חטא. (גיטין לט כריתות ט) לרבות את המזיד כשוגג: (כג) וערלתם ערלתו. ואטמתם אטימתו יהא אטום ונכסה מליהנות ממנו: שלש שנים יהיה לכם ערלים. מאימתי מונה לו משעת נטיעתו (ת״כ) יכול אם הצניעו לאחר ג׳ שנים יהא מותר ת״ל יהיה בהוייתו יהא: (כד) יהיה כל פריו קדש. כמעשר שני שכתוב בו (ויקרא כז) וכל מעשר הארץ וגו׳ קדש לה׳. מה מעשר שני אינו נאכל חוץ לחומות ירושלים (קידושין כד) אלא בפדיון אף זה כן. ודבר זה הלולים לה׳ הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמים: (כה) להוסיף לכם תבואתו. המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעה היה רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ד׳ שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמ׳ להוסיף לכם תבואתו: אני ה׳. אני ה׳ המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי

תולדות אהרן והביא. שם עא: איל אשם. שם כב: באיל האשם. בבא קמא קיא זבחים מט כריתות ט: וכי תבאו. (שביעית לג מעשרות נא חלה נח ערלה ס ראש השנה נז): ונטעתם. פסחים כג סוכה לה: וערלתם. ברכות לו יומא פא קדושין נו בבא קמא קא חולין קכא: ערלתו. שבת קח: שלש שנים. ראש השנה ט: ערלים. פסחים כב קדושין נו בבא קמא קא: ובשנה. ראש השנה י: יהיה כל פריו. (פאה כ מעשר שני נו ראש השנה נז סוטה כב): קדש הלולים. ברכות לה בבא קמא סט: ובשנה. ראש השנה י: להוסיף. ברכות לה:

בעל הטורים ונסלח לו מחטאתו אשר חטא. וסמיך ליה וכי תבאו אל הארץ לומר כל הדר בא״י שרוי בלא עון: כל עץ מאכל. בגי׳ זהו בפלפלין: סמך לא תאכלו על הדם לערלה לומר שאסור לאכול בלא ברכה כערלה בלא הילול:

רמבן

כי בידוע שיבוקר הדבר ולא ימותו האדם אנס. וכן יבקרו בכל חייבי המיתות ואני סובר שהיא מלה יחידית בכתוב אבל היא מורגלת בלשון ארמית ובדברי רבותינו מלשון הפקר כי עיקר הל׳ הבקר כמו שאמרו ב״ש אומרים הבקר לעניים הבקר וב״ה אומר עד שיבקיר אף לעשירים כשמיטה ותנן נמי אוכלין על המובקר אבל לא על השמור ותרגם יונתן אנשים רקים ופוחזים ובקרין כלומר בעלי הבקר בשקריהם ובפחזותן ובקריתהון ואמרו כי תשמטנה ונטשתה תרגמו הירושלמי ותבקרנה. וכן בכל מקום במשנה הלשון בבי״ת אבל הרגילו בגמרא לומר ממנו הפקר. כי האותיות האלה מתחלפות אצלם תמיד כאשר אומרים מן עבשו פרודות עפשו וכן בכתוב במקומות הרבה כמו שהזכרתי בפסוק נשכת ברוחך. ופירוש הפסוק הזה שאמר בשפחה הזאת אע״פ שהיא נחרפת לאיש לא תהיה לו לאשה כי בקרת תהיה לו כלומר מופקרת תחשב אצלו ולא יומתו כמשפט הנואף והנואפת כאשת איש כי לא חפשה להיות אשתו גמורה אבל יביא זה עליה אשם בעבור שהיא נחרפת אליו. ואונקלוס שאמר בקורתא תהא לשונו כלשון יונתן ב״ע במלת בקרין:

(כג) **וערלתם** ערלתו את פריו. ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתר מליהנות בו לשון רש״י ויפה פירש. ואם כן יהיה ערל לב סגור לב כמו שנאמר וקרע סגור לבם וכן ערלה אזנם שהיא סגורה וחטומה אין הקול נכנס בה. וע״ל שפתים סגור שפתים כי העלגות אוטם וסגירות בגידי הלשון ופעמים בגידי השפתים שלא יפתחו כראוי והדבור יקרא פתיחה פתח פיך לאלם פתח אויב את פיהו ומפתח שפתי מישרים משוכבת חיקך שמור פתחי פיך. והזכיר הכתוב אטימות בפרי הבא בתוך שלש שנים לאסרו בהנאה ולא יאמר כן בשאר אסורי הנאה כי ביאת הפרי בתחלתו יקרא פתיחה כמו שאמר פתח הסמדר ולכך אמר שלש שנים יהיה לכם ערלים כאלו הפירות סגורים באילנות לא הוציאו פרח ולא פתחו סמדר:

וטעם המצוה הזאת. לכבד את ה׳ מראשית כל תבואתנו מפרי העץ ותבואת הכרם ולא נאכל מהם עד שנביא כל פרי שנה אחת הלולים לה׳ והנה אין הפרי בתוך שלש שנים ראוי להקריבו לפני השם הנכבד לפי שהוא מועט ואין האילן נותן בפריו טעם או ריח טוב בתוך שלש שנים ורובן לא יוציאו פירות כלל עד השנה הרביעית. ולכך נמתין לכולן ולא נטעום מהם עד שנביא מן הנטע שנטענו כל פריו הראשון הטוב קדש לפני השם ושם יאכלוהו ויהללו את שם ה׳ והמצוה הזאת דומה למצות הבכורים ואמת הדבר עוד כי הפרי בתחלת נטיעת האילנות רב הלחות דבק מאד מזיק לגוף ואיננו טוב לאכלה כדג שאין לו קשקשת והמאכלים הנאסרים בתורה שהם רעים גם לגוף. והרב נתן בזה טעם במורה הנבוכים כטעמו ברוב המצות כי היו לחרטומים ולמכשפים בזמן ההוא מיני כשוף יעשו אותם בעת נטיעת האילנות ויחשבו כי בהם ימהר האילן להוציא פריו קודם זמנו הידוע כמנהגו של עולם ובבואו יקריבו את הפרי לפני הע״ג שעשו בשמה הכשוף ההוא ולכך צותה התורה באיסור הפרי הבא קודם שלש שנים שלא יבוא לעשות

אֱלֹהֵיכֶם׃ כו לֹא תֹאכְלוּ עַל־ ו' ר"פ לא לא ולא
הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ׃ ל' ל'
כז לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא ל' וחסר ל'
תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ׃ ל'
כח וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ ל'
בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא ל' וחסר ל'
תִתְּנוּ בָּכֶם אֲנִי יְהוָה׃ כט אַל־ כ"ו. כ' ס"פ בסיפ'
תְּחַלֵּל אֶת־בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא־ ל' ומ"ל
תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה׃

יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כו לָא תֵיכְלוּן עַל דְּמָא לָא תְנַחֲשׁוּן וְלָא תְעַנְנוּן׃ כז לָא תַקְפוּן פָּאתָא דְרֵישְׁכוֹן וְלָא תְחַבֵּל יָת פָּאתָא דְדִיקְנָךְ׃ כח וְחִבּוּל עַל מִית לָא תִתְּנוּן בִּבְשַׂרְכוֹן וְרוּשְׁמִין חֲרִיתִין לָא תִתְּנוּן בְּכוֹן אֲנָא יְיָ׃ כט לָא תַחֵיל יָת בְּרַתָּךְ לְאַטְעָיוּתַהּ וְלָא תִטְעֵי אַרְעָא וְתִתְמְלֵי אַרְעָא

תולדות אהרן לא תאכלו. ברכות י"א מ"ק יד סנהדרין סג זכר ויקהל: לא תנחשו. סנהדרין סו (שבת ס): לא תקפו. יבמות ה נזיר מא נז קדושין כט לה מכות כ (פאה טז): ולא תשחית. שבת מז קכט נזיר נח קדושין כט לב לה בבא קמא לא מכות כא חולין ז: ושרט. מכות כ: וכתבת. (שם כא): אל תחלל. סנהדרין עו: ומלאה. יומא יח יבמות לז נזיר מ:

שבטחתי: (כו) לא תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין (סנהדרין סג) שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמים ואזהרה לאוכל מעשר בהמת חולין עד שתצא נפשה ועוד הרבה: לא תנחשו. (סנהדרין סו) כגון אלו שמנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך: לא תעוננו. לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת: (כז) לא תקפו פאת ראשכם. (מכות כ) זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא הקיף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה: פאת זקנך. (מכות כא) סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואח' למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד: (כח) ושרט לנפש. כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת: וכתובת קעקע. (מכות כא) כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם: קעקע. לשון (במדבר כה) והוקע אותם (שמואל ב כא) והוקענום תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם ונמצאו מחוקין ותחובין בקרקע פורפוייר"ט בלעז: (כט) אל תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין: ולא תזנה הארץ. אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר (ירמיה ג) וימנעו רביבים וגומר:

ומקדשי

שלם ישלם ואם אין לו דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור ורבים כמוהם. וטעם אני ה' אלהיכם. שאוסיף ברכה בתבואה: (כו) לא תאכלו על הדם. דבוק עם הכתוב למעלה כי הזהיר על עץ נטוע שלא יאכלו מפריו עד השנה החמישית גם כן כל בשר טהור לא יאכל עד שיזרוק דמו על מזבח השם אם היה קרוב אל מקום הקדש והעד הנאמן דברי שאול כי הארון היה עמו כי כן כתוב הנה אוכלים על הדם כאלו אוכלים זבחים לשעירים כאשר פירשתי שהיה כן מנהגם במצרים לזבוח בשם השדים כי אחר שלא נזרק הדם על המזבח לשם השם הנה הדבר ברור ע"כ דבק עמו לא תנחשו כי במצרים היו אוכלים על הדם וזונים אחרי השדים ובארץ כנען מנחשים ומעוננים כי כן כתוב גם זה כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען. ומלת מנחש. מנסה כמו נחשתי ויברכני ה'. כי נחוש בצורות ובמקלות ובמעשים ובתנועות ובימים ושעות: תעוננו. יש אומרים מלשון ענה שיחשוב בלבו דבר ויטה אזניו לשמוע מה יענה המדבר ולא אבה הדקדוק וי"א מעונה לשון ועונתה לא יגרע והנכון בעיני מגזרת ענן כי ידוע כי יש מי שיעונן שיסתכל בעננים ובדמותם ובתנועתם ויתכן להיות תעוננו מפעלי הכפל כמו תסובבו כי מלאנו ועוננים כפלשתים כי יתכן היותו מבנין הכפול והעד ומעונן ומנחש. וטעם להזכיר לא תקיפו פאת ראשכם כמעשה אחרים להיות מובדלים מהם ואחר שער הראש והזקן לתפארת כנראה אין ראוי להשחיתו וי"א כי זה הפסוק דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שישחית פאת ראשו גם פאת זקן בעבור המת: (כח) ושרט גם הפאה בראש ובזקן ידועים מדברי קבלה. ומלת לנפש הגוף המת וכן מתורגם והוא האמת ולא נדגש הנו"ן להקל על הלשון: וכתובת קעקע. יש אומרים שהוא דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שירשום גופו בצורה הידועה באש על המת ויש עוד היום רושמים בנערותם בפניהם להיותם ניכרים. ומלת קעקע. כפולה כמו רוקע הארץ וצאצאיה והוא מגזרת והוקע אותם ועל דעת המתרגם גם היא מלה זרה גם הוא הנכון. וטעם להזכיר אל תחלל את בתך. בעבור שרט לנפש שלא תתגלה לעיני הכל כי קול שבאשה ערוה ואף כי שרט:

ולא

בעה"ט לא תאכלו על הדם וסמיך ליה לא תנחשו. שלא ינחשו באכילה כדרך שעושין הרואים שאוכלין לחם על ההרוג שלא ינקמו גואלי ההרוג: לא תקפו. בגי' אחד המקיף ואחד הניקף חייבין הם: ולא תשחית. בגי' זהו תער לא מספרים: פאת זקנך. וסמיך ליה ושרט לנפש לומר כשם שחייב על הפאה בה' פאות כך חייב אם שרט ה' שריטות בה' אצבעות: קעקע. בגימ' שם שכותב שם הטומאה:

רמבן

לעשות המעשים הרעים ההם כי רובי האילנות יביאו פירות בשנה הרביעית ושנאכלהו לפני השם הפך אכלם אותו לפני ע"ג:

(כו) **לא** תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין לשון רש"י. והעולה משם לפי הסוגיא שהם כולם מן התורה שכלל הכתוב כל אכילות הדם בלאו אחד ואם כן מה שאמר הכתוב בשאול הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם שהיו חוטאים באחד מן השמות הנכללים בלאו הזה. כי היו אוכלים מן הבהמה קודם שתצא נפשה זהו מה שאמר ויעט העם אל השלל שהוא כעיט הדורס ואוכל. ויקחו צאן ובקר וגו' וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם מרוב השלל בבהמות כשהיו שופכים דמם ארצה היו תולשים אבריהם ואוכלין קודם שימותו. ועל דרך הפשט הוא מין ממיני הכשוף או הקסמים כי הוא דבר למד מעניינו והיו שופכים הדם ומאספים אותו בגומא והשדים מתקבלים שם כפי דעתם ואוכלין על שלחנם להגיד להם העתידות. וכאשר היו ישראל עם שאול במחנה ההוא היו מתפחדים מאד מן הפלשתים ולא היה שאול עושה דבר בלתי שאלת אורים ותומים כמו שנאמר נקרבה הלום אל האלהים והעם היו שואלים בשדים או בכשפים לדעת דרכם ומעשיהם ואוכלים על הדם לעשות המעשה ההוא ולכך אמר הכתוב ויגידו לשאול לאמר הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם ויאמר בגדתם לומר הנה השם עשה לכם תשועה גדולה היום ואתם שואלים ללא אלהים בגידה היא זו. ועוד אפרש איסור מעונן ומנחש:

(כט) **אל** תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה שלא לשם קדושין ולא תזנה הארץ אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותם במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך וגו' לשון רש"י. ולא הבינותי דעתו שאין זנות בתורה בפנויה שהלכה פסוקה היא פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות לא עשאה זונה. ומפורש אמרו בסנהדרין ובת איש כהן כי תחל לזנות יכול אפילו פנויה. והקשו והא לזנות כתיב ותירצו כרבי אליעזר דאמר פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה. וכן אמרו אשה זונה וחללה לא יקחו שאינו בפנויה אלא גיורת ומשוחררת או שנבעלה בעילת זנות מפני שאין קודשין תופסין בה כמו שמפורש ביבמות ובסיפרא אשה זונה ר' יהודה אומר זו אילונית וחכמים אומרים אין זונה אלא הגיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות ר' אליעזר אומר אף פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות וכך אמרו לענין לא תביא אתנן זונה שאינו בפנויה כלל. אבל הברייתא השנויה בת"כ והנזכרת במסכת סנהדרין או שהיא כרבי אליעזר ואינה הלכה או שהיא במוסר את בתו למי שאין לו אישות כגון כותי ועבד וחייבי כריתות ומיתות בית דין שזה נקרא זנות לדעת חכמים וזהו שאמרו במוסר את בתו פנויה שלא לשם אישות כלומר למי שאי אפשר להיות אישות ביניהם וכן מה ששנינו שם בסיפרא ולא תזנה הארץ מזנים הם הפירות והוא דרך אגדה נדרש ממלת הארץ מדלא כתיב ולא יזנו אנשי הארץ אבל עיקר הכתוב שהוא לאו שני וכבר מנאו בעל הלכות גדולות בחשבון הלאוין והיא אזהרה לאיש הזונה ולבת עצמה שלא תמסור עצמה לשם זנות ומכאן הוא שאמרו שם בברייתא וכן היא המוסרת עצמה שלא לשם אישות וטעם הכתוב כי בעבור שהבת ברשות אביה והוא רשאי בנעוריה לקדש אותה ולהכניסה לחופה והאונס והמפתה אותה נותן קנסה לאביה פירש הכתוב שאיננו רשאי למוסרה למי שיהיה זנות. והזהירו מזה בלאו, ואחרי אזהרת האב הזהיר גם הזונים

עצמם

ספורנו

האיש הפועל לא נגד כבוד האשה המתפעלת אין ספק שהיא הרגילתו וראויה ללקות. והנה המזיד בזה שיעשה זה הסכלות לחלל את עצמו הוא קרוב לשוגג ומקריב אשם על חלול הקדש: (כו) לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו. כל אלה הי' דרכם אלא בהגדת העתידות בבורם מדרכי רוח טהרה ונבואה לדרכי רוח הטומאה ובהיות מדרכי האל וכבודו שלא נחלל גופות עמו אשר קדש לעבדו אמר לא תקיפו וזה שלא לחללם בהקפת הראש כמעשי שוטים ושכורים ולא בגלות הזקן כאמרם הדרת פנים זקן. ולא בשרט לנפש כמתאבלים מאד מיתת האדם ומתאבלים מאד עליה. וכן בכתובת קעקע לתת אות בבשרנו מלבד אות הברית. ולא להזנות הבת אפי' פנויה אשר הוא חלול לה ולאביה כענין כי תחל לזנות את אביה היא מחללת ואחר שהזהיר מהעניינים המחללים צוה לכבד את הימים והמקומות והאנשים הקדושים

ואמר

ל אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ לא אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים אַל־תְּבַקְשׁוּ לְטָמְאָה בָהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לב מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ ס רביעי ששי לג וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ׃ לד כְּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר ׀ הַגָּר אִתְּכֶם וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לה לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה׃ לו מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

כ״ג פסו׳ רישיהון

ומלעו׳ אל אל

ו׳ חסר בליש׳

כ״א ס״פ

ל׳ וחסר ס׳

ב׳

ג׳ קמצין

ח׳ דגשין

ג׳ דגשין ד׳ דגשין ל׳

עֲצַת חֶטְאִין׃ ל יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ׃ לא לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר בִּידִין וּדְכוּרוּ לָא תִתְבְּעוּן לְאִסְתַּאָבָא בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהָכוֹן׃ לב מִן קֳדָם דְּסָבַר בְּאוֹרַיְתָא תְּקוּם וּתְהַדַּר אַפֵּי סָבָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ לג וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא בְּאַרְעֲכוֹן לָא תוֹנוּן יָתֵיהּ׃ לד כְּיַצִּיבָא מִנְּכוֹן יְהֵי לְכוֹן גִּיּוֹרָא דְּיִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן וּתְרַחֵים לֵיהּ כְּוָתָךְ אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהָכוֹן׃ לה לָא תַעַבְדוּן שְׁקַר בְּדִין בְּמִשְׁחֲתָא בְּמַתְקָלָא וּבִמְכִילְתָא׃ לו מֹאזְנָוָן דִּקְשׁוֹט מַתְקָלָן דִּקְשׁוֹט מְכִילַן דִּקְשׁוֹט וְהִינִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהָכוֹן דְּאַפֵּיקִית יָתְכוֹן

האבות ו׳ חסר בלישנא וסימן בסדר אלה מסעי גבי פסוק ויחנו באבת: וכי יגור אתך ב׳ וסימן ועשה פסח לה׳. גר בארצכם: באזרח ג׳ קמצין וסימן כאזרח מכם. באזרח בבני ישראל. ומתערה באזרח רענן: במשפט ח׳ דגשים וסימן לא תעשו עול במשפט. וחברו. ויגבה ה׳ צבאות. על כן לא יקומו רשעים. ידרך ענוים. שאת פני רשע לא טוב. שמח בחור בילדותך וכל איוב דכוו׳ במ״א על זה פקחת עיניך: במדה ג׳ דגשים וסימן לא תעשו עול במשפט. אך רחוק יהיה. במדת הראשונה אמות עשרים דד״ה. אנ״ך. וסימן בלשון תרגום תעברון רחיקין אריבין: במשקל ד׳ דגשים וסימן לא תעשו עול במשפט. והשיבו לחמכם במשקל. לזהב במשקל מזקק למזבח הנחשת:

תולדות אהרן את שבתותי. זכר כראשית: מפני שיבה. מגלה יז קדושין לב לג: (והדרת פני זקן. בכורים ס״ס ראש השנה נז): ויראת מאלהיך. שם לב לג מציעא נח: וכי יגור. מגלה יז יבמות מו: בהרלכס לא תונו. מציעא נט: לא תעשו עול. מציעא סא בהרא עט: מאזני צדק. בנסדרין לט: הין צדק. מציעא מט: (איפת צדק. שבועות לט):

אבן עזרא

(כט) ולא תזנה הארץ. הטעם זנות אנשי הארץ כמו ארץ כי תחטא לי: (ל) וטעם להזכיר את שבתותי תשמורו. בעבור המת שאין אבל בשבת. וטעם ומקדשי תיראו. על הכהן הגדול שלא יהיה כשאר האבלים וכן אזהרה על כל אנשי המקדש. וטעם אני ה׳. שאם לא ייראו ממקדשו ויתנו לו כבוד יענישם. וטעם להזכיר האובות וידעונים. בעבור המת וכן כתוב בישעיה בעד החיים אל המתים: (לא) האובות. מגזרת וכאובות חדשים כי הם עיקר זאת האומנות: והידעונים. מגזרת דעת שיבקשו לדעת העתידות וריקי מוח אמרו לולי שהאובות אמת גם כן דרך הכשוף לא אסרם הכתוב ואני אומר הפך דבריהם כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר והעד האלילים והפסילים ולולי שאין רצוני להאריך הייתי מבאר דבר בעלת אוב בראיות גמורות. וטעם אל תפנו. ליודע האומנות. וטעם אל תבקשו. לשאול כשאול. וטעם אני ה׳ אלהיכם. שלא תבקשו כי אם השם לבדו והנה הזכיר לטמאה כי נפש הפונה והמבקש טמאה היא כי איננה דבקה בשם. וטעם להזכיר מפני שיבה תקום. בעבור המת כי הזקן קרוב למיתה כי גופו כמת נחשב והנה טעמו כל זקן וכל איש שיבה. וטעם ויראת מאלהיך. שיענישך בימי הזקנה: (לג) וכי יגור אתך גר. הזכירו אחר הזקן והטעם כאשר הזהרתיך לכבד הזקן הישראלי בעבור שאין לו כח כך אזהירך על הגר שכחך גדול מכחו או בעבור שאין לו כח שהוא בארצך ברשותך: (לד) ואהבת לו. מפורש· וטעם לא תעשו עול. בעבור הגר כטעם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו וכן במדה שלא תעשה מרמה במדת האמות גם האמות משתנות ויתכן להיות פי׳ כמשפט הידוע בארץ: (לו) מאזני צדק אבני צדק. פירוש במשקל: איפת צדק. ביבש: והין צדק. בלח פי׳ במשורה: וטעם אני ה׳ אלהיכם אשר הוצאתי אתכם. בעבור

שהזכיר

רשי

(ל) ומקדשי תיראו. (יבמות ו) לא יכנס לא במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואע"פ שאני מזהירכם על המקדש ואת שבתותי תשמורו אין בנין בית המקדש דוחה שבת: (לא) אל תפנו אל האובות. אזהרה לבעל אוב וידעוני. (סנהדרין סה) בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו. וידעוני המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר: אל תבקשו. להיות עסוקים בם שאם תעסקו בם אתם מיטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני ה׳ אלהיכם. דעו את מי אתם מחליפין במי: (לב) מפני שיבה תקום. (ת"כ קידושין לב) יכול אפי׳ זקן אשמאי. ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה: והדרת פני זקן. איזהו הדור לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: (לג) לא תונו. אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד ע"ג ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה: (לד) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך: אני ה׳ אלהיכם. אלהיך ואלהיו אני: (לה) לא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט. ומהו משפט השנוי כאן היא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועב׳ וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם: במדה. זו מדת הארץ (ב"מ ס"א ב"ב פט): במשקל. כמשמעו: ובמשורה. היא מדת הלח והיבש: (לו) אבני צדק. הם המשקולת ששוקלין כנגדן: איפת. היא מדת היבש: הין. זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן. ד"א אני הבחנתי במצרי׳ בין טיפה של בכור לטיפה

שאינה

בעה"ט מלאה הארץ זמה וסמיך ליה את שבתותי. לומר שקשה דבתא ריגלא שאוכלים ושותין ושמחין בשבתות והיינו דכתיב זנות ויין ותירוש יקח לב. סמ׳ שבתותי תשמרו לאל תפנו אל האבת· שהשואל אוב אין מודה בשבת: אני ה׳. וסמיך ליה מפני שיבה תקום אמר הקב"ה אני כבדתי זקנים שנאמר ונגד זקניו כבוד. זקן ויראת. הוכרה לזקן שלא יטריח: מפני שיבה תקום. וסמיך וכי יגור אתך גר לומר אפי׳ מפני זקן ארמאי. אני ה׳ וסמיך ליה וכי יגור אתך גר. לומר כל שמטה דינו של גר כאילו מטה דינו של הקב"ה: במדה ב׳. לא תעשו עול במשפט במדה. אך רחוק יהיה בינו וביניכם כאלפים אמה במדה. במדה הראשונה באורך מה שם איירי במדת קרקע אף כאן איירי במדת קרקע: והין צדק יהיה לכם. וסמיך ליה ושמרתם את כל חקותי. לומר שבשמועת המדות כאלו עובר על המצות כולם:

ספורנו

ואמר: (ל) את שבתותי תשמורו. שהם השבת ומקראי קדש: ומקדשי תיראו. הוא כל מקום מקודש לתורה ולתפלה ולעבודה. ובהיות דרישת האובות אצל האומות דרישת אלהית בעד החיים אל המתים אמר: (לא) אל תפנו אל האבת. אל תפנו אליהם אבל תפנו עורף ולא פנים ואין צריך לומר שלא תכבדום: אל תבקשו לטמאה בהם. אל תבקשו אותם כדי להטמא בהם אל תבקשו לדעת טיבם להורות כאמרם ז"ל לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות: (לב) מפני שיבה תקום. אבל תהדרו קדושי עליון ומהם השיבה ברוב כאמרו עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא: והדרת פני זקן. והם תופשי התורה כמו שאמרו רבותינו ז"ל אין זקן אלא מי שקנה חכמה. ואחר שהזהיר על כבוד הקדושים הזהיר מלבזות את השפלים ואמר: (לג) וכי יגור אתך גר לא תונו אותו. אפי׳ אונאת דברים והוסיף ואמר לא תעשו עול במשפט

רמבן

עליהם האיש והאשה. ורש"י כתב בפרשת אמור אל הכהנים. זונה שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר וזו הוראה ממנו שאין זנות בכשרין אלא שהוא מרבה בה אף חייבי לאוין. וזה דעתו גם בפירושיו בגמרא וגם זה איננו נכון אלא מחייבי כריתות וכותי ועבד שאין קדושין תופסין בה היא נעשית זונה וכהן לוקה עליה משום זונה אבל מחייבי לאוין ממזר וגר ועמוני ומואבי איננה זונה ואינו לוקה עליה אלא שנפסלה מן התרומה ומן הכהונה דכתיב כי תהיה לאיש זר כיון שנבעלה לפסול לה פסלה ומחייבי לאוין שבכהונה נעשית חללה:

(ל) **את** שבתותי תשמורו. האזהרות בשבת רבות בתורה כמו בע"ג מפני שגם היא שקולה כנגד כל המצות כי מי שאינו משמר אותה מכחיש במעשה בראשית ואין לו תורה כלל. ולרבותינו בכאן מדרש אמרו בכאן יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה׳ בת"כ ועל דרך האמת ירמוז בשבת הגדול ובשבת שהוא מקדשו וגוה בו שמירה ומורא והנה אין מלאכת בית המקדש דוחה השבת והמקדש ואם תשכיל תבין:

(לב) **מפני** שיבה תקום. יכול מפני זקן אשמאי ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה ל׳ רש"י ולשון ת"כ. והוא הפשט בגמרא

במסכת

לז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־
כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
אֲנִי יְהוָה׃ חמישי פ כ׳ ס״פ
כ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּמִן־הַגֵּר ׀ הַגָּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
יִתֵּן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ מוֹת יוּמָת עַם כול׳ כ״כ
הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאָבֶן׃ ג וַאֲנִי כול׳ חסר
אֶתֵּן אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא כ׳. תָּ׳
וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי ג׳
מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא כ׳ דגשין
אֶת־מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת־שֵׁם ל׳
קָדְשִׁי׃ ד וְאִם הַעְלֵם יַעְלִימוּ סימן. ל׳ ל׳ ומ״ל
עַם הָאָרֶץ אֶת־עֵינֵיהֶם מִן־הָאִישׁ
הַהוּא בְּתִתּוֹ מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ כול׳ כ״כ
לְבִלְתִּי הָמִית אֹתוֹ׃ ה וְשַׂמְתִּי
אֲנִי אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא
וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ וְאֵת ׀ ל׳
כָּל־הַזֹּנִים אַחֲרָיו לִזְנוֹת אַחֲרֵי

מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ לז וְתִטְּרוּן
יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי
וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
ב וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל תֵּימַר גְּבַר
גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל דְּיִתֵּן
מִזַּרְעֵיהּ לְמוֹלֶךְ אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵיל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל
יִרְגְּמוּנֵיהּ בְּאַבְנָא׃ ג וַאֲנָא
אֶתֵּן יָת רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא
וְאֱשֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ אֲרֵי
מִזַּרְעֵיהּ יְהַב לְמוֹלֶךְ בְּדִיל
לְסָאָבָא יָת מַקְדְּשִׁי וּלְאַחָלָא
יָת שְׁמָא דְּקוּדְשִׁי׃ ד וְאִם
מִכְבַּשׁ יִכְבְּשׁוּן עַמָּא בֵּית
יִשְׂרָאֵל יָת עֵינֵיהוֹן מִן גַּבְרָא
הַהוּא בְּדִיְהַב מִזַּרְעֵיהּ לְמוֹלֶךְ
בְּדִיל דְּלָא לְמִקְטַל יָתֵיהּ׃
ה וַאֲשַׁוֵּי אֲנָא יָת רוּגְזִי
בְּגַבְרָא הַהוּא וּבְסַעֲדוֹהִי
וְאֱשֵׁיצֵי יָתֵיהּ וְיָת כָּל דְּטָעַן
בַּתְרוֹהִי לְמִטְעֵי בָּתַר מוֹלֶךְ

שאינה של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם: (ב) ואל בני ישראל תאמר. עונשין על האזהרות: מות יומת. (ת״כ) בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן: עם הארץ. (ת״כ) עם שבגינו נבראת הארץ שעתידין לירש את הארץ ע״י מצות הללו: (ג) ואני אתן את פני. (ת״כ) פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: באיש. ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למולך. (ת״כ סנהדרין סז) לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מניין תלמוד לומר כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מניין ת״ל בתתו מזרעו למולך: למען טמא את מקדשי. את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון (ויקרא כא) ולא יחלל את מקדשי: (ד) ואם העלם יעלימו. אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: (ה) ובמשפחתו. אמר רבי שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אותו. למה נאמר לפי שנאמר ובמשפחתו יכול יהיו כל המשפחה בהכרת ת״ל אותו אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין: לזנות אחרי המולך. (ת״כ) לרבות שאר ע״ג שעבדה בכך ואפילו אין
זו

בעה״ט ואני אתן ב׳ במסורה. ואני אתן את פני באיש ההוא ואני אתן את שכרך שאם חזר בתשובה ואני אתן שכרך בעונותיו נחשבין לו זכיות:

שהזכיר כי גרים הייתם בארץ מצרים על כן אתם חייבין לשמור חקותי ומשפטי בלבבכם ועשיתם אותם. וטעם אני ה׳. שתרדפו אחרי החקות ששמתי בכם כי כלם צדק: (א) וטעם וידבר ה׳ אל משה לאמר. בעבור כי אלה המצות חיוב על כל ישראל ואין גר עמם על כן כתוב בתחלה אל כל עדת ישראל ועתה יחל להזכיר עונש הזונות על כל מי שהוא דר בארץ ישראל אזרח או גר תושב והחל מהקשה שבכלם והוא אשר יתן מזרעו למולך והטעם לשכב עם עובדת ע״ג והטעם עם הארץ ארץ שהוא דר בה אזרח או גר וזה בפרהסיא: (ג) ואני אתן את פני באיש ההוא. אם היה בסתר וי״א כי טעמו להכרית זרעו: למען טמא את מקדשי. שהוא בתוך ארץ ישראל: ולחלל את שם קדשי. שישמעו הגוים: והיה נראה לנו כי טעם באבן שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ודברי הקבלה נכונים והם אמת. ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי נ״ע כי פי׳ ובמשפחתו הדומה אליו ומי הביאנו בצרה הזאת רק פי׳ כמשמעו כי עם הארץ יעלימו עיניהם בעבור שהם ממשפחתו: וטעם ואת כל הזונים אחריו. שאם לא יומת
יזנו

ואני אתן ב׳ וסימן ואני אתן את שכרך. ואני אתן את פני באיש ההוא: באיש ח׳ קמצין וסימן ויפצרו באיש בלוט. ויצו אבימלך. ואני אתן את פני. לא יאבה ה׳ סלח לו. ויחר אף דוד באיש מאד. והשמתיהו לאות ולמשלים. ושמתי אני את פני. מה לעשות באיש: טמא ב׳ דגשים וסימן טמא יטמאנו. למען טמא את:

תולדות אהרן אשר יתן. חגיגה יא: כי מזרעו. סנהדרין סד: למען טמא. שבועות ז: ואם העלם. כתובות ל: בתתו מזרעו. סנהדרין סד: ושמתי אני. שבועות לט: והכרתי אותו. שם לו:

רמבן

במסכת קדושין ת״ל זקן אין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. ורבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא שקנה חכמה שנאמר ה׳ קנני ראשית דרכו והנה לדברי שניהם אין המצוה אלא בחכם. ואונקלוס אמר מן קדם דסבר באורייתא תקום ותהדר אפי סבא. ומשמעות דבריו שגם הוא סובר כן ועם כל זה העולה מן הגמרא לפי פסק ההלכה אינו כן שהרי אמרו איסי בן יהודה אומר כל שיבה במשמע ואמר רבי יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה והנה יצוה בכל שיבה אפילו על אשמאי שהוא הבור ויחזור ויצוה על הזקן שהוא הקונה חכמה ואפילו יניק וחכים ויתכן שהיה ג״כ דעת אונקלוס אבל יתרגם יניק וחכים בשיבה דאתא זקן וגלי בשיבה שבכללם כל השיבות בין שיבת התורה בין שיבת הימים:

כ (ג) **למען** טמא את מקדשי. לשון רש״י את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי. וכבר רמזתי זה איך תטמא כנסת ישראל שהיא מקודשת לשמו הגדול באיש אחד אשר יחטא וכבר אמרו זה במדרשים שאמרו ישראל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו גזל להקב״ה וכנסת ישראל שנאמר גוזל אביו ואמו וגו׳ אין אביו אלא הקב״ה ואין אמו אלא כנסת ישראל. חבר הוא לאיש משחית חבר הוא לירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל לאביהם שבשמים כי החפץ ביצירה שיברכו עליה לשמו הגדול משם יהיה קיום העולם ואם לאו יתעלה בשמו הגדול ומסתלק השכינה מישראל וכ״ש כשיקריב הפרי למולך שהוא מתעב את גאון יעקב ומשכנו. וזה טעם עם הארץ ירגמוהו באבן כי לא אמר מות יומת באבן ירגמו אותו כאשר אמר בכולן אלא הזכיר עם הארץ לומר שכל אנשי הארץ כל ישראל חייבין להקדיש ולסקלו כי לכולם יזיק כי גורם לשכינה שתסתלק מישראל לכך תרגם אונקלוס עמא בית ישראל כי הארץ ירמוז לכל ארץ ישראל לא לארץ אשר העובד יושב בה וכענין כי לי כל הארץ ועוד תוכל להבין סודו ממה שהזכיר הכתוב בכרת המולך ואני אתן את פני באיש ההוא וכן ושמתי אני את פני כי שמי הגדול והנורא יכרית אותו ולא הזכיר בכרת אוב וידעוני מלת אני ולא בשום כרת אחר וכבר הודעתי טעם זה לכל מבין:

(ה) **לזנות** אחרי המולך. לרבות שאר ע״ג שעבדה בכך ואפי׳ אין זו דרך עבודתה לשון רש״י. וכבר כתב עוד בסדר אחרי מות
שהמולך

ספורנו

במשפט במדה במשקל ובמשורה וזה כי בהיות בכלל אונאה גם אונאת ממון הזהיר מן האונאה הכללית לאזרח ולגר והם מדות הלח והיבש ומשקלותם: (לז) ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי. תעיינו בהם ותכירו היותם הגונים: ועשיתם אותם. ובזה האופן תעשו אותם: אני ה׳. באר שבכל שמירת החקים והמשפטים ראוי שתהיה בלי תוספת ובלי גרעון כי אמנם מעשי ה׳ ומצותיו הם בתכלית שלמות אשר עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע: כ (ב) אשר יתן מזרעו למולך. אחר שבאר הכונה האלהית לקדש את ישראל למען ידמו אליו כפי האפשר והורה אותם את הדרך אשר בה תושג התכלית המכוונת מאת האל יתעלה והזהיר בהפכה דבר בעונש המתטמאים בא׳ מג׳ מיני טומאות המנגדות לקדושה הנז׳. האחת היא הטומאה בדעות כענין המולך שאמר בו למען טמא את מקדשי וכענין האובות והידעונים שאמר עליהם למעלה אל תבקשו לטמאה בהם. והשנית היא הטומאה בזרע וזה בעריות שאמר עליהם למעלה אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים ותטמא הארץ. והג׳ הטומאה במאכלות האסורות שאמר עליהם בסוף זאת הפרשה אשר הבדלתי לכם לטמא אמנם בפרשת אמור דבר על הטומאה במת וחלול הזרע והמומין והמעילה אשר אין להם ענין זולתי בקדשים בלבד והתחיל לדבר במולך ואמר עם הארץ ירגמוהו באבן וזה יעשה ההמון בקנאו לכבוד קונו וזה כשיש עדים והתראה: (ג) ואני אתן את פני באיש ההוא. אם לא ישוב מרשעו באופן שלא תהא מיתתו כפרתו: והכרתי אותו. וזה בהכרת יובן לחיי עולם אחר שרגמוהו באבן שאין להכריתו עוד בעולם הזה: למען טמא את מקדשי. לסלק השכינה מישראל וראוי שהם ירגמוהו: ולחלל את שם קדשי. לפיכך אתן פני בו אף על פי שאינה ע״ג: (ה) ובמשפחתו. כי לא תהיה העלמת
עיני

יזנו אחרים : (ו) והנפש אשר תפנה אל האבת . טעמו כאשר אכרית הנותן מזרעו למולך בסתר או בגלוי אם לא ימיתוהו עם הארץ כן אכרית הזונה מאחרי לפנות אל האובות ומלאכו נפשים גם כל נפש ארבעה עשר וכן והכרתי אתו : (ז) והתקדשתם כי אני ה׳ אלהיכם . קדש ונתתי לכם חקות לשמרם כדי לקדשכם וכבר הזכיר זה הכתוב והטעם להכנים את הגרים התושבים עם ישראל שהם חייבים להיותם קדושים בעבור שידורו בארץ קדושה . והחל להזכיר עונש הכתובים בתחלת הפרשה מהאב כאשר החל איש אמו ואביו תיראו . וטעם להזכיר האב קודם האם בעבור כבודו ואיננו כמו איש אמו ואביו תיראו כי לא יומת אם לא היה בר מצוה : (ט) אשר יקלל את אביו . מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו . וטעם אביו ואמו קלל . כאומר תועבה גדולה עשה : דמיו בו . כמו דמו בראשו והנסקלים גם הנחנקים דמיהם בם וכלל אומר בכל המיתות כי צריכים אנחנו למסורת אבותינו כי לא נוכל להוציאם להמיתם מהכתוב גם כן לא נכתב כן כמה שנים יהיה בר מצוה ואחר כן הזכיר ואיש אשר ינאף את אשת איש כי אסורה היתה . וטעם אשר ינאף את אשת רעהו . כמו אביו ואמו קלל כי עשה דבר רע : (י) והנואפת . אם היתה אנוסה לא תקרא בשם הזה : (יא) ערות אביו גלה . דבר גדול עשה : (יב) כלתו . אשת בנו : תבל . פירשתיו

זו עבודתה : (ז) והתקדשתם . זו פרישות ע״ג : (ט) אביו ואמו קלל . (ת״כ סנהדרין פה) לרבות לאחר מיתה : דמיו בו . זו סקילה וכן כל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ופשוטו של מקרא כמו דמו בראשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג : (י) ואיש . פרט לקטן : אשר ינאף את אשת . (קידושין יט סנהדרין נב) פרט לאשת קטן למדנו שאין לקטן קידושין ועל איזו אשת איש חייבתי לך . אשר ינאף את אשת רעהו : מות יומת הנואף והנואפת . כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק : (יב) תבל עשו . גנאי . ל״א מבלבלין זרע האב בזרע הבן

מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃ ו וֶאֱנָשׁ דְּיִתְפְּנֵי
בָּתַר בִּידִין וּדְכוּרוּ לְמִטְעֵי
בַּתְרֵיהוֹן וְאֶתֵּן יָת רוּגְזִי
בֶּאֱנָשָׁא הַהוּא וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ
מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ ז וְתִתְקַדְּשׁוּן
וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ ח וְתִטְּרוּן יָת
קְיָמַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא
יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ ט אֲרֵי גְּבַר
גְּבַר דִּילוּט יָת אֲבוּהִי וְיָת
אִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל
אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ לָט קְטָלָא
חַיָּב׃ י וּגְבַר דִּי יְגוּף יָת
אִתַּת גְּבַר דִּי יְגוּף יָת
אִתַּת חַבְרֵיהּ אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵיל גַּיָּפָא וְגַיַּפְתָּא׃
יא וּגְבַר דְּיִשְׁכּוּב יָת אִתַּת
אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי גְּלִי
אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן
קְטָלָא חַיָּבִין׃ יב וּגְבַר
דְּיִשְׁכּוּב יָת כַּלְּתֵיהּ
אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן
תַּבְלָא עֲבַדוּ קְטָלָא חַיָּבִין׃

הַמֹּלֶךְ מִקֶּרֶב עַמָּם׃ ו וְהַנֶּפֶשׁ
אֲשֶׁר תִּפְנֶה אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־
הַיִּדְּעֹנִים לִזְנֹת אַחֲרֵיהֶם וְנָתַתִּי
אֶת־פָּנַי בַּנֶּפֶשׁ הַהִוא וְהִכְרַתִּי
אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃ ז וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם
וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ ששי שביעי ח וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־חֻקֹּתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי
יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ ט כִּי־אִישׁ אִישׁ
אֲשֶׁר יְקַלֵּל אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ
מוֹת יוּמָת אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל דָּמָיו
בּוֹ׃ י וְאִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת
אִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת
רֵעֵהוּ מוֹת־יוּמַת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת׃
יא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־אֵשֶׁת
אָבִיו עֶרְוַת אָבִיו גִּלָּה מוֹת־יוּמְתוּ
שְׁנֵיהֶם דְּמֵיהֶם בָּם׃ יב וְאִישׁ אֲשֶׁר
יִשְׁכַּב אֶת־כַּלָּתוֹ מוֹת יוּמְתוּ
שְׁנֵיהֶם תֶּבֶל עָשׂוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃

ו׳ חסר כליש׳
ל׳ וחסר
ג׳
כ״א
ס״פ בלא״ו
ד׳
ג׳
ג׳
לית בתורה
ל׳ וחסר
ג׳ וחסר
ב׳ ובענין דכלתו ודאשת אביו ובאורח יומתו

אני ה׳ מקדשכם ד׳ ופ׳ נמסר בספ׳ כי תשא : ואת אמו ג׳ וסי׳ על כן יעזב איש. כי איש איש אשר יקלל. ואת אמו לא יברך : מות יומתו ג׳ קמצין וסימן ואיש אשר ישכב את זכר. ואשה אשר תקרב אל כל בהמה. ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וסימן דסמיך לשניהם יומתו בשוא תחת המ״ם ושארא יומתו בפתח תחת המ״ם:

תולדות אהרן והתקדשתם . ברכות ע יומא לט יבמות ס : איש איש אשר יקלל . סנהדרין פה שבועות כז : אביו ואמו קלל . מציעא לד סנהדרין פה שבועות כז חולין עח (יבמות יא) : ואיש אשר ינאף . קדושין יט סנהדרין נא נב : ואיש אשר ישכב . שם נד : ערות אביו . שם סא : דמיהם בם . שם כריתות ה׳ :

בעה״ט אני ה׳ מקדשכם, סמך אלל אביו ואמו כי ג׳ שותפין באדם: סמך איש אשר ינאף את אשת רעהו למקלל אביו ואמו לפי שממזר אינו יודע מי אביו ומקללו:

ספורנו

עיני עם הארץ זולתי מיד משפחתו המחזיקים בידו : (ז) והתקדשתם . בפרישה מן העריות : והייתם קדושים . שיהיה הזרע מוכן לשרות שכינה בתוכו כאמרם ז״ל (קדושין פרק י׳ יוחסין) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות בישראל . כי אני ה׳ אלהיכם . שאמרתי לאברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך לזרע המיוחס אחריך כמו שבארו ז״ל (שם) : (ח) ושמרתם את חקותי ועשיתם אותם . ובזה האופן שתתקדשו בפרישה מן העריות תשמרו ותעשו לדורות כי אם לא תקדשו אותם ימרו גם הבנים בלי ספק בהיותם נולדים בחטא כענין הן בעוון חוללתי : אני ה׳ מקדשכם . כי אמנם מה שאסרתי בעריות הוא לקדשכם לעבודתי : (ט) כי איש איש אשר יקלל . והאות על שאני מקפיד כל כך שתהיה הקדושה בזרע שהרי ענשתי מיתת בית דין את המקלל הוריו שזה יקרה על הרוב בהיות פסול בזרע כי אז הוא בלתי מוכן אל מה

רמבן

שהמולך היא ע״ג ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים וכו׳ וכל זה איננו עולה ומתוקן כהוגן לפי השוטה בגמרא כי לדברי האומר מולך ע״ג הוא אין עבודתו של אותו ע״ג בהעברת הבנים לה שאם כן לא הוצרך הכתוב להזכיר זה כלל שהרי הוא באזהרת עובד ע״ג שבאו בה כמה אזהרות בתורה כלליות והוא גם כן בכלל העונש הנאמר בפרשת כי ימצא בקרבך איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני ה׳ אלהיך לעבור בריתו וילך ויעבוד אלהים אחרים וישתחו להם אבל על כרחנו נדרוש שכל עיקר לא בא הכתוב אלא לחייב על העבודה הזאת של העברת הזרע בשלא כדרכה וכך אמרו בגמרא ולמאן דאמר מולך ע״ג הוא כרת דמולך למה לי למעביר בנו שלא כדרכה והוא הדין לעונש ואזהרה האמורין בו שלא הוצרכו אלא למעביר בנו שלא כדרכה . ונראה שלפי הדעת הזו לשון מולך איננו שם לפסל וצלם מיוחד אלא שם לכל נעבד בכללם כל שתמליכהו ותקבלנו עליך כאלוה והנה כפי הדעת הזו יקראו בני עמון לשקוץ שלהן מולך כי הוא מלכם והוא שם כולל לכל נעבד כי הוא מלשון מלכות . ולא כדברי הרב ז״ל שאמר שהיא ע״ג ששמה מולך ועבודתה בכך וכן מה שכתוב שהוצרך לזנות אחרי המולך לרבות שאר ע״ג שעבדה בכך ואפי׳ אין זו דרך עבודתה גם כן אי אפשר מן הטעם שהזכרנו שכל עצמו לא נאמר הכרת במולך אלא לחייבו בשאין דרכו וכל ע״ג במשמע . ולא יתכן שתאמר חייב הכתוב כרת באותה ע״ג ששמה מולך במעביר לו שלא כדרכו וחזר ורבה בו אף פעור ומרקולים לכרת כי למה יצטרך הכתוב לכך . מאי שנא אותה ע״ג משאר כל ע״ג שבעולם ועוד שאם כן היה צריך לרבות עוד מעביר בנו לפעור ומרקולים בסקילה כשם שריבה אותו לכרת אלא לא הזכיר הכתוב מולך כל עיקר בין באזהרה בין בעונש כרת וסקילה אלא במעביר בנו בשלא כדרכה לכל ע״ג שבעולם ובין שתאמר שהמולך הוא שם לכל ע״ג כמו שפירשנו או שתאמר שהיא ע״ג ידועה שתקרא כך הזכיר הכתוב אותה ע״ג בשלא כדרכה והוא הדין לכולן שהאומר הזה הוא בעבור העבודה הקשה הזו וכן מוכיח כל זה בגמרא במסכת סנהדרין לפי הדעת הזו שכתב הרב שהמולך ע״ג הוא . אבל משנתנו היא שנויה כדברי האומר מולך לאו ע״ג היא כלומר שאינו נעבד שיקובל עליהם כאלוה כלל אבל הוא כמעשה כישוף לדרוש בעד החיים אל הכלב המת ההוא . ולפי הדעת הזו העביר בנו לפעור או למרקולים פטור גם דברי רש״י בפירושיו בסנהדרין כך הם כמו שכתבנו והברייתא השנויה בת״כ. והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו לזנות אחרי המולך לרבות שאר ע״ג בהכרת ואין לזנות אחרי המולך מיותר כמשמע מדברי הרב אבל יאמר כי הכרת הזה כאלו מיותר הוא ונדרוש אותו לשאר ע״ג . והוא מה שאמרו בגמרא ג׳ כריתות בע״ג למה . אחת כדרכה ואחת שלא כדרכה כלומר לזבוח וקטור ונסוך והשתחויה שנתרבו שלא כדרכה למיתה ומחייב אותן בכאן בהכרת ואחת למולך ולמאן דאמר מולך ע״ג הוא למעביר בנו שלא כדרכה כלומר בכל ע״ג שבעולם כמו שהזכרנו :

(ט) **וטעם** כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו . יחזור לראש הפרשה שאמר איש אמו ואביו תיראו . ואמר כאן כי איש איש אשר לא ישמע וכו׳ ומקלל אביו ואמו מות יומת . ועל דרך האמת בעבור שאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה׳ אלהיכם ואומר אני ה׳ מקדשכם

כי

רשי

שכן: (יג) משכבי אשה. (סנהדרין נד) מכניס כמכחול בשפופרת: (יד) ישרפו אותו ואתהן. (סנהדרין עה) אי אתה יכול לומר אשתו הראשונה ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובין כאן שתיהן לאסור שנשא את חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרים אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יוני הוא הן אחת: (טו) ואת הבהמה תהרגו. אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל קל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחברו לעבור עבירה. כיוצא בדבר אתה אומר (דברים יב) אבד תאבדון את כל המקומות הרי דברים ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המטה את חבירו מדרכי חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: (יז) חסד הוא. לשון ארמי חרפה חסודא. (סנהדרין נח) ומדרשו אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו שנאמר (תהלים פט) עולם חסד יבנה:

הערה

יג וְאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֨ר יִשְׁכַּ֤ב אֶת־זָכָר֙
מִשְׁכְּבֵ֣י אִשָּׁ֔ה תּוֹעֵבָ֥ה עָשׂ֖וּ
שְׁנֵיהֶ֑ם מ֥וֹת יוּמָ֖תוּ דְּמֵיהֶ֥ם בָּֽם׃
יד וְאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֨ר יִקַּ֧ח אֶת־אִשָּׁ֛ה
וְאֶת־אִמָּ֖הּ זִמָּ֣ה הִ֑וא בָּאֵ֣שׁ
יִשְׂרְפ֤וּ אֹתוֹ֙ וְאֶתְהֶ֔ן וְלֹא־תִהְיֶ֥ה
זִמָּ֖ה בְּתוֹכְכֶֽם׃ טו וְאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֨ר
יִתֵּ֧ן שְׁכָבְתּ֛וֹ בִּבְהֵמָ֖ה מ֣וֹת יוּמָ֑ת
וְאֶת־הַבְּהֵמָ֖ה תַּהֲרֹֽגוּ׃ טז וְאִשָּׁ֗ה
אֲשֶׁ֨ר תִּקְרַ֤ב אֶל־כָּל־בְּהֵמָה֙
לְרִבְעָ֣ה אֹתָ֔הּ וְהָרַגְתָּ֥ אֶת־
הָאִשָּׁ֖ה וְאֶת־הַבְּהֵמָ֑ה מ֥וֹת יוּמָ֖תוּ
דְּמֵיהֶ֥ם בָּֽם׃ יז וְאִ֨ישׁ אֲשֶׁר־יִקַּ֣ח
אֶת־אֲחֹת֡וֹ בַּת־אָבִ֣יו א֣וֹ בַת־
אִ֠מּ֠וֹ וְרָאָ֨ה אֶת־עֶרְוָתָ֜הּ וְהִֽיא
תִרְאֶ֤ה אֶת־עֶרְוָתוֹ֙ חֶ֣סֶד ה֔וּא
וְנִ֨כְרְת֔וּ לְעֵינֵ֖י בְּנֵ֣י עַמָּ֑ם עֶרְוַ֧ת
אֲחֹת֛וֹ גִּלָּ֖ה עֲוֺנ֥וֹ יִשָּֽׂא׃ יח וְאִ֡ישׁ

ל' וא' ואת זכר
ב'
ג' קמץ בענין את זכר לרבע' באבן ירגמו
סי' קלוי באש גרש ל'. ס'
י"ב כתו' ב' מנסון חסרים
ל' דלא מפיק וחד מפיק
ג'
י"א כתיב י' בתורה ל'

יג וּגְבַר דְּיִשְׁכּוּב יָת דְּכוּרָא
מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֵבְתָּא
עֲבַדוּ תַּרְוֵיהוֹן אִתְקְטָלָא
יִתְקַטְלוּן קְטָלָא חַיָּבִין׃
יד וּגְבַר דְּיִסַּב יָת אִתְּתָא
וְיָת אִמַּהּ עֲצַת חֶטְאִין הִיא
בְּנוּרָא יוֹקְדוּן יָתֵיהּ וְיָתְהֶן
וְלָא תְהֵי עֲצַת חֶטְאִין
בֵּינֵיכוֹן׃ טו וּגְבַר דְּיִתֵּן
שְׁכוּבְתֵּיהּ בִּבְעִירָא
אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל וְיָת
בְּעִירָא תִּקְטְלוּן׃ טז וְאִתְּתָא
דְּתִקְרַב לְוָת בְּעִירָא
לְמִשְׁלַט בַּהּ וְתִקְטוּל יָת
אִתְּתָא וְיָת בְּעִירָא אִתְקְטָלָא
יִתְקַטְלוּן קְטָלָא חַיָּבִין׃
יז וּגְבַר דְּיִסַּב יָת אֲחָתֵיהּ בַּת
אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֶחֱזֵי
יָת עֶרְיְתַהּ וְהִיא תֶחֱזֵי יָת
עֶרְיְתֵיהּ קְלָנָא הוּא
וְיִשְׁתֵּיצוּן לְעֵינֵי בְּנֵי עַמְּהוֹן
עֶרְיַת אֲחָתֵיהּ גְּלִי
חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל׃ יח וּגְבַר

אבן עזרא

פירשתיו: (יג) תועבה עשו. אם השכב איננו אנוס: (יד) ואיש אשר יקח את אשה גו' זמה היא. כטעם זנות במחשבה: ואתהן. זאת או זאת אם היתה האם אשתו תשרף הבת וכן הפך הדבר: (טו) ואת הבהמה תהרוגו. שלא תחטיא אחר ויש אומרים להסתיר הקלון: (טז) לרבעה. שם הפעל ואם הוא בחרק כמו בשברי לכם כי משקלי שמות הפועלים הם משתנים: (יז) ואיש אשר יקח את אחותו. במקום שאינם יודעי' בו ואח"כ נודע הדבר. וטעם וראה את ערותה. או ראה כמו אביו ואמו קלל וראה כמו גלה. וטעם והיא תראה את ערותו. שהסכימו שניהם על זה: חסד הוא. מגזרת פן יחסדך שומע וטעמו תוספת בזנות: ערות אחותו גלה. באונס: עונו ישא לבדו. וטעם להזכיר אלה הדברים באחות בעבור שגדלו יחד והם נערים משחקים וכל עת יתייחד עמה ולא הזכיר הכתוב עונש בת הבן או בת הבת כי סמך על תורה שבעל פה גם יתכן שלא הזכירם בעבור חוסר תאות האב כי הוא בא בימים בזמן שתהיה לו בת בוגרת ועל כן לא הזכיר הכתוב אם האב ואם האם כי הן זקנות:

דוה

בעל הטורים

ואיש אשר יקח את אחותו. סמך אחותו לבהמה לפי שנכנס מלווין עמו בבית. וסמיך ליה נדה שגם היא מלויה עמו תמיד: והיא תראה את ערותו ונכרתו לעיני בני עמם. רמז למה שאמרו המסתכל באחותו מקום הויין ליה בנים סומין וזהו וראה את ערותה שמסתכל באחותו מקום ונכרתו לעיני בני. שהבנים יכרתו עיניהם:

משכבי ג' וסימן כי עלית. **ואיש** אשר ישכב את זכר. ואת זכר לא תשכב משכבי אשה: ולא תהיה. ח' וסימן ולא תהיה זמה בתוככם. ובשלו איש באחיו. עדת ה' כצאן. והיית רק למעלה. ולא תהיה זאת לכם לפוקה. לא תקום ולא תהיה. ולא תהיה כראשנה וכאחרנה. ולא תהיה להם לאיש מוכיח: כתוככם כולהון מל' בס"ב וסימן הסירו את אלהי הנכר. ונאחז בתככם בארץ: בבהמה ד' רפין וסימן נמסר בסדר נח וסדר צו.

תולדות אהרן ואיש אשר ישכב את זכר. סנהדרין שם: ואיש אשר יתן. שם תמורה כח: ואת הבהמה. סנהדרין ב: והרגת את האשה. שם וטו: חסד הוא. עקידה שער כד: ואיש אשר ישכב את אשה דוה. יבמות נד מכות יד נדה מא: אשר יקח את אשה ואת אמה. חגיגה יא יבמות ג סנהדרין עה ע"ג וז כריתות ח (יבמות יא): באש ישרפו אותו ואתהן. יבמות נד נה סנהדרין עו: ואיש אשר יקח את אחותו. יבמות ט סנהדרין נ מכות ה יד (שם שם): ערות אחותו. מכות יד כריתות ב עו:

רמבן

כי בשם הנכבד הוא המקדש אותנו כי הוא אבינו וגואלנו מעולם והוא שמו אם כן המקלל את המשתתפין ביצירה חייב מיתה וזה טעם משפט הסמך והנוספת אשר סמך לכאן והקדימו לכל העריות. וכבר רמזתי זה למעלה:

והזכיר הכתוב קצת העריות לחייב בהם מיתה. והן אשת איש ואשת אב והכלה והזכור ואשה ואמה והוא הדין אשה ובתה ובת בתה כי הזכיר קצת שאר האשה והוא הדין לכל הנזכרים שם באזהרה וכל שכן שאר עצמו בת בנו ובת בתו הנזכרים ואין צריך לומר בתו ובכל זה עוד מדרשים רבים לחייב אותם וכן הזכיר חיוב הרביעה במיתה וחזר והזכיר כ"ת אחר כנגדה לחייבו בהעראה בלא גמר ביאה. הוא שאמר את מקורה הערה וכן באחות אם ואחות אב כי את שארו הערה והזכיר דודתו וכן אשת אחיו לחייבם בערירות בין שלא היו לו בנים או היו לו. והכרת הבא באחותו הוא מיותר ונדרש לרבותינו למה יצאה כרת באחותו וכו'. ועל דרך הפשט הוסיף כרת לעיני בני עמם לומר שתמות כנוער נפשם בענין שיראו ויבינו וישכילו יחד כי יד ה' עשתה זאת וקדוש ישראל בראה. וטעם עונו ישא שיהיה החטא ההוא דבק בו מן העת ההיא מעשיו לא יצליחו ורבצה בו האלה כי יכהו השם בתחלואים רעים עד שימידו בכרת כענין שאמרו סימן לעבירה הדרוקן ולא הוצרך להזכיר חייבי הכרת האחרים כגון אמו ואחות אשה שכבר למדנו מן הנזכרים כל הצורך:

(יז) ואיש אשר יקח את אחותו. הזכיר הכתוב קיחה באחותו אע"פ שאין לו בה קידושין בעבור כי האח עם אחותו בבית אחד שוכנים יחד וכאשר יגבר עליו תאותו יקחנה וימשוך אותה אליו ואינו צריך לבוא אליה כבא אל אשה זונה וכן דרך הכתוב להזכיר קיחה בכל המתיחדים כי אשה ואמה ובת בנה ובת בתה ואשה ואחותה ואשת אחיו כולן עמו בבית וכן לא יקח איש את אשת אביו ואמר וראה את ערותה דרך מוסר כי הכתוב יכנה בעריות פעם יקרא הבעילה גלוי ערוה כאשר יאמר ערוה לא תגלה ערותה וזה ממנהג הזונים שהם מגלים שוליה כענין שנאמר וגליתי שוליך על פניך ופעם יכנה אותה ביאה ובא אליה ושכבה לבא עליהו ויבא אליה ותהר לו ופעמים רבים יקראנה שכיבה ובכאן יכנה אותה בראיה כי האח עם אחותו ושניהם יחד ואין צריך לגלות שולים וכן יכנה אותה בידיעה כלשון והאדם ידע את חוה אשתו ולא יסף עוד לדעתה בתולה ואיש לא ידעה ואמר והיא תראה את ערותו שגם היא חמדה בלבה ערותו ורצתה לעשות כן והזכיר זה באחות בלבד בעבור כי כל העריות כאשר יקרב האיש לגלות ערותה לרצונה הוא כי אם לא יהיה לרצונה תתרחק ממנו ותצעק אבל באח הישן עמה אולי שלא מדעתה יערה בה. על כן הזכיר שהיא גם היא תראה ערותו:

וטעם חסד הוא. על דעת המפרשים חרפה כי אנשים כלם בטבעם יהיה להם בשת בחטא המכוער הזה והוא כלשון ארמית שתרגם אונקלוס כי חרפה היא לנו ארי חסודא היא. וי"ת ומתחיה חרפת חיסודא. ובלשון חכמים מפני שחסדו ברבים וכן פן יחסדך שומע ועשה לך חרפה בגלותך סוד אחר. וטעם ונכרתו לעיני בני עמם לאמר אתה תעשה זה בסתר וה' יגלה עונך בהביאו עליך עונש לעיני כל בני עמך והזכיר כן בחטא הנעשה בחדרי חדרים והוא הדין בכל הכריתות כאשר הזכרתי:

וטעם ערות אחותו גלה עונו ישא. ואם גלה ערות אחותו באונס עונו ישא הוא לבדו כדברי ר"א. ועל דעתי טעמו כי ערות אחותו גלה עונו ישא כל אחד מן הנזכרים כמו כי את שארו הערה עונם ישאו והנכון בעיני במלת חסד שהוא כמשמעו וכן דעת רבותינו ז"ל יאמר כי שאר האחים חסד הוא ואין ראוין לגלוי ערוה כי בקרובים יזכיר טעם מפני שאר הבשר ובאחים יזכיר החסד אשר ביניהם ויהיה איש מושך עצמו ואחר עמו או הוא כדרך ואני תפלה כי חמודות אתה הנני אליך זדון שיחסר מהן מלת איש או שיהיה האיש בתארו יאמר ואיש אשר יקח את אחותו וראה את ערותה איש חסד הוא

אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה דָּוָה וְגִלָּה אֶת־עֶרְוָתָהּ אֶת־מְקֹרָהּ הֶעֱרָה וְהִוא גִּלְּתָה אֶת־מְקוֹר דָּמֶיהָ וְנִכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם מִקֶּרֶב עַמָּם׃ יט וְעֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ וַאֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֺנָם יִשָּׂאוּ׃ כ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ׃ כא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃ כב וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לָשֶׁבֶת בָּהּ׃ שביעי כג וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה עָשׂוּ וָאָקֻץ בָּם׃ כד וָאֹמַר לָכֶם אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת־אַדְמָתָם וַאֲנִי אֶתְּנֶנָּה לָכֶם לָרֶשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים׃ מפטיר כה וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין־הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה לַטְּמֵאָה וּבֵין־הָעוֹף הַטָּמֵא לַטָּהֹר וְלֹא־תְשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי לָכֶם

ג'
י"ו פסוקים את את את את
ג' ל'
ג'
ג'
ג' ך
ב' מ"ל
ג'
קדמאה ערירים ימותו תניינא ערירים יהיו
וה' פסו' סימן וסמת יסיה לו
ב'
ב' ר"פ
ס' חסר בלוי' וכל חקותיו דכוו'
ל' וחסר
כו"ל מ"ל
ל'
ל'
ל' וחסר
ו' דגשים וכל קרי' חלוף בעוף ובבהמה

דְיִשְׁכּוֹב עִם אִתְּתָא מְסָאֲבָא וִיגַלֵּי יָת עֶרְיְתַהּ יָת קְלָנַהּ גַלִּי וְהִיא תְגַלֵּי יָת סוֹאֲבַת דְמַהָא וְיִשְׁתֵּיצוּן תַּרְוֵיהוֹן מִגוֹ עַמְהוֹן׃ יט וְעֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ וַאֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי יָת קָרִיבֵיהּ גַלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן׃ כ וּגְבַר דִי יִשְׁכּוֹב עִם אִתַּת אַחְבוּהִי עֶרְיְתָא דַאֲחְבוּהִי גַלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן בְּלָא וְלַד יְמוּתוּן׃ כא וּגְבַר דְיִסַב יַת אִתַּת אֲחוּהִי מְרַחֲקָא הִיא עֶרְיְתָא דַאֲחוּהִי גַלִּי בְּלָא וְלַד יְהוֹן׃ כב וְתִטְּרוּן יַת כָּל קְיָמַי וְיַת כָּל דִינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְלָא תְרוֹקֵן יָתְכוֹן אַרְעָא דַאֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן תַּמָּן לְמֵיתַב בַּהּ׃ כג וְלָא תְהָכוּן בְּנִימוּסֵי עַמְמַיָּא דַאֲנָא מְגַלֵּי מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יַת כָּל אִלֵּין עֲבָדוּ וְרָחִיק מֵימְרִי יָתְהוֹן׃ כד וַאֲמָרִית לְכוֹן אַתּוּן תֵּירְתוּן יַת אַרְעֲהוֹן וַאֲנָא אֶתְנִנַּהּ לְכוֹן לְמֵירַת יָתַהּ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְאַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא׃ כה וְתַפְרְשׁוּן בֵּין בְּעִירָא דַכְיָא לִמְסָאֲבָא וּבֵין עוֹפָא מְסָאֲבָא לְדַכְיָא וְלָא תְשַׁקְצוּן יַת נַפְשָׁתְכוֹן בִּבְעִירָא וּבְעוֹפָא וּבְכֹל דְתַרְחֵישׁ אַרְעָא דְאַפְרֵשִׁית לְכוֹן

(יח) הערה. גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו זעוה מגזרת (אסתר ה) לא קם ולא זע וכן אחוה מגזרת אח והערא"ה זו נחלקו בה רבותינו (יבמות מז) יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה: (יט) וערות אחות אמך. שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל על ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב: (כ) אשר ישכב את דודתו. (יבמות כד) המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהיא בעונש הליכת ערירי: (כא) ערירים. כתרגומו בלא ולד ודומה לו (בראשית טו) ואנכי הולך ערירי יש לו בנים קוברן אין לו בנים מת בלא בנים לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו ערירים ימותו אם יהיו לו בשעת עביר' לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחייו ערירים יהיו אם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: (כא) נדה היא. השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה. ורבותינו דרשו לאסור הערא"ה בה כנדה שהערא"ה מפורשת בה את מקורה הערה: (כג) ואקוץ. לשון מיאוס כמו (בראשית כז) קצתי בחיי אדם שהוא קץ במזונו: (כה) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה. אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר הבדלתי לכם לטמא. לאסור

(יח) דוה. היא חולה בעבור הדם. וטעם מקורה הערה. שעשה תועבה גדולה. וטעם והיא גלתה. ברצונה כי אם היא אנוסה לבדו יכרת: (יט) וערות אחות אמך. טעמו כבר הזהרתי לא תגלה והנה המגלה את הערוה הערה שארו: עונם ישאו. אם הדבר ברצונם לא הזכיר עונש אחות האב גם לא הזכיר כלל עונש שתי אחיות והמשכיל יבין גם דברי הקבלה אמת: (כ) את דודתו. היא אשת דודו: ערירים ימותו. אמרו הצדוקים שהוא כמו ערומי' ופי' ימותו כמו יומתו ולא אמרו אמת והנכון שהוא כדברי המתרגם ארמית וכבר פירשתי כתבו את האיש הזה ערירי כי הוא כמו הולך ערירי. ואמר על אשת אח נדה והטעם ראוי שירחק ממנה וכן אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם והנה אין בעריות זכר נדה כי אם באשת אח והנדה אסורה גם תבוא עת להיות מותרת גם כן יתכן באשת האח כאשר אפרש בפרשת כי ישבו אחים יחדו ואשר אמרו כאשר היא אחות האב אסורה כן אסור לאשה שתנשא לדודה לא זה הדרך כי העריות הזכרים הם המכריחים ואין מי יכריחם ואם בדרך שקול דעתם החסרה יראו לנו למה לא נקבל עדות שתים נשים ואם על הערכים תהיינה ארבעת נשים כמו שני עדים על כן אנחנו צריכים לקבלה: (כב) ושמרתם את כל חקותי. שלא לעבור על אלה העריות: ואת כל משפטי. משפטי העונש. וטעם ולא תקיא הארץ. אפרש בפרשת וילך: (כג) ואקץ בם. דרך משל כמו ותקצר נפשו. וטעם ארץ זבת חלב. שאין כמוה: (כד) אשר הבדלתי אתכם מן העמים. באלה החקים ועוד שתבדילו בין הבהמה. וטעם הטהורה. העשרה הנזכרים וכל האחרים טמאים. וטעם העוף הטמא. הנזכר וכל האחרים טהורים

בעל הטורים

דוה ג'. את אשה דוה. מזרם כמו דוה. כל היום דוה. שאלולים מטמאים כנדה ובעון שעבדו עו"ז גרמו לסוס כל היום דוה: מקורה ב'. את מקורה הערה. והובשתי את מקורה. שבשביל שהערה מקורה ויבש מקורה כדכתיב ערירים יהיו ולא תוליד: הערה ג'. את מקורה הערה כי את שארו הערה אשר הערה למות נפשו שבשביל שהערה שארו הערה למות נפשו שנתחייב מיתה בעדים והתראה: מקור דמיה. קרי ביה דמי ה' שה' דמים טמאים באשה. וכולם לא נאמר ינאף אלא על אשת רעהו שהקב"ה מלא עליו אף שאסרה על בעלה: אשר הבדלתי אתכם. שבעים מלות בפ' קדושים כנגד שבעים אומות שהבדלתי אתכם מהם:

דוה ג' וסימן ואיש אשר ישכב את אשה דוה. תזרם כמו דוה. נתנני שוממה. ודין הוא חד מן י"ו פסוקים דאית בהון את את את. וסימן במסרה רבתא: מקורה ב' א' חסר וא' מלא וסימן את מקרה הערה. והובשתי את מקור'. קדמא חסר ותניי' מלא: הערה ג' וסימן את מקרה הערה. כי את שארו הערה. תחת אשר הערה למות נפשו: ישאו ו' קמצין וסי' וערות אחות אמך ואחות אביך. אשר ישכב את דדתו ערות דדו. כי עבדת הקדש עליהם. זהב ולבונה ישאו. המה מלכות' ישאו. הלא אלה כלם עליו: ולא תקיא ב' וסימן ולא תקיא אתכם הארץ. הארץ אתכם בטמאכם אתה: ולא תלכו. ב' ר"פ וסימן ולא תלכו בחקת הגוי ולא תלכו רומה: בחקת ה' חסר בלישנא וסימן ולא הלכו בחקת הגוי. ואינם עשים בחקתם. ובחקתיהם לא תלכו. אם בחקתי תלכו. חקת שמים. וכל חקתיו דכו': בבהמה ו' דגשים וסימן נמסר בסדר נח.

תולדות אהרן והיא גלתה. נדה יט: וערות אחות אמך. יבמות כד: את מקורה הערה. הוריות ד: (ואיש אשר ישכב את דודתו. שבת ע): ערות דודו גלה. יבמות נד: ואיש אשר יקח את אשת אחיו. שם נד (שם יבמות יא): ערות אחיו גלה. שם נה: ערירים ימותו. שם: והבדלתם. מעילה עז: תרמוש האדמה. מכות עו: ואיש או אשה. סנהדרין סו: אוב או ידעני. ברכות כא סנהדרין סה: מות יומתו. סנהדרין נג נד סו כריתות ה:

ספורנו

זה שכתוב שמע בני מוסר אביך וכו'. ואיש כזה לא ישמור חקים ומשפטים כי לא יקבלן מאביו ואמו כלל: (כה) ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה. ממיני הטמאים אשר הבדלתי לכם מן הטהורים: לטמא. בענין שיהי'

רמבן

הוא ונכרתו כי ערות אחותו גלה עונו ישא הזכיר כי היה ראוי להיותו גומל נפשו איש חסד והוא עוכר שארו אכזרי כי היה ראוי שיעשה עמה החסד שעשו האחרים להשיאה לבעל והוא פוגם ועוכר אותה והכתוב תלה הסרחון בזכר כמו

לאמור : (כו) ואבדל אתכם מן העמים להיות לי . אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחביריו . רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת״ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים : (כז) כי יהיה בהם אוב וגו׳ . כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בהכרת ושגגתם חטאת וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת :

לְטָמֵּא׃ כו וִהְיִיתֶם לִי קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי׃ כז וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃ פ פ פ

ס״ד , ונגה סימן , מ״י זה״ב סימן

לְסָאֳבָא׃ כו וּתְהוֹן קֳדָמַי קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ וְאַפְרֵשִׁית יַתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי פָלְחִין קֳדָמָי׃ כז וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּידִין אוֹ דְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְּמוּן יָתְהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין׃ פ פ פ

ל׳ כול׳ דסמיך מלעיל

כ׳חס׳ בליש׳

ד׳ חס׳ וא׳ מ״ל וכל ידעני׳ סידעני׳ דכו׳ חסרים (עי׳ מנורת שלמה)

מהורים . וטעם לטמאה . שתדעו שהוא טמא במחשבה ובדבור וכן תשקצו מן העוף על כן גר תושב לא יאכל טמא בארץ טהורה כי על זה התנאי ידור בתוכנו ואם תשמרו כל אשר צויתי אתכם אז תהיו קדושים כי חייבים אתם ללכת אחרי כי קדוש אני . וטעם ואיש או אשה . בעבור שאמר על האבות לטמאה בהם אמר היו קדושי׳ והמיתו אשר יטמא נפשו באוב ובידעוני כי עד כה לא הזכיר עונש פונה אל אוב בפרהסיא . וטעם להזכיר האשה כי זאת האומנות ביד הנשים יותר וכן מכשפה לא תחיה :

בעל הטורים

אבדל אתכם מן העמים . סמיך ליה איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני . כי אני הבדלתי אתכם מן העמים והשריתי שכינתי ביניכם ואינכם צריכין לאוב וידעוני כשאר הגוים שאין עמהם נביא ולא ידעו עד מה ולכך צריכים לאוב וידעוני :

ואבדל ב׳ חסר בלישנא וסימן ואבדל אתכם מן העמים רסוף קדשים . בי עונותיכם היו מבדלים . והוא חד מן מלין מיחרין חסר יו״ר וסי׳ ואת הבית יקצע מבית סביב . ואיש כי יקדש את ביתו קדש . הקרב את קרבנו קערת כסף אחת . תנו לה׳ אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם . מאחזתו ינחל את בניו . ויקשב וישמע לאחור אל תירא כי יעשר איש . מריח מים יפרח . שורו עבר ולא יגעל תפלט פרתו . והוא ישקט ומי ירשע . ב׳ בו . בבלי דעת מלין יכבר . כצפעני יפרש : ידעני . ח׳ חסר וסימן כי יהיה בהם אוב או ידעני וחבר חבר . אשר הכרית את האבת ואת . ועשה אוב וידעוני . דמלכים . וחברו דד״ה ועשה אוב וידעוני .

רמבן

כמו ערות אחיו גלה ערירים יהיו . וכן על דעתי פן יחסדך שומע יסיר ממך כל חסד שלא שמרת חסדך את רעך שמסר לך סודו כמלת לדשנו ובכל תבואתי תשרש וכיוצא בהן כי רחוק הוא אצלי להיות מלת חסד בלשון הקדש משמש בהפוכים האלה והכתובים משבחים ומתפללים במלת חסד אבל חיסודא בלשון ארמית לשון אחרת וגם אותו כלשון מבדיל ביניהם זה מתורגם חסדא וזה מתורגם חיסודא וכתב רבינו חננאל כי חסד לאמים חטאת לשון חרפה . ולפי דעתי גם זה לשון תהפוכות . כי צדקה וחסד נזכרים בפסוק ההוא והם האחים התאומים המזכרים בכל מקום כמו רודף צדקה וחסד אני ה׳ עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ אבל פשט הכתוב על דעתי צדקה תרומם גוי כאשר יעשה וחסד לאמים חטאת כאשר לא יעשוהו יאמר כי בצדקה ובחסד רוממות כל גוי ומכשולים . או יאמר צדקה תרומם הגוי המיוחד שיעשנה ולאמים רבים חוטאים בחסד ואינם עושים אותו . ודמיון הפסוק הזה הוא סמוך לו בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע . שפירושו תודע שאינה בקרבם . כי כל רואיהם יכירום במעשיהם כי כסילים הם ואין בהם תבונה והם שניהם בשוללות הענין :

ספורנו

שיהיה השקוץ מטמא את הנפש . וזה באכילתם לא במגע ובמשא בלבד : (כז) ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני . ומאחר שהיתה הכונה בכל אלה לקדש את ישראל הנה מי שיסור מזה באוב או ידעני אשר עיניהם כלו ברוח טומאה על הפך המכוון כל ראוי שיסקל בלי ספק :

* * *

כלי יקר

דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו . פרט כל עדת כי אין עדה פחות מי׳ ואין דבר שבקדושה פחות מי׳ ע״כ אמר כאן דבר אל כל עדת בני ישראל אל כל עדה ועדה שיהיו קדשים על ידי שהם מותרים לכל דבר שבקדושה אשר בו מקדשים שמו יתברך ז״ש כי קדוש אני . והקדים לפרשה זו ענין קדושת ישראל כי כמ״ש קודם מ״ת ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כך בפרשה זו נרמז כל עשרת הדברות כדאמר ר׳ לוי עיין בויקרא רבה ע״כ הקדים הקדושה לחבב עליהם המצות לומר שעל ידיהם יזכו למעלת הקדושה ואל תאמר שהקדושה מילתא זוטרתא היא כי קדוש אני הקטון בעיניכם לדמות הצור׳ ליוצרה כביכול . ורז״ל אמרו כל מקום שתמצא גדר ערוה שם תמצא קדוש׳ . וכבר ידעת שלשון גדר מורה על הדבר המותר מצד הדין ועושין סייג וגדר להתרחק מן האיסור ע״כ אמרו שכ״מ שאתה מוצא גדר ערוה שם תמצא קדושה כי כל קדושה היינו אף בדבר המותר כמ״ש רז״ל קדש עצמך במותר לך וקדושת הנזיר יוכיח ע״כ אמרו במקום שנזכר גדר ערוה אתה מוצא קדושה וכן במ״ת אל תגשו אל אשה דהיינו במותר להם ע״י קראם גוי קדוש וכן כאן נאמר לא תקרבו לגלות ערוה קריבה המביאה לידי ג״ע והוא גדר וסייג לערוה וכן אשה זונה וחללה מדברים המותרים לישראל והכהן צריך גדר וסייג לאסור לו אף המותר לישראל כדי לקדשו בקדושה יתירה . ומ״ש קדושים תהיו יש במשמעתו לשון ציווי ולשון הודעת הענין כמו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש שהוא הודעת הענין כך הודיע להם הקב״ה מתן שכרן של הגדורין מעריות שע״י זה יהיו קדשים לאלהיהם :

איש אמו ואביו תראו ואת שבתותי תשמרו . פירש״י שאם יאמר לך אביך חלל את השבת אל תשמע לו ובפרשת ויקהל פירש״י מדהקדים שמירת שבת לבנין המשכן לומר לך שאין בנין המשכן דוחה שבת ש״מ שהמוקדמת דחי למאוחרת שאני הכא שהתחיל בלשון יחיד איש אמו ואביו וסיים בלשון רבים תיראו תשמרו . בשלמא תיראו קאי על איש ואשה כפירש״י אבל אל השבת למה אמר תשמרו לשון רבים מה לי איש מה לי אשה אלא ודאי תשמרו קאי על בנו והאב לומר לך שאתה ואביך חייבים בכבודי . ומה שפרט השבת יותר מכל מצוה שבתורה לפי שטעם של מצות כיבוד או״א הוא שראוי לחלוק כבוד למי שהוציאו לאור ההויה הלא הוא אביך קנך והוא עשך ואיך לא תחלוק כבוד למי שהמציאך כי זולתו לא היה לך מציאות כלל . והשבת מורה על כיבוד של הש״י כי הוא מורה על חידוש העולם ושהמציא הקב״ה לאור ההוי׳ אותך ואת אביך . ואם יאמר לך אביך חלל השבת כדי לטעת בלבך שהעולם קדמון ובלתי מחודש כדי שתאמין שאין לך שום אב אחר זולתו ויאמר כל זה לפתותך שתבטל רצון אביך שבשמים מפני רצונו לא תאבה ולא תשמע לו כי באמת הוא יתברך אב לכלנו וחייב אתה לבטל רצון אביך מפני רצונו ית׳ כי אתה ואביך חייבים בכבודו . אבל אם יאמר לך אביך לעבור עבירה אחרת פשיטא שלא תשמע לו כל זמן שראש גזרך קיים ואתה משמר השבת כהלכתו ומאמין בחדוש העולם כי אב אחד לכלנו וע״ז אינו צריך לצוותך זולת אם יבא לחלוק על השורש מראש אמנה ע״ז אתה צריך זירוז ביותר וע״כ מצינו בכ״מ סמיכת השבת למצות כיבוד או״א כי גם השבת מורה על כיבוד האב ראשון לכל נוצר ויכלול הסמיכות עוד ג׳ שותפין אשר באדם ,אב ואם והקב״ה . ומה שמקדים במור׳ אמו לאביו ובכיבו׳ הקדים אב לאם לפי שגם האיש חייב בכבוד אשתו כארז״ל לעולם יכבד אדם אשתו יותר מגופו סד״א שאין כל כך קפידא אם תקל בכבודו שהרי גם האב חייב בכבוד אמך על כן הקדים האב לומר לך שכבודו יהיה גדול עליך ככבוד האם אף על פי ששניכם חייבים בכבוד האם . ובמורא צריך שיהיה אימת בעלה עליה סד״א שמורא׳ אין בו כל כך קפידא על כן הקדים האם לומר לך שעל כל פנים מוראה עליך :

אל תפנו אל האלילים . אחרי שהזהיר על מורא ג׳ מולידיו בא למעט האלילים כמ״ש אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו לומר לך שאין שותפין ביצירתך כ״א ג׳ אלו ולא יותר . וסמך לזה וכי תזבחו זבח שלמים . לפי שאמר אל תפנו וסתם פנייה היא בלב כמ״ש ואם יפנה לבבך אשר לבבו פונה כי בע״ג הקב״ה מצרף מחשבה למעשה שנאמר למען תפוש את בית ישראל בלבם וטעמו של דבר כי עיקר הע״ג תלויה בלב המאמין ולא מצינו בכל התורה שהמחשבה פוסלת כמו המעשה כ״א בע״ג ובקרבן שאם חשב

חשב בשעת שחיטה לאוכלו חוץ לזמנו או חוץ למקומו פגול הוא לא ירצה ע״כ סמך למצות אל תפנו אל האלילים המדברת בפנייה שבלב אל מצות וכי תזבחו זבח שלמים לה׳ לרצונכם תזבחהו פירש״י שלא תחשבו עליו מחשבת פסול כי בכל התורה דברים שבלב אינן דברים חוץ מב׳ אלו . ומה שפירש״י ורבותינו דרשו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט . בזה נוכל ליישב הסמיכות של ובקצרכם קציר ארצכם וגומר לומר לך שיש מצוה שאינה צריכה כוונה והיא הצדקה כמו שפירש״י פר׳ כי תצא בפסוק ושכחת עומר בשדה וגומר למען יברכך ה׳ פירש״י ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ומתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה. ומטעם זה נאמר עשות משפט וצדקה נבחר לה׳ מזבח כי הזבח צריך כוונה והצדקה אפילו שלא במתכוין . ומ״ש ובקצרכם לשון רבים ואח״כ אמר לא תכלה פאת שדך ליחיד לומר לך שאפילו בזמן קצירה שרבים קוצרים אל תדמה בנפשך לאמר יכול העני להתפרנס משדות של אחרים אף אם לא אניח לשם לקט שכחה ופאה ת״ל לא תכלה ולא תלקט החוב מוטל על כל יחיד ואינו יכול לפטור את עצמו בשל אחרים . ורמז עוד בלשון יחיד זה שהצדקה צריכה להיות בסתר שלא יודע לשום אדם כי אם לנותן ומקבל : ויש אומרים לפי שהקוצרים רבים על כן אמר ובקצרכם אבל מ״מ אין החוב כ״א על בעל השדה לכך נאמר לא תכלה . כך נראה בעיני קישור פסוקי׳ אלו : ונוכל לומר עוד בענין סמיכות לרצונכם תזבחהו לפסוקים אל תפנו אל האלילים שלא ינהגו בזביחת׳ אל ה׳ כמנהג ע״ג שאינן זובחים כ״א בזמן שהם מקבלין הטובה ותולין בהם כמ״ש ע״כ יזבח לחרמו ויקטיר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בריאה ואין זה זביחה לרצון כ״א מהכרח קבלת הטובות אמנם לא תעשון כן לה׳ כ״א לרצונכם תזבחהו כאלו אין לכם שום סיבה המכרחת אתכם על הזביחה ולא יהיה לכם שום כוונה זרה כ״א תתכוונו כדי לעשות נחת רוח לפניו יתברך וכל מחשבה זרה נקראת חוץ לזמנו וחוץ למקומו כי אין זה מקומו וזמנו ונקרא מתעסק בקדשים שאינו מתכוין בעצם וראשונה על הזביחה ודבר זה ברור למבינים וקרוב לשמוע :

לא תגנובו וגומר . בגונב ממון הכתוב מדבר שהרי נאמר ולא תשבעו בשמי לשקר לומר שאם גנבת סופך לכחש ואם כחשת סופך לישבע לשקר והרי אין נשבעין על כפירת קרקעות ועבדים אלא וודאי בגונב ממון הוא מדבר ולכך הזכיר לשון רבים להזהיר גם את החולק עם הגנב כי גם הוא שונא נפשו כי סתם ממון יש בו כדי חלוקה אבל גונב נפש מסתמא אין בו כדי חלוקה אף על פי שעומד למכור שמא לא ימצא קונים ע״כ על הרוב שאין שנים משתתפים בגניבת נפש על כן נאמר בו לא תגנוב . אבל לא תעשוק מדבר בהשוכר את הפועל ואין ב׳ שוכרים פועל אחד בשותפות לכך נאמר לא תעשוק לשון יחיד ומ״ש לא תעשק את רעך ואצל הגנב לא הזכיר רעך לפי שכל גנב גונב גם דעת עליונה ועושה עין של מעלה כאילו אינו רואה כביכול ואם כן לא מן רעהו לבד הוא גונב אבל הגזלן אינו עושק כ״א לרעהו. ולא תקלל חרש הוא הדין לכל אדם ונקט חרש לומר לך מה חרש מיוחד שהוא בחיים כו׳ ויש ליתן טעם למה נקט חרש דווקא לפי שמצאתי בשערי תשובה של רבי יונה דף י׳ . סימא עינו נותן לו דמי עינו חרשו נותן לו דמי כולו . ולהנחה זו יש מקום לטעות ולומר שחרש חשוב כמת ואינו חייב על קללתו ומכלל זה אתה למד שעל קללת המת הוא פטור והחרש כחי לענין המקללו . ואין לומר שמה כוונת הכתוב לחייב המקלל המת דוגמת כחרש החשוב כמת דאם כן הוא לשתוק הכתוב ולא יאמר לא תקלל חרש ואני שומע מן בעמך לא תאור שהכל בכלל בין חי בין מת כי מהיכא תיתי לחלק אלא וודאי שמדין תורה המקלל את המת פטור סד״א שגם החרש בכלל מת שהרי חרשו נותן לו דמי כולו כי דומה כאלו היה כל מציאתו לאפס ואין ת״ל לא תקלל חרש וכל דכוותיה שהוא בחיים אף על פי שחשוב כמת כאותן ד׳ החשובים כמתים שמנו רז״ל על כולם הוא חייב . ולפני עור לא תתן מכשול ליתן לו עצה כו׳ כי אין לפרשה עור ממש ומכשול ממש שהרי נאמר ויראת מאלהיך וזה מדבר בדבר המסור ללב דווקא:

לא תעשו עול במשפט . לשון זה נאמר גם בסוף הפ׳ לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה ונראה שביאור שניהם א׳ הוא וזה שלא יעשה עול שהוא באמת ובמשפט ר״ל המעשה ההוא בצדק ובמשפט הוא והדין נותן שכך ראוי להיות ומ״מ הענין עול . והא כיצד . זהו שביאר הענין ואמר לא תשא פני דל פירש״י שלא תאמר עני הוא והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות וענין זה באמת הוא ראוי ומחוייב שהרי וודאי העשיר חייב לפרנסו והרי הענין במשפט הוא אבל מ״מ הוא עול במשפט כי במלת במשפט מיעט המקום שאינו מקום המשפט ור״ל במקום אחר אין זה עול כי וודאי חייב לפרנסו ויש להוציא מיד העשיר כדי פרנסתו של העני אבל במקום המשפט הוא עול כי אין לשנות בעבור זה שורת המשפט אלא המשפט יעשה דרכו ובזמן אחר יחייב את העשיר לפרנסו . וכן בסמוך בענין המדה ומשקל יש לך אדם שעושה במשפט ומ״מ הענין עול הא כיצד כי יש לך אדם שמקטין מדתו ונותן אותה בזול יותר מאחרים כדי שיהיה לו קופצים כי יחשבו שהוא מוכר בזול ואינן יודעין שהקטין מדתו וכפי האמת הוא עושה במשפט כן שהרי אינו גוזל הבריות כלום ומ״מ הוא עול אחר שעושה כן דרך רמאות ומסבב שאחרים אין להם קונים וכל דוגמתו שיש בו צד משפט וצד עול הכל בכלל : ומדקאמר כאן לא תעשו נ״ל שאין זה מדבר בבעית משפט שהרי הוא לאו שאין בו מעשה אלא שיש בו אזהרה שלא יתיר לעצמו מה שאוסר לאחרים כי כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא אעפ״י שפשוטו הוא אפילו טורף גדישו כו׳ מ״מ יש בו רמז גם על הדין שיהיה מנוקה מכל מום ועול ואח״כ יקשט אחרים כמעשה של ההוא שקצץ אילנו הנוטה לר״ה בלילה תחלה : לכך נאמר אל הדיינים לא תעשו אתם הדבר שאתם פוסקים במשפט כי הוא עול : ואולי שלזה כיון רש״י שפי׳ שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנוי כו׳ לשון קלקול מורה שאינו מדבר במטה דין כ״א במקלקל הדין הישר כי בזמן שהוא אינו מקיים מה שפוסק לאחרים הרי הוא מקלקל הדין שרבים קוראים תגר על הדין ואינן רוצין לקיימו מצד שתולין עצמם בדיין ועל כן מביא לראיה מן פסוק כי תועבת ה׳ כל עושה עול הנאמר בפר׳ משקולות ושם נאמר לא יהיה בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה והוא ששוקל לאחרים בקטנה ולעצמו בגדולה וזה דוגמת הדיין המתיר לעצמו מה שאוסר לאחרים : ואחר כך מביא פסוק ולא תביא תועבה אל ביתך כי הדיין דמפיק מיניה ממונא בדין הוא המביא תועבה אל ביתו מה שהוא פוסק לאחרים תועבה הוא מביא אל ביתו וזה רמז נכון וברור וענין יקר:

בצדק תשפוט עמיתך . וכי דווקא לעמיתו ישפוט בצדק ולא את מי שאינו עמיתו ואולי מהכרח קושיא זו למדו מכאן הוי דן את כל אדם לכף זכות אבל הרשע אין לדונו לכף זכות ואוקי גברא אחזקתיה . ואם במשפט ממש הוא מדבר נ״ל שנותן עצה לדיין הרוצה לעשות כמו שעשה דוד המלך משפט לזה וצדקה לזה לא יעשה כן כ״א לעמיתו בתורה ומצוה ולא למי שאינו כרוך אצלו כי שמא יעשו קנוניא ביניהם וי״א שע״ז התפלל דוד ואמר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי הם עושי הקנוניא שנקרא עושקי : וכן לא תלך רכיל בעמך היינו דווקא בעושי מעשה עמך אבל מותר לומר לה״ר על בעלי המחלוקת וי״א מצוה כדי שידע זה להשמר ממנו ואם לא עשה כן הרי הוא עובר בלא תעמוד על דם רעך שפירש״י לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כו׳ כי כן הדבר הזה לכך נסמכו פסוקים הללו :

הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא . דווקא עמיתך במצות תוכיח לאפוקי ג׳ כיתות שאינן מקבלין תוכחה והם רשעים כסילים לצים וסימנך רכל כמ״ש אל תוכח לץ וכתיב באזני כסיל אל תדבר וכתיב ומוכיח לרשע מומו : כי כל הולך רכיל שמח לאיד וכשהוא רואה דבר ערוה בחבירו לעולם אינו מוכיחו להשיבו מדרכו אלא הולך ומרגל בו כדי לבשר ברבים לפרסם קלונו כדרך כל הולך רכיל וג׳ כיתות אלו מואסים התוכחה ע״כ אין חיוב להוכיחם לפי שנאמר ולא תשא עליו חטא מכלל שאם לא תוכיחו אז יהיה חטאו לשוא עליך וזה לפי שכל ישראל ערבים זה בעד זה והמלוה לחבירו ונותן לו ערב בזמן שהערב רואה שהלוה מפזר ממונו הוא מוכיחו מיראת הערבות פן יצטרך לשלם בעבורו כך הערבות של כל ישראל גורם התוכחה ואם אינו מקבלה אזי נקי הוא ממנו כי אין שורת הדין נותן שיסבול אחד בעד חבירו שאינו ברשותו אך בדבר זה לבד נעשו ישראל ערבים שבזמן שיש בידו למחות ואינו מוחה אז דין הוא שיתפס בעבורו וישא עליו חטאו אם לא יוכיחו . משל משלו בזה כמי שקודח בספינה תחתיו צעקו עליו כל אנשי הספינה מה זו אתה עושה השיב להם הלא תחתי אני קודח אמרו לו אם יכנסו המים תחתיך אז תטבע הספינה מכל וכל כך אמר איוב לחביריו ואף אם אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי ומה השיבו לו חביריו אם יוסיף על חטאתו פשע בינינו יספוק . לכך נאמר ולא תשא עליו חטא . וסמך למצות התוכחה פסוק לא תשנא אחיך בלבבך כי בזמן שאהבה מצויה בישראל כל אחד בטובתו של חבירו חפץ ועל כן הוא מוכיחו שלא יכשל בעבירה אבל בזמן ששונאים זה לזה לעולם אינו מוכיחו ואדרבה הוא מחניפו לאמר כשורה עשית ולא פעלת און וכל כוונתו להדיח עליו הרעה לפי שהוא שמח במפלתו ומידה זו הלא היא ברכת בני עמינו מיום שנגזרה אגרופה של שנאת חנם מן חורבן בית שני והלאה ועוד היום לא סרה והנגע הולך ופושה עד אשר ישקיף ה׳ וירא ויסיר לב האבן מקרבינו :

לא תקום ולא תטור את בני עמך . לא אמר עמיתך לפי שהנקימה והנטירה תכונה רעה בגוף האדם ואין מן הראוי לבקש נקמה על שום אדם שהוא מבני עמך אם טוב ואם רע לפי שמסתמא הנקמה היא על מה שעשה לך בגופך או בממונך והדברים ההם אינן ספונין וחשובים כל כך שיהיו ראויין לנקם עליהם אמנם מותר לעשות נקמה בז׳ עממין כי המה מסתמא רוצים להעבירך מעל מצות ה׳ ולהדיחך מעל ה׳ אלהיך וזה דבר חשוב וספון וראוי לבקש נקמה ע״ז כי היא נקראת נקמת ה׳ לכך נאמר כאן את בני עמך למעט ז׳ עממין ועל זה אחז״ל גדולה נקמה שנתנה בין ב׳ שמות שנאמר אל נקמות ה׳ הורו באצבע שתחלת הנקמה וסופה לא תהיה כי אם לשם ה׳ דהיינו בזמן שיבקש איזו אדם להדיחך מעל מצות ה׳ כי גדול המחטיא את האדם יותר מן ההורגו כמו שפירש״י על פסוק לא תתעב מצרי ורז״ל אמרו שכל ת״ח שאינו כו׳ אינו ת״ח וזה לכבוד תורת ה׳ אשר בקרבו אבל על כל המאורעות שבגופות לא רצה ה׳ שיבקש האדם נקמה עליהם משל למה״ד לתינוק המצחק ועושה מעשה נערות באיזו בנין או איזו ד״א ובא איזו אדם וקלקל כל מעשיו אשר בנה ואשר נטע הילד והילד צועק לפני אביו צעקה גדולה ומרה על זה ואלו היה אביו משגיח בו ועושה רצונו היה הורג לזה האדם . אמנם אביו אינו משגיח בקולו כלל כי אף אם הקטן כפי מיעוט שכלו הוא חושב שזה הגדיל לעשות לו רעה גדולה . מ״מ האב רואה בשכלו שאין הדבר כן ושכל מעשה הבן הוא הבלים מעשה תעתועים ואינן כדאי שבעבורם יהיה לזה כאויב ומתנקם כי כפי האמת לא עשה לו זה כלום . כך הוא הענין בין אבינו שבשמים לברואיו אשר לפי

מיעוט השגחה במושכלות הם חושבים כי כל עניני העה"ז יש בהם צד מעלה ושלימות והנוגע בכבודם או בגופם או בממונם נראה להם כי הגדיל לעשות עמהם רעה וצועקים לאביהם שבשמים שינקום נקמתם אבל לפעמים אין הקב"ה משגיח בקול זעקתם כשאין ברעה זו תערובות דבר הנוגע בנשמתו של אדם כי בעיני הש"י כל הענינים אשר בני אדם מסגלים בעה"ז דומין ממש לשחוק ושחוק אשר עשה לו הילד שהזכרנו ע"כ אין הקב"ה משגיח בהם זולת בזמן שע"י מאורעות שבגופות יגיע לו ביטול תורה ומצוה או הנקמה נקמת ה' ועל דבר זה מיוסד המזמור שמתחיל אל נקמות ה' וגומר המקדים לומר שאין לבקש נקמה כ"א בדבר שהוא נקמת ה' כאמור אחר כך אמר עד מתי רשעים ה' וגומר עד ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל וביאור הדבר הוא שבא להשקיט תלונות האומרים עזב ה' את הארץ וגוזרים אומר שוודאי לא יראה יה ולא יבין בכל מעשה השפלים כי איככה יוכל וראה באבדן מולדתו עניים ומדוכים אלמנה גר ויתום ולא יקח נקמה מן עושי הרעה אין זה כ"א מצד שאין השגחתו יתברך בשפלים. עז"א כמתרץ לומר שאין הדבר כן אלא לפי שה' יודע מחשבות האדם כי המה הבל כמשל התינוק המשחק ע"כ אין הקב"ה מקפיד עליהם בכל זמן וע"ז מיוסד כל המזמור האומר עד מתי רשעים ה' וגומר אחר שאמר אל נקמות ה' קרא תגר על האומרים לא יראה יה וגומר וז"ה עמך ה' ידכאו ונחלתך יענו ואמרו לא יראה יה וגומר דאם כן למה לא ינקום ממנו. על זה השיב ואמר בינו בוערים בעם וגו' היוצר עין הלא יביט וגו' וא"ת אחר ששומע ומביט למה לא ינקום ממנו שהרי אל נקמות ה'. על זה אמר כמתרץ ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל כ"א המאורעות שבגופות בעינינו דבר גדול הנה בעיני ה' מוסר הבלים המה כמשל התינוק המשחק. ואם תאמר על כל פנים למה ירא ה' עמל וכעס שהרשע מכתיר את הצדיק. על זה אמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו כי את אשר חפץ בו איתו יוכיח ביסורין אך שלא יהיה בהם ביטול תורה כמו שלמדו רז"ל מן פסוק ומתורתך תלמדנו לפי שאם היה בהם ביטול תורה היה הקב"ה מתנקם מן המסבבים בסיבה לכך נאמר לא תקום וגו' כי כל עניני העה"ז אינן חשובים לפני הש"י ודומה כאילו לא עשה לו כלום על כן אין נכון לבקש נקמה משום אדם שהוא מעמיו:

ואהבת לרעך כמוך. ארז"ל זה כלל גדול בתורה ובמסכת שבת מעשה בההוא גר שאמר למדני כל התורה כשאני עומד על רגל אחד ולמדו הלל פסוק ואהבת לרעך כמוך כל דעלך סני לחברך לא תעביד ואידך פירושא זיל גמור וכפי הנראה שהגר היה גר צדק ולא היה מהתל התולים לומר בדרך שחוק שילמדו כל התורה בעוד שהוא עומד על רגל אחד ממש. אלא וודאי בקש ממש שיעמוד לו כל מצות התורה על יסוד אחד דהיינו רגל אחד אשר עליו יעמיד לו כל המצות כדי שלא יבא לידי שכחה המצויה בגר אשר לא למד מנעוריו כלום ממצות התורה על כן בקש ממנו שימסור לו כלל אחד הכולל כל התורה ועל דרך המליצה אמר כשאני עומד על רגל אחד וכוונתו למסור לו דבר הנאמר מסר' בלשון קצר והיינו גם כן יסוד ורגל אחד וע"י שיזכור כלל זה יזכור כל מצות ה' ולמדו פסוק ואהבת לרעך כמוך אני ה' כי כבר ארז"ל בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה וזה אינו סותר דברי הלל כי כל מצות התורה הם על שני סוגים האחד הוא המצות שבין אדם למקום ברוך הוא ויסוד לכולם האמונה בה' הב' הוא המצות שבין אדם לחבירו ויסוד לכלם פסוק ואהבת לרעך כמוך ומטעם זה היו הכרובים פורשים כנפים למעלה מחוי כלפי מעלה כנגד המצות שבין אדם למקום. ופניהם איש אל אחיו כנגד המצות שבין איש לחבירו וכשאמר כאן על רגל אחד היינו יסוד אחד לכל סוג ועל כן אמר לו פסוק ואהבת לרעך כמוך ועל רגל זה העמיד לו כל המצות שבין אדם לחבירו ואמר לו גם סוף הפסוק אני ה' דהיינו היסוד שעליו העמיד חבקוק כל מצות התורה והיינו האמונה בה' ומאמר אני ה' דוגמת דבור אנכי הכולל כל דברות ראשונות שבין אדם למקום ברוך הוא והותם לכולם כבוד אב ואם כי מסוף דברו ניכר שראש דברו אמת יען כי יוקח ק"ו מן כבוד או"א אל כבוד השותף הג' יתברך שמו הלא אביך קנך. ודבור לא תחמוד כולל כל חמשה דברות אחרונות והוא כנגד ואהבת לרעך כמוך כי שניהם כוללים כל המצות שבין אדם לחבירו וכן אמר רבי לוי עשרת דברות כתובים בפרשה זו ומסיק שדבור לא תחמוד כנגד ואהבת לרעך כמוך ע"ש:

שלש שנים יהיה לכם ערלים. הרב' מפרשים אמרו בטעם מצוה זו לפי שהיה חק לאמוריים לעשות תחבולות למהר פרי האילן קודם זמנו וכן כתב הרמב"ם בספר מורה נבוכים. ואשר נראה קרוב למושכל לומר שמצוה זו היא כדי לעשות זכרון למעשה בראשית כי כולם נבראו ביום ראשון וכל אחד הוציא ביומו וכן כל צמח האדמה היו מכוסים עד יום ג' ואף על פי שצמחו בג' מ"מ לא נראו עד יום ד' שבו נתלו המאורות המבשלים כל הפירות כי כולם תלוין בשמש וירח כמ"ש ממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים נמצא שהיו מכוסים ובלתי נראין לאכילה עד יום ד' על כן צוה לעשות זכרון למעשה בראשית שיהיו מכוסים ואטומים שלש שנים כי הערלה ענינה כסוי ואטימה: וביום הרביעי אף על פי שנגמר בשולם מ"מ לא היה עדיין בעולם שום בעל חי ולא היה כאן שום פה לאכלם כאילו לא היה מציאתם ביום רביעי כי אם להודות ולהלל בוראם אשר בראם על כן נאמר כאן לזכרון מעשה בראשית ובשנה הד' יהיה כל פריו קודש הלולים לה'. וביום החמישי נבראו קצת מן הבעלי חיים אשר היו צריכין אל מאכל הצמחים על כן נאמר ובשנה החמישית תאכלו את פריו ולא נאמר כל פריו כדרך שנאמר ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש להורות שלא יאכל כל פריו אלא יתן מכולם גם לעני ולגר לפי שהזכיר לקט שכחה ופאה בתבואה ולא באילנות וארז"ל אילנות מניין תלמוד לומר שדך על כן לא נאמר כל ועל מדת הצדקה אמר להוסיף לכם תבואתו כי יש מפזר ונוסף עוד ולפי שיש מבקשים על זה ערב ובטחון על כן אמר אני ה' אלהיכם נאמן ליפרע:

מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. נראה שהידור יותר מקימה כי בכלל ההידור גם הקימה והזקנה יותר חשובה מן השיבה כי יש להתבונן מה ראו רז"ל לדרוש זקן זה שקנה חכמה במקום שיש לפרשו כפשוטו אלא שקשה לרז"ל הרי ההידור יותר חשוב מן הקימה והשיבה מן הראוי לכבדה יותר מן הזקנה שהרי בן ס' לזקנה בן ע' לשיבה. אלא וודאי בטעם כיבוד השיבה הוא בעבור החכמה המצויה בהם יותר מבזולתם כמ"ש בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ע"כ אמר איסי בן יהודה שכל שיבה במשמע ואפילו ע"ה אחר שהחכמה מצויה בו יותר מבזולתו ראוי לכבדו בעבור חכמתו אבל מ"מ זקן זה שקנה חכמה והשתדל בה כי הדבר הקנוי מורה על השתדלות הקונה טרח בה לקנותה והוא השכל הנקנה לאדם וודאי הוא ראוי יותר לכבדו מן השיבה שבאה לו החכמה מעצמה כי רוב ימים ידברו בחכמה ולפי שמצינו בכבוד אב ואם ורבו שהשוה הקב"ה כבודם לכבודו ומוראם למוראו שמא תאמר שכמו שכיבוד של שיבה וזקן עליך כך מוראם מוטל עליך ת"ל ויראת מאלהיך דווקא מורא רבך כמורא שמים כי הוא קורא אלהיך כד"א ראה נתתיך אלהים לפרעה וכארז"ל את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וזה מדבר במורא רבך דווקא. ומה שקראוהו זקן במלה מורכבת להודיע שאחר שקנה שלימתו בימים מועטים הרי הוא כבן שבעים שנה:

הפטרת קדשים בתרי עשר עמוס סימן ט

כשאחרי מות וקדושים מחוברין מפטירין הלא כבני כושיים הפטרה של אחרי מות אע"פ שבכ"מ שכשמחוברין שתי פרשיות מפטירין הפטרה של פרשה שנייה אבל מבואר בש"ע בס"ס תכ"ח בהג"ה שמפטירין הלא כבני כושיים והכי נקטינן:

הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא
אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים
מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר: הִנֵּה עֵינֵי ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה בַּמַּמְלָכָה
הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא
הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה: כִּי־הִנֵּה
אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר
יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ: בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי
עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה: בַּיּוֹם
הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן
וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם: לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־
שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־
יְהוָה עֹשֶׂה זֹּאת: הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ
בַּקּוֹצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס
וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה: וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל
וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם
וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם: וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא
יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ:

פירוש המלות

כבני כשיים. הם הכתורים שהם עבדים מבני חם: החטאה. הוא מלכות אפרים: והנעותי. ל' תנועה: בכברה. כלי שכוברים בו החטה ׳ ותקדים פס.

ויהי
תפיאתים

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם דבר את־זקני ישראל ואמרת אלהם כה אמר אדני יהוה הלדרש אתי אתם באים חי־אני אם־אדרש לכם נאם אדני יהוה: התשפוט אתם התשפוט בן־אדם את־תועבות אבותם הודיעם: ואמרת אליהם כה־אמר אדני יהוה ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואשא ידי להם לאמר אני יהוה אלהיכם: ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל־ארץ אשר־תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל־הארצות: ואמר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל־תטמאו אני יהוה אלהיכם: וימרו־בי ולא אבו לשמע אלי איש את־שקוצי עיניהם לא השליכו ואת־גלולי מצרים לא עזבו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים: ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר־המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים: ואוציאם מארץ מצרים ואבאם אל־המדבר: ואתן להם את־חקותי ואת־משפטי הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: וגם את־שבתותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם לדעת כי אני יהוה מקדשם: וימרו־בי בית־ישראל במדבר בחקותי לא־הלכו ואת־משפטי מאסו אשר יעשה אתם האדם וחי בהם ואת־שבתתי חללו מאד ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם: ואעשה למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתים לעיניהם: וגם־אני נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אותם אל־הארץ אשר־נתתי זבת חלב ודבש צבי היא לכל־הארצות: יען במשפטי מאסו ואת־חקותי לא־הלכו בהם ואת־שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך: ותחס עיני עליהם משחתם ולא־עשיתי אותם כלה במדבר: ואמר אל־בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל־תלכו ואת־משפטיהם אל־תשמרו ובגלוליהם אל־תטמאו: אני יהוה אלהיכם בחקותי לכו ואת־משפטי שמרו ועשו אותם: ואת־שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם:

דגש אחר שורק

פירוש

מתייאשים מן הפורענות: ביום ההוא. ביום הגאולה: בקוצר. יתעסקו בקצירה עד שיבא זמן הבצירה: ההרים. מרוב היין והפירות: תתמוגגנה. ל' מסיסה: ונטעתים. כעץ הנטוע שלא יזוז:

המלות

התשפוט. הלא תרצה לשפוט אותם הוכח אותם: הודיע'. כלומר הודיעם ג"כ תועבת אבותם: צבי: חמדה: החל. ענין חילול: משחתם. הכלה

פרשת אמר

כא א ויאמר יהוה אל־משה אמר אל־הכהנים בני אהרן ואמרת אלהם לנפש

כו' חס' ג'

א ואמר יי למשה אימר לכהניא בני אהרן ותימר להון על מית

תולדות אהרן אמור אל הכהנים. ראש השנה עז יבמות פה סוטה כג קדושין לה לו (סוטה יט): אמור ואמרת. יבמות קיד: לנפש לא יטמא. סוטה ג קדושין כט סנהדרין מז:

אבן עזרא

(א) אמר אל הכהנים. אחר שהזהיר ישראל ובני אהרן בכללם להיותם קדושים הזהיר בני אהרן שהם חייבי' להשמר מהדברים אחרים בעבור שהם משרתי השם ויתכן להיות פי' אמור אל הכהנים כל הפרשה הנזכרת כי התורה בידם: ואמרת אליהם. טעמי המצות שהם חייבים לשמרם לבדם: לנפש. הוא

רשי

(א) אמר אל הכהנים (יבמות סה ת"כ) אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים: בני אהרן. (קדושין ל"ה) יכול חללים תלמוד לומר הכהנים: בני אהרן. אף בעלי מומין במשמע. בני אהרן ולא

המת

בעל הטורים אמור אל הכהנים. סמך אזהרת כהנים שלא יטמאו לאוב שגם בו נאמר אזהרה שלא לטמאה בו. א"נ שלא יטמא הכהן למת כשירצה לשאול באוב שצריכין להטמאות כשואלין בו. אי נמי להכי סמך אמור אל כהנים לאוב וידעוני שאם תאמר ממי נדע העתידות הרי לא נדרש באוב וידעוני לכך סמך לו אמור אל הכהנים הרי לך כהן שישאל לך באורים ותומים וכהי איתא בתנחומא ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני זה שאול והאשה בעלת אוב וסמך לו אמור אל הכהנים אמר רבי לוי יפה היה לו לשאול באורים ותומים האמורים למטה ולא באוב האמור למעלה. לעיל מינה כתיב דמיהם בם וסמיך ליה לא יטמא שאם יטמא דמיו בו. והיינו דאמרינן כהן שמת בטומאה היו הכהנים מפצעים את מוחו: אל הכהנים. בגי' זה לא חללים: בני אהרן. בגי' זהו גם בעלי מומין למה אמר בני אהרן ולא בנות אהרן לפי שהם גרמו מיתה לדורות: ואמרת. בגי' לדורות. ואמרת הם אותיות אמרות טהורות. אמור ואמרת. אמירה ראשונה כדי שלא ליטמא במת והאמירה שניה לטמא למת מצוה:

ספורנו

כא (א) ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים. מה שנאמר למעלה להבין ולהורות כל מיני הטומאות ולהבדיל בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור כי זה יאות יותר לכהנים כאמרו ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור ולהורות: ואמרת אליהם. שצריכים הם ליזהר בלעדי אלה גם מטומאת מת וחלול הזרע שהם מעלות קדושה לכהנים בלבד: לנפש

רמבן

כא (א) אמר ואמרת. להזהיר גדולים על הקטנים. לשון רש"י מדברי רבותינו. והאזהרה הזאת לומר שלא נסייע בטומאת הקטנים בידים ובאו בזה אזהרות רבות בתורה כפי מדרש רבותינו בדם ובשרצים וטומאה ומהם נלמוד לכל איסורין שבתורה שלא נסייע באחד מהם שיעברו עליו הקטנים אבל אם יעשו הם לדעת עצמן אין אנו מצווין עליהם להפרישם וטעם הכתוב על פי מדרשו אמור אל הכהנים ותחזור ותאמר אליהם שלא יטמאו ורבוי האזהרות שילוה להזהירם שיהיו כל בני אהרן נשמרים מזה גם הקטנים. ואמר ר"א בדרך הפשט אמור אל הכהנים הפרשה הנזכרת למעלה כי הם מורי התורה והמזהירים את העם ואמרת להם המצות שהם לבדם חייבים לשמרם ואינו נכון ועל דעתי בפשט הכתוב טעם אמור כמו דבר אמרי האזינה ה' דברי וכן אמרי אמת. וכן כי היא שמעה את כל אמרי ה' וכתיב בא אל פרעה ודברת אליו כמו ואמרת וידבר משה אל אהרן ואל בניו קחו את המנחה כמו ויאמר וכן במקומות הרבה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם והוא נאמר בפרשיות אשר ירצה להזהיר להם מאד או לתוספת הענין או להיותם מורגלים לחטוא בהנה וכן יאמר אמור אל הכהנים ואמרת אליהם וכמהו כה אמר ה' אלהי ישראל הלוך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה כה אמר ה' וגו' שטעמו דבר אל צדקיהו. וכן ותאמר האשה התקועית אל המלך ותפול על פניה ארצה ותשתחו ותאמר הושיעה המלך כמו ותדבר האשה אל המלך ותאמר הושיעה המלך והנה טעם אמור אל הכהנים ואמרת אליהם כטעם דבר אל הכהנים ואמרת אליהם דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם וענינו דבר אל העם בשמי ותאמר להם ככה כענין בא אל פרעה ואמרת אליו ורבים יאמרו כי טעם דבר אל בני ישראל כטעם קריאה דבר אל בני ישראל שיאספו אליך ותאמר אליהם ככה וכן אמור אל הכהנים שיקבצו ויתאספו: וטעם הכהנים כי במצות אשר הם בעניני הקרבנות יאמר אל אהרן ואל בניו. ולא יזכירם בשם הכהנים כי בעניינים ההם בקרבנות הם

במעלת

לֹֽא־יִטַּמָּ֖א בְּעַמָּֽיו׃ ב כִּ֣י אִם־לִשְׁאֵר֔וֹ הַקָּרֹ֖ב אֵלָ֑יו לְאִמּ֣וֹ וּלְאָבִ֔יו וְלִבְנ֥וֹ וּלְבִתּ֖וֹ וּלְאָחִֽיו׃ ג וְלַאֲחֹת֤וֹ הַבְּתוּלָה֙ הַקְּרוֹבָ֣ה אֵלָ֔יו אֲשֶׁ֥ר לֹא־הָיְתָ֖ה לְאִ֑ישׁ לָ֖הּ יִטַּמָּֽא׃ ד לֹ֥א יִטַּמָּ֖א בַּ֣עַל בְּעַמָּ֑יו לְהֵחַלּֽוֹ׃ ה לֹא־יִקְרְח֤וּ קָרְחָה֙ בְּרֹאשָׁ֔ם וּפְאַ֥ת זְקָנָ֖ם לֹ֣א יְגַלֵּ֑חוּ וּבִ֨בְשָׂרָ֔ם לֹ֥א יִשְׂרְט֖וּ שָׂרָֽטֶת׃ ו קְדֹשִׁ֤ים יִהְיוּ֙ לֵאלֹ֣הֵיהֶ֔ם וְלֹ֥א יְחַלְּל֖וּ שֵׁ֣ם אֱלֹהֵיהֶ֑ם כִּ֡י אֶת־אִשֵּׁי֩ יְהֹוָ֨ה לֶ֧חֶם אֱלֹהֵיהֶ֛ם הֵ֥ם מַקְרִיבִ֖ם וְהָ֥יוּ קֹֽדֶשׁ׃ ז אִשָּׁ֨ה זֹנָ֤ה וַחֲלָלָה֙ לֹ֣א יִקָּ֔חוּ וְאִשָּׁ֛ה גְּרוּשָׁ֥ה מֵאִישָׁ֖הּ לֹ֣א יִקָּ֑חוּ כִּֽי־קָדֹ֥שׁ ה֖וּא לֵאלֹהָֽיו׃ ח וְקִדַּשְׁתּ֔וֹ כִּֽי־אֶת־לֶ֥חֶם אֱלֹהֶ֖יךָ ה֣וּא מַקְרִ֑יב קָדֹשׁ֙ יִֽהְיֶה־לָּ֔ךְ כִּ֣י קָד֔וֹשׁ אֲנִ֥י יְהֹוָ֖ה מְקַדִּשְׁכֶֽם׃ ט וּבַת֙ אִ֣ישׁ כֹּהֵ֔ן כִּ֥י תֵחֵ֖ל לִזְנ֑וֹת

ב׳.ה׳ חסרים בליש׳. ל׳ ל׳ ל׳. ל׳ מ״ל בתו׳ וחד חס׳ ה׳ מלין בטעמ׳ יקרחו ק׳ ל׳. ל׳. ל׳ ט׳ כתיב י׳ ל׳ וחס׳ י׳ תפינה ג׳ חס׳. י׳ בקרי׳ וקמצין ב׳ א׳ ר״פ וא׳ ס״פ י״ג חסרים ד׳

לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ׃ ב אֱלָהֵין לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ לְאִמֵּיהּ וּלְאֲבוּהִי וְלִבְרֵיהּ וְלִבְרַתֵּיהּ וּלְאֲחוּהִי׃ ג וְלַאֲחָתֵיהּ בְּתוּלְתָּא דְּקָרִיבָא לֵיהּ דְּלָא הֲוָת לִגְבַר לַהּ יִסְתָּאַב׃ ד לָא יִסְתָּאַב רַבָּא בְּעַמֵּיהּ לְאַחָלוּתֵיהּ׃ ה לָא יִמְרְטוּן מְרַט בְּרֵישֵׁיהוֹן וּפָאתָא דְּדִקְנְהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּבִבְשַׂרְהוֹן לָא יְחַבְּלוּן חִבּוּל׃ ו קַדִּישִׁין יְהוֹן קֳדָם אֱלָהֲהוֹן וְלָא יְחַלּוּן שְׁמָא דֶּאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי יָת קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ קוּרְבַּן אֱלָהֲהוֹן אִנּוּן מְקָרְבִין וִיהוֹן קַדִּישִׁין׃ ז אִתְּתָא מַטְעֲיָא וּמְחַלְּלָא לָא יִסְּבוּן וְאִתְּתָא דְּמִתָּרְכָא מִבַּעְלַהּ לָא יִסְּבוּן אֲרֵי קַדִּישׁ הוּא קֳדָם אֱלָהֵיהּ׃ ח וּתְקַדְּשִׁנֵּיהּ אֲרֵי יָת קוּרְבַּן אֱלָהָךְ הוּא מְקָרֵיב קַדִּישׁ יְהֵי לָךְ אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ ט וּבַת גְּבַר כָּהֵן אֲרֵי תִתַּחַל לְמִטְעֵי

ולא בנות אהרן : לא יטמא בעמיו . (ת״כ) בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה : (ב) כי אם לשארו . (ת״כ) אין שארו אלא אשתו : (ג) הקרובה . לרבות את הארוסה (ת״כ יבמות ס) : אשר לא היתה לאיש . למשכב : לה יטמא . מצוה (ת״כ יבמות נז) : (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו . (ת״כ) לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעודה עמו . וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי באותו שהוא להחלו להתחלל הוא מכהונתו : (ה) לא יקרחו קרחה . (ת״כ) על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל (קידושין לו מנחות כ) בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש תלמוד לומר בראשם וילמדו ישראל מהכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת : ופאת זקנם לא יגלחו . לפי שנאמר בישראל (ויקרא יט) לא תשחית יכול לקטו במלקט ורהיטני לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער : ובבשרם לא ישרטו שרטת . לפי שנאמר בישראל (ויקרא שם) ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת תלמוד לומר לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת : (ו) קדושים יהיו . (ת״כ) על כרחם יקדישום ב״ד בכך : (ז) זונה . שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר (יבמות סא) : חללה . שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט (קידושין עז) וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולי׳ לכהונה : (ח) וקדשתו . על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש (יבמות פח) . קדוש יהיה לך . נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה (ת״כ) : (ט) כי תחל

המת . מלת יטמא מבנין התפעל ודגשות הטי״ת להתבלע התי״ו . וטעם בעמיו . בכל ישראל שהם עמיו : (ב) כי אם לשארו הקרוב אליו . היה נראה לנו כי פירושו כמו איש איש אל כל שאר בשרו שם כלל ואחר כן פרט לאמו ולאביו . וטעם בעל בעמיו . שלא יטמא הבעל באשתו וכאשר ראינו שהעתיקו רבותינו כי יטמא לאשתו ושמו לשארו כדרך אסמכתא כאשר פירשתי במלת לעם נכרי ואמרו כי פי׳ בעל גדול שהעם ברשותו כמו בעליו אין עמו בטל הפי׳ הראשון וטעם להזכיר אמו קודם האב כי הזכר חי יותר מהנקבה ברוב: (ג) הקרובה אליו . להיות׳ אחותו מאב ואם והנה לא יטמא בעל בעמיו בכהנים או בישראלים חוץ מהנזכרים : להחלו . דגשות הלמ״ד להתבלע אחר והוא שם הפעל מבנין נפעל: (ה) לא יקרחה קרחה בראשם . על המת : ופאת זקנם . על המת כמנהג מקומות בארץ כשדים והנה התברר פי׳ את פאת זקניך : וטעם שרטת . אפילו אחת וכבר מהרו ישראל על אלה. וטעם הזהירם כי ראש מוקרח וזקן מגולח ובשר שרוט לא ישמש לפני השם : (ו) ולא יחללו שם אלהיהם . פי׳ כי את אשי ה׳ : (ז) אשה זונה . לא מצאנו על דרך הפשט בכל המקרא זונ׳ כי אם כמשמעה גם כן ויתנו את הילד בזונה כאשר פירשתיו : וחללה . שאינה מפורסמת כזונה ולפי הפשט היה נראה מדברי יחזקאל כי אלמנות כהן מותרות לכהנים לכן דברי הקבלה הוא הנכון : (ח) וקדשתו . במחשבה ובדבור : לחם אלהיך . מאכל שהוא קרב לשם : אני ה׳ מקדשכם . כלכם: (ט) כי תחל . לדעת רבים מגזרת תחלה ולפי דעתי מלשון חלול רק הוא מהבנין הכבד הנוסף כמו לא יחל דברו ועל שני הפירושים המלה היא מפעלי הכפל רק היא זרה ויתכן שתהיה זרה סחל גם תחל שלא יתערבו

עם

להחלו ה׳ מלין בטעמא פי׳ סוף ־פסוק לא ישרתוהו לעולם כי אם מרכות ובה׳ מקומות ישרתוהו מאילא בתיבתו וסימן להחלו . לדרתיכם רראשית עריסותיכם . ממועצותיהם ריהושע . והאשתאלי ברי׳ ד״ה וקויתי לו . והמקף הוא מחברו בתיבה אחת : וי״א בטעם לאתנחתא פ׳ האתנחתא לעולם לא ישרתנו בי אם מונח בר מן י״א מקומות שישרתנה מאילא על פי המסרה והוא דומה לטפחא שנוטה לצר ימין והסי׳ וימיני טפחה שמים וסימן הי״א מקומות נמסר בסדר פינחס . ועיין בשער הנגינות : יקרחה חד מן י״ר מלין כתיב ה׳ בסוף תיבותא וקרי וי״ו נמסר במסרה רבתא : אשי ט׳ כתיב יו״ד נמסר בסדר צו : זנה ג׳ חסר וסימן אשה זנה וחללה אלמנה וגרושה וחללה . את צעה זנה . יקחו י׳ בקרי׳ וקמצין וסי׳ אשה זנה וחללה . ב׳ בו ובליעל כקוץ מונד אהליהם וצאנם יקחו . ונחלת עריצים משרי יקחו . קשר גביאיה בתוכם . והאלמנה אשר תהיה אלמנת מכהן יקחו . ומבניך אשר יצאו רמלכים. וחברו דישעיה בניך ובנותיך יקחו : קרש י״ג חסר נמסר בסדר תצות :
וקדשתו ב׳ א׳ ד״פ וא׳ ס״פ וסימן וקדשתו כי את לחם . הגבל את

תולדות אהרן כי אם לשארו . יבמות כב לב סוטה ג׳: לאמו ולאביו. נזיר מג מד זבחים ק : ולאחותו. ברכות יט מגלה ג נזיר מה זבחים ק: ולאחותו הבתולה . יבמות ס (יבמות ז) : לה יטמא . נזיר מג סוטה ג : לא יטמא בעל . יבמות כב ל קדושין עז זבחים ק (נזיר נב שם נח) : להחלו . נזיר מג : לא יקרחו . קדושין לו מכות כ (קדושין סא) : ופאת זקנם . יבמות ה נזיר מ מא נח קדושין לה מכות כט : קדושים יהיו . יבמות כ סנהדרין נג פג זבחים יז : הם מקריבים . סנהדרין נא : ואשה גרושה . יבמות נב לב לד גיטין פב קדושין עח : גרושה . יבמות כד : לא יקחו . יבמות פד פה : וקדשתו . מועד קטן כח יבמות פח נדרים סב גיטין נט הוריות יג (יבמות ב) : ובת איש כהן . סנהדרין נ נא סו עז (תרומות מד) :

בעה״ט לנפש לא. בגימ׳ בדם המת : לא יקרחה. כתיב בה״א לחייב על ה׳ קרחו׳ אפי׳ קרח חמישתן בפעם אחת : ופאת זקנם . בגימ׳ זו בתער:

רמבן

במעלות הקדש אבל בכאן יזהיר שלא יטמאו במת לעולם אפילו בעת שלא יבואו במקדש והיא מעלה להם בעצמם ולכך הזכיר הכתוב הכהנים לאמר כי בעבור שהם כהני ה׳ ומשרתי אלהינו יאמר להם שיתנהגו כבוד וגדולה בעצמם ולא יטמאו לעולם והנה החללים מוצאים מן הכלל הזה וטעם לא יטמא שתאמר להם שלא יטמא אחד מהם לנפש בעמיו או ימשך אל בעל בעמיו המוזכר למטה ושיעורו לנפש לא יטמא הבעל בעמיו וטעם בעל בעמיו כמו מבעלי יהודה בעלי גוים הנכבדים בהם או האדונים מלשון בעליו אין עמו בעל הבית כי הנכבדים יקראו אדונים יאמר לא יטמא נכבד בעמיו להחל את כבודו יפרש הכתוב כי למעלת הכהן בעבור שהוא ראוי להיות הגדול והנכבד בעמיו יזהירנו שלא יחלל מעלתו בטומאת המתים ויתכוין הכתוב בזה שלא יעלה על דעתנו לומר שאין האזהרה אלא בבואם אל אהל מועד לשרת בקדש וכן בכל הפרשה יזכיר כי הכל למעלתם את אביה היא מחללת ולא יחלל זרעו וכן תרגומו של אונקלוס לא יסתאב רבא בעמיה לאחלותיה ובת״כ נדרש בבעל באשתו כמו שכתב רש״י :

קדשים

ספורנו

לנפש לא יטמא בעמיו . שום אחד מהכהנים לא יטמא לנפש בעמיו שהוא כל מת מן ההמון שאינו קרובו אלא שהוא מעמו בלבד : (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו . והטעם שלא יטמא הכהן כי אם לקרוביו הוא כי אמנם הכהן הוא בעל בעמיו להבין ולהורות כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו׳ וראוי לאיש כזה לנהוג נשיאות כי היכי דלשתמען מיליה ואין ראוי שיחלל הכנתו אל מקדש וקדשיו כדי לכבד המתים הבלתי קרובים כאמרם ז״ל (סנהדרין פכ״ג) שהקבורה וההספד למת הם יקרא דשכבי אמנם לקרובים התיר להטמא כי כבודם הוא כבודו : (ה) לא יקרחו . אע״פ שהתרתי להם הטומאה על מתיהם לכבודם לא התרתי שיפליגו באבלות להרבות כבוד מתיהם על ידי קרחה ושריטה כאמרם ז״ל מה להלן על מת אף כאן על מת : (ו) ולא יחללו שם אלהיהם . ואע״פ שכל אלה לכבודו אין לו רשות למחול על כבודו כי אמנם הכונה בכבוד הכהנים הוא לכבוד האל יתברך וכשימחלו על זה יחללו את שמו : (ז) כי

קדוש

אֶת־אָבִ֙יהָ֙ הִ֣יא מְחַלֶּ֔לֶת בָּאֵ֖שׁ י"א כתובים' כתיב ו'
תִּשָּׂרֵֽף׃ ס י וְהַכֹּהֵן֩ הַגָּד֨וֹל ח'מ"ל כתור'
מֵאֶחָ֜יו אֲֽשֶׁר־יוּצַ֥ק עַל־רֹאשׁ֣וֹ ׀ ב' מלין בטעמא
שֶׁ֣מֶן הַמִּשְׁחָ֗ה וּמִלֵּ֛א אֶת־יָד֖וֹ ג'
לִלְבֹּ֣שׁ אֶת־הַבְּגָדִ֑ים אֶת־רֹאשׁוֹ֙ ב' וחס'
לֹ֣א יִפְרָ֔ע וּבְגָדָ֖יו לֹ֥א יִפְרֹֽם׃ יא וְעַ֛ל ל' וקמץ ג' וחס'
כׇּל־נַפְשֹׁ֥ת מֵ֖ת לֹ֣א יָבֹ֑א לְאָבִ֥יו ג' ות'
וּלְאִמּ֖וֹ לֹ֥א יִטַּמָּֽא׃ יב וּמִן־הַמִּקְדָּשׁ֙ ג'
לֹ֣א יֵצֵ֔א וְלֹ֣א יְחַלֵּ֔ל אֵ֖ת מִקְדַּ֣שׁ
אֱלֹהָ֑יו כִּ֡י נֵ֠זֶר שֶׁ֣מֶן מִשְׁחַ֧ת אֱלֹהָ֛יו כ"ד בטעם פזר
עָלָ֖יו אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ יג וְה֕וּא אִשָּׁ֥ה ל"ג ר"פ

מִקְדּוּשַׁת אֲבוּהָא הִיא
מִתַּחֲלָא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃
י וְכַהֲנָא דְּיִתְרַבָּא מֵאֲחוֹהִי
דְּיִתְרַק עַל רֵישֵׁיהּ מִשְׁחָא
דִּרְבוּתָא וְדִיקָרֵיב יָת
קוּרְבָּנֵיהּ לְמִלְבַּשׁ יָת
לְבוּשַׁיָּא יָת רֵישֵׁיהּ לָא יְרַבֵּי
פְּרוּעַ וּלְבוּשׁוֹהִי לָא יִבְזַע׃
יא וְעַל כָּל נַפְשַׁת מִיתָא לָא
יֵיעוֹל לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ לָא
יִסְתָּאַב׃ יב וּמִן מַקְדְּשָׁא לָא
יִפּוֹק וְלָא יְחַל יָת מַקְדְּשָׁא
דֶאֱלָהֵיהּ אֲרֵי כְּלִיל מְשַׁח
רְבוּת אֱלָהֵיהּ עֲלוֹהִי אֲנָא
יְיָ׃ יג וְהוּא אִתְּתָא בִּבְתוּלָהָא

ההר וקדשתו : והכהן הגדול ב' דסמי' וסימן והכהן הגדול מאחיו ויעל סופר המלך : והכהן ג' ד"פ וסי' המשיח. הגדול. המקרי'. וא' הכהן המחטא אותה : הגדול ח' מלאים נמסר בסדר נח : יוצק ב' ומלאים וסי' והכהן הגדול מאחיו. נהר יוצק יסודם : ללבש ב' וחסר וסי' ובגד ללבש. ומלא את ידו ללבש את הבגדים : יפרע חד מן א"ב הד חד זקף קמץ וסימן נמסר בריש ויקרא : והוא ל"ג ד"פ נמסר במס"ר :

רש"י

תחל לזנות. כשתתחלל על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל חנקה או מן הארוסין או מן הנשואין : (סנהדרין נא) ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה : את אביה היא מחללת. (סנהדרין נב) חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל : (י) לא יפרע. (ת"כ) לא יגדל פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום : (יא) ועל כל נפשות מת. באהל המת : נפשות מת. (נזיר לח) להביא רביעית דם מן המת שמטמאה באהל : לאביו ולאמו לא יטמא. (סנהדרין ד ת"כ) לא בא אלא להתיר לו מת מצוה : (יב) ומן המקדש לא יצא. (ת"כ הור לז) אינו הולך אחר המטה ועוד למדו רבותינו מכאן שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה : ולא יחלל את מקדש. שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן

אבן עזרא

שם השם תחלה בעבור היות התי"ו קמוץ בקמץ קטן וכן לבלתי החל : ובת כהן. אם חללה עצמה בזנות בעבור שחללה כבוד אביה : באש תשרף. בעולה או ארוסה : (י) את הבגדים. והם בגדי קדש : את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום. מזה הכתוב נלמוד מה שהעתיקו חז"ל במשפט האבלות : (יא) ועל כל נפשות מת לא יבא. גוף מת והגוף חסר כי מת שם התאר וכן ועשיר יענה עזות ומאכלו בריאה תחסר שה. וטעם לא יבא. באהל או בבית ששם המת. וטעם לאביו ולאמו. שהיא מצוה עליו לכבדם בחייהם ובמותם ואף כי לאחיו ולבנו : (יב) ומן המקדש לא יצא. אמרו המעתיקים אחר המת והוא הנכון ויש אומרים בשבעת ימי המלואים וזה לא יתכן כי כבר באר ומלא את ידו ג"כ יתכן שלא יצא מן המקדש כי אם לדבר מצוה : (יג) בבתוליה. יש שמות בלשון הקדש לא יפרדו לעולם כמו נעורים וזקונים עלומים ובתולים ויש שמות בלשון

ספורנו

קדוש הוא לאלהיו. כל זרע הכהנים שהוא בעל בעמיו הוא מקודש לאלהיו ואם ישא את אלה הנשים יחלל את כבודו וזרעו שלא יהיה ראוי לאותה הקדושה : (יב) ומן המקדש לא יצא. בשביל המת : ולא יחלל את מקדש אלהיו. שיראה שהוא מחשיב יותר כבוד המת מכבוד

בעל הטורים

באש תשרף. לפי שכל מעשה הכהנים באש לפיכך מיתתם באש : והכהן הגדול. גמ' גדול מאחיו בנוי בכח בעושר בחכמה ובשנים : יוצק. ב' במסו' אשר יוצק על ראשו ונהר יוצק יסוד' מלמד שבשמן המשחה אשר עשה משה היה מוצק כנהר וממנו היו מושחין כל המלכים : ללבש. ב' ומלא את ידו ללבוש את הבגדים ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש כדדרשינן גדלהו משל אחיו וזהו כיון שמלא ידו ללבוש הבגדים אז ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש : ועל כל נפשות מת וגו'. כל הפסוק האותיות של סופי תיבות כפולות רמז לרביעית דם הבא מבני מעיה מטמאה : וקדשתו. שלש קדושות בפסוק לפתוח ראשון ולברך ראשון וליתן לו מנה יפה ראשון' והוא אשה בבתוליה. והוא עולה י"ח רמז בן י"ח שנה לחופה וכן והוא כחתן יוצא מחופתו : בבתוליה. בי"ת ויו"ד יתירין דהוי מצי למכתב בתולה רמז עד י"ב שנים בתוליה שלמים :

תולדות אהרן את אביה. שם נ נב עו : באש תשרף. פסחים עה : והכהן הגדול. יומא יח הוריות ט יב חולין קלד (יומא לט) : את ראשו לא יפרע. הוריות יב יג : ועל כל נפשות מת. נזיר לח סנהדרין ד הוריות יב מז מח מט נב חולין עב (נזיר נה) : לאביו. נזיר מז : לאביו ולאמו. שם מח : ומן המקדש. סנהדרין יח יט פד זבחים עז : כי נזר שמן משחת. הוריות יב : והוא אשה בבתוליה. יבמות נט כתובות לז הוריות יב (בכורים סד יבמות ט כתובות כה קדושין סו) :

רמבן

(ו) **קדשים** יהיו לאלהיהם. הקדושה היא הפרישות כאשר פירשתי בסדר של מעלה יאמר שאפילו במותר לישראל יהיו הכהנים פרושים יבדלו מטומאת המתים ונשואי הנשים שאינם הגונות להם בטהרה ובנקיות :

(ח) **וטעם** כי קדוש אני ה' מקדשכם. עם הכהנים ידבר כאשר החל אמור אל הכהנים או אני ה' מקדשכם כלכם הכהנים והעם והטעם כי מאחר שהוא מקריב לחם אלהיך קדוש יהיה לך כי על ידו אני מקדש את כלכם ומשרה שכינתי במקדשכם ויתכן על דרך האמת שיחזור לראש הפסוק וכבר נתפרש :

(י) **את** ראשו לא יפרע וגו'. ועל כל נפשות מת. נמשך לפניו עם נפשות מת יאמר שלא יפרע ולא יפרום על כל נפשות מת ולא יבא עליו :

(יב) **ומן** המקדש לא יצא. אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה :

ולא יחלל את מקדש אלהיו. שאינו מחלל בכך את העבודה אם עבד כשהוא אונן שהתיר לו הכתוב לעבוד הא הדיוט שעבד אונן חלל לשון רש"י. ושני המדרשים הללו חלוקים הם זה על זה שאם הכתוב התיר בכהן גדול שאינו צריך לצאת מן המקדש מפני אנינותו כהדיוט אבל יכול הוא לעבוד כשהוא אונן אם כן אין בכאן אזהרה כלל שלא יצא אחר המטה וכן לא יחלל את מקדש אלהיו כפי הלשון הזה אינו אלא לומר שאין עבודתו מחוללת. וללמד שההדיוט שעבד אונן חלל ואם כן הכתוב הזה שלילות לא אזהרה. ובעלי הלכות מנאוהו בלאוין בהלכות גדולות ועוד שכבר כתבתי הברייתא שהיא שנויה בתורת כהנים ומפורש בה שהוא לאו גמור כדקתני ומפתח אהל מועד לא תצאו יכול בשעת עבודה ושלא בשעת עבודה תלמוד לומר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי אינו יוצא ואין מחלל הוי אומר בשעת עבודה וקתני אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו בשמן המשחה שאם יצאו בשעת עבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים שבכל הדורות וכו' והרי הוא לאו גמור אזהרה שלא יניח עבודה ויצא לפיכך אני אומר כדי לקיים כל דברי חכמים שעיקר הכתוב הזה יזהיר בכהן גדול שלא יצא מן המקדש בשעת עבודה על כל נפשות מת ולא יחלל את המקדש שיעזוב עבודתו לכבוד המת אבל יהיה כבוד המקדש ועבודתו גדול עליו מכבוד המת ואהבתו אותו וכ"ש שאם מניח עבודתו ללא דבר ויוצא שעובר בלאו הזה אבל הזהירו הכתוב בענין המת להתיר לו העבודה כשהוא אונן ומאחר שהיא מותרת לו אם יניחנה מרצון עצמו יהיה חלול המקדש. וזה הוא פירוש הכתוב הזה וכבר כתבתיו בסדר ויהי ביום השמיני. ועוד מצינו שנחלקו רבותינו בפרק שני של מסכת זבחים ואמרו אונן מנא לן דמחיל עבודה דכתיב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אחר שלא יצא חלל ורבי יהודה אמר מהכא הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם אני הקרבתי מכלל דאי איהו אקרבו שפיר וכו' ורבי אלעזר מאי טעמא לא אמר ומן המקדש לא יצא אמר לך מי כתיב הא אחר שלא יצא חלל. והענין לומר כי כיון שאמר הכתוב אזהרה בכהן גדול שלא יצא ולא יחלל העבודה בהניחו אותה אין לכהן הדיוט במשמע הזה שיחלל כשיעבוד. ומכאן ראיה עוד שאיננו רשות להתיר העבודה לכהן גדול ולהודיעו שאין עבודתו מחוללת בכך כי היה יוצא מזה בודאי שכהן הדיוט מחלל אותה. והנה יראה מזה בפשוטו כי על דעת הפירוש הראשון הוא שלילות בכהן גדול שאינו מחלל עבודתו כלשון רש"י אבל מפני שהברייתא מפורשת שהוא אזהרה נאמר שהם יסברו כי מאחר שאין האזהרה אלא בכהן גדול ומכלל שההדיוט יוצא ומניח העבודה מזה נלמוד שהוא מחוללת ואלו היתה כשירה לא יתיר לו להניחה. וכך שנויה בתורת כהנים בפרשה הזאת. ומניין שאם עבד עבודתו כשרה תלמוד לומר ולא יחלל את מקדש אלהיו הא כהן הדיוט שעבד עבודתו פסולה. והסוגיא ששנויה בסנהדרין ומן המקדש לא יצא שאינו יוצא אחר המטה עמהם אלא הם נכנסין והוא נגלה הם נגלין והוא נכסה דברי רבי מאיר ורבי יהודה אומר אינו יוצא מן המקדש כלל שנאמר ומן המקדש לא יצא. ופירושו כטעמו של רבי מאיר. ומן המקדש מקדושתו לא יצא וכיון דלית ליה היכירא לא אתי למנגע ורבי יהודה אגב מרריה דילמא מיקרי ונגע כל זה אסמכתא מדבריהם. הם הנהיגו סילסול בכהן גדול שלא יצא אחר המטה לפי שהוא מטמא לקרובים ואדם בהול על מתו שמא יגע בהן כענין ויפל יוסף על פני אביו אבל כהן הדיוט על קרוביו הוא מטמא ועל אחרים אינו בהול שיטמא להן וכל זה בכהן גדול מעלה מדבריהם וסמכו אותה לכתוב הזה כדרך האסמכתות בתלמוד וכך מצאתי בתוספתא בסנהדרין אמר לו רבי יהודה אין מן המקדש לא יצא אלא בשעת עבודה בלבד ועוד שם בירושלמי ראיות אין כאן מקום הזכרתם :

רשי

אונן חלל: (יד) וחללה. שנולדה מפסולי כהונה: (טו) ולא יחלל זרעו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה: (יז) לחם אלהיו. מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם כמו (דניאל ה) עבד לחם רב: (יח) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. אינו דין שיקרב כמו (מלאכי א) הקריבהו נא לפחתך: חרום. (בכורות מד) שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת: שרוע שאחת מאבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו ארוכה מחברתה: (כ) או גבן. שורצילי"ש בלעז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק (בכורות לח) שיש לו בעיניו דוק שקורים טילא כמו (ישעיה מ) הנוטה כדוק: או תבלל. דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירא שהוא עוגל המקיף את השחור שקורים פרונילא והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגום תבלול חיליז לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש ענב (בכורות לח): גרב וילפת. מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ: ילפת. היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים במקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמ' (דברים כח) ובגרב ובחרס כשסמך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורות (בכורות מד): מרוח אשך. לפי התרגום מרים פחדין שפחדיו מרוססין שביצים שלו כתותין פחדיו כמו (איוב מ) גידי פחדיו ישורגו: (כא) כל איש אשר בו מום. (ת"כ) לרבות שאר מומין. מום בו. בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו

בִּבְתוּלֶיהָ יִקָּח׃ יד אַלְמָנָה ג' ומ"ל וק'
וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה אֶת־אֵלֶּה ותכן על כתונים ג' חס'
לֹא יִקָּח כִּי אִם־בְּתוּלָה מֵעַמָּיו
יִקַּח אִשָּׁה׃ טו וְלֹא־יְחַלֵּל זַרְעוֹ ח' ר"פ בסס'
בְּעַמָּיו כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשׁוֹ׃ ל'
שני ס טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ יז דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר
אִישׁ מִזַּרְעֲךָ לְדֹרֹתָם אֲשֶׁר יִהְיֶה ל'
בוֹ מוּם לֹא יִקְרַב לְהַקְרִיב לֶחֶם
אֱלֹהָיו׃ יח כִּי כָל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ כול' כלא מקף
מוּם לֹא יִקְרָב אִישׁ עִוֵּר אוֹ פִסֵּחַ
אוֹ חָרֻם אוֹ שָׂרוּעַ׃ יט אוֹ אִישׁ ל' וחס' ב' ומ"ל
אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ שֶׁבֶר רָגֶל אוֹ שֶׁבֶר
יָד׃ כ אוֹ־גִבֵּן אוֹ־דַק אוֹ תְּבַלֻּל ג' פסו' אית בהון ו' מלין
בְּעֵינוֹ אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת אוֹ מְרוֹחַ דמיין ל' נ"ו וחסר ב' ב"ל, ו מ"ל
אָשֶׁךְ׃ כא כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם ל'
מִזֶּרַע אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ ב' בפסוק
לְהַקְרִיב אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה מוּם בּוֹ ס' כ"כ

יִסַּב׃ יד אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא
וַחֲלִילָא מְטַעְיָא יָת אִלֵּין לָא
יִסַּב אֱלָהֵין בְּתוּלְתָּא מֵעַמֵּיהּ
יִסַּב אִתְּתָא׃ טו וְלָא יַחֵל
זַרְעֵיהּ בְּעַמֵּיהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ
מְקַדְּשֵׁיהּ׃ טז וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יז מַלֵּיל עִם
אַהֲרֹן לְמֵימָר גְּבַר מִבְּנָךְ
לְדָרֵיהוֹן דִּיהֵי בֵיהּ מוּמָא לָא
יִקְרַב לְקָרָבָא קֻרְבַּן קֳדָם
אֱלָהֵיהּ׃ יח אֲרֵי כָּל גְּבַר
דְּבֵיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב גְּבַר
עֲוִיר אוֹ חֲגִיר אוֹ חֲרִים אוֹ
שְׂרִיעַ׃ יט אוֹ גְבַר דִּיהֵי בֵיהּ
תְּבַר רַגְלָא אוֹ תְּבַר יְדָא׃
כ אוֹ גְבִין אוֹ דוּקָא אוֹ חִילִיז
בְּעֵינוֹהִי אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן אוֹ
מְרִיס פַּחֲדִין׃ כא כָּל גְּבַר
דְּבֵיהּ מוּמָא מִזַּרְעָא דְאַהֲרֹן
כַּהֲנָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא יָת
קֻרְבָּנַיָּא דַייָ מוּמָא בֵיהּ יָת

אבן עזרא

בלשון הקדש שלא יתחברו כסף ושכס וזהב וברזל: (יד) אלמנה וגרושה. כלל מכהן או מישראל: וחללה זונה. חסר וי"ו הדבק כמו שמש ירח עמד זבולה: וטעם להוסיף כי אם בתולה. להזכיר עמיו כי הבתולה השביה והמתייהדת אסורה לו: (טו) ולא יחלל זרעו. פי' אלמנה וגרושה בסתר כי את כל אלה לא יקח בגלוי ואחר ואחר שהזכיר קדושת הכהנים החל להזכיר המומין: (יז) לחם אלהיו. והוא קרבן המזבח ואלה הכהנים הדיוטים על כן אמר כל מי שהוא מזרע אהרן הכהן: (יח) חרום. הפך שרוע והנה חרום מגזרת חרם: שרוע. מגזרת מהשתרע: (כ) או גבן. קרוב מגזרת הרים גבנונים והנו"ן שרש והוא שם התאר וכן דק והוא כמשמעו להיות דק קצר קומה: תבלול בעינו. יש אומרים מגזרת תבל עשו השחתה ויש אומרים מגזרת בלולה בשמן והתי"ו על שני הפירושי' נוסף גם גרב בעין על דעת רבים כן: ילפת. כטעם דבק מגזרת וילפות שמשון ויש אומרים עוות מגזרת וילפת ויחרד האיש והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר: מרוח. שם התאר מגזרת רוח: אשך. הביצה ואחר שפרש אמר כלל כל איש אשר בו מום. וטעם מום בו. כמו אביו ואמו קלל

ספורנו

מכבוד המקדש והקדש שנתנה לו: (יח) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. לעמוד לשרת בשם ה' כענין כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: איש עור. והם המומים אשר בתולדה מחסרון החמר או הכח המוליד: (יט) שבר רגל. והם מומים באים מסבות מחוץ לגוף: (כ) או גבן. והם מומים באים ממקרה בלחות הגוף והפסדם

שרוע ב' ומל' וסימן או חרם או שרוע. שור ושה שרוע: או גבן ג' פסוקים אית בהון ו' מלין דמיין לא נסבין וי"ו וקדמא ר"פ וסימן נמסר בסד' משפטים

תולדות אהרן אלמנה. יבמות נט: גרושה וחללה. שם ס כתובות כט קדושין סד עז עח תמורה ס (יבמות ט יא קדושין סו): בתולה מעמיו. יבמות עא עז קדושין עז: יקח אשה. יבמות סא: ולא יחלל זרעו. יבמות ס סט כתובות כט נזיר מב סוטה כג כו מד קדושין סד סח עו עח בכורות נו תמורה ה כט (סוטה יט יבמות ז): איש מזרעך. חולין כד: איש עור. בכורות מד: או חרום. שם: שבר רגל. שם מה: או גבן. מגלה כד בכורות מג: או תבלול. בכורות לד מד: בעינו. שם מד: או גרב או ילפת. בכורות מא מג: או מרוח אשך. שם מד: כל איש אשר בו. שם מג: מום בו. שם:

רמבן

(יג) **והוא** אשה בבתוליה יקח. פי' אבל לא בעולה והוא לאו הבא מכלל עשה. ואחרי כן הזהיר בלאו על האלמנה והפסולות. ואמר כי אם בתולה מעמיו יקח אשה לצוות עליו שיקחנה וזה שאמרו רבותינו מוזהר על האלמנה ומצווה על הבתולה וכך שנו בתורת כהנים כי אם בתולה מלמד שהוא מצווה על הבתולה:

(טו) **ולא** יחלל זרעו בעמיו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו ממנה חלל מדין קדושת כהונה לשון רש"י. פירשו הרב לשלילות בלבד את אלה לא יקח שלא יתחלל זרעו. ועל דעת רבותינו הוא לאו שני. וכך אמרו קדש ובעל לוקה שתים אחת משום לא יקח ואחת משום לא יחלל ואמרו בעל ולא קדש לוקה משום לא יחלל והנה הם שני לאוין ונדרש להם ג"כ כטעם קדש ולא בעל אינו לוקה מה טעם לא יקח משום לא יחלל א"כ פירוש את אלה לא יקח כי אני מזהירו בלא יחלל זרעו ומאלינו נלמוד שהזרע מן הפסולות הוא מחולל:

(יז) **דבר** אל אהרן איש מזרעך. לא אמר בכאן דבר אל אהרן ואל בניו כאשר יאמר בפרשיות כלן והטעם כי שם צוה בפרשיות הקרבנות זאת תורת העולה וזאת תורת החטאת והאשם וכיוצא בזה אבל בכאן אם אמר דבר אל אהרן ואל בניו ראוי שיאמר איש מכם לדורותיכם ולא ירצה להזהיר את אהרן עצמו בתורת המומין כי אהרן קדוש ה' כולו יפה ומום לא יהיה בו אבל יזהירנו על זרעו שיורש ויזהיר אותם לדורותם ובפרשת הטומאה בסמוך דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל כי יתכן שגם באהרן יארע טומאת המגע במת או בשרץ. וכאשר בא להזכיר הצרעת והזב חזר ואמר איש איש מזרע אהרן כי לא יארע זה בגופו כי מלאך ה' צבאות הוא ואמר בסוף הפרשה וידבר משה אל אהרן ואל בניו שרצה משה להזהיר גם את בניו שיקחו מפיו תורה ואמר כן לבני ישראל להזהיר ב"ד של ישראל על כך. ובת"כ מצאתי כל איש מה ת"ל לפי שנאמר זרע אהרן אין לי אלא זרעו אהרן עצמו מנין תלמוד לומר כל אשר בו מום וכן שנו שם זרע אהרן אין לי אלא זרעו אהרן עצמו מנין ת"ל והוא לצרוע או זב ופי' אהרן עצמו הכהן הגדול תחתיו מבניו כי בעבור שהתיר האנינות לכהן גדול אולי יתיר לו המום והצרעת והוצרך לרבותו או שתרמוז דין אהרן עצמו כי לא תסמוך התורה באזהרותיה על הנס אבל כסתה על אהרן לכבודו ולרמוז לנו שלא יארע לו כן:

(יח) **חרם** או שרוע. כל שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת לשון רש"י. ובתורת כהנים ובגמרא דבכורות שנינו חרום שחוטמו שקוע חוטמו בולם חוטמו סולד חוטמו נוטף מניין תלמוד לומר או חרום אבא יוסי אומר אין חרום אלא הכוחל שתי עיניו כאחת אמרו לו הפלגת אעפ"י שאינו יכול לכחול שתי עיניו כאחת. ולשון חרום מל' כל חרם אשר יחרם והחרמתי עריהם ענין חרבן ויקרא חרום כי החוטם הדרת פנים כמו שאמר אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם ואשר אין חוטמו כתאר בני האדם צורתו חרבה. וטעם או גבן נמשך אל מלת בעינו או שהוא גבן בעינו או דק או תבלול בעינו והוא שגבות עיניו שוכבות עליהן מל' גבי המזבח על גבי חרשו חורשים והזכיר תחלה המום בחסרון האברים עור או פסח. ואחרי כן בקטנות כגון החרום ובגודל כגון השרוע ואח"כ בשברון העצמות אע"פ שכל אבריו עמו כגון שנשבר העצם פסול ואח"כ פסל אפילו בכיעור התואר כגון הגבן ואשר בעיניו הגרעינין ואחר כך בבשר הגוף כי צריך שיהיה נקי וחלק ואח"כ הוסיף בעל הרוח אשר ביצין נפוחים

בו

אֵת לֶחֶם אֱלֹהָיו לֹא יִגַּשׁ
לְהַקְרִיב׃ כב לֶחֶם אֱלֹהָיו
ג׳. ג׳ מִקָּדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וּמִן־הַקֳּדָשִׁים
ג׳ יֹאכֵל׃ כג אַךְ אֶל־הַפָּרֹכֶת לֹא
ג׳ יָבֹא וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִגַּשׁ כִּי־מוּם
ג׳ בּוֹ וְלֹא יְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשַׁי כִּי
אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ כד וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל־
כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

כב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־
ג׳ וא׳ וינזרו בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
והיא חד מן כ״ב זוגין מן ב׳ ב׳ וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר
ב׳ וחד ומקדשים הֵם מַקְדִּשִׁים לִי אֲנִי יְהוָה׃
ג אֱמֹר אֲלֵהֶם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל־
אִישׁ ׀ אֲשֶׁר־יִקְרַב מִכָּל־זַרְעֲכֶם
אֶל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְנֵי־
ב׳ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו
י״ב וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלְּפָנַי אֲנִי
י׳ ר״פ בתורה יְהוָה׃ ד אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן
כו״ל מ״ע וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא
יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ
ד׳ בְּכָל־טְמֵא־נֶפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־

קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ לָא יִקְרַב
לְקָרָבָא׃ כב קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ
מִקּוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָּא וּמִן
קוּדְשַׁיָּא יֵיכוּל׃ כג בְּרַם
לְפָרוּכְתָּא לָא יֵיעוּל
וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרַב אֲרֵי
מוּמָא בֵיהּ וְלָא יַחֵיל יָת
מַקְדְּשַׁי אֲרֵי אֲנָא יְיָ
מְקַדֵּשְׁהוֹן׃ כד וּמַלֵּיל מֹשֶׁה
עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם
כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ א וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל
עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְיִפְרְשׁוּן
מִקּוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא
יְחַלְּלוּן יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי
דִי אִינּוּן מַקְדְּשִׁין קֳדָמַי אֲנָא
יְיָ׃ ג אֵימַר לְהוֹן לְדָרֵיכוֹן
כָּל גְּבַר דִּי יִקְרַב מִכָּל
בְּנֵיכוֹן לְקוּדְשַׁיָּא דִי יַקְדְּשׁוּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ
וְסָאוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי
אֱנָשָׁא הַהוּא מִן קֳדָמַי אֲנָא
יְיָ׃ ד גְּבַר גְּבַר מִזַּרְעָא
דְאַהֲרֹן וְהוּא סְגִיר אוֹ דָאיב
בְּקוּדְשַׁיָּא לָא יֵיכוּל עַד דִּי
יִדְכֵּי וּדְיִקְרַב בְּכָל טְמֵא
נַפְשָׁא אוֹ גְּבַר דִּי תִפּוֹק

אבן עזרא

קלל: (כב) לחם אלהיו. לחם הפנים והאשם והחטאת שהם קדשי הקדשים כנגד השלמים כי גם השלמים קדש: ומן הקדשים. המעשר והבכור: (כג) אך אל הפרכת לא יבא. להיותו כהן גדול גם אל המזבח לא יקרב: (כד) וטעם ואל כל בני ישראל. שלא יזבח להם שלמים בעלי מום לולי הקבלה ובעבור שהזכיר כי בעל מום יאכל קדש הזהיר שיהיה האוכל טהור: (ב) וינזרו. כמו והזרתם והוא מבנין נפעל והטעם ירחקו ויבדלו מגזרת נזיר: ולא יחללו. מושכת עצמו ואחר עמו וכן הוא ולא יחללו את שם קדשי ולא יחללו אשר הם מקדישים לי. וטעם אני ה׳. קדוש. וטעם מלפני אני ה׳ כי אחר שיכרת מלפני השם לא יעמוד כאשר פירשתי בסוד השם: (ד) עד אשר יטהר. ימי טהרתו:

אשר

מקדשי הקדשים ו׳ בלישנא וסימן לחם אלהיו מקדשי הקדשים. לשכות הצפון. לשכות הדרום. ב׳ בו. ולעשות על כל קדשי ואל קדשי הקדשים: יאכל י״ג בקריי׳ וסימן לחם אלהיו מקדשי מתרצני׳. מיין ושכר יזיר. מתת לאחד מהם. חמאת ודבש יאכל. והיה מרוב עשות תניי׳ דפסוק. חציו שרף במו אש. לא יבנו ואחר ישב. אשר קצירו רעב יאכל. הנה נא בהמות אשר עשיתי. גם כל ימיו בחשך יאכל. מתוקה שנת העובד אזרעה ואחר יאכל: מלפני י״ב וסימן ואקברה מתי. לקבר את מתי. ונכרתה הנפש. לא יכרת לך איש דמלכים. ותברו דר״ת כי נכנע אחאב קדמא דפסוק. ויהי כחול זרעך. כי רוח מלפני יעטף. כי עיני על דרכיהם. אם ימושו החקים. ולכהנים הלוים לא. ויצאו מלכים מלפני. איש י׳ ר״פ בתורה וב׳ באיוב וסימן נמסר בריש איוב: טמא ד׳ וסי׳ והנגע בכל טמא נפש. כי איש טמא שפתים ב׳ בו. אם יגע טמא נפש בכל:

רש״י

מומו כשר: לחם אלהיו. כל מאכל קרוי לחם: (כב) מקדשי הקדשים. אלו קדשי הקדשים. ומן הקדשים יאכל. אלו קדשים קלים ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמר קדשים קלים (ת״כ זבחים קא) אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשים יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמר קדשים קלים כך מפורש בזבחים: (כג) אך אל הפרכת. להזות שבע הזאות שעל הפרכת: ואל המזבח. החיצון ושניהם הוצרכו ליכתב ומפורש בתורת כהנים: ולא יחלל את מקדשי. שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל: וידבר משה. המצוה הזאת: אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. להזהיר בית דין על הכהנים(ת״כ): (ב) וינזרו. אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר (יחזקאל יד) וינזרו מאחרי (ישעיה א) נזורו אחור יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן ד״א וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי סרס המקרא ודרשהו: אשר הם מקדישים לי. לרבות קדשי כהנים עצמן: (ג) כל איש אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה (ויקרא יב) בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזרה שוה (זבחים מח) וא״א לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמרה כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן נדרש בת״כ וכי יש נוגע חייב א״כ מה תלמוד לומר יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבים עליו משום טומאה אלא אם כן קרבו מתיריו ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר נדרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו׳ (שבועות ז): וטומאתו עליו. וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתוב מדבר על כרחך ממשמעו אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו אדם שיש לו טהרה בשבילה: ונכרתה וגו׳. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתישב במקום אחר תלמוד לומר אני ה׳ בכל מקום אני: (ד) בכל טמא נפש. במי שנטמא

תולדות אהרן לחם אלהיו. זבחים קא קב: אך אל הפרוכת. ערובין קה: ולא יחלל. בכורות מג: דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו. סנהדרין פג זבחים טו עז יז תמורה ב: בני ישראל. זבחים מה: ולא יחללו. שבת לב ע״ג כז נד זבחים נד מה: אשר הם מקדישים. זבחים מד עה: אמר אליהם. בתרא קב: אשר יקרב. זבחים מה מעילה י: איש איש מזרע אהרן. חגיגה ד׳ יבמות ע עא עב עד מכות יד בכורות ב נו: עד אשר יטהר. יבמות עד עה: והנוגע בכל טמא. שבת סד ב״ק כה: או איש אשר תצא. שבת כה ב״ק שם בתרא ט נדה מג:

בעה״ט לחם אלהיו.״ הפסוק מתחיל בלמ״ד ומסיים בלמ״ד רמז לשלשים מומין באדם: אך אל הפרוכת לא יבא. אך מיעוטא הוא שלפעמים יבא כההיא דאמרינן אם אין כהנים נכנסים לוים אם אין טהורין נכנסין טמאין אם אין טמאין נכנסין בעלי מומין:

ספורנו

והפסדם: **כב** (ג) וינזרו מקדשי בני ישראל. שלא יחשבו שבגודל מעלתה יהיו קדשי העם כחולין אצלם כענין מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב (מכות פרק אלו הן הגולין): ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי. ולא יחללו את שם אותו ההקדש שישראל מקדישין

רמבן

בו אעפ״י שהוא חולי נהוג בזקנים ואינו מום בעולם או בבשר ורבותינו ביארו מומים רבים נלמדם מהלכה כי הנזכרים בתורה אבות לכן: **כב** (ג) ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי. סרס המקרא ודרשהו וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי לרבות קדשי כהנים עצמן לשון רש״י ואם נפרש אשר הם מקדישים לי בכהנים עצמן אין צריך לסרוס הזה אבל יאמר הכתוב וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו בהן את שם קדשי ואשר הם מקדישים לי שלא יחללו את אשר אהרן ובניו הם עצמם מקדישים לי. ובתורת כהנים כך הוא נדרש וינזרו מקדשי בני ישראל על קדשי בני ישראל חייבים משום פיגול נותר וטמא ואין חייבים על קדשי גוים משום פיגול נותר וטמא קדשי ישראל אין לי אלא קדשי ישראל קדשי עצמן מנין״. תלמוד לומר אשר הם מקדישים לי אני ה׳ לרבות את כולם ולא הוזכר שם סרוס המקרא כלל. ועל דרך האמת אשר הם מקדישים לי אני ה׳ שלא יחללו השם המקודש לו כי שמו במקדש ה׳ וכבר רמזתי זה בפרשת ויקחו לי תרומה:

רשי

שנטמא במת : (ה) בכל שרץ אשר יטמא לו . בשיעור הראוי לטמא בכעדשה (ת"כ) : או באדם . במת : אשר יטמא לו . כשיעורו לטמא וזהו כזית : לכל טמאתו . לרבות נוגע בזב וזבה נדה ויולדת : (ו) נפש אשר תגע בו . באחד מן הטמאים הללו : (ז) ואחר יאכל מן הקדשים . (יבמות עד) נדרש ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב שמש : מן הקדשים . ולא כל הקדשים : (ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה . לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה : (ט) ושמרו את משמרתי . מלאכול תרומה בטומאת הגוף : ומתו בו . (סנהדרין פג) למדנו שהיא מיתה בידי שמים : (י) לא יאכל קדש . (סנהדרין פג) בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה : תושב כהן ושכיר . תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבק ואיזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו : (יא) וכהן כי יקנה נפש . עבד כנעני שקנוי לגופו : ויליד ביתו . אלו בני השפחות . ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו' (במדבר יח) בספרי : (יב) לאיש זר . ללוי וישראל : (יג) אלמנה וגרושה . מן האיש הזר : וזרע אין לה . ממנו (יבמות עו) : ושבה . הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים : וכל זר לא יאכל בו . לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה זרות אמרתי לך ולא אנינות : (יד) כי יאכל קדש . תרומה : ונתן לכהן את הקדש .

דבר

תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע׃ ה אוֹ־
אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ אֲשֶׁר
יִטְמָא־לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר יִטְמָא־
לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ׃ ו נֶפֶשׁ אֲשֶׁר
תִּגַּע־בּוֹ וְטָמְאָה עַד־הָעָרֶב וְלֹא
יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ
בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם׃ ז וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ
וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים
כִּי לַחְמוֹ הוּא׃ ח נְבֵלָה וּטְרֵפָה
לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה־בָהּ אֲנִי יְהוָה׃
ט וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא־
יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי
יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃
י וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב
כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ׃
יא וְכֹהֵן כִּי־יִקְנֶה נֶפֶשׁ קִנְיַן כַּסְפּוֹ
הוּא יֹאכַל בּוֹ וִילִיד בֵּיתוֹ הֵם
יֹאכְלוּ בְלַחְמוֹ׃ יב וּבַת־כֹּהֵן כִּי
תִהְיֶה לְאִישׁ זָר הִוא בִּתְרוּמַת
הַקֳּדָשִׁים לֹא תֹאכֵל׃ יג וּבַת־
כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה
וְזֶרַע אֵין לָהּ וְשָׁבָה אֶל־בֵּית
אָבִיהָ כִּנְעוּרֶיהָ מִלֶּחֶם אָבִיהָ
תֹּאכֵל וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃
יד וְאִישׁ כִּי־יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה
וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן

ד' רפין וא' ובאדם ג' ר"פ

ד' חסרים את י"ז ר"פ

כ' ס"פ

ל' וחסר ד'

ג'

כ' תד ר"פ וחד ס"פ

ג'

ג'

י"ז ח'

כ' בטעם מלרע לאחננה וחד כות סבה

ל' בטעם מלרע דסמיך

מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא׃
ה אוֹ גְּבַר דְּיִקְרַב בְּכָל
רִחֲשָׁא דְּיִסְתָּאַב לֵיהּ אוֹ
בֶּאֱנָשָׁא דְּיִסְתָּאַב לֵיהּ לְכָל
סְאוֹבְתֵיהּ׃ ו אֱנַשׁ דְּיִקְרַב
בֵּיהּ וִיהֵי מְסָאָב עַד
רַמְשָׁא וְלָא יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָּא
אֱלָהֵן אַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא׃
ז וּבְמֵיעַל שִׁמְשָׁא וְיִדְכֵּי וּבָתַר
כֵּן יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָּא אֲרֵי
לַחְמֵיהּ הוּא׃ ח נְבֵילָא
וּתְבִירָא לָא יֵיכוּל לְאִסְתָּאָבָא
בַהּ אֲנָא יְיָ׃ ט וְיִטְּרוּן יָת
מַטְּרַת מֵימְרִי וְלָא יְקַבְּלוּן
עֲלוֹהִי חוֹבָא וִימוּתוּן בֵּיהּ
אֲרֵי יְחַלְּנֵיהּ אֲנָא יְיָ
מְקַדִּשְׁהוֹן׃ י וְכָל חִילוֹנַי לָא
יֵיכוּל קוּדְשָׁא תּוֹתָבָא דְּכַהֲנָא
וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל קוּדְשָׁא׃
יא וְכַהֲנָא אֲרֵי יִקְנֵי נְפַשׁ
קִנְיַן כַּסְפֵּיהּ הוּא יֵיכוּל בֵּיהּ
וִילִידֵי בֵיתֵיהּ אִינוּן יֵיכְלוּן
בְּלַחְמֵיהּ׃ יב וּבַת כַּהֲנָא
אֲרֵי תְהֵי לִגְבַר חִלּוֹנַי הִיא
בְּאַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא לָא
תֵיכוּל׃ יג וּבַת כַּהֲנָא אֲרֵי
תְהֵי אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וּבַר
לֵית לַהּ וּתְתוּב לְבֵית אֲבוּהָא
כְּרַבְיוּתַהּ מִלַּחְמָא דַאֲבוּהָא
תֵּיכוּל וְכָל חִלּוֹנַי לָא
יֵיכוּל בֵּיהּ׃ יד וּגְבַר אֲרֵי
יֵיכוּל קוּדְשָׁא בְּשָׁלוּ וְיוֹסֵף
חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לְכַהֲנָא

אבן עזרא

(ה) אשר יטמא לו . בשבילו כמו אמרי לי אחי הוא כל אלה הנזכרים יטמאו עד הערב : (ז) ובא השמש וטהר . ידוע כי וטהר שב אל הטמא כמו וכפר עליה הכהן וטהרה כי אין בפסוק זכר יום רק חז"ל העתיקו אפילו שיבוא השמש לא יאכל עד סור האור ושמו זה הפסוק לאסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי על כן אמרו טהר יומא : כי לחמו . מאכלו וכבר פירשתיו וריקי מוח יפרשו הפסוק שהוא בספר יחזקאל והוא כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים כל מה שנבלוהו וטרפוהו עופות או בהמות וזה הבל כי הנה בתורה כתוב כל נבלה וטרפה לא יאכל והטעם שאם יאכל לא ישמש : (ט) ושמרו את משמרתי . רמז למקדש על כן ולא ישאו עליו חטא ומתו בו : (י) וכל זר . שאינו מזרע אהרן : (יא) והם יאכלו בלחמו . זכרים ונקבות : (יב) בתרומת הקדשים . השוק והחזה : (יג) מלחם אביה תאכל . כמו בראשונה : וכל זר לא יאכל בו . על כן אם יש לה ובעבורו לא תאכל היא : (יד) ונתן לכהן את הקדש . טעמו עם הקדש או תהיה מלת ונתן לכהן מושכת עצמה ואחרת עמה וכן פירושו ויסף חמישיתו עליו

תולדות אהרן או איש אשר . שבת סס קמא שם בתרא שם נדה מ"ג : נפש אשר תגע . יבמות עג עד מכות יט : ולא יאכל מן הקדשים . יבמות עד : ובא השמש . ברכות ב שבת יד יבמות עה (ברכות ב יבמות סא) : ואחר יאכל . יבמות עד : נבלה וטרפה . חולין ק נדה מב : ושמרו את . סנהדרין פג (בכורים סד ראש השנה נו) : ולא ישאו עליו . זבחים מה : ומתו בו . יבמות פו סנהדרין פג ל חולין קיג קלו כריתות ז : אני ה' מקדשכם . סנהדרין פג : וכל זר לא יאכל . פסחים כג יבמות סח ע עא כתובות כה קדושין סט סנהדרין פג מכות יח כריתות ד (תרומות מד יבמות ח) : תושב כהן ושכיר . יבמות ע עא קדושין ד זבחים סב : וכהן כי יקנה . יבמות נו סו כתובות נז (סוטה יט יבמות ח כתובות כט) : קנין כספו . יבמות סז כתובות נח גיטין מב סס קדושין ה : ויליד ביתו . גיטין מג נדה מד : ובת כהן כי תהיה . יבמות סח סט עז כתובות כה סוטה כו סנהדרין נא זובר מפספים קדושים ויקרא (יבמות ז י) : היא בתרומת . יבמות פז קדושין סט : ובת כהן כי תהיה אלמנה . יבמות כח סוטה כו קדושין עד : וזרע אין לה . יבמות ע קדושין ד עד נדה ד (יבמות ח י) : ושבה אל בית אביה . יבמות סח פו סנהדרין נא נדה מד : מלחם אביה . יבמות פז : וכל זר . שם כח : ואיש כי יאכל . ערובין לב יומא פ מציעא נט מעילה יט (תרומות מד מה קדושין סג כתובות כו) : ויסף חמשיתו . יבמות פו מציעא נד חולין קלו : ונתן לכהן . פסחים לב מציעא נד :

באדם ד' דפין נמסר בסדר תזריע : רחיצת בשרו ד' חסר את נמסר בסדר מצורע : ובא י"ז ר"פ נמסר בישעיה סי' נט גבי פסוק ובא לציון גואל : בלחמו ג' וסימן הם יאכלו בלחמו . קרמו נודד . ישחיתה עץ : המשיתו ב' חסר יו"ד קדמא וסימן ויסף חמישתו עליו כי יגאל ממעשרו וחד וחמשתו

בעל הטורים תושב כהן ושכיר . בגימ' קנוי קנין עולם קנין שנים : וכהן ב' במ' . וכהן כי יקנה נפש קנין כספו . וינאץ בזעם אפו מלך וכהן זהו שאמר בפרק מקום שנהגו ד' צווחות צווחה עזרה שאו שערים ראשיכם ויכנס ישמעאל בן פאבי וישמש בכהונה גדולה שהיה צדיק ורבים אוכלי שלחנו ולא נמצא נותר בימיו וזהו וכהן כי יקנה שהיה לו הרבה קניני נפשות ולכך הוא ראש פסוק שהיה צדיק אבל וינאץ בזעם אפו הוא ינאי המלך שהיה רשע לכן הוא סוף פסוק . ד"א לפי שהיו מהם כהנים רשעים לקנות כהונה מאשר לא להם על כן וינאץ בזעם אפו מלך וכהן : בלחמו ג' במ' . הכא ואידך נשחיתה עץ בלחמו ע"כ בלחמו קדמו נודד שהלכו בגולה מפני חרב דרוכה וקשת נטושה : כנעוריה . מלא וי"ו לומר שאין

רמבן

(ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה . יאמר שיזהר מאכילת נבלה וטרפה שלא יטמא בה . ויצטרך להזהר מן הקדשים ולא יאכל בהם עד שירחץ בשרו במים ובא השמש וטהר . והטעם בעבור שהזכיר טומאת האדם לכל טמאותיו כי הזכיר הצרעת והזוב שיכלול הזכר והנקבה וטומאת המת ושכבת הזרע והשרץ וחזר להזהיר מן הקדשים בטומאת הנבלות . והזכיר בהם דרך התראה באכילתן . והטעם כי בעבור שנפש האדם קצה באכילת הנבלות ולא תקוץ בנבלה ובטרפה הזהיר על הטומאה בהווה . והטרפה הנזכרת כאן טריפת הארי והדוב שממית אותה בשדה כי מחיים לא תטמא כי מעת שתטרף הבהמה מן הארי תקרא טרפה בין מחיים בין לאחר שתמות . והנה הזכיר כאן כל הטומאות כלם כי הבהמה הטמאה אחר שאמר בה שאין לה שחיטה כאשר

פירשתי

ספורנו

מקדישין לי שקראו עליו שם קדש : (ז) כי לחמו הוא . ולא יצטרך להמתין כפרתו קודם שיאכל לחמו כאמרם (פרק קמא דברכות) העריב שמשו אוכל בתרומה : (ט) אני ה' מקדשם . אני קדשתי אותם הקדשים מכוון שמקדישים ישראל ולוי שיטעמנו הכהנים

על

אֶת־הַקֹּדֶשׁ׃ טו וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־קָדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר־יָרִימוּ לַיהוָה׃ טז וְהִשִּׂיאוּ אוֹתָם עֲוֹן אַשְׁמָה בְּאָכְלָם אֶת־קָדְשֵׁיהֶם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ שלישי פ

יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ לְכָל־נִדְרֵיהֶם וּלְכָל־נִדְבוֹתָם אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה לְעֹלָה׃ יט לִרְצֹנְכֶם תָּמִים זָכָר בַּבָּקָר בַּכְּשָׂבִים וּבָעִזִּים׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא תַקְרִיבוּ כִּי־לֹא

י"ז ר"פ
ל' כל ישראל אל העיר
ד'
ו'. ל'
מ"ע נפו'
ד' ומכר
ל' ומטעין
י"ט ר"פ בספר'

יַת קוּדְשָׁא׃ טו וְלָא יְחַלּוּן יַת קוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת דְּיַפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ׃ טז וִיקַבְּלוּן עֲלֵיהוֹן עֲוָיָן וְחוֹבִין בְּמֵיכַלְהוֹן בְּסוֹאֲבָא יַת קוּדְשֵׁיהוֹן אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדְּשְׁהוֹן׃ יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יח מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל דִּיקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ לְכָל נִדְרֵיהוֹן וּלְכָל נִדְבַתְהוֹן דִּיקָרְבוּן קֳדָם יְיָ לַעֲלָתָא׃ יט לְרַעֲוָא לְכוֹן שְׁלִים דְּכַר בְּתוֹרַיָּא בְּאִמְּרַיָּא וּבְעִזַּיָּא׃ כ כֹּל דְּבֵיהּ מוּמָא לָא תְקָרְבוּן אֲרֵי לָא לְרַעֲוָא יְהֵי

עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש ולפי דעתי שאין צורך בעבור מלת עליו: (טז) והשיאו אותם. פעל יוצא לשנים פעולים והטעם שיזהירום ויורום עד שלא ישגו ואחרי שהזכיר קדשי בני ישראל הזהיר שלא יביאו הקדשים מבעלי המומין: וטעם ומן הגר. כי משפט אחד לנודר ולמתנדב לישראל ולגר כי כן כתוב וחכמים הפרישו בין נדר ובין נדבה וכל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר. וכל קרבן שיעלה כלו על המזבח ראוי להיותו בלא מום

וחמשתו יסף עליו: והשיאו ב' וסי' והשיאו אותם עון אשמה. והשיאו אתו כל ישראל: באכלם ב' וסימן באכלם את קדשיהם. באכלם מעבור הארץ: אני ה' מקדשם ד' וסימן אך אל הפרכת לא יבא. ושמרו את משמרתי. והשיאו אותם עון. וגם את שבתתי נתתי: לרצנכם ד' וחסר וסימן

(ת"כ) דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין וכן נעשין תרומה: (טו) ולא יחללו וגו'. להאכילם לזרים: (טז) והשיאו אותם. את עצמם יטעינו עון: באכלם את קדשיהם. שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן. ואונקלוס שתרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן: והשיאו אותם. זה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן (במדבר ו) ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו וכן (דברים לד) ויקבור אותו בגי הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי: (יח) נדריהם. (חולין כו) הרי עלי: נדבותם. הרי זו: (יט) לרצנכם. הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיימנ"ט בלעז ואיזהו הראוי לרצון: תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים. אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון

בעל הטורים בין נערות לבגרות אלא ו' חדשים כנגד: והשיאו ב'. הכא ואידך והשיאו כל ישראל אל העיר בעצת אבשלום בעצה שנתן לו חושי שיען לו לרעתו וזהו והשיאו אותם עון אשמה. באכלם ב' הכא ואידך באכלם מעבור הארץ דאוכל תרומה בטומאת הגוף: י"א פעמים הזכיר קדשים בזאת הפרשה כנגד אחד עשר דברים שבין הרומה לקודש:

תולדות אהרן ולא יחללו את קדשי. סנהדרין פג זבחים ג יג מס מו תמורה ג נדה לב (קידושין סג): והשיאו אותם. סנהדרין ל: וידבר ה'. פסחים מב תמורה ו: איש איש. נזיר סב מנחות עג חולין יג (סוטה יט יבמות ח): אשר יקריב. מנחות קד: לכל נדריהם. נזיר כה: אשר יקריבו לה'. מנחות עג (שקלים מח): לעולה. נזיר סא: כל אשר בו מום. תמורה ו: כי לא לרצון. מנחות כה: (לרצונכם תמים. שם):

ספורנו

על חלולם: (טז) והשיאו אותם עון אשמה. הם עצמם כשהקדישו ההקדש עשו שיהיו אשמים כשיהיו מועלים בו ליהנות ממנו ולא נאמר הפה שאסר הוא הפה שהתיר והטעם בזה הוא כי אני ה' מקדשם שכיון שהקדישו את הדבר אני ה' מקדשו ואין לאל ידם להפקיע את קדושתו: (יח) אשר יקריב קרבנו. אחר שדבר בכהנים המקריבים וקדושתם דבר בתנאי הנקרבים ואמר לכל נדריהם ולכל נדבותם שאע"פ שהם קרבנות נדבה ויתחשב שכל מה שיתנדב אפי' בעל מום יהיה לרצון כיון שלא היה זה שנתן חובה עליו כמו שחשבו קצת מישראל והראה טעותם הנביא באמרו וכי תגישון עור לזבוח אין רע וכי תגישו פסח וחולה אין רע הקריבהו נא לפחתך: (יט) לרצנכם. לסבבו שיהיה לרצון לכם ולא לבדק הבית: תמים זכר. שיהיה תמים כי אמנם הצור תמים פעלו ותמים

רמבן

פירשתי בסדר ויהי ביום השמיני הנה היא בכלל נבלה וזה דרך פשוטו. ומדרשו ג"כ לענין הקדשים בטומאה הזכיר כאן ובנבלת עוף טהור הכתוב מדבר שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת בית הבליעה ואסרו לאכול בקדשים. וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טריפה לשון רש"י ובטומאת שאר נבלות ריבה אותם בת"כ אשר יגע בשרץ אין לי אלא השרץ מנין לרבות את הנבלה ת"ל בכל:

(יד) **ונתן** לכהן את הקדש. דבר הראוי להיות קדש שאין פורע לו מעות אלא פירות של חולין והם נעשים תרומה לשון רש"י. והנה טעם הכתוב כי יאכל קדש ויסף חמישיתו על הקדש ההוא ויתן לכהן את הקדש הזה שהוא הקרן והחומש ומפני שקראו קדש למדנו שהוא נעשה כתרומה בדבר הראוי לכך וזהו הנכון בפשוטו ומדרשו וכך כתב ר"א ונתן לכהן את הקדש טעמו עם הקדש או שתהיה מלת ונתן מושכת עצמה ואחרת עמה וכן פירושו ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש ולפי דעתי אין צורך בעבור מלת עליו:

(טו) **ולא** יחללו את קדשי בני ישראל. להאכילם לזרים:

(טז) **והשיאו** אותם עון אשמה. את עצמם שיטענו עון באכלם את הקדשים שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהם ואונקלוס שתרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן לשון רש"י ז"ל. ולא הבינותי דעתו כי יראה מדבריו שזה הלאו אזהרה בכהנים הוא שלא יאכילו התרומה לזרים ואם כן ראוי שנפרש שיהיה והשיאו אותם כנוי לישראל שיטענו הכהנים את ישראל עון אשמה כאשר יאכלו הקדשים ולמה הוצרך רבי ישמעאל לדרשו בעצמם ועוד שלא הוזכר זה הלאו בתלמוד אלא הוא אסור לעשות כן כבשאר כל האיסורין אבל טעם הכתוב כי בני ישראל נמשך למעלה ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה' והוא אזהרה שניה בזר שלא יאכל קדש בעבור שירצה להזכיר בו העונש ואמר והשיאו את עצמם וגו' כאשר יאכלו את קדשיהם ורבותינו דרשו מפני יתורו באוכל טבל אמר מנין לאוכל טבל שהוא במיתה שנאמר ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה' בעתידין לתרום הכתוב מדבר ויליף חלול חלול מתרומה אבל בת"כ מצאתי ולא יחללו להביא את הסך ואת השותה את קדשי בני ישראל על קדשי בני ישראל חייבין קרן וחומש ואין חייבין על קדשי גוים קרן וחומש יכול יהו חייבין על התרומה שבטבל ת"ל את אשר ירימו לה' על המורם הם חייבים ואין חייבין על התרומה שבטבל והשיאו אותם עון אשמה מלמד שאף על הטבל חייבין מיתה וזה אינו כדרך הגמרא אלא שאני אומר רבוי הסך והשותה אסמכתא כי שתיה בכלל אכילה וסיכה מדרבנן כך מפורש בירושלמי ומפני שאמר בטבל ולא יחללו את קדשי בני ישראל בעבור שהם עתידין להרים ממנו לה' דרשו מזה שהמורם הוא הנקרא קדש לא הטבל וא"כ אינו בכלל כי יאכל קדש בשגגה שיתחייב בחומש ולכך חזר ושנה והשיאו אותם עון אשמה מלמד שאף על הטבל חייבין מיתה כי התרומה שבטבל הוא שהזכיר כאן והכלל כי הכתוב הזה בטבל והזהיר וענש תחלה על הקדש המורם וחזר והזהיר עד שירימו בעתיד כפי מדרש רבותינו:

(יח) **לכל** נדריהם ולכל נדבותם. נדריהם האומר הרי עלי נדבותם האומר הרי זו לשון רש"י. והנראה בעיני בעבור שאמר הכתוב לפלא נדר או לנדבה וכן יאמר בכל מקום בפרשת נסכים וכן כי יפליא נדר בערכך נפשות וכן בפרשת נזיר כי הנדר הוא הבא על דבר שיפליא ממנו שידור לה' בצר לו אם תעשה עמי להפליא להצילני מן הצרה הזאת אביא עולה ושלמים כענין וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתון תתן וידרו נדרים וכן כולם ורבותינו אמרו איזהו נדר האומר הרי עלי עולה נדבה האומר הרי זו עולה ומה בין נדר לנדבה נדר מת או נגנב חייב באחריותו וכו' להגיד החלוק שביניהם כי דרך הנודרים בצרתם לאמר אם יהיה אלהים עמדי בזה עלי לעשות עולה או זבח וזה לא יקרא נדבה כתב ואשר יפרישו ויתן מיד הוא נדבה כי בעת המתן נדבה רוחו אותו והנה אומר הכתוב כי בין שיקריב עולה או שלמים אשר נדר על צרתו או שיקריב אותם בנדבת רוחו יהיה תמים אולי נחשוב כי הנדר ראוי להיותו תמים יותר מן הנדבה וזה טעם הכתוב:

ידכה

בחסרון אבר: (כא) לפלא נדר. להפריש בדיבורו: (כב) עורת. שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורת: או שבור. לא יהיה: חרוץ. (בכורות מ"א) ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה: יבלת. ורוד"ש בלעז: גרב. מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו (שופטים יו) וילפת שמשון שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו. שלשה פעמים להזהיר על הקדישן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן (תמורה ו): ואשה לא תתנו. אזהרת הקטרתן: (כג) שרוע. אבר גדול מחבירו: קלוט. פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה אותו. לבדק הבית: ולנדר. (ת"כ) למזבח: לא ירצה. אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח: (כד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בביצים או בגיד: מעוך. ביציו מעוכין ביד: כתות. כתושים יותר ממעוך (בכורות לט): נתוק. תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלויים בהן אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות. כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך. תרגומו ודמריס זה לשונו בארמית לשון כתישה: וכתות. תרגומו ודריס כמו (עמוס ו) הבית הגדול רסיסים בקיעות דקות וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו. דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: (כה) ומיד בן נכר. נכרי שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואע"פ שלא נאסרו בעלי מומים לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות (תמורה ו') אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבוה אבל תמימה תקבלו מהם (חולין יג) לכך נאמר למעלה איש איש לרבות את הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל: משחתם. חבולהון: לא ירצו לכם. לא ירצה לפני לכפר עליכם: (כז) כי יולד. פרט ליוצא דופן: אותו

לְרָצוֹן יִהְיֶה לָכֶם׃ כא וְאִישׁ כִּי־
יַקְרִיב זֶבַח־שְׁלָמִים לַיהוָה ו׳ בתורה
לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ לִנְדָבָה בַּבָּקָר ג׳
אוֹ בַצֹּאן תָּמִים יִהְיֶה לְרָצוֹן
כָּל־מוּם לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כב עַוֶּרֶת ג׳
אוֹ שָׁבוּר אוֹ־חָרוּץ אוֹ־יַבֶּלֶת אוֹ ג׳. ג׳
גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת לֹא־תַקְרִיבוּ אֵלֶּה ב׳
לַיהוָה וְאִשֶּׁה לֹא־תִתְּנוּ מֵהֶם י"ו בתו׳
עַל־הַמִּזְבֵּחַ לַיהוָה׃ כג וְשׁוֹר ס׳ ג׳ מנהון ר"פ
וָשֶׂה שָׂרוּעַ וְקָלוּט נְדָבָה תַּעֲשֶׂה ס׳. ב׳. ג׳
אֹתוֹ וּלְנֵדֶר לֹא יֵרָצֶה׃ כד וּמָעוּךְ ס׳ קמצין בליש׳
וְכָתוּת וְנָתוּק וְכָרוּת לֹא תַקְרִיבוּ ג׳
לַיהוָה וּבְאַרְצְכֶם לֹא תַעֲשׂוּ׃
כה וּמִיַּד בֶּן־נֵכָר לֹא תַקְרִיבוּ ג׳ ר"פ
אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־אֵלֶּה
כִּי מָשְׁחָתָם בָּהֶם מוּם בָּם לֹא ב׳ בכ׳ ליש׳
יֵרָצוּ לָכֶם׃ ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כז שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב
אוֹ־עֵז כִּי יִוָּלֵד וְהָיָה שִׁבְעַת
יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי ג׳ ומבגמ ח"ס
וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן אִשֶּׁה

לְכוֹן׃ כא וּגְבַר אֲרֵי יְקָרֵיב
נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ
לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ לִנְדַבְתָּא
בְּתוֹרֵי אוֹ בְעָנָא שְׁלִים יְהֵי
לְרַעֲוָא כָּל מוּמָא לָא יְהֵי
בֵיהּ׃ כב עֲוִיר אוֹ תְבִיר אוֹ
פְסִיק אוֹ יַבְלָן אוֹ גַרְבָן אוֹ
חֲזָזָן לָא תְקָרְבוּן אִלֵּין קֳדָם
יְיָ וְקוּרְבָּנָא לָא תִתְּנוּן
מִנְּהוֹן עַל מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃
כג וְתוֹר וְאִמַּר יַתִּיר וְחַסִּיר
נְדַבְתָּא תַעְבֵּיד יָתֵיהּ
וּלְנִדְרָא לָא יִתְרְעֵי׃
כד וְדִימְרִיס וְדִירְסִיס וְדִשְׁלִיף
וְדִגְזִיר לָא תְקָרְבוּן קֳדָם
יְיָ וּבְאַרְעֲכוֹן לָא תַעְבְּדוּן׃
כה וּמִיַּד בַּר עַמְמִין לָא
תְקָרְבוּן יָת קוּרְבַּן אֱלָהֲכוֹן
מִכָּל אִלֵּין אֲרֵי חִבּוּלְהוֹן
בְּהוֹן מוּמָא בְּהוֹן לָא לְרַעֲוָא
יְהוֹן לְכוֹן׃ כו וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כז תּוֹר אוֹ
אִימַּר אוֹ עִזָּא אֲרֵי יִתְיְלִיד
וִיהֵי שִׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר אִמֵּיהּ
וּמִיּוֹמָא תְּמִינָאָה וּלְהָלָּא
יִתְרְעֵי לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם

מום: (כא) לפלא. לפרש: (כב) עורת. שם התאר לעין וי"א כי שבור ביד וחרוץ ברגל וחרוץ מגזרת כן משפטך אתה חרצת כמו גזור: יבלת. כמו תבלול וכללו של דבר אנחנו נסמוך על הקבלה ולא נשען על דעתנו החסרה: לא תקריבו אלה לה'. לפלא נדר ולא יקח מאלה האמורים: (כג) שרוע. כראשון. וקלוט הפכו והוא מגזרת עיר מקלט: (כד) ומעוך. מגזרת מעכו שדיהן: וכתות. מגזרת ואכות אותו טחון ושניהם בביצים: ונתוק. מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת: ובארצכם לא תעשו. לשנות מעשה השם: (כה) ומיד בן נכר. שלא יחשוב בלבו הואיל והוא קרבן בן נכר לא אחוש להקריבו: משחתם. המ"ם נוסף והתי"ו שרש מגזרת השחתה ומ"ם להיות להם משחתם שרש והתי"ו נוסף: ירצו. מבנין נפעל ואחר שהזכיר לא ירצו הזכיר כי כל קרבן שיקרב קודם יום השמיני גם הוא לא ירצה: (כז) שור או כשב או עז. נקראים על שם סופם כמו ובגדי ערומים תפשיט יומת המת כי יפול הנופל או הטעם זכר המין. וטעם ומיום השמיני כי הנימול כך המרובע: והלאה. אחריו והצד

נמסר בסדר קדשים: זבח שלמים ו' בתורה נמסר בויקרא: ושור ה' ג' מנהון ר"פ נמסר בריש סדר שמיני: ולנדר ה' קמצין בלישנא וסימן ונדר אלמנה וגרושה. כי נדר נדר עבדך. ולנדר לא ירצה. ונדרו נדר לה' ושלמו. כל נדר וכל שבועה. ופי' בלשון ארמי נדרא דארמלתא שלם עבדא ולא

תולדות אהרן תמים יהיה לרצון. מנחות נז בכורות לג לט (תרומות מו פסחים כח): כל מום. ביצה כז מנחות נו בכורות לג: עורת או שבור. סוטה מו בכורות
ד תמורה ו: או חרוץ. בכורות מא: או גרב. בכורות מא: ואשה לא תתנו. יומא סג: על המזבח. תמורה ו: ושור ושה שרוע וקלוט. פסחים מב
חולין פ: שרוע וקלוט. בכורות מ תמורה ו: נדבה תעשה אותו. תמורה ו ז: ולנדר לא ירצה. שם ה: ומעוך וכתות. שבת קיא קדושין כה מנחות
נו בכורות לג לט תמורה ז: לא תקריבו. שם: ובארצכם לא תעשו. חגיגה יד: ומיד בן נכר. סוטה מו תמורה ז: כי משחתם בהם. יומא סד
ע"ג כג זבחים עו חולין כג בכורות נז תמורה כח: שור או כשב. בבא קמא סה עז עח חולין לח מח בכורות יב יז נז נדה מ מא: והיה
שבעת ימים. זבחים יד חולין פא בכורות יב נד נז נדה מא: ומיום השמיני והלאה. שבת קלה זבחים יב חולין פא (יבמות יב): ירצה. יומא סג:

בעל הטורים ובארצכם לא תעשו וסמיך ליה מיד בן נכר לומר שאסור לסרס אפילו ע"י עכו"ם: שור או כשב או עז. סמוך לבן נכר לומר שאין מקבלין קרבן חובה אלא מישראל: והיה שבעת ימים וגו'. אמר הקב"ה אם ישחוט ביום ראשון יהא נראה כשוחט לשם שמים וארץ שנבראו ביום א' ואם ביום ב' יהא נראה כאילו שוחט לרקיע שנעשה ביום ב' וביום ג' לים וביבשה וביום ד' לשם מאורות וביום ה' לשם שרצים וביום ו' לשם אדם אלא ימתין עד שבעה ימים וידע שבראתי העולם בו' ימים ונחתי בז' וישחט לשמי:

רמבן

(כג) **נדבה** תעשה אותו. לבדק הבית ולנדר לא ירצה למזבח אי זהו הקדש שבא לרצות הוי אומר זה הקדש מזבח לשון רש"י. ולפי זה צריך שנדרוש נדבה תעשה אותו ולנדר לא ירצה יאמר שנעשה אותו נדבה או נדר לבדק הבית אבל לא לרצון על המזבח כי אין בין נדר ונדבה בענין הזה כלום שניהם מותרין לבדק הבית ואסורין למזבח וכבר הזכיר זה הכתוב בעולה לכל נדריהם ולכל נדבותם ובשלמים לפלא נדר או לנדבה וכך מדרש רבותינו בת"כ ויתכן שנתקן בישוב לשון המקרא כי בעבור שרוב הנדבות לבדק הבית כמו שאמר במשכן כל נדיב לב הביאו את תרומת ה' וכן במקדש אני ביושר לבבי התנדבתי וכן בבית שני עם הנדבה לבית אלהים וכן כתוב בבדק הבית כל כסף שאפילו לבדק הבית אינן ראויים אמר שלנדבת בדק הבית הם ראויים כמו שבא בקבלה מאחר שאין למזבח חלק בהם ואין קדושה עליו אלא קדושת דמים שימכר ויצא לחולין: (כד) ומעוך וכתות. אחר שדבר במומים המקריים אשר ענינם בקדשים בלבד שאסור להקריב בעלי מומים למזבח ולהטיל בהם מום אחר הקדשן דבר על מומין מלאכותיים שאסור להטילם אפי' בבהמת חולין: (כה) ומיד בן נכר לא תקריבו. אע"פ שמקבלין מהם נדרים ונדבות לא נקבל מהם בעלי מומין אפי' ע"י סרוס אע"פ שיהיו הסריסים בבהמות משובחים אצלם ואין בזה משום הקריבהו נא לפחתך, והטעם שלא יהיה הסרים ראוי למזבח הוא: כי משחתם בהם מום בם. שאע"פ שהוא מום שבסתר הוא משחיתם משלמותם המכוון והוא שיכול להוליד בדומה: (כז) שור או כשב. אחר שהזכיר כל מיני המומים בקדשים והרחיק אותם מן המזבח אע"פ

ספורנו

ותמים ירצה וזה ביאר באמרו כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם כענין הירצך או הישא פניך ואחר שהזהיר על העולה שהיא קדשי קדשים שיהיה זכר ושלא יהיה בו מום ובאר שזה אינו מחוייב זולתי בבקר ובצאן כאמרם ז"ל תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות. אמר: (כא) ואיש כי יקריב זבח שלמים לה'. באר שאע"פ שהם קדשים קלים ובהם לא יתחייב זכרות כמו שבאר למעלה באמרו אם זכר אם נקבה מכל מקום יתחייב בהם התמות ובאר הטעם בזה באמרו לא תקריבו אלה לה' שאין ראוי להקריב בעל מום לאל יתברך. והוסיף טעם שני באמרו ואשה לא תתנו מהם על המזבח לה' אם אולי נפל בו מום אחר שהקדישוהו הבעלים לא יעלו האימורים למזבח כי אין ראוי שיהיה בקרבן מום הנמאס לפניו: (כג) נדבה תעשה אותו. אע"פ שהם מומין נראים הרבה ויחשב ההושב

ס' ג' מנכון ר"פ לַיהוָה׃ כח וְשׁוֹר אוֹ־שֶׂה אֹתוֹ וְאֶת־בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד׃ כט וְכִי־תִזְבְּחוּ זֶבַח־תּוֹדָה לַיהוָה ד' וחסר לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחוּ׃ ל בַּיּוֹם הַהוּא כ"ג. ל' יֵאָכֵל לֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־ כ' ס"פ בֹּקֶר אֲנִי יְהוָה׃ לא וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֺתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ לב וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי ר"פ נסיפ' פ' וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ד'. ב' ר"ס יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ לג הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ רביעי פ

יי׃ כח וְשׁוֹרְתָא אוֹ שֵׂיתָא לַהּ וְלִבְרַהּ לָא תִכְּסוּן בְּיוֹמָא חָד׃ כט וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת תּוֹדְתָא קֳדָם יי לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּן׃ ל בְּיוֹמָא הַהוּא יִתְאֲכֵיל לָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא אֲנָא יי׃ לא וְתִטְּרוּן פִּקּוֹדַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יי׃ לב וְלָא תַחֲלוּן יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי וְאִתְקַדַּשׁ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יי מְקַדִּשְׁכוֹן׃ לג דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יי׃

רשי

אותו ואת בנו. (ת"כ חולין עח) נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת. ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן: (כח) אותו ואת בנו. (חולין פב) אף בנו ואותו במשמע: לרצונכם תזבחו. תחלת זביחתכם הזהרו שתהא לרצון לכם ומהו הרצון: ביום ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון. דבר אחר לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואע"פ שפרט בנאכלי' לשני ימים חזר ופרט בנאכלין ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: (ל) ביום ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתוב (ויקרא ז) ובשר זבח תודת שלמיו וגו': אני ה'. דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: (לא) ושמרתם. (ת"כ) זו המשנה: ועשיתם. זה המעשה: (לב) ולא תחללו. לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה ת"ל ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד ת"ל בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור עצמו ע"מ למות שכל המוסר עצמו ע"מ הנס אין עושין לו נס שכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר (דניאל ג) והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו' מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו': (לג) המוציא אתכם. על מנת כן: אני ה'. נאמן לשלם שכר

אבן עזרא

והעד הן יהונתן: (כח) ושור או שה. פירשתיו והמצוה על זכר ונקבה. וטעם כי תזבחו זבח תודה. שיאכל ביום אחד בעבור שהזכיר ושור או שה שלא ישחט ביום אחד והוסיף על הפרשה הכתובה בצו את אהרן מלת לרצונכם: וטעם אני ה'. להיות התודה שלימה: (לא) ושמרתם מצותי. בלב. ועשיתם אותם אני ה'. שאחקור מה שיש בלב ומראה כל העשוי. וטעם לא תחללו את שם קדשי. עם בני אהרן ידבר כי הפרשה דבקה והם המצווים שלא ישחטו להם או לישראל אם ובן ביום אחד גם יתכן שמצות וכי תזבחו זבח תודה לכהנים והעד שהחל בפרשה אחר כן דבר אל בני ישראל ועד שני ונקדשתי בתוך בני ישראל: (לג) המוציא אתכם. וסוף אני ה' שהוא הדבור הראשון והוא עיקר כל המצות ואחר שהזכיר קדשי בני ישראל הזכיר הימים שיקריבו בהם העולות והחל מהשבת:

וטעם

אתקבל: זבח ב' וסימן וכי תזבחו זבח תודה. זבח שלמים: אני ה' כ' ס"פ בסיפרא וסימן נמסר בסדר

תולדות אהרן ושור או שה אותו ואת בנו. חולין עח עט פב קטו (כתובות כו): לא תשחטו. יומא סד חולין פב: ביום אחד. חולין פג: ולא תחללו. סנהדרין עד: ונקדשתי בתוך. ברכות כא מגלה כג סנהדרין עד (שבועות לה):

בעל הטורים אותו ואת בנו ב'. הכא ואידך ועבדו אותו גו' ואת בנו גבי נבוכדנצר בשביל שנאמר בו אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד והוא לא עשה כן אלא שחט בני צדקיהו לעיניו ע"כ נאמר בו ועבדו אותו ואת בנו עד בוא עת ארצו גם הוא ועבדו בו גוים רבים שנהרג בלשאצר ונטלה ממנו המלכות: סמיך אותו ואת בנו לשור או כשב לומר שנוהג במוקדשין: וכי תזבחו. סמך לאותו ואת בנו רמז למה שאמרו ד' פרקים בשנה צריך להודיעו אמו מכרתי היום לשחוט והם הפרקים ברגלים לכך סמך אותו לרגלים: לא תותירו ממנו עד בוקר וסמיך ליה אני ה' ושמרתם מצותי. לומר שאין מעבירין על המצות: ונקדשתי בתוך בני ישראל. בגימ' זהו אין אומרים קדושה בפחות מעשרה: בתוך בני ישראל. סמיך ליה מועדי שבהם העם מתקבצים כדי להתפלל ולהלל להקב"ה שברוב עם הדרת מלך: מקדשכם. וסמיך ליה מועדי ה' חייב אדם לטהר את עצמו ברגל:

ספורנו

אע"פ שלפעמים יהיה התמים שוה סלע והבעל מום שוה שתים לגדלו ושמנו ושלפעמים יהיה מום נחשב עלוי למנחת מלך אם כי האל תמים פעלו חפץ בתמימות ושלמות הנקרב והמקריב שיהיה הנקרב על שלמותו הטבעי והמקריב על שלמותו האלהי להדמות ליוצרו כפי האפשר אמר שכמו כן בענין גבול הזמנים שהגביל עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והזכיר אסור מחוסר זמן ואסור שחיטת אותו ואת בנו ביום אחד ואסור מחשבת חוץ לזמנו אפי' בקדשים קלים. והזכיר התודה שאף על פי שהיא מכלל השלמים הוגבל זמנה ליום ולילה אחד בלבד ולא לב' ימים ולילה כשאר השלמים: (כט) לרצונכם תזבחו ביום ההוא יאכל. יהי רצונכם וכוונתכם בעת שתזבחו שביום ההוא יאכל וזהו: אני ה'. פועל פעלתי תמימה ונותן גבול על שלמות בלתי מקבל הפחות והיתר: (לב) ולא תחללו את שם קדשי. ומאחר שאתם רואים את פעולתי על זה השלמות אם כן אתם המקודשים ללכת בדרכי אל תחללו את שם קדשי בפעולות חסרות ומגונות כענין ויבאו אל הגוים אשר באו שמה ויחללו את שם קדשי: ונקדשתי בתוך בני ישראל. לעשות עמהם נפלאות כמו שנדרתי באמרי הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות והטעם בזה כי אמנם אני ה' מקדשכם המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים להיות מנהיג אתכם בלתי אמצעי כמשפט הנבדלים מהומר בהיותכם הולכים בדרכי קדושתי כאמרו אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו: (לג) אני ה'. לא שניתי ואעשה כמאז אם לא יהיו עונותיכם מבדילים ביניכם לבין אלהיכם כאמרו כימי צאתך מארץ

רמבן

כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית ה' והוא הנדבה והטעם כי אין בענין בדק הבית חיוב רק נדבת הנפש ומנהג הנותנים לבדק הבית כי בנדבה יביאו הרי זו לבנין לפיכך כל מקום שיזכיר נדבה סתם הוא לבדק הבית עד שיפרש בו לעולה או לזבח שלמים כמו שהזכיר למעלה והנדר יאמר סתם לקדשי המזבח לך אזבח זבח תודה נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו בחצרות בית ה' אבא ביתך בעולות אשלם לך נדרי עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך והנותנים במזבח בנדרים יביאו אם יצליחני אלהים אבא לפניו בעולה ולפיכך יאמר הכתוב בכאן ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו לכל אשר ידבנו לבו ולנדר לה' לא ירצה כמו שאמר לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם כי לא אמר הכתוב נדבה תקריב אותו כלשון הבא בכל הפרשה אבל אמר תעשה אותו ממנו כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך אבל לנדר לרצון לא יהיה והוצרכו חכמים לאמר כן כי לא יתכן בשום פנים שיהיו המומים כלם הגרב והילפת ואפילו המעוך והכתות אסורין בכל קרבן בין בנדר בין בנדבה. ויהיה השרוע והקלוט אסורין במקלתן ומותרין במקלתן ולא ימצא ככה בתורה במומי המקריבים ובטומאה לחלק בקרבנות. ולכך אמרו כי תעשה אותו איננו כמו תקריב אותו והוא האמת בלי ספק והזכיר הכתוב שיתר הנדבה לבדק הבית בשרוע וקלוט שהן מומין בבריה מן הבטן וכל שכן מומי המקרה הקטנים עורת או שבור אשר בו עורון בשכחה עינו והשבור ואין צריך לומר בעל הגרב והילפת. ויתכן כי הכתוב דבק עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת ולכל שור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה לכל אחד מאלה ולנדר לא ירצה אחד מהן שאפילו עלו ידו. ובת"כ מנין לרבות כל הפסולין שבשור ושה תלמוד לומר ושור ושה שרוע וקלוט לרבות כל הפסולין שבשור ושה וכללו רבותינו עוד בכלל נדבה תעשה אותו שהוא יעשה לנדבה לכל אשר ירצה אבל לא התמימים שהמקדיש אותן לבדק הבית עובר בעשה:

(כח) **אותו** ואת בנו. נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבת או הבן או האם והבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן לשון רש"י: פוסק הרב הלכה כדברי האומר אין חוששין לזרע האב וכן דעת אונקלוס והוא הנכון בדין אותו ואת בנו אבל לדרך פשוטו כשהזכיר בנקבה ביחוד לקרות אותה פרה וא"כ היה ראוי שיאמר הכתוב ופרה או כשבה אותה ואת בנה אלא מפני שהזכיר שור או כשב או עז כי יולד והזכיר האם והבן והיה שבעת ימים תחת אמו אמר כי במינין הנזכרים האלו שהם שור ושה עוד מצוה אחרת בהן כי אותו ואת בנו הנזכרים לא ישחטו ביום אחד. וטעם ושמרתם מצותי בכאן יזהיר את ישראל לשמור המצות שיזהרו בקרבנות במומים ובמחוסרי הזמן קודם שבעה מיום שנשחטה האם ולעשות הזבחים והתודה ולשחטם לרצון ויכלול כל המצות ביחד וכבר הזכיר למעלה בחקים ובמשפטים ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ואמר לא תחללו את שם קדשי להיות בכם טבל וזובח משחת כמו שאמר בבני אהרן ולא יחללו את שם קדשי שיזהיר בקרבנות מן הטומאה או מן המומין:

(לג) **וטעם** ונקדשתי בתוך בני ישראל. על דעת רבותינו מצות עשה שנקדש את שמו במצות ליהרג עליהן ולא נעבור וזה טעם המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים שהוא טעם יכלול כל המצות שראוי לקדש שמו עליהם בעבור שאלהנו עבדיו אשר גאלנו ממצרים:

דבר

רשי

סהר: (ב) דבר אל בני ישראל מועדי ה'. עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם שמעברים את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים: (ג) ששת ימים וגו'. מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאלו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות: (ד) אלה מועדי ה'. למעלה מדבר בעיבור שנה וכאן מדבר בקדוש החדש: (ה) בין הערבים. משש שעות ולמעלה: פסח לה'. הקרבת קרבן ששמו פסח: והקרבתם

אבן עזרא

וטעם אלה הם מועדי בעבור היות שבתות רבות בשנה: (ג) בכל מושבותיכם. בארצכם וחוץ מארצכם בבית ובדרך. וטעם שבת היא לה' פירשתיו. ואחר כן הזכיר המועדים ואמר בשבת אלה הם מועדי ובמועדים אמר במועדם והטעם באיזה יום שיהיה מהשבוע והנה אני נותן לך כלל בדברי המועדים כי בזמן שבית המקדש קיים היו המועדים נמסרים לבית דין הלא תראה כי אמר על פסח חזקיהו ויועץ המלך ואחר שקבע ראש חדש ניסן עבר השנה ובזה תפשוהו חכמינו ז"ל כי היה ראוי שלא יעבר ניסן בניסן והמעתיקים אמרו כי בית דין היה מסתכל בדברים רבים בקביעות השנה ואמרו על רבי עקיבא שקבע שתי שנים מעוברות שנה אחר שנה לפי צורך השעה ואין בכל המקרא ראיה איך היו ישראל קובעים החדשים והמועדים ומה שאמר הגאון כי על חשבון העיבור היו נסמכי' איננו אמת כי במשנה גם בתלמוד ראיות שהיה פסח בכד"ו גם שני מעשיות שם ועבור השני' קרוב מתוספת שנת החמה על הלבנה ואיננו על' דרך הקדמונים ותחלת החשבון וי"ד (פי' שים עם לבהר"ד ד"ח תתע ו יבא המולד וי"ד) כי שנה נוספה להחל מחשבון בהר"ד בעבור חמשה הימים שהיו קודם בריאת האדם ויום בשנה חשוב שנה וזה לא יזיק על כן לא תוכל לקחת תוספת שנה נוספה כי לא היתה והנה העבור אחר שנה וחצי שנה והעבור בנוי על המהלך התיכון על כן אמרו פעמים שבא בארוכה ובקצרה ואין הקביעות רודף אחר ראית הלבנה בירושלים או בקצה מזרח או במערב כלל והעד מקום המחברת התיכונה כי הנה היא על ירושלים ועוד שראינו פעמים רבות הלבנה בחדש ניסן בליל שני וכן היתה נראית בכל העולם וקביעת החדש היה ליל שלישי וכן אירע לשלשה חדשים קודם ניסן וזה נתקן בשנת גטר"ד בעבור הדחיה גם פעמים היה הקביעות בתשרי יום חמישי גלא

ויקרא כג

כג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדָי: ג שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבָּת הִוא לַיהוָה בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם: פ

ד אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם: ה בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה: ו וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה

י"ג בתורה

כול' מ"ל במ"ג חסר גליס'

ד'

כול' כ"כ במ"ג פסר

ז' ר"פ. ס"ג בקרי'

ג' ר"פ

אונקלוס

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן מוֹעֲדַיָּא דַּיְיָ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ אִלֵּין אִינוּן מוֹעֲדָיָא: ג שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבָּא שַׁבְּתָא מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן שַׁבְּתָא הִיא קֳדָם יְיָ בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן: ד אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַּיְיָ מְעָרְעֵי קַדִּישׁ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן בְּזִמְנֵיהוֹן: ה בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת עַסְרָא לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא פִּסְחָא קֳדָם יְיָ: ו וּבַחֲמֵשַׁת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא דְּפַטִּירַיָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא

אהרי כות: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם י"ג בתורה נמסר בסדר ויקרא: תעשה ז' וסי' נמסר בסדר תרומה: מושבתיכם כלם כתיב כן במ"ג וסימן נמסר בריש סדר ויקהל: בחדש ז' ר"פ נמסר בסדר וישמע יתרו: ובחמשה עשר יום. ג' ר"פ דסמיכי בתורה וסי' ובחמשה עשר דמצות. וחברו.

תולדות אהרן

אשר תקראו אותם. ראש השנה כד. אלה הם: הם שבת ס יא: חולין קא: אלה מועדי ה'. ראש השנה כא כב כד כה (שביעית לט ראש השנה נז נח): ובחמשה עשר יום. סוכה כז כח:

בעל הטורים

מועדי ה'. אלה וי"ו על ו' חדשים שבלוחים ומלאים: מקרא קדש. בגי' משתה: מקרא קדש. בגימ' במאכל בכסות נקיה:

רמבן

(ב) **דבר** אל בני ישראל. אין לכהנים עסק בענין המועדות יותר מאשר לישראל בהם על כן לא הזכיר בפרשה הזאת אהרן ובניו רק בני ישראל שיכלול את כלם כאחד כי לא יפרש קרבנות המוספים בפרשה הזאת אבל הזכיר המועדים כאן בתורת כהנים בעבור שהם ימי הקרבנות וירמוז אליהם כמו שאמר והקרבתם אשה לה' ואמר בסוף הפרשה אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה לה' עולה ומנחה זבח ונסכים אבל לא הצריך לבאר המוספים שלא רצה שינהגו להם במדבר ואחרי שמנה באי הארץ בחומש הפקודים וצוה לאלה תחלק הארץ ביאר המוספים כלם בפרשת פינחס שעשו אותם בארץ מיד ולדורות ועל כן אמר ביום הכפורים ויעש כאשר צוה ה' את משה שעשה כן במדבר. והזכיר בפרשה הזו כבש העומר וכבשי עצרת כי בידוע שלא יקרבו אלא בארץ שכן באים בגלל הלחם שאמר בו כי תבאו אל הארץ וקצרתם את קצירה וגו' אבל הימים עצמם נוהגים מיד. והזכיר השבת במועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש שגם הוא יום נקרא אותו מקרא קדש ואחרי כן הבדיל אחר המועדות ממנו ואמר אשר תקראו אותם במועדם כלומר באיזה יום מן השבוע שיגיעו בו כי השבת קבוע הוא ביומו יבא ולא נצטרך לקרוא אותו במועדו. ועל דעת רבותינו אשר תקראו אותם במועדם רמז לעבורים שתקראו אותם להם מועדים והנכון בעיני כי פירוש אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי על הנזכרים למטה בפרשיות בחדש הראשון וגו' ולכן חזר שם פעם אחרת אלה מועדי ה' בעבור שהפסיק בענין השבת. והנה אמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי במלאכת עבודה אבל השבת תשמרו לעשות אותה שבת שבתון מכל מלאכה שבעולם כי יזהיר בשבת פעמים רבות. וירמוז עוד בכאן כי גם בבואו באחת מן המועדים לא תדחה לעשות בה אוכל נפש וכמוהו אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם על המשכן וכליו אשר יזכיר בפרשה השניה והפסיק בשבת ששת ימים תעשה מלאכה וגו' וחזר ואמר זה הדבר אשר צוה ה' קחו מאתכם תרומה ושאר המצוה הראשונה בעבור שהפסיק בה הוצרך לחזור ולהתחיל בראשונה. וראיה לפי' הזה שלא הזכיר בשבת והקרבתם אשה לה' כאשר יזכיר בכל מועד ומועד ואמר בסוף הפרשה אלה מועדי ה' מקראי קדש להקריב אשה לה' מלבד שבתות ה' שאין השבתות בכלל מועדי ה' וראיה עוד כי לא אמר בפרשה השניה וידבר ה' אל משה לאמר כאשר אמר בכל מועד ומועד כי הדבור הראשון הוא היה מצות המועדים אלא שהזכיר להם השבת לשלול ממנו דין המועדים לא לבאר מצותיו ותורותיו ולכן לא אמר בו והקרבתם אשה לה' כאשר אמר במועדים והזכירה בסוף עם הנדרים והנדבות שלא נזכרו כאן כאשר פירשתי. וזהו מדרש חכמים שאמרו מה ענין שבת אצל המועדות

ספורנו

כג (ב) מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש. אחר שדבר בענין הקרבנות ומקריביהם שהכונה בהם השראת השכינה בישראל כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה. דבר במועדים אשר בשביתתם יכוון לשבות ממעשה הדיוט בקצתם לגמרי כענין בשבת ויום הכפורים ולעסוק בכלם בתורה ועסקי קדש כאמרו ששת ימים תעבוד וכו'. (ג) וביום השביעי שבת. שתשבות ממלאכתך ויהי עסקך כלו לה' אלהיך ובקצתם תהיה השביתה ממלאכת עבודה בלבד כמו שהוא בשאר העמים בשאר המועדים. והכונה בהם שעם שמחת היום שישמח ישראל בעושיו יהיה העסק בקצתו בעסקי קדש כאמרם ז"ל יום טוב חציו לה' וחציו לכם ובזה תשרה שכינה על ישראל בלי ספק כאמרו אלהים נצב בעדת אל אמר אותם מועדים שתקראו אותם מקראי קדש פי' אסיפות עם לעסקי קדש כי אסיפת העם תקרא מקרא כמו חדש ושבת קרוא מקרא וכן על מכון הר ציון ועל מקראיה: אלה הם מועדי. הם אותם המועדים שארצה בם אמנם כשלא תקראו אותם מקראי קדש אבל יהיו מקראי חול ועסק בחיי שעה ותענוגות בני האדם בלבד לא יהיו מועדי אבל יהיו מועדיכם שנאה נפשי: שבת היא לה'. הוא היוצר אור ובורא חשך קובע אותם בכל מושבותיכם אע"פ שמשתנה תחלת היום והלילה כפי השתנות האופק בגלילות מתחלפות ועם זה היתה השבת הראשונה משוערת כפי איזה אופק מיוחד בככרת מכל מקום תהיה תחלת השבת וסופה בכל אחד מהגלילות ליושביו כפי התחלת היום והלילה בגליל ההוא: (ד) אלה מועדי ה'. אחר שזכר בשבת שמועדה כבר נקבע כאמרם ז"ל (פסחים פרק ע"פ) שבת היא דקביעא אנפשה התחיל בענין המועדות אשר מועדם הוא ע"י קריאת ב"ד כמו שבא בקבלה (ר"ה פ' אם אין מכירין) אתם אפי' שוגגין אפי' מזידין אפי' מוטעין: (ה) בין הערבים פסח לה'. הזכיר ענין הפסח אע"פ שאין יומו מקרא קדש כי היא סבת השתנות זמני המועדים כי אמנם היות הכונה שיהיה זמן זבח הפסח לדורות מכוון עם הזמן שהיה הזבח של אותה פסיחה שנעשית בחצי אותה הלילה בכוון היא סבה שיהיה זה מסור לבית דין ועבוריהם וחשבונם כמו שבאר באמרו שמור את חדש האביב

שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ ז בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ח וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ פ

כל אורי' חסר

כל אורי' מלא כמ"ג

יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן׃ ז בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ ח וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא

אבן עזרא

ולא נראית הלבנה בליל שבת והיה האויר זך וזה יקרה בכל שנה שהמולד קרוב מחצי היום והיתה הלבנה בחצי גלגל הגבוה גם אין הקביעות בנוי על עת התחברות המאורות אפילו במהלך האמצעי כי הנה בטור"ד גם גטר"ד יוכיחו ולולי שלא אאריך הייתי מפרש סוד העיבור וסוד ההלכה האמורה שהוא נולד קודם חצות והכלל שחז"ל העתיקו לנו שנסמוך על העיבור בגלות וכן קבלנו מפי נביאים ולא נוכל לעשות דבר אחר טוב ממנו וזה ששמו שני ימים בגלות והוא על דבר ספק והמתענים יום הכפורים שני ימים מה יועילם בעבור הדחיות כי בשנת גטר"ד אם על המולד היה ראוי שיתענה בשמונה לקביעותנו וכי למה נעוות אנחנו חשבון שנתנו בעבור שנה אחרת וכן יקרה להם עם הראיה: בין הערבים. פירשתיו: (ח) אשה לה'. בפרשת פנחס.

וטעם

רשי

(ח) והקרבתם אשה וגו'. הם המוספין האמורים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה'. מכל מקום אם אין פרים הבא אילים ואם אין פרים ואילים הבא כבשים. שבעת ימים. כל מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטיינ"א בלעז וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת: מלאכת עבודה. אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך הבנתי מתורת כהנים דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה

ספורנו

האביב ועשית פסח לה' אלהיך וכו' ובאה הקבלה על זה שיקבע חדוש הלבנה של פסח שיהיה באביב: (ח) והקרבתם אשה לה' שבעת ימים. להודיע שאין חול המועד

תולדות אהרן (כל מלאכת עבודה. מגילה ח: והקרבתם אשה לה'. ראש השנה נט):

רמבן

המועדות וכו'. כי אין השבת בכלל מועדי ה' כלל רק סמכו הכתוב להם. וטעם מקראי קודש שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית האלהים ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לאל בכסות נקיה ולעשות אותו יום משתה כמו שנא' בקבלה לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם. והנה מקרא קודש מלשון קרואי העדה ואחרי כן יאכלו הקרואים וכן על מכון הר ציון ועל מקראיה המקומות שנקראים שם שיתקבצו בהם קרואי העדה ואונקלוס עשאו מלשון אשר יקרא אתכם באחרית הימים לשון מאורע בכל יום שיארע תעשו אותם קדש:

(ז) **כל** מלאכת עבודה. אפי' המלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך הבנתי מת"כ דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו' לשון רש"י. ואיננו נכון כלל כי מה טעם שיאמר הכתוב לא תעשה מלאכת דבר האבד ויבאו שאר המלאכות מק"ו וא"כ ראוי שיאמר אף בשבת כן ועוד שא"כ הרי חולו של מועד רמוז בתורה שמותר בדבר האבד והם אמרו לא מסרה הכתוב אלא לחכמים שאין בתורה רמז איזו מלאכה מותרת ואיזו מלאכה אסורה. ולשון עבודה כולל הוא כל המלאכות והשמושים עובד אדמתו ישבע לחם ועבדך שש שנים ועבדת את אויביך ואינו משמש בשום מקום בדבר האבד בלבד שאם לא תעשה היום תעשה למחר. אבל פי' מלאכת עבודה כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש כענין שנא' ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ובכל עבודה בשדה ועבדתם וזרעתם וקין היה עובד אדמה ומלאכה שהיא באוכל נפש הוא מלאכת הנאה לא מלאכת עבודה וזה מתבאר בתורה כי בחג המצות שאמר תחלה כל מלאכה לא יעשה לכם הוצרך לפרש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. ובשאר כל ימים טובים יקצר ויאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו לאסור כל מלאכה שאיננה אוכל נפש ולהודיע שאוכל נפש מותר בהן. ולא יאמר הכתוב לעולם באחד מכל שאר ימים טובים כל מלאכה ולא יפרש בהם היתר אוכל נפש כי מלאכת עבודה ילמד על זה. אבל בפרשת כל הבכור בחג המצות אמר וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה והטעם מפני שכבר התיר בו בפירוש אוכל נפש ולא הוצרך לאמר בו כל מלאכת עבודה והזכיר מלאכה סתם ולא אמר כל מלאכה כמו שנאמר בשבת ויום הכפורים הכונה לא תעשה מלאכה אשר הזהרתיך עליה. וכתב רבי אברהם כל מלאכת עבודה מגיד שאינו מתיר אלא במלאכת אוכל נפש כדכתיב בענין הזה במקום אחר וביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם ומפני שמזכיר שם כל מלאכה הוצרך לפרש אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. פירוש מלאכת עבודה מלאכה המשתמרת לעבודת קנין כגון זריעה וקצירה וחפירה וכיוצא בהם אבל אוכל נפש אינה מלאכת עבודה זה לשונו. והברייתא שבת"כ כך היא שנויה בנוסחאות המדוקדקות כל מלאכת עבודה לא תעשו הרי זה בא ללמד על ימי מועד שהן אסורין במלאכה יכול יהו אסורין בכל מלאכת עבודה ת"ל הוא הוא אסור בכל מלאכת עבודה ואין ימי מועד אסורין בכל מלאכת עבודה דברי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר מה תלמוד לומר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אם לענין ימים טובים הרי כבר ימים טובים אמורים א"כ למה נאמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלו ימי מועד שהן אסורין בעשיית מלאכה. יכול יהו אסורין בכל מלאכת עבודה תלמוד לומר הוא וכו' ופירושה שר' יוסי הגלילי דורש לא תעשו אלה מועדי ה' לומר שהכתוב אוסר עשייה במועדי ה' כולם. יכול שיהו כולן שוין באיסור ויאסרו בכל מלאכת עבודה כראשון ושמיני ונדרוש כל מלאכת עבודה לא תעשו אלה מועדי ה' שהמקרא נדרש לפניו ולפני פניו. **לפניו מיעט הכתוב** עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו שמיני עצור כמוהו בכל מלאכת עבודה ואין חולו של מועד אסור כמוהו בכל מלאכת עבודה אלא במלאכה בלבד עד שאמר לא תעשו ולא הזכירה הכתוב ולא רמז לה כלל ומסרה לחכמים. ולפי גרסת רש"י ג"כ כך היא מתפרשת. והברייתא הזו היא השנויה בגמרא במס' חגיגה דקתני כל מלאכת עבודה לא תעשו. לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה דברי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר וכו' ושם שנו עוד מה שביעי אסור אף ששי אסור. אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששי עצור בכל מלאכה. תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין הששי עצור בכל מלאכה שלא מסרן הכתוב אלא לחכמים וכו'. שנו בגמרא בכל מלאכה ושנו בת"כ בכל מלאכת עבודה שתפסו להם במדרש לשון הכתוב שאין לומר ביום טוב בכל מלאכה אלא בכל מלאכת עבודה ושניהם לדבר אחד נתכונו שיום טוב אסור בכל מלאכת עבודה וחולו של מועד אינו אסור בכל מלאכת עבודה אבל אסור הוא בכל מלאכה שלא נתפרשה בתורה ומסרה הכתוב לחכמים. ובספרי רבי ישמעאל אומר לפי שלא למדנו שימי מועד אסורין במלאכה תלמוד לומר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת. מה שביעי עצור אף ששי עצור אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששי עצור בכל מלאכה. תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין הששי עצור בכל מלאכה. וגם זו כפי השטה שאמרנו. הרי הארכנו הברייתות השנויות בענין הזה להעלות דברי רז"ל עם הפירוש הברור והנכון מה שאמרנו בכתובים האלו. ועם כל זה מצאתי קושיא על דברינו מברייתא השנויה בספרי כל מלאכת עבודה לא תעשו מגיד שאסור בעשיית מלאכה מנין להתיר בו אוכל נפש נאמר כאן מקרא קדש ונאמר להלן מקרא קדש מה להלן להתיר בו אוכל נפש אף כאן להתיר בו אוכל נפש. ונראה לי כי עבודה אצל רז"ל טורח ועמל שאדם עובד בו לאחר מלשון עבד עבדים יהיה לאחיו עבדו את כדרלעומר וכן עבודת עבודה ועבודת משא עבודת כל טורח שבאהל ועבודת משא בכתף ואם כן היה באפשר שמלאכות קלות שאדם עושה להנאת עצמו מותרות ואע"פ שאינה אוכל נפש ושיהיה אוכל נפש מרובה שהשמש עובד בו לרבו אסור. ועל כן שאל מנין שההיתר הזה הוא באוכל נפש עד שנתיר כל אוכל נפש אפילו בטורח ולאסור כל שאר המלאכות שאפי' הקלות שבהם מלאכת עבודה איקרו ת"ל מקרא קדש לג"ש ששם באה כל מלאכה לאיסור וכל אוכל נפש להתיר. וראיתי במכילתא דתני אך אשר יאכל לכל נפש. כל אוכל נפש דוחה י"ט ואין כל עבודה דוחה י"ט ויהא מקלת אוכל נפש דוחה שבת והדין נותן ומה אם במקום שאין כל עבודה דוחה י"ט כל אוכל נפש דוחה י"ט מקום שמקלת עבודה דוחה שבת אינו דין שיהא מקלת אוכל נפש דוחה את השבת ת"ל אשר יאכל לכל נפש מקלת עבודה דוחה את השבת ואין מקלת אוכל נפש דוחה את השבת. ופי' מקלת עבודה כגון חובת היום תמידין ומוספין ואין כל עבודה דוחה י"ט נדרים ונדבות או עולת נדבה. אבל מקלת אוכל נפש לא נתברר לי פירושו אלא שירמוז למה שאמרנו שהבאה בטורח גדול דומה לעבודה יהיה בכלל איסור והבא בנקל כמנהגו של אדם לעצמו יהיה מותר או מקלתו כדי חייו ומקלתו (כולו) תבשילין מרובין לתענוג. והכלל במלאכת עבודה שהוא להתיר אוכל נפש:

(ח) **והקרבתם** אשה לה' שבעת ימים. יאמר שיהיו כל שבעת הימים אך להקריב אשה לה' לא להאסר במלאכה כראשון ושביעי ולא פירש האשה כי הוא עתיד להזכירו בפ' מיוחדת לכל אשי המועדים כאשר רצה שיכתבו בכן וכפי מה שפירשתי. ומדרש רבותינו לומר שנקריב בכן אשה מכל מקום אעפ"י שאין לנו כל המוספין שלמים ונכון הוא:

דבר

רשי

עבודה וכו׳ : (י) ראשית קצירכם . שתהא ראשונה לקציר : עומר . עשירית האיפה כך היתה שמה כמו (שמות ט״ז) וימודו בעומר : (יא) והניף . (מנחות סא) כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים : לרצונכם . אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם : ממחרת השבת . (מנחות סו) ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע איזהו : (יב) ועשיתם כבש . חובה לעומר הוא בא : (יג) ומנחתו . מנחת נסכיו : שני עשרונים . כפולה היתה : ונסכו יין רביעית ההין . (מנחות פט) אע״פ שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים :

קלי

בעל הטורים

קצירה שנים . וקצרתם את קצירה . ביבש קצירה שאם תביאו העומר וקצרתם את קצירה ואם לאו ביבש קצירה :

וחגתם אתו חג : ועשיתם דעומר בזקף ועשיתם שעיר עזים בתביר וסימן בלשון ארמי עומרא סליק צפירא נחית והוא חד מן י״ו זוגין מתחלפין בטעמא בחד ענינא חד זקף לרומא וחד נחית להתומא וסי׳ בלשון ארמי שמואל עביד אורי׳ דוד מנהון במי׳ קלטין לרוגזא משה ממלל בגלותא . וביאור וסי׳ בסדר וארא : ריח ניחח ח׳ מיהדין בתורה וסי׳ נמסר

ט וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
י דַּבֵּ֞ר אֶל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵהֶ֔ם כִּֽי־תָבֹ֣אוּ אֶל־הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֤ר אֲנִי֙ נֹתֵ֣ן לָכֶ֔ם וּקְצַרְתֶּ֖ם אֶת־קְצִירָ֑הּ וַהֲבֵאתֶ֥ם אֶת־עֹ֛מֶר רֵאשִׁ֥ית קְצִירְכֶ֖ם אֶל־הַכֹּהֵֽן׃
יא וְהֵנִ֧יף אֶת־הָעֹ֛מֶר לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה לִרְצֹנְכֶ֑ם מִמָּחֳרַת֙ הַשַּׁבָּ֔ת יְנִיפֶ֖נּוּ הַכֹּהֵֽן׃
יב וַעֲשִׂיתֶ֕ם בְּי֥וֹם הֲנִיפְכֶ֖ם אֶת־הָעֹ֑מֶר כֶּ֣בֶשׂ תָּמִ֧ים בֶּן־שְׁנָת֛וֹ לְעֹלָ֖ה לַיהוָֽה׃
יג וּמִנְחָתוֹ֩ שְׁנֵ֨י עֶשְׂרֹנִ֜ים סֹ֣לֶת בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֛מֶן אִשֶּׁ֥ה לַיהוָ֖ה רֵ֣יחַ נִיחֹ֑חַ וְנִסְכֹּ֖ה

ח׳ ר״פ בטעם בסיפרא
ג׳ בכסי׳
ב׳
כ״ס
ד׳ מסר
ב׳ בענין ומתחלפין בטעמא ג׳ מ״ל
ח׳ מיהדין ונסכו ק׳

תַּעַבְדוּן׃ ט וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ י מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דַּאֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וּתְחַצְדוּן יָת חֲצָדַהּ וְתֵיתוּן יָת עוּמְרָא רֵישׁ חֲצַדְכוֹן לְכַהֲנָא׃ יא וִירִים יָת עוּמְרָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא יְרִימִנֵּיהּ כַּהֲנָא׃ יב וְתַעַבְדוּן בְּיוֹם אֲרָמוּתְכוֹן יָת עוּמְרָא אִימַּר שְׁלִים בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא קֳדָם יְיָ׃ יג וּמִנְחָתֵיהּ תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא וְנִסְכֵּיהּ חַמְרָא

אבן עזרא

וטעם להזכיר כי תבאו אל הארץ בעבור שישמרו כל השבתות במדבר ופסח בהר סיני כי זו הפרשה סמוכה להקמת המשכן . וטעם דבר אל בני ישראל . שיתחברו ואחר כן ואמרת אליהם : (יא) ממחרת השבת . אמרו חז״ל ממחרת יום טוב והמכחישים אמרו שהוא כמשמעו והמאמינים הביאו ראיות משבת השמיטה והיובל והצום הגדול ויום תרועה שכתוב בו שבתון וכן שבתון נאמר בראשון של סוכות ובשמיני ואמרו כי שבע שבתות שבועות וכמוהו באי השבת עם יוצאי השבת והם שני פירושים בפסוק אחד והנה שלשים עירים וראייתם תמימות והכם ברומי הביא ראיה ממחרת הפסח מצות וקלוי ולא ידע כי בנפשו הוא כי הפסח ביום י״ד וממחרתו יום ט״ו וכן כתוב ויסעו מרעמסס בחדש הראשון ולאכול קלי אסור עד עבור תנופת העומר . והגאון אמר ששני פסחים הם פסח ה׳ ופסח ישראל ופסח ה׳ בליל ט״ו והנה ממחרת הפסח ביהושע יום ששה עשר ויהיה פי׳ ממחרת הפסח הכתוב בתורה ממחרת זבח הפסח ולא אמר כלום כי לא נקרא החג פסח רק בעבור שפסח השם על הבתים וממחרתו הוא לבקר יום חמשה עשר וכן כתוב כל היום וכל הלילה וכל יום המחרת . ועוד אמר הגאון שמצות וקלוי היה מהישן וזה איננו רחוק כי הכתוב אמר על תנופת העומר שתהיה מהחל חרמש בקמה ואם תנופת העומר היתה יום חמשה עשר מתי קצרו ועשו מצות ועוד כי אין קציר כי הוא ראשית קציר שעורים גם יש כדמות ראיה על פירושו שאמר מעבור הארץ ויתכן שזה השם נקרא על התבואה שיש להשנה שעברה . וטעם מעבור הארץ ארץ סיחון ועוג והעד שאמר אחר כן מתבואת ארץ כנען ועוד כי קלוי איננו כמו קלי והכתוב אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו ואין פסוק קלוי באש טענה כי הוא תאר המעשה כי אביב קלוי באש יקרא קלוי ועוד יש להשיב מאין נדע כי הניף הכהן בעבר הירדן תנופת העומר כי הכתוב אמר אשר אני נותן לכם ועוד לא נתנה להם ולא בא הכתוב להזכיר מצות וקלוי רק בעבור ששבת המן וכן טעם כל הפסוק ועוד אמר הגאון אם השבת כמשמעה מאיזה שבת נחל לספור וישועה השיב כי שמונה עשר ימים הם

תולדות אהרן כי תבאו אל הארץ . מנחות פד : וקצרתם . חגיגה יז מנחות עא : והבאתם את עומר . שבת קלא מנחות ס ע עב סג פד : קצירכם . פסחים כג ראש השנה יג : (והניף את העומר . סוטה יח) : ביום הניפכם . מגלה כ : ומנחתו שני עשרונים . מנחות פט : ונסכה יין . שם :

רמבן

(י) **דבר** אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ . בעבור שיחדש בכאן בכל אחד מן המועדים מצוה חדשה מלבד השבתון ומקרא קודש תתיחד בכל מועד פרשה בפני עצמה שיזהיר בה דבר אל בני ישראל . ומפני שחג השבועות זמנו תלוי בעומר אמר הכל בפרשה אחת . ובעבור שיום הזכרון ויום הכפורים בחדש אחד ושניהם מענין אחד בדין העונות וכפרתם לשנים לא אמר ביום הכפורים דבר אל בני ישראל כי יספיק לו בדבור הראשון ועשה מהן שתי פרשיות שהם ענינים שונים :

(יא) **ממחרת** השבת יניפנו הכהן . ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע איזהו ל׳ רש״י .

ובאמת שזו גדולה שבראיות בגמרא כי מה טעם שיאמר הכתוב כי תבואו אל הארץ וקצרתם את קצירה תביאו העומר ממחרת שבת בראשית כי יש במשמע שבאיזה זמן מן השנה שנבוא לארץ ונקצור קצירה יניף הכהן העומר ממחרת השבת וכי יש במשמע שבאיזה זמן מן השנה הראשונה שתהיה אחרי ביאתנו לארץ . והנה אין לחג השבועות זמן שימנה ממנה . ועוד על דרך הזה לא נדע בשנים הבאות אחרי כן מתי נחל לספור רק מיום החל חרמש בקמה כפי רצוננו ואלה דברי תהו . אבל אם יהיה ממחרת השבת יום טוב כפי קבלת רבותינו יבוא הענין כהוגן כי צוה הכתוב תחלה שנעשה בחדש הראשון חג המצות שבעת ימים וביום הראשון שבתון וביום השביעי שבתון וכל מלאכת עבודה לא נעשה ואחר כן אמר כי כאשר נבוא אל הארץ נביא ממחרת השבת הזאת הנזכרת עומר התנופה והיא השבת הראשונה הנזכרת כאן ולימד שלא ינהג העומר במדבר ובחוצה לארץ . אבל ממחרת השבת השביעית ושבע שבתות לא יתכן לפרש אותם יום טוב . אבל אמר בו אונקלוס לשון שבוע וא״כ יהיו שתי לשונות בפסוק אחד . והמפרשים אמרו כי הוא דרך צחות כמו רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם . ובמקום אחר פירש שבעה שבועות וכן באי השבת עם יוצאי השבת שבת שבוע וכן מתי יעבור החדש והשבת ונשברה שבר והשבת ונפתחה בר כי בעבור שיש בכל שבעה ימים שבת אחת וחשבון הימים ממנו יקרא שבוע אחד שבת אחד והוא לשון ידוע ומורגל בדברי רבותינו שפעמים בשבת כ״ד יושבין בעירות . ויתכן שיהיה כל השבת המזכר בפרשה שבוע . ויהיה טעם ממחרת השבת לומר כי ביום הנפת העומר יתחיל לעשות השבוע במנינו אם כן יהיה היום ההוא ממחרת השבוע שעבר כאלו אמר יהיה יום התנופה מחרת שבוע לימים העוברים וראשון לשביעית שיספור עד שישלים שבע שבתות . ובעבור שהזכיר ובחמשה עשר יום אמר שיניף את העומר ממחרת השבוע הנזכר ויספור ממנו שבע שבתות ואין לטעות ביום ארבעה עשר כי לא הזכיר ממנו רק בין הערבים . וטעם תמימות תהיינה כי השבת עם ששת הימים תקרא שבת שלמה . ופירוש ממחרת השבת כמו במחרת השבת וכן עד ממחרת השבת השביעית תספרו . וכן ביום ההוא יאכל וממחרת ואמרו כי לא יבא ע״ת בתלת מחר ומחרתו ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם . ויעש ה׳ את הדבר הזה ממחרת וכן כולם :

וטעם וקצרתם את קצירה . שלא תקצרו בארץ קציר עד שתקצרו העומר ותביאו אותו ראשית קצירכם אל הכהן וכן מהחל חרמש בקמה תחל לספור מהחל לך חרמש בשום קמה כי אסור להניף חרמש על הקמה עד יום שתחל לספור :

וטעם

ספורנו

המועד חול לגמרי כי בהיות בהם קרבן צבור נוסף על התמיד כמו ביום מקרא קדש הוא מכלל החג בלי ספק ולא באר ענין המוספין בזה שאין זאת הכונה עתה כמו שלא באר ענינם גם בשאר המועדים ובזה האופן כתב בחג הסכות להורות על קדושת חול המועד אמנם בר״ה הזכיר גם כן אשה לה׳ להורות שיש מוסף נוסף על של ר״ח כאמרו מלבד עולת החדש ומנחתה אבל בשבת ובחג השבועות וי״ה לא הזכיר ענין המוספים כלל כי מה שכתב בי״ה והקרבתם אשה לה׳ הם עולות וחטאות כהן גדול והצבור המבוארים בפרשת אחרי מות וכלל שבת והפסח וחג המצות בדבור אחד כי שלשתם נצטוו קודם מתן תורה אבל בשאר המועדות ייחד לכל מועד דבור לעצמו והתחיל דבור חג השבועות מן העומר כי מאז מתחיל קציר בעומר וספירת השבועות שהם מענין החג הנקרא חג קציר וחג השבועות שבו נתן הודאה לאל ית׳ על שבועות חקות קציר ששמר לנו כי אמנם מכוונת הרגלים הם התפלה וההודאה כמו במועד חדש האביב התפלה לאל על האביב וההודאה על החירות ובהיות כי הצלחת הקציר תהיה כפי מזג הזמן מתחלת האביב עד הקציר כאמרו שבועות חקות קציר ישמור לנו היה העומר הודאה על האביב כמקריב בכורי השדה לבעלים והיה הקרבן עמו לתפלה על העתיד והיתה הספירה זכרון לתפלת יום יום והיה חג הקציר הודאה על טוב הקציר

הם שיש בהם קרבן ונקראו מועדים מלבד השבתות ואחר שיש קרבן ביום תנופת העומר לאות ולעד כי התנופה באחד מימות מועד האביב והנה שכח קרבנות ראשי חדשים שלא נזכרו ועוד כי הכתוב אמר כאלה תעשו ליום שבעת ימים והיה ראוי שיאמר מלבד תנופת העומר גם זאת איננה טענה עלינו כי אנחנו נסמוך במצות על הקבלה והנה ביום שבועות לא הזכיר בפ׳ פנחס מלבד כבשי השלמים ולמעלה פר בן בקר אחד ואילים שנים ובפנחס פרים שנים ואיל אחד גם יוכל המאמין להשיב כי בדרך נבואה ידע היום שיהיה בו תנופת העומר שיום השבת יהיה הקביעות והעד מערך הלחם שהיה בשבת והזכיר הכתוב איך יחשבו בשנה הראשונה ואז הקריבו שלמים והעולה הנזכרת ואחר כן הנזכרת בפנחס ואח״כ אמר בשבועותיכ׳ שבעה שבועות ולא אמר שבתות ואין ראיה כי תחלת השבוע יום ראשון וטמאה שבועים יוכיח והנה ארמוז לך סוד אחד שכל המועדים תלוים ביום ידוע מהחדש ולא נאמר בחג השבועו׳ מספר (ס״א יום מועד) בעבור הספירה שהיא מצוה וחז״ל העתיקו כי בחג השבועות היה מ״ת ועליו נאמר כי חג ה׳ לנו . יש אומרים כי לרצונכם פירושו להיות לכם לרצון בעבור והניף את העומר לפני ה׳ לרצונכם וטעמו שתניפו ברצונכם והטעם שתתנו כבש בן שנתו כדי שתהיו נרצים והמכחישים אמרו כי בן שנה איננו כבן שנתו כי בן שנתו עוד אין לו שנה ובן שנה שיש לו שנה תמימה והנה לא וקראו בתוכ׳ המזבח כבש א׳ בן שנתו לעולה ובפרשה אחרונה כבשים בני שנה י״ב : (יד) ולחם חדש והעד כי הפסח יאכלו על מצות ומרורים לולא הקבלה היה נראה כי ספירת הימים בשנות היובל והמכחישים אמרו כי טעם תמימות שלא תעלה במספר השבת הראשונה שיחל ממחרתה : (טז) תספרו חמשים יום . כי כן מספר התורה וכן וביום השמיני בכל מקום . מלת תביאו זרה בעבור דגשות האל״ף כי לא נדע לו טעם : (יז) ממושבתיכם . צריכים אנו לקבלה מאיזה מקום יוקח ומתי יבוקש : לחם תנופה לכהן עם כבשי השלמים ויתכן ששנה הכתוב בשנה הראשונה בעבור שהיא תחלת ההתחלה

ויש

יַ֖יִן רְבִיעִ֥ת הַהִֽין׃ יד וְלֶ֩חֶם֩ וְקָלִ֨י וְכַרְמֶ֜ל לֹ֣א תֹֽאכְל֗וּ עַד־עֶ֙צֶם֙ הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה עַ֚ד הֲבִ֣יאֲכֶ֔ם אֶת־קָרְבַּ֖ן אֱלֹהֵיכֶ֑ם חֻקַּ֤ת עוֹלָם֙ לְדֹרֹ֣תֵיכֶ֔ם בְּכֹ֖ל מֹשְׁבֹתֵיכֶֽם׃ ס

טו וּסְפַרְתֶּ֤ם לָכֶם֙ מִמָּחֳרַ֣ת הַשַּׁבָּ֔ת מִיּוֹם֙ הֲבִ֣יאֲכֶ֔ם אֶת־עֹ֖מֶר הַתְּנוּפָ֑ה שֶׁ֥בַע שַׁבָּת֖וֹת תְּמִימֹ֥ת תִּהְיֶֽינָה׃ טז עַ֣ד מִֽמָּחֳרַ֤ת הַשַּׁבָּת֙ הַשְּׁבִיעִ֔ת תִּסְפְּר֖וּ חֲמִשִּׁ֣ים י֑וֹם וְהִקְרַבְתֶּ֛ם מִנְחָ֥ה חֲדָשָׁ֖ה לַיהוָֽה׃ יז מִמּוֹשְׁבֹ֨תֵיכֶ֜ם תָּבִ֣יאּוּ ׀ לֶ֣חֶם תְּנוּפָ֗ה שְׁתַּ֙יִם֙ שְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֔ים סֹ֖לֶת תִּהְיֶ֑ינָה חָמֵ֣ץ תֵּאָפֶ֔ינָה בִּכּוּרִ֖ים

רַבְעוּת הִינָא׃ יד וּלְחֵים וּקְלֵי וּפֵירוּכַן לָא תֵיכְלוּן עַד בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עַד אַיתוֹאֵיכוֹן יַת קוּרְבָּנָא דֶאֱלָהֲכוֹן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ טו וְתִמְנוּן לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא מִיוֹם אַיתוֹאֵיכוֹן יַת עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא שְׁבַע שָׁבוּעַן שַׁלְמִין יְהֶוְיָן׃ טז עַד מִבָּתַר שְׁבוּעֲתָא שְׁבִיעֲתָא תִּמְנוּן חַמְשִׁין יוֹמִין וּתְקָרְבוּן מִנְחֲתָא חַדְתָּא קֳדָם יְיָ׃ יז מִמּוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיתוֹן לְחֵים אֲרָמוּתָא תַּרְתֵּין גְּרִיצָן תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא יְהֶוְיָן חֲמִיעַ יִתַּאֲפְיָן בִּכּוּרִין

ד׳ ר״פ ג׳

ג׳ חסר

כל דסמיך לס״א פסח

ג׳ ג׳ כ״ב

ל׳ מ״ל

ו׳ קדמאה א׳ דגושה

ו׳ כ״כ ל׳ ג׳ מ״ל בלוס׳

(יד) קלי . קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור : כרמל . ק קליות שקורין גרנייל״ש : בכל מושבותיכם . (קידושין לו) נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו : (טו) ממחרת השבת . ממחרת יו״ט : תמימות תהיינה . מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות : (טז) השבת השביעית . כתרגומו שבועתא שביעתא . עד ממחרת השבת השביעית תספרו . ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה ימים: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה׳ . ביום החמשים תקריבוה ואומר אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום החמשים תספרו ומקרא מסורס הוא : מנחה חדשה . היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש וא״ת הרי קרבה מנחת העומר איננה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים: (יז) ממושבותיכם . ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה . לחם תרומה המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדש׳ האמורה למעלה : בכורים . ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה מן שעורים לא

תקרב

בסדר צו : ולחם ד׳ ד״פ וסי׳ נמסר בסדר ויגש: עד עצם היום הזה . ג׳ וסי׳ ולחם וקלי וכרמל . וישימו אבנים גדולות . המה ואבותם פשעו בי : משבתיכם ג׳ חסר וסי׳ נמסר בריש סדר ויקהל. כל קריי׳ לדרתיכם ככל משבתיכם במ״א בכל מושבתיכם לדרתיכם וסי׳ וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש : תביאו חד מן ד׳ אלפי״ן דגשים בקריא וסי׳ ויביאו לו את המנחה. תביאו לחם תנופה . ושפו עצמותיו לא ראו . ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה דעזרא : תהיינה י׳ בתוכים כן בתרין יודי״ן וה״א בתר נו״ן וסי׳ וספרתם לכם ממחרת . ממושבותיכם תביאו. והקריתם לכם ערים. והערים אשר תתנו ללוים. את שלש הערים אשר . ולגר ולתושב . ונגרעה נחלתן מנחלת . ונוספה נחלתן על. לטוב בעיניהם ב׳ בפסוק : וחד ותהיינה מחלה :

תולדות אהרן ולחם וקלי וכרמל. פסחים כג כריתות ה (חלה פ״ו ערלה פ״ג פסחים כח) : עד עצם . סוכה מא ראש השנה ל מנחות סח: עד הביאכם . שבת קלא מנחות סח: לדורותיכם. מנחות פד : וספרתם לכם. שם סה : ממחרת השבת . שם סה: מיום הביאכם . שם סו : שבע שבתות . שם סה סו : תספרו חמשים יום . חגיגה יז מנחות סה : מנחה חדשה . מנחות פג פד : ממושבותיכם . זבחים נז מנחות מו נ כע עז עח פג פד : סלת תהיינה . מנחות מס עז :

ספורנו

הקציר וחג האסיף על טוב האסיף : (יד) בכל מושבותיכם. איסור החדש עד עצם יום ששה עשר בניסן אע״פ שאין קרבן ולא מקדש : (יז) חמץ תאפינה. בכורי העומר היו בכורי שעורים ואלה היו בכורי קציר חטים ועל שמם נקרא החג יום הבכורים כאמרו

רמבן

(טו) **וטעם** וספרתם לכם. כמו ולקחתם לכם שתהא ספירה ולקיחה לכל אחד ואחד שימנה בפיו ויזכיר חשבונו כאשר קבלו רבותינו ואין כן וספר לו וספרה לה דזבין שהרי אם רצו עומדים בטומאתם אלא שלא ישכחוהו וכן וספרת לך דיובל שתזכור במספר שלא תשכח . ובת״כ וספרת לך בב״ד ולא ידעתי אם לומר שיהיו ב״ד הגדול חייבין לספור שנים ושבועות בראש כל שנה ולברך עליהן כמו שנעשה בספירת העומר או לומר שיזהרו ב״ד במנין ויקדשו שנת החמשים . והנה מספר הימים מיום התנופה עד יום מקרא קדש כמספר השנים משנת השמטה עד היובל והטעם בהם אחד ע״כ תספרו חמשים יום שיספור שבע שבתות תשע וארבעים ויקדש יום החמשים הנספר בידו כמו שאמר ביובל . וזה טעם תמימות שתהיינה מכוונות לא פחות ולא יותר כטעם תמימים יהיו שהיתר כמו החסר איננו תמים . והנה טעם הפרשה שיתחיל לספור בתחלת קציר שעורים ויביא ראשית קצירו וכרמל מנחה לשם ויקרב עליו קרבן וישלים מספרו בתחלת קציר חטים כעלות גדיש בעתו ויביא ממנו סולת חטים מנחה לשם ויביא קרבן עליו . ולכך הזכיר הקרבנות האלה בפרשה כי הם בגלל המנחות שהם העיקר בחג הזה ולא הזכיר המוספין כאן כאשר לא הזכירם בשאר המועדים :

(טז) **וטעם** מנחה חדשה . שלא יובא בית ה׳ מנחה עד שיביאו זאת כמו שפירשו רבותינו . והוצרך לומר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם באיסור החדש ובשביתת חג השבועות מפני שהוא תלוי בהנפת העומר ובמנחה חדשה לומר שאפילו אחרי גלותנו בחוצה לארץ שאין עומר ומנחה יהיו בהם כי החדש אסור מן התורה בכל מקום ולא הוצרך להזכיר כן ביום הזכרון וכן בחג הסוכות לא הזכיר בכל מושבותיכם והזכיר כן ביום הכפורים כי בעבור שתלה כפרתנו בקרבנות כאשר הזכיר בפרשת אחרי מות אמר בכאן כי איסורו נוהג בכל מקום כי יום כפורים הוא לכפר עליכם בעינוי ובשביתת המלאכה ואין הקרבנות מעכבין כפרה ממנו וכן לא הוזכר בכאן בחג המצות חקת עולם בכל מושבותיכם לדורותיכם אבל בפרשת החדש הזה לכם הזכיר כן מפני שתלה שם הדבר בפסח על מצות ומרורים יאכלוהו הוצרך לומר שיהיה חקת עולם בכל מושבותיכם . והזכיר בשבת בכל מושבותיכם . והטעם מפני שהותרה מלאכה במקדש בתמידין ומוספין אומר שינהג האיסור בכל מושבותינו כי לא נאמר בו חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם לא בבית השם וכך אמרו במכילתא במושבות אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר בבית המקדש וכן נאמר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם באיסור חלב ודם כי הוא נאסר מפני הקרבנות וכן אמרו במסכת קדושין מושבותיכם דכתב רחמנא בחלב ודם למה לי סד״א הואיל ובעיניא דקרבנות כתיב בזמן דאיכא קרבן אין בזמן דליכא קרבן לא קמ״ל . וכן אמרו מושבותיכם דכתב רחמנא בשבת למה לי סד״א הואיל ובעיניא למועדות כתיבא תיבעי קדוש ב״ד כמועדות קמ״ל והכלל כי לא יזכיר בתורה כן בכל המצות שהן חובת הגוף רק מפני צורך הענין . ואין ממושבותיכם תביאו לחם תנופה כמו מכל מושבותיכם אבל טעמו מארץ מושבותיכם להוציא חוצה לארץ כמו שנאמר כי תבואו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם . וכך שנינו כל קרבנות הצבור והיחיד באין מן הארץ ומחוצה לארץ חוץ מן העומר ושתי הלחם ואפי׳ לדברי האומר עומר בא מחוצה לארץ מודה בשתי הלחם שאינן באין אלא מן הארץ :

(יז) **חמץ** תאפינה . צוה הכתוב שתהיינה חמץ לפי שהם תודה לשם כי חקות קציר שמר לנו וקרבן התודה יבוא על לחם חמץ ואולי

לאיסור

הקרב מן החדש קודם לשתי הלחם : (יח) על הלחם. בגלל הלחם חובה ללחם : ומנחתם ונסכיהם כמשפט . מנחה ונסכים המפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים (במדבר כח) שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנחה והנסכים חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש : (יט) ועשיתם שעיר עזים. (ת"כ מנחות מד) יכול שבעת הכבשים והשעיר האמורים כאן הם ז' הכבשים והשעיר האמורים בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל פרים ואילים אינן הם אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבין בגלל הלחם ואלו למוספין : (כ) והניף אותם הכהן תנופה . (מנחות סב) מלמד שטעונין תנופה חיים יכול כולם ת"ל על שני כבשים : קדש יהיו. לפי ששלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדשי קדשים:(כב) ובקצרכם וגו'. חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין אמר רבי אבדימי ברבי יוסי מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים (והחג) מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאלו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו : תעזב . (פאה פרק ד') הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע לאחד מהם (פאה פרק ה) : אני ה' אלהיכם . נאמן לשלם

לַיהוָה׃ יח וְהִקְרַבְתֶּם עַל־הַלֶּחֶם ב'
שִׁבְעַת כְּבָשִׂים תְּמִימִם בְּנֵי שָׁנָה מטעין
וּפַר בֶּן־בָּקָר אֶחָד וְאֵילִם שְׁנָיִם פ'.ז'
יִהְיוּ עֹלָה לַיהוָה וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ
לַיהוָה׃ יט וַעֲשִׂיתֶם שְׂעִיר־עִזִּים סימן
אֶחָד לְחַטָּאת וּשְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי
שָׁנָה לְזֶבַח שְׁלָמִים׃ כ וְהֵנִיף
הַכֹּהֵן׀ אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכֻּרִים ח' פסק בסיפ' ב'
תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁנֵי
כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהוָה לַכֹּהֵן׃
כא וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם׀ הַיּוֹם הַזֶּה ג' ר"פ
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־
מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ
חֻקַּת עוֹלָם בְּכָל־מוֹשְׁבֹתֵיכֶם ח' מלין בתרי טעמי
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כב וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־ ג' בטעם וחד ובקצרכם בפשטא
קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת
שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא
תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי
כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ

קֳדָם יְיָ׃ יח וּתְקָרְבוּן עַל
לַחְמָא שִׁבְעָא אִמְּרִין שַׁלְמִין
בְּנֵי שְׁנָא וְתוֹר בַּר תּוֹרֵי
חַד וְדִכְרִין תְּרֵין יְהוֹן עֲלָתָא
קֳדָם יְיָ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן
קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא
קֳדָם יְיָ׃ יט וְתַעְבְּדוּן צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא
וּתְרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ כ וִירִים
כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל לְחֵם
בִּכּוּרַיָּא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ עַל
תְּרֵין אִמְּרִין קוּדְשָׁא יְהוֹן
קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא׃ כא וּתְעָרְעוּן
בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין מְעָרַע
קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עִבִידַת
פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן קְיָם
עֲלָם בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן
לְדָרֵיכוֹן׃ כב וּבְמַחְצַדְכוֹן
יָת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא
תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ
בְּחַצְדָךְ וְלִקְטָא דְחַצָדָךְ לָא
תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי
תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ כג וּמַלִּיל יְיָ עִם
משֶׁה לְמֵימָר׃ כד מַלֵּיל
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר
בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד

ויש אומרים כי יקריב פר ואילים שנים או שני פרים ואיל אחד כרצון הכהן ועוד לא ראינו מצוה כזאת ובפנחס אפרש האמת ואחר ששחיטת השלמים ביום חג שבועות והוא יום מקרא קדש הנה מותר לשחוט בכל המועדים הפך דברי הצדוקים . וטעם להזכיר ובקצרכם את קציר ארצכם פעם שנית בעבור כי חג שבועות בכורי קציר חטים הזהיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם . וטעם להזכיר וידבר ה' עם יום התרועה בעבור היותו מועד בפני עצמו כי חג שבועות תלוי מיום תנופת העומר וכן הזכיר עם הפסח הגדול ועם חג הסכות : (כד) בחדש השביעי . כי תחלת החשבון מניסן כי בו יצאנו ממצרים ועוד כי אביב השעורים תחלה ואחר כן בכורי קציר חטים ואחר כך באספך את מעשיך ואלה המועדים תלוים להיותם בימים הנזכרים ואחר שאמר לתקוע בחצוצרות בכל חדש הנה זכרון תרועה גם יום תרועה מצוה לתקוע בשופר וכן ביום הכפורים ואני הנה ארמוז לך סודות ושים לבך אולי תבינם :

אמרו

על הלחם ב' וסימן והקרבתם . כי לא על הלחם לבדו : ואילם ד' וד' מלאים דמלאי' וסי' נמסר בסדר תצוה : וקראתם ג' ר"פ וסי' בעצם היום הזה . וקראתם בשם אלהיכם . וקראתם אותי והלכתם והתפללתם : מושבתיכם חד מן ח' מלין בתרי טעמי פי' הטפחא לא ישרתנו מרכא בתיבת' כי אם בח' מקומות וסי' בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמר . את כל ההרתית בקע דסוף מלכים . מבליגיתי . ומכל גלוליכם . מכל תועבתיכם . כי למבראשונה דד"ה . ונבזביתך לאחרן יהב . שהם הרהיבוני וסי' מה"ב תגלו"ש ועיין בשער הנגינות : דבר ד' בטעם תביר ר"פ בספרא וסימן

בעל הטורים

על הלחם ב' במסרה . והקרבתם על הלחם שבעת כבשים כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם על כן והקרבתם על הלחם שבעת כבשים כי אכילת המזבח מעין אכילת אדם כדאמרינן גבי נסכים מה אכילת אדם אכילה מרובה משתיה וכו' :

תולדות אהרן והקרבתם על הלחם . מנחות מה : יהיו עולה . שם : ועשיתם שעיר עזים . זבחים מח : והניף הכהן אותם . מנחות סב : על שני כבשים . מנחות מה מו סב : קדש יהיו לה' לכהן . ערכין כט : וקראתם . חגיגה יז : ובקצרכם . שם חולין קלה : לא תכלה פאת . מכות טז חולין קלא : שדך . שם קלה : בקוצרך . שם קלז : ולקט קצירך . שם קלא : תעזב . בבא קמא צד תמורה ו : בחדש השביעי . מגלה ל : שבתון זכרון תרועה . ר"ה יא טז כח כט לב לד (ראש השנה נח סוכה נג מגלה עג) :

רמבן

אסור החמץ מפני שירמוז אל מדת דין כי נקרא חמץ כאשר יקרא היין אשר יקהה חומץ יין וחומץ שכר והלשון נגזר מלשון מעול וחומץ כי נגזל מהם טעמם ולא יאכלו וכן כי יתחמץ לבבי יכעוס ויאבד טעמו ממנו . ובעבור שהקרבנות לרצון לשם הנכבד לא יובאו מן הדברים . אשר להם היד החזקה לשנות הטבעים וכן לא יבאו מן הדברים המתוקים לגמרי כגון הדבש רק מן הדברים המזוגים כאשר אמרו בבריאת העולם שיתף מדת רחמים במדת הדין ובראו והנה בחג השבועות שהוא יום מתן תורה יביא הקרבן בדין תורה כי הוא יום העצרת והמשכיל יבין . וזה סוד מה שאמרו רבותינו כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל לעולם וכו' כי בו מצה וחמץ כענין בעולם הבא :

ספורנו

כאמרו וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה . ואמר לה' כי בהם הותר החדש לקרבן ובהיות זה כענין הודאה על שבועות חקות הקציר שבהם היתה סכנת התבואה היו שתי הלחם חמץ קרבות עם כבשי שלמים כמו שהיה הענין בשלמי תודה על חלות לחם חמץ : (כא) חקת עולם בכל מושבותיכם . אף על פי שאין קרבים מימי הקרבן במושבות הגלות לא יחדל ענין הספירה וענין מקרא קדש : (כב) ובקצרכם . אחר ההודאה על הקציר והצלחתו הזהיר על מצות לקיום ההמון המושב בהצלחה והוא על לקט ופאה כאמרם (מלח ממון חסר ואמרי לה חסד) : אני ה' אלהיכם . אלהי הקוצרים ואלהי המלקטים הלקט והפאה לעניים ואוהב למטיבים להם כדי לעשות

(כב) ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה . לשון רש"י . חזר ושנה בהם לעבור עליהם בשני לאוין . ור"א אמר כי הטעם בעבור כי חג השבועות בכורי קציר חטים הזהיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם . והנכון בעיני כי ובקצרכם את קציר ארצכם רמז לקציר הנזכר בראש הפרשה יאמר כי כשתבואו אל הארץ וקצרתם את העומר ראשית קצירכם לא תכלה פאת השדה ההוא לצורך העומר ולא תלקט הלקט לומר שלא תדחה המצוה ההיא את הלאוין האלה :

אמרו המעתיקים שיום ראש השנה יום הדין וטעם התרועה זכר למלכיות השם ואחר שהעיקר כל ר"ח היה ראש חודש ניסן נכבד כי בו הוקם המשכן ובעתיד אמר יחזקאל בראשון באחד לחדש וכן תעשה בשבעה בעבור המרובע והנה חמשה עשר לנכח ויום שביעי גם מרובע ופסח שני יתחלפו הגדול והקטן על כן יום ראש השנה גדול מכולם אע"פ שהוא יום דין אסור להתענות בו ועזרא יוכיח ויום הכפורים הקטן במחברת והנה סכות כחג פסח רק שמיני ואין שביעי ומזה יתברר לך הסוד וסוד השבת : (כז) וטעם אך בעשור. בעבור שיום מקרא קדש יום שמחה וכן כתוב בספר עזרא לכו אכלו משמנים ושתו

יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ׃ כה כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כז אַךְ בֶּעָשׂוֹר

לְיַרְחָא יְהֵי לְכוֹן נְיָחָא דוּכְרַן יַבָּבָא מְעָרַע קַדִּישׁ׃ כה כָּל עִבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ כו וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כז בְּרַם

לשלש שכר : (כד) זכרון תרועה. (ר"ה לב) זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל : (כה) והקרבתם אשה. המוספין האמורין בחומש הפקודים : (כז) אך. כל אכין ורקין שבתורה מיעוטין הן מכפר הוא על שבים
וסיט

ספורנו

מצות לאוי : (כד) זכרון תרועה. זכרון תרועת מלך בה יגילו מלכם כאמרו הריעו לאלהים עוזנו הריעו וזה מפני היותו יושב אז על כסא דין כמו שבא בקבלה כאמרו תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב וראוי לנו לשמוח אז יותר על שהוא מלכנו ויפה כלפי חסד ויזכה אותנו בשפטו אותנו כאמרו כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו : (כז) אך בעשו' לחדש השביעי. אע"פ שבשאר מקראי קדש ראוי לשמוח ולהתענג גם באכילה ושתיה כאמרו אכלו משמנים

נמסר בסדר צו : אך ח' ר"פ בקרי' וסי' אך בשר בנפשו דמו. אך בעשור להדש. אך כל חרם אשר יחרם. אך בכור אשר יבכר. אך בחמשה עשר יום. אך בכור שור או בכור כשב. אך את מטה לוי. אך יד אחיקם בן שפן :

בעל הטורים

שבתון זכרון תרועה. שבשבת אין תוקעין שאין תקיעה שופר דוחה שבת ואין בו אלא זכרון תרועה אבל במקדש תוקעין תקעו שופר בציון ר"ת שבת שבציון תוקעין אפי' בשבת : זכרון ג' במ'. זכרון תרועה ואידך אין זכרון לראשונים ואידך כי אין זכרון לחכם עם הכסיל כנגד שלשה ספרים שנפתחים בר"ה ע"כ בשנים כתיב אין זכרון דהיינו לצדיקים ורשעים שאין צריכים להזכירם יותר אלא אלו נחתמין מיד לחיים ואלו למיתה והיינו אין זכרון לחכם וגם בפסוק השני כתיב אין זכרון שהיא כנגד הרשעים אבל בפסוק שלישי כתיב זכרון שהיא כנגד הבינונים שתלויין ועומדין וצריך להזכירם עוד ביום הכפורים: אך בעשור לחודש. אך מיעוטא הוא שמכפר לשבים ואינו מכפר לשאינן שבים והחמשה עינויים הן אכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה כנגד חמשה פעמים נפש דכתיב בפרשה וכנגד חמשה שמות שיש לנפש והחמשה עינוים לכהן גדול וחמש תפלות :

תולדות אהרן כל מלאכת עבדה. ר"ה כט : אך בעשור. יומא עח פו סוטה מ שבועות יג כריתות ז זוכר תגוס :

רמבן

(כד) **יהיה** לכם שבתון. שיהיה יום שביתה לנוח בו. ואמרו רבותינו שבתון עשה הוא. והנה העושה מלאכה ביו"ט עובר בלאו ועשה והשובת בו מקיים עשה. ועל דעתם המועדות כולם הוקשו זה לזה כי לא נאמר שבתון בחג המצות ולא בעצרת. ובמכילתא ראיתי בפרשת החדש ושמרתם את היום הזה למה נאמר והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה. דברים שהן משום שבות מנין תלמוד לומר ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהן משום שבות. יכול אף חולו של מועד יהא אסור משום שבות והדין נותן תלמוד לומר ביום הראשון שבתון והנה ידרשו שבתון לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינן מאבות מלאכות ותולדותיהן אבל לא נתברר לי זה שאם תאמר שהוא אסמכתא מה טעם שיאמרו בלשון הזה כי שבות בלשונם נאמר לעולם על שם דבריהם והיאך יתכן לומר דברים שהן אסורין משום שבות של דבריהם מנין שיהו אסורין מן הכתוב ודרך האסמכתות לשנות שהם מן התורה לא שיאמרו דבר זה שהוא מדברי סופרים מנין מן התורה אבל היה לו לומר דברים שאינן מלאכה מנין ת"ל שבתון ונראה לי שהמדרש הזה בא לומר שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה בי"ט אפילו מדברים שאינן מלאכה לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו בי"ט ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשולחנים על שלחנם והזהובים לפניהם ויהיו הפועלים משכימים למלאכתן ומשכירין עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום מלאכה. לכך אמרה תורה שבתון שיהיה יום שביתה ומנוחה לא יום טורח וזה פירוש טוב ויפה. ואחרי כן ראיתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון בן יוחאי ששנו בה לשון אחר אין לי אלא מלאכה שחייבין על מינה חטאת מלאכה שאין חייבין על מינה חטאת מנין שאין עולין באילן ולא רוכבים על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ולא מספקים ולא מטפחין תלמוד לומר כל מלאכה אין לי אלא ברשות במצוה מנין שאין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין ואין מגביהין תרומה ומעשרות תלמוד לומר שבתון שבות וכענין זה היא שנויה בתורת כהנים ביום הכפורים ואף על פי שאלו הברייתות חלוקות בלשונן ובמדרשיהן שמא לדבר אחד נתכונו להביא אסמכתא לשבות דרבנן. ומכל מקום בין שיהיה פי' הברייתא הראשונה כמו שאמרנו או שהן כולן אסמכתות. אבל פירוש שבתון כך היא שתהיה לנו מנוחה מן הטורח והעמל כמו שביארנו. והוא ענין הגון וטוב מאד. והנה הוזהרו על המלאכות בלאו ועונש כרת ומיתה והטרחות והעמל בעשה הזה ובי"ט המלאכה בלאו והטורח בעשה. וממנו אמר הנביא מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר וכן שבת שבתון יהיה לארץ שבת של מנוחה שלא יחרוש ולא יעבוד אותה כלל וזהו מה שדרשו שאין בחולו של מועד משום שבות וזה מן התורה שאלו מדבריהם כל דבר שאינו עושה אינו אומר לגוי ועושה שאפי' בשבות דאמירה התמירו בו :

זכרון תרועה. פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקדת יצחק שקרב תחתיו איל לשון רש"י. והיה צריך הרב להביא גם פסוקי המלכיות מן המדרש שלא יתכן שיזכיר הכתוב פסוקי הזכרונות והשופרות ולא יזכיר המלכיות. וכבר דרשו אותם מפסוק והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם שאין ת"ל אני ה' אלהיכם ומה ת"ל אני ה' אלהיכם אלא זה בנין אב כל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך להם את המלכיות כדאיתא בתורת כהנים ובמסכת ראש השנה. אבל כל זה אסמכתא מדבריהם ומפורש אמרו הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין פשיטא הא דאורייתא והא דרבנן לא צריכא דאע"ג דהא ודאי והא ספק אבל זכרון תרועה כמו יום תרועה יהיה לכם. יאמר שנריע ביום הזה ויהיה לנו לזכרון לפני השם כמו שנאמר להלן ותקעתם בחצוצרות והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם ובעבור שאמר שם וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם וכאן צוה בתרועה סתם במועד הזה בלבד ואחרי כן אמר והקרבתם אשה. הנה התרועה הזאת איננה התרועה ההיא שהיא בחצוצרות על הקרבן. וזאת איננה על הקרבן אבל היא חובה בכל ישראל והיא בשופר כי לא צוהו עדיין לעשות חצוצרות וסתם כל תרועה בשופר היא כמו שנאמר והעברת שופר תרועה. ולא פירש הכתוב טעם המצוה הזאת למה תרועה ולמה נצטרך זכרון לפני השם ביום הזה יותר משאר הימים. ולמה יצוה להיותו מקרא קדש כלל. אבל מפני שהוא בחדשו של יום הכפורים בראש חדש נראה שבו יהיה דין לפניו יתברך. כי בם ידין עמים בראש השנה ישב לכסא שופט צדק. ואחרי כן בעשרת הימים ישא לפשע עבדיו נרמז בכתוב הענין כאשר נודע בישראל מפי הנביאים ואבות קדושים ועל דרך האמת תרועה היא שמדה לאבותינו ולנו שנאמר אשרי העם יודעי תרועה וכענין שכתוב תרועת מלחמה כי השם איש מלחמה אם כן יום תרועה יהיה לכם שיהיה היום לתרועה לנו וכן זכרון תרועה מקרא קדש שיהיה הזכרון בתרועה ולפיכך הוא מקרא קדש ולא הוצרך להזכיר שופר כי השופר רמז ביום והתרועה בו והנה הוא יום הדין ברחמים לא תרועת מלחמה ומפני זה הזכיר הכתוב התרועה שכבר קבלה ביד רבותינו וכל ישראל רואים עד מפי משה רבינו שכל תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה. ולמה הזכיר הכתוב תרועה ולא יזכיר התקיעות כלל לא בראש השנה ולא ביום הכפורים אבל התקיעה היא הזכרון והוא השופר והתרועה כשמה. ומפני שהיא כלולה מן הרחמים תקיעה לפניה ולאחריה ולפיכך אמר ביודעי תרועה כי בצדקה ירומו כי תפארת עוזמו אתה. והנה זה מבואר כי הכל תלוי בתשובה אלא בראש השנה מתיחד במדת הדין ומנהיג עולמו וביום הכפורים במדת הרחמים והוא מאמרם מלך יושב על כסא דין וכו' ראש השנה יום דין ברחמים ויום הכפורים יום רחמים בדין. ומן הענין שפירשנו תבין טעם הכתוב במסעות תרועה יתקעו למסעיהם ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו כי במסעיהם כתוב ויסע מלאך האלהים וכתיב ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך כטעם פני ה' בעושי רע ובהקהיל את הקהל נאמר שובה ה' רבבות כטעם ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד ועשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים ירמוז לעשר ספירות כי ביום הכפורים יתעלה בהם ויגבה ה' צבאות במשפט כידוע בקבלה וגם יש בזה אות בשמים שהחדש הזה מזלו מאזנים כי בו פלס ומאזני משפט לה' :

(כז) **אך** בעשור לחדש. כל אכין ורקין שבתורה מיעוטין מכפר הוא על השבים ואינו מכפר על שאינן שבים לשון רש"י מדברי רבותינו. ואם כן יהיה
טעם

ואינו מכפר על שאינם שבים: (כז) מקרא קדש. קדשהו בכסות נקיה ובתפלה וכל שאר ימים טובים במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ובתפלה: (ל) והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן: (לא) כל מלאכה וגו'. לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת הלילה כמלאכת היום:

עצרת

לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים הוּא מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כח וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפֻּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כט כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־תְעֻנֶּה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ׃ ל וְכָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה כָּל־מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ לא כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ לב שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם׃ פ

לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לַיהוָה׃ לה בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה

ג'. ל' ומטעם א"ב חד נסיב ס"א וחד לא נסיב ס"א

י'

ד' בתורה

ג'

י'

וי"ט ר"פ בסיפ'

ג' חסר כתו'

קדמא סוא תניין הוא וא' פ' סי' ותאכל סוף והוא ד'

ששי

כ' ר"פ בטעם תביר בענין

כול' ח' במ"ב (ע' מ"ס) ס"ג

כ' חסר ויהיה לכם

בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין יוֹמָא דְכִפּוּרַיָא הוּא מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוּן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ כח וְכָל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי יוֹמָא דְכִפּוּרַיָא הוּא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כט אֲרֵי כָּל אֱנַשׁ דְּלָא יִתְעַנֵּי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃ ל וְכָל אֱנַשׁ דְּיַעְבֵּיד כָּל עֲבִידָא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְאוֹבֵיד יָת אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ לא כָּל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ לב שְׁבָא שַׁבְּתָא הוּא לְכוֹן וּתְעַנּוּן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן בְּתִשְׁעָה לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא מֵרַמְשָׁא עַד רַמְשָׁא תְּנוּחוּן נְיָחֵכוֹן׃ לג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ לד מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בַּחֲמִשָּׁא עֲשָׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין חַגָּא דִמְטַלַּיָא שִׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם יְיָ׃ לה בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת

וכל מלאכה ג' נמסר בסדר אחרי מות:

תולדות אהרן

יום הכפורים הוא. שבועות יג חולין קא: ועניתם את נפשתיכם. יומא פא: וכל מלאכה לא תעשו. שם: כי כל הנפש. שם: אשר לא תעונה. שם עא יבמות מ (יומא מה): וכל הנפש אשר תעשה. יומא פא: והאבדתי את הנפש. יומא פד: שבת שבתון. שם פו: ועניתם את נפשותיכם. ברכות ח פסחים סח יומא פא ר"ה ט: תשבתו שבתכם. יומא פא: בחמשה עשר יום. סוכה כז וכח: חג הסכות שבעת ימים. שם ע ביצה ל: ביום הראשון מקרא קדש. פסחים ס חגיגה יח: כל מלאכת עבודה. שם:

ושתו ממתקים: (כז) ועניתם. פירשתיו: (כח) לכפר עליכם. פירוש כי יום כפורים עליכם לבדכם: (כט) כי כל הנפש אשר לא תעונה. זה מהבנין שלא נקרא שם פועלו וזה אות כי מי שנדע שאינו שומר זו המצוה כאשר נשמרנ נכריתנו להתענות. וטעם שלא יעשו מלאכה. שלא תהיינה הנפשות מתעסקות חוץ מבקשת כפור העונות: (ל) והאבדתי. יש הפרש בינו ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש. וטעם כל מלאכה לא תעשו פעם אחרת. להוסיף חקת עולם לדורותיכם: (לב) תשבתו שבתכם. זה יום השבת לא יקרא שבת ישראל כי אם שבת ה': (לו) שבעת ימים תקריבו אשה. ואם איננו שוה כאשה חג הפסח

ספורנו

משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו מכל מקום בעשור לחדש הוא יום הכפורים להתודות ולהתאונן גבר על חטאיו ואינו יום שמחה ותענוג אבל הוא יום ענוי כאמרו ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה והוא ענין קרבנות כהן גדול וקרבנות צבור הבאים לכפרה: (כח) וכל מלאכה לא תעשו כי יום כפורים הוא. כי ראוי ביום כזה לפנות משאר עסקים לתת לב להשיג מחילה ובפרט על הפך הן ביום צומכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגושו. ובהיות שרוב מי שיחטא בענין הענוי יעשה זה לתאבון בלבד ורוב מי שיחטא בעשות מלאכה חוטא להכעיס. ענש כרת הבלתי מתענה וענש אבדן הנפש על עשיית מלאכה: (לא) בכל מושבותיכם. אע"פ שאין

רמבן

טעם הכתוב כי באחד לחודש יהיה לכם לכולכם יום זכרון תרועה שתהיו כולכם נדונין לפניו אך יהיה למקראכם בעשור לחדש הזה יום הכפורים. והנה הוא כטעם בלבד. וכן שא נא חטאתי אך הפעם וכן הרק אך במשה הבלבד במשה וכן אך בחמשה עשר יום לחודש השביעי הזה יאמר בלבד בחמשה עשר תחוגו את חג ה' שבעת ימים לא רצופים שאין חגיגה דוחה שבת ובדרך הזה תפרשנו בכל המצות כפי קבלת רבותינו וכמוהו אך טרף טרף שלא נעשה בו ענין אחר לבד הטרף וכן כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עושים הרע בעיני ה' מנעוריהם כי בני ישראל אך מכעיסים אותי שלא יעשו דבר אחר. ועל דרך הפשט אך טעמו אכן לאמת הענין אכן נודע הדבר אכן כאדם תמותון אכן בעשור לחודש יום הכפורים הוא הבטחה באמתת הענין יאמר באחד לחודש יום הדין אמנם בעשור לחודש יום כפורים על כן תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו. וכן אך עצמי ובשרי אתה אך מלך ישראל הוא. אך טוב לישראל אלהים לברי לבב. וככה פירוש אך את שבתותי תשמורו הנה צויתי אתכם במלאכת המשכן אבל את שבתותי תשמרו לעולם וכן כולם יתפרשו לך בדרך הזה אם תשכיל בהם:

(כח) **בעצם** היום הזה. אמרו המפרשים שפירושו בגוף היום הזה וכן ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד גוף היום. וכן וכעצם השמים לטוהר גוף השמים. ולא נוכל לפרש שירמוז אל עצם היום הזה וכמו כמו שאמרו רבותינו בפסוק בעצם היום הזה בא נח. בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל. כי כתוב בתשעה לחודש בערב מערב עד ערב וכן וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש גם הלילה בכלל והנה לא הזכיר בעצם היום הזה בשבת ולא במועדים רק בחג השבועות וביום הכפורים וכן באיסור החדש אמר עד עצם היום הזה והנראה בטעם הדבר כי בעבור שאמר בשבועות מיום הביאכם את עומר התנופה תספרו חמשים יום ויאמר והקרבתם מנחה חדשה ממושבותיכם תביאו וגמר הענין שהצריך לצוות בקרבנות הוצרך לומר וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש כי גוף היום הוא קדוש ואסור בעשיית מלאכה איננו תלוי בעומר ולא בקרבנות וכן ביום הכפורים מפני שאמר ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה לה' ובפרשת אחרי מות תלה עוד הכפרה בקרבנות ובשעיר המשתלח מפני כן הוצרך לומר וכל מלאכה לא תעשו בגוף היום הזה כי יום כפורים הוא בגופו לכפר עליכם מלבד כפרת הקרבנות. וכן עד עצם היום הזה בחדש עד גוף היום הזה שהוא יום הביאכם את קרבן אלהיכם שאפילו לא יביא הקרבן המצוה נוהגת בגוף היום הזה להיות החדש אסור לפניו ומותר לאחריו. וזה טעם אמרו חוקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כמו שפירשתי ומצאנו עוד שהזכיר הכתוב בעצם היום הזה בעניינים נגזרים לעתים מזומנים אמר בנח בעצם היום הזה בא נח וגו' ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה עלה אל הר העברים והטעם באלו מפני שיתכן שהכנים נח בתיבה

לֹא תַעֲשׂוּ׃ לו שִׁבְעַת יָמִים תַּקְרִיבוּ אִשֶּׁה לַיהוָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה עֲצֶרֶת הִוא כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לז אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח וּנְסָכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ לח מִלְּבַד שַׁבְּתֹת יְהוָה וּמִלְּבַד מַתְּנוֹתֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְרֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה׃ לט אַךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־יְהוָה

פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ לו שַׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ כְּנִישִׁין תְּהוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ לז אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַּייָ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ עֲלָתָא וּמִנְחָתָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וְנִסּוּכִין פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ׃ לח בַּר מִשַּׁבַּיָּא דַּייָ וּבַר מִמַּתְּנָתֵיכוֹן וּבַר מִכָּל נִדְרֵיכוֹן וּבַר מִכָּל נִדְבָתֵיכוֹן דְּתִתְּנוּן קֳדָם יְיָ׃ לט בְּרַם בַּחֲמִשָּׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּמִכְנַשְׁכוֹן יָת עֲלַלְתָּא דְאַרְעָא תָּחֻגּוּן יָת חַגָּא

כל דסמיך לאל"ע פתחין

ג

ד' ב' מ"ל

י"ו בתורה

רשי

(לו) עצרת היא. עצרתי אתכם אצלי כאדם שזימן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם: כל מלאכת עבודה. אפילו מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון כיס בדבר: לא תעשו. יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה ת"ל היא: (לז) עולה ומנחה. (מנחות מד) מנחת נסכים הקריבה עם העולה: דבר יום ביומו. חוק הקצוב בחומש הפקודים: דבר יום ביומו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו: (לט) אך בחמשה עשר יום תחגו. קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת תלמוד לומר אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא באמצע הקיץ או החורף: תחגו. שלמי חגיגה: שבעת ימים

אבן עזרא

הפסח: עצרת היא. יש אומרים שטעמו קהלה כטעם עצרת בוגדים והטעם התחברות כל ישראל לשלש רגלים. ולא דברו נכונה כי הנה כתוב בפסח וביום השביעי עצרת וכתיב ופנית בבקר והלכת לאהליך והקרוב שהוא כמו נעצר לפני ה' שיהיה בטל מכל עסקי העולם ופירוש עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו וכן כתוב בעצרת מועד הפסח: (לז) אלה מועדי ה'. שאתם חייבים להקריב בהם אשה ופירוש כי בכולם יש בהם עולה ומנחה וזבח ונסכים כי עד עתה לא הזכיר רק אשה לבדו ויתכן להיותו עולה לבדה או מנחה לבדה: (לח) מתנותיכם. בשלש רגלים ונדרי הצבור והיחיד ונדבותיהם. וטעם אך בעבור שהזכיר בפרשה שהוא קודש זאת ענוי הנפש אסור להתענות בחג הסכות כי בו כתוב ושמחתם והיית אך שמח: (לט) באספכם את תבואת הארץ. שדות וכרמים: תחגו. מפעלי הכפל והטעם על זבחים

מתנותיכם ד' בקריאה ב' חסרי' וב' מלאים וסימן מלבד שבתת ה' ומלבד. ואתם בית ישראל ענפכם. יבשאת מתנתיכם בהעביר דיחזקאל. מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת ה'. ב' קדמאי' מלאים: חג ה' ד' בקריא' וסי' בנערינו ובזקנינו נלך. באספכם את תבואת הארץ. ויאמרו הנה חג ה' בשילה. מה תעשו ליום מועד. ונמסר

תולדות אהרן עולה ומנחה. מנחות מד: זבח ונסכים. בכורות יז תמורה יד: מלבד שבתות ה'. שם (ראש השנה נו): בחמשה עשר יום. ראש השנה ז:

ספורנו

שאין שם כפרת מזבח שהיא הוצת היום כמו שקרה בגלות: (לו) עצרת הוא. ענין העצירה הוא לא בלבד לשבות ממלאכת הדיוט אבל היא עם זה אזהרת עמידה איזה זמן במקומות הקדש לעבוד במקומות ההם את האל ית' בתורה או בתפלה או בעבודה כענין ושם איש מעבדי שאול נעצר לפני ה' ביום ההוא והוא אמרו קדשו צום קראו עצרה ועל זה הדרך אמר יהוא קדשו עצרה לבעל. אמר אם כן שזה היום אחר חג הסכות אשר בו שלמו כל שמחת הרגלים הוא קדש להיות יום עצרת שיעצרו במקומות הקדש ותהיה שמחתו שמחת תורה ומעשים טובים כאמרו ישמח ישראל בעושיו וזה כענין ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם והשכים בבקר והעלה עולות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני וכו'. וזה מפני השמחה הקודמת ובהיות שביום שביעי של פסח נעצרו ישראל עם משה יחדו לשורר לאל ית' כאמרו אז ישיר משה ובני ישראל קדש אותו היום להיות עצרת לה' אע"פ שלא היתה התשועה בתחלת היום וזה באר במשנה תורה באמרו וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ובהיות שהיה יום החמשים ליציאת מצרים יום מתן תורה אשר בו נעצרו ישראל יחדו לעבודת האל ית' קראוהו רבותינו ז"ל עצרת (מועד קטן פרק ואלו מגלחין) אמנם בתורה לא הזכיר אותו היום בזה השם כלל וזה מפני שקלקלו ישראל את המושג בעצירתם ויתנצלו את עדים מהר חורב: (לט) אך בחמשה עשר יום. אחר שהזכיר את הדברים הכללים שכל המועדים מסכימים בהם וזה

רמבן

בתיבה קודש לכן הרבה מן החיה והעוף וכן יתכן שיצאו מקצת ישראל ממצרים קודם לכן וביום ההוא נגמר הענין וכן קודם ליום ההוא היתה צואה למשה רבינו בעליה היא וביום ההוא עלה. לכך פירש הכתוב בכולן שהיו בגוף היום ההוא לא שהותחל בהם מתחלה ונשלם ענינם ביום ההוא רק הכל היה בגוף היום הזה וכן בעצם היום הזה נמול אברהם וגו' שנמולו עם רב ביום אחד להגיד זריזותו במצות וכן נראה לי עוד כי עצם כל דבר כחו ותקפו נגזר מלשון כחי ועוצם ידי עוז ותעצומות. וכן זה ימות בעצם תומו בתוקף שלמותו. ובעבור שהעצמות מוסדות הגוף ותקפו יקראו כן. והנה כעצם השמים לטוהר שטהרת הדבר מראו ברורה וחזקה כחוזק טהר השמים. ולכך יזכיר בימים הנזכרים עצם היום כי הענין בהם בעצמם לא בדבר אחר נוסף בהם שהוא הקרבנות אשר יקריבו בהם וכן אמר אונקלוס בקרן יומא הדין בקרנו של יום בגופו וכחו מלשון וכל קרני רשעים אגדע מגני וקרן ישעי כי בעבור שהכח בקרנים יקראו גוף הדבר קרנו ובלשון חכמים משלם את הקרן ואינו משלם את החומש ויש גורסין בתרגום בכרן בכ"ף והכל אחד כי בכתוב כובע וקובע שוים וישתמשו חכמים בכל לשון עכבה בכ"ף נגזר מולא יעקבם כי ישמע קולו ויאמרו מתקשט מן תכשיטין ואמרו קרסמוה נמלים מן יכרסמנה חזיר מיער והנאמר במקומות הנזכרים בעצם היום הזה גם כן פירושו בכח היום ההוא שהם ענינים לא יעשו ביום אחד כמנהגו של עולם לפיכך אמר כי כל החיה וכל הבהמה וכל העוף וכל רומש על האדמה נאספו בכח היום ההוא בגזרת האל עליהם כי פיו הוא צוה ורוחו הוא קבצן וכן לא יאספו שש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף ויצאו כאיש אחד מארץ מצרים רק בכח היום הנגזר עליו כן מפי עליון וכן בענין משה רבינו להגיד כי ביום שנצטוה בשירה וכתבה ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם ויכל לדבר את כל הדברים האלה נגזר עליו שיעלה בכח היום ההוא שהגזרה בו אל הר העברים ואמר וזאת הברכה ועלה שם והוא ענין ראוי לימים רבים אבל נעשה בכחו ועצומו של יום. וכן מלת שלש מאות ושמונה עשר איש ביום אחד בבית אברהם מה' הוא ואמר יחזקאל המה ואבותם פשעו בי עד עצם היום הזה להכניס היום בכלל ההוא וכן עד עצם היום הזה דחדש שהוא עד ועד בכלל כי גוף הדבר כחו ותקפו ורבותינו דרשו מלשון בעצם היום הזה דמועדים עצומו של יום. כלומר מעת צאת הכוכבים עד צאתם בליל המחרת למעט התוספת שלמדו להוסיף מחול על הקודש וידרשו בנח וביציאת מצרים ומשה בעצומו של יום בפני היום כדאיתא בספרי וכתבו רש"י בפרשת האזינו:

(לו) **עצרת** היא. עצרתי אתכם לפני כשר שזימן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמן ליפטר אמר בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום א' שקשה עלי פרידתכם לשון רש"י. ודברי אגדה הם בויקרא רבה ועל דרך האמת ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי הוא שבת ואין לו בן זוג וכנסת ישראל היא בת זוגו שנא' ואת הארץ והנה היא שמינית עצרת היא כי שם נעצר הכל. וכזה בחג המצות שבעה ימים בקדושה לפניהם ולאחריהם כי כולם קדושים ובתוכם ה' ומנה ממנו תשעה וארבעים יום והשבועות כימי עולם וקדש יום שמיני כשמיני של חג והימים הספורים בינתים כחולו של מועד בין הראשון והשמיני בחג והוא יום מתן תורה שהראם בו את אשו הגדולה ודבריו שמעו מתוך האש. ולכך יקראו חכמים בכל מקום חג השבועות עצרת כי הוא כיום שמיני של חג שקראו הכתוב כן וזהו מאמרם שמיני רגל בפני עצמו הוא לענין פז"ר קש"ב ותשלומין דראשון הוא כי גם הוא אצילות הראשונים ואינו כאחדות שלהם ולכך יזכיר בפרשת כל הזכור בשלש רגלים חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות שבעת ימים ולא יזכיר השמיני כי שם אמר יראה כל זכורך וגו' והנה זה מבואר:

(לט) **באספכם** את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי זה בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא

רשי

ימים. (חגיגה ט) אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביא כל שבעה ת"ל וחגותם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין: (מ) פרי עץ הדר. (סוכה לה) עץ שטעם עצו ופריו שוה: הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפת תמרים. חסר וי"ו למד שאינה אלא אחת: וענף עץ עבות. שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס העשוי כמין קליעה: (מב) האזרח. זה אזרח: בישראל. (ת"כ) לרבות

אבן עזרא

הזבחים: ביום הראשון שבתון. שם ויתמר יהיה לכם ואילו היה שם התאר היה ה"א תחת די"ת: (מ) ולקחתם לכם. אנחנו נאמין בדברי המעתיקים כי לא יכחישו הכתוב אף על פי שמצאנו ויקחו להם איש שה לבית אבות. גם הם העתיקו כי פרי עץ הדר הוא אתרוג ובאמת כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו כדרך אסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי והצדוקים אמרו כי מאלה תעשו סוכות והביאו ראיה מספר עזרא ואלה עורי לב הלא יראו כי אין בספר עזרא ערבי נחל ולא פרי עץ כלל רק עלי חמשה מינים ואין זכר לעלי הדס ועלי עץ עבות טענה על קדמונינו וכן מין הדס אין אילנו גבוה והנה הם שני מינים גבוה ונמוך והגולה מארץ קדר לארץ אדום אם יש לו עינים ידע סוד המצוה הזאת:

ט

שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן
שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבָּתוֹן: ב' מלעות פסו'
ס וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן י
פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף ב' חס' כתו'. ל' א'
עֵץ־עָבֹת וְעַרְבֵי־נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם כול' מ"ל במ"ב ל' וא' ערבי נחל
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים:
מא וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה שִׁבְעַת
יָמִים בַּשָּׁנָה חֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תָּחֹגּוּ
אֹתוֹ: מב בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת י"א פסוק רישיהון
יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ וסופיהון חד כ'

דַיְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא
קַדְמָאָה נְיָחָא וּבְיוֹמָא
תְמִינָאָה נְיָחָא: ם וְתִסְּבוּן
לְכוֹן בְּיוֹמָא קַדְמָאָה פֵּירֵי
אִילָנָא אֶתְרוֹגִין וְלוּלַבִּין
וַהֲדַסִּין וְעַרְבִין דִּנְחַל וְתֶחֱדוּן
קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן שַׁבְעָא
יוֹמִין: מא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ
חַגָּא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין
בְּשַׁתָּא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן
בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה תְּחַגּוּן
יָתֵיהּ: מב בִּמְטַלַּיָּא תֵּיתְבוּן
שַׁבְעָא יוֹמִין כָּל יַצִּיבַיָּא
בְּיִשְׂרָאֵל יֵתְבוּן בִּמְטַלַּיָּא:

גם בסדור בא: ולקחתם ו' נמסר

בעל הטורים

פרי עץ הדר כפת תמרים. פרי עץ הדר בגימ' האתרוגים: ענף חסר וי"ו בשביל שש דברים שפוסלין בו. ואלו הן יבש גזול אשרה עיר הנדחת נקטם ראשו ובל ע"ג. כפת תמרים היינו לולב. לולב בגימ' חיים לכך יבש פסול. עץ חיים היינו לולב שעולה כמנין חיים וכן תודיעני אורח חיים: בסכת תשבו שבעת ימים. נגד שבעת ענני כבוד וכנגד שבעת ימים שישראל יושבין בסוכות זוכין לז' חופות ואלו הן ענן עשן נוגה אש להבה כבוד שכינה וסכות לויתן ולכך לעשות סכות בתחלת החורף שאם היו עושים אותם בקיץ לא היה ניכר אלא היה נראה שעושין אותן לצל:

תולדות אהרן ביום הראשון שבתון. פסחים ס: ולקחתם לכם. שם לס סכה יא כ כט ל לג לד מא מג מגלה כ מנחות כז זהר פ' נח ענין נחמד על ד' מינים שבלולב שבאים לרצות על המים ופ' תצוה ופ' ויקרא (ערלה ס סכה נג נד ראש השנה יט מגלה עג יבמות יב): פרי עץ הדר. ברכות נז סכה לד לס: כפת תמרים. שם לא לב לד מה: ענף עץ עבת. שם לב: וערבי נחל. שם לג מד: ושמחתם לפני ה' אלהיכם. שבת קלא פסחים ה סכה מג: וחגתם אותו. פסחים ע חגיגה ט י: בחדש השביעי. חגיגה ט: בסכת תשבו. סכה ב ו ט כו כז כח לו לז מג קדושין לד סנהדרין ד זבחים לז ערכין ג' פ' זהר בראשית ופ' תצוה (פסחים כט סוכה נא נג): כל האזרח בישראל. סכה כז כח זבחים לז:

רמבן

שהוא בא באמצע הקיץ או החורף לשון רש"י. ולשון ת"כ עבר את השנים שתעשה החג באסיפת הפירות יכול באסיפת כל הפירות ת"ל מגרנך ומיקבך. מגרנך לא כל גרנך ומיקבך ולא כל יקבך. אי באספך מגרנך יכול מקצת ת"ל באספכם את תבואת הארץ הא כיצד השתדל לעבר את השנה שתעשה החג ברוב אסיפת כל הפירות. וכבר למדו העבור מחדש האביב אבל שם לימד על האביב וכאן לימד על פירות האילן שכך שנו חכמים על שלשה דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה. והנה העבור נלמד מאליו שהחג הזה בזמן אסיפה. אבל ענין שטת הכתוב שיאמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם כלם מקראי קדש להקריב בכולם אשה לה' אכן ביום חמשה עשר לחדש השביעי הזה בעבור שהוא עת אספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג ה' שבעת ימים והוסיף לומר בכאן ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון שתשבתו ותנוחו בהם כאשר פירשתי. ואמר עוד שתוסיפו לשמוח לפני השם בלולב ואתרוג שבעת ימים כי הוא זמן שמחה שברך השם אותך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח לפניו. וטעם תחוגו את חג ה' שתחוגו לפניו לתת הודאה לשמו על מעשיכם אוסף כי בא. וחזר ואמר עוד וחגותם אותו חג לה' לסמוך אליו בסוכות תשבו וטעמו וחגותם אותו חג שבעת ימים בשנה שתשבו בסוכות וכל האזרח בישראל ישבו בהם לומר שיעשו חג שבעה בלולב ושמחה ובסוכה. ומדרשו וחגותם אותו חג לה' מה ת"ל לפי שנאמר שבעת ימים תחוג לה' אלהיך יכול יטעון חגיגה כל שבעה ת"ל אותו וכו' בתורת כהנים:

(מ) **פרי** עץ הדר. שטעם עצו ופריו שוה: הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזה אתרוג לשון רש"י. וכן אסמכתות שעשו רבותינו לקבלתם. ור"א כתב והאמת אמרו כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו אסמכתא. והנכון בעיני כי האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג נקרא שמו בלשון הקודש הדר כי פי' אתרוג חמדה כדמתרגמינן ונחמד למראה דמרגג למיחזי לא תחמוד לא תרוג ואמרינן מכל ספר ארג נכסין ולשון חמדה והדר שוים בטעם ונקרא העץ והפרי בשם אחד כי כן המנהג ברוב הפירות תאנה אגוז רמון זית וזולתם וכן זה שם העץ והפרי שניהם בארמית אתרוג ובלשון הקודש הדר. ופשוטו של מקרא יאמר שנקח לנו פרי עץ הדר ונקח כפות תמרים וענף אחד מעץ עבות וענף אחד מערבי נחל והנה הם אחד מכל מין כי כפות תמרים מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים כי הלכה היא כרבי עקיבא שאומר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת. ולכך תרגם אונקלוס בכלן בלשון רבים מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים. וטעם המצוה הזאת אמרו על דרך האגדות שהמינין הללו באין לרצות על המים. ועל דרך האמת פרי עץ הדר הוא הפרי שבו רוב התאוה ובו חטא אדם הראשון שנאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל. והנה החטא בו לבדו ואנחנו נרצה לפניו עם שאר המינים וכפות תמרים הוא הראש קו אמצעי כפול וגבוה על כלם וענף עץ עבות רמז לשלש ספירות בבד אחד כענין שנאמר מידי אביר יעקב וערבי נחל כענין שנאמר סולו לרוכב בערבות כי יתערבו במדת הדין ובמדת הרחמים מכאן תבין ותדע שאין האתרוג עמהם באגודה והוא מעכב בהם כי הוא כנגד העטרת שהוא רגל בפני עצמו ותשלומין דראשון והנה הם אחד בכח ולא אחד בפועל וכבר פירשתי טעם זה. והנה טעם כל הפרשה תחוגו את חג השם הגדול שבעת ימים שבמעשה בראשית ותסמכו להם השמיני עטרת כענין שנאמר למנצח על השמינית וגם באותן השבעה תקחו בהם פרי עץ הדר והלולב באגודה ולכך הקדים האתרוג. אבל בשמיני אינו צריך כי הוא עצמו הדר וזה טעם וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה שתחוגו שבעת הימים עם השנה. ענין סבוב והקפה מלשון וחוג שמים. ובמחוגה יתארהו. וכן המון חוגג. וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה אמרו בויקרא רבה פרי עץ הדר זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לפניו כפת תמרים זה הקב"ה שנאמר צדיק כתמר יפרח וענף עץ עבת זה הקב"ה שנאמר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה וערבי נחל זה הקב"ה כד"א סולו לרוכב בערבות. ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה מאי פרי עץ הדר כדמתרגמינן פירי אילנא אתרוגין ולולבין. ומאי הדר איכא הדר הכל והיינו הדר שיר השירים דכתיב בהו מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו' ולמה נקרא שמו הדר אל תקרי הדר אלא הדר זה אתרוג שהוא נפרד מאגד הלולב ואין מצות לולב קיימת אלא בו והוא אגוד עם הכל שעם כל אחד הוא ועם כלם יחד הוא. ומאי לולב כנגד חוט השדרה. וענף עץ עבות שענפיו חופין את רובו משל לאדם שבזרועותיו יגן על ראשו ענף לשמאל עבות לימין כמלא עץ באמצע ולמה נאמר בו עץ שהוא שורש האילן. ומאי ערבי נחל על שם המקום שהם קבועים בו ששמו נחל דכתיב כל הנחלים הולכים אל הים וגו' ומאי ניהו ים הוי אומר זה אתרוג ומנא לן דכל מדה ומדה מכל אלו השבעה איקרי נחל שנאמר וממתנה נחליאל אל תקרי נחליאל אלא נחלי אל וכו'. והמדרש הזה על דעת שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד והיא הלכה לדברי הגאונים והראשונים כולם:

(מב) **אזרח** זה אזרח: האזרח. להוציא את הנשים שלא תלמוד מחמשה עשר של חג המצות לחייבן בסוכה כמצה: בישראל. לרבות הגרים לשון רש"י. ובת"כ אזרח זה אזרח האזרח להוציא את הנשים כל האזרח לרבות את הגרים ועבדים משוחררים. ופשוטו של מקרא על דרך הקבלה מפני שאמר הכתוב תורה אחת יהיה לכם לגר ולאזרח הארץ ואמר ככם כגר יהיה לפני ה' לא יצטרך להשיב ולהזכיר בכל מקום כל האזרח והגר ואמר כל האזרח בישראל כלומר כל אשר הוא מישראל מגדולם ועד קטנם שלא יהיה די באחד מבני הבית לדור בסוכה והשאר ישבו בבתים אבל כלם ישבו בסכות. ויתכן שיאמר כל אשר כאזרח רענן בביתו לאפוקי מפרשי ימים והולכי על דרך:

אבן עזרא

(מג) כי בסכות . שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה וכן מנהג כל המחנות והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים ואם ישאל שואל למה בתשרי זאת המצוה יש להשיב כי ענן ה' היה על המחנה יומם והשמש לא יכם ומימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור : (מד) אל בני ישראל . ולא כל בני ישראל כי לא יוכל לדבר עם כלם וכן כתוב דבר אל בני ישראל ואין טענה מפסוק אל כל עדת בני ישראל כי כל ישראל לא יקרא עדה . וטעם להזכיר פרשת שמן זית זך בעבור שהזכיר אשה כל מועד והוא צריך להזכיר הלחם והמנורה כנגד השלחן והוסיף בפרשה זאת על המנורה הטהורה היא הידועה זהב כלה מעשה בצלאל ולא אחרת ואשר עשוה מברזל בשעת הצורך על פי הנביאים עשוה : (ה) ולקחת סלת . כצווי וכן ואפית אותה ובאה זו המלה מלרע

תרגום אונקלוס

מג בְּדִיל דְיֵדְעוּן דָרֵיכוֹן אֲרֵי בִמְטָלַת עֲנָנִין אוֹתֵיבִית יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַפָּקוּתִי יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ מד וּמַלֵּיל מֹשֶׁה יָת סְדַר מוֹעֲדַיָּא דַייָ וְאַלְפִינוּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב פַּקֵּד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דַכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינַיָּא תְּדִירָא׃ ג מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא דְסַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן׃ ד עַל מְנַרְתָּא דָכִיתָא יְסַדַּר יָת בּוֹצִינַיָּא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃ ה וְתִסַּב סוּלְתָּא וְתֵיפֵי יָתַהּ תַּרְתָּא עֲשַׂר גְּרִיצָן תְּרֵין עֶסְרוֹנִין

תורה

י"ג בַּסֻּכֹּת׃ מג לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם

כ' מ"ל כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי

ט"ל מ"ל כתו' יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ

מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ג' חסר כליש' מד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ שביעי פ

כד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ו' רפין כ' קמן וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית

ב' חסר כתו' לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃

ל' ומטמ' א"כ ג מִחוּץ לְפָרֹכֶת הָעֵדֻת בְּאֹהֶל

מוֹעֵד יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן מֵעֶרֶב

עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד חֻקַּת

עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ד עַל הַמְּנֹרָה

כ' מ"ל כתורה הַטְּהֹרָה יַעֲרֹךְ אֶת־הַנֵּרוֹת לִפְנֵי

יְהוָה תָּמִיד׃ פ

ל' בטעם מלרע ה וְלָקַחְתָּ סֹלֶת וְאָפִיתָ אֹתָהּ

ג' מ"ל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חַלּוֹת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים

רשי

לרבות את הגרים : (מג) כי בסכות הושבתי . (סוכה יא) ענני כבוד : (ב) צו את בני ישראל . זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך : שמן זית זך . שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך וכן מפורשין במנחות (כ"ו) ובתורת כהנים : תמיד . מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום : (ג) פרכת העדות . שלפני הארון שהוא קרוי עדות . (שבת כב ת"כ) ורבותינו דרשו על נר מערבי שהיא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים : יערוך אותו אהרן מערב עד בקר . (ת"כ) יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם : (ד) המנורה הטהורה . שהיא זהב טהור . ד"א על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר :

סס

מסורה

בסדר ויגש : ויקחו ו' רפין נמסר בסדר בא : בסכת כלם חסר במ"ב וסי' על בן קרא שם המקום סכות . כי בסכות הושבתי : זך ב' קמצין וסי' ואתה תצוה . צו את בני ישראל : להעלת ב' חסר בתורה וסי' ואתה תצוה . צו את בני ישראל : הנרות ב' מלאי' בתורה וסי' על המנרה הטהרה . יאירו שבעת הנרות . ובל נביאים וכתובים דכוו' מלאים במ"א חסר וסי' והפרח והנרת : חלות ג' מלאים בתורה וסי' וכי תקריב קרבן מנחה מאפה . אם על תודה . ולקחת סלת . ונמסר גם בסדר

בעל הטורים

למען ידעו כי בסכות הושבתי . תגין על כ"ף דבסכות דעד כ' אמה אדם יודע שיושב בצל סוכה : ויקחו אליך שמן זית . סמך שמן זית לחנוכה לומר שגומרין ההלל כל שמונה ימי חנוכה כדרך שגומרין אותו כל ח' ימי החג : להעלת נר . אחר כך כתיב נרות והיינו כבית הלל שבליל ראשון מדליק נר אחד ומוסיף והולך : מחוץ לפרכת העדת . וכן בואתה תצוה אשר על העדות וזהו שאמרו חז"ל שנר מערבי הוא עדות שהשכינה בישראל : מחוץ לפרכת . הפסוק מתחיל במ' ומסיים במ' שההיכל היה ארכו מ' אמה : יערך אתו אהרן ובואתה תצוה כתיב אהרן ובניו לפי שאחר שמתו נדב ואביהוא בהכנסם להיכל לא הניח אהרן לבניו ליכנס לבדם אלא היה נכנס עמהם ומכל מקום היה פורש בשעת הקטרה : ואפית אותה . בגימטריא כמין תיבה פרוצה וגימ' ספינה רוקדת . לחם הפנים כ"ד עשרונים והם י"ב חלות כנגד י"ב מזלות שחוזרין חלילה ככ"ד שעות שביום והם שש מערכות כנגד ששת ימי בראשית שבהן נברא העולם שהכל מתקיים בזכות ישראל :

תולדות אהרן למען ידעו דורותיכם . עירובין ג סכה ב זבחים לז : כי בסכות הושבתי . סכה יא : וידבר משה את . פסחים עז ר"ה כד מגלה לא לב נדרים עח בתרא קכ מנחות עב (פסחים לד מגלה מה נדרים מ : מחוץ לפרכת . יומא לט) : מערב עד בקר . זבחים יב מנחות פט : על המנורה . מנחות כט : ולקחת סלת . מנחות עו לח : שני עשרונים יהיה . מנחות לד :

ספורנו

וזה בנוה שכלם מקראי קדש וטעונים קרבן מוסף כאמרו אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה וכו' אמר אך בחמשה עשר יום וכו' והודיע שחג הסכות נבדל משאר המועדים לאשונה שהשמיני שלו מקרא קדש כאמרו וביום השמיני שבתון לא כן בימי השבוע ובימי חג המצות וכן בחדשים ובשנים שבהם קודש השביעי לא השמיני . שנית במה שזה החג טעון שנוי דירה כאמרו בסכות תשבו . שלישית שטעון ארבע מינים כאמרו ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו' : (מג) אני ה' אלהיכם . באר שכל אלה לתכלית נאות לנו מכוון מאתו ית' כי הוא אלהינו לא יגרע ממנו עיניו : **כד** (ב) צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן כו' . אחר שכלה השמן שהתנדבו במלאכת המשכן צוה שיביאו לדורות : (ג) יערוך אותו אהרן . אע"פ שהיתה הדלקת הנרות וכן קטרת התמיד כשרה בכהן הדיוט לדורות מה שקבלו ז"ל מכל מקום נאמר [illegible] אהרן כי אמנם כל ימי המדבר היה ענין המשכן בכל יום כענינו לדורות ביום הכפורים שנא' בו כי בענן אראה על הכפרת וזה כי בכל ימי המדבר נאמר כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו וכו' ולכן היה מן הראוי שיהיו מעשה הקטרת והדלקת הנרות בו הנעשים בפנים נעשים על ידי כהן גדול כמו שנעשים לדורות ביום הכפורים : (ה) ולקחת סלת . גם זה נראה שנאמר אחר שכלתה קצבת לחם הפנים של נדבת המשכן המבוארת בספור ויביאו את

רמבן

(מג) **כי** בסכות הושבתי את בני ישראל . ענני כבוד לשון רש"י . והוא הנכון בעיני על דרך הפשט כי צוה שידעו הדורות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה עמהם להפליא שסכן אותם בענני כבודו בסוכה כענין שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה וסכה תהיה לצל יומם מחרב וגו' . ומפני שכבר פי' שענן ה' עליהם יומם ועמוד האש בלילה אמר סתם כי בסכות הושבתי שעשיתי להם ענני כבודי סכות להגן עליהם . והנה צוה בתחלת ימות החמה בזכרון יציאת מצרים בחדשו ובמועדו וצוה בזכרון הנס הקיים הנעשה להם כל ימי עמידתם במדבר בתחלת ימות הגשמים ועל דעת האומר סכות ממש עשו להם התחילו לעשותן בתחלת החרף מפני הקור כמנהג המחנות ולכן צוה בהן בזמן הזה והזכרון שידעו ויזכרו שהיו במדבר לא באו בבית ועיר מושב לא מצאו ארבעים שנה והשם היה עמהם לא חסרו דבר :

(מד) **וטעם** וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל . כי הפרשיות של מעלה אזהרות באהרן ובניו ומשה ידבר בהן אל אהרן ואל בניו ופעמים יזכיר אחריהם גם בני ישראל כמו שאמר בסוף פרשת מומין וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל כי אע"פ שלא נצטוה אלא דבר אל אהרן איש מזרעך רצה להזהיר ב"ד של ישראל על כך . ואולי הטעם מפני שאדם מכסה על מומו ואין הכהן חפץ עוד להפסל מן העבודה כי בושת היא וכלמה וע"כ יזהיר ב"ד בענין הזה . אבל בכאן אמר שדבר את מועדי ה' אל בני ישראל לכלם כאחד לא ייחד בהם בני אהרן והטעם מפני שהאזהרה בכולם שוה כי עיקר הפרשיות לשבות בשבתות ובמועדים ולקרותם מקרא קדש ולא נזכר בהן מן הקרבנות לבד קרבן העומר ושתי הלחם שהם הגורמים ובפרשה עיקר הקרבנות של יום הכפורים אמר דבר אל אהרן אחיך . ורבותינו דרשו בו וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות פסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג בלשון שהוא שומע בו בלשון הזה אמר להם כל הפרשיות . ואונקלוס גם הוא נתכוון לזה שאמר ומליל משה ית סדר מועדיא דה' ואלפינון . והנראה כי דעתו לרמוז שלמדם סדר המועדות בתקוני העבור הנמסר לו על פה בסיני ונרמז כאשר תקראו אותם מקראי קדש והוא למדם על פה כל הסדר המקובל בסוד העבור :

כד (ב) **צו** את בני ישראל . זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמעה

ואתה

רשי

(ו) שש המערכת. שש חלות המערכת האחת: השלחן הטהור. של זהב טהור. ד"א על טהרו של שלחן שלא יהיו הסניפין מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן (מנחות לז ת"כ): (ז) ונתת על המערכת. על כל אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחד: והיתה. הלבונה הזאת ללחם לאזכרה. שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרה כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה: והיתה. המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה היא: (ט) ואכלהו. מוסב על הלחם שהוא לשון זכר: (י) ויצא בן אשה ישראלית. (ת"כ) מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיה. ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו (במדב' ב) איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס בבית דינו של משה ויצא מחוייב עמד וגדף: בן איש מצרי. הוא המצרי שהרג משה: בתוך בני ישראל. מלמד שנתגייר: וינצו במחנה. על עסקי המחנה: ואיש הישראלי. זה שכנגדו שמיחה בו מטע אהלו: (יא) ויקב. כתרגומו ופריש (סנהדרין פו) שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני: ושם אמו שלומית בת דברי. שבחן של ישראל שפרסמ' הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: שלומית. דהות פטפטה שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: בת דברי. דברנית היתה מדברת עם כל אדם לפיכך קלקלה: למטה דן. מגיד שהרשע גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו וכיוצא בו (שמות לא) אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: (יב) ויניחהו. לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעים היו שהמקושש במיתה (סנהדרין עח) אבל לא פירש להם באיזו מיתה לכך נאמר (במדבר טו) כי לא פורש מה יעשה לו. אבל במקלל הוא אומר לפרוש להם

יִהְיֶ֖ה הַֽחַלָּ֥ה הָאֶחָֽת׃ ו וְשַׂמְתָּ֥
אוֹתָ֛ם שְׁתַּ֥יִם מַעֲרָכ֖וֹת שֵׁ֣שׁ
הַֽמַּעֲרָ֑כֶת עַ֛ל הַשֻּׁלְחָ֥ן הַטָּהֹ֖ר
לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ ז וְנָתַתָּ֥ עַל־הַֽמַּעֲרֶ֖כֶת
לְבֹנָ֣ה זַכָּ֑ה וְהָיְתָ֤ה לַלֶּ֙חֶם֙
לְאַזְכָּרָ֔ה אִשֶּׁ֖ה לַיהוָֽה׃ ח בְּי֨וֹם
הַשַּׁבָּ֜ת בְּי֣וֹם הַשַּׁבָּ֗ת יַֽעַרְכֶ֛נּוּ לִפְנֵ֥י
יְהוָ֖ה תָּמִ֑יד מֵאֵ֥ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל
בְּרִ֥ית עוֹלָֽם׃ ט וְהָֽיְתָה֙ לְאַהֲרֹ֣ן
וּלְבָנָ֔יו וַאֲכָלֻ֖הוּ בְּמָק֣וֹם קָדֹ֑שׁ כִּ֡י
קֹ֩דֶשׁ֩ קָֽדָשִׁ֨ים ה֥וּא ל֛וֹ מֵאִשֵּׁ֥י יְהוָ֖ה
חָק־עוֹלָֽם׃ ס י וַיֵּצֵא֙ בֶּן־אִשָּׁ֣ה
יִשְׂרְאֵלִ֔ית וְהוּא֙ בֶּן־אִ֣ישׁ מִצְרִ֔י
בְּת֖וֹךְ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּנָּצוּ֙ בַּֽמַּחֲנֶ֔ה
בֶּ֚ן הַיִּשְׂרְאֵלִ֔ית וְאִ֖ישׁ הַיִּשְׂרְאֵלִֽי׃
יא וַ֠יִּקֹּב בֶּן־הָֽאִשָּׁ֨ה הַיִּשְׂרְאֵלִ֥ית
אֶת־הַשֵּׁם֮ וַיְקַלֵּל֒ וַיָּבִ֥יאוּ אֹת֖וֹ אֶל־
מֹשֶׁ֑ה וְשֵׁ֥ם אִמּ֛וֹ שְׁלֹמִ֥ית בַּת־
דִּבְרִ֖י לְמַטֵּה־דָֽן׃ יב וַיַּנִּיחֻ֖הוּ
בַּמִּשְׁמָ֑ר לִפְרֹ֥שׁ לָהֶ֖ם עַל־
פִּ֥י יְהוָֽה׃ פ

ע"ל מ"ל כתו'
ס' חסר בלי'
ג'. ד' דגשין
ג'
ל' וחד יעריכנו
ג' חסר
ה' דמטעין ו'
י"א כלוס'
כ'
כל בן המנוגן קמץ במ"ז פתחין
ד' בני ליש' ד' ל"ג
ל' כתו'
כ' וו' חסר בלישנא
ל' חסר

תְּהֵי גְרִיצְתָּא חֲדָא׃
ו וּתְשַׁוֵּי יָתְהֶן תַּרְתֵּין סִדְרִין
שִׁית בְּסִדְרָא עַל פָּתוֹרָא
דַּכְיָא קֳדָם יְיָ׃ ז וְתִתֵּן עַל
סִדְרַיָּא לְבוֹנְתָא דָּכִיתָא
וּתְהֵי לִלְחֵם לְאַדְכָּרָא
קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ ח בְּיוֹמָא
דְשַׁבַּתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבַּתָּא
יְסַדְּרִינֵיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא
מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
קְיָם עָלָם׃ ט וּתְהֵי לְאַהֲרֹן
וְלִבְנוֹהִי וְיֵכְלוּנֵיהּ בַּאֲתַר
קַדִּישׁ אֲרֵי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין
הוּא לֵיהּ מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ
קְיַם עָלָם׃ י וּנְפַק בַּר
אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל וְהוּא
בַּר גְּבַר מִצְרָאֵי בְּגוֹ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְנְצִיאוּ
בְּמַשְׁרִיתָא בַּר אִתְּתָא בַּת
יִשְׂרָאֵל וְגַבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל׃
יא וּפָרֵישׁ בַּר אִתְּתָא בַּת
יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמָא וְאַרְגֵּיז
וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה
וְשׁוּם אִמֵּיהּ שְׁלוֹמִית בַּת
דִּבְרִי לְשִׁבְטָא דְדָן׃
יב וְאַסְרוּהִי בְּבֵית מַטְּרָא עַד
דְּיִתְפָּרַשׁ לְהוֹן עַל גְּזֵירַת

אבן עזרא

מלרע והיא זרה: שתים מערכות. במספר השבטים כסוד האפוד והחשן או שני עשרונים כמספר המערכות: על השלחן הטהור. כנגד שלחנות אחרים שיש שם והוא לבדו מצופה זהב וזרו זהב והלבונה שהיתה עם הלחם הוא אשה לשם והלחם לכהן ויתכן שהזכיר זאת הפרשה בעבור שיש חיוב על ישראל לתת עולות המועד ושמן ולחם תמיד: (ט) לאהרן ולבניו. כל בני ביתו: (י) ויצא בן אשה ישראלית. מאהלו כמו יצאו נצבים פתח אהליהם: בן איש מצרי. מתיהד: ואיש הישראלי. כמו לאיש העשיר את יום השביעי ולא נדע למה נסמכה זאת הפרשה אולי דבר המקלל דברים אשר לא כן בעבור הלחם והשמן והקרבנות: (יא) ויקב. יש אומרים שפירושו ויפרש כמו אשר פי ה' יקבנו אשר נקבו בשמות ויש אומרים שהוא כמו מה אקוב והראשון קרוב לפי דעתי: (יב) במשמר. במקום ידוע

ויקרא: ללחם ד' דגשים נמסר בסדר מקץ: ונתת ב"ט חסר ת' וסימן נמסר בסדר תרומה: זכה ג' וסי' סמים ולבנה זכה. ונתת על המערכת לבנה. ותפלתי זכה: ואכלהו ג' וחסר וסי' ואכלהו במקום קדש. ואכלהו איביהם. כי אכלו את יעקב דירמיה: בן הישראלית כל בן המנוגן בקמץ במ"ז פתחין וסי' נמסר בסדר ויצא: ויקב ב' בתרי לישני וסי' ויקב בן האשה. ויקב חר. ועיין בהאי רזא בספר הזוהר: ויקלל ד' וסי' ויקב בן האשה הישראלית. ויקלל הפלשתי את דוד. ושמעי ירד בצלע. ויקלל את יומו וא' הניחו לו ויקלל: וינחהו ז' חסר בלישנא וסימן וינחהו בגן עדן. ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר. וינחהו במשמר. הנחו לו ויקלל. אשר הנח שם משה. וינחהו אל תחמור. ושמך עלינו נקרא:

ספורנו

את המשכן אל משה: (י) והוא בן איש מצרי. וכן העיז פניו לנקב הם

תולדות אהרן ושמת אותם. מנחות לד לח: על השלחן הטהור: חגיגה כה מנחות כט לו: ונתת על המערכת. סוטה לז מנחות סב ע לח: ביום השבת. יומא לד: מאת בני ישראל. מנחות כא: והיתה לאהרן ולבניו. יומא יז בתרא קמב סנהדרין כא ע"ג י (יומא לט): חק עולם. מנחות עו: ויקב את ה' ויקלל. סנהדרין נו:

בעה"ט ויצא בן אשה ישראלית. סמך מקלל לביום השבת לומר שהמקלל ומקושש היו בזמן אחד ולומר שהמחלל שבת ככופר בעיקר: וינצו ב'. וינצו במחנה וינצו שניהם בשדה רמז למ"ד שיצא חייב מבית דינו של משה על שרצה ליטע אהלו במחנה דן וזהו וינצו בשדה על עסקי שדה: ויקב ב' במסרה מתרי לישני. ויקוב את השם ויקוב חור בדלתו וכיונו דאיתא בסנהדרין איתא דברזיה מברה מלמד שפתים רעות עשה: ויקלל ד' במסרה. ויקב ויקלל ושמעי הלך בצלע ההר ויקלל ויקלל הפלשתי את דוד ויקלל את יומו באיוב דאיתקש קללת נשיא לקללת השם כדכתיב אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור על כן נהרג שמעי והפלשתי אבל איוב שלא רצה לקלל כדכתיב כאחת הנבלות תדברי ולא קלל רק את יומו על כן ויוסף ה' לאיוב למשנה: ויניחהו ב' במסרה. הכא ויניחהו במשמר ויניחהו מחוץ לעיר גבי לוט ויניחהו מחוץ לעיר לנס ויניחהו במשמר כדי לשמרו:

רמבן

ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך לשון רש"י. ואיננו נכון בעיני שאין הפרשה הזאת סמוכה לפרשת המנורה וכבר נאמר ויעל הנרות לפני ה' כאשר צוה ה' את משה. והנה המצוה והמעשה נזכרים ונעשים כבר אבל טורך הפרשה הזאת לשני דברים שגם זה ויקחו אליך שמן זית זך מאת בני ישראל כלומר מאת כל איש אשר נמצא אתו שמן זית זך למאור עם שאר תרומת המשכן וכן עשו כמו שנאמר והנשיאים הביאו וגו' את הבושם ואת השמן למאור. ואע"פ שאמר שם חוקת עולם לדורותיכם הוא על ההדלקה ועכשיו כלה השמן הזה שהביאו הנשיאים נדבה וצוה שיקחו בני ישראל משל צבור לדורות שמן זית זך כתית כשמן הראשון כטעם ויקחו אליך פרה אדומה שיקבצו אותה ויביאוה הצבור. ושם עוד לא אמר אלא יערוך אותו אהרן ובניו והיה במשמע על המנורה או בלא מנורה אם תשבר או תאבד כאשר היה בשובם מן הגולה. ועכשיו אמר בפירוש על המנורה הטהורה שלא ידליקו אלא על מנורה הטהורה ומדרש רבותינו על המנורה הטהורה על טהרה של מנורה שלא יסמכם בקסמים ובצרורות. יערוך את הנרות לפני ה' שלא יתקן מבחוץ ויכניס. תמיד אף בשבת תמיד אף בטומאה:

(ט) והיתה לאהרן ולבניו. המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא. ואכלוהו מוסב על הלחם לשון רש"י. ויתכן כי והיתה על כל אחת מן המערכות ועל דרך האמת והיתה לאהרן ולבניו ברית עולם כדרך בריתי היתה אתו החיים והשלום:

(י) ויצא בן אשה ישראלית. טעמו ויצא בתוך בני ישראל וכן ויצא מאהלו העיר כי יצא מביתו או ממקום מושבו אל העיר וכן זה יצא מאהלו ממקומו ובא בתוך העם וינצו שם וטעם במחנה כי היתה המריבה במחנה ושמעו

אבן עזרא

ידוע במחנה: (יד) וסמכו כל השומעים. בעבור כי על פי עדותם יסקל: (טז) כל העדה. הם גדולי הארץ שהם גדולי ישראל ויש אומרים כי יקלל אלהיו בסתר והנכון שמלת אלהים שם התאר והמלאכים יקראו אלהים וכן הדיינים ומי יוכל לדעת מה יש בלב המקלל אך אם יפרש השם הנכבד שאינו בשם התאר ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש השם יומת בנקבו שם כאשר עשה בן המצרי ולמען כבוד השם לא נזכר. ואמר כגר כאזרח יומת ויתכן שהכו אלה הנצים זה את זה על כן נכתבה זאת הפרשה וכבר הזכירה רק הוסיף כגר כאזרח יהיה והחל כי יכה כל נפש אדם בזדון ולא במלחמה מגר או אזרח: (יח) ומכה בהמה ישלמנה. והנה נפש תחת נפש משמש לשנים הפסוקים: (יט) כן יעשה לו. ואמר שמשון כן עשיתי להם והגאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו כי הראשון בא בלא כוונה ואיך יתכן לעשות שבר כמוהו ואם הוא במקום מסוכן הנה ימות וכן בעין ומי שסר שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בענין החובל על כן דברי הקבלה אמת כי פי' אלה שיש עליו שבר להוציא עינו אם לא יפדנו ואם טענו עלינו אם היה החובל עני ותשובתנו כי על הרוב דבר הכתוב ושמא יעשיר העני גם זאת התשובה על הטוענים אם היה חובל העין עור: (כ) כן ינתן בו. יש בי"ת תחת על כמו אשר אני רוכב בה ורבים כן או פירושו כן ינתן בו אם לא יפדה. וטעם ומכה בהמה. פעם אחרת להזכיר הגר כי נתינת המום הוא בישראל כי

כן

תרגום אונקלוס

מֵימְרָא דַייָ׃ יג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יד אַפֵּיק יָת דְּאַרְגֵּיז לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִסְמְכוּן כָּל דִּשְׁמַעוּ יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישֵׁיהּ וְיִרְגְּמוּן יָתֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ טו וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימָר גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יַרְגֵּיז קֳדָם אֱלָהֵיהּ וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃ טז וּדְיִפָרֵישׁ שְׁמָא דַייָ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל מִרְגַּם יִרְגְּמוּנֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ שְׁמָא יִתְקְטֵיל׃ יז וּגְבַר אֲרֵי יִקְטוֹל כָּל נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ יח וּדְיִקְטוֹל נְפַשׁ בְּעִירָא יְשַׁלְמִינַהּ נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא׃ יט וּגְבַר אֲרֵי יִתֵּן מוּמָא בְּחַבְרֵיהּ כְּמָא דַעֲבַד כֵּן יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ כ תְּבָרָא חֲלַף תְּבָרָא עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁינָא חֲלַף שִׁינָא כְּמָא דִיהַב מוּמָא בֶּאֱנָשָׁא כֵּן יִתְיְהֵב בֵּיהּ׃ כא וּדְיִקְטוֹל בְּעִירָא יְשַׁלְמִינַהּ וּדְיִקְטוֹל אֱנָשָׁא יִתְקְטֵיל׃ כב דִּינָא חַד יְהֵי

מקרא

יג וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ פ

יד הוֹצֵ֣א אֶת־הַֽמְקַלֵּ֗ל אֶל־מִחוּץ֙ לַֽמַּחֲנֶ֔ה וְסָמְכ֧וּ כָֽל־הַשֹּׁמְעִ֛ים אֶת־יְדֵיהֶ֖ם עַל־רֹאשׁ֑וֹ וְרָגְמ֥וּ אֹת֖וֹ כָּל־הָעֵדָֽה׃ טו וְאֶל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל תְּדַבֵּ֣ר לֵאמֹ֑ר אִ֥ישׁ אִ֛ישׁ כִּֽי־יְקַלֵּ֥ל אֱלֹהָ֖יו וְנָשָׂ֥א חֶטְאֽוֹ׃ טז וְנֹקֵ֤ב שֵׁם־יְהוָה֙ מ֣וֹת יוּמָ֔ת רָג֥וֹם יִרְגְּמוּ־ב֖וֹ כָּל־הָעֵדָ֑ה כַּגֵּר֙ כָּֽאֶזְרָ֔ח בְּנָקְבוֹ־שֵׁ֖ם יוּמָֽת׃ יז וְאִ֕ישׁ כִּ֥י יַכֶּ֖ה כָּל־נֶ֣פֶשׁ אָדָ֑ם מ֖וֹת יוּמָֽת׃ יח וּמַכֵּ֥ה נֶֽפֶשׁ־בְּהֵמָ֖ה יְשַׁלְּמֶ֑נָּה נֶ֖פֶשׁ תַּ֥חַת נָֽפֶשׁ׃ יט וְאִ֕ישׁ כִּֽי־יִתֵּ֥ן מ֖וּם בַּעֲמִית֑וֹ כַּאֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֔ה כֵּ֖ן יֵעָ֥שֶׂה לּֽוֹ׃ כ שֶׁ֚בֶר תַּ֣חַת שֶׁ֔בֶר עַ֚יִן תַּ֣חַת עַ֔יִן שֵׁ֖ן תַּ֣חַת שֵׁ֑ן כַּאֲשֶׁ֨ר יִתֵּ֥ן מוּם֙ בָּֽאָדָ֔ם כֵּ֖ן יִנָּ֥תֶן בּֽוֹ׃ מפטיר כא וּמַכֵּ֥ה בְהֵמָ֖ה יְשַׁלְּמֶ֑נָּה וּמַכֵּ֥ה אָדָ֖ם יוּמָֽת׃ כב מִשְׁפַּ֤ט אֶחָד֙

ר

י"ו ל' וחסר

ד' קמץ וכל חסיף דכוו'. כול' מל' ג'

ד' קמץ ג' מנהון ר"פ ג'

ג' כא ד' קמצין. פ

רש"י

להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו: (יד) השומעים. אלו העדים: כל. להביא את הדיינים: את ידיהם. אומרים לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך: כל העדה. (ת"כ) במעמד כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו: (טו) ונשא חטאו. בכרת כשאין התראה. ונוקב שם. אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכינוי: (יו) ונוקב. לשון קללה כמו (במדבר כג) מה אקב: (יז) ואיש כי יכה. לפי שנאמר (שמות כא) ומכה איש וגומר אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מנין ת"ל כל נפש אדם: (כ) כן ינתן בו. פירשו רבותינו שאינ' נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו לשון נתינה דבר הניתן מיד ליד: (כא) ומכה בהמה ישלמנה. למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה: ומכה אדם יומת. אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מחיים

אף

הוצא ה' וס"ה נמסר בסדר וירא: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' וס"ה נמסר בסדר כי תשא: יומת ד' קמצין. וכל אס"ף דכוו' נמסר בסדר כי תשא: ומכה ד' קמצין ג' מנהון ר"פ נמסר בסדר משפטי': ישלמנה ג' וס"ה ומכה בהמה ישלמנה ומכה נפש בהמה. המעתק

תולדות אהרן סוגיא את המקלל. שם מב מג נו: ורגמו אותו. סוטה כג סנהדרין מה: איש איש כי יקלל. חגיגה יא קדושין ל סנהדרין מ שבועות לו (פסח סו קדושין סא): ונשא חטאו. פסחים צג: ונקב שם ה'. סנהדרין נו שבועות לו: כגר כאזרח. סנהדרין נו: בנקבו שם יומת. שם ו סו שבועות לו: ואיש כי יכה. ב"ק פג סנהדרין עח נדה מד: ומכה נפש בהמה. בילה כא כתובות לה נזיר מח ב"ק י פג (תרומות מד שבת ס כתובות כז): נפש תחת נפש. שם פד: ואיש כי יתן מום. כתובות לה ב"ק כו לג פג פד: כאשר עשה כן. כתובות לב ב"ק ד: עין תחת עין. כתובות שם ולא ב"ק שם: כאשר יתן מום. ב"ק שם עקידה שער מז: כן ינתן בו. כתובות לב ב"ק פג פד: ומכה אדם. כתובות לה לא ב"ק י לה פג סנהדרין י פד: ומכה אדם יומת. שם: משפט אחד. יבמות קכב כתובות לג ב"ק פג פד סנהדרין ג כח לב:

בעל הטורים בנקבו שם וסמיך ליה ואיש כי יכה רמז למה שאמרו יכה יוסי את יוסי. דבר אחר בנקבו שם וסמיך ואיש כי יכה לומר כל הסוטר לועו של ישראל כאלו סוטר לועו של שכינה. סמך מקלל לפרשת בהר סיני לומר שהמקלל קלל השם שנשמע בסיני:

ספורנו

את השם דישראל לא פקרי כולי האי: (טו) כי יקלל אלהיו. ויעבור על לאו אלהים לא תקלל: ונשא חטאו. ישא העונש הראוי לו כפי המקלל והמקולל בפרט כשלא קלל בשם או שגדף ובזה בלבד כתרגומו דיינין לא תקל: (טז) ונוקב שם ה' מות יומת. אבל נוקב שם ה' לא יהיה ענשו כעונש קללות שאר אלהים ולא ממין אותו העונש גם עם רבוי מעט אבל הוא במיתה: כגר כאזרח. ואין זה העונש לזה המברך עתה מפני היותו גר כי בזה גם האזרח היה שוה לו בנקבו שם: (יז) ואיש כי יכה כל נפש אדם. בהיות קללת אלהים אצל קצת האומות דבר נקל מאד כאמרו והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו וכאמרז"ל (סנהדרין) השומע אזכרה מפי כותי אינו חייב לקרוע שאם אי אתה אומר כן נתמלא כל הבגד כלו קרעים ועם זה נראה שיהיה דבור המקלל בזה דבור בטל בהיות כל קללה נמנעת במציאות האל ית' באר הטעם ואמר כי אמנם הפעל הרע כאשר יהיה נעשה בנושאים מתחלפים אע"פ שהוא פועל אחד בעצמו יתחלף ענשו כפי חלוף אותם הנושאים עד שיהיה בעונש בהיות החטא באיזה נושא עונש בגוף או עונש מיתה וכאשר יהיה הנושא אחר למטה ממנו יהיה העונש ממון. ועל זה נתן שלש ראיות אחד בהורג שההורג נפש אדם חייב מיתה וההורג

בהמה

רמבן

ושמעו רבים ותפשו בו ויביאו אותו אל משה האהלה וטעם הזכיר זה בכאן כדברי האומר מפרשה של מעלה יצא כי חטא בשפתיו על אשה ה' והוכיחו האיש הישראלי וינצו שניהם ויחר אפו וקלל בנפשו. וטעם בן הישראלית ואיש הישראלי להורות כי העו"ג הבא על בת ישראל הולד אינו ישראלי. ואע"פ שפסקנו בגמרא דעו"ג הבא על בת ישראל הולד כשר בין בפנויה בין באשת איש הרי אמרו מזהמין את הולד שהוא פגום לכהונה וכל שכן שאיננו ישראלי בשמו לענין היחס בדגלים ובנחלת הארץ כי לשמות מטות אבותם כתוב בכן ומה שאמר בת"כ בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר אינו שיצטרך בגירות אלא ככל ישראל שנכנסו לברית במילה וטבילה והרצאת דמים בשעת מתן תורה אבל נתכוונו לומר שהלך אחרי אמו ונדבק בישראל. וזה טעם בתוך בני ישראל שהיה עמהם ולא רצה ללכת אחרי אביו להיות מצרי וכן מה שאמרו בת"כ אע"פ שלא היו ממזרים באותה שעה הוא היה כממזר כדברי יחיד היא שטיה והלכה הולד כשר והצרפתים אומרים כי טעם הגרות מפני שהיה קודם מתן תורה והיה משפטו לילך אחר הזכר ממה שאמרו באומות הלך אחר הזכר וכאשר נולד זה לא מלו אותו כי מצרי היה בדינו אבל כשגדל נתגייר לדעתו ונמול ואין דעתי כך כי מעת שבא אברהם בברית היו ישראל ובגוים לא יתחשבו וכמו שאמר בעשו ודילמא ישראל מומר שאני וק"ו הדבר אם לאחר מתן תורה שהעו"ג הבא על בת אברהם מחייבי לאוין ואין לו בה קידושין הוא מקוה טהורה לאומות להכשיר את ולדה להיות כמוה לא כל שכן קודם התורה שהבאה מעברת ולדה להיות כמוה לחייבו במילה כזרעו של אברהם ויהיה מכלל בני ישראל:

(יח) **אין** נפש תחת נפש בבהמה ממש שיצטרך לקטול לו בהמה בבהמתו אבל שישלם לו דמים בשווי הנזק אשר עשה לו וכן שבר תחת שבר עין תחת עין על דעת רבותינו:

וכני

רשי

אף מכה אביו ואמו מחייב פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהם חבורה : (כב) אני ה' אלהיכם . אלהי כלכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים : (כג) ובני ישראל עשו . כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה :

אבן עזרא

כן כתוב בעמיתו רק מכה אדם ובהמה משפט אחד להם כגר כאזרח וכבר הודעתיך כי בהתחבר שני כפי"ן היא דרך קצרה גם הכתוב אחז דרך קצרה שלא הזכיר עם מכה אדם ומת כי ידוע הוא כי המכה לא יומת עד מות המוכה . ופירוש אחר הזכיר בתחלה נפש והטעם שהכהו במקום מסוכן ואחר כן אמר כלל מי שימית יומת בין שיכה במקום מסוכן או שאינו מסוכן על כן לא הזכיר נפש . וטעם אלהיכם . אלהי האזרח ואלהי הגר : (כג) ובני ישראל עשו . מאותו היום כמשפט הזה בחובל :

יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹצִיאוּ אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ אָבֶן וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

קכ"ד , עחיאל סימן

לְכוֹן כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא יְהֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כג וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַפִּיקוּ יָת דְּאַרְגֵּיז לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגַמוּ יָתֵיהּ אַבְנָא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ פ פ פ

כ"א ס"פ

י"ב דין מנסון מ"ל

רגימת אבן ה' בקרי' . י"ג מצוות פסוק

תולדות אהרן ויוציאו את המקלל . סנהדרין מב מג : וירגמו אותו . שם מג : ובני ישראל . שם :

בעל הטורים

ועוד כאשר צוה ה' את משה . וסמיך ליה בהר סיני לומר כאשר צוה למשה בסיני סקל יסקל או ירה יירה כן יעשה לו :

ישלמנה: ויוציאו י"ב דין מנהון מלא וסי' ויוציאו את המקלל. ויציאו דבת הארץ. ויציאו אתו כל העדה. ויבאו הנערים המרגלים. ויציאו אליו את חמשת. כאשר בא יעקב מצרים. ויציאו את מצבות. ויציאו את אוריהו ממצרים. וירא ארם כי נגפו דד"ה. ויבאו הכהנים לפנימה. ויעלו ויציאו מרכבה. ויציאו את בן המלך דד"ה: רגימת אבן ה' בקרי' וסי' ויוציאו את המקלל. עכן בן זרח. את אדורם אשר על חמס. וחבר. ויקשרו עליו וירגמהו אבן דזכריה ושארא רגימה באבנים או רגימה בלחוד :

רמבן

(כג) **ובני** ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה אף לסמיכה אף לדחיה אף לתליה אף ללא תלין נבלתו על העץ תורת כהנים . ור"א אמר כפשוטו של מקרא כי עשו מאותו היום והלאה כמשפט הזה בחובל ואינו נכון שיהיה כתיב על העתיד ופשוטו וירגמו אותו אבן כי עשו בני ישראל המצוה אשר צוה ה' את משה כי כן יכפול בכל השומרים מצות השם כמו שנאמר בפרשת הפסח . וכמו שאמר בפרשת הפקודים ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו . וכן במטות הנשיאים ויעש משה כאשר צוה ה' אותו כן עשה . והנכון בעיני בכאן מפני שפרט בתחלה הסקילה ואחר כן חזר ואמר ובני ישראל עשו כי טעם הכתוב לומר כי כאשר דבר משה אל בני ישראל הוציאו מיד את המקלל ורגמו אותו ועשו כן כל בני ישראל לשמור ולעשות כאשר צוה השם את משה ולא לשנאת בן המצרי שנצה עם הישראלי אלא לבער הפגום מתוכם :

ספורנו

בהמת חבירו חייב ממון בלבד . שנית בחובל שהחובל אדם היה ראוי ליענש בגוף אלא חסרון יכלתנו לצמצם כמו שקבלו רבותינו ז"ל (קמא פרק החובל) והוצרך לענשו ממון ועם כל זה הנה הממון רב שחייב בחמשה דברים כמו שקבלו הם ז"ל ומכה בהמה יהיה ענשו ממון מועט . שלישית בחובל אדם שחובל באביו ובאמו חייב מיתה וחובל באדם אחר חייב ממון ואין צריך לומר מכה בהמה בזה האופן שיהיה ענשו מועט מאד ולא הזכיר קללת אביו ואמו כי היא בלתי דומה לזאת הקללה שהוא דבור בטל לגמרי ולא כן קללת האב : (כב) כגר כאזרח יהיה . כי אני ה' אלהיכם אלהי הגר ואלהי האזרח ולא נכר שוע לפני דל : (כג) ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה . שלא רגמוהו מפני שנצה על שהיה גר וכשהתגרה באזרח אבל עשו לבלתי סור מן המצוה :

כלי יקר

פרשת אמר

אמר אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם . וכי עדיין לא ידענו שכהנים בני אהרן המה מה ת"ל בני אהרן גם כפל האמירה צריך ביאור והקרוב אלי לומר בזה שאהרן קדוש ה' היה מקור הקדושה וממנו נמשכה הקדושה גם לבניו אך לא היו כמותו בכל צד כי היו רחוקים ממקור הקדוש ע"כ אהרן שהיה מקור הקדושה לא הותרה לו לטמא לשום קרוב אפילו לאב ואם וכן כל כ"ג מזרעו דומה לו מכל צד שהוא מקבל שפע הקדושה בעצם וראשונה מקדושה ראשונה יתברך כמ"ש כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אחר לשון הפרשה ור"ל שהופרש ממשחת אלהיו וניתן עליו לא ע"י אמצעי אבל בני אהרן שקבלו הקדושה באמצעות אהרן לצדדין קתני כי מצד עצמם אין בהם קדושה ומצד היותם בני אהרן יש בהם קדושה ע"כ דינם חלוק כי מצד חלק הקדושה שקבלו אין להם לטמא למתים הרחוקים ומצד שהם רחוקים קצת מן מקור הקדושה הותר להם לטמא לקרובים ע"כ כפל האמירה כי אמירה ראשונה אמור אל הכהנים בני אהרן מצד היותם בני אהרן דבקה בהם הקדושה באמצעות אהרן ע"כ ראוי לצוות להם לנפש לא יטמא בעמיו . ואמרת אליהם היינו אמירה שניה מצד עצמותם שאין בעצמותם כ"כ קדושה יתירה כי זה רמוז במלת אליהם כאילו לא היו בני אהרן ולפיכך ראוי לצוות להם צווי כ"א לשארו שמותר להם לטמא לקרובים . ד"א הפך זה ממש לומר להם האמירה ראשונה שדבקה בהם הקדושה מצד היותם בני אהרן שהיה מקור הקדושה ואמרת אליהם מצד עצמם שאף אם לא היו בני אהרן מ"מ מאחר שהם משרתי אל חי אין נכון להם שיטמאו כי אם לשארו הקרוב אליו כי דין לעבד להיות כרבו כי גם השם יתברך מתעסק בקרוביו כמ"ש ויקבור אותו בגי והיינו קרובי הש"י :

כי אם לשארו . טעם איסור הטומאה הוא בעבור רוח הטומאה הנשאר דבוק בגוף האדם ע"כ נאמר לנפש לא יטמא ולא אמר בנפש לפי שהנפש מצד עצמה טהורה היא ואין בה שום צד טומאה אך שהנפש סיבת הטומאה כי כל שאר בעלי חיים שאין בהם נפש המשכלת כ"א רוח החיונית לבד אין מיתתם כ"א פירוד הד' יסודות ואין מלאך המות מזדקק להם כלל ע"כ אין בהם טומאה חמורה אבל נשמת האדם אינה יוצאה כ"א ע"י מלאך המות המוציאה משם בעל כרחה כאמרז"ל ועל כרחך אתה מת והוא בא מסטרא דמסאבא ומביא הטומאה על הגוף . זולת הצדיקים וחסידי הדור אשר מיתתם בנשיקה לא ע"י מלאך המות אין בהם שום צד טומאה לפיכך אמרז"ל שביום שמת רבינו הקדוש בטלה הכהונה כי לא נטמאו בו הכהנים כלל . ויכול להיות שכל מי שהוא מזרע אהרן קדוש ה' אז מיתתם ע"י נשיקה אז פרחה מהם הטומאה ונמשכה קדושה זו מן אהרן קדוש ה' אל כל יוצאי יריכו שבכולם אין שום צד טומאה ע"כ מותר לכהן להתעסק בקרוביו אביו ואמו ובנו ובתו ואחיו כי כלם מזרע אהרן המה ואשתו של כהן כגופו דמי ואע"פ שהמתעסק בהם יש לו טומאת ז' מ"מ אין הטומאה גדולה כ"כ שתהיה מתנגדת אל קדושת הכהן מאחר שעצמיות הטומאה קלה קצת ומ"מ לא יטמא בשאר כהן שאינו קרובו שהרי הדבר מוטל על קרוביו ואם אין לכהן קרובים מוטב שיתעסקו בו ישראלים ואם אין כאן לא זה ולא זה הרי הוא מת מצוה ופשיטא שמותר לו להתעסק בו ואפילו בישראל מותר . וכ"ג אסור בכל הקרובים כי מצד גודל קדושתו אפילו טומאה קלה פוגמתו :

כי אם לשארו הקרוב אליו . אמרז"ל שארו זו אשתו וקשה מהו זה שאמר הקרוב אליו לשון זכר הקרובה אליו מבעי' ליה . ולמה קרא לאשתו שארו . ולמה הקדימה לאביו ואמו . ובדרך הפשט נראה לפרש כדמסיק בפרק הבא על יבמתו א"ל רבי יוסי לאליהו במה אשה עוזרתו לאדם א"ל אדם מביא חיטין חיטין כוסס פשתן פשתן לובש לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו . ולפי זה ודאי אשתו מפרנסתו והרי היא שארו היינו מזונו הקרוב אליו כי המזון נהפך אל גוף הניזון וביאור הכתוב שיטמא למי שהוא זן אותו לפי שהמזון קרוב אל עצמותו להוסיף בו לחה תמורת מה שניתך ממנו וע"כ כל אשתו כגופו דמיא אע"פ שלא נבראת עצם מעצמיו כ"א זאת הפעם ביצירה ראשונה מ"מ מאחר שלדורות היא מאירה עיניו בשארו ומזונו ע"כ ראוי שיטמא לה וכדי שלא תטעה לומר שיכול לטמא לכל מי שזן ומפרנס אותו ע"כ הוציא המזון בלשון שארו שיש במשמעותו לשון אשתו שנאמר שאר אביך הוא ולא אמר אשתו בפי' כדי לפרש הטעם למה הוא מטמא לה . ועל צד הרמז יש להוציא מכאן דין מה שאמרז"ל פרק ואלו מגלחין ת"ח שמת הכל כקרוביו ועליו אמר כי אם לשארו הקרוב אליו כי שארו היינו מזונו כאמרז"ל כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כו' ואמרז"ל אין פורענות בא לעולם כי אם בעבור הרשעים ואינו מתחיל כ"א בצדיקים שנא' כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש שכבר נאכל הגדיש

הגדיש דהיינו הצדיקים הנך רואה שקרא לצדיקים גדיש זה שאוכלים ממנו כך כל העולם ניזונין בעבור הצדיקים וענין כבר נאכל כי הקב"ה בא בטכסיסי מלחמה כי מדרך הלוחמים לסתום תחלה מעינות העיר ולשרוף גדישם כדי שלא יהיה להם ממה להתפרנס כמו שפירש"י במכות של פרעה כך הקב"ה עושה בזמן שאין ישראל עושין רצונו יתברך הוא מסיר צלם מעליהם תחלה ומקלקל גדישם שלא יהיה להם מה לאכול בזכותו כדרך שאמרנו למעלה פ' ויחי בגורן האטד ענין הקוצים והגדיש לכך נאמר כי אם לשארו הקרוב אליו רמז לת"ח המזין אותו והכל כקרוביו והקדימו לאביו ואמו כארז"ל אבידת אביו ואבידת רבו אבידת רבו קודמת כו' זה יכלול גם בזמן שהצדיק אבד או אביו ואמו לכך הקדים אבידת רבו :

לאמו ולאביו . כי אמו אינה מזרע אהרן זולת מצד שהיא כגוף בעלה על כן הקדים האם הדבר שהוא חידוש יותר אבל בכהן גדול שאמר לא יטמא הקדים האב כי זה חידוש יותר מה שאינו מטמא לאביו שהוא מזרע אהרן . ואם נפשך לפרש זה דרך לא זו אף זו נוכל לומר שיותר קרוב לשמוע שיטמא לאמו כי נצטערה עליו הרבה בהריון ולידה וגידול מה שאין כן באב על כן יהיו ב' מקומות אלו הן יטמא האמור כאן הן לא יטמא האמור בכ"ג כולם דרך לא זו אף זו ועוד שאמו יותר ודאית מן אביו כי שמא זינתה אמו עם אחר וזה אינו אביו ולפיכך יהיו שניהם בדרך לא זו אף זו . ועוד שניוול של האשה קשה מן ניוול האיש על כן הקדים אמו לומר לך שאם שניהם מוטלים לפניו חייב לטפל תחלה עם אמו אבל בכ"ג שנאמר לא יטמא הקדים האב בדרך לא זו אף זו וק"ל :

לא יקרחו קרחה בראשם . אע"פ שגם ישראל הוזהרו על כך מ"מ תרווייהו צריכי דאי אשמעינן ישראל ה"א דווקא אבידת ישראל לדורו שאינו עושה רושם כ"כ ע"כ אין להצטער עליו ביותר לקרח קרחה עליו לפי שאינו עושה ג"כ כ"כ קרחה בעולם אבל בכהן משרת אלהינו שמת ודאי האבידה גדולה לדורו ועושה קרחה בעולם סד"א שמותר לכהן קרובו לקרח עליו קרחה קמ"ל . ואי אשמעינן בכהנים ה"א שמצד שהכהן משרת לאלהינו ודאי אחר מותו הוא נכנס באור החיים הנצחי לפיכך אין נכון להצטער על מיתתו כי לטובתו היא אבל בסתם ישראל שאינו בטוח שלא יראה פני גיהנם סד"א שמותר להצטער עליו ולקרח קרחה מצדו קמ"ל :

ולא יחלל זרעו בעמיו . פליאה בעיני אם למעלה דרשו בעמיו בעוד שהמת בתוך עמיו מה יאמרו מן בעמיו הנאמר כאן ופשוטו הוא מעמיו שפסל את זרעו מלהיות בכל עמיו דהיינו הכהנים כי פסלו מדין כהונה אבל למעלה א"א לפרש כן דא"כ היה משמע שלא יטמא בעמיו בכהן שאינו שאר בשר הא בישראל מטמא והלא ק"ו הוא ואין לומר דנקט לרבותא דא"כ ליפתוק מיניה כי כבר נאמר כי אם לשארו וגו' ובזה מיעט הכל ע"כ הוצרכו לדרשת בעוד שהמת בתוך עמיו אבל כאן הוא כפשוטו מלהיות בכלל עמיו :

איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום . כאן אמר בו מום ולמטה הפך ואמר מום בו וכאן אמר אשר יהיה להבא משמע ואח"כ אמר כל איש אשר בו מום בהווה משמע ומהו שנתן טעם לדבר באותו דבר עצמו ואמר כי כל איש אשר בו מום לא יקרב ומה שפרש"י אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך אינו מפורש במקרא . ע"כ אומר אני שהקדמונים שהיו בקיאין בחכמות היו יודעין בכל מום שנתהוה באדם טרם היותו מצד איזו עון שראו בו דרך משל אם ידעו שהוא מקבל שוחד ידעו בו שסופו בא לידי עורון ואם ראו בו רגל גאוה ידעו בו שסופו לבא לידי שבר רגל והכרת פניו ענתה בו שהכירו במראה פניו איזו תכונה רעה שיש בקרבו הפוגמת איזו אבר ידוע וסופו לבא לידי מום נגלה וראוי לגאלו מן הכהונה ע"ש סופו לכך נאמר איש איש מזרעך אשר יהיה בו מום שהכרת פניו ענתה שלסוף יהיה בו מום כי מתוך מעשיו ניכר שלסוף יבא לידי מום זה שיהיה בו הרי הוא נפסל על שם סופו ונתן טעם לדבר כי כל איש אשר בו מום וגו' אי אתה מודה אם המום כבר יש בו ודאי אינו דין שיקרב משום הקריבהו נא לפחתך ע"כ גם זה אשר יהיה בו מום להבא ראוי שיתגאל מן הכהונה ומטעם זה לא אמר בנתינת טעם לשון יהיה וכל זה מדבר במי שאינו נולד במומו שהרי מעשיו גרמו לו מציאת המום כי במעשיו פגם אחד מאבריו לכך נאמר בב' פסוקים אלו בו מום שקדמה מציאתו למציאת המום כי מלת בו מדבר במציאת האדם שקדמה ואח"כ נולד בו המום . ועדיין לא שמענו אם נולד במומו אם המום מעכב או לא כי יש מקום לומר שמא דווקא זה שתרווייהו איתנהו ביה שיש לו פגם בנשמתו ובגופו ראוי שיתגאל מן הכהונה לבלתי הקריב את קרבן ה' . אבל הנולד במומו שאין בו פגם בנשמתו זולת בגופו לבד ס"ד שאינו מעכב קמ"ל למטה כל מום בו את לחם אלהיו וגו' וזה מדבר במי שקדמה מציאת המום למציאתו לאויר העולם . וזה ביאורו כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב את אשי ה' אע"פ שכבר הזכיר למעלה אשר יהיה בו מום וגו' מ"מ לא הזכיר שם כ"א לחם אלהיו וסד"א דווקא לחם אלהיו כמנחות ולחם הפנים אבל שאר אשי ה' מותר להקריב קמ"ל לא יגש להקריב את אשי ה' להשוות כל האישים במי שבו מום וסד"א דווקא במי שבו מום אבל לא במי שמום בו קמ"ל מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב ונקט לחם אלהיו לא שבא למעט האישים שהרי כבר הושוו כל האישים במי שבו מום והוא הדין במי שמום בו ולא נקט לחם אלהיו כ"א בעבור שר"ל אח"כ שאפי' לחם אלהיו שיש בהם קדושה יתירה יותר מן העולים לאישים מכל מקום מותר לאכול מהם כמ"ש מיד לחם אלהיו מקדשי הקדשים יאכל וכ"ש מן האישים ומ"ש ומן הקדשים יאכל אלו קדשים קלים לפי שיש מקום לומר שאחר שלא הותרו לזר כמו מנחות של קדשי קדשים שאכל משה וכן נשמע בילקוט סוף פרשת ט . ובדרך זה מיושב מה שנאמר גם בבהמה פעם מום בו ופעם בו מום לפי שכל מומים פוסלים בבהמה בין שנולדה במומה בין שנולד מומה בה :

שור או כשב או עז כי יולד . אמרו המפרשים ביום הולדו יש לו עליו שם שור או כשב כי אינו מוסיף על שלימותו ועל עצמותו כלום כי הוא נולד עם כל שלימותו לאפוקי האדם עיר פרא יולד וקניית שלימותו תלוי במעשיו . ונראה שלכך הודיע לנו הכתוב כדי שלא תאמר מאחר שביום הולדם יש להם כל השלימות הראוי להם אם כן יהיו כשר להקרבה מיד תלמוד לומר יהיה ז' ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה כי כל מספר שמיני קודש כמבואר למעלה פרשת שמיני על כן אינו ראוי להיות קודש עד אשר יעבור עליו מספר זה :

מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש . וסמיך ליה מצות השבת פירש"י מה ענין שבת למועדים כו' ואני אומר שכך פירושו כי כבר בארנו למעלה פרשת ויקהל על מה שפירש רש"י הקדים שבת למלאכת המשכן . לומר לך שאין משכן דוחה שבת כי בכ"מ המצוה המוקדמת דוחה את המאוחרת ופסוק זה אשר תקראו אותם מקראי קודש מדבר בקביעת השנה והחדש וענין העיבור ומסיק בילקוט פרשה זו מניין שמחללין את השבת להעיד עליהם ת"ל אשר תקראו אותם במועדם יכול כשם שמחללין את השבת להעיד עליהם כך יחללו את השבת להודיע עליהם שנתקיימו ת"ל אשר תקראו כו'. וע"כ הקדים למצות שבת מצות העיבור להודיע שהעיבור דוחה שבת . ואחר השבת חזר ופרט מצות העיבור בפסוק אלה מועדי ה' כדי להקדים מצות השבת לעיבור לומר לך שאין העיבור דוחה שבת והא להעיד עליהם והא להודיע עליהם שנתקיימו ודין זה יש גם במסכה ר"ה פ"א . ד"א אשר תקראו אותם במועדם קריאה זו היא בד"ת שיתעסקו בהלכות פסח בפסח כו' לכך נאמר במועדם ועל קריאה זו אמר אלה הם מועדי . אמנם כשאין עסוקים בהם כ"א במאכל ומשתה אינן מועדי ה' כלל ועליהם נאמר חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ומ"ש שלא תעשו לה' במועדיכם לפי שצריך ליתן חציו לה' וחציו לכם :

והקרבתם מנחה חדשה לה' . סימן ליום מ"ת כי התורה צריכה להיות חדשה אצל האדם בכל יום כאילו היום קבלה מהר סיני . ומה שלא נזכר בתורה בפירוש כי יום זה מ"ת וכן לא נזכר בתורה בפירוש כי ר"ה הוא יום דין וטעם שניהם א' הוא כמו שכתבתי בחיבורי עוללות אפרים שעל מ"ת לא רצה ה' להגביל יום ידוע לפי שצריך האדם שיהיה דומה לו בכל יום ויום מכל ימות השנה כאלו באותו יום קבלה מהר סיני כי באמת ארז"ל שהתורה נמשלה לדד זה שכל זמן שהתינוק ממשמש בה הוא מוצא בה טעם חדש כך התורה כל ההוגה בה מוצא בכל יום טעם חדש ע"כ דין הוא שיהיה דומה אליו בכל יום כאלו היום קבלה מהר סיני וא"כ כל יום הוא מ"ת אצל ההוגים בה ע"כ אין ראוי להגביל יום ידוע לנתינתה וע"כ ארז"ל שיהיו ד"ת חדשים עליך ולא כדבר הישן שלבו של אדם קץ בו שהרי באמת אתה מוצא בה דבר חידוש בכל יום ויום . וע"כ אין נתינתה מבואר בתורה יותר ממה שנרמז בהבאת מנחה חדשה להורות שהתורה מנחה חדשה בכל יום ויום . והיו בב' הלחם החמץ אשר היצה"ר נמשל בו כי בלשון רז"ל הוא נקרא שאור שבעיסה לפי שבמקום שהתורה מצויה שם אין היצה"ר יכול להזיק כארז"ל אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תבלין דהיינו התורה ואלמלא היצה"ר לא היה הקב"ה מוריד התורה מן העליונים אל התחתונים כי בטענה זו נצח משה רבינו את המלאכים כשאמרו לפני הקב"ה חמדה גנוזה יש לך כו' ואתה רוצה ליתנה לב"ו והשיב להם מה כלום יש יצה"ר ביניכם כו' ור"ל שהיה צורך ליתן התורה אל התחתונים כדי ליתן להם תבלין על היצה"ר הכרוך בהם למלא חסרונם לכך נאמר חמץ תאפינה. וזה הטעם ג"כ העלים יום דין של ר"ה כדי שלא ילך אדם בשרירות לבו ויסגל עונות כל ימות השנה ויחשוב לתקן מעשיו בהיותו קרוב יום ה' אשר בו ישב על כסא דין אלא ידמה בנפשו כאלו בכל יום ויום ה' יושב על כסא למשפט ומתבקר פנקסו ועל ידי זה יהיה כל יום ויום בתשובה וכן איתא למאן דאמר אדם נידון בכל יום שנא' ותפקדנו לבקרים ולרגעים תבחננו ובחיבורי הנזכר הארכתי בב' טעמים אלו כי נכונים למוצאי דעת :

ובקצרכם את קציר ארצכם וגו' . סמיכות פסוק זה לפר' העומר נראה על דרך המדרש האומר שסבב הקב"ה את ישראל במצות בכל מעשה יצא לחרוש לא תחרוש בשור ובחמור יצא לזרוע לא תזרע כלאים יצא לקצור לא תכלה פאת שדך כו' . וסד"א שהשדה זו שכיון שקוצרין ממנו העומר וכבר נעשה בה מצוה אחת שוב אינו חייב למעבד בה מצוה אחריתי תלמוד לומר לא תכלה פאת שדך לומר לך שמכל מקום מצוה זו אינה פוטרת אותך מן לקט שכחה ופיאה ובזה מיושב מה שלא הזכיר פרט כרמך לפי שאין קציר העומר שייך בכרם ומהיכא תיתי לפוטרו . וראיה גדולה לדברינו מה שמסיק בילקוט בשם ת"כ אף משהביאה שלים מחזיל וקוצר ופטור מלקט שכחה ופיאה כו' וסד"א שכל השדה פטורה קמ"ל . ד"א כדמסיק בגמרא אמר רבי עקיבא מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח כדי שתתברך לכם התבואה שבשדה ועל ידי שתי הלחם יתברכו פירות האילן ועל ידי ניסוך המים בחג יתברכו גשמי השנה . וכדי שלא יהיה עם לבבו דבר בליעל לאמר מאחר שבזכות העומר ושתי הלחם וניסוך המים יתברכו תבואות השנה א"כ למה זה אתן מתנות עניים למען יברכך ה' תלמוד לומר ובקצרכם וגו' כי טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך כי הא והא גרמה . אבל לפירוש רש"י קשה מה ענין קרבנות למתנות עניים וכפי הנראה יש קצת דמיון ביניהם כי גם הקרבנות רובן נאכלין לכהנים דרך צדקה . והרמב"ן פירש רמז לקציר העומר שאינו דוחה לקט ופיאה :

שבתון זכרון תרועה . רז"ל אמרו כתיב יום תרועה יהיה לכם וכתיב זכרון תרועה הא בחול הא בשבת לכך נאמר שבתון זכרון תרועה ודווקא בגבולין יש חילוק בין שבת לחול אבל לא במקדש וראיה לדבר מדכתיב פרשת פנחס יום תרועה יהיה לכם ועשיתם עולה וגו' שמע מינה שמדבר במקום שהקרבנות קרבין והיינו במקדש ששבת דחויה אצל הקרבנות ואז תדחה גם מפני השופר . אבל כאן נאמר זכרון תרועה מקרא קודש כל מלאכת עבודה לא תעשו והקרבתם וגו' . מדהרחיק

מאמר והקרבתם וסמיך לזכרון תרועה ליווי איסור מלאכה ש"מ שבגבולין הוא מדבר שאם נוהג איסור מלאכה לבד ואין שם קרבן ונוכל לומר עוד שיש חילוק בין ועשיתם להקרבתם כי עשיה היינו בפועל ממש והיינו במקדש אבל הקרבה נופל גם על זכרון הקרבנות בתפלה כי על ידיהם ישראל קרובים אל ה' והיינו בגבולין :

אך בעשור לחדש יום כפורים הוא . כל אכין ורקין מיעוטין המה לפי שנאמר למטה ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב ואמרו רז"ל וכי בתשיעי מתענין והלא בעשירי מתענין אלא לומר לך שכל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי וכדי שלא תטעה לומר מאחר שגם יום תשיעי חשוב כאלו התענה בו שמא גם הוא מכפר כמו יום העשירי ת"ל אך בעשור לחודש וגו' לומר לך שעשירי לבד מכפר ולא תשיעי . וזה יותר מחוור מן מה שפירש רש"י שפירש מכפר הוא לשבים ואינו מכפר לשאינן שבים ומי יתן ידעתי ואמצאהו לפרש מאי משמע דלשון אך למעט הבלתי שבים שהרי לשון אך קאי על יום העשור ומשמעותו למעט הימים הקודמים . וליישב פי' רש"י אומר אני שמדקאמר אך בעשור ובא למעט הימים הקודמים ש"מ שגם הימים שלפני י"כ נקראו ימי תשובה דאם לא כן מהיכא תיתי שיכפרו הימים הקודמים עד שהוצרך למעטם אלא ודאי שגם עשרת הימים הקודמים הם עשרת ימי התשובה וסד"א שימי התשובה מכפרין מיד על כל עבירות קמ"ל שיש לך עבירות שתשובה תולה וי"כ מכפר כמו שנא' כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם אע"פ שאמרו במדרש בערב ראש השנה הקב"ה מוותר שליש ובעשרת ימי התשובה ג"כ שליש אבל ביום כפור מוותר הכל לכך נאמר מכל חטאתיכם ומכלל זה אתה למד שאין י"כ מכפר כי אם לשבים דאם לא כן מהיכא תיתי שיכפרו עד שהוצרך למעטם. ואף על פי שלא נזכר בתורה מפורש שהימים הקודמים הם ימי תשובה מכל מקום שופר של ר"ה הוא כמו התראה שישובו בימים שבינתים כמ"ש אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו :

אך בחמשה עשר יום וגו'. פירש"י יכול תדחה החגיגה את השבת ת"ל אך וקשה שבת מאן דכר שמיה ונראה שכך פירושו אך בחמשה עשר יום לחדש באספכם את תבואת הארץ היינו ביום שמותר לאסוף התבואה מן השדה לכל הפחות לצורך אוכל נפש דהיינו בי"ט שאינו חל בשבת באותו יום תחוגו החגיגה אבל לא ביום שאין בו שום אסיפה מן השדה בשום צד אף אם אין לו מה לאכול והיינו בשבת ואלו לא נאמר אך הייתי אומר באספכם היינו בזמן אסיפה קאמר ולא ביום שיש בו אסיפה :

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר. ארז"ל שנקרא ראשון לחשבון עונות משל למדינה שחייבת מס למלך כו' כך בערב ר"ה יצאו הגדולים לקראתו כו' ובי' ימי תשובה הבינונים ובי"כ הכל יוצאין כו' ויש להתבונן למה קראו יום ראשון לחשבון עונות כשצוה על ארבע מינים אלו ולמה לא קראו ראשון לחשבון עונות כשצוה על הסוכה והחג. ומה ראה בעל מדרש זה על ככה לעשות ג' חלוקות כנגד ג' כיתות ומה היה חסר אם היה אומר שלכך נקרא יום ראשון לפי שבי"כ נמחל הכל ובין י"כ לסוכות אין עושין עונות על כן נקרא יום ראשון לחשבון עונות. ונראה שבעל מדרש זה רצה לתרץ ב' קושיות הן קושית וכי ראשון הוא הן קושית לכם ולא רצה לפרש לכם משלכם להוציא הגזול כי הוא סובר שאין זה משמעות לכם כי מכם. ובכם הם שני הפכים כך משלכם הוא מכם ולכם היינו בכם אלא ודאי שד' מינים אלו הם כנגד ד' כיתות מישראל פרי עץ הדר שיש בו טעם וריח כנגד בעלי תורה ומצות והם הצדיקים גמורים. וערבי נחל שאין בהם לא טעם ולא ריח כנגד הכיתות שאין בהם לא תורה ולא מצוה והם הרשעים גמורים. וכפות תמרים שיש בו אוכל בלא ריח וענף עץ עבות שיש בו ריח בלא אוכל שניהם כנגד הבינונים שיש בהם או תורה בלא מצות או מצוה בלא תורה. וע"כ נאמר ולקחתם לכם היינו לכם ממש כמו שמצויין בכם ג' כיתות אלו כך תקחו ד' מינים המתיחסים לג' כיתות אלו. ואגב חלוקה זו הודיע לנו הכתוב שיום זה ראשון לחשבון עונות. וא"כ קשה לו מה ענין זה לזה אלא ודאי שהא בהא תליא לפי שיש בכם ג' כיתות אלו והם מתכפרים אחת אחת ע"י זה נעשה יום זה ראשון לחשבון ואם היה דעת המקרא לתלות כל הכפרה בי"כ לבד למאי נפקא מיניה הודיע לנו בפעם זה שישראל חלוקים לג' כיתות אלא ודאי כוונתו לומר שאין י"כ מכפר לכולם בבת אחת כי אם מעט מעט הקב"ה מעביר ראשון ראשון כסדר שנזכרו אצל ד' מינים אלו כי מתחלה הוא מוותר עון הכיתות שנמשלו לפרי עץ הדר והם הגדולים שיצאו מתחלה לקראתו ית' בערב ר"ה. ואח"כ מוותר השליש בעבור הבינונים שיצאו לקראתו בי' ימי תשובה שנמשלו לכפות תמרים וענף עץ עבות. ואח"כ בי"כ מוותר לכולם אפילו לרשעים שנמשלו לערבי נחל כי אז כולם יצאו לקראתו ומתענין ועל כן לא היה הכ"ג רשאי לבא בי"כ אל הקודש כי אם בענן הקטורת כי בו מעורב החלבנה עם סממני הקטורת לצרף כל פושעי ישראל ולעשותם אגודה אחת עם הטובים כדי שיכפרו אלו על אלו כדרך שאמרו במדרש בארבע מינים אלו לאבדם אי אפשר אלא יעשו אגודה אחת והם מכפרים אלו על אלו ואם חסר אחת מן הכיתות הללו אין לכ"ג מבוא לבוא אל הקודש וזה פי' יקר מאד. ויכלול עוד באגודה זו ענין התשובה כי ידוע שבכל ימות השנה אין הקב"ה מקבל כי אם תשובת הרבים אבל תשובת היחיד אין הקב"ה מקבל כי אם בי' ימי תשובה כמו שלמדו מן פסוק דרשו ה' בהמצאו וע"כ רצה הכתוב ליתן טוב טעם ודעת למה צריכין להיות אגודה אחת ביום זה יותר מבימים הקודמים. על כן בא כמתרץ ואמר לפי שהוא ראשון לחשבון עונות לומר לך כי בוודאי היה מן הראוי לעשותם אגודה אחת בהתחלת השנה כדי שיהיו כן בכל ימות השנה לעשות להם הכנה אל התשובה של כל ימות השנה באם יחטאו ואז יהיו השבים רבים ותהי תשובתם מרוצה בכל ימות השנה. אך מן ר"ה עד י"כ אין צורך כל כך לעשותם אגודה אחת שהרי באותן הימים אפילו תשובת היחיד מקובלת. ומן י"כ ועד סוכות עוסקין במצות סוכה ולולב ואין עושין עונות כי מצוה בעידנא דעסיק בה מגינה ומצלה מכל חטא וגם בזמן זה אין צורך כל כך לתשובת הרבים . אך ביום ראשון של חג שהוא ראשון לחשבון עונות על כן צריכין לעשות בעצם היום הזה הכנה אל תשובת הרבים והוא כשיהיו כל ארבע כיתות הללו באגודה אחת ויכפרו אלו על אלו ואז תשובתם רצויה בכל ימות השנה ובזה הותרו ג"כ כל הספיקות בדרך נכון וברור :

כל האזרח בישראל ישבו בסוכות . נקט דווקא אזרח שהוא לשון תושב לפי שבזמן אסיפת התבואה מן השדה כל אחד רוצה לילך מן השדה לתוך ביתו לישב בו ישיבה של קבע וחששה התורה אולי ע"י ישיבת קבע ירום לבבו כי מצאה ידו כביר וישמן ויבעט על כן נאמר כל האזרח הרוצה להיות כתושב בעה"ז ולא כגר אליו צוה י"י לצאת מדירת קבע לדירת ארעי כדי שיכיר בפחיתות ערכו שאינו בעה"ז כי אם גר ולא תושב כמדייר בי דיירי ועל ידי זה לא יבטח בצל קורתו כי אם בצל שדי יתלונן כמו שעשו ישראל בצאתם ממצרים שלא ישבו בבתים ספונים והשובים כי אם בהיקף ז' עננים אשר כבוד י"י היה בתוכם וזהו בצל שדי ולא בצל קורות בתיהם . וזו שנאמר כי בסכות הושבתי את בני ישראל וגו' כי אין לומר שמדבר בסתם סוכות של הולכי דרכים דאם כן הוה צריך לומר כי בסוכות ישבו בני ישראל מהו הושבתי משמע שהקב"ה בעצמו ובכבודו הושיבם בסכות ואין זה כי אם היקף ז' עננים אשר פרש ה' ענן למסך עליהם כי על כן באו בצל שדי ית' :

ושמחתם לפני ה' אלהיכם . אין שמחתם לפני ה' כי אם בזמן שהם באגודה אחת ופרט השמחה דווקא בחג זה לפי שהוא זמן אסיפה אשר מדרך העולם לשמוח בה ביותר על כן הזהירם שתהיה השמחה לפני ה' דווקא לא כשמחת הרקים אשר כל מזימותם הרוג צאן ושחוט בקר השותים במזרקי יין ומרבים מחלוקת בישראל ובשמחה זו החריבו ב' בתי מקדשים וגלו בראש גולים כמ"ש כי בשמחה תצאו כארז"ל שקבא דשתא ריגלא כי בעבור שהיו שמחים שלא לשם שמים סבבו כל חולי וכל מכה כמעשה האתרוג שזרקו בינאי המלך ועל שמחה זו אמר מה זו עושה הלא על ידה תצאו בראש גולים . אמנם בשלום כשיהיו באגודה אחת ושלום ביניהם תובלון על ההרים והגבעות המה ראשי המעלה אשר גובה וגובה להם יפצחו לפניהם רנה כי יהיו קודמים לכל דבר שבקדושה כדינם ולא יהיו הנערים דוחפין את הזקנים כמעשה המרגלים . וכל עצי השדה ימחאו כף המה כל ארבע כיתות הרמוזים בארבע מינים אלו הבאים מעצי השדה ימחאו כף לשמוח לפני ה' וכן במקום אחר דרשו פסוק אז ירננו כל עצי היער על ד' מינים אלו ורמז במלת אז א' ז' שהלולב ניטל במקדש כל שבעה ובגבולין יום אחד :

ויצא בן אשה ישראלית וגו' . לא פרט הכתוב שם של אחד מהם להורות שהיו שניהם פגומים כי כל היוצא לריב מהר ודאי הוא פגום ואינו מן האנשים הנודעים בשמם לשם ולתהלה אלא מן הפחותים אנשי בליעל גם בני בלי שם ולא היה בהם כי אם שם היחוס של אבותם שזה היה בן ישראלית וזה בן ישראלי וע"כ נאמר וינצו במחנה כי שניהם היו בעלי מצה ומריבה ונתגלגל חוב על ידי חייב כי על ידי שזה הישראלי נכנס עמו במריבה גרם לו לגדף השם הנכבד . וקצת ראיה לזה ממה שנא' ואל בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו וגו' ואיך הכניס בדבור זה מאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם וכן פסוק ואיש כי יתן מום בעמיתו וכו' ועוד שפסוק זה כולו מיותר שהרי נאמר אח"כ בפ' שבר תחת שבר וגו' . אלא שכל זה מדבר בגנות המצה והמריבה שאין שלום יוצא מתוך מריבה ועל ידי המריבה יבא שיכה נפש אדם או בהמה ויזיקו או בגופו או בממונו ולפי שארז"ל כל הפוסל במומו פוסל לכך נאמר ואיש כי יתן מום בעמיתו להטיל מום בקדושים כאשר עשה בעקימת שפתיו דהוי מעשה כן יעשה לו כי יאמרו לו שפוסלו במומו ולמטה מדבר במום ממש על כן אמר כן ינתן בו . וכן זה בן ישראלית וזה בן איש הישראלי כל אחד פסל חבירו במום כי שניהם לא היו אנשי שם ולא נודעו כי אם מצד אבותם . ומ"ש ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי שהרגו משה בשם המפורש ועל כן כל הימים היה מגדף בתוך לבו ולא נודע בחוץ הדבר וכל המחלל שם שמים בסתר נפרעים ממנו בגלוי על כן סבב השם שיצא מאהלו בתוך בני ישראל כדי שתגלה רעתו בקהל כי כך המדה בחילול השם ויכול להיות שלכך נאמר ויצא כי במשה נאמר ויצא אל אחיו גם אני אצא לגדף במשה נאמר ויפן כה וכה וירא כי אין איש ונעשה בצנעה אני אצא בתוך בני ישראל לעשות ברבים :

הפטרת אמר

ביחזקאל סימן מד

וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת
מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ
אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי
יֱהוִֹה : הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל־שֻׁלְחָנִי
לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי : וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי
הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר

בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית וָבָיְתָה: פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע: וּבְצֵאתָם אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא־יְקַדְּשׁוּ אֶת־הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם: וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם: וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית: וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר־תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ: וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִעֻם: וְעַל־רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ לְמִשְׁפָּט לשפט כתיב בְּמִשְׁפָּטַי יִשְׁפְּטֻהוּ ושפטהו כתיב וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ: וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ: וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ: וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה: וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם: הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה: וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ: כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים:

פירוש המלות

וביתה. לפנים: פארי. מגבעות: ביזע. לא יחגרו במקום שמזיעין: וראשם. כל שער הראש: ישלחו. אל יוציאו: יכסמו. הוא גילוח הכהנים: ואל. ועל מת: לאב. בעבור האב:

פרשת בהר

אבן עזרא

(א) בהר סיני. אין מוקדם ומאוחר בתורה וזו הפרשה קודם ויקרא וכל הפרשיות שהם אחריו כי הדבור בהר סיני ועתה כרת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ וכאשר אמר על העריות כי בעבורה תקיא הארץ אותם כן אמר בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ והזכיר בתחלה

פי׳

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר:

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה ט׳ חסר לאמר בְּטוּרָא דְסִינַי

וידבר ה׳ אל משה ט׳ חסר לאמר נמסר בסדר כי תשא:

רשי

(א) בהר סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו בסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כלן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בתורת כהנים. ונ״ל שכך פירושה לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה למדנו שכללותיה ופרטותיה כלן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור ודבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב

בעל הטורים בהר סיני. סמך מקלל לבהר סיני לפי שבסיני שמעו לא תשא ונזדעזע כל העולם וזה שמע ולא מסר ועוד כדאיתא בקדושין שם בן ארבע אותיות חכמים מוסרים אותו לתלמידים פעם אחת בשבוע לכך סמך לו שמיטה:

ספורנו

כה (א) וידבר ה׳ אל משה בהר סיני. הנה לא יזכיר בשום מצוה מקום הצווי זולתי כאשר קרה חדוש אז באותו המקום אבל באר שכשאמר האל יתעלה בסיני והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם כו׳. פירש למשה אז כל דיני השביעית האמורים בזה המקום וזה להבין ולהורות שזה בעצמו היה בכל שאר המצות שאע״פ שנאמר בקצרה מקרא מועט היה הבאור אז רחב באר היטב כאמרם ז״ל מה ענין שמיטה לענין הר סיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופירושיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצות נאמרו מסיני כללותיהם ודקדוקיהם ופירושיהם. והזכיר משה רבינו זאת הפרשה בזה המקום כי חשב שיכנסו תיכף לארץ כמו שהעיד באמרו נוסעים אנחנו אל המקום. והזהיר על שמיטת קרקע בפרט כי בחטאם בשמיטתה יגלו ממנה כמו שהעיד באמרו אז תרצה הארץ את שבתותיה וכן העיד בסוף ד״ה באמרו

עד

רמבן

כה (א) וידבר ה׳ אל משה בהר סיני. מה ענין שמיטה לענין הר סיני והלא נאמרו כל המצות מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ופרטיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת״כ ונראה לי שכך פירושה לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב למדנו שכללותיה ופרטיה כולן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולימד כאן על כל דבור שנדבר למשה בסיני שמסיני היו כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב לשון רש״י. ואינו נכון בעיני כלל שהרבה מצות ישנן כשמיטה שלא נשנו בערבות מואב ונדע בהן שנאמרו כללותיהן ופרטיהן מסיני או באוהל מועד. ועוד מנין שהוקשו שאר הדברות שנשנו בערבות מואב לשמיטה ולא יהיו כללותיהן מסיני ופרטיהם בערבות מואב וכן היה ראוי יותר לומר כי הנשנות נשנו לבאר פרטיהם כי לא נאמרו בסיני אלא כללותיהן אבל הברייתא בת״כ פי׳ ברור שהשמיטה נאמרו כללותיה מסיני דכתיב בפרשת ואלה המשפטים והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך וגו׳ ואלו דיני השמיטה בדרך כלל ובכאן חזר ואמר כי בהר סיני עוד נאמרו כל פרטיה שהרי כלם נזכרו בפרשה הזאת ובסוף הענין כתיב אלה המצות אשר צוה ה׳ את משה אל בני ישראל בהר סיני להקיש כל המצות אל השמיטה הנזכרת שכלן היו כן שנאמרו בכלל ופרט והכל מסיני וכן שנו שם בת״כ אלה המצות אין נביא רשאי לחדש עוד דבר מעתה אשר צוה ה׳ את משה כדאי השליח לשלחו את משה אל בני ישראל זכות ישראל גרמה בהר סיני שכולם נאמרו מסיני ע״כ בת״כ אבל ענין ערבות מואב שנשנו שם משה לבאר התורה לבניו כך נ״ל וזה כפתור ופרח. וענין הפרשה הזאת שנכתב בכאן אמר ר״א כי זאת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים כשקבלו על נפשם נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר לכן כל הפרשה הזאת והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ כי כאשר אמר על העריות כי בעבורם תקיא הארץ אותם כן אמר בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ והוצרך תחלה להזכיר השבתות. ולפי דעתי כי נכתבה כאן בסדר נכון כי פירוש בהר סיני בעלותו שם לקבל לוחות שניות וביאור הענין כי בתחלת ארבעים יום הראשונים של לוחות הראשונות כתב משה בספר הברית את כל דברי ה׳ ואת כל המשפטים הנאמרים שם ויזרוק דם הברית על העם וכשחטאו בעגל ונשתברו הלוחות כאלו נתבטלה הברית ההיא אבל הקב״ה וכשנתרצה הקב״ה למשה בלוחות שניות צוהו בברית חדשה שנא׳ הנה אנכי כורת ברית והחזיר שם המצות החמורות שנאמרו בסדר ואלה המשפטים בברית הראשונה ואמר כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל ורצה הקב״ה להחמיר עליהם בברית הזאת השנית שתהיה עליהם באלות ובקללות ושתהיה בראשונה על כל המצות הראשונות ועל כל המשפטים כמו שנאמר בברית הראשונה את כל דברי ה׳ ואת כל המשפטים ולפיכך אמר בכאן בסוף התוכחות אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה׳ בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה הוא רומז אל כל המצות והמשפטים שנאמרו בברית הראשונה בסדר ואלה המשפטים שהיו כלן בברית הזאת והנה בספר הברית הראשון נאמרה השביעית בכלל כמו שהזכרתי שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וכו׳ ועתה

בברית

תואב (ת"כ) : (ב) שבת לה'. לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית : (ד) יהיה לארץ. לשדות ולכרמים : לא תזמור. שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו (ישעיה לג) קוצים כסוחים (תהלים פ) שרופה באש כסוחה : (ה) את ספיח קצירך. אפילו לא זרעתה והיא צמחה מן הזורע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח : לא תקצור. להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל : נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם : לא תבצור. אותם אינך בוצר אלא מן המופקר : והיתה

פי' השבתות : (ב) ושבתה הארץ שבת לה'. מצוה על ישראל שלא יעזוב גר לזרוע שנת השבת כאשר לא נעזבנו לעשות מלאכה בשבת כי הוא ברשותנו . וטעם שבת לה' כיום השבת וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה : (ג) את תבואתה. שב אל הארץ הנזכרת בפסוק הראשון : (ד) שבת שבתון. פירשתיו : (ה) ספיח. ידוע שהוא מגזרת ספחני נא גם נזירך ידוע שהוא מגזרת נזיר : שנת שבתון. הטעם כי שנת שבתון היא לארץ והטעם שהארץ אינה ברשותך בשנה

ב דַּבֵּ֞ר אֶל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ וְאָמַרְתָּ֣
אֲלֵהֶ֔ם כִּ֤י תָבֹ֙אוּ֙ אֶל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֥ר
אֲנִ֖י נֹתֵ֣ן לָכֶ֑ם וְשָׁבְתָ֣ה הָאָ֔רֶץ
שַׁבָּ֖ת לַיהוָֽה׃ ג שֵׁ֤שׁ שָׁנִים֙ תִּזְרַ֣ע
שָׂדֶ֔ךָ וְשֵׁ֥שׁ שָׁנִ֖ים תִּזְמֹ֣ר כַּרְמֶ֑ךָ
וְאָסַפְתָּ֖ אֶת־תְּבוּאָתָֽהּ׃ ד וּבַשָּׁנָ֣ה
הַשְּׁבִיעִ֗ת שַׁבַּ֤ת שַׁבָּתוֹן֙ יִהְיֶ֣ה
לָאָ֔רֶץ שַׁבָּ֖ת לַיהוָ֑ה שָֽׂדְךָ֙ לֹ֣א
תִזְרָ֔ע וְכַרְמְךָ֖ לֹ֥א תִזְמֹֽר׃ ה אֵ֣ת
סְפִ֤יחַ קְצִֽירְךָ֙ לֹ֣א תִקְצ֔וֹר וְאֶת־
עִנְּבֵ֥י נְזִירֶ֖ךָ לֹ֣א תִבְצֹ֑ר שְׁנַ֥ת

י"ג
ג' בטעם
ל'
כ"ל חסר
כ"ל ח' במ"א
והספתה נפסן
כ"ל ח' ו' בת' במ"א תד"ח
ב' קמצין
ל' . ג' מ"ל
ב' רום

לְמֵימָר : ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי
תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דַאֲנָא יָהֵיב
לְכוֹן וְתַשְׁמֵיט אַרְעָא
שְׁמִטְּתָא קֳדָם יְיָ : ג שִׁית
שְׁנִין תִּזְרַע חַקְלָךְ וְשִׁית
שְׁנִין תִּכְסַח כַּרְמָךְ וְתִכְנוֹשׁ
יַת עֲלַלְתַּהּ : ד וּבְשַׁתָּא
שְׁבִיעֲתָא נְיַח שְׁמִטְּתָא יְהֵי
לְאַרְעָא דְתַשְׁמֵיט קֳדָם יְיָ
חַקְלָךְ לָא תִזְרַע וְכַרְמָךְ
לָא תִכְסַח : ה יַת כַּתָּא
דַחֲצָדָךְ לָא תַחֲצַד וְיַת
עִנְּבֵי שִׁבְקָךְ לָא תִקְטוֹף שְׁנַת

תולדות אהרן ושבתה הארץ . (כלאים לא ערלה פא שבת ע) : שש שנים תזרע . נדרים פא (כלאים לא שבת ט) : ובשנה השביעית . ר"ה ח מ"ק ג : שדך לא תזרע . ר"ה ח' מ"ק ג מכות ח : (את ספיח קצירך . שביעית לח) :

תזרע ב' קמצין וסי' שדך לא תזרע וכרמך לא. פן תקדש המלאה הזרע אשר. והוא חד מן י"ב זוגין מן ב"ב קמצין וסי' בלשון ארמי תעליא צתו. ולקח זרעא. נחליא יבשין. יהושע מצלי. שמשא יתיב. ורגז יהושע. מסי פומהון, ארגיה ממללין מבכיה דשמעין. שאלת דינא ליעקב דיינא מתקלא אפיק. שליטא דמלכא. למפלא גברא. בחלקא דכרמא. גבר זכאי. וסי' בבאור בריש ספר במדבר סיני : תקצור ג' מלאים בלישנא וסי' את ספיח קצירך לא. אתה תזרע ולא תקצור. תקצור

בעל הטורים ענבי ב' במס'. ואת ענבי נזירך לא תבצור ענבתו ענבי רוש שאם תבצור בשביעית יהיו ענבי רוש שבעון שביעית גלו ישראל :

ספורנו

עד רצתה הארץ את שבתותיה : (ב) כי תבאו אל הארץ. אל גליל הגוים : ושבתה הארץ. הקרקעות המוכנות לעבודת האדמה : שבת לה'. שתהיה כל השנה הבטלה מעבודת האדמה מוכנת לעבודתו כמו שכוון בשבת בראשית באמרו שבת לה' אלהיך : (ג) שש שנים תזרע שדך. אז תוכל לזרוע שדה אחת בעצמה שש שנים רצופות שלא כמשפט עבודת האדמה כי אמנם המנהג בה הוא שיהיה נרה שנה וזורעה שנה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל (מציעא) : ואספת את תבואתה. שלא כמנהג בעבודת האדמה שאם יזרע חלקה אחת בעצמה שנים רצופות לא תוסיף תת כחה : (ד) שבת שבתון יהיה לארץ. גם מכל

רמבן

בברית הזאת השני נאמרה בפרטיה ודקדוקיה ועונשיה ובעת הברית הראשונה שהוא בארבעים יום ראשונים נצטוה משה על המשכן וכשנתרצה לו הקדוש ב"ה וצוהו לכרות להם ברית שניה ירד משה ויצום את כל אשר צוה ה' אותו בהר סיני והיה מעשה המשכן מכללם ואז הקהיל משה את כל עדת בני ישראל ואמר להם בתחלה אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם במלאכת המשכן והנה קבלו הדבר בשמחה ויצאו מלפניו מיד ובאו כלם ונתנו הנדבה ועשו המשכן והשלימו מלאכתו וכאשר הוקם מיד ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד וצוהו בקרבנות ובכל תורת כהנים ומשה צוה הכל אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל מיד וכאשר השלים אמר להם עוד צוה אותי השם בהר סיני לפרש לכם השמיטה והיובל ולכרות לכם על כל המצוה והמשפטים ברית חדשה באלה ובשבועה ולא הוצרך עתה שיזבח זבחים ויזרוק חצי הדם על העם וחצי הדם על המזבח כאשר עשה בראשונה אבל קבלו עליהם הברית הראשונה באלה ובקללות אלה וזה טעם אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני כי הוא הנותן להם בברית הזאת כי מתאל להם על פי התנאים האלו כמו שפירשתי בסוף כי תשא וכן היה שקבלו עליהם התורה באלות ובקללות ההם והיא הברית כמו שנאמר אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ואמת אמרו כי בתנאי הארץ השמיטה והיובל כאשר יזכיר בתוכחות וע"כ נתפרטו בברית הזאת השנית :

(ג) **שבת** לה'. לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית לשון רש"י. ורבותינו לא כך נתכוונו במדרשם כי כל השבתות גם המועדים לשם ה' הן ולא יאמר באחד מהם לה' אבל אמר יהיה לכם שבתון ואמר ביום הכפורים שבת שבתון היא לכם ולשון הברייתא בתורת כהנים שבת לה' כשם שנאמר בשבת בראשית כך נאמר בשביעית שבת לה' אבל פירוש שבת לה' אלהיך היא אמורה בשבת בראשית כי בו שבת וינפש על כן לא תעשה כל מלאכה ולכך אמרו כי כן נאמר בשמיטה כי היא שביעית בשנים והנה בכאן עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התורה כבר רמז לו ר"א שכתב וטעם שבת לה' כיום השבת וסוד ימות עולם רמוז במקום הזה וכוף אזנך לשמוע מה שאני רשאי להשמיעך ממנו בלשון אשר אשמיעך ואם תזכה תתבונן . כבר כתבתי בסדר בראשית כי ששת ימי בראשית הם ימות עולם ויום השביעי שבת לה' אלהיך כי יהיה שבת לשם הגדול כמו ששנינו בשביעי מה היו אומרים מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים והנה הימים רמז לאשר ברא במעשה בראשית והשנים ירמוז לאשר יהיה בבריאת כל ימי עולם ועל כן החמיר הכתוב בשמיטה יותר מכל חייבי לאוין וחייב הגלות עליה כמו שהחמיר בעריות שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה והחזיר הענין פעמים רבות כל ימי השמה תשבות ונאמר והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה וכן שנינו גלות באה על עינוי הדין ועל עוות הדין ועל שמיטת הארץ מפני שכל הכופר בה אינו מודה במעשה בראשית ובעולם הבא וכן התמיד הנביא וגזר גלות על שלוח עבדים בשנה השביעית שנאמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים וגו' כי גם בעבור שביעית ויובל כו' והיובל יודע עוד מבראשית עד ויכולו כי ישובו ביובל הכל איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו כי הוא מוסד המאמין יחריש וזהו שנאמר ושבתה הארץ שבת וקראתם דרור בארץ כי היא ארץ החיים הנרמזת בפסוק הראשון שבה נאמר והארץ אזכור וכבר זכרתי זה פעמים ושמא לזה רמזו רבותינו באמרם חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חוץ מאחד כי כל שמיטה שער בית אחד והנה הודיעוהו כל ההויה מתחלה ועד סוף חוץ מן היובל קדש :

(ג) **שש** שנים תזרע שדך. דרך הכתוב לומר כן ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות ועל דרך רבותינו שש שנים תזרע שדך ולא בשביעית והוא לאו הבא מכלל עשה שהוא עשה ונמצא הזורע בשביעית עובר בעשה זה ובלא תעשה ומדרש אגדה ר' ישמעאל אומר כשישראל עושין רצונו של מקום עושין שמיטה אחת בשבוע אחד שנאמר שש שנים תזרע וכשאין עושין רצונו של מקום עושין ד' שמיטין בשבוע אחד כיצד נרה שנה וזורעה שנה נרה שנה וזורעה שנה נמצאו ארבע שמיטין בשבוע אחד :

(ה) **את** ספיח קצירך אפילו לא זרעת והיא צמחה מן הזורע שנפל בשעת הקציר והוא קרוי ספיח לא תקצור להיות מחזיקים בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל : נזירך. שהנזרת והפרשת אותם מבני אדם ולא הפקרתם. לא תבצור אותם אינך בוצר אלא מן ההפקר לשון רש"י. והכונה להרב בזה שהוא סובר שהשומר שדהו ופירותיו בשביעית אין הפירות נאסרין וכן כתב בפירושיו במסכת יבמות ובמס' סוכה וכן הדבר הזה כדין התורה בראיות ברורות וזו ששנויה בתורת כהנים ואת ענבי נזירך לא תבצור מן השמור בארץ אין אתה בוצר אבל בוצר אתה מן המופקר יפרש הרב לומר ענבי נזירותם לא תבצור אותם בנזירותם אבל תפקיר הכל ותבצר עם העניים והנכון בפירוש הכתוב שענבי נזירך כמו ספיח קצירך ולא תבצור כמו ולא תקצור כי הענין בכל הפרשה יכפול הדין בשניהם ויזהיר בשדה ויזהיר בכרם תזרע שדך ותזמור כרמך שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור וכן ושש שנים תזרע את ארצך והשביעית תשמטנה ונטשתה כן תעשה לכרמך ופירוש הכתוב כי הצומח מאליו בשדה מבלי חרישה וזריעה לדעת יקרא ספיח קצירו שהוא נספח אל קציר השנה שעברה מגזרת ונספחו על בית יעקב והגפן שלא עבדו ולא חפר ולא זמר אותו יקרא נזיר כי הזירו והפרישו ממנו כאלו אינו שלו מגזרת אשר נזורו מעלי בגלוליהם פירשו ממנו וכן וינזרו מקדשי בני ישראל ואמר אונקלוס שבקך שהנחת אותם לשמיר ולשית היו ויתכן כי המנהג בישראל שהכרם אשר הוא בתה לא יזמר ולא יעבד ושלה

בשנה הזאת: (ו) והיתה שבת הארץ. הטעם כל מה שהוציאה מעצמה. וטעם לכם. לכל העולם. וטעם לך. שיש רשות לבעל האדמה לאכול הספיחי': (ז) ולבהמתך. שהיא ברשותך: ולחיה. שאיננה ברשותך: והעברת

שְׁמִיטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא׃ ו וּתְהֵי שְׁמִיטַת אַרְעָא לְכוֹן לְמֵיכַל לָךְ וּלְעַבְדָּךְ וּלְאַמְתָךְ וּלְאַגִירָךְ וּלְתוֹתָבָךְ דְּדָיְרִין עִמָּךְ׃ ז וְלִבְעִירָךְ וּלְחַיְתָא

ד' פתחין וכל שבת שבתון דכוו'

ל'

ל' ד'

ל' ל'

שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ׃ ו וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ׃ ז וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ

(ו) והיתה שבת הארץ וגו'. אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית אלא הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. (ת"כ) מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור: לך ולעבדך ולאמתך. (ת"כ) לפי שנאמר (שמות כג) ואכלו אביוני עמך יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן: ולשכירך ולתושבך. (ת"כ) אף הגוים: (ז) ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך ומה ת"ל ולבהמתך

ספורנו

מכל מכשירי עבודת האדמה כגון זוהמת הנטיעות ומשיחת ונקיבת הפגים וזולתם שהזכירו ז"ל: שבת לה'. שגם עובדי האדמה כאשר ישבתו בשנה ההיא יתעוררו לדרוש את

קצרה ידי: שבת ד' פתחין וסימן והיתה שבת הארץ לכם. ואת שבת קדשך. עולת שבת בשבתו. להכין שבת שבת. וכל שבת שבתון דכו':

תולדות אהרן והיתה שבת הארץ לכם. ב"ק קב (שבועות לט לח): לאכלה. פסחים נב סכה מ ב"ק קא קב ע"ג כב מנחות סד בכורות יב: ולבהמתך ולחיה. פסחים נב תענית ו:

רמבן

ועולה שמיר ושית יקראו לו נזיר כלומר שהוא כרם הנזיר מפני שהנזיר אסור ביין ובענבים לחים ויבשים ואינו עובד כרמו כי כן יקראו השער הארוך על ראש הנזיר גזי נזרך והשליכי וזה טעם ענבי נזירך והכלל שהם הצומחים מבלי עבודת הכרם והנה אמר הכתוב כי הספיח הנולד מאליו בשדה לא יקצור אותם והענבים הצומחים בכרם מבלי עבודה לא יבצור אותן ופירוש הלאוים שלא תקצור אותן אתה לבדך לצורך עצמך ולא תבצור אותן לעצמך אבל תהיה שנת שבתון לארץ מן הזריעה והזמירה ותהיה שבת הארץ כל אשר תוציא בשביעתה מן הספיח והנזיר לכולכם יחד לאכלה לך ולענייך ולחיה ולבהמה ועכשיו אשוב לפרש הברייתות השנויות בת"כ בענין הזה לפי שהן מוטעות שנו שם בפסוק הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו אם אין זורעין מה אוספין אמר רבי עקיבא מכאן סמכו לספיחין שהן אסורין בשביעית ושנה לזו בגמרא בפרק מקום שנהגו וקתני בת"כ וחכמים אומרים אין ספיחין אסורין מדברי תורה אלא מדברי סופרים אם כן למה נאמר הן לא נזרע ולא נאסוף אמרת לנו לא תזרעו מה אנו אוספין ואין מכניסין לקיום אמרת לנו בערוהו מה אנו אוכלין מן הביעור וא"לך עד כאן הרי לדברי חכמים אין איסור הספיחים אלא מדבריהם כלומר שגזרו בהן לאוסרן לגמרי משום חשד שלא יזרעו ויאמרו ספיחים הם ולכך אמרו בירושלמי אמר רבי ינאי כל הספיחים אסורין חוץ מן העולים בשדה בור בשדה ניר בשדה כרם בשדה זרע שדה בור דלא משגח עליה שדה ניר דהוא בעי מתקני חקליה שדה כרם שלא לאסור כרמו ושדה זרע שאינו רוצה בקיומו ומן המחלוקת הזה שנו שם בת"כ את ספיח קצירך לא תקצור מכאן סמכו לספיחין שיהיו אסורין בשביעית שנו משנתנו כדברי רבי עקיבא ד"א תקצור כלל כדברי חכמים שלא תעשה אותה קציר לעצמך ולא תעשה אותם בציר לעצמך אלא נהוג בהם מנהג הפקר וכן לא נאסוף את תבואתנו שלא נאסוף אל בתינו פירות האילן והספיחים כי בהפקירם לעניים ולחיה ולבהמה ובביעור לא נוכל לחיות בהן והספיחין האלו האסורים הם הגדלים בזמן האסור בתבואה כל שהביאה שליש בשביעית וכן הירקות כל שצמחו בשביעית אסורין מן התורה לדברי רבי עקיבא ולדברי חכמים אסורין מדברי סופרים חוץ מן העולים באותן שדות שהזכירו בירושלמי שכתבנו למעלה אבל הירקות שצמחו בששית ונלקטו בשביעית ויש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה להפסד ולקרבנות ולסחורה ולביעור. אע"פ שגדלו לגמרי בששית מפני שאנו הולכים אחר לקיטה בירק בין למעשר בין לשביעית אבל אין בהם משום ספיחים שאינם ספיחי שביעית שהרי בששית צמחו ואפי' הוסיפו בשביעית אין בהם דין ספיחים ובהם שנינו האומר לפועל הילך איסור זה ולקוט לי ירק היום כו' וכן שנינו לא יהא לוקט ירקות שדה ומוכר בשוק אבל לוקט הוא ובנו מוכר על ידו ותנן נמי הפיגם והירבוזין וכולה מתני' עד ונקחים מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהם נשמר וי"א שאלו הנזכרים וכל כיוצא בזה שאין דרך בני אדם לזורען אבל הם מאליהן יוצאים בהרים ובנהרות אין בהן איסור ספיחים כלל אע"פ שצמחו בשביעית שלא גזרו אלא בנזרעים כדי שלא לזורעם וכן נראה זה מן הגמרא מירושלמי וזה ענין הספיחים שהזכירו חכמים בכל מקום וכן מן התורה שלא יהא אדם שומר שדהו ונועל בפני עניים בשביעית ואפי' רוצה להפקיר אותן בשעת לקיטה אלא יהא השדה כל השנה מזומן ומופקר לעניים. כך שנו במכילתא ואכלו אביוני עמך וכי מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים ת"ל והשביעית תשמטנה ונטשתה מגיד שהוא פורץ בה פרצה אלא שגדרו חכמים מפני תקון עולם והגדר שגדרו חכמים שלא יפרצו פרצות בשדה ובכרם אבל לא שיהא הוא משמר שדהו ומכניס הפירות לעבור על דברי תורה ולא עוד אלא שגזרו שלא ליקח פירות מן המשומר ולא מן החשוד בכך וזהו ששנינו ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהן נשמר ואמרו במסכת סוכה שאין מוסרים דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות בד"א בלוקח מן המופקר אבל בלוקח מן המשומר אפי' כאלי איסר אסור או שידוע שהביאם מן המקום המופקר והטעם מפני שהלוקח מן המופקר כלומר דברים שדרך בני אדם להביאם מן ההפקר בהיתר הוא לוקח ממנו אלא שאם ירבה לו בדמים יותר מסעודתו לבו ביום חוששין בעם הארץ שמא יעשה בהן סחורה אבל לוקח דברים שדרכן להשמר אפי' בכאלי איסר חוששין שמא שמרן ואסור ליקח ממנו הא בלוקח בפרוטה ופחות מכאלי איסר לא גזרו מפני שדרך בני אדם ללקטן בכל מקום ואפילו בשאר שני שבוע וזה שאמרו גוי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הם של עזיקה הם לא אמר כלום לא נתכוון זה אלא להשביח מקחו ופירש"י בשם הראשונים מפרדס מעוזקן וגדר לו סביב והיא שנה שביעית ואם היו מאמינים לו היה אסור ליקח ממנו בעיר שרובה ישראל שמא הוא ארים לישראל ומשמר לו שדהו או חוששין שמא משל ישראל לקט ומוכר או שהפירות של ישראל ומוכר על ידו א"נ שמא אין קנין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע דיני השביעית וגזרו עליו כישראל ומכל מקום לא אסרו חכמים פירות השדה המשומר לכל אדם אלא שלא יקחו אותם מן המשומר ולכך שנו בתורת כהנים ואת ענבי נזירך לא תבצור מן השמור בארץ אי אתה בוצר אבל בוצר אתה מן המופקר לא תבצור כדרך הבוצרים מכאן אמרו תאנים של שביעית אין קוצצין אותו במקצע ואין דורכין ענבים בגת אבל דורך בעריבה ופירושו מדלא כתיב ענבי הנזיר לא תבצור וכתיב נזירך לדרוש לא תבצור אותם כדרך נזיר שלך אבל תבצור אותם מן העניים כדרך שהם בוצרים לומר שלא ישמרם לעצמו אבל ילקוט אותם עם העניים כהפקר וינהוג בהם גם כן כדרך שהעניים נוהגין לדורכן בעריבה וקתני התם והיתה שבת הארץ לכם לאכלה מן השבות בארץ אתה אוכל אבל אי אתה אוכל מן השמור מכאן אמרו שדה שנטייבה ב"ש אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית ובית הלל אומרים אוכלין כלומר כיון שאמרה תורה שיהא השבות לנו לאכלה ולא השמור אמרו בית שמאי שהפירות עצמן נאסרין ובית הלל סוברין שאין הפירות נאסרין שלא בא הכתוב אלא לאסור לנו שלא נשמור ויהיו לנו הפירות מן השבות וכן הענין שאמרו שאין קוצצין התאנים במקצע ולא דורכין הענבים בגת גדר ואסמכתא מדבריהם כדי שלא יבואו לידי שימור ואסיפת הפירות ויגזלו אותם מן העניים וזה הענין השנוי כאן בברייתות הללו והוא דרך טוב ומחוור בסוגיות שבגמרא הבבלית והירושלמית והחכם הבקי ישכיל וימצא:

(ו) **והיתה** שבת הארץ לכם לאכלה. בעבור שאמר שבת שבתון יהיה לארץ אמר שתהיה השביתה הנזכרת לכם לאכלה ותחיו בה כלכם אתה ועבדך והבהמה והחיה שתהיו כלכם מאשר תוציא הארץ מעצמה בשביתתה או שהשנה תקרא שבת הארץ כאשר יקרא היום שבת ה' ושבת סתם והטעם על תבואת השבת כי השבת לא תאכל:

(ז) **ולבהמתך** ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך ומה ת"ל ולבהמתך הקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה אתה מאכיל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית לשון רש"י. והכילוי הזה לא פי' הרב מהו ענינו שיכלה הפירות אחר זמן מביאתו להפקירן והוא שביעית שהזכירו חכמים בכל מקום ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנאה ובאכילה ויהא מחוייב לאבדם ולא מנו חכמים במשנה פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם כענין בערתי הקודש מן הבית. וכן שנינו העניים אוכלין אחר הביעור אבל לא העשירים דברי ר' יהודה רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור ופירוש עניים כל שלקטו הפירות משדות של אחרים מן ההפקר ועשירים בעלי השדות עצמן שלקטו אותן מן השדות שלהן בהפקרם ורבי יהודה אסרן להם מדבריהם מפני חשד ורבי יוסי מתיר והלכה כדבריו ושנו בת"כ בתוספתא בראשונה היו שלוחי בית דין מחזרין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מזון שלש סעודות והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר הגיע זמן תאנים שלוחי בית דין שוכרין פועלים ועודרים אותן ועושים אותם דבילה וכו' הגיע זמן זיתים שלוחי בית דין שוכרין פועלים ומוסקים אותן ועוטנין אותן בבית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותם באוצר שבעיר הגיע זמן ענבים שלוחי בית דין שוכרים פועלים ובוצרים אותם ודורכים אותם בגת וכונסים אותם בחביות ומכניסין אותם באוצר שבעיר

׳ ומחלק

רשי

ולבהמתך מקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית (תורת כהנים תענית ו) : (ח) שבתת שנים. שמיטות שנים יכול יעשה שבע שנים רצופות שמיטה ויעשה יובל אחריהם ת"ל שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמיטה ושמיטה בזמנה (ת"כ) : והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאע"פ שלא עשית שמיטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקרא יעלו לך חשבון שנות השמיטות למספר מ"ט שנים : (ט) והעברת. לשון (שמות לו) ויעבירו קול במחנה לשון הכרזה : ביום הכפורים. (ת"כ) ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעת בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד : (י) וקדשתם. (ת"כ) בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרים מקודשת השנה : וקראתם דרור. לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר (ר"ה ט) א"ר יהודה מה לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים : יובל היא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר

תִּהְיֶה כָל־תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל׃

ס ח וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה׃ ט וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם׃ י וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ יוֹבֵל הִוא

כ"ל חסר במ"א . ל'

ל' ומשמש א"ב

כ' מ"ל כתור'

ח' חסרים ג' כתו'

כ' מ"ל כתור'

ח' . כול' מ"ל

כ' . פ' מ"ל

דְבְאַרְעָךְ תְּהֵי כָל עֲלַלְתַּהּ לְמֵיכָל׃ ח וְתִמְנֵי לָךְ שְׁבַע שְׁמִטַּן דִשְׁנִין שְׁבַע שְׁנִין שְׁבַע זִמְנִין וִיהוֹן לָךְ יוֹמֵי שְׁבַע שְׁמִטַּן דִשְׁנִין אַרְבְּעִין וְתֵשַׁע שְׁנִין׃ ט וְתַעֲבַר שׁוֹפַר יַבָּבָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָא תַּעְבְּרוּן שׁוֹפָרָא בְּכָל אַרְעֲכוֹן׃ י וּתְקַדְּשׁוּן יָת שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין וְתִקְרוֹן חֵירוּתָא בְּאַרְעָא לְכָל יָתְבָהָא יוֹבֵלָא הִיא תְּהֵי לְכוֹן

שופר ב' מלאים בתורה וסי' והעברת שופר תרועה. ב' בו. וכל נביאים וכתובים דכו' מלאים במ"ב חסר וסי' אל חכך שפר. בדי שפר יאמר האח. ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו': השבעי ח' חסר בקריאה וסי' נמסר בסדר בא: החמשים ח' וסי' נמסר בסדר קרח :

תולדות אהרן תהיה . קמא כא נדה נא : שבתת שנים . עקידה שער נט : והעברת שופר תרועה . שבת לו ר"ה כז לג לד זוהר פ' אמור (ר"ה כו נח) : בחודש השביעי . שם לג : ביום הכפורים תעבירו שופר . שבת קלא ר"ה ח ל לג ערכין כח : וקדשתם את שנת . ר"ה ח כד נדרים סא סנהדרין י : וקראתם דרור . ר"ה ט קדושין לח ערכין לג (גיטין מו) :

אבן עזרא

(ט) והעברת שופר תרועה . יש מחלוקת אם נברא העולם בניסן או בתשרי ואין צורך להאריך כי מעתיקי הדת תקנו לנו בתפלת ראש השנה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון והנה ראינו תקיעת שופר בשנת היובל בתשרי בתחלת השנה ועוד בפרשת הקהל את העם לקרוא בתורה בחג הסוכות וכתוב למען ישמעו ולמען ילמדו ולא יתכן להיות אחר חצי השנה (ועוד וחג האסיף בצאת השנה וכן תקופת השנה) (במ"ט אינו) והעד הנאמן שנת השבת שכתוב לא תזרעו ובמרחשון יחלו בארץ ישראל לזרוע ואם היתה תחלת השנה מניסן הנה לא יקצרו אשר זרעו בשנה הששית ולא יזרעו כי הנה שנת השמיטה היא ואחר שלא יקצרו זרע שנה ששית לא יזרעו פעמים והכתוב אמר לא תזרעו בשנה השביעית לבדה ויהודה הפרסי אמר כי ישראל היו מונים בחשבון השמש ואילו היה זה נכון הנה לא פירש משה מהלך שנה תמימה כי חכמי המזלות לא יכלו עד הנה להוציאה לאור כי חכמי הודו מוסיפים על רביע היום חומש שעה ותלמי וחביריו אומרים כי יחסר חלק משלש מאות ביום והוא קרוב ממהלך העבור והבאים אחריו אמרו חלק ממאה ושש ואחרים ממאה ועשר ואחרים מאה ושלשים גם מאה ושמונים כי יש מי שהוא שנתו להשלמת המזלות מנקודה נראית ויש מנקודת הגלגל הנטוי לימין ולשמאל ואנחנו צריכים לקבלה ועוד כי פי' חדש יכחיש הפרסי והצדוקים אומרים שהדת על שנת הלבנה . דע כי אין ללבנה שנה כלל רק בקשו המחשבים מספר חדשים קרובים לשנת החמה ומצאום י"ב כאשר אין לחמה חדש והמחשבים בקשו מספר לחדש שיהיה נחלק קרוב לחדש מימות חדשי הלבנה על כי חדשינו הם ללבנה ושנותינו ישיבו בסוף לשנות החמה ע"כ העתיקו חז"ל כי לעולם היה בית דין עושה שבעה עבורים בכל מחזור הלכה למשה מסיני אף על פי שהיו קובעים בכל חדש על פי ראיית הלבנה וסוד המחזור ידוע מחכמת המזלות . וטעם תעבירו שיתקעו שופר בכל המסלות : (י) וקדשתם את שנת החמשים . בעבודת הארץ וכל יושביה : דרור . ידועה שהוא כמו חפשי וכדרור לעוף עוף קטן מנגן כשהוא ברשותו ואם הוא ברשות אדם לא יאכל עד שימות : יובל . כמו שלוח וחז"ל אמרו

בעל הטורים בחדש השבעי חסר יו"ד כלו' שבשבע במלות : תעבירו שופר בכל . ר"ת שבת לומר דוקא תקיעת יובל בסוף כבי"ד דוחה שבת . דרור עולה כמנין ת"י רמז כמנין דרור שנים היו דרורים בארץ משנכנסו הבית :

רמבן

ומחלק לכן מהן בערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו הגיע שעת הביעור עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי רבי יהודה ר"י אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור רבי שמעון אומר עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור מי שיש לו פירות מחלקן לעניים מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול וחוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו כל זה שנויה בתוספתא . ולמדנו מפורש שאין ביעור אלא לבער הפירות מרשותו ולהפקירם ועשו להם תקנות מדבריהם בראשונה היו בית דין עושין אוצר בכל עיר ועיר מתחלת יציאת הפירות היו נוטלין אותם מיד מביאיהם ומכניסין אותן לאוצר וכשיבא זמן לקיטת כל אותו המין כגון שבא זמן של קציר ועת הבציר הגיע בית דין שוכרים פועלים ובוצרין ומוסקים ולוקטים כל אותו המין ודורכים ומוסקים בגת ובבית הבד כדרך שאר השנים ונותנים לאוצר שלהן ואלו הפירות המכונסים לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבוערין הם מן הבית ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד בית דין ולאכלן וכל זו התקנה והטורח של בית דין מפני חסד שלא יבאו לעכבם או לעשות מהם סחורה וכשאין אוצר בעיר ולא בית דין והפירות ביד המלקט אותם מן ההפקר הוא צריך לבערם מן הבית בשעת הביעור ומפקירם על פתח ביתו ואוכלין והולכין לעולם וזו היא שביעית שאוסרת במינה כשנו לביעור כמו שמוזכר במסכת נדרים מפני שיש לה היתר בביעור מביתו . ומצאתי לשון רש"י שכתב במסכת פסחים וזהו ביעורם שמפקירים במקום דריסת רגלי אדם ובהמה אולי חשב הרב שצריך שיהא מפקירם גם לחיה ולבהמה לקיים בהם ואכלו אביוני עמך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך והפליג ומכל מקום אינן נאסרין באכילה כלל . וכבר שנו בתוספתא שביעור שביעית כביעור מעשר שני לא שיהא בהם חילוק באיסור אכילה והרב רבי משה והרבה מן החכמים סבורין שהביעור אסור לגמרי וטעונין שרפה או מפזר וזורה לרוח או מטיל לים ואינו כן כמו שנתבאר אבל אם עכבם בביתו אחר הביעור כדי לאכלם אסורין הם באכילה לגמרי וזו היא שביעית שאוסרת בנותן טעם לאחר הביעור שאין לה מתירין ואפשר שהאיסור הזה מדבריהם הוא ואולי אפי' הביעור כולו חומר מדברי סופרים והברייתות השנויות בת"כ בענין הביעור אסמכתא מדרבנן ועל דרך זו תתפרש יפה משנת הכובש שלשה כבשים בחבית אחת וכו' וכן משנת שלש ארצות לשביעית דקתני כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כזיב לא נאכל ולא נעבד כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד הקלו באכילה לאחר הביעור יותר מן העבודה והוזכר בירושלמי חד בר נש הוה חשיד על שמיטתא אמר לאתתיה אפקין חלתא אמרה ליה הוא גברא חשיד על שמיטתא ומימרת אפקין חלתא אמר לה חלה דבר תורה שביעית מן ר"ג וחביריו . אותו ריקם היה חשוד לעכב פירות שביעית ולאכלן אחר הביעור ואיסור ואמר שאיסור אכילת הטבל והביעור מן התורה ואיסור אכילת פירות שביעית אחר הביעור מן ר"ג וחביריו או שהביעור מן התורה ואיסור האכילה מדבריהם ולא היה חושש אלא שלא יאכל איסור תורה וכיון שהזכירו חכמים דבריו נראה שהוא אמת או שמא אותו רשע סבר כדברי רבי שמעון דאמר בשתי שמיטות הכתוב מדבר ושביעית בזמן הזה דרבנן אע"פ שחלה דאורייתא :

(ט) **ביום** הכפורים . ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש אם כן למה נאמר בעשור לחדש אלא תקיעה בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תרועת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד לשון רש"י . והנה הרב מפני בקיאותו בתלמוד ובכל לפניו כשולחן ערוך אינו חושש ופותח הברייתות וכן מוטעות לאמר בני אדם שידוע הוא וברור בגמרא כי התקיעות כולן של ראש השנה

ויום

ספורנו

את ה' באופן מה : (ח) והיו לך ימי שבע שבתת השנים וגו'. לא תמנה ליובלות את שנות הלבנה פשוטות לחשבון שנים עשר חדשים לשנה אבל תהיינה פשוטות ומעוברות בתקון חכמים באופן שיכונו עם תשע וארבעים שנות חמה כמו שהענין בשביעית בלי ספק בהיותה תלויה בחרישה וזריעה כמו שהתבאר בה : (ט) שופר תרועה . לשמחת חירות העבדים והשבת השדות לבעליהם : (י) יובל היא תהיה לכם . שתהיו גם אתם

בני

אבן עזרא

אמרו שפירוש יובל כבש והראיה שופרות היובלים ונקראה השנה בשם השופר . וטעם תהיה לכם. לישראלים לבדם : (י) ושבתם איש אל אחוזתו . כאשר יפרש כי בשנת היובל תשוב הארץ הנמכרת לבעליה : ואיש אל משפחתו . העבד הנמכר לישראל : (יא) יובל היא . אחר שהיא שנת יובל לא תזרעו : (יב) קדש תהיה לכם . כי היא מפורשת בינות השנים : מן השדה תאכלו . מה שיוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמיטה : (יג) בשנת היובל הזאת . טעמו בתחלת השנה : (יד) או קנה . שם הפעל ויחסר מקום קניתם קנה וכן זכור את יום השבת ורבים כמוהם : וטעם תמכרו . לשון

נזריה ב' א' מלא וא' חסר וסי' ולא תקצרו את ספיחיה . זכו נזיריה משלג צחו מחלב . מלא : ממכר ב' קמץ וסי' וכי תמכרו ממכר לעמיתך או . ומכרו כל ממכר : קנה ג' וסימן או קנה מיד עמיתך . לא כי קנה אקנה בכסף . קנו אקנה מאותך בתרא כתיב

ותתובון גבר לאחסנתיה
וגבר לזרעיתיה תתובון :
יא יובילא היא שנת חמשין
שנין תהי לכון לא תזרעון
ולא תחצדון ית כתהא ולא
תקטפון ית שבקהא : יב ארי
יובלא היא קודשא תהי
לכון מן חקלא תיכלון ית
עללתה : יג בשתא
דיובלא הדא תתובון
גבר לאחסנתיה : יד וארי
תזבנון זבינין לחברך
או תזבן מן יד חברך לא

תִּֽהְיֶ֣ה לָכֶ֔ם וְשַׁבְתֶּ֗ם אִ֚ישׁ אֶל־
אֲחֻזָּת֔וֹ וְאִ֥ישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּ֖וֹ
ח' מ"ל תָּשֻֽׁבוּ׃ יא יוֹבֵ֣ל הִ֗וא שְׁנַ֛ת
הַחֲמִשִּׁ֥ים שָׁנָ֖ה תִּהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם לֹ֣א
ב' וכית לא תבנו. ב' מ"ל תִזְרָ֔עוּ וְלֹ֤א תִקְצְרוּ֙ אֶת־סְפִיחֶ֔יהָ
ב' א' חסר וא' מ"ל וְלֹ֥א תִבְצְר֖וּ אֶת־נְזִרֶֽיהָ׃ יב כִּ֚י
יוֹבֵ֣ל הִ֔וא קֹ֖דֶשׁ תִּהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם מִ֨ן־
הַשָּׂדֶ֔ה תֹּאכְל֖וּ אֶת־תְּבוּאָתָֽהּ׃
ח' מ"ל יג בִּשְׁנַ֥ת הַיּוֹבֵ֖ל הַזֹּ֑את תָּשֻׁ֕בוּ
אִ֖ישׁ אֶל־אֲחֻזָּתֽוֹ׃ יד וְכִֽי־
ל' . ב' כתיב ס' וא' כתי' ו' תִמְכְּר֤וּ מִמְכָּר֙ לַעֲמִיתֶ֔ךָ א֥וֹ קָנֹ֖ה

רשי

שופר : ושבתם איש אל אחוזתו . שהשדות חוזרות לבעליהן : ואיש אל משפחתו תשובו . לרבות את הנרצע : (יא) יובל היא שנת החמשים שנה. מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגו' כדאיתא בראש השנה ובת"כ : את נזריה . את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל נמצא שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט שמיטה ושנת החמשים יובל : (יב) קדש תהיה לכם . (ת"כ) תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין תלמוד לומר תהיה בהווייתה תהא : מן השדה תאכלו . (ת"כ) על ידי השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל : (יג) תשובו איש אל אחוזתו . והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחוזתו . אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל : (יד) וכי תמכרו וגו' . לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרשה מנין כשאתה מוכר מכור לישראל חברך ת"ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך ת"ל
או

תולדות אהרן ושבתם איש . קדושין טו : כי יובל הוא . סכה מ ר"ה ח ט קדושין לח נג נח ע"ג נד : בשנת היובל הזאת . סכה מ קדושין ב בכורות נב ערכין ל לא : וכי תמכרו ממכר . סכה מ קדושין כ כו מציעא מז נא נח בכורות יג ערכין ל : או קנה . מציעא מז נו נח בכורות יג :

בעל הטורים ספיחיה ב'. לא תקצרו את ספיחיה. תשטוף ספיחיה עפר ארץ. והיינו דאיתא בתוספתא בשביעית פורץ אדם כרמו וגודר גדרו והיינו דכתיב אבנים שחקו מים תשטוף ספיחיה עפר ארץ שאפי' אם יש לה גדר אבנים ישחקנו ואף אם בא על שדהו שטף מים לא יגדור אותה : נזירים ב' במסורה . לא תבצרו את נזיריה ואידך זכו נזיריה משלג רמז כחור כחור אומרים לנזירה לכרמא לא תקרב זכו נזיריה שלא תבצרו את נזיריה : שבעים שמיטות ויובלות בטלו ישראל בארץ וכנגדם גלו שבעים שנה וזו היא וטמאה שבעים כנדתה שבעים כתיב חסר וכתיב בתריה כנדתה על כן היו כנדה דכתיב סביביו צריו היתה ירושלים לנדה ביניהם כמנין נדה דיום אחד של שנה האחרון חשוב שנה : איש אל אחזתו וסמיך ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך לומר נכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להם אחריות ועוד סמך אל תונו איש לאחזתו לומר שגם בקרקע יש בו אונאה עד כדי דמיו : קנה ג'. או קנה מיד עמיתך ואידך גבי דוד לא כי קנה אקנה במחיר כשקנה הגורן מארונה אע"ג דדרשינן או קנה מיד עמיתך שתקנה מיד ישראל ולא מיד כותי אף על פי כן קנה דוד הגורן מארונה כיון שלא היה יכול לקנות מישראל :

ספורנו

בני חורין משעבוד האומות על הפך מה שאמר אתם לא שמעתם אלי לקרוא דרור איש לאחיו הנני קורא לכם דרור נאם ה' אל החרב ואל הרעב ואל הדבר : (יא) יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם . כמו שיצאה הקרקע לחירות מיד הקונים כן תהיה בלתי משועבדת ביד הבעלים השבים אליה שלא ישתמשו בה כדרך בעלים באותה השנה : (יב) קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו . אף על פי שאסרתי לבעלים להשתמש בה בזריעה וקצירה ושלא יאסוף כל פירות השדה אליו כשאר השנים כאמרו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו לא אסרתי לבעלים לאכול מפריה אבל מותרים הם לאכול פירותיה כשאר כל אדם כמו בשביעית : (יג) תשובו איש אל אחזתו . ומותר לבעלים השבים אליה להחזיק בה לאחוזה ולהשתמש בה בבנין בתים ושובכים וגדרות צאן וזולתם חוץ מעבודת האדמה ושמירת פירותיה : (יד) וכי תמכרו. בשום ממכר לא תהיה שום מין אונאה כמו שאמרו (מציעא פ' הזהב) לא יבור על פי המגורה שלא יגנוב את העין : או קנה . כאשר לא ידע המוכר שויה של דבר אף על פי שכבר היה הדבר בידו והיה לו שהות להראותו

רמבן

ויום הכפורים ואפילו של רשות מותרות הן בשבת לפי שהיא חכמה ואינה מלאכה ותוקעין היו בדין תורה בשבת של ראש השנה ושל יום הכפורים בכל מקום וענין התקיעה בב"ד תקנת רבן יוחנן בן זכאי היא משחרב בית המקדש לפי שגזרו בה מפני שהכל חייבין בתקיעת שופר שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים והתיר לנו רבן יוחנן בן זכאי בב"ד בלבד ואין לזה עיקר בענין הכתוב כלל ומה שהזכירו תקיעה בעשור דוחה שבת לומר שהיא נעשית בכל יום הכפורים שחל להיות בשבת ושחל להיות בחול אחת היא שיום הכפורים כשבת לכל מלאכה בין להוצאה בין לכל המלאכות ומכל מקום רצה הרב ללמדנו שתקיעת שופר ביום הכפורים נעשית בכל מקום שפירש תעבירו שופר בכל ארצכם ללמד שכל יחיד חייב לתקוע ואין התקיעה בבית דין בלבד כמו הספירה :

(י) **יובל** היא . שנה זו נבדלת משאר השנים בנקיבת שמה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר לשון רש"י . וכן דעת המפרשים מלשון בקרן היובל שופרות היובלים ואינו מחוור לי בעבור תהיה לכם כי מה טעם שיאמר בשנה תקיעה היא תהיה לכם ושבתם ואולי יאמר הכתוב יובל היא נקובה בשם הזה שקראתי לה ותהיה לכם לכלכם ידועה בתקיעה שתקעו בה להזכיר ענינה שתשובו בה איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו וכן יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם שתהיה לכם יובל שלא תזרעו ולא תקצרו כלומר ידועה בשם להיות בה ככה . וכל זה איננו נכון בעיני כי פי' שופרות היובלים קרני האילים וגם תרגם יונתן שופרא דקרן דכרא וכן בגמרא מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדיכרא הוא שכן בערבי קורין לדיכרא יובלא והשופר ביום הכפורים אין מיוחד להיותו מהאיל אבל כל השופרות כשרין בו ועל דעת משנתנו וכל התנאין מצותו בשל יעלים א"כ למה תקרא השנה שנת האיל . ור"א אמר כי יובל כטעם שלוח . ולפי דעתי לא קראו הכתוב יובל על התקיעה רק על הדרור כי לא הזכיר השם הזה בכתוב הראשון שאמר והעברת שופר תרועה אבל אמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה שיהיו כולם בני חורין לדור בכל מקום שירצו ואמר יובל היא שנה יובל כל איש אל אחוזתו ואל משפחתו יובילוהו רגליו מרחוק לגור. ונשתמשו בלשון הזה בענינים רבים יובל שי לה' אלהים צבאות ואמרו ועל יובל ישלח שרשיו פלגים יבלי מים הם המעמיקים ששם יובלו המים ונתנה הארץ יבולה ואין יבול בגפנים ענין הבאה ג"כ כמו שיקרא תבואה וכן בארמית והולך מהרה ואוביל בפריע ויהיה פירוש יובל היא ותהיה לכם הבאה היא ותהיה כן לכולכם כי תבאו ותשובו איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו וחזר ואמר יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם שתהיה לכם שנת החמשים ליובל ולא לדבר אחר ולא תזרעו ולא תקצרו אבל תהיה קדש ותשובו איש אל אחוזתו להיות לכלכם יובל כשמה ועל דרך האמת דרור מלשון דור הולך ודור בא וכן יובל שישוב אל היובל אשר שם שרשיו והיא תהיה לכם :

(יב) **מן** השדה תאכלו . על ידי השדה תאכלו מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנאמר בשביעית לשון רש"י . ואם כן לא יהיה הפסוק מחובר אבל יאמר לא תזרעו ולא תקצרו כי יובל היא קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה לא מן הבית ור"א אמר מן השדה תאכלו ממה שתוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמיטה ולדעתי אמר לא תקצרו ולא תבצרו בשנה הזאת כי יובל היא וקדש תהיה לכם מן השדה תביאו התבואה ותאכלו שתצאו השדה ללקוט ולאכול עם עניים והאביונים החיה והבהמה לא שיהיה לכם עת קציר ובציר ותאספו לכם אל הבית ואל האוצרות כתבואת שאר השנים ומה ששנו בת"כ מכאן אמר הכובש שלשה כבשים בחבית אחת ר' אליעזר אומר אוכלין על הראשון ורבי יהושע אומר אף על האחרון רבן גמליאל אומר כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית והלכה כדבריו ר' שמעון אומר כל ירק אחד לביעור וכל זה מדרש מפני שלא אמר מן השדה תביאו ותאכלו וסמך האכילה בשדה שלא יאכלו אלא בו ויתכן שהוא סמך מדבריהם ולכך היה ר' יהושע מיקל בו ורבן גמליאל מיקל בטעמו וכבר כתבתי זה למעלה ואפשר לדברי ר"ג שמצות הביעור מן התורה אבל הטעם כיון שנכלה מתחלה מבוער הוא :

אל

רשי

או קנה מיד עמיתך: אל תונו. (ת"כ ב"מ נח) זו אונאת ממון: (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה. זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ותבואות השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפיכך צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו (ערכין כ) מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפי' יש שלש תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שתים: (טז) תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו. תמעיט בדמיה: (יז) ולא תונו איש את עמיתו. (ת"כ) כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ וא"ת מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר בו אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר ויראת מאלהיך: (יח) וישבתם על הארץ לבטח. שבעון שמיטה ישראל גולים שנא' (ויקרא כו) אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמיטות שבטלו היו: (יט) ונתנה הארץ וגו'. וישבתם לבטח עליה

מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ טו בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ בְּמִסְפַּר שְׁנֵי־תְבוּאֹת יִמְכָּר־לָךְ׃ טז לְפִי ׀ רֹב הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה מִקְנָתוֹ וּלְפִי מְעֹט הַשָּׁנִים תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאֹת הוּא מֹכֵר לָךְ׃ יז וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יח וַעֲשִׂיתֶם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וִישַׁבְתֶּם עַל־הָאָרֶץ לָבֶטַח׃ שלישי שני יט וְנָתְנָה הָאָרֶץ פִּרְיָהּ וַאֲכַלְתֶּם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח

ה' מ"ל בליש'
ז' חסר בליש'
ל'
ג'
ל'
כ"א ס"פ
ד'

תוּנוּן גְּבַר יַת אֲחוּהִי׃ טו בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא בָּתַר יוֹבֵלָא תִּזְבַּן מִן חַבְרָךְ בְּמִנְיַן שְׁנֵי עֲלַלְתָּא יְזַבֵּין לָךְ׃ טז לְפוּם סְגִיוּת שְׁנַיָּא תַּסְגֵּי זְבִינוֹהִי וּלְפוּם זְעִירוּת שְׁנַיָּא תַּזְעֵיר זְבִינוֹהִי אֲרֵי מִנְיַן עֲלַלְתָּא הוּא מְזַבֵּין לָךְ׃ יז וְלָא תוֹנוּן גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יח וְתַעַבְדוּן יַת קְיָמַי וְיַת דִּינַי תִּטְּרוּן וְתַעַבְדוּן יָתְהוֹן וְתִיתְּבוּן עַל אַרְעָא לְרוּחְצָן׃ יט וְתִתֵּן אַרְעָא אִבַּהּ וְתֵיכְלוּן לְמִשְׂבַּע וְתִיתְּבוּן לְרוּחְצָן

אבן עזרא

לשון רבים על פי עדים וכן טעם אל תונו. רק כמספר שנים: (טז) תרבה מקנתו. הפך תמעיט. וטעם אל תונו איש את עמיתו. אזהרה למוכר כי הראשון לקונה: (יז) כי אני ה' אלהיכם. ואחר שאני אלהיכם אפרע משניהם מאשר יונה עמיתו ואם תעשו חקותי תתן הארץ פריה. וטעם להזכיר זה בעבור מספר תבואות אמרו הצדוקים כי תבואותינו ראיה כי תחלת השנה מניסן ואין זו ראיה כי יתכן להיות פי' תבואותינו מה שתוציא הארץ מעצמה ואם אמרו לא תקרא תבואה כי אם ספיח הנה לנגדם מן השדה תאכלו את תבואתה ועוד

וי"ו: יובל היובל ח' מלאים וסי' יובל היא תהיה לכם. יובל היא שנת החמשים. כי יובל היא קדש. בשנת היובל הזאת. במספר שנים אחר היובל. והיה ממכרו ביד הקנה. בשנת היובל ישוב השדה. והיה במשך בקרן היובל: לשבע

תולדות אהרן אל תונו איש את אחיו. מציעא נא נח בכורות יג: במספר שני תבואות. גיטין מח מציעא קו ערכין יד יח כט ל לג נדה מז: לפי רוב השנים. ערכין כט: ולא תונו איש. מציעא נח נט: ויראת מאלהיך. שם נח:

בעה"ט אל תונו איש את אחיו. וסמיך ליה במספר לומר לך דבר שבמדה ושבמשקל אין בו דין אונאה: איש את עמיתו ויראת ס"ת שתות לומר לך שאונאה עד שתות: אני ה' אלהיכם סמיך ליה ועשיתם את חקתי. ועשה המצות לשם פועלם: וישבתם לבטח בטח בא"ת ב"ש שנים שתשבו שנ"ס עמד הבית וישבו בטח:

רמבן

(יד) אל תונו. זו אונאת ממון:

(טו) במספר שנים אחר היובל. פשוטו של מקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דע כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזיר לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ויאכל ממנה תבואות הרבה צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו מותר לגאול פחות משתי שנים אפילו יש ג' תבואות באותם שתי שנים ואינו יוצא מפשוטו מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שתים לשון רש"י. ובאמת שהוא הנכון ביישוב המקרא אבל רבותינו אמרו שאין אונאה לקרקעות שנאמר או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד והמקרא הזה כפי פשוטו ולפי מדרשו לדברי הרב בקרקעות הוא אבל על כרחנו נצטרך להטות מקראות מפשוטן ונאמר שיהיה כל פסוק עומד בעצמו ואמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד אל תונו איש את אחיו ויחזור ויאמר במספר שנים אחר היובל תקנה מאתו התבואות וכמספר שני התבואות ימכרם לך כפי השנים תרבה ותמעיט כי על כל פנים תשיבנו לו ביובל וכל זה אזהרה ביובל שיזהרו בו לעולם וחזר ואמר ולא תונו איש את עמיתו בדברים ואני חושב עוד סברא שודאי המאנה את חבירו לדעת עובר בלאו בין במטלטלים בין בקרקעות שכאן דבר הכתוב אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל שהוא מזהיר שיקנו וימכרו לפי השנים ולא יונו איש את אחיו אבל רבותינו דרשו באונאת תשלומים בשתות המקח וביטול מקח ביותר משתות ומזה בלבד מעטו הקרקעות לפי שהאונאה בהם אפילו ביתר משתות מחילה כמו שהוא מחילה במטלטלים בפחות משתות אע"פ שהוא אסור להונות כן לדעת אבל אין דרך בני אדם לבטל ממכרם מפני אונאה מועטת כזו ודרשו חכמים מפני שאמר הכתוב וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה דבר הנקנה מיד ליד אל תונו איש את אחיו למדנו שיש באונאה דין מיוחד במטלטלים שאינו נוהג בקרקעות והוא חזרת הממון אבל אזהרת הלאו נוהגת בכולן ולכך אמר וכי תמכרו ממכר לשון רבים למוכר הקרקעות ולמוכר המטלטלין או קנה מיד עמיתך היחיד מהם המוכר מטלטלין מיד ליד ואמר לכולן אל תונו וכיון שיחד והפריש המטלטלין ריבה בהן דין אונאה והוא בחזרת התשלומין וזה הדבר נכון כפי המדרשים שקבלו רבותינו וברמזי התורה אולי יהיה כל זה אסמכתא כי הלאו אזהרה בין בקרקע בין במטלטלין וחזרת הממון מידם קבלה במטלטלין ולא בקרקעות כמו שאמרו דבר השוה לכל כסף כי השעורים כלם בשתות ויתר על שתות כפי דעות בני אדם ולמה לא יוציאו הקרקעות מן הדין הזה והם הוציאו ממנו כלי בעל הבית ואמרו לא שנו אלא בלוקח מן התגר אבל בלוקח מבעל הבית אין לו אונאה מפני שדרך בעלי בתים שלא ימכרו כלי תשמישן. וגם יתכן לומר כי הכתוב יזהיר שידעו מספר השנים עד היובל ולפיהם ימכרו בהם ויקנו ולא יונו בהם איש את אחיו להטעותו במספר או להטעותו במכירה שיחשוב בה שהוא לחלוטין ויטעהו בכך אבל ידעו שניהם ויודיעו זה לזה המספר כי המכירה היא במספר שנים עד היובל שגם בקרקעות יש אונאה בטועים במדה ובמנין ואפילו בפחות משתות וכל שכן במטלטלין:

(יח) ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו. יזהיר בחוקים מפני השמיטה והיובל הנזכרים לפי שהם מכלל החוקים והמשפטים מפני דין חזרת הממכרים והעבדים

ספורנו

להראותו לתגר או לקרובו: אל תונו. ואף על פי שאמרו (שם) אין אונאה לקרקעות מכל מקום במספר שנים תקנה לא תהיה אונאה במנין השנים כאמרו ז"ל (שם) כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין אפילו פחות מכדי אונאה חוזר: (טו) אחר היובל תקנה. שאין ראוי לקנות ביובל באופן שלפעמים לא תהיה ביד הבעלים השבים אליה שום זמן והיו כלא היו שבים אל אחוזתם כלל: שני תבואות. ולא שני שדפון וירקון כמשפט בשכירות קרקע ומכירתו: (טז) תרבה מקנתו. תקנה ביותר ממה שהיה ראוי לקרקע בתורת שכירות לשנה כי אמנם כשתקנה לשנים רבות עד היובל תוכל לעשות בה לשנים רבות גדרות לצאן ושובכים וזולתם מלבד התבואה: תמעיט מקנתו. שלא תקנה לפי חשבון ממה שהיית שוכר ואין צריך לומר קונה לשנים מועטות והטעם: כי מספר תבואות הוא מוכר לך. כי כשתקנה לשנים מועטות לא תוכל להשתמש בה אלא בתבואה לבדה ולא בדבר מכחיש את הארץ באופן שלא תשוב לאיתנה כשתשוב השדה לבעלים כאמרם ז"ל (מציעא פרק השוכר) המקבל שדה מחברו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן: (יז) ולא תונו. אפילו בדברים וגניבת דעת ועצות רעות אפילו בלא שום דררא דממונא: כי אני ה' אלהיכם. אלהי הקונה ואלהי המוכר ומקפיד אני על אונאת כל אחד מהם: (יח) ועשיתם את חקותי. ענין השביעית והיובל ואת משפטי תשמרו בענין המכר והמקנה למנין היובל וזולתו שלא תהיה שום אונאה: וישבתם על הארץ לבטח. שלא תגלו ממנה על הפך ותרצה את שבתותיה בהשמה מהם ועל הפך בעון בלעו קנפסי: (יט) ואכלתם לשובע. שיהיו הפירות רבי המזון כענין שהיה בעומר

עָלֶיהָ׃ כ וְכִי תֹאמְרוּ מַה־נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת־תְּבוּאָתֵנוּ׃ כא וְצִוִּיתִי אֶת־בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים׃ כב וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת וַאֲכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד ׀ הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן׃ כג וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ כִּי־גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי׃ כד וּבְכֹל אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ לָאָרֶץ׃ רביעי ס כה כִּי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֹאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו׃ כו וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה־לּוֹ גֹּאֵל וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדֵי

עֲלַהּ׃ כ וַאֲרֵי תֵימְרוּן מָה נֵיכוּל בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא הָא לָא נִזְרַע וְלָא נִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתָּנָא׃ כא וַאֲפַקֵּיד יָת בִּרְכָתִי לְכוֹן בְּשַׁתָּא שְׁתִיתֵיתָא וְתַעֲבֵיד יָת עֲלַלְתָּא לִתְלָת שְׁנִין׃ כב וְתִזְרְעוּן יָת שַׁתָּא תְּמִינֵתָא וְתֵיכְלוּן מִן עֲלַלְתָּא עַתִּיקָא עַד שַׁתָּא תְּשִׁיעֵתָא עַד מֵיעַל עֲלַלְתַּהּ תֵּיכְלוּן עַתִּיקָא׃ כג וְאַרְעָא לָא תִזְדַּבַּן לַחֲלוּטִין אֲרֵי דִילִי אַרְעָא אֲרֵי דַיָּירִין וְתוֹתָבִין אַתּוּן קֳדָמַי׃ כד וּבְכֹל אֲרַע אַחֲסַנְתְּכוֹן פֻּרְקָנָא תִּתְּנוּן לְאַרְעָא׃ כה אֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וִיזַבֵּן מֵאַחֲסַנְתֵּיהּ וְיֵיתֵי פָּרְקֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ וְיִפְרוֹק יָת זְבִינֵי אֲחוּהִי׃ כו וּגְבַר אֲרֵי לָא יְהֵי לֵיהּ פָּרִיק וְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וְיִשְׁכַּח כְּמִיסַת

ל̇
ג׳ ר׳
ג׳. ל׳ ות׳ ולשלש קלמון: ל׳ ר״פ וחד וזרעתם סרכה
ל׳ כ״כ
ל׳ כ״כ
י״ג מ״ל
ח׳ ר״פ קדמא ל׳ חירי׳ תנוי׳ ל׳ פתח וסי׳ חלילה. כ״ל מ״ל במ״ב. ה׳. חד מן ד׳ זוגין בענין מן ג׳ נ׳ קדמא לא נסיב ו׳ תניין ותליתי׳ נסיב ו׳
ל׳ וחד או השיגה ידו

רשי

עליה. שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלתם לשובע. אף בתוך המעים תהא בו ברכה: (כ) ולא נאסף. אל הבית: את תבואתנו. כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם: (כא) לשלש השנים. לקצת הששית מניסן ועד ראש השנה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן: (כב) עד השנה התשיעית. עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמינית לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבעה שנים בששית שלפני השמיטה השביעית שהן בטלין מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמיטות כלן: (כג) והארץ לא תמכר. (ת״כ) ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה: לצמתת. לפסיקה למכירה פסיקה עולמית: כי לי הארץ. (ת״כ) אל תרע עינך בה שאינה שלך: (כד) ובכל ארץ אחזתכם. (ת״כ) לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין פרק ראשון (כ״א). ולפי פשוטו סמוך לפרשה של אחריו שהמוכר אחזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: (כה) כי ימוך אחיך ומכר. (ת״כ) מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני: מאחזתו. ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו. (ת״כ) ואין הלוקח יכול לעכב: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גואל. (שם ת״כ) וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל

אבן עזרא

ועוד יודיענו איך יעשו בשנת היובל כי לא יזרעו בששית ובשביעית ובשמינית רק יזרעו בתשיעית ויקצרו בעשירית ולמה לא הזכיר הכתוב זה כי אמר לשלש השנים לבדם והנכון בעיני שפירוש ועשת את התבואה שאתן ברכה בששית שיספיק ויוסיף עוד שנה ובשנת היובל יהיו שלש שנים בלא תוספת ומלת ועשת זרה כמו משרת את המלך כי בעבור התחברות שני תוי״ן חסרו האחד להקל על הלשון: (כב) ישן. שב אל מן וטעמו כעלם וכן מן הכפר׳ תעשו את הכרובים: (כג) לצמיתות. כמו כריתות והתי״ו שרש מגזרת יצמיתם ה׳ אלהינו: כי לי הארץ. זה טעם כבד וכן אמר משה בתפלתו ה׳ מעון אתה היית לנו אתה כמו מעון עומד ודור הולך ודור בא: (כד) ארץ אחזתכם. שירשתם בארץ כנען גם בארץ האמורי: (כה) ימוך. מהפעלים השניים הנראים ונח נעלם ביניהם וטעמו כמו דל ואביון: הקרוב אליו. ממשפחתו:

וחשב

ד׳ וסי׳ כסדר בשלח: ברכתי ג׳ וסי׳ וצויתי את ברכתי. קח נא את ברכתי. הכי קרא שמו יעקב. וחד וברכתי על צאצאיך: הששי׳ ב׳ וסי׳ וצויתי את ברכתי. וכפלת את היריעה הששית: והארץ ח׳ ר״פ וסי׳ והארץ היתה תהו. והארץ לא תמכר. והארץ תעזב מהם. והארץ אשר אתם. והארץ הגבלי. והארץ הנשמה תעבד. והארץ תענה. והארץ חנפה: ובכל ארץ ה׳ וסי׳ ובכל ארץ מצרים היה לחם. ובכל ארץ אחזתכם. תשחת הארץ מפני הערב. ארץ ממשלתו דמלכים.

תולדות אהרן הן לא נזרע. פסחים נא: ועשת את התבואה. ר״ה יג נדרים סא: וזרעתם את השנה. ראש השנה שם: ואכלתם מן התבואה. בתרא נא: עד בא תבואתה. שם: והארץ לא תמכר. מגילה פט סנהדרין קו ערכין טו: כי לי הארץ. גיטין מז: ובכל ארץ. קדושין כא: וכי ימוך אחיך. שם ב ערכין ל: ומכר מאחוזתו. קדושין ט: וגאל את ממכר. שם כא: ואיש כי לא יהיה. שם עא:

בעל הטורים כי גרים ותושבים אתם עמדי וסמיך לי׳ ובכל ארץ אחוזתכם לומר שבכל מקום שגלו שכינה עמהם:

ספורנו

בעומר שהיה מספיק לגדול כמו לקטן כאמרם ז״ל אוכל קמעא ומתברך במעיו ויספיקו פירות הששית גם לשביעית: וישבתם לבטח עליה. ולא תשאו חרפת רעב בגוים שלא תצטרכו ללכת בארצותם לקנות התבואה: (כ) וכי תאמרו מה נאכל. וכאשר יסופק זה אצלכם ולא תבטחו שיהיה המעט מספיק באיכותו: (כא) ועשת את התבואה. באופן שתשבע עין מראות ותראו שיספיק הכמות: (כג) והארץ לא תמכר לצמיתות. הקרקע הנעבד: כי לי הארץ. הגליל הוא ארץ ה׳: כי גרים ותושבים אתם עמדי. באותו הגליל שאינו בכלל והארץ נתן לבני האדם: (כד) ובכל ארץ

רמבן

והעבדים ביובל והאונאה ואמר וישבתם על הארץ לבטח שבעון שמיטה ויובל ישראל גולים וחזר ואמר ונתנה הארץ פריה וישבתם לבטח עליה שלא תצטרכו לצאת ממנה בשביעית לגור בארץ אחרת מפני חוסר לחם:

(כ) **וכי** תאמרו מה נאכל בשנה השביעית. כמו מסורס וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל כי הדאגה להם בעבור השמינית כי כיון שתחלת שנת השמיטה והיובל מתשרי מפירות הששית יאכלו בשביעית כמנהג בכל השנים לאכול עד אחרי הקציר שהוא בחג השבועות וגם אחרי כן עד כלות מלאכת התבואות לזרות ולהבר ועל כן הנכון בפירוש ועשת את התבואה לשלש השנים בעבור שנת היובל שתעשה הששית לכל שנת השמיטה והיובל והשנה שאחרי היובל כי כולם ישן יאכלו והבטיח הכתוב כי תפחדו בשנה השביעית לאמר מה נאכל אני אצוה את ברכתי בשנה הששית שתעשה התבואה לג׳ השנים הבאים אחריהם והיא תוספת ברכה כדי שתספיק גם בשמיטה והיובל ואמר וזרעתם את השנה השמינית לומר שתזרעו בשנה השמינית כמנהג הארץ ולא תמהרו לחרוש ולזרוע ולא לבצור כי עד בא תבואתה לבית בעת אוסף השנים בחג הסוכות תאכלו ישן. ובת״כ לג׳ השנים לששית ולשביעית ולמוצאי שביעית דבר אחר לג׳ השנים לשביעית וליובל ולמוצאי יובל:

(כג) **והארץ** לא תמכר לצמיתות. ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא לוקח כובשה לשון רש״י. וא״כ למה יזהיר במכירה והראוי לא תקנה לצמיתות ואולי יאמר לא תמכר לכם לצמיתות וכן לא ימכרו ממכרת עבד אזהרה בלוקח שיוציאנו ביובל כפי פשוטו ויתכן שיהיה לא תמכר לצמיתות לאו במוכר שלא ימכור אותה לחלוטין לומר הריני מוכרה לך לעולמים גם אחרי היובל ואע״פ שהיובל מפקיעה הזהיר הכתוב למוכר או לשניהם שלא יעשו ממכרם לצמיתות ואם אמרו כן יעברו בלאו הזה ולא יועיל להם כי תחזור ביובל וכך פירשו הרב רבי משה. והטעם בזה בידוע כי בדעות בני אדם שאם יעשו ממכרם מתחלה כמספר שנים עד היובל יקל בעיניהם הענין ואם יקנה לחלוטים תקשה בעיניו החזרה מאד ויהיה כענין שאמרו במאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עבד לא מהני ולקי משום דעבר אהורמנא דמלכא. והנכון בעיני שאין זה לאו ללקות עליו אבל הוא טעם יאמר הנהיגו ביניכם היובל ואל יקשה בעיניכם כי לי הארץ ואיני רוצה שתמכר לצמיתות כשאר הממכרים וזו היא כונתם בת״כ לצמיתות לחלוטין כי לי הארץ אל תרע עינך בה כי גרים ותושבים אתם אל תעשו עצמכם עיקר אתם עמדי דיו לעבד שיהא כרבו כשהיא שלי הרי היא שלכם. וטעם כי לי הארץ על דרך האמת כמו ויקחו לי תרומה וזהו שרמזו כאן דיו לעבד שיהא כרבו כי יהיה היובל נוהג בעולם והמשכיל יבין:

(כד) **ובכל** ארץ אחזתכם. לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון ולפי פשוטו סמך על פרשה של אחריו שהמוכר רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב לשון רש״י. ואינו נכון בעיני שיכלול בפרשה היובל ובכל ארץ אחוזתכם תתנו גאלה ויאמר בפרשה השניה כיצד כי ימוך אחיך וגו׳ והנכון בעיני שיאמר ובכל ארץ אחוזתכם הארץ אשר אני נותן לכם לאחוזה תתנו הגאולה הזאת

גְּאֻלָּתוֹ: כז וְחִשַּׁב֙ אֶת־שְׁנֵ֣י מִמְכָּר֔וֹ
וְהֵשִׁיב֙ אֶת־הָ֣עֹדֵ֔ף לָאִ֖ישׁ אֲשֶׁ֣ר
מָֽכַר־ל֑וֹ וְשָׁ֖ב לַאֲחֻזָּתֽוֹ: כח וְאִ֨ם
לֹא־מָֽצְאָ֜ה יָד֗וֹ דֵּי֮ הָשִׁ֣יב לוֹ֒ וְהָיָ֣ה
מִמְכָּר֗וֹ בְּיַד֙ הַקֹּנֶ֣ה אֹת֔וֹ עַ֖ד שְׁנַ֣ת
הַיּוֹבֵ֑ל וְיָצָא֙ בַּיֹּבֵ֔ל וְשָׁ֖ב לַאֲחֻזָּתֽוֹ:
חמישי שלישי ס כט וְאִ֗ישׁ כִּֽי־יִמְכֹּ֤ר
בֵּית־מוֹשַׁב֙ עִ֣יר חוֹמָ֔ה וְהָיְתָה֙
גְּאֻלָּת֔וֹ עַד־תֹּ֖ם שְׁנַ֣ת מִמְכָּר֑וֹ
יָמִ֖ים תִּהְיֶ֥ה גְאֻלָּתֽוֹ: ל וְאִ֣ם לֹֽא־
יִגָּאֵ֗ל עַד־מְלֹ֣את לוֹ֮ שָׁנָ֣ה תְמִימָה֒
וְקָ֨ם הַבַּ֜יִת אֲשֶׁר־בָּעִ֨יר אֲשֶׁר־לֹ֣א
חֹמָ֗ה לַצְּמִיתֻ֛ת לַקֹּנֶ֥ה אֹת֖וֹ
לְדֹרֹתָ֑יו לֹ֥א יֵצֵ֖א בַּיֹּבֵֽל: לא וּבָתֵּ֣י
הַחֲצֵרִ֗ים אֲשֶׁ֨ר אֵין־לָהֶ֤ם חֹמָה֙
סָבִ֔יב עַל־שְׂדֵ֥ה הָאָ֖רֶץ יֵחָשֵׁ֑ב
גְּאֻלָּה֙ תִּֽהְיֶה־לּ֔וֹ וּבַיֹּבֵ֖ל יֵצֵֽא:
לב וְעָרֵי֙ הַלְוִיִּ֔ם בָּתֵּ֖י עָרֵ֣י אֲחֻזָּתָ֑ם
גְּאֻלַּ֥ת עוֹלָ֖ם תִּהְיֶ֥ה לַלְוִיִּֽם:
לג וַאֲשֶׁ֤ר יִגְאַל֙ מִן־הַלְוִיִּ֔ם וְיָצָ֧א
מִמְכַּר־בַּ֛יִת וְעִ֥יר אֲחֻזָּת֖וֹ בַּיֹּבֵ֑ל
כִּ֣י בָתֵּ֞י עָרֵ֣י הַלְוִיִּ֗ם הִ֚וא אֲחֻזָּתָ֔ם

י״ג ו׳ כ״ל חסר במ״ד מ״ל ח׳ מ״ל בלש׳ ל׳ ס׳ וחסר לו קרי ט״ו כ״כ לא וק׳ לו קדמא לצמיתת רפי ותני׳ לצמיתת דגש סי׳ מוכר חלם קוני׳ חזק ג׳ חסר בתו׳ י״ג ר״ס

פּוּרְקָנֵיהּ: כז וִיחַשֵּׁב יַת שְׁנֵי
זְבִינוֹהִי וְיָתֵיב יַת מוֹתָרָא
לִגְבַר דְּזַבֵּין לֵיהּ וִיתוּב
לְאַחֲסַנְתֵּיהּ: כח וְאִם לָא
אַשְׁכַּחַת יְדֵיהּ כְּמִיסַת דְּיָתֵיב
לֵיהּ וִיהוֹן זְבִינוֹהִי בִּידָא דִּזְבַן
יָתֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִפּוֹק
בְּיוֹבֵלָא וִיתוּב לְאַחֲסַנְתֵּיהּ:
כט וּגְבַר אֲרֵי יְזַבֵּן בֵּית מוֹתַב
קַרְתָּא מַקְּפָא שׁוּר וִיהֵי
פּוּרְקָנֵיהּ עַד מִשְׁלַם שַׁתָּא
דִּזְבִינוֹהִי עִידָן בְּעִידָן יְהֵי
פּוּרְקָנֵיהּ: ל וְאִם לָא יִתְפְּרַק
עַד מִשְׁלַם לֵיהּ שַׁתָּא
שְׁלֶמְתָּא וִיקוּם בֵּיתָא
דִּבְקַרְתָּא דְּלֵיהּ שׁוּרָא
לַחֲלוּטִין לִדְזַבַּן יָתֵיהּ לְדָרוֹהִי
לָא יִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא: לא וּבָתֵּי
פַּצְחַיָּא דְּלֵית לְהוֹן שׁוּר מַקַּף
סְחוֹר סְחוֹר עַל חֲקַל אַרְעָא
יִתְחַשַּׁב פּוּרְקָנָא יְהֵי לְהוֹן
וּבְיוֹבֵלָא יִפֹּק: לב וְקִרְוֵי
לֵיוָאֵי בָּתֵּי קִרְוֵי אַחֲסַנְתְּהוֹן
פּוּרְקַן עָלַם תְּהֵי לְלֵיוָאֵי:
לג וּדְיִפְרוֹק מִן לֵיוָאֵי וְיִפְקוֹן
זְבִינֵי בֵיתָא וְקִרְוֵי אַחֲסַנְתֵּיהּ
בְּיוֹבֵלָא אֲרֵי בָּתֵּי קִרְוֵי לֵיוָאֵי
הִיא אַחֲסַנְתְּהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי

רשי

שיוכל לגאול ממכרו: (כז) וחשב את שני ממכרו. כמה שנים היו עד היובל כך וכך ובכמה מכרתיה לך כך וכך עתיד היית להחזירה ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי החשבון של כל שנה אכלת אותם ג׳ שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנם ללוקח: לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה שבא לגאלה: (כח) די השיב לו. (ערכין ל) מכאן שאינו גואל לחצאין: עד שנת היובל. (ת״כ) שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחלתה: (כט) בית מושב עיר חומה. (ת״כ) בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון: והיתה גאלתו. לפי שנא׳ בשדה שיוכל לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך ב׳ שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינה גואלה: והית׳ גאלתו. של בית: ימים. ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן (בראשית כד) תשב הנערה אתנו ימים: (ל) וקם הבית לצמיתת. יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה: (אשר לא חומה. לו קרינן אמרו רבותינו ז״ל אע״פ שאין לו עכשיו הואיל והיתה לו קודם לכן. ועיר נקבה היא והוצרך לכתוב לה אלא מתוך שצריך לכתוב לא בפנים תקנו לו במסורת זה נופל על זה): לא יצא ביובל. אמר רב ספרא אף אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: (לא) ובתי החצרים. כתרגומו פצחין עיירות פתוחות מאין חומה ויש הרבה בספר יהושע (יהושע יג) הערים וחצריהם (בראשית כה) בחצריה׳ ובטירתם: על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדות הנגאלים עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו. (ת״כ) מיד אם ירצה ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא. בחנם: (לב) וערי הלוים. ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאלת עולם. גואל מיד אפי׳ לפני שתי שנים אם מכר שדה משדותיהם הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: (לג) ואשר יגאל מן הלוים. ואם יקנה איש בית או עיר מהם: ויצא ביובל. אותו ממכר של בית או של עיר וישוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאולה זו לשון מכירה. דבר אחר לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט תלמוד לומר ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצאה ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחזתם. לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות

אבן עזרא

(כז) וחשב. מהבנין הכבד הדגוש: (כח) ויצא. הממכר. והנה שם תחת תאר השם ורבים כמוהו ואחר שהזכיר בית מושב ידענו כי ימכר מאחזתו שדה או כרם: (כט) עיר חומה. עיר מוקפת: ימים. שנה עד סוב הימים מקור וחום וקין וחורף כאשר היו כי שבתם סוב השמש למקומה והנה אנחנו צריכים לקבלה על שנה תמימה אם לחמה אם ללבנה ואם מעוברת: (לא) על שדה הארץ יחשב. כמו ויבואו האנשים על הנשים ופי׳ עם: גאלה תהיה לו. לכל בית ובית כמו בנות צעדה עלי שור וכמו על בניה כי איננו: (לב) גאלת עולם. נצחי ובעבור שאמר גאלת עולם אמר ואשר יגאל והטעם כמו יקנה ויש אומרים אפילו אם היה הגואל לוי. וי״א ויצא כפ״א רפה בלשון ישמעאל. בית או עיר

וחברו דד״ה: מצאה ג׳ וסי׳ ולא מצאה היונה. ואם לא מצאה ידו. גם צפור מצאה בית: די ו׳ וסימן נמסר בסדר כי תזריע: תם ה׳ וחסר וסי׳ עד תם שנת ממכרו. עד תם כל הדור. עד תם כל הגוי. תם וישר יצרוני. עד תם פגריכם. והד ותם דרכיך. וכל משלי דכוותא במ״א אנשי דמים ישנאו תם: ואשר י״ב ר״פ וסימן ואשר לא שם לבו. ואשר לא צדה. ואשר יגאל מן הלוים. ואשר יכא את רעהו. ואשר עשה לדתן. ואשר עשה לכם במדבר. ואשר אכלו שאר עמי. ואשר ישמיעו. ואשר נהנו שארית. ואשר היה נעשה ליום. ואשר לא נתן. ואשר עשה לחיל: חמת ג׳ חסר

תולדות אהרן גאולתו. שם כ כא ערכין ל: וחשב את שני. ערכין שם: והשיב את. שם: לאיש אשר מכר. שם: ויצא ביובל ושב. שם כט (שם מו): ושב לאחוזתו. שם יד: ואיש כי ימכר. מגלה ג קדושין כ ערכין ל לא לג: עד תם שנת. שם יח לא נדה מו: ימים תהיה. כתובות נז קדושין כ כא: עד מלאת. ערכין לא: תמימה. שם: וקם הבית. ב״ק כב ערכין ל לא לב (מעשרות נא): אשר לא חומה. מגלה ג ה י שבועות יז ערכין לב: לקונה אותו. שם לא: לא יצא ביובל. שם נט לא: ובתי החצרים. שם לג: על שדה הארץ יחשב. קדושין כא ערכין שם: גאולה תהיה לו. קדושין כ ערכין ל לג (קדושין נט): גאולת עולם. שם לג: ואשר יגאל. שם: ויצא ממכר. שם: כי בתי ערי. שם:

בעל הטורים מצאה ב׳ במסרה. ואם לא מצאה ידו ואידך גם צפור מצאה בית ודרור קן לה פי׳ אם לא מצאה ידו שאינו יכול לגאול ישאר ביד הלוקח עד שנת הדרור וזה הוא מצאה בית ודרור שבשנת הדרור יצא ביתו:

רמבן

הזאת של היובל ואמר גאולה כמו גאל ה׳ עבדו יעקב שהוציא עבדו מיד המחזיקים בו וכן וגאלתי אתכם בזרוע נטויה אף זה תתנו גאולה לארץ שאני רוצה לגאול ארצי מיד המחזיקים בה שלא נתתיה אני להם בחלק אחוזתם והוצרך לומר כן בעבור שאמר כי לי הארץ והנה כל הארץ לו היא לפיכך חזר ואמר שינהוג היובל בארץ אחוזתו בלבד לא בחוצה לארץ ואמר ובכל שהיא תנהג בכל אחוזתו גם בעבר הירדן ובכל מקום האחוזה לא בארץ ה׳ אשר שם המקדש בלבד:

(כט) **ואיש** כי ימכור בית מושב עיר חומה. בעבור שממכר ביתו של אדם קשה בעיניו מאד ויבוש ממנו בעת שימכרנו רצתה התורה שיגאלנו בתוך השנה הראשונה ובעבור כי האדם לשדה נעבד וממנו יצא לחם למחיתו רצה שיצא השדה ביובל אבל הבית לאחר היאוש שנה דירתו ועמד שנה בבית אחר לא יזיק לו כי לא תמעט מחיתו אם יחלט ובתי החצרים עשוים לשמירת השדות ולהיותם מושב לעובדי האדמה וע״כ דינם כשדה הארץ:

(לג) **ואשר** יגאל מן הלוים. הנראה בפשוטו של פסוק זה כי אמר גאולת עולם תהיה ללוים לגאול מיד ולגאול לעולם ולא פירש בהם אם יגאלו הקרובים ולא אם ינהג בהם יובל לפיכך חזר ואמר ואשר יגאל מן הלוים יהיה הגואל שיגאל הוא מעצמו או הלוי הקרוב אליו ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו ביובל מיד הקונה על דעת כן יגאל שיחשוב שני ממכרו והשיב את העודף לומר שהיובל נוהג בהם ותהיה גאולת הלוים כאשר אמר בישראל וחשב את שני ממכרו וגו׳ ורבותינו אמרו שהכתוב מדבר בלוי שקנה מלוי ולפי דבריהם נראה לי בפי׳ הפסוק כי היה לפנים בישראל כשצריך אדם למכור שדהו שיבא הקודש בירושתו ויקנה אותה והוא הנקרא גאולה שנאמר

בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לד וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר כִּי־אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם׃ ס לה וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ׃ לו אַל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ׃ לז אֶת־כַּסְפְּךָ לֹא־תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא־תִתֵּן אָכְלֶךָ׃ לח אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים׃ ששי רביעי ס לט וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ לֹא־תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד׃ ס מ כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ׃

יִשְׂרָאֵל׃ לד וַחֲקַל רְוַח קִרְוֵיהוֹן לָא יִזְדַּבַּן אֲרֵי אַחְסָנַת עָלַם הוּא לְהוֹן׃ לה וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וּתְמוּט יְדֵיהּ עִמָּךְ וְתַתְקֵיף בֵּיהּ דַּיָּר וְתוֹתָב וְיֵחֵי עִמָּךְ׃ לו לָא תִסַּב מִנֵּיהּ חִבּוּלְיָא וְרִבִּיתָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ וְיֵחֵי אֲחוּךְ עִמָּךְ׃ לז יָת כַּסְפָּךְ לָא תִתֵּן לֵיהּ בְּחִבּוּלְיָא וּבְרִבִּיתָא לָא תִתֵּן מֵיכְלָךְ׃ לח אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְמִתַּן לְכוֹן יָת אַרְעָא דִכְנַעַן לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ׃ לט וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ עִמָּךְ וְיִזְדַּבַּן לָךְ לָא תִפְלַח בֵּיהּ פּוּלְחַן עַבְדִין׃ מ כַּאֲגִירָא כְּתוֹתָבָא יְהֵי עִמָּךְ עַד שַׁתָּא

ד' זוגין חד כ' ס' וחד כ' ו' וסוף חד מן ב' מלין בטעם ס' דסבי' הות סימן

ג' מלעיל

ג'

ג'

ו"ז פתחין בכופי בהס"ף ג' בטעם בכופי ר"פ

כ'

ג'

כ'

רשי

כשדות כדי שלא תופקע נחלתם מהם : (לד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר . מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל ולא כמו שנא' בישראל (ויקרא כז) ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד אבל בן לוי גואל לעולם : (לה) והחזקת בו . אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופש בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו : גר ותושב . אף אם הוא גר או תושב ואיזהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"ג ואוכל נבלות : (לו) נשך ותרבית . חד שוינהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין : ויראת מאלהיך . לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש הימנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך (ב"מ סא) או התולה מעותיו בנכרי להלוותם לישראל ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך : (לח) אשר הוצאתי וגו' . והבחנתי שם בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית ואומר של נכרי הם . ד"א אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפילו הן כבדות עליכם : לתת לכם את ארץ כנען . בשכר שתקבלו מצותי : להיות לכם לאלהים . (ת"כ) שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כו' : (לט) עבודת עבד . עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול לו מנעלו : (מ) כשכיר כתושב . עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים התנהג בו : עד שנת היובל . אם פגע בו יובל לפני שש

אבן עזרא

עיר המשפט אחד : (לה) ומטה ידו . מגזרת לא ימוט והמ"ם שרש וכמוהו אם אמרתי מטה רגלי : אחיך . ישראל : עמך . שאתה חייב למצא עמך שאתה רואה : גר ותושב . ואם הוא מארצך או גר ותושב : וחי . כמו יחיה : והחזקת בו . הפך ומטה ידו שלא יפול : (לו) נשך ותרבית . מפורש בדברי הקבלה תי"ו תרבית נוסף כמו תרמית והוא מגזרת רב רק הוא מהפעלים שהלמ"ד שלהם נח נעלם כמו תכלית שנאה ואחר כן פי' הנשך והתרבית גם מ"ם מרבית נוסף כמו מ"ם ואבן משכית : (לח) וטעם אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים . שהייתם גרים והנה נתתי לכם אחוזה והטעם דבק עם גר ותושב וחי עמך גם עם כל הפרשה הנזכרת בעבור גאלת הארץ . והזכיר פרשת ומטה ידו עמך בעבור שיזכיר הישראלי שיהיה לו צורך רב עד שימכור עצמו שיצא ביובל והנה כל פרשת הסדר דבקה : (לט) ונמכר לך . הוא מעצמו או גנב ממך ומכרוהו בבית

יסי' בסדר בשלח : ושדה ב' א' כתיב ה' וא' יו"ד וסי' ושדה מגרש. הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם ושדי : וכי ימוך חד מן ד' זוגין מן ג' ג' בענין קדמא לא נסיב וי"ו ותניינא ותליתי' נסיב וי"ו וסימן במס"ר : כשכיר ב' וסימן כשכיר כתושב יהיה עמך. עד

תולדות אהרן ושדה מגרש . שם : כי אחוזת . שם כח לד : וכי ימוך . קדושין כ מציעא סא קיד ערכין ל : אל תקח . קדושין כ ב"ק קיב מציעא סא עא סה ערכין ל : את כספך . מציעא ס סא סה : ויראת מאלהיך . מציעא עא תמורה ו : וחי אחיך . נדרים כה מציעא סב סז תמורה ז : לתת לכם . כתובות קי : וכי ימוך אחיך . קדושין כ מציעא עא ערכין ל : עד שנת היובל . קדושין כ ערכין כט :

בעל הטורים ושדה ב' במסורה . ושדה מגרש עריהם לא ימכר ואידך ושדי תרומות שינו דאמרינן בערכין ושדה מגרש עריהם לא ימכר פירוש לא יבונה וכמו כן שדי תרומות לא יבונה כדכתיב אל טל ואל מטר : וחי אחיך עמך וסמיך ליה אל תקח מאתו נשך ותרבית רמז שכל המלוה ברבית אינו חי וכן הוא אומר בנשך נתן חי הוא לא יחיה נשך בגימטריא זה נתן לעתיד לבא אין נחש מתרפא כדכתיב ונחש עפר לחמו כן הלוקח רבית לא יחיה ד"א שדומה רביה לנחש שנושך כנחש : רבית עולה תרי"ב ששקול כמו תרי"ב מצות : כשכיר שנים במסורה . כשכיר כתושב יהיה עמך ואידך עד ירצה כשכיר יומו רמז למה שאמרו חכמים פועל חוזר אפילו בחצי היום פירוש כשכיר יהיה עמך עד שירצה ואפילו ביומו אם ירצה יחזור :

ספורנו

ארץ אחוזתכם גאלה תתנו לארץ . אבל בח"ל אין שם דין שמיטין ויובלות : (לה) והחזקת בו . להקימו : (לו) אל תקח מאתו . כי זה דרך נאות להקימו כשתלוהו בלי נשך ותרבית : וחי אחיך עמך . וזה תעשה כשיש לאל ידך די לחיות אתה ולהלוותו כאמרם ז"ל (מציעא פרק איזהו נשך) חייך קודמים לחיי חברך : (לח) להיות לכם לאלהים . שיהיה התכלית המכוון ממנו מושג בין כלכם ולכן ראוי שיהיה סדר המדינות בכם באופן שתוכלו כלכם לחיות זה עם זה ותעזבו זה את זה להשלים המכוון : (מ) כשכיר כתושב יהיה עמך . הקנוי קנין שש שנים יהיה אצלך . כשכיר שנה בשנה והקנוי קנין

רמבן

שנאמר קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאולה לקנות וכן מפורש שם בענין בועז ונראה בעיני שהיו דנים לו דין קדימה כאשר הנהיגו לנו רבותינו בדינא דבר מצרא והיו קונים מן הגואל הראשון בקנין סודר כמו שעשה בועז והנה יאמר הכתוב בכאן כי כאשר יגאל הלוי נחלת לוי כלומר שיקנה אותה ממנו כדין הגאולה יצא הממכר ההוא ביובל ליחד שיהא יובל נוהג בהם בגאולה כמכירה אחרת ולא היה צריך להזכיר הדין במכירה לבדה כי הם בכלל ישראל אלא שיפה כחם בגאולת עולם והדין הזה של גאולה גם בישראל יהיה נוהג אבל הזכירו הכתוב בלוי שלא תאמר לא נתנו הערים אלא לשבט הלוי כלו ולכן יצאו מישראל אבל לא מלוי וכל שכן מגואל קרוב שאנחנו חייבינוהו לקנות ולכך אמר שאף הגאולה תצא ביובל ומן הלוי נלמד בישראל ואפשר ג"כ שאין הלוים רשאין למכור בעריהם לישראל בשום מכר ולכן תקרא כל קנייתם גאולה :

(לו) **וטעם** וחי עמך . שיהיה עמך והיא מצות עשה להחיותו שממנה נצטוינו על פקוח נפש במצות עשה ומכאן אמרו וחי אחיך עמך זו דרש בן פטורי שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים אם שותה הוא מגיע לישוב ואם שניהם שותים שניהם מתים דרש בן פטורי מוטב ישתו שניהם וימותו ולא יראה אחד במיתתו של חבירו עד שבא רבי עקיבא ולמד וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חבירך וחזר ואמר וחי אחיך עמך לחזק ולהזכיר ומדרשו אהדר ליה רבית דליחי עמך זהו בהחזרת רבית קצוצה כענין שאמר בגזל והשיב את הגזלה אשר גזל ואונקלוס עשה גר ותושב וחי עמך הכל מן המצוה ידור ויתותב ויחי עמך אבל על דעת רבותינו בגמרא והחזקת בו ובגר ותושב וחי כל אחד מהם עמך :

נשך ותרבית . חד שויוהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין לשון רש"י . ולפי פשוטו נראה בעיני כי הנשך הוא שילונו מנה ליתן לו ברביתו חמשת שקלים בכל שנה ויקרא כן בעבור כי אחריתו כנחש ישך שמבלבל ועולה הרבית הוא שילונו עד זמן פלוני ואז יפרענו ויתן לו רבית חמשה שקלים ואין בו רבית אחר הזמן ההוא כי זה אינו נושך שלא יעלה יותר מן הסך ההוא אבל הוא רבית ולכך אמר את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך כי המנהג להלוות את הכסף בנשך בכל שנה יתן כך והאוכל ילוהו עד הקציר ואז יפרענו מגרנו בתוספת קצוב :

(מ) **וטעם** כשכיר כתושב . לא יהיה עמך כעבד אלא כשכיר שנה שהוא הנשכר לעבודת בני חורין ולא יכבידו עליו או כתושב שדרך התושבים הבאים לגור בארץ שיעבדו את בעל הבית אשר הם מתגוררים אתם לרצון להם כענין יעקב עם לבן שאמר הכי אחי אתה ועבדתני חנם

הגידה

מא וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל־אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב: מב כִּי־עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד: מג לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ: מד וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה: מה וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשָׁבִים הַגָּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם לַאֲחֻזָּה: מו וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ: שביעי ס

מז וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר: מח אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ: מט אוֹ־דֹדוֹ אוֹ בֶן־דֹּדוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־

דְּיוֹבֵלָא יִפְלַח עִמָּךְ: מא וְיִפּוֹק מֵעִמָּךְ הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ וִיתוּב לְזַרְעִיתֵיהּ וּלְאַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי יְתוּב: מב אֲרֵי עַבְדַי אִנּוּן דְּאַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לָא יִזְדַּבְּנוּן זְבוּן עַבְדִּין: מג לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ: מד וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ דִּי יְהוֹן לָךְ מִן עַמְמַיָּא דִּבְסַחְרָנֵיכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן עַבְדִּין וְאַמְהָן: מה וְאַף מִבְּנֵי תּוֹתָבַיָּא עַרְלַיָּא דְּדַיְרִין עִמְּכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן וּמִזַּרְעִיַּתְהוֹן דְּעִמְּכוֹן דְּאִתְיְלִידוּ בְּאַרְעֲכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְאַחְסָנָא: מו וְתַחְסְנוּן יָתְהוֹן לִבְנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן לְמֵירַת אַחְסָנָא לְעָלַם בְּהוֹן תִּפְלְחוּן וּבַאֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר בַּאֲחוּהִי לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ: מז וַאֲרֵי תַדְבֵּיק יַד עֲרַל וְתוֹתָב עִמָּךְ וְיִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ עִמֵּיהּ וְיִזְדַּבַּן לַעֲרַל תּוֹתָב עִמָּךְ אוֹ לְאַרְמָאֵי מִזַּרְעִית גִּיּוֹרָא: מח בָּתַר דְּיִזְדַּבַּן פּוּרְקָנָא תְּהֵא לֵיהּ חַד מֵאֲחוֹהִי יִפְרְקִנֵּיהּ: מט אוֹ אֲחָבוּהִי אוֹ בַר אֲחָבוּהִי יִפְרְקִנֵּיהּ אוֹ

כול' חסר במ"ג
ג'
ד'
ג'
ג' חסר ו'
י"ג ר"פ
ד'
ו' ואחד ממשפחתם ב' א' חסר וא' מ"ל ודין מ"ל
י"א חס' ג' מלין בליש' בקדמ' ומפסק ב' ובעינן
ג' וא' ולאם מק' ל'
ג' בסיפ'
מל' חסר במ"ה מ"ל

שש שנים היה היובל מוציאו: (מא) ובניו עמו. אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: אל אחזת אבתיו. (ת"כ מכות יב) אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך: אחזת. חזקת: כי עבדי הם. (ת"כ) שטרי קודם: לא ימכרו ממכרת עבד. בהכרזה לומר כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח: (מג) לא תרדה בו בפרך. מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבוא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללבו לכך נאמר ויראת: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. א"ת אם כן במה אשתמש בעבדי איני מושל בכנענים איני נוחל שהרי הזהרתני (דברים כ) לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני. מאת הגוים הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבותיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: (מה) וגם מבני התושבים. (קדושין סז) שבאו מסביבותיכ' לישא נשי' בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד: מהם תקנו. אותם תקנו: (מו) והתנחלתם אותם לבניכם. החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם. ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שא"כ היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם והתנחלתם כמו והתחזקתם: איש באחיו. להביא נשיא בעמיו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: (מז) יד גר ותושב. גר והוא תושב כתרגומו ערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך: ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך דבוקו עמו על ידי שלמד ממעשיו: משפחת גר. (קידושין כ ב"מ ע"א) זה העו"ג כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לעו"ג עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: (מח) גאלה תהיה לו. מיד אל תניחהו שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעובדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובעו"ג שתחת ידך הכתוב מדבר ואע"פ כן לא תבא עליו בעקיפין מפני חלול השם (ב"ק קי"ג) אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו העו"ג מן דמיו אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה העו"ג עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו חמשה מנים ויתן לו העבד

בבית דין: (מא) הוא ובניו עמו. זה שהעתיקו חכמים ועבדו לעולם: (מב) וטעם כי עבדי הם: כי אני קניתים מבית עבדים: (מג) תרדה בו. כטעם ממשלה: בפרך. כדברי המתרגם ארמית: (מד) מאת הגוים אשר סביבותיכם. כעמון ומואב ואדום וארם: (מה) וגם מבני התושבים. הדרים בארץ כנען שהיא ארצכם והם מהגוים הנזכרים או מצרים וכל עם חוץ משבעת הגוים כי הכתוב הזהיר עליהם לא תחיה כל נשמה והנה אסור אפילו להאכילם ויתכן שחז"ל אמרו עבד כנעני על הגר הגר בארץ כנען ואיננו כנעני ביחוסו או הם ידעו להוציא זה הדבר לאמתו כי דעתנו נקלה כנגד דעתם: (מו) והתנחלתם. מבנין התפעל וכמוהו והתאויתם לכם: לעולם בהם תעבודו. מותרים רק כאשר מצאנו חז"ל שאמרו כי היא מצוה קבלנוה. וטעם ובאחיכם בני ישראל. שתעשה הפרש בין אחיך ובין העו"ג: (מז) או לעקר. כמו שרש והטעם ששב לדת ישראל והוא ממשפחת גר ואין ריע לו רק הוא כמו מלת ושרשך הפך וכן ואת סוסיהם תעקר: (מט) או השיגה ידו. שמצא אבדה או ירש ממון מת ממשפחתו. הזכיר בתחלה האח והמשפחה כי הוא הדבר הנמצא ברוב: קונהו

ירצה כשכיר יומו: וגם י"ג ר"פ וסי' ללוט. וגם את הגוי. וגם אמנה אחתי. וגם את בן האמה. וגם ערב רב. וגם מקננו. וגם הכהנים הנגשים. וגם מבני התושבים. וגם את אחיך. וגם הקמתי את בריתי. והברו. וגם יד ה' היתה בם. וגם את הצרעה: הגרים ד' קמץ וסימן והיתה שבת. וגם מבני התושבים. והגרים עמהם מאפרים ומנשה דד"ה. ולהגרים הגרים בתוככם דיחזקאל: הולידו ב' א' חסר וא' מלא וסימן וגם מבני התושבים. ולהגרים הגרים בתוככם דיחזקאל תניינא חסר: ובאחיכם ו' מלין בטעמא אולא ומהפך וסי' ובאחיכם בני ישראל. כל העדה מדבר צן. וכל צורותיו וכל תורותיו. בקנותיהם על יאשיהו. גדבריא דתבריא. זמריא תרעיא:

תולדות אהרן ויצא מעמך. קדושין כב: ושב אל משפחתו. שם עו כא מציעא עא מכות יג: לא ימכרו. סנהדרין פו עקידה שער ס': וגם מבני התושבים. יבמות מו עח סוטה ג גיטין לז קדושין סז: אשר הולידו. יבמות עח סוטה ג: והתנחלתם אותם. מגלה כו כתובות מג נזיר סא גיטין לט קדושין עז כב בבא קמא קי (כתובות נח קדושין נח נט): לרשת אחוזה. בכורות יג: לעולם בהם. ברכות מז סוטה ג גטין לח קדושין כב נדה מז: וכי תשיג. קדושין יד: לגר תושב עמך. שם כ ב"ק קיג מציעא עא: או לעקר. יבמות מו מציעא שם: אחרי נמכר. ב"ק קיג ערכין ל: אחד מאחיו. קדושין נא: או דודו או בן דודו. יבמות נד קדושין טו כא (שבת ט):

בעל הטורים הולידו ב' במסרה. אשר הולידו בארצכם. ואידך אשר הולידו בנים בתוככם ביחזקאל בענין חלוקת הארץ שצוה ליתן לגרים חלק בארץ שאף על פי שבביאת הארץ לא נטלו גרים חלק בארץ לעתיד לבוא יטלו חלק בארץ: והתנחלתם ב' במסרה. והתנחלתם אותם לבניכם והתנחלתם את הארץ. וז"ש חכמים דעבד איתקש לקרקעות לקנותו בכסף בשטר ובחזקה: בן דדו. חסר וי"ו אותיות בן דוד יגאלנו:

רמבן

הגידה לי מה משכרתך ובת"כ כשכיר מה שכיר ביומו תתן שכרו אף זה ביומו תתן שכרו כתושב מה תושב בטוב לו לא תוננו אף זה בטוב לו לא תוננו יהיה עמך במאכל עמך במשתה עמך בכסות נקיה וכו':

(מז) **משפחת** גר. זה כותי כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"ג עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב לה עצים ולשאוב לה מים לשון רש"י מתורת כהנים. ואם כן יאמר או לעקר ומשפחת גר והרא פ"ג עקר בעבור שאדם חייב לשרש אחריה ולעקרה. ואונקלוס תרגם לארמאי גיורא

ספורנו

קנין יובל יהיה אצלך כשכיר שהתושב עמך לשנים רבות: (מב) כי עבדי הם. אע"פ שבשביל שהלך זה וקנה אדון לעצמו היה ראוי לכל שעבוד מ"מ אחר מה שהוא עבדי אין בידו למכור עצמו לעבדות מוחלט: (מח) אחרי נמכר גאלה תהיה לו. כבר בארו ז"ל (קדושין) שלא תאמר מאחר שהלך זה ונעשה כומר לע"ג אדחה אבן

מִשְּׁאֵר בְּשָׂרוֹ מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ יִגְאָלֶנּוּ
אוֹ־הִשִּׂיגָה יָדוֹ וְנִגְאָל׃ נ וְחִשַּׁב ל׳ ומ״ל א׳ והשיגה
עִם־קֹנֵהוּ מִשְּׁנַת הִמָּכְרוֹ לוֹ עַד
שְׁנַת הַיֹּבֵל וְהָיָה כֶּסֶף מִמְכָּרוֹ
בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שָׂכִיר יִהְיֶה
עִמּוֹ׃ נא אִם־עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים ז׳ ר״פ בסיפ׳
לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף ל׳ ומטמ׳ א״ב מן חד חד.
מִקְנָתוֹ׃ נב וְאִם־מְעַט נִשְׁאַר
בַּשָּׁנִים עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־
לוֹ כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ׃ ג׳ כ״ד
נג כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ ל׳
לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ נד וְאִם־ ס׳
לֹא יִגָּאֵל בְּאֵלֶּה וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל
הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ׃ מפטיר נה כִּי־
לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדַי הֵם כי לי בטעמות כי לי כל בכור
אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ במונח ודין במקף ומהפך
מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וסי׳ עבדי׳ זריזין גוברית מתינין
כו א לֹא־תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם מ״ז פסוקי׳ לא לא לא.
וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם ב׳ כ״כ
וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם ל׳
לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהוָה כ״א סופי פסוקים
אֱלֹהֵיכֶם׃ ב אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ
וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ פ פ פ כ׳ סופי פסוקים

נ״ז חטי״ל. לאחז״ה סימן

מְקָרִיב בִּשְׂרֵיהּ מִזַּרְעִיתֵיהּ
יִפְרְקִינֵיהּ אוֹ דְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ
וְיִתְפְּרֵק: נ וִיחַשֵּׁב עִם זָבְנֵיהּ
מִשַּׁתָּא דְאִזְדַּבַּן לֵיהּ עַד
שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וִיהֵי כְּסַף
זְבִינוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא כְּיוֹמֵי
אֲגִירָא יְהֵי עִמֵּיהּ: נא אִם עוֹד
סַגִּיאוּת בִּשְׁנַיָּא לְפוּמְהֵן
יָתִיב פּוּרְקָנֵיהּ מִכְּסַף
זְבִינוֹהִי: נב וְאִם זְעֵיר
אִשְׁתְּאַר בִּשְׁנַיָּא עַד שַׁתָּא
דְיוֹבֵלָא וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כְּפוּם
שְׁנוֹהִי יָתִיב יָת פּוּרְקָנֵיהּ:
נג כַּאֲגִיר שַׁתָּא בְּשַׁתָּא יְהֵי
עִמֵּיהּ לָא יִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ
לְעֵינָךְ: נד וְאִם לָא יִתְפְּרַק
בְּאִלֵּין וְיִפּוֹק בְּשַׁתָּא
דְיוֹבֵלָא הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ:
נה אֲרֵי דִילִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
עַבְדִּין עַבְדַּי אִנּוּן דְאַפֵּקִית
יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם
אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: א לָא
תַעְבְּדוּן לְכוֹן טַעֲוָן וְצֵלֶם
וְקָמָא לָא תְקִימוּן לְכוֹן
וְאֶבֶן סִגְדָּא לָא תִתְּנוּן
בְּאַרְעֲכוֹן לְמִסְגַּד עֲלַהּ אֲרֵי
אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ב יָת יוֹמֵי
שַׁבַּיָּא דִילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית
מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ:
פ פ פ

העבד ט״ו מנים וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים: (נ) כימי שכיר יהיה עמו. חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאלו נשכר עמו כל שנה במנה וינכה לו: (נא) אם עוד רבות בשנים. עד היובל: לפיהן. הכל כמו שפירשתי: (נג) לא ירדנו בפרך לעיניך. כלומר ואתה רואה: (נד) (הוא ובניו עמו. ע״ג חייב במזונות בניו): ואם לא יגאל באלה. באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש: (נה) כי לי בני ישראל עבדים. שטרי קודם: אני ה׳ אלהיכם. כל המשעבדן מלמטה כאלו משעבדן מלמעלה: (א) לא תעשו לכם אלילים. (ת״כ) כנגד זה הנמכר לעו״ג שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע״ג אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר וגו׳ (מה כתיב ביה או קנה מיד וגו׳. דבר הנקנה מיד ליד) לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה בריבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לעו״ג: ואבן משכית. לשון כסוי כמו (שמות לג) ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים: להשתחוות עליה. אפילו לשמים לפי שהשתחוואה בפשוט ידים ורגלים היא ואסרה תור׳ לעשות כך חוץ מן המקדש: (ב) אני ה׳. נאמן לשלם שכר:

(נ) קונהו. בה״א ובלא ה״א שוה: המכרו. שם הפעל מבנין נפעל והשנים שיעמוד עמו כימי שכיר יהיה. וי״ו ואם עוד רבות בשנים כפ״א רפה בל׳ ישמעאל הטעם בין היות השנים הנשארות רבות או מועטות: (נא) לפיהן ישיב גאלתו. על כסף מקנתו כן יחשב לו: (נג) כשכיר שנה. להוסיף לא ירדנו בפרך לעיניך לא נעזוב הגר לרדות בו בפרך: (נד) ואם לא יגאל באלה. בשנים הנשארות ליובל וי״א על ידי אלה הנזכרים: (נה) כי לי בני ישראל. טעם שתודיעו כן הגר הקונה העבד הישראלי: (א) לא תעשו לכם אלילים. בעבור שנמכר לעכו״ם הזהיר על ע״ג שלא ישמש אדוניו בפסל ולא יעבוד אדוניו בשבת ובזה יקנהו הנכרי: (ב) ומקדשי תיראו. שיבא למקדש שלש רגלים ויתכן להיות טעם לא תעשו לכם אלילים בעבור שאמר עבדי הם ואחר שהם עבדי יעבדו אותי לבדי ולא אחרים. ופסל ידוע. ומצבה לפסל: משכית. שם כמו מרבית וטעמו אבן מצויירת מגזרת עברו משכיות לבב שכיות החמדה: לא תתנו בארצכם. זה משפט ע״ג במרקולים: כי אני ה׳ אלהיכם. לי תשתחוו ובתרגום ירושלמי כן: את שבתותי תשמורו. שנות השמיטה: ומקדשי תיראו. שנת היובל. כי כן כתוב תהיה לכם ולפי דעתי שהזכיר את שבתותי מטע׳ ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני ולא בעבור שהזכיר להשתחוות עליה והטע׳ שתבואו בכל שבת להשתחוות לפני ולא על אבן משכית רק מקדשי והנה הזכיר היום הנבחר כי הוא נבחר לעבודת השם כאשר פירשתי וגם הזכיר המקו׳ הנבחר: טעם אני ה׳. ששבתתי מכל מלאכה בשבת וכבודי דר במקדש על כן הזכיר מלת תיראו:

לפיהן חד מן אלפא ביתא מן חד חד חד נו״ן וחד מ״ם בס׳ תיבותא וסי׳ אותהן. ורגמו עליהם אבן. אותהם. ואנשים צדיקים. בנעוריהן. ותזנינה במצרים. בנעוריהם. אשר בנינו כנטיעים. והמתן. אם בן הוא. והמתם. ויצו אבשלו׳ את נעריו. ובמשפטיהן דרך לפניהם. ובמשפטיהם. המלך יתאבל. ידעתין. עתה נבראו. ידעתים. שלשה המה נפלאו ממנו. לפיהן. אם עוד רבות. לפיהם. שרים עצרו במלי׳. מוצאיהן. ודרך לפניהם. מוצאיהם. ויכתוב משה את מעזכן. הילילו אניות תרשיש. מעזכם. ויאמר להם לכו אכלו פריהן. כי על בן שלח על כל. פריהם. ושבתי את שבות. שוממין דרכי ציון אבלות. שוממים. על אלה אני בוכיה. תאכלון לא יום אחד. תאכלום. כל הולך על גחון. ובל חד וחד לית דכוותא: לא תעשו לכם אלילים. חד מן ו׳ ר״פ אי׳ בהון לא לא לא נמסר בסדר קדשים:

בעל הטורים

אם עוד רבות בשנים. רבות בגימטריא יוצא בגרעון כסף: שניו. שלשה. כפי שניו ישיב את גאולתו. ורב שניו ימי שניו. מספר שניו ולא חקר פי׳ כפי שניו בין אם הם רבים כדכתיב ורב שניו ימי שניו. או מעטים כדכתיב מספר דהיינו מועטים כמו מתי מספר לעולם ישיב גאולתו. י״ד פעמים כתיב יובל כנגד י״ד יובלות שהיו בארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה וי״ט פעמים גאל יגאלנו ונגאל כנגד י״ט ברכות לכן צריך לסמוך גאולה לתפלה: ופסל הפ״א עקומה לומר לך המודה בעבודת כוכבים כאלו כופר בכל התורה כולה שניתנה מנשיקות פיו של הקב״ה: את שבתותי תשמרו סמך לעבודת כוכבים ששקול שבת כנגד עבודת כוכבים. וסמך לו את מקדשי תיראו שאין בנין ב״ה דוחה שבת: את שבתותי תשמרו. הרי שני שמירות אחד שבת שמור את יום השבת הרי שמירה לפניו שצריך שמירה בין מלפניו ובין מלאחריו תוספת מחול על הקדש:

תולדות אהרן או השיגה. שם טו: ממשפחתו יגאלנו. יבמות כד קדושין טו כא: וחשב עם קנהו. שם יז יח ב״ק קיג: כימי שכיר. קדושין כ כא ערכין ל: אם עוד רבות. קדושין כ ערכין ל (קדושין נט): ישיב גאלתו. קדושין ח יז: מכסף מקנתו. קדושין ח יד טז כ בכורות יג ערכין ל: ואם מעט נשאר. קדושין כ ערכין ל: כפי שניו. קדושין שם ערכין שם: ואם לא יגאל. קדושין שם (קדושין שם): ויצא. שם: כי לי בני. שם כב ב״ק קטז מציעא י בתרא י (קדושין שם): אבן משכית. מגלה כב:

ספורנו

אבן אחר הנופל תלמוד לומר אחרי נמכר גאלה תהיה לו: (נ) וחשב עם קונהו. אף על פי שהקונה הוא כותי כבוש תחת ידך וקנה שלא כהוגן לא ימשכנו ויצא: (נא) אם עוד רבות בשנים. אין ספק שאחר שהיה העבד בבית אדוניו זמן רב תהיה פעולתו יותר מעולה ממה שהיתה בתחלת הכנסו לעבוד לכך אמר שאף על פי שיש זמן הרבה עד סוף זמן ממכרו ואין ספק שלא היתה פעולתו על אותו השלמות שהיתה עתידה להיות אם היה שוהא כל הזמן מ״מ יגרע מדמי המכר כפי כסף מקנתו כאמרם ז״ל בפרק שני מערכין נתרבה כספו מכסף מקנתו: (נב) ואם מעט נשאר. באופן שהשכר שוי הפעולה המוכה שעברו עודף על הראוי כפי חשבון המכר יגרע כראוי

רמבן

והוא הנכון. והזכיר הכתוב נמכר לגר התושב עמנו והנמכר לעקר משפחת הגר שהוא כותי עצמו. והוא מלשון עקר שרשוהי. ואמר משפחת גר שהגר ותושב שהשיגה ידו עמנו הוא חבור כאלו אמר עמו שימכר לעקר משפחתו וצוה הכתוב שתהיה לו גאולה ושיא מצות עשה לכל ישראל שיגאל אותו ואחר כך צוה הקרובים שהם קודמים. וטעם המצוה ברור כדי שלא יטמע וילמד ממעשיהם כי בשאר הנמכרים הגאולה בקרובים רשות. ולכך אמר כאן כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם לומר אע״פ שאין הגר תושב והעקר חייבין במצות היובל לא יקנו את עבדי להם לעבדים:

כו (א) לא תעשו לכם אלילים. כנגד זה הנמכר לכותי הכתוב מדבר שלא יאמר הואיל ורבי עובד ע"ג אף אני אעבוד ע"ג הואיל ורבי מגלה עריות אף אני אגלה עריות הואיל ורבי מחלל שבת אף אני אחלל שבת ת"ל לא תעשו לכם אלילים. את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו. הזהיר כאן הכתוב על המצות לשון ת"כ. ופירושה שהזכיר הכתוב ע"ג ושבת שיזהר בהן העבד הנמכר לכותי ומורא המקדש שיבא שם ברגלים ויירא ממנו והוא הדין לכל המצות. אבל הזכיר אלה שהן אבות ללמד על כולן. ויש גורסין הזהיר כאן ואם הגרסא כך רמזו שכל המצות בכלל השבת והמקדש והמשכיל יבין:

הראוי. לפעולה השמים שעברו כאמרם שם נתמעט כספו כפי שניו: **כו (א) לא** תעשו לכם. אף על פי שתשתעבדו לאומות כמו שעשה זה שמכר עצמו לגוים לא תמירו כבודכם בלא יועיל וזה שלא יטעו כמו שהזכירו ז"ל שטעו רבים בעת הגולה שאמרו לנביאים עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה יש לזה על זה כלום. וזה כי אפילו אחר כל שעבוד אתם עבדי כמו שהזכירו ז"ל שהשיבו הנביאים על זה כאמרם כורש עבדי נבוכדנצר עבדי עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי: כי אני ה' אלהיכם. אפילו בימי השעבוד כאמרו ואף גם זאת לא מאסתים כי אני ה' אלהיכם: (ב) את שבתותי תשמורו. אף בימי השעבוד אף על פי שהמנוחה בהם זכר לחירות: ומקדשי תיראו. המקומות המקודשים בגלות והם בתי כנסיות ובתי מדרשות אף על פי שחרב בית המקדש כאמרו ואהי להם למקדש מעט ואמרו ז"ל (מגלה פרק בני העיר) אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות:

כלי יקר

פרשת בהר

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר. מה ענין שמיטה אצל הר סיני כו' קרוב לשמוע כשעלה משה אל הר סיני אחר שבעה שבועות שספרו ישראל מ"ט יום מן פסח ועד עצרת נתקדש אז אותו הר ונאסר בזריעה וחרישה ביום חמשים שבו נתנה התורה והוא זמן משיכת היובל לקרא דרור וחפשי לכל ישראל חירות על הלוחות וע"י קול השופר של מתן תורה באותו זמן הגיד הקב"ה למשה ענין השמיטה והיובל לומר שבמספר שבעה ובמספר מ"ט אני נותן קדושה זו לכל א"י שיש לה דמיון ויחוס עם הר סיני מצד היותה אוירא דמחכים ואין תורה כתורת א"י והר סיני על כן ראוי ליתן גם לארץ ההיא קדושת הר סיני אחר מספר מ"ט שנה וכן במספר ז' או כדי לעשות זכרון למעמד הר סיני בקריאת דרור והעברת שופר מצורף לשאר טעמים שיש למצוה זו על כן נאמר בהר סיני ודבר זה נכון וקרוב לשמוע:

ושבתה הארץ שבת לה'. בטעם מצוה זו יש דעות חלוקות כי רבים אומרים שהטעם הוא שתשבות הארץ כדי שתוסיף את כחה לזורע ולדע' זו נטה הרב המורה ורבים חולקים עליו ואמרו שאם חששה התורה לזה שלא תחלש האדמה למה יתחייבו גלות על שמיטת הארץ יהיה עונשם שלא תוסיף הארץ את כחה להם ועוד שאין זה שבת לה' כי אם לצורך הארץ ומהו שאמר אז תרצה הארץ את שבתותי' מה תרויח בזה שיגלו ממנו ישראל וישבו עליה הגוים אשר לעולם בה יעבודו ואיך תשבות הארץ בהשמה מהם ובעקידה נתן טעם אחר ואמר שתכלית מצוה זו לזכר חידוש העולם ולזכור ימי עולם וסוף ימות חלדו וכן כתב מהרי"א והוסיף עוד נופך משלו וגם זה רחוק מכליותי כי הוא דומה ליהודה ועוד לקרא כי יום השבת התמידי בכל שבוע בא לזכר חידוש העולם ואם הוא לא יועיל מה יושיענו זה הבא לעתים רחוקות. וכדי ליישב כמה דקדוקים בלשון הפרשה אומר אני שטעם מצוה זו הוא להשריש את ישראל במדת האמונה והבטחון בה' כי חשש הקב"ה פן בבואם אל הארץ יתעסקו בעבודת האדמה על המנהג הטבעי וכאשר כביר מצאה ידם ישכחו את ה' ויסירו בטחונם ממנו ויחשבו כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה ועולם כמנהגו נוהג ויחשבו שהארץ שלהם היא והם הבעלים ואין זולתם. על כן הוציאם ה' מן המנהג הטבעי לגמרי כי בשש שנים דרך האומות לעשות שני שנים זרע ושנה אחת בור כדי שלא להכחיש חילה והקב"ה אמר שש שנים תזרע שדך מדי שנה בשנה ואני מבטיחך להוסיף כחה שלא תכחיש ועוד נס בתוך נס שאחר שזרעתה שש שנים אם בשנה הששית לא יכחיש חילה הנה לכל הפחות לא יוסיף לה זה כח ואמר ה' אדרבה שבשנה הששית יוסיף לה כח כל כך עד שנאמר וצויתי את ברכתי בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים וע"י כל המופתים הללו אשר שמתי בידך תדע כי לי כל הארץ וע"י זה יהיו עיניך נשואות אל ה' כמו שמצינו בירידת המן ליומו כדי שיהיו עיניהם נשואות אל ה' תמיד ויבטחו בו תמיד כך ענין השמיטה שלא יעבדו האדמה כל שנה שביעית אין זרע ואין קציר ויסמכו על הנס שתעשה התבואה לג' שנים הרי הני מעשה נסים ושלישים על כלו שהתבואה שתעשה בשנה הששית אף אם לא יהיה בה כי אם שיעור אכילה לשנה א' מ"מ ישלח ה' את הברכה באסמיהם שיאכל קמעא ומתברך במעיו עד שתספיק התבואה לשלש שנים מדקאמר ועשת את התבואה בה"א הידיעה והיה לו לומר ועשת תבואה לשלש שנים אלא שרמז בה"א הידיעה שאותה התבואה שהיא רגילה לעשות מדי שנה בשנה כן תעשה גם בשנה הששית ויוסיף ה' כח בארץ עד שאותה התבואה תספיק לשלש שנים וזהו ודאי נס נגלה וגדול מכולם. וזה טעם נכון וברור יותר מכל מה שדברו בו המפרשים ולפי זה דין הוא שיתחייבו גלות בעון השמיטה מצד חסרון האמונה שבהם כי לא האמינו בה' ולא בטחו בישועתו שיעשה להם נס כזה בעשיית התבואה לשלש שנים וכמ"ש שוטטו בחוצות ירושלים ודעו וראו אם יש איש מבקש אמונה ואסלח לה. גם הארץ עצמה תקפיד על זה מאד כי רצונה שיתגלגל זכות זה על ידה לחזק האמונה בה' על ידה ועוד שע"י זה יאמינו כי כולם אינן רק אריסים בקרקע והקב"ה בעל השדה ובדבר זה הארץ חפצה שיהיה הקב"ה בעצמו בעלה ואדונה כי לו יתברך הארץ ובביטול השמיטות שיחזיקו המה כבעלים בארץ ראוי הוא שתקפיד הארץ על זה לכך נאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה אבל על העבודה לא תקפיד אם ינהגו בה מנהג הטבעי כי בלאו הכי כל הנהגתם ע"פ הטבע ואין בהם אמונה ואחר הצעה זו נבא לביאור הפסוקים כי המה מסכימים לכוונה זו האמתית אשר אין ספק בה:

שש שנים תזרע שדך וגו'. כבר אמרנו שזו הבטחה שלא יכחיש חילה אף אם יזרע שש שנים רצופים ולא יעשה שנה בור אחר שני שנים זרע. ועל צד הסבר אמר כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם כי באמת אני הנותן לך הארץ ולא בחילך ירשת ארץ ויש לחוש שלא תטעה לומר שלך הארץ על כן אני מצוך ושבתה הארץ שבת לה' לא לשם תוספת כח בארץ כי אם לשם ה' לגלות כי הוא ית' בעל השדה ובזכות שתשבות לשם ה' תזכה למה שנאמר שש שנים תזרע שדך וגו' ואספת את תבואתה לאפוקי אם לא תשבות לשם ה' אז תתחייב גלות ולא תזרע אפילו בשש שנים ואת"ל שתזרע מ"מ יבוזו זרים יגיעך ולא תאסוף תבואתה כמ"ש והיה אם זרע ישראל ועלה מדין עמלק וישחיתו וכתיב זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף. ואמר שדך למעט שדה של אחרים לומר שאם לא תשבות אזי תלך בגולה ותהיה עבד לאומות ותזרע שדה שלהם ולא שדך אבל בזכות השמיטה תזרע שדך וכרמך. ועוד הזכיר שדך למעט שנת השמיטה שבו אין השדה שלך כי אם הפקר לכל מאחר שבשנה זו אתה מודה כי לה' הארץ א"כ ראוי שיתפרנסו ממנה בשנה זו עניי עמו ולא יהיה לך יתרון עליהם ואמר בזכות ושבתה הארץ לה' תזכה שש שנים תזרע שדך אבל אם תרצה להחזיק בפירות שביעית כבעל הבית אז תבא לידי עניות שתמכור השדה ולא יהיה שדך כי אם של אחרים כדעת המדרש הדורש סמיכות פרשיות כי ימוך אחיך לעושה סחורה בפירות של שביעית שסופו לבא לידי עוני ולמכור ביתו ושדהו וזה דומה למה שאחז"ל כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך בבית כי כל זמן שחיה אוכלת אז בזכות הצדקה יהיה גם לבהמתך אבל אם תחזיק בה כבעל הבית לבלתי נתון לחיה בשדה אז תכלה הפרוטה מן הכיס שגם לך לא יהיה. ומטעם זה נאמר בסמוך ובשנה השביעית וגו' שדך לא תזרע וגו' הקדים בשדה אל הזריעה לומר כדי שלא תטעה לומר שהשדה שלך ולא של ה' על כן אני מצוך שלא תזרע כי בזאת תדע כי של ה' היא ולא שלך. ואת ענבי נזירך שהפרשת לך ולא רצית ליתן ממנו לאחרים במזימות זו אשר חשבת כי הכרם כרמך ע"כ אני מצוך לא תבצור כי בזאת תדע שאין נכון שתנזור ותפריש את בני האדם מהם אלא יד כולם יהיה שוה בה למען תדע כי לה' הארץ ובידו לצוות ליתנה למי שירצה ואכלו אביוני עמך משלחן גבוה וזה טעם היובל שנא' והארץ לא תמכר לצמיתות כי אין האדם יכול למכור דבר שאינו שלו כי לה' תבל ומלואה והוא נתנה אל האדם ומן חמשים שנה הקבועים לסתם אדם בינוני מיום היותו בן כ' לרדוף אחר קניני הזמן עד היותו בן שבעים ע"כ אינו יכול למכור נחלה כ"א על כ' שנה לא יותר:

וספרת לך שבע שבתות שנים. טעם היובל הוא כטעם השמיטה ונוסף על זה יש עוד דברים אחרים בגו מדקאמר וספרת לך ש"מ שיש דמיון ויחס לשנים אלו עם מספר ימי שני חיי האדם אשר המה על הרוב באים במספר חמשים כי ימי שנותינו בהם ע' שנה וכ' שנים ראשונים אינן בכלל זה כי לפי שאינו בר עונשין עדיין בב"ד שלמעלה ע"כ כל מעשיו של אותו זמן נחשבים לבלימה לפי שאדם עיר פרא יולד ועדיין אין אור שכלו שלם להבין במושכלות שלא יטה אשורו מני דרך הישר. ומשם והלאה הוא מתחיל לספור כדי שיודע כמה ישאר לו בשנים אשר בהם נכון תחבולות יקנה וסמא דחיי יהיה לו לבדו ואין לזרים אתו. לכך נאמר וספרת לך וגו' אם תספור לך לטובתך ולהנאתך כדי להוציא כל ימיך בדברים רוחניים אזי יהיו לך ימי ז' שבתות השנים ר"ל יהיו לך לבדך ולא לזרים אתך. אבל אם תכלה בהבל ימיך לאסוף ולכנוס אז לא לך יהיה הזרע כי תעזב לאחרים חיל וחומה אשר בנית ואשר נטעת כי על הרוב אין האדם יכול להחזיק בשלו כי אם מספר שנים אלו אבל שנת הנ' משנת עשרים שהיא שנת השבעים מיום הולדו אז הכל שוים בהונו ורכושו ולא יקצור עוד קצירו ואת ענבי נזירו אשר הבדיל והסתיר ביום המעשה ומאנו ידיו לנגוע בו והיתה עינו צרה בו מתת לאחד מאחיו ואפי' לעצמו לא נתן ק"ו שלא היה מהנה לאחרים. הנה בזמן ההוא יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו והכל הפקר והכל שוים בו כעשיר והלך והוא זמן קריאת דרור ועבד חפשי מאדוניו. וכדי שיהיה דבר זה לזכרון בין עיני האדם אשר לא תשבענה הון צוה ה' לקדש את שנת החמשים לא יזרע ולא יעבוד בו כי כמו שצוה לקדש השנה השביעית לידע ולהודיע כי לה' הארץ כך צוה לקדש את שנת החמשים לידע ולהודיע כי יש גבול וקצבה לכל מעשיו וכי הוא אינו בעל השדה בהחלט אלא הוא כגר בארץ ואין לו כח בה כי אם חמשים שנה לפיכך והארץ לא תמכר לצמיתות כי לא השליטו האלהים למכור דבר שאינו שלו וזהו שנתן טעם ואמר כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי מדסמך אתם עמדי לתושבי' ש"מ שדווקא לע"ה

כי אז אתם עמדי שם אתם תושבים אבל בעולם הזה גרים והקב"ה נתן לך הארץ בתורת אריסות או בתורת שאלה ואיך תמכור דבר שאינו שלך. וענין העברת שופר וקריאת דרור ביום כפורים דווקא דומה ליום מתן תורה שבו יצאו ישראל חירות מן היצ"ה ויסורין וכן יום כפור זמן חירות מיד זקן וכסיל אויב ומתנקם הוא שטן הוא יצ"ה וכל זה להזכיר לאדם יום החירות במתים חפשי ושתמיד יהיה לנגד עיניו זמן החפשי והחירות וכן כתב מהרי"א ע"ש. וכל זה על צד הרמז אשר בו דרכו רוב מפרשי תורתנו אבל לפי פשוטו השמיטה והיובל טעם א' לשניהם והוא כדי שנשים בטחוננו בה' ולידע כי לה' הארץ לכך נא' בשנת היובל הזאת מן השדה תאכלו את תבואתה לא תחזיק השדה כשלך אלא כאתם שדה שאינה שלך:

או קנה מיד עמיתך אל תונו. דרשו רז"ל דבר הנקנה מיד ליד שייך בו אונאה אבל לקרקעות אין אונאה וטעמו של דבר שכל דבר הנמכר אינו בערך אחד בכל הזמנים כי כפי השתנות הזמנים לפעמים יוקרו או יוזלו על כן לעולם אין ערך ידוע לשום דבר הנמכר לפיכך הקרקע אע"פ שבאשר הוא שם היה מוכרה בזול או ביוקר מכ"מ לא ימלט שיבא הזמן שתהיה נמכרת באותו ערך שהוא קונה אותה עכשיו אבל מטלטלין יש לחוש שמא באותו זמן לא יהיו בעולם והארץ לעולם עומדת ולא מיעט קרקעות כי אם מביטול מקח אבל מ"מ איסור יש בדבר שהרי נאמר בקרקעות במספר שנים אחר היובל ועל זה חזר ואמר לא תונו:

וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית. י"מ שבשנה השביעית אינו מוסב על וכי תאמרו אלא וכי תאמרו בששית מה נאכל בשנה השביעית הן בשנה השביעית לא נזרע. אבל בשביעית ודאי לא יאמרו מה נאכל בשמינית שהרי נאמר ועשת את התבואה לשלש השנים אם כן כבר ראו בששית ריבוי התבואה וזה קושיא על הרמב"ן ומהרי"א שפירשו כן שיאמרו בשביעית מה נאכל בשמינית. ולפי מה שכתבנו למעלה שברכה זו שיאכל קמעא ומתברך במעיו אין זה קושיא כי סוף סוף לא יראו ריבוי תבואה. וי"א שכל מי שיש בידו מעט לחם הוא מקמץ מיד ותיכף מיראה פן יחסר ממנו לעתיד כך יקמצו גם בשביעית מיראת חסרון התבואה שבשמינית. ולי נראה שכך פירושו שכל תלונה זו סובבת על מה שנא' בפסוק שלפני זה ואכלתם לחמכם לשובע ואז"ל במסכת יומא כתיב המאכילך מן במדבר וכתיב ויענך וירעיבך אלא אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו. הנך רואה שאע"פ שירד המן דבר יום ביומו מכל מקום היו אוכלים ורעבים לפי שלא היה פת בסלם ליום המחרת ע"כ כאן ודאי יאמרו מה נאכל בשנה השביעית קודם שיראו בששית רבוי תבואה ויאמרו אלו היינו זורעים בשביעית לצורך שמינית היה לנו פת בסל והיינו אוכלים ושבעים אבל מאחר שלא נזרע לצורך שמינית אם כן לא יהיה לנו פת בסל ואם גם בשביעית לא נשבע וכל שכן בשמינית ואיה הבטחת האומר ואכלתם לחמכם לשובע ומה נאכל שיהיה לז' מאחר שלא נזרע ולא נאסוף תבואתנו לצורך שמינית. על זה אמר וצויתי את ברכתי וגו' כדי שיהיה לכם פת בסל גם לצורך שמינית ואז יאכלו לחמם לשובע בשביעית: כי יהיה לכם פת בסל לשלש שנים. וי"א ששלש שנים היינו מפני שנת היובל שלא יזרעו שני שנים רצופים. ויתכן לפרש ג' שנים על כל שמיטה ויאמר כן בעבור חסרון הספיחים של שנה ח' אף אם יש בידם מן הישן ומקום הספיחים הבטיחם שתעשה התבואה על שנה יתירה למלאות חסרון הספיחים כדי שיאכלו וישבעו כשיהיה להם תבואה בריוח גדול ולא בצמצום:

כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו. רז"ל דרשו כל סמיכות פרשיות אלו על העושה סחורה בפירות של שביעית שסופו לבא לידי עוני ויש כדמות ראיה לזה מ"ש וכי תמכרו ממכר כפל לשון מכירה לומר לך שממכר אחד גורר את חבירו כי תמכרו פירות שביעית אז מכירה זו גוררת ממכר מטלטלין לעמיתך. ואח"כ שדהו ואח"כ עצמו ואח"כ לגר כי כל אחד קשה משלפניו עיין בילקוט ונראה כי שינוי הלשון שבכל פרשיות אלו מורה על זה כי במכירת מטלטלין לא הזכיר כי ימוך כי יכול להיות שלפעמים אדם מוכר מטלטליו אעפ"י שאינו מך מערכו כל כך אלא שהוא נצרך לזוזי. אבל מאחוזתו אפילו מקצתה אינו מוכר עד כי ימוך אבל עדיין לא מטה ידו כל כך. על כן הוסיף בלוקח ברבית כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך כתב לשון עמך על המתמוטטות ולא על כי ימוך כי דבר זה גלוי עמך כי אזלת יד וככתו אז אינו עתה אבל מה שהוא מך עדיין אינו עמך כי עדיין לא תגלה חרפתו בקהל כי מך הוא. אבל במוכר עצמו שקשה מכולם אמר וכי ימוך אחיך עמך כי כבר נגלה עמך עניו ומרודו ודוחקו מאחר שהוא מוכרח למכור עצמו. ובנמכר לגר שנגלה גם לגר כי מך הוא לכך אמר ומך אחיך עמו ולפי זה צריכין אנו לומר שמיכה גרוע ממטה ידו ושניהם כאחד גרועים מן אחת מהם ועמך של מיכה גרוע מן עמך של מטה ידו ועמו של גר גרוע מכולם:

אל תקח מאתו נשך ותרבית. מה שנאמר אל תקח מאתו משמע אבל מעשיר מותר ליקח וכן בפ' משפטים נאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וגו' לא תשימון עליו נשך לכך כתבה התורה במשנה תורה לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך כל שהוא אחיך לא תשיך לו ואע"פ שהלוה מרויח בזה וזיל בתר טעמא כי עיקר טעם איסור הרבית הוא לפי שהוא מסיר מדת הבטחון מן האדם כי כל בעל משא ומתן עיניו נשואות אל ה' לפי שהוא מסופק אם ירויח או לא אבל הנותן ברבית ריוח שלו ידוע וקצוב וסומך על ערבונו שבידו ומן ה' יסור לבו. ומה שגם הלוה עובר בלאו לפי שהוא מחטיא את המלוה ומסירו מן מדת הבטחון כנודע מדבר המלוים ברבית שרובם מקטני אמנה ואבירי לב הרחוקים מצדקה מזה כי אין בטחונם בה' ומה שמותר ליתן ברבית לעכו"ם לפי שכל עכו"ם חזקתו שהוא גזלן אפי' אם הוא כבוש תחת ידך מ"מ דרכו לבא בעקיפין ואפילו אם ערבונו בידו לעולם אינו בטוח לא בקרן ולא בריוח ועל כן תמיד עיניו נשואות אל ה' להצילו מידו. וזה טעם איסור הרבית בכ"מ ומה שהזכיר העני דבר הכתוב בהווה כי סתם עני מוכרח ליקח בהלוואה. ועוד שסד"א שאם הלוה עני אינו עובר כי ההכרח הביאו לזה קמ"ל שאפילו הלוה העני עובר בלא תשימון. ועל כן נסמכה מצוה זו לפרשת השמיטה כי גם טעם השמיטה הוא כדי שנשים בטחוננו בה'. והזכיר לשון נשך ותרבית כי אצל הלוה נקרא נשך כי הרבית דומה לנחש עלי דרך הנושך בעקבי הנותן שריטה קטנה והולך ומבצבץ ונופח עד קדקדו ומתחלה אינו ניכר עד עלות חמתו לאין מרפא. ואצל המלוה נקרא תרבית שמרבה הונו ורכושו לפי דמיונו אבל באמת שלסוף נכסיו מתמוטטין ונראה שמטעם זה לא הזכיר בכל הפרשה זו לשון ומטה ידו כי אם בזו הפרשה כי בא להזהיר את המלוה שלא ימוט כדרך שמטה ידו של זה פן תשוה לו גם אתה בהתמוטטות כי דווקא מי שכספו לא נתן בנשך לא ימוט אבל אם תתן אז תשוה לו גם אתה כי נכסיך מתמוטטין ואין עולין אם תחשוב להרבות הונך בנשך ותרבית ומטעם הזה נאמר את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך לא הזכיר לשון נשך אצל התרבית כמו שהזכיר אצל הנשך לפי שהנשך לבד לו ללוה אבל המרבית אינו לו ללוה אלא למלוה ועל כן הזכיר אצל התרבית אכלך ולא אצל הנשך לפי שהמלוה חושב להרבות הונו ומאכלו כי לשון אכלך אינו שייך כי אם על המלוה החושב לאכול מן הרבית ולשון נשך שייך יותר בכסף כי אין דרך העולם ליתן סאה חיטין על מנת שיוסיף לו קב קב בכל שבוע אלא בבת אחת קוצב לו ליתן חמשה סאה בעד ארבע וא"כ מרגיש הוא חסרונו מיד ואינו דומה לנחש הנושך שריטה קטנה אבל בכסף המנהג להוסיף פרוטה בכל שבוע וכו' דבר שאינו מרגיש בו. ואמר וחי אחיך עמך כי גם אתה חיה תחיה לפי שנאמר ביחזקאל בנשך נתן חיה לא יחיה לפי שקפח פרנסתו של זה דומה כאילו המיתו על כן גם הוא חיה לא יחיה אבל המסייע למחייתו דין הוא שהיה יחיה גם הוא לכך נאמר וחי אחיך עמך:

אחרי נמכר גאולה תהיה לו. וכי סלקא דעתך שיגאלנו קודם שהוא נמכר מה תלמוד לומר אחרי נמכר כי יש לומר מדקאמר לא ירדנו בפרך לעיניך סלקא ד"א שזה עיקר הטעם לגאולתו וא"כ אמתין עד שאראה הנהגתו עמו אם ירדנו או לא קמ"ל שתיכף אחרי שנמכר אע"פ שלא שעבד בו עדיין חייב אתה לגאלו כדי שלא יאמר הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו ואם נאמר שכל אחרי מופלג נקט אחרי לרבותא שאפילו אם כבר היה אלו שנים רבות ורואה שאינו רודהו בפרך מכל מקום חייב אתה לגאלו:

הפטרת בהר בירמיה סי' ל"ב

וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ הָיָה דְּבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: הִנֵּה חֲנַמְאֵל
בֶּן־שַׁלֻּם דֹּדְךָ בָּא אֵלֶיךָ לֵאמֹר קְנֵה לְךָ אֶת־
שָׂדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה לִקְנוֹת: וַיָּבֹא
אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי כִּדְבַר יְהוָה אֶל־חֲצַר הַמַּטָּרָה
וַיֹּאמֶר אֵלַי קְנֵה נָא אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר־בַּעֲנָתוֹת אֲשֶׁר ׀
בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַיְרֻשָּׁה וּלְךָ הַגְּאֻלָּה קְנֵה־
לָךְ וָאֵדַע כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא: וָאֶקְנֶה אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת
חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת וָאֶשְׁקֲלָה־לּוֹ אֶת־הַכֶּסֶף
שִׁבְעָה שְׁקָלִים וַעֲשָׂרָה הַכָּסֶף: וָאֶכְתֹּב בַּסֵּפֶר וָאֶחְתֹּם
וָאָעֵד עֵדִים וָאֶשְׁקֹל הַכֶּסֶף בְּמֹאזְנָיִם: וָאֶקַּח אֶת־סֵפֶר
הַמִּקְנָה אֶת־הֶחָתוּם הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְאֶת־הַגָּלוּי: וָאֶתֵּן
אֶת־הַסֵּפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה בֶּן־מַחְסֵיָה לְעֵינֵי
חֲנַמְאֵל דֹּדִי וּלְעֵינֵי הָעֵדִים הַכֹּתְבִים בְּסֵפֶר הַמִּקְנָה לְעֵינֵי
כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה: וָאֲצַוֶּה אֶת־בָּרוּךְ
לְעֵינֵיהֶם לֵאמֹר: כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
לָקוֹחַ אֶת־הַסְּפָרִים הָאֵלֶּה אֵת סֵפֶר הַמִּקְנָה הַזֶּה וְאֵת
הֶחָתוּם וְאֵת סֵפֶר הַגָּלוּי הַזֶּה וּנְתַתָּם בִּכְלִי־חָרֶשׂ לְמַעַן
יַעַמְדוּ יָמִים רַבִּים: כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל

עוד

פירוש המלות

הכסף. שהתניתי עמו: הכסף. עשרה סלעים: החתום. הוא ספר המקנה: דדי. בן דדי: הכתבים. החותמים: יעמדו. יקיימו: רבים. עד עת גאולה:

עוֹד יִקָּנוּ בָתִּים וְשָׂדוֹת וּכְרָמִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָֹה אַחֲרֵי תִתִּי אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה לֵאמֹר׃ אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהוִֹה הִנֵּה׀ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה לֹא־יִפָּלֵא מִמְּךָ כָּל־דָּבָר׃ עֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֺן אָבוֹת אֶל־חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר יְהוָֹה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר־עֵינֶיךָ פְּקֻחוֹת עַל־כָּל־דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו׃ אֲשֶׁר שַׂמְתָּ אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וּבְיִשְׂרָאֵל וּבָאָדָם וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וַתֹּצֵא אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְיָד חֲזָקָה וּבְאֶזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָּדוֹל׃ וַתִּתֵּן לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ וַיָּבֹאוּ וַיִּרְשׁוּ אֹתָהּ וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלֶךָ וּבְתוֹרָתְךָ ובתרותך כ׳ לֹא־הָלָכוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת לֹא עָשׂוּ וַתַּקְרֵא אֹתָם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת׃ הִנֵּה הַסֹּלְלוֹת בָּאוּ הָעִיר לְלָכְדָהּ וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עָלֶיהָ מִפְּנֵי הַחֶרֶב וְהָרָעָב וְהַדָּבֶר וַאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ הָיָה וְהִנְּךָ רֹאֶה׃ וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֵלַי אֲדֹנָי יֱהוִֹה קְנֵה־לְךָ הַשָּׂדֶה בַּכֶּסֶף וְהָעֵד עֵדִים וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָֹה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ הִנֵּה אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר הֲמִמֶּנִּי יִפָּלֵא כָּל־דָּבָר׃

פירוש המלות

לא יפלא. לא יתכסה: כל. שום דבר: העליליה. המעשה: ובאדם. כשאר בני אדם בעבור ישראל: באזרוע. אל״ף נוספת: הסללות. הם האבנים שמכים בהם בחומות העיר:

פרשת בחקתי

רשי

(ג) **אם** בחקתי תלכו. יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו וגו׳ הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה: ואת מצותי תשמרו. הוו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים כמו שנאמר (דברים ה) ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם: (ד) בעתם. (ת״כ תענית כג) בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון (בלילי רביעית. רש״י ישן) בלילי שבתות: ועץ השדה. (ת״כ) הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות: (ה) והשיג לכם דיש את בציר. שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע: ואכלתם לחמכם לשבע. (ת״כ) אוכל קמעא והוא מתברך במעיו: (ו) ונתתי שלום. שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ מכאן שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא אומר (נוסח בק״ש) עושה שלום

אבן עזרא

(ג) **אם** בחקתי. תשמרו ועשיתם. מצוה ללמוד וללמד ולעשות. וי״ו ונתתי כוי״ו והארץ היתה תהו ובהו ולעולם כאשר המלה מלרע עם וי״ו הטעם הוא לעתיד ואם מלעיל עבר חוץ ממתי מעט: (ד) יבולה. מן כי בול הרים ישאו לו ולא נדע אם היו״ד שרש או איננו שרש כמלת יקום: (ה) דיש את בציר. והנה התבאר באספך את מעשיך מן השדה וכרם: לשבע. שם הפועל: לבטח. בלמ״ד ובחסרונו שוה וכן מלת לבדד והנה הזכיר בתחלה השובע שהוא עיקר. וטעם וישבתם לבטח. כי בימי הרעב יגלו בני אדם ממקומם כטעם לא תוסף תת כחה

ג אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֺתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ ד וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ ה וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃ שני ו וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־

ו׳ ר״פ בספרא

חקות דקדיס למצות ו׳

ל׳. נתינת יבולה ד׳ בלישנא ס׳. ל׳

ד׳ וחסר

י״ג

ג אִם בִּקְיָמַי תְּהָכוּן וְיָת פִּקּוּדַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן׃ ד וְאֶתֵּן מִטְרֵיכוֹן בְּעִדָּנְהוֹן וְתִתֵּן אַרְעָא עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן חַקְלָא יִתֵּן אִבֵּיהּ׃ ה וִיעָרַע לְכוֹן דַּיְשָׁא לִקְטָפָא וְקִטָּפָא יְעָרַע לְאַפּוֹקֵי בַּר זַרְעָא וְתֵיכְלוּן לַחְמֵיכוֹן לְמִשְׂבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן בְּאַרְעֲכוֹן׃ ו וְאֶתֵּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְתִישְׁרוּן וְלֵית דְּמָנִיד וַאֲבַטֵּל חֵיתָא בִּישְׁתָא מִן אַרְעָא וּדְקָטְלִין

יבולה ח׳ וסי׳ ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה. ותם לריק כחכם. והאדמה לא תתן את יבולה. ארץ נתנה יבולה יברכנו. גם ה׳ יתן הטוב וארצנו תתן. והארץ תתן יבולה דיחזקאל. כלאה יבולת. והארץ תתן את יבולה דזכריה. וחד ויבלה ותאכל ארץ ויבלה: לשבע ר׳ וחסר נמסר בסדר בשלח: והשבתי י״ג נמסר בהושע סי׳ ב׳ גבי פרשתא והיה מספר בני

תולדות אהרן אם בחקתי. קדושין סא בתרא פח ע״ג ב: ונתתי גשמיכם. תענית כב: ונתתי שלום. שם: וחרב לא תעבור. שם:

בעל הטורים אם בחקתי תלכו. בגימטריא עמלים בדברי תורה: סמך אם בחקותי לשבת ועבו״ג לומר שמקולים הם ככל המצות והחקים. סמך שבתות לונתתי גשמיכם בעתם דהיינו בלילי שבתות. אם בחקתי תלכו ר״ת אבת שתלכו בדרכי אבות. בחקתי תלכו היא פירקא וכתיב יראת ה׳ היא אוצרו אם תמלאהו את אוצרותי אמלא אוצרותיכם יפתח ה׳ לך את אוצרו: ועשיתם אתם אותיות אמת אי נמי שתתעסקו בתורה דכתיב בה ועשיה שכל טוב לכל עושיהם. עשרה פסוקים מאם בחקתי עד ואולך אתכם קוממיות כנגד עשרה ברכות שבויתן לך וכנגד עשרת הדברות: לשובע ד׳ במסרה. הכא ואכלתם לחמכם לשובע ואידך בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע ואידך נדה שלא לכם לשובע בכולן מזכיר שובע על הלחם או על הפירות בשביל שהוא כתוב על מקום ישוב אבל כשהיו במדבר אומר נדה שלא לכם לשובע שהולך ליתן כל נדהם לשובע. לשובע בגימטריא אפי׳ אוכל קימעא. שלום אותיות לשמו ששמו שלום:

רמבן

(ד) **ונתתי** גשמיכם בעתם הקדים דבר הגשמים כי בבואם בעתם כאשר יאות יהיה האויר זך וטוב והמעינות והנהרות טובים ויהיה זה סבת בריאות לגופים והפירות כלם ירבו ויתברכו בכן כאשר יאמר ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו והנה עם זה לא יחלה האדם ולא יהיה בהם משכלה ועקרה ובבהמתם וימלאו ימיהם כי בהיות הגופים גדולים ובריאים יתקיימו בימי האדם והנה היא גדולה שבברכות. והנה אמר כי השמים יענו את הארץ בגשמים בעתם והארץ תענה את יבולה והיא הצמח ובעלי נפש התנועה בהמה וחיה ורמש ועוף גם הדגים כי הארץ תכלול הכדור התחתון כלו כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ויכלו השמים והארץ וכן הללו את ה׳ מן הארץ תנינים וכל תהומות וכן ברוב מקומות הכתוב והנה כל התולדות שבתחתונים יבול הארץ:

(ו) **ונתתי** שלום בארץ. שיהיה שלום ביניכם ולא תלחמו איש באחיו. או השלום הוא שישבית חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם כלל אבל אתם תרדפו את אויביכם לצאת אליהם למלחמה וינוסו. ועל דרך האמת שיתן השלום מחובר בארץ והוא שלום הכל השקול כנגד הכל:

והשבתי חיה רעה מן הארץ. על דעת ר׳ יהודה שאמר מעבירן מן העולם הוא כפשוטו שלא יבואו חיות רעות בארצם כי בהיות

ספורנו

(ג) **אם** בחקותי תלכו. חקות הם גזרות מלך שינהג האדם בהם בהשתדלות עסקי חייו והתנהג בהם יקרא הליכה כאמרו ובחקותיהם לא תלכו וכן ואת חקתי תשמרו ללכת בהם וכן בחקות החיים הלך: ואת מצותי תשמרו. הנה השמירה במצוה היא ההשגחה באופן עשייתם ובמכוון מהם וזה בענין נאות כאמרם ז״ל שמור

ע

אבן עזרא

כחה לך נע ונד : (ו) ונתתי שלום בארץ. ביניכם : ואין מחריד. לא תהיה רעה ולא מאויב רק אתם תרדפו האויב ויפול לפניכם והתמה כי מתי מעט מכם ירדפו מתי רב מהאויבים וכבר הודעתיך בספר מאזנים כי עשרה ומאה ואלף ורבבה שהיא עשרת אלפים סף חשבון ומנהג המרבה לומר אחד לעשר כמו כי עתה כמונו עשרה אלפים ופה הוסיף כי המאה ירדפום חמשה והנה כפל מנהג המרבה וכל אחד מהמאה ירדוף מאה וי"א כי בעבור התחברות האחדים יוסיף המספר וכן איכה ירדוף אחד אלף ואין צורך : (ח) ונפלו אויביכם. פעם אחרת שיפלו פעם אחר פעם בלי תקומה : (ט) ופניתי אליכם. להרבות עשרכם ולהפרות ולהרבות אתכם בבנים ובנות והנכון בעיני להיות והפריתי הפך עוצר רחם : והקימותי את בריתי אתכם. להיותכם ככוכבי השמים לרוב וכעפר הארץ : (י) ואכלתם ישן נושן. התמה שתהיו רבים ומרוב התבואה יאכל מי שירצה ישן גם נושן יותר מהישן והוא מבנין נפעל ויש מי שיוציא הישן מביתו מפני החדש כי אין לו מקום לשומו שם ומפרש אחר כי טעם תוציאו אל השדה : (יא) ונתתי משכני. ולא תפחדו שתבואו לעולם לידי חסרון כי כבודי דר עמכם ואיננו

בְּחַרְבָּא לָא יְעִידוּן בְּאַרְעֲכוֹן:
ז וְתִרְדְּפוּן יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן
וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא:
ח וְיִרְדְּפוּן מִנְּכוֹן חַמְשָׁא
מְאָה וּמְאָה מִנְּכוֹן לְרִבּוֹתָא
יַעְרְקוּן וְיִפְּלוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן
קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא: ט וְאֶתְפְּנֵי
בְּמֵימְרִי לְאֵיטָבָא לְכוֹן וְאַפֵּישׁ
יָתְכוֹן וְאַסְגֵּי יָתְכוֹן וְאָקִים
יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן: י וְתֵיכְלוּן
עַתִּיקָא דְעַתִּיק וְעַתִּיקָא מִן
קֳדָם חַדְתָּא תְּפַנּוּן:
יא וְאֶתֵּן מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן וְלָא
תְרַחֵק מֵימְרִי יָתְכוֹן:

הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם:
כול' פי' ו' ז וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ
לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב: ח וְרָדְפוּ מִכֶּם
ר' חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה
יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם לִפְנֵיכֶם
ב' ומ"ל לֶחָרֶב: ט וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרֵיתִי
ו' כ"כ חס' ו' אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם וַהֲקִימֹתִי
אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם: שלישי חמישי
ג' ומ"ל ג' י וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי
ג' חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ: יא וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי
י"ב בתורה בְּתוֹכְכֶם וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי

ישראל: רבבת ד' נמסר בסדר חיי שרה: והפריתי ב' מלאים בתורה וסימן ולישמעאל שמעתיך הנה. ופניתי אליכם והפריתי: והקימתי ו' חסר ו' וסי' והקימתי את בריתי אתכם. ויבא שמואל אל שאול. והקימתי את זרעך דשמואל. והניתי כדור עליך. והקימתי אני את בריתי תגיינא דיחזקאל. והקימתי מלכותך דד"ה ושארא הקמתי כתיב :

תולדות אהרן ואכלתם. בתרא לה: ונתתי משכני. ערובין כ שבועות טו:

רשי

שלום וכורא את הכל : וחרב לא תעבור בארצכם. (ת"כ) אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפילו לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה : (ז) לפניכם לחרב. (ת"כ) איש בחרב רעהו : (ח) ורדפו מכם. (ת"כ) מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם : חמשה מאה ומאה רבבה. (ת"כ) וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו (יש מדקדקים בלשון רש"י שהוא כמו כפל ואריכות וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צ"ל. וכמו כן מדקדקים כל גדולי המפרשים ותשוביהם בלשון רש"י בפרשת בראשית לא היה צריך להתחיל ומה טעם פתח שגם כן כפל וע"ש בישובם וכאן נראה לפרש למורי הגאון המופלג מהר"ר משה חריף נר"ו שמלת רבבה סובל ב"פ פירוש א' עשרת אלפים וע"ז מקשה רש"י וכי כך הוא החשבון ופירוש ב' רבבה מספר מרובה על שם ריבוי וזה הפירוש סובל רש"י באומרו והלא לא היה צ"ל וכו' ודו"ק) אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה : ונפלו אויביכם וגו'. שיהיו נופלין לפניכם שלא כדרך הארץ : (ט) ופניתי אליכם. אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם מלה"ד למלך ששכר פועלים וכו' כדאיתא בת"כ: והפריתי אתכם. (ת"כ) בפריה ורביה : והרביתי אתכם. (ת"כ) בקומה זקופה : והקימתי את בריתי אתכם. (ת"כ) ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר שנאמר (ירמיה לא) וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגומר : (י) ואכלתם ישן נושן. (ת"כ) הפירות יהיו משתמרין וטובים להתיישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד : וישן מפני חדש תוציאו. שיהא הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכים אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן : (יא) ונתתי משכני. זה בית המקדש : ולא תגעל נפשי. אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו (שמואל ב א) כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור

בעה"ט ורדפו מכם חמשה. בגימטריא חלושי שבכם. רבבה ד' אחותנו את היי לאלפי רבבה רבבה כצמח השדה ושנים יניסו רבבה שהתפללו עליו ששים רבוא מאותם שנאמר בהם רבבה כצמח השדה ורבבה ירדפו: ופניתי אליכם ופני ת"י בת"י שנים שעמד הבית היו פני שם כדכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים אבל לאחר שגלו אגס פנס דוכן : ונתתי משכן מנין שנים של משכני עמד בית שני וסמיך ליה ואכלתם ישן שבזכות בית המקדש בא השובע :

ספורנו

זו משנה. אמר אם כן אם תתנהגו בדרכי הא-ל יתברך הנכללים בחלק המעשה בתורתו ותעיינו במצות לדעת אופן עשייתן ותכליתן ובזה תשלימו כונתו להיותכם בצלמו כדמותו: ועשיתם אותם. ואז יהיה לכם זה השלמות בקנין באופן שתעשו אותם כמו פועלים הטוב ברצון נפשכם לא כמצווים ועושים מיראה אשר בזה יהיה העושה מתפעל בצד מה אבל תעשו מאהבה חפצים ברצון הא-ל יתברך כאמרם (אבות) עשה רצונו כרצונך : (ז) ורדפתם את אויביכם. חוץ לגבולכם : ונפלו לפניכם לחרב. בזולת מלחמתכם כאמרו כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי ה' : ופניתי אליכם. אחר אבדן ז' אומות כאמרו כי אעשה כלה כו' ואותך לא אעשה כלה : (ט) והקימתי את בריתי. אותו הברית שאמרתי להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך : אתכם. אקימהו עמכם בזכותכם לא שאזכור לכם ברית אבות בלבד כאמרו וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם וכאמרו וברית שלומי לא תמוט : (י) ואכלתם ישן נושן. אחר שימעטו האומות אכריכם וכורמיכם ירבה הדגן משנה א' לשנים כדי שיספיק המעט משארית האומות לשרתכם לאסוף תבואות וזולת זה תתפרנסו שלא בצער כענין יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו וכאמרם (פ' בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת : וישן מפני חדש תוציאו. יהיה לכם מהמוכן די צרככם אף על פי שמאז שיהיה ישן תוציאו ממנו לפליטי האומות לפרנסם כאמרו כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והטעם שתוציאו דבר שיש בו חיי נפש מארצכם אל האומות הוא מפני שכבר בא החדש ולא תדאגו שיחסר לכם כמו שהיה כאמרם (כתובות פ' ב' דייני גזרות) אין מוציאין מארץ ישראל דבר שיש בו חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות : (יא) ונתתי משכני בתוככם. תשרה שכינתי בתוככם בכל מקום שתהיה כמו שיעד קודם העגל באמרו בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך : ולא תגעל נפשי אתכם. לעולם כאמרו לא יוסיף להגלותך וכאמרו:

רמבן

השבע וברכות הטובה והיות הערים מלאות אדם לא תכנס חיות בישוב ועל דעת רבי שמעון שאמר משביתן שלא יזיקו יאמר והשבתי חיה רעה מן הארץ והוא הנכון כי תהיה ארץ ישראל בעת קיום המצות כאשר היה העולם מתחלתו קודם חטאו של אדם אין חיה ורמש ממית האדם כמו שאמרו אין ערוד ממית אלא חטא ממית. וזה שאמר הכתוב ושעשע יונק על חור פתן וכן ופרה ודוב תרעינה ואריה כבקר יאכל תבן כי לא היה הטרף בחיות הרעות רק מפני חטאו של אדם כי נגזר עליו להיות טרף לשניהם והושם הטרף טבע להם גם לטרוף זו את זו כידוע כי בטרפם האדם פעם אחת יוסיפו להיות רעים יותר וכן אמר הכתוב וילמד לטרוף טרף אדם אכל. והנה בבריאתו של עולם נאמר בחיות שנתן להם העשב לאכלה דכתיב ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב ויהי כן כי הוא הטבע אשר הושם בהם לעד ואחר כך למדו הטרף מפני החטא הממית כאשר פירשתי. וכשהותר שחיטת בעלי החיים לבני נח אחרי המבול והזהיר על האדם ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש וגו' את נפש האדם ולא נפש חיה מיד חיה בחברתה נשארו על מנהגם לטרוף ובהיות ארץ ישראל על השלמות תשבות רעת מנהגם ויעמדו על הטבע הראשון אשר הושם בהם בעת יצירתם. וכבר הזכרתי מזה בסדר תולדות נח. ועל כן אמר הכתוב על ימי הגואל היוצא מגזע ישי שישוב השלום בעולם ויחדל הטרף ודעת הבהמה וכל חיה ורמש כאשר היה בטבעם מתחלה והכוונה היתה בו על חזקיהו שבקש הקדוש ברוך הוא לעשותו משיח ולא עלתה וזכותם לכך ויהיה המעשה על המשיח תחלה לעתיד לבא :

(ח) **ונפלו** אויביכם לפניכם לחרב. הבטיח תחלה כי ירדפו את אויביהם ויפלו בחרבם וחזר וכפל ונפלו אויביכם לפניכם לחרב שיתן לכם אומץ לב וגבורה לרדוף חמשה מאה ויתן מורך בלב האויבים שינוסו מאה מפני חמשה ויפלו כולם בחרב החמשה כי יתכן שינוסו מפני החרב ומפני פחדם ולא יוכלו להמית אותם בחרב מפני מיעוטם ור"א אמר כי הכפל שיפלו פעם אחר פעם תמיד בלי תקומה :

(ט) **ומזעם** והפריתי שיעשו כולם פירות פרי הבטן לא יהיה בהם עקר ועקרה. וחזר ואמר והרביתי שיעשו פירות רבים ולא ישכלו וימלאו ימיהם ולכך יהיו עם רב :

(יא) **ונתתי** משכני בתוככם. זה בית המקדש : ולא תגעל נפשי אתכם, אין רוחי קצה בכם. כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כגון

אֶתְכֶם׃ יב וְהִתְהַלַּכְתִּי֙ בְּת֣וֹכְכֶ֔ם וְהָיִ֥יתִי לָכֶ֖ם לֵֽאלֹהִ֑ים וְאַתֶּ֖ם תִּֽהְיוּ־לִ֥י לְעָֽם׃ יג אֲנִ֞י יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֗ם אֲשֶׁ֨ר הוֹצֵ֤אתִי אֶתְכֶם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם מִהְיֹ֥ת לָהֶ֖ם עֲבָדִ֑ים וָֽאֶשְׁבֹּר֙ מֹטֹ֣ת עֻלְּכֶ֔ם וָֽאוֹלֵ֥ךְ אֶתְכֶ֖ם קֽוֹמְמִיּֽוּת׃ פ

ב׳ באמתך · ב׳ בטעם ר״פ לגלית · ח׳ חסר כלים׳ · ל׳ וחסר. ד׳ · ל׳ פ״ל

יב וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעָם׃ יג אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּיקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִלְּמֶהֱוֵי לְהוֹן עַבְדִּין וּתְבָרִית נִיר עַמְמַיָּא מִנְּכוֹן וְדַבָּרִית יַתְכוֹן

פשר ; (יב) והתהלכתי בתוככם. אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים : (יג) אני ה' אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים : מטת. כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו (ירמיה כז) עשה לך מוסרות ומוטות קביליי"א בלעז : קוממיות. בקומה זקופה : ואם

ואינני כבן אדם שתגעל נפשו לשבת במקום אחד ועוד כי בלכתכם אל ארץ אויביכם והמקדש איננו עמכם יתהלך כבודי בתוככם והנה אני אהיה לכם לאלהים ואתם עמי כי על כן הוצאתי אתכם מארץ מצרים : (יג) מטת עלכם. משל כפר החורש שיעבוד אדמת בעליו וישראל השתעבדו בבנין האדמה כי כן כתוב : קוממיות. בקומה זקופה וריקי מוח אמרו כי הקללות רבות מהברכות ולא אמרו אמת רק נאמרו הברכות כלל ונאמרו בקללות פרטים ליראה ולהפחיד השומעים והמסתכל היטב יתברר לו דברי: אם

ואולך ד' וסי' ואשבר מטת עלכם. ואולך אתכם קוממיות. ואולך אתכם ארבעים. ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה. ואולך אותו בכל ארץ כנען :

בעל הטורים

והתהלכתי ב' והתהלכתי בתוככם. והתהלכתי באמתך. בזכות והתהלכתי באמתך והתהלכתי בתוככ': מאם בחקתי עד קוממיות כל א"ב חוץ מסמך ופ"א (פשוטה) וכן בויתן לך חסר סמ"ך ופ"א כי אין שטן ולא אף וקצף ונגף ואנף בברכות אלו : קוממיות תגין על הקו"ף שעתידים להיות קומתן מאה אמה ולמ"ד ר' אמה לכך יש בה שני תגין :

תולדות אהרן ואולך אתכם. בתרא פט פה סנהדרין ק

רמבן

כגון כי שם נגעל מגן גבורים לא קיבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכות חץ או חנית שלא יקוב העור לשון רש"י. ולא ידעתי מה הטעם בזה שיאמר הקדוש ברוך הוא כי בשמרנו כל המצות ועשותנו רצונו לא ימאס אותנו בגעול נפשו וכן בעברנו על בריתו ועשותנו נאצות גדולות אמר לא מאסתים ולא געלתים ואמר הנביא בשעת הקללה המאום מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך. אבל הענין סוד מסתרי התורה אמר שיתן משכנו בתוכנו והנפש אשר ממנה יבא המשכן לא תגעל אותנו ככלי שמגעילין אותו ברותחין אבל בכל עת יהיו בגדינו לבנים וחדשים כי הגעילה פליטה כדברי רש"י מלשון שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל. ואמר נפשו כדרך נשבע ה' אלהים בנפשו והנביא אמר בתמיה אם בציון עצמה געלה נפשך שהיא עיר ואם בישראל והשלכת אותה מלפניך להיות כל בניה לבושים בגדים צואים וגעולים. והנה הברכות האלה כפי פשוטן עם היותן רבות כלליות כענין המטר השובע והשלום ופריה ורביה אינן כמו הברכות שברך בכר ובקערה וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך כי שם יבטיח במאכל ובמשתה שיהיה לברכה עד שלא יארע שום חולי בגופינו ועל כן היו כלי הזרע שלמים ובריאים ונוליד כהוגן ונחיה ימים מלאים כמו שאמר לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא וכן אמר תהלה כי אני ה' רופאך. והטעם בזה כי הברכות ההן אע"פ שהם נסים הם מן הנסים הנסתרים שכל התורה מלאה מהן כאשר פירשתי והם אפילו ליחיד העובד כי כאשר יהיה האיש החסיד שומר כל מצות ה' אלהיו ישמרהו האל מן החולי והעקרות והשכול וימלאו ימיו בטובה. אבל אלו הברכות שבפרשה הזאת הן כלליות בעם וזהו בהיות כל עמנו כלם צדיקים. ולכך יזכיר תמיד בכאן ונתנה וגו' לבטח בארצכם שלום בארץ חיה רעה מן הארץ לא תעבור בארצכם. וכבר באַרנו כי כל אלה הברכות כולם נסים אין בטבע שיבאו הגשמים ויהיה השלום לנו מן האויבים ויבא מורך בלבם לנוס מאה מפני חמשה בעשותנו החוקים והמצות ולא שיהיה הכל הפך מפני זרענו השנה השביעית. ואף על פי שהם נסים נסתרים שעולם כמנהגו נוהג עמהם. אבל הם מתפרסמים מצד היותם תמיד לעולם בכל הארץ כי אם הצדיק האחד יחיה ויסיר ה' מחלה מקרבו וימלא ימיו יקרה גם זה בקצת רשעים אבל שתהיה ארץ אחת כלה ועם אחד תמיד ברדת הגשם בעתו ושובע ושלוה ושלום ובריאות וגבורה ושברון האויבים בענין שאין כמוהו בכל העולם יודע לכל כי מאת ה' היתה זאת ועל כן אמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך והפך זה יהיה בקללות בעונש הארץ שאמר והיו שמיכם כברזל ועונשי החולי כמו שאמר וחלאים רעים ונאמנים שיקולל המאכל ויחליא ויתפרסם הנס בהיותו תמיד קיים בכולן על כן כתוב ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה שלא יתמהו באיש ההוא אשר דבקה בו כל האלה כי כן יהיה פעמים רבים כמנהגו של עולם בכל האומות שיבאו מקרים רעים באיש אחד רק בארץ ההיא יתמהו וישאלו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת כי כלם יראו וידעו כי יד ה' עשתה זאת ויאמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים לא יתנהג עניינם בטבע כלל לא בגופם ולא בארצם לא בכללם ולא ביחיד מהם כי יברך השם לחמם ומימם ויסיר מחלה מקרבם עד שלא יצטרכו לרופא ולא להשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל כמו שאמר כי אני ה' רופאך וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה גם כי יקרם עון שיחלו לא ידרשו ברופאים רק בנביאים כאשר היה ענין אסא וחזקיהו בחלותו ואמר הכתוב גם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים ואלו היה דבר הרופאים נהגו בהם מה טעם שיזכיר הרופאים אין האשם רק בעבור שלא דרש השם אבל הוא כאשר יאמר אדם לא אוכל מצה בחג המצות כי אם חמץ. אבל הדורש השם בנביא לא ידרוש ברופאים ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם אחר שהבטיח וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו וכך אמרו כל עשרין ותרתין שנין דמלך רבה בר רב יוסף אפילו אומנא לביתיה לא קרא והמשל לבית תרעא דלא פתיח לאסיא והוא מאמרם שאין דרכם של בני אדם ברפואות אלא שנהגו שאלו לא היה דרכם ברפואות יחלה האדם כפי אשר יהיה עליו עונש חטאו ויתרפא ברצון ה' אבל הם נהגו ברפואות והשם הניחם למקרה הטבעים וזו היא כונתם באמרם ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות לא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם שחלקם בחיים אין לרופא לאסור עצמו ברפואתו לא מפני חשש שמא ימות בידו אחרי שהוא בקי במלאכה ההיא ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר שכבר נהגו ועל כן האנשים הנצים שהכו זה את זה באבן או באגרוף יש על המכה תשלומי הרפואה כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים כאשר אמרה כי לא יחדל אביון מקרב הארץ מדעתו שכן יהיה אבל ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברופאים :

(יב) **וטעם** והתהלכתי בתוככם. שתהיה הנהגתי בכם מפורסמת כמלך מתהלך בקרב מחנהו מספיק להם כל צרכם וזה דרך דברי הברית כפשוטן והוא אמת וכך יעשה בהן בודאי ולא הזכיר הכתוב בכאן שכר קיום הנפשות בעולם הנשמות ובעולם הבא אחרי תחית המתים כי קיומן מחוייב בדרך היצירה כמו שפירשתי בכריתות והעונש הוא שמכרית החייבים מהם והשאר כולם יתקיימו ביסוד יצירתם אבל על דרך האמת הברכות האלה עוד הם ברכות שמים בעליונים כמו שפירשתי ונתתי שלום בארץ ולא תגעל נפשי אתכם וכן והתהלכתי בתוככם רמז למדה שקראו רבותינו שכינה וכן ונתתי משכני בתוככם ואמר שכינה שורה בישראל ואמרו בב"ר עיקר שכינה בתחתונים היתה. והנה הוזכר כאן גן עדן והעולם הבא ליודעיו ואלה הברכות

דתשלומיכן

ספורנו

וכאמרו כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך : (יב) והתהלכתי בתוככם. ענין המתהלך הוא ההולך אנה ואנה לא אל מקום אחד בלבד. אמר א"כ אתהלך בתוככם כי לא אל מקום אחד בלבד ירד שפע הכבוד כמו שהיה במשכן ובמקדש כאמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כלומר בזה האופן ובאותו המקום בלבד אשכון בתוכם ובאר זה באמרו אשר אועד לך שמה ונועדתי שמה לבני ישראל אבל אתהלך בתוככם ויראה כבודי בכל מקום שתהיו שם כי אמנם בכל מקום שיהיו שם צדיקי הדור הוא קדוש משכני עליון שבו תשלם כוונתו כאמרו השמים כסאי והארץ הדום רגלי ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי: והייתי לכם לאלהים. אהיה לאלהים מיוחד לכם לא יהיה לכם אלהים ומנהיג זולתי ובכן יהיה נצחיות מציאותכם ממני בלתי אמצעי וכמו שהוא לשאר הנבדלים הנצחיים בהיותכם אז בצלמו כדמותי כמו שהיתה הכוונה בבריאת האדם ובמתן תורה ולזה אמר ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים כי אמנם במתן תורה לולא השחיתו היתה הכונה לשום אותם במעלות ימות המשיח ועולם הבא שיעד בזאת הפרשה בלי ספק. אמנם בפרשת אתם נצבים אמר שהכונה שיקים אותם לעם כדי שיהיה הוא לאלהים אבל לא יעד שיהיה כן אז אבל פעולת התמיד של משכן כאמרו ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים יעד בכל ענין זאת הפרשה אבל בשאר המקומות אמר להיות לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם שתהיה כל מגמת פניכם לעשות רצוני ולעבדני שכם אחד בלי ספק כמו שראוי שיעשה כל עם למלכו באמת : (יג) קוממיות. על הפך אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה

יד וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ נ׳
אֵת כָּל־הַמִּצְוֺת הָאֵלֶּה : טו וְאִם־
בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת־ ג׳
מִשְׁפָּטַי תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי
עֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֺתַי לְהַפְרְכֶם ל׳
אֶת־בְּרִיתִי : טז אַף־אֲנִי אֶעֱשֶׂה־
זֹּאת לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם ל׳ בתורה
בֶּהָלָה אֶת־הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת־ ל׳ ל׳
הַקַּדַּחַת מְכַלּוֹת עֵינַיִם וּמְדִיבֹת ל׳. ל׳ ומ״נ כ״ט. ל׳
נָפֶשׁ וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם
וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם : יז וְנָתַתִּי פָנַי ל׳ . ר

בְּחֵירוּתָא : יד וְאִם לָא
תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְלָא
תַעְבְּדוּן יָת כָּל פִּקּוּדַיָא
הָאִלֵּין : טו וְאִם בִּקְיָמַי
תְּקוּצוּן וְאִם יָת דִּינַי תְּרַחֵק
נַפְשְׁכוֹן בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד
יָת כָּל פִּקּוּדַי לְאַשְׁנָיוּתְכוֹן
יָת קְיָמִי : טז אַף אֲנָא אַעְבֵּיד
דָא לְכוֹן וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן
בְּבְהוּלְתָּא שַׁחֶפְתָּא וְקַדַּחְתָּא
דִּמְחַשְּׁכָן עַיְנִין וּמַפְּחָן נְפַשׁ
וְתִזְרְעוּן לְרֵיקָנוּ זַרְעֲכוֹן
וְיֵיכְלוּנֵיהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן :
יז וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּכוֹן וְתִתַּבְּרוּן

(י״ד) את כל המצות. אלה הכתובים : (טו) להפרכם . מלה זרה בדקדוק כי משקלי שמות הפעלים משתנים : (טז) והפקדתי עליכם . כאדם פקיד על אחר עשה חפצו בו : בהלה את השחפת ואת הקדחת. חליים ידועים וטעם את עם : טעם בהלה . שתבהלו ולא תדעו מה תעשו וי״א כי בהלה כפתאום ורבים אמרו כי השחפת והקדחת שנים חליים בזרע כמו השדפון והירקון כי כן כתוב בעבור וזרעתם לריק ואין צורך כי פירושו שיבואו להם חליים ואם באו שוללים לכפרים יאכלו הזרע כי אין מי שיצא אליהם לגרשם : וטעם מכלות עינים . שאלה החליים יחשכו עינים וידאבו הנפש והאל״ף חסר ממלת ומדיבות נפש וכן ממלת שקר מזין וי״א כי העינים מן הגוף בעבור ומדיבות נפש ואין צורך : (יז) ונתתי פני . קצפי ואפי כמו ופניה לא היו לה והטעם
כי

ואכלהו ג׳ חסרים נמסר בסדר אמר :

(יד) ואם לא תשמעו לי . להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו׳ הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה תלמוד לומר לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומתכוין למרוד בו וכן בנמרוד (בראשית י) גבור ציד לפני ה׳ שמכירו ומתכוין למרוד בו וכן באנשי סדום (שם יג) רעים וחטאים לה׳ מאד מכירי׳ את רבונם ומתכוני׳ למרוד בו : ולא תעשו . (ת״כ) משלא תלמדו לא תעשו הרי שתי עבירות : (טו) ואם בחקותי תמאסו . מואס באחרי׳ העושי׳ : משפטי תגעל נפשכם . שונא החכמים : לבלתי עשות . מונע את אחרים מעשות : את כל מצותי . כופר שלא צויתים לכך נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות : להפרכם את בריתי . כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעי׳ ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושי׳ שונא את החכמים מונע את אחרי׳ כופר במצות כופר בעיקר : (טז) והפקדתי עליכם . וצויתי עליכם : שחפת . חולי שמשחף את הבשר אנפולי״ש בלעז דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה : קדחת . חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו (דברים לב) כי אש קדחה באפי : מכלות עינים ומדיבות נפש . העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו . כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויה כליון עינים : וזרעתם לריק . תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם : (יז) ונתתי פני . פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם

תולדות אהרן ואם לא תשמעו . מגלה לא : ואם בחקתי תמאסו . קדושין סא בתרא פח : אף אני אעשה . שבת לב :

בעה״ט ואכלוהו שלשה . ואכלוהו אויביכם . ואכלוהו במקום קדש . ואכלוהו ויכלוהו . פי׳ אם אתם תאכלוהו במקום קדוש שתשמרו מצותי ושאכלו כהנים במקום קדוש ואם לא עשיתם כן ע״כ ואכלוהו ויכלוהו ואת נוהו השמו ואכלוהו אויביכם :

ספורנו

ונעבורה ותשימי כארץ גוך : (יד) ואם לא תשמעו לי . ללכת בחקותי כמבואר למעלה : ולא תעשו את כל המצות האלה . ומאחר שלא תלכו בחקותי לא תעשו את כל המצות אלא תעשו מהם הנראה בעיניכם בלבד : (טו) ואם בחקותי תמאסו . שלא בלבד תבטלום אבל תמאסו גם . ואם את משפטי תגעל נפשכם . תגעל אותם כמו שמקיא אדם בכוונה מוסכמת מבלי אין דרך למאוס אותם בהיות טעמם נודע והגון : לבלתי עשות את כל מצותי . ואת הגעילה למשפטים לא תהיה אלא כדי לפרוק מעליכם עול כל המצות כאמרם ז״ל (סנהדרין פ׳ ד׳ מיתות) יודעים היו ישראל בע״ג שלא היה בה ממש ולא עבדו ע״ג אלא כדי להתיר להם עריות בפרהסיא וכן העיד הנביא באמרו לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם : להפרכם את בריתי . כדי להיות כשאר ע״ג המולכות בעולם הזה בלי שום עול תורה ומצות כאמרו והעולה על רוחכם היו לא תהיה נאם ה׳ לאמר נהיה כגויי הארץ לשרת עץ ואבן : (טז) אף אני אעשה זאת לכם . אעשה מה שחשבתם לעשות שיהיה הברית מופר ובטל גם אני כמו שאמרתי שבהיותכם לי לעם אהיה לכם לאלהים בלתי אמצעי : והפקדתי עליכם בהלה . אמנה עליכם פקידי בהלה כענין ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו אל תחוס עינכם ואל תחמלו : ואכלוהו אויביכם . כמו שהיה הענין בימי השופטים כאמרו והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק וכל
בני

רמבן

בתשלומיהן לא תהיינה רק בהיות כל ישראל עושין רצון אביהם ובנין שמים וארץ שלם על מכונתו ואין בתורה ברכות שלמות כאלה שהם דברי הברית והתנאים אשר בין הקב״ה ובינינו . ודע כי לא השיגו ישראל מעולם לברכות האלה בשלמותן לא הרבים ולא היחידים מהם שלא עלתה זכותם לכך כמו שאמרו על דוד והוא עורר את חניתו על שמונה מאות חלל והיה מצטער על מאתים יצתה בת קול ואמרה לו רק בדבר אוריה החתי ועל כן תמצא לרבותינו שיזכירו בפסוקים האלה לעתיד לבוא מלמד שתינוק מישראל עתיד להיות מושיט וכו׳ עתיד הקדוש ברוך הוא לטייל עם הצדיקים לעתיד לבוא כי לא נתקיים אבל יתקיים עמנו בזמן השלמות :

(טו) **ואם** בחקתי תמאסו . בעבור היות החקים מצות לא נתגלה טעמם להמון ימאסו הכסילים יאמרו מה החפץ לשם שלא אלבש הבגד הזה המרוקם ברקמי שש ותכלת ומה נועיל כי נשרוף הפרה ונזרוק עלינו האפר אבל המשפטים הכל חפצים בהם והכל צריכים אותם אין ישוב לעם ומדינה בלתי משפט ולא תגעל נפש שום אדם משפט מכה איש ומת וכי ינצו ודיני השור והבור והשומרים וכיוצא בהם אבל המשפט אשר נעשה בעוברי המצות כאיש אשר יבעול העריות או יחלל השבת ויעשה אוב וידעוני בזה יקוצו מפני המצות שהן עול כבד על הרשעים ולכך אמר ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי כי הגעילה במשפטים כדי שלא יעשו המצות :

וטעם להפרכם את בריתי שתופר הברית לגמרי ויהיו בלא תורה להתיר לעצמם עריות בפרהסיא וכל תאוה תערב לנפשם ועל דרך האמת שתופר זאת הברית ותבטל הפך ונתתי שלום בארץ והוא מה שאמר אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם כי בעבור שבטלו את בריתי שלום בעלתי בם בעצמם :

(טז) **וטעם** אף אני אעשה זאת לכם . על דרך האמת כמו בהפוך אף אני אעשה זאת לכם וזהו שמזכיר תמיד בפרשה אני והלכתי אף אני והכיתי אתכם גם אני ויסרתי אתכם גם אני והשמותי אני אף אני אלך עמם ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה לא די שאני אדון כדין אלא אף אני אוסר וכו׳ והכלל כי הקב״ה כורת הברית לזאת וזה טעם שבע על חטאתיכם שבע כחטאתיכם והאלות הן אלות הברית כי הדבור מפי הגבורה ובלשון עצמו אעשה יסרתי והכתי ולכך אמר אשר נתן ה׳ בינו ובין בני ישראל כי הוא בשמו הגדול נתן הברית הזאת אבל במשנה תורה אמר אם לא תשמע בקול ה׳ אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו ויזכור שם תמיד לשון ארירה ופתח בהן ארור אתה כי הברכה נעדרת מהם ואמר יתן ה׳ וזהו מאמר רבותינו קללות שבתורת כהנים בלשון רבים ומשה כי אמרן מפי הגבורה ושבמשנה תורה בלשון יחיד ומשה כי אמרן מפי עצמו אמרן . הגבורה עשתה משה שליח בינו ובין כל ישראל ודע והכן כי האלות האלה ירמזו לגלות הראשון כי בבית הראשון היו כל דברי הברית הזאת הגלות והגאולה ממנו שכן תראה בתוכחות שאמר ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם ואמר להפרכם את בריתי והזכיר בהם במות וחמנים וגלולים כי היו עובדי ע״ג ועושים כל הרעות והוא שאמר והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם יתרה בהם לסלק מהם מקדשו וקבול הקרבנות שהיו לרצון לו במקדש ההוא והעונשים עליהם חרב וחיה רעה ודבר ורעב וגלות בסוף כי כל זה היה שם כאשר בא בפירוש בספר ירמיהו ואמר בגלות אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה שהיו שנות הגלות כשנים אשר בטלו השמיטות וכן אמר הכתוב בגלות ההוא למלאת דבר ה׳ מפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה כן התרה בהם וכן הגיע אליהם א״כ דבר ה׳ ברור הוא שעל הגלות ההוא דבר הכתוב והסתכל עוד בענין הגאולה ממנו שאינו מבטיח רק שיזכור ברית אבות וזכירת הארץ לא ימחול עונם ויסלח חטאתם ויוסיף אהבתם כקדם ולא שיאסוף את נדחיהם כי היה כן בעלותם מבבל שלא שבו רק יהודה ובנימין
והלוים

בָּכֶם וְנִגַּפְתֶּם לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם ל׳
וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם וְנַסְתֶּם וְאֵין־ ב׳ בנגשיהם ג׳
רֹדֵף אֶתְכֶם׃ יח וְאִם־עַד־אֵלֶּה ל׳ בתורה
לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה ל׳
אֶתְכֶם שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ ג׳ בענין
יט וְשָׁבַרְתִּי אֶת־גְּאוֹן עֻזְּכֶם וְנָתַתִּי
אֶת־שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל וְאֶת־אַרְצְכֶם ל׳
כַּנְּחֻשָׁה׃ כ וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם ל׳ וחסר ל׳ וא׳ ומכתב׳
וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ ה׳
וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ כא וְאִם־
תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ ג׳ בענין
לִשְׁמֹעַ לִי וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה כול׳ חסר במ״ד
שֶׁבַע כְּחַטֹּאתֵיכֶם׃ כב וְהִשְׁלַחְתִּי ג׳
בָכֶם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה ל׳ וכ׳ שכלה
אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם
וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ ל׳
דַּרְכֵיכֶם׃ כג וְאִם־בְּאֵלֶּה לֹא
תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי׃ ג׳ בענין
כד וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי

קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִרְדּוֹן בְּכוֹן סַנְאֵיכוֹן וְתַעְרְקוּן וְלֵית דְרָדִיף יָתְכוֹן׃ יח וְאִם עַד אִלֵּין לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף לְמִרְדֵּי יָתְכוֹן שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃ יט וְאֶתְבַּר יָת יְקַר תּוּקְפְכוֹן וְאֶתֵּן יָת שְׁמַיָּא דְעִלָּוֵיכוֹן תַּקִּיפִין כְּפַרְזְלָא מִלְּאַחָתָא מִטְרָא וְאַרְעָא דִתְחוֹתֵיכוֹן חֲסִינָא כִּנְחָשָׁא מִלְּמֶעְבַּד פֵּירִין׃ כ וִיסוּף לְרֵיקָנוּ חֵילְכוֹן וְלָא תִתֵּן אַרְעֲכוֹן יָת עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן אַרְעָא לָא יִתֵּן אִבֵּיהּ׃ כא וְאִם תְּהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ וְלָא תֵיבוֹן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף לְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן מַחָא שְׁבַע כְּחוֹבֵיכוֹן׃ כב וְאֵיגָרֵי בְכוֹן יָת חֵיוַת בָּרָא וּתְתַכֵּל יָתְכוֹן וּתְשֵׁיצֵי יָת בְּעִירְכוֹן וְתַזְעֵיר יָתְכוֹן וִיצַדְיָן אוֹרְחָתְכוֹן׃ כג וְאִם בְּאִלֵּין לָא תִתְרְדוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ׃ כד וְאֶהָךְ אַף אֲנָא עִמְּכוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאַלְקֵי

לכם : ורדו בכם שנאיכם . כשתשמעו ישלטו בכם . (אגדת ת״כ מפרשה זו) : אף אני אעשה זאת . איני מדבר אלא באף וכן אף אני אלך עמכם בקרי : והפקדתי עליכם . שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה : בהלה . מכה המבהלת את הבריות ואי זו זו מכת מותן : את השחפת . יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת״ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת״ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה ת״ל מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת״ל ומדיבת נפש : וזרעתם לריק זרעכם . זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים ומה ת״ל ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שניה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד . ד״א וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם שנא׳ (איכה ב) אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם : ונתתי פני בכם . כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל לאדון שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה : ונגפתם לפני אויביכם . (ת״כ) שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכ׳ מבחוץ : ורדו בכם שונאיכ׳ . (ת״כ) שאיני מעמיד עליכם שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שעו״ג עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנא׳ (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו׳ ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם וכן הוא אומר (מיכה ג) ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו׳ : ונסתם . מפני אימה : ואין רודף אתכם . מבלי כח : (יח) ואם עד אלה . ואם בעוד אלה לא תשמעו : ויספתי . עוד יסורין אחרים : שבע על חטאתיכם . (ת״כ) שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה : (יט) ושברתי את גאון עוזכם . זה בית המקדש וכן הוא אומר (יחזקאל כד) הנני מחלל את מקדשי את גאון עוזכם : ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה . זו קשה משל משה ששם הוא אומר (דברים כח) והיו שמיך אשר על ראשך נחושת וגומר שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת פירותיה : (כ) ותם לריק כחכם . (ת״כ) הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון והלקה אותו הרי שיניו של זה קהות : ולא תתן ארצכם את יבולה . (תורת כהנים) אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע : ועץ הארץ . (תורת כהנים) אפי׳ מן הארץ יהא לקוי שלא יחנטו פירותיו בשעת החנטה : לא יתן . משמש למעלה ולמטה אעץ ואפרי : לא יתן פריו . כשהוא מפרה משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות : (כא) ואם תלכו עמי קרי . רבותינו אמרו עראי כמקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצותי ומנחם פירש לשון מניעה וכן (משלי כה) הוקר רגלך וכן יקר רוח (שם יז) וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשין לבם לימנע מהתקרב אלי : שבע כחטאתיכם . שבע פורעניות אחרות במספר שבע כחטאתיכם : (כב) והשלחתי . לשון גירוי : ושכלה אתכם . אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מניין ת״ל (דברים לב) ושן בהמות אשלח בם הרי שתים ומניין שתהא ממיתה בנשיכתה ת״ל (שם) עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית : ושכלה אתכם . אלו הקטנים : והכריתה את בהמתכם . מבחוץ : והמעיטה אתכם . מבפנים : ונשמו דרכיכם . שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה ושן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו : (כג) לא תוסרו לי . לשוב אלי :

נקס

כי הנשארים שאין להם מליים אם יצאו אל האויבים ינגפו לפניהם וטעם ינוסו ואין רודף כטעם מחנה ארם : (יח) ואם עד אלה . המכות : שבע . בעבור היותו חשבון שלם נאמר על לשון רבים וכן כי שבע יפול צדיק וקם עד עקרה ילדה שבעה ואין על חטאתיכם להוסיף שבעה רק ויספתי פעם אחרת כמו קול גדול ולא יסף : וטעם על חטאתיכ׳ . בעבור חטאתיכ׳ וי״א שהחשבון כמשמעו והראשון נכון כי אם נחשוב ושברתי אחד שמיכם כברזל שנים וארץ כנחושה ותם לריק ויבול הארץ ופרי העץ הנה שש ומכת חית השדה הנה שבע : (יט) גאון עוזכם . השובע כטעם וישמן ישורון והגאה אם ישבר יפול ויסח : (כ) ותם לריק כחכם . שיגעתם בעבודת האדמה : (כא) קרי . אמרו רבים שפירושו גבורה וגאוה כאיש שיחזק לבו ולא יפחד למען שלא יכולה ואין ריע לו וי״א שהוא מגזרת כל הקורות והטעם שאמר בדברי הפלשתים כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא ועל שני הפירושים יחסר בי״ת כמו כי ששת ימים או יהי כן תלכו עמי הליכת קרי כאשר הראיתיך רבים כאלה והנה כתוב כחטאתיכם ולא יוסיף עליכם ועל חטאתיכם דבק עם ליסרה אתכם והטעם בעבור חטאתיכם:(כב) והשלחתי בכם . מגזרת הנני משליח בך : ושכלה אתכם . בהריגת קטנים : והמעיטה אתכם . בהריגת הגדולים : ונשמו דרכיכם . כי אין דרך בטוח מפחד החיות שאינם ברשות אדם כאשר פירשתי : (כג) תוסרו . עתיד מבנין

ספורנו

בני קדם : (יט) ושברתי את גאון עזכם . בחרבן משכן שילה כאמרו ויתן לשבי עזו : והבאתי

ונסתם ג׳ וסי׳ ונסתם ואין רודף אתכם . ונסתם גיא הרי כי יגיע גי . ב׳ בו . וא׳ נסתם . כאשר נסתם מפני: לשמוע כלם חסר במ״ד וסי׳ בני נכר דשמואל . העם הזה הרע שבו על עונות אבתם . לשמוע אל הרנה דד״ה : והשלחתי ג׳ וסי׳ והשלחתי בכם את חית השדה והשלחתי רעב בארץ לא . ארץ כי תחטא לי:

תולדות אהרן ושברתי את גאון . גיטין לו : והשלחתי בכם . שבת לג : ואם באלה . שם :

בעל הטורים ורדו ב׳ במסרה . ורדו בכם שנאיכם ואידך ורדו בנוגשיהם עכשיו שלא זכיתם ורדו בכם שונאיכם : ואם עד אלה ס״ת מדה . שאמדד לכם מדה כנגד מדה : גאון בגימ׳ זה המקדש . לא גאון עזכם בגי׳ זה ירושלים : כחטאתיכם גימ׳ בין בשוגג ובין במזיד :

רמבן

והגלות עליהם מעט מקלת השבטים אשר גלו לבבל ושבו בדלות ועבודת מלכי פרס וגם לא אמר שישובו בתשובה שלמה לפניו רק שיתודו בעונם ועון אבותם ומצינו אנשי בית שני עושים כן כמו שיתודה דניאל חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותיך עד לבשת לשרינו ולאבותינו וכתיב כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה וכן נחמיה התודה ועזרא אמר מלכינו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך כי כולם למדו מן התורה שיתוודו עונם ועון אבותם וכל אלה דברים ברורים בברית הזאת שהוא באמת ירמוז לגלות הראשון והגאולה ממנו אבל הברית שבמשנה תורה רמז לגלותנו זה ולגאולה שבגלל

וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם גַּם־אָנִי שֶׁבַע עַל־
חַטֹּאתֵיכֶם׃ כה וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם
חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם
אֶל־עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר
בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם בְּיַד־אוֹיֵב׃
כו בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־לֶחֶם
וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר
אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל
וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ׃ ס כז וְאִם־
בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם
עִמִּי בְּקֶרִי׃ כח וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם
בַּחֲמַת־קֶרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אַף־
אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃
כט וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר
בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ׃ ל וְהִשְׁמַדְתִּי
אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־
חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם עַל־
פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי
אֶתְכֶם׃ לא וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם
חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם
וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם׃
לב וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ
וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים

יָתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל
חוֹבֵיכוֹן׃ כה וְאַיְתֵי עֲלֵיכוֹן
דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִתְפָּרְעוּן
מִנְּכוֹן פּוּרְעֲנוּתָא עַל
דַּעֲבַרְתּוּן עַל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא
וְתִתְכַּנְשׁוּן לְקִרְוֵיכוֹן וַאֲגָרֵי
מוֹתָנָא בֵּינֵיכוֹן וְתִתְמַסְרוּן
בְּיַד סַנְאָה׃ כו בִּדְאִתְבַּר
לְכוֹן סְעֵיד מֵיכְלָא וְיֵפְיָן
עֲשַׂר נְשִׁין לַחְמְכוֹן בְּתַנּוּרָא
חַד וִיתִיבָן לַחְמְכוֹן בְּמַתְקְלָא
וְתֵיכְלוּן וְלָא תִשְׂבְּעוּן׃
כז וְאִם בְּדָא לָא תְקַבְּלוּן
לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי
בְּקַשְׁיוּ׃ כח וְאֵיהַךְ עִמְּכוֹן
בִּתְקוֹף רְגַז וְאַרְדֵּי יָתְכוֹן אַף
אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃
כט וְתֵיכְלוּן בְּשַׂר בְּנֵיכוֹן
וּבְשַׂר בְּנָתֵיכוֹן תֵּיכְלוּן׃
ל וַאֲשֵׁיצֵי יָת בָּמָתְכוֹן וַאֲקַצֵּץ
יָת חֲנִיסְנְסֵיכוֹן וְאֶתֵּן יָת
פִּגְרֵיכוֹן עַל פִּגְרֵי טַעֲוָתְכוֹן
וִירַחֵיק מֵימְרִי יָתְכוֹן׃
לא וְאֶתֵּן יָת קִרְוֵיכוֹן חָרְבָּא
וְאַצְדֵּי יָת מַקְדְּשֵׁיכוֹן וְלָא
אֲקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קֻרְבַּן
כְּנִשְׁתְּכוֹן׃ לב וְאַצְדֵּי אֲנָא
יָת אַרְעָא וְיִצְדּוּן עֲלַהּ בַּעֲלֵי
דְבָבֵיכוֹן דְּיָתְבִין בַּהּ׃

כל ענין אף אני במ״א גם :
אני וסי׳ מכם משנם
ל׳ וחסר . ב׳
ל׳
י״ב בתורה ל׳
ל׳ וא׳ בתנור
ד׳ דגשים
ג׳ וחד אם בזאת
כל אני דמין קמץ בזקף ושאר אֲני
ג׳ א׳ ו׳ כלוש׳
ל׳
ג׳ ות״ל
ב׳ בעצרותיכם ל׳ וחסר
כ״ל חסר ו׳

במשקל ד׳ דגשים נמסר בסדר קדשים : והשמותי ג׳ וסי׳ והשמותי את מקדשיכם . והשמתי אני את . והשמותי עליך עמים רבים : ולא אריח ב׳ דסמיכי ולא אריח בריח ניחחכם . ולא אריח בעצרתיכם : בריח ב׳ סי׳ ולא אריח בריח ניחחכם . בריח ניחח ארצה אתכם :

(כה) נקם ברית . ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של צדקיהו . דבר אחר נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם . כל הבאת חרב שבמקרא היא במלחמת חיילות אויבים : ונאספתם . מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור : ושלחתי דבר בתוככם . על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאים את המת לקברו נתונין ביד אויב : (כו) מטה לחם . לשון משען כמו מטה עז : בשברי לכם מטה לחם . אשבור לכם כל מסעד אוכל והם חלי רעב : ואפו עשר נשים לחמכם בתנור א׳ . מחוסר עצים : והשיבו לחמכם . מן התנור : במשקל . שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומשתברת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברים לחלקם ביניהם : ואכלתם ולא תשבעו . זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפולת מארה במעים ונתתם אינה מן המנין היא ההרג : (ל) במותיכם . מגדלים ובירניות : חמניכם . מין ע״ג שמעמידין על הגגות וע״ש שעומדין בחמה קרוין חמנים : ונתתי את פגריכם . נפוחי רעב היו ומוציאים יראתם מחיקם ומנשקים אותם וכרסן נבקעת ונופלין עליה : וגעלה נפשי אתכם . (ת״כ) זה סילוק שכינה : (לא) ונתתי את עריכם חרבה . יכול מאדם כשהוא אומר והשמותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב : והשמותי את מקדשיכם . יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשמותי את מקדשיכם מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם הרי שבע פורעניות אכילת בשר בנים ובנות והשמדת במות הרי שתים . כריתות חמנים אין כאן פורענות אלא על ידי השמד׳ הבירניות יפלו החמנים שבראשי הגגות ויכרתו . ונתתי את פגריכ׳ וגו׳ הרי שלש . סלוק שכינה ארבע . חרבן ערים שממון מקדש מן הגדודיות ולא אריח קרבנות הרי שבע : (לב) והשמותי אני את הארץ . זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממה מיושביה :

ואתכם

מבנין נפעל : (כד) על חטאתיכם . דבק עם והכיתי : (כה) נקם ברית . על כן אמרתי כי זאת הברית הכרותה בסיני הכתובה בפרשת ואלה המשפטים יום קבלו על נפשם ואמרו נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר להם כל הפרשה הזאת : ונאספתם אל עריכם . מפני החרב ושם אשלח הדבר והרעב עד שתרצו להנתן ביד האויב וזה טעם ונתתם ביד אויב והיא מלה מבנין נפעל : (כו) בשברי . שם הפעל ובא שבור כמו בשכבה ובקומה וטעם השבר בעבור מטה לחם והוא דרך משל וכישעיה משען לחם כי הלחם לבב אנוש יסעד : עשר נשים . כי הוא סך חשבון כי מנהג ישראל היה לאפות כל בית תנור לעצמו שיאכלו כל השבוע ומערכת השבת תוכיח : והשיבו לחמכם במשקל . בעבור שהיא מעט : ואכלתם ולא תשבעו . יש רעב וישבע האוכל ממעט ואתם מאוכל הרבה לא ישבעו : (כז) ואם בזאת . במכה הזאת : וכן ואם באלה . באלה המכות הנזכרות : (כח) על חטאתיכם . דבק עם ויסרתי : (כט) ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם . אין למעלה מן הרעב הזה ולא יהיה לכם מקום לזעוק ולהתפלל להושע מהרעב כי אשמיד במותיכם מקום הזבחים : (ל) חמניכם . מגזרת חמה בתים העשויי׳ להשתחוות לשמש והנו״ן נוסף כנו״ן נשים רחמניות : פגריכם . גופותיכם כמו פגר מובס : גלולים . שם גנאי לע״ג מגזרת כאשר יבער הגלל והטעם כי בהתחברכם לבתי ע״ג שם תהרגו וישחיתו אויביכם צורת גלוליכם ואני לא אושיעכם : וגעלה נפשי אתכם . שתסור השכינה אז תחרבנה עריכם ונשמו המקדשים שלכם והטעם בתחלה היו מקדשי : (לא) ולא אריח בריח . והטעם כי כבוד השם מלא שמים וארץ וכתוב על נח וירח ה׳ את ריח הניחוח והטעם שלא אקבל עולה אחרי כן מכם . ואחר שאמר עריכם ומקדשיכם אמר את הארץ כל ארץ ישראל : (לב) ושממו עליה . כל כך תהיה שממה שגם האויבים הדרים ישומו עליה הפך משוש לכל הארץ :

אזרה

תולדות אהרן והבאתי עליכם . שם סנהדרין נב : בשברי לכם . שבת לג : ואפו עשר נשים . פסחים לז : בחמת קרי . זוהר תרומה : ונתתי את פגריכם . שבת לג סנהדרין סג סד : והשמותי את מקדשיכם . שבת שם מגילה כח :

בעה״ט נקם שתים במסרה . נקם ברית נקם אחת משתי עיני גבי שמשון כדאיתא בסוטה שעברו פלשתים על שבועתם . וזהו נקם ברית דהיינו שבועה בשביל השבועה שעברו אנקמה נקם אחת :

ספורנו

(כה) והבאתי עליכם חרב . כמו שהיה הענין בימי מלכי ישראל כאמרו כי ידעתי אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחוריהם בחרב תהרג : נוקמת נקם ברית . נוקמת בחלות הנקמה הכתובה בספר הברית כאמרם ז״ל (סנהדרין פרק ד׳ מיתות) אף על פי שבטלו ד׳ מיתות דין ד׳ מיתות לא בטלו : ונתתם ביד אויב . כענין עשרת השבטים ביד מלך אשור : (ל) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם . בהיות העיר במצור כמו שספרו על אליהו הנביא שמצא תינוק מוטל ברעב וכשאמר לו אמור שמע ישראל ותחיה השיב הס כי לא להזכיר בשם ה׳ והוציא יראתו מחיקו ונשקה ומת עליה : (לא) ונתתי את עריכם חרבה . על ידי מלך בבל וסייעתו : והשמותי את מקדשיכם . על ידי נבוזראדן : ולא אריח בריח ניחחכם אף על פי שהיו

רמבן

שנגאל ממנו כי הסתכלנו תחלה שלא נרמז שם קץ וקצב ולא הבטיח בגאולה רק תלה אותם בתשובה ולא הזכיר בעבירות ההם שיעשו אשרים וחמנים ויעבדו ע״ג כלל אבל אמר והיה אם לא תשמע בקול ה׳ אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחקותיו ומשפטיו לומר כי מפני שיעברו על קצת מצותיו שלא ישמרו ויעשו את כולן יענשו שכך היה בבית שני כמו שאמרו שבית ראשון מפני מה חרב מפני ע״ג וגילוי עריות ושפיכות דמים בית שני שאנו בקיאים בהם שהיו עוסקין בתורה ובגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם ולא הזכיר שם המקדש וריח ניחוח כאשר הזכיר כאן שלא היתה האש יורדת ואוכלת הקרבנות בבית שני כמו שהעידו במסכת יומא וגם אמר בקללות ישא ה׳ עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר כנשר שבאו עליהם עם רומי הרחוקים מהם מאד ואמר שם אל גוי אשר לא ידעת גוי אשר לא תשמע לשונו מפני רוב רחוקם מארצנו . ולא כן בדברי הברית הזאת מפני שגלו לבבל ואשור

בָּהּ׃ לג וְאֶתְכֶם֙ אֱזָרֶ֣ה בַגּוֹיִ֔ם
וַהֲרִיקֹתִ֥י אַחֲרֵיכֶ֖ם חָ֑רֶב וְהָיְתָ֤ה
אַרְצְכֶם֙ שְׁמָמָ֔ה וְעָרֵיכֶ֖ם יִהְי֥וּ
חָרְבָּֽה׃ לד אָז֩ תִּרְצֶ֨ה הָאָ֜רֶץ
אֶת־שַׁבְּתֹתֶ֗יהָ כֹּ֚ל יְמֵ֣י הֳשַׁמָּ֔ה
וְאַתֶּ֖ם בְּאֶ֣רֶץ אֹֽיְבֵיכֶ֑ם אָ֚ז
תִּשְׁבַּ֣ת הָאָ֔רֶץ וְהִרְצָ֖ת אֶת־
שַׁבְּתֹתֶֽיהָ׃ לה כָּל־יְמֵ֥י הָשַּׁמָּ֖ה
תִּשְׁבֹּ֑ת אֵ֣ת אֲשֶׁ֧ר לֹֽא־שָׁבְתָ֛ה
בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶ֖ם בְּשִׁבְתְּכֶ֥ם עָלֶֽיהָ׃
לו וְהַנִּשְׁאָרִ֣ים בָּכֶ֔ם וְהֵבֵ֤אתִי
מֹ֙רֶךְ֙ בִּלְבָבָ֔ם בְּאַרְצֹ֖ת אֹיְבֵיהֶ֑ם
וְרָדַ֣ף אֹתָ֗ם ק֚וֹל עָלֶ֣ה נִדָּ֔ף וְנָס֧וּ
מְנֻֽסַת־חֶ֛רֶב וְנָפְל֖וּ וְאֵ֥ין רֹדֵֽף׃
לז וְכָשְׁל֧וּ אִישׁ־בְּאָחִ֛יו כְּמִפְּנֵי־חֶ֖רֶב
וְרֹדֵ֣ף אָ֑יִן וְלֹא־תִֽהְיֶ֤ה לָכֶם֙
תְּקוּמָ֔ה לִפְנֵ֖י אֹיְבֵיכֶֽם׃
לח וַאֲבַדְתֶּ֖ם בַּגּוֹיִ֑ם וְאָכְלָ֣ה אֶתְכֶ֔ם
אֶ֖רֶץ אֹיְבֵיכֶֽם׃ לט וְהַנִּשְׁאָרִ֣ים
בָּכֶ֗ם יִמַּ֙קּוּ֙ בַּעֲוֺנָ֔ם בְּאַרְצֹ֖ת
אֹיְבֵיכֶ֑ם וְאַ֛ף בַּעֲוֺנֹ֥ת אֲבֹתָ֖ם

ג׳
ג׳ וחסר ו׳
ג׳
ד׳ ג׳ חסר וא׳ מ״ל. ג׳
ג׳ לשנה תשבת סמ״אכס
ב׳ וחסר וכענין ג׳ בענין ד׳
ס׳ חסר כל׳
ג׳
ג׳ וחסר. ת׳
ג׳ ומ״ל
מטעין כי׳ אויהם

לג וְיָתְכוֹן אֲבַדַּר בֵּינֵי עַמְמַיָּא
וְאַגְרֵי בָּתְרֵיכוֹן דְּקָטְלִין
בְּחַרְבָּא וּתְהֵי אַרְעֲכוֹן צָדְיָא
וְקִרְוֵיכוֹן יְהוֹן חָרְבָא׃
לד בְּכֵן תִּרְעֵי אַרְעָא יָת
שְׁמִטָּהָא כָּל יוֹמִין דְּצָדְיָאת
וְאַתּוּן בַּאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן
בְּכֵן תִּשְׁמֵט אַרְעָא וְתַרְעֵי
יָת שְׁמִטָּהָא׃ לה כָּל יוֹמֵי
דְּצָדְיָאת תִּשְׁמֵט יָת דְּלָא
שְׁמָטַת בִּשְׁמִטֵּיכוֹן כַּד
הֲוֵיתוּן יָתְבִין עֲלַהּ׃
לו וּדְיִשְׁתָּאֲרוּן בְּכוֹן וְאָעֵיל
תַּבְרָא בְּלִבְּהוֹן בְּאַרְעָתָא
דְּסַנְאֵיהוֹן וְיִרְדּוֹף יָתְהוֹן קַל
טַרְפָּא דְּשָׁקִיף וְיֵעֶרְקוּן
מֵיעֲרוֹק מִן קֳדָם דְּקָטְלִין
בְּחַרְבָּא וְיִפְּלוּן וְלֵית דְּרָדֵיף׃
לז וְיִתְקְלוּן גְּבַר בַּאֲחוּהִי
כְּמִקֳּדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא
וְרָדֵיף לֵית וְלָא תְהֵי לְכוֹן
סִיעֲדָא קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃
לח וְתֵיבְדוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא
וּתְגַמַּר יָתְכוֹן אֲרַע בַּעֲלֵי
דְבָבֵיכוֹן׃ לט וּדְיִשְׁתָּאֲרוּן
בְּכוֹן יִתְמַסְּוּן בְּחוֹבֵיהוֹן
בְּאַרְעָתָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן
וְאַף בְּחוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן בִּישַׁיָּא

(לג) ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני המדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמין וישראל נזרו כבמזרה כאדם הזורה שעורים בנפה ואין אחת מהן דבוקה בחברתה: והריקתי. כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת מהר כאדם שמריק את המים ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה. שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאלו אין כרמו וביתו חרבים כך שנויה בתורת כהנים: (לד) אז תרצה. תפייס את כעס המקום שכעס על שמיטותיה: והרצת. למלך את שבתותיה: (כל ימי השמה. לשון העשות ומ״ם דגש במקום כפל שממה): (לה) את אשר לא שבתה. שבעים שנה של גלות בבל הן היו כנגד ע׳ שנות השמיטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשים ושש שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו מ״ו שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים הוא שנאמר ביחזקאל (יחזקאל ד) ואתה שכב על צדך השמאלית וגו׳ וכלית את אלה וגו׳ ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש וא״ת שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמרו באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדו לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות ושלשים ושש שנה שמיטין ויובלות שבהם והם שש עשרה למאה י״ד שמיטין וב׳ יובלות הרי לארבע מאות שנה ששים וארבע. לשלשים ושש שנה חמש שמיטות. הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנס׳ בשמיט׳ המשלמת לשבעים. (כ״א ואותו יובל שגלו שלא נגמר בעונם נחשב להם). ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים וכן הוא אומר בדברי הימים (ד״ה ב לו) עד רצתה הארץ את שבתותיה למלאת שבעים שנה: (לו) והבאתי מרך. פחד ורך לבב מ״ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ״ם של מועד ושל מוקש: ונסו מנוסת חרב. כאילו רודפים הורגים אותם: עלה נדף. שהרוח דוחהו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף (לשון חבטה שדופות קדים שקיפן קידום לשון משקיף מקום חבטת הדלת) וכן תרגומו של חבורה משקופי: (לז) וכשלו איש באחיו. כשירצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב. כאילו בורחים מלפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם: (ת״כ) ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה לזה: (לח) ואבדתם בגוים. כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם. אלו המתים בגולה: (לט) בעונת אבתם אתם. (ת״כ) כשעונות אבותם אתם. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם: ימקו. לשון המסה כמו ימסו וכמוהו (זכריה יד) תמקנה

(לג) אזרה. מבנין הכבד הדגוש ולא די שתזורו עד אשר אריק אחריכם חרב: וטעם אריק. מגדנה: והיתה ארצכם. דבק עם הפסוק הבא אחריו והטעם כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ וזאת המלה כמו תשלים וכן עד ירצה כשכיר יומו כי נרצה עונה: (לד) שבתותיה. שמיטות ויובלים וכ״כ עד רצתה הארץ את שבתותיה ושם פירשתיו: השמה. שם משקלי השמות משתנים. וטעם כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם. שתהיה שממה מכם אז תשבת ותמצא מנוחה למלאת שבתותיה. וטעם כל ימי השמה תשבות. מספר השנים שתשבות וביחזקאל מפורש: (לו) והנשארים בכם. בעבור שאמר והריקותי אחריכם חרב: מרך. מפעלי הכפל וכן במועל ידיהם מגזרת ורך הלבב ויפחדו עד שירדפם קול עלה נדף והוא שם התאר מבנין נפעל ונו״ן השרש מובלע: (לז) איש באחיו. שהוא אוהבו: תקומה. מבנין כבד נוסף מנחי עי״ן וי״ו בעבור התי״ו וכן תרומה: (לח) ואכלה אתכם. מנהג כל הגולים למקום אחר בהשתנות האויר עליהם והמים ימותו רובם: (לט) והנשארים. מהנשארים ימקו בעונם על משקל יסבו ושניהם מפעלי הכפל מגזרת המק בשרו מק יהיה: ואף בעונת אבותם אתם ימקו. כטעם אבותינו חטאו ובמגלת איכה

אזרה ג׳ וסי׳ ואתכם אזרה בגוים. והשלישית לכל רוח אזרה. וכל אגפיו אזרה: והריקתי ב׳ וכתיב כן וסי׳ והריקתי אחריכם חרב. והריקתי לכם ברכה עד: שבתתיה ד׳ ג׳ חסר וא׳ מלא וסי׳ אז תרצה הארץ. ב׳ בו. והארץ תעזב מהם. עד רצתה הארץ את שבתותיה בתרא׳ מלא. סי׳ דהדין עיינא קדמאה תליתא׳ ורביעאה שבע על חטאתיכם. תניינא שבע כחטאתיכם. קדמא תניינא וחמשאה קרי תליתאה רביעא׳ שתיתאה שביעאה בקרי וכך דינו אן דאית את קרי אן דאית ואת בקרי: בארצת ב׳ חסרים וכענין וסי׳ ימקו בעונם. והנשארים בכם והבאתי מרך: עלה ז׳ בטרפי ה׳ כתיב יו״ד וב׳ כתיב ה׳ וסי׳ ויתפרו עלה תאנה. והנה עלה זית טרף. צאו ההר והבאתם עלי ה׳ בפסוק: נדף ה׳ קמצין וסי׳ קול עלה נדף. כקש נדף קשתו. העלה נדף תערץ. הבל נדף. וכל מזרע יאור: מנסת ה׳ חסר בלישנא וסי׳ ונסו מנסת חרב. וינסו משנאיך. ויהי בנסם מפני בני ישראל. נסך לפני צויך. מפני גערת חמשה תנסו. וכל וינסו דכוו׳ במ״ד מלאים: ורדף ג׳ וחסר וסי׳ וכשלו איש באחיו. שריך סוררים. אפרים רעה רוח:

תולדות אהרן ואתכם אזרה. שבת שם: אז תרצה הארץ. שם עקידה שער סט: כל ימי השמה. שבת שם לג: וכשלו איש. סנהדרין כו שבועות לט: ואבדתם בגוים. מכות כד: ואגלה אתכם. שם: ואף בעונת אבתם. סנהדרין כו:

בעל הטורים ואתכם אזרה הזיי״ן עקומה לומר לך שנתתי לכם ארץ ז׳ עממין לקיים התורה חצבה עמודיה שבעה ואתם שבע תועבות בלבבכם לכן אתכם אזרה: והריקתי ב׳ במסרה. הכא והריקתי אחריכם חרב ואידך והריקתי לכם ברכה עד בלי די אני אמרתי והריקתי לכם ברכה עד בלי די ואתם לא רציתם לקיים מצותי ע״כ והריקתי אחריכם חרב: ורדף ג׳ במסרה. וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אין ואידך כלו אוהב שחד ורודף שלמונים ואידך אפרים רועה רוח ורודף קדים בשביל שהם רודף שלמונים ורודף קדים ע״כ וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין. ו׳ פעמים כתוב בפרשה עון עונם. וכנגדם גלו שבע פעמים ג׳ ע״י סנחריב וג׳ על ידי נבוכדנצר:

רמבן

ואשור שהם קרובים לארץ ונלחמים בהם תמיד ויחוס ישראל משם היה ויודעים לשונם כענין שנאמר דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו וכן והפיצך ה׳ בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ הוא גלותנו היום שאנו מפוזרים מסוף העולם ועד סופו ואמר והשיבך ה׳ מצרים באניות ובגלותנו זה היה שמילא

ספורנו

שהיו בו אז הכהנים בני צדוק שהיה קרבנם ריח ניחוח בלי ספק מ״מ לא היה לרצון לאשמת העם: (לג) ואתכם אזרה בגוים. בלכתם למצרים אחר ההרגן: והריקתי אחריכם חרב. חרב נבוכדנצר במצרים כאמרו החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים: (לד) אז תרצה הארץ. תשלם ותפרע: את שבתותיה. שמיטין ויובלות

אַתֶּם יִמָּקּוּ׃ ס מ וְהִתְוַדּוּ אֶת־עֲוֺנָם וְאֶת־עֲוֺן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וְאַף אֲשֶׁר־הָלְכוּ עִמִּי בְּקֶרִי׃ מא אַף־אֲנִי אֵלֵךְ עִמָּם בְּקֶרִי וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־עֲוֺנָם׃ מב וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר׃ מג וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת־עֲוֺנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ

ג' כתיבין
ג. ד
ס' מ"ג
ח' ר"פ
ג. ד
ד
ב' סטמי את עמי

דַאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן יִתְמְסוֹן׃ מ וִיוַדּוֹן יָת חוֹבֵיהוֹן וְיָת חוֹבֵי אֲבָהַתְהוֹן בְּשִׁקְרֵיהוֹן דְשַׁקַּרוּ קֳדָמַי וְאַף דְהַלִּיכוּ קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ׃ מא אַף אֲנָא אֵיהַךְ עִמְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאָעֵיל יָתְהוֹן בְּאַרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אוֹ בְכֵן יִתְבַּר לִבְּהוֹן טַפְשָׁא וּבְכֵן יִרְעוֹן יָת חוֹבֵיהוֹן׃ מב וּדְכִירְנָא יָת קְיָמִי דְעִם יַעֲקוֹב וְאַף יָת קְיָמִי דְעִם יִצְחָק וְאַף יָת קְיָמִי דְעִם אַבְרָהָם אֲנָא דְכִיר וְאַרְעָא אֲנָא דְכִיר׃ מג וְאַרְעָא תִּתְרְטֵישׁ מִנְּהוֹן וְתִרְעֵי יָת שְׁמִיטָּהָא בִּדְצָדְיָאַת מִנְּהוֹן וְאִנּוּן יִרְעוֹן יָת חוֹבֵיהוֹן לְוָטִין חֲלַף בִּרְכָן אַיְתִי

תולדות אהרן וזכרתי את בריתי . זוכר וירא : ותרץ את שבתותיה . עקידה שער סט : יען וביען .
שבת לג :

ואף אשר הלכו עמי בקרי חד מן י"ו זוגין חד זקף לרומא וחד נחית לתהומא וסי' נמסר בסדר וארא : ירצו ד' וסי' או אז יכנע לבבם הערל . והארץ תעזב מהם . ואחריהם בפיהם ירצו סלה . אך משאתו יעצו להדיח : יעקוב ה' מלאים וסי' וזכרתי את בריתי: יעקוב . הנני שב שבות אהלי יעקוב . גם זרע יעקוב ודוד עבדי . ושב יעקוב ושקט ושאנן תנינא . לא כאלה חלק יעקוב תנינא דספרא

איכה פירשתיו : (מ) והתודו . מבנין התפעל : במעלם אשר מעלו בי . אבותם : ואף אשר הלכו עמי . אלה בניהם בקרי : (מא) אף אני . כן עשיתי עמהם ויסרתים להביאם אל ארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל ועוד אפרשנו : והם ירצו את עונם . ישלימו ויפרעו : (מב) וזכרתי את בריתי . מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא וזכרתי את בריתי את ברית יעקב כמו והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא ראשיכם שבטיכם שהוא ראשיכם ראשי שבטיכם ויאמר הגאון כי טעם להזכיר בתחלה יעקב בעבור היות בנותיו כלם בברית: (מג) והארץ תעזב מהם . טעמו אזכור גם הארץ שפרעה את השבתות ונעזבה מהם גם אזכור שהם הרצו את עונם : יען וביען

כאחד

ספורנו

יובלות כמו שבאר באמרו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה : (מ) והתודו את עונם . כאתם כמו דניאל ועזרא וזולת' : (מא) והבאתי אותם בארץ אויביהם . כשחזרו בני הגולה לארץ ישראל במצות כורש מלך פרס היתה הארץ תחת ממשלת האומות כאמרו והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מרבה למלכים אשר נתת עלינו בחטאתינו : (מב) וזכרתי את בריתי . בבנין בית שני : (מג) והארץ תעזב מהם . בחרבנו :

וזכרתי

תמקנה בחוריהן (תהלים לח) נמקו חבורותי : (מא) והבאתי אתם . (ת"כ) בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר (יחזקאל כ) והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגו' : או אז יכנע . כמו (שמות כא) או נודע כי שור נגח הוא אם אז יכנע . לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגו' : ואז ירצו את עונם . יכפרו על עונם ביסוריהם : (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב . בחמשה מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבוא ויבשר גאולת בניו : וזכרתי את בריתי יעקב . למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי ולמה לא נאמר' זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח : (מג) יען וביען . גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו

בעל הטורים וזכרתי את בריתי יעקוב . ביצחק לא כתיב ביה זכירה לפי שאפרו צבור ומונח לפני הקב"ה : האבות מנוין למפרע אומר הקב"ה אני זוכר מאין באתם ומונה ומבתמס היחס עד למעלה עד בן יעקב בן יצחק בן אברהם . בכולם כתיב אף חוץ מיעקב שהיה מטתו שלמה ולא יצא ממנו פסולת : וזכרתי הפסוק מתחיל בזכירה ומסיים בזכירה שלעולם יהיה נזכר זכות אבות . אברהם נקרא עבדי כדכתיב זכור לעבדיך וסמך ליה לאברהם וכן ביעקב כתיב יעקב עבדי משא"כ ביצחק לפי שאברהם ויעקב קיימו המצות בין בא"י בין בח"ל משא"כ ביצחק . אברהם ויעקב שנזכרו ראש לאבות ויצחק לא נזכר בשום מקום נראה לפי שרצה לומר לעשו הוה גביר לאחיך לעשותו ראש ליעקב : והארץ תעזב מהם זיי"ן שקומה ש' שנים נתקיים בא"י גפרית ומלח . מתחלת התוכחה עד געלה נפשם ש"ך תיבות כנגד ש"ך שנים שחטאו עשרת השבטים ובכולן לא הוזכר בהם השם לפי שאמרו אין לנו חלק באלהי ישראל . ולכך כתיב בדברי הימים ושבועתו ליצחק ובתהלים כתיב ישחק שנשבע הקב"ה בי"ז שלא יהעתו לו יותר מש"ך שנים לא יגלה :

רמבן

שמילא טיטום מהם ספינות וכן כתוב בספר הרומיים וכן מה שאומר שם בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועיניך רואות בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי איננו כגלות שגלו אבות ובנים רק השבי ההוא לבנים לבדם והאבות נשארים בארץ ולא נאמר כן בברית הראשון מפני שגלו גלות שלמה אבל בברית השני הזכיר כן שהיו הרומיים מושלים בארצנו ולוקחים הבנים והבנות כרצונם וכן ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא היא עבודתנו שעבדנו הרומיים בארצנו ושריהם מושלים בארץ ומכבידים עליהם עול כבד ולוקחים גופם וממונם כאשר הוא ידוע בספרים ועוד ראיה שאמר יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך כי הלך אגריפס המלך בסוף בית שני לרומי ועל הליכתו שם נחרב הבית ולא אמר הכתוב המלך אשר ימלוך עליך אבל אמר מלכך אשר תקים רמז לנו ית' שלא היה ראוי למלוך ואסור היה להיות מלך על ישראל מדין תורה אבל הקימו עליהם הוא ואבותיו שלא כדת כמו שהוזכר זה במסכת סוטה וכל אלה רמזים כאלו יזכירו בפירוש ענין גלותנו זה והגאולה בברית ההיא השנית גאולה שלמה מעולה על כלנו אמר והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' והבטיח והיטבך והרבך מאבותיך שהיא הבטחה לכל שבטי ישראל לא לשיבת העם ושם הבטיח שיכרת ויכלה המגלים אותנו שנאמר ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך והנה אויביך ושונאיך אשר ירדפו תמיד אחרינו ואלה דברים יבטיחו בגאולה העתידה הבטחה שלמה מכל חזיונות דניאל . וכן מה שאמר בכאן ושממו עליה אויביכם היא בשורה טובה מבשרת בכל הגליות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו וגם זו ראיה גדולה והבטחה לנו כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמוה כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם . והנה הברית הראשונה אשר בפרשה הזאת הקב"ה כרת אותה כי כן היה שמו הגדול עמנו בבית הראשון והברית השנית שבפרשה והיה כי תבא מפי משה לסלק שכינתו לגמרי שלא היה בבית שני דרך כבוד שמו שנאמר וארצה בו ואכבדה ותוספת הה"א רמז לשניה שבשם הגדול וכבר דרשו בו מדרש אחר ג"כ רמז לחמשה דברים שהיה הבית השני חסר וכו' :

(מא) **אך** אז יכנע לבבם הערל . כמו או נודע כי שור נגח הוא לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם יכפרו על עונם ביסוריהם לשון רש"י . והנכון בעיני שיאמר והבאתי אותם בארץ אויביהם או עד זמן יכנע לבבם הערל או עד זמן ירצו את עונם באורך הגלות . והנה אחר והתודו את עונם היה ראוי שיאמר וזכרתי את בריתי יעקוב כי מה טעם והבאתי אותם בארץ אויביהם עכשיו במקום הזה ואין עתה הזמן שיגלה אותם ויביאם בארץ אויביהם ופירש ר"א אף אני כן עשיתי עמהם ויסרתים להביאם בארץ אויביהם להכניע לבבם הערל והזכיר זה בכאן כי התודו את עונם בעבור שאני המסבב להם כי גם בשעת קלקלתם נתכוונתי בהם שיעשו תשובה ויתודו ועל דעתי ירמוז כי אחר הוידוי ילך עמם בקרי ויביא אותם עוד בארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל והוא רמז שהביאם אל הארץ ולא נכבשה לפניהם אבל היו להם צרים ואויבים שם כמו שנאמר ויאמרו צרינו ויהי כאשר שמעו אויבינו והארץ ביד העמים היתה כמו שאמר עזרא בתפלתו הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו וגו' . הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מרבה למלכים אשר נתת עלינו בחטאתינו ועל גויתנו מושלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו :

(מב) **וזכרתי** את בריתי יעקוב . אמר ר"א כי הוא מוסף עצמו ואחר עמו וזכרתי את בריתי ברית יעקוב . וכן והנבואה עודד הנביא ראשיכם שבטיכם :

והארץ אזכור . טעמו אזכור הארץ שפרעה השבתות ונעזבה מהם ואזכור שהם רצו את עונם ויתכן על דרך האמת שיאמר וזכרתי יעקב ויצחק ואברהם שהם בני ברית שכל המדות נקראו כן בהיותם בברית והארץ הכלולה מהם אזכור בכלל ורבותינו רמזו כן אמרו ולמה הוא מזכיר זכות הארץ עמהם אמר רבי שמעון בן לקיש משל לאדון שהיו לו שלש בנות ושפחה

אחת

מאסו : (מד) ואף גם זאת. ואף אפילו אני עושה עמהם זאת הפורענות אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם : (מה) ברית ראשונים. של שבטים : (מו) והתורת. אחת בכתב ואחת בעל פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני : כי יפלא. יפריש בפיו : בערכך נפשת. ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי : (ג) והיה ערכך וגו'. אין ערך זה ל' דמים אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו : ערכך. כמו ערך וכפל הכפ"ין לא ידעתי מאיזה לשון הוא : (ה) ואם מבן חמש שנים. לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי : (ז) ואם מבן ששים שנה וגו'. כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש לפיכך האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו והאשה אינה פוחתת אלא שליש בערכה (ערכין יט) דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא וסמנא

וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם׃ מד וְאַף־גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ מה וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ מו אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד־מֹשֶׁה׃ רביעי שלישי פ

כז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ נְפָשֹׁת לַיהוָה׃ ג וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ ד וְאִם־נְקֵבָה הִוא וְהָיָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל׃ ה וְאִם מִבֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְעַד בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר עֶשְׂרִים שְׁקָלִים וְלַנְּקֵבָה עֲשֶׂרֶת שְׁקָלִים׃ ו וְאִם מִבֶּן־חֹדֶשׁ וְעַד בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר

ט' ר"פ
ג' בענין ל'
י'
כ' ס"פ בפס'
כל ספרא בהר סיני במ"א
י"ג
ד' חסרים בלישנא
ב' חסר
כ' בטעם בענין קדמא וחמיש'
ל' בענין
כולי ר"פ ואם ה' במ"ז אם
ל' תניינא עשרה דנקבה

עֲלֵיהוֹן דְּבְדִינַי קָצוּ וְיָת קְיָמַי רְחֵיקַת נַפְשְׁהוֹן׃ מד וְאַף בְּרַם בְּדָא בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּאַרְעָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן לָא אַרְטֵישִׁינוּן וְלָא אַרְחֵיקִינוּן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן לְאַשְׁנָאָה קְיָמִי עִמְּהוֹן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן׃ מה וּדְכִירְנָא לְהוֹן קְיָם קַדְמָאֵי דְּאַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְעֵינֵי עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ׃ מו אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא וְאוֹרָיְתָא דִּיהַב יְיָ בֵּין מֵימְרֵיהּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינַי בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אֲרֵי יַפְרֵישׁ נְדַר בְּפוּרְסַן נַפְשָׁתָא קֳדָם יְיָ׃ ג וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ דִּדְכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וְעַד בַּר שִׁתִּין שְׁנִין וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ חַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ ד וְאִם נוּקְבְתָא הִיא וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ תְּלָתִין סִלְעִין׃ ה וְאִם מִבַּר חָמֵשׁ שְׁנִין וְעַד בַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ דִּדְכוּרָא עַסְרִין סִלְעִין וּלְנוּקְבְתָא עֲשַׂר סִלְעִין׃ ו וְאִם מִבַּר יַרְחָא וְעַד בַּר חָמֵשׁ שְׁנִין וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ דִּדְכוּרָא חָמֵשׁ

האחד כנגד משפטי מאסו והשני ובחקותי געלה נפשם ובבי"ת נוסף כבי"ת בראשונה : (מד) ואף גם זאת. לשון נחות והאחד יספיק וכל המקרא כך וכן הרק אך במשה המבלי אין קברים : לא מאסתים לכלותם. רק ליסרם עד שיכנע לבם : געלתים. סרתי מהם או בחלה נפשי מהם : להפר בריתי. שנשבעתי להם אף אם הם הפרו את בריתי כי כן כתוב אני לא אפר בריתי אתם כי אלהים אני : (מה) וזכרתי להם. לעולם : ברית ראשונים. זאת הברית הכרותה בסיני וקרא זה הדור ראשונים כנגד הבנים שיגלו בארץ אויביהם וי"א על אבות העולם. וטעם אשר הוצאתי אותם. אותם שנשבעתי לאבותם להוציא בניהם מעבדות והראשון נכון בעיני : (מו) אלה החקים והמשפטים. הם הכתובי' בפרשת וישמע ואלה המשפטים ופרשת בהר סיני : אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל. רמז לברית הר סיני כי אחר שנעשה המשכן והיה הכבוד באהל מועד לא עלה משה בהר סיני גם הזכיר הפרשה של הערכין בעבור שנאמרה בהר סיני כי כן כתוב באחרונה כי תחלת ספר וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד בספר ויקרא : (ב) יפלא. יפריש ויבאר : בערכך נפשת. הטעם שידור נדר לאמר אם השם יעשה לי כך אפדה נפשי כדי ערכי או ערך בני או ערך בהמה וכ"ף בערכך על דעת כל המדקדקי' נוסף והטעם בערך וי"א כי הכ"ף לנכח הכהן ויפרש כערכך שכהן כערכך אתה והה"א יקרא לו ה"א הקריאה ואמר על הערכך שהיא מלה זרה כמו כתוך האהלי ולפי דעתי שהוא האהל שלי וכן הערכך. וטעם נפשות. כלל לאדם ולבהמה : (ג) מבן כ' שנה. החל משהוא נכנס בפקודים : בן ששים זקן ודעת רבים כי זו גזרת מלך כי מבן חדש עד חמש שנים יתן חמשה שקלים אילו עבר יום אחד נוסף על חדש יתן חמשה שקלים ולפי דעת הגאון שיתן בכל שנה שקל עד חמש שנים שלמות כי אמרו רבים שהם ארבע כחלקי השנים ואחר כן תשע עשרה שלמות ואחר כן תשע וחמשים לשוב אל המקום שהחל ממנו

ראשנים ה' וסי' וזכרתי להם ברית ראשונים. כי שאל נא לימים ראשונים. אל תסג גבול עולם. ובנו ממך חרבות עולם. אל תזכור לנו עונות : יפלא ב' חסרים וסי' איש כי יפלא נדר בערכך נפשת לה'. איש כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר : נפשת ב' חסר וסי' במכסת נפשת. בערכך נפשת לה':

תולדות אהרן געלה נפשם. בתרא פח : ואף גם זאת. זוכר באזינו : לא מאסתים. מגלה יא : (אלה החקים. קדושין סח : קללות שבתורת כהנים. מגלה עד) : דבר אל בני ישראל. נזיר סא ערכין ה איש כי יפליא. נזיר סא תמורה ב : כי יפליא. חגיגה י נזיר סב בכורות נא : בערכך נפשות. ערכין ב ד כ : והיה ערכך. ערכין ד נדה כח : הזכר. שבת קלו בכורות מב : ואם נקבה היא. שבת קלו בכורות מב ערכין ד נדה כח : ואם מבן חמש. ערכין יח : ואם מבן חדש. שם : ואם מבן ששים. שם : ומעלה. בתרא קכא בכורות מט :

בעל הטורים בפרשת ערכין יש נ' שקלים ול' שקלים וכ' שקלים וי' שקלים וה' שקלים וג' שקלים וט"ו שקלים י' שקלים בין זכר לנקבה שהוא ס"ס קמ"ג שקלים לכפר על מ"ט קללות שבת"כ ונ"ח שבמשנה תורה שהם בין הכל קמ"ג ולכן סמך ערכין לקללות :

רמבן

אחת מגדלתן כל זמן שהאדון שואל בשלום בנותיו היה אומר שאלו לי בשלום מגדלתן ופירוש והארץ תעזב מהם כי אחרי הזכירה תעזב מהם רמז כי אחרי פקידת כורש נעזבה מהם ורצתה השמיטות עד אחרי תשע עשרה שנה שנבנה הבית וקדשו העיר בשתי תודות וחזרה קדושת הארץ וכרתו אמנה ויאמר ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד כל הקורות אותם רמוזות בפרשה הזאת :

(מה) **וטעם** וזכרתי להם ברית ראשונים. שאזכור להם כן בין בארץ בין בחוצה לארץ בגלות הנרמזות כאן ובכל הדורות וזה טעם לעיני הגוים כי יעשה בהם בעבור שמו הגדול שלא יתחלל בגוים ולא למענכם כי לא עשו תשובה ולא נתכפרו עונותם. וכך אמרו רבותינו לא מאסתים בימי אספסינוס ולא געלתים בימי יון לכלותם להפר בריתי אתם בימי המן כי אני ה' אלהיהם בימי גוג ומגוג :

כז (א) **וידבר** ה' אל משה לאמר. איש כי יפלא. גם זו הפרשה דבקה שהיתה בהר סיני מחוברת אל התוכחות כי היא במשפטי היובל כמו שהזכיר במקדיש

ספורנו

(מה) וזכרתי להם. בקבוץ גליות : אשר הוצאתי להיות להם לאלהים. שהוצאתים כדי שאהיה להם לאלהים כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ומה שהשחיתו אז יתוקנו אחר קבוץ גליות לימות המשיח ועוה"ב : אני ה'. לא שניתי ולא היה הקלקול זולתי מהם והשלים כוונתי בסור כל קלקולם לעתיד לבא : (מו) אלה החקים. כל המצות שנאמרו קודם שהתחיל פרשת אם בחקותי הם החקים והמשפטים והתורות שעליהם נכרת הברית בברכות וקללות וזה הוא הברית שהזכיר באמרו מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב : בינו ובין בני ישראל. שבזה הוא יתעלה הברכות לכשיזכו ויקבלו והם הקללות אם לא ישמעו. אבל ערכי אדם ודמי הקדש בית ושדה ובכור וחרמים

ממנו וחמשה עשר להשלמת חמש ושבעים כנגד הד' החלקים ולפי האמת שכל אלה שלמות או יום אחד בשנה חשוב שנה ולא נסמוך רק על דברי הקבלה כי מה צורך לחלוק מבן חדש עד חמש ומחמש עד עשרים אחר שיתן לכל שנה שקל ויש להשיב על דבר החדש והנה מי שהוא פחות מחדש ימים אין לו ערך ואחר ששים שב לאחור ועוד מה יעשה אחר הששים שנה אם יתן כך תמיד כל אלה שבששים והכלל כי הוא גזרת הכתוב כי אילו היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה הנה אחר ששים יוסיף השלישית והנה מחמש עד עשרים יוסיף החצי ומחדש ועד חמש ומעשרים ועד ששים יוסיף על החצי עשירתו: (ח) והעריך. שיושם הנערך במערכה אחת עם כך וכך וכמוהו אין ערוך אליך ומלת המעריך מהבנין הכבד הנוסף וכן יעריכנו הכהן להפריש בינו ובין יערכנו לפני ה': והעמידו הכהן. כאילו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן כאשר פירשתי ויצק על כף הכהן השמאלית ויהיה דרך צחות או יהיה והעמידו שיעמיד כסדר נפשו: (יד) כן יקום. כמו יעמוד: (טז) ואם משדה אחוזתו. שירש עם ישראל: חומר שעורים. וכתוב כי עשרת הבתים חומר וגם כתוב האיפה והבת והנה זרע איפת שעורים בחמשה שקלים וזו גזרת המלך כדמי

סַלְעִין דִּכְסַף וּלְנוּקְבְתָא פּוּרְסָנַהּ תְּלַת סַלְעִין דִּכְסַף: ז וְאִם מִבַּר שִׁתִּין שְׁנִין וּלְעֵילָא אִם דְּכוּרָא וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ חֲמֵשׁ עֲשַׂר סַלְעִין וּלְנוּקְבְתָא עֲשַׂר סַלְעִין: ח וְאִם מִסְכֵּן הוּא מִפּוּרְסָנֵיהּ וִיקִימִנֵּיהּ קֳדָם כַּהֲנָא וְיִפְרוֹס יָתֵיהּ כַּהֲנָא עַל מֵימַר דְּתַדְבֵּיק יַד נָדְרָא יִפְרְסִינֵּיהּ כַּהֲנָא: ט וְאִם בְּעִירָא דִּיקָרְבוּן מִנַּהּ קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ כֹּל דְּיִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם יְיָ יְהֵי קוּדְשָׁא: י לָא יְחַלְּפִינֵּיהּ וְלָא יְעַבַּר יָתֵיהּ טַב בְּבִישׁ אוֹ בִישׁ בְּטָב וְאִם חַלָּפָא יְחַלֵּיף בְּעִירָא בִּבְעִירָא וִיהֵי הוּא וְחִילוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא: יא וְאִם כָּל בְּעִירָא מְסָאֲבָא דְּלָא יְקָרְבוּן מִנַּהּ קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וִיקִים יַת בְּעִירָא קֳדָם כַּהֲנָא: יב וְיִפְרוֹס כַּהֲנָא יָתַהּ בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ בְּפוּרְסַן כַּהֲנָא כֵּן יְהֵי: יג וְאִם מִפְרַק יִפְרְקִינַּהּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עַל פּוּרְסָנֵיהּ: יד וּגְבַר אֲרֵי יַקְדֵּשׁ יַת בֵּיתֵיהּ קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וְיִפְרְסִינֵּיהּ כַּהֲנָא בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ כְּמָא דְּיִפְרוֹס יָתֵיהּ כַּהֲנָא כֵּן יְקוּם: טו וְאִם דְּאַקְדֵּשׁ יִפְרוֹק יַת בֵּיתֵיהּ וְיוֹסֵף חוּמֶשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי לֵיהּ: טז וְאִם מֵחֲקַל אַחֲסָנְתֵיהּ יַקְדִּישׁ גְּבַר קֳדָם יְיָ וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ לְפוּם זַרְעֵיהּ בַּר זְרַע כּוֹר שְׂעוֹרִין בְּחַמְשִׁין סַלְעִין דִּכְסַף:

ג' נשין. ו' דסמי' בענין וכו'. ל' ולי' ומן אסיך. ל' ומ"ל ולי' יעריכנו. ס' קמצין. ו' סבירין ממנה. ל' ד'. ד' רפין. ס' קמצין. ג' וחסר. ג' כ"כ חסר. קדמאה ככהן כן יסיבה תנינא ככהן כן יקום. ג' ומ"ל. סימן. כ"ע במ"ב.

חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כָּסֶף וְלַנְּקֵבָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת שְׁקָלִים כָּסֶף: ז וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה אִם־זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה שְׁקָלִים: ח וְאִם־מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ וְהֶעֱמִידוֹ לִפְנֵי הַכֹּהֵן וְהֶעֱרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן עַל־פִּי אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יַד הַנֹּדֵר יַעֲרִיכֶנּוּ הַכֹּהֵן: ס ט וְאִם־בְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה כֹּל אֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ לַיהוָה יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ: י לֹא יַחֲלִיפֶנּוּ וְלֹא־יָמִיר אֹתוֹ טוֹב בְּרָע אוֹ־רַע בְּטוֹב וְאִם־הָמֵר יָמִיר בְּהֵמָה בִּבְהֵמָה וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ: יא וְאִם כָּל־בְּהֵמָה טְמֵאָה אֲשֶׁר לֹא־יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה וְהֶעֱמִיד אֶת־הַבְּהֵמָה לִפְנֵי הַכֹּהֵן: יב וְהֶעֱרִיךְ הַכֹּהֵן אֹתָהּ בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כְּעֶרְכְּךָ הַכֹּהֵן כֵּן יִהְיֶה: יג וְאִם־גָּאֹל יִגְאָלֶנָּה וְיָסַף חֲמִישִׁתוֹ עַל־עֶרְכֶּךָ: יד וְאִישׁ כִּי־יַקְדִּשׁ אֶת־בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהֶעֱרִיכוֹ הַכֹּהֵן בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן כֵּן יָקוּם: טו וְאִם־הַמַּקְדִּישׁ יִגְאַל אֶת־בֵּיתוֹ וְיָסַף חֲמִישִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְהָיָה לוֹ: חמישי שביעי טז וְאִם ׀ מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ אִישׁ לַיהוָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ לְפִי זַרְעוֹ זֶרַע חֹמֶר שְׂעֹרִים בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל

וסימנא טבא בביתא: (ח) ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: והעמידו. לנערך לפני הכהן ויעריכנו לפי השגת ידו של מעריך: על פי אשר תשיג. לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו: (ט) כל אשר יתן ממנו. אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: (י) טוב ברע. תם בבעל מום או רע בטוב. (ת"כ תמורה ט) וכל שכן טוב בטוב ורע ברע: (יא) ואם כל בהמה טמאה. (ת"כ תמורה לב) בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אא"כ הוממו: (יב) כערכך הכהן כן יהיה. לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש: (יג) ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש (ת"כ) וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלי' מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם: (טז) והיה ערכך לפי זרעו. לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוים בית כור שעורים בחמשים שקלים כך גזרת הכתוב והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שני היובל שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדות המכורות וכשהיא יוצאה מידו חוזרת לכהנים של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם וזהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות

קרבן ה' קמצין נמסר בריש סדר ויקרא: ממנו ו' סבירין ממנה נמסר בסדר צו: ימיר ד' וסימן לא יחליפנו ולא ימיר ב' בפסוק. חלק עמי ימיר. נשבע להרע ולא ימר. בתרא חסר: רע י"א פתחין בלישנא וסי' נמסר בתהלים סי' נ"ד. וכל אמירה ועשיה ויצר ועין ולשון דבוי' במ"ט קמץ וסי' נמסר שם: בטוב ד' רפין וסימן לא יחליפנו. ביום טובה. אנסכה בשמחה. נפשו בטוב תלין: חמישית ג' מלאים וסימן והיה בתבואות ונתתם. ואם המקדיש יגאל את ביתו. וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם חמישית: גאל ג' חסר וסי' ואם גאל יגאלנו ויסף חמשתו. ואם גאל יגאל את השדה. איש ממעשרו: שערים כלם חסר במ"ב מלאים נסי' מלאה שערים

תולדות אהרן ואם מך הוא. תמנים ו מגלה יא מליצא קיד ערכין יח כד: והעמידו לפני הכהן. ערכין ד: והעריך אותו. שם: תשיג יד. שם ז ח: ואם בהמה. תמורה לג: קרבן. שם יא יג: כל אשר יתן. חולין כט ערכין ד תמורה יא: לא יחליפנו. תליפא מו חולין ב בכורות יד תמורה ב ג ס ט י יג (קדושין כב): ואם המר. זבחים ו' מנחות נג ערכין ב תמורה ב ח: בהמה בבהמה. שם ט יא: והיה הוא ותמורתו. זבחים ט בכורות יד לא תמורה ה ט יג יח: ואם כל בהמה טמאה. מנחות קא בכורות לז תמורה יח לב לג (שקלים מח): והעריך הכהן. בכורות יד תמורה לג: כערכך הכהן. ערכין יח: ואיש כי יקדיש. קמא כח בס ע"ב סג חולין קלט ערכין כה תמורה ט כט: ואם המקדיש. מציעא נד תמורה ט י: ואם משדה אחוזתו. קדושין סא ערכין יד כה:

ספורנו

החרמים ומעשר בהמה כלם נאמר אחר זה ברית אע"פ שנאמרו גם הם בהר סיני כאמרו אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני אבל לא נתנו בינו ובין בני ישראל בברית:

סליק ספר ויקרא

רמבן

במקדיש שדה מקנה ושדה אחוזה אלא שכלל משפטי כל הנודרים בפרשה אחת ולכך אמר בסוף אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני על כל הנאמרות למעלה כי מכאן ואילך ידבר במצות אהל מועד:

רשי

המקראות : (יז) אם משנת היובל יקדיש וגו'. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה מיד : כערכך יקום. כערכך הזה האמור יהיה. חמשים כסף יתן : (יח) ואם אחר היובל יקדיש. וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהה ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל : וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות. כפי החשבון כיצד הרי קצב דמים של ארבעים ותשע שנה חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יותר על כולן והשקל ארבעים ושמונה פונדיון הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרו' עד שנת היובל : ונגרע מערכך. מנין השנים שמשנת היובל עד שנת הפדיון : (יט) ואם גאל יגאל. המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת : (כ) ואם לא יגאל את השדה. המקדיש : ואם מכר. הגזבר. את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. לשוב ליד המקדיש : (כא) והיה השדה בצאתו ביבל. מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהן ביובל : קדש לה'. לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה חרם הנתון לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר יח) אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו : (כב) ואם את שדה מקנתו וגו'. חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה ששדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה. ואם לא יגאל ימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדישה. ושן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה האחרון מאתו וזהו הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחוזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוה למקדיש : (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. כל ערך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש : עשרים גרה. עשרים מעות כך היה מתחלה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שש מעה כסף לדינר עשרים וארבע מעות לסלע : (כו) לא יקדיש איש אותו. לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו : ואם בבהמה הטמאה וגו'. אין המקרא הזה מוסב על הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה יפדה מערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא מוסב על ההקדש שדיבר למעלה בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דיבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית : ופדה בערכך. כפי מה שיעריכנה

כֶּסֶף׃ יז אִם־מִשְּׁנַת הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ
שָׂדֵהוּ כְּעֶרְכְּךָ יָקוּם׃ יח וְאִם־
אַחַר הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ וְחִשַּׁב־
לוֹ הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּסֶף עַל־פִּי
הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרֹת עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל
וְנִגְרַע מֵעֶרְכֶּךָ׃ יט וְאִם־גָּאֹל
יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה הַמַּקְדִּישׁ אֹתוֹ
וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו
וְקָם לוֹ׃ כ וְאִם־לֹא יִגְאַל אֶת־
הַשָּׂדֶה וְאִם־מָכַר אֶת־הַשָּׂדֶה
לְאִישׁ אַחֵר לֹא־יִגָּאֵל עוֹד׃
כא וְהָיָה הַשָּׂדֶה בְּצֵאתוֹ בַיֹּבֵל
קֹדֶשׁ לַיהוָה כִּשְׂדֵה הַחֵרֶם לַכֹּהֵן
תִּהְיֶה אֲחֻזָּתוֹ׃ ששי כב וְאִם אֶת־
שְׂדֵה מִקְנָתוֹ אֲשֶׁר לֹא מִשְּׂדֵה
אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ לַיהוָה׃ כג וְחִשַּׁב־
לוֹ הַכֹּהֵן אֵת מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ עַד
שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנָתַן אֶת־הָעֶרְכְּךָ
בַּיּוֹם הַהוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ כד בִּשְׁנַת
הַיּוֹבֵל יָשׁוּב הַשָּׂדֶה לַאֲשֶׁר קָנָהוּ
מֵאִתּוֹ לַאֲשֶׁר־לוֹ אֲחֻזַּת הָאָרֶץ׃
כה וְכָל־עֶרְכְּךָ יִהְיֶה בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
עֶשְׂרִים גֵּרָה יִהְיֶה הַשָּׁקֶל׃ כו אַךְ־
בְּכוֹר אֲשֶׁר יְבֻכַּר לַיהוָה בִּבְהֵמָה
לֹא־יַקְדִּישׁ אִישׁ אֹתוֹ אִם־שׁוֹר
אִם־שֶׂה לַיהוָה הוּא׃ כז וְאִם
בַּבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה וּפָדָה בְעֶרְכֶּךָ

ד' ר"פ בסיפרא יז
ג'
כ'
כל עד דענין בטפחא ג' חסר
קדמא עליו והוא לו תניין עליו וקם לו
כ' וירשו הנגב
סימן
ב' ובפסוק
ח' מ"ל
ל'
ל'
ל'. ד' רפין
ד' דגשין

אִם מִשַּׁתָּא דְיוֹבֵלָא
יַקְדֵּישׁ חַקְלֵיהּ כְּפוּרְסָנֵיהּ
יְקוּם׃ יח וְאִם בָּתַר יוֹבֵלָא
יַקְדֵּישׁ חַקְלֵיהּ וִיחַשֵּׁב לֵיהּ
כַּהֲנָא יָת כַּסְפָּא עַל פּוּם
שְׁנַיָּא דְאִשְׁתָּאֲרוּ עַד שַׁתָּא
דְיוֹבֵלָא וְיִתְמְנַע מִפּוּרְסָנֵיהּ׃
יט וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק יָת
חַקְלָא דְאַקְדֵּישׁ יָתֵיהּ וְיוֹסֵף
חוּמֵשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי
וִיקוּם לֵיהּ׃ כ וְאִם לָא
יִפְרוֹק יָת חַקְלָא וְאִם זַבִּין
יָת חַקְלָא לִגְבַר אוֹחֳרָן לָא
יִתְפְּרֵיק עוֹד׃ כא וִיהֵי
חַקְלָא בְּמִפְּקֵיהּ בְּיוֹבֵלָא
קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כַּחֲקַל
חֶרְמָא לְכַהֲנָא תְּהֵי
אַחְסַנְתֵּיהּ׃ כב וְאִם יָת
חֲקַל זְבִינוֹהִי דְלָא מֵחֲקַל
אַחְסַנְתֵּיהּ יַקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ׃
כג וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כַּהֲנָא יָת
נְסִיב פּוּרְסָנֵיהּ עַד שַׁתָּא
דְיוֹבֵלָא וְיִתֵּן יָת פּוּרְסָנֵיהּ
בְּיוֹמָא הַהוּא קוּדְשָׁא קֳדָם
יְיָ׃ כד בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא יְתוּב
חַקְלָא לִדְזַבְנֵיהּ מִנֵּיהּ
לְדִילֵיהּ אַחְסָנַת אַרְעָא׃
כה וְכָל פּוּרְסָנֵיהּ יְהֵי בְּסִלְעֵי
קוּדְשָׁא עַשְׂרִין מָעִין יְהֵי
סִלְעָא׃ כו בְּרַם בּוּכְרָא
דְיִתְבַּכַּר קֳדָם יְיָ בִּבְעִירָא
לָא יַקְדֵּישׁ גְּבַר יָתֵיהּ אִם
תּוֹר אִם אִמַּר דַּייָ הוּא׃
כז וְאִם בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא
וְיִפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ וְיוֹסֵף

אבן עזרא

בדמי העבד : (יז) אם משנת היובל. בעצם השנה : (יח) ונגרע מערכך. מה שהלך אחר היובל : (יט) וי"ו ואם גאול יגאל כפ"א רפה בלשון ישמעאל והוא דבק בטעם הפסוקים שהם למעלה כי הערך עיקר אם יגאל השדה ואם לא יגאל : (כ) ואם מכר. טעמו או מכר ולא יוכל בעל שדה אחוזה שיגאלנו בעבור שמכרו קודש לה' : (כא) בצאתו ביובל. הזכיר הכתוב על דרך כל שדה כי ביובל יצא : כשדה החרם. שידור נדר להחרימו גם הוא לכהן והערך לכהן כי הוא מעריך ואין צורך להיותו כהן גדול : (כג) מכסת. כמו מכסת נפשות : (כד) לאשר קנהו מאתו. הוא המוכר והוא מפורש לאשר לו אחזת הארץ : (כו) יבכר לה'. נודע שהוא לשם וזאת המלה מהבנין שלא נקרא שם פועל ופירושו האומר אתן הבכור לשם : (כז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך. הבכור עם התוספת חמישית בעבור שהקדישו גם יתן שה

דר"ת. והוא נלחם : ואם לא יגאל את השדה ח' פסוקים אית בהון ואם ואם ריש ומצעות וסימן אם בחקתי תמאסו. ואם את משפטי. ואם בבהמה הטמאת. ואם לא יגאל את השדה. ואם להעלות עליו. ואם נביאים הם. ואם יחבא בראש. ואם אב אני איה. ואם תדרשהו ימצא : את שדה ב' דסמיכי וסי' ואם את שדה מקנתו אשר. וירשו הנגב את הר עשו והשפלה : היובל ח' מלאים נמסר בסדר בהר סיני : בבהמה ג' רפין וסימן נמסר בסדר נח : בבהמה ו' דגשים נמסר בסדר נח :

תולדות אהרן

אם משנת היוב'. ערכין כד : ואם אחר היובל יקדיש שדהו. שם : וזרע חומר. קדושין סא בתרא קג ערכין כ ז יד כה : וחשב לו. ערכין יד כה : ונגרע. שבת טז ערכין כה : ויסף חמשית. ברכות מט שבת קכה ערכין לא פסחים לה קדושין ה יא נד בכורות יא נ ערכין לג. (קדושין סא) : ואם לא יגאל. ערכין כה כו : ואם מכר. שם כו : לא יגאל עוד. שם כח : והיה השדה. שם יד כה כו כט נג : ביובל קדש. שם כה : כשדה החרם. סנהדרין פח ערכין כט לד (חלם ס) : לכהן תהיה. קמא קט ערכין כה כח : ואם את שדה מקנתו. גיטין מח בתרא עב ערכין יד כו כז : וחשב לו הכהן. שם יד : את מכסת. שם עב : ונתן את הערכך. חולין קלט : בשנת היובל. ערכין כו : וכל ערכך. בכורות י. ערכין ד ז : אך בכור. בכורות טו : לא יקדיש. ערכין כט תמורה כה : אם שור. זבחים פא : ואם בבהמה הטמאה. מנחות קא : (מעשר שני נד) :

רמבן

(כו) **לא** יקדיש איש אותו לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו לשון רש"י. והנכון שיאמר אין צורך להקדיש אותו כי אם הוא שור או שה לה' הוא מעצמו והנה הוא כמו שלילות ובמשנה תורה אמר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך שיהא קדש ותנהוג בו קדושה שלא תעבוד בו ולא תגוז אותו ותאכלנו לפני ה' כאשר יפרש :

(כז) **ואם** בבהמה הטמאה ופדה בערכך. אין מקרא זה מוסב על הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו הקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שלמעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית לשון רש"י. ויתכן שנתרץ כי לפי שאמר אך בכור אשר יבוכר לה' בבהמה לא יקדיש איש אותו חזר ואמר ואם בבהמה הטמאה הוא הבכור שהקדיש ופדה בערכך לפרש שאין בכור נוהג בבהמה טמאה אלא בפטר חמור שכבר נתפרש דינו ולמד שאפילו הקדישו אינו קדוש כדין בכור אלא כשאר הקדש הוא ונפדה ולכך אמר שיפדה אותו המקדיש בתוספת חומש

שה כי כן כתוב אם לא יקדישנו ונמכר : ופטר חמור . בערך גם השה יתן ורבים אומרים לא כן : (כח) מכל אשר לו . שהוא ברשותו : מאדם . כמו והחרמתי את עריהם יומת ומלת יחרם מהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו יעמד חי : (לב) תחת השבט . שבט הרועה והנה הנבחר הוא האחד והעשירי שוה כמו זה רק העשירי יגאלנו ואין כן הבכור והנה יתן הבכור והעשירי

שיעריכנה הכהן : ואם לא יגאל . על ידי בעלים (ת"כ) : ונמכר בערכך . לאחרים : (כח) אך כל חרם וגו' . נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר יח) בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה חרם לכהן . ויש שאמרו סתם חרמים לכהנים (ת"כ): לא ימכר ולא יגאל . אלא ינתן לכהן. לדברי האומר סתם חרמים לכהן מפרש מקרא זה בסתם חרמים . והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים . שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבאו ליד כהן וחרמי גבוה נפדים (ערכין כ"ח): כל חרם קדש קדשים הוא . האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן . והאומר סתם חרמים לכהן מפרש כל חרם קדש קדשים הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן . כמו ששנינו במסכת ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדבה נותן את טובתה : מאדם . כגון שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנעני' (ערכין כט) : (כט) כל חרם אשר יחרם וגו' . היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום (ת"כ): מות יומת . הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו לא דמים ולא ערך : (ל) וכל מעשר הארץ . במעשר שני הכתוב מדבר : מזרע הארץ . דגן : מפרי העץ . תירוש ויצהר : לה' הוא . קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלות ולאכלו בירושלים כמו שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך וגו' (דברים יד) : (לא) ממעשרו ולא ממעשר חבירו . הפודה מעשר שני של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו. כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים כמו שנאמר ונתתה בכסף וגו' (שם יד) : (לב) תחת השבט . כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבוע בסיקרא להיות ניכר שהוא מעשר

וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְאִם־לֹא יִגָּאֵל
וְנִמְכַּר בְּעֶרְכֶּךָ׃ כח אַךְ כָּל־חֵרֶם
אֲשֶׁר יַחֲרִם אִישׁ לַיהוָה מִכָּל־
אֲשֶׁר־לוֹ מֵאָדָם וּבְהֵמָה וּמִשְּׂדֵה
אֲחֻזָּתוֹ לֹא יִמָּכֵר וְלֹא יִגָּאֵל כָּל־
חֵרֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃
שביעי כט כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם
מִן־הָאָדָם לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת׃
ל וְכָל־מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ
מִפְּרִי הָעֵץ לַיהוָה הוּא קֹדֶשׁ
לַיהוָה׃ לא וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ
מִמַּעַשְׂרוֹ חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו׃
מפטיר לב וְכָל־מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן
כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט

חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְאִם לָא
יִתְפְּרֵק וְיִזְדַּבַּן בְּפוּרְסָנֵיהּ׃
כח בְּרַם כָּל חֶרְמָא דְיַחֲרֵם
גְּבַר קֳדָם יְיָ מִכָּל דְּלֵיהּ
מֵאֱנָשָׁא וּבְעִירָא וּמֵחֲקַל
אַחְסַנְתֵּיהּ לָא יִזְדַּבַּן וְלָא
יִתְפְּרֵק כָּל חֶרְמָא קוֹדֶשׁ
קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃
כט כָּל חֶרְמָא דְיִתַּחְרַם מִן
אֱנָשָׁא לָא יִתְפְּרֵק
אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ ל וְכָל
מַעֲשַׂר אַרְעָא מִזַּרְעָא
דְאַרְעָא מִפֵּירֵי אִילָנָא דַּייָ
הוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃
לא וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק גְּבַר
מִמַּעַשְׂרֵיהּ חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף
עֲלוֹהִי׃ לב וְכָל מַעֲשַׂר תּוֹרִין
וְעָאן כֹּל דְּיִעֲבַר תְּחוֹת

ג' חסר וחסר
ג' חסר
ד'
י"ס ר"ס כספ' ג' ב' פתח וא'
קמץ ג'
כ'
ג' חסר
ג'. ב' כ"כ
ד'

קדש קדשים הוא ד' נמסר סוף סדר תצוה : יחרם ג' ב' פתח וא' קמץ וסימן נמסר בסדר משפטים : וצאן ד' קמץ וסימן וכל מעשר בקר וצאן . ויזבח בלק . ובני ישראל ויהודה . קניתי עבדים :

תולדות אהרן ואם לא יגאל . בכורות יג : אך כל חרם . ערכין כח : מכל אשר לו . שם עא : ובהמה . שם : לא ימכר . זבחים ט בכורות נג תמורה ה : ולא יגאל . מציעא מז בכורות לא לב תמורה ה : כל חרם . סנהדרין סה בכורות לב ערכין כח כט תמורה ה לב : כל חרם אשר יחרם . כתובות לז לח ערכין ו : לה' הוא . קדושין נג : וכל מעשר הארץ . שם (מעשרות מה חלה נט) : מזרע הארץ . קמא סט : ואם גאל יגאל . קדושין כ קמא סט זבחים ו ערכין ל (מעשר שני נו) : איש ממעשרו . קדושין כד קמא סט מציעא נג : וכל מעשר בקר . בכורות נג נד ס : כל אשר יעבור . זבחים ט לז מנחות ו בכורות כא מ נח נט תמורה כח מעילה יג: תחת . בכורות יב נד נז :

בעל הטורים יחרם ג'. כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה . זובח לאלהים יחרם . יחרם כל רכושו . לומר מה חייבי מיתות לא נשקל ממונא ונפטרים אף חייבי ממון אין לנו לאמרו כי שישלם וזהו יחרם כל רכושו דאיירי בחייבי ממון ואתקש לזובח לאלהים יחרם דהיינו חייבי מיתות דבעניהם אני אומר לא יפדה :

רמבן

חומש ואחר יקנה אותו בערך והכתוב של מעלה ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה על פי פשוטו בבהמה טמאה ועל מדרש רבותינו הכתוב מיותר בעבור שכפל טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' לפיכך ידרש ואם כל בהמה טמאה ואשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' לרבות בעלי מומין קבועין שאין מקריבים מהם קרבן לה' :

(כט) **כל** חרם אשר יחרם מן האדם . היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום. מות יומת הרי הוא הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו דמים ולא ערך לשון רש"י . ורבותינו נחלקו בדבר ויש מהם אומרים שהוא אזהרה לחייבי מיתות שאין לוקחין מהן כופר לפטרן ויתכן שהזכיר זה בכאן לומר שלא יתן ממון לשם כשאר החרמים ויפטר ועל דרך הפשט יאמר הכתוב כי כל המחרים משלו בין אדם בין בהמה ושדה אחוזתו הוא קדש לשם שהן חרמים לכהנים ואין להם פדיון אבל המחרים מן האדם שאינו שלו כגון הנלחמים על אויביהם ונודרים נדר אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם ימותו כל האדם הנמצא בהם והטעם שאין דעת הנודר כן לתתו לכהנים רק שיהיה הכל אסור בהנאה כי נתכוון להכרית האויבים ולכלותם . ומצינו אנשי יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל ולא באו אל המצפה וכתיב וישלחו שם העדה שנים עשר אלף איש לכו והכיתם את יושבי גלעד לפי חרב ואין הסברא נותנת שעשו כל העדה רעה כזאת להמית אנשים רבים מישראל שאינם חייבים מיתה ופנחס היה שם ועל פיו נעשה כל הענין ההוא ועוד מצאתי באגדה בילמדנו תניא רבי עקיבא אומר החרם הוא השבועה והשבועה הוא החרם אנשי יבש עברו על החרם ונתחייבו מיתה ולכך אני אומר כי מן הכתוב הזה יצא להם הדין הזה שכל מלך בישראל או סנהדרי גדולה במעמד כל ישראל שיש להם רשות במשפטם אם יחרימו על עיר בהלחם עליה וכן אם יחרימו על דבר העובר עליו חייב מיתה והוא אופן של אנשי יבש גלעד ושל יהונתן שאמר לו אביו כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי מות תמות יונתן ומהיכן נתחייבו אלו מיתה מן הדין חוץ מן הכתוב הזה וזה היה טעותו של יפתח בבתו כי חשב כאשר חרם נגיד ישראל חל וקיים להמית אנשים והעובר על חרמו חייב מיתה כן אם נדר בעת מלחמה לעשות מאיש או אנשים זבח יחול הנדר ולא ידע כי חרם המלך וסנהדרין חל על המורדים לכלותם או על העובר גזירתם ותקנתם אבל לחול הנדר לעשות עולה מדבר שאין ראוי לה' ח"ו ולכך אמרו בב"ר שאפי' הקדש דמים לא היה חייב ונענש בדמה ואל תהיה נפתה בהבלי ר"א האומר והעליתיהו עולה לומר אם יהיה היוצא מדלתי ביתי איש או אשה והיה לה' קדש שיהיה פרוש מדרכי העולם לעמוד לשרת בשם ה' בתפלה והודות לאלהים ואם יהיה דבר ראוי ליקרב אעלנו עולה ועשה בית לבתו מחוץ לעיר והתבודדה שם וכלכלה כל ימיה ואיש לא ידעה והיתה בתו צרורה ואלה דברי רוח כי אם נדר שיהיה פרוש אבל יהיה כמו שמואל שאמרה אמו ונתתיו לה' והיה משרת בבית ה' לא פרוש וכפי משפטי התורה אין ביד האדם שידור ביוצאי פתח ביתו שיהיו פרושים כאשר אין בידו להעלותם עולה ואם הדבר כן היתה בתו בוכה על בתוליה ורעותיה עמה לקלס אתכן וח"ו שיהיה חק בישראל לתנות לבת יפתח ד' ימים בשנה מפני שלא נשאת לבעל והיתה עובדת את ה' בטהרה אבל הדבר כפשוטו וטעותו היה ממה שאמרתי ולדעת רבותינו ז"ל יתכן שיהיה הכתוב הזה כולל דברים רבים כמו לא תאכלו על הדם וכמו לא יומתו אבות על בנים שהם דורשים אותו בפסול עדות הקרובים והכתוב אומר בו עוד רק את בניהם לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות וכן זה יכלול דין המעריך מחוייבי מיתה ודין מי שמחרימים אותו בעת הכבוש כמו שאמרנו העובר על החרם של ב"ד הגדול או של מלך ישראל כענין מעשה שאול וזהו שנאמר שם ויפדו העם את יהונתן ולא מת כי לפי מה שאמרה בו תורה לא יפדה מות יומת אמר שם ויפדו העם את יונתן ולא מת . כי בעבור שאירע גם על ידו ידעו כי בשוגג עשה . וזה טעם אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל וכן ת"י בן עוזיאל הרי קדם ה' גלי דבשלו עבד יומא דין ופרק עמא ית יהונתן ונשלם ספר תורת הכהנים וקרבנותן ומנותן ישובב אל עליון דבריס להויתן לוים לשירן וכהנים לעבודתן . וישראל אל טוב איתן. עיניה תראינה ירושלים נוה ביתן וארמון על משפטו

מעשר כן עושה לטלאים ולעגלים של כל שנה ושנה: יהיה קדש. ליקרב למזבח דמו ואימוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו בשרו נתון לכהנים: (לג) לא יבקר וגו'. לפי שנאמר (שם יב) כל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוציא את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום אלא עליו קדושה ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד:

חסלת פרשת בחקתי
וספר ויקרא בעז"ה

בעל הטורים

אלה המצות מצות במילוי האותיות מ"ם צד"י וי"ו תי"ו עולה תרי"ג וזהו שנים' תלמידי חכמים על שם חכם לב יקח מצות:

הָעֲשִׂירִ֕י יִֽהְיֶה־קֹּ֖דֶשׁ לַיהוָֽה׃ לג לֹ֧א יְבַקֵּ֛ר בֵּין־ט֥וֹב לָרַ֖ע וְלֹ֣א יְמִירֶ֑נּוּ וְאִם־הָמֵ֣ר יְמִירֶ֔נּוּ וְהָֽיָה־ה֧וּא וּתְמוּרָת֛וֹ יִֽהְיֶה־קֹּ֖דֶשׁ לֹ֥א יִגָּאֵֽל׃ לד אֵ֣לֶּה הַמִּצְוֹ֗ת אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהוָ֛ה אֶת־מֹשֶׁ֖ה אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל בְּהַ֖ר סִינָֽי׃ חזק

ע"ה עז"א סימן

ב' לטעם. ז' ג' קמצין וד' פתחין ב' ובפסוק מ"ל

חוּטְרָא עֲשִׂירָאָה יְהֵי קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ לג לָא יְבַקַּר בֵּין טַב לְבִישׁ וְלָא יְחַלְּפִינֵיהּ וְאִם חַלָּפָא יְחַלְּפִינֵיהּ וִיהֵי הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא לָא יִתְפְּרִיק׃ לד אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינָי׃
חזק

והעשירי בבהמה וזורע הארץ שהיא התבואה הבכורים והמעשר: (לג) יבקר. כמו יבדיל וכבר פירשתי שהמלה מגזרת בקר: (לד) בהר סיני. פירשתיו בפרשה הזאת ומי שיש לו לב להבין סוד העולם אז ידע סוד הבכור והעשירי והנה אברהם נתן מעשר גם כן יעקב אבינו עליו השלום ועוד אגלה קצת הסוד בזכרי מעשר שני אם יעזרני אחד ואין לו שני:

חסלת פרשת בחקתי
וספר ויקרא בע"ה

לרע ז' ג' קמצין וד' פתחין וסי' לא יבקר בין טוב לרע. הוי האמרים לרע טוב. כי רגליהם לרע. וחברו. אלין פתחין. ואלין קמצין. כל היום דברי יעצבו. כי לא תהיה אחרית. משכיל צדיק וכל למרע פתחין בט"ב קמצין וסי' ולא דבר אבשלום עם אמנון. ושניהם המלכים לבבם למרע. ג' ר"פ לא ולא לא וסי' לא תעשק את רעך. לא יבקר בין טוב לרע. לא יסכו לה' יין:

תולדות אהרן העשירי. מציעא ז זבחים ס חולין קלו בכורות נד נח נט: יהיה קדש. בכורות נג: לא יבקר. שם יד לו נג תמורה יג: והיה הוא ותמורתו. בכורות לב: לא יגאל. ב"ק יג בכורות לב: אלה המצות. שבת קד יומא כ מגלה ב תמורה טז. (מגלה ע): אל בני ישראל. עקרים מג פ' יב:

סכום פסוקי דספר ויקרא שמונה מאות וחמשים ותשעה **נטף** סימן: וחציו והנוגע בבשר הזב. פרשיותיו עשרה **בא גד** סימן. וסדריו כ"ג ובתורתו **יהגה** יומם ולילה סימן. ופרקיו כ"ז **ואהיה** עמך ואברכך סימן: מנין הפתוחות שתים וחמשים והסתומות שש וארבעים הכל שמונה ותשעים פרשיותיו דודי **צח** ואדום סימן:

רמבן

משכנו היכל והדביר על תכונתן. ובנות יהודה בשלותן. וערבה לה' מנחת יהודה כימי עולם וכשנים קדמוניות. יעלו על רצון מזבחו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן:

תם ונשלם ספר ויקרא בע"ה

פרשת כלי יקר בחקתי

אם בחקותי תלכו וגו'. פירש"י שתהיו עמלים בתורה כו' אע"פ שרש"י הכריח זה מן יתור הפסוקים שהרי קיום המצות כבר אמור כו' מכל מקום גם מצד הלשון הדבר צריך ביאור והוא שדעתו לעשות שלשה חלוקות בפסוק זה אשר כנגדה אמר שלשה פעמים ונתתי בפרשה. לתשובה אמר אם בחקותי תלכו על העמל בתורה וקובע עתים לתורה חק ולא יעבור ועל זה אמר לשון בחקותי כי אין כוונתו על מצות החקיות כי לא מצינו בהם בכל התורה לשון הליכה כי לא נאמרה בכל התורה לכו בחקותי ש"מ שהליכה זו מדברת בדבר שאין הקב"ה מצוה עליו זולת שהאדם מעצמו עושה כן ובעל כרחך תפרשו על הדבר שהאדם פועל בטבע כי מצד ההרגל נעשה הדבר לטבע שני. ולא ידקדק זה כי אם בקובע חקים ועתים לתורה והוא מרגיל עצמו לבא לבית המדרש בעת ידוע עד שנעשה הדבר לטבע אצל הרגלים וזה כדעת המדרש האומר אם בחקותי תלכו הה"ד חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב למקום פלוני אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי מדרשות כו' ואין זה כי אם מצד שהיה קובע עתים לתורה חק ולא יעבור עד שרגלוהי איזון ערכין להוליכו לבתי מדרשות בלא כוונה כי כבר הורגלו בכך ועל כן לא היה מקום לצוות זה אל האדם כי על הדבר הנעשה בלא כוונה לא יפול עליו ציווי כי אין ציווי לרגלים אלא מדבר באדם שכך קרה שקבע עתים לתורה עד שבאותו עת ילכו רגליו מעצמם באותו עת אשר נקרא חק ועל זה אמר אם בחקתי תלכו וכנגד זה אמר ונתתי גשמיכם בעתם כי כנגד הקובע עתים לתורה אמר שזה שכרו שיבואו הגשמים בעתם וכארז"ל אין הגשמים נעצרים כי אם בעון ביטול תורה שנאמר בעצלתים ימך המקרה. ואולי שמטעם זה נאמר במתן תורה גם עבים נטפו מים מפני אלהים זה סיני להורות שבזכות לימוד התורה שמן השמים ירד הגשם מן השמים כי אם אין תורה אין קמח ובזכות החק דהיינו קביעות עתים לתורה ירדו הגשמים בעתם. ומה שאמר ואת מצותי תשמרו היינו התכלית היוצא מן הלימוד כי הוא המביא לידי שמירת המצות לא תעשה ועשה. ועל מצות לא תעשה אמר ואת מצותי תשמרו כי כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. ועשיתם אותם היינו מצות עשה ומדלא קאמר תשמרו ועשיתם למה ליה למכתב אותם שמע מינה שרצה לומר שמצות צריכות כוונה כי זה המכוון מן מלת אותם ואח"כ פרט שכר של כל אחד מאלו השלשה, כנגד תלמוד תורה הרמוז באם בחקתי תלכו אמר ונתתי גשמיכם בעתם לא אמר סתם גשמים לפי שעכשיו לא רצה ליעד שכר התלמוד תורה כאילו הדבר כבר ידוע שהגשמים יורדין בזכות התורה וכבר המה גשמיכם זולת שעכשיו נוסף דבר שאותן גשמים שהם כבר גשמיכם ומיועדים לכם. עכשיו אתן אותן בעתם בזכות אם בחקתי תלכו ובדרך שנתבאר. ונתנה הארץ יבולה כ"א יש תורה יש קמח. ואין פירוש יבולה מה שאתה מוביל לה כדרך שפירש"י על פסוק ולא תתן ארצכם את יבולה דא"כ מאי רבותיה אלא לקמן דרש רש"י מן יתור לשון של את לרבות בא ומרבה שאפי' מה שאתה מוביל לה לא תתן אבל כאן לא נאמר את ואם כי הכל בכלל יבולה ורצה לומר מה שדרכה להוביל לך לביתך דאם לא כן למה לא נאמר כאן את כמו לקמן אלא כאן פירושו מה שדרכה להוביל לך ולקמן מיתור של את דרשינן אף מה שאתה מוביל לה: והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע. לא נאמר בו לכם כי אלהים מן המוכרחות יהיה לכם אבל היין מן המותרות אינו לכם להנאתכם כי אם לשם מצוה יהיה: ואכלתם לחמכם לשובע. למ"ד של לשובע מורה שלא יאכל עד שישבע לגמרי אלא יפחות מכדי שביעתו קצת כדרך שאמרו הרופאים באופן שיהיה קרוב לבא לידי שביעה: וישבתם לבטח בארצכם. למ"ד של לבטח מורה שהשביעה גורמת אל הבטח כמו שכתוב השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך ורז"ל אמרו כד מישלם שערא מכדא נקיש ואתי תיגרא. ואח"כ יעד שכר של ואת מצותי תשמרו דהיינו מצות לא תעשה ואמר ונתתי שלום בארץ על דרך ארז"ל שמור נרי בידך ואני אשמור נרך בידי ושם שמירה היא לבלתי עשות דבר רע המזיק ואם תהיה השמר שלא לעשות הדברים המזיקים לך גם אני אשמור נרך מכל דבר מזיק ויהי נא שלום בחילך וחרב לא תעבור וגו' וכל שמירת מצות לא תעשה הוא בשב ואל תעשה כך השמירה מן החרב והיה רעה הוא בשב ואל תעשה לכך נאמר ונפלו לפניכם לחרב רצה לומר אע"פ שתרדפם מ"מ אין צורך לזה לרדפם בקום ועשה אלא בשב ואל תעשה מעצמם יפלו אל החרב ומה שכתב ורדפו מכם חמשה מאה וגו' שאין החשבון מכוון אמרו המפרשים שמתחלה קודם שיכנס מורך בלבבם ירדפו חמשה מאה ואחר זה שהאויבים רואים שחמשה ירדפו מאה אז יכנס מורך גדול בלב האויבים ויחלש כחם עד שמאה מכם רבבה ירדופו, ואח"כ יוסיף מורך גדול עליהם ונפלו אויביכם לפניכם מעצמם אפילו בלא רדיפה כלל. ומן ונתתי משכני בתוככם התחיל לייעד שכר קיום מצות עשה הנעשים בידים ממש ע"כ אתן משכני דהיינו הבית המקדש כפירש"י כי כן נאמר מקדש ה' כוננו ידיך כי הקדוש ברוך הוא בעצמו כוננו בידים ממש כמו שפירש רש"י בפרשת בשלח: ולא תגעל נפשי אתכם. והוא לשון פליטה כפירוש רש"י לא תחשבו כשאשרה שכינתי בבית המקדש שתהיו נדחים ונפלטים משם כי קצר המצע מהשתרע מ"מ אצמצם שכינתי ביניכם באופן שגדור יחד במדור אחד אף אם השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו ולא תהיו נפלטים משם. וי"א ונתתי משכני בתוככם ממש ולא תחשבו שכאשר תראה נפשי אשר נתתי בכם את השכינה תגעל אתכם ותשוק להתדבק בשכינה על כן אמר ולא תגעל נפשי אתכם ובסמוך יתבאר בדרך אחר:

והתהלכתי

והקימותי את בריתי אתכם ואכלתם ישן נושן. ברית זו צריך על התבואה של שנת השמיטה והיובל שלא תרקב כדרך שפירש רש"י על הברית של נח לכך נאמר ואכלתם ישן נושן משתי שנים. ועל צד הרמז אמר אע"פ שיקרה בזמן מן הזמנים שאכרות עמכם ברית חדשה מ"מ גם הברית הישן לא תופר אלא יהיה טפל והברית החדשה עיקר וישן מפני החדש תוציאו כמ"ש ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא מכל הארצות ואמרז"ל לא שתעקר יציאת מצרים לגמרי אלא יהיה טפל וקיבוץ גליות עיקר כי נסי מצרים יהיו טפל אל הנסים הגדולים אשר יעשה ה' לעתיד כשיכרות ברית חדשה עם ישראל ובזה מיושב משמעות הכתוב שנראה דבריו כסותרים זה את זה שאמר ואכלתם ישן נושן ואח"כ אמר וישן מפני חדש תוציאו כי וישן משמע שקודם שנעשה ישן נושן תוציאו. ובעבור שהזכיר רמז על הגאולה ועל התמורה חזר והזכיר רמז שלא יכלו בני ישראל באורך הגלות כאמרו ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. כי משכן היינו משכן העדות שנקרא משכן לפי שנתמשכן בעונם של ישראל ובמנהג שבעולם שכל מי שיש לו ליתן משכון בחובו אין הבעל חוב גובה נפשות כך נתן ה' לישראל המשכן כדי למשכנו אם יחטאו ויכלה חמתו בעצים ואבנים ועי"ז שיהיה לו מקום לגבות חובו במקרקעי לא תגעל נפשי אתכם ר"ל לא אצטרך לקבוע את קובעיו נפש. ומה שנאמר בקללות וגעלה נפשי אתכם היינו שאם גם אחר החורבן לא תקחו מוסר שהרי נאמר תחלה ושברתי גאון עוזכם פירש"י זה בהמ"ק ואח"כ כתיב ואם בזאת לא תשמעו לי וגו' ועל זה אמר אחר שכבר חרב גאון עוזכם ושוב אין לי מקום לגבות חובי כי אם מן הנפשות ע"כ נאמר וגעלה נפשי אתכם. ומה שכתב שלא מאסתים ולא געלתים לכלותם היינו דוקא גיעול של כליון לא געלם אבל סתם גיעול נפשות יהיה אם גם אחר החורבן לא יוסרו:

והתהלכתי בתוככם. פי' רש"י אטייל עמכם בגן עדן כו' דעתו לסלק מעל תורתנו הקדושה כל טוען ומערער האומר יש לי מקום ללון ולומר מאחר שלא נזכר בתורה עיקר השכר לנשמה א"כ ודאי אין כח במצות אלו להנחיל שיהיה השכר הנפשי לעולם הבא ותכלית עשייתם אינו כי אם לקבל השכר בעולם הזה האחוז בחבלי טוז וכבר נתעוררו על ספק זה שלמים וכן רבים ובאו בהיתר ספק זה שבעה דעות זכרם מהרי"א בחבורו והאריך בהם ואני באתי לקצר בכל היכולת ולסדרם פה כדי להסתים פי דוברי עתק על תורתנו הקדושה:

הדעה האחת. הוא דעת הרמב"ם שכל אלו היעודים אין עיקר השכר וכל הרעות והטובות שנזכרו כאן בפרשה זו הם מדברים מענין הסרת המונעים לבד ורצה לומר שאם תשמור מצותי אסיר ממך כל מונעים כמלחמות וחליים ורעב ויגון באופן שתוכל לעבוד את ה' בלי שום מונע אבל עיקר השכר של העולם הבא אינו נזכר כאן כדי שיעבוד את בוראו לשמה ולא מחמת השכר ההוא או מיראת העונש עיין בספר המדע:

הדעה השנית. הוא דעת הראב"ע בפרשת האזינו וז"ל לפי דעתו שהתורה נתנה לכל ולא לאחד לבדו ודברי העולם הבא לא יבינו אחד מני אלף כי עמוק הוא עכ"ל ודעתו לפי שקשה לצייר אותו שכר כי הגשמי לא ישיג ענין הרוחני על כן העלימה התורה דבר עמוק זה מן ההמון מרוב קוצר דעתם:

הדעה השלישית. הוא דעת רבינו בחיי הזקן זכרו הראב"ד פרשת האזינו ונטה לדבריו וגם הרמב"ן נטה לדעה זו והוא שכל היעודים שבתורה הם למעלה מן הטבע שאין זה דבר טבעי שירדו גשמים בזמן שעושין המצות ויכלא הגשם מן הארץ כשאין עושין רצונו של מקום ברוך הוא. אמנם מה שתעלה הנפש למקום חוצבה זהו דבר טבעי אל הנשמה ואין זה בדרך פלא ואחר שמצינו בתורה עונש כרת אל הנפש החוטאת שתהיה נכרתת ממקום חוצבה מזה יש ללמוד שאם לא תחטא שתשוב אל מלונה אל המקום אשר היה שם אצלה בתחלה. ונראה שעל זה נאמר קוה אל ה' וירוממך לרשת ארץ בהכרת רשעים תראה רצה לומר באותו כרת המועדת בתורה לרשעים תראה כי יש שכר נפשיי שירוממך ה' לרשת ארץ החיים כי תעלה הנפש למקום חוצבה מדאצטריך להכרית נפש הרשעים משם:

הדעה הרביעית. הוא לפי שבימים ההם היו כל העולם מכחישים השגחת השם יתברך והיו טוענים שכל הנעשה בעולם הכל בהכרח ולא ברצון הקדוש ברוך הוא לאמת פנת ההשגחה על ידי יעודים אלו אשר עיניהם הרואות שכל העושה רצון בוראו יושגח לטובה בכל ההשגחות הללו ואלו היה מייעד להם השכר הרוחני עדיין ישארו בכפירה זו כי הרוצה לשקר ירחיק עדיו ועיקר דעה הזאת היא דעת רבינו נסים בפ' בראשית. ושרשה בספר הכוזרי כשאמר הכוזרי אל החבר רואה אני שיעודי זולתכם שמנים ודשנים יותר מיעודכם. השיבו החבר אבל הם כלם לאחר המות ואין בחיים בהם מאומה ולא בדבר שיעיד החוש ועם כל זה אין א' מהמאמינים ביעודים ההם מתאוים לקנותם מהרה אבל אם היו בידו לאחרם אלף שנים ושהוא ישאר בזבירת החיים ובעולם הזה ורוב עלבונו היה בוחר בו עד כאן לשונו וזה באמת תשובה נכונה לומר שיעדה התורה הדבר אשר בו האדם חפץ מאד:

הדעה החמישית. הוא שקודם קבלת התורה היו עובדים כוכבים ומזלות והיו עושים להם עבודות מיוחדות כדי להמשיך מהם הברכה בתבואות ולהביא גשמים בעתם ושאר הצלחת הגוף וכשנתן הקב"ה התורה ומנעם מן אותן עבודות הוצרך להבטיחם שגם ע"י שמירת תורה יזכו לאותן יעודים וע"י עבודת הכוכבים ומזלות יחסרו כל אלה אבל חיי העולם הבא לא הוצרך ליעדם כי גם על ידי אותן עבודות לא היו מובטחים בו וזה דעת רב סעדיה בספר האמונות אשר לו וגם בספר מורה נבוכים חלק ג':

הדעה הששית. הוא שמאחר שנאמר והתהלכתי בתוככם ונתתי משכני בתוככם שזה דבוק השכינה אל ישראל אפילו בעולם הזה שהנשמה נסתבכה עם החומר קל וחומר שתהיה דבקה אל השכינה אחרי הפרדה מן החומר. הנה כל מה שיעדו הדעות המחויבות אחר המות יעדה התורה לנו גם בחיי העולם הזה והתוארה שמעיה כימים תוכיח. וזו הדעת תמצא גם כן בתשובה החבר למלך הכוזר בסוף מאמר א' מספרו והחזיק בדעה זו רבינו נסים בדרש הקדם:

הדעה השביעית. הוא שכל היעודים המוזכרים בתורה הם לכללות האומה כי העולם נידון אחר רובו ויעוד הגשמים והתבואה והשלום ויוצא בהם יהיה לכל ישראל כאחד אבל שכר הנפשי לעולם הבא אינו בכללות האומה אלא כל איש בפני עצמו נידון שם על פי מעשיו ונרמז במצות כיבוד אב ואם ושלוח הקן לכל איש מישראל. ודעת זה הוא בספר העקרים והרמב"ן פרשת עקב בפסוק בכל לבבכם עיין שם. בשבעה דרכים אלו ינוסו הדוברות עתק על תורתנו הקדושה מלבד מה שראינו בעינינו כמה גדלה חיבת ה' אל אבותינו אברהם יצחק ויעקב. ואלו היתה הצלחתם בעולם הזה סוף הצלחתם אם כן מה יתרון היה לאברהם על נמרוד הרשע כי זה מלך בכיפה ואברהם היה נע ונד כל הימים מתהלך מאהל אל אהל מגוי אל גוי וכן יצחק ויעקב לא ידענו מה היה להם מן השכר האמיתי כי אם זה השכר המיועד לזרעם הוא סוף שכרם מה כשרון לבעליו כי אחרי מותם ינחלו זרעם את הארץ והמה יצאו מן העולם ריקם מכל עמלם. ואפילו ישראל נוחלי הארץ מה יתרון להם אפי' בזמן השלוה על כל מלכי הארץ אשר נצחו ומלכו בעולם כמוהם ומקנאתם יותר מהמה אין זה כי אם שרב טוב הצפון לצדיקים הוא חלקם ונחלתם של האבות ושל כל תולדותיהם כיוצא בהם כי תורה אחת לכלם:

ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה. ומשה אמר בהפך זה שמיכם כנחשה וארצכם כברזל לפי שרוב המפרשים הסכימו שכל תוכחה זו כנגד חורבן בית ראשון ושבפרשת כי תבא כנגד חורבן בית שני. וידוע שהברזל קשה מן הנחשת ובבית ראשון היה עיקר חטאם לשמים על ידי שעבדו לכוכבים ומזלות כמו שנאמר ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים על כן יהיו השמים קשים להם מן הארץ כמו שנאמר יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו כי גם השחיתו דרכם על הארץ. אבל בבית שני לא עבדו גלולים והיתה עיקר רעתם בארץ על ידי שנאת חנם ומריבה שהיתה ביניהם ותשחת הארץ כמו בדור המבול על כן תהיה הארץ קשה להם יותר מן השמים:

שבע על חטאתיכם. יש להתבונן שלשה פעמים אמר על חטאתיכם ופעם אחת הכניס בינתים שבע כחטאתיכם יש גם כן שנוי לשון בארבע מקומות אלו ובודאי שלא היו על צד הקרי. ונראה שמתחלה אמר שבע על חטאתיכם כנגד שבע עונות שמנה רש"י ואמר שלא יהיו הפורעניות מכוונין מדה כנגד מדה לפי שכל מין במינו דבק יותר מן מין בשאינו מינו על כן לא רצה ה' בחמלתו שתהיה המכה ממין החטא כדי שלא תדבק בהם המכה בחזקה כשימצא מין את מינו. אמנם אח"כ אמר אם תלכו עמי קרי ותאמרו שודאי מקרה הוא לכם ולא יד ה' עשתה זאת מצד שאתם רואין שאין המכות ממין החטא ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם מכוון מדה כנגד מדה למען תאמינו כי אין ערוד ממית אלא החטא ממית. ואם בזאת לא תוסרו שתעיזו פניכם לומר על כל פנים שמקרה הוא לכם ולא יועיל זה שראיתי לכוון המכות אל חטאתיכם. אז והלכתי אף אני עמכם בקרי לפי שעד עכשיו עדיין לא עזבתי אתכם למקרים ויסרתי אתכם בעצמי כאשר ייסר איש את בנו אבל מאחר שהן כל אלה יפעל אל פעמים ולא יועיל מעתה אעזוב אתכם אל הקרי ואז יהיו בהכרח המכות שבע על חטאתיכם ולא כחטאתיכם כי אין המקרה פועל בהשגחה לכוין המכות כנגד החטאים ומספר שבע ג"כ אינו בהשגחה כי אם כל שבעה כוכבי לכת הפועלים במקרה יפעלו בכם הרעות על כן יהיו במספר שבעה ומה שנאמר והכיתי אתכם גם אני אין זה מכה בפועל ממש אלא זו המכה מאלי היא שאעזוב אתכם למקרי הזמן והמה יפעלו בכם הרעות בלי חמלה כי אין במקרה חמלה. אבל מ"מ הדבר עדיין בספק כי שמא המקרה יפעל בהם הטובות ולא מילתא דפסיקא הוא לכך אמר ואם בזאת לא תשמעו לי ותאמרו על כל פנים כי מקרה הוא לכם. והלכתי עמכם בחמת קרי הוסיף בחמת כי אדע לכוין השעה שהמערכה בהמה עזה שפוכה ובאותו זמן אמליך אותה עליכם ואז תפעל בכם הרעות ודאי בלי ספק:

ורדף אותם קול עלה נדף. הלא הוא דכתיב וכשלו איש באחיו כי זה מדבר בפירוד לבבות המצוי בישראל יותר מבכל האומות כמו שנאמר ואתכם אזרה בגוים כמזרה שאין אחת דבוקה בחברתה כך ישראל גם בהיותם בארץ לא להם הם מפורדים איש מעל אחיו אע"פ שמדרך הגולים לנחם זה את זה אבל ישראל אינם כן שהם מפוזרים ומפורדים אף בהיותם בגולה וכן אחד דוחף את חבירו בחוזקת היד ומבקש להדיחו ממצבו להתגולל ולהתנפל עליו כקללת אחיה השילוני שנאמר והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים כי כל קנה נדחה ומתנודד מפני הרוח הנושב בו ונוסף על דחיפת הרוח כל קנה דוחף את חבירו נמצא שכל קנה נדחה שני פעמים אחד מפני הרוח שנית מפני קנה חבירו הדוחה הסמוך לו וכן מאחד לחבירו עד שכלם כשלו ונפלו כך כל איש מישראל נרדף מן הרוח כנבואת דניאל שהמשיל כל ארבע גליות ברוח לא ברוח ה' שנאמר וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן לימא רבא ואולי שלימא רבא רמז לים סוף שבו קנה וסוף וכונתו אל ישראל במשל הקנים שנוסף על דחיפת האומות את ישראל כל אחד דוחף את חבירו במכמרותיו על כן המשילה כאן לעלה נדף כי העלה חלוש מאד ונדף מחמת הרוח הנושב בו ואף על פי כן כל עלה דוחף את חבירו ומכה בו כך כל איש מישראל בגלות דומה לעלה הנדף מפני רוח הנזכר ואע"פ כן הוא רודף אחר חבירו להכותו בשוט לשונו או כנגד האומות או בלשון הרע ברחוב היהודים דהיינו קול עלה. לכך נאמר מיד וכשלו איש באחיו ורמז עוד בעלה נדף לרוב שיחת חולין הנאמרים בלא אמת בכל רחובות קריה כדרך שנאמר ועלהו לא יבול ודרשו רבותינו ז"ל אלו שיחת חולין של תלמידי חכמים כו' כך כל איש מישראל נהדף ונרדף מן קול עלה דהיינו שיחת חולין של לשון הרע המשמיעים באזן קולם קול שעת הקול קול יעקב מלב על שכני ופרי כי בעלי הלשון

כשמיעו

השמיעו את כל ישראל אין נקי כי כל אחד שמח לאיד חבירו ותהי בפיו כדבש למתוק אם ימצא מקום לדבר בגנות חבירו וכמה נעלבים עובר עליהם כוס זה אין אומר השב ובדורנו מדה זו לבדה מספיק אריכת גלותנו :

והתודו את עונם וגו'. מה שנאמר אחר הוידוי אף אני אלך עמם בקרי לפי שנאמר במעלם אשר מעלו בי. בי"ת של במעלם משמע שהם מועלים והולכים כי היה לו לומר והתודו עונם ומעלם אלא שאע"פ שמתודים ומודים שחטא זה גרם להם מכל מקום הם מועלים והולכים עד טומאתם בם כמנהג דורנו שהכל מודים שכמה עבירות ידועות מסבבות כל התלאה ואע"פ כן אינם שבים מהם והרי הוידוי כטובל ושרץ בידו ויש אומרים לפי שלא יתלו בעונם לבד כי יאמרו שאין מספיקין להביא עליהם כל המכות הללו ויתלו גם בעון אבותם על כן נאמר אף אני אלך עמם בקרי ואז ידעו בעונם ויתלו בעון עצמם ופירוש זה סותר ממה שאמר דניאל כי בחטאינו ובעונות אבותינו וגו' :

וזכרתי את בריתי יעקוב וגו'. מה שהזכיר האבות למפרע לפי שבכל דור ודור אוכלין ישראל מן זכות האבות על כן הזכירם למפרע בדרך לא זו אף זו דרך משל מי שיש לו שלשה כיסים של מעות בכל אחד מאה זהובים ומתחיל לפזר מן כיס אחד בראש חודש ניסן ומן השני בחודש אייר ומן השלישי בסיון פשיטא שימצא תמיד בכיס המאוחר יותר מבכיס המוקדם שכבר פזר ממנו ימים רבים על כן אמר לא זו זכות יעקב המאוחר פשיטא שעדיין לא נאכל כל זכותו כי קרוב הוא אלא אף בריתי יצחק שקדם ליעקב וזה ימים רבים לישראל שאוכלין מזכותו כי גם זרעו מיד ותיכף התחילו לאכול מזכותו סלקא דעתך אמינא שכבר נאכל ת"ל ואף את בריתי יצחק. ולא זו יצחק אלא אפי' ברית אברהם שהוא ישן נושן מאד ס"ד אמינא שכבר נאכל קא משמע לן ואף את בריתי אברהם שזכותו שמור לכל דור ודור. והארץ אזכור כי יש לה מקום ללון ולומר אם ישראל חטאו הנה הארץ מה פשעה כי מכות הארץ הם גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' וכתיב שם ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת רצה לומר הארץ מה פשעה והשממה. וכן ארז"ל שאלה על מה אבדה הארץ לא יוכלו הנביאים ומלאכי השרת לפרש כו' כמו שיתבאר לקמן פרשת נצבים בע"ה לכך נאמר והארץ אזכור. והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה כי מתחלה היתה תובעת עלבונה וביטול שמיטותיה ואחר שנעשה דין בחוטאים אז הארץ תעזב מהם ולא תהיה קובלת עוד על ביטול שבתותיה ותרץ היינו תהיה מרוצה בדבר :

איש כי יפליא נדר וגו'. סמך פרשה זו לקללות לומר שישראל נודרים בעת צרה כיעקב שהיה נודר בעת צרה ליתן מעשר מכל אבל לא כיעקב מכל וכל כי יעקב גם אחר שעברה הצרה לא סר מן הדרך הטוב אבל לדורות זה דרכם כסל למו שנודרים בעת צרה וכעבור סופה צרה ונוקה הם מתחרטים ושבים לסורם והוא כמשל הקנה שקלל בו אחיה השלוני את ישראל כי הקנה הזה אינו נכנע כי אם בזמן שרוח נושב בו וכנוח הרוח הוא חוזר ועומד בקומה זקופה כבראשונה כך ישראל אינן נכנעים כי אם בזמן שהצרה ממשמשת וירא ישראל כי היתה הרוחה והכבד את לבו כי בסור המכריח ישובו לסורם ומסכים לדברינו מה שפירש בעל הטורים שכל מספר השקלים קמ"ג כנגד קמ"ג קללות שבתורת כהנים ובמשנה תורה וכי מפני שמספרם שוה נסמכו להדדי אלא לומר לך שקמ"ג קללות שבתוכחה גורמין נדרי קמ"ג שקלים כי אין ישראל נודרין ליתן מן ממונם לשם ה' כי אם בשעה שהצרות מכריחין אותן כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת וילך על פסוק והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות שדרשו רז"ל על המלוה לעני בשעת דחקו ודרש זה לחוק לקבלו שכל הצרות לא יכריחום אל הוידוי כי אם צרה זו על כן רצוני לפרש שזה מדבר במלוה לעני בכח הצרה דוקא דהיינו בשעת דחקו של המלוה כי הצרות דוחקין אותו לזה לידור נדרים לצדקה ומעות של הנודר על זה האופן יתבאר בעזרת ה' לקמן פרשת וילך על כן סמך פרשת כי יפליא לפרשת התוכחה ודבר הכתוב בהווה אבל כל מה שהאדם עושה בלא הכרח אך ברצון זהו נקרא יום רצון לה' ויפק רצון מה' :

הפטרת בחקתי בירמיה סי' טז

יְהוָה עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה אֵלֶיךָ גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי
אָרֶץ וְיֹאמְרוּ אַךְ־שֶׁקֶר נָחֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ הֶבֶל וְאֵין־בָּם
מוֹעִיל: הֲיַעֲשֶׂה־לּוֹ אָדָם אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים: לָכֵן
הִנְנִי מוֹדִיעָם בַּפַּעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֵם אֶת־יָדִי וְאֶת־גְּבוּרָתִי
וְיָדְעוּ כִּי־שְׁמִי יְהוָה: חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה בְּעֵט בַּרְזֶל
בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר חֲרוּשָׁה עַל־לוּחַ לִבָּם וּלְקַרְנוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם:
כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת
הַגְּבֹהוֹת: הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ
בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ: וְשָׁמַטְתָּה וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי
לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ
קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד: כֹּה | אָמַר יְהוָה אָרוּר הַגֶּבֶר
אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ וּמִן־יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ:
וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים
בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב: בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח
בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ: וְהָיָה כְּעֵץ | שָׁתוּל עַל־מַיִם
וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה ירא כ' כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה
עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי:
עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל וְאָנֻשׁ הוּא מִי יֵדָעֶנּוּ: אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב
בֹּחֵן כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו כדרכו כתיב כִּפְרִי מַעֲלָלָיו:
קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָיו
ימו כתיב יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל: כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם
מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ: מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהוָה כָּל־עֹזְבֶיךָ
יֵבֹשׁוּ וְסוּרַי יסורי כ' בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם־חַיִּים אֶת־
יְהוָה: רְפָאֵנִי יְהוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה:

פירוש המלות

ומנוסי. שאנוס אליך וידעתי שיבא זמן שאפילו גוים אליך וגו' : ואין בם. פי' באלהים אחרים : בעט ברזל. הוא דבר קיים : שמיר. ברזל חזק : חרושה. כמו חרותה : בניהם. החביבים עליהם כן חביב עליהם לזכור מזבחותם : הררי. יושבי ההר : בחטאת. בעבור חטאות : ובך. ת"י ובכון אעביד פורענות דינין : קדחתם. בערתם : בשר. כמו בבשר : כערער. שגדל במדבר יחיד : בערבה. ל' מישור : חררים. לשון יובש : מלחה. כארץ זרוע במלח : תשב. ל' ישוב : יובל. פלגי מים כאלו : עקב הלב. הלב מלא מרמה יותר מן הכל : ואנש. ל' כאב : קורא. הוא עוף : דגר. הוא נפלוף : עשה. ל' אסיפה : מקוה. תקוה : וסורי בארץ. אותם שסרים ממני לא יהיה להם חלק בנפשם בשמים :

תרגום ירושלמי

ויקרא ויקרא וַהֲוָה כַּד כֵּוָן דְאַשְׁלִים מֹשֶׁה לַאֲקָמָא יַת מַשְׁכְּנָא
וְרַבֵּי יָתֵיהּ וְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ וְיַת כָּל מָנוֹי וַחֲשִׁיב מֹשֶׁה בְּלִבֵּיהּ
וַאֲמַר טוּרָא דְסִינַי דִרְבוּיֵיהּ רְבוּי שָׁעָה וְקִדוּשֵׁיהּ קִדוּשׁ שָׁעָה לָא
סְלִיקִית לְגַוֵּיהּ עַד זְמַן דִי יִתְאֲמַר לִי מִן קֳדָם יְיָ בְּרַם מַשְׁכַּן זִמְנָא
דִרְבוּיֵיהּ רְבוּי עָלַם וְקִדוּשֵׁיהּ קִדוּשׁ עָלַם דִינָא הוּא דְלָא נֵיעוֹל
לְגַוֵּיהּ עַד זְמַן דְאִתְאֲמַר לִי מִן קֳדָם יְיָ: וּקְרָא דִבְּרָא דַיְיָ לְמֹשֶׁה
וְכָל מֵימְרָא דַיְיָ הֲוָה עִמֵּיהּ מִן מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר: והפשיט וְיַחְלִישׁ
יַת עֲלָתָא וְיִפְסַג יָתָהּ לְפִסְגָהָא: ירחץ יִשְׁזוֹג: והקריבו וִיקָרֵיב יָתֵיהּ
כַּהֲנָא עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא וְיִחְזוֹם רֵישֵׁיהּ וִיסַדֵּר עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא
וְיִמְצֵי דְמֵיהּ עַל שִׁפּוּלֵי מַדְבְּחָא: והסיר וְיַעֲבֵר יַת קוּרְקְבָנֵיהּ
בִּנְטָשָׁא וְיִטְלַק יָתֵיהּ סָמִיךְ לְמַדְבְּחָא מִן מַדִנְחָא לַאֲתַר בֵּית
שְׁפִיכוּת קִטְמָא: ושסע וְיִתְלַע יָתֵיהּ בְּכַנְפוֹי לָא יַפְרִישׁ וִיסַדֵּר יָתֵיהּ
כַּהֲנָא עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא עַל קֵיסַיָא דְאִית עַל אֶשָּׁתָא ורקיקי וְעָרִיכֵי
פַּטִּיר: פתות וּתְרַסֵּק יָתָהּ רְסוּקִין וּתְרִיק עֲלָהּ מִשְׁחָא כי כל אָרוּם
כָּל דְמַחְמַע וְכָל דַחֲלֵי: חלבו תַּרְבָּא וְנִיעָא שְׁלֵימָה לְקָבֵיל עַצְיָא
יַעֲבַר יָתֵיהּ וְיַת תְּרַב דַחֲפֵי עַל כְּרֵיסָה: וטבל וְיִצְבּוֹע כַּהֲנָא
אֶצְבְּעֵיהּ מִן אִדְמָא וְיַדֵּי שׁוּבְעָא זִמְנִין: להרע לְמַבְאִשָׁא אוֹ
לְמֵיטְבָא: או עשק אוֹ עֲצָה יַת חַבְרֵיהּ:

צו ושכנסי וְאַבְרַסְקִין: מרבכת מְרַתְּחָא תָּעִיל יָתָהּ מַרְסְקָא מִנְחַת רְסוּקִין תְּקָרְבוּן רֵיחַ דְּרַעֲוָת לִשְׁמָא דַייָ: תודה חַוְיָא חֲדָא: פגול פָּסוּל יְהֵי: ידיו יְדוֹי יַעֲלָן יַת קוּרְבָּנָא דַייָ יַת תַּרְבָּא דְּעַל נְגָגָא יְהַב יָתֵיהּ וְיַת נֶיְעָא לְמֶנֶפָא יָתֵיהּ אַנְפּוֹי קֳדָם יְיָ: החזה נֶיְעָא:

שמיני ויפלו וְאִתְרְכִינוּ בִּצְלוֹ עַל אַפֵּיהוֹן: אש זרה אֶשָּׁא בַּרְיָא: הן היום קְרִיבוּ יַת חַטְוָתְהוֹן וְיַת עֲלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וְאִתְיַלֶּפֶת יָתְהֶן דְּחַטָּאתָא חֲמִירָא מִן מַעַסְרָא תִּנְיָנָא וְלֵית אֶפְשַׁר לַאֲבֵילָא לְמֵיכַל מִנֵּיהּ וַאֲנָא דַאֲרַע יָתִי אֲבֵילָא רוּבָּא יוֹמָא הָדֵין דְּמִיתוּ תְּרֵין בְּנֵי נָדָב וַאֲבִיהוּא וַאֲנָא אָבֵיל עֲלֵיהוֹן הָא אִלּוּ אֲכַלֵית חַטָּאתָא יוֹמָא הָאִית אֶפְשַׁר דְּשַׁפִּיר וְתַקִּין קֳדָם יְיָ: וישמע כֵּיוָן דִּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא בְּאַפּוֹי וְאַפֵּק כְּרוּז בְּכָל מַשְׁרִיתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר אֲנָא הוּא דְּאִתְעַלְמַת הִלְכְתָא מִנִּי וְאַהֲרֹן אָחִי אַלִּיף יָתָהּ לִי וְעַל דְּאַשְׁפֵּל מֹשֶׁה גַּרְמֵיהּ קַבִּיל עֲלֵיהּ אֲגַר סַגִּי וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא בְּאַפּוֹי: על כפיו כָּל דִּשְׁחַף עַל מְעוֹי בְּכָל חַיְתָא: תנור תְּנוּרִין וְטַפְיָן יִתְרְעוּן:

תזריע שאת או ספחת סוּמָא אוֹ קַלְפָּא אוֹ בַהֲקִי: וטח וְיִטְשׁוּן יַת בֵּיתָא: ולשאת וּלְשׁוּמָא וּלְקַלְפִיתָא וּלְבַהֲקִיתָא:

אחרי שני בני אהרן תְּרֵין בְּנוֹי דְּאַהֲרֹן בְּקָרוּבֵיהוֹן אֶשָּׁא בַרְיָא: ואת פרשם וְיַת מְרַעְיֵיהוֹן: ועניתם וּתְצוּמוּ בָהּ עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: ובשרו וְאִין לָא חִיוָר וּבִשְׂרֵיהּ לָא יִשְׁזָג וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ: ולא תחלל וְלָא תַפְסוּן יַת שְׁמָא דֶאֱלָהָכוֹן כְּדֵין אָמַר יְיָ: ולא תקיא וְלָא תְפַלּוֹט אַרְעָא יָתְכוֹן:

קדשים ובקצרכם וּבְחַצְּדְכוֹן יַת חֲצַד אַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצוּן אוֹ מִן אוֹחֲרַיָּא דְּאִית בְּחַקְלֵיכוֹן לְמֶחְצוֹד וְלֶקֶט חֲצַדְכוֹן לָא תִלְקְטוּן: וכרמך וְכַרְמְכוֹן לָא תְבַעֲרוּן טוּטְלָוָתְהוֹן וּפֶרֶט כַּרְמֵיכוֹן לָא תִלְקוֹטוּן: לא תלך עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא תֶהֱווֹן בָּתַר לִישָׁנָא תְּלִיתָיָא עַל חַבְרֵיכוֹן וְלָא תִשְׁתּוּק אִדְמָא דְחַבְרָךְ בִּזְמַן דְּאַתְּ יָדַע קְשׁוֹט בְּדִינָא כְּדֵין אָמַר יְיָ: בקרת מְרַדּוּ אִנּוּן תַּיָּבִין: ובמשורה וּבְמוֹזַנְיָא: דמיהם אִדְמְהוֹן בְּרֵישֵׁיהוֹן:

אמר ולא יחללו וְלָא יַפְסוּן: אשה אִתְּתָא דְּזָנוּ וּמְפַסָּה: או גבן או דְּנִבִּינוֹהִי חַפְיָן עֵינוֹי אוֹ דְלֵית לֵיהּ סְעַר בְּגִבִּינוֹי אוֹ דְּגִבִּיתַ אוֹ דְּנַנִּים אוֹ יַחְלְזוֹנָה בְּעֵינוֹי אוֹ דְּמָלֵי גָּרָב אוֹ דְּמָלֵי חֲזָזִין אוֹ דַּחֲסַר כּוּלְיָא: שור עִדָּן דְּתִדְכַּר לָן סִדְרֵי קוּרְבָּנֵינָן מַה דַּהֲוֵינָן מְקָרְבִין בְּכָל שְׁנָא וּשְׁנָא הֲווֹ קוּרְבָּנֵינָן מְכַפְּרִין עַל חוֹבֵינָן וּכְדוּ דִּי גְּרַמוּ חוֹבַיָּא וְלֵית לָן מַה נִּקְרְבָא מִן עֶדְרֵי עָנֵינָן תּוֹרָא אִתְבְּחַר קֳדָמַי בְּגִין לְמִדְכְּרָא סָבַיָּא דְּמַדִּנְחָא פַּטִּיר כּוּלֵּיהּ קָרַב לִשְׁמָךְ בַּר תּוֹרִין וּרְהַט לְבַקְרוּתֵיהּ וּנְסִיב בַּר תּוֹרִין רַכִּיךְ וְטָב וִיהַב יָתֵיהּ לְרַבְיָא וְאוֹחִי רַבְיָא לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ וּפַטִּירִין אֲפָה וְיֵיכוּל מַלְאָכִין וְזָכָה לְמִתְבַּשְּׂרָא דְּהָא שָׂרָה יָלְדָה לְיִצְחָק אִמְרָא אִתְבְּחַר תִּנְיָן בְּגִין לְמִדְכְּרָא זַכְוָתֵיהּ דְּשַׁיָּיה דְּעָקַד גַּרְמֵיהּ עַל נַבֵּי מַדְבְּחָא וּפְשַׁט צַוְארֵיהּ בְּגִין שְׁמָךְ שְׁמַיָּא מָכוּ וְנַחְתּוּ וַחֲמָא יִצְחָק יַת שַׁכְלוּלֵיהוֹן וְכָהֲיָן עֵינוֹי מִמְּרוֹמַיָּא מִן בְּגִין כְּדֵין זָכָה וְאִזְדְּמַן לֵיהּ תַּמָּן אִמַּר תְּחוֹתוֹי לַעֲלָתָא: וְתוּזְכּוּ תְּלִיתַי גְּדִי בַּר עִזִּין לְמִדְכְּרָא זְכוּתֵיהּ דִּתְמִימָא דְּלָבִישׁ מַשְׁכִּין דְּגַדְיָן וַעֲבַד תַּבְשִׁילִין וְאַיְתֵי לַאֲבוֹי מִן תַּבְשִׁילוֹי וַחֲמַר אַשְׁקֵי יָתֵיהּ וְזָכָה לְמִתְקַבְּלָא סְדַר בִּרְכָתָא מִן יִצְחָק אֲבוֹי וּלְמוֹקְמָא תְּרֵי עֲשַׂר שִׁבְטִין קַדִּישִׁין לִשְׁמָךְ: הָא בְּכֵן פָּרַשׁ מֹשֶׁה נְבִיָּא וַאֲמַר עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל תּוֹר אוֹ אִמַּר אוֹ גְּדִי אֲרוּם דְּאִתְיְלִיד וִיהֵי שׁוּבְעָא יוֹמִין בָּתַר אִמֵּיהּ וּמִן יוֹמָא תְּמִינָאָה וּלְהַלָּן יְהֵוֵי כְּשַׁר לְמִקְרְבָא יָתֵיהּ קוּרְבָּנָא לִשְׁמָא דַייָ אֲרוּם כָּל נְפַשׁ דִּכְמַסַּת לְמֵצוֹם וְלָא צָיְמָה בְּיוֹם צוֹם כִּפּוּרַיָּא: מערב עד ערב מִן רַמְשָׁא עַד רַמְשָׁא תֶּהֱווֹן צָיְמִין צוֹמֵיכוֹן וְשָׁבְתִין שַׁבְּתֵיכוֹן וְעָבְדִין זְמַנִּין מוֹעֲדֵיכוֹן בְּחֶדְוָה: פרי עץ תְּרוֹגִין וְלוּלַבִּין: ויקב וְחָרַף בְּרָהּ דְּאִתְּתָא יִשְׂרָאֵלִית יַת שְׁמָא מְפָרְשָׁא וּבְזֵי: וינחהו דֵּין חַד מֵאַרְבַּע דִּינִין דִּי עָלוּ לְקֳדָם מֹשֶׁה רַבָּן בִּתְרֵין מִנְּהוֹן הֲוָה מֹשֶׁה מְתִין וּבִתְרֵין מִנְּהוֹן הֲוָה מֹשֶׁה זְרִיז בִּמְחַרְפָא דְּחָרִיף שְׁמָא קַדִּישָׁא בְּגִדּוּפִין וּבִמְקוֹשְׁשָׁא דְּחַלֵּיל שַׁבְּתָא בִּזְדָנוּ הֲוָה מֹשֶׁה מְתִין מִן בִּגְלַל דַּהֲווֹ דִּינְהוֹן דִּינֵי נַפְשָׁן וּבִמְסָאֲבִין דְּלָא יְכִילוּ לְמֶעְבַּד פִּסְחָא בִּזְמַנֵּיהּ וּבִבְנָן בְּנַת צְלָפְחָד הֲוָה מֹשֶׁה זְרִיז מִן בִּגְלַל דַּהֲוָה דִּינְהוֹן דִּינֵי מָמוֹן: וּבְאִלֵּין אֲמַר לָא שְׁמַעִית לְמַלְפָא דַּיָּנֵי דַּעֲתִידִין לְמֵקָם בָּתַר מֹשֶׁה לְמֶהֱוָן מְתִינִין בְּדִינֵי נַפְשָׁן וּזְרִיזִין בְּדִינֵי מָמוֹן דְּלָא יִבְהֲתוּן לְמֵימַר לָא שְׁמַעְנָן בְּרַם מֹשֶׁה רַבָּן אֲמַר לָא שְׁמַעִית וְאַצְנְעוּן בְּמַטְרָא יָתֵיהּ קֳדָם עַד לָא יִתְפָּרַשׁ לְהוֹן מִן קֳדָם יְיָ בְּאִלֵּין דִּינֵיהּ יִתְעֲבֵיד בֵּיהּ: שבר תְּבַר תַּשְׁלוּמֵי תְּבַר עֵין תַּשְׁלוּמֵי עֵין וְשֵׁן תַּשְׁלוּמֵי שֵׁן הֵיךְ דִּיהַב מוּם בְּבַר נָשָׁא כֵּן יִתְיְהֵב בֵּיהּ:

בהר ושדה וַחֲקַל פְּרִוילֵי קִרְיֵיהוֹן לָא יִזְדַּבַּן אֲרוּם אַחְסָנַת: את כספך יַת כַּסְפָּךְ לָא תִתֵּן לֵיהּ בְּשַׁעוּרִין וּבִרְבִּין לָא תִתֵּן מְזוֹנָךְ: ואבן וְאֶבֶן דְּטָעוּ:

בחקתי ואכלתם אִי מַה בִּישִׁין אִנּוּן חוֹבַיָּא וּמַה מְרִירִין אִנּוּן חַטָּיָא דִּגְרַמוּ לְאַבְהָתָן בִּירוּשְׁלֵם לְמֵיכַל בְּשַׂר בְּנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן: וזכרתי וְאֶדְכַּר בְּרַחֲמִין קְיָמָא דְּקַיְמִית עִם יַעֲקֹב בְּבֵיתְאֵל וּקְיָמָא דִּי קַיְמִית עִם יִצְחָק בְּטוּר טוּרִיָּה וּקְיָמָא דִּי קַיְמִית עִם אַבְרָהָם בֵּינֵי בִּתְרַיָּא אֶדְכַּר בְּרַחֲמִין וְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֶדְכַּר בְּרַחֲמִין: והארץ וְאַרְעָא תִשְׁבּוֹק מִנְּהוֹן וְתִרְעֵי יַת שַׁבֵּי שְׁמִיטְהָא כָּל יוֹמִין דַּהֲוָת צָדוּ מִנְּהוֹן וְאִנּוּן יְמָרְקוּ יַת חוֹבֵיהוֹן מְכֵלָא חֲלַף מְכֵלָא וְסִדְרִין חֲלַף סִדְרִין יַת סְדַר דִּינַי מְאַסוּ: ואף וּלְחוֹד כַּהֲדָא כִּי הֲוֵיתוּן שָׁרִין בְּאַרְעָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לָא מְאַסִית יַתְהוֹן בְּמַלְכוּתָא דְבָבֶל וְלָא רְחִיקִית יַתְהוֹן בְּמַלְכוּתָא דְמָדַי וְלָא שֵׁיצִית יַתְהוֹן בְּמַלְכוּתָא דְיָוָן לְמִפְסַק קְיָמִי עִמְּהוֹן בְּמַלְכוּתָא דֶאֱדוֹם אֲרוּם הוּא יְיָ אֱלָהָכוֹן בְּיוֹמֵי גוֹג: ולא ימיר וְלָא יִפְרַג יָתֵיהּ טַב בְּבִישׁ אוֹ בִישׁ בְּטָב וְאִין מִפְרְגָא יִפְרַג בְּעִיר בִּבְעִיר וִיהֵי הוּא וּפְרוּגֵיהּ יְהֵי קַדִּישׁ: ואם וְאִין כָּל בְּעִיר מְסָאַב דְּלָא יִקְרְבוּן מִנֵּיהּ קָרְבָּן לִשְׁמָא דַייָ: והעריך וִיסַדַּר כַּהֲנָא יָתֵיהּ בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ כְּעַלְוֵיהּ דְּכַהֲנָא כֵּן יְהֵוֵי: ויסף חמישיתו וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ דָּמוֹי עַל עַלְוֵיהּ: ואיש קוּדְשָׁא לִשְׁמָא דַייָ וִיסַדַּר כַּהֲנָא: הֵיךְ מַה דִּי סַדַּר יָתֵיהּ: וְאִין דֵּין דְּאַקְדִּישׁ הוּמֵשׁ כְּסַף עַלְוֵיהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי דִּידֵיהּ: ואם משדה וְאִין מֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ יַפְרִישׁ גְּבַר לִשְׁמָא דַייָ וִיהֵוֵי עַלְוֵיהּ לְפוּם זַרְעֵיהּ זְרַע חֹמֶר דְּשַׁעֲרִין: וְאִין מִשַּׁתָּא דְיוֹבֵלָא יַפְרִישׁ חַקְלֵיהּ כְּעַלְוֵיהּ יְקוּם: וְאִין מִפְרַק יִפְרוֹק יַת חַקְלָא דֵּין דְּמַקְדִּישׁ יָתֵיהּ וְיָסֵף חוּמֶשׁ סִלְעִין דִּכְסַף עַלְוֵיהּ עֲלוֹהִי וִיהֵוֵי לֵיהּ: קוּדְשָׁא לִשְׁמָא דַייָ בַּחֲקַל אַפְרָשׁוּ: ואם וְאִין יַת חֲקַל זְבִינֵיהּ יַקְדִּישׁ לִשְׁמָא דַייָ: וְיַחְשִׁיב לֵיהּ כַּהֲנָא יַת אַפְרָשׁוּת עַלְוֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִתֵּן יַת אַפְרָשׁוּת עַלְוֵיהּ בְּיוֹמָא הָדֵין קוּדֶשׁ לִשְׁמָא דַייָ: בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא יַחְזוֹר חַקְלָא לְדֵין דִּזְבַן יָתֵיהּ מִן גַּבֵּיהּ לְדֵין דְּאִית לֵיהּ אַחְסָנוּת אַרְעָא: וְכָל עַלְוֵיהּ יְהֵוֵי בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: אך לְחוֹד בּוּכְרָא דְּיַפְרִישׁ קֳדָם יְיָ בִּבְעִירָא אִין תּוֹר אִין אִמַּר לִשְׁמָא דַייָ הוּא: ואם וְאִין בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא וְיִפְרוֹק בְּעַלְוֵיהּ וְיוֹסֵף חֻמְשֵׁיהּ דָּמוֹי עֲלוֹי וְאִין לָא יִתְפְּרִיק וְיִזְדַּבַּן בְּעַלְוֵיהּ: אך כל חרם לְחוֹד כָּל אַפְרָשׁוּ דִּי יַפְרִישׁ גְּבַר לִשְׁמָא דַייָ מִן כָּל דְּאִית לֵיהּ מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא וּבְעִירָא: כָּל אַפְרָשׁוּת קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא לִשְׁמָא

דַייָ

דיי: כל חרם כל אפרשו דאפרש מן בני אנשא לא מתפרק מתקטלא יתקטיל: לייי הוא לשמא דיי הוא קודשא לשמא דיי: ואין מפרק יפרוק גבר מן מעשריה: חמישית חומש דמוי יוסף עלוי: וכל מעשרא דתורא ודענא כל דיעבר תחות שרביטא עשיראה יהוי קודשא לשמא דיי: לא יבקר לא יפשפש בין טב לביש ולא יפרג יתיה ואם פרגא יפרג יתיה ויהוי הוא ופרוגיה יהוי קודשא ולא יתפריק: אלין פקודיא:

סדר הקריאה למפטיר לפ׳ זכור

לשבת פ׳ זכור קורין בס״ת שניה למפטיר בסוף פרשת כי תצא. זכור את אשר עשה לך עמלק עד סוף הסדר:

זכור את אשר־עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל־הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יהוה אלהיך ׀ לך מכל־איביך מסביב בארץ אשר יהוה־אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את־זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

ומפטירין בשמואל א׳ סימן ט״ו

ויאמר שמואל אל־שאול אתי שלח יהוה למשחך למלך על־עמו על־ישראל ועתה שמע לקול דברי יהוה:

כאן מתחילין האשכנזים

כה אמר יהוה צבאות פקדתי את אשר־עשה עמלק לישראל אשר־שם לו בדרך בעלתו ממצרים: עתה לך והכיתה את־עמלק והחרמתם את־כל־אשר־לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד־אשה מעלל ועד־יונק משור ועד־שה מגמל ועד־חמור: וישמע שאול את־העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את־איש יהודה: ויבא שאול עד־עיר עמלק וירב בנחל: ויאמר שאול אל־הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן־אספך עמו ואתה עשיתה חסד עם־כל־בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק: ויך שאול את־עמלק מחוילה בואך שור אשר על־פני מצרים: ויתפש את־אגג מלך־עמלק חי ואת־כל־העם החרים לפי־חרב: ויחמל שאול והעם על־אגג ועל־מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל־הכרים ועל־כל־הטוב ולא אבו החרימם וכל־המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו: ויהי דבר־יהוה אל־שמואל לאמר: נחמתי כי־המלכתי את־שאול למלך כי־שב מאחרי ואת־דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל־יהוה כל־הלילה: וישכם שמואל לקראת שאול בבקר ויגד לשמואל לאמר בא־שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ויסב ויעבר וירד הגלגל: ויבא שמואל אל־שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה ליהוה הקימתי את־דבר יהוה: ויאמר שמואל ומה קול־הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע: ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על־מיטב הצאן והבקר למען זבח ליהוה אלהיך ואת־היותר החרמנו: ויאמר שמואל אל־שאול הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה אלי הלילה ויאמר ויאמרו כ׳ לו דבר: ויאמר שמואל הלוא אם־קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יהוה למלך על־ישראל: וישלחך יהוה בדרך ויאמר לך והחרמתה את־החטאים את־עמלק ונלחמת בו עד־כלותם אתם: ולמה לא־שמעת בקול יהוה ותעט אל־השלל ותעש הרע בעיני יהוה: ויאמר שאול אל־שמואל אשר שמעתי בקול יהוה ואלך בדרך אשר־שלחני יהוה ואביא את־אגג מלך עמלק ואת־עמלק החרמתי: ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח ליהוה אלהיך בגלגל: ויאמר שמואל החפץ ליהוה בעלות וזבחים כשמע בקול יהוה הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים: כי חטאת־קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת את־דבר יהוה וימאסך ממלך: ויאמר שאול אל־שמואל חטאתי כי־עברתי את־פי־יהוה ואת־דבריך כי יראתי את־העם ואשמע בקולם: ועתה שא נא את־חטאתי ושוב עמי ואשתחוה ליהוה: ויאמר שמואל אל־שאול לא אשוב עמך כי מאסתה את־דבר יהוה וימאסך יהוה מהיות מלך על־ישראל: ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף־מעילו ויקרע: ויאמר אליו שמואל קרע יהוה את־ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך: וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם: ויאמר חטאתי עתה כבדני נא נגד־זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי והשתחויתי ליהוה אלהיך: וישב שמואל אחרי שאול וישתחו שאול ליהוה: ויאמר שמואל הגישו אלי את־אגג מלך עמלק וילך אליו אגג מעדנת ויאמר אגג אכן סר מר־המות: ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן־תשכל מנשים אמך וישסף שמואל את־אגג לפני יהוה בגלגל: וילך שמואל הרמתה ושאול עלה אל־ביתו גבעת שאול:

סדר הקריאה למפטיר פרשת פרה

לשבת פרשת פרה קורין למפטיר בס״ת שניה בפרשת חקת מתחלת הסדר עד תטמא עד הערב:

וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: זאת חקת התורה אשר־צוה יהוה לאמר דבר ׀ אל־בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר

פירוש המלות

שם לו. ארב: בטלאים נתן כל א׳ טלה ומנה הטלאים: וירב. כמו ויריב: והמשנים. הכמנים: הכרים. המפוטמים: נמבזה. כמו מבזה: ונמס. לי ותכר: מעדנות.

בטלאים: מטלאם קסם. פתפתם הקסם כן סמרי: כבלר לי [illegible]: [illegible]. [illegible]: וישסף. ויבקע:

אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָּהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

ומפטירין ביחזקאל סימן לו

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֹנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

כאן מסיימין הספרדים

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃ כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

פירוש המלות

הנדה לפי שישראל נמשלו לנדה: ונקטתם בפניכם. תהיו נמאסים בעיני עצמכם:

סדר הקריאה למפטיר פרשת החודש

לשבת פרשת החדש קורין בספר תורה שניה למפטיר בפרשת בא מן ויאמר ה' אל משה וכו' החדש הזה לכם עד בכל מושבתיכם תאכלו מצות. ואם הוא ראש חדש בשבת פ' החדש קורין בספר תורה ראשון מעניני היום. לשביעי בספר תורה שניה בפרשת פינחס וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו. ולמפטיר בספר תורה ג' בפ' בא:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת: וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה: שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ: וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם: וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם: וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ: וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ: וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה: וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה: וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ: שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי: וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם: וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת:

ומפטירין ביחזקאל סימן מה

כאן מתחילין האשכנזים

כָּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל: וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֵּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל:

. כאן מתחילים הספרדים

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ: וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית: וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת: בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל: וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת: וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִים לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם: וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה: בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן: כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ: וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב: וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה: וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים: וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה: וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ: וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה: וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם

פירוש המלות

בראשון באחד ניסן: הבית. הוא ההיכל: למזבח. הסמוכה למזבח: שגה. לשון שגגה: וכפרתם. וטהרתם: בשביעי. הוא תשרי: פר. עגל:

הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָֹה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצֵא יצאו כ׳ ׃ וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָֹה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָֹה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָֹה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ יַעֲשׂוּ ועשו כ׳ אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃

כאן מסיימין הספרדים

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ניסן ביום א׳ לומר אחר הפטרת החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש :

הפטרת שבת הגדול בתרי עשר במלאכי סימן ג׳

אין מפטירין וערבה אלא כשחל ערב פסח בשבת

וְעָרְבָה לַיהוָֹה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת׃ וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לַמִּשְׁפָּט וְהָיִיתִי ׀ עֵד מְמַהֵר בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר־שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי־גֵר וְלֹא יְרֵאוּנִי אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת׃ כִּי אֲנִי יְהוָֹה לֹא שָׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם׃ לְמִימֵי אֲבֹתֵיכֶם סַרְתֶּם מֵחֻקַּי וְלֹא שְׁמַרְתֶּם שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה נָשׁוּב׃ הֲיִקְבַּע אָדָם אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה קְבַעֲנוּךָ הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה׃ בַּמְּאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים וְאֹתִי אַתֶּם קֹבְעִים הַגּוֹי כֻּלּוֹ׃ הָבִיאוּ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת אִם־לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד־בְּלִי־דָי׃ וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא־יַשְׁחִת לָכֶם אֶת־פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא־תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת׃ וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת׃ חָזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר יְהוָֹה וַאֲמַרְתֶּם מַה־נִּדְבַּרְנוּ עָלֶיךָ׃ אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עֲבֹד אֱלֹהִים וּמַה־בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית מִפְּנֵי יְהוָֹה צְבָאוֹת׃ וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים זֵדִים גַּם־נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמָּלֵטוּ׃ אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהוָֹה אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהוָֹה וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְהוָֹה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ׃ וְהָיוּ לִי אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ׃ וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ׃ כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף׃ וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק׃ וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת׃ זִכְרוּ ז׳ רבתי תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים׃ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָֹה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃ וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם׃

הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי הגדול והנורא :

פירוש

וערבה תהא ערב לו : ממהר . לשלם גמולם : והאמרתם . ואם תאמרו : היקבע . היגזול : טרף . מזון : באוכל . בארבה שאוכל התבואה : ואשרו . ל׳ אושר : חפץ . שהתבואה מרובה : קדורנית . בשפל רוח : ולחשבי . ל׳ חשיבות : ופשתם .

המלות

עמן ריבוי : מרבק . ל׳ פטימה : ועסותם . ל׳ דריסה : עשה . עשה [illegible] חרם . לפיכך יחרים כדי שיהיו בעלי תשובה ליום ההוא :

* * *

סימני פרשיות

תזריע מצורע · אחרי מות קדשים · בהר ובחקתי :

חיבוריהן	הפרדתן
בשנים פשוטות	בשנים מעוברות
כולן מחוברות	כולן נפרדות

ושאר פרשיות הנהוגות להתחבר. כל אחד על מקומו יבא בשלום.

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

על כתיב

חצי כתיב

סדר הקריאה למפטיר לשבת וראש חדש

בשבת ור"ח חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע ואומרים חצי קדיש ובס"ת שניה בפ' פינחס וביום השבת ובראשי חדשיכם:

הפטרת שבת וראש חדש בישעיה סימן סו

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֳדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

ואם למחרתו גם כן ר"ח חדש אומרים אחריו ג"כ פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

כביל

אחד כתיב

ברוך

* * *

ברכות ההפטרה

ברכות שאומרים קודם ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק׃

וכשמסיים ההפטרה יאמר זה׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק. נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו׃

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ׃

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד׃

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

שמות הטעמים*) לאשכנזים

קַדְמָ֨א מֻנַּ֣ח זַרְקָא֮ מֻנַּ֣ח סֶגּוֹל֒ מֻנַּ֣ח ׀ מֻנַּ֣ח רְבִ֗יעִי מַהְפַּ֤ךְ פַּשְׁטָא֙ זָקֵף קָטָ֔ן זָקֵף־גָּד֕וֹל מֵרְכָ֥א
טִפְחָ֖א מֻנַּ֣ח אֶתְנַחְתָּ֑א פָּזֵ֡ר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה֩ תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה֠ קַדְמָ֨א וְאַזְלָ֜א אַזְלָא־גֵּ֜רֵשׁ
גֵּרְשַׁ֞יִם דַּרְגָּ֧א תְּבִ֛יר יְ֚תִיב פְּסִֽיק ׀ ס֣וֹף־פָּסֽוּק׃ שַׁלְשֶׁ֓לֶת קַרְנֵי־פָרָ֟ה מֵרְכָא־כְּפוּלָ֦ה
יֶרַח־בֶּן־יוֹמ֪וֹ׃

הפשטא והקדמא שוים בתמונתם ומתחלפים במקום כי הפשטא יבוא לעולם אחרי אות האחרון במלה בין שהנגינה מלעיל ובין שהיא מלרע, ולכן כאשר הנגינה מלעיל יבוא ב׳ פשטין כמו אלה אבל הקדמא לעולם באות שבה הנגינה, וכן היתיב והמהפך כי היתיב לעולם לפני אות ראשון והמהפך בתנועה שהנגינה נקראת בה. הסגול הזרקא והתלישא קטנה יבואו תמיד אחרי האות האחרונה והתלישא גדולה לעולם באות הראשונה. הגרש נקרא לפעמים אזלא וזה כשהוא מלרע ויש לפניו קדמא וכשהוא מלעיל נקרא גרש. [ודע כי בספרי תהלים משלי איוב יש עוד טעמים אחרים גם ישתנו בשמותם].

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) ויקרא. אל"ף זעירא עיין זוהר פ' ויחי דף רל"ד ודף רל"ט ופ' מצורע דף נ"ג שערי אורה ספירה ראשונה דף י"א וריקאנטי פ' זו ובספר פענח רזא ומסורת הברית הגדול כאן וריש ד"ה. וכתב המה"ר משה נאגארה שהקורא הוא הכבוד הנזכר בפרשה שלמעלה וכבוד ה' מלא את המשכן והיינו אל"ף זעירא דויקרא ליודעי חן: ויקרא. הנ"ל בטפחא: (ב) ומן הצאן. בלא קדמא: (ה) הדם על המזבח. הדל"ת דגושה והבי"ת בלא פסק: (ח) הכהנים את הנתחים. הכ"ף בגלגל והה"א בלא קדמא: (ט) ניחוח. הראשון כתוב בהעתק הללי קדמאה מלא עכ"ל. והוא חד מן ג' מלאים ע"פ המסורת וכ' האחרים הם כפי הלוה כמו שנמסר שם במ"ג ושלשתם הם הראשונים שבתורה ופי' מלאים בזה ר"ל מלאים וא"ו אבל לענין היו"ד כולם מלאים ומי שכתב זה חסר יו"ד אינו אלא טועה והשני שבפרשה שהוא מכלל החסרים חסר וא"ו ומלא יו"ד כראוי וכן כתב הרמ"ה וספר שמן ששון שלא כדברי המאירי שכתב כולו חסר וז"ל הרמ"ה ז"ל כל ניחח באורייתא מלא יו"ד וחסר וא"ו דקרי ולא כתיב בר מן ג' מלאים דמלאים מלא יו"ד ומלא חד וא"ו דקרי וכתיב וסימן כו' כמ"ש במסורת שלנו. ועיין מ"ש בפ' בראשית על מלת רקיע: (י) מן הכשבים. כן צריך להיות השי"ן קודם לבי"ת וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל כשב וי"ו כתיב כן באורייתא וסימן אם כשב הוא מקריב. כאשר יוסר חלב הכשב, שור וכשב ועז. איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה דאחרי מות. שור או כשב או עז כי יולד דאמור. אך בכור שור או בכור כשב. ושארא כתיב כבש בלישנא. וכל שה תום בכשבים מלא יו"ד כתיב וכל כשבים דאורייתא דכותא כשבים ו' כתיב כן באורייתא וסימן וכל שה תום בכשבים. ותום בכשבים. וכל תום בכשבים. והכשבים הפריד יעקב. ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים. בבקר בכשבים ובעזים. שה כשבים ושה עזים. ושארא כבשים כתיב בלישנא: (טז) אצל המזבח. אין בבי"ת פסק וזהו בס"ס: (יז) בכנפיו. הבי"ת רפה: ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל. ברובא דנוסחי דיקי מלא יו"ד כתיב ודכותא ממול ערפו ולא יבדיל דסוף פרשתא וכל אורייתא דכותא מלא ואית חדא נוסחא דכתיב בה י ב ד ל קדמאה חסר ומסיר עליה בהן נוסחא גופא לית כוותיה חסר ושיבושא הוא ומגו מסורתא אחריתי משמע דהדין י ב ד י ל קדמאה נמי מלא יו"ד כתיב הרמ"ה ז"ל ובסוף דבריו אחר שהביא כל לשונות של הבדלה כתב אשתכח השתא דכל לישנא באורייתא לשון הבדלה כל היכא דקריא דל"ת דידיה בחירק מלא יו"ד כתיב בר מן א' חסר וסימן ואבדל אתכם מן העמים דסוף קדושים:

ב (ב) והביאה. מפיק הה"א והחזקוני כתב וא"ו הי"א נקודים בסגול ובספרים שלנו הה"א בחטף סגול: הכהן דאת אזכרתה. נגרס לא בשופר הפוך בס"ס: (ג) קדשים. הקו"ף בלא מאריך: (ד) וכי תקרב, כתוב במסורת חסר יו"ד בלישנא וכו' ה' מנהון באורייתא ובן עלמן מסר הרמ"ה ז"ל ואח"כ כתב נמצא לשון דהקרבה תשיב במסורה חמשה חסרים יו"ד באורייתא בין ריש לבית ושארא אורייתא כל לישנא דהקרבה דקריא ריש דידיה בחירק מלא יו"ד כתיב וכולו נוסחי דיקי כי האי מסורתא סלקי: חלות מצת. בהעתק הללי מצה ירושלמי מצות עכ"ל. ובכל הספרים חסר והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת וסימן במס' גדולה פרשת צו: (ז) סלת בשמן. הבי"ת דגושה: (ט) המנחה והרים. ה"א כתיב בסוף תיבותא: (י) קדשים. הקו"ף בלא מאריך: (יא) תקטירו. בדרגא: (יג) קרבנך. במקצת ספרים הבי"ת במאריך: (טו) מנחה הוא. הוא כתיב בוא"ו שאינו מן א' עשר דכתובין יו"ד כמו שאמרתי בפ' לך לך: (טז) מגרשה. הגימ"ל דגושה:

ג (ג) השלמים. השני ה"א כתיב בראש תיבה: המכסה את הקרב. המ"ם רפה והה"א סמוכה בגעיא מכלול דף ן' וכן כתב הנוית חן שער א' ס"ע וכן כלם: (יז) בכל מושבותיכם. בהעתק הללי מושבותיכם ירושלמי מושבתיכם עכ"ל ובספרים מדוייקים חסר וא"ו תניינא וכן ראוי להיות כבמסורת פ' ויקהל ע"פ לא תבערו אש בכל משבתיכם וז"ל משבתיכם ג' חסר וא"ו ר"ל גם אחר המ"ם. וסי' לא תבערו אש. ולחם וקלי וכרמל. כל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש. וכ' מלא דמלא בכל מושבותיכם השרים אחרנה. ממדבר דבלתה בכל מושבותיכם ותרויהון ביחזקאל ו'. ושארא מושבותיכם כתבן ע"כ. וטעות נפל בדפוס ורוצה לומר ושארא מושבתיכם חסר וא"ו תניינא וטעות נפל גם בפסוק ממדבר דבלתה דההוא מושבותיהם כתיב בה"א וכן כתוב במסרה על כל א' משניהם ליה מלא מפני שאחד הוא בכ"ף והאחד בה"א וכן מנאהו מסורת כ"י בפ' אמור ע"פ שבת הוא לה' בכל מושבתיכם וז"ש מושבתיכם כג' כ"כ במ"ה וסימנהון לא תבערו אש. ולחם וקלי וכרמל. כל מלאכה דיום הכפורים הלין ג' משבתיכם כתיב בפסו' דתשמנה מושבותיכם כתיב דדבלתה מושבותיכם כתיב מלא דמלא עכ"ל. והיינו הך דלעיל בלישנא קלילא וכ"כ הרמ"ה ז"ל בכל מושבתיכם תאכלו מצות מלא וא"ו קדים לשי"ן וחסר וא"ו תניין ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכוות' בר מן ג' חסרים תרין ווין ומלאים יו"ד ומסר עליהם תלתא חסר וסימן לא תבערו אש בכל משבתיכם. משבתיכם דלחם וקלי וכרמל. לדרתיכם בכל משבתיכם דכל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש:

ד (ב) תחטא. החי"ת בחטף סגול: (ג) אם. בגלגל לא במקף: יחטא. החי"ת בחטף סגול: (ד) והביא את הפר אל פתח אהל מועד לפני ה'. ב' סבירין אשר לפני ה' וסימן והביא את הפר דנפש קדמאה. ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת לפני ה' (ד"ה ב' א'): (יב) אל שפך. בס"א כ"י קדמון הסי"ן בצירי. ורב פעלים כתב שפך מצאנוהו בב' נקודות ורד"ק העיד שהוא בג' נקודות: (יז) וטבל הכהן אצבעו מן הדם. מטעים דאמרי את. דקדמאה כתיב וטבל הכהן את אצבעו בדם בפ' נפש כי תחטא ודין כתיב בלא את: (יח) יסוד. דבפ' ואם נפש מלא כחבריו וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל יסוד דאורייתא מלא וא"ו כתיב: (לא) **כאשר הוסר חלב**. ס"א הוסר ובמסורת הוסר ב' ומלא וסי' הוסר חלב ומעת הוסר התמיד ובספר אחד ספרדי כתוב ה ו ס ר ח ל ב הטעם בה"א ונמסר עליו ב' מלא א' מלעיל וא' מלרע וגם במ"ג סוף דניאל נמסר ב' חד מלעיל: (לב) נקבה תמימה יביאנה. הטי"ן רפה: (לג) החטאת. הטי"ת דגושה: (לד) קרנת שבפ' ואם כבש שנינו בר"פ פ"ד דזבחים בש"א כל הניתנין על מזבח החיצון שנתן במתנה אחת כיפר ובחטאת שתי מתנות ובה"א אף חטאת שנתנה מתנה אחת כיפר ואמרי' עלה א"ר הונא מ"ט דב"ש קרנת קרנת קרנות קרנות ה"ל קרנות קרנות הרי כאן שש ארבע למצוה ושתים לעכב ובה"א קרנת קרנת קרנות הרי כאן ארבע שלש למצוה ואחת לעכב ואימא כולהו למצוה כפרה בכדי לא אשכחן ואב"ה וכו' ועיין בילקוט פ' ויקרא רמז ת"ע וקרבן אהרן פ' תזריע ד' נ"ד פ"ב. ופרש"י ג' פרשיות נאמרו בחטאות החיצונות בויקרא אחת בשעיר נשיא ושתים בחטאת יחיד אחת בכשבה ואחת בשעירה בשתים כתיב על קרנת חסר והאחד מלא וב"ש אית להו יש אם למקרא הרי כאן שש ואין במזבח אלא ארבע והשתים יתירות לא נאמרו אלא שנה עליהם הכתוב לעכב ארבע נאמרו למצוה שמצוה בארבע מתנות ושתים מהן נשנו לעכב וב"ה סברי יש אם למסורת הילכך הרי ד' ג' מהן למצוה נאמרו שמצוה לכתחלה ליתן אף עליהן והא' מעכבת כדמפרש ואזיל ואימא כולהו למצוה ואין כאן א' לעכב שהרי לא שנה באחת מהן. ואימא אע"פ שלא נתן כלום כיפר. בכדי בלא כלום כלו' בלא מתן דמים ע"כ. משמע ודאי מהגמ' ומפרש"י שאחד מן הג' פסוקים של קרנת מזבח העלה הכתובים בפ' זו מלא וא"ו מיהו לאו בהדיא איתמר לא בגמ' ולא ברש"י איזה מהם מלא ובריש פ"ק דסנהד' מייתי לה נמי אגב גררא והתם גרסינן ובה"א קרנות קרנת קרנת הרי כאן ארבע וכו' נראה משם שהראשון דהיינו דפרשת נשיא הוא המלא אך רש"י ז"ל פי' שם בשעיר דנשיא כתיב קרנת חסר ובכבשה דיחיד כתיב מלא קרנות ובשעיר דיחיד כתיב קרנת חסר עכ"ל. ולדבריו המלא הוא הג' דהיינו דפ' ואם כבש נר' דגירסתו בגמ' היתה ובה"א קרנת קרנת קרנות ולכן כתב שהג' מלא וכן גורס בעל מנחת אהרן והיא כגירסתו דזבחים. וכתב בעל א"ת שכן מלא בגמ' דסנהדרין כ"י אך לא ידע למה הקדים שם רש"י הג' לב'. אמנם כל הספרים והמסורתיהם שוים דכל שלשת קרנות האמורים חסרים שאין שום א' מהם מהד' מלאים ע"פ המסורת כמו שכתבו בפ' זו במ"ג וכ"כ הרמ"ה והמאירי ושמן ששון. וכבר קדמתי לך כי בכל מקום שהגמ' או המדרש חולק על המסורת בחסרות ויתירות אנו הולכים אחר המסורה ולא מבעיא בדרשות של אגדה כגון פלגשם כלת והשמם אלא אפי' היכא דנפיק מיניה דינא כגון הכא אליבא דב"ש וב"ה וכר מן דין דכולהו ספרי וספריא הכי סבירא להו ולית דחש פלוג' כלל. ובתשו' הרמב"ן ז"ל סימן רל"ב נשאל נשאול על זה. ודברי השואל תמוהים מאד בעיני כי לא שאל כהוגן ומספק גירסת הגמרא וגם נוסחת הספרים. אולי היתה כשגגה היוצאת. והשיב לו הרמב"ן ז"ל דבכל מקום אפילו בחסרות ויתירות מתקנים מיעוט ספרים עפ"י הרוב דמקרא מלא דבר שכתוב אחרי רבים להטות. ובעל א"ת נדחק ליישב סוגית הגמ' באופן שיסכים למציאות הספרים והוא עצמו הכיר בדוחק ועיין שם וכבר האריכתי יותר מדאי והו לא מידי: (לה) מזבח. הזי"ן דגושה:

ה (א) אם לוא יגיד. מלא בוא"ו אל"ף עפ"י הגמ' והמסורת. ודרשינן מיניה בפ' שבועת העדות אם לו לא יגיד כלומר להובע ונשא עונו ואם לאחר לא יגיד פטור ועיין בחיי. ועיין עוד מ"ש בפרשת בהר סיני על פסוק אשר לא תמה: (ב) או בנבלת בהמה. או כתיב לא בשופר הפוך והבי"ת דגושה: (ג) או כי יגע. כי רפה ובשופר הפוך: (ט) והזה. הזי"ן דגושה: ימצה. לשון החזקוני ימצא באל"ף כתיב דמשמע נמי לענין הזאה דממילא יצא הדם מאוי אל הקיר הכי מתני' והכי פירש"י בזבחים בפ' קדשי קדשים עכ"ל. ובכל הספרים כתוב ימצה בה"א והמסורה עליו לית כתיב ה"א הוא בשרשים שרש מצה. ואפלא מאד מהחזקוני דתלי תניא בגמרא ותלי נמי בוקי סריקי ברש"י ז"ל ותם ליה דלימא כי הני מילי ממולייתא וכד מעיינת בשמעתא שפיר מתחזי לך דלא כדקאמר איהו ברייתא מתנייתא בהדיא עלה דמתני' דקתני חטאת העוף כיצד היתה נעשית וכו' ת"ר והזה מדם החטאת מגוף החטאת הא כיצד אוחז בראש קנה ובגוף ומזה על קיר המזבח ולא על קיר הכבש ולא על קיר היכל ולא על קיר אולם ואיזה זה קיר התחתון או אינו אלא קיר העליון ודין הוא ומה בהמה שעולתה למטה חטאתה למעלה עוף שעולתו למעלה אינו דין שחטאתו למעלה ת"ל והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח קיר שמשירין שלו מתמצין ליסוד ואיזה זה קיר התחתון והכי איתא בת"כ פ' ויקרא. ובגמ' פריך ונעביד מעילאי והדר נעביד מתתאי אמר רבא מי כתיב ימצה ימצה כתיב דממילא משמע ע"כ ופירש"י ונעביד מעילאה הזאה יעשה למעלה והדין נותן כדאמרן והדר נעביד מיצוי מתתאי כדכתיב מי כתיב ימצה ימצה כתיב או הוה כתיב ימצה הוה משמע שמזהיר את הכהן שיחזור וימצה אחר הזאה השתא דכתיב ימצה משמע נמי לענין הזאה דממילא יהיה דם מצוי אל היסוד עכ"ל הרי לך מפורש דדרשא דקרא נפקא מדלא כתיב **ימצה** בפתח היו"ד ושוא המ"ם וכתיב **ימצה** וכן פי' החכם המה' משה נאגארה בעל לקח טוב על התורה ובעל קרבן אהרן בת"כ ובעל תוספות י"ט על המשנה וזה לשון הרמ"ה ז"ל אשר ימצא אתו אל"ף כתיב בסוף תיבותא ודכותה וימצא הגביע וכל אורייתא דכותא בר מן א' כתיב ה"א בענין אחרים ימ צ ה אל יסוד המזבח עוד כתב במקום אחר ו נ מ צ ה דמו על קיר המזבח ה"א בסוף תיבותא כתיב ודכותא בלישנא ימ צ ה אל יסוד המזבח ה"א בסוף תיבותא כדאמרן ע"כ. והחזקוני נשתבש בין בקריאת המלה בין בהבנת הענין אולי בגרסתו היה כתוב מי כתיב ימצה ימצא כתיב וכן בילקוט כתוב ימצא באל"ף וטעות הוא בלי ספק. ומה שכתבתי הוא העיקר והוצרכתי לכל זה לנקות השגיאות ה' יצילני מהן אמן: (יא) כי חטאת הוא. הוא כתיב בוא"ו דליתיה מי"א דכתיבין יו"ד כמ"ש בפ' לך לך: (יב) והביאה. הה"א במפיק: מלוא קמצו. כל מ ל א באורייתא חסר וא"ו ומלא אל"ף בר מן מלוא קמצו דקרבן עולה ויורד דושמעה קול אלה: (יג) מאלה. הטפחא באל"ף: (טו) כסף. מאריך בכ"ף: (טז) ואת חמישתו יוסף. כתב הרמ"ה ז"ל יוסף ה' לי בן אחר חסר וא"ו כתיב וכל לישנא בהדין ענינא דכותא חסר באורייתא בר מן א' מלא וא"ו יוסיף עליו דמעילה וכל יוסף גברי כולהון מלאים כתיבי. ובמסורת נמי גבי יוסף עליו דמעילה מסר עליה לית כוותיה מלא בתורה בהאי לישנא דאוסופי ומאן דמסר עליה תלתא מלאים בתורה משתבשא עכ"ל. ועיין במסורת פ' ויצא על פסוק יסף ה' לי בן אחר: (יח) בשגגתו. הגימ"ל בשוא: (יט) אשם אשם. חסר וא"ו ועיין מ"ש ביחזקאל כ"ה: (כ) וידבר דנפש כי תחטא. פתוחה: (כא) וכחש בעמיתו. כתוב במקרא קטנה בגליון ג' ב' מלעיל וא' מלרע ר"ל זה הוא מלרע ונקוד צירי והב' מלעיל הם וכחש בה שבפרשה וחבירו באיוב ח' וכחש בו לא ראיתיך והם בסגול. ומה שכתב במסורת על פסוק זה וגם במסרה גדולה ב' מלרע טעות ור"ל ב' מלעיל: בתשומת יד. כתב השרשים שהמ"ם בסגול שלא כמנהג ובספר הללי אשר בטוליטולא הוא בפתח: בתשומת הנ"ל הבי"ת רפה: (כו) לאשמה בה. לאשמה הה"א נחה בה הבית רפה:

צו ו (ב) **מוקדה**. מ"ם זעירא והה"א נחה והיתה רבויה במפיק מכלול דף לג: (ג) מד. ברביע: ומכנסי בד. במקף לא בשופר: (ה) בבקר. השני באתנח:

(ח) והרים ממנו. ו' סבירי ממנה וקריין ממנו מסורת פ' לו וכן נ"ל בשופטים י"א ועיין מה שאמרתי בפ' תרומה סי' כ"ה: (י) לא תאפה חמץ. כתב ר' יעקב בן אלעזר כי בספר הללי אשר בטוליטולא לא תאפה חמץ בצירי ולא מצאנוהו אנחנו כן בספרים המדוייקים מכלול דף קנ"ו. ובעל מכלול יופי כתב זה על וכל מנחה אשר תאפה בתנור שבסמוך ואין שם מקומו: מאשי קדש קדשים. אין בקו"ף מאריך בס"ס: (יא) חק עולם. החי"ת בקמץ לבד: (יב) אל משה לאמר. הלמ"ד דגושה: (יג) זה קרבן. הבי"ת בפתח: (יד) תביאנה. מה שנמסר במסורת ח' מלין דגשין יחידאין וסי' תחתנה תביאנה וכו'. עיין ביאורה במסורת ר"פ נח: (טו) והכהן. הקדמא בה"א שניה: תקטר. הטי"ת בקמץ לבד: (יח) בניו הבי"ת דגושה: (כ) אשר יזה עליה. הפשטא בריי"ש: (כב) יאכל אתה קדש קדשים. אין מאריך בקו"ף בס"ס ועיין מ"ש בפ' תצוה סימן כ"ט:

ז (ד) ואת שתי הכלית. בס"א כ"י מלא וא"ו וכן בהעתק הללי הכליות ירוש' הכלית והומר המסרה כ' מלאים בתורה עכ"ל. וברוב הספרים חסר וכן במסורת פרשת ויקרא הכלית כולם חסרים במ"ג וכו' ואין זה מהם וכן כתב הרמ"ה ז"ל. עוד כתב זה לשונו ואית חדא נוסחא דמוספא ואת שתי הכלית דוזאת תורת האשם ומסיר עליה תלתא מלאים ומסורת קדמיתא דיקא דרובא דנסחי כותיה סלקי דכל אורייתא הכלית חסר בר מן ב' מלאים על הכליות דשלמים על הכליות דפר כהן משיח כדאמרן: (ו) קדוש דכל זכר בכהנים. בס"א כתובי יד מלאתיו חסר ובהעתק הללי קדש ירושלמי קדוש וכן ראיתי מחלוקת זה בין מקצת החכמים ולא הכריעו. אמנם ס' שמן ששון כתב בפירוש שהוא מלא וכן הוא בס"ס המדוייקים גם כפי המסורת שראיתי בדפוס וכתובי יד ראוי להיות מלא יען לא נמנה בכלל י"ג חסרים וסימנם עיין במ"ג פ' תצוה ופ' נשא ואינון עשרה באורייתא וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל קדוש באורייתא מלא בר מן עשרה חסרים וכו' כמו שהם במסורת שלנו: יאכל קדש קדשים. אין בקו"ף מאריך בס"ס ועיין מ"ש בפ' תצוה סימן כ"ט: (ח) עלת איש. מלעיל שהטעם בעי"ן וכן כתב אבן עזרא: (ט) תאפה בתנור. עיין מ"ש לעיל על לא תאפה חמץ: במרחשת. הבית רפה: (י) וחרבה. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס קדמון הבי"ת בקמץ גם במסרה לא נמנה עם מלין דאתיין באתנח: (יא) וזאת תורת זבח השלמים. פתוחה: (יב) אם על תודה יקריבנו וגו' חלות מצות. כתוב בספר הזוהר פרשת ויקרא חלת מצת שניהם חסרים ע"כ. אך בספרים שלנו שניהם מלאים וכן ראויים להיות ע"פ המסורת דחלות קדמאה דפסוק הוא א' משלשה מלאים הנזכרים במ"ג סדר ויקרא ומלת מ צ ו ת אינה מהארבע חסר שבמ"ג פ' בא וכן מסרה הרמ"ה ז"ל והכי איתא במנחות פ' אלו מנחות ילקוט פרשת ויקרא רמז תמ"ט א"ר הונא מאפה תנור פי' שדינה להיות עשר חלות שאפאה חלה אחת יצא מ"ט מצת כתיב פי' חסר וא"ו מתקיף לה רב ששת טעמא דכתיב מצת הא כתיב מצות לא והא גבי לחמי תודה דכתיב מצות בכל מין ואמר רב טובי בר קיסנא אמר שמואל לחמי תודה שאפאן ארבע חלות יצא הכיא פליגא: (טו) וממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ס: (יז) והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף. כן כתיב באש יש ר ף ואצטריכנא להכי משום דחזינא בחומש עתיק דעתיקין דכתוב ביה תשרף בתי"ו ותרגום דידיה נמי בנורא יתוקד וכתוב עליו בס' ר"מ ובס' ר"ג ישרף ובספר זקן כתוב תשרף ומוגה ישרף ובמקצת ספרים תשרף ע"כ. ואנן לא שמענו פלוגתא בהאי מידי וכבר איבטליא ההיא נוסחא מעלמא ולית דחש ליה: (יח) ירצה. שרי בה"א: והנפש האכלת ממנו. במסורת ר"ס פ' תרומה מסיר ט' ממנו דמטעים בהו והד מיניהו ואם האכל יאכל ולא ידענא מאי מטעין שייך הכא. אמנם בר"ש האי פרשתא איכא מסרה אחריתי דמסר ו' ממנו דסבירין ממנה ולא מני דין בגווייהו ומסתברא דטעי עדיפא והיינו מילתא היא ועיין עוד מ"ש בר"ס פ' תרומה אבל לא יסרו ממנו: (יט) אשר יגע. ברוב ס"ס אשר במקף לא בקדמא: (כב) וידבר דדבר אל בני ישראל לאמר כל חלב שור וגו'. בספרים רבים יש כאן פ' פתוחה וכן כתוב בהגהת מיימונית ובספר חגי גם המאירי נוה לעשות כן בס"ת שלו. אמנם הוא עצמו כתב שבספר הרמ"ה אין זו פרשה ולזה הסכים מהר"ר קארו ז"ל והרב שכן מצא בס' הרמב"ם מוגה וכן ראיתי אני בס"ס מדוייקים כ"י. ואחר מורה המאריך ע"ש: (ל) תביאינה. בתרי יודי"ן וכ"כ הרמ"ה ז"ל ידיו תביאינה מלא בתרין יודי"ן דין לחוד ומלא ה"א בסוף: (לו) אשר צוה ה' לתת להם. חד מן ה' דסבירין כאשר וקריין אשר וסימן נמסר במ"ג על זה הפסוק: (לז) ולמלואים. כהאי דמסיר הכא במסרה דילן ולמלואים כ' מלא בלישנא אבני שהם קדמאה לא ידענא מאי קאמר דההוא חסר וא"ו כתיב וכן מסיר הרמ"ה ז"ל ואבני מ ל א י ם חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותיה בר מן א' ומלא דמלא

בלישנא

בלישנא וסימן ו ל מ ל ו א י ם ולזבח השלמים : (לח) אשר צוה ה' את משה. ה' סבירין כאשר וקריא אשר כמ"ש לעיל : קרבניהם. הבי"ת בשוא בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים :

ח (א) וידבר קח את אהרן. פתוחה : (ז) ויאפד. האל"ף בשוא לבדו והפ"א בדגש וכ"ה בחזקוני וכן צריך להגיה בשרשים : (ח) וישם עליו את החשן. חצי התורה בפסוקים כן כתוב בספרים. ונ"ל שכן צריך להגיה במס' סופרים פ"ט וקשיא לי הא דאמרינן בפ"ק דקדושין לפיכך נקראו הראשונים סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה שהיו אומרים וא"ו דגחון חציין של אותיות ס"ת דרש דרש חציין של תיבות והתגלח של פסוקים. יכרסמנה חזיר מיער עי"ן דיער חציין של תילים באותיות והוא רחום יכפר עון חציין דפסוקים. ועוד קשה הא דתניא התם תנו רבנן ה' אלפים ותתפ"ח פסוקים הויין ס"ת יתר עליו תילים ח' חסר ממנו ד"ה ח' ופסוקי דידן חסרים ממנין זה למאות ולאלפים ולמאי דקסבר רב במגלה פ' הקורא עומד (דף כ"ב ע"א) כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה קשה טפי היך נפל הפרש גדול כזה במניינם ונוכל לומר שאין אנו בקיאין בפסוקים כי הא דאמרי' התם בקידושין בעי רב יוסף (ילקוט סוף פרשת שמיני) והתגלח מהאי גיסא או מהאי גיסא אמר ליה אביי פסוקי מיהת ליתו לימנינהו בפסוקי נמי לא בקיאינן דכי אתא רב אחא בר אדא אמר במערבא פסקי להאי קרא לתלתא פסוקי. ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן. ומייתי לה נמי בנדרים פ' אין בין המודר. ועדיין אין דעתי נוחה בזה מי ההפרש גדול מאד מלבד שפסוקי תילים הם קצרים ולא שייך בהו הפסק כשל תורה. והשבי יתרץ : (יג) וילבשם כתנת. במקצת ספרים כ"י התי"ו בשוא ובמקצתן בחטף קמץ ועיין מה שכתבתי מזה בפרשה תצוה : (כו) חלת מצה אחת וחלת. שניהם מלרע והוא"ו כ' עיין: (כז) כפי בניו. הפ"א רפה: (כט) ויניפהו במקצת ויניפהו מחק היו"ד אבל הרמ"ה כתב ויניפהו תנופה דויקח משה את החזה מלא יו"ד כתיב. (לה) מועד תשבו. גריס בעי"ן :

שמיני ט (ב) **אהרן**. ברביע : (ד) לזבח. בפשט האחרון לבד וכן המזבח ולא מאריך בהי"ת של המזבח כן בס"ס : (ז) עלתך. גלגל בעי"ן : (י) ואת הכלית בהעתק הללי הכליות ירושלמי הכלית ואומר המסרה ב' מלאים בתורה עכ"ל. והניסם הנה בפ' ויקרא כמו שנזכר שם במסורת וזהו חסר בכל הספרים : ההעלת. ההי"ת בפתח : (טז) ויעשה. הע"ין בחטף פתח : (כב) ידו. ידיו ק' והוא חד מן ג' חסרים יו"ד באורייתא כמו שמסר הרמ"ה ז"ל והנה כתובים במ"ג פ' כי תשא ונזכר פ' בשלח דף רנ"ז ידו כתיב חסר דהא בימינא תליא כלא וברש פ' יתרו כתיב ידו חד בגין דבעי להרמא ימינא על שמאלא וכן בפ' אמור דף ל"ב ע"ב ופ' נשא דף קמ"ו ועיין מ"ש בסוף פ' בשלח אצל ויהי ידו אמונה : ויברכם. הרי"ש בשוא לבדו וכן ויברכו :

י (ה) וישאם בכתנתם. התי"ו בשוא לבדו ודינה בחטף קמץ. ובס' א' מדוייק מצאתי התי"ו בחטף קמץ כ"כ רד"ק במכלול דף ר"כ והשרשים שרש כתן : (ח) וידבר יין ושכר. פתוחה : (י) ולהבדיל. מאריך בוא"ו והלמ"ד בשוא לבדו : (יב) ואל איתמר. בגלגל לא במקף : איתמר. הקדמא באל"ף והמ"ם בגלגל : כי קדש קדשים. אין בקו"ף מאריך בס"ס : (יג) קדוש. כתב המאירי שהוא חסר אך בכל הספרים הוא מלא וכ"כ שמן ששון גם לא נמנה במ"ג עם החסרים כמ"ש בפ' נו : (טז) דרש דרש חצי התורה בתיבות, דרש מהכא ודרש מהכא כפ"ק דקדושין. ובמ"ס פ"ט דרש סוף שיטה ודרש ראש שיטה : הנותרם. במסורת עליו לית חסר יו"ד. קדמאה הנותרים כתיב תניינא הנותרם כתיב וכן הוא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים והוא חד מן ה' חסר בלישנא וסי' נמסר במ"ג פ' בשלח וכן כתב במנחת כהן שם ויותרו האבנים ג' חסר יו"ד בלישנא פי' בתורה וסי' והותרך ה' לטובה. הנותרם לאמר. ודין. וגם הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא ואת שמות הנותרים ודגותא הנותרים קדמאה דקחו את המנחה דפ' שמיני תרוייהו מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד כתיב ותד מלא וא"ו וחסר יו"ד הנותרם דויקצוף : (יז) הקדש. הקוף דגושה : כי קדש ק ד ש י ם. אין בקו"ף מאריך בס"ס ועיין מ"ש סוף פ' תצוה : ואתה נתן לכם. עיין מ"ש ביחזקאל סי' כ"ג : (יח) בקדש. בפתח : (יט) וייטב. הה"א בפתח לבד והיו"ד דגושה והטי"ת רפויה. עיין אבן עזרא וספר הרכבה אות ה"ת:

יא (ד) וממעלי. בהעתק הללי וממעלי ירושלמי וממעלי עכ"ל. ובכל הספרים חסר. ואומר המסרה ב' חד חסר ותד מלא דין חסר ועיין מ"ש דפ' ראה בס"ד : הגמל. תלשא אתא לבד בס"ת : (ה) גרה השפן. הגימ"ל רפה : (ז) גרה לא יגר. הגימלי"ן דגושות. וכן תגעו בפסוק ח' : (ט) וקשקשת. השלישי שי"ן ראשונה רפה כחבירו : (יג) תשקצו מן. הקו"ף דגושה : העזניה. העי"ן בקמץ לבד והיו"ד דגושה : (יד) ואת הדאה. הדל"ת כמ"ש בפ' ראה : (כא) אשר לא כרעים. לא כתיב באל"ף וק' בוא"ו ודרשינן מיניה בפ' אלו טרפות אף על פי שאין לו עכשיו ועתיד ליגדל לאחר זמן כגון הזחל ולא מצית למימר שאין לו כרעים כלל דאדרבא יש להם כדקתני בגמ' ועיין מ"ש בפ' משפטים ע"פ אשר לא יעדה ומ"ש בס"ד בפ' בהר סיני על פי אשר לא תמה : (כב) הסלעם. הסמ"ך בקמץ לבד : החרגל. הגימ"ל דגושה : (כד) ולאלה תטמאו. טעו המדפיסים לעשות שם פיסקא ועשאוה סתומה כי בכל ספרים כ"י מדוייקים אין כאן שום פסקא גם הרמב"ם והמאירי לא הזכירו מזה כלום אולי יצא להם שבוש זה שראו כתוב במסורת ולאלה ג' ראש פס' וטעו בין פסקא לפסוק. שוב מצאתי בס' חגי אך את זה תאכלו מכל שרץ ולאלה תטמאו שנמנו עם הסתומות ואין אנו נוהגים כך : (כה) בגדיו. הבי"ת דגושה : (כו) לכל הבהמה. הלמ"ד בגעיא : (ל) והלטאה. במקצת ספרי הדפוס הלמ"ד הרהי ולא נמצא כן בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים ולא כמו שנוסח מאלפא ביתא רבתית : (לא) כל הנגע בהם במתם. כתב הרמ"ה ז"ל חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותה חסר ואית דמסרין בהון כולהון חסרים בר מן כ' מלאים ולא מסיימי ודילמא בשאר קריא דאינון באורייתא כולהון דנסחי דיקו חסרים וא"ו כתיבי : יפל. דעליו. בס"ס כתי' ובדפוסים ישנים במקף ובמאריך ונראה שזהו דעת בן אשר. ומ"ש בחילופי הדפוס ב"א יפל עליו בוא"ו טעות הוא. אך במקצת ס"ס כתוב בגליון נ"א יפל בגלגל. (לב) מהם במתם. בפסק : מכל כלי עץ. מכל במקף לא בשופר הפוך והכ"ף בקמץ לא בחולם : (לד) אשר יבוא עליו. בהעתק הללי יבוא ירושלמי יבא עכ"ל. ובכל הספרים מלא והוא חד מן ז' מלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג פ' אחרי מות וכן כתבם הרמ"ה ז"ל. וזהו ג"כ אחד מן י"ד יבוא דסבירין יבואו ונמנו כולם במ"ג במקום הזה. ומה שתרגם אונקלוס יעלון פירושא הוא: (לו) מעין. יו"ד בקמ"ץ: (לח) וכי יתן מים על זרע. רב פפא רמי כתיב כי יתן וקרינן כי יותן הא כיצד כי יותן דומיא דכי יתן מה יתן דניחא ליה אף יותן דניחא ליה. ילקוט רמז תקמ"ג מפרק אלו מגילות. ומייתי ליה נמי בפ"ב דמכשירין ופ"ג דקדושין. ועיין ק"ס פ"א מהלכות טומאת אוכלים ופ"ח מהלכות כלים רבינו שמשון והוספת י"ט סוף פ' כ"ה דכלים לקח טוב סוף פ' שמיני : (מב) גחון. וא"ו רבתי ולא יותר מן הנו"ן אלא פתוח מעט. והיא גם כן חצי התורה באותיות כדאיתא בפ"ק דקידושין ואמרינן התם בעי רב יוסף וא"ו דגחון מהאי גיסא או מהאי גיסא א"ל אביי וניתי ס"ת ונימנינהו מי לא אמר רבה בר בר חנא אמר ר' יוחנן לא זזו משם עד שהביאו ס"ת ומנאום א"ל אינהו בקיאי בחסרות ויתרות אנן לא בקיאינן ועיין מ"ש בפתיחת החיבור בשם ריקאנטי ובנפולות יהודה דף פ' : (מג) ונטמתם בם. חסר אל"ף וביומא פ' אמר להם הממונה תנא דבי ר' ישמעאל עבירה מטמטמת לבו של אדם שנאמר ונטמתם בם אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמטם כן היא הגירסא בילקוט וכן משמע מדברי רד"ק בשרשים שרש טמה והכי מוכח לישנא דזוהר סוף פרשת משפטים ונטמתם בם חסר אל"ף מסאבותא אטימא מכולא דלית רשו לאתדכאה הני כשאר זיני דמסאבותא דמתדכין ועיין עוד בזוהר פ' זו וכן בריקאנטי פ' עקב ולא תטמאו ונטמתם בלא אל"ף כל מי ששורה עליו רוח הטומאה מקבל טומאה סתומה שאין לה פתח ועיין עוד בזוהר סוף פ' זו עכ"ל : (מד) ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש. דין לחוד כתיב השרץ הרמש ושארא כתיב השרץ השרץ הרמש : (מה) המעלה. מאריך בה"א לא במ"ם וכן הוא לב"א :

יב (ג) **תזריע**. פתוחה : (ד) בדמי טהרה. טהרה דסמיך לדמי לא מפיק ה"א דסמיך לימי מפיק וסימניך יהודה שי' הה"א שאחר יו"ד של יהודה היא נעה. והה"א שאחר הדל"ת נחה כן ה"א של טהרה הסמוכה אל ימי נעה והסמוכה אל דמי היא נחה. וסי' אחר וכסינו את דמו. ובס' הזוהר טהרה סתים ולא אדכיר ה"א נהרתא : תגע. הגימ"ל דגושה : (ה) דמי טהרה. הדל"ת דגושה : (ז) וטהרה. הה"א בחטף פתח : (ח) די. הדל"ת בדגש :

יג (א) וידבר אדם כי יהיה. פתוחה : (ג) וראהו הכהן. בלא פסק אחר הכהן : בעור הבשר. אין בבית מאריך : ושער. בשי"ן : (ד) ואם בהרת לבנה היא וגו' ושערה לא הפך לבן. לא מפיק ה"א וחברו שבפסוק דוראה הכהן והנה פ' כ' במפיק ואינון מן י"א זוגין חד מפיק וחד לא מפיק : (י) ומחית בשר חי בשאת. השי"ן רפה ובלא מאריך בבי"ת מכלול דף כ"א וכ"כ בס' תילים מזמור ק"ח שהשי"ן רפה וכ"כ המאירי ולוית חן בשער א' פ"ט וכ"כ ר' יונה בספר הרקמה שהמשפט להכבד והוקל : (יא) לא יסגרנו. במקרא גדולה כתוב ולא וטעות הוא : לא יסגרנו. בהעתק הללי יסגירנו ירושלמי יסגרנו עכ"ל. ובכל הספרים חסר והוא חד מן ה' חסר יו"ד בלישנא ע"פ המסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל לא יסגרנו כי טמא הוא חסר יו"ד כתיב : (טז) או כי ישוב. כי במאריך לא במקף : (יח) יהיה בו. כל יהיה בו דפרשתא רפי שאין בהם דין דחיק : (כ) מראה. אין באל"ף פשט בס"ס : (כא) והיא כהה. ההא"ן כתוב ביו"ד וכ"כ החזקוני וגם בהעתק הללי כתיב והיא כהה דשאין עכ"ל והוא א' מן י"א כתיב יו"ד בתורה וסימן נמסר במ"ג פ' ויגש וכמ"ש בפ' לך לך. והמדפיסים שכתבו הוא"ו כהו עיניהם מראות : (כב) נגע הוא. הה"א בחירק לא שורק בוא"ו : (כג) תחתיה. התי"ו בשוא לבד : (כד) והיתה מחית. הוא"ו בגעיא : (כח) צרבת המכוה הוא. כתוב הוא בוא"ו בכל ספרים מדוייקים שאינו מן י"א שכתובים יו"ד : (לג) והתגלח. הגימ"ל רבתי ועיין מ"ש בפ' צו אמר ה' ויאפד לו בו : (לו) והנה פשה. הפ"א דגושה : (לח) או אשה. השי"ן דגושה : (מב) בקרחת. הבי"ת רפה : (מג) מגדיו. הבי"ת דגושה והגימ"ל רפה : (מח) או בשתי. בספרי מדוייקים השי"ן רפה והבי"ת לבדו והבי"ת במאריך ועיין מ"ש בשופטים ה' על ושבה : (מט) אדמדם. דל"ת שניה דגושה : הראה. הה"א בקמץ לבד : (נג) הנגע ואם יראה. הגימ"ל רפה : (נז) בכלי עור. שבאותו פסוק במקף : (נח) כלי והבגד. בשופר הפוך לא במקף : העור. הוא"ו בלא שורק :

מצורע יד (ב) **המצרע**. פ' פתוחה : (ד) לאמר. הלמ"ד דגושה : (ד) ואזב. חסר וא"ו בהעתק הללי ובמשחה ובספרים מדוייקים. ועיין מ"ש לקמן בסוף האפיטולי בס"ד : (ו) יקח. הקו"ף דגושה : ואת האזב. בהעתק הללי האזב ירושלמי האזוב ובכל הספרים חסר : (ז) והזה. הזי"ן דגושה : (ט) והיה ביום. הבי"ת רפה שהטרחא אינו טעם מפסיק : גבת. הגימ"ל והבי"ת דגושות : (י) כבשים הכ"ף רפה : (יג) קדשים. הקו"ף בלא מאריך : (יח) הכהן דיהן על ראש. בזיק : (כא) דל. בדגש : ועשרון כתיב במסורת הדפוס ועשרון ג' חסר בקריאה ונמסר זה עמהם וטעות הוא כי בכל הספרים מלא וא"ו כתיב וב' לבדם הם חסרים וסימן ועשרן דווה אשר תעשה על המנחה פ' תצוה ועשרן קדמאה דורבעי הדביכם פ' פנחס וכן כתב הרמ"ה ז"ל וסיים ושארא באורייתא עשרון ועשרון מלא וא"ו כתיב ע"כ. וטעה המדפיס גם בפ' תצוה ופ' פינחס שכתב ועשרן ה' ב' מלא וג' חסר ור"ל ג' מלא וב' חסר והוא מוכיח על האמת שסיים שם הואתם תצוה קדמאה וראש חדש חסר : (כג) אל פתח. במאריך לא בתביר בס"ס : (כז) השמאלית. השי"ן דגושה : (לב) נגע צרעת. הנו"ן בסגול : (לד) אחזתכם. הזי"ן דגושה : (לו) ואחר כן יבא הכהן. בהעתק הללי יבוא ירושלמי יבא עכ"ל. ובכל הספרים חסר גם במסורת לא בא בכלל ז' מלאים בתורה וסימן נמסר במ"ג פ' אחרי מות : (לט) והנה פשה. הפ"א בדגש וכן חברו שבסמוך : (מח) לא פשה. הפ"א רפה : (מט) ואזב. בהעתק הללי ואזב ירושלמי ואזוב עכ"ל. ובכל ספרי הדפוס מלא וא"ו כתיב. אך בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן חסר וא"ו וכן במ"ג פרשת בא נמסר ג' ואזוב מלאים בתורה וכן הרמ"ה ז"ל ואין זה מהם : (נו) ולשאת. הלמ"ד בלא מאריך והשי"ן רפה וכן ראיתי במקצת הספרים וזהו ג"כ דעת רד"ק במכלול דף נא ובתילים מזמור ק"ח וכן כתב בעל א"ת וגם ר' יונה הביאו עם אחרים שהמשפט בהם להכבד והוקלו :

טו (ז) והנגע בבשר הזב. חצי הספר בפסוקים : (ח) בטהור. בהעתק הללי בטהר ירושלמי בטהור עכ"ל. ובכל ספרים שלנו מלא וכן מסר הרמ"ה ז"ל ומכל העוף ה ט ה ו ר מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא בלישנא דכותא מלאים בר מן כ"ת דמסיר עליה חמשה חסרים בלישנא וסימן וכו' עיין במסרה גדולה סוף שמיני ושאר לישנא דטהור מלא וא"ו כתיב : (י) תחתיו. תי"ו ראשונה רפה : והנשא אותם יכבס בגדיו וגו'. תנן במס' נדה ריש פרק ד' מטמאים משכב תחתון כעליון וכו' ואמרי' בגמ' מ"ט והנשא כתיב ופי' רש"י והנשא כתיב לא ידענא מהי היא ונראה בעיני שהוא סי' מבואר ע"כ. וכתב רבינו שמשון בפ"ק דכלים משנה ג' דדרשי' הנושא כמו הנישא וכן כתב הרב המאירי. והתוספות כתבו והנשא כתיב חסר וא"ו היינו דבמסורת הוא מלא וכו' עמ"ש בפ' בא ע"ש ואל שהי המוזות גם בכל ספרים שלנו מלא וא"ו כתיב וכן העידו המאירי ושמן ששון והנשא כתובה הרמ"ה ז"ל באמרו נשא עון ופשע חסר וא"ו ומלא אל"ף בסוף וכל לישנא באורייתא דכותיה בר מן א' מלא וא"ו כתיב וסימן והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ ושארא חסרים עכ"ל. ובדברי התוס' כתב גם הסמ"ג בהלכות טומאת זבים ויולדת ול"ש: עוד דורש בפ' בנות כותים פליגו של זב טמא מדכתיב והנשא חסר וא"ו דורש והנישא על זב יטמא בטומאה קלה שלמעלה והמסורת קאי אלפניו והמקרי קאי אלאחריו שהרי גבי נישא לא שייך אותם ותולק על ספרים שלנו שבכולם כתוב והנושא מלא בוא"ו וכן תולק בשבת גבי בני עלי שאומר מעבירם כתיב וכל הספרים שלנו כתיב מעבירים ביו"ד וכן במסורת ע"כ. עוד במסורת כ"י נמסר על זה ג' ב' חסר וחד מלא ושנים החסרים הם בפ' שמיני. והנשא את נבלתם. והנשא את נבלתה. ובעל א"ת טרח להעמיד לשון הגמ' שלא יהיה נגד המסורה והספרים יעויין משם. ועיין מה שאכתוב בס"ד בפרשה נשא על כלות משה : (יג) ורחץ בשרו. רחיצת בשרו ד' חסר את וסימן במסורת ושארא רחיצות את בשרו : (טז) ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע. פרשה סתומה : (יח) ושכב. הכ"ף בדגש : ורחצו במים. הבי"ת רפה : (יט) דם יהיה זבה. כל לישנא מלא וא"ו בר מן דין : בנדתה. הבי"ת רפה : (כב) וכל הנגע בכל כלי. הנגע בלא קדמא : (כג) ואם על המשכב. במקף ומאריך : (כה) תהיה טמאה הוא. במקצת ספרי הדפוס תהיה במרכא טמאה בטפחא והוא ובספרים מדוייקים כ"י בהפך והוא הנכון וכן הוא בדפוסים ישנים : (כו) לה. הלמ"ד בדגש : בטמאת. המ"ם רפה : (כז) וכל הנוגע בם יטמא. כל נגע באורייתא חסר וא"ו בר מן דין : (כח) וספרה אותם. מלרע ע"פ המסורת וכן כתב אבן עזרא ורד"ק : (כט) בני. הבי"ת בדגש :

טז (א) **אחרי מות**. פתוחה : (ב) בכל. הבית רפה : (ד) הם. בזקף קטן : (ח) שני השעירם גרלות. בס"ס בראש הדף וכתוב בגליוניהם כי זו היא של בי"ס שמ"ו ע"כ. ובמקראות רומא עושים בחילוף שמור ושמעת דפרשת ראה ובספרים אחרים שמר לך דפרשת כי תשא כמ"ש שם : גורל. הגימ"ל דגושה : (ט) והקריב אהרן. אין בו פסקא וכן חברו שבסמוך : (יב) המזבח. אין בבית פשט : (יז) באהל. הבי"ת דגושה : (כ) את השעיר החי. קדמאה בסגול תניין בפתח וחד פסוק סימן °הם המ ד ב ר י ם סימן אחר ה א נ כ י ה ר י ם י : (כא) ידו. ידיו ק' כמו שאמרתי בפ' שמיני : (כו) והמשלח. הש"ין בגעיא וכמ"ש בשוא לבדו : (כט) והיתה לכם לחקת עולם. ב' פסוקים מטעים דין ואידך והיתה לכם לחקת עולם דפ' פרה : והגר. הגימ"ל בדגש : (לא) שבת שבתון היא. דין כתיב יו"ד וכל פ' אמור הוא"ו ושניהם נקראין ככתיבתן וסי' ותאכל היא והוא. חזקוני ומסורת וכמ"ש בפ' לך לך : (לב) ככה. הבי"ת בקמץ. ובמס' כ"י כתוב עליו הנס קמץ : (לג) ואת המזבח יכפר ועל הכהנים. במ"ג מערכת אות כ"ף על הכהנים ד' וסי' וכפר את מקדש הקדש דהכא ולא סרו מצות המלך (ד"ה ב' ח') וידרש יחזקיהו (ד"ה ב' ל"א) ויפקדו ביום ההוא (נחמיה י"ב) ע"כ. ועל מסרה זו נכשלו רבים כי בכל ספרינו וכ' ודכפר את מקדש הקדש כתוב ועל הוא"ו. אבל אגיד לך מה שמצאתי רשום בספר אחד במס' כ"י שכתיבתו קדמון וז"ל על הכהנים ג' וסימניהון ויפקדו וידרש ולא סרו ותד ועל הכהנים דוכפר את מקדש הקדש ולית בותיה דסמיך ופליגי ביה מדינחאי דאמרי על הכהנים ובמערבא ד' ע"כ. וכולה קשי' בהכי מיתרצא דאנן בחילופי קריא בתר בני מערבאי אזלינן וסימנך כי מציון תצא תורה סי' אחר אין תורה כתורת א"י :

יז (ג) או אשר ישחט. בספרי הדפוס השי"ן בקמ"ץ ומסור עליו במקרא גדולה ל' וקף קמץ ע"כ. אך ברוב ס"ס השי"ן בפתח ובגליון של אחד מהם כתוב שכן הוא בהללי : (יא) כי נפש הבשר בדם הוא. סימן קדמאה בדם **הוא** תניין דפ' כי הדם **הוא** תליתאה דמו בנפשו **הוא** כל בשר דמו **הוא** בחירק וסי' נקבה תסובב גבר : (יג) אשר. בלא מקף :

יח (ח) ערות אשת אביך. פתוחה : (כ) לטמאה בה. במקצת ספרים כ"י מלת לטמאה במשתת ומלת בה בדגש. ומ"ש לטמאה במקף והבי"ת רפה וכן בספרים שלנו : (כב) ואת זכר. בוא"ו כך שמעתי ומייתי ליה הכי ביבמות סוף פ' הערל עיין תוספות י"ט וספר החינוך ובסנהדרין פרק ד' מיתות וסוף פ' הנשרפין והורת כהנים פ' קדושים וכן דרש החכם המחבר [illegible] בס' לקח טוב שחיבר על התורה. ובמסרה גדולה יש ע"ב זוגים חד את וחד ואת וזה אחד מהם ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה דפרשת קדושים ואת זכר לא תשכב משכבי אשה. והמדפיס

°עיין בתיקון סופרים למהרש"ד

במסורת

עצמו כתב בפרשת קדושים ל' וא' ואת זכר ושם סתר דבריו ונשתבש בכל מה שכתב בין בפנים ובין מבחוץ וצריך להגיה בפסוק ו א ת ובגליון ליה וא' את זכר והוא דפרשת קדושים וכן ראיתי מסורת כתיבת יד : תועבה הוא. בחירק יגיד עליו רעו שניהם לשון נקבה חזקוני : (כג) בה. רפה : לפני בהמה. הבי"ת רפה : לרבעה. מפיק ה"א ודפרשת קדושים לרבעה רפה. חזקוני ומסורת : תבל הוא. בשורק יגיד עליו רעו שניהם לשון זכר. חזקוני ומאירי. וגם במסורת פ' תצוה נמנה עם ה' דמטעים דסבירין היא : (כז) כי את כל התועבת האל. א' בלשון חול וסימן במסורה פר' תולדות יצחק : (כט) כל אשר. הכ"ף בדג"ש : הנפשות. בהעתק הללי הנפשות ירושלמי הנפשת עכ"ל. וכן בתיקון ס"ת ישן הנפשות במפתח הנפשת ע"כ ובכל הספרים מלא וכן מסר הרמ"ה ז"ל הנפשות תרין מלאים וא"ו וסי' הנפשות העשת ועל הנפשות אשר היו שם כמו שאמרתי שם :

יט פ' קדשים פתוחה : (ג) דבר. בשני גרישין : (ד) האלילם. הה"א בגלגל : (ה) תזבחהו. חסר וא"ו בתר חי"ת. ולשון בעל הטורים תזבחהו חסר וא"ו שלא יהיו שנים שוחטים זבח א' ע"כ. אבל בפ"ב דחולין אמרינן בגמרא זו דברי ר' אליעזר בר' שמעון שהיונאה אבל חכמים אומרים שנים שוחטים זבח א' וכן פסק הרמב"ם ריש פ' א' מהל' פסולי המוקדשין ועיין חדושי הרשב"א שם דף כ"ט וקרבן אהרן דף ר"א : (ו) והנותר. בתיקון ס"ת ישן והנותר במפתח והנתר ע"כ. וכלל זה מסור בידנו מהרמ"ה ז"ל כל לישנא דנותר באורייתא מלא וא"ו בר מן א' חסר והנתר ממנו עד בקר דפ' החדש הזה לכם ומסיר עלוי לית כותיה חסר מכלל דשאר מלאים : (ח) כי. במקף לא בתביר : (יג) תגזל. הגימ"ל בלא דגש. (יט) את חקתי תשמרו. כן כתיב בחולם המ"ם לא בשוא : (כ) והוא שפחה. והוא כתוב בוא"ו ונקוד חירק : והפדה. הה"א בקמ"ץ לבד והדל"ת דגושה : (כה) החמישת. בהעתק הללי כתוב החמישת ירושלמי החמישת ואומר המסרה כן כתיב עכ"ל. ובכל הספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא והשי"ן רפה ומסור עליו לית כתיב כן וכ"כ המאירי ז"ל. וז"ל הרמ"ה ז"ל ח מ י ש י ת ב' מלאים תרין יודי"ן. וסימן ונתתם חמישית לפרעה דויגש בתבואת. ויסף חמישית דואם המקדיש יגאל. וכן נמסר במ"ג סוף פ' ויגש. ושארא חמשית כתיב חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וחד בליבנא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה וסימן ובשנה ה ח מ י ש ת תאכלו את פריו ע"כ. והמדפיס טעה בפסוק וגרם טעות ג"כ לבעל מנחת כהן ואף אחלת דברי מסרתו כאן ובירמיה סימן ל"ו שבוש אבל אחריתו טוב מראשיתו וצריך להגיה החמישת ה' וסימן וכו' ולהעביר קולמוס על חסר יו"ד קדמאה וכן נמצא במסורת כ"י כאן ובמלכים א' י"ד : תבואתו. וא"ו כתיב בסוף תיבה וחומשים שכתוב בהם תבואתה בה"א טעות גמור הוא כי לא נמצא בכל המקרא רק ב' כתיב ה"א לבסוף במקום וא"ו וסימן ראשית ת ב ו א ת ה דריש ירמיה וראשית ת ב ו א ת ה ללחם דסוף יחזקאל. גם הרב ריקנטי בפי' התורה וכמ' שלמה הלוי בפירושו לאבות על משנת בן ה"ה שניהם טעו בזה : (כו) ולא תעוננו. בתיקון ס"ת ישן תעוננו במפתח תעננו עד כאן. והרמ"ה כתב לא תנחשו ולא תעוננו מלא וא"ו כתיב : (כז) לא תקפו. הפ"א רפה : (לא) אל תבקשו. הקו"ף בלא דגש : (לג) מאלהיך. המ"ם בדגש : (לד) הגר. הגימ"ל בדגש :

כ (ג) מזרעו. הזי"ן בדגש וכן הזונים בפ' ס' : (ז) והתקדשתם והייתם קדשים כי אני ה' אלהיכם. ברכות פ' אלו דברים והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדשים אלו מים אחרונים. כי קדוש זה שמן הטוב. אני ה' אלהיכם זו ברכה ע"כ. ובפסוק זה אין בו מלת ק ד ו ש אבל הרכיבו חכמים שני פסוקים יחד מפסוק זה ומפ' אחר כיוצא בו בזאת הפרשה או מפסוק אחר שבסוף פ' שמיני להרבות בכבודם לברכת המזון דאורייתא שיקדים אליה שמן ערב. ועוד כתב מזה הרמ"ע ז"ל במאמר שברי לוחות ועיין מ"ש בד"ה א' וה' בס"ד : (יא) גלה. הגימ"ל דגושה : מות יומתו שניהם. סימן דסמיך לשניהם יומתו בשוה *ושארה י ו מ ת ו נקמן : (יג) תועבה. התי"ו דגושה : (יד) אמה. הה"א במפיק : (יח) את מקרה הערה. מטעים בוס דאמרינן ואת : (כ) דדו. גלה. הגימ"ל בדגש : (כב) לטמאה. המ"ם דגושה : (כו) ואבדל. חסר יו"ד כדאיתא במסורת וכמ"ש בפרשת ויקרא סימן א : (כז) ירגמו. הגימ"ל דגושה :

כא (ג) **הקרובה**. הקו"ף בדגש : (ה) יקרחה. יקרחו ק' והוא חד מן י"ד מלין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא וקרי' וא"ו וסימן במ"ג סוף אלפא ביתא רביעאה דאיכה. ובמה שנכתב בס"ת ולא בוא"ו יש רמז למה שאמרו רבותינו במס' מכות פ' אלו הן הלוקין שאם קרח חמש קרחות בה' אצבעותיו כגון דסך אצבעותיו נשא כלומר סם המשיר את השער והניחן בבת אחת בה' מקומות כלומר והתרו בו התראה אחת דחייב מחייב חמשה. וכן כתבו בלקח טוב על התורה לכמה"ר משה נתגארה ובפסיקתא דר' טוביהו בן ר' אליעזר. ועיין עוד טעם אחר בס' הזוהר דף פ"ט : (ז) ואשה גרושה. ה"א ואשה בלא מפיק והגימ"ל בדגש : (ח) וקדשתו. הקו"ף בלא קדמא : כי. במאריך לא בתביר : (י) אשר יוצק. בספרים כ"י מדוייקים מספרד ושאר ארצות האלי"ף בגעיא. והדבר מזה בסוף מאמר המאריך בס"ד הראנו משם : (יא) ועל כל נפשת מת. חסר וא"ו על פי המסורת והכי איתא בגמ' פ"ק דסנהדרין תניא ר' עקיבא אומר מנין לרביעית דם הבא משני מתים שהוא מטמא באהל שנא' ועל כל נפשת מת לא יבא שתי נפשות ובעור א' ורבנן נפשת כתיב ע"כ. ועיין קרבן אהרן דף ר"ז וילקוט ופסיקתא דר' טוביהו ולקח טוב ופ' ב' דאהלות משנה ב'. ומה שנמסר עליו במקרא גדולה כל אורייתא חסר לא יתכן דאשכחן ואת כל נ פ ש ו ת ביתו דפ' וישלח מלא וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויקח את נשיו ואת בניו ואת כל נ פ ש ו ת ביתו דין לחוד מלא וא"ו באורייתא וחד חסר ועל כל נפשת מת : (יב) נזר. תלשא בראש תיבה : (יג) בבתוליה. הבי"ת רפה דכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת זו אצל זו כשהם ממולא אחד שהראשונה דגושה אעפ"י שהיא סמוכה לאותיות אהו"י אינו אלא כשהוא נקודה בשוא כמו לא ירדנו כ פ ר ך כן כתבו כל המדקדקים חוץ מבעל מקנה אברם שכתב אשה בבתוליה דגש ודבריו צ"ע במקומן ועיין מ"ש בד"ה א' ז' : (טו) בעמיו. העי"ן בפתח והמ"ם דגושה : (טז) וידבר דאיש מזרעך. פתוחה : (כא) יגש. הגימ"ל דגושה : (כג) אני. בגרשה :

כב (א) וידבר דוינזרו. פתוחה : לאמר. הלמ"ד דגושה. (ג) מקדשי. הקו"ף בקמץ לבד : (ד) והנגע. אין בגימ"ל פשט : (ו) תגע. הגימ"ל דגושה : כי אם רחץ בשרו. ד' חסר את וסימן במ"ג סוף מלרע בה. (ח) לטמאה בה. הבי"ת רפה : (יג) ושבה. מלרע שלא כמנהג ועיין מ"ש בישעיה כ"ג : (יד) ואיש כי יאכל קדש. המסורה עליו לית בטעם מלרע דסמיך : המשיתו. בהעתק הללי חמשיתו ירושלמי המישתו עכ"ל. ועפ"י המסורת והספרים שלנו חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה כמו שנמסר כאן במ"ג ובסוף ס' ויקרא וכן כתבם הרמ"ה ז"ל : (יז) וידבר דאיש איש מבית ישראל. פתוחה : (יט) לרצנכם. בס"ס יש מאריך בלמ"ד ולא בלד"י : בכשבים ובעזים. המסורת לית ומטעים. ונראה לי שרוצה לומר לית כותיה דכתיב ובעזים בוא"ו בתר כבשים ומטעים ביה איניש דסברי למימר או בעזים : (כח) יהיה בו. הבי"ת דגושה :

כג (ב) ואמרת אלהם מועדי ה' אשר תקראו אתם. ר"ה סוף פ' אם אינם מכירין הרי הוא אומר א ת ם שלשה פעמים פי' תלתא זימני כתיב אשר תקראו א ת ם חד הך דהכא תניינא בפ' אלה מועדי דלקמן תליתאה בחג הסכת וקרינן בהו אַתֶּם אפי' שוגגים אתם אפי' מזידים אתם ואפילו מוטעים. ועיין ילקוט פרשת משפטים ור"ע ותוספת יום טוב פרק ג' דאבות משנה י"ג ודברים רבה פרשת ואתחנן ובפרק ב' דראש השנה ראש ב"ד אומר מקודש דאמר קרא וידבר משה את מועדי ה' מכאן שראש בית דין אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש מנא לן אמר קרא אשר תקראו א ת ם קרי ביה אַתֶּם דחסר כתיב בלא וא"ו : אלה הם מועדי. בכל הספרים מלא וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל ודלא כמאירי : (ג) שבת. בשופר הפוך : בכל מושבותיכם. עיין בפרשת ויקרא סימן ד'. (ה) בארבעה. הבית"ין דגושות : (ז) עבדה. כתב הרמ"ה ז"ל בעבדה אשר שעבד עמדי חסר וא"ו כתיב וכל לשון עבדה באורייתא דכותה חסר וכן כתב בעל שמן ששון שלא כדעת המאירי : לא תעשו. בלא מקף באמצע : (ט) וידבר דכי תבאו אל הארץ. פתוחה : (יג) בשמן. הבי"ת רפה : ונסכה. ונסכו קרי וכן כתב הרמ"ה ז"ל. ובמנחות פרק שתי מדות אמר ר' אלעזר כתיב ונסכה וקרי ונסכו הא כיצד נסכה דמנחה כי נסכו דיין מה יין רביעית אף שמן נמי רביעית. ועיין תורת כהנים וקרבן אהרן וחזקוני ופסיקתא דר' טוביהו לקח טוב ילקוט דף קפ"ה עמוד ג' ריקאנטי : (טו) שבע שבתות תמימת תהיינה. כל ת ה י י ן באורייתא בתרין יודי"ן ונו"ן פשוטה וחסר הה"א בתראה בר מתורת כהנים ותומש הפקודים דכתיבין בנו"ן כפופה ומלא ה"א בתראה ואינון י"א תרין מנהון בתורת כהנים בפרשת ספירת העומר ותשעה בחומש הפקודים באלה מסעי ובכללהון ו ת ה י י נ ה מהלה תרלה כדמסיר הכא במסרה דדפוסא ומסורת דמסרא גבי תרין דספירת העומר תרין מלאים בתורה טעותא הוא דהא כוליה דאלה מסעי בכוליה נסחי דכוותא ומלאים ודילמא מסורת בת"כ בלחוד קא מסרא וספרי הוא דאישתבשו ומסרו בתורה סתם. הרמ"ה ז"ל : (טז) עד ממחרת השבת השביעת תספרו וגו'. יש ספחא במלת תספרו. וכתיב בהגהת סמ"ק שיש להוכיח מכאן דחמשים יום לא קאי אתספרו. ע"ש סימן קמ"ה וכן כתבו התוספות במנחות פ"ו דהכי קאמר קרא עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו. אי נמי חמשים יום והקרבתם דבתריה קאי וה"ק עד ממחרת השבת השביעית תספרו ולא עד בכלל וביום חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה וגו' וכ"כ הסמ"ג עשין ר'. ודוגמא זה מצאנו בפ' והכהו לפניו כדי רשעתו במספר ארבעים יכנו וגו' ושנינו בפ"ג דמכות כמה מלקין אותו ארבעים חסר א' שנא' במספר ארבעים מנין שהוא סמוך לארבעים ובגמרא מ"ט דת"ק אי כתיב ארבעים במספר ה"א מ' במנין השתא דכתיב במספר ארבעים מנין שהוא סוכם את ארבעים ע"כ ר"ל שמלת במספר היא דבוקה למלת ארבעים שא"כ ה"ל למיכתב מ' יכנו במספר אבל פירושו במספר שהוא סוכם ומשלים לארבעים. ודברים אלו הם מדרכי תורה וסודותיה כמו שהאריך הר"ר יהודה בר בצלאל בס' באר הגולה סוף באר הראשון ובס' גור אריה פ' אמור ופ' כי תצא ועיין עוד בהרא"ם סוף פסחים : (יז) ממושבתיכם. בהעתק הללי ממושבותיכם ירושלמי ממושבתיכם עכ"ל. ועל פי המסורת והספרים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא כמו שכתבתי בפרשת ויקרא עיין שם : תביאו. חד מן אלפי"ן דנופין בקריאה עפ"י המסורת וסימן מסרתי בפרשת ויהי מקץ ועיין גם כן מ"ש בפרשת בראשית ע"פ ויהיו שניהם ערומים : (יט) עזים. הזי"ן דגושה : (כב) ולגר. הגימ"ל דגושה : (כג) וידבר דבחדש השביעי. פתוחה : (כו) וידבר דאך בעשור. סתומה : (כז) הזה. הזי"ן דגושה : (לב) שבת שבתון הוא כל שבת היא במ"א הוא. שבת שבתון הוא תניינא. מסורת פרשת תצוה מס' את' קדמאה בפרשת אחרי מות שבת שבתון היא תניינא דהכא הוא וא' פסוק סימן ותאכל היא והוא : (לג) משה לאמר. הלמ"ד דגושה : (לד) הסכות. טעה המדפיס ב' טעיות וגרם טעות גם לבעל מנחת כהן הא' שכתבו חסר וא"ו והב' שמסר עליו כלהון חסרים במ"ב וכו' ושקר ענה כי בכל הספרים הסכות מלא וא"ו תניינא ומסור עליו כלהון מלאים במ"א דהוא חג הסכת תעשה לך דסוף ראה וכן העידו הרמ"ה והמאירי ושמן ששון. והמדפיס נשתבש לפי שיש מסרה שאומרת כל סכת בסכת מסכת דאורייתא חסר בר מן ב'. שם המקום סכות. כי בסכות הושבתי ע"כ. והוא לא ידע כי מסרה זו סכת בסכת מסכת קא חשיב הסכות לא קא חשיב עד כאן לשון א"ת והכי מוכח ממסורת דסוף ראה ובהדיא אמרינן התם כל הסכות דאורייתא מלא בר מן א' חסר חג הסכת תעשה לך שבעת ימים וכמ"ש בריש פ' בשלח : (לז) להקריב אשה. השי"ן דגושה : (לח) מלבד שבתת ה'. חסר וא"ו כתיב וכל דכותא באורייתא חסר ומסר עליה כולהון חסרים ומסורת דמסר עליה לית כותיה חסר טעותא היא דבכולהו נוסחי דיקי כולהון חסרי' וא"ו כתיב. הרמ"ה ז"ל : מתנותיכם. בהעתק הללי מתנתיכם ירוש' מתנותיכם עכ"ל. ועפ"י המסורת מלא וכן הוא בספרים וכן מסר הרמ"ה מ ת נ ו ת י כ ם א' מלא וא' חסר וסי' מלבד שבתת ה' ומלבד מתנותיכם דין מל' דמל' מלא יו"ד ומלא וא"ו מכל מתנתיכם דקרא חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב : (לט) תחגו. הגימ"ל דגושה : (מ) ולקחתם לכם ביום. הבי"ת דגושה : כפת תמרים. חסר וא"ו וכן דרשו רבותינו בפ' לולב הגזול ואימא תלתי כפי תמרי כפת כתיבי ועיין עוד בס' הזוהר פ' ויחי סוף דף ר"ב : (מב) בסכת. פ"ק דסוכה ת"ר בסוכות תשבו לא בסוכה על גבי סוכה ולא בסוכה שתחת האילן ולא בסוכה שבתוך הבית ופרכינן אדרבה בסוכות תרתי משמע א"ר נחמן בר יצחק בסכת כתיב חסר וא"ו : ישבו בסכת. כן כתיב חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים ומסרותיהם והכי איתא בפ"ק דסוכה ופ"ק דסנהד' ופ"ד דזבחים בסכת בסכת בסכות הרי כאן ד' וכו'. ומהכא נמי גמרי רבנן בפ' היישן דאדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חבירו דמדכתיב בסכת חסר וא"ו מלמד שכל ישראל ראויין לישב בסוכה א' זה אחר זה ע"י שאלה. ועיין מ"ש לעיל בפ' חג ה ס כ ו ת שבעת ימי' : (מג) דרתיכם. הדל"ת רפה : כי בסכות. הבי"ת רפה : (מד) את מעדי. במאריך ובמקף : את מעדי. דין לחוד חסר וא"ו ושאר אורייתא מלא :

כד (ג) מחוץ לפרכת. ? וחד לפרכת דרים תצוה ושם פירשתי מסולת ב' פ' מטעים בתורה : (ה) ואפית. בכל ספרים מדוייקים מלרע שלא כמנהג וכ"כ ן' עזרא ומכלול משקל פ ע ל ת ולא כהגהת לוית חן זל"ש ואפית אתה וכן וחזית את המלקוח (מדבר ל"א) מלרע בפשט א' לקריאת ב"נ ולקריאת ב"א שאנו סומכים על קריאתו מלעיל בשני פשטין וכן ועשית עטרות (זכריה ו') לב"נ מלרע ולב"א מלעיל ע"כ ובעל הגהה נשתבש במשמעות דברי המכלול עיין עליו כי משם תראה טעותו מפורסם : (ו) קדשים. אין בקו"ף מאריך : הוא לו. ה' דמטעין דסבירין היא וסי' במ"ג פ' תצוה : (י) ויגלו. בכל ספרים מדוייקים כ"י מלרע שהוא בפשט האחרון לבד וכן הוא בדפוס ישן : (יב) ויניחהו. במסורת הדפוס כאן ובמלכים א' י"ג נמסר ז' חסר בליש' פי' חסר יו"ד וזה א' מהם ולא יתכן כי הוא מלא יו"ד בכל הספרים. וצ"ל להגיה במסורת ו י נ ח ו ם שם שבפ' ויעשו כן בני ישראל (יהושע ד) וכן מצאתי במסרות מדוייקים כ"י ע"פ ו י נ י ח ו ם מחוץ למחנה ישראל (יהושע ו') ב' חד מלא וחד חסר ויעשו כן בני ישראל דגם הרמ"ה ז"ל

*) נ"ל אשת אחי יקחנה.

כתב וינחהו בגן עדן בנוסחי דיקי חסר יו"ד קדים לחי"ת ומסיר עליה תלתא חסר וסימן וינחהו בגן עדן ושארא בשאר קריא מכלל דשאר אוריי' מלאי' יו"ד כתיב ונוסחי נמי דיקי הכין דיקי אחיכם הא' הניחו אתי מלא יו"ד כתי' ודכותה ויניחו אותו במשמר דמקשש ויאהו וינחהו מחוץ לעיר חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב ויניחהו במשמר דמקלל מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב ויניחהו אהרן לפני העדת למשמרת מלא יו"ד כתיב עכ"ל ומ"ש הרב על וינחהו בג"ע דמסור עליה תלתא חסר ושארא בשאר קריא קשה בעיני שלא נמחק רק ויניחהו על החמור (מלכי' א' י"ג) ושם נמסר ג"כ ב' חסר בג"ע : לפרש . בשין ימנית : (יד) וסמכו כל. הכ"ף רפה : (כג) ויוציאו . מלא דמלא ועיין מ"ש ברים ס' ב' של ד"ה :

כה (א) **בהר סיני** פתוחה : לאמר . הלמ"ד בדגש : (ה) ענבי . דגש הנו"ן לתפארת וכן ענבי רוש (דברים ל"ב) : (ו) ולשכירך . ברובא דנסחי דיקי מלא יו"ד : (ז) ולבהמתך . מאריך בלמ"ד ולא געיא למעלה וכן הוא לב"א : (ט) השבעי . חסר יו"ד בכל ספרים מדוייקים ובהעתק הללי והוא ה' מן החסרים ע"פ המסורת וסימן נמסר בפרשת בא וכ"כ בעל הטורים וכמו שכתבתי בסוף פרשת בשלח : (יא) את נזריה . בתיקון ס"ת נזריה במפתח נזירה ע"כ . והרמ"ה כתב בהדיא ולא תבצרו את נזריה חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תנין ועיין עוד במסורת : (יד) וכי תמכרו . אין שם פיסקא : (כא) ועשת . ברוב הספרים הסי"ן בקמץ וכ"כ המכלול משקל פעלה : (כב) וזרעתם את השנה השמינת . דין לחוד מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא : (כג) לצמתת . בהעתק הללי לצמתת ירושלמי לצמיתת עכ"ל גם המאירי כתב לצמיתת חסר וא"ו וכ"כ גבי לצמיתת הב' שבפ' כי שניהם שוים לדעתו לענין האותיות אך בכל הספרים הראשון חסר יו"ד וחסר וא"ו והב' מלא יו"ד וחסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה ושמן ששון ומנחת כהן והא' הצד"י רפה והלמ"ד בחירק סימנו כי לי הארץ והב' הצד"י בדגש והלמ"ד בפתח סימנו לקנה אתו חזקוני ויש סימנים אחרים במסורת ע"ש : כי לי . במקף : (כה) כי ימוך . סי' קדמאה כי ימוך תניי' וכי ימוך תליתאה וכי ימוך וחד פ' סי' ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל יושבי הארץ מפניכם : גאלו . הגימ"ל רפה : (כח) ואם לא מצאה . ואם בקדמא ובלא מקף לא במאריך ובמקף : די . בדגש : (כט) מושב . השי"ן בפתח בס"ם : והיתה גאלתו . הגימ"ל דגושה : תהיה גאלתו . הגימ"ל רפה : (ל) יגאל . הגימ"ל דגושה : אשר לא חמה . לו ק' וכן בכל הספרים המדוייקים כתיב באל"ף וקרי בוא"ו וכן הכריע הר"ן ז"ל בפ"ק דמגילה ובעל לקח טוב בפירושו על התורה ודרשינן מיניה התם במגילה ובפ"ט דערכין אעפ"י שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן ולא מצינן למימר שלא היה לו מעולם דבעדי חומה משתעי קרא והתם בערכין תנן בית הבנוי בחומה ר"י אומר אינו כבתי ערי חומה ר"ש אומר כותל החיצון היא חומתו ר"י דריש אשר לו חמה בוא"ו ור"ש דריש אשר לא חמה באל"ף כ"ד בשם הירושלמי ובבלי אמר ר' יוחנן דשניהם מקרא א' דרשו ותורדם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת ר"ש סבר כפשטיה דקרא ור' יהודה סבר בחומה היא יושבת ולא בעיר חומה ובמסורת פ' שמיני ע"פ אשר לא כרעים ט"ו כתיבין לא וקריין לו ושלשה מהן בתורה והשאר בנביאים וכתובים ואלו הן של תורה אשר לא יעדה אשר לא כרעים אשר לא חמה וכולן ניתנו לידרש כמו שכתבתי על כל אחד במקומו ודלא כרש"י ותוספות בפ"ט דערכין שרש"י כתב אשר לוא חמה כתיב מלא בוא"ו ואל"ף משמע לו ומשמע לא כלומר אין לו עכשו והיה לו קודם לכן והתוספות כתבו שאין כן בחומשים המדוייקים שכתוב לו בוא"ו וקרי לא באל"ף וכתב בעל תוספות י"ט ובחומשים מדוייקים שלנו איפכא כתיב באל"ף וק' לו בוא"ו וכ"כ בעל קרבן אהרן אך לא נראו לי דבריו במ"ש אח"כ ולדעתי כתיבת הספרים וכו' ע"ש . ובילקוט פ' ויקרא ופ' שמיני ופ' בהר סיני הובא בשם מס' סופרים ג' לו כתובים בתורה בלמ"ד אל"ף וקורין בלמ"ד וא"ו אשר לא כרעים אשר לא חמה אם לא יגיד הן כל אלה טעה פעמים שלש ושבשתא כיון דעל על ור"ל אשר לא יעדה כנ"ל ופ' אם לא יגיד הוא מאותם הכתובים מלאים בוא"ו ואל"ף וסימן נמסר עליו בפ' ויקרא וכמ"ש שם וכן מצאתי בהעתק הללי ובמסר' קטנה פ' וילך ב' מלאי' בתורה זה וחברו כי לוא אוכל לקום מפניך : (לג) כי בתי ערי הלוים הוא אחזתם . כתב החזקוני לשון זכר בשורק וכן כי אחזת עולם הוא להם עכ"ל ודבריו תמוהים מאד בעיני כי בכל הספרים הוא אחזתם כתוב בוא"ו וקריאתו בחירק אבל אחזת עולם הוא להם כתיבתו וקריאתו בוא"ו שורק וכ"כ המכלול יופי וכך הם ע"פ המסורת דוק ותשכח במערכת אות הה"א דכתיב התם אחזתם נקבה ודא היא : (לד) ושדה . עיין מ"ש בפ' בראשית אלא וזהב : אחזת עולם הוא . ה' דמטעים דסבירין היא מסורת פ' תצוה ותו איתא התם כל דסמיך לאחוזה היא במ"א כי אחזת עולם הוא להם : אחזת . הזי"ן דגושה : (לז) את כספך . במאריך ומקף : (לח) להיות . מלא וא"ו כתיב בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כ"י לא בא בכלל החסרים בלישנא ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג פ' יתרו וכ"כ הרמ"ה ז"ל היות האדם לבדו מלא וא"ו כתיב ודכותא להיות גבר בארץ וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן ח' חסרים וכו' כמו שסדורי' במסורת שלנו : (לט) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך . במקצת ספרים אשכנזים אין כאן הפסק הפרשה כלל ובס"ם היא פ' סתומה וכ"כ הרמב"ם ז"ל : ונמכר . הכ"ף דגושה . (מו) והתנחלתם . אין בנו"ן מאריך בס"ם : (מז) תושב . בפשט : נמכר . הכ"ף בפתח : (נג) ואם מעט . במקצת מדוייקים הוא"ו בגעיא ואין כן ברוב ספרים : בשנים . הנו"ן רפה :

כו (א) אלילם . חסר יו"ד תניינא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים ובפ' קדשים על פסוק אל תפנו אל האלילם ב' חסר בלישנא יו"ד תנין וכ"כ הרמ"ה על שניהם לא ב' חסר יו"ד תניין בלישנא : בארצכם . הבי"ת דגושה :

(ג) **בחקתי** פתוחה : ואת מצותי תשמרו . פליאה דעת ממני כי בספר הזוהר דריש ואת משפטי תשמרו דא תורה שבכתב כד"א משפט לאלהי יעקב והחכם המופלא הרמ"ע ז"ל כתב במאמר שברי לוחות דבעלמא מצותי שם כולל לכל המצות והן נחלקות לעדות חקים ומשפטים והכא פרושי קא מפרש דהאי מצותי בחלק המשפטים איירי כדכתיב לקמיה ואם את משפטי תגעל נפשכם והכא פי' חקתי על תורה שבע"פ חקה הכוללת חקות הרבה דאינון גזרין דאורייתא כדמסיק דכתיבא בהו שמירה בפ' אחרי מות ובפ' קדשים ומשפטים דאתו מכלל מצותי דריש ליה על תורה שבכתב שרוב גופי תורה משפטים ניהו ומשום דהאי חקה שהיא עצמה מדת שמור ההידת בתורה שבכתב כהיכא הכא שמיר' אגב מצותי משמע משפטי כדאמרן יעויין המאמר במקומו שזה יספיק להבין אמרי בינה עכ"ל : ועשיתם אתם . ויקר' רבה א"ר חנינא בר פפא אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאילו עשיתם עצמכם כוונתם לומר דמדכתיב אתם חסר וא"ו קרי ביה אתם כמו שדרשו בר"ה אשר תקראו אתם אתם אפילו שוגגים וכו' ועיין פי' המזמ' בהקדמת קרבן אהרן : (יא) משכני בתוככם . וכן והתהלכתי בתוככם הכ"ף בשוא : (יד) ולא תעשו . העי"ן בחטף פתח : (טו) כל מצותי . הכ"ף דגושה : (טז) לכם ברביע לא בזקף קטן : מכלות עינים ומדיבת . בס' א' כ"י מדוייק מכלת ומדיבת חסרים וא"ו וכן כתב החכם ליקאנטי ואולם בשאר ספרים מכלות מלא ומדיבת חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל בפרשת דאב ומדיבת נפש מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב ובפרש כלה מכלות עינים מלא וא"ו כתיב : (יז) בנאיכם . חסר וא"ו בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים וכ"כ הרמ"ה ז"ל חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב : (יט) עזכם . הזי"ן דגושה : (כא) ואם תלכו עמי קרי . סימן בהדין ענינא קדמאה תניינא והמשתא קרי תליתאה רביעאה שתיתאה שביעאה בקרי וכך דיק אן דאית את קרי אן דאית ואת בקרי עד כאן . והכי פירושא סימן מזה הענין קרי קרי בקרי קרי בקרי בקרי ות' פסוק סימן ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית ה' כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים . במקום שיש את. קרי. ובמקום שיש ואת. בקרי : (כג) דרכיכם. הכפי"ן רפות : (כד) והכיתי. בהעתק הללי והכיתי ירושלמי והכתי עכ"ל ובכל הספרים מלא ועיין מ"ש בפרשת שמות : (ל) גלוליכם . הגימ"ל דגושה וכן בגוים : (לד) אז תרצה הארץ וגו' כל ימי השמה . וכן כל ימי השמה תשבת ה"א של השמה בקמץ לבדו והוא חטוף כי השי"ן דגושה והמ"ם ג"כ דגושה ומלת בהשמה הבי"ת בקמץ חטוף והה"א בשוא לבדו ובשלשתם ה"א אחרונה רפה וכך הם בס"ם המדוייקים ודינה במפיק וכן כתוב במכלול דף ל"ב ע' קפ"ג ושרשים ובס' הרכבה אות בי"ת וה"א ועיין מ"ש בס"ד על פ' כמו אליו השמו (איוב כ"א) : (לו) וְהֵבֵאתִי . בס"ם ובדפוסים ישנים וְהֵבֵאתִי : עלה . העי"ן בקמץ והלמ"ד בסגול כמ"ש בפרשת בראשית על פ' ויתפרו עלה תאנה : (לט) והנשארים בכם וגו' בארצות איביכם . בחומש עם תרגום דפוס סביוניטה כתוב י"ה ע"כ . וספרים משובשים הם והרמ"ה הביא מכשול זה מקרבנו וכתב בלשון הזה איביהם ג' וחסרים וא"ו ומלאים יו"ד וכתיבין בה"א בקללות דאם בחקתי וסי' והנשארים קדמאה אף אני אלך ואף גם זאת ושמע מיניה דוהנשארים בתראה איביכם כתיב בכ"ף ונוסחי דיקי נמי הכין כתי' בהון ונסחי דכתיב בהון איביהם דוהנשארים בתראה בה"א טעותא הוא : בעונת . חסר וא"ו בין נו"ן לתי"ו בכל ספרים מדוייקים שלא נמנה בכלל ו' מלאים בלישנא בקריא וסימן נמסר בנחמיה ריש סימן ט' וכ"כ הרמ"ה ז"ל והתודה עליו את כל עונת חסר דחסר כתיב חסר וא"ו תניין דבין וא"ו קדמאה לנו"ן וחסר וא"ו תליתאה בין נו"ן לתי"ו ודכוותא ואף בעונת אבותם וכולהון כתיבין כן באורייתא : ימקו . הקו"ף דגושה : (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב . דין לחוד מלא וא"ו באורייתא ורזא דמילתא בריקאנטי ובזוהר פ' ויצא דף קי"ז ודף קי"ט ופרשת וישלח דף קס"ח ופ' ויחי דף רי"ד ופ' אחרי מות דף ס"ו שערי אורה דף כ"ד ועין רש"י ומזרחי וגור אריה : לכלתם . חסר וא"ו כתיב ובזוהר דריש ליה בגין ההיא כלה דבגווייהו :

כז (ט) כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש . ו' סבירין ממנה וקריין ממנו מסורת פ' נו ועיין מה שכתבתי בפ' תרומה סימן כ"ה : (יב) כערכך הכהן כן יהיה . פי' קדמאה כן יהיה תניינא כן יקום קדמאה ערכך עליו והיה לו תניינא ערכך עליו וקם לו וחד פ' סימן להון והיה כי קם הפלשתי : (יג) ואם גאל . הגימ"ל דגושה : (יד) כי יקדש . חסר יו"ד בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים וכן כתב מנחם כהן ונמסר עליו בנסחא כ"י לית חסר ובנסחא אחריתי ג' חסר יו"ד ושתי המסרות נכונות כי השניה רצונה לומר ג' חסר יו"ד בלישנא בקריאה וסימן נמסר במ"ג יהושע כ' ושם תמצאנה בפירוש וכן כתב הרמ"ה איש כי יקדש את ביתו קדש לה' דין לחוד חסר יו"ד בכל לישנא באורייתא ושארא יקדיש באורייתא מלא : (טו) ואם המקדיש . סקדמתא בה"א לא באל"ף שלואם : (יט) אתו ויסף חמשית . השי"ן בלא דגש : (כ) יגאל . הגימ"ל דגושה וכן הבירוי : (כא) ביבל . הבית"ן רפות : (כד) בשנת היובל . בספרים מדוייקים ומסרותיהם מלא וא"ו וכן כתוב בפירוש בהעתק הללי וכן כתב הרמ"ה ז"ל במשך היבל חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא חסרים בר מן ז' מלאים בתא מנהון מן וקדשתם עד ויצא ביבל ולא עד בכלל תלתא קדמאי יובל ותלתא בתראי היובל וחד בשנת היובל ישוב השדה : (ל) וכל מעשר הארץ . וכן וכל מעשר בקר וצאן שניהם העין בשוא לבדו . ועוד עתיד אני להאריך בענין זה בנחמיה י' בס"ד :

סליק ספר ויקרא

ותשלם מלאכת ספר שלישי והוא ספר תורת כהנים והקרבנות

א (א) **ויקרא** וידבר. הקדים קריאה לדיבור למדך תורה ד"א שלא ידבר לחבירו אא"כ קורהו (והוא ביומא ד:) וכן בסנה וכן בסיני. ומנין לכל הדברות שבתורה ת"ל מאוהל מועד כל שמאה"מ הקדים קריאה לדבור ומנין אף לאמירות ולצוויים ת"ל דבר וידבר לרבות כו'. יכול אף להפסקות ת"ל וידבר לדבור ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה עיין רש"י ז"ל. ויאמר משה משה שאין ת"ל ויאמר מלמד שכל הקריאות היו משה משה. ויאמר הנני שאין ת"ל ויאמר ללמד שעל כל קריאה היה אומר הנני. משה משה לשון חיבה לשון זירוז וכן אברהם אברהם יעקב יעקב שמואל שמואל. ד"א הוא משה עד שלא נדבר עמו הוא משה משנדבר עמו: אליו. למעט את אהרן. אר"י ב"ב י"ג דברות נאמרו למשה ולאהרן וכנגדן י"ג מיעוטין ללמוד שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן לדבר אתו. מדבר אליו. וידבר אליו. ונועדתי לך. ודברתי אתך. אשר אועד לך. לדבר אליך שם. ביום צותו. את אשר יצוה. א' במצרים ויהי ביום דבר כו'. וא' בסיני ואלה תולדת אהרן ומשה כו'. וא' באה"מ ויקרא כו'. ר' יוסי הגלילי אומר בג' מקומות במצרים בסיני ובאה"מ מיעט את אהרן מכלם. רה"א ונועדתי שמה כו' עתיד אני להתועד להם שאתקדש בהם אימתי ביום שמיני שנאמר וירנו כו' או אינו אלא ליתן להם יעידה לדברות ת"ל ונועדתי לך ולא כו' ומנין להוציא אף מן הדברות ת"ל ודברתי אתך ומנין להוציא הזקנים ובני אהרן ואהרן ת"ל לדבר אליך. ומנין להוציא אף משמיעת הקול את ישראל וזקנים ובני אהרן ואהרן ת"ל קול לו. ומנין להוציא אף מה"ש ת"ל קול אליו משה שומע ואין כו': מאהל מועד. מלמד שהיה הקול נפסק יכול מפני שהוא נמוך ת"ל וישמע את הקול שאין ת"ל הקול. הקול שנאמר קול ה' בכח כו' אלא שהיה נפסק. וכן מקול כנפי הכרובים כו' יכול מפני שהיה הקול נמוך ת"ל כקול שדי בדברו בסיני. אלא שהיה נפסק: מאהל מועד. יכול מכל הבית ת"ל מעל הכפרת יכול מעל הכפרת כלה ת"ל מבין שני הכרובים ראה חיבתן של ישראל הכבוד שנאמר בו את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כ"ג כ"ד) כביכול דחק לדבר מבין שני הכרובים ר' דוסא אומר כי לא יראני האדם וחי אבל רואים הם במיתתם וכה"א לפניו יכרעו כו' אף חיות הקודש אין רואות את הכבוד אמר רבי שמעון אף מלאכים שחיים חיי עולם אינם רואים את הכבוד: לאמר. מכאן לאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר עד כו' (יומא ד:) ד"א לאמר אמור להם דברי כבושים בשבילכם מדבר עמי שכל ל"ח שנה שהיו כמנודין לא היה מדבר עמו שנאמר ויהי כאשר תמו כו'. ד"א לא ואמור להם והשיבני ומנין שהיה משה מדבר עמהם שנאמר ודבר אל בני ישראל ש' ומנין שהיה משה משיב הדברים ת"ל וישב משה את דברי העם כו' (שמות יט) ר' אלעזר אומר יכול לצורך עצמו ת"ל אל בני ישראל בשביל ישראל ולא בשביל עצמו: (ב) דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אדם. אדם לרבות גרים: כי יקריב. רשות: מכם. להוציא כו' וכה"א זבח רשעים תועבה: קרבן לה'. שיקדישו הקדישו להקרבתו שלא יאמר לה' עולה עאכ"ו שאין מזכירין ש"ש לבטלה: מן הבהמה. ולא חיה ואין לך בבהמה אלא בקר וצאן: תקריבו. עיין רש"י ז"ל. ד"א ממקום שהיחיד מביא משם צבור מביאין: (ג) אם עלה קרבנו מן הבקר. ומנין שינהגו בתמורה ת"ל אם. שלמים מנין ת"ל קרבנו יכול לא יהיו כל הפסולין הלו נוהגין אלא בעולת נדבה עולת חובה מנין ת"ל עולה א' עולת כו': לפני ה' וסמך. אע"פ שסמך מבחוץ יחזור ויסמוך מבפנים: (ד) ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו. ידו ולא יד שלוחו ולא יד עבדו ולא יד אשתו. ידו על ראש ולא על גב. ידו על ראש ולא על הצואר וגביים והזה: ונרצה. רש"א אע"פ שלא סמך מרצה: לו. ולא לחבירו לימד על שינוי בעלים כו': לכפר. במכפר איזהו מכפר זה הדם הטמא מנין ת"ל ונשא אהרן את עון הקדשים כו' איזהו עון הוא נושא אם פגול נאמר לא יחשב אם נותר נאמר לא ירצה אלא עון טומאה אין לי אלא דם קומץ ולבונה וקטרת ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים מנין ת"ל לכל מתנת קדשיהם. של נשים וגרים ועבדים מנין ת"ל הקדשים ריבה הואיל ואין כפרה אלא בדם מת"ל וסמך ונרצה מלמד שאם עשה לסמיכה שירי מצוה כאלו לא כפר וכפר: עליו. רש"א את שהוא עליו חייב באחריותו ואת שאינו כו': (ה) ושחט את בן הבקר וגו'. וסמך ושחט. במקום שסומכין שוחטין ותיכף לסמיכה שחיטה ומה סמיכה בטהורין אף שחיטה בטהורין ומה שחיטה ביום דכתיב ביום זבחכם אף סמיכה ביום: ושחט שחיטה כשרה בזרים וכו' או אינו אלא בכהן כמ"ש ואתה ובניך תשמרו את כהנתכם כו' כשהוא אומר והקריבו כו' מכאן ואילך מצות כהונה: ושחט את בן הבקר. שתהא שחיטה לשם בן הבקר מכאן למתעסק פסול. ושחט דלא לשוי' גסטרא. את בן הבקר לפני ה' ואין השוחט לפני ה': והקריבו. עיין רש"י ז"ל: את הדם. מנין שאם נשפך מן הכלי על הרצפה ואספו כשר ת"ל שוב את הדם. יכול אם נשפך מצואר בהמה ת"ל הדם הדם שנתקבל בכלי: הדם על המזבח. ולא הזורק. ד"א דם אע"פ שאין בשר ומה אני מקיים ועשית עולותיך הבשר והדם מה הדם בזריקה אף הבשר בזריקה יכול יהא זורק ורובג (פי' אבר על אבר כמין מרבג וגו') ת"ל וערך (פי' שיהא זורק הבשר דרך עריכה) ועיין ק"א: המזבח סביב. ולא בזמן שנטלה קרנו של מזבח ואם עבד עבודתו פסולה: אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן פירוקו ולא בזמן שגללה הרוח את היריעה ולפי שנאמר ונתת את הכיור כו' יכול בין אה"מ ובין המזבח ת"ל המזבח סביב אשר כו' המזבח פאה"מ ולא הכיור היכן היה הכיור נתון בין האולם כו': (ו) והפשיט את העולה ונתח אתה לנתחיה. והפשיט ונתח יכול יפשיט אבר אבר וינתח ת"ל העלה מפשיט כלה ואח"כ מנתח. עולת חובה ועולת צאן ושל נשים ושל גרים ועבדים ונכרים ושנשחט שלא לשמה מנין ת"ל העלה כל שהוא עולה טעונה הפשט: אתה לנתחיה. ולא נתחיה לנתחים. אתה כשרה ולא פסולה שאם עלתה ע"ג המזבח קריבה כמות שהיא: (ז) ונתנו בני אהרן. אר"י מנין להנחת אליתא שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת ת"ל ונתנו כו' רש"א שלא תהא אלא בראשו של מזבח: הכהן. בכיהונו לימד על כה"ג שעבד בבגדי כהן הדיוט שעבודתו פסולה: ונתנו כו' אש על המזבח. אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט. אש שירדה בימי משה כו': עצים על האש. ולא אש על עצים רש"א לרבות שני גזרי עצים לתמיד של בין הערבים: (ח) וערכו בני אהרן. יכול אפי' נואה ת"ל וערך יכול בכהן א' ת"ל וערכו הא כיצד א' עורך שני אברים וכמה הן אברים עשרה וא' בקרבים נמצא עלה עולה בששה דר"י רע"א וערכו שנים בני אהרן שנים הכהנים שנים הרי ששה: את הראש ואת הפדר. מלמד שאינם מהנתחים ד"א שיהא פורש את הפדר על בית השחיטה ר' חייא אומר שיכול נתחים שהיו בכלל הפשט ומנין לראש שכבר הותז בשחיטה ת"ל כו' מכאן לשחיטה שהוא מן הצואר: על העצים אשר על האש. הנתוכים (ר"ל לשון התכה ויפים לאש) להיות אש וכן כל העצים כו': אשר על המזבח. מה מזבח משל ציבור אף אש ועצים משל ציבור ר"א אומר מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט אף עצים ואש כו': (ט) וקרבו וכרעיו. אפי' נתערבו קרבי עולה בקרבי עולה קרבי תמורה. יכול אפי' נתערבו בפסולין ת"ל וקרבו כו': ירחץ. יכול מה רחיצה בארבעים סאה אף כאן בארבעים סאה ת"ל במים מים כל שהן במים ולא ביין במים ולא במזוג במים להכשיר את כל המים: והקטיר. אע"פ שפסול אע"פ שיוצא אע"פ שפיגול אע"פ שנותר אע"פ שנטמא יכול כשהן למטה ת"ל המזבחה כשהן בראש המזבח אמרתי ולא כשהן למטה: את הכל. לרבות העצמות והגידים והקרנים והטלפים והצמר שבראשי הכבשים והשער שבזקן תישים יכול אפי' פרשו ת"ל הבשר והדם יכול יתלשו תלמוד לומר את הכל כיצד מחוברין יעלו פרשו אף על פי שהן בראשו של מזבח ירדו: עלה. לשם עולה. אשה לשם אישים. ריח לשם ריח. ניחוח לשם נחת רוח. לה' לשם מי שאמר והיה העולם: (י) ואם מן הצאן קרבנו. קרבנו להוציא את הגזול: מן הכשבים או מן העזים לעלה. לרבות כל המותרות מן הקרבנות שיביא בדמיהן עולה: תמים יקריבנו. תמים יבקרנו: (יא) ושחט אותו כו'. אותו בצפון ולא עוף בצפון: על ירך המזבח. ולא באיר. ושחט על ירך. ולא קבלה על ירך: על המזבח סביב. ואין סביב בבמה: בני אהרן. ולא בנות אהרן: (יב) ואת ראשו ואת פדרו. מלמד שהן קודמין לכל האברים: וערך הכהן אתם. כסדרם: (יג) והקרב והכרעים כו' במים כו' והקריב הכהן את הכל. מכאן בהולכת אברים לכבש בכהן. ובשור לא נאמר והקריב שלא יאמר אדם אביא שור שהוא גדול כו' אלא תורה ומעשים טובים כו' עיין במדרש רבה סוף פ' ב' ובפי' מ"כ: עלה. אף על פי שלא הפשיט ושלא נתח ושלא סמך יכול אף על פי שלא נשחט בצפון תלמוד לומר עלה הוא אשה ריח ניחח לה' כו': (יד) מן העוף עלה. ולא מן העוף שלמים: קרבנו. ולא הציבור: (טו) והקריבו. מלמד שהיא באה נדבת שנים: ומלק והקטיר. מה הקטרה בני אהרן ולא בנות אהרן אף מליקה: אל המזבח. יכול בין מלמעלה בין מלמטה ת"ל ומלק את ראשו והקטיר המזבחה האמור לענין הקטרה הוא האמור לענין מליקה: ונמצה דמו. דם כולו אוחז בראש ובגוף ומוצה משניהן: על קיר המזבח. ולא על קיר הכבש ויסוד והיכל: (טז) והשליך אתה. כשרה ולא פסולה. אתה ולא חטאת העוף: (יז) ושסע אתו. כשר ולא פסול ולא עלת בהמה: בכנפיו. להכשיר את העור: לא יבדיל. יכול אם הבדיל פסול ת"ל והקטיר יכול אע"פ שמלק בסכין ת"ל אתו יכול אע"פ שלא מיצה דם הגוף ת"ל הוא: על העצים אשר על האש. הראוי להיות אש:

ב (א) ונפש כי תקריב וגו'. נפש פרט לצבור: קרבנו. ולא השותפין: ונפש. לרבות כהן משוח למנחת נדבה: תקריב. יכול גזירה ת"ל כי ומנין שיחיד מתנדב לבונה ויין ושמן ועצים ת"ל קרבן מנחה ליתן את האמור כאן בכל המנחות ואת האמור בכל המנחות כאן: סלת יהיה. שלא יביא מן החטים הא אם אמר הרי עלי מנחה מן השעורים כו': (ב) והביאה. שלא יביאנה חציה אם אמר הרי עלי מנחה של ב' עשרונים לא יביאנה אלא בכלי א': בני. ולא בנות אהרן. הכהנים אפי' הן ריבואות וכה"א ברוב עם כו': וקמץ. קומץ א' בין לעשרון א' בין לששים עשרון, מסלתה כלו סלת. ומשמנה כלו שמן. מסלתה ומשמנה. שיהא הסולת בלולה בשמן ד"א מסלתה ומשמנה [ובפ' צו נאמר מסלת המנחה ומשמנה] ולא מסלת ושמן חברתה שלא יביא שתי מנחות בכלי א': על כל לבנתה. איני יודע כמה הרי אני דן מקומץ. על כל לבנתה. שתהא שם לבונה בשעת קמיצה: והקטיר. אע"פ שאין שירים יכול אף נטמא הקומץ או אבד יאכלו הכהנים השירים ת"ל מאשי ה' אין להם אלא לאחר מתנת אישים: אזכרתה. לג"ש: (ג) והנותרת. אף על פי שלא הומלחה ולא הוגשה וחסר לבונתה נדרש כן לפי שכתוב ג' פעמים והנותרת (ובאמת אין בפרשה רק ב' פעמים והנותרת ועיין ק"א לפי שאלו הג' הינן מן המנחה עצמה): מן המנחה. כרש לשחסרה היא או שחסרה קומצה או שחסר כל לבונתה: לאהרן ולבניו. לאהרן תחלה ואח"כ לבניו ומה אהרן כה"ג אוכל שלא במחלוקת אף בניו כה"ג אוכלין שלא במחלוקת: קדש קדשים. להתיר מנחת ישראל שלא תימא דוקא מנחת גרים כו' קדש קדשים להתיר מליקת כהנים: (ד) וכי תקרב. רשות: מאפה תנור. ולא מאפה כופח ולא רעפין ויורות ערביים: סלת. אפי' אפאה חלה אחת יצא [אינו בת"כ רק הוא במנחות ע"ו ע"ב ודרים מדכתיב סלת ה"ו]: בשמן בשמן. ב' פעמים להכשיר וכו' עיין רש"י ז"ל: (ה) ואם מנחה על המחבת כו'. מלמד שטעונה כלי: קרבנך. לג"ש מה כאן יציקה ובלילה אף למטה כן ומה למטה מתן שמן בכלי קודם לעשייתו אף כאן: מצה. יכול מצוה ת"ל תהיה הכתוב קבעה חובה: (ו) פתות. יכול שתים ת"ל פתים יכול יעשנה בפירורים ת"ל אתה פתים ואין פתים לפתים יכול אף שתי להם ולחם הפנים ת"ל אתה: (ז) סלת בשמן תעשה. מלמד שטעונה שמן בכלי קודם לעשייתה: (ח) והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה וגו'. אלו נאמר והבאת אשר יעשה מאלה יכול אין טעון הגשה אלא הקומץ בלבד ת"ל המנחה [ונראה דנאמר אסיפא אשר יעשה לרבות כל המנחות ואלה לג"ש על מנחה הוטא וכן דרך כל הספרא ולכן ת"ק לא דרש כלום אשר יעשה מאלה] רש"א והבאת לרבות מנחה עומר. מאלה. להוציא מנחת כהנים וכהן משיח. והקריבה. להוציא מנחת נסכים מן הגשה. והגישה.

להוציא שתי לחם ולחם הפנים מהגשה. אל המזבח. ואין הגשה בשמה (אינו בת"כ רק זבחים קי"ט ע"א): (ט) והרים. לעכב יכול בכלי ת"ל בקמצו מה להלן כו': (יא) כל המנחה. אלו נאמר אשר תקריבו יכול אין לי אלא קומץ מנחה מנין ת"ל המנחה אין לי אלא ששיריהם נאכלין שאין שיריהן נאכלין מנין ת"ל כל המנחה: אשר תקריבו. לרבות מנחת נסכים: לא תעשה חמץ. ולהלן הוא אומר לא תאפה חמץ לחייב נחמץ אחר מחמץ ומה אפיה חייב עליה בפני עצמה אף כו': כי כל שאר. שאר אין לי אלא מרובה מיעוטה מנין ת"ל כל עירובו מנין ת"ל כי כל: דבש. אין לי אלא מרובה מיעוטה מנין ת"ל כל עירובו מנין ת"ל וכל ואין לי אלא דברים שאין הדבש יפה להם דברים שהדבש יפה להם מנין כגון קטרת מנין ת"ל וכל. אם נאמר שאור למה נאמר דבש כו': לא תקטירו ממנו אשה לה'. מנין המעלה בשר חטאת או בשר אשם תלמוד לומר לא תקטירו ממנו אשה לה' כל שיש ממנו לאישים הרי הוא בבל תקטירו: (יב) קרבן ראשית. שהיא ראשית לכל המנחות ופה"א מנחה חדשה שתהא חדשה לכל המנחות: תקריבו. יכול אם קדמן דבר אחר לא יקרבו תלמוד לומר תקריבו: ואל המזבח. מנין לרבות הכבש ת"ל ואל המזבח: לריח ניחוח. לריח ניחוח אי אתה מעלה אבל אתה מעלה לשם עצים. אתם. אותם אתה מעלה לשם עצים אבל לא כל שממנו לאישים. ד"א אותם הוא כבש כמזבח אבל לא כל שממנו לאישים. אותם. שיכול אם לא הקריב בעצרת יקריב לאחר עצרת ת"ל אותם ומנין שלא יביא היחיד או הציבור כיוצא בהן נדבה ת"ל אותם: (יג) וכל קרבן. יכול אף על העצים ועל הדם תלמוד לומר מנחתך יכול כל המנחה כלה טעונה מלח ת"ל קרבן הקומץ טעון כו' מנין לרבות הלבונה ואימורי כו' תלמוד לומר על כל קרבנך: במלח. יכול תבינהו תלמוד לומר תמלח יכול במי מלח ת"ל במלח: ולא תשבית מלח. מלח שאין שובתת וזו סדומית ומנין שאם לא מצא סדומית שיביא אסתרוקנית ת"ל תקריב מלח ריבה יכול יביא כדרך שמביא לבונה מביתו ת"ל מלח ברית אלהיך ולהלן הוא אומר מאת בני ישראל ברית עולם מה להלן משל ציבור אף כאן משל ציבור: תקריב. אף בשבת אף בטומאה: (יד) ואם תקריב. חובה שנאמר והבאתם את עומר א"כ למה נאמר ואם שאם מביאין לרצון מעלה אני אותה כאלו נדבה מביאין אותה ואם לאו כאלו לא הביאו אותה אלא לצורך עצמן: אביב קלוי. אבוב של קלאים היה שם ומנוקב כו' אלו נאמר קלוי גרש אפשר לומר יקלנו גרש ת"ל באש הפסיק הענין ויקלנו אבוב: כרמל. מנין שאם לא מצא רך ומלא שיביא יבש ת"ל תקריב ומנין שאם לא מצא מן הקצור שיביא מן העליה תלמוד לומר תקריב: בכוריך. ביכורי כל יחיד ויחיד מלמד שהיא באה משל ציבור דברי רבי עקיבא ר"ש אומר נאמר כאן ביכורים ולהלן כו': (טו) ונתת עליה שמן. ולא על לחם הפנים: עליה לבונה. ולא על מנחת נסכים: מנחה. לרבות מנחת יום השמיני לשמן וללבונה: היא. פרט לשתי לחם שאין טעונין לא שמן ולא לבונה:

ג (א) ואם זבח שלמים. שתהא תחלת זביחה לשם שלמים ר"ש אומר כשהוא שלם הוא מביא ולא אונן מנין לרבות כל הזבחים ת"ל זבח ומנין לרבות עופות ומנחות כו' ת"ל קרבנו. הבקר לרבות אחד עשר. מן הבקר להוציא תשיעי. הוא. היחיד מביא שלמי נדבה ולא הציבור. נקבה. לרבות את התמורה אין לי אלא ולדות ותמורות של תמימין של בעלי מומין מנין ת"ל אם זכר אם נקבה: (ב) וסמך ידו על ראש קרבנו. ולא קרבן נכרי ולא קרבן חבירו: קרבנו לרבות כל בעלי חוברין לסמיכה. קרבנו ולא הבכור ולא המעשר ולא הפסח: פתח אהל מועד. בזמן שהוא פתוח כו' מכאן לשלמים כו': (ג) והקריב. אף על פי ששחטו שלא לשמו: השלמים. אע"פ שלא סמך עליהם: את החלב המכסה. לפי שנאמר כל חלב לה' וכל חלב וכו' כי כל אוכל חלב כו' יכול אף חלב דפנות בכלל ת"ל את החלב המכסה את הקרב הוציאו מעונש ואזהרה בחולין ומהקרב במוקדשין: (ד) ואת שתי הכלית. ולא בעל כוליא אחת ולא בעל ג': ואת היתרת על הכבד. ונאמר מן הכבד שיטול מן הכבד על היתרת: יותרת על הכבד על הכליות. יותרת אע"פ שאין כליות וכן כליות אע"פ שאין יותרת: יסירנה. אפי' כוליא אחת: (ה) והקטירו אתו. כשר ולא פסול. והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים: אשה ריח. כאן לא נאמר לחם ולמטה לא נאמר ריח ניחוח ולמטה לא נאמר לה' מנין ליתן של זה בזה ת"ל אשה אשה אשה לג"ש: (ו) ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים. לרבות שכל מותרי פסח קרב שלמים: זכר או נקבה. ולא טומטום ואנדרוגינוס: (ז) אם כשב. לרבות פסח שעבר זמנו או שלמים הבאים מחמת פסח לכל מצות שלמים שיהא טעון סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק ד"א אם כשב לרבות תמורת הפסח אחר שחיטת הפסח שהיא קריבה יכול אף לפני השחיטה ת"ל הוא (פסחים צ"ו): (ט) והקריב מזבח השלמים אשה לה' חלבו האליה. להביא הלב הסמוך לאליה זה הלב שבין הפקוקלות יכול לקיים בה מצות אליה ת"ל תמימה יכול יטלנה עם השדרה ת"ל לעמת העצה יכול לא יכנס לפנים מן העצה ת"ל יסירנה: ואת החלב המכסה. להוציא חלב הדפנות: (יא) לחם. לימד על החלבים שקרויין לחם: (יב) ואם עז. הפסיק הענין שלא תהא העז טעונה אליה: (יד) והקריב ממנו כו' ממנו מן המחובר: את החלב. שיכול שיתמעט מכלן ת"ל את החלב כו': (טז) והקטירם הכהן כו' כל חלב לה'. לחייב על חלב (ר"ל קרבן) מעילה: (יז) חקת עולם. לבית עולמים: לדרתיכם. לדורות: בכל מושבתיכם. בין בא"י בין בח"ל: כל חלב וכל דם לא תאכלו. מקיש דם לחלב מה חלב חייב בין קדשים בין חולין אף דם חייב משום קדשים וחולין וחזות דברי ר"י וחכ"א כו':

ד (ב) דבר אל בני ישראל נפש כו'. אם הכהן המשיח כו'. אל בני ישראל ואין הנכרים מביאין חטאת אפי' על מצות שנצטוו עליהן בני נח ומנין לרבות גרים ועבדים ת"ל נפש. נאמר כאן בני ישראל. נפש. אם הכהן. מפני שכ"ג וציבור שוין ליחיד שאין מביאין אלא על דבר שזדונו כרת: בשגגה. לא על הזדון וכן בשגגה דשעיר ודשעירה וכן בשגגה דע"ג: מצות ה'. ולא מצות כו' ולא מצות ב"ד. מכל פרט לשמיעת קול ולביטוי שפתים ולטומאת מקדש וקדשיו. מצות ה'. שומע אני עשה ול"ת ת"ל אשר לא תעשינה פרט לשבת ומילה יכול שאני מוציא אף מ"ע שבנדה תלמוד לומר כל מצות ה' ריבה: ועשה. פרט לדבר שאין בו מעשה: מהנה. הנה אבות מהנה לחייב על התולדות כאבות (שבת ע'): (ג) אם הכהן המשיח. משיח יכול מלך ת"ל הכהן יכול מרובה בגדים ת"ל משיח יכול משיח מלחמה ת"ל המשיח שאין על גבו משיח: יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים לה' לחטאת: יחטא. שאין מביא על הקודמות. אשר חטא מביא על מה שחטא ואינו מביא על מה שעשו אחרים ע"פ הוראתו אשר חטא לעצמו [ונראה דסמיך על הבאתו] אבל אם חטא עם הציבור מתכפר לו עם הציבור: (ד) והביא את הפר. והביא אף לאחר יוה"כ. הפר ולא חילופיו: וסמך את ידו על ראש הפר. לרבות פר יוה"כ לסמיכה וכפה"א בפר העדה וסמכו להוציא פר ע"ג מסמיכה. ובשעיר נשיא וסמך לרבות שעיר נחשון בסמיכה. ובשעירת יחיד וסמך לרבות שעירת ע"ג לסמיכה. ובכבשת יחיד וסמך לרבות כבשת נזיר ומצורע לסמיכה: לפני ה'. בצפון כש"פ מעולה וחטאת: (ה) ולקח הכהן המשיח מדם הפר. נאמר להלן לקיחה ונאמר כאן לקיחה מה להלן בכלי אף כאן בכלי. הכהן אפי' כהן הדיוט. המשיח למצוה. מדם הפר מדם הנפש ולא מדם התמצית ולא מדם העור. מדם הפר. דם מהפר יקבל פרט לשנשפך על הרצפה: והביא אתו. כשר ולא פסול: אתו אל אהל מועד. למעט קרבן יחיד (ר"ל שהוא מביא כיחיד דהיינו על ע"ג): (ו) וטבל. ולא מספג. וטבל והזה על כל הזיה טבילה: את. להכשיר אמין באצבעו (זבחים מ:): אצבעו. המיומנת שבימין: בדם. שיהא בדם כדי טבילה: והזה. לא מטיף ולא זורק: שבע. למשוטי שיהא מונה שבע ולא אחת ושבע. שבע פעמים ולא שבע טיפין: (ז) קרנות. ולמטה אומר קרנות הרי ארבע דר"ש ר"א אשר באהל מועד לרבות כל קרנות שבאהל מועד: אשר באהל מועד. פרט אם נפתח גגו של היכל: מזבח קטרת. שיתחק המזבח בקטרת: הסמים. שיהיו סממנים לתוכה: מזבח לפני ה'. ואין הכהן לפני ה' כדרך יו"כ: ואת כל דם הפר. לרבות פר יו"כ לשפיכה: ישפך ולא יטיף ולא יזה ולא יזרוק: אל יסוד מזבח העלה. ולא על יסוד מזבח הפנימי: אשר פתח אהל מועד. זה יסוד מערבי: (יא) ואת עור הפר ואת כל בשרו. מלמד שמוציאו כלו שלם יכול ישרפנו שלם ת"ל ראשו וכרעיו מה האמור להלן ראשו וכרעיו ע"י נתוח אף כו' אי מה להלן ע"י הפשט וניתוח אף וכו' ת"ל וקרבו ופרשו כשם שפרשו בקרבו כך בשרו בעורו: (יב) והוציא כו' אל מקום. שיהא המקום מתוקן לכך: טהור. שיהא מקומו טהור ואם טמא יטהרנו: הדשן. שיהא שם דשן שיקדים הדשן: אל שפך. ראב"י אומר שיהא מקומו משופך: על עצים. לרבות כל העצים אפי' קש וגבבא ותבן: באש. ולא בסיד ולא ברמץ: ישרף. אע"פ שאין האור ברובו: (יג) כל עדת ישראל ישגו. עדת ישראל עדה המיוחדת שבישראל ואיזו זו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית ד"א עדת ישראל ולא עדת שבט [לאפוקי מדברי ר"י]: כל עדת ישראל ישגו. עד שיורו כלן לא היה מופלא של ב"ד שם או אמר אחד מהם איני יודע או אמר טועים אתם פטורים (שנאמר עדת ישראל): ישגו ונעלם דבר. אין חייבים אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה: ונעלם דבר. ולא גופו של דבר כיצד אמרו אין נדה בתורה אין שבת בתורה אבל אמרו יש נדה כו' נאמר כאן מעיני ונאמר בע"ג מעיני מה כאן ב"ד אף להלן ב"ד ומה כאן העלם דבר עם שגגת מעשה אף להלן העלם דבר עם שגגת מעשה ומה כאן פרט לכל הגוף אף כו'. הורו ב"ד ועשו יכול יהיו חייבין ת"ל הקהל ועשו ההוראה בב"ד והמעשה בקהל: מכל מצות ה'. פרט לשמיעת קול וכו': ואשמו. כשם שנפרעים מן היחיד כך נפרעים מן הציבור לא ידעו מה הורו יכול יהיו חייבין עליו ת"ל ונודעה החטאת ולא שידעו החוטאים: (יד) אשר חטאו עליה והקריבו. חטאו שני שבטים מביאין ב' פרים חטאו ג' מביאין ג' פרים שנאמר והקריבו הקהל כל קהל וקהל חייבים ושבט נקרא קהל שנאמר גוי וקהל גוים יהיה ממך דר"י רש"א קהל וב"ד רשב"א אומר משמו חטאו ששה והן רובה או שבעה כו': (טו) וסמכו. שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עוד א': זקני העדה. המיוחדין שבעדה ר"א וסמכו שנים זקני שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עוד א' הרי חמשה: את ידיהם. ידי כל א' וא': (כ) ועשה כאשר עשה. מת"ל לכפול את ההזיות וללמד שאם חסר אחת מן המתנות לא עשה כלום אין לי אלא מתן שבע שהן מעכבות מתן ארבע מנין ת"ל כן יעשה לו. ועשה לפר לרבות פר יו"כ. כאשר עשה לפר לרבות פר כהן משיח: החטאת. לרבות שעירי ע"ג יכול אף שעירי רגלים ת"ל לו: וכפר. אע"פ שלא סמך: ונסלח. אע"פ שלא נתן שירי הדם: (כא) אל מחוץ למחנה. מחוץ לג' מחנות: הפר הראשון. מכאן אתה אומר שפר כהן משיח קודם לפר העדה יכול אף שעירי ע"ג ת"ל פר ראשון ואין שעירי ע"ג ראשונים או אינו אלא פר נשרף ואין שעירי ע"ג נשרפין ת"ל חטאת הקהל בנין אב לכל החטאות שישרפו יכול אף שעירי רגלים ישרפו ת"ל הוא: (כב) יחטא. שאין מביא על הקודמות: ועשה אחת. לחייב על כל אחד ואחד כיצד שם א' משני העלמות או שני שמות בהעלם א': אשר לא תעשינה בשגגה. מלמד שמביא על שגגת מעשה. ואשם. מלמד שמביא אשם תלוי: (כג) או הודע אליו. ולא שיודיעוהו אחרים יכול אע"פ שאינו מכחישם ת"ל או הודע: אשר חטא בה. עד שנתוודע לו חטאתו כיצד אשתו נדה ואחותו עמו בבית חטא באחת מהן [ואינו יודע וכו' ר"י פוטר] ר"א אשר חטא בה פרט למתעסק: את קרבנו. ואינו יוצא בקרבן אביו אפי' מן הקלה על הקלה ומן החמורה על החמורה. ואפילו במעות שהפריש אביו מן הקלה כו ולא בקרבן עצמו מן הקלה על החמורה: שעיר עזים. ולא חלופיו. זכר ולא נקבה. תמים ולא בעל מום: (כד) השעיר. לרבות שעיר נחשון לסמיכה: ושחט אתו. ולא תמורתו וכשהוא אומר למטה ושחט אותה ולא ולדה: במקום אשר ישחט את העלה. בצפון והלא כבר נאמר במקום אשר תשחט כו' אלא לקובעו שאם לא נשחט בצפון פסול: חטאת הוא. שיהיו כל המעשים לשם חטאת פרט לשחטו שלא לשמו: (כה) ולקח באצבעו. שיקבל בימין. באצבעו ונתן. שיתן בימין: אל יסוד מזבח העלה. יכול זה יסוד מערבי מה מצינו ביציאתו מן ההיכל נותן ביסוד הסמוך לו אף כו' ואיזה זה יסוד

דרומית : (כו) כחלב זבח השלמים . מה בשלמים חלב מותב קרום וקלף ב' כליות ויותרת אף כו' [אינו בת"כ כאן רק נדרש זה בזבחים דף ל"ח ע"א וע"ש וכן הובא בת"כ סי' ז' פרק י"א וע"ש] : וכפר עליו ג' פעמים . אע"פ שלא נתן אלא ג' אע"פ שלא נתן אלא ב' אע"פ שלא נתן אלא א'. עליו ג"פ . עליו שתהא כפרה לשמו . עליו שלא יכפר לשנים כאחד . עליו שיהא הכהן מכפר על עצמו : ונסלח . אין משיירין לו ליו"כ יכול אע"פ שישב ולא הביא ת"ל לו ועיין בק"א : (כז) נפש . אחת . בעשתה . ג' מיעוטים העושה ע"פ עצמו חייב ולא העושה ע"פ הוראת ב"ד ולא שנים שעשו . וכ"ש זה עוקר וזה מניח : עם הארץ רובו או כלו (ור"ל אם עשו שלא ע"פ הוראת ב"ד) מעם הארץ . פרט לנשיא ומשיח שאכלו חצי זית עד שלא נתמנו וחצי זית כו' ועיין בק"א : שעירת עזים . מניין שהיא בת שנתה ת"ל תורה אחת יהיה לכם וכו' הרי כל העושה בשגגה כע"ג מה ע"ג בת שנתה כו' : (כט) על ראש החטאת . לרבות חטאת ע"ג לסמיכה : במקום העלה ולקח . שתהא קבול דמה בצפון : (ל) ואת כל דמה . ולמעלה נאמר את דמו מכאן אמרו חטאת שקבל דמה בד' כוסות כו' : (לב) ואם כבש רש"א כבשים קודמין לעזים בכ"מ יביא . מניין למפריש חטאתו ואבדה והפריש אחרת תחתיה ונמצאת הראשונה מניין שיביא איזה שירצה ת"ל יביא יכול יביא שתיהן ת"ל יביאנה חטאת אחד : (לג) על ראש החטאת . לרבות חטאת נזיר ומצורע לסמיכה : (לד) ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו וכו' . שתהא קבול דמה לשם חטאת : (לה) וכפר עליו הכהן על חטאתו וכו' . שתהא כפרה לשם חטאת :

ה (א) ושמעה . יכול האומר לחבירו לך ונעבוד ע"ג שחייב ת"ל אלה ואין אלה אלא שבועה וכה"א והשביע וכו' בשבועת האלה אין לי אלא שבועה שיש עמה אלה שבועה שאין עמה אלה מניין ת"ל קול אמר להן משביע אני עליכם כו' והן יודעין עד מפי עד או שהיה א' מהן קרוב או פסול יכול יהיו חייבין ת"ל עד בזמן שהן כשרין לעדות עמד בבהכ"נ וכו' והשביע למי שיודע לו עדות שיגיד לו יכול יהיו חייבין ת"ל והוא עד עד שיתכוין להם . משביע אני עליכם כשתדעו לי עדות כו' יכול יהיו חייבין ת"ל והוא עד בזמן שקדמה העדות לשבועה : או ראה או ידע . ראיה אפי' בלא ידיעה ידיעה אפי' בלא ראיה ואיזה זה תביעת ממון יכול אפי' אמר משביע אני עליכם שאמר איש פלוני ליתן כו' ת"ל תחטא תחטא לגז"ש מה להלן ממון ויש לו אף כאן ממון ויש לו שלא להן ביד עבדו או ביד בנו כו' או שאמר להן הנתבע כו' יכול יהיו חייבין ת"ל אם לוא יגיד ונשא עונו השביען חוץ לב"ד ובאו לב"ד והודו יכול יהיו חייבין ת"ל אם לוא יגיד ונשא עונו לא אמרתי אלא במקום כו' : אם לוא יגיד . כיון שהגיד שוב אין חוזר ומגיד : ונשא עונו . בכלם נאמר ונעלם וכאן וכו' שאפי' מזיד חייב : (ב) או נפש אשר תגע . יכול אפילו במגע טומאה ת"ל בנבלת ר"ע אומר יכול אפי' נגע באוכלין ומשקין וכלי חרס ת"ל בנבלת : בכל דבר טמא . שיכול שיהא שוה בכל דרכים לנבלה שחלוק מגע ממשא ועושה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים . ומה הן מעוט מי חטאת ומרכב ת"ל טמא לרבות רוב מי חטאת ומשכב ומושב : בכל . לרבות השורף את הפרה ופרים הנשרפים והמשלח את השעיר : דבר . לרבות הסככות והפרעות והקרי דר"י : בנבלת חיה . אין לי אלא כלה . כזית מניין ת"ל טמאה : או בנבלת בהמה . (הוא בשבועות דף ז') אם נאמר חיה למה נאמר בהמה לג"ש מה להלן בטומאת קדשים אף כאן בטומאת קדשים אין לי אלא נבילה עצמה קרנה שערה חבורה מניין ת"ל טמאה : בנבלת שרץ . אין לי אלא בשרו דמו צרופו עלובו מניין ת"ל טמא ומניין שתהא ידיעה בתחלה וידיעה בסוף ת"ל ונעלם ממנו והוא ידע . ר"ע אומר ונעלם ב' פעמים שתהא ידיעה בתחלה וידיעה בסוף : (ג) אדם . זה מת . בטמאת אדם זה טמא מת : טמאתו . לרבות זבין וזבות נדות ויולדות אין לי אלא ימי חמורן ימי קלין מניין ת"ל לכל טומאתו : אשר יטמא . לרבות בועל נדה : בה . לרבות הבולע נבלת עוף טהור : (ד) או נפש . יכול הנודר בנזיר או בקרבן יביא קרבן ת"ל כי תשבע יכול אפי' מהרהר בלב ת"ל בשפתים יכול שאני מוציא אף גומר בלב ת"ל לבטא יכול הנשבע להרע לאחרים חייב ת"ל להרע או להיטיב מה הטבה רשות כו' יכול הנשבע להיטיב לאחרים פטור ת"ל או להיטיב אף לאחרים אין לי אלא דבר שיש בהן הרעה והטבה דברים שאין בהם הרעה והטבה מניין ת"ל לבטא כו' ואין לי אלא להבא לשעבר מניין ת"ל לכל כו' : האדם בשבעה . פרט לאנוס . ונעלם ממנו . פרט למזיד . בשבעה ונעלם . על העלם שבועה חייב ואין חייב על העלם חפץ . ומניין שחייב על כל א' וא' ת"ל לאחת אין לי אלא טומאת מקדש וקדשיו שהן בכרת מנין לשמיעת קול וביטוי שפתים ת"ל לאחת מאלה ומניין שחייב על מקדש על כל העלם וכן על הקודש וכן על שמיעת קול וביטוי שפתים ומניין על כל א' וא' של שבועות כגון חטים ושעורים כו' ת"ל והיה כי יאשם לאחת מאלה . יכול אם נשבע על כלן כאחת ת"ל על אחת כו' : (ה) והיה והביא . מיד : והתודה . מלמד שהוא טעון וידוי ומניין שעל אתי נאמר כאן וכו' אשר חטא עליה עליה לג"ש מה להלן טעון סמיכה אף כו' : (ו) אשמו על חטאתו . מה אשמו מותרו נדבה אף חטאתו מותרו נדבה : נקבה . ולא טומטום ואנדרוגינוס : הצאן . כל צאן אף חרפת שוטה ונכסת : מן הצאן . ולא פלגס : או שעירת עזים . מה ת"ל הלא נלמד מחטאת קבועה שחלופה שעירה אלא ללמד א' מביא ולא ב' : על חטאתו מחטאתו . ללמד שמביאת מהקדש כשבה שעירה . מהקדש כו' כיצד הפריש כו' העני כו' : (ז) ואם לא תגיע ידו . יכול אם אפשר לו ללות או לעסוק באמונתו יהא חייב ת"ל ידו : די שה . אפי' יש לו שה ואין לו צרכיו . שתי . שני . שתי מביא ואין מביא א' : אחד לחטאת ואחד לעלה . שתקדים חטאת לעלה וממין חטאת יביא עולה ושאם הפרישה חטאתה ומתה יביאו יורשים עולתה . ד"א שיכול שיהיו שתיהם חטאת ת"ל כו' וא' כו' : (ח) והביא אתם . אין לעוף פדיון : אל הכהן . שחייב בטיפול הבאתה : ומלק את ראשו . (אינו בת"כ רק הוא בחולין כז:) לפי שנא' זאת תורת הבהמה והעוף מה עוף מן הצואר כו' יכול מן העורף ת"ל ראשו (ר"ל ראשו של עוף ממול ערף ולא ראשו של בהמה) : (ט) מדם החטאת . מעצמה של חטאת : על קיר המזבח . יכול על קיר העליון ת"ל והנשאר כו' מקום ששירי הדם מתמצין על היסוד וזהו קיר התחתון ר"א אומר (אינו בת"כ רק בזבחים נ"ז וע"ש) . והנשאר בדם לרבות כל שפיכת שירים ליסוד : חטאת . שיהא כל מעשיה לשם חטאת : הוא . פרט שלא לשמו : (י) כמשפט . כמשפט חטאת בהמה מן החולין וביום ובידו הימנית : (יא) ואם לא תשיג . רי"א חביבה מצוה בשעתה שאין ממתינין לו עד שיעשיר : קרבנו כו' . עשירית האפה ללמד על נדבתו שהיא ג"כ עשירית האפה : סלת לחטאת . מקיש חטאת למנחה (אינו בת"כ רק בזבחים סג') מה מנחה צריך הגשה בקרן מערבית דרומית אף חטאת העוף כו' : לחטאת . שיפריש מעות לשם חטאת : לא ישים עליה שמן . אבל נותן על שירים : ולא יתן עליה לבנה . אבל כלי ע"ג כלי מותר יכול אם נתן לבונה פסול ת"ל כי חטאת יכול אף בשמן כשר ת"ל היא ומה ראית מכשיר אני בלבונה שיכול ללקטה משא"כ בשמן (אינו בת"כ רק במנחות נט' וע"ש) : ישים . כל שהוא . יתן . כזית . (יב) והביאה אל הכהן וגו' . על אשי ה' . שיהא מקטיר לאשים ומתכוין לה' : חטאת . שתהא כל מעשיה לשם חטאת : הוא . פרט שנקמצה שלא לשמה : (יג) מאחת מאלה . להשוות קלים לחמורים והחמורים לקלים עיין רש"י ז"ל : (טו) נפש . לרבות נשיא וכהן משיח למעילה : בשגגה . פרט למזיד (ור"ל והמוציא מקדש לקודש מעל וכ"ה בת"כ ועיין מסכת מעילה דף יט') : קדשי ה' . לרבות ק"ק בשרם ואימוריהם קודם זריקה (פי' אבשרם קאי קודם זריקה אבל אמוריהם אף לאחר זריקה ועיין בק"א) ואמורי ק"ק לאחר זריקה : מקדשי ה' . יצאו ק"ק מניין לרבות קדשי בדק הבית גידוליהן ומה שבתוכן והמקדיש דברים שאין ראויין להן ת"ל קדשי . מקדשי פרט לגידולי מזבח כו' שנתגלגלו אח"כ : כסף . יכול דינרים ת"ל שקלים יכול שקלי נחשת ת"ל כסף יכול של בבל ת"ל שקל הקודש סלע הצורית : לאשם . שיהא מפריש מעות לאשם : (טז) ואת אשר חטא מן הקדש . לרבות פחות משוה פרוטה לתשלומין אע"פ שאין בו מעילה : הקדש ישלם . לאותו שעל הקודש ישלם ומנין שמשלם חומש ואשם על תשלומין אלו ת"ל הקודש ישלם : יוסף עליו . שיהא הוא וחומשו חמשה : אתו . פרט לחמשה חטאות המתות : והכהן יכפר עליו . שהכהן מכפר על עצמו והוא ג"כ מועל מנין שאם הביא מעילתו ולא הביא אשמו או הביא אשמו ולא הביא מעילתו שלא יצא ת"ל באיל האשם יכול אף חומש מעכב ת"ל באיל האשם ונסלח לו איל והאשם מעכבין ולא חומש : (יז) ואם נפש . אר"ע ואם מוסיף על ענין ראשון על ספק מעילה אשם תלוי : ועשתה אחת . לחייב על כל א' וא' : ולא ידע . פרט לאשתו נדה ואחותו בבית כו' שנא' כי תחטא ולא ידע פרט לזה שידע שחטא : ואשם . לגז"ש מה להלן דבר שזדונו כרת אף כו' : ונשא עונו . עיין רש"י ז"ל : (יח) בערכך . מה ערכך להלן בכסף שקלים אף כו' לאשם כו' : אשר שגג . שאם בא לפניו ספק חלב ולא ידע בינתים שאינו חייב אלא אחת ידע בינתים חייב על כל א' וא' שנאמר שגגתו : והוא לא ידע . פרט לשאמרו לו אחרים יכול אע"פ שאינו מכחישם ת"ל ולא ידע : ולא ידע ונסלח . פרט לאם ידע הא למה זה דומה לעגלה כו' : אשם . ללמד שאם שחטו וזרקו ונודע לו שחטא או לא חטא שמותר באכילה יכול אע"פ שלא זרקו ת"ל הוא . מה יעשה כו' . יכול אע"פ שלא נשחט ת"ל אשם הוא . מה יעשה כו' . אשם לה' . יכול לבעה"ב ת"ל אשם הוא לכהן יכול כלו לכהן ת"ל לה' הא כיצד מותרי אשמות יפלו לנדבה ויקח בהן עולות וכו' : (כא) כי תחטא וכחש . שקדמו חטא פרט לאומר אכלתי היום ולא אכל וכו' : בעמיתו ב' פעמים . פרט לגבוה ולאחרים : וכחש . יכול בדברים ת"ל בפקדון שהוא של ממון אי מה פקדון שאין לו רשות להוציאו ת"ל בתשומת יד . אי מה אלו שיש בהן מתנת יד ת"ל בגזל אי מה אלו דברים הנעלים מרשות בעלים ת"ל עשק אי מה אלו דברים שדעת שניהם יודעת ת"ל אבדה : וכחש בה . בגוף הדבר ולא במוצא אי מה אלו דברים שאפשר לדעת דברים שא"א לדעתן כגון המערב מים ביין כו' ת"ל על שקר אי מה אלו דברים שאין מזיקין דברים המזיקין אוכל אדם באדם קנין בקנין אדם בקנין קנין באדם מנין ת"ל על אחת מכל אשר כו' אי מה אלו דברים המשלמין את הקרן תשלומי כפל ד' וה' וכו' ת"ל ומעלה מעל ריבה : מעל בה' . לרבות קדשי קלים : (כב) לחטא בהנה . פרט לאומר אכלת בי בשבת דלקת גדישי וכו' אמר לו אביו אכלת בי ועשית בי חבור' והוא כופר דקם בדרבה מיניה : (כג) והשיב את הגזלה . הגזילה עצמה יכול דוקא את הגזילה עצמה ת"ל ושלם יכול משיב ומשלם שהרי הגונב משלם כפל ת"ל גזילה הגזלה משלם . יכול דוקא משלם ת"ל הגזילה הא כיצד כשהגזילה בעין ישיב את הגזילה ואם לאו ישלם ד"א הגזילה כעין שגזל וכו' (אינו בת"כ רק בב"ק סו') פרט לשינוי שקונה : אשר גזל . פרט לגזל אביו שאינו משלם חומש ואשם יכול לא ישיב כל עיקר ת"ל הגזילה וכן בעשק ובפקדון ועדיין אני אומר אימתי אינו משלם בזמן שלא נשבע לא הוא ולא אביו נשבע הוא ולא אביו כו' הוא ואביו מנין ת"ל גזל עשק הפקד מצא . ועדיין אני אומר אימתי משלם קרן בזמן שנשבע הוא ואביו הוא ולא אביו כו' ת"ל גזילה ועושק ופקדון ואבידה מניין ליתן את האמור למעלה למטה ת"ל מכל אשר כו' . ד"א וכחש בעמיתו כלל . בפקדון כו' פרט . או מכל כו' כלל . מה פרט מפורש דבר שגופו ממון כו' (אינו בת"כ רק בשבועות דף לז:) : (כד) מכל אשר ישבע עליו . עד שיהא במתכוין לו מכאן שחייבין על זדון שבועה ועל שגגתה עם זדון הפקדון כו' : ושלם אתו . ולא כפל : בראשו . ולא תשלומי ד' וה' יכול הטוען טענת גנב שישלם חומש ת"ל בראשו וחמישתו המשלם בראש כו' : לאשר הוא לו . ולא שלוחו יכול לא יתן לשליח ב"ד ת"ל יתננו : ביום אשמתו . בה"א כשעת הוצאה : (כה) ואת אשמו . הפסיק הענין שאשם משלם עם הכפל שלא כדר"ש (אינו בת"כ רק בב"ק סה : וע"ש הפלוגתא) : יביא . ואפילו לאחר יו"כ : ונסלח לו על אחת . שחייב על כל א' וא' כיצד היו ה' תובעין אותו תן לנו פקדון תשומת יד כו' ת"ל לאחת יכול אם נשבע כאחת [ור"ל שכלל הכל כאחת ולא פרט כל א'] ת"ל על אחת כו' : בה . פרט לפחות משוה פרוטה :

פרשת צו

ו (א) **כל** מקום שנאמר אהרן מרבה אני את בניו וכ"מ שנאמר בני ישראל נאמר ואמרת לרבות את גרים : (ב) זאת העלה . היא . העלה . הרי ג' מיעוטין פרט לשנשחטה בלילה ושיצא דמה ושנשפך דמה : כל הלילה . שיהא נותנן בביאת השמש והם מתעכלין והולכין כל הלילה . א"ל אלא דברים שקרבין בלילה דברים שדרכן לקרב ביום מנין כגון הקומץ והקטרת וכו' ת"ל תורת העלה ריבה . או אינו אלא שלא יהא מעלה מן הארץ כל הלילה ת"ל לא ילין חלב חגי כו' : עד הבקר . מה ת"ל אם אינו ענין לאברים תנהו ענין לתה"ד שתורמין כל הלילה מניין לאש מזבח הפנימי שלא תהא אלא ממזבח החיצון תלמוד לומר אש המזבח תוקד בו וזו מערכה שניה של קטרת אש מערה מניין ת"ל אש תמיד אש מחתה מניין ת"ל ולקח מלא המחתה גחלי אש מלפני ה' איזה דבר שמקצתו לפני ה' זה מזבח החיצון . ובירושלמי יליף ה' מערכות מפסוק זה מנין לעשותם מערכה ליוה"כ ת"ל והאש על מזבח כו' . ובער עליה הכהן זו מערכה לעיכול אברים וערך עליה העלה זו מערכה גדולה והקטיר עליה זו מערכה שניה של קטרת אש תמיד לקיום האש הרי חמשה : (ג) בד . של בוץ ושיהא שזור : ילבש . להביא מצנפת ואבנט ד"א לרבות את השחקים [יומא יב:] ר' דוסא אומר להביא בגדי כה"ג וכו' : והרים . ונאמר להלן והרים מה להלן קומץ אף כאן קומץ (יומא כד: ור"ל שישער מן הדשן מלא קומץ לכל הפחות ועיין שם ברש"י) : והרים . יכול עצים ת"ל עולה יכול אברי עולה תלמוד לומר אשר תאכל האש הא כיצד חותה מן המעוכלות הפנימיות ד"א אשר תאכל האש לאברים ופדרים שמחזיר למערכה (יומא מה:) ד"א עיכולי עולה אתה מחזיר ואי אתה מחזיר עיכולי קטרת : ושמו אצל המזבח . (עיין סוף תמורה) ושמו כלו ושמו בנחת ושמו שלא יפזר : אצל . סמוך : (ד) ופשט ולבש . יכול כדרך של יוה"כ מקום לבישה לפשיטה : (ה) והאש כו' . מניין שהמכבה עובר בל"ת ת"ל לא תכבה : בבקר בבקר . בתמיד לא נאמר אלא בבקר א' ובקטרת נאמר ג"כ בבקר בבקר יקדים מכשיר את הקטרת לקטרת ובנרות נאמר ג"כ בבקר בבקר כשה"א בהיטיבו את הנרות יקטירנה נרות קודם לקטרת ובער כו' כהן א' בשני גזירות (אינו בת"כ רק ביומא כו:) ומניין שהוא אחר שניה של קטרת ת"ל ובער עליה ולא על חברתה (יומא לג') מנין שיעשה מערכה שתקבל עליה כל העולות ת"ל העולה . מניין לאימורי קדשי קדשים וק"ק ת"ל חלבי השלמים . ומניין הקומץ והלבונה ת"ל והקטיר כל הקטרת יהיה עליה יכול אף הקטרת ת"ל וערך עליה והקטיר עליה ב' פעמים עליה : (ו) אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה . תמיד אף בשבת אף בטומאה : לא תכבה . אף במסעות : (ז) וזאת כו' . זאת אינה נוהגת בבמה : הקרב אתה . כשרה ולא פסולה . אתה . כלה כאחת : בני אהרן . ולא בנות אהרן : (ט) והנותרת ממנה יאכלו . שיאכלו עמה חולין ותרומה בזמן שהיא מועטת : מצות תאכל . מצה : תאכל . אפילו כל שהוא : במקום קדש . יכול במחנה לויה ת"ל בחצר אהל מועד מניין לרבות הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש ת"ל במקום קדוש : יאכלוה . שלא יאכלו עמה חולין ותרומה בזמן שהיא מרובה . יאכלוה . כשרה ולא פסולה : (י) לא תאפה חמץ . הואיל ונאמר לא תעשה חמץ יכול לאו אחד על כלם ת"ל לא תאפה אפיה בכלל היתה וכו' : מאשי כו' . א"ל אלא מנחה מניין לכל הקדשים ת"ל קדש קדשים יכול אם חלקוה פסולה (ר"ל אם חילק הקדשים קודם הקרבת האימורים) ת"ל היא : כחטאת וכאשם . יש מהן כחטאת ויש מהן כאשם . מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה כו' עיין רש"י ז"ל : (יא) כל זכר . עיין רש"י לרבות בעלי מומין למחלוקת . וכשהוא אומר למטה כל זכר לרבות אפילו בעלי מומין קבועין . וכשה"א עוד למטה כל זכר לרבות אפי' ממעי אמו : חק עולם . לבית עולמים : לדרתיכם . לדורות : כל אשר יגע בהם יקדש . יכול אפי' שלא בלע ת"ל בהם יכול אם נגע במקצתה כלה פסול ת"ל אשר יגע כיצד חותך מקום הבלוע : (יג) זה קרבן אהרן וכו' . יכול אהרן ובניו יקריבו כאחד ת"ל ובניו אשר יקריבו יכול בניו כה"ג כשה"א למטה והכהן המשיח כו' הרי כה"ג אמור אלא בניו כהנים הדיוטים : ביום המשח . כשהם מתחנכים לעבודה ואם לא הביאו א' כה"ג וא' כהן הדיוט עבודתן פסולה : ביום המשח . אין כה"ג נמשח אלא ביום : אתו . אין מושחין ב' כה"ג כאחד : ביום המשח . מיום שנמשח מביא עד עולם שנא' מנחה תמיד : מנחה . הרי היא ככל המנחות ללבונה : תמיד . אף בשבת אף בטומאה : (יד) על מחבת . שטעונה כלי : בשמן . להוסיף לה שמן איני יודע כמה ת"ל תמיד מה תמיד ג' לוגין אף כאן ג' לוגין : תעשה . אף בשבת אף בטומאה שלישתן ועריכתן ואפייתן דוחה שבת : תעשה מרבכת . שנעשית ברותחין ואין לנו מורבכת אלא זו ובתודה ובמלואים : תקריב . אף לאחר מוספין : תפיני . תאפה נאה ר"א אומר תאפה נא שמטגנה בתחלה כו' : פתים . שכופל א' לב' וב' לד' וכו' יכול מה אהרן מביא בכל יום ודוחה שבת וטומאה ומביא האלין וג' לוגין לעשרון ולבונה אף בניו כן ת"ל זה קרבן : (טו) המשיח . יכול אף משוח מלחמה ת"ל תחתיו מבניו את שבנו עומד תחתיו מביא עשירית האיפה יצא משוח מלחמה שאין בנו עומד תחתיו ומניין שאין בנו עומד תחתיו ת"ל שבעת ימים כו' אשר יבוא כו' את שבא אל אהל מועד בנו עומד תחתיו כו' אין לי אלא משיח מרובה בגדים מניין ת"ל והכהן : מבניו . מלמד שבנו קודם לכל אדם שבעולם יכול אפי' שאין ממלא מקומו ת"ל ואשר ימלא כו' מניין לכ"ג שמת ולא נתמנה כהן אחר תחתיו שקריבה משל יורשים ת"ל מבניו יעשה כו' יכול להאלין ת"ל אתה כלה רש"א נאמר כאן חק עולם ונאמר להלן חק עולם מה להלן משל ציבור אף כאן משל ציבור : (טז) וכל מנחת כהן . ולא מנחת כהנת מנחת נדבתו מניין ת"ל כל. מקצתה מניין ת"ל תהיה אפי' כל שהוא : (יח) זאת תורת. הואיל ונאמר יאכלנה ואשר יזה כו' יכול אין טעון כבוס אלא חטאת החיצונית חטאת הפנימית מניין ת"ל תורת תורה אחת לכל החטאות יכול אף חטאת העוף ת"ל זאת : קדש קדשים . לרבות זבחי שלמי צבור לצפון : היא . פרט לתודה ואיל נזיר : (יט) כמחטא . פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן : אתה . ולא שפיגן דמים למטה : יאכלנה . כשרה ולא פסולה : (כ) בבשרה . ולא בעצמות וגידים וקרנים וטלפים : ואשר יזה . ולא שכבר הוזה [אינו בת"כ רק בזבחים צ"ה ע"ב ושם צ"ג] : מדמה . ולא מדם קדשי קדשים . מדמה . כשרה ולא פסולה . מדמה ולא מרוטבה : על הבגד . יכול נתז על מקצת הבגד שיהא כל הבגד טעון כבוס ת"ל אשר יזה עליה לא אמרתי לך אלא מקום הדם בלבד : יזה . ממקום שכבר להזות פרט שנתז מצואר על הבגד ושנשפך מכלי כו' : בגד . מניין עור שהופשט ת"ל אשר יזה יכול אף עד שלא הופשט ת"ל בגד דר"י ר"א אומר בגד להוציא עור : אשר . לרבות השק : (כא) אשר תבשל . מנין שעירה לתוכה ת"ל בו יבשל : ואם בכלי נחשת . מניין כל כלי מתכות ת"ל ואם בשלה . מלמד שמבשל ושונה ומשלש אין לי אלא כלי נחשת שמבשל כו' כלי חרש מניין ת"ל ישבר ואם כו' רש"א בישל בו כו' : ומרק ושטף . מריקה בחמין שטיפה בצונן ור"א מריקה כמריקת הכוס ושטיפה כשטיפת הכוס : ומרק . יכול במ' סאה ת"ל במים : (כב) כל זכר בכהנים יאכל אתה . כשרה טעונה מריקה ושטיפה ולא פסולה : קדש קדשים היא . כל הקדשים למריקה ושטיפה : אתה . פרט לתרומה : (כג) החטאת . חטאת בלבד . וכל חטאת . בין חטאת יחיד בין זכר בין נקבה : מדמה . אפי' מקצת דמה יכול אפי' יצא אחד מהן לחוץ ת"ל אשר יובא ואין היוצא פסול : אל אהל מועד . שילה ובית עולמים מניין ת"ל בקדש : בקדש באש . בשריפתה בקדש מניין פסולי ק"ק ואימורי קק"ל ת"ל וכל כו' . בקדש באש תשרף . מכאן אמרו בשר ק"ק שנטמא בין מבפנים כו' :

ז (א) וזאת תורת האשם קדש קדשים הוא . זאת תורת . הואיל ונאמר במצורע כי כחטאת האשם יכול דמו למעלה ת"ל תורת האשם תורה אחת לכל האשמות שיהא למטה מנין לדם האשם שנתערב בדם שלמים שיזרק ת"ל ק"ק : ואת דמו יזרוק . יכול אפילו חיים ת"ל הוא . מה יעשה ירעה : ואת דמו יזרק . שהמקבל צריך להיות בצפון (אין זה בת"כ אולם בזבחים דף מח' נדרש זה שהמקבל צריך להיות בצפון מן ולקח הכהן . לו יקח וע"ש) : (ה) אשם הוא . הוא קרב ואין תמורתו קריבה : (ו) כל זכר כו' יאכלנו כו' . קדש קדשים . לרבות זבחי שלמי צבור לצפון : הוא . פרט לתודה ואיל נזיר : (ז) כחטאת כאשם . תורה אחת לסמיכה : (ח) עלת איש . פרט לעולת הקדש דר"י (והוא כדעת ר' יהושע בשקלים דף ו"ו) . עלת איש . אין לי אלא עלת איש עלת גרים נשים ועבדים מנין ת"ל עור העלה ריבה א"כ למה נאמר עלת איש עולה שעלתה לאיש פרט לשנשחטה חוץ לזמנה וחוץ למקומה יכול אפי' ששחטה שלא לשמה הואיל ולא עלתה לבעלים לשם חובה לא יהיו הכהנים זוכין בעורה ת"ל עור העולה ריבה אין לי אלא עור העולה עורות ק"ק מניין ת"ל אשר הקריב יכול שאני מרבה אף קק"ל ת"ל עולה מה עולה מיוחדת ק"ק יצאו קק"ל (וזה סדרן עולת פרט לקק"ל . איש פרט לחוץ לזמנה ולר"י עולת הקדש . עולה ריבה של נשים . העולה ריבה שלא לשמה) : (ט) וכל נעשה במרחשת . על שם כליהם נקראו ולא על שם מעשיהם מה תנור כלי אף מחבת ומרחשת כלי : לכהן . יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן כו' יכול לכולן ת"ל לכהן הא כיצד לבית אב עיין רש"י ז"ל . מניין שאין חולקין זבחים נגד מנחות ת"ל וכל מנחה אשר כו' מנין שאין חולקין מנחות נגד עופות ת"ל וכל נעשה במרחשת . מניין שאין חולקין מנחות נגד מנחות ת"ל וכל מנחה בלולה בשמן ומנין שאין חולקין מחבת נגד מחבת ומרחשת כו' ת"ל וחרבה אין לי אלא ק"ק קק"ל מניין ת"ל איש כאחיו אם על תודה כו' . איש חולק ואפי' בעל מום ואין קטן חולק אפי' תם : (יא) וזאת תורת . לנהוג זמן בבמה (ר"ל מדכתיב בוה"ו) וזאת תורת כו' אם על תודה מה שלמים טעונה סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק אף תודה לפי שיצא לדון בדבר חדש . ומה שלמים באים מן המעשר כו' אף תודה ומה שלמים פירש מן המעשר מביא לא פירש לא אף תודה . ומניין ללחם שקרב מן המעשר ת"ל השלמים אשר יקריב ומה שלמים פירש מן המעשר יביא מן המעשר לא פירש לא יביא כו' אמר הרי עלי תודה מן החולין ולחמה מן המעשר הואיל ופירש יכול יביא ת"ל השלמים אשר יקריב בזמן שמביא תודה מן המעשר מביא לחמה אבל אמר תודה מן החולין אע"פ שאמר לחמה מן המעשר יביא מן החולין ומה שלמים לקוח בכסף מעשר שני אף לחם כו' פרט לחמי מעשר שני . ומניין לאומר הרי עלי שלמים שלא יביא אלא מן החולין ת"ל וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר להקיש כל הבא מן הצאן והבקר לפסח מה פסח שהוא בא בחובה ואינו בא אלא מן החולין אף כל שהוא חובה לא יביא אלא מן החולין : (יב) תודה יקריבנו . המפריש תודה ואבדה והפריש אחרת תחתיה ואח"כ נמצאת ראשונה שאיזה שירצה יקריב ויביא עמה לחם מנין ת"ל בפסוק שלמעלה יקריב יכול שתיהן טעונין לחם ת"ל יקריבנו ומניין לרבות ולדות ותמורות ת"ל אם על . יכול כלן טעונין לחם ת"ל התודה תודה טעונה לחם ולא ולדות ותמורות : (יב) והקריב על זבח . לחייב על כל זבח וזבח : בשמן בשמן . שני פעמים ריבוי אחר ריבוי למעט מלוג לחצי לוג : ובלת מרבכת . מנין לחלות שיהיו סלת ת"ל חלות חלות לגז"ש מנין לרקיקין ת"ל מצות מצות : בלולת . ריבה רביעית למרבכת : (יג) על חלת לחם חמץ . נגד חמץ יביא מצה : על חלת לחם . מלמד שאין הלחם מתקדש עד שתהא שחיטתה לשמה : תודת שלמיו . לרבות שלמי נזיר לעשרה קבין ירושלמית ולרביעית שמן : (יד) והקריב ממנו . מן המחובר : אחד . שלא יטול פרוסה : מכל . שיהא כלן שוות : קרבן . שלא יטול מאחד על חבירו : תרומה . איני יודע כמה נאמר כאן ממנו ונאמר להלן ממנו מה להלן א' מעשרה אף כאן א' מעשרה איני יודע מכמה חלה וכו' : ובשר כו' . אין לי אלא תודה אף הלחם מניין ת"ל קרבנו ולדות ותמורות מניין ת"ל ובשר חטאת ואשם מניין ת"ל זבח מנין שלמי נזיר ושלמים הבאים מחמת פסח ת"ל שלמיו : עד בקר . אבל נאכל כל הלילה א"כ למה אמרו חכמים עד חצות עיין רש"י אבל אין המחשבה פוסלת בו עד עמוד השחר : (טז) ואם נדר כו' . אין לי אלא שלמים מניין לחגיגה הבאה עם הפסח והבאה בזמנה ולתשלומין ושלמים הבאים בתוך המועד ולאחר המועד ת"ל ואם נדר ומניין לתמורות וולדות ת"ל או נדבה מניין לבכור ומעשר ת"ל זבח : ביום הקריבו ס' . יכול ליום אחד ת"ל וממחרת יכול מטה לאכול לב' ימים ת"ל והנותר ממנו יאכל **מצוה**

מניה לאכול בראשון: והנותר. יכול אם הותירו כלו פסול ת"ל יאכל אפילו כלו: (יז) והנותר מבשר. ולא מגידין ועצמות וקרנים וטלפים: הזבח. פרט לעובר ושליא יכול יהא נאכל אור לשלישי ת"ל עד יום בעוד יום הוא נאכל כו' יכול ישרף מיד ת"ל ביום כו' ביום הוא נשרף ואינו נשרף בלילה: ישרף. אף לאחר שלישי: (יח) ואם האכל. במחשב הכתוב מדבר עיין רש"י ז"ל עד ואינו נפסל בשלישי או אינו אלא בכהן ת"ל אותו בזבח מדבר. בן עזאי אומר אותו בכל ירצה ולא מאחר נדרו בבל ירצה. אין לי שמחשבה פוסלת אלא בזריקה שהיא קבלה הולכה מניין ת"ל האכל יאכל יכול אף בשירי הדם והקטרה ואכילת בשר ת"ל המקריב והלא זריקה בכלל היתה ולמה יצאתה להקיש אליה מה זריקה שמעכב כפרה אף כו' יצא כו' שאין מחשבה פוסלת אלא בדבר הרהוי כו' אין לי אלא במחשב לאכול בשר מניין למחשב על זריקה ושירים והקטרה ת"ל האכל יאכל אכילת אדם ואכילת מזבח מניין לזבחים הנאכלין ליום א' שמחשבה פוסלת בשני ת"ל ואם האכל יאכל כו' יכול השוחט לנכרי ולטמאים יהא בלא ירצה ת"ל אותו כו' אין לי בלא ירצה אלא ששחט חוץ לזמנו וחוץ למקומו מנין לנשחט בלילה כו' וכל הפסולין ת"ל לא ירצה כו' יכול יהו חייבין עליו כרת ת"ל אותו כו' (מכאן עד והנפש אינו בת"כ רק בזבחים דף כ"ח כ"ט וע"ש): ביום השלישי. שיהא מפולש בדם בבשר באימורין: לא יחשב. שאינו רשאי. לא יחשב לו. שמחשבה אוסרת מוציא מידי פיגול: פגול יהיה. אם אינו ענין לחוץ לזמנו ת"ע לחוץ למקומו: יהיה. שמצטרפין זה עם זה: והנפש. ולא הציבור: האכלת. ולא המאכלת. האכלת. אכילה בכזית: ממנו. פרט להוץ למקומו: עונה תשא. לגז"ש נאמר כאן עונו תשא ונאמר בנותר עונו ישא מה להלן בכל הקדשים אף כאן בכל הקדשים: (יט) והבשר. (פסחים כ"ד:) מנין לרבות עצים ולבונה ת"ל והבשר. יכול טמא מטמא בשר קודש במשא ת"ל אשר יגע: והבשר. לרבות אימורי קדשים קלים לטומאת בשר (שם). ד"א והבשר לרבות בשר הפנימי שהוא מותר. מכאן אמרו אבר שיצא מקצתו חותך כו' ובמוקדשין כו': בכל טמא. אף בשני שנקרא טמא שנא' כל אשר בתוכו כו' ולמדנו לשלישי מן התורה ורביעי מק"ו (שם יט): כל טהור. ודאי ולא ספק ולמעלה בבשר אשר יגע וכו' ודאי ולא ספק מכאן כל שיש בו דעת לשאול כו' (סוטה כ"ט). כל טהור. לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלנו שלמים אלא הבעלים בנגד ק"ו מפסח ת"ל כל טהור כו'. כל טהור כו' והנפש אשר כו' הנאכל לטהור חייב עליו משום טומאה יצא האוכל לפני זריקת דמים ופסח הבא בטומאה שאכלו ממנו זבין כו': (כ) מזבח. להוציא פיגול שלא היה לו שעת הכושר: השלמים. מה שלמים שהן קדשי מזבח (שבועות ד' ז'. וע"ש ברש"י) פרט לקדשי בדק הבית: אשר לה'. לרבות הלן והיוצא שחייבין עליו: הנפש ההיא. ולא שוגג ולא אנוס ולא מוטעה: (כא) כי תגע. ולא במשא: בכל טמא. מניין לרבות אימורי קק"ל ת"ל אשר לה' (פסחים כ"ד:): מבשר זבח. ולא גידין כו' ונכרתה כו' (שבועות ז') ג' כריתות א' לכלל וא' לפרט כו' וא' לדברים שאין נאכלין כגון לבונה: (כג) בני ישראל. ולא נכרים: שור וכשב ועז. פרט לבהמה טמאה והיות ועופות שחלבן מותר (ר"ל בחיות ועופות): כל חלב. לרבות כוי ופחות מכזית לאזהרה: (כד) לכל מלאכה. אפי' למלאכת הקודש טהור: טרפה. פרט לבהמה טמאה שאין במינה טרפה: לא תאכלהו. פרט לנבילת חיה (זבחים ד' ע') ד"א שחל איסור נבילה וטרפה על איסור חלב יכול לא יאכילנו לאחרים ת"ל ואכל יכול חלב שמותר בהנאה הוא טהור חלב שור הנסקל ועגלה ערופה מניין ת"ל כל חלב כו': (כה) כי כל כו' אשר יקריב כו'. אין לי אלא חלב תמימין חלב בעלי מומין מניין ת"ל מן הבהמה חלב חולין מניין ת"ל כי כל א"כ למה נאמר אשר יקריב פרט לחלב דפנות: מן הבהמה. לרבות את הכלאים: הנפש. לרבות את השוחה: (כו) וכל דם. יכול אף דם מהלכי שתים ודם שרצים דגים וחגבים ודם ביצים ת"ל לעוף ולבהמה מה אלו שיש בהן טומאה קלה והמורה ומין בשר ויש בו איסור אף כו': לעוף. יכול מה עוף שאין בו כלאים אף בהמה ת"ל ולבהמה יכול מה בהמה שאינה בהם על בגים אף עוף כו' ת"ל לעוף: (כט) בני ישראל. מניפים ולא נכרים. בני. ולא בנות מניין לרבות גרים ומשוחררים ת"ל המקריב: המקריב. אין לי אלא כהן המקריב בעלים מניין כשה"א ידיו תביאינה הרי ידי בעלים הא כיצד כהן כו' עיין רש"י ז"ל: מזבח שלמיו. פרט לאשם מצורע שאין טעונין תנופה שחוטין. מזבח שלמיו. לרבות זבחי שלמי צבור שיטענו ג"כ תנופה שחוטין יכול כל הזבח טעון תנופה ת"ל חלב וחזה: יביא את. לרבות את האליה: (ל) את אשי ה'. לרבות ב' כליות: יביאנו. לרבות יותרת הכבד: את החלב על החזה. כשמביאו כו' עיין רש"י. מניין שטעונין הרמה ת"ל אשר הונף ואשר הורם בנין אב לכל הטעון תנופה טעון הרמה: החזה. אפי' נטמאו כולן ונשתייר א' מהן: תנופה. ולא תנופות: לפני ה'. במזרח: (לא) והקטיר. עיין רש"י ז"ל בעוד שהאמורין כו' וכה"א גם בטרם יקטירון כו'. נטמאו אמורין או שנאבדו יכול לא יהיו זכאין בחזה ושוק ת"ל והיה כו': (לב) שוק הימין. זרוע חולין מניין שהוא של ימין (ר"ל במתנות) ת"ל תתנו. זרוע מוקדשין מניין (ר"ל באיל נזיר) ת"ל תרומה: (לג) המקריב. עיין רש"י ז"ל שאינו חולק בבשר. רש"א כל כהן שאינו מודה בעבודה אין לו חלק בכהונה מנין אף היניקות ת"ל מבני אהרן כל עבודה שמסורה לבני אהרן: (לד) התנופה. זו תנופת הסל של נזיר: התרומה. זו תרומת לחמי תודה: לקחתי מאת בני ישראל. ראויים היו ישראל וכשנתחייבו נטלתי מהם יכול אם יזכו ינתן להם ת"ל לחק עולם לעולמי עולמים יכול אף הקדשים חייבים במתנות ת"ל ואתן אתם כו' אין לך אלא מה שאמור בענין: מאת בני ישראל. מרצון בני ישראל: (לה) זאת משחת אהרן ומשחת בניו. כדאי אהרן לעצמו ובניו לעצמם ל"א יכול צריכין לשמן המשחה לע"ל ת"ל זאת משחת כו': מאשי ה'. מלמד שאף האישים סייעו: ביום וכו'. מלמד שאף היום סייעו: (לו) אשר צוה ה'. אר"ש מניין שהיו ישראל מפרישין מתנות כהונה מהר סיני ולא זכו בהן אהרן ובניו עד שזכו בשמן המשחה ת"ל אשר צוה כו': חקת עולם. לבית עולמים: לדרתם. לדורות (מכאן עד ביום צותו הכל בזבחים צ"ח. ומנחות בג'): (לז) זאת התורה לעולה. מה עולה טעונה כלי אף כו': למנחה. מה מנחה מקדשת הנוגע בבליעה אף כו': ולחטאת. מה חטאת בידו הימנית אף כו': ולאשם. מה אשם עצמותיו מותרין אף כו': ולמלואים. מה מלואים הנותר בשרפה שנא' ושרפת את כו' אף כו' ד"א מה אשם אין שפיר ושליא קדוש בו אף כו' והיתר עצמות ילפינן מג"ש נאמר באשם לו יהיה ונאמר בעולה לו יהיה מה אשם כו': ולזבח השלמים. מה שלמים לשמן אף כו': (לח) ביום צותו. מלמד שדברות מדבר סיני לא נאמרו אלא ביום. דברות אה"מ מניין ת"ל במדבר סיני באהל מועד מקיש דברות אהל מועד לדברות סיני מה אלו ביום אף כו': להקריב את קרבניהם. זה בכור ומעשר ופסח: ביום צותו. מלמד שכל הקרבנות אין קרבין אלא ביום:

ח (ב) קח את אהרן ואת בניו אתו. לפי שנאמר ויגף את העם כו' אשר עשה אהרן. במשמע שאהרן נתרחק וגם בלבו של משה היה שנתרחק שנא' ובאהרן התאנף. ובלבו של אהרן היה שנתרחק שנא' קרב אל המזבח לכך נאמר קח את אהרן מכאן ידע שנתקרב אהרן. ד"א כפירש"י קחנו בדברים וכן קח את הלוים וכן קח לך את יהושע: ואת הבגדים. אלו הבגדים אשר הפקדתיך עליהם שנאמר ואלה הבגדים אשר יעשו כו': ואת שמן המשחה. זה שמן המשחה שהפקדתיך עליו שנאמר ועשית אותו שמן כו': ואת פר החטאת. שנא' והקרבת את הפר כו': ואת שני האילים. שנאמר ואת האיל האחד תקח כו' ואת האיל הב' תקח כו': ואת סל המצות. שלא כסדר האמור להלן אמור כאן (ואעפ"כ הכל אחד עיין ק"א): (ג) ואת כל העדה הקהל. עשה במעמד כל העדה שיהיו נוהגין קדושה בכהונה: (ד) ויעש משה כו'. כשם שהסדיר עבודת מקדש כך הסדיר כהונה ולויה: (ה) זה הדבר. להלן נאמר זה הדבר לרבות מכנסים ועשירית האיפה וכאן נאמר זה הדבר ללמד שאפי' מקרא פרשה מעכבת (הכל ביומא דף ה:): (ו) וירחץ אתם במים. באותה שעה זכו לקידוש ידים ורגלים ולטבילת יו"כ: (ז) ויתן עליו כו'. מלמד שנעשה משה סגן לאהרן מפשיטו ומלבישו וכן עשה לו במותו שנא' קח את אלעזר בנו והפשט שמפשיטו בגדי כהונה ובגדי שכינה מלובשין תחתיהן: ויחגר אותו באבנט ויחגר אתם. (הוא ביומא דף ה' מז) מכאן שאהרן ואח"כ בניו וי"א שאהרן ובניו בבת אחת שנא' והגרת אותם אבנט. ומ"ש כאן ויחגר אתו ללמד שאבנטו של כה"ג לא זהו אבנטו של כהן הדיוט: (י) ויקח משה את שמן המשחה. רי"א שמן המשחה שעשה משה במדבר מעשה נסים בו כו': וימשח את המשכן. ולא כמשיחת אהרן ובניו שלאחר שמלבישן היה מושחן וכה"א כשמן הטוב כו' שיורד על פי מדותיו אבל משכן וכליו כל כלי וכלי טעון משיחה שנא' וימשח את המזבח ואת כו': (יג) ויקרב משה את בני אהרן. שנעשה ג"כ סגן לבניו: (יד) ויגש את פר החטאת. כאן נקרא פר החטאת: ויסמך אהרן ובניו. מפני שהן קרבנותיהם: (טו) וישחט ויקח משה. שכל ז' ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה הוא היה שוחט וזורק וכו' ואהרן רואה מלה"ד לאשה שנפלת כשהיא קטנה ופסקו עם אמה שתשמש עד שתלמוד בתה כך כו': ויקדשהו לכפר עליו. כפרה זו למה מפני שדחקו ישראל והביאו נדבה למשכן נוקצתן שלא בטובתן: (טז) ויקח את כל החלב אשר על הקרב. כאן למד הקרבת חלבים והימורים מפרים ושעירים הנשרפים וכן שחיטה וזריקה וסמיכה וכן לעולה הפשט ונתוח ואף שלא כתיב הפשט כאן אין נתוח בלא הפשט וכן רחיצת קרב וכרעים וכן בשלמים שחיטה כו': (יח) ויקרב את האיל השני למה נאמר שני ללמד שמעכבין זה את זה וכן הפר ושני אילים וסל המצות כולן מעכבין זה את זה: (כב) איל המלואים. שמושלם על הכל והן שלמים לאהרן ובניו: ויסמכו. סמכו ידיהם עליו בשמחה ועשו יו"ט: (כג) ויקח משה מדמו. הפר היה טעון שש מתנות. זריקה. מתן סביב. הזאה. חיטוי. יציקה. כפרה. והשני ב' מתנות. זריקה. ומתן סביב. והשלישי היה טעון י"ג מתנות. זריקה. מתן סביב. ובהונות אהרן ובניו. והזאה על אהרן ובניו ועל בגדיהם (נ"ל דלא חשיב רק הזאת בגדי בני אהרן ולא בגדיו כי היו מתקדשים בהזאה עצמה ובהכי סליק חושבן): (לא) בשלו את הבשר כו'. כמו שנא' להלן ואכל אהרן ובניו: (לב) באש תשרפו כו'. מלמד שהמלואים מותרם בשרפה וזה שאמר להלן ולמלואים: (לג) ומפתח אהל מועד כו'. מכאן אמרו בכ"ג באדר קרבו מלואים כו': כי שבעת ימים ימלא את ידכם. כל שבעת ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר ומקריב קרבנותיו עליו ומפרקו ובשמיני העמידו ולא פרקו: (לד) צוה ה' לעשת לכפר. עיין רש"י ז"ל. ד"א לכפר כפרה זו תכפר עליכם עד תחה"מ: (לו) ויעש אהרן ובניו. שמים ושמחים לקבל מפי משה כשומעין מפי הקב"ה: ביד משה. כדאי השליח לשולחיו כדאי המצוה למי שנצטווה:

פרשת שמיני

ט (א) **ויהי** (מגילה יו"ד:) מלמד שהיתה שמחה לפניו כיום שנבראו בו שמים וארץ כתיב כאן ויהי וכתיב להלן ויהי ערב ויהי בקר: ביום השמיני. איני יודע אם שמיני לחדש אם שמיני למנין כשה"א ז' ימים ימלא את ידכם הוי אומר שמיני למנין ואותו יום נטל י' עטרות כו' ראשון למעשה בראשית כו': קרא משה. לפי שכבד המקום לאהרן תחלה שנא' ועלית אתה ואהרן עמך אף משה כבד לאהרן וקרא תחלה לאהרן כו': (ב) קח לך עגל. אמר לו אע"פ שנתרצה המקום לכפר על עונותיך צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שלא ישנאך בביאתך למקדש ויבא עגל ויכפר על מעשה עגל ובישראל שיש להן עוד אחת וישחטו שעיר עזים לכך הוצרכו לשעיר ועגל. ולפי שנדמה עבירה ג"כ לשור שנאמר וימירו את כבודם כו' בתבנית כו' לכך הוזקק ג"כ לשור: לפני ה'. א"ל עבירה שאתה מתירא ממנה כבר נשחטה לפני המקום: (ד) כי היום ה' נראה אליכם. אמרו לו וכי האיך מקלסים את המלך ואין רואין פני המלך אמר ע"מ כן כי היום כו': (ה) ויקחו כו' אשר צוה כו' בזריזות כו': ויקרבו כל העדה. קרבו כולן בשמחה משל לאדון שכעס על אשתו לאחר ימים נתרצה כו' מיד הגרה מתניה כו' והיתה משמשת לפניו יותר מדאי: (ו) ויאמר משה זה הדבר. אמר להם העבירו יצה"ר מלבכם ותהיו כלכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום כשם שהוא יחידי בעולם כך תהא עבודתכם מיוחדת

לפניו

לפניו שנא' ותלאם את ערלת לבבכם כי ה' אלהיכם כו' ואם עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה': (ז) קרב אל המזבח. הגיס דעתך ובוא עבוד עבודתך כי לכך נבחרת לשרת להקב"ה משל לאדון ב"ו שנשא אשה והיתה מתביישת לפניו אמרה לה אחותה על מה נכנסת כו' ד"א לפי שראה את המזבח בתבנית שור ונתירא ממנו לכך נאמר קרב כו': (ח) ויקרב. בזריזות: וישחט את עגל החטאת אשר לו. התחיל בקרבנותיו תחלה ואחר שפנה מקרבנותיו התחיל בקרבנותיהם לפי שקרבנו מכפר יותר מקרבנם שנא' ועשה את חטאתך כו': (טו) ויחטאהו כראשון. מה ראשון טעון תיקוי וד' מתנות אף כו': (טז) ויעשה כמשפט. השפט ונתוח וכו' וכל מעשה עולה כו' ד"א (ביצה כ:) כמשפט מה עולת נדבה טעונה סמיכה אף עולת חובה טעונה סמיכה: (יז) וימלא כפו ממנה. נאמר כאן מילוי ונאמר להלן מילוי מה להלן מלא קומצו אף כאן מלא קומצו ומה להלן עלה בידו צרור כו' אף כו': מלבד עלת הבקר. מלמד שבתי מנחות היו שם א' עם העולה וא' בפני עצמה: (יח) זבח השלמים אשר לעם. מכאן למדו שלמים לציבור ובשעה קלה למדו כל העבודות: (כא) ואת החזות כו'. כאן זכו למתנות: (כב) וישא אהרן את ידו. זכו לנשיאת כפים כו': ויברכם. ה"ז ברכה סתומה ופי' להלן יברכך ה' וכו': (כג) ויבא משה ואהרן אל אהל מועד כו'. עיין רש"י ז"ל: (כד) ותצא אש מלפני ה' כו'. כיון שראו אש חדשה שירדה משמי מרומים וליחכה על המזבח מיד וירונו אמרו שירה. ועל אותה שעה הוא אמר רננו צדיקים בה' וערבה לה' מנחת כו':

י (א) ויקחו בני אהרן. אף הם בני אהרן בשמחתם כיון שראו אש חדשה שירדה משמי מרומים וכו' ותאכל את העלה וכו' עמדו להוסיף אהבה על אהבה שנאמר ויקחו אין ויקחו אלא שמחה ד"א כיון שראו שקרבו כל הקרבנות ועשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל אמרו נדב ואביהוא וכי יש לך אדם שמבשל תבשיל בלא אש מיד נטלו אש זרה ונכנסו לק"ק כו'. א"ל המקום אני אכבד אתכם יותר ממה שכבדתם אותי. אתם הכנסתם לפני אש טמאה ואני אשרוף אתכם באש טהורה: ויקריבו כו' אש זרה. יכול אש זרה ממש ת"ל אשר לא צוה אותם הכניסוהו בלא עצה. ר"ע אומר לא הכניסוהו אלא מן הכירים שנא' ויקריבו לפני ה' אש זרה א"כ למה נאמר אשר לא צוה אותם לא נמלכו במשה רבן ר"א אומר כו' עיין רש"י ז"ל: בני אהרן. מה ת"ל שלא נטלו עצה מאהרן: איש מחתתו. שלא נטלו עצה זה מזה: (ב) ותצא אש מלפני ה'. מלמד שיצאה מק"ק ושרפה נשמתן: ותאכל אותם. ולא בגדיהן שנאמר וישאם בכתנתם וכו' וי"א שריפת נשמה וגוף קיים שנא' וימותו כעין מיתה: לפני ה'. ר"א אומר לא מתו אלא בתוך מקום שהלוים מותרים לכנוס שנאמר ויקרבו וישאום בכתנתם כו' א"כ למה נאמר וימותו לפני ה' נגפן המלאך ודחפן לחוץ. ר"ע אומר לא מתו אלא מבפנים שנא' וימותו לפני ה' א"כ למה נאמר ויקרבו כו' מלמד שהטילו עליהם היתות של ברזל והוציאם לחוץ: (ג) הוא אשר דבר ה' כו'. עיין רש"י ז"ל שהם גדולים ממני וממך כיון שידע אהרן שבניו מיודעיו של מקום שתק וקבל שכר: וידם אהרן. צדק עליו את הדין וכן יעקב קטנתי וכן בדוד נמקו חבורותי מפני אולתי וכו': (ד) ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן. מכאן אמרו אין הכהנים מטמאין למתים במקום לוים שהרי היו אלעזר ואיתמר: דד אהרן. ממשמע שנא' ובני קהת כו' איני יודע כו' אלא להקיש מעשה עוזיאל למעשה אהרן מה אהרן רודף שלום בישראל אף כו' ומניין שהיה אהרן כו' שנא' ויראו כל כו' ויבכו ל' יום ובמשה כו' וכה"א בקבלה (מלאכי ב' ה') בריתי היתה אתו החיים והשלום שהיה רודף שלום בישראל: (ו) ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר כו'. רא"א בגדולה מתחילין מן הגדול ובקללה מתחילין מן הקטן שנא' ויאמר ה' אלהים אל הנחש כו': ראשיכם אל תפרעו. נאמר כאן פריעה ונאמר להלן פריעה מה להלן גידול שער אף כאן גידול שער: ובגדיכם לא תפרמו. אל תקרעו בגדיכם: את השרפה. נאמר כאן שריפה ונאמר להלן במיתת ב"ד שריפה מה כאן שריפת נשמה וגוף קיים אף כו': ואחיכם כל בית ישראל. עיין רש"י ז"ל: (ז) ומפתח אהל מועד לא תצאו. מכאן אמרו כ"ג אין יוצא אחרי המטה אלא הוא נכסה והן נגלין הן נגלין והוא נכסה כו' ד"ת לא תצאו יכול בין בשעת עבודה בין שלא בשעת עבודה ת"ל ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי אינו יוצא ולא יחלל הוי אומר בשעת עבודה: פן תמתו. מכלל לאו אתה שומע הן: כי שמן משחת ה' עליכם. (אף שאינו בת"כ שבידנו עיין ברמב"ם הלכות ביאת המקדש פ"ב הל' ה' ובכ"מ שם) שיכול אין לי אלא אהרן ובניו שנתרבו בשמן המשחה אם יצאו בשעת עבודה שחייבין מיתה מנין לכהנים של כל הדורות ת"ל כי שמן משחת ה' עליכם לדורות: ויעשו כדבר משה. קיימו עליהן מצות משה רבן שבח לתלמיד שמקיים מצות רבו כו': יין. יכול אפי' כ"ש אפי' מגתו ת"ל שכר לא אמרתי אלא כדי לשכר רביעית יין בן ארבעים יום א"כ מה ת"ל יין לומר לך שמוזהרין על כ"ש ועל מגתו רי"א יין א"ל אלא יין שאר משכרין מנין ת"ל ושכר א"כ למה נאמר יין לומר לך על היין במיתה ועל שאר משכרין באזהרה. ר"א אומר יין ושכר אל תשת שלא תשתה דרך שכרותו (אף שבת"כ שבידנו אינו אם הפסיק אבל בכריתות י"ג איתא אם הפסיק) הא אם הפסיק בו או אם נתן לתוכו מים כ"ש פטור: אתה ובניך כו'. לפי שנאמר ולהורות יכול יהיו חייבים על הוראה ת"ל אתה ובניך כו' ולא תמותו ואין ישראל חייבין מיתה על הוראה וק"ו לכהנים: בבאכם. אין לי אלא בביאה ביאה מנין נאמר כאן בבאכם כו' ונאמר בבואם אל אה"מ בקידוש ידים ורגלים וכו' מה להלן עשה יציאה כביאה אף כאן כו' ומה להלן אינו חייב אלא בשעת עבודה אף כאן כו' אין לי אלא אהל מועד מזבח מנין וכו' עיין רש"י ז"ל: אהל מועד. מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חקת עולם ועוד לרבות יציקות ובלילות ותנופות והגשות וקמיצות והקטרות ומליקות וקבלות והזאות: (י) ולהבדיל. עיין רש"י ז"ל. ומנין למחוסר בגדים ושלא רחוץ ידים ורגלים שמחללין עבודתן ת"ל חק עולם חקת עולם לגז"ש: להבדיל בין הקודש ובין החול. (כריתות יג:) אלו דמים וערכין וחרמים והקדשות: בין הטמא ובין הטהור. אלו הטומאות וטהרות: (יא) ולהורות. אלו ההוראות: את כל החקים. אלו המדרשות: אשר דבר ה'. אלו ההלכות: אליהם ביד משה. זו גמרא יכול אף המשנה ת"ל ולהורות. ר"י בר"י אומר אינו חייב אלא על ההוראה בלבד (כריתות שם): (יב) בניו. שקולין לו בכבוד ובדמימה: הנותרים. קרובים היו לישרף אלא שריחם הקב"ה על אהרן: קחו את המנחה. זו מנחת נחשון: הנותרת. זו מנחת שמיני: ואכלוה מצות. עיין רש"י ז"ל: אצל המזבח. ולא בהיכל וע"ג המזבח מנין לק"ק ת"ל כי קדש קדשים היא: היא. פרט לתודה ולאיל נזיר ולאיל המלואים ולנחשון: (יג) במקום קדוש כו' כי כן צויתי. עיין רש"י ז"ל: כאשר צויתי. בשעת מעשה א"ל כאשר צוה ה' ולא מעצמי אני אומר (עיין יומא ה'): (יד) במקום טהור. מטומאת מצורע מלמד שנאכלין בירושלים מכאן כו' עיין רש"י ז"ל: ובנתיך. במתנות או אינו אף בחלק ת"ל והק בניך אין חק לבנות: מזבחי שלמי כו'. זבחי שלמי צבור שהיו באותו יום כמ"ש ושור ואיל וכו': (טז) שעיר. זו שעיר נחשון. החטאת. זו חטאת יום השמיני. דרש. זו שעיר ר"ח. דרש דרש. עיין רש"י ז"ל יכול שלשתם נשרפו ת"ל והנה שרף ה' ואיני יודע איזהו ת"ל ואותה נתן כו' לכפר זה שעיר ר"ח שנאמר ושעיר עזים אחד לחטאת לה': הנותרים. לא היה פנחס עמהם: (יח) הן לא הובא. א"ל שמא נכנס מדמה לפנים אמר לאו. אין לי אלא לפני ולפנים מנין להיכל ת"ל אל הקדש: בקדש. ומנין שאף שרפתה בפנים ת"ל אכל תאכלו כו' יכול אף אם נטמאת בחוץ שרפתה בפנים ת"ל אותה כו' אותה מה זו כו': (יט) הן היום. ר"נ אומר מפני אנינות נשרפה וז"ש אלה ומת"ל כאלה לרבות כל האמור בפרשת טומאה כו'. ר' יעקב אומר למעט הלוים שמותרים באנינות לשיר. ר"י ור"ש אומרים אם מפני אנינות נשרפה היה להם לשלשתם לישרף. ד"א והלא מותרים באכילה לערב אלא מפני טומאה נשרף ומת"ל אלה. א"ל לא היה לי להתאבל באלו שעשו שלא בעצה ונשרפו: כאלה. א"ל ואם לא אלו בלבד קברתי אלא כו' לא כך הייתי מבזה קדשי קדשים: היום. עיין רש"י ז"ל. רש"א אין אונן אסור בקדשים בלילה אלא מד"ס: (כ) וייטב. עיין רש"י ז"ל א"ר יהודה חנניה בן יהודה היה דורש כל ימיו קשה הקפדה שגרמה לו למשה לטעות ואני אומר מי גרם לו שהקפיד אלא טעה. בג' מקומות בא משה מכלל כעס לידי טעות כאן ובמי מריבה ובמדין שנתעלמו ממנו הלכות הגעלה. מכאן אמרו כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו אם נביא הוא כו' (פסחים ס"ו):

יא (א) לאמר אלהם. לאלעזר ולאיתמר: (ב) דברו. זו דיבור אל ישראל: החיה. עיין רש"י ז"ל ולאומות לא אסר כלום וכן בהמה טמאה נבילה וטריפה (ואבר מן החי) וחלב ודם וגיד הנשה: זאת החיה. מלמד שאחז משה כו' וכן בדגים ועופות ושרצים. ובש"ס ריש א"ע אמרז"ל החיה אשר תאכלו היא אכול שאינה היא אל תאכל: מכל הבהמה. מלמד שבהמה בכלל חיה ומנין שחיה בכלל בהמה ת"ל זאת הבהמה איל צבי כו': מכל הבהמה. לרבות את הכלאים. אפי' מין בהמה וחיה שנאמר החיה וכל בהמה: אשר על הארץ. להוציא את שבים שאין צריך סימנים אלו: (ג) כל בבהמה. לרבות את השליא וכו' יכול אפי' יצא מקצתו ת"ל אך ולהלן נאמר בהמה בבהמה. ומנין אפי' הוציא את ידו ת"ל כל. יכול אפי' הוציא ראשו ת"ל אך. א"ל בן ט' חי בן ט' מת בן ח' מת או חי בחולין ובמוקדשין ובמעשר מנין ת"ל כל מפרסת כו': אתה תאכלו. ולא בהמה טמאה בל"ת מנין ת"ל אך את זה לא תאכלו הגמל כו' ושאר בהמה טמאה מק"ו: (ה) ממעלה הגרה. יש לך מעלה גרה שאין אתה אוכל ואינו טמא וזהו טהור שנולד מטמאה יכול אף טמא שנולד מטהור ת"ל הגמל טמא הוא הוא טמא בהווייתו ואין גמל שנולד מטהור טמא (בכורות ו') מנין לה' חטאות מתות ת"ל ממעלי הגרה טמא (בכורות טז') מנין לתמורת פסולי המוקדשין ת"ל וממפריסי הפרסה טמא מניין לחלב ה' חטאות מתות ת"ל להלן ממעלי הגרה טמאים מנין לחלב פסולי המוקדשין ת"ל וממפריסי הפרסה השסועה טמאים מנין לחלב בהמה טמאה ת"ל גמל גמל ב' פעמים אם אינו ענין לבשרה תנהו ענין לחלבה מנין לטריפות ת"ל וממפריסי הפרסה יכול אפי' אכלה הרדופנין ת"ל נבילה וטרפה כו' מה נבילה שאין כמוה חיה ואינה בת חיים אף טרפה שאין כמוה חיה ואינה בת חיים יצאה זו שכמוה חיה כו': את זה. פרט לבשר מהלכי שתים שאין חייב בל"ת ולהלן נאמר את זה פרט לחלב מהלכי שתים: את הגמל כו' ואת החזיר כו'. אלו נאמר גמל כו': (ח) לא תגעו. מה ת"ל לא תגעו ברגל וזה שאחז"ל חייב אדם לטהר עצמו ברגל. אחרים אומרים יכול אם נגע אדם בנבילה ילקה את הארבעים ת"ל ובנבלה תטמאו כו': (ט) מכל אשר במים. (מכאן עד בימים בחולין סו:) מה ת"ל שיכול התיר במפורש והתיר בסתום מה כשהתיר במפורש לא התיר אלא בכלים (דכתיב בימים במים ובנחלים במים כו' הוא דאית ליה אכול דלית ליה לא תאכלו הא בכלים אע"ג דלית ליה) ומנין לרבות בורות שיחין ומערות שבותה ושותה מהן ת"ל תאכלו מכל אשר במים אימא במים כלל בימים ובנחלים פרט אין בכלל אלא מה שבפרט מים ונחלים אין חרילין ועילין לא. במים חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש מים נובעין אף כל מים נובעין וריבה חרילין ועילין לאיסורא ומיעט בורות שיחין ומערות להיתרא: בימים. זה ים הגדול שנא' ולמקוה המים קרא ימים: ובנחלים. אלו נהרות שנא' ונהר יוצא כו' אין לי אלא ימים ונחלים שמושכים בימות החמה ובימות הגשמים מנין לרבות שאר מים המושכין בימות החמה ואין מושכין בימות הגשמים עד שאתה מרבה את הביברין ת"ל בימים ובנחלים לג"ש אין לי אלא בעלי עצמות פרה ורבה מנין לרבות בעלי עצמות ואין פרה ורבה פרה ורבה ואין בעלי עצמות עד שאתה מרבה הגלים והצפרדעים הגדלים במים ובימים ת"ל כל מכל ומכל. מנין שאפילו אין לו אלא סנפיר וקשקשת אחת ת"ל סנפיר וקשקשת: בימים ובנחלים אתם תאכלו. תאכלו לרבות טהור שבמעי טמא יכול אף טמא שבמעי טהור ת"ל אותם: תאכלו. לרבות טהור שנכבש עם הטמא יכול אף שנימוק ת"ל אותם: (י) נפש החיה אשר במים. חיה זו היא הים. נפש החיה להביא את הסרני (פי' מוסף הערוך בלשון יוני ורומי מין חיה שיש תחיה ולמעלה מין אשה

בעיניו. שאם העיז וכהה כהה והעיז הרי היא כמו שהיתה: לא פשה. שאם כנס ופשה פשה וכנס הרי היא כמו שהיתה: והסגירו כו' שנית. שיום ז' עולה לכאן ולכאן בין לפניו בין לאחריו: (ו) וראה הכהן כו' שנית. כהן שראה בראשון ואם מת רואה כהן אחר: והנה כהה. יכול למטה מד' מראות. ת"ל הנגע. הנגע יכול במראיו ת"ל והנה כהה הא כיצד מן הכהה ולא למטה מד' מראות: ולא פשה וכו' מספחת. אע"פ שלא נשתנו מראיה: וכבס בגדיו. מלטמא משכב ומושב: וטהר. מפריעה ופרימה ותגלחת וצפרים [הוא במגילה ח: וע"ש ברש"י]. ד"א וטהר טהור השתא מלטמא בביאה למקדש: (ז) ואם כו'. יכול יהא מסולק ת"ל ואם תפשה טמא. אין לי אלא כמראה שלא כמראה מניין ת"ל ואם כו'. יכול הפשיון מטמא בתחלה ת"ל אחרי הראותו אל הכהן יכול אם רואה הכהן שפושה והולך יזקק ת"ל לטהרתו אינו נזקק אלא משעה שרואה אותו אם לטהרה אם לטומאה: (ח) נרעת היא. נרעת מלמד שאין הפשיון מטמא אלא בד' מראות: היא. פרט לפשתה לבהק: (ט) נגע כו'. למדנו לשאת שמטמא במחיה מניין לכל שאר המראות ת"ל נגע נרעת: כי תהיה. ששה פעמים. [הוא בת"כ ריש פ' נגעים ומ"ש וי"ו פעמים היינו א' תחלת נגעים ב' כאן ג' גבי שחין ד' גבי מכוה ה' גבי נגעי ראש וי"ו גבי בהן] פרט לקודם הדיבור. ופרט לנכרי עד שלא נתגייר. ופרט לקטן עד שלא נולד. ופרט לקמט ונגלה. ופרט לראש וזקן עד שלא נקרחו. ופרט לשחין ומכוה וקרח המורדין: באדם. להביא את הבא כלו לבן שהמחיה מטמאתו: (י) וראה כו'. קראו לו לראות נגע א' ונמצא בו נגע אחר מניין שזקוק לו ת"ל וראה כו': והיא הפכה. ולא שהפכתה חברתה זו שער פקודה שעקביא בן מהללאל מטמא וחכמים מטהרין א"ר עקיבא כו': והיא הפכה. כלה את כלה ולא כלה את מקצתה כיצד בהרת כחצי גריס ובה שערה אחת כו': שער לבן. מעוט שער שנים. מחיה יכול כ"ש ת"ל שער לבן ומחיה מה שער לבן מקום ב' שערות אף מחיה כו'. יכול עד שתהא בה שער לבן ומחיה ת"ל נרעת נושנת היא. היא טמאה וא"ל דבר אחר לסעדה א"כ למה נאמר שער לבן ומחיה עד שיהא בה לקבל שער לבן ומחיה יכול שער לבן מצד זה ומחיה מצד זה ת"ל בשאת עד שתהא מבוצרת הא כיצד ב' שערות מכל רוח מרובעות ונמצא ל"ו שערות מקום הבהרת כגרים מרובע: בשר חי. ולא הבוהק: (יא) נרעת. בנין אב לכל נרעת שהן כגרים: נושנת. מלמד שהיא מטמא למפרע (ר"ל אף אם קדמה המחיה לבהרת): היא. מלמד שמטמא הפוכה: וטמאו הכהן לא יסגרנו. אין מסגירין את המוחלט: לא יסגרנו כי טמא. אין מחליטין את המוסגר: (יב) ואם פרוח תפרח. אין לי אלא הפורח בבת אחת פורחת וחוזרת מנין ואין לי אלא ממטה למעלה ממעלה למטה מנין ואין לי אלא מטמאה לטהורה מטהורה לטמאה מנין ת"ל ואם פרח תפרח מ"מ. אין לי אלא פריחה מטהרת בשאת בשאר מראות מניין ת"ל הנרעת: וכסתה הנרעת. ולא הבוהק: את כל עור הנגע. עור הראוי לקבל נגע פרט לשחין ומכוה המורדין או אינו אלא עור הראוי לקבל נגע כגרים דוקא ת"ל כלו הפך לבן: מראה עיני הכהן. פרט לבית הסתרים: לכל מראה עיני. פרט לכהן שהסך מראיתו מכאן אמרו כו': (יג) את כל בשרו. להביא בין אצבעות ידים ורגלים ד"א מניין לפרח בכלו אבל לא כחצי עדשה סמוך לראש או לזקן לשחין או למכוה כו' וחזר ראש וזקן ונקרחו השחין ומכוה ונעשה צרבת יכול יהא טהור ת"ל את כל בשרו עד שתפרח בכלו. אין לי פריחה מטהרת אלא לאחר חליטת מחיה בתחלה. מניין לאחר החלט מחיה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר החלט שלאחר הפטור וכן בשער לבן ובפשיון בכלן ופריחת הסגר ת"ל וטהר לרבות את כלן: הוא. ולא הפורח מן הטהור: (יד) וביום. יש יום שאתה רואה ויש יום שאי אתה רואה מכאן אמרו חתן כו' עיין רש"י ז"ל: וביום הראות בו. בא ללמד על ראשי אברים שנתגלו שיהיו טמאים יכול כ"ש ת"ל בשר חי מה בשר חי האמור להלן בכעדשה אף כאן בכעדשה כו' דר"מ כו': בו. מניין אתה אומר פרח בכלו אבל לא בראש וזקן כו' חזר הראש והזקן ונקרחו כו' יכול יהא טמא ת"ל בו בהפך אם חוזר טמא הא אם חוזר בראש וזקן וכו' אין טמא. בשר חי החוזר טמא ולא הבוהק החוזר טמא ולא השער לבן: (טו) וטמאו. בא ללמד על ראשי אברים שנתגלו שטמאים אין לי אלא אחר פריחת החלט בתחלת מחיה מניין אחר החלט מחיה בסוף שבוע ראשון כו' ת"ל וראה הכהן את הבשר החי וטמאו לרבות את כלן: הבשר החי טמא הוא נרעת הוא. הוא להוציא את הבא כלו לבן שחזרו בו ראשי אברים שהוא טהור. אין לי אלא מתוך הפטור מתוך החלט מתוך הסגר מניין ת"ל טמא הוא נרעת הוא להוציא את כלן שטהור: (טז) או כי ישוב כו'. בא ללמד על ראשי אברים שנתגלו וחזרו ונתכסו שטהורים ומנין שאפילו מאה פעמים נתגלו ונתכסו טהור ת"ל או: ונהפך ללבן. אפילו למראה בוהק. אין לי ראשי אברים שנתגלו וחזרו ונתכסו שטהורין אלא לאחר פריחת החלט מחיה בתחלה מנין אחר כו' ת"ל: (יז) וטהר הכהן את הנגע טהור הוא. טהור לרבות את כלן: הוא. להוציא את שבא כלו לבן בתחלה שהוא טמא: (יח) ובשר כו' שחין. יכול מורד ת"ל ונרפא יכול גלקת ת"ל שחין הא כיצד עד שתקרום כקליפת השום וכה"א למטה צרבת השחין אין לי אלא עלה מאליו מנין לקה בעץ כו' ושלפני הדיבור בנכרי עד שלא נתגייר בקטן עד שלא נולד ת"ל שחין שחין ריבה. אין לי אלא שחין שיש לו היכן שיפשה שאין לו היכן שיפשה מנין ת"ל בו. אין לי אלא בזמן שמקצתו בהרת וכלו שחין כלו בהרת וכלו שחין מנין ת"ל בו אפי' בכלו: בעורו. אפי' בכלו: (יט) והיה במקום. שתקדום השחין לשאת כיצד היה כו' שאת לבנה חלקה בהרת לבנה אדמדמת פתוך מעורב בב' מראות לובן ואודם. מניין ליתן את האמור בשאת בבהרת ואת האמור בבהרת בשאת ת"ל נגע נרעת: (כ) מראה שפל. מנין לרבות שוה וגובה ת"ל ושפלה איננה כו': בשחין פרחה. אבל לא בעור הבשר אין לי שאינו פושה לעור הבשר למכוה מנין ת"ל ואם תחתיה כו': (כא) ואם יראנה. כלו כאחת. והנה אין בה. ולא בחוץ היוצא שנגה יכול אפי' יש בה רוחב ב' שערות ת"ל והנה אין בבהרת כו': (כב) תפשה. יכול הואיל ונאמר ביום השביעי ואם פשה כו' אין לי אלא פשיון שמטמא בשביעי שמיני כו' מניין ת"ל פשה תפשה. החליטו בשער לבן כו': וטמא הכהן אותו. את הודאי הוא מטמא ולא הספק כיצד ב' שבאו אצל כהן כו': (כג) ואם תחתיה כו' צרבת. שיהא מקומה נרוב וניכר: וטהרו הכהן. ודאי ולא ספק: (כד) או בשר. חלק הכתוב שאין שחין ומכוה מצטרפין זע"ז לא שאינו ידוע אם שחין או מכוה הוא אלא כחצי גריס שחין וכחצי גריס מכוה: מכות. יכול מורדת וכו' ת"ל מכות אש וכה"א צרבת המכוה כו' אין לי אלא נכוה באור נכוה בגחלת כו' שלפני הדיבור כו' ת"ל מכוה מכוה ריבה: לבנה אדמדמת כו'. מנין לרבות שאר מראות ת"ל או לבנה: אם פשה תפשה. לרבות אף לאחר הפטור. החליטו בשער כו'. נרעת. ג' פעמים בפרשה זו. נרעת כגרים. נרעת. ליתן את האמור בשאת בבהרת ואת האמור בבהרת בשאת. נרעת. ליתן האמור בשחין במכוה והאמור במכוה בשחין. היא ג"פ. היא אין מטמא במחיה בתחלה בסוף שבוע לאחר הפטור. היא פרט לשפשתה לבוהק. היא אין לה מראה חמישית: (כט) ואיש. להביא נתק בתוך נתק דר"ע ה"ל אלא איש ואשה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל או: בראש או בזקן. מלמד שאין מצטרפין זה עם זה מנין שאין פושין מזה לזה ת"ל נרעת הראש או הזקן: בראש או בזקן. אפי' באחד מהן: (ל) מראהו עמק. מנין השוה והגבוה ת"ל אין מראהו עמק א"כ מה ת"ל מראהו עמק מה מראהו עמוק בידי שמים כו' פרט לשנתקו אדם: ובו. להביא את שבתוכו: שער צהוב. לא אדום ושחור ירוק ולבן והוא כתבנית זהב: דק. לקוי קצר כו' יכול יהא מוסף על ד' מראות שבעור הבשר ת"ל וטמא אותו כו' יכול יטמא מקום בהרת ת"ל נתק הוא יכול תהא בהרת מטמא בראש ובזקן ת"ל נרעת הראש או הזקן הוא אין לראש וזקן אלא נתק בלבד. נגע הנתק. אר"ש וכו': (לא) נגע הנתק. מה נגע בכגרים כו' וכשה"א למטה נגע הנסק מה נתק שאין הפשיון לתוכו אף נגע כו'. ושער שחור. מנין אף לבן ואדום וירוק ת"ל ושער א"כ מה ת"ל שחור שחור מציל ולא צהוב ואיזה צהוב שאין מציל אחת צהובה כו': אין בו. עד שיהא מבוצר מכאן אמרו ב' נתקים זה בצד זה כו'. ושער שחור אין בו הא יש בו טהור או אינו אלא טמא כשה"א ואם בעיניו וכו': (לב) ביום השביעי. ולא בלילה: ולא היה בו. רי"א שמטמא אפי' אינו הפך כו': ומראה כו'. ולא ממשו: (לג) והתגלח. אין צריך כהן ולא תער ואפי' נזיר. יכול אפי' ספק דוחה את הנזיר ת"ל ואת הנתק כו': לא יגלח. וכי מה יש בו אלא סמוך לנתק מניח ב' שערות כו'. מנין לתולש סימני טומאה עובר בל"ת ת"ל ואת הנתק כו': וכבס בגדיו כו'. יכול מסולק ת"ל אחרי טהרתו אין לי אלא אחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני ת"ל ואם כו'. החליטו בשער לבן והלך לו כו': (לו) לא יבקר כו'. מלמד שהשער הצהוב החוזר לאחר הפטור שמטמא ושער צהוב ופשיון מטמא זה בלא זה ושאין מסגירין את המוסגר כו': בעיניו. אין לי אלא בעיניו בעיני בנו בעיני תלמידו מנין ת"ל ואם בעיניו עמד וכו': ושער שחור. מנין אף ירוק ואדום ולבן ת"ל ושער: צמח בו. אע"פ שאינו מבוצר אין לי אלא צומח בתחלה צומח בסוף מנין ת"ל שער ריבה: נרפא הנתק. להביא נתק בתוך נתק: טהור הוא. יכול ילך לו ת"ל וטהרו הכהן יכול אם אמר הכהן על טמא טהור שטהור ת"ל טהור הוא וטהרו הכהן כו': (לט) בהק טהור. אין לי אלא משום אוס מנין אף משום פשיון ת"ל פרח טהור הוא יכול יטהר את הבהרת שיצאה ממנו ת"ל בהק הוא יכול יטהר את הבהרת שסמוך לה ת"ל בהק הוא טהור הוא. הוא טהור ואין הבהרת היוצאה והסמוך לה טהור: (מ) ואיש. להביא נתק הזקן ראשו מעכבו ואין הזקן מעכבו: (מא) מפאת פניו. מנין לרבות את הצדעין מכאן ומכאן ת"ל ואם מפאת כו': (מב) קרחת וגבחת. מה קרחת שאין ראוי לגדל שער אף גבחת כו' פרט ע"י חולי שאינו טמא. מנין אכל נשם וסך נשם ת"ל קרחת קרחת ריבה. איזה קרחת מקדקד שופע לאחוריו ואיזה גבחת מקדקד שופע לפניו: בקרחתו או בגבחתו. מלמד שאין מצטרפין זה עם זה. ומנין שאין פושין מזה לזה ת"ל בקרחתו או בגבחתו. נגע לבן אדמדם. מלמד שמטמא בפתוך: נרעת. מלמד שמטמא במחיה: פרחת. מלמד שמטמא בפשיון: הוא. שאין מטמא בשער לבן: (מג) לבנה אדמדמת. מלמד לשאת שמטמא בפתוך. מנין לרבות שאר מראות ת"ל נגע לבן אדמדם: כמראה נרעת עור בשר. בב' שבועות ועור הבשר כזו מה זו מטמא בפתוך כו' ר' אומר מה עור בשר מטמא חלקה כו': נרעת. כגרים: (מד) איש. אין לי אלא איש אשה וקטן מנין ת"ל נרוע אם כן מה ת"ל איש לענין שלמטה איש פורס ופורע ולא אשה כו': טמא יטמאנו הכהן. מלמד שטומאתו בכהן אין לי אלא זה מנין לרבות שאר מנוגעים ת"ל טמא יטמאנו הכהן: הוא. להוציא שאר הטמאים: יטמאנו הכהן. להוציא אחרים שטומאתן מגופן שאין תלוי בכהן: (מה) והצרוע. אפי' כהן גדול. פרוע. לגדל שער דר"א רע"א נאמר הויה בראש ונאמר הויה בבגדים מה הויה בבגדים דבר שחוץ מגופו אף הויה בראש דבר שחוץ מגופו: ועל שפם יעטה כו'. כאבל: וטמא כו'. אומר פרוש. אין לי אלא זה בלבד מניין לרבות שאר המנוגעים וכל הטמאים טמא מת ובועל נדה וכל המטמאין את האדם ת"ל וטמא טמא וכו': (מו) כל ימי אשר הנגע בו יטמא. לא ימים שהיתה בו בהרת וקצצה. יכול אפי' קצצה מתכוין ת"ל כל ימי. מאימתי טהרתו ר"א כו' וחכ"א עד שתפרח בכלו: בדד ישב. מנין לרבות שאר מנוגעים ת"ל בדד ישב. בדד ישב. שלא ישבו טמאים אחרים עמו: מחוץ למחנה. חוץ לג' מחנות: מושבו. מושבו טמא מכאן אמרו הטמא עומד כו' ר"י הגלילי אומר מחוץ למחנה מושבו והבגד לומר על הבגדים שטעון שלוח חוץ לג' מחנות: (מז) והבגד. אין לי אלא בגד שלם שלש על שלש מנין ת"ל והבגד יכול אפי' צמר גמלים צמר ארנבים וכו' ת"ל צמר ופשתים אין לי אלא שלש על שלש (ר"ל א"ל שנתמעט שאר בגדים מלטמא בנגעים אלא שלש על שלש. שלשה על שלשה וכו' בגד שלם מנין שלא יתטמא בנגעים בשאר מינים וכ"ה בשבת כ"ו: שלשה על שלשה מנין בגד שלם מנין ת"ל בבגד צמר ופשתים. ד"א והבגד לרבות את הכלאים אין

לי

לי אלא צמר ופשתים שבא בכלו או כלאים שבא בכלו במקומו מנין ת"ל והבגד אריג כל שהוא מנין ת"ל והבגד אין לי אלא שיש לו להיכן שיפשה אין לו להיכן שיפשה מנין ת"ל והבגד יכול אפי' צבועין ת"ל בגד צמר או פשתים מה פשתים כברייתו אף צמר כברייתו אין לי אלא צבוע בידי אדם צבוע בידי שמים מנין תלמוד לומר לפשתים או לצמר מה פשתים לבנה אף צמר לבנה: (מח) או בשתי או בערב. יכול אפי' של נפה וכברה ת"ל לפשתים ולצמר ומנין להוציא אף של שער ת"ל בצמר או בפשתים יכול יטמא מיד ת"ל בגד מה בגד משתגמר מלאכתו אף כולן משתגמר מלאכתן ואיזה גמר מלאכתן וכו' יכול מטמאין בכ"ש ת"ל והבגד מה בגד שיש בו שלש על שלש אף כו': או בעור. יכול אף עור שבים ת"ל בבגד מה בגד מן הגדל בארץ אף עור מן הגדל בארץ יכול שאני מוציא אף שחיבר מן הגדל בארץ ת"ל בעור: או בשר. לרבות עור בהמה טמאה (אינו בת"כ רק בשבת כ"ח) ושלקה ביד כהן קצץ מכולן ועשה אחת מהן. ד"א בעור ליבה כל עור אפי' של שרצים יכול מטמא אפי' צבועים ת"ל בגד מה בגד לבן אף עורות לבנים ר' יהודה אומר או בעור לרבות צבועים רש"א כתוב אחד אומר בבגד וכתוב אחד אומר בשר הא כיצד צבועים בידי שמים מטמא בידי אדם אין מטמא יכול אפילו עור מנה ואיפה ת"ל מלאכת עור: (מט) והיה הנגע כו'. יכול כל מראה ירוק ת"ל ירקרק ירוק שבירוקים אדמדם אדום שבאדומים: ירקרק או אדמדם. מלמד שאינו מטמא בשתוף יכול לא יצטרפו זע"ז ת"ל והיה: בבגד. ולא הגימין אין לי אלא בגד שיש בו לעשיר כו' לא לעני ולא לעשיר מנין ת"ל נגע צרעת והראה את הכהן לרבות את כולן: צרעת. כגריס: כלי עור. להוציא עור רצועות וסנדלין או יכול שאני מוציא עורות אהלים שהן כלים ת"ל לכל אשר יעשה העור למלאכה לרבות עורות אהלים: (נ) והסגיר את הנגע שבעת ימים. בתחלה: (נא) ביום השביעי. ולא בלילה: כי פשה. זה פשיון הסמוך בכל שהוא ומנין לרבות את הרחוק ת"ל בבגד יכול כל שהוא ת"ל נגע מה נגע האמור להלן בכגריס אף כאן בכגריס נמצא פשיון הסמוך כ"ש והרחוק בכגריס והחוזר בכגריס: צרעת ממארת. עיין רש"י ז"ל. אין לי אלא מוחלט מוסגר מנין ת"ל צרעת כו' אי מה מוחלט ועשאו מוכין טמא ואסור בהנייתו אף מוסגר כן ת"ל צרעת ממארת טמא הוא: (נב) ושרף כו' בצמר או בפשתים. עיין רש"י ז"ל. אין לי אלא להוציא אומריות של זהב של שיראין שאין מינן מטמאין בנגעים של ארגמן ושל זהורית מנין ת"ל אשר בו הנגע הראוי לקבל נגע וכו': (נג) והנה לא פשה כו'. זהו העומד: (נד) וצוה הכהן וכבסו. הצווי בכהן והכיבוס בכל אדם: את אשר בו הנגע. עיין רש"י ז"ל: שנית. מלמד שיום השביעי עולה מן המנין בין מלפניו בין מלאחריו: (נה) והנגע לא פשה. עי' רש"י ז"ל וחכ"א אינו טמא אלא משום עומד הא מה אני מקיים והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא בכל מין שהוא מטמא לו: פחתת. שיהא כל מראיה שוקעין או אינו פחתת אלא כמראה שני (והא דכתיב לא הפך את עינו היינו שלא יצא ממראה הנגע אבל נשתנה וא"כ מנין שיהא מראיה שוקעין) כשהוא אומר היא הרי היא כמות שהיתה הא מה אני מקיים פחתת שיהיו מראיה שוקעין: בקרחתו. אלו השחקים: בגבחתו. אלו החדשים מכאן אמרו סגום שנראה בו הנגע כו': (נו) והנה כהה. למראה שני. או כהה למראה שלישי ת"ל והנגע הא כיצד למראה ב' ולא למראה ג': וקרע. יכול קרע קטן ויקיים בו מצות קריעה ת"ל אותו. יכול יניחו במקומו ת"ל מן הבגד ינתקנו מן הבגד. יכול ישליך את הקרעים לאשפה ת"ל בהם תשרפנו: (נז) את אשר בו הנגע. לימד על כל הקרעים שטעונים שריפה נאמר כאן נגע ונאמר בסוף שבוע ראשון נגע מה כאן כהה למראה שני ולא למראה שלישי אף כהה בסוף שבוע ראשון שמכבסו למראה שני ולא למראה שלישי: ואם תראה עוד. אין עוד אלא מקומו מכאן שטולה עליו מטלית אין לי אלא מקומו מנין לרבות כל הבגד ת"ל בבגד יכול אפי' כ"ש ת"ל עוד מה ראשונה כגריס אף כו' אין לי אלא כמראה שלא כמראה מנין ת"ל פרחת או אינו אלא עד שתחזור ותפשה ת"ל היא הרי היא כמו שהיתה: (נח) אשר תכבס. יכול יקיים בו מצות כיבוס ת"ל וסר יכול מגד זה לגד זה ת"ל מהם עד שיעקר מכולם: וכבס שנית. זה לטהרו והראשונה להסגר: (נט) זאת תורת כו'. ונאמר זאת התורה לכל נגע כו' מקיש כלם לבית מה בית מטמא בביאה אף כו' אי מה בית טעון צפרים אף כו' ת"ל זאת: לטהרו או לטמאו. כשם שמצוה בארץ כך מצוה בח"ל כשם שמצוה לטהרו כך מצוה לטמאו כהן שמטהרו מטמאו ואם מת כהן אחר רואהו:

פרשת מצורע

יד (ב) **תורת**. לרבות בית עולמים: זאת. פרט לבמה: תהיה. בזמן הזה: תורת המצרע. תורה אחת לכל המצורעין שיהיו מביאין קרבן זה כו': ביום טהרתו. מלמד שטומאתו וטהרתו ביום מנין הזאתו ותגלחתו ושחיטת צפרין ביום ת"ל תורת המצרע. ביום יכול אף ליקוח צפרים ושילוח צפרים וכבוס בגדים ורחיצתו ביום ת"ל זאת ביום כו': אל הכהן. מלמד שטומאתו וטהרתו ביד הכהן ומנין שחיטת צפרים והזיית דם צפור ותגלחת בכהן ת"ל תורת כו' יכול אף ליקוח צפרים וכבוס בגדיו ורחיצתו בכהן ת"ל זאת: ביום טהרתו והובא כו'. שלא ישהא: זאת תהיה תורת המצרע. בהוייתו תהא הקדים מתן שמן (אינו בת"כ רק במנחות ה') כו': תורת המצרע. אם נתנגע נגעים הרבה מביא קרבן אחד דכתיב תורת המצרע תורה אחת למצורעין הרבה. (אינו בת"כ רק בכריתות ט: וע"ש בתוספות): (ג) ויצא הכהן וראה הכהן. מת"ל לפי שנא' ויצא יכול כהן שהיה לפנים מן המחנה יצא היה במים בנהרות ובמדברות מנין ת"ל וראה הכהן א"כ מה ת"ל ויצא הכהן כהן שאפשר להיות לפנים מן המחנה מטהר את המצורע ואין כהן מצורע מטהר את המצורע: והנה נרפא. שהלך לו נגעו: נגע. שהלך שער לבן: הצרעת. שהלכה המחיה. ומנין אפי' מקצתו ת"ל מן. מן הנגע אפי' מקצת שער לבן. מן הצרעת אפי' מקצת המחיה: מן הצרוע. להביא את שפרחה בכלו שטעון צפרים:

(ד) וצוה הכהן ולקח. הצווי בכהן ולקיחה בכל אדם: למטהר. לשם מטהר בין איש בין אשה בין קטן מכאן אמרו לקח לאיש כשרות לאשה לאשה כשרות לאיש לבית כשרות למצורע למצורע כשרות לבית: צפרים. מיעוט צפרים שתים א"כ מה ת"ל שתי שיהיו שתיהן שוות ומנין אע"פ שאין שוות כשר ת"ל צפור צפור ריבה: חיות. ולא שחוטות: טהורות. ולא טמאות ולא טרפות: ועץ. יכול כל עץ ת"ל ארז אי ארז יכול טרף ת"ל ועץ הא כיצד זו בקעת של ארז: ושני. יכול פיקס ת"ל תולעת אי תולעת יכול כל צבעים ת"ל ושני הא כיצד זהורית טובה: ואזב. ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלית רומי ומדברי ולא כל אזוב שיש לו שם לווי: (ה) וצוה הכהן ושחט. הצווי בכהן ושחיטה בכל אדם: ושחט את הצפור האחת. האחת משתים. האחת ברורה שבשתים. האחת שאם מתה אחת מהן או שנעשית טריפה יוקח זוג לשניה: האחת אל כלי חרש. ולא שתים לכלי חרש: כלי. יכול א' מן הכלים ת"ל חרש אי חרש יכול מקידה ת"ל כלי הא כיצד זו פיילי של חרש: מים חיים. ולא מלוחים ולא פושרים ולא מכזבים ולא מים מנטפין ר"א אומר מה מים שלא נעשה בהן מלאכה אף כלי כו' (ור"ל דמקים כלי למים) רש"א מה מים הברורים שבמים אף צפור הברורה שבמינה וא קיפל ומקים צפור למים: (ו) את הצפור החיה כו'. כיצד הוא עושה נוטל ארז ואזוב ושני תולעת וכורכן בשירי הלשון ומקיף להם ראשי אגפיים וראש הזנב מגל שיה ומזה: בדם. יכול בדם ודאי ת"ל במים חיים אי במים חיים יכול עד שיהיו כלן מים חיים ת"ל בדם הא כיצד מים חיים שדם הצפור ניכר בהם ושיערו חכמים רביעית. ומנין שאם נשפך הדם תמות המשתלחת מתה המשתלחת ישפוך הדם ת"ל את הצפר החיה: את הצפור החיה יקח אתה. עיין רש"י ז"ל: השחוטה. ולא המלוקה: הצפור על מים חיים. ולא כלי חרש על מים חיים: (ז) והזה. לאחר ידו של מצורע וי"א על מצחו: על המטהר מן הצרעת שבע פעמים. ולא טמא מת שבע פעמים: שבע פעמים וטהרו. הזיית שבע טעון ואין טעון הזיית שלישי ושביעי: וטהרו. יכול יהא מסולק ת"ל ושלח וכבס וגלח ורחץ. יכול יהא כלן מעכבין ת"ל וטהרו ונאמר למטה וטהר מה טהרו האמור למטה בדברים הנעשים בגופו אף טהרה האמור כאן בדברים הנעשים בגופו: ושלח. שלא יעמוד בצור וביפו וישלחנה לים שלא יעמוד בגבת וישלחנה למדבר שלא יעמוד חוץ לעיר וישלחנה כלפי העיר: על פני השדה. שמותרת באכילה לאחר שילוח: (ח) וכבס כו'. מלטמא משכב ומושב וכבוס השני מלטמא בגדים במגע: כל שערו. מה שערו האמור בימי ספרו פרט לבית הסתרים אף כו' האמור בימי גמרו פרט לבית הסתרים: ורחץ כו'. במים אפי' במי מקוה (ר"ל אף שאינו מים חיים): ורחץ כו' וטהר ואחר יבא אל המחנה. רחיצת גופו מעכבתו מלכנוס לפנים ואין צפרים מעכבתו כו': מחוץ לאהלו. אין אהלו אלא אשתו שנא' שובו לכם לאהליכם: שבעת ימים. ולא ימי חלוטו וכן יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי הסגרו: (ט) כל שערו. יכול אף בית הסתרים ת"ל גבת עיניו מה גבת עיניו בנראה אף כו'. מנין לרבות כינוס ואינו נראה פיזור ונראה ת"ל ואת כל שערו יגלח מיעט וריבה עיין רש"י ז"ל: ראשו. מה ת"ל לפי שנאמר תער לא יעבר על ראשו שומע אני אף מצורע כן ת"ל ראשו. זקנו מה ת"ל לפי שנא' ופאת זקנם לא יגלחו אף מצורע כן ת"ל זקנו לפי שיש בראש מה שאין בזקן ויש בזקן מה שאין בראש. ר"א גבת עיניו ולא ריסי עיניו: יגלח. ליתן אחריות לתגלחת בשמיני ושביעי ואילך: ואת כל שערו יגלח. (בת"כ לא נאמר שום פסוק על שיור ב' שערות אבל הרמ"ש בנגעים פ' י"ד מפרש דיליף מנזיר טמא והתם נדרש בנזיר מ"ב. מן ביום השביעי יגלחנו דמשמע כולו דוקא וע"ש ברש"י ותוספות) הא אם שייר ב' שערות לא עשה כלום: (י) וביום השמיני. בשביעי יגלח ובשמיני יביא ואם גלח בשמיני לא (בת"כ הגירסא שלנו יביא בו ביום ואולם בעל ק"א גורס לא יביא כדברי הגאון ז"ל ועיין בתוספות דנזיר מד:) יביא בו ביום: יקח שני כבשים. מיעוט כבשים שנים א"כ מה ת"ל שני שיהיו שניהן שוים ומניין שאע"פ שאינם שוים שהם כשרים ת"ל כבש כבש ריבה: אחת. שתהא ברורה. אחת מלמד שמביא אחת על נגעים הרבה. שנתה ולא שנה של עולם. ושלשה כו' בלולה בשמן. זו לבהמה או יכול למנחה עצמה כשה"א והעלה הכהן את העלה ואת המנחה המזבחה לימד שאינו אלא מנחת בהמה. עדיין הדבר צריך תלמוד כשה"א (בפ' נסכים) תעשו על העולה זו עולת מצורע. לזבח להביא חטאתו. או לזבח להביא את אשמו. ריבב"א הרי הוא אומר ואם דל הוא מה מצינו עני שמביא בהמה אחת מביא עשרון אחד אבל עשיר שמביא ג' בהמות יביא ג' עשרונים. הא מה אני מקיים ג' עשרונים לבהמה: ולוג שמן. מה ת"ל שהיה בדין שיביא ג' לוגין מה מצינו עני שמביא עשרון אחד מביא לוג אחד אבל עשיר שמביא ג' עשרונים יביא ג' לוגין ת"ל ולוג אחד שמן: (יא) והעמיד כו' ואתם. מלמד שטעונים עמידה כלם יכול יטענו תנופות כלם ת"ל האיש ולא חטאת ועולה או אינו אלא להוציא אשה וקטן ת"ל המטהר בין כו': לפני ה' כו'. שער הנקנור אחוריהם למזרח ופניהם למערב: (יב) ולקח וכו' ואת כו'. מלמד שטעונין תנופה כאחד ומנין שאף אם הניף כ"א בפני עצמו יצא ת"ל אותו יכול יניף ויחזור ויניף ת"ל תנופה ולא תנופות: לפני ה'. במזרח. יכול במקום העמדה תהא שחיטה ת"ל ושחט כו' במקום כו' יכול על שבעתו ת"ל במקום הקודש ולהכשיר כל הרוחות אין לי אלא האשם ומנין אף החטאת והעולה במקום הקודש ת"ל את החטאת כו': (יג) כי כחטאת האשם כו'. מה חטאת מן החולין וביום ובידו הימנית וטעונה כלי ודם מזבח מתירם אף אשם כן אי מה חטאת נתון דמה למעלה אף אשם כן ת"ל תורת האשם (בת"כ הגירסא קדש קדשים הוא. אבל בעל ק"א מקיים גירסת הגאון ז"ל ת"ל תורת האשם וכו') ואת דמו יזרוק תורה אחת לכל האשמות כו': האשם לכהן. ללמד דבר שמכשירו לכהן שהוא מתן מזבח קודם למתן בהונות: כאשם הוא. פרט לששחטו שלא לשמו: קדש קדשים. לרבות לוג שמן של מצורע: הוא. פרט לשחסר כל שהוא: (יד) ולקח ונתן. מה נתינה בעצמו של כהן אף לקיחה כו' יכול כו': על תנוך אזן. אי כסת תוך יכול על תוך ודאי ת"ל נוך אי על נוך יכול על גובה של אוזן ת"ל תנוך הא

אמה ומחציה ולמטה דג עכ"ל עיין שם באריכות ובספר הישר דף ע"ב אצל מכת ערוב) : (יא) ושקץ יהיו לכם. שקץ לרבות רוטבן וצירן וקיפה שלהם: ושקץ יהיו. לאסור עירובן כמה יהיה בו ויהיה אסור משקל עשר זוז ביהודה כו' בגרב שמחזיק סאתים דג טמא צירו אסור. רי"א רביעית בסאתים. ר' יוסי אומר א' בששה עשר בו: (יג) שקץ הם. אם אין בהם בנותן טעם מותר: את הנשר. מה נשר יש לו ד' סימני טומאה דורס ואוכל ואין לו אצבע יתירה ואין לו זפק ואין קורקבן נקלף אף כל כיוצא בו טמא: (יד) למינה. ד' פעמים לרבות כיוצא בהם (ילמד מנשר שנא' את כו') ואת הדאה כו' ר' ישמעאל אומר נאמר כאן איה ונאמר להלן כו' מה להלן עשה את הראה מין איה אף כאן עשה את הדאה מין איה: למינה. לרבות מיני איה או דיה: (טו) את כל ערב למינו. ערב זה עורב שחור כל ערב להביא עורב עמקי ושרב הבא בראש יונה (עמקי פי' לבן כמראה חמה העמוקה כו'): למינו. להביא זרזיר (פי' הערוך מין עורב קטן). ואת הסנונית (בל"א שוואלב): (טז) ואת בת היענה. (חולין סד:) וכי בת יש לה ליענה אלא זה ביצתה: נץ. זה הנץ: למינהו. להביא בר חריא (הערוך גורס בר הדיא והמוסף גורס בר חיריא ובויקרא רבה פ' אחרי מות הדין בר חיריא נופה מאכלו בי"ט מילין): (יז) ואת הכוס ואת הינשוף. (עד שלינונא הוא בתרגום ועיין בנדה כג:) זו קריא וקפופא (הערוך גורס קדיא וקפופא (בדל"ת ופי' שעיניהם ופניהם כשל אדם אבל של שאר עופות עיניהם בצדי הראש) : ואת השלך. זו שלינונא ששולה דגים מן הים: (יח) ואת התנשמת. זו בותא שבעופות ובתרגום בותא ותנשמת שבשרצים הוא בותא שבשרצים עכ"ל ר"ל בריה שאין לה עינים ועיניה חשיכות כן צריך להיות בלשון ארמי בותא : ואת הקאת. (חולין סג.) זו קיק (מין עוף שיושב בימים): ואת הרחם. (חולין שם) זו שרקרק : (יט) ואת החסידה. (עיין ברש"י) זו דיה לבנה : האנפה. (חולין שם) זו דיה רגזנית : ואת הדוכיפת. זו תרנגול הבר שהודו כפות (חולין שם): ואת העטלף. זו בריה שאין לה עינים ועיין ברש"י (ביצה ז:): (כ) כל שרץ העוף. יכול אף הכל בכלל ת"ל את זה תאכלו כו' יכול הכל יהא מותר ת"ל ארבה כו': שקץ. לאסור צירן ורוטבן: (כא) אשר לו כרעים. ראב"י אומר אע"פ שאין לו עכשיו עתיד לגדלן אחר זמן: ממעל לרגליו לנתר כו'. זו קרסולין (עד שיהא שמו חגב הכל בחולין ס"ה): (כב) ארבה זה גובאי סלעם זה רישון חרגול זה ניפול חגב זו נדיין. למינו למינהו ד' פעמים להביא ציפורת כרמים ויוחנא ירושלמית והערצובא והרזבנים ר' ישמעאל אומר ארבה זו כו' אין לי אלא הבא ואין לו גבחת הבא ויש לו גבחת מניין ת"ל סלעם אין לי הבא ואין לו זנב הבא ויש לו זנב מנין ת"ל חרגול אין לי הבא וכו' הבא וראשו ארוך מניין כו'. סלעם דכתב רחמנא ל"ל תיתי מארבה וחרגול מה לארבה שכן אין לו גבחת הרי חרגול דיש לו גבחת מה לחרגול דיש לו זנב הרי ארבה דאין לו זנב סלעם ל"ל אם אינו ענין לגופו ת"ע לראשו ארוך. חגב שיהא שמו חגב: (כג) אשר לו ארבע. הא אם יש לו חמש הרי זה טהור: שקץ הוא. לרבות עירובן ופרט לצירן (ר"ל מדלא כתיב הם כאשר כתיב בכלם וכתיב הוא משמע בעצמו דוקא לרבות עירובן ולא צירן): (כד) ולאלה תטמאו. יכול לכל האמור בענין כו' ת"ל בהמה להוציא את הדגים: (כו) לכל הבהמה. לרבות את השליל שיהא אבר מן החי ממנו טמא: מפרסת. להוציא את החגבים: פרסה. להוציא עוף טמא (כל הענין אינו מדבר רק לענין טומאת אבר מן החי אבל איסורו נוהג בעוף ועיין בחולין ק"ב): ושסע. להוציא עוף טהור. אין לי אלא בהמה טהורה טמאה מנין ת"ל לכל בהמה חיה טהורה מנין ת"ל מפרסת חיה טמאה מניין ת"ל פרסה שסוע מניין ת"ל שסע מעלה גרה מניין ת"ל מעלה: כל הנגע כו'. במה הכתוב מדבר אם במיתתן או באבר מן המת הרי אמור אלא באבר מן החי יכול אף בשר הפורש מן החי טמא ת"ל בנבלתם מה נבילה גידין ועצמות אף אבר מן החי כו' ועוד ז' פעמים (הדין פיסקא אינו בת"כ כאן רק לקמן בהך סידרא פ' יו"ד פ' וי"ו) בנבלתם ולא בעור שאין עליו כזית בשר והעור משלים לכזית או רוטב או קיפה כו' יכול שאני מוציא אף עור שיש עליו כזית בשר הנוגע כנגד העור מאחוריו לא יהא טמא ת"ל יטמא: (כז) בנבלתם. ולא בעצמות וגידין וקרנים וטלפים יכול אפילו בחיבורן ת"ל יטמא: בנבלתם. ולא בקוליא סתומה יכול אפילו נקובה ת"ל יטמא. בנבלתם. ולא באלל המפוזר יכול אע"פ שהוא מכונס ת"ל יטמא. בנבלתם. ולא בעור המפשיט בשטיה כדי אחיזה יכול שאני מוציא פחות מכשיעור ת"ל יטמא. בנבלתם. ולא בכשני חצאי זיתים שע"ג עור שאינה מטמאה לא במגע ולא במשא דר"ע ר' ישמעאל אומר כו': יטמא. ואינו מטמא בגדים: (כח) והנושא. מלמד שהנושא מטמא בגדים. בגד להוציא את הגיפה יכול בגד גדול לבן שמטמא בנגעים וזב. גדול נבוע לבן קטן מניין כו' ת"ל בגדיו ריבה. מניין לעשות שאר כלים כבגדים ת"ל יכבס א"כ למה נאמר בגד בגד הוא מטמא ואין מטמא אדם וכלי חרס (ור"ל דכתיב יכבס פרט לכלי חרס בגדיו פרט לאדם): טמאים. מלמד שמצטרפים זה עם זה יכול נבילה עם מת ת"ל הם: (לא) כל הנגע בהם כו'. להביא בהמה טמאה שלא תהא שחיטתה מטהרתה (ר"ל מטומאת נבילה): הולך. זה הקוף: כל הולך. לרבות את הקופד וחולדת הסנאים ואדני השדה וכלב הים. בכל לרבות את הפיל (ר"ל כמו בית בבית כו' נראה שכונתו על בית הידיעה וכן בית של בכל על הפיל הגדול שבחיות והוא ידוע בעבור גדלו). החיה זו חיה טהורה. ההולכת על ארבע זו חיה טמאה. טמאים. כדלעיל שמצטרפין זע"ז לענין טומאה יכול עם מת ושרץ ת"ל הם. יכול לא יטמאו מחמת עצמם במגע (ר"ל אם נגעו הבגדים בנבילה) ת"ל כל הנגע כו' בין אדם בין כלים. יכול יטמאו מחמת עצמן במשא (ר"ל אם הבגדים נשאו את הנבילה) ת"ל טמאים המה לכם ואין מטמאין לא אוכלין ולא משקין ולא כלים במשא: והנושא. ולא הנישא: וזה. זה מג' דברים שנתקשה משה עד שהראה לו כו' (מנחות כט.): וזה. להביא דמו שמטמא כבשרו יכול שהוא מכשיר את הזרעים ת"ל לכם: הטמאים. לאסור צירן ורוטבן (חולין קיב:): בשרץ. להביא את העכבר שחציו בשר וחציו אדמה שמטמא. על הארץ. להוציא את שבים. השורץ. להביא ילד ציס שמטמא. ד"א השורץ להביא ספק טומאה ביבשה שהוא טמא. על הארץ. להוציא ספק טומאה בים שהוא טהור (אינו בת"כ רק בנזיר דף ס"ד) : והצב למינהו. להביא חברבר ונפלים וסלמנדרא. וכשהיה ר"ע מגיע לפסוק זה היה אומר מה רבו מעשיך ה'. יש בחיות כו': האנקה. זו יילא כתרגומו. תנשמת זו אוות (גי' הערוך באות או בואת) שבשרצים: אלה הטמאים לכם בכל השרץ. אין לכם טמאים בכל השרצים רק אלו לפי שכתוב ולא תטמאו בהם לטומאת הגויה יכול אין לי אלא בעלי העצמות כו' הטמאים לרבות את עורותיהן כבשרן יכול של כולן ת"ל אלה. האנקה כו' למינהו הפסיק הענין (ור"ל דג' תיבות אלו. לכם. בכל השרץ. דרש הטמאים עם כל אחד. לכם. על עורותיהן דאין להשתמש בשרץ רק בעור כמשרז"ל שמונה שרצים כו'. בכל. שמצטרפים כו'. השרץ. לרבות ביצה) טמאים. שמצטרפים זע"ז בשר עם בשר דם עם דם דם עם בשר בין מין א' בין ב' מינים. טמא לרבות ביצת השרץ. יכול אפי' שלא רקמה ת"ל השרץ מה שרץ משרקמה אף ביצה משרקמה. יכול אפילו סתומה ת"ל הנוגע את שאפשר ליגע וכמה תינקב כשעורה שאפשר ליגע כשעורה: כל הנגע בהם במותם. להוציא בחייהם. בהם אפי' שחוטין. בהם. יכול בכולן ת"ל מהם יכול במקצתן ת"ל בהם כיצד במקצתו שהוא ככלו בכעדשה שכן חומט בתחלתו כעדשה. ד"א בהם מהם (אינו בת"כ רק בנדה נ"ו וע"ש) בלחין מטמאין מקצתם אבל יבשים או נשרפו צריך להיות כלו: (לב) וכל אשר יפל עליו מהם. במה הכתוב מדבר אם במיתתן או באבר מן המת הרי אמור אלא באבר מן החי יכול אפי' תלוי בו כשערה ת"ל אשר יפול כשיפול יכול בשר מן החי מטמא ת"ל במותם מה מיתה גידין ועצמות אף אבר כו' ובש"ס יליף מכל הנוגע בהם במותם מיתה עושה ניפול. ומכל אשר כו' במותם. כעין מיתה שמטמאין לחין ואין מטמאין יבשין (חולין ע"ד: וע"ש בתוס') (ואע"פ דבש"ס משמע להיפך היינו לפי ס"ד אבל לפי המסקנא אינו כן): כל כלי. כל לרבות דרור העגלה וקוססת השרים. מכל. להוציא כלי שמחזקת ארבעים סאה בלח שהם כוריים ביבש. כל כלי עץ. להביא שולחן טבלא ודולבקי. מכל כלי עץ. להוציא סולם וקולב ומנורה ומה ראית ת"ל או שק מה שק מיוחד שמשמש את האדם ואת משמשי האדם אף אני מרבה כו' ומוציא כו' (הך פיסקא עד או עור אינו בת"כ רק בשבת כ"ז: וס"ד:) : או בגד. בגד אין לי אלא צמר ופשתים שאר בגדים מנין ת"ל או בגד. אין לי אלא בגד שלש בגד ג' על ג' מניין ת"ל או בגד אריג כל שהוא מניין ת"ל או בגד: או עור. יכול אף עורות שבים ת"ל בגד מה בגד מין הגדל בארץ אף עורות כו' ומניין כשחיבר לו מן הגדל ביבשה שהוא מקבל טומאה ת"ל עור: או שק. מה שק טווי ואריג להוציא חבלים ומשיחות יכול שאני מוציא אף קלקלי וחבק ת"ל במת וכל מעשה עזים להביא קלקלי וחבק אין לי אלא מעשה עזים מניין מזנב הסוס ומזנב הפרה ת"ל או שק ומניין ליתן את של זה בזה ת"ל בגד או עור לגז"ש. כל לרבות עורות אהלים. כלי פרט לרצועות עורות וסנדלין. אשר יעשה. לרבות הקלע והקמיע והתפילה. מלאכה. פרט לעור מנה וחיפוי. בהם. פרט לחפויי כלים. מלאכה בהם. ולא העושה מלאכה באחרים להוציא עול ועבות: במים כו'. ולהלן הוא אומר ובא השמש וטהר מה ביאת השמש כאחת אף ביאת הכלים כאחת: וטמא. יכול לכל ת"ל וטהר יכול לכל ת"ל וטמא הא כיצד טהור לחולין מבע"י ולתרומה משתחשך: (לג) כלי חרס. מניין לשברי כלי חרס ת"ל כל כלי. מניין לרבות כלי נתר ת"ל וכל כלי כו': אשר יפול מהם כו'. להוציא תרנגול שבלע את השרץ ונפל לאויר התנור שהוא טהור: אל תוכו. תוכו מטמא ולא אחוריו. יכול אף כלי שטף מטמא באויר ת"ל כלי חרס אל תוכו ולא כלי שטף: כל אשר בתוכו יטמא. מכאן שמטמא באוירו מניין שנטמא מאוירו ת"ל תוכו תוכו לגז"ש: תוכו. ולא תוך תוכו מכאן אמרו חביות כו' יכול אפי' נקבה ת"ל כל אשר כו': יטמא. ר"ע אומר טמא לא נאמר אלא יטמא לימד על שני שעושה שלישי בחולין: ואתו תשברו. מלמד שאין לו טהרה אלא שבירה ד"א אותו אתה שובר ואין אתה שובר לא אוכלין ולא משקין על טהרתן: (לד) כל האכל. להביא מוקף צמיד פתיל בכלי שטף. מכל האכל. פרט למוקף צמיד בכ"ח ונתון לתוך התנור. האכל. אוכל מטמא באוירו של כלי חרס ולא כלים. האכל. אוכל אדם ולא אוכלי בהמה. כל האכל. להביא שחישב עליהן למאכל האדם. אוכל כו' יטמא. מלמד שמיטמא בכ"ש יכול שיטמא לאחרים בכ"ש ת"ל אשר יאכל בכביצה: אשר יאכל. פרט לאוכל סרוח: אשר ישתה. פרט למשקה סרוח: אשר יבוא עליו מים. אין לי אלא מים שאר משקין מנין ת"ל וכל משקה כו' מה ת"ל מים מה מים שאין לו שם לווי והן ז' כו'. אין לי אלא שמילאן מניין אפילו ירדו מאליהן ת"ל אשר יבוא עליו יכול אפי' שלא חישב עליהן ת"ל אשר ישתה מניין אפי' חישב עליהן לגבל בהן את הטיט ולהדיח בהן את הכלים ת"ל אשר יבוא עליו יכול אפי' שחישב שירדו לבורות שיחין ומערות ת"ל אשר ישתה: בכל כלי. מה כלי מיוחד שהוא תלוש מן הקרקע : (לה) עליו. על מקצתו: יטמא. שאין אוכל מטמא אוכל (פסחים יד:): מנבלתם. ולא עצמות ושניים וצפרנים ושער שלהם: תנור וכירים. מה כירים שלש אף ט' [ור"ל דנקרא כירים ע"ש שפיתת ב' קדרות וזה דוקא כשהוא שלם] (עיין בפירוש הרמב"ם פ"ה דכלים משנה ז') מכאן אמרו תנור שנטמא כיצד מטהרין אותו כו' חלקו לשנים כו' והן שוים כו' תנור בבא מתוך כו': תנור. יכול אפי' חדש ת"ל כלי חרס מה כ"ח משתגמור מלאכתו כו': יתץ. פרט לשאין לו נתיצה כגון תנור וכירה של אבן ושל מתכות מכאן אמרו כו': יתץ. יכול יותץ ודאי ת"ל וטמאים יהיו לכם מקיים בטומאתן אם רוצה. טמאים אפי' בגולל גמל (שבת קכה.): לכם. כל שהוא לצרכיכם לרבות ידות הכלים מכאן אמרו אבן היוצא כו' יכול שאני מרבה יותר מכשיעור ת"ל הם: (לו) מעין כו'. מקוה יכול אפילו מילא בכתפו ת"ל מעין אי מה מעין שאין בו תפיסת ידי אדם יצא הטיח קנקנים בראש הגג לנגבם ונתמלאו מים ת"ל ובור יכול אף בור שבספינה ת"ל מקוה מה מקוה שעקרו בקרקע כו' מעין מקוה מיעוט ובור ריבה. יכול מה מעין בכ"ש ובזוחלין אף מקוה בכ"ש ובזוחלין ת"ל

אך

אך. ומנין אם טמא יטהרנו ת"ל מקוה מים יהיה טהור ומנין שאין מקבל טומאה ת"ל בור יהיה טהור ומנין שמקוה מטהר את המקוה בור את הבור בור את המקוה מקוה את הבור ת"ל מעין יהיה טהור כו' ומנין שהוייתו בטהרה ת"ל יהיה טהור הוייתו בטהרה (אינו בת"כ רק בזבחים כה:) : ונגע בנבלתם יטמא. אפי' נוגע בתוך המים. ונגע. בנוגע הם מטמאים ולא במשא: (לז) וכי יפול מנבלתם. דומיא דנבלתם פרט ליבש שאין מטמא (נדה נו') (ובש"ס יליף ליבש מבמותם כו' ומנבלתם ריבה לאבר מן החי שיש עליו בשר גידין ועצמות). מנבלתם לרבות כלי עצם. ר"י בנו של ריב"ב אומר וכל מעשה עזים לרבות כל העשוי מן העזים אפילו מן הקרנים וטלפים ועצמות (ומנבלתם יליף שאין מטמא מחיים): על כל זרע כו'. (אינו בת"כ רק בחולין קכח') מה זרעים שאין סופן לטמא טומאה חמורה אף כו' פרט לעוף טהור שסופו לטמא טומאה חמורה שאין צריך הכשר (חולין קי"ט): זרוע. כדרך שמוציא לזריעה מנין לזרעים טמאים שזרען שטהרו ת"ל אשר יזרע טהור יכול אע"פ שלא השרישו ת"ל הוא: (לח) וכי יתן כו'. הרי זה בא ללמד שאין הארץ מטמא הזרעים אלא לאחר הכשר: וכי יתן. יותן דומיא דיתן מה יתן דניחא ליה אף יותן דניחא ליה: מים. מנין לעשות שאר משקין כמים ומחשבה כנתינה נאמר כאן מים ונאמר בכלי חרס מים מה להלן כו': מים על זרע. אין לי אלא בזמן שמים ע"ג זרע נתנגב מנין ת"ל ונפל כו' טמא: ונפל מנבלתם. פרט ליבשה שאין יכולה להשרות: לכם. כל שהוא לצרככם לרבות הידות מכאן אמרו יד הפרכול כו' יכול אע"פ ששסן בגורן תלמוד לומר הוא: (לט) וכי ימות. מיתה ודאי: מן הבהמה. פרט לטרפה ששחטה: אשר היא לכם. להביא בהמה טמאה שמטמאה במשא: לאכלה. להביא בן שמונה שלא תהא שחיטתו מטהרתו: הנגע בנבלתה כו': (מ) והאכל מנבלתה כו'. עיין רש"י ז"ל: (מא) שקץ הוא לא יאכל. עיין רש"י ז"ל: (מב) עד כו'. להביא הדומה לדומה: לכל השרץ כו'. להביא התולעים שבעיקרי הזיתים והאילנות. ד"א לרבות אפרוח שלא נפתחו עיניה (ביצה ו:) : (מג) אל תשקצו כו' בכל השרץ כו'. לרבות את שבפירות אם פירשו לארץ וחזרו שאסורין: ולא תטמאו בהם ונטמתם בם. מכאן רמז לטומאת הגויה. אין לי אלא טומאה המורה טומאה קלה מנין שפופלת הגויה ת"ל ונטמתם בם. בהם ולא בחלבן כצ"ל בת"כ [ור"ל דלאו ולא תטמאו קאי אנבלת בהמה טהורה דהוא לאו שבכללות כמ"ש רש"י ורמז שנטמא באכילתן וקאמר ונטמתם לימד על אוכלין ומשקין שנטמאו בנבילה שמטמאין את האדם ור"ל דז"ש בם דבר הנוגע בנבילה וז"ש בגמרא (יומא פ:) ונטמתם בם מכאן רמז לטומאת הגויה ופשטא דקרא על טומאת הנפש ואמר בהם פרט לדמן וחלבן דטהורין מטומאת נבילה ואוכלין הנוגעין בהן טהורין] : ולא תטמאו בהם. ונטמתם בם. ולא תטמאו את כו'. ג' טומאות. (יומא לט:) אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה. מלמטה מטמאין אותו מלמעלה. בעוה"ז מטמאין אותו בעוה"ב. וכן ג' קדושות כאן והתקדשתם. והייתם קדושים. כי קדוש אני. אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה. מלמטה מקדשין אותו מלמעלה. בעוה"ז מקדשין אותו לעוה"ב : (מה) כי אני ה'. כשם שאני קדוש שאני ה' אלהיכם כך והתקדשתם קדשו עצמכם מלמטה כשם שאני פרוש כו' (ברכות נג:) : והתקדשתם זו מים ראשונים. והייתם קדושים זו מים אחרונים. כי קדוש זו שמן. אני זו ברכה. ולא תטמאו כו' בכל השרץ הרמש על הארץ. אע"פ שאינו פרה ורבה: כי אני ה' המעלה כו'. על מנת כן העליתי אתכם מארץ מצרים שכל המודה בעול מצותי מודה בי"מ וכל הכופר בעול מצותי כופר ביציאת מצרים: בד' מצות א' בעשה וג' בל"ת. בציצית ובמשקלות וברבית ובשרצים נאמר יציאת מצרים ר"ל אני הוא שהבחנתי בטפה של בכור כו' אני הוא שמבחין בתולה קלא אילן בבגדו ובטומן משקולת במלח ובתולה מעותיו בנכרי ובמערב קרבי דגים טמאים עם קרבי דגים טהורין ומוכרן לישראל : להיות לכם לאלהים. בע"כ. והייתם קדשים. כנ"ל : (מכאן עד הכשירו בסי' אחד עיין בחולין כז:) : זאת תורת הבהמה והעוף כו'. באיזה תורה שוותה בהמה לעוף ועוף לבהמה מה בהמה בשחיטה אף כו'. אי מה עוף ממול ערפו כו' אף בהמה כו' ת"ל ראשו ראשו של עוף ממול ערפו ואין ראשה של בהמה ממול ערפה. אי מה עוף בסימן אחד דכתיב בחטאת ומלק ולא יבדיל אף בהמה בסימן אחד ת"ל זאת. בר קפרא תני זאת תורת הבהמה והעוף כו' הטיל הכתוב עוף בין בהמה לדגים לחייבו בב' סימנים א"א שכבר הוקש לדגים לפוטרו בלא כלום א"א שכבר הוקש לבהמה הא כיצד הכשרו בסימן אחד : (מו) וכל נפש החיה. אלו הדגים: ולכל נפש כו'. אלו החגבים:
(מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור כו'. כל הספק עיין רש"י ז"ל :

פרשת תזריע

יב (ב) **בני** ישראל. ולא נכרים: אשה. לרבות גיורת ושפחה משוחררת ואינה משוחררת: כי תזריע. ממקום שנזרעת פרט ליוצא דופן: וילדה. פרט לשילדה לפני הדבור יכול להוציא את שעיברה לפני הדבור ת"ל תלד אין הדבר תלוי אלא בלידה: וילדה. לרבות אפי' לא כלו חדשיו. סנדל ושפיר מרוקם ושליא ויוצא מחותך מנין ת"ל תזריע וילדה כל זרע שתלד: זכר. לרבות את המת יכול אף המפלת כמין דגים וחגבים שקצים ורמשים ת"ל זכר מה זה מיוחד שיש בו מצורת אדם כו': וטמאה. ולא הולד טמא יכול המפלת גוף שאינו חתוך ושיש לו ב' גבין וב' שדראות יהא אמו טמאה לידה ת"ל וטמאה כו' וביום השמיני מה זה מיוחד שראוי לברית שמונה יצא כו'. [בת"כ איתא לבריות נשמה אולם בגמרא נדה כד: הגירסא כמו כאן ועיין בק"א] : וילדה כו' וטמאה כו'. שתספור שבעה לולד אחרון: שבעת ימים. יכול מפוזרין ת"ל כימי נדתה מה שם סמוכין אף כאן סמוכים ומה ימי נדתה שאין ראוין לזיבה אין ספירת ז' עולין לה אף ימי לידתה כו': תטמא. לרבות את בועלה ולרבות את הלילות ולרבות את היולדת בזוב שצריכה ז' נקיים: (ג) וביום השמיני ימול בשר ערלתו. וביום ולא בלילה. וביום. כל היום כשר למילה אלא שזריזין כו'. אין לי אלא הנימול לשמיני לתשיעי כו' ושאר כל הנימולין מנין שיהא ביום ת"ל וביום. וביום אפי' בשבת: ימול בשר. אפי' יש שם בהרת יקוץ. ערלתו. ודאי דוחה שבת ולא ספק ואנדרוגינוס ונולד כה"ש ונולד מהול שבש"א צריך להטיף כו': (ד) ושלשים. יכול מפוזרין תלמוד לומר יום מה יום כלו כא' כו': ושלשה יכול אפי' מפוזרין ת"ל ושלשים מה שלשים סמוכים אף כו': תשב. להביא המקשה בתוך י"א יום שהיא טהורה יכול אף בימי נדה ת"ל דוה הטמא: בכל קדש. יכול אף מעשר ת"ל ואל המקדש מה מקדש שיש בו נטילת נשמה כו' יכול מה מקדש שחייב כרת יצא תרומה ת"ל בכל קדש. יכול מה קדש בנגיעה אף מקדש דוקא בנגיעה ת"ל לא תבא (אינו בת"כ רק הוא דעת ר"ל דלוקה על הנגיעה והוא ביבמות עה' זבחים לג: מכות יד:) : בכל קדש כו' ואל המקדש. מה מקדש שיש בו נטילת נשמה אף קדש ואיזה זה אכילה ואפקיה רחמנא בלשון נגיעה לחייב ל"ת על נגיעה: ואל המקדש. לפי שנאמר והזרתם כו' בטמאם את משכני יכול אפי' מטהוריו ת"ל ואל המקדש לא תבא. אין לי אלא יולדת הקלה שאר טמאים מנין ת"ל למעלה בני ישראל הרי בני ישראל כיולדת שאין מטמאין אלא מתוכו: עד מלאת ימי טהרה. לרבות שמונים של נקבה: (ה) ואם נקבה. אין לי אלא נקבה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל ואם נקבה תלד אין הדבר תלוי אלא בלידה (אינו בת"כ רק בכריתות ז:) רש"א תלד לרבות לידה אחרת ומה היא יוצא דופן כו' ורבנן כו'. (נדה מ') : שבועים. ב' שבועות: תשב. לרבות המקשה בתוך שמונים של נקבה שכל דמיה טהורים עד שתצא הולד ור"א מטמא כו': (ו) ובמלאת כו' תביא. אינה מביאה בתוך מלאת ואם הביאה לא יצאה יכול לא תביא על ולדות הראשונות ת"ל תביא: לבן. על כל בן: לבת. על כל בת (אינו בת"כ רק בנדה מ') ורש"א לבן מכל מקום. לבת מכ"מ אפי' טומטום ואנדרוגינוס. או לבת. להביא המפלת אור לשמונים ואחד שבש"א כו': בן שנתו. שנתו שלו ולא שנה של מנין עולם: או תר. או זה או זה ולא בהמה: אל פתח אהל מועד אל הכהן. מלמד שמטפל כו': (ז) והקריבו. אחד לבד מעכב ואיזה ת"ל וכפר מה מכפר בכ"מ חטאת שנאמר למטה א' לחטאת וכפר: וטהרה. לאכול בזבחים: ממקר. שכל דמים אינו אלא מן המקור: דמיה. דמים הרבה האדום והשחור כו': זאת תורת היולדת. (עד אבל בחד עבורא אינו בת"כ רק בנדה מ') מלמד שמביאה קרבן אחד על ולדות הרבה. יכול תביא על לידה שלפני מלאת ועל לידה שלאחר מלאת כאחת ת"ל זאת ורבנן אי מזאת סד"א ה"מ בתרי עיבורי אבל בחד עיבורא בחד קרבן סגי ת"ל לבן או לבת: (ח) אחד. לפי שנאמר האחד חטאת שאם הביאה חטאתה תחלה תביא עולתה ממין חטאתה מנין שאם הביאה עולתה תחלה שתביא חטאתה ממין עולתה ת"ל א' לעולה. א' לעולה וא' לחטאת לא הקדימה כו'. עיין רש"י ז"ל : ולקחה. (אינו בת"כ רק ביומא מא') ולהלן הוא אומר ועשה הכהן מלמד שהקינין מתפרשת בלקיחת בעלים או בעשיית הכהן :

יג (ב) אדם. [אינו בת"כ רק בנדה מד'] לרבות אפילו תינוק בן יומו שמטמא בנגעים: כי יהיה. מן הדבור ואילך: בעור בשרו. הואיל ונאמר ושער בנגע הפך לבן אין לי אלא מקום שראוי לגידול שער מקום שאין ראוי מנין ת"ל בעור בשרו ריבה. ספחת טפילה לשאת ולבהרת זהו לדברי חכמים [ולר"מ ספחת זו שניה לבהרת ומראהו עמוק שניה לשאת] ומראה הנגע עמוק לרבות מראה רביעית. הוא פרט לחמישית: והיה. שמצטרפין זע"ז: בעור בשרו. של נראה מכאן אמרו כו' וחכמים אומרים בבינוני: לנגע. מלמד שמצטער ממנו אחרים רואין ומצטערין מנין תלמוד לומר לנגע: צרעת. כגרים: והובא אל אהרן. מנין שאף לכהן אחר ת"ל הכהן. מנין לרבות בעלי מומין תלמוד לומר מבניו יכול אף חללים ת"ל הכהנים ומנין לרבות כל ישראל ת"ל או אל אחד א"כ מה ת"ל מבניו הכהנים שטומאה וטהרה ביד כהן כיצד חכם שבישראל רואה ואומר לכהן אפי' שוטה אמור טמא והוא אומר טמא אמור טהור והוא אומר טהור. דבר אחר לפי שהוא אומר על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע מקיש ריבים לנגעים מה נגעים ביום אף דינים ביום ומה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים יכול מה ריבים בג' אף נגעים בג' ת"ל או אל אחד שכהן א' רואה : (ג) וראה הכהן. שיהא עיניו בו בשעה שרואה אותו: בעור הבשר. שיראה כל הבשר עמו כלו כאחד: ושער. מיעוט שער שנים: ושער בנגע. להביא את שבתוכו ושוכב חוצה לו פרט לשחוץ לו ושוכב בתוכו: בנגע הפך לבן. ולא הקודם מכאן אמרו אם בהרת קדמה כו': ושער בנגע הפך לבן. מכאן אמרו ב' שערות עיקרן משחיר וראשן לבן טהור עיקרן מלבין וראשן משחיר טמא: ומראה עמק. ולא ממשו עמוק: ומראה הנגע עמק. ולא מראה שער לבן עמוק: נגע וכו' וראהו כו'. מנין שאין מסגירין וכו' יכול לא יאמר הרי את מוסגר בזה ובזה ומוחלט בזה ובזה כו' ת"ל נגע וראהו. צרעת וראהו: וראהו. כלו כאחת שאם היה בראש חוטמו ובראש אצבע ושופע הילך והילך טהור מכאן אמרו כ"ד ראשי אברים שאין מטמאים משום מחיה: וטמא אותו. פרט לתולש סימני טומאה עד שלא בא אצל כהן: (ד) בהרת לבנה. מלמד שבהרת לבנה מנין לשאת ת"ל למטה שאת לבנה מנין לשאר מראות ת"ל ואם בהרת יכול שיהא שליפי למראות כשם שהיא שליפית לכתוב ת"ל לבנה היא היא לבנה ואין למעלה ממנה וכמה לבנוניתה כשלג שנאמר מצורעת כשלג. יכול הכל מראות שלג ושאר מראות טהורין ת"ל בהק טהור ממנו ולמעלה טמא: ושערה. ולא שער מחיתה מכאן אמרו בהרת כגרים ובה מחיה כעדשה ושער לבן בתוך המחיה טמא מפני שער לבן הלכה בשער לבן טמאה מפני המחיה ור"ש מטהר כו': ושערה. ולא שער מקצתה מכאן אמרו בהרת היא ומחיתה כגרים ושער לבן בתוך הבהרת הלכה המחיה טמאה מפני שער לבן הלכה שער לבן טמאה מפני מחיה ור"ש מטהר: ושערה לא הפך לבן. הא יש בה שער שחור אינה ממעטת מכגרים וכ"ש שערות לבנות ואפי' כן הרבה: (ה) ביום. ולא בלילה יכול כל מראה היום כשר ת"ל לכל מראה עיני הכהן. מה כהן פרט לשחסך מאור עיניו אף היום שכן אמרו רואין את הנגעים בשחרית כו': **עמד**

אחר ואי זה זה טומאת מקדש וקדשיו דר"י רש"א ממקומו הוא מוכרע על הקדש מטמאת יכול על כל טומאת קדש ת"ל ומפשעיהם לכל חטאתם. פשע זו מרד. וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי (כל המימרא הלז עד וכן יעשה הכל בשבועות משנה ראשונה וגמרא וע"ש). לכל חטאתם. חטאים דומיא דפשעים שאין בני קרבן ועתיד לבא לידי קרבן ואיזהו זה שיש לו ידיעה בתחלה ואין לו ידיעה בסוף שהוא תולה עד שיודע לו ויביא חטאת שנאמר לכל חטאתם שיבא לידי חטאת ועל הזדון הוא מכפר. ועל שאין לו ידיעה בתחלה שעיר החיצון מכפר שנאמר מלבד חטאת הכפורים מה זה מכפר בידיעה אף חיצון מכפר בידיעה. ועל שאין לו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שעירי ר"ח ושעירי רגלים מכפרים שנאמר בר"ח חטאת לה' שאינו ידוע אלא לה' וכולן הוקשו לר"ח. את שיש בו ידיעה בתחלה ובסוף הרי זה בעולה ויורד: וכן יעשה לאהל מועד. כמו לפני ולפנים מה זה אחת למעלה ושבע למטה מדם הפר וכן מדם השעיר אף על הפרכת כן: השכן אתם. עיין רש"י ז"ל: (יז) וכל אדם וכו' וכפר כו'. זו הקטרת שכלן נתכפרין בה (אינו בת"כ רק ביומא מ"ד) בשעת נותן דמים מנין ת"ל בבאו לכפר א"ל אלא בביאה ביציאה מנין ת"ל עד צאתו: באהל מועד. אין לי אלא אהל מועד שילה ובית עולמים מנין תלמוד לומר בקדש. וכפר בעדו כו'. כפרתו קודם לכפרת ביתו וכפרת ביתו קודם לכפרת כל ישראל: (יח) ויצא אל המזבח אשר לפני ה'. לפי שמצינו בפר הבא על כל המצות שעומד חוץ למזבח ומזה יכול אף זה כן ת"ל ויצא היכן היה לפנים ממזבח: וכפר עליו. כפרה שהוא בגופו: ולקח. עיין רש"י ז"ל: (יט) וטהרו. לשעבר: וקדשו. לעתיד לבא: (כ) וכלה מכפר כו'. אם כלה כפר (בת"כ הגי' מהופכת וכ"ה בזבחים דף מ"ם) דר"ע ר"א אם כפר כלה: את הקדש זה לפני ולפנים. ואת אהל מועד זה היכל. ואת המזבח זה מזבח הפנימי. מלמד בכל א' מכפר כפרה בפני עצמו מכאן אמרו נתן מקצת מתנות שבפנים ונשפך יביא כו': והקריב את השעיר החי. עד כאן זקוק להיות חי דברי ר' יהודה (עיין לעיל פ' ב' הל' ז'): (כא) וסמך אהרן את שתי ידיו. בנין אב לכל הסמיכות שיהיו בשתי ידיו ועל החי: על ראש השעיר החי. החי טעון סמיכה ואין שעירי ע"ג טעונין סמיכה דר"י רש"א כו': והתודה עליו. זה וידוי דברים: את כל עונות כו'. כיצד היה מתודה (הוא ביומא לו:) עויתי פשעתי חטאתי דר"מ וחכ"א כו': את כל. ואת כל. לכל. להביא שגגות ואונסין ומזידין קלות וחמורות הודע ולא הודע יכול אף חטאות ואשמות ודאין תלמוד לומר ונתן אתם וכו': ושלח ביד איש. להכשיר את הזר: עתי. שיהא מזומן. עתי אפילו בשבת אפילו בטומאה: המדברה ג' פעמים לרבות שילה ונוב וגבעון ובית עולמים: (כב) ונשא השעיר עליו. עליו הוא נושא ואין שעירים מכפרים כפרתו ועל מה הן מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו מכאן אמרו יש ידיעה בתחלה ובסוף כו': ושלח את השעיר במדבר. כיון שהגיע השעיר למדבר (אינו בת"כ רק ביומא סח:) נעשה מצותו. ד"א במדבר (שם כו:) שאבריו מותרין כמדבר: (כג) ובא אהרן. עיין רש"י ז"ל: (כד) ורחץ את בשרו במים. אם אינו ענין לטבילה שהרי כבר נאמר בגדי קדש הם ורחץ במים ת"ע לקידוש ידים ורגלים. ומנין לב' קידושים על כל טבילה ת"ל ופשט ורחץ ורחץ ולבש ר"א בר"ש אומר מה ת"ל אשר לבש להקיש פשיטה ללבישה מה לבישה בקדוש ידים ורגלים אף כו' מכאן אמרו חמש טבילות ועשרה קידושין כו': במקום קדוש. עיין רש"י ז"ל. עלתו ואת עלת העם. עולתו קודם לעולת העם: וכפר בעדו ובעד העם. כפרתו קודם לכפרת העם: (כה) ואת חלב החטאת יקטיר. אפילו בשבת אפילו בטומאה כו': (כו) והמשלח. לא המשלח את המשלח: והמשלח את השעיר יכבס בגדיו. יכול משיצא חוץ לחומת העזרה תלמוד לומר לעזאזל יכול משהגיע לצוק ת"ל והמשלח הא כיצד עד שיצא חוץ לחומת ירושלים דר"י רבי יוסי אומר כו': ורחץ את בשרו במים. יכול גזירת מלך ת"ל ואח"כ יבא נאמר כאן ואחר כך ונאמר להלן ואחר כך מה להלן מפני טומאת ערב כו' אף כו': (כז) ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת. מנין לרבות פר העלם דבר של ציבור ושל כה"ג ושל ע"ג שהן מטמאים בגדים ת"ל החטאת החטאת דר"י רש"א אשר הובא את דמם כל שהובא את דמם בפנים השורפן מטמא בגדים: לכפר בקדש. אם כפר כמצותן נשרפין בבית הדשן (בת"כ שלנו הגי' בבית הבירה אבל הוא טעות וממקומו הוא מוכרע וע"ש וכ"ה ביומא סח: נשרפין בבית הדשן) ומטמא בגדים וא"ל נשרפין בבית הבירה ואינן מטמאין בגדים: יוציא אל מחוץ למחנה. ולהלן אתה נותן ג' מחנות אלא כיון שיצא חוץ למחנה אחת מטמא בגדים מכאן אמרו היו סובלין אותה כו': את ערתם ואת בשרם ואת פרשם. מה עור ובשר ופרש האמור להלן נתוח בלא הפשט אף כאן כו' (יומא סח·): (כח) והשרף. ולא המצית את האור ולא המסדר את המערכה אלא המסייע בשעת שריפה יכול אף משנעשה אפר תלמוד לומר אותם דר"י רש"א כו': (כט) והיתה לכם. ולא לאחרים: לחקת עולם. לבית עולמים: תענו את נפשתיכם. נאמר כאן תענו ונאמר להלן ויענך וירעיבך מה להלן עינוי רעבון כו': וכל מלאכה לא תעשו. יכול לא יניע את המטות כו' נאמר כאן מלאכה ונאמר במלאכת המשכן מלאכה מה להלן מלאכת מחשבת אף כאן כו' אין לי אלא מלאכת רשות מלאכת מצוה מנין שלא יכתוב ספרים תפילין ומזוזות כו' ואין לי אלא מלאכה שחייבין עליה כרת מלאכה שאין חייבין עליה כרת מנין שלא יכתוב אות א' ושלא יארוג חוט א' ת"ל וכל: האזרח. לרבות נשים. והגר. זה גרים. הגר. זה נשי גרים: בתוככם. לרבות העבדים: (ל) כי ביום הזה יכפר. מכאן שהיום מכפר אף שאין קרבנות ושעיר: לפני ה' תטהרו. עבירות שבין אדם למקום יו"כ מכפר כו' רע"א (אינו בת"כ רק ביומא פ"ה) אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם וכו': (לא) שבת שבתון ועניתם. (יומא עו·) שבתון שבות מלמד שיו"כ אסור באכילה ושתיה ורחיצה כו' נגד ה' ענוים האמורים כאן ובפ' אמור ובחומש הפקודים ולכן נקראים עינוי יכול שתהא שבת בראשית אסור בכלן תלמוד לומר היא: (לב) וכפר הכהן. עיין רש"י ז"ל: אשר ימשח אתו. עיין רש"י ז"ל. מנין לרבות כהן אחר המתמנה ת"ל וכפר הכהן. ד"א לפי שנאמר שבעת ימים (אינו בת"כ רק ביומא ה'. ואף דהתם קאמר על א' שצריך ז' עיין בכ"מ הל' כלי המקדש פרק ד' הל' י"ג) ילבשם הכהן תחתיו ונאמר ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה הוקשה משיחה לרבוי מה רבוי שבעה אף משיחה שבעה נתרבה יום א' ונמשח יום א' מנין ת"ל אשר ימשח ואשר ימלא את ידו מ"מ: לכהן תחת אביו. שהבן קודם לכל אדם יכול אפילו אינו ממלא מקומו ת"ל ואשר ימלא את ידו: ולבש את בגדי הבד. לרבות בגדים אחרים בין הערבים: וכפר את מקדש הקדש. זה לפני ולפנים: ואת אהל מועד. זה היכל. ואת המזבח. זה מזבח הפנימי: יכפר. להביא העזרות כו': ועל הכהנים. אלו הכהנים: ועל כל עם הקהל. אלו ישראל: יכפר. להביא את הלוים ד"א להביא את העבדים (אינו בת"כ רק בחולין קל"א:) הושוו כלן בכפרה אחת באיזה בשעיר המשתלח: (לד) והיתה זאת לכם כו' אחת בשנה. זה מכפר בלא שעירים ולא שאר מועדות. אחת ולא שתים. (אינו בת"כ רק ביומא סא·) מכאן אמרו נתן מקצת מתנות בפנים ונשפך יביא דם אחר: ויעש. מלמד שכל הפרשה כלה נאמרה על הסדר ומנין שמעכב ת"ל לחקת (אינו בת"כ רק ביומא ס·): כאשר צוה. להגיד שבחו של אהרן כו' ע' רש"י ז"ל: צוה ה' את משה. מלמד שהיה אהרן שומע מפי משה כשומע מפי הגבורה כו':

יז (ב) ואל כל בני ישראל. מנין לרבות ראשי המטות ת"ל כאן זה הדבר ונאמר להלן זה הדבר מה להלן ראשי המטות אף כאן כו' ומה כאן אהרן ובניו ובני ישראל אף להלן כו' ללמד (כל המימרא עיין בנדרים ע"ח. וברש"י ריש פ' מטות) בהפרת נדרים בג' הדיוטות וביחיד מומחה וללמד כאן שיש שאלה בהקדש. ד"א זה הדבר אשר ישחט על השחיטה חייב ולא על המליקה ולהלן נאמר זה הדבר (רש"י שם) חכם מתיר ואין בעל מתיר בעל מפיר ולא חכם מפיר. ד"א זה הדבר כל הנביאים נתנבאו בכה נוסף עליהן משה שנתנבא בזה: (ג) איש איש. לרבות השוחט להדיוט שהמעלה פטור (ר"ל השוחט להדיוט חייב אבל המעלה פטור והוא בזבחים ק"ח): מבית ישראל. להוציא את הנכרים שאין חייבים משום מעלה ושוחט בחוץ ואף לכתחלה מותרין לעבות במה בכ"מ: ואמרת אליהם. לרבות גרים ועבדים: אשר ישחט במחנה. להביא היא בחוץ ומעלה בפנים (אינו בת"כ רק בזבחים ק"ו) או יכול להביא השוחט הפסח בדרום שיהא חייב תלמוד לומר מחוץ למחנה יכול חוץ לג' מחנות ת"ל במחנה ומקים מחנה לחוץ למחנה מה חוץ למחנה שאין כשר שחיטת כל זבח אף כו': או אשר ישחט. להביא שחיטת עוף: (ד) ואל פתח כו'. למעוטי גגו של היכל שאינו חייב (אינו בת"כ רק בזבחים קו:): קרבן. שיכול השוחט חולין בפנים חייב תלמוד לומר קרבן על הקרבן הוא חייב ואינו חייב על החולין אי קרבן יכול אפי' קדשי בדק הבית כמ"ש ונקרב את קרבן ה' (זבחים קטז:) תלמוד לומר ואל פתח אהל מועד הראוי לפתח אהל מועד חייבין ושאינו כו' ומנין להוציא את הרובע והנרבע מוקצה ונעבד אתנן ומחיר כו' ת"ל להקריב כו' יצאו אלו שאין כשרים להקריב ומנין להוציא שעיר המשתלח ת"ל לה' המיוחדים לשם ומנין להוציא מחוסר זמן בגופו חטאת ואשם בין בגופם בין בבעלים ותורים שלא הגיע זמנן ובע"מ עוברין ת"ל לפני משכן ה' הכשרים ליקרב עכשיו. או יכול שאני מוציא עולה מחוסר זמן בבעלים ואשם נזיר ואשם מצורע ששחטן שלא לשמן תלמוד לומר שור או כשב או עז מ"מ: לא הביאו. (אינו בת"כ רק בזבחים קו:) ולמטה לא ענש אלא א"כ הזהיר אף כאן ענש והזהיר: דם יחשב. (אינו בת"כ רק בזבחים קו·) לרבות הזורק: לאיש ההוא. ולא לשלוחיו: דם שפך. אחד ולא ב' שבמעלה חייבין (ר"ל בהעלאה חייבין שנים): ונכרת האיש. ולא הציבור: ההוא. ולא האונס ולא שוגג ולא מוטעה: מקרב עמו. ועמו בשלום: (ה) למען אשר יביאו. ע"כ מדבר בקדשים שהקדישן בשעת איסור הבמות שהן בעשה ול"ת וכרת מכאן ואילך מדבר בקדשים שהקדישן בשעת היתר במות והקריבן בשעת איסור הבמות שהן בעשה ול"ת. שנאמר והביאום לה' זו עשה. ולא יזבחו עוד את זבחיהם זו ל"ת. יכול יהא חייב כרת ת"ל זאת להם ואין אחרת להם (זבחים קו:) מנין שבשעת היתר הבמות הכתוב מדבר ת"ל את זבחיהם אשר הם זבחים. זבחים המותרים להם כבר. על פני השדה. מלמד שכל הזובח בבמה כזובח על פני השדה: והביאם לה'. כולה (אינו בת"כ רק בזבחים כי'). שאם היה רגלה בחוץ פסול: וזבחו זבחי שלמים. אין לי אלא שלמים שהן קרבים בבמה מנין לרבות עולה ת"ל זבחי יכול אפי' חטאת ואשם ת"ל אותם אי אותם יכול שלמים בלבד ת"ל זבחי הריני דן מה שלמים שהן באים בנדר או בנדבה דר"מ וחכ"א אין קרב בבמה אלא עולה ושלמים בלבד: (ו) וזרק הכהן את הדם על מזבח. זריקת כהן במזבח ואין כהן בבמה ואפילו גרים נשים ועבדים כשרים בבמה: מזבח ה' פתח אהל מועד. ואין מזבח בבמה ואפילו העלה על הסלע ואבן חייב: לריח ניחח לה'. ואין ריח ניחוח בבמה: והקטיר. לפי שנאמר ועשית עלתיך הבשר והדם אם אין בשר אין דם מנין לרבות יותרת הכבד ושתי הכליות (אינו בת"כ רק בפסחים עט·) ת"ל לריח ניחח יכול אפי' מנחת נסכים ת"ל החלב וכו': (ז) לשעירם. ע' רש"י ז"ל: אשר הם זנים. לרבות שאר ע"ג: חקת עולם. לבית עולמים: לדרתם. שינהוג לדורות: תהיה זאת. אף בזמן הזה: (ח) ואלהם תאמר. אל הסמוכין להביא ששחט בחוץ ומעלה בחוץ (אינו בת"כ רק בזבחים קי·): איש איש. להביא שנים שהעלוהו: עלה. אין לי אלא עולה מנין לרבות אימורי ק"ק ואימורי קדשים קלים ת"ל או זבח. יכול אף במעלה בשר חטאת בשר ק"ק בשר קדשים קלים מותרי עומר ת"ל עלה מה עולה שהיא ראויה לאישים אף כו'. מנין לרבות הקומץ והלבונה והקטרת מנחת כהנים כו' ת"ל ואל פתח אהל מועד כל שהוא בא אל פתח אהל מועד. אין לי אלא כשרים פסולים מנין ת"ל לא יביאנו לעשות. כל המתקבל בפנים חייבין עליו: אתו. על השלם הוא חייב ולא על החסר (אינו בת"כ רק בזבחים קז·) יכול אף היוצק ובולל ופותת ומולח ת"ל עלה. מה עלה מיוחדת לאישים אף כו': לה'. המעלה לשם חייב ולא להדיוט (אינו בת"כ רק בזבחים קח): (י) ואיש איש. להביא ולד ישראל מן הה"י והעבד. כל דם. להביא

דם

דם הנפש בחולין ודם התמצית בחולין ובמוקדשים דברי ר"י וחכ"א על כולן אינו חייב אלא על דם הנפש בלבד: ונתתי פני. עיין רש"י ז"ל: בנפש. ולא בציבור: האוכלת. ולא המאכלת: מקרב עמה. ועמה בשלום: (יא) כי נפש. להגיד מה גרם: ואני נתתיו לכם. ולא לאחרים: על המזבח. ולא על קרקעו של מזבח: על המזבח לכפר. כל מקום שנתן על המזבח כפר: לכם לכפר. הוא להוציא את הדם ממעילה ומנותר ומטומאה (אינו בת"כ רק ביומא ס׳): בנפש יכפר. ולא בדם התמצית: (יב) על כן כו׳. עיין רש"י ז"ל: (יג) אשר יצוד. עיין רש"י ז"ל: חיה. בין מרובה או מועט וכן עוף בין מרובה כו׳: או עוף. מכאן אמר ר׳ יהודה שחט חיה יכסנה ואח"כ ישחוט את העוף וחכ"א כיסוי א׳ לכולן שנאמר כי נפש כל בשר (אינו בת"כ רק בחולין פו:) א"כ מה ת"ל או לחלק: חיה או עוף. יכול אפי׳ טמאים ת"ל אשר יאכל פרט לשוחט ונתנבלה בידו הנוחר והמעקר והשוחט ונמצאת טריפה או שור הנסקל כו׳ (חולין פה׳). ושפך להביא שוחט לכלבים: ושפך וכסהו. במה ששפך יכסה שלא יהו המצות בזויות עליו. ושפך וכסה מי ששפך יכסה. ומנין שאם לא כסה הוא שיכסנו אחר (חולין פז׳) ת"ל ואמר לבני ישראל: דמו. כל דמו רבי יהודה אומר מקצת דם (חולין פח׳): וכסהו. יכול יכפה עליו כלי ת"ל בעפר אין לי אלא עפר מנין לרבות שחיקת אבנים והרכין כו׳ ת"ל וכסהו יכול בקמח בסובין כו׳ ת"ל בעפר מה עפר מגדל צמחים אף כל שמגדל צמחים: בעפר. שיהא עפר למטה ועפר למעלה (חולין פג: ביצה ז:): (יד) כי נפש. להגיד מה גרם: כל אכליו. לפי שנאמר בנפש האוכלת ולא המאכלה (ת"כ לעיל פרשה. א׳ הל׳ ז׳) שאין גדולים חייבים על הקטנים יכול לא יהיו נכרתין על הקטנים שאין הקטנים נכרתין על עצמם אבל יכרתו ע"י גדולים ת"ל כל אכליו יכרת: (טו) וכל נפש אשר תאכל. אין אכילה פחותה מכזית. ד"א אשר תאכל פרט לחרטום ולפרנים. יכול יטמא בתוך המעים (עיין בת"כ) ת"ל וטמא עד הערב וטהר יכול יהא מטמא בגדים תוך הפה ת"ל ונפש בבית הנפש הוא מטמא כו׳ יכול אם הקיאה יהא מטמא דרך יציאה ת"ל אשר תאכל דרך אכילתו כו׳ יכול בבהמת נבילה וטריפה הכתוב מדבר ת"ל נבילה וטריפה לא יאכל לטמאה בה את שאין לה טומאה אלא אכילתה יכול אף נבילת עוף טמא ת"ל טריפה את שיש לה טריפה. ר׳ יהודה אומר נבילה וטריפה מה ת"ל אם טריפה היה כו׳ אלא להביא (בת"כ שלט הגי׳ פרט לשחוטה אבל בק"א הוא כגי׳ הגאון וכ"ה בזבחים סט: וע"ש) טרפה ששחטה שהיא מטמא ד"א נבילה וטרפה להוציא המלוקה בפנים שמתרת את האיסור ולהביא המולק קדשים בחוץ וחולין בין בפנים בין בחוץ ד"א נבילה וטרפה להוציא השוחט חולין בפנים וקדשים בין בפנים בין בחוץ: באזרח ובגר. מה אזרח בן ברית אף גרים בני ברית: (ט) ונשא עונו. ונאמר להלן ונשא עונו מה להלן בכרת אף כאן בכרת ומנין שמדבר מטומאת מקדש וקדשיו הזהיר וענש על הטומאה וחייב קרבן על הטומאה מה קרבן כו׳: ובשרו לא ירחץ. על רחיצת בשרו ענוש כרת ולא על כבוס בגדים אלא בארבעים :

יח (א) אני ה׳ אלהיכם. אני שאמרתי והיה העולם אני דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר אני שפרעתי מדור המבול כו׳ רשב"י אומר נאמר להלן אנכי ה׳ אלהיך כו׳ עיין רש"י ז"ל רבי אומר חמורות עריות שפותחות באני ה׳ ומסיימות באני ה׳ : (ג) כמעשה ארץ מצרים. עיין רש"י ז"ל: אשר ישבתם. שדור אחרון התעיבו במעשיהן יותר מכולם: בה. אותו מקום כו׳ וכן בכנענים ואותו מקום כו׳ גרמה למצרים למעשים הללו וכן ביאתם של ישראל גרמה לכנענים שנאמר אשר אני מביא אתכם שמה ומקיש מעשה מצרים לכנענים ומעשה כנענים למצרים. מפני מה זכו כנענים ארבעים שנה יותר מפני שכבדו לאברהם כו׳: ובחקתיהם לא תלכו. עיין רש"י ז"ל ריב"ב אומר שלא תספר קומי (פי׳ לספר נגד המצח) ושלא תגדל ציצית (היינו מה שמניחין באמצע הראש): (ג) את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו. עיין רש"י ז"ל: ללכת בהם. עשם עיקר ואל תעשם טפל וע׳ רש"י ז"ל וכה"א בהתהלכך תנחה אותך כו׳ ד"א את משפטי (לעיל פרשה ט׳ הלכה ט׳) אלו הדינים ואת חקתי אלו המדרשות (כי הדין הוא במשפט והמדרשות הם גזירות) תשמרו זו משנה (כי השינון והמשנה הוא לשמור בלב לעשות) ללכת בהם זה מעשה. תשמרו ללכת לא המשנה עיקר אלא המעשה: (ד) וחי בהם. לעה"ב. ד"א וחי בהם ולא שימות בהם יכול אפילו ברבים ת"ל ונקדשתי בתוך בני ישראל: (כד) אל תטמאו בכל אלה. בין בכלן בין במקצתן: כי בכל אלה נטמאו הגוים. אלו המצריים: אשר אני משלח מפניכם. אלו הכנעניים: (כה) ותטמא הארץ את כו׳. מלמד שהארץ נטמאה ע"י דברים אלו ואפקד עונה עליה. כיון שאני פותח הפנקס אני גובה הכל: ותקיא הארץ את ישביה. כאדם שקץ במזונו ומקיא אותו: (כו) ושמרתם אתם. אתם נאים לשמור שאתם פתחתם (פי׳ במצרים לשמור) וכה"א גן נעול אלו הבתולות גל נעול אלו הבעולות מעין חתום אלו הזכרים: ולא תעשו מכל התועבת. בין כלן בין מקצתן (אינו בת"כ ובש"ס רק במדרש ש"ה דף י"א ע"ב ובויקרא פ׳ כ"ב): (כז) כי את כל התועבת האל. אל קשה מכלל דאיכא רכות ומה ניהו שניות (אינו בת"כ רק ביבמות כא׳): (כח) ולא תקיא הארץ כו׳. מכאן שחייבים גלות ע"י הדברים האלה: (כט) כי כל אשר יעשה. בין כלן בין מקצתן: ונכרתו הנפשות. לפי שנאמר איש אשה מנין ת"ל נפשות שנים: העשת. לפי שנאמר לא תקרבו יכול יהיו חייבין נמי על הקריבה ת"ל העשת ולא על קריבות: מקרב עמם. ועמם בשלום: (ל) ושמרתם. עיין רש"י ז"ל: את משמרתי. לעשות משמרת למשמרת (אינו בת"כ רק ביבמות כא׳): ולא תטמאו בהם אני ה׳ וגו׳. עיין רש"י ז"ל:

פרשת קדושים

יט (ב) דבר. עיין רש"י ז"ל. ר׳ לוי אומר לפי שעשרת הדברות כלולין בה. א׳ אני ה׳ אלהיכם. ב׳ ואלהי מסכה כו׳. ג׳ לא תשבעו בשמי כו׳. ד׳ את שבתתי כו׳. ה׳ איש אמו. ו׳ לא תעמד. ז׳ מות יומת הנאף כו׳. ח׳ לא תגנבו כו׳. ט׳ לא תלך רכיל. י׳ ואהבת לרעך כו׳: קדושים תהיו. עיין רש"י ז"ל: כי קדוש אני. אם מקדשים אתם את עצמכם כאלו מקדשים אותי יכול באם לאו אני מקודש ת"ל כי קדוש אני בקדושה אני: (ג) איש. עיין רש"י ז"ל: אמו ואביו. ולהלן הוא אומר אביך ואמך מלמד ששניהם שוין וכן תורים ובני יונה כו׳ וכן כבשים ועזים כו׳ אבל אב קודם לאם בכל מקום מפני כו׳. רבי אומר לפי שגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן ירא כו׳ עיין רש"י ז"ל: ואת שבתתי תשמרו. עיין רש"י ז"ל וכן בשאר המצות שאתה ואביך חייבים בכבודי וזהו אני ה׳. ואת שבתתי תשמרו (אינו בת"כ רק בשבת סט:) נאמר כאן שמירה אחת לשבתות הרבה ונאמר להלן ושמרו בני ישראל את השבת שמירה לכל שבת ושבת כאן בשוכח עיקר שבת ולהלן ביודע עיקר שבת: (ד) אל תפנו אל האלילים. לעבדם ר׳ יהודה אומר לראותם. (אינו בת"כ רק בשבת קמט׳) אפי׳ דיוקנאות אסור להסתכל בהם: אלילים ואלהי מסכה. עיין רש"י ז"ל. אלילים. מסכה. שמות ע"ג הן מעשרה שמות של גנאי שנקראת ע"ג. תרפים. אלילים. פסל. מסכה. אשירה. חמנים. מצבה. עצבים. שקוצים. גילולים: לא תעשו לכם. עיין רש"י ז"ל: (ה) וכי תזבחו וגו׳. עיין רש"י ז"ל. מנין לרבות כל הנאכלים לב׳ ימים ת"ל וכי תזבחו זבח: לרצנכם. (אינו בת"כ רק בחולין יג׳) הואיל ונאמר ושחט את בן הבקר שתהא שחיטה לשם בן הבקר לעכב מנין ת"ל לרצנכם תזבחהו. תזבח שלא יהו שנים שוחטין זבח א׳ (אינו בת"כ רק בחולין כ"ט): תזבחהו. שלא יהא א׳ שוחט שנים דברי ר"א בר"ש וחכ"א שנים שוחטין זבח א׳: (ו) ביום זבחכם. ששחיטה אינה אלא ביום (אינו בת"כ רק במגילה כ:) והנותר עד יום השלישי. בעוד יום הוא נאכל ואינו נאכל בלילה (אינו בת"כ רק בפסחים ג׳): באש ישרף. כל הטעון שריפה נשרף ביום (ג"ז בפסחים שם): (ז) ואם האכל יאכל. עיין רש"י ז"ל: (ח) ואכליו. למעוטי חוץ למקומו מכרת (אינו בת"כ רק בזבחים כח:): עונו. גז"ש לפגול: כי את קדש. נאמר כאן קדש ונאמר להלן קדש מה להלן בנותר אף כאן בנותר: חלל. ג"ש מטומאה (הוא בזבחים מד׳): (ט) ובקצרכם. פרט לשקצרו לסטים או בהמה כו׳: ובקצרכם. פרט לשקצרו גוים מכאן אמרו נכרי שקצר שדהו ואח"כ נתגייר פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה אין לי אלא קוצר תולש מנין ת"ל בקצרך עוקר מנין (בת"כ הגי׳ קוטף אבל בחולין קלז׳ הגי׳ כדברי הגאון וע"ש) ת"ל לקצור. קציר אין לי אלא תבואה קטניות מנין ת"ל ארצכם אילנות מנין ת"ל שדך א"כ מה ת"ל קציר מה קציר שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום יצאו ירקות אע"פ שלקיטתן כאחת אין מכניסן לקיום יצאו תאנים אע"פ שמכניסן לקיום אבל אין לקיטתן כאחת. והתבואה והקטניות בכלל הזה ובאילן האגוז וכו׳: לא תכלה פאת שדך. פאת אין פאה אלא מחמת כילוי ואין פאה אלא בסוף אר"ש מפני ד׳ דברים אמרו לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדהו מפני גזל מתנות עניים מפני בטול עניים מפני מראית עין מפני שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך. שדך ולא שדה אחרים. משום ר"ש אמרו שדך ולא שותף עם הגוי. יכול אפי׳ (אינו בת"כ רק בחולין קלה:) שותף עם ישראל ת"ל קציר ארצכם: ולקט קצירך. אין לקט אלא מחמת קציר מכאן אמרו קצר מלא ידו כו׳ (הלשון הזה הוא בחולין קלז׳) ר׳ יוסי אומר לקט קציר ולא לקט קטוף: (י) וכרמך. אפי׳ כלו עוללות דר"ע א"כ למה נאמר כי תבצור כו׳: לא תעולל. עיין רש"י ז"ל: ופרט כרמך. אין פרט אלא מחמת בציר היה בוצר כו׳: לא תלקט לעני. (אינו בת"כ רק בגיטין יב׳) שלא תלקט בשביל עני ואם לקט אינו כלום. ד"א לא תסייע את העני. ד"א להזהיר העני על שלו: לעני ולגר. מה גר בן ברית אף עני בן ברית ומה עני מחוסר אף גר מחוסר: תעזב. במחובר לקרקע אפילו תשעה ותשעים אומרים כו׳ יכול אפילו בדלית ובדקל כו׳ ת"ל אתם: תעזב. הנח תבואה בקשים תמרים במכבדות כו׳ יכול אפילו השירן הרוח ת"ל אתם: תעזב. ללמד בספק לקט לקט וספק פאה פאה כו׳: תעזב אתם. (אינו בת"כ רק בחולין קלד:) ולא לעורבין ולעטלפים. תעזוב (ג"ז שם ובב"ק לד׳ ובתמורה ו׳ מכאן אמרו המפקיר כרמו והשכים ובצרו חייב בפרט): אני ה׳ אלהיכם. עיין רש"י ז"ל: (יא) לא תגנבו. עיין רש"י ז"ל. לפי שנאמר אם המצא תמצא עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל לא תגנבו. לא תגנבו ע"מ למיקט ע"מ לשלם תשלומי כפל בן בג בג אומר לא תגנוב את שלך מאחר הגנב כו׳: לא תכחשו. עיין רש"י ז"ל: ולא תשקרו. לפי שנאמר (ב"ק קה:) ונשבע על שקר עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל לא תשקרו: איש. אין לי אלא איש באיש. אשה באשה מנין ת"ל בעמיתו מ"מ: (יב) ולא תשבעו בשמי. עיין רש"י: לשקר. ג׳ שבועות הן (שבועות כה:) אוכל ולא אוכל ה"ז עובר בבל יחל דברו אכלתי ולא אכלתי עובר משום לא תשבעו כו׳ נשבע לשנות את הידוע עובר משום לא תשא: וחללת. מכאן אמרו שבועת שקר הוא חילול השם. ד"א נעשה אתה חולין לחיה ולבהמה נאמר כאן חילול (אינו בת"כ רק בשבת לג׳) ובחילול שבת ובחילול השם נאמר חילול וכתיב ואם באלה לא תוסרו לי אל תקרי באלה אלא באלה (ב"מ קיא:) בעון שבועת שקר כו׳ וכן הוא אומר על כן אלה אכלה ארץ כו׳: (יג) לא תעשוק. עיין רש"י ז"ל: ולא תגזל. לעבור בשני לאוין (שם קיא:) לא תלין. זה שכיר יום עיין רש"י ז"ל. אין לי אלא שכר אדם שכר בהמה וכלים מנין תלמוד לומר פעלת: שכיר. נאמר כאן שכיר (ב"מ קיא׳) ונאמר להלן שכיר ליתן של זה בזה מכאן אמרו הכובש שכר שכיר עובר בה׳ לאוין ועשה יכול המחהו אצל חנוני ת"ל אתך: עד בקר. אין עובר אלא בקר ראשון: (יד) לא תקלל כו׳. עיין רש"י ז"ל: ולפני עור כו׳. עיין רש"י ז"ל. מנין שלא יושיט (אינו בת"כ רק בפסחים כב:) כוס יין לנזיר כו׳ ת"ל ולפני עור לא כו׳: (טו) לא תעשו עול. עיין רש"י ז"ל. וגורם לחמשה דברים. מחלל השם. ומטמא מקדש. ומסלק השכינה. ומפיל ישראל בחרב. ומגלה אותם מארצם. (פי׳ דילפינן כולהו מע"ג דהכא כתיב תועבה וגבי ע"ג כתיב כל התועבה דברים דפ׳ קדושים לטמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי היינו מטמא מקדש ומחלל השם ובפ׳ בחקתי כתיב וגעלה נפשי אתכם דהיינו סילוק שכינה ואתכם אזרה בגוי

דהיינו

כלך זה גדל האמצעי: (טז) מלג השמן ויצק. חסר השמן עד שלא יצק ימלאנו. משיצק יביא אחר בתחלה ר' ישמעאל אומר כו'. על כף הכהן מצוה שיצק לתוך כפו של חבירו לכתחילה: (טז) וטבל. ולא מספג: וטבל והזה. על כל הזיה טבילה. באצבעו. מה כאן מיומנת שבימין כו' שבע פעמים כו' לפני וכו': (יז) על דם האשם. שיקדים להם הדם או דוקא שיש שם דם ת"ל על מקום דם (חלוקה זו אינה בת"כ רק במנחות יו"ד) יכול דוקא שנתקנת ת"ל על דם האשם ולמה נאמר על בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו וכו' על תנוך אזן הימנית המטהר אזן ללמד על רציעה (אינו בת"כ רק במנחות י') יד ללמד על קמיצה. רגל על הלינה: (יח) וכפר. שהחטאת לבד מעכבת כפרה: (כ) והעלה הכהן. מכאן שאברי העולה קודמין לאברי החטאת: (כא) ואם דל הוא. יכול ממה שהיה ת"ל ואין ידו משגת יכול יש לו ואין מוצא ליקח ת"ל דל: הוא. ולא נודריו שבערכין עני שהעריך את העשיר נותן נערך עני יכול אף זה כן ת"ל הוא: ולקח כו'. מה ת"ל אחד שיכול שיביא כל השג ידו כמו בערכין ת"ל אחד: לתנופה לכפר. וכי התנופה מכפרת כו' אלא שאם עשה שירי מצוה כו': ועשרון. מלמד שכל עשרון ועשרון טעון לוג ר"כ ורא"בי"א כו' אין לי אלא מביא קרבן עני אלא עני מתחלתו עשיר והעני מנין ת"ל אשר תשיג ידו הביא אשמו עני והעשיר מנין שיגמור בעשיר ת"ל את אשר השיג ידו יכול אפי' הביא חטאתו עני והעשיר יגמור בעשירות ת"ל אחד לחטאת ואחד לעולה: (לא) על המנחה. שתקדים מנחת בהמה להטאת העוף: (לב) תורת אשר כו'. מלמד שעני שהביא קרבן עשיר יצא יכול אפי' עשיר שהביא קרבן עני שיצא ת"ל זאת: תורת. מלמד שאדם מביא ע"י בנו ובתו ועבדו ושפחתו קרבן עני ומאכילן בזבחים יכול אף ע"י אשתו ת"ל זאת דר"י: (לד) כי תבאו. יכול לעבר הירדן ת"ל ארץ. ארץ המיוחדת יכול משבאו לעמון ומואב ת"ל אשר אני נותן לכם לאחוזה עד שיכבשו. כבשו ולא חלקו למשפחות ולא לבני אדם לב"א ואין כל אחד מכיר את שלו ת"ל ובא אשר לו כו'. ונתתי. עיין רש"י ז"ל רש"א פרט לנגעי אונסין כו' (ר"ל נגעי רוחות וכשפים והוא בהוריות י'): בבית ארץ אחזתכם. פרט לבית בנוי בספינה ובאסקריא על ד' קורות: בבית. להביא הבנוי על ד' עמודים: אחזתכם. ולא ירושלים ר' ישמעאל אומר אחזתכם ולא בתי נכרים וה"ה לבגדיהם: (לה) ובא אשר לו. שלא ישלח ביד שליח יכול אף זקן וחולה ת"ל ובא: והגיד כו'. ידקדק הכהן כיצד בא הנגע לביתו: לאמר. יאמר לו הכהן דברי כבושין אין הנגעים באים אלא על לה"ר שנאמר האמר כו' כנגע כו' עיין רש"י ז"ל: נראה לי. ולא לאורי מכאן אמרו בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את הנגעים: (לו) וצוה הכהן ופנו. הצווי בכהן והפנוי בכל אדם: את הבית. אפי' חבילי עצים דר"י רמ"א עסק הוא לפנוי: ולא יטמא כל אשר בבית. לפי שמצינו בנכנס לבית המנוגע אינו מטמא בגדים עד שישהה בכדי אכילת פרס יכול אפילו היו שם כלים מקופלין ומונחין על כתפו או בתוך הבית לא יהיו טמאים עד שישהה כדי אכילת פרס ת"ל כל אשר בבית מיד: ואחרי כן. לרבות אהרים כיוצא בהן. נותנין לאחן וכן ברגל. רבי מאיר אומר כו': (לז) וראה את הנגע והנה הנגע. מלמד שאין מטמא אלא בשני גריסין: בקירות. ולמטה הוא אומר בקירות צריך שיהא מרובע ד' כתלים יכול דוקא בקירות ת"ל הקיר אפי' קיר א' יכול אפי' באבן א' ת"ל וחלצו את האבנים אין פחות מב' אבנים ר' ישמעאל אומר כו' ר"א בר"ש אומר כו': שקערורת. עיין רש"י ז"ל. ירקרקת: ירוק שבירוקין: אדמדמת. אדום שבאדומים: ומראיהן. ולא ממשן: (לח) ויצא. יכול ילך לביתו ויסגיר ת"ל אל פתח הבית יכול יעמוד תחת המשקוף ויסגיר ת"ל מן הבית הא כיצד עומד לצד המשקוף ומסגיר. ומנין שאם הסגיר בכל ענין שהוא מוסגר ת"ל והסגיר את הבית מ"מ: (לט) ביום. ולא בלילה: והנה פשה. זה פשיון הסמוך בכ"ש. מנין לרבות את הרחוק ת"ל הבית יכול כו' ת"ל הנגע נאמר כאן נגע ונאמר להלן נגע מה להלן כגרים אף כו' נמצאת אומר פשיון הסמוך כל שהוא והרחוק כגרים והחוזר בב' גריסין: בקירת הבית. ולא בקירות האיצע ולא בקירות האיבוס ולא בקירות המחיצה ולא בקירות שבמגורה: (מ) וצוה הכהן וחלצו. הצווי בכהן והחליצה בכל אדם: וחלצו כו' אשר בהן והביאו. מלמד ששניהן חולצין שניהן קונים שניהן מביאין את האבנים מכאן אמרו אוי לרשע כו'. יכול אף כותל הסמוך לאויר שניהן חולצין ת"ל ואחר חלץ כו' יכול אף קרמודים ולבנים ת"ל את האבנים יכול ב' אבנים בלבד ת"ל אשר בהן הנגע: אתהן מחוץ לעיר. ולא אדם המצורע אלא חוץ למוקף חומה בלבד: אל מקום טמא. שיהא מקומו טמא. (עיין ברש"י ור"ל בעודן במקומן מטמאין את הטהרות): (מא) יקצע. יכול מבית ומבחוץ ת"ל מבית יכול מן הקרקע ומן הקירות ת"ל סביב: אשר הקצו. יכול צרורות ת"ל עפר יכול אף הנושר ת"ל אשר הקצו: (מב) ולקחו אבנים כו'. תחת האבנים אין פחות משתים שתים. מכאן אמרו אין חולצין פחות משתים ואין מביאים פחות משתים: ולקחו אבנים. יכול מצד זה לצד זה ת"ל אחרות יכול אפי' קרמודין ולבנים ת"ל אבנים: ועפר. משמע כל עפר אפי' לבנים כו' יכול מצד זה לצד זה ת"ל אחר יכול אפי' סיד וגפסים ת"ל עפר: יקח וטח. אין חבירו מטפל עמו בטיחה: (מג) ואם ישוב. לאותן אבנים. מנין לרבות כל הבית ת"ל בבית: הנגע. ולהלן הוא אומר הנגע מה להלן ב' גריסין אף כו': ופרח. אע"פ שלא כמראיו או יכול דוקא פשה ת"ל צרעת ממארת מה צרעת ממארת האמור בבגדים מטמא ההוזר אע"פ שאינו פושה אף כו' יכול אפי' חזר בו ביום ת"ל ואם ישוב ולהלן נאמר ושב מה להלן בסוף שבוע אף כו' ומנין לעומד בראשון ופושה בשני או עומד בזה ובזה שהוא כפושה בראשון ת"ל צרעת ממארת לגז"ש מה בבגדים עומד בראשון ופושה בשני או עומד בזה ובזה כפושה בראשון אף כאן כו': (מה) אבניו. כל אבניו שנגעו עמו וכן עצו ועפרו. אבניו ולא אבנים שהכנים משננה וכן עצו ועפרו: והבא אל הבית. כשיכנים ראשו ורובו: ימי הסגיר. ולא ימים שקלף את נגעו יכול אפילו מוחלט שקלף את נגעו ת"ל כל ימי: יטמא עד הערב. שאין מטמא בגדים יכול אפילו שהה בכדי אכילת פרס ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מנין ת"ל והשכב בבית יכבס לא אוכל ולא שוכב מנין ת"ל יכבס יכבס ריבה א"כ מה ת"ל אוכל ושוכב ליתן שיעור בכדי אכילת פרס יכול אף הבהמה וכו' מצילין בגדים בבית המנוגע ת"ל יכבס בגדיו כל המטמא מציל בגדים בבית המנוגע וכל שאינו מטמא אינו מציל בגדים בבית המנוגע. מכאן אמרו היה עומד בפנים ופשט ידו לחוץ וטבעותיו בידו אם שהה בכדי אכילת פרס טמא היה עומד בחוץ ופשט ידו לפנים וטבעותיו בידו ר' יהודה מטמא מיד וחכ"א עד שישהה בכדי א"פ: (נא) והזה אל הבית. על המשקוף: (נג) הצפר החיה אל מחוץ לעיר. ר' יוסי הגלילי אומר את הצפר החיה אל מחוץ לעיר ואי זה זה דרור: (נד) זאת התורה לכל כו'. ממן לכהן שבקי בנגעים ולא בנתקין בנתקין ולא בנגעים בנגעים ולא בבתים בבתים ולא בבגדים וכו' שאין רואה עד שיהא בקי בכולן ובשמותיהן ת"ל זאת התורה לכל נגע כו': (נז) להורות. מלמד שאינו רואה עד שיורנו רבו: ביום הטמא וכו'. מלמד שביום מטמאו וביום מטהרו: זאת תורת וכו'. זאת תורת של מוציא ש"ר (ערכין טו:) נאמר התורה (הוא מדרש רבה ויקרא ל"ת ט"ו) כאלו עבר בכל ה' תורות:

טו (ב) בני ישראל. מטמאים בזיבה ואין נכרים מטמאין בזיבה ואע"פ שאין מטמאין בזיבה כו' ושורפין עליהן את התרומה ואין חייבין עליהן על ביאת מקדש: ואמרתם אלהם. לרבות גרים ועבדים: איש איש. לרבות את הקטן. ר"ש בנו של ריב"ב אומר הרי הוא אומר והזב את זובו לזכר ולנקבה זכר כל שהוא בין גדול בין קטן נקבה בין גדולה בין קטנה: זב מבשרו. ולא כל בשרו עיין רש"י ז"ל: מבשרו. עד שיצא חוץ לבשרו. מבשרו ולא מחמת ד"א מכאן אמרו בז' דרכים בודקין את הזב וכו': זובו. (עיין בנדה דף נו') ולא דם היוצא מפיו ומפי האמה: הוא. ולא ליחה סרוחה ורמה וזיעה: (ג) וזאת. להוציא דמעת העין ודם מגפתו וחלב האשה שאין מטמאים טומאה חמורה וזאת לרבות מימי רגליו: טמאתו בזובו. ולא באודם: תהיה. אפי' כל שהוא: רר בשרו. אפי' כ"ש. למה נאמר אלא שאם ראה ראיה אחת מרובה כשלש כמגדיון לשיעת שהן כדי שתי טבילות ושני סיפוגין ה"ז זב גמור: רר. (אינו בת"כ רק בנדה נו') שמטמא לח ואינו מטמא יבש: או החתים. (בת"כ נדרש החתים אפי' כ"ש. והגאון נקט מה שמשמע לשון הכתוב כדרכו והוא דעת ר"כ בנדה דף מג:) שצריך כחתימת פי האמה: מזובו. מקצת זבים מטמאים משכב ומושב. מזובו מקצת זבין טעונין קרבן ומקצת זבין אין טעונין קרבן ואינו יודע איזהו מנה הכתוב הראשון עיין רש"י ז"ל ד"ה או החתים וכו': (ד) כל. לרבות (הוא בת"כ לקמן פרק ז' הל' א') אפי' אבן מסמא. משכב ולא אוכלין ומשקים (ת"כ פ"ד ה' ג') וכלים שמתחתיו לעשותן מדף: המשכב. המיוחד ולא מחצלת של קנים כו': אשר ישכב. לרבות סגוס ורדיד וחלוק כו' שמטמאין שכיבה עם מלאכתן. ישכב. המיוחד לשכיבה פרט לשאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו: עליו. מתחתיו עושה משכב ואין עושה על גביו משכב: הזב. ז' פעמים א' הזב מטמא משכב ואין משכב עושה משכב וכן ב' במושב וכן ג' במרכב. ד' הזב ולא בעל קרי. ה' הזב ולא אבן המטגעת. ו' הזב ולא טמא מת. ז' הזב ולא המת: וכל. לרבות אפי' אבן מסמא: הכלי. המיוחד ולא כסא של גללים וכו': אשר ישב. לרבות תיבת הבלנים ושפחה מלדה ועריבה מב' לוגין ועד ט' קבין שאינו יכול לרחוץ בה רגלו אחת: אשר ישב. פרט לכפה סאה או תרקב וישב עליה: וטמא טמא. לרבות שכב על המושב או ישב על המשכב: (ה) ואיש אשר יגע כו'. ולא משכב הנוגע במשכב מטמא בגדים: אשר יגע. בשעת מגעו. פירש אינו מטמא בגדים: משכבו. ולא הגזול. משכבו אם נשבר טהור. במשכבו ולא בחבל פחות או יותר מכשיעור יכול אף כשיעור טהור ת"ל וטמא: יכבס. יכול אף ניפה ת"ל בגד אי בגד יכול בגד גדול לבן כו': (ו) והישב כו' אשר ישב. מקיש לזב מה זב אפי' עשרה מושבות זע"ז ואפי' ע"ג אבן מסמא אף כו': אשר ישב. אפי' אין הזב שם עתה (בת"כ נדרש מתיבת כלי לרבות אף שהוא ריקן מן הזב וע"ש): וטמא. לרבות שער וצפורן: (ז) בבשר. ולא בשיניים ונימים וטבעות: הזב. ולא בעלם ובשר הפורש ממנו ק"ו לפורש מן הטהור ומה ת"ל או בעלם אדם זה אבר מן החי: (ח) וכי. לרבות כיחו וניעו ומימי רגליו: בטהור. עד שיגע בטהור. בטהור ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא (נדה דף נה:): (ט) וכל. לרבות אפי' י' מרכבות זע"ז אפי' ע"ג אבן מסמא: המרכב. פרט לאוכף שהוא כמושב: (י) וכל הנגע. בא ולימד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא כו' עיין רש"י ז"ל: אותם. לרבות זובו ורוקו וכו' עיין רש"י ז"ל: (יא) וידיו. מה ידיו בנראה אף כו' פרט לבית הסתרים ראב"ע אומר מכאן סמכו חכמים לנטילה מן התורה: לא שטף במים. ללמד אפי' מאה שנים אחר סיפורו: (יב) וכלי. לרבות כלי נתר: אשר יגע. זה היסטו: בו. ולהלן הוא אומר אשר תשב בו ישבר מה להלן מאוירו אף כו' וכל כלי עץ כו' הרשב"א ללמד על אוכלין ומשקין וכלים שע"ג הזב שמטמא מדף: וכי יטהר. כשיפסוק: מזובו. ולא מזובו ונגעו: מזובו וספר. מקצת זבים טעונים ספירת שבעה: לו. לעצמו: שבעת ימים. יכול אפילו מפוזרין ת"ל לטהרתו טהרה אחת: וכבס בגדיו ורחץ. מקיש כיבוס לרחיצה לענין חציצה. לינוד להצילה בכלים: בשרו במים חיים. ולא כלים. בשרו ולא של זבה: וטהר. מלטמא כלי חרס בהיסט (מגילה ח'): (יד) וביום. ולא בלילה: יקח. שאם הפריש לזיבתו ראשונה לא יביאנו לזיבתו שניה: שתי תרים כו' ובא לפני ה'. מכאן שהוא טובל בעוד שהוא יום: (טו) ועשה הכהן. שיפריש הכהן ויולדת נאמרה הפרשה בבעלים: מזובו. מקצת זובו כו': (טז) ואיש. פרט לקטן. ואיש לרבות בן ט' שנים ויום א': תצא ממנו. עד שתצא לחוץ: שכבת זרע. שראוי להזריע: במים. במי מקוה: במים כל בשרו. שלא יהא (אינו בת"כ רק בעירובין ד: וסוכה ו' ופסחים קט') חוצץ בין בשרו למים. במים את כל בשרו. מים שכל גופו עולה בהן וכמה שיערו חכמים מ' סאה (אינו בת"כ רק בגמרו' הנ"ל): את כל בשרו. הטפל לבשרו: (יז) אשר יהיה עליו. אפי' על מקצתו: שכבת זרע. ולמטה הוא אומר שכבת זרע מה להלן כברייתה כו' פרט לשנסרחה אף כו': (יח) ואשה. פרט לקטנה.

ואשה. לרבות בת ג' שנים ויום א': איש. פרט לקטן: אותה. פרט לשלא כדרכה: ש"ז. פרט להעראה: ורחצו. הקיש רחיצתה לרחיצתו במ' סאה ולא יהא חוצץ ופרט לבית הסתרים וכו': (יט) ואשה. לרבות בת יום א' מכאן אמרו בת יום א' לנדה בת עשרה ימים לזיבה: כי תהיה. מן הדיבור ואילך: דם. ולא כל מראה ומניין שהוא מן המקור כשה"א ונגלתה את מקור דמיה מלמד שמן המקור וכשה"א דמיה מלמד שדמים הרבה טמאים בה האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה וכמזוג: בבשרה. מלמד שמטמאה בפנים כבחוץ: יהיה. לרבות פולטת שכבת זרע: שבעת ימים תהיה. אף ע"פ שאינה רואה כל ז': שבעת ימים תהיה. שיהיו סמוכין: תהיה. שטובלת בלילה: (כ) אשר תשב עליו. נאמר כאן עליו ונאמר למעלה עליו מה להלן המיוחדין כו' אף כאן כו': (כא) וכל הנגע כו'. יכול שאינו מטמא בגדים אמרת ק"ו ממשכבה כו' א"כ מה ת"ל הנוגע כו' שאין הנוגע מטמא אדם וכ"ח: במשכבה. מקיש משכבה לה (אינו בת"כ רק בשבת פד') מה היא יש לה טהרה במקוה אף כו' פרט לכלי חרס: (כג) ואם על המשכב הוא. עד שינשא רובו עליו: עליו. אפילו על מקצתו. ואם על המשכב זה משכב. או. זה מושב. כלי. זה מרכב שנאמר בנגעו בו איזה דבר שחלוק מגעו ממשאו זה מרכב: (כד) איש. פרט לקטן: איש. לרבות בן ט' שנים ויום א'. אם. לרבות המערה: שכב ישכב. שתי שכיבות. אותה. פרט למצורעת: ותהי נדתה עליו. מה הוא מטמא אדם וכלי חרס אף כו' יכול יעלה לרגלה תלמוד לומר וטמא שבעת ימים: וכל כו' אשר ישכב עליו יטמא. שאין מטמא משכב ומושב כאשה רק לטומאה קלה: (כה) ואשה. לרבות גיורת ומשוחררת: ואשה. לרבות בת עשרה ימים שמטמאה בזיבה. (אינו בת"כ רק בנדה מד'): זוב. אפילו באונס. דמה. ולא מחמת ולד וכמה כו': ימים. שנים. רבים. שלשה. יכול הרואה ג' בתחלה תהא זבה תלמוד לומר על נדתה סמוך לנדתה. אין לי אלא סמוך לנדתה מופלגת מנדתה מניין תלמוד לומר או כי תזוב מניין לרבות עד עשרה אמרת מה מצינו לרביעי שראוי לספירה ראוי לזיבה אף מופלג עד יום שהוא ראוי לספירה ראוי לזיבה. ומניין לרבות יום אחד עשר ת"ל בלא עת נדתה. ימי. אפילו שנים. כל ימי. אפי' אחד: כימי נדתה תהיה טמאה. מה נדה מטמאה בועלה אף כו'. היא מטמאה את בועלה ואין הזב מטמא מה שהוא בועל: (כו) כל כו' כמשכב. מלמד שהיא עושה משכב ומושב. אין לי אלא ג' ימים ב' ימים מניין ת"ל ימי יום א' מניין ת"ל כל ימי: טמא יהיה כטמאת נדתה. לרבות שומרת יום כנגד יום יכול שנים כנגד שנים ת"ל כמשכב נדתה יהיה לה: (כז) וכל הנגע בם יטמא. לרבות חיבורים וכ"ח: ואם טהרה. לכשתפסוק: מזובה. ולא מנגעה ולידתה: לה. לעצמה: שבעת ימים. יכול מפוזרין ת"ל שבעת ימים: ואחר תטהר. רש"א ואחר תטהר אחר המעשה תטהר אבל אמרו חכמים כו': (כח) וביום. ולא בלילה: לה. לעצמה שאם הפרישה לזיבתה הראשונה לא תביא לזיבתה שניה: שתי תרים כו'. ולא א' תור ואחד יונה: והביאה כו'. מלמד שהיא טובלת מבעוד יום: (לא) והזרתם. אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור מכאן אמרו (אינו בת"כ רק בשבועות יח:) שמחוייב לפרוש עונה אחת סמוך לוסתה. אין לי אלא אזהרה עונש מניין ת"ל ולא ימותו: בטמאתם. אע"פ שהן טמאים שכינה עמהם: (לב) תורת הזב. בין גדול (הוא בנדה לד:) בין קטן מכאן שמחוסר כפרה ת"ל דעת: ואשר תצא ממנו ש"ז. ראיה ראשונה של זב הרי הוא כבעל קרי שטובל ואוכל פסחו לערב: והדוה בנדתה. זקנים הראשונים אמרו תהיה בנדתה לא תכחול וכו' עד שבא ר"ע ולמד תהא בנדתה עד שתבא במים: והזב את זובו. (אינו בת"כ רק בנדה לה:) זב בעל ב' ראיות הרי הוא כנדה שמטמא משכב ומושב. אחרים אומרים מה הזב מטמא במשא אף הזוב מטמא במשא: לזכר. בין קטן בין גדול וכן נקבה בין גדולה בין קטנה. ד"א לזכר לרבות המצורע לנקבה לרבות את המצורעת (נדה לה:) למעינותיהם: ולאיש אשר ישכב כו'. לרבות הבא על שומרת יום כנגד יום. ד"א (אינו בת"כ רק בב"ק כד:) מה נקבה מטמאה בימים אף כו': תורת הזב כו' שכבת זרע. יכול מה זב סותר את הכל אף כו' ת"ל לטמאה בה:

פרשת אחרי מות

טז (א) **בני** אהרן. לפי שנאמר ויקחו שני בני אהרן שלא נטלו עצה מאהרן. נדב ואביהוא שלא נטלו עצה ממשה. איש מאחיו. שלא נטלו עצה זה מזה מניין שכשם שעבירת שניהן שוה כך מיתתן שוה ת"ל אחרי מות שני כו': בקרבתם לפני ה' וימתו. על הקריבה מתו ולא על הקרבה דר"י הגלילי ר"ע אומר על הקרבה מתו דכתיב בהקריבם אש זרה ראב"ע אומר כדי קריבה לעצמה והקרבה לעצמה: (ב) ויאמר ה' אל משה. מה נאמר לו בדיבור ראשון ראב"ע אומר משל לרופא שנכנס עיין רש"י ז"ל. ר' ישמעאל אומר נאמר ב' דברות זה בצד זה א' סתום וא' מפורש בא מפורש ולמד על הסתום מה מפורש נאמר לאהרן על ביאת קדש אף הסתום על ביאת הקדש. ואיזה זה פרשה שתויי יין שנאמר לאהרן אלא מיתת שני בני אהרן: דבר אל אהרן אחיך. מה ת"ל אחיך לרבות הבנים: אהרן. אהרן בכל יבא ולא משה בכל יבא: ואל יבא בכל עת. לרבות יום הכפורים: אל הקדש. זה היכל: מבית לפרכת. זה קדשי קדשים: אל פני הכפרת. לפני הארן: ולא ימות. יכול כולן במיתה ת"ל מבית לפרכת כו' מבית לפרכת ואל פני הכפרת במיתה ושאר כל הבית באזהרה: אל פני הכפרת. מלמד שהכפרת עביו (אינו בת"כ רק בסוכה ה') טפח: ולא ימות. הרי זה עונש: ואל יבוא. הרי זה אזהרה. יכול שניהם נאמרו קודם מיתת בני אהרן ת"ל אחרי מות. יכול שניהן נאמרו אחרי מות ת"ל כי בענן אראה כו' ועדיין לא נראה הא כיצד אזהרה קודם מיתתן ועונש אחר מיתתן: כי בענן אראה. מלמד שנותנין (אינו בת"כ רק ביומא נג') מעלה עשן בקטרת אין לי אלא עיקר מעלה עשן עלה מעלה עשן מניין ת"ל וכסה ענן הקטרת: (ג) בזאת יבא אהרן. בזכות עשרה דברים. תורה ומילה ושבת וירושלים ושבטים ויהודה וישראל תרומה מעשרות וקרבנות בכלן נאמר זאת (עיין במ"ר פ' כ"א): בזאת יבא אהרן כו'. ולא בפר הבא על כל המצות: אל הקדש. לרבות קדש שאין בו ארון וכפרת כו': בפר בן בקר לחטאת ואיל לעלה. יכול כניסה בפנים תלמוד לומר לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה איזה עולה שצריך הכתוב למעטה הרי אומר זו: בפר בן בקר. (מכאן עד ביו"כ אינו בת"כ רק במ"ר פ' כ"א) בזכות אברהם דכתיב ואל הבקר רץ אברהם. ואיל לעולה בזכות יצחק דכתיב והנה איל אחר כו' ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו. שני שעירי עזים נגד יעקב דכתיב וקח לי משם שני גדיי עזים טובים טובים לך וטובים לבניך שע"י מתכפרים ביו"כ: (ד) כתנת בד קדש. (ג"ז במ"ר שם) ד' בגדים נגד ד' אמהות. בד שיהא של בוץ דבר העולה בד בבד. בד שיהא שזורין. בד שלא ילבש אחרים עמהן. בד שלא ילבש של חול עמהן. בד ולא מעיל. בד ולא חשן. בד ולא אפד. בד ולא ציץ. מתוך שנא' בכלן לפני ה' יכול יכנס לפני ולפנים ת"ל בד בד כו': ד"א בד בד (אינו בת"כ רק ביומא לה') מובחר שבבד מכאן אמרו בשחר לובש פלוסין כו': קדש. שיהא משל הקדש אין לי אלא אלו מניין כל הבגדים של כה"ג ושל כהן הדיוט ת"ל בגדי קדש: ילבש יהיו יחגור יצנוף. מניין שאם אין לו אחרים בין הערבים שילבשם ת"ל ילבש יהיו כו': יהיו על בשרו. שלא יהא (יומא כג') דבר קודם להם ולהלן נאמר ילבש על בשרו שלא יהא דבר חוצץ: ורחץ. שהוא טעון טבילה ומניין המשנה מבגדי לבן לבגדי זהב או מבגדי זהב לבגדי לבן ת"ל הם יכול יהא טעון טבילה מבגד לבגד ממכנסים לכתונת כו' ת"ל ולבשם כלם כאחת: (ה) ומאת עדת בני ישראל. משל ציבור. יקח שני שעירי עזים. מיעוט שעירים שנים א"כ מה ת"ל שני שיהיו שוין ומניין אפילו אין שוין כשרין ת"ל השעיר השעיר א"כ מה ת"ל בני שני שני (יומא סב:) שיהיו שוין במראה בקומה ובדמים: יקח שני. שתהיה לקיחתן כאחת: ואיל א' לעלה. ר' אומר הוא האמור כאן הוא האמור בחומש הפקודים ראב"ש אומר שנים הם: (ו) והקריב כו' אשר לו. ולא משל ציבור יכול יהא משל כהנים ת"ל שוב אשר לו יכול אם הביא כשר ת"ל שוב אשר לו: וכפר. נאמר כאן וכפר ונאמר בשעיר המשתלח לכפר מה להלן בוידוי דברים אף כאן כו'. או אינו נאמר כאן וכפר ונאמר בשעיר הפנימי וכפר מה להלן בדמים אף כאן בדמים כשה"א וכפר ושחט ועדיין לא נשחט: ובעד ביתו. זו אשתו (יומא משנה ראשונה): (ז) ולקח את שני השעירים. שמעכבין זה את זה: לפני ה' כו'. במזרח העזרה: (ח) ונתן אהרן על שני השעירים גרלות. של כל דבר (יומא לז') לפי שמצינו בבנין שהשם כתוב עליו והוא של זהב יכול אף זה כן ת"ל וכו': גרלות. יכול שנים ע"ז ושנים ע"ז ת"ל גורל א' לה' וגורל א' לעזאזל יכול יתן של שם ושל עזאזל על זה ועל זה ת"ל אחד לה' וא' כו' אין כאן כו' א"כ מה ת"ל גרלות שיהיו שניהן שוין שלא יהא א' של זהב וא' של כסף כו' א' גדול וא' קטן וכו': (ט) והקריב כו' אשר עלה עליו. כיון שעלה עליו דיו: ועשהו חטאת. (יומא מא') הגורל עושהו חטאת ואין השם עושהו חטאת: ועשהו. שאם מת א' מהן משהגריל יביא שנים אחרים ויגריל עליהן בתחלה: חטאת. שיאמר לה' חטאת ר' ישמעאל אומר כו': (י) והשעיר אשר עלה עליו הגורל. שיכול שיהא נותנו על גבו ת"ל עלה עליו: יעמד חי. עמידתו חי ושילוחו למיתה ועד מתי זקוק שיהא חי ת"ל לכפר עליו ולהלן נאמר וכפר עד שעת מתן דמו של חבירו דר"י רש"א עד שעת וידוי דברים שנאמר עליו כפרה שבגופו: לשלח אתו. אחד ולא שנים שאם נשפך הדם במתנות שבהיכל והביא זוג אחר משלח אחד מהן: לעזאזל. שיהא עז שבהרים וכה"א ואת אילי הארץ לקח ומניין שבצוק ת"ל אל ארץ גזרה ומניין שבמדבר ת"ל המדברה. ד"א לעזאזל (אינו בת"כ רק ביומא דף סז:) שמכפר על מעשה עזא ועזאל: (יא) והקריב כו' בעד ביתו. זו כפרת הכהנים (עיין ברש"י כאן) וכה"א בית אהרן ברכו את ה': ושחט. (אינו בת"כ רק עיין במנחות יט') הוא עצמו מכאן שבכל מקום שלוחו של אדם כמותו: (יב) ולקח מלא המחתה. בכל יום היה חותה כו' ומערה כו': גחלי. יכול עוממות ת"ל אש. יכול שלהבת ת"ל גחלי הא כיצד לוחשות: מעל המזבח מלפני כו'. איזהו (אינו בת"כ רק ביומא מה:) שמקצתו לפני ה' ולא כלו זה מזבח החיצון: מלפני ה'. במערבו: ומלא. נאמר כאן מלא ונאמר (אינו בת"כ אלא ביומא מח') להלן מלא קמצו מה להלן לא מחוקות ולא גדושות אף כאן כו': מלא חפניו. הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו: קטרת סמים. נאמר כאן קטרת ונאמר להלן קטרת מה להלן משל ציבור אף כו': סמים. שיהא כל סמניה לתוכה: דקה. עיין רש"י ז"ל: והביא מבית לפרכת: (יג) ונתן את הקטרת על האש לפני ה'. שלא יתקן בחוץ ויכניס: ולא ימות. הא אם לא נתן בה מעלה עשן או שחסר אחד מכל סמניה חייב מיתה: אשר על העדות. לפי שנאמר למעלה (הוא בת"כ לעיל פרשה א' הל' י"ב) אשר על הארון יכול יהא דבר מפסיק בינו ובין העדות ת"ל אשר על העדות: (יד) ולקח מדם הפר. נוטל ממי שהיה ממרס: על פני הכפרת קדמה. זה בנין אב כל מקום שנאמר פני למזרח: ולפני הכפרת. מקיש על ללפני (אינו בת"כ רק ביומא נה') מה לפני שלא על אף על שלא על מכאן אמרו לא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף: יזה. (גם זה ביומא שם) שאין ת"ל יזה שיהא מונה הראשונה עם כל אחת ואחת: (טו) ושחט את שעיר החטאת אשר לעם. שלא יהיו אחיו הכהנים מתכפרין בו רק בפרו של אהרן: והביא את דמו אל מבית לפרכת. מלמד שנכנס בו לפני ולפנים: והזה אתו על הכפרת. מלמד שהיה מזה אחת למעלה: ולפני הכפרת. איני יודע כמה ולמטה הוא אומר והזה באצבעו על פני הכפרת ואיני יודע כמה ונאמר שם ולקח מדם הפר ואיני יודע אם נכנס בו לפני ולפנים אם לא. ת"ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר שאין ת"ל כאשר עשה שיהיו כל מעשיהן שוין מה כאן נכנס בו לפני ולפנים אף להלן כו' ומה כאן אחת למעלה אף להלן כו' ומה להלן שבע למטה אף כאן: (טז) וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל. יש להביא בענין הזה שלש טומאות ע"ז ג"ע ש"ד יכול יהא מכפר על כלן ת"ל מטומאת ולא כל טומאות זה שחלוקה מחברתה ממקום אחר

שנכנס למקדש. הרי לך כל הל"ו כריתות וגבי כ"ג עריות המפורשין בפרשת אחרי מות ז' מהם אין בהם מיתה כלל אלא כרת והיינו ב' באחיות אשת אחיו ואשת אחי אביו. וד' באחות דהיינו אחותו ואחות אשה ואחות אמו ואחות אביו. ונדה. וששה מהם חייבים סקילה דהיינו אשת אב ואמו וכלתו והבא על הזכר וזכר עם בהמה ונקבה עם בהמה. וא' בחנק היינו אשת איש. וט' בשרפה היינו בתו ובת בתו ובת בנו ובתה ובת בתה ובת בנה חמותו ואם חמותו ואם חמיו: עשרה דברים טעונים תנופה היינו מנחת סוטה. ועומר. ושתי הלחם. ושני כבשי עצרת. וביכורים. ואשם מצורע עם לוג שמן שלו. וכל המורם של שלמים היינו של איל נזיר. עם הזרוע בשלה. ותודה. ושאר שלמים:

פרשת אמר

כא (א) **ואמרת** אליהם. לרבות כל טומאה הפורשת מן המת: לנפש לא יטמא בעמיו. לנפש לרבות רביעית דם וכה"א כי הדם הוא הנפש:

לא יטמא כו'. עיין רש"י ז"ל: (ב) לשארו · עיין רש"י ז"ל אין שארו אלא אשתו פי' דודאי לשון שארו היינו שאר בשרו ולא אשתו והא דמרבינן הכא אשתו היינו משום דכל שאר קרובין א"ל דהרי כולן מפורשין ולכך דרשינן מיניה אשתו ועוד מהקרוב אליו משמע ליה כן דאין לך קרוב יותר מאשתו שהרי כל הפסולין עמה פסולין עמו משא"כ בשאר קרובים: הקרב. ולא את הארוסה (פי' דעדיין אינה קרובה אליו) אליו פרט לשנתגרשה (פירוש שאף שהיתה קרובה אליו) מ"מ עכשיו אינה קרובה אליו שנתגרשה ממנו: לאמו ולאביו. אי כתב לאמו יכול מה אמו ודאית אף אביו ודאי אביו חזקה מנין ת"ל ולאביו. אלו נאמר ולאביו יכול מה אביו שאינו מתחלל אף אמו שאינה מתחללת. מתחללת מנין ת"ל ולאמו: ולבנו ולבתו. אי לבנו יכול בנו שהוא חייב בה' דברים למולו לפדותו ולהשיאו אשה ללמדו תורה ללמדו אומנות אבל בתו לא ת"ל ולבתו אי לבתו יכול בתו שהוא זוכה בחמשה דברים במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה ובקדושיה ומקבל את גיטה אבל בנו לא ת"ל ולבנו: ולאחיו ולאחותו. אי לאחיו יכול מה אחיו בין נשוי בין אינו נשוי אף אחותו בין נשואה בין שאינה נשואה ת"ל ולאחותו הבתולה אי לאחותו יכול מה אחותו שאינה נשואה אף אחיו שאינו נשוי ת"ל ולאחיו. יאמר לאמו ולאביו ולא יאמר לבנו ולבתו אלו נאמר לאמו ולאביו יכול אמו ואביו שהוא חייב בכבודן אבל בנו ובתו שאינו חייב בכבודן לא ת"ל לבנו ולבתו אי לבנו ולבתו יכול אפילו נפלים ת"ל לאביו ולאמו שהן בני קיימא אף בנו ובתו בני קיימין. ולבנו ולבתו אי לבנו ולבתו יכול בנו ובתו שהוא חייב בהן מצות אבל אחיו ואחותו לא ת"ל ולאחיו ולאחותו אי לאחיו ולאחותו יכול אפילו מאמו ת"ל ולבנו ולבתו מה בנו ובתו שהם יורשיו אף אחיו ואחותו שהם יורשיו יצאו אחיו ואחותו מאמו שאין יורשיו: (ג) ואחותו הבתולה. ולא אנוסה ומפותה: אשר לא היתה. (עיין ביבמות ס') פרט לארוסה: לאיש. שהויתה לאיש לרבות מוכת עץ: הקרובה. לרבות ארוסה שנתגרשה: אליו. לרבות את הבוגרת: לה יטמא. בע"כ: לה יטמא. לודאי ולא לספק: לה יטמא. (נזיר מג:) לשלם ולא לחסר: לה יטמא. ולא לאחרים עמה שלא יאמר הואיל ונטמאתי אלקט עצמות פלוני בידי: לה יטמא. מצוה: (ולאביו כו' הכל בלמ"ד דהול"ל ואביו ובנו וכו' ואחותו ובזה מתורץ קושית התוספות (סוטה דף ג:) ולא לאחרים עמה ממ"ש בפ' לא יטמא בעל והכי הוא פשטא דקרא אף שטימא לקרובים מ"מ לא יטמא. ובעל הוא דרשא אחרינא ומצוה ממ"ש יטמא אבל גמ' לא ס"ל אלא ב' למודים מצוה ואחרים על"ל ודו"ק): (ד) לא יטמא. עיין רש"י ז"ל: להחלו. שנוהגין בו מנהג חולין יכול לעולם ת"ל בעמיו בזמן שהוא עמו הא אם פירש הרי הוא בקדושתו. [ופי' לא יטמא בעל על אשתו ולמעלה אמר כ"א לשארו הא כיצד מטמא הוא לכשרה כו' וכאן דרש לא יטמא בעמיו כמו מעמיו יקח אשה מב' עממין וכן כאן מישראל ונתככר ואמר יכול לעולם ת"ל בעמיו מב' של בעמיו דרש דהול"ל לעמיו]: להחלו. מנין שמוזהר עד שימות (נזיר מב ומג) ת"ל להחלו רבי אומר במותם כו' א"כ מה ת"ל להחלו יצא מי שהוא מחולל ועומד כגון שהיה מת על כתפו כו': (ה) לא יקרחה קרחה. לחייב על כל קרחה וקרחה יכול אף שלא למת ת"ל לא תשימו קרחה בין עיניכם למת עיין רש"י ז"ל: ופאת זקנם כו' עי' רש"י ז"ל: (ו) קדושים. עי' רש"י ז"ל: ולא יחללו שם אלהיהם. שלא יטמאו בטומאה (סנהדרין פג: זבחים מ') אם אינו ענין לטמא תנהו ענין לטבול יום ששימש אם עבד חילל. נאמר כאן חילול ונאמר בטמא שאכל את התרומה חילול מה להלן במיתה אף כאן במיתה: כי את אשי ה'. להגיד מה גרם: הם מקריבים. ולא הלוים: יהיו קדש. לרבות בעלי מום: (ז) אשה זנה. ר' יהודה אומר א איילונית ר"א אומר פנוי הבא על כו' וחכ"א זו משוחררת או גיורת או שנבעלה בעילת זנות: וחללה. לרבות הלוגה יכול אפי' נרתה ת"ל מאישה ולא מאשה: גרושה מאישה. אפי' לא נתגרשה אלא מאישה פסולה מן הכהונה (גיטין פב:) וזהו ריח הגט: לא יקחו. כשם שהוא מוזהר עליה כך היא מוזהרת עליו: כי קדש הוא לאלהיו. אפי' בזמן הזה: (ח) וקדשתו. עי' רש"י ז"ל. ד"א (בת"כ נדרש וקדשתו בע"כ וכ"ה ביבמות פח. וכן פירש"י כאן. ונ"ל הא דקאמר בכל הש"ס וקדשתו לפתוח ראשון וכו' היינו מסיפא דקרא קדש יהיה לך והוא מפורש בגיטין נט: ברש"י וקדשתו כי את וגו' ונ"ל מסיפא דקרא קדש יהיה לך והוא דבר חדש ואמת ונקל להבין והש"ס נקיט בכ"מ רישא דקרא): וקדשתו. לברך ראשון ולפתוח ראשון וליטול מנה יפה ראשון: כי את לחם אלהיך הוא מקריב. להגיד מה גרם: קדש יהיה לך. לרבות בע"מ: כי קדוש כו'. להזהיר ב"ד על כך. (הוא בת"כ פרשה ב' הל' ז): הוא. ולא נזיר: (ט) ובת איש כהן כי תחל. יכול אפילו הילכה את השבת ת"ל לזנות יכול אפילו פנויה נאמר כאן לזנות את אביה ונאמר להלן לזנות בית אביה מה להלן עם זיקת הבעל אף כאן עם זיקת הבעל. אי מה להלן נערה והיא ארוסה אף כאן נערה והיא ארוסה מנין נערה נשואה בוגרת ארוסה בוגרת נשואה ואפילו זקינה ת"ל ובת כהן מ"מ א"ל אלא שניסאת לכהן (סנהדרין נא) ניסאת לישראל אפי' לנתין וממזר ת"ל ובת איש כהן אף שאינה כהנת: את אביה וגו'. עי' רש"י ז"ל: היא באש תשרף. היא ולא בועלה. היא ולא זוממיה: באש. אין לי אלא באש (פסחים עה:) מנין לרבות כל השרפות ת"ל תשרף א"כ מה ת"ל באש להוציא אבר מעיקרו ומנין שבפתילה של אבר נאמר כאן שרפה ונאמר בבני אהרן יבכו את השרפה שאין תלמוד לומר השרפה ללמד מה להלן שרפת נשמה וגוף קיים אף כאן וכו': (י) והכהן הגדול מאחיו. שיהא גדול מאחיו בנוי בכח בחכמה ובעושר ובמראה ומנין שאם אין לו באחיו מגדלין אותו ת"ל הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו: והכהן הגדול. זה כה"ג: אשר יוצק וגו' ומלא וגו'. אפי' שעה א' לפי שנא' שבעת כו'. ד"א אשר יוצק על ראשו שמן המשחה זה כהן משוח מלחמה (הוריות יב:): ומלא את ידו ללבוש את הבגדים. זה מרובה בגדים: את ראשו לא יפרע ובגדיו. ראשו אלו נאמר ראש יכול אפילו ראש ובגד של סוטה ת"ל ראשו ובגדיו: לא יפרע לא יפרם. על מתו. שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר דר"י (הוריות יב:) רי"א כדרך בני אדם אלא כה"ג פורם מלמטה והדיוט מלמעלה: (יא) ועל כל נפשת מת. במה הכתוב מדבר אם ברחוקים (הוא בנזיר מז ומח) ק"ו מן ההדיוט אלא בקרובים א"כ מה תלמוד לומר לאביו ולאמו לאביו ולאמו אינו מטמא אבל מטמא למת מצוה: ולאמו. לג"ש נאמר כאן לאמו ונאמר להלן לאמו מה להלן במותם אינו מטמא אבל מטמא בנגעם ובזיבתם אף כאן כו': נפשת מת. להביא רביעית דם מב' מתים דר"ע: לא יבא. שהוא חייב משום ביאה: לא יטמא. שהוא חייב משום טומאה. אין לי אלא כה"ג כהן הדיוט מנין שהוא חייב משום ביאה נאמר כאן לא יטמא ונאמר להלן לא יטמא מה כאן בבל יבא ובבל יטמא אף להלן כו': (יב) ומן המקדש לא יצא. אחר המת אלא הוא נכסה והן נגלין וכו' ר"י אומר כל עיקר. ד"א ומן המקדש לא יצא שלא יצא בשעת עבודה ועי' לעיל בפ' שמיני. ד"א שמקריב אונן (זבחים טז:): ולא יחלל. הא אחר שעבד חילל. אין לי אלא משוח מרובה בגדים מנין ת"ל ומלא את ידו וגו' יכול אף כהן משוח מלחמה מקריב אונן ת"ל כי נזר שמן משחת אלהיו עליו. ולא על חבירו (הכל בהוריות יב:) יכול לא מצוה על הבתולה תלמוד לומר והוא להביא משוח מלחמה דר"י ר"ע אומר הוא לרבות שעבר מחמת קריו. הוא לרבות שעבר מחמת מומו (ובת"כ דרש הוא ולא מלך והוא לרבות משוח מלחמה): (יד) אלמנה וגרושה. אלו נאמר גרושה יכול שתהא אלמנה בניה כשרין ת"ל אלמנה אלו נאמר אלמנה יכול שתהא גרושה בניה ממזרין תלמוד לומר וגרושה: וחללה. ללמד שאין חללה אלא מאיסורי כהונה: זנה. לג"ש נאמר כאן זונה ונאמר להלן זונה מה כאן בניה חללין אף זונה האמורה בכהן הדיוט בניה חללין: את אלה לא יקח. מחלה עושה חללה ואין עושה חללה מנדה: לא יקח ולא יחלל. שחייב על הביאה ועל הלקיחה (קידושין עח.): עמיו מעמיו. (יבמות עז.) להביא משני עממין וזו בת גר עמונית מישראל שהיא כשרה: יקח אשה. שאם אירס אלמנה ונתמנה לכה"ג שיכנוס יכול אפילו שומרת יבם שנפלה לפניו ועשה מאמר ואח"כ נתמנה לכה"ג שיכנוס ת"ל אשה ולא יבמה: (טו) ולא יחלל זרעו. אין לי אלא זרעו היא עצמה מנין (קידושין עז.) ת"ל ולא יחלל יכול אף הוא מתחלל תלמוד לומר זרעו: בעמיו. להביא בת חלל (קידושין שם) נאמר כאן בעמיו ונאמר להלן בעמיו מה להלן זכרים אף כאן זכרים מכאן אמרו בת חלל זכר פסולה מן הכהונה לעולם ישראל שנשא חללה בתו כשרה לכהונה: כי אני ה' מקדשו. להגיד מה גרם: (יז) איש מזרעך. איש תם ולא בע"מ אבל קטן פסול ואפילו תם: אשר יהיה בו מום. אפילו לפני הדבור אין לי אלא שנולד תם ונעשה בע"מ נולד בעל מום ממעי אמו מנין ת"ל אשר יהיה בו מום אין לי אלא מום קבוע מום עובר מניין ת"ל כל איש אשר בו מום: (יח) כל איש אשר בו מום. להביא אהרן עצמו. לפי שנאמר איש עור או פסח כו' אין לי אלא מומין אלו שאר מומין מנין ת"ל איש אשר בו מום (ור"ל דבפ' ב' לא נאמר יהיה לרבות אפי' קודם הדיבור א"כ מה ת"ל בפר' הא' יהיה לרבות שנולד אח"כ ואמר בפעם שני כי כל איש לרבות אהרן בעצמו ונאמר אח"כ איש אשר בו מום לרבות שאר מומין ונאמר שם כל לרבות מום עובר): (כא) מזרע אהרן. שבא לזרעו של אהרן פרט הכליון והלפתן וכו' ומנין לרבות את הכושי ואת הגיגר כו' ת"ל איש איש ריבה יכול אף אותו ואת בנו וטריפה ויוצא דופן שפסולין בבהמה פסולין באדם מק"ו ת"ל מום בו כו' פרט לאלו: כי מום בו. פרט לשעבר מומו: להקריב לחם אלהיו. אין לי אלא תמידין שקרויין לחם שנאמר את קרבני לחמי שאר קרבנות מנין ת"ל עוד לחם אלהיו מנין לרבות את הדם ת"ל להקריב. ומנין לרבות ק"ק וקדשים קלים ת"ל לא יגש להקריב. מנין הקומץ והלבונה והקטרת ומנחת נסכים וכו' תלמוד לומר לא יגש להקריב ומנין לרבות היציקות והבלילות והתנופות והגשות ת"ל עוד לא יגש. יכול שיהא חייב על אלו ת"ל להם מה לחם מיוחד שהוא משום עבודה (וזה שדרך מום הראשון אפילו נעשה אח"כ. הב' אפילו לפני הדבור כי כל לרבות אהרן עצמו. הג' לרבות שאר מומין. כל לרבות עובר. איש איש שבשני פסוקין לרבות הכושי כו' ואיש שבפסוק ראשון לקטן שפסול. הד' פרט לטרפה. הה' פרט שעבר מומו. לא יקרב הראשון על עולות ועל אימורי הבשר. הב' על הדם. הג' על אמורי קדשים. הד' על הקומץ כו'. הה' על היציקות כו'. לחם הראשון פרט ליציקות כו' שאינו חייב. לחם הב' לרבות שאר עולות לצבור ויחיד): עור. בין בשתי עיניו בין בעינו אחת הזולל ומים קבועים מנין ת"ל איש עור: פסח. בין חגר בשתי רגליו בין חגר ברגלו אחת מנין לרבות חלולה עקומה ת"ל או פסח: חרם. שחוטמו שקוע חוטמו סולד חוטמו נוטף או בלום מנין תלמוד לומר או חרם: שרוע. שנשמטה ירכו פיקה יוצא מגולדו מנין ת"ל או שרוע: שבר רגל. שנשברה רגלו קיפין וקולטו ועיקל מנין ת"ל או שבר רגל: שבר יד. שנשברה ידו. אצבעות קלוטות או מרכבות מנין ת"ל או שבר יד: גבן. שיש לו גביות הרבה. אין לו גבינות או שאין לו אלא גבן אחד מנין ת"ל או גבן ר' דוסא אומר שגביניו שוכבות

למב"ח

דהכ"א אומר שיש לו ב' גבין או שדראות. דק. זה הדוק. נחש חלזון עינב מנין ת"ל או דק: תבלל. לבן הפוסק בסירא שנכנס לשחור. כל המתבלבל בעין מנין ת"ל או תבלל. בעינו. להביא כל שבעינו שב' עיניו למעלה או למטה או אחד למעלה ואחד למטה כו' וכל המבלבל מין תבלול (בכורות מד׳). כל החסר בעין. מין דק: בעינו. כל שינוי שבעינו: גרב. זו חרס יבש מבפנים ומבחוץ: ילפת. זו חזזית מצרית יבש מבפנים ולח מבחוץ. אבל לח מבפנים ומבחוץ או לח מבפנים ויבש מבחוץ הרי זה מום עובר ואין שוחטין עליו לא במדינה ולא במקדש ובאדם פסולין וזהו שנאמר או גרב או ילפת (בכורות מא׳): מרוח אשך. שאין לו ביצים או אין לו אלא ביצה א' (שם מד:). רבי ישמעאל אומר שנמרחו אשכיו ר"ע אומר שרוח באשכיו ר"ח בן אנטיגנוס אומר שמראיו חשוכים: (כב) לחם אלהיו מקדשי הקדשים. אלו נאמר מן הקדשים הייתי אומר מן הקדשים יאכל מן הק"ק לא יאכל מפני שהן חמורין. אלו נאמר מק"ק הייתי אומר מק"ק יאכל שמותר לזרים ומן הקק"ל לא יאכל ת"ל ומן הקדשים: (כג) אך אל הפרכת. אלו נאמר פרכת יכול מפני שהוא בפנים ת"ל ואל המזבח אלו נאמר ואל המזבח הייתי אומר מפני שהוא כשר לכל עבודה ת"ל אל הפרכת. יכול לא יכנס לעשות רקועים אם אין שם כהן אחר ת"ל אך. מנין שאם עבד חילל ת"ל ולא יחלל מנין שהוא במיתה נאמר כאן ולא יחלל ונאמר בתרומה כי יחללהו מה להלן במיתה אף כו' דר"י וחכ"א אין בעל מום במיתה אלא באזהרה: כי אני ה' מקדשם. להגיד מה גרם: (כד) וידבר משה אל אהרן. להזהיר ב"ד על זה:

כב (ב) וינזרו. פי' רש"י ז"ל (סנהדרין פג:) ומנין שאין מדבר אלא מטומאה נאמר כאן חילול ונאמר למטה חילול מה למטה בטומאה אף כאן בטומאה אזהרה לכהן שלא ישמש בטומאה. ומנין שאם עבד חילל ת"ל ולא יחללו ומנין שהוא במיתה נאמר כאן חילול ונאמר למטה ומתו בו כי יחללהו מה להלן במיתה אף כאן במיתה. ומנין לזר ששימש שאם עבד חילל ושהוא במיתה ת"ל וינזרו מקדשי בני ישראל מאי בני ישראל (זבחים סו:) אי בני ישראל ולא נכרים וכי קדשי נכרים בטומאה קרב והלא אף הציץ אינו מרצה אותו אלא בני ישראל וינזרו מקדשי אזהרה לזר ששימש. ומנין שאם עבד חילל ושהוא במיתה ת"ל ולא יחלל כו'. אין לי אלא קדשי בני ישראל קדשי עצמן מנין ת"ל אשר הם מקדישים: (ג) אמר אלהם. לאותן העומדין על הר סיני: לדרתיכם. לדורות אם נא' באבות למה נא' בבנים ואם נאמר בבנים למה נאמר באבות לפי שיש באבות מה שאין בבנים ובבנים מה שאין באבות באבות הסבת נחלה ובבנים מצות התלויות בארץ לכך נאמרו שניהם: אשר יקרב. עי' רש"י ז"ל אזהרה לאכילת קדשים בטומאה מכאן אמרו דבר שיש לו מתירין עד שיקרבו מתיריו ודבר שאין לו מתירין כו' או אינו חייב עד שיהיו לו מתירין כפיגול ת"ל אשר הם מקדישים לרבות כלן נותר מנין (זבחים מה:) נאמר כאן חילול ונאמר להלן חילול מה כאן כולן אף בנותר חייב בכלן: אל הקדשים. לפי שנאמר והנפש אשר תאכל מזבח השלמים שאר קדשים מנין ת"ל אל הקדשים אם כן מה ת"ל שלמים דבר שהיה בכלל וכו': איש. אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל מכל זרעכם אי מכל זרעכם יכול אין לי אלא כהן זרים מנין תלמוד לומר כל איש: אשר יקדישו בני ישראל. קדשי בני ישראל חייב משום פגול נותר וטמא ולא קדשי נכרים (זבחים מה׳) רי"א לה' כל שלה' לרבות קדשי נכרים: וטמאתו עליו. טומאת הגוף נאמר כאן טומאתו ונאמר להלן טומאתו מה להלן טומאת הגוף אף כאן טומאת הגוף (ר"ל בפ' חקת בטומאת מת כתיב עוד טמאתו בו) ונכרתה כו' עיין רש"י ז"ל: איש איש. לרבות ערל כטמא דר"ע (יבמות ע׳): מזרע אהרן. שטוה בכל זרע אהרן (שם עד:) (וכלל הפרשה מדבר בתרומה אבל פרטים במעשר וקדשים כמ"ש למטה): (ד) מזרע אהרן. הוא עצמו מנין ת"ל והוא: עד אשר יטהר. יכול מיד נאמר כאן וטהר ונאמר להלן ובא השמש וטהר מה להלן ביאת שמשו אף כאן ביאת שמשו: מזרע אהרן כו' בקדשים לא יאכל. אבל אוכל ישראל במעשר ק"ו לכהן ולהלן הוא אומר וכפר עליה הכהן וטהרה (הכל ביבמות עד:) מכאן אמרו ג' טומאות ביולדת ובמצורע טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים (ובת"כ אר"ז"ל דפר' א' איש איש כו' בקדשים ממש ובדלאו בני כפרה זב בעל שתי ראיות דומיא דטמא נפש. נפש אשר תגע בו כו' במעשר. ובא השמש וטהר בתרומה וז"ש שני פעמים מן הקדשים וחלקן הכתוב שזה בתחילה מיד וזה בביאת שמש. אבל לפי הת"כ הכל בתרומה וכמ"ש מזרע אהרן שטוה כו'): לא יאכל עד אשר יטהר. על טומאה שיצאה מגופו וכן על טומאת מגע הכל ענין אחד: אשר תצא ממנו. אין לי אלא תצא ממנו מנין לרבות הנוגע ת"ל או איש: (ה) או בכל שרץ. נבילה מנין ת"ל או איש: או באדם כו'. עי' רש"י ז"ל: אשר יטמא לו. לרבות בועל נדה אם נאמר קלות למה נאמר חמורות שיכול על החמורות בהעלם ואם נאמר חמורות כו': לכל טמאתו. לרבות ימי קריו: (ו) אשר תגע בו. במגע מטמא בועל נדה ולא במשא: מן הקדשים. ולא כל קדשים פרט לשנתערב יותר ממאה. אין לי אלא אוכלי תרומה אוכלי קדשים משקה תרומה וקדש מנין ת"ל הקדשים: כי אם רחץ בשרו במים. יכול אבר אבר ת"ל ובא השמש מה ביאת השמש כולו כא' (פירוש בשעה ששוקעת אחרון כבר כולה נשקעה אף כאן בשעה שמרחיץ אחרון כבר כולו במים) אף במים כולו כאחת: (ז) ובא השמש וטהר. ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומתו ואין כפרתו מעכבתו כו': ואחר יאכל מן. לרבות מקצת קדשים שאינו אוכל אא"כ והוא שנתערב בפחות ממאה אין לי אלא אוכלי כו': כי לחמו הוא. מלמד שהוא מסלת את החטים כל שהוא רוצה ומקנב את הירק כל שהוא רוצה יכול תהא קיבת ירק חול ויזרוק את השאר ת"ל הוא בקדושתו: (ח) נבלה וטרפה. עי' רש"י ז"ל: לא יאכל. בכזית: (ט) ושמרו. להזהיר ב"ד על כך: משמרתי. לעשות משמרת למשמרת: ולא ישאו עליו חטא. יכול על הטומאה לבדה ת"ל חטא לגז"ש על המעילה שהיא בל"ת (פסחים לג׳) יכול במיתה ת"ל עליו ולא על המעילה (ור"ל על הקדשים שאכל זר ועיין בסנהדרין דף פג): ומתו בו. פרט למעשר. דבר אחר פרט לבעל מום ששימש שאינו במיתה לדברי חכמים: כי יחללהו. פרט לטהור שאכל את הטמא שהוא מחולל ועומד: אני ה' מקדשם. להגיד מה גרם: (י) וכל זר. אין לי אלא ממזר לוי וישראל מנין ת"ל וכל זר: לא יאכל. שיעור אכילה בכזית: קדש. מה קדש האמור להלן בקדשי הגבול כו': תושב ושכיר. עי' רש"י ז"ל. אם נאמר תושב למה נאמר שכיר אם נאמר תושב הייתי אומר זה קנוי קנין שנים ת"ל שכיר בא זה ולימד על זה ר"א אומר נאמר כאן תושב ושכיר ונאמר להלן תושב ושכיר מה להלן ערל אסור בו אף כאן ערל אסור בו ר"ע אומר הרי הוא אומר איש איש לרבות את הערל: (יא) וכהן כי יקנה. מנין לכהן שקנה נשים ועבדים שיאכלו תרומה ת"ל כי יקנה נפש מנין לאשה שקנתה עבדים ועבדים שקנו עבדים תלמוד לומר כי יקנה קנין יכול אף עבד עברי ת"ל קנין כסף פרט לזה שאינו כספו. קנין כספו הוא. פרט לעבד של שני שותפין. ובאשה פרט לשומרת יבם והאי עבד והאי בן הורין אין לי אלא קנין כסף יליד בית מנין תלמוד לומר יליד בית אם נאמר קנין כסף למה נאמר יליד בית לרבות אף שאינו שוה כלום ומקיש קנין כסף ליליד בית אף שאינו שוה כלום: ויליד. יעוד מאכיל ולא עובר: הם יאכלו. פרט לבהמה שאינה אוכלת בתרומה יכול אפילו כרשינים ת"ל נפש פי' כל קנין נפש יאכל אפי' בהמה: בלחמו. פרט למת שאינו מאכיל: (יב) לאיש זר. עי' רש"י ז"ל מנין אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ת"ל לאיש זר (ר"ל דלוי וישראל א"צ דיליף מזר הראשון ועי' בפסוק וזרע) ד"א ובת כהן כי תהיה לאיש זר (יבמות סח׳) כיון שנבעלה לזר לה נפסלה כגון עמוני ומואבי מצרי ואדומי נתין וממזר. אין לי אלא כהנת לויה וישראלית מנין ת"ל ובת: היא בתרומת הקדשים. אבל מאכלת את אמה. בתרומת הקדשים. בתרומה וקדשים לא תאכל. אם נאמר בתרומה כו' למה נאמר בקדשים ואם נאמר בקדשים למה נאמר בתרומה שיש בקדשים שחייב בפגול נותר וטמא משא"כ בתרומה ויש בתרומה לפי שאסורה לזרים וקדשים מותרים לזר פירש בקדשים קלים: (יג) ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה. אם נאמר אלמנה למה נאמר גרושה ואם נאמר גרושה למה נאמר אלמנה אלו נאמר אלמנה הייתי אומר אלמנה שמותרת לכהן הדיוט אוכלת אבל גרושה שהיא אסורה לכהן הדיוט לא תאכל ת"ל גרושה אלו נאמר גרושה הייתי אומר גרושה היא זרע אין לה אבל אלמנה אפילו יש לה זרע ת"ל אלמנה: ובת. לרבות אפילו לויה וישראלית האוכלת בשביל בנה שחוזרת ג"כ (יבמות פז׳): וזרע אין לה. וזרע אין לי אלא זרע. זרע זרעה מנין ת"ל וזרע אין לה אין לי אלא זרע כשר זרע פסול מנין ממזר מנין ת"ל וזרע אין לה עיין לה (שם) דלזרע זרעה א"ל דב"ב הרי הן כבנים (יבמות ע׳) ד"א פרט לזרע זרעה משפחה ועו"ג שאינה מיוחסת לה. ושבה אל בית אביה. פרט לשומרת יבם: כנעוריה. פרט למעוברת: מלחם אביה ולא כל לחם אביה (יבמות סט׳) פרט לחזה ושוק: ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה. מי שיש לו אלמנה וגרושין פרט לנבעלת לעבד ועו"ג שנפסלת בתרומה. אין לי אלא כהנת לויה וישראלית האוכלת בשביל בנה מנין שהיא נפסלת ת"ל ובת כהן (ואינו ממעט אלא החוזרת לבית אביה שנא' אביה ולא (יבמות פז׳) בחוזרת בשביל בנה): וכל זר לא יאכל. עי' רש"י ז"ל: (יד) חמשיתו עליו. פרט לבת כהן שנשאת לישראל לנתין ולממזר שאינה משלמת חומש: איש. פרט לקטן: כי יאכל. אין אכילה פחות מכזית: בשגגה. פרט למזיד: ויסף חמשיתו עליו. הוא וחומשו חמשה: עליו. ולא על מעשר (ור"ל מעשר ראשון יבמות פו׳) עליו חומשו כמוהו (ב"מ נד׳): ונתן לכהן את הקדש. שנתינתו לכהן מקדשו (פסחים לב:). אבא שאול אומר ונתן פרט לפחות משוה פרוטה. את הקדש. עי' רש"י ז"ל: (טו) ולא יחללו. לרבות את הסך. את קדשי בני ישראל. קדשי בני ישראל חייבין חומש ואין חייבין חומש על קדשי נכרים. יכול אף על התרומה שבטבל חייבין חומש ת"ל אשר ירימו לה' על המורם חייבין ואין חייבין על התרומה שבטבל מנין לזר שאכל את התרומה שהוא במיתה ת"ל ולא יחללו ונאמר להלן ומתו בו כי יחללהו מה להלן במיתה אף כו' מנין לטבל שהוא במיתה ת"ל והשיאו אותם עון אשמה אף על הטבל: אותם. את עצמם עיין רש"י ז"ל: באכלם את קדשיהם. פרט למזיק כגון זורע ומטמא: כי אני ה' מקדשם. להגיד מה גרם: (יח) ישראל. אלו ישראל: גר. אלו גרים: הגר. אלו נשי הגרים: בישראל. לרבות נשים ועבדים א"כ מה ת"ל איש איש לרבות הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל: אשר יקריבו. לרבות שותפין (אינו בת"כ רק במנחות קד:) שהן מתנדבין הכל חוץ ממנחה שנאמר בה נפש: לעלה. אין לי אלא עולה מנין לרבות תודה ושלמים ת"ל נדריהם ונדבותם מנין לרבות עופות ת"ל לכל נדריהם מנין לרבות מנחה עצים ולבונה כו' א"כ מה ת"ל עולה פרט לנזירות דר"ע ריה"ג אומר אין כאן אלא עולה בלבד: (יט) לרצנכם. אין כופין ציבור על כרחם: תמים זכר. עיין רש"י ז"ל: אשר בו מום. אין לי אלא מום קבוע מום עובר מנין ת"ל כל אשר בו מום: (כ) לא תקריבו. לא תקדישו: כי לא לרצון יהיה לכם. שאינו לרצון: (כא) זבח שלמים. אין לי אלא זבח שלמים עולה תודה מנין ת"ל נדר או נדבה חטאת ואשם מנין ת"ל בצאן בכור ומעשר מנין ת"ל בבקר ולדות ותמורות מנין ת"ל או בצאן ולדות נזירות מנין ת"ל לפלא: תמים יהיה לרצון. עשה. ל"ת מנין ת"ל מום לא יהיה בו. אין לי אלא שלא יעשה שלא יגרום מנין ת"ל כל מום לא יהיה בו (עיין ביצה כז׳): (כב) עורת. בין בשתי עיניו בין בעין אחת: או שבור. לפי שנאמר שבר יד א"ל אלא שבר יד ושבר רגל שבר זנב מנין ת"ל או שבר יכול אפילו שבר צלע ת"ל שבר יד מה שבר יד בגלוי ואינו חוזר אף כו': יבלת. שיש בה עצם ובעין שיש בה שער הוא מום קבוע ובלא שער הוא מום עובר והכל בשחור (הוא פ"ס ועיין בבכורות מ"ם: ורמב"ם פ"ב מהל' א"מ הל' ב' דאפילו בלבן אי אית בה שער הוי מום קבוע) שאין מומין בלבן נאמר כאן חרוץ או יבלת ונאמר באדם דק או תבלל מנין ליתן האמור של זה בזה ת"ל גרב או ילפת לגז"ש: לא תקריבו. לא תשחטו: ואשה לא תתנו. לא תקטירו: לה'. אבל אתה מקריב

דהיינו מגלה את ישראל והריקותי אחריכם חרב היינו מפיל את ישראל בחרב ונקרא רע ומכעיס וממרה ומנאץ ומפר ברית כמ"ש ופנה אל אלהים אחרים ועבדום ונאצוני והפר כו' ונאמר כי אנכי ידעתי את מריך ונאמר כי תעשו הרע בעיני ה' להכעיסו כו') : לא תשא פני דל ולא תהדר כו'. עיין רש"י ז"ל : בצדק. ולהלן כתיב צדק צדק [אינו בת"כ רק בסנהדרין לב:] כאן בדין שאינו מרומה כאן בדין מרומה : תשפט. [ג"ז שם ג'] יחיד. אבל חכמים אמרו ג' שנאמר ג' אלהים : (טז) לא תלך רכיל. לפי שנאמר והוציא עליה שם רע וכו' וענשו אתו כו' [אינו בת"כ רק בכתובות מו'] אזהרה מנין ת"ל לא תלך רכיל ד"א שלא יהיה רך לזה וקשה לזה. ד"א אל תהי כרוכל שמשמיע דבריו והולך. ד"א שלא יאמר הדיין אני מזכה אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי וכה"א הולך רכיל מגלה כו' : לא תעמד על דם רעך. לראות במיתתו כגון טובע בנהר או לסטים באים עליו שחייב להצילו (אינו בת"כ רק בסנהדרין עג') לפי שנאמר והשבותו לו יכול בגופו מנין אפי' בדמים ת"ל לא תעמד. וכן הרודף אחר חבירו להרגו מנין שחייב להצילו בנפשו ת"ל לא תעמד כו' וכן אם ידעת לו עדות מנין שלא תשתוק לו ת"ל לא תעמד וכן הרודף אחר הזכר ואחר נערה המאורסה ת"ל לא תעמוד : (יז) לא תשנא. יכול לא תקללנו לא תכנו ולא תסטרנו ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר : הוכח. (הכל עיין ערכין טז:) מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו ת"ל הוכח מנין שאפילו עד מאה פעמים תלמוד לומר תוכיח יכול אפי' פניו משתנות תלמוד לומר לא תשא עליו חטא. ד"א הוכח אפי' מאה פעמים (ב"מ לא') תוכיח אפי' תלמיד לרב : את עמיתך. לעם שאתך במצות ולא לרשע שישנאך שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך (יבמות סה:) הוכח לחכם ויאהבך (ערכין יד:) אר"ע העבודה אם יש בדור הזה יודע היאך מוכיחים (פי' שלא תביישנו) אר"י בן נורי מעידני עלי שמים וארץ שיותר מד' וה"פ נלקה עקיבא על ידי לפני ר"ג שהייתי קובל עליו וכ"ש שהוסיף לי אהבה לקיים מה שנאמר הוכח לחכם ויאהבך : (יח) ואהבת לרעך כו'. זה כלל גדול בתורה מכאן אמרו אסור לקדש את האשה עד שיראנה (קדושין מא') ואסור שישמש ביום (נדה יז') כו' ולענין כל המיתות תברור לו מיתה יפה (סנהדרין מ"ה ל"ב כתובות ל"ז פסחים ע"ה סוטה ח:) : (יט) את חקתי כו'. ר"א אומר [אינו בת"כ אבל הוא בסנהדרין ס'] חקים שחקקתי לך כבר מכאן שנצטוו בני נח על הכלאים : בהמתך לא תרביע. יכול אפי' במינו ת"ל כלאים. יכול לא יעמיד זכרים אצל נקבות ת"ל לא תרביע. בהמתך. אין לי אלא בהמתך על בהמת אחרים מנין ואין לי אלא בהמה בהמה על בהמה על חיה טהורה על טמאה כו' מנין ת"ל את חקתי תשמרו : שדך לא תזרע. יכול אפי' שני מיני חטים תלמוד לומר כלאים א"ל אלא שלא יזרע מנין שלא יקיים ת"ל כלאים שדך לא (מ"ק ב:). מנין שאין מרכיבין אילן מאכל באילן סרק אילן סרק באילן מאכל תלמוד לומר את חקתי תשמרו : בהמתך. מה בהמתך בהרבעה (קידושין לט') אף שדך בהרכבה ומה בהמתך בין בארץ בין בחוץ לארץ אף שדך בין בארץ בין בחוץ לארץ יכול אפי' זרעים בח"ל תלמוד לומר שדך : ובגד כלאים שעטנז. יכול אפילו שני מיני צמר ת"ל כלאים יכול אפי' שני מינים אחרים ת"ל לא תלבש צמר ופשתים כו' שיכול לא ילבש גיזי צמר וכו' עיין רש"י ז"ל. לפי שנאמר לא תלבש מנין לרבות העלאה תלמוד לומר לא יעלה יכול אפי' הפשלת קופה ת"ל לא תלבש (עיין בר"ש ריש פ"ט דכלאים בשם הירושלמי) מה לבישה דבר שהוא נהנה אף כו' : עליך. אבל אתה מציע תחתיך אבל אמרו חכמים לא יעשה כן שלא תהא נימא א' כרוכה על בשרו : (כ) איש. פרט לקטן ואיש לרבות בן ט' שנים ויום א' : את אשה. פרט לקטנה : שכבת זרע. [כל המימרא ביבמות דף נ"ה ע"א וע"ב] פרט להעראה מכאן להעראה בחייבי לאוין : שכבת זרע דאשת איש. פרט למשמש מת או לאחר מיתה. ש"ז דסוטה. פרט לשקינא לה בדרך אברים : והיא שפחה. בכנענית הכתוב מדבר : והיא שפחה נחרפת. מאורסת לעבד עברי. [כל המימרא עיין בכריתות דף יא'] ד"א נחרפת אינו חייב אלא על שפחה בעולה שנאמר אם תכתוש את האויל כו' (משלי כ"ז כ"ב) : והפדה. עיין רש"י ז"ל והפדה בכסף וחופשה בשטר שנאמר כאן לה ונאמר להלן וכתב לה מה שם בשטר אף כו'. מכאן שיוצא בכסף ובשטר (הוא בגיטין מא') יכול המפקיר את עבדו קנה ת"ל לה ונאמר להלן לה מה להלן בחייו לא אף כאן כו'. ר' אומר מקיש שטר לכסף מה כסף בחייו אף שטר כן : בקרת. מכות מכאן שהיא לוקה יכול אף הוא ת"ל תהיה : כי לא חפשה. עיין רש"י ז"ל. רש"א שטר גומר ואין כסף גומר : (כא) והביא את אשמו. הוא ולא היא (כריתות שם) : בקרת תהיה והביא. בזמן שהאשה לוקה הוא בקרבן כו' : (כב) באיל האשם : מה להלן בכסף שקלים אף כאן כו' : על חטאתו אשר חטא. (כריתות ט') מביא קרבן א' על ביאות הרבה מנין שמביא על הזדון כשוגג תלמוד לומר ונסלח לו כו' : (כג) וכי תבאו. יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל הארץ המיוחדת : וכי תבאו ונטעתם. פרט לשנטעו נכרים עד שלא באו לארץ יכול אף משבאו לארץ ת"ל כל ארץ : ונטעתם. פרט למבריך ומרכיב מכאן אמרו סיפוק הגפנים וסיפוק על גבי סיפוק אף על פי שהבריכם בארץ מותר : ונטעתם. אין לי אלא נטע אגוז ושקד נטע יחור מנין ת"ל כל עץ. עץ מאכל. ולא עץ סרק [צ"ל עץ מאכל פרט לנוטע לסייג וכו' וכ"ה בת"כ וכ"ה בר"ש ריש ערלה בשם הירושלמי וע"ש] פרט לנוטע לסייג ולקורות : כל עץ. לרבות נטע לעלים והשב לאכילה. רבי שמעון בן גמליאל אומר לרבות הנוטע דבר שאינו ראוי לסייג. [אינו בת"כ רק בברכות לו: וביומא פ"א ובסוכה לה'] רמ"א עץ מאכל לרבות פלפלין ולמדך שא"י אינה חסירה כלום : וערלתם. עיין רש"י ז"ל : את פריו. פרט לעלים ולולבים ומי גפנים ומי סמדר יכול שאני מוציא אף ענקוקלות וחרצנים וזגין [הוא ג"כ בברכות שם:] קליפי רמון ונץ שלו כו' ת"ל את פריו את שומר והטפל לפריו : שלש שנים. יכול לאחר שלש שנים יהיה מותר תלמוד לומר יהיה : לכם. להביא הנוטע לרבים ר"א להוציא הנוטע לרבים כו' : לא יאכל. אין לי אלא שלא יאכל מנין שלא יצבע ושלא ידליק את הנר ולא יהנה (הוא בפסחים) ת"ל וערלתם ערלתו ערלים לרבות כולן : (כד) ובשנה הרביעית. מנין לשלשים יום קודם ראש השנה שחשוב שנה ת"ל ובשנה, ובשנה הרביעית פעמים שאף בשנה רביעית אסור [ר"ה י'] הא כיצד עד ט"ו בשבט ומנין שמונין מתשרי נאמר כאן שנה ונאמר להלן מראשית השנה מה להלן תשרי שנאמר עד אחרית שנה מראשית נידון כו' אף כל שנים האמור בכאן תשרי : כל פריו. להביא את הפרט ואת העוללות שכלו לגת נאמר כאן קדש ונאמר להלן קדש מה להלן יש לו חומש ויש לו ביעור אף כאן נאמר כו' : הלולים. אחליה והדר אכליה (ברכות לה') הלולים כל שטעון הלולים רבי אומר נאמר תבואתה ונאמר להלן תבואת הכרם (כל המימרא שם) מה להלן כרם אף כו' וי"א אף נטע רבעי ר"ע אומר הלולים מכאן שטעון ברכה לפניהם ולאחריהם מכאן אמרו חכמים אסור לאדם שיטעום כלום קודם שמברך : (כה) ובשנה החמישית. שלשים יום בשנה חשוב שנה. ופעמים שבחמישית ואסור משום רבעי (ר"ה שם) כנ"ל : להוסיף לכם. מה פירות חמשית לבעלים אף פירות רביעית לבעלים רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע עיין רש"י ז"ל : תבואתו. אין נפדה אלא תבואה מכאן אמרו שאין נפדה אלא עד שיבא לעונת המעשרות : (כו) לא תאכלו על הדם. עיין רש"י ז"ל שלא תאכל קודם שתצא נפשה ואזהרה לאוכל והדם במזרק. ד"א שאין מברין על הרוגי ב"ד. ד"א אזהרה לסנהדרין שהרגו את הנפש שאסורין לטעום כל אותו היום. ד"א אזהרה לבן סורר ומורה (כולהון סנהדרין סג') ד"א לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם (ברכות י') לא תנחשו. עיין רש"י ז"ל : ולא תעוננו. אלו האוחזין את העינים ר' ישמעאל אומר זה המעביר שבעה מיני זכור על העין (סנהדרין סה:) ר' עקיבא אומר זה המחשב עתים היום יפה לצאת מחר כו' : (כז) לא תקפו. א' המקיף וא' הניקף : פאת ראשכם. סוף ראשכם ואלו הן הצדעין מכאן ומכאן : ולא תשחית. יכול אפי' במלקט ורהיטני תלמוד לומר לא יגלחו יכול אפי' במספרים תלמוד לומר לא תשחית מנין ליתן של זה בזה (קדושין לה:) תלמוד לומר פאת פאת לגז"ש : זקנך. פרט לזקן אשה שהעלה שער מנין להקפה (קדושין שם) ת"ל לא תקפו ולא תשחית כל שישנו בהקפה כו' : פאת זקנך. סוף כו' עיין רש"י ז"ל : (כח) ושרט. לחייב על כל שריטה ושריטה יכול אפי' על ביתו שנפל ת"ל לנפש. ר"י אומר (מכות כ:) שריטה וגדידה א' הן א"כ מה תלמוד לומר לנפש לחייב על כל נפש ונפש אם שרט שריטה א' על ה' מתים וחכ"א שריטה ביד וגדידה בכלי : וכתבת קעקע. עד שיכתוב ויקעקע כתב ולא קעקע כו'. רש"א עד שיכתוב את שם ע"ג שנאמר אני ה' ולא אחר (מכות כא') : (כט) אל תחלל את בתך. יכול לכהן נאמר שלא יתן בתו ללוי ולישראל ת"ל להזנותה. במוסר בתו עיין רש"י ז"ל. ד"א זה המשיא בתו לזקן. ר"ע אומר זה המשיא בתו בוגרת (סנהדרין עו') ד"א אזהרה לבתו מאנוסתו (סנהדרין שם) : ולא תזנה הארץ. יכול אפי' על מעשה יחיד ת"ל ומלאה הארץ זמה ר"א אומר מכאן שהוא עונש לפני המקום כאלו בא על אשה ואמה ראב"י אומר (כ"ה ביומא יח') הרי זה שבא על נשים הרבה וכן היא כו' נמצא את נושא אחותו כו' : (ל) ומקדשי תיראו. עיין רש"י ז"ל. יכול תהא אתה מתירא מן המקדש ת"ל את שבתתי תשמרו מה שבת לא מן השבת אתה מתירא אלא ממי כו' אף כו' אין לי אלא בזמן שבהמ"ק קיים שאין בהמ"ק קיים מנין ת"ל את שבתתי תשמרו מה שבת לעולם אף כו' : תיראו. איזהו מורא לא יכנס להר הבית לא במקלו עיין רש"י ז"ל : (לא) אל תפנו. עיין רש"י ז"ל. אזהרה לנשאל מנין [אינו בת"כ רק עיין בתוספות סנהדרין סה'] ת"ל לא ימצא בך כו' בעל אוב זה פיתום כו' והמעלה בזכורו (שם:) והנשאל בגולגולת כו' : אל תבקשו לטמאה בהם. מלמד שאין באים על האדם אלא אם כן הפנה דעתו להן ונטמא בהן : אני ה' כו'. עיין רש"י ז"ל : (לב) מפני שיבה תקום. עיין רש"י ז"ל שקנה חכמה שנאמר אספה לי שבעים איש כו' רבי יוסי הגלילי אומר אין זה אלא מי שקנה חכמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו אפי' יניק וחכים [כל המימרא בקידושין לב:] ריב"י אומר שיבה כל שיבה במשמע תקום יכול אפי' מרחוק תלמוד לומר והדרת פני כו' ממקום שיש הידור. יכול יעמוד בבית הכסא או בבית המרחץ ת"ל והדרת במקום שיש הידור יכול אפי' במקום שיש חסרון כיס ת"ל תקום מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור כו' עיין רש"י ז"ל. רשב"א אומר זקן ויראת מכאן שלא יטריח שנאמר ויראת מאלהיך אזהרה עליו שלא יטריח : (לג) יגור. יכול אפי' בא ואמר גר אני שיקבלנו ת"ל אתך במוחזק לך. בא ועדיו עמו מנין ת"ל וכי יגור : בארצכם. אין לי אלא בארץ בח"ל מנין תלמוד לומר אתכם (פי' דכתיב הגר הגר אתכם בכ"מ שהוא אתכם) אם כן מה ת"ל בארצכם בארץ צריך להביא ראיה ובח"ל א"צ להביא ראיה וחכ"א בין בארץ בין בח"ל צריך (אינו בת"כ רק ביבמות מז') ומה ת"ל בארצכם אפי' בארץ מקבלים גרים שלא תאמר שנתגיירו מפני הארץ כו' : לא תונו. עיין רש"י ז"ל : (לד) כאזרח. מה אזרח שקיבל עליו כל התורה אף גר כו' מכאן אמרו גר שקיבל עליו כל התורה חוץ מדבר א' אין מקבלים אותו. ר' יוסי בר' יהודה אומר אף דבר קטן מדקדוקי סופרים : ואהבת לו כמוך. כמו שנאמר בישראל : כי גרים הייתם. דעו נפש הגר שאף אתם הייתם גרים כו' ר' נתן אומר מום שבך עיין רש"י ז"ל. המאנה את הגר עובר בג' לאוין (אינו בת"כ רק בב"מ נט:) לא תונה פ' משפטים לא תונו אתו ולא תונו איש את עמיתו. וכן הלוחצו שנאמר לא תלחצנו וגר לא תלחץ לא תהיה לו כנושה. בל"ו מקומות הזהירה תורה על הגר מפני כו' וי"א במ"ו מקומות : (לה) לא תעשו עול כו'. עיין רש"י ז"ל : במדה. [אינו בת"כ רק בבבא בתרא פט:] שלא ימוד לאחד בימות החמה ולא' בימות הגשמים. במשקל. שלא יטמין משקלותיו במלח : ובמשורה. שלא ירתיח והלא דברים ק"ו מה משורה שהיא כו' : (לו) מאזני צדק. צדק את המאזנים יפה : אבני צדק. צדק את המשקולת יפה וכן איפה והין צדק. ריב"י אומר והלא הין בכלל איפה אלא שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק : יהיה לכם. מנה לכם אגרדומין על כך : הוצאתי אתכם. על תנאי זה שתקבלו עליכם מצות מדות שכל המודה במצות מדות כאלו מודה ביציאת מצרים וכל כו' דבר אחר אני שהבחנתי כו' עיין רש"י ז"ל וכן בשרצים וכן בריבית וכן בציצית : (לז) ושמרתם כו'. ליתן שמירה ועשיה כו' : אני ה'. נאמן לשלם שכר :

כ (ב) ואל בני ישראל. אלו ישראל. ומן הגר. אלו גרים: הגר. לרבות נשי גרים: בישראל. לרבות נשים ועבדים. א"כ מת"ל איש איש לרבות נכרים שמצווין על עריות כישראל (סנהדרין נז:) והלא כבר נאמר ויצו ה' אלהים על האדם כו' (בפ' בראשית) אלא להביא כו': אשר יתן. עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ומזרעך לא תתן כו' יכול אפי' מסר ולא העביר העביר ולא מסר ת"ל לא תתן להעביר יכול אפי' שלא באש ת"ל לא ימצא בך מעביר כו' העברה העברה לגז"ש מה להלן באש כו' אף כו'. להעביר. אינו חייב אלא דרך העברה יכול אף שלא מזרעו תלמוד לומר ומזרעך (כל המימרא בסנהדרין סד:) ולא אחרים ולא את עצמו. ר"א ב"י מחייב בעצמו שנאמר בך. מזרעו ולא כל זרעו. זרע זרעו מנין תלמוד לומר בתתו מזרעו: מות יומת. עיין רש"י ז"ל: עם הארץ. שבגינו נבראת הארץ ועתידין לירש את הארץ בשביל זה: ירגמוהו. בלא כסותו: באבן. שאם מת באבן א' יצא: (ג) ואני אתן כו'. עיין רש"י ז"ל: והכרתי. הרי הוא בל"ת וכרת ומיתה: מקרב עמו. ועמו בשלום: (ד) ואם העלם יעלימו כו'. עיין רש"י ז"ל: לבלתי המית אתו. בכל מיתה: (ה) ובמשפחתו והכרתי כו'. עיין רש"י ז"ל: לזנות אחרי כו'. עיין רש"י ז"ל. ג' כריתות בע"ג א' לכדרכה וא' לשלא כדרכה וא' למולך (סנהדרין סד:): (ו) והנפש. לפי שנאמר למטה ואיש או אשה כו' עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר אל תפנו: (ז) והתקדשתם. זו קדושת פרישת ע"ג או אינו אלא קדושת כל המצות ת"ל קדשים תהיו הרי קדושת כל המצות אמורה ומה ת"ל והתקדשתם והייתם קדשים זו קדושת פרישת ע"ג: אני ה' אלהיכם. כשם שאני קדוש כו': (ח) ושמרתם. לרבות שאר דקדוקי הפרשה: אני ה' מקדשכם. כשם שאני קדוש כו': (ט) כי איש. אשה מנין ת"ל איש איש: את אביו. ולא את אבי אביו: אביו. אביו ודאי ולא הספק וכן אמו. אין לי אלא אביו ואמו. אביו בלא אמו. אמו בלא אביו מנין ת"ל אביו ואמו קלל מ"מ. לאחר מיתה מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר כו': מות יומת. בסקילה או אינו אלא כו' ת"ל דמיו בו ולהלן נאמר דמיהם בם מה להלן סקילה כו' ומה תלמוד לומר מות יומת שאם אין (סנהדרין מה:) אתה יכול להמיתו מיתה הכתובה בו כו' וכן בכלם. עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר אם היה אביו דיין או נשיא כו' לא זה ולא זה מנין הריני דן בנין אב משתיהם לא הרי נשיא שאתה מצווה על המראתו ולא הרי דיין שאתה מצווה על הוראתו כו' הצד השוה שבהן שהן בעמך כו' מה לשניהן שכן גדולתם גרמה להם ת"ל לא תקלל חרש באומללין שבעמך. מה לחרש חרישתו גרמה לו נשיא ודיין יוכיחו הצד השוה שבהן שהן בעמך כו': (י) ואיש. להוציא את הקטן עיין רש"י ז"ל: מות יומת. סתם מיתה האמורה בתורה אינה אלא חנק או אינו אלא באחת מכל המיתות שבתורה אמרת כל מיתה שבתורה אין אתה רשאי להחמיר עליה אלא להקל עליה דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר לא מפני שהיא קלה כו' ר' אומר נאמרה מיתה בידי שמים ונאמרה מיתה בידי אדם מה מיתה בידי שמים שאין בו רושם אף כו' עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר לא תנאף א' האיש וא' האשה (פי' אזהרה הוא לשניהם): (יא) אשר ישכב את אשת אביו. בין שהיא אמו בין שאינה אמו. עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ערות אביך ונאמר כאן ערות אביו גלה מופנה לגזרה שוה מה כאן באשת אביו אף להלן באשת אביו הכתוב מדבר ומשמע בין שהיא אמו ובין כו'. אמו שאינה אשת אביו מנין ת"ל וערות אמך. אשת אביו לאחר מיתה מנין ת"ל ערות אשת אביך. אין לי אלא אמו שאינה אשת אביו ואשת אב לאחר מיתה באזהרה. בעונש מנין נאמר כאן אשת אביו ונאמר להלן ערות אביך מה להלן עשה אמו שאינה אשת אביו כאמו שהיא אשת אביו כו'. אמך היא משום אם אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת אב דר"י וחכ"א (כל המימרא עיין בסנהדרין נ"ג ומ"ד): ערות אביך. ערות אביך ממש. ערות אחי אביך. אחי אביך ממש ולעבור בשני לאוין. וערות אמך. בין שהיא אשת אב בין שאינה אשת אב. אשת אב שאינה אמו מנין ת"ל ערות אשת אביך. לאחר מיתה מנין תלמוד לומר ערות אביך היא ובעונש נאמר את אשת אביו בין שהיא אמו בין שאינה אמו. לאחר מיתה מנין תלמוד לומר ערות אביו גלה: (יב) תבל עשו. שתבלו את החוט: דמיהם בם. עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר ערות כלתך כו'. אשת בנך היא. פרט לשפחה: (יג) ואיש. פרט לקטן: אשר ישכב את זכר. בין גדול בין קטן: משכבי אשה. ה"ז בא ללמד ונמצא למד שב' משכבות באשה (יבמות נד:) ולהקיש איש לאשה מה אשה בהערא' אף כו'. עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ואת זכר כו'. אזהרה למשכב מנין תלמוד לומר לא יהיה קדש בבני ישראל כו' דר"י רע"א לא תשכב (ר"ל מבנין נפעל) לא תשכב: (יד) ואיש אשר יקח. בכלן נאמר שכיבה וכאן נאמר קיחה דרך קיחה אמרה ה" תורה מכאן אמרו נושאין על האנוסה ועל המפותה (יבמות לז:) וי"א כתיב בת בנך ובת בתך אבל שלה מותר. ולהלן נאמר ערות אשה ובתה כאן באונסין כאן בנשואין: את אשה ואת אמה. ת"ל אלא אשה ואמה. בתה ובת בתה ובת בנה מנין נאמר כאן זימה ונאמר להלן זימה מה להלן בתה ובת בתה ובת בנה אף כאן כו'. מנין לבתו ובת בתו ובת בנו נאמר כאן זימה ונאמר להלן זימה מה להלן זכרים כנקבות אף כאן כו' (כל המימרא עיין בסנהדרין עה: ועו:) ומנין לעשות ג' דורות למעלה נאמר להלן זימה ונאמר כאן זימה מה להלן למטה ג' דורות אף כאן למעלה ג' דורות. ומה כאן בעונש עשה למעלה כלמטה אף להלן באזהרה עשה למעלה כלמטה: אתו ואתהן. את אחת מהן דברי ר"י ר"ע אומר אתהן דהיינו עד שיהיו שתיהן פרט לאחר מיתת אשתו: (טו) ואיש. פרט לקטן: בבהמה. בין גדולה בין קטנה: מות יומת. בסקילה או אינו כו' ת"ל תהרגו ונאמר להלן כו' כי הרג תהרגנו מה להלן בסקילה. א"ל אלא שוכב נשכב מנין ת"ל כל שוכב עם בהמה אם אינו ענין לשוכב תנהו ענין לנשכב אזהרה לשוכב מנין ת"ל ובכל בהמה כו' (סנהדרין נד:) אזהרה לנשכב מנין ת"ל כל שוכב הפקיה בלשון שוכב להקיש נשכב לשוכב מה שוכב ענש והזהיר כו': ואת הבהמה תהרגו. עיין רש"י ז"ל המביא את חבירו מדרך חיים כו' ולענין הצדיקים מהו אומר לא תשחית את עצה והלא דברים ק"ו ומה אילנות שאין רואין כו' חס עליהן המקום אדם שעושה רצונו של מקום ועושה התורה על אחת כמה וכמה. וכן הוא אומר לא תניף עליהם ברזל והלא דברים ק"ו ומה אבנים שאינם רואות כו' על ידי שמטילין שלום בין ישראל לאביהם שבשמים כו' ק"ו לאדם שמטיל שלום בין איש לאשה כו' ד"א (סנהדרין נ"ה) שלא תהא הבהמה עוברת בשוק ויאמרו זו שנסקל פלוני על ידה והלא דברים ק"ו אם המקום חס על כבודן של רשעים ק"ו על של צדיקים: (יז) ואיש. פרט לקטן: והיא תראה כו'. עד שיהיו מזידין (סנהדרין מד:) מכאן להתראה מה"ת וא"ת קין נשא את אחותו כו' עיין רש"י ז"ל: ונכרתו. והרי בכלל כל העריות היתה כמ"ש להלן כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה בא ללמד על כל הכריתות (מכות יג' וידי') שהן בכרת ולא במלקות. וחכמים אומרים נאמר כאן לעיני ונאמר להלן ונקלה אחיך לעיניך מה להלן במלקות אף חייבי כריתות במלקות אם כן מה ת"ל ונכרתו לחייב על אחותו שהיא בת אביו ובת אמו (מכאן עד סוף המימרא ביבמות כ"ב כ"ג) לומר שאין עונשין מן הדין עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ערות אחותך כו' אזהרה לאחותו בת אביו ובת אמו מנין ת"ל אחותך היא לומר שאין מזהירין מן הדין: מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומרים לאביך קיים בין שאומרים לו הוצא. ערות בת אשת אביך לחייב שתים משום אחותו ומשום בת אשת אביו ר"י בר"י אומר בת אשת אביך מי שיש לה אישות מאביך פרט לאחותו משפחה: (יח) ואיש. להוציא את הקטן: את אשה דוה. זו נדה שנא' והדוה בנדתה: וגלה את ערותה. (מכות יד') פרט לדם הבא מן הדופן: את מקרה הערה. מכאן להערא' אין לי אלא נדה (יבמות נד:) מנין לכל עריות תלמוד לומר כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה הוקשו כל העריות כלן לנדה מה נדה בהערא' אף כו': את מקור דמיה. שאין טמא אלא דם הבא מן המקור: דמיה. (נדה יט') דמים הרבה מכאן אמרו ה' דמים כו': ונכרתו. עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ואל אשה בנדת כו' ואל אשה כו' לחייב על כל א' וא' (כריתות ב:) אין לי אלא שלא יבא מנין שלא (הוא בת"כ לעיל פ' אחרי פ' י"ג הל' ש"ו) יחבקנה ולא ינשקנה ת"ל לא תקרב אין לי אלא נדה כל עריות מנין ת"ל איש איש כו' לא תקרבו: איש איש. להביא (שם הל' א') את עו"ג שמוזהרין על עריות כישראל: (יט) וערות אחות אמך. עיין רש"י ז"ל: כי את שארו הערה. (יבמות נד:) אם אינו ענין להערא' דעריות תנהו ענין להערא' דבהמה שבזכר כבר נאמר משכבי אשה: (כ) ואיש. פרט לקטן. ערות דדו גלה. נאמר כאן דדו ונאמר להלן או דדו מה להלן (יבמות שם) מן האב ולא מן האם שנאמר ממשפחתו ונאמר למשפחותם לבית אבותם אף כו': ערירים כו'. עיין רש"י ז"ל וכה"א כתבו את האיש הזה כו' עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו כו': (כא) ואיש. פרט לקטן: אשר יקח את אשת אחיו. עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר ערות אשת אחיך לא תגלה אין לי אלא מן האב מן האם מנין תלמוד לומר (יבמות נה:) ערות אחיך היא. אשת אחיך מן האם שאין לה בנים לאחר מיתת בעלה מנין ת"ל היא. אשת אח מן האב שאין לה בנים בחיי בעלה מנין תלמוד לומר נדה היא (יבמות שם ודף נ"ד) וכי נדה היא אלא מה נדה יש לה היתר לאחר מכאן ובשעת איסורה בכרת אף כו'. אשת אח מן האב שיש לה בנים לאחר מיתת בעלה מנין ת"ל ערות אחיו גלה: (כב) ולא תקיא הארץ אתכם. א"י אינה כשאר כל הארצות אינה מקיימת את עוברי עבירה למה"ד לבן מפונק שאוכל דבר שקוץ כו': אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה. אני איני מביא אתכם אלא לשבת ולירש. לא ככנעניים שהיו שומרים את המקום: (כג) ולא תלכו בחקת הגוי. אלו המצריים: אשר אני משלח מפניכם. אלו הכנעניים: כי את כל אלה עשו ואקץ בם. מלמד שהיו הכנעניים שטופים בדברים הללו ואני מגלה אותם ע"י דברים הללו: (כד) ואמר לכם. אתם נאים שאתם פתחתם תחלה (פי' במצרים) כמ"ש גן נעול אחותי כלה כו': תירשו את אדמתם. ירושה עולמית. אשר הבדלתי אתכם מן העמים. ראו כמה בינכם לבין ז' האומות באומות א' מקדש את אשתו ואחר נוטל כו': הבדלתי אתכם. כל מעשיהן של ישראל מובדלין מבין האומות בחרישתן בזריעתן בקצירתן כו': מן העמים. אלו נאמר ואבדיל העמים מכם לא היתה תקומה לעו"ג אלא מן העמים כאדם שבורר וחוזר ובורר: (כה) ולא תשקצו את נפשתיכם כו' לטמא. (מעילה ט"ז) פתח הכתוב באכילה וסיים בטומאה מה טומאה בכעדשה אף אכילה בכעדשה: אשר הבדלתי כו'. במובדלין דבר הכתוב: (כו) והייתם לי קדשים. כשם שאני קדוש כו': ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. עיין רש"י ז"ל: (כז) ואיש. פרט לקטן: או אשה. לרבות טומטום ואנדרוגינוס: כי יהיה בהם. ולא הנשאל בהם אלא באזהרה שנאמר לא ימצא בך כו':

כללים מרבינו הגאון זצללה"ה: ל"ו כריתות. א' בפרשת לך לך דהיינו מילה. וא' בפ' בא דהיינו חמץ בפסח. וד' בפ' תצוה היינו שלא יעשה שמן המשחה כמוה ושלא ליתן ממנו על זר ושלא לעשות קטורת כמוה להריח בה וגבי שבת כי כל העושה בו מלאכה ונכרתה. וד' בפ' צו היינו א' גבי פגול כתיב הכא עון וילפינן מנותר דכתיב בפ' קדושים. וא' לענין טמא שאכל קדשים דכתיב והנפש אשר תאכל מזבח השלמים וא' לענין חלב וא' לענין דם. וי"ז בפ' אחרי מות היינו ב' מהם המה שחוטי חוץ והעלה בחוץ. וט"ו גבי עריות היינו דחשבינן כל עריות לחדא (ר"ל מה שנכלל בפסוק א') היינו בתו ובת בתו ובת בנו וכן בתה ובת בתה ובת בנה וחמותו ואם חמותו ואם חמיו הכל אחד הרי א'. ואחות אשה הרי ב'. אמו ואחות אמו ואחות אביו ואחותו הרי ד'. וד' באישות היינו אשת אחיו ואשת אביו ואשת אחי אביו וכלתו הרי ד' הרי עשרה. ונדה ואשת איש וזכר וזכר עם בהמה ונקבה עם בהמה הרי ט"ו הרי בין כולם כ"ז. וג' בפ' קדשים היינו מולך ואוב וידעוני הרי למ"ד. וג' בפ' אמור היינו ב' גבי יו"כ עינוי ומלאכה. וא' גבי מברך את השם דכתיב הכא ונשא חטאו וילפינן ממגדף למ"ד מגדף היינו עב"ג ממש. וא' בפ' בהעלתך היינו גבי פסח. וא' בפ' שלח לך היינו ע"ג דכתיב והנפש אשר תעשה ביד רמה. וא' בפ' חקת היינו טמא

יום כפר לנסכין ולמוספין: ביומו. אם עבר יומו בטל קרבנו ואין חייב באחריותו יכול יהא חייב באחריות נסכיהם נמקרב הזבח ת"ל מנחתם ונסכיהם אפילו בלילה (עיין בתוספות שם) מנחתם ונסכיהם אפי' למחר: (לח) מלבד כו'. מנין למוספי שבת שיקרבו עם מוספי רגל (היינו שצריך ג"כ להביא מוספי שבת ברגל ולא יפטור עם מוספי הרגל) ת"ל מלבד שבתת ה': מלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבותיכם. ג' רבויים לרבות קרבנות היחיד וקרבנות הצבור שהוקדשו ברגל שיקרבו כלן ברגל: אשר תתנו לה'. לרבות עופות ומנחות שכלם יבאו ברגל יכול רשות ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם אם רשות הרי כבר נאמר אלא לקבען חובה שיביאו כלם ברגל יכול באיזה רגל שירצה תלמוד לומר ובאת שמה והבאתם שמה אם לקבוע כבר קבוע אם להתיר כבר התיר אם כן למה נאמר ובאת שמה וכו' אלא זה רגל ראשון שפגעת בו יכול אם עבר רגל ראשון ולא הביא יהא עובר בבל תאחר תלמוד לומר אלה תעשו לה' במועדיכם אינו עובר עליו משום בל תאחר עד שיעברו עליו רגלי שנה כולה (פי' דמאלה תעשו כו' במועדיכם מוכח דגם ובאת שמה והבאתם שמה לא איירי ברגל הראשון כלל אלא אכל רגלי השנה כולה קאי דהיינו ובאת שמה ברגלי שנה והבאתם ואם כן לפי זה הוי כל רגלי שנה כמו רגל אחד שאינו עובר עד שיעבור כל הרגל) (ר"ה ד:). וכתיב שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות רש"א ג' רגלים כסדרן וחג המצות תחלה: (לט) אך בחמשה עשר יום לחדש תחגו את חג ה'. יכול אפי' בשבת תלמוד לומר אך: באספכם כו'. עיין רש"י ז"ל: תחגו כו' שבעת ימים. שבעה לתשלומין עיין רש"י ז"ל: ביום הראשון שבתון. (פסחים ה:) תנא דבי ר' ישמעאל נאמר כאן ביום הראשון ונאמר בלולב ביום הראשון ונאמר בפסח ביום הראשון בשכר ג' ראשון זכו לג' ראשון להכרית זרעו של עמלק דכתיב ויצא הראשון אדמוני ולשמו של משיח דכתיב ראשון לציון הנה הנם ולבנין בהמ"ק דכתיב מרום מראשון מקום מקדשנו: (מ) ולקחתם. שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד ר' יהודה אומר נאמר כאן ולקחתם ונאמר גבי אזוב ולקחתם אגודת אזוב מה להלן באגודה אף כאן באגודה: ולקחתם. לקיחה תמה שמעכבין זה את זה: לכם. משלכם להוציא השאול והגזול מכאן אמרו אין אדם יוצא ידי חובתו ביום ראשון בלולבו של חבירו אלא אם כן נותנו במתנה לחבירו וכו': ביום. ולא בלילה: הראשון. (סוכה מג:) אפי' בגבולין רא"א ביום אפי' בשבת. הראשון. שאין דוחה שבת אלא יום הראשון בלבד: פרי עץ. שטעם עצו ופריו שוה וזהו אתרוג: הדר. פרט ליבש (סוכה כט:) כפת תמרים. (שם מה:) ריב"א שתים א' למזבח וא' ללולב ר"ט אומר כפת אם פרוד יכפתנו: וענף עץ כו'. [סוכה לב:] ענפיו חופין את עצו זה הדס: עבת. עבות כשר שאין עבות פסול: ערבי נחל. שגדלים על הנחל. אין לי אלא ערבי נחל של בעל של הרים מנין ת"ל וערבי [שם לג:] א"כ מה ת"ל נחל פרט לצפצפה שגדלה בהרים. ערבי. אבא שאול אומר א' למקדש וא' ללולב. ד"א פרי עץ הדר א'. כפת תמרים א'. וענף עץ עבת שלשה. וערבי נחל שתים. יכול יהא אתרוג עמהן באגודה ת"ל כפת ולא כתיב וכפת וגו': ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים. ולא בגבולין שבעת ימים: (מא) חג. אין עולת ראיה לא דברי ב"ש בה"א אפי' עולת ראיה [ביצה יט:]: שבעת ימים. יכול יהא חוגג כל שבעה ת"ל וחגתם אותו יום א' בלבד א"כ מה ת"ל שבעה לתשלומין ומנין לשמיני לתשלומין ת"ל בחדש השביעי כל שבחדש השביעי. יכול כל החדש כלו תלמוד לומר תחגו אותו אותו אתה חוגג ואי אתה חוגג חוצה לו: (מב) בסכת. חסר וי"ו כתיב ולא בסוכה שתחת סוכה ולא בסוכה שתחת האילן כו' (סוכה כח:): תשבו. כעין תדורו מכאן אמרו כל ז' ימים עושה סוכתו קבע וביתו עראי כיצד אוכל ושותה ומטייל בסוכה ומעלה כליו הנאים לסוכה כו'. ד"א תשבו כעין תדורו מכאן אמרו (שם כו:) שומרי העיר ביום פטורין ביום בלילה כו' שומרי גנות ופרדסים כו' הולכי דרכים כו': שבעת ימים. אפי' לילות או אינו אלא ימים ולא לילות ת"ל כאן תשבו שבעת ימים ונאמר במלואים ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים מה שבעה האמור שם עשה בהן הלילות כימים אף שבעה האמור כאן עשה בהן הלילות כימים. או כלך לדרך זו נאמר כאן שבעה ונאמר בלולב שבעה מה שבעה האמור בלולב לא עשה בו הלילות כימים אף שבעה האמור כאן לא עשה בהן הלילות כימים נראה למי דומה דנין שבעה שהן תדירים כל היום משבעה שהן תדירים כל היום ואל יוכיח שבעה שבלולב שאין תדירים כל היום. או כלך מדרך זו דנין שבעה שהם מנהג לדורות משבעה שהן מנהג לדורות ואל יוכיח שבעה שבאהל מועד שאין מנהג לדורות. תלמוד לומר תשבו שבעת ימים תשבו שבעת ימים לגזרה שוה מה תשבו שבעת ימים שנאמר באהל מועד עשה בהן הלילות כימים אף תשבו שבעת ימים האמורים כאן עשה בהן הלילות כימים: אזרח. זה אזרח. האזרח. להוציא את הנשים: כל. לרבות את הקטנים (סוכה כז:) ד"א כל האזרח שכל ישראל ראוין לסוכה אחת מכאן שיוצאין בסוכה שאולה: בישראל. לרבות גרים ועבדים משוחררים: ישבו בסכת. בסוכה של כל דבר שהיה ר' יהודה אומר שאינה אלא מד' מינים והדין נותן ומה אם לולב שאינו נוהג בלילות כבימים אינו בא אלא מד' מינים סוכה שהיא נוהגת בלילות כבימים אינו דין שלא תהא אלא מארבעה מינים אמרו לו כל דין שאתה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין שאם לא מצא מארבעת מינים ישב בלא סוכה והכתוב נוה ישבו בסכת בסוכה של כל דבר וכן מפורש בעזרא צאו ההר והביאו עלי זית כו' (בת"כ הגי' בהפך דלר"א סוכות ממש היו וכו' אבל בסוכה (יא:) הגי' כמו כאן) רא"א ענני כבוד היו ר"ע אומר סוכות ממש היו: (מג) בהוציאי אותם מארץ מצרים. מלמד שאף הסוכה זכר ליציאת מצרים. בסכת. בסכות בסכות (סוכה ו"ו) שני חסרים וא' מלא מכאן אמרו ב' כהלכתן ושלישית אפי' טפח: (מד) וידבר משה את מועדי ה'. מלמד שהיה משה אומר לישראל הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות חג בחג בלשון שהיה שומע בו בלשון הוא אומר להם (פי' מדכתיב מועדי ה' דייק) רבי אומר לפי שלא למדנו אלא על הפסח ועל התמיד שדוחו את השבת שנאמר בהם במועדו שאר כל קרבנות צבור מנין תלמוד לומר אלה תעשו לה' במועדיכם. לעומר ולקרב עמו ולשתי הלחם ולקרב עמהם לא שמענו כשה"א וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל קבע מועד לכלם: וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל (ר"ה כד:) מכאן שראש ב"ד אומר מקודש כו'. ד"א וידבר משה. נאמר מועדי ה' ולא נאמר שבת בראשית עמהן. (עיין בנדרים עח: וצ' פירושא דמילתא) בן עזאי אומר נאמר מועדי ה' ולא נאמר פרשת נדרים עמהם. ד"א וידבר משה שחזר והזהירן בשעת מעשה (סוף מגילה) מכאן שיהיו קורין הלכות פסח בפסח כו':

כד (ב) צו את בני ישראל. אין צו אלא זירוז מיד ולדורות א"ש ביותר צריך לזרז במקום שיש חסרון כיס (כל הפיסקא אינו בת"כ רק תחלת ספרי פ' נשא). נאמר כאן צו ונאמר להלן צו את בני ישראל ונתנו ללוים ונאמר צו את בני ישראל את קרבני לחמי וכתיב לדרתיכם ובשילוח טמאים כתיב צו וכתיב ויעשו כן בני ישראל בנין אב לכל מקום שנאמר צו מיד ולדורות דר"י. רבי ישמעאל אומר כתיב מן היום אשר צוה ה' והלאה לדרתיכם הרי מיד ולדורות. זירוז מנין תלמוד לומר וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו. ולפי דרכנו למדנו שמחזקין במוחזקים ומזרזין במזורזין. רבי שמעון בן יוסי אומר אין צווי אלא חסרון כיס שנאמר כאן צו ונאמר צו את בני ישראל ונתנו ללוים ונאמר צו את בני ישראל את קרבני לחמי חוץ מאחד שנאמר כי אתם באים אל הארץ לזרזם על חילוק הארץ: ויקחו אליך. (מנחות פו:) לך ולא אלי שלא לאורה אני צריך: ויקחו אליך. שתהא אתה גזבר על הדבר הזה: ויקחו אליך. (יומא ג:) משל ציבור קח לך משלך דר"י ר' יונתן אומר בין קח לך בין ויקחו אליך משל ציבור אלא כביכול משלך אני רוצה: שמן זית. ולא שמן שומשמין ולא שמן אגוזים ולא שמן צנונות. שמן זית. מזיתו (פי' בשעה שהוא מחובר לזית יהיה בו שמן ולא מה שיוצא מהן אחר כתישה מרובה) מכאן אמרו ג' זיתים הן ובהן ג' ג' שמנים (פי' בכל זית) זית ראשון מגרגרו בראש הזית כו' ראשון שבכולן כשר למנורה והשאר למנחות: זך. אין זך אלא נקי: כתית. ר' יהודה אומר אין כתית אלא כתישה: זך כתית למאור. ואין כתית למנחות. יכול יהא זך כתית פסול למנחות תלמוד לומר ועשרון סלת בלול בשמן כתית: להעלת. שתהא שלהבת עולה מאליה ולא על ידי דבר אחר: נר תמיד. זו נר מערבי שדולק תמיד שממנו היה מתחיל ובו היה מסיים: (ג) מחוץ לפרכת. לפי שנאמר ושם את המנורה נכח השלחן איני יודע אם סמוכה לפרכת אם סמוכה לפתח כשה"א מחוץ לפרכת הרי סמוכה לפרכת יותר מן הפתח: העדות. עדות לכל באי העולם שהשכינה שורה בישראל. וא"ת לאורה צריך והלא כל ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו אלא עדות הוא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל (מנחות פו:) [ובש"ס מפרש מאי עדות]: יערך אתו אהרן ובניו. לפי שנאמר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות יכול יהא כהן א' נכנס בשבעת הנרות להדליק [פי' וידליק את כלן כאחד] תלמוד לומר להעלת נר [פי' דמשמע שאין כהן א' נכנס אלא בנר אחד כדי להדליק נר אחד והיינו להעלת נר בל' יחיד] יכול יהיו ז' כהנים נכנסין בשבעה נרות להדליק כאחת (פי' דהשתא נתקיימו ב' קראי דהיינו אל מול פני המנורה יאירו שבעת כו') ולהעלות נר (פי' שהרי כל כהן אינו עולה להדליק אלא נר א') תלמוד לומר יערך אתו אהרן ובניו אחד אחד: מערב עד בקר. תן לה מדתה כו' עיין רש"י ז"ל. ושלא תהא כשרה עבודה מערב עד בקר אלא היא: (ד) על המנרה הטהרה. על טהרה של מנורה שלא יסמכם בקיסמים ובצרורות: יערך את הנרות לפני ה'. שלא יתקן בחוץ ויכניס: תמיד. אף בשבת אף בטומאה (פי' דג' פעמים תמיד כתיבי הכא א' לגופה על נר מערבי שתהא דולקת תמיד וא' אף בשבת וא' אף בטומאה וכל מקום דכתיב תמיד דילפינן מיניה שבת וטומאה סמכינן אהך): (ה) סלת ואפית. מלמד שנקחים סלת ומנין אף חטים תלמוד לומר ולקחת יכול אף שאר מנחות כן אם לקח חטים כשרה [פי' שלא יהא סלת מעכבתן בשעת לקיחה] תלמוד לומר אותה זו נקחית חטים [פי' בדיעבד] ואין שאר מנחות נקחים חטים: שתים עשרה חלות. שיהיו שוות: שני עשרנים. שיהיו שוים: יהיה החלה האחת. שנילושין אחת אחת ומנין שאף שתי הלחם לישתן ועריכתן אחת אחת ת"ל יהיה החלה האחת: (ו) ושמת אותם וכו'. מנין שאפייתן של לחם הפנים שתים שתים (ר"ל שירדו לתנור שתים) ת"ל ושמת אותם שתים מערכות יכול אף שתי הלחם כן שירדו לתנור שתים ת"ל אותם [מנחות נד' ובש"ס פריך האי אותם הא אפיקתיה פי' שירדו לתנור שתים שתים ומשני מדלא כתיב ושמתם דמשמע נמי שתים וכתיב ושמת אותם משמע מעוטא] זו נאפית שתים ואין שתי הלחם נאפות שתים אלא א': ושמת. בדפוס. (פי' מלשון ושמת דרים מדלא כתיב ונתת אותם אלמא דאדפוס קאי ולכך שייך שפיר לשון שימה בדפוס עיין בתוספות שם) וג' דפוסים היו שם נותנן לדפוס כשהוא בצק ובתנור היה לה דפוס וכשהוא רודם נותנם לדפוס כדי שלא תתקלקל ובאותו הדפוס היה מניח על השלחן. והא דאמרינן לקמן על טהרו של שלחן היינו שיהא הדפוס עומד על טהרו של שלחן [ורש"י ז"ל פי' בפ' תרומה שיהא בדפוס עד שיתן על השלחן אבל על השלחן היה נותן בלא דפוס ולא נהירא]: שתים מערכות. יכול שמונה וארבע תלמוד לומר שש המערכת אי שש יכול שלש של שש ת"ל שתים עשרה אי שתים עשרה יכול ארבע וארבע תלמוד לומר שתים מערכות שש המערכת (וכ"ה במנחות נח') [והתם יש לגרוס תחלה אלו נאמר י"ב ולא נאמר שתים ושש הייתי אומר ג' של ד' ד' ד' לכך נאמר שתים מערכות ואחר כך גרסינן אלו נאמר ב' מערכות ולא נאמר שש הייתי אומר של ד' וח']: על השלחן הטהר. מכלל שהוא טמא מלמד שמגביהין אותו ומראין לעולי רגלים ראו חבתכם לפני המקום כו' (מנחות נו:) ד"א על טהרו של שלחן ע' רש"י ז"ל. ד' סניפים היו וכ"ח קנים: (ז) ונתת על המערכת. עיין רש"י ז"ל. על המערכת. למעלה ר"ת אומר על בסמוך (מנחות כב:) כמ"ש וסכות על הארון: לבנה זכה. שתהא ברורה: והיתה. מלמד שהיא מעכבת ומפגלת ופוסלת את הלחם: והיתה ללחם. אינו נותנה על גבי לחם אלא נותנה לשני בזיכין שיש להם שולים ונותנם על גבי השלחן כדי שלא יגעו את הלחם

הלחם: לאזכרה. ר"ש אומר נאמר כאן אזכרה ונאמר להלן אזכרה גבי מנחה מה אזכרה האמורה להלן מלא הקומץ אף כאן מלא הקומץ מלמד שהיא טעונה שני קומצים מלא הקומץ לסדר הזה ומלא הקומץ לסדר הזה: (ח) ביום השבת ביום השבת. עורך את החדשה ומקטיר את הישנה: יערכנו. אין עורך עמו קיים בשבת אלא נכנס מע"ש ושומטם ונותנם לארכו של שלחן כל הכלים שהיו במקדש ארכן לארכו של בית חוץ מן הארון ואחר שבת היה נכנס וסודר שלשה תחת כל א' וא' ושנים תחת העליונה לפי שאין עליה משאוי תמיד (מנחות נט:) טפחו של זה מסדר כנגד טפחו של זה מסלק: מאת בני ישראל. מרצון בני ישראל: ברית עולם. למי שהברית שנו: (ט) ואכלהו במקום קדש. מלמד שאכילתה במקום קדוש מנין שאף ליפתה ועריכתה במקום קדוש תלמוד לומר והיתה. מנין שאף שתי הלחם ליפתן ועריכתן במקום קדוש תלמוד לומר כי קדש קדשים דברי ר' יהודה שר"י אומר כל מעשיהם בפנים וחכמים אומרים ליפתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים. ר"ש אומר אף אפייתן בחוץ שר"ש אומר לעולם הוי רגיל לומר שתי הלחם ולחם הפנים כשרות בעזרה וכשרות בבית פגי: הוא. שאם נפרסה אחת מהן פסולה: לו. יכול לו לבדו תלמוד לומר ולבניו אי לבניו יכול לבניו לבד תלמוד לומר לו הא כיצד לאהרן שלא במחלוקת ולבניו במחלוקת: לאהרן ולבניו. ללמד מה אהרן כהן גדול אוכל שלא במחלוקת אף בניו כהנים גדולים אוכלים שלא במחלוקת: מאשי ה'. אין להם אלא לאחר מתנת אישים: חק עולם. (מנחות כז׳) שהן מעכבין זה את זה: חק עולם. לבית עולמים: (י) ויצא. עיין רש"י ז"ל: איש מצרי. אע"פ שלא היו ממזרים באותה שעה הוא היה ממזר: בתוך. עיין רש"י ז"ל: (יא) ויקב. עיין רש"י ז"ל: ויקלל. אינו אומר ויברך כמו שנאמר ברך נבות אלהים ומלך מלמד שאין הורגין בכינוי א"ר יהושע בן קרחה בכל יום דנים את העדים בכינוי יכה יוסי את יוסי נגמר הדין לא היו הורגים בכינוי אלא מוציאים את כל האדם לחוץ ושואלים את הגדול שבהם ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר והדיינין עומדין על רגליהם וקורעים ולא מאחים והשני אומר אף אני כמוהו והשלישי אומר אף אני כמוהו ואין העדים צריכין לקרוע שכבר קרעו בשעה ששמעו: ויביאו אל משה. ולא הביאו המקושש עמו [פי' אף על פי ששניהם היו בפרק א'] משום שאין דנים שנים ביום א'. וכן בפ' י"ב ויניחהו במשמר לפרש להם על פי ה' פי' רש"י ז"ל שלא הניחו המקושש עמו והיינו נמי משום שאין תופסין שנים ביום א': (יד) הוצא את המקלל. מלמד שב"ד מבפנים ובית הסקילה בחוץ: אל מחוץ למחנה. (סנהדרין מב:) נאמר כאן אל מחוץ למחנה ונאמר להלן אל מחוץ למחנה מה להלן חוץ לג' מחנות אף כאן חוץ לג' מחנות: וסמכו כל השמעים. השומעים אלו העדים. כל. אלו הדיינים [והא דצריכי השומעים והדיינים סמיכה כמו גבי קרבן דבעי סמיכה כדי שישא עונש עליו וכן גבי שעיר המשתלח דכתיב וסמך אהרן את שתי ידיו עליו ונשא השעיר עליו את כל עונתם וה"נ העדים והדיינים עשו העבירה בשבילו העדים שאמרו גם כן והדיינים ששמעו מעדים לכך סומכין עליו כדי שישא הוא את עונותיהם]: את ידיהם. ידי כל אחד ואחד (פי' שתי ידיו של כל א' וא' היינו הדיינים והעדים). ידיהם על ראשו. סומכין ידיהם עליו ואומרים לו דמך בראשך שאתה גרמת לעצמך: ורגמו אותו (סוטה כג:) אותו ולא כסותו ולא אותה ולא כסותה מכאן אמרו האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה: כל העדה. עיין רש"י ז"ל: (ט) ואל בני ישראל. יכול הוראת שעה היתה תלמוד לומר ואל בני ישראל תדבר לדורות: איש איש. מה תלמוד לומר איש איש לרבות את הגוים שהיו נהרגין בארץ ישראל על ברכת השם כישראל אבל לא היו נהרגין אלא בסייף שלא נתנה מיתה לבני נח אלא הרג בלבד: כי יקלל אלהיו. מה תלמוד לומר לפי שנאמר ונקב שם ה' מות יומת יכול אין חייבין מיתה אלא על שם המיוחד בלבד מנין לרבות כל הכינויים תלמוד לומר כי יקלל אלהיו דברי רבי מאיר וחכמים אומרים על הכינויים באזהרה ועל שם המיוחד במיתה: ונשא חטאו. עיין רש"י ז"ל בכרת כשאין התראה שר' יהודה אומר נאמר כאן נשיאת חטא ונאמר להלן נשיאת חטא גבי פסח שני (בפ' בהעלתך) מה נשיאת חטא האמור להלן כרת בלא התראה אף כאן כרת בלא התראה: (טז) ונקב שם ה'. עיין רש"י ז"ל: רגום ירגמו בו כל העדה. יהיו כל העדה כבעלי דבבא לו: כגר כאזרח. גר זה גר. כגר. שני גרים: אזרח. זה אזרח. כאזרח. שני אזרחים: כגר כאזרח. הוא דבעינן בנקבו שם אבל ע"ז אפי' בכינוי (אינו בת"כ רק בסנהדרין נו׳) ד"א כגר כאזרח הוא דבסקילה אבל ע"ז בסייף: בנקבו שם יומת. אמר רבי מנחם בר' יוסי להביא את המקלל אביו ואמו שאינו חייב עד שיקלל בשם: (יז) ואיש כו'. אין לי אלא איש אשה מנין תלמוד לומר ומכה איש כו' בין איש בין אשה. אי מכה איש אין לי אלא שהכה את איש עיין רש"י (פ' משפטים) א"כ מה תלמוד לומר מכה איש מה איש שהוא בן קיימא פרט לנפלים שאינן בני קיימא: ואיש. פרט לקטן: כי יכה. יכול אפי' בלא מיתה (עיין רש"י פ' משפטים) תלמוד לומר מכה איש ומת כו': נפש. (סנהדרין עח׳) פרט כשהכהו עשרה בני אדם בעשרה מקלות בין בבת אחת בין בזה אחר זה פטורין רי"א בזה אחר זה האחרון חייב: (יח) ומכה נפש בהמה. אלו נאמר ומכה נפש בהמה ישלם הייתי אומר מכה אדם ישלם בהמה תלמוד לומר ישלמנה בבהמה עסקתו: (יט) ואיש כי יתן מום. אין לי אלא שנתן בו מום גרם באזנו תלש בשערו רקק בו העביר טליתו פרע ראש אשה בשוק מנין תלמוד לומר כאשר עשה כן יעשה לו (משמע כל עשיות שעשה צריך לעשות לו). מנין אפי' אחזו והעמידו בחמה או בצינה השיך בו את הדוב השיך בו את הנחש תלמוד לומר כאשר עשה כו'. יכול אפי' שיסה בו את הכלב שיסה בו את הנחש ת"ל מום. מרבה אני את אלו שהמעשה ביד ומוציא אני את אלו שאין מעשה ביד (אינו בת"כ רק בב"ק כו׳) יכול יהא שור חייב בה' דברים ת"ל איש בעמיתו ולא שור בעמיתו. יכול סימא את עינו יסמו את עינו שיבר את ידו ישברו את ידו רגלו ישברו רגלו ת"ל ומכה בהמה ומכה אדם (עיין בב"ק פו:) מה מכה בהמה תשלומין אף מכה אדם תשלומין וכתיב ולא תקחו כפר לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר אבל לאברים אתה לוקח כופר: (כ) שבר תחת שבר כו'. כמו שפירשתי למעלה: (כא) ומכה בהמה. (כתובות לה׳ ובשארי מקומות בש"ס) דבי חזקיה אומר מה מכה בהמה לא חלקת בין שוגג למזיד בין אונס לרצון בין מתכוין לשאינו מתכוין בין דרך עליה בין דרך ירידה לחייבו ממון אף מכה אדם לא חלקת בין שוגג כו' לפוטרו ממון: (כב) משפט אחד. כמשפט דיני נפשות כן משפט דיני ממונות מה דיני נפשות בדרישה וחקירה כך דיני ממונות יכול בכ"ג ת"ל עין תחת עין ריבה: כגר. (יבמות מו: ועיין רש"י קידושין סב: והוא כדברי הגאון) מכאן שהגר צריך שלשה: (כג) וירגמו אתו. ולא כסותו: אבן. מלמד שאם מת באבן א' יוצא: ובני ישראל עשו. עיין רש"י ז"ל ומה העושה עבירה אחת נוטלין את נפשו ממנו ק"ו לעושה מצוה אחת שתנתן לו נפשו לו ולזרעו עד סוף כל הדורות [פי' משום דמדה טובה מרובה על מדת פורענות] וכה"א ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:

פרשת בהר

כה (ב) **כי** תבאו. יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל אל הארץ ארץ המיוחדת יכול משבאו לעמון ומואב ת"ל אשר אני נותן לכם ולא לעמון ומואב יכול משכבשו אף על פי שלא חלקו חלקו למשפחות ולא חלקו לבתי אבות או שחלקו לבתי אבות ואין כל אחד מכיר את חלקו יכול יהיו חייבים בשמיטה ת"ל שדך כרמך שיהא כל א' מכיר את שדהו ואת כרמו. נמצאת אתה אומר כיון שעברו ישראל את הירדן נתחייבו בחלה ובערלה ובחדש הגיע ט"ז בניסן נתחייבו בעומר שהו חמשים יום נתחייבו בשתי הלחם שהו י"ד שנים נתחייבו במעשרות. התחילו מונים לשמיטה. לעשרים ואחת עשו שמיטה לששים ושלש עשו יובל [פי' דהיינו שהתחילה שנת היובל והא דאמר לעשרים וא' עשו שמיטה דהיינו סוף שנת השמיטה וליובל קרי ההתחלתו משום דשמיטה משמט בסופו ויובל בתחלתו]: ושבתה הארץ. יכול אף לחפור בורות שיחין ומערות תלמוד לומר שדך לא תזרע כו' אין לי אלא זריעה וזימור. עידור ניכוש וכיסוח ושאין מזבלין כו' ושאין מקרסמין מנין תלמוד לומר שדך לא כו' כרמך לא כו' כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא ימלא את הנקעים שתחת הזיתים ולא יעשה עוגיות בין אילן לאילן חבירו תלמוד לומר שדך לא תזרע כרמך לא תזמור זריעה וזימור בכלל היתה ולמה יצאו להקיש אליה ולומר לך מה זריעה וזימור שהן עבודה בשדה וכרם אף אין לי אלא דברים שהם עבודה בשדה ובכרם [פי' וקשקוש תחת הזיתים אינה עבודה אלא בכרם] יכול אף שנת היובל עולה מן המנין תלמוד לומר שש שנים תזרע שדך שנים שאתה זורע עולה מן המנין ואין שנת היובל עולה למנין שני שבוע מנין לאורז ודוחן ופרגין ולשומשמין שהשרישו לפני ר"ה שכונסין בשביעית ת"ל ואספת כו': (ד) ובשנה השביעית. יכול אף על פי שלא השרישו ת"ל שש שנים תזרע שדך ואספת שנה שזורעין ושנה אוספין לא שנה זורעין ושבעה אוספין (פי' דמכתוב א' שמעינן שפעמים ששבעה אוספין ומכתוב א' שמעינן שאין אוספין אלא שנה מסתברא לאוקמי הא דאוספין היינו כשהשרישו לפני ר"ה והא דאין אוספין היינו כשלא השרישו]. מנין לשלשים יום שלפני ר"ה שחשובה שנה ת"ל ובשנה כו' (ר"ה ט:) נאמר כאן ובשנה ונאמר להלן מראשית השנה מה להלן מתשרי כו': שבת שבתון. מכאן אמרו בנות שוח שביעית שלהם שניה שהם עושין לשלש שנים (פי' דאזלינן בתר חנטה וכיון דחנטה דידהו הוי בשביעית אף שנגמרו לאחר ז' אסור): שבת לה'. עיין רש"י ז"ל: שדך לא תזרע כו' כל מלאכה שבשדך וכו' כדלעיל: (ה) את ספיח קצירך לא תקצור. מכאן סמכו חכמים על הספיחים שיהיו אסורים בשביעית: ואת ענבי נזירך לא תבצר. מן השמור בארץ אי אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר: לא תבצר. כדרך הבוצרים (פי' אף מן המופקר שמותר לך לבצור מכל מקום אסור לבצור כדרך הבוצרים מכאן אמרו תאנה של שביעית אין קוצין אותה במוקצה אבל אתה קוצה בחרבה אין דורכין ענבים בגת אבל דורכים בעריבה אין עושים זיתים בבד כו' רש"א אף טוחן הוא בבד ומכניס לבודידה): שנת שבתון יהיה לארץ. משמע שאינו אסור אלא באותה שנה לכן אמרו כיון שיצא שביעית אף על פי שפירותיה שביעית מותר אתה לעשות מלאכה בגופו של אילן אבל פירותיו אסורים: (ו) והיתה שבת הארץ לכם. מן השבות היינו מן המופקר בארץ אתה אוכל ואין אתה אוכל מן השמור שדה שנטייבה בש"א אין אוכלים פירות שביעית בטובה וב"ה בטובה ושלא בטובה: לכם לאכלה. ולא לאחרים כו' ולא למנחות ונסכים: לך ולעבדך ולאמתך. יכול אין לי אלא לעניים מנין אף לעשירים תלמוד לומר לך ולעבדך ולאמתך אם כן מה תלמוד לומר ואכלו אביוני עמך עניים אוכלים אחר הביעור אבל לא עשירים דר"י ר' יוסי אומר כו' ד"א ואכלו אביוני עמך הראוי לאדם לאדם לבהמה לבהמה: לך ולעבדך ולאמתך. הרי אתה ועבדים ושפחות א"כ מה תלמוד לומר ולשכירך ולתושבך אפי' גוי: הגרים עמך. לרבות את האכסניא: (ז) ולבהמתך ולחיה. עיין רש"י: אשר בארצך. [פסחים נב׳] אין מוציאין פירות שביעית לח"ל: תהיה. אף לצביעה אף להדליק את הנר: כל תבואתה. אין נאכלת אלא שבואה מכאן אמרו מאימתי אוכלין פירות כו': לאכל. ולא למלוגמא ולא אספלנית ולא לעשות ממנה אפיקטוזין דר"י וחכמים אומרים לא למשרה ולא לכביסה [פלוגתא זו אינו בת"כ רק בסוכה לה׳]: (ח) וספרת לך. בב"ד: שבע שבתת. יכול ימים ת"ל שנים עיין רש"י ז"ל. שבע שבתת כו'. מלמד שצריך לספור שבועות מנין שצריך לספור שנים ת"ל תשע וארבעים שנה מנין שיעשו שביעית אע"פ שלא עשו יובל ת"ל והיו לך ימי שבע כו' תשע וארבעים שנה וכן יובל אע"פ שלא עשו שביעית וחכ"א אם אין שביעית אין יובל כו': (ט) והעברת שופר. מכאן שבשופר: והעברת. תקיעה לפניה: והעברת (ר"ה כז:) דרך העברתו. ביום. ולא בלילה: הכפרים. אפילו בשבת עיין רש"י ז"ל: בכל ארצכם. שכל יחיד ויחיד חייב ביוה"כ: בכל ארצכם. שדוחה שבת בגבולין: (י) וקדשתם את שנת החמשים. לפי שנאמר בעשר לחדש

יכול

שנעבדה בו עבודה מהם. אפי' מקצתן : על המזבח. לרבות זריקת דם : לה'. לרבות שעיר המשתלח מכאן אמרו המקדיש בע"מ עובר בה' לאוין ועשה משום בל תקדישו ובל תשחטו ובל תקטירו כלו ובל תקטירו מקצתן ובל תזרקו (תמורה וי"ו :) ולדר"י בר"י אף משום קבלה : (כג) ושור ושה. לרבות כל הפסולין שבשור ושה שהוא בבל ירצה : נדבה תעשה אותו. אין לי אלא נדבה נדר מנין ת"ל ולנדר יכול אף למזבח תלמוד לומר לא ירצה אין לי אלא נדר נדבה מנין תלמוד לומר נדבה ולנדר רבי אומר ממקומו הוא מוכיח שנאמר לא ירצה איזה קודם שמרצה זהו קדשי מזבח שנאמר ונרצה לו : (כד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות. כולן אף בביצים דברי ר' יהודה ראב"י אומר בגיד ר"י אומר מעוך וכתות אף בביצים (בכורות ל"ט) ונתוק וכרות בגיד : נתוק וכרות. אם על הכורת חייב על נותק לא כ"ש להביא נותק אחר כורת (תמורה ז') ומסרס אחר מסרס שהוא חייב : לא תקריבו. בקבלת הדם דר"י בר"י וחכ"א להביא במת יחיד (שבת קי"א) אין לי אלא שלא יקריב מנין שלא יעשה תלמוד לומר לא תעשו אין לי אלא בהמה. חיה ועוף מנין תלמוד לומר בארצכם לא תעשו כל שבארץ ובארצכם ובכם לא תעשו (לרבות אדם) : (כה) ומיד בן נכר. עיין רש"י ז"ל : לא תקריבו את לחם אלהיכם. שאין מקבלים שקלים מנכרים. אין לי אלא תמידין שקרוין לחם שאר קרבנות צבור מנין תלמוד לומר מכל אלה ומנין שנקבות אסורין בסירוס תלמוד לומר כי משחתם בהם מום בם רי"א אין נקיבות בסירוס : מום בם. פרט לשעבר (זבחים עז'). מום בם. ר' ישמעאל אומר מנין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד שאין אסורין בעופות תלמוד לומר כי משחתם בהם כל שמום פוסל בו דבר ערוה וע"ג פוסל בו (חולין כ"ג. אבל למסקנא שם פסולין בעופות וע"ש) עופות שאין מום פוסל בו אין דבר ערוה כו' וכן בהמת מעשר (בכורות נז') דבר אחר מום בם אף שאיסורן קובע כו' (רצה לומר לאסור בקרבן) מכל מקום צריכין מום קבוע לפדות עליהן (תמורה כ"א) : (כז) שור כי יולד. ולא אדם שאדם יוצא דופן כשר לעבודה : שור או כשב. פרט לכלאים : או עז. פרט לנדמה : כי יולד. פרט ליוצא דופן : והיה שבעת ימים. פרט למחוסר זמן : תחת אמו. פרט ליתום נאמר כאן תחת ונאמר במעשר בהמה תחת מה כאן פרט לכל אלו אף להלן פרט לכל אלו ומה להלן פרט לטרפה אף כאן פרט לטרפה. לפי שנא' עם אמו יכול שיהא כל שבעת ימים עם אמו ת"ל כאן תחת אמו. יכול אפי' יצא ממנה כשהיא מתה תלמוד לומר עם אמו : ומיום השמיני. יכול ביום השמיני עצמו אסור ת"ל בבכור ביום השמיני תתנו לי ומנין ליתן של זה בזה תלמוד לומר אמו אמו לגז"ש : ירצה אשה. לאישים. ומנין אף להקדש תלמוד לומר לקרבן. כתוב א' אומר שבעת ימים (זבחים מב'. חולין פא') והלילה מותר וכתוב אחד אומר ומיום השמיני הא כיצד כאן להקדש כאן לאישים : לה'. לרבות שעיר המשתלח. מנין לשוחט אותו ואת בנו במוקדשים שהוא בלא ירצה ת"ל ירצה לקרבן אשה לה' : (כח) ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. מלמד שהשוחט אותו ואת בנו במוקדשים הרי זה בלא ירצה. ושור. ולא חיה. שה. ולא עופות. או שה. לחלק. יכול אותו ואת בנו נוהג בזכרים כנקבות תלמוד לומר אותו א' ולא ב'. וחייב כאן וחייב באם על הבנים מה להלן בנקבה אף כאן בנקבה ואם נפשך לומר תלמוד לומר בנו את שבנו כרוך אחריו. אין לי אלא אותו ובנו בנו ואותו מנין תלמוד לומר תשחטו הרי כאן שנים כיצד א' שוחט את הפרה וא' שוחט את בנה וא' שוחט את אמה שנים האחרונים חייבין. אותו ואת בנו. ולא אותו ואת האחים כיצד שחט חמשה אחים ואחר כך את האם אינו חייב אלא א' אבל שחט את האם ואחר כך האחים חייב על כל א' וא'. אותו ואת בנו. ולא אותה ואת אם אמה כיצד שחטה ואת אם אמה שכן הוא רשאי ואחר כך את האמצעי סופג את הארבעים. אותו ואת בנו. ולא את בת בתה : לא תשחטו. פרט לשוחט ונתנבלה בידו (פי' מחמת שחיטה דלא הוי שחיטה כלל) : ביום א'. יום מיוחד שעון הכרזה. דבר אחר יום א' לפי שמדבר בקודש ומוקדשין הלילה הולך אחר היום יכול אף כאן כן תלמוד לומר יום א' ונאמר במעשה בראשית יום א' מה להלן היום הולך אחר הלילה אף כאן כו' : (כט) וכי תזבחו וכו' ביום ההוא יאכל. עיין רש"י ז"ל אין לי אלא תודה מנין לרבות כל הנאכלין ליום א' ת"ל וכי תזבחו זבח : (לא) ושמרתם. זו משנה : ועשיתם. זו מעשה כל שאינו במשנה אינו במעשה : אני ה'. נאמן לשלם שכר ד"א ושמרתם כו' ליתן שמירה ועשיה למצות : (לב) ולא תחללו. עיין רש"י ז"ל : ונקדשתי. כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה (מגילה כ"ג) :

כג (ב) אשר תקראו. שמעברין את השנה לצורך מפני התקופה ומפני האביב ומפני גליות בני ישראל עיין רש"י ז"ל שנא' בני ישראל : (ד) מועדי ה'. עשה מועדות שיעשו אותם כל ישראל ומנין שאם היתה השנה צריכה להתעבר ולא הספיקו לעבר עד שהיא ניסן שהיא מעוברת תלמוד לומר אשר תקראו אותם אם קראהם אתם הם מועדי ואם לאו אינם מועדי. עברוה שלא כדין כגון בלילה או משנה לחברתה או יתר חודש או פחות חודש מנין שהיא מעוברת ת"ל אלה הם מועדי. אשר תקראו אתם. אפי' לא היתה השנה צריכה להתעבר ועברוה שוגגים או אנוסים או מוטעים מנין שהיא מעוברת ת"ל אתם אתם אתם ג' פעמים כאן מדבר בעיבור שנה ולמטה מדבר בעיבור חדש שנא' אלה מועדי ה' כו' אשר תקראו אתם כו' גם כן הכל כנ"ל שאם קדשו שוגגין או אנוסין או שלא כדין או שלא הספיקו לקדשו עד שחשכה שמעברין את החודש יכול כשם שמעברין השנה לצורך כך מקדשין החדש לצורך ת"ל החדש הזה לכם (ר"ה כ') כזה ראה וקדש. ומנין שמחללין שבת על קריאתן תלמוד לומר במועדם יכול כשם שמחללין על קריאתן כך מחללין על קיומן ת"ל אשר תקראו על קריאתן אתה מחלל ואין אתה מחלל על קיומן. ומנין שראש ב"ד (ר"ה כד') אומר מקודש ת"ל וידבר משה את מועדי ה' ומנין שכל ישראל עונין מקודש מקודש ת"ל בנ"י אשר תקראו (וזה שדרן אשר תקראו נדרש על כל הפסוק מועדי ה' אשר תקראו שמעברין לצורך. מקראי קודש אשר תקראו שצריך לומר מקודש. אשר תקראו אתם אם קראו מקודש ואם לאו אינו מקודש. אשר תקראו במועדם על קריאתן אתה מחלל שבת) ומנין שצריכין לומר ב' פעמים מקודש (ר"ה כד') תלמוד לומר מקראי קודש ומנין שמעברין חדש לשנה ת"ל חדש האביב (כן מוכח מגמרא מגילה ה') ומנין שמעברין יום לחודש ת"ל כאן יום לחודש : (ג) ששת ימים. עיין רש"י ז"ל : וביום השביעי כו' כל מלאכה. אין לי אלא ביום שמוזהר בלילה מנין תלמוד לומר שבת עונש מנין ת"ל כי כל העושה כו' בלילה מנין תלמוד לומר מחלליה כו' : שבתון. שבות שלא יעלה באילן ואף שבות מצוה כנ"ל באחרי מות : כל מלאכה. אפי' מקצת כגון ב' אותיות כו'. מלאכה למד גז"ש ממשכן מלאכה שהיתה שם : מקרא קדש. קדשהו באכילה ושתיה וכסות נקיה : בכל מושבותיכם. שיכול הואיל ושבת כתיב בענייני מועדות (קידושין לז') שיהא צריך קידוש ב"ד כמועדות ת"ל בכל מושבותיכם ולהלן נאמר לא תבערו אש בכל מושבותיכם (סנהד' נה :) שאין מיתת ב"ד דוחה שבת נאמר שם מושבות ונאמר והיו אלה לכם וגו' בכל מושבותיכם בפ' משפטי מה להלן בב"ד. במושבתיכם אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר אברים ופדרים שניתותרו ומשלה בהם האור מבעוד יום (שבת כ') : (ה) בין הערבים. מכי ינטו צללי ערב : (ו) לחדש הזה חג המצות. חודש הזה חג המצות ואין חג הסוכות טעון מצות שיכול והלא דין הוא כו' תלמוד לומר זה חג המצות ולא סוכה טעון מצה : שבעת ימים מצות תאכלו. מצה הנאכלת לשבעה פרט לחלת תודה ורקיקי נזיר : (ז) מקרא קודש. קדשהו באכילה ושתיה וכסות נקיה : כל מלאכת עבודה. (ר"ה כט') פרט לתקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה : (ח) והקרבתם כו'. אם אין פרים כו' עיין רש"י "ל ואם אין לך בטהרה הבא בטומאה מנין תלמוד לומר והקרבתם אשה לה' מכל מקום : (י) כי תבאו. יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל אל הארץ ארץ כנען יכול ארץ סיחון ועוג ת"ל אשר אני נותן לכם (פי' ולא עמון ומואב כי לא נתתי להם אלא הם בקשו שיתנו להם) : וקצרתם את קצירה כו' ראשית קצירכם. שיהא ראשית לכל הנקצרים שלא יקצרו קודם העומר יכול אפי' קטניות ושאר מינים ת"ל ראשית ונאמר בחלה ראשית מה להלן ה' מינים אף כאן ה' מינים. וחלה עצמה מנין נאמר בחלה לחם (מנחות ע:) ונאמר במצה לחם מה להלן ה' מינים אף כו' ובמצה עצמה מנין תלמוד לומר לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל

על דרך רמז

ענין ג' רגלים שם הוי"ה ז' ימי הפסח וז' ימי חג ב' ההין פסח לתתא וסוכות לעילא כמ"ש ח"ג דל"ב ולכן בו הלל גמור דלא מתפחד מיו"ד אבל בפסח לא נכנסו בוא"ו ע"ד שאכלו להם מן השמים וקבלו התורה אז שתי לחם מחיצין ה' א' אבל שעורים ה' ב' ושבועות וא"ו ולכן יום א' כמ"ש שם דל"ו ע"א וש"ע הוא יו"ד של השם לכן ג"כ יום א' שכל הזכרים א' ונוקבין ז' בסוד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה סליק לדכורא אז ירצה לקרבן כו' וכן מילה בשמיני בשביל זה ובגין דהו"א לא מתפרשין לכן ש"ע תיכף אחר סוכות משא"כ בשבועות שצריכה נוק' ז' נקיים ז' שבועות ולכן זיווגא בש"ע דזיווגא מבי אבא כמ"ש שם דף ז' ע"ב ר' אבא שלח כו' והן השם כסדר ממטה למעלה ואף על גב דההין הן ז' עם הזכרים כמ"ש שם דל"ב ע"א מכל מקום כתיב תחת אמו ולא תחת אביו והוא קבלת אמא מאביו בחינתו ג"כ כי בה' אחרונה צריך לכתוב ו' של ז"א ברגל ימיני קודם וכן ביו"ד. העוקץ של ה' הראשונה ג' קולין בה וכן בה' קוץ העליון אינו נגלה רק קוץ היו"ד וקוץ התחתון שבן חו"ב כמ"ש שם ד"י ע"ב בענין היו"ד וקוץ העליון שהוא כתר הוא קוץ תחתון של יו"ד שבשם שהוא כתר דבינה הנק' אמא כי כל בחי' תחתונה שבעליון הוא עליונה של פרצוף שלאחריו מהקוץ הזה הוא מקור דמבועא כידוע והוא כתר של אמא שכתר הוא לעולם מקור כמ"ש בתז"ח דפ"ו ע"ג ומקור דההוא נהר וכן עטרת היסוד הוא כתר של מלכות ומקור דילה כמ"ש שם וגג הה"א הוא נהר ויו"ד הה"א הוא מבועא דנחלא כמ"ש בח"ג דף יו"ד ודף ס"ה וז"ש הבן בחכמה יו"ד וקוץ התחתון שהוא גזעא ושבולא שלכן ל"ב נתיבות הם אלהים שהוא בינה שבחכמה וחכמה בבינה הוא יו"ד וגג שבה"א וז"ש נחל נובע מקור חכמה ממטה למעלה ד' בחינות אלו כסדר. חכמה הוא גוף היו"ד עצמה וקוץ העליון של יו"ד שבשם רומז לכתר כידוע והוא ג"כ בחינה התחתונה שבא"א מ"ס שנק' א"ס ושם תשעה היכלין דלאו אינון נהורין כו' והן תמניא סמכין שבגוף היו"ד עם נקודה עלאה שהן תשע וז"ש בה"א דף ס"ה וח"ב רס"ע רשהא דכל ט' נהורין דקיימי כולהו במחשבה דאיהו חד מינייהו בחושבנא והן תמניא סמכין דאמר בס"א ה' וכדין נהרין מגווייהו תמניא עם נקודה עלאה והן שנקרא א"ס כמ"ש שם ותחתם תשעה נקודין אחרנין והן דנפקין מקוץ תתאה מנה יחוד בוצינא ס"ג ניצוצין דבוצינא והן נקודין דאורייתא ול"ב שבילין והיו"ד שלקא ברעו דמחשבה הוא מ"ס והוא קוצו של יו"ד וא"ו של יו"ד הוא שית סמכין דאגוזא ואגוזא עצמה הוא קוץ התחתון דיו"ד והוא בינה שלו ונקרא תהום כידוע וכמ"ש בדעתו תהומות נבקעו שהיא פטר רחם ברא בוכרא ותהום הוא חללא דאגוזא כמ"ש בתיקונים והוא"ו הוא וי"ו קצוות ו' נקודות והוא וא"ו של חול וד' שלו היא רתיכא דנפקא מסטרא דאת דא כמ"ש שם בס"א ה' והיא למ"ד של חול מגדל הפורח באויר והוא גנתא דצרורא דחיי כמ"ש ה"ג ל"ב וזהו אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל כו' שהם צרור החיים שהנשמות צרורות שהמה אבי הנחל וכמ"ש בגמרא עירובין לראות הפרחה הגפן אלו בעלי מקרא כו' וז"ש ח"י שלמות שמונה נקודין עם נקודה עלאה והשעה דלתתא מינייהו וסוד השמונה נקודין הן ח' דחו"ל וסוד ההו"ל הן נגד חב"ד שהן ג' קולין דיו"ד ועשר נקודין הן ע"ס ולמ"ד הוא בינה ונשארין בה ח' נקודין מבינה ולמטה ועם כ"ב אתוון שהן במגדלא הן למ"ד ועם ב' נקודות שהן ח"ו הוא ל"ב דנפקין מגו בינה ל"ב אלהים וה"ה דשמא היא יפלא כמ"ש בס"ה ושם יש לה שית ירכין שהן תמש ולפנים חד יריעה מרוקמת כמ"ש בח"ג ס"ח ואמר עם האי היכלא איהו פקיחא דעיינין ס' שהן ל"ב אלהין שבשבא

תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ יוצא י"א מצה: את קצירה. כתיב וקצרתם את קצירה וכתיב והבאתם את עמר ראשית ממקום שאתה מביא אי אתה קוצר (שם ע"א) וממקום שאי אתה מביא אתה קוצר וזהו שבשלחין ושבעמקים: קציר. ולא שחת. קצירכם. ולא קציר של מצוה מכאן אמרו קוצרים מפני הנטיעות (שם) ומפני האבל ומפני התלמידים: אל הכהן והניף. תנופה בכהן ואין קצירה בכהן: (יא) והניף כו' לפני ה'. במזרח (מנחות סא'). והניף. עיין רש"י ז"ל: לרצנכם. אין כופין ליבור על כרחם: ממחרת השבת. ממחרת יו"ט עיין רש"י ז"ל: יניפנו הכהן. הוא בנין אב לכל התנופות שהן בכהן: ביום הניפכם. בנין אב לכל התנופות שהן ביום: (יב) את העמר כבש. כבש אע"פ שאין עומר אע"פ שאין כבש. תמים. ולא בעל מום. בן שנתו. ולא שנתו של עולם: (יג) ומנחתו שני עשרונים. יכול כשם שמנחתו כפולה כך נסכיו כפולים תלמוד לומר ונסכה יין רביעית ההין יכול אין יינו כפולה שאין בא עמו אבל שמנו הבא עמו יהא כפולה ת"ל ונסכה כל נסכיו יהיו רביעית: (יד) ולחם וקלי וכרמל. נאמר כאן לחם (מנחות ע') ונאמר במצה לחם מה להלן מה' מינים אף כאן: לחם קלי וכרמל. לחייב על כל אחד ואחד (כריתות ה'): עד עצם וכתיב עד יום הביאכם. כאן בזמן שבהמ"ק קיים כאן בזמן שאין בהמ"ק קיים (שם ס'): חקת עולם. בית עולמים: לדרתיכם. לדורי דורות: בכל מושבתיכם. בין בארץ בין בחוץ לארץ מכאן אמרו החדש אסור מן התורה בכל מקום. ערלה הלכה. כלאים מדברי סופרים: (טו) וספרתם לכם. כל אחד ואחד: (טז) ממחרת השבת. ממחרת יו"ט: מיום הביאכם את עמר תספרו. יכול יביא ויספור ממחרת השבת (מנחות סו') אבל יקצור אימתי שירצה תלמוד לומר מהחל חרמש בקמה תחל לספור. אי מהחל חרמש יכול יביא ממחרת השבת ויקצור ויספור אימתי שירצה ת"ל מיום הביאכם תספרו אי מיום הביאכם יכול יספור ויקצור ויביא ביום ת"ל שבע שבתות תמימות אימתי הן תמימות בזמן שמתחיל מבערב יכול יקצור ביום תלמוד לומר מהחל חרמש בקמה תחל לספור יכול הכל בלילה תלמוד לומר מיום הביאכם הא כיצד קצירה וספירה בלילה והבאה ביום: תספרו חמשים יום. וכתיב שבע שבתות. מכאן אמרו (שם) שמצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי: חמשים יום. וכתיב שבע שבתות. הא כיצד מנה מ"ט וקדש יום חמשים: והקרבתם מנחה חדשה. שיהא חדשה לכל המנחות אין לי אלא מנחת חטים מנחת שעורין מנין כשה"א וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה אם אינו ענין למנחת חטים ת"ע למנחת שעורים: (יז) ממושבתיכם. ולא מן חוץ לארץ: תביאו. אף מן העליה (פי' אם לא מצא מן החדש) (ופליג אמתניתא שאמרה דוקא מן החדש ולכן דרש לעיל חדשה חדשה לכל המנחות ע"ש מנחות פג:): תביאו. כל מה שאתה מביא במקום אחר כגון גבי חמץ הרי היא כזו עשרון לאלה: שתים. שיהו שניהם שוים מדלא קאמר שתי לחם: שני עשרונים סלת. מן חטים (עיין רש"י פ' ויקרא ב' א'): חמץ תאפינה. שאור בודה להן מתוכן ומהמנן דר"מ רי"א אף היא אינה מן המובחר אלא מביא את השאור ונותן לתוך המדה וממלא את המדה אמרו לו כו': (יח) והקרבתם על הלחם שבעת כבשים. כבשים אף שאין לחם (פי' מדלא כתיב כבשים על הלחם) א"כ מה ת"ל על הלחם שלא נתחייבו בכבשים עד שלא נתחייבו בלחם: (כ) על לחם הבכורים. יכול הלחם למטה ת"ל על שני כבשים אי על שני כבשים יכול למעלה תלמוד לומר על לחם הבכורים הא כיצד מניח בין ירכותיהם של כבשים ומניף דר"ח בן הכינאי ר' יוסי בן משולם אומר כבשים על הלחם ומה אני מקיים על שני כבשים להוציא שבעה. וחכ"א מה מניחו (מנחות סב') בכל מקום שהלחם למעלה אף כאן למעלה: (יט) ועשיתם שעיר עזים. עיין רש"י ז"ל: ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים. שתהא זביחתן לשם שלמים: קדש יהיו. לעכב (מנחות מ"ה) נאמר כאן יהיו ונאמר להלן סלת תהיינה מה להלן לחם אף כו' שהלחם מעכב את הכבשים ואין הכבשים מעכבין את הלחם דברי ר"ע בן ננס אומר הכבשים מעכבין את הלחם ואין הלחם מעכב את הכבשים נאמר כאן יהיו ונאמר להלן יהיו עלה לה' מה להלן כבשים אף שאין לחם אף כאן כבשים אף שאין לחם: (כב) ובקצרכם כו'. עיין רש"י ז"ל: אני ה' אלהיכם. זו מלכיות: (כד) שבתון. קדושת היום שכולל מלכיות עם קדושת היום: זכרון. זכרונות: תרועה. שופרות: מקרא קודש. קדשהו בעשיית מלאכה דר"א רע"א כו'. זכרון כתוב אחד אומר זכרון וכתוב אחד אומר יום תרועה יהיה לכם כאן ביו"ט שחל להיות בשבת כאן ביו"ט שחל להיות בחול (ר"ה כט:). תרועה מנין שבשופר תלמוד לומר שופר תרועה ומנין שתקיעה לפניה ת"ל והעברת שופר ומנין שתקיעה לאחריה ת"ל תעבירו שופר. מנין ליתן של זה בזה ת"ל בחדש השביעי בחדש השביעי לגז"ש. ג' תרועות נאמר זכרון תרועה. שופר תרועה. יום תרועה. **ג'** תרועות ושם תקיעות שהן ט' שלש של שלש שלש (שם לד') (בש"ס מקשה מעיקרא יליף מהיקשא והשתא מייתי ג"ש ולמה לי תרתי ומשני מעיקרא בעי למילף בהיקשא ואחר כך ראה דליכא למילף בהיקשא מייתי גז"ש והשתא באמת לא צריך להיקשא כלל ונראה הא דמתחלה רצה ללמוד בהיקשא היינו מעיקרא סברה ללמוד ראש השנה מיוה"כ של יובל אמנם השתא סבורה ללמוד שיהא של שלש שלש הויא ביובל כתיב אחד ובר"ה כתיב שתים ורוצה ללמוד זה מזה וזה מזה ובהיקשא ליכא למילף יוה"כ מראש השנה לכך מייתי גז"ש ודו"ק): יום הכפורים הוא. לפי שנאמר מקרא קדש כו' ועניתם את נפשתיכם לא קראו מקרא קודש ולא התענה ועשה מלאכה מניין שמכפר תלמוד לומר יום כפורים הוא מ"מ. ומניין אע"פ שלא בקרבנות ושלא בשעיר היום מכפר ת"ל כי יום כפורים הוא מכל מקום יכול אע"פ שלא שב ת"ל אך: ועניתם את נפשותיכם. (יומא עו') ה' ענוים נאמר ביום הכפורים מכאן אמרו שאסור באכילה ושתיה וכו': (כח) וכל מלאכה לא תעשו כו'. הרי זו אזהרה למלאכה. ועונש בפסוק דלמטה: (כט) כי כל הנפש כו' ונכרתה כו'. הרי זו עונש עינוי: (ל) והאבדתי כו'. מה תלמוד לומר לפי שהוא אומר כו' עיין רש"י ז"ל: כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם כו'. בעצם ענוש כרת ואין ענוש כרת על התוספת: ועל הנפש כו' מלאכה בעצם כו'. על עצם היום הזה ענוש כרת ואין ענוש כרת על התוספת. יכול יהא מוזהר על התוספת תלמוד לומר בפר' כ"ח וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה על עצם הוא מוזהר ואינו מוזהר על התוספת (יומא פא') אזהרה לעינוי עצמו מנין נאמר עצם עצם לגז"ש מה עצם האמור במלאכה לא ענש אלא אם כן הזהיר אף עצם האמור בעינוי לא ענש אא"כ הזהיר. ומה להלן אינו מוזהר על התוספת אף כאן כו'. והאבדתי מכאן שכרת הוא אבדן. כי כל הנפש אשר לא תענה. (יומא פ:) פרט למהזיק מכאן אמרו האוכל אכילה גסה ביום הכפורים פטור: (לא) כל מלאכה לא תעשו כו'. עיין רש"י ז"ל: (לב) שבת שבתון. שבות (שבת קיד:) מכאן שיום הכפורים כשבת אסור בקניבת ירק: ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש. (ר"ה ט') וכי בתשעה מתענין והלא אין מתענין אלא בעשירי אלא כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו מתענה תשיעי ועשירי. דבר אחר ועניתם בתשעה מכאן שמוסיפין מחול על הקדש ת"ל אלא מלפניו מלאחריו מנין תלמוד לומר מערב עד ערב אין לי אלא יום הכפורים שבתות מנין ת"ל תשבתו. יו"ט מנין ת"ל שבתכם הא כל שביתה שאתה שובת אתה מוסיף לה מחול על הקודש בין מלפניה ובין מלאחריה: מערב עד ערב. מכאן שצריך לילה ויום מן החדש (ר"ה כ' ב'): (לד) בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות. זה טעון סוכה ואין חג המצות טעון סוכה שהיה בדין אם זה שאין טעון מצה טעון סוכה חג המצות שהוא טעון מצה אינו דין שיטעון סוכה ת"ל הזה חג הסכות ואין חג המצות טעון סוכה. לפי שנא' בסוכות תשבו שבעת ימים ואיני יודע איזה שבעת ימים בחדש ת"ל בחמשה עשר יום לחדש הזה חג הסוכות שבעת ימים כו': חג הסוכות לה'. יכול תהא חגיגה וסוכה לגבוה תלמוד לומר חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים. אי חג הסכות תעשה לך יכול יהא חגיגה ג"כ להדיוט ת"ל חג הסכות שבעת ימים לה' חגיגה לגבוה וסוכה להדיוט א"כ מה ת"ל חג הסכות לה' (סוכה ט') כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה מכאן אמרו עצי סוכה אסורין כל שבעה: (לה) ביום הראשון מקרא קודש. קדשהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה: כל מלאכת עבדה לא תעשו. עיין רש"י ז"ל: (לו) ביום השמיני מקרא קדש. קדשהו במאכל וכו': עצרת הוא. לפי שנא' (לז) אלה מועדי ה'. אם ביו"ט הרי כבר אמור הלא לימד על חול המועד שאסור במלאכה יכול תהא אסור בכל מלאכת עבודה תלמוד לומר עצרת היא כל מלאכת עבודה היא אסורה בכל מלאכת עבודה ואין חול המועד אסורה בכל מלאכת עבודה דברי ריה"ג רבי עקיבא אומר מה תלמוד לומר אלה מועדי ה' אשר כו' אם לענין ימים טובים כבר אמור שנאמר מלבד שבתת ה' ואומר ביום הראשון מקרא קודש וביום השמיני מקרא קודש אם כן למה נאמר אשר תקראו אתם מקראי קדש אלא אלו ימי חה"מ שאסורים במלאכה יכול יהיו אסורים במלאכת עבודה תלמוד לומר היא כל מלאכת עבודה לא תעשו ואין ימי מועד אסורים במלאכה: להקריב עלה ומנחה. אם אין עולה אין מנחה שתקדים עולה למנחה ואם קדמה מנחה לעולה פסולה: זבח ונסכים. להקדים זבח לנסכים ואם אין זבח אין נסכים ואם קדמו נסכים לזבח פסולה. ד"א עולה ומנחה (מנחות מד:) שמנחה באה אחר עולה קודם לנסכים. זבח ונסכים. שאין הנסכים מתקדשין אלא בשחיטת הזבחים: דבר יום. מלמד שכל היום

על דרך רמז

שבאבא הן שבילין ושם סתימין כמ"ש בכמה מקומות סתים שבילין ולא ארחין ובתז"א פ"ט ע"ד ביה סתימין תלתין ותרין עיינין אינון עיינין לא פתיחין כו' אבל בהיכל אמא העיינין אלו פתיחין וז"ש לאהבה לאתא מגו נהירו דההוא רשימא ור"ל היו"ד שנתלבש בה שהן ל"ב נתיבות שבו וענין הה' יריעות הן הנאמר עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה ואמרז"ל שהקב"ה הוא בינה נתעטף באור וברא שמים ואותו האור נהור מסייפי עלמא ועד סייפי עלמא והוא מ"ש שם אוקיר ליה בלבושי יקר והן מ"ש בס"ד פ"א לבושין דיקר אתקין ואחסין כו' והוא הדעת מזלא קדישא והן ה' יריעות ה"ג דבינה שהוא דעת בגולגא דקרדוניתא והתפשטות הדעת בה"ס ונכללין ביסוד והן ה' שמים שנבראים ביום ראשון והרקיע יסוד ביום שני וז"ש שית דאינון חמש וכלהו הן יריעות שכל שמים הוא יריעה כמ"ש נוטה שמים כיריעה וכמ"ש בפ' ויקהל ע"ש והן חמש יריעון דדכורא ועוד הן ה"ג דנוק' בה"ס דילה ונכללין ג"כ בסוד וידוע בסוד יחוד שמע ישראל ובשכמל"ו שמקודם צריך לחבר שית דידיה ביחד וכן דידה בסוד ה' אחד ושמו אחד ואחר כך לחברם יחד וז"ש חמש יריעות חוברות כו' וחמש יריעות חוברות ואמר אשה אל אחתה שהן גבורות כנ"ל והן ה' שמים שעובדא דמשכנא כעובדא דשמים וארץ וכמ"ש בפרשת ויקהל וה' שמים כלולין בוילון שהם הן ז' היכלין כמ"ש הגאונים והן ז' רקיעין כידוע וכמ"ש בפ' בראשית בתחלת היכלין והן ה' ו' כו' וברקיע דידיה שהוא יסוד דידיה וערבות דידיה שהוא היכל ק"ק שהם חיבורא דלדיק בארון שם חמשים לולאות וחמשים לולאות שהן נ' ש"ב שהן ביסוד הנק' כ"ל וכן ביסוד דידיה כל"ה וי"ם כידוע והכוכבים שברקיע שקבועין בתלי שהוא המחבר הכל הן החמשים קרסים שמחברן וז"ש שהקרסים בלולאות כמו כוכבים ברקיע וכ"ז הן ה"ג שהן מה' עילאה נ' תרעין וידוע שטבע הגבורות להתפרד שלכן הן ה' אבל ה"ח כלולין באחד והן יו"ד טפת חסדים מחכמה יו"ד שבשם נ' טפת הגבורות מ"ה שבשם בינה וז"ש ס' שהוא י"ג שבינה כוללת חו"ג וז"ס סו"ד ס' הן באין מו"ד של יו"ד כמ"ש בה"ג ל"א וזהו יריעה הדא שבג"ז ה' יריעות שחכמה בתוך הבינה וכן חסדים בתוך הגבורות בסוד נקבה תסובב גבר וז"ס שם אהי"ה וסוד שם הויה כמ"ש כי שם אהי"ה בבינה שכוללת בה חו"ג ודעת חו"ג שהן עטרין דזו"נ בסוד נורת ה"א כידוע חכמה בבינה י"ה הם חו"ב שבה א"ה הם חו"ג יריעה חד וב' ירישות כנ"ל וזה סוד שם הויה שברא נוטל ב' חולקין ב' עטרין שהן א"ס שהן ו' ונוק' אינה נוטלת רק עטרא דה"ג לבד שלכן היא ה"א ולית לה מגרמא כלום רק מה שנוטלת ממנו שלכן עיקר השם בז"א יא"ו שהן נוטין דאו"ב ו"ס ואריך עטרין ו' והן ממנו אליה:

יכול בעשור לחדש לבד ת"ל שנת הנ' מלמד שמקודשת מתחלה מכאן אריב"ב כו'. יכול כשם שהיא מתקדשת מתחלתה כך מתקדשת בסופה [ר"ה ח:] ת"ל יובל הוא: וקראתם דרור. עיין רש"י ז"ל: יושביה. בזמן שיושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן: ישביה. בזמן שיושביה כתקנן ולא בזמן שהן מעורבבין. יובל. אף ע"פ שלא שמטו ולא תקעו יכול אעפ"י שלא שלחו ת"ל הוא (שם ט:) וחכ"א כלם מעכבים אם כן מה תלמוד לומר יובל אף בח"ל ומה ת"ל בארץ בזמן שהיובל נוהג בארץ נוהג בח"ל כו': ושבתם איש. במה הכתוב מדבר אם במכור לשם הרי אמור הא אין הכתוב מדבר אלא בנרצע לפי שנאמר לעולם יכול לעולם ממש ת"ל ושבתם (אינו בת"כ רק בקידושין טו:) אם כן מה תלמוד לומר לעולם אף על פי שאין שם עד היובל מכל מקום יוצא ביובל: תשבו. לרבות למה שהוחזקה ומשפחתו הוא שב דר"מ ר' יהודה אומר לאחוזתו ולמשפחתו הוא שב ואינו שב לשררה שהיה בה. וכן בגולה (פי' נמי פליגי ר"מ ור"י כששב רוצח לאחר מות כה"ג מערי מקלט אם הוא שב לשררה שהיה בה אם לאו): תשבו. לרבות את האשה (פי' דגם אמה העבריה יוצאת ביובל): (יא) יובל היא כו'. שיכול כשם שמתקדשת בתחלתה (פי' אף שאין תוקעין אלא ביוה"כ מכל מקום מוסיפין מחול על הקדש ומקדשין בר"ה לענין שלא ישתעבדו עוד לאדוניהם) כך מתקדשת בסופה (פי' ביציאתה תהיה מושכת והולכת עד יוה"כ לענין שיהא אסור במלאכה עד יו"כ) שכן מוסיפין מחול על הקדש (פי' והיינו אותן י' ימים ששנות חמה יתירה על שנות לבנה) תלמוד לומר שנת החמשים שנה תהיה לכם אין קדושתה אלא עד ר"ה (פי' אין לכם להיות קדש אלא מה שנקרא שנת החמשים אבל אחר ר"ה אינו נקרא שנת המשים) ר"א אומר (אינו בת"כ רק בר"ה כד: ובסנהדרין מד) שנת החמשים שנה שנים אתה מקדש ואי אתה מקדש חדשים: לא תזרעו ולא תקצרו ולא תבצרו. כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל: (יב) כי יובל היא קדש. מה קדש תופס את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה. אי מה קדש תופס את דמיו ויוצא לחולין יכול אף שביעית כן ת"ל היא הרי היא בקדושתה ונתפס דמה נמצאת אתה אומר האחרון אחרון נתפס בשביעית ופרי עצמו אסור כיצד לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מתבערים בשביעית לקח בבשר דגים יצא בשר ונכנסו דגים בדגים שמן יצאו דגים ונתפס שמן. האחרון אחרון נתפס ופרי עצמו אסור: מן השדה תאכלו את תבואתה. כ"ז שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מן הבית כלה מן השדה כלה מן הבית. וממין שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מן הבית (אבל אם כלה אותו מין אפי' יש מינים אחרים עדיין בשדה אין אוכלים אותו המין שכלה) מכאן אמרו הכובש שלשה כבשים בחבית אחת כו' (עיין פסחים נב פירושו בתו'): (יג) בשנת היובל הזאת. יובל מוציאה עבדים ואין שביעית מוציאה עבדים שיכול והלא דין הוא ומה יובל שאינו משמט כספים מוציא עבדים שביעית שמשמטת כספים אינו דין שתוציא עבדים תלמוד לומר בשנת היובל הזאת זאת מוציאה עבדים ואין השביעית מוציאה עבדים: תשובו איש אל אחזתו. עיין רש"י ז"ל: (יד) וכי תמכרו ממכר. עיין רש"י ז"ל. אין לי אלא קרקעות שבהם דיבר הכתוב מנין לרבות דבר המיטלטל תלמוד לומר ממכר לרבות דבר המיטלטל ומנין שאין אונאה לקרקעות תלמוד לומר או קנה מיד כו' אל תונו. המטלטלין יש להן אונאה ואין אונאה לקרקעות ומנין שאין אונאה לעבדים ת"ל והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה מה אחוזה אין לה אונאה אף עבדים אין להם אונאה. מנין שאין אונאה להקדשות ת"ל את אחיו ולא הקדש מנין שאין אונאה לשטרות תלמוד לומר ממכר מה זה מיוחד שגופו מכר וגופו לקח יצאו שטרות שלא גופם מכר ולא גופם לקח ולא מכר אלא הראיות שיש בהם לפיכך המוכר שטרותיו לבושם (ר"ל לצור בהם בשמים שהוא קונה גוף הנייר) יש להם אונאה: אל תונו. זו אונאת ממון יכול זו אונאת דברים כשהוא אומר למטה ולא תונו כו' הרי זו אונאת ממון: וכי תמכרו אל תונו. ואין לי אלא ללוקח למוכר מנין תלמוד לומר או קנה אל תונו (אינו בת"כ רק בב"מ מז:). עמיתך: פרט להקדש (בכורות יג:) ד"א לעמיתך בכסף אבל לנכרי במשיכה ולר"ל להיפך: אל תונו איש את אחיו. אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל איש את אחיו מכל מקום. אין לי אלא תגר לתגר תגר להדיוט הדיוט לתגר מנין תלמוד לומר את אחיו מ"מ: (טו) במספר שנים כו' ימכר לך. למדך שלא ימכור פחות מב' שנים. ומנין אף ללוקח שאינו מותר לגאול פחות מב' שנים ת"ל שנים תקנה מאת עמיתך: אחר היובל. סמוך ליובל. מופלג מנין (פי' דהיינו אם לא גאל בב' שנים שיגאל אח"כ או שאם הקדים שנה או שתים אחר היובל שמותר לגאול) תלמוד לומר לפי רוב השנים (פי' דמשמע פעמים שהוא רב פעמים שהוא מעט): במספר שני תבואת. לרבות שאם מכר אילנות שאין נגאלין פחות מב' שנים (אינו בת"כ רק בערכין יד:) ולענין חזרה לבעלים ביובל. מכר אילנות אין חוזרין לבעלים ביובל שנאמר ושב לאחוזתו ולא אילנות. מכר חרמין חוזרין לבעלים ביובל שהיא נמי אחוזה: שני תבואות. לא שנת שדפון לא שנת ירקון ולא שביעית עולה לו מן המנין. נרה או הובירה עולה לו מן המנין: במספר שני תבואות ימכר לך. פעמים שאתה אוכל ממנה שלש תבואות לשתי שנים: (יח) ועשיתם את חקתי כו' ליתן שמירה ועשיה לחקים ושמירה ועשיה למשפטים: וישבתם על הארץ. ולא מפוזרים ולא גולים: לבטח. ולא מפוחדים: (יט) ונתנה הארץ פריה. עיין רש"י ז"ל: ואכלתם לשבע. שיהא אוכל קמעא ומתברך במעיו. ד"א ואכלתם לשבע שלא יהא דבר חסר משולחנו שלא יהא עולה: לבטח עליה. ולא בח"ל: (כ) וכי תאמרו. עתידים אתם לומר מה נאכל בשנה השביעית: הן לא נזרע ולא נאסף. אם אין זורעין מה אוספין אר"ע מכאן סמכו חכמים על הספיחים שיהיו אסורין בשביעית וחכ"א אין ספיחין אסורים בשביעית מדברי תורה אלא מדברי סופרים אם כן למה נאמר הן לא נזרע כו' אמרת לנו לא תזרעו ומה שאנו אוספים ומכניסים אמרת לנו בערוהו ומה אנו אוכלים מהביעור ואילך: (כא) וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית. אין לי אלא בששית. בחמישית וברביעית בשלישית בשניה מנין ת"ל בשנה: ועשת את התבואה לשלש השנים. לששית ולשביעית ולמוצאי שביעית (פי' חצי שנה הששית וחצי שנה של מוצאי שביעית ושביעית עצמו) ד"א לשלש השנים לשביעית וליובל ולמוצאי יובל (פי' חצי שנה של מוצאי יובל וחצי שנה של ששית נחשב לשנה א' ושביעית ויובל הרי שלש). ד"א (ר"ה יז:) אל תקרי לשלש אלא לשלים: (כב) וזרעתם את השנה השמינית. זו שמינית שלאחר שמיטה. כשה"א השנה זו תשיעית שלאחר היובל שלאחר השמיטה (כשהוא אומר כו' את השנה השמינית היינו תשיעית שלאחר היובל שלאחר השמיטה פי' בא לרבות דאף בשנת היובל שאינו זורע אלא בתשיעית יהיה לכם די התבואה): ואכלתם מן התבואה ישן. לא שלמנטין (עיין בב"ב נא:) (פי' תיכף כשקוצרין אותו לא תצטרך לאכול אלא עד זמן האסיף דהיינו חג הסוכות של תשיעית): עד התשיעית. זו תשיעית שלאחר השמינית שלאחר השמיטה כשהוא אומר השנה זו עשירית שאחר התשיעית שאחר היובל שאחר השמיטה: עד בוא תבואתה. (פי' שיהא לכם ברכה כ"כ שתאכלו מפירות של ששית עד בוא פירות של שנה התשיעית לאוצר דהיינו זמן האסיף של שנה ט' שהוא חג הסוכות לשנה העשירית כמו בשאר שנים שיהיה לכם ישן כ"כ עד שתצטרכו להוציא אותו מפני חדש דהיינו שיהיו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן ואתם מוציאים את הישן מפני החדש כדכתיב וישן מפני חדש תוציאו כן גבי שביעית תצטרכו להוציא הישן כשיבא החדש של תשיעית דהיינו חג הסוכות של עשירית אז תוציאו הישן של ששית ותאכלו עד בוא תבואתה של תשיעית לאוצר אז תפסוק מלאכול הישן ולפי זה תאכל ממנו שנה ששית ושביעית ושמינית ותשיעית של אחר היובל): תאכלו ישן. זו עשירית שאחר היובל שלאחר השמיטה: (כג) והארץ לא תמכר לצמתת. עיין רש"י ז"ל: כי לי הארץ. עיין רש"י ז"ל: כי גרים ותושבים אתם. אל תעשו עצמכם עיקר וכן דוד ע"ה אמר כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי: אתם עמדי. דיו לעבד להיות כרבו כשתהיו שלי הרי היא שלכם (פי' כשתעשו מצותי ותפרשו שנה א' בשבילי אז היא שלכם): (כד) ובכל גאלה תתנו. (פי' אי לא הוי כתיב ארץ אחזתכם יכול בעבדים ובשטרות ובמטלטלים ת"ל ארץ אחזתכם) אם כן למה נאמר ובכל גאלה תתנו לרבות בתים ועבד עברי. לקובעו חובה מנין (קידושין כא:) שיכול וגאל את ממכר רשות ת"ל ובכל כו': (כה) כי ימוך אחיך וכו'. עיין רש"י ז"ל הראב"ע ומה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהיה אדם חס על נכסיו: ובא גאלו הקרב. מלמד שהקרוב קרוב קודם: וגאל. רה"א חובה (קידושין כא'): את ממכר אחיו. לרבות את הנותן מתנה: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גאל. עיין רש"י ז"ל: והשיגה ידו יד עצמו שלא ילוה ויגאל. ומצא. שלא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב ברע ויגאל ביפה (פי' דומצא משמע שלא היה מאתמול אלו אבל עכשיו מצא ולמכור ברחוק ולגאול בקרוב היה יכול ג"כ מאתמול) ולא ילוה ויגאל: כדי גאלתו. ולא יגאל חצאים: (כז) וחשב את שני ממכרו. שנים הוא מחשב ואינו מחשב חדשים (דהיינו אם לקח ט' שנים ומחצה לפני יובל אין אנו מחשבים אלא ט' שנים בלבד ולטובת הלוקח הוא דהיינו שאם רצה לגאול צריך להוסיף לו על כל שנה כאלו מכר לו בסך זה על ט' שנים) ומנין שאם רצה לעשות חדשים שנה יעשה (דהיינו אם רוצה לגאול בד' שנים ומחצה שמחשב לו החדשים שנשתיירו ונותן לו לפי ערך שנה) תלמוד לומר והשיב את העדף (ולא כתיב התם שנה כלל ומשמע כל העודף): לאיש אשר מכר לו. מנין שאם מכרה לראשון במנה ומכר הראשון לשני במאתים שאינו מחשב אלא עם הראשון תלמוד לומר אשר מכר לו. מנין שאם מכרה לראשון במאתים ומכר הראשון לשני במנה מנין שאינו מחשב אלא עם האחרון ת"ל לאיש. לאיש אשר בתוכה. רבי דוסתאי בן יהודה אומר מכרה לו במנה והשביחה והרי היא יפה מאתים מנין שאינו נחשב אלא מנה ת"ל את העדף העודף שבידו (פי' מה שלקח בשבילה ולא מה ששוה עכשיו) (ערכין ל:) מכרה לו במאתים והכסיפה ועמדה על מנה מנין שאינו מחשב אלא מנה תלמוד לומר והשיב העדף. העודף הנשאר בקרקע (פי' מתחלה מדייק מאת העדף דמשמע העודף הידוע דהיינו ממה שלקח והשתא מדייק מהעודף בלא תיבת את דמשמע העודף שהוא שוה מהיום עד היובל). יכול אף מוכר ראשון יגאל משני ת"ל ושב לאחזתו בבעל אחוזה הכתוב מדבר ולא במוכר למוכר: (כח) ואם לא מצאה ידו. מה תלמוד לומר אם אינו ענין לבעל שדה תנהו ענין לגואל שלא יגאל אלא כסדר הזה אם לא מצאה ידו שלא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב ברע ויגאל ביפה: ידו. ידי עצמו שלא ילוה ויגאל: די השיב לו. ואינו גואל לחצאין: והיה ממכרו ביד הקנה אתו ולא בהקדש (פי' קאי אמה דאמר לעיל שאם לא יהיה לו אותן התנאים והיה ממכרו וכו' ומדקאמר ביד הקנה אתו משמע דוקא ביד הקנה אתו ולא בהקדש כדמפרש טעמא משום דבהקדש א"ל אותן התנאים אלא מוכר ברחוק וגואל בקרוב ברע וגואל ביפה ולוה וגואל וגואל לחצאין) אמר רבי שמעון מה טעם לפי שבהדיוט אם הגיע יובל ולא נגאלה חוזרת היא ובהקדש אם הגיע יובל ולא נגאלה הלוקח היא: עד שנת היובל. שלא יכנס בה כלום נמצאת אומר שדות וכספים משמיטים כ"א. יובל מוציא בתחלתו (פי' בתחלת השנה כדאמרינן שלא יכנס בה כלום) והשביעית משמטת בסופה: ויצא ביבל. אף מן הגואל (בת"כ שלנו הגי' אף מן ההקדש אבל באמת מן ההקדש אינה יוצאה לבעלים רק לכהנים אבל לדברי הגאון מן הגואל יוצאה לבעלים ומדוייק לשון הפסוק ושב לאחזתו כנלע"ד ובוודאי הדין דין אמת שיוצאה ביובל מיד הגואל לבעלים): ושב לאחזתו לרבות אף האשה (פי' אף קרקעות האשה חוזרת ביובל): (כט) ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה. שהוקפה ולבסוף ישבה ולא שישבה ולבסוף הוקפה (ערכין לג:) יכול אפילו הקיפוה ישראל נאמר כאן חומה ונאמר להלן גבי ערי סיחון ועוג חומה גבהה דלתים כו' מה להלן נכרים אף כאן נכרים יכול אף אם הקיפוה מכאן ולהבא נאמר כאן חומה ונאמר להלן חומה מה להלן מוקפת חומה מימות יהושע ב"נ אף כו' ולא שהקיפוה מכאן ולהבא: והיתה גאלתו. מיד: עד תם שנת ממכרו. ולא שנת מנין עולם: ימים תהיה גאלתו. רבי אומר אין ימים אין פחות משני ימים (פי' דשני ימים הראשונים אינו רשאי לגאול) וחכמים מתיר'

ערכין

(ערכין לא:) א"כ מה ת"ל ימים מעת לעת (שם:) לפי שנאמר עד תם שנת ממכרו יכול עד תחלת יום אחרון ת"ל ימים מעת לעת: גאלתו גאלתו. לרבות יורש של מוכר ושל לוקח: (ל) ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה. לו מה ת"ל שאם מכר לראשון והראשון לשני לא הייתי יודע אם שנה לראשון או שנה לשני כשהוא אומר עד מלאת לו שנה תמימה הוי אומר שנה לראשון ולא שנה לאחרון: תמימה. שס"ה ימים כמנין ימות החמה ד"ל והכ"א שנה תמימה לרבות עיבורה (אינו בת"כ רק בערכין לא:): וקם הבית. אין לי אלא בית מנין לרבות בתי בדים בורות שיחין ומערות והמרחצאות והשובכות והמגדלות ת"ל אשר בעיר יכול שאני מרבה אף את השדות ת"ל בית מה בית מיוחד בית דירה יצאו שדות שאינן בית דירה דברי ר"י רמ"א וקם הבית אין לי אלא בית מנין לרבות בתי בדים בורות שיחין והשדות וכו' ת"ל אשר בעיר (ומפורש הוא בערכין לבי דהאי שדות שאינה ראויה לזריעה אבל אם ראויה לזריעה ודאי ממעטינן מבית אף לר"מ): אשר לא חמה. פרט לבית הבנוי בחומה דר"י רש"א כותל החיצון כו' ר"א ברבי יוסי אומר אשר לא חומה אף על פי שאין לו עכשיו עיין רש"י ז"ל: לצמיתת. לחלוטין. לצמיתת. לרבות את הנותן מתנה: לקנה אתו. יכול לו לבדו ת"ל לדרתיו אי לדרתיו יכול לדרתיו ולא לו ת"ל לקנה אתו לכן צריך שניהן ואם לאו לא שמענו: לצמיתת לקנה אתו כו' לא יצא ביבל. יצא הקדש שאין לו דורות (פי' ולכך אינה לצמיתות אלא אם ירצה לגאול יגאל): לא יצא ביבל. (ערכין לא:) אפילו תוך שנתו: ביבל. שאין בתי ערי חומה נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג (שם כט:): (לא) ובתי החצרים אשר אין להם חמה. ממשמע שנאמר ובתי החצרים איני יודע שאין להם חומה ומה ת"ל אשר אין להם חמה אלא אע"פ שיש להם כאלו אין להם (ופי' הפסוק כך הוא או בתי החצרים או אשר אין להם חומה) וכמה הם בתי החצרים (פי' שלא מהני להו חומה) בתי ב' החצרים ב' שני חצירות של שני בתים אז לא מהני להם חומה היו שלש של שני שני בתים הרי אלו כבתי ערי חומה: אשר אין להם חומה. (מגילה ה: ערכין לב:) פרט לשור אצגר: סביב. פרט לטבריא שימה חומתה: על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדה הארץ עיין רש"י ז"ל מה שדה הארץ יוצאה ביובל ובגרעון אף זה כן אי מה שדה הארץ אינו מותר לגאול פחות משתי שנים יכול אף זה כן ת"ל גאלה תהיה לו מיד: וביבל יצא. אף בתוך שנה שניה היינו אם הקדים וגאל אחר וכו' (ערכין לג:) וערי הלוים כו' מה ת"ל לפי שנאמר גאלת עולם תהיה כו' יכול בעבדים ובשטרות ובמטלטלים ת"ל וערי הלוים בתי ערי אחזתם גאלת עולם כו': (לב) גאלת עולם כו'. מה ת"ל (פי' מהי תיתי נימא שלא יכול לגאול לעולם) לפי שנאמר במספר שנים תקנה מאת עמיתך היינו שלא יגאול פחות מב' שנים יכול אף בלוים כן ת"ל גאלת עולם תהיה ללוים מיד. ולפי שנאמר ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה (דהיינו שאינו רשאי לגאול אחר שנה) יכול אף בלוים כן ת"ל גאלת עולם תהיה ללוים. ולפי שנאמר ואם לא יגאל את השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר (דאז הדין שאינו יוצא ביובל אלא לכהנים) כדכתיב והיה השדה בצאתו ביבל קדש לה' כו' יכול אף זה כן ת"ל גאלת עולם תהיה ללוים: (לג) ואשר יגאל מן הלוים. מת"ל (כי מהיכי תיתי נימא דלא) שיכול אין לי אלא לוי מישראל יגאל כסדר הזה שהרי הורע כח ישראל בשלו אבל לוי מלוי לא תלמוד לומר ואשר יגאל מן הלוים אף לוי מלוי גואל: מן הלוים. ולא כל הלוים פרט לבן לוי נתין ולבן לוי ממזר: ויצא ממכר. יכול בעבדים ובשטרות ובמטלטלים תלמוד לומר בית ועיר ואחזה וא"כ מה תלמוד לומר ממכר ממכרו יוצא ביובל ואין הקדשו יוצא ביובל אלא בפדיון (פי' הא דאמרינן דבלוים אף אם מכר הגזבר ללוי חוזרת ללוי ביובל היינו דוקא כשמכר אבל כל זמן שלא מכר אינו יוצא ביובל אלא בפדיון): בתי ערי הלוים היא אחזתם. מנין אתה אומר ישראל שירש את אבי אמו לוי יכול יגאל כסדר הזה ת"ל ואשר יגאל מן הלוים. אי אשר יגאל מן הלוים יכול לוי שירש את אבי אמו ישראל יגאל כסדר הזה ת"ל כי בתי ערי הלוים עד שיהא לוי ובערי הלוים ד"ל והכ"א אין דברים אמורים אלא בערי הלוים: היא אחזתם. להגיד מה גרם: (לד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר. ר"א אומר מנין שאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה לא עיר מגרש ולא מגרש עיר ת"ל ושדה מגרש עריהם לא ימכר מאי לא ימכר לא ישנה: לא ימכר. מכר גזבר יוצא ביובל בחנם: כי אחזת עולם הוא להם. להגיד מה גרם: (לה) והחזקת בו. אפי' ד' וה' פעמים יכול אפילו מפסידו לתרבות רעה (פי' אם יהיה לו מעות יוצא הוא להרבות רעה ה"א שחייב ליתן לו) ת"ל עמך בשעושה מעשה עמך כו': גר זה גר צדק: תושב. זה גר אוכל נבילות: (לו) אל תקח מאתו. ממנו אי אתה לוקח אבל אתה נעשה לו ערב נגד הגוי. מאתו. מישראל (אינו בת"כ רק בב"מ עא:) אבל אתה לוקח מגר תושב: נשך ותרבית. איזהו נשך המלוה סלע בה' דינרין סאתים חטים בשלש אסור מפני שהוא נשך איזהו תרבית המרבה בפירות כיצד לקח ממנו חטים בדינר זהב הכור וכן השער. עמדו חטים בשלשים דינרים אומרים לו תן לי חטים שאני מוכרם ולוקח אני בהן יין א"ל הרי חטיך נתונים עלי בשלשים דינרים והרי לך אצלי בהן יין ויין אין לו. הא אם יש לו חייב ליתן לו: ויראת מאלהיך. עיין רש"י ז"ל: וחי אחיך עמך. צריך להחזיר לו הריבית כדי שיחיה עמך מכאן לריבית קצוצה שיוצאה בדיינים (ב"מ סא:): וחי אחיך עמך. חייך קודמין לחייו (שם סב:) דרש בן פטירא שנים שהיו הולכין במדבר ואין ביד א' אלא קיתון של מים אם שותה אחד מגיע לישוב ואם שותין שניהם שניהם ימותו דרש בן פטירא ישתו שניהם וימותו שנאמר וחי אחיך עמך א"ל ר"ע וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך: (לז) את כספך. כספך ולא של אחרים: אכלך. ולא של אחרים או כספך ולא כסף מעשר אכלך ולא אוכל בהמה ת"ל נשך כסף לרבות כסף מעשר נשך אוכל לרבות אוכל בהמה. ובמרבית לא תתן כו' (ב"מ עה:) מכאן אמרו המלוה עובר בה' ל"ת. לא תהיה כו'. לא תשימון כו'. אל תקח כו'. לא תתן כו'. ולפני עור כו'. לוה עובר משום ג' ל"ת לא תשיך לא תשיך ולפני עור ועדים וערב וסופר משום לא תשימון: (לח) אני ה'. על תנאי כך הוצאתי אתכם שתקבלו את מצות רבית שכל הכופר במצות רבית כאלו כופר בי"מ: אני ה'. מכאן אמרו המקבל עליו עול רבית מקבל עליו עול מלכות שמים וכל הפורק ממנו עול רבית פורק ממנו עול מלכות שמים: לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. מכאן אמרו כל היושב בארץ ישראל מקבל עליו עול מלכות שמים כו' וכן בדוד הוא אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים וכי יעלה על דעתנו שדוד המלך עובד ע"ג אלא שהיה דורש ואומר כל היושב בא"י מקבל כו': (לט) וכי ימוך אחיך ונמכר. מלמד שאין אדם רשאי למכור את עצמו אלא אם כן העני. מנין כשיהא נמכר אינו נמכר אלא לך ת"ל ונמכר לך. ומנין שאם ב"ד מוכרים אותו לא יהיו מוכרים אלא לך שנאמר כי ימכר לך: אחיך. שתנהג בו באחוה. יכול אף הוא ינהוג בעצמו באחוה ת"ל עבד יכול אף אתה תנהג בו כעבד ת"ל אחיך הא כיצד אתה נוהג בו באחוה והוא נוהג בעצמו בעבדות: לא תעבד בו עבדת עבד. עיין רש"י ז"ל. ד"א לא תעבד בו עבדת עבד בו אין אתה עובד עבודת עבד אבל אתה עובד בבן חורין עבודת עבד: (מ) כשכיר. מה שכיר ביומו תתן שכרו אף זה: כתושב. מה תושב בטוב לו לא תונו אף זה כן: יהיה עמך. (כ"ה נכון ולא מן כי טוב לו עמך שהוא רק סיפור דברים ועיין בתוספות קידושין טו' ובערכין ל"ד:) עמך במאכל עמך במשתה עמך בכסות שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין ישן והוא חדש אתה שוכב על מוכין והוא על תבן: עד שנת היובל. שלא יכנס בשנת היובל מאומה: יעבד עמך. שלא תמסור לו אומנותו לאחר (פי' שאם היה האדון בלן לרבים ספר לרבים לא תמסור אומנותך לו משום דיכול לומר לך נמכרתי ולא לאחרים). ר' יוסי אומר אם היה אומנותו לפנים מיכן מותר אבל רבו לא ילמדנו בתחלה אבל אמרו חכמים מספר לו את שערו ומכבס לו את כסותו ואופה לו את עיסתו: (מא) ויצא מעמך. שלא תהיה אתה בכרך והוא בכפר או להיפך: הוא ובניו עמו. מכאן שרבו חייב במזונות בניו עיין רש"י ז"ל ומנין למזונות אשתו ת"ל הוא ובניו עמו (עיין בק"א) יכול אף נשא אשה שלא מדעת רבו ת"ל הוא מה הוא מדעת רבו אף אשתו ובניו מדעת רבו: ושב אל משפחתו. אר"א ב"י במי הוא מדבר אם בנרצע הרי אמור אי במוכר עצמו הרי אמור הא אינו מדבר אלא במכרוהו ב"ד שנה או שנתים לפני היובל שיהא היובל מוציאו (פי' הא דדחיק לאוקמי הכא במכרוהו ב"ד היינו משום דבכלהו כתיב איש משמע שאינו נוהג אלא באיש והכא כתיב סתם משמע שנוהג אף באשה אף ע"ג דמכירת ב"ד לא שייך באשה מכל מקום מכירת אחרים שייך באשה דהיינו שמכרה אביה בקטנותה אבל נרצע ומוכר עצמו לא שייך באשה כלל): ושב אל משפחתו ואל אחזת אבתיו ישוב. ואינו שב לאותה שררה עיין רש"י ז"ל: ישוב. לרבות את הרוצח: (מב) כי עבדי הם. שטרי קודם (ב"מ יוד:) מכאן שפועל חוזר בחצי היום: אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים. על תנאי כך שלא ימכרו ממכרת עבד: לא ימכרו ממכרת עבד. שלא יעמידנו בסמטא ולא יעמידנו על אבן הלקח: (מג) לא תרדה בו בפרך. ע' רש"י ז"ל: בו בפרך. (הוא נלמד מת"כ דלעיל על פסוק לא תעבוד בו עבודת עבד וע"ש וכ"ה לקמן בהדיא סוף הפ') אבל בבן חורין מותר: (מד) ועבדך ואמתך. מה ת"ל שלא תאמר הואיל והסרה תורה את כל אלה במי אשתמש ת"ל ועבדך ואמתך: אשר יהיו לך. מה ת"ל מכאן אתה אומר ישראל שבא על שפחתו וילדה ממנו בן שמותר אתה לשעבדו כעבד: מאת הגוים אשר סביבותיכם מהם תקנו. ולא מן הכנענים שבארץ: מהם תקנו עבד ואמה. הקיש עבד לאמה מה אמה אין לה קדושין אף עבד אין לו קדושין: (מה) וגם כו'. ע' רש"י ז"ל: מבני התושבים כו'. א"ל אלא בניהם ובנותיהם הן עצמן מנין ת"ל מהם תקנו. מנין אתה אומר א' מכל משפחות האדמה שבא על א' מן הכנעניות וילדה ממנו בן מותר אתה לקנותו לעבד ת"ל וממשפחתם אשר עמכם (פי' דממשפחתם היינו משפחות אשר סביבותיהם אשר עמכם. היינו אשר יהיה עמכם דמסתמא הולך אחר הנקבה והנקבה היא עמכם מהם תקנו): אשר הולידו בארצכם. מה ת"ל ללמד לא' מן הכנענים שבא על א' מן האומות וילדה ממנו בן אסור אתה לקנותו לעבד שנאמר אשר הולידו בארצכם (פי' דהולידו קאי אזכר והוא בארצכם אבל הלידה לא היתה בארצכם כי הנקבה היא מאשר סביבותיכם אפ"ה אסור לקנות מהם): מהם תקנו. אתם קונים מן הע"ג (אינו בת"כ רק בגיטין לח:) ולא הם קונים מכם ולא הם קונים זה מזה: והיו לכם לאחזה. הרי הם כאחוזה מה אחוזה נקנית בכסף ובשטר ובחזקה אף עבדים נקנים בכסף ובשטר ובחזקה: (מו) והתנחלתם אתם לבניכם. ולא בנותיכם מלמד שאין אדם מוריש זכות בתו לבנו (אינו בת"כ רק בקדושין מז:) לפי שנאמר ואם אחרת הרי היא כאחרת בשטר יכול אף בחזקה ת"ל אתם: אחריכם. מה ת"ל לרבות לכל המוחזק אחריו שהוא בנו (פי' דסמכינן אחזקה והוא יורשו) לפי שנאמר והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה (פי' דמשמע אפילו אינו ידוע שהוא בניכם אלא מכח אחריכם דהיינו שמוחזק שהוא בנו אפ"ה והתנחלתם): והתנחלתם לרשת אחוזה. מה אחזה אין לה אונאה אף עבדים אין להם אונאה: לעלם בהם תעבודו. לעבודה נתתיו ולא לבושה (נדה מז:) לעלם בהם תעבדו אין לך בהם אלא עבודה בלבד (אינו בת"כ רק בב"מ עג:): ובאחיכם. שאם אין נוהג כשורה אתה נוהג לעבוד בו כעבד: איש באחיו. אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל באחיו מ"מ: בו בפרך. אבל אתה רודה בבן חורין בפרך: (מז) וכי תשיג. (קידושין כ: סוטה מ: ערכין ל:) בא וראה כמה קשה אבק שביעית בתחלה וכי תמכרו ממכר לסוף וכי תשיג יד גר כו': עמך ומך אחיך עמו. עיין רש"י ז"ל: גר. זה גר צדק: תושב. זה גר אוכל נבילות: (מח) אחרי נמכר. מה ת"ל שיכול בא ואמר הרי אני נמכר יכול הוזקק לו ת"ל אחרי נמכר הא אין אתה נזקק לו אלא משימכר יכול ידחה אבן אחר הנופל (קידושין כ:) ת"ל אחרי נמכר גאלה תהיה לו מיד אל תניחהו בידו. מנין שאחיו מאביו קודם לאחיו מאמו ת"ל א' מאחיו: (מט) או דדו. זה אחי אביו: בן

דדו. זה בן אחי אביו: או משאר בשרו ממשפחתו. מלמד שקרוב קרוב קודם (פי' מדכתיב כסדר הזה מתחלה אחד מאחיו ואח"כ אחי אביו): או השיגה ידו. יד עצמו: ונגאל. ביד כל אדם (קידושין שם) ד"א ונגאל כלו ולא חציו ומה ת"ל יגאלנו ג' פעמים לרבות כל הגאולות שיהיו כסדר הזה. מנין שגזל גוי אסור ת"ל גאולה תהיה לו. יכול יבא עליו בעקיפין ת"ל וחשב עם קונהו שמדקדק עמו (ב"ק קיג:): עם קונהו. ולא עם היורשין שלו מכאן אמרו העובד את הנכרי אינו עובד לא את הבן ולא את הבת (קידושין יז:) ומכאן שגוי יורש את אביו מדברי תורה: (נ) משנת המכרו לו עד שנת היובל. ואינו יוצא בשש: והיה כסף ממכרו. (אינו בת"כ רק בקידושין ח') בכסף הוא נגאל ואין נגאל לא בתבואה ולא בכלים בפחות משוה פרוטה. או יכול דוקא בכסף ת"ל ישיב אפילו שוה כסף: (נא) מכסף מקנתו. (אינו בת"כ רק בקידושין יד:) מלמד שנקנה בכסף. הנמכר לישראל מנין ת"ל והפדה ומקים עברי לעבריה. מנין אתה אומר נמכר לו במנה והשביח והרי הוא יפה מאתים מנין שאינו מחשב אלא במנה ת"ל אם עוד רבות כו' מכסף מקנתו. ומנין שאם נמכר במאתים ועמד במנה שאין מחשב אלא מנה ת"ל ואם מעט נשאר בשנים עד שנת היובל וחשב לו כפי שניו ישיב את גאלתו. (פי' דדלים הכי אם עוד רבות בשנים דהיינו שנתרבה ונעשה מאתים לפיכן ישיב גאלתו מכסף מקנתו פי' א"נ לחשב אלא מכסף מקנתו ופסוק השני אם נתמעט בשנים שאינו שוה עכשיו אלא מנה כפי שניו ישיב את גאלתו פי' א"נ לחזור אלא לפי השנים שהוא שוה עכשיו ולא כפי מה שנתן תחלה ודייק זה מדכתיב גבי רבות מכסף מקנתו וגבי מעט כפי שניו אלמא דאיירי ביוקרא וזולא). אין לי אלא נמכר לנכרי שידו על העליונה נמכר לישראל מנין ת"ל שכיר שכיר לג"ש מה שכיר האמור לא"י כשהוא נגאל ידו על העליונה אף שכיר האמור לישראל כשהוא נגאל ידו על העליונה: (נג) כשכיר שנה בשנה. שכירות של שנה זו בשנה שניה מלמד ששכירות אינה משתלמת אלא בסוף (אינו בת"כ רק בב"מ סה:): יהיה עמו. מה שהוא אוכל הוא אוכל מה שהוא שותה הוא שותה: (לא ירדנו בפרך. יכול יכנס לביתו לידע מה הוא עושה ת"ל לעיניך אין אתה מצווה אלא מה שלעיניך: (נד) ואם לא יגאל באלה. ריה"ג אומר באלה לשחרור בשאר כל אדם לשעבוד ר"ע אומר באלה לשעבוד ובשאר כל אדם לשחרור (אינו בת"כ רק בקידושין טו:) וחכ"א הכל לשחרור ומה ת"ל באלה באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש: ויצא בשנת היבל. רש"א מנין שגזל א"י גזל ת"ל אחרי נמכר גאולה תהיה לו יכול ימשכנו ויצא (פי' בע"כ דהוי גזל ת"ל גאלה תהיה לו יכול יגלום עליו פי' יטעה אותו) ת"ל וחשב עם קונהו ידקדק עמו. או אינו מדבר אלא בא"י שאינו תחת ידך (אז אסור להטעות אותו) כשה"א ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו וכי מה אתה יכול לעשות לו הא בא"י שתחת ידך הכתוב מדבר אם כך דברה תורה בא"י שתחת ידך עאכ"ו בא"י שאינו תחת ידך א"כ החמירה תורה על גזלו של ע"ג ק"ו על גזלו של ישראל: (נה) כי לי בני ישראל עבדים הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. על תנאי שלא תשתעבדו בהם:

כו (א) לא תעשו לכם אלילים. זה אחד מן עשרה שמות של ע"ג המגונים שמתגנה בהם ע"ג לשם מעשיהם. חרם. שקץ. תועבה. פסל. מסכה. אלילים. תרפים. חמנים. גלולים. עצבים: ופסל ומצבה. מה פסל אם עשית פסלתו אף מצבה אם הקימות פסלתו. ומה מצבה בבל תקימו אף פסל בבל תקימו: לא תקימו. אלו המרקולים שע"ג הדרכים (פי' אם זורק אבן למרקולים חייב שתים א' משום עובד וא' משום בל תקימו) רשב"ג אומר אלו החמנים שבראשי הגגות: ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה. בארצכם אי אתם משתחוים על האבנים אבל אתם משתחוים על אבנים שבמקדש: (ב) את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'. כנגד הנמכר לע"ג הכתוב מדבר שלא יאמר הואיל ורבי ע"ג ומחלל שבת אף אני כו'. עיין רש"י ז"ל:

פרשת בחקתי

(ג) **אם** בחקתי תלכו. מלמד שהמקום ב"ה מתאוה שיהיו ישראל עמלים בתורה וכה"א לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו. לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים (ישעיה מ"ח י"ח) וכה"א מי יתן והיה לבבם זה להם כל הימים מלמד שהמקום מתאוה שיהיו עמלים בתורה. (פי' משום דבחקותי איירי לענין תורה כדמפרש בסמוך): ואת מצותי תשמרו. עיין רש"י ז"ל שהלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא: (ד) ונתתי גשמיכם. ולא גשמי כל הארצות הא מה אני מקיים ונברכו בך כל משפחות האדמה שיהיו כל הארצות באים ולוקחים מכם ומעשירים אתכם בכספים כענין שנאמר פ' מקץ וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בשבר אשר הם שוברים וכן הוא אומר בפ' ברכה וכימיך דבאך שתהיה כל הארץ דובאת כסף ומביאים לארץ ישראל: ונתנה הארץ יבולה. לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון וכ"א תדשא הארץ דשא שבו ביום עשתה דשאים ומנין שהארץ עתידה להיות נזרעת ועושה פירות בני יומן תלמוד לומר זכר עשה לנפלאותיו: ועץ השדה יתן פריו. לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון שנאמר זכר עשה לנפלאותיו מנין שעתיד להיות העץ נאכל תלמוד לומר ועץ השדה יתן פריו ואומר עץ פרי ומנין שאף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות שנאמר ועץ השדה יתן פריו: (ה) והשיג לכם דיש את בציר. עיין רש"י ז"ל (ודייק מדלא כתיב והשיג לכם בציר את דיש דהיינו שיגדל כל כך במהירות עד שיגיע הבציר לדישה אבל משמע מדכתיב והשיג לכם דיש את בציר משמע שהבציר יהיה בזמנו אבל יהיה כל כך זרע רב שתהיו עסוקים בו עד זמן הבציר וכן כלם דייק הכי): ובציר ישיג את זרע. שתהיו עסוקים בבציר עד שתגיע עת הזרע: ואכלתם לחמכם לשבע. עיין רש"י ז"ל וכן הוא אומר וברך את לחמך ואת מימיך: וישבתם לבטח בארצכם. בארצכם אתם יושבים לבטח ואי אתם יושבים לבטח חוצה לארץ:

(ו) ונתתי שלום. עיין רש"י ז"ל: ושכבתם ואין מחריד. אין יראים מכל בריה: והשבתי חיה רעה. ר"י אומר מעבירן מן העולם וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת למשבית מזיקין מן העולם רבי שמעון אומר משביתן שלא יזיקו (פי' המזיקין יהיו בעולם אבל לא יזיקו כלל) אמר רבי שמעון אימתי הוא שבחו של מקום יותר בזמן שאין מזיקין בעולם או בזמן שיש מזיקין הוי אומר בזמן שיש מזיקין ואין מזיקין וכה"א וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וכו' ונער קטן נוהג בם וכו' ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה מלמד שתינוק ישראל עתיד להושיט ידו לתוך גלגל עינו של צפעוני ומוציא מרה מפיו ואומר היא ההורגת את הבריות (פי' דדריש מלשון הדה שמשמע ליה דמראה באצבעו וזהו לשון הדה): (ט) ופניתי אליכם. משל משל למה"ד לבעל הבית ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל א' ועשה עמו מלאכה ימים הרבה נכנסו הפועלים ליטול שכרם ונכנס אותו הפועל עמהם א"ל הבעל הבית לאותו הפועל בני אפנה לך לאחר זמן המרובים הללו שעשו עמי מלאכה מועטת ואני נותן להם שכר מועט נותן אני להם מיד אבל אתה חשבון רב אני עתיד להשוב עמך. כך היו ישראל מבקשים בעולם הזה שכרם מלפני המקום ואומות העולם היו מבקשים גם כן שכרם מלפני המקום א"ל הקב"ה לישראל בני אפנה לכם. אומות העולם הללו שעשו עמי מלאכה מועטת ואני נתתי להם שכר מועט אני נתתי להם מיד אבל אתכם חשבון רב עתיד אני לחשב עמכם לכך נאמר ופניתי אליכם בטובה: והפריתי אתכם וכו'. עיין רש"י ז"ל: (י) ואכלתם ישן נושן. מה תלמוד לומר ללמד שכל המתיישן יפה מחבירו (פי' מנושן לחוד דייק דנושן משמע שהוא ישן מאד) אין לי אלא יין שדרכו לכך מנין לרבות כל המתיישנים תלמוד לומר ישן נושן: (יא) ונתתי משכני כו'. עיין רש"י ז"ל: ולא תגעל נפשי אתכם. משאני גואל אתכם שוב אין אני מואס בכם: (יב) והתהלכתי בתוככם. משלו משל למה"ד לבעה"ב שיצא לטייל עם אריסו בפרדס והיה אותו אריס מטמר עצמו מלפניו א"ל הבעה"ב לאותו אריס מה לך מיטמר מלפני הריני כיוצא בך (פי' בכרם זה שאני נטעתיו ואתה משמרו ומשקה אותו תמיד) כך הקדוש ב"ה עתיד לטייל עם הצדיקים בגן עדן וצדיקים רואים אותו ומזדעזעים מלפניו והקדוש ב"ה אומר להם לצדיקים מה לכם מזדעזעים מלפני הריני כיוצא בכם (פי' בגן עדן שאני שאני נטעתיו ואתם משמרים את פירותיו ומשקים אותו מכח מצות ומעשים טובים שעשיתם). יכול לא יהיה מוראו עליהם תלמוד לומר והייתי לכם לאלהים ואתם כו': (יג) אני ה' אלהיכם. עיין רש"י ז"ל: מהיות להם עבדים. מה ת"ל לפי שנאמר ויפדך מבית עבדים יכול שהיו עבדים לעבדים ת"ל מהיות להם עבדים. עבדים היו למלכים ולא עבדים לעבדים: ואשבר מטת עלכם. נמשלו משל למה"ד לבעה"ב שהיתה לו פרה חורשת והשאילה לאחר להיות חורש בה והיה לאותו האיש עשרה בנים זה בא וחרש ויטב לו וזה בא וחרש ויטב לו עד שנתיגעה הפרה ורבצה לה נכנסו כל הפרות ואותה הפרה לא נכנסה לא הספיקו לקבל פיוס מאותו האיש אלא בא מיד ושבר את העול וקצץ את הסמלונים כך כו'. (ומה שמדמה האומות לעשרה היינו משום שהם עשרה פעמים נגד ישראל שהרי הם שבעים אומות וישראל ירשו ארץ של ז' אומות אם כן לפ"ז נחשבים ישראל לז' אומות והם עשרה פעמים ז'): ואולך אתכם קוממיות. רבי שמעון אומר מאתים אמה רבי יהודה אומר מאה אמה כאדם הראשון. אין לי אלא אנשים נשים מנין תלמוד לומר בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל וכמה הוא תבנית היכל מאה אמה. דבר אחר ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה ולא יהיו יראים מכל בריה: (יד) ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה. עיין רש"י ז"ל: (טו) ואם בחקתי תמאסו. עיין רש"י ז"ל: (טז) אף אני. איני מדבר אלא באף: אני. אשר בניתי אני אהרוס אני אשר נטעתי אני אתוש. וכן הוא אומר (ירמיה מ"ה ד') הנה אשר בניתי אני הורס את אשר נטעתי אני נותש: אני אעשה זאת לכם. זו קשה לכם יותר מכלם שמי הגדול יהיה עליכם כבעל חוב: לכם. מידכם היתה זאת שאין הרעה יוצאת מלפני לעולם וכה"א מפי עליון לא תצא הרעות והטוב: והפקדתי עליכם בהלה. שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו. ד"א (שבת לב:) אל תקרי בהלה אלא בהלה בעון חלה מארה באה ומשתלחת בשערים וזורעים ואחרים אוכלין אותו ואם נותנין מתברכין שנאמר וראשית עריסותיכם וגו' להניח ברכה אל ביתך: את השחפת כו'. עיין רש"י ז"ל: (יז) ונתתי פני בכם וכו'. עיין רש"י ז"ל: (יח) ואם עד אלה. ר"א אומר אין המקום מביא פורענות בישראל עד שהוא מעיד בהם תחלה שנא' ואם עד אלה ר' יהושע אומר שלא יהיו אומרים ישראל כלו המכות ועוד אין לו אחרת להביא עלינו תלמוד לומר ואם עד אלה עוד יש לי אחרת מאלה וכאלה להביא: ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם. אתם עברתם לפני ז' עבירות בואו וקבלו עליכם ז' פורעניות: (יט) ושברתי את גאון עזכם. עיין רש"י ז"ל רבי עקיבא אומר אלו הגבורים שבישראל כגון יואב בן צרויה וחבריו אחרים אומרים אלו הגאים שבישראל כגון פפוס בן יהודה ולוליינוס וחבריו אלכסנדר וחבריו: ותם לריק כחכם. עיין רש"י ז"ל ד"א זה הכרם (פי' משום דצריך טרחה יתירה וכשאינו מגדל א"כ הרי תם לריק). וי"א זה הפשתן. ויש אומרים זה הכח. ד"א זה המשיא את בתו ונותן לה ממון הרבה ולא הספיקו שבעת ימי המשתה לצאת עד שמתה נמצא קובר את בתו ומאבד את ממונו הוי אומר ותם לריק כחכם: (כא) ואם תלכו עמי קרי. עיין רש"י ז"ל. דבר אחר אם עשיתם את דיני ערלאי אף אני אעשה אתכם ערלאי בעולם: (כב) והשלחתי בכם כו'. עיין רש"י ז"ל: ושכלה אתכם. עיין רש"י ז"ל משום שאין לו בנים קרוי שכול. והכריתה את בהמתכם. מבחוץ: והמעיטה אתכם. מבפנים: ונשמו דרכיכם. עיין רש"י ז"ל דרך דרכיכם לרבות שבילים גדולים וקטנים: (כג) ואם באלה. אל תקרי באלה אלא באלה (שבת לג.) בעון שבועת שוא חיה רעה באה לעולם ובהמה כלה ובני אדם מתמעטין והדרכים משתוממין שנא' והשלחתי בכם את חית השדה כו'. וכן בשבועת שוא ושקר ובחילול השם ובחילול שבת שנאמר בשבועת שקר וחללת ובחילול שבת נאמר מחלליה וכו': (כה) נקמת נקם ברית. אין ברית אלא תורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וכתיב למען יען וביען במשפטי מאסו

(שבת לג׳) בעון עינוי הדין ועוות הדין כו׳ וביטול תורה חרב וביזה רבה ודבר בא לעולם ובני אדם אוכלין ולא שבעין ואוכלין לחם במשקל שנאמר והבאתי עליכם כו׳: (כו) בשברי לכם מטה לחם. לרבות כל מסעד לחם: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. עיין רש״י ז״ל. רבי יוסי בן דורמסקית אומר משל ביד אדם איסר ופרוטה והוא יושב ומשקלו (פי׳ משקל בדעתו איזה דבר יקנה מכח הרעב) ואומר אקח בו פת אוכל אני ולא שבע אקח בו תמרים (עיין ת״כ) אולי אוכל אני ושבע ואעפ״כ אוכל ולא שבע שנאמר ואכלתם ולא תשבעו. ד״א ואכלתם ולא תשבעו זה רעב של מהומה: (כט) ואכלתם בשר בניכם כו׳ (יומא לח:) אמרו עליו על דואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה מודדתו בטפחים ונתנה משקלו לשמים וכו׳ ואכלתהו וכו׳ אם תאכלנה נשים פרים משיבה רוח הקדש אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא זה זכריה בן יהוידע הכהן: תאכלו. מה תלמוד לומר שאין לי אלא אבות אוכלים בשר בניהם ובנותיהם בנים אוכלים בשר אבות מנין ת״ל תאכלו וכה״א לכן אבות יאכלו בנים בתוכך בנים יאכלו אבותם (יחזקאל ה׳ יו״ד): (ל) והשמדתי את במתיכם. כמשמעו: חמניכם. אלו הנחשים והקסמים שבישראל: ונתתי את פגריכם. עיין רש״י ז״ל (סנהדרין סג:) אמרו שהיה אליהו ז״ל מחזר על כל תפוחי רעב מצא א׳ תפוח ומוטל ברעב א״ל בני מאיזה משפחה אתה אמר לו ממשפחה פלונית א״ל וכמה הייתם א״ל ג׳ אלפים א״ל וכמה נשתייר מכם א״ל אני. אמר לו רצונך לומר דבר א׳ ולחיות א״ל אין. אמר לו אמור שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד צעק מיד ואמר הס כי לא להזכיר בשם ה׳ שלא למדני אבא כך. מה היה עושה נוטל יראתו ונותנה על לבו ומגפפה ומנשקה עד שכריסו נבקעת ונופל הוא ויראתו על הארץ לכך נאמר ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם: וגעלה נפשי אתכם. זו הגולה וי״א זו סילוק שכינה: (לא) עיר ערי עריכם. לרבות הכרכין והמחוזות: והשמותי את מקדשיכם. מקדש מקדשי מקדשיכם לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות: ולא אריח בריח ניחחכם. כמשמעו עיין רש״י ז״ל: (לב) והשמתי אני את הארץ. עיין רש״י ז״ל: (לג) ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני אדם כו׳ עיין רש״י ז״ל ומתנחמין כו׳ שנאמר ואזרם במזרה בשערי הארץ שכלתי אבדתי את עמי מדרכיהם לוא שבו (ירמיה ט״ו ז׳): והריקותי כו׳. עיין רש״י ז״ל: (לד) אז תרצה הארץ כו׳ אני אמרתי לכם שתהיו זורעין שש ומשמטין א׳ בשביל שתדעו שהארץ שלי היא ואתם לא עשיתם כן לכך תגלו ממנה והיא תשמיט מאליה כל שמיטה שהיא חייבת לי שנאמר אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה תשבות: (לו) והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם. איני אומר מרך בם אלא בלבבם ואיזה זה אימה ופחד דאגה רעדה ויראה (פי׳ זה המורך הוא בלב): קול עלה נדף. אר״י בן קרחה פעם אחת היינו יושבין בין האילנות ונשבה הרוח והטיחו העלים זה בזה ועמדנו ורצנו ואמרנו אוי לנו שמא ידבקונו הפרשים. לאחר זמן נפנינו לאחורנו וראינו שאין בריה וישבנו במקומנו ובכינו ואמרנו אוי לנו שעלינו נתקיים הפסוק ורדף אותם קול עלה נדף: ונסו מנסת חרב. מפני אימה: ונפלו ואין רדף. מבלי כח: (לז) וכשלו איש באחיו. איני אומר איש מפני אחיו אלא איש באחיו בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבין זה בזה: ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם. זו שעה שנלכדה ירושלים: (לח) ואבדתם בגוים. רבי עקיבא אומר אלו עשרת השבטים שגלו למדי אחרים אומרים ואבדתם בגוים אין אבדן אלא גולין יכול אבדן ממש כשהוא אומר ואכלה אתכם ארץ איביכם הרי אבדן ממש אמור הא מה אני מקיים ואבדתם בגוים אין אבדן אלא גולין: (לט) והנשארים בכם ימקו בעונם. איני אומר ימקו בעונם לחוד אלא ימקו בעונם ואף בעונות אבותם אתם ימקו והלא כבר הבטיח המקום ב״ה לישראל שאינו דן האבות על ידי בנים ולא בנים על ידי אבות שנאמר לא יומתו אבות כו׳ אם כן למה נאמר בעונות אבותם אתם ימקו אלא בזמן שתופסין מעשה אבותיהם דור אחר דור נידונין על ידיהם עיין רש״י ז״ל: (מ) והתודו את עונם ואת עון אבותם. מיד שמתוודים מיד אני חוזר ומרחם עליהם. במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי. פי׳ הם עשו את תורתי עראי אף אני אעשה אותם עראי בעולם וזהו הרחמנות שאמר אני חוזר ומרחם עליהם והיינו משום שהתוודו הוא מסתיר פניו מהם כדי שיעשו התשובה שלימה ויגאלו וזהו שאמר אף אני אלך עמהם בקרי. עראי כמו שפירשתי ודוק: (מא) והבאתי אתם בארץ איביהם. זו מדה טובה לישראל (פי׳ מה שנאמר או אז יכנע לבבם הערל פי׳ דלא הגלה אותם אלא כדי שיכנעו מלפניו ולא ישליכם מעל פניו וזה שפירש רש״י ז״ל שלא יהיו ישראל אומרים הואיל וגלינו כו׳ אין אני מניחם פי׳ שאני לא עזבתים ולא גליתים אלא כדי להכניעם ואם אינם נכנעים אז אשלח להם נביאי כו׳ (יחזקאל כ׳ ל״ב) היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות האדמה אלא חי אני נאם ה׳ אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם על כרחכם שלא בטובתכם אמליך אני מלכותי עליכם). או אז יכנע. לגד התשובה הן הדברים שהם מכניעים לבם לתשובה מיד הם נגאלים שנאמר או אז יכנע כו׳ ואז ירצו את עונם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. ע׳ רש״י ז״ל. ולמה לא נאמר ביעקב אף מלמד שמטתו שלמה אין לי אלא אבות אמהות מנין ת״ל את ואין אתים אלא אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו ולמה נאמרו באברהם ויעקב זכירה וביצחק לא נאמר זכירה מפני שאינו נשכח לעולם שאפרו מונח על גבי המזבח ולא שייך גביה זכירה: (מג) והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה כו׳. אני אמרתי שיהיו זורעין שש ומשמטין אחת בשביל שידעו שהארץ שלי והם לא עשו כן לפיכך יגלו ממנה והיא תשמט מאליה כל שמיטה שהיא חייבת לי שנאמר והארץ תעזב כו׳: יען וביען. וכי ראש בראש פרע מהם והלא לא פרע אלא אחת ממאה שחטאו לפניו א״כ למה נאמר יען וביען אלא מדה במדה כדפירשתי היינו הגלות נגד השמטה: במשפטי מאסו. אלו הדינין: ואת חקתי געלה נפשם. אלו המדרשות: (מד) ואף גם זאת. זאת זו עונה של מדבר. גם זאת זו עונה של בעל פעור. ואף גם זאת זו עונה של מלכי האמורי: לא מאסתים ולא געלתים לכלתם. וכי מה נשתיירו להם שלא נגעלו ולא נמאסו והלא כל המתנות טובות שנתנו להם נטלו מהם ואילולי ספר תורה שנשתייר להם לא היו משונים מא״ה כלום אלא לא מאסתים בימי אספסיינוס ולא געלתים בימי יון שהעמדתי להם שמעון הצדיק. לכלתם בימי המן (מגילה יא׳) להפר בריתי אתם בימי ארמיים כו׳ שהעמדתי להם רבי וחכמי הדורות: אני ה׳ אלהיכם. בימי גוג ומגוג שאין כל אומה ולשון שולטת בהן: (מה) וזכרתי להם. מה ת״ל מלמד שהברית כרותה לשבטים שנאמר וזכרתי להם ברית ראשונים זו ברית השבטים: אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים. זו ברית של יוצאי מצרים: (מו) אלה החקים. אלו המדרשות: והמשפטים. אלו הדינין: והתורות. מלמד ששתי תורות נתנו להם לישראל עיין רש״י ז״ל. אר״ע וכי שתי תורות נתנו לישראל והלא תורות הרבה נתנו להם לישראל זאת תורת העולה וזאת תורת המנחה. וזאת תורת האשם. וזאת תורת זבח השלמים. זאת התורה אדם כי ימות באהל: אשר נתן ה׳ בינו ובין בני ישראל. זכה משה להעשות שליח בין ישראל לאביהם שבשמים: בהר סיני ביד משה. מלמד שניתנה התורה הלכותיה ודקדוקיה ופירושיה על יד משה מסיני וז״ש משה קבל תורה מסיני:

כז (ב) דבר אל בני ישראל. בני ישראל מעריכין ואין ע״ג מעריכין יכול לא יהיו נערכין (פי׳ אם אמר על ע״ג ערכו עלי אין צריך ליתן) תלמוד לומר איש דר״מ אר״מ אחד שכתוב א׳ מרבה וכתוב א׳ ממעט מפני מה אני אומר נערכים אבל לא מעריכין שריבה מדת הנערכים ממדת מעריכים שהרי חרש שוטה וקטן נערכין אבל לא מעריכין (פי׳ שאם אמר על חרש ערכו עלי חייב ליתן ערך הכתוב בפרשה אבל אם חרש עצמו אמר ערכי עלי לא אמר כלום) ר׳ יהודה אומר להיפך מעריכין אבל לא נערכין כמו טומטום ואנדרוגינוס אבל מחרש אין ראיה לנכרי שנכרי בן דעת וחרש אינו בן דעת. ר׳ יהודה אומר בני ישראל נערכין ואין ע״ג נערכין יכול לא יהיו מעריכין תלמוד לומר איש אמר ר׳ יהודה אחד שכתוב אחד מרבה וכתוב אחד ממעט מפני מה אני אומר מעריכין אבל לא נערכין מפני שריבה מדת המעריכין ממדת הנערכין שהרי טומטום ואנדרוגינוס מעריכין אבל לא נערכין אי בני ישראל יכול אין לי אלא בני ישראל מנין לרבות את הגרים ואת העבדים תלמוד לומר ואמרת אלהם: איש. פרט לקטן או יכול שאני מוציא את הקטן שיש בו הפלאה תלמוד לומר כי יפלא להביא קטן הסמוך להפלאה שיודע להפלות (והיינו שנה א׳ לפני גדלות): נדר. נאמר כאן נדר ונאמר בנדרים נדר מה להלן בבל יחל ובל תאחר אף כאן בבל יחל ובל תאחר. ומה כאן קטן הסמוך לאיש אף להלן כו׳: נדר בערכך. (פי׳ דנדר היינו דמי עלי וערך היינו ערכי עלי והשתא ילפינן ערכין מנדרים בהיקש שיהיו חייבין בבל תאחר) ומקיש ערכין לנדרים ונדרים לערכין מה נדרים בבל תאחר לשלמו אף ערכין בבל תאחר לשלמו: נדר בערכך. (ערכין ד:) מה בערכין נדון בכבודו אף נדר כן ומה בערכין שלא ישהה מרגלית לשקלים אף כו׳: ערכך. להביא ערך סתום (פי׳ שאם אמר ערך עלי ולא פי׳ של מי) שנותן פחות שבערכין. ד״א בערכך ערך כלו ולא ערך אברו היינו ערך אבר (פי׳ שאם אמר ערך אבר זה עלי אין חייב כלום) יכול שאני מוציא דבר שהנשמה תלויה בו ת״ל נפשת: נפשת. ולא המת. אוציא את המת ולא אוציא את הגוסס ת״ל והעמיד והעריך את שישנו בהעמדה ישנו בהערכה ואת שאינו בהעמדה אינו בהערכה. ד״א מה תלמוד לומר נפשת שיכול אין לי אלא א׳ שהעריך א׳. א׳ שהעריך מאה מנין ת״ל נפשת. ד״א אין לי אלא איש שהעריך אשה מנין תלמוד לומר נפשת. ד״א מה ת״ל נפשת שיכול כל שהוא בכלל דמים יהיה בכלל ערכין מנוול ומוכה שחין שאינן בכלל דמים לא יהיו בכלל ערכין תלמוד לומר נפשת: (ג) והיה ערכך. מה תלמוד לומר שיכול כל שישנו בכלל ערכין ישנו בכלל דמים טומטום ואנדרוגינוס ופחות מבן חודש שאינן בכלל ערכין לא יהיו בכלל דמים תלמוד לומר והיה ערכך (פי׳ האי מיעוט דכתיב הכא דהיינו טומטום ואנדרוגינוס אינו אלא גבי ערכך): הזכר. זכר ודאי ולא טומטום ואנדרוגינוס יכול לא יהיו בערך איש אבל יהיו בערך אשה תלמוד לומר ואם נקבה. נקבה ודאית וזכר ודאי ולא טומטום ואנדרוגינוס: מבן עשרים שנה. שנת עשרים כלמטה וכן כלם שנאמר ואם מבן ששים שנה ומעלה נאמר שנה שנה לגז״ש מה שנה האמור בשנת ששים כלמטה אף שנה האמור כאן כלמטה ר״א אומר עד שיהא יתירות על שנה חודש א׳ ויום א׳ נאמר כאן ומעלה ונאמר להלן מבן חודש ומעלה מה ומעלה האמור להלן חדש א׳ ויום א׳ אחר החדש אף כאן חדש א׳ ויום א׳ אחר החדש: (ח) ואם מך הוא. שהייתו (ב״מ קיד׳) מערכך שמסדרין לו כו׳ אין לי אלא בערכין בבעל חוב מנין ת״ל מיכה מיכה לגז״ש: ואם מך הוא מערכך. אם הוא עני מליתן הערך (פי׳ אפי׳ אינו עני ממש אלא שאין לו כדי הערך): והעמידו והעריך. מה ת״ל לפי שנאמר נפשת להוציא את המת יכול אוציא את המת ולא אוציא את הגוסס ת״ל והעמיד והעריך את שיש לו העמדה יש לו הערכה ואת שאין לו העמדה אין לו הערכה פרט לגוסס שאין לו העמדה וכ״ש המת כו׳. יכול אפילו אמר ערך של פלוני זה עלי ומת פטור ת״ל יעריכנו אפילו מת: והעריך אתו. מכאן ששנים בנידר וערכין בנערך כיצד (פי׳ כשאמר הרי עלי אין תלוי אלא בשנים של הנידר ואין חילוק בין איש לאשה והערכין בנערך אם הוא איש או אשה) (ערכין יח׳) ומנין לערכין בזמן ערך (פי׳ כמה שנים היה בזמן הערך) תלמוד לומר כערכך כן יקום. מנין להשיג יד בנודר (ערכין יז׳) תלמוד לומר אשר תשיג יד הנודר ולא הנידר: אשר תשיג. על פי אשר תשיג (שם:) מלמד שעני והעשיר או עשיר והעני שנותן ערך עשיר ר׳ יהודה אומר אפי׳ עני והעשיר וחזר והעני נותן ערך עשיר שנאמר ואם מך הוא שיהא במכותו מתחלתו ועד סופו: יעריכנו הכהן. הוא בנין אב לכל הנערכים שהן בכהן. (סנהדרין טו׳) עשרה כהנים כתיב בפרשה מכאן שהקדשות בט׳ וא׳ כהן. וערך מטלטלין בשלשה: (ט) ואם בהמה. יכול האומר רגלה של זו עולה תהא כלה עולה ת״ל כל אשר יתן ממנו לה׳ קדש ולא כולה קדש (פי׳ דסבר דקאי האי קדש אממנו כלומר כל אשר יתן ממנו לה׳ ממנו יהיה קדש דהיינו מקצתה). יכול תצא לחולין (פי׳ בפדיון) תלמוד לומר יהיה קדש בהווייתה תהא הא כיצד תמכר לצרכי עולה כו׳ עיין רש״י ז״ל דר״מ. רי״א מנין שהאומר רגלה של זו עולה תהא כולה עולה תלמוד לומר כל אשר יתן כו׳ יהיה קדש לרבות את כולה

תירוש דממנו לא קאי אלא אכתיבה שנתינתה לא יהיה אלא ממנה אבל קדש כולה קודש מדרבא דידיה) לא יחליפנו (אינו בת"כ רק בתמורה ט') בשל אחרים: (י) ולא ימיר. בשלו. יכול יהא הקדש בדק הבית עושין תמורה תלמוד לומר קרבן (פי' כל האמור בענין אינו נוהג אלא גבי קרבן) יצא בדק הבית שאינו קרבן אוציא הקדש בדק הבית שאינו קרבן ולא אוציא של ציבור תלמוד לומר לא יחליפנו (פי' לשון יחיד ועליהן קאי ואם המר ימיר כו' היינו נמי ביחיד) יצא קרבן ציבור וכן מוציא ממעט קרבן שותפין. רבי שמעון אומר והלא מעשר בכלל היה ולמה יצא אלא להקיש מה מעשר קרבן יחיד וקדשי מזבח אף אין לי אלא קרבן יחיד וקדשי מזבח (פי' ומכח זה נתמעט קרבן שותפין וקרבן ציבור וקדשי בדק הבית) או דבר שאתה לומדו בדבר אחד אתה לומדו בכל הדרכים שיש בו מה מעשר מיוחד שהוא נוהג בבקר ובצאן ונאכל לשני ימים אף איני מרבה אלא את שהוא כיוצא בו מנין לרבות קדשי קדשים וקדשים קלים של יחיד תלמוד לומר בהמה ואם בהמה: ולא ימיר אתו. הקדש עושה תמורה (תמורה יב') ואין תמורה עושה תמורה ואין הולד עושה תמורה. ר' יהודה אומר הולד עושה תמורה: טוב ברע או רע בטוב. רע זה בעל מום שנאמר כל דבר רע מכאן שממירים תמימים בבעלי מומין ובעלי מומין בתמימים: בטוב. (שם ט') טוב מעיקרו עושה תמורה ואין בעל מום מעיקרו עושה תמורה: המר ימיר. לרבות את היורש: ואם. לרבות את האשה (פי' שאם המירה שמותר לפי שכל הפרשה כולה נאמרה בלשון זכר): בהמה בבהמה. ולא בהמה בעופות ולא עופות בבהמה ולא בהמה במנחות ולא מנחות בבהמה (שם ה:). בהמה בבהמה. מלמד שממירין מן הצאן על הבקר ומן הבקר על הצאן מן הכבשים על העזים ומן העזים על הכבשים כו' ד"א בהמה בבהמה מכאן שממירין אחד בשנים ושנים באחד א' במאה ומאה בא' כמו ובהמה רבה רבי שמעון אומר אין ממירין אלא א' בא' שנאמר והיה הוא ותמורתו יהיה קדש מה הוא מיוחד אף תמורתו מיוחד. בהמה בבהמה. ולא אברים בעוברין ולא עוברין באברין ולא איברין בשלמים ושלמים בהם: והיה הוא. ולא ולד (תמורה יג:): ותמורתו. ולא תמורת תמורתו. רי"א יהיה לרבות את התמורה והכמים אומרים יהיה לרבות שוגג כמזיד. ד"א יהיה מלמד שקדושה חל על בעל מום קבוע: הוא ותמורתו. מה הוא בבית בעלים אף תמורה בבית בעלים פרט לבכור משבא ליד כהן שאין ממירין אותו (שם ג') יכול יהא קדשי גוים עושין תמורה תלמוד לומר למעלה בני ישראל קדשי בני ישראל ולא נכרים. ד"א איתקש תמורה למעשר בהמה ומעשר בהמה למעשר דגן ובמעשר דגן כתיב כי את מעשר בני ישראל בני ישראל ולא נכרים. ד"א והיה הוא ותמורתו יהיה קדש הקדש עושה תמורה ואין תמורה עושה תמורה שהיה בדין ומה אם הקדש שאין קדושה חלה עליו בבעל מום קבוע עושה תמורה. תמורה שהקדשה חלה עליה בבעל מום קבוע אינו דין שיעשה תמורה תלמוד לומר והיה הוא קודש הקדש עושה תמורה ואין כו': יהיה קדש. מלמד שהקדושה חלה עליה בבעל מום קבוע שהיה בדין ומה אם הקדש שהוא עושה תמורה אין קדושה חלה עליה בבעל מום קבוע. תמורה שאינה עושה תמורה אינו דין שלא תהא קדושה חלה עליה בבעל מום קבוע תלמוד לומר יהיה קדש מלמד שהקדושה חלה עליה בבעל מום קבוע ר"י בר' יהודה אומר יהיה קדש לעשות את השוגג כמזיד: (יא) ואם כל בהמה. יכול בבהמה טמאה ממש דבר הכתוב כשהוא אומר למטה ואם בבהמה הטמאה ופדה כו' הרי בהמה טמאה אמורה הא אינו מדבר אלא בפסולי המוקדשין (פי' שנפל בהם מום) שיפדו יכול יפדו על מום עובר (פי' אפי' לא נפל בו אלא מום שיעבור לאחר זמן ועכשיו כשאינו ראוי ליקרב יפדו) תלמוד לומר אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' (תמורה לג') מי שאינו קרבן לה' כל עיקר לעולם והיינו מום קבוע יצא מום עובר שהוא כשר ליקרב למחר: טמאה. לרבות את המתה (פי' שאם הקדישה לבדק הבית חל עליה הקדש) יכול אפילו אמר הרי זו הקדש ומתה תפדה תלמוד לומר והעמיד והעריך את שיש לה העמדה יש לה הערכה ואת שאין לה העמדה היינו שמתה אחר כך אין לה הערכה. ומהראית לרבות המתה (פי' שמתה מתחלה ואחר כך הקדישה שאף שאין לה העמדה יש לה הערכה) ולהוציא את שאמר הרי זו הקדש ומתה. אחר שריבה הכתוב ומיעט הרי אנו למדין אותה מבהמה טמאה (פי' מבהמה טמאה ממש) מה בהמה טמאה מיוחדת ששוה שעת פדיונה לשעת הקדשה אף אני מרבה המתה ששוה שעת פדיונה לשעת הקדשה ומוציא את שאמר הרי זו הקדש ומתה שלא שוה שעת פדיונה לשעת הקדשה. או דבר שאתה למד בדרך אחד אתה לומדו בכל הדרכים שיש בו (פי' שישוה לבהמה טמאה) מה בהמה טמאה מיוחדת שהיא תחלת הקדש (פי' שלא נתפס באחרות ומפרש בש"ס בב"מ נ"ה מדכתיב הטמאה היינו הידועה שהקדיש ראשון כמו העולה עולה ראשונה) ומועלים בה וכולה לשמים (פי' שאין לכהן ממנה כלום) אף אני ארבה את כיוצא בו וכי מה יש לנו בקדשי מזבח שיהא כולה לשמים פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים (פי' אבל שאר קרבנות בין של יחיד בין של ציבור אינה כולה לשמים דבכל קרבנות אין לשמים אלא האימורים ואפילו בעולה שכולה לשמים מכל מקום העורות לכהנים) מנין לרבות קדשי קדשים וקדשים קלים של ציבור ושל יחיד ת"ל בהמה ואם בהמה ואם כל בהמה: והעמיד את הבהמה לפני הכהן. בהמה נפדית ואין העופות ועצים ומנחות והלבונה וכלי שרת נפדין (בת"כ שלנו לא גרים ומנחות רק עיין מנחות ק"א): (יב) והעריך הכהן אתה. אין פודין את ההקדשות אכסרה (דהיינו בשיקול הדעת אלא צריך אומד יפה) והעריך הכהן אתה (תמורה לג') פרט לבעל מום מעיקרא שא"צ העמדה והערכה: בין טוב ובין רע. איזה דבר ששוה טוב לרע זה הקדש בדק הבית מלמד שאף הקדש בדק הבית צריך העמדה והערכה: כערכך הכהן כן יהיה. אמר אחד בעשרים ואמר א' בשלשים אמר א' בארבעים אמר א' בחמשים חזר בו של חמשים ממשכנים מנכסיו עד עשר כו' חזר בו של עשרה מוכרין אותו בשוה ונפרעין משל עשרה המותר: (יג) ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו על ערכך. גאל יגאלנה. לרבות את האשה. ואם גאל יגאלנה. לרבות את היורש. ויסף חמישתו. שיהא (ב"מ נד') הוא וחומשו חמשה: ויסף חמישתו על ערכך הרי כאן שנים (פי' דכתיב ואם גאל יגאלנה דמשמע בשוויה בלי שום תוספת חומש. וכתיב ויסף חמישתו) א' מוסיף חמישית וא' שאינו מוסיף חמישית ואין ידוע אם בעלים אם בכל אדם (פי' אתוספות חומש) מה מצינו בגאולות האמורות למטה הבעלים מוסיפין חומש ואין כל אדם מוסיפין חומש אף הגאולות האמורות כאן הבעלים מוסיפין חומש ואין כל אדם מוסיפין חומש: (יד) ואיש כי יקדיש את ביתו. יכול בבית דירה דבר הכתוב (פי' דוקא בבית דירה) כשהוא אומר לקמן ואם המקדיש יגאל את ביתו (והאי ביתו מיותר דה"ל למכתב ואם המקדיש יגאל אתו) הרי בית דירה אמור הא מה אני מקיים ואיש כי יקדיש את ביתו במקדיש את נכסיו: יקדיש את ביתו. (ב"ק סט:) מה ביתו ברשותו אף כל ברשותו פרט לגזל ולא נתייאשו הבעלים שנייאש אין יכולין להקדישו: קדש לה'. מלמד שסתם הקדש לבדק הבית (פי' דכל מקום שנאמר לה' הוא בדק הבית שכולו לה' והכא כתיב כי יקדיש את ביתו סתם וכתיב קדש לה' שיהא לבדק הבית מכאן שסתם הקדש לבד"ה): והעריכו הכהן בין טוב ובין רע. אין פודין את ההקדשות אכסרה: כאשר יעריך אתו הכהן כן יקום. מה תלמוד לומר לרבות שאם הבעלים אומרים בעשרים ואחד אומר בעשרים ואחד. הבעלים נותנים עשרים וששה (דכיון שרצו ליתן עשרים נתחייבו עשרים וחמשה והא' שרצה ליתן עשרים וא' מסתמא שוה עשרים וא' והיאך הוא יכול לקנות בפחות שהרי אין החומש משלים הקרן והוא אינו רשאי לקנות בכ"א שהרי הבעלים נותנים כ"ה והוא אינו נותן אלא כ"א ולכך כופין את הבעלים ליתן כ"ו שלא יפסיד את הקרן וגם החומש וה"פ הפסוק כאשר יעריך אתו הכהן הייט איש אחר לפני הכהן כן יקום על הבעלים) הבעלים אומרים בעשרים וכל אדם בעשרים הבעלים קודמין מפני שהם מוסיפין חומש. עשרים ושנים הבעלים נותנים עשרים ושבע. עשרים ושלש הבעלים נותנים עשרים ושמונה. עשרים וארבע הבעלים נותנים עשרים ותשע. עשרים וחמש הבעלים נותנים שלשים (פי' הא דכופין הכא הבעלים אף שאין לקרן של הקדש היזק אפילו אם יפדה אחר היינו משום דמצוה בבעלים יותר והא דמקשינן בש"ס (ערכין כז:) וצריך לשנות כגון שאמרו הבעלים עשרים ופרוטה. היינו משום דבתחלה מקשה הש"ס על הא דאמרינן הבעלים אומרים כ' ואחר אומר כ' הבעלים קודמין מפני שמוסיפין חומש מקשה הש"ס למה לי האי טעמא בלא זה הבעלים קודמין שמצוה בבעלים ונשני הדא ועוד קאמר פי' דחד מתרי טעמי נקט ולכך מקשה להאי טעמא למה הבעלים קודמין כשאחר נותן עשרים וחמשה. אבל באמת להאי טעמא שמצוה בבעלים לא מקשה מידי ואפי' אמר אחר בשוה כ"ה הבעלים קודמין שאין מוסיפין חמישית על עילוי של זה. אמר א' הרי הוא שלי בעשרים ושש אם רצו הבעלים ליתן שלשים וא' הבעלים קודמין (פי' וצריכין להוסיף חומש על אותו דינר שהוא מוסיף מדעתו) ואם לאו אומרים לו הגעתיך: (טו) ואם המקדיש יגאל. לרבות את האשה ואת היורש (פי' דסמיך על הסיפא דלעיל דכתיב גאל יגאלנה לרבות האשה). ואם המקדיש. (ב"מ נד:) ולא המתפיס שאין הקדש שני מוסיף חומש: ויסף חמישית וכו' והיה לו. אם נתן את הכסף הרי הוא שלו (דהקדש אינו אלא בכסף ולא במשיכה) ואם לאו אינו שלו: (טז) ואם משדה אחוזתו. אין לי אלא שדה אחוזה מאביו שדה אחוזה מאמו מנין (פי' כגון שנפל לו ירושה מאמו והקדישה יש לה דין שדה אחוזה) תלמוד לומר יקדיש איש (פי' דלכאורה האי איש מיותר אלא ללמד שאפי' הקדיש אותו שבא עכשיו והוא איש ועד הנה לא היה ביד איש אפ"ה יש לה דין שדה אחוזה): והיה ערכך לפי זרעו. לפי זרעו ולא לפי גידולין (פי' ד"א דהאי חומר שעורים אגידולין קאי והיינו מקום שהגדיל חומר שעורים ולהכי מפרש דאמקום שנזרע חומר שעורים קאי) (ערכין יד:): זרע. ולא נטיעין ואילנות: זרע חמר שעורים בחמשים שקל כסף. הרי זו גזירת המלך אחד המקדיש בחולת המחוז (שהוא קרקע גרוע) אחד המקדיש בפרדסות שבסבסטי (שהן יפות) נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף (וששה דברים יש שאין חילוק בין שוה מעט והיינו אונס ומפתה ומוציא ש"ר ונוגח את העבד ומקדיש שדה אחוזה וערכין): (יז) אם משנת היבל יקדיש שדהו. מנין שאין אדם רשאי להקדיש שדהו בשעת היובל עצמה ואם הקדישה (בת"כ שלנו הגירסא מקודשת אולם בערכין כח' קאמר שמוחל אינה מקודשת וכ"פ הרמב"ם וע"ש) אינה מקודשת תלמוד לומר אם משנת היבל (ולא בשנת היבל): יקדיש שדהו. מנין אתה אומר אם היו שם נקעים עמוקים עשרה טפחים או סלעים גבוהים עשרה טפחים שאין נמדדין עמה תלמוד לומר שדהו: כערכך יקום. נותן ארבעים ותשע סלעים וארבעים ותשע פונדיונות מה טיבו של פונדיון קלבון לפרוטרוט: (יח) ואם אחר היבל. סמוך ליובל אין לי אלא סמוך ליובל מופלג מיובל מנין תלמוד לומר ואם אחר היבל יקדיש שדהו: שדהו. מה תלמוד לומר שיכול היו שם נקעים שאין עמוקים עשרה טפחים וסלעים שאין גבוהים עשרה טפחים שלא יהיו נמדדים עמה תלמוד לומר שדהו (פי' שאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות דלאו דוקא שדהו אלא אפילו סלע שאינו גבוה כו' (ערכין כה') מנין שאם אמר הריני נותן שנה בשנה שאין שומעין לו תלמוד לומר וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות משמע שצריך שיהיו כל הכסף של השנים הנותרות ביחד. מנין שאין מקדישין לפני היובל פחות משתי שנים ולא גואל לאחר היובל פחות משנה תלמוד לומר וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות (פי' דמתיבת וחשב שמעינן שאין גואלין פחות משנה דכיון דצריך לחשוב ונגרע בודאי א"א לומר דיחשוב חדשים הא אמרינן לקמן שאין הקדש מחשב חדשים ע"כ שנה הוא מחשב. ומשנים הנותרות משמע דצריך שיוותרו ב' שנים דמיעוט שנים שתים) מנין שאין ההקדש מחשב חדשים (פי' כגון שיש ג' שנים ומחצה עד היובל שאין צריך לשלם לו רק בעד ג' שנים ואין מחשבין חדשים) ת"ל וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות ונגרע. שנים הוא מחשב ואינו מחשב חדשים (דלכאורה תיבת השנים מיותר דהל"ל למכתב על פי הנותרות וסבר דתיבת השנים קאי על ונגרע שאינו גורע אלא מה שיגאלו מהשנים ולא מהחדשים). ומנין שאם רצה ההקדש לחשב חדשים שמחשב (פי' דהיינו שרוצה לגאול שנה ותני לפני היובל ואם אתי תחשב החדשים

החדשים שיצאו ממש מותר לגאול שהרי יש שם שתי שנים ומנין שאין אתה חושב אותה לב' שנים עד שיהיו שני שנים שלימות ת"ל וחשב לו כו' ע"פ השנים הנותרות (דמינה שמעינן שצריך שישתיירו ב' שנים שלמות לפני היובל ואין גואל פחות מב' שנים והתם כתיב שנים דמשמע שצריך שיהיו שנים שלמות והשתא מתיבת שנים דרשינן ב' דרשות דהיינו שצריך שיהיו שני שנים עד היובל שלמים ואין חושב למה שיצאו אלא השנים ולא החדשים משום דסבר פי' הפסוק הוא כך וחשב על פי השנים הנותרות ונגרע פי' אם יש שנים נותרות עד היובל דהיינו ב' שנים שלמות אז נגרע מערכך אל אותן השנים שיצאו כו' אבל אם לא נשאר שתי שנים אז אין נגרע כלל עד שיתן כמו מיובל ליובל דהיינו כל החמשים כסף): עד שנת היובל. שלא יכנס בה כלום (פי' שאינו חושב שנת היובל לחמשים שקל כסף שנותן לזרע חומר שעורים): ונגרע מערכך. אף מן החדש (פי' דה"א שאינו גורע אלא אותן השנים שהקדיש אחר היובל אבל מה שהיה ביד הקדש אינו גורע לכן אתי לאשמועינן דגורע. ומערכך דייק דהיינו אפילו מה שהיה בשעת ההקדש יגרע אם לא גאל תיכף) שאם אכלה ההקדש שנה או שתים לפני היובל או לא אכלה אלא שהיתה לפניו מנכה סלע ופונדיון בכל שנה ושנה: (יט) ואם גאל יגאל. לרבות את האשה ואת היורש: את השדה. מה תלמוד לומר שיכול אין לי אלא המקדיש בית כור היינו חומר שעורים הקדיש לתך וחצי לתך בית סאה בית קב מנין תלמוד לומר השדה מ"מ: ויסף חמשית כו' וקם לו. אם נתן הכסף קם לו: (כ) ואם לא יגאל כו' ואם מכר כו'. עיין רש"י ז"ל: לאיש אחר. ולא לבן (פי' דאם מכר את השדה לבנו חוזרת אצלו ביובל) או אינו אלא לאחר ולא לאח כשהוא אומר לאיש לרבות את האח ומה ראית לרבות את הבן ולהוציא את האח. אחר שריבה הכתוב ומיעט. מרבה אני את הבן שהוא קם תחת אביו ליעדה ולעבד עברי ומוציא אני את האח שאינו קם תחת אביו ליעדה ולעבד עברי: לא יגאל. יכול לא יקחנה מיד הגזבר ותהיה לפניו כשדה מקנה (פי' שאסור לקנות אותה כלל אפילו להיות לו כשדה מקנה שיצא ביובל נמי אסור לקנות כפשטא דלישנא לא יגאל דהיינו שלא יקנה אותה) תלמוד לומר לא יגאל עוד לכמות שהיא אינה נגאלת אבל לוקחה מיד הגזבר ותהיה לפניו כשדה מקנה (פי' עוד לכמות שהיתה דתיבת עוד מוסף עוד על מה שהיה לפניו דהיינו להיות לו שדה אחוזה כו'): (כא) והיה השדה בצאתו. שהשדה קרוי לשון זכר: קדש. נאמר כאן קדש ונאמר להלן גבי בתים וגבי שדה מקנה קדש מה קדש האמור להלן בפדיון (פי' דהתם אינו יוצא לכהנים אלא לבעלים או לאחר הגואל אותו ובודאי אינו יוצא אלא בפדיון דכתיב ואם המקדיש יגאל וגו') אף קדש האמור כאן שיוצא לכהן אינו יוצא אלא בפדיון דהיינו שפדאו אחר תחלה או שיתנו מעותיו דר"י דר"י סבר דכהנים נכנסין כדכתיב והיה השדה בצאתו וכו' ובלא פדיון ה"א דכתיב קדש אלא שאם לא מכר הגזבר שכהנים נכנסין לתופה ונותנין דמיה והיא תלויה להם ר"א ור"ש אומרים לא נכנסין ולא נותנין דמיה אלא נקראת שדה רטושין עד היובל השני. הגיע היובל השני ולא נגאלה. נקראת רטושי רטושים עד היובל השלישי לעולם אין הכהנים נכנסין לתוכה עד שיגאלנה אחר תחלה (דסברי פי' הפסוק כפשטא בצאתו דהיינו שיגאלנה אחר תחלה אז יהיה לכהנים ביובל אבל כל זמן שלא נגאל אינו לכהנים): לכהנים תהיה אחוזתו. מה תלמוד לומר שיכול שדה שהיא יוצאה לכהנים דהיינו שדה אחוזה שהיא ראויה לצאת לכהנים אם יגאלנה אחר ונגאלה א' מן הכהנים והרי היא תחת ידו שלא יאמר הואיל והוא תחת ידי הרי היא שלי תלמוד לומר לכהן תהיה אחוזתו שדה אחוזתו של כהן שלו ואין זו שלו אלא יוצאה ומתחלקת לכל אחיו הכהנים: כשדה החרם. (ערכין כח·) מה למדנו משדה החרם אלא בא ללמד ונמצא למד כהן שהקדיש שדה חרמו שלא יאמר גם כן הואיל והיא יוצאה לכהנים והרי היא תחת ידי כו': לכהן. (שם כח:) יכול לכל כהן שירצה נאמר כאן לכהן ונאמר בגזל הגר לכהן מה להלן לכהן שבאותו משמר שנאמר מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו אף כאן כו' ומה כאן שאם גאלה א' מן הכהנים שיוצאת מתחת ידו ומתחלקת לכל אחיו הכהנים אף בגזל הגר שאם היה הגוזל הכהן שלא יאמר הואיל כו' (שם): כשדה החרם לכהן. מלמד שסתם חרמים לכהנים ריב"ב אומר סתם חרמים לבד"ה שנאמר כל חרם קדש קדשים לה' אם כן מה תלמוד לומר לכהן שלא יאמר הואיל וכו'. נאמר כאן לכהן לכל הכהנים שבאותו משמר ונאמר להלן כל חרם בישראל לך יהיה הא כיצד החרים שדותיו נותן לכהנים שבמשמר ומטלטלין נותן לכל כהן שירצה: והיה השדה בצאתו ביובל כשדה החרם. (ערכין כט·) שאין שדה חרמים נוהג בזמן שאין היובל נוהג. ואין שדה אחוזה כו' שנאמר ויצא ביובל ושב לאחוזתו מנין שאין בתי ערי חומה נוהגים אלא בזמן שהיובל נוהג תלמוד לומר לא יצא ביובל. ומנין שאין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג תלמוד לומר עד שנת היובל יעבד עמך ומנין שאין גר תושב נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג נאמר בעבד עברי כי טוב לו עמך ונאמר בגר תושב בטוב כו'. ומה תלמוד לומר אשר לא משדה אחזתו. שיכול הלוקח שדה מאביו ומת אביו ואחר כך הקדישה תהא לפניו כשדה מקנה תלמוד לומר ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו שדה שאינה שדה אחוזה יצאת זו שהיא שדה אחוזה דר"מ. ר"י ור"ש אומר הלוקח שדה מאביו והקדישה ואחר כך מת אביו יכול שתהא לפניו כשדה מקנה ת"ל ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו שדה שאינה ראויה להיות שדה אחוזה יצאה זו שהיא ראויה להיות שדה אחוזה (נמצא אפי' הקדישה קודם מיתת אביו אפ"ה הוי כשדה אחוזה כיון שבשעת הקדש היתה ראויה להיות שדה אחוזה אבל כל זמן שלא מת אינה נקראת שדה אחוזה) שדה מקנה אינה יוצאת לכהנים ביובל שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו: (כג) וחשב לו הכהן את מכסת. אין מכסת אלא דמים מלמד שהוא נותן את שויו אם רוצה לפדותו אמר ר' אליעזר נאמר כאן וחשב ונאמר להלן וחשב מה וחשב האמור להלן נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף. אף וחשב האמור כאן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף (פי' ר"א פליג וסבר דאפי' בשדה מקנה נמי נותן לפי זרע חומר שעורים): **מכסת הערכך (ערכין יד:) מקיש שדה מקנה לערכין מה**

ערכין אין מוסיפין חומש אף שדה מקנה אין מוסיף חומש: ונתן את הערכך ביום ההוא. שלא ישהה אפי' מרגלית לקלים ואין לה אלא מקומה ושעתה (פי' אם הוא עני ואמר ערכי עלי דהדין הוא שנותן כל אשר יש לו ויש לו מרגלית דאם יוליך למקום אחר שיש שם עשיר גדול וישהנה אפשר שיהיה כל הקרן ויותר עוד אפילו הכי לא משהינן ומוכרין אותה בדמים שהיא שוה עכשיו: (כד) בשנת היובל ישוב השדה. השדה מה תלמוד לומר. (הכל הוא בערכין י"ד א' וב') לפי שנאמר זרע אין לי אלא זרע. שדה גפנים ושדה אילנות מנין ת"ל שדה מ"מ למדנו ששדה אילנות בשוויין כדלקמן וחוזר ופודה את הקרקע בנ' שקל. א"כ מה ת"ל זרע פרט להקדיש שדה טרשין שפודה בשויה ופרט למקדיש אילנות שפודה גם כן בשווין שנאמר זרע ולא אילנות יכול שדה טרשין אינה יוצאה לכהנים ביובל תלמוד לומר שדה מ"מ. יכול אפילו אילנות יוצאין לכהנים ביובל תלמוד לומר והיה השדה ולא אילנות: לאשר קנהו מאתו. יכול לגזבר הנקנה מאתו ת"ל לאשר לו אחוזת הארץ. יאמר לאשר לו אחוזת הארץ מה ת"ל לאשר קנהו מאתו. אי יאמר כן הייתי אומר שדה שיצאה לכהנים ביובל (דהיינו שהיתה שדה אחוזה והקדישה ונגאלה אחר) שיוצאה לכהנים ביובל ואח"כ מכר הכהן והקדישה הלוקח יכול כשתחזור ביובל תחזור לבעלים הראשונים ת"ל לאשר קנהו מאתו (פי' הכהנים): (כה) וכל ערכך יהיה בשקל. אין בערכין פחות מסלע (פי' שאם אין לו סלע לא יצא ידי נדרו ואם העשיר חייב לשלם): בשקל הקדש. מה ת"ל לפי שנאמר ופדה יכול בעבדים ובשטרות ובקרקעות תלמוד לומר בשקל הקדש אין לי אלא סלעים כל קודש מנין לרבות דבר המיטלטל תלמוד לומר ופדה לרבות דבר המיטלטל אם כן למה נאמר בשקל הקדש פרט לעבדים ולשטרות ולקרקעות: עשרים גרה יהיה השקל. מנין שאם רצה להוסיף מוסיף (פי' שאם רצה להגדיל הסלע דהיינו שיהא כ"ה גרה ירבה וחייבין ליתן סלע כזו כיון שנתגדל הסלע) תלמוד לומר יהיה. יכול אם רצה לפחות יפחות (פי' שאם רצה להקטין הסלע) יכול שיפדה בפחות תלמוד לומר הוא (פי' דוקא הוא ולא פחות ממנו): אך בכור כו'. אלו נאמר בכור לא יקדיש הייתי אומר (ר"ל בכור אדם לא יקדיש ועיין בק"א) בכור לא יקדיש תלמוד לומר אותו אותו אי אתה מקדיש אבל אתה מקדיש בכור אדם. ועדיין אני אומר הוא לא יקדיש אבל יקדישוהו אחרים תלמוד לומר בבהמה בבהמה עסקתי. יכול לא יקדישנו מן הבטן תלמוד לומר אשר יבכר לה' לא יקדיש משיתבכר אי אתה מקדישו אבל אתה מקדישו מן הבטן מכאן אמרו מערימין על הבכור (פי' שמקדיש אותו מן הבטן שחל עליו קדושה קודם שיהא בכור (תמורה כה·) יכול אף ולדי כל הקדשים כן ת"ל אך. ר' ישמעאל אומר (ערכין כט·) כתוב א' אומר לא יקדיש וכתוב א' אומר תקדיש הא כיצד מקדישו אתה הקדש עילוי. ד"א ר' ישמעאל אומר מנין שלא יקדיש אדם הבכור תלמוד לומר בכור לא יקדיש איש אתו יכול לא יקדישנו הקדש עילוי (פי' דהיינו לבדק הבית שצריך ליתן כדי דמיו אם היה ההקדש נדר ואם היה נדבה צריך ליתן כדי הנאה שיש לו ממה שהקדיש ואם הקדיש בכור יכול שאין צריך ליתן אף זה) ת"ל כל זכר תקדיש משמע אפי' בכור. ומה ראית להביאו להקדש עילוי ולהוציאו מהקדש מזבח. אחר שריבה הכתוב ומיעט מפני מה אני מביאו להקדש עילוי שהוא חל על הכל ומוציאו מהקדש מזבח שאינו חל על הכל. אין לי אלא בכור מנין לכל הקדשים שאין משנים אותם מקדושה לקדושה ת"ל בבהמה לא יקדיש איש אתו. יכול לא יקדישנו הקדש עילוי ת"ל בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש. מה ראית להביאו להקדש עילוי ולהוציאו מהקדש מזבח אחר שריבה הכתוב ומיעט מפני מה אני מביאו להקדש עילוי שהוא חל על הכל ומוציאו מהקדש מזבח שאינו חל על הכל: אם שור אם שה לה' הוא. הוא קרב ואין תמורתו קריבה (ור"ל אם המיר הכהן את הבכור אבל אם המירו הבעלים חל ההקדש על התמורה וכ"ה ברמב"ם פ"א מה' תמורה הלכה ט'): (כז) ואם בבהמה הטמאה. בבהמה טמאה ממש: ופדה בערכך. לפי שנאמר בשקל הקדש יכול אין לי אלא סלעים של קדש מנין לרבות כל המטלטלין תלמוד לומר ופדה לרבות כל דבר המיטלטל א"כ למה נאמר בשקל הקדש להוציא עבדים ושטרות וקלקעות ד"א בשקל הקדש שצריך לפוס בכסף. כיצד אמר טלית זו תחת חמור זה יצא לחולין החמור וצריך לעשות דמים (פי' אם לא שוה הטלית כמו החמור צריך להוסיף עליו עד כדי שויו אבל אינו מעכב לצאת לחולין): ויסף חמישתו עליו. שיהא הוא וחומשו חמשה: ואם לא יגאל. בבעלים: ונמכר בערכך. לכל אדם: (כח) אך כל חרם אשר יחרם. יכול יחרים כל אשר לו תלמוד לומר מכל אשר לו ולא כל אשר לו (כל המימרא אינו בת"כ רק בערכין כח·) יכול יחרים מין א' כלו תלמוד לומר מאדם ולא כל אדם. אין לי אלא אדם שאי אפשר לו בלא עבודה בהמה מנין תלמוד לומר מבהמה ולא כל בהמה אין לי אלא אלו שדה מנין ת"ל משדה אחוזתו ולא כל שדה אחוזתו. מטלטלין מנין תלמוד לומר מכל אשר לו. יכול אם החרים אדם את כלם יהיו מוחרמים תלמוד לומר אך. אמר ר"א ב"ע ומה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהא אדם חייב להיות חס על נכסיו. יכול יחרים אדם בנו ובתו ושפחתו העברים תלמוד לומר בהמה מה בהמה יש לו רשות למוכרה אף כל שיש לו רשות למוכרה יצא עבד עברי שאין לו רשות למכרו והלא בתו שיש לו רשות למוכרה יכול יחרימנה ת"ל בהמה מה בהמה שיש לו רשות למוכרה לעולם אף אדם שיש לו רשות למוכרו לעולם יצא בתו שאין לו רשות למוכרה אלא כשהיא קטנה: ומשדה אחוזתו. ולא שדה מקנה (פי' דשדה מקנה אין יכול להחרים): מכל אשר לו משדה אחוזתו. (ערכין שם) מה שדה אחוזה אין לוים וכהנים מחרימין שנא' כי אחוזת עולם הוא להם אף מטלטלין אין כהנים ולוים מחרימין דברי ר' יהודה שנאמר אך. ר"ש אומר הכהנים אין מחרימין שהחרמים שלהם הלוים מחרימים שאין החרמים שלהם. אמר רבי נראים דברי ר' יהודה בקרקעות שאף הלוים אין מחרימים שדה אחוזה שנאמר כי אחוזת עולם הוא להם ודברי ר' שמעון במטלטלין דלא שייך השם אחוזת עולם וגבי כהנים אמרינן שהחרמים שלהם מה שאין כן גבי לוים: לא ימכר. לגזבר: ולא יגאל. לבעלים מה יעשה לו כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו. **או יכול אפי' שירש לה' ת"ל כל חרם קדש קדשים הוא לה' (אלמא דיש חרם שהוא לה'**

וסייב

והיינו כשפירש אבל הכא ודאי איירי בחרמי כהן דכתיב לא ימכר ולא יגאל ע' שאין לפדות עד שיבא ליד כהן וזה לא שייך אלא בחרמי כהן) ר' יהודה ב"ב אומר מניין שסתם חרמים לבד"ה ת"ל כל חרם קדש קדשים הוא לה' או יכול אף על פי שפירש לכהן ת"ל הוא. מניין שמחרים אדם את קדשיו ת"ל כל חרם קדש. מניין שמחרים אדם את קדשי קדשיו ת"ל כל חרם קדש קדשים (ערכין כט') ד"א חרמי כהנים כל שבבית הבעלים הם כהקדש לכל דבריהם שנא' כל חרם ק"ק. ניתן לכהן הם כחולין לכל דבריהם שנא' כל חרם לך יהיה: (כט) כל חרם אשר יחרם מן האדם. עין רש"י ז"ל אין לי אלא חייבי מיתות חמורות חייבי מיתות קלות מניין ת"ל כל חרם לא יפדה יכול אפילו שלא נגמר דינו תלמוד לומר אשר יחרם מן האדם ולא כל האדם להוציא את שלא נגמר דינו. רבי חנינא בן עקביא אומר נערך מפני שדמיו קצובים. אבל לא נודר מפני שאין דמיו קצובים. ר' יוסי אומר נודר ומעריך ומקדיש ואם הזיק חייב בתשלומין אם כן מה תלמוד לומר כל חרם (כתובות לז:) לפי שמצינו למומתין בידי שמים שנותנין ממון ומתכפר להם יכול אף בידי אדם כן ת"ל חרם כו' אין לי אלא מיתות חמורות קלות מנין ת"ל כל חרם כו' (ופשטא דקרא דכל חרם היינו אם החרימו ישראל עיר א' כמו שהחרימו יריחו יהיה כל שללה קדש דהיינו שפודין אותן כמו כל קדשי בדק הבית אבל הנפשות שבתוכה אין להם פדייה): (ל) וכל מעשר הארץ. יכול בשני מעשרות הכתוב מדבר ת"ל הוא הוא האמור כאן הוא האמור להלן דבר החסר להלן אמר הכתוב כאן דהיינו שצריך להוסיף חומש: מזרע הארץ. לרבות שום ושחלים וגרגיר. או יכול שאני מרבה זרע לפת וצנונות ושאר זרעוני גינה ת"ל מזרע הארץ ולא כל זרע הארץ: מפרי העץ. לרבות כל פירות אילן יכול שאני מרבה אף חרובי שקמה וצלמונה וחרובי גרידה ת"ל מפרי העץ ולא כל פרי העץ (וכ"ה בתוספות ר"ה יב' בשם ירושלמי וע"ש) מנין לרבות ירקות ת"ל וכל מעשר הארץ: קדש. (קידושין נד:) נאמר כאן קדש ונאמר בכרם רבעי קודש מה כאן יש לו חומש ויש לו ביעור אף להלן יש לו חומש ויש לו ביעור: (לא) גאל יגאל. לרבות את האשה. ואם גאל יגאל. לרבות את היורש: איש. פרט לקטן. או יכול שאני מרבה בן ט' שנים ויום א' ת"ל ואם גאל יגאל (לשון מרבה ר"ל שיהא גם בן ט' שנה ויום א' בכלל מיעוט איש ת"ל ואם גאל וכו'). לקח ירש ניתן לו במתנה מנין ת"ל ואם גאל יגאל: ממעשרו. ולא כל מעשר פרט למעשר שנכנס לירושלים ויצא. ופרט לפחות משוה פרוטה (פי' אפי' אם החומש יעלה לפחות מש"פ ת"ל פדיון וכרב אשי בב"מ נג:): חמישתו יסף עליו. שיהא הוא וחומשו חמשה: עליו. (שם נד:) מחומשו כמוהו. מנין שאין מעשרין מן הבקר על הצאן ולא מן הצאן על הבקר תלמוד לומר: (לב) וכל מעשר בקר וצאן. יכול לא יעשר מן הכבשים על העזים ודין הוא מה החדש והישן שאין כלאים זה בזה אינם מעשרים מזה על זה כבשים ועזים שהם כלאים זה בזה אינו דין שלא יעשרו מזה על זה ת"ל וצאן כל צאן אחד. מעתה ק"ו לחדש וישן שיתעשרו מזה על זה ומה אם הכבשים ועזים שהם כלאים זה בזה מעשרים מזה על זה החדש והישן שאינם כלאים זה בזה אינו דין שיעשרו מזה על זה ת"ל עשר תעשר בשתי מעשרות הכתוב מדבר א' מעשר בהמה וא' מעשר דגן וכתיב שנה שנה שאין מעשרין משנה לחברתה (פי' בשתי המעשרות): כל אשר יעבר תחת השבט. פרט לטריפה שאינה עוברת אין לי אלא בזמן שמנאן בשבט לא מנאן בשבט או שמנאן רבוצים או עומדים מנין ת"ל העשירי. אין לי אלא בזמן שקרא שמו עשירי. מנין אע"פ שלא קרא שמו עשירי ת"ל העשירי יהיה קדש מ"מ. יכול אפילו היה לו מאה ונטל עשרה או עשרה ונטל א' ת"ל העשירי ואין זה מעשר רבי יוסי בר' יהודה אומר מעשר. קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי מנין שלשתן מקודשין ת"ל וכל מעשר כו' העשירי יהיה קדש (פי' כ"מ שיהיה עשירי אפילו לא נקרא שמו וכ"מ שנקרא שמו אפילו לא יהיה עשירי יהיה קודש) או יכול שאני מרבה את השמיני ואת הי"ב אמרת לא הואיל והוא מקודש וטעותו מתקדש מה הוא מקדש את הסמוך לו (דהיינו הוא עצמו) אף טעותו אינו מתקדש אלא הסמוך לו היינו התשיעי והאחד עשר. נמצאת אתה אומר קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שלשתן מקודשין. התשיעי נאכל במומו העשירי מעשר והאחד עשר קרב שלמים ועושה תמורה דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר וכי יש תמורה עושה תמורה אמרו משום רבי מאיר אלו היה תמורה לא היה קרב (פי' ואם כן בודאי לא משום תמורה קדשה) קרא לתשיעי עשירי ולעשירי אחד עשר ולאחד עשר עשירי רבי אומר אינו מקודש ר' יוסי בר' יהודה אומר מקודש שהיה ר' אומר זה הכלל כל שלא נעקר שם העשירי ממנו לפניו מקודש ולאחריו אינו מקודש (פי' וה"נ לא נעקר שם העשירי ממנו שהרי נזכר עליו שם העשירי כשאמר אחד עשר): (לג) לא יבקר בין טוב לרע וכו'. מתוך שנאמר לא יבקר בין טוב לרע יכול יקריב בעל מום ת"ל יעבור (בכורות יד:) נאמר כאן העברה ונאמר להלן בבכור העברה מה בכור אין בעל מום קרב אף כאן אין בעל מום קרב. אי מה בכור זכרים ולא נקיבות אף כאן זכרים ולא נקיבות תלמוד לומר כל אשר יעבר לרבות זכרים ונקיבות. ומה בכור מועלין בכולו אף מעשר מועלין בכולו אף בחלבה (שם נז): תחת. נאמר כאן תחת ונאמר להלן תחת אמו מה כאן פרט לטריפה אף להלן פרט לטריפה. ומה להלן פרט לכלאים נדמה ויוצא דופן ומחוסר זמן ויתום אף כאן פרט לכלאים נדמה ויוצא דופן ומחוסר זמן ויתום. יכול שאני מוציא אף הרובע והנרבע ומוקצה ונעבד וכו' ת"ל כי משחתם בהם מום בם כל שמום פוסל דבר ערוה וע"ג פוסל וכל וכו': השבט. מצוה למנותם בשבט: לא יבקר. מתוך שנאמר וכל מבחר נדריכם עיין רש"י ז"ל: ולא ימירנו. הא אם המיר סופג את הארבעים: המר ימירנו. לרבות את האשה. ואם המר ימירנו. לרבות את היורש: והיה הוא ותמורתו יהיה קדש לא יגאל. בבכור הוא אומר לא הפדה אבל נמכר הוא תם חי ובעל מום חי ושחוט אבל לא תם שחוט. נאמר כאן לא יגאל ונאמר להלן לא ימכר ולא יגאל מה להלן מכירה עמו אף כאן מכירה עמו שאינו נמכר לא חי ולא שחוט לא תם ולא בעל מום דילפינן גאולה גאולה מחרמים והתם כתיב ולא ימכר. ומנין שמעשר בהמה בעמוד ועשר קאי ת"ל יהיה קודש מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר ר' יוסי הגלילי אומר נאמר כאן אשר יעבור ונאמר להלן גבי בכור והעברת מה להלן בעמוד ועשה אף כאן בעמוד ועשה ר"ע אומר עשר תעשר בשני מעשרות הכתוב מדבר א' מעשר בהמה וא' מעשר דגן וכתיב תעשר מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר: (לד) אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני. ר' אומר אלה המצות מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר: אלה המצות. אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה: אשר צוה ה' את משה. כדאי השליח למשלחו: את משה אל בני ישראל. כדאי מי שנשתלח אצלו לשלחו וכדאי השליח למי שנשתלח: אל בני ישראל. זכות ישראל גרמה: בהר סיני. שכולן נאמרו למשה מסיני:

ואלה דברי תלמיד הגאון ז"ל ה"ה המאה"ג מו"ה א"ש פייבוש ז"ל בהביאו פעם ראשון ספר אדרת אליהו על מזבח הדפוס בק"ק דובראוונא.

אודה לה' כי טוב על אשר הקרה·לפני חיבור יקר של אדונינו מורנו ורבינו הגאון החסיד האמיתי קדוש יאמר לו המפורסם בכל קצוי ארץ ואיים רחוקים מו"ה **אליהו** ז"ל **מווילנא** והוא היה רב פעלים מקבצאל וגו' והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור וגו'. וכמאמר רז"ל (ברכות י"ח ע"ב) [וע"ש בתוספות דקאי על ספר ויקרא שהוא תורת כהנים]. ומודעה רבא לאורייתא. כד הוינא טליא טעמתי מעט דבש ונפת מתוק לחכי מנשיקות פיו של הגאון ז"ל. וראיתי כי כל תשוקתו וכל עמלו היה לילך בעקבי הצאן. דרך התנאים ואמוראים למצוא כל דבר הלכה בתורת ה' כהררים התלוים בשערה. או מפורש או שום שכל. בשינוי המלות ובחסרות ויתרות. למען ימצא כל איש יקר רוח ותבונה דבר דבור על אפניו בחמשה חומשי תורה וכמבואר (תענית ט' ע"א) מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי באורייתא, ובזה היגיעה כי רבה היא זכה הגאון ז"ל לדברים הרבה המבוארים (באבות פרק ו'), והן הן הדברים שפירש הגאון ז"ל בספר **ויקרא**. איזן וחיקר ותיקן כל היסוד מספרא דבי רב הנקרא ת"כ, ועשה סלת מנופה בי"ג נפה. לעשות קיצור ת"כ ולהפך הברייתות והדרשות כפי רוחב שכלו. וכל איש חכם לב אשר נתן ה' חכמה ותבונה בלבו. יבין וישכיל רוחב שכלו ודעתו של הגאון ז"ל, לכלול כל הדינים והדרשות בדברים אחדים ויראתי לגשת אל הקודש לעשות משמרת למשמרת לפרש דבריו ולגלות מצפוניו כפי קט שכלי. פן ואולי לא אכוון דעתו והיה לי למכשול עון ח"ו. אך זאת עשיתי לתקן כל מכשול מטעות המעתיק, ולהבדיל בין פסוקי החומש ובין דברי הגאון ז"ל, ולעשות מראה מקומות בדברי הגאון בכל התנ"ך ובכל הש"ס. ונקוט סימנא כל היכא דאיתא שני חצאי לבנה או חצאי מרובע, הוא הדבר אשר מצאתי אחר היגיעה וחיפוש מחיפוש מה שלא נזכר כלל בכתבי הקודש של הגאון ז"ל. וזה תועלת גדול למי שחפץ בתורת ה' ובמצותיו:

פי המדבר לכבוד התורה ולומדיה.

א"ש פייבוש בא"א מ"ו הרב מוהר"ר **שלמה זלמן** זצלה"ה בעל המחבר פירוש מנורת שלמה. ומנחת בליל.

הגה"ה בשם רב אחד

באדרת אליהו בפרשת אמור ק' כ"ב פ' כ"ב כתב המגיה הראשון על יבלת „הוא ט"ס כו'" ולא דק כי כן הגרסא הנכונה ע"פ גירסת התוספות בבכורות ד' מ' ע"ב ועיין בכ"מ ולח"מ ברמב"ם פ"ב מה' א"מ ה"ב. וסיים הלח"מ שגי' התוס' היא המחוורת, ולכן צדקו דברי הגאון ז"ל:

פרשת ויקרא

רש"י לכל דברות קדמה קריאה וכו'. בפ"ק דיומא נחלקו רבי יוסי הגלילי ור"ע ר"י הגלילי סבר דמה שנאמר וישכון כבוד ה' על הר סיני זה המעשה היה אחר עשרת הדברות שהוא תחלה למ' יום ור"ע סבר וישכון כבוד וכו' מר"ח ויכסהו הענן להר ויקרא אל משה ביום הז' ומשה וכל ישראל עומדים ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה. ופריך לר"ע והכתיב קול ט קול אליו משה שמע וכל ישראל לא שמעו ופירש"י לו היה יכול לומר ואמר אליו ללמדך שלו לבדו היה נמשך הקול באוהל מועד משהוקם המשכן ודבר עמו מעל הכפרת ומשני הא בסיני הא באוהל מועד ואיבעית אימא הא והא באוהל מועד ולא קשיא הא בקריאה והא בדיבור. וכתב רבינו רצה לומר היכא דכתיב קריאה כמו ויקרא אל משה ביום השביעי כל ישראל שמעו ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה אבל היכא דכתיב דיבור בלא קריאה כי התם לא שמעו בו כל ישראל. ולכאורה להאי תירוצא דלא מפליג בין אוהל מועד לסיני הוא סותר לזה למה שהביא רש"י בחומש מת"כ דלכל הדיבורים וכו' היה קריאה מקודם. ויש ליישב דודאי לכל דבור היה קריאה כמו שפירש"י מת"כ מ"מ היכא דכתיב קריאה במפורש משמע מיניה דכל ישראל שמעו ט והיכא דלא כתיב קריאה במפורש היינו משום דלא שמעו בני ישראל:

רש"י מטפל בהבאתו כו'. ופי' יקריבנו כאלו אמר יביאנו אל פתח אהל מועד דאל"כ יקריבנו אל פתח וכו' למה לי לכתוב זכר תמים יקריב אותו לרצנו וכו' שהרי כבר נאמר פ' שלמה באחרי מות באיסור שחיטת חוץ. ואא"כ ק"ל א"כ מהו יקריב בשלמא בלא האי פירושא י"ל דהראשון כמשמעו שלא ישחטנו חוץ לעזרה והשני ללמד שמטפל בהבאתו אבל השתא דכבר למדנו הטיפול מהו יקריב כו' ודוק. מתנות עני:

רש"י ולא כל העוף וכו'. אמר המלקט הרא"ם ז"ל הקשה בזה ואמר וא"ת מנ"ל לרז"ל לומר שעוף בעל מום כל זמן שלא נחסר ממנו אבר כשר אי משום דכתיב תמות וזכרות בבהמה ולא בעוף סמיכה והפשט וניתוח נמי דכתיבי בבקר ולא בצאן נימא הכי סמיכה וכו' בבקר ואין סמיכה וכו' בצאן וכן צפון נמי דכתיב בצאן ולא בבקר נימא צפון בצאן ואין צפון בבקר וכי תימא וי"ו מן הצאן מוסיף לענין ראשון וילמד עליון מתחתון ותחתון מעליון ה"נ נימא וי"ו דואם מן העוף מוסיף לענין ראשון וילמד תחתון מן עליון מה צאן זכר תמים אף עוף זכר תמים. יש לומר א"כ לשתוק קרא מזכר תמים דבן צאן וילמוד בן צאן מבן בקר מה בן בקר זכר תמים אף בן צאן זכר תמים והדר יליף עוף מצאן מה צאן זכר תמים אף עוף זכר תמים השתא דכתיב זכר תמים בבקר וגם בצאן למדנו דדוקא בבקר ובצאן איכא תמות וזכרות אבל לא בעוף וכו' עכ"ל. ודברי פה קדוש אינם מובנים לי בהאי שינויא שאמר א"כ לישתוק קרא מזכר תמים דבן צאן וכו' בתמים יכול לומר כך אבל זכר דצאן הוצרך ללמוד ממנו זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס כמו שפירש"י לעיל בשהוא אומר זכר למטה וכו' ואם נאמר דכל זה נקיבה וטומטום ואנדרוגינוס אימעוט מזכר דבקר ואף אם לא כתביה רחמנא זכר דצאן הוה ממעטינן כל זה מזכר דבקר והא דפירש"י ז"ל אזכר דצאן זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס לאו דוקא ולא איכתביה זכר דצאן אלא ללמד דוקא בבקר וצאן איכא זכרות ולאו בעוף כדנקט הרא"ם ז"ל סרה הקושיא מה שכבר נתחבטו בו קמאי לפירש"י ז"ל דנקט כשהוא אומר זכר למטה שאין ת"ל וכו' ומקשים והשתא לפירושו תמים למטה למה לי ומדברי הרא"ם שהוכחנו דזה לאו דוקא אין מקום לקושייתם דאיצטריך תמים למטה בצאן למעט תמות בעוף כמו זכרות מזכר וק"ל:

רש"י עם כנפיו ואין צריך למרוט וכו'. הרמב"ן ז"ל טען ואמר שא"כ בכנפיו על הנוצה קאי לא יזכיר הכתוב מאיזה מקום ישסע אותו אם מלפניו או מגבו אבל פירושו וישסע אותו במקום כנפיו ואין כנפיו נוצה אבל הוא בכלל כנפים שכתוב כל צפור כל כנף יפרוש כנפיו לתימן וכן בכנף מעילו והנוצה הוא השער אשר על גוף העוף כענין שכתוב הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלוא הנוצה וכן שינו הכנפים והנוצה טמאות ומצטרפות ואמר פרט לחרטום ולצפרנים לכנפים ולנוצה ע"כ. וביפה תואר השיב על דבריו ואמר וטענתו הראשונה איני מכיר כי מה צורך שיזכיר הכתוב מאיזה מקום ישסע דסתמא משמע כדרך השסועה והיינו מגבו כגון וישסעהו כשסע הגדי כי לא פירש מאיזה מקום וא"ת שגם דרך השסיעה מלפניו אף אני אומר שבסיעת העולה כשירה בין מגבו בין מלפניו כי לא מצינו בשום מקום שהצריכו חז"ל שתהיה השסיעה בגבו. ואל הטענה הב' אניאומר כי גם רש"י אין כוונתו לומר שהנוצה לבדה תקרא נוצה דאה"נ שפי' בכנפיו בכלל כנפים הנזכר בכל התורה אלא ר"ל שגם כנפיו לא נאמר על העצם והבשר והעור לבד אלא מפני חבור הנוצה שעליו ג"כ אבל בזולת הנוצה שעליו לא היה נקרא כנף אלא יד או שם אחר והיינו דכתיב בצל כנפיך צלצל כנפים סוככים בכנפיהם בשתים יכסה פניו וכאלו רבות וידוע שעיקר הצל והכיסוי הוא ע"י הנוצה שעליו שאילו היה ממורט צלו וכסותו היה מעט וכן כנף רננים נעלסה עינו מצד יופי הנוצה ומכיון דכתיב והקטיר אותו בתר בכנפיו משמע שיקטירם כמות שהן בלא מריטה. ולפי זה לא יחלוק המדרש עם ת"כ שדרשו בכנפיו להכשיר העור כמ"ש הרא"ם. דכיון דכנפים נאמר על עצמות האבר עם נוצתו ילפינן שפיר שמקטיר העור והנוצה והשתא אפילו תימא דבכנפיו מזכיר מקום השסוע שהוא מבין כנפיו ניחא דלעולם כנפיו על האבר המיוחד נאמר ומ"מ ילפינן שמקטירו מדכתיב עליה והקטיר עכ"ל:

רש"י אין סולת אלא מן החטים שנאמר סולת חטים ואין מנחה פחותה מעשרון וכו'. אמר המלקט ואיכא למידק כאן בפירוש רש"י ז"ל חדא דפי' שלא על סדר הקרא דמנחה כתיב קודם לסולת ותו הא דנקט הפחות יותר מהיתרון ולמה לא נקט ואין מנחה יותר מעשרון. ושמעתי הוראת רש"י ז"ל עד"ז דודאי זה א"א לומר ואין מנחה יותר מעשרון דהא מצינו מנחת העומר שהיה משני עשרונים כמו שנא' בפרשת אמור ומנחתו שני עשרונים אך אל תקשה דעדיין לא מצינו מנחה יותר מעשרון והא דנא' בעומר ומנחתו שני עשרונים סלת וכו' היינו עשרון א' לעומר גופיה דעומר גופיה ג"כ נקרא מנחת עומר ועשרון א' למנחתו. וא"כ הדרא קושיא לדוכתה דלמה נקט רש"י הפחות יותר מן היתרון וכדי לתקן זה הקדים רש"י לפרש אין סולת אלא חטים וא"כ ע"כ א"א לומר דעשרון א' משני עשרונים הללו מה שנאמר בעומר ומנחתו שני עשרונים וכו' קאי על העומר גופיה דהא העומר אינו בא אלא מן השעורים וע"כ צ"ל דקאי על מנחתו ושפיר מצינו לפעמים שמנחה באה יותר מעשרון כמו מנחת העומר שהיא באה משני עשרונים ולכך שפיר יש למנקט הפחות שאין מנחה פחותה מעשרון אבל יותר מצינו במנחת העומר וק"ל:

רש"י מאותן אימורין וכו'. ובשחיטת קדשים מצריכי ללמוד הימנו וכו' הי לך לשון הרא"ם ז"ל בתוספת וגרעון בכוונת רש"י ז"ל פי' משום דבעי לאגמורי פר העלם דבר של ציבור על שעירי ע"ג ויותרת וב' הכליות מדאיתקש להדדי לענין הקטרת אימורין כדאמרינן בזבחים פרק ב"ש ובפר העלם דבר לא כתיבי ביה יותרת וכליות אלא מהיקשא דפר כהן משיח כדלקמן ואין למדין למד מן הלמד הוצרך לכתוב כאשר יורם בפר כהן משיח אע"ג דלא צריך לגופיה עומר אם אינו ענין לגופיה תנהו ענין לפר העלם דבר דה"ל כאלו הוא כתב בפר העלם של ציבור ולמדנו מזה שאם לא היה כתוב בו בפירוש לא היו יכולין שעירי ע"ג ללמוד מפר העלם דבר משום דדבר הלמד בהיקש אין חוזר וכו'. ואף ע"ג דלעיל אמריק הכתוב להביא ע"ג ויותרת וכליות וא"כ שעירי ע"ג מפר כהן משיח גמירי דכתיבי ביה אימורין וכליות בהדיא ואין כאן למד מן הלמד היינו אליבא דתנא דת"כ דדריש כאשר יורם להיקש פר כהן משיח לשור זבח השלמים לענין לשמו ושמביא שלום בעולם אבל בהלמודא דלמד שעירי ע"ג מפר העלם של ציבור דריש קרא דכאשר יורם לענין שאין למדין למד מן הלמד ע"כ:

רש"י לשון אשרי הדור וכו'. ואיכא למידק למה לא תלה האושר בנשיא ותלה בדור דלא כתיבא ולא רמיזא בקרא. ואמרתי לכוין זה עם מה שפירש"י לעיל לאשמת העם מה שנאמר בכהן המשיח. ופשוטו לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם היא שהם תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל עליהם עכ"ל. ולכן פירש"י ז"ל כאן אשרי הדור כו' שהוא להיפך מאשמת העם. ולא נח דעתי בזה לדמות הנשיא לכהן דהתם שפיר נאמר לאשמת העם משום דבכפרה תליא מלתא וכפרה ותפלה מצינו שפיר בכהן גדול שמכפר ומתפלל על העם מה שלא מצינו זה בנשיא. וראיתי בבאר שבע דהרגיש בזה ובשני דרכים כתב ליישב זה הא' כמו שכתבנו ועוד תי' לפי שאין שייך לתלות האושר בנשיא עצמו לומר אשרי הנשיא שהוא מביא קרבן על שגגתו משום דכתיב גם בלא דעת נפש לא טוב ולכן אין האושר מצד עצמו אלא מצד מה שימשוך לדור המונהגים ממנו שילמדו ק"ו ממנו להרגיש על ההכאה לשוב בתשובה עכ"ל:

פרשת צו

אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה. בפ"ק דיומא כתב רבינו שיש בהדיוט דמצוה היה להביא מן ההדיוט ומפני שאש של משה הוא מורכב מיסודות אחרים ולכך אין בו ממש ונכבה ע"י יסודות אחרים כגון אש שלנו שהמים מכבים אותו משא"כ אש של מעלה הוא אש היסודי כו' וק"ל ועיין מה שכתבתי לעיל סוף פרשת וארא:

רש"י אם על דבר הודאה כו'. אמר המלקט ואיכא למידק בזה מהא דאמרו בפ' הרואה אמר ר"י אמר רב ארבעה צריכין להודות ואלו הן יורדי הים והולכי מדבריות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורין כו'. ומייתי ראיה לכל א' מקראי דתהלים וכתבו בתוס' שם ובתהלים לא קחשיב זה הסדר אלא חשיב הולכי מדבר ראשון והבוש בבית האסורין וחולה שנתרפא ויורדי הים לבסוף וי"ל דקרא נקט סדר המסוכנין יותר תחלה וגמ' נקט המצויין תחלה עכ"ל וא"כ קשה על רש"י ז"ל בכאן דנקט לא סדרא דקרא ולא סדרא דגמ' דחשיב להולה קודם חבוש ורש"י נקט לחבוש קודם החולה. ובהבטה ראשונה אמרתי לכוין כוונת רש"י בזה לדעת הכאב"ד שהוא מחולק עם הרמב"ם דרמב"ם ס"ל אפילו בחולה שאין בו סכנה כגון חש בעיניו או חש בראשו צריך להודות ולברך ולהראב"ד אינו מברך רק בחולה שיש בו סכנה כגון שנפל למטה כמו שהביא הטור א"ח פלוגתתם סימן רי"ט ומסברא י"ל דחולה בעלמא כגון חש בעיניו הוא מצוי יותר מחבוש והבוש שכיח יותר מחולה שיש בו סכנה כגון שנפל למטה בודאי זה אינו שכיח כל כך ורש"י נקט סדר המצויין תחילה לכך נקט לחבוש מעיקרא שהוא מצוי יותר מחולה שיש בו סכנה ולהורות בזה שאינו מברך אלא דוקא חולה שנפל למטה ויש בו סכנה כדעת הראב"ד אבל אלו דברים נסתרים מעצמם דא"כ תלמודא דחשיב לחולה מעיקרא וכדעת תוס' דנקט מצויין תחלה וקאמר ד' צריכין לאודות הוס מוכח דאפילו חולה שאין בו סכנה צריך לברך כדעת הרמב"ם. והאמת יורה דרכו דדעת רש"י בזה מה שנקט חולה לבסוף משום דקרא ויזבחו זבחי תודה וגו' כתיב גבי חולה כמ"ש אוילים מדרך וגו' כל אוכל וגו' ויגיעו עד שערי מות וגו' ישלח דברו וירפאם וגו' יודו לה' חסדו וגו' ויזבחו זבחי תודה וגו' משא"כ באידך רק דמיניה ילפינן. וא"ת כיון דקרבן תודה הוא בכולן למה נקט רק בחולה ככר האריך בזה רבינו בח"א ומתחלה נלאיתי להביא דבריו מפני האריכות שבו רק מפני שבפ' זו נקבע שבת הגדול ובימים האלו נזכרים ימי הגאולה ע"כ ראיתי להביא דבריו שמדברים מענינא דיומא וז"ל הקושיות שהתחיל בזה המזמור לומר אשר גאלם מיד צר וגו' וחשיב מדבר וחולה ויורדי הים דלא שייך בהו מיד

גו' אלא דה"ל למימר אשר גאלם מצרה ועוד כיון דקרבן תודה הוא בכולם למה לא כתבו רק בחולה ומה ענין ד' אלו צרות וכל שינוי הענינים אין להאריך בהם הוא מבואר כי ד' סבות הכוללי' והם המונעים לאדם מהגיע אל שלמותו ותכליתו הא' שאין לו במה להתפרנס וצריך לרדוף אחר פרנסתו הב' שיש עליו יד אחר הגוזל לו וא"א לו לעבוד ה' עבודה שלמה מפניו הג' מי שבטבע חולה ואלם מלעסוק בתורה ומצותיה הד' ריבוי עושר וטרדה המבטלו מתורה ומצות ולפי שד' מעיקים וצרות האלו הם תולאים שבישראל בגלות כמפורש בתוכחות ע"כ כשישראל נגאלו מגלות ומד' מעיקים אלו אמרו בב"ר שע"כ נאמרו ד' כוסות בחלום שר המשקים ועש"ז תקנו ד' כוסות של פסח בגאולת מצרים שע"כ נאמר בו ד' לשונות של גאולה וגאלתי והוצאתי והצלתי ולקחתי לפי שנגאלו מד' צרות אלו וע"ש זה אמרו שם שהקב"ה מביא ד' כוסות של תרעלה על מצרים ומשקה לישראל ד' כוסות של ישועה כמפורש באורך שם דהיינו ע"ש ישועה מד' צרות ומעיקים המתהוים בגלות והוא ענין שמספר בו ד' הצריכים להודות שהם בעצמם מצירים הכוללים ומונעים האדם מהשיג שלמותו שמכולם ניצולו בגאולתן והתחיל ואמר הודו לה' כ"ט כו' ע"פ מה שאמרו פ"ק דמגילה בצאת לפני החלוץ אומרים הודו לה' כל"ח ולא אומרים כ"ט לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים ע"כ אמר שישראל בגאולתן אומרים כי טוב לא על מפלתן של רשעים לעתיד אלא ע"ש גאולי ה' שנגאלו מיד צר מכל ד' מעיקים וצרות שהיה עליהם בגלות ביד צר ואמר מארצות קבצם ממזרח וממערב ומצפון ומים היינו משאר ד' גליות כמפורש בב"ר וז"ש ממזרח הוא מלכות מדי שהוא במזרחה של א"י מצפון הוא מלכות בבל שהוא בצפונו של א"י ממערב ומים הוא מלכות יון ומלכות אדום שהם במערבו של א"י ולכך נקט מערב ב' פעמים ולא נקט כלל רוח דרום שאין באותו רוח מד' גליות אבל התחיל בגאולת מצרים שהיא גאולה ראשונה והיא בדרומה של ארץ ישראל שאז נגאלו ג"כ מד' המעיקים המונעים השלימות והיו ראוים לקבל התורה וז"ש בגאולת מצרים עד שלא באו לא"י שהיא עיקר גאולתן שהיה להם מניעה מצד פרנסה תעו במדבר בישימון דרך שאין שם דרך כלל ועיר מושב לא מצאו שעקמו וסבבו כמה ארצות עד שהגיעו לעיר מושב בא"י ואמר שהיו במדבר רעבים גם צמאים וגו' כמ"ש ב' פעמים התאו במים וב"פ בשליו וב"פ במן ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם וגו' היינו שנתן להם המן והשלו והבאר ועל שתעו במדבר וידריכם דרך ישרה וגו' היינו שנכנסו לא"י וע"ז יודו לה' חסדו וגו' שלא היה מדרך החיוב לפי חטאם במדבר אבל מצד חסדו הוא וע"ז תקנו בכל הולכי מדבר לברך ברוך גומל חסדים טובים לחייבים ואמר ונפלאותיו לבני אדם דלגבי הקב"ה מלתא זוטרתי היא כדאמר ומי יכלת לסיים כוליה שבחא דמרא אבל יספר נפלאותיו שהם לבני אדם ואמר כי השביע וגו' היינו שמלא אותם כל טוב בא"י כמ"ש בתים מלאים כל טוב והוא כוס ראשון ואמר יושבי חושך וגו' הוא מניעה מצרת יד בבל כמו שהיו משועבדים במצרים שהיו שם בחושך ע"י עבודת פרך וצלמות השלכת בנים ליאור ואסירי עני וברזל כמ"ש ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים וגו' כי המרו אמרי אל וגו' שהיו בהם רבים חוטאים גם פסל מיכה ויכנע בעמל וגו' היא עבודת פרך שעמלו בו וע"י כשלו ואין עוזר דגם מושיעם משה הוצרך לברוח מפני פרעה אך ויזעקו אל ה' וגו' כמ"ש ויזעקו ותעל שועתם וגו' דאמר שע"ז יודו חסדו כמ"ש לעיל ואמר מהו הפלא כי שבר דלתות וגו' כמ"ש שמעולם לא היה עבד יכול לברוח ממצרים והוא כוס ב' ואמר אוילים מדרך פשעם וגו' היא הצרה שמחמת חולי והיה להם בגלות מצרים כמו שהבטיח להם בגאולתן כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' שבא מחמת העון וע"פ מ"ש פשע הוא המרד שאין היסורין ממרקין אלא המיתה ממרקת במרד כדאמרינן פ"ה אבל העון הוא המזיד היסורין ממרקין וז"ש שזה האויל שנכנס בו רוח שטות כשהלך בדרך פשעם ולא חשב לו כמרד אלא כעון דיסורין ממרקין דהיינו מעונותיהם יתענו ביסורין ואמר דאף בחליו דכל אוכל תתעב נפשו ולא יכול לאכול מכל מקום נחשב לו לתענית ויסורין שממרקין העון והמזיד ואמר ויגיעו עד שערי מות ר"ל דגבי רשעים גמורים אמרינן אפילו בפתחו של גיהנם אינם חוזרין אבל זה כשהגיע עד שערי מות ופתח גיהנם מתחרטין ויזעקו אל ה' וכו' כמ"ש במסכת ר"ה דצעקה מועלת אפילו לאחר גזר דין שהגיעו לשערי מות ואמר ישלח דברו וירפאם וגו' דרפואת ב"ו צריך תחבושת וסממנין ושאר פעולות אבל רפואתו ית' ב"ה בדבור בעלמא שמשלח ואמר יודו לה' וגו' כדלעיל ואמר יזבחו זבחי תודה וגו' דלולא שנתכפר מעוניו ביסורין היה ראוי להביא קרבן אשם או חטאת לכפרה אבל כיון שכבר נתכפר בחליו על ידי יסורין אין צריך לו להביא רק קרבן תודה ומינה גם לאחרים שזכר שניצולו מהצרה שמביאין תודה ע"ש יודו לה' חסדו וגו' והוא כוס ג' ואמר יורדי הים באניות וגו' היא הטרדה הבאה מגודל לעושר כיורדי הים באניות כו' כמ"ש במסכת עירובין ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרנים ואמר המה ראו מעשה ה' כו' כמו שראו במצרים בקריעת ים סוף כן יורדי הים באניות רואים מעשה ה' שהם נגד השמים כמ"ש כי אראה שמיך כו' ירח וכוכבים וגו' ונפלאותיו במצולה דהיינו למטה מתחת לארץ ואמר שזה בא על ידי רוח סערה שתרומם גליו ויעלו שמים וגו' כמפורש בפ' הספינה רומא דגלא ש' פרסה כו' ודלינן עד דחזינן כוכב זוטא וכו' ושוב ירדו תהומות ומתוך ראיה זו חשב לידע מה למעלה מה למטה אבל נפשם ברעה תתמוגג וגו' וכל חכמתם בזה תתבלע דא"א לידע מה למעלה ומה למטה כמפורש בפ' אין דורשין ואמר ויצעקו אל ה' וגו' שע"כ אמרו בקדושין הספנים רובן חסידים ואמר יקם סערה כו' כי הסערה גופיה שאמר שתרומם גליו הרי הוא מקום לעשות דממה של הרוח סערה שיחשו גליהם שאמר וע"ד שאמרו בדבר שמוחץ הוא רופא ואמר יודו לה' חסדו וגו' כדלעיל והוא כוס ד' ועל זאת הכונה שינה התלמוד סדרן של הד' צריכין להודות מסדר הכתוב שהם מדבר וחבוש וחולה וים והתלמוד סדרן ים ומדבר חולה וחבוש ושינה הלשון בים ומדבר אמר בלשון הוה יורדי ים והולכי מדבריות ובחולה ובחבוש אמר בלשון עבר ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש וגו' לרמוז בזה הכונה שאמרנו בסוד ד' כוסות כמ"ש ע"פ ב"ר שנגאלו בגאולת מצרים מכל ד' המעיקים ומתחיל מיורדי הים שע"י שירדו לים ונגאלו בקריעת י"ס שם נתעשרו מביזת הים וע"ז יודו לה' חסדו וגו' היא השירה שאמרו בים וע"ז נתקן כוס של קידוש זכר ליציאת מצרים שהוא קריעת י"ס המורה על חידוש העולם ושני לו הולכי מדבריות שבמדבר היה להם עינוי עד שזכו לכמה טובות כגון שליו ומן ובאר ע"ז נתקן כוס שני שקודם הסעודה וע"ז יודו לה' וגו' והיא שירת הבאר והג' חולה שזכו ביציאת מצרים בנתינת התורה שנתרפאו כל החולים מחולי שהיה להם כבר בצאתם ממצרים וע"ז נתקן כוס ג' שאחר הסעודה הפך שאמר בחולה כל אוכל וגו' והד' מי שהיה חבוש כו' שלא באו ישראל לידי חירות גמור עד אחר שכבשו א"י שניטל יד בבל לגמרי מעלינו וע"ז נתקן כוס רביעי ודוק:

פרשת שמיני

רש"י **רבי** אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה וכו' בפ' הדר ר"א אומר וכו' מאי דרוש ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח אמרו אף על פי שאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט. וכתב רבינו יש לדקדק כיון דכן מפורש בהאי קרא ונתנו בני אהרן אש וכו' מאי שייך ביה שהורו הלכה בפני משה. ולישנא דמאי דרוש נמי קשה כיון שמפורש הוא בתורה וכבר שמעו מפי משה כמה פעמים כמפורש בפרק כיצד מעברין לפי סדר משנתן מפי משה. וי"ל דאפשר לפרש הקרא שיתנו אש על המזבח לאו משל הדיוט אלא שיבעירו אותו מן אש הרבוצה על המזבח שהוא אש מן השמים כמפורש ביומא והם דרשו מהאי ונתנו בני אהרן אש וכו' מן הדיוט ממש מבין הכירים כמפורש בת"כ והיינו אש זרה דכתיב בקרא. והא דכתיב אשר לא צוה אותם שעשו כן בלי ציווי משה ואף על פי שהורו כראוי כפירש"י בפ' הוציאו לו. ומה שכתב הרא"ש אך קשה דמהכא משמע שמחמת סורחנם נענשו ואין הדבר כן שהרי משעה שהציצו בשכינה כו' ועוד שכבר נאמר למשה וכו' ונקדש בכבודי ודרשו בו בזבחים בפ' פרת חטאת אל תקרי בכבודי וכו' כמו שכותב אותו רש"י להלן. ועוד י"ל מההיא דפרק ד' מיתות דאמרו נדב ואביהוא אימתי ימותו שני זקנים הללו וכו' א"ל הקב"ה נראה מי קובר את מי כו' משמע דמזה נענשו יש לומר דמההיא דפרת חטאת ל"ק דאיכא למימר שמפני שהיה גלוי וידוע לפניו קודם עשיית המשכן שעתידים מיודעיו של מקום לחטוא ויענשו בשוגג מיתה ויתקדש הבית על ידם רמז אותו למשה במאמר ונקדש בכבודי והיינו דמסיים בה דאמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך בשעה שהקב"ה עושה דין במקודשיו מתירא ומתעלה ומתקלס אם כך לאלו כ"ש ברשעים ובקצת נוסחאות שכתוב בהן אמר לו משה לאהרן אהרן אחי לא מתו בניך אלא כדי להתקדש כבודו של מקום. י"ל דהכי קאמר לא מתו בניך ביום הזה ששרתה שכינה בישראל אלא כדי להתקדש ע"י כבודו של מקום אבל אלמלא שנתקדש כבודו על ידי מיתתן לא היה ממית אותן עכשיו מפני שהחטא שעשו ביום הזה לא היה כדי להמית ואף על פי שכבר נתחייבו מיתה משעה שהציצו בשכינה היה ממתין כמו שהמתין אותם עד עכשיו. וככה יתפרש ג"כ ההיא דפרק הדר דאמר ר"א לא מתו וכו' שר"ל לא מתו בניו של אהרן ביום זה שהיה שמחה לישראל אלא על שהורו ביום זה הוראה לפני רבם אבל לולא זה היה ממתין את מיתתן ביום אחר כמו שהמתין החטא של הצצה וכו' ע"ש שהאריך. והוא דחוק דלדבריו ה"ל למימר לא מתו בניך ביום הזה וכו' אבל הנראה דלא שייך קידוש המקום וכבודו אלו מתו בלא חטא דחלילה דעביד דינא בלא דינא אבל כבודו של מקום ליפרע מצדיקים בעה"ז על מיעוט עבירות שבידן ובו יתעלה ויתקדש ומתיירא שמו של הקב"ה דאם בצדיקים כך ברשעים עאכ"ו וה"ק לא מתו בחטא זה אלא דעם סביביו נשערה מאד ובהם מתקדש ומתיירא שמו אם בצדיקים כך וכו'. והוא שאמר ליה משה הייתי סבור כי או בך שאני ואתה יותר מקורבים אבל כשראה מיתתן אמר שהם נכבדים יותר ועליהם רמז לומר ונקדש בכבודי במכובדי ליפרע מהם על עבירות קלות למר כדאית ליה בשתויי יין שלא הוזהרו עדיין על כך. וכמה תנאי איכא בת"כ באיזו חטא מתו ואפשר דלא פליגי אסוגיא זו דאיכא למימר הא והא גרמא דאיכא מאן דאמר התם נמי דבשביל ארבעה דברים מתו בני אהרן וכו' ע"ש. וסוגיא דהדר הכי מתפרשת דודאי עונש המיתה היה מטעמים אחרים כהנך דלעיל אלא דה"ק הכא לא מתו בני אהרן במיתת אש של מעלה אלא משום שהורו הלכה בפני רבן בדבר הנוגע באש של מעלה דהיינו אע"פ שאש יורדת וכו' וק"ל:

אמר המלקט ראיתי ביפה תואר שהקשה ג"כ קושיא זו מה שהקשה רבינו כיון דכן מפורש בתורה מאי שייך ביה שהורו הלכה וכו' וכבר שמעו מפי משה וכו' והוסיף עוד להקשות מאחר שאש מן השמים לא היתה אלא על המזבח העולה והקטרת הוא במזבח הפנימי שהוא מזבח הקטורת או לפני ולפנים שהיה מקטיר כה"ג ביום הכפורים. והתם ליכא אש מן השמים וליכא למימר שהיו מכניסים שם אש מן השמים שעל מזבח העולה שהרי לא היה אלא גחלת אחד וכמ"ש בפ"ק דיומא שהיתה רובצת כארי. ואף על גב דהתם באש שירד בימי שלמה איירי פשיטא דה"ה בזו שירדה בימי משה. והתוס' כתבו בפ' הדר וז"ל לכאורה משמע שהקטרת שהקטירו על מזבח החיצון היה והוראת טעה היתה כדאשכחן בקטורת של נשיאים כדאמרינן בשילהי התכלת דאי על מזבח הפנימי הקטירו מי שייכא הוראה דרשה לשם הא לא היה יורד אש על מזבח הפנימי לשם קטורת דהא קיי"ל בפ' אמר להם הממונה דמערכה שניה שעל מזבח החיצון לקטורת. מיהו בת"כ משמע שלבית קדשי קדשים נכנסו להקטיר ושם נשרפו וצ"ע עכ"ל. וי"ל לפי מ"ש התוספות שהקטורת היה על מזבח החיצון שההוראה היתה שכמו שלענין העולה והחלבים

והחלבים מצוה להביא מן ההדיוט ה"נ לענין הקטרה ולא קימא דקטורת דהסיב מפאר הקטרות לא יהיה אלא ע"י אש מן השמים דכיון דאש מן ההדיוט משום חביבותא כאשר אפרש בסמוך ל"ש חלבים ול"ש קטורת. ולפי מ"ש ז"ל שלבית קדשי קדשים שנכנסו יש לומר דהוה ליה לאסוקי אדעתייהו שמא גם על הקטורת תרד אש מן השמים כמו שירדה על מזבח החיצון ולא היו צריכין להביא אש מן ההדיוט. ואף על פי שי"ל דבפנים דקדוש טפי אין להכניס אש מן ההדיוט מכל מקום מכיון דמשום חביבותא הוא כאשר אפרש בסמוך אין חילוק ולכן הכניסו אש מן ההדיוט דממה נפשך היה צריכה. וא"ת מכיון דאש מן השמים ירד מה צורך לשל הדיוט וי"ל שה' חפץ בשל ישראל טפי כמו שאיתא בב"ר למלך שהיה לו אוהב א"ל המלך תדע שאצלך אני סועד וכו' והכוונה שמעשה האדם לפי שהוא בעל בחירה חשוב לפניו מכל מעשה שמים וארץ שפועלים בטבע. ושמעתי כי כשתפול אש מן השמים ברעש ורעם כמו שיקרה לפעמים ביום שגשם אם יאחז באיזה דבר לא יוכלו לכבותו אלא אם כן יביאו מאש הנמצא אצלנו ויניחו אצלו. ואם אמת הדבר הזה יש לומר שכדי שיראו שאש היורדת מן השמים על המזבח אינו ממין האש היורדת ביום הגשם שהיא טבעי מבקיעת הענן כנודע רק אש השגחיי מחודש ומעולה מזה לכן מצוה להביא מן ההדיוט להניח אצלו כדי שיראו שעכ"ז לא יכבה אש של מעלה עד כאן לשונו ומדבריו מה שכתב לעיל דליכא למימר שהיו מכניסין לפנים אש מן השמים מעל מזבח העולה משום דלא היה אלא גחלת א' נסתר כל הבנין מה שבנה הרי"ף ז"ל בסוגיא דשמעתין דפ' הדר בענין זה ע"ש:

רש"י **קבל** שכר וכו' ומה שכר קבל על שתיקתו שנתייחד עמו הדיבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין וכתב הרא"ם שאף על פי שמיעטו הכתוב מכל הדבורים שנשתתף בהן עם משה כדתניא בת"כ י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן בכאן מפני שכר שתיקתו זכה ושמע הדבור מפי השם אף על גב שעד עתה לא זכה לשמוע הדבור מפי השם אלא מפי משה. אבל מלשון שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו דקאמר לא משתמע הכי אלא המובן מזה הוא שעד עתה היה משתתף בדיבור עם משה ולא נתייחד עמו הדיבור בשום מקום כמו שנתייחד עם משה לבדו וכאן מפני שכר שתיקתו זכה ונתייחד עמו לבדו וזה סותר הברייתא של ת"כ. ושמא יש לומר תרתי קמ"ל שזכה ושמע הדיבור מפי השם מה שלא זכה עד עתה וגם שנאמרה לו לבדו ולא נשתתף עם משה עד שיראה שמפני זכותו של משה זכה ושמע מפי השם ומפני שאמר שנאמרה לו לבדו מובן ממנו גם כן ששמע הדבור מפי השם כי אי אפשר באופן אחר למדנו מזה תרתי ששמע הדבור מפי השם ושמע אותו לבדו עד כאן לשונו. ורבינו טען ואמר ואין צורך ונכנס דחק לומר דתרתי קאמר דיש לכוין פירש"י ז"ל כדברי התוספות דפ' פרת חטאת דגרסינן שם כיון שידע אהרן שבניו ידועי מקום הן שתק וקבל שכר שנאמר וידום אהרן וכו'. ובתוס' שם בד"ה וקבל שכר וכו' תניא בת"כ שבשכר זה נתיחד אליו הדיבור דכתיב בפ' יין ושכר וכו' וידבר ה' אל אהרן ולא כתיב אל משה. ותימה דבספרי דרש בפ' קרח דכתיב וידבר אל אהרן שומע אני שהדבור אל אהרן תלמוד לומר כאשר דבר ה' ביד משה לו בפ' מחתות השרופים הא למדנו שהדבור למשה שיאמר לאהרן. ושמא זה קורא נתייחד הא דכתיב אל אהרן ולא שיאמרו לבני ישראל עד כאן לשונו. ומזה יש ליישב פירוש רש"י בחומש מה שכר קבל על שתיקתו שנתייחד עמו הדיבור שנאמר לו מפי משה לבדו ולא שיאמר לבני ישראל וק"ל:

רש"י **בכתנתם** של מתים מלמד וכו' אלא נשמתן כמין שני חוטין וכו' ורבינו בחידושי הלכות טען ואמר דלכאורה מסוגיא דשמעתין דפ' ד"מ לא משמע הכי דנחלקו שם רבותינו ז"ל חד יליף שריפה מעדת קרח שריפת נשמה וגוף קיים וחד יליף מבני אהרן. ופריך מאן דיליף מבני אהרן מנא לן דגוף קיים בבני אהרן ומשני דכתיב וימותו לפני ה' כעין מיתה ואידך ההיא שריפה ממש הוא ומאי דכתיב וימותו דאתחיל בהו מגואי כעין מיתה דתניא אבא יוסי בן דוסתאי אומר שני חוטין של אש יצאו וכו' ופירש רש"י ז"ל דמבפנים התחילה שריפתו והלכה ושרפה עצמות ובשר לכך לא יליף מבני אהרן. הא קמן דמסוגיא זו משמע דהא דכמין ב' חוטין כו' היינו אליבא דמ"ד שריפה ממש הוי אף הגוף. אבל למ"ד נשמתן נשרפה וגוף קיים לא אצטריך לן כמין ב' חוטין. ורש"י ז"ל בכאן לא פי' כן שכתב אלא נשמתן כמין ב' חוטים וכו' ויש ליישב עד כאן לשונו. אמר המלקט ולולא פה קדוש דברי רבינו בכוונת רש"י ז"ל כמו שהבין הייתי אומר דרש"י ז"ל פי' כאן כהאי מ"ד דס"ל דשריפה ממש הואי דלכאורה איכא למידק ולהקשות דבריו אהדדי, דמתחלה פי' אותם ולא בגדיהם משמע מדבריו דנשרף כל מידי דלאו בגדיהם ואפילו גופם ולבסוף מסיק אלא נשמתן וכו' דמשמע מדיוקא הא גופא היה קיים. ומהכרח קושיא זו נראה לפרש דרש"י ז"ל פי' כאידך מ"ד דשריפה ממש הואי והכי פירושו מלמד שלא נשרפו בגדיהם אבל גופם נשרף רק דלא תימא דאתחיל בהו המיתה מבראי כשאר שריפה לכך מסיק אלא נשמתן כמין שני חוטין וכו' ר"ל אלא דהמיתה היה בדרך זה דאתחיל בהו מגואי וכמו שנקט תלמודא לאידך מ"ד דשריפה ממש הואי לתקן מלת וימותו ותו לא מידי ודוק:

רש"י **מכאן** שגרתן וכו' והקשה בעל מתנות עני בשם מהרא"י מנ"ל זה דילמא משום דהמתים עצמן היו ת"ח לפיכך היה מוטל עליהם לבכות ולהתאבל ותירץ דאי כתיב ואחיכם ה"א משום דמתים עצמן היו ת"ח היה מוטל עליהם לבכות ולהספיד אבל מדכתיב ואחיכם בית ישראל משמע שצער שלהן היה מוטל על הכל עכ"ל. אמר המלקט ואני אפרש הטעם אשר לא נספדו ונבכו מצד עצמם עם מה שכתב בעל הטורים לעיל בפ' חיי שרה ולבכותה הכ"ף קטנה שלא בכה אלא מעט לפי שמסרה דין לשמים על אברהם וע"כ שתשה היא כמו גורמת מיתת עצמה ומאבד עצמו לדעת וכל המאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו ע"כ והנה גם נדב ואביהוא בחטאם מתו כמו שפירש"י לעיל למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה והם בעצמם גרמו מיתתם והוי כמו שאבדו עצמם לדעת ע"כ לא היו ראוין להספד ולבכיה אם לא מצד אהרן שהיה מצער את עצמו עליהם וק"ל:

רש"י **בבהמה** תיבה יתירה היא לדרשא להתיר השליל וכו' והקשה רבינו מהא דפרק בהמה המקשה דשליל הותך מעובר שבמעיה מותר באכילה ופריך בגמרא מנא לן דכתיב וכל בהמה מפרסת פרסה וכו' בהמה בבהמה לרבות את הולד ופירש"י בהמה בבהמה שדיא בהמה דרישא אבהמה דסיפא דרוש הכי בהמה הנמצאת בבהמה תאכלו ולפי זה יש לתמוה מה שפירש רש"י בכאן בבהמה תיבה יתירא וכו' וזה אינו לפי סוגיא זו דמייתי קרא דראה ולא קרא דשמיני דכתיבא רק פעם א' בבהמה ואינו מיותר הוא. ואפשר לקיים פירושו לפי המסקנא דסוגיא זו דפריך אהאי שינויא אלא מעתה הואיל ושליל קרוי בהמה ימירו בו ופירש רש"י אם הביא בהמת חולין אצל בהמת קדשים מעוברת ואמר הרי זו תמורת עובר של זו תהא תמורה דהא גבי בהמה כתיב ואם המר ימיר בהמה בבהמה וכ"ת ה"נ אלמה תנן אין ממירין כו'. אלא אמר קרא וכל בהמה לרבות את הולד ופירש רש"י לאו מבהמה נפקא אלא מכל נפקא והכי דריש כל מפרסת פרסה בבהמה תאכלו כלומר כל אשר נמצא בתוכו אכול עכ"ל ולזה ניחא דאכל מפרסת וכו' דכתיב ברישא דקרא סמיך כפירש"י בשמעתין וק"ל:

רש"י **סמוך** לצוארו וכו' אבל אין אנו בקיאין בהם שד' סימני טהרה וכו' אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעין להבדיל וכו' עיין סוגיא דשמעתין דפ' אלו טרפות דף ס"ה וס"ו והא מה שמסיק תלמודא בסוגיא זו במאי קמפלגי תנא דבי רב ותנא דבי ר' ישמעאל בראשו ארוך קמפלגי וכו' ומרבי דדמי ליה משני צדדין וכו' ומרבי כל דדמי ליה בחד צד וכו'. כתב רבינו פירוש ב' צדדין היינו חד צד הוא דד' סימנין ובעא נמי צדדא דאין ראשו ארוך ולתנא דבי ר' ישמעאל דקאמר דמרבינן כל דדמי ליה בחד צד היינו דמסלעם מרבינן ראשו ארוך ולא דמי ליה אלא בחד צד דהיינו ד' סימנים וכ"ה בילקוט בהדיא דהך חד צד היינו ד' סימנים ומשום שהם צדדין חשובין ושוים חשיב להו כחד צדדם כמ"ש התוס'. ודע שרש"י בחומש פי' וז"ל ממעל לכרעיו סמוך וכו' ולא ידעתא להולמו לפום סוגיא דשמעתין דמה צריך להבדיל באין להם זנב דליכא מאן דמפליג בהכי דהא ארבה וסלעם אין להם זנב. והרב המגיד כתב שהרמב"ן נסתפק בכוונת פירש"י בשמעתין כדעת המפרשים דלא בעינן שמו חגב אלא בראשו ארוך ויש לו זנב ולפי זה נראה לקיים גם פירש"י בחומש ולהגיה ויש להם זנב במקום שאין להם וכו' ודוק:

רש"י **יכול** וכו' כגון שתחבה לו חבירו בבית הבליעה וכתב הרא"ם דלא תחבה הוא בידו בתוך בליעתו הרי הוא טמא משום נושא לטמא בגדים שעליו אף על פי שאין נבלת בהמה מטמאה בגדים בבית הבליעה. וא"ת כי תחבה לו חבירו נמי בתוך בליעתו מאי הוי ניהי דאינה מטמאה משום נוגע שהרי לא נגע בה אלא בבית הבליעה מכל מקום יהא טמא משום משא שהרי הוא נושא אותה בבית הבליעה ובית הסתרים מטמאה במשא. כבר הביאו זה בגמרא בפ' יוצא דופן דאיבעיא להו מקום טומאת נבלת עוף טהור שהוא בבית הבליעה של אדם שאין לנבלת עוף טומאה אלא שם בלוע הוי או בית הסתרים הוי למאי נפקא מיניה כגון שתחב לו חבירו כזית נבילה לתוך פיו שאם תחב הוא בעצמו היטמי ליה במגע אי אמרת בלוע הוי טומאה בלועה לא מטמא שהרי היא כמו שאינה ואין בה לא מגע ולא משא אלא אי אמרת בית הסתרים הוי כשאר בית הקמטים דטומאה לא בטלה נהי דבמגע לא מיטמא דבית הסתרים לא מטמא במגע במשא מיהא מטמא ונחלקו בה אביי ורבא אביי אמר בלוע הוי ורבא אמר בית הסתרים הוי לאביי גזירת הכתוב הוא בנבלת עוף טהור שתטמא באכילתה אף על פי שתחבה לו חבירו בבית בליעתו שאין שם לא טומאת מגע ולא טומאת משא. ולרבא גזירת הכתוב הוא בנבלת בהמה שלא תטמא באכילתה היכא דתחבה לו חבירו בתוך בליעתו שלא נגע בה אף על פי שהוא נושא אותה בתוך בליעתו עד כאן לשונו ורבינו טען עליו וכדי לבא אל המכוון דבריו אביא הסוגיא דפ' יוצא דופן עם תוספות וממילא רווחא שמעתתא ושטתו דגרסינן שם איבעיא להו מקום נבלת עוף טהור בלוע הוי או בית הסתרים הוי למאי נפקא מינה וכו' אביי אמר בלוע הוי ורבא אמר בית הסתרים הוי אמר אביי מנא אמינא לה דתניא יכול תהא נבלת בהמה מטמאה בגדים אבית הבליעה תלמוד לומר נבילה וטריפה לא יאכל לטמאה בה מי שאין לו טומאה אלא אכילתה יצתה זו שמטמאה קודם שיאכלנה ותהי בק"ו מנבלת עוף טהור ומה נבלת עוף טהור שאין לה טומאה בחוץ אמר קרא בה וכו' אם כן מה תלמוד לומר והאוכל וכו'. ובתוס' שם בד"ה יצתה זו שמטמאה וכו' ואם תאמר ומאי יתרץ רבא מן הברייתא. ויש לומר דמיירי כגון בבית הבליעה רחב כל כך שלא יסיט נבלה שתחב לו חבירו עד כאן לשונו. וכתב רבינו אדבריהם ועיין עוד על דבריהם בפ' בהמה המקשה בתוספות שם. אבל הרא"ם כתב בזה לרבא אף על גב דבית הסתרים הוא ומטמא במשא גזירת הכתוב הוא בנבלת בהמה דלא תטמא באכילתה כו' אף על פי שהוא נושא אותה בתוך בליעתו עכ"ל נעלם ממנו דברי התוספות. גם שמעתין מוכחת דלרבא מטמאה במשא דקאמר למנ"ת כגון שתחב לו חבירו כזית וכו' והאה פליגי אביי אמר בלוע הוא ולא מטמא אפילו במשא ורבא אמר בית הסתרים הוא ומטמא במשא וק"ל:

פרשת תזריע

רש"י **אמר** ר' שמלאי וכו' בב"ר בפ"ת משום דק"ל אמאי הקדים דיני הב"ח לדיני אדם מתרץ דטעמא כשם שיצירתו וכו' ואף על גב דמקמי דיני הב"ח כתיבי דיני הקרבנות והמילואים ופ' היין ושכל דשייכי לאדם לא מקרי תורת אדם אלא מאי דשייך בגופו דהיינו טומאתו וטהרתו כענין הנדה וצרעת ודין מילתו דומיא דתורת הבהמה והעוף והדגים והשרצים דלעיל דהיינו טומאתם וטהרתם שבעצמותם ואם תאמר אמאי בב"ח לא אמר הסדר הזה כי ביצירה קדמו הדגים ועופות בחמישי ובהמה ושרצים בששי והלא הכא נקט לדיני אכילת בהמה והדר דגים והדר עופות והדר נקט דיני טומאתם במגעם ומשאם והקדים בהמה טמאה והדר שרצים והדר בהמה טהורה והדר אכילת שרצים וי"ל דנקטינהו כדרך אכילתם דאורח ארעא למיכל בהמה והיא טפי מדגים ואורח ארעא למיכל דגים טפי מעופות ושרצים שאין דרך לאכלן לא הזכיר אכילתן אלא לבסוף בהדי דיני שקצים ואמנם בטומאה הקדים טומאת בהמה כמו שהיא קדמה בדיני אכילה ומשום דטומאת שרצים דמיא לטומאת בהמה טמאה שבכל צד שימותו מטמאי להכי לא כתב ברישא רק דיני בהמה טמאה וסמיך ליה טומאת שרצים והדר נקט טומאת בהמה טהורה שאינה מטמאה אלא כשמתה בלא שחיטה וא"ת היה לו לפרש דין מצורע תחלה קודם נדה שהוא נברא תחלה ותירץ באמרי נועם דתדיר ואינו תדיר תדיר קודם רוב נשים יולדות ומעט אנשים מצורעים והר"ן מקוצי פירש אחר שהזכיר תורת הטמא והטהור מן המאכלים הזכיר טומאת אדם והתחיל מן הולדות שהלידה תחלה ודוק עכ"ל :

רש"י **לרבות** ילדתו מחוי וכו' וכתב הרא"ש דאם לא כן אשה כי תלד זכר מבעי ליה מאי תזריע כעין שהזריעה דהיינו שנימוח ונעשה כעין זרע וכו' והא דאמר ר' יצחק אמר ר' אמי בשלהי פ' המפלת ומייתי לה בפ' הרואה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר מוי"ו דוילדה הוא דקא מפיק לה דאם לא כן אם זכר תלד מיבעי ליה דומיא דואם נקבה תלד שהוא מורה על הספק ולא וילדה בוי"ו שהוא מורה על הודאי כאלו אמר שכאשר תזריע האשה תחלה בודאי תלד זכר וכו' וא"ת ולמה נכתב וילדה בוי"ו ולא בהא דומיא דאם נקבה תלד הבא אחריו אם כדי ללמד אשה מזרעת תחלה יולדת זכר תיפוק ליה מקרא דאלה בני לאה ואת דינה בתו דתני בשלהי המפלת תלה הכתוב הזכרים בנקבות והנקבות בזכרים לומר לך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר וכו' עכ"ל וי"ל ע"פ שהאריך ורבינו כתב אקושייתו דשמא לאסמכתא בעלמא נקט לה מהאי קרא דהאי קרא אצטריך להא דר"פ יוצא דופן אשה כי תזריע עד שתלד במקום שמזרעת ועוד י"ל דצריכי תרוייהו דאי לאו אשה כי תזריע כו' לא הוה ידעינן מהאי קרא דאלה בני לאה וכו' ואת דינה בתו אלא הזכרים תלוי בנקבות ונקבות בזכרים אבל לא הוה ידעינן אם הוא תלוי בזריעה תחלה או בסוף להכי כתב אשה כי תזריע וכו' דמשמע דתזריע תחלה ואי לאו קרא דאלה בני לאה וכו' ואת דינה בתו לא הוה ידעינן מקרא דאשה כי תזריע אלא כשהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר אבל כשהאיש מזריע תחלה לא יתחייב שתלד נקבה אלא שתלד זכר או נקבה כמו אם יזריעו שניהם בבת אחת דיולדת זכר או נקבה דבהכי מתוקמא הך דפ' הרואה הא דקתני מג' ועד מ' יבקש רחמים שיהיה זכר להכי אצטריך קרא דאלה בני לאה וכו' ואת דינה בתו דמשמע מהאי קרא דדומין הן והשתא הברייתא דפ' המפלת הכי מתפרשת דגרסינן שם אמר ר' יצחק אמר ר' אמי אשה מזרעת תחלה וכו' וסמיך ליה ת"ר בראשונה היו אומרים אשה מזרעת תחלה כו' איש מזריע תחלה וכו' ולא פירשו חכמים הדבר ר"ל היכי מפקא מהאי קרא דאיש מזריע תחלה כו' כמו שאמר ר' אמי דמפקא לשניהם מאשה כי תזריע עד שבא ר' צדוק ופירשו אלה בני לאה וכו' שגם לידת הנקבה תלוי בזריעת הזכר תחלה כדכתיב ואת דינה בתו וכו' דומיא דאלה בני לאה וכו' שתלה הזכרים בזריעת נקבה תחלה והרא"ש כתב בזה בדחוקים ע"ש ואין להאריך ודוק :

רש"י **לרבות** התרומה וכו' וכתב הרא"ש שכן הוא בפרק אלו הן הלוקין ובפרק הערל וכו' שלא לאכול תרומה עד מלאת ימי טהרה שהיא טבולת יום ארוך דמשעה שטבלה לסוף ז' דזכר ושבועים דנקבה עד אור הבאת קרבנותיה ליום מחר נקראת טבולת יום דומיא דכל מחוסרי כפרה הנקראים טבולי יום משעת טבילתן עד הערב שמש דליל הבאת קרבנותיהן למחר ואם תאמר הך דרשא דבכל קודש לא תגע לרבות את האוכל לא אתיא לא כר"ל ולא כר"י דבפרק אלו הן הלוקין נחלקו ר"י ור"ל ר"י דריש לה לטמא הנוגע בתרומה אבל טמא האוכל תרומה מפיק לה מקרא דאיש איש מזרע אהרן וכו' שבפרשת אמור ור"ל דריש לה לטמא האוכל קדשים אבל טמא האוכל תרומה מודה ליה לר"י דמקרא דאיש איש מזרע אהרן נפקא ואם כן הך דרשא דלרבות האוכל את התרומה לא כר"י ולא כר"ל כבר תירצו התוס' דהאי דרשא אתיא אליבא דמאן דמוקי קרא דאיש איש וכו' בזב בעל ג' ראיות ועד אשר יטהר עד דמייתי כפרה ולקדשים אם כן אזהרה לאוכל תרומה לא נפקא אלא מהכא. אבל לבי מגמגם בזה דא"כ הא דבעי תלמודא ותלתא קראי בתרומה למה לי ומצריך להו לא אתי לא אליבא דמאן דמוקי קרא דעד אשר יטהר בזב בעל שלש ראיות ולא למאן דמוקי ליה בבעל שני ראיות דלמאן דמוקי לה בבעל שלש ראיות קראי דאוכל תרומה אינם כי אם תרתי קרא דובא השמש וטהר וקרא דבכל קדש לא תגע ולמאן דמוקי נמי קרא דעד אשר יטהר בבעל שני ראיות קראי דאוכל תרומה אינן כ"א תרתי קרא דעד אשר יטהר וקרא דובא השמש וטהר אבל קרא דבכל קודש לא תגע לר"י הוא אזהרה לטמא הנוגע בתרומה ולר"ל נמי הוא אזהרה לאוכל קדשים אבל אזהרת אוכל תרומה מפקי ליה מקרא דאיש איש מזרע אהרן ועוד אפילו למאן דמוקי קרא דעד אשר יטהר בבעל ג' ראיות למה לא ידרשו קרא דבכל קודש לא תגע כדדרשי כר"י או כר"ל אי משום דקרא דעד אשר יטהר דריש ליה לזב בעל ג' ראיות ועד אשר יטהר עד דמייתי כפרה ולקדשים ושוב אין להוציא ממנו אזהרה לאוכל תרומה תיפוק ליה מקרא דובא השמש וטהר וכו' עד כאן לשונו הצריך לענייננו ורבינו השיב על זה במה שגמגם הרא"ש וכדי לבא אל המכוון דבריו אביא סוגיא זו עם התוס' ולאהבת הקיצור אציג רק ראשית הדברים ואסיים במלת כו' וממילא נראה שמעתתא ותשובתו. בריש פ' הערל שנינו הערל וכל הטמאים לא יאכלו בתרומה וכו' ופריך תלמודא מנא הני מילי אמר ר' יוחנן משום ר' ישמעאל אמר קרא איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב וכו' איזהו דבר שהוא בזרעו של אהרן (ופירש רש"י בזכרים ונקבות דאלו קדשי קדשים הניתנים לכהנים אינן נאכלין אלא לזכרי כהונה) הוי אומר זה תרומה וכו' ופריך ומנאי דהאי עד אשר יטהר עד דאיכא הערב שמש (ופירש רש"י ותו לא דאמר לעיל מחוסר כפורים מותר בתרומה) אימא עד דמייתי כפרה ומשני לא ס"ד דתנא דבי ר"י בזב בעל שתי ראיות ובמצורע מוסגר הכתוב מדבר (ופי' רש"י דלאו בני קרבן נינהו) דומיא דטמא נפש מה טמא נפש דלאו בר כפרה הוא הני נמי וכו' ופריך ואימא ה"מ דלאו בר כפרה אבל דבר כפרה עד דמייתי כפרה ותו הא דתנן טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרה אוכל בקדשים מנ"ל אמר רבא אמר רב חסדא תלתא קראי כתיבי לא יאכל מן הקדשים כ"א רחץ בשרו במים הא רחץ טהור וכתיב ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים וכתיב וכפר עליה הכהן הא כיצד כאן למעשר כאן לתרומה כאן לקדשים ופריך ואיפוך אנא וכו' עד והכתי ה"מ היכא דלאו בר כפרה וכו' (ופירש רש"י והכתי אימא ה"מ דסגי בהערב שמש לתרומה היכא דלאו בר כפרה הוא דהא אמרת בזב בעל שתי ראיות ובמצורע מוסגר משתעי קרא אבל היכא דבר כפרה לא סגי ליה בהערב שמש ולא אכיל בתרומה עד דמייתי כפרה) ומשני אמר אביי תרי קראי כתיבי ביולדת כתיב עד מלאת ימי טהרה כיון שמלאו ימיה טהרה וכתיב וכפר עליה הכהן וטהרה הא כיצד כאן לתרומה כאן לקדשים וכו' עד מתקיף לה רב שישא בריה דרב אידי ומי מצית אמרת תרומה כתיבא הכא והתניא דבר אל בני ישראל אשה כי תזריע וכו' אין לי אלא בני ישראל גיורת ושפחה וכו' מנין תלמוד לומר אשה ואי ס"ד בתרומה גיורת ושפחה בני מיכל תרומה נינהו אמר רבא ולא והכתיב בכל קודש לא תגע לרבות התרומה אלא קרא מילי מילי קא חשיב ופריך ותלתא קראי בתרומה למה לי (ופירש רש"י בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר ואוקימנא לעיל מיניה בתרומה הכתוב מדבר השוה דבר בזרעו של אהרן ובא השמש וטהר עד מלאת ימי טהרה) ומשני צריכי דאי מעד אשר יטהר לא הוה ידענא במאי כתב רחמנא ובא השמש וטהר ואי כתב ובא השמש הני מילי דלאו בר כפרה אבל דבר כפרה ה"א עד דמייתי כפרה כתב רחמנא עד מלאת ואי כתב רחמנא עד מלאת ה"א אפילו בלא טבילה כתב רחמנא עד אשר יטהר ופריך. ולהך תנא דפליג עליה דתנא דבי ר"י דאמר בזב בעל ג' ראיות ובמצורע מוחלט הכתוב מדבר והאי עד אשר יטהר עד דאייתי כפרה תרי קראי בקדשים למה לי צריכי דאי כתב רחמנא ביולדת משום דמרובה טומאתה אבל בזב אימא לא ואי כתב רחמנא בזב דלא הותר מכללו אבל יולדת אימא לא צריכא (ופירש רש"י יולדת הותרה מכללה שרואה דם וטהורה לבעלה אבל זב לא הותר מכללו דכל כמה דלא פסיק טמא הוא) ע"כ לשון הגמרא הצריך לענייננו ובתוס' שם בד"ה והכתיב בכל קודש לא תגע וכו' בא"ד אבל קשה דהך דרשא לא אתיא לא כר"ל ולא כר"י דבפרק כל הפסולין דריש ר"ל לא תגע אזהרה לטמא שאכל את הקודש ומדאפקיה בלשון נגיעה מפיק אזהרה לנוגע בקודש ומריבוייא דבכל אזהרה לאוכל לפני זריקה ולאזהרה אוכל תרומה לא מוקי לה כלל אלא דמפיק לה מאיש איש ור"י מוקי לא תגע אזהרה לנוגע בתרומה אבל לאוכל לא מוקי תי' הר"ר אפרים דהכא דמוקי לה אזהרה לאוכל תרומה כו' וכמבואר בדברי הרא"ש. וכתב רבינו והרא"ש כתב אדבריהם ולבי מגמגם בזה דא"כ הא דבעי ג' קראי בתרומה למה לי וכו' ועוד כו' תיפוק ליה מובא השמש וטהר וכו' עכ"ל. והנני אשיב על דבריו דאין כאן גמגום דודאי למאן דמוקי ליה בב' ראיות מצריך הכא ג' קראי בתרומה ואע"ג דרישא דקרא בכל קודש לא תגע לא אתי לאוכל תרומה בין לר"ל בין לר"י מ"מ סיפא דקרא מלאת ימי טהרה דמשמע מיניה הערב שמש ע"כ לאוכל תרומה אתי אי משום דלר"ל דמיירי קרא בקודש הא גבי קודש לא סגי בהערב שמש א"כ מיתורא דקרא דכתיב ובמלאת ימי טהרה לבן וכו' וכמ"ש התוס' לעיל בסוגיא זו ע"ש ותדע דאית לן למימר הכי לר"ל ולר"י דובמלאת ימי טהרה ילפינן הערב שמש לאוכל תרומה דאל"כ תקשי להו כדפריך לעיל והכתי קשה ה"מ היכא דלא הוי בר כפרה אבל היכא דבר כפרה עד דמייתי כפרה ומה שהקשה עוד דאפילו למאן דמוקי ליה בג' ראיות ואין להוציא אזהרה לאוכל תרומה מעד אשר יטהר מ"מ תיפוק ליה מובא השמש וטהר עכ"ל ודבריו תמוהים דובא השמש וטהר אינו אזהרה ולאו כלל כמ"ש התוס' בסוגיין לקמן בהדיא דא"כ הוה כתיב ובא השמש ועד מלאת לא הוה ידעינן אזהרה לטבול יום דלאו בר כפרה ודוק :

פרשת מצורע

רש"י **אפילו** ת"ח וכו' וכתב הרא"ש שכן הוא בת"כ ולא ידעתי טעם בזה דמה הפרש יש בין כנגע נראה לי בין נגע נראה לי בשלמא אם היה הדבר תלוי בידו לטמא ולטהר ה"א פי"ל כנגע המורה על הספק ולא נגע המורה על הודאי מפני שאם יאמר אותו בלשון ודאי כבר נטמא כל מה שבבית טרם שפנו את הבית אבל כיון שאין טומאת הנגע וטהרתו תלויה אלא בכהן כדלעיל וכמו שכתב אמר זה גבי בשרם יבא הכהן שכל זמן שאין כהן נזקק לו וכו' מאי נפקא

פריס

מגיה בין שיאמר הוא בלשון ודאי או בלשון ספק אפילו אם יאמר אותו בלשון ודאי אין הנגע טמא עד שיאמר הכהן טמא הוא. אבל שמעתי מרבותי שאין הכתוב מקפיד כאן בין ודאי לספק מפני טומאת הנגע וטהרתו אלא מפני ד"א בלבד שלא יאמר טמא אפילו על הדבר הברור לו ודאי אלא ספק חבו שאמרו רבותינו ז"ל למד לשונך לומר איני יודע ונכון הוא עכ"ל. ורבינו טען ואמר שנעלם ממנו שהיא משנה שלמה במסכת נגעים והוא כתב שלקחו מת"כ. וגם מה שכתב ולא ידעתי טעם בזה וכו' ואני אומר כי הטעם פשוט מזה הטעם בעצמו כיון דהדבר תלוי בכהן ושמא לא יראה בעיניו נגע טמא ויתבדה בעל הבית בדבריו גם שלא יפתח פיו לשטן דאפשר שיפתנה לסימן טהרה קודם ראיית הכהן וק"ל:

אמר המלקט וראיתי בתוספות י"ט בפ' הנ"ל שדבריו טעים לדברי רבינו ע"כ ראיתי להביא דבריו והא לך לשונו וא"ת למה אסרה תורה מלומר נגע והלא עד שיאמר הכהן טמא עדיין אין כאן טומאה והרא"ש כתב בשם רבותיו מפני דרך ארץ וכו' עכ"ל ונ"א כתב משום דובר שקרים לא יכון דהא כל זמן שלא נזקק הכהן לאו נגע הוא ואיך יאמר נגע וכו'. וכתב בעל קרבן אהרן דלא דק בזה שהכהן אינו עושה אותו נגע אבל הטומאה עושה בו וקודם שיבא הכהן נגע הוא ע"כ ואפשר לתרץ שכשיאמר נגע המכוון ממנו מה שקוראין נגע והיינו נגע טמא ומכיון שעדיין אינו טמא הרי דובר שקרים. ולי נראה בהיפך דלהכי הקפידה התורה מלומר נגע כדי שלא לפתוח פה לשטן כדדרשו רבותינו ז"ל בפ' מי שמתו בקרא שמעו קציני סדום וכו' הרי אפשר שיחזור ויכהה טרם בא הכהן. ולכל הטעמים נראה לי שבכל הנגעים הדין כך שלא יאמר נגע עד שיטמאנו הכהן ואפילו את"ל דאין הדין הזה אלא בבתים וכן הרמב"ם לא כתב שיהא נוהג גם בשאר הנגעים. י"ל דנגעי בתים הואיל וקודמין בזמן לכך הקפידה התורה ביותר משא"כ בשכבר באה עליו הנגע בבית וכשאח"כ בא עליו נגע בגדיו וכן גופו שוב לא הקפידה בכך עכ"ל:

רש"י **שאם** לא יפנה וכו' ואם על אוכ"מ וכו' אלא על כלי חרס וכו'. אבל בפ' י"ב דנגעים גרסינן ולא יטמא וכו' אמר ר"מ וכי מה מטמא לו וא"ת כל עליו ובגדיו ומתכותיו מטבילן והם טהורין על מה חסה התורה על כלי חרס וכו' וכתב רבינו ורש"י בחומש הוסיף לומר אם על אוכלים ומשקין וכו' ויש לדקדק דא"כ בכלי חרסו נמי ישתמש בהן בימי טומאתו ואפשר דאסור להשהות כלי חרס טמא בביתו דלמא ישתמש בהן בטהרה וק"ל:

רש"י **יכול** וכו' נאמר נרעת ממארת וכו' ת"ל ושב הכהן ובא הכהן וכו' ואעפ"י שאין התיבות שוות לגמרי דהכא כתיב ובא הכהן והתם כתיב ושב הכהן הא תנא דבי ר"י זו היא ביאה זו היא שיבה ופירש רש"י בפ' מי שהוציאוהו דכיון דשיבה וביאה חדא מלתא היא דתרווייהו משמע שבא מביתו לבית המנוגע דיינין ג"ש מינייהו. ואיכא למידק א"כ שמאי ג"ש גמרינן דאין זה מקומו של מקרא וקרא דונתץ קאי אדלעיל דכתיב ואם ישוב הנגע א"כ למה לי ג"ש דממארת ממארת ללמד שהחוזר טמא אע"פ שאינו פושה מהיכי תיתי שיהא החוזר צריך פשיון הא האי קרא וראה והנה פשה לא קאי עליו. כבר הקשה זה בעל מתנות עני ותי' בשם מהר"ן דכיון דג"ש דושב הכהן ובא הכהן לאו ג"ש מעלייתא היא כיון דאין התיבות שוות ודומות לגמרי הלכך אי לאו ג"ש דממארת ממארת שבא ללמד על החוזר שטמא אף על פי שלא פשה לא הוה דרשינן גם כן דושב הכהן ובא הכהן אלא ה"א דודאי כאן מקומו של מקרא ולא יהא החוזר טמא אלא אם כן פשה אבל עכשיו שלמדנו מג"ש דממארת שטימא את החוזר אע"פ שלא פשה א"כ ע"כ אין כאן מקומו של מקרא זה ולא ידעינן במה מדבר למדנו מג"ש דושב הכהן וכו' דמיירי בעומד בראשון ופושה בשני שחולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע שלישי עכ"ל:

רש"י **ונגע** בו או נשאו שהרוק מטמא במשא וכתב הרא"ם כדתניא בת"כ ומייתי לה במס' נדה בפ' דם נדה וכי ירוק יכול אע"פ שלא נגע תלמוד לומר בטהור עד שיגע בטהור אין לי רוקו כיחו וניעו ומי האף שלו מנין תלמוד לומר וכי ירוק וי"ו דריש ומתמה בגמרא יכול אע"פ שלא נגע מהיכא תיתי סד"א נילף רוק רוק מיבמה מה התם אע"ג דלא נגע קמ"ל ואימא ה"מ במגע אבל במשא לא פי' ה"מ במגע סד"א נילף רוק רוק מיבמה קמ"ל אלא במשא מהי תיתי ומשני מידי דהוי אשרץ פי' ה"א כמו שהשרץ מטמא במגע ולא במשא קמ"ל אמר ר"ל תנא דבי ר"י אמר קרא בטהור מה שביד טהור פי' אי במגע בלבד מטמא הוה ליה למיכתב והנוגע ברוק הזב יכבס בגדיו מאי וכי ירוק הזב בטהור שאם היה תופס שום דבר בידו והגיעו הרוק על אותו דבר ונמצא שהוא נושא אותו אמר רחמנא וכבס בגדיו ומשום הכי כתב רש"י ז"ל ונגע בו דלא תימא אע"פ שלא נגע בו דומיא דיבמה והדר כתב או נשאו דלא תימא במגע בלבד דומיא דשרץ עכ"ל. ורבינו טען ואמר דסוגיא זו לא מתפרשא הכי כמו שהבין הרא"ם דשנינו ריש פרק דם הנדה דם הנדה ובשר המת מטמאין לחין ומטמאין יבשין אבל הזוב והנדה והרוק והשרץ והנבילה מטמאין לחין ואין מטמאין יבשין וכו' ופריך תלמודא זוב מנ"ל דתניא וכו' ופריך ואימא ה"מ במגע אבל במשא לא מידי דהוה אשרץ פירש"י שרץ מטמא במגע ולא במשא אמר רב ביבי בר אביי במגע לא אצטריך קרא וכו' כי אצטריך קרא למשא וכו' ופריך רוק מנ"ל דתניא וכי ירוק יכול אף על פי שלא נגע ת"ל בטהור עד שיגע בטהור וכו' אמר מר יכול אע"פ שלא נגע מהיכא תיתי סד"א נילף רוק רוק מיבמה מה התם אע"פ שלא נגע וכו' קמ"ל ופריך ואימא ה"מ במגע אבל במשא לא מידי דהוה אשרץ אמר ר"ל תנא דבי ר"י אמר קרא בטהור מה שביד טהור וכו' עכ"ל והא מה שנקט תלמודא אמר קרא בטהור מה שביד טהור וכו' כתב רבינו דאי לאשמועינן בטהור עד שיגע בטהור לחוד ה"ל למכתב והנוגע ברוק הזב וכו' מאי וכי ירוק הזב בטהור במה שביד טהור וכן כתב הרא"ם אך מ"ש הרא"ם בהאי ענינא אהא דקאמר ואימא ה"מ במגע אבל במשא לא פי' ה"מ במגע סד"א נילף רוק רוק מיבמה וכו' ומשני מידי דהוי אשרץ וכו' עכ"ל דבר תמוה הבין ולפום חורפיה לא דק דשמעתין לא מתפרשא הכי ל"א דאדלעיל קאי דהכתי רוק מ"ל לטמא דאימא דוקא למגע נפקא לן מבטהור אבל למשא לא מידי דהוה אשרץ דלא מטמא במשא אלא במגע ומשני אמר ר"ל כו' וכה"ג מתפרשא סוגיא דלעיל בסמוך וזה ברור וק"ל:

בלא עת נדתה רש"י אחר שיצאו שבעת ימי נדתה וכתב הרא"ם פי' כשעברו שבעת ימי נדתה ואחר כך ראתה שלשה ימים רצופין אז היא זבה וצריכה שבעה נקיים וקרבן אבל אם ראתה בתוך ימי נדתה שלשה ימים רצופין אינה אלא נדה וסופרת שבעה אע"פ שהיא רואה בהן ואם פסקה בסוף שבעה טובלת ומשמשת עם בעלה אבל אי לאו קרא דבלא עת נדתה ה"א שאף אם ראתה שלשה ימים רצופין בתוך ימי נדתה היא זבה וצריכה שבעה נקיים וקרבן ופרשה ראשונה דכתיב בה ואשה כי תהיה זבה ברואה יום אחד או שני ימים בלבד קמיירי קמ"ל קרא דבלא עת נדתה ללמד שבתוך ימי נדתה אפילו ראתה ג' ימים רצופין אינה אלא נדה וכן שנינו בת"כ יכול הרואה שלשה בתחלה תהא זבה ומה אני מקיים ואשה כי תהיה זבה ברואה דם יום א' אבל הרואה ג' ימים בתחלה תהא זבה תלמוד לומר על נדתה מטמאה זיבה ואינה מטמאה בתחלה דהיינו בתוך ימי נדתה. אך קשה אנה מצא רש"י ז"ל להוציא המדרש מקרא דבלא עת נדתה ולמה הניח הברייתא של ת"כ שהוציא המדרש הזה מקרא דעל נדתה וכו' עד כאן לשונו. אמר המלקט ראיתי בספ"ת שכתב ותמהתי על הרב דאישתמיטתיה מה שדרשו סוף מסכת נדה דף ע"ג ודברי רש"י ז"ל הם התלמוד ערוך במס' נדה ע"ש עד כאן לשונו. ודבריו לקוחים מספר מנחת יהודה ופה קדוש חשם עליו בחנם לומר דאישתמיטתיה מימרא סוגיא דשמעתין דנדה אבל קושטא דמלתא דהגירסא בגמרא היה לפני הרא"ם כמו הגרסא שבת"כ וע"כ תמה אנה מצא רש"י ז"ל וזה למדתי מדברי רבינו בחידושי הלכות שכתב הא מה דנקט שם בשמעתין בלא עת נדתה סמוך לנדתה ואין לי אלא סמוך לנדתה מופלג לנדתה יום א' מנין תלמוד לומר או כי תזוב וכו' כך הגרסא בגמרות שלפנינו וכך היה גרסת רש"י בפי' החומש שפי' בלא עת נדתה אחר שיצאו ז' וכו' דהיינו סמוך לנדתה ועל נדתה מופלג מנדתה יום א' כו' עד כאן לשונו. והרא"ם תמה לפירש"י אנה מצא רש"י וכו' דבת"כ מפיק סמוך לנדתה מעל נדתה ועוד האריך ע"ש ובאמת גם הרא"ש והרי"ף הביאו הך ברייתא דת"כ דמעל נדתה מפיק סמוך לנדתה. אבל רש"י שבחומש ודאי מצא גירסא זו כמו שהיא בגמרות שלפנינו והכי מסתבר דמתחלת קרא בלא עת נדתה לא הוה גמרינן אלא בסמוך לנדתה שפי ומריבויא דאו כי תזוב וכו' מרבינן עוד מופלג יום א' ומעל נדתה מרבינן עוד יום א' וכנ"ל הגרסא בשמעתין מנין לרבות י"א ת"ל על נדתה וכנ"ל לקמן עליך אמר קרא בלא עת נדתה סמוך לנדתה כן נ"ל ליישב פירש"י בחומש לגרסת גמרות שלפנינו דיליף סמוך מבלא עת נדתה עכ"ל הא קמן דמכל זה מוכח דגירסות מחולפות היה להם בזה והרי"ף והרא"ש והרא"ם ז"ל מצאו הגרסא בגמרא כמו בת"כ וע"כ תמה הרא"ם ז"ל על רש"י אנה מצא וכו' וברור הוא:

פרשת אחרי מות

רש"י **זה** מזבח הזהב וכו' ומה ת"ל ויצא וכו'. וכתב הרא"ם מהכא משמע דקרא דויצא אתי לאשמועינן דבמתנות המזבח הוא זקוק לעמוד מן המזבח ולחוץ ולא מן המזבח ולפנים כמו שהיה עומד בהזאה על הפרוכת. ואלו בת"כ שנינו לפי שמצינו בפר הבא על כל המצות שהוא עומד חוץ למזבח ומזה על הפרוכת בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן תלמוד לומר ויצא וכו' מכאן שהיה עומד לפנים מן המזבח פי' לפי שמצינו שכשהיה מזה על הפרוכת מדם פר כהן משיח לא היה נכנס בין המזבח ולפרוכת אלא היה עומד חוץ למזבח ומזה על הפרוכת והמזבח היה מפסיק בין המזה ובין הפרוכת כדכתיב בפר כהן משיח מזבח קטורת הסמים לפני ה' ותניא מזבח לפני ה' ואין כהן לפני ה' יכול אף זה כן תלמוד לומר ויצא וכו' מכאן שהיה עומד לפנים מן המזבח אלמא קרא דויצא לא אתי לאשמועינן דבמתנות המזבח זקוק לעמוד מן המזבח ולחוץ לצד מזרחו כמו שפירש רש"י אלא לאשמועינן דבהזאה על הפרוכת זקוק לעמוד מן המזבח ולפנים לצד מערבו וצ"ע וכו' עכ"ל. ורבינו כתב ודבריו תמוהים והקושיא ליתא מסוגיא דפ' הוציאו לו דגרסינן שם ת"ר ויצא אל המזבח מה ת"ל אמר ר' נחמיה לפי שמצינו בפר הבא על כל המצות שכהן עומד חוץ למזבח ומזה על הפרוכת בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן תלמוד לומר ויצא אל המזבח היכן היה לפנים מן המזבח וכו' ת"ר התחיל מחטא ויורד מהיכן היה מתחיל מקרן מזרחית דרומית מערבית צפונית מזרחית דברי רבי עקיבא ר' יוסי הגלילי אומר מקרן מזרחית צפונית מערבית דרומית מזרחית מקום שר"י הגלילי מתחיל שם ר"ע פוסק מקום שר"ע מתחיל שם ר"י הגלילי פוסק דכולי עלמא מיהת בההוא קרן דפגע ברישא לא עביד מ"ט דאמר שמואל אמר קרא ויצא אל המזבח עד דנפיק מכולי' מזבח ופירש רש"י דכ"ע וכו' דהא ע"כ מן המערב הוא בא ובמערבה של מזבח פוגע תחלה ע"כ. הא קמן דדברי רש"י ז"ל הם דברי שמואל דסוגיא זו דלכולי עלמא גמרינן מויצא עד דנפיק מכולי' מזבח דהיינו במתנות המזבח זקוק לעמוד מן המזבח ולחוץ לצד מזרחו. מיהו הא ודאי נמי שמעינן מיניה דבהזאה על הפרוכת זקוק לעמוד מן המזבח ולפנים לצד מערבו כדלעיל באידך ברייתא מדכתיב ויצא אל המזבח ע"כ היכן היה בשעת הזאה של הפרוכת לפנים מן המזבח ואין מקום לתמיהתו דודאי תרוייהו שמעינן מויצא לכ"ע כדמוכח שמעתין עד כאן לשונו. אמר המלקט ואני אוסיף להפליא במסקנת דברי הגאון הרא"ם ז"ל מה שכתב אפירש"י ומה שאמר ויתחיל מקרן מזרחית צפונית. כך שנינו בת"כ ושם נמי בפ' הוציאו לו את הכף מתחיל מחטא ויורד מהיכן היה מתחיל מקרן מזרחית צפונית מערבית וכו' מקום שהוא מתחיל בחטאת על מזבח החיצון שם הוא גומר במזבח הפנימי דהאי תנא ס"ל כרבי יוסי דאמר לא היתה שם אלא

פרוכת אחת והיתה פרופה בצפון פירוש שאצל הכותל הצפוני היה ראשה כפול פרופה כלפי חוץ ובה היה הכהן נכנס ביום הכפורים לפני ולפנים כדקתני במתניתין ואליבא דרבנן החיצונה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון ור"י דאמר אין שם אלא פרוכת אחת ע"כ לומר שהיא פרופה בצפון בבית קודש הקדשים משום דבכניסתו בבית כ"ע מודו דמצד צפון היה נכנס ואם כן כשהיה הכהן יוצא מבית קדשי קדשים אל ההיכל מצד צפון היה יוצא וכשהגיע במזבח הפנימי בקרן מערבית צפונית של מזבח קא פגע ברישא ומדינא בההוא קרן דפגע ברישא בעי למעבד ברישא כדאמר ר"ש בן לקיש אין מעבירין על המצות אלא דלא עביד משום דכתיב ויצא וכו' עד דנפיק מכוליה מזבח וכי נפיק מכוליה מזבח בקרן מזרחית צפונית של מזבח פגע תחלה ומשם מתחיל להזות דאין מעבירין על המצות ובדין היה להקיף משם דרך ימין כמו שעושין בחטאות על מזבח החיצון שמתחיל מקרן דרומית מזרחית והולך ומקיף מזרחית צפונית וכו' אף כאן היה לו להקיף ממזרחית צפונית למזרחית דרומית דרומית מערבית מערבית צפונית אלא משום דביציאתו מבית קודש הקדשים אל ההיכל פגע בקרן מערבית צפונית ואי לאו דכתיב ויצא וכו' שהזקיקו הכתוב לצאת מן המזבח כולו וכי נפיק בקרן צפונית מזרחית פגע ברישא הוה עביד ביה וכשגומר אותו חוזר למקומו הראשון דהיינו לקרן מערבית צפונית ומזה ומשם הולך בקרן הסמוכה לה שהוא קרן מערבית דרומית ואח"כ בקרן דרומית מזרחית עכ"ל. ואני אשתומם על המראה במה שכתב ובדין היה להקיף משם דרך ימין כו' דהא הוא מקיף והולך דרך ימין מקרן מזרחית צפונית לצפונית מערבית וכו' וזה דרך ימין איקרי לפי הסוגיא דשמעתין מסקנת ברייתא דלעיל מה שהבאתי ת"ר התחיל מחטא ויורד וכו' דפריך לר"ע נקיף דרך ימין לימא בדרמי בר יחזקאל קמפלגי ופירש"י ר"ע מקיף לשמאל ור"י הגלילי מקיף לימין. דאמר רמי בר יחזקאל ים שעשה שלמה עומד על שנים עשר בקר שלשה פונים צפונה ושלשה פונים ימה ושלשה פונים נגבה ושלשה פונים מזרחה והים עליהם וכו' הא למדת שכל פינות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין למזרח מר אית ליה דרמי בר יחזקאל ומר לית ליה וכו' ומשני לא דכולי עלמא אית להו דרמי בר יחזקאל והכא בהא קמפלגי מ"ס ילפינן פנים מחוץ ומ"ס לא ילפינן פנים מחוץ ושליך ור"ע נהי דלא יליף פנים מחוץ אי בעי הכי נעביד ואי בעי הכי נעביד ומשני אמר לך מדינא בההוא קרן דפגע ברישא בההוא עביד ברישא דאמר ר"ל אין מעבירין וכו' ואמאי לא עביד משום דכתיב ויצא אל המזבח עד דנפיק מכוליה מזבח וכיון דיהיב בההוא קרן הדר אתי לההוא קרן דאיחייב למיתב ברישא ע"כ. הא קמן מסוגיא זו דהקפה מקרן מזרחית צפונית לצפונית מערבית וכו' דרך ימין איקרי זה כמו בחטאת על מזבח החיצון שמתחיל מקרן דרומית מזרחית והולך ומקיף דרך ימין למזרחית צפונית ומה זה שכתב הרא"ם ז"ל ובדין היה להקיף משם דרך ימין כמו שעושין בחטאת וכו' אף כאן היה לו להקיף ממזרחית צפונית למזרחית דרומית וכו' דהא הוא מקיף והולך דרך ימין מקרן מזרחית צפונית לצפונית מערבית כמו בחטאות על מזבח החיצון שהולך ומקיף דרך ימין מה שאין כן ממזרחית צפונית למזרחית דרומית דרך שמאל הוא איקרי לפי הסוגין. ועילבוב דברים רואה אני בו גם במה שנקט אלא משום דביציאתו מבית קודש הקדשים אל ההיכל פגע בקרן מערבית צפונית וכו' הוה עביד ביה וכשגומר אותו חוזר למקומו הראשון וכו' דזה לא אתיא אלא להאי תנא דס"ל דדרך שמאל היה מקיף והולך מקרן מזרחית דרומית לדרומית מערבית וכו' ולהאי תנא מתפרש סברא זו כיון דיהב בההוא קרן הדר אתי לההוא קרן דאיחייב למיתב ברישא ומשום זה אינו הולך ומקיף דרך ימין משא"כ לאידך דדרך ימין היה מקיף והולך מקרן מזרחית צפונית לצפונית מערבית וכו' אינו מטעמא דאיחייב למיתב ברישא בההוא קרן צפונית מערבית רק טעמא משום דילפינן פנים מחוץ ודרך ימין צריך להיות מקיף והולך משום כל פינות שאתה פונה וכו'. ואמרתי אחכמה לדעת זאת ועמל היא בעיני ולא ידענא למה לא תפס רבינו עליו כלום בדבר הזה ושמא דגירסא אחרת היה לפניו וק"ל:

את משפטי תעשו רש"י אלו דברים האמורים בתורה וכו'. בפ' שני שעירים ת"ר את משפטי תעשו דברים שאלמלא לא נכתבו דין הוא שיכתבו אלו הן ע"ג וג"ע וש"ד וגזל וברכת השם את חקותי תשמרו דברים שהשטן ועו"ג משיבין עליהם ואלו הן אכילת חזיר ולבישת שעטנז וחליצת יבמה וטהרת מצורע ושעיר המשתלח ופרה אדומה ושמא תאמר מעשה תוהו הם תלמוד לומר אני ה' חוקה חקקתי אין לך רשות להרהר בהם. וכתב רבינו יש לעיין בזה למה נקט אכילת חזיר טפי משאר טמאים ונראה ע"פ מה שאמרו בפ' כ"ה כל דאסר לן רחמנא שרי לן כותיה כו' אסר לן חזיר שרי לן מוחא דשיבוטא כו' והיינו דשטן ועו"ג משיבין עליה דמאיזה טעם אסר לן זה ושרי לן דכוותיה וכן לבישת שעטנז הוא איסור ודכוותיה תכלת בסדין מצוה וכן חליצת יבמה דהותרה אשת אח ומצוה לייבם ושוב ע"י חליצה שיאסר על אחיו וכה"ג איכא בפירוש של פ' פרה אדומה מכלאי בגדים תכלת בסדין מאשת אח יבום אח כו' ע"ש וטהרת מצורע שצריך ב' ציפורים א' לקרבן לה' וא' לשלוח וכן שעיר המשתלח שהיו ב' שעירים אחים הא' לה' והשני לעזאזל ומזה יתיישב דלא קחשיב הכא פרה אדומה דכתיב בה נמי חוקה דלא חשיב אלא הני דאיכא ביה דכוותיה (ושמא דגרסא אחרת היה לפניו). ועד"ז יתפרשו הכתובים הכפולים בענין זה שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם כו' שלא היה לכם ליישב שם אלא דרך גירות כמו שכתוב כי גר יהיה זרעך וכו' ולפי שישבתם שם בקבע יש לחוש שלמדתם ממעשיהם וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא וכו' ויהיה לכם ירושה וישיבה בה ויש לחוש ג"כ על לימוד מעשיהם הרעים וע"כ בא אזהרה פרטית שלא תעשו כן ואמר את משפטי לפי שיש מצות מושכלות שדת אלהים מובדלת מדת הנימוסית ואמר באותם מובדלים את משפטי תעשו ולא משפטם ואח"כ את חקותי תשמרו וכו' ואמר שוב ושמרתם את חקותי כפל השמירה בהם שצריכים אזהרה ביותר לפי שהשטן ועו"ג משיבין עליהם ואמר עוד ואת משפטי שגם דת נימוסית מסכים בה והיינו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כמ"ש כהן ולוי וישראל לא נאמר אלא האדם שגם א"ה בכלל ואמר א"ת לא תקבל אתה שכר עליהם ע"כ אמר אני ה' לשלם לך שכר גם לזאת ודוק:

רש"י זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו וכו'. וכתב הרא"ם כדתניא בפ' ד"מ ואמר רבא זו היא אליבא דר' יהודה אבל רבנן סברי דהאי קרא באביו ממש קמיירי לחייב עליו משום ערות האב יתר על אזהרת משכב זכור אבל אשת האב מערות אשת אביך נפקא ור"י מוקי לה לאשת האב לאחר מיתתו ורבנן ההוא מיתורא דערות אביך היא נפקא שלא הוצרך ליכתב אלא לדרשא ויתורא דאמך היא לא תגלה ערותה מוקי לה באם שאינו ענין לאזהרה תנהו לענש סקילה באמו שאינה אשת אביו כדאיתא בפ' ד"מ וקרא דערות אמך אליבא דכ"ע באמו שאינה אשת אביו קמיירי דהיינו אנוסת אביו ומפותת אביו שאע"פ שאינה אשת אביו אמו היא וחייב עליה ואע"פ שאין הלכה כר"י שלא כרבנן פירש אותו כר"י מפני שדברי ר"י קרובים לפשוטו של מקרא יותר מדברי חכמים שלא מצינו גלוי ערוה בזכר עד שיפרש ערות אביך באביך ממש ועוד שאין זה בכלל שאר הכתוב למעלה ממנו ואם מפני שאמר ערות אביך הרי הכתוב קרא לערות אשת אביך ערות אביך הוא ולמה לא יהיה גם זה כמוהו ואם בעבור שני פעמים אשת אביך הרי כבר אמרו שהאחד בחיי האב והאחר לאחר מיתתו. ויש לתמוה על דברי ר"י ועל רש"י ז"ל שהביא את דבריו למה לא הביאו הג"ש של אביך אביך מקרא דערות אשת אביך שהיא בצדו ומיירי באזהרה כמותו דכתיב בה ערות אביך היא מה להלן באשת אביך אף כאן באשת אביך אבל הביא גזירה שוה מקרא דפ' קדושים דמיירי בעונש דכתיב ביה ואיש אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה מה להלן באשת אביו אף כאן באשת אביו עכ"ל. ורבינו בח"א פ' ד"מ טען ואמר ויש לתמוה על דבריו מאי קא קשיא ליה דהא קאמר שם בשמעתין דערות אביו גילה מופנה לג"ש אבל ערות אביך היא דסיפא דקרא ס"ל לר' יהודה דאינו מופנה דאתי שפיר למעט א"א כמו שגרסינן שם ורבנן אזהרה לאשת אביו מנ"ל נפקא להו מערות אשת אביך לא תגלה ור"י ההוא מיבעיא ליה אזהרה לאשת אביו לאחר מיתה ורבנן ההוא מסיפא דקרא נפקא ערות אביך היא ור"י ההוא מיבעיא ליה משום אשת אב אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת איש ע"כ הא קמן דסיפא דקרא בכאן ערות אביך היא אינו מופנה ועוד אי הוי אתי ערות אביך היא דסיפא דקרא לג"ש מיעוטא דהיא למאי אתיא ודוק:

פרשת קדשים

רש"י **מלמד** שנאמרה פרשה זו בהקהל כו'. וכתב הרא"ם אבל שאר פרשיות אף על פי שנאמרה לכל ישראל ע"פ הברייתא השנוי' בעירובין ומייתי לה רש"י ז"ל בסוף פ' כי תשא מ"מ לא היו כלם יחד בהקהל א' אלא היו נכנסים לפניו כת אחר כת אבל כאן שלא נאמר דבר אל בני ישראל כשאר הפרשיות אלא אל כל עדת בני ישראל למדנו שהיה כלם בהקהל לפניו ואז נאמרו להם עכ"ל. ויפה תואר טען ואמר ולא הבינותי דבריו דהא מכיון דקתני בברייתא נמצא ביד אהרן ד' כו' ע"כ לא היה משה שונה לעם רק פעם א' וא"כ בהקהל באו לפניו דאי כת אחר כת יהיו כמה פעמים ביד אהרן טפי מד'. והנראה דהתם בפי' המצות ופלפולם מיירי כדקתני כיצד סדר משנה ופירש"י כיצד למדו ישראל תורה שבע"פ ובההיא הוא שהיה צריך שיבאו כל ישראל לשמוע מפי משה פעם א' שלא יחשבו שאהרן ובניו מוסיפין בתורה שבע"פ על קבלת משה. ועוד שע"י שמלמד להם פלפול ודקדוקי דברים צריכין לשמוע מפי משה דמסתייע מלתא כיון דמפי הגבורה שמע כדאמרינן התם ומפני שיהיה טורח למשה לחזור הפרק פעמים הרבה לא היו באים כל ישראל לשמוע כת אחר כת אלא כלם יחדו אבל באמירת גוף הפרשיות שניתנו לכתוב לא היו צריכין לשמוע מפי משה ולכן לא היה אמר בהקהל אלא מפי אהרן ובניו היו שומעין זולתה זו שמפני שתלוין בה רוב גופי התורה נאמרה בהקהל. ויתכן עוד שנכנסו כל העם דקתני התם לאו כל ישראל מיהו דכולהו אינם ראוים ללמוד פלפול ודקדוקי דברים אלא פי' כל הנוהגים בעם ללמוד סדר משנה אבל הכא מיירי בכל ישראל ממש שלשמיעת גוף הפ' לבד היו כדאי כל ישראל ומ"מ לא עשה כן רק בפ' זו לסיבה הנזכר:

גם מה שכתב הרא"ם על מה שפירש"י מפני שרוב גופי תורה כו' ולכך צריך להיות כלם יחד שאם יפול לקצתם שום ספק בהלכה יהיו אחרים משיבים להם לא כך וכך אמר בפניכם אבל אם היו נכנסים כת אחר כת לא היו יכולין אנשי הכת האחת להשיב לאנשי הכת האחרת לא כך כו' מפני שהיו אומרים להם לא אמר לנו כזה וגם יתכן לומר שפי' בהקהל אנשים ונשים וטף כפ' הקהל דכתיב ביה האנשים כו' ונתן הטעם למען ישמעו כו' ומפני שרוב גופי תורה כו' נוה להיות בהקהל למען ישמעו ולמען ילמדו משא"כ בשאר פרשיות דלא נאמרו אלא לאנשים בלבד עד כאן לשונו. גם זה אינו מחוור דכל שאין הכתוב מפרש נשים וטף אינו בכלל כל עדת ישראל שכמה פעמים מצינו כלשון הזה ואין הנשים בכלל כענין כל עדת ישראל יעשו אותו וילונו כל עדת ישראל וכאלה רבים ומה שפירש עוד שצריך להיות כלם שאם יפול לקצתם שום ספק בהלכה כו' גם זה לא נהירא שאם מפני חשש ספק אפילו על מצוה קלה היה ראוי לחוש ועוד דאין הדברים אמורים כאן על סדר המשנה והפלפול אלא על גוף הפרשיות הנכתבות כדכתיבנא ואין כאן חשש ספק ואמנם טעם ההקהל בפ' זו דרך כבוד שע"י שרוב גופי תורה בה נהוג באמירתם כבוד יותר מהשאר להזכיר עליו בהקהל ודוק:

רש"י **כאן** הקדים אם לאב. בפ"ק דקדושין תניא ר"א גלוי וידוע לפני הקב"ה שבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים כו' ובאגדה הקשה רבינו ואמר למה לי טעמא בכיבוד מפני שהוא מכבד יותר אם תיפוק לי' משום

משום שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו ולכך הקדים לאביו וכמו שאמרו שם שאל בן אלמנה אחת לרבי אליעזר אבא אומר השקני מים כו' והשיב לו ר"א הנח כבוד אמך שאתה ואמך כו' ונ"ל דעיקר הקושיא בדברי ר' למה שינה במורא להקדים האם לאב. ובמסקנא דעובדא זו איכא למידק דאמרו שם בא לפני ר"י אותו שאל לר"א אמר לו כך אמר לי רבי נתגרשה מהו אמר לו מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה הטל להם מים בספל כו'. למה לא אמר לו ר"א או ר"י כך בשאלה קמייתא. ועוד קשה מה ראה ר"י בו שבן אלמנה הוא ואימא בן אלמן הוא ומתה אמו ובכה עליה עד שנשרו ריסי עיניו מצורף לזה איכא למידק שם בדברי רש"י ז"ל מה שפי' שבן אלמנה אתה ולא צריך אתה למעשה כו' והוא דחוק כיון דהוא לא היה צריך למעשה ולשאלות אלו לא ה"ל למימר אבא ואמא אלא הל"ל אביו אמר לו השקני מים ואמו אומרת השקני מים כו' והנראה דבשאלה קמייתא ודאי דנמי ראה בריסי עיניו שהוא יתום אבל לא ידע אם בן אלמנה הוא או בן אלמן ושאל מלתא דהוה צריך לו כבר בהיות אביו ואמו שניהם קיימים ואולי אירע לו בחייהם כך ושאל אם שפיר עשה. אבל כששאל בנתגרשה אמו מהו בצריך הדבר לאמו שאל ע"כ דאמו קיימת והוא בן אלמנה ולא שאל על עצמו שהרי כבר מת אביו אלא על אחים מן האם שנשאה אמו איש אחר והיה לה בנים ונתגרשה ממנו היאך יעשו אמר להם הטל להם מים בספל כו' ר"ל אחיך מן האם יעשו כן דכיון דא"א לו ליתן כוס לא' מהם שהוא כלי השתיה יתן להם מים רבים לשניהם בכלי הרחיצה שהוא הספל כו' ודוק:

רש"י **הנושרים** בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינו לקט. כתב הרא"ם כך שנינו בפ' ו' דפאה שתי שבלים לקט כו' כדברי ב"ה וראייתו מדכתיב לעני ולגר תעזוב אותם כו' ולא כב"ש דס"ל אף ג' לקט מדכתיב לגר ליתום ולאלמנה כו':

רש"י **אין** לי אלא חרש כו'. וכתב הרמב"ן ז"ל והוא שנוי בת"כ אבל המדרש בגמרא אינו כן אלא הזהיר הכתוב בנכבדים בעם הדיין והנשיא שאמר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור וחזר והזהיר באומללים שבעם והוא החרש ומהם ילמדו בנין אב כל שאר העם כי מן הראש עד הסוף הכל בכלל האזהרה ומלת בעמך נדרש בעושה מעשה עמך להוציא הרשעים כו' עכ"ל. והרא"ם כתב הא מה שפירש רש"י מנין לרבות את כל האדם תלמוד לומר בעמך כו'. אבל בפ"ד מיתות מפיק ליה מאלהים לא תקלל באה"ע לגופיה דהא אתי מנשיא וחרש במה מצינו תנהו לישראל דעלמא שאינו לא נשיא ולא אלהים ולא חרש לא שלמדו שאר העם מבנין אב מנשיא ואלהים שהם הנכבדים שבעם ומחרש שהם האומללים שבעם כמו שכתב הרמב"ס ז"ל ועוד שאי אפשר לדון זה במה מצינו מהנכבדים שבעם ומהאומללים שבעם משום דאיכא למפרך מה להצד השוה שבהן שכן מצוים כדפריך בגמרא עכ"ל. ורבינו טען אדברי הרא"ם ז"ל וכדי לבא אל המכוון דבריו אביא הסוגיא דפ' ד"מ דגרסינן שם ת"ר איש איש אשר יקלל את אביו כו' עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר אלהים לא תקלל כו' אם היה אביו דיין הרי הוא בכלל אלהים לא תקלל ואם היה אביו נשיא הרי הוא בכלל ונשיא בעמך כו' אינו לא דיין ולא נשיא מנין אמרת הרי אתה דן בנין אב משניהם לא ראי נשיא כראי דיין כו' הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתן אף אני אביא אביך כו' ופריך מה להצד השוה שבהן שכן גדולתם גרמה להם תלמוד לומר לא תקלל חרש באומללים שבעמך הכתוב מדבר מה לחרש שכן חרישתו גרמה לו נשיא ודיין יוכיחו מה לנשיא ודיין שכן גדולתן כו' חרש יוכיח וחזר הדין לא ראי זה כו' הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתן אף אני אביא כו' ופריך מה להצד כו' שכן מצוים משאר בני אדם אלו לאומללות ואלו לגדולה ומשני אלא אם כן נכתוב רחמנא או אלהים וחרש או נשיא וחרש אלהים למה לי אא"ע לגופו תנהו לאביו (ופירש רש"י אם כן נכתוב אלהים וחרש כו' פירוש אלא לא אתיא אביו בבנין אב אלא בא"ע נכתוב אלהים וחרש וניתי נשיא בהצד השוה לא ראי דיין שהוא גדול שאתה מצווה על הוראתו כראי חרש שאי אתה מצווה על הוראתו ולא ראי חרש שפלותו גרמה לו כראי דיין כו' הצד השוה שבהן שהן בעמך אף אני אביא נשיא והכא ליכא למפרך שכן מצוין דהא נשיא מצוה הוא או נכתוב נשיא וחרש וניתי דיין מנייהו אלא א"ע כו') ופריך הניחא למ"ד אלהים חול אלא למ"ד קודש מא"ל כו' ותני ראב"י אזהרה למברך השם מנין תלמוד לומר אלהים לא תקלל למ"ד אלהים חול גמר קודש מחול אלא למ"ד אלהים קודש היכי גמר דלמא אקודש אזהר אחול לא אזהר ומשני אם כן ליכתוב רחמנא לא תקל מאי לא תקלל שמע מינה תרתי (ופירש רש"י לא תקלל שתי קללות במשמע ואלהים נמי שתי לשונות יש בו הלכך לא תקלל דרשינן אתרוייהו) ובתוס' שם בד"ה מאי לא תקלל שמע מינה תרתי. ומקלל חבירו גמרינן או מאב ונשיא או מאב וחרש דליכא למפרך שכן מצוין דאביו אינו מצוה כו' עד כאן לשונו וכעין זה כתבו בפ' שבועת העדות דף ל"ו ע"ש. ובסוגיא זו כתב רבינו הרא"ם באמת יפה השיג אדברי הרמב"ן אבל גם הוא לא דק במה שכתב דשאר העם גמר בשמעתין מאלהים לא תקלל בא"ע כו' דאינו כן דלא אמרינן אלא תנהו לאביו ומשום דהוקש כבודם לכבוד המקום ושאר העם לא גמרינן ליה בשמעתין אלא מחרש הוא דגמרינן ליה בפ' שבועת העדות והיינו מחרש ומאביו לבתר דגלי באביו כמו שכתבו התוס' בסוגיא זו ובשבועת העדות והדברים ברורים הם ודוק:

רש"י **לא** תלבין ובפ' יש בערכין כתב רבינו והיינו בדברים שבין אדם לחבירו אבל במילי דשמיא מוכיחו גם ברבים כמו שעשו הנביאים לכל ישראל והכי מפורש בת"כ:

רש"י **אמר** ר"ע זה כלל גדול בתורה כו'. ר"ל שכל התורה נכללה במצוה זו כמו שאיתא בפ' ב"מ שאמר הלל לגר שבא אליו להתגייר מאי דסני לך כו' זהו כל התורה כולה ואידך פירושא הוא. ובאגדה זו הקשה רבינו ואבר הגס שאמר ליה בלשון התרגום שכן היה לשונם אז בירושלים מ"מ אמאי שינה לומר בלשון שלילה דעלך סני כו' דתרגום מליצה דקרא הוה ליה למימר ותרחמיה לחברך כותיך וי"ל דמשמע ליה דקרא לא איירי אלא בכה"ג בל"ת דבכי לא תקום ולא תטור כתיב ועלה קאי ואהבת לרעך כו' שלא תעשה לו רעה מכל דסני לך כו' אבל לגבי לעשות לו טובה לא קאמר ואהבת לרעך כו' כדאמרינן חייך קודמין כו' וכן משמע בת"כ ע"ש ודוק:

פרשת אמר

רש"י **שארו** זו אשתו. בת"כ כי אם לשארו אין שארו אלא אשתו שנאמר שאר אביך היא ונ"ע דהא זה גבי אחות אביך כתיב והיאך דרש מיניה דאשתו מקרי שארו ובתוספות י"ע פ' י"נ תמה בזה ואמר וצריך נגר ובר נגר דלפרקיה והאריך ומסקנת דבריו וראיתי שהברייתא זו מועתקת בספר הרי"ף בריש הלכות קטנות בזה הלשון כי אם לשארו אין שארו אלא אשתו שנאמר אל אשתו לא תקרב שאר אביך היא עכ"ל וגירסא זו ישרה היא ואע"פ שזו נראית יותר תמוה דאל אשתו לא תקרב לא כתיב גבי שאר אביך אלא גבי אשת אחי אביך מ"מ נראה בעיני שהיא גרסא נכונה ודהכי דרש שארו גבי טומאת כהן הוא מיותר למדרש והכי קאמר דהתם כתיב שאר אביך גבי אחות האב כלומר דההוא היא שאר אחיה שהוא אביך ובאם א"ע לאחותו דכתיב בהדיא ולאחותו הבתולה ולרבות שאינה בתולה א"ת דאם כן לא לכתוב הבתולה תנהו ענין לדדמי לה לאחות אביך בעריות והיינו ערות אחי אביך והיא אשת אחי אביך שנאמר אל אשתו לא תקרב ש"מ דאשת אחי האב היא שאר בעלה למדנו דשארו נמי היא אשתו ולישנא דברייתא הכי פרושה שנאמר אל אשתו לא תקרב ולמדנו דאיקרי שארו מדכתיב שאר אביך באה"ע כו' עכ"ל:

רש"י **מה** כאן כל הראש כו'. והקשה הרא"ם היכי מצו רבותינו ז"ל לדרוש לפי שנא' לא תשימו כו' ת"ל בראשם לחייב על כל הראש והא בין עיניכם כתיב ואדרבה ה"ל למידרש אפכא לפי שנאמר בראשם שומע אני כל הראש ת"ל בין עיניכם דוקא כו' עכ"ל ע"ש שהאריך ובשמע שלמה כתב ליישב זה עם מה שאמרו בקידושין ובמנחות דמקום הנחת תפילין גמרינן ג"ש מבין עיניכם דקרחה א"כ לכך הוצרכו לומר דבראשם בא לפרש בין עיניכם דאי בין עיניכם בא לפרושי מלת בראשם א"כ הא אצטריך בין עיניכם להכי וא"כ היכי מצי יליף ג"ש למקום הנחת תפילין הא אינה ג"ש מופנה לא בין עיניכם דקרחה דהאמרת דבא לפרש מלת בראשם ולא בין עיניך דתפילין דלגופיה אתי א"כ בזה סרה קושית הרא"ם ז"ל דחז"ל קבלו ג"ש לענין תפילין משם למדו דבראשם הוא פי' בין עיניכם וק"ל:

רש"י **כותי** שהביא קרבן כו'. אבל תמימים תקבלו מהם לכך נאמר למעלה איש איש לרבות הכותים כו'. ובשמע שלמה הקשה ואמר בזה דכיון דסבר רש"י ז"ל דמהך קרא דמיד בן נכר יש ללמוד דתמימים תקבלו מיד כותי מעתה מה למדנו מרבוי דאיש איש ולא די זה אלא שכתב לכך נאמר ואדרבה זה נותן טעם לפגם. וי"ל שכוון רש"י ז"ל בשתי מלות הללו למ"ש התוס' מנחות דף ע"ג בד"ה איש איש וז"ל תימה תיפוק ליה מדכתיב גבי בעלי מום ומיד בן נכר לא תקריבו את אלה הא תמימים תקריבו וי"ל דאי לאו איש איש ה"א בעלי מומין הוא דקאי בלאו אבל תמימים אינם בלאו אבל איסורא מיהא איכא עד כאן לשונו. וזהו שאמר רש"י ז"ל אחר מה שכתב אבל תמימים תקריבו ואימא הכי אבל תמימים אינו בלאו איסורא מיהא איכא ובעלי מומין קאי בלאו לזה תי' לכך נאמר איש איש פי' אי אמרת בשלמא הוא אבל תמימים תקריבו ניחא דלכך נאמר איש איש ולא איש לחודיה לגלויי דתמימים תקריבו ולא תימא מדיוקא דהך קרא הא תמימים איסור איכא אבל אי מהכא שמעינן דאפי' תמימים איכא איסור א"כ רבויא דאיש איש שהוא לרבות כותי למה נאמר ב' פעמים ובמאי נוקי דהאמרת אפי' תמימים איסור נמי איכא והריף ונכון עכ"ל:

רש"י **ולא** עד בכלל והם מ"ט יום. וכתב רבינו וראוי לעיין בזה מסוגיין דפ' ר"ע דפליגי רבנן ור' יוסי דרבנן סברי בששה לחודש ניתנה התורה ור' יוסי אומר בז' בו ולכ"ע בשבת ניתנה תורה ביום נ"א מן הספירה למה קבע הש"י חג השבועות לדורות ביום חמשים מן הספירה והכוונה בזה לפי שלא היו ישראל אז ראוים לחכמת התורה עד שיטהרו ויקדשו עצמם מכל טומאת מצרים שיצאו משם כמ"ש כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וע"כ היתה הטהרה שבעה במספר שבעה שבועות ויום חמשים שהם מספרים קדושים כענין שבת שמיטות ויובלות ולפי שביום נ' נגמרה הטהרה שזכינו אחר כך ביום נ"א לקבל התורה קבע הש"י אותו יום חמשים לחג שבועות כי יראת חטא קודם לחכמה במעלה ובזמן. ובזה יתורץ קושית התוספות בפ"ק דע"ג דהקשו אמה שאמרו יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלים התורה מוטב וכו' דלמ"ד דס"ל בשבעה בחדש ניתנה התורה מאי יום הששי. ומזה שכתבנו סרה הקושיא דלמ"ד נמי בז' ניתנה התורה הזכיר כאן יום הששי מר"ח לפי שהיא עיקר כי בו נקבע חג השבועות לדורות וק"ל:

רש"י **שש** חלות וכו'. ענין מערכת לחם הפנים עם הסניפין עיין ביאורו לעיל בפ' תרומה כי שם מקומו:

רש"י **מהיכן** יצא כו'. בב"ר וכתב ביפה תואר כמו שכתב הרמב"ן שטעמו ויצא בתוך בני ישראל וכמו ויצא בתוך העיר לא ס"ל דאם כן ה"ל לשתוק ויצא אל תוך בני ישראל אבל בתוך בני ישראל דבק עם והוא בן איש מצרי לומר טעם שהוא מצרי מאביו נדבק בישראל מצד אמו. ועוד דהתם ניחא דכתיב ויצא בתוך העיר לומר שיצא ממקום מושבו אל תוך העיר הלוך וזעוק במר נפש או כדי שיכמרו רחמי ההמון על הדבר אבל הכא מ"ט לומר שיצא מביתו אל תוך העם ואם טעמו לומר שהיה במקום מפורסם הא מבמחנה ידעינן לה וע"כ דרשו שיצא מעולמו.

אבל

אבל במקושש אע"פ שמותו לא קאמר בי' הכי שהרוגי ב"ד יש להם חלק לעה"ב אבל המגדף נטרד מעה"ב כמ"ש בו הכרת תכרת ואמרו רז"ל הכרת בעה"ז וכו'. והא דאשמועינן הכא שנטרד וכו' היינו לפי שמת בלא תשובה. ומה שפירש"י ר' ברכי' אומר מס' של מעלה יצא וכו' שמא פת צוננת וכו' איכא לאקשויי הא אכילה לתשעה ימים היינו אכילת כהנים והא דלא חשיב אכילה דגבוה רק עריכתו על השולחן לפני ה' הוא דחשיב אכילה דגבוה ובשעת עריכתו על השולחן חם היה יש לומר מ"מ כיון דהוה קאי התם ט' ימים נמצא כנאכל לגבוה בגוון דהוה לי' לערוך בכל יום פת חמה ואע"ג דאמר בגמרא שבנס היתה חמה כל ט' הימים הרשע הזה לא היה מודה בנס. ומה שמסיק רש"י ז"ל ומתניתא אמרה וכו' בתוך מחנה דן כו' יש לתמוה דהא ט' יוחסין דאמרה בשנה שניה והך עובדא הוה תיכף בשנה ראשונה שהרי זה היה עם המקושש בפעם א' כמ"ש בח"כ גבי ויניחהו במשמר ומקושש בשנה ראשונה היה כמ"ש בספרי ויהיו בני ישראל במדבר בגנותן של ישראל דיבר שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחיללה. ובשלמא למ"ד מפ' של מעלה יצא ל"ק אע"ג דמעשה לחם הפנים לא היה אלא בשנה שניה אחר שהוקם המשכן די"ל דציווי לחם הפנים בשנה ראשונה היה ואז עמד ולגלג כמ"ש הרא"ם ז"ל והיינו דלא הראו לו מה שהיה הפת חמה כל ט' הימים להקהות את שיניו אבל הכא א"א לומר כמ"ש הרא"ם שאע"פ שציווי הדגלים לא היה אלא בשנה שניה מ"מ הם בעצמם היו נוהגים לשבת כל שבט במקום מיוחד כפי מה שצוה יעקב אבינו במשא מטתו שהרי לא צוה על סדר הדגלים אלא על נשיאת מטתו צוה שיהיה כסדר העתיד בדגלים ובודאי לא נהגו לשבת כל שבט בפני עצמו עד שצוה ה' איש על דגלו לבית אבותם יחנו ואפילו שנהגו כן לא היה זה יוצא מב"ד חייב לפי שלא נצטוו מה' על הדבר ועוד היאך אמרו לו כתיב איש על דגלו באותות והא לא נאמר זה הציווי למשה עד שנה שניה ועל כרחך צריך לומר דאגדות חלוקות הן עכ"ל:

פרשת בהר

רש"י **לרבות** את הנרצע אבל בת"כ הגרסא בנרצע הכתוב מדבר וכתב הרא"ם ואמר לרבות הנרצע בלשון ריבוי משום דמכח דכתיב ושב אל משפחתו ואוקמוהו כשמכרוהו ב"ד בגניבתו נשאר קרא דואיש אל משפחתו תשובו לרבות אף הנרצע עכ"ל. וכתב בשמע שלמה ביאור דבריו דק"ל דכי היכי דברייתא קתני בפ"ק דקדושין דף ט"ו הא אין הכתוב מדבר אלא בנרצע ולא קתני לרבות כו' ה"נ רש"י ז"ל היה לו לכתוב זו נרצע ולא לשון לרבות דמשמע דמריבויא הוא ותי' דכיון דלא מוקמינן האי קרא אף בנרצע אלא מכח דכתיב ושב אל משפחתו ואוקמוהו כשמכרוהו ב"ד נשאר האי קרא דאיש אל משפחתו מיותר לרבות אף הנרצע אבל אי לאו האי קרא אתריכא הוה מוקמינן האי קרא במכרוהו ב"ד ולא בנרצע לפי שאמר אהבתי את אדוני. וצ"ע שדבריו הפך הגמ' סוגי' דשמעתין דקאמר ואצטריך מכרוהו ב"ד כו' הרי שיש לצדדים לומר שנרצע חמור וכד שמכרוהו ב"ד חמור וא"כ אפי' אי לא הוי אלא חד קרא לא הוי מוקמינן מכרוהו ב"ד טפי מנרצע דמאי אולמי'. לכן יראה ליישב מ"ש רש"י ז"ל לרבות כו' ולא כתב זו נרצע עם מאי דאיכא למידק תו דרש"י ז"ל כי היכי דפריש ואיש אל משפחתו זו נרצע אמאי לא פי' לקמן בפסוק ושב אל משפחתו לרבות מכרוהו ב"ד ב' וג' שנים לפני היובל כדתני שם בברייתא. אמנם יראה עם מ"ש בגמרא בפסוק ואיש אל משפחתו כו' מאי משמע דבר הנוהג באיש כו' ואיזה זו רציעה וכבר למדנו הרא"ם ז"ל בכמה מקומות שדרכו של רש"י ז"ל לתפוס לעולם הדרשה הקרובה לפשט המקרא א"כ בפסוק ושב אל משפחתו שאינו פשוטו של מקרא דמיירי במכרוהו ב"ד דאדרבא קרא כתיב ונמכר לך לכך לא הזכירו אבל הכא אע"פ שאינו פשוטו של מקרא מדבר בנרצע כתב לרבות משום דקשיא ליה יתורא דאיש ולזה השיב דמלת איש יש לרבות נרצע אף שאינו כן פשוטו של מקרא מ"מ מלת איש מרבה נרצע:

תרבה מקנתו רש"י תמכרנה ביוקר תמעיט מקנתו תמעיט בדמים. וכתב בג"א הא דאמר גבי תרבה מקנתו תמכרנה ביוקר ולא אמר תרבה בדמים דומי' דתמעיט מקנתו שפי' אותו תמעיט בדמי' כדי לפרש שתרבה מקנתו קאי אמוכר אע"פ דתמעיט מקנתו קאי אלוקח דכתיב אחריו כי מספר שני תבואות הוא מוכר לך מ"מ תרבה קאי אמוכר שהזהיר המוכר שלא יהא מונה הלוקח אלא שאם שנים רבות עד היובל ימכור ביוקר וממילא נשמע ההיפך שאם שנים מועטות עד היובל שימכרנה בזול וא"כ הזהיר הלוקח שלא יהא מונה את המוכר שאם מעט שנים עד היובל ימעוט בדמים וממילא ההיפך שאם הרבה שנים עד היובל יקחנה ביוקר אבל ב' הכתובים למוכר או ללוקח ודאי לא צריך דהא' נשמע מחבירו וק"ל:

רש"י **והבחנתי** בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל בריבית כו'. בפרק איזהו נשך אמר רבא י"ת בריבית למה נאמר אמר הקב"ה אני שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור כו'. וכתב רבינו ר"ל לפי שאלו הן מרבים מעותיהם בעול ע"כ אמר בהו אני שהבחנתי כו' בין טפה של בכור כו' לפי שהן שעבדו בישראל שנא' בהן בני בכורי ישראל כדי לרבות נכסיהם כדי לבנות את פתום ורעמסס ע"כ הכה הקב"ה בכוריהם מאב כפירש"י בחומש פ' בא הרי שבאו עשרה רווקין כו' שיהיה בדין לרבות נכסי בני אשה אחת להיות כפול פי שנים מנכסי אביהם ונתמעטו בהכותם כן זה שחושב לרבות נכסיו בדברים אלו בעול שהקב"ה מבטל מחשבותיו ומבחין במעשיו וממעט מעותיו כמ"ש לגבי ריבית נכסיו מתמוטטין דהיינו שנמסרין למלכות שכן אמרו בפרק הישן בשביל ד' דברים נכסי בעלי בתי' נמסרים למלכות על משהי שטרות פרועים ועל מלוי בריבית ועל שהספיקו בידם למחות ואינם מוחי' ועל פוסקי צדקה ברבים. אך בזה איכא למידק מה שפירש"י שם על משהי שטרות פרועים כדי לגבות פעם אחרת והא ודאי גזילה גמורה היא ולא היה לו לומר על משהי אלא על הגובין שטרות פרועים וכן מלוה ברבית איסור גמור הוא ואמר על שהיה בידם למחות כו' ובפרק במה בהמה אמרו שיש בידם למחות כו' שהוא נתפס על כל העולם ואמר פוסקי צדקה כו' הרי זה עובר בבל יחל דברו והנראה לדקדק בכל זה דנקט בעלי בתים דהיינו עשירים ומנהיגי' ואינם ת"ח ואינם משהים שטרות פרועים לגבות בהם שנית דהא ידעי דגזל גמור הוא אבל משהין אותם שיש לו שום דין ודברים עם הלוה ורוצה לדוחקו בזה השטר לטעון מגו ודבר זה בעיני בעלי בתים לאו איסור הוא אבל אמרו חז"ל בזה דאיסורא איכא משום אל תשכן באהליך כו' שמא ימות ויפול שטר זה לפני יתומיו ויגבו בו שנית. ומלוי בריבית דקאמר נמי אבעלי בתי' שהם אינן יודעים להלוות בהיתר בעיסקא או בדרך אחר של היתר. ועל שהיה ספק בידם למחות כו' איירי נמי בבעלי בתים מנהיגים שיש בידם למחות ואינו ביד ת"ח. ופוסקי צדקה ברבים היינו שבעלי בתים מנהיגי הקהלה פוסקין צדקה ברבים ואינן נותנין כולה שאומרים שלא היה דעתן לכך אלא בשביל אחרים שיתנו נדבות כראוי וק"ל:

רש"י **ואף** הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית כו'. בפ"ק דקדושין ובפ"ד דערכין אמרו קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר מטלטליו כו' ופירשו התוספו' דמסברא שבא עונש זה על משא ומתן מדה כנגד מדה עכ"ל. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דא"כ למה נסמכה וכי תמכרו ממכר כו' לתשובו איש אל אחוזתו שהוא עיקר דין היובל וי"ל דכבר כתיב דין היובל לעיל מיניה ושבתם איש אל אחוזתו אבל האי קרא מפורש דכתיב לעיל מיניה מן השדה תאכלו את תבואתה כו' דהיינו שיהיו כולם שוים באכילת שנה זו לבהמה שאוכלת מן השדה שהכל יהיה הפקר וכמ"ש לאכלה ולא לסחורה ולזה אמר אע"פ שאמרתי לך שכולם שוים בפירות שביעית לענין אכילה אל תאמר שבאותה שנה לא תשוב הקרקע גופיה לבעלה הראשון ותהיה הפקר אלא דאף בשנה זו שתאכלו כולם תבואתה הקרקע היא בחזקת בעליה גם לענין מלאכה ותיקון קרקע המותרת בשביעית וביובל והשתא נסמכה שפיר וכי תמכרו כו' לאיסור פירות שביעית שאמר מן השדה תאכלו כו' כולם ולא תעשו בהם סחורה אבל השמטת קרקע ועבדים כבר נאמר ושבתם איש כו' ולא חזרו כאן אלא משום פירות שביעית כמ"ש כן נראה לומר לפי דרש זה. ובסוגיא דקדושין הוסיף בזה לומר לא באת לידו עד שמוכר את בתו כו' ופירש"י אע"ג דבתו לא כתיב בהאי ענינא הא קמ"ל דיש לקדום למכור בתו מללוות בריבית דברתיה מגרעא ונפקא וריבית מוסיף ואזיל ביה עכ"ל. גם בזה איכא למידק מהיכא קמ"ל הכי כיון דלא כתיבי הכא בהך ענינא מי יאמר דכאן מקומה ומסברא נמי דקאמר דבתו קדמה למכור מללוות בריבית דברתי' מגרעא כו' כפירש"י מה"ט נמי ה"ל להקדים נמי מכירת גופיה קודם ריבית דמגרע פדיון ונפיק כדקתני מתניתין דעבד עברי יוצא בגרעון וריבית מוסיף ואזיל ביה. והנראה לומר דהכי קאמר דאי הוה מקומה של מכירת בתו בתר פ' רבית הו"ל למכתב שם ולא בפ' משפטים ומהא שמעינן דע"כ מכירת בתו קודם פ' ריבית ומטעמא דברתי' מגרעא כו' ומיהו במכירת עצמו לא תועיל הך סברא ולא ימכור עצמו קודם שילוה בריבית מדכתיב בתר פ' ריבית. והא דלא כתביה למכירת בתו קודם פ' ריבית כיון דשם מקומה י"ל דלא חשיב ליה אלא הנך שאדם עושה כן כסדר אבל במכירת בתו קודם שילוה בריבית אין כל אדם עושה כן וזה שדקדק לומר קמ"ל דנזבין אינש ברתיה כו' ולא ניזוף כו' ולא קאמר דמזבין אינש כו' ולא יזיף כו' דודאי כן יעשה האדם למכור בתו קודם שילוה בריבית אבל הוא אינו עושה כן אלא שמלוה בריבית מקודם שימכור בתו ודוק:

פרשת בחקתי

רש"י **בשעה** שאין דרך בני אדם לצאת כגון בלילי שבתות בפ' ג' דתענית אמרו ונתתי גשמיכם בעתם בלילי רביעיות ובלילי שבתות שכן מצינו בימי שמעון בן שטח כו' (ופירש"י שם בלילי רביעית שאין טורח על בני אדם דאינם הולכים בדרכים מפני אגרת בת מחלת כדאיתא בערבי פסחים). וכתב רבינו אבל בלילי שבת לא הוצרך להאי טעמא דאיכא טעמא דאיסור מלאכה של הולכי דרך ורש"י בחומש נמי פירש בעתם בלילי שבתות ולא הזכיר בלילי רביעיות מילתא דפסיקא נקט בלילי שבתות משום איסור מלאכה. מיהו יש לדקדק בזה האיך קאמר דכתיב בעתם בלילי רביעית ובלילי שבתות למעוטי שאר לילות הא אמרינן בע"פ מעיקרא הוי שכיחא כל יומא זימנא חדא פגע בר"ח בן דוסא א"ל גוזרני עליך שלא תעבור בישוב לעולם. והנראה דודאי הכתוב בעתם לא משמע אלא בעת שאין בני אדם הולכין בדרכים וקודם דאתי ר"ח בן דוסא משמע קרא בעתם בכל לילות מפני אגרת בת מחלת ולמעט הימים וכפרש"י בפ' עקב בעתו בלילות שלא יטריחו אתכם והוא גו' בלילות וברייתא דקתני בלילי רביעית ושבתות מתניי' לבתר דאתי ר"ח בן דוסא שגזר עליה בשאר לילות והך דשמעון בן שטח דמייתי שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ושבתות לאו דוקא נקט הכי דהא מקמי ר"ח בן דוסא היה הך דשמעון בן שטח אלא משום דרישא דברייתא נקט הכי נקט נמי בסיפא הכי והשתא נמי ניחא מה שפירש"י בחומש בלילי שבתות ולא נקט נמי לילי רביעיות משום דמסיק בערבי פסחים דאביי גזר עליה בכל לילות וא"כ לא אתי למעט כל הלילות ובעתם לא משמע אלא לילי שבתות משום איסור מלאכה. ואע"ג דימי שבת נמי הם באיסור הולכי דרך מ"מ הולכים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות בתוך התחום כמ"ש הרא"ם. ועוד י"ל דגשמים בשבת ביום לאו בעתם מיקרי כדאמרינן במס' הנ"ל בפ"ק אמר רבי יצחק שמש בשבת צדקה לעניים (ופירש"י שמתעדנים בה ונוח להם יום השמש ומתחממים בה ביום הצינה) שנא' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה

ומרפא

ומרפא (פירש"י יראי שמי שומרי שבת) . ועוד נראה דאיירי בשבת מהאי לישנא דשמש צדקה והוא מבואר כי מהלך שבעה המזלות סדרם הוא שצ"ם חנכ"ל ותחלת הלילות של שבעה ימי השבוע ככנ"ש חל"ם ותחלת הימים חל"ם ככנ"ש נמצא בשבת בתחלת הלילה מתחיל מאדים ובתחלת היום מתחיל שבתאי שני מזלות אלו מאדים ושבתאי מורים על הרע כמפורש בפ' מפנין ובפ' מי שהחשיך וכוכב צדק שהוא מורה על הטוב כדאיתא שם הוא משמש אותה שעה קודם מזל מאדים וגם הוא מתחיל שעה אחת על יום השבת אחר מזל שבתאי ומטעם זה צונו הקב"ה לקבל שבת בתוספת שעה אחת קודם הלילה שמתחיל מאדים שעדיין צדק באותה שעה קודם הלילה וכן ביום השבת לא כתיב בי' בבוקר שיש לשהות שעה אחת על היום לפי שבאותה שעה משמש מזל שבתאי עד שיתחיל לשמש אח"כ מזל צדק ולפי שבאותה שעה שקודם לילה עדיין יום הוא והשמש זורחת במזל צדק וכן שעה אחת ביום מתחיל כן החמה במזל צדק ע"כ אמר שמש צדקה מרפא שהשמש הוא במזל צדק בסוף ע"ש בתחלת שבת קודם מאדים וגם היא במזל צדק בתחלת זריחתה ליום שבת אחר שבתאי והיינו וזרחה לכם יראי שמי דקבלת שבת בין ביום בין בלילה שתהיה השמש במזל צדק מרפא בכנפיה וק"ל:

רש"י **שיהו** הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן כו' . וכתב הרא"ם לא שיוציאוהו מן הבית כדי להביא שם את החדש דא"כ היאך ימצא בידם ישן נושן עד שיהו אוכלין ממנו . ועוד למה יוציאו הישן מן הבית מפני החדש והלא הישן טוב מן חדש כדלעיל אלא עכ"ל שפי' תוציאו מן האוצרות למקום אחר מן הבית מפני שהאוצרות שומרות החדש שלא יתרקב אבל הישן כיון שעברה עליו השנה אינו נוח להתקלקל כמו החדש . אבל בת"כ אמרו וישן מפני חדש תוציאו שיהיו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן ואתם מקפידין היאך נוציא ישן מפני חדש ולא הבנתי כי אי אפשר לומר שהם סוברים שפי' וישן מפני חדש תוציאו הוא דרך תמיהא שהם מקפידין ואומרים כיון שהישן טוב מן החדש איך נוציא את הישן מפני החדש דא"כ וישן מפני חדש טוציא מיבעי ליה לכן נ"ל שטעות נפל בספרים וצריך להיות במקום היאך היכן ובמקום נוציא נשים ופירושו ואתם מקפידים ואומרים היכן נשים הישן שנוציא מפני החדש שהם מחפשין למצוא מקום שישימו בו את הישן ואינם מוצאים מקפידים ע"ז ובזה הוציא רש"י ז"ל מלשון הת"כ שאמר צריכין אתם לפנות האוצרות למקום אחר עכ"ל . ורבינו טען עליו מהא דגרסינן פ' הספינה וישן מפני חדש תוציאו מלמד שהיו אוצרות מלאים ישן וגרנות מלאות חדש והיו ישראל אומרים היאך נוציא זה מפני זה ופירש"י היאך נוציא כו' דהכי משמע וישן מפני חדש תוציאו בעל כרחכם שלא יהיה לכם מקום להכניס החדש ואע"פ שהישן מעלי טפי יוציאוהו מפני החדש שהחדש ראוי להתייבש עכ"ל וכתב רבינו וכה"ג אמרו בת"כ והרא"ם כתב ע"ז ולא הבנתי כי א"א כו' ונ"ל במקום היאך היכן כו' ואולי נעלם ממנו סוגיא דשמעתין דגרסינן בהדיא כהך דת"כ ומה שהקשה הרא"ם דא"כ טוציא מיבעי ליה כבר הרגיש רש"י ז"ל בשמעתין בזה וז"ל דהכי משמע וישן מפני חדש תוציאו בעל כרחכם כו' ר"ל דאני אומר לכם שתוציאו ישן מפני חדש בעל כרחכם אף שלא יהיה רצונכם בכך מפני שהישן מעלי שנאמר ואכלתם ישן נושן מ"מ תוציאו הישן מפני שהחדש ראוי להתייבש טפי כו' ודוק :

רש"י **אף** מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע . ואיכא למידק כיון דיבולה הוא מלשון מוביל א"כ גבי ברכה דכתיב ונתנה הארץ יבולה מאי ברכה היא שתתן הארץ מה שאתה מוביל לה הקושיא זו הקשה בשמע שלמה וכתב ומצאתי מנוח במה שכתב בת"כ וז"ל ונתנה הארץ יבולה לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון ומנין שהארץ עתידה להיות נזרעת ועושה פירות בן יומו ת"ל זכר עשה לנפלאותיו וכה"א תדשא הארץ דשא מלמד שכו ביום שהיתה נזרעת עשתה פירות עכ"ל הרי שהוקשה להם לשון יבולה דמשמע מה שאתה מוביל לה בעת הזרע ומאי ברכה היא זאת לכן פי' דיבולה בשעה שהוביל הזורע תתן לך התבואה כמו בזמן אדה"ר :

רש"י **ומדרשו** זה נכשל בעונו של זה . בפ' זה בורר דגרסינן שם לא יומתו אבות על בנים בעדות בנים ובנים לא יומתו על אבות בעדות אבות דאין לומר שבא ללמד שלא יומתו זה בעון זה שזה כבר נאמר איש בחטאו יומתו והא דכתיב פוקד עון אבות וגו' וכן קרא אף בעונות אבותם אתם ימקו זו מיירי כשאוחזין מעשה אבותיהם ומסיק וכשאין אוחזין לא והכתיב וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו מלמד שכולם ערבים זה לזה ומשני התם שהיה בידם למחות ולא מיחו . וכתב רבינו דלפי פשוטו שיכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ כמו שפירש"י בחומש לכתוב וכשל איש באחיו שכל א' מישראל יכשל בחבירו אבל לפי הדרש איש בעון אחיו כתב וכשלו בל' רבים דלאו עם כלל ישראל ידבר רק באותן שבידם למחות עמהם ידבר שיכשלו איש בעון אחיו אם לא ימחה בו כדמסיק ובזה שמחלק לאוחזין לשאינו אוחזין יתישב האי קרא בסמוך והנשארים בכם וגו' בארץ אויביכם וגו' שאמר בתחלת המקרא בלשון נוכח וכן מדבר כל הפרשה דלעיל מיניה ובסיפא דהאי קרא אמר ואף בעונות אבותם אתם וגו' שהוא מדבר בלשון נסתר וכן עד סוף הפ' כי י"ל שענין הפרשה והתוכחה עד כאן מדבר בחורבן בית ראשון שהיה בהם עון ע"ג שבחורבן בית ראשון עדיין לא היה הסתרת פנים שהיתה עדיין נבואה ואורים ותומים וזה אמר בלשון נוכח ולא אמר רק והנשארים בכם ימקו בעונם כי לא היה להם אז רק עון עצמה אבל על חורבן בית שני התחיל לדבר בלשון נסתר לפי שהיה להם אז הסתרת פנים באין נבואה ואורים ותומים ושאר ה' דברים שנחסרו בבית שני וחסרון הנבואה היא הסתרת פנים כדאמרינן בפ"ק דחגיגה ואנכי הסתר אסתיר אע"פ שהסתרתי פני מהם בחלום אדבר בו ועל כן אמר בלשון נסתר ימקו בעונם שהיא שנאת חנם שהיא בבית שני ואף בעונות אבותם שהיה בבית ראשון שהוא עון ע"ג אתם ימקו ועל זה אמר בגלותם בחורבן בית שני והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו' כל הענין בלשון נסתר שיסתיר הקב"ה פניו מהם ולא יהיו נענים כפירש"י פ"ק דחגיגה והסתרתי פני מהם שנועק מצרות וגו' ואינו נענה ואמרינן נמי בפ' הזהב ששערי תפלה ננעלו מיום החורבן וק"ל :

רש"י **ואבדתם** בגוים כשתהיו פזורים וגו' אבל מדרשו בפרק אלו הן הלוקים כאבידה המתבקשת שנא' תעיתי כשה אובד וגו' וכתב רבינו אמר תעיתי כשה אובד המתבקש מבעליו כן בקש עבדך האובד בגלות ואף שפשע העבד בך הנה מצותיך לא שכחתי והם עמי בגלות וראוי לך לבקש אותי בשביל מצותיך אשר עמי ובדרך נחות נאמר בזה הכתוב לפי מ"ש בפרק אלו מציאות דשה דכתיב בפ' אבידה לכ"ע קשיא דלא אצטריך ליה לפ"ז אמרה כ"י הנני אומר תעיתי כשה אובד ר"ל כשה האובד האמור בפר' אבידה דלא אצטריך ליה בקרא אבל הוא רמז על ישראל הנקראים שה פזורה והם המה שה דאבידה שבתורה שה' ב"ה הוא בעליו של אותו השה ומבקשו להוציאו מן הגלות וק"ל:

רש"י **אלו** המתים בגולה ומדרשו בפרק הנ"ל כאכילת קישואין ודלועין וכתב רבינו פי' כאכילת קישואין שאינו נאכל כולו רק בשר שמבחוץ אבל הגרעינין והזרע שבתוכו נשאר כן ישארו זרע ישראל בגלותם . ועי"ל דה"ק קרא ואכלה אתכם ארץ אויביכם כמו שהארץ אוכלת קישואין ודלועין שלמים שמניחים בהם שהבשר של הקישואין הוא כלה בארץ אבל הזרע שבתוכו אינו כלה בארץ ואדרבא הוא נשרש בארץ ומצמיח ועושה פרי שמגדל קישואין הרבה כן תאכל אתכם ארץ אויביכם שיהיו זרעיכם לעתיד מפרה ומרבה בתוך ארץ אויביכם כזמן הגאולה במהרה בימינו אמן :

חלק רביעי
ספר במדבר

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

אלה הנה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום למגלות , תרגום שני לאסתר עם ביאור , פירש"י שלם עם הכראה מקומות , אבן עזרא , רמב"ן , בעל הטורים כולו , ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה , מסורת קטנה , מערכת המסורה , רד"ק , רלב"ג , פי' רבינו סעדיה גאון , פירוש רבינו ישעיה , כלי יקר , חידושי מהרש"א , אדרת אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת שמואל , לחם דמעה , ספורנו לשה"ש וקהלת , מנחת שי , תולדות אהרן , תולדות יעקב , ביאור לנבולין ובנין הבית , ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים זי"ע , פירושים ומפרשים פירושו של רבינו מאור הנולה רש"י זצ"ל אשר נקראים בשם **שפתי חכמים** השלם :

נלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר **שבתי** משורר זצלה"ה בעה"מ ס' **שפתי ישנים** :

(לד) **תפלות** לליל שבת , ולשבת קודש עם הטולדות לכל כרך .

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר' יהושע גרשון נ"י בהסנות מ' ישכר בער זצ"ל מונק
ברחוב נענשע נומר 4 בבית חומה שלו .

ווארשא

אהרן

משה

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть, 4
ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера
на улице Электоральной № 14.
1885.

Дозволено Цензурою.
Варшава 7 Февраля 1885 года.

י"ז זוגין מן ב"ב קמצין וסימן בחרבות, כשועלים בחרבות. בחרבות, ולא נמצאו בחרבות. קח, ויאמר הכהן חרב גלית. קח, ויקח
טרף, ותבא אליו היונה לעת ערב. טרף, לכו ונשובה אל ה' כי הוא. ישמע, השמן לב העם הזה. ישמע, ובדברי אסף הספח
דברי דוד המשוררים. תזרע, ובשנה השביעית שבת. תזרע, לא תזרע כרמך תניינא דפסוק. שפך, ואל פתח אהל מועד לא הביאו.

מורע הארץ ויתגאו. מים, כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ. מים, גם בהמות שדה תערג. וישתחו,
את. צעקו, הן אראלם צעקו חוצה. צעקו, וה' שמע. לקח, ויאמר הקשית לשאול. לקח, מעלר וממספס
שפך, וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלים דם נקי. וסימן בלשון ארמי תעליא נחו, ולקח זרעא, נחליא

ויאמר לא כי אני שר צבא. וישתחו, והיה לאדם לבער ויקח. עמד, וידם השמש וירח עמד. עמד,
לקח. לקח, ויאמר הכי קרא שמו קדמא. לקח, מעני השיב ידו נשך ותרבית. תקח, ולקחת חמשת חמשת שקלים. תקח, ומהם
יכסין, יהושע מגלי, שמשא יתיב, ודנן יהושע, מסי פומיהון, אודיה ממללין, מבכיה דשמעין, שאלת דינא, ליעקב דיינא

אשרי האיש אשר לא. אחל, היום הזה אחל תת פחדך. אחל, ויאמר ה' אל יהושע היום הזה.
עוד חקה, עדת, ומתכנשין אתדרפיא. עדת, עוד מילאת כפוס מלכה. על, ישובו לא על היו. על, ואלה
מתקלא אפיק, שליפה דמלכא, למפלא גברא, בחקלא דכרמא, גבר זכאי, וביאורם סימנים דלעיל :

ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום
שכל ויבינו במקרא. והמשכילים
יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים
ככבבים לעולם ועד :

י"ח מלין תקון סופרים וסימן ואברהם עודנו עומד לפני ה'. ואל אראה ברעתי.
כי הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו. ועמי המיר כבודו. ואהי עלי למשא. כבודם
ויאכל חצי בשרו. בעון אשר ידעתי כי מקללים להם בניו. אולי
בקלון אמיר. וירשיעו את איוב ותשוב עלי נפשי. וימירו
יראה ה' בעניי, איש לאהליו ישראל. והנם שולחים את הזמורה אל אפם.
את כבודם בתבנית שור. אלו י"ח דברים תקון סופרים ודקדוקיהן משובחים:
אלהי קדשי ולא נמות. ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו.
ומארה תבא על כל מי שעליהם שטנה כותבים :

וַיְדַבֵּר

בשם אשר פקודי רום ותחת חבר. אחל לפרש על הפשט ספר וידבר :

(א) **וידבר** במדבר סיני באחד לחדש. מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מנאם וכשנפלו בעגל מנאם לידע מנין הנותרים כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם : (ב) למשפחותם. דע מנין כל שבט ושבט : לבית אבותם. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו

(א) **במדבר** סיני. להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד : באחד לחדש השני. לתקן הדגלים ואיך יסעו ואיך יחנו בעבור המקדש כי בעשרים לחדש השני נסעו : (ב) שאו את ראש. כמו כי תשא ושם מפורש : לבית אבותם. כי משפחת האם איננה קרואה

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי חסר לאמר א
בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ
הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם ג'
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב שְׂאוּ י"ג ר"פ
אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר כל אוריי' חסר במ"ח

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּחַד לְיַרְחָא
תִנְיָנָא בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא
לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
לְמֵימָר׃ ב קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן
כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן

וידבר ה' אל משה. י' חסרים לאמר וסימן נמסר בסדר כי תשא : למשפחתם כל אורייתא חסר בס"ח וסימן ופקודי בני גרשון. ויהי גבול בני ראובן. ויתן משה להצי. וחצי הגלעד ועשתרות. שמעון קדמאה. זבולן בתרא' יששכר אשר קדמאה. וכל כתובים דכוותא מ"ל :

בעל הטורים

במדבר סיני. לעיל מיניה כתיב אלה המצות וסמיך ליה במדבר לומר אם אין אדם משים עצמו כמדבר אינו יכול לידע תורה ומצות. למעלה כתיב וכל מעשר בקר וצאן וסמיך ליה שאו את ראש ע"ש מה שנאמר עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה :

תולדות אהרן

וידבר ה' אל משה במדבר סיני. פסחים ו (מגילה עד) : למשפחותם. נזיר פט קדושין סט נהגה קט בכורות מז :

רמבן

במדבר אחר שביאר תורת הקרבנות בספר השלישי התחיל עתה לסדר בספר הזה המצות שנצטוו בענין אהל מועד וכבר הזהיר על טומאת מקדש וקדשיו לדורות. עתה יגביל את המשכן בהיותו במדבר כאשר הגביל הר סיני בהיות הכבוד שם צוה והזר הקרב יומת כאשר אמר שם כי סקול יסקל וצוה ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו כאשר הזהיר שם פן יהרסו אל ה' לראות וגו' וצוה ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח כאשר אמר שם וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו וגו' והכהנים והעם וגו' והנה צוה איך תהיה משמרת המשכן וכליו ואיך יחנו סביב ויעמוד העם מרחוק והכהנים הנגשים אל ה' איך יתנהגו בו בחנותו ובשאת אותו ומה יעשו במשמרתו והכל מעלה למקדש וכבוד לו כמו שאמרו אינו דומה פלטרין של מלך שיש לו שומרין לפלטרין שאין לו שומרין והספר הזה כולו במצות שעה שנצטוו בהם בעמדם במדבר ובנסים הנעשים להם

ספורנו

(א) **וידבר** ה' אל משה : (ב) שאו את ראש. לסדרם שיכנסו לארץ מיד איש על דגלו בלתי מלחמה אלא שיפלו האומות מפניהם כמו שעשו קצתם כמו שהעיד

אבן עזרא

קרואי משפחה: לגלגלותם. פירשתיו: (ג) בישראל. להוציא ערב רב: (ד) איש ראש. דרך קצרה והראוי להיות איש איש: (ה) לראובן. החל מהבכור כטעם ולא להתיחס לבכורה: (י) לבני יוסף. אחר בני לאה בעבור כבוד רחל על השפחות והחל מאפרים על דרך יעקב אבינו והקדים אפרים ומנשה על בנימין כי הם מקום יוסף ואחר כן החל מדן שהוא בכור השפחות ואחריו אשר כי השם ידע שהוא יהיה ראש החונים על דגל דן ואחר כן גד כי הוא בכור שפחת לאה: (טז) קרואי עדה. הטעם שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום: מטות אבותם. הטעם על השבטים והנה כל אחד נשיא שבט: ראשי אלפי ישראל. כל אחד ראש על כל אלפי השבט כי יש שר לאלף: (יז) ויקח משה ואהרן: עמם: האנשים אשר נקבו. שהם מפורשים כמו אשר

פי

רשי

אביו: לגלגלותם. על ידי שקלים בקע לגלגולת: (ג) כל יוצא צבא. מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים: (ד) ואתכם יהיו. כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט: (טז) אלה קרואי העדה. הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה: (יז) האנשים האלה. את שנים עשר נשיאים הללו: אשר נקבו. לו כאן

בשמות

שְׁמֹ֔ות כָּל־זָכָ֖ר לְגֻלְגְּלֹתָֽם׃
ג מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כָּל־
יֹצֵ֥א צָבָ֖א בְּיִשְׂרָאֵ֑ל תִּפְקְד֥וּ אֹתָ֛ם
לְצִבְאֹתָ֖ם אַתָּ֥ה וְאַהֲרֹֽן׃ ד וְאִתְּכֶ֣ם
יִהְי֔וּ אִ֥ישׁ אִ֖ישׁ לַמַּטֶּ֑ה אִ֛ישׁ רֹ֥אשׁ
לְבֵית־אֲבֹתָ֖יו הֽוּא׃ ה וְאֵ֙לֶּה֙ שְׁמ֣וֹת
הָֽאֲנָשִׁ֔ים אֲשֶׁ֥ר יַֽעַמְד֖וּ אִתְּכֶ֑ם
לִרְאוּבֵ֕ן אֱלִיצ֖וּר בֶּן־שְׁדֵיאֽוּר׃
ו לְשִׁמְע֕וֹן שְׁלֻֽמִיאֵ֖ל בֶּן־צוּרִֽישַׁדָּֽי׃
ז לִֽיהוּדָ֕ה נַחְשׁ֖וֹן בֶּן־עַמִּֽינָדָֽב׃
ח לְיִ֨שָּׂשכָ֔ר נְתַנְאֵ֖ל בֶּן־צוּעָֽר׃
ט לִזְבוּלֻ֕ן אֱלִיאָ֖ב בֶּן־חֵלֹֽן׃
י לִבְנֵ֣י יוֹסֵ֔ף לְאֶפְרַ֕יִם אֱלִישָׁמָ֖ע
בֶּן־עַמִּיה֑וּד לִמְנַשֶּׁ֕ה גַּֽמְלִיאֵ֖ל
בֶּן־פְּדָהצֽוּר׃ יא לְבִ֨נְיָמִ֔ן אֲבִידָ֖ן
בֶּן־גִּדְעֹנִֽי׃ יב לְדָ֕ן אֲחִיעֶ֖זֶר בֶּן־
עַמִּֽישַׁדָּֽי׃ יג לְאָשֵׁ֕ר פַּגְעִיאֵ֖ל בֶּן־
עָכְרָֽן׃ יד לְגָ֕ד אֶלְיָסָ֖ף בֶּן־דְּעוּאֵֽל׃
טו לְנַ֨פְתָּלִ֔י אֲחִירַ֖ע בֶּן־עֵינָֽן׃
טז אֵ֚לֶּה קְרִיאֵ֣י קרואי ק׳ הָעֵדָ֔ה
נְשִׂיאֵ֖י מַטּ֣וֹת אֲבוֹתָ֑ם רָאשֵׁ֛י
אַלְפֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל הֵֽם׃ יז וַיִּקַּ֥ח מֹשֶׁ֖ה
וְאַהֲרֹ֑ן אֵ֚ת הָאֲנָשִׁ֣ים הָאֵ֔לֶּה אֲשֶׁ֥ר

ט׳ מ״ל
ט
ג׳
ח׳ חסר בתורה
כל שמות דשבטים חד קרינן
ג׳ בטעם בעינין יב״ן סימן
ל׳ ושארא לבני יוסף לבני אפרים
ב׳ מ״ל
וי״ב ס״פ

בְּמִנְיַן שְׁמָהָן כָּל דְּכוּרָא לְגֻלְגְּלָתְהוֹן׃ ג מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנוֹן יָתְהוֹן לְחֵילֵיהוֹן אַתְּ וְאַהֲרֹן׃ ד וְעִמְּכוֹן יְהוֹן גַּבְרָא גַּבְרָא לְשִׁבְטָא גְּבַר רֵישׁ לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הוּא׃ ה וְאִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא דִּי יְקוּמוּן עִמְּכוֹן לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ ו לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃ ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ ח לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ ט לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלוֹן׃ י לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ יא לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ יב לְדָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ יג לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ יד לְגָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃ טו לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ טז אִלֵּין מְעַרְעֵי כְנִשְׁתָּא רַבְרְבֵי שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן רֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל אִנּוּן׃ יז וּדְבַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין דְּאִתְפָּרָשׁוּ

ואתכם ג׳ וסימן ואתכם יהיו איש. ואתכם בני אדניכם. ואתכם הרכב והכוסים ב׳ בפסוק: אבתיו לאבתיו ה׳ חסר בתורה וסימן ואתכם יהיו איש איש. אלה הפקדים אשר פקד. ויעשו בני ישראל ככל אשר. שלח לך אנשים. האנכי הריתי את. ויצא ממעך הוא. ולא תסב נחלה ממטה. כי אביאנו אל האדמה: ואלה שמות ״ בתורה וסי׳ בני ישמעאל. אלופי עשו. בני ישראל דויגש. והברו ריש ספרא. שמות האנשים אשר יעמדו. בני לוי לתלדותם, בני אהרן הבכר נדב. בני גרשון למשפחותם. שמות בנותיו. האנשים למטה יהודה: שמות ט׳ מלאים בתורה וסי׳ נמסר בסדר בראשית. גבי פסוק ויקרא האדם שמות: אבותם ב׳ מלאים בתורה וסימן אלה קריאי העדה נשיאי מטות. ואת שם אהרן תכתב וכל נביאים וכתובים דכוו׳ מלאים במ״ח חסר וסימן ואמרו על אשר עזבו דמלכים דשלמה. ויעש יה״ד׳ הרע דרחבע׳ דמלכים. ויהיו הגוים האלה. ויעשו כן בני הגולה. ואלה העלים מתל מלח בתראה: הם י״ב כ״פ וסימן נמסר בסדר וישמע יתרו: וכל ריש פסוקים דכוו׳ במ״ש וחסר וסימן נמסר

תולדות אהרן (גמליאל בן פדהצור. שם עב): ויקח משה ואהרן. סנהדרין נו:

ספורנו

שהעיד באמרו כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל אולי היו משפחות מהגרגשי שעליו אמרו ז״ל שעמד ופנה מאליו ובקלקול המרגלים הוסיפו הז׳ אומות להרע מ׳ שנה והוצרך להחרימם: במספר שמות. כי היה אז כל אחד מאותו הדור נחשב בשמו המורה על צורתו האישיות למעלתו על דרך ואדעך בשם ולא כן קרא לדור של באי הארץ ובכן לא נמנו במספר שמות ולא נזכרו זולתי ראשי המשפחות במספר האישים. ואם זה הודיע שהיתה הכונה שאותם האישים בעצמם יחיו ויירשו הארץ ולא יפקד מהם איש: (ד) איש ראש לבית אבותיו. והטעם שיהיו אתכם הוא שכל

אחד

בעל הטורים

במספר שמות כתיב כאן ובפרשת פנחס לא כתיב באותו מנין במספר שמות אלא כתבו כאן להודיע שלא שינו שמותן במצרים לכך כתיב לבית אבותם לומר לך שנקראו בשמות אבותם: אתם ואהרן. למעלה בפ׳ כי תשא לא כתיב אהרן באותו מנין לפי שעל ידו נעשה העגל שבשבילו הוצרכו למנין לכך לא נמנה הוא: הנשיאים מתחיל באליצור ומסיים בעינן ע״ש יכנסו כאיכון עינו וע״י הענן: קריאי העדה. וי״ו קטועה וקרי קרואי בשביל שלומיאל בן צורישדי שהוא זמרי בן סלוא. וכן בעדת קרח קראי כתיב חסר וגם הוי״ו חסר דנגמרי לפי שהיו כולם רשעים אבל בכאן היו אחרים צדיקים:

רמבן

להם לספר כל מעשה ה׳ אשר עשה עמהם להפליא וספר כי החל לתת אויביהם לפניהם לחרב וצוה איך תחלק הארץ להם ואין בספר הזה מצות נוהגות לדורות זולתי קצת מצות בעניני הקרבנות שהתחיל בהן בספר הכהנים ולא גמרם ביאורן שם והשלימן בספר הזה:

במדבר סיני

בעבור שהפסיק במצות השמיטה והיובל שאמר שהיו בהר סיני. חזר ואמר כאן שהיה הדבור הזה באהל מועד ככל הדברות אשר הזכיר מתחלת ספר ויקרא וכן יהיו כלם מכאן ואילך באהל מועד כי מעת שהוקם המשכן ויקרא אליו השם מאהל מועד לא נדבר לו אלא משם והזכיר כאן במדבר סיני להגיד שלא נסעו משם בעת שנמנו כי המנין הב׳ היה בערבות מואב והדבור באה״מ: (ב) **שאו** את ראש כל עדת בני ישראל. כמו שאומרים לקוסטינר אריס רישיה דדין לשון רש״י. ואפשר שיהיה הטעם בזה בעבור שאינו חזק למלחמה בפחות מעשרים וכמו שאמרו בן עשרים לרדוף אבל יתכן שיהיה פי׳ כל יוצא צבא כל היוצאים להקהל בעדה כי הנערים לא יקהלו בתוך העם כי כל אסיפת עם תקרא צבא וכן לצבא בעבודת אהל מועד ישוב מצבא העבודה במראות הצובאות אשר צבאו וכן צבא השמים וכל צבאם צויתי. ולכך יפרש באנשי המלחמה מצבא המלחמה והתיחסם בצבא המלחמה ואמר כאן כל יוצא צבא כדרך כל יוצאי שער עירו. ואמר לצבאותם שהם צבאות רבות כי כל שבט ושבט צבא גדול והלשון שכתב רש״י כמו שאומרים לקוסטינר אריס רישיה דפלן לא נתברר לי למה דרשו אותו לגנאי אם מפני שמתו במדבר ובמטה לוי אמר פקוד לפי שלא היה בכלל גזרה והלא במנין שני של באי הארץ אמר כן שאו את ראש כל עדת בני ישראל אבל בויקרא רבה דורש לשבח אין שאו אלא לשון גדולה כמו דכתיב ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך אמר הקב״ה לישראל נתתי לכם תלוי ראש ודמיתי אתכם לי כשם שיש לי תלוי ראש על כל באי עולם שנאמר לך ה׳ הממלכה והמתנשא לכל לראש אף לכם עשיתי תלוי ראש שנאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל לקיים מה שנאמר וירם קרן לעמו וכן הוא אומר ונתנך ה׳ עליון על כל גויי הארץ. ושוב מצאתי במדבר סיני רבה שאמר. אמר רבי פנחס אמר רבי אידי מאי דכתיב בראש הספר שאו את ראש רוממו את ראש גדלו את ראש לא נאמר אלא שאו את ראש כאדם שאומר לקוסטינר סב רישיה דפלן כאן נתן רמז למשה שאו את ראש שאם יזכו יעלו לגדולה כמה דכתיב ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ואם לא יזכו ימותו כלם כמה דכתיב ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ והנה הלשון כפי הכונה יתפרש בטובה לטובים וכיון שהוא לשון גדולה ונאמר כן במנין הראשון אמר כן במנין השני:

(ג) **כל** יוצא צבא בישראל. מגיד שאין יוצא לצבא פחות מבן עשרים שנה: **תפקדו** אותם. ענין פקידה זכרון והשגחה על דבר כלשון וה׳ פקד את שרה כאשר אמר והוא פתרונו בכל מקום לא ימלט מהן איש על דעתו וגם פקדון מפני שמירתו והשגחתו עליו וכאשר צוה למנות את ישראל אמר תפקדו אותם לרמוז שלא יספרם רק שיתנו כופר נפשם מחצית השקל ובהם ישגיח ויזכור מספר העם ואמר בדוד מספר מפקד העם כי ידע מספרם

בפקידת

נִקְּב֖וּ בְּשֵׁמֽוֹת׃ יח וְאֵ֨ת כָּל־הָעֵדָ֜ה הִקְהִ֗ילוּ בְּאֶחָד֙ לַחֹ֣דֶשׁ הַשֵּׁנִ֔י וַיִּתְיַֽלְד֥וּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמ֗וֹת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֛ה וָמַ֖עְלָה לְגֻלְגְּלֹתָֽם׃ יט כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶׁ֑ה וַֽיִּפְקְדֵ֖ם בְּמִדְבַּ֥ר סִינָֽי׃ ס

שני כ וַיִּהְי֤וּ בְנֵֽי־רְאוּבֵן֙ בְּכֹ֣ר יִשְׂרָאֵ֔ל תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֤ר שֵׁמוֹת֙ לְגֻלְגְּלֹתָ֔ם כָּל־זָכָ֗ר מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ כא פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה רְאוּבֵ֑ן שִׁשָּׁ֧ה וְאַרְבָּעִ֛ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ פ

כב לִבְנֵ֣י שִׁמְע֔וֹן תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם פְּקֻדָ֗יו בְּמִסְפַּ֤ר שֵׁמוֹת֙ לְגֻלְגְּלֹתָ֔ם כָּל־זָכָ֗ר מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ כג פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה שִׁמְע֑וֹן תִּשְׁעָ֧ה וַחֲמִשִּׁ֛ים אֶ֖לֶף וּשְׁלֹ֥שׁ מֵאֽוֹת׃ פ

כד לִבְנֵ֣י גָ֔ד תּוֹלְדֹתָ֥ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמ֗וֹת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה כֹּ֖ל יֹצֵ֥א צָבָֽא׃ כה פְּקֻדֵיהֶ֖ם לְמַטֵּ֣ה גָ֑ד

בִּשְׁמָהָן׃ יח וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּנַשׁוּ בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא וְאִתְיַחֲסוּ עַל זַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא לְגֻלְגְּלָתְהוֹן׃ יט כְּמָא דְּפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וּמְנִינוּן בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ כ וַהֲווֹ בְּנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגֻלְגְּלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא כָּל נָפֵיק חֵילָא׃ כא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן מִנְיָנוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגֻלְגְּלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא כָּל נָפֵיק חֵילָא׃ כג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ כד לִבְנֵי גָד תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא כָּל נָפֵיק חֵילָא׃ כה מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְגָד

ומ"ל וחד הַקְהִילוּ

ט' מלאים בתורה

ד'. כל ספ' במדבר במ"ב בסר סיני

ג' בטעם בענין ר"ס סימן

כל אוריי' כ"כ

כו"ל מ"ל שמ"ג חסר

ל' בענין לפי שחסר משבטו ל"ז אלפים ומאה במעשה זמרי

כ"ל בטעם בענין במ"א דאפרים

בשמות : (יח) ויתילדו על משפחותם. הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם כל א' וא' להתייחס על השבט :

אך

במשלי סי' א': ויפקדם ד' וסימן במדבר סיני. ויפקדם בבזק. ויפקדם בטלאים. ויפקדם למבן עשרים ר"ה: בכר ו' חסרים וסי' נמכר בסדר ויגש. סי' שבטים ראובן שמעון גד יהודה יששכר זבולן יוסף. מנשה. בנימן. דן אשר נפתלי. וסי' רש"ג הב"ז סמ"נ דא"ת: מאות כלם מלאים במ"ג חסר וסי' ויהיו ימי אדם. ויחי למך. וישקל אברהם לעפרן: חלוף השבטים ראובן קדמא ששה וארבעים אלף וחמש מאות. ראובן תנינא שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים. יהודה קדמאה ארבעה ושבעים אלף ושש מאות. תנינא ששה ושבעים אלף וחמש מאות. אפרים קדמאה ארבעים אלף וחמש מאות. תניינא שנים ושלשים אלף וחמש מאות. דן קדמאה שנים וששים אלף ושבע מאות. דן תניינא ארבעה וששים אלף וארבע מאות. שמעון קדמאה תשעה וחמשים אלף ושלש מאות. תניינא שנים ועשרים אלף ומאתים.

בעל הטורים

במדבר סיני. שניה דסמיכי בסוף פסוק ויפקדם במדבר סיני ביום צותו את ב"י להקריב את קרבניהם לה' במדבר סיני. לפי שכשהיו נמנין היו מקריבין עליהם קרבנות כדי שלא ישלוט בהם דבר כדכתיב כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו: לבני שמעון לגלגלתם הלמ"ד עקומה למטה לפי שהלמ"ד שלו זמרי בן סלוא חטא ונפלו משבטו. והלמ"ד הוא גבוה מכל האותיות כך חסר משבטו שלא העמיד לא מלך ולא שופט :

פי ה' יקבנו : (יח) ויתילדו. בקשו מתי נולדו בעבור חשבון עשרים שנה אז כתבו תולדתם : (יט) ויפקדם. משה שהוא העיקר והחל מראובן כי הוא הבכור ואחריו שמעון הנולד אחריו ואחריו גד בכור שפחת לאה והנה דגל ראובן ואחר כך דגל יהודה ואחר כך דגל אפרים ואחר כך דגל דן והחונים על כל דגל ודגל כאשר הם בחנוכת המזבח ודע כי אחר שהיו כל השבטים שנים עשר שיצא לוי והיו ליוסף בנים שנים ורוחות העולם ארבע הנה לכל רוח שלשה והנה יש ללאה חמשה בנים יחסר האחד ויהיו לה שני דגלים השלימו הדגל עם בכור שפחתה ושמוהו עם דגל ראובן שהוא גם בכור והדגל השני ליהודה והחונים עליו אחיו הקטנים ממנו ולרחל דגל בפני עצמה ואפרים מקום יוסף הוא קודם מנשה כדברי יעקב והדגל הרביעי לשפחת רחל שהוא הבכור שלה ואחריו אשר ואם הוא קטן בשנים מנפתלי בעבור היות הדגל לבן שפחת רחל שם

זאת

ספורנו

אחד מהם ראש לבית אבתיו ולא יתאחד ממנו יחס כל אחד ואחד : (יח) ויתילדו על משפחתם. מפני שהיה מנינם זה כדי שיצאו בו לצבא המלחמה היתה הכונה לשמור יחוסם שזכות אבותם מסייעתם וכאשר אמרו (בפרק י' יוחסין) אין בודקין אחר מי שנכתב באסטרטיא של מלך (פי' בחילות בית דוד) וזה כאמרם (שם) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל: (כ) בכור ישראל. שלא נפל ממעלתו בדיני שמים מפני חשיבותו כענין ויהיו בני יעקב שנים עשר בני לאה בכור יעקב ראובן.

אף

תולדות אהרן (ויתילדו על משפחותם. יבמות ד) : לבני יהודה. סנהדרין נו : והזר הקרב. מכות כד :

רמבן

בפקידת הכופר כי רחוק הוא אצלי שלא יזכר דוד במה שאמר הכתוב ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם ואם אולי טעה דוד למה לא עשה יואב שקלים והיה דבר המלך נתעב אצלו והוא אמר לו למה יבקש זאת אדני כי למה יהיה לאשמה על ישראל ולמה לא ימנם בשקלים שלא יחטא אבל כפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך כי לא היה יוצא למלחמה ולא עושה בהם דבר בעת ההיא רק לשמח לבו שמלך על עם רב והוא מאמר יואב ויוסף ה' אלהיך על העם כהם וכהם מאה פעמים ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה וראיתי במדבר סיני רבה ר' אליעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אמר כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו איזה זמן נמנו לצורך בימי משה ובדגלים ובחלוק הארץ שלא לצורך בימי דוד ויתכן עוד שנענש ונאמר כי דוד צוה למנות כל איש ישראל רצונו לומר מבן שלש עשרה שנה ומעלה שהוא איש כי לא נזכר במנינו מבן עשרים שנה ומעלה בשקלים אבל אמר לכו ספרו את ישראל ואדעה את מספרם וזה היה ענשו כי הכתוב לא הרשה למנות רק מבן עשרים שנה ומעלה בשקלים ומפני שזה איננו מפורש בכתוב טעה בו כי חשב במה שאמר ולא יהיה בהם נגף שהוא בשקלים שהם כופר להם אבל יואב נתן לבו וחשש לדבר והכתוב מעורר לבי בזה במה שאמר ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים יואב החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל היה נראה שמנין יואב היה למטה מבן עשרים והוא היה הקצף שאין ה' חפץ שיהו כל ישראל בגדר מנין שהוא ידעם ככוכבי השמים כאשר אמר אם תוכל לספור אותם וכו' והכתוב שאמר במנין ההוא ויהיו כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב אין ענינו שהיו יוצאי צבא בישראל אבל פתרונו שהיו בריאים וחזקים למלחמה הגיד כי לא מנה החולים והחלשים והזקנים מפני שהיה דבר המלך נתעב אצלו וזה ענין הגון מאד ועל דעת מדרש אגדה שהיה שם מנין ממש טעו כלם ולכך אמר לך מנה את ישראל וכתיב אחרי ספור את העם כי בתורה לא נזכרה בהם ספירה כלל כי טעם במספר שמות יגידו כל אחד שמותם בפקוד אותם בכופר :

(יח) **ואת** כל העדה הקהילו באחד לחדש השני. יזכיר זריזות משה רבינו במצות השם כי ביום הדבור לקח את הנשיאים והקהיל כל העדה והתחיל לפקוד אותם אבל לא נשלם המנין ביום אחד ולכך חזר ואמר ויפקדם במדבר סיני להודיע שהיה במקום ההוא המנין לא ביום ההוא :

ויתילדו על משפחותם לבית אבותם. הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידת כל אחד ואחד להתיחס על השבט לשון רש"י. ואיננו נראה שיהיו צריכין להביא שטר ועדים על יחוסיהם לשבטיהם אבל ויתילדו שנמנו תולדותם למשפחותם לבית אבותם הטעם לומר כי כאשר צוה אותם משה כן מפי הקב"ה נקהלו כל העדה כלם אל פתח אהל מועד חוץ מערב רב אשר לא מבני ישראל המה כי נכרים היו בהם מיום שיצאו ממצרים והנה הביאו כל העדה איש שקלו ואמרו לפני משה והנשיאים אני פלוני נולדתי לפלוני ממשפחת פלוני שהיא לשבט ראובן וזולתו ומשה נותן שקלי כל שבט ושבט במקום מיוחד וידע מספר הפרט והכלל. והראיה בזה כי במנין השני שהזכיר

במשפחות

ישׂשכר קדמאה ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות. תניינא ארבעה וששים אלף ושלש מאות. זבולן קדמאה שבעה וחמשים אלף וארבע מאות. תניינא ששים אלף וחמש מאות. מנשה קדמאה שנים ושלשים אלף ומאתים. תניינא שנים וחמשים אלף ושבע מאות. אשר קדמאה אחד וארבעים אלף וחמש מאות. אשר תניינא שלשה וחמשים אלף וארבע מאות. גד קדמאה חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשי׳. תניינא ארבעים אלף וחמש מאות. בנימן קדמאה חמשה ושלשים אלף וארבע מאות. תניינא חמשה וארבעים אלף ושש מאות. נפתלי קדמאה שלשה וחמשים אלף וארבע מאות. נפתלי תניינא חמשה וארבעים אלף

בעל הטורים

לבני יוסף לבני אפרים. ולא אמר לבני יוסף לאפרים. לפי שיוסף לא נשא במטת אביו מפני כבוד מלכות לכן לא רצה למנותו בדגלים. ונקרא הדגל ע״ש בניו לכן אמר לבני אפרים כדרך שאומר בזולן :

אַרְבְּעִין וְחַמֵשׁ אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין: כו לִבְנֵי יְהוּדָה תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: כז מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה: כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: כט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר חַמְשִׁין וְאַרְבְּעִין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: ל לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: לא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן חַמְשִׁין וּשְׁבַע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: לב לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: לג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: לה מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן: לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: לז מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן תְּלָתִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: לח לִבְנֵי דָן תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: לט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְדָן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה: מ לִבְנֵי אָשֵׁר תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר

כ׳ בטעם כעניין גד דפקודים ודדגלים וסימן ג״ז גד זקף

כל דשבטים חסר במ״ד

ר״פ ג״ס סימן

כל דשבטים חסר במ״ד ר״פ ג״ס סימן

כו״ל חסר במ״ב מ״ל

ד׳ מ״ל כענין

כל אורייתא חסר במ״ג

כו״ל חסר במי״ז מ״ל

כן כול׳ במ״ג כל יצא צבא בישראל

חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: פ כו לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: כז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: פ כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: כט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: פ ל לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: לא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה זְבוּלֻן שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: פ לב לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: לג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אֶפְרָיִם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: פ לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: לה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם: פ לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: לז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה בִנְיָמִן חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: פ לח לִבְנֵי דָן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: לט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה דָן שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת: פ מ לִבְנֵי אָשֵׁר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר

המשפחות לא אמר שם ויתילדו ולא הזכיר במספר שמות לגלגלותם כי מעת שחנו לדגליהם נבדלו השבטים זה מזה ונודעו המשפחות לאיזה שבט המה ולא הוצרכו שם רק לדעת כמה משפחות בשבט והמשפחה תמנה אנשיה לגלגלותם לא במספר שמותם ולכן לא הוצרך להיות נשיאים במנין ההוא. ור״א אמר ויתילדו בקשו מתי נולדו בעבור חשבון עשרים שנה :

(לג) **לבני** יוסף לבני אפרים. הקדים אפרים למנשה ויחס יוסף עליו וכן למטה בדגלים כי היה בעל דגל והוא הבכור ואחיו משנהו כברכ׳ יעקב ועוד כי היו בני אפרים רבים מבני מנשה אבל במנין השני בערבות מואב הקדים מנשה כי היו בעת ההיא בני מנשה הרבים ולקחו נחלתם תחלה וכן בנשיאי הארץ הקדימו וייחס יוסף עליו אבל במרגלים הקדי׳ אפרי׳ אבל

ציסם

שְׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ מא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אָשֵׁר אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ מב בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ מג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה נַפְתָּלִי שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ מד אֵלֶּה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר אִישׁ אִישׁ־אֶחָד לְבֵית־אֲבֹתָיו הָיוּ׃ מה וַיִּהְיוּ כָּל־פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ מו וַיִּהְיוּ כָּל־הַפְּקֻדִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ מז וְהַלְוִיִּם לְמַטֵּה אֲבֹתָם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹכָם׃ פ מח וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ מט אַךְ אֶת־מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת־רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נ וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת־הַלְוִיִּם עַל־מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל־כֵּלָיו וְעַל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ

עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ מא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ מב בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוּלְדַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ מג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי חַמְשִׁין וּתְלָת אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ מד אִלֵּין מִנְיָנַיָּא דִי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל תְּרֵי עֲשַׂר גַּבְרִין גַּבְרָא חָד לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הֲווֹ׃ מה וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ מו וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנַיָּא שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ מז וְלֵיוָאֵי לְשִׁבְטָא דַאֲבָהַתְהוֹן לָא אִתְמְנִיאוּ בֵּינֵיהוֹן׃ מח וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מט בְּרַם יַת שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא תִמְנֵי וְיַת חוּשְׁבַּנְהוֹן לָא תְקַבֵּל בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נ וְאַתְּ מַנִּי יַת לֵיוָאֵי עַל מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְעַל כָּל מָנוֹהִי וְעַל כָּל דִי לֵיהּ אִנּוּן

ל' כענין ושארא לבני דבני' הוו ליה וכנתא לא הוו ליה ושארא כמין וכנתין הוו לסון

כ"נ חסר וי"ו במ"א

ז' חסר ו' כספ'

כולי' מלאים במ"א חסר ויגו יהוידע דמלכים

ג'

ד'

ל'

ד' בספרא

רשי

(מט) אך את מטה לוי לא תפקוד. (במדבר רבה ב"ב קכא) כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו. דבר אחר צפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו אלו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל: (נ) ואתה הפקד את הלוים. כתרגומו מני לשון מנוי שררה על דבר שהוא

אבן עזרא

זאת המעלה לבן שפחת לאה ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון ולא אוכל לפרש על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן בצפון ודע כי לא היו גבורים בשבטים כשבט יהודה הנמשל לגור אריה וכשבט דן הנמשל כן בדברי משה על כן היו הם בראשונה ובאחרונה. והזכיר לגלגלותם בראובן גם בשמעון להורות על האחרים כי הכתוב אחז דרך קצרה: (מה) ופירוש ויהיו כל פקודי בני ישראל. שלא נפקדו רק מי שהוא מבן עשרים שנה ואחר כך ויהיו כל הפקודים בכללם: (מז) התפקדו. משני בנינים כי הוא בנין התפעל ועם בנין שלא נקרא שם פועלו: (מט) אך את מטה לוי. פי' לא התפקדו כי השם צוה כן: ואת ראשם לא תשא. כללם כאשר פירשתי: (נ) ואתה הפקד את הלוים

וארבע מאות: יצא כל אורייתא חסר בס"ג וסי' הנה יוצא המימה. תניינא והעהרתי. כחצת. וששׁ בנביאים וסי' ביהושע ריש סימן ר. וכל כתובי' דכוו' מ"ל במ"א וסימן והוא כחתן יצא: התפקדו ד' וסימן והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל. והלוים למטה אבתם כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. ובני ישראל התפקדו וכלכלו: מטה לוי ג' וסי' וגם את אחיך מטה לוי. ואת שם אהרן תכתב. אך את מטה לוי לא תפקד: הפקד ב' וסי' ואתה הפקד את הלוים. הפקד עליו רשע: ראשם י"ד וסימן ואת ראשם לא תשא. ופדויי ה' ישובון. והכה. וחפו ראשם. וחכרו. חפו ראשם. ויכנע מדין לפני ישראל דגדעון. ויקרע יהושע שמלתיו. ויהי קול מעל לרקיע אשר. וממעל לרקיע אשר על. פארי פשתים יהיו על ראשם. העלו עפר על ראשם קדמאה דפסוק. שרקו ויניעו ראשם. שמע אלהינו כי היינו בוזה. יראני יניעון ראשם. וחד הורידו לארץ ראשן: על כל ועל כל ו' בספרא וסי' ואתה הפקד את הלוים ב' כי והעבירו תער על כל בשרם. וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל. האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף. והזה על האהל ועל.

בעל הטורים

בני נפתלי. בכולן אומר לבני לבד מנפתלי שהוא אומר בני לפי שבשבט נפתלי היו בנות יותר מבנים ולכך רמז בברכת נפתלי אשה "אילה "שלוחה "הנותן ר"ת אש"ה ולפיכך בפנחס כתיב בכולן בני לפי שמתו האנשים ונתרבו הנשים ולכך לא אמר לבני: הפקד שנים במסורה. הפקד את הלוים ואידך הפקד עליו רשע וז"ש אין אדם נעשה שוטר מלמטה אא"כ נעשה רשע מלמעלה וזהו הפקד את הלוים שנעשו שוטרים הפקד עליו רשע:

ספורנו

אף על פי שנפל ממנה בדיני אדם: (מד) אלה הפקודים. כל אחד מאלו נמנה על ידי משה ואהרן: (מה) ויהיו כל פקודי וגו' כל יוצא צבא בישראל. ולא יתר על בן ששים שלא הי' יוצא בצבא כמו שהזכירו ז"ל על יאיר בן מנשה וזולתו. ובלעדיהם עלה הסכום אל מה שכתב אח"כ: (מז) לא התפקדו. לא הופקדו על ידי הפוקדים ולא התפקדו מעצמם שלא הכינו עצמם כשאר העם להקהל ולהתיחס וזה היה קודם שיאמר האל יתברך למשה אך את מטה לוי לא תפקוד כי אמנם המתינו לראות מה יצוה ה' להם מאחר שלא הזכיר שבט לוי עם שאר השבטים כאמרו ואתכם יהיו איש איש למטה: (מט) אך את מטה לוי. אף על פי שאמרתי שאו את ראש כל עדת בני ישראל והלוים מכללם להיות נמנים גם הם מכל מקום הם נבדלים משאר עם ישראל לאשוה בענין המנין שלא יהיה מספר אישיהם ולא סכום כלם עם השאר: לא תפקוד. לא יהיה מספר אישיהם מבן כ' ולמעלה כמו שהיה מספר שאר העם: ואת ראשם לא תשא. כשתעשה סכום כל פקדי השבטים לא יכנס בו סכום שבט לוי: (נ) ואתה הפקד. שמית יהיו נבדלים

רמבן

ייחס יוסף על מנשה למטה יוסף למטה מנשה ונראה אלי על דרך אגדה כי בעבור הדבה שהביא יוסף על אחיו יחס עליו מוציא הדבה או שחלק כבוד לשניהם והיה די לאפרים בכבוד נשיאו:

(מה) ויהיו כל פקודי בני ישראל לבית אבותם וגו' כל יוצא צבא בישראל. הוצרך הכתוב להגיד מספר הכלל לאחר שהגיד הפרטים כי נצטוה משה ואהרן שידעו מספר מפקד העם וידעו מספר כל שבט כי כן דרך המלכים במנותם את העם ולא הבינותי טעם המצוה הזאת למה צוה בה הקב"ה כי היה צורך שיתיחסו לשבטיהם בעבור הדגלים אבל ידיעת המספר לא ידעתי למה צוה שידעו אותו אולי להודיעם חסדו עליהם כי בשבעים נפש ירדו אבותיהם מצרימה ועתה הם כחול הים וכך וכך בני עשרים ואחרי כל דבר ומגפה ימנם להודיע כי הוא משגיא לגוים ימחץ וידיו תרפאנה וזהו שאמרו רבותינו מרוב חבתם מונה אותם כל שעה ועוד כי הבא לפני אבי כל הנביאים ואחיו קדוש ה' והוא נודע אליהם בשמו יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים כי בא בסוד העם ונכתב בני ישראל וזכות הרבים במספרם וכן לכולם זכות במספר שימנו לפני משה ואהרן כי ישימו עליהם עינם לטובה ויבקשו עליהם רחמים ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ולא ימעיט מספרכם והשקלים כופר על נפשותיכם. ובמדבר סיני רבה ראיתי כך במספר שמות לגלגלותם אמר לו הקב"ה למנותם בכבוד ובגדולה לכל אחד ואחד לא תהיה אומר לראש המשפחה כמה במשפחתך כמה בנים יש לך אלא כולכון יהון עוברים לפניך באימה ובכבוד ואתה מונה אותם הה"ד במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה לגולגלותם. ויתכן שנא' עוד כי היה זה כדרך שהמלכות עושה בבואם למלחמה כי עתה היו מזומנים ליכנס לארץ ולבא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ועם השאר כולם כמו שאמר נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' והיו משה והנשיאים צריכין לדעת מספר חלוצי צבא המלחמה וכן מספר כל שבט ושבט ומה יפקיד עליו בערבות מואב במערכות המלחמה כי התורה לא תסמוך על הנס שירדוף אחד אלף. וזה טעם כל יוצא צבא בישראל כי המנין מפני צבא המלחמה ועוד שיחלק להם הארץ למספרם וידע כמה חבלים יפלו להם מן הארץ הנכבשת להם כי לולא דבר המרגלים היו נכנסים שם מיד:

(מז) והלוים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם. הנה מתחלה ראה משה מדעתו שלא למנות הלוים מפני שנאמר לו ואתכם יהיו איש איש למטה וגו'. כי לכל המטות הנמנים יהיו נשיאיהם ובעבור שלא מנה מבני לוי נשיא לא מנה אותם והנה משה מסופק בענין הלוים ולא ידע מה יעשה להם וכאשר השלים כל הפקודים בעם ונשארו הלוים לבדם פירש לו הקב"ה שלא ימנה אותם בתוך בני ישראל וימנה אותם לבדם כי יפקידם על משכן העדות. ואמר פקוד את בני לוי שיפקדם הוא לבדו בלא הנשיאים והוא קרא אהרן שיהיה עמו כי הוא נשיא השבט הקבוע. וכאשר היו נשיאי ישראל בשבטיהם

הַמָּה יִשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־
ל׳ וחסר . ב׳ אל נדון . כָּל־כֵּלָיו וְהֵם יְשָׁרְתֻהוּ וְסָבִיב
ל׳ לַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ נא וּבִנְסֹעַ הַמִּשְׁכָּן
ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת
הַמִּשְׁכָּן יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזָּר
ד׳ הַקָּרֵב יוּמָת׃ נב וְחָנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
ב׳ אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ
לְצִבְאֹתָם׃ נג וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ סָבִיב
לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא־יִהְיֶה קֶצֶף
עַל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ
הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן
ח׳ מ״ל בתורה י״ח בתורה הָעֵדוּת׃ נד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ
שלישי י״ב ב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ
בְאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי
ל׳ יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־מוֹעֵד
כ״ל חסר ו׳ במ״ב והחונם יַחֲנוּ׃ ג וְהַחֹנִים קֵדְמָה מִזְרָחָה
דשמעון חסר ו׳ בחונים דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה לְצִבְאֹתָם
בגדרות מ״ל דמ״ל וְנָשִׂיא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־

יִטְּלוּן יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל
מָנוֹהִי וְאִנּוּן יְשַׁמְּשׁוּנֵּיהּ
וּסְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא
יִשְׁרוֹן׃ נא וּבְמִיטַּל מַשְׁכְּנָא
יְפָרְקוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וּבְמִישְׁרֵי
מַשְׁכְּנָא יְקִימוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי
וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל׃
נב וְיִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר
עַל מַשְׁרוֹהִי וּגְבַר עַל
טִקְסֵיהּ לְחֵילֵיהוֹן׃ נג וְלֵיוָאֵי
יִשְׁרוֹן סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא
דְסַהֲדוּתָא וְלָא יְהֵי רוּגְזָא
עַל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִטְּרוּן לֵיוָאֵי יָת מַטְּרַת
מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃
נד וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל
דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן
עֲבָדוּ׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃
ב גְּבַר עַל טִקְסֵיהּ בְּאָתְוָן
לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן יִשְׁרוֹן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מִלְּקֳבֵיל סְחוֹר סְחוֹר
לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יִשְׁרוֹן׃
ג וְדִישְׁרוֹן קִידוּמָא מַדִּינְחָא
טֵיקַס מַשְׁרִית יְהוּדָה
לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי יְהוּדָה

יורידו ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר וסימן ובנסע המשכן מלא. עבדי ירידו הסר : הקרב ד׳ נמסר בסדר קרח גבי כל הקרב הקרב אל משכן ה׳ : העדות ח׳ מלאים נמסר בסדר אחרי מות : לאהל מועד ה׳ נמסר בסדר אחרי מות :

רשי

שהוא ממונה עליו כמו (אסתר ב) ויפקד המלך פקידים : (נא) **יורידו** אותו. כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו : והזר הקרב. לעבודתם זו : יומת. בידי שמים : (נב) ואיש על דגלו. כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל : (נג) ולא יהיה קצף. אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח (במדבר יז) כי יצא הקצף וגו׳ : (ב) באתת. כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו. דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנא׳ (בראשית נ) ויעשו בניו לו כן כאשר צום יהודה ויששכר וזבולן ישאוהו מן המזרח וראובן ושמעון וגד מן הדרום וכו׳ כדאיתא בתנחומא בפרשה זו : מנגד. מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע (יהושע ג) אך רחוק יהי׳ ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת. ומשה ואהרן ובניו והלוים חונים בסמוך לו : (ג) קדמה. לפנים הקרויה קדם

בעה״ט איש על דגלו באתת. ביעקב רמז להם מי יהיה ראש דגל שכל מי שדבר עמו לנוכח היה ראש דגל כמו ראובן בכורי אתה יהודה אתה יודוך. יוסף מאל אביך ויעזרך. דן לישועתך קויתי ה׳ : מנגד סביב לאהל. בגי׳ לאלפים אמה : סביב לאהל מועד יחנו והחנים. לומר כשם שחניתן למעלה ד׳ דגלים סביב כסא הכבוד כך היה למטה ד׳ דגלים סביב למשכן : וזהו איומה כנדגלות. וזהו ודגלו עלי אהבה שישראל ראו בשעת מתן תורה כדגלים של מעלה ונתאוו לאותה כדגלים וזהו ובשם אלהינו נדגול :

אבן עזרא

הלוים. באר למה לא התפקדו כי פקדת המשכן עליהם. על כן לא ילאו כלכה : משכן העדות. הוא אוהל מועד והמשכן לארון ששם העדות : ועל כל כליו. כמנורה והשולחן והמזבחות : ועל כל אשר לו. הם כלי הכלים : המה ישאו. הם הם הנושאים בנסוע המחנה והם המשרתים בחנותם וסביב המשכן יחנו : (נא) ובנסוע המשכן יורידו אותו. להסיר הבריחים והעמודים ובחנותו הם יקימוהו: והזר. מבני לוי ואם הוא ישראל יומת ובית דין ימיתוהו : (נב) וטעם וחנו בני ישראל. כשיחנו בני ישראל : איש על מחנהו. הטעם כל שבט. וטעם איש על דגלו. שלא יתערב שבט דגל עם שבט דגל : (נג) והלוים יחנו סביב. פי׳ הכתוב למעלה למה יחנו סביב שלא יקרב אל המשכן אחד מעדת בני ישראל וימות וזה טעם ולא יהיה קצף כעוזא שנגע בארון ושם כתוב ויחר אף ה׳ בעוזא. וטעם על עדת בני ישראל. אחד מעדתם וכן ויקבר בערי גלעד עיר בן אחוזות ורבים כמוהם : ושמרו הלוים. מצוה עליהם לשמור המשכן : (נד) ויעשו בני ישראל. שלא נגעו במשכן לעולם. וטעם אל משה ואל אהרן. בעבור כי אהרן ובניו ישימו משא הקהתים בכתף : (ב) באתת. סימנים היו בכל דגל ודגל וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם מכח דרש דודאים ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שור ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא : מנגד. רחוק : (ג) קדמה מזרחה. תחלת מזרח

ספורנו

נבדלים מאהל העם בענין הפקידות כי להם בלבד תהיה פקודת הקדש: (נג) והלוים יחנו סביב. שלישית יהיו נבדלים מאהל העם בחנייתם שהם בלבד יחנו סביב למשכן והאהל

רמבן

כן יהיה נשיא הלוים גם ואולי זה טעם הנקוד על ואהרן כי לא היה הוא על פי ה׳ בפירוש ואחרי כן בפקודת הלוים על עבודתם ועל משאם קרא משה לנשיאי העדה שיהיו עמו כמו שנאמר אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל את הלוים כי נכון הוא שיסכימו כלם ויראו בתקון המשמרות וגם שם חזר ואמר במקום אחר אשר פקד משה ואהרן על פי ה׳ ביד משה שכבר רמז בנקוד כי אהרן היה עמו חובה שראה משה לעשות כן ונשיאי העדה רשות שקראם משה לנהוג בהם כבוד ובמסכת בכורות אמרו כי הנקודה על אהרן לרמוז שלא נמנה הוא במנין הלוים כלל :

(נג) **והלוים** יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף. אע״פ שנאמר זה במשכן בהיותו בין הדגלים במדבר הוא מצוה לדורות גם במקדש כי מכאן תקנו המשמרות וטעם ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות שישמרו אותו בלילה וילכו סביב המשכן כמו שאמרו הכהנים שומרים מבפנים והלוים מבחוץ והם כלם כשומרים לראש המלך כך שנינו בברייתא של שלשים ושתים מדות מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד כו׳ כיוצא בו משפחות בני קהת יחנו וגו׳ משפחות בני הגרשוני יחנו על ירך המשכן ימה ונשיא בית אב למשפחות מררי על ירך המשכן יחנו צפונה אבל לא שמענו שצוהו הקב״ה שיעשה את בניו כ״ד משמרות והיכן שמענו אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה׳ כמשפטם ביד אהרן אביהם למדנו שהיתה מצוה זו ביד משה ואהרן ושנינו עוד במסכת תמיד בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש ואמרו בגמרא שלה מנא הני מילי אמר אביי דאמר קרא והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה והדר אהרן ובניו שומרים משמרת המקדש אהרן בחד מקום ובניו בשני מקומות וכו׳ כדאיתא התם. למדנו שהן מצות לדורות ואינם במשכן בלבד והפסוקים בדברי הימים מפורשים בענין המשמרות וכל התקון :

ב (ב) **איש** על דגלו באתת. כל דגל יהיה לו מפה צבועה תלויה בו צבע של זה לא כצבעו של זה צבע כל א׳ כעין אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך כל אחד מכיר את דגלו לשון רש״י. וכתב ר״א סימנים היו בכל דגל וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם ומצויירים עליו דודאים. ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שורו ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא והיה אהל מועד בתוך האמצע ומחנה הלוים סביביו בתוך המחנות כענין שהוזכר בספר יצירה. והיכל קודש מכוון באמצע והנה הפאות תחלתן מן המזרח כמהלך השמש ואחריו הדרום ואחריו המערב ואחריו הצפון ושמו דגל יהודה במזרח כי הוא נוסע בראשונה שהוא הנגיד כמו שצוה ה׳ יהודה יעלה בתחלה וראובן בדרום לכבוד הבכורה והנה שני הדגלים הסמוכים היו ללאה עם בכור שפחתה הנולד על ברכיה ודגל אחד לבני רחל במערב ודגל בני השפחות בצפון אחרונים. ועוד ראיתי במדרש וכשם שברא הקב״ה ארבע רוחות בעולם כך סבב לכסאו ארבע חיות ולמעלה מכלן כסא הכבוד וכנגדן סדר הקב״ה הדגלים למשה אמר לו מזרח שממנו יוצא אור לעולם יהא כנגדו יהודה שהוא בעל מלוכה ועליו שבט יששכר שהוא בעל תורה ועליו מטה זבולן שהוא בעל עשירות כמה דכתיב

עַמִּינָדָב׃ ד וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ה וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה יִשָּׂשכָר וְנָשִׂיא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ ו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ז מַטֵּה זְבוּלֻן וְנָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ ח וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ט כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה יְהוּדָה מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנִים אֶלֶף וְשֵׁשֶׁת־אֲלָפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת לְצִבְאֹתָם רִאשֹׁנָה יִסָּעוּ׃ ס י דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן תֵּימָנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ יא וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ יב וְהַחוֹנִם עָלָיו מַטֵּה שִׁמְעוֹן וְנָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ יג וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ יד וּמַטֵּה גָּד וְנָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־רְעוּאֵל׃ טו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ טז כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה רְאוּבֵן מְאַת אֶלֶף וְאֶחָד וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים לְצִבְאֹתָם

ג' כ"ב סו"ר סימן

כ' ר"פ

ב' כ"ב (עמ"ס)

ג' כתיב ר' בשבטי' קדמא בספר דעואל ד"כ סימן

נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ ד וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וְשֵׁית מְאָה׃ ה וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר וְרַבָּא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ ו וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ ז שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן וְרַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלֹן׃ ח וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ ט כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית יְהוּדָה מְאָה וּתְמָנַן וְשִׁתָּא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה לְחֵילֵיהוֹן בְּקַדְמֵיתָא נָטְלִין׃ י טֵיקַס מַשְׁרִית רְאוּבֵן דָּרוֹמָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ יא וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ יב וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃ יג וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ יד וְשִׁבְטָא דְגָד וְרַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר רְעוּאֵל׃ טו וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשֵׁית מְאָה וְחַמְשִׁין׃ טז כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית רְאוּבֵן מְאָה וְחַמְשִׁין וְחַד אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין לְחֵילֵיהוֹן

קדם ואיזו זו רוח מזרחית והמערב קרוי אחור. (ט) ראשונה יסעו. כשרואין הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכין כדרך חנייתן הלוים והעגלות באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן

בעל הטורים

מטה זבולן. ולא אמר ומטה כדרך שאומר באחרים לפי שזבולן היה מפרנס יששכר ואיתא בתנחומא שטעם שלא אמר ומטה בזבולן כמ"ש בזבולן נתחבר שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר לפיכך לא רצה הכתוב לעשות טפל לו לומר ששכרו גדול כמותו. וכן הוא אומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר וכתיב כי בצל החכמה בצל הכסף לכן חשוב הכל כמטה אחד וכאילו אמר יששכר מטה זבולן:

מזרח: (ד) ופקודיהם. או ופקודיו. אין הפרש ביניהם: (ה) החונים עליו. כמו עמו והם אחריו וקודם השלישי: (ט) ראשונה יסעו. הם יסעו בתחלה: (י) תימנה. מגזרת ימין: (טז) ושנים. תאר השם:

ונסע

מטה זבולן ונשיא. חד מן י"ד זוגין מן ב"ב ראשי פסוקים לא נסבין וי"ו בריש תיבותא ובל קריאה נסבין וי"ו וסי' בסס"ר ראשונה י' וסי' במלכים א' סימן י"ח: והחונם ב' כתיב בן מלאים וי"ו וחסר יו"ד וסימן והחונם עליו מטה שמעון. והחונם בגדרות (עמ"ס): כל הפקדים ג' בטעמא וסי' יר"א יהודה ראובן אפרים:

רמבן

דכתיב זבולן לחוף ימים ישכן כמו שנאמר כי שפע ימים יינקו יסעו בראשונה כמו שנאמר ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם. דרום טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין ממנו לעולם יהא כנגדו ראובן שהוא בעל תשובה והתשובה מדה טובה ורחמיו של הקב"ה באין לעולם בשעה שעושין תשובה ועליו גד שהוא בעל גבורה ראובן בתשובה וגד בגבורה ושמעון באמצע לכפר עליו ושניים יסעו שהתשובה היא שניה לתורה. מערב אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וכנגדן אפרים ובנימין ומנשה ושכינה לעולם במערב בגבול בנימין שנאמר לבנימין אמר ידיד ה' ישכן לבטח עליו ושלשים יסעו נאה לתורה ולתשובה גבורה כדי שיתגבר אדם בתורה ויתגבר על יצרו. צפון משם החשך יוצא לעולם וכנגדו שבט דן למה שהוא החשיך העולם בע"ג שעשה ירבעם שנאמר את האחד נתן בדן ועליו שבט אשר להאיר את החשך שנאמר וטובל בשמן רגלו ועליו שבט נפתלי שהוא בעל ברכה לאחרונה יסעו שכל מי שעובד ע"ג הולך לאחור ולא לפנים ועוד דורשים שם כנגד ארבע מחנות המלאכים וכו' שם במדרש הזה הכל בחכמה ובכבוד וגדולה לישראל. ולכך יזכיר הכתוב בפרט:

(ד) **וטעם** וצבאו ופקודיהם וכל הפקודים למחנה יהודה. וכן כלם הם דברי ה' אל משה נמשך אל וידבר ה' אל משה ואל אהרן כי לא מנאו עתה פעם אחרת וכן טעם אלה פקודי בני ישראל בעבור שאמר כל פקודי המחנות לצבאותם והזכיר כל זה להודיע שמימי המנין ועד שנתקנו המחנות ושבו כן לדגליהם וכן נסעו לא נפקד מהם איש וזה מעשה נס שיהיו עשרים יום שלא ימות אחד מכל העם הגדול הזה:

השני בשם אבי הנשיא לבני גד. בעבור כי המנהג בלשון הקדש לשנות השמות בטעם שוה כמו זרח וצוחר מלשון כאמר צחר ונקרא דעואל שידע את האל רעואל שיש רעיון לבו באל כמו ולי מה יקרו רעיך אל בנתה לרעי מרחוק והיו קוראים האיש ההוא בשני השמות ולכך תזכרנו התורה בשניהם:

ואלה

ל' ול' שנים ושלשים וּשְׁנַיִם יִסָּעוּ: ס יז וְנָסַע אֹהֶל־
מוֹעֵד מַחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ
ג' חסר הַמַּחֲנֹת כַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ כֵּן יִסָּעוּ אִישׁ
עַל־יָדוֹ לְדִגְלֵיהֶם: ס יח דֶּגֶל
מַחֲנֵה אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם יָמָּה
וְנָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע
בֶּן־עַמִּיהוּד: יט וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם
אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת:
ג' ר"פ ואינון ז' כ וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה וְנָשִׂיא לִבְנֵי
מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר:
כא וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם
וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם: כב וּמַטֵּה
בִּנְיָמִן וְנָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן
כ"ל חסר במ"א בֶּן־גִּדְעֹנִי: כג וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם
חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע
ג' בטעי' בענין מֵאוֹת: כד כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה
סימן אֶפְרַיִם מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנַת־אֲלָפִים
ב' תעסה וּמֵאָה לְצִבְאֹתָם וּשְׁלִשִׁים יִסָּעוּ:
ח' בתורה וח' ס כה דֶּגֶל מַחֲנֵה דָן צָפֹנָה
לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר
בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: כו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם
שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת:
כ"ל כ"ב במ"א כז וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה אָשֵׁר וְנָשִׂיא
לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן:
כח וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אֶחָד
וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת:
כל מטה ומטה ר"פ דענין נטפחא כט וּמַטֵּה נַפְתָּלִי וְנָשִׂיא לִבְנֵי
נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן: ל וּצְבָאוֹ
וּפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
ג' בטע' פשטא ר"פ סימן וְאַרְבַּע מֵאוֹת: לא כָּל־הַפְּקֻדִים
לְמַחֲנֵה דָן מְאַת אֶלֶף וְשִׁבְעָה
וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת
דן חסר ולנכאותם לָאַחֲרֹנָה יִסְעוּ לְדִגְלֵיהֶם: פ
לב אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית
ג' חסר אֲבֹתָם כָּל־פְּקוּדֵי הַמַּחֲנֹת
לְצִבְאֹתָם שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף

בְּתַנְיֵתָא נַטְלִין: יז וְנָטֵיל
מַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁרִית לֵיוָאֵי
בְּגוֹ מַשְׁרְיָתָא כְּמָא דְשָׁרַן
כֵּן נַטְלִין גְּבַר עַל אַתְרֵיהּ
לְטִקְסֵיהוֹן: יח טֵיקַס
מַשְׁרִית אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן
מַעַרְבָא וְרַבָּא לִבְנֵי אֶפְרַיִם
אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד:
יט וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה:
כ וְדִסְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא
דִמְנַשֶּׁה וְרַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה
גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר:
כא וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין
וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן:
כב וְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן וְרַבָּא
לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר
גִּדְעוֹנִי: כג וְחֵילֵיהּ
וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וַחֲמִשָּׁא
אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה:
כד כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית
אֶפְרַיִם מְאָה וּתְמָנֵי אַלְפִין
וּמְאָה לְחֵילֵיהוֹן בִּתְלִיתֵיתָא
נַטְלִין: כה טֵיקַס מַשְׁרִית
דָּן צִיפּוּנָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא
לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר
עַמִּישַׁדָּי: כו וְחֵילֵיהּ
וּמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין
וּשְׁבַע מְאָה: כז וְדִישְׁרַן
סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְאָשֵׁר
וְרַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל
בַּר עָכְרָן: כח וְחֵילֵיהּ
וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַד
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה:
כט וְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי וְרַבָּא
לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר
עֵינָן: ל וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן
חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין
וְאַרְבַּע מְאָה: לא כָּל
מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית דָּן מְאָה
וְחַמְשִׁין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וְשִׁית
מְאָה בְּבַתְרֵיתָא נַטְלִין
לְטִקְסֵיהוֹן: לב אִלֵּין מִנְיָנֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן
כָּל מִנְיָנֵי מַשְׁרִיתָא לְחֵילֵיהוֹן
שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין

רשי

דן בצפון : (יז) ונסע אהל מועד. לאחר שני דגלים הללו : כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבוע לו : על ידו. על מקומו ואין לשון יד זו יוצא ממשמעו. רוח שלצדו קרויה על ידו הסמוכה לו לכל הושטת ידו אינ"שון אי"שא בלעז : (כ) ועליו. כתרגומו ודסמיכין עלוהי

אבן עזרא

(יז) ונסע אהל מועד בתוך המחנות. הנזכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה ובין דגל ראובן והקהתים נוסעים ועמהם אהרן ובניו בין דגל יהודה ובין דגל אפרים : כאשר יחנו כן יסעו. שב אל המחנות שהם ישראל לא אל מחנה הלוים כי יחנה דגל יהודה למזרח כי הגרשוני שהוא למערב המקדש ומררי בצפון יחדו יסעו :

(יז) על ידו. פאה ומקום וכן יד הירדן ויד תהיה לך : (לב) אלה פקודי בני ישראל. וכן נסעו. כאשר היו ביום שהתפקדו והנה בעשרים יום לא מת אחד מהם וזה דבר פלא

ספורנו

והשאר יחנו איש על דגלו : ב (יז) ונסע אהל מועד בתוך המחנות. בין שני הדגלים הנזכרים : כאשר יחנו. שכשיגיע מהלך כל הדגלים יהיה המשכן מוקם לגמרי באמצע כלם כי תיכף אחר דגל ראובן נסעו הקהתים נושאי המקדש שהוא עקר המועד כאמרו ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת. כאשר יחנו כן היה אז כלו באמצע כל המחנות

ושנים ל' וחד שנים והוא חד מן ד' זוגין חד ש' וחד וש' וסי' נמסר במסרה רבתא : המחנת ג' חסר וסי' ונסע אהל מועד מחנה. כל פקודי המחנת. מאסף לכל המחנת: ועליו ד' וסימן מטה מנשה. ועליו הגור חרב מצמדת. ועליו כסבכה עיר. תשתחוו ועליו תקטירו. עדינא בן שיזא ראש לראובני. ויראו צדיקים וייראו. ועליו יציץ נזרו : ושלשים ב' וסימן תחתים שנים ושלשים. ושלשים יסעו : צפנה וצפנה ח' בתורה וחסר וסימן בריש סדר ויצא : לאחרנה ב' וסימן לאחרנה יסעו. עם שיהיה

תולדות אהרן ונסע אהל מועד זבחים סא קיו מנחות לב (יומא מב) : כאשר יחנו. מנחות שם (ערכין כב) : דגל מחנה אפרים. זכר מקן : ועליו מטה מנשה. מנחות ט :

בעל הטורים

דגל מחנה אפרים. הפסוק מתחיל בד' ומסיים בד' לפי שיעקב הקדים בד' מקומות אפרים לבני מנשה וכנגדו קדם בד' מקומות אפרים למנשה. בדגלים. ובנשיאים. ובקרבנות. ובברכות : לאחרנה. שנים במס' לאחרונה יסעו. ואידך לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה שעמלק היה מכרת שבט דן בשביל מיכה שעמהם. יהיה להם זכרון ס"ס כמו שנס הוא ניקף לנגד וכרם :

עלוהי : (א) ואלה תולדות אהרן ומשה. ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו : ביום דבר ה' את משה. נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה : (ד) על פני אהרן. בחייו : (ו) ושרתו אותו. ומהו השירות ושמרו את משמרתו לפי ששמירת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנאמר (במדבר יח) אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השירות : (ז) ושמרו את משמרתו. כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו שנאמר בבגתן ותרש (מס' מגלה) והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה וכן משמרות כהונה ולויה : (ח) ואת משמרת בני ישראל. שכלן היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך לוקחים מהם המעשרות בשכרן שנא' (שם יח) כי שכר הוא לכם

חלף

פלא : (לג) והלוים לא התפקדו. לבאר שלא נחשב אחד מהם עם הפקודים בנסעם : (לד) ויעשו בני ישראל. כל ימי המדבר : (א) ואלה תולדות אהרן ומשה. הטעם שלא הולידו בניהם ולא הוסיפו בקרוב מעשרה חדשים כאשר דבר ה' עם משה בהר סיני בעלותו להתכפר על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי גם פרשת ואני הנה לקחתי וכאשר הוקם המשכן אמר השם פקוד את בני לוי והשכינה במשכן על כן כתב במדבר סיני והנה היו תולדות אהרן ומשה במדבר סיני כאשר היו בהר סיני רק חסרו שני בני אהרן על כן אמרתי כי הלוים לא נתנו כפר נפשם כי כן כתוב לכל העובר על הפקודים ויש אומרים כי לא פקדם משה טרם עשות המשכן רק ידע פקודיהם בדרך נבואה והכתוב יכחישם והוא כי תשא : (ג) המושחים. בשמן המשחה. שהיו כהנים גדולים ולא הניחו בנים גדולים או קטנים על כן חסר ממספר הלוים כי הגדולים יתכן שיולידו : (ד) על פני. פירשתי : (ו) לפני אהרן הכהן. שהוא נגיד השבט, ופירוש והעמדת הוא ושרתו וכן חי ה' אשר עמדתי לפניו : ואת משמרת כל העדה. בקרבנות :

ואת

וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים׃ לג וְהַלְוִיִּם לֹא הָתְפָּקְדוּ ד
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ לד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה כֵּן־חָנוּ לְדִגְלֵיהֶם וְכֵן
נָסָעוּ אִישׁ לְמִשְׁפְּחֹתָיו עַל־בֵּית ד' וחסר . י"ג
אֲבֹתָיו׃ רביעי פ ג א וְאֵלֶּה ז' חסר
תּוֹלְדֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם דִּבֶּר
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי׃
ב וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־אַהֲרֹן הַבְּכֹר ׀
נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר׃
ג אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים
הַמְּשֻׁחִים אֲשֶׁר־מִלֵּא יָדָם לְכַהֵן׃ ל' וחסר ד
ד וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא לִפְנֵי יְהוָה
בְּהַקְרִבָם אֵשׁ זָרָה לִפְנֵי יְהוָה י' חסר בלי
בְּמִדְבַּר סִינַי וּבָנִים לֹא־הָיוּ לָהֶם
וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל־פְּנֵי
אַהֲרֹן אֲבִיהֶם׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו הַקְרֵב אֶת־ ד' וחד והקרב
מַטֵּה לֵוִי וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי ל'
אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְשֵׁרְתוּ אֹתוֹ׃ ז וְשָׁמְרוּ ג'
אֶת־מִשְׁמַרְתּוֹ וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת מ' : ד
כָּל־הָעֵדָה לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד לַעֲבֹד

וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃
לג וְלֵיוָאֵי לָא אִתְמְנִיאוּ
בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא
דְפַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃
לד וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כְּכֹל דְּפַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה
כֵּן שָׁרַן לְטִקְסֵיהוֹן וְכֵן נָטְלִין
גְּבַר לְזַרְעִיתֵיהּ עַל בֵּית
אֲבָהָתוֹהִי׃ א וְאִלֵּין תּוֹלְדָת
אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינָי׃
ב וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי אַהֲרֹן
בּוּכְרָא נָדָב וַאֲבִיהוּא
אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר׃ ג אִלֵּין
שְׁמָהַת בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא
דְּאִתְרַבִּיאוּ דְּאִתְקְרֵב
קוּרְבַּנְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא׃
ד וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא קֳדָם
יְיָ בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא
נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא
דְסִינַי וּבְנִין לָא הֲווֹ לְהוֹן
וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל
אַפֵּי אַהֲרֹן אֲבוּהוֹן׃ ה וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ו קָרֵיב
יַת שִׁבְטָא דְלֵוִי וּתְקִים יָתֵיהּ
קֳדָם אַהֲרֹן כַּהֲנָא וִישַׁמְּשׁוּן
יָתֵיהּ׃ ז וְיִטְּרוּן יַת מַטַּרְתֵּיהּ
וְיַת מַטְּרַת כָּל כְּנִשְׁתָּא קֳדָם
מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִפְלַח יַת

לאחרנה : התפקדו ד' וסי' נמסר לעיל בהאי סדרא : למשפחתיו ד' וסי' איש למשפחתיו על בית אבתיו. את העם בכה למשפחתיו : ויקרב את שבט בניָמן. ואחיו למשפחתיו : על בית ועל בית י"ג וסי' אשר על בית יוסף. איש למשפחתיו על בית. קמתם על בית אבי. ויספדו ויבכו ויצמו. ויבאו אנשי יהודה. ויהי מספר הימים. והאמר האשה התקועית. לא עליתם בפרצות. ולא אסתיר עוד פני. והקטן עוד זאת בעיניך דד"ה. ויהי עזיהו המלך דד"ה. וישם יהוידע פקדות. ותשם אסתר את מרדכי. וכל מלכים וישעיה וירמיה ותרי עשר דכוו' במי"א אל בית ואל בית : בהקרבם ב' חד חסר וחד מלא וסי' וימת נדב ואביהוא. דין חסר וחברו מלא וי' חסר בלישנהון וסי' נמסר בסדר ויקרא : ואת משמרת ג' וסי' ושמרו את משמרתו. ושמרו את כל כלי. ותכרו ושמרו את משמרת דד"ה : הקרב ד' וסימן

בעל הטורים

לא התפקדו בתוך בני ישראל. יש תגין על הה"א לומר שבחמשה מקומות שנמנו ישראל לא התפקדו בתוכם : בני אהרן הבכור נדב. יש פסיק בין הבכור לנדב לומר שאינו חוזר על נדב כי נדב מת בלא בנים ואין נפקותא בבכורה שלו אלא חוזר על אהרן שהוא הבכור למשה :

תולדות אהרן ואלה תולדות אהרן ומשה. סנהדרין יט : ואלה שמות בני אהרן. סנהדרין יט זבחים יג : ובנים לא היו. יבמות סד :

רמבן

ג (א) **ואלה** תולדות אהרן ומשה וגו'. ואינו מונה אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו : ביום דבר ה' את משה. נעשו אלו תולדות שלו שלמדו מה שלמד מפי הגבורה לשון רש"י ; ואין ביום דבר ה' אל משה בהר סיני אלא לומר שהיו אלה תולדותם ביום שדבר השם אל משה בהר סיני ואמר כי מתו נדב ואביהוא ואין להם היום תולדות רק אלעזר ואיתמר. והזכיר זה לומר כי ביום דבר ה' אל משה בהר סיני נבחרו אלה למשוח אותם ולהיות להם משחתם לכהונת עולם ושאר השבט לא נלטוה בבחירתו עד עתה וטעם הזכיר תולדות אהרן ומשה במקום הזה כי כאשר הזכיר מספר כל ישראל לתולדותם לבית אבותם ורצה להזכיר תולדות שבט לוי התחיל בראשי השבט ההוא ועל דרך הפשט כי טעם תולדות אהרן ומשה לומר שהיו בני אהרן כהנים משוחים נבדלים מן השבט להיות קדש קדשים ותולדות משה משפחת העמרמי אשר יזכיר למטה כי אין בעמרמי זולתי בני משה נמנים בלוים וזה כענין שכתוב ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים ובני משה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי והדרש סמכוהו מפני שלא פירש ואלה שמות בני משה כאשר עשה בבני אהרן לרמז כי בני אהרן גם הם תולדות למשה מפני שלמדם תורה כי התורה תפרש ותרמוז :

(ד) **על** פני אהרן אביהם. בחייו לשון רש"י ואין הענין להגיד שכהנו בחיי

אביהם

ספורנו

המחנות גם בעת המסע : (לג) והלוים לא התפקדו. גם בהסכם כל שאר השבטים. כאשר צוה ה' את משה. באמרו ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל : ג (א) ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה. בעת שהבדיל את שבט הלוי קנאם לשאת וקנאם לשרתו ולברך בשמו בכללם היו אז נדב ואביהוא : (ב) ואלה שמות בני אהרן. כל אחד מהם היה נחשב בשמו לא מצד מה שהוא בן אהרן בלבד : (ג) הכהנים המשוחים. ולא קרה כן לדורות כי אמנם לא נמשח אחריהם שום כהן הדיוט בחיי הכהן הגדול והטעם היה אשר מלא את ידם לכהן שהוצרכו אז המשיחה כי זולתה לא היו כהנים כלל בהיות שנולדו קודם שנבחר אהרן לכהן כמו שקרה לפנחס קודם שהרג את זמרי : (ד) בהקריבם אש זרה. שזו לבדה היתה בהם : ובנים לא היו להם. שאם היו להם בנים ממלאים מקומם היו יורשים המעלה הראויה לאביהם : ויכהן אלעזר ואיתמר. נתן להם מנוי ושררה במשכן במצות האל ית' : על פני אהרן אביהם. בחיי אהרן היתה משיחת הבנים ומיתת קצתם ושררת קצתם שלא על פיו אע"פ שהיה כהן גדול וכל זה לא יתמיד לדורות כי לא תהיה משיחה לכהן הדיוט ולא יהיה לו מנוי אלא ע"פ כהן גדול בחייו : (ו) ושרתו אותו. כי עליו מוטלת משמרת הכל כאמרו אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם ובכן היתה עבודת הלוים שרות לכהן גדול בחלק המוטל עליו משמירת המשכן וכליו. ובשמירת הכהונה שלא יקרב זר המוטלת על אהרן ובניו בלבד : (ז) משמרת כל העדה לפני אהל מועד. לעבוד את עבודת המשכן לשרת

גורך

אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן: ח וְשָׁמְרוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן: ט וְנָתַתָּה אֶת־הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִם נְתוּנִם הֵמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּפְקֹד וְשָׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנָּתָם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת: פ

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יב וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל־בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם: יג כִּי לִי כָּל־בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי לִי כָל־בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי יְהוָה: פ חמישי

יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי לֵאמֹר: טו פְּקֹד אֶת־בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה תִּפְקְדֵם: טז וַיִּפְקֹד אֹתָם מֹשֶׁה עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צֻוָּה: יז וַיִּהְיוּ־אֵלֶּה בְנֵי־לֵוִי בִּשְׁמֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת

ד
כ' חסרים
סימן
●
כל אורי' מ"ל במ"ו
ד
ד
כ' נשא את ראש בני גרשון
כ' ובספי והדני
כ' דואגא

פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא: ה וְיִטְרוּן יָת כָּל מָנֵי מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַטְרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא: ט וְתִתֵּן יָת לֵוָאֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי מְסִירִין יְהִיבִין אִנּוּן לֵיהּ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּמַנֵּי וְיִטְרוּן יָת כְּהֻנַּתְהוֹן וְחִלּוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל: יא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יב וַאֲנָא הָא קָרֵבִית יָת לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלַף כָּל בּוּכְרָא פָּתַח וַלְדָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵוָאֵי: יג אֲרֵי דִילִי כָּל בּוּכְרָא בְּיוֹמָא דִקְטָלִית כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַקְדֵּשִׁית קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא בְּיִשְׂרָאֵל מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא דִילִי יְהוֹן אֲנָא יְיָ: יד וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי לְמֵימָר: טו מְנִי יָת בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא תִּמְנִינּוּן: טז וּמְנָא יָתְהוֹן מֹשֶׁה עַל מֵימְרָא דַייָ כְּמָא דְאִתְפַּקַּד: יז וַהֲווֹ אִלֵּין בְּנֵי לֵוִי בִּשְׁמָהַתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת

(ה) ואת משמרת בני ישראל. שישמרו שלא יגע ישראלי אל המשכן: (ט) נתונם. לעולם או הם ובניהם העומדים תחתם: לאהרן ולבניו. הנמצאים ועומדים תחתיהם: מאת בני ישראל, להיותם מובדלים: (י) ואת אהרן ואת בניו. ובכלל בניו בני בניו תפקדם לתת פקודה לכל אחד והם ישמרו את כהנתם שלא יבואו לידי פסלות: והזר הקרב. לכהן להיות עם כהנתם ישראלי או לוי יומת ופרשת ואני הנה לקחתי גם היא דבקה כי יש בתורה פרשיות דבקות בטעם ואם הם מפורשות כמו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה כן ויהי ביום דבר ה' אל משה: (יא) לקחתי. מעלה גדולה ללוים. בכור דבק אל פטר: והיו לי הלוים. מקודשים לי: (יג) כי לי כל בכור. והטעם כי גם הבכורים לי הם ביום הכותי טעמו זמן וכן רבים: לי יהיו טעמו לי הם ולי יהיו כי כל בכור מאדם יפדה וכן כל בכור הבהמה הטמאה: (טו) מבן חדש ומעלה. עד שוב המחברת או על קרוב מהמקום הראשון זה אל זה והמשכיל יבין: (יז) גרשון. כי הוא הבכור ובדברי הימים נמצא עם מ"ם

תחת

נמסר בסדר תצוה. הקרב ז' נמסר בסדר קרח: נתונם ב' הסר יו"ד וסימן נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל ב' בו. וא' מלא דמלא וסימן ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת דד"ה. ושארא נתינים כתיב: הקדשתי ח' וסי' כי לי כל בכור. והברו כי לי כל בכור. הקדשתי את הכסף. הקדשתי את הבית הזה וחברו. ואת הבית אשר הקדשתי לשמי וחברו. ואת הבית הזאת אשר הקדשתי לשמי דד"ה: וחד בחרתי והקדשתי דד"ה. מאדם ועד בהמה. ד' וסי' וימח את כל היקום אשר. אמחה את האדם כי לי כל בכור. שהכה

תולדות אהרן כל בכור. בכורות נ': פטר רחם. שם מו: בישראל. בכורות ג: כי לי כל בכור. (מגלה עב): לי יהיו. שם ס: מבן חדש ומעלה. שם מט ערכין יח:

חלף עבודתכם: (ט) נתונים המה לו. לעזרה: מאת בני ישראל. כמו מתוך בני ישראל כלומר מאשר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר (שם יח) ואתנה את הלוים נתונים וגו': (י) ואת אהרן ואת בניו תפקוד. לשון פקידות ואינו לשון מנין: ושמרו את כהונתם. קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים: (יב) ואני הנה לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהם מתוך בני ישראל שיהיו ישראל שוכרים אותם לשירות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתם לפי שהיתה העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע"ג נבחרו תחתיהם: (טו) מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל נפלים הוא נמנה ליקרא שומר משמרת הקדש א"ר יהודה בר' שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר (שם כו) אשר ילדה אותה ללוי במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין. (ד"א מבן חדש ומעלה. לפי שבכורי ישראל נפדים מבן חדש ומעלה ובן לוי פודהו לפיכך נמנים הלוים מבן חדש ומעלה): (טז) על פי ה'. אמר משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם א"ל הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצאה מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר

על

ספורנו

בצרכי העבודה שזה היה ראוי לעדת הסנהדרין לולא עון העגל: (ח) משמרת בני ישראל לעבוד את עבודת המשכן. לשאת ולשורר שזה היה ראוי לכל ישראל: (ט) נתונים נתונים המה לו. שתהיה כל עבודתם ע"פ אהרן ובניו לא זולתם: מאת בני ישראל. שיתחייבו לתת להם מעשר ראשון חלף עבודתם: (י) ושמרו את כהונתם. לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת שלא יקרבו הלוים: והזר הקרב לעבודת לויה או כהנה: (יב) תחת כל בכור. לפדיון: כי לי כל בכור. מקדם היתה העבודה בבכורות: (יג) ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל. אמנם במכת בכורות שהיו הבכורות ראויים לעונש בעון הדור מפני היותם היותר נכבדים ובהיותם בלתי ראויים להנצל ממכת מדינה כענין פן תספה בעון העיר. ואני הצלתים במה שהקדשתים לי בענין שיהיו אסורים להתעסק בעבודת הדיוט כמשפט כל הקדש שהוא אסור בגזה ועבודה ולמען יהיו מותרים בזה הצרכתים פדיון כמשפט כל הקדש היוצא להולין כאמרו וכל בכור בניך תפדה ולא בשביל זה הפדיון היו כשרים מן העבודה ועכשיו שחטאו מאסתים ולקחתי הלוים תחתיהם לפדיון והיו לי הלוים לעבודה: מאדם עד בהמה לי יהיו. מכאן ולהבא האדם לפדיון והבהמה לזבח: אני ה'. לא שניתי כשמאסתי הבכורות כי זה ההשתנות קרה לא מצדי אבל מצדם שחטאו וכן כשכליתי שיפדו הלוים את הבכורות בדור הזה ולא כן להבא כי אמנם בדור הזה הם ראויים

לכך

רמבן

אביהם כי כל איש מבני אהרן הכהנים יכהן בחיי אביו רק בעבור שאמר הכהנים המשוחים שהיו גם הם ככהנים גדולים נמשחים כמוהו בחייו לא יעשה כן לדורות. והנכון כי על פני יחזור על הרחוק וימת נדב ואביהוא לפני ה' על פני אהרן אביהם בהקריבם אש זרה וכך נאמר בדברי הימים וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר וטעם לפני ה' שמתו בנס שבא מאתו וכן נאמר במרגלים במגפה לפני ה':

(י) **וטעם** וידבר ה' אל משה במדבר סיני. בעבור שהזכיר ביום דבר ה' אל משה בהר סיני חזר ואמר כי לא היתה צוואת הפקידה של הלוים בהר סיני כי בחירת תולדות בני אהרן לבדם היתה בהר סיני ביום צוותו על מעשה המשכן אבל הלוים לא נצטוו בבחירתם בהר סיני רק במדבר סיני באהל מועד כמו המצוה הנזכרת בבני ישראל. והנה לא היו שבט הלוים כשאר השבטים כי מבן חדש ומעלה לא היו רק עשרים ושנים אלף ומבן שלשים שנה כלם שמונת אלפים והנה לא יגיעו מבן עשרים שנה ומעלה לחצי שבט מישראל הפחות שבכלם ועדיין לא נשאו כארון שהיתה הקדושה מכלה בהם וזה תמיה איך לא יהיו עבדיו וחסידיו ברוכי ה' כשאר כל העם ואני חושב שזה חזוק למה שאמרו רבותינו כי שבטו של לוי לא היו בשעבוד מלאכת מצרים

ובשעבודם

על פי ה' : (כא) לגרשון משפחת הלבני . כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי פקודיהם כך וכך : (כה) המשכן . יריעות התחתונות : והאהל יריעות עזים העשויות לגג : מכסהו . עורות אילים והתחשים : ומסך פתח . הוא הוילון : (כו) ואת מיתריו . של משכן והאהל ולא של חצר : (כט) משפחת בני קהת יחנו תימנה . וסמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם :

והמסך

תחת כו"ן : (כא) לגרשון משפחת הלבני . פירושו אלה שתי המשפחות מספרם כך : (כג) אחרי המשכן . כמו אחורי וכן אחור וקדם : וימה . בעבור שהוא הים הגדול הספרדי בארץ ישראל לפאת מערב : (כה) המשכן . הם עשר יריעות : והאהל . עשתי עשרה יריעות : מכסהו ומכסה . מכסהו בכלל ; (כו) אשר על המשכן . שהוא בפנים החצר : ועל המזבח . שהוא חוץ למשכן . וטעם סביב . שאין שם מקום חסר כארץ שאין שם מסך : לכל עבודתו . עוד אפרשנו : (כח) משמרת הקדש . הוא הארון ונקרא קדש כנגד המשכן כאשר פירשתי : (כט) תימנה . ובעבור שבני קהת נכבדים מכל בני לוי הושם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור ואין אחר מזרח נכבד ממנו ובעבור שהיה גרשון בכור לוי יש לו מעלה גדולה על מררי כי הוא נושא את הקדש כנגד משא מררי על כן חנה גרשון במערב כמו דגל אפרים ומררי בצפון כדגל דן שהוא בכור השפחה והנה הקהתים מצד דגל ראובן על כן התחבר קרח עם דתן ואבירם ועוד

אפרשנו

וּמְרָרִי : יח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־
גֵרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנִי וְשִׁמְעִי :
יט וּבְנֵי קְהָת לְמִשְׁפְּחֹתָם עַמְרָם
וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל : כ וּבְנֵי
מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם מַחְלִי וּמוּשִׁי
אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְבֵית
אֲבֹתָם : כא לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת
הַלִּבְנִי וּמִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי אֵלֶּה
הֵם מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי : כב פְּקֻדֵיהֶם
בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמָעְלָה פְּקֻדֵיהֶם שִׁבְעַת אֲלָפִים
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת : כג מִשְׁפְּחֹת
הַגֵּרְשֻׁנִּי אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ יָמָּה :
כד וּנְשִׂיא בֵית־אָב לַגֵּרְשֻׁנִּי אֶלְיָסָף
בֶּן־לָאֵל : כה וּמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי־
גֵרְשׁוֹן בְּאֹהֶל מוֹעֵד הַמִּשְׁכָּן
וְהָאֹהֶל מִכְסֵהוּ וּמָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד : כו וְקַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־
מָסַךְ פֶּתַח הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־
הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת
מֵיתָרָיו לְכֹל עֲבֹדָתוֹ : ס כז וְלִקְהָת
מִשְׁפַּחַת הָעַמְרָמִי וּמִשְׁפַּחַת
הַיִּצְהָרִי וּמִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי
וּמִשְׁפַּחַת הָעָזִּיאֵלִי אֵלֶּה הֵם
מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי : כח בְּמִסְפַּר
כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה
שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שֹׁמְרֵי
מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ : כט מִשְׁפְּחֹת
בְּנֵי־קְהָת יַחֲנוּ עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן
תֵּימָנָה : ל וּנְשִׂיא בֵית־אָב
לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי אֱלִיצָפָן בֶּן־

וּמְרָרִי : יח וְאִלֵּין שְׁמָהַת
בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן
לִבְנִי וְשִׁמְעִי : יט וּבְנֵי קְהָת
לְזַרְעֲיָתְהוֹן עַמְרָם וְיִצְהָר
חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל : כ וּבְנֵי
מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן מַחְלִי
וּמוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת
לֵיוָאֵי לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן :
כא לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית לִבְנִי
וְזַרְעִית שִׁמְעִי אִלֵּין זַרְעֲיַת
גֵּרְשׁוֹן : כב מִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן
כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא
וּלְעֵילָא מִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעָא
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה :
כג זַרְעֲיַת גֵּרְשׁוֹן אֲחוֹרֵי
מַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן מַעַרְבָא :
כד וְרַב בֵּית אַבָּא לְבֵית
גֵּרְשׁוֹן אֶלְיָסָף בַּר לָאֵל :
כה וּמַטְּרַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁכְּנָא
וּפְרָסָא חוֹפָאֵהּ וּפְרָסָא
דִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא :
כו וּסְרָדֵי דְּדַרְתָּא וְיָת
פְּרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא דְּעַל
מַשְׁכְּנָא וְעַל מַדְבְּחָא
סְחוֹר סְחוֹר וְיָת אֲטוּנוֹהִי
לְכָל פֻּלְחָנֵיהּ : כז וְלִקְהָת
זַרְעִית עַמְרָם וְזַרְעִית יִצְהָר
וְזַרְעִית חֶבְרוֹן וְזַרְעִית
עֻזִּיאֵל אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת
קְהָת : כח בְּמִנְיַן כָּל
דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא
תְּמָנְיָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה
נָטְרֵי מַטְּרַתָּא דְּקוּדְשָׁא :
כט זַרְעֲיַת בְּנֵי קְהָת יִשְׁרוֹן
עַל צִדָּא דְמַשְׁכְּנָא
דָרוֹמָא : ל וְרַב בֵּית אַבָּא
לְזַרְעֲיַת קְהָת אֱלִיצָפָן בַּר

כ' פסוק דמיין בשמהתהון ומתחלפים באתיהון

קדמא אלה הם כתביר תניין אלה הם זוקף והוא חד מן זוגין דחד

נתי' וחי' קלי'

ותולדות אהרן וקלעי החצר וכהים גם :

י"א ול' פוס כה כר גם

ל' וחד ומשכנו ואהל

ל' קדמא נסי' ד' בסרא קרחי

פ'

י"א בלוש'

סימן

בכורי מצרים : משפחת י"א
בליש' וסימן ואחר נפצו ל' מ"ל
בתורה . זאת עבודת משפחת
הגרשני לעבד ולמשא . הגרשני
דאחרי המשכן ונשיא בית אב
דקהתי . וחבר דמררי . אל
תכריתו את שבט . ותקרבנה
בנות צלפחד . והעולה על רוחכם .
והיה אשר לא יעלה . הבו לה'
משפחת עמים . הבו לה' דתהלות .
ובכל כל ובכל אלה וכל בני דבג'
משפחות במ"ב למשפחת וסימן
ויקרבו ראשי האבות למשפחת :
וילך אבימלך בן ירבעל וכל סידרא
תליתאה דד"ה מן ואהרן ובניו
עד והיו בני אולם דכוו' משפחת
במ"ב משפחות וסימן וממשפחות
בני קהת . ואחיהם לכל משפחות
יששכר . וכל תורת כהנים ויהושע
דכוו' משפחות . במ"ד משפחת
וסי' וכי תשיג יד גר . ויקרב את
משפחת יהודה ג' בפסו' : לאל
י"א וסימן באיוב ס"י י"א :

רמבן

ובעבודת פרך והנה ישראל אשר מררו המצריים את חייהם בעבודה קשה כדי למעטם היה הקב"ה מרבה אותם כנגד גזרת מצרים כמו שאמר וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ וכאשר נאמר עוד בגזרת אם בן הוא והמיתן אותו וירב העם ויעצמו מאד כי היה הקב"ה אומר נראה דבר מי יקום ממני או מהם אבל שבט לוי היו פרים ורבים כדרך כל הארץ ולא עלו למעלה כשאר השבטים ואולי היה זה מכעס הזקן עליהם כי שמעון שהוא עכשיו מרובה באוכלוסין נתמעט בכניסתו לארץ במשרים ושנים אלף ולוי שהוא שבט חסידיו לא נתמעט במגפה :

לא החל הכתוב במשמרת הלוים מן המזרח כאשר עשה בדגלים מפני שאין שם משמרת ללוים רק לאהרן ובניו הכהנים ולמשה שהוא כהן הכהנים והחל מן המערב שהוא מעמד כנגד המזרח אבל שם בדרום שהוא נכבד ממנו בני קהת שהם הנכבדים בלוים ונתן להם הארון והקדש ובמערב שם בני גרשון

בכור

עֻזִּיאֵל׃ לא וּמִשְׁמַרְתָּם הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ לב וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ לג לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי וּמִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי׃ לד וּפְקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ לה וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי צוּרִיאֵל בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ צָפֹנָה׃ לו וּפְקֻדַּת מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מְרָרִי קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ לז וְעַמֻּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם׃ לח וְהַחֹנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד ׀ מִזְרָחָה מֹשֶׁה ׀ וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ לט כָּל־פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃

ששי ס מ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּקֹד כָּל־בְּכֹר זָכָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה וְשָׂא אֵת מִסְפַּר שְׁמֹתָם׃ מא וְלָקַחְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה תַּחַת כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בְּבֶהֱמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מב וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר

כ׳. כל אורי׳ חסר כ״ך מ״ל
כול׳ מל׳ כמ״א
ל׳ ר״פ
ד׳. דקהס תימנה דמררי לפונה
כ׳ כאור׳ ודין חסר
כול׳ כ״כ כמ״ב
נ׳
ה׳ נקודות בתורה
ס׳ בטעם בסיפ׳
ו׳ וחסר
ג׳
כ׳ כסו׳
ל׳

עֻזִּיאֵל׃ לא וּמַטְּרַתְהוֹן אֲרוֹנָא וּפָתוֹרָא וּמְנָרְתָא וּמַדְבְּחַיָּא וּמָנֵי קוּדְשָׁא דִּישַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן וּפְרָסָא וְכָל פּוּלְחָנֵיהּ׃ לב וְאַמַרְכְּלָא דִּמְמַנָּא עַל רַבְרְבֵי לֵוָאֵי אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּמְתְּחוֹת יְדוֹהִי מְמַנַּן נַטְרֵי מַטְּרַת קוּדְשָׁא׃ לג לִמְרָרִי זַרְעִית מַחְלִי וְזַרְעִית מוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעִית מְרָרִי׃ לד וּמִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא שִׁתָּא אַלְפִין וּמָאתָן׃ לה וְרַב בֵּית אַבָּא לְזַרְעִית מְרָרִי צוּרִיאֵל בַּר אֲבִיחָיִל עַל צִדָּא דְּמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן צִיפּוּנָא׃ לו וְדִמְסִיר לְמִטַּר בְּנֵי מְרָרִי דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא וְעַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי וְכָל מָנוֹהִי וְכֹל פּוּלְחָנֵיהּ׃ לז וְעַמּוּדֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן וְאַטּוּנֵיהוֹן׃ לח וְדִישְׁרַן קֳדָם מַשְׁכְּנָא קִידּוּמָא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא מַדִּינְחָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי נַטְרִין מַטְּרַת מַקְדְּשָׁא לְמַטְּרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל׃ לט כָּל מִנְיָנֵי לֵוָאֵי דִּמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּייָ לְזַרְעִיָּתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ ס מ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מְנִי כָּל בּוּכְרַיָּא דִּכְרַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא וְקַבֵּל יָת מִנְיַן שְׁמָהַתְהוֹן׃ מא וּתְקָרֵיב יָת לֵוָאֵי קֳדָמַי אֲנָא יְיָ חֲלָף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְּלֵוָאֵי חֲלָף כָּל בּוּכְרָא בִּבְעִירָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מב וּמְנָא מֹשֶׁה כְּמָא דְּפַקֵּיד

אבן עזרא

אפרשנו : (לא) והמזבחות. שניהם : וכלי הקדש אשר ישרתו בהם. הם כלי המנורה והשלחן והמזבחות ורבים השתבשו בפי׳ והמסך וכל עבודתו והאמת ברורה שהוא מסך פתח אהל מועד וכל עבודתו מיתריו : (לב) ונשיא נשיאי הלוי. שהם שלשה גם מלת נשיאי הלוי מושכת עצמה ואחרת עמה כמו לא רבים יחכמו וכן הוא נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש והטעם כי אלו שלשה פקידים על השומרים שהם הלוים ויתכן היות צפונה מגזרת צפנת ליראיך וצפון לצדיק כי אין בנגב שום דבר : (לח) קדמה מזרחה. הוא מזרחה שמש במקום התחברות העגלות והנה במזרח אהל משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתם והזר הקרב אל מקום הקדש והנה כל הלוים סביבות המשכן לשמור אותו שנים ועשרים אלף בכלל וכשאתה מחבר הפרטים תמצא שיותירו שלש מאות וי״א כי הכתוב אחז דרך קצרה להזכיר האלפים ועזב המאות וזה לא יתכן בעבור מספר העודפים שהם פחותים משלש מאות והאמת דברי הקבלה אין בכור מפקיע בכור ויהיה פי׳ הפסוק כל פקודי הלוי חוץ מהבכורים. ויהודה הפרסי דקדק להביא ראיה מהמספר כי בכורי הלוים הם חלק משלשה ושבעים מהלוים וכשאתה לוקח במספר הזה מפקודי ישראל ואחר כן תקח כמספר פקודי הלוים הבאי׳ לצבא כנגד פקודי הלוי מבן חדש יהיו קרובים ולא אמר כלום כי ישראל נפקדו מבן עשרים שנה ואין קצב אחרת והלוים נפקדו מבן שלשים ועד בן חמשים ויש ביניהם הפרש גדול רק נסמוך על דברי הקבלה : (מ) פקוד כל בכור זכר. הנה זכר שם התאר : (מא) ואת בהמת הלוים שלא יפסידו הלוים ובכור כל בהמה נס

רשי

(לא) והמסך. הוא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך : (לב) ונשיא נשיאי הלוי. ממונה על כלם. ועל מה היא נשיאותו פקודת שומרי משמרת על ידו היה פקודת כולם : (לח) משה ואהרן ובניו. וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולון טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר (תהלים ס׳) יהודה מחוקקי (ד״ה א׳ י״ב) ומבני יששכר יודעי בינה וגומר מאתים ראשי סנהדראות (שופטים ה) ומזבולן מושכים בשבט סופר : (לט) אשר פקד משה ואהרן. נקוד על ואהרן לומר שלא היה במנין הלוים (בכורות ד) : שנים ועשרים אלף. ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרים. בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות. בני קהת שמונת אלפים ושש מאות. בני מררי ששת אלפים ומאתים. הרי עשרים ושנים אלף ושלש מאות. ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים בכורות העודפים על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת בכורות (בכורות ה) אותן שלש מאות לוים בכורות היו ודים שיפקיעו עצמם מן הפדיון : (מ) פקד כל בכור זכר מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל ספק

למררי משפחת המחלי חד מן י״א פסוקין בתורה רישיהון וסופיהון חד וסי׳ ואברהם בן תשעים שנה ותשע. כל רמש אשר הוא חי. והלחת מעשה אלהים המה. והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל. בסכות תשבו שבעת ימים. למררי משפחת המחלי. והלוים יסמכו את ידיהם. ונפש אדם ששה עשר אלף. ומקנה רב היה. ויאיר בן מנשה הלך. ה׳ לפניך הוא עבר לפניך ונמסר גם בסדר צו : ואהרן י׳ נקודות בתורה וסימן וביני״ך. ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך. ובקומ״ה ותשקין את אביהן קדמאה. אלי״ו איה שרה אשתך. וישקה״ו וירץ עשו לקראתו. א״ת וילכו אחיו לרעות. ואהר״ן. כל פקודי הלוים : רחק״ה וברוך רחקי״ת לכם אש״ר. ונירם אבד חשבון. ועשרו״ן עשרון לכבש רחגא. לנ״ו ולבנינ״ו ע״ד. הנסתרת לה׳. וד׳ בנביאים וסי׳ יצ״א. ויאמר אל המלך אל יחשב. ההיכ״ל. מהארץ עד מעל הפתח. המ״ה יצרי פסל כלם תהו. מהקצעו״ת. בארבע מקצעות החצר. וחד בכתובים לולא האמנתי לראות בטוב הוי״ו נקודה מלרע : ויאמר ה׳ ט׳ בטעמא בפשרא וסימן פקד כל בכר זכר. אספה לי שבעים איש. פתאם. ירק ירק בפניה. השב את מטה אהרן. בארצם לא תנחל והוקע אותם. עשה לך. קח לך : בכר. ד׳ חסר וסימן נמסר

תולדות אהרן והמנרה והמזבחות. חגיגה כו : ונשיא נשיאי הלוי. (שבת יב) : והחונים לפני המשכן. מלכין את תמיד כו : פקד כל בכור זכר. בכורות ד :

בעל הטורים

והחונים לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן. יש פסיק בין משה לאהרן לומר משה במקום אחד לבד ואהרן ובניו במקום אחד לבד : ושא. ג׳ ושא את מספר שמותם. ושא עיניך ימה וצפונה. ואידך ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי. שהיה דוד מתפלל על שנשא מספר בני ישראל. וזה ושא את מספר שמותם והמתפלל צריך שיתן עיניו למטה וזהו ושא עיניך ימה שיתן עיניו למטה ולא ירים עיניו למעלה :

צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מג וַיְהִי כָל־בְּכוֹר זָכָר בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף שְׁלֹשָׁה וְשִׁבְעִים וּמָאתָיִם׃ פ

מד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ מה קַח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֶמְתָּם וְהָיוּ־לִי הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה׃ מו וְאֵת פְּדוּיֵי הַשְּׁלֹשָׁה וְהַשִּׁבְעִים וְהַמָּאתָיִם הָעֹדְפִים עַל־הַלְוִיִּם מִבְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מז וְלָקַחְתָּ חֲמֵשֶׁת חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים לַגֻּלְגֹּלֶת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ תִּקָּח עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשָּׁקֶל׃ מח וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו פְּדוּיֵי הָעֹדְפִים בָּהֶם׃ מט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת כֶּסֶף הַפִּדְיוֹם מֵאֵת הָעֹדְפִים עַל פְּדוּיֵי הַלְוִיִּם׃ נ מֵאֵת בְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַח אֶת־הַכָּסֶף חֲמִשָּׁה וְשִׁשִּׁים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וָאֶלֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ נא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־כֶּסֶף הַפְּדִים הפדוים ק׳ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ שביעי פ

ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי קְהָת מִתּוֹךְ בְּנֵי לֵוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃ ג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־בָּא לַצָּבָא

כול׳ חסר כמ״א

י״ב ר״פ

כול׳ מ״ל כמ״ו חסר

ג׳ ובענין

ג׳

ג׳. כ׳ ומ״ל

כ׳ קמץ ואינון ט״ז זוגין מן כ׳ כ׳ קמץ

ג׳ ומ״ל

י״ב

כל נשיאה חסר כמ״א כול׳ כ״כ כמ״ב לבית אבותם למשפחותם

ל

יְיָ יָתֵיהּ יָת כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מג וַהֲווֹ כָל בּוּכְרַיָּא דִּכְרַיָּא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא לְמִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין מָאתַן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא׃ מד וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מה קָרֵיב יָת לֵיוָאֵי חֲלָף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵיוָאֵי חֲלָף בְּעִירְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵיוָאֵי אֲנָא יְיָ׃ מו וְיָת פּוּרְקַן מָאתַן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא דְּיַתִּירִין עַל לֵיוָאֵי מִבּוּכְרָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מז וְתִסַּב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ סִלְעִין לְגֻלְגַּלְתָּא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תִּסַּב עַשְׂרִין מָעִין סִלְעָא׃ מח וְתִתֵּן כַּסְפָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי פּוּרְקַן דְּיַתִּירִין בְּהוֹן׃ מט וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת כְּסַף פּוּרְקָנְהוֹן מִן דְּיַתִּירִין עַל פְּרִיקֵי לֵיוָאֵי׃ נ מִן בּוּכְרָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְסֵיב יָת כַּסְפָּא אֲלַף וּתְלָת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ נא וִיהַב מֹשֶׁה יָת כְּסַף פְּרִיקַיָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי עַל מֵימְרָא דַיְיָ כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן בְּנֵי קְהָת מִגּוֹ בְּנֵי לֵוִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ ג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא

שכך נפלים: (מה) ואת בהמת הלוים וגו׳. לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל. תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: (מו) ואת פדויי השלשה וגומר. ואת הבכורות הצריכין להפדות בהם אלו שלשה ושבעים ומאתים העודפים בהם יתרים על הלוים מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת כך היא מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל: (מט) העדפים על פדויי הלוים. על אותן שפדו הלוים בגופם: (נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כך סכום החשבון חמשת שקלים לגלגלת. למאתים בכורות אלף שקל. לשבעים בכורות שלש מאות וחמשים שקל. לשלשה בכורות חמשה עשר שקל. (במדבר רבה סנהדרין יז) אמר כיצד אעשה בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים. מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעים ושלשה פתקין כתב עליהן ה׳ שקלים. בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל: (ב) נשא את ראש וגו׳. מנה מהם את הראויין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה. והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח. והיותר על בן חמשים כחו

גם הוא לשם: (מה) קח את הלוים. פעם אחרת כאילו אמר כאשר תקח את הלוים יהיו העודפים פדוים ונסמכה מלת פדויי אל המספר וכמוהו רבים. יש מכחישים אמרו מזה נלמוד כי פדיון כל בכור חמשת שקלים ואינה ראיה כי זאת מצוה בפני עצמה והאמת דברי קבלה: (מט) הפדיום. במ״ם תחת נו״ן כמו גרשון: (ב) נשא את ראש בני קהת. בתחלה בעבור משה ואהרן: (ג) מבן שלשים שנה. קרוב מארבעה שבועות בן חמשי׳ שבעה שבועות כי אז יחסר כח הגוף: מלאכה באהל מועד.

מלאכת

בסדר ויגש: קח י״ב ראשי פסוקים וסימן קח נא את ברכתי אשר הובאת. קח את אהרן. קח את הלוים תחת כל בכור. קח מאתם והיו לעבד. קח את הלוים מתוך בני ישראל. קח את המטה. קח את אלעזר. קח את האזור בידך. קח בידך אבנים גדלות. קח לך מגלת ספר. קח נא מפיו תורה. קח בגדו כי ערב זר. בתרא דמשלי. תקח ב׳ זקפין קמצין וסי׳ ולקחת חמשת. ומהם עוד תקח ואינון חד מן י״ו זוגין מן ב״ב קמצין וסי׳ נמסר בריש ספר במדבר סיני: העדפים ג׳ וחסר וי״ו וסימן ואת פדויי השלשה. ונתתה הכסף לאהרן ושלאחריו ויקח משה את כסף הפדיום: ואלף ב׳ וסימן ושלש מאות ואלף בשקל הקדש זהב דרכמונים שש מאות ואלף: וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן י״ב נמסר בריש סדר חקת התורה.

תולדות אהרן קח את הלוים. שם ד: ואת בהמת הלוים. שם: יהיו לי. שם: ולקחת חמשת. סנהדרין יז: מבן שלשים שנה. חולין כד

רמבן

שהוא הבכור ונתן להם המשכן והאהל ושם בצפון שהוא הרוח האחרון בני מררי ונתן להם תשמישי המקדש:

(מה) **תחת** כל בכור בבני ישראל. הנה הבכורים נתקדשו להיות לשם מעת שאמר קדש לי כל בכור בבני ישראל באדם וגומר והיו בכורים רבים בישראל ולא נפדו עד הנה שעדיין לא נאמר למי יהיה הפדיון כי עתה הוא שנתקדשו הכהנים ועדיין לא נצטוו במתנות הכהונה והנה הם עומדים בקדושתן סתם ויתכן שהיתה כאן עבודת הקרבנות כדברי רבותינו. והנראה אלי כי הבכורים האלה כלם לא נולדו במדבר בשנה אחת כי לא נתרבו פעם שם כל כך רק כל הבכורים אשר היו בישראל נמנו כי כלם נתקדשו כאשר פרשתי שם ועתה החליפם בלוים והם פדיונם וצוה שיפדו הנותרים ונתן הפדיון לאהרן ולבניו כאשר היא מצוה לדורות:

ונתן

אבן עזרא

מלאכת המשא: (ד) קדש הקדשים. הוא הארון: (ה) פרכת המסך. שתסוך על הארון: (ו) ונתנו עליו. על המסך וי"א כי ישוב עליו אל מלת את שהוא את פרכת וכמוהו ותלפנו: ופרשו בגד כליל תכלת כלו תכלת. מלמעלה. י"א על כסוי עור תחש והנכון בעיני שפירושו וככר פרשו בגד שכלו תכלת מלמעלה לפרכת המסך ואם לדרך כבוד יתכן גם הראשון ועור תחש מפני הגשם והאבק: ושמו בדיו. הנה יסירום עד שיכסו הארון וי"א שמו בדיו על כתפות הנושאים: ועל שולחן הפנים להורות כי יש שם שולחנות אחרות לערוך הבשר ולחם הפנים שיש בו לא יוסר: (ח) בגד תולעת שני. והנה על השולחן שני בגדים והמכסה וכן על הארון מסך ובגד תכלת ומכסה ועל המנורה בגד ומכסה: (י) ונתנו על המוט. כי אין לה בדים והוא כמו וישאוהו במוט: (יא) ועל מזבח הזהב. בגד אחר ומכסה לכסות את הקודש שהוא הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכל כלי השרת כמו סכינים וכפות וקערות: (יג) ודשנו. הסרת הדשן מעל המזבח

קדש הקדשים ו' בליש' וסימן בקדש הקדשים תאכלנו. ונתת את הכפרת. וזאת עבדת בני קהת. וזאת עשו קחו לכם. בקדש הקדשים ס"פ. וזה יהיה לך בקדש הקדשים. והורדו ב' כתיב כן וכו' ובא אהרן ובניו. והורדו זקני העיר ההוא: ארן ג' דפרים וסימן נמסר בסדר תצוה: יפרשו כל לישנא כתיב שי"ן במ"ב כתיב בסמ"ך וסימן הלא פרוס לרעב לחמך. לא יפרסו להם על אבל: ועל שלחן ב' וסימן ועל שלחן הפנים. ועל שלחן אחד כזב ידברו: תולעת שני ב' וסימן ופרשו עליהם בגד. ויעשו את האפוד זהב. ולקחו בגד תכלת חד מן י"ח פסוקים אית בהון את ואת ואת ואת

תולדות אהרן ואת קשות הנסך. סנהדרין פא: ולחם התמיד. מנחות נח: ואת כלי השרת. יומא נח סנהדרין יז שבועות טו: ודשנו את המזבח. (יומא מג):

לְמֶעְבַּד עֲבִידְתָּא בְּמַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ ד דֵּין פּוּלְחַן בְּנֵי
קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֹדֶשׁ
קוּדְשַׁיָּא׃ ה וְיֵיעוֹל אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי בְּמִטַּל מַשְׁרִיתָא
וְיִפָּרְקוּן יָת פָּרוֹכְתָּא דִפְרָסָא
וִיכַסּוּן בַּהּ יָת אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא׃ ו וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי
חוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא
וְיִפְרְסוּן לְבוּשׁ גְּמִיר תִּכְלָא
מִלְּעֵילָא וִישַׁוּוֹן אֲרִיחוֹהִי׃
ז וְעַל פָּתוֹרָא דִּלְחֵם אַפַּיָּא
יִפְרְסוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וְיִתְּנוּן
עֲלוֹהִי יָת מְנִיסָיָא וְיָת
בָּזִיכַיָּא וְיָת מְכִילָתָא וְיָת
קְסוֹת נִסּוּכִין וְלַחְמָא תְדִירָא
עֲלוֹהִי יְהֵי׃ ח וְיִפְרְסוּן
עֲלֵיהוֹן לְבוּשׁ צְבַע זְהוֹרִי
וִיכַסּוּן יָתֵיהּ בְּחוֹפָאָה
דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וִישַׁוּוֹן יָת
אֲרִיחוֹהִי׃ ט וְיִסְּבוּן לְבוּשׁ
תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָת מְנָרְתָא
דְאַנְהוֹרֵי וְיָת בּוֹצִינַהָא וְיָת
צִיבְתַהָא וְיָת מַחְתְּיָתַהָא
וְיָת כָּל מָנֵי שִׁמּוּשַׁהּ דִּי
יְשַׁמְּשׁוּן לַהּ בְּהוֹן׃
י וְיִתְּנוּן יָתַהּ וְיָת כָּל מָנַהָא
לְחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא
וְיִתְּנוּן עַל אֲרִיחָא׃ יא וְעַל
מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא יִפְרְסוּן
לְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָתֵיהּ
בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא
וִישַׁוּוֹן יָת אֲרִיחוֹהִי׃
יב וְיִסְּבוּן יָת כָּל מָנֵי שִׁמּוּשָׁא
דִּי יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן בְּקוּדְשָׁא
וְיִתְּנוּן לִלְבוּשׁ תִּכְלָא
וִיכַסּוּן יָתְהוֹן בְּחוֹפָאָה
דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל
אֲרִיחָא׃ יג וְיִסְּפוּן יָת קִטְמָא דְמַדְבְּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוֹהִי לְבוּשׁ אַרְגְּוָן׃

ג' וחסרים י' זקני העיר
ג' חסרים. ג'
ג'
סימן. ג'
סימן
כול' חסר
ל' וחסר כול' חסר
במ"א דירמיה מ"ל
ל'
ל'
ל'
י"א פסוק' את וד' ואת
ל'
ד' דסמיכי
ל'
ל'
קדמא בזרקא תניינא בפשטא סימן מנביכין מעל השלחן
ג'
ל'
ל'. ל'

לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
ד זֹאת עֲבֹדַת בְּנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל
מוֹעֵד קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ ה וּבָא
אַהֲרֹן וּבָנָיו בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְהוֹרִדוּ
אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וְכִסּוּ־בָהּ אֵת
אֲרֹן הָעֵדֻת׃ ו וְנָתְנוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר
תַּחַשׁ וּפָרְשׂוּ בֶגֶד־כְּלִיל תְּכֵלֶת
מִלְמָעְלָה וְשָׂמוּ בַּדָּיו׃ ז וְעַל
שֻׁלְחַן הַפָּנִים יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת
וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־הַקְּעָרֹת וְאֶת־
הַכַּפֹּת וְאֶת־הַמְּנַקִּיֹּת וְאֵת קְשׂוֹת
הַנָּסֶךְ וְלֶחֶם הַתָּמִיד עָלָיו יִהְיֶה׃
ח וּפָרְשׂוּ עֲלֵיהֶם בֶּגֶד תּוֹלַעַת שָׁנִי
וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ
אֶת־בַּדָּיו׃ ט וְלָקְחוּ ׀ בֶּגֶד תְּכֵלֶת
וְכִסּוּ אֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־
נֵרֹתֶיהָ וְאֶת־מַלְקָחֶיהָ וְאֶת־
מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי שַׁמְנָהּ
אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־לָהּ בָּהֶם׃ י וְנָתְנוּ
אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ אֶל־מִכְסֵה
עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃
יא וְעַל ׀ מִזְבַּח הַזָּהָב יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד
תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר
תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ יב וְלָקְחוּ
אֶת־כָּל־כְּלֵי הַשָּׁרֵת אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־
בָם בַּקֹּדֶשׁ וְנָתְנוּ אֶל־בֶּגֶד תְּכֵלֶת
וְכִסּוּ אוֹתָם בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ
וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ יג וְדִשְּׁנוּ אֶת־
הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד אַרְגָּמָן׃

רשי

כחו מכחיש מעתה: (ד) קדש הקדשים. המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת: (ה) ובא אהרן ובניו וגו'. יכניסו כל כלי וכלי לנרתקו המפורש לו בפרשה זו ולא יצטרכו הלוים בני קהת אלא לשאת: בנסוע המחנה. כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו: (ז) קערות וכפות וקשות ומנקיות. כבר פירשתי במלאכת המשכן: הנסך. הכסוי לשון מסך אשר יוסך בהם: (ט) מלקחיה. כמין צבת שמושך בה את הפתילה לכל צד שירצה: מחתותיה. כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא סגלגלים ואין לה מחיצה לפניה אלא מצדיה וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן: נרותיה. לוצי"ש בלעז שנותנים בהן השמן והפתילות: (י) אל מכסה עור תחש. (כלים לב) כמין מרצוף: (יב) את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש. בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטורת שמשרתין בהם במזבח הפנימי: (יג) ודשנו את המזבח. מזבח הנחשת: ודשנו. יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו בגד ארגמן. (יומא כא ערכין כז) ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ואינה שורפתו שהיו כופין עליה פסכתר

של

בעל הטורים

בארון ובמזבח הנחושת כתיב בדיו בשלחן ובמזבח הזהב כתיב לבתים לבדים כתיב את בדיו לרבות הבתים

ספורנו

לכך ולא כן להבא: ד (ה) בנסע המחנה. אחר שנסתלק הענן כי קודם לכן היה אסור להם ליכנס: (ח) ונתנו על המוט. ואז יגעו הלוים

רמבן

ד (ו) **ונתנו** עליו כסוי עור תחש. בעבור מעלת הארון לא היה נראה עליו כסוי עור תחש אבל היו מכסים אותו בפרוכת שהוא המסך לו ומכסים את שניהם במכסה עור תחש בעבור הגשמים ופורשים על הכל בגד כליל תכלת מלמעלה שיהיה נראה עליו הבגד הנכבד שהוא כעצם השמים לטוהר אבל שאר כל הכלים השולחן והמנורה והמזבחות היה נראה עליהם מלמעלה מכסה עור תחש ויש אומרים כי טעם הכתוב ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרוכת המסך ונתנו עליו על הארון והפרוכת כסוי עור תחש: **וטעם** ושמו בדיו על כתפות הכהנים. והנכון כי ושמו שיתקנו אותם להיות יכולים לשאת אותו בהם כי היו הטבעות רחבים והצריכו הבדים בהם ברצונם ובלבד שלא יסורו ממנו: (ז) **ולחם** התמיד עליו יהיה. על השולחן עצמו יהיה הלחם ועליהם בגד התכלת וישימו על הבגד הזה בשלחן כל הכלים ואחרי כן יפרשו על הכלים והשולחן בגד תולעת כי לכבוד הלחם שהוא מסודר על השלחן כהלכתו יפרשו

יד וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־כָּל־כֵּלָיו אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ עָלָיו בָּהֶם אֶת־הַמַּחְתֹּת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת כֹּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וְשָׂמוּ בַדָּיו׃ טו וְכִלָּה אַהֲרֹן־וּבָנָיו לְכַסֹּת אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ בְנֵי־קְהָת לָשֵׂאת וְלֹא־יִגְּעוּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ אֵלֶּה מַשָּׂא בְנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ טז וּפְקֻדַּת אֶלְעָזָר ׀ בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן שֶׁמֶן הַמָּאוֹר וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים וּמִנְחַת הַתָּמִיד וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה פְּקֻדַּת כָּל־הַמִּשְׁכָּן וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ בְּקֹדֶשׁ וּבְכֵלָיו׃ מפטיר פ יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ יח אַל־תַּכְרִיתוּ אֶת־שֵׁבֶט מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם׃ יט וְזֹאת ׀ עֲשׂוּ לָהֶם וְחָיוּ וְלֹא יָמֻתוּ בְּגִשְׁתָּם אֶת־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אַהֲרֹן וּבָנָיו יָבֹאוּ וְשָׂמוּ אוֹתָם אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְאֶל־מַשָּׂאוֹ׃ כ וְלֹא־יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע אֶת־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ׃

פ פ פ

קנט . חלקיהו סימן

כ׳ וירס · ג׳ באור׳ וחס׳ · ג׳ · כל אור׳ חסר כ״ל כ׳ בשי״ן · כמ״ב בסמ״ך . ג׳ . סימן · ו׳ . ג׳ וחסר · כ״ד . פ׳ · י׳ · ג׳ רפין · י״ב · י״א בליש״א · י״ז ר״פ · את בניהם ושבו · ל׳ דמטעין · ט״ל מ״ל כתו׳ · ל׳ · ל׳ וא׳ כבלע רפע ומבמש א״ב

יד וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יָת כָּל מָנוֹהִי דִּישַׁמְּשׁוּן עֲלוֹהִי בְּהוֹן יָת מַחְתְּיָתָא וְיָת צִנּוֹרְיָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוֹהִי חוּפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וִישַׁוּוֹן אֲרִיחוֹהִי׃ טו וִישֵׁיצֵי אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי לְכַסָּאָה יָת קוּדְשָׁא בְּמֵיטַל מַשְׁרִיתָא וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן בְּנֵי קְהָת לְמֵיטַל וְלָא יִקְרְבוּן לְקוּדְשָׁא וְלָא יְמוּתוּן אִלֵּין מַטּוּל בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ טז וּדְמַסִּיר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא וּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וּמִנְחָתָא תְּדִירָא וּמִשְׁחָא דִרְבוּתָא מַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי בֵיהּ בְּקוּדְשָׁא וּבְמָנוֹהִי׃ יז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ יח לָא תְשֵׁיצוּן יָת שִׁבְטָא זַרְעִית קְהָת מִגּוֹ לֵוָאֵי׃ יט וְדָא עֲבִידוּ לְהוֹן וְיֵיחוֹן וְלָא יְמוּתוּן בְּמִקְרַבְהוֹן לְקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵעֲלוּן וִימַנּוּן יָתְהוֹן גְּבַר גְּבַר עַל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְמַטּוּלֵיהּ׃ כ וְלָא יֵעֲלוּן לְמֶחֱזֵי כַּד מְכַסָּן יָת מָנֵי קוּדְשָׁא וְלָא יְמוּתוּן׃

פ פ פ

של נחשת: (יד) המחתות: שבהן נוטלים גחלים לתרומת הדשן העשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפניה שואבת את הגחלים: מזלגות. צנורות של נחשת שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים. הם מגרפות ובלעז וודי״ל והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: (טו) לכסות את הקדש. הארון והמזבחות: ואת כל כלי הקדש. המנורה וכלי שרת: ומתו. שאם יגעו חייבין מיתה בידי שמים: (טז) ופקדת אלעזר. שהוא ממונה עליהם לשאת אותם. שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בעת חנייתן: פקודת כל המשכן. ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל האמורים למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שאינה מקדשי הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: (יח) אל תכריתו. אל תגרמו להם שימותו: (כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. לתוך נרתק שלו כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלונית ובלוע שלו הוא כסויו:

המזבח: (טו) משא בני קהת באהל מועד. כי האהל והמשכן הם לא ישאוהו. (טז) ופקדת. מגזרת פקיד: שמן המאור. וי״א כי הוא היה נושא שמן המאור לילה אחד וכן את מנחת התמיד והנכון בעיני שהוא פקיד עליה לתת שמן המאור והטעם הכלי וכן כלי שמן המשחה וכלי הקטרת לבני הקהתים. וטעם פקודת כל המשכן. כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן הקטרת והמנחה לבדו: (יז) וטעם אל משה ואל אהרן. כי מצוה על אהרן ובניו להשמר שלא יבאו הקהתים לידי כרת: (יח) ומלת אל תכריתו למשה אהרן ובניו: (יט) וחיו. יוסיפו ימים: ולא ימותו. בכרת והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא יענשו כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו: ושמו אותם. הארון והשולחן והמנורה והמזבחות: על עבודתו. בכלי הקדש: ואל משאו. לשאת בכתף: (כ) ולא יבאו. הקהתים אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש והטעם כאשר יוסר בניו יוסר מסך הפרכת ונגלה הארון וי״א כי כבלע כמו ככסות והטעם כאשר יכסו הארון לשאת אותו וזה טעם קרוב מהראשון והנה שתי אזהרות שלא יגעו בקדש כי אם בבדים ושאוהו ולא יראו הקדש:

וסי׳ במס״ר: וכלה ו׳ וסימן נמסר בסדר אחרי מות: לשאת כ״ר וסי׳ נמסר בדברי הימים א׳ ריש סימן ט״ו: ופקדת אלעזר פקדת י״ב פסוקים דאית בהון ב׳ מלין קדמאה ר״פ נסיב ו׳ ותניינא אמצע פסוק ולא נסיב ו׳ וסי׳ ואשר לא צדה. והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ופקדת אלעזר פקדת. ואיש את קדשיו. וכן יעשה שנה בשנה. ואולם הכסא. והרצפה אל כתף השערים. ואני ה׳ אהיה להם. ומשא ה׳ לא תזכרו. והערים המבדלות לבני אפרים. והערבה עד ים כנרות מזרחה. ורין רשע מלאת: וזאת י״ז ר״פ וסי׳ נמסר בריש סדר תרומה: כבלע א״ב מן חד וחד חד כ׳ וחד ב׳ וסי׳ במסרא רבתא: ומתו ח׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח:

תולדות אהרן ופקדת אלעזר. (שבת יב): אל תכריתו. בכורות סד: וזאת עשו להם. שם: ולא יבאו לראות. שם סד:

ספורנו

הלוים לשאת: (טז) ופקדת אלעזר. לצוות מי ומי ישא ומה ישא כל אחד ואחד: פקדת כל המשכן. ובעת נסיעתם וחנייתם היתה פקודתו לצוות הקמתם והורדתם והנחתם במקום הראוי להם: (יח) אל תכריתו. אל תניחו את המשאות באופן שיזכה בהם כל הקודם כי בזה האופן יקרה שידחפו זה את זה ויחללו את הקדש וזה יהיה סבה להכריתם כמו שספרו ז״ל (פ׳ ב׳ דיומא) שקרה בתרומת הדשן: (יט) ושמו אותם איש איש על עבודתו ואל משאו. ולא שיהיה כל הקודם זוכה אבל ימתין כל אחד להיות מצווה ועושה: (כ) ולא יבאו לראות. באופן זה לא יבואו לראות כשהכהן מכסה את כלי הקדש כדי להקדים איש את חבירו ולא ינהגו קלות ראש באופן שיתחייבו מיתה:

בעל הטורים וחיו ב׳. וחיו ולא ימותו. וחיו את בניהם ושבו בתרי עשר בענין הגאולה. מלמד שמלאך המות בטל לעתיד לבוא: וזכו וחיו את בניהם ושבו וחיו ולא ימותו:

רמבן

ויפרשו בגד תכלת להפריש בין השלחן בלחמו ובין הכלים והיה המכסה העליון בבגד תולעת שני שהוא מראה אדום בעבור שהשולחן סימן לכתר מלכות שהוא במדת הדין אבל הארון ומזבח הזהב בבגד תכלת למדה הכלולה מן הכל ומזבח העולה בבגד ארגמן שהוא אדום יותר מן הראשון כי שם יזרוק הדם כופר נפשם:

(טז) **ופקדת** אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור. יאמר שהוא פקיד על כל אלו ושיעור פקודת כל המשכן וכל אשר בו אמר ר״א כי פירושו שיש לו פקידות גם במשכן ובכל כליו עם איתמר אחיו רק לגודל מעלת אלעזר היה פקיד על השמן ועל הקטורת לבדו ואינו נכון כי הכתוב אומר ביד איתמר ופירש בכאן בקדש ובכליו וכן אמר למעלה ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן פקדת שומרי משמרת הקדש כלומר נשיא פקודת משמרת הקדש שהם הנתונים ביד בני קהת אבל פי׳ פקדת כל המשכן כי פקדת שמן המאור והקטרת והמנחה ושמן המשחה ופקדת כל המשכן בקדש וכל אשר בו בכלי הקדש הכל ביד אלעזר והם הנזכרים בכאן שאמר וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש ואת כל כלי הקדש והנה אלעזר אמרכל על שלשת הנשיאים ונזכר למשמרת בני קהת ואיתמר נזכר לגרשון ומררי ומפני שלא הזכיר באלעזר ונשא כאמור בלוים יראה שאינו נושא אותם אבל הוא פקיד עליהם ונותן אותם מידו ליד בני קהת אשר יבחר בהם בזריזות וחסידות והם ישאו אותם ויחזירם לידו בהקים המשכן וכן פקדת שומרי משמרת הקדש וכן ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ועל דעת הירושלמי הכתוב בפירושי רש״י שהוא נושא אותם יהיה משא גדול כי הקטורת שס״ה מנה ומשה רבינו לא פטמה לחצאין ושמן המאור לשנה שלמה רב מאד קפ״ג לוגין.

ומנחת התמיד לא ידענו לכמה ימים ישא ממנה אבל היה אלעזר חזק ואמיץ כיעקב אבינו וכן משה רבינו ואהרן אחיו וקוי ה׳ יחליפו כח:

(כ) **ולא** יבאו לראות כבלע את הקדש. כשמכניסין את הכלי לתוך נרתיקו כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו זהו כסויו לשון רש״י. והוא דעתו של אונקלוס ורבותינו אמרו במסכת סנהדרין שזו אזהרה על הגונב כלי שרת שחייב מיתה והקנאין פוגעין בו שהגניבה והגזל יקראו בליעה מלשון חיל בלע ויקיאנו והוצאתי את בלעו מפיו ור״א אמר כפשוטו שלא יבאו לראות כאשר יוסר פרכת המסך ויגלה הארון רק אחרי כן כאשר יכוסה יבאו לשאת אותו ויהיה כבלע את הקדש כאשר

כאשר יוסר המסך מעל הארון שהוא הקדש מלשון כבלע ה' ולא אמר יחד סביב ותבלעני והנה הלוים מוזהרים שלא יגעו אל ארון הקדש ומתו רק בבדים ישאוהו ועוד יזהירם שלא יבאו לראות כלל הסרת המסך בעוד שיוריד אהרן את הפרכת כענין כי ראו בארון ה' ויפה אמר אבל טעם הכתוב כי בעבור היות כבוד יושב הכרובים שם הוזהרו הלוים שלא יהרסו לראות את ה' עד שיורידו הכהנים את הפרוכת כי אז תראה הכבוד כמבין עזו וישוב אל מקומו הראשון לקדש הקדשים ויהיה כבלע את הקדש כפשוטו. והמשכיל יבין:

אדרת אליהו

פרשת במדבר — על דרך רמז

במדבר סיני. לפי שאלו ב' הסדרות בהר ובחקתי נאמרו לו בהר סיני במ' יום לפיכך כתב כאן במדבר סיני ועיין ברמב"ן ז"ל:

כל יוצא צבא הם זכרים אלא שדרך התורה לבאר בכלל ובפרט. מתחלה בכלל כל זכר ואח"כ בפרט מבן עשרים כו' ולכך קיצרה בשאר:

י"ב חושים בסוד י"ב שבטים והן כסדר הדגלים וסדר דגל השני שהוא בסוד הגבורה כי ד' דגלים הן ד' רגלי המרכבה הידועין והבעלי גבורה הם בעלי עיינין כידוע בהיכלות ושם מעיינין על כל מעשה בני אדם כמ"ש בפ' פקודי שם ואמרו ז"ל דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך כו' והוא כסדר החושים בדגל הזה ראיה שמיעה מעשה אבל בסדר הכנות יד ימין קודם לרגל שמאל יד בסיון ורגל בתמוז וכו' יד לתורה שניתנה מיד ליד ורגל להילוך שבו הלכו המרגלים ונאמר כי עיניו על דרכי איש (איוב ל"ד כ"א) עיניך בשדה אשר יקצרון והלכת אחריהן (רות ב' ט') ואמרו הלך אחרי עיניו והן כסדר ממטה למעלה הרגלים והכליות והידים:

כלי יקר

פרשת במדבר

וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד לאמר. ובפרשת ויקרא כתיב מאהל מועד לפי שבפעם ההוא לא יכול משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן על כן היתה הקריאה אליו מאהל מועד אל חוץ לאהל מועד אבל באחד באייר כבר היה משה יכול לבא אל תוך האהל בא אליו הדבור באהל מועד מעל הכפורת כדאיתא בסוף הפרשה ואין צורך במה שפירש"י שם בא כתוב הג' והכריע כו'. ומה שנקט באהל מועד להודיע טעם למספר זה והוא לפי שבא להשרות שכינתו בתוכם לשון להשרות מורה על העמדת השכינה דירת קבע שמה ואין דירת קבע בפחות מל' יום על כן בה' בניסן הוקם המשכן ובו ביום ירדה השכינה לתוך אהל מועד ואחר ל' יום שנראה שעשה לו ה' מדור בתחתונים דירת קבע מנאם בא' באייר ולא מנאם תיכף בא' בניסן כי עדיין לא החזיק במדור זה. ונ"ל ליתן טעם למנין זה בזמן השראת השכינה לפי שארז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל בפחות מן כ"ב אלף שנאמר ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל וטעמו של דבר להשוות מלכותו ית' בארעא כעין מלכותא דרקיעא כארז"ל בשעה שנגלה הקב"ה על ישראל בהר סיני ירדו עמו כ"ב אלף מרכבות של מלאכי השרת שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם ר"ל כשיש מספר זה אז ה' בם השכינה שרויה בם וכן מצינו במחנה לויה שנקרא מחנה שכינה שהיו כ"ב אלף. ע"כ הוצרך למנות גם את ישראל לידע אם יש בהם כחשבון הזה שראויין להשראת השכינה בכל שבט ושבט. והוצרכו ישראל למנין ס' רבוא דווקא לא פחות לפי שכתב רבינו בחיי פרשה זו שבכל מקום שהשכינה מצויה שם תמצא ד' מחנות שכינה: ובספר הפרדס שער פרטי השמות פרק ב' דף קי"ח כתב שיש כ"ח מחנות שכינה ומהיכן למד לומר כן. אומר אני שלמד זה מן מספר זה שבא על ידי השראת השכינה בהיקף ז' עננים ותוכו רצוף אהבה במחנה לויה ובכל ענן וענן היה כבוד ה' ובכל מקום שכבוד ה' מצוי בו אין שם פחות מן ד' מחנות שכינה שבכל מחנה ומחנה כ"ב אלף נמצא בז' עננים כ"ח מחנות בכל ענן ד' מחנות צא וחשוב כ"ח פעמים כ"ב תמצא ת"ר אלף עוד ט"ז אלף כך היו ישראל תר"ג אלף והלוים כ"ב אלף סך הכל תרכ"ה אלף כי בכל מאה אלף יש ד"פ כ"ב אלף ונשארו י"ב אלף נמצא כ"ד מחנות בסך ת"ר אלפים עוד עשה מן ו' פעמים י"ב אלף ג' מחנות ישארו ס' אלפים והלוים כ"ב אלף סך הכל כ"ח מחנות ואע"פ שיש כאן מותרות ס' אלפים מכל מקום אין לצמצם בתחתונים כי המיתה מכלה בהם ושמא לא יתמלא המספר מן הפחותים מבן כ' כל כך מהרה. והלוים נמנו מבן חודש כי למוד אותו שבט להיות נמנה מבטן כמו שנאמר בירמיה הכהן בטרם תצא מרחם הקדשתיך ועל כן הענין מוכרח שבכל המספרים לא היו ישראל פחות מן ת"ר אלף חוץ מן הלוים אע"פ שבמספר ראשון היו ת"ר אלף עם הלוים ולא היו כ"ח מחנות בתחתונים להיקף ז' עננים מכל מקום עדיין לא בא הקב"ה להשרות שכינתו בתחתונים לעשות לו מדור של קבע בתחתונים ועכשיו בא' באייר שבתלתין יומין הוי חזקה כי תהיה דירתו קבע ובא אלהים וכל קדושים עמו לקבוע דירה בתחתונים כתפארת אדם לשבת בית מאז הוצרך למנותם להודיע שהם צריכין להיות כמספר זה כדי למלאות כ"ח מחנות של כ"ב אלף באותו זמן אשר הושיב ה' שכינתו ישיבה של קבע באהל מועד לכך נאמר כאן באהל מועד וזה פי' יקר ומתיישב על אופנו במספר ת"ר אלף אשר בו יגאו רוב המפרשים ללקוט טעם מספיק ולא מצאו:

באחד לחודש השני בשנה השנית. צורך זמן זה שכתוב כאן אמרו במדרש תנחומא משל לאדם שנשא אשה ולא כתב לה כתובה כו' לימים מצא עניה בת טובים וכתב לה כתובה וכתב לה זמן כו' עיין נוסח המדרש בילקוט. דעת בעל מדרש זה שיום מ"ת הוא יום אירוסין כי הקב"ה אירס את ישראל על ידי זאת התורה כמ"ש תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ודרשו רז"ל מורשה מאורסה. ותדע כי לקהלת יעקב לא נאמר אלא מאורסה קהלת יעקב משמע שקהלת יעקב היא מאורסה להקב"ה ע"י שנתן לה התורה במקום טבעת קידושין כמ"ש כי בועליך עושיך. והנה מצינו לרז"ל שהמשילו זווג ישראל להקב"ה לזווג כלה לחתן בב' זמנים האחד הוא בשעת מ"ת שנאמר ויתן אל משה ככלתו כלה חסר כתיב שנמסרה התורה ככלה מקושטת בכ"ד ספרים. השני הוא ביום חנוכת המשכן שנאמר ויהי ביום כלות משה להקים פירש"י שביום שהוקם המשכן נמסרו ישראל להקב"ה ככלה לחתן ש"מ שמתן תורה הוא זמן האירוסין ויום הוקם המשכן הוא זמן הנשואין כתפארת אדם לשבת בית כמובן מן לשון נמסרו דהיינו לבית מדור אחד וביני ביני כמו עבור הדשים כמו שנאמר תשב הנערה אתנו ימים או עשור והיינו עשרה חדשים שנותנין לבתולה זמן בין אירוסין לנשואין להתקשט בכ"ד מיני קישוטין שנזכרו בישעיה וכדי להדמות זיווג של ישראל להקב"ה בכל צד אל כתם זיווג הגביל הקב"ה ג"כ זמן ישראל עשרה חדשים מן כ"ח סיון שבו נתארסו בתורה אשר צוה לנו משה עד כ"ח ניסן שבו הוקם המשכן ונשלם הזיווג מכל וכל כי בזמן זה יתקשטו ישראל בכ"ד ספרים ומתוך זה יהיו ראויין לדור באהל מועד מדור אחד לשניהם ולפי שזמן נשואין ל' יום ע"כ נמשך הזמן עד אחד לחודש השני בשנה השנית ואם תרצה למנות מן פסוק ויתן אל משה ככלתו שנאמר בחודש תמוז אחר מ' יום שהוריד הלוחות אז היה מכוון המספר י' חדשים עד החודש השני של שנה השנית כי אז נשלמו הנשואין וכתב לה ה' כתובה לידע מאיזה זמן תטרוף הלקוחות כי נשתעבדו להם בכתובה ארצות ז' אומות שאם בחטאם יגלו מן הארץ יוכלו לחזור ולטרוף מידם ולומר זמן שטרנו קודם לכך נאמר כאן באהל מועד כי הוא זמן הנשואין לשבת בית וכן הזכירו רז"ל במסכת תענית ב' זמנים אלו ודרשו ביום חתונתו זו מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש כי בב' זמנים אלו נשלם הזיווג והזכיר באחד לחודש מן הטעם שנתבאר וכדי שיהיה הזיווג דומה בדומה נאמר שאו את ראש בני ישראל וכדעת המדרש האומר שבדרך שנאמר בהקב"ה והמתנשא לכל לראש כך נתתי לכם תלוי ראש כו' ומה ענין זה לכאן אלא כדי שיהיה הזיווג דומה בדומה כביכול:

שאו את ראש וגו'. אע"פ שרש"י פירש שהוא לשון קבלת חשבון מ"מ הזכירו בלשון שאו כי תשא נשא כי מצד המספר ינטלם וינשאם ביותר שאת על כל עמים אשר אין להם מספר פרטי כמו הקש הזה שאין דרך בעל הגורן ליתן לו מנין כי אם כללי לקיום המין כשאר בהמות וחיתו ארץ אבל כל איש מישראל מושגח בפרטות כמ"ש ונפל ממנו רב אפילו אחד מהם שיפול דומה כי רב הוא על כן נתן להם הקב"ה מספר כמו לכוכבים שנאמר בהם המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא כך נאמר כאן במספר שמות וגו' להורות שמצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד וכל אחד יש לו השגחה פרטית. ומה שמקשו בגמרא קראי אהדדי כתיב והיה מספר בני ישראל ש"מ שיש להם מספר ואחר כך כחול הים אשר לא ימד ולא יספר כפי הפשט אין זה קושיא כי אצל הקב"ה ודאי יש להם מספר ככוכבים שמוציאן ומכניסן במספר כך יש להם מספר להורות שהקב"ה משגיח על כל אחד בפרטות ומ"ש אשר לא ימד ולא יספר היינו אצל בני האדם שבודאי לא יוכלו לספור אותם לגודל רבויים:

כל זכר לגלגלתם. פירש רש"י על ידי שקלים והרבה מן המפרשים חלקו עליו ואמרו שמספר זה היה בלא שקלים ולשון המקרא מוכיח שאמר לגלגלתם והשבו לתרץ למה דווקא במספר ראשון היה שקלים לפי שהיו צריכין אז לעבודת המשכן ותירוץ זה דחוק. ולי נראה שודאי טעם השקלים היו להציל מן עין הרע השולט בדבר מנוי ודווקא במנין שהוא דבר חידוש דרך משל שבזמן שרואין מאה זהובים אצל איש עני שמחזקתו שאין לו יותר העין הרע שולט בו ממה שרואין אצל העשיר אלף זהובים כי כבר הוחזק באיש אמיד. כך ישראל בצאתם ממצרים היו מוחזקים במתי מספר כי בשבעים נפש ירדו מצרימה ונתמעטו שמה מעוצר רעה ויגון והשלכת הבנים ליאור ופתאום נמצא במספר ראשון ת"ר אלף לבד מטף ונשים וודאי היה בפעם ההוא מקום לחוש לעין הרע משא"כ בשאר מספרים כי כבר הוחזקו בעם רב ועצום על כן מנאם דוד המלך בלא חצאי שקלים כי ודאי לא עבר על מצות התורה שהרי הכתוב אומר רק בדבר אוריה החתי אלא שמצות השקלים לא היתה כי אם למספר ראשון כי בו היה יותר בית מיחוש שלא יקבלו נזק מן עין הרע הן בדרך הטבע כאמור הן מצד העונש כי היה המספר ההוא קרוב למעשה העגל והיה הדין נותן שיפלו רבים מהם מצד עונש המעשה ההוא וכשנודע ע"י המספר שנשארו ת"ר אלף יהיה הדבר הידוע ושלטה בהם עינא בישא כי החטא מסייע לזה על כן היו צריכין אז לכפרה על נפשותם ולהצילם מעין הרע משא"כ בכל המספרים:

כבן עשרים שנה ומעלה וגו'. אם מספר זה היה בעבור השראת השכינה למה אמר כל יוצא צבא מה ענין יוצא צבא להשראת השכינה. ולפי מה שפירשתי למעלה שהיה צורך מספר זה לידע אם יש שם כ"ב אלף לכל מחנה שכינה מן כ"ח מחנה כדי שיהיו דוגמת צבאות של מעלה שפיר קאמר כל יוצא צבא והוא כראוי להיות כאחד מצבא המרום כדאיתא במדרש שישראל נקראו צבאות שנאמר יצאו כל צבאות ה' כדרך שהמלאכים נקראו צבאות שנאמר ה' אלהי צבאות יושב הכרובים. ופשוטו הוא שיוצא צבא היינו למלחמה כי אלו לא חטאו במרגלים היו נכנסין לארץ מיד ואע"פ שלפעמים יש בן חיל בפחות מעשרים שנה מכל מקום לא בגבורת איש יחפוץ ה' כי אם בזכותא תליא מילתא וכל בן עשרים מאז היותו בר עונשין בבית דין של מעלה אז ביותר הוא מדקדק במעשיו ומסתמא יש לו אז יותר זכיות שיגינו בעדו במלחמה שהרי הכהן מכריז מי האיש הירא מעבירות שבידו ילך וישוב לביתו וכל פחות מבן עשרים מסתמא אינו מדקדק כל כך במעשיו ואין לו כל כך זכיות שיכריעו על חובותיו:

ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו הוא. מדקאמר איש איש למטה מה חזר ואמר איש ראש לבית אבותיו הוא. וקרוב לומר שהוא דומה למה שכתבו המפרשים בפסוק דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל שלא היה מחניף לשבטו שנקראו עמו אלא היה דן אותם כאחד שבטי ישראל כאחד מן שאר שבטים כך נשיאים אלו היו כשרים והיה כל אחד איש למטה לכל השבט היה כאיש גבורתו לנהוג עליהם נשיאתו ברמה ולא זו לכל השבט הרחוקים קנא ממנו אלא אפי' היה ראש לבית אבותיו הקרובים אליו ביותר גם להם היה לראש לנהוג נשיאות עליהם. ומה שלא נזכרו הנשיאים במספר ראשון לפי שעכשיו היה מחלקם לארבע דגלים וכל נשיא היה צריך לידע מי ומי ההולכים וחונים על דגלו ואהרן לא נזכר במספר ראשון לפי שהיה לידע הנותרים מנפילת מעשה העגל אשר היה סבתו ע"כ לא היה שמה כ"א כאן בהשראת השכינה אשר אהרן סיבה לה על ידי הקרבנות:

אך את מטה לוי לא תפקוד. אם לא יפקוד אותם פשיטא שלא יקבל סכום מנינם מה תלמוד לומר ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל ומה היה המקרא חסר באמרו אך את מטה לוי לא תפקוד בתוך בני ישראל ולפי מה שפירש"י בסמוך שהיה המנין על פי ה' כי השכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצא מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל. נוכל לומר שבתוך בני ישראל האמור אינו מוסב כ"א על ואת ראשם לא תשא כאלו אמר אך את מטה לוי לא תפקוד כלל אפילו שלא בתוך בני ישראל וכל אך למעט בא כך בא למעט ולומר דווקא אתה לא תפקוד אותם לבדך. אבל בצירוף השכינה והבת קול תפקדם לכך נאמר פקוד את בני לוי היינו ע"י השכינה אבל אתה לבד לא תפקדם. ומדסמיך לזה ציווי ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות נראין הדברים שבכל מקום שהזכיר שאו נשא כי תשא הכל הוא לשון מעלה ונשיאות ראש הנראה בנספרים ביתר שאת על זולתם כי כל דבר חשוב וספון יש לו מספר. ובזה ראיתי לתרץ הרבה שינויים כי בישראל נאמרו ב' הלשונות שאו את ראש ואחר כך תפקדו אותם לצבאותם ובלוים לא הזכיר כ"א לשון פקידה פקד את בני לוי. ובבכורות חזר והזכיר שניהם פקד כל בכור וגו' ושא את מספר שמותם. ואצל בני קהת וגרשון הזכיר לשון נשא ולא אצל מררי. וזה לפי שהפקידה היינו מספר ושאו היינו לשון נשיאת המעלה אשר ישראל היו צריכין לזה להראות חיבתן נגד כל האומות שנמשלו לקש שאין לו מספר. אבל הלוים אין צורך להם להראות התנשאות על ידי המספר כי בלאו הכי יש להם נשיאות ראש במה שעשאם הקדוש ברוך הוא כפקידים על ביתו הקדוש לכך אמר אחר ואת ראשם לא תשא וגו' ואתה הפקד את הלוים לומר לך שמאז שנעשו פקידים יש להם נשיאות זולת המספר שבתוך בני ישראל כי לגיון מלך המה וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'. אבל הבכורים שנפסלו מן העבודה על ידי מעשה העגל הוצרכו לנשיאת ראש על ידי המספר לכך פרט אצלם שניהם ומ"ש לשון נשא אצל בני קהת ובני גרשון היינו ליתן להם נשיאות ראש כנגד בני מררי כי עבודת שניהם יותר מקודשת ממשא בני מררי ע"כ לא הזכיר נשא אצל בני מררי:

איש על דגלו באותות לבית אבותם. מצינו בכמה מדרשים המגדילים מאד ענין הדגלים ודרשו עליהם פסוק ובשם אלהינו נדגול שבשעת מתן תורה ראו ישראל את המלאכים דגלים ונתאוו להיות דגלים כמותם ובפסוק מי זאת הנשקפה כמו שחר דרשו שהיו האומות מסתכלין במעלתן של ישראל והיו תמהים כו' ואומרים שובי שובי השולמית הדבק בנו ובא אצלנו ונעשה ממך דוכסים והגמונים וישראל משיבין מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים רצה לומר מה גדולה אתם נותנים לנו שמא גדולה אתם יכולין לתת לנו כמו שנתן לנו אלהינו דגל מחנה יהודה מזרחה כו' וכל משכיל יפלא בעיניו מה קול המולה זו ומדוע הקריה הומה על זה ומה יקר וגדולה נעשה בישראל עד אשר התאוו כל כך. והקרוב אלי לומר בזה שעיקר חפצם של ישראל היה להראות לכל העמים כי שם ה' נקרא עליהם ויראו מהם ועל ידי זה ישאו דגל הרוממות והנצחון בכל ד' רוחות העולם כי על ידי שהם מסובבים בכל ארבע רוחות והשכינה והארון באמצע של שהכל פונין אליו יראו כל העמים כי ילכו בשם ה' וזה האות אשר אליו יישירו עיני כל השוכנים בעיגול סביב כאמרו רז"ל לעתיד יעשה הקדוש ברוך הוא לצדיקים מחול בגן עדן וכבודו יתברך באמצע שנאמר והתהלכתי בתוככם כי כל הפניות שהצדיקים פונין הכל הוא מול פני השכינה וכן בעולם הזה וזה אות הדגל כי הוא סימן הנצחון במלחמה ודגל זה הוא בשם ה' כי לא בחרבם ירשו ארץ כי בשם ה' וכן המלאכים על ידי שהם סובבים כסא כבודו יתברך מוראם על כל הנמצאים כמ"ש איומה כנדגלות כי על ידי סיבוב זה תהיה מוראם על כל האומות כמו המלאכים שהכל יראים מהם ועל דגלים אלו הובטח יעקב שנאמר בו ופרצת ימה וגומר לכן נאמר איש על דגלו באותות היינו באותות שמסר להם אביהם יעקב כו' כי במראה נראה אליו וענין הדגלים בפסוק ופרצת ימה וגומר לכך מתחיל המזמור יענך שם אלהי יעקב וגו' ועל זה אמר ובשם אלהינו נדגול ישאו דגל הרוממות והנצחון בכל ד' רוחות בשם אלהינו לכך אמרו מה תחזו בשולמית וגו' כי הנצחון שלכם הוא נצחון אנושי וכל זה אינו שוה למחולת המחנים המורה על נצחון אלהי כי המה כרעו ונפלו כי הדבר בספק אם מנצחים ואנחנו קמנו ונתעודד כי בודאי נוצחים כל הנלחמים בשם ה' ועוד שהעיקר אשר אצלכם דהיינו מראה כבוד ה' הוא האות אשר אליו יישירו כל השוכנים סביב המרכז לכך נאמר באותות כדי להיות להם השכינה אות אשר נגדו יישירו עפעפיהם:

והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה. טעם לסדר הדגלים ע"ז האופן כבר דברו בו הראשונים איש לפי שכלו. והקרוב אלי לומר בזה שהם על סדר ד' מדרגות הכוללים כל שלימות אנושי והם קנין החכמה ואחריה קנין המדות ואחריהם קנין הגבורה ואחר כולם קנין העושר כי כך סדרם הרמב"ם ורז"ל אמרו אין השכינה שורה כ"א על חכם עשיר גבור ועניו כי הענוה ראש לכל המדות ע"כ הדגלים אלו שבאו להשראת השכינה אשר בתוכם סדרם על זה האופן איש איש על מעלתו לומר לך ראוין אלו שתשרה עליהם השכינה כי כל ד' מעלות אלו נמצאו בהם. יהודה יששכר זבולון ראשונה יסעו כי מהם תצא תורה ע"כ נאמר כפל קדמה מזרחה להורות כי מהם תצא אור התורה כי ביהודה נאמר לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו אלו ראשי גליות ונשיאי א"י ואין מחוקק אלא תורה שנאמר במשה כי שם חלקת מחוקק ספון וכתיב פן ישתה וישכח מחקק: והחונים עליו מטה יששכר שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. מטה זבולון שנאמר בו ומזבולון מושכים בשבט סופר ועוד שהיה מחזיק ידי יששכר וע"כ לא אמר ועליו מטה זבולון כי לא רצה לעשותו טפל למטה יששכר להורות שהלומדה והמחזיק בלומדים שקולים המה ונאמר בהם ראשונה יסעו כי להם משפט הראשית במלחמה כי מלחמתן של ישראל אין בחרב וחנית כ"א צריכין להיות המופים מזויינים בחמשה חומשי תורה שנחלקו לשבעה ספרים דהיינו מזויינים והיא כלולה במספר כ"ז אותיות כמספר ר"ת של יהודה יששכר זבולון לומר לך שזכות התורה מסייעתן במלחמה והם ראש דגל המורה על הנצחון: דגל מחנה ראובן שמעון גד תימנה שנקרא דרום על שם דר רום שהשמש דר ברומו כך כל הנכנע בעוה"ז לסוף הקדוש ברוך הוא מגביהו וההכנעה ראש לכל המדות הטובות ומדה זו היתה אצל ראובן כי הוא הודה ולא בוש במעשה בלהה כאז"ל מי גרם לראובן שיודה כו' כמו שמביא רש"י פרשת וזאת הברכה וזה נמשך מן מדת הענוה כי כל גבה רוח הוא בוש להודות על האמת ומן שמעון היו מלמדים וסופרים ועניים אשר בהם ההכנעה מצויה יותר מבזולתם. וכן גד היה בעל צדקה שנאמר בו צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל רצה לומר כי משפטיו דהיינו עפ"י שורת המשפט לא היה צריך לילך כ"א עם ישראל ולא בראש החלוץ ועל צד הצדקה הלך לפניהם בצדקת ה' ההולך לפני מחנה ישראל וכדי שלא תאמר שמא מחמת גובה לבם הלכו בראש תלמוד לומר גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב הגדוד הלך בענוה כעקב זה המורה על גדר הענוה שנאמר עקב ענוה יראת ה'. דגל מחנה אפרים ובנימין ומנשה ימה שלישים יסעו כי מעלת הגבורה שלישים וכתיב בהם לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך וגו' כי יוסף בכור שור אשר לו הכח והגבורה ובנימין זאב יטרף. וקנין זה הולך ופוחת כי מיום ליום תש כחו של אדם מצד התכת הליחה השרשית כי יום המות מתחיל ביום הולדו ע"כ חנייתם לרוח מערבי כי באותו רוח השמש הולך וחסר. דגל מחנה דן אשר נפתלי צפונה אשר משם זהב יאתה ולשתן היו בעלי עושר שנאמר מאשר שמנה לחמו וכתיב נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' היא תעשיר ושבט דן עשה עגלי זהב בעבור רוב זהב שהושפע להם וע"כ היה מאסף לכל המחנות וקנין זה הפחות שבכולם לכך נאמר בו לאחרונה יסעו ופניית כולם אל השכינה שבאמצע כי כולם כאחד טובים כשמשמשין בהם לש"ש. ויהודה ראש דגל כי הוא מלך ונקרא גור אריה על כן דינו לילך בראש במלחמה וכן דן גור אריה הלך באחרונה כי עיקר המלחמה פנים ואחור וראובן בכור ראש דגל וכן אפרים ראש דגל כי יוסף הבכור:

ואלה תולדות אהרן ומשה וגו'. פירש"י לפי שמשה למדם תורה דומה כאלו ילדם ונעשו תולדותיו ביום שדבר ה' אתו בהר סיני. וק' דא"כ כל ישראל תולדותיו כי לכולם למד תורה. ועוד למה חזר ואמר אלה שמות בני אהרן ולא הזכיר את משה. ונראה לי לפי שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמדה אלא כילוי בנים כו' כמו שפירש"י פרשת עקב והועילה תפלת משה לחציין נמצא שאותן ב' בנים שהציל משה בתפלתו דומה כאלו ילדם ונעשו תולדותיו ביום דבר ה' את משה בהר סיני לך רד וגו' ואחר כך התפלל עליהם בהר ונעתר לו ה' שם על ההר. וכשאמר אלה תולדות אהרן ומשה הזכיר משה בעבור אלעזר ואיתמר שהציל מן המיתה: ומ"ש אחר כך אלה שמות בני אהרן ולא הזכיר משה אמר כלפי נדב ואביהוא כי אותם לא הציל מן המיתה. ובזה מיושב מה שהזכיר כאן נדב ואביהוא והשארות אלעזר ואיתמר ומ"ש בנים לא היו להם ואיתא למ"ד שמתו בעון שלא היו להם בנים כבר פרשנו פרשת שמיני שבעולם הזה כך המדה שהקדוש ברוך הוא פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים ורצה לומר לפעמים הקב"ה ממתין עד דור ב' ולפעמים עד דור ג' או רביעי ואילו היה להם בנים אז לכבודו של אהרן היה הקב"ה ממתין עד דור ג' או ד' אך מאחר שבנים לא היו להם היה הענין מוכרח לפקוד העון עליהם:

כי לי כל בכור וגו'. שואל אני שאלה אחת וזה תארה אם נתן ה' ללוים במינוי זה מעלה ושררה כי הבדיל אותם מעדת ישראל לעמוד לשרת לפניו א"כ מהו שאמר כי לי כל בכור ביום הכותי וגו' וכי בזמן ההוא נתן ה' לבכורים שררה זו הלא גם מימים קדמונים היתה העבודה בבכורות. ועוד שביום הכותו כל בכור לא נתן לבכורים שום שררה ואדרבא הטיל עליהם עול הפדיון וחייבם ליתן ה' סלעים בעבור שהציל ממכת בכורות וא"כ מה ענין קידוש הבכורות לקידוש הלוים כי ללוים נתן מעלה ושררה ועל הבכורות הטיל עול הפדיון. ואם נאמר שהטיל על הלוים עבודות במה שיעמדו לפני אהרן ושרתו אותו וכתיב נתונים נתונים המה לו ולפי זה שפיר

קאמר כי לי כל בכור וגו' לומר שבאותו זמן היה הדין נותן להטיל עבודות זה עליהם מ"מ קשה למה יטיל ה' עבודות זה על הלוים וכי בשביל שלא נפסלו בעגל יטיל עליהם עבודות זה. אמנם לבבי לא כן ידמה כי בודאי שררה נתן ה' ללוים לא עבודות כמ"ש המעט מכם כי הבדיל ה' וגו' ולפנים היתה עבודה זו בבכורות ונפסלו בעגל ונתנה ללוים אך שהיה גלוי לפניו יתברך שאף על פי שכל בכור יתן לוי תחתיו מכל מקום סוף שישארו רע"ג בכורים שלא יוכלו להעמיד במקומם לוים ויצטרכו לפדיון ה' שקלים לגלגלת ויש כאן מקום ללין אל הבכור ולומר וכי בשביל שאין כאן במקומי לוי אצטרך ליתן ה' שקלים וכי לא די בזו שקנס אותי לפסלני מן העבודה ולמה זה אתן עוד תמורתי ה' שקלים ע"ז אמר כי לי כל בכור ביום הכותי וגו' ע"כ דין יש לי עליהם מאז וגם עתה להטיל עליהם פי שנים מן הקנסות א' בעבור חוב ישן שיש לי עליהם שהצלתים מן המות ואחד בעבור שחטאו בעגל ופי' זה נכון מצד הענין :

שנים ועשרים אלף. כבר אמרנו לפי שאין מחנה שכינה ואין השכינה שורה בפחות מן כ"ב אלף ע"כ מיעטם הקב"ה והעמידם על מספר זה להורות שאין מחנה שכינה פחות מכ"ב אלף. והרמב"ן כתב לפי שלא היו בכלל עינוי מצרים ע"כ לא היו בכלל הריבוי כי כל מי שהיה בכלל פן ירבה היה בברכה כן ירבה אף על פי שזה דרך דרש מ"מ נראה להוסיף בו ביאור כי לא הרבה אותם ה' נגד הטבע רק כדי להפיר עצת גוים אשר בקשו להמעיטם ע"י העינוי ורצה ה' שיגבר מהם כל אשר יזמו לעשות ואדרבה הרבה אותם חוץ מן הטבע כי הולידו ו' בכרס א' אבל שבט לוי שלא היה בכלל העינוי וע"כ לא היה צורך להרבותם כנגד הטבע ופרו ורבו כדרך כל העולם וזה באמת טעם נכון ויכול להיות שזהו דעת הרמב"ן. וי"א שלכך לא נתרבו כדי שיהיה נקל לישראל לפרנסם וזה טעם רחוק כי אין מעצור לה' להושיע ולפרנס משרתיו עושי רצונו. ויש אומרים שהיה הארון מכלה בהם והיינו ארונו של יעקב. והוא דעת הרמב"ן שהזכרנו וכמבואר למעלה פרשת ויצא בפסוק על כן קרא שמו לוי. ויש אומרים שגזרה הקב"ה שלא יהיו כולם צדיקים ע"כ העביר רבים מהם מן העולם ונשארו קב ונקי כדי שיהיו כל העוסקין עם הארון צדיקים וזה שאמר שהיה הארון מכלה בהם. ולי נראה לפי שמצינו בגזירת פרעה שגירש עמרם את אשתו ועמד זמן רב בלא פריה ורביה שהרי בת ק"ל שנה היתה יוכבד כשעשה בה ליקוחין שניים. ומ"ש רז"ל עמדו כולם וגרשו נשותיהן משמע לא כל ישראל עשו כן כי איך היו יכולין לעמוד זמן רב בלא אשה שהרי אחז"ל מסכת סוטה בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו כו' ומסיק שם כל הטובות שעשו לבעליהן כשהיו בעבודת פרך ש"מ שהבעלים לא היו יכולין לעמוד זולת הנשים ועוד מסיק שם פרים ורבים בשדה ש"מ שאפילו בשעת הגזירה לא גרשו נשותיהם אלא ודאי מה שמסיק עמדו כולם וגרשו נשותיהם היינו כל בני שבט לוי שלא היו בכלל השעבוד ומ"מ היו יראים מן הגזירה כל הבן הילוד היאורה תשליכהו שהרי על יום א' גזר אפילו על בני המצרים על כן יראו גם המה פן יעבור עליהם כוס זה ועמדו רוב שבט לוי זמן רב בלא נשים כמו שעמד עמרם זמן רב בלא אשה וע"כ היה שבט לוי מתי מספר וזה טעם נכון ומתישב על הלב יותר מכולם. ובחר ה' בהם מצד היותם מועטים כי כן מצינו בהרבה מקומות שהקדוש ברוך הוא בוחר במועט כמו שכתוב לא מרובכם וגומר כי אתם המעט וכן בג' משפחות אלו גרשון קהת ומררי היה מררי מרובה באוכלוסין על כן נתרחק מן משא של הקדש וניתן למועטים ודבר זה מבואר מעצמו :

הפטרת במדבר

בתרי עשר בהושע סימן ב

וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא
יִסָּפֵר וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם
יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי: וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל
יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל
יוֹם יִזְרְעֶאל: אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה:
רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ
וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ: פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה
עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ
כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא: וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־
בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה: כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה
אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי
שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי: לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי
אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא: וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ
וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה
אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה: וְהִיא לֹא יָדְעָה
כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי
לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל: לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ
וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ:
וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה
מִיָּדִי: וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ
וְכֹל מוֹעֲדָהּ: וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה
הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת
הַשָּׂדֶה: וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר
לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי
שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה: לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ
הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ: וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ
מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָּׁמָּה כִּימֵי
נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם: וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא
נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי לִי עוֹד בַּעְלִי:
וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד
בִּשְׁמָם: וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה
וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה
אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח: וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם
וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים: וְאֵרַשְׂתִּיךְ
לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה:

פירוש המלות

יאמר. בזמן ההוא : יחדו. בקיבוץ גליות בזמן המשיח : יזרעאל. ישראל שהיו זרועים בגוים : ריבו. שב לדברי תוכחה : אשתי. כיון שזנתה : שדיה. השדים : ערומה. אניחנה ערומה : הובישה. לשון בוש : הורתם. אמם כנסתה שלה : שך. כמו סך גדר : בסירים. קוצים : והצלתי. והסירותי : נבלתה. כיעורה : ואיש. מכל אהוביה : אתנה. כמו אתנן : עליה. על פשעי עונה : ותעד. תכשיט : עמק עכור. שם נענש עכן : וענתה. לשון שירה : וארשתיך. לשון ארוסין. כנגד שאמר אשת זנונים : באמונה. לשון קיום :

פרשת נשא

אבן עזרא

(כב) **נשא** שם הפעל כמו זכור את יום השבת וטעם נשא את : גם הם. בעבור שנשא את ראש הקהתים: לעבד

כא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר :
כב קַבֵּל יַת חוּשְׁבַּן בְּנֵי גֵרְשׁוֹן אַף אִינוּן לְבֵית

כ"ל חסר
בת"א
נשוא ישוא

כא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
כב נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־הֵם לְבֵית אֲבֹתָם

נשא כלם חסרים במ"א וסימן נשוא ינשאו ;

רשי

(כב) **נשא** את ראש בני גרשון גם הם. כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה

רשי

עבודה: (כה) את יריעות המשכן. עשר התחתונות: ואת אהל מועד. יריעות עזים העשויות לאהל עליו: מכסהו. עורות אילים מאדמים: מסך פתח. וילון המזרחי: (כו) אשר על המשכן. כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן: ועל המזבח סביב. מזבח הנחשת: ואת כל אשר יעשה להם. כתרגומו וית כל דיתמסר להון לבני גרשון: (כז) על פי אהרן ובניו. ואיזה מהבנים ממונה עליהם (ביד איתמר בן אהרן הכהן:

ויתדתם

אבן עזרא

(כד) לעבד. להקים המשכן ולעשות הלחם ולשחוט ולשמור: ולמשא. שם הפועל וכמוהו ולמסע את המחנות כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (כה) ומכסה התחש אשר עליו. אחז הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר מכסה עורות אילים ויש אומרים ששני המכסים היו דבקים: (כו) ואת כל כלי עבודתם. כשלחנות ויתדות ומיתרות: ואת כל אשר יעשה להם. לכלי העבודה או למשכן ולמזבח: (כט) בני מררי. לא הזכיר לשאת שמותם כי הפרשה

דבקם

לְמִשְׁפְּחֹתָֽם׃ כג מִבֶּן֩ שְׁלֹשִׁ֨ים שָׁנָ֜ה וָמַ֗עְלָה עַ֛ד בֶּן־חֲמִשִּׁ֥ים שָׁנָ֖ה תִּפְקֹ֣ד אוֹתָ֑ם כָּל־הַבָּא֙ לִצְבֹ֣א צָבָ֔א לַעֲבֹ֥ד עֲבֹדָ֖ה בְּאֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ כד זֹ֣את עֲבֹדַ֔ת מִשְׁפְּחֹ֖ת הַגֵּרְשֻׁנִּ֑י לַעֲבֹ֖ד וּלְמַשָּֽׂא׃ כה וְנָ֨שְׂא֜וּ אֶת־יְרִיעֹ֤ת הַמִּשְׁכָּן֙ וְאֶת־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד מִכְסֵ֕הוּ וּמִכְסֵ֛ה הַתַּ֖חַשׁ אֲשֶׁר־עָלָ֣יו מִלְמָ֑עְלָה וְאֶ֨ת־מָסַ֔ךְ פֶּ֖תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ כו וְאֵת֩ קַלְעֵ֨י הֶֽחָצֵ֜ר וְאֶת־מָסַ֣ךְ ׀ פֶּ֣תַח ׀ שַׁ֣עַר הֶחָצֵ֗ר אֲשֶׁ֨ר עַל־הַמִּשְׁכָּ֤ן וְעַל־הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ סָבִ֔יב וְאֵת֙ מֵיתְרֵיהֶ֔ם וְאֶת־כָּל־כְּלֵ֖י עֲבֹדָתָ֑ם וְאֵ֨ת כָּל־אֲשֶׁ֧ר יֵעָשֶׂ֛ה לָהֶ֖ם וְעָבָֽדוּ׃ כז עַל־פִּי֩ אַהֲרֹ֨ן וּבָנָ֜יו תִּהְיֶ֗ה כָּל־עֲבֹדַת֙ בְּנֵ֣י הַגֵּרְשֻׁנִּ֔י לְכָל־מַשָּׂאָ֔ם וּלְכֹ֖ל עֲבֹדָתָ֑ם וּפְקַדְתֶּ֤ם עֲלֵהֶם֙ בְּמִשְׁמֶ֔רֶת אֵ֖ת כָּל־מַשָּׂאָֽם׃ כח זֹ֣את עֲבֹדַ֗ת מִשְׁפְּחֹ֛ת בְּנֵ֥י הַגֵּרְשֻׁנִּ֖י בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וּמִ֨שְׁמַרְתָּ֔ם בְּיַד֙ אִֽיתָמָ֔ר בֶּֽן־אַהֲרֹ֖ן הַכֹּהֵֽן׃ ס כט בְּנֵ֖י מְרָרִ֑י לְמִשְׁפְּחֹתָ֥ם לְבֵית־אֲבֹתָ֖ם תִּפְקֹ֥ד אֹתָֽם׃ ל מִבֶּן֩ שְׁלֹשִׁ֨ים שָׁנָ֜ה וָמַ֗עְלָה וְעַד֙ בֶּן־חֲמִשִּׁ֣ים שָׁנָ֔ה תִּפְקְדֵ֑ם כָּל־הַבָּא֙ לַצָּבָ֔א לַעֲבֹ֕ד אֶת־עֲבֹדַ֖ת אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ לא וְזֹאת֙ מִשְׁמֶ֣רֶת מַשָּׂאָ֔ם לְכָל־עֲבֹדָתָ֖ם בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד קַרְשֵׁי֙ הַמִּשְׁכָּ֔ן וּבְרִיחָ֖יו וְעַמּוּדָ֥יו וַאֲדָנָֽיו׃ לב וְעַמּוּדֵ֨י הֶחָצֵ֜ר סָבִ֗יב וְאַדְנֵיהֶם֙

אֲבָהַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ כג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא עַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין תִּמְנֵי יָתְהוֹן כָּל דְּאָתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא לְמִפְלַח פּוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כד דֵּין פּוּלְחַן זַרְעֲיַת גֵּרְשׁוֹן לְמִפְלַח וּלְמִטּוֹל׃ כה וְיִטְּלוּן יַת יְרִיעַת מַשְׁכְּנָא וְיַת מַשְׁכַּן זִמְנָא חוֹפָאֵיהּ וְחוֹפָאָה דְסַסְגוֹנָא דַעֲלוֹהִי מִלְעֵילָא וְיַת פְּרָסָא דִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כו וְיַת סְרָדֵי דַרְתָּא וְיַת פְּרָסָא דְמַעֲלָנָא דִּתְרַע דַּרְתָּא דְעַל מַשְׁכְּנָא וְעַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר וְיַת אַטּוּנֵיהוֹן וְיַת כָּל מָנֵי פּוּלְחַנְהוֹן וְיַת כָּל דְּיִתְמְסַר לְהוֹן וְיִפְלְחוּן׃ כז עַל מֵימַר אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי תְּהֵי כָּל פּוּלְחַן בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְכָל מַטּוּלְהוֹן וּלְכֹל פּוּלְחַנְהוֹן וּתְמַנּוֹן עֲלֵיהוֹן בְּמַטְּרָא יַת כָּל מַטּוּלְהוֹן׃ כח דֵּין פּוּלְחַן זַרְעֲיַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וּמַטַּרְתְּהוֹן בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ כט בְּנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיַתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן תִּמְנֵי יָתְהוֹן׃ ל מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין תִּמְנִינוּן כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ לא וְדָא מַטְּרַת מַטּוּלְהוֹן לְכָל פּוּלְחַנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא וְעַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי׃ לב וְעַמּוּדֵי דְדַרְתָּא סְחוֹר

ב׳ פקד את בני לוי
ט״ל מ״ל כתו׳
פ׳
ג׳ ס׳
ג׳
כ׳
ב׳ כהרן והסלהן
ב׳ בטעי׳ כענין.
עד ועד דאחר ומעלה ברביע
תביר דאחר ומעלה בזקף
פסתא
י״ג ר״פ
ד׳ ומ״ע

מבן שלשים שנה ומעלה ב׳ בטעם הל״שא קטנה בענין וסימן מבן שלשים קדמא דבני גרשון. וחברו דבני מררי: בני קהת כל הבא לעשות מלאכה. בני גרשון כל הבא לצבא צבא לעבד. ושארא כל הבא לצבא לעבדה: משפחת ט׳ וסי׳ נמסר בסדר במדבר סיני: ואת אהל מועד ה׳ נמסר בסדר אחרי מות: ועל המזבח ב׳ וסימן ואת קלעי החצר ואת. קלעי החצר ואת מסך: עלהם י״ג חסר נמסר בסדר ויגש: משאם ח׳ בתורה וסי׳ על פי אהרן ובניו תהיה ב׳ בו. וזאת משמרת משאם. את כלי משמרת משאם: ועמודיו ד׳ מלאים

תולדות אהרן ונשאו את יריעות. שבת כח: על המשכן ועל המזבח. פס נג:

ספורנו

וידבר ה׳ אל משה: (כד) לעבד ולמשא. לעבוד בהנוחם ולמשא בעת המסע לפי שלמעלה כשאמר ומשמרת בני גרשון באהל מועד דבר על משמרתם בעת חנייתם אמר כאן שכל מה שהיה תחת עבודתם במשמרת החניה היה גם כן במשמרת המשא בעת המסע: (כו) ועבדו. בעת החניה תהיה משמרתם על כל הכלים האלה ועל כל הכלי׳ אשר יעשה להם ובשבילם כדי לעבוד כגון נגח ומקבות לנטוע ולעקור היתדות: (כז) לכל משאם. בעת המסע: ולכל עבדתם בעת החניה:

פיס

רמבן

(ט) **ואת** כל אשר יעשה להם. כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון לשון רש״י. ואם כן יהיה יעשה כמו איש במעון ומעשהו בכרמל נכסיו אשר הוא עושה בהן והנכון יותר כל אשר יעשה להם למשכן ולמזבח כי כלים רבים להם:

(כז) **על** פי אהרן ובניו תהיה כל עבודת בני הגרשוני ואיזה מן הבנים ממונה עליהם איתמר לשון רש״י. ואינו נכון כי למה יזכיר אהרן אבל פירוש על פי אהרן ובניו תהיה עבודתם על פיהם הם ימנו בני הגרשוני על עבודתם ויאמר פלוני מבני גרשון יהיה גזבר על ענין כך ויהיה משורר או שוער כך ונשא מן היריעות כך וגם במסע יפרקו ולא יטענו עד שיצוו אותם אהרן ובניו והנה כלם צריכין לפקידה שהוא המנוי ואלעזר אמרכל על כל שלשת הנשיאים ואיתמר גזבר על גרשון ומררי ואמר ופקדתם עליהם במשמרת. כי משה יהיה עמהם בעת המנוי כאשר יפקידו עליהם המשמרות אבל ביד איתמר תהיה משמרתם שכל אחד יחזיר כליו לידו בחנות המשכן ויאמר לו הרי לפניך כלים המסורים בידי:

(לב) **ועמודי** החצר סביב ואדניהם ויתדותם ומיתריהם. של עמודים שהרי יתדות ומיתרי קלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים

קין

וסי׳ נמסר בסדר ויקהל: על פי ה׳ ביד משה ◆ וסי׳ משפחת הקהתי. משפחת בני מררי. ויסעו בראשונה. את משמרת ה׳ שמרו. אשר נאחזו בה. על פי ה׳ נתנו לו את: ולבית י׳ וסי׳ ויפקד משה ואהרן. ופקודי בני גרשון. כל הפקודים אשר פקד. ולבית שאול עבד. ויעש המלך את עצי האלמגים וחברו. ולבית מלך יהודה. ולבית הרבבים. והיה לאב ליושב ירושלים. קרא בגרון אל תחשוך: למשפחתם ולבית אבתם ג׳ וסימן הקהתי. גרשון. הלוים. ושארא לבית. למשפחותם ח׳ מלאים וסימן נמסר בסדר במדבר סיני:

סְחוֹר וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן וְאַטּוּנֵיהוֹן לְכָל מָנֵיהוֹן וּלְכָל פּוּלְחָנְהוֹן וּבִשְׁמָהָן תִּמְנוּן יָת מָנֵי מַטְרַת מַטּוּלְהוֹן: לג דֵּין פּוּלְחַן זַרְעִיַּת בְּנֵי מְרָרִי לְכָל פּוּלְחַנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא: לד וּמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא יָת בְּנֵי קְהָת לְזַרְעִיַּתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהַתְהוֹן: לה מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: לו וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעִיַּתְהוֹן תְּרֵין אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וְחַמְשִׁין: לז אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעִיַּת קְהָת כָּל דְּפָלַח בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַייָ בִּידָא דְמֹשֶׁה: לח וּמִנְיָנֵי בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעִיַּתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהַתְהוֹן: לט מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: מ וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעִיַּתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן תְּרֵין אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וּתְלָתִין: מא אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעִיַּת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל דְּפָלַח בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַייָ: מב וּמִנְיָנֵי זַרְעִיַּת בְּנֵי מְרָרִי לְזַרְעִיַּתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן: מג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא

ג׳ חסר

קדמא משפחת
בטפחא תניין
משפחה בתביר
תליתא בטפחא

ג׳ כענין

סימן

ד׳ דמטעין
דסבירין ושבע
אשמו כראשו
סימן

ס׳

ס׳ מ״ל

כול׳ חסר
בא״א

כל אורייתא
חסר ו׳

וִיתֵדֹתָם֙ וּמֵיתְרֵיהֶ֔ם לְכָל־כְּלֵיהֶ֔ם וּלְכֹ֖ל עֲבֹדָתָ֑ם וּבְשֵׁמֹ֣ת תִּפְקְד֔וּ אֶת־כְּלֵ֥י מִשְׁמֶ֖רֶת מַשָּׂאָֽם: לג זֹ֣את עֲבֹדַ֗ת מִשְׁפְּחֹת֙ בְּנֵ֣י מְרָרִ֔י לְכָל־עֲבֹדָתָ֖ם בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד בְּיַד֙ אִיתָמָ֔ר בֶּן־אַהֲרֹ֖ן הַכֹּהֵֽן:

שני לד וַיִּפְקֹ֨ד מֹשֶׁ֧ה וְאַהֲרֹ֛ן וּנְשִׂיאֵ֥י הָעֵדָ֖ה אֶת־בְּנֵ֣י הַקְּהָתִ֑י לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם וּלְבֵ֥ית אֲבֹתָֽם: לה מִבֶּ֨ן שְׁלֹשִׁ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה וְעַ֖ד בֶּן־חֲמִשִּׁ֣ים שָׁנָ֑ה כָּל־הַבָּא֙ לַצָּבָ֔א לַעֲבֹדָ֖ה בְּאֹ֥הֶל מוֹעֵֽד: לו וַיִּהְי֥וּ פְקֻדֵיהֶ֖ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֑ם אַלְפַּ֕יִם שְׁבַ֥ע מֵא֖וֹת וַחֲמִשִּֽׁים: לז אֵ֤לֶּה פְקוּדֵי֙ מִשְׁפְּחֹ֣ת הַקְּהָתִ֔י כָּל־הָעֹבֵ֖ד בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד אֲשֶׁ֨ר פָּקַ֤ד מֹשֶׁה֙ וְאַהֲרֹ֔ן עַל־פִּ֥י יְהוָ֖ה בְּיַד־מֹשֶֽׁה: ס לח וּפְקוּדֵ֖י בְּנֵ֣י גֵרְשׁ֑וֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָ֖ם וּלְבֵ֥ית אֲבֹתָֽם: לט מִבֶּ֨ן שְׁלֹשִׁ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה וְעַ֖ד בֶּן־חֲמִשִּׁ֣ים שָׁנָ֑ה כָּל־הַבָּא֙ לַצָּבָ֔א לַעֲבֹדָ֖ה בְּאֹ֥הֶל מוֹעֵֽד: מ וַיִּהְיוּ֙ פְּקֻדֵיהֶ֔ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם אַלְפַּ֕יִם וְשֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת וּשְׁלֹשִֽׁים: מא אֵ֣לֶּה פְקוּדֵ֗י מִשְׁפְּחֹת֙ בְּנֵ֣י גֵרְשׁ֔וֹן כָּל־הָעֹבֵ֖ד בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד אֲשֶׁ֨ר פָּקַ֥ד מֹשֶׁ֛ה וְאַהֲרֹ֖ן עַל־פִּ֥י יְהוָֽה: מב וּפְקוּדֵ֕י מִשְׁפְּחֹ֖ת בְּנֵ֣י מְרָרִ֑י לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֥ית אֲבֹתָֽם: מג מִבֶּ֨ן שְׁלֹשִׁ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה וְעַ֖ד בֶּן־חֲמִשִּׁ֣ים שָׁנָ֑ה כָּל־הַבָּא֙ לַצָּבָ֔א

(לב) ויתדתם ומיתריהם. של עמודים שהרי יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח. ויתדות ומיתרים היו לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים בשפתם העליונה בכלונסות וקונדיסין כמו ששנויה במלאכת המשכן: **(מז) עבודת עבדה**

רמבן

היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא יגביהם הרוח ויתדות ומיתרים היו לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים לשפתם העליונה בכלונסות וקונדסין כמו ששנינו במלאכת המשכן לשון רש״י. ואיני יודע מה יעשו יתדות בעמודים ועוד מה נשתנו יתדות של עמודים משאר היתדות שאלו לבני גרשון ואלו לבני מררי ולא מצאתי במשנת מלאכת המשכן שיהיו יתדות לעמודים. אלא כך שנו שם היה מחבר את הקונדסין במיתרים ובעמודים ומחברן בתוך יתדות של האהל וכשם שהיו יתדות למשכן כך היו יתדות לחצר שנאמר לכל כלי המשכן ולכל עבודתו וכל יתדותיו וכל יתדות החצר סביב נחשת. זה לשון הברייתא. ולא נשנה שם שיהו יתדות לעמודים אבל נפרש כי יתדות ומיתרים של קלעי החצר היו ביד בני מררי ומיתרים ויתדות של משכן והאהל הם שהיו ביד בני גרשון כי ואת מיתריהם ואת כל כלי עבודתם כנוי ליריעות המשכן ולאהל מועד הנזכרים בראש הפסוק לא לחצר וכן אמר למעלה ואת מיתריו שהוא רמז למשכן הנזכר לא לקלעי החצר. ודומה לזה אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו אל שבט אביך הרחוק לא על בניך הקרוב וכן פדויו מבן חדש תפדה שב אל בכור האדם לא בכור הבהמה הטמאה וכן רבים אבל לפי לשון הברייתא נ״ל שלא היו בני גרשון נושאים אלא בגדים לא נחשת ועצים כלל והוא ששנינו בני גרשון היו ממונים במערב והם ממונים על כלי הארג ואם כן יהיה פירוש ויתדותם של המשכן ושל עמודי החצר סביב ומיתריהם של עמודי החצר בלבד וכן אמר למעלה קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו וכל כליו וכל עבודתו ויכלול יתדותיו ולכך יזכיר מיתרים בשניהם ולא יזכיר יתדות רק בבני מררי:

וטעם ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם. שיפקד ביד כל איש במספר שמות לגלגלתם כלי משאם יאמר איש פלוני ישא מן הקרשים כך במספר ופלוני מן הבריחים או העמודים כך במספר לא שיצוה בני מררי בכללם ישאו כל הקרשים והאדנים והעמודים והזכיר זה תחלה בבני מררי בעבור כובד משאם אולי יקל כל אחד ממשאו ויטיל על חבירו וה״ה גם בבני קהת וגרשון:

עבדה. היא השיר במצלתים וכנורות שהוא עבודה לעבודה אחרת: ועבדת משא. כמשמעו: (מט) ופקדיו אשר צוה ה' את משה. ואותן הפקודים היו במנוי מבן שלשים שנה ועד בן חמשים: (ב) צו את בני ישראל וגו'. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמונה פרשיות נאמרו בו ביום כדאיתא במסכת גיטין בפרק הניזקין: וישלחו מן המחנה. שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה. חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרש' במדבר סיני הוא מחנה לויה· ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות הוא מחנה ישראל. (פסחים סז) הצרוע נשתלח חוץ לכולן. הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים: טמא לנפש. דמסאב לטמי נפשא דאנשא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בב"ר אדריאנוס שחיק טמיא שחיק עצמות:

למעול

דבקה: (מז) עבדת עבדה. כאשר פרשתי והנה טעם כל הפקודים שהיו מבן שלשים שנה: (מט) איש איש. על גרשון קהת ומררי. על עבודתו ועל משאו. על כן ופקודיו ונסמכה פרשת וישלחו מן המחנה בעבור היות השכינה בתוך המחנות בנסעם ובחנותם: (ב) כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. אלה הם מטומאות שבעה והם מטמאים אחרים על כן לא יצא בעל קרי מחוץ למחנה ואין יד במחנה לצאת חוץ רק כל אחד חופר באהלו כמנהג כל המחנות כלן כי תינוקים יש ביניהם. ופרשת כי תצא מחנה על מחנה קטן ידבר שאין שם משה והארון ביניהם ואין (ס"א והם) סובבים כי במחנה ישראל השכינה באמצע ועוד אפרשנו במקומו: (ג) נקבה. זכה או נדה או מצורעת או טמאת מת: (ד) ויעשו כן. מיד קודם שנסעו והטמאים בנסעם יסעו בין דגל אפרים לדגל דן על דרך סברא כי לא פורש. ונסמכה פרשת איש או אשה

לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מד וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ מה אֵלֶּה פְּקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ מו כָּל־הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ מז מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת מַשָּׂא בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מח וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים׃ מט עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְעַל־מַשָּׂאוֹ וּפְקֻדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

שלישי ה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ׃ ג מִזָּכָר עַד־נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם׃ ד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְשַׁלְּחוּ אוֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ־

בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מד וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּלָתָא אַלְפִין וּמָאתָן׃ מה אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי דִּמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ בִּידָא דְּמֹשֶׁה׃ מו כָּל מִנְיָנַיָּא דִּמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל יָת לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃ מז מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְמִפְלַח פּוּלְחַן פּוּלְחָנָא וּפוּלְחַן מַטוּל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מח וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן תְּמָנְיָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּתְמָנַן׃ מט עַל מֵימְרָא דַּיְיָ מְנָא יָתְהוֹן בִּידָא דְּמֹשֶׁה גְּבַר גְּבַר עַל פּוּלְחָנֵיהּ וְעַל מַטּוּלֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּן מִן מַשְׁרִיתָא כָּל דִּסְגִיר וְכָל דְּדָאֵיב וְכָל דִּמְסָאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא׃ ג מִדְּכַר עַד נוּקְבָא תְּשַׁלְּחוּן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא תְּשַׁלְּחוּנּוּן וְלָא יְסָאֲבוּן יָת מַשְׁרְיָתְהוֹן דִּשְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן׃ ד וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשַׁלַּחוּ יָתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ו מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא

סימן

קדמא אלה
פקודי משפחת
פקודי בפשטא
תניין נרביע
תליתא זוקף
פר"ז סימן

קדמא ויסיו
פקודיהם
בטפחא תניינא
זוקף תליתא
בטפחא רביע'
בהתנה

ל' ול' ולג
משאו.
ב' דמטעין
דסבי' כאשר

ל'. ט' פסוק
כל וכל וכל

ל'

ל'

ל'

ב' את מקום
כסאי

ט"ל מ"ל בסו'

ד'

תולדות אהרן לעבד עבדת עבדה. חולין כד ערכין יא: וישלחו. פסחים סו סז לה תענית כא מכות טו מנחות לה: וכל זב. פסחים סז: מזכר עד נקבה. נדה כח: אל מחוץ למחנה. פסחים לה: ולא יטמאו את מחניהם. פסחים סז מכות יד זבחים קיז: דבר אל בני. תמורה ב': איש או אשה. פסחים מג סוכה כה יבמות סד קדושין לה קמא טו שבועות ל' נדה מח:

בעל הטורים

ולא יטמאו ב'. ולא יטמאו את מחניהם. ולא יטמאו עוד בני ישראל את שם קדשי שאם יטמאו את מחניהם או מטמאין את שם קדשי. כדכתיב למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי: מזכר עד נקבה תשלחו. כשם שנתגרשו אדם וחוה ונחש מג"ע. וסמיך פרשת סוטה לפי שהנחש הטיל זוהמא בחוה ונפלו ירכיו דכתיב על גחונך תלך וסמיך פרשת נזיר ע"ש ספרי שאכל אדם הראשון ענבים ענבי רוש:

על פי ה' פקד אותם ט' זוגין חד ואל חד ועל וסי' ואל אדם אל נא אשא פני איש. ועל אדם והוא ישקט ומי. ואל המקדש ושלשים יום ושלשת. ועל המקדש ויביאו פרים שבעה. ואל איתמר וידבר משה אל אהרן. ועל איתמר ואת שעיר החטאת דרש דרש. ואל משאו וזאת עשו להם וחיו. ועל משאו על פי ה' פקד אתם. ואל שדה ויהי מקצה שבע שנים. ועל שדה ויהי הוא מספר. ואל ישביה אך ידע תדעו כי אם. ועל ישביה הנני שלח ולקחתי. ואל אלהיה ותאמר הנה שבה יבמתך. ועל אלהיה הנני פוקד על אמון מנא. ואל ההרים אנשי רכיל היו בך. ועל ההרים ואקרא חרב על הארץ. ואל עמים כה אמר ה' הנני אשא. ועל עמים ונשפטתי אתו בדבר: כל צרוע וכל זב ט' פסוקי' אית בהון כל וכל וכל וסימן כל צרוע וכל. ויקם העם כל היום. כל עדי המישור. ויתקבצו אליו כל איש מצוק. ויסקל באבנים את דוד. ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו. ויצות המלך אחז. לכן כל אכליך יאכלו. ויענו את ירמיהו כל האנשים:

ספורנו

(מט) איש איש על עבודתו ועל משאו ופקדיו. מנה כל אחד מהם על העבודה שיעשה בעת החניה: ועל משאו. בעת המסע שידע כמה משקל משאו וידע גם כן פקודיו והוא שידע שמות הכלים שישא הנקובים בשם כאמרו ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם:

למשל

רמבן

(מט) ופקדיו אשר צוה ה' את משה. מסורת ה' כתיבין אשר וסבירין כאשר ואותן הפקודים היו במנוי מבן שלשים ועד בן חמשים לשון רש"י. ואם כן יהיה ופקודיו כנוי למשה. אבל ר"א פי' כי איש איש על גרשון קהת ומררי שמנה משה לכל אחד משלשתם על עבודתו ועל משאו כאשר הזכיר למעלה וזה טעם ופקודיו של כל איש ואיש הנזכר ויתכן שיהיה אשר צוה כפשוטו יאמר שמנה שלשת האחים האלה כל אחד על עבודתו ועל משאו כמו שמפורש למעלה ופקודיו של כל אחד מהם אשר צוה ה' את משה לפקוד אותם לגלגלותם מינה על עבודתו ועל משאו שהזכיר שמנה אותם למשפחותם ומינה היחידים לגלגלותם כל אחד על עבודתו ועל משאו. וכן הדין שאין בן לוי רשאי לעשות במלאכת חבירו ולא לסייעו בה כמו שאמרו וכבר בקש ריב"ח לסייע את ר"י בן גודגדא בהגפת דלתות אמר לו חזור לאחוריך שכבר אתה מתחייב מיתה שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים:

ה (ב) וישלחו מן המחנה. אחר שהקים את המשכן צוה בשלוח הטמאים מן המחנה שיהיה המחנה קדוש וראוי שתשרה בו שכינה והיא מצוה נוהגת מיד ולדורות ובעבור שמנה ישראל למשפחותם לבית אבותם והבדיל מהם ערב רב אשר בתוכם השלים באשם הגזילות דין הגוזל את הגר:

וטעם

אשה כי הנרעת והזוג יבואו בעבור מעל. וטעם להזכיר זאת הפרשה פעם האחרת להזכיר ואם אין לאיש גואל. (ז) והתודו. איזה מהם שיהיה איש או אשה: בראשו. כאשר הוא לא פחות ממנו: וחמישתו יוסיף עליו. אם הוא מתודה מעצמו ואם יש עדים עליו יוסיף שני חמישיות ומעתיקי הדת אמרו חומש כחומש ודעתם רחבה מדעתו: (ח) המושב לה'. בעבור יראת השם השיבו: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. טעמו ברשות המקדיש הם שיתנם לאיזה כהן שירצה והזכיר זה בעבור מתנות כהונה. וטעם השוטה

חטאת ו' חסרים וסימן איש או אשה כי יעשו. חטאת ירבעם. אך לא סרו מחטאת ירבעם דיהושפט. בחטאת מנשה דמלכים. יבקש עון ישראל והנה הוליד בן: את חטאתם אשר עשו. חד מן ח' פסוקים דמיין אית בהון חטייה ועשייה וסימן והתודו את חטאתם אשר עשו. ואת חטאתכם אשר עשיתם. על חטאתו אשר חטא דזמרי. וילך בכל חטאת אביו אשר דאבים. וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם והוליד בן פריץ. כי על אף ה'. והרשע. כי ישוב מכל חטאתו: והתודו ב' וסימן והתודו את עונם. והתודו את חטאתם אשר עשו: אשם ב' פתחין וסי' אשם אשם לה'. לאשר אשם לו: המושב ב' חד קמץ וחד פתח וסי' בפי אמהתיכם. האשם המושב בה"א קמץ: קדשיו ג' וסימן ואיש את קדשיו לו יהיו. ויקח יהואש דמלכים. ויבא את

אֲרֵי יַעַבְדוּן מִכָּל חוֹבֵי אֱנָשָׁא לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיחוּב אֱנָשָׁא הַהוּא׃ ז וִיוַדּוּן יָת חוֹבֵיהוֹן דַּעֲבַדוּ וְיָתֵב יָת חוֹבְתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לִדְחַב לֵיהּ׃ ח וְאִם לֵית לְגַבְרָא פָּרִיק לַאֲתָבָא חוֹבְתָא לֵיהּ חוֹבְתָא דִּמְתִיב קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא בַּר מִדְּכַר כִּפּוּרַיָּא דִּיכַפַּר בֵּיהּ עֲלוֹהִי׃ ט וְכָל אַפְרָשׁוּתָא לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּיקָרְבוּן לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהֵי׃ י וּגְבַר יָת מַעְשַׂר קוּדְשׁוֹהִי דִּילֵיהּ יְהוֹן גְּבַר דְּיִתֵּן לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהֵי׃

ו' חסר

אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת
הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה וְאָשְׁמָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא׃ ז וְהִתְוַדּוּ אֶת־
ח' פסוק אית בהון חטוי' ועשיה. ו"ד
חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת־
אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו
ב' פסקין
וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ׃ ח וְאִם־אֵין
לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו
ב' ואם בכסף
הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיהוָה לַכֹּהֵן מִלְּבַד
אֵיל הַכִּפֻּרִים אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ עָלָיו׃
ט' ר"פ בסיפא
ט וְכָל־תְּרוּמָה לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַכֹּהֵן לוֹ
ח' ר"פ אית בהון ב' מלין דמיין קדמאה נסיב ו' ותנייני' קרחי
יִהְיֶה׃ י וְאִישׁ אֶת־קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ
אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ פ

(ו) למעול מעל בה': הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא (ויקרא ה) ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגו' ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם ע"פ עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא נתון לכהנים: (ז) את אשמו בראשו. (ב"ק יח) הוא הקרן שנשבע עליו: לאשר אשם לו. (כתובות יט) למי שנתחייב לו: (ח) ואם אין לאיש גואל. שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו. כשנמלך זה להתודות על עונו ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או בן או אח או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב. זה הקרן והחומש: לה' לכהן. קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד איל הכפורים. האמור בויקרא שהוא צריך להביא: (ט) וכל תרומה וגו'. אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה ת"ל אשר יקריבו לכהן אלו הבכורים שנא' בהם (שמות כג) תביא בית ה' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם ת"ל לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתנין לכהן: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. לפי שנאמרו מתנות כהונה ולויה יכול יבואו ויטלום בזרוע ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים. ועוד מדרשים הרבה דרשו בו בספרי. ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרותיו ואינו נותנן לו

תולדות אהרן והשיב את אשמו. ב"ק קי: וחמישתו. ב"מ נד: ונתן לאשר. פסחים לא כתובות יט פב גיטין לז קדושין עו קמא מ: ואם אין לאיש. קמא קט קי סנהדרין סח: האשם המושב. קמא קט קי: לכהן. שם ערכין כח: מלבד איל. קמא קי קיא ערכין כח: איש את קדשיו. ברכות כג קמא קט ערכין לד: איש אשר יתן. ברכות שם קמא שם קי:

בעל הטורים מכל חטאת האדם. סמך לשילוח טמאים שע"י חטאת האדם שחטא אדם הראשון שאכל מן העץ. והנחש שטעה האשה והוציאה ע"י האדם הוכו שני הנחש בצרעת. והאשה בזיבה. והאדם במות תמות. וכסדר קללתן מנאם כאן צרוע היינו הנחש. וזב היינו האשה. וטמא לנפש היינו האדם שנענש במות תמות: למעל מעל בה'. לומר שכל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של מעלה: הנפש ההיא והתודו. רמז שכל המומתין מתודין בעת יציאת הנפש. תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה מוקי לה בספרי בבכורים: יקריבו בגי' הם הבכורים: ואיש את קדשיו לו יהיו. וסמיך ליה פרשת סוטה לומר לפי שמעכב קיני זבים ואינו מקריבם כדרך שעשו בני עלי הוי כאילו שכבום:

ספורנו

ה (ו) למעל מעל בה'. כבר באר הקבלה שזה נאמר על גזל הגר כי אמנם הגוזל אותו מחלל שם אלהיו בעיני הגר אשר בא לחסות תחת כנפיו ולכן יקרא מועל בקדש וחייב אשם כמשפט כל מועל בו: (ח) המושב לה'. כי כשאין הבעלים קיימים ראוי להשיב הגזל לבעלי בעליו והוא האל יתברך כענין שאמרו רבותינו ז"ל (מציעא פרק המפקיד) מת העבד יחזיר לרבו: (ט) וכל תרומה. כבר באה הקבלה שהתרומה האמורה בזה המקום היא הבכורים הנקרבים לאל ית' כמו שמנהג להקריב בכורים לבעל הקרקע כאמרו הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' ואמר כאן שכמו שגזל הגר המושב לה' והוא נותנו לכהן של משמר כמו כן הבכורים הנקרבים לאל יתב' הוא נותנם לכהן של משמר: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. אבל שאר קדשים והם תרומות ומעשרות אף על פי שהם מוקדשים לה' אינם לשום כהן מיוחד אלא לאותו כהן שיתנום אליו הבעלים: איש אשר יתן לכהן. אבל כשהאחד מהבעלים יתן לכהן איזה קדש לא יהיה עוד בכלל קדשיו אבל לו יהיה לכהן המקבל ולא

רמבן

(ו) **וטעם** מכל חטאת האדם כמו אשר יעשה האדם מכל חטאת לחטוא בהנה מכל מה שיחטא איש באיש וכחש בעמיתו ואמר למעול מעל בה' שישבע בשמו לשקר ויאשם לפניו ולפי שכבר הוזכר החטא הזה ולא בא לחדש אלא גזל הגר דבר בו בלשון קצרה ואמר בכאן איש או אשה מפני שאין דרך האשה לגזול ואולי לא יחייב אותה הכתוב בחומש ואשם כאיש והזכיר וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל לומר שאם נתנו התרומה לכהן תהיה שלו והגוזל אותה ממנו נדון בדין אשם גזילות. ולכך הזכירם בכאן או שבא להשלים תורת הכהנים בתרומה כי עדיין לא הזכירה רק ברמז מלאתך ודמעך לא תאחר וכן הם יאכלו בלחמו אבל לא ביאר דין התרומה שתנתן לכהן כלל והזכיר המעשה בסוף ת"כ שיהיה קדש לה' ועכשי' בא לצוות בתרומה ובקדשים שיהיו לכהנים במתנות הבעלים שיתנו אותה להם לרצונם לומר שטובת הנאה לבעלים היא ולא נזכרה מנחת הסוטה עם שאר המנחות בת"כ בעבור שהיא מנחת קנאות ואינה לכפרה והשלים בכאן את דינה ועוד בעבור שיחס את העם לבית אבותם נתן להם דת ודין לדעת את הממזרים שאינם בני בעלי אמותם כאשר יבא חשד בלב האיש על אשתו וכן השלים בקרבנות דין הנזיר כי אחרי שהוקם המשכן ונבדלו מהם הטמאים לקח מבחוריהם לנזירים אשר נבאו פתח אהל מועד לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו ועוד כי האשה שתדור בנזירות הפך הסוטה ולפיכך אמר בפרשה איש או אשה כי יפליא ורבותינו אמרו עוד למה נסמכה פרשת נזירות לפרשת סוטה שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין והטעם כי זנות יין ותירוש יקח לב וגידול השער הפך הבחורים המסלסלים שער ראשם להתנאות והגידול יוליד דאגה בלב איש ולפיכך הוא קדוש וצריך להשמר מן הטומאה כי הוא ככהן המשרת לאלהיו:

(ט) **וכל** תרומה לכל קדשי בני ישראל. יאמר כי תרומה אשר יקדישו בני ישראל אותה כלומר שירימוה ויקדישוה לכהן כי בעבור שאין לתרומה שעור אמר הכתוב כי כל אשר יפרישו ממנה תהיה לכהן כאשר יקריבו אותם הבעלים לתתה אליו לא שיטלנה הכהן בזרוע וזהו פשוטו של מקרא וכך אמרו בספרי רבי עקיבא אומר בא הכתוב ללמדך שאם רצה לעשות כל גרנו תרומה רשאי ובלבד שישייר מקצת ועוד שנו שם בספרי אשר יקריבו לכהן אמר ר' ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן מה ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך וגו' אבל לא שמענו מה יעשה בהם ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה בא הכתוב ולימד על הבכורים שיהיו נתונין לכהן ופי' רש"י וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא עצמו מחזר עליה בבית הגרנות ואינו מחוור אבל פירושה על דעת רבי ישמעאל שאין הקרבה בתורה אלא בקרבים על גבי המזבח לפיכך דרש אשר יקריבו בבכורים שהם טעונין תנופה והגשה יאמר הכתוב כי כל הבכורים אשר יקריבו הבעלים לשם לכהן המקריב לו יהיה ומה שאמר לפי שנאמר תביא בית ה' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהן לומר שעדיין לא למדנו בבכורים שיהיו במתנות כהונה כלל ובכאן הוא שלימד עליהן תחלה שיהיו נתונין לכהן אבל אחרי כן חזר ושנאה בפרשת כהונה בכורי כל אשר בארצך לך יהיה ששם חזר ושנה גם כן תרומה וקדשים כדי שיכלול כל מתנות כהונה יחד ויכרות בכולן ברית מלח ועוד לדברים שנתחדשו שם בפרשה כל טהור בביתך יאכלנו ולמדנו עוד מכאן שיהיו הבכורים לאנשי משמר שיקריבוה ואינה לכל כהן שירצה כתרומה:

(י) **ואיש** את קדשיו לו יהיו. הנכון בכתוב הזה שיאמר שכל קדשי האדם יהיו שלו לומר שכל הקדשים שלא יגוה בהם ליתן אותם לכהן יהא

רביעי יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ יב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל י"ג
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי־
תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה בוֹ מָעַל׃
יג וְשָׁכַב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זֶרַע
וְנֶעְלַם מֵעֵינֵי אִישָׁהּ וְנִסְתְּרָה כ"ס ל'
וְהִיא נִטְמָאָה וְעֵד אֵין בָּהּ וְהִוא י"א כתיב יו"ד בתורה
לֹא נִתְפָּשָׂה׃ יד וְעָבַר עָלָיו רוּחַ־
קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִוא
נִטְמָאָה אוֹ־עָבַר עָלָיו רוּחַ־קִנְאָה
וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִיא לֹא י"א כתיב יו"ד בתורה
נִטְמָאָה׃ טו וְהֵבִיא הָאִישׁ אֶת־
אִשְׁתּוֹ אֶל־הַכֹּהֵן וְהֵבִיא אֶת־
קָרְבָּנָהּ עָלֶיהָ עֲשִׂירִת הָאֵיפָה כל אורי' כ"כ כמ"א והעומר
קֶמַח שְׂעֹרִים לֹא־יִצֹק עָלָיו שֶׁמֶן כ"ל חסר כמ"ב מ"ל
וְלֹא־יִתֵּן עָלָיו לְבֹנָה כִּי־מִנְחַת
קְנָאֹת הוּא מִנְחַת זִכָּרוֹן מַזְכֶּרֶת
עָוֺן׃ טז וְהִקְרִיב אֹתָהּ הַכֹּהֵן
וְהֶעֱמִדָהּ לִפְנֵי יְהוָה׃ יז וְלָקַח
הַכֹּהֵן מַיִם קְדֹשִׁים בִּכְלִי־חָרֶשׂ

יא וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
יב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי
תִסְטֵי אִתְּתֵיהּ וּתְשַׁקַּר בֵּיהּ
שְׁקָר׃ יג וְיִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ
שׁוּכְבַת זַרְעָא וִיהֵא מְכַסָּא
מֵעֵינֵי בַעְלַהּ וּמִטַּמְּרָא וְהִיא
מְסָאֲבָא וְסָהִיד לֵית בַּהּ
וְהִיא לָא אִתְּחֲדַת׃ יד וְיִעְבַּר
עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יַת
אִתְּתֵיהּ וְהִיא מְסָאֲבָא אוֹ
עֲבַר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה
וִיקַנֵּי יַת אִתְּתֵיהּ וְהִיא לָא
מְסָאֲבָא׃ טו וְיַיְתֵי גַּבְרָא
יַת אִתְּתֵיהּ לְוַת כַּהֲנָא וְיַיְתֵי
יַת קוּרְבָּנַהּ עֲלַהּ חַד מִן
עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין קִמְחָא
דְסַעֲרִין לָא יְרִיק עֲלוֹהִי
מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלוֹהִי
לְבוּנְתָּא אֲרֵי מִנְחַת קִנְאָתָא
הוּא מִנְחַת דּוּכְרָנָא מַדְכְּרַת
חוֹבִין׃ טז וִיקָרֵיב יָתַהּ
כַּהֲנָא וִיקִימִנַּהּ קֳדָם יְיָ׃
יז וְיִסַּב כַּהֲנָא מֵי כִיּוֹר בְּמָן

לו יהיו המעשרות סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: איש אשר יתן לכהן. מתנות הראויות לו: לו יהיה. ממון הרבה: (יב) איש איש כי תשטה אשתו. מה כתיב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה: איש איש. ללמדך שמועלת בשתים באיש מלחמה שלמעלה ואישה מלמטה: כי תשטה אשתו. שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתוב בו (משלי ו) נואף אשה חסר לב. ופשוטו של מקרא כי תשטה תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו (משלי ד) שטה מעליו ועבור (שם ז) אל ישט אל דרכיה לבך: ומעלה בו מעל. ומהו המעל ושכב איש אותה: (יג) ושכב איש. (סוטה כח) פרט לקטן ומי שאינו איש: אותה שכבת זרע. (יבמות נה) שכיבתה פוסלת אותה ואין שיכבת אחותה פוסלת אותה כמעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו: ונעלם מעיני אישה. (סוטה כו) פרט לסומא הא אם היה רואה ומעמעם (ס"א ומעלים) אין המים בודקין אותה: ונסתרה. שיעור שתראה לטומאת ביאה: ועד אין בה. הא אם יש בה אפילו עד אחד שאמר נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה. בטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפשה. נאנסה כמו (דברים כב) ותפשה ושכב עמה: (יד) ועבר עליו. קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא. פירשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגו'. כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם לאו: (טו) קמח. שלא יהא מסלת: שעורים. ולא חטים (סוטה יד) היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה: לא יצוק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה. (סוטה ח) שהאמהות נקראו לבונה שנאמר (שיר ד) אל גבעת הלבונה והיא פרשה מדרכיהן: כי מנחת קנאת הוא. הקמח הזה קמח לשון זכר: מנחת קנאות. מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל: (יז) מים קדשים. שקדשו בכיור (כתובות ע"ב) לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר
תבדק

השוטה בעבור ומעלה בו מעל: (יב) תשטה. תסור מהדרך הישרה וכן שטה מעליו ועבור: (יג) שכבת זרע. השכיבה הידועה כי עקרה לזרע: ונסתרה. שלא גלתה היא הדבר ואפי' עד אחד אין בה שתהיה חשודה בעבורו: והיא לא נתפשה. בעדים אנשים או על ידי נשים עד שתהיה חשודה: (יד) ועבר עליו. לשון זכר וכן רוח גדולה וחזק מאד וטעם עבר שעלה במחשבתו: (טו) והביא. בעל כרחה: עליה. עמה או בעבורה: קמח שעורים. אמרו רבותינו היא עשתה מעשה בהמה תביא מאכל בהמה ומנחת הנדבה היא סולת חטים לזכרון לטוב וזאת המנחה מזכרת עון אם היה שם ע"כ היא גרועה להיותה שעורים בלא שמן ובלא לבונה: (טז) והקריב אותה. המנחה: והעמידה לפני ה'. לפני המזבח. (יז) מים קדשים.
מהכיור

קדשיו דר"ת: תשטה ב' וסי' בי תשטה אשתו: זאת תורת הקנאות: והיא י"א כתיב יו"ד בתור' וסימן נמסר בסדר וישב: ולא יתן ג' נמסר בסדר בא: והעמדה לפני ה' חד מן ז' זוגין מיחדין חד מיעוט וחד ריבוי וסימן והעמדה לפני ה'. והעמידה על גחליה. ושברה בשבר נבל. רפה שבריה כי מטה. הנני מפתח פתחה ועתה פתוחיה יחד. וכבד עליה פשעה. כיה' הוגה על רב פשעיה. תסוב על צירה. כי נהפכו עליה ציריה. ויגידה על מה אבדת. ויגידת ויערכה לי. וגדרתי את

תולדות אהרן דבר אל בני ישראל. סוטה כד: איש איש כי תשטה. ברכות סג סוטה ג כג כד כו כז מעילה יח: ושכב איש אותה. יבמות נה (יבמות יא): שכבת זרע. יבמות כו נה: ונעלם מעיני אישה. סוטה כז שבועות ה: ונסתרה והיא נטמאה. סוטה ב ד כו כח: ועד אין בה. סוטה ב ג ו לא: והיא לא נתפשה. יבמות נו כתובות נו נט סוטה ב כו לא נדה נב: ועבר עליו רוח. סוטה ג (סוטה טז יבמות יו): וקנא את אשתו. סוטה ב ג כו כז כח: או עבר עליו. סוטה ג כח: והביא האיש. ברכות סג כתובות פא סוטה ז כו: והביא את קרבנה. מנחות ס: מנחת זכרון. סוטה כ מנחות ד: והעמידה לפני ה'. נזיר מה: בכלי חרש. סוטה טו:

רמבן

יהיו לבעלים והם מותרים בהם אף ע"פ שנקראו קדש ואיש אשר יתן לכהן כאשר צויתיו לו יהיה כי גם הקדשים אשר יצוה הכתוב לתתם לכהן יש לבעלים זכות בהן שהם לכהן ההוא אשר יתנם לו האיש כממונו והנה מעשר שני ונטע רבעי שאמר בהן הכתוב שיהיו קדש לה' הם לאיש כממונו וכן מעשר בהמה. אבל שאר הקדשים אשר יצוה בהם בפרשת ויקח קרח שיתנו הם לכהן אשר יתנהו לו מיד הבעלים. לא שיוכלו הכהנים לגזול אותם מהם ומאלינו נלמד שטובת הנאה לבעלים. וזה הנכון כפשוטו והוא דעתו של אונקלוס וכדרך זה נדרש בסיפרא אמרו וכל הקדשים היו בכלל שנא' ואיש את קדשיו וגו' משך הכתוב כל הקדשים ונתנם לכהנים ולא שייר מהם אלא תודה ושלמים ופסח מפני שאף הם לבעלים אבל לא הוצרך הכתוב בזה כלל:

(טו) לא יצוק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך ולא יתן עליו לבונה שהאמהות קרויות לבונה שנ' אל גבעת הלבונה וזו פרשה מדרכיהן כי מנחת קנאות היא הקמח הזה מעוררת בה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל ל' רש"י מדברי רבותינו. וע"ד כל המפרשים כי מנחת קנאות הוא לומר בעבור שזאת המנחה מנחת עונש היא גרועה להיות שעורים בלא שמן ולבונה כי המנחה אשר אזכרתה לרצון לה' באות סלת חטים בשמן ולבונה (היא) ולפי דעתי כי טעם מנחת קנאות יחזור אל ראש הפסוק יאמר שיביא האיש את הקרבן על אשתו כלומר במקומה כי מנחת קנאות היא להזכיר עונה ואיננו ראוי שתביאנו היא משלה אבל הוא יקריב מנחה לשם שיקנא את קנאתו ויקום את נקמתו ממנה. וטעם השעורים שתהיה סערת חמת ה' חמה יוצאה וסער מתחולל על ראש הרשעים יחול וכענין צליל שעורים האמור בגדעון שפתרו אותו לצער ומהומה רבה וכן בכלי חרס סימן שתשבר ככלי יוצר וכן העפר

ספורנו

ולא יוכלו הבעלים ולא שאר הכהנים להפקיעו ממנו: (יב) כי תשטה אשתו. תסטה מדרכי צניעות: ומעלה בו מעל חללה את קדש ה' אשר אהב בקדושי האישות בחבוק ונשוק זולת אישה ודומיהם: (יג) ושכב איש אותה שכן דרכו של יצר הרע לצאת מרעה אל רעה. ונעלם מעיני אישה. אף על פי שקדמו כל אלה יקרה שיהיה הדבר נעלם מעיני אישה כאלו תכהינה עיניו מראות שאם היה יודע ושותק לא היו המים בודקין את האשה כלל כמו שבארו ז"ל: ונסתרה. אחר כל אלה ונודע זה לאישה: (יד) ועבר עליו רוח קנאה. רוח טהרה להתרות בה מאחר שידע שנטתה מדרכי צניעות: וקנא את אשתו. התרה בה ואמר אל תסתרי עם איש פלוני: או עבר עליו רוח קנאה. רוח שטות בלתי סבה ראויה שיקנא: והיא לא נטמאה. אבל אם עברה על התראתו ונסתרה אף על פי כן: (טו) והביא האיש את אשתו. ולא נאמר מאחר שבכל זה שנטתה אשתו מדרכי הצניעות ומעלה בו מעל ישב ודמם אין זה כי אם רוע לב ואף על פי שנעלם מעיניו ששכב איש אותה לא נחוש לקנאתו וכן אם קנא בלי סבה לא בשביל זה נאמר שתהיה קנאתו דבר בטל כי אמנם אף על פי כן נמחוק
המגלה

ג׳ וּמִן־הֶעָפָר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקַרְקַע
הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל־
הַמָּיִם׃ יח וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת־
ל׳ הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת־
רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת
ל׳ . ל׳ מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא
וּבְיַד הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים
הַמְאָרְרִים׃ יט וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ
הַכֹּהֵן וְאָמַר אֶל־הָאִשָּׁה אִם־לֹא
ט״ז מלעות פסוקי . כ׳ שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית
ו׳ . ל׳ טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מִמֵּי
הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה׃ כ וְאַתְּ
כ׳ כִּי שָׂטִית תַּחַת אִישֵׁךְ וְכִי נִטְמֵאת
וַיִּתֵּן אִישׁ בָּךְ אֶת־שְׁכָבְתּוֹ
י׳ מִבַּלְעֲדֵי אִישֵׁךְ׃ כא וְהִשְׁבִּיעַ
הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת
ה׳ הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן לָאִשָּׁה יִתֵּן
י״ז מ״ל כלי נקנה יְהוָה אוֹתָךְ לְאָלָה וְלִשְׁבֻעָה
ה׳ בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְהוָה אֶת־
ל׳ כ׳ ה״א יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבָה׃

דַחֲסַף וּמִן עַפְרָא דִיהֵי
בִּיסוֹדֵי מַשְׁכְּנָא יִסַּב כַּהֲנָא
וְיִתֵּן לְמַיָּא׃ יח וִיקִים
כַּהֲנָא יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ
וְיִפְרַע יָת רֵישָׁא דְאִתְּתָא
וְיִתֵּן עַל יְדַהָא יָת מִנְחַת
דּוּכְרָנָא מִנְחַת קִנְאֲתָא הִיא
וּבִידָא דְכַהֲנָא יְהוֹן מַיָּא
מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא׃ יט וְיוֹמֵי
יָתַהּ כַּהֲנָא וְיֵימַר לְאִתְּתָא אִם
לָא שְׁכִיב גְּבַר יָתִיךְ וְאִם
לָא סְטֵית לְאִסְתַּאֲבָא בַּר
מִבַּעְלִיךְ הֲוִי זַכָּאָה מִמַּיָּא
מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין׃
כ וְאַתְּ אֲרֵי סְטֵית בַּר
מִבַּעְלִיךְ וַאֲרֵי אִסְתַּאֲבְתְּ
וִיהַב גְּבַר בִּיךְ יָת שְׁכוּבְתֵּיהּ
בַּר מִבַּעְלִיךְ׃ כא וְיוֹמֵי כַּהֲנָא
יָת אִתְּתָא בְּמוֹמָתָא דִלְוָטָא
וְיֵימַר כַּהֲנָא לְאִתְּתָא יִתֵּן
יְיָ יָתִיךְ לִלְוָט וּלְמוֹמֵי בְּגוֹ
עַמִּיךְ בְּדִיתֵּן יְיָ יָת יַרְכִּיךְ
מַסְיָא וְיָת מְעַיְכִי נְפִיחִין׃

תבדק בו: בכלי חרש. (סוטה ז) היא השקתה את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקדה בזויה של חרס: (יח) והעמיד הכהן וגו׳. והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה׳ אלא מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע. (שם י״ד ספרי) סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן: לפני ה׳. בשער נקנור הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים: ונתן על כפיה. ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרים. ע״ש סופן שהם מרים לה: המאררים. המחסרים אותה מן העולם לשון (יחזקאל כח) סלון ממאיר. ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים הן ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אונקלוס לא תרגם לטיא אלא מלטטיא שמראות קללה בגופה שלזו: (יט) והשביע אותה וגו׳. ומה היא השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב תנקי (ס״א לא תנקי) שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות: (כ) ואת כי שטית. כי משמש לשון אם: (כא) בשבועת האלה. שבועה של קללה: יתן ה׳ אותך לאלה וגו׳. שיהו הכל מקללין בך יבואך כדרך שבא לפלונית: ולשבעה. (סוטה יח שבועות כד) שיהיו הכל נשבעין בך אם לא יארע לי כדרך שארע לפלונית וכן הוא אומר (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה (בראשית יב) ונברכו וגו׳ (שם מח) בך יברך ישראל לאמר: את ירכך. בקללה הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה תחלה: צבה. כתרגומו נפוחה

מהכיור כי כבר נקדשו: בקרקע. ידוע תחת הקרקע: (יח) ופרע את ראש האשה. יגלה ולפי דעתי יוציא פרע ראשה שהיה מכוסה: מי המרים. לפי דעתי שמלת מי סמוך ומלת המרים תאר השם אם כן סודו ידוע גם יתכן שנקראו על שם סופם כמו ובגדי ערומים תפשיט והעד ובאו בה המים המאררים למרים להורות כי האלות הנקראות המאררים ישימו המים מרים אחר היותם מתוקים. ומלת המאררים· מהבנין הכבד כמו אשר אררה ה׳: (יט) וטעם והשביע. שתענה האשה אמן אמן: אם לא שכב איש אותך. הטעם איש אחר בחזקה: ואם לא שטית. ברצונך ודקדוק שטית סטית טומאה כמו לא תבנה אתהן גזית: הנקי. תהיה נקיה כמו ומות בכר ויתכן להיות והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש: (כא) ירך ובטן. שכנים: צבה. כמו נפוחה ואין ריע לו חוץ מהפרשה

גדרה. למה פרצת גדריה: בקרקע ב׳ וסי׳ בקרקע המשכן. בקרקע הים: לאשה ה׳ נמסר בסדר בראשית. עמך ה׳ וסי׳ והשביע הכהן את האשה. בפרסות סוסיו ירמוס את כל חצותיך. הנה עמך נשים בקרבך. שמעי בת וראי והטי. עמך עמי. וחד ועמך כלם:

תולדות אהרן ומן העפר. סוטה טו: והעמיד הכהן. סוטה ח כז: ופרע את ראש האשה. כתובות עב סוטה ח: ונתן על כפיה. סוטה כז קדושין לו: והשביע אותה. סוטה ח: אם לא שכב. יומא לז סוטה יז גיטין ס סנהדרין לב (יבמות יא): הנקי. סוטה יז קדושין סב שבועות לו: ואת כי שטית. סוטה יז: תחת אישך. שם כד קדושין כז: מבלעדי אישך. יבמות נח כד כו: והשביע הכהן. סוטה יז שבועות לה: ואמר הכהן לאשה. סוטה לב: יתן ה׳ אותך לאלה. סוטה יז שבועות לה: בתת ה׳ את ירכך נופלת. סוטה ט:

בעל הטורים ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן. בירושלמי למה מים ועפר מים ממקום שבאת ועפר למקום שהולכת. ונתן שהוא עתידה ליתן דין וחשבון: בקרקע ב׳ במס׳. ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן ואידך אם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים. פי׳ ואם יסתרו מנגד עיני שנסתרה ונעלם מעיני אישה בקרקע הים יבדוק אותה ע״י קרקע וים דהיינו מים ועפר: בקרקע המשכן. עיין מידלי מפני כי עין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין: המאררים. עולה כ״פ רמ״ח. לומר שבודקין רמ״ח אברים של איש ואשה. לכך כתיב מנחת קנאות הוא וקרינן היא:

ספורנו

המגלה ונקריב ככתוב בפרשה: (יט) והשביע. שאומר לה שתקבל עליה שבועת האלה בתנאי זה: אם לא שכב. עתה ואם לא שטית טמאה פעמים אחרות: הנקי. מפני שכבר נאמר כי לא ינקה ה׳ את אשר ישא את שמו לשוא באופן שאע״פ שישבע האדם על אמת בשבועת האלה הנה אם יהיה הדבר בלתי צריך כמו הנשבע על הידוע לא ינקה הנשבע מן האלה הנה את שגרמת להיות הדבר ספק אצלנו ולחייב עצמך בשבועה זו היה ראוי שגם תשבעי על האמת לא תנקי מ״מ קבלי את האלות על זה התנאי שתנקי מהם אם לא שטית: (כ) ואת. ג״כ קבלי עליך: כי שטית תחת אישך וכי נטמאת. שתחול האלה בסבת מה ששטית ונטמאת ולא בסבה אחרת. ובהיות הסבה סרה ובלתי

רמבן

העפר כי עפר היא ואל עפר תשוב שם. וטעם הוא על הקמח. ויש לו סוד כי למטה בהיותו ביד האשה אמר היא ועתה הזכיר הזכרון תחלה ואמר כי היא מזכרת עון:

(יח) **וביד** הכהן יהיו מי המרים המאררים. אמרו המפרשים כי הכתוב קורא אותם על שם סופם שתהיה בהם כי ימר השם לה מאד ויאררו אותה ורבותינו כך אמרו בספרי נקראו מרים על שם סופם שמאררים את הגוף ומערערין את העון אבל בגמרא אמרו שהכהן נותן במים דבר מר והוא לעורר אותה ואם כן כשאמר ובאו בה המים המאררים למרים היה ראוי שיאמר ובאו בה המים המרים למאררים. ובספרי עוד ומתה אל מי המרים מגיד שהכתוב עושה את המים מרים. והנכון בעיני כפשוטו כי האשה בשתותה את המים ימתקו לה כשאר המים ואחרי כן בבואם בקרבה אם נטמאה יעוררו אותה ותרגיש מיד מרירות בפיה ובקרבה וזהו שאמר והשקה את האשה והיתה אם נטמאה ותמעול מעל באישה ובאו בה המים המאררים למרים כי אחרי השתיה בבאם בבטנה מיד ישובו למרים בפיה ובקרבה כמנהג הדברים המקיאים שימררו השותים אותם מאד ואחרי כן תצבה בטנה ותפול ירכה:

(יט) **המאררים** בעבור האלות הנמחים בהם שמקללים אותה. ואמרו המפרשים כי מלת מי כמו מים המרים ובא סמוך במקום מוכרת כמו שבא הפכו מים ברכים. ור״א אמר כי מי סמוך ומלת המרים תאר השם וא״כ סודו ידוע ואינו נכון לי בעבור שאמר ובאו בה המים המאררים למרים:

וטעם אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית טומאה. שני התנאים האלה אחד הם יאמר אם לא שכב איש אותך שלא שטית טומאה תחת אישך הנקי כי בעלה שכב אותה ואיש הוא. ויתכן שיהיה איש חסר הידיעה יאמר אם לא שכב האיש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך כלל כי ישביענה על האיש ההוא אשר קנא עליו בפירוש ועל האחרים בכלל וכן אמרו אמן מאיש זה אמן מאיש אחר. וטעם כי שטית מחובר עם יתן ה׳ אותך יאמר ואת כאשר שטית טומאה תחת אישך וכאשר נטמאת ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך יתן ה׳ אותך לאלה ולשבועה אבל בעבור אריכות התנאים חזר לאמר פעם אחרת והשביע הכהן את האשה ולפרש שהיא שבועת האלה. ור״א פירש כי והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש ואיננו נכון כי בשם לא ישביע בלשון אם. והנה אין בכל משפטי התורה דבר תלוי בנס זולתי הענין הזה שהוא פלא ונס קבוע שיעשה בישראל בהיותם רובם עושים רצונו של מקום כי חפץ למען צדקו ליסר הנשים שלא תעשינה כזאת יתר העמים ולנקות ישראל מן הממזרות שיהיו ראוים להשרות שכינה בתוכם

כב וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה
בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן וְלַנְפִּל יָרֵךְ
וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן ׀ אָמֵן׃
כג וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן
בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים׃
כד וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי
הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם
הַמְאָרְרִים לְמָרִים׃ כה וְלָקַח הַכֹּהֵן
מִיַּד הָאִשָּׁה אֵת מִנְחַת הַקְּנָאֹת
וְהֵנִיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה
וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ כו וְקָמַץ
הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ
וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה
אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם׃ כז וְהִשְׁקָהּ
אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה
וַתִּמְעֹל מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ
הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים וְצָבְתָה
בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה
לְאָלָה בְּקֶרֶב עַמָּהּ׃ כח וְאִם־לֹא
נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִוא וְנִקְּתָה
וְנִזְרְעָה זָרַע׃ כט זֹאת תּוֹרַת
הַקְּנָאֹת אֲשֶׁר תִּשְׂטֶה אִשָּׁה תַּחַת
אִישָׁהּ וְנִטְמָאָה׃ ל אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר
תַּעֲבֹר עָלָיו רוּחַ קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־
אִשְׁתּוֹ וְהֶעֱמִיד אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי
יְהוָה וְעָשָׂה לָהּ הַכֹּהֵן אֵת כָּל־
הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ לא וְנִקָּה הָאִישׁ
מֵעָוֹן וְהָאִשָּׁה הַהִוא תִּשָּׂא אֶת־

כב וְיֵעֲלוּן מַיָּא מְלַטְּטַיָּא
הָאִלֵּין בִּמְעַיְכִי לְאַפָּחָא מְעִין
וּלְאַמְסָאָה יַרְכִּין וְתֵימַר
אִתְּתָא אָמֵן אָמֵן׃ כג וְיִכְתּוֹב
יָת לְוָטַיָּא הָאִלֵּין כַּהֲנָא
בְּסִפְרָא וְיִמְחוֹק לְמַיָּא
מְרִירַיָּא׃ כד וְיַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא
יָת מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְּטַיָּא
וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְּטַיָּא
לִמְרִירוּ׃ כה וְיִסַּב כַּהֲנָא
מִידָא דְאִתְּתָא יָת מִנְחַת
קִנְאָתָא וִירִים יָת מִנְחָתָא
קֳדָם יְיָ וִיקָרֵיב יָתַהּ
לְמַדְבְּחָא׃ כו וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא
מִן מִנְחָתָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ
וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וּבָתַר כֵּן
יַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא׃
כז וְיַשְׁקִינַהּ יָת מַיָּא וּתְהֵי אִם
אִסְתְּאָבַת וְשַׁקְרַת שְׁקַר
בְּבַעְלַהּ וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא
מְלַטְּטַיָּא לִמְרִירוּ וְיִפְחוּן
מְעָהָא וְתִתְמְסֵי יַרְכַּהּ וּתְהֵי
אִתְּתָא לִלְוָט בְּגוֹ עַמַּהּ׃
כח וְאִם לָא אִסְתְּאָבַת אִתְּתָא
וְדַכְיָאָה הִיא וְתִפּוֹק זַכָּאָה
וְתַעְדֵּי עִידּוּי׃ כט דָּא
אוֹרַיְתָא דְקִנְאָתָא דְּתִסְטֵי
אִתְּתָא בַּר מִבַּעְלַהּ
וְתִסְתְּאָב׃ ל אוֹ גְבַר דְּיִעְבַּר
עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי
יָת אִתְּתֵיהּ וִיקִים יָת אִתְּתָא
קֳדָם יְיָ וְיַעְבֵּיד לַהּ כַּהֲנָא יָת
כָּל אוֹרַיְתָא הָדָא׃ לא וִיהֵי
זַכָּאָה גַּבְרָא מֵחוֹבִין וְאִתְּתָא
הַהִיא תְּקַבֵּל יָת חוֹבַהּ׃

ל׳ ומ״ל
ו׳ חסר כלו׳
כ׳ ויכרן עזרא
ג׳ כ׳ מ״ל וא׳ ססר
ד׳
ג׳ רפין וא׳ מפיק
כול׳ כנעיא
כ׳ נפנין
כ׳ וחסר
ג׳ כ
ל׳ מפיק ס׳
נפן חסר כן ניקודו. ל׳
ל׳ וחסר, ל׳ וא׳ ונקתה לאחרן ל׳
ב׳ וחסר. ב׳
ג׳
ס׳ כ״ס

נפוחה . (כב) לצבות בטן . כמו להצבות בטן והו שמוש פתח שהלמ״ד נקודה בו וכן (שמות יג) לנחותם הדרך לראותכם בדרך אשר תלכו (דברי׳ א׳) וכן לנפיל ירך להנפיל ירך שהמים צבים את הבטן ומפילים את הירך : לצבות בטן ולנפל ירך בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור : אמן אמן . קבלת שבועה אמן על האלה אמן על השבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן שלא סטיתי ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה : (כד) והשקה את האשה. אין זה סדר המעשה שהרי בתחלה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבאו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מנין לשאר כל הגוף ת״ל ובאו בה בכולה אם כן מה ת״ל בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחלה לפיכך התחיל מהם הפורענות : למרים . להיות לה רעים ומרים : והניף . מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן : (כה) והקריב אתה . זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות : (כו) אזכרתה . הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה : (כז) והשקה את המים . לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני (סוטה כז) : וצבתה בטנה וגו׳. אע״פ שבקללה הזכיר ירך תחלה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה: והיתה האשה לאלה . כמו שפירשתי שיהיו הכל אלין בה : בקרב עמה . הפרש יש בין אדם המתנוול במקום שניכר לאדם המתנוול במקום שאינו ניכר : (כח) ואם לא נטמאה האשה . בסתירה זו : וטהורה היא . ממקום אחר : ונקתה . ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים (סוטה כו) : (ל) או איש . (שמות כב) כמו או נודע כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה : (לא) ונקה האיש מעון . אם בדקוה המים אל ידאג לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש . דבר אחר משישקנה

תהא

מהפרשה הזאת : (כב) ולנפיל . נפתח הלמ״ד להורות על חסרון ה״א הבנין וכן לשמיד : אמן . פעמים חזוק : (כג) טעם בספר שהיה להם ספר ידוע באלות : (כו) אזכרתה . מה שיהיה לה לזכרון לטוב או לרע כפי מעשיה : (כז) ותמעל מעל . כאשר פירשתי דבר מכוסה : (כח) ונזרעה זרע . שיתן לה השם זרע בשכר הקלון שאירע לה : (לא) תשא את עונה . אם נטמאה . וטעם ונקה האיש מעון . כי אם עבר עליו רוח קנאה הנה היא אסורה לו שישכב עמה והשוכב יש לו עון . יש אומרים שטעם הסמך פרשת נזיר לפרשת סוטה שיהיה לה בן נזיר אם לא נטמאה ולפי דעתי כי נסמכה בעבור נזירת האשה שהיא הפך המועלת כי רובי העבירות סבתם היין ואשה שלא תתקן שער ראשה איננה מבקשת להבעל

ולנפיל ו׳ חסרים בלישנא וסימן ולנפל ירך. רק הפלה לישי׳ בנחלה. והיה תפלו אתה בנחלה. ויפלו גורלות. באש יפלם במהמורות. והפל פור הוא הגורל : ומחה ד׳ וסי׳ ומחה אל מי המרים. ומחה אל כתף ים כנרת. ומחה ה׳ את שמו. ומחה ה׳ אלהים דמעה. וא׳ מחה והסך על פניה : והשקה ג׳ רפין וא׳ מפיק וסימן נמסר בסדר בראשית : אל המזבח ט׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקרא : ונקה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטים : והאשה ה׳ וסי׳ ונקה האיש מעון. השכב עם האשה. והאשה טובת שכל. והאשה טובת מראה אני

תולדות אהרן ובאו המים . סוטה יח כ כח : לצבות בטן . סוטה כח : (פרשת סוטה בכלל (סוטה יז יח) : ואמרה האשה אמן אמן . שם יז יח כז קדושין כז שבועות כט לו (פסחים לה קדושין ס) : וכתב את האלת . ברכות טז סוטה יח : בספר . סוטה שם ויח : ומחה . עירובין יג סוטה כ : והשקה את האשה . נדרים עג סוטה יט : ובאו בה . סוטה כז וכח : ולקח הכהן מיד האשה . מגלה כ כט קדושין לו : והניף . סוטה יט קדושין שם זבחים קיט : והקריב אותה . מנחות ס : ואחר ישקה את האשה . סוטה יט : וצבתה בטנה . סוטה ט כח : ונקתה ונזרעה זרע . ברכות לא סוטה כ כה כו : זאת תורת הקנאות . סוטה יח כריתות ט : ועשה לה הכהן . מגלה כ סוטה ז יז יח : ונקה האיש . יבמות נח סוטה כח מז קדושין כ שבועות ס :

בעל הטורים אמן אמן . פסיק בין שני אמנים לומר אמן מאיש זה אמן מאיש אחר: ומחה ד׳. ומחה אל מי המרים. ומחה על כתף ים כנרת. ומחה אדני ה׳ דמעה מעל כל פנים. ומחה ה׳ את שמו. ומחה אל מי המרים היינו מים חיים שנאמר ומחה על כתף ים כנרת מה התם מים חיים כדכתיב מקדם לעין אף הכא מים חיים אם נטמאה ומחה ה׳ את שמו. ואם נמצאת טהורה ומחה אדני ה׳ דמעה. ואם היתה עקרה נפקדת ואם היותה יולדת בצער יולדת בריוח: והשקה ג׳ במסורה. והשקה את האשה. והשקה את נחל השטים. ואד יעלה מן הארץ והשקה וגו׳ הכהן נותן עפר במים ומשקה אותה וזהו ואד יעלה מן הארץ והשקה למה בשביל שעשתה מעשה שטים שזנתה וזהו והשקה את נחל השטים: ונזרעה. וסמיך זאת תורת הקנאות לומר שאם טהורה היא יהיו לה בנים צדיקים בעלי תורה: תשא את עונה ב׳ במסורה. הכא ואידך בנדרים ונשא את עונה דאיתא בסוטה שלא ידאג בבעל לומר גרמתי לה מיתה אלא היא תשא את עונה. ודוקא הכא. אבל בנדרים שהיה יכול להפר ולא הפר לה בעלה הוא ישא את עונה: ונקה האיש מעון ונקה תגין על ס״ה לומר לך שנקה מחמשה עונות ואלו הן. עון אשת איש. עון שבויה. עון בלה בא עליה. עון כנויה. עון כנותיו:

רמבן

בתוכם ולפיכך פסק הענין הזה מעשה שנתקלקלו בעבירות כמו שאמרו משרבו המנאפים פסקו מי סוטה שנאמר לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין

ספורנו

ובלתי אמתית לא יהיה שום תלות לדברי האלה : (כב) אמן אמן . אני מקבלת כל התנאים שאמרת שאם לא שטיתי אנקה ואם שטיתי תחול האלה : (כח) ונקתה . מעונש השבועה שגרמה אף על פי שנאמר כי לא ינקה הנה בזה הענין רצה האל יתברך שתנקה האשה כי הוא יודע יצרנו : (כט) זאת תורת הקנאות. הקנאה הנעשית כדין והקנאה הנעשית שלא כדין וזה באר במאמרו אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה וזו היא קנאה כדין והוסיף ואמר או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה וזה בלי ספק ראויה לכך: (ל) וקנא את אשתו. יזהיר בה שלא תסתתר מכל מקום : ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת . ולא יחוש למחיקת המגלה : (לא) ונקה האיש מעון.

אף

אבן עזרא

להבעל : (ב) יפלא . יפריש או יעשה דבר פלא כי רוב העולם הולכים אחר תאותם : נדר נזיר . פי' נדר להיות נזיר כי נזיר הוא תאר השם ויגזרו מגזרתו שירחק מהתאות ועשה זה לעבודת השם כי היין משחית הדעת ועבודת השם ובפרשת כי תצא מחנה ארמוז לך סוד : (ג) וטעם מיין ושכר . אם נדר להיותו נזיר וקדוש מיין ושכר יזיר על דעת המעתיקים ששכר גדול מהתירוש ואחרים אמרו שכר ממש כל דבר שישתכר האדם ממנו . וטעם חומץ יין והמשרה והענבים . לשום גדר שירחק מן היין כלל ובאשת מנוח פי' כל טומאה כל אשר יצא מגפן היין : משרת . אין לו חבר והתי"ו לסמיכת לשון נקבה וטעמו כל דבר שימס עם ענבים . ויש אומרים משקה מבושל : (ד) מחרצנים . אין לו ריע וכן זג והמפרשים אמרו חרצנים חיצונים וזג פנימים ואחרים הפכו הפירוש ויהיה פירוש מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה כל מה שיעשה מאלה שניהם : (ה) גדל פרע . שם הפעל מהכבד . והטעם גדל . יגדל : (ו) הזירו . שם הפעל מהכבד : על נפש מת . תאר לנפש או יחסר גוף : (ז) לאביו ולאמו . ואף כי לאשתו ולבתו ולאחרים ויש אומרים כי מלת נזיר מגזרת נזר והעד כי נזר אלהיו על ראשו ואיננו רחוק ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי שהוא חפשי מן התאוות : (ט) בפתע פתאום . שניהם קרובים בטעם וכן אדמת עפר : וטמא . המת יטמאנו : ביום טהרתו . במי נדה כי הוא טמא

מת

אונקלוס

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אוֹ
אִתְּתָא אֲרֵי יְפָרֵישׁ לְמִדַּר
נְדַר נְזִירָא לְמִזַּר קֳדָם יְיָ׃
ג מֵחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק יַזַּר חַל
דַּחֲמַר חֲדַת וְחַל דַּחֲמַר עַתִּיק
לָא יִשְׁתֵּי וְכָל מַתְרוּת עִנְבִין
לָא יִשְׁתֵּי וְעִנְבִין רַטִּיבִין
וְיַבִּישִׁין לָא יֵיכוּל׃ ד כָּל
יוֹמֵי נִזְרֵיהּ מִכֹּל דְּיִתְעֲבֵיד
מִגּוּפְנָא דְּחַמְרָא מִפּוּרְצְנִין
וְעַד עֻצּוּרִין לָא יֵיכוּל׃
ה כָּל יוֹמֵי נְדַר נִזְרֵיהּ מִסְפַּר
לָא יִעְבַּר עַל רֵישֵׁיהּ עַד
מִשְׁלַם יוֹמַיָּא דְּיִנְדַּר קֳדָם יְיָ
קַדִּישׁ יְהֵא מְרַבֵּי פֵּרוּעַ
שְׂעַר רֵישֵׁיהּ׃ ו כָּל יוֹמַיָּא
דְּיִנְזַר קֳדָם יְיָ עַל נַפְשָׁא
דְמִיתָא לָא יֵיעוֹל׃
ז לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ לַאֲחוּהִי
וּלְאַחְתֵיהּ לָא יִסְתָּאַב לְהוֹן
בְּמוֹתְהוֹן אֲרֵי כְּלִילָא
דֶּאֱלָהֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ׃ ח כֹּל
יוֹמֵי נִזְרֵיהּ קַדִּישׁ הוּא קֳדָם
יְיָ׃ ט וַאֲרֵי יְמוּת מִיתָא
עֲלוֹהִי בִּתְכֵיף שָׁלוּ וִיסָאֵב
רֵישׁ נִזְרֵיהּ וִיגַלַּח רֵישֵׁיהּ
בְּיוֹמָא דִּדְכוּתֵיהּ בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה יְגַלְּחִינֵּיהּ׃
י וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה יֵיתֵי
תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין
בְּנֵי יוֹנָה לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע

תורה

עֲוֺנָהּ׃ פ ן א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
י"ג מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ־
ד' חסר בלי' אִשָּׁה כִּי יַפְלִא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר
ל' לְהַזִּיר לַיהוָה׃ ג מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר
חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה
ל' וְכָל־מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה
מ"ו ל'. ל' וַעֲנָבִים לַחִים וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל׃
פסוקים נג נא נא ד כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה
ל'. ל' וקמץ מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד־זָג לֹא
י"ג יֹאכֵל׃ ה כָּל־יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ תַּעַר
לֹא־יַעֲבֹר עַל־רֹאשׁוֹ עַד־מְלֹאת
כ' חס' בלי' י"ג חסר הַיָּמִם אֲשֶׁר־יַזִּיר לַיהוָה קָדֹשׁ
ל' יִהְיֶה גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ׃ ו כָּל־
ל' ומ"ל יְמֵי הַזִּירוֹ לַיהוָה עַל־נֶפֶשׁ מֵת
לֹא יָבֹא׃ ז לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו
ל' וא' ולאחתו וחסר וּלְאַחֹתוֹ לֹא־יִטַּמָּא לָהֶם בְּמֹתָם
כִּי נֵזֶר אֱלֹהָיו עַל־רֹאשׁוֹ׃ ח כֹּל
י"ג חסר יְמֵי נִזְרוֹ קָדֹשׁ הוּא לַיהוָה׃ ט וְכִי־
כ'. פ' יָמוּת מֵת עָלָיו בְּפֶתַע פִּתְאֹם
וְטִמֵּא רֹאשׁ נִזְרוֹ וְגִלַּח רֹאשׁוֹ
בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
ח' חסר יְגַלְּחֶנּוּ׃ י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יָבִא
שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶל־
הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃

רשי

תהא אצלו בהיתר ונקה מעון שהסוטה אסורה לבעלה (ספרי) : (ב) כי יפלא . יפריש . למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף (סוטה ב) : נדר נזיר . אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין : להזיר לה' : להבדיל עצמו מן היין לשם שמים : (ג) מיין ושכר . כתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן : וכל משרת . לשון נביעה במים וכל משקה ובלשון משנה יש הרבה אין שורין דיו וסממנים נזיר ששרה פתו ביין : (ד) חרצנים . (נזיר לד) הם הגרעינין : זג . הם קליפות שמבחוץ שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג : (ה) קדוש יהיה . (ספרי) השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו : פרע . נקוד פתח קטן לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער ופירוש של פרע גדול של שער וכן (ויקרא כא) את ראשו לא יפרע ואין קרוי פרע פחות מל' יום : (ח) כל ימי נזרו קדוש הוא . זו קדושת הגוף מליטמא למתים : (ט) פתע . זה אונס : פתאום . זה שוגג ויש אומרים פתע פתאום דבר אחד הוא מקרה של פתאום : וכי ימות מת עליו . באהל שהוא בו : ביום טהרתו . ביום הזייתו או אינו אלא בשמיני שהוא כבר טהור לגמרי ת"ל ביום השביעי אי שביעי יכול אפי' לא הזה ת"ל ביום טהרתו : (י) וביום השמיני יביא שתי תורים . להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבין וקבע זמן למקריבין מה קרבין הכשיר שמיני ומשמיני והלאה אף מקריבין שמיני ומשמיני והלאה :

מאשר

בעל הטורים

יפלא ב' במסורת חסרים . כאן כי יפלא לנדר נדר נזיר ואידך בערכין דילפינן נדרים מערכין מה התם בערכך הכהן כן יהיה אף בנדרים בכל תלוי בכהן אם נראה לו יתיר ואם לאו לא יתיר : על נפש מת לא יבא . לומר לך שאם תברח עליו שכינה מחמת נזרו שלא יאמרו בסוף דורש אל המתים . שלשה פעמים כתיב נדר ונזירות בפרשה דסתם נזירות שלשים יום . וכן גם כן יהיה עולה שלשים .

והאשה הזאת : יפלא ד' חסרים בלישנא וסי' איש כי יפלא . איש או אשה כי יפלא ׳ ומפלא לעשות . הפלא עצה : קדש י"ג חסרים וסי' ובשלת את . והנותרת ממנה יאכלו. הכהן המחטא. כל אשר יגע בבשרה. וקדשתו כי קדמאה דפסוק . אשה זנה . והיתה לאהרן . כל ימי נדר נזרו . כל ימי נזרו קדש . ולתתך עליון . לשכות הצפון לשכו' הדרום ויאמר נחמיה . והלוים מחשים . ונמסר גם בסדר צו : וכי ימות ב' וסי' וכי ימות מת עליו . וכי ימות

תולדות אהרן דבר אל בני ישראל. נזיר סא מנחות עג: כי יפלא. חגיגה י נדרים ג ט נזיר סב מדס מז: לנדור נדר. נדרים ג נזיר ד (נדרים לו נזיר נא גג נו): נזיר להזיר. נדרים ג ה יח נזיר ס: לה'. נזיר ד: מיין ושכר יזיר. נזיר ג לד מד כריתות יג: לא ישתה. נדרים ג: משרת. פסחים מג מד נזיר לה לז לח: וענבים לחים ויבשים. נזיר לח: לא יאכל. נדרים ג: כל ימי נזרו. נזיר יד: (מכל אשר יעשה. ערלה פא): מגפן היין. פסחים מה נזיר ג ד ט לז לח: מחרצנים ועד זג. פסחים כג נזיר לד לט: כל ימי נדר. נזיר יד (נזיר נד): נזרו. פסחים כג: תער לא יעביר. יבמות ה נזיר לט מ יומא מד ס סא: עד מלאת הימים. נזיר ו מ: קדוש יהיה. תענית יא יז מועד קטן יח סנהדרין כב נזיר ג ה ו לט קדושין כז: גדל פרע. פסחים כג מ"ק יט סנהדרין כב (שם נא): כל ימי הזירו. נזיר יד מח (שם נט): לא יבא. נזיר מב: לאביו ולאמו. נזיר מח מט סא סנהדרין לה: לא יטמא. נזיר מב: במותם. נזיר מג מח: (כי נזר אלהיו. שם מ): וכי ימות מת עליו. פסחים ס פא נזיר סג זבחים קג כריתות ט (פסחים לד נזיר נז): וטמא ראש נזרו. נזיר טו יח מד: ביום השביעי יגלחנו. נזיר מג: וביום השמיני. שם מד:

ספורנו

אף על פי שמתפיד בכשרה כי היא גרמה לו שעברה על התראתו ועשתה רגלים לדבר כאמרם ז"ל (שבת פרק במה אשה) לא קבל דוד לשון הרע דברים הנכרים הוא ביה במפיבושת : והאשה היא תשא את עונה . שאם נטמאת תמות ואם לא נטמאת התבזה לעין כל על שהטעיה כניה לעבור על התראת בעלה ונסתרה : (ב) כי יפלא . יפריש עצמו מן הבלי ותענוגות בני האדם : לנדור נדר נזיר . להיות מזור ופרוש מן התענוגים המורגלים : להזיר לה'. להפריש עצמו מכל אלה למען יהיה כלו לה' להתעסק בתורתו וללכת בדרכיו ולדבקה בו : (ג) מיין ושכר יזיר . לא יסתפק עצמו בנוס שממעט במלאכת שמים כדבריהם ז"ל ולא יגדל גופו במכות פרועים כמנהג גבועים אבל יפריש עצמו מן היין שבזה הוא ממעט את התפלה מאד ומכניע יצרו ולא יחיש כמו בזה כלל : (ה) תער לא יעבור על ראשו . ובזה יבליך אחרי גוו כל ממשבת יופי ותקון שער : קדוש יהיה . כגדל מן התאוות החמריות : (ו) על נפש מת לא יבא . לא יחלל עסקי קדושתו להתעסק בכבוד מתים כמו הענין בכהן גדול כאמרם ז"ל המבלי אין קברים בסבריא בשבילתיך לנגיכין (במרדכי למועד קטן בדיני אבלות הביא המאמר הזה בשם הירושלמי) : (ח) קדוש הוא לה'. יזכה לאור באור

החיים

רמבן

יבין ילבש ואין הכתוב אומר שתהייה הנשיט הנוספות פטורות מן הטעון בעבור שבעליהן מוספים רק שלא יעשה בהן הנס הגדול הזה שהוא נעשה להם לכבודם ולהיותם עם קדוש והם לא יזכו בטובה הזאת ולא יתפלו בה וזהו שאמר

ופס

יא וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶחָד לְחַטָּאת
וְאֶחָד לְעֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר
חָטָא עַל־הַנָּפֶשׁ וְקִדַּשׁ אֶת־
רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃ יב וְהִזִּיר
לַיהוָה אֶת־יְמֵי נִזְרוֹ וְהֵבִיא כֶּבֶשׂ
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְאָשָׁם וְהַיָּמִים
הָרִאשֹׁנִים יִפְּלוּ כִּי טָמֵא נִזְרוֹ׃
יג וְזֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר בְּיוֹם מְלֹאת
יְמֵי נִזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ אֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד׃ יד וְהִקְרִיב אֶת־
קָרְבָּנוֹ לַיהוָה כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ
תָמִים אֶחָד לְעֹלָה וְכַבְשָׂה אַחַת
בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה לְחַטָּאת
וְאַיִל־אֶחָד תָּמִים לִשְׁלָמִים׃
טו וְסַל מַצּוֹת סֹלֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת
בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים
בַּשָּׁמֶן וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם׃
טז וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה
וְעָשָׂה אֶת־חַטָּאתוֹ וְאֶת־עֹלָתוֹ׃
יז וְאֶת־הָאַיִל יַעֲשֶׂה זֶבַח שְׁלָמִים
לַיהוָה עַל סַל הַמַּצּוֹת וְעָשָׂה
הַכֹּהֵן אֶת־מִנְחָתוֹ וְאֶת־נִסְכּוֹ׃
יח וְגִלַּח הַנָּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
אֶת־רֹאשׁ נִזְרוֹ וְלָקַח אֶת־שְׂעַר
רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר־
תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ יט וְלָקַח
הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל
וְחַלַּת מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל
וּרְקִיק מַצָּה אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי

ל׳
כ״פ
י״ז ר״פ
ע״ו ה׳ מנהון חסר נזיר למעלה ומשיח למטה
ר׳
ל׳. ב׳
כול׳ מ״ל במ״א חסר דסכיעי
ס״ ו׳
ל׳ ל׳
ד׳
ל׳
ל׳

מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יא וְיַעֲבֵד
כַּהֲנָא חַד לְחַטָּאתָא וְחַד
לַעֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי מִדְּחַב
עַל מִיתָא וִיקַדֵּשׁ יָת רֵישֵׁיהּ
בְּיוֹמָא הַהוּא׃ יב וְיַזִּיר קֳדָם
יְיָ יָת יוֹמֵי נִזְרֵיהּ וְיַיְתֵי אִימַּר
בַּר שַׁתֵּיהּ לַאֲשָׁמָא וְיוֹמַיָּא
קַדְמָאֵי יִבַטְלוּן אֲרֵי אִסְתָּאַב
נִזְרֵיהּ׃ יג וְדָא אוֹרָיְתָא
דִנְזִירָא בְּיוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי
נִזְרֵיהּ יַיְתֵי יָתֵיהּ לִתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יד וִיקָרֵיב יָת
קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ אִימַּר בַּר
שַׁתֵּיהּ שְׁלִים חַד לַעֲלָתָא
וְאִימַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתָּא
שְׁלֵימְתָּא לְחַטָּאתָא וּדְכַר
חַד שְׁלִים לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃
טו וְסַלָּא דְפַטִּירַיָּא סוּלְתָּא
גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין
פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח
וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן׃
טז וִיקָרֵב כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ
וְיַעֲבֵיד יָת חַטָּאתֵיהּ וְיָת
עֲלָתֵיהּ׃ יז וְיָת דִּכְרָא
יַעֲבֵיד נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם
יְיָ עַל סַלָּא דְפַטִּירַיָּא וְיַעֲבֵיד
כַּהֲנָא יָת מִנְחָתֵיהּ וְיָת
נִסְכֵּיהּ׃ יח וִיגַלַּח נְזִירָא
בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יָת רֵישׁ
נִזְרֵיהּ וְיִסַּב יָת שְׂעַר רֵישׁ
נִזְרֵיהּ וְיִתֵּן עַל אֶשָּׁתָא
דִּתְחוֹת דּוּדָא דְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא׃ יט וְיִסַּב כַּהֲנָא
יָת דְּרָעָא בְּשִׁילָא מִן דִּכְרָא
וּגְרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא מִן
סַלָּא וְאֶסְפּוֹג פַּטִּיר חַד וְיִתֵּן

רשי

(יא) מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מטומאת המת. ר"א הקפר אומר שציער עצמו מן היין: וקדש את ראשו. לחזור ולהתחיל מנין נזירותו: (יב) והזיר לה' את ימי נזרו. יחזור וימנה נזירותו כבתחלה: והימים הראשונים יפלו. לא יעלו מן המנין: (יג) יביא אתו. יביא את עצמו וזה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו (ויקרא כב) והשיאו אותם עון אשמה את עצמם כיוצא בו (דברים לד) ויקבור אותו בגי הוא קבר את עצמו: (טו) ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שיטעונו לחם החזירן לכללן שיטעונו נסכים כדין עולה ושלמים: חלת מצות ורקיקי מצות. (מנחות עז) עשר מכל מין: (יז) שלמים לה' על סל המצות. ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם: את מנחתו ואת נסכו. של איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד. (ספרי) יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן (ויקרא ג) ושחטו פתח אהל מועד: אשר תחת זבח השלמים. תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי שלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה': (יט) הזרוע בשלה. לאחר שנתבשלה:

קדש

אבן עזרא

מת: (יא) אחד לחטאת ואחד לעולה. והסוד הוא שאחז"ל ושכר עברה עברה. על הנפש. הוא על נפש מת כמו ושרט לנפש ואילו היה שחטא על נפשו לא היה השם מצוה אותו שיחזור לחטאתו: (יב) והזיר לה' את ימי נזרו. כל הימים שנדר להיות נזיר ועתה יחל לספור אותם: כי טמא נזרו. כי הוא לא נדר רק שיהיו שלמים זה אחר זה ולא יכרות שום דבר ויפסיק ביניהם: (יג) מלאת. שם הפועל מבעלי האל"ף על מנהג בעלי הה"א באחרונה וכמוהו לבלתי קראת לנו: יביא אותו. יביא נפשו כמו וירעו הרועים אותם או יביא הכהן אותו בצווי בעל כרחו להקריב את קרבנו: (יד) כבש. זכר כמשפט כל עולה: וכבשה. נקבה כמשפט כל חטאת: ואיל לשלמים. שמחה שהשלים מה שנדר: (טו) את חטאתו. בעבור שהזכיר באחרונה כי כן מנהג הלשון: (יח) שער. על שני משקלים: (יט) בשלה. פירוש

והוא

מן הבהמה: וזאת י"ו ראשי פסוקים וסימן נמסר בריש סדר תרומה: יביא ט"ו ת' מנהון חסר וסימן בסדר צו: ואת האיל ה' וסי' נמסר בסדר תצוה: זבח שלמים ף בליש' וסי' ואם זבח שלמים קרבנו. ואם מן הצאן קרבנו. וכי תזבחו זבח שלמים. ואיש כי יקריב. ועשית' שעיר עזים. ואת האיל יעשה זבח שלמים. ונמסר גם בסדר ויקרא: שער ד' וסימן גדל פרע שער. ולקח את שער ראש. וגלח הנזיר פתח אהל. ובגלחו שער ראשו:

ספורנו

החיים ולהיות מוכן להבין ולהורות כראוי לקדושי הדור ולזה נראה שכוון אלקנה באמרו אך יקם ה' את דברו כלומר אני מסכים להדירו בנזיר ואיני מבקש מהאל יתברך דבר אחר בעד הילד זולתי שיקים את דברו שיהיה קדוש לה': (יג) יביא אותו. כבר אמרו ז"ל הוא יביא את עצמו וזה כי אמנם כל הקרב אל מי שיחדש דבר מעצמו נאמר שהוא מובא אל המחדש בו ע"י נכבד ממנו כזה שאין חבוש מתיר עצמו ולזה נכתב במצורע בטומאתו ובטהרתו והובא אל הכהן ובסוטה והביא האיש את

אשתו

תולדות אהרן וכפר עליו מאשר חטא. תענית יא נדרים י נזיר יט יע סב קמא נא (נזיר נא ראש השנה לו): וקדש את ראשו. נזיר יח כריתות כ כע: והזיר לה'. נזיר יח: והביא כבש. שם יט (נזיר נה): והימים הראשונים יפלו. שם ג מד נדה סח (שם נו): כי טמא נזרו. נזיר יט: וזאת תורת. נזיר ו: והקריב את קרבנו. זבחים נה: ומנחתם ונסכיהם. זבחים ח מנחות נא: והקריב הכהן. זבחים ח: ואת האיל. שם ד מנחות מו מז נא: ועשה הכהן. זבחים ח: וגלח הנזיר. נזיר מה (שם מז): ולקח את שער. שם: ונתן על האש. שם מז מנחות נא: אשר תחת. נזיר מה: ולקח הכהן. זבחים נה חולין נא (שם נה): על כפי סטיר. קדושין לו:

רמבן

ועם לא יבין ילבט כלומר ילכד בסכלותו וכן ואויל שפתים ילבט תרגם המתרגם הירושלמי וסכלא בספותיה מתאחד וזה טעם מה שאמרו ונקה האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו והנקיון הוא שלא בא עליה משקנא לה ונסתרה ויש מפרשים שאם בעל הבעל שום בעילה אסורה כל ימיו אין המים בודקין אותה והעולה מן ההלכה שאפילו היו בניו ובנותיו נואפים ולא כהה בם לא היו בודקין והכלל שהוא נס וכבוד לישראל:

ז (יא) **וטעם** החטאת שיקריב הנזיר ביום מלאת ימי נזרו נתפרש ועל דרך הפשט כי האיש הזה חוטא נפשו במלאת הנזירות כי הוא עתה נזיר מקדושתו ועבודת השם וראוי היה לו שיזיר לעולם ויעמוד כל ימיו נזיר וקדוש לאלהיו כענין שאמר ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים השוה אותו הכתוב לנביא וכדכתיב כל ימי נזרו קדוש הוא לה' והנה הוא צריך כפרה בשובו להטמא בתאוות העולם:

(יג) **וזאת** תורת הנזיר. שיעור הכתוב זאת תורת הנזיר אשר ידור נדר נזיר קרבנו לה' על נזרו יהיה מלבד אשר תשיג ידו או זאת תורת הנזיר וזאת תורת קרבנו לה' על נזרו ויתכן שיאמר זאת תורת הנזיר שידור את קרבנו על נזרו כלומר שלא יפרש דבר בקרבנו רק ידור אביא קרבן על נזרי שיאמר בסתם הריני נזיר כי כיון שנדר בנזיר נדור הוא בקרבן הנזכר

ואחר

הַנָּזִיר אַחַר הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ׃
כ וְהֵנִיף אוֹתָם הַכֹּהֵן ׀ תְּנוּפָה
לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל
חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה
וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יָיִן׃ כא זֹאת
תּוֹרַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר יִדֹּר קָרְבָּנוֹ
לַיהוָה עַל־נִזְרוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר־
תַּשִּׂיג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן
יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ׃ פ
כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כג דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו
לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם׃ ס כד יְבָרֶכְךָ
יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ ס כה יָאֵר יְהוָה ׀
פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ ס כו יִשָּׂא
יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ
שָׁלוֹם׃ ס כז וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃ חמיש

ס"ל מ"ל בתורי ב
סימן דענין כל דסמיך לכהן קדש בכגול דסמיך לה' קדוש וסי' הוא הקדוש
כל ליש' חסר במ"א משתדור ולא חשלם
ו' ג' חסר וג' מ"ל. ד' יתידאין וכל תהלות דכוו'. ל'. ב'
פסק כן דינו ג'
פסק. ו' רפין ב' כה לחי

עַל יְדֵי נְזִירָא בָּתַר דִּיגַלַּח
יַת נְזִרֵיהּ׃ כ וִירִים יָתְהוֹן
כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא
הוּא לְכַהֲנָא עַל חַדְיָא
דַּאֲרָמוּתָא וְעַל שָׁקָא
דְּאַפְרָשׁוּתָא וּבָתַר כֵּן יִשְׁתֵּי
נְזִירָא חַמְרָא׃ כא דָּא אוֹרַיְתָא
דִּנְזִירָא דְּיִדַּר קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם
יְיָ עַל נְזִרֵיהּ בַּר מִדְּתַדְבֵּיק
יְדֵיהּ כְּפוּם נִדְרֵיהּ דְּיִדַּר כֵּן
יַעֲבֵיד עַל אוֹרַיְתָא דִּנְזִרֵיהּ׃
כב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
כג מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם
בְּנוֹהִי לְמֵימַר כְּדֵין תְּבָרְכוּן
יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּד תֵּימְרוּן
לְהוֹן׃ כד יְבָרְכִנָּךְ יְיָ
וְיִטְּרִנָּךְ׃ כה יַנְהַר יְיָ
שְׁכִינְתֵיהּ לְוָתָךְ וִירַחֵם יָתָךְ׃
כו יְקַבֵּל יְיָ שְׁכִינְתֵיהּ לְוָתָךְ
וִישַׁוֵּי לָךְ שְׁלָם׃ כז וִישַׁוּוּן יַת
בִּרְכַּת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

והיא כשלה : התגלחו את נזרו. הנה אות כי קדש הוא שב אל הזרוע כי הוא עיקר או ישוב הוא על המונף כלו . וטעם מלבד אשר תשיג ידו חיוב שיתן כפי ממונו גם כפי ימי הנדר אם רבים אם מעטים ונסמכה פרשת ברכת כהנים לפרשת נזיר כאשר השלים תורת הנזיר שהוא קדוש הזכיר תורת כהנים שהם קדושים והמכחישים אמרו כי זאת הברכה היה הכהן מברך לכל מביא מנחה ונסמכה בעבור על פי אשר תשיג יד הנודר והאמת כמו שהעתיקו חז"ל והעד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ביום השמיני ונכתבה זאת הפרשה שהשם צוה בהקמת המשכן שיברך אהרן את העם ושם כתיב נשיאות כפים כי הכפים כידים רק ידים כללים : (כד) יברכך. תוספת חיים ועושר. וטעם וישמרך. שישמור התוספת שלא יגזול אחר מה שהוסיף : (כה) יאר ה' פניו אליך. כטעם באור פני מלך חיים והטעם וכל אשר תבקש ממנו ובשעה שתדרשו יאר פניו והטעם יקבל אותך וירצה למלאכת שאלתך מיד ואם בקשת אותו בעת צרה הוא יחנך גם יתכן היות ויחנך ויתן לך בקשתך כטעם חנוני אתם אשר חנן אלהים מגזרת חנן : (כו) ישא ה' פניו אליך. הפך אעלים עיני מכם והטעם כאשר פירשתי כי בכל מקום שתפנה יהיה פניו נשואות אליך : וישם לך שלום. כטעם לא יגע בך רע לא מאבן ולא מחיה רעה ולא מאויב : (כז) ושמו את שמי. כטעם לשום שמו שם שיהיו מקודשים בשם או טעמו כאשר יזכירו שמי עליהם כי בכל אחד מהשלשה פסוקים השם הנכבד והנורא : ואני אברכם. ויתכן היות מ"ם אברכם סימן הכהנים המברכים והטעם הם יברכו ישראל ואני אברך המברכים או יהיה סימן לישראל והטעם אם הם יברכום אני אברכם והטעם שאקיים ברכתם לפי דעתי שמ"ם אברכם סימן לכלם כהנים וישראלים :

וטעם

(כ) קדש הוא לכהן. החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן : על חזה התנופה. מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמים מוסף על שלמי נזיר כזרוע הזה לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרשת זרוע הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק : (כא) מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים: כפי נדרו אשר ידר כן יעשה. מוסף על תורת נזרו על תורת הנזיר מוסף ולא יחסר. שאם אמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על ג' בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה : (כג) אמור להם. כמו זכור שמור בלעז דיסנ"ט : להם. (ספרי) שיהיו כולם שומעים : אמור. (במדרש רבה) מלא לא תברכם בחפזון ובהלות אלא בכוונה ובלב שלם : (כד) יברכך. שיתברכו נכסיך : וישמרך. שלא יבואו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר והרבה מדרשים דרשו בו בספרי : (כה) יאר ה' פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות : ויחנך. (ספרי) יתן לך חן : (כו) ישא ה' פניו אליך. יכבוש כעסו : (כז) ושמו את שמי. (ספרי) יברכום בשם המפורש : ואני אברכם. לישראל ואסכים עם הכהנים. ד"א ואני אברכם

אמור ר' ג' מלאים וג' חסרים וסימן כה תברכו את בני ישראל. לכן נאם ה' אלהי ישראל דעלי. אמרים אמור למנאצי. ואם אמר יאמר העבד. אמר אמרתי כי שנאתני. אם אמר אמר לנער. ג' בתראי חסר ונמסר גם בסדר משפטים: יברכך ה' ד' וסי' יברכך ה' וישמרך אפס כי לא יהיה בך אביון. יברכך ה' נוה צדק. ויאמרו לו יברכך ה' וכל תהלות דכוותא ושארא יברכך ה' אלהיך: יאר ב' וסי' יאר ה' פניו אליך. אלהים יחננו ויברכנו יאר: וישם ו' רפין וישם לך שלום. ויט ידו על צפון. וישם לדרך פעמיו. וישם לאל מלתי. וישם פניו לבא. וישם פניו לאיים. בתרא וישב כתיב וישם קרי: על בני ישראל ז' וסי' ושמו את שמי. והיתה זאת לכם לחקת. והיתה לו ולזרעו. ואתנה את הלוים. ושמרתם את משמרת הקדש. לכן יתנם עד עת יולדה. תהי נא אזנך קשבת:

תולדות אהרן אחר הסגלחו. נזיר מו : ואחר ישתה. שם : זאת תורת הנזיר. שם כ מו : קרבנו לה'. תמורה י : כן יעשה. מנחות יט כז (שם נא נב) : פרשת נזיר. תענית כז : ברכות כהנים. (שם ומגילה כה) : כה תברכו. סוטה לג לח חולין מט : כל הפרשה. עקרים פ' אחרון: ענין ברכת כהנים. שם פע עקידה שער נח : אמור להם. סוטה לח : וישמרך. פסחים קי : ישא ה'. ברכות כ נדה ע ראש השנה יז מגלה כה : ויחנך. פסחים קי : ושמו את שמי. מגלה יח סוטה לח עקרים פ' כח (גיטין מז) : ואני אברכם. חולין מט : (ויהי ביום כלות. יומא לח) :

בעל הטורים כה תברכו. להזכיר זכות ואני והנער נלכה עד כה. וכה יהיה זרעך וזהו אשר עד כה ברכני ה'. וכ"ה אותיות בפסוק שמע ישראל. וכ"ה פעמים לשון ברכה בחומש וכ"ה פעמים שלום בחומש ולכן מתחיל ברכת כהנים בברכה ומסיים בשלום וזהו ה' יברך את עמו בשלום: אמור להם. מלא ואי"ו כנגד ו' ברכות יברכך. וישמרך. יאר. ויחנך. ישא. וישם שלום. כנגד וי"ו ה'. תורת ה'. עדות ה'. פקודי ה'. מצות ה'. יראת ה'. משפטי ה': יברכך ה' וישמרך. סר"ת עולה כ"ו כנגד השם של ד' אותיות וסוף התיבות וך"ך עולה מ"ב כנגד שם של מ"ב תיבות וזהו ה' ישמר צאתך ובואך וג' תיבות בפ' כדי להזכיר זכות שלשת אבות ובהם ט"ו אותיות על שם שהאבות שראו זה את זה ט"ו שנים. וזכות השבטים עם האבות הם ט"ו. יברכך בזכות אברהם דכתיב ביה וה' ברך את אברהם בכל ושלשה תיבות בפסוק נגד שלשה ברכות שנאמרו בו ואברכך. והיה ברכה. ואברכה מברכיך. יברכך ה' בגימטריא בנכסים ובגוף. יאר כנגד יצחק. שראה העקדה ומת והאיר הקב"ה את עיניו והחייהו כדאיתא בפרקי דר"א: יאר. להיפך ראי שהיה עולת ראיה. ויש בו ה' תיבות וכ' אותיות שהיה יצחק אחר כ' דורות ושמר חמשה חומשי תורה. ישא כנגד יעקב וישא יעקב רגליו וכתיב ביה ושבתי בשלום. ויש בו ז' תיבות כנגד השבעים אשר נולדו בז' שנים וכ"ה אותיות כנגד כה תאמר לבית יעקב: וישם. יש בו ז' תגין שבז' דרכים ישים לך שלום על שם בז' דרכים ינוסו לפניך: שלום. בגימטריא עשו לרמז דהוי מקדים שלום לכל אדם ואפילו בשלום עובד כוכבים: ואני אברכם. בגימטריא הסכימה על ידיכם:

ספורנו

אמתו אל הכהן וכן בעבד והגישו אדוניו אל האלהים אמנם בנזיר אשר יודע בו גלוח ובו יהפך לאיש אחר אין נכבד ממנו שיביאהו אבל הוא יביא את עצמו : (כד) יברכך. בעושר ונכסים שאם אין קמח אין תורה : וישמרך. מן הגזלנים : (כה) יאר. יגלה עיניך באור פניו להבים נפלאות מתורתו וממעשיו אחר שתשיג צרכיך בברכתו : (כו) ישא ה' פניו אליך. לחיי עולם כענין כי עמך מקור חיים וכו' וכאמרם (ברכות פרק היה קורא) צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ומתענגים מזיו השכינה. וישם לך שלום. מנוחת שלום שהוא הנצחיות בלי תערובת עונש הראוי לכל

רמבן

וחזור ואמר מלבד אשר תשיג ידו שאם היה עשיר ירבה בקרבנו וכפי נדרו אשר ידור בקרבנות בין עשיר בין עני כן יעשה על תורת נזרו לרבות ולא למעט והזכיר זה ללמד שאם היה עשיר ורצה להרבות קרבנות או שנדר בתחלה הריני נזיר ואקריב אלף עולות ושלמים שיביא את כולן ביום מלאת ולא ישתה יין עד הקריבו את כולם כי הכל תורת נזרו. ויתכן מלבד אשר תשיג ידו שיעשה כפי נדרו אשר ידור והזכיר זה כי דרך העשיר לידור כן :

(כג) **דבר** אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו. כבר הזכרתי בסדר ויהי ביום השמיני כי צוה את אהרן לשאת את ידיו אל העם ולברך אותם ביום ההוא וכאן צוה לדורות לאהרן ולבניו ופירש הברכה שיברכו אותם והזכירם בהקמת המשכן כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם וכמו שאמרו רבותינו במקדש בשם המפורש ובמדינה בכנויו במקדש היו אומרים אותה ברכה אחת ובגבולין שלש ברכות כי הברכה במקדש מיוחדת בשם המיוחד :

(כד) **וטעם** יברכך ה' וישמרך. על דרך האמת כי הברכה מלמעלה והשמירה שתשמור אותה בזכור ושמור ועוד יאר השם הגדול את פניו המביטים

ס ז א וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה
לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ
וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם
וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ ב וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי
יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם
נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־
הַפְּקֻדִים׃ ג וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם
לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי
עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי
הַנְּשִׂאִם וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ
אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן׃ ד וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ה קַח
מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת

ג' ומ"ל וכל
לי' מ"ל כמ"א
ככלת בטעריס
ד'
ג' חסר בתורה
ג' חסר ופלוג' עליה כי אמרי
עגלות
ט"ל מ"ל בתורה
ס'

וַאֲנָא אֲבָרְכִינּוּן׃ א וַהֲוָה
בְּיוֹמָא דְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה לַאֲקָמָא
יַת מַשְׁכְּנָא וְרַבִּי יָתֵיהּ
וְקַדִּישׁ יָתֵיהּ וְיַת כָּל מָנוֹהִי
וְיַת מַדְבְּחָא וְיַת כָּל מָנוֹהִי
וְרַבִּינוּן וְקַדִּישׁ יַתְהוֹן׃
ב וְקָרִיבוּ רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל
רֵישֵׁי בֵּית אֲבָהַתְהוֹן אִנּוּן
רַבְרְבֵי שִׁבְטַיָּא אִנּוּן דְקָיְמִין
עַל מִנְיָנַיָּא׃ ג וְאַיְתִיאוּ יַת
קוּרְבַּנְהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁית עֶגְלָן
כַּד מְחַפְּיָן וּתְרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין
עֶגְלְתָא עַל תְּרֵין רַבְרְבַיָּא
וְתוֹר לְחַד וְקָרִיבוּ יַתְהוֹן
לָקֳדָם מַשְׁכְּנָא׃ ד וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ה קַבֵּיל
מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִפְלַח יַת

רשי

אברכם לכהנים : (א) ויהי ביום כלות משה. (במדרש רבה) כלות כתיב (ר"ל כפתח ולא כלות בסו"א ודו"ק) יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה : כלות משה. בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנא' (תהלים קלב) זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' וגו' לפיכך נקרא על שמו שנאמר (מלכים א יב) ראה ביתך דוד : כלות משה להקים. ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו באותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חדש ניסן היה (גיטין ס') בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו : (ב) הם נשיאי המטות. (ספרי) שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנא' (שמות ה) ויכו שוטרי ישראל וגו' : הם העומדים על הפקודים. שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנא' ואתכם יהיו וגו' : (ג) שש עגלות צב. אין צב אלא מחופים וכן (ישעיה סו) בצבים ובפרדים עגלות מכוסות קרויות צבים. ויקריבו אותם לפני המשכן. שלא קבל משה מידם עד שנא' לו מפי המקום. אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה

אבן עזרא

(א) וטעם ויהי ביום כלות משה. אחר ברכת כהנים כי כן היה כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם החלה חנוכת המזבח ופסוק ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן לעד על דברי המעתיקים כי היה סותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל שבעת ימי המלואים להרגילם כי טעם ויקדש אותם בהזאת הדם בשבעת ימי המלואים : ואת המזבח ואת כליו. דבק עם ביום כלות משה להקים את המשכן והטעם שהקים המזבח במקומו : ואת כל כליו וימשחם. בשמן המשחה : ויקדש אותם. בדם והזכיר המזבח בעבור החנכה : (ב) ויקריבו נשיאי ישראל. שם כלל והטעם שעשו קרבן לה' אל פתח אהל מועד : (ג) צב. כמו בצבים ובפרדים מין ממיני השוורים המושכים את העגלות ויש אומרים שהוא כטעם מלאות יותר מדאי מגזרת ואת בטנך צבה בדרך רחוקה. כבר בארתי בספר מאזנים שמ"ם שנים עשר דבק ומוכרת והטעם שנים ועשר ונסמך אל עשר לקצר כמו שלש עשרה וכן שלש אלה ובאה מלת שני עשר בחסרון מ"ם דרך קצרה : על שני הנשיאים. כמו לשני

המטת ג' חסרים בתורה וסי' הם נשיאי המטת העמדים. וינח משה. ויצא משה: עגלת ג' חסר בלישנא וסימן שש עגלת צב. ויקח משה את העגלת. ואת ארבע העגלת. ופלוגתא עליה: הנשאים ד' כתיב כן וסימן ולישמעאל שמעתיך. אלה הם בני ישמעאל ואלה שמותם. ויקריבו הנשיאם תניינא דפסוק. ותעמדנה לפני משה. ונמסר גם בסדר לך לך בסוף

תולדות אהרן וימשחם ויקדש אותם. סנהדרין טו שבועות טו מנחות כו : (שש עגלות צב. שבת כ סוטה נב) :

בעל הטורים ויהי ביום כלות. סמך חנוכת המזבח לברכת כהנים רמז לחשמונים שעשו חנוכה וכדי שלא תשלוט עין הרע במלאכתם לכך ברכם תחלה. וסמיך למשכן שבזכות המשכן יהיה שלום. וכן דוד סמך ה' יברך את עמו בשלום וסמיך ליה מזמור שיר חנוכת הבית: ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וסמיך ליה ויהי ביום כלות זהו בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. הם נשיאי המטות הם. ס"ת להיפך מתים וכן הפקודים ויביאו את קרבנם ס"ת מותם. על שם ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקטנים שבהם: שש עגלות. כנגד ששה מזלות אשר עולים בגלגל וששה יורדים. וכנגד ששה עתים קור וחום וקיץ וחורף וזרע וקציר: ושנים עשר בקר. כנגד י"ב שבטים וי"ב מזלות:

רמבן

כך וכך אמרו בספרי ר' נתן אומר זה מאור שכינה ויחנך שתשא חן בעיניו כענין שאמרו עולמי עולמי הלואי תהא מעלת חן לפני בכל שעה ועוד ישא השם פניו בשמים ממעל וישם לך שלום הכל בכיתך כך אמרו בספרי ר' נתן אומר זה שלום מלכות בית דוד ושמו את שמי הגדול על בני ישראל ואני אברכם כי אני המדבר הכני ושלום :

ז (א) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן. לא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר ביום כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חודש ניסן היה בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה בשביעי גלחו לשון רש"י כדברי רבותינו . אבל איננה ראיה גמורה כי ביום כלות איננו דבק עם להקים בלבד אבל ביום כלות משה להקים את המשכן ולמשוח ולקדש אותו ואת המזבח ואת כל כליו הקריבו הנשיאים את קרבנם כשנעשה כל זה ומ"מ ביום השמיני היה וכתבה זאת הפרשה בכאן בעבור כי ביום הראשון של מלואים קרא אל משה מאהל מועד וידבר השם אליו כל הפרשיות שמתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני שהם בדיני הקרבנות ומיום השמיני נדבר לו כל הפרשיות שמתחלת זאת החיה אשר תאכלו שהם בדיני איסור והיתר ויש בכולן ענין הקרבנות ונמשכו הענינים עד המקום הזה בסדר כאשר פירשתי כשהשלים המצות אשר נצטוה משה לאמר לישראל ושכולן דיני עבודה וקרבנות ומשמרת אהל מועד ועבודתו חזר אחרי כן בכאן להגיד נדבת הנשיאים בקרבנם שהיו מהיום השמיני עד יום תשעה עשר לחודש או עד שנים עשר יום לחודש כדברי רבותינו :

וטעם וימשחם ויקדש אותם. אמר ר"א שמשח אותם בשמן המשחה וקדש אותם בדם החטאת כמו שאמר שם ויחטא את המזבח ואת הדם יצק אל יסוד המזבח ויחטאהו ויקדשהו לכפר עליו ואינו כן שכך נאמר במשכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו והמשכן לא נתקדש בדם כלל אבל וימשחם לקדש אותם. וטעם ואת המזבח ואת כל כליו מחובר לראש הפסוק ביום כלות משה להקים את המשכן ואת כל כליו וימשחם ויקדש אותם :

(ג) **ויקריבו** נשיאי ישראל את קרבנם לפני ה'. בעבור היות העגלות לצורך הקרבנות יקראו קרבן וכן ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב קרבן לבדק הבית והנה חשבו הנשיאים שלא יתכן שישאו הלוים על כתף קרשי המשכן והאדנים שהם כבדות מאד והביאו מעצמן עגלות שכן דרך כל נושאי בתי המלכים והיכלי אהליהם לשאת אותם בעגלות ויתכן שנפרש ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב שש עגלות גדולות נושאות קרבנותיהם ושנים עשר בקר מושכים העגלות . והנה הביאו העגלות מלאות והבקר לפני המשכן והשם צוה את משה קח מאתם הכל והיו העגלות והבקר שאינם לקרבן לעבוד את עבודת אהל מועד ואחר כך לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות ויקריבו אותם לפני המשכן כי היו חושבים להקריב הכל בו ביום אחר שהורשו להקריבם לו והשם צוה נשיא אחד ליום יקריבו ולכך לא הוצרך לומר עתה קח מאתם ודרך הלשון לומר עגלות על המלוי שכן כמו אוכלי שולחן איזבל וכן כי יודע כל שער עמי ולשון חכמים מאה קרנות של כדי יין וכדי שמן ושל כלי כסף וזהב ואפשר שיהיה צב מלאות וכן בצבים ובפרדים בעגלות מלאות אדם ויהיה שש עגלות צב שש עגלות של מלוי ומלואן היה מקרבנות החנוכה אשר יפרש והזכיר הכתוב קרבנות הנשיאים בפרטן ואחר כך כלל אותם זאת חנכת המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל קערות כסף שתים עשרה . וכתב רש"י ללמדך שהיו כלי הקדש מכוונין במשקלם שוקלם אחד

ספורנו

לכל שלם לחיי עולם : ז (א) ואת המזבח ואת כל כליו . ולהקים את המזבח ואת כל כליו כל אחד במקומו : וימשחם ויקדש אותם . אחר שהקים כל אחד מהם במקומו : (ב) הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקודים . ומצד מה שהיו כך הקריב כל אחד מהם בעד שבטו ואמנם כי מצד מה שעמדו על הפקודים הכניס כל אחד מהם בשבטו שקבלתו חשוב בעבירות ומצד מה שהיו נשיאים הסכימו לעמוד בפרץ ולהקריב קרבנות לכפר בעדם : (ג) עגלה על שני הנשיאים . לאות אחוה ביניהם אשר בה יהיו ראוים שתשרה שכינה ביניהם כאמרו ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד על הפך חלק לבם עתה יאשמו : (ה) קח מאתם . כי חשב משה שיהיה כל משא הלוים

לשני אמר הכתוב וקרבנו כי כבר הזכיר המקריב והוי"ו יש לו טעם כאומר וזה קרבנו ואמר בשני הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שארכו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ולא הזכיר ביתר הנשיאים הקריב כי אחז דרך קצרה וכן לגלגלותם במספר ראובן ושמעון לבדם וכן רבים:

ביום

ליום ב' דגשים וסימן נמסר ביחזקאל סימן למ"ד פסוק ב':

תולדות אהרן ולבני קהת. סוטה לה ערכין יא: נשיא אחד ליום. קדושין מב: ביום הראשון. מ"ק ט: קרבנות הנשיאים כלם. עקידה שער כו: שניהם מלאים. זבחים כח מנחות:

פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִתֵּן
יַתְהוֹן לְלֵיוָאֵי גְּבַר כְּמִסַּת
פּוּלְחָנֵיהּ׃ ו וּנְסֵיב מֹשֶׁה יַת
עֲגָלָתָא וְיַת תּוֹרִין וִיהַב
יַתְהוֹן לְלֵיוָאֵי׃ ז יַת תַּרְתֵּין
עֶגְלָתָא וְיַת אַרְבַּעַת תּוֹרִין
יְהַב לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּמִסַּת
פּוּלְחַנְהוֹן׃ ח וְיַת אַרְבַּע
עֶגְלָן וְיַת תְּמַנְיָא תּוֹרִין יְהַב
לִבְנֵי מְרָרִי כְּמִסַּת פּוּלְחַנְהוֹן
בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן
כַּהֲנָא׃ ט וְלִבְנֵי קְהָת לָא
יְהַב אֲרֵי פּוּלְחַן קוּדְשָׁא
עֲלֵיהוֹן בְּכַתְפָּא נַטְלִין׃
י וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יַת חֲנֻכַּת
מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְרַבִּיוּ יָתֵיהּ
וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יַת
קוּרְבַּנְהוֹן לָקֳדָם מַדְבְּחָא׃
יא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה רַבָּא חַד
לְיוֹמָא רַבָּא חַד לְיוֹמָא
יְקָרְבוּן יַת קוּרְבַּנְהוֹן לַחֲנֻכַּת
מַדְבְּחָא׃ יב וַהֲוָה דְּקָרֵיב
בְּיוֹמָא קַדְמָאָה יַת קוּרְבָּנֵיהּ
נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב לְשִׁבְטָא
דִיהוּדָה׃ יג וְקֻרְבָּנֵיהּ
מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה
וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ
מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ
שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא

ג' חסר בליש'

ב' מ"ל בתורה ל' וחד את ארבעת דילדו להרסה

ג' חסר בלי'

י"ג חסר בתור' ד'

ד' כ"כ בתורה תנין דפסוק

ב' דגשין ב' בו

ס"ג נקרוי'

ג' ר"ס

אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־
הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ׃ ו וַיִּקַּח
מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר
וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם׃ ז אֵת ׀
שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת אַרְבַּעַת
הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי
עֲבֹדָתָם׃ ח וְאֵת ׀ אַרְבַּע
הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן
לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד
אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃
ט וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן כִּי־עֲבֹדַת
הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ׃
י וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת
הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ
וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם
לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא
אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם
לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ ס יב וַיְהִי
הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־
קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה
יְהוּדָה׃ יג וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף
אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃

בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר (שמות לו) והמלאכה היתה דים אמרו מעתה מה לנו לעשות הביאו אבני השוהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: (ח) כפי עבדתם. שהיה משא בני גרשון קל משל מררי שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים: (ט) כי עבדת הקדש עליהם. משא דבר הקדושה הארון והשלחן וגו' לפיכך בכתף ישאו: (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח. לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאו לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח. כי לא קבל משה מידם עד שנא' לו מפי הגבורה: (יא) יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. (זבחים כא) ועדיין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנא' לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות איש יומו: (יב) ביום הראשון. אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים וכו' כדאיתא בסדר עולם: למטה יהודה. יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא ת"ל זה קרבן נחשון משלו הביא: (יג) שניהם מלאים סלת. למנחת נדבה:

עשרה

בעל הטורים וקרבנו. וי"ו יתירה על שם ששה בנים שיצאו ממנו כולם בווי"ו ברכות. ששה בנים יצאו מנחשון בעלי שש ברכות ואלו הן. דוד. משיח. דניאל. חנניה. מישאל. ועזריה. דוד דכתיב ביה יודע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו. יודע נגן שיודע לשאול. וגבור חיל יודע להשיב. איש מלחמה יודע לישא וליתן במלחמתה של תורה. ונבון דבר מבין דבר מתוך דבר. ואיש תואר שמראה פנים בהלכה. וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום. משיח דכתיב ביה ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'. דניאל חנניה מישאל ועזריה. דכתיב בהו ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמוד בהיכל מלך. ד"א למה וקרבנו וי"ו יתירה כנגד ששה דברים שנתחדשו באותו היום בעולם. ראשון לשכינה ששרתה בישראל. ראשון לנשיאים. ראשון לברכת כהנים. ראשון למחילת מהנה. ראשון לאיסור במה. ראשון לירידת האש. יצא בן נחשון בשש מדות ויבנה יסוד בית המקדש. ולמה נקרא שמו נחשון על שירד תחלה לנחשול שבים. בכולן כתיב נשיא חוץ מיהודה שלמוד הוא אותו השבט לקטין לשא ישב נא עבדך תחת הנער וכן בדוד הוא אומר הוא הקטן. בכל אחד יש ששה פסוקים כנגד ששת ימי המעשה. ובכל אחד הוכפל שמו הרי כ"ד כנגד כ"ד שעות ביום ובלילה:

ספורנו

הלוים בכתף כמו הענין במשא בני קהת: (ט) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם. ולא עבודת אהל רק עבודת המקדש. והנה האל יתברך אמר על העגלות יהיו לעבודת אהל מועד שהיה משא בני גרשון ובני מררי אבל במשא בני קהת לא היה שום דבר מכל בנין אהל מועד אבל היה משאם כלי קדש שהיו בתוכו שנקראו מקדש כאמרו ונסעו הקהתים נושאי המקדש. (י) ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח. הקדישום: ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח. אחר שהקדישוהו הקרבן הגישוהו לפני המזבח: (יג) וקרבנו קערת כסף אחת. הנה כל אחד מהם הקריב כל מיני הקרבנות והם עולה ומנחה חטאת ושלמים וקטרת לחנך המזבח ומשרתיו

בכל

רמבן

אחד אחד וחוזר ושוקלם כאחד כולם לא רבה ולא מיעט מיסודו של רבי משה הדרשן. ואיני מבין טעמם בדבר זה אם נחשוב שהוא נס מה תועלת יש בדבר שיעשה בו הנס כזה ואם כדרך כל הארץ הוא כן בכל המשקלות למה הזכיר אותו הכתוב. ובספרי אמרו בפירוש ללמדך שלא ככלי הדיוט כלי בית עולמים כלי הדיוט שוקלין אחד אחד וחוזר ושוקלם כולם כאחד פעמים מרבה פעמים ממעט וכו' וגם אמרו ר' נתן אומר כלי בית עולמים שקלן כלם חוזר ועשה מהן סימון וחזר ושקלן כלים לא רבה ולא מיעט לומר שהיו זהב מזוקק מאד שאפילו יתוכם ויעשה מהם אסימון יהיו במשקלם הראשון ולא שנעשה בהן נס אלא

שהיה

יד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ טו פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ טז שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ יז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ פ

יח בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃ יט הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ כא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ כב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ כג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ פ

כד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ כה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כו כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ כז פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ כח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ כט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם

כ"ב פסו' לי' בהון לא ארין ולא זעיר

י"ב ר"פ

כו' כ"כ במ"ד מד"ש א' חד"ת י' כי' מ"ל בתורה

ו' רפין. ל' ר"פ וי' חסרים בלישנא

כולי רפין במ"ב דגש

כולי מלאים במ"ג חסרים

בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ יד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ טו תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ טז צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ יז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבָּנָא דְנַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ יח בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא קָרֵיב נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר רַבָּא דְיִשָּׂשכָר׃ יט קָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ כ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ כא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ כב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ כג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ כד בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה רַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלוֹן׃ כה קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ כו בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ כז תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ כח צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ כט וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַדְיֵי

(יד) עשרה זהב. כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת. לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה: (טו) פר אחד. מיוחד שבעדרו: (טז) שעיר עזים אחד לחטאת. לכפר על קבר התהום (עיין ברא"ס) טומאת ספק: (יח) הקריב נתנאל בן צוער. הקריב את קרבנו. מה ת"ל הקריב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר אחר שקדמני יהודה אחי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו"ד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטוה הקרב ומהו הקריב הקריב שני פעמים שבשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנא' (ד"ה א' י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו. וביסודו של רבי משה הדרשן מצאתי א"ר פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: (יט) קערת כסף. מנין אותיותיו בגימט' תתק"ל כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה. על שם כשהעמיד תולדות לקיום העולם בן ק"ל שנה היה שנא' (בראשית ה) ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד וגו': מזרק אחד כסף. בגי' תק"ך על שם נח שהעמיד תולדות בן ת"ק שנה ועל שם עשרים שנה שנגזרה גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי אצל (שם ו) והיו ימיו מאה ועשרים שנה לפיכך נאמר מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנא' בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל. כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו: (כ) כף אחת. כנגד התורה שנתנה מידו של הקדוש ברוך הוא: עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת. גימטריא של קטרת תרי"ג מצות ובלבד שתחליף קו"ף בדל"ת על ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק: (כא) פר אחד. כנגד אברהם שנאמר בו (בראשית יח) ויקח בן בקר: איל אחד. כנגד יצחק (שם כב) ויקח את האיל וגו': כבש אחד. כנגד יעקב (שם ל) והכשבים הפריד יעקב: (כב) שעיר עזים. לכפר על מכירת יוסף שנאמר (שם לז) וישחטו שעיר עזים: (כג) ולזבח השלמים בקר שנים. כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. אילם כנגד כבשים ועתודים ג'. מינים כנגד כהנים ולוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין וחמשת הדברות הכתובין על לוח אחד וחמשת הכתובים על השני עד כאן ביסודו של רבי משה הדרשן: (כד) ביום השלישי נשיא וגו'. ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבולון וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא יששכר לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני: ביום

אילם כל אוריי' אילם האילם חסר יו"ד בתרא' בר מן ד' האילים מלא דמלא וסימן נמסר בסדר תצוה: כף אחת כ"ב פסוקים לית בהון לא אריך ולא זעיר סי' לא יו"ד ולא וי"ו וסימן בלשון ארמי לא תקטול עבדא רשם יהב לחון חמיסר בתריסר ותלת מלכים בארעא דכנענא. וסי' לא תרצח לא תנאף דואלה שמות. לאמר לך אתן את ארץ כנען. וחכרו דד"ה. כף אחת רשנים עשר נשיאים: תתן להם מגנת לב. מלך דבר אחר וגו' מלך חרמה וגו' מלך לבני אחד מלך עדלם. שם ארפכשד למך. גם עבדך נוהר בהם בשמרם עקב רב. לבלגה חמשה עשר. כל ראשון מל' בלישנא במ"ב חסר וסי' מיום הראשון עד יום השביעי בראשן בארבעה עשר: וכל שני חס' וכל שלישי מלא במ"ג חסר וסי' והיו נכנים תניינא רפסוק. והשלשי שמה. והשלשי אבשלום.

בעל הטורים

שלשים ומאה משקלה. כנגד שנות אדם עד שנולד שת: שבעים שקל כנגד שבעים נפש שהניח לבניו. שבעים שקל בגימ' שבעים נפש בשביל שבעים נפש שירדו למצרים: כף אחת. כנגד התורה שנתנה מכף ידו של הקב"ה: עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות: מלאה קטורת התחליף קו"ף בא"ת ב"ש יעלה למנין תרי"ג: פר אחד. כנגד אברהם ואל הבקר רץ אברהם: איל כנגד יצחק: כבש כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב פר איל כבש בגימ' אברהם יצחק ויעקב: ולזבח השלמים בקר שנים: כנגד משה ואהרן שעשו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. אילים כבשים עתודים שלשה מינים כנגד כהנים לוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים וכן עתודים דיהודה מלא וי"ו שדוד שעמד ממנו נתברך בשש ברכות. ואין עתודים אלא לשון עמידה כמה דאת אמר אשר התעתדו לגלים. ואומר ועתדה בשדה לך. פירוש זכה בן נחשון בשש מדות ויבנה יסוד בית המקדש. ד"א וקרבנו למה וי"ו יתירה כנגד ששה דברים שניטלו מאדם הראשון ועתידים לחזור בשביל בן נחשון שהוא משיח. ואלו הן הששה דברים שניטלו מאדם הראשון. זיוו דכתיב משנה פניו ותשלחהו. חיין דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב: קומתו. דכתיב ויתחבא האדם מלמד שנגרעה קומתו ונעשית של מאה אמה. פירות הארץ והאילן דכתיב ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה. מאורות דכתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה. ומנין שגנזן שנא' וימנע מרשעים אורם ומנין שעתידים לחזור בימי המשיח שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. חיין דכתיב כי כימי העץ ימי עמי ת"ק שנה סדן של שקמה ת"ק שנה קומתו. דכתיב ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה. פירות הארץ והאילן. דכתיב הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה. מאורות דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים: ביום ששי הקריב בגי' נתן להם עצה:

חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב
בֶּן־חֵלֹן׃ פ
ל בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי
רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃
לא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ לב כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
לג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
לד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
לה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ פ
לו בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי
שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
לז קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ לח כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
לט פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
מ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
מא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ פ ששי

כ"ל מ"ל במ"ג חסרים

חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֱלִיאָב
בַּר חֵלוֹן׃ ל בְּיוֹמָא
רְבִיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן
אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃
לא קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין
בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן
סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח
לְמִנְחָתָא׃ לב בָּזִיכָא חֲדָא
מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא
דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ לג תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר
שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ לד צְפִיר בַּר
עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
לה וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֱלִיצוּר
בַּר שְׁדֵיאוּר׃ לו בְּיוֹמָא
חֲמִישָׁאָה רַבָּא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן
שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃
לז קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא
בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ לח בָּזִיכָא
חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין
הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ לט תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד
בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ מ צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
מא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל

וכל ד"ה רבוע במ"ז וסי' ואחרת יחזיאל. להרם. יחזיאל. ולמשלמיהו. שר הצבא, כ' בו. וכל רביעי מלא במ"ג חסר וסי' לשערים הרבעי. חלקיתו השני טבליהו. ביום הרבעי. נפתלי לעמק: וכל חמישי מלא במ"ג חסר וסי' באו האנשים. הנזר כאשר עשיתי. ידעיה החמשי.

תולדות ארון כף אחת. פסחים יט חגיגה כג : שלומיאל בן. צורישדי : סנהדרין פב :

ספורנו

כל מיני הקרבנות חוץ מן האשם כי החטאת והאשם תורה אחת להם ומספר קרבן כל אחד מהם לבדו להורות שכל אחד מהם כיון לכפר על פרטי החטאים שידעו בשבטו וזה בכל אחד מפרטי קרבנו לרצון להם לפני ה' וסמך ועלה עליהם בעד שבטו כענין המעמדות

רמבן

שהיו זהב טהור מאד. והנכון בטעם הכתוב כי הקב"ה חולק כבוד ליראיו וכמו שאמר כי מכבדי אכבד והנה הנשיאים כולם ביום אחד הביאו הקרבן הזה שהסכימו עליו יחד ואי אפשר שלא יהא אחד קודם לחבירו וכבד את הנקדמים בדגלים בהקדמת ימים אבל רצה להזכירם בשמם ובפרט קרבניהם ולהזכיר יומו של כל אחד לא שיזכיר ויכבד את הראשון זה קרבן נחשון בן עמינדב ויאמר וכן הקריבו הנשיאים איש איש יומו כי יהיה זה קלון בכבוד האחרים ואחרי כן חזר וכללם להגיד שהיו שקולים לפניו יתברך וכן אמרו שם בספרי מגיד הכתוב שכשם ששוו כולם בעצה אחת כך שוו כולם בזכות :

מב בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד
אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל : מג קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה : מד כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת :
מה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה :
מו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת :
מז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל : פ
מח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי
אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד :
מט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה : נ כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת :
נא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה :
נב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת :
נג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד : פ
נד בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי
מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר :
נה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה : נו כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת :
נז פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד

כולם חסר ודגש

כולם דגש בר מן ד'

ב' ר"פ

ג' ר"פ

בַּר צוּרִישַׁדָּי : מב בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה רַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל : מג קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא : מד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא : מה תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא : מו צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא : מז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל : מח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד : מט קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא : נ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא : נא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא : נב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא : נג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד : נד בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה רַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר : נה קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא : נו בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא : נז תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד

(מח) ביום השביעי. יש אומרים כי בשבת הקריבו והיא הוראת שעה ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנכת המזבח והמכחישים אמרו כי לא היה תחלת החנוכה יום ראשון לשבוע וזה לא יועיל כי לא יתכן שלא יהיה שבת בין שנים עשר יום. והנכון בעיני כי הוא כפי' השני בעבור זבח השלמים וכן ביום השביעי בהקפת יריחו וכן ז' הימים בחנכת הבית בעבור יום עינוי נפש : (נא) פר אחד בן בקר. קטן כמו בן יונה : (נג) בקר שנים. גם הם פרים זכרים וטעמו מין הבקר והעד וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים :

ביום

תולדות אהרן ביום השביעי. מועד קטן ט :

כל שש חסר ורגש. וכל שביעי מלא במ"ח חסר וסימן נמסר בסדר בא. וכל שמיני מלא. וכל תשיעי מלא במ"ג חסר וסימן ויתי בשנה התשיעית ליהויקים. בשנת ארבע לדריוש. לישוע התשעי : שלשים ומאה כל שלשים חסר וי"ו בר מן ד' וסימן וירדו שלשה מהשלושים. מן השלושים דריש פסוק. ויהלא אמא בשנת שלושים דד"ה. ואני לא נקראתי : כל אורית' עלה לעלה חסר במ"א מלא עולה דבכורים. יהושע כלהון חסר במ"ג מלאים ונאמר נעשה נא. והיה כי יאמרו אלינו. לבנות לנו מזבח. וא' מלא בשפטים וסי' והעלי' עולה וג' מלאים בשמואל וסי' טלה חלב ויהי שאול מעלה העולה. ויכל מהעלות העולה. וכל מלכים חסר וב' מלאים בישעיה וסי' אין די בער. שנא גזל בעולה. וא' חסר בירמיה וסי' כי יצמו. וכל תהלות ואיוב מלאים. וכל יחזקאל מלא במ"ו נמסר שם. וכל ד"ה חסר במ"ט מלא נמסר שם : בשמן כלם דגשים במ"ו רפין וסי' נמסר בסדר תצוה : עתודים ב' מלאים בתורה וסי' עתודים חמשה דנחשון חטאת בקר וחלב צאן. ושארא עתודים כתיב : נשיא ה' רפין וכל יחזקאל דכוו' במ"ד נמסר בסדר חיי שרה : הקרב י' חסר בלישנא נמסר בסדר ויקרא : למנחה כלהון רפין במ"ב דגשים וסי' זאת התורה לעולה למנחה. ויאמר ארנן אל דויד : ביום השמיני ג' ר"פ וסי' ביום השמיני נשיא לבני מנשה. ביום השמיני עצרת. ביום השמיני שלח את העם. וכל אמצעות פסוק דכוותא ביום השמיני במ"ב וביום השמיני וסימן אך בחמשה עשר יום. ויקרא בספר תורת

(עב) ביום עשתי עשר יום. כבר הזכרתי בספר מאזנים למה השתנה זה המספר וטעם עשתי כמו עשתונותיו מה שיולידו מחשבותיו כאילו העשר הוליד והוא סוד גדול. ויאמר רבי יונה הספרדי כי פירושו על שתי עשר והטעם החשבון שהוא קודם ממנו והנה טעה שתי טעיות גדולות האחד כי חשבון שנים עשר הוא על אחד עשר הפך דבורו והעד הנאמן מבן עשרים שנה ומעלה, והטעות השנית

כי

בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ נח צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
נט וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן גַּמְלִיאֵל
בַּר פְּדָהצוּר׃ ס בְּיוֹמָא
תְּשִׁיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִן
אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃
סא קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא
בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ סב בָּזִיכָא
חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין
הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ סג תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד
בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ סד צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
סה וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֲבִידָן
בַּר גִּדְעוֹנִי׃ סו בְּיוֹמָא
עֲשִׂירָאָה רַבָּא לִבְנֵי דָן
אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃
סז קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
סח בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר
סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא
קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ סט תּוֹר
חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד
אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ
לַעֲלָתָא׃ ע צְפִיר בַּר עִזִּין
חַד לְחַטָּאתָא׃ עא וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין
חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין
בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן
אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃
עב בְּיוֹמָא חַד עֲשַׂר יוֹמָא
רַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל
בַּר עָכְרָן׃ עג קוּרְבָּנֵיהּ

כולם ח׳ כמ״ג

כולם חסרים כר מן ח׳:

כולם מ״ל כר מן ד׳

כל ענינא ביום כמ״ג ביום:

כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
נח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
נט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ פ
ס בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי
בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃
סא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ סב כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
סג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
סד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
סה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ פ
סו בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן
אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ סז קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים
שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ סח כַּף אַחַת עֲשָׂרָה
זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ סט פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־
שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ ע שְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת׃ עא וּלְזֶבַח
הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־
עַמִּישַׁדָּי׃ פ
עב בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא
לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־
עָכְרָן׃ עג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף

אלהים: העשירי כלהון מלאים בס״ד חסר וסימן בשנה התשיעית לצדקיהו. לשכניהו העשרי. בשנה העשרית בעשרי דפרעה. בעשרי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט. וכל רבוי סנין מלאים בם״א חסר וסימן והמה כשלשים איש: ביום עשתי ב׳ רפין ר״פ ובענין וס׳ ביום עשתי

תולדות אהרן ביום עשה פרי. בס ג

אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃
עד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה
קְטֹרֶת׃ עה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר
אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ
לְעֹלָה׃ עו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ עז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים
בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה
זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ פ
עח בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא ג׳ ר״פ נעטן
לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃
עט קָרְבָּנוֹ קְעָרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ פ כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
פא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
פב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
פג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
כל אורי׳ חסר כמ״ב מ״ל אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ פ
כל ר״פ דספ׳ זאת כמו״ז שביעי פד זֹאת ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ
בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי
יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר

מְגִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה
וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ
מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ
שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְפִילָא
בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ עד בָּזִיכָא
חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא
דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ עה תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְכַר חַד אִמַּר חַד בַּר
שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ עו צְפִיר בַּר
עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
עז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן פַּגְעִיאֵל
בַּר עָכְרָן׃ עח בְּיוֹמָא תְּרֵי
עֲשַׂר יוֹמִין רַבָּא לִבְנֵי
נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃
עט קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְפִילָא
בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ פ בָּזִיכָא
חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין
הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ פא תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְכַר חַד אִמַּר חַד
בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ פב צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
פג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֲחִירַע
בַּר עֵינָן׃ פד דָּא חֲנֻכַּת
מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְּרַבִּיאוּ
יָתֵיהּ מִן רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל
מְגִיסֵי כַסְפָּא תַּרְתָּא עַשְׂרֵי מִזְרְקֵי כַסְפָּא תְּרֵין עֲשַׂר

רשי

(פד) ביום המשח אותו. בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר (ויקרא ו) ביום המשח אותו למדנו שנמשח ביום ומה תלמוד לומר ביום המשח ביום שנמשח הקריב. קערות כסף שתים עשרה. (ספרי מדרש רבה) הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם

אבן עזרא

כי אילו היה על שתי היה ראוי שיאמר עשני עשר ולא עשתי עשר כי עשתי לשון נקבה רק עשתי

עשר יום. ביום שנים עשר יום נשיא: זהב ד׳ וסימן נמסר בסדר פקודי: לעלה ה׳ מלעיל וסימן זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם. כל הבקר לעלה שנים עשר פרים. וארבעה שלחנות לעלה. וגם עלה לרוב בחלבי השלמים. ויאמר ארונה

ספורנו

המעמדות בקרבנות צבור:
(פד) זאת חנכת המזבח הנה חנכת המזבח אז היתה בין הכל דבר מועט בערך אל חנכת בית ראשון ברבוי הכלים ועשרם ורוב הזבחים:

ובכא

רמבן

(פד) קערת כסף שתים עשרה. הן הן שהתנדבו ולא אירע בהן פסול ועוד בזה טעם אחר במדרש כי לכל אחד מהנשיאים עלה במחשבה להביא חנוכה למזבח ושתהיה בזה השיעור אבל נחשון חשב בשיעור הזה טעם אחר וזולתו כל אחד מהנשיאים חשב בו טעם בפני עצמו אמרו שחשב נחשון שיביא קערת כסף שיהיה מנין אותיותיה תשע מאות ושלשים כנגד שנותיו של אדם ומשקלה שלשים ומאה כנגד תולדות שהעמיד וכל המדרש כמו שכתבו רש״י או כפי המדרש האחר שאמרו שהיה מסורת מיעקב אבינו ביד כל שבט ושבט כל מה שיארע לו עד ימות המשיח והתחיל נחשון והקריב על סדר המלכות קערה ומזרק כנגד שני מלכים שעתידים לצאת ממנו שמולכים בים וביבשה והם שלמה ומלך המשיח ולכך הקריב כנגד הים שהוא מקיף את העולם כולו ודומה לקערה שלשים ומאה שביום שלישי הקוה הקב״ה כל המימים למקום אחד וקראם ימים בגימטריא מאה ושלשה הוסיף יש אחד למלאכת המקדש וקו שלשים יסוב אותו הרי מאה ושלשים מזרק אחד כסף כנגד העולם שהוא עשוי ככדור שבעים שקל שהם ימשלו על שבעים אומות שיהיו מלאים שיביאו להם מנחות מכולן סולת המסולאים כפז בלולה בשמן טוב שם משמן טוב כסף כמה דתימא כסף נבחר לשון צדיק כף אחת עשרה זהב כנגד עשרה דורות מן פרץ ועד דוד שהיו כולם צדיקים מלאים מעשים טובים כריח הקטורת פר אחד כנגד אברהם איל אחד כנגד יצחק כבש אחד כנגד יעקב שעיר עזים אחד לכפר על מעשה יהודה שהביא הכתונת לאביו ולזבח השלמים בקר שנים כנגד דוד ושלמה שהתחילו במלכות והיו צדיקים והיתה המלכות שלמה אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה כנגד חמשה עשר מלכים שהיו מן רחבעם ועד צדקיהו מלך בן מלך מהם צדיקים גמורים מהם בינונים מהם רשעים

כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ פה שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ פו כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה׃ מפטיר פז כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת׃ פח וְכֹל בְּקַר ׀ זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ׃ פט וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו׃ פ פ פ

קע"ו, עמוס סימן, עמינדב סימן:

כל אורי מ"ל בלויי כמ"ב חסר

ד' וחד וזהב ומשמש א"ב

כל אורי חסר במ"ב

ד' ב' חסר וב' מ"ל

ותר ומדבר כמלך ג' חסר בתורה

בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתָּא עַשְׂרֵי׃ פה מְאָה וּתְלָתִין סַלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ דְּמְגִיסְתָּא חֲדָא דְּכַסְפָּא וְשַׁבְעִין דְּמִזְרְקָא חַד כֹּל כְּסַף מָנַיָא תְּרֵין אַלְפִּין וְאַרְבַּע מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ פו בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתָּא עַשְׂרֵי מַלְיָן קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הֲוֵי מַתְקְלָא דְבָזִיכָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא כָּל דְּהַב בָּזִיכַיָּא מְאָה וְעֶשְׂרִין׃ פז כָּל תּוֹרֵי לַעֲלָתָא תְּרֵין עֲשַׂר תּוֹרִין דִּכְרִין תְּרֵי עֲשַׂר אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא תְּרֵי עֲשַׂר וּמִנְחַתְהוֹן וּצְפִירֵי בַּר עִזֵּי תְּרֵי עֲשַׂר לְחַטָּאתָא׃ פח וְכֹל תּוֹרֵי לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא עֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָה תּוֹרִין דִּכְרִין שִׁתִּין גַּדְיָן שִׁתִּין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שִׁתִּין דָּא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בָּתַר דְּרַבִּיאוּ יָתֵיהּ׃ פט וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ וּשְׁמַע יָת קָלָא דְּמִתְמַלֵּל עִמֵּיהּ מֵעִלָּוֵי כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא וּמִתְמַלֵּל עִמֵּיהּ׃

פ פ פ

בהם פסול : (פה) שלשים ומאה הקערה האחת וגו'. מה ת"ל לפי שנא' שלשים ומאה משקלה ולא פירש באיזו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש : כל כסף הכלים וגו'. (ספרי) למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כלן כאחת לא רבה ולא מעט : (פו) כפות זהב שתים עשרה. למה נאמר לפי שנא' כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף ת"ל כפות זהב של זהב היו (ספרי) : (פט) ובבא משה. שני כתובים המכחישים זה את זה שלישי בא והכריע ביניהם כתוב אחד אומר (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר (שמות כה) ודברתי אתך מעל הכפרת בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יצא לאהל מועד : מדבר. כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו : וידבר אליו. (ספרי) למעט את אהרן מן הדברות : וישמע את הקול. יכול קול נמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל (במ"ר) :

תולדות אהרן הקול מדבר • יומא ד :

עשתי מלה אחת : (פט) וטעם ובבא משה יתכן שתחלת הדבור שהוא ויקרא אל משה היה כאשר נשלמה החנוכה וכל המדקדקים אמרו כי מדבר אליו מבנין התפעל והתי"ו מובלע ולפי דעתי שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר והמ"ם תחת מן למשפט הלשון. וטעם וישמע שהוא לבדו היה שומע הקול ולא ישמעהו מי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת גם זה נכון כי השם הוסיף בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע וכן ויגל ה' את עיני בלעם : וידבר אליו. כן היה משפט הדבור תמיד :

אל תמלך : ובבא ד' ב' חסרים וב' מלאים וסימן נמסר בסוף סדר כי תשא : מדבר ח' וסי' נמסר בסוף סדר ויצא : ארן ג' חסר נמסר בסדר תצוה : ארן העדות י"ב וסי' ונועדתי לך. ונתת את הכפרת. ונתת את הפרכת. ונתת אתו. ומשחת בו את אהל מועד. את ארן העדות ואת ר"פ. ושמת שם את ארון. ונתת את מזבח. וישא את הארון. ובא אהרן ובניו. ובבא משה אל אהל מועד לדבר. צוה את הכהנים נשאי דיהושע. ונמסר גם בסדר פקודי:

ספורנו

(פט) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול. ואף על פי שהיה הדבר מועט מאד בערך אל חנכת שלמה מכל מקום בבא משה אל אהל מועד היה שומע אותו הקול ששמע קודם מעשה העגל וזה לא קרה בבית ראשון כל שכן בבית שני שלא הלך אל המקדש נביא להתנבאות באופן שישיג הנבואה תכף וזה כי היתה לרצון החנכה הזאת ומקריביה ומשה שהיה רועה : מדבר. בינו לבין עצמו כי כל פעל ה' למענהו ובהשכילו את עצמו ובזה ידע וייטיב לזולתו בנדיבות השפעה שאין בה כילות וירצה פעולה במתפעל כפי הכנתו ובזה פירש אופן בכל דבור האמור בתורה באמרו וידבר ה' :

רמבן

רשעים גמורים זו מחשבתו של נחשון בן עמינדב ונתנאל בן צוער חשב גם כן בלבו שיביא חנוכה כשיעור הזה וחשב בו טעם אחר והקריב על שם התורה לפי שהיה שבטו של שבט יששכר בחכמת התורה קערת כסף כנגד התורה שקרויה לחם שנאמר לכו לחמו בלחמי ונאמר בלחם הפנים ועשית קערותיו וזבולון הקריב שהיה עוסק בפרקמטיא וטורח ונותן לתוך פיו של יששכר ונוטל שכר עמו קערה כנגד הים שהיה לחוף ימים וכן מצאו שם במדרש בכל שבט ושבט טעם מיוחד בקרבנו ובשיעורי הקרבן ולכך השוה אותם הכתוב לפרט כל אחד בעצמו כאילו לא הוזכר האחר ואחרי כן כללם כאחד לרמוז כי בעת אחת עלה במחשבתם להקריב החנוכה ולא קדם אחד לחבירו במחשבה ולא בהבאה לפני המשכן וע"ז הזכירם הכתוב לכולם בהשואה :

סלת בלולה בשמן למנחה. חנכו הנשיאים את המזבח בכל המינין הקרבים עליו על כן הביאו מנחה וקטורת ועולה וחטאת ושלמים והקטורת והחטאת הוראת שעה שאינם באים בנדבה אבל להשלים בחנוכה כל הקרבנות נעשה כן כי אין ישראל מקריבים זולתי אלו הקרבנות בלבד כי החטאת והאשם דבר אחד ושם אחד הוא ותורה אחת להם. והנה השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים וצוה נשיא אחד ליום יקריבו ולפיכך יתכן שהיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם בית המקדש והמזבח ולכך עשה שלמה חנכת הבית דכתיב ויחנכו את בית האלהים המלך וכל העם וכן אנשי כנסת הגדולה עשו חנוכה דכתיב ועבדו בני ישראל כהניא וליואי ושאר בני גלותא חנוכת בית אלהא וכו' וכן לימות המשיח שנא' ביחזקאל שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אותו ומלאו ידיו ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם והיא חנכה למזבח במלואים והנה תהיה ענין זו המצוה כענין פרשת טמאים בפסח ופרשת בני יוסף שהסכימה דעתם לדעת העליונה ונצטוו בהם לדורות :

נשא את ראש בני גרשון. היה לו למנות תחלה את בני גרשון הבכור ומה שרצו לתקן זה במדרש הרבתי לומר שלפי שנמסר משא הארון אל קהת ע"כ מנאו תחלה לכבוד הארון. היא גופא קשיא למה לא מסר משא הארון אל הבכור לכבדו ביתר שאת ועוז התורה אשר לה משפט הבכורה. והקרוב אלי לומר בזה שרצה הקב"ה להראות שבכבוד חכמים ינהלו כדי ללמוד דעת את העם שיכבדו את לומדי התורה ולקרא לקדוש ה' מכובד לקדשו בכל דבר שבקדושה כדרך שמנה את קהת תחלה בעבור משא דבר ה' אשר אתו ואלו היה נותן הארון לגרשון הבכור הייתי אומר שבעבור הבכורה מנאו תחלה ולא הייתי תולה החשיבות במשא הארון ע"כ מסר הארון אל קהת ומנאו תחלה וידעו הכל ליתן כבוד לתורה וללומדיה. אך מדסמך בעל המדרש ענין זה לפסוק יקרה היא מפנינים כדאיתא ברבתי ודאי כוונתו להורות שכתר תורה הפקר לכל ועל כן לא ניתן הארון אל הבכור שלא יהיה תפארתו לומר אני ראוי לכתר תורה יתר מזולתי אלא הכל שוין בה. לכך נאמר יקרה היא מפנינים היינו מכ"ג שנכנס לפני ולפנים כי לכתר כהונה אין זוכה כי אם מי שהוא מזרע אהרן אבל כתר תורה הפקר לכל והכל זוכין אליו. ויקרה היא מפנינים מכתר מלכות שיש לו זהב ורב פנינים ואין זוכה בו כי אם מי שהוא מזרע דוד אבל לכתר תורה הכל זוכין ומטעם זה דרש ברבתי יקרה היא מפנינים מן הבכורה כד"א וזאת לפנים בישראל כי אל הבכורה אין זוכה כי אם מי שנולד ראשונה אבל לתורה הכל זוכין. ד"א לכן לא ניתן משא הארון אל הבכור שלא תזוח דעתו עליו ביותר ויש אומרים הטעם לפי שמן קהת יצאו משה ואהרן מקבלי התורה:

גם הם. בב' תיבות אלו חתם הענין לומר שעל כל פנים יספור תחלה את בני קהת ואחר כך יספור וימנה את בני גרשון גם הם ואלמלא מקרא זה כתוב היה אפשר לומר שרצונו ית' למנות בני גרשון תחלה כי הוא הבכור ומה שצוה תחלה שימנה את בני קהת לא כדי להקדימו במספר אלא בעבור חשיבת הארון הזכירו תחלה שכן מצינו במשכן וכליו שברא"ש כל אמר ועשו ארון עצי שטים ואחר כך הזכיר המשכן ובעשייתם עשה בצלאל תחלה משכן ואחר כך כלים אם כן ודאי מה שהזכיר הארון תחלה לא כדי להקדימו בעשייה אלא לכבוד הארון וחשיבותו הקדימו כך הייתי אומר שלכבוד הארון שהיה משא בני קהת הקדים תחלה מינוי של בני קהת. אבל לעולם כשיבא משה לישא את ראשם ימנה הבכור כבכורתו תחלה. ת"ל נשא את ראש בני גרשון גם הם משמע שמתחלה נשא את ראש בני קהת ואחר כך ראש בני גרשון כי כל גם מוסיף על ענין ראשון בא. ונאמר לשון נשא בבני קהת ובבני גרשון ולא בבני מררי לפי שהיה לשניהם מעלה ביתר שאת על בני מררי קהת מצד משא הארון וגרשון מצד הבכורה ועוד שמשאו היה יותר מקודש מן משא בני מררי שהיה הפחות שבכולם ע"כ לא הזכיר אצלו לשון נשא. ובזה אתי שפיר גם כן מה שאמר גם הם ולא אמר גם אותם אלא שר"ל הלא גם המה יש להם יתרון אשר מצדו הם ראוין לנשיאת ראש והיינו הבכורה כאמור. ומטעם זה נאמר בכל מקום למשפחותם לבית אבותם חוץ מבני לוי שנאמר בהם פקוד את בני לוי לבית אבותם למשפחותם וכאן נאמר נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבותם למשפחותם שטעם אחד לשניהם כי הבכורה באה לאדם מצד אבותיו אם הוא כחו וראשית אונו וכשבא להחליף הלוים בבכורים הזכיר בלוים לבית אבותם כאלו היו המה הבכורים אשר מעלתם תלויה בבית אבותם. וכן כאן אמר נשא את ראש בני גרשון הבכור גם הם ר"ל גם הם יש להם מעלה ומה היא המעלה לבית אבותם היינו הבכורה המתיחסת לבית אבותם. ואם נהפך לומר שהקדמת לבית אבותם שייך דוקא אצל הבכורים ולא אצל הלוים אז נוכל לומר שלכך הזכיר אצל הלוים לבית אבותם למשפחותם להורות שימנה גם בכורי הלוים כי סלקא דעתך אמינא מאחר שדיו לבכור שיפקיע את עצמו מן הפדיון לא נתנו בכורי הלוים תחת בכורי ישראל וא"כ אין צורך למנותם בחנם קמ"ל פקוד את בני לוי לבית אבותם שאפי' הבכורים שמעלתם מבית אבותם יספור וימנה כי אע"פ שאינן בכלל פדיון הבכורות מ"מ הם בכלל מינוי עבודת המשכן וכליו:

וישלחו מן המחנה כל צרוע וגו'. אחר שסידר כל ג' מחנות איש על דגלו ע"כ הזכיר מיד סדר קדושת ג' מחנות אלו כי הצרוע משולח מן שלשתן והזב חוץ לשנים וטמא לנפש חוץ למחנה שכינה וסדר שלוח זה מסכים לדברי המדרש שאומר וישלחו מן המחנה כל צרוע זה ע"ג כו' וכל זב זה ג"ע כי הוא בא משכבת זרע וכל טמא לנפש זה ש"ד כו' ודרש כל פסוק זה על הגליות. וקשה גליות מאן דכר שמיה וכי דעת בעל מדרש זה להוציא פסוק זה מפשוטו לגמרי. ונראה שדעת בעל המדרש לתרץ סמיכות פרשה זו לכאן כי בר"ח ניסן נאמרה דאל"כ למה באו הטמאים אל משה בי"ד בניסן ואמרו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע וגו' אם כן למה הוקבעה פרשה זו לכאן. אלא ודאי אחר שסידר המשכן על מכונו והשרה שכינתו יתברך בתוכם בא להזהירם שלא יסבבו סילוק השכינה על ידי ג' ראשי עבירות אלו המסבבים החורבן ע"כ צוה לשלוח מן המחנה כל צרוע וכל זב כי ג' אלו סימנים מובהקים על אשר בקרבם או שמץ של ע"ג מרקד בו כי על זה בא הצרעת כמ"ש בעגל וירא משה את העם כי פרוע הוא ואז"ל שנצטרעו כמ"ש במצורע ראשו יהיה פרוע ועל עון זה נחרב בית ראשון ושני כי אף על פי שלא עבדו ע"ג בבית שני מ"מ היה בהם חטא שנאת חנם ולשה"ר השקול כע"ג כמו שלמדו רז"ל מן אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו שהמספר לשה"ר חשוב ככופר בעיקר וטעם שלוח המצורע חוץ לג' מחנות לרחק שמץ ע"ג משלשתן ואם בעון לשון הרע צריך להיות בדד מושבו כשם שהבדיל בין איש לחבירו ואם לא יהיה מרוחק מכל ג' מחנות לא יהיה בדד מושבו. וכל זב כי זיבה שלו אות על שהוא פרוץ בעריות וע"כ הוא בא לידי זיבה ושלוחו חוץ למחנה שכינה הקדושה וחוץ למחנה לויה שיש בהם ג"כ קדושה וכל מקום קדוש אינו סובל דבר ערוה לאפוקי מחנה ישראל שאין בה כל כך קדושה. וכל טמא לנפש כי זה מורה ג"כ על רוח עועים אשר בקרבו ושאינו מקפיד להטמא בנפש אדם ע"י ש"ד הנוגע בצלם אלהים כביכול ע"כ ראוי שיתרחק ממחנה שכינה כי הוא פוגם כבוד השכינה ולפי שג' אלו גרמו החורבן וסילוק השכינה על כן צוה לרחקם מן המחנה שלא יטמאו את מחניהם כי במקום שהמה מצויין הקב"ה מרחיק שכינתו משם כי המקום טמא טמא יקרא. רמז לדבר ט' מן טמא רמז לש"ד הנולד לט' חדשים כי מטעם זה היו ערי מקלט שש וכתיב ויספת לך עוד ג' ערים בין הכל ט' לא יותר מן הטעם שנתבאר. מ' מן טמא רמז לג"ע שכן היו מי המבול מ' יום על שהשחיתו ליוצרם לצור צורת ממזרים במ' יצירת הולד, א' מן טמא רמז לע"ג הנוגע באחדות הש"י הרמוז באל"ף וע"כ קרא דוד המלך ליצר הרע טמא לפי שהכשילו בשלשתן ג"ע בבת שבע ש"ד באוריה החתי ע"ג כמו שלמדו במסכת סוטה מן פסוק ויהי דוד בא עד הראש בקש לעבוד ע"ג כו' שנאמר בה תוארם כמו דוה ע"כ רמז בהרחקת ג' טמאים אלו להרחקת ג' ראשי עבירות אלו המסבבים סילוק השכינה וסמך לפרשה זו איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם להורות שהרחקת הטמאים הוא ג"כ בעבור חטאם כאמור:

איש איש כי תשטה אשתו וגו'. סמיכות פרשה זו לפסוק הקודם פירש"י אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אליו להביא לו את הסוטה פי' לפירושו לפי שהמעכב המתנות יבא לידי עוני כמו שפירש"י למעלה ואמרו רז"ל כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא שנאמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם וכשהאשה רואה שבעלה בא לידי עוני היא חושדתו שבא לידי עוני מחמת שהיה רועה זונות כמ"ש ורועה זונות יאבד הון בראותה שפתאום יאבד הונו שלא כדרך העולם ובסיבה זו תזנה גם היא אחריו לומר איהו בקרי ואיהי בבוצינא לכך נאמר ומעלה בו מעל שאם תשטה אשתו ומעלה אז בו מעל זה המעל תלוי בו כי הוא הגורם לה שתרצה לעשות כמותו מצד החשד וכ"ז גרם הוא שמעל בקדשי כהן לבלתי תת לכהן את הקודש כי ע"ז הוא בא לידי עוני והיא חושדתו ברועה זונות המאבד הון. והאמת יתברר ע"י בדיקת המים כי רז"ל אמרו ונקה האיש מעון אם הוא מנוקה מעון המים בודקין אותה כו' והיינו מעון זה כדומה לעון שלה שאם הוא נקי ממה שחשדה אותו אשתו אז דין הוא שיבדקוה המים אבל אם אינו מנוקה מעון זה וחשד שלה אמת אין דין שיבדקוה המים מאחר שהוא עצמו היה רועה זונות ויש לה קצת התנצלות. ומ"ש כי תשטה לשון שטות אע"פ שכל חוטא נקרא כסיל ושוטה מ"מ פרט לומר שהיא דוקא הומיה פתיות ובל ידעה מה גרם לו העוני כי היה לה להבין שעיכוב המתנות גרם לו העוני כאמור. ולדעת רז"ל שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין נקט לשון תשטה כי היין מבלבל שכלו של אדם כמ"ש זנות יין ותירוש יקח לב ומדסמכן להדדי ש"מ שהיין מרגיל לערוה לכך נאמר ביואל והטיפו ההרים עסיס וגו' וסמיך ליה ומעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השטים לפי שאחז"ל שמעין של שטים מגדל נואפים שנאמר וישב העם בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב ומאחר שאמר והטיפו ההרים עסיס דהיינו רבוי יין הוצרך להבטיחם על שלא יזיק להם רבוי היין ולא יביא לידי הרגל עבירה לפי שמעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השטים כי בכ"מ שאתה מוצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה ע"כ יצא המעין ממקום קדוש וירפא את נחל השטים שלא יביאם לידי הרגל עבירה הוא ושותפו דהיינו היין כי נחל השטים מקורו של סמאל והוא שותף לאותיות עלב"ס באלפ"א בית"א. ולולא מסתפינא לומר דבר חידוש אשר לא שערום הראשונים הייתי אומר כי תשטה בשי"ן כמו כי תסתה בתי"ו כי ט' מתחלפת בתי"ו באותיות דטלנ"ת וכן פירש"י סוף פרשת מקץ בפסוק ומה נצטדק שטי"ת זו במקום תי"ו וכן ל' תועה בכל המקרא בתי"ו ובלשון רז"ל טועה בטי"ת כאלו אמר כי תסתה אשתו יין ושכר המרגילה לערוה. ולדעת האומר שהוא לשון שטות היינו לפי שהיין יקח לב עד שאינו יודע להבדיל בין קדש לחול כדאיתא בפרשת יין ושכר אל תשת. וכמו שכתב פן ישתה וישכח מחקק היינו התורה וקראה בשם מחקק לפי שעולה למספר חמר וכדרך שאמרו במקום א' נכנס יין יצא סוד כך נכנס חמר יצא מחקק חושבנא דדין כחושבנא דדין וכל אחד נדחה מפני חבירו ונקרא היין חמר כי על ידו נעשה האדם כחמור אין הבין לכך נאמר כי תשטה שתהיה שוטה כחמור עד שאפילו אם חמור תובעתה בשוק נזקקת לו:

לא יצוק עליו שמן. אעפ"י שמנחה לשון נקבה מ"מ נקט לשון זכר עליו כי הוא מוסב על הקמח שהוא לשון זכר וצוה ליקח קמח דוקא כי מיד אחר הטחינה הוא נעשה קמח כמו שכתוב וקחי קמח ומצינו במעשה זה גם כן לשון טחינה כמו שכתוב ויהי טוחן בבית האסורים וכתיב תטחן לאחר אשתי על כן נאמר כי מנחת קנאות הוא היינו הקמח שאחר הטחינה ומנחה זו מזכרת עון היינו שמזכרת עון הטחינה של האשה. ומה שהקשה הרמב"ן על מה שכתוב כאן מנחת קנאות הוא ואחר כך אמר מנחת קנאות היא נראה שלא קשה מידי כי כאן מדבר בזמן שהמנחה ביד הבעל כמו שכתוב והביא את קרבנה וגו' כתב הוא לשון זכר כי בידו מטה זעמו אבל אחר כך שנאמר ונתן על כפיה את מנחת הזכרון כתיב מנחת קנאות היא כי בידה מטה זעמה. ופשוטו הוא שבפסוק זה לא הוזכר הקמח ע"כ באר היא מוסב על המנחה:

ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרש. לפום ריהטא נ"ל ענין בדיקה זו כי בכל מקום שתמצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה והנה מים אלו שנתקדשו בכיור ובתוכם השם שנמחה ודאי יש בהם קדושה יתירה וכל משקה יוצא דרך בית הרחם בשתן לפיכך אם נטמאה ולא היה שם גדר ערוה אינו דין שמים קדושים אלו יגעו במקום ערוה שנטמא לפיכך בטנה צבה וירכה נופלת כי כך הטבע בכל חולי השתן שהמשקה העצור תוך האדם ואין לו דרך לצאת יפעול אחת משתים אלה או שניהם כאחד דהיינו בטנו צבה כי המותרות הנשאר בבטן ואין לו דרך לצאת גורם נפיחת הבטן. או המשקה עושה לו דרך אחר והוא שנבלעת בבשר הירך ולפי שאין כאן מקומו על כן בהכרח יפול בשר הירך ובכלל חתיכות בשר הנופלת יפול גם המשקה דרך שם. אבל אם טהורה היא ולא נטמא המקום ההוא הרי אברי המשגל

בשר

כמאמר זכרי האדם ואין בהם בוש נגד טומאה שהרי קודם שחטא אדם הראשון כתיב ויהיו האדם ואשתו ערומים ולא יתבוששו כי כל זמן שלא היה להם נטיה אל החטא היו אברי המשגל אצלם כשאר אברים שאין בושה בהיותם מגולים. כך בזמן שיש כאן גדר ערוה יוצא המשקה כדרכו ואינו חוטא ולפי שחטאה במשקה היין על כן תבדוק במשקה המים. ומה שלוקחין מן קרקע המשכן ונותנים לתוכו מבואר ע"ד שכתבתי למעלה פ' אחרי מות בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה שבכל מקום שיש עון עריות נפקד על הארץ עון הראשון שחטאה בעץ עושה פרי ולא עץ פרי ע"י שנתנה חומר גס ועב בכל הנמצאים ואגב זה נתנה גם באדם חומר עב ועכור הגורם להיות לו נטיה אל הזנות ביותר כמו שפירש הרמב"ן פרשת בראשית שאכילת העץ גרם לו תאות המשגל. וידוע שאדה"ר ממקום כפרתו נברא מן המקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי והיינו מן עפר המשכן וחומר זה נתון בכל תולדותיו אשר מקורם מן החומר הראשון. וא"כ העפר אשר בקרקע המשכן היא האומן אשר עשתה הכלי ההוא דהיינו האדם ואוי לעיסה שהנחתום מעיד עליה כי העפר ההיא תוכל להעיד על הכלי אם נתנה בו חומר עב וגם הגורם פריצות העריות או לא ויבא האומן ויעיד על הכלי אשר עשה מה טיבו. ורז"ל נחלקו בדבר אם היה במים אלו דבר מר כי לדעת רז"ל הוסם בהם דבר מר ודעת הרמב"ן מדלא נאמר ובאו בה המים המרים למאררים וכתיב בהפך זה ובאו המים המאררים למרים ש"מ שלא היה בהם דבר מר אך שבפיה היו למרים. וכן מצינו במי מרה שנאמר ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם ולא נאמר כי מרים היו אלא שלא היו מרים אך בפיהם שבו להיות מרים לכ"נ כי מרים הם היינו ישראל ולפי שהמקום נקרא מרה משמע שמעולם היו שם מים מרים על כן נאמר על כן קרא שמה מרה על שם המעשה שאירע שם שמים אלו שבו להיות מרים בפיהם על נגד הטבע. והקרוב אלי לומר בזה שמי מרה ומי סוטה וענין העגל הכל אחד הוא בהיות שכבר אמרו רז"ל שהדברות הי' ה' מול ה' ודבור לא יהיה לך כנגדו לא תנאף כי העובד ע"ג כאלו מנאף אחרי המקום שנאמר האשה המנאפת וגו'. ובמרה היו שטופים בע"ג כדאיתא במכילתא ומביא הילקוט פ' בשלח בפסוק ויסע משה את ישראל שאמרו שם נעשה לנו ע"ג והדר בראשנו יכול שאמרו ולא עשו ת"ל וימאנו להקשיב כו' ע"ש. ולפי זה המדרש היו שם כאשה מנאפת שמים מתוקים ישובו להיות בפיה למרים כך נעשו להם שם המים בפיהם מרים. ויורהו ה' עץ למדו דרך התורה עץ חיים המרחקת ע"ג וע"י זה ימתקו המים. וזה ענין העגל שנאמר ויטחן עד אשר דק לעפר וישק את בני ישראל ואחז"ל שנתכוין לבודקן כסוטות כו' הן מצד שעובדי ע"ג דינם כסוטה הן מצד שעברו בזמן ההוא גם על ג"ע כמו שלמדו מן פסוק ויקומו לצחק ואולי שמטעם זה נאמר ויטחן לבדוק חטא הטחינה דהיינו ג"ע כמבואר למעלה. והעגל מצד עצמו היה ענין מר ודבקה בו הטומאה טומאת ע"ג וטומאת ג"ע ע"כ הי' מזיק דוקא לכל מי שעבדו כי מצא מין את מינו אבל למי שלא עבדו לא היה מזיק כי לא נדבק בו מאומה מן החרס והיה הזהב הטחון אצלו כשאר זהב בעלמא. ולדעת רז"ל הוסם במי סוטה דבר מר לפי שנאמר כי נופת תטופנה שפתי זרה וגו' ואחריתה מרה כלענה. ונתינת המים בכלי חרש היינו לפי שכל כלי חרס אינו יוצא מידי דפיו לעולם כך הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר נקרא מעות לא יוכל לתקון. ומ"ש והעמיד הכהן את האשה לפני ה' אעפ"י שכבר נאמר והעמידה לפני ה' אמרו בזה המפרשים שעמידה ראשונה קאי על המנחה ונכון הוא. ומה שמקדים לפעמים הבטן לירך ולפעמים מקדים הירך לפי שהיה כאן כמו נס בתוך נס כי המים מאררים מחסרים מן הבשר וכשבטנה צבה נראה כאלו נתרבה הבשר לפיכך בב' פסוקים שהזכיר לשון מאררים סמך לזה צביית הבטן. אבל בפסוק ראשון שלא הזכיר מאררים הקדים הירך כי הוא התחיל בעבירה:

איש או אשה כי יפליא לנדר נדר נזיר להזיר לה'. אע"פ שכבר השוה אשה לאיש לכל עונשין שבתורה מ"מ פרט כאן אשה כי לכך נסמכה פ' נזיר לפ' סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין וזה שייך יותר בנשים מבאנשים כי מסתמא הנשים יזירו מן היין. והל"ל כי יפליאו שהרי עם שניהם הוא מדבר כדרך שנאמר איש או אשה כי יעשו וגו' לפי שהיין מזיק יותר לנשים תשושי כח מאנשים גבורי כח ואם אשה תזיר מן היין אין הדבר פלא כל כך כי בנקל לה לבא לידי מכשול של ערוה כאחז"ל ג' אפי' חמור תובעתה כו'. אבל האיש ודאי מפליא לעשות אם יזיר מן היין כי חזק הוא ממנו לכך נאמר כי יפליא ד"א כי יפליא לשון הבדלה והפרשה. ודבר זה יש לפרשו בב' פנים. האחד הוא שע"י היין אינו יכול להבדיל בין קודש לחול כמ"ש יין ושכר אל תשת וסמיך ליה ולהבדיל בין הקודש לחול ולכך אמר כי יפליא כשירצה להבדיל בין הקודש לחול אז יזיר עצמו מן היין פן ישתה וישכח מחוקק התורה לאפוקי הנשים שאינן בני ת"ת אין לשון הפלאה שייך בהם. הב' הוא לשון הפרשה מן תענוגי העוה"ז אשר היין ראש לכולם כמ"ש שמטעם זה נאמר במנוח למה זה תשאל לשמי והוא פלאי היינו פלאי שמו כי כל מלאך נקרא על שם השליחות ואני נשלחתי לעשות הבן הילוד נזיר מופלא ומופרש מכל עניני העוה"ז ועל שם שנאמר איש כי יפליא לכך אני נקרא פלאי. ולכך אמר כי יפליא ולא אמר יפליאו לפי שגם נדר של האשה תלוי באישה שהרי כל נדר לענות נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו אם כן גם נדרה תלוי בו. ואין הכוונה בנזירות זה שיהיה פרוש מן היין ל' יום ואחר כך יחזור להיות בסובאי יין כבראשונה דא"כ נדיק מה פעל אלא הכוונה שירגיל את עצמו מעט מעט כי כל התחלות קשות ובל' יום הוי חזקה ששוב לא יהיה להוט אחריו כל כך. הג' הוא ע"ד שאמרו רז"ל הנודר כאלו בנה במה כו' ומאמר זה תמוה עליו פי' יקר מאד לקמן בפרשת מטות ע"ש וזה מסכים למ"ד שהנזיר נקרא חוטא והחטא הוא שבונה במה לעצמו והוא פורש את עצמו מכל העולם לנהוג איסור בדבר שהכל נוהגים בו היתר לכך נאמר כי יפליא שהוא רוצה להיות מובדל ומופרש מזולתו ובונה במה לעצמו ודבר זה אינו מצוי בנשים כי מסתמא דעתם לפי שרואין סוטה בקלקולה ולא כדי לבנות במה לעצמם:

וכפר עליו מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מן טומאת המת. ור"א על שציער עצמו מן היין. והוא פלאי כי יש להפליא על דבריו שאם נטמא להביא ב' תורים על שציער עצמו מן היין למה מביא כפרה זו דוקא אחר שנטמא במת ועוד שהכתוב קראו קדוש ואיך יאמר ר"א שנקרא חוטא. ונראה שגם ר"א מודה שכל ימי המשך נזירותו הוא נקרא קדוש ולא חוטא כי נזר אלהיו הוא. אמנם אם נטמא במת שדינו שהימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו ומכאן ולהלן תשבנא ולמפרע איגלאי מילתא שהימים הראשונים לא היו בכלל הנזירות וכאלו ציער את עצמו בהם מן היין בלא טעם בלא עת נזירותו וע"כ הוא נקרא חוטא על אותן הימים הראשונים שאינו בהם כ"א כמצטער בעלמא בלא נזירות וקדושה וזה פירוש יקר. האמנם מקום אתי לפרש דברי רבי אלעזר בדרך אחר ולומר שלכך נקרא הנזיר חוטא כי אלו היה איש תם וישר מכלכל דבריו במשפט לא היה צריך לנדור ולהזיר כי מי יעכב על ידו להתנהג בפרישות ובהרחקת המותרות בלא נדר ומדאצטריך להתקשר בנזירות זה יורה כי הוא יודע בעצמו שאין מעצור לרוחו ע"כ הוא קופץ ונשבע כנגד היצה"ר ובזה גרם לעצמו צער כי כל דבר הגדור יצרו תוקפו ביותר ומטעם זה נקרא כל נודר חוטא כמו שלמדו מן פסוק וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא לפי שמגרה היצה"ר בעצמו ואומרים לו דייך מה שאסרה עליך תורה במאמר של יצר הרע והנו דלא תוסיף עליה כי בכל מה שאסרה התורה אעפ"י שגרמה לנו גירוי היצר הרע כמ"ש שמתגרה בישראל יותר מבאומות מ"מ השנים יעמדו נגדו תורה שבכתב ותורה שבעל פה. אמנם העובר בבל תוסיף הרי הוא מוסיף גירוי היצר הרע אולי בהוספה זו לא תוסיף התורה את כחה לעמוד כנגדו כי אין כחה כ"א בדבר שהתורה סיבה לו כי המותר הוא ירפא כך נזיר זה נקרא חוטא משני צדדים הן מצד שקודם נזירות זה היה כעיר פרוצה אין מעצור לרוחו עד אשר הוצרך להתקשר בנזירות הן מצד שבהיותו נזיר הוא מגרה היצר הרע בנפשו אבל מ"מ קדוש יאמר לו אם יעמוד כנגדו כי היצה"ר כל מזומניו לפרוץ גדרו וז"ש וכי ימות מת עליו בפתע פתאום וגו' הורה כי כל זה מעשה שטן אשר הקרה לידו מקרה בלתי טהור זה בפתע פתאום באונס ובלא יודעים כדי לטמא ראש נזרו ע"כ הוצרך לכפרה מאשר חטא על הנפש וציער עצמו מן היין כי ע"י צער זה גרם ליצר הרע שנתגרה בו ומסבב סבות לטמא נזרו. ועוד הוצרך לכפרה על שציער עצמו ותחת אשר לא עבד את ה' בשמחה כ"א בצער והשמחה הוראה על שלימות הפועל כמ"ש וראה אם דרך עוצב בי וגו' כי אם היה שמח בנזירות זה היה נזהר בשמירה יתירה מן הטומאה אך מאחר שלא נזהר בה זה הוראה שלא היה שמח בנזירות זה ובזה מצא לו היצר הרע מקום לבצר ממנו כל אשר יזם לעשות וצדיקים ישמחו ויעלזו לפני ה' וישישו בשמחה בי"ת של בשמחה פירושה בזכות השמחה שעבדו את ה' בשמחה כאמור:

כה תברכו את בני ישראל. סמך הברכות לנזירות כי היין קובע ברכה לעצמו אבל לא לאחרים ואדרבא הביא יללה וקללה לעולם למ"ד עץ הדעת גפן היה וכן גרם קללה לאדם וחוה ולזרעו של נח ולוט. ומלת כה קאי אפרשה שלמעלה לומר שהכהן המברך לא יהיה שתוי יין בעמדו לברך את ישראל כי צריך לאמר הברכות כמ"ש אמור להם ונקרא שיכור כל שאינו יכול לדבר לפני המלך ע"כ צריכין להיות כנזירים. ובמלת כה חתם כל הברכות שיהיו דוגמת ברכת אברהם שנתברך בכה שנאמר כה יהיה זרעך. ועל כן רצה בלעם לבטל מישראל ברכת כה שנאמר התיצב כה על עולתך ואנכי אקרה כה ואמרו במדרש אתה בקרבנותיך תבטל ברכת כה יהיה זרעך ואני אבטל ברכת כה תברכו וגו' ובזה ראיתי ליישב מה שמסיק ברכתי בפסוק אולי אוכל נכה בו מה מנכין מן הסאה חלק כ"ד כך בקש לנכות מישראל חלק כ"ד מן ס' רבוא דהיינו כ"ה אלף. ויש להקשות מה יתרון לו בכל עמלו כשינכה כ"ד אלף מן ששים רבוא ועוד למה נפלו דוקא כ"ד אלף אלא ודאי שלא בקש כ"א לבטל מישראל ברכת כה וחשב שנפילת כ"ה אלף נוגע בברכת כה ובביטול ברכה זו יהיה לו מקום אז לקללם אבל לא עלתה בידו כי לא יוכל להם כ"א במספר כ"ד עד מספר כה ולא עד בכלל כי עמדה להם ברכת כה תברכו לשלא תחול הקללה יותר וזה פירוש יקר. ואולי מספר כה הוא בזכות כ"ד מתנות כהונה ועם ברכת כהנים הרי כ"ה מתנות כהונה בזכותם חלה הברכה על ישראל ואם תשאל מה הנאה יש לכהנים בברכה זו שתהיה נחשבת בכלל מתנות כהונה תלמוד לומר ואברכה מברכיך אם כן על ידי ברכה זו יקבלו גם המה ברכה. ועוד שנוסח הברכות יברכך ה' ודרשו רז"ל בנכסים וברכה זו חוזרת גם לכהנים כי בזמן שיש לישראל נכסים מרובים לפיהם ירבו מתנות כהונה תרומות ומעשרות דאם לא כן מאין יקחו המן הגורן או מן היקב:

אמור להם. מכאן למדו רז"ל שהחזן מקריא לכהנים מלה במלה נוסח הברכות וטעמו של דבר שהחזן הוא הסרסור המושך שפע לינור ממקור הברכות תחלה ומוריק אותם על ראש כהנים יחולו כי הוא אומר תחלה אל הכהן יברכך ה' כדי לעשות את הכהן תחלה כלי גדוש ומלא ברכת ה' ואחר כך כשהכהן אומר לישראל יברכך ה' הוא מוריק מן כלי מלא על כלי ריקם אבל אם לא היה הכהן מתברך תחלה היה מוריק מכלי ריקן אל כלי ריקן. ובזה מיושב מ"ש ואברכה מברכיך ומקללך אאר והל"ל ואחר מקללך כדרך שאמר ואברכה מברכיך אלא שר"ל שהכהן המברך את ישראל אני מברכו תחלה כדי לעשות את הכהן כלי מלא וגדוש ויוריק מן כלי מלא ברכת ה' על ישראל אבל בקללה אין שייך לומר כן אלא אחר שיקלל אחר אותו ולא קודם לכך נאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם תחלה על ידי שיאמר החזן לכהן תחלה יברכך ה':

יברכך ה' וישמרך. בביאור נוסח הברכות רבו הדעות איש לפי שכלו יפרש ובילקוט תמצא הרבה דעות יבוקש ממקומו ואין להאריך בזכרונם. אך אומר אני דרך כלל מאחר שכל הברכות מתחילים ביו"ד אשר הנעלם ממנה עולה למספר י' כמו הנגלה כי הנעלם. מן יו"ד הוא ו' ד' ש"מ שכל הברכות כפולות כי חלק

מהם אל הגוף וחלק מהם אל הנשמה הנעלמת כי שניהם באו במספר יו"ד כארז"ל שלשה שותפים באדם אביו מזריע לובן שבו שממנו גידין ועצמות ומוח שבראשו ולובן שבעינים הרי ה'. אמו מזרעת אודם שבו שממנו עור וכ"ו ושערות ושחור שבעינים הרי ה'. והקב"ה נותן בו י' דברים רוחניים והם רוח ונשמה וקלסתר פנים וראית העין ושמיעת האוזן ודבור פה והלוך רגלים ודעת ובינה והשכל וכל כ' חלקים אלו מתברכין ע"י נשיאת הכהן י' אצבעותיו כדי שמן כל אצבע תחול הברכה על חלק גשמי הנגלה ועל חלק רוחני הנסתר. וג' יודי"ן היינו ס' כנגד ס' אותיות שבכל הברכות אשר עליהם דרשו פסוק ששים גבורים סביב לה. וג' יודי"ן היינו ל' ונסמכו לפרשת נזירות ל' יום לומר לך שבזכות הנזירות יזכו לברכות. ועל צד הרמז י"ל ג' ברכות אלו על דרך שפרשתי למעלה פרשת יתרו המדרש האומר שמתחלה קרא הקדוש ב"ה לישראל בת ואחר כך אחות ואחר כך אם כי כל זה מורה על הממשלה כי מתחלה קראה בת שמסתמא האב מושל על הבת והוא למעלה והבת למטה ע"כ אמר יברכך ה' וישמרך שתמשוך שפע הברכות מלמעלה כי הוא שומרך וכל שומר למעלה מן הנשמר כמ"ש בשכבך תשמור עליך וכן רבים. ואחר כך קראה אחות בדומה לו על מדרגה זו נאמר יאר ה' פניו אליך בעמדך לנגדו פנים בפנים כדרך קבלת הלבנה אורה מן החמה בעמדה לנגדה. ואחר כך קראה אם המושלת על הבת כך צדיק מושל ביראת ה' כמו שעיני הבת נשואות אל האם כך ישא ה' פניו אליך כביכול ואין להאריך בדברים אלו אבל נכוחים הם למוצאי דעת:

ישא ה' פניו אליך. במסכת ר"ה הקשו כתיב אשר לא ישא פנים וכתיב ישא ה' פניו אליך כו' וכתבו התוספות שאין זה קושיא כי כאן מדבר בפנים של הקב"ה ולהלן מדבר בפנים של אדם שלא ישא ה' פני גדול. ונראה שדעת המקשה שכל נשיאות פנים מורים על פנים הראוין ליפול או להיות כבושים והמה מנושאים דרך ויתור כמו שנאמר למה נפלו פניך הלוא אם תיטיב שאת יהיו מנושאים. וכשאמר להלן אשר לא ישא פנים היינו שפני החוטא הראוין ליפול כפני קין וחבריו לא ישא אותם ה' להגביהם מנפילתם אלא יפול הנופל הראוי ליפול דוחו ולא יוכל קום כי אין הקדוש ב"ה מוותר כלום. וכאן אמר ישא ה' פניו אליך מדקאמר ישא שמע מינה שאפילו בשעת הכעס שישראל ראוין להיות בהסתרת פנים וכל המסתיר פניו דומה כאלו הם כבושים למטה כביכול מכל מקום אמר הקדוש ב"ה שדרך ויתור אשא לך פני שיהיו מכוונין נגד פניך כי אם אין אומרים ישא כי אם בראוי ליפול או ראוי להיות כבוש קשיא ויתור אויתור. ובמדרש אמר הקדוש ב"ה ואיך לא אשא להם פנים אני אמרתי בתורה ואכלת ושבעת וברכת והם מחמירים עד כזית עד כביצה ר"ל שזה ברך לקחתי מהם וברך ולא אשיבנה ואיך לא אשיב להם ברכה דרך ויתור תמורת הברכה אשר אני לוקח מהם ג"כ דרך ויתור ומ"ש אשר לא ישא פנים היינו לכל האומות שאינן עושין כלום דרך ויתור אבל כאן נאמר ישא ה' פניו אליך דוקא כי אתה עושה דרך ויתור ומחמיר ע"ע גם אני אשא פני אליך דרך ויתור ואפי' ויתור זה אינו בכל דבר כי אם מדה במדה ממש כי אתם מחמירים עד כזית אפילו בלא שביעה כאלו אתם שבעים כך אוותר לכם שאפילו אוכל קמעא מתברך במעיו ועל זה אמר וישם לך שלום וכמ"ש השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך וכה"א ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם ונתתי שלום בארץ ופירוש זה נכון וברור בהבנת מדרש זה:

ויהי המקריב ביום הראשון וגו'. סמך פרשה זו לברכת כהנים אשר חותם כל הברכות השלום כי אם אין שלום אין כלום לפיכך השלום בא בגמר החתימה ואחרון חביב כי כל הקודמים נראה כאלו עדיין הם חסרים עד ביאת הברכה שאחריה הבאה למלאות מה שחסרה הברכה הראשונה אבל האחרונה אינה חסרה כלום כי אין צורך עוד בשום ברכה שתבא אחריה למלאות חסרונה ע"כ המדרש משבח ואומר גדול השלום שהוא חותם כל הברכות כי זה מורה על חסרון הברכות הקודמים ועל מעלת החתימה ויצירת האדם באחרונה יוכיח. וע"כ נמצאו מדרשים רבים המדברים ממעלת השלום שיש בו צורך בתחתונים ובעליונים ואמרו עוד גדול השלום שאפילו המתים צריכין לו שנאמר ואתה תבא אל אבותיך בשלום אין הפירוש שיש איזו קטטה ומריבה בין המתים שיצטרכו אל השלום אלא המתים צריכין שיהיה שלום בין החיים כי אם אין שלום בין החיים והם נחרפים זה את זה עד מהרה ירוץ דברו לחרף את החיים ואת המתים עד שאפילו לשוכני עפר אין מנוחה בקבר מריב לשונות של החיים כמעשה של ההוא שהיה קבור במחצלת של קנים וכמעשה בכל יום בדורנו ע"כ צריכין המתים שיהיה שלום בין החיים ואז ינוחו על משכבותם שלום. ואחר שהזכיר חותם כל הברכות והוא השלום מיד התחיל בפרשה אשר בה רמוז ג"כ השלום כי מטעם זה נאמר בראשון וקרבנו בוי"ו העיטוף כאלו קדמו אחר שלא יהיה תפארתו לאמר אני הקרבתי ראשון גם לא הזכיר בו שם נשיא שלא יתנשא לאמר אני אמלוך והגאוה סיבה לכל ריב ולכל נגע. ואמרו עוד שכל י"ב שבטים אלו נמשלו לי"ב מזלות שהולכים כהולך בסולם לאחוריו וכן יסד הפייט של נשואין שור לפניהם ולא לאחריהם עלות בשלום שכל אחד סובר אני ראשון ומטעם זה האריכה התורה בזכרון כל הקרבנות בכל י"ב נשיאים כדי שלא לעשות שום אחד טפל לחבירו וכל זה סבת השלום:

הפטרת נשא

בשופטים סימן יג

וַיְהִי° אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ
עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה: וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר
אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן:
וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי
כָּל־טָמֵא: כִּי° הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה
עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא
יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים: וַתָּבֹא הָאִשָּׁה
וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ
כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה
הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי: וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן
וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי׀ יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־
נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ: וַיֶּעְתַּר
מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר° שָׁלַחְתָּ
יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד: וַיִּשְׁמַע
הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ° הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה
וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ: וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה
וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ
אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי: וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא
אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה
וַיֹּאמֶר אָנִי: וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט
הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ: וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ מִכֹּל אֲשֶׁר־
אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר: מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא
תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל אֲשֶׁר־
צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר: וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה נַעְצְרָה־נָּא
אוֹתָךְ וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים: וַיֹּאמֶר° מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־
מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה לַיהוָה
תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא: וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ
אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דְבָרְךָ וְכִבַּדְנוּךָ: וַיֹּאמֶר
לוֹ מַלְאַךְ יְהוָה לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא־פֶלְאִי°: וַיִּקַּח
מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהוָה
וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים: וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב
מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה בְּלַהַב הַמִּזְבֵּחַ
וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם אָרְצָה: וְלֹא־יָסַף עוֹד
מַלְאַךְ יְהוָה לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ
כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא: וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־אִשְׁתּוֹ מוֹת נָמוּת
כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ: וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ° חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתֵנוּ
לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְכָעֵת
לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת: וַתֵּלֶד הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
שִׁמְשׁוֹן וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה: וַתָּחֶל רוּחַ יְהוָה לְפַעֲמוֹ
בְּמַחֲנֵה־דָן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל:

°לית סלא °לית דגוש ומלא °יתיר יו"ד °פלי קרי

פירוש המלות

יין ושכר חמר חדת ועתיק: הילד. כשיהיה יולד: ביום. בזה היום: אחרי. אחרי עלת אשתו: ומעשהו. מה נעביד ליה: נעצרה. נאסף אותך אל הבית: מי שמך. כמו מה שמך: כי יבא. אם יבא: פלי. מכוסה ונעלם: ומפלא. והפליא המלאך לעשות: ותחל. התחילה בו הגבורה: לפעמו. לחזקו:

ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר
אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל ג'
פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת ג' מ"ל כתורה
הַנֵּרוֹת׃ ג וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־ כ' מלאים כתורה
מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ ג' מ"ל כתורה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
ד וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב כ"ג ר"פ
עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא ג'
כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־ ס' דגשין

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל
עִם אַהֲרֹן וְתֵימַר לֵיהּ
בְּאַדְלָקוּתָךְ יָת בּוֹצִינַיָּא
לָקֳבֵיל אַפֵּי מְנָרְתָּא יְהוֹן
מְנַהֲרִין שִׁבְעָא בּוֹצִינַיָּא׃
ג וַעֲבַד כֵּן אַהֲרֹן לָקֳבֵיל אַפֵּי
מְנָרְתָּא אַדְלֵיק בּוֹצִינָהָא
כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
ד וְדֵין עוֹבַד מְנָרְתָּא נְגִידָא
דְהַב עַד שִׁידַהּ עַד שׁוֹשַׁנַּהּ
נְגִידָא הִיא כְּחֶזְוָא דִי אַחֲזֵי יְיָ

(ב) **בהעלתך** למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות : בהעלתך . על שם שהלהב עולה כתוב בהדלקתן לשון עליה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה . ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב : אל מול פני המנורה . אל מול נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה : יאירו שבעת הנרות . שעל ששת הקנים שלשה מזרחיים פונים למול האמצעי ראשי הפתילות שבהם וכן שלשה מערביים ראשי הפתילות פונים מול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך : (ג) ויעש כן אהרן . להגיד שבחו של אהרן שלא שינה (ספרי) : (ד) וזה מעשה המנרה . מלמד שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה (שם) : מקשה . בטדי"ן בלעז לשון דא לדא נקשן (דניאל ה') עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתקנן ולא נעשית איברים איברים על ידי חבור : עד ירכה עד פרחה . ירכה היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים . עד ירכה עד פרחה . כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה . עד ירכה שהוא אבר גדול . עד פרחה שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה . ודרך המקרא לדבר בלשון זה כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופטים ט"ו) : כמראה אשר הראה וגו' . כתבנית אשר הראה בהר כמו שנאמר

(ב) **דבר** אל אהרן . כי הוא חייב בתאות הדלקת הנר : אל מול פני המנורה . פי' והאיר על עבר פניה והנה מלת האיר יוצאה כמו תאיר נרי ואין כן יאירו והארץ האירה . ונסמכה זאת הפרשה להורות כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה : (ד) וזה מעשה המנורה . הזכיר שלא נראה כמוהו : מקשה . פירשתיו : ירכה . הוא על הקנה שתעמוד עליו כי כן כתוב ירכה וקנה : פרחה . ידוע ולא היה כח בחרש חכם לעשותה כן לולי שהשם הראה אותה למשה במראה הנבואה

המנורה ג' מלאים וסימן מקשה היעשה המנורה . ויעש כן אהרן . בהעלתך את הנרת . ונמסר גם בסדר כי תשא : כמראה ה' דגשים וסי' אשר הראה ה' את משה . אשר ראיתי בבאי ב' בפסוק . והנה שם כבוד אלהי ישראל . ופני הקדש

תולדות אהרן אל מול פני המנורה . מנחות לא עקידה שער מט : וזה מעשה המנורה . מנחות כח כט עקידה ש' כה וב' עח : עד ירכה . מנחות שם כט : מקשה היא . שם כח :

בעל הטורים בהעלתך . סמך נרות לחנוכה לפרסומי ניסא בנרות : בהעלתך בגי' עשה בה מעלה : אל מול פני המנורה יאירו . כי אני איני צריך לאורה . פני המנורה יאירו . בגימ' וכי אני לאיך צריך : שבעת הנרות . כנגד ז' המזלות חנכ"ל שצ"ם . כתיב בהעלתך את הנרות . וכתיב להעלות נר תמיד . לבית הלל נר ואח"כ נרות במוסיפין והולכין והיינו להעלות נר תמיד שמעלין בקודש . ולב"ש תחלה נרות ואח"כ נר שמורידין והולכין : להעלות נר תמיד . סופי תיבות תרד : וזה מעשה המנרה . וזה עולה י"ח שגובהה של המנורה היה י"ח טפחים : כמראה . בגימ' כגבריאל מלמד שגבריאל הוא שהראה לו דמות המנורה :

ספורנו

ח (ב) **וידבר** ה' אל משה . בהעלתך את הנרות . כשתדליק את שש הנרות : אל מול פני המנורה . שהוא הקנה האמצעי וזה כשתפנה שלהבת כל אחד מהששה נרות אל הקנה האמצעי אז : יאירו שבעת הנרות . כל השבעה יאירו וישפיעו אור עליון לישראל שיורו היות אור הימנים ואור השמאלים מכוון ופונה אל אור הקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה ושכן ראוי שכוונת המיימינים העוסקים בחיי עולם והמשמאילים העוסקים בחיי שעה העוזרים למיימינים כאמרם אלמלי עלייא לא מתקיימי אתכליא תהיה להפיק רצון האל יתברך באופן שיושג מכוונו בין כלם וירוממו את שמו יחדו כמו שקבלו עליהם כאשר העיד באמרו ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה כלומר בין כלנו נשלים כוונתו : (ד) וזה מעשה המנורה מקשה . וזה התכלית בעצמו המכוון בהדלקת הנרות אל מול פני המנורה הוא בעצמו מכוון בענין היות המנורה מקשה להורות האחדות המכוון לתכלית אחד בעצמו

רמבן

ח (ב) **בהעלתך** למה נסמכה פרשת מנורה לחנוכת הנשיאים לפי כשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות בקר וערב לשון רש"י ממדרש אגדה . ולא נתברר לי למה נחמו בהדלקת הנרות ולא נחמו בקטורת בקר וערב ששבחו הכתוב ישימו קטורה באפך ובכל הקרבנות ובמנחת חביתין ובעבודת יום הכפורים שאינה כשרה אלא בו ונכנס לפני לפנים ושהוא קדוש ה' עומד בהיכלו לשרתו ולברך בשמו ושבטו כולם משרתי אלהינו ועוד מה טעם לחלישות הדעת הזו והלא קרבנו גדול משל נשיאים שהקריב בימים ההם קרבנות הרבה כל ימי המלואים ואם תאמר שהיו חובה ונצטוה בהם וחלשה דעתו על שלא הקריב נדבה כמוהם לחנכת המזבח גם הדלקת הנרות חובה שנחמו בה ונצטוה עליה אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו ר"ל כי הם חשמונאי ובניו וכלשון הזה מצאתיה במגלת סתרים לרבינו נסים שהזכיר האגדה הזו ואמר ראיתי במדרש כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו' אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו יש חנכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנכה שקרויה על שמם והיא חנכת בני חשמונאי ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח עכ"ל . וראיתי עוד בילמדנו וכן במדרש רבה אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אל תירא לגדולה מזאת אתה מוכן קרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה וכל הברכות שנתתי לך לברך את בניך אינן בטלין לעולם והנה דבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו אף הנרות בטלות אבל לא רמזו אלא לנרות של חנוכת חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנכת הנשיאים נוהגת לעולם דרשו סמוכין לחנוכת הנשיאים מלפניה ולאחריה בכבודו של אהרן שלא נמנה עמהם ור"א אמר כי נסמכה זאת הפרשה להודיע כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה וזה איננו ככה על דעת רבותינו שאמרו והלא לא נדבר עמו אלא ביום ואלו ידע ר"א מה בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים לא חשב כן והוא מה שאמר הכתוב במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה שאין נבואתו בחלום כי החלום בלילה ממש אבל הסדור בפרשיות האלה הוא כאשר פירשתי כי בא הכתוב בספר הזה להשלים תורת הקרבנות וכל המחוייב לעשות באהל מועד והנה אמר מתחלה ואתה תצוה ויקחו אליך שמן זית זך להעלות נר תמיד ולא הזכיר שם המנורה והיה במשמע שידליקו במנורה בהמצאה כמו שאמר בעשייתה והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה אבל אם אולי תאבד או תשבר ידליקו בלתי מנורה ואין מנורה מעכב ההדלקה כי המצוה להעלות נר תמיד לעולם ואחר כך הוסיף וצוה מיד לדורות צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך ואמר על המנורה הטהורה יערוך את הנרות שלא יערוך אלא על המנורה טהורה ובכאן כאשר השלים להזכיר הקמת המשכן השלים עוד כל דיני הנרות וצוה שיהיו שבעת הנרות כולן דולקות לדורות אל מול פני המנורה כאשר הזכיר במעשה המנורה והעלה נרותיה והאיר על עבר פניה לא בלתי מנורה ולא בלתי שיאירו כולם על עבר פניה ולא הזכיר בפרשה הזאת באהל מועד ללמד שיהיה כן במקדש אולי יחשב כי בעבור שאין חלונות באהל מועד יצטרך לאורה הזאת אבל במקדש שיהיו שם חלוני שקופים לא יצטרך כן לפיכך לא הזכיר בכאן באהל מועד :

(ג) **וטעם** ויעש כן אהרן . לומר שהוא היה המדליק אותן כל ימיו ואע"פ שהמצוה כשרה בבניו כמו שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו אבל היה הוא מזדרז במצוה הגדולה הזאת הרומזת לדבר עליון וסוד נשגב ואולי נרמז לו זה מפסוק מחוץ לפרכת העדות יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר כי בו בחר השם בימיו ומפני זה אמר גם עתה דבר אל אהרן בהעלותך ולא אמר דבר אל אהרן ואל בניו בהעלותכם :

(ד) **וטעם** וזה מעשה המנורה . לרמוז שצריך לדורות שתהיה מקשה כי הוא מעכב בה ולכך הזכיר תחילה בפירוש מעשה המקשה ולא הזכיר במעשה שלה

רשי

שנאמר וראה ועשה בתבניתם וגו׳ (שמות כ״ה) : כן עשה את המנרה . מי שעשאה . ומ״א על ידי הקב״ה נעשית מאליה : (ו) קח את הלוים . קחם בדברים אשריכם שתזכו להיות שמשים למקום : (ז) הזה עליהם מי חטאת . של אפר הפרה מפני טמאי מתים שבהם : והעבירו תער . מצאתי בדברי ר׳ משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע״ג והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים : (ח) ולקחו פר בן בקר . והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בע״ג : ופר שני . מה ת״ל שני לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת ע״כ דר״מ . ובזו יש סמך לדבריו בת״כ . ואני אומר שהוראת שעה היתה שעיר היה להם להביא לחטאת ע״ג עם פר העולה : (ט) והקהלת את כל עדת . לפי שהלוים נתנים קרבן כפרה תחתיהם יבואו ויעמדו על קרבנם ויסמכו את ידיהם עליהם : (יא) והניף אהרן את הלוים תנופה . כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי . שלש תנופות נאמרו בפרשה . ראשונה לבני קהת לכך נאמר בם והיו לעבוד את עבדת ה׳ (במדבר ד׳) לפי שעבודת קה״ק עליהם הארון והשלחן וגו׳ השניה לבני גרשון לכך נאמר בם תנופה לה׳ לפי שאף עליהם היתה עבודת הקדש יריעות וקרסים הנראין בבית קדש הקדשים והשלישית לבני מררי :

נתנים

מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃ פ
ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ו קַח אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְטִהַרְתָּ אֹתָם׃ ז וְכֹה־
תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרָם הַזֵּה עֲלֵיהֶם
מֵי חַטָּאת וְהֶעֱבִירוּ תַעַר עַל־
כָּל־בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בִגְדֵיהֶם
וְהִטֶּהָרוּ׃ ח וְלָקְחוּ פַּר בֶּן־בָּקָר
וּמִנְחָתוֹ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן
וּפַר־שֵׁנִי בֶן־בָּקָר תִּקַּח
לְחַטָּאת׃ ט וְהִקְרַבְתָּ אֶת־
הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד
וְהִקְהַלְתָּ אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם
לִפְנֵי יְהוָה וְסָמְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הַלְוִיִּם׃ יא וְהֵנִיף
אַהֲרֹן אֶת־הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי
יְהוָה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ
לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת יְהוָה׃
יב וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל
רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה אֶת־הָאֶחָד
חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה לַיהוָה
לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם׃ יג וְהַעֲמַדְתָּ
אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי
בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לַיהוָה׃
יד וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ שני
טו וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד

ב׳ ר״פ
ב׳ ר״פ
ג׳
ו׳ בסיפרא
ג׳
ל׳
ל׳
ל׳
ג׳
ד׳
ב׳ בלישנא כול׳ חסר במ״א
ל׳ וסאחרת תנופה לפני ה׳
ל׳ ומסר

יַת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַד יַת
מְנַרְתָּא׃ ה וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ו קָרֵיב יַת
לֵיוָאֵי מִגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּתְדַכֵּי יַתְהוֹן׃ ז וּכְדֵין
תַּעֲבֵיד לְהוֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן
אַדֵּי עֲלֵיהוֹן מַיָּא דְחַטָּאתָא
וְיַעְבְּרוּן מַסְפַּר עַל כָּל
בִּשְׂרְהוֹן וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן
וְיִדְכּוֹן׃ ח וְיִסְּבוּן תּוֹרֵי בַּר
תּוֹרֵי וּמִנְחָתֵיהּ סוּלְתָּא
דְפִילָא בִמְשַׁח וְתוֹר תִּנְיָן
בַּר תּוֹרֵי תִּסַּב לְחַטָּאתָא׃
ט וּתְקָרֵיב יַת לֵיוָאֵי קֳדָם
מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִכְנוֹשׁ יַת
כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
י וּתְקָרֵיב יַת לֵיוָאֵי קֳדָם יְיָ
וְיִסְמְכוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת
יְדֵיהוֹן עַל לֵיוָאֵי׃ יא וִירִים
אַהֲרֹן יַת לֵיוָאֵי אֲרָמָא קֳדָם
יְיָ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן
לְמִפְלַח יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ׃
יב וְלֵיוָאֵי יִסְמְכוּן יַת יְדֵיהוֹן
עַל רֵישׁ תּוֹרַיָּא וְיַעֲבֵיד יַת
חַד חַטָּאתָא וְיַת חַד עֲלָתָא
קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל לֵיוָאֵי׃
יג וּתְקֵים יַת לֵיוָאֵי קֳדָם אַהֲרֹן
וְקֳדָם בְּנוֹהִי וּתְרִים יַתְהוֹן
אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ יד וְתַפְרֵישׁ
יַת לֵיוָאֵי מִגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וִיהוֹן מְשַׁמְשִׁין קֳדָמַי לֵיוָאֵי׃
טו וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן לֵיוָאֵי

אבן עזרא

הנבואה : כן עשה . שב אל משה והטעם בצווי וכן ועשית מנורת זהב . וטעם הסמך פרשת הלוים להורות כי אהרן יתעסק בהדלקת הנר ובשאר העבודות יעזרוהו הלוים ויעמדו לפניו לעשות מה שיצום : (י) קח את הלוים מתוך בני ישראל . כי מעורבים היו וכן כל השבטים קודם שיסעו אל הדרך מהר סיני : (ז) מי חטאת . כמו תחטאני או טעמו כחטאת הקרבן : הזה עליהם . אמר רבי משה שפ״א הפועל נו״ן כמו הכה תכה ונכון הוא : והעבירו תער על כל בשרם . ובכר העבירו תער אמרו המעתיקים אפי׳ הזקן ולא הפאה : וכבסו בגדיהם . ואחר כן יהיו טהורים בטהרם במי חטאת : והטהרו מבנין התפעל והתי״ו מובלע וכן המתקדשים והמטהרים : (ח) פר בן בקר . קטן : סולת . שלשה עשרונים כמשפט : תקח לחטאת . בצווי כי הם יקחו והטעם יתנו כמו ויקחו לי תרומה או יקחו עמם כמו ויקחו להם איש שה לבית אבות : (יא) לפני ה׳ . והטעם כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני הלוים את ידם על ראש כל אחד מהפרים ורבים כן : (יב) ועשה . בצווי כי אהרן היה המקריב והעד הנאמן שאמר כי החטאת גם העולה הם לכפר על הלוים וכתוב ויכפר עליהם אהרן . וטעם והעמדת את הלוים . אחר שיכפר אהרן עליהם תעמידם לפניו ויניפם : (יג) והנפת . בצווי כמו יעשה להם : (יד) והיו לי הלוים . זו מעלה גדולה : (טו) ואחרי כן יבואו הלוים .

אחרי

המראה כמראה : קח י״ב ר״פ וסימן נמסר בסדר במדבר סיני : וכה ב׳ ר״פ וסי׳ וכה תעשה להם לטהרם . וכה אמר שמעי בלכתו : לטהרם ב׳ וסימן הזה עליהם מי חטאת . ויכפר עליהם אהרן : על כל ועל כל ד׳ וסימן נמסר בסדר במדבר סיני : לפני אהל מועד ד׳ וסימן בסדר תצוה : עבדת ה׳ ג׳ וסי׳ והניף את הלוים . כי עד הוא בינינו וביניכם . ותכל כל מלאכת עבודת : ואת האחד ד׳ וסי׳ נמסר בסדר מצורע : והעמדת כל העמד׳

בעל הטורים

כן עשה . כן נרות עשה שלמה מי המנורות . עשה בגימטריא שלמה : ד׳ פעמים הזכיר מנורה שהיא כברה מד׳ מינין כדאיתא במנחות ורמז לד׳ מנורות בשמחת בית השואבה :

תולדות אהרן וכה תעשה . זוהר תזריע : והעבירו תער . נזיר מ : ופר שני בן בקר . הוריות ה זבחים פט פרה מו : ועשה את האחד . הוריות ה זבחים פט :

ספורנו

בעצמו : (יד) והבדלת את הלוים . תבדיל בהנייתם את הלוים אבל הם חיים עדנה . והיו לי הלוים . הם וזרעם יהיו נכונים לעבודתי : (טו) ואחרי כן יבאו הלוים

רמבן

שלא שהיו בה קנים וכפתורים ופרחים וגביעים משוקדים והזכיר זהב כי כן היה מצוה לדורות לעשות ממנו לרומם את בית אלהינו והחזיר מקשה היא לומר שאין מעכב בה אלא מקשה לא הזהב וכ״ש שאר יפוים שבה וכך אמרו רבותינו בספרי ובמסכת מנחות :

וטעם כן עשה . משה הנזכר כי הוא נשתדל בלמודה ועשה אותה בצווי וכך אמרו בספרי להודיע שבחו של משה שכשם שאמר לו הקב״ה כן עשה ורש״י כתב כן עשה מי שעשאה ומדרש אגדה ע״י הקב״ה נעשית מאליה :

אחר שנמנו הבכורות והלוים ונצטוו הלוים בעבודתם ובמשמרתם ונתן להם העגלות הנשיאים מצות הכהנים במנורה ובא לצוות במצות הלוים שיתחילו לעבוד והוצרך לטהר אותם ולכפר עליהם וזה טעם הסמך הפרשה הזו בכאן והשלים במצוה לדורות מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבא לצבוא צבא וכתב רש״י כאן הוא אומר מבן חמש ועשרים ובמקום אחר הוא אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן חמש ועשרים יבא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן שלשים עובד מכאן לתלמיד היושב לפני רבו שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה וא״כ יהיה פי׳ יבא לצבוא צבא שיבא להקהל בנקהלים בעבודת אהל מועד שיעמוד עמהם ויראה תמיד עבודתם ביום ובלילה כדי שילמוד הלכות עבודה בתלמוד ובמעשה ולכך לא אמר כאן לעבוד עבודה כמו שנאמר למעלה אלא אמר לצבא צבא בעבודת אהל מועד שיבא עם הצובאים בעבודה אבל לא ידעתי אם זה דברי הכל לרבותינו כי בלשון יחיד אני שונה אותה בספרי ר׳ נתן אומר כתוב אחד אומר מבן חמש ועשרים וט׳ כי של

דרך

אֶת־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וְטִֽהַרְתָּ֙ אֹתָ֔ם וְהֵנַפְתָּ֥ אֹתָ֖ם תְּנוּפָֽה׃ טז כִּי֩ נְתֻנִ֨ים נְתֻנִ֥ים הֵ֙מָּה֙ לִ֔י מִתּ֖וֹךְ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל תַּחַת֩ פִּטְרַ֨ת כָּל־רֶ֜חֶם בְּכ֥וֹר כֹּל֙ מִבְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל לָקַ֥חְתִּי אֹתָ֖ם לִֽי׃ יז כִּ֣י לִ֤י כָל־בְּכוֹר֙ בִּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל בָּאָדָ֖ם וּבַבְּהֵמָ֑ה בְּי֗וֹם הַכֹּתִ֤י כָל־בְּכוֹר֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם הִקְדַּ֥שְׁתִּי אֹתָ֖ם לִֽי׃ יח וָאֶקַּח֙ אֶת־הַלְוִיִּ֔ם תַּ֥חַת כָּל־בְּכ֖וֹר בִּבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ יט וָאֶתְּנָ֨ה אֶת־הַלְוִיִּ֜ם נְתֻנִ֣ים ׀ לְאַהֲרֹ֣ן וּלְבָנָ֗יו מִתּוֹךְ֮ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ לַעֲבֹ֞ד אֶת־עֲבֹדַ֤ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד וּלְכַפֵּ֖ר עַל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וְלֹ֨א יִהְיֶ֜ה בִּבְנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ נֶ֔גֶף בְּגֶ֥שֶׁת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל אֶל־הַקֹּֽדֶשׁ׃ כ וַיַּ֨עַשׂ מֹשֶׁ֧ה וְאַהֲרֹ֛ן וְכָל־עֲדַ֥ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל לַלְוִיִּ֑ם כְּכֹל֩ אֲשֶׁר־צִוָּ֨ה יְהוָ֤ה אֶת־מֹשֶׁה֙ לַלְוִיִּ֔ם כֵּן־עָשׂ֥וּ לָהֶ֖ם בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ כא וַיִּֽתְחַטְּא֣וּ הַלְוִיִּ֗ם וַֽיְכַבְּסוּ֙ בִּגְדֵיהֶ֔ם וַיָּ֨נֶף אַהֲרֹ֥ן אֹתָ֛ם תְּנוּפָ֖ה לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה וַיְכַפֵּ֧ר עֲלֵיהֶ֛ם

לְמִפְלַח יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּתְדַכֵּי יָתְהוֹן וּתְרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא׃ טז אֲרֵי אַפְרָשָׁא מַפְרְשִׁין אִנּוּן קֳדָמַי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלָף פְּתַח כָּל וַלְדָּא בּוּכְרָא כּוּלָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל קָרֵבִית יָתְהוֹן קֳדָמָי׃ יז אֲרֵי דִילִי כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא בְּיוֹמָא דִּקְטָלִית כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַקְדֵּשִׁית יָתְהוֹן קֳדָמָי׃ יח וְקָרֵבִית יָת לֵיוָאֵי חֲלָף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט וִיהָבִית יָת לֵיוָאֵי מְסִירִין לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכַפָּרָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מוֹתָא בְּמִקְרַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקוּדְשָׁא׃ כ וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְלֵיוָאֵי כְּכֹל דְּפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְלֵיוָאֵי כֵּן עֲבַדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וְאִדַּכִּיאוּ לֵיוָאֵי וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וַאֲרִים אַהֲרֹן יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן

כל ספרא חס' במ"א מ"ל

כל"כ במ"ג ל' סימן ל' וחד פטרת כוס

סימן

י' וחד והקדשתי

ג' כתורה

ג'. ו'

י'

ג'

ג'

אבן עזרא

אחרי שתטהר אותם: והנפתם. בלוי: (טז) כי נתנים נתנים. הם ובניהם ישראל נתנום לי ואני לקחתי אותם לי והטעם קבלתים ולא נתנום בעבור פדיון פטרת כל רחם. ופטרת ופטר שתי לשונות כמו לדקה ולדק או על משקל אחר: (יז) ביום הכתי. זמן כמו אתה עובר היום: (יח) וטעם ואקח את הלוים. וכבר אמר לקחתי אותם לי כי כן דרך המקרא והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו וכאשר לקחתי לי הלוים נתתים אני לאהרן ולבניו: (יט) ולכפר. להיותם כפר נפשם כאשר פירשתי: (כ) ויעש משה ואהרן. משה בצווי ואהרן שהניפם וישראל שסמכו עליהם: (כא) וטעם ויתחטאו. כי גם הם עשו: ויכפר עליהם. וכבר כפר עליהם ויש אומרים כי בתחלה התחטאו ואחר כן סמכו ידיהם על הפרים ואיננו רחוק ואם כן יהיה פירוש והעמדת את הלוים וכבר העמדתם בתחלה:

כן

רשי

(טז) נתנים נתנים. נתונים למשא נתונים לשיר: פטרת. פתיחת: (טז) כי לי כל בכור: שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים ולקחתי אותם לי עד שטעו בעגל ועכשיו ואקח את הלוים וגו': (יט) ואתנה וגו'. חמשה פעמים נאמרו בני ישראל במקרא זה להודיע חבתן שהוכיר אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה כך ראיתי בב"ר: ולא יהיה בבני ישראל נגף. שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף: (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו'. משה העמידן ואהרן הניפן וישראל סמכו את ידיהם:

כאשר

בעל הטורים

נתנים נתנים [illegible]. בגימ' שלא עשו עגל של זהב. ואתנה את הלוים ה"פ בני ישראל בפסוק כנגד כהנים לוים ישראלים גרים ועבדים משוחררים. וזש"ה קדש ישראל לה' ראשית תבואתה תבואת ה': ולכפר ג'. ולכפר על בני ישראל. ואהרן ובניו מקטירים וגו' ולכפר על בני ישראל כדברי טימים. ושבועים שבעים נחתך על עמך וגו' ולהתם חטאת ולכפר עון בעוון סקן של דניאל. מלמד שהלוים מכפרת כמו קרבן: ומבן ג'. ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה. ומבן אדם צעיר יותן שכיון שהגיע לכלל חמשים שנה אין בו כח לעבוד עבודה וכהצעיר יותן:

בתיב בן במ"א העמדתת להררי עז: נתנים כל אורייתא חסר וי"ו במ"ג וסימן נמסר בסדר במדבר סיני: המת לי חד מן ז' זוגין מתחלפין קדמאה וי"ו תניינא יו"ד וסי' מחויאל ויולד לחנוך. ומחייאל ב' בו. נתונם המה לו. נתנים המה לי. מנחת קנאות הוא. מנחת קנאות היא. כי אתה תבוא. כי אתה תביא. אם לא תגידו את דברינו. ואם תגידי את דברינו. באש קנאתו. באש קנאתי. אל ילוזו מעיניך. אל יליזו מעיניך. הקדשתי ו' וסימן בסדר במדבר סיני: ואתנה כל שפטים ושמואל ויחזקאל ואתנה מלעיל בר מן חד מלרע ויאמר הפלשתי אל דוד. וכל שאר נביאים ואורייתא דבותא מלרע בר מן א' מלעיל וסימן ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו. וכל כתובים דבוותא מלעיל בר מן חד מלרע שאל ממני ואתנה גוים נחלתך: ולכפר ג' וסי' ואתנה את הלוים. ואהרן ובניו מקטירים. שבועים שבעים נחתך: על בני ישראל ז' וסימן נמסר בסדר נשא: וכל עדת ג' וסימן ויעש משה ואהרן. המלך שלמה ובל דמלכים. וחברו

תולדות אהרן כי לי כל בכור. בכורות ד: ואתנה את הלוים. ערכין יא (פסחים ל תענית כח):

ספורנו

הלוים. ההוים עתה: (טז) נתנים נתנים המה לי. נתונים מעצמם שנתנו את עצמם לעבודתי כמו שהעיד באמרו מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ונתונים גם כן מתוך בני ישראל שיתנו מחית הלוים במעשר ראשון חלף עבודתם למען תהיה עבודתי נעשית בין כלם: תחת פטרת כל רחם. שהיתה העבודה מוטלת עליהם: (יז) כי לי כל בכור. שהיתה מקדם העבודה בבכורות מפני היותם הנכבדים בביתם ולהם משפט העבודה: ביום הכתי כל בכור הקדשתי. אבל מה שהצרכתי אותם לפדיון היה הטעם בשביל שביום הכתי הקדשתים לי שלא יתעסקו בעבודת הדיוט כלל כמו שאסרתי גזה ועבודה בבכור בהמה וזה עשיתי כדי להצילם בתורת הקדש שלא היו ראויים להנצל ממשלחת מלאכי רעים בהיות הם הנכבדים בעם וקולר כלם תלוי בהם ואמרתי שיפדו כדי שיצאו לחולין בזה שיהיו מותרים בעבודת הדיוט: (יח) ואקח את הלוים תחת כל בכור. באותו הדור בלבד כמבואר למעלה: (יט) ואתנה את הלוים. ומאחר שהם נתונים מעצמם לעבודתי נתתים לעבודתי לאהרן ולבניו: לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד. לעבוד אותה העבודה שהיתה ראויה לבכוריהם. ולכפר על בני ישראל. בקבלם את המעשרות מישראל כדי שיוכלו לעבוד את האל יתברך יכפרו על ישראל שגרמו כלם בעגל שהחטאם את בכוריהם. ולא יהיה בבני ישראל נגף. בלוים ובשאר ישראל. בגשת בני ישראל אל הקדש. שבזה יחטאו הזרים הנגשים והלוים שיניחו את הזרים לגשת ויתחייבו כלם כענין שאמרו ולא ימותו גם הם גם אתם: (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים. עשו בשביל הלוים

רמבן

דרך הפשט הנמנים כיד משה ואהרן היו מבן ל' שנה ומעלה והם אשר הפקיד אותם איש איש על עבודתו ועל משאו אבל בכאן צוה כי כל אשר ידע בעצמו שבא לכלל עשרים וחמש שנה יהיה כשר לעבודה ויבא בכל אות נפשו לעבוד עמהם ולסייעם בעבודה אבל לא יהיה פקיד נגיד על עבודה ידועה והטעם בזה כי כל אדם נותן לבו בעשירותיו כי ישתנו בכן הטבעים וידע כהגיעו לעשרים או לשלשים כי ידעו בו שכניו וקרוביו ואביו ואמו ויולדיו ויודיעוהו אבל בהגיעו לכ"ה לא ירגישו בו כל כך ולכן לא צוה למשה שיטרח למנות רק מבן ל' שהאיש נודע בכן וכן אמר דוד ויספרו הלוים מבן ל' שנה ומעלה ור"א אמר בדרך הפשט כי מבן שלשים הוא לעבודת משא ומבן כ"ה לעבודת האוהל. ואיננו נכון כי שם נאמר גם כן כל הבא לצבא צבא לעבודה באהל מועד ונאמר לעבוד ולמשא ועוד כי כתיב במקדש אלה בני לוי לבית אבותם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלותם עושי המלאכה לעבודת בית ה' מבן עשרים שנה ומעלה כי אמר דוד הניח ה' אלהי ישראל לעמו וישכון בירושלים עד לעולם וגם ללוים אין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבודתו כי בדברי דוד האחרונים המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ומעלה כי מעמדם ליד בני אהרן לעבודת בית ה' על החצרות ועל הלשכות. יאמר כי בדברי דוד האחרונים תשיבנה הבית ואין להם משא בכתף ואין עבודתם רק על החצרות ועל הלשכות מנה אותם מבן עשרים שנה ומעלה ומתחלה מבני שלשים ואם כדברי ר"א היה חייב שימנה אותם מבן חמש ועשרים :

ולא

(כב) כאשר צוה ה' וגו' כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהם שאחד מהם לא עכב: (כד) זאת אשר ללוים. שנים פוסלים בהם ואין המומין פוסלים בהם: מבן חמש ועשרים. ובמקום אחר הוא אומר מבן שלשים שנה הא כיצד בן כ"ה בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן ל' עובד. מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה (חולין כ"ד): (כה) ולא יעבד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו: (כו) לשמר משמרת. לחנות סביב האהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות: (א) בחדש הראשון. ופרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה. ולמה לא פתח בזו מפני שהוא גנותם של ישראל שכל מ' שנה שהיו במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד (פסחים פ"ק ספרי): (ב) במועדו. אף בשבת במועדו אף בטומאה:

ככל

אַהֲרֹ֖ן לְטַהֲרָֽם׃ כב וְאַחֲרֵי־כֵ֞ן
בָּ֣אוּ הַלְוִיִּ֗ם לַעֲבֹ֤ד אֶת־עֲבֹֽדָתָם֙
בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד לִפְנֵ֥י אַהֲרֹ֖ן וְלִפְנֵ֣י
בָנָ֑יו כַּאֲשֶׁ֩ר צִוָּ֨ה יְהוָ֤ה אֶת־מֹשֶׁה֙
עַל־הַלְוִיִּ֔ם כֵּ֖ן עָשׂ֥וּ לָהֶֽם׃ ס
כג וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
כד זֹ֖את אֲשֶׁ֣ר לַלְוִיִּ֑ם מִבֶּן֩ חָמֵ֨שׁ
וְעֶשְׂרִ֤ים שָׁנָה֙ וָמַ֔עְלָה יָבוֹא֙
לִצְבֹ֣א צָבָ֔א בַּעֲבֹדַ֖ת אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃
כה וּמִבֶּן֙ חֲמִשִּׁ֣ים שָׁנָ֔ה יָשׁוּב֙
מִצְּבָ֣א הָעֲבֹדָ֔ה וְלֹ֥א יַעֲבֹ֖ד עֽוֹד׃
כו וְשֵׁרֵ֨ת אֶת־אֶחָ֜יו בְּאֹ֤הֶל מוֹעֵד֙
לִשְׁמֹ֣ר מִשְׁמֶ֔רֶת וַעֲבֹדָ֖ה לֹ֣א
יַעֲבֹ֑ד כָּ֛כָה תַּעֲשֶׂ֥ה לַלְוִיִּ֖ם
בְּמִשְׁמְרֹתָֽם׃ פ שלישי ט א וַיְדַבֵּ֣ר
יְהוָ֣ה אֶל־מֹ֠שֶׁה בְמִדְבַּר־סִ֜ינַי
בַּשָּׁנָ֨ה הַשֵּׁנִ֜ית לְצֵאתָ֨ם מֵאֶ֧רֶץ
מִצְרַ֛יִם בַּחֹ֥דֶשׁ הָרִאשׁ֖וֹן לֵאמֹֽר׃
ב וְיַעֲשׂ֧וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־הַפָּ֖סַח

ז' מ"ל בתורה

כולם רפין כמ"א לנבא על הר ליון ג' אדם חגיר ינתן

ב' בפס פ'

ל' י"ע זוגין

ל' חסר וחד מלא

ו' חסר לאמר

ג' רפין. ל' קמץ וכל אס"ף דכוו'.

אַהֲרֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן: כב וּבָתַר
כֵּן עָלוּ לֵיוָאֵי לְמִפְלַח יָת
פּוּלְחָנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא
קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי
כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה
עַל לֵיוָאֵי כֵּן עֲבַדוּ לְהוֹן:
כג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר: כד דָּא דִי לְלֵיוָאֵי
מִבַּר חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִין שְׁנִין
וּלְעֵילָּא יֵיתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא
בְּפוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא:
כה וּמִבַּר חַמְשִׁין שְׁנִין יְתוּב
מֵחֵיל פּוּלְחָנָא וְלָא יִפְלַח
עוֹד: כו וִישַׁמֵּשׁ עִם אֲחוֹהִי
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִטַּר מַטְּרָא
וּפוּלְחָנָא לָא יִפְלַח כְּדֵין
תַּעְבֵּיד לְלֵיוָאֵי בְּמַטְּרַתְהוֹן:
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּשַׁתָּא
תִנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם בְּיַרְחָא קַדְמָאָה
לְמֵימָר: ב וְיַעַבְדוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת פִּסְחָא בִּזְמַנֵּיהּ:

(כב) כן עשו. להם תמיד בני אהרן לבניהם: (כד) זאת אשר ללוים. והטעם זאת הקבלה ואין מבן שלשים שנה מכחיש זה הפסוק כי מבן שלשים שנה הוא לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל. וטעם לצבא. להמנות עם צבא העובדים: (כו) במשמרתם. על הזקנים ונדבקה פרשת הפסח כי החנוכה היתה בחדש הראשון ואז נבדלו הלוים ובאה זאת הפרשה בעבור שהוא כתוב בפסח והיה כי תבאו אל הארץ והיה כי יביאך ה' צוה שהם חייבים גם במדבר:

ויהי

דר"ה: יבא כל אורי' יבא חסר במ"ז מלאים וסימן נמסר בסדר אחרי מות. וב' מלאים ביהושע ושפטים וסי' אוצר ה' יבוא. יבוא נא אלינו ויורנו. וכל שאר נביאים דכוו' במ"ז חסר וסי' וזה לך האות אשר יבא. יבוא בך עוד ערל וטמא. ולא יראה כי יבא חום. פתאום יבא השודד. ואיה נביאיכם. ואיש לא יבא בו. כי בא יבא ולא יאחר. וכל מלכים חסר וכל תהלות ומשלי ואיוב דכו' הסר במ"ה מ"ל וסימן לכל יבוא גבורתך. ולא תירא משוד כי יבוא. כי לא לפניו חנף יבוא. המיראתך יוכיחך. בכפל רסנו מי יבוא. וכל שיר השירים דכוו' מ"ל במ"א הסר וסימן יבא דודי לגנו. וכל קהלת דכוו' חסר במ"א שיבוא אחרי המלך. וכל כתובים דכוו' מלאים במ"ג חסר כי יבא צר ואויב. לעתים מזמני' אל היכל ה' ואית דאמרי פתאום יבוא אידו ל' מלא במשלי: ושרת

בעל הטורים

וידבר ה' אל משה כו'. סמך פרשת פסח לטהרת הלוים רמז שהלוים מפשיטין: במועדו. מלא וי"ו דאחר וי"ו שעות זמן שחיטה. במועדו. בא"ת ב"ש טיפוק"ף בגי' בשבת:

תולדות אהרן זאת אשר ללוים. חולין כד: מבן חמש ועשרים. שם (בכורים סד): בשנה השנית. פסחים ו: ויעשו בני ישראל. פסחים ו ס יומא (פסחים נג):

רמבן

(כה) **ולא** יעבוד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות לשון רש"י. אבל בספרי לא אמרו אלא מגיד שחוזר לנעילת שערים ולעבודת בני גרשון וכן נראה שאם כדברי הרב למה לא היו ממנין אותם בני עשרים לשיר ולנעילת שערים ולטעון העגלות ועד שיזקינו ולמה היה מכניס מבן שלשים ועד חמשים אלא במשא בלבד ועוד בני גרשון ובני מררי שכל עבודתם כשרה בזקנים למה נמנו כן אלא כיון שהיו פקודתם במשא הארון מבני שלשים ועד חמשים לא היו ממנין אותם לשיר שהוא עיקר עבודה של לוים אלא בראוים למשא שכל הממונים לשיר ראוים בעבודת כולם ומתוך שנמנו בני קהת מבן שלשים ועד חמשים אפילו לשיר נמנו כולם כן שלא יהיו בני גרשון ובני מררי בשנים אלו כשרים לשיר ובני קהת פסולים בו. אבל לנעילת שערים או לטעון עגלות כולם כשרים הם ועוד כתוב מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא באהל מועד ודרשו בשחיטת חולין יכול אף בשילה ובית עולמים כן ת"ל לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא. לא אמרתי אלא בזמן שעבודה בכתף והרי עבודת עבודה הוא השיר כמו שכתב למעלה רש"י בסדר נשא א"כ אף לשיר נפסלו בזמן שעבודה בכתף וכן בדברי דוד נאמר ויספרו הלוים מבן ל' שנה ומעלה וכתוב מאלה לנצח על מלאכת בית ה' עשרים וארבעה אלף וגו'. וארבעת אלפים מהללים לה' בכלים אשר עשיתי להלל כי עד שנבנה הבית שהיה להם משא בכתף לא היו ממנים בשיר אלא בראוים למשא אבל חזר דוד למנותם מבן עשרים לצורך הבית כשנבנה כמו שנתבאר:

ט (א) **בשנה** השנית לצאתם מארץ מצרים בחודש הראשון. מכאן אמרו חכמים אין מוקדם ומאוחר בתורה וטעם האיחור הזה היה כי כאשר בא הספר הזה הרביעי להזכיר המצות שנצטוו ישראל במדבר סיני לשעתם רצה להשלים ענין אהל מועד ותקונו כל ימי המדבר והזכיר תחלה הדגלים ומקום האהל ומעמד משרתיו ותקון המשמרות למשאו לכל עבודת האהל. והזכיר קרבנות הנשיאים שהביאו העגלות אשר ישאו אותו בהן כל עת היותם במדבר והשלים קרבנותם בחנכת המזבח שהיו מאחד בניסן או קודם לכן ואחר כך שב להזכיר אזהרה שהזהיר אותם שלא ישכחו מצות הפסח ועל דעת רבותינו לא נהגו במדבר אלא בשנה זו בלבד לפי שלא מלו במדבר והיתה מילת זכריהם ועבדיהם מעכבת בהם ויתכן שהוצרך למצוה הזו בעבור שלא נצטוו מתחלה בעשיית פסח דורות אלא בארץ דכתיב והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת וע"ד נאמר שם והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה ועכשיו רצה הקדוש ברוך הוא וצוה שיעשו אותו כדי שתהיה זכר גאולתם ונסים

ספורנו

הלוים ולעזרתם ענין הגלוח וכבוס הבגדים והקרבן: ככל אשר צוה ה' את משה ללוים. כמו שצוה למשה שיצוה ללוים שיעשו: כן עשו להם בני ישראל. הזדרזו ישראל לעשות בשבילם כדי שיהיה רצון קונם נעשה: (כב) כאשר צוה ה' את משה על הלוים. למעלה שצוה שתהיינה משמרותם לעבוד ולמשא ולשיר על פי אהרן ובניו כן עשו להם אהרן ובניו לסדרם במשמרותם: ט (א) בחדש הראשון. אחר שפקד אנשי הצבא וסדר הדגלים ונושאי המשכן להכניסם לארץ וטהר מחניהם מן הטמאים כאמרו והיה מחניך קדוש ומן הממזרים כענין הסוטה למען תהיה השכינה ביניהם במחנה נצאותם. ספר הכתוב ד' מעשים טובים שעשו ישראל שבהם זכו ליכנס לארץ מיד בלתי מלחמה לולא המרגלים כמו שהעיד משה רבינו באמרו נוסעים אנחנו אל המקום. ראשונה ספר חנכת המזבח. שנית זריזותם בענין חנוך הלוים. שלישית זריזותם בקרבן הפסח. רביעית לכתם אחרי הא-ל יתברך במדבר אף על פי שהיה העלות הענן בזמנים בלתי נודעים פעמים ארוכים ופעמים קצרים באופן שהיה ראוי שתקשה עליהם מאד החניה והמסע ולהודיע כל אלה ספר אותם כפי מדרגות היותם לרצון לפניו לא לפי הזמן שהיו בו ולכן ספר בכאן ענין חנוכת המזבח והלוים והפסח שהי' בחדש הראשון והיתה תחלת הספר בחדש השני והיה ענין חניתם ונסיעתם על פי ה' מיום צאתם ממצרים ועל כמו זה אמרו אין מקודם ומאוחר בתורה וזה כאשר תכוין הכלית מה זולת הזמן בסדר המסופר: (ב) ויעשו בני ישראל את הפסח. מלבד מה שעשו בשמיני למלואים וחנכת הנשיאים יעשו גם כן את הפסח שלא יפטרו ממנו בשביל שמחת המצות שקיימו כמו שקרה בבנין בית ראשון שספרו רבותינו

(ו) ויהי אנשים. לא יתכן שיהיה מחנה ישראל גדול ושלא ימותו שם מתים בכל יום: (ז) למה נגרע. מבנין נפעל: (ח) עמדו. פתח אהל מועד: (י) או בדרך רחקה. אין לחפש כי כבר העתיקו חז"ל כמה היא הרחוקה: לכם. לטמא נפש. או לדרתיכם. בטמא נפש ודרך רחקה

(ג) ככל חקתיו. אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה: וככל משפטיו. אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ (ס"א מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה. שעל גופו צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. שחוץ לגופו מצה וביעור חמץ): (ד) וידבר משה וגו'. מה ת"ל והלא כבר נאמר וידבר משה את מועדי ה' (ויקרא כ"ג) אלא כששמע פרשת מועדות מסיני אמר להם וחזר והזהירם בשעת מעשה (ספרי): (ו) לפני משה ולפני אהרן. כששניהם יושבין בבה"מ באו ושאלום. ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו (ספרי): (ז) למה נגרע. אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטמאים (ס"א לטהורים כ"ג רא"ם) אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכ"ז שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה (סנהדרין פ"ק ספרי) וראויה היתה פרשה זו ליאמר על ידי משה כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידם שמגלגלין זכות על ידי זכאי: (י) או בדרך רחקה. נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה. פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין אסור חמץ

אלא

ב' וסי' את אחיו. בשם ה': וככל ה' וסימן ככל חקתיו וככל משפטיו. וככל החזיון הזה דד"ה. כי ההעיתם בנפשתיכם. וככל החזיון הזה. וככל בחי הכינתי לבית אלהי: לעשת י"ג חסר נמסר בריש סדר ויקהל: ההמה י"ב וסימן האנשים ההמה אליו. הוא הסיר הבמות. כי תרבו ופריתם בארץ. ילכו בית יהודה. וגם בימים ההמה. ובעת ההיא. על הנביאים וגם על העבדים. כי הנה בימים ההמה. וכן תהיה מגפת הסוס. דרכים גהות בשבת. אשר יחזיקו: במעדו ד' חסרים בלישנא וסימן תעשו אתו במעדו. יהאיש אשר הוא טהור ובדרך. במעד שנת השמטה למה נגרע

ג בְּאַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא
בְּיַרְחָא הָדֵין בֵּין שִׁמְשַׁיָּא
תַּעַבְדוּן יָתֵיהּ בְּזִמְנֵיהּ כְּכָל
גְּזֵרָתֵיהּ וּכְכָל דַּחֲזֵי לֵיהּ
תַּעַבְדוּן יָתֵיהּ׃ ד וּמַלֵּיל
מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֶעְבַּד פִּסְחָא׃ ה וַעֲבַדוּ יָת
פִּסְחָא בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעַת
עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בֵּין
שִׁמְשַׁיָּא בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי
כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה
כֵּן עֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַהֲווֹ
גֻּבְרַיָּא דַהֲווֹ מְסָאֲבִין לִטְמֵי
נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וְלָא יְכִילוּ
לְמֶעְבַּד פִּסְחָא בְּיוֹמָא הַהוּא
וּקְרִיבוּ קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם
אַהֲרֹן בְּיוֹמָא הַהוּא׃ ז וַאֲמַרוּ
גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן לֵיהּ אֲנַחְנָא
מְסָאֲבִין לִטְמֵי נַפְשָׁא
דֶאֱנָשָׁא לְמָא נִתְמְנַע בְּדִיל
דְּלָא לְקָרָבָא יָת קֻרְבָּנָא דַיְיָ
בְּזִמְנֵיהּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ח וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אוֹרִיכוּ
עַד דְּאֶשְׁמַע מָה דְּיִתְפַּקַּד
קֳדָם יְיָ עַל דִּלְכוֹן׃ ט וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ י מַלֵּיל
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר גְּבַר
גְּבַר אֲרֵי יְהֵי מְסָאַב לִטְמֵי
נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא אוֹ בְאוֹרַח
רְחִיקָא לְכוֹן אוֹ לְדָרֵיכוֹן

בְּמוֹעֲדוֹ׃ ג בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר־יוֹם
בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעַרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ
אֹתוֹ בְּמֹעֲדוֹ כְּכָל־חֻקֹּתָיו וּכְכָל־
מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ ד וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשֹׂת
הַפָּסַח׃ ה וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח
בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבַּיִם בְּמִדְבַּר
סִינָי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ו וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים
לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא־יָכְלוּ לַעֲשֹׂת־
הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי
מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃
ז וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה אֵלָיו
אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה
נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קָרְבַּן
יְהוָה בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עִמְדוּ
וְאֶשְׁמְעָה מַה־יְצַוֶּה יְהוָה לָכֶם׃ פ
ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה טָמֵא ׀ לָנֶפֶשׁ
אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם

ג' פ"ע
ג' חסר כעינן ה'
י"ג חסר
כ' חסר כלי' וכ"ע מלין
בטעם ג' בריש תיבות' ופזרין
ד' סבירין ויהיו
י"ג חסר
י"ג
ל'. ל' וכל להקריב דכוו'
ד' חסר בלוש'
ל'
נקוד על ה'

תולדות אהרן במועדו. פסחים סו עז מנחות עב: ויהי אנשים. פסחים ו סוכה כה: ולא יכלו לעשת. סוכה שם: איש איש. פסחים סו סז ל לב זבחים כט בכורות לג (שם לו): או בדרך רחקה. פסחים פא נזיר סג:

ספורנו

רבותינו ז"ל שבטל שלמה את יום הכפורים בשמחת חנכת הבית: (ז) אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע. מאחר שהיתה טומאתנו לדבר מצוה למה תהיה גוררת עבירה

בעל הטורים

לעשת הפסח. לעשת חסר וי"ו לומר לך שלא עשו במדבר אלא אותו פסח לבד: אשר היו טמאים לנפש אדם. בגי' זה נושאי ארון של יוסף: אשר היו טמאים. בגי' זה למת מצוה: טמא לנפש. יש פסיק בין טמא לנפש לומר לך שיש חילוק בין הטמאים. איש נדחה ואין צבור נדחים. או בדרך רחקה. רחקה בגימטריא זהו מאסקופה. שעל ה"א נקוד כאילו לא נכתב:

רמבן

והנסים שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון והנה אמר תחלה והיה כי תבאו אל הארץ לומר שאין מצוה זו נוהגת בחוצה לארץ לדורות ועכשיו צוה שינהגו בה במדבר ועל דעת רבותינו לא עשו אותה אלא בשנה זו בלבד שלא היו יכולין לעשותה לפי שנולדו להם בנים ועבדים ולא יכלו לימול אותם מן הטעם שהזכירו שהיה להם לסכנה כמו שמפורש ביבמות. אבל בספרי אמרו ויעשו את הפסח בראשון וגו' בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד וכן הוא אומר הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה דרשו כן מן הכתוב הזה שאמר ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני כי המקרא מיותר ודי במה שיאמר ויעשו את הפסח ככל אשר צוה ה' את משה אבל הזכיר היום והמדבר לרמוז שלא עשו אותו במדבר רק ביום הזה והוא גנותן ויתכן שהגנות הזה הוא קלקלתם בענין המרגלים שממנה נתנדו ולא נשבה בהם הרוח הצפונית ולא מלו ולפיכך נאסרו בכל הקדשים או שתהיה הברייתא הזו כדברי האומר אין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בו והיו רשאין לעשותו ונתעצלו ולא עשו אותו והוא גנות גדול. אבל הראשון הוא יותר נכון בעיני כי היה משה מכריחם לעשותו ולא היה מניחם בחיוב כרת אבל חג המצות שבעה והשבתת חמץ לא הוצרך לומר שנהגו בו שהן חובת הגוף הנוהגת בכל מקום וכבר נאמר בהם לדורותיכם חקת עולם:

(ג) ככל חקתיו. כתוב בפירוש רש"י אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה. וככל משפטיו אלו מצות שעל גופו שבעת ימים למצה ולביעור חמץ. וטעות סופר הוא אלא מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה שעל גופו צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו שחוץ לגופו מצה וביעור חמץ ולא דבר בהן הכתוב כאן וכן בפסח שני נאמר חקותיו ומשפטיו ומצה וחמץ עמו בבית ואינו נוהג אלא יום אחד. וקצר הכתוב לאמר בין הערבים תעשו אותו ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו אותו לרבות דיני האכילה שאין באותו היום תזכר בכתוב כי בלילה שאחריו יאכל שכבר פירש שם ואכלו את הבשר בלילה הזה וגו' וכן בחודש השני בארבעה עשר בין הערבים תעשו אותו על מצות ומרורים יאכלוהו טעמו יאכלוהו בעת האכילה הנזכרת שם בצוואה של פסח ראשון: (י) וטעם בדרך רחוקה. כתב רש"י שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן השחיטה והוא נרמז בנקוד כפי דעת זו ואני תמה עליו למה תפס לו שיטת רבי אליעזר. והנכון לתפוס בשטתו של רבי עקיבא מן המודיעים ולחוץ וכן דעת האמוראים בגמרא דאמר עולא כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה והוא פשוטו של מקרא כי העומד בתחלת בין הערבים במקום שלא יגיע לעזרה בעת השחיטה דרך רחוקה היא לו ופטור. ויתכן שטעם הנקודה שהיא דרך רחוקה לו בעשיית הפסח לא רחוקה ממש ולכך חזר ואמר ובדרך לא היה ולא הזכיר רחוקה וזה הכתוב לטמא ולמי שהיה בדרך רחוקה לעשות

השני

אלא עמו באכילתו : (יד) וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד תלמוד לומר חקה אחת וגו' אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשות פסח עם חביריו כחקת הפסח וכמשפטו יעשה (פסחים צ"ג ספרי) : (טו) המשכן לאהל העדת. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות : יהיה על המשכן. כמו הווה על המשכן וכן לשון כל הפרשה כולה : (יז) העלות הענן. כתרגומו אסתלקות. וכן ונעלה הענן. ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא לשון צמוח ועלייה כמו והנה עב קטנה ככף איש עולה מים (מלכים א יח) : (יח) על פי ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אמר קומה ה' (זו בספרי) ונסע דגל מחנה יהודה : על פי ה' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר

על

רחוקה : (יג) ובדרך לא היה. או בדרך וכן ומכה אביו ואמו : חטאו ישא. הוא בעצמו : (יד) וכי יגור אתכם גר. גם הוא יעשה פסח שני כמשפט ויש אומרים כי הטעם על פסח ראשון : (טו) וביום הקים את המשכן החל לספור מסעי ישראל הוצרך להזכיר הענן שחנה על המשכן כי בהנותו יחנו ובנסעם יסעו : לאהל העדות. על אהל ורבים כן : (יח) על פי ה' יסעו. הטעם ידוע כי הענן השם יניחנו ויסענו :

ובהאריך

וְעָ֥שָׂה פֶ֖סַח לַֽיהוָֽה׃ יא בַּחֹ֨דֶשׁ הַשֵּׁנִ֜י בְּאַרְבָּעָ֨ה עָשָׂ֥ר י֛וֹם בֵּ֥ין הָעַרְבַּ֖יִם יַעֲשׂ֣וּ אֹת֑וֹ עַל־מַצּ֥וֹת וּמְרֹרִ֖ים יֹאכְלֻֽהוּ׃ יב לֹֽא־יַשְׁאִ֤ירוּ מִמֶּ֙נּוּ֙ עַד־בֹּ֔קֶר וְעֶ֖צֶם לֹ֣א יִשְׁבְּרוּ־ב֑וֹ כְּכָל־חֻקַּ֥ת הַפֶּ֖סַח יַעֲשׂ֥וּ אֹתֽוֹ׃ יג וְהָאִ֨ישׁ אֲשֶׁר־ה֜וּא טָה֗וֹר וּבְדֶ֣רֶךְ לֹא־הָיָה֮ וְחָדַל֮ לַעֲשׂ֣וֹת הַפֶּסַח֒ וְנִכְרְתָ֛ה הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא מֵעַמֶּ֑יהָ כִּ֣י ׀ קָרְבַּ֣ן יְהוָ֗ה לֹ֤א הִקְרִיב֙ בְּמֹ֣עֲד֔וֹ חֶטְא֥וֹ יִשָּׂ֖א הָאִ֥ישׁ הַהֽוּא׃ יד וְכִֽי־יָג֨וּר אִתְּכֶ֜ם גֵּ֗ר וְעָ֤שָׂה פֶ֙סַח֙ לַֽיהוָ֔ה כְּחֻקַּ֥ת הַפֶּ֛סַח וּכְמִשְׁפָּט֖וֹ כֵּ֣ן יַעֲשֶׂ֑ה חֻקָּ֤ה אַחַת֙ יִהְיֶ֣ה לָכֶ֔ם וְלַגֵּ֖ר וּלְאֶזְרַ֥ח הָאָֽרֶץ׃

רביעי ס טו וּבְיוֹם֙ הָקִ֣ים אֶת־הַמִּשְׁכָּ֔ן כִּסָּ֤ה הֶֽעָנָן֙ אֶת־הַמִּשְׁכָּ֔ן לְאֹ֖הֶל הָעֵדֻ֑ת וּבָעֶ֜רֶב יִהְיֶ֧ה עַֽל־הַמִּשְׁכָּ֛ן כְּמַרְאֵה־אֵ֖שׁ עַד־בֹּֽקֶר׃ טז כֵּ֚ן יִהְיֶ֣ה תָמִ֔יד הֶעָנָ֖ן יְכַסֶּ֑נּוּ וּמַרְאֵה־אֵ֖שׁ לָֽיְלָה׃ יז וּלְפִ֞י הֵעָלֹ֤ת הֶֽעָנָן֙ מֵעַ֣ל הָאֹ֔הֶל וְאַ֣חֲרֵי כֵ֔ן יִסְע֖וּ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וּבִמְק֗וֹם אֲשֶׁ֤ר יִשְׁכָּן־שָׁם֙ הֶֽעָנָ֔ן שָׁ֥ם יַחֲנ֖וּ בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ יח עַל־פִּ֣י יְהוָ֗ה יִסְעוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְעַל־פִּ֥י יְהוָ֖ה יַחֲנ֑וּ כָּל־יְמֵ֗י אֲשֶׁ֨ר יִשְׁכֹּ֧ן הֶעָנָ֛ן עַל־הַמִּשְׁכָּ֖ן יַחֲנֽוּ׃

ג' ר"פ

ד' וחסרים

ד'. ב' לעולם

ד' מי כלישנא

ב' בתורה

ג'. ב'

ב'

ד' ומ"ל הגולה מבבל

ב' גדולים אל תעמד

וְיַעֲבֵיד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ : יא בְּיַרְחָא תִנְיָנָא בְּאַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ עַל פַּטִּיר וּמְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ : יב לָא יַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וְגַרְמָא לָא יִתְבְּרוּן בֵּיהּ כְּכָל גְּזֵירַת פִּסְחָא יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ : יג וְגַבְרָא דְּהוּא דְּכֵי וּבְאוֹרַח לָא הֲוָה וְיִתְמְנַע לְמֶעְבַּד פִּסְחָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ אֲרֵי קוּרְבָּנָא דַּייָ לָא קָרֵיב בְּזִמְנֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל גַּבְרָא הַהוּא : יד וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא וְיַעְבֵּיד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ כִּגְזֵירַת פִּסְחָא וּכְדַחְזֵי לֵיהּ כֵּן יַעְבֵּיד קְיָמָא חַד יְהֵי לְכוֹן וּלְגִיּוֹרַיָּא וּלְיַצִּיבָא דְּאַרְעָא : טו וּבְיוֹמָא דְּאִתָּקַם יָת מַשְׁכְּנָא חֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וּבְרַמְשָׁא הֲוֵי עַל מַשְׁכְּנָא כְּחֵיזוּ אִישָׁתָא עַד צַפְרָא : טז כֵּן הֲוֵי תְדִירָא עֲנָנָא חָפֵי לֵיהּ וְחֵיזוּ אִישָׁתָא בְּלֵילְיָא : יז וּלְפוּם אִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וּבָתַר כֵּן נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְאַתְרָא דְּשָׁרֵי תַמָּן עֲנָנָא תַּמָּן שָׁרַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : יח עַל מֵימְרָא דַייָ נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל מֵימְרָא דַייָ שָׁרַן כָּל יוֹמִין דְּשָׁרֵי עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא שָׁרַן :

בעל הטורים

ועשה פסח לה' בחדש השני. לפי כשמעברין השנה אז אייר במקום ניסן ולפי שבחמשה עשר בו ירד המן לכך עושים בו שבת יום אחד : ובדרך ארבעה במסרה. הכא והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה ואידך וילך בדרך אביו ובדרך אמו ובדרך ירבעם בן נבט. ואידך ובדרך חטאים לא עמד וזהו ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח שעושה כדרך שעשה ירבעם שהלך בדרך חטאים שבטל הקרבנות והחטיא את ישראל. גם זה דומה לו שאינו בדרך ומבטל מעשות הפסח : וחדל ב' במסרה. הכא וחדל לעשות הפסח. ואידך וחדל לעולם. דפסח בכרת וזהו וחדל לעולם. לעולמו של יובל דהיינו חמשים שנה כדין הייני כריתות דלא מפקי חמשים : ונכרתה הנפש ההיא. ס"ת אשה לומר לך אחד האיש ואחד האשה בכלל העונשין : וביום הקים את המשכן ז"פ כתיב בפרשה כנגד ז' מתכנות : ובערב ד' במס'. ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר. ובערב תאמר מי יתן בקר. ומקטירים לה' וגו' בבקר ובערב. ובערב חתרתי לי בקיר ביחזקאל שהיה מתנבא על הגלות וזהו ובערב חתרתי לי בקיר כשיצאו בגולה תאמר מי יתן בקר כשהות בקר בנא' בו ומקטרים לה' בבקר ובערב וכמראה אש עד בקר : העלות ב'. העלות הענן עד העלות הגולה זהו שאמרו ראוין היו שיעשו להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי משה אלא שגרם החטא : ובמקום שנים במסרה. ובמקום אשר ישכן שם הענן ובמקום גדולים אל תעמוד שלא היו נפנים לא לפניהם ולא לצדדיהם אלא לאחוריהם וזהו במקום אשר ישכן שם הענן דהיינו לפניהם או לצדדיהם אל תעמוד לעשות שם גדולים :

לבלתי : יאכלהו ד' וחסר וסימן נמסר בסדר בא : ובדרך ד' וסימן והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה. וילך בדרך אביו ובדרך דאחזיהו בן אחאב ב' בו. ובדרך חטאים לא עמד : חקה ב' בתורה וסי' חקה אחת יהיה לכם. הקהל חקה אחת : לאהל ה' וסימן נמסר בסדר תרומה : ובערב ד' וסימן יהיה על המשכן כמראה אש. בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב חתרתי לי בקיר. ומקטירי' לה' עולות: ומראה ד' קמצין נמסר בסוף סדר משפטים : העלות ב וסימן ולפי העלות הענן. העלות הגולה מבבל :

תולדות אהרן בחודש השני. זבחים כב : על מצות ומרורים. פסחים ל נה קטו קכ קדושין לז : לא ישאירו ממנו. פסחים נה : ועצם לא ישברו. שם פה. ככל חקת. שם נה יומא נה זבחים עט : והאיש אשר הוא טהור. זבחים שם נג (שם עד) : וחדל לעשות. שם נג : ונכרתה הנפש. שם נה : חטאו ישא. כריתות ז : וביום הקים. שבועות טו : על פי ה' יחנו. שבת לא ערוכין נה :

ספורנו

עבירה : במועדו שזו מצוה עוברת. חקה אחת יהיה לכם. פה במדבר : (יד) ולגר ולאזרח הארץ. בארץ ישראל : (יז) ואחרי כן יסעו. אחרי העלותו היו נוסעים אל אותו הצד שהיה הענן פונה : ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו. ספר זכותן של ישראל על לכתם אחריו במדבר. ראשונה שהיו חונים במקום אשר ישכן שם

הענן

רמבן

השני והוא הדין והטעם לכל מי שלא עשה הראשון ואפילו במזיד שחייב לעשות השני כדברי רבותינו. ולא הזכיר הכתוב אלא לומר שיעשו השני ברשות ולמנוע הטמא מלעשות הראשון אבל מי שהיה בדרך פטור מן הראשון ועושה השני ואם רצה לבא בראשון וזכה ושחטו עליו הורשה דקיימא לן מיחס הוא דחס רחמנא עילויה ואי עביד תבא עליו ברכה. ויתכן שלכך הזכיר הכתוב רחוקה כי בדרך הקרובה בידו לעשות השני או הראשון שישחטו ויזרקו עליו ויבא ויאכל לערב :

(יד) **וטעם** כי יגור אתך גר לצוות הגרים בפסח זה של מדבר כאשר יצוה בו לישראל ויתכן כי מה שאמר בסדר בא אל פרעה וכי יגור אתך גר ועשה פסח הוא על פסח מצרים כי הפרשה ההיא על פסח מצרים נאמרה כאשר פירשתי שם והיה במשמע כי הגרים היוצאים ממצרים ערב רב יעשו פסח שאף הם היו באותו הנס אבל המתגיירים אחרי כן במדבר או בא"י לא יתחייבו בפסח שלא היו הם או אבותיהם בכלל ואותנו הוציא משם לפיכך הוצרך בכאן לחייבם בפסח דורות במדבר ובארץ :

(טו) **וביום** הקים את המשכן. עתה יחזור לספר בעניני הנסיעה והמצות שנצטוו בה כגון החצוצרות שנצטוה בכאן עכשיו להיותן למקרא העדה ולמסע את המחנות. וטעם כסה הענן את המשכן לאהל העדות להגיד שלא היה הענן מכסה אלא אהל העדות לא חצר המשכן :

וטעם

יט וּבְהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן
יָמִים רַבִּים וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא יִסָּעוּ׃
כ וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן יָמִים
מִסְפָּר עַל־הַמִּשְׁכָּן עַל־פִּי יְהוָה
יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ׃ כא וְיֵשׁ
אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר
וְנַעֲלָה הֶעָנָן בַּבֹּקֶר וְנָסָעוּ אוֹ
יוֹמָם וָלַיְלָה וְנַעֲלָה הֶעָנָן וְנָסָעוּ׃
כב אוֹ־יֹמַיִם אוֹ־חֹדֶשׁ אוֹ־יָמִים
בְּהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן
לִשְׁכֹּן עָלָיו יַחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
וְלֹא יִסָּעוּ וּבְהֵעָלֹתוֹ יִסָּעוּ׃
כג עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה
יִסָּעוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה שָׁמָרוּ
עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ
י א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי
חֲצוֹצְרֹת כֶּסֶף מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם
וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמַסַּע
אֶת־הַמַּחֲנוֹת׃ ג וְתָקְעוּ בָּהֵן וְנוֹעֲדוּ
אֵלֶיךָ כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד׃ ד וְאִם־בְּאַחַת יִתְקָעוּ
וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂיאִים רָאשֵׁי
אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וּתְקַעְתֶּם
תְּרוּעָה וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים

ל׳ וחד כאריך
ו׳ ר״פ
ה׳ ג׳ מ״ל וכ׳ חסר. ל׳ וחד וכאריך
ל׳
ס׳ קמצין
ס׳
ד׳
ל׳ כ״כ חסר ו׳ תניין
ל׳. ל׳ וחד קום לך למסע
כל אורייתא מ״ל במ״ג.
כו״ל מ״ל
ל׳
ל׳ מ״ל דמ״ל בתורה
כל אורייתא מ״ל במ״ג

יט וּבְאוֹרָכוּת עֲנָנָא עַל
מַשְׁכְּנָא יוֹמִין סַגִּיאִין וְנַטְרִין
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַטְרַת
מֵימְרָא דַיְיָ וְלָא נַטְלִין׃
כ וְאִית דַּהֲוֵי עֲנָנָא יוֹמִין
דְּמִנְיָן עַל מַשְׁכְּנָא עַל
מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן וְעַל מֵימְרָא
דַיְיָ נַטְלִין׃ כא וְאִית דַּהֲוֵי
עֲנָנָא מֵרַמְשָׁא וְעַד צַפְרָא
וּמִסְתַּלַּק עֲנָנָא בְּצַפְרָא
וְנַטְלִין אוֹ יְמָם וְלֵילֵי
וּמִסְתַּלַּק עֲנָנָא וְנַטְלִין׃
כב אוֹ תְרֵין יוֹמִין אוֹ יַרְחָא
אוֹ עִדָּן בְּעִדָּן בְּאוֹרָכוּת עֲנָנָא
עַל מַשְׁכְּנָא לְמִשְׁרֵי עֲלוֹהִי
שָׁרַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא נַטְלִין
וּבְאִסְתַּלָּקוּתֵיהּ נַטְלִין׃
כג עַל מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן וְעַל
מֵימְרָא דַיְיָ נַטְלִין יָת מַטְרַת
מֵימְרָא דַיְיָ נַטְרִין עַל
מֵימְרָא דַיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
ב עֲבֵיד לָךְ תַּרְתֵּין חֲצוֹצְרַן
דִּכְסַף נְגִיד תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן
וִיהוֹיַן לָךְ לְעָרָעָא כְּנִשְׁתָּא
וּלְאַטָּלָא יָת מַשְׁרִיתָא׃
ג וְיִתְקְעוּן בְּהוֹן וְיִזְדַּמְנוּן
לְוָתָךְ כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ד וְאִם בַּחֲדָא
יִתְקְעוּן וְיִזְדַּמְנוּן לְוָתָךְ
רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אַלְפַיָּא
דְיִשְׂרָאֵל׃ ה וְתִתְקְעוּן יַבָּבָא
וְיִטְּלוּן מַשְׁרִיתָא דְשָׁרַן

(יט) ובהאריך. ואם היה מאריך והנה דרך כלל ואחר כן אמר ימים מספר יסעו או יחנו על פי ה׳: (כא) או יומם ולילה. הנה פעמים יסעו בלילה ויש אומרים כי פירושו יומם ולילה כמשמעו והוא הנכון בעיני והעד או יומם: (כב) או ימים. שנה תמימה: (כג) על פי ה׳ יחנו. באחרונה כל ימי שבתם במדבר: (ב) חצוצרת. שם הפועל בחסרון הלד״י בקריאה ואם הוא כתיב: למקרא. שם הפועל וכן ולמסע או הוא שם והטעם לעת מקרא ולעת מסע והראשון נכון בעיני: (ג) ותקעו בהן. התוקעים כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי והנה הטעם אם יתקעו בשתיהן יתחברו הנשיאים והעדה: (ד) ואם באחת יתקעו. פי׳ בחצוצרה אחת יבואו הנשיאים לבדם ואם היתה תרועה יסע דגל מחנה יהודה אע״פ שהענן על המשכן ולפי דעת רבים שענן אחר הוא הנוסע לפניהם: (ה) ונסעו המחנות. כי הם

שלש

על פי ה׳ וביד משה: (כ) ויש. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים: (כב) או ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ״ה): (ב) עשה לך. שיהיו תוקעין לפניך כמלך ויהי בישורון מלך: עשה לך. אתה עושה ומשתמש בהם ולא אחר: למקרא העדה. כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקראם ליאסף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות. בשעת סלוק המסעות תתקעו בהם לסימן נמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעים על פי הקב״ה ועל פי משה ועל פי החצוצרות: מקשה. מן העשת. מעשה הקשת קורנס: (ג) ותקעו בהן. בשתיהן והוא סימן מקרא העדה ונועדו אליך פתח אהל מועד: ואם באחת יתקעו. הוא סימן למקרא הנשיאים ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידתן אל פתח אהל מועד. ומגזרה שוה הוא בא (בספרי): (ה) ותקעתם תרועה. סימן למסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה. כך הוא נדרש

בספרי

בעל הטורים

ביד משה. וסמך ליה עשה לך שתי חצוצרת כסף שלא היו אלא בידו ש׳ כרשותו שבחייו נגנזו: לך שתי. אותיות שלך שמשלו עשאם: שתי חצוצרת. כנגד אברהם ויעקב שעשו מלחמה כאומות ונלחמו: כסף ולא זהב שלא להזכיר של העם נרעה:

ויש ו׳ ר״פ וסי׳ ויש אשר יהיה ימים. ויש אשר יהיה הענן מערב. ויש תקוה לאחריתך. ויש אשר אמרים בנינו. ויש אשר אמרים שדותינו. ויש אשר אמרים לוינו כסף: יומים ה׳ ג׳ מלאים וב׳ חסר וסימן להם יומים. אך אם יום או יומים. לא יום אחד תאכלון ולא. או ימים או חודש. יחינו מימים ב׳ בתרא חסר: שמרו ה׳ קמצין וסימן, את משמרת ה׳ שמרו על מאסם את תורת ה׳. ואת תורתי לא שמרו. ראיתי בוגדים ואתקוטטה. וא׳ אכל בערים ושמרו: עשה לך ז׳ וסימן תבת עצי גפר. חצוצרת כסף. שרף. חרבות צורים. כלי גולה. אשר המצא ידך: חצצרת ג׳ חסרים דחסר וסי׳ וכי תבאו. ודבתריה. תקעו שופר. עשה לך חצוצרת כתיב חסר וי״ו בתרא ושארא חצצרות

תולדות אהרן עשה לך. יומא ג ר״ה כז מנחות כה עקידה ש׳ סז (יומא מג): כסף. מנחות שם: והיו לך. שם: ותקעתם תרועה. ראש השנה לד ערכין י:

ספורנו

הפך אף על פי שהיה מקום תהו ילל ישימון: (יט) ושמרו בני ישראל את משמרת ה׳. ספר שנית שהיו ממתינים את המתנתו זמן ארוך אף על פי שהיה המקום רע מאד: ולא יסעו. לחזור להם מקום לחנותם טוב ממנו. (כ) ויש אשר יהיה הענן ימים מספר. ספר שלישית שלפעמים היתה חנייתם במקום נאות להם ולמקניהם ושם היה שוכן הענן ימים מספר מכל מקום: על פי ה׳ יחנו. לא מאהבת אותו המקום: ועל פי ה׳ יסעו. אף על פי שהיו נוסעים מאותו המקום הטוב: (כא) ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר. ספר רביעית שהיתה חניית הענן לפעמים זמן בלתי משוער באופן שהיה לילה בלבד שהוא זמן בלתי מוכן ומספיק לצרכי חנייה ולצרכי המסע אמנם עם זה ספר שלא היתה תחלת שום מסע בלילה: (כב) או יומים או חדש או ימים. ספר החמישית שבקצת אלה הזמנים לא היה להם פנאי לסדר עניינם ועניני מקניהם ובקצתם כבר הכינו וסדרו וכמו רגע היו מסתלקין תיכף והורסים כל הכנותיהם: (כג) על פי ה׳ יחנו. גם בזמן הקצר בלתי הספקת סדור עניניהם: ועל פי ה׳ יסעו. בהעלות הענן גם אחר הזמן הארוך שכבר סדרו שם כל עניניהם:

י (ב) עשה לך שתי חצוצרת כסף. בהיות הכונה עתה לנסוע להכניסם לארץ מיד נוה בחצוצרות לתרועת מלך גם בנסוע המשכן ובנסוע המקדש ובלאהם להלחם כאמרו וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות: והיו לך למקרא העדה. מפני שהיה מקרא העדה והנשיאים אל פתח אהל מועד לפני ה׳ כלה שתהיה קריאתם בחצוצרות לכבוד המלך: (ה) ותקעתם תרועה ונסעו המחנות:

רמבן

(יט) וטעם ובהאריך הענן. לומר כי אם יאריך הענן על המשכן ימים רבים והמקום ההוא איננו טוב בעיניהם והיו חפצים ומתאוים מאד לנסוע מן המקום אעפ״כ לא יעברו על רצון השם וזה טעם ושמרו בני ישראל את משמרת ה׳ ולא יסעו כי מיראת השם ומשמרם משמרת מצותו לא יסעו וכן אם יהיה הענן ימים מספר כשנים או שלשה ימים והיו העם יגעים מאד וענה בדרך כחם יעשו רצון השם ללכת אחרי הענן וספר עוד כי יש שלא יעמדו רק לילה אחד ויסעו בבקר אע״פ שהוא טורח גדול להם ולפעמים יעמוד הענן יומם ולילה כי הלכו כל הלילה ובאו במקום ההוא בבקר וינוח הענן שם כל היום ההוא וכל הלילה ונעלה בבקר השני ונסעו והוא טורח גדול מן הראשון כי היו העם סבורים שיעמדו שם ופרקו העגלות והניחו משאם כמנהג הבאים מן הדרך ובהעלות הענן יחזרו לטעון ולא יוכלו לעשות להם תקון לדרך יום או יומים ויסעו בלילה. ויתכן שאירע להם במסעות שעשו כמסופר בכאן ולא בענין אחר

כי

כהנים

קֵדְמָה: ו וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה
שֵׁנִית וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים כל אורי' מ"ע כמ"ג
תֵּימָנָה תְּרוּעָה יִתְקְעוּ ל'
לְמַסְעֵיהֶם: ז וּבְהַקְהִיל אֶת־ ל' ומ"ל
הַקָּהָל תִּתְקְעוּ וְלֹא תָרִיעוּ: ל'
ח וּבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ
בַּחֲצֹצְרוֹת וְהָיוּ לָכֶם לְחֻקַּת
עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם: ט וְכִי־תָבֹאוּ ב' ר"פ
מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל־הַצַּר ל' וב' קמץ
הַצֹּרֵר אֶתְכֶם וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרֹת ב' חסר
וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאֹיְבֵיכֶם: י וּבְיוֹם ל' ומ"ל
שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי ל' ומ"ל
חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל ל' חסר
עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ
לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי ס'. כ"א סופי פסוק
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: פ חמישי
יא וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ
הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה
הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת:
יב וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם
מִמִּדְבַּר סִינָי וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן כ'. ס' ד' חסר
בְּמִדְבַּר פָּארָן: יג וַיִּסְעוּ
בָּרִאשֹׁנָה עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־ כ"נ. ס
מֹשֶׁה: יד וַיִּסַּע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־

קִידוּמָא: ו וְתִתְקְעוּן יַבָּבָא
תִּנְיָנוּת וְיִטְלוּן מַשְׁרְיָתָא
דִּשְׁרַן דָּרוֹמָא יַבָּבָא יִתְקְעוּן
לְמַטְלָנֵיהוֹן: ז וּבְמִכְנַשׁ יָת
קְהָלָא תִּתְקְעוּן וְלָא תְיַבְּבוּן:
ח וּבְנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יִתְקְעוּן
בַּחֲצוֹצְרָתָא וִיהוֹן לְכוֹן
לִקְיָם עָלָם לְדָרֵיכוֹן: ט וַאֲרֵי
תֵיעֲלוּן לְאַגָּחָא קְרָבָא
בְּאַרְעֲכוֹן עַל מְעִיקֵי דִּמְעִיקִין
לְכוֹן וּתְיַבְּבוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא
וְיֵעוֹל דּוּכְרָנְכוֹן לְטָבָא קֳדָם
יְיָ אֱלָהָכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן
מִבַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: י וּבְיוֹם
חֶדְוַתְכוֹן וּבְמוֹעֲדֵיכוֹן
וּבְרֵישֵׁי יַרְחֵיכוֹן וְתִתְקְעוּן
בַּחֲצוֹצְרָתָא עַל עֲלָוָתְכוֹן
וְעַל נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וִיהוֹן
לְכוֹן לְדוּכְרָנָא קֳדָם אֱלָהָכוֹן
אֲנָא יְיָ אֱלָהָכוֹן: יא וַהֲוָה
בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא בְּיַרְחָא
תִנְיָנָא בְּעַסְרִין לְיַרְחָא
אִסְתַּלַּק עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי
מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא:
יב וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמַטְלָנֵיהוֹן מִמַּדְבְּרָא דְסִינָי
וּשְׁרָא עֲנָנָא בְּמַדְבְּרָא
דְפָארָן: יג וּנְטַלוּ בְּקַדְמֵיתָא
עַל מֵימְרָא דַייָ בִּידָא דְמֹשֶׁה:
יד וּנְטַל טִיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי

בספרי מן המקראות היתרים (ר"ה ל"ד) : (ז) ובהקהיל את הקהל וגו'. לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקרא העדה תוקע בב' כהנים ובשתיהן שנא' ותקעו בהן וגו' אף מסע המחנות בשתיהן. יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חילוק בין מקרא העדה למסע המחנות ת"ל ובהקהיל את הקהל וגו' לימד שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים ; הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת וזו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה : (ח) ובני אהרן. תקעו במקראות ובמסעות הללו: (י) על עלתיכם. בקרבן צבור הכתוב מדבר (ספרי ערכין י"א) : אני ה' אלהיכם. מכאן למדנו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנאמר כאן ותקעתם לזכרון אני ה' אלהיכם זו מלכיות : (יא) בחדש השני. נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר י' ימים עשו בחורב שהרי בראש חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה: (יב) למסעיהם. כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון : במדבר פארן. קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו במסע זה :
והורד

שלש : (ו) תרועה שנית. שיסע דגל ראובן ולא יתקעו עוד כי הקהתים ועמם הכהנים התוקעים נוסעים קודם דגל אפרים : תרועה יתקעו. הכהנים למסעיהם כי אחר דגל ראובן נוסעים : (ח) והיו לכם לחקת עולם. כי המחנות נוסעים להלחם הלא תראה דברי משה בנסוע הארון והנה פי' זאת החוקה שתעשו כן שיריעו הכהנים בחצוצרות בלכתם למלחמה להלחם אל ארץ אויביהם וכן כי יבא אויב בארצכם ותבואו למלחמה עמו : (ט) ונזכרתם. כי עשיתם מה שצוה לכם השם הנכבד גם התרועה זכר לנפשות לצעוק לשם : (י) וביום שמחתכם ובמועדיכם. ששבתם מארץ אויב או נלחם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקי"ה (ס"א חנוכה) שמחה רק המעתיקים פירשו וביום שמחתכם שבת והתקיעה שישמעו ישראל וידעו כי העולות יקריבו ויכוונו לבם לשם : (יא) בעשרים בחדש. זה היום היה תחלת נסוע הדגלים והנה עמדו בסיני קרוב משנה : (יב) למסעיהם כראוי שיסעו : וישכן הענן במדבר פארן. עוד אפרשנו וכן ויסעו בראשונה :
והורד

בעל הטורים

לדרתיכם וכי תבאו מלחמה. רמז למלחמת גוג העתידה שתבוא לימות משיחנו : תבאו מלחמה. בגי' מלחמת גוג : תבאו. אותיות אבות שזכות האבות עומד במלחמה : והרעתם בחצצרת. ע"ש רועם שתרועעם שהארץ הרועם בשבט ברזל : שמחתכם. בגי' גם ביום השבת : במועדיכם. מלא וי"ו כנגד פסח עצרת. ר"ה. יוה"כ. סכות. שמ"ע : ויסע דגל מחנה בני יהודה. בכולם כתיב ונסע וביהודה כתיב ויסע חסר מ' שכל ארבעים שנה שהיו במדבר היו עצמותיו בארון כאלו לא נסע :

תולדות אהרן ותקעתם תרועה שנית. סוכה נג ר"ה לד (ר"ה נח) : תרועה יתקעו. סכה שם ערכין י : ובהקהיל. סכה שם ר"ה לד ערכין י (בם נח) : ובני אהרן. סכה שם (יומא לח מגלה עב) : בארצכם. זוהר ויקהל : ובראשי חדשיכם. שם נה : ותקעתם. שם נד ר"ה כח זבחים נח ערכין ג יג : והיו לכם לזכרון. ר"ה לב : אני ה'. ר"ה שם : ויהי בשנה השנית. שם ג תענית כט (תענית כח) : במדבר פארן. שבת פט:

כתיב חסר וי"ו קדמאה : הצר ג' ב' קמצים וא' פתח וסי' וכי תבואו מלחמה. אחרי שרוף המלך. ליוצא ולבא אין שלום. בי אין הצר שוה. אנ"ך קדמ' פתח (ע' מנ' שלמ') : חלופי דספר במדבר. נתונם נתונם המה לו. בהעלתך כי נתנים נתנים המה לי וסי' וי"ו לוי"ו ויו"ד ליו"ד : דגל מחנה ראובן תימנה לצבאתם אפרים לצבאותם ימה. דן צפנה לצבאתם. וצבאו ופקדיו יששכר זבולן ראובן. הגרשני יחנו ימה : הקהתים יחנו תימנה מררי יחנו צפנה. ונתנו עליו ר"פ ושמו בדיו. ופרשו ועל מזב' הזהב. ושמו את בדיו בני קהת כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד. בני מררי כל הבא לצבא לעבד את עבדת אוהל מועד. בני גרשון כל הבא לצבא צבא לעבד באהל מועד מבן שלשים כתר' ד"פ כל הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת משא באהל מועד. ושארא לצבא לעבד' באהל מועד. ויפקד משה בני הקהתי אלפים שבע מאות וחמשים בני גרשון אלפים ושש מאות ושלשים. בני מררי שלשת אלפים ומאתים. ויפקד. ופקודי בני גרשון. כל הפקודים. ולבית אבותם. והעמיר הכהן את האשה את מנחת הזכרון. מיד האשה את מנחת הקנאות קדמא מנחות קנאות הוא תניינא מנחת קנאות היא. וסי' הלא הוא אמר לי אחתי היא. ויביאו את קרבנם לפני המשכן. ויקריבו הנשיאים לפני המזבח. וסי' אשר על המשכן ועל המזבח : והעמדת אה אהרן תנופה לפני ה' ושארא תנופה לפני ה'. ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים ותניינא דפסוק ללוים. ואחרי כן באו הלוים. לעבד. על הלוים. וידבר את הפסח בארבעה עשר. יהושע ויעשו את הפסח בארבעה עשר בראשון. ונסע אהל מועד דגל מחנה ראובן. ושארא דגל מחנה בני פלוני. אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ויאסף שבעים איש מזקני העם. ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו. ותנח עליהם הרוח ויתנבאו במחנה. ואביה ירק ירק בפניה. ואחר תאסף. נקם נקמת בני. אחר תאסף אל עמיך :

רמבן

כי עמד הענן מערב ועד בקר ויומם ולילה ויומים וחדש ושנה ולכך הזכיר הכתוב אלו השעורין בפרטן ועמד שנים רבות כאשר הזכיר תחלה כגון בקדש שאמר ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם :

(ו) **ונסעו** המחנות החונים תימנה. פי' הכתוב כי שתי תרועות הראשונה למסע מחנות המזרח והשנית למסע מחנות הדרום. ואמר תרועה יתקעו למסעיהם שיתקעו כן לכל מסעיהם לומר שיתקעו תרועה שלישית למסע המחנות החונים ימה ורביעית למסע החונים צפונה כי לכל דגל מסע בפני עצמו כאשר יפרש ונסע דגל מחנה בני אפרים ונסע דגל מחנה בני דן וכך היא שנויה בברייתא של מלאכת המשכן אבל בספרי שנו אי כשם שתוקע במזרח ולדרום כך תוקע למערב ולצפון ת"ל תרועה יתקעו למסעיהם תקיעה אחת לשתיהן ויש אומרים שלש לכל רוח ורוח ע"כ וכן הוא פשוטו של מקרא כאמת שיתקעו לכל רוח כמו שפירשתי :

תרועה יתקעו למסעיהם. כבר פירשתי בסדר אמור אל הכהנים כי התרועה רמז למדת הדין כי כן כתוב במסעות על פי ה' ביד משה והיא

ספורנו

החונים קדמה. כי עמהם היו נוסעים נושאי המשכן : (ו) ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החונים תימנה. כי עמהם היו נושאים נושאי המקדש : תרועה יתקעו למסעיהם. שיש במסעם תקיעה ותרועה. וזה כי התרועה בשביל נסיעת המקדש והתקיעה עמה בשביל מסעיהם שיקבצו יחד כמו שהיה מקרא העדה והנשיאים בתקיעה בלתי תרועה : (יא) בחדש השני בעשרים בחדש. אחר שעשו הטמאים פסח שני בי"ד בחדש נעשו החצוצרות ובהם נועדו העדה והנשיאים למשה והודיעם סדר מסעם על ידי חצוצרות וסדר הדגלים במקדש ובמלחמה ובכן נעלה הענן

המנהגת

אבן עזרא

(יז) והורד. הלוים יורידוהו: (כא) נשאי המקדש. הוא הארון: והקימו. הגרשונים והמררים את המשכן עד בא הקהתים ויכניסו הכהנים מיד הארון אל מקומו: (כה) מאסף. לפי הדגלים כי נפתלי הוא באחרונה: (כח) אלה מסעי בני ישראל. הטעם כך נסעו תמיד כל ימי המדבר. מצאנו שצפורה היא בת רעואל כי כן כתיב ויתן את צפורה בתו ועוד להשקות צאן אביהן אל רעואל אביהן והנה חובב הוא בן רעואל והנה הוא אחי צפורה ולפי שקול הדעת שהוא יתרו בעבור חנותו במדבר ואמר על דבר יתרו כאשר בא אל המדבר אשר הוא חונה שם ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר על יתרו חותן משה יש להשיב כי דרך המקרא לקרוא אבי הנערה ואחיה חותן והעד לחובב בן רעואל המדיני חותן משה וכבר נתברר שחובב אחי צפורה וקראו חותן משה ואם אמר

רשי

(יז) והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנא׳ ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה (במדבר ד׳) ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות. והארון וכלי הקודש של משא בני קהת עומדים מכוסים ונתונים על המוטות עד שנסע דגל ראובן ואחר כך ונסעו הקהתים: (כא) נשאי המקדש. נושאי הדברים המקודשים: והקימו את המשכן. בני גרשון ובני מררי שהיו קודמין להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן. וסימן החנייה נראה בדגל בני יהודה והם חונים. ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים והיו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאין בני קהת מוצאין אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והמנורה והשלחן והמזבחות. וזהו משמעות המקרא: והקימו. מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת: (כה) מאסף לכל המחנות. לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו. אתיא כמאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מכאשר יחנו כן יסעו (במדבר ב) ואיכא דאמרי כקורה היו מהלכין ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות (בתלמוד ירושלמי): (כח) אלה מסעי. זה סדר מסעיהם: ויסעו. ביום הזה נסעו

תורה

יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃
טו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃
טז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃
יז וְהוּרַד הַמִּשְׁכָּן וְנָסְעוּ בְנֵי־גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן׃
יח וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃
יט וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
כ וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְנֵי־גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃
כא וְנָסְעוּ הַקְּהָתִים נֹשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהֵקִימוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן עַד־בֹּאָם׃
כב וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃
כג וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃
כד וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעוֹנִי׃
כה וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־דָן מְאַסֵּף לְכָל־הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃
כו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃
כז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃
כח אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְצִבְאֹתָם וַיִּסָּעוּ׃

תרגום

יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃
טו וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃
טז וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלוֹן׃
יז וּמִתְפָּרַק מַשְׁכְּנָא וְנָטְלִין בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נָטְלֵי מַשְׁכְּנָא׃
יח וּנְטַל טִקַּס מַשְׁרִית רְאוּבֵן לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃
יט וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃
כ וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃
כא וְנָטְלִין בְּנֵי קְהָת נָטְלֵי מַקְדְּשָׁא וּמְקִימִין יָת מַשְׁכְּנָא עַד מֵיתֵיהוֹן׃
כב וּנְטַל טִקַּס מַשְׁרִית בְּנֵי אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃
כג וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃
כד וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃
כה וּנְטַל טִקַּס מַשְׁרִית בְּנֵי דָן מְכַנֵּשׁ לְכָל מַשְׁרְיָתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃
כו וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃
כז וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃
כח אִלֵּין מַטְּלָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל

ד׳ בענין יהודה ראשון הפרים:
הן וכס ראשי דגלים ובהד טעם וסימן אדיר במרום.
ל׳ בטעם ז״ג ושארי ועל צבא ז״ק ומנכון ד׳ בענין זא״כ סמ״ן (ע׳ מ״ס)
כ׳ גאון אשור
ל׳ ושארא דגל מחנה בני
י״ח בתורה
ל׳ בטעם ג״ט כ סימן גד טפחא
קדמא נשאי המשכן תנינא נשאי המקדש
י״ח בתורה
ל׳ מ״ל
ד׳. ג׳ חסר
ב׳ הד ר״פ וחד ס״פ

תולדות אהרן ונסעו הקהתים. ערובין כ׳ בשבועות
עי׳ מנחות צח (ערובין כב: מאסף לכל. שם שם):

בעל הטורים

מאסף ד׳ במסורה. מאסף לכל המחנות ואין איש מאסף אותו הביתה בפלגש בגבעה והידך ובעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף. שבט דן על שהיה עמהם הפסל ע״כ אין איש מאסף בענין שהיה פולט אותם ועמלק הרג בהם ונפלו כעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף: ויסעו ג׳ במסורה. ויסעו ויהי חתת אלהים. לצבאתם ויסעו לומר מה שם היה חתת אלהים על כל סביבותיהם אף כאן. ד״א ויסעו דכתב ראש פסוק ויסעו דהכא סוף פסוק דכתב לפי שיעקב ביער עבודת כוכבים מתוכם לפיכך נסעו ביד רמה וענני ה׳ לפניהם אבל בני דן שהיה בידיהם עבודת כוכבים נסעו לאחור ולא לפנים שהיה הענן פולט אותם ועמלק היה הורג בהם:

רמבן

המנצחת במלחמה וכתוב וכי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם ועל כן אמר משה ויפוצו משנאיך מפניך וכבר פירשתי סוד הפנים בעשרת הדברות. וכן תראו כי חומת יריחו נפלה בתרועה דכתיב עד יום אמרי לכם הריעו והרעותם. וכתיב ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה. ולכך היתה חרם ובהקהיל את הקהל ראוים לתקיעה. כי הפשוטה רמז למדת רחמים כי ימינו פשוטה לקבל שבים על כן יאמרו ובנחה שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל וכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם כי המלחמה לתרועה והמועדים והשמחה לרחמים ורבותינו העתיקו פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ותרועה באמצע שלא יקלקל בתקיעות בראש השנה וביום הכפורים ועל הקרבן אבל הכוונה זו לתקיעה וזו לתרועה והמשכיל יבין:

(יד) ועל צבאו נחשון בן עמינדב. לא ידעתי למה יזכיר בכאן שם נשיאי הדגלים שכבר הזכיר זה ואם תאמר לרמוז כי היו חיים כבר נרמז זה בפרשת הדגלים כי מיום המנין ועד עת המסע לא מת אחד מן הפקודים אולי בא הכתוב לומר שגם בלכתם בדרך ילך הנשיא בראש צבאו שיעשו מצותו וישכון כמלך בגדוד ולא ילכו כצאן אשר אין להם רועה ולא שימנו להם אחר לזה כאשר יעשו משום מלחמה:

(יז) והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי. משמעות הכתובים בענין הזה כי אחרי נסוע דגל יהודה יתחילו בפרוק המשכן ותחלת פירוקו שיבא אהרן ובניו והורידו את פרכת המסך וזהו שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו וגומר כלומר בנסוע המחנה הראשון וכאשר ישלימו לכסות

רשי

נסעו: (כט) חובב. הוא יתרו כמו שנאמר מבני חובב חותן משה (שופטים ד) ומה תלמוד לומר ותבאנה אל רעואל אביהן (שמות ב׳) מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. ושמות הרבה היו לו יתרו על שם שייתר פרשה אחת בתורה חובב על שחיבב את התורה וכו׳ (ספרי): נסעים אנחנו אל המקום. מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ. שבמסע זה הראשון נסעו על מנת כן ליכנס לארץ מיד אלא שחטאו במתאוננים. ומפני מה שתף משה עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס (ספרי): (ל) כי אם אל ארצי ואל מולדתי. אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי (ספרי): (לא) אל נא תעזב. אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו: כי על כן ידעת חנתנו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו: כי על כן. כמו על אשר. וכן כי על כן לא נתתיה (בראשית ל״ח) כי על כן באו (שם י״ט) כי על כן ראיתי פניך (שם ל״ג): והיית לנו לעינים. לשון עבר הוא כתרגומו. ד״א לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו ד״א שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנא׳ ואהבתם את הגר (דברים י׳): (לב) והיה הטוב ההוא. מה טובה הטיבו לו אמרו רבותינו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו ת״ק אמה על ת״ק אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנה ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב (שנאמר ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו׳): (לג) דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקדוש ברוך הוא חפץ להכניסן לארץ מיד: וארון ברית ה׳ נסע לפניהם דרך שלשת ימים. זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחין ומקדים לפניהם

ס כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן־רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה נֹסְעִים ׀ אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה אֹתוֹ אֶתֵּן לָכֶם לְכָה אִתָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי־יְהוָה דִּבֶּר־טוֹב עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ל וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ׃ לא וַיֹּאמֶר אַל־נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי ׀ עַל־כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם׃ לב וְהָיָה כִּי־תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה ׀ הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב יְהוָה עִמָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ׃ לג וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים

ד׳ בספרא
ד׳ וחסר
ב׳ על המלך
ל׳ ובתורה כי אל ארצי
ל׳ וחסר
ל׳
כ״ז ז״ך סימן (ע׳ מ״ח)

לְחֵילֵיהוֹן וּנְטָלוּ׃ כט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְחוֹבָב בַּר רְעוּאֵל מִדְיָנָאָה חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה נָטְלִין אֲנַחְנָא לְאַתְרָא דַאֲמַר יְיָ יָתֵיהּ אֶתֵּן לְכוֹן אִיתָא עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ אֲרֵי יְיָ מַלֵּיל לְאַיְתָאָה טָבָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ ל וַאֲמַר לֵיהּ לָא אֵיזִיל אֱלָהֵין לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי אֵיזִיל׃ לא וַאֲמַר לָא כְעַן תִּשְׁבּוֹק יָתָנָא אֲרֵי עַל כֵּן יְדַעְתְּ כַּד הֲוֵינָא שָׁרָן בְּמַדְבְּרָא וּגְבוּרָן דְאִתְעֲבִידָא לָנָא חֲזֵיתָא בְּעֵינָךְ׃ לב וִיהֵי אֲרֵי תֵיזֵיל עִמָּנָא וִיהֵי טָבָא הַהוּא דְיוֹטֵיב יְיָ עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ׃ לג וּנְטַלוּ מִטּוּרָא דְאִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין וַאֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ נָטֵל קֳדָמֵיהוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְאַתְקָנָא

אבן עזרא

אמר אין חותן משה דבק עם חובב רק עם רעואל התשובה מבני חובב חותן משה ורבים אמרו שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל היה זקנה ואמר הכתוב אל רעואל אביהן כאשר אמר יעקב אלהי אבי אברהם ואמר הכתוב בתו כאשר אמר על בלשצר שהוא בן נבוכדנצר והוא בן בנו וחכמינו אמרו שבעה שמות היו לו ליתרו ושבעים פנים לתורה: (ל) אל ארצי. שאדור שם היום ושם נולדתי: (לא) אל נא. כמו עתה וכן כל נא שבמקרא והוא הפוך בלשון ישמעאל: כי על כן ידעת. כמו כי על כן לא נתתיה לשלה והטעם הואיל וידעת חנותנו שידעת המקום שחנינו שם לכה אתנו: והיית לנו לעינים. להראות הדרך ורבים אומרים כי והיית לשון עבר רמז על העצה שנתן למשה שהראה לו מה שלא ידע וזה טעם לעינים. וטעם ויאמר אל נא. וכבר אמר לו כך ולא הועיל לפי דעתי שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות והפסוק שאמר ונסעו הקהתים אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעים חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניהם וזה היה שלשת ימים בלבד וזה טעם דרך שלשת ימים וכמוהו וילכו שלשת ימים במדבר איתם אין פירושו שהלכו ביום אחד מהלך שלשה ימים ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המסעים שנסעו בצאתם ממצרים והארון היה רחוק מהם דרך שלשת ימים וזה

דבר טוב על ב׳ וסי׳ על ישראל. על המלך: לעינים א״ב מן חד חד מלרע למ״ד בריש תיבותא וסימן במסרה רבתא: וארון ברית ה׳ ב׳ וסימן נסע לפניהם. לא משו

תולדות אהרן ויסעו מהר ד׳. שבת קיז תענית כט (תענית סה):

בעל הטורים והיה הטוב ההוא. ה׳ פעמים טובה כתיב כאן כנגד ה׳ מאות אמה דושנה של יריחו שנתנו לבניו. טוב. הטוב. ייטיב. והטבנו. בגי׳ ביריחו: בנסעם ב׳ במסרה. בנסעם מן המחנה בנסעם מקדם מה להלן מרדו אף כאן נמי מרדו

רמבן

לכסות הארון וכל כלי הקודש של משא בני קהת יורידו הלוים המשכן כולו ויטענו על העגלות ויסעו בני גרשון ובני מררי אחרי דגל יהודה והארון וכלי הקודש עומדים מכוסים ונתונים על המוטות עד שנסע דגל ראובן ויהיה פי׳ ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות שיסע אהל מועד וכל מחנה הלוים בתוך המחנות הנזכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה לדגל ראובן והקהתים נוסעים בין דגל ראובן לדגל אפרים כאשר יפרש עוד ויזכיר הטעם שיקימו המשכן טרם בואם אבל בברייתא של מלאכת המשכן ראיתי כלשון הזה תקעו והריעו ותקעו ונסע דגלו של יהודה תחלה שנאמר ונסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה נכנסו בני אהרן ופירקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה וגומר תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל מחנה ראובן מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופירקו את המשכן וטענו אותו בעגלות והעמידוהו עד בוא בני קהת שנאמר ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את המשכן עד בואם תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל אפרים מיד נכנסו בני קהת ופירקו את המקדש וטענוהו בכתף שנאמר וכלה אהרן ובניו וגומר ושמא כך פירושה תקעו והריעו ותקעו לנסוע דגל ראובן ומיד מקדימין בני גרשון ובני מררי ופירקו המשכן ונסעו קודם בני ראובן וכן תקעו והריעו ותקעו שיסע דגל אפרים ומקדימים בני קהת וטוענין כלי הקדש על כתפיהם ונוסעים קודם בני אפרים למדו על נסיעת הלוים שהיו בתקיעות ותכף נסיעת הדגל שאחריהם:

(כט) **ויאמר** משה לחבב. כבר פירשתי כי חובב שם חדש שקראו ליתרו כאשר שב לתורת ישראל כי זה דרך כל המתגייר כי לעבדיו יקרא שם אחר והנה משה חלה פניו ללכת עמהם ואמר לו סתם והטבנו לך והוא חשב שיתנו לו מן השלל כסף וזהב ובגדים וצאן ובקר ולא תהיה לו נחלה בתוכם ועל״כ לא היה חפץ וענה כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך כי שם לי נחלה ונכסים וכבוד אז אמר לו משה אל נא תעזוב אותנו כי מדעתך המדבר תהיה לנו לעינים בכבוש הארצות ותורנו הדרך אשר נעלה בה ומכל הטוב ההוא אשר ייטיב ה׳ לנו נטיב לך רמז לתת לו אחוזה וארץ טובה בשכרו על טרחו ועזרתו אשר יעזרם בכבוש הארץ ועל דעתי כי נתרצה אליו בזה ועשה כן כאשר הזכרתי שם וכך אמרו בירושלמי בני קני חותן משה מביאין וקורין דכתיב לכה אתנו והטבנו לך:

(לג) **ויסעו** מהר ה׳ דרך שלשת ימים. על דרך הפשט נסע הענן והלך לפניהם שלשת ימים והארון הולך אחרי הענן לפני העם ולא שכן

ספורנו

הענן ללכת אל קדש ברנע שהיא העיר הראשונה בארץ ישראל שהיו פוגעים באותו הדרך שהיה דרך המדבר הגדול והנורא כאמרו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ונבא עד קדש ברנע: (ל) כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. שלא תסבול זקנתי אויר ארץ אחרת ומזונותיה: (לא) אל נא תעזוב אותנו. ילכו בניך לפחות עמנו: כי על כן ידעת חנותנו במדבר. ואם יעזבונו גם בניך תחללו את ה׳ בעיני האומות שיאמרו אלו ראה יתרו בהם ענין אלהי באמת לא היה עוזב אותם הוא ובניו ובזה הסכים משה ויתרו ובניו כי אמנם יתרו חזר אל ארצו באמרו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ובניו הלכו עם ישראל בלי ספק כמו שהעיד בספר שופטים באמרו ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה: (לג) דרך שלשת ימים. עד ארץ ישראל כי אמנם בג׳ מסעות באו עד נכח קדש ברנע במדבר פארן שמשם שלחו המרגלים כמו שאמר משה רבינו באמרו ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים והוא מקום חנייתם במדבר פארן שהזכיר כאן באמרו ואחר נסעו העם מחצרות וגומר שמשם באו המרגלים בשובם כאמרו וישבו ויבאו אל מדבר פארן קדשה והוא המקום שקראו רתמה כאמרו ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה ושם הזכיר ג׳ מסעות ממדבר סיני עד שם והם קברות התאוה וחצרות ורתמה כי ענין תבערה היה בדרך לא בעת חנייתם: וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם דרך שלשת ימים

לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה׃ לד וַעֲנַן יְהוָה עֲלֵיהֶם יוֹמָם בְּנָסְעָם מִן־הַמַּחֲנֶה׃ ששי] נ' הפוכה ס לה וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ׀ יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ׃ לו וּבְנֻחֹה ובנחו ק' יֹאמַר שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃] נ' הפוכה פ

יא א וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים רַע בְּאָזְנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר־בָּם אֵשׁ יְהוָה וַתֹּאכַל בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה׃ ב וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה

ג' וא' ענן ה' . ב' ובאוריי' . ב' בטעם תביר . ב' דסמיכי . ב' בטעם מלרע . ג' חסר . ס' . ג' וכתיב ה' . חד מן פתח דספרא . ה' בטעם מלרע . ג' ותסר ו' . י' פתחין . ג'

לְהוֹן אֲתַר בֵּית מֵישְׁרֵי׃ לד וַעֲנַן יְקָרָא דַייָ מַטִּיל עֲלֵיהוֹן בִּימָמָא בְּמִיטַּלְהוֹן מִן מַשְׁרִיתָא׃ לה וַהֲוָה בְּמִיטַּל אֲרוֹנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְגְּלֵי יְיָ וְיִתְבַּדְּרוּן סַנְאָךְ וְיַעְרְקוּן בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ׃ לו וּבְמִשְׁרוֹהִי אֲמַר תּוּב יְיָ שְׁרֵי בִּיקָרָךְ בְּגוֹ רִבְבָן אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ א וַהֲוָה עַמָּא כַּד מִסְתַּקְפִין בִּישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ וּדְלֵיקַת בְּהוֹן אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וְשֵׁיצִיאַת בִּסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא׃ ב וּצְוַח עַמָּא עַל מֹשֶׁה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּקַעַת

מקרב : ט' פסוקים אית בהון הדין סימן נו"ן הפוכה וסימן ויהי בנסע הארון. ויהי העם כמתאננים. יורדי הים באניות. המה ראו מעשי ה'. ויאמר ויעמד רוח. יעלו שמים ירדו. יחוגו וינעו כשכיר. ויצעקו אל ה' בתרא. שופך בוז על נדיבים. ומקרין אכין ורקין שבתורה : קומה ב' בטעם מלרע וסימן קומה ה' ויפצו. קומה ה' אלהים למנוחתך. ובל תהלות דכוו' במ"א מלעיל וסימן החזק מגן וצנה : שובה ה' בטעם מלרע וסימן ובנחה יאמר שובה. מחיתי כעב פשעיך. שובה ה' חלצה נפשי. והנהם על עבדיך.

תולדות אהרן ויהי בנסע הארן. שבת קטו ע"ג כד ידים עו עקרים מד פ' כה (מגלה עד) : ובנחה יאמר. יבמות סג קמא כג : ויהי העם שבת קטז :

אבן עזרא

וזה טעם וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו ויסעו בראשונה כי על פי משה נסעו כי הענן נסע מיד וזה לא יתכן כי משה לא יסור מהארון והעד ויהי בנסע הארון ויאמר משה ובנחה יאמר והנכון בעיני אשר אמרתי. וטעם וישכן הענן במדבר פארן שם כלל לתבערה שהוא קברות התאוה ולחצרות ורתמה ומסעים רבים והעד שלא הזכיר הכתוב בפרשת אלה מסעי במדבר פארן ועוד אפרשנו. וטעם על פי ה' בהריע בחצוצרות : (לה) קומה ה'. כדרך בני אדם לעמוד להלחם : וטעם ויפוצו. כאשר יראו שקמת לעשות מלחמה מיד יפוצו אויביך. מלת משנאיך. מהבנין הכבד הנוסף והנו"ן קל להקל על הלשון : ויפוצו וינוסו. כדרך כל הנבואות לכפול במלות משונות כאשר אפרש בפרשת בלעם : (לו) ובנחה. בנוח הארון ונכתב בה"א כמו ה"א אהלה כי אותיות אהו"י מתחלפים : שובה ה'. אמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא פועל עומד ולא ימצא בבנין הקל רק אם היה טעמו בשלוה והשקט כמו בשובה ונחת תושעון וכן שובה ה' רבבות אלפי ישראל שיניחם ולא ירגזו מאויב. ודע כי רבבה מגזרת רב והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי ומשה התפלל שיניח וישקיט השם כל ישראל ואם הם רבים : (א) ויהי העם. נסמכה זו הפרשה כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאוה והנה ספר מה שאירע שם : כמתאוננים. מגזרת און וכן מחשבות אונך. וטעם וישמע ה'. שדברו דברי און : ותאכל. מלעיל כמו ויאמר ובמוכרת מלרע הפך הלשון רק כן מלאכו : (ב) ויצעק העם אל משה

רשי

לפניהם מהלך שלשה ימים לתקן להם מקום חנייה (ספרי ב"ב י"ד) : (לד) וענן ה' עליהם. שבעה עננים כתובים במסעיהם ארבעה מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים : מן המחנה. ממקום חנייתן : (לה) ויהי בנסע הארן. עשה לו סימניות לפניו ולאחריו לומר שאין זה מקומו. ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו' כדאיתא בכל כתבי הקדש (שבת קט"ו) : קומה ה'. לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ולא תתרחק יותר. (תנחומא בויקהל): ויפצו אויביך. המכונסים : וינסו משנאיך. אלו הרודפים : משנאיך. אלו שונאי ישראל שכל מי שהיה שונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנא' ומשנאיך נשאו ראש (תהלים פ"ג) ומי הם על עמך יערימו סוד : (לו) שובה ה'. מנחם פתרו ל' מרגוע. וכן בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל') : רבבות אלפי ישראל. מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותין משני אלפים ושתי רבבות : (יא) ויהי העם. אין העם אלא הרשעים. וכה"א מה אעשה לעם הזה (שמות י"ז) ואומר העם הרע הזה (ירמיה י"ג) וכשהם כשרים קרואים עמי שנא' שלח עמי (שמות ה') עמי מה עשיתי לך (מיכה ו') : כמתאוננים. אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשין עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום. וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש (שופטים י"ד) : רע באזני ה'. תואנה שהיא רעה באזני ה' שמתכוונים שתבא באזניו ויקניט. אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה שלשה ימים ולא נחנו מענוי הדרך : ויחר אפו. אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד : בקצה המחנה. במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב. רבי שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהם בגדולים : (ב) ויצעק העם אל משה. משל לאדם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא

בעל הטורים

עשה נוין הפוכין שרצה להעביר השבטים שאותיותיהם חמשים את הירדן שהוא רחב נ' אלא שהחטא גרם. טעם אחר לנוין הפוכין כדאי' בשבת פ' כל כתבי שאין זה מקומה ונכתבה כאן להפסיק בין פורענות א' לפורענות ב' ועשה נוין הפוכין לו' שמקומה לפני נ' פרשיות לפניה ואלו לא היו הנונין הפוכין לא הייתי יודע אם לפני נ' פרשיות לפניה אם לפני נ' לאחריה לכך עשאום הפוכים לומר לפני נ' לפניה והוא אחר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בפרשת במדבר סיני שמשם עד הכא נ' פרשיות : ויהי בנסע. ווי הוה לאומות בנסוע: ויסו עולה ל"א כנגדם עם ל"א מלכים : בנסע. מלמד שהיה מתנענע ולא היה נוסע ממקומו עד שמשה היה אומר קומה ה' : בנסע הארן. כשנוסע הארון מסיע עמו המרכבה וחיות הקודש: בנסע באטב"ח הבמ"ל. בנסע בא"ת ב"ש שטח"ז שהוא בגי' בכבוד המרכבה : בנסע. בגי' יעקב שדמות יעקב אשר הוא חקוק בכסא שבכבוד נוסע עמהם: ובנחה. כתיב בה' כנגד ד' דגלים ומחנה לויה. בפסוק ויהי בנסע י"ב תיבות כמו שיש בפסוק ולכל היד החזקה שהוא סוף התורה. ובפסוק ובנחה יש בו ז' תיבות כמו שיש בפסוק בראשית שהוא תחלת התורה לומר שהוא חשוב כספר תורה בפני עצמו : ומתחיל בוי"ו ומסיים בלמ"ד על שם הליכות עולם לו: כל פרשה שיש בה כדי ללקט פ"ה אותיות כמו ויהי בנסע מצילין אותה מפני הדליקה לכך סמך ליה ותבער בם אש כי לומר לך שמצילין הפרשה שיש בה פ"ה אותיות מן האש וע"כ המילה שעולה פ"ה מצלת מדינה של גיהנם. בקצה המחנה. בגי' בקצינים:

ספורנו

ימים. באותם הג' ימים שהלכו באותן י' מסעות דרך המדבר הגדול והנורא היה הארון נוסע לפניהם להבטיח הדרך מן הנחשים והעקרבים וזולתם אבל בשאר המסעות היה הארון נוסע בתוך המחנות כאשר מפאת בני קהת לתור להם מנוחה חניה בטוחה במדבר הנורא : (לד) וענן ה' עליהם יומם. לא היה הולך לפניהם כמו בשאר המסעות כי היה אז הארון מספיק לנהותם הדרך בסיוחו נוסע לפניהם אבל היה עומד עליהם ביום בעת נסעם : (לה) ויהי בנסוע הארון. ללכת ולהכנס לארץ ישראל : קומה ה' ויפוצו אויביך. כי אמנם לולא שלהו מרגלים היו נכנסים בזולת מלחמה שהיו האומות בורחים כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל. וינוסו משנאיך מפניך. פן יבאו ישראל להחרימם. (לו) שובה. תהי מנוחתך פה עמנו כענין זאת מנוחתי עדי עד. ואף על פי שתגלה שכינתך לפני ישראל לגרש את אויביהם תהי מנוחת שכינתך בתוכנו : ה' רבבות אלפי ישראל. כמו ה' צבאות אלפי ישראל כאמרם ז"ל (קדושין פרק י' יוחסין) לא נקרא צבאות אלא על שם צבאות ישראל ואומר רבבות אלפי כענין רבותים אלפי שנאן כי אולי היו ישראל אז מגיעים לאותו מנין בין אנשים ונשים וטף : יא (א) כמתאוננים. על טורח הדרך לא מתאוננים בלבם באמת כי לא

רמבן

שכן במקום עד יום השלישי בערב ששכן הענן במדבר פארן ושם מקום טוב לחנותם וזה טעם לתור להם מנוחה ובשכון הענן הקימו המשכן והביאו שם הארון ולא נתפרש אם הלכו גם בלילה :

(לה) ויהי בנסע הארון. עשה לו סימן מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו. ולמה כתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות כדאיתא בכל כתבי הקדש לשון רש"י. ולא פירש לנו הרב מה הפורענות הזו שהוצרך להפסיק בה כי לא נזכר כאן בכתוב פורענות קודם ויהי בנסוע הארון ולשון הגמרא שם פורענות שנייה ויהי העם כמתאוננים פורענות ראשונה דכתיב ויסעו מהר ה' ואמר רבי חנינא מלמד שסרו מאחרי ה' וכתב הרב בפירושיו שם בתוך שלשת ימים למסעם התאוו תאוה האספסוף להתרעם על הבשר כדי למרוד בה' ואלו דברי תימה שהרי פורענות ויהי העם כמתאוננים כתובה ראשונה ושל תאוה שניה ושתיהן סמוכות אולי סבר הרב שנכתבו שלא כסדרן רמז על הראשונה באמרו מהר ה' כי שמא מעת נסעם חשבו לעשות כן והפסיק וכתב את השניה ואחר כך חזר לראשונה ואין בזה טעם או ריח. אבל ענין המדרש הזה מצאו אותו באגדה שנסעו מהר סיני בשמחה כתינוק הבורח מבית הספר אמרו שמא ירבה ויתן לנו מצות וזהו ויסעו מהר ה' שהיה מחשבתם להסיע עצמן משם מפני שהוא הר ה' וזהו פורענות ראשונה והפסיק שלא יהיו שלש פורעניות סמוכות זו לזו ונמצאו מוחזקים בפורענות וקרא החטא פורענות אע"פ שלא אירע להם ממנו פורענות ושמא אלמלא חטאם זה היה מכניסם לארץ מיד :

יא (א) ויהי העם כמתאוננים, אמר ר"א מגזרת און וכן מחשבות אונך שדברו דברי און ואיננו נכון כי למה יכסה הכתוב על חטאם ולא יגידט

מאכלה (ספרי): ותשקע האש. שקעה במקומה בארץ שאילו חזרה לאחת הרוחות היתה מקלפת והולכת כל אותו הרוח (שם): (ד) והאספסף. אלו ערב רב שנוספו עליהם בצאתם ממצרים: וישבו. גם בני ישראל ויבכו עמהם (שם): מי יאכלנו בשר. וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו' (שמות יב) וא"ת אכלום והלא בכניסתן לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' (במדבר ל"ב) אלא שהיו מבקשין עלילה: (ה) אשר נאכל במצרים חנם. אם תאמר שמצרים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן לכם (שמות ה') אם תבן לא היו נותנים חנם דגים היו נותנים לכם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות (ספרי): את הקשאים. אר"ש מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל וכו'. כך שנויה (בספרי): הקשאים. הם קוגומבר"א בלעז: אבטחים. בוריק"ש: החציר. כרישין פו־ילשי"ת ית בוציניא וכו': (ו) אל המן עינינו. מן בשחר ומן בערב: (ז) והמן כזרע גד הוא. מי שאמר זה לא אמר זה. ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו' כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד. עגול כגידא זרע כליינדר"א: בדלח. שם אבן טובה קריסט"ל: (ח) שטו. אין שייט אלא לשון טיול אשבניי"ר בלא עמל: וטחנו ברחים וגו'. לא ירד לרחים ולא לקדירה ולא למדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין: בפרור. בקדרה: לשד השמן. לחלוח של שמן. כך פירשו דונש

בן

אֶל־יְהוָה וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ׃ ג וַיִּקְרָא
שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא תַּבְעֵרָה כִּי־
בָעֲרָה בָם אֵשׁ יְהוָה׃
ד וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ
תַּאֲוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ
בָּשָׂר׃ ה זָכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־
נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֵת הַקִּשֻּׁאִים
וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר
וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים׃
ו וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל
בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן עֵינֵינוּ׃ ז וְהַמָּן
כִּזְרַע־גַּד הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין
הַבְּדֹלַח׃ ח שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ
וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה
וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת
וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן׃

ל' ואחד תשקע בכל
ל' ומס'ו' והוא חד מן מ"ח מלין כתבין א' באמצע תיבות ולא קריין. ב' וכ"כ וכל ליש' חסר בתורה
ל' וחסר ו'
ל'
ל' ומ"ל
וי"ת בטעם תביר
ל' וחד בזרע אנשא. ב' פת'
ב' וחסר
ל' ל' וחסר
ג'
ד' וא' וטעמו ל' ל'

אֶשָּׁתָא: ג וּקְרָא שְׁמָא
דְאַתְרָא הַהוּא דְלֵיקְתָא אֲרֵי
דְלֵיקַת בְּהוֹן אֶשָּׁתָא מִן
קֳדָם יְיָ: ד וְעַרַבְרְבִין
דְבֵינֵיהוֹן שְׁאִילוּ שְׁאֶלְתָּא
וְתָבוּ וּבְכוֹ אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַאֲמַרוּ מַן יֵיכְלִנָנָא בִּסְרָא:
ה דְכִירִין אֲנַחְנָא יַת נוּנַיָא
דַהֲוֵינָא אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָּן
יַת בּוֹצִינַיָא וְיַת אֲבַטִּיחַיָא
וּכְרָתֵי וּבוֹצְלֵי וְתוּמֵי:
ו וּכְעַן נַפְשָׁנָא תְּאֵיבָא לֵית
כָּל מִדַעַם אֱלָהֵן לְמַנָּא
עֵינָנָא: ז וּמַנָּא כְּבַר זְרַע
גִּידָא הוּא וְחֶזְוֵיהּ כְּחֵיזוּ
בְדוּלְחָא: ח שַׁיְטִין עַמָּא
וְלָקְטִין דְצָבֵי טָחִין בְּרֵיחַיָא
וּדְצָבֵי דָאִיךְ בִּמְדוֹכְתָא
וּמְבַשְּׁלִין לֵיהּ בְּקִדְרָא
וְעָבְדִין יָתֵיהּ גְּרִיצָן וַהֲוָה
טַעְמֵיהּ כִּטְעֵים דְלִישׁ

משה. בפיוס: ותשקע האש. כטעם ותכבה ואין לו אחר: (ג) תבערה. עוד אפרשנו: (ד) והאספסף. שנאספו אל ישראל ואינם מהם והם ערב רב והמלה כפולה כמו סחרחר חמרמרו: וישבו ויבכו. אחר התאוה: גם בני ישראל. עמם: (ה) הדגה. שם המין: חנם. בזול כאילו היא חנם: הקשאים. באל"ף תחת ה"א מקשה כמו ועמי תלואים ורבים כן: אבטחים. ידוע מלשון קדר ואין לו ריע במקרא: חציר. הירקות שהם עשב השדה וכן המצמיח הרים חציר והנה הוא שם כלל והמתרגם ארמי אמר שהוא שם פרט גם הוא נכון: הבצלים והשומים. ידועים והם קרובים בלשון קדר: (ו) נפשנו יבשה. היא הנפש המתאוה הנטועה בכבד: אין כל, חסרנו כל דבר: עינינו. כי מן השמים ירד: (ז) והמן. ספר הכתוב חסרון דעת המתאוין כי המן היה כזרע גד והוא קל ללקוט והיה נראה, כי הוא לבן ועוד כי יוכלו לאכלו כאשר היה גם לטחנו ברחים ולעשות עוגות או לדוכו ולבשלו בפרור ויש לו טעם נכבד כמו לשד השמן ועוד היה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את המקום: כזרע גד. סמוך כמו נטע שעשועיו. גד יש אומרים כסב־תא ויש אומרים חרדל מגזרת גדין ואני לא ידעתי: (ח) שטו העם. מגזרת משוט בארץ וזה יורה כי לא היה נופל זה עם זה רק מפוזר ומפורד: ברחים. של היד ולא יתכן להפריד זה השם כי משנים יהיו הרחים: במדכה. עץ או אבן שידוכו בה גם יתכן שיעשו עוגות מאשר ידוכו: עגות. כמו ועשי עוגות: לשד. י"א כי הלמ"ד נוסף כלמ"ד שלאנן ושלו והיה ראוי להיות השמן מלרע בעבור שהוא תאר

באפיקים בנגב: ואתה ועתה י"ח בטעם תברין וסי' ואתה תבוא אל אבתיך בשלום. ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן. ועתה נפשנו יבשה אין כל. אם רע בעיניך אשובה לי. צורה את נפשי. ברח מן הארץ מעל אבשלום. אדוני המלך יושב ירושלים: תבקש לך גדלות. את נבלותה. יאכלם חדש את חלקיהם. נאספו עליה עמים. ועתה חלו נא. ועתה מה נאמר אלהינו דעזרא. ועתה יש תקוה לישראל. בחלים רבים. ואתה תעלה אותם ירושלים. קח נא ברכה:

תולדות אהרן התאוו תאוה. תענית כט ערכין טו (תענית סח): זכרנו את הדגה. יומא עה זוכר כבר סיני: את הקשואים. ע"ג כט: ועתה נפשנו. יומא שם: והמן כזרע גד. שם: שטו העם. שם עב: וטחנו. שם: ובשלו בפרור. שם: עוגות. שם: והיה טעמו. שם:

בעל הטורים מי יאכלנו בשר. אע"פ שהיה להם בשר הרבה שם היו סבורים לעבור הירדן מהרה ואמרו אנו צריכים להלחם בכנעני ולא נוכל להעביר מקננו עמנו ולכך אמרו מי יאכלנו בשר: טעמו ד'. והיה טעמו כטעם לשד השמן שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ע"כ עמד טעמו בו ושנה את טעמו בשנותו את טעמו גבי דוד. מואב שהיה שקט עמד טעמו אבל דוד שגלה ממקום למקום בשנותו את טעמו. ודור המדבר אע"פ שגלו ממקום למקום לא שינו את טעמם בשביל המן שנאמר בו וטעמו שלא נתנה תורה אלא לאוכלי המן:

רמבן

יגידנו כאשר עשה בכל המקומות והנכון בעיני כי כאשר נתרחקו מהר סיני שהיה קרוב לישוב ובאו בתוך המדבר הגדול והנורא במסע הראשון היו מצטערים בעצמם לאמר מה נעשה ואיך נחיה במדבר הזה ומה נאכל ומה נשתה ואיך נסבול העמל והענוי ומתי נצא ממנו מלשון מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו שהוא לשון כואב ומצטער אל עצמו וכן בן אוני בן צערי ואנו ואבלו הדייגים וכאשר אמר הכתוב כי היו כואבים ומצטערים כבר הזכיר וספר החטא ואמר כמתאוננים כי היו מדברים במר נפשם כאשר יעשו הכואבים והיה רע בעיני ה' שהיה להם ללכת אחריו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל טובה אשר נתן להם והם היו כאנוסים ומוכרחין מתאוננים ומתרעמים על ענינם ולכך אמר בשנייה וישובו ויבכו גם בני ישראל כי היה חטאם הראשון להתרעם על חסרון הנאותיהם בו במדבר וישובו עוד לעשות כענין ההוא ולא לקחו מוסר על אש השם שבערה בם:

(ג) **וטעם** ויקרא שם המקום ההוא תבערה. למקום אשר ירדה בו האש בקצה המחנה קראו כן ולא נסעו מן המחנה ההיא רק בחניה ההיא התאוו תאוה וקראו שם העיר או שם המקום קברות התאוה:

(ד) **וטעם** והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה, שלא היה להם חסרון בדבר כי היה להם המן לשובע והיו עושים בו מטעמים טובים בטעם חשוב מאד כאשר יספר אבל המשילו בנפשותם תאוה רבה כמתאווים לאכול הפחמים והעפר והמאכלים הנבאשים:

ויאמרו מי יאכילנו בשר. כי לא היה לכל העם בשר לאכול בכל יום אע"פ שאכלו ממנו פעמים רבות והיה למקנהם מקנה יאכלו ממנו הגדולים כמנהג המחנות במקומות היוקר אבל בדגים אמרו זכרנו את הדגה כזוכר הנשכחות כי לא אכלו דגים מיום צאתם ממצרים ועד הנה:

(ה) **וטעם** אשר נאכל במצרים חנם. לפי פשוטו כי היו הדייגים המצריים מעבידין אותן למשוך הדגים שנאחזים במצודה ובמכמורות והיו נותנין להם מן הדגים כמנהג כל פורשי מכמורת. והקשואים והאבטיחים והחציר והבצלים והשומים במצרים הרבה מאד כי היא גן הירק וכאשר היו חופרין לכן בגנות ובכל עבודה בשדה היו אוכלין מן הירקות. או שהיו שם ישראל עבדי המלך עושים מלאכתו והיה מפרנס אותם בלחם צר ובמים לחץ והיו נפוצים בעיר ונכנסין בגנות ובשדות והיו אוכלין מן הירקות ואין מכלים דבר כמנהג בעבדי המלך ונותנים להם על שפת היאור ממנת המלך דגים קטנים אשר אין להם דמים במצרים כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות וזאת תלונת בני ישראל לא תלונות האספסוף והנה היו מתלוננים על משה וצועקים עליו תנה לנו בשר ונאכלה כאשר נזכיר.

(ו) **וטעם** נפשנו יבשה. שנתחמם טבעם מרוב התאות ויבשה לה כדברי אונקלוס או נפשנו יבשה כי אין לה (לח) כלל ללחלח אותה כי המאכל

תוליד

ספורנו

לא היתה אצלם שום סבה ראויה לזה שיתאוננו אבל היו מתאוננים בדבריהם לנסות: (ג) ותשקע האש. נגד טבע האש למען יכירו שהיה פלא בלתי טבעי ולא היה אש טבעי מקרה או בלתי סבה טבעית: (ד) וישובו ויבכו. הזרו להיות כמתאוננים לנסות ובכו עתה על שיצאו ממצרים כמואסים מעלת היות השכינה ביניהם כאשר העיד באמרו יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים: מי יאכילנו בשר. לנסות אם יכין שאר לעמו כאשר העיד המשורר באמרו

וינסו

ט וּבְרֶדֶת הַטַּל עַל־הַמַּחֲנֶה
לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו׃ י וַיִּשְׁמַע
מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו
אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ וַיִּחַר־אַף יְהוָה
מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע׃ יא וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ
לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי
חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת־מַשָּׂא כָּל־
הָעָם הַזֶּה עָלָי׃ יב הֶאָנֹכִי הָרִיתִי
אֵת כָּל־הָעָם הַזֶּה אִם־אָנֹכִי
יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ
בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־
הַיֹּנֵק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ
לַאֲבֹתָיו׃ יג מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת
לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי
לֵאמֹר תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר וְנֹאכֵלָה׃
יד לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת
אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד
מִמֶּנִּי׃ טו וְאִם־כָּכָה ׀ אַתְּ־עֹשֶׂה
לִּי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם־מָצָאתִי חֵן

ג׳
ד׳ ד׳
ל׳
ה׳
ה׳. ג׳ ומבנין בכתיבה
ז׳. ל׳ ח׳ א׳ חסר א
ל׳ וחד ואת מלא
ג׳. ל׳ ומ״ג
ה׳ חסר בלי׳ ג׳
ל׳ והסר ואי׳ ויהי אמן
ל׳ והסר
ג׳
ז׳ ר״פ בספרא כ״ד
כ״ז. ג׳ ל׳ זכר
ג׳ ומי׳. ב׳ כי זכה מבפתה וכל מגל׳ דכוו׳ ושארא אם נא

בְּמַשְׁחָא׃ ט וְכַד נָחִית
טַלָּא עַל מַשְׁרִיתָא לֵילְיָא
נָחִית מַנָּא עֲלוֹהִי׃ י וּשְׁמַע
מֹשֶׁה יָת עַמָּא בָּכַן
לְזַרְעֲיָתְהוֹן גְּבַר בִּתְרַע
מַשְׁכְּנֵיהּ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ
לַחֲדָא וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה בִּישׁ׃
יא וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמָא
אַבְאֵישְׁתָּא לְעַבְדָּךְ וּלְמָא
לָא אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ
לְשַׁוָּאָה יָת מַטּוֹל כָּל עַמָּא
הָדֵין עֲלָי׃ יב הַאַב אֲנָא לְכָל
עַמָּא הָדֵין אִם בְּנַי אִנּוּן
דַּאֲמַרְתְּ לִי סוֹבַרְהִי בְּתוּקְפָךְ
כְּמָא דִמְסוֹבַר תּוּרְבְּיָנָא יָת
יַנְקָא עַל אַרְעָא דְקַיֵּמְתְּ
לַאֲבָהָתוֹהִי׃ יג מְנָן לִי
בִּסְרָא לְמִתַּן לְכָל עַמָּא
הָדֵין אֲרֵי בָכַן עֲלַי לְמֵימַר
הַב לָנָא בִּסְרָא וְנֵיכוּל׃
יד לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדִי
לְסוֹבָרָא יָת כָּל עַמָּא הָדֵין
אֲרֵי יַקִּיר מִנִּי׃ טו וְאִם כְּדֵין
אַתְּ עָבֵיד לִי קְטוֹלְנִי כְּעַן
קְטוֹל אִם אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין

כן לברע . ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני (תהלים ל"ב) והלמ"ד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ . ורבותינו פרשוהו לשון שדים אך אין ענין שדים אצל שמן . וא"א לומר שהשמן ל' וישמן ישורון (דברים ל"ב) שאם כן היה המ"ם נקוד קמץ (קטן) וטעמו למטה תחת המ"ם עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן והטעם תחת השי"ן לשון שמן הוא והשי"ן הנקודה בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק. ד"א לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופה בדבש ותרגום של אונקלוס דמתרגם דליש במשחא נוטה לפתרון של דונש שהעיסה הנלושה בשמן לחלוחית שמן יש בה: (י) בוכה למשפחתיו. משפחות משפחות נאספי' ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי ורבותינו אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם (ספרי): (יב) כי תאמר אלי. שאתה אומר אלי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן (שמות לב) לך נחה את העם ואומר (שמות ו) ויצום אל בני ישראל על מנת שיהיו סוקלים אתכם ומחרפים אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. אתה אומר לי לשאתם בחקי: (טו) ואם ככה את עושה לי. תשש כחו של משה כנקבה כשהראהו הקב"ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת

תאר השם והנכון בעיני שהלמ"ד לשד שורש כמו נהפך לשדי והוא הפך בחרבוני קיץ והיא הלחה הנכבדת העולה למעלה מכל שמן ויהיה השמן מלעיל כמשמעו : (י) בוכה למשפחותיו . שהתחברו המשפחות לבכות כאשר יעשו בבכותם על מת : איש לפתח אהלו . בפרהסיא : ובעיני משה רע . פעל עבר או תחסר מלת היה : (יא) למה הרעת לעבדך . הכתוב דבר על הבא במהרה : ולמה לא מצתי חן בעיניך . כאשר אמרתי שלח נא ביד תשלח . ומלת מצתי חסרת אל"ף ורבים כמוה כי אין תימה לחסרון המלך יהו"א : (יב) הריתי . האני אמם : ילדתיהו . או אני אביהם כמו ילד את שלח : שאהו . עד בואו אל האדמה : (יג) מאין . במ"ם שם מקום ובלא מ"ם כמו לא ונמצא מלת הן אתם מאין : (יד) כי כבד . פעל עבר כמו כי זקן יצחק או יחסר הוא : את . לשון זכר ונקבה כמו לך גם בך ועמך ואתך ואתה לשון זכר לבדו : (טו) הרגני . כמו המיתני זה עשה לי בצדקתך ובעבור פיוסי וזה טעם ואם מצאתי חן בעיניך

בכה ובכה ז' וסימן נמסר בסדר שמות : למשפחתיו ד' וסי' נמסר בסדר במדבר סיני : ובעיני י' וסימן ובעיני שכם בן . בעיני פרעה ובעיני . והקל נשמע בית . יראה ה' עליכם . גם האיש משה . ובעיני משה רע . ובעיני הסרנים . וידבר גם אבנר . ויישר הדבר בעיני דמלכים . וחברו דד"ה : עבדך לעבדך ז' פתחין וסימן למה הרעת לעבדך . היסגרוני בעלי קעילה . ועשית חסד על עבדך . ולי אני עבדך ולצדוק . ויאמר המלך שלום דאבשלום . כי אתה הבדלתם לך . גם מזדים השוך עבדך . וכל אתנחתא וסוף פסוקים דכוות' במ"א טוב עשית עם עבדך : האנכי ב' וסי' הריתי . לאד' שיחי : לשאת כ"ד נמכר בד"ה א' ריש סימן ט' : את ג' בלישן זכר וסי' ואת תדבר אלינו . ואם ככה את עשה לי . ממשח הסוכך . הרג ג' וחסר וסימן ואם ככה את עשה לי . כי הרג תהרגנו ידך תהי' בו . הנה ששון ושמחה הרג . וחד והרג

תולדות אהרן וברדת . שם : וישמע משה . שבת קל יומא עה (שם שם) : כאשר ישא . סנהדרין ח :

בעל הטורים

ולמה לא מצאתי חן . חסר אלף והרך גבי איוב ערום יצאתי חסר אלף לומר אם לא מצאתי חן בעיניך למה יצאתי מבטן אמי : האמן . תגין על הה"א בגי' דברים האב מזכה לבניו ואלו הן , בנוי . בכח . בעושר . בחכמה . בשנים . בנוי שנאמר יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם . בכח שנאמר גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך . בעושר שנאמר נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה . בחכמה שנא' תחת אבותיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ . וכתיב לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך . בשנים . דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה . וכשם שהוא מזכה להם כך מחייב אותם בחמשה דברים חילופם דכתיב יחולו על ראש יואב ואל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם . זב תחת הכח . שהזיבות מתשת הכח . ומצורע תחת הנוי כי הצרעת מגונה על הבריות . ומחזיק בפלך . בור שאין בו חכמה . וחסר לחם זה עוני תחת העושר . ונופל בחרב קצר ימים . נמצא שהצדיק מזכה לבניו בחמשה דברים . והחייב מחייב אותם בחמשה דברים חילופם :

ספורנו

ויכסו אל בלבם לשאל אוכל לנפשם : (יא) למה הרעות לעבדך . לשלחני בעל כרחי להוציא העם הזה ממצרים : ולמה לא מצאתי חן בעיניך . כשאמרתי שלח נא ביד תשלח : לשום את משא כל העם הזה עלי . וזה עשית כדי לשום את משא כלם עלי כאלו לא היה לך מנהיג זולתי לפחות לשתפו עמי שיהיה טוב להם : (יב) האנכי הריתי . הנה האב יוכל להנהיג את בניו אף על פי שהם חלוקי הדעות וזה כי כלם חושבים אותו לאוהב שישתדל בכל כחו להטיב להם אבל אלה אינם בוטחים בי כלל וחושדים ומנסים לראות מה אעשה בעדם : (יג) מאין לי בשר . הנה אין ספק אצלם שאין לי בשר לתת להם וא"כ כשהם בוכים עלי ואומרים תנה לנו בשר כאלו יש לאל ידי ובעל ידי בכייתם אעשה רצונם אין זה אלא לנסות את הנהגתי במצותך ומה אשיג מאתך בעדם : לא אוכל אנכי לבדי . וצריך שתשתף עמי אחרים שיבטח העם הזה בהם : (טו) ואם ככה את עושה לי . ואם אתה השלם נמנע משלמות ההנהגה הראויה מאתך ותנהיגם ככה באופן חסר כהנהגת נקבה בשבילי ולכבודי ולא תשתף אחרים עמי כדי שלא לפגום כבודי : הרגני נא הרוג אם מצאתי חן בעיניך . כדי שתוכל למנות

רמבן

תוליד הליחות בגוף ויסיב הנפש רוה ואמר בלתי אל המן עינינו שאפי' המזון אשר אנו חיים בו איננו בידינו שתהיה נפשנו דשנה ושבעה בו אבל נתאוה לו ונשא עינינו אליו בכל עת כי באולי יבא לנו והנה אין כל בלתי תוחלת המן אמר המשל הידוע אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו וספר הכתוב כמה מעלות במן ואמר שטעמו כטעם לשד השמן להגיד כי נפש אוכליו לא תיבש כי הוא ילחלח וירוה ותהיה נפש אוכליו כגן רוה וכמוצא מים :

(יב) **האנכי** הריתי את כל העם הזה. על דעת אונקלוס כמו על ברכות הורי כי האב יקרא הורה מפני שנותן ומזמין ההריון יאמר אם אני אביהם או אמם שילדתי אותם. ובעלי הפשט אמרו בהפך האנכי אמם שהייתי בהם הרה ויולדת וכן ותהר את מרים ואת משה שהרתה וילדה אותם או אנכי אביהם שהולדתיהו כמו ויולד נח אביך זה ילדך . וזולתם ואמר כאשר ישא האומן את היונק האב או האם. ועל דעתי הכל מליצה באם וטעמו כמו האנכי הריתי את כל העם הזה ואנכי ילדתיהו והזכיר כן כי האשה תסבול צער גדול בהריון בזכרה מה שסבלה בהם מלידה ומבטן ומהריון ואמר אומן כי הוא אומן לא אמנת :

(יד) **וטעם** לא אוכל אנכי לבדי לא שיעזרוהו הזקנים לתת להם בשר כי מאין להם ועוד אפילו בהיות להם פרנסים רבים לא יתלוננו רק על משה רבינו שהוציאם ממצרים כמנהגם לאמר לו למה העליתנו ממצרים והוא שיתן להם בתפלתו כל משאלותם ותאותם יבא להם אבל חשב משה כי בהיות להם מנהיגים רבים ישככו חמתם וידברו על לבם בתלונותם ואפשר כי כאשר התנבאו הזקנים שנאצל עליהם מן הרוח וידעו העם כי נאמנים הם בנביאים לא יתלוננו כלם על משה וישאלו תאותם גם מהם :

(טו) **ואם** ככה את עושה לי. תשש כחו של משה כנקבה שהראהו הקב"ה פורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן

זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה : ואל אראה ברעתי . ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתקוני סופרים בתורה לכינוי ולתקון לשון : (טז) אספה לי . הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנא' (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל אלא באש תבערה מתו וראוים היו לכך מסיני דכתיב (שמות כד) ויחזו את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו (שם) ויאכלו וישתו ולא רצה הקב"ה לערבב את השמחה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן : אשר ידעת כי הם וגו'. אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שנא' (שמות ה) ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן : ולקחת אותם . קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום : והתיצבו שם עמך . כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה (ספרי) : (יז) וירדתי . זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה: ודברתי עמך . ולא עמהם : ואצלתי . כתרגומו ואורבי כמו (שמות כד) ואל אצילי בני ישראל : ושמתי עליהם . למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום : ונשאו אתך . התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים : ולא תשא אתה לבדך

בְּעֵינֶיךָ וְאַל־אֶרְאֶה בְּרָעָתִי׃ פ
טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֶסְפָה־
לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי הָעָם
וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ׃
יז וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם
וְאָצַלְתִּי מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ
וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ
בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא אַתָּה

חד מן י"ח מלין ת"ס
ג'
כו"ל חסר
י"ג בתורה
ג'
ל'

קֳדָמָךְ וְלָא אֶחֱזֵי בְּבִשְׁתִּי׃
טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ
קֳדָמַי שַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי
יִשְׂרָאֵל דִּידַעְתְּ אֲרֵי אִינוּן
סָבֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וּתְדַבַּר
יָתְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיִתְעַתְּדוּן תַּמָּן עִמָּךְ׃
יז וְאִתְגְּלֵי וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ
תַּמָּן וַאֲרַבֵּי מִן רוּחָא דַּעֲלָךְ
וַאֲשַׁוֵּי עֲלֵיהוֹן וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ
בְּמַטּוּל עַמָּא וְלָא תְסוֹבַר

בעיניך : ואל אראה . עוד ברעה שאני בה ואין צורך לתקון הסופרים : (טז) אספה לי . מלה זרה ויתכן שהיתה כן בעבור אות הגרון וכן ערכה לפני התיבה : ושוטריו . כי יש זקנים שבאו בימים ואינם ראוים להיותם שוטרים גם יש שוטרים ואינם זקנים : (יז) וירדתי . הכבוד ירד באש בתוך הענן : ודברתי אתך שם . וכאשר תשמע את הקול ישמעו גם הם : ואצלתי . כטעם אקח מאשר אצלך ודע כי הרוח כמו החכמה ואם תנתן מחכמת ראובן לשמעון לא תחסר חכמת ראובן רק נשארה כאשר

בשנאיהם : ואל אראה ברעתי . חד מן י"ח מלין תיקון סופרים וסימן נמסר בריש סיפרא דבמדבר סיני : ויאמר ה' אל משה ט' בטעמא נמסר בסדר במדבר סיני : ולא תשא ג' וסימן ולא תשא למקום בעבורם . ולא תשא עליו חטא . ולא תשא אתה לבדך . ונמסר גם

תולדות אהרן אספה לי . יומא כח קדושין לב סנהדרין נג יז : והתיצבו שם . קדושין עו סנהדרין טז לו : וירדתי . עקרים מג פ"א : ונשאו אתך . קדושין עו סנהדרין לו :

ספורנו

למנות ההרים בעל ידם תהיה הנהגת העם שלמה כמו שאמרו ז"ל (שבת פ' במה בהמה) על שמואל שמת קודם ימיו כדי שתעמוד מלכות בית דוד : ואל אראה ברעתי ברעת

בעל הטורים אספה לי שבעים איש. נגד שבעים נפש שירדו למצרים ונגד ע' אומות ונגד שבעים שמות שיש לו להקב"ה ואלו הן . אל אלהים ה' אחד אדון א"ר אהיה אמן אמת ארך אפים אחרון שאינו מוסר מלכותו לאחר אמונה אשכול הכפר ברוך בורא גדול גאה גואל גבור דגול יודע ועד זוכר חי חסיד חנון חוקר חסין חכם טוב טהור עינים יה יושב כתר כבוד מטהר נורא נשגב נאמן נוצר חסד נושא עון נושא פשע נושא חטאה נוקם נוטר סלה יושב קדם סלה עליון עופר עזוז פודה צור צבי צבאות קדוש קנא קרוב רחום רם ראשון שלא קיבל מלכותו מאחר רב חסד שומר שופט שלטון שר שוכן עד תמים תקיף . וע' שמות של ישראל ואלו הן אשת נעורים אילי הצדק אלופים אחים אהובים אום אם אישים . אפרים אדירים אצילים אגוז אומה אגודה בנים בני אל חי בני בכור בחירים בתי ברה בעולה גוי גדול גל נעול גן נעול גפן העמוסים ונשואים זרע קדש חכמים טובים יחידים יקירים ישראל . ישורון יעקב יוסף יהודים ילדי ידידים כלה כנה כרם כהנים משרתים מלכים מעין חתום נחלה נדיבים נוה נער נטע סגולה עליונים ענוים עדה עבדים עברים עמים פדוים פזורים צאן צדיקים קדושים קנוים רבים רעים שבטי יה תמימים . וע' שמות לירושלים . תגין על ה"א דאספה לומר לך שהיו בקיאין וזהירים בה' חומשי תורה : עמך . בגי' יהיה דומין : ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם . כי אני לא אצהרם ולא אתן מרוחי עליהם כי אני אמרתי כי אתה לבדך תשא אותם ואתה אמרת לא אוכל לשאת משא כל העם הזה : אתך לך . מי שישא עמך ותתן מרוחך עליהם לכן כתיב ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש אבל אלדד ומידד שלא היו מכלל השבעים נאמר בהם ותנח עליהם הרוח פי' הרוח מאת ה' ולא משל משה וכשאמר לו יהושע כלאם אמר מי יתן כל עם ה' נביאים כאלו ספכים בתת ה' את רוחו עליהם ולא כשבעים הזקנים שאצל מרוחו ונתן עליהם :

רמבן

הרגני נא הרוג לשון רש"י . ולא הבינותי זה שכנוי זאת כלפי מעלה הוא ועל דרך הפשט מנהג הלשון הוא גם בזכר את כרוב ממשח הסוכך ועל דרך האמת את ככה את עושה לי במדת הדין ידבר כמו שאמר ויחר אף ה' בם וכן ואת תדבר אלינו כנוי לאש הגדולה שתדבר דברי השם אלינו ושמענו מפיך ועשינו וכן את כרוב ממשח בכרוב השני ירמוז והמשכיל יבין :

וטעם הרגני נא הרוג שתשלח עלי הורגים בחרב כי טוב מותי אפילו בחרב אדם מחיי בצער הזה . ויתכן שהוא כמו המיתני וכן ואחריתם יהיו הרוגי מות בחוליהם מוכי חרב מלחמה וכן ופתי בהרוגים האלה :

(טז) **אספה** לי שבעים איש מזקני ישראל . כבר הזכירו רבותינו כי שבעים אומות הן בשבעים לשון ויש לכל אחת מזל ברקיע ושר למעלה כענין שנאמר בדניאל ושר מלכות פרס וכתוב אבל מלכי יון והוא שנאמר יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואמרו כי פרי החג ירמזו בהם בפרקי רבי אליעזר אמר הקב"ה לשבעים מלכים הסובבים כסא כבודו בואו ונבלבל לשונם ולכן היה המספר ביורדי מצרים שבעים וזה המספר הזה בשופטי ישראל כי המספר הזה יכלול כל הדעות בהיותו כולל כל הכתות ולא יפלא מהם כל דבר וכן במתן תורה ושבעים מזקני ישראל כי ראוי במספר שלהם הזה שישרה עליהם כבוד השכינה כאשר הוא במחנה העליון כי ישראל צבאות השם בארץ כמו שנעשה ארון וכפורת ומשכן בדמות המשמשין במרום ונעשו הדגלים בדמיון המרכבה אשר ראה יחזקאל להשרות שכינה עליהם בארץ כאשר היא שכינה בשמים והנה משה על גבי שבעים זקנים רמז לישראל שהוא גוי אחד בארץ וקבלו רבותינו כי כל סנהדרי גדולה היושבת בבית השם במקום אשר יבחר לשכנו שם כן יהיה מנינם שבעים והנשיא על גביהם כמשה רבינו והנה הם שבעים ואחד וכן האותיות בשם הגדול המפורש שבעים ושתים כנגד השרים והשם המיוחד שהוא אדון יחיד על כולם ולזה ירמוז הכתוב באמרו אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט כי השכינה עמהם להסכים על ידם ואמר הכתוב עד מתי תשפטו עול כי יזהיר בהם אחרי שהשם הנכבד עמהם בדבר המשפט איך לא תיראו ממנו להטות המשפט כטעם העם המכעיסים אותי על פני והזהיר עוד אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם כי מספרכם כמספר שרי מעלה ואדון היחיד ואמרתי שתשבו מושב אלהים בארץ אכן כאדם תמותון כאדם הראשון שגורש ממקומו הנכבד ומת כן תתגרשו מבית השם ותמותו וכאחד השרים של מעלה הייתם ותפלו מן המעלה ההיא וכבר הזכרתי מן הענין הזה בסדר ואלה המשפטים :

(יז) **וירדתי** ודברתי עמך שם ואצלתי . ענין הכתוב להגיד כי בעת הדבור עם משה יהיה האצילות וממנו הוא וכן אמר במעשה וירד ה' בענן וידבר אליו ולא פירש הכתוב הדבור הזה מה היה כאשר הוא כתוב בכל התורה שיבאר אחרי כן מה אמר ומה דבר ה' כי הענין בכאן כי הזקנים אשר אמר בהם שהתנבאו לא שמעו דבור מפי השם ולא נראה להם במראה או בחלום אבל השם מדבר עם משה והאצילות רוח משה הם יודעים הנבואה ההיא וזה טעם ויתנבאו ולא יספו שלא יספו להתנבאות מעצמם אבל בנבואה שאמר השם למשה בה לבדה התנבאו . וזה טעם ואצלתי שאניח אצלי מן הרוח אשר אני שם עליך ושמתי עליהם ואין זה כענין שנאמר ונתת מהודך עליו כי אצילות בכל מקום לשון עכוב אצלו כלשון וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם הלא אצלת לי ברכה וכן על כן נאצל מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ שנאמר אצלם מהלשכות התחתונות והתיכונות מהארץ שלא יאכלו האתיקים מהנה בעליונות וכן ואל אצילי בני ישראל הנשארים והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן מכלל המון העם או שנקראים כן הגדולים שבכל באים אצלם והמעתיקים מן הלשונות אמרו אצילות על יציאת כח מן הכחות מאת הבורא ומתפשט על הנברא ואומרים בנפש אצולה מרוח הקדש כי הוא אצלם לשון המשכה ואיננו נכון אצלי כי האצילות יהיה המשכה או הנחה והפרשה אבל הנותן על המקבל ואונקלוס יעשה בו שני פנים תרגם כאן וארבי וכן ואל אצילי ולרברבי ותרגם הלא אצלת לי ברכה שבקת נראה שדעתו באצילות שהוא ענין המשכה או מאציל הנותן על המקבל ויאמר בכאן אמשיך מאשר אצלך מן הרוח הנבואה ושמתי עליהם ונאמר עוד על ההמשכה שימשוך הנותן אצלי מן הדבר הנתון וישאר עמו וזה טעם הלא אצלת לי ברכה שמשכת לי אצלך אחת מן הברכות לברכני בה ועל הכלל בזקנים כי אין נבואתם רק מן הרוח אשר ידבר במשה וממנו הוא להם ולפיכך אמרו במדרש במדבר סיני רבה משל לאדון שמסר פרדס לשומר ונתן לו שכר השמירה אחר זמן אמר לו השומר איני יכול לשמרו כלו לבדי הבא עוד אחרים שישמרו עמי אמר לו האדון נתתי לך הפרדס שלי לשמרו וכל פירות שמירתו נתתיו לך ועכשיו אתה אומר הבא עוד אחרים שישמרו עמך הריני מביא אחרים שישמרו עמך והוי

ודע

אבן עזרא

כאשר היא והמשל בכר: (יח) התקדשו. כמלא לשבח ולגנאי לשון התקדש וכן היקדש שהוא לשון טומאה: (יט) ולא יומים. כפל: חמשה ימים. כנגד אצבעות היד האוכלים: עשרה. כפל בשתי ידיו גם עשרים כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו: (כ) חדש ימים. פירשתיו שישוב ערך הלבנה באורה כאשר היתה וכן שנתים ימים. וטעם מאפכם. כי הריח באף ויצא הריח ממנו ולא ימצא: לזרא. באל"ף תחת ה"א כמו קראן לי מרא כי אותיות אהו"י מתחלפין וטעם לזרא הוא דבר זר נתעב לתולדת שלא הרגיל אדם בו: (כא) שש מאות אלף רגלי. ואין צורך להזכיר הפחותים. ורבים פירשו זאת הפרשה לטעמים רבים יש אומרים כי משה

רשי

לבדך. (ספרי) הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי: (יח) התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענות וכן הוא אומר (ירמיה יב) והקדישם ליום הרגה: (כ) עד חדש ימים. זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה. וברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם: עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו דתקוצון ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא. (ספרי) שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין להרב זרא: את ה׳ אשר בקרבכם. אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו: (כא) שש מאות אלף רגלי. לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים. רבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים: (כב) הצאן ובקר ישחט. (ספרי) זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הצאן ובקר הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנא׳ (ויקרא כה) ומצא כדי גאולתו ואיזו קשה זו או (במדבר כ) שמעו נא המורים אלא לפי שזו לא אמר ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מי מריבה הָיְתָה בגלוי

אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ׃ יח וּלְעַמָּא
תֵּימַר אִזְדַּמְּנוּ לִמְחָר וְתֵיכְלוּן
בִּסְרָא אֲרֵי בְּכֵיתוּן קֳדָם יְיָ
לְמֵימַר מָאן יֵיכְלִנַּנָא בִּסְרָא
אֲרֵי טַב לָנָא בְּמִצְרַיִם וְיִתֵּן
יְיָ לְכוֹן בִּסְרָא וְתֵיכְלוּן׃
יט לָא יוֹמָא חַד תֵּיכְלוּן
וְלָא תְרֵין יוֹמִין וְלָא חַמְשָׁא
יוֹמִין וְלָא עַסְרָא יוֹמִין וְלָא
עַסְרִין יוֹמִין׃ כ עַד יְרַח
יוֹמִין עַד דִּתְקוּצוּן בֵּיהּ וִיהֵי
לְכוֹן לְתַקְלָא חֲלַף דְּקַצְתּוּן
בְּמֵימְרָא דַּיְיָ דִּשְׁכִינְתֵּיהּ
שַׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן וּבְכֵיתוּן
קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר לְמָא דְנַן
נְפַקְנָא מִמִּצְרָיִם׃ כא וַאֲמַר
מֹשֶׁה שִׁית מְאָה אַלְפִין
גַּבְרָא רַגְלָאָה עַמָּא דִּי אֲנָא
בֵּינֵיהוֹן וְאַתְּ אֲמַרְתְּ בִּסְרָא
אֶתֵּן לְהוֹן וְיֵיכְלוּן יְרַח יוֹמִין׃
כב הֲעָאן וְתוֹרִין יִתְנַכְסוּן

לְבַדֶּךָ׃ יח וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר
הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר
כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי
יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם
וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם׃
יט לֹא יוֹם אֶחָד תֹּאכְלוּן וְלֹא
יוֹמָיִם וְלֹא ׀ חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא
עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם׃
כ עַד ׀ חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר־יֵצֵא
מֵאַפְּכֶם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי־
מְאַסְתֶּם אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם
וַתִּבְכּוּ לְפָנָיו לֵאמֹר לָמָּה זֶּה
יָצָאנוּ מִמִּצְרָיִם׃ כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הָעָם אֲשֶׁר
אָנֹכִי בְּקִרְבּוֹ וְאַתָּה אָמַרְתָּ בָּשָׂר
אֶתֵּן לָהֶם וְאָכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים׃
כב הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם וּמָצָא

ס
כ״ז בטעם פש׳ . ג׳
ג׳ פסו׳ דמיין לא וד׳ ולא .
ל׳ וכ״כ. ה׳ ג׳ מ״ל וב׳ חסר
ל׳ . ל׳ וכתיב א׳
ב׳ בטעם כספ׳ וי׳ בט׳ בפלוני
ה׳ דמטעין ביה ספרי
ל׳ ר״פ

בסדר וארא: לא יום אחד הא׳ לין חד מן ג׳ פסוקים דמיין אית בהון לא ולא ולא ולא וסימן; לא יום אחד תאכלון ולא לא תאבה לו ולא תשמע אליו: והיה כי תרבו ופריה׳: ויאמר משה ב׳ בטעם זרקא וסי׳ שש מאות אלף רגלי. בזאת תדעון כי ה׳ שלחני: להם ה׳ דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסי׳ בשר אתן להם. ומרחם מהוץ לעיר · יניח ה׳ לאחיכם דאוריתא וחברו דיהושׁ׳

תולדות אהרן עד חדש ימים. יומא עה תענית כט מגלה ה כתובות נז נזיר ה (שם כח): ויאמר משה. סוטה יב: הצאן ובקר: חולין יז כז:

בעל הטורים לזרא. באל״ף שמצאו בו כל מיני טעמים חוץ מא׳ והוא טעמו של לחם. לזרא בגי׳ לחולי מעים:

ספורנו

בראות חסרון ההנהגה המסובבת בגלגלי כי זה יהיה קשה עלי מן המות: (יז) ונשאו אתך. אחר שיהיו מוחזקים גם הם לנביאים יבטחו העם בהנהגתך בראותם הזקנים עמך ומסכימים במעשיך: (כ) והיה לכם לזרא. שתאכלו ממנו עד שיוליד בכם כוהל מהגיא כמו שהעיד באמרו ובחורי ישראל הכריע. למה זה יצאנו ממצרים. בהיו לנו שם מיני מאכל רבים לא מן בלבד: שש מאות אלף רגלי. ויצטרך רב בשר להשביעם. ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים. ואם כן יהיה הבשר בתתן להם רב מאד כאמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף מכל מקום: (כב) הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם. איך יספיק זה להסיר תלונותם מאחר שאינם שואלים בשר אלא כדי לנסות כאמרו וינסו אל בלבבם הלא אין ספק שכמו שנסו בזה ינסו במאכלים זולת זה לאין תכלית ואתה לא תסיר את בחירתם כאמרם

רמבן

יודע שאין אני נותן להם שכר שמירה משלי אלא מתוך שכר שנתתי לך משם הם נוטלין שכרן כך אמר לו הקב״ה למשה אני נתתי לך רוח ודעת לפרנס את בני ולא הייתי מבקש אחר כדי שתתייחד אתה בגדולה השמירה ועכשיו אתה מבקש אחר תדע שמשלי אינן נוטלין כלום אלא ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ואעפ״כ לא חסר משה כלום ע״כ במדרש והקרוב אלי כי כל ימי הזקנים נעשה להם כן שידעו בכל מה שיצוה השם לישראל ביד משה בצרכי שעתם והמקרים אשר יבא להם במדבר וזה טעם ונשאו אתך במשא העם כי כל מה שיאמר משה לעם ידעו הם ויתנבאו בהם לעם כל אחד בשבטו ומפני זה לא ישא משה לבדו תלונותם:

(יט) **לא** יום אחד תאכלון. שיעורו לא יום אחד תאכלו ולא יומים בלבד וכמוהו לא אחד ולא שתים שאינם אחת ושנים בלבד ועל דעתי האוכל והעושה דבר ימים רבים רצופים איננו נקרא אוכל ועושה יום אחד וכן האוכל שלשים יום רצופים אינו נקרא אוכל עשרים יום או שיהיה האחד נמשך לא יום אחד תאכלו ולא יומים ועשרה ועשרים יום אחדים רק חדש שלם והנה נתן להם תאותם בבשר ולא בדגה ובירקות כי עיקר שאלתם אשר יבכו עליו תנה לנו בשר. וטעם עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא שיתן להם בשר הרבה ויאכלו ממנו כל החדש לרוב מאד עד שיקוצו בו ויהיה להם לדבר נתעב וזר שאיננו נאכל ועל דרך הפשט כן היה כי ביום הראשון הוכו מכה רבה ומתו העם המתאוים תחלה הם האספסוף אשר בקרבו גם בני ישראל הנזכרים תחלה שאמרו מי יאכילנו בשר ושאר כל העם אשר בכו אחרי כן למשפחותם איש פתח אהלו אכלו ממנו חדש ימים:

(כ) **והיה** לכם לזרא. שזרקו החמרים אשר נשארו להם ממנו וכן אמר המזמור וימטר עליהם כעפר שאר ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יביא להם לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם וגו׳ ואף ה׳ עלה וגו׳ כי קצתם אכלו וישבעו מאד ובעלי התאוה לא נפרדו מתאותם כלל כי בעוד אכלם בפיהם עלה בהם אף ה׳ ואין מדרשו של רבי שמעון ושל רבי יהודה הנשיא נאותין ללשון הכתוב בעבור שאמר עתה תראה היקרך דברי אם לא ומדרשו של רבי עקיבא שאמר דברים כמשמען מי מספיק להם הוא משמעות הכתוב באמת והוא דעתו של אונקלוס אבל ענין בעצמו תמה כמו שאמר רבי שמעון מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק להם ועוד כי כלם ראו כבר נפלאות גדולות מזו ור״א תירץ כי משה היה חושב שלא יחדש השם מופת כי אם להצדיק נביאו וגם זה איננו נכון בעיני כי כבר עשה עמהם כזה בשליו ראשון וכן במים ובמן כי כולם על תלונותם נתנו להם והנכון אצלי כי כאשר יעשה השם אותות ומופתים לישראל חסד הם מאתו וכולן לטוב להם כי טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו זולתי כאשר יצא הקצף על עוברי רצונו שיעשה עמהם באף ובמדת הדין לרעה גמורה והנה אין בנסים רק טובה גמורה שלימה ברחמים או נקמה במדת הדין אבל עתה כשאמר לו שיתן להם שאלתם ויאכלו בשר עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא ידע משה רבינו שלא יהיה אות מאת השם לברכה להם בשר כאשר נתן להם דגן שמים כענין שאמרו חכמים אין דבר רע יורד מן השמים ועוד כי כל הנסים יודיעם למשה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הנני עומד לפניך שם על הצור אבל בכאן שאמר לו ואל העם תאמר התקדשו למחר ולא הודיעו הבין משה שלא יהיה זה בנס מאתו יתברך ועל כן שאל בתמיה מה יעשה להם כדרך כל הארץ אם ישחט להם צאן ובקר מכל סביבותיהם לא יספיק להם ואם יאסף להם כל דגי הים אשר במקום הוא הקרוב להם לא יספיק להם והשם השיבו כי אין יד השם קצרה לתת להם שאלתם גם בדרך המקרים וה״

לָהֶם אִם אֶת־כָּל־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף ט׳
לָהֶם וּמָצָא לָהֶם׃ פ
כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֲיַד ב׳
יְהוָה תִּקְצָר עַתָּה תִרְאֶה הֲיִקְרְךָ ל׳
דְבָרִי אִם־לֹא׃ כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה י״ג. ז׳ ס״פ
וַיְדַבֵּר אֶל־הָעָם אֵת דִּבְרֵי יְהוָה ס
וַיֶּאֱסֹף שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם
וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל׃ ד׳ וכל דס״פ דכוו׳ במ״ן
כה וַיֵּרֶד יְהוָה ׀ בֶּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו
וַיָּאצֶל מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן ל׳ ויקיר א׳
עַל־שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי
כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא ב׳
יָסָפוּ׃ כו וַיִּשָּׁאֲרוּ שְׁנֵי־אֲנָשִׁים ׀ ל׳ וא׳ ישארו
בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד ׀ אֶלְדָּד וְשֵׁם ד׳ בתורה. ב׳
הַשֵּׁנִי מֵידָד וַתָּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ ב׳ התבה. י״ג חסר
וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֹהֱלָה ב׳ נביס. ל׳ ח׳
וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה׃ כז וַיָּרָץ הַנַּעַר
וַיַּגֵּד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מ׳ בתו׳. ב׳. ל׳ וא׳ מידד
מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה׃ כח וַיַּעַן
יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה ל׳
מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמַר אֲדֹנִי מֹשֶׁה ל׳ וחסר
כְּלָאֵם׃ כט וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה ל׳

לְהוֹן הֲיִסְפְּקוּן לְהוֹן אִם יַת
כָּל נוּנֵי יַמָּא יִתְכַּנְשׁוּן לְהוֹן
הֲיִסְפְּקוּן לְהוֹן׃ כג וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה הֲמֵימְרָא דַיְיָ יִתְעַכַּב
כְּעַן תֶּחֱזֵי הַיְעָרְעִנָּךְ פִּתְגָמִי
אִם לָא׃ כד וּנְפַק מֹשֶׁה
וּמַלֵּיל לְעַמָּא יַת פִּתְגָמַיָּא
דַיְיָ וּכְנַשׁ שַׁבְעִין גַּבְרָא
מִסָּבֵי עַמָּא וַאֲקִים יַתְהוֹן
סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא׃
כה וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא וּמַלֵּיל
עִמֵּיהּ וְרַבִּי מִן רוּחָא דַעֲלוֹהִי
וִיהַב עַל שַׁבְעִין גַּבְרָא
סָבַיָּא וַהֲוָה כַּד שְׁרַת עֲלֵיהוֹן
רוּחַ נְבוּאָה וּמִתְנַבַּן וְלָא
פָּסְקִין׃ כו וְאִשְׁתָּאֲרוּ תְרֵין
גַּבְרִין בְּמַשְׁרִיתָא שׁוּם חַד
אֶלְדָּד וְשׁוּם תִּנְיָנָא מֵידָד
וּשְׁרַת עֲלֵיהוֹן רוּחַ נְבוּאָה
וְאִנּוּן בִּכְתִיבַיָּא וְלָא
נְפַקוּ לְמַשְׁכְּנָא וְאִתְנַבִּיאוּ
בְּמַשְׁרִיתָא׃ כז וּרְהַט
עוּלֵימָא וְחַוִּי לְמֹשֶׁה וַאֲמַר
אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבַּן
בְּמַשְׁרִיתָא׃ כח וַאֲתֵיב
יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ
דְּמֹשֶׁה מֵעוּלֵמוּתֵיהּ וַאֲמַר
רִבּוֹנִי מֹשֶׁה אֱסָרִינּוּן׃
כט וַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה הַקַנָּאָתִּי

בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב. רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך מי שכתוב בו (שם יב) בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר לפניו שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו הצאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו ותהי אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומרים לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפניהם אפילו שעה אחת: (כג) עתה תראה היקרך דברי. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותן להם דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמר לו אם כן יאמרו שקצרה ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן (זה קאי גם לרש"י לעיל) אמר להם היד ה' תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגו' הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאות שאלתנו וזהו שנא' ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויאסף שבעים איש וגו': (כה) ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו כך מפורש בספרי ואונקלוס תרגם ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם: (כו) וישארו שני אנשים. (ספרי) מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאי לגדולה זו: והמה בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לי"ב שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק ובירר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק א"ל המקום לא חפץ בך: (כז) וירץ הנער. י"א גרשום בן משה היה: (כח) (מבחריו. אלו היה נקוד מְבַחֲרָיו בפתח אז היה פתרונו אחד מבחוריו. עכשיו שנקוד מִבְּחֻרָיו משמע שהיה משרת משה מנערותו על כן מתורגם מעולמותיה): כלאם. הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם (סנהדרין ז). דבר אחר תנם אל בית הכלא (ספרי) לפי שהיו מתנבאים

משה אמר מה שיאמרו לו ישראל בעת שישאלו מה הוא הבשר והתשובה שיאמר להם אין לכם צורך לשאול: (כג) היד ה' תקצר. ולא אדע למה הצרה הזאת רק הדבר כמשמעו כי משה לא ידע כי השם יחדש אות או מופת כי אם להצדיק נביאו כאשר אפרש: (כב) ומצא להם. כדברי המתרגם ארמית ומה הכבד דרש קדמונינו במלת ישחט על הבהמה ויאסף על הדג: היקרך. כמו ויקר מקרה: (כד) ויצא משה. מאהל מועד: (כה) ויאצל. על דעתי מהבנין הכבד הנוסף. וי"ו ויתנבאו כפ"א רפה בלשון ישמעאל: ולא יספו. פעם שנית וכן קול גדול ולא יסף ולא יסף עוד לדעתה ואין מדקדוק הלשון להיותו מגזרת פן תספו בכל חטאתם אמרו חכמים ז"ל שלקח משה מכל שבט ששה והנה שנים ושבעים ובעבור שאמר לו השם שבעים איש הניח השנים וזה נכון: (כו) והמה בכתובים. בתחלה: ולא יצאו. ממחנה ישראל אל אהל מועד: (כז) וירץ הנער. בה"א הוא הנודע לשרת משה חוץ מיהושע כי שרות יהושע איננו כשרות כל נער: (כח) מבחוריו. יש אומרי' שפירושו מבחרותו והטע' שלא אמר כדברי זקן ויש מדביקים מבחוריו עם משרת משה והטעם ששרת אותו מיום שהיה בחור וזה איננו נכון כי זה המעשה היה בשנה השנית והנכון בעיני שהוא מבחוריו הוא מהמובחרים לשרת משה כי אחרים יש עמו ודע כי מלת בחור בלשון רבים פעם תשתנה ופעם לא תשתנה וכן מלת סרים אולי הם שני משקלים: כלאם. נפתח הלמד בעבור אות הגרון הבא אחריו. ונפתחה ה"א

ועתה הניח ה׳: היד ב׳ וסימן היד ה׳ תקצר. היד יואב אתך: רברי י״ג וסימן היד ה׳ תקצר. ומרוע הקלתני. ויען איש ישראל את איש. הבית הזה אשר אתה בונה. ויאמר אליהו התשבי. כן יהיה דברי אשר יצא מפי. ואת כל אלה ידי עשתה. ויאמר ה׳ אלי היטבת. הלוא כה דברי באש נאם ה׳. הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר ב׳ בו. כי בה אמר ה׳ לפני מלאת לבבל. ויתפלל אל ה׳ ויאמר אנה ה׳ דיונה. אחרי רברי לא ישנו: אם לא ז׳ ס״פ וסימן נמסר בסדר חיי שרה: כנוח ב׳ וסימן כנוח עליהם הרוח. כפות רגלי הכהנים: עלהם י״ג חסר נמסר בסדר ויגש: האהלה ח׳ וסימן נמסר בשפטים סימן ד׳ גבי יעל וסיסרא:

תולדות אהרן ויתנבאו. סנהדרין יז: וישארו. שם: מתנבאים. שם: ויען יהושע. ערובין פ״ג סנהדרין יז:

בעל הטורים אם את כל דגי הים יאסף להם. פי׳ ימות להם לשון ויגוע וימת ויאסף וזהו באסיפה בעלמא סגי להו: כנוח ב׳ במסרה. ויהי כנוח עליהם הרוח ואידך כנוח כפות רגלי הכהנים לומר לך שנחה עליהם השכינה כמו על הארון: ותנח ב׳ במסרה. בפרשת נח: מתנבאים. קרי ביה מת נביאם שהיו אומרים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ: מתנבאים נוטריקון מש״ה תנו״ח נפש״ו בג״ן אלהי״ם יהוש״ע מכני״ס:

רמבן

טעם היקרך דברי אם לא ואמר היד ה׳ תקצר כלשון ויין מלכות רב כיד המלך ולא אמר ה׳ הממני יפלא כל דבר כי לא יעשה זה במופת וכן היה שנסע רוח מאת השם כמנהגו של עולם לא רוח ים חזק מאד ולא רוח קדים עזה כאשר יזכיר במופתים אבל רוח סתם כנהוגים ויגז שלוים מן הים לא שנבראו עתה בעבורם ואין בדבר חידוש מטבעו של עולם ועוד שכבר היה להם כן ולא חידש עתה רק שיהיו שלוים רבים מאד:

(כח) **אדני** משה כלאם. הטעם בזה כי משה דבר אל העם את דברי ה׳ כי הוא יאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על המתיצבים עמו באהל מועד והנה אלה אשר לא יצאו אל האהל ועושים עצמן מכלל הנאצלים כממרים בדבריו ולכך אמר לו כלאם כי אולי רוח שקר בפיהם או רוח רעה מבעתם

ספורנו

כאמרם ז״ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: (כג) היד ה׳ תקצר. מלמצוא דרך שימאסו כל מאכל תאוה כאמרו עד אשר יצא מאפכם: עתה תראה היקרך דברי. תראה שיקרה זה שיאכלו מן הבשר בהמשכם בבחירתם אחר התענוג עד שיצא מאפם וימאסו בו מבלי שאסיר בחירתם כלל כי אמנם יוכלו לשוב בתשובה מאהבה ומיראה אם ירצו כאמרו ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה: (כח) אדוני משה כלאם. שמתם

הַֽמְקַנֵּא אַתָּה לִי וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים כִּי־יִתֵּן יְהוָה אֶת־רוּחוֹ עֲלֵיהֶם׃ שביעי ל וַיֵּאָסֵף מֹשֶׁה אֶל־הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לא וְרוּחַ נָסַע ׀ מֵאֵת יְהוָה וַיָּגָז שַׂלְוִים מִן־הַיָּם וַיִּטֹּשׁ עַל־הַמַּחֲנֶה כְּדֶרֶךְ יוֹם כֹּה וּכְדֶרֶךְ יוֹם כֹּה סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה וּכְאַמָּתַיִם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ׃ לב וַיָּקָם הָעָם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלַּיְלָה וְכֹל ׀ יוֹם הַמָּחֳרָת וַיַּאַסְפוּ אֶת־הַשְּׂלָו הַמַּמְעִיט אָסַף עֲשָׂרָה חֳמָרִים וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם שָׁטוֹחַ סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה׃ לג הַבָּשָׂר עוֹדֶנּוּ בֵּין שִׁנֵּיהֶם טֶרֶם יִכָּרֵת וְאַף יְהוָה חָרָה בָעָם וַיַּךְ יְהוָה בָּעָם מַכָּה רַבָּה מְאֹד׃ לד וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה כִּי־שָׁם קָבְרוּ אֶת־הָעָם הַמִּתְאַוִּים׃ לה מִקִּבְרוֹת הַתַּאֲוָה נָסְעוּ הָעָם חֲצֵרוֹת וַיִּהְיוּ בַּחֲצֵרוֹת׃ פ

יב א וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל־אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית

כ' נטעם והסירה את אבימלך. ג' מ"ל. כ' ר"פ כל איש ישראל. ח' כקרי'. כ' בכ' לוי. כ' כ"כ. כ' כל האהן. ל'. כ' מ"ל בתורה. ל'. ס'. ט' פסוקים כל וכל וכל. ל' וחד כל יום. ו' בקרי' פת' השליו קרי. ג' ל' מ"ל. ל' ומ"ל. כ' מ"ל בתורה וכל. קרוי' דכוו' כמ"א אלישע. ס'. ד'. מ"ל. כ'. מ"ל. ל' וחסר ו'.

אַתְּ מְקַנֵּי לִי רְעֵינָא פוֹן דִּיהוֹן כָּל עַמָּא דַיְיָ נְבִיאִין אֲרֵי יִתֵּן יְיָ יַת רוּחַ נְבוּאָתֵיהּ עֲלֵיהוֹן׃ ל וּמִתְכְּנֵישׁ מֹשֶׁה לְמַשְׁרִיתָא הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ לא וְרוּחָא נְטַל מִן קֳדָם יְיָ וְאַפְרַח שְׂלָיו מִן יַמָּא וּרְמָא עַל מַשְׁרִיתָא כְּמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא וּכְמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא וּכְרוּם תַּרְתֵּין אַמִּין עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ לב וְקָם עַמָּא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא וְכָל יוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּכְנָשׁוּ יַת שְׂלָיו דְּאַזְעַר כְּנַשׁ עַשְׂרָא דְגוֹרִין וּשְׁטַחוּ לְהוֹן שְׁטוֹחִין סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא׃ לג בִּסְרָא עַד כְּעַן בֵּין שִׁנֵּיהוֹן עַד לָא פְסַק וְרוּגְזָא דַיְיָ תְּקֵיף בְּעַמָּא וּקְטַל יְיָ בְּעַמָּא קְטוֹל סַגִּי לַחֲדָא׃ לד וּקְרָא יַת שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא קִבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי אֲרֵי תַמָּן קְבַרוּ יַת עַמָּא דְשָׁאִילוּ׃ לה מִקִּבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי נְטַלוּ עַמָּא לַחֲצֵרוֹת וַהֲווֹ בַּחֲצֵרוֹת׃ א וּמַלֵּילַת מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל עֵיסַק אִתְּתָא שַׁפִּירְתָּא

מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ: (כט) המקנא אתה לי. הקנאתי אתה מקנא: לי. כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפרמנ"ט בלעז אוחז בעובי המשא: (ל) ויאסף משה. מפתח אהל מועד: אל המחנה. נכנסו איש לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך והב לכלם (תהלים לט) יצבור ולא ידע מי אוספם מלמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו (ספרי): (לא) ויגז. ויפריח וכן (תהלים צ) כי גז חיש וכן (נחום א) נגוזו ועבר: ויטש. ויפשט כמו (שמואל א ל) והנם נטושים על פני כל הארץ (יחזקאל כט) ונטשתיך המדברה: וכאמתים. פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגביה ולא לשחות (ספרי): (לב) הממעיט. מי שאוסף פחות מכלם העצלים והחגרים אסף י' חמרים: וישטחו. עשו אותן משטיחין משטיחין: (לג) טרם יכרת. כתרגומו עד לא פסק. ד"א אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה: (א) ותדבר. (ספרי) אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר (בראשית מב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. ואין אמירה בכל מקום אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר (שם יט) ויאמר אל נא אחי תרעו ויאמר שמעו נא דברי כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים ואהרן. (ספרי) היא פתחה בדבור תחלה לפיכך הקדימה הכתוב תחלה ומנין היתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חבירו: האשה הכשית. (שם) מגיד שהכל מודים ביפיה כשם

שהכל

ה"א המקנא והיה ראוי להיותו בשוא ובפתח ובעבור היותו תחת המ"ם שוא נע ושני שואים נעים לא יתחברו לעולם. ומלת מי יתן. כשואל חפץ כדבר כאומר מי יתן לי זאת השאלה והחפץ: (ל) ויאסף משה. הלך בלווי עם הזקנים לחלוק להם כבוד: (לא) ורוח נסע. יום שני: ויגז. כרת כמו גזי נזרך ומגזרתו גז לאנך. וטעם ויגז. שהיו בשפת הים רבים כחול והנה גזז מהם ומלת ויגז מפעלי הכפל כמו ויחם בשר הילד: ויטש. כמו ויפרוש והטעם כדבר נטוש אין כח בו לסור וכן והנם נטושים על פני כל הארץ: סביבות המחנה. בלבד גם הטעם שהיה כאמתים בכל מקום גבוה או שפל: (לב) וישטחו. כמו ויפרשו וכן שטחתי אליך כפי ואם הם שני בניינים: (לג) מכה רבה. דבר היה: (לד) ויקרא. הקורא או משה: קברו. הקוברים כמו ויאמר ליוסף: (לה) נסעו העם חצרות. אל חצרות דרך קצרה. וטעם ויהיו בחצרות. דבק עם ותדבר מרים כי בעבורה ישבו שם כי כן כתוב: (א) ותדבר מרים. היא דברה גם אהרן הסכים או החריש על כן נענש. וטעם ותדבר עם בי"ת דרך גנאי כמו וידבר העם באלהים גם ימצא לשבח גם בדרך נבואה

יש

נביאים ג' מלאים וסי' המקנא אתה לי. בהכרת איזבל. וגם נביאים העמד' דעזרא: ויאסף ב' מלדע וסי' ויאסף משה אל המחנה. ויאסף כל איש ישראל: ויגז ב' בתרי לישנא וסי' ויגז שלוים מן הים ויטש על. ויגז את ראשו: על פני הארץ ה' חסר כל. וסי' וכאמת'. אנכי עשיתי את השטים. ואנשי התמיד יבדילו. הבונה בשמים. עשה עש כסיל. ושאדא על פני כל הארץ: ויאספו יו"ד פתחי' וסימן בלשון ארמי סביא סלויא שלהו ושלחו פלשתאי גדמוי דמלכא ולאחיהון חמרא ובספא. ופירושא דלהון בלשון הקדש בסדר שמות: חמרי' ג' ב' חסר וא' מלא וסימן ויצברו אתם חמרם חמרם ב' בו וחסר. הממעיט אסף עשרה חמרים מ"ל: סביבות ב' מלאים בתורה וסי' ורוח נסע מאת ה'. ויקם העם כל היום ושאדא סביבת כתיב וכל נביאים וכתובים מלאים במ"א חסר וסימן ורכב אש סביבת אלישע: ואף ה' ל' והוא חד מן מ' מלין מן א' א' קדמי' נסי' ו"ו ותניינא קדחא וסי' במס' רבתא: רבה מאד. ה' וסימן תבשר עודנו בין שניהם. והיה בל נפש חיה. תחיה דגתם כדגת הים הגדול. נחשת רבה מאד דד"ה. ויהי מקנהו שבעת דאיוב: ויקרא את שם המקום ד' בלישנא וסימן לוז שם העיר. אשר דבר אתו שם. המקום ההוא קברות התאוה. עמק ברכה כי שם ברכו את ה'

תולדות אהרן מי יתן. שם: ורוח נסע. מגילה פו: ויאספו את השליו. חולין ו כז: וישטחו. יומא עה: הבשר עודנו. שם:

בעל הטורים ויגז ב' במסרה. ויגז שלוים. ואידך ויגז ראשו באיוב. וזה שיש במדרש יותר ממה שהרג בהם השליו עיי אכילה הרג בהם עיי ירידה ונפילה שנפל על ראשם כמה שנאמר באיוב ויגז ראשו והיה מתאבל על כנוי שנפל עליהם הבית כך בכאן היו מתאבלים על אותם שמתו מנפילת השליו. כתיב שלוים וקרינן סלוה שלוים לצדיקים וסלוים לרשעים שהיו להם כקוצים: המתאוים ב'. כי שם קברו את העם המתאוים הוי המתאוים יום ה' למה כי שם קברו את העם המתאוים: כוזים. בגי' ישם מראם:

ספורנו

שחשב שלא יצאו האהלה להראות שיתנבאו בלתי אצילות ממשה רבינו: (כט) כי יתן ה' את רוחו עליהם. בלתי אצילות מאתי: (לא) מן הים. מים סוף שהיה דרומי להם וזה כי עברו השלוים את הים מקצות הדרום: (לב) הממעיט אסף עשרה חמרים. כי כלם היו חפצים לאכול מהם הרבה מאד: (לג) הבשר עודנו בין שניהם. שלא הגיע עדיין לגבול שימאסו בו. טרם יכרת. שלא הגיע עדיין זמן חדש ימים שהוגבל לו. ויך ה' בעם. במתאוים מהם שאלו הבשר לנסות ולקנן בנסיונם כי לא אמר ואכלו חדש ימים אלא על הבוכים בלתי מתאוים שאמרו למה זה יצאנו ממצרים והם נכו באלייהם כאמרו והיה לכם לזרא: (לה) ויהיו בחצרות. שהו שם איזה זמן כמו ויהיו שם כעשר שנים. ויהיו שם כאשר צוני ה'. אמר כי באותו הזמן שהתעכבו שם קרה שדברה מרים במשה ובהיות אז אהל מועד מוקם הזמין הא-ל

יתברך

רמבן

והנה צריכין לשום בבית הכלא כאיש משוגע ומתנבא ומשה בענותנותו השיב ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם כי השם נתן עליהם רוחו מבלתי אצילות הרוח שעליו מי יתן ויהיה זה בכל העם. אבל מדברי רבותינו נראה כי היה המנהג בישראל שלא יתנבא אדם בעתידות במקום נביא גדול ממנו אבל הולכים אחריו כתלמידיו והם בני הנביאים כך אמרו בסנהדרין בשלמא למאן דאמר משה מת היינו דקאמר יהושע אדני משה כלאם אלא למאן דאמר על עסקי שליו אמאי כלאם דהוה ליה כמורה הלכה לפני רבו וכן למאן דאמר על גוג ומגוג נתנבאו וכך הזכירו עוד בענין דבורה במסכת מגלה ומשה אמר כי הוא הרב שמחל על כבודו ומתאוה ושמח בכך. ובתרגום ירושלמי ראיתי שאמר בכלאם מנע מנהון רוח קודשא עמאו מלמן

הנה

רשי

שהכל מודים בשחרותו של כושי : כושית . בגמטריא יפת מראה : על אודות האשה על אודות גירושיה : כי אשה כושית לקח מה ת"ל אלא יש לך אשה נאה ביופיה ואין נאה במעשיה ולא ביופיה אבל זאת נאה בכל : האשה הכושית . על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה : כי אשה כושית לקח . ועתה גרשה : (ב) הרק אך . עמו לבדו דבר ה' : הלא גם בנו . ולא פירשנו מדרך ארץ : (ג) עניו . שפל וסבלן : פתאום . נגלה עליהם פתאום והם טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האש' מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבוע לדבור : (ד) צאו שלשתכם . מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שא"א לפה לומר ולאזן לשמוע : (ה) בעמוד ענן . (שם) יצא יחידי שלא כמדת מלך . מלך כשהוא יוצא למלחמה יוצא באוכלוסים וכשיוצא לשלום יוצא במועטין ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנא' (שמות טו) ה' איש מלחמה ויוצא לשלום באוכלוסין שנא' (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן : ויקרא אהרן ומרים . שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור : ויצאו שניהם . ומפני מה משכן והפרישן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר (בראשית ז) איש צדיק תמים ובפניו נאמר (שם) כי אותך ראיתי צדיק לפני . ד"א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן : (ו) שמעו נא דברי . אין נא אלא לשון בקשה : אם יהיה נביאכם . אם יהיו לכם נביאים : ה' במראה אליו אתודע

אֲשֶׁר לָקָח כִּי־אִשָּׁה כֻשִׁית
לָקָח׃ ב וַיֹּאמְרוּ הֲרַק אַךְ־בְּמֹשֶׁה
דִּבֶּר יְהוָה הֲלֹא גַּם־בָּנוּ דִבֵּר
וַיִּשְׁמַע יְהוָה׃ ג וְהָאִישׁ מֹשֶׁה
עָנָו עניו קרי מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס ד וַיֹּאמֶר
יְהוָה פִּתְאֹם אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
וְאֶל־מִרְיָם צְאוּ שְׁלָשְׁתְּכֶם אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ שְׁלָשְׁתָּם׃
ה וַיֵּרֶד יְהוָה בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד
פֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם
וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם׃ ו וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־
נָא דְבָרָי אִם־יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְהוָה
בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם

ג' חסר ו' · ג' בטעם בתור' · ג' · ס' בטעם בספרא · כול' חסר במ"א(עי' מכין מדו') . ל' · ל' · כול' מ"ל במ"א חסר · י"ג · ל' · ב' נספכו ציריי . ל'

דִנְסִיב אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירְתָּא
דִנְסִיב רְחֵיק׃ ב וַאֲמַרוּ
הַלְחוֹד בְּרַם בְּמֹשֶׁה מַלֵּיל
יְיָ הֲלָא אַף עִמָּנָא מַלֵּיל
וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ׃ ג וְגַבְרָא
מֹשֶׁה עִנְוְתָן לַחֲדָא מִכֹּל
אֱנָשָׁא דְעַל אַפֵּי אַרְעָא׃
ד וַאֲמַר יְיָ בִּתְכֵּיף לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן וּלְמִרְיָם פּוּקוּ
תְּלָתֵיכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא
וּנְפַקוּ תְּלָתֵיהוֹן׃ ה וְאִתְגְּלִי
יְיָ בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם
בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּקְרָא אַהֲרֹן
וּמִרְיָם וּנְפַקוּ תַּרְוֵיהוֹן׃
ו וַאֲמַר שְׁמַעוּ כְעַן פִּתְגָמָי
אִם יְהוֹן לְכוֹן נְבִיאִים אֲנָא יְיָ
בְּחֶזְוָן אֲנָא מִתְגְּלֵי לְהוֹן

אבן עזרא

יש אומרים כי משה מלך על כוש ולקח כושית והמתרגם אמר שפירתא וטעמו לשון כבוד כאשר יקראו הישמעאלים לזפת הלבן גם אנחנו נקרא העור סגי נהור והנה לא יתכן שנקרא שם שהוא לשבח להפכו לגנאי ויש אומרים כי כוש בן ימיני הוא שאול וכן הלא כבני כושיים וככר פירשתיו והישר בעיני שזו הכושית היא צפורה כי היא מדינית ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים וכן כתוב ירגזון יריעות ארץ מדין ובעבור חום השמש אין להם לבן כלל וצפורה היתה שחורה ודומה לכושית : וטעם כי אשה כושית לקח . זה הדבור שדברה מרים ומה נכבד דברי קדמונינו שאמרו על הזקנים אשריהם ואוי לנשיהם והנה חשדו משה כי לא נמנע לשכב עם צפורה רק בעבור שאיננה יפה : (ב) ויאמרו הרק אך במשה . הביאה ראיה כי לא עשה זה לקדושת השם כי הם היו נביאים ואין המשכב אסור להם : הרק אך . והאחד יספיק רק הוא דרך צחות כמו המבלי אין קברים : וישמע ה' . ואם דברו בסתר : (ג) ענו מאד . במשקל שלו והטעם שלא בקש גדולה על אחיו : (ד) פתאום . המ"ם נוסף כמ"ם שלשום והוא מגזרת פתי דבר שלא עלה על לב : צאו שלשתכם ויצאו שלשתם . כל אחד מאהלו והנה דרך כלל ואחר כן פרט וירד ה' בעמוד ענן ויקרא אהרן ומרים ומשה שומע : (ו) שמעו נא . כמו עתה : נביאכם . מי שיהיה מכם נביא ה' : במראה . פירושו אם היה נביאכם שהוא נביא ה' כמו והנבואה עודד הנביא האלה שרה אמו כסאך אלהים עולם : במראה . במראות הלילה

תולדות אהרן והאיש משה . ברכות נד יומא עה נדרים לח : ויאמר ה' פתאום . כריתות ט : במראה . עקרים מ"ג פ"ט ופי"ט : בחלום . ברכות נה חגיגה ה :

בעה"ט וישמע ה' וסמיך ליה והאיש משה שדברו בינו לבינם ולא שמע אותם אדם אחר : עניו ענו כתיב שהיה חשבון עני"ו ימים בהר ויכסהו הענן ששת ימים ואח"כ ג' פעמים מ' : ענו בגי' כעדן שנוטל גן עדן : במראה ה' . במראה אליו אתודע . במראה נהפכו צירי עלי לומר שאפילו במראה שאני נראה לנביאים נהפך צירם עליהם אבל משה יושב כתלמיד לפני רבו :

רמבן

הנה שפתי לא אכלא לא תכלא רחמיך ממני וטעם הענין כי חשב יהושע מפני שהם בכתובים הם מתנבאים כי נאצל רוח משה על כל הכתובים שעל כולם נתכוון ולכן אמר לו אין נכון שיתנבאו הם במחנה שלא הקימו דבר ה' שצוה ולקחת אותם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך והנה נראה לשומעין שאין נבואת כולם מאצילות הרוח אשר עליך וראוי לאדוני להתכוון ברוח האלהים להשיבו אליך לבל יאצל ממך רק לעומדים לפניך כדבר ה' כי בעבור שנתכוונת מתחלה על כל הכתובים היה מהודך עליהם ואם תתכוון עתה להשיבה מהם תנוח אל העומדים לפניך בלבד כדבר ה' ומשה אמר שלא יקנא לו כי הוא חפץ שיתנבאו לפניו או שלא בפניו כיון שנתן ה' רוחו עליהם באצילותו ממשה או בלתי אצילות ממנו :

יב (ג) **וטעם** והאיש משה עניו מאד . להגיד כי השם קנא לו בעבור ענותנותו כי הוא לא יענה על ריב לעולם אף אם ידע . ור"א מפרש ואמר כי הוא לא היה מבקש גדולה על שום אדם ולא יתגאה במעלתו כלל אף כי על אחיו והם חוטאים שמדברים עליו חנם אבל בספרי רבי נתן אומר אף בפניו של משה דברו בו שנאמר וישמע ה' והאיש משה עניו מאד אלא שכבש משה על הדבר יזכיר ענותנותו שסבל ולא ענש והשם קנא לו :

(ד) **אל** משה ואל אהרן ואל מרים . הנה משה לא היה עמהם אבל הנבואה באה לשלשתן כאחד וטעם פתאום שלא היו בעת ההיא נותנים לבם ומתכונים לנבואה ולכבוד משה באה להם מבלי הזמנה לדבר כי פתאום על דעת המפרשים דבר שלא עלה על לב מגזרת פתי ואמר הכתוב זה בעבור אהרן ומרים כי משה רבינו ראוי לנבואה בכל עת ודעתו נכונה לדבקה בשם הנכבד בכל שעה כמו שפירשו רבותינו בטעם פרישתו מן האשה אבל אונקלוס אמר בתכיף והטעם כי כאשר היו נדברים במשה עוד הדבר בפיהם נאמר להם צאו שלשתכם לא איחר להם כלל ופתאום ענין מהירות הוא וכן ואקוב נוהו פתאום אשר פתאום בפתע יבא שברה בפתע פתאום כפול הטעם להפלגה כמו כמעט קט הרבה מאד וכן במאד מאד וכיוצא בהם ופתאים הם הנמהרים ביותר שאין להם עיון בדבר ולא ענה כלל כמו עצת נפתלים נמהרה וכן לפתע ישבר ואם בפתע בלא איבה בתכיף והוא כמו פתי מלשון פתאום וטעם צאו שלשתכם ויקרא אהרן ומרים כי רצה שיהיה משה שם ויראה בקנאת השם לכבודו ויהיה מצוי להם שלא ימחול השם רק על ידו כאשר יתחננו אליו ויתרצה להם ויקרא אהרן ומרים שנאמר שבחו שלא בפניו :

(ו) **אם** יהיה נביאכם . אם יהיה לכם נביא כדברי אונקלוס . ורבי אברהם פירש כי טעמו אם יהיה נביאכם נביא ה' כמו והנבואה עודד הנביא ויפה אמר וטעם הכתוב שאע"פ אם יהיה נביאכם נביא ה' אינו מתנבא בשמי הגדול רק במראה או בחידות והזכיר כן כי רבים מן הנביאים לא ישיגו לזה אבל יהיו נביאים ברוח הקדש כענין שנאמר רוח ה' דבר בי והיא יד ה' האמורה ביחזקאל ויתבאר בדברי זכריה :

במראה אליו אתודע . לא אמר הכתוב במראה אליו אראה אבל אמר אתודע והנה זה כפסוק וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי יאמר כי השם הגדול יהיה במראה ובהתודע אל הנביא לא יהיה בשמו הגדול כמו שאמר ושמי ה' לא נודעתי להם ואמר כי הדיבור יהיה בחלום

ספורנו

יתברך אותם לצאת מאהליהם אל אהל מועד : **יב** (ג) הרק אך במשה דבר ה' . האמנם משה לבדו זכה לזה שיהיה דבר ה' מיוחד אליו לבדו מלבד מה שזכה עם כל המון ישראל במתן תורה . וישמע ה' . כאמרם ז"ל שאני עורבא דרבן דקודשא בריך הוא תבע ביקריה : (ד) צאו שלשתכם . רצה שידע משה טוב האל יתברך המקפיד על כבודו : (ו) אם יהיה נביאכם . אם היה משה נביא באותה המדרגה שהשבתם באמרכם הלא גם בנו דבר . ה' במראה אליו אתודע . לא הייתי נודע לו ונגלה עליו בזה השם אלא במראה לשון נקבה לא בהקיץ כמו שהיה הענין בישעיה באמרו ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא וכן במיכה ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל זה במראה הנבואה בלי ספק לא בהקיץ וגם בלעם אף על פי שהיה הדבור אליו בהקיץ לא היה לו בשם המיוחד כאשר חשב הוא באמרו אולי יקרה ה' לקראתי כי

אבן עזרא

הלילה: בחלום אדבר בו. כפול כדרך הנבואות: (ז) בכל ביתי נאמן הוא. טעמו כבן בית שיכנס בלא רשות ואם יצטרך ידבר צרכיו ואתם כאשר אתודע לכם בחלום תדעו ואם לא אין לכם רשות לשאול: (ח) פה אל פה אדבר בו. הטעם בלא אמצעי: במראה ולא בחידות. הטעם שמראה לו הדבור כאשר הוא בצורת המשכן: ולא בחידות. כמו הנשר הגדול: ותמונת ה' יביט. כטעם הראני נא את כבודך או שהוא בהקיץ: (ט) וילך. הכבוד והעד והענן סר. (י) מעל האהל. מעל פתח האהל: והנה מצורעת. תחסר מלת היא כמו כאשר קהה: (יא) בי אדני פירשתיו: אל נא. אל עתה: נואלנו. מבנין נפעל ואין לו ריע כי אם נואלו שרי צען ויש אומרים שהוא הפוך מאולת קשורה וטעמו ידוע: (יב) אל נא תהי כמת. אל עתה תהיה אחותנו כנפל המת כאשר יצא מבטן אמו נאכל חצי בשרו וכן בשר המצורע ואין צורך לתיקון סופרים: (יג) ויצעק משה. זה יורה שהיה בצער על אחותו: אל. אתה שיש הגבורה בידך עתה רפא אתה לה על כן

דד"ה: יראתם ג' וסי' ומדוע לא יראתם. אנכי עמד בין ה'. חרב יראתם: וסימן בלשון ארמי חרבא דמשה אישתא. וא' יראתם יראתם את ה' דיהושע: וילך ז' פתחין וסימן נמסר בסוף חיי שרה :

אֲדַבֶּר־בּוֹ׃ ז לֹא־כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה
מ׳ בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא׃ ח פֶּה
ל׳ אֶל־פֶּה אֲדַבֶּר־בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא
ג׳ ומ׳. ל׳ ומ׳. ה׳ בְחִידֹת וּתְמֻנַת יְהוָה יַבִּיט וּמַדּוּעַ
ג׳ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי
בְמֹשֶׁה׃ ט וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּם
ד׳ וַיֵּלַךְ׃ י וְהֶעָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל
וְהִנֵּה מִרְיָם מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג וַיִּפֶן
כ"נ חסר אַהֲרֹן אֶל־מִרְיָם וְהִנֵּה מְצֹרָעַת׃
ד׳ יא וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי
אַל־נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר
ל׳ ומ"נ. ל׳ נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ׃ יב אַל־
ל׳ נָא תְהִי כַּמֵּת אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ
י"ח תיקון עזרא. ל׳ מֵרֶחֶם אִמּוֹ וַיֵּאָכֵל חֲצִי בְשָׂרוֹ׃
יג וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר
כ׳ חד כתיב ס׳ אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ׃ פ

בְּחֶלְמִין אֲנָא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן׃
ז לָא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי
מְהֵימַן הוּא׃ ח מַמְלַל עִם
מַמְלַל מַלֵּילְנָא עִמֵּיהּ בְּחֵיזוּ
וְלָא בְּחִדְוָן וּדְמוּת יְקָרָא
דַיְיָ מִסְתַּכֵּל וּמָא דֵין לָא
דְחֵילְתּוּן לְמַלָּלָא בְּעַבְדִּי
בְמֹשֶׁה׃ ט וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ
בְּהוֹן וְאִסְתַּלַּק׃ י וַעֲנָנָא
אִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וְהָא
מִרְיָם חֲוָרָא כְּתַלְגָא וְאִתְפְּנֵי
אַהֲרֹן לְוַת מִרְיָם וְהָא סְגִירָא׃
יא וַאֲמַר אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה בְּבָעוּ
רִבּוֹנִי לָא כְעַן תְּשַׁוֵּי עֲלָנָא
חוֹבָא דְאִטַּפַּשְׁנָא וְדִי
סְרַחְנָא׃ יב לָא כְעַן תִּתְרַחַק
דָא מִבֵּינָנָא אֲרֵי אֲחָתְנָא
הִיא צַלִּי כְעַן עַל בִּשְׂרָא
מִיתָא הָדֵין דְּבַהּ וְיִתַּסֵּי׃
יג וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר
אֱלָהָא בְּבָעוּ אַסֵּי כְעַן יָתַהּ׃

תולדות אהרן בכל ביתי. בתרא טו: פה אל פה. שבת פז עקרים מ"ג פ"ח ומ"ט פי"ז ופי"ט: ותמונת ס'. ברכות ז': ויחר אף. שבת נו:
ויפן אהרן. שם: אשר נואלנו. ברכות סג תענית ז מכות י: אל נא תהי כמת. סנהדרין מז ע"ב ס חולין ו (מ"ק סב נזיר נו) :
אל נא רפא. ברכות לד לו :

רשי

אתודע. שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון: (ח) פה אל פה. (ספרי) אמרתי לו (הוכרח לפרש כן דאילו כפשוטו שפא"ס הוזכר לשבח דא"כ היה אז פא"פ ממש כפשוטו. וזה א"א דהא כתיב בסוף נשא מדבר אליו וע"ש ברש"י. אלא פא"פ פירושו א"ל לפרוש כו' ופא"פ לאו דוקא אלא ר"ל בהדיא ודוק) לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני. (דברים ה) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי: ומראה ולא בחידות. ומראה זה מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראות פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל (יחזקאל יז) חוד חידה וגומר. יכול מראה שכינה ת"ל (שמות לג) לא תוכל לראות את פני: ותמונת ה' יביט. זה מראה אחורים כענין שנאמר (שם) וראית את אחורי: בעבדי במשה. אינו אומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אף על פי שאינו משה במשה אפילו אינו עבדי כדאי הייתם לירוא מפניו וכ"ש שהוא עבדי ומשה ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם (ספרי תנחומא) ואם תאמרו איני מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה: (ט) ויחר אף ה' בם וילך. מאחר שהודיע סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חברו עד שיודיענו סרחונו: (י) והענן סר. ואחר כך והנה מרים מצורעת כשלג משל לאדם שאמר לפדגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו: (יא) נואלנו. כתרגומו לשון אויל: אל נא תהי. אחותנו זו: כמת. שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה: אשר בצאתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרו חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב מאחר שיצאת מרחם אמנו היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנאמר (בראשית לז) כי אחינו בשרנו הוא ולפי משמעו אף הוא נראה כן אין ראוי לאח להניח את אחותו כמת: אשר בצאתו. מאחר שיצא זה מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא. דבר אחר אל נא תהי כמת. (ספרי) אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה מי מטהרה אני א"א לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם וזהו אשר בצאתו מרחם אמו: (יג) אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואחר כן יבקש שאלותיו: לאמר. מה תלמוד לומר אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו' רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו. כיוצא בו (שמות ו) וידבר משה לפני ה' לאמר וגו' (ספרי) מה תלמוד לומר לאמר השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו'. כיוצא בו (במדבר כז) ויאמר משה לפני ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר. כיוצא בו (דברים ג') ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר השיבו רב לך: רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלתו שלא יהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה. (דבר אחר שלא יאמרו

בעל הטורים ומראה. תגין על הה"א לומר שהיה מציץ בה' גוונים שנאמר ביחזקאל וכה' אור שנאמר בבראשית: והענן סר. שלא יראה במפלתן כמ"ש הז"ל אל תסתכל לראותו בשעת קלקלתו: רפא בי' במסרה. רפא נא לה. רפה שבריה כי מטה. שמשם התפלל נאל שירפא שבריה כי מטה שאם לא כן אין מי שיתירנה: רפא. תגין על הרי"ש אמר ספרת עשרת ראשה רפה שבריה כי מטה :

ספורנו

כי זה אמנם לא עלה לידו אבל נאמר בו ויקר אלהים אל בלעם: (ז) לא כן עבדי משה. שהדבור עמו בשם המיוחד הוא בהקיץ וזה באר באמרו: (ח) פה אל פה אדבר בו. שהנבואה אליו היא בלתי תרדמה חושיו: ומראה. לשון זכר הנקרא אספקלריא המאירה אצל רז"ל (סנהדרין פרק חלק). ולא בחידות. דבור מבואר בלי חידה לא כענין בזכריה ואולאו שראה חידות ומשלים ואמר לו המלאך הלא ידעת מה המה אלה ואומר לא אדוני והמלאך פירש לו את המשל ומהם היו שראו את המשלים והבינו אותם כענין היסבת לראות וכענין בלעם באמרו וישא משלו כי בתחלה הגיד המשל שראה ואחר כך באר אותו. ותמונת ה' יביט. וכל זה הוא נשיג עם ההגלות אליו בשם המיוחד לא כבלעם שעם זה שלא השיג אלא דרך משל היתה השגתו בשם אלהים בלבד לא בשם המיוחד. ומדוע לא יראתם. לא ימלט שאין זה כי אם רוע לב שאם השבתם שאני מכיר במעשיו אם כן השבתם עלי תועה שאני חפץ ברשעים הפך מה שהיה לכם להשוב שלא הייתי מזכה אותו לזאת המעלה אלא מפני שהוא ראוי לכך ובכן היה לכם לירא מלדבר באיש כזה ואם אולי השבתם שאיני מכיר במעשיו ושאתם מכירים בו יותר ממני שהשבתי שהוא ראוי לכך ואינו כן. הנכם יותר חוטאים אל ה' חוטא כאמרם ז"ל זו קשה מן הראשונה: (ט) ויחר אף ה' בם. שלא נכנעו תיכף כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי: (י) וילך והענן סר. כמרחיק המצורעת כדי שישלחוה אל מחוץ למחנה לביישה: (יב) אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו. הנה העובר שהוא מת באופן זה שבצאתו מרחם אמו נאכל ונתקלקל חצי בשרו אף על פי שנראה שהוא מוסיף שלמות בלידה על מה שהיה לו בבטן אמו בצאתו משם אל מקום החיים השלמות. אמנם מוסיף גרעון בהיות נאכל חצי בשרו בצאתו הלידה. כן אתה היוצא מן המדבר ונכנס לארץ הנבחרת ובזה תטיב מכון לשבתך אל נא תסי כאותו המת שתניח חצי בשרה במדבר: (יג) אל נא רפא נא. בבקשה אני שואל שתרפא עתה לה ולא נמשך לביישה לבושלם

רמבן

בחלום ולא כן עבדי משה כי בכל ביתי אשר בו יראו הנביאים חלומות נאמן הוא ויודע מעצמו כל המדות ומפה אל פה יהיה לו הדבור מאתי והתמונה יביט בה לא יראנה בחלום ולשון ספרי ותמונת ה' יביט זה מראה אחורים והנה בכאן למד הכתוב מה בין נבואת משה לנבואת האחרים אשר בדורו וכבר הזכיר כן בקודמים לו ונראה אל אברהם וגומר כאשר פירש ויזכיר כן בסוף התורה בבאים אחריו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים והמבין בכולן שוה ואל תחוש למה שאמר בשמואל ששקול כמשה דכתיב אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה כי בעבור שהזכירו עמו

רשי

יאמרו בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה): (יד) ואביה ירק ירק בפניה. ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים (ב"ק כה) קל וחומר לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף בנזיפתי תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח חוץ למחנ' ובהרפאו נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה: והעם לא נסע. (סוטה יא) זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנא' (שמות ב) ותתצב אחותו מרחוק וגו':

אבן עזרא

כן השיב השם ואביה ואלו אביה כעס עליה וירק בפניה הלא תכלם לראות פניו שבעת ימים: (יד) תסגר. כמו המצורעים שלא יזיקו אחרים: ואחר תאסף. תחשב מהישוב וכן ואספתו מצרעתו ואחר שבאה אל המחנה נסעו העם מחצרות: (טז) ויחנו במדבר פארן. על דעת רבים שהענן היה שם בעבור שמלאו וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו הענן סר מעל האהל כמשמעו ולפי דעתי אין זה הפירוש נכון:

מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף: טו וַתִּסָּגֵר מִרְיָם מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים וְהָעָם לֹא נָסַע עַד־הֵאָסֵף מִרְיָם: טז וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם מֵחֲצֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן: פ פ פ

קל"ו, מהללאל סימן

יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וְאִלּוּ אֲבוּהָא מִנְזָף נְזַף בַּהּ הֲלָא תִתְכְּלֵם שִׁבְעָא יוֹמִין תִּתְסְגַר שִׁבְעָא יוֹמִין מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּבָתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ: טו וְאִסְתְּגָרַת מִרְיָם מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין וְעַמָּא לָא נְטַל עַד דְּאִתְכְּנֵשַׁת מִרְיָם: טז וּבָתַר כֵּן נְטַלוּ עַמָּא מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְּפָארָן: פ פ פ

ט׳ בטעם בסיפרא

ג׳ ב׳ חסר

ל׳ וחד ותסגר ובענין

ל׳

ל׳

ירק ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא וסימן נמסר בסדר מצורע:

תולדות אהרן

ואביה ירוק. מ"ק טו קמא כה בתרא קיא זבחים כט: תסגר. קמא כה מ"ק כב נזיר נו: ואחר תאסף. נדרים לז: ותסגר מרים. תענית כט קמא כה: והעם לא נסע. סוטה ט: (סוטה יז):

בעל הטורים

והעם לא נסע. בפסוק ותתצב אחותו יש ז׳ תיבות לכך המתינה לה שכינה ז׳ ימים:

רמבן

עמו חשבוהו רבותינו לגדולה לא שישוו הנבואות חלילה להם וענין הכתוב כי הזכיר משה מפני עמדו לפניו בפרץ להשיב חמתו מהשחית גם בעגל וגם במרגלים שהיו חייבים כליה והזכיר שמואל מפני שהכתוב הזה על דברי הבצורות שהיו צריכים גשם אמר היש בהבלי הגוים מגשימים וגו׳ ואמר השם שאם יעמוד שמואל לפניו המוריד גשם שלא בעתו בימי קציר חטים לא ישמע אליו להוריד לאלה בעת צרתם והנה הזכיר גדולי השבט אשר בחר השם לשרתו ולברך בשמו המתפללים על ישראל וכן הטעם כמה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו׳:

ספורנו

חוץ למחנה. הלא תכלם. ראויה היא לזאת הבושה: (טו) והעם לא נסע. אף על פי שהענן סר מעל האהל וכתיב ובהעלות הענן מעל האהל יסעו בני ישראל בכל מסעיהם מ"מ לא נסעו שהכירו שלא נעלה אז אלא להרחיק המצורעת: (טז) ויחנו במדבר פארן. במקום מן המדבר שלא היה לו שם כלל אבל היה מול קדש ברנע וקרוב לה כדי לסדר ענייניהם ולהכנס שם שהיא העיר הראשונה מארץ ישראל שפגעו באותו הדרך כמו שהעיד באמרו ונבא עד קדש ברנע ואומר אליכם באתם עד הר האמורי אשר ה׳ אלהינו נותן לנו עלה רש וכו׳ וקרא אותו המקום רתמה כמבואר באלה מסעי:

(טז) **וטעם** ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. לומר כי כאשר נסעו מחצרות לא נסעו ממדבר זה אל מדבר אחר כאשר במסע הראשון שנסעו ממדבר סיני ויחנו במדבר פארן אבל נסעו מחצרות אשר הוא במדבר פארן וחנו במקום אחר מן המדבר ההוא עצמו והוא קדש ברנע כי משם נשתלחו מרגלים כאשר אמר במקום אחר אל מדבר פארן קדשה וכן כתוב ונבא עד קדש ברנע ותקרבון אלי ותאמרו נשלחה אנשים ולא אמר הכתוב ויסעו מחצרות ויחנו בקדש ברנע כי אולי מסעות הרבה ביניהם ואין עתה מקום להזכירם אבל הזכיר מדבר פארן להודיע כי קדש זה הוא קדש ברנע אשר במדבר פארן לא קדש אשר במדבר צין שהיה שם ענין מי מריבה בשנת הארבעים:

פרשת בהעלתך אדרת אליהו על דרך רמז

ענין פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות כי הנו"ק מקומה בקו האמצעי ושם לה ה׳ בחינות א׳ בעטרה וא׳ ביסוד וא׳ בת"ת וא׳ בדעת וא׳ בחי׳ פרצוף לעצמה וידוע שהאבות היו בבחינת שורק קטן והי׳ שרשם בבחי׳ חולם שורק חירק והענין כי כ"א נתדבק בשכינה וזהו בחי׳ נשים שהי׳ לכ"א ואברהם לקח בחי׳ התחתונה בעטרה שהיא נקרא סיהרא כידוע והוא נקרא סיהרא צדק מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו ואמר לרגלו כמו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ולכן הסיהרא לבנה מדת החסד לכן קראה הר סוד התפוח כידוע ויצחק לקח בחי׳ היסוד שלכן נקרא יצחק קץ חי כמ"ש בתז"ח דף פ"א יצחק קץ ח"י חי עלמין השיר בשמאלא ושם נקרא שדה נגד נה"י כידוע והיא שם שדה חרושה כי שם בחי׳ שדה נעבדת ונחרשת בסוד הא לכם זרע והאדמה לא תשם ויעקב לקח בחי׳ ת"ת ושם בחי׳ בית כמו כתפארת אדם לשבת בית. כמ"ש רז"ל מימי לא קראתי לאשתי אשתי כו׳ כי בחי׳ שדה אין שם אדם כי אם בהעברה לחרוש משא"כ בבית ששם הוא תמיד וזה הוא בחי׳ היסוד ות"ת ויסוד נקרא איש ות"ת נקרא אדם זו"נ וז"ש לא עבר בה איש ולא ישב אדם. כאן עבר וכאן ישב וכן כלל הכל כמו שלש נקודות הנ"ל כלל הנקודות וכלל הגוף ראש בטן וגויה וכלל נר"נ וכן כל כללי המרכבה וכלל הע"ס כידוע וזהו בבחינת החיצונה וידוע שדעת הוא כלול מחו"ג חסדים שנוטל זעיר אנפין וזהו אל דעות שני דעת כמ"ש בא"ד ומשה הוא סוד הדעת כידוע והוא דעת דז"א והוא לקח דעת נו"ק וזהו כלת משה וז"ש יעקב שמש בגופא ומשה שמש ברוחא שדעת הוא סוד רוח הפנימית כידוע ולכן פירש מאשה כי שמש ברוחא והוא סוד זיווג הנשיקין שהוא קול ודיבור שדעת גנוז בפומא כמ"ש בפ׳ משפטים וזהו שאמר פה אל פה אדבר בו ובחי׳ החמישית שהיא פרצוף הן השני מאורות שנתמעטה שאמרה א"א כו׳ שהיתה תיכף אחר הת"ת ביום רביעי שבו נתלו המאורות וירדה בבריאה וזה ה"א אלהינו והיא עם ז"א נקרא שם מלא והיא בחי׳ יהודה. ודוד רגל רביעי לאבות שהאבות כ"א הביא מדרגתו לחג"ת והיא רגל רביעי וז"ס וירד יהודה כידוע וז"ס אבן מאסו הבונים והיא בחי׳ עליונה מאד ששם בחי׳ פרצוף מלכות של ע"פ כידוע ושם תעלה לעתיד וזהו היתה לראש פנה:

פרשת כלי יקר בהעלתך

בהעלתך את הנרות אל מול פני המנורה וגו׳. הוקשה אל המפרשים מאחר שפני המנורה היינו הנר האמצעי אם כן הול"ל יאירו שש הנרות לומר שהששה יפנו מול השביעי ואומר אני שמאמר אל מול פני המנורה קאי אשלמעלה ולא קשה מידי. וזה שלא מצינו בפסוק זה שום צווי שהרי לא אמר תדליקם אל מול פני המנורה. גם יאירו אינו צווי כי אין צווי לנרות ועוד מהו שאמר ויעש כן אהרן מאי רבותיה ומי כמוהו מקים דבר ה׳ ומאי שבחו שלא שינה מהיכא תיתי שישנה. אלא שרצה הקב"ה להראות שלא לאורה הוא צריך ומטעם זה רצה ה׳ שיפנו כלם מול פני המנורה להוציא מלב הטועים אבל מ"מ לא רצה לצוות על זה שידליקם מול פני המנורה כי לא יטעו בזה כי אם איש שוגה ופתי וכי מפני השוטים שקלקלו יצוה מצוה פרטית. אך אמר ה׳ דרך הודעה לומר הנני מודיעך מראשית דבר אחרית דבר והוא בהעלתך את הנרות אל מול פני המנורה כי בזה לא תתן מקום לטועים לטעות כו׳. או אף אני אעשה זאת שיאירו שבעת הנרות לעולם לא יכבה אורם

שיו

שיהיו לפני תמיד ומכלל הן אתה שומע לאו בלאו שאם לא תעלה אותם מול פני המנורה ותתן מקום לטועים לומר לאורה אני צריך אז לא יאירו כלל שבעת הנרות הן ע"י חורבן הבית הן שגם בהיותו בבנינו לא יאירו ולא יאהיל זיו אורם גם לי גם לך לא יהיה. וסיוע לפי' זה ממה שאמרו במדרש שנסמכו הנרות לחנוכת המזבח לפי שנצטער אהרן על שלא היה בחנוכת המזבח א"ל הקב"ה לגדולה מזו אתה מוכן הקרבנות אינן כי אם בזמן שב"ה קיים והנרות הם לעולם שנאמר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות עיין בילקוט נוסח מדרש זה. והבט ימין וראה מאי משמע שהנרות הם לעולם מפסוק זה אלא ודאי שבעל מדרש זה כוונתו לפרש הפסוק על זה האופן שאם תעלה אותם מול פני המנורה אז אעשה שיאירו שבעת הנרות לעולם אף בזמן החורבן. והרמב"ן הקשה על מדרש זה הרי בזמן שהקרבנות בטלין גם הנרות בטלין ע"כ פי' שעל נרות חשמונאי ובניו הוא מדבר. וקשה לי על דבריו הרי גם בימי החשמונאי מתחלה בטלו שניהם כאחד הקרבנות ונרותיו וכאשר נחה שקטה הארץ חזרו שניהם לקדמותן ומה יתרון לנרות על הקרבנות. ונ"ל שלקח לו ראיה מן חשמונאי ובניו שיש יותר קדושה בנרות מבקרבנות שהרי בחזרתן לא נעשה שום נס בקרבנות ובנרות נעשה נס ע"כ קבל אהרן תנחומין על הדלקת הנרות שהיא גדולה מן הקרבנות ומ"ש הקרבנות אינן כ"א בזמן שבהמ"ק קיים והנרות לעולם כך פירושו הקרבנות אף על פי שהיה בהם אש מן השמים והוא נס נגלה ומתמיד מכל מקום אחר שנחרב הבית הראשון שוב לא ירד אש כי בבית שני חסרו ה' דברים ומכללם אש מן השמים. אבל קדושת הנרות לא סרה לעולם אף על פי שנחרב הבית פעמים א' בימי נבוכדנצר וא' בימי אנטיוכוס מ"מ נעשה נס בנרות וזה מורה על גודל קדושת הנרות ולמד זה מן הכרח הקושיות שהזכרנו ונראה לי כי כך ביאור הכתוב בהעלתך את הנרות אל מול פני המנורה ולא תתן מקום לטועים לומר לאורה הוא צריך הנה לגודל קדושת הנרות אני אעשה זאת שיאירו ז' הנרות לעולם ואף בזמן שלא יהיה בהם כי אם להדליק נר אחד הנה על צד הנס אני אעשה שיאירו כל ז' הנרות בימי החשמונאי וזכרונם לא יסוף מתוך בני ישראל לדורי דורות. אבל אם לא תעלם מול פני המנורה אז לא יאירו לעולם כי לא אעשה בהם נסים מפורסמים כדי שלא ימלאו מקום לחזק טעותם ולומר בעבור שלאורה הוא צריך ע"כ הוא עושה בהם נסים מפורסמים יותר מבקרבנות. ולפ"ז אין בפסוק זה שום צווי אלא הודעת דברים וע"כ אמר לשבחו של אהרן ויעש כן אהרן וגו' כאשר צוה ה' ר"ל כאלו צוה ה' את משה בפירוש כך היה נזהר בדבר כאלו נצטוה עליו. ואח"כ נתן טעם מאין בא להם טעות זה ואמר וזה מעשה המנורה וגו' כי כלי המשכן נעשו ע"י אדם חוץ מן המנורה שעשאה הקב"ה בעצמו חתיכה אחת כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה ר"ל הקב"ה עשאה ומכאן יצא מקום לטועים לומר שלכך עשאה הקב"ה בעצמו לפי שלאורה הוא צריך ע"כ היה אהרן מזורז להעלות נרותיה מול פני המנורה לבטל טעות זה. וי"א מה ששבח את אהרן שלא שינה לפי שהקדוש ב"ה אמר לו אל מול פני המנורה יאירו ז' הנרות ולא הקפיד על ההעלאה שתהיה מול פני המנורה כי אם על ההארה לבד הקפיד שתהיה מול פני המנורה ולא הקפיד על ההעלאה ואהרן הוסיף ועשה אפילו ההעלאה מול פני המנורה כמ"ש אל מול פני המנורה העלה נרותיה. ויתכן לפרש שהשבח הוא אף על פי שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו מכל מקום נזדרז הוא לבדו במצוה ויעש כן אהרן לפי שראה בה קדושה יתירה מאחר שהקב"ה בעצמו עשאה כאמור וכן כתב הרמב"ן. ועל צד הרמז י"ל אל מול פני המנורה זה הקב"ה אורו של עולם יאירו שבעת הנרות כי כל הקנים היו מול הקנה האמצעי והוא פונה מול השכינה שבמערב ואם כן דומה כאלו כולן פונין מול פני המנורה הטהורה אשר ממנו ית' האור יוצא לכל הנמצאים. ומדקאמר בהעלותך לשון עליה שידליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ורבותינו ז"ל אמרו שהמנורה נעשית מאליה זה מופת גדול שיש בה רמז על נר אלהים נשמת אדם העולה היא למעלה מאליה אם אין לה מונע מצד העונות והיא מעשה ה' כי ג' שותפין באדם וכבר בארנו זה למעלה פ' תרומה והוא ענין נכון וברור וזה סמיכות העלאת הנרות מעצמה למעשה המנורה כי גם היא היתה מעשה ה' כמ"ש כן עשה את המנורה הקב"ה עשאה:

קח את הלוים וגו'. לפעמים הזכיר לשון לקיחה ולפעמים לשון נתינה ודבר זה צריך ביאור עוד מהו הכפל שאמר כי נתונים נתונים המה לי ואח"כ סתר דבריו ואמר לקחתי אותם לי. ונראה שמהכרח קושיות אלו מסיק בתנחומא קח את הלוים קח אותם לשמי לשם שררה ובזה הותרו כל הקושיות כי מלינו לשון קיחה אצל חילוף הבכורות כמ"ש תחת פטרת כל רחם לקחתי אותם לי וביאור הענין הוא שלג' דברים נבחרו הלוים. ב' לשעבוד וא' לשררה. ב' לשעבוד היינו שעבוד טורח גופם לעבוד ולמשא ושעבוד מסירת גופם לכפרה על בני ישראל כמ"ש ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד היינו עבודת משא. ולכפר על בני ישראל כי אשמת העם תלוי בראשיהם ולכך אמר ולא יהיה בבני ישראל נגף וגו' כי בהעורתם נרפא לבני ישראל כי כך המדה ע"ד בקרובי אקדש ולכך נאמר וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים וסמיכה זו לאמר הרי אתם קרבן על העם וכפר עליהם כדרך שבארנו למעלה פ' ויקרא בפסוק וסמך ידו על ראש העולה וכן יתבאר לקמן בע"ה פ' פנחס בסמיכת יד משה על יהושע. וג' דברים אלו לא הטיל ה' על הלוים בעבור שנפסלו הבכורים וכי כך המדה שטוביה חטא וזיגוד מינגד אלא לכך הוטלו ג' דברים אלו על הלוים לפי שיעקב ישראל סבא נתן מעשר מכל אשר לו ומבניו נתן מעשר מהם את לוי כי היו לו י"ב בנים ואפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו הרי י"ד לא ארבע בכורים לד' אמהות נשארו י' ומהם נתן את לוי ולפי שאמר כפל עשר אעשרנו ואז"ל שהמבזבז יתן החומש דהיינו שני מעשרות ע"כ נתן גם הוא החומש והיינו שקידש את לוי לגבוה בב' דברים אלו לשעבד גופם לעבודת הקדש ושמתם לכפרה הרי כאלו הקריבו ב' פעמים והיינו החומש וז"ש כי נתונים נתונים המה לי מתוך בני ישראל היינו ב' נתינות שהזכרנו מתוך בני ישראל סבא כדי שיהיה החומש מופרש. וכן בפסוק ואתנה את הלוים נתונים וגו' הזכיר שתי נתינות ואתנה נתונים ופירש מיד שתי נתינות אלו היינו לעבוד את עבודת בני ישראל ולכפר על בני ישראל וגו' והזכיר ה"פ ישראל בפסוק זה להורות שנתינת הלוים כפול שהוא החומש מן בני ישראל וזה רמז נכון יקר. אבל כשהזכיר לשון לקיחה שהקב"ה לקחם מעצמו בלא נתינת יעקב היינו לקיחה של שררה אשר היתה בבכורות ונפסלו ונתנה השררה ללוים ועל זה אמר תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אותם לי ואקח את הלוים תחת כל בכור וגו'. ומכאן למד בעל המדרש לפרש קח את הלוים לשררה וילמוד עליון מתחתון מה קיחה שנאמרה למטה של שררה מדתלה אותה בחילוף הבכורות אף קיחה שלמעלה של שררה והשררה היא שכל ישראל חייבים להעלות להם מס תרומות ומעשרות כי ע"כ קרא שמו לוי שלויהו במתנות וזה פי' יקר:

למה נגרע לבלתי הקריב וגו'. יש מקשים וכי נעלם מהם שטמא אסור באכילת קדשים וזה קשה לפי גרסת התלמוד שלמד מן איש איש שיחיד נדחה לפסח שני ולא צבור אבל למאי דמסיק בילקוט בשם הספרי שמן יתור של במועדו אנו למדין שפסח צבור קרב בטומאה לא קשה מידי כי אחר ששמעו לשון במועדו אמרו למה נגרע מן הצבור ובאה התשובה איש איש כו' דוקא איש נדחה ולא צבור והביאו האנשים מדקאמר משה אל בני ישראל לעשות הפסח ולא להם בפרטות ש"מ שהוציא אותם מן הכלל דאם לא כן למאי נפקא מינה אמר לבני ישראל לעשות הפסח והלא כבר הם מצווין ועומדים אלא שבא למעט הטמאים על כן אמרו למה נגרע:

וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו'. מן פסוקים אלו למדו רבותינו ז"ל שאומרים בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות כדאיתא בילקוט בפרשה זו. מה ראו על ככה לפרש פסוקים אלו על ראש השנה. ונראה שלמדו זה ממה שנאמר וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר וגו' וזאת לפנים בישראל שבכל עת צרה היו גוזרין תענית והיו תוקעין ומריעין ואומרים מלכיות זכרונות ושופרות כדאיתא בטור א"ח סימן תקכ"ט ואולי ראייתם מפסוקים אלו שנאמר וכי תבאו מלחמה וגו' ודון מינה ומינה שבכל יום ויום שיש תקיעה עושין כסדר הזה וגם ר"ה בכלל. ומדקאמר מלחמה בארצכם בבי"ת ש"מ שמדבר בצורר שהוא תוך הארץ וזה יאות לראש השנה שתוקעין בו בשופר לערבב השטן הצורר הפנימי אשר בתוך הארץ לאפוקי עשו צורר הוא חוצה לארץ ועוד מה לי צורר חיצוני מה לי פנימי ולפי זה יפה נרמז בפסוקים אלו סדר של ראש השנה:

לכה אתנו והטבנו לך. כאן שואלים המפרשים מאחר שלא נתרצה יתרו לילך עמהם בהבטחה ראשונה מה הוסיף לו משה כשאמר לו שנית והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך. ועוד למה קראו חובב עכשיו. ועוד שאמר נוסעים אנחנו ולכה אתנו הל"ל הולכים אנחנו או נסע אתנו. ועוד ויאמר לא אלך כי אם אל ארצי אלך תרתי אלך למה לי. ומ"ש דבר טוב על ישראל לישראל הל"ל. ונראה שלשון הליכה נופל על תנועת הרגלים לבד המעתיקין את האדם ממקום למקום אבל יכול להיות שאף בהיותו הולך למקום אחר מ"מ עדיין דעתו קשורה במקום אשר הלך משם אבל לשון נסיעה העתקה כוללת לגופו ולמחשבתו מכל וכל כי מטעם זה אמר הקדוש ב"ה לאברהם לך לך מארצך כי בהתחלה ודאי מסתמא עדיין נפשו קשורה בבית אביו ולסוף נאמר הלוך ונסוע הנגבה מתחלה היה הולך ואחר כך נוסע הנגבה כי נשנו אלהים את כל בית אביו. וז"ש ויאמר משה לחובב העלים ממנו שם יתרו כי אולי יחשוב שקשים גרים לישראל כספחת כי כל יתר כגמול דמי ועל שם זה הוא נקרא יתרו ואם כן מסתמא לא יקרבוהו כראוי על כן שינה שמו מן יתרו לחובב לרמוז לו על מה שנאמר ואהבתם את נפש הגר שיהיה חביב עליהם על כן שאל ממנו שילך ואמר נוסעים אנחנו כי לגבי דידן נקרא נסיעה מן המקום אשר יצאנו משם כי אין לנו שם נחלה וכרם ומשפחה. אמנם לגבי דידך נקרא הליכה מארצך וממולדתך ואף על פי כן אני מבקש לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל ר"ל נוה לנו להיטיב עם מי שמדבק בנו ושייך בזה לומר על ישראל כדרך שנאמר ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב כי לשון על משמש על התוספת בעל העיקר. ויאמר אליו לא אלך היה חרה לו שהזכיר לו לשון הליכה להורות שמחשבתו עדיין משוקעת בארצו ובמקום מולדתו כי באמת היתה התורה כל כך חביבה עליו עד שיהיה מסלק אפי' מחשבתו מכל וכל מן ארצו ומולדתו והיה לו חשק מכל וכל לדבק בשכינה ועל זה אמר כ"א אל ארצי ואל מולדתי אלך זה יקרא הליכה כשאלך אל ארצי לגייר את בני משפחתי כי אז ודאי תמיד תהיה מחשבתי משוקעת במקום קדוש זה אשר נפשי קשורה בו. ויאמר אל נא תעזוב אותנו מעולם לא חשדתיך שבשובך לביתך תשכח המעמד הקדוש הזה אלא דאגתי מאחר שאתה רואה את העם הזה כי בלע הוא וכל החניות הם בתרעומות ומחלוקת ותלונה אולי בעבור זה לא יעלה ברצונך לשוב אלינו ומ"ש אל נא תעזוב אותנו כי במלת אותנו חתם כל הענין ובא לומר ירא אני פן תהיה העזיבה מאתנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר וע"כ כמו שפירש רש"י ור"ל על אשר ידעת תנותנו שכל החניות היו בתרעומות על השכינה שסרו מאחרי ה' ע"כ אני דואג פן לא תשוב אלינו ואף בלכתך עמנו תהיה מחשבתך על ארץ מולדתך לאמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה בשלום שמה לא כחניות הללו שהם בתרעומות כאמור לכן אני מבקש שאפי' אותנו אל תעזוב כי בזה תהיה מזכה הרבים ועיני כל ישראל יהיה עליך ללמוד ק"ו ממך שאם אתה עזבת ארץ מולדתך ומרצך ובאת לדבק בשכינה ק"ו ישראל וז"ש והיית לנו לעינים וזכות הרבים יהיה תלוי בך. והיה כי תלך עמנו כי עיקר צרך דבר זה הוא בהיותך הולך עמנו ומחשבתך משוקעת בארץ מולדתך בראותך קלקול הסדר שבינינו ועל כן אנו צריכין ביותר אותך כדי לזכות הרבים והיה הטוב אשר ייטיב ה' עמנו על יותר מעשינו והטבנו לך ומפלך [illegible] כי מאחר שאתה תהיה סיבה אל תיקון עמנו וזכות הרבים תלוי בך אם כן [illegible]

ומי יחוש חוץ ממך . ואז שתק יתרו ונעתר לו כי זכות הרבים גדול . ובדרך פשוטו מתחלה הבטיחו בטובה גופנית באמרו והטבנו לך ולא הזכיר השם ולא רצה לקבל כי אמר אלך אל ארצי ושם יהיה לי טובה הרבה . ואחר כך הבטיחו בטובה רוחניית שיהיה מכלל הסנהדרין שנקראו עיני העדה כמ"ש והיית לנו לעינים ואמר והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו הזכיר השם בטובה רוחניית זו כי יתן ה' את רוחו עליו ונעתר לו וכן היה לדעת רז"ל שמבני יתרו זכו וישבו בלשכת הגזית כו' ובודאי היה זה מהבטחת והיית לנו לעינים :

ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. דרשו רז"ל אותו היום סרו מאחרי ה' וברחו מהר ה' כתינוק הבורח מבית הספר כך ברחו להם מיראה פן יוסיף להם מצות . ואמר הכתוב ראה כמה הם כפויי טובה כי אף בזמן המרד הזה ארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך ג' ימים לתור להם מנוחה המה מרדו במספר ג' ימים וארון ברית ה' מטיב עמהם במספר ג' ימים. ד"א לפי שכתוב במגלת סתרים אם תעזבני יום יומים אעזבך משל לב' שהולכין זה מזה זה הולך מיל למזרח וזה למערב נמצא שהם רחוקים זה מזה ב' מילין כך אמר הכתוב כי המה נסעו מאחרי ה' ונזורו אחור דרך ג' ימים מן השכינה ולעומת זה גם ארון ברית ה' נוסע לפניהם להתרחק מהם דרך ג' ימים נמצא ריחוק דרך ו' ימים ביניהם כדי לתור להם מנוחה מן המצות אשר מאסו בהם. וקרוב לשמוע שזהו סוד נו"ן הפוכה שבין תיבת המחנה ובין ויהי בנסוע הארון כי נו"ן הפוכה אחרונה מרמזת על תלונתם זכרנו את הדגה כי נו"ן היינו דג. אבל נו"ן ראשונה רמז שישראל נמשלו לדגים שעיקר חיותם במים ע"כ כל דג פונה פניו לשוט לתוך המים למקום חיותיה אבל אינו הופך פניו אל שפת הים כי זה נקרא פורש ממקום חיותיה. כך ישראל נאמר בהם וידגו לרוב שיהיו כדגים הללו כי עיקר חיותם בתורה שנמשלה למים וכמשל שהניח ר"ע לפפוס בן יהודה כו' במסכת ברכות פ' הרואה. ובזמן שישראל בורחין מהר ה' כתינוק הבורח מבית הספר הרי הם כנו"ן דג הפוך הפורש ממקום חיותו ופונה פניו אל השפה ולחוץ כך ישראל פנו פניהם מן ארון ברית ה' ממקום חיותם. וע"כ הנו"ן הפוכה כי הפכה פניה מן פסוק ויהי בנסוע הארון ופניה אל תיבת המחנה רמז אל הזמן שישראל נסוגו אחור מן ארון ברית ה' ופניהם אל המחנה היינו אל העם כי לאהבת עניני העוה"ז אשר בני המחנה מסגלים בהם וכדי למצוא חן בעיני המחנה הוא פונה עורף אל השכינה ופונה כל מגמת מעשיו כדי שיהיה אדם חשוב במחנה או שר ונגיד עליהם . וזהו עיקר החטא בינינו המסבב אריכות הגלות כי כרובם כן פנו פניהם מן ארון ברית ה' אל המחנה עד שאפי' כל כשרון המעשה מתורה ומצוה אינן עושין לשמה כ"א כדי להתהדר בהם בפני הבריות למצוא חן בעיניהם ונטורי קרתא כאלו הם הם חרובי קרתא והכל יודעין שכן הוא ואין אומר השב עד אשר ישקיף ה' וירא ויסיר רוח זנונים מקרבנו ואין להאריך בזה :

ויהי בנסוע הארן. יש מרבותינו ז"ל שאמרו שב' פסוקים אלו הם ספר בפני עצמו וע"כ מנה ז' ספרים בתורה. וכי יפלא ממך דבר לאמר הרי עיקר התורה למצותיה נתנה ובספר זה אין רמז לשום מצוה אענה אני חלקי ואומר שלמצות פריה ורביה עשה ספר בפני עצמו כי במצוה זו תלוי קיום העולם וגורם השראת השכינה כמ"ש רבותינו ז"ל כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר ובנוחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל מלמד שאין השכינה שורה בפחות מב' אלפים וב' רבבות מישראל הרי שהיו ישראל כ"ב אלף פחות א' וזה שלא עסק בפריה ורביה נמצא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל. וזו מצוה ראשונה שנצטוה אדם הראשון עליה כי מיד אחר שנאמר ויברא אלהים את האדם וגו' כתיב ויאמר להם פרו ורבו. כך עשה ספר מיוחד ממצוה זו לומר שהשראת השכינה בישראל צריך כ"ב אלף וממילא ידע כל איש מישראל להיות זהיר במצות פריה ורביה למלאות המספר וראיה גדולה לדברינו מן פ' מתאוננים שסמוכה לה כמו שיתבאר בסמוך :

ויהי העם כמתאוננים וגו'. לא מצינו מפורש במקרא מהו אנינות זה ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש אך מאחר שמצינו ב' תלונות מפורשים במקרא האחת זכרנו את הדגה כו' השניה בוכה למשפחותיו על עסקי עריות כו' אם כן ודאי כל הפ' מדברת מענין א' והכל היתה תלונה א' ומקורם מן פ' ויהי בנסוע והוא סוד נו"ן הפוכה שבסוף הפרשה ובתחלת כמתאוננים. כי יפלא בעיני רבים גם בעיני יפלא מה שדרשו רבותינו ז"ל וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו על עסקי עריות שנאסר להם מה ענין תלונה זו לכאן ולמה לא בכו בשעה שנאסרו להם העריות ואם באותו זמן שתקו וכל א' מהם סבר וקבל עתה מה היה להם כי באו להזכיר ראשונות ולהיות תוהה על הראשונות שכבר קימו וקבלו. ועוד הלא בפיהם אמרו זכרנו את הדגה ואמרו מי יאכילנו בשר ובלי ספק שכל פסוקים אלו מן וישבו ויבכו גם בני ישראל עד וישמע משה את העם בוכה הכל מדבר בבכיה אחת וממעט זה השתדלו רבותינו ז"ל לפרש התלונה בדרך רחוקה כי במסכת יומא פליגי בה רב ושמואל חד אמר דגים ממש וחד אמר עריות ולישנא מעליא נקט כד"א הכלה ומחתה פיה ולדעתו פשוט לומר שגם מי יאכילנו בשר לישנא מעליא נקט והנה גם לדבריו צריכין אנו ליתן טוב טעם ודעת מה ענין תלונה זו לכאן ולמה שתקו כשנאסרו להם העריות. האמנם לפי מה שפירשנו למעלה שכל פ' ויהי בנסוע לא נכתבה כ"א לזרז את ישראל על מצות פריה ורביה שידגו לרוב כדגים הללו יבא כל ענין הפ' על נכון ויגיד עליו ריעו נו"ן הפוכה שבסוף הפ' ונו"ן הפוכה שבתחלת כמתאוננים כי נו"ן היינו דג והדגים פרוצים ביותר בפריה ורביה. והנה מתחלה כשנאסרו להם העריות לא הקפידו על זה כי חשבו שיש מעצור לרוחם עד ששמעו פ' ויהי בנסוע שמבאר להם שכל מי שאינו עוסק בפריה ורביה גורם לשכינה שתסתלק מישראל אז נכנס קינא בלבם ואמרו בשלמא אם נוכל לפרות ולרבות כדגים הללו עם כל הנשים היינו בטוחים שלא נבא לידי סילוק שכינה לעולם. אמנם מאחר שנאסרו לנו העריות הרי אנו הפך הדג והיינו נו"ן הפוכה וזה ביאור הפ' אחר ששמעו שובה ה' רבבות אלפי ישראל שזרזם על מצות פריה ורביה להיות כדגים הללו מיד הרהרו בלבם על איסור העריות כי זהו נו"ן הפוך לפיכך ויהי העם הרשעים כמתאוננים מתאוננים לא נאמר אלא כמתאוננים בכ"ף הדמיון לומר הרי אנו כאונן זה שאסור בתשמיש המטה כך לא הורשה לנו תשמיש המטה עם כל הנשים. ולפי שאין אנינות כי אם בלב שהרי עדיין לא הוציאו תלונתם מהשפה ולחוץ על כן לא הרגיש משה עדיין בתלונותם אכן שמע ה' הקשיב בקול תלונתם ע"כ נאמר רע באזני ה'. ותבער בהם אש ה' כי ברותחין קלקלו ובערה בהם אש התאוה וחימום העריות ע"כ מדה כנגד מדה ותבער בהם אש ה'. ותאכל בקצה המחנה או בקצינים או במוקצים ודבר זה יתבאר בסמוך. ויצעק העם אל משה ולא אל ה' כי חשבו מאחר שמשה לא הרגיש עדיין בחטאם יחשוב שמקרה הוא להם ויתפלל בעדם וכך עשה משה בחשבו שהמקום גרם להם כי יש מקומות בארץ אשר שם רוח גדול נסתר המסבב רעישה הארץ ויש מקומות שבהם אש נסתר על כן קרא משה שם המקום תבערה כי חשב שהמקום גרם להם ולא העון. והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה כל מצות אלו מחוברין וכך פירושם כי בני ישראל ידעו האמת שבערה בהם אש ה' על צד העונש לא במקרה ע"כ פסקו מתלונותם. אבל הערב רב אשר מקורם מן המצרים שטופי זמה לא לקחו מוסר ועוד הוסיפו סרה והוציאו מן השפה ולחוץ כל מה שהרהרו תחלה בקרב לבם וז"ש והאספסוף אשר מתחלה בקרבו בקרב לבו התאוו תאוה. וישובו היינו שבו לשורש והוציאו תלונתם לחוץ ובכו. ויבכו גם בני ישראל מדקאמר גם ש"מ שהערב רב היו בוכים תחלה ומבכים גם את בני ישראל עמהם וכפל לשון התאוו תאוה כי כך המדה בעריות שתאוה גוררת תאוה וכמאמר רבותינו ז"ל משביעו רעב. ויאמרו בפה מלא מי יאכילנו בשר היינו בשר ערוה ולישנא מעליא נקט כדאמרינן בגמרא זכרנו את הדגה לישנא מעליא נקט וק"ו שלשון בשר לפרש כך. ומה שהתחילו בבשר וסיימו בדגה לפי שלשון דגה מורה יותר על הפריצות בעריות מן לשון בשר לפי שהדגים פריצים יותר מבשר כל חי. ע"כ אמרו דרך פשר מי יאכילנו בשר שנהיה מותרים בעריות כשאר בשר כל חי אף על פי שלא נהיה כדגים כי כולי האי לא בקשו אבל מ"מ אמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם כי בהיותנו בין המצרים שטופי זימה הותרה לנו הכל אפי' להיות כדגים. ועכשיו הלואי ונהיה כשאר בשר כל חי וז"ש מי יאכילנו בשר. וקרוב לשמוע שהכל כפשוטו ממש אך כוונתם היתה לבקש הבשר המחמם ביותר ומרבה תאות המשגל וזהו כפל התאוו תאוה שנתאוו לדבר המרבה תאות המשגל. והדגים אעפ"י שמקררין מ"מ הוא מוסיף הליחות והזרע ג"כ בכלל ועוד שהאוכלו מקבל טבעו להיות פרוץ בעריות ויש בדגים תרתי לריעותא ע"כ אמרו דרך פשרה מי יאכילנו בשר המחזיק התאוה. וזכרנו את הדגה כו' המחזיק הפריצות ביותר מ"מ הלואי ויהיה לנו בשר דרך פשרה. ולפירוש זה יבא כפשוטו מ"ש מאין לי בשר וגו' אם את כל דגי הים וגו' כי טענו על ב' אלו שמסייען לפ"ו. ונתן להם ה' את השליו המחמם ביותר וממלא שאלתם וכן אמרו במדרש כתיב וימטר עליהם כעפר שאר וכתיב להלן איש אל כל שאר בשרו היינו עריות כי זה הדבר אשר בקשה נפשם. ואח"ל על כל פנים שהדגים מקררין וממעטין התאוה אז כך תפרש הפסוקים כי המה שאלו בשר המחמם ומרבה התאוה. ואמרו זכרנו את הדגה כו' והקשואים והאבטיחים כי כל הדברים הללו מקררין ומ"מ לא היו מזיקין את התולדה לפי שהיה לנו גם החציר והבצלים והשומים המחממין ביותר ומבטלין הקרירות אבל עתה נפשנו יבשה כו' אז אמרו שבמצרים לא היו מזיקין לנו אותן הדברים המקררין. גם החציר והשומים והבצלים אף על פי שהם קשים לעוברות ומניקות מכל מקום היינו פרים ורבים ולא הזיקו לנו כלום כל הדברים המתנגדים אל התולדה בין לאנשים ובין לנשים. ועתה נפשנו יבשה כי אין לנו ליחות כ"כ המרבים הזרע כי אל המן לבד עינינו והוא נבלע באברים ואינו מתבשל באצטומכא ובכבד ע"כ אינו סיבה אל התולדה. והפסוק מעיד על ההפך ואמר והמן כזרע שלכך היה תוארו כזרע לומר לך שהוא מרבה הזרע. והיה גד שארז"ל שהיה מגיד אם בן ט' לראשון או בן ז' לשני כמספר גד שהיה מגיד אם הוא בן ז' וכל זה מדברים המסייעים אל התולדה. המה אמרו שהמן גורם יבישות לפי שאין בו לחלוחית והכתוב אומר וטעמו כטעם לשד השמן דהיינו לחלוחית וזה הפך היבישות. ומ"ש אין כל י"א שכך אמרו אף על פי שיש לו טעם כל מיני אוכל מכ"מ אין כל אין בו מטעם כל האוכלין שהרי אין לו טעם חציר ובצלים כו'. ובעקידה פי' בלתי אל המן עינינו אף על פי שיש בו כל הטעמים מכ"מ אין עינינו רואות כ"א המן והסומא אוכל ואינו שבע. וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו איש לפתח אהלו כי אין לומר שנתקבצו משפחות משפחות ובכו שהרי נאמר איש לפתח אהלו אלא ודאי על עסקי משפחותיו ויחר אף ה' ובעיני משה רע דוקא עכשיו אבל קודם לכן היה רע באזני ה' לבד כי משה לא הבין כוונתם. ומ"ש זכרנו לשעבר משמע ואשר נאכל משמע להבא כך אמרו שבכל זמן שאמרנו לשעבר נתנה ראש ונשובה מצרימה באותו זמן זכרנו את הדגה אשר נאכל להבא כשנבא שם. ומ"ש חנם מן המצות יתבאר בע"ה לקמן פ' פנחס שעל תרומות ומעשרות אמרו כן :

ותאכל בקצה המחנה. בקצה ממש ע"כ ברחו כל העם מקצה ברחותם כי סביבות המחנה נשערה מאד וברחו לתוך המחנה כי היו יראים להיות בקצות. לכך נאמר והאספסוף אשר בקרבו לא מצינו בכל התורה שנקרא הערב רב אספסוף כ"א כאן פי' שספסוף ב"פ סוף ורצונו לומר כל העם הנמצא בכל סוף וסוף מן המחנה ברחותם שסביבם בערה אש ה' ע"כ ברחו בקרב המחנה ז"ש אשר בקרבו באמצע כאמור. ורז"ל דרשו בקצינים שבמחנה או במוקצים שבמחנה ואין הלשון מחוור אליו כי כל קצה אינו לשון קצין ולא לשון מוקצה. ונ"ל שהכל מודים שאין קצה יוצא מידי פשוטו שמדבר בקצה המחנה כי כל מקץ לשון סוף הוא שלכל קצה יש ב' קצוות ראש וסוף ובנוהג שבעולם שקציני עם הולכים בראש המחנה דהיינו קצה ראשון. והמוקצים הולכים בסוף המחנה דהיינו קצה אחרון. ולכל הדעות אין קצה

המחנה

המחנה יצא מידי פשוטו אך שלא פורש במקרא באיזו קצה אם בקציני עם ההולכים לראשונה בקצה ראשון או במוקצים שבמחנה ההולכים בקצה אחרון ע"כ נחלקו רז"ל בדבר י"א בקצינים וי"א במוקצים והמחלוקת תלוי במה שאמרו רבותינו ז"ל אין פורענות באה לעולם אלא בעבור הרשעים ואינו מתחיל כי אם בצדיקים שנאמר כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש שכבר נאכל גדיש. ולפי זה מ"ד בקצינים שבמחנה סובר שפסוק זה מדבר באותם שהערעור התחיל בהם. ומ"ד במוקצים סובר שפסוק זה מדבר באותם המסבבים הפורענות. אבל מדקאמר והאספסוף ב"פ סוף שמע מינה שמדבר בשניהם בקצינים ובמוקצים כי שניהם בסוף זה בסוף ראשון וזה בסוף אחרון וכן משמע לשון הכתוב ומצאה קוצים היינו ב' קצות כי קוצים לשון קץ ונאכל גדיש הכל בכלל אפילו הבינונים שבתוך. לכך נאמר והאספסוף היינו ב' סופות אשר בקרבו כמו ואשר בקרבו דהיינו הבינונים כמו שמש ירח עמד זבולה חסר וי"ו כאלו אמר שמש וירח כך כאן כאלו אמר והאספסוף ואשר בקרבו כולם סג יחדו נאלחו מכף רגל ועד ראש כולם התאוו תאוה וע"ד המדרש י"ל שכך מדתו של הקדוש ב"ה בזמן שהבריות רעים וחטאים אז הקדוש ב"ה שולח יד בב' הקצוות בטובים וברעים כדי שכל הבינונים יקחו מוסר בק"ו כי אלו היה נוגע בפחותים לבד אז יתלו הטובים שבהם במעשיהם הטובים לאמר לא חנם בעדנו הרעה כי אין אנחנו חטאים כמותם ע"כ הוא נוגע גם בשלמים שבהם ואז יקחו הפחותים מערכם ק"ו לאמר אם אש אחזה בלחים מה יעשו קוצים יבשים כסוחים. ואם היה נוגע בטובים שבהם יאמרו הפחותים בשלמא אלו דין הוא שיענשו כי קרובים המה אל ה' וסביביו נשערה מאד כי כל הקרב ביותר אל ה' אז ביותר הוא צריך לדקדק במעשיו כי אינו דומה מורד במלך תוך פלטין שלו למורד במלך חוץ לפלטין שלו. ע"כ הקב"ה אוחז בב' הקצוות ואז בטלו כל הטענות האלו וכל מה שבתוך הקצוות יפחדו אל ה' ואל ישובו לכסלה. ודבר זה מפורש ע"י יחזקאל בן אדם מה יהיה עץ הגפן וגו' את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה כי המשיל ישראל לגפן שהאש אוכל בשתי קצותיו ותוכו נחר ונרעש כך הקב"ה אוחז באספסוף בקצינים ובמוקצים כדי שאשר בקרבו נחר ויפחד וכאשר סרו כולם מן הדרך אז אכלה האש בכולם בין באשר בקרבו דהיינו תוכו. ואולי בקצינים אינן הטובים כי אם החנפים המראין את עצמם כשרים כדי שישימו אותו לראש ולקצין ובקרבם ישימו ארבם בתחלה והקב"ה פרסם על החנפים וגרם שהוציאו רעתן לחוץ כי מכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל:

הצאן ובקר ישחט להם. המובן מן פירוש רש"י כאלו היה משה מסופק ביכולת האל חלילה ולפי שהיה בסתר חיסך הקב"ה עליו וכל המפרשים חלקו עליו ורצו ליישב דברי משה איש לפי שכלו והנכון שבכולם המובן מן לשון ומצא להם כי כך משמעותו שישחט להם ויאסף להם אפשרי מצד עצמו אך ומצא להם אינו אפשרי לי מאחר שאין מבקשין כי אם תואנה אף אם תתן להם כל צאן ובקר וכל דגי הים שבעולם לא ימצא להם לא יספיק להם כי עוד יוסיפו סרה לבקש עלילות דברים וכך נראין הדברים מדקאמר אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם תרתי להם למה לי ליערבינהו וליתנינהו אם את כל דגי הים יאסף ומצא להם אלא שלכך עשה ב' חלוקות לפי שאחד מהם אפשרי והשני בלתי אפשרי מאחר שעלילה הם מבקשים. ויכול להיות שגם רש"י סבר שמשה לא היה מסופק כלל ביכולת האל יתברך והבין מדבריו הפירוש הנזכר או שאר פירוש של המפרשים אך תפס עליו רש"י על שאמר דבריו בלשון שיש לטועים מקום לטעות ולומר שהיה מסופק ביכולת האל יתברך חלילה ויבא מזה חילול השם אך לפי שהיה בסתר ולא היה חושש פן ישמעו העורים שבמחנה העברים על כן לא היה מקפיד בלשונו בהיות שעם ה' הוא מדבר המבין כוונתו ולא עם הטועים אבל שמעו נא המורים היה ברבים ושמעו כל ישראל כנודע לפיכך נענש. ד"א שעל דרך הטבע אמר משה כי בדרך הטבע ודאי לא ימצאו במדבר די ספוקם מבשר ודגים אם לא בדרך נס וכפי גודל הנס יהיו ראוין לעונש גדול שהטריחו בתלונתם לבוראם ועל כן אמר שש מאות אלף רגלי וגו' ולעם רב זה יהי' הסיפוק נס גדול ועל חודש ימים זמן רב הוא ותרצה להגדיל הנס כדי להגדיל פורענותם זה לא יתכן השיב לו ה' אם כן יאמרו שקצרה יד ה' מוטב שיאבדו הם ממה שיאמרו שקצרה יד ה'. ועל צד הרמז מקרא זה אומר דורשני כי יש להקשות ישחט ויאסף למה לי וכי עכשיו אתי לאשמעינן דין שחיטה בבהמות ואסיפה בדגים ועוד שבתלונתם זכרו בשר ודגים והקדוש ב"ה נתן להם מין שלישי כי הצפור לא בשר מקרי. ובדרך רחוקה נאמר שרמז כאן למה שאמרו הקדמונים שהרשעים נמשלו לבהמות ששחיטתן שני סימנים כך הרשעים נטרדין מן העולם הזה והעוה"ב והבינונים נמשלו לעופות שנכשרים בסימן אחד כך המה אחר שקבלו עונשם בעולם הזה יש להם חלק לעולם הבא. והצדיקים נמשלו לדגים שבאסיפה לבד סגי כך נאמר בצדיקים ויאסף אל עמיו כי מיתתם בנשיקה. וכאן כבר בערה אש בקצינים ובמוקצים ולא שבו עד לכסלה. והמתאוים היו הבינונים כמובן מלשון אשר בקרבו דהיינו התוך והאמצע ושאלו בשר ודגים שאין ממינם כי בשר בהמה יאות לרשעים ודגים לצדיקים לכך נקט ישחט ויאסף והוסיף מלת להם לומר שהבהמות מצד שטעונין שחיטה והדגים מצד שבאסיפה בעלמא סגי לא ימצא להם אין מקבילין להם כי אינן ממינם כלל והשיב לו ה' עתה תראה היקרך דברי כי בידי להקביל להם מה שהוא ממינם כמובן מלשון יקרך כי הקרה ה' להם השליו ומצא מין את מינו. וכל זה דרך דרש ורחוק מפשוטו:

ואם ככה את עושה לי. שתשש כחו של משה כנקבה ורבים כאשר ראו כן תמהו על פי' זה וכי מפני שתשש כחו של משה כנקבה אמר לשון את כלפי מעלה. ואני אומר שלא קשה מידי לפי שאמרו רבותינו ז"ל שהצדיקים מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנאמר ועתה יגדל נא כח ה' והרשעים מתישין כחו שנאמר צור ילדך תשי וביאור הענין הוא שמצד הפסקת השפע ע"י מעשה הרשעים נראה כאלו יש תשות כח כביכול. וכאן על ידי שנתרשלו ידי האוהב ותש כחו כנקבה לא היה בו כח להוסיף כח בגבורה של מעלה על כן אמר לשון את כלפי מעלה להורות שהא בהא תליא וזה פי' יקר. וקרוב לשמוע שקאי על מ"ש כאשר ישא האומן ולא אמר אומנת פי' מהרי"א שאתה עושה לי כאומן זכר הנושא את היונק שאין לו דדים להניק הילד כשבוכה כך אין בידי למלאות שאלתם ועל זה נאמר ואם ככה את עושה לי כי דמיון זה של נקבה מצוי כך כביכול כי בידך לרוות צמאם ואתה הורה גבר ואיך תטיל עלי דמיון הנקבה ואני זכר שאין לי דדים להניק. ודמיון את כלפי מעלה אינו תשות כח חלילה אלא מורה על היכולת שנקבה שיש לה דדים להניק:

המקנא אתה לי וגו'. יהושע לפי שהיה בחור בימים אחז במדת הקנאה כמ"ש ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו מצד היותו מבחוריו אמר כן ואלו היה זקן בא בימים לא היה מקפיד על השתרר שני רעים כאחד וע"כ אמרו פני משה כפני חמה ויהושע כלבנה כי כמו שקטרגה הלבנה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד כך יהושע היה מקטרג ואמר אלדד ומידד מתנבאים אבל משה היה כחמה שלא קטרגה כלום כך משה אמר מי יתן והיה כל עם ה' נביאים. ואמר כי יתן ה' את רוחו עליהם פי' בעקידה פשיטא אם יהיו מואצלים מן הרוח אשר עלי שלא אתקנא בהם כי בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו. אלא אפילו כי יתן ה' את רוחו עליהם ולא יהיו תלמידי מ"מ לא אתקנא בהם. ויש אומרים שדוקא קאמר כי דוקא בזמן שיתן ה' את רוחו עליהם יכול להיות שיהיו כל עם ה' נביאים אבל אם יאצל עליהם מן הרוח אשר עלי א"א שיהיו כולם נביאים כי המואצל צריך להיות דומה מכל צד אל המאציל ורז"ל אמרו אין השכינה שורה כי אם על גבור חכם עשיר ועניו וכלן במשה. רצו בזה מאחר שהיו כלם במשה ע"כ צריך להיות כל המואצל ממנו דומה אליו מכל צד וזה בלתי אפשרי שיהיו כל ישראל שוים בכל ד' תוארים אלו דא"כ מה גבר מגוברין אבל אם יתן ה' את רוחו עליהם בלא אמצעי אז אין צורך בארבע תוארים אלו שיהיו כלם שוים בהם ואין לומר שיתדמו אליו כביכול כי מה דמות תערכו לו על כן נאמר כי יתן ה' את רוחו עליהם:

הפטרת בהעלתך

בתרי עשר בזכריה סימן ב

רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם
יְהֹוָה׃ וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהֹוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ
לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהֹוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי
אֵלָיִךְ׃ וְנָחַל יְהֹוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר
עוֹד בִּירוּשָׁלָםִ׃ הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהֹוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן
קָדְשׁוֹ׃ וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ
יְהֹוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־
הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהֹוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהֹוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלָםִ
הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים
וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר
הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי
מֵעָלֶיךָ עֲוֹנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ וָאֹמַר יָשִׂימוּ
צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ
וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהֹוָה עֹמֵד׃ וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהֹוָה
בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי
תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין
אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים
בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ ׀ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל

אתה

פירוש המלות

רני ושמחי. בימות המשיח: ונלוו. ונתחברו: חלקו. שהוא חלק האל יתברך: הס. שתוק: נעור. כמו ויקץ כישן: לשטנו. להשטינו: אוד. לפיד: צואים. ע"ש שהיו בניו נושאים נשים נכריות: הסירו. הפשיטו: מחלצות. חליפת בגדים נאים: ויעד. לשון התראה: תדין. תשפוט: מהלכים. הלך ביניהם: מופת. ראוים למופת: צמח. זה זרובבל.

כלבו

אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־
הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי
לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ
פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־
הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ
אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ וַיָּשָׁב
הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃
וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר ויאמר כתיב רָאִיתִי וְהִנֵּה־
מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ
שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ וּשְׁנַיִם
זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃
וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי׃
וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה
אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה
אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל
לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃

פירוש המלות

האבן. יסוד הבית: עינים. שמירות רבות: פתחה. מחיל קישוריה: ומשתי. לשון הסרה: וגלה. לשון מעין: מוצקות. צנורות: זיתים. אילנות: עליה. אלה: הגדול. זה סנבלט: למישור. לבקעה: הראשה. הראשונה. תשאות בהמון רב יאמרו חן לה:

פרשת שלח

יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב שְׁלַח־
לְךָ אֲנָשִׁים וְיָתֻרוּ אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן ל׳ וחסר
אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ
אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו ז׳ חסר בסי׳
תִּשְׁלָחוּ כֹּל נָשִׂיא בָהֶם׃ ג וַיִּשְׁלַח ב׳ ויאמר אל תשלחו ג

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ ב שְׁלַח
לָךְ גּוּבְרִין וִיאַלְּלוּן יַת אַרְעָא
דִּכְנַעַן דַּאֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חָד גַּבְרָא חָד
לְשִׁבְטָא דַּאֲבָהָתוֹהִי
תְּשַׁלְּחוּן כֹּל רַבָּא דִּבְהוֹן׃
ג וּשְׁלַח יַתְהוֹן מֹשֶׁה

רשי

(ב) **שלח** לך אנשים. (במדבר רבה) למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר. שלח לך. (במדבר רבה סוטה לד) לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו (דברים א) נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר (שם) ותקרבון אלי כלכם וגומר ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר (שמות ג) אעלה אתכם מעני מצרים וגומר חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים למען

תולדות אהרן שלח לך אנשים. סוטה לד:

אבן עזרא

(ב) **שלח** לך. כתוב שהשם אמר לישראל עלה רש והם אמרו נשלחה אנשים אז אמר השם שלח לך אנשים. וטעם אנשים. שהם ידועים גבורים וכן כלם אנשים וחזקת והיית לאיש כי איש היה: ויתורו. ויחפשו וכן ולא תתורו: כל נשיא בהם. כל אחד הוא נשיא בהם או תהיה מלת אחד מושכת עצמה ואחרת עמה וכן ושנים אנשים שרי גדודים היו בן

ספורנו

יג (א) **וידבר** ה׳ אל משה: (ב) שלח לך אנשים. אל תניחם שישלחו הם כמו שאמרו לעשות באמרם נשלחה אנשים לפנינו שמא ישלחו הדיוטות בלתי מכירים שבח הארץ ויספרו בגנותה באופן שיחשבו ישראל על ה׳ טועה ולא ישובו בתשובה כמו שעשו אחר כך באמרם חטאנו לה׳ וזה כי המרגלים שסלח משה

סף

רמבן

(ב) **שלח** לך אנשים. לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמו שנאמר ותקרבון אלי כולכם ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדבר המרגלים למען לא יירשוה. לשון רש״י מדברי אגדה. ויש כאן לשאול א״כ משה עצמו חטא בענין שנאמר וייטב בעיני הדבר ולמה אמר להם בענין הארץ הטובה היא אם רעה אחר שנאמר לו מתחלה שהיא טובה ורחבה ועוד מה עשו המרגלים כי משה אמר להם וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ואמר להם בערים הבמחנים אם במבצרים ועל כל פנים היו צריכין להשיבו על מה שצוה אותם ומה פשעם ומה חטאתם כשאמרו לו אפס כי עז העם והערים בצורות גדולות וכי על מנת שיעידו לו שקר שלח אותם ואל תחשוב כי היה פשעם באמרם ארץ אוכלת יושביה בלבד כי טרם שיאמרו להם כן היה מריבת כלב עמהם וכן כתוב אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו וגו׳ ובכאן כתיב לנפול בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז והנה משה רבינו אמר לבניהם כדברים האלה והפליג להם בחוזק העם ובמבצר עריהם וכח הענקים יותר מאד ממה שאמרו המרגלים לאבותם כדכתיב שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק ואם היה פשע המרגלים וחטאתם בזה למה יניא את לב בניהם כהניא המרגלים את לב אבותם ועוד מה טעם למשה רבינו בשליחות הזאת אם הארץ טובה והעם רפה הרי טוב. ואם רעה או שהעם חזק סבור הוא שיחזירם למצרים. אבל ישוב הענין בזה כי ישראל אמרו כדרך כל הבאים להלחם בארץ נכריה ששולחים לפניהם אנשים לדעת הדרכים ומבוא הערים ובשובם ילכו התרים בראש הצבא להורות לפניהם הדרכים כענין שנאמר הראנו נא את מבוא העיר ושיתנו להם עצה באי זו עיר ילחמו תחלה ומאיזה צד יהיה נוח לכבוש את הארץ וכך אמרו בפירוש וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים וגו׳ כלומר הערים אשר נבא אליהן תחלה ומשם נבא בכל הארץ וזו עצה הגונה בכל כובשי ארצות וכן עשה עוד משה עצמו שנאמר וישלח משה לרגל את יעזר וכן ביהושע בן נון שנים אנשים מרגלים ועל כן היה טוב בעיני משה כי הכתוב לא יסמוך בכל מעשיו על הנס אבל יצוה בנלחמים להחלץ ולהשמר ולארוב כאשר בא הכתוב במלחמת העי שהיתה על פי השם ובמקומות רבים אז נמלך משה בשכינה ונתן לו השם רשות ואמר לו שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען וידעוה ויגידו לכם ועל פיהם תתיעצו בענין הכבוש והנה משה אמר להם עלו זה בנגב וטעמו עלו זה הדרך בנגב שידעו את העם היושב בארץ הנגב מפאת הרוח אשר ישראל שם החזק הוא ויצטרכו בעניינם להשתמר מאד ולהחלץ וכן הערים אם הם בצורות שישגבו בהן ויצטרכו לבנות דיק וסוללות או שיבואו מצד אחר ואמר עוד שידעו בארץ עצמה הטובה היא אם רעה כי אם היא רעה יכבשו תחלה מן המקומות האחרים כי הם היו תרים הר האמורי מצד חברון כי גם יהושע לא כבש את כולם וזה טעם ומה הארץ אשר הוא יושב בה על העם היושב בנגב ויתכן כי משה בעבור שידע כי היא שמנה וטובה כמו שנאמר לו אל ארץ טובה ורחבה וגו׳ בעבור כן אמר להם שיתנו לב לדעת כן כדי שיגידו לעם וישמחו ויחליפו כח לעלות שם בשמחה ולכך אמר להם והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ כדי שיראו בעיניהם בשבח הארץ ומן הידוע כי אין מצרים רחוק מאד מחברון רק כמהלך שבעת ימים וארץ כנען מגעת בתחומה קרוב למצרים ואי אפשר שלא ידעו הדרים במצרים ענין ארץ כנען הטובה היא אם רעה אבל כוונתו של משה לדעת את הדרך אשר יעלה בה ואת הערים אשר יכבוש תחלה כאשר פירשתי ואמנם היו ישראל במצרים עבדים בעבודת פרך לא ידעו ולא יבינו על כן רצה משה שיגידו להם כל עניני הארץ לשמחם במעלותיה כי יודע היה

בהם

בן שפול ורבים כן: (טז) וטעם אלה שמות האנשים. אחר שאמר ואלה שמותם להודיע כי כן היה שמותם לעולם ולא השתנו כמו הושע: (יז) עלו זה בנגב. עלו זה הדרך בנגב וידוע כי מצרים הוא נגב ארץ ישראל כאשר פירשתי בספר דניאל והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות ורוחב ירושלים שלשים ושלש ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים והנה פי׳ בנגב איננו נגב המחנה רק פירושו הנגב של ארץ כנען והעד בחברון שהוא ליהודה והכתוב אמר יהודה יעמוד על גבולו מנגב:

וראיתם

אבתיו לאבתיו ד׳ חסר בספרא וסימן נמסר בסדר במדבר: אפרים ד׳ קמצין וסי׳ למטה אפרי׳ הושע בן נון. ויהי איש אחד מהר אפרי׳. חבור עצבים אפרי׳ הנח לו. צרור עון אפרים צפונה חטאתו וסימן בלשון תרגום חוטרא דגברא צריר ומתקין: רפוא חד מן י״ב מלין כתיב א׳ בסוף ולא קריא וסימן רפוא. למטה בנימן פלטי בן. ההלכוא. ויהי בהוציאם את המלכים. הקליא. ויאמר ישי לדוד בנו. אבוא. זאת המנוחה. רצוא. והחיות רצוא ושוב. ואתיקיהא. אמרד ארך תבנין. נקיא ואל תתן עלינו דיונה. נקיא. מצרים לשממ׳ תהיה. נגוא. וטני שים טעם די כל. ושיציא בית׳ דנא עד יום, יפוא. ויתנו כסף לחצבים. ארעא. ובתרך

מִמַּדְבְּרָא דְפָארָן עַל מֵימְרָא דַיָי כֻּלְהוֹן גֻּבְרִין רֵישֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִנּוּן: ד וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בַּר זַכּוּר: ה לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן שָׁפָט בַּר חוֹרִי: ו לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה: ז לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר יִגְאָל בַּר יוֹסֵף: ח לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בַּר נוּן: ט לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן פַּלְטִי בַּר רָפוּא: י לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בַּר סוֹדִי: יא לְשִׁבְטָא דְיוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה גַּדִּי בַּר סוּסִי: יב לְשִׁבְטָא דְדָן עַמִּיאֵל בַּר גְּמַלִּי: יג לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר סְתוּר בַּר מִיכָאֵל: יד לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי נַחְבִּי בַּר וָפְסִי: טו לְשִׁבְטָא דְגָד גְּאוּאֵל בַּר מָכִי: טז אִלֵּין שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא דִשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן יְהוֹשֻׁעַ: יז וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲמַר לְהוֹן סַקוּ דָא בִדְרוֹמָא וְתִסְקוּן

אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן עַל־פִּי יְהוָה כֻּלָּם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה: ד וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר: ה לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־חוֹרִי: ו לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה: ז לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל בֶּן־יוֹסֵף: ח לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן: ט לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי בֶּן־רָפוּא: י לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוֹדִי: יא לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גַּדִּי בֶּן־סוּסִי: יב לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל בֶּן־גְּמַלִּי: יג לְמַטֵּה אָשֵׁר סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל: יד לְמַטֵּה נַפְתָּלִי נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי: טו לְמַטֵּה גָד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי: טז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ: יז וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם

י״ז ר״ס בתורה
ג׳ ושובב בני דוד דשמואל
ד׳ קמצין וכל את״ף דכוי. כוי מ״ע במ״א
ל׳
ל׳
ל׳
ל׳ ל׳
ל׳
ל׳. ס׳ ר״ס
ל׳ בלישנא
כו״ל מ״ל

למען לא יירשוה: (ג) על פי ה׳. ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים. כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו: (טז) ויקרא משה להושע וגו׳. נתפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים (במדבר רבה)

בעל הטורים

וישלח אתם משה. ב״ס המה שאמר להם הכנסו תמה לעיר שלעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב: ראשי בני ישראל המה. המה עולה נ׳ מלמד שהיו שרי נ״ן: סודי. ב׳ גדיאל בן סודי. תענוגי כל מתי סודי המרגלים שהיו מתי סודי שבלהו אותם לתור בארץ ולהגלות על סודותיה תענוגי בהוציאו דבה וגרמו שנקבע לו בכיה לדורות: אלה שמות האנשים. בגימ׳ בתותיהם מגוערין: את הארץ. בגימטריא תורה שתעמוד להם זכות התורה:

תולדות אהרן בן יפנה. שם יא: סתור בן מיכאל. שם לד: נחבי בן ופסי. שם: ויקרא משה. שם סנהדרין קז: סוף בה. בברא עו:

ספורנו

אף על פי שהרשיעו להיות לב העם מחשבון אמונתם באל שדי מכל מקום הכירו וספרו טובת הארץ באמרם וגם זבת חלב ודבש היא וכן העיד באמרו ויקחו בידם מפרי הארץ ויאמרו טובה הארץ אלא שאמרו שהיה נמנע לכבשה וכאשר הכירו ישראל חטאתם על שלא בטחו בישועת האל יתעלה ונלחמו אחר שעשה עמהם להפליא שבו בתשובה ואמרו חטאנו לה׳ אנחנו נעלה ונלחמנו והתפללו כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה׳ אלא שלא קבל האל יתברך תפלתם מפני חלול ה׳ שעשו שאינו מתכפר אלא במיתה וכמו שהעיד בהם באמרו וביום פקדי ופקדתי כו׳: כל נשיא בהם. כל מי שהוא המעולה שבכל שבטו להכיר ענין הארץ: (ג) כלם אנשים. אנשי חיל כענין הלא איש אתה וכן וחזקת והיית לאיש: (ד) ואלה שמותם. כלם השובים איש על שמו מגיד מעלתם והזכירם לפי זקנתם מפני שהיו אז שוים במעלה בפרט בענין השליחות לא כסדר השבטים ולא כסדר הדגלים: (טז) ויקרא משה להושע בן נון יהושע. אמר שהיה נודע בשבטו לאיש חיל בשם הושע וזה שנקרא למעלה יהושע מפני שמשה רבינו קרא לו כך לכבוד ולהתפלל עליו שיהיה נושע ומושיע אחרים: (יח) עלו זה בנגב. בזה הנגד שאנחנו שם שתמצאהו טוב להכנס ולא נצטרך לסבוב אל

רמבן

בהם. והנראה בעיני בלשון הכתוב כי לא נמלך משה בשכינה אבל טעם שלח לך כי הסכימו לשלוח מרגלים והיה במנהג שישלחו שני אנשים מרגלים חרש לאמר ושישלחו מקצתם והשם היודע עתידות צוהו שישלח איש אחד איש אחד מכל מטות ישראל ושיהיו הנשיאים שבהם כי חפץ השם שיהיו שוים בענין כל הגדולים אולי יזכרו וישובו אל ה׳ ואם אין שתהיה הגזירה שוה בכל העם וזה טעם על פי ה׳ שיהיו במצות השם נשיאים וראשי בני ישראל. והנראה אלי לפי פשט הכתוב כי לא הזכיר השם למשה שאלתם שאלו לשלוח מרגלים ולא הסכים משה עמהם שאלו היה. כן היה הכתוב מספר בכאן ויקראו בני ישראל אל משה ויאמרו נשלחה אנשים לפנינו וגו׳ וייטב הדבר בעיני משה ואחר כך היה כותב וידבר ה׳ אל משה לאמר שלח לך אנשים כאשר דברו אליך איש אחד וכו׳ אבל היה הענין כך שאלו ישראל השליחות וייטב הדבר בעיני משה ואחר כך בא הדבור אל משה כשאר הדברות ואמר לו סתם שלח לך אנשים וזה טעם ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל כי הוא מדבר בענין חדש לא סופר לו כלל והיה כל זה כי ה׳ חפץ למען צדקו שתהיה השליחות במצותו ושתהיה בכל שבטיהם ובגדוליהם למען יגדלו וכן נראה עוד שהם שאלו ממשה נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ והוא הפוש בדרכים ובענין הכבוש מלשון חפר אוכל וזה טעם לפנינו שילכו הם אחריהם על דרכם כלשון וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם אבל השם צוה ויתורו את ארץ כנען והוא כטעם ברירה כבאים לקנות דבר מלשון לבד מאנשי התרים והסוחרים וכן אל הארץ אשר תרתי להם וכן לתור להם מנוחה ועל כן צוה אותן משה לפרוט הטובה היא אם רעה וגו׳ השמנה היא אם רזה וגו׳ והכל לשמחם כי צבי היא לכל הארצות ויעלו בה בחפץ גדול והנה נאמר כאן הענין בסתם כי כן היה אבל במשנה תורה הזכיר להם משה כל הדברים מתחלתן להגיד להם פשעם כי חטאו במה שבקשו ושאלו הם עצמם. ועל דעת רבותינו חטאו באמרם נשלחה אנשים לפנינו בעבור שהם רואים את ישועת ה׳ אשר יעשה להם תמיד והיה להם ללכת אחרי הענן אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ומשה קבל מהם למלאות תאותם ויהיה טעם וייטב בעיני הדבר שסבלתי רעתכם והוריתי לעשותו והשם צוהו שישלח איש אחד איש אחד למטה אבותיו וגו׳ כענין שנא׳ בשמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם. והנה האנשים האלה לא נקבו בשמות על פי השם כאשר היה בפקודים ובחלוק הארץ כי מצות ה׳ לא תבא בה תקלה לעושיה ושומר מצוה לא ידע דבר רע רק הוא יתברך צוה למשה איש אחד למטה אבותיו תשלחו וגו׳ ושיהיו נשיאים ומשה מדעתו בירר את אלה ושלחם והם גמלו לנפשם רעה:

(ד) **למטה** ראובן וגו׳. מנה הכתוב השבטים לא לדגליהם ולא לנשיאותם ולא לתולדותם ונראה שרצה למנותם הנה לפי מעלת השלוחים כי היו ראשים ונשיאים בעם כאשר ספר ואין מעלתם שוה אבל יש בהם גדול מחברו בחכמה ובמנין והקדים הנכבד קודם במעלה כי ממעלת עצמם מנאם ולא למעלת השבט וכן בנשיאים החולקים להם את ארץ כנען הזכירם כפי המעלה לא לתולדותם:

רבה): (יז) עלו זה בנגב. הוא היה הפסולת של א״י שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחלה ואח״כ מראים את השבח: (יח) את הארץ מה היא. (במ״ר) יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין: החזק הוא הרפה. (במ״ר) סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקים הם שסומכין על גבורתם ואם בערים בצורות הם יושבין חלשים הם: (יט) הבמחנים. תרגומו הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה: הטובה היא. במעיינות ותהומות טובים ובריאים: (כ) היש בה עץ. אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו: בכורי ענבים. ימים שהענבים מתבשלין בבכור: (כא) ממדבר צין עד רחוב לבא חמת. הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גם הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול שפת דרומית של א״י לכו והוא מדבר צין שהוא במקצוע דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד רחוב לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי: (כב) ויבא עד חברון. (סוטה לד) כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם וכן הוא אומר (דברים א) ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב (שופטים א) ויתנו לכלב את חברון: שבע שנים נבנתה. (סוטה לד) אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנאמר (בראשית יג) כגן ה׳ כארץ מצרים וצוען היא המעולה שבארץ מצרים ששם מושב המלכים שנאמר (ישעיה ל) כי היו בצוען שריו והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים: (כג) זמורה. שוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה: וישאהו במוט בשנים. ממשמע שנאמר וישאהו במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת״ל בשנים (סוטה לד) בשני מוטות הא כיצד שמנה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמם להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם

צא

אֶת־הָהָר׃ יח וּרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ מַה־הִוא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֶחָזָק הוּא הֲרָפֶה הַמְעַט הוּא אִם־רָב׃ יט וּמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הֲטוֹבָה הִוא אִם־רָעָה וּמָה הֶעָרִים אֲשֶׁר־הוּא יוֹשֵׁב בָּהֵנָּה הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים׃ כ וּמָה הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן וְהִתְחַזַּקְתֶּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים׃ שני כא וַיַּעֲלוּ וַיָּתֻרוּ אֶת־הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר־צִן עַד־רְחֹב לְבֹא חֲמָת׃ כב וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד־חֶבְרוֹן וְשָׁם אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי יְלִידֵי הָעֲנָק וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשָּׂאֻהוּ בַמּוֹט בִּשְׁנָיִם וּמִן־הָרִמֹּנִים וּמִן־

לְטוּרָא׃ יח וְתֶחֱזוֹן יָת אַרְעָא מַה הִיא וְיָת עַמָּא דְיָתֵיב עֲלַהּ הַתַּקִּיף הוּא אִם חַלָּשׁ הַזְעֵיר הוּא אִם סַגִּי׃ יט וּמָה אַרְעָא דְהוּא יָתֵיב בַּהּ הֲטָבָא הִיא אִם בִּישָׁא וּמָה קִרְוַיָּא דְהוּא יָתֵיב בְּהוֹן הַבִּפְצִחִין אִם בִּכְרַכִּין׃ כ וּמָה אַרְעָא הַעֲתִירָא הִיא אִם מִסְכֵּינָא הַאִית בַּהּ אִילָנִין אִם לָא וְתִתְקְפוּן וְתִסְּבוּן מֵאִבָּא דְאַרְעָא וְיוֹמַיָּא יוֹמֵי בִּכּוּרֵי עִנְבִין׃ כא וּסְלִיקוּ וְאַלִּילוּ יָת אַרְעָא מִמַּדְבְּרָא דְצִין עַד רְחוֹב לְמָטֵי חֲמָת׃ כב וּסְלִיקוּ בִדְרוֹמָא וַאֲתָא עַד חֶבְרוֹן וְתַמָּן אֲחִימָן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי בְּנֵי גִבָּרָא וְחֶבְרוֹן שְׁבַע שְׁנִין אִתְבְּנִיאַת קֳדָם טָנֵס דְּמִצְרָיִם׃ כג וַאֲתוֹ עַד נַחְלָא דְאַתְכָּלָא וּקְצוֹ מִתַּמָּן עוּבַרְתָּא וְאַתְכַּל עִנְבִין חַד וּנְטָלוּהִי בַּאֲרִיחָא בִּתְרֵין וּמִן רִמּוֹנַיָּא וּמִן תְּאֵנַיָּא׃

ד׳. ר״פ

ל׳ ל׳

ל׳ רפ׳

י״ז מ״ל כתובים

ג׳. ל׳

ל׳

ב׳. ג׳

ד׳. ל׳. ד׳

ל׳ וחסר

כל צין חסר

כל סין מ״ל

ח׳ סבירין ל׳ רבים וקרינן לשון יחיד

ב׳ חסרים. ד׳ חס׳ בלי׳ (עי׳ מבין חדות) כל׳ מ״ל במ״ס ד׳ וחסר

כ״ס פסו׳ דמיין את בהון ב׳ מלין דמיין נסבין וי״ו ומלה חדא ביניהון:

(יח) וראיתם את הארץ מה היא. ומה העם: החזק. למלחמה ואחר כן פי׳ מה הארץ הטובה היא שהאויר שלה והמים שלה טובים: (יט) הבמחנים כמו הקדרים שחונים באהלים: (כ) השמנה היא. לתת חטה אמרו חז״ל כי טעם ויבא על כלב בן יפונה כי כל אחד הלך לבד אחר: (כב) צען מצרים. שם מדינה סמוכה אל מצרים וכן מבית לחם יהודה ויש אומרים שפירושו מגזרת אהל בל יצען בדרך רחוקה. וטעם להזכיר חברון להודיע שהיא קדמונית: (כג) עד נחל אשכול. דברי משה ויתכן להיות כמו וירדוף עד דן להיות שם אחר

תקום מלכו: מה הוא ד׳ וסימן נמסר בסדר חיי שרה: ואת העם י״ב וסימן וישב את כל הרכוש. ואת העם העביר. וראיתם את הארץ. ואת העם צו לאמר. ואת העם צוה יהושע. ואבימלך נלחם בעיר, לבשר בית עצביהם. ואת העם. והברו דד״ה. ואחרי בן נאם ה׳ אתן את צדקיהו: ואת העם אשר בה. והברו דד״ה ויתן אלהי אל לבי: בהנה ג׳ וסימן לחטא. אשר הוא יושב. אשר אתה בוטח: השמנה ב׳ וסי׳ ומה הארץ השמנה היא אם: האבדת אבקש: וא׳ והשמנה וסימן והם במלכותם: אם אין ד׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח: ויבא ח׳ סבירין לשון רבים וסימן ויעלו בנגב ויבא. ויבא אלי אנשים. ויבא אליה כבא אל. ויבא אל הגוים אשר. והנה עבדי דוד ויואב בא. יבוא וברותי מכם המורדים. אך בה׳ לי אמר. יבוא. ורננו על בבל: אשכל כל לי׳ מלא במ״ה חסר וסי׳ בלעדי רק אשר אכלו הנערים. ויבא הפליט ויגד לאברם העברי. ויבאו עד נחל אשכל. ויפנו ויעלו ההרה. אשכל הכופר דודי לי: וישאהו ד׳ וסי׳ במוט בשנים. מבית אבינדב אשר בגבעה. וחברו. וישאהו על הסוסים רד״ה דאמציה:

תולדות אהרן ויעלו בנגב. סוטה לד: ושם אחימן. יומא י סוטה שם: וחברון. כתובות קיב. סוטה שם: וישאוהו. סוטה שם:

בעל הטורים השמנה שנים במסרה. השמנה היא אם רזה. ואת השמנה ואת החזקה אשמיד ביחזקאל בפר׳ הנני על הרועים. אילו לא הוציאו דבה היו זוכים לכל מה שאומר בענין במרעה טוב ארעה אותם ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל. ועכשיו שהוציאו דבה גרמו למה שנאמר ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה וגו׳: חמת ויעלו בנגב ויבא. ס״ת בהיפך אבות רמז שנשתטח על קברי אבות:

רמבן

(יט) **הטובה** היא אם רעה. אמר ר״א אם הארץ טובה שהאויר שלה טוב והמים טובים וחזר ואמר השמנה היא לעשות חטה ופירות רבים. והנכון כי הטובה כוללת כל הטובות ורעה כל הרעות בכללן אבל יתכן בארץ הטובה שתהיה שמנה ופירותיה שמנים וימצאו בה הדברים השמנים פנג ושמן ותמרים ותאנים וכיוצא בהם או שתהיה טובה ורזה וצריכה גשמים תדיר ולהעדר ולהזדבל מאד ויהיו פירותיה נוטים ליובש ואע״פ שהם טובים ומתקיימים יותר מן השמנים ושם ימצאו הפירות הרבה מאד כאגוזים והלוזים והתפוחים והחרובין ופירות היערים והנה יכלול אם היא ארץ שמנה כמישור או ארץ רזה כהרים אבל אונקלוס תרגם העתירה היא אם מסכנא כי יש ארצות אשר יושביה עשירים מפני הזול המצוי ביניהן ושכניהם רוכליהם בכל הטוב הנמצא בהם ויש ארצות צריכות לשכניהם ויושביהם קצרי יד והם טובות לא רעות כלל וטעם והתחזקתם ולקחתם שלא יפחדו בלקחם מפרי הארץ פן יכירו בהם שהם מרגלים:

(כב) **וחברון** שבע שנים נבנתה. אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען מצרים לבנו הגדול אלא היתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיע שבחה של ארץ ישראל

לשון

ספורנו

אל מקום אחר: (יח) וראיתם את הארץ מה היא. אם היא ארץ נושבת ברוב ערים ופרזות: ואת העם היושב עליה. לדעת אם מושב הארץ טוב כמו שהורו חכמי הרופאים בבחירת המשכנים שנביט אל יושבי הארץ אם הם חזקים ושלמי הגוף או הפך זה וכן נביט אם הם רבים או מעטים כי אמנם רבוי העם והזקם יורה על היות אויר הארץ והמזונות טובים והפך יורה על הפכם: (יט) הטובה היא. במים רבים וטובים כאמרו כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים: הבמחנים. אם הם יושבים בפרזות לבטח בלי שום יראת מלחמה: אם במבצרים. אם יושבים בערי המבצר מפני יראת מלחמה כענין חדלו פרזון בישראל חדלו: (כ) השמנה היא. בעושר ונכסים כאמרו אשר לא במסכנות תאכל בה לחם: היש בה עץ. גפן ותאנה ורמון זית שמן ודבש שנשתבחה בהם: והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ. להחזיק בה ואל תיראו שיתנו עיניהם בכם למרגלים: והימים ימי בכורי ענבים. ולא היו הפירות שנשתבחה בהם בשלמותם עדיין מכל מקום בעת משה רבינו שגודל הפירות וטעמם באותו הזמן יספיק להעיד על שבח הארץ וטובה: (כד) על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל. תמהו הכנעניים על שאותו האשכול אל בני ישראל שכרתו אותו היה דבר חדוש ונפלא כי רבים היו בארץ אשכולות גדולים כמותו או יותר ממנו ולא היה זה נפלא אלא הכנעניים יושבי הארץ כלל ועל תמיהתם זו

קראו

אבן עזרא

אמר: (כד) קרא. הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי. (כה) יש מקץ שהוא תחלה ויש מקץ שהוא מסוף ויתכן להיות ראש הארבעים: (כו) וילכו. להודיע שלא באו לאהליהם אל המחנה רק מיד הלכו: וישיבו אותם דבר. אל משה ואהרן: (כז) ויספרו לו. למשה שהוא העיקר: (ל) ויהס כלב. אמר רבי יונה המדקדק טעמו שאמר הסו. ויוציאו

רשי

לא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל (יהושע ד) והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו והקימוה בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחת ארבעים סאה וגמירי טונא דמידלי איניש על כתפיה אינו אלא שליש משאוי כמשאוי שמסייעין אותו להרים: (כה) וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: (כו) וילכו ויבאו. (סוטה לד) מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה: וישיבו אתם דבר. את משה ואת אהרן: (כז) זבת חלב ודבש היא. (במדבר רבה) כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו: (כח) בצרות. לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול: (כט) עמלק יושב וגו'. לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים כדי ליראם: על יד הירדן. יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: (ל) ויהס כלב. השתיק את כלם: אל משה. (במדבר רבה) לשמוע מה ידבר במשה צווח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו: עלה נעלה. אפי' בשמים והוא אומר לנו עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס. לשון שתיקה. וכן (זכריה ב) הס כל בשר (עמוס ו) הס כי

הַתְּאֵנִים: כד לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל אֲשֶׁר־כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כה וַיָּשֻׁבוּ מִתּוּר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם: כו וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר פָּארָן קָדֵשָׁה וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֶת־כָּל־הָעֵדָה וַיַּרְאוּם אֶת־פְּרִי הָאָרֶץ: כז וַיְסַפְּרוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה־פִּרְיָהּ: כח אֶפֶס כִּי־עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם־יְלִדֵי הָעֲנָק רָאִינוּ שָׁם: כט עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יֹשֵׁב עַל־הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן: ל וַיַּהַס כָּלֵב אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ

פ

ב׳. ו׳ חסר וג׳ מ״ל

ל׳ ומ״ל

ל׳ כ״כ

ל׳ חסר

י״ז מ״ל בתורה ג׳ מנסון בפסוק

ל׳ וסמך רבתי (עמ״ס) ג׳ כתיב ס׳

כד לְאַתְרָא הַהוּא קְרָא נַחְלָא דְאַתְכָּלָא עַל עֵיסַק אַתְכָּלָא דְקָצוּ מִתַּמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כה וְתָבוּ מִלְּאַלָּלָא יָת אַרְעָא מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין: כו וַאֲזַלוּ וַאֲתוֹ לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְפָארָן לִרְקָם וְאָתִיבוּ יָתְהוֹן פִּתְגָמָא וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא וְאַחֲזִיאוּנוּן יָת אִבָּא דְאַרְעָא: כז וְאִשְׁתָּעִיאוּ לֵיהּ וַאֲמַרוּ אֲתֵינָא לְאַרְעָא דִשְׁלַחְתָּנָא וְאַף עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ הִיא וְדֵין אִבַּהּ: כח לְחוֹד אֲרֵי תַקִּיף עַמָּא דְיָתֵיב בְּאַרְעָא וְקִרְוַיָּא כְּרִיכָן רַבְרְבִין לַחֲדָא וְאַף בְּנֵי גִבָּרָא חֲזֵינָא תַמָּן: כט עֲמַלְקָאָה יָתֵיב בְּאַרַע דָּרוֹמָא וְחִתָּאָה וִיבוּסָאָה וֶאֱמוֹרָאָה יָתֵיב בְּטוּרָא וּכְנַעֲנָאָה יָתֵיב עַל יַמָּא וְעַל כֵּיף יַרְדְּנָא: ל וְאַצֵּית כָּלֵב יָת עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמַר מֵיסַק נֵיסַק וְנֵירַת יָתַהּ אֲרֵי מֵיכַל

וישיבו ז' חסר וג' מלאים וסימן וישיבו אתם דבר. וירא כל ישראל כי לא שמע. הנני אוסיף אל דד"ה. הלין קדמאי מלאים. ויקחו בידם מפרי. וישב פנחס בן אלעזר. ויקחו את דגון וישבו. וישלח מלאכים אחרי. כי לא שמע המלך דד"ה. הנני אוסיף דמלכים. יישבו את העבדים: יושב י"ז מלאים בתורה וסימן נמסר בסדר ויחי: עלה ג' וכתיב ה' וסימן אעלך גם עלה. עלה נעלה וירשנו. עלה ובכה. ונמסר גם כויגש:

תולדות אהרן

וישובו. שם (תענית כט): וילכו ויבאו. (שם): ויספרו לו. שם לה (סוטה לה): אפס כי עז. שם (שם שם): ויהס כלב. שם (שם שם): עלה נעלה. שם:

בעל הטורים

למקום ההוא קרא נחל אשכול. הפסוק מתחיל בל' ומסיים בל' דסתם נזירות הוא ל' יום והיין אם זכה לשתותו כראוי אז המרא וריחני ספקין וזוכה ללמוד וללמד: והאמורי יושב. מלא וי"ו שהוא שקול כשבעה עממים שנאמר בו כגובה ארזים גבהו: עלה נעלה. בה"א לומר באפילו אם יאמר לנו עשו סולמות ועלו לרקיע שהוא מהלך ת"ק שנים נעלה:

ספורנו

קראו המקום נחל אשכול: (כו) אל מדבר פארן קדשה. אל אותו החלק מהמדבר שהיה מול קדש ברנע: (כז) וגם זבת חלב ודבש היא. לא בלבד היא טובה אבל היא גם כן זבת חלב ודבש נותנת בלי טורח רב מקנה מרבה חלב ורב דבש ומעדני מלך: (כח) אפס כי עז העם. אבל אי אפשר לנו לכבשה מפני שהעם עז והערים בצורות ושוכני הארץ הם שונאינו והם בני עמלק שילחמו גם הם בנו כדי שלא נקרב אל גבולם: (ל) ויהס כלב את העם. השתיק את העם שהיו מתחילים מאז לתת קולם כמו שעשו אח"כ באמרו ותשא כל העדה ויתנו את קולם: אל משה. שישמעו מה ישיב משה ואולי אז אמר משה מה שהעיד אח"כ באמרו ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם וכלב חזק דבריו באמרו: עלה נעלה. ראוי לנו לעלות כי לא יתקוממו נגדנו למנוע עליתנו: וירשנו אותה כי יכול נוכל לה. כי אחר שנעלה שם ינוסו

רמבן

לשון רש"י. והנראה בעיני בדרך הפשט כי חברון היא קרית ארבע הוא האדם הגדול בענקים שהיה שמו ארבע והוא הבונה אותה על כן נקראת על שמו והוא שנאמר ושם חברון לפנים בישראל קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא וזה האיש הוליד בן וקרא את שמו ענק ועל שמו נקראו ענקים ולכך אמר הכתוב כי שם בחברון אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לו שבנה אותה ארבע לבנו ענק שבע שנים לפני הבנות צוען מצרים שהיא קדמונית להגיד הפלגת חיי האנשים האלה כי כאשר הם מופלגים בקומתן כן ימיהן ארוכין מכל האדם כי לאביהם נבנתה חברון לפני צוען מצרים שנתקפלו בה כמה דורות מאז ועד עתה ויתכן לרמוז עוד במה שאמר השמנה היא אם רזה כי חברון קדמונית מאד ועדיין עושה פירות שמנים וגדולים כאשר הגיד באשכול וכל שכן הארץ החדשה שהיא יותר שמנה ואפשר כי ארבע הוא אבי אחימן ששי ותלמי ועל שם שהיו הענקים ארבעה יקראוהו כן והכתוב שאמר קרית ארבע אבי הענק היא חברון יהיה פירוש אבי הענקים ע"כ אמר ענק וילדי הענק בנו הגדול בהם כאשר אמר האדם הגדול בענקים הוא ולכך באה בו ה"א הידיעה וקראו ענקים על יופי קומתם כי הם ענקים לגרגרות בני האדם כמו שנקראו בני האלהים בסדר בראשית כאשר פירשתי שם וזה טעם הכתוב וחברון שבע שנים נבנתה מיד הענק הזה לפני צוען מצרים ובעבור כי הבונה את חברון ידוע ומפורסם כי כן שם העיר קרית ארבע אמר נבנתה או טעמו שנבנתה לאלה שבנאה להם ארבע אביהם והנה חיו שנים רבות מאד מיום הוסדה ועד עתה:

(כז) וגם זבת חלב ודבש. הוא בעבור שצוה אותם לראות השמנה היא אם רזה השיבו לו כי היא שמנה וגם זבת חלב ודבש היא ועל שאלתו היש בה עץ אם אין השיבו לו זה פריה כי כן צוה אותם להראותו והנה בכל זה אמרו אמת והשיבו על מה שנצטוו והיה להם לאמר שהעם היושב עליה עז והערים בצורות כי יש להם להשיב אמרי אמת לשולחם כי כן צוה אותם החזק הוא הרפה הבמחנים אם במבצרים אבל רשעם במלת אפס שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם שאי אפשר בשום ענין כלשון האפס לגלות חסדו ואין עוד אפס אלהים והנה אמרו לו הארץ שמנה וגם זבת חלב ודבש והפרי טוב אבל אי אפשר לבא אליהם כי עז העם והערים בצורות גדולות מאד וגם ילידי הענק ראינו שם ואמרו עוד עמלק יושב בארץ הנגב לרמוז שאין שם ריוח לבא בארץ משם כי כולם גבורים כי עמלק בדרום והכנעני במערב ובמזרח והאמורי בהר הגידו שליחותם ויניאו לב העם ברמז מפני מוראם ממשה ואהרן והנה השיבו על כל מה שצוה להם משה זולתי מה שאמר המעט הוא אם רב שלא ענו אותו דבר בזה וכן לא הזכירו טובה כי היה בדעתם לומר לעם אחר כן ארץ אוכלת יושביה היא בדרך דבה והנה עמה מועטים וחזקים מאד והנה העם הבינו כוונתם ואז החלו כל העדה אשר שם להתאונן וזה טעם ויהס כלב כי השתיק אותם

ואמר

כי לא להזכיר כן דרך בני אדם הרואה לבתן אגודת אנשים אומר סי״ט (ס״א הם): (לא) חזק הוא ממנו. (במדבר ר') כביכול כלפי מעלה אמרו: (לב) אוכלת יושביה. בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב״ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות. גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית (שמואל א יז) גבהו שש אמות וזרת וכן (שם ב׳ כא) איש מדון איש מדה: (לג) הנפילים ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש (יומא סז): וכן היינו בעיניהם. שמענו אומרים זה לזה נמלים (רא״ם וכס״א חגבים) יש בכרמים כאנשים (סוטה לה): ענק. שמעניקים חמה בקומתן: (א) כל העדה סנהדראות: (ב) לו מתנו. הלואי ומתנו: נתנה

בעל הטורים

כי חזק הוא ממנו. איתא בגמרא אל תקרי ממנו אלא ממנו שאפילו בעה״ב אינו יכול להוציא כליו משם. יש מדרשים אלא ממנו לבון מנה פי׳ כלי וי״מ לפי שכל אותיות של ממנו כפולים כמו מ״ם נו״ן וי״ו לכן כולל ב׳ דברים פשוטו והדרש שלו: ונהי ב׳ במסרה. הכא ונהי בעינינו כחגבים. ונהי כטמא כלנו. וכן היינו בעיניהם. בגי׳ זהו קן ונמלים וכן ב״כ נוטריקון וכמו נמלים. ובזה יתיישב מה שפרש״י שמענו אומרים נמלים בכרם. כי מאן דכר שמם של נמלים והלא הפסוק אומר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם ומשמע כחגבים ולא כנמלים. אלא כמו שאמרנו נראה שמדקדק רש״י ע״כ. ונהי כטמא כולנו לפי שאז נגזר עליהם סורו טמא או כמ״ש ככה יאכלו לחמם טמא וגו׳: כחגבים שנים במסרה. הכא ואידך יושביה כחגבים כדאיתא במדרש שענק א׳ אכל רמון וזרק הקליפה וכל י״ב מרגלים נכנסו לישב בתוכה מפני הצל וזהו ויושביה כחגבים שישבו בה כחגבים:

(לב) ויוציאו דבת הארץ. דבר שלא היה ואין כן ויבא יוסף כי ויבא הפך ויוציאו: דבה. מפעלי הכפל מגזרת דובב שפתי ישנים ובמקומו פירשתיו: אוכלת יושביה. שהאויר שלה רע: אנשי מדות. כל איש הוא איש מדה רק טעמו מדות גדולות יותר מהכל וכן אנשי לבב ורדים כמו הם: (לג) הנפילים. פרשתיו: מן הנפלים. טעמו וגם אחרי כן אשר יבואו שם מפורש: (א) את קולם. פעול למלת ותשא גם ויתנו: (ב) וילנו. מבנין נפעל מהפעלים השניים הנראים לנפעל

כִּֽי־יָכ֥וֹל נוּכַ֖ל לָֽהּ׃ לא וְהָאֲנָשִׁ֗ים
אֲשֶׁר־עָל֤וּ עִמּוֹ֙ אָֽמְר֔וּ לֹ֥א נוּכַ֖ל
לַעֲל֣וֹת אֶל־הָעָ֑ם כִּֽי־חָזָ֥ק ה֖וּא
מִמֶּֽנּוּ׃ לב וַיֹּצִ֜יאוּ דִּבַּ֤ת הָאָ֙רֶץ֙
אֲשֶׁ֣ר תָּר֣וּ אֹתָ֔הּ אֶל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל
לֵאמֹ֑ר הָאָ֡רֶץ אֲשֶׁר֩ עָבַ֨רְנוּ בָ֜הּ
לָת֣וּר אֹתָ֗הּ אֶ֣רֶץ אֹכֶ֤לֶת יוֹשְׁבֶ֙יהָ֙
הִ֔וא וְכָל־הָעָ֛ם אֲשֶׁר־רָאִ֥ינוּ
בְתוֹכָ֖הּ אַנְשֵׁ֥י מִדּֽוֹת׃ לג וְשָׁ֣ם
רָאִ֗ינוּ אֶת־הַנְּפִילִ֛ים בְּנֵ֥י עֲנָ֖ק מִן־
הַנְּפִלִ֑ים וַנְּהִ֤י בְעֵינֵ֙ינוּ֙ כַּֽחֲגָבִ֔ים
וְכֵ֥ן הָיִ֖ינוּ בְּעֵינֵיהֶֽם׃ יד א וַתִּשָּׂא֙
כָּל־הָ֣עֵדָ֔ה וַֽיִּתְּנ֖וּ אֶת־קוֹלָ֑ם
וַיִּבְכּ֥וּ הָעָ֖ם בַּלַּ֥יְלָה הַהֽוּא׃
ב וַיִּלֹּ֙נוּ֙ עַל־מֹשֶׁ֣ה וְעַֽל־אַהֲרֹ֔ן כֹּ֖ל
בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיֹּאמְר֨וּ אֲלֵהֶ֜ם כָּל־
הָעֵדָ֗ה לוּ־מַ֙תְנוּ֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם
א֛וֹ בַּמִּדְבָּ֥ר הַזֶּ֖ה לוּ־מָֽתְנוּ׃
ג וְלָמָ֣ה יְ֠הוָה מֵבִ֨יא אֹתָ֜נוּ אֶל־
הָאָ֤רֶץ הַזֹּאת֙ לִנְפֹּ֣ל בַּחֶ֔רֶב נָשֵׁ֥ינוּ
וְטַפֵּ֖נוּ יִהְי֣וּ לָבַ֑ז הֲל֧וֹא ט֦וֹב לָ֖נוּ

ס׳ מ״ל
ח׳ כ״ס
י״ג
כ׳ מ״ל חסר
נתנו תחיתם
לכל יושביה
ס׳ ר״ס
ג׳ א׳ מ״ל
וב׳ חסרים
י׳ קדמא. ב׳
כטעמא. ב׳
יו״ד
ד
כ״ב
כ״ב
ג׳ ר״פ רפין
ד׳ חסר
י״ג מ״ל בתורה
וי״ד בטעמא

נֵיכוּל לַהּ׃ לא וְגֻבְרַיָּא
דִּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ אֲמַרוּ לָא
נִיכּוֹל לְמִיסַּק לְוָת עַמָּא אֲרֵי
תַקִּיף הוּא מִנַּנָא׃ לב וְאַפִּיקוּ
שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא דְּאַלִּילוּ
יָתַהּ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר אַרְעָא דַּעֲבַרְנָא בַהּ
לְאַלָּלָא יָתַהּ אַרְעָא מְקַטְּלָא
יָתְבָהָא הִיא וְכָל עַמָּא
דַּחֲזֵינָא בְגַוַּהּ אֱנָשִׁין דְּמִשְׁחָן׃
לג וְתַמָּן חֲזֵינָא יָת גִּבָּרַיָּא
בְּנֵי עֲנָק מִן גִּבָּרַיָּא וַהֲוֵינָא
בְּעֵינֵי נַפְשָׁנָא כְּקַמְצִין וְכֵן
הֲוֵינָא בְּעֵינֵיהוֹן׃ א וַאֲרֵימַת
כָּל כְּנִשְׁתָּא וִיהָבוּ יָת קָלְהוֹן
וּבְכוֹ עַמָּא בְּלֵילְיָא הַהוּא׃
ב וְאִתְרַעֲמוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל
אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ
לְהוֹן כָּל כְּנִשְׁתָּא לְוַי
דְּמִתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם אוֹ
בְּמַדְבְּרָא הָדֵין לְוַי דְּמִתְנָא׃
ג וּלְמָא יְיָ מָעֵיל יָתָנָא
לְאַרְעָא הָדָא לְמִפַּל בְּחַרְבָּא
נְשָׁנָא וְטַפְלָנָא יְהוֹן לְבִזָּא
הֲלָא טַב לָנָא דְּנִתּוּב

יכול ה׳ מלאים בלישנא וסימן ויהס כלב. ועיניו קמה ולא יכול לראות דעלי. אתה ידעת את דוד. היכול יכלו אלהי גויי הארצו׳ דד״ה. ושלאחריו אשר יכול להציל את עמו מידי: והאנשים ח׳ ר״פ וסימן בסדר ויגש: ויציאו. י״ב נמסר בסוף סדר אמור: ושם ה׳ ר״פ נמסר בר״ש סדר מקץ: הנפלים. ג׳ א׳ מלא וב׳ חסר וסימן הנפילים היו בארץ. ושם ראינו את הנפילים. ב׳ בו. קדמא בלא דמלא. וגם נמסר בבראשית: לו כ״ב וסי׳ בלשון ארמי ישמעאל מיתא לבן שטימא יסופן בארעא ובמדברא בלעם חכימא יהושע קטליה אתתיה כזונה אתקלא אבשלום בזבוהיה לא שלטא בית חיתא בישתא גברא דשמע לא מתכעסא נפשיה ובא״רם בלשון קדש נמסר במסרא רבתא. וג׳ ולו וסימן וירב העם עם משה ויאמרו ולו. ויאמר יהושע אהה ה׳. ויאמר האיש אל יואב בהרא ולא: ולמה ח׳ ר״פ ג׳ רפין וה׳ דגשים וסי׳ ולמה ה׳ מביא אתנו. הבאתם. העליתנו ממצרים. אלין קדמאי רפין. תניין. ולמה תכבדו את לבבכם. ולמה לא שמעתם בקול ה׳. ולמה מרחם הוצאתני. ולמה השגה בני בזרה: לנפל. ד׳ וח׳ וסי׳ לנפל בחרב. גם בבל לנפל חללי ישר׳. דחה דחיתני לנפל. אשר החלו׳ לנפל לפניו: הלוא י״ג מלאים בתורה וסימן הלוא אם תיטיב שאת. הלוא נכריות נחשבנו: אחיך רעים בשכם: מקנהם וקנינם. אמרתי אליכם. הלוא זה אשר ישתה. הלוא ידעתם כי נחש. הלוא טוב לנו שוב. הלוא לאלהים פתרונים. הלוא בלכתך עמנו. הלוא אנכי אתנך אשר. הלוא הוא אביך קנך. וחד פלוגתא עלה הלוא הוא כמוס עמדי. וכל יהושע דכוותא מלאים במ״א חסר הלוא היא כתובה על: וכל שפטים דכוו׳ חסר. שמואל כלהון מלאי

תולדות אהרן והאנשים. שם: כי חזק הוא. מנחות נג ערכין טו: ארץ אוכלת. סוטה לה: ונהי בעינינו. שם (תענית כט): ארץ אוכלת. (שם): ותשא כל העדה. תענית כט סוטה לה סנהדרין קד (שקלים מח):

רמבן

יאמר עלה נעלה כי יכול נוכל לה לומר אמת הוא שהעם חזק אבל אנחנו נחזק מהם ומעריהם הבצורות אז ענו המרגלים ופירשו דבריהם ואמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו לאמר אפילו העם אם יצאו אלינו בשדה לא נוכל לעלות אליהם להלחם בם אף כי נכבוש מהם ערים בצורות גדולות מאד כי טעם לעלות אל העם כטעם ברו לכם איש וירד אלי לשון נלחמים במערכה:

(לב) וטעם ויוציאו דבת הארץ וגו׳ אל בני ישראל. כי הלכו מלפני משה ואהרן והיו אומרים באהליהם כי היא ארץ אוכלת יושביה כי מתחלה כשהיו אומרים להם לפני משה שהארץ זבת חלב ודבש זולתי שהעם חזק וכלב היה אומר כי יכול נוכל לה היו העם פוסחים ומהם בוטחים בכחם ובגבורתם ומהם בעזרת השם בגבורים אז הוציאו להם דבה בפני עצמם דכתיב הארץ אשר עברנו בה עד שילינו כל העדה וזה טעם מה שאמר וישובו וילינו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ והיה זה כי האנשים האלה בראותם העם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים נפל פחדם עליהם והמסו לב אחיהם וכאשר ראו כי עדיין היו ישראל נועצים לעלות ויהושע וכלב מחזקים את לבם הוציאו דבה בשקר כדי לבטל עלייתם על כל פנים ודע כי מוציא דבה הוא כסיל אשר יאמר שקר אבל המגיד אמת יקרא מביא דבה כמו שנאמר ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם ועל זה נענשו למות במגפה שנאמר וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה׳:

ארץ אוכלת יושביה היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות. ארץ כשהיא רעה והמים דלים ורעים והארץ משכלת לא תגדל אנשי מדות רק יהיו אנשיה דלים ונפוחים שפלי קומה חסרי הכח אבל דבת המרגלים לאמר כי הארץ ההיא חזקת האויר כבדת הטבע ומימיה ופירותיה עבים וכבדים ויגדלו גדול רב מאד ולא יסבלו אותם מזגי בני אדם הבינונים זולתי הענקים ואנשי מדות שהם בעלי כח החזקים בטבעם אשר הם עצומים בגבהם וקומתם ולכן תגדל אנשים גדולים מאד ותמית שאר בני אדם כולם כמנהג במאכלים הגסים. ועתה חזרו להפליג להם בחזקת הענקים כי מתחלה אמרו וגם ילידי הענק ראינו שם ועכשיו הפליגו בהם לקרא אותם נפילים ואמרו לעם ושם ראינו את הנפילים שלשת בני ענק והם מן הנפילים הקדמונים אשר שמעתם עליהם כי המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם. ולפי שהיה ענין הנפילים שבדורות נח נודע בעולם הזכירו להם שאלו בני הענק מהם כדי לירא‍ם ולבהלם ולכך אמרו עתה ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם:

יד (א) וטעם ויבכו העם בלילה ההוא. כי לעת ערב באו המרגלים באהליהם

ספורנו

(לא) לא נוכל לעלות. שיתקוממו נגדנו ולא יניחונו לעלות כמו שקרה אחר החטא כאמרו וירד העמלקי והכנעני: (לב) ארץ אוכלת יושביה. אף על פי שהעם היושבים בה חזקים אין זה בשביל שבח הארץ אבל הוא מפני שלא ישארו בה זולתי החזקים שהם חזקי המזג והשאר מתים בה מפני רוע האויר: (לג) בני ענק. מצד האב: מן הנפילים. מצד האם: וכן היינו בעיניהם. כחגבים או פחות מזה ובשביל זה לא קמו עלינו כי לא החשיבו אותנו ויבזו בעיניהם להרע לנו: יד (ב) וילנו על משה ועל אהרן. שהיו שלוחי האל יתברך להוציאם ממצרים ולהצילם מכל אימת מות במדבר ואמרו שכל זה נעשה כדי לתתם ביד האמורי: (ג) ולמה ה׳ מביא אותנו. מה חטאנו לו שהשתדל על ידכם להביאנו לכך כי חשבו שהיה כל אלה בתחבולה מאתו משנאתו אותם בשביל גלוליהם במצרים או

לנפעל שלם: (ג) שוב מצרימה. שם הפועל כמו לא אוכל קום ומלך אלקום עמו: (ה) ויפל משה. כרצונו: (ו) ויהושע בן נון. הזכירו משה בתחלה לגודל מעלתו: (ט) כי לחמנו הם: נאכלם כלחם וכן אוכלי עמי אכלו לחם: סר צלם. כי הגבור אם אין לו מגן שיגן עליו ויהיה צל לו לבו ירא: (י) לרגום אותם. יהושע וכלב:

ינאצו

(ד) נתנה ראש. כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע"ג: (ט) אל תמרודו. ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. נאכלם כלחם: סר צלם. מגינם ותוקפם כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם (סוטה לה). ד"א צלו של המקום סר מעליהם: (י) לרגום אתם. יהושע וכלב: וכבוד ה'. (במדבר רבה) הענן

ירד

ונשובה ד' נמסר בירמיה סי' מ"ז גבי הפטרת בא: אם ה' ר"פ בספרא וסימן אם חפץ בנו ה'. אם כמות כל האדם. אם אתם תבאו אל הארץ. אם יראו את הארץ. אם יתן לי בלק: לחמנו ד' וסי' כי לחמנו הם. זה לחמנו חם הצטידנו. לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש. בנפשנו נביא

תולדות אהרן ויפול משה. תענית יד: ויהושע בן נון. שם: לחמנו הם. עקידה שער מח: ויאמרו כל העדה. סוטה לה:

לְמִצְרָיִם׃ ד וַאֲמַרוּ גְּבַר
לַאֲחוּהִי נְמַנֵּי רֵישָׁא וּנְתוּב
לְמִצְרָיִם׃ ה וּנְפַל מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עַל אַפֵּיהוֹן קֳדָם כָּל
קְהַל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ו וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר
יְפֻנֶּה מִן מְאַלְּלֵי יָת אַרְעָא
בְּזַעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃ ז וַאֲמַרוּ
לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר אַרְעָא דַעֲבַרְנָא בַהּ
לְאַלָּלָא יָתַהּ טָבָא אַרְעָא
לַחֲדָא לַחֲדָא׃ ח אִם רַעֲוָא
בְנָא קֳדָם יְיָ וְיַעֵיל יָתָנָא
לְאַרְעָא הָדָא וְיִתְּנִינַהּ לָנָא
אַרְעָא דְהִיא עָבְדָא חֲלַב
וּדְבָשׁ׃ ט בְּרַם בְּמֵימְרָא דַייָ
לָא תִמְרְדוּן וְאַתּוּן לָא
תִדְחֲלוּן מִן עַמָּא דְאַרְעָא
אֲרֵי בִידָנָא מְסִירִין אִנּוּן
עֲדָא תּוּקְפְהוֹן מִנְּהוֹן
וּמֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדָנָא לָא
תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן׃ י וַאֲמַרוּ כָּל
כְּנִשְׁתָּא לְמִרְגַּם יָתְהוֹן

שׁוּב מִצְרָֽיְמָה׃ ד וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
ר' אֶל־אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה
כ"ח מִצְרָֽיְמָה׃ ה וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
עַל־פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָּל־קְהַל עֲדַת
י"א זוגין מתחלפין בטעם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן
ג' וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה מִן־הַתָּרִים אֶת־
הָאָרֶץ קָרְעוּ בִּגְדֵיהֶם׃ ז וַיֹּאמְרוּ
אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
כו"ל מ"ל הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר
ר' אֹתָהּ טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד׃
כ' ר"פ בספרי שלישי ח אִם־חָפֵץ בָּנוּ יְהוָה וְהֵבִיא
אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּנְתָנָהּ
לָנוּ אֶרֶץ אֲשֶׁר־הִוא זָבַת חָלָב
כ' וּדְבָשׁ׃ ט אַךְ בַּיהוָה אַל־
כו"ל חסר תִּמְרֹדוּ וְאַתֶּם אַל־תִּירְאוּ אֶת־
ר' עַם הָאָרֶץ כִּי לַחְמֵנוּ הֵם סָר
ל' צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם וַיהוָה אִתָּנוּ אַל־
ל' חסר ו' וחד מ"ל תִּירָאֻם׃ י וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעֵדָה

בעל הטורים

לנפל ד' במסרה. לנפל בחרב. וזהו דהיתני לנפל. אשר החלות לנפל לפניו. גם בבל לנפל חללי ישראל שבעון זאת הנפילה דהוי שגרמו לו עתה נפילה דכתיב ופגריכם אתם יפלו במדבר. ודחיתני לנפל לדורות שגרמו שתהא בכית ונפלו ביד בבל והיינו גם בבל לנפול חללי ישראל. וכן בימי המן שכתבו שטנה על הבית ולא הניחוהו לבנותו: נתנה ראש. זהו עבודת שמש וירח וכן בעגל אשר ילכו לפנינו. אשר אותיות ראש. ומה שהם אחר מ' יום אף כאן אחר מ' יום: איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה. ר"ת בגי' ע"ג: לחמנו ד' במסרה. כי לחמנו הם. לחמנו נאכל. זה לחמנו חם הצטידנו. בנפשנו נביא לחמנו. אך בה' אל תמרדו לחמנו הם ונאכלם כלחם. אבל לאחר שעברו מ' ס' ויכוס ויכתוס וזכו בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר ורב להם הדרך מאוד שהלכו מ' שנה במדבר:

ספורנו

או לסבה אחרת כאשר העיד באמרו ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו: (ה) ויפול משה ואהרן על פניהם. בראותם מעוות לא יוכל לתקון כענין בסנהדרין שכבשו פניהם בקרקע כשלא ידעו מה לעשות מאימת המלך (סנהדרין פרק כ"ג): (ז) הארץ אשר עברנו בה לתור אותה. לתור המקום ויושביו כאמרו ולראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה: טובה הארץ. הנה בענין הארץ מה היא אנו מעידים שהוא מקום טוב מאד בלי דופי לא כמו שהעידו חברינו באמרם שעם היותה זבת חלב ודבש היא אוכלת יושביה: ובענין ואת העם היושב עליה אנו מעידים כי לחמנו הם ולא יעיזו פניהם נגדנו הפך עדות חברינו באמרם כי עז העם: (ח) אם חפץ בנו ה'. אמנם כי טובתה עד מאד הוא בתנאי שיחפוץ בנו ה' כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה והיה אם שמוע תשמעו וכו': והביא אותנו אל הארץ הזאת. הפך מה שהעידו חברינו באמרם לא נוכל לעלות אל העם כי אמנם לא יתקוממו יושבי הארץ לקראתנו כלל כאמרו ידמו כאבן עד יעבור עמך ה' וכן היה שלא עמד שום גדר ושום הכנה למנוע את עלית העם אליהם: ונתנה לנו. כי ראינו שלא קמה רוח באיש מפנינו ושדעתם לברוח: ארץ אשר היא זבת חלב ודבש. היא מעולה בלתי עבודת עובדי אדמה כמו ביערים כענין וכל הארץ באו ביער ויהי דבש על פני השדה וזה לא היה אפשר אם היה בארץ או באוירה איזה דופי: (ט) אך בה' אל תמרודו. אמנם אם תרצו שתהיה הארץ לכם בזאת המדרגה מהטוב אל תמרדו בה' כאמרו והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם ואספת: ואתם אל תיראו. הנה אם לא תמרדו יביאנו האל ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. כי ראינו שאין בדעתם להתקומם נגדנו כלל כמו שלא יתקומם הלחם נגד אוכליו כמו שהעידה רחב באמרה ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם: סר צלם מעליהם. וראינו שהסכימו לעזוב כל מגן וצנה כדי שימהרו לנוס מפנינו כענין הדרך מלאה בגדים וכלים אשר השליכו ארם בחפזם:

עד

רמבן

כאשר הלכו מלפני משה ובבקר השכימו וילונו כלם על משה ואהרן כך אמר משה ותרגנו באהליכם. כי באהליהם היו אומרים דברי נרגן ואמרו רבותינו הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות לא ידעתי מאיזה רמז שבפרשה הוציאו זה אבל מקרא מלא הוא וימאסו בארץ חמדה ולא האמינו לדברו וירגנו באהליהם ולא שמעו בקול ה' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיץ זרעם בגוים ולזרותם בארצות אולי ידרוש זה מפסוק וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה יאמר וטפכם כאשר אמרתם לבז יהיה בבא עת פקודתם כי אני פוקד עון אבות על בנים והבאתי אותם עתה שידעו את הארץ ידיעה בלבד אבל לא שירשו אותה לדורות והכתוב ירמוז בכיוצא בזה ולא ירצה לגזור רעה רק בענין תוכחת על תנאי:

(ג) **וטעם** ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפנו. לא יזכירו דבת הארץ לאמר גם כן והארץ משכלת ורעה כי יסתירו העם הדבר הזה ממשה מפני שלא אמרו השלוחים כן בהשיבם דבר אליו ואל כל העדה כי משה ואהרן יעידו בם כי שקר דברו והמרגלים עצמם הסתירו זה ממשה מדעתם שהוא יודע ענייני הארץ ממצרים וממדין השכנים לה כאשר פירש על כן היו אומרים הדבה הזאת לעם באהליהם בדרך סוד. והנה אמר במשנה תורה וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' והטעם כי כן אמרו אליו ואל אהרן ואל כל העדה כי הארץ טובה וגם זבת חלב ודבש היא והעם מרו את פי ה' כשלא רצו לעלות מפני אמרם כי עז העם ויש בהם לעזור ולהכשיל וכאשר יפרש שם ה' אלהיכם הוא ההולך לפניכם הוא ילחם לכם כי אחרי שאין המניעה מכלום רק בתוקף העם היה להם לבטוח בשם ה' כי לה' המלחמה ולא נצטרך לומר כי על יהושע וכלב אמר משה כן כי למה ישמעו לשנים ולא יאמינו לעשרה ועוד כי שם כתיב ואשלח מכם שנים עשר אנשים ועליהם אמר וישיבו אותנו דבר:

(ה) **וטעם** ויפול משה ואהרן על פניהם. שראו שהיו העם נועצים לעשות ראש ולשוב מיד וקמו הצדיקים והשתחוו לאפם ארצה לאמר להם אל נא אחי תרעו ולא יהיה זאת לכם לפוקה על כן אמר לפני כל קהל עדת ישראל כי להם השתחוו על אפים וכן ויפול לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וכן וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ורבים זולתו וטעם טובה הארץ מאד מאד להכחיש הדבר לאמר שאינה אוכלת יושביה כי האויר טוב והיא ארץ זבת חלב ודבש וטעם אך בה' אל תמרודו כי יראתכם לחוזק העם היושב בה הוא מרד בשם הנכבד כי לא בכחכם יצאתם ממצרים כי יד ה' עשתה עמכם להפליא והוא הבטיח אתכם שיורישם מפניכם א"כ האמינו ותצליחו ואמרו ואתם אל תיראו כי לחמנו הם כי גם בטבע ובנוהג שבעולם יפלו לפנינו כי נפל פחדנו עליהם ויניחו אותנו לאוכלם כלחם:

(ט) **סר** צלם מעליהם. מגנם וחוזקם כשרים שבהם מתו ד"א צלו של מקום סר מעליהם לשון רש"י. ור"א אמר כי צלם מגן וצנה אשר הם

צל

רשי

ירד שם: (יא) עד אנה. עד היכן: ינאצני. ירגיזוני: בכל האותות. בשביל כל הנסים שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: (יב) ואורשנו. כתרגומו לשון תרוכין וא״ת מה אעשה לשבועת אבות ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם (במדבר רבה): (יג) ושמעו מצרים. ושמעו את אשר תהרגם: כי העלית. כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם וזו היא: (יד) ואמרו אל יושב הארץ הזאת כמו על יושב הארץ הזאת יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה׳ בשביל ששמעו כי אתה ה׳ שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה: (טו) והמתה את העם הזה כאיש אחד, פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו שמעך וגו׳: (טז) מבלתי יכולת וגו׳. לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים (ברכות לב) ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים זאת יאמרו על יושבי הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם: יכולת. שם דבר הוא: כאשר

לִרְגּ֥וֹם אֹתָ֖ם בָּאֲבָנִ֑ים וּכְב֣וֹד יְהוָ֗ה נִרְאָה֙ בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד אֶֽל־כָּל־בְּנֵ֖י יִשְׂרָאֵֽל׃ פ

יא וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה עַד־אָ֥נָה יְנַאֲצֻ֖נִי הָעָ֣ם הַזֶּ֑ה וְעַד־אָ֙נָה֙ לֹא־יַאֲמִ֣ינוּ בִ֔י בְּכֹל֙ הָֽאֹת֔וֹת אֲשֶׁ֥ר עָשִׂ֖יתִי בְּקִרְבּֽוֹ׃ יב אַכֶּ֥נּוּ בַדֶּ֖בֶר וְאוֹרִשֶׁ֑נּוּ וְאֶֽעֱשֶׂה֙ אֹֽתְךָ֔ לְגוֹי־גָּד֥וֹל וְעָצ֖וּם מִמֶּֽנּוּ׃ יג וַיֹּ֥אמֶר מֹשֶׁ֖ה אֶל־יְהוָ֑ה וְשָׁמְע֣וּ מִצְרַ֔יִם כִּֽי־הֶעֱלִ֧יתָ בְכֹחֲךָ֛ אֶת־הָעָ֥ם הַזֶּ֖ה מִקִּרְבּֽוֹ׃ יד וְאָמְר֗וּ אֶל־יוֹשֵׁב֮ הָאָ֣רֶץ הַזֹּאת֒ שָֽׁמְעוּ֙ כִּֽי־אַתָּ֣ה יְהוָ֔ה בְּקֶ֖רֶב הָעָ֣ם הַזֶּ֑ה אֲשֶׁר־עַ֨יִן בְּעַ֜יִן נִרְאָ֣ה ׀ אַתָּ֣ה יְהוָ֗ה וַעֲנָֽנְךָ֙ עֹמֵ֣ד עֲלֵהֶ֔ם וּבְעַמֻּ֣ד עָנָ֗ן אַתָּ֨ה הֹלֵ֤ךְ לִפְנֵיהֶם֙ יוֹמָ֔ם וּבְעַמּ֥וּד אֵ֖שׁ לָֽיְלָה׃ טו וְהֵמַתָּ֛ה אֶת־הָעָ֥ם הַזֶּ֖ה כְּאִ֣ישׁ אֶחָ֑ד וְאָֽמְרוּ֙ הַגּוֹיִ֔ם אֲשֶׁר־שָׁמְע֥וּ אֶת־שִׁמְעֲךָ֖ לֵאמֹֽר׃ טז מִבִּלְתִּ֞י יְכֹ֣לֶת יְהוָ֗ה לְהָבִיא֙

ס׳ קמץ (עי׳ מכין חדות)
ר״ז פסוק עד ועד
ל׳ וחסר
ל׳ כ״ל בתורה
ל׳ וכ״כ
פ
ג׳
ל׳. ר״ז מ״ל בתורה
ג׳
ל׳
י״ג חסר כתו׳
ל׳ חסר וקד׳ דפסוק
ל׳ מלאים ועד אלה.
ל׳
ל׳ שנעתק ל׳

בְּאַבְנַיָא וִיקָרָא דַייָ אִתְגְּלֵי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אֵימָתַי יְהוֹן מַרְגְּזִין קֳדָמַי עַמָּא הָדֵין וְעַד אֵימָתַי לָא יְהֵימְנוּן בְּמֵימְרִי בְּכָל אָתַיָא דַעֲבָדִית בֵּינֵיהוֹן׃ יב אֶמְחֵינוּן בְּמוֹתָא וְאֵישֵׁיצִינוּן וְאַעֲבֵיד יָתָךְ לְעַם רַב וְתַקִּיף מִנְהוֹן׃ יג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְיִשְׁמְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אַסֵּיקְתָּא בְחֵילָךְ יָת עַמָּא הָדֵין מִבֵּינֵיהוֹן׃ יד וְיֵימְרוּן לְיָתֵיב אַרְעָא הָדָא דִשְׁמָעוּ אֲרֵי אַתְּ יְיָ דִשְׁכִינְתָּךְ שַׁרְיָא בְּגוֹ עַמָּא הָדֵין דִבְעֵינֵיהוֹן חֲזַן שְׁכִינַת יְקָרָךְ יְיָ וַעֲנָנָךְ מַטֵּיל עֲלֵיהוֹן וּבְעַמּוּדָא דַעֲנָנָא אַתְּ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא וּבְעַמּוּדָא דְאֵישָׁתָא בְּלֵילְיָא׃ טו וּתְקַטֵּיל יָת עַמָּא הָדֵין כְּגַבְרָא חַד וְיֵימְרוּן עַמְמַיָא דִשְׁמַעוּ יָת שֵׁמַע גְבוּרְתָּךְ לְמֵימָר׃ טז מִדְּלֵית יוּכְלָא קֳדָם יְיָ לְאַעָלָא יָת עַמָּא

אבן עזרא

(יא) ינאצני. כמו יכעסוני ורבים חבריו וטעם בקרבו לשון יחיד שהיו בתחלה לב אחד לטוב: (יג) ושמעו מצרים כי העלית. טעמו ואשר העלית ואחר שאמר ושמעו ואמרו אל יושב הארץ הזאת היא ארץ כנען פירש מה שמעו על כן פעם אחרת שמעו כי אתה ה׳ כבודך בקרב העם הזה: (יד) אשר עין בעין. על הכבוד שראו הזקנים או על מראה כבוד ה׳ לעיני בני ישראל והוא הנכון: נראה. פעל עבר וטעמו נראית אתה ה׳ וכן ונשאר אני וכן כי אומלל אני בעבור היות הלמ״ד בפתח גדול: עומד עליהם. בשבחם: (טו) ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך. מצרים גם כנענים גם אחרים: (טז) יכולת. שם כמו עד יבושת המים ואיננו לשון

לחמנו: העלית ג׳ וסימן נמסר בסדר כי תשא: עין בעין ג׳ וסי׳ לא תחוס עינך. אשר עין בעין נראה. כי עין בעין יראו. כאיש

תולדות אהרן עד אנה ינאצוני. מגלה לא: ושמעו מצרים. עקרים מד פ׳ מז: והמתה. עקידה ש׳ לד:

בעל הטורים

העלית. ג׳ בפרשת כי תשא: עין בעין ג׳ במסרה. אשר עין בעין נראה אתה ה׳. כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון. ואידך עין בעין שן בשן. בעולם הזה א״א לראות בשכינה כדכתיב כי לא יראני האדם וחי וזהו שכתוב כאן כי עין בעין נראה. וסמיך ליה והמתה אבל לעתיד לבא יראו ועתידין לומר זה ה׳ קוינו לו וכן רמז למה שדרשו עין בעין ממון כדכתיב שכא עין בעין. וסמיך ליה והמתה פי׳ אם יכו׳ עין בעין ממש פי׳ שמא ימות ע״כ פי׳ ממון: מבלתי ב׳ במסרה. מבלתי יכולת ה׳. ואידך ותזני גם אל בני אשור מבלתי שבעתך בענין תועבות ירושלים כביכול שעונות ישראל עושין נגיד

רמבן

צל על הנלחמים יאמרו כי נפל פחדו עליהם ולא יקחו מגן וצנה וכובע להלחם כנגדו ויפה פירש. אבל יתכן שירמוז הכתוב למה שנודע כי בליל החותם לא יהיה צל לראש האיש אשר ימות בשנה ההיא לכך יאמר כבר סר צלם מעליהם שנגזר עליהם מיתה וה׳ אתנו כי הוא השוכן בקרבנו ועושה לנו נסים ונפלאות לעיני כל רואה על כן אל תיראום או ירמוז לשרי מעלה שאין אומה נופלת עד שנופל השר שלה תחלה כענין שכתוב יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום וגו׳ ואחר כך על מלכי האדמה באדמה וכמפורש בספר דניאל יאמר כבר סר הצל אשר בצלו יחיו בגוים וה׳ המשפיל אותם אתנו על כן אל תיראום וכך אמרו במדרש שיר השירים ונסו הצללים אלו שרי אומות והמלאכים שלהם כי הם הצל על האומות וכבר הזכרתי זה במקומות אחרים:

(יג) **ושמעו** מצרים כי העלית בכחך. וישמעו מצרים שתהרגם כי העלית כי משמש בלשון אשר והם ראו שהעלית אותם בכחך מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא שכנגדם יש לך יכולת להלחם אבל לא כנגד יושבי הארץ הזאת וזהו ואמרו אל יושב הארץ הזאת ומה אמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה׳ לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים לשון רש״י. אם כן יהיה אל יושב כמו על יושב וכן רבים ולפי דעתי אין הכונה למשה רבינו בטענה הזאת מפני שהכנענים חזקים וגבורים במלחמה כי השם הכה את מצרים בדבר והמית בכוריהם ברגע והביא עליהם מכות גדולות מן השמים ונקל זאת בעיני ה׳ להכות בדבר הגבורים והחזקים כדלים וכחלשים אבל הכונה בתפלה הזאת ולאמר יחשבו מצרים ויאמרו כי יש כח באלהי כנען להציל מידך כי עשית במצרים ובאלהיהם שפטים עד שהוצאת העם הזה מקרבו ולא יכולת לעשות כן בכנען ובאלהיהם והנה יהיה בזה חלול השם ויחזקו ידי עובדי ע״ג וא״כ יתכן שיהיה אל יושב הארץ הזאת כפשוטו שיאמרו המצריים לאנשי ארץ כנען מבלתי יכולת ה׳ וגו׳ כי ככם אל ואפס אלהים:

(יד) **אשר** עין בעין נראה אתה ה׳. אמר ר״א על מראה כבוד ה׳ לעיני כל ישראל נראה פעל עבר וטעמו נראה אתה וכן ונשאר אני וכן כי אומלל אני בעבור היות הלמ״ד בפתח גדול והכפל עין בעין אמרו המפרשים כדרך בני אדם שעיניו ראו את עיניו בדברו אתו וכן פנים בפנים דבר ה׳ עמכם ועל דרך האמת עין לשון מראה ועינו כעין הבדולח וארא כעין חשמל יאמר אשר מראה במראה נראה הוא שמך הגדול וכן ענין הכתוב ביחזקאל וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר:

ועתה

ספורנו

(יא) עד אנה ינאצני. עד איזה גבול מהבזוי אסבול שיבזוני. ועד אנה לא יאמינו בי. עד איזה גבול מהנפלאות אעשה קודם שיבטחו בי ויסמכו על דברי: (יב) אכנו בדבר. כענין וגם יד ה׳ היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: ואורישנו. אעשה שיעזבו לאחרים חילם ויירשום כענין המתים יורשים את החיים (בבא בתרא פרק יש נוחלין) שהיו בחלוקת הארץ ובזה קיים מה שנדר ליוצאי מצרים באמרו ונתתי אותה לכם מורשה: (יג) ושמעו מצרים. חשב משה שכשאמר האל יתברך אכנו בדבר יהיה הרצון להכות תיכף את כלם והתעורר לשאול מה יעשה לשמו הגדול ואמר הנה ישמעו מצרים תיכף שהרגת את אלה פתאום ויאמרו שעשית מבלתי יכולת בידך על יושבי הארץ הזאת וזה כי אמנם ראו כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו וגם זה שמעו כי אתה ה׳ בקרב העם הזה ולא יחשבו שתהיה תקלתם בשביל שעזבת אותם בעונם: (יד) אשר עין בעין נראה. שכבר נראה בעין עין השגחתך עליהם: אתה ה׳ ועננך עומד עליהם. בהוה כאמרו כי ענן ה׳ על המשכן יומם ואש תהיה לילה

אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר׃ יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר׃ יח יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד נֹשֵׂא עָוֺן וָפָשַׁע וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ יט סְלַח־נָא לַעֲוֺן הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד־הֵנָּה׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ׃ כא וְאוּלָם חַי־אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ׃ כב כִּי כָל־הָאֲנָשִׁים הָרֹאִים אֶת־כְּבֹדִי וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בְמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי׃ כג אִם־יִרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם

הָדֵין לְאַרְעָא דְקַיֵּים לְהוֹן וְקַטְלִינוּן בְּמַדְבְּרָא׃ יז וּכְעַן סַגִּי כְעַן חֵילָא קֳדָמָךְ יְיָ כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא לְמֵימָר׃ יח יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן שָׁבִיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד סָלַח לִדְתָיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ וּדְלָא תָיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי׃ יט שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי עַמָּא הָדֵין כִּסְגִיאוּת טַבְוָתָךְ וּכְמָא דִשְׁבַקְתָּא לְעַמָּא הָדֵין מִמִּצְרַיִם וְעַד כְּעַן׃ כ וַאֲמַר יְיָ שְׁבַקִית כְּפִתְגָמָךְ׃ כא וּבְרַם קַיָּם אֲנָא וּמַלְיָא יְקָרָא דַיְיָ יָת כָּל אַרְעָא׃ כב אֲרֵי כָּל גּוּבְרַיָּא דַחֲזוֹ יָת יְקָרִי וְיָת אָתְוָתִי דַעֲבָדִית בְּמִצְרַיִם וּבְמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ קֳדָמַי דְנַן עֲסַר זִמְנִין וְלָא קַבִּילוּ בְּמֵימְרִי׃ כג אִם יֶחֱזוֹן יָת אַרְעָא דְקַיֵּמִית

ג׳

י׳ רבתי. קלד

כ׳ חסד ואמת

ל׳ בטעם כתו׳

ס׳

כ׳ פסו׳ בתורה ראשיהון ס׳ סרו מהר. כ׳ זרועך

ל׳ כתיב ס׳

ד׳

י״ג חסרים ס׳ ר״פ

כ׳. י״ג

כו״ל כ״כ

ג׳

ג׳ מ״ל בתורה. ס׳ ר״פ בספרא

(יז) כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור (סנהדרין קיא) ה׳ ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו להקב״ה שהיה יושב וכותב ה׳ ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקב״ה אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שתצטרך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים נתפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקב״ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים: יגדל נא כח ה׳. לעשות דבורך: (יח) ונקה. לשבים: לא ינקה. לשאינן שבים: (כ) כדברך. בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת ה׳: (כא) ואולם. כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני. לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי מלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגו׳: (כב) וינסו. כמשמעו: זה עשר פעמים. שנים בים ושנים במן ושנים בשליו כו׳ כדאיתא במסכת ערכין: (כג) אם יראו. לא יראו: ס״א לא יראוה. לא יראו את הארץ: אם יראו את הארץ. הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה׳ להביאם שלא אמיתם כאיש אחד אלא באיסור מ׳ שנה מעט מעט:

רוס

לשון מדה כדרך הדרש: וישחטם במדבר. הטעם ויהרגם ואמר וישחטם בעבור המדבר כי שם ירעו הצאן: (יז) יגדל נא. קרוב מאריכות אפים כי כל מי שהוא ארך אפים יש לו כח גדול לסבול כעסו והעד כאשר דברת שאתה ארך אפים ואלה המדות פירשתים בפרשת כי תשא: (יט) סלח נא. אחר שמלאכו שאמר אם יראו את הארץ אחר סלחתי כדברך ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלמה: כגודל חסדך. בעבור חסדך הגדול: וכאשר נשאת. כטעם נושא עון. ועד הנה. עד המקום הזה או מיום שיצאו ממצרים ועד זה היום כי יש הנה שם המקום כמו באו הנה הלילה גם סימן זמן כמו ולא ראיתיו עד הנה וכבר פירשתיו: (כא) חי אני. טעמו כאשר אני חי כן יהיה דברי קיים: וימלא. וכאשר מלא כבודי את כל הארץ והקרוב שהוא לעתיד וטעמו זה אעשה כדי שיודע כבודי בעולם: (כב) זה עשר פעמים. הטעם רבים והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדים וראש העשרות שהם במחברת השנית:

יכל

כ׳ וסימן במסרה רבתא: ואולם ה׳ ר״פ וסימן נמסר בסדר וארא: וימלא ט׳ דגשים וסי׳ ויעש יעקב כן. וימלא אתו רוח׳ ויקרב את המנחה. את יד אחד מבניו. ועבדי כלב עקב. וימלא מיכה את יד הלוי. וימלא את ירושלם דם נקי. וימלא מקומם עצמות. וימלא טרף חוריו. וא׳ וימלא

תולדות אהרן

ועתה יגדל. שבת פט סנהדרין קיא עקידה ש׳ לד: ויאמר ה׳. ברכות לב: וינסו אותי. אבות יא ערכין טו:

בעל הטורים

חזקה שאין בה יכולת: וישחטם במדבר בא״ת בכורה לומר שעברו על התורה שכרת עליה שמונה כריתות בכלל ותי׳ כריתות בפרט. ע״כ נתן רשות למלאכי חבלה לפרוע על חטאתם: ועתה יגדל נא כח. יגדל יו״ד גדולה המר אם נסוך י׳ פעמים בעשרה נסיונות זכור להם צדקות אביהם שנסית אותו ביו״ד נסיונות: כגדל ב׳ במסרה. כגדל חסדך כגודל זרועך הותר בני תמותה ז״ש ב׳ פרנסים טובים עמדו לישראל משה ודוד שידעו להתפלל עליהם:

ספורנו

לילה בו וכו׳: (יז) יגדל נא כח ה׳. לכבוש את מדת הדין: (יח) פוקד עון אבות על בנים. מאריך עד דור רביעי שאם יחזיקו מעשה אבותיהם בידיהם ויוסיפו להרע תתמלא סאתם בדור שלישי ותאבד תקות תשובתם ויפרע מהם ואם יחזיקו במעשה אבותיהם ולא יוסיפו להרע מהם יאחר עד דור רביעי ואז תתמלא סאתם באפס תקוה לתשובה ויאבדו: (כ) סלחתי כדברך. כשאמרתי אכנו בדבר כבר סלחתי בזה האופן שאתה אומר כי לא היתה הכונה שאמית את כלם יחדו אבל שאמית את כלם מעט מעט במדבר ולא יכנס איש מהם לארץ: (כא) ואולם חי אני וימלא כבוד ה׳ את כל הארץ. אמנם אני נשבע שכמו שהוא אמת שאני חי ושימלא כבודי את כל הארץ כן יהיה אמת כי כל האנשים והם בני עשרים: (כג) אם יראו את הארץ. שלא יראו את הארץ כלשון כל אם שאין אחריו תנאי כפול כמו אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך. חי ה׳ אם

יומת

רמבן

(יז) **ועתה** יגדל נא כח ה׳ כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור ה׳ ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו להקב״ה שהיה כותב ה׳ ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו תייך שתצטרך בדבר זה כשחטאו בעגל ובמרגלים ונתפלל לפניו בארך אפים אמר לו הקב״ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים יגדל נא כח ה׳ לעשות דבורך לשון רש״י מדברי אגדה. ודרך האמת תכיר מפני שהשם במקום הזה כתוב באל״ף דל״ת ויאמר שיהיה הגדולה בכח רחמים כי מדת הדין היא שמתוחה כנגדם והזכיר במדות ארך אפים ורב חסד ולא הזכיר אמת כי במדת אמת יהיו חייבים ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים כי לא בזכות אבות נתפלל משה עכשיו ולא הזכיר בתפלה הזאת לאברהם ליצחק וליעקב כלל והטעם בעבור שהארץ ניתנה לאבות ומהם ירשוה והם מורדי׳ באבותם ולא היו חפצים במתנה שלהם אשר האבות היו בוחרים בה מאד והיאך יאמר אשר נשבעת להם בך וכל הארץ הזאת אתן לזרעכם והם אומרים אי אפשנו במתנה זו ולא הזכיר והמאה בעבור שאלו מזידים ופושעים ולא ידעתי למה לא הזכיר רחום וחנון אולי ידע משה כי הדין מתוח עליהם ולא ימחול לעולם לכן לא ביקש רק אריכות אפים שלא ימיתם כאיש אחד ולא ישחטם כצאן במדבר שימותו במגפה וכסבור שלא בקש עתה אלא אריכות אפים אמר לו סלחתי כדברך שאהיה להם ארך אפים ורב חסד והזכיר פוקד עון אבות לאמר שאם יראה שלא למחול עונש יפקוד עון אבות על בניהם ולארך אפים יקחם ומזה היתה הגזרה לקבוע להם בכיה לדורות ובלילה הזה כי פקד עונש על זרעם ואמר ר״א כי בעבור שמלאכו אם יראו את הארץ אחר סלחתי כדברך ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלמה. והנכון בעיני כי סליחה הנזכר העונש כדברי אונקלוס והקרבנות מעלים עונש השוגג מעליו וכן טוב וסלח ואמר סלחתי כדברך לעם בכללן שלא יכם בדבר ויורישם ויעשה אותו לגוי גדול ועצום ממנו והם וזרעם יאבדו מן הארץ אבל יסלח להם שיירשו בניהם את הארץ ושלא ימותו הם במגפה וגזר שיתמו פגריהם במדבר וימותו שם כל אחד בבא יומו והנה במשנה תורה הזכיר משה במעשה העגל תפלתו אשר התפלל עליהם ואמר ואתנפל לפני ה׳ כראשונה וגו׳ ופירש שם תפלתו ואתפלל אל ה׳ ואומר וגו׳ והזכיר גם תפלתו על אהרן ולא הזכיר להם במרגלים שהתפלל עליהם כלל וכל זה מן הטעם שהזכרתי כי הוא לא התפלל למחול להם אלא שישא להם ויאריך אפו ויפקוד עון אבות על בנים ולא היתה תפלתו שלמה עליהם ועל כן לא הזכירה להם כי היו יכולין לטעון עליו:

(כא) **חי** אני. לשון שבועה וימלא כבוד ה׳ את כל הארץ אם יראו את הארץ וכבודי מקרא מסורס הוא חי אני נאם ה׳ כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה׳ להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באחור ארבעים שנה מעט מעט לשון רש״י. ואינו נכון כלל אבל הכתובים האלה חסרי השבועה לכבוד של מעלה חי אני וימלא כבודי את כל הארץ אם כל האנשים המנסים

אותי

(כד) רוח אחרת. (במדבר רבה) שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ובלבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם וזהו שנאמר בספר יהושע (יהושע יד) ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: וימלא אחרי. וימלא את לבו אחרי. וזה מקרא קצר: אשר בא שמה. חברון תנתן לו: יורישנה. כתרגומו יתרכינה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: (כה) והעמלקי וגומר. אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם מחר פנו לאחוריכ' וסעו לכם וגומר: (כז) לעדה הרעה וגו'. אלו עשרה מרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מלינים. את ישראל עלי: את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים. אשר המה המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי: (כח) חי אני. לשון שבועה אם לא כן אעשה כביכול איני חי: כאשר דברתם. שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו: (כט) וכל פקודיכם לכל מספרכם. כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו כגון לצאת ולבא לצבא ולתת שקלים כל המנויים לכל אותן מספרות ימותו ואלו הן מבן עשרים שנה וגומר להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן עשרים:

ופגריכם

וְכָל־מְנַאֲצַי לֹא יִרְאוּהָ׃
כד וְעַבְדִּי כָלֵב עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ
אַחֶרֶת עִמּוֹ וַיְמַלֵּא אַחֲרָי ט' דגש
וַהֲבִיאֹתִיו אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בָּא ב'
שָׁמָּה וְזַרְעוֹ יוֹרִשֶׁנָּה׃ ד'. ב' וכ"כ
כה וְהָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב ג'. י"ז מ"ל בתורה
בָּעֵמֶק מָחָר פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם
הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ פ
רביעי כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה ו"ע
וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כז עַד־מָתַי
לָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הֵמָּה
מַלִּינִים עָלָי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי ב' מ"ל בפסוק
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלַי
שָׁמָעְתִּי׃ כח אֱמֹר אֲלֵהֶם חַי־
אָנִי נְאֻם־יְהוָה אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר ב' בתורה
דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ ט' קמצין
כט בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם
וְכָל־פְּקֻדֵיכֶם לְכָל־מִסְפַּרְכֶם מִבֶּן ג' וחסר.
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה אֲשֶׁר
הֲלִינֹתֶם עָלָי׃ ל אִם־אַתֶּם תָּבֹאוּ ג' וכ"ל
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי ס' ריש בספרא
לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם בָּהּ כִּי אִם־כָּלֵב
בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃

לַאֲבָהָתְהוֹן וְכָל דְּאַרְגִּיזוּ
קֳדָמַי לָא יֶחֱזוּנַהּ׃ כד וְעַבְדִּי
כָלֵב חֲלַף דַּהֲוָה רוּחַ אוּחֲרִי
עִמֵּיהּ וְאַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתִּי
וְאָעֵילִינֵיהּ לְאַרְעָא דְּעַל
לְתַמָּן וּבְנוֹהִי יֵירְתוּנַהּ°׃
כה וַעֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה
יָתֵיב בְּמֵישְׁרָא מְחָר אִתְפְּנוּ
וְטוּלוּ לְכוֹן לְמַדְבְּרָא אוֹרַח
יַמָּא דְסוּף׃ כו וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר׃
כז עַד אֵימָתַי לִכְנִשְׁתָּא
בִּישְׁתָּא הָדָא דְּאִינוּן
מִתְרַעֲמִין עֲלַי יָת תּוּרְעֲמַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן
מִתְרַעֲמִין עֲלַי שְׁמִיעַ קֳדָמָי׃
כח אֱמַר לְהוֹן קַיָּם אֲנָא אֲמַר
יְיָ אִם לָא כְּמָא דְּמַלֶּלְתּוּן
קֳדָמַי כֵּן אַעְבֵּיד לְכוֹן׃
כט בְּמַדְבְּרָא הָדֵין יִפְּלוּן
פִּגְרֵיכוֹן וְכָל מִנְיָנֵיכוֹן לְכָל
חוּשְׁבַּנְכוֹן מִבַּר עַשְׂרִין
שְׁנִין וּלְעֵילָא דְּאִתְרַעַמְתּוּן
עֲלָי׃ ל אִם אַתּוּן תֵּיעֲלוּן
לְאַרְעָא דְּקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי
לְאַשְׁרָאָה יָתְכוֹן בַּהּ אֱלָהֵן
כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ

°נ"א יתרכינה.

(כג) וכל מנאצי. מבניהם: (כד) ועבדי כלב. הזכירו לבדו בעבור ויהס והלוים והכהנים אינם בכלל השבועה כי לא הלך מהם נשיא מרגל ועוד לכל פקודיכם לכל מספרכם אף על פי שלא היו הכהנים גם הלוים הם רבים: רוח אחרת. כנגד התרים: וימלא אחרי. רדף אחרי דברי ומלא אותו שהארץ טובה מאד ואין דבה: (כה) והעמלקי והכנעני. הוא האמורי כי כל אמורי הוא כנעני ולא חשש הכתוב להפרישו בעבור העמלקי שהוא מבני שם וכנען שהוא אבי האמורי מבני חם וכן וירד העמלקי והכנעני והעד ויצא האמורי ולא הזכיר העמלקי כי האמורי הוא העיקר: יושב בעמק. לארוב לכם ויש אומר אע"פ שהעמלקי והכנעני יושבים בעמק פנו דרך ים סוף ולא תפחדו והנה ישראל לא עשו תשובה על כן דבר השם: (כט) פגריכם. הגופות: הלינותם. מגזרת וילונו על משה: (ל) נשאתי את ידי. כלשון בני אדם כי השמים למעלה. הקדים כלב כי הוא הקדים ויהס:

ופגריכם

קדים בטנו: וזרעו ז' וסימן נמסר בוירא בלק: וידבר ה' אל משה ואל אהרן י"ב דסמיך וסימן נמסר בריש סדר חקת התורה: באזני ח' קמצין וסימן מצויין במסרה רבתא: אם לא ח' בתורה ז' מנהון ס"פ וסימן בסדר חיי שרה. וגם במסר' רבתא ודין מצעות פסוק. אם

תולדות אהרן ועבדי כלב. סוטה לד: עד מתי. מגלה כג לא ניתין מו סנהדרין ב (מגלה עה): במדבר הזה. בתרא קכא: מבן עשרים. שם:

בעל הטורים

יורישנה ב' וזרעו יורישנה. הנה אדוני יורישנה. שלא היה יכול להורישם אלמלא שבי' הורישם מפניו. והביאתיו יו"ד יתירה שהביא אותם אל הארץ שנתקדשה בעשר קדושות:

רמבן

אותי יראו את הארץ אין הדבר ככה וכן חי אני נאם ה' אם אתם תבואו אל הארץ יחסר השבועה וככה יקצרו אף בהדיוט כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף לא ירצו לפרש האלה כה יעשה אלהים לשונאי דוד וכה יוסיף וחסרו הברכה וכן מצינו שאמר כלב ליהושע אתה ידעת הדבר אשר דבר ה' על אודותי ועל אודותיך וכתיב וישבע משה ביום ההוא אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולזרעך עד עולם כי מלאת אחרי ה' אלהי והוא ממה שנאמר כאן ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה יבטיח בהבטחה זו שבועה כי הכל נקשר בפסוק ואולם חי אני שהוא שבועה כמו שפירשתי ואמר וישבע משה כי משה הזכיר השבועה ועל דרך האמת ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ הבטחה למשה בסליחה יאמר שימלא כבודו את כל הארץ בזרעם ולא בהם:

(כג) **וטעם** וכל מנאצי לא יראוה. כי כל מנאצי לא יראוה. ור"א אמר כל מנאצי מבניהם ואין בו טעם ואולי ירמוז זה לדורות הגולים ממנה כדברי רבותינו וכאן קבע להם בכיה לדורות בלילה הזה שיזכור להם עונשם הראשון:

(כד) **ועבדי** כלב לא הזכיר יהושע כי פירש לכלב שכרו שיוריש הארץ אשר בא שמה ושכר יהושע אינו ראוי לפרשו עתה שיהיה הוא במקום משה והקדים הכתוב כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון בעבור כי הוא הקדים לחלוק על המרגלים ויהס כלב אבל משה אמר ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים בעבור גודל מעלת יהושע בחכמה ובעבור כי משה ואהרן נפלו על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל להתחנן לו היה הדבור כאן גם לאהרן והנבואה למשה אמור אליהם כי הוא העיקר בנבואה:

(כח) **וטעם** אם לא כאשר דברתם באזני. אם כאשר דברתם כן לא אעשה לכם כטעם תמיהה וכן דרך הלשון לא אל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון

אשר

ספורנו

יומת ודומיהם: וכל מנאצי לא יראוה. וגם מבניהם שאינם בזאת הגזרה שלא הגיעו לכ' שנה כל אותם שינאצוני לעתיד לא יראוה כמו שקרה למתים על דבר קרח ועל דבר פעור ובנחשים ובשרפים: (כד) וזרעו יורישנה. הוא יורישנה לזרעו לא כענין שאר דור המדבר שאף על פי שבניהם ירשו אותם לא היו הם המורישים אבל הורישם סדר האל יתברך במצותו למנחילי הארץ כמו שיעד באמרו ואורישנו: (כז) עד מתי לעדה הרעה הזאת. אף על פי שסלחתי כדברך להאריך להם שלא להמיתם תיכף ולא כלם יחדו מכל מקום לא סלחתי לעדת המרגלים: אשר הם מלינים עלי. שהם המחטיאים וחטא הרבים תלוי בהם ולא אאריך להם כלל ועם זה את תלונות בני ישראל אשר המה המרגלים מלינים עלי שמעתי ואשים פני לענשם לפיכך (כח) אמור אליהם חי אני נאם ה' אם לא. שתי שלילות במקום חיוב כלומר כי אמנם כאשר דברתם באזני באמרכם או במדבר הזה לו מתנו. ובאמרכם נשינו וטפנו יהיו לבז. וכן למרגלים באמרם ארץ אוכלת יושביה היא. שהכל יתקיים בכם: כן אעשה לכם. בזמנים

אבן עזרא

(לב) ופגריכם. שהם אתם: (לג) יהיו רועים. כי מנהג הרועה שלא יעמוד וינוח במקום והעד כאהל רעי: זנותיכם. שזנו מאחרי ואמרו נתנה ראש: (לד) אשר תרתם. בליווי: את תנואתי. הניא דברי או מי יניאני והטעם שישבור את שבועתי כמו ואם הניא: (לה) הנועדים עלי. שאמרו לרגום באבנים עבדי השם בעבור שאמרו כבוד השם: במדבר הזה. יתום קץ כל אחד שהם קץ כל אחד: ושם ימתו. כלם קרוב מהקץ: (לו) וילינו עליו. פועל יוצא לשנים פעולים: (לז) וימתו. כמו מתו במגפה כלם יחד: ויהושע בן נון. דברי משה

לא כאשר דברתם באזני: וטפכם אשר אמרתם והביאתי כתיב. והביאתיו אל הארץ והביאתיו כתיב ושארא והבאתי כתיב: תם ר' וחסר וכי' נמסר בסדר בהר סיני: והאנשים ח' ר"פ וכי' נמסר בויגש: מוצאי ל' חסר ואלין מיתרין חסר יו"ד בלשון יציאה מוצאי דבת הארץ והוצא עליה שם רע כידם יצאו. ותעלה ותצא מרכבה דמלכים. ויצאו דמצבות. הוצא דלקרוא דדור. להוצאהו אל הבית דירמי'. ואוצא אש מתוכך דיחזקאל. ותעלומה יוצא אור. וטלבם יוצאו טלין. ומוצא דבה הוא כסיל: ויהושע בן נון חד מן י"א זוגין מתחלפין בטעם. קדמי רביע תניין זקף וסימן נמסר בסדר צו:

תולדות אהרן במספר הימים. חגיגה ה: במדבר הזה. סנהדרין קח: וימותו האנשים. מיתה לה סנהדרין קח קט ערכין טו: ויהושע בן נון. בתרא קיח:

בעל הטורים

ופגריכם אתם. פירוש כאשר אתם נבזיותם כן תשכבו עצמכם ותמותו: פיו בא"ת ב"ש כמ"ף פחות בגימט' כגבוים שהיו כנלקם:

תרגום

בַּר נוּן׃ לא וְטַפְלְכוֹן דַּאֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהֵי וְאָעֵיל יָתְהוֹן וְיִדְּעוּן יָת אַרְעָא דְּקַצְתּוּן בַּהּ׃ לב וּפִגְרֵיכוֹן דִּילְכוֹן יִפְּלוּן בְּמַדְבְּרָא הָדֵין׃ לג וּבְנֵיכוֹן יְהוֹן מְאַחֲרִין בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין וִיקַבְּלוּן יָת חוֹבֵיכוֹן עַד דִּיסוּפוּן פִּגְרֵיכוֹן בְּמַדְבְּרָא׃ לד בְּמִנְיַן יוֹמַיָּא דְּאַלֵּילְתּוּן יָת אַרְעָא אַרְבְּעִין יוֹמִין יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא תְּקַבְּלוּן יָת חוֹבֵיכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין וְתִדְּעוּן יָת דְּאִתְרַעֵמְתּוּן עָלָי׃ לה אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אִם לָא דָא אַעֲבֵיד לְכָל כְּנִשְׁתָּא בִּישְׁתָּא הָדָא דְּאִזְדַּמְּנוּ עָלַי בְּמַדְבְּרָא הָדֵין יְסוּפוּן וְתַמָּן יְמוּתוּן׃ לו וְגֻבְרַיָּא דִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וְתָבוּ וְאַרְעִימוּ עֲלוֹהִי יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא לְאַפָּקָא שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא׃ לז וּמִיתוּ גֻּבְרַיָּא דְּאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא בְּמוֹתָנָא קֳדָם יְיָ׃ לח וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה אִתְקַיָּמוּ מִן גֻּבְרַיָּא הָאִינוּן דַּאֲזַלוּ לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא׃ לט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְאַבַּלוּ עַמָּא

תורה

לא וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וְהֵבֵיאתִי אֹתָם וְיָדְעוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם בָּהּ׃ לב וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה׃ לג וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רֹעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנָשְׂאוּ אֶת־זְנוּתֵיכֶם עַד־תֹּם פִּגְרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר׃ לד בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־תַּרְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֹנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וִידַעְתֶּם אֶת־תְּנוּאָתִי׃ לה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא ׀ זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל־הָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת הַנּוֹעָדִים עָלָי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמֻתוּ׃ לו וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ וַיִּלּוֹנוּ (וילינו קרי) עָלָיו אֶת־כָּל־הָעֵדָה לְהוֹצִיא דִבָּה עַל־הָאָרֶץ׃ לז וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצִאֵי דִבַּת־הָאָרֶץ רָעָה בַּמַּגֵּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ לח וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה חָיוּ מִן־הָאֲנָשִׁים הָהֵם הַהֹלְכִים לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ׃ לט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם

ג' וכ"כ וג' מ"ל בלישנא · כל' פיו כמ"א · כ' וכליה את אלה · ג' ומ"ל. ר"פ · כו' מ"ל כמ"א לכן אתם · כ' בכסי' ואם לא תורישו · ל' ומסר י' ו"י חסר בלוש' · ג' · כול' מ"ל · כ'

רשי

(לב) ופגריכם אתם. כתרגומו (דילכון) לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם: (לג) ארבעים שנה. לא מת אחד מהם פחות מבן ששים לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אותם של בני עשרים מגיעין לכלל ששים ושנה ראשונה היתה בכלל ואף על פי שקדמה לשלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנאמר (שמות לב) וביום פקדי במרגלים ופקדתי עליהם חטאתם ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם במנין חייהם מקצת שנה ככולה וכשנכנסו לשנת ששים מתו אותם של בני עשרים: ונשאו את זנותיכם. כתרגומו ויקבלון ית חוביכון: (לד) את תנואתי. שהניאותם את לבבכם מאחרי: תנואה. לשון הסרה כמו (במדבר ל) כי הניא אביה אותה: (לו) וישובו וילינו עליו. וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה אותם אנשים וימותו. כל הוצאת דבה לשון חינוך דברים שמלקיחים לשונם לאדם לדבר בו כמו (שיר ז) דובב שפתי ישנים ויש לטובה ויש לרעה לכך נאמר כאן מוציאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה: דבה. פרליר"ש בלעז: (לז) במגפה לפני ה'. באותה מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאין לתוך טבורם לכך נאמר במגפה ולא במגפה. וזהו לפני ה' באותה הראויה להם על פי מדותיו של הקדוש ברוך הוא שהוא מודד מדה כנגד מדה: (לח) ויהושע וכלב חיו. מה תלמוד לומר חיו מן האנשים ההם אלא מלמד (ב"ב קי"ז) שנטלו חלקם של מרגלים בארץ

וקמו

ספורנו

בזמנים מתחלפים ובזה נשבע מה שהעיד המשורר באמרו וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים: וכן יחזקאל באמרו וגם אני נשאתי ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים: (לג) ונשאו את זנותיכם. שמרדתם בי באמרכם נתנה ראש: (לד) במספר הימים. שהאריכו במלאכתכם לראות אם אפשר לכבשה: יום לשנה. הטעה באב של כל שנה כמבואר בתענית פ' בתרא: תנואתי. תכירו מה רע בטול המכוון שלי בפורכם ממנו כאמרו ונפלתם בחרב כי על כן שבתם מאחרי ה': (לו) והאנשים אשר שלח משה שהיו נאמנים אצלו ונהפכו לו לאויבים. וישובו וילינו עליו את כל העדה. שהם הסנהדרין וראשי העם כשאמרו כי חזק הוא ממנו וזה עשו להוציא דבה על הארץ כדי שבעוד שהיו הזקנים עסוקים בתלונתם יוציאו הם אל ההמון דבה על הארץ וזה לא היו יכולים לעשות בפני הזקנים היודעים ומכירים דבקרם: (לז) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה. באותה מגפה שאמרו הם שהקרה בארץ אוכלת יושביה והנה בשלת אויר הארץ היתה להם לזרא

ומטו

רמבן

אשר לא תשמע דבריהם אם לא אליהם שלהתיך המה ישמעו אליך וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה.

(לז) מוצאי דבת הארץ רעה. כבר פירשתי כי עונש הגדול היה בעבור הדבה שהוציאו כי ארץ אוכלת יושביה היא והיה שקר גמור שהיא היתה מלאה עמים רבים כמו שכתוב ביהושע הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרוב וסוס ורכב רב מאד ובתורה ונשל גוים רבים מפניך שבעה גוים גדולים ועצומים והם היו מפליגים בחוזק העם כי עז העם כי חזק הוא מאד ולא השיבו על דברי משה שאמר להם המעט הוא אם רב אבל אמרו לעם אחרי כן כי הארץ אוכלת יושביה וכתב רש"י כל הוצאת דבה לשון הוצאת דברים שהם מלקיחים את האדם לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים ויש לטובה ויש לרעה לכך נאמר מוציאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה והנה כתוב ומוציא דבה הוא כסיל והיכנו לטובה להוציא דבה על הארץ

וכן

רשי

קמו תחתיהם לחיים: (מ) אל ראש ההר. היא דרך העולה לארץ ישראל: הננו ועלינו אל המקום. לארץ ישראל: אשר אמר ה'. לתתה לנו שם נעלה: כי חטאנו. על אשר אמרנו הלא טוב לנו שוב מצרימה: (מא) והיא לא תצלח. זו שאתם עושין לא תצלח: (מג) כי על כן שבתם. כמו על אשר שבתם כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו': (מד) ויעפילו. לשון חוזק וכן (חבקוק ב) הנה עפלה אינגרי"ש בלעז לשון עזות וכן (מיכה ד) עופל בת ציון (ישעיה לב) עופל ובחן. ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות: (מה) ויכתום. כמו (דברים ט) ואכות אותו טחון מכה אחר מכה: עד החרמה. שם המקום נקרא על שם המאורע: (ב) כי תבאו. בשר להם שיכנסו לארץ: (ג) ועשיתם אשה. אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם לעשות אשה לה': לריח ניחוח. נחת רוח לפני: לפלא נדר או בנדבה וגו'. או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במועד: (ד) והקריב המקריב. תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה (סוכה מח):

לכבש

מְאֹד׃ ס וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיַּעֲלוּ ג׳ חסר
אֶל־רֹאשׁ־הָהָר לֵאמֹר הִנֶּנּוּ ג׳ דגשים
וְעָלִינוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר ב׳ עלו ועלינו
יְהוָה כִּי חָטָאנוּ׃ מא וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה לָמָּה זֶּה אַתֶּם עֹבְרִים
אֶת־פִּי יְהוָה וְהִוא לֹא תִצְלָח׃ ג׳
מב אַל־תַּעֲלוּ כִּי אֵין יְהוָה
בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי
אֹיְבֵיכֶם׃ מג כִּי הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי כול׳ חסר ו׳
שָׁם לִפְנֵיכֶם וּנְפַלְתֶּם בֶּחָרֶב כִּי־
עַל־כֵּן שַׁבְתֶּם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְלֹא־
יִהְיֶה יְהוָה עִמָּכֶם׃ מד וַיַּעְפִּלוּ ל׳ וחסר
לַעֲלוֹת אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַאֲרוֹן ד׳
בְּרִית־יְהוָה וּמֹשֶׁה לֹא־מָשׁוּ כ״ז. ל׳
מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה׃ מה וַיֵּרֶד
הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר
הַהוּא וַיַּכּוּם וַיַּכְּתוּם עַד־ י״א. ל׳
הַחָרְמָה׃ פ ל׳
טו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל י״א
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם׃
ג וַעֲשִׂיתֶם אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה אוֹ־
זֶבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ בִנְדָבָה אוֹ ג׳. ל׳ וסימן נדיב לב
בְּמֹעֲדֵיכֶם לַעֲשׂוֹת רֵיחַ נִיחֹחַ ח׳ מיחדין
לַיהוָה מִן־הַבָּקָר אוֹ מִן־הַצֹּאן׃
ד וְהִקְרִיב הַמַּקְרִיב קָרְבָּנוֹ לַיהוָה
מִנְחָה סֹלֶת עִשָּׂרוֹן בָּלוּל ד׳

לַחֲדָא׃ מ וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא
וּסְלִיקוּ לְרֵישׁ טוּרָא לְמֵימַר
הָא אֲנַחְנָא סָלְקִין לְאַתְרָא
דַּאֲמַר יְיָ אֲרֵי חַבְנָא׃
מא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְמָא דְנַן
אַתּוּן עָבְרִין עַל גְּזֵירַת
מֵימְרָא דַיְיָ וְהִיא לָא תַצְלַח׃
מב לָא תִסְּקוּן אֲרֵי לֵית
שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בֵּינֵיכוֹן וְלָא
תִתַּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי
דְבָבֵיכוֹן׃ מג אֲרֵי עֲמַלְקָאָה
וּכְנַעֲנָאָה תַּמָּן קֳדָמֵיכוֹן
וְתִפְּלוּן בְּחַרְבָּא אֲרֵי עַל כֵּן
תַּבְתּוּן מִבָּתַר פֻּלְחָנָא דַיְיָ
וְלָא יְהֵי מֵימְרָא דַיְיָ
בְּסַעְדְּכוֹן׃ מד וְאַרְשַׁעוּ
לְמִסַּק לְרֵישׁ טוּרָא וַאֲרוֹן
קְיָמָא דַיְיָ וּמֹשֶׁה לָא עֲדוֹ
מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא׃ מה וּנְחַת
עֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה דְיָתֵיב
בְּטוּרָא הַהוּא וּמְחוֹנוּן
וּטְרָדִינוּן עַד חָרְמָה׃
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי
תֵיעֲלוּן לְאַרַע מוֹתְבָנֵיכוֹן
דַּאֲנָא יָהֵיב לְכוֹן׃
ג וְתַעְבְּדוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ
עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא
לְאַפְרָשָׁא נִדְרָא אוֹ בִנְדַבְתָּא
אוֹ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן לְמֶעְבַּד
לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ
מִן תּוֹרֵי אוֹ מִן עָנָא׃
ד וִיקָרֵיב דִּמְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ
קֳדָם יְיָ מִנְחָתָא סוּלְתָּא
עֶשְׂרוֹנָא דְּפִילָא בִּרְבַעוּת

אבן עזרא

משה קודש כלב: והיא לא תצלח. העליה אל ראש ההר לא תצלח או העברת פי השם אין בה הצלחה: (מג) כי על כן שבתם. הואיל ושבתם כמו כי על כן לא נתתיה: (מד) ויעפלו. מגזרת עפל ובחן והטעם שעלו אל העפל: (מה) ויכתום. אמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי היה ראוי להיותו ויכיתום וכן וידביקו גם המה והנכון בעיני שהוא מפעלי הכפל והיא מלה זרה: עד החרמה. שם מקום ויש אומרים עד שהחרימום: (ב) כי תבאו אל ארץ מושבתיכם. נסמכה זאת הפרשה בעבור שנתיאשו ויתאבלו לנחם הבנים להודיעם כי יבאו אל הארץ והנכון בעבור שנשאו קול כל העדה (וחטאו) ונסלח להם בעבור תפלת משה אמר וכי

תשגו

וישכמו ג׳ חסרים וסי׳ וישכמו בבקר ויעלו. בעלות יהושע. וחברו. הננו ג׳ דגשים וסימן הננו עבדים. לך לעבדים. הננו ועלינו. ונמסר גם בסדר מקץ: וארון ברית ה׳ ב׳ וסי׳ נסע לפניהם. וארון ברית ה׳ ומשה לא משו: ויכום י״א וסימן וירד העמלקי והכנעני ויכו מהם אנשי העי. ואת מלכה ואת כל. ויתנם ה׳ ביד ישראל ויכום ב׳ בו. בתרא דפסוק חסר. ויעל יהודה ויתן ה׳ את. ואבימלך והראשים אשר. ויתן ה׳ אלהי ישראל את סיחן. ואיש ישראל שבו אל בני בנימן. ויצאו אנשי ישראל מן העיר. ויהי ככלותו לעשות העלה:

תולדות אהרן ויעפילו. שבת מ:
(וארון ברית. סוטה לג):
כי תבאו. זבחים קיא: ועשיתם אשה: מנחות צ נא: עולה או זבח. שם נא: לפלא נדר. שם צ נא: במועדיכם: שם נא: והקריב המקריב. זבחים צו:

בעל הטורים

ועלינו ב׳. הננו ועלינו. ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו. זה שאמר כי אין לה׳ מעצור להושיע ברב או במעט. אלו היו ששים רבוא ונפלו ויהונתן לא היה אלא הוא ונערו ונצחום. ויעפילו בגימטריא נלפחד. דאיכא למאן דאמר מן המעפילים היה: ועשיתם אשה לה׳ סמך פרשת נסכים למלחמה וכן כשנחם אשר יצא לפניהם סמך מיד פרשת קרבנות:

רמבן

וכן ודבתך לא תשוב אבל כל דבה לרעה ויזכיר דבה רעה להפליג:

(מא) וטעם למה זה אתם עוברים את פי ה'. אינכו בגזרת במדבר הזה יפלו פגריכם אשר אמר אבל יאמר למה אתם עוברים את פי ה' כי הוא צוה אלי שלא תעלו כלל ולא תנגפו לפני אויביכם וכן אמר במשנה תורה ותהינו לעלות ההרה ויאמר ה' אלי אמור להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני אויביכם וטעם והיא לא תצלח זו שאתם עושים לא תצלח לשון רש"י. או העברת פי השם אין בו הצלחה לשון ר"א. ועל דרך האמת היא מתהלכת:

טו (ב) כי תבאו אל הארץ. אחר שהבטיח את הבנים שיבאו אל הארץ השלים להם תורת הקרבנות שיקריבו נסכים בבואם לארץ. ואולי היה זה עתה לנחמם ולהבטיחם כי היו נואשים לאמר מי יודע מה יהיה לאורך ימים לסוף ארבעים שנה ואם יחטאו גם הבנים ולכן ראה הקב"ה לנחמם כי בצוותו אותם במצות הארץ הבטיחם שגלוי לפניו שיבאו ויירשו אותה והנה צוה בנסכים בארץ בעשותם עולות וזבחים כי במדבר לא נתחייבו בנסכים לבד בתמיד שנאמר בו. ונסך רביעית ההין יין לכבש האחד כי שם נאמר

פתח

ספורנו

ומתו תיכף: (מא) למה זה אתם עוברים את פי ה' והיא לא תצלח. כי באופן זה תהיו חוטאים לא לתקון והנאת עצמכם אבל להכעיס: (מד) ויעפלו חזקו לבבם כענין ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם: (מה) וירד העמלקי. ולא היחוס לעלות: טו (ג) לעשות ריח ניחוח. והקריב המקריב. הנה עד העגל היה הקרבן ריח ניחוח בזולת מנחה ונסכים כענין בהבל ובנח ובאברהם וכענין וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים לא זולת זה ובחטאם בעגל הצריך מנחה ונסכים לעולת התמיד שהיא קרבן צבור ומאז שחטאו במרגלים הצריך מנחה ונסכים להכשיר

גם

אבן עזרא

תשגו והעד ונסלח להם והולרך להזכיר משפט מנחות כל עולה וזבח ובסוף והנפש אשר תעשה ביד רמה רמז למעשיהם . והזכיר דבר המקושש כי עשה ביד רמה ומרוב חמלת השם על ישראל שם הציצית לזכור שלא יעשה האדם ביד רמה או שלא ישכח : (ח) לפלא . לפרש וכן והפלה ה׳ ואם הוא בה״א כי אותיות אהו״י מתחלפות :

(ט) מנחה סולת . עשרון לאחד מן הצאן : (יא) שה כבשים . או עזים וכן פירש בסוף לכבש האחד או אם הקריב איל תהא מנחתו כפלים כי הכבש הוא קטן . ולא הזכיר עם בן הבקר נדבה והזכיר שלמים בעבור שלא הזכירו בתחלה ומשפט הכל אחד : (יב) וטעם כמספרם . על המנחה והשמן והיין : (יד) או אשר בתוככם . היום : (טו) הקהל . יש אומרים כי זה הה״א הוא לקריאה ולפי דעתי שאין סימן קריאה בלשון הקדש והעד הארבעה ואחד מהם משה משה רק זה הה״א הוא ה״א הדעת וסימן הקריאה איננו : ככם כגר . כבר ביארתי משפט הכפי״ן בהתחברם : (טז) וטעם תורה אחת . לבד מהעולות כי העולות הם בחיוב חקה ועוד אמר השם כאשר תביאו מנחה על העולה מהסלת כן תתנו גם מעריסותיכ׳ ואין

אונקלוס

הִינָא מִשְׁחָא׃ ה וְחַמְרָא
לְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא תַּעֲבֵיד
עַל עֲלָתָא אוֹ לְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא לְאִמְּרָא חָד׃ ו אוֹ
לְדִכְרָא תַּעֲבֵיד מִנְחָתָא
סוּלְתָּא תְּרֵין עֶסְרוֹנִין
דְּפִילָא בִּמְשַׁח תַּלְתּוּת
הִינָא׃ ז וְחַמְרָא לְנִסְכָּא
תַּלְתּוּת הִינָא תְּקָרֵיב
לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃
ח וַאֲרֵי תַעֲבֵיד בַּר תּוֹרֵי
עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא
לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ נִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ׃ ט וִיקָרֵיב
עַל בַּר תּוֹרֵי מִנְחָתָא סוּלְתָּא
תְּלָתָא עֶסְרוֹנִין דְּפִילָא
בִּמְשַׁח פַּלְגוּת הִינָא׃
י וְחַמְרָא תְּקָרֵיב לְנִסְכָּא
פַּלְגוּת הִינָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ יא כְּדֵין
יִתְעֲבֵיד לְתוֹרָא חָד אוֹ
לְדִכְרָא חָד אוֹ לְאִימַּר
בְּאִמְּרַיָּא אוֹ בְעִזַּיָּא׃ יב כְּמִנְיַן
דְּתַעְבְּדוּן כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְחָד
כְּמִנְיָנְהוֹן׃ יג כָּל יַצִּיבָא
יַעֲבֵיד כְּדֵין יָת אִלֵּין לְקָרָבָא
קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא
קֳדָם יְיָ׃ יד וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר
עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא אוֹ דְּבֵינֵיכוֹן
לְדָרֵיכוֹן וְיַעֲבֵיד קוּרְבַּן
דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ
כְּמָא דְתַעְבְּדוּן כֵּן יַעֲבֵיד׃
טו קְהָלָא קְיָמָא חָד לְכוֹן
וּלְגִיּוֹרָא דְּאִתְגַּיַּר קְיָם עָלָם
לְדָרֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן כְּגִיּוֹרָא יְהֵי
קֳדָם יְיָ׃ טז אוֹרַיְתָא חֲדָא
וְדִינָא חָד יְהֵי לְכוֹן
וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן עִמְּכוֹן׃
יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
יח מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְתֵימַר לְהוֹן בְּמֵיעַלְכוֹן
לְאַרְעָא דַּאֲנָא מַעֵיל יָתְכוֹן
לְתַמָּן׃ יט וִיהֵי בְּמֵיכַלְכוֹן
מִלַּחְמָא דְאַרְעָא תַּפְרְשׁוּן

במדבר טו

ג׳ ח׳ י׳ קדמא ה׳ ר״פ בִּרְבִעִית הַהִין שָׁמֶן׃ ה וְיַיִן
ג׳ מ״ל בתורה לַנֶּסֶךְ רְבִיעִית הַהִין תַּעֲשֶׂה עַל־
ב׳ מלעיל הָעֹלָה אוֹ לַזָּבַח לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃
ו אוֹ לָאַיִל תַּעֲשֶׂה מִנְחָה סֹלֶת
שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
פ׳ ר״פ שְׁלִשִׁית הַהִין׃ ז וְיַיִן לַנֶּסֶךְ
כו׳ ח׳ י׳ קדמ׳ כמ״ב. ח׳ שְׁלִשִׁית הַהִין תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ
ג׳ לַיהוָה׃ חמישי ח וְכִי־תַעֲשֶׂה בֶן־
ב׳ בָּקָר עֹלָה אוֹ־זָבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר
אוֹ־שְׁלָמִים לַיהוָה׃ ט וְהִקְרִיב
ב׳ אמנה לך. ב׳ ובחט את עַל־בֶּן־הַבָּקָר מִנְחָה סֹלֶת
בן הבקר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים בָּלוּל בַּשָּׁמֶן
פ׳ ר״פ חֲצִי הַהִין׃ י וְיַיִן תַּקְרִיב לַנֶּסֶךְ
חֲצִי הַהִין אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ
ד׳. ג״ו. ג׳ לַיהוָה׃ יא כָּכָה יֵעָשֶׂה לַשּׁוֹר
הָאֶחָד אוֹ לָאַיִל הָאֶחָד אוֹ־לַשֶּׂה
ג׳ בַכְּבָשִׂים אוֹ בָעִזִּים׃ יב כַּמִּסְפָּר
ב׳ אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּכָה תַּעֲשׂוּ לָאֶחָד
ד׳ כְּמִסְפָּרָם׃ יג כָּל־הָאֶזְרָח יַעֲשֶׂה־
כָּכָה אֶת־אֵלֶּה לְהַקְרִיב אִשֵּׁה
רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יד וְכִי־יָגוּר
ית׳ אִתְּכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר־בְּתוֹכְכֶם
לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה אִשֵּׁה רֵיחַ־
נִיחֹחַ לַיהוָה כַּאֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כֵּן
ג״ו. ב׳ יַעֲשֶׂה׃ טו הַקָּהָל חֻקָּה אַחַת
לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר חֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם כָּכֶם כַּגֵּר יִהְיֶה לִפְנֵי
יְהוָה׃ טז תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט
ג׳ אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר
אִתְּכֶם׃ פ ששי
יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
י״ג דסמיכי יח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
ג׳ וחסר אֲלֵהֶם בְּבֹאֲכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ יט וְהָיָה
ג׳ בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ

רשי

(ה) לכבש האחד . על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין : (ו) או לאיל . ואם איל הוא . (מנחות צא) ורבותינו דרשו או לרבות את הפלגס לנסכי איל : (י) אשה ריח . אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש : (יא) או לשה . בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים כבש ושה קרוים בתוך שנתם . איל בן שלשה עשר חדש ויום אחד : (יב) כמספר אשר תעשו . כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם : כמספרם . של בהמות מספרם של נסכים : (טו) ככם כגר . כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית (בראשית יג) כגן ה׳ כארץ מצרים כן ארץ מצרים (מלכים א כב) כמוני כמוך כעמי כעמך : (יח) בבואכם אל הארץ . משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכולן נאמר כי תבא כי תבאו לפיכך כולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה אף כלן כן אבל זו נאמר בה בבואכם משנכנסו בה ואכלו מלחמ׳ נתחייבו בחלה:
רפשית

כלול ד׳ וסי׳ בסדר תצוה : שלשית כל אורייתא כתיב כן חסר יו״ד קדמא במ״ב דכתיב שלישת וסימן ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר . כי תכלה לעשר . וט׳ מלאים וסי׳ והיציע התחתונה . ויהי מימים רבים . ויהי בשנה השלישית . וזה לך האות אכול רמלכים . וחכרו רישעיה. והשלישית לכל רוח אזרה . ושמן שלישית לרס את הסלת . ושם השלישית קרן הפוך . והעמדנו עלינו מצות . וג׳ כתיבין שלישת חסר יו״ד תניינא וסימן ונסכיהם חצי ההין . ויסף ה׳ קרא שמואל . ותכפל חרב שלישתה (עיין מנורת שלמה) . וב׳ כתבן שלשת חסר דחסר . והשלשת ביד אתי . שלשתך ברכר : ריח ניחח ח׳ מיחדין בתורה וסימן נמסר בסדר צו : ויין ה׳ ר״פ וסימן ויין לנסך רביעית . ויין לנסך שלישית . ויין תקריב לנסך . ויין לא ישתו כל כהן . ויין ישמח לבב : כמספר א״ב מן חד חד כ״ף בריש היבותא וסימן נמסר במסרה רבתא : לאחר ב׳ וסימן שני העמר לאחר . ככה תעשו לאחר : בבאכם ג׳ וחסרים וסימן יין ושכר אל תשת . בבאכם אל הארץ דחלה . כן תתך

תולדות אהרן ויין לנסך . שם ז צא : לכבש האחד .
מנחות צא : או לאיל . שם צא חולין כג : וכי תעשה . מנחות ל : ככה יעשה . זבחים מה מנחות צא (שקלים מט) : כל האזרח . זבחים מה צא מנחות עג קד קו תמורה ג : לה׳ . תמורה שם : וכי יגור . כריתות ט (בכורים סה) : כאשר תעשו . שם ח ט : הקהל . קדושין עג : ככם כגר כריתות שם : יהיה . מנחות קו : בבאכם . כתובות כה נדה מו : והיה באכלכם . סכה לה פסחים לח זוטר דברים (חלה א פסחים כט) : מלחם . פסחים לז מנחות ע :

(כ) ראשית ערסתכם. כשתלושו כדי עיסתכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא (שמות טז) וימודו בעומר עומר לגלגלת (ושיעורו מ"ג ביצים וחומש ביצה) תרימו מראשיתה כלומר קודם שתאכלו ממנה ראשית חלקה חלה אחת ממנה תרימו תרומה לשם ה': חלה. טורטי"ל בלעז: כתרומת גורן. שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מעשרים ולנחתום אחד מארבעים ושמונה: (כא) מראשית ערסתיכם. למה נאמר לפי שנאמר ראשית עריסותיכם שומע אני ראשונה שבעיסות תלמוד לומר מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו לה' תרומה. (ספרי) לפי שלא שמענו שיעור לחלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה: (כב) וכי תשגו ולא תעשו. ע"ג היתה בכלל כל המצות שהעובר מביאין עליה פר והרי הכתוב מוציאה כאן מכללן לידון בפר לעולה ושעיר לחטאת: (כב) וכי תשגו וגו'. (שם) בע"ג הכתוב מדבר או אינו אלא באחת מכל המצות ת"ל את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות (כריתות ז) פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואיזו זו ע"ג: אשר דבר ה' אל משה. (הוריות ח) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי: (כג) את כל אשר צוה וגו'. (ספרי) מגיד שכל המודה בע"ג ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאי' שנאמר למן היום אשר צוה ה' והלאה: (כד) אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אם מעיני העדה נעשתה עבירה זו על ידי שוגג ששגגו והורו על אחת מן העבודות שהיא מותרת לעבוד ע"ג בכך: לחטאת. (הוריות יג זבחים נ) חסר א' שאינו יַשאר חטאות שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת לעולה שנאמר (ויקרא ה) ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת לחטאת: (כה) הביאו את קרבנם לפני ה'. (ספרי יבמות ט) זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנא' אשה

תְּרוּמָה לַיהוָה׃ כ רֵאשִׁית
עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה
כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ׃
כא מֵרֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ
לַיהוָה תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ס
כב וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־
הַמִּצְוֺת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה׃ כג אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה מִן־הַיּוֹם
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וָהָלְאָה
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כד וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי
הָעֵדָה נֶעֶשְׂתָה לִשְׁגָגָה וְעָשׂוּ
כָל־הָעֵדָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד
לְעֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה
וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ כַּמִּשְׁפָּט וּשְׂעִיר־
עִזִּים אֶחָד לְחַטָּת חסר א׃ כה וְכִפֶּר
הַכֹּהֵן עַל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְנִסְלַח לָהֶם כִּי־שְׁגָגָה הִוא וְהֵם
הֵבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם אִשֶּׁה לַיהוָה

ל' חסר דחסר
ח' חד חסר א' וד' מ"ל.
ל' כ"כ. חד מן ה' דמשרם מאיול' לסיפ
ג'
ד'
כל אורי' מ"ל במ"ו חסר
ד'
פ'. ל'
יו"
ל' חסר א'
ו' בספרא

אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ כ רֵישׁ
אַצְוָתְכוֹן חַלְתָּא תַּפְרְשׁוּן
אַפְרָשׁוּתָא כְּמָא דְמַפְרְשִׁין
מִן אִדְּרָא כֵּן תַּפְרְשׁוּן יָתַהּ׃
כא מֵרֵישׁ אַצְוָתְכוֹן תִּתְּנוּן
קֳדָם יְיָ אַפְרָשׁוּתָא לְדָרֵיכוֹן׃
כב וַאֲרֵי תִשְׁתְּלוּן וְלָא
תַעַבְדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַיָּא
הָאִלֵּין דְמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה׃
כג יָת כָּל דְפַקֵּיד יְיָ לְוָתְכוֹן
בִּידָא דְמֹשֶׁה מִן יוֹמָא
דְפַקֵּיד יְיָ וּלְהָלָא לְדָרֵיכוֹן׃
כד וִיהֵי אִם מֵעֵינֵי כְנִשְׁתָּא
אִתְעֲבֵיד לְשָׁלוּ וְיַעַבְדוּן כָּל
כְּנִשְׁתָּא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד
לַעֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא
קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתֵיהּ וְנִסְכֵּיהּ
כִּדְחָזֵי וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד
לְחַטָּאתָא׃ כה וִיכַפַּר כַּהֲנָא
עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן אֲרֵי שָׁלוּתָא
הִיא וְאִנּוּן אַיְתִיאוּ יָת
קוּרְבַּנְהוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ

ואין צורך להזכיר מה שקבלו קדמונינו ז"ל כי הם שתים חלה ותרומה ושיעורן לפי שכל דבריה' אמת וזולתם הבל הנה שעור נוסף בין שעשו בשגגה מה שצוה שלא לעשות ובין שלא עשו בשגגה מה שצוו לעשות:

וחטאתם

חמתי עליכם: מראשית ה' וסי' ערסתיכם. מרשית השנה כ"כ חסר אל"ף. מראשית כל פרי האדמה. מגיד מראשית אחרית. להביאכם מראשית. וא' ומראשית כל תבואתך: ערסתכם ל' חסר דחסר. מראשית ערסתיכם חסר ומלא. וראשית עריסותיכ' דיחזקא' מלא דמ"ל: לחטת ל' חסר אל"ף. והוא חד מן ג"ח מלין חסרים

תולדות אהרן ראשית. ערובין פג פסחים לה בכה לה מנחות כ ע חולין קלה מעילה טו ותלה נז נח ערלה סג פסחים כט קדושין סא: כתרומת גרן חלה נז): מראשית. מנחות כז: לדורותיכם. בכורות יב: וכי תשגו שבת סט הוריות ח: אשר צוה ה'. הוריות שם: מן היום. קדושין כט הוריות ח: והיה אם מעיני. תענית כד נתרא ד הוריות ה ז ח (יבמות ו): כמשפט. הוריות יג זבחים כ: והם הביאו. זבחים מא:

בעל הטורים חלה. תגין על ה"א דה' דברים חייבין בחלה. חמשת רבעים קמח חייבין: מראשית עריסותיכם. הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם לומר לך בעין יפה אחד מארבעים:

ספורנו

גם קרבן יחיד: (כ) חלה תרימו תרומה. אחר חטא המרגלים הצריך גם החלה למען יהיו ראויים שתחול ברכה בבתיהם כאמרו וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך. וכן אליהו אמר והוצאת לי משם עגה קטנה כי כה אמר ה' כד הקמח לא תכלה: (כב) וכי תשגו. כבר התבאר בקבלה שבשגגת ע"ג הכתוב מדבר וזהו כי

מאחר

רמבן

פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם וכן הנשיאים בחנוכה שלהם לא הביאו נסכים ורבותינו נחלקו בזה מהם שאמרו בספרי בא הכתוב ללמדך שלא נתחייבו בנסכים אלא מביאתם לארץ ואילך וכו' ומהם שאמרו שלא נתחייב היחיד בנסכים אלא מביאתם לארץ ואילך והשלים עוד ת"כ וצוה על החלה שלא נהגה במדבר כי התרומה והמעשר בידוע שלא ינהגו שם כי הם מירת הגוי ובאוה לארץ ויש עוד שנוי בחלה על דעת רבותינו שנתחייבו בחלה כשנכנסו לארץ מיד ולא נתחייבו במעשרות ובתרומה אלא לאחר ירושה וישיבה:

(כב) וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה. הפרשה הזו סתומה במשמעה ויטעו בה בעלי הפשט לומר שהוא קרבן על מי שלא עשה מה שצוה לעשות והוא שוגג ודבריהם דברי רוח שאם כן יהיה חיוב קרבן בכל מצות עשה שבתורה כשלא קיים את כולם ושגג באחת מהם ויהיה חיוב כרת בכל מי שאינו מקיים את כולם כשיעבור על אחת מהן במזיד כי הכתוב אומר את כל אשר צוה ה' אותו אליכם ועוד שאמר כאן והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה כי שגגתם במעשה שעשו לא שישבו ולא עשו וכן אשר תעשה ביד רמה אבל טעמו שתשגו ולא תעשו מה שצוה השם אבל תעשו הפכו או יאמר שתשגו ולא תעשו מצותיו במה שהזהיר אתכם שלא לעשות כי המניעות בלא תעשה יקראו מצות כמו שאמר כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה והנה חיוב הקרבן הזה בשגגת העדה משונה מן הקרבן האמור בפרשת ויקרא כי שם חייב להביא פר לחטאת וכאן פר לעולה ושעיר לחטאת. ועל כן הוצרכו רבותינו לומר שזה הקרבן על שגגת ע"ג. ולשון הכתוב שלא נוציא אותו מפשוטו ומשמעו יאמר וכי תשגו מכל המצות ותעברו על כל מה שצוה השם לכם ביד משה שלא תעשו דבר מכל מה שצוה אתכם תקריבו הקרבן הזה ולכך לא הזכיר בכאן כאשר יאמר בקרבנות החטא אחת מכל מצות ה' והנה זה כפי משמעו הוא קרבן מומר לכל התורה בשוגג כגון ההולך ונדבק לאחד מן הע"ג לעשות כהם ולא ירצה להיות בכלל ישראל כלל. ויהיה כל זה בשוגג כגון שיהיה ביחיד בתינוק שנשבה לבין הגוים ובקהל כגון שיחשבו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם או שיאמרו כמו שזכר בספרי מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלין שכר כענין שהיו ישראל אומרים ושואלים את יחזקאל שנאמר ויבואו אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני אמרו לו רבינו יחזקאל הרי עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו וכו' או שישכח את התורה וכבר אירע לנו כן בעונותינו כי בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם שכחו רוב העם התורה והמצות לגמרי. וכבר בא בספר עזרא באנשי בית שני וזהו שמוש לשון הכתוב שהשגגה הזאת הנזכרת כאן היא בתורה ובמצות בכללן ועל כן ייחדו להם רבותינו מצוה אחת שבשגגתה יצא מכלל ישראל ומכל המצוה בהם והיא עבו"ג. ויהיה שיעור הכתוב וכי תשגו ללכת אחרי אלהים אחרים ולא תעשו דבר מכל מצות ה' כי המודה באלוה זולתו כבר הוא בטל אצלו כל מה שצוה השם הנכבד בין במצות עשה בין במצות לא תעשה שאם יש אלוה זולתו יראתו ומצותיו וכל החיוב בהם אינו כלום ובא זאת הפרשה להשלים בתורת כהנים דין שגגת עבו"ג כי הספר הזה ישלים דיני הקרבנות כאשר פירשתי ונכנסה כאן בעבור שהם מרו דבר השם. ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה להיות שם במצרים כאשר היו בראשונה בלא תורה ובלא מצות והנה באה הפרשה להודיעם כי אפילו בע"ג יכפר על השוגגים אבל העושים ביד רמה יכרית אותם וכבר פירשתי הכרת הזה בסדר אחרי מות:

(כה) וטעם והם הביאו את קרבנם אשה לה'. על פר העולה הנזכר וחטאתם על שעיר החטאת והזכיר כן לגודל הפשע שהוא בכל מצות

השם

וְחַטָּאתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שִׁגְגָתָם׃ כו וְנִסְלַח לְכָל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם כִּי לְכָל־הָעָם בִּשְׁגָגָה׃ ס שביעי

כז וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה וְהִקְרִיבָה עֵז בַּת־שְׁנָתָהּ לְחַטָּאת׃ כח וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־הַנֶּפֶשׁ הַשֹּׁגֶגֶת בְּחֶטְאָה בִשְׁגָגָה לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו וְנִסְלַח לוֹ׃ כט הָאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם לָעֹשֶׂה בִּשְׁגָגָה׃ ל וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה ׀ בְּיָד רָמָה מִן־הָאֶזְרָח וּמִן־הַגֵּר אֶת־יְהוָה הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ לא כִּי דְבַר־יְהוָה בָּזָה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת ׀ תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֺנָה בָה׃ פ לב וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ לג וַיַּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמֹּצְאִים אֹתוֹ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל כָּל־הָעֵדָה׃ לד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמָר כִּי לֹא פֹרַשׁ מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ס

ל׳ וחד הקריבה חמאה · ל׳ · פ · נ׳ · ג׳ · מ׳ . בּ · ל׳ · ל׳ לא מפיק והוא חד מן יח מלין דלא מפקין · ל׳ וכ״כ · ב׳ · ג . ל׳ו

וְחוֹבַתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל שָׁלוּתְהוֹן׃ כו וְיִשְׁתְּבֵק לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן אֲרֵי לְכָל עַמָּא בְּשָׁלוּתָא׃ כז וְאִם אֱנַשׁ חַד יֵיחוֹב בְּשָׁלוּ וִיקָרֵב עִזָּא בַּת שַׁתַּהּ לְחַטָּאתָא׃ כח וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל אֱנַשׁ דְּאִשְׁתְּלֵי בְּמֶחֱבֵיהּ בְּשָׁלוּ קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ כט יַצִּיבָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן אוֹרַיְתָא חֲדָא יְהֵי לְכוֹן לִדְיַעֲבֵיד בְּשָׁלוּ׃ ל וֶאֱנָשׁ דְּיַעֲבֵיד בְּרֵישׁ גְּלֵי מִן יַצִּיבַיָּא וּמִן גִּיּוֹרַיָּא קֳדָם יְיָ הוּא מַרְגִּיז וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ לא אֲרֵי עַל פִּתְגָּמָא דַיְיָ בְּסַר וְיָת פִּקּוּדוֹהִי אַשְׁנֵי אִשְׁתֵּיצָאָה יִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא חוֹבֵיהּ בֵּיהּ׃ לב וַהֲווֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא וְאַשְׁכַּחוּ גְּבַר כַּד מְגַבֵּב אָעִין בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃ לג וְקָרִיבוּ יָתֵיהּ דְּאַשְׁכַּחוּ יָתֵיהּ כַּד מְגַבֵּב אָעִין לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ לד וַאֲסַרוּ יָתֵיהּ בְּבֵית מַטְּרָא אֲרֵי לָא אִתְפָּרַשׁ

אבן עזרא

(כה) וחטאתם. הוא השעיר ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן והעתיד ספק: (כז) עז בת שנתה. פירוש שעירת עזים וזה החטא הוא שלא עשו מה שצוה לעשות והוא שוגג והנה הוא כמשפט העושה בשגגה מה שצוה שלא לעשות: (כט) תורה אחת. כזאת תורת החטאת: (ל) **ביד** רמה. להראות הכל שאיננו ירא מהשם: מגדף. כדרך לשון בני אדם: (לא) כי דבר ה' בזה זה הוא ביד רמה: ואת מצותו הפר. שצוהו שלא לעשות ביד רמה ויש אומרים או אם יפר מצותו בסתר: הנפש ההיא. איננה המשכלת כדברי תועה רוח רק הוא חבור נפש עם הגוף: עונה בה. כמו דמו בראשו: (לב) במדבר. לפי דעתי שהוא מדבר סיני וכבר הזכרתי למה נסמכה הפרשה גם יתכן שעשה המקושש ביד רמה והזהירוהו ולא הועיל וי"א ויקריבו אותו ליל ראשון: (לד) במשמר. בפתחות הבי"ת מקום היה ידוע: מה יעשה לו. אי זו מיתה ימות:

כאשר

רשי

אשה לה': וחטאתם. זה השעיר: (כז) תחטא בשגגה. בע"ג: **עז בת** שנתה. שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה וכאן קבע לה שעירה: (ל) ביד רמה. במזיד: מגדף. מחרף כמו (יחזקאל ה) והיתה חרפה וגדופה (ישעיה לו) אשר גדפו נערי מלך אשור ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת (סנהדרין ס): (לא) דבר ה'. אזהרת ע"ג מפי הגבורה והשאר מפי משה: עונה בה. בזמן שעונה בה שלא עשה תשוב': (לב) ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו. (כריתו' ז) בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחללה: (לג) המוצאים אותו מקושש עצי'. (ספרי) שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו: (לד) כי לא פרש מה יעשה לו. (ספרי סנהדרין עח) (לא היו יודעים באיזו מיתה ימות אבל יודעים היו שהמחלל שבת במיתה:

רגום

אל"ף וסי' במסר' רבתא: לכפר עליו ה' וסי' ושחט את בן הבקר ויקח משה מן הדם. ואם דל הוא ואין. והנותר מן השמן. והשעיר אשר עלה. וכפר אהרן על קרנותיו: ביד רמה ג' וסי' ובני ישראל יצאים ביד רמה. והנפש אשר תעשה. יצאו בני ישראל ביד רמה. ומתרגם בסדר בשלח: בזה ה' וסימן כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר. בזה לך לעגה לך דמלכים. וחבדו דישעיה. אש' בזה את אלהי. אם לא אלתו אש' בזה. כי לא בזה ולא שקץ ענו' עני. ואת אסיריו לא בזה. את

בעל הטורים הכרת תכרת בגימט' שדיברה תורה כלשון בני אדם. סמך מקושש למגדף לומר לך שבזמן אחד היו כדאיתא בחולין פ"ק. ומפני שבשבת חמור כע"ג סמך לכאן פרשת ציצית ששקולה ג"כ ככל המצות דכתיב וזכרתם את כל מצות ה':

תולדות אהרן (ונסלח. פסחים נד): כי לכל העם. הוריות ה: ואם נפש. יבמות ט: וכפר הכהן. הוריות ז מנחות עד קט: תורה אחת. שבת סח קנג יבמות ט הוריות ח כריתות ב ג: והנפש אשר תעשה. שבת כח סט קיג יבמות ט סנהדרין נט כריתות ג הוריות ח: את ה' הוא מגדף: סנהדרין ל כריתות ז: ונכרתה. סנהדרין סד: כי דבר ה'. ברכות כד סנהדרין נט שבועות יג: הכרת תכרת. יומא נו סנהדרין סד צ (פאה פו): נט. כריתות כה: ויהיו בני ישראל. שבת נו זוכר תהלם ספי' ענתם: המוצאים אותו. סנהדרין מא: כי לא פרש. שם עח:

ספורנו

מאחר שנגזר עליהם להפיל זרעם בגוים לא היה נמנע שיפגעו בעבודה זרה בשובם לארצם: ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר ה' אל משה. מכיון שחטאו בע"ג הנה אף על פי שתעשו כל פעולות המצות לא תעשו אותן המצות אשר דבר ה' אל משה כי הוא יתברך הקדים לכלן ידיעת אלהותו כאמרו אנכי ה' אלהיך וכן אמרו ז"ל המודה בע"ג ככופר בכל התורה כלה: (ל) את ה' הוא מגדף. ואין לו כפרה בעולם הזה אפילו בתשובה הנעשית מיראת עונש עד שימות ולפיכך לא הועילה תשובת ישראל בענין

רמבן

השם לאמר כי אע"פ שהחטא גדול כמאד מאד כיון שהוא שגגה והם הביאו עליה קרבנם עולה וחטאת ראוי לכפר להם. ובספרי דרשו הכתוב ליתורו רבי יאשיה אומר כל שבט שעשה על הוראת בית דינו ועשו שאר שבטים מנין שהיו מביאים על ידם תלמוד לומר והם הביאו את קרבנם אשה לה' רבי יונתן אומר וכו' ועל דרך האמת כבר הודעתיו כי כל מקום שנאמר ה' במדת רחמים ולפני השם כמו על פני והרי זו כמו שאמרו הוא ובית דינו. והנה אמר כי הם הביאו את קרבנם לשם המיוחד וחטאתם לפניו והנה החטא מכופר במדת רחמים ובמדת הדין והזכיר זה בע"ג אבל בסדר ויקרא בשאר המצות הזכיר פעמים רבים לפני ה' וזה מבואר. והזכיר ולגר הגר כי הגרים בחטא הזה מוכשלים תמיד ומכשילים את ישראל:

(לא) **וטעם** עונה בה. בזמן שעונה בה ולא בזמן שעשה תשובה לשון רש"י מדברי רבותינו. ועל דרך הפשט הוא כמו דמיהם בם חטאם ישאו ערירים ימותו ערות אחותו גלה עונו ישא. וראיתי בפרקי דרך ארץ מהו עונה בה מלמד שהנפש נכרתה ועונה עמה כלומר שהעון דבק בה אחרי הכרת להיות נדונת ביסורין לעולם. כענין כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה. ולפרשה הזאת סמך אחריה ענין המקושש כי היה בזמן הזה אחר מעשה המרגלים על דרך הפשט וזה טעם ויהיו בני ישראל במדבר כי בהתאחר שם העם בגזרה הנזכרת היה המאורע הזה ואחר כן צוה במצות ציצית שיזכרו בו המצות כולן ולא ישכחו את השבת או זולתה מן המצות. וטעם הזכרון הזה שיהיה בציצית לכל המצות. כתב רש"י מפני המנין של ציצית בגימטריא שש מאות ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג ולא הבינותי זה שהציצית בתורה חסר יו"ד ואין מגיע אלא חמש מאות ותשעים ועוד שהחוטין לדעת

בית

לה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מוֹת יוּמַת הָאִישׁ רָגוֹם אֹתוֹ בָאֲבָנִים כָּל־הָעֵדָה מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ לו וַיֹּצִיאוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ בָּאֲבָנִים וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ מפטיר

לז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ לט וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֺת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ ס מ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃ מא אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ פ פ

ק"ט, פל"ט סימן :

חסר (עיין מ"ש) מטעין בי׳ אל׳ וי"ב

פ׳

ד׳ חסר י׳ בת׳ בג׳ופ׳

י"ט פסוקים אל על על

ל׳ וכ"כ

ג׳

ל׳ ומ"ל

ב׳ ר"פ בטעם ובתורה

כ"א ס"פ

מַה דְּיִתְעֲבֵד לֵיהּ׃ לה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל גַּבְרָא רְגוּמוּ יָתֵיהּ בְּאַבְנַיָּא כָּל כְּנִשְׁתָּא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ לו וְאַפִּיקוּ יָתֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגָמוּ יָתֵיהּ בְּאַבְנַיָּא וּמִית כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ לח מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן וְיַעַבְדוּן לְהוֹן כְּרוּסְפְּדִין עַל כַּנְפֵי כְסוּתְהוֹן לְדָרֵיהוֹן וְיִתְּנוּן עַל כְּרוּסְפְּדָא דְכַנְפָא חוּטָא דִתְכֶלְתָּא׃ לט וִיהוֹן לְכוֹן לִכְרוּסְפְּדִין וְתֶחֱזוּן יָתֵיהּ וְתִדְכְּרוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַיָּא דַייָ וְתַעַבְדוּן יָתְהוֹן וְלָא תִטְעוּן בָּתַר הִרְהוּר לִבְּכוֹן וּבָתַר חֵיזוּ עֵינֵיכוֹן דְּאַתּוּן טָעַן בַּתְרֵיהוֹן׃ מ בְּדִיל דְּתִדְכְּרוּן וְתַעַבְדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַי וּתְהוֹן קַדִּישִׁין קֳדָם אֱלָהֲכוֹן׃ מא אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

פ פ פ

(לה) רגום . פשט"ע בלעז וכן הלוך אלכ"ט וכן זכור ושמור : (לו) ויוציאו אותו . מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מב"ד (סנהדרין מב) : (לח) ועשו להם ציצית . על שם הפתילים התלוים בה כמו (יחזקאל ח) ויקחני בציצת ראשי ד"א ציצית על שם וראיתם אותו כמו (שיר ב) מציץ מן החרכים : תכלת . (מנחות מג) צבע ירוק של חלזון : (לט) וזכרתם את כל מצות ה׳ . שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג : ולא תתורו אחרי לבבכם . כמו (במדבר יג) מתור הארץ . הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה : (מא) אני ה׳ . נאמן לשלם שכר : אלהיכם . נאמן ליפרע : אשר הוצאתי אתכם . על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזרותי : אני ה׳ אלהיכם . עוד למה נאמר כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלים שכר (שבת פא) על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר (יחזקאל כ) אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם . ד"א למה נאמר יציאת מצרים בפרשת ציצית אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא (ב"ק סא) . ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע"ג (מנחות מג) לומר שהמחלל את השבת כעובד ע"ג שאף היא שקולה ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא (נחמיה ט) ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם . ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי : (לח) על כנפי בגדיהם . כנגד (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים . על ד׳ כנפות ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש (ר"ל שאין עושין ה׳ ציצית לה׳ כנפות אלא ד׳ בד׳ כנפות המרוחקות ועיין בטור א"ח סימן י׳) כנגד ד׳ לשונות של גאולה שנאמר במצרים (שמות ז׳) והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי : פתיל תכלת . על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים :

(לו) כאשר צוה ה׳ . מיתת הרגימה : (לח) ועשו להם ציצית . יתכן על שני פירושים האחד שיעשו ציצית כמו בציצית ראשי והם החוטים היוצאים שאינם ארוגים : על כנפי בגדיהם . על כל בגד חלוק או מכנסים כי אם תחלקוה הנה הוא כדמות כנף : פתיל תכלת . על הציצית . וטעם תכלת . בעבור שהוא כעין השמים : (לט) והיה לכם לציצית . והנה ישוב הפתיל להיותו בקצה כמו הציצית . והפירוש השני כאשר העתיקו חז"ל ובעבור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני בטל הראשון והם העתיקו כי זאת המצוה עם בגד שיש לו ארבע כנפים והציצית הם הגדילים ועוד אפרשנו . והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפים שיתכסה בו ביום תמיד ולא יסירנו מעליו למען יזכרו והמתפללים בטלית בשעת התפלה יעשו זה בעבור שיקראו בקריאת שמע והיה לכם לציצית ועשו להם ציצית רק לפי דעתי יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות משעת התפלה למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה : וראיתם אותו . מצוה להיותו נראה : אחרי לבבכם . המתאוה והעין רואה והלב חומד והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו : אשר אתם זונים . כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו . (מ) וטעם למען תזכרו . וכבר אמר וזכרתם את כל מצות ה׳ . שאם תזכרו תהיו קדושים ולא תתגאלו בתאות הלב המטנפ׳ הרוח המשכלת : (מא) אני ה׳ אלהיכם . אני הוא שהוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים על כן אמרתי לכם אני ה׳ אלהיכם :

הפלהם : ויציאו י"ב וסימן וידבר משה אל בני ישראל . ויציאו אותו כל העדה . ויבאו הנערים המרגלים . ויעשו כן ויציאו אליו . כאשר בא יעקב מצרים . ויציאו את מצבות . וירא ארם כי נגפו דד"ה . ויבאו הכהנים לפניטה . ויעלו ויצאו ממצרים מרכבה . ויצאו את בן המלך דד"ה . המקלל . אוריה . וכתיבא ויוציאו כתיב : מצבות ויצאו כתיב . ושארא ויציאו כתיב . ונמסר גם בסוף אמור : ציצית ד׳ וכתיב כן חסר יו"ד תניין וסימן ועשו להם ציצת . ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת . והיה לכם לציצת . ויקחני בציצת ראשי : את כל מצות ה׳ ג׳ וסי׳ והיה לכם לציצת . ויעזבו את כל מצות ה׳ ולשמר ולעשות : אני ה׳ ב׳ בטעמא ר"פ וסימן ואולך אתכם קוממיות . אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים :

תולדות אהרן דבר אל בני . ברכות יד מנחות מג : ועשו להם ציצית . ברכות יב שבת כה יבמות ד מנחות מג : על כנפי . שם מב חולין קלו : הכנף פתיל . ברכות עו שבת כז יבמות ד נזיר נח מנחות לח לט (ברכות ד) : וראיתם אותו . ברכות יב שבת כז זבחים יח מנחות לח מג זוכר תרומה (שם ג) : ולא תתורו . נדרים כ (שם וד׳) : אחרי לבבכם . ברכות יג : אני ה׳ אלהיכם . מנחות מד : אשר הוצאתי . ברכות יג : אתכם . שם יב : אני ה׳ אלהיכם . שם יד מנחות מד : (הוצאתי אתכם . שם ג ד) :

בעל הטורים ועשו להם ציצית . אמר הקב"ה אני רוצה שתהיו מעוטפים כמלאכים לבושי הבדים וכאשר ראית אותי מעוטף . לכן צוה בתכלת שדומה לרקיע ולכסא הכבוד . ציצית בא"ת ב"ש בגימטריא עולה כסאי . ציצית בגימטריא לדקות ובגימטריא נשרים לומר מי שהוא זהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה . דכתיב אני בצדק אחזה פניך . וזוכה למה שנא׳ ואשא אתכם על כנפי נשרים . וראיתם בגימטריא ציצית ביום . וזכרתם את כתיב זכירה בציצית . לכן צוה לעשות ד׳ ציצות בארבע כנפות בגדיו שבכל מקום שיפנה יזכור . ובכל אחד ה׳ קשרים כדי שיזכור לחמשה חומשי תורה . ויש בכל אחד שמונה חוטין שימנע מלעשות עבירה בשמונה איברים המרגילים את האדם לעבירה ואלו הן . אזנים . עינים . פה . חוטם . ידים . רגלים . הערוה . והלב . ואם שמר עצמו מעבירה זוכה לעלות למעלה מח׳ רקיעים דכתיב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ואם עבר כהן עבירה נידון בשמונה דימן כמבוא הקבר . ובשבעה מדורות של גיהנם . ציצית עולה ת"ר . וח׳ חוטין וה׳ קשרים תרי"ג . לומר לך ששקולה מצות ציצית ככל התורה כולה . בכל עת יהיו בגדיך לבנים בגימטריא זו ציצית לבגדיכם . כל מצות ה׳ עולה תרי"ב . ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום :

ספורנו

בענין המרגלים כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה׳ ולא שמע ה׳ בקולכם . וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה׳ . תזכרו שאתם עבדים לאל יתברך שקבלתם מצותיו באלה ובשבועה וזה בראותכם הציצית שהוא כחותם המלך בעבדיו ובזה תחדלו מתור אחרי לבבכם להשיג שרירות לבכם בעושר וכבוד אפילו בגזל : ואחרי עיניכם . להשיג תאוות שנתתם עיניכם בהן : (לט) אשר אתם זונים אחריהם . מטים נפשכם השכלות בהן מדרכי חיי עולם לדרכי אבדון ומות : למען תזכרו . למען תהיו פנוים ממחשבות הבליכם וזה תזכרו גודל האל והדרו : ועשיתם את כל מצותי : ובזה תעשה כל מצותי מאהבה ומיראה : (מ) והייתם קדושים לאלהיכם . ובזה תהיו קדושים לבי׳ לחיי עולם כאשר כוון הוא באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש : (מא) אני ה׳

ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם וכו'. אני ה' שמגיד שאני אלהיכם שאתם מכירים שאני הוא הקדמון הראוי שתעבדוני ואלי תתפללו : הוצאתי אתכם מארץ מצרים. כדי שתזכו שאהיה לכם לאלהים שתהיה התמדת מציאותכם ממני בלתי אמצעי שמציאות כזה לא ישתנה ולא יפסד בשום אופן כמו שהוא הענין במציאות שאר הנצחיים : **אני ה' אלהיכם**. אני עתה לזה התכלית בעצמו צויתי לכם זאת המצוה כדי שתזכו לזה המכוון כמו שאמר והייתם קדושים לאלהיכם :

בית הלל אינם אלא שלשה והקצרים מן התורה אינם אלא שנים כמו שאמר שמע מינה קשר העליון דאורייתא דאי סלקא דעתך לאו דאורייתא כלאים בציצית דשרא רחמנא למה לי הא קיימא לן התוכף תכיפה אחת אינו חבור אבל הזכרון הוא בחוט התכלת שרומז למדה הכוללת הכל שהיא בכל והיא תכלית הכל ולכן אמר וזכרתם את כל שהיא מצות השם וזהו שאמרו מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד וכו' והדמיון בשם גם הגוון תכלית המראות כי ברחוק יראו כולם כגוון ההוא ולפיכך נקרא תכלת. ואמר ולא תתורו אחרי לבבכם להזהיר ממנה שלא יטעו בה וזה הוא שדרשו רבותינו אחרי לבבכם זו האפיקורסות אשר אתם זונים זו ע"ג שלא יהרהרו מן התכלת באפיקורסות או בע"ג אבל יהיה לכם הכל לציצית וראיתם אותו וזכרתם. ואמרו ואחרי עיניכם זו זנות כענין שכתוב ואנכי היודע ועד נאם ה' והמשכיל יבין ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בפסוק ויתרון ארץ בכל הוא ומאי ניהו ארץ דנחצבה ממנו שמים והוא כסאו של הקב"ה והיא אבן יקרה והיא ים החכמה וכנגדה תכלת בטלית ציצית דאמר רבי מאיר מה נשתנה תכלת וכו' :

פרשת כלי יקר שלח

שלח לך אנשים. לפי שאמרו ישראל נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ לנו היינו להנאתנו ולטובתנו ואמר הקב"ה למשה שלח לך ולא להם כי לך דוקא יהיה השליחות להנאה ולטובה אבל להם לא יהיה לטובתם כי על ידי שליחות זה נגזרה עליהם מיתה ולמשה גרם שיהיה חי עוד ארבעים שנה כי כבר נגזר על משה שלא יראה את העשוי למלכי ז' אומות וע"י חטא המרגלים נשתהו מ' שנה. ד"א שלח לך אנשים דוקא אתה תחזה ברוח הקדש אם האנשים כשרים לזה השליחות כי רוב העולם טועים באנשים חנפים המראים את עצמם כשרים ולובשים אדרת שער למען כחש ע"כ אמר לך אנשים דוקא אותן שהם בעיניך אנשים חשובין ולא אותן שהם אנשים בעיני זולתך כי יכול להיות שאין תוכם כברם. ד"א לך אנשים לך נראה כי המה אנשים חשובים כי עיני בשר לך לראות בנגלה לבד באשר הוא שם כי באותה שעה כשרים היו אבל בעיני אינן אנשים כשרים כי אני רואה שתי ראיות בהוה ובעתיד כי עתידין להיות בעצה רעה. ורבותינו ז"ל אמרו שסמיכות המרגלים למרים לפי שמרים לקתה על עסקי דבה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר ור"ל שמיד אחר מעשה מרים נשתלחו המרגלים כי אמר ה' פן ינחם כל אחד מהם ויקח מוסר בראותו מה שקרה למרים. ומטעם זה פרש כאן אנשים לפי שנאמר ותדבר מרים ואהרן במשה והיה לו לומר וידברו כי ותדבר חוזר אל מרים ועוד שלא מצינו עונש לאהרן אלא שהגיד לך הכתוב שלה"ר מצוי בנשים יותר מבאנשים כי עשרה קבין שיחה ירדו לעולם ט' נטלו נשים כו' ולפי שנשים פטפטניות דברניות ע"כ תלה הדבור במרים כי היא התחילה בקלקלה זו ואהרן היה טפל לה לכך אמר שלח לך אנשים שאין להם דרך נשים ולא יהיו כמרים שספרה לשון הרע אלא אנשים ממש שאין מדרכן לספר לשון הרע. ד"א לכך פרש אנשים לפי שארז"ל האנשים היו שונאים את הארץ ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה והנשים היו מחבבות את הארץ ואמרו תנה לנו אחזה. וע"כ אמר הקב"ה לפי דעתי שאני רואה בעתיד היה יותר טוב לשלוח נשים המחבבות את הארץ כי לא יספרו בגנותה. אבל לך לדעתך שאתה סבור שכשרים המה ואתה סבור שהארץ חביבה עליהם תשלח אנשים וזהו שלח לך לדעתך אנשים אבל לדעתי היה יותר טוב לשלוח נשים כאמור :

ויתרו את ארץ כנען. מצינו ג' לשונות בענין זה ויתרו ויחפרו וירגלו כי ישראל אמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ. והקב"ה אמר ויתרו את ארץ כנען. ובמרגלים כתיב וירגלו אותה. לפי ששלשה דעות היו באותה עצה כי הקב"ה אמר ויתרו שיש במשמעותו גם לשון יתרון כי רצה הקדוש ב"ה להראות להם יתרון הארץ על כל הארצות כמ"ש ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה טובה זו היא הטובה הרוחניית מצד היותה אוירה דמחכים כי זה הכנה אל האדם לבא על ידו לכלל הטובה האמתית כי אין לאדם יתרון תחת השמש זולתו ויתרון ארץ בכל הוא. אבל ישראל רוח אחרת היתה עמהם כי תמיד היו מבקשים תואנה לשוב מצרימה ועל כן אמרו ויחפרו שיש במשמעותו לשון חרפה כי ערות הארץ רצו לראות כדי שיהיה להם מקום ללון ולומר נתנה ראש ונשובה מצרימה אבל מכל מקום לא בקשו שיוציאו מלבם דבה שקרית. והמרגלים השחיתו התעיבו יותר ממה שבקשו מהם והוציאו מלבם מלין שקרים כדרך כל הולך רכיל המפליג כל דבר להגיד יותר ממה שראה לכך נאמר וירגלו אותה כי רגל לשון רכיל כמו שפירש רש"י על פסוק לא תלך רכיל. גם יתכן לפרש שהקדוש ב"ה אמר ויתרו כי באמת הארץ ההיא ראש לכל הארצות ע"י כמה מעלות טובות כפולות שיש לה ביתר שאת על כל שאר הארץ. וכן מביא בילקוט פ' זו על א"י פסוק וראש עפרות תבל. והמה עשו בהפך זה לומר שהיא פחותה מכל הארצות כי ארץ אוכלת יושביה היא והורידוה ממדרגת ראש אל מדרגת הרגל לכך נאמר וירגלו אותה שעשו אותה למדרס רגל כרגל זה הפחות שבכל הגוף ובאמת היא ראש לכל הארצות כי מטעם זה נאמר בכל מקום לשון עליה בהולך לא"י ועל זה אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה מצינו נתינה לשון שביקה כמו ולא יתן אתכם מלך מצרים להלוך תרגומו לא ישבוק כך אמרו כאן נשבוק הראש אותה ארץ שאתם אומרים כי היא ראש לכל הארצות ונשובה מצרימה אף על פי שהם אומרים שהיא למטה ממדרגת א"י. וא"ש לשון מרגלים באותן ששלח יהושע אף על פי שהיו צדיקים מ"מ קראם מרגלים לפי שהלכו לעשות את כל העם היושב בה למדרך כף רגל לישראל או לעשות מדרך רגל לישראל בארץ אבל כאן נאמר וירגלו אותה משמע שעשו את הארץ עצמה במדרגת הרגל. ומ"ש בשל יהושע כי לחפור כל הארץ באו לפי שעשו את עצמן מוכרי קדירות שנאמר חרש לאמר ודרך עושי קדירות לעשות חפירות בארץ וגומות והמקום ההוא היה דופנה של יריחו מקום חשוב על כן אמרו עליהם ראו כי לחפור את הארץ באו לעשות חפירות בארץ כדי לעשות להם קדירות ויקלקלו הארץ :

על פי ה'. לא היה השליחות על פי ה' שהרי אמר לו שלח לך לדעתך כו' אלא ר"ל שהשליחות ממדבר פארן היה על פי ה' מסע הראשון מחצרות כי לפי דברי רש"י לא היה מסכים לשלחם כלל אך לרוב הפצרתם לא מיחה בהם ומכל מקום היה לו לאחר זמן השליחות שהרי ממדבר פארן כמה מסעות עד סמוך לארץ והיה לו לשלוח מחניה אחרת הסמוכה לא"י יותר ממדבר פארן אלא לפי שהחניה זו של מדבר פארן היתה מיד בבואם מחצרות שקרה שם מעשה של מרים וחשב ה' כי קרוב הוא המעשה ההוא אולי יקחו הרשעים מוסר ואולי ברוב הימים ישכחו מה שקרה למרים. ומ"ש על פי ה' מוסב על ממדבר פארן ולא על עצם השליחות. וי"א שהיה ממדבר פארן דוקא כי ממקום זה שיערה חכמתו יתברך שילכו וישובו תוך מ' יום כדי שיהיו כל מתי מדבר בני ס' שנה ויבאו בכלל אלו קבר כל מי שהיה בן כ' ומעלה אשר עליהם היתה הגזירה :

ויקרא משה להושע בן נון יהושע. יה יושיעך מעצת מרגלים. יש להתבונן למה דוקא שם של יה ולמה לא התפלל גם על כלב. ונראה לפי שאמר להם עלו זה בנגב. והמרגלים אמרו עמלק יושב בארץ הנגב פי' רש"י לפי שנכוו בו ישראל וחשב בו שמסתמא בעצה זו לא יהיה יהושע כי אדרבה הוא החליש את עמלק ואת עמו לפי חרב ולדורות מאותה מלחמה והלאה הוא ג"כ בטוח במה שנאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור ובאותה שבועה שהיתה בשם יה יהיה בטוח לנצח את עמלק על כן הוסיף לו משה יה על שמו כדי שיהיה נזכר לשבועה שהיתה בשם יה ובסיבה זו לא יהיה בעצת מרגלים שהפחידו את ישראל בעמלק. וי"א לפי שיהושע היה תלמידו הקפידו עליו שלא יקדיח תבשילו ויתלו ברבו. וי"א לפי שהיה משבט יוסף שהביא דבת אחיו ע"כ היה ירא שלא ילך בדרך זקנו כי מטעם זה לא הזכיר בו למטה יוסף ובגדי בן סוסי הזכיר למטה יוסף ומה שלא התפלל על גדי אולי חשב שאם זה שבא משבט אפרים הגדול ממנשה לא ישנה את תפקידו מסתמא גם הקטן ממנו לא ידבר כנגדו וכבר נודע מברכות של יעקב כי שם שם לו חק להקדים את אפרים לכל דבר שבקדושה או לפי שנקרא אביו מנשה על שם כי נשני אלהים את כל בית אבי וחשב משה שמסתמא כל זרעו שכחו כל מעשה אביהם :

החזק הוא הרפה. פירש רש"י סימן מסר להם כו' וקשה מנא ליה לרש"י לומר כן אם לפי שקשה לו במה יודע אפוא אם הזקים המה או לא שהרי לא הלכו להלחם עמהם. קשה על דברי המרגלים שאמרו אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות וגו' ומאחר שראו הערים בצורות היה להם לחשוב כי חלשים המה כי ע"כ ישבו בערי המבצר אלא ודאי שאמרו כי ראו בחוש כי הסימן בטל שאעפ"י שהערים בצורות מ"מ עז העם ומנא ידעו ודאי אמרו זה על שראו אותם בעלי קומה ענקים ואנשי מדות וא"כ שמא החזק הוא כפשוטו כי אף על פי שהיה לו לומר המחנים אם מבצרים ומדקאמר בבי"ת הבמחנים ש"מ שעל יושביה קאמר מ"מ רש"י פי' הסימן אל פסוק החזק הוא הרפה. ונראה שקשה לרש"י שהיה לו לכנס בכי טוב ולמה התחיל בקללה כי הקב"ה כבר אמר כי טובה היא וראוי להתחיל בכל פרט כדבר ה' כמו שכתוב בכל הפרטים הטובה היא אם רעה השמנה היא אם רזה היש בה עץ אם אין בכולם התחיל בשבח וכאן התחיל בגנות כי החזק הוא היינו רעה לישראל וגורם להם קלקול ע"כ פי' שסימן מסר להם וכל אחד קל מאד וקשה מאד. כי מאמר החזק הוא קשה לישראל מאד כי עז העם ואף טוב הוא לישראל כי מסתמא יושבים בערי הפרזות ובנקל לבא אליהם ומאמר הרפה אם טוב הוא מאד לפיוגם מ"מ לא טוב הדבר מאד שהם יושבים בערי המבצר וא"כ שקולים המה וכן הבמחנים אם במבצרים כל א' קל מאד וכבד מאד ושקולים המה :

היש בה עץ אם אין. דרז"ל אם יש שם אדם כשר שיגין כעץ זה העושה צל ומגין על כל המסתופף בצלו ועל זה נאמר סר צלם מעליהם שכבר מת איוב רמז לדבר **צלם** עולה למספר **עץ** וי"א עץ זה עוץ והוא איוב שהיה מארץ עוץ. וע"ד הנסתר אמר היש בה עץ אם אין דומה למה שאמרו ישראל היש ה' בקרבנו אם אין כי לא היו ישראל מסופקים במציאות השם ית' כי לא נאמר היש ה' בקרבנו אם אין אלא יודעים היו שיש ה' אבל היו מסופקים אם הוא בקרבם ומשגיח עליהם או אם מסרם תחת ממשלת המערכה כך רצה משה לחקור אם הארץ היא יושבת בצל שדי והארץ אשר עיני ה' דורש אותה תמיד או אם היא תחת המערכה כשאר ארצות ורמז במלת עץ לצל שדי ושם של ארבע רמוז במלת עץ כיצד י"ה י' פעמים ה'

פ'

ה' פעמים י' הרי ק'. ו"ה ו' פעמים ה' ה' פעמים ו' הרי ס' סך הכל ק"ס כמספר עץ וכמספר צלם ז"ש סר צלם מעליהם ועזבם למקרים וה' אתנו שומרנו ומצילנו ומדקאמר מעליהם ש"מ שצלו על הארץ ההיא זולת שמעליהם סר מרעת יושבי בה אבל הארץ מצד עצמה ארץ אשר עיני ה' דורש אותה. ואמר והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ לפי שהימים ימי בכורי ענבים והבעלים מקפידין על הלקיחה ומ"מ התחזקו והיו לאנשים כי ה' עמכם. ועל צד הרמז אמר שישראל נמשלו לענבים כמ"ש כענבים במדבר מצאתי אבותיכם ובמדרש אמרו הבשילו אשכלותיה ענבים הגיע זמנם של ישראל להיות נגאלין על זה אמר כאן והימים ימי בכורי ענבים הגיע זמנם לכנס לארץ כי כבר נתבכרו ונתבשלו ונגמר כל שלימותם על התורה שקבלו:

וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים. פירשו רבותינו ז"ל שהיה מבונה על א' ז' בצוען בכל טוב. ולשון שבע שנים לפני אינו משמע כן. כי אף אם נאמר שלשון לפני היינו קדימה במעלה ולא קדימה בזמן. מ"מ שבע שנים מדבר בקדימה זמנית דוקא והרבה מפרשים יגעו ללקוט ולא מצאו ישוב מספיק ואני אומר שהדבר כפשוטו ממש כי מאחר שהונח שייך לשון מבונה בפירות א"כ אם עשתה צוען בכל שנה אלף מדות יגיע לז' שנים ז' אלפים מדות וחברון הוא מעולה ז"פ יותר מצוען ממילא עשתה בשנה ראשונה ז' אלפים מדות נמצא שאוצרות של תבואה שהיו מבונים בפירות בצוען בשבע שנים היו מבונים בחברון בשנה ראשונה ואם כן שפיר קאמר וחברון שבע שנים נבנתה בתבואה לפני צוען מצרים קדימה בזמן ממש ושייך בזה לשון בנין ממש כי במקום שיש הרבה תבואה בונין הרבה אוצרות ואז המקום בנוי בבניינים ממש או בהיות שיושבי המקום יש להם תבואה הרבה למכור אז כסף וזהב ירביון ויבנו להם בתים ספונים וחשובים והיה חברון בנוי בכל עניני יופי ז' שנים לפני צוען מצרים כי זה מעיד על עשירות המקום וריבוי תבואתם כי יתרון ארץ בכל הוא ומזכיר שבח הארץ על ארץ מצרים לפי שעתידין לומר נתנה ראש ונשובה מצרימה. ומטעם זה נאמר ויבא עד חברון ולא נאמר ויבואו לפי שבבואם לחברון וראו שם מעלת הארץ על מצרים היו כולם בלב אחד כאיש אחד לספר בשבח הארץ ואחר כך נתקלקלו ובאותה שעה צדיקים היו:

למקים ההוא קרא נחל אשכול. כי מימים רבים היה נקרא מקום זה אשכול כדמסיק בילקוט פ' חיי שרה ובפרשה זו ועל ידי מעשה זה קראוהו נחל אשכול הוסיפו לו שם נחל והוא לשבחו של ארץ ישראל כי עיקר הגפן הטוב הוא הצומח בהרים כי המה מתבשלים ביותר על ידי השמש השולטת יותר בהרים מבנחלים והמה לקחו אשכול מן הנחל בעמק ואעפ"כ היה גדול ומעולה וק"ו לאשכלות ההרים ובזה מתורץ למה לא קראוהו סתם אשכול. ולמעלה פרשת נשא במי המרים פרשתי שמי המרים היו מתוקים ובפיהם של ישראל שבו להיות מרים ועל כן הוצרך לומר שם ע"כ קרא שמה מרה שלא יובן מן שם מרה שהיו קודם לכן מרים. כך בעקידה פי' שהוצרך להודיע לנו שנקרא אשכול על אודות אשכול זה שכרתו משם שלא תאמר שנקרא מעולם אשכול על שם שיש שם אשכלות מובחרים ויהיה זה עדות על גנות הארץ שאין בכל הארץ כמותה ע"כ אמר שבכל הארץ היה כן והמה לקחו במקרה ממה שנזדמן לידם ומה שנקרא נחל אשכול זהו על אודות האשכול. ויתכן לפרש שנקרא אשכול על שם למה אשכל גם שניכם יום אחד כי מקום זה גרם להם שנעשו שכולים כי אמרו כשם שפריה משונה כך עמה ועי"ז כרתו משם בני ישראל כי כולם נכרתו ששם תמו לכך נאמר אשר כרתו משם בני ישראל:

וגם זבת חלב ודבש היא. אמרו אל משה כל הדברים הטובים אשר דברת בשם ה' לא נפל מכולם דבר ארצה וכאשר שמענו כן ראינו וז"ש באנו אל הארץ אשר שלחתנו כי אלו היה בה שינוי באיזו דבר היה נראה כאלו לא זו הארץ אשר שלחתנו לשם מאחר שחסרו בה התארים ההם. ונוסף על דבריך הוא שגם זבת חלב ודבש היא. אך בדבר אחד לא מצאנו כדברך כי אמרת שסימן זה בדוק ומנוסה שבמקום שהעם עז הם יושבים בערי הפרזות על זה אמרו אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מאד כי לשון אפס משמש כמו אך ורק. והשבע ימין וראה כי המה אמרו ערים גדולים ובצורות מאד ובפרשת דברים אמר משה שהמרגלים אמרו ערים גדולות ובצורות בשמים ולא מצינו שאמרו בשמים אלא שמשה הבין מדבריהם כפירה בהקב"ה כי אמרו כי חזק הוא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם ואמרו שחוזק זה בא להם מכוכבי השמים וכסיליהם וז"ש ובצורות בשמים שמזלם שבשמים חזק ממנו כביכול ומתחלה לא אמרו כפירה זו בפי' ואמרו סתם בצורות גדולות מאד וכאשר בא כלב והכחיש דבריהם אמרו הכפירה בפירוש כי חזק הוא ממנו ומסוף דבריהם ניכר שראש דבריהם היה ג"כ כפירה וכאלו אמרו ובצורות בשמים:

עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה. כפל הלשונות יש לפרש בשני פנים א' הוא שעלה כלפי מעלה אמר כדרך שנאמר ואנכי אעלך גם עלה שפירשו רבותינו ז"ל גם עלה קאי על השכינה ואגבה יעלה גם הוא כך פירושו כאן עלה אי אתם מודים לי בעלה שהשכינה תעלה לבית מלונה כי הארץ ההיא מלון לשכינה מימות עולם כארז"ל צדיק זה בא לבית מלוני. וכשם שהשכינה תעלה כך אגבה נעלה גם אנו הדבקים בה'. כי יכול אי אתם מודים לי ביכול שהקדוש ב"ה יכול להם וכשם שהוא יכול להם כך נוכל גם אנחנו להם ביכולת האל יתברך אשר עמנו. והמרגלים אמרו מעיקרא דדינא פירכא והנחה ראשונה בלתי צודקת ולא נוכל לעלות אנחנו כי חזק הוא ממנו כביכול כלפי מעלה אמרו כן וכן פירש רש"י. דרך ב' הוא שאמר עלה אמת שהעליה אפשרית היא. אך נעלה בתנאי זה אם אנחנו נתקן מעשינו כי בזכותא תליא מילתא ואנחנו חייבים לעשות הכנה אל העליה ע"י תשובה ומעשים טובים. וכן יכול הקב"ה ודאי יכול להם אך בתנאי זה שגם אנחנו נוכל ע"י שנסיר לב האבן מקרבנו. והשיבו המרגלים אם בנו תלוי הדבר אם כן אין בו ממש כי אם ה' לא יעלנו מזה ברחמיו מצדנו יבצר ונמנע כי חזק הוא ממנו היצר הרע כארז"ל יצרו של אדם גדול ממנו וכדמסיק בילקוט תהלים על פסוק מציל עני מחזק ממנו היינו מן היצה"ר ע"ש:

ארץ אוכלת יושביה היא. שראו אותם קוברים מתים והאלהים חשבה לטובה כו' וכי בעבור זה נקראו מוציאי דבה והלא הגידו האמת מה שראו וכי מפני שלא הרגישו שלטובתם עשה ה' זאת נקראו מוציאי דבה כסילים ראוי שיקראו וכן מסיק במדרש מרגלים שלח משה כסילים היו כו' ולפחות יש מקום לומר אהני ליה שטותיה שלא חלי ולא מרגיש בטובתו. ונראה שהיה להם לכל הפחות לתלות הקבורות בחטאם כי כבר נודע להם שמעשה ארץ כנען מקולקלים יותר מכל האומות והם אמרו בהפך זה שכל העם אשר ראינו בתוכם אנשי מדות טובות המה וצדיקים ותלוי הדבר ברוע מזג אויר הארץ שאוכל ומכלה אפילו ליושביה המורגלים בה ק"ו שתזיק לבלתי יושבים עליה ובאו ממרחק ולא הורגלו באויר הארץ. ובאמרם אנשי מדות כללו כמה דברים הם צדקתם ויושר פעולתם במדה ובמשקל אין יוצאים מקו השווי הן ענין הנהגתם במאכלם ומשתם שאינן מן המרבים במאכל ומשתה ומשגל אלא מכלכלין דבריהם במשפט במדה ובזמן הראוי וא"כ ודאי הכל תלוי בחום האויר המקלקל הבריות וזה פריה כי במקום שהחום גדול אז פריה משונה למעליותא אבל עמה משונה לגריעותא כי הא בהא תליא וגם ראינו את הנפילים מן אותן שנפלו ומתו אשר קמטו בלא עת בני ענק מן הנפילים הקדמונים וזהו כפל הנפילים כי אחד מוסב לענקים ואחד לשון נפילה ממש ואמרו שאם מזג האויר מזיק לגופי החומר החזקים אף בריאים ק"ו שיזיק לנו החלושים וקטנים מערכם: ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם כי שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרם כי אינו דומה ראיה מרחוק לראיה מקרוב כי מרחוק נראה הכל יותר קטן ממה שהוא נראה מקרוב וחגבים גדולים מנמלים ואם היינו בעינינו כחגבים מסתמא היינו מרחוק בעיניהם כנמלים כי אידי ואידי חד שיעורא הוא. ואמרו להם יהושע וכלב הארץ טובה מאד מאד הן מצד פריה הן מצד מזג האויר ואין טובת הפירות תלוי בחום האויר כי אם בשמנונית הארץ הנותן מתיקות לפירות וז"ש ארץ אשר היא זבת חלב ודבש כי הבהמה גדולי קרקע מקרי והדבש כנוי אל המתיקות הבא משמני הארץ. והאויר אינו מזיק כ"א לחוטאים אך בה' אל תמרודו ואז לא יזיק לכם אויר הארץ. ואתם אל תיראו את עם הארץ שהיו קוברי מתים כי לחמנו הם וודאי בחטאם מתו שהרי נאמר ואכלת את כל העמים וארז"ל מאי דכתיב ראה ויתר גוים ראה הקב"ה שאפילו ז' מצות של בני נח לא קיימו עמד וכו' וראיה על חטאם שאפילו צדיק אחד שהיה ביניהם מת בחטאם כדי שלא יגין עליהם כלל ז"ש סר צלם מעליהם אבל צל שלנו קיים והוא הקב"ה שנאמר ה' שומרך ה' צלך. וקרוב לשמוע כי לחמנו הלמ"ד בחולם כמו לוחמנו כי הם בעלי מלחמתנו ואולי היו מרגישין בכם ועושין עמכם מלחמה ע"כ עשה הש"י שהיו קוברים מתים כדי שלא יתנו לבם עליכם. ובת"י כתב כי לחמנו כמו המן הזה שאם יסיר הצל ממנו וזרחה עליו השמש ונמס כך סר מעליהם צלו של הקב"ה ואז ימסו כדונג מפני האש כמ"ש נמוגו כל יושבי כנען: וע"ד הרמז אמר סר צלם ואתם שלא יאמרו אם מדרך הארץ ההיא שתקיא את יושביה החוטאים היום או מחר גם אנחנו נחטא כי אדם אין צדיק בארץ וגו' ותקיא גם אותנו על זה אמר וה' אתנו בגלות כמ"ש עמו אנכי בצרה ואגבה גם אנחנו בטוחים לשוב שמה ויעשה הקב"ה למען שמו יתברך אשר עמנו ויחזור ויגאלנו:

ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים וגומר. פסוקים אלו צריכין ביאור כי ושמעו מצרים על כרחך צריך אתה לפרש על ההריגה כפירש"י ואם כן היה לו לומר מיד אחר ושמעו מצרים ואמרו אל יושב הארץ הזאת. ומ"ש ואמרו הגוים אם הם המצרים למה קראם עכשיו סתם גוים ואם הם יושב הארץ למה שינה שמם. וזולת זה הלשון קצת מגומגם. וראיתי להסתייע ממה שכתב מהרי"א בפסוק ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ כי מלך ממהר ליקח נקמה משתי סבות הן מצד שהוא ירא שמא היום או מחר ימות ולא יראה נקמתו בחייו. הן מצד שהוא ירא פן יברח שונאו למקום אחר ולא יוכל להשיגו ע"כ נאמר ואולם חי אני ומצדי לא יבצר לאחר הפרעון ועוד שימלא כבוד ה' את כל הארץ ואנה מפני יברחו על כן ארחיב להם זמן מ' שנה אשר בהם יתמרק העון עכ"ל. ועל זה אמר משה והמתה את העם הזה כאיש אחד אם תכלה אותם כרגע אז העשה כאיש אחד הממהר לנקום מפני שני החששות ואתה אל ולא איש למה זה תמהר לנקום: ועפ"ז יש לומר כי המצרים לא יאמרו מבלתי יכולת ה' שהרי המה ראו בעיניהם כחו יתברך וז"ש ושמעו מצרים כשישמעו ההריגה אז יאמרו אל יושב הארץ הזאת וגו'. ומה שהסכים בין הדבקים מאמר כי העלית בכחך וגומר הוא נתינת טעם על השלילה כי למה לא יאמרו מבלתי יכולת לפי שראו כי העלית בכחך וגומר ודאי לא יאמרו מבלתי יכולת ה' אלא יאמרו דבר אחר. ולמי יאמרו. אל יושב הארץ הזאת הקרובים. ולמה יאמרו דווקא אליהם. שמעו כי אתה ה' וגומר כי הקרובים שמעו מסתמא כי אתה ה' אל ולא איש ואין להמלט מפניך כי עין בעין נראה אתה ה' חי וקים לעד וענך עומד עליהם וגומר וא"כ בין בחנייה בין בהליכה העמוד ענן עמהם ואנה מפניך יברחו והמתה את העם כאיש אחד איך תעשה כמעשה גבר בעלמא הממהר לנקום בכעסו וכדי בזיון וקצף לייחס אליך יתברך מדה זו וכל סיפור זה הוא שמעו כי אתה ה' אל ולא איש והמתה את העם הזה כאיש אחד ומה שהסכים בין הדבקים אשר עין בעין נראה אתה ה' לבאר שני התארים הנזכרים בפסוק ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ כי המה רמוזים גם במאמר אשר עין בעין נראה אתה ה' וענך עומד עליהם וגו'. וכל פסוקים אלו מדברים ממה שיספרו ביניהם הקרובים דהיינו מצרים עם יושב הארץ הזאת כי לא יוכלו לומר מבלתי יכולת לפי שכולם ראו ושמעו כי העלם בכחו ממצרים והיא הנותנת כל עוד שיראו ביותר כח ה' ויכלתו ביותר יש להם מקום ללון, לומר איך יתכן שמו שהוא ה' בקרב

הארץ

הארץ אשר נראה עין בעין ועננו לא ימיש יומיש את העם כמעשה איש בעלמא. אבל הרחוקים אשר שמעו שמעך אבל מ"מ יכול להיות שלא שמעו את כל היד החזקה אשר עשה ה' במצרים רק שמעו כי יש ה' אשר נשבע לישראל להביאם אל הארץ לא יתנהו על והמתה את העם הזה כאיש אחד אבל יאמרו. כפירה אחרת. וז"ש ואמרו הגוים היינו הרחוקים מבלתי יכולת ה' וגומר ואע"פ שאמרת ואעשך לגוי גדול ועצום וא"כ למפרע יראו יכולת ה' מ"מ בימי בימי יתחלל השם כי ימים רבים יהיו ללא אלפים אמת קודם שאהיה לגוי גדול לפיכך ועתה תיכף בדור זה יגדל נא כח ה' כי ראוי ונכון שגם בעת הזאת יגדל נא כח ה' לבטל דברי הגוים הרחוקים: ה' ארך אפים וגומר לבטל דברי המצרים שאמרו והמתה את העם הזה כאיש אחד. ויאמר ה' סלחתי כדברך בכמה מקומות דרשו פסוק זה על מעשה העגל ור"ל כי בכל זמן ממצרים ועד הנה סלחתי כדברך אבל מכאן ולהלן תושבנא ולא אסלח לגמרי ונתן טעם לדבר וינסו אותי זה עשר פעמים על כן ויתרתי להם בזכות אברהם שנתנסה בעשר נסיונות אבל משם והלאה תמה זכות זה ע"כ אגבה חובי מעט מעט אע"פ שבמסכת ערכין מנו גם מעשה המרגלים בכלל עשר נסיונות מ"מ כפי הפשט נוכל לומר במקום מרגלים ויסעו מהר ה' מאחרי ה' ועל צד הרמז יתכן לפרש כי בעין בזכות שקבלו ישראל את התורה הנדרשת בע' פנים זכו לעין ה' אל יראיו וזהו פירוש הפסוק כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון כארז"ל נכנס יין יצא סוד יין ע' וסוד ע' כי הגאולה סוד ה' ליראיו כמ"ש כי שתומים וחתומים הדברים ושנכנס בישראל יין התורה שיש לה ע' פנים אז יצא סוד הגאולה ונגלה כבוד ה' ז"ש כי עין הגאולה שהיא סוד בעין בזכות יין התורה יראו בשוב ה' ציון וק"ל:

יום לשנה יום לשנה. שנה ליום שנה ליום מבעי לי' ועוד הלא מדה טובה מרובה על מדת פורעניות ואיך יכפול עונשם שנה ליום ומ"ש במספר הימים כמספר בכ"ף מבעי ליה ומהו שחזר ואמר תשאו עונותיכם מ' שנה כי כבר הזכיר עונשם ורז"ל אמרו כי יום זה היינו ט' באב כי בו בכו בכיה לחנם וקבעו בכיה לדורות ע"כ בכל יום ט' באב היו קוברים מתיהם לכך נאמר יום לשנה שבכל שנה תשאו עונותיכם יום אחד. וע"ד הדרש נ"ל לפ' לפי שעיקר כוונת המרגלים היתה בהוצאת דבת הארץ כדי להיות להם פתחון פה לומר נתנה ראש ונשובה מצרימה וידעו כי מאז ומקדם נתחייבו שמצרים תשב שממה מ' שנה כמ"ש ביחזקאל תהיין שממה מ' שנה ופירש"י שם לפי שנגזר עליהם רעבון מ"ב שנה כנגד ג"פ שנכתב החלום שבע פרות שבע שבלים ולא היה להם אלא שתים כי משבא יעקב פסק הרעב ונשארו חייבים עוד מ' שנה. כך פירש"י: ולפי זה מקום אתי לפרש שהמרגלים ידעו גם המה שהמצרים יש להם לפרוע חוב מ' שנה או להיות שממה מ' שנה או להיות שם שנת רעבון מ' שנה לכך הלכו מ' יום לומר לישראל שמ' יום אלו אשר בהם ראינו סכנת ארץ אוכלת יושביה גרועים לנו יותר מן מ' שנה הרעים שנגזרו על מצרים וע"כ אמרו נשובה מצרימה כי יותר טוב לנו להיות בשממות מצרים מ' שנה מאותן מ' יום אשר בהם היינו בסכנת מות ומשכלת בארץ לכך נאמר במספר הימים אשר תרתם את הארץ מ' יום כדי שיגיע יום לשנה של מצרים לומר ששנה של מצרים יותר טוב מן יום של הארץ אפילו שנת רעבון או שממה וז"ש יום לשנה יום לשנה היינו לשנה שנה של מצרים. על כן תשאו עונותיכם מ' שנה כנגד אותן מ' שנה של מצרים הרעים אשר בחרתם להיות שמה במצור ובמצוק יותר מן יום בארץ על כן תהיו במצור ובמצוק במדבר מ' שנה וזה פירוש יקר:

וימותו האנשים מוצאי דבת הארץ. שנשתרבב לשונם עד טבורם כו' לפי שנאמר זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב. והתינוק כשהוא במעי אמו אז הטבור עומד במקום הפה כי פיו סתום וטבורו פתוח ומאחר שגם בבטן תעו דוברי כזב דומה כאילו גם במעי אמם פיהם פתוח לומר כזב ושקר ושם הטבור במקום פה ע"כ נשתרבב לשונם עד טבורם לפי שבכל פה אכלו וכלו את הארץ בלשון שקר שלהם וכו' העונש בב' מקומות אלו כי הם מקום החטא. ד"א לפי שא"י נקרא טבור הארץ כי הוא באמצע הישוב כמו הטבור שבאמצע הגוף ע"כ נראה העונש במקום טבורם לפי שספרו לשון הרע על ארץ זו היושבת על טבור הארץ. ויהושע וכלב חיו מן האנשים ההם וגומר פסוק זה כולו מיותר כפשיטא שחיו שהרי לא היו בכלל מוציאי דבה אלא שרמז למרז"ל שהצדיק נוטל חלקו וחלק של הרשע בגן עדן: כך יהושע וכלב קבלו חלקם וחלק האנשים שהלכו עמהם לתור וזהו חיו מן האנשים שקבלו גם חלק אותן האנשים אשר הלכו אתם:

ושעיר אחד לחטאת חטת כתיב חסר אל"ף ועוד יש כאן שינוי כי בכ"מ שמקריבין חטאת ועולה החטאת קודמת לעולה וכאן העולה קודמת לחטאת הלא דבר הוא. ואומר אני לפי שחטא זה מדבר בחטאת ע"ג שנאמר וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות זו ע"ג שהמודה בה ככופר בכל התורה. ובכל עבירה האדם חוטא במחשבה ובמעשה כי כל מעשה קדמה לו המחשבה כי אם יעשה בלא כוונה כלל אין זה נקרא שוגג אלא אונס וע"כ כל חוטא צריך להביא ב' כפרות העולה על הרהור הלב והחטאת על חטא המעשה. ואע"פ שכל הרהור קודם למעשה מ"מ המעשה קשה מן ההרהור שהרי לעולם אין הקב"ה מעניש על המחשבה אם לא יצאה מחשבתו לפועל כמ"ש און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' אע"פ שגם על המעשה אינו מעניש כשהוא נעשה בלא מחשבה וכוונה כלל מ"מ המעשה עיקר החטא ע"כ מביא תחלה חטאת להסיר העון הגדול תחלה ואח"כ עולה להסיר עון ההרהור. חוץ מבע"ג שנאמר בה למען תפוש את בני ישראל בלבם לפי שבמחשבה בע"ג הוא עיקר החטא כי זה דבר התלוי באמונת הלב וכל המעשים כקיטור וזיבוח וניסוך והשתחויה כולם טפלים אל המחשבה וכן התחלת הסמ"ג שלא להעלות במחשבה שיש אלוה אחר כו' ע"כ הוא מקדים עולה להטאת כדי להסיר החטא הגדול תחלה והוא ההרהור אשר עליו בא העולה שנא' והעולה על רוחכם ואח"כ הקטן והוא המעשה. וע"כ כתיב להטת חסר א' כי הא' אות ראשונה ומספרה אחד מורה בכ"מ על אחדות של ראשון לכל נוצר ית' וזה החוטא בע"ג מכחיש אחדותו ית' ואין אלהים מזימותיו וע"כ חסר א' בחטאת לומר שחסרון האל"ף היינו החטא כי הוא מדבר בע"ג. ובדבר זה נבדל ה' מכל ברואיו כי כולם שתים במחשבה ובמעשה ואצל הקב"ה נאמר והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש כי מיד כאשר יחשוב ה' על איזו דבר לעשותו מיד הוא עשוי כאשר אותה נפשו והושב עליו לעשותו:

ועשו להם ציצית וגומר. כל תוכן הפר' צריך ביאור כי איך יזכור את כל מצות ה' ע"י שיסתכל בחוט של תכלת. ונ"ל זה הענין בשני דרכים. הדרך הראשון הוא ע"ד שאמרו בספרי ומביאו ילקוט פרשת האזינו השמים א"ל הקב"ה למשה הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שנו מדתם או שמא עלה גלגל חמה מן המערב ולא עוד אלא ששמח לעשות כו'. וכן הוא אומר לענין הים האותי לא תיראו וגומר אשר שמתי חול גבול לים שמא שינה מדתו ולא עוד אלא שמצטער לעשות ואין יכול שנאמר ויתגעשו ולא יוכלו מכאן ראיה שהים אינו משנה מדתו מיראה שהרי מצטער לעשות ואינו רשאי והשמים אין משנים מדתם מאהבה כמ"ש ולא עוד אלא ששמח לעשות. והנה בענין התכלת ארז"ל תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד ובודאי פירושו שבצבעים אלו בדומה לדומה כי אין תכלת דומה לרקיע אלא כל אחד נוטה בצבעו אל הדומה לו וכל א' עמוק מחבירו ובמאמר זה חתם כל הענין לומר מה ענין הסתכלות בחוט של תכלת שיזכור ע"י זה כל מצות ה' ולא יצא מן המדה אפילו כמלא נימא. אלא לפי שתכלת דומה לים וע"י שיסתכל בחוט זה יזכור אל הים הדומה לו בצבעו ויהיה דומה כאילו הים היה תמיד נגד עיניו ואז יתבונן במעשה הים שאינו יוצא מן המדה אפי' כמלא נימא וממנו יראה וכן יעשה בק"ו שהזכיר בעל המדרש האומר הסתכלו בים כי הסתכלו היינו לשון ציצית שהוא נגזר מלשון מציץ מן החרכים דהיינו מציץ ומסתכל בים שאינו משנה מדתו כך הוא לא ישנה בק"ו ואם יעבור אפילו על אחת מכל מצות ה' הרי הוא יוצא מן המדה אשר מדד לו ה' לומר עד פה תבא ולא תוסיף בזה מותר וזה אסור. אך לפי שמן הים אין ללמוד כי אם לעבוד את ה' מיראה שהרי אמר בים ולא עוד אלא שמצטער לעשות כו' וכמ"ש האותי לא תיראו נאם ה' אשר שמתי חול גבול לים ש"מ שמן הים אין ללמוד כי אם היראה מילתא זוטרתי לגבי משה ולגבי כל דכוותיה אבל אין סוף השלימות כי העושה מאהבה ועובד את ה' בשמחה גדול מן ירא אלהים והוא הנהנה מיגיע כפו בתורה שארז"ל כי העושה בשמחה מאהבה נהנה מעמל יגיעה. אבל הירא אינו נהנה מעמל המעשה. ע"כ אמר וים דומה לרקיע כי ע"י שיזכור תמיד במעשה הים יהיה דומה כאלו הים תמיד נגד עיניו ואחר כך יהיה דומה גם כן כאלו הוא מסתכל ברקיע תמיד כי ים דומה לרקיע וממנו יראה וכן יעשה מה הרקיע אינו משנה מדתו ולא עוד אלא ששמח לעבוד כך יעבוד גם הוא את ה' בשמחה מאהבה ואם יאמר העבד ה' מה יתרון לעושה מאהבה על העושה מיראה ע"ז אמר ורקיע דומה לכסא הכבוד כי ע"י זה יזכור שמתוך האהבה יבא לדביקות השכינה מקום מושבה של השכינה כי כל ירא תתרחק מן זה שהוא ירא ממנו והאוהב משתדל תמיד לדבק בנאהב לו ע"כ כי יבא על שכרו ימצא שהאהבה תכלית ההצלחה כי על ידה יזכה לדבק בכסא כבוד וע"י שיציץ ויסתכל ברקיע יהיה נזכר לכסא כבוד ע"י דמיון הצבעים. ולפי שיש כאן רמז לשכר נגלה של העוה"ז הבא בזכות היראה ולשכר נסתר הבא בזכות האהבה כמ"ש בנהנה מיגיע כפו אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב ע"כ נאמרה פרשה זו ועשו להם ציצית בלשון נסתר ואח"כ והיה לכם לציצית בלשון נוכח ונגלה וזה פירוש יקר. וזהו טעם ח' חוטין ה' קשרים סך הכל י"ג כמספר אהבה. הדרך הב' הוא שכל המצות נמשלו לבגד שנאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים אמנם יש הבדל ביניהם כי סתם בגד ארוג דווקא מן חוטין הרבה כי חוט אחד אין בו כדי להתכסות אבל מלבוש הנשמה אינו כן אלא אפילו בחוט אחד יש בו כדי לכסותה כדדרש ר' יוחנן מסכת סנהדרין לבלי חק למי שלא שמר אפילו חק א' הא אם שמר אפי' חק א' ניצול מגיהנם וטעמו של דבר לפי שבריית כרותה שמצוה גוררת מצוה וא"כ מיד כשעשה רק מצוה אחת היו כל המצות בכחו לעשות אע"פ שלא יצאו מן הכח אל הפועל מ"מ הדבר שהוא בכח דומה כאלו עשאו וזהו סוד החוט של תכלת המזכיר את כל מצות ה' כי על ידו יעשה בגד שלם לנשמה ואינו נקבר ערום עד שיהיה כאדה"ר שרק מצוה אחת היתה בידו ונתערטל ממנה ויש עוד מצוה אחת המזכרת את כל המצות והוא ואהבת לרעך כמוך וא"כ חוט א' יכול להביא את האדם לידי תכלית כהוראת לשון תכלת וזה סוד מסודות התורה:

וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים שְׁנַיִם אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר לְכוּ רְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ בֵּית־אִשָּׁה זוֹנָה וּשְׁמָהּ רָחָב וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה: וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר אֶת־הָאָרֶץ: וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ: וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת־שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ אֵלַי הָאֲנָשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן הֵמָּה: וַיְהִי הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ הָאֲנָשִׁים רִדְפוּ מַהֵר אַחֲרֵיהֶם כִּי תַשִּׂיגוּם: וְהִיא הֶעֱלָתַם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל־הַגָּג: וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַל הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר סָגָרוּ אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ הָרֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם: וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן וְהִיא עָלְתָה עֲלֵיהֶם עַל־הַגָּג: וַתֹּאמֶר אֶל־הָאֲנָשִׁים יָדַעְתִּי כִּי־נָתַן יְהוָה לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ וְכִי־נָפְלָה אֵימַתְכֶם עָלֵינוּ וְכִי נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם: כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מֵי יַם־סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וּלְעוֹג אֲשֶׁר הֶחֱרַמְתֶּם אוֹתָם: וַנִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ וְלֹא־קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת: וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ־נָא לִי בַּיהוָה כִּי־עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד וַעֲשִׂיתֶם גַּם־אַתֶּם עִם־בֵּית אָבִי חֶסֶד וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת: וְהַחֲיִתֶם אֶת־אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־אַחַי וְאֶת־אַחְיוֹתַי אחותי כתיב וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם אֶת־נַפְשֹׁתֵינוּ מִמָּוֶת: וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֲנָשִׁים נַפְשֵׁנוּ תַחְתֵּיכֶם לָמוּת אִם לֹא תַגִּידוּ אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיָה בְּתֵת יְהוָה לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת: וַתּוֹרִדֵם בַּחֶבֶל בְּעַד הַחַלּוֹן כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה וּבַחוֹמָה הִיא יוֹשָׁבֶת: וַתֹּאמֶר לָהֶם הָהָרָה לֵּכוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם הָרֹדְפִים וְנַחְבֵּתֶם שָׁמָּה שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד שׁוֹב הָרֹדְפִים וְאַחַר תֵּלְכוּ לְדַרְכְּכֶם: וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הָאֲנָשִׁים נְקִיִּם אֲנַחְנוּ מִשְּׁבֻעָתֵךְ הַזֶּה אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ: הִנֵּה אֲנַחְנוּ בָאִים בָּאָרֶץ אֶת־תִּקְוַת חוּט הַשָּׁנִי הַזֶּה תִּקְשְׁרִי בַּחַלּוֹן אֲשֶׁר הוֹרַדְתֵּנוּ בוֹ וְאֶת־אָבִיךְ וְאֶת־אִמֵּךְ וְאֶת־אַחַיִךְ וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיךְ תַּאַסְפִי אֵלַיִךְ הַבָּיְתָה: וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ נְקִיִּם וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה אִתָּךְ בַּבַּיִת דָּמוֹ בְרֹאשֵׁנוּ אִם־יָד תִּהְיֶה־בּוֹ: וְאִם־תַּגִּידִי אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיִינוּ נְקִיִּם מִשְּׁבֻעָתֵךְ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ: וַתֹּאמֶר כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא וַתְּשַׁלְּחֵם וַיֵּלֵכוּ וַתִּקְשֹׁר אֶת־תִּקְוַת הַשָּׁנִי בַּחַלּוֹן: וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ הָהָרָה וַיֵּשְׁבוּ שָׁם שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד־שָׁבוּ הָרֹדְפִים וַיְבַקְשׁוּ הָרֹדְפִים בְּכָל־הַדֶּרֶךְ וְלֹא מָצָאוּ: וַיָּשֻׁבוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַיֵּרְדוּ מֵהָהָר וַיַּעַבְרוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֵת כָּל־הַמֹּצְאוֹת אוֹתָם: וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיָדֵנוּ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְגַם־נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ:

פירוש

אנשים. אנשים חשובים: חרש. יעשו עצמן כחרש: זונה. מוכרת מזון: לחפור. לרגל: ותקח. כבר לקחה קודם שבאו השלוחים: ותצפנו. כל א' לבד: כן. אמת: השער לסגור. השער עומד לסגור: בפשתי העץ. כמו בעץ הפשתים: הגג. לייכבון: על. כמו עד: ישכבון. טרם ישכנו: עליהם. כמו אליהם: נמוגו.

המלות

נמסו: וימס. וימק: נפשנו. אנו נמסור נפשנו: ונחבתם. שרשו חבא: תקות. קו וחבל: דמו. נתחייב בדמו. ותשלחם. בדבור: וישבו. ויתעכבו: המוצאות. הקורות:

פרשת קרח

טז א וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת

כ׳ ובני
יונתן פלת

* וְאִתְפְּלֵג קֹרַח בַּר יִצְהָר בַּר קְהָת בַּר לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בַּר פֶּלֶת בְּנֵי

ודתן ואבירם ג׳ וסימן ויקח קרח בן יצהר בן קהת. ויעלו מעל משכן קרח תניינא דפסו׳: ובני אליאב

רשי

(א) ויקח קרח. פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח. לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפלג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן (איוב טו) מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם. דבר אחר ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנא׳ (במדבר כ) קח את אהרן (הושע יד) קחו עמכם דברים: בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנא׳ (בראשית מט) ובקהלם אל תחד כבודי והיכן נזכר שמו של יעקב על קרח בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנא׳ (ד"ה א׳ ו׳) אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל (תנחומא): ודתן ואבירם: בשביל

אבן עזרא

(א) ויקח קרח. זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוים כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קשרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף אולי חשדוהו בעבור יהושע משרתו גם קרח בכור היה כי כן כתוב ודגל ראובן חונה בנגב וקרח בנגב המשכן כי הוא מבני קהת ואלה נשיאי

תולדות אהרן ויקח. סנהדרין קט:

בעל הטורים ויקח קרח. סמך מחלוקת קרח לפ׳ ציצית שבא על ענין ציצית חלק על משה: ויקח קרח. בגימ׳ זה במקח רע. עשר שמור לבעליו לרעתו בגימ׳ ועשרו של קרח לרעתו היה:

רמבן

טז (א) ויקח קרח. פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא ויקח קרח לקח עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפלג נחלק מתוך העדה להחזיק במחלוקת

וכן

ספורנו

טז (א) ויקח קרח. שעור הכתוב וסדרו כאלו אמר ויקח קרח ודתן ואבירם ואון בן פלת חמשים ומאתים נשיאי עדה ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל. ואחר כך ויקהלו על משה ועל אהרן. קרח דתן ואבירם נקהלו

להתרעם

נשיאי העדה היו בכורים והם היו מקריבים את העולות על כן לקחו מחתות והראיה על זה הפירוש מופת המטה שראו כל ישראל כי השם בחר שבט לוי תחת הבכורים על כן כתוב ותכל תלונתם כי התלונה על זה היתה גם אמר משה כי לא מלבי בעבור שחשדוהו כי מלבו עשה ועוד לא ה׳ שלחני בשליחות הזה כי כבר האמינו בו כל ישראל ועוד ראיה גמורה כי כל העדה כלם קדושים וזה רמז לבכורים שהם קדושים כי כן כתוב קדש לי כל בכור והם היו הכהנים הנגשים אל ה׳ והם עיקר כל העדה: ויקח קרח. אנשים. דרך קצרה כמו חמור לחם ודבים ככה ויאמר רבי יונה כי פירוש לקח לקום על משה: (ב) לפני משה. שלא קמו בסתר ויש הפרש בין לפני ובין מפני: קראי מועד. שהיו נקראים אל אהל מועד: אנשי שם. קודם צאתם ממצרים ומדקדק אמר כי נשיאי עדה הם הנשיאים העומדים על הפקודים והם פעולים למלת לקח כאילו כתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ואון נשיאי העדה לדבר אליהם וזה מעט רחוק: (ג) רב לכם כמו די לכם הטעם שתפשתם החלק הרב: כי כל העדה כלם קדושים. כי כל העדה מיום מעמד הר סיני היו קדושים: ובתוכם ה׳. כי הלוים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי לא ידעו ישראל: תתנשאו. להיות אהרן הכהן הגדול ומשה למעלה ממנו כי הוא למדו: (ד) ויפול על פניו. ברצונו

רְאוּבֵן׃ ב וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה
וְגֻבְרַיָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתַן
וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא
מְעַרְעֵי זְמַן אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃
ג וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל
אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן
אֲרֵי כָל כְּנִשְׁתָּא כּוּלְּהוֹן
קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא
שְׁכִינְתָּא דַּייָ וּמָא דֵין אַתּוּן
מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַּייָ׃
ד וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל

בְּנֵ֣י רְאוּבֵֽן׃ ב וַיָּקֻ֙מוּ֙ לִפְנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה
ה׳ נקיה וַאֲנָשִׁ֥ים מִבְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל חֲמִשִּׁ֣ים
כ׳ א׳ מלא וא׳ חסר וּמָאתָ֑יִם נְשִׂיאֵ֥י עֵדָ֛ה קְרִאֵ֥י
דין חסר ב׳ כ״פ מוֹעֵ֖ד אַנְשֵׁי־שֵֽׁם׃ ג וַיִּקָּהֲל֞וּ עַל־
ד׳ מֹשֶׁ֣ה וְעַֽל־אַהֲרֹ֗ן וַיֹּאמְר֣וּ אֲלֵהֶם֮
רַב־לָכֶם֒ כִּ֤י כָל־הָֽעֵדָה֙ כֻּלָּ֣ם
ה׳ קְדֹשִׁ֔ים וּבְתוֹכָ֖ם יְהוָ֑ה וּמַדּ֥וּעַ
ל׳ תִּֽתְנַשְּׂא֖וּ עַל־קְהַ֥ל יְהוָֽה׃
ד וַיִּשְׁמַ֣ע מֹשֶׁ֔ה וַיִּפֹּ֖ל עַל־פָּנָֽיו׃

קדמא דפסוק: ויקמו כלם חסר בכ״ט וסימן ויאכלו וישתו. ויקומו שרי מואב קדמא. וינוסו בנשף. ויקומו בני ישראל בבקר. ויקומו וילכו זיפה. ויקומו כל איש חיל. וחברו דד״ה וישאו גופת. ויקומו ראשי האבות. ויקומו על עמדם: ומדוע י׳ וסימן ומדוע לא יראתם לדבר. ומדוע תתנשאו על קהל ה׳. ומדוע נעבדנו אנחנו. ומדוע באתם אלי עתה. ומדוע לא הצלתם. ומדוע לא הכיתו שם. ומדוע יסתיר אבי ממני. ומדוע הקילתני. ומדוע מלך ארוניהו. ומדוע לא שמרת את שבעת ה׳. ושארא מדוע. ואי׳ חסר מדע לא נשא הבן:

תולדות אהרן ויקמו לפני משה. שם קי: כי כל העדה. שם קט: וישמע משה. שם קי:

בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו. ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל (תנחומא) שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנא׳ (שמות ו) ובני קהת וגו׳ עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השניה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכלם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עשה עמד וכנס ר״נ ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכניו והם אליצור בן שדיאור וחבריו וכיוצא בו שנא׳ נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר (במדבר א) אלה קריאי העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמר להן חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה: בני ראובן. דתן ואבירם ואון בן פלת: (ג) רב לכם. הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כלם קדושים; (תנחומא) כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה: ומדוע תתנשאו. אם לקחת לך מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה׳ אלהיך כל העדה שמעו: (ד) ויפול על פניו. (תנחומא מ״ר) מפני המחלוקת שכבר זה בידם

בעל הטורים ויקמו. בגימטריא לחלק: חמשים ומאתים. נ״ר רשעים ידעך: קראי. חסר יו״ד שעברו על עשרת הדברות: אנשי שם. בחכמה ובעושר והחייבו כדור שמבול אשר מעולם אנשי שם: וישמע משה. בגימטריא מכאן שחשדוהו בא״ש:

ספורנו

להתרעם על משה ועל אהרן במעמד חמשים ומאתים נשיאי העדה שהלכו שם בעצת אלה המתרעמים בעת שהיו לפני משה אנשים מבני ישראל הבאים לדין והומס החמשים ומאתים נועדו שם כמו הולכים להומס אל משה להתיצב עמו שם כדי שכשיקהלו קרח דתן ואבירם אחר כך על משה ואהרן יהיו הם כלם כאחד מסכימים לדברי הנקהלים לפני הומס אנשים מבני ישראל שנמצאו שם ובחרו שעה שיהיה שם המון עם כדי לפרסם ולהעביר קול במחנה למען ירבו מתקוממים עמהם: (ג) כי כל העדה. כל אחד מהם: כלם קדושים. מכף רגל ועד ראש כמו שאמר והייתם קדשים לאלהיכם. ומדוע תתנשאו. בענין הקדושה שאסרתם העבודה לבכורות ומשה

רמבן

וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם לשון רש״י. ודעת המדרש איננו כפירוש הרב אבל אמרו שם אין ויקח אלא לשון פליגה שלבו לקחו כענין שנאמר מה יקחך לבך ואינו רוצה לומר שלקח עצמו לצד אחד וכן מה יקחך לבך אינו שיקח אותך לצד אחד להפליג עצמך משאר בני אדם אבל כונת המדרש בויקח קרח שלקח עצה בלבו לעשות מה שיספר כי הלקיחה תאמר על העצה והמחשבה וכן מה יקחך לבך מהמחשבה יקח לך לבך שתחשוב בסתר לית דין ולית דיין ולא תגלה אותה או מה ירזמון עיניך שמתוך רמזותך נכר שאתה כופר במשפט האלהים ולא תפרש זה אבל תקרא תגר כמסתיר עצמו ואליפז אמר זה לאיוב קודם שגילה איוב מחשבתו במאמר ברור שאין לבורא השגחה בפרטי הנבראים השפלים ולכך אמר לו ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט והוא ענין המענה הבוא למתבונן בו וכן לשון לקיחה במחשבה קחו מוסרי לבלתי קחת מוסר. אמרו עוד במדרש ויחלוק וידבר וילו קרח אחד נאמר אלא ויקח מה לקח לא לקח כלום אלא לבו נטלו אמר הכתוב מה יקחך לבך והוא מה שפירשתי ואונקלוס שתרגם ואתפלג פתר הענין לא הלשון כמנהגו במקומות רבים וכן תרגם על דבר קרח על פלוגתא דקרח ותרגם בדבר בלעם בעצת בלעם כי הוא מזכיר הענין כתרגומו. ור״א אמר ויקח קרח אנשים דרך קצרה כמו חמור לחם ואחרים אמרו כי ודתן כמו ובני צבעון ואיה וענה ותקונו ויקח קרח דתן ואבירם ולפי דעתי אין צורך כי הגון הוא בלשון שיאמר ויקח קרח ודתן ויקומו ויקהלו על משה ועל אהרן כי בכל תחלת מעשה תבא לקיחה והוא לשון התעוררות במעשה הסיפור וכן ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת אם תחפוץ לפרש כי הלקיחה על הדבר אשר יזכיר אחרי כן ויקח אבשלום את המצבת ויצב לו בחייו כך תפרש ויקח קרח את האנשים מבני ישראל חמשים ומאתים ויקומו לפני משה ויקהלו על משה ועל אהרן ואמר רבי אברהם כי זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נחלפו הבכורים ונבדלו הלוים כי חשבו ישראל שאדונינו משה עשה זה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קצרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם גם קרח בכור היה. וזה מדעתו של רבי אברהם שהוא אומר במקומות רבים אין מוקדם ומאוחר בתורה לרצונו. וכבר כתבתי כי על דעתי כל התורה כסדר זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחור וגם שם לצורך ענין ולטעם נכון אבל היה הדבר הזה במדבר פארן בקדש ברנע אחר מעשה המרגלים. והנכון כדרש שכעס קרח על נשיאות אליצפן כמאמר רבותינו וקנא גם באהרן כמו שנאמר ובקשתם גם כהונה ונמשכו עמו דתן ואבירם ולא על הבכורה כי יעקב אביהם הוא אשר נטלה מראובן ונתנה ליוסף אבל גם הם אמרו טענתם להמיתנו במדבר ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו והנה ישראל בהיותם במדבר סיני לא אירע להם שום רעה כי גם בדבר העגל שהיה החטא גדול ומפורסם היו המתים מועטים ונצלו בתפלתו של משה שהתנפל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה והנה היו אוהבים אותו כנפשם ושומעים אליו ואלו היה אדם מורד על משה בזמן ההוא היו העם סוקלים אותו ולכן סבל קרח גדולת אהרן וסבלו הבכורים מעלת הלוים ולא מעשיו של משה אבל כבואם אל מדבר פארן ונשרפו באש תבערה ומתו בקברות התאוה רבים וכאשר חטאו במרגלים לא התפלל משה עליהם ולא בטלה הגזרה מהם ומתו נשיאי כל השבטים במגפה לפני ה׳ ונגזר על כל העם שיתמו במדבר ושם ימותו אז היתה נפש כל העם מרה והיו אומרים בלבם כי יבואו להם בדברי משה תקלות ואז מצא קרח מקום לחלוק על מעשיו וחשב כי ישמעו אליו העם וזה טעם להמיתנו במדבר אמרו הנה הבאת אותנו אל המקום הזה ולא קיימת בנו מה שנדרת לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש כי לא נתת לנו נחלה כלל אבל נמות במדבר ונהיה כלים שם כי גם זרענו לא יצאו מן המדבר לעולם ויבטל מן הבנים מה שנדרת להם כאשר נתבטל מן האבות וזה טעם תלונותם הנה במקום הזה אחר גזרת המרגלים מיד. והקרוב כי היו אלה הנקהלים כולם בכורות כי על כן חרה להם על הכהונה ולכך אמר להם משה שיקחו מחתות כמנהגם הראשון ויתגלה הדבר אם יבחר השם בהם או בכהנים:

(ד) **ויפל** על פניו. ולא ויפלו כי אהרן כמוסרו ובקדושתו לא ענה דבר בכל המחלוקת הזו ויהי כמחריש וכמודה שמעלת קרח גדולה ממעלתו אבל הוא עושה כדבר משה ומקיים גזירת מלך: וטעם

וַיְדַבֵּ֨ר אֶל־קֹ֜רַח וְאֶל־כָּל־ ה
עֲדָתוֹ֮ לֵאמֹר֒ בֹּ֠קֶר וְיֹדַ֨ע יְהוָ֧ה
אֶת־אֲשֶׁר־ל֛וֹ וְאֶת־הַקָּד֖וֹשׁ
וְהִקְרִ֣יב אֵלָ֑יו וְאֵ֛ת אֲשֶׁ֥ר יִבְחַר־
בּ֖וֹ יַקְרִ֥יב אֵלָֽיו׃ ו זֹ֖את עֲשׂ֑וּ
קְחוּ־לָכֶ֣ם מַחְתּ֔וֹת קֹ֖רַח וְכָל־
עֲדָתֽוֹ׃ ז וּתְנ֣וּ בָהֵ֣ן ׀ אֵ֡שׁ וְשִׂימוּ֩
עֲלֵיהֶ֨ן ׀ קְטֹ֜רֶת לִפְנֵ֤י יְהוָה֙ מָחָ֔ר
וְהָיָ֗ה הָאִ֛ישׁ אֲשֶׁר־יִבְחַ֥ר יְהוָ֖ה
ה֣וּא הַקָּד֑וֹשׁ רַב־לָכֶ֖ם בְּנֵ֥י לֵוִֽי׃
ח וַיֹּ֥אמֶר מֹשֶׁ֖ה אֶל־קֹ֑רַח שִׁמְעוּ־
נָ֖א בְּנֵ֥י לֵוִֽי׃ ט הַמְעַ֣ט מִכֶּ֗ם כִּֽי־
הִבְדִּיל֩ אֱלֹהֵ֨י יִשְׂרָאֵ֥ל אֶתְכֶם֮
מֵעֲדַ֣ת יִשְׂרָאֵל֒ לְהַקְרִ֥יב אֶתְכֶ֖ם
אֵלָ֑יו לַעֲבֹ֗ד אֶת־עֲבֹדַת֙ מִשְׁכַּ֣ן
יְהוָ֔ה וְלַעֲמֹ֛ד לִפְנֵ֥י הָעֵדָ֖ה
לְשָׁרְתָֽם׃ י וַיַּקְרֵב֙ אֹֽתְךָ֔ וְאֶת־

ג' וחד וַידע כהס.
ד' מ"ל
ג' מ"ל
ט"ו קמצין
ד' מ"ל
כ"ח מיתדין
י"א
ג' וחסר

אַפּוֹהִי : ה וּמַלֵּיל עִם קֹרַח
וְעִם כָּל כְּנִשְׁתֵּיהּ לְמֵימַר
בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ יָת דְּכָשַׁר
לֵיהּ וְיָת דְּקַדִּישׁ וִיקָרֵיב
לָקֳדָמוֹהִי וְיָת דְּיִתְרְעֵי בֵיהּ
יְקָרֵיב לְשִׁמּוּשֵׁיהּ : ו דָּא
עֲבִידוּ סְבוּ לְכוֹן מַחְתְּיָן
קֹרַח וְכָל כְּנִשְׁתֵּיהּ : ז וְהַבוּ
בְהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁווּ עֲלֵיהוֹן
קְטֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָם יְיָ מְחַר
וִיהֵי גַּבְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ הוּא
קַדִּישׁ סַגִּי לְכוֹן בְּנֵי לֵוִי :
ח וַאֲמַר מֹשֶׁה לְקֹרַח שְׁמַעוּ
כְעַן בְּנֵי לֵוִי : ט הַזְעֵיר לְכוֹן
אֲרֵי אַפְרֵישׁ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל
יָתְכוֹן מִכְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל
לְקָרָבָא יָתְכוֹן קֳדָמוֹהִי
לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא
דַּייָ וּלְמֵיקַם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא
לְשַׁמָּשׁוּתְהוֹן : י וְקָרֵיב יָתָךְ

בידם סרחון רביעי חטאו בעגל (שמות לב) ויחל משה . במתאוננים (במדבר יא) ויתפלל משה . במרגלים (שם יד) ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים . במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני : (ה) בקר ויודע וגו'. (במדבר רבה) עתה עת שכרות היא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוין לדחות שמא יחזרו בהם : בקר ויודע ה' את אשר לו . לעבודת לויה : ואת הקדוש . לכהונה : והקריב . אותם אליו והתרגום מוכיח כן ויקרב לקדמוהי יקריב לשימושיה . ומדרשו בקר א"ל משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כך ויבדל אהרן להקדישו וגו' : (ו) זאת עשו קחו לכם מחתות . מה ראה לומר להם כך אמר להם בדרכי הגוים היו נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכלם (ס"א ואין כלם) מתקבצים בבית אחד אנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם ר"ן איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התרה בהם והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדין (במדבר רבה) : (ז) רב לכם בני לוי . דבר גדול אמרתי לכם . ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם . וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט וכ"ד משמרות עומדות לבני בניו וכלם מתנבאים ברוח הקדש שנאמר (ד"ה א כה) כל אלה בנים להימן אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט אשר ה' יבחר הוא הקדוש טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה (תנחומא) : מחתות . כלים שאותין בהם גחלים ויש להם בית יד : רב לכם . דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב"ה : (ח) ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי . התחיל לדבר עמו בדברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי : (ט) ולעמוד לפני העדה . לשיר על הדוכן : (י) ויקרב אותך . לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר

ברעתו ויש אומרים כדרך הנבואות : (ה) את אשר לו . השבט הנבחר וזאת תשובה לדתן ולאבירם ולנשיאי העדה שהיו הבכורים : ואת הקדוש . בשבטו להיותו כהן גדול : (ו) זאת . הבחינה : (ז) רב לכם בני לוי . וזה פירושו שאמר להם המעט ואמר הכתוב ויאמר משה אל קרח כי הדבור הראשון עם קרח ועם כל עדתו וזה עם הלוים : (ט) המעט . הדבר מעט הוא אצלכם : לפני העדה לשרתם . בהביאם את עולותיהם ואת זבחיהם : (י) ויקרב אותך . וכאשר הקריב אותך

הקדוש ד' מלאים וסימן וידבר אל קרח ואל כל . ותנו בה"ן אש ושימו . ויאמרו אנשי בית שמש דשמואל . ויגבה ה' צבאות : מחתת ג' מלאים וסימן קחו לכם מחתות . את מחתות הרטאים . ויקח אלעזר הכהן : בהן י"ח ט"ו קמצין וג' פתחין וסימן נמסר בסדר והיה כי תבוא : ולעמד ג' וחסר וסימן המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם . ולעמד בבקר בבקר . להקהל

רמבן

(ה) **וטעם** ויודע ה' את אשר לו · לעבודת לויה ואת הקדוש לכהונה לשון רש"י . ויפה פירש יאמר הכתוב שיודיע השם אם הלוים הם שלו כענין שנאמר והיו לי הלוים או עדיין הבכורות שלו כענין שנאמר כי לי כל בכור שלא יתחלפו בלוים ואת הקדוש הם הכהנים המקודשים לעבודה כמו שנאמר ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים כי קרח כדי לאסוף עליו העם גם על הלוים יחלוק וירצה להחזיר העבודה כלה לבכורים והנה כאשר נשרפו אלה הבכורות נודע שלא בחר השם בעבודתן וכאשר נתקבל קטורת אהרן נודע שהוא הקדוש . וטעם ואת אשר יבחר בו יקריב אליו פעם שנית שיודיע השם את אשר לו ואת הקדוש והקריבו אליו מחר וישע אל מנחתו ואל האחרים ואל מנחתם לא יפנה ואת אשר יבחר בו לדורות לעמוד לשרת לפניו הוא וזרעו כל הימים יקריב אליו מחר לומר שיהיה להם הנסיון הזה אות לדורות עולם שלא יחלקו לא על הנבחר ולא על זרעו לעולם . וכתב רבינו חננאל כי אלה הנקהלים כלם היו לוים משבט קרח וזה טעם רב לכם בני לוי אולי חשבו כי כל שבטם נבחר לכהונה ומשה מעצמו חלק כבוד לאחיו ע"כ . וחלילה שהיו בשבט משרתי אלהינו מאתים וחמשים קרואים ונשיאים בני מרי מבעיטים ברבם ובגדול שבטם ומלינים על ה' ואלו היו מן השבט ההוא בלבד לא היו כל מטות ישראל מתלוננים ממחרת לאמר אתם המיתם את עם ה' כי לא מת להם מת רק משבט משה ואהרן וגם באות המטה ראיה כי המחלוקת מכל שבטי ישראל היא והכתוב פירש ואנשים מבני ישראל להגיד כי היו מכל השבטים לא מן השנים הנזכרים בלבד אבל טעם רב לכם בני לוי בעבור כי קרח היה מפתה לכל השבטים לכבודם ורצה להחזיר העבודה לבכוריהם כאשר אמר כי כל העדה כולם קדושים ומשה בחכמתו גלה מצפון לבו לכל העם כי הוא על כהונתו צועק ואמר שדי לו בכבוד שבטו רב לכם בני לוי וחזר ואמר שמעו נא בני לוי לקרח גדולם . וזה טעם ויאמר משה אל קרח אבל כולל דבריו עם בני לוי כי דברי משה בחכמתו פיוס לו ולכל השבט שלא ימשך אדם מהם אחריו והנה משה מעצמו חשב המחשבה הזאת ורצה בקטרת יותר משאר קרבנות כי ראה כבר בנדב ואביהוא כי בהקריבם קטרת זרה לפני ה' נשרפו והתיר לאהרן להקטיר אותה לצורך השעה או שהיתה קטרת הבקר שהקטיר בהעלותו את הנרות כמשפט ובטח משה כי השם מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים ויש אומרים כי וישמע משה ויפול על פניו לדרוש את השם לדעת מה יעשה ופי נאמר

ספורנו

ומשה כבר כיון כל ז' ימי המלואים ואהרן ובניו כהנים לעולם : (ה) וידבר אל קרח ואל כל עדתו . הודיעם שהרגיש בתחבולותם ובקשר עדתם : את אשר לו . מי הוא המדבר לכבודו יתברך : ואת הקדוש והקריב אליו . ויודיע מי הוא הקדוש הראוי שיקריב לפניו קרבנות : ואת אשר יבחר בו יקריב אליו . אותו לבדו יקריב ה' לו מתוך ההפכה שתהיה באהל כענין הבדלו מתוך העדה : (ז) הוא הקדוש . הוא לבדו שלא יזכה לזה אלא אחד בלבד וזה אמר למען יילאו וישובו בתשובה ולא יאבדו כי לא יחפוץ במות המת : רב לכם בני לוי . אתם האדם אשר לקחו דבר גדול אתם מטילים עליכם כי יותר יקצוף ה' עליכם בהיותכם כבר נבחרים לעבודתו : (ט) ולעמוד לפני העדה לשרתם . לשרת את האל יתעלה בשיר ואת משכנו בעבודת משאו וזולתו ורצה שתעשו זה השרות לפני העדה להודיעם חסרונם שנפסלו הם מן העבודה

אותך ואחיך בקשתם גם כהונה: (יא) לכן. על כן קשרתם אתה וכל עדתך שאתם
נועדים על השם והטעם כמו ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו שעשו
ועד להריב עם השם וכן בהלותם על ה' ויש אומרים כי ה"א הנועדים נוסף:
ואהרן מה הוא. מה פשעו מה הוא עושה: (יב) לא נעלה. יתכן שהיה
אהל מועד בתוך המחנה במקום
גבוה על כן מלת העלו מסביב
או מי שילך לעבודת השם או
אל המקום הנבחר יקרא עולה:
(יג) המעט. הדבר קל כי
העליתנו מארץ זבת חלב ודבש
כי מצרים בנגב ארץ ישראל
והבא ממצרים לארץ כנען באמת
הוא עולה: כי תשתרר עלינו.
העליתנו ממצרים כדי שתשתרר
עלינו: גם השתרר. גם שררות
רבות אתה ואחיך: (יד) אף לא
אל ארץ זבת חלב ודבש.
והטעם שהוצאתנו ממקום טוב
ואילו הביאותנו למקום טוב
כמוהו ונתת לנו שדה וכרם
כאשר היה לנו במצרים ותבקש
שררה היינו סובלים רק הסירותנו
ממקום טוב משדותינו וכרמינו
ולא הביאותנו אל מקום כמוהו
ולמה תבקש שררה: העיני
האנשים ההם. טעמו תרצה
לנקר עיני האנשים ההם. רמז
ליוצאים ממצרים כאילו אמר
תרצה לנקר העינים שלא תראינה
כי זה שעשית לנו נראה הוא
לעינים ודרך משל לומר סגורות
הן עיני פלוני על כן לא יראה
על כן לא נעלה ויש אומרים
התרצה להחשיך העינים שלא
תראינה כלומר אחיזת עינים
אתה עושה לנו לא נעלה ויש
אומרים אילו היית מנקר עינינו
לא נעלה ואמר האנשים ההם
על דרך בני אדם חסרי דעת שלא ירצו לדבר על נפשם בגנאי והנכון בעיני שמלת האנשים ההם רמז לזקנים שהיו עם משה כי כן כתוב וילכו אחריו זקני
ישראל: (טו) ויחר. זה הדבור כבר פירשתיו כי העולה והמנחה מארכת האף על הרשעים ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה כמעשה
וזה

וְיַת כָּל אֲחָךְ בְּנֵי לֵוִי עִמָּךְ
וּכְעַן אַתּוּן בָּעַן אַף כְּהוּנְתָּא
רַבְּתָא׃ יא בְּכֵן אַתְּ וְכָל
כְּנִשְׁתָּךְ דְּאִזְדַּמַּנְתּוּן עַל יְיָ
וְאַהֲרֹן מַה הוּא אֲרֵי
אִתְרַעַמְתּוּן עֲלוֹהִי׃ יב וּשְׁלַח
מֹשֶׁה לְמִקְרֵי לְדָתָן וְלַאֲבִירָם
בְּנֵי אֱלִיאָב וַאֲמַרוּ לָא נִסַּק׃
יג הַזְעֵיר אֲרֵי אַסֶּקְתָּנָא
מֵאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ
לְקַטָּלוּתָנָא בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי
מִתְרַבְרְבַתְּ עֲלָנָא אַף
אִתְרַבְרְבָא׃ יד בְּרַם לָא
לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ
אַעֵלְתָּנָא וִיהַבְתְּ לָנָא
אַחְסָנַת חַקְלִין וְכַרְמִין הַעֵינֵי
גֻּבְרַיָּא הָאִינוּן תְּשַׁלַּח לְעַוָּרָא
לָא נִסַּק׃ טו וּתְקֵיף לְמֹשֶׁה
לַחֲדָא וַאֲמַר קֳדָם יְיָ לָא

כָּל־אַחֶיךָ בְנֵי־לֵוִי אִתָּךְ
ג' וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־כְּהֻנָּה׃ יא לָכֵן
ל' חסר ו'. ל"א אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הַנֹּעָדִים עַל־
יְהוָה וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי תַלִּונוּ
תלינו קרי עָלָיו׃ יב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה
כלהון חסר כמ"א לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי
אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה׃
יג הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ זָבַת
חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר
ל'. ל' כִּי־תִשְׂתָּרֵר עָלֵינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵר׃
שני יד אַף לֹא אֶל־אֶרֶץ זָבַת
ל' וכ"כ חָלָב וּדְבַשׁ הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן־לָנוּ
ל'. ב' בסר נך. נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי
ל' הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה׃
טו וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר

שאר עדת ישראל: (יא) לכן. בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים אתך
על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת
הזה: (יב) וישלח משה וגו'. (סנהדרין קי) מכאן שאין מחזיקין במחלוקת
שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה. פיהם
הכשילם שאין להם אלא ירידה:
(יד) ותתן לנו. הדבר מוסב
על לא האמור למעלה כלומר
לא הביאותנו ולא נתת לנו
נחלת שדה וכרם אמרת לנו
(שמות ג) אעלה אתכם מעני
מצרים אל ארץ וגו'. משם
הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב
ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו
להמיתנו במדבר שאמרת לנו
(במדבר יד) במדבר הזה יפלו
פגריכם: העיני האנשים ההם
תנקר וגו'. אפי' אתה שולח
לנקר את עיניהם אם לא נעלה
אליך לא נעלה: האנשים ההם.
כאדם התולה קללתו בחבירו:
(טו) ויחר למשה מאד. נצטער עד
למאד

בעה"ט ובקשתם ג' ובקשתם גם כהונה. ובקשתם משם את ה' אלהיך. ובקשתם אותי בירמיה על הגלות כשתבקשו אותי כמ"ל בתשובה והגאלו אז ובקשתם גם כהונה שהיית בטלה מכם כל זמן שאתם בח"ל: תלינו עליו. תלונו כתיב וי לכם שברברו על רבכם: העיני ב' במסורה. העיני האנשים ההם ואידך העיני בשר לך. מלמד שדתן ואבירם שניהם דברים כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב עליהם. ולפי הפשט העיני האנשים ההם תנקר שאתה רוצה לעשות אותנו עורים ומונים לנו שכבר אמרת להביא אותנו אל ארץ זבת חלב ודבש ועתה אתה אומר להמיתנו במדבר:

ולעמוד על נפשם: ובקשתם ג' וסימן גם כהנה. את ה'. אתי ומצאתם. וא' בקשתם וסימן הנחלות לא חזקתם: על ה' ל"א וסימן במסרה רבתא:

תולדות אהרן וישלח משה. מ"ק טז: העיני האנשים. שם:

ספורנו

העבודה ואתם נבחרתם תחתם: (יא) לכן אתה וכל עדתך הנועדים. אני אומר לכם: על ה'. דעו שאני משליך על ה' יהבי שיתבע הוא עלבוני ולא אתקומם אני עליכם כלל: (יד) אף לא אל ארץ. ותתן לנו. לא די שהרעות לנו להוציאנו מארץ זבת חלב ודבש אל המדבר כי גם אתה מצחק בנו שלא הביאותנו אל הארץ שאמרת כלל ודבריך הם כאלו נתת לנו בה נחלת שדה וכרם בצוותך מצות התלויות בארץ ואמרת לא תכלה פאת שדך ופרט כרמך כאלו כבר היתה שלנו והיה לנו בה שדה וכרם: העיני האנשים ההם תנקר. התחשוב לנקר עינינו באופן שלא נכיר תחבולותיך

רמבן

נאמר לו בקר ויודע ה' וגומר ולא נזכר זה רק בספור משה לעם וכבר הראיתיך כי במקומות רבים פעם יאריך בדבור השם אל משה ויקצר בספור משה ופעם יעשה בהפך ולפעמים לא יזכיר האחד כלל כאשר בא במעשה בני גד ובני ראובן שספר הכתוב המעשה במשה בעצמו והוא נעשה על פי השם כמו שאמרו את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה וכתוב ביהושע אל ארץ הגלעד ואל ארץ אחוזתם אשר נאחזו בה על פי ה' ביד משה ואם נאמר שהיה כן מפני הסכמת השם כענין שאמר זאת הארץ אשר תתנחלו אותה בגורל אשר צוה ה' לתת לתשעת המטות וחצי המטה ויהיה זה מן הדברים שעשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו אינו נכון שיעשה משה דבר בחלוק הארץ אלא ברשות כי הכל במצות השם יעשה דכתיב לאלה תחלק הארץ וגומר ודעתי בזה ובמה שאמר לאהרן קח את המחתה ושים קטרת שהיתה עליו יד ה' בהם והוא הנקרא רוח הקדש כענין בספרי דוד ושלמה שהיו ברוח הקדש וכמו שאמר רוח השם דבר בי ומלתו על לשוני כי משה רבינו בכל ביתו נאמן הוא כאשר פירשתי ענין הבית והזכרתיו פעמים רבות ומפני שאינו מדרך נבואתו של משה לא הזכיר בהן דבר ה' וראיתי באונקלוס שתרגם כל קטרת הנזכרת בפרשה קטרת בלשונו לא אמר בו קטרת בוסמין כמנהגו נראה שסבר שלא היה קטרת הסמים של הקדש אבל לבונה וכיוצא בה שהקטיר לנסיון וכן עשה בבני אהרן ודעת רבותינו שהיה קטרת הקדש והוא הנכון ואולי לא ירצה אונקלוס לשבח הקטרת להוסיף בו בוסמין רק בהעשות ענינו במצוה:

(יא) **לכן** אתה וכל עדתך. לכן בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה לשון רש"י. ואם כן יאמר אתה וכל עדתך אתם הנועדים על ה' לא על אהרן ור"א אמר כי ה"א הנועדים נוסף ויתכן שאמר לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כי לא על אהרן היו לפני השם עם אהרן מחר ומקרא קצר הוא כתנאים אשר הזכיר וענין הכתוב כי מתחלה דבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר ויודע ה' וגו' ואח"כ חזר לדבר עם קרח רב לכם בני לוי ואמר לקרח לבדו שמעו נא בני לוי. ולכך חזר ואמר אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כי אין עליו לבדו העונש רק על כל עדתו כי כלם נועדים על ה':

(יב) **וישלח** משה לקרא לדתן ולאבירם. הנה דתן ואבירם הם היו בעלי המחלוקת הזו כקרח כמו שאמר ויקח קרח ודתן ואבירם ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל וגו' שהם המקהילים אותם על משה ועל אהרן. והנה משה דבר אל קרח ואל כל עדתו ואמר לו עוד אתה וכל עדתך כי אליו דבר תחלה כי הוא הגדול בהם. והנה הנועדים היו עדת דתן ואבירם ג"כ. ולכך רצה עתה לדבר גם עמהם ולהזהירם על עצמם ועל כל הנועדים שהם עדתם ולפיים אותם בדברים טובים דברים נחומים לישראל כי דבריו עם קרח פיום לבני לוי לבדם. וטעם וישלח כי הלכו מלפניו בדברו עם קרח ואחרי כן ויאמר משה אל קרח אשר היה עודנו עומד לפניו שם או מפני שהיה קרח לוי עומד במחנה לויה סמוך לאהל משה כי כל זה היה ביום הראשון כאשר אמר אתה והם ואהרן מחר והוא הבקר שאמר להם בקר ויודע ה' את אשר לו ויתכן שהיו דתן ואבירם נשיאי עדה חשובים מאון בן פלת ואם היו הם מתראים אליו היה אין הולך אחר עצמם ע"כ לא שלח אליו והנה לא בא ולא היה עמהם ולא עם עדת קרח כי הלך מלפניו כשהלכו להם דתן ואבירם כאשר נתוכח עם קרח ולא הושב שם שכבר חזר בו בעצת אשתו שהצילתו במאמר רבותינו כי הנה הכתוב לא הזכירו שנבלע עם דתן ואבירם והוא לא היה בתוך העדה הנועדים כי היו חמשים ומאתים מלבד ארבעה הנזכרים תחלה:

(יג) **וטעם** כי תשתרר עלינו גם השתרר. גם שררות רבות

אֶל־יְהוָה אַל־תֵּפֶן אֶל־מִנְחָתָם ג׳
לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי י״ע
וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד מֵהֶם׃ כ״ס
טז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח אַתָּה
וְכָל־עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְהוָה אַתָּה כ׳ כתורה
וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר׃ יז וּקְחוּ ׀ אִישׁ ג׳
מַחְתָּתוֹ וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת
וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אִישׁ
מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת
וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃ ג׳
יח וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ סימן
עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם כ״ל מלאים במ״ד חסר
קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ יט וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם כ׳ כתורה אס״ף ואר״ך
קֹרַח אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה כ׳
אֶל־כָּל־הָעֵדָה׃ ס שלישי כ וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן י״ג
לֵאמֹר׃ כא הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה ג׳

תְּקַבֵּל בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנְהוֹן
לָא חֲמָרָא דְחַד מִנְהוֹן
שְׁחָרִית וְלָא אַבְאֵישִׁית יָת
חַד מִנְהוֹן: טז וַאֲמַר מֹשֶׁה
לְקֹרַח אַתְּ וְכָל כְּנִשְׁתָּךְ
הֱווֹ זְמִינִין לִקְדָם יְיָ אַתְּ
וְאִנּוּן וְאַהֲרֹן מְחָר:
יז וּסְבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ
וְתִתְּנוּן עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת
בּוּסְמִין וּתְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ
גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ מָאתָן
וְחַמְשִׁין מַחְתְּיָן וְאַתְּ וְאַהֲרֹן
גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ: יח וּנְסִיבוּ
גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וִיהָבוּ
עֲלֵיהוֹן אִישָׁתָא וְשַׁוִּיאוּ
עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין
וְקָמוּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: יט וְאַכְנֵשׁ
עֲלֵיהוֹן קֹרַח יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא
לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִתְגְּלִי
יְקָרָא דַייָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא:
כ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם
אַהֲרֹן לְמֵימָר: כא אִתְפְּרַשׁוּ
מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁיצֵי

לאחד : (טו) אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם ובמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו : לא חמור אחד מהם נשאתי. לא חמורו של אחד מהם נטלתי (תנחומא) אפילו כשהלכתי ממדין למצרי׳ והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי : נשאתי. תרגומו שחרית לשון ארמי כך נקראת אנגרי׳ של מלך שחור : (טז) והם, עדתך : (יז) והקרבתם איש מחתתו. החמשים ומאתים איש שבכם : (יט) ויקהל עליהם קרח. (תנחומא) בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותם כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם : וירא כבוד ה׳.

בא

וזה טעם אל תפן אל מנחתם ופנה אלי כי לא נשאתי חמור אחד מהם ופי׳ נשאתי שמתי משא עליו : ולא הרעותי. בשום דבר : (טז) ויאמר משה אל קרח. וכבר אמר כן רק הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני ה׳ לקחו איש מחתתו : מחר. והוא היום שקרא משה לדתן ואבירם ויתכן שקראם קודם והוא הנכון בעבור מלת בקר :
(יח) ומשה ואהרן. עמם :
(כא) הבדלו. כי היו עמם

פתח

בעל הטורים

אל תפן ג׳ במסרה. אל תפן אל מנחתם. אל תפן אל קשי העם הזה. אל תפן אל און. פי׳ הם קשי עם ודבריהם דברי און לפיכך אל תפן אל מנחתם : אחד מהם ד׳. ולא הרעותי את אחד מהם. ואידך כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם. יהיו נא דבריך כדבר אחד מהם. כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם באליהו. פירוש שמשה פייס לקרח שדבר טובה ויחזור בו וכיון שלא רצה רמז לו שימות כעת מחר : ויקהל עליהם קרח. זמו בגבה לאהרן כשמכה ואת כל העדה הקהל : כרגע. ב׳ במסרה בהאי פרשה ואידך היך היו לשמה כרגע רמז למ״ד עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא והיינו דכתיב היו לשמה כרגע כפי תמו ספו בעולם הזה תמו בעולם הבא :

אל תפן ג׳ וסימן אל תפן אל קשי העם. אל תפן אל מנחתם. אל תפן אל און : וישימו כלהון מלאים במ״ד חסר וסימן נמכר בסדר מקץ :

תולדות אהרן לא חמור. מגלה ט נדרים לח : ויאמר משה. מ״ק טז : הבדלו. ברכות נא מגלה כג סנהדרין עד (מגלה עה) :

רמבן

או אתה ואהרן אחיך לשון ר״א. ולדעתי גם במקום הזה כטעם אפילו וכן אין גם אחד גם לרעהו ישנא רש ודומיהן אמרו המעט ממך כי עשית עמנו רעה גדולה להמיתנו במדבר שהיינו ראוים לרגום אותך כי תשתרר עלינו אפילו שררה מועטת לשלוח לנו לעלות לפניך כל שכן שתמלוך ותתנשא עלינו :

(יד) **אל** תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטרת שהם מקריבים לפניך למחר אל תפן אליה ומדרשו אמר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור חלקם לא יקרב לפניך לרצון לשון רש״י. ואינו נכון בעיני שיהיה על הקטרת לפי שעל דתן ואבירם הוא אומר כן שחרה לו על דבריהם והם לא היו בתוך העדה הנועדים להקטיר קטרת. אבל פשוטו כי בעבור שהיו אלה רוצים בכהונה להקריב קרבן אמר משה אל תפן אל מנחתם אל תפן אל קרבן שיקריבו לפניך ואל תפלה שיתפללו לך כי כל הקרבנות גם התפלה יקראו מנחה בכתוב וגם אמר אונקלוס קרבנהון איזה דבר שיקריבו לפניך :

וטעם לא חמור אחד מהם נשאתי. אמר מה שררה אני משתרר עליהם כי מעולם לא לקחתי מהם אפילו חמור אחד לעשות צרכי כדרך המלכים או השרים כי זה משפט המלוכה דכתיב ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו וזה טעם של אונקלוס שחרית שכך נקרא אנגריא של מלך שחוור הזכיר הדבר הקטן שבדיני המלכות וחזר ואמר ולא הרעותי את אחד מהם לשומו במרכבתי ובמלאכתי כאשר יאות למלך או להטות דינו ולבזות על כבודו כי כלל על הרעות כולן :

(טז) **ויאמר** משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה׳. כתב רבי אברהם כבר נאמר כן אבל הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני ה׳ לקחו איש מחתתו והנכון בעיני כי מתחלה אמר להם זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו והיה האיש אשר יבחר ה׳ הוא הקדוש ולא אמר שיהיה אהרן עמהם והם שתקו ואולי לא נתרצו ולא הודו בכך כי חשבו אם יהיה אהרן עמנו תרד האש לכולנו או לא תרד כלל ונהיה כלנו שוים ואם לא יהיה אהרן עמנו ולא תרד האש יאמרו כי לא בחר בנו ויחשבו כי בו כבר בחר שירדה האש בקרבנותיו ביום השמיני ואותו היום יש לנו טענה עליו שלא היה לבחור באהרן שיהיה הוא לבדו הכהן רק בזכות ישראל שעשו המשכן ולכן לשליח צבור היה יורד ועדיין לא הוחלפו הבכורים בעת ההיא על כן לא היה קרח חפץ לנסות דבר בלא אהרן והיו שם דתן ואבירם כאשר דבר להם משה כן והיו הם בכלל מה שאמר קרח וכל עדתו וכאשר שלח להם ויאמרו לא נעלה ויחר למשה מאד ורצה לגזור עליהם שלא ימותו כמות כל האדם אז חזר משה אל קרח ואמר קחו איש מחתתו חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתתו והנה הוציא מכלם דתן ואבירם וזה טעם חמשים ומאתים מחתות כי מה צורך להזכיר המנין במקום הזה והכנים אהרן שיהיה עמהם אז שמע קרח אליו כי חשב שישתנה המעשה בהם ובאהרן :

(כא) **הבדלו** מתוך העדה הזאת. יש לשאול אם ישראל לא חטאו ולא מרדו ברבם למה היה הקצף עליהם לאמר ואכלה אותם כרגע ואם גם הם מרדו כקרח וכעדתו איך יאמרו משה ואהרן האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף. וכתב רבינו חננאל הבדלו מתוך העדה הזאת עדת קרח ולא עדת בני ישראל ויאמרו אלהי הרוחות לכל בשר וגו׳. מיד הודיע הקב״ה למשה כי לא כל עדת בני ישראל בקש לכלות אבל עדת קרח בלבד לפיכך

פרק

ספורנו

מחבולותיך. (טו) אל תפן אל מנחתם. אל שום מין קרבן שיקריבו לכפר עליהם על הפך ירח מנחה וזה כי איני מוחל על עלבוני ואין למחול להם בלעדי זה כאמרם (יומא פרק יוה״כ) עונות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה חבירו וכן ירמיהו אמר אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי כי כרו שוחה ללכדני זכור עמדי לפניך לדבר עליהם טובה : לא חמור אחד מהם נשאתי. אפילו כמה שינהג הדיוט מחבירו לא נהניתי מהם שלא קבלתי מהם אפילו חמור בהשאלה ואם כן היתה שררתי עליהם כלה לתועלתם ולתקן ענייניהם לא לתועלתי והנאתי כלל כמנהג כל משתרר ואינם מתרעמים על שררתי אלא מגד מה שהם כפויי טובה : ולא הרעותי את אחד מהם. אפילו איבת היוצא מב״ד חייב אין להם עלי שלא קרה להם שיבאו לפני לדין באופן שאחייבם : (טז) אתה וכל עדתך היו לפני ה׳. היו מזומנים לדין לפניו : (כא) הבדלו. שלא תגין זכותכם עליהם

כענין

הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃ ל'
כב וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל כ' בטעם
אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ ב' כ"כ . ד
אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה ו' בסיפרא
תִּקְצֹף׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־
הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב ל'
לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ ל'
כה וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן
וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כו וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה
לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי
הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל־
תִּגְּעוּ בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפוּ ב' גם אתם גם מלככם
בְּכָל־חַטֹּאתָם׃ כז וַיֵּעָלוּ מֵעַל ג'. ב' וחיל פרעה יצא .
מִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם ל'
מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ ל'
נִצָּבִים פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם

יִתְהוֹן כְּשָׁעָה׃ כב וּנְפַלוּ עַל
אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ אֵל אֱלָהּ
רוּחַיָּא לְכָל בִּשְׂרָא הֲגַבְרָא
חַד יֵיחוֹב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא
יְהֵי רוּגְזָא׃ כג וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כד מַלֵּיל עִם
כְּנִשְׁתָּא לְמֵימָר אִסְתַּלָּקוּ
מִסְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא
דְּקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ כה וְקָם
מֹשֶׁה וַאֲזַל לְוָת דָּתָן
וַאֲבִירָם וַאֲזַלוּ בָּתְרוֹהִי סָבֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כו וּמַלֵּיל עִם
כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר זוּרוּ כְּעַן
מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנֵי גֻּבְרַיָּא
חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין וְלָא תִקְרְבוּן
בְּכָל דִּלְהוֹן דִּלְמָא תִלְקוּן
בְּכָל חוֹבֵיהוֹן׃ כז וְאִסְתַּלָּקוּ
מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן
וַאֲבִירָם מִסְחוֹר סְחוֹר
וְדָתָן וַאֲבִירָם נְפַקוּ
קַיְמִין בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהוֹן
וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וְטַפְלְהוֹן׃

פתח אהל מועד : (כב) ויפלו על פניהם . להתפלל . וטעם אל . מורה שיש לו כח לכלותם כרגע והוא אלהי הרוחות והטעם פי' אל כי יוכל לכלותם כי הרוחות בידו הם : האיש אחד יחטא . הוא קרח שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה וי"א כי טעם אלהי הרוחות כי בידו כח לחפש הרוחות כי הוא אלהיהם והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו וגם אם החטיא אחרים . והנכון בעיני כי טעם הבדלו מתוך העדה הזאת הם קרח וכל עדתו ואש יצאה ואכלתם וכלתם כרגע : (כד) למשכן קרח . הנכון בעיני שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים והיה עם אהלו אהלי דתן ואבירם כי לא יחנו סביב המשכן כי אם הלוים לבדם ומזה הכתוב נלמוד כי בעל הדגל היה חונה קרוב ממחנה הלוים : (כה) זקני ישראל . הנכון בעיני שהם השבעים זקנים הנבחרים : (כו) ואל תגעו בכל אשר להם . שאם באו להציל ממונם ירדו חיים שאול כמו הם : בכל חטאתם . בעבור רב חטאתם : (כז) ובניהם . הגדולים : וטפם . קטנים וקטנות

ספורנו

כענין ימלט אי נקי : (כב) האיש האחד יחטא . שהוא עשה שנקהלו עלינו העדה כאמרו ויקהל עליהם קרח את כל העדה : (כד) דבר אל העדה לאמר העלו מסביב . פרוש שמה שאמר הבדלו מתוך העדה לא אמר אלא על עדת קרח : (כו) פן תספו . שאינכם ראוים להנצל

בא בעמוד ענן : (כב) אל אלהי הרוחות . יודע מחשבות אין מדתך כמדת מלך מלך שסרחה עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכלם אבל אתה לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא : האיש אחד . הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף . אמר הקב"ה יפה אמרתם אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא : (כד) העלו . כתרגומו הסתלקו מסביבות משכן קרח : (כה) ויקם משה . (מדרש רבה) כסבור שישאו לו פנים ולא עשו : (כז) יצאו נצבים . (תנחומא) בקומה זקופה לחרף ולגדף כמו (שמואל ב יז) ויתיצב ארבעים יום דגלית : ונשיהם ובניהם וטפם . בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי ב"ד של מטה אין עונשין אלא עד שיביא שתי שערות וב"ד של מעלה עד כ' שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים :
אס

אל ב' בטעמא זקף גדול וסי' ויפלו על פניהם ויאמרו . אל נא רפא נא לה : הרוחת ב' כתיב כן חסר ו"ו בתר' וסי' ויפלו על פניהם . יפקד ה' אלהי הרוחת : תספו ב' וסי' פן תספו בכל חטאתם . גם אתם גם מלככם : חטאתם ג' וסימן וידבר אל העדה לאמר . קרא בגרון אל תחשוך . ישוב ירחמנו יכבש עונותינו . וכל זכר יפקד וכל פרשת אחרי מות דכוותא חטאתם :

בעל הטורים

תספו ב' במס' . פן תספו בכל חטאתם. ואם הרע תרעו גם אתם וגו' תספו . שאמר להם שאם לא יחזרו בהם שיטופו הם וקרח גדולם :

תולדות אהרן ויקם משה. סנהדרין קי : סורו נא . שבועות לט :

רמבן

פירש לו זה שאמרתי הבדלו העלו למשכן קרח דתן ואבירם הוא שאמרתי לך הזכיר להם העלו מסביב אולי כשיראו קרח ועדתו ישובו אלו דבריו . ואינם נכונים כי לא היה ראוי לאמר על קרח דתן ואבירם שלשה אנשים הבדלו מתוך העדה כי אינם עדה ואין ישראל בתוכם ואהרן עם עדת מקריבי הקטורת היה בתוכם בבואם ועוד כי הבדלו רמז למשה ואהרן בלבד כמו הרומו וכן ואכלה אותם כרגע רמז למגפה שתכלה עם רב ועצום כרגע וחלילה שלא יבין משה נבואתו ויטעה בה . אבל הטעם כי מתחלה היה לב העם אחרי משה ואהרן וכאשר לקחו קרח ועדתו איש מחתתו וישימו עליהם קטרת ויעמדו פתח אהל מועד עם משה ואהרן אז קרא קרח לכל העדה ואמר להם כי בכבוד כולם הוא מקנא וייטב הדבר בעיניהם ונקהלו כלם לראות אולי ישר בעיני האלהים ותשוב העבודה לבכוריהם וזה טעם ויקהל עליהם קרח את כל העדה והנה נתחייבו כליה שהיו מהרהרים אחרי רבם והם כמהרהרים אחרי השכינה ומוותרים על נבואתו של נביא בלבם וחייבין מיתה בידי שמים ומשה ואהרן למדו עליהם זכות שלא חטא במעשה אלא קרח . והוא הגורם והוא המפתה אותם וראוי הוא שימות לבדו לפרסם ולהודיע ענשו לרבים וזו דרך מבקשי רחמים שיקלו החטא מעל העם ונותנין אותו על היחיד הגורם מפני שהוא חייב על כל פנים וכן אמר דוד הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי והיה העונש ההוא על העם גם בחטאם שהיה להם לתת השקלים מעצמם אם העונש הוא על זה כדברי רבותינו כי לא צוה אותם המלך שלא יתנו השקלים כי הוא לדעת המנין בלבד היה חפץ וענשו בזה שוה הוא ועוד כי מלבד המנין היה עונש על העם מתחלת דבר כדכתיב ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם . וכתב שם רש"י לא ידעתי על מה ואני אומר בדרך סברא שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו כענין שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך שנאמר ויהי כי ישב המלך דוד בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה והנה דוד מנעו השם יתברך מפני שאמר כי דמים רבים שפכת ארצה לפני ונתאחר עוד הבנין עד מלוך שלמה ואלו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחלה היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול או גם בימי דוד כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר לא היה הוא הבונה אבל ישראל הם היו הבונים אבל כאשר העם לא השגיחו ודוד הוא המשגיח והמתעורר והוא המכין הכל הוא היה הבונה והוא איש משפט ומחזיק במדת הדין ולא הוכשר בבית הרחמים ועל כן נתאחר הבנין כל ימי דוד בפשיעת ישראל ועל כן היה הקצף עליהם ועל כן היה המקום אשר יבחר ה' לשום שמו שם נודע בענשם ובמגפותם והכתוב ירמוז כל מה שנאמר כי לא ישבתי בבית למיום אשר העליתי את ישראל מארץ מצרים עד היום הזה ואהיה מתהלך וגו' בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי אל אחד שופטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים הרי יאשים הכתוב כי השכינה מתהלכת בכל ישראל מאהל אל אהל וממשכן אל משכן ולא היה אחד בכל שופטי ישראל הרועים אותם מתעורר בדבר . ואמר הכתוב עוד כי גם השם רחק מהם ולא דבר לאחד מכולם לבנות הבית רק עתה שנתעוררת הטיבות כי היה עם לבבך והנה עתה לבנותו על יד שלמה שיהיה איש שלום : וטעם ויקהל עליהם קרח את גדולי העם הנועדים תמיד אל פתח אהל מועד . או בכורי כל ישראל הראוים לעבודה ולא הזכיר העם כמו בעגל ובמרגלים כי אלו היו כל ישראל היה אומר ואכלה אותם כרגע ואעשה אותך לגוי גדול וכל זה שהזכרתי על הבכורות הוא על דרך רבותינו שאומרים שהעבודה היתה לבכורות . אבל על דרך הפשט היו מתחלה כל ישראל ראוים לעבודת הקרבנות כי כן הוא הדין לעולם בבמות יחיד ונבחר אהרן לעבודת המשכן והמקדש והיה קרח טוען על הבחירה הזאת ורצה להחזיר העבודה לכל ישראל כי כל העדה כולם קדושים :

(כו) **ואל** תגעו בכל אשר להם פן תספו . שיעור הכתוב סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה פן תספו בכל חטאתם ואל תגעו בכל

אשר

רשי

(כח) **לעשות את כל המעשים האלה**. שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי: (כט) **לא ה' שלחני**. אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: (ל) **ואם בריאה**. חדשה יברא ה'. להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם את ה' ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו (סנהדרין קי) אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא ה' (ר"ל יברא ה' הפה לכאן): (לד) **נסו לקולם**. בשביל הקול היוצא על בליעתן:

ואת

וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃ כח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלִּבִּי׃ כט אִם־כְּמוֹת כָּל־הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל־הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא יְהוָה שְׁלָחָנִי׃ ל וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא יְהוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה וִידַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָה׃ לא וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃ לב וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל־הָרְכוּשׁ׃ לג וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה וַתְּכַס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל׃ לד וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם נָסוּ לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ פֶּן־תִּבְלָעֵנוּ

כח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדָא תִּדְעוּן אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי לְמֶעְבַּד יָת כָּל עוֹבָדַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי לָא מִרְעוּתִי׃ כט אִם כְּמוֹתָא דְכָל אֱנָשָׁא יְמוּתוּן אִלֵּין וּסְעָרָא דְכָל אֱנָשָׁא יִסְתְּעַר עֲלֵיהוֹן לָא יְיָ שַׁלְחַנִי׃ ל וְאִם בְּרִיאָה יִבְרֵי יְיָ וְתִפְתַּח אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וְתִבְלַע יָתְהוֹן וְיָת כָּל דִּלְהוֹן וְיֵחֲתוּן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל וְתִדְעוּן אֲרֵי אַרְגִּיזוּ גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם יְיָ׃ לא וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְבְּזַעַת אַרְעָא דִּתְחוֹתֵיהוֹן׃ לב וּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלַעַת יָתְהוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת כָּל אֱנָשָׁא דִּלְקֹרַח וְיָת כָּל קִנְיָנָא׃ לג וּנְחָתוּ אִנּוּן וְכָל דִּלְהוֹן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל וַחֲפָת עֲלֵיהוֹן אַרְעָא וַאֲבַדוּ מִגּוֹ קְהָלָא׃ לד וְכָל יִשְׂרָאֵל דְּבִסְחֲרָנֵיהוֹן עֲרַקוּ לְקָלְהוֹן אֲרֵי אֲמַרוּ דִּלְמָא תִבְלְעִנָּנָא אַרְעָא׃

י׳ כפלני בטעם זרקא · ב׳ מנהון נסבי׳. ד׳ · ג׳ ומ״ל · ל׳ וחסר וא׳ מ״ל. ג׳ · ל׳ · ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר ומאכלו בראה · ו׳ רפין. ט׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ · פ׳ · ב׳ כלי מלחמה · ג׳ וחסר. ל׳

אבן עזרא

וקטנות: (כח) **לעשות את כל המעשים**. להחליף הבכורים בלוים ודע כי דבר גדול היה ומכעים לאשר איננו מאמין להסיר הבכורים מכהונתם ולהשיב המעלה למשפחת משה לבדו וכל זה היה בעבור מעשה העגל כי ויעלו עולות ויגשו שלמים הבכורים העלום כי הם היו לבדם הכהנים ובני לוי הרגו עובדי העגל ויש בכאן שאלה ותשובתה בפרשת וילך משה: (ל) **בריאה**. יש אומרים שהיא תורה על המצא מה שלא היה וכבר פירשתיו שאין המלה רק מגזרת וברא אתהן וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה והנה פירושה כטעם גזרה: **ופצתה האדמה את פיה**. כמו ופתחה וכן יפצה פיהו וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם העליונה תיכונה תדבר על הגבוהים ממנה כדרך ארמונה שהוא הגוף וכן על השפלים ממנה והטעם להבין השומעים: (לב) **ואת בתיהם**. שם כלל לנשיהם ובניהם וטפם: **ואת כל הרכוש**. שהיה לכלם: (לג) **וירדו הם**. הטעם כאשר ירדו נסתמה הארץ ולא נראו: **ותכס עליהם**. הארץ בעצמה: **ויאבדו**. בעבור מות בניהם העומדים תחתם: (לד) **לקולם**. בעבור קולם: (לה) ה"א החמשים מוספת עצמה ואחרת עמה. י"א כי קרח מהנבלעים

הוא

תדעון ד׳ וסי׳ ויאמר משה בזאת תדעון. ולכל בני ישראל לא יחרץ. ויאמר יהושע בזאת. גורו לכם מפני חרב: כמות ג׳ ומלאי׳ וסי׳ אם כמות כל האדם. כמות זה כן מות זה. והיה כמות אחאב: בריאה ב׳ ומב׳ לישני וסימן ואם בריאה יברא ה׳ דין מלא. וא׳ חסר ומאכלו בראה: וירדו ז׳ וסי׳ כל עבדיך אלה אלי. ואם בריאה יברא ה׳ ופצתה האדמה. וירדו ראמים עמם. וירדו מעל כסאותם. וירדו מאניותיהם. ויאמר אלי המים האלה. והפכתי כסא ממלכות: ותבקע ד׳ וסי׳ ותבקע האדמה אשר תחתיהם. ותבקע הארץ בקלם. ותבקע העיר דמלכים׳ וחברו דירמיה: שאלה ט׳ חסר וסימן נמסר בסדר וישב. לקלם ג׳ וחסר וסי׳ וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו. ויפצרו בו עבדיו. ואתה

בעל הטורים

ימתון ב׳. כמות כל האדם ימתון. והארץ כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימתון. פי׳ אחר שתבלע ויושביה ימתון ביבלעו הם התחם: ופקדת ג׳ במסרה. ופקדת כל האדם. ופקדת משמרת. ופקדת אלעזר בן אהרן. בשביל שרצה לכנים בפקודת אלעזר שבקשו כהונה ע״כ ופקודת כל האדם וגו׳: ופקדת כל האדם יפקד אמר משה אם הקב״ה יעשה לאלה כמו שעושה לכל אדם שהוא פוקד עון אבות על בנים וגו׳ ועל שלשים ועל רבעים. אלא שיענישם מיד: בריאה. שנים במסרה מתרי לישני. ואם בריאה. ומאכלו בריאה. שהאכיל קרח לעדתו עד שהמשיכם אחריו כדאיתא בפרק ד׳ מיתות כ״ד: כי נאצו האנשים האלה. ר״ת הכהן על שבקשו כהונה: האדם אשר לקרח. ס״ת הרם מלמד שעשאן חרם על שנתחברו לקרח: ותבקע ד׳ במסרה. ותבקע האדמה ואידך ותבקע הארץ בקולם. ותבקע העיר דירמיה ודמלכים על ירושלים. ותבקע הארץ בקולם היינו דכתיב וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם ורמז להא דאיתא בערובין שפתחה של גיהנם בירושלים ותבקע העיר פי׳ בירושלים שם ותבקע האדמה וירדו שאולה: ויאבדו ב׳ במס׳. הכא ואידך ויאבדו כלי מלחמה כיון שאבדו נאבד כלי מלחמה:

תולדות אהרן כי ה׳ שלחני. עקידה שער פד: אם כמות. נדרים לט: ואם בריאה. נדרים שם סנהדרין קי: ותפתח הארץ. סנהדרין נו: וירדו הם. ערובין יט: ותכס עליהם. סנהדרין קח קט:

רמבן

אשר להם והטעם שאם לא יסורו משם יהיו נבלעים בפי הארץ ויזהירם שלא יגעו להציל ממונם דבר ולקחו להם כי חרם הוא. ור"א אמר שאם באו להציל ממונם ירדו שאול כמוהם וא"כ יהיה זה כטעם ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח כאשר הזכרתי בטעמו שם:

(כט) **אם** כמות כל האדם ימתון אלה. הנה גם רבים בעם אמרו לו פעמים רבות למה העליתנו ממצרים. אבל היה העונש על אלה מכל האדם באמרם כי תשתרר עלינו גם השתרר כי עשו שתים רעות בזו על כבוד הרב וכפרו בכל מעשה ה' אשר עשה במצרים ובמדבר וגם במעמד הר סיני שנא' בו וגם בך יאמינו לעולם והם אמרו שאינו כדאי להשתרר עליהם ולא בא להם על ידו רק רע ומפני זה אמר ויחר למשה מאד וגם קרח אמר ומדוע תתנשאו וע"כ נבלע אהלו עמהם וזה טעם לא ה' שלחני שלא שלחני כלל להוציאם ממצרים כטעם אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וכן כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה המעשים אשר ראיתם בעיניכם רמז לכל אשר עשה מיום שאמר לו לך ואשלחך אל פרעה כי תחלת ביאת הנביא יקרא שליחות כענין את מי אשלח ומי ילך לנו ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים ואין טעם כל המעשים להחליף הבכורים ללוים וכהונת אהרן כדברי המפרשים אלא לכלל המעשים אשר עשה משה לעיני כל ישראל כמו שפירשתי:

(ל) **ואם** בריאה יברא ה'. כתב ר"א י"א כי בריאה תורה על המצא יש מאין וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה אבל פי' כטעם גזרה מן וברא אתהן. והנכון שתאמר על המצא דבר מאין כי אין אצלנו בלשון הקדש מורה על זה זולתי המלה הזאת. אבל הענין כי בקיעת האדמה איננה בריאה מחודשת אבל פתיחת הארץ את פיה לבלוע הוא חדוש לא נהיה מעולם כי כאשר תבקע האדמה כמו שנעשה פעמים רבים ברעש הנקרא זלזלה תשאר פתוחה גם ימלא הבקע מים ויעשה כאגמים אבל שתפתח ותסגר מיד כאדם הפותח פיו לבלוע ויסגור אותו אחרי בלעו זה הדבר נתחדש ביום ההוא כאלו הוא נברא מאין וזה טעם ותכס עליהם הארץ ולכך אמר הכתוב אחרי כן ותבקע האדמה ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ועל דעת רבותינו בקרוב פתח גיהנם גם הוא ענין נתחדש לשעתו:

(לב) **ואת** כל האדם אשר לקרח. קנה לו עבדים ושפחות ובני בית היו לו מצריים וכושיים וכנעניים קנין כספו ונענשו בכלל הרכוש שלהם שהם לקו בגופם ובממונם ואולי גם מישראל היו בביתו גרים ותושבים ונמשכו אחר עצתו ונענשו כי איננו רומז לזרעו דכתיב ובני קרח לא מתו. כי היו גדולים צדיקים וטובים וזכותם עמדה להם ולא היו לו בנים ובנות קטנים כי לא הזכיר הכתוב בקרח טף: (לג) **וטעם** ויאבדו מתוך הקהל. שאבדו לעיניהם

בהיותם

ספורנו

להנצל אם חיו עמהם כשילקו: (ל) **וידעתם כי נאצו**. שאינם ראוים ליקרא דשכבי ולהקבר עם שאר העם: (לב) **ותפתח הארץ את פיה**. הרחיבה את הבקיעה עד מקום בתיהם: **ואת כל האדם אשר לקרח**. הנמשכים אחריו במחלוקתו. ולכן לא מתו בניו שלא נגררו אחריו בזה: **ואת כל הרכוש**. שלא יזכו שיהנו צדיקים בעולם כענין נפלה סלע מחיקו ומצאה עני ונתפרנס בה: (לג) **ותכס עליהם הארץ**. הגיד שלא קרה באותה הפתיחה כמו

שיקרה

הָאָרֶץ׃ לה וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת
ל׳. מ׳ יְהוָה וַתֹּאכַל אֵת הַחֲמִשִּׁים
וּמָאתַיִם אִישׁ מַקְרִיבֵי הַקְּטֹרֶת׃
ס יז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב אֱמֹר אֶל־אֶלְעָזָר בֶּן־
כ׳ קרן משיחו אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְיָרֵם אֶת־הַמַּחְתֹּת
ל׳ מִבֵּין הַשְּׂרֵפָה וְאֶת־הָאֵשׁ זְרֵה־
ל׳. נ׳ מ״ל הָלְאָה כִּי קָדֵשׁוּ׃ ג אֵת מַחְתּוֹת
כ׳ חסר הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה בְּנַפְשֹׁתָם וְעָשׂוּ
ל׳ חסר. ס׳ אֹתָם רִקֻּעֵי פַחִים צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ
ל׳ וחסר. ל׳ כִּי־הִקְרִיבֻם לִפְנֵי־יְהוָה וַיִּקְדָּשׁוּ
י״א וְיִהְיוּ לְאוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ד וַיִּקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֵת
מַחְתּוֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ
ל׳ וחסר הַשְּׂרֻפִים וַיְרַקְּעוּם צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ׃
ל׳ ומ״ל. ס׳ ה זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַעַן אֲשֶׁר
לֹא־יִקְרַב אִישׁ זָר אֲשֶׁר לֹא
מִזֶּרַע אַהֲרֹן הוּא לְהַקְטִיר
קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה
ל׳ ל׳ כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
בְּיַד־מֹשֶׁה לוֹ׃ פ
ו וַיִּלֹּנוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִמָּחֳרָת עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן
ל׳ וחד והמתם אתו לֵאמֹר אַתֶּם הֲמִתֶּם אֶת־עַם
יְהוָה׃ ז וַיְהִי בְּהִקָּהֵל הָעֵדָה
עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיִּפְנוּ אֶל־

לה וְאִישָׁתָא נְפַקַת מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכָלַת יָת מָאתַן וְחַמְשִׁין גַּבְרָא מְקָרְבֵי קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב אֵימַר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיַפְרֵישׁ יָת מַחְתְּיָתָא מִבֵּין יְקִידַיָּא וְיָת אִישָׁתָא יַרְחֵיק לְהָלָא אֲרֵי אִתְקַדָּשָׁא׃ ג יָת מַחְתְּיַת חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין דְּאִתְחַיָּבוּ בְּנַפְשָׁתְהוֹן וְיַעַבְדוּן יָתְהוֹן טַסִּין רְדִידִין חוֹפָאָה לְמַדְבְּחָא אֲרֵי קָרִיבוּנִין קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדָּשָׁא וִיהוֹוְיָן לְאָת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וּנְסֵיב אֶלְעָזָר כַּהֲנָא יַת מַחְתְּיַת נְחָשָׁא דְּקָרִיבוּ יוֹקְדַיָּא וְרַדִּידוּנִין חוֹפָאָה לְמַדְבְּחָא׃ ה דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל דְּלָא יִקְרַב גְּבַר חִלּוֹנַי דְּלָא מִזַּרְעָא דְּאַהֲרֹן הוּא לְאַסָּקָא קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָם יְיָ וְלָא יְהֵי כְּקֹרַח וּכְכְנִשְׁתֵּיהּ כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לֵיהּ׃ ו וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא דְבַתְרוֹהִי עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן לְמֵימַר אַתּוּן גְּרַמְתּוּן דְּמִית עַמָּא דַיְיָ׃ ז וַהֲוָה בְּאִתְכַּנָּשׁוּת כְּנִשְׁתָּא עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וְאִתְפְּנִיאוּ

(ב) ואת האש. שבתוך המחתות: זרה הלאה. לארץ מעל המחתות: כי קדשו. המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת: (ג) החטאים האלה בנפשותם. (יומא לו) שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב"ה: רקעי רדידין: פחים. טסין מרודדין טינבי"ש בלעז: צפוי למזבח. למזבח הנחשת: ויהיו לאות. לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו: (ד) וירקעום. אישטידרי"ש בלעז: (ה) ולא יהיה כקרח. כדי שלא יהיה כקרח: כאשר דבר ה' ביד משה לו. כמו עליו על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על. ומדרשו על קרח ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים
על

היה והראיה ותבלע אותם ואת קרח ויש אומרים כי נשרף היה והעד ואת קרח במות העדה באכול האש וחז"ל אמרו כי נשרף ונבלע ולפי דעתי שלא נבקע רק מקום דתן ואבירם כי לא נזכר וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטרת ופי' הפסוק ואת קרח איננה דבק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה ואם יטעון טוען ויאמר למה לא הזכיר קרח עם השרופים התשובה כי אחר שהזכיר הכתוב שנשרפה עדתו שבאה לעזרה אין צורך להזכיר קרח כי מקל וחומר יודע הדבר וכמוהו מרכבות פרעה וחילו ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמ' טבע כי כן כתיב ונער פרעה וחילו והעד הנאמן כי קרח היה מהשרופים ולא יהיה כקרח וכעדתו: (ב) זרה הלאה. מהמזבח: כי קדשו. כי אחר שהקריבום לשם הנם קדושים: (ג) את מחתות החטאים. פי' המחתות: ועשו אותם. האומנים: רקועי פחים. כמו וירקעו את פחי הזהב. ופי' כי קדשו כי הקריבום לפני ה': ויהיו לאות. לזכר ולסימן: (ד) וירקעום. המרקעים. (ה) כאשר דבר ה' ביד משה לו. לאהרן ויש אומרים כי לו שב אל קרח והוא רחוק בעיני: (ו) ממחרת. זה היום כי לעולם הוא סמוך: אתם המתם. הטעם מה ראיה היתה זאת שבט לוי הוא הנבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכ' או בחכמה שידעתם שרפתם המקריבים: (ז) בהקהל העדה:
כל

ספורנו

שיקרה בפתיחת הרעש שהיא לא תסגר תיכף אמנם זאת נסגרת תיכף כפותח פיו לבלוע דבר ויסגירנו אחר הבליעה: יז (ב) ואת האש זרה הלאה. לא אל שפך הדשן מפני שהיתה קטרת זרה: כי קדשו. ואין ראוי להניחם שם בבזיון: (ג) כי הקריבם לפני ה' ויקדשו. שהקדישום להיות כלי שרת גם באחר עבודות מלבד עבודתם הפסולה ובזה הם ראויות לעשות צפוי בקדש: (ו) אתם המתם. שאמרת' להם שיכנסו
בקטרת

רמבן

בהיותם בתוכם עומדים עמהם כי ברגע פתחה הארץ את פיה וסגרה אותה עליהם ולא נודע מקומם איה. ור"א אמר בעבור מות בניהם העומדים תחתם:

יז (ב) **כי** קדשו. המחתות. והם אסורין בהנאה שכבר עשאום כלי שרת לשון רש"י. ולא ידעתי טעם לאיסור הזה שהרי קטורת זרה הקריבו וזר שעשה כלי שרת להקטיר בחוץ באיסור אינו מקודש אבל יש לומר כי בעבור שעשו כן על פי משה היו קדש כי הם הקדישו אותם לשמים לפי שחשבו שיענה אותם האלהים באש ותהיינה המחתות האלה כלי שרת באהל מועד לעולם. והנכון בעיני כי יאמר הכתוב כי הקריבום לפני ה' ויקדשו להיות לאות לבני ישראל כלומר אני הקדשתי אותם מעת שהקריבו אותם לפני כדי שיהיו לאות לבני ישראל:

(ה) **כאשר** דבר ה' ביד משה לו. כמו עליו על קרח ומהו ביד משה ולא נכתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו ועל זה לקה עוזיהו בצרעת. ולפי פשוטו ולא יהיה בלוע ושרוף כקרח וכעדתו אך כאשר נעשה למשה בידו שלקה בצרעת. ויש פותרים למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא כאשר דבר ה' ביד משה לאהרן שיהיו הוא ובניו כהנים ולא זר כ"ז לשון רש"י. והנכון שהוא רומז אל אלעזר הנזכר שאמר הכתוב אמור אל אלעזר בן אהרן וגו' ושיעורו ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחושת אשר הקריבו השרופים וירקעום צפוי למזבח כאשר דבר ה' ביד משה לו זכרון לבני ישראל וגו':

(ו) **אתם** המיתם את עם ה'. אמר אונקלוס אתון גרמתון דמית עמא דה' יפתור כי יאשימו אותם על שנתנו העצה הזאת להקטיר קטורת זרה לפני ה' מדעתם שהמקריבים אותם נשרפים כי השם לא אמר למשה להקטיר הקטורת הזאת והוא לא אמר לישראל בשם ה' לעשות כן אם כן מעצמם נתנו העצה הזאת אשר מתו בה העם והיו יכולין לתת אות ומופת אחר במטה או בזולתו. ור"א אמר מה ראיה זו שבט לוי נבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בחכמה שידעתם שרפתם המקריבים וכן נראה שלא האמינו כי מה שאמר אחרי כן דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשכותי מעלי וגו' ראיה שלא האמינו העם בשריפה הזאת שנבחרו הלוים והוחלפו הבכורות בהם רק חשבו כי משה ואהרן גרמו השריפה או שהיה העונש בקטורת אם זרה אשר
לא

תמנה לך חיל: החמשים ח' וסי' וקדשתם את שנת. ואש יצאה מאת ה'. וממחצית בני ישראל. ויקח משה ממחצית. ויענה אליהו וידבר. וישלח וישב שר חמשים. תניינא דפסוק: וירם ב' וסי' את המחתות מבין השרפה. וירם קרן משיחו: מחתות ג' מלאים נמסר לעיל בסדרא: צפוי ה' וסי' נמסר בסוף סדר ויקהל: ויהיו י״א רפין וסי' בסדר תרומה:

תולדות אהרן ואש יצאה. סנהדרין קי: את מחתות. סנהדרין נב מנחות נט: ולא יהיה כקרח. סנהדרין קי:

בעל הטורים

את מחתות החטאים האלה בנפשתם. שנתחייבו על עסקי נפשותם כדריש לקיש דאמר ר"ל מאי דכתיב בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו. בשביל חניפה שהחניפם קרח על עסקי לגימא חרק עליהם שר של גיהנם שניו. חרק אותיות קרח: החטאים ב׳ במסורה. החטאים האלה בנפשותם החטאים את עמלק לומר לך כמו שאלו חטאו בנפשותם כן חטא עמלק בנפשו שראה כל הנסים שנעשו לישראל ונזדווג להם כדאיתא במדרש משל למי שראה אמבטי רותחת וקפץ בתוכה כו׳:

על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנא׳ (שמות ד) ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג וע״כ לקה עוזיהו בצרעת : (יא) וכפר עליהם . רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטורת עוצר המגפה (ר״ל כשנתן רשות למשחית אז אין מבחין בין טוב לרע ועל מה שמוסיף מדליה יש תיקון בקטורת אבל מה שגוזר הקב״ה בהדיא אין חכמה ואין תבונה ובזה מתורץ מ״ש א״כ שלא הניח המלאך את אהרן לעצר בקטרת והלא הוא מסר רז זה אלא היה גזרת הקב״ה כמ״ש אני שלוחו של מקום ודוק) כדאיתא במסכת שבת (דף פט) : (יג) ויעמד בין המתים וגו׳ . אחז את המלאך והעמידו על כרחו א״ל המלאך הנח לי לעשות שליחותי א״ל משה צוני לעכב על ידך א״ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה א״ל אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב״ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה (מכילתא) . ד״א למה בקטרת לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטורת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב״ה תראו שעוצר מגפה הוא והחטא

בעל הטורים

ויפלו על פניהם . ולא התפללו כמו למעלה שלא היתה תפלה שגורה בפיהם וע״כ אמר כי יצא הקצף כדאמר רבי חנינא ב״ד כשהיה מתפלל על החולים אם אין תפלתי שגורה בפי יודע אני שהוא מטורף : וירץ . בא״ת ב״ש אותיות מגפה כרן לעצור המגפה :

תולדות אהרן ויתן את הקטרת . שבת פט יומא מד זבחים פח ערכין טז : ענין קריאת פרשת הקטרת בגילה אליהו ז״ל לר׳ פנחס ומעשה מזה מתא מהסיא ספר הזוהר פרשת וירא : ויעמד בין . שבת פט :

אֹהֶל מוֹעֵד וְהִנֵּה כִסָּהוּ הֶעָנָן
וַיֵּרָא כְּבוֹד יְהוָה׃ ח וַיָּבֹא מֹשֶׁה פ
וְאַהֲרֹן אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס
רביעי ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ י הֵרֹמּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה ל׳
הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע וַיִּפְּלוּ ס׳
עַל־פְּנֵיהֶם׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
אַהֲרֹן קַח אֶת־הַמַּחְתָּה וְתֶן־
עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים ס׳
קְטֹרֶת וְהוֹלֵךְ מְהֵרָה אֶל־הָעֵדָה ל׳ מ״ל נתורס
וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם כִּי־יָצָא הַקֶּצֶף ד׳. ב׳ בספרא
מִלִּפְנֵי יְהוָה הֵחֵל הַנָּגֶף׃ יב וַיִּקַּח
אַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיָּרָץ
אֶל־תּוֹךְ הַקָּהָל וְהִנֵּה הֵחֵל הַנֶּגֶף
בָּעָם וַיִּתֵּן אֶת־הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר
עַל־הָעָם׃ יג וַיַּעֲמֹד בֵּין־הַמֵּתִים ח׳ וכל עזרא דכוותא
וּבֵין הַחַיִּים וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃ ד׳. ג׳ ס״פ
יד וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה
עָשָׂר אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת מִלְּבַד
הַמֵּתִים עַל־דְּבַר־קֹרַח׃ טו וַיָּשָׁב
אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה׃ פ ל׳ ל׳
חמישי טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ יז דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְקַח מֵאִתָּם מַטֶּה מַטֶּה לְבֵית י״א
אָב מֵאֵת כָּל־נְשִׂיאֵהֶם לְבֵית ל׳ חסר וחד מלא ויתנו
אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת אִישׁ

לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְהָא חֲפָהִי
עֲנָנָא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַייָ׃
ח וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לִקְדָם
מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ט וּמַלִּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ י אִתְפָּרְשׁוּ
מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וְאֵישֵׁיצֵי
יָתְהוֹן כְּשָׁעָה וּנְפַלוּ עַל
אַפֵּיהוֹן׃ יא וַאֲמַר מֹשֶׁה
לְאַהֲרֹן סַב יָת מַחְתִּיתָא
וְהַב עֲלַהּ אֶשָּׁתָא מֵעַלָּוֵי
מַדְבְּחָא וְשַׁוִּי קְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא וְאוֹבִיל בִּפְרִיעַ
לִכְנִשְׁתָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן אֲרֵי
נְפַק רוּגְזָא מִן קֳדָם יְיָ שָׁרֵי
מוֹתָנָא׃ יב וּנְסֵיב אַהֲרֹן
כְּמָא דְמַלִּיל מֹשֶׁה וּרְהַט
לְגוֹ קְהָלָא וְהָא שָׁרֵי
מוֹתָנָא בְּעַמָּא וִיהַב יָת
קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְכַפַּר עַל
עַמָּא׃ יג וְקָם בֵּין מִיתַיָּא
וּבֵין חַיַּיָּא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא׃
יד וַהֲווֹ דְמִיתוּ בְּמוֹתָנָא
אַרְבְּעַת עֲסַר אַלְפִין וּשְׁבַע
מְאָה בַּר מִדְּמִיתוּ עַל
פְּלוּגְתָּא דְקֹרַח׃ טו וְתָב
אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה לִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא וּמוֹתָנָא אִתְכְּלִי׃
טז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ יז מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְסַב מִנְּהוֹן חוּטְרָא
חוּטְרָא לְבֵית אַבָּא מִן כָּל
רַבְרְבָנֵיהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן
תְּרֵי עֲסַר חוּטְרִין גְּבַר יָת

כל קהלה ואחריה על הוא למריבה : (ח) ויבא משה ואהרן. בעבור שראו שנראה הכבוד : (י) הרמו . שישבו במקום המרומם במחנה הלויה והוא האהל כאשר פירשתי במלת העלו : ויפלו על פניהם . להתפלל : (יא) את המחתה . הידועה : ושים קטורת . ולא אמר הקטורת והמשכיל יבין : והולך . לשון צווי כמו הושב את אביך ושרשו כמו הוליכי וטעמו הובילי כמו ילך עמך . (טו) וטעם וישב אהרן. דבק עם הפרשה הבאה ואם נפסקה וכבר הראיתיך רבות כהנה וכהנה וכאשר שב אהרן ונעצרה המגפה דבר השם : (יז) מטה . יש אומרים כי מטה לוי איננו מטה האלהים כי כבר היה ניכר ומה צורך לכתוב עליו שם אהרן ויש אומרים כי המטה היה כשאר המטות אין הפרש ביניהם וזה הישר בעיני . וטעם לבית אב . שבטי

וירא ב׳ וסימן נמסר בסדר שמיני . ושים ט׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח : וכפר ד׳ וסימן קרב אל המזבח ועשה ב׳ בו . כי יצא הקצף . עזרנו אלהי ישענו . ונמסר גם בסדר שמיני : על העם ח׳ וסימן נמסר במלכים ריש סי׳ י״ד : וקח י״ג וסי׳ לך נא אל הצאן וקח לי משם. קום לך פדנה ארם ביתה בתואל. עם אשר תמצא את אלהיך. ויאמר ה׳ אל משה עבר. דבר אל בני ישראל וקח מאתם . ויאמר אליו האיש קטר . וקח אתו אלי כי בן מות . ויאמר לו אבנר נטה. ויאמר לגחזי חגור מתניך . ואלישע הנביא קרא . ויהי מקץ ימים רבים. קחו עמכם דברים . שמע בני וקח אמרי . ונמסר גם במשלי סימן ד׳ : נשיאהם ב׳ ובעניינא קדמא חסר

ספורנו

בקטרת שאין ראוי שיקטירנה אלא המקריב עולת התמיד והיה לכם לנסות בזבחים הראוים לכהנים רבים יחד : (יג) ויעמד בין המתים ובין החיים . אחר שכבר התיצב שם והתעכב להגן על החולים שלא ימותו על הפך הבדלו מתוך העדה . ותעצר המגפה . שלא חלה עוד שום אחד מהם בחולי מגפה : (טז) והמגפה נעצרה . שנרפאו החולים

רמבן

לא זכה אותם וקטורת אהרן היתה קטורת הבקר כאשר פירשתי ולא היו התלונות רק על השריפה לא על הבליעה כי השם אמר למשה העלו מסביב וגו׳ . וזה ירמוז על פתיחת פי הארץ ומשה הגיד זה לישראל בשם ה׳ ודתן ואבירם היו חייבים יותר שהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים את דבריו ומתעתעים בכבודו . והנכון בעיני שהיו העם מאמינים עתה בכהונת אהרן שכבר יצאה אש מלפני ה׳ ותאכל את קרבנותיו אבל היו חפצים שיהיו הבכורות משרתי המשכן במקום הלוים ולא ירצו בחליפין שעשו בהם כי היו חפצים שיהיה לכל השבטים חלק בעבודת בית ה׳ והנה התלוננו אתם המיתם אותם שנתתם העצה הזאת שיקריבו קטורת ככהנים והם היו ראוים לעבודת לויה לא שיהיו כהנים מקריבי קטרת וזה טעם פרח מטה אהרן לבית לוי :

(י) **הרמו** מתוך העדה הזאת . לא הבינותי טעם הכתוב הזה וחברו למעלה הבדלו מתוך העדה הזאת כי יש באלהים להמית בדבר רבים סביב צדיק אחד והוא לבדו נשאר כאשר היה בבכורי מצרים וכן היה בכל המגפות שלשה ושנים בטלית אחת השנים מתים והאמצעי נמלט . ונראה שהיה הקצף יוצא להמית גם כל העדה כמיתת החטאים האלה שנמשכו אחריהם בפתיחת פי הארץ או באש היוצאת והם מכות כוללות ראויות להמית כל העומדים שם ביחד זולתי אם יעשה נס שני בנמלטים או שאמר הקדוש ברוך הוא כן לכבוד הצדיקים שכל זמן שהם בתוכם לא ישלח ידו בהם והכוונה באלה וכיוצא בהם להודיע שהם צריכים בקשת רחמים וכפרה ומשה הוא המזרז לעשות כן מיד :

(יז) **שנים** עשר מטות . מטה אהרן הוא בי״ב כי לא אמר ותקח מטה לבית לוי ותכתוב עליו שם אהרן אבל הוא במנין הנזכר והנה לא נחשב יוסף רק לשבט אחד והטעם כי לא ימנו שבטי ישראל לעולם רק שנים עשר ומפני שיחשוב לוי יתחשב יוסף רק אחד ועוד אפרש זה הסדר וזאת הברכה אם יברכני ה׳ להגיע לשם :

אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּהוּ׃ יח וְאֵת שֵׁם אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּה לֵוִי כִּי מַטֶּה אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית אֲבוֹתָם׃ יט וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה׃ חצי הספר כ וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־בּוֹ מַטֵּהוּ יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מַלִּינִם עֲלֵיכֶם׃ כא וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו ׀ כָּל־נְשִׂיאֵיהֶם מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת וּמַטֵּה אַהֲרֹן בְּתוֹךְ מַטּוֹתָם׃ כב וַיַּנַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֹּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֹהֶל הָעֵדֻת׃ כג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה פָּרַח מַטֵּה־אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פֶרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים׃ כד וַיֹּצֵא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמַּטֹּת מִלִּפְנֵי יְהוָה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַטֵּהוּ׃ פ ששי

כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הָשֵׁב אֶת־מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי־מֶרִי וּתְכַל תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי וְלֹא יָמֻתוּ׃ כו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ פ

כז וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ

ד׳ · כ׳ מ״ל בתורה ג׳ · ס׳ מ״ל בתורה · ד׳ ב׳ וב׳. ג׳ · ג׳ ושארא כמה · ג׳ בטעם בספרא · כ׳ ובטעון קדמא חסר ודין מ״ל. · ג׳ מ״ל וחד חסר ויבלע. ז׳ · ג׳ בטעם בתורה · ח׳ מ״ל בתורה · י״ג חסר · ג׳ ג׳ ג׳ · כ׳ חסר בתור׳ ואינון בחד ענינא · פ׳ בטעם בספרא · ה׳ מ״ל בתורה · ג׳. ד · ג׳. ג׳ ודגש

שְׁמֵיהּ תִּכְתּוֹב עַל חוּטְרֵיהּ׃ יח וְיָת שְׁמָא דְאַהֲרֹן תִּכְתּוֹב עַל חוּטְרָא דְלֵוִי אֲרֵי חוּטְרָא חַד לְרֵישׁ בֵּית אֲבָהַתְהוֹן׃ יט וְתַצְנְעִינּוּן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם סַהֲדוּתָא דַאֲזַמֵּין מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן׃ כ וִיהֵי גַבְרָא דְאִתְרְעֵי בֵיהּ חוּטְרָא יִנְעֵי וְאָנִיחַ מִן קֳדָמַי יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְאִנּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלֵיכוֹן׃ כא וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהַבוּ לֵיהּ כָּל רַבְרְבָנֵיהוֹן חוּטְרָא לְרַבָּא חַד חוּטְרָא לְרַבָּא חַד לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן תְּרֵי עֲסַר חוּטְרִין וְחוּטְרָא דְאַהֲרֹן בְּגוֹ חוּטְרֵיהוֹן׃ כב וְאַצְנַע מֹשֶׁה יָת חוּטְרַיָּא קֳדָם יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ כג וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְעַל מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְהָא נְעָא חוּטְרָא דְאַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וְאַפֵּיק לַבְלְבִין וְאָנֵיץ נֵיץ וְכָפֵית שִׁגְדִּין׃ כד וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת כָּל חוּטְרַיָּא מִן קֳדָם יְיָ לְוָת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתְּמוֹדָעוּ וּנְסִיבוּ גְּבַר חוּטְרֵיהּ׃ כה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲתֵיב יָת חוּטְרָא דְאַהֲרֹן לִקֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא לְאָת לְעַמָּא סָרְבָנָא וִיסוּפַן תּוּרְעֲמָתְהוֹן מִן קֳדָמַי וְלָא יְמוּתוּן׃ כו וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבַד׃ כז וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה לְמֵימַר הָא מִנַּנָא קַטְלַת חַרְבָּא הָא מִנַּנָא

רשי

והחטא הוא הממית: (יח) כי מטה אחד. אע״פ שחלקתים לשתי משפחות משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: (כ) והשכתי. כמו (בראשית ח) וישכו המים (אסתר ז) וחמת המלך שככה: בתוך מטותם. הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח: (כג) ויוצא פרח. כמשמעו: ציץ. הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים. כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון (בראשית כא) ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו (ישעיה יח) ובוסר גומל יהיה נצה ולמה שקדים הוא פרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבא כמו שמצינו בעוזיהו (ד״ה ב כו) והצרעת זרחה במצחו. ותרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: (כה) ותכל תלונותם. כמו ותכלה תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם מרמורי״ש בלעז ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם תלונתם תלונה אחת תלונותם שם דבר בלשון יחיד ואפילו הם תלונות הרבה: למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי באהרן לכהן ולא ילונו עוד על הכהונה

אבן עזרא

שבטי ישראל כמו ראובן ושמעון: (יח) וטעם כי מטה אחד. בעבור שנחלק השבט לכהנים וללוים: (יט) אשר אועד לכם. תמיד: (כ) והשכתי. מפעלי הכפל כמו והתמותי (טמאתך) מגזרת וחמת המלך שככה וטעם והשכותי כדרך בני אדם למנוח מנוחה ומטה לוי בתוך השנים עשר והנה יוסף במטה אחד: (כג) לבית לוי. מטה משרת עצמו ואחר עמו מטה אהרן מטה לבית לוי: ויגמול. מגזרת ויגדל הילד ויגמל ורבים אמרו בעבור שקדים כי המטה היה ממין האילן ואיננה ראיה ודרך דרש כי שקדים כמו כי שוקד אני: (כד) ויראו. מכתב יד כל אחד: (כז) ויאמרו בני ישראל. די לנו שגוענו ואבדנו והנה עוד כל הקרב אל המשכן ה׳ ימות כמות השרופים ומי יתן ותמנו לגוע אז אמר השם לאהרן שהוא הנגיד על שבט לוי להזהירו שלא יכשילו הלוים את ישראל. וטעם לאהרן על יד משה או כאשר הוא כי גם אהרן נביא

יו״ד תניינא מלא דמלא: ואת שם ד׳ וסי׳ ואת שם השני קרא. ואת שם אהרן תכתב. ואת שם קדשי לא תחללו עוד: העדות ח׳ מלא וסימן נמסר בסדר אחרי מות: יפרח ד׳ וסימן והיה האיש אשר אבחר בו. יפרח כשושנה. יפרח בימיו צדיק. צדיק כתמר יפרח: מטותם ב׳ מ״ל וסימן ויבלע מטה אהרן את מטותם. ומטה אהרן בתוך: וינח ז׳ דגש וסימן משה את המטת. וינח ה׳ את הגוים. ויכתב בספר וינח. וינח שלמה את כל הכלים. וינח את נבלתו. וינח את נערו שם. ויעש שלחנות: ויצא י״ג חסר וסי׳ ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל מועד. ויצא משה את כל המטת. ולא אבו האנשים דפלגש בגבעה. וישלח הדרעזר דשמואל. ועליה בתנת פסים. ויצא למרחב אתי. ויצא מנחם את הכסף. ויצא את האשרה. ויאמר לאשר על המלתחת. ויהי ממחרת ויצא פשחור. אויל מרדך ויהי בשלשים ושבע. ויצא אסא כסף דד״ה. מגלה עמקות מני חשך. וחד וירמיהו בא ויצא: המטת ג׳ חסר וסימן נמסר בסדר נשא: מרי ד׳ וסימן השב את מטה אהרן לפני העדות. כי חטאת קסם מרי. אל תהי מרי כבית המרי. ואמרת

בעל הטורים

יפרח ד׳ במסורה. והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח. והודך צדיק כתמר יפרח. יפרח כשושנה. יפרח בימיו צדיק. מטהו יפרח זהו צדיק כתמר יפרח שכיון שמטהו יפרח יצא צדיק בדינו וזהו יפרח כשושנה ויהי כזית הודו וזהו כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן וכן יפרח בימיו צדיק שנאמר על מלך המשיח שבימיו תחזור הכהונה ויפרח מטה אהרן: פרח. ציץ. שקדים. כנגד שלשה שערערו על הכהונה קרח ועדתם ועוזיהו. שקדים בגימ׳ חשמונים רמז לחשמונאים שהם מזרע אהרן ותתקיים הכהונה בידם: ויצא משה את כל המטת. חסר וי״ו שהיו יבשים כמו שהכניסם: לבני מרי. מכאן למד משה שקראם מורים:

תולדות אהרן נשמי סמדום. סוריות יב כריסות ס:

ספורנו

החולים במגפה: (כד) ויראו ויקחו איש מטהו. לכוין סימנם בבתיהם שמא הוחלף: (כה) ותכל תלונותם. וזאת המשמרת והאות תכלה את תלונותם שלא יוסיפו

רמבן

איש את שמו תכתב על מטהו. יש מפרשים שם ראש השבט ראובן שמעון לוי ויהודה והנכון שם הנשיאים ועשה אהרן נשיא לשבט לוי והוצרך לפרש כי מטה אחד הוא ונשיא אחד להם לומר אע״פ שחלקתים לשתי משפחות כהונה לבד ולויה לבד מ״מ שבט אחד הוא ונשיא אחד להם והטעם כאשר פירשתי כי לא הוצרכו ראיה רק שנבחר השבט ההוא מכל שבטי ישראל:

(כה) **למשמרת** לאות. לזכרון שבחרתי לאהרן לכהן ולא ילינו עוד על הכהונה לשון רש״י. ואין המטה הזה אות רק על מטה לוי שנבחר משאר השבטים לא על אהרן שתהיה לו הכהונה והנכון למשמרת לאות על שבט לוי תמורי הבכורות כי השריפה אות על הכהונה והפרח על הלוים כמו שפירשתי וזה טעם פרח מטה אהרן לבית לוי כי לכל בית לוי פרח

רשי

הכהונה: (כח) **כל הקרב** הקרב וגו'. אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחבירו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: **האם תמנו לגוע**. שמא הופקרנו למיתה: (א) **ויאמר ה' אל אהרן**. (ספרי) למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: **אתה ובניך ובית אביך**. הם בני קהת אבי עמרם: **תשאו את עון המקדש**. עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברי' המקודשי' המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: **ואתה ובניך**. הכהנים. **תשאו את עון כהונתכם**. שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: (ב) **וגם את אחיך**. בני גרשון ובני מררי: **וילוו**. ויתחברו עליך להזהיר גם את הזרים מליקרב אליכם: **וישרתוך**. בשמירת השערים ולמנות מהם גזברין ואמרכלין (פסחים כז): (ד) **וזר לא יקרב אליכם**. אתכם אני מזהיר על כך: (ה) **ולא יהיה עוד קצף**. (ספרי) כמו שהיה כבר שנאמר (במדבר יז) כי יצא הקצף: **לכם מתנה נתונים**. יכול לעבודתכם של הדיוט ת"ל לה' כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין: (ז) **עבודת מתנה**. במתנה

במדבר יז–יח

אָבַדְנוּ׃ כח כֹּל הַקָּרֵב ׀ הַקָּרֵב אֶל־מִשְׁכַּן יְהוָה יָמוּת הַאִם תַּמְנוּ לִגְוֺעַ׃ ס

יח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן הַמִּקְדָּשׁ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן כְּהֻנַּתְכֶם׃ ב וְגַם אֶת־אַחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי שֵׁבֶט אָבִיךָ הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלָּווּ עָלֶיךָ וִישָׁרְתוּךָ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ לִפְנֵי אֹהֶל הָעֵדֻת׃ ג וְשָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתְּךָ וּמִשְׁמֶרֶת כָּל־הָאֹהֶל אַךְ אֶל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִקְרָבוּ וְלֹא־יָמֻתוּ גַם־הֵם גַּם־אַתֶּם׃ ד וְנִלְווּ עָלֶיךָ וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד לְכֹל עֲבֹדַת הָאֹהֶל וְזָר לֹא־יִקְרַב אֲלֵיכֶם׃ ה וּשְׁמַרְתֶּם אֵת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֵת מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־אֲחֵיכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֶם מַתָּנָה נְתֻנִים לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ ז וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתְּךָ תִּשְׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל־דְּבַר הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת וַעֲבַדְתֶּם עֲבֹדַת מַתָּנָה אֶתֵּן אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם

ל' וחד והקרב
ג' בלישנא
כ' אין עזרתי
ל. ד'
כל ספרא אתך כמ"ד
ד
ד. ל'
ל. ג'
ל'
ד
ד'
ל' ושארה עבד' הקדש
ג'. ס"ז בתורה
ל'
ג' אתנח בפסח

אונקלוס

בְּלָעַת אַרְעָא הָא מִנַּנָא דְמִיתוּ בְּמוֹתָנָא׃ כח כֹּל דְקָרֵיב מִקְרַב לְמַשְׁכְּנָא דַיְיָ מָאִית הָא אֲנַחְנָא סָפְין לִמְמָת׃ א וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אַתְּ וּבְנָךְ וּבֵית אֲבוּךְ עִמָּךְ תְּסַלְּחוּן עַל חוֹבֵי מַקְדְּשָׁא וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תְּסַלְּחוּן עַל חוֹבֵי כְהוּנַּתְכוֹן׃ ב וְאַף יָת אֲחָךְ שִׁבְטָא דְלֵוִי שִׁבְטָא דַאֲבוּךְ קָרֵיב לְוָתָךְ וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וִישַׁמְּשׁוּנָךְ וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ קֳדָם מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ ג וְיִטְּרוּן מַטַּרְתָּךְ וּמַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא בְּרַם לְמָנֵי קוּדְשָׁא וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרְבוּן וְלָא יְמוּתוּן אַף אִינּוּן אַף אַתּוּן׃ ד וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא וְחִלּוֹנַי לָא יִקְרַב לְוָתְכוֹן׃ ה וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת קוּדְשָׁא וְיָת מַטְּרַת מַדְבְּחָא וְלָא יְהֵי עוֹד רוּגְזָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַאֲנָא הָא קָרֵיבִית יָת אֲחֵיכוֹן לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכוֹן מַתְּנָא יְהִיבִין קֳדָם יְיָ לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ז וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תִּטְּרוּן יָת כְּהוּנַּתְכוֹן לְכָל פִּתְגָּם מַדְבְּחָא וּלְמִגּוֹ לְפָרוּכְתָּא וְתִפְלְחוּן פּוּלְחַן מַתְּנָא אֶתֵּן יָת כְּהוּנַּתְכוֹן

אבן עזרא

נביא היה גם זאת הפרשה לאות כי במדבר סיני היתה כאשר הוקם המשכן ונבחרו הלוים ונפסלו הבכורים: (א) **את עון המקדש**. שהוא מבית לפרכת והטעם אם לא תשמרוהו העון עליכם. וטעם ובית אביך. כי הם נושאי המקדש: **את עון כהונתכם**. אם לא תשמרו הכהונה העון עליכם: (ב) **שבט אביך**. הוא לוי וחז"ל פירשוהו כמשמעו ולפי דעתי מה שפירשתיו כאילו אמר מטה לוי שהוא שבט אביך: **וילוו**. כמו ונספחו וכן ילוה אישי והנה הלוים נלוים בשמם: **ואתה ובניך אתך**. תשבו לפני אהל מועד. לבדכם ולא הלוים: (ג) **גם הם גם אתם**. דרך המקרא כן כמו משל בנו גם אתה גם בנך והטעם כי זה כמו זה. וטעם ונלוו עליך. שלא תצטרכו לזר שהוא ישראל: (ז) **עבדת מתנה**. והזר מהכהנים אפי' לוי ועולת שמואל שהוא לוי איננה טענה כי היא היתה הוראת שעה כמעשה גדעון

אל מרי אל בית ישראל: הקרב ז' וסימן כל הקרב הקרב ב' בו. ובנסע המשכן יורידו. ואת אהרן ואת בניו תפקד. והחנים לפני המשכן. אתן את כהנתכם. וכלבלו הנצבים האלה: האם ב' וסי' האם תמנו לגוע. האם אין עזרתי בי: ואתה ובניך אתך י"ג דסמיכי וסי' תשמרו את כהנתכם: תשאו את עון כהנתכם. לפני אהל העדות: ונלוו ד' וסי' עליך ושמרו את משמרת. באו ונלוו אל ה'. ונלוו גוים רבים. ונלוו

תולדות אהרן

כל הקרב. סנהדרין פ"ד: **וילוו עליך**. תמיד כו: **ולא ימותו**. ערכין יא: **ונלוו עליך**. תמיד שם: **וזר לא יקרב**. זבחים טז. **ושמרתם** חגיגה יט: **ואתה ובניך**. יומא כו כו: **ולמבית לפרכת** יומא כד: **עבודת מתנה**. פסחים סג (יומא לט): **והזר הקרב**. שבת לא סנהדרין פג פד ערכין יא:

בעל הטורים

האם ב' במסרה. האם תמנו לגוע. ואידך באיוב האם אין עזרתי בי מפני שאין לו אשה כדכתיב אעשה לו עזר כנגדו וכן מי שאינו לומד תורה כדכתיב ותושיה נדחה ממני חשוב כמת כדכתיב האם תמנו לגוע: ונלוו ד' במסרה. ונלוו עליך ואידך ונלוו עליהם בחלקלקות. ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא והיו לי לעם. ציון ישאלו דרך הנה פניהם ונלוו וגו'. פי' ונלוו עליהם רבים בחלקלקות לעזר לישראל כדכתיב ומן המשכילים יכשלו עד עת קץ אבל כשיבא הקץ ונלוו אל ה' וגו' והיינו ונלוו עליך: ואני הנה נתתי. כדרך שנותנים שטר מתנה בדעת שלימה ובנפש חפצה:

רמבן

פרא בזכותם ואפשר שכיון שנודע במטה שאין השם חפץ בבכורות והוא חפץ בשבט לוי שתהיה הכהונה לאהרן בלא תרעומות כי הוא הנכבד בשבט והנשיא בהם במטה ולו תאות שררת השבט ההוא. ואינו נכון בעיני כי גרשון בכור לוי:

יח (ז) **עבודת** מתנה אתן את כהונתכם. במתנה תהיה לכם לשון רש"י. לומר שהיא לכם מתנה גמורה עד שהזר הקרב יהיה חייב מיתה. והנכון בעיני שיאמר ועבדתם עבודת כהונה ואיננה לכם עבודת שעבוד כעבודת עבדי המלכים אבל עבודת מתנה גדולה נתתי לכם בה לכבוד ולתפארת מאתי כענין שדרשו למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין:

בקדש

ספורנו

יוספו להתלונן: **יח** (א) **אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש**: שלא יקרב טמא ולא זר לפנים ממחיצתו שזה מוטל על כלכם ואם יקרב מחסרון השתדלותכם תשאו את עונם: **ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם**. עליכם בלבד לשמור שלא יקרב זר לעבודת כהונה: (ב) **וישרתוך**. במה שהוא משמרתך ומשמרת בניך בלבד. **ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות**. והסדר יהיה כך שאתה ובניך תשמרו לפני קדש הקדשים שהוא אהל לארון אשר בו לוחות העדות: (ג) **ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל**. והלוים ישמרו משמרתך שהוא בית קדש הקדשים ומשמרת כל יתר המשכן וזה חוץ לקדשי המשכן: **אך אל כלי הקדש**. שהם בתוך המשכן שהם המנורה והשלחן ומזבח הזהב: **ואל המזבח**. החיצון שהוא מזבח העולה אף על פי שהוא חוץ לקדשים: (ד) **ושמרו את משמרת אהל מועד**. לפנים מן הקלעים והוא כל החצר: (ה) **ושמרתם את משמרת הקדש**. ואתם הכהנים תשמרו את משמרת המשכן לפנים מן הקדשים: (ו) **לכם מתנה נתונים לה'**. שיתחייבו לעבוד במצותכם בכל הצריך באהל מועד: (ז) **תשמרו את כהנתכם**. שלא יקרב זר לעבודת כהונה כמו שקרה בעוזיהו: **ועבדתם**. וכמו כן תשמרו שלא יקרב זר בעבודה שתעבדו וזה יצטרך כי אמנם עבדת מתנה אתן את כהונתכם. עבודת הכהונה המוטלת עליכם בלבד אתן ואשים אותה למתנת כבוד ומעלה בעיני כל

אדם

וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ ח וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת־
מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־קָדְשֵׁי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה
וּלְבָנֶיךָ לְחָק־עוֹלָם׃ ט זֶה־יִהְיֶה לְךָ
מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־
קָרְבָּנָם לְכָל־מִנְחָתָם וּלְכָל־
חַטָּאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם אֲשֶׁר
יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לְךָ הוּא
וּלְבָנֶיךָ׃ י בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים
תֹּאכְלֶנּוּ כָּל־זָכָר יֹאכַל אֹתוֹ קֹדֶשׁ
יִהְיֶה־לָּךְ׃ יא וְזֶה־לְּךָ תְּרוּמַת
מַתָּנָם לְכָל־תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְךָ נְתַתִּים וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ
אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כָּל־טָהוֹר
בְּבֵיתְךָ יֹאכַל אֹתוֹ׃ יב כֹּל חֵלֶב
יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן
רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ לַיהוָה לְךָ
נְתַתִּים׃ יג בִּכּוּרֵי כָּל־אֲשֶׁר
בְּאַרְצָם אֲשֶׁר־יָבִיאוּ לַיהוָה לְךָ
יִהְיֶה כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכְלֶנּוּ׃
יד כָּל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לְךָ יִהְיֶה׃
טו כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר
אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בָּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה־לָּךְ אַךְ פָּדֹה
תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֵת
בְּכוֹר־הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה׃
טז וּפְדוּיָו מִבֶּן־חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה
בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה
הוּא׃ יז אַךְ בְּכוֹר־שׁוֹר אוֹ־בְכוֹר

ד׳
ג׳ יין ושכר
ויד נוקף
בתורה
ג׳
ג׳
י״א
ג׳ ג׳ ג׳
ג׳ רפין
כ״ג ר״פ
ג׳ ג׳
ג׳ בטעין . ד׳
ט״ו . י״א
ג׳ מ״ל . ג׳
ובלשו׳ דגן
ותירוש
פ
ד׳
ג׳ את
ג׳ . ג׳ חד
מן י״א זוגין
ג׳ וכ״ב
ו׳

וְחִלּוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵל׃
ח וּמַלֵּיל יְיָ עִם אַהֲרֹן וַאֲנָא
הָא יְהָבִית לָךְ יָת מַטְּרַת
אַפְרָשׁוּתִי לְכָל קוּדְשַׁיָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּינוּן
לִרְבוּ וְלִבְנָךְ לִקְיָם עָלַם׃
ט דֵּין יְהֵי לָךְ מִקּוֹדֶשׁ
קוּדְשַׁיָּא מוֹתַר מִן אֶשָּׁתָא
כָּל קוּרְבַּנְהוֹן לְכָל מִנְחַתְהוֹן
וּלְכָל חַטָּוָתְהוֹן וּלְכָל
אֲשָׁמְהוֹן דִּיתִיבוּן קֳדָמַי קוֹדֶשׁ
קוּדְשִׁין דִּילָךְ הוּא וְדִבְנָךְ׃
י בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תֵּיכְלוּנֵיהּ
כָּל דְּכוּרָא יֵיכוּל יָתֵיהּ
קוּדְשָׁא יְהֵי לָךְ׃ יא וְדֵין
לָךְ אַפְרָשׁוּת מַתְּנַתְהוֹן לְכָל
אֲרָמוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ
יְהַבְתִּינוּן וְלִבְנָךְ וְלִבְנָתָךְ
עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם כָּל דְּדָכֵי
בְּבֵיתָךְ יֵיכוּל יָתֵיהּ׃ יב כָּל
טוּב מְשַׁח וְכָל טוּב חֲמַר
וַעֲבוּר רֵאשִׁיתְהוֹן דְּיִתְּנוּן
קֳדָם יְיָ לָךְ יְהַבְתִּינוּן׃
יג בִּכּוּרֵי כָּל דִּבְאַרְעֲהוֹן
דְּיֵיתוּן קֳדָם יְיָ דִּילָךְ יְהֵי
כָּל דְּדָכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכְלוּנֵיהּ׃
יד כָּל חֶרְמָא בְּיִשְׂרָאֵל דִּילָךְ
יְהֵי׃ טו כָּל פְּתַח וַלְדָּא
לְכָל בִּשְׂרָא דִּיקָרְבוּן קֳדָם
יְיָ בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא יְהֵי לָךְ
בְּרַם מִפְרַק תִּפְרוֹק יָת
בּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא וְיָת בּוּכְרָא
דִּבְעִירָא מְסָאֲבָא תִּפְרוֹק׃
טז וּפוּרְקָנֵיהּ מִבַּר יַרְחָא
תִּפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ כְּסַף
חֲמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
עַסְרִין מָעִין הוּא׃ יז בְּרַם
בּוּכְרָא דְתוֹרָא אוֹ בוּכְרָא

גדעון: (ח) למשחה פירשתיו: (ט) מקדש הקדשים. כי יש קדשים קלים: מן האש. כל מה שיקדישו ממנו כי אשה כמו אש והה״א נוסף: לכל מנחתם. אחר אשר יקדיש האזכרה ממנה ואמורי החטאת והאשם: אשר ישיבו לי. פי׳ כי תמעול מעל והנה המנחה והחטאת והאשם קדש קדשים כנגד השלמים: (י) בקדש הקדשים תאכלנו. אפילו בקדש הקדשים שהוא אהל מועד ונקרא קדש קדשים כנגד חצר המשכן: (יא) מתנם. בחסרון תי״ו כמו הולך (כ״א עובר) בשוק אצל פנה שהוא פנתה או הם שני משקלים: (יב) חלב יצהר. הנכבד והמוטב שהוא הקלף כי יצהר מענין נהור ושרשו צהר והוא חלב שמן זית: (יג) בכורי כל אשר בארצם. בכורי כל פרי האדמה: וטעם כל טהור בביתך יאכלנו. להזהיר ע׳ אלה החלבים כי כל טהור בביתך יאכל אותו על חזה התנופה ועל שוק התרומה ומה שיחרים הישראלי שלא יאכלנו כי הוא לשם ואתה תאכלנו: (טו) אך פדה תפדה. פי׳ תקח פדיונו וכן בכור הבהמה הטמאה תפדה: (טז) ופדויו. שב אל בכור האדם לבדו

עליהם רבים בחלקלקות: וידבר ה׳ אל אהרן ב׳ בטעם זרקא וסי׳ וידבר ה׳ דע״ל יין ושכר אל תשת אתה. ודעלם ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי: לך י״ד זקפין וסימן נמסר בסדר בראשית: לך נתתים ג׳ וסימן למשחה. וזה לך תרומת מתנם: כל חלב יצהר כל חלב. סימן קדמי׳ כל זכר יאכל אתו. תניין כל טהור בביתך יאכל אתו. תליתאה כל טהור בביתך יאכלנו: בקדש ג׳ רפין וסי׳ ונתת את הכפרת על. ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן. בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר: תירוש ג׳ מלאים וסימן כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן. ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך. אל ארץ דגן ותירוש: יביא ט׳ וסימן נמסר בסדר שמיני: לכל בשר ז׳ וסימן אל אלהי הרוחת. כל פטר רחם. יפקד ה׳. והיו דראון. נותן לחם. אין שלום לכל בשר. בא שאון עד קצה:

במתנה נתתיה לכם: (ח) ואני הנה נתתי לך. (ספרי) בשמחה לשון שמחה היא זה כמו (שמות ד) הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער עליו ועל השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו כ״ד מתנות כהונה בברית מלח עולם ולכן נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומתי. שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה. לגדולה (ספרי): (ט) מן האש. לאחר הקטרת האישים: כל קרבנם. כגון זבחי שלמי צבור: מנחתם חטאתם אשמם כמשמעו: אשר ישיבו לי. זה גזל הגר: (י) בקדש הקדשים תאכלנו וגו׳. למד על קדשי הקדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה: (יא) תרומת מתנם. המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל הנזיר: לכל תנופת. שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור. (ספרי) ולא טמאים. דבר אחר כל טהור לרבות אשתו: (יב) ראשיתם. היא תרומה גדולה

בעל הטורים

מקדש הקדשים מן. ס״ת שמן כמו שדרשו רז״ל לרבות לוג שמן של מצורע: וזה לך תרומת מתנם. וכן למעלה וזה יהיה לך ב׳ פעמים זה עולה כ״ד רמז לכ״ד מתנות כהונה: פדה ב׳ במסרה. אך פדה תפדה. ואידך את לא פדה ויפדה. היינו דאמר ר׳ יהושע רחל שלא בכרה וילדה ב׳ זכרים שניהם לכהן ואין שאחד פוטר את חבירו והיינו את לא פדה יפדה:

תולדות אהרן ואני הנה נתתי. שבת כה כו יבמות פד בכורות לד (בכורים כד): למשחה. סוטה טו זבחים נח לא חולין קלב: כל קרבנם. זבחים מה מנחות נח עג: אשר ישיבו לי. מנחות עג: בקדש קדשים. זבחים לו מנחות ע פג: כל חלב יצהר. בכורות כג תמורה ס (תרומות מא): תירוש. סנהדרין ע תמורה ס: ראשיתם. בכורות עב תמורה ה: בכורי כל. מנחות סד חולין קלו: לך יהיה. מנחות סד: כל עשור. מנחות פד: כל חרם. בכורות לב ערכין כח כט: יהיה לך. בכורות נא: פדה תפדה. קדושין כט ב״ק יא מנחות לו בכורות ד ס י יב: תפדה. יומא סה: ופדויו. שבת קלה יומא מט קדושין כט שבועות ד חולין עד בכורות מט נא ערכין ד יח: בערכך כסף שקלים. בכורות ד נא: אך בכור. קמא עת זבחים לז בכורות ה ו ז יא יח כריתות ד (פסחים לג):

ספורנו

אדם ובכן יחטאו כלם אליה ולפיכך צריך שתשמרו היטב: (ח) ואני הנה נתתי לך. אתה תשמור משמרת הקדש כאשר צויתיך ואני נותן לך מתנות כהונה הכתובים בזאת הפרשה: (ט) מן האש. שכלו ניתן לגבוה ואין לכהנים חלק בו אלא אחר הקטרת האימורים דמשלחן גבוה קא זכו לפיכך: (י) בקדש הקדשים תאכלנו. לפנים מן הקלעים: (יא) תרומת מתנם. מה שהבעלים נותנין לכהנים מן הקדשים הקלים

פיס

רמבן

(י) בקדש הקדשים תאכלנו. למד על קדשי קדשים שאינן נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה לשון רש״י. ולא הבינותי זה כי קדש הקדשים אינו מקום אכילת הקרבנות. כי הכתוב אומר במקום קדוש תאכל בחצר אהל מועד וקדש הקדשים הוא במקום הארון לפנים מן הפרוכת כמו שכתוב והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים וכתיב ונתת את הכפורת

על

רשי

גדולה : (יח) כחזה התנופה וכשוק הימין . (זבחים נו) של שלמים שנאכלין לכהנים ולנשיהם לבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד : לך יהיה . (ספרי) בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הויה אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה : (יט) כל תרומת הקדשים . מחיבתה של פרשה זו כללה בתחלה וכללה בסוף ופרט באמצע : ברית מלח עולם . כרתי ברית עם אהרן בדבר בריא ומתקיים ומבריא את אחרים : ברית מלח . כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם : (כ) וחלק לא יהיה לך בתוכם . (ספרי) אף בביזה : (כג) והם . הלוים ישאו עונם של ישראל שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם : (כד) אשר ירימו לה' תרומה . (ספרי) הכתוב קראו תרומה עד שיפריש ממנו

אבן עזרא

לבדו : (יז) לא תפדה כי קדש הם . לא תקח פדיונם ורבים פירשו שפדה לישראל והפך זה כל הבכור שאמר תאכלנו והסימן לכהן מי שהוא חייב לאכלו : (יט) ברית מלח . ברית כרותה מגזרת ארץ פרי למלחה ומקום המלח כמו נכרת שלא יעלה בו צמח כלל וכן גפרית ומלח : (כא) חלף . כמו תמורה : (כב) ולא יקרבו עוד . בעבור עדת קרח : (כג) ועבד הלוי הוא . בעצמו ויש אומרים כי הוא פעול ואיננו נכון כי את עבודת אהל מועד הוא הפעול : והם ישאו עונם . אם לא ישמרו והנה המעשר נחלתם על

ס

כֶשֶׂב אוֹ־בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת־דָּמָם תִּזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־חֶלְבָּם תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יח וּבְשָׂרָם יִהְיֶה־לָּךְ כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה וּכְשׁוֹק הַיָּמִין לְךָ יִהְיֶה׃ יט כֹּל ׀ תְּרוּמֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם בְּרִית מֶלַח עוֹלָם הִוא לִפְנֵי יְהוָה לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם לֹא תִנְחָל וְחֵלֶק לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּתוֹכָם אֲנִי חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס שביעי כא וְלִבְנֵי לֵוִי הִנֵּה נָתַתִּי כָּל־מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה חֵלֶף עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־הֵם עֹבְדִים אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ כב וְלֹא־יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לָשֵׂאת חֵטְא לָמוּת׃ כג וְעָבַד הַלֵּוִי הוּא אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהֵם יִשְׂאוּ עֲוֹנָם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ כד כִּי אֶת־מַעְשַׂר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה נָתַתִּי לַלְוִיִּם לְנַחֲלָה עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ פ

ג'
כ' בטע' בספ' ואת הכבש
הס"מ ט"ו
ג' ל'
ג'
ד'
ט"ז בתורה י"א בלוס'
ל' ומטעין
ט' בטע' בספ'
ל'
כ' בתורה
מטעים בו' את . ג' קמצין וכל המעשר דכוותא
כ"ד
ל'
י"ט זוגין דמיין
ט"ו
י"ט זוגין דמיין

דְאִמְּרָא אוֹ בּוּכְרָא דְעִזָּא לָא תִפְרוֹק קוּדְשָׁא אִנּוּן יָת דִּמְהוֹן תִּזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא וְיָת תַּרְבֵּיהוֹן תַּסֵּיק קוּרְבַּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ יח וּבִשְׂרְהוֹן יְהֵי לָךְ כְּחַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וּכְשָׁקָא דְיַמִּינָא לָךְ יְהֵי׃ יט כֹּל אַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא דִּיפְרְשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ יְהָבִית לָךְ וְלִבְנָךְ וְלִבְנָתָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם קְיָם מְלַח עָלְמָא הִיא קֳדָם יְיָ לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ׃ כ וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן בְּאַרְעֲהוֹן לָא תַחְסִין וְחוּלַק לָא יְהֵי לָךְ בֵּינֵיהוֹן מַתְּנָן יְהָבִית לָךְ אִנּוּן חוּלָקָךְ וְאַחְסַנְתָּךְ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וְלִבְנֵי לֵוִי הָא יְהָבִית כָּל מַעַשְׂרָא בְּיִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא חֲלַף פּוּלְחַנְהוֹן דְּאִנּוּן פָּלְחִין יָת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כב וְלָא יִקְרְבוּן עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְקַבָּלָא חוֹבָא לִמְמָת׃ כג וְיִפְלְחוּן לֵיוָאֵי אִנּוּן יָת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִנּוּן יְקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן וּבְגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַחְסְנוּן אַחְסָנָא׃ כד אֲרֵי יָת מַעַשְׂרָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּיפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ אַפְרָשׁוּתָא יְהָבִית לְלֵיוָאֵי לְאַחְסָנָא עַל כֵּן אֲמָרִית לְהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַחְסְנוּן אַחְסָנָא׃

בעל הטורים

תרומת ג'. כל תרומת הקדשים . הרי בגלבוע אל טל ואל מטר ושדי תרומות . ואיש תרומות יהרסנה . זהו שדרשו רז"ל אם דומה כדיין למלך שאינו צריך כלום יעמיד ארץ . והיינו ושדי תרומות שנאמר גבי שאול ואם דומה לכהן שמחזיר על הגרנות והיינו כל תרומת הקדשים יהרסנה :

הולדות אהרן

לא תפדה : בבא קמא יג

זבחים לז בכורות לא לב תמורה ה ה : את דמם תזרוק . פסחים סד זבחים לז נו קכ תמורה ח : ובשרם יהיה לך . זבחים לז נז קב בכורות כז לב לג תמורה כא (מעשר שני נב) : לך יהיה . זבחים לז בכורות כח : ברית מלח . מנחות יט כא : כי את מעשר . יבמות פו בכורות נט תמורה ג :

כשב ד' בתורה וסי' בסדר ויקרא : לריח י"ו וסימן נמסר בסדר ויקרא תרומת ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' כל תרומת הקדשים . הרי בגלבע אל . מלך במשפט יעמיד קדמא הסר וחד לאוצרות לתרומת : אתך ט"ו בתורה וסימן נמסר בסדר שמיני : ויאמר ה' אל אהרן ג' בטעמא וסי' דעלם לך לקראת משה המדברה . ורעלם אתה ובניך ובית אביך אתך . ורעלם בארצם לא תנחל ונמסר גם בסדר שמות : מעשר ג' רפין וסי' ויתן לו מעשר מכל . מעשר מן המעשר . ולבני לוי הנה נתתי וכל המעשר דכוו' : לנחלה ט"ו וסימן ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה . אשר ירימו בני ישראל . ונקח את ארצם ונתנה לנחלה . וישבע משה ביום ההוא . על כן היתה חברון לכלב . ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב . ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל . ויקח יהושע את כל הארץ . כי תורם את הדרך טובת דמלכים . וחברו דד"ה כי תורם אל הדרך הטוב . כי אתה הבדלתם לך . והולכתי עליכם אדם : והיתה להם לנחלה . אשרי הגוי אשר ה' אלהיו . ונתן

ספורנו

פים לבעלים חלק בהם : (יט) כל תרומות הקדשים . כגון המורם מלחמי תודה ושתי הלחם והחלה :

ונחשב

רמבן

על ארון העדות בקדש הקדשים ואין שם אכילה ושתיה שאין נכנס שם אלא כהן גדול ביום הכפורים . וראיתי בספרי רבי יהודה בן בתירא אומר הרי גוים שהקיפו את העזרה מנין לקדשי קדשים שנאכלין אפילו בהיכל תלמוד לומר בקדש הקדשים תאכלנו והנה ר' יהודה בן בתירא נתעורר בזה בספרי והעמיד הכתוב במקום האונס והזכירו באומר שאמר נאכלין בהיכל והראוי שיאמר שנאכלין אפילו לפני ולפנים אם הקיפו את ההיכל ועל דרך הפשט נפרש בקדש הקדשים תאכלנו שתאכלנו בקדושת קדש הקדשים כי אמר תחלה קדש קדשים לך הוא ולבניך שלא תנהגו בהם מנהג קדשים קלים אבל יהיו בידכם קדש קדשים וחזר ופירש בקדש הקדשים תאכלנו שתהיה אכילתך בהם בקדושה חמורה ולפי סברר פי' במנחה ובחטאת את האומר שיש באכילתן יותר מקדשים קלים במקומן וכזמנן לא הוצרך להאריך כאן אלא לומר שיהו כלן קדש קדשים באכילתן שתהיה אכילתן בהם בקדושה חמורה לא כקדשים קלים ושמוני הבי"ת רבים כי ב"ית הכלו כאשר תחזיק המקום והזמן כן תחזיק הענין וכן בעזבון תאכלנו :

(כ) בארצם לא תנחל . שתהיה נוחל חלקך באחד מכל שבטי ישראל וחלק קטן לא יהיה לך בארצם כלל כי הערים אשר נתנו להם ערי מקלט היו ולצורך ישראל כן האזהרה הזו בכהנים ואחרי כן הזכיר בלוים ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה כמוזכר בכהנים . ורבותינו דרשו בארצם לא תנחל בשעת חלוק הארץ וחלק לא יהיה לך בתוכם בבזה אני חלקך על שולחני אתה אוכל :

כה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כו וְאֶל־הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ ל'
אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר
נָתַתִּי לָכֶם מֵאִתָּם בְּנַחֲלַתְכֶם
וַהֲרֵמֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְהוָה ל' וחסר. ס'
מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר׃ כז וְנֶחְשַׁב ב' ללוים
לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם כַּדָּגָן מִן־הַגֹּרֶן ל'
וְכַמְלֵאָה מִן־הַיָּקֶב׃ כח כֵּן ל'
תָּרִימוּ גַם־אַתֶּם תְּרוּמַת יְהוָה
מִכֹּל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ כל ליסנא חסר במ"א
מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ
אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ פ
כט מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת ד' ב' חסר וב' מ"ל
כָּל־תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל־חֶלְבּוֹ ל' וחד וכל תרומ' כל מכל
אֶת־מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ׃ מפטיר
ל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בַּהֲרִימְכֶם אֶת־ ב' ומ"ל
חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְנֶחְשַׁב לַלְוִיִּם ב' לכם
כִּתְבוּאַת גֹּרֶן וְכִתְבוּאַת יָקֶב׃ ל' ל'
לא וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּכָל־מָקוֹם אַתֶּם ד
וּבֵיתְכֶם כִּי־שָׂכָר הוּא לָכֶם חֵלֶף ל'
עֲבֹדַתְכֶם בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ לב וְלֹא־ ו' פסוקים ולא ולא ולא
תִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא בַּהֲרִימְכֶם אֶת־ ב'
חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְאֶת־קָדְשֵׁי בְנֵי־ ל'
יִשְׂרָאֵל לֹא תְחַלְּלוּ וְלֹא תָמוּתוּ׃ ד' מ"ל

פ פ פ צ"ה. דניאל סימן.

כה וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ כו וְעִם לֵיוָאֵי
תְּמַלֵּיל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי
תִסְּבוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת
מַעַשְׂרָא דִּיהָבִית לְכוֹן
מִנְּהוֹן בְּאַחְסַנְתְּכוֹן וְתַפְרְשׁוּן
מִנֵּיהּ אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ
מַעַשְׂרָא מִן מַעַשְׂרָא׃
כז וְתִתְחַשֵּׁב לְכוֹן
אַפְרָשׁוּתְכוֹן כְּעִבּוּרָא מִן
אִדְּרָא וְכִמְלֵאתָא מִן
מַעֲצַרְתָּא׃ כח כֵּן תַּפְרְשׁוּן
אַף אַתּוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם
יְיָ מִכֹּל מַעַשְׂרָתֵיכוֹן דְּתִסְּבוּן
מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתְּנוּן מִנֵּיהּ
יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְאַהֲרֹן
כַּהֲנָא׃ כט מִכֹּל מַתְּנָתְכוֹן
תַּפְרְשׁוּן יָת כָּל אַפְרָשׁוּתָא
דַּיְיָ מִכָּל שׁוּפְרֵיהּ יָת
מַקְדְּשֵׁיהּ מִנֵּיהּ׃ ל וְתֵימַר
לְהוֹן בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת
שׁוּפְרֵיהּ מִנֵּיהּ וְיִתְחַשֵּׁב
לְלֵיוָאֵי כַּעֲלָלַת אִדְּרָא
וְכַעֲלָלַת מַעֲצַרְתָּא׃
לא וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּכָל אֲתַר
אַתּוּן וֶאֱנַשׁ בָּתֵּיכוֹן אֲרֵי
אַגְרָא הוּא לְכוֹן חֲלַף
פּוּלְחַנְכוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃
לב וְלָא תְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי
חוֹבָא בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת
שׁוּפְרֵיהּ מִנֵּיהּ וְיָת קוּדְשַׁיָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְחַלּוּן
וְלָא תְמוּתוּן׃

פ פ פ

כן אמרתי : (כה) וידבר ה' אל משה. ולא אל אהרן בעבור אתם מעשר מן המעשר לאהרן: (כז) וכמלאה. פירשתיו: (כט) מכל חלבו. מהטוב שבו וכן ואכלו את חלב הארץ: את מקדשו. כי המעשר הוא הקדש: וטעם בהרימכם את חלבו. וכבר הזכיר הכתוב זה לדבק אחריו ואכלתם אותו וטעם שהוא אסור לכם לאכול ממנו עד שתרימו חלבו ממנו ואחר שיחשב לכם אז תאכלוהו בכל מקום טהור: (לב) ולא תשאו עליו חטא. טעמו כאשר תרימו חלבו לא תשאו חטא ובתתכם מקדשו ממנו יהיו קדשי בני ישראל שמורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה וחללתם קדשי בני ישראל בעבור שאכלתם אתם מקדשו :

ממנו תרומת מעשר: (כז) ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן. תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאין וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגורן: וכמלאה מן היקב. כתרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים: מלאה. לשון בישול תבואה שנתמלאת: יקב. הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן (זכריה יד) יקבי המלך הוא ים אוקינוס חפירה שחפר מלכו של עולם: (כח) כן תרימו גם אתם. כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו גם אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם: (כט) מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה'. בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחלה אחד מחמשים לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר: (ל) בהרימכם את חלבו ממנו. לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו: ונחשב. המותר ללוים חולין גמורין: כתבואת גרן. לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור ת"ל ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: (לא) בכל מקום. אפילו בבית הקברות: (לב) ולא תשאו עליו חטא וגו'. (יבמות פט) הא אם לא תרימו תשאו חטא: ולא תמותו. (בכורות נו) הא אם תחללו תמותו :

בעל הטורים

והרמותם ממנו. קרי ביה ממינו שאין תורמין ממין על שאינו מינו ולא מחדש על הישן :

ספורנו

(כז) ונחשב לכם תרומתכם. להמצא ברכה אל בתיכם אע"פ שנמדד ואמרו (ברכות פ' הרואה) מדד ואחר כך בירך הרי זו תפלת שוא מכל מקום תרומה מעשר שתתן ברכה טוב בשאר המעשר שהוא חולין ביד הלוי :

ארצם לנחלה. מתנתיכם ד' ב' חסרים וב' מלאים וסימן נמסר בסדר א"ר : קדמאה תרומת ה' תני נא את תרומת ה' תליתא' את כל תרומת ה': מקדשו ל' ומשמש א"ב מן א"א כתובין וי"ו בסוף תיבותא וסימן במסרה רבתא : ו' פסוקים ולא ולא ולא וסימן ולא תשאו עליו חטא דסוף סדר קרח. והיה כעץ שתול על מים. ולא תסורו כי אחרי התהו. ולא אמרו איה ה'. ולא יהיו כאבותם דור. ואיש שכב ולא יקום: תמותו ז' מלאים וסי' נמסר בסדר מקץ :

תולדות אהרן ואל הלוים. ראש השנה יב יבמות פו בכורות יא: (כי תקחו. דמאי כה תרומות מב שם מג מעשר שני ע חלה מ): והרמותם ממנו. ברכות מז שבת קכו ערובין לא פסחים לה ביצה יג מנחות עז: ונתתם לכם. גיטין ל מנחות נד: תרומתכם. פסחים כב ביצה יג בכורות נג (תרומות מ מא מב): גם אתם. גיטין כג קדושין מא ע מציעא כח עא (תרומות מ): ונתתם ממנו. סנהדרין ל: מכל מתנותיכם ברכות מו שבת קכו ערובין לא פסחים לה ביצה יג תמורה ד ה: מכל חלבו. תמורה ה (חלה נז תרומות מב ערלה סא): ואכלתם אותו. יבמות פו: לא תשאו. יבמות פט קדושין פו מציעא נו בתרא פד קמג תמורה ס מעילה יא (תרומות מ מא): ואת קדשי בכורות פו :

פרשת כלי יקר קרח

ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי. בקיחה זו באו הרבה פירושים יען כי לא פורש אם קיחה זו בידים או בדברים כמו קח את הלוים. וי"א שכל הסיפור נמשך עד בני ראובן שלקח לו למחלוקתו את בני ראובן כי ראה ללקט אליו כל מרי נפש וידע כי נפשם מרה על הבכורה שנלקחה מראובן ואע"פ שיעקב נטלה ולא משה מ"מ על ידי שתחזור כל שררה לבעליה יחשבו שגם להם תחזור הבכורה ויסכימו עם קרח. וי"א שלקח לו לטענה את בן יצהר כי זאת היתה עיקר טענתו לומר אחי אבא ארבעה היו כו' מאחר שאני בן יצהר מי ראוי ליטול הנשיאה כפירוש רש"י. וי"א וי"ו של ודתן נוספת כוי"ו של ואיה וענה וביאורו שלקח את דתן ואבירם לצרפם אליו. ונכון לומר שתרווייהו איתנהו שלקח לו לטענה מה שהוא בן יצהר ולקח לו גם את דתן ואבירם ואון ולפי זה לא תהיה הוי"ו נוספת. ובמדרש אמרו ויקח קרח מה לקח טלית שכולו תכלת כו' ומסיק ששאל עוד בית מלא ספרים אם חייב במזוזה כו' בשלמא ציצית דרש סמוכין מדסמך ויקח קרח לפרשת ציצית אבל מזוזה מאן דכר שמה. ונ"ל דמפיק לה מדכתיב ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם למה ליה למכתב פתח אהליהם אלא שיצאו נצבים לחרף ולגדף על המזוזה שבפתח אהליהם והנה קרח חלק על פרשת ציצית ודתן ואבירם הוסיפו עוד לחלוק על מצות המזוזה שבפתח האהל כי אמרו שמשה בדה מלבו ב' מצות אלו והיה זה מעין מחלוקתם כמ"ש רבינו בחיי כי אמרו כשם בטלית שכולו תכלת הסברא נותנת שהוא פטור מציצית וכן בית מלא ספרים פטור ממזוזה כך בזמן שכל העדה קדושים אין צריכין למנהיג. ועוד רמוז בזה לומר שעיקר טעם שני מצות אלו להיות לאדם כמזכירים את מצות ה' כמ"ש וראיתם אותו וזכרתם וגו' וכן המזוזה כדי שיזכור את ה' בבואו ובצאתו ובזמן שכל העדה קדושים אין צריכין לדבר המזכיר כי בלאו הכי ה' לנגדם תמיד הוא ית' וכל מצותיו ואין צורך בהם כי אם לאנשים שכחי אלהים. ומטעם זה נענשו המה וטפם. ויש להתבונן אם קרח ועדתו חטאו טף למה באים לעונש זה אלא לפי שחלקו על ציצית ומזוזה ומסיק בפ' במה מדליקין ר' יהודה אל

מאיר ה"ג בנים מתים בעון ציצית וה"א בעון מזוזה כו' וטעם לשניהם אחד הוא לפי שניהם באו לזכרון כי המזוזה להיות ה' לנגד עיניו תמיד בבואו ובצאתו והציצית לזכרון המצות וכתיב ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני כי על ידי שתשכח תולדות המעשים הטובים אשכח גם שמם תולדותיך ועד שהבנים ענף ממנו כציצית שהם ענף מן הבגד:

ויקח קרח בן יצהר וגו'. ולא הספיק בן יעקב קרח היה מחניף לבני ראובן ואמר דרך חנופה אין אני מתיחס אחר אבינו יעקב ואל יחי חלקי עמו במה שלקח הבכורה מן ראובן על כן גם הפסוק אינו מיחס אחריו. ורבותינו ז"ל אמרו במסכת סנהדרין ויקח קרח שעשה קרחה בעולם בן יצהר שהרתיח את כל העולם כצהרים בן לוי שנעשה לויה לגיהנם ולהשיב ממי בן יעקב שעיקב עצמו לגיהנם יעקב בקש רחמים על עצמו שלא יתחשב עמהם שנאמר בסודם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי לפי פשוטו ודאי לא לכבוד יהיה לו אם יתחשב עמהם כי על ידי זה ידרש שמו לגנאי וע"כ בקש שלא יחד כבודו שמה. ד"א כדי שלא יאמרו שמדה זו ירושה בידו מן יעקב שערער על הבכורה דהיינו הכהונה כי לפנים היתה העבודה בבכורות ויאמרו שממנו למד קרח לערער על הכהונה וכן במעשה זמרי יאמרו שירושה בידם מן יעקב שלקח שתי אחיות על כן ייחס את קרח הקנאי עד לוי שהיה גם כן מקנא ביוסף. ומכל מקום המאמר מחוסר ביאור מהו הקרחה שעשה ואיך הרתיח העולם כצהרים. כפי הרמז מן הפסוק זולת המאמר של הגמ' היה מקום לפרש השמות בדרך אחר והוא שהמקרא ודאי אינו יוצא מידי פשוטו שהשמות כפשוטם אך מאחר שפרט כל היחס הלזה נראה כי שמו ושם אבותיו היה הוראה על העתיד שיעמידו בן פורץ גדרו של עולם והוא קרח כי השמות מרמזים על טענותיו ועל מחלוקתו. כי קרח לשון קרחה שער וכדרך שמסיק בפ' חלק ועוד גזז לכו למזייכו ומטלל בכו כו' שמגחך בכם על שעשה אתכם קרח מן השערות ונמצא שלקח לו זה לטענה נגד משה מה שעשה הלוים קרחים. בן יצהר הוא לשון שמן שחלק על הכהונה על אשר יצק על ראש אהרן שמן המשחה אשר מחציתו מאתים וחמשים כדאיתא בכריתות כי תשא ועל כן לקח למחלוקתו חמשים ומאתים איש אף על פי שי"א שלקח מספר זה כדי שיעלה כ"ג כל שבט המספר סנהדרי קטנה כשתצרף אליהם עוד ג' דתן ואבירם ואון הון משבט לוי לא היה איש ביניהם. מכל מקום לפי דרכנו נוכל לומר שלכך לקח מספר זה לומר אלו בני היצהר אשר ראויין להיות נמשח בשמן המשחה אשר מחציתו חמשים ומאתים כמו שנמשח בו אהרן. בן קהת הוא מלשון ולו יקהת עמים והוא לשון אסיפה והקהל כי הוא אספם ורוחו קבלם להקהילם על משה ואהרן כמ"ש ויקהלו על משה ואהרן. בן לוי פירש רש"י פרשת ויצא שנקרא לוי על שם שליוהו במתנות וגם המתנות לקח לו קרח לטענה נגד אהרן כדמסיק בילקוט פרשה זו באלמנה אחת שהיה לה כבשה באה לגזוז בא אהרן ונטל ראשית הגז כו'. על כל אלה נופל לשון לקיחה כי כולם לקח לו לטענה להחזיק מחלוקתו. אמנם לפי מה שמסיק במדרש קרח שעשה קרחה בעולם כו' נראה שדעת בעל המדרש זה לומר שקרח חלק על מציאות השי"ת כמ"ש הנועדים על ה' בהצותם על ה' והיכן מצינו שקרח נועד על ה' אף על פי שארז"ל שהחולק על רבו כחולק על השכינה מכל מקום היא גופא קשיא למה יהיה כחולק על השכינה אלא לפי שקרח טען שהעולם קדמון כקדמות השם יתברך והוא מחויב המציאות והוצרך לכפירה זו כדי לחזק מחלוקתו כי הוא טען ואמר כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' ודעתו לומר שאין יתרון ושררה לשום נוצר על חבירו כדרך שאין קדימה ח"ו לו ית' על ברואיו וז"ש ובתוכם ה' והיה ראוי להיות ה' בראשם ולא בתוכם באמצע אלא הורה והודה כביכול שאין לו קדימה ק"ו בן בנו של ק"ו מדוע תתנשאו אתם וז"ש בקר ויודע ה' את אשר לו יכולים אתם להפוך בוקר לערב כו' והא כתיב ויהי ערב ויהי בוקר אלא גבולות חלק הקב"ה ליום ולילה וכשם שהבדיל ישראל מן האומות כך הבדיל את אהרן. וכל משכיל ישתומם על המראה מה ענין מראה הערב והבקר לכאן אלא לפי שקרח חלק אעיקרא דדינא לומר שהעולם קדמון ומראה הערב ובקר הכל במקרה ואם כן למה תצא כזאת מלפניו יתברך להבדיל בין איש ובין רעהו ומשה השיב לו מתוך ראיה כי המקרה לא יתמיד זמן רב והרי עינינו הרואות שאין אתה יכול לבטל הבדלת בקר וערב אם כן אין זה מקרה אלא כך גזרה ברצונו וכשם שהוא ית' קדמון לכל נוצר כך חלק מכבודו לאשר חפץ בו וחלק גבולות ליום נתן גבולו ביום ואת ישראל נתן עליון על כל העמים כך נתן ברצונו יתברך גדולה זו לאהרן. וז"ש ואם בריאה יברא ה' וגו' פירש רש"י אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לא יברא ה' וקשה לי למה לא נאמר בו כי טוב כי לא מצינו לשון מוטב מפורש בפסוק. אלא ודאי כך פירושו קרח חלק על הבריאה של ששת ימי בראשית וטען לא היו דברים מעולם ואני אומר שיש בריאה על כן אני אומר אם בריאה ר"ל אם היתה בריאה חדשה בששת ימי בראשית אז יברא ה' חדשה בארץ ופצתה את פיה וגו' וידעו כי נאצו האנשים האלה את ה' במה שאמרו שלא היתה בריאה מעולם ועכשיו יאמינו למפרע שהיתה בריאה כשם שברא ה' חדשה בארץ עכשיו. וזה דעת רבא במסכת נדרים פ' אין בין המודר שדרש פסוק שמש ירח עמד זבולה מאי בעו בזבול אלא שבמחלוקתו של קרח עלו לזבול כו' אמר הקדוש ב"ה לכבודי לא מחיתם כו' והיינו טעמא לפי שקרח ערער על גבולות בקר וערב דהיינו שמש וירח וטען עליהם שלא ה' חלק לכל אחד גבולו ותחומו לזה ביום ולזה בלילה ע"כ עלו מרקיע לזבול כי אין נכון להם להאיר למי שאינו מאמין שלא ה' פעל כל זאת אך שלא יפה אמרו שיעשה דין לבן עמרם עד שאמר להם הקב"ה לכבודי לא מחיתם כו' והלא הדבר בוקע ועולה עד כסא הכבוד ונוגע בכבודי יותר מבכבוד משה. ומה שעלו דוקא לזבול אחשוב בזה לפי שקרח ערער על הכהונה ואמרו במדרש בעולת תמיד של בקר וערב שבזכותם יתקיימו שמש וירח אורות של יום ולילה ואם תבטל הכהונה ותהיה ביד מי שאינו ראוי לה אם כן באיזו זכות יתקיימו המאורות על כן עלו לזבול כי בו בית המקדש ומיכא' כ"ג כדאיתא במסכת חגיגה פ' ב'. ומכאן ראיה שקרח חלק על גבולות שמש וירח ועל הבריאה על כן אמרו שעשה קרחה בעולם כי בהסתלק אלהותו יתברך כביכול הרי כל העולם נעשה קרחה. ובמה שעלו שמש וירח לזבול כבר יצאה החמה מנרתיקה ועל ידי זה הרתיח את העולם כלו כצהרים והנוגע בענין האלהות גורם קיהוי שינים למאמינים בו יתברך כמ"ש במצרים שהיו שיניהם קהות כשראו קטורת העולה לכך אמרו בן קהת שהקהה שיני מולידיו. ודי בזה מה שאמרו בדרך דרש קצת ומעתה נבוא לביאור שייכות בדרך פשוטי:

קריאי מועד אנשי שם. נראין הדברים שנתקבצו אל קרח אנשים מרי לבב אוהבי יותר הכבוד והשררה בחשבם כי לכלם יתן שררות כי זה הדבר אשר בקשה נפש כל אנשי שם אשר אמרו ביניהם נעשה לנו שם פן נהיה לבוז ויוכיח על זה ראש דבריהם רב לכם וגו' כי אמרו דין הוא שתהיה השררה חוזרת חלילה מן אחד לחבירו כי רב לכם שימים רבים לישראל שנהגתם עליהם שררה וראוי שתתנו שבט ההנהגה ביד אחרים כי כל העדה כלם קדושים. וכלם מיותר אלא כך אמרו ידוע שאין עדה פחות מי' ובכל עדה ועדה שבישראל כלם קדושים כל עדה בפני עצמה יש בה קדושה כי אין דבר שבקדושה בפחות מי' אבל מ"מ כל עדה של י' יש קדושה ובתוכם ה' ואתם לא די שאתם מתנשאים על עדה של י' אלא אפילו על כל קהל ה' אתם מתנשאים ודבר זה אין לסבול ולכך פתח בעדה וסיים בקהל לומר שאפילו אם הייתם מתנשאים על עדה של י' היה לנו מקום ללון עליכם שהרי כל עדה יש בה קדושה ק"ו שיש ללון מדוע תתנשאו על קהל ה' על כלם כאחד. ומ"ש ובתוכם ה' כי בכ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו והרי הקב"ה מראה ענוה לישראל ומתהלך בתוכם ר"ל באמצע ולא בראש לומר הריני כרע כאחד לכם ואין אני מבקש לילך בראש כדיני ואיך אתם תתנשאו על קהל ה':

וישמע משה ויפול על פניו. במסכת סנהדרין אמרו מה שמועה שמע מלמד שחשדוהו בא"א שנאמר ויקנאו למשה במחנה שכל אחד קינא אותו עם אשתו, ודבר זה רחוק מן השכל מאד ומדברי קבלה לא ילפינן כי מאן יימר שחשד זה היה בזמן זה דוקא כי אין לו רמז בפסוק. ע"כ אומר אני שבעל אגדה זו רצה לפרש פסוק כי כל העדה כלם קדושים ומדוע תתנשאו על קהל ה' מה ענין הקדושה אל ההתנשאות ואת"ל שיש יחס ביניהם והקדושה ראוי שתמנע ההתנשאות א"כ הול"ל ומדוע תתנשאו על קהל קודש או עדה קדושה אלא ודאי כך אמר קרח למשה לפי שמצינו במסכת סוטה ארז"ל כל המתגאה לסוף נכשל בא"א ובמקום אחר אמרו כל המתגאה כאלו בא על כל העריות. וידוע שבכל מקום שאתה מוצא קדושה שם אתה מוצא גדר ערוה כי העריות מחללין הקדושה וכך אמר קרח מסברא דנפשיה הרי כל העדה כלם קדושים וגדורין מעריות. ואם כן מדוע תתנשאו להשתרר ולהתגאות כי דבר זה יגרום לכם שתהיו נכשלים באשת איש ותחללו קדושת העם לכך אמר על קהל ה' ולא אמר על קהל קדוש כי אחר ההתנשאות אין כאן קדושה כי כל המתגאה לסוף נכשל באשת איש ודבר זה גורם חילול קדושת העם. ובזה הבין משה שקרח חשדו שיהיה נכשל באשת איש לכך נאמר וישמע משה ויפול על פניו. וטעמו של דבר נראה לפי שכל המתגאה רוצה שיהיה הוא גבוה מעל כל גבוהים אין עוד מלבדו רודה בכל העולם זולתו. ולפי שכל אשה משועבדת תחת יד בעלה כמ"ש והוא ימשל בך על כן אין המתגאה יכול לסבול אפילו ממשלה זו שתהיה ביד אחר ועל כן נקט דוקא אשת איש ולא שאר עריות ומדוקדק הלשון שאמר לסוף נכשל באשת איש כי כל מי שמתגאה הרי הוא הולך ובודק בכל מיני שררה שרואה בזולתו לכבוש את הכל תחת ידו כדי שתהיה ידו בכל הממשלות ולא ישקוט האיש בכל השררות שכבר השיג עד שלסוף יתן עיניו גם בממשלת האיש על אשתו וירצה לכבשה תחת ידיו וזה לשון לסוף כי באשת ממשלה זו שסופו לבקש הוא סוף כל דבר וקץ לכלם וזהו פירוש יקר מאד הן בפרשה זו הן בלשון הגמרא:

בקר ויודע ה' את אשר לו. אין פירושו הגבלת זמן לאמר מחר יהיה האות הזה דא"כ הל"ל בקר יודע ה' מהו ויודע בוי"ו ואשר אליו מבעי ליה מהו לו אלא כך פירושו הבקר יאמת ויברר הדין עם מי וזה לפי שקרח חלק על הכהונה ועל המתנות כהונה כדאיתא במדרש במעשה אשר סיפר קרח לכל העדה אלמנה היה לה כבשה ולקח אהרן ראשית הגז והבכור וזרוע ולחיים כו' וראיה לזה שהרי אחר נחה שקטה הארץ מן המחלוקת נתן ה' לאהרן המתנות ברית מלח עולם ש"מ שקרח היה מערער עליהם ואמר משה בזאת תדעון כי נתן ה' לאהרן המתנות חלף עבודתו כי כל דבר הניתן בבקר הוא הדבר הניתן בשמחה ובפנים מאירות וזה הוראה שהנתינה דבר הגון כמו שפירש רש"י פ' בשלח על המן שניתן בבקר ולכך נאמר לקמן במתנות כהונה ואני הנה נתתי לך פירש"י בשמחה כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו והיינו בפנים מאירות וכל דבר הניתן בשמחה ובפנים מאירות ניתן בבקר בהיטיבו את אשר שאל כהוגן ואם כן הבקר יברר שהאמת עם אהרן ויודע ה' את אשר לו כי לו יתברך הכסף והזהב ומשלו יתן לו ה' למשרתיו עושי רצונו ולא כמו שאמר קרח שלקחם שלא בהורמנא דמלכא יתברך. ומדקאמר משה לא חמור אחד מהם נשאתי ש"מ שכשם שחשדוהו שנתן לאהרן הכהונה כדי שיזכה במתנות כהונה כך חשדו את משה לומר אף לו המלוכה כדי לזכות בזה משפט המלוכה את חמוריכם יקח וגו' ע"כ אמר כמתגלגל לא זו שלא לקחתי בזרוע חמור של אחד מהם אלא אפילו במתנה לא לקחתי מהם לכך אמר נשאתי לשון וישא משאת מאת פניו ולפי שמדרך המלכים להרע למי שאין נותן לו מתנות לכך אמר ולא הרעותי את אחד מהם. ולפי מה שפרשנו למעלה שקרח חלק על הבריאה אמר כאן בקר כי מגיד שאין אתה יכול להפך הבקר לערב בזה ויודע ה' את אשר לו כי לו יתברך תבל ומלואה והוא הממליך מלכים ובידו יתברך להקריב אליו את אשר יבחר בו:

המעט מכם וגו'. לכם לא נאמר אלא מכם לפי שמדבר על המרד והמעל היוצא מכם וכי דבר מועט וקטן הוא מרד כזה שמי שמוכן לו איזה מינוי

יערער על שלא נתנו לו עוד מינוי גדול מזה. וי"א שמדבר כלפי המיעוט שהלוים המעטים מכל השבטים כי הבדיל ה' אתכם וגו' והיינו לעבודת הארון המכלה בהם. ובקשתם גם כהונה ותסתכנו ביותר כי כל הקרב הקרב ביותר אל ארון ברית ה' מסוכן ביותר. ואהרן מה הוא כי לעולם היה עניו ביותר ואינו מחשיב את עצמו לכלום ע"כ הוא מתקיים אעפ"י שהוא קרוב אל ה' ביותר כמ"ש הוי קבל וקיים אבל כל מי שאינו בערכו בגדר הענוה אינו מתקיים אם יבא לפני ה' בלב גס:

ויאמרו לא נעלה. לאיזה הר קרא להם לעלות ומה שאמרו העיני האנשים ההם תנקר וביאור הענין שמשה שלח אחריהם לדבר על לבם דברי שלום והמה השבו את משה שלכך שלח אחריהם לפי שהם גדולים והעיקר במחלוקת זה ורצה משה ליתן להם איזו מנוי של שררה דרך שחד כדי שיסתלקו מן המחלוקת ואז ממילא יסתלקו כולם. על כן השיבו למשה לא נעלה לא נקבל ממך דרך שחד שום מעלה ושררה ועל זה אמרו העיני האנשים ההם תנקר כי השחד יעור וכי אתה סובר לעור עינינו בשחד זה. וכדי לתקן לשון האנשים ההם נראה שלא על עצמם אמרו כן אלא על כל האנשים אשר אתם כי אף אם אנחנו נשתוק בעבור שתתן לנו איזו שררה או נחלת שדה וכרם מכל מקום האנשים אשר אתנו כל שכן דפקרו ספי העיני האנשים ההם אשר אתנו תנקר שיהיו כל כך עורים שלא ירגישו בתחבולה זו לפיכך לא נעלה לא נקבל ממך שום שררה ועליה. ומה שהכניסו תוך סיפור זה המעט כי העליתנו וגו' הלא ועוד קאמרו מתחלה אמרו שכך דרכך שאתה מבטיח ואינו עושה כי כך הבטחת את בני ישראל להביאם אל ארץ זבת חלב ודבש והעליתנו ממצרים ארץ טובה וכל זה עשית כי תשתרר עלינו כדי להראות שררותך עלינו לא זו אתה אלא גם השתרר אחרים עלינו כאהרן וזולתו ואף אל ארץ זבת חלב ודבש לא הביאותנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם וגו' אמרו ממה נפשך למה זה אתה שולח אחרינו. אם להבטיח לנו איזו נחלת שדה וכרם כשנבוא לארץ הרי זה דבר שלא בא לעולם כי עדיין לא הביאותנו שמה ותתן לנו עכשיו נחלת שדה וכרם ואף אם תמצא לומר שחברינו לא ירגישו בתחבולה א כי נתינה זו לעתים רחוקים מכל מקום יש כמה דברים בגו הן מצד שהרי לא נעלה לארץ כי כבר נגזרה גזירה שנמות במדבר ואם תמצא לומר שנתינה זו תהיה לזרענו מ"מ מה כשרון לנו בזה וגם לזרענו הדבר בספק כי מדרכך להיות מבטיח ואינו עושה ועוד שהדבר לא בא לעולם עדיין. ואם תרצה ליתן לנו איזו שררה תיכף ומיד יש חששא אחרת שחברינו ירגישו בתחבולה זו העיניהם תנקר שלא יראו עין בעין תחבולה זו וי"א ניקור עינים זה קאי על הצרעה שהבטיחם שהצרעה ישלח ה' לפניהם כדי שתנקר עיני הכנענים ואמרו אף אם באמת יהיו סומים מ"מ חזק הוא ממנו ולא נוכל לעלות אל העם ז"ש לא נעלה:

הבדלו מתוך העדה הזאת וגו'. קרוב לשמוע שגם מתחלה לא עלתה על דעתו יתברך להעניש הבלתי חוטאים אלא שעל עדת קרח אמר כן ומשה הבין שעל כל עדת ישראל אמר כן לפי שכבר נאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה והיה סבור משה שכל ישראל הסכימו עמו ועל כן אמר על כל העדה ואכלה אותם כרגע ולא חשש פן יאמרו מבלתי יכולת ה' וגו' כי בלאו הכי הם מטולטלים ארבעים שנה במדבר ואף אם יכלה כלם מ"מ תוך ארבעים שנה יכול לעשות את משה ואהרן לגוי גדול כמו שנעשו מתי מספר במצרים פתאום לגוי גדול ועצום לכך אמר משה בתפלתו אל אלהי הרוחות לכל בשר לפי שמשה לא ראה בישראל שום ריעותא כי אף על פי שנאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה מכל מקום אין ראיה מכאן שבאמת נקהלו ישראל על משה אלא קרח עשה את שלו והקהילם עליהם כדרך כל מסית ומדיח ומאן יימר שישראל נתפתו לדבריו אך מאחר שהבין שרוצה הקב"ה לכלות כל ישראל כרגע זהו לפי שהוא אל אלהי הרוחות ויודע מה שברוחו של כל אחד ואחד וידע שבלבם מסכימים עם קרח. ומכל מקום אמר משה האיש אחד יחטא על קרח המדיחם אמר כן כי הוא עיקר החוטא בהסתה זו ומן הראוי שלא יקצוף על כל העדה כי מצינו שנאמר ותדבר מרים ואהרן במשה ולא נענש אהרן לפי שמרים היתה ההתחלה לדבור ואהרן טפל לה כך העדה יש ללמד עליהם קצת זכות כי לא באו מעצמם לידי חטא זה כ"א מחמת המציק המסית ומדיח בחלקת לשונו ואם על כל פנים ראויין לעונש מה מ"מ אין הדין נותן שיהיו שוים בעונש אל המסית לכלות כלם כרגע במיתה אחת שהרי גם לנחש המסית הוסיף בקללה מאדם וחוה כי הכל מתרפאין חוץ מן הנחש שאין לו רפואה: וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל העדה לאמר העלו מסביב למשכן קרח. מעולם לא עלה על לב להעניש כל העדה כי יודע אני שלא נתפתו לקרח ומה שאמרתי הבדלו מתוך העדה על כל ישראל אמרתי כן שיבדלו מתוך עדת קרח וראיה לזה ממה שנאמר מתחלה וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר מהו לאמר למי יאמרו כן אלא שרצה ה' שיאמרו לכל ישראל הבדלו ומשה לא הבין דברי השם יתברך כי מלת לאמר הוא מאמר התורה על שם סופו אבל למטה נאמר הרומו מתוך העדה וגו' כי שם נאמר ויקהל העדה על משה וגו' כי שם נקהלו באמת עליהם על כן אמר למטה הרומו לשון רוממות השייך למשה ואהרן כפי מדרגתם וכאן אמר הבדלו כי נגד ישראל אמר כן כי אין לשון רוממות שייך בכל העדה כאמור ומשה לא הבין זה מחילוק הלשון כי לא שמע עדיין מאמר הרומו וראיה לדברינו שהרומו אינו לשון הבדלה שהרי נאמר אחר כך והולך מהרה אל העדה ש"מ שלא היה ביניהם ומ"ש הרומו אלא שהוא לשון רוממות כי כלם ירדו שאולה ולכם תשאר הגדולה והרוממות כי תהיו לעם עצום כדי לקיים השבועה וקרוב לפירוש זה כתב הרמב"ן בשם ר"א ומשם תראה מה שהוספתי משלי על דבריו כי בהם יתורצו הרבה ספיקות:

אם כמות כל האדם ימותון אלה וגו'. במסכת נדרים אז"ל מנין לביקור חולים מן התורה שנאמר אם כמות כל האדם וגו' שהם חולים ומוטלים על ערשיהם ובני אדם מבקרין אותם לא ה' שלחני. ופירש רש"י שסמך על סוף המקרא שאמר פקודת כל האדם יפקד עליהם פקידה זו היינו ביקור. והנה מקום אתי לפרש פקודה זו בדרך אחר כי יש ב' תועלת בביקור זה האחד הוא שמבקרין אותו לראות צרכי של החולי ביקור שני הוא לצורך ההולכים שמה כי כמו שטוב ללכת אל בית אבל כדי שהחי יתן אל לבו כך טוב ללכת אל החולי כי על ידי זה יבקר ויפשפש במעשיו כי ילכו שמה אבירי לב הרחוקים מצדקה אשר אין פחד אלהים לנגד עיניהם ולבם הערל פה מבין לאחריתם כי תהו הוא וסופו למקום רמה וזה פקודת כל האדם כי הסוף הוא פקודת כל אדם יפקד עליהם יפקד לשון זכירה ור"ל אם יפקד ויזכר עליהם פקידת כל אדם היינו המיתה וזה ודאי על ידי שיבקרו אותם ויתגלגל זכות זה לרבים על ידיהם ואין מקבלים עונש כמדתם אז כדבריהם כן הוא שלא ה' שלחני. אבל אם בריאה יברא ה' וגו' שלא ימותו כדרך כל העולם ואז לא יזכר על ידם פקודת כל האדם כי מחידוש לא ילפינן כי לא יעלה על לב אדם למות במיתה משונה כזו בזאת תדעון כי נאצו האנשים את ה' ואין ראוין שיתגלגל על ידם שום זכות לזולתם. וטעם למיתה כזו לפי מה שכתבתי למעלה שכפרו בחידוש העולם ובבריאתו אמר משה אם בריאה אם באמת היתה בריאה חדשה בששת ימי המעשה אז יאמת ה' דברי ויברא גם עתה חדשה בארץ ועל ידה יכירו וידעו כי ה' עושה חדשות. מה שנבראה בריאה זו דוקא לפי שארז"ל אלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו והמה לא רצו בשום מנהיג כי אמרו כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' ולפי סברתם הנבערת יבלע איש את רעהו חיים ע"כ יענשו כמדתם שירדו שאול חיים כי אפילו המתעצל בהספדו של אדם כשר אמרו רבותינו ז"ל שראוי לקוברו בחייו לפי שנראה שאינו מרגיש בהעדר השלם שהיה מטיל מוראו על הבריות כל שכן עדת קרח שבפה מלא אמרו שאין רוצין בשום מתנשא לכל ראש על כן אמר משה שאם ימותו על מטתם ולא ירדו שאול חיים אז לא ה' שלחני לעשות את כל המינויים של השררות והנהגת העם אמנם אם ירדו שאול חיים בזאת ידעון כי נמדד להם כמדתם כי ה' שלחני לעשות את כל המינויים כדי שכל העם הזה איש על מקומו יבא בשלום לכך נאמר ויאבדו מתוך הקהל מתוך שרצה ה' שיהיו כל ישראל בקהלה אחת ובאגודה אחת וכל קהלה ואסיפה צריכה למנהיג כדי שלא יבלע איש את רעהו והמה לא רצו בזה על כן נאבדו כי הוא יצא לחלק ובין אחים יפריד על ידי מחלוקתו:

נסו לקולם. מקולם מבעי ליה ועוד להיכן נסו והנה מפניו יתברך יברחו. והנה רבותינו ז"ל אמרו שקרח ועדתו אומרים תמיד משה אמת ותורתו אמת והם בדאים ואותו קול התחיל לצאת מיד אחר הבליעה ולאותו קול היוצא ממקום הבליעה נסו כל ישראל לשמוע מה ידברו כי סברו מסתמא הם מתודים על הפשע ורצו לידע מה היה עיקר החטא כדי שידעו להשמר ממנו שלא יעבור גם עליהם כוס זה וז"ש כי אמרו פן תבלענו הארץ. ומדקאמרו משה אמת ותורתו אמת ש"מ שכפרו גם בתורתו ואולי תלוי זה במה ששמעו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה אם כן רוצה ה' שכל ישראל ישמעו הכל מפי הגבורה ומה שמשה מגיד להם עוד לאו כל כמיניה ליתן מקום לדבריו אשר לא שמעו גם המה ולדעתי שזה כוונת רש"י שפי' כי כל העדה כלם קדושים לא אתם לבדכם שמעתם אנכי ולא יהיה לך רצה בזה מאחר שגם כל העדה שמעו ב' מצות אלו לו חפץ ה' במצות יותר מאלו כעת למה לא השמיענו כזאת אלא ודאי שמלבם אתם בודים הכל ולפי שחלקו על התורה אמרו בהתודותם משה אמת ותורתו אמת:

ולא יהיה כקרח וכעדתו וגו'. פירש"י שלא ילקה בצרעת כמו שלקה משה בצרעת בידו ומלא לו שב אל החולק על הכהונה. וכאן הבן שואל מה ענין צרעת של משה על החולק על הכהונה ויותר היה נכון אם היה מביא ראיה מצרעת של מרים שהיה מעין מחלוקתו של קרח כי מחלוקתו על הכהונה נמשך ממה שחלק על נבואתו של משה לא שלחך ה' ומזה המין היה צרעת של מרים שאמרה הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר וכן אמר קרח כי כל העדה כלם קדושים לא אתם לבדכם שמעתם בהר סיני אנכי ולא יהיה לך אבל צרעת ידו של משה מה שייכות יש לו למחלוקת של קרח. ועתה שא נא עיניך וראה כי הנני מקרב הענינים והיו לאחדים בידך וילקה הדומה בדומה ומשם תקח ראיה ברורה וטובה שהחולק על נבואתו של משה לוקה בצרעת וזה לפי שאמרו רבותינו ז"ל החושד בכשרים לוקה בגופו מנלן ממשה כו' וכפי שורת הדין שראוי לעשות אל החושד כאשר זמם לעשות לאחיו. אם כן החושד נלקה באותה מכה שהיתה ראויה לבא על הנחשד אם היה הדבר אמת ומשה חשד את ישראל בבלתי מאמינים בנבואתו כמ"ש הן לא יאמינו לי כי יאמרו לא נראה אליך ה' והיינו ממש דברי קרח שאמר לא נראה אליך ה' ואתה בודה הכל מלבך מדהוצרך משה לאמר כי ה' שלחני כי לא מלבי כך חשד משה את ישראל שיכחישו נבואתו ויאמרו לא נראה אליך ה' רק מלבך אתה בודה כדי לנהוג שררותך עלינו. ומדאנו רואים שנלקה משה בצרעת על שחשדם במה שאין בהם ש"מ שאלו היה הדבר אמת שהיו ישראל מכחישין נבואתו אז היו ישראל לוקין בצרעת זה ולפי שחשדם במה שאין בהם נלקה הוא באותה מכה שהיתה ראויה לבא עליהם דאם לא כן לא יהיה מדה כנגד מדה וצריך להיות כאשר זמם לעשות לאחיו ומכאן ראיה ברורה שהחולק על הכהונה לוקה בצרעת כי כל החולק על הכהונה חולק על נבואתו של משה ואומר לא נראה אליו ה' ליתן לו רשות שיתן הכהונה לאהרן דוקא וחושדו שמשה מלבו נתנו לאחיו. וזה פירוש יקר. וטעם לצרעת דוקא היינו לפי שמצינו שהצרעת בא על גסות הרוח ועל לשון הרע שכן עוזיהו נצטרע על שגבה לבו עד להשחית ומדברי קבלה ילפינן שנאמר גבר יהיר ולא ינוה שלא ישאר בנוה שלו לפי שסופו לישב בדד מחוץ למחנה ואלו היו ישראל בלתי מאמינים בנבואת משה מסתמא היו חושדים אותו כי לבעבור השתרר עליהם הוא רוצה למושכם אחריו ואלו היו אומרים אליו לא נראה אליך ה' בלשון נוכח היו ודאי בכלל מספרי לשון הרע ומב' צדדים אלו היו נלקין בצרעת ועל כן הוזר הדין על משה שחשדם שלא כדין ונצרע ביד דוקא כארז"ל חיים ומות ביד לשון וכי יש יד ללשון אלא מה היד ממית אף הלשון ממית שנאמר חץ שחוט לשונם שוחט כתיב כי הרי זה בא להיות שותף לאחרים ובמגא"ז שתעם כי לשון הרע תלתא קטיל וכן קרח

היה בכלל כת לצים כדאיתא במדרש וסימן לדבר קרח ר"ת קשת רומח חרב על שם שנאמר בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה. ומה שלא נענש קרח בצרעת כמשה לפי שהיה קם ליה בדרבה מיניה שהרי כפר בעיקר ובתורת משה ורצה לבטל הפרשה אמר מזה הצד נתן הדין שיהיה מן הבלועים ועוד שכבר ראה מעשה ה' הגדול מה שלא ראו ישראל בשליחות ראשון של משה. וז"ש זכרון לבני ישראל וגו' למען אשר לא יקרב איש זר להקטיר קטורת כי הזר הקרב מסתמא הוא חולק על נבואת משה. ומכל מקום הזר הקרב לא יהיה כקרח ועדתו שזה בעונש כי קרח ועדתו היו בו חטאים גדולים זולת זה. אלא יהיה כאשר דבר ה' ביד משה לו כמשה שלקה בידו בצרעת כך ילקה בצרעת כל החולק על הכהונה:

והנה פרח מטה אהרן וגו'. רמז כי לא למראה עיני האדם ישפוט ה' כי אם נראה אחד עץ יבש בלי לחלוחית מים תורה וחכמה הקדוש ב"ה מפריחו וכך בהפך כדמסיק בילקוט ביחזקאל שדרש על קרח ואהרן פסוק הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש ויכול להיות שמשם נמשך המקור שכל מה שהיה במקדש היה מלבלב ועושה פירות ואפילו הזהב שנקרא פרוים. ויוצא פרח זה היה סימן לכהנים קטנים שנקראו פרחי כהונה. ויצץ ציץ זה סימן לכהנים גדולים נושאין ציץ נזר הקודש. ויגמול שקדים בזכות וירץ אל תוך הקהל וגו' כדי לעצור המגפה ובזכות שהכהנים זריזים הם כגמול ידו השיב לו להצמיח שקדים שיש בהם משמעות לשון שקידות ומהירות וזכה למתנות שנאמר ואני הנה נתתי לך ולשון הנה מורה על הזריזות וכן פירש"י פ' וישב ויאמר הנני לשון ענוה וזריזות. ורש"י פי' הנה בשמחה כד"א הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו וטעמו של דבר שכל הנה לשון זריזות הוא וכל מה שהאדם עושה בזריזות ודאי סוף שמח בעשייתו וכשם שאהרן היה שמח לקראת משה אחיו הקטן ממנו ולא נתקנא בשררתו בזכות זה ניתן לאהרן שררת הכהונה למשחה בה בשמחה ז"ש ואני הנה נתתי לך בזכות הנה הוא יוצא לקראתך ולמעלה בפסוק בקר ויודע ה' שנתן לו ה' המתנות בבקר בפנים מאירות בשמחה כמשפט כל דבר הניתן אל השואל כהוגן. ורבותינו ז"ל אמרו שבזכות וראך ושמח בלבו זכה לחושן משפט על הלב לפי שנאמר ידרך ענוים במשפט כדרך שנתבאר למעלה פ' משפטים ודרך זה ענוה לו ששמח על שררת אחיו ורבותינו ז"ל אמרו גדול מה שנאמר במשה ואהרן שנאמר ונחנו מה וכן באהרן כתיב ואהרן מה הוא שהוא מחשב את עצמו לבלי מה כאלו הוא עץ יבש שאין בו שום לחלוחית ע"כ זכה שפרח מטה אהרן היבש. ומה שנתנו לו כ"ד מתנות כנגד כ"ד ספרים ואמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יוחנן מנין שאין נותנים מתנות לכהן עם הארץ שנאמר לתת מנת לכהנים הלוים למען יחזקו בתורת ה'. ובילקוט מנה כ"ד מתנות י"ב במקדש וי"ב בגבולין רמז לדבר זה יהיה לך מקודש הקדשים כמספר זה דהיינו י"ב יהיה לך מקודש הקדשים דהיינו י"ב שבמקדש. וזה יהיה לך תרומת מתנם לכל תנופות בנ"י זהו כנגד י"ב שבגבולין כי אין שם מקדש. ולמעלה פרשת נשא פרשנו שיש עוד עבודת מתנה והיא ברכת כהנים כה תברכו כי בה יהיו כ"ה וכאן היא רמוזה ביתור לשון הנה עולה ס' כמספר ששים גבורים סביב לה הרמוזים בברכת כהנים ושם נאמרו פנים מאירות יאר ה' פניו אליך והיינו הנה בשמחה:

הפטרת קרח בשמואל א סימן יא

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם לְכוּ וְנֵלְכָה הַגִּלְגָּל וּנְחַדֵּשׁ שָׁם הַמְּלוּכָה: וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם הַגִּלְגָּל וַיַּמְלִכוּ שָׁם אֶת־שָׁאוּל לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם זְבָחִים שְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד־מְאֹד: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְקֹלְכֶם לְכֹל אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּם לִי וָאַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ: וְעַתָּה הִנֵּה־הַמֶּלֶךְ | מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי וּבָנַי הִנָּם אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה: הִנְנִי עֲנוּ בִי נֶגֶד יְהוָה וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ אֶת־שׁוֹר מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְאֶת־מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי רַצּוֹתִי וּמִיַּד־מִי לָקַחְתִּי כֹפֶר וְאַעְלִים עֵינַי בּוֹ וְאָשִׁיב לָכֶם: וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשַׁקְתָּנוּ וְלֹא רַצּוֹתָנוּ וְלֹא־לָקַחְתָּ מִיַּד־אִישׁ מְאוּמָה: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֵד יְהוָה בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא מְצָאתֶם בְּיָדִי מְאוּמָה וַיֹּאמֶר עֵד: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֵת כָּל־צִדְקוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת־אֲבוֹתֵיכֶם: כַּאֲשֶׁר־בָּא יַעֲקֹב מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁבוּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה: וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ בָּם: וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמְרוּ ויאמר כתיב חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ אֶת־יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ: וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח: וַתִּרְאוּ כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם: וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ: אִם־תִּירְאוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וִהְיִתֶם גַּם־אַתֶּם וְגַם־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וּמְרִיתֶם אֶת־פִּי יְהוָה וְהָיְתָה יַד־יְהוָה בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם: גַּם־עַתָּה הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר יְהוָה עֹשֶׂה לְעֵינֵיכֶם: הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהוָה וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר וּדְעוּ וּרְאוּ כִּי־רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי יְהוָה לִשְׁאוֹל לָכֶם מֶלֶךְ: וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה וַיִּתֵּן יְהוָה קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּירָא כָל־הָעָם מְאֹד אֶת־יְהוָה וְאֶת־שְׁמוּאֵל: וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל הִתְפַּלֵּל בְּעַד־עֲבָדֶיךָ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאַל־נָמוּת כִּי־יָסַפְנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ רָעָה לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ אַתֶּם עֲשִׂיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת אַךְ אַל־תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבַבְכֶם: וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי | אַחֲרֵי הַתֹּהוּ אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ כִּי־תֹהוּ הֵמָּה: כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם:

פירוש

ושבתי. השיבה יותר מהזקנה: לקחתי. למלאכתי: עשקתי. בממון: רצותי. ל' עשוק ורצוץ: כפר. להטות הדין: עיני בו. יאמר שלא בשני: ויאמר. כל ישראל

המלות

כאחד: עשה. שהגדיל: ואשפטה. אשפט עמכם: וימכר. ל' מסירה: ירבעל. הוא גדעון: בדן. הוא שמשון: יטוש. יעזוב:

ויהי

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה (י"ב)
וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃
ב זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה (י')
יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי (כ' נטעם בכפ' מטה ודין ובי' הוטלה לתורה)
יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה
תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר
לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ ג וּנְתַתֶּם
אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא
אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט
אֹתָהּ לְפָנָיו׃ ד וְלָקַח אֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה (ז' . ג' כלישנא)
אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ
שֶׁבַע פְּעָמִים׃ ה וְשָׂרַף אֶת־
הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־ (ס')
בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ (ו')
יִשְׂרֹף׃ ו וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז
וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְהִשְׁלִיךְ (ג' מ"ע כסורה)
אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ ז וְכִבֶּס
בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם (ד' חסרים את)
וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא
הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ ח וְהַשֹּׂרֵף (י')
אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ (ד' חסרים את)

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
וְעִם אַהֲרֹן
לְמֵימַר׃ ב דָא גְזֵירַת
אוֹרָיְתָא דְפַקֵּיד יְיָ לְמֵימַר
מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְבוּן
לָךְ תּוֹרְתָא סְמוֹקְתָא
שַׁלְמְתָא דְלֵית בַּהּ מוּמָא
דְלָא סְלִיק עֲלַהּ נִירָא׃
ג וְתִתְּנוּן יָתַהּ לְאֶלְעָזָר
כַּהֲנָא וְיַפֵּיק יָתַהּ לְמִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא וְיִכּוֹס יָתַהּ
קֳדָמוֹהִי׃ ד וְיִסַּב אֶלְעָזָר
כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵיהּ
וְיַדֵּי לָקֳבֵיל אַפֵּי מַשְׁכַּן
זִמְנָא מִדְּמַהּ שְׁבַע זִמְנִין׃
ה וְיוֹקֵד יַת תּוֹרְתָא
לְעֵינוֹהִי יַת מַשְׁכַּהּ וְיַת
בִּסְרַהּ וְיַת דְּמַהּ עַל אוּכְלַהּ
יוֹקֵיד׃ ו וְיִסַּב כַּהֲנָא אָעָא
דְאַרְזָא וְאֵיזוֹבָא וּצְבַע
זְהוֹרִי וְיִרְמֵי לְגוֹ יְקִידַת
תּוֹרְתָא׃ ז וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי
כַּהֲנָא וְיַסְחֵי בִּסְרֵיהּ בְּמַיָּא
וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא
וִיהֵי מְסָאַב כַּהֲנָא עַד
רַמְשָׁא׃ ח וּדְמוֹקֵיד יָתַהּ
יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי בְּמַיָּא וְיַסְחֵי

רשי

(ב) **זאת** חקת התורה. לפי שהשטן ועו"ג מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך. (במדבר רבה) לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר: אדמה תמימה. שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה: (ג) אל אלעזר. (ספרי) מצותה בסגן: אל מחוץ למחנה. (יומא סח ספרי) חוץ לשלש מחנות: ושחט אותה לפניו. (יומא) זר שוחט ואלעזר רואה: (ד) אל נכח פני אהל מועד. עומד במזרחו של ירושלים ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם (יומא כח): (ז) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא הכהן עד הערב. סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה:

והניח

אבן עזרא

(ב) **זאת** חקת. גם זאת הפרשה במדבר סיני נאמרה כאשר צוה השם וישלחו מן המחנה ובפסח היו טמאי מת ונסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא לכהן: פרה אדמה תמימה. שלא תהיה קטנה. אמר הגאון כי מי נדה כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הלחה ואין צורך: (ג) והוציא אותה. המוציא או כצווי וכן ושחט כי הוא לא ישחטנה והעד לפניו: (ה) ושרף את הפרה. השורף והעד לעיניו: (ו) עץ ארז. כמו למצורע וגם רמזתי סוד: (ז) וכבס בגדיו. הכהן השורף. וטמא הכהן. וכבר ישב טמא ויש אומרי' שיהי' טמא עד הערב שלא יאכל מן הקדשים:

איש

וידבר ה' אל משה ואל אהרן י"ב וסימן ויצום אל בני ישראל. דברו אל כל דשרצים. אדם כי יהיה בעור. כי תבאו אל ארץ. איש איש כי יהיה זב. איש על דגלו באתת. נשא את ראש דקהת. אל תכריתו את. עד מתי לעדה הרעה. הבדלו מתוך העדה. זאת חקת התורה: דבר אל בני ישראל ו' חסר לאמר וסימן נמסר בסדר בשלח: מדמה ד' וסימן נמסר בסדר ויקרא. לעיניו ה' וסימן ישרף את הפרה לעיניו. ותלך תמר בית אמנון. ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים. וישחט מלך בבל דירמיה. וחברו: ורחץ

תולדות אהרן זאת חקת. יומא ב מב זבחים יד מנחות יט חולין כד (יומא לה): דבר אל בני. ע"ג כג: ויקחו אליך. יומא מ: פרה אדומה. מגלה כט: אשר אין בה. סוטה מו: אשר לא עלה. שם: ונתתם. יומא מב: זבחים יד: והוציא אותה. יומא מב פרה מז (שם מד): אל מחוץ למחנה. יומא סח זבחים קה קיג: ושחט אותה. יומא מב מג זבחים קיג חולין יא כד לב: ולקח אלעזר. יומא מג: והזה. זבחים קיג: אל נוכח. יומא ב מנחות כז: ושרף את הפרה. זבחים לג קיג מנחות ז חולין יא: על פרשה. זבחים קיג (תרומות מד): ולקח הכהן. יומא מג: וכבס בגדיו. שם: ואחר יבא. זבחים קה:

בעל הטורים

זאת חקת התורה. סמך חקת התורה לבהרימכם את חלבו ממנו לרמז שלא נתנה תורה אלא לאוכלי המן. שמי' לה אוכלי תרומה. ועוד רמז שהמחזיקים בתורה שיש להם מנות. שאין נותנים תרומה לכהן עם הארץ: לא תחללו. וסמיך ליה חקת התורה. שת"ח שחוטא הוא חילול השם: ולא תמותו. וסמיך ליה חקת התורה. דכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה: פרה אדמה. נגד דם על עון עגל: לא עלה עליה על. על כתיב חסר שאפילו לא משכה בעול אלא עלה עליה לבד פסולה: ושרף את הפרה לעיניו. הפסוק מתחיל ומסיים בשי"ן לומר שבשרים כולם בשריפתם:

ספורנו

יט (א) **זאת** חקת התורה אשר צוה ה'. באמרו הזה עליהם מי חטאת והנה כבר אמרו ז"ל לכך כתיב בה חקה גזרה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה ושלמה אמר עליה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. ומעקרי העולם בזה הוא שהיא מטמאה את הטהורים ומטהרת את הטמאים. אמנם בהבינו אל כל המצוה אולי דבר יגונב ונקח שמץ מנהו. וזה כי מצאנו ראשונה שכל העוסקים בה מעת שרפתה ואילך טמאים והם השורף והמשליך עץ ארז ואזוב ושני תולעת בשרפתה והאוסף והנוגע והנושא. אמנם המזה והמקדש הם טהורים. שנית שמעקרי הפרה הוא שתהיה אדומה בשלמות וכבר ביאר הנביא שהחוטא נמשל לאדום באמרו אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. ולכן אמרו ז"ל פ"ד דיומא שהיו קושרין לשון של זהורית על פתחו של היכל הלבין היו שמחים לא הלבין היו עצבים. שלישית ראוי להתבונן שבהיות כל אמרת אלוה צרופה היא בלי ספק מיסרת המעשים אל המצוע

כי

רמבן

יט (ב) **זאת** חקת התורה. לפי שהשטן ועו"ג מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת לפיכך כתב בה חקה גזירה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה לשון רש"י מדברי רבותינו. וכבר כתבתי בענין שעיר המשתלח מה טעם לעו"ג שיהיו מונין אותנו בזאת יותר משאר הקרבנות לפי שבשאר קרבנות יש מהם שיכפרו ויש מהם שיטהרו כקרבנות הזב והיולדת כי מפני היותה נעשים בחוץ יראה להם שהיא נזבחת לשעירים על פני השדה והאמת שהיא להעביר רוח טומאה ושריפתה כריח ניחח בחוץ. וטעם טומאת המת בעטיו של נחש כי הנפטרים בנשיקה לא יטמאו מן הדין והוא שאמרו צדיקים אינן מטמאין ולכך אמר הכתוב זאת חקת התורה כלומר הנחקקת מן התורה והיא תורה שבעל פה על כן היא פרה והיא אדומה ממדת הדין ונתנה לאלעזר להעשות לפניו אפילו על יד זר אבל הסגן יראה מעשיה כדי שתעשה על כוונתו שלא יחשבו בה מחשבה רעה כעו"ג והשטן. והפרשה הזאת תשלום תורת הכהנים ונכתבה כאן אחר מתנות כהונה לומר שגם טהרתן של ישראל ע"י כהן תהיה. וטעם זאת חקת התורה אשר צוה ה' כטעם ואל משה אמר עלה אל ה' או הוא כמו מסורס דבר אל בני ישראל זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר ולא דברו כי משה הוא העיקר. וטעם אליך שיעשו כן במדבר לשעתם ואחרי כן יצוה שתהיה לבני ישראל ולגר לחקת עולם שיעשו כן לדורותם וכן ויקחו אליך שמן זית זך וגו' ואחרי כן חקת עולם לדורותם ואמר ונתתם ולא ונתת להכהנים אהרן עמו לכבודו כי שניהם יצוו לאלעזר לשחוט לפניו או אמר ונתתם אותה לרבים עכשיו ולדורות והטעם כי אלעזר השוחט מיד ב"ד יקחנה שיתנוה לו שתעשה בהכשר ועל דעתם כענין ששנינו ומי עשאן הראשונה עשה משה רביע והשניה עשה עזרא שבע מעזרא ואילך ומי עשאן שמעון הצדיק ויוחנן כהן גדול עשו שתים וכו': (ג) **אל** אלעזר הכהן. מצותה בסגן לשון רש"י. ואין הכוונה לומר שיהיה חיוב המצוה בסגן יותר מכהן גדול או כהן הדיוט אלא הוראת שעה היתה בפרה ראשונה שתהיה באלעזר והוא היה הסגן. ולשון ספרי בא הכתוב ולמד על הפרה שתהא עשויה בסגן תדע שכן שהרי אהרן קיים ואלעזר שורף את הפרה ונתתם אותה אל אלעזר הכהן זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בכהן גדול דברי רבי מאיר **רבי יוסי ורבי יהודה ורבי שמעון ורבי אליעזר**

(ט) והניח מחוץ למחנה. (פרה פ"ג) לשלשה חלקים מחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרות אחרות מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנא' והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה. למי הזייה כמו (איכה ג') וידו אבן בי (זכריה ב') לידות את קרנות הגוים לשון זריקה: חטאת היא. לשון חטוי כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטא' לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה: (יב) הוא יתחטא בו. באפר הפרה (ס"א הזה): (יג) במת בנפש. ואי זה מת של נפש האדם להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה (אלא טומאת שבעה) ד"א בנפש זו רביעית דם (חולין עב): את משכן ה' טמא. אם נכנס לעזרה אפי' בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו. אף על פי שטבל: (יד) כל הבא אל האהל. בעוד שהמת בתוכו: (טו) וכל כלי פתוח. (שם כה) בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור: פתיל. לשון מחובר בלשון עברי וכן (בראשית ל) נפתולי אלהים נפתלתי נתחברתי

עם

(ט) איש טהור. איננו הכהן השורף: למי נדה. פירושו רחוק כמו מנדיכם: וטמא עד הערב. ואחר שאמר שיכבס את בגדיו אין צורך להזכיר שירחץ במים: (י) ולגר הגר בתוכם. בעבור היות ארץ ישראל קדושה כי הכבוד שם: (יא) לכל נפש אדם. יהודי או גוי: אדם. ולא בהמה: וטמא. יהיה טמא והוא פועל עתיד כי הוי"ו השיבו ועל דעתי שהוא פועל עבר: (יב) יתחטא בו. יסור חטאו בו או כמו תחטאני באזוב ואטהר וידוע כי בסוד החשבון השלישי כמו השביעי: (יג) כי מי נדה. יש מפרשים כמו אך במי נדה יתחטא: לא זרק עליו. על המים: עוד. תמיד כמו עוד כל ימי הארץ: (יד) באהל. והבית כאהל רק הזכיר הכתוב האהל בעבור היות ישראל באהלים וכן אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה: וכל אשר באהל. מבגד: (טו) צמיד פתיל שנים פתילים:

או

בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃
ט וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר
הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה
חַטָּאת הִוא׃ י וְכִבֶּס הָאֹסֵף
אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא
עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃
יא הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם
וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ יב הוּא
יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
לֹא יִטְהָר׃ יג כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת
בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא
יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־
זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד
טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ יד זֹאת הַתּוֹרָה
אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא
אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל
יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ טו וְכֹל כְּלִי
פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל

ג׳
כ"ל מ"ל במ"א חסר הגת שם דמלכים
ל׳
כ"א בכספ׳
ל׳ ר"פ והוא חד מן ט"ו ר"פ מבמבין ה"א. ב׳ בלישנא
ל׳
ל׳ וחד בנפש אדם
כ׳ וחסר
ו׳ קמץ
ט׳ ר"פ בספרא ב׳
ד׳. ל׳

בִּסְרֵיהּ בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב
עַד רַמְשָׁא: ט וְיִכְנוֹשׁ גְּבַר
דְּכֵי יַת קִטְמָא דְתוֹרְתָא
וְיַצְנַע לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
בַּאֲתַר דְּכֵי וּתְהֵי לִכְנִשְׁתָּא
דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַטְּרָא לְמֵי
אַדָּיוּתָא חַטָּאתָא הִיא:
י וִיצַבַּע דְּכָנֵישׁ יַת קִטְמָא
דְתוֹרְתָא יַת לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי
מְסָאָב עַד רַמְשָׁא וּתְהֵי
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן לִקְיַם
עָלַם: יא דְּיִקְרַב בְּמִיתָא
לְכָל נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וִיהֵי
מְסָאָב שִׁבְעָא יוֹמִין: יב הוּא
יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה
וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יִדְכֵּי וְאִם
לָא יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא
תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
לָא יִדְכֵּי: יג כָּל דְּיִקְרַב
בְּמִיתָא בְּנַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא
דִּימוּת וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי יַת
מַשְׁכְּנָא דַייָ סָאֵב וְיִשְׁתֵּיצֵי
אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי
מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ
עֲלוֹהִי מְסָאָב יְהֵי עוֹד
סְאוֹבְתֵיהּ בֵּיהּ: יד דָּא
אוֹרַיְתָא אֱנָשׁ אֲרֵי יְמוּת
בְּמַשְׁכְּנָא כָּל דְּעָלֵיל
לְמַשְׁכְּנָא וְכָל דִּבְמַשְׁכְּנָא
יְהֵי מְסָאָב שִׁבְעָא יוֹמִין:
טו וְכֹל מָן דַּחֲסַף פְּתִיחַ
דְּלֵית מְגוּפַת שְׁיָע מַקַּף

בשרו ד׳ חסר את בלישנא וסימן נמסר בסדר מצורע: ואסף ג׳ וסימן ואסף איש טהור. ואסף המצורע. ואסף נדחי ישראל: באהל ח׳ חטפין וסימן ויבא לבן באהל ב׳ בו. אדם כי ימות באהל. ואהיה מתהלך באהל. והוכן בחסד כסא. וימאס באהל יוסף. אם אבא באהל ביתי. באהל בת ציון: באהל ו׳ קמצין וסי׳ ויאמרו אליו איה שרה אשתך. כל הבא אל האהל וכל אשר באהל. וירא ה׳ באהל בעמוד ענן. תבורך מנשים יעל. ויעלו את ארון ה׳. ויעל את הארון דד"ה: פתוח ד׳ וסימן וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל. שרשי פתוח אלי מים. אשפתו כקבר פתוח. קבר פתוח גרונם. וסימן בלשון ארמי מתי

תולדות אהרן ואסף. יומא מג: הנוגע במת. נזיר מג ע"ג לו חולין עב: את משכן ה׳. שבועות טז: הוא יתחטא. קדושין כב: (כי מי נדה. פסחים לב): טמא יהיה. נזיר מה מכות ח יד שבועות ו: עוד טומאתו. זבחים לג לד: זאת התורה. ברכות סג שבת כח סג סוכה כא יבמות סא גיטין נז בכורות מה: או בעצם אדם. נדה נה: וכל כלי פתוח. שבת פד חולין כה:

בעל הטורים

ואסף ג׳. הכא ואידך ואסף המצורע. ואסף נדחי ישראל. המצורע איתקש למת וכשם שאפר הפרה מטהרת כך תפלת הצדיקים גם כן מטהרת. ואסף נדחי ישראל לעתיד אז ואסף את מצורע דכתיב אז ידלג כאיל פסח וכן לא יצטרכו לאפר פרה דכתיב בלע המות לנצח: פתוח ד׳ במסרה. וכל כלי פתוח. שרשי פתוח אלי מים. קבר פתוח גרונם. אשפתו כקבר פתוח. היינו דאמרינן ד׳ מדות בכלי חרס ניקב כונס משקה נפסל מלקדש בו מי חטאת והיינו כלי פתוח האמור כאן אבל מי חטאת שאינו חשוב כלי. ועדיין כלי הוא לענין זרעים ניקב בשורש קטן קלוף. פי׳ הוא מאכל עורבים דהיינו מין קטניות טהור הוא לענין זרעים. שאם היו זרעים זרועים בעציץ נקוב אינו מקבל טומאה. והיינו שרשי פתוח אלי מים. ועדיין כלי הוא לענין זיתים ניקב כמוציא זית טהור מסתם כלי חרס העומד לזיתים והיינו פתוח גרונם. דסתם אכילה בכזית ועדיין כלי הוא לרמונים ניקב כמוציא רמון טהור מכלום. והיינו אשפתו כקבר פתוח כלומר כשניקב כרמון ופתוח כמוציא רמון זורקין אותו באשפה ואין שם כלי עליו עוד:

רמבן

בן יעקב אומרים זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בין בכהן גדול בין בכהן הדיוט והענין לומר כי המצוה הזאת לעומק סודה ראויה להנתן לגדול שבכהונה ולא נתנה לאהרן ואולי לגדולתו כי הוא קדוש ה׳ וחסידו המכפר במקדשו ולא רצה ליתן לו עבודת חוץ או היה להכתיר אלעזר ולחנכו בחיי אביו במצוה מן המצות של כהונה גדולה או היה לעונש העגל כדברי רבי משה הדרשן והנה עשה הקב"ה גם אהרן נביא במצוה הזאת והוא ומשה רבינו יתנו אותה לאלעזר גדול הכהונה אחרי אהרן והוא המשוח בשמן המשחה וזה רמז לדורות שתעשה בגדול הכהונה והוא הכהן הגדול וכן שנינו פרת חטאת ששחטה שלא בכהן גדול פסולה ורבי יהודה מכשיר ובגמרא במסכת יומא ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אותה אל אלעזר ולא לדורות לאלעזר איכא דאמרי לדורות בכהן הדיוט ואיכא דאמרי לדורות בכהן גדול והוא סתם משנתנו

ספורנו

כי כל א׳ משני הקצוות נמאס כאמרו ונעקש דרכים יפול באחת. רביעית ראוי להתבונן שאין דרך נאות להיסיר את הנעקש דרכים ולהשיבו אל הממוצע זולתי בהטותו אל קצה ההפכו כמו שיקרה בחליי הגוף כאמרו חבורות פצע תמרוק ברע אף על פי שהוטה ההטייה אל הקצה היא בעצמה נמאסת ותשחית ענין מי שהחזיק דרכו ממוצעת כענין התרופה המשלשלת שתועיל לחולה ותזיק לבריא. חמישית ראוי להתבונן שאין ענין לאפר הפרה בטהרה שום מין ממיני הטמאות זולתי בטהרת טומאת מת. וכבר נודע שענין התורה והמצות חיים הם למוצאיהם ולעוסקים בם כאמרו כי היא חייכם והנוטה מהם אל הבלי הנפסדות הולך למות או הוא מת גמור כאמרם (ברכות פרק מי שמתו) רשעים אפילו בחייהם קרויים מתים. ששית ראוי להתבונן מה שאמרו ז"ל שעץ ארז יורה על הגאוה והאזוב יורה על השפלה ובהיות שני התולעת

עם

והנכון. ולדברי האומר לדורות בכהן הדיוט נוה באלעזר לפי שלא היה שם כהן אחר כי אינו הגון שיהיה אחיו הקטן קודש אליו:

(יג) **את** משכן ה׳ טמא. הזכיר הכתוב הכרת הזה בסתם ואמר את משכן ה׳ טמא בעבור שכבר הזהיר מן הטומאה במקדש כמו שאמר בכל קדש

לא

(טז) או בקבר. של אדם: (יז) ולקחו לטמא. הנה פירוש איך יתחטא: (יח) איש טהור. והקרוב להיותו כהן: (כ) ואיש אשר יטמא. וכבר הזכיר כל הנוגע במת בנפש ונכרתה ועתה הזהיר על הטמא

בקבריהון משתעין: **אזוב** ג' מלא בתורה וסימן, ולקח הכהן עץ ארז ואזוב. ולקח אזוב וטבל במים איש טהור. ולקחתם אגדת אזוב. ונמסר גם בסדר **בא**: **אל כלי** ב' וסימן מים חיים. **לא הורק**: בקבר ג' דגשים וסימן ולקח אזוב וטבל במים. בקבר אשר איש האלהים. היספר בקבר חסדך. קדמא קמץ: הטהר ה' חסר בתח' וסימן נמסר בסוף שמיני: וכבס ט' וסימן נמסר בסדר תזריע: מקדש ה' ג' וסי' מקדש ה' טמא. והיה מקדש ה' בתוכו. ועתה תנו לבבכם. וב' במקדש וסימן במקדש ה' כהן נביא. **אשר**

עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא׃ טז וְכֹל
דְּיִקְרַב עַל אַפֵּי חַקְלָא
בִּקְטִיל חַרְבָּא אוֹ בְמֵיתָא
אוֹ בְגַרְמָא דֶּאֱנָשָׁא אוֹ
בְקִבְרָא יְהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא
יוֹמִין׃ יז וְיִסְּבוּן לִדְמְסָאַב
מֵעֲפַר יְקֵידַת חַטָּאתָא
וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי מֵי מַבּוּעַ
לְמָן׃ יח וְיִסַּב אֵזוֹבָא
וְיִטְבּוֹל בְּמַיָּא גְּבַר דְּכֵי וְיַדֵּי
עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל כָּל מָנַיָּא
וְעַל נַפְשָׁתָא דַּהֲווֹ תַמָּן
וְעַל דְּיִקְרַב בְּגַרְמָא אוֹ
בְקְטִילָא אוֹ בְמֵיתָא אוֹ
בְקִבְרָא׃ יט וְיַדֵּי דַכְיָא
עַל מְסָאֲבָא בְּיוֹמָא
תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
וִידַכֵּינֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי
בְמַיָּא וְיִדְכֵּי בְּרַמְשָׁא׃
כ וּגְבַר דְּיִסְתָּאַב וְלָא יַדֵּי
עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא
הַהוּא מִגּוֹ קְהָלָא אֲרֵי יַת
מַקְדְּשָׁא דַּייָ סָאֵיב מֵי
אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי

עָלָיו טָמֵא הוּא׃ טז וְכֹל אֲשֶׁר־
ג' יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב
אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ
ג' כפי בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃
יז וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת
הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים
כ' ולא הורק אֶל־כֶּלִי׃ שני יח וְלָקַח אֵזוֹב
וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה
ג'. ו' בספרא עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים
וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם
וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ
ג' והד אל לא חסי כמת. ג' דגש בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ יט וְהִזָּה הַטָּהֹר
עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם
ג' הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר
בָּעָרֶב׃ כ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא
וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־
ג' מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־

עם אחותי: (טז) **על פני** השדה. (חולין עב) רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק. ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת שם בנגיעה: (יט) וחטאו ביום השביעי. (ספרי) הוא גמר טהרתו: (כ) ואיש אשר יטמא וגו'. אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו' כדאיתא בשבועות (שבועות טז):

ומזה

בעל הטורים

אל כלי ב' במסורה. ונתן עליו מים חיים אל כלי. והידך לא הורק מכלי אל כלי שצריך שהמים היותן בכלי ולא שיריקם מכלי אל כלי:

תולדות אהרן וכל אשר יגע. נזיר נג ע"ג לז חולין עב: בחלל חרב. שבת קא פסחים יד עט חולין כ: ולקחו לטמא. יומא מג סוכה לא יבמות עג סוטה טז חולין פח תמורה יב: ונתן עליו. פסחים לד סוטה ט תמורה יב: ולקח אזוב. יומא מג סוכה לז זבחים נג מנחות ז: (והזה על האהל. שם כט): ועל הנוגע בעצם. נזיר נג: ועל הנפשות. נדה מד: והזה הטהור. יומא יד מג מגלה כ יבמות עג נזיר סא קדושין כה סב זבחים יז: ואיש אשר יטמא. נזיר סא מכות ח ערכין ג (נזיר נו): ונכרתה הנפש. הוריות ט: כי את מקדש. מכות יד שבועות טז:

רמבן

לא תגע ואל המקדש לא תבא כי הזכירה שם בטומאה הקלה כאשה היולדת בימי טוהר שהיא בתולדתה והוא הדין בכל הטמאים וכבר הזכיר ג"כ הטבילה ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו כלומר שישא עונו בעברו על המוזהר ממנו ולפיכך אמר כאן בטומאת המת כי הנוגע במת לא יתחטא אע"פ שיכבס בגדיו ורחץ במים יחשב מטמא המשכן כאלו לא טבל כלל ולא היה צריך לפרש רק שהחטוי מעכב בטהרתו וזה טעם טומאתו בו כלומר אע"פ שטבל כשאר הנטהרים עודנו טמא כי מי נדה לא זורק עליו ויתכן שירמוז לאיש וטעמו כל הנוגע במת בנפש ולא יתחטא את משכן ה' טמא ונכרתה וכמוהו בחסרון שי"ן או מלת אשר לכל יבוא גבורתך וכל יש לו נתן בידו את הדרך ילכו בה ורבים כן:

(טז) **על** פני השדה. רבותינו אמרו לרבות גולל ודופק ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת בנגיעה לשון רש"י. ואין גולל ודופק על דעת חכמים נדרש מן הכתוב אבל הוא הלכה ואין הנזיר מגלח עליו ואין חייבין עליו על טומאת מקדש וקדשיו אבל על פני השדה הוא לרבותינו כפשוטו שיגע בחלל חרב שנפל על פני השדה ואין שם דבר מאהיל עליו ומפני יתורו עשו בו מדרש כך אמר בנזירות בפרק כהן גדול וכל אשר יגע על פני השדה זו המאהיל על המת כי המאהיל עליו הוא נוגע על פני השדה ויהיה להם בחלל חרב חסר וא"ו ובחלל חרב ומפני שאמר פני השדה ולא אמר השדה דרש בו רבי ישמעאל עוד להוציא עובר במעי אמו שהיא טומאה בלועה ואינה על פני המקום ואמר בחלל חרב כי דבר הכתוב בהווה והוא הדין לחלל אבן או אגרוף והזכיר חלל ומת כנגד הבהמות השחוטות טהורות והנבלה מטמאה ורבותינו עשו בו מדרש מפני יתורו לומר שהחרב כחלל שלא בא הכתוב אלא להשוות החלל והחרב לומר שהוא נעשה אבי אבות לטומאה כמת עצמו ותטמא אדם וכלים טומאת שבעה. והנראה מן הסוגיות במשנה ובגמרא שהוא מטמא במגע ובמשא כמת אבל אינו כמוהו לטמא באהל שמא מלאו בו מיעוט מן הכתוב באהל אדם כי ימות באהל שאינו רק על האדם עצמו ואם היה החרב שנטמא במת מטמא באהל היו הכהנים אסורים בכל הבתים שבכלן החרב טמא ויהיה מטמא אותם באהל וכן נראה עוד בגמרא שאין החרב הנוגע במת מטמא אדם להצריכו הזאת שלישי ושביעי אע"פ שהאדם הזה הנוגע בו אב לטומאה והיה זה מפני שבכתוב השני שאמר והזה על האהל כתוב וכל הנוגע בעצם או בחלל ולא אמר או בחלל חרב וא"כ הרי החרב כחלל לטמא במגע טומאת שבעה אבל לא לטמא באהל ולא להצריכו הזאה ואין הנזיר מגלח עליו ואין הכהן מוזהר ממגעו כלל והוא הקרוב והנראה מדברי רבותינו ואנחנו בעונותינו טמאי הגלות ולא ידענו בטהרת הקדש עד יערה עלינו רוח ממרום ויזרוק השם עלינו מים טהורים ונטהר אמן וכן יהי רצון במהרה בימינו:

וטעם אדם כי ימות באהל. אדם כי ימות והוא עתה באהל או שדבר הכתוב בהווה והוא הדין אם ימות בחוץ והכניסוהו לאהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל הכלים שבתוכו והאהל עצמו בכלל הזה כמו שאמר והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם והזכיר הכתוב האהל להגיד שהוא עצמו טמא שבעה וצריך הזיה ועוד מפני שהיו ישראל יושבי אוהלים במדבר ודבר הכתוב בהווה כי המצוה מיד ולדורות אבל הוא הדין לבית ולכל המאהילים שמביאים את הטומאה על כל הכלים ועל הנפשות ששם אלא שאין הבית המחובר מקבל טומאה לעצמו כלל והנה הזכיר הכתוב במת טומאת מגע ואהל ולא הזכיר בו משא אבל רבותינו דורשין אותו בקל וחומר מן הנבלה ומרבים אותו לטומאת שבעה במגע וכן הוא כפי פשט הכתוב הזכיר כי באדם המת והשחוט טומאת שבעה והזיה במגע וכבר הוא ידוע כי מגע התורה הנגיעה ממש והנגיעה על ידי דבר אחר שישא אותו:

(יז) **ונתן** עליו מים חיים אל כלי. אין ענינו שיתן האפר בכלי תחלה ויתן מים על האפר שכך שנו רבותינו שהנותן אפר תחלה ואח"כ המים פסול דקדקו מים חיים אל כלי שתהא חיותן בכלי ואולי מפני שלא אמר ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת אל כלי ונתן עליו מים חיים אבל פירושו ונתן על האפר מים חיים שהוא בכלי לומר שיערב האפר במים שבכלי עד שהיו המים צפין עליו:

(כ) **וטעם** כי את מקדש ה' טמא. כאשר מקדש ד' טמא כמו כי יקרא קן צפור לפניך וחבריו הרבים. והזכיר הכתוב הכרת שני פעמים ועל דעת רבותינו הוא לחייבו במשכן אהל מועד ובמקדש בית עולמים ואפשר כפי פשוטו כי מקדש ה' קדשי הקרבן כי כבר חייב כרת באוכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו וכאן חייב עוד גם על מי שלא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי אע"פ שטבל ויהיה פי' מקדש ה' קדש ה' כמו את מקדשו ממנו הנה הכרת בפרשה על טומאת מקדש וקדשיו. והנכון בעיני כפשוטו כי הכרת הראשון בנוגע במת כמו שאמר כל הנוגע במת בנפש והשני גם במאהילים שלא נגעו בעצם ובקבר. כי טעם ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ואיש אשר יטמא בכל אלה הנזכרים ולא יתחטא ועל דרך האמת יתכן שיהיה מקדש ה' רמז למקדש המקדש:

ויבא

זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ כא וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כב וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ פ

כ א וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם׃ ב וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקָּהֲלוּ

ג׳ וחסר

ב׳ פסוקים מטעין. ל׳ ב׳ בספרא

ע׳ ר״ס בספרא

ל׳ וחסר וג׳ בלישנא

ו׳ מלין בטעם קדמאה ומהפך

ל׳

כ״ג

מְסָאָב הוּא׃ כא וּתְהֵי לְהוֹן לִקְיָם עָלָם וּדְיַדֵּי מֵי אַדָּיוּתָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וּדְיִקְרַב בְּמֵי אַדָּיוּתָא יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃ כב וְכֹל דְּיִקְרַב בֵּיהּ מְסָאֲבָא יְהֵי מְסָאָב וֶאֱנָשׁ דְּיִקְרַב בֵּיהּ יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃ א וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמַדְבְּרָא דְצִין בְּיַרְחָא קַדְמָאָה וִיתֵיב עַמָּא בִּרְקַם וּמִיתַת תַּמָּן מִרְיָם וְאִתְקְבַרַת תַּמָּן׃ ב וְלָא הֲווֹ מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא וְאִתְכְּנִשׁוּ

רשי

(כא) ומזה מי הנדה. (נדה ט יומא יד) רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע. וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאין מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה: והנוגע יטמא. ואין טעון כבוס בגדים: (כב) וכל אשר יגע בו. הטמא הזה שנטמא במת יטמא: והנפש הנוגעת בו בטמא מת: תטמא עד הערב. כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם וזהו פירושה לפי משמעה והלכותיה. ומ״א העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: (ב) ויקחו אליך. משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדמה. משל לבן שפחה שטינף פלטין אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל: אדמה. על שם (ישעיה א) אם יאדימו כתולע שהחטא קרוי אדום: תמימה. על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם: לא עלה עליה על. כשם שפרקו מעליהם עול שמים: (ג) אל אלעזר הכהן. כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור: (ד) ושרף את הפרה. כשם שנשרף העגל: (ו) עץ ארז ואזוב ושני תולעת. שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפי איש שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: (ח) למשמרת. כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות שאין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנא׳ (שמות לב) וביום פקדי ופקדתי וגו׳: וכשם שהעגל מטמא כל העוסקין בו כך פרה מטמאה כל העוסקין בה וכשם שנטהרו באפרו שנאמר (שם) ויזר על פני המים וגומר כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו׳: (א) כל העדה. עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים. (מ״ק כח) למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין (ס״א כמו שפרה אדומה מכפרת) אף מיתת צדיקים מכפרת: ותמת שם מרים. (שם) אף היא בנשיקה מתה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה׳ שאינו דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר (במדבר לג) על פי ה׳ באלה מסעי: (ב) ולא היה מים לעדה. מכאן שכל

מ׳

אבן עזרא

העצם ועל הקבר: (כא) יטמא עד הערב. ולא יטהר עד אשר ירחץ: (כב) וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. שהוא טמא מת או עצם או קבר: תטמא עד הערב. ותרחץ: (א) בחדש הראשון. בשנת הארבעים. והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה בשנת הארבעים. וטעם ויבאו בני ישראל כל העדה. בעבור שמתו דור המדבר ועתה באו הבאים אל ארץ כנען: וישב העם בקדש. בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב: (ב) ולא היה מים לעדה. ספר הכתוב שנים מאורעים האחד מות מרים והשני מות

במקדש ה׳ : במי ה׳ וסימן והנגע במי הנדה. כל דבר אשר יבא באש. במי מריבת קדש. נטבלו במי הירדן. אם התרחצתי במי שלג. במו כתיב: העדה ו׳ מלין בטעם אזלא ומהפך וסימן נמסר בסוף סדר בהר סיני: ותקבר ג׳ וסי׳ אלון בכות. ותקבר בדרך אפרתה. ותמת שם מרים

תולדות אהרן ומזה מי הנדה. יומא יד נדה ט: והנוגע. יומא שם נדה שם: וכל אשר יגע. ע״ג לז: והנפש הנוגעת שם: ותמת שם מרים. תענית ט מ״ק כח ע״ג כט: ולא היה. תענית שם:

בעל הטורים במי. ה׳ במסרה. במי הנדה. אך במי נדה יתחטא. במי מריבת קדש. במי הירדן. אם התרחצתי במי שלג. וזהו מה שדרשו ויאמר אלעזר אל אנשי הצבא שכיון שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות ששכח להורות הלכות גיעול זהו במי מריבה כיון שבא לכלל מריבה טעה למי נדה במי הירדן לומר שמי הירדן כמי נדה וצריכים מ׳ סאה. והיינו כשמואל דאסר (בשבת) לטבול בנהרות שמא ירבו הנוטפים על הזוחלים ואין מטהרין דרך זחילה. במי שלג לומר שיכולים לעשות מקוה ממי שלג. כדאיתא בפ״ז דמסכת מקואות העידו אנשי מידבא על ר׳ ישמעאל שהיה אומר להם צאו והביאו שלג ועשו מקוה בתחלה: בחדש הראשון. סמך זה לפרשת פרה שבראשון נשרפה פרה וגם כמו שדרשו חז״ל שמיתת צדיקים מכפרת כמו פרה: פרה אדומה. בגימ׳ מכפר: ותמת שם מרים ותקבר שם. שם בגימטריא מכפר: שם. בגימטריא אסורה בהנאה היא:

רמבן

ב ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צן. העדה עדה שלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים לשון רש״י. וכן דעת ר״א ואחר כן מה צורך להזכיר כן בבואם אחרי כן אל הר ההר ור״א אמר כי הזכיר זה בעבור כי יצא אדום להלחם גם הזכיר הכתוב שלא נפקד מהם איש בבואם מעיר אדום. ואינו נכון כי ישראל נטו מעליו ולא נלחם בם כלל. והנכון בעיני כי מנהג הכתוב להזכיר כן במקום התלונות ויבאו כל עדת בני ישראל מדבר סין אשר בין אלים ובין סיני ויסעו כל עדת בני ישראל למסעיהם ויחנו ברפידים יודיענו הכתוב כי היו כלם בתלונה וכן ותשא כל העדה ויתנו את קולם וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת ואחרי כן בבואם אל הר ההר להודיע שהיו כלם בהספדו של אהרן קדוש ה׳ כמו שאמר ויבכו את אהרן כל בית ישראל וגו׳ ואמר לעיני כל העדה ובמדבר סיני רבה ראיתי שהזכיר הלשון הזה עדה שלמה בכתוב השני וכו׳ בהר ההר בלבד כי הראשון מפני התלונה נאמר כאשר פירשתי:

וטעם וישב העם בקדש. לומר כי כאשר נכנסו במדבר צן עד קדש מתה מרים. וטעה ר״א שאמר בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב. כי קדש אשר כתוב בו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם הוא קדש ברנע והוא במדבר פארן ומהם נשתלחו המרגלים בשנה השנית ושם חזרו אבל קדש זה הוא במדבר צן ובאו שם בשנת הארבעים ושם מתה מרים ומקראות מפורשים הם:

החטא במשה ואהרן במי מריבה איננו מתפרסם בכתוב. ורש״י פי׳ מפני שצוה אותם ודברתם אל הסלע ולא אמר והכיתם שאלו דברו היה הקב״ה מתקדש לעיני כל העדה ואומרים ומה סלע זה שאינו שומע ואינו מדבר מקיים דברו של הקב״ה אנו על אחת כמה וכמה. ודברי אגדה הם אבל לא נתאוררו כי מאחר שצוה קח את המטה יש במשמע שיכה בו ואלו היה רצונו בדבור בלבד מה המטה הזה בידו וכן במכות מצרים שאמר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך והוא להכות בו ולפעמים יאמר נטה את ידך ורצונו לומר להכות במטה כי הכתוב יקצר בדבר הנשמע ואין הנס גדול בדבור יותר מההכאה כי הכל שוה אל הסלע ועוד למה אמר בזה מעלתם

בי

ספורנו

עם שניהם יורה שגיהם חטא כאמרם במאה דאית ביה ובמאה דלית ביה בפרש שמי שיצטרך לנהוג נשיאות לתועלת הרבים. וכבר אמרו ז״ל (פרק שני דיומא) שנענש שאול על שלא הקפיד על כבודו כאמרו ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש וכן חפש עליו הנביא באמרו הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה. נאמר אם כן שטעם היות המצוה הקה ואין להרהר אחריה ולא להיות מסופק אם היא הגונה ואם לאו כי כל אמרת אלוה צרופה ולא טעם נשגב בלי ספק נודע למלך שצוה אותה ואולי גם למשה רבינו והדומים לו. הנה יש בה איזה רמז לדרך התשובה הצריכה לכל חוטא שהיא אמנם שיטה אל קצה ההפך מעניו המטמאים כל לב טהור למען ישיג דרך הממוצע ויטהר וזה הדרך עם היותו טוב ומטהר לחוטא הוא אמנם מגונה ורע ומטמא כל לב טהור כאמרם וכי באיזה נפש חטא זה אלא שציער עצמו מן היין. אמנם מי חטאת המורכבים מעפר שרפה וממים שהם שני קצוות אשר מהם יתחדש מצוע יורה שבמצוע תהיה תקנת החוטא הנקראת טהרה כאמרו מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו. וממה שראוי להתבונן מה שגזר אומר שהנוגע במת מטמא את משכן ה׳ והבא אל האהל מטמא את מקדש ה׳ וזה כי אמנם כל הקרב הקרב אל הכלי הנפסדות אין ספק שהוא מטמא לב טהור שהוא משכנו של מקדש ה׳ שהוא הנקרא צלם אלהים ותהיה טמאתו בטעות העדרי. והבא אל אהל המת כענין שוכני בתי חומר אשר אין לפניהם בלתי אם גוייתם לחיי שעה רעועה רגליה יורדות מות הוא בלי ספק מטמא את מקדש ה׳ הנזכר אשר בו יהיה העם והאיש קדוש לאלהיו כאמרו ולהיותך עם קדוש לה׳ אלהיך ואז מטמא בטעות קניי ההפך למכוון ולזה אין ראוי שיטמא באהל זולתי המת הישראלי כי אמנם חומרו בלבד הוא הנבחר ומוכן מכל זולתו לעבודת האל יתברך כאשר הוא לבדו החוטא בנכבד אמנם הכהנים המורים חטאים בדרך שהם כמו המזה והמקדש לא תחול עליהם בזה טומאה כלל. ובכן יהיה בפרטי שמירת המצוה הזאת בכתבה וכמו שבא בקבלה רמז לכל אלה שהם מכוונות

מות אהרן ומשה ולא יכנסו לארץ והחל לספר הסבה: (ג) וירב. מבנין הפעיל: בגוע אחינו. שם הפעל כמו כשכב אדני המלך: אחינו. הם דור המדבר שמתו והם עבדי השם: (ד) ולמה הבאתם. ידבר למשה ולאהרן כי כן כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן: וטעם וירב העם עם משה. שהמריבה היתה עם משה חזקה: (ה) העליתנו. מלה זרה: (ו) ויבא משה ואהרן מפני הקהל. כדמות בורחים: ויפלו על פניהם. להתפלל ויש אומרים לדרוש את השם בנבואה: (ח) קח את המטה. יש בכאן פירושים רבים יש בדברי יחיד בעבור שאמר לישראל שמעו נא המורים והם בני אברהם יצחק ויעקב ואילו היה כן למה אמר להם עוד ממרים הייתם ואחרים אמרו כי מלת ודברתם כמו והכיתם כמוהו ותדבר את כל זרע הממלכה ואין זה נכון כי המלה מגזרת דבר או מן ידבר עמים תחתינו והנה פי׳ ותדבר כמו ותאבד וכן בספר השני והנה פירוש ודברתם אל הסלע ואבדתם ועוד אם כן הפירוש למה נענש משה גם הם השיבו בעבור שהכה פעמים אם כן למה נענש אהרן ויאמר רבי משה הכהן ז״ל הספרדי יש אותות נעשות בדבור ויש בפועל ודבור כמו מלת אלישע והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט היאור והוסיף מלת ודברתם להוציא המים במכה ובדבור ובעבור שהכעיסו ישראל אמר להם המן הסלע הזה נוציא לכם מים והיתה דעתו כי

ותקבר שם: ולמה ג׳ רפין ר״פ וסימן ולמה הבאתם את קהל ה׳. ולמה העליתנו ממצרים. ולמה ה׳ מביא איתנו אל הארץ הזאת: הבאתם ג׳ וסימן ולמה הבאתם את קהל ה׳. חסר משגעים אני. ומחמדי הטובים: קח י״ב ר״פ

עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן׃
ג וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה
וַאֲמַרוּ לְמֵימַר וּלְוַי דְמִתְנָא
בְּמוֹתָא דַאֲחָנָא קֳדָם יְיָ׃
ד וּלְמָא אַעֵילְתּוּן יָת קְהָלָא
דַיְיָ לְמַדְבְּרָא הָדֵין לִמְמַת
תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירָנָא׃
ה וּלְמָא אַסֶּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם
לְאַיְתָאָה יָתָנָא לְאַתְרָא
בִּישָׁא הָדֵין לָא אֲתַר כְּשַׁר
לְבֵית זְרַע אַף לָא תֵינִין
וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין וּמַיָּא לֵית
לְמִשְׁתֵּי׃ ו וְעָאל מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן מִן קֳדָם קְהָלָא
לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ
עַל אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלִי יְקָרָא
דַיְיָ לְהוֹן׃ ז וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ח סַב יָת
חוּטְרָא וּכְנוֹשׁ יָת כְּנִשְׁתָּא
אַתְּ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ וּתְמַלְּלוּן עִם

עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ ג וַיָּרֶב
ג׳ הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר
כ״נ וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃
ג׳ ר״פ ויסוד ד וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה
אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם
אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ׃ ה וְלָמָה
כ׳ וכבפרה וידבר סעם הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ
אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא ׀ מְקוֹם
כ׳ אזן חטס זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן
לִשְׁתּוֹת׃ ו וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
כ׳ מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא
ויז מ״ל כהורס כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם׃ פ שלישי
(שני כשהן מחוברין) ז וַיְדַבֵּר יְהוָה
י״ג ר״פ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ח קַח אֶת־
ג׳ הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה אַתָּה
וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע

מ׳ שנה היה להם הבאר בזכות מרים: (ג) ולו גוענו. הלואי שגוענו: בגוע אחינו. במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה: בגוע. שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לו לינקד בגוע (בחולם): (ח) ואת בעירם. (במדבר רבה) מכאן שחס הקב״ה על ממונם של

בעל הטורים

וירב ב׳ במסרה. וירב העם. ואידך וירב בנחל לומר שעשו מריבה על עסקי נחל שפסק מהם דהיינו הבאר שהיה מושך כנחל: העליתנו. חסר וי״ו שעיקר התרעומות היה על משה: ותאנה וגפן ורמון. ולעיל הקדים גפן דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון. אלא בכל מקום מקדים גפן. כדכתיב איש תחת גפנו ותחת תאנתו. וכאן הקדים תאנה משום דבליק מהרס רמז למה שאמרו בכרו מהם עלי תאנה: והקהל את העדה. אלו החשובים הגדולים שבעדה והוא לא עשה כן. אלא ויקהילו משה ואהרן את הקהל. גדולים וקטנים:

ספורנו

מכוונת התורה בלי ספק: **כ** (ג) וירב העם עם משה. הנה המריבה עם משה היתה באמרם ולמה הבאתם את קהל ה׳ אל המדבר הזה אמנם היתה גם על האל יתברך כאשר העיד באמרו אשר רבו בני ישראל את ה׳ וזה היה באמרם למה העליתנו ממצרים: (ח) קח את המטה ודברתם אל הסלע. כבר רבו הדעות בענין חטא מי מריבה והיתה ספק אצל רבים במה חטאו משה ואהרן שנכתב עליהם לא האמנתם מעלתם ומריתם ואם היתה כוונת האל יתברך שידברו בלבד אל הסלע מה ענין ללקיחת המטה ואם היה החטא על שהכה משה אל הסלע שלא במצות שולחו במה חטא אהרן. אמנם כשנתבונן בענין המריבה ראוי שנחשוב שהיה מצות האל בזה על אופן שיכירו רשעת מריבתם והתודו את חטאתם ושבו ורפא למו כי לא יהפוך במות המת ובכן נבין שבזה הטיאו משה ואהרן את כוונת האל יתברך ועל זה הענישם. אמנם המריבה עם משה היתה באמרם שהיתה הנהגתו בלתי שלימה במה שהביא אותם אל אותו החלק הרע מהמדבר ועל האל יתברך היתה מריבתם באמרם שהוציאם מארץ נושבת טובה אל ארץ מדבר ולהודיעם את רשעם בזה התחייב שיהיה הנס מודיע שהשליח היה מנהיג בשלמות ושהמשלח היטיב בשליחותו ולא הרע כלל והיות מיני הנסים המסופרים בכתבי הקדש על אחד מג׳ פנים. הא׳ הוא נס נסתר כמו ירידת המטר והמלט מן החלאים ומן הצרות וזה המין מן הנסים ישיגוהו הצדיקים בתפלתם כענין ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך וכן ויתפלל משה בעד העם. והב׳ הוא נס נגלה לא יוכל הטבע לעשותו באותו האופן אבל יעשהו אחר תנועות רבות במשך זמן. וזה המין מן הנסים יעשהו האל יתברך על ידי עבדיו עם הקדמת איזו תנועה מסודרת מאתו כענין השליכהו ארצה הרם את מטך והכית בצור ירה ויור וזולתם. והג׳ הוא מין מן הנסים שלא יוכל הטבע לעשותו בשום אופן וזה המין יעשה האל יתעלה על ידי עבדיו בדבור בלבד שהיא פעולה שכליית ויותר נכבדת מאשר תנועותיו הגשמיות כמו שהיה הענין בפתיחת פי הארץ כאמרו ויהי ככלותו לדבר ותבקע האדמה וכן בענין עמידת השמש ליהושע נאמר אז ידבר יהושע. והנה בענין זאת המריבה היה מן ההכרח להעביר את רעת תלונות ישראל שיהיה הנס הנעשה מגלה מעלת המלך המשלח ודרכי טובו ומגלה גם כן מעלת השליח וטובו. ושהוא מוכן אל שייטיב המלך על ידו לעמו. ותתגלה מעלת המשלח במין הג׳ מן הנסים אשר לא יוכל הטבע כלל עליו בשום אופן ובשום זמן ותתגלה מעלת השליח במין הב׳ מן הנסים הנעשה בהגעת השליח הראוי לזה. ובכן צוה האל יתברך שיהפך הסלע למים כאמרו ונתן מימיו כלומר שיהיו המים מן הסלע לא נמשכים ממקום אחר אליו וזה היה נמנע זולתי בהיותו נהפך מצורת סלע אל צורת מים כאשר

רמבן

כי והצואה בדבור אל הסלע הזה הוא מה שנזכר במעשה צוה שיאמרו והיא שומעת כי השם יוציא מים מן הסלע הזה כדרך כי היא שמעה את כל דבר ה׳ וכן עשו כמו שאמר ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם וגו׳ והנה הסלע שומעת באמרו כן לכולן. וטענות רבות למפרשים בחטא הזה כבר סתר בו ר״א דברים רבים מהם והסוד שרמז בו גם הוא איננו נכון כי אם משה אבד כוונתו בעבור מריבת העם ולא דבר אל הסלע ולכן לא יצאו מים בפעם הראשונה וחזר והכהו פעם שניה בכוונה הדבקה בכל ויצאו המים הנה חטאו בפעם הראשונה אבל איננו ראוי שיאמר בזה לא האמנתם בי להקדישני כי אין כאן חסרון אמונה כלל. והר״ר רבי משה סבר בו סברא ואמר כי משה רבינו ע״ה חטאו הוא שנטה לצד הרגזנות באמרו שמעו נא המורים דקדק עליו הש״י שיהיה אדם כמוהו כועס לפני עדת בני ישראל במקום שאין בו ראוי הכעס וכל כיוצא בזה בדין האיש ההוא חלול השם מפני שמתנועותיו כלם ומדבריו היו למדין והיו מקוין להגיע בהם אל הצלחת העולם הזה והעולם הבא ואיך יראה עליו הכעס והוא מן הפעולות הרעות ולא תבא כי אם מתכונה רעה מתכונת הנפש אבל אמרו בו מריתם כי הוא כמו שאבאר שהוא לא היה מדבר עם סכלים ולא עם מי שאין לו מעלה אבל אשה קטנה שבנשיהם היתה כיחזקאל בן בוזי כמו שזכרו החכמים וכל מה שיאמר או יעשה יבחנוהו וכאשר ראוהו שכעס אמרו שהוא ע״ה אין בו פחיתות מדה ולולי שהיה יודע שהשם כעס עלינו בבקשת המים ושאנחנו הכעסנו אותו יתברך לא היה כועס ואנחנו לא מצאנו לשם יתעלה שכעס בדברו אליו בזה הענין אבל אמר קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם. והנה התרנו ספק מספקי התורה שנאמרו בו דברים רבים ונשאל פעמים רבים אי זה חטא וראה מה שנאמר בו ומה שאמרנו בו אנחנו והאמת יראה דרכו. אלו דבריו ז״ל ומוסיף הבל על הבלים שהכתוב אמר מריתם פי שעבר על דברו ואמר לא האמנתם בי שלא האמינו בו אין העונש בעבור שכעס ויותר היה ראוי שיהיה העונש על משה כשקצף על פקודי החיל בחנם והכתוב לא ספר כלל שכעס כי שמעו נא המורים תוכחת כדרך ממרים הייתם עם ה׳ ועוד כי אהרן לא כעס מימיו כי בשלום ובמישור הלך מעודו ועוד שאי אפשר שלא היה כעס גדול מאת השם עליהם בעשותם מריבה עם משה בכל הנסיונות במדבר חטאם הגדול כשאמרו למה העליתנו ממצרים שירצו לשוב עבדים

של ישראל: (י) ויקהלו וגו׳. (שם) זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: המן הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאיזה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם המורים סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריהם המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו נוציא

בעה״ט פני הסלע. פני בגי׳ כלפי מלמד שהיו כל ישראל פני הסלע פנים אל פנים והיה המועט מחזיק את המרובה: המן ג׳ במסרה. המן הסלע. המן העץ. כמו שלשם הפר הציווי גם כאן נמי הפר הציווי ואידך המן הגורן או מן היקב כמו שהיה שם רעב גם כאן ארץ ציה בלי מים. וסמך למ״ד עץ שאכל ממנו אדה״ר חטה היה. וכו המן העץ המן הגורן. ולמ״ד אשכול היה דכתיב או מן היקב:

תולדות אהרן והשקית את העדה. מנחות עו:

לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם׃ ט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ י וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם

ו׳ ג׳ ומסר ט׳ ל״ז. ד׳ ג׳

כֵּיפָא לְעֵינֵיהוֹן וְיִתֵּן מוֹהִי וְתַפֵּק לְהוֹן מַיָּא מִן כֵּיפָא וְתַשְׁקֵי יָת כְּנִשְׁתָּא וְיָת בְּעִירְהוֹן׃ ט וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חוּטְרָא מִן קֳדָם יְיָ כְּמָא דְפַקְדֵיהּ׃ י וּכְנַשׁוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת קְהָלָא לִקֳדָם כֵּיפָא וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ כְעַן סָרְבָנַיָּא הֲמִן כֵּיפָא הָדֵין נַפֵּיק לְכוֹן

נמסר בסדר במדבר סיני: לעיניהם כ״ד וסימן במסרה רבתא: אל פני ט׳ וסימן נמסר בסדר משפטים: המרים ד׳ וסימן שמעו נא המרים. וימצאהו המורים דשמואל. וחברו דד״ה. ויראו המוראים אל עבדיך המוראים כתיב. ודאורייתא המרים חסר ושארא המורים מלא: המן ג׳ וסימן המן העץ. המן הסלע הזה. המן הגרן או מן היקב:

כי אין יכולת בנו להוציא מים מהסלע כי אם בכח השם והנה לא פירש דבורו היטב וחשבו אנשים כלבם כי דבורו שלא יוכל השם להוציא מים מן הסלע וזה טעם אשר לא קדשתם אותי והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו והנה החטא היה בבטואו לא במכה גם זה איננו נכון כי משה אמר זה ולמה נענש אהרן ועוד כי אין במעשה זכר דבור והראיה שהביא איננה ראיה כי אין פי׳ כי המרו את רוחו כי אם אל השם וכן כתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וזה פירוש ויקציפו על מי מריבה והטעם שהקציפו השם וכן כתוב המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה׳ וירע למשה בעבורם כי המרו את רוח השם ויגזור על משה שלא יכנס לארץ. ואחרים אמרו כי הדבור אל הסלע שאיננו שומע איננה כי אם במכה ואם כן למה נענש משה ואחרים אמרו בעבור שלא אמרו שירה כמו עלי באר ענו לה וזה טעם אשר לא קדשתם והאחרים אמרו כי השם צוה שידברו והם לא דברו רק הכה משה על כן נענשו שניהם ונאמר להם מעלתם מריתם לא האמנתם לא קדשתם ואנשי שקול הדעת אמרו שלא יתכן שיהיה שליח השם ימיר דבור השם ואם הוא המיר איך נאמין בתורתו גם אלה לא דברו נכונה כי אלו היה מחליף במצוה מיד היה נענש כי הנה נענש על דבר שאיננו מצוה לעולם ולא תורה לישראל ולא נעשה בזדון רק בשגגה בעבור שהכעיסוהו ישראל וכן אמר גם בי התאנף ה׳ בגללכם ואחרים אמרו כי ישראל אמרו שיוציא מסלע אחר וראייתם המן הסלע הזה ומשה פחד להחליף דבור השם ובעבור שלא האמין להוציא מים מן הסלע שאמרו על כן נענש וזה טעם לא האמנתם כי גם זה הפירוש איננו נכון כי הכתוב אמר מריתם את פי והנה לא מרו. והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות דע כי כאשר ידע החלק את הכל ודבק בכל ויחדש בכל אותות ומופתים ואמת כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם ולא דברו בעבור מריבת העם עם משה והנה החלק חלק והכה הסלע ולא יצאו מים עד שהכהו פעם שנית והנה לא קדשו השם ומרו ומעלו בשגגה גם יוכל המפרש לפרש ויבטא בשפתיו על משה כי על כן נענש משה כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שימלא שליחות השם גם יהיה דרש קדמונינו ז״ל כי החטא היה בעבור שאמר שמעו נא המורים ורמזו זה הסוד: אל הסלע. שהודעתיך או הנמצא סמוך למחנה: ונתן מימיו. בעבור מימיו טעו רבים ואמרו כי זה הסלע הוא הצור ואלה עורי לב כי הצור הוא בחורב וזה הסלע היה בקצה ארץ אדום כי בקדש היה גם יתכן לפרש מימיו המים שאתן בו: (ט) את המטה מלפני ה׳. הוא מטה האלהים והוא המונח לפני העדות: (י) המן הסלע הזה. יש לנו כח להוציא לכם מים מתנן

רמבן

עבדים לשונאיהם בעבודת פרך מלהיות עם האלהים כבן העובד את אביו וכן אמר הכתוב יען כי מאסתם את ה׳ אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים ובטעם הראשונה אמרו פחות מזה למה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא והיה עליהם קצף גדול ואשמה רבה כמו שאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל וגומר ובכאן כתוב מפורש המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה׳ ומה פשע גדול מזה הוי רב את יוצרו ומשה אמר גם בי התאנף ה׳ בגללכם לאמר אם כן הם חטאו וגרמו כל הרעה הזאת וכדברי הרב אין להם בכל המעשה הזה חטא ופשע כלל ומה שאמר לא מצינו בה׳ יתברך שכעס אבל אמר קח את המטה וגומר כי כאשר צריכים במחיתם דבר אע״פ שמתלוננים וחוטאים לו והוא רחום יכפר עון ולא יעיר כל חמתו ולא יזכירנו ויתן להם שאלתם וכן במים הראשונים אמר בנחת רוח עבור לפני העם וגומר אע״פ שהיה שם מסה ומריבה שהזכיר ממנה ולדורות וכן מן הנני ממטיר לכם לחם מן השמים בדרך אהבה וחבה אלא שאמר בסוף בדבור השני שמעתי את תלונות הודיע להם חטאם בלבד אבל כאשר יתלוננו חנם ישפוך עליהם חמת אפו ובכאן עוד רמז לקצף גדול וחיוב מגפה שנאמר וירא כבוד ה׳ אליהם שרומז אל הקהל הנזכר והוא מראה יד ה׳ ההוא במגפות כאשר תראה במרגלים וביום קרח וממחרת. והתימה על הרב שהרי מקרא מלא הוא ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם וימנה הכתוב החטא הזה עם הנסיונות הגדולים שנסו את ה׳ במדבר. והקרוב מן הדברים שנאמרו בזה והוא טוב לדחות השואל הם דברי רבינו חננאל שכתב כי החטא הוא אמרם נוציא לכם מים וראוי שיאמרו יוציא ה׳ לכם מים כדרך שאמרו בתת ה׳ בערב בשר לאכול וגומר וכן בכל הנסים יודיעום כי ה׳ עמהם להפליא ואולי חשבו העם כי משה ואהרן בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה וזהו לא קדשתם אותי ומעשה הראשון בצור אמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והשבעים זקנים רואים עמוד הענן עומד על הצור והנס מתפרסם כי מעשה ה׳ הגדול הוא אבל בכאן לא ראו דבר וטעו במאמרם משה ואהרן. ויתכן שיאמר בזה מעלתם בי כי הנהנה מן ההקדש נקרא מעילה וכן מריתם פי שהוא צוה ודברתם אל הסלע לעיניהם או שניתם דברי מן ותמר את משפטי כי לא צויתי שתאמרו ככה ויהיה לא האמנתם בי יוצא אל בני ישראל. או הוא לשון חוזק לא התחזקתם להקדישני לעיניהם מן ואמנה מן המשוררים היתד התקועה במקום נאמן. והאמת כי הענין סוד גדול מסתרי התורה כי בראשונה אמר לו הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור יאמר כי שמי הגדול על הצור בחורב שהוא כבוד י״י כאש אוכלת בראש ההר ובעבור כן לא הכה אלא פעם אחת ויצאו מים רבים אבל בכאן לא פירש לו כן והסכימו שניהם להכות בצור פעמים והנה זה חטא ועל כן אמר לא האמנתם כי לשים אמונה בשמי ובאמונה יעשה הנס ונאמר מריתם פי כי מרו את רוח קדשו הנקרא בכל מקום פי ה׳ ולכך אמר מעלתם בי ואין מעילה אלא שיקור והנה החטא מוזכר מפורש בכתוב וכן אמר המשורר מלפני אלוה יעקב ההופכי הצור אגם מים. וכן תוכל להתבונן זה בתפלת משה שאמר ה׳ אלהים אתה החלות כי התחנן לשם הנכבד שימחול לו ועל דעת רבותינו שמזכירין לו הכעס יתכן שהכה בצור ויצאו טיפים במיעוט כוונתו על הכעס ותמהו אל הדבר והסכימו שניהם להכות פעם שניה על הצור כאשר הזכרתי והוא החטאת על שניהם. ועל דעתי טעם ודברתם אל הסלע כמו על הסלע וכן כה אמר ה׳ אל העמודים ואל המכונות בבלה יובאו יצוה שיאמרו לעיני העדה בהיותם נקהלים כלם שהשם יוציא להם מים מן הסלע וכן עשה. ואל יקשה עליך ודברתם לעיניהם כי טעמו כמו לפניהם שישמעו כלם וכן ויאמר חנניה לעיני כל העם לאמר כה אמר ה׳ ככה אשבור את עול מלך בבל וגו׳ וכן רבים. או טעם לעיניהם בכאן שיהיה הדבור בהיותם נקהלים שם והסלע לעיניהם כמו שאמר בעשייה ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע כי כאשר נקהלו שם וראו הסלע פנים בפנים שאמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים כמו שהזכירו חכמים שלא יאמרו מעיינות היו שם. ויתכן שהוא כמסורס הקהל את העדה אל הסלע ודברתם לעיניהם ונתן מימיו:

(ח) **וטעם** ונתן מימיו שיהיו מים רבים נבעים ממנו כי הנתינה תאמר על הרבוי כמו ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם כלם על הריבוי יבטיחם וכן כתוב ונחלים ישטפו ואין טעם מימיו כמו תתן יבולה ויתן פריו שאין בטבע הסלע להיות בו מים אבל טעמו המים אשר יצאו ממנו כי בהפוך השם החלמיש למעינו מים ובו יהיו וממנו יצאו יקראו על שמו מימיו וכן וברך את לחמך ואת מימיך לחמו נתן מימיו נאמנים ואמר כן להודיע שמגוף הסלע יצאו לא מן הארץ אשר תחתיו כמנהג מעיינות רבים רק מאמצעו וכן כתוב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים וחזר ואמר והוצאת להם מים מן הסלע כי אתה בעודך שם תוציא להם המים מן הסלע להם שכולם יראו אותם נובעים:

והשקית את העדה. שתצוה אותם לשתות לפניך וכל זה לפרסם הנס ובמעשה

ס' מָיִם: יא וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ
אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ
מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה
ג' בטעם בספ' וּבְעִירָם: ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
ל' וחד ולא מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יַעַן לֹא־
ב' ומ"ל במים הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי
י' בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־
הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
י"ע ר"פ נָתַתִּי לָהֶם: יג הֵמָּה מֵי מְרִיבָה
אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה
ל' וַיִּקָּדֵשׁ בָּם: ס רביעי יד וַיִּשְׁלַח

מַיָא: יא וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ וּמְחָא יָת כֵּיפָא בְּחוּטְרֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין וּנְפַקוּ מַיָא סַגִּיאֵי וּשְׁתִיאַת כְּנִשְׁתָּא וּבְעִירְהוֹן: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן חֲלַף דְּלָא הֵימַנְתּוּן בְּמֵימְרִי לְקַדָּשׁוּתִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן לָא תַעֲלוּן יָת קְהָלָא הָדֵין לְאַרְעָא דִּיהָבִית לְהוֹן: יג אִינּוּן מֵי מַצּוּתָא דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן: יד וּשְׁלַח מֹשֶׁה

מוציא לכם מים : (יא) פעמים . לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והמה דברו לסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכותו כבראשונה שנאמר (שמות יז) והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו : (יב) יען לא האמנתם בי . גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון שאר דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן והלא (במדבר יא) הצאן ובקר ישחט קשה מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתוב וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קדוש השם : להקדישני . שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו : לכן לא תביאו . בשבועה כמו (שמואל א ג) ולכן נשבעתי לבית עלי נשבע בקפיצה שלא ירבה בתפלה על כך : (יג) המה מי מריבה . הם הנזכרים במקום אחר . את אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים לכך גזרו (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו : ויקדש בם . שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשיך וכן הוא אומר (ויקרא י) בקרובי

ממטו : (יב) יען לא האמנתם בי . הוא הסוד שרמזתי שלא נקדש השם על ידם : (יג) ויקדש בם . במשה ואהרן וטעם בקרובי אקדש :
מקדש

וירם ח' וסי' ויעש בן משה ואהרן . וירם משה את ידו ויך את הסלע . וירם הטבח את השוק . וירבעם בן נבט אפרתי . וירם את אדרת אליהו . וירם קרן לעמו תהלה . וירם ימינו ושמאלו . וירם יאשיהו . ונמסר גם בתהלים סימן קמ"ח : המה י"ט ר"פ וסי' נמסר בתהלים סי' מ"ח :

תולדות אהרן יען לא האמנתם . שבת נה נז יומא פו : המה מי מריבה . סוטה יב סנהדרין קא קי : חטא משה ואהרן . עקרים מד פ' כב זוהר מה :

בעל הטורים ויך את הסלע . הוא הכה לסלע אחד ונבקעו כל הצורים שבמדבר שנאמר יבקע צורים במדבר : לכן בגימטריא מדה כמדה :

ספורנו

העיד אח"כ באמרו המוציא לך מים כו' כ"א היו המים מובאים ממקום אחר לשם בנס לא יהיה הבדל בין צור חלמיש לזולתו . וזה המין מן הנסים לא יוכל עשוהו הטבע בשום אופן ולא בשום זמן וצוה שזה יהיה על ידי דבור עבדיו באמרו ודברתם אל הסלע למען יכירו ישראל שהיה זה הנס מן המין הג' באמור לא שיהיו מים נגרים שם ממקום אחר ובזה ידעו גודל וטוב המעלה וישיבו אל לבם שאף על פי שהוציאם ממצרים אל המדבר אין בזה רעה כלל בהיותו עמהם אחר שיש בידו לשים מדבר לאגם מים וזולת זה ממה שלא יוכל הטבע עליו ושאם הוא כאן הכל כאן באמרו המדבר הייתי לישראל וצוה עם זה שאחר שיהפך הסלע למים יוציא משה אותם המים להם במטהו לשבטיהם באמרו במחוקק במשענותם . ולזה המין מן הנסים אמר קח את המטה והוצאת להם מים מן הסלע וכו'. והנה משה ואהרן הסכימו לעשות המין הב' מן הנסים ולהגיר המים אל הסלע ממקום אחר כמו שעשו ברפידים באמרו והכית בצור ויצאו ממנו מים כי לא בטחו שיקיים הא-ל יתברך את דברו לעשות לישראל המין הג' מן הנסים בחשבם את ישראל אז ממרים מאד עד שיהיו בלתי ראוים אליו שינחם ה' על הטובה. ובכן עשו את דרך מין הב' מן הנסים במטה אשר בו הודיעו מעלת השליח ולא עשו את דרך המין הג' אשר בו יודיעו לישראל מעלת המשלח וטובו ולזה נכתב עליהם לא האמנתם בי שהרצון בו לא בטחתם בי שאעשה מה שאמרתי ומעלתם בי שחללתם כבודי ולא הראיתם למריבים את כבודי ומריתם פי בשלא שמרתם מצותי: (יג) ויקדש בם. באותם המים עצמם נקדש אחר כך בענין נחל ארנון שהראה אז לישראל שאותם המים היו בלתי טבעיים כמו שהורו אז בשירתם באמרם ומנחליאל במות שהיו המים עולים יותר ממקום מקורם על הפך הרצוי למים

רמבן

ובמעשה לא הזכיר כן וישק את העדה ואת בעירם אבל אמר ותשת העדה ובעירם כי מרוב הצמאון וברואותם מים רבים נוזלים מיד נפלו על הנחל ושתו . ועל דעת רבותינו בבארה של מרים אמרו רבים כי הסלע הזה הוא הצור אשר היה בחורב ולפיכך פירשו מימיו אשר היה דרכו לתת כי עתה נסתם מעינו ממות מרים כי הכוונה לרבותינו בבארה של מרים שהיה מעולם באר נסי מקור מים חיים נובע בכל מקום שיהיה שם הרצון עליו העלה אותו לישמעאל במדבר באר שבע ונבקע בחורב מן הצור ההוא שהיה שם ובשאר המסעים נובע מן הצור במקום שיחנו שם וכאשר מתה הצדקת פסק המעין ועתה חזר על ידי משה להיות לו מקור נפתח מן הסלע הזה בעצמו והוא מה שאמר אל הסלע הנודע . ועל דרך הפשט היה שם סלע סמוך למחנה וצוה ודברתם אל הסלע הזה אשר לפניכם . גם אפשר לפרש ודברתם אל הסלע אשר לעיניהם כלומר הראשון שיראו :

(י) **המן** הסלע הזה נוציא לכם מים . חלילה שיהיה התימה למניעות כי משה רבינו הנאמן בכל בית ה' לא יפלא ממנו כל דבר מה' והוא וכל ישראל עמו ראו גדולות ונפלאות מזו ואף כי הוא אשר נעשה כן על ידו פעם אחרת בצור בחורב . ואמרו המפרשים שיש תמיהות מתקיימות כמו הנגלה נגליתי הרואה אתה התשפוט המן העץ אשר צויתיך . אבל ר"א כתב המן הסלע יש לנו כח להוציא לכם ממנו מים ירצה לפרש שאמר להם שמעו נא המורים בה' האומרים ולמה הבאתם את קהל ה' אל המקום הרע הזה המן החלמיש הזה יהיה לנו כח בטבע שנוציא אנחנו ממנו מים רק תכירו כי מאת ה' הוא כי הוא אשר הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם אל המקום הזה . והוא אשר יפרנס אתכם בו וזה כטעם שאמר להם במן וידעתם כי ה' הוציא אתכם ממצרים . ולפי דעתי הה"א הזו לשאלה המן הסלע הזה נוציא לכם מים אם לא כי הכתוב פעם יפרש בשאלה הן ולאו היש בה עץ אם אין התשמור מצותיו אם לא ופעם יזכיר כן לבדו הזה אחיכם הקטן הידעתם את לבן בן נחור האבכה בחדש החמישי הנזר . אבל היתה השאלה הזאת להם שאלת הנסיון אמר שמעו נא המורים מה תחשבון על ה' המן הסלע הזה החזק נוציא לכם מים היהיה הדבר הזה אם לא הפליג במורים והגיד כי הם קטני אמנה וכאשר ירבו עליו הוא מפני מחשבתם שלא יעשה השם עמהם להפליא כענין שנאמר וינסו אל בלבבם היוכל אל לערוך שולחן במדבר הגם לחם יוכל תת וכך אמרו עשר נסיונות נסו אבותינו לה' במדבר וכמו השאלה במחשבת הנשאל במקומות רבים ההשב אשיב את בנך אם רצונך כן ההלך אל רמות גלעד אם נחדל אם עצתך כן אף כאן אם מחשבתכם שנוציא לכם מים מזה וכן דעתי בהנגלה נגליתי הראית כי נכנע אחאב מלפני המן העץ אשר צויתיך התשפוט כי כלם שאלות אבל ענינם לשאול בדבר מפורסם שיודה בו הנשאל על כרחו אם נגליתי לבית אביך ובחרתי בכם אם ידעתם זה ולמה תבעטו בזבחי ובמנחתי הלה' תגמלו זאת הגמולה וכן אם מן העץ אשר צויתיך אכלת ותבוש או למה תתחבא והדרך הזה האחרים אבל הרואה אתה שאלה גמורה בדבר המסופק אם יועץ אתה תשוב אל העיר בלשון רואה אני את דברי אלמון וכבר פירשתי בסדר בראשית :

(יג) **ויקדש** בם . שמתו משה ואהרן על ידם כשהקדוש ברוך הוא עושה דין במקודשיו הוא מתירא ומתקדש על הבריות שנאמר בקרובי אקדש וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך לשון רש"י . גם כן פי' ר"א : ואיננו נראה בעיני כי עדיין לא מתו משה ואהרן ואיננו מתפרסם לבריות שימותו בחטא הזה שיתירא הקב"ה על ידי כך כאשר היה בנדב ואביהוא ופרץ ועזא ועוד כי הכתוב אמר אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם כי במריבים נתקדש מלשון בקרובי אקדש וראוי היה לדבריהם שיאמר ויכבד על פניהם. והנכון בעיני כי מעשה הצור הראשון היה לעיני זקני ישראל בלבד כמו שמפורש שם ובזה אמר ויקהלו משה ואהרן את כל הקהל וגומר על כן אמר הכתוב כי מי מריבה האלה שנגזרה בהם הגזרה על משה ועל אהרן המה אותם מי מריבה אשר רבו בני ישראל את השם ויקדש בם לעיני כלם כענין שכתוב וקבצתים מן הארצות ונקדשתי בם לעיני גוים רבים ודע כי בראשונה היתה להם מריבה עם משה כמו שאמר וירב העם עם משה. וכן אמר עוד מעט וסקלוני והיו מנסים את השם היש ה' בקרבנו אבל בכאן היו מריבים כלפי מעלה ולא היה בכאן נסיון ועל כן אמר כי אלה מי מריבה שנגזרה בהם הגזרה הזאת המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם לעיניהם לא כראשונים אשר נסו את השם ולא נקדש רק לעיני זקני ישראל ובעבור היות ענין הסלע שני פעמים הוצרך לבאר על איזה מהם נענשו הצדיקים :

רש״י

מקרוני אקדש : (יד) אחיך ישראל . מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנא' לו (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה אותו החוב לפרוע : אתה ידעת את כל התלאה . לפיכך פירש אביכם מעל אבינו (שם לו) וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב : (טו) וירעו לנו . סבלנו צרות רבות : ולאבותינו . מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל : (טז) וישמע קולנו . בברכה שברכנו אבינו (בראשית כז) הקול קול יעקב שאנו צועקים ונענים : מלאך . זה משה מכאן שהנביאים קרואים מלאכים ואומר (ד"ה ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים : (יז) נעברה נא בארצך . אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך : ולא נשתה מי באר . (במדרש רבה) מי בורות היה צ"ל אלא כך אמר משה אע"פ שיש בידנו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי אע"פ שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיזו : דרך המלך נלך וגו' . אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול : (יח) פן בחרב אצא לקראתך . אתם מתגאים בקול שהורישכם אביכם ואומרים (דברים כו) ונצעק וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי (בראשית כז) ועל חרבך תחיה : (יט) רק אין דבר . אין שום דבר מזיקך : (כ) וביד חזקה . בהבטחת זקנו (שם) והידים ידי עשו :

כל

אבן עזרא

(יד) מקדש . שם מקום עיר ואיננו קדש ברנע כי אותו סוף מדבר וכן הכתוב אומר יחיל ה' מדבר קדש : התלאה . פירשתיו : (טו) לנו מצרים ולאבותינו . שמתו והטעם שארך זמן רעתם : וישלח מלאך . כמשמעו וכן הכתוב אומר ומלאך פניו הושיעם ורבים פירשוהו על משה כי מלאו ויאמר חגי מלאך ה' ואין זאת דעתי : (יז) בשדה ובכרם . שלא ישחיתו ואפי' מי הבארות שלכם לא נשתה : דרך המלך נלך . אם הדרך שהמלך הולך בה או פירושו הדרך שיטה המלך שהוא מלך אדום נלך : (יט) במסלה נעלה . מה יזיקכם שנעלה במסלה ואם הוצרכנו למים תמכרום לנו וזה טעם מכרם כמו דמיהם : (כב) ויבאו בני ישראל כל העדה בעבור שיצא אדום להלחם כן יגיד הכתוב

משֶׁה מַלְאָכִים מִקָּדֵשׁ אֶל־מֶלֶךְ
אֱדוֹם כֹּה אָמַר אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל
אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הַתְּלָאָה ג'
אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ׃ טו וַיֵּרְדוּ ג'
אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה וַנֵּשֶׁב בְּמִצְרַיִם כ"ח
יָמִים רַבִּים וַיָּרֵעוּ לָנוּ מִצְרַיִם
וְלַאֲבֹתֵינוּ׃ טז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה כ'
וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ ד' ג' חסר וחד מ"ל
וַיֹּצִאֵנוּ מִמִּצְרָיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ ג'
בְקָדֵשׁ עִיר קְצֵה גְבוּלֶךָ׃ ג' מ"ל
יז נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ לֹא נַעֲבֹר
בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה מֵי פ' רפין . חד מן י"ט זוגין
בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה
יָמִין וּשְׂמֹאול עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר כן דינו
גְּבֻלֶךָ׃ יח וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱדוֹם לֹא
תַעֲבֹר בִּי פֶּן־בַּחֶרֶב אֵצֵא
לִקְרָאתֶךָ׃ יט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־ ד'
יִשְׂרָאֵל בַּמְסִלָּה נַעֲלֶה וְאִם־ ב' אשר אתה עולה
מֵימֶיךָ נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנַי וְנָתַתִּי ג' . ל'
מִכְרָם רַק אֵין־דָּבָר בְּרַגְלַי ג'
אֶעֱבֹרָה׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר
וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד ב'
וּבְיָד חֲזָקָה׃ כא וַיְמָאֵן ׀ אֱדוֹם
נְתֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט ל' ואי' נתן ורע ה' חסר
יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו׃ פ חמישי (שלישי

אִזְגַּדִּין מֵרְקָם לְוָת מַלְכָּא
דֶאֱדוֹם כִּדְנַן אֲמַר אָחוּךְ
יִשְׂרָאֵל אַתְּ יְדַעְתְּ יָת כָּל
עַקְתָא דְאַשְׁכַּחְתָנָא׃
טו וּנְחַתוּ אֲבָהָתָנָא
לְמִצְרַיִם וִיתֵיבְנָא בְּמִצְרַיִם
יוֹמִין סַגִּיאִין וְאַבְאִישׁוּ לָנָא
מִצְרָאֵי וְלַאֲבָהָתָנָא׃
טז וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ וְקַבֵּל
צְלוֹתָנָא וּשְׁלַח מַלְאָכָא
וְאַפְּקָנָא מִמִּצְרַיִם וְהָא
אֲנַחְנָא בִּרְקַם קַרְתָּא
דִּבְסְטַר תְּחוּמָךְ׃ יז נְעִיבַּר
כְּעַן בְּאַרְעָךְ לָא נְעִיבַּר
בַּחֲקַל וּבִכְרָם וְלָא נִשְׁתֵּי מֵי
גוֹב בְּאוֹרַח מַלְכָּא נֵיזִיל לָא
נִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא עַד
דְּנִעִיבַּר תְּחוּמָךְ׃ יח וַאֲמַר
לֵיהּ אֱדוֹמָאָה לָא תְעִיבַּר
בִּתְחוּמִי דִּלְמָא בִּדְקַטְלִין
בְּחַרְבָּא אֵיפּוֹק לְקֳדָמוּתָךְ׃
יט וַאֲמַרוּ לֵיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּאוֹרַח כְּבִישָׁא נִסַּק וְאִם
מַיָּךְ נִשְׁתֵּי אֲנָא וּבְעִירַי
וְאֶתֵּן דְּמֵיהוֹן לְחוֹד לֵית
פִּתְגָם דְּבִישׁ בְּרַגְלַי אֶעִיבַּר׃
כ וַאֲמַר לָא תְעִיבַּר וּנְפַק
אֱדוֹמָאָה לְקֳדָמוּתֵיהּ בְּחֵיל
רַב וּבִידָא תַקִּיפָא׃
כא וְסָרֵיב אֱדוֹמָאָה לְמִשְׁבַּק
יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר
בִּתְחוּמֵיהּ וּסְטָא יִשְׂרָאֵל

התלאה ג' נמסר בסדר וישמע יתרו: קולנו בקולנו ד' ג' מלאים וא' חסר וסימן ונצעק אל ה' וישמע קלנו . בננו זה סורר . וירא את ענינו . דברנו אליו ולא שמע בקלנו דשמואל . קדמא חסר : (ע' מנו"ש) ויצאנו ג' ומשניין בכתבהון וסימן וישלח מלאך ויצאנו חסר דחסר . ואמרת לבנך עבדים ויציאנו כתיב חסר וי"ו . ארמי אבד אבי ויוצאנו כתיב מ"ל וי"ו וחסר יו"ד : בשדה ת' רפין וסימן נעברה נא בארצך . אעברה בארצך . תוי מגיעי בית בבית . ותאמר נעמי אל רות . ויאמר בועז אל רות : לקראתך ד' וסימן וגם הנה הוא יוצא לקראתך . פן בחרב אצא לקראתך . כאשר הפך איש . על כן יצאתי . ונמסר גם בסדר שמות : מימיך ג' מלאים וסימן ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך . ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה . טפכם נשיכם וגרך אשר בשעריך . וחד ומימיך . בן אדם לחמך ברעש . ונמסר גם בסדר משפטים : מכרם ג' וסימן ונתתי מכרם . על מכרם בכסף צדיק . ביום מכרם ציד . ואעיד :

תולדות אהרן ואם מימיך נשתה . עקרים מ"ד פ' כס :

בעל הטורים

ויצאנו . חסר יו"ד על ידי יו"ד מכות הוציאנו משם : נעברה נא בארצך . ובסיחון אמר אעברה אלא אמר זכור מ"ש עשו נסעה ונלכה ולכן אמר אחיך ישראל : פן בחרב אצא לקראתך . והיינו דכתיב אני שלום וכי אדבר המה למלחמה : מכרם ג' . ואם מימיך נשתה וגו' ונתתי מכרם . ואעיד ביום מכרם ציד . על מכרם בכסף צדיק . בשביל שמכרו בכסף צדיק ורמו את אביהם ביום מכרם בשעיר ואמרו לו חיה רעה אכלתהו ע"כ ונתתי מכרם והוצרכו לשבור פירות בכסף :

רמבן

(יד) **אל** מלך אדום . לא הזכיר הכתוב שמו כי אין צורך אבל הזכיר סיחון ועוג מלכי האמורי בשמותם בעבור כי היו ידועים בגבורה ולהם שם בגוים להודות לפניו יתברך כי עשה עמנו להפליא כמו שנאמר למכה מלכים גדולים כל"ח לסיחון מלך האמורי כל"ח ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו ומנהג הכתוב להזכיר שם גדולי המלכים אשר ירשנו את ארצם כענין שהזכיר ביהושע חמשת מלכי האמורי אדוני בזק מלך ירושלים והורם מלך חברון ופראם מלך ירמות ויפיע מלך לכיש ודביר מלך עגלון ויובב מלך חצור ושאר המלכים הזכירם במספר לא בשמות ואמר הכתוב ויאמר אליו אדום כי נכנסו כל עמו עם אדוניהם במיאון הזה :

(יט) **במסלה** נעלה . הנה מתחלה היו אומרין לבא בערים רק ישתמרו שלא יכנסו בשדה ובכרם כדרך מחנות עם רב ששוללים את הגרנות ונכנסים בכרמים אבל ילכו בדרך המלך שהיא דרך הרבים לא דרך היחיד והיו אומרים שלא ישתו כלל המים אשר להם בבארות לצרכם אחרי כן שלחו להם שלא יקרבו לערים כלל אבל ילכו במסלה העולה לארץ כנען שהיא סלולה וכבושה לכל ואם ישתו מימי הנהרות בדרכים הם והבהמות בעברם בנהר יתנו דמיהם שנהנו מהם על כן אמר רק אין דבר שאין בזה הפסד שום דבר ואחרים פרשו ולא נשתה מי הבאר אם לא בדמים . ואיננו נכון כי למה יחזור לשלוח לו מה שלא דבר בתחלה . ומדרשו לא נשתה מי באר שלנו ונקח מכם כמו שכתב רש"י . ואמרו ישראל לאדום עד אשר נעבור גבולך ולא הזכירו לו את הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו שלא יקנא בהם

אל

ספורנו

למים הטבעיים : (יז) דרך המלך . באותה הדרך שיצוה המלך שנלך בה כמנהג כל מלך הנותן מעבר לבאי ארצו שלומו לשלוח עמהם מורה בדרך למען לא יזיקו אנשי הצבא או קצתם בעברם ליושבי הארץ : (יח) פן בחרב אצא לקראתך . כי המון עם אדום אנשי דמים ובסבה מועטת ממריבה או זולתה שתפול בין אנשי הארץ והעם העובר יתעוררו אנשי הארץ בחרב נגד העוברים : (יט) במסלה נעלה . הנה זה אולי יקרה אם נעבור בערים אבל אנחנו נעבור במסלה בלבד ולא תקרה שם סבה שתעורר את עמך בחרב לקראתנו : רק אין דבר ברגלי . אין אתנו שום דבר מוכן להרהר ריב : אעבורה . מאחר שאינך ממאן להניחנו לעבור אלא בשביל זה שאמרת הנה נוכל לעבור שאין לחוש לזה כלל . (כ) ויצא אדום לקראתו . על הגבול :

והפסס

הכתוב שלא נפקד איש מבני ישראל בבואם מעיר אדום אל הר ההר :
(כד) יאסף אהרן . כמו ומות בהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר : מריתם .
פירשתיו : למי מריבה . כמו במי מריבה שם המקום או בעבור מי מריבה :
(כו) והפשט . והלבשתם . יוצאים לשנים פעולים . וטעם ואהרן יאסף
כי בעת שתפשוט בגדיו מיד
ימות : ויאסף אהרן אל עמיו .
פירשתיו : (כט) ויראו כל העדה .
כאשר ראו זה המאורע שאירע
בכו שלשים יום : ומלת גויעה .
פירשתיו : (א) וישמע הכנעני
מלך ערד . אמרו הקדמונים
שהוא סיחון ונקרא הכנעני כי
כל אמורי כנעני ורבים אמרו
כי

מִלְוָתֵיהּ : כב וּנְטַלוּ מֵרְקַם
וַאֲתוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל
כְּנִשְׁתָּא לְהֹר טוּרָא :
כג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
בְּהֹר טוּרָא עַל תְּחוּם אַרְעָא
דֶאֱדוֹם לְמֵימָר : כד יִתְכְּנֵשׁ
אַהֲרֹן לְעַמֵּיהּ אֲרֵי לָא
יֵיעוֹל לְאַרְעָא דִיהָבִית לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל עַל דְסָרֵיבְתּוּן עַל
מֵימְרִי לְמֵי מַצּוּתָא :
כה דְּבַר יָת אַהֲרֹן וְיָת
אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וְאַסֵּיק יָתְהוֹן
לְהֹר טוּרָא : כו וְאַשְׁלַח
יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי
וְתַלְבֵּשִׁינּוּן יָת אֶלְעָזָר
בְּרֵיהּ וְאַהֲרֹן יִתְכְּנֵשׁ וִימוּת
תַּמָּן : כז וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא
דְפַקֵּיד יְיָ וּסְלִיקוּ לְהֹר
טוּרָא לְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא :
כח וְאַשְׁלַח מֹשֶׁה יָת אַהֲרֹן
יָת לְבוּשׁוֹהִי וְאַלְבֵּישׁ יָתְהוֹן
יָת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וּמִית אַהֲרֹן
תַּמָּן בְּרֵישׁ טוּרָא וּנְחַת
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן טוּרָא :
כט וַחֲזוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא אֲרֵי
מִית אַהֲרֹן וּבְכוֹ יָת אַהֲרֹן
תְּלָתִין יוֹמִין כָּל בֵּית
יִשְׂרָאֵל : א וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן ו' בטעם דרגא תביר וסימן בסדר וארא : על גבול ה' וסימן ויאמר ה' אל משה ואל אהרן . וישמע בלק כי בא בלעם . ושב משריד קרמה . בחרב תפלו על גבול ישראל . והנותר לנשיא תנינא דפסוק : והעל ב' וסימן ויאמר ה' אל משה רצפרדעים . והעל אתם הר ההר : יאסף ט' וסימן שלח העז את מקנך . הצאן ובקר ישחט . יאסף אהרן אל עמיו . ואהרן יאסף ומת שם . האסף יאסף . ואם אל עיר יאסף . וישראל לא יאסף . לא יבא עוד שמשך . עשיר ישכב ולא : בית ישראל ב' וסימן ויקראו . כי ענן ה' על . יבכו את השרפה . ויבכו את אהרן . לא נפל דבר מכל . ויהי מיום שבת ארון . ויאמר שמואל אל כל משחקים . מעלים את הארון . ויספדו ויבכו . ואתנה לך . ויבא ירבעם רמלכים . נשימה נא שקים . כי כרם ה' . העמסים . ולקחום עמים . ה' זכרנו . בית ישראל ברכו . יתן ה' את האשה . (היום ישיבו לי. מנורי פלחם) . וכל ירמיה ויחזקאל דכוו' במ"ו בני

תולדות אהרן ויראו כל העדה . ראש השנה ג תענית ט וזכר אמור : וישמע הכנעני . ר"ה שם תענית שם וזכר אמור' פלן (יומא לח סוטה יז) :

כשהן מחוברין) כב וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ
ס וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הֹר
ו' בטעם דרגא תביר הָהָר : כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
כ' וְאֶל־אַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר עַל־גְּבוּל
פ' אֶרֶץ־אֱדוֹם לֵאמֹר : כד יֵאָסֵף
אַהֲרֹן אֶל־עַמָּיו כִּי לֹא יָבֹא אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
ל' עַל אֲשֶׁר־מְרִיתֶם אֶת־פִּי לְמֵי
ב' ר"פ. מְרִיבָה : כה קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־
ב' מלעיל אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְהַעַל אֹתָם הֹר
ל' הָהָר : כו וְהַפְשֵׁט אֶת־אַהֲרֹן אֶת־
ב' בְּגָדָיו וְהִלְבַּשְׁתָּם אֶת־אֶלְעָזָר
פ' בְּנוֹ וְאַהֲרֹן יֵאָסֵף וּמֵת שָׁם :
כז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
וַיַּעֲלוּ אֶל־הֹר הָהָר לְעֵינֵי כָּל־
ל' הָעֵדָה : כח וַיַּפְשֵׁט מֹשֶׁה אֶת־
אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וַיַּלְבֵּשׁ אֹתָם
אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וַיָּמָת אַהֲרֹן שָׁם
ל"ס בְּרֹאשׁ הָהָר וַיֵּרֶד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר
מִן־הָהָר : כט וַיִּרְאוּ כָּל־הָעֵדָה
כִּי גָוַע אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת־אַהֲרֹן
פ שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל : ס
כא א וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־

(כב) כל העדה . כלם שלמים ועומדים ליכנס לארץ שלא היה בהן אחד מאותם שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן (דברים ד) חיים כלכם היום : הר ההר . הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואע"פ שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן : (כג) על גבול ארץ אדום . מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט (ד"ה ב כ) בהתחברך לרשע פרץ ה' את מעשיך : (כה) קח את אהרן . בדברים של נחומים אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך : (כו) את בגדיו . את בגדי כהונה גדולה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנא' לו (דברים לב) כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאוית לה : (כז) ויעש משה . (במדבר רבה) אע"פ שהדבר קשה לו לא עכב : (כט) ויראו כל העדה . (שם) כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו : כל בית ישראל . האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו : כי גוע . אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אא"כ מתרגם ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רבותינו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר רבי אבהו (ראש השנה ג) דאמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהיא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו למה ויראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו כל כנשתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמצינו אם משמש בלשון אשר כמו (איוב כא) ואם מדוע לא תקצר רוחי והרבה מפורשים מזה הלשון (שם יד) אם מרובים ימיו : (א) וישמע הכנעני . שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו' כדאיתא בראש השנה (ר"ה ג) ועמלק

בעל הטורים והעל ב' במסרה . הכא ובפרשת וארא : והלבשתם ב' במסרה . והלבשתם את אלעזר בנו . והלבשתם כתנות . דאיכא מ"ד כהן בן כהן גדול טעון משיחה כהם דוהלבשתם כתנות דהתם אותם במשיחה אף והלבשתם דהכא הוא במשיחה : וימת אהרן שם . בגימט' מלמד כי מת בנשיקה : ויראו : בגימט' בעננים :

ספורנו

(כו) והפשט את אהרן את בגדיו . אותם בגדים הראוים לכ"ג יותר על כהן הדיוט : והלבשתם את אלעזר . שהיה לבוש ד' בגדי כהן הדיוט ובכן נשאר אהרן בד' בגדי כהן הדיוט לבוש הבדים כמו שהיה ענינו בהכנס לפני ולפנים וכענין הראוה מלאכי אלהים

רמבן

על הארץ לאמר כי להם היתה לולי שלקח בכורתו וברכתו במרמה אבל לסיחון הזכירו עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו כמו שהזכיר משה במשנה תורה :

(כא) ויט ישראל מעליו . קצר הכתוב בזה כי מפני הגבורה נטוו ונשמרתם מאד אל תתגרו בם כאשר פירש להם משה ועל פי הדבור נטו מעליו כי לא יכלו לעשות דבר אחר כיון שלא הניחום לעבור :

(כו) **והפשט** את אהרן את בגדיו . והם בגדי כהונה גדולה שנתרבה בהם אלעזר בנו עתה והקרוב כי כאשר ירד אהרן מעשות התמיד והקטיר הקטורת והעלה הנראה העלה אותו אל הר ההר כשהיה לבוש בגדי כהונה והפשיט אותם ועל דרך הפשט הלבישו תכריכי המת אשר הכין לו והפשיט את אלעזר בגדי החול והלבישו בגדי הקדש כאשר עשה עמו ביום המלואים . ומדרש רבותינו שנעשו בהם נסים אמרו היאך משה יכול להפשיט את אהרן כסדרן והלא העליונים הם העליונים לעולם והתחתונים הם התחתונים לעולם אלא מעשה נסים עשה לו המקום במיתתו יותר מחייו העמידו משה אל הסלע והפשיטו בגדי כהונה ובגדי שכינה נלבשים תחתיהם וילבש אותם את אלעזר הכהן בנו וכי היאך יכול להלביש את הבגדים כסדרן לאלעזר אבל כבוד גדול חלק לו המקום לאהרן במיתתו יותר מחייו שנלבשו בגדי שכינה תחלה למטה וחזר משה והפשיט את אהרן הבגדים כסדרן והלביש אלעזר כסדרן כך שנוי בת"כ :

כא (א) **וישמע** הכנעני . מצינו בכיבושי יהושע מלך ערד אחד ועוד כתיב במסעות והוא יושב בנגב בארץ כנען והכתוב לא יקרא ארץ כנען מאשר מעבר לירדן מזרחה כמו שאמר ארץ כנען לגבולותיה ועוד

עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל
דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל
וַיִּשְׁבְּ ׀ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי׃ ב וַיִּדַּר
יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־
נָתֹן תִּתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי
וְהַחֲרַמְתִּי אֶת־עָרֵיהֶם׃ ג וַיִּשְׁמַע
יְהוָה בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־
הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת־
עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם
חָרְמָה׃ פ
ד וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף
לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר

ב' פסוק וישמעאל. ג'
נ"א
ד' חסר כבוא
ל'. ד'

מַלְכָּא דַעֲרָד יָתֵיב דָרוֹמָא
אֲרֵי אֲתָא יִשְׂרָאֵל אוֹרַח
מְאַלְלַיָא וְאָגַח קְרָבָא
בְּיִשְׂרָאֵל וּשְׁבָא מִנֵיהּ
שִׁבְיָא׃ ב וְקַיֵם יִשְׂרָאֵל קְיָם
קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִין מִמְסַר
תִּמְסַר יָת עַמָא הָדֵין בִּידִי
וְאֶגְמַר יָת קִרְוֵיהוֹן׃ ג וְקַבֵּל
יְיָ צְלוֹתָא דְיִשְׂרָאֵל וּמְסַר
יָת כְּנַעֲנָאָה וְגַמַר יָתְהוֹן
וְיָת קִרְוֵיהוֹן וּקְרָא שְׁמָא
דְאַתְרָא חָרְמָה׃ ד וּנְטָלוּ
מֵהֹר טוּרָא אוֹרַח יַמָא
דְסוּף לְאַקָפָא יָת אַרְעָא

עמלק מעולם רצועה מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב. זה עמלק שנאמר (במדבר יג) עמלק יושב בארץ הנגב ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם והם אינן כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים. דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר (שם) ויעלו בנגב (במד"ר) ד"א דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר (שם י') דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וישב ממנו שבי. אינה אלא שפחה אחת: (ב) והחרמתי. אקדיש שללם לגבוה: (ג) ויחרם אתהם. בהריגה: ואת עריהם. חרמי גבוה: (ד) דרך ים סוף. כיון שמת אהרן ובאת עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריה' דרך י"ס הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנא' (דברים א) וסעו המדברה דרך ים סוף. וכאן חזרו לאחוריה' (עיין פרשת פנחס) שבע מסעות שנאמר (שם י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם וצא ובדוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר: לסבב את ארץ אדום. שלא נתנם לעבור בארצו: ותקצר נפש העם בדרך. בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמנה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בענוי הדרך ובלשון לעז אנקרוטלו"ד ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון (זכריה יא) ותקצר נפשי בהם וכגון (שופטים י) ותקצר נפשו בעמל ישראל וכל דבר הקשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון (זכריה יא) וגם נפשם בחלה בי גדלה עלי (איוב י) ויגאה כשחל תצודני. כללו של פירוש כל לשון קצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסבלו הוא שאין הדעת סובלתו:
באלהים

כי זאת הפרשה יהושע כתבה והראיה מלך ערד אחד ומצאו שבני יהודה קראו שם המקום חרמה ולא אמרו כלום כי אותו המקום יקרא בתחלה צפת וזה מלך ערד והאמת שני מקומות ורבים במקרא כמו הם ומלך ערד על פשוטו הוא מעבר לירדן מזרחה ונסמכה זאת הפרשה למות אהרן כי הכתוב ספר מה שאירע בהר ההר קודם נסעם משם והעד וישמע הכנעני מלך ערד ואחריו ויסעו מהר ההר ואם תבקש מה שמע הנה מפורש: כי בא ישראל דרך האתרים. האתרים יש אומרים כי האל"ף נוסף והטעם התרים את הארץ וכן אלף אזרועך: (ד) לסבוב את ארץ אדום. כצלמונה ופונון כי כן כתוב:
הקלקל

ישראל וסימן שם: וידר ג' וסימן יעקב. ישראל. יפתח: אתהם ה' וסימן נמסר בסדר ויצא: ותקצר ד' וסימן נפש העם. ותקצר נפשו בעמל ישראל. ויהי כי הציקה לו ותאלצהו. וגם נפשם

ספורנו

אלהים לעבדיו: **כא** (א) וישב ממנו. ולא המית איש: (ג) ויחרם אתהם ואת עריהם. נדרו או לעשותם חרם בהכנסם לארץ וכן עשו כמבואר בתחלה ספר שופטים

תולדות אהרן וישב ממנו שבי. גיטין לח: וידר ישראל. ערכין כח:

בעל הטורים ותקצר נפש העם. מלמד שראו כל הצרות שיבואו עליהם בגלות ואיך ימשך הגלות: ותקצר ד' במס'. ותקצר נפש העם. ותקצר נפשו בעמל ישראל. ותקצר נפשו למות. ותקצר נפשי בהם. כיון שבאו לגבול אדום ותקצר נפש העם וידברו בה' ובמשה וקצרה נפשו בעמל ישראל שחטאו ותקצר נפשו למות שמת אהרן בגבול אדום. וכן ותקצר נפשי בהם דרישא דקרא והכחיד ג' רועים בירח אחד שדרשו אותו על אהרן ומרים ומשה שמתו שלשתן בחודש אחד:

רמבן

ועוד כי היה ראוי שיחלק משה את ארצו של מלך ערד לאחד משבטי ישראל והכתוב יספר בכל מקום כי ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמורי נתן משה לשני המטות וחצי המטה ותשעת המטות וחצי המטה לקחו נחלתם אחרי עברם את הירדן בארץ כנען ואולי נאמר כי החרימו ישראל את ארצם ולא ישבו בה כלל ואינו נכון. וכן רש"י מפרש והחרמתי את עריהם שהקדיש שללם לגבוה והנכון בעיני כי זה מלך ערד הוא יושב בנגב מעבר לירדן ימה בארץ כנען על יד הירדן בגבול בני יהודה סמוך לחברון שהוא בנגב ושמע מרחוק בבוא בני ישראל ובא דרך האתרים אל ערבות מואב להלחם עמהם שם וזה טעם וישמע ולכך ספר הכתוב והוא יושב בנגב בארץ כנען כי בא מארץ אחרת אל מקום ישראל ונדרו ישראל נדר לה' שאם יתן אותו בידם שיחרימו כל אשר להם לה' וספר הכתוב כי שמע השם תפלתם ונדרו נדר לה' ושלמו אותו כי הרגו אתהן עתה בימי משה כמו שצוה כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת ונתנו כל שללם לאוצר בית ה' והשלים עוד בכאן לספר כי החרימו ישראל גם את עריהם אחרי בואם בארץ כנען אחרי מות יהושע לקיים את נדרם אשר נדרו ויקראו שם הערים חרמה והוא מה שנאמר בספר שופטים ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד ושם כתוב וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותם ויקרא את שם העיר חרמה ושם נשלם הנדר הזה אבל השלים הכתוב להזכיר הענין בכאן וזה כענין הפרשה שאמרה ברדת המן ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען והוא לאחר מיתתו של משה עד ממחרת הפסח וכן אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ וגו' נבואה שיהיו חיים וקיימים כי לא יתכן שיהיה השם מיחד להם אנשים על הספק אבל היה ראוי שיצוה ליהושע בעת החלוקה גם נכון הוא לומר שהחרימו ישראל עתה בימי משה את המלך הזה ואת עמו לפי חרב וקראו שם מקום המלחמה חרמה ואחרי עברם את הירדן המית יהושע גם את מלך ערד אשר מלך אחרי כן גם מלכי כנען אשר מלכו בימים ההם ובני יהודה בבואם בעריהם החרימו אותם גם כן וקראו שם הערים חרמה כי השלימו את נדרם אשר נדרו אבותם והחרמתי את עריהם ולכך אמר כאן ויקרא שם המקום חרמה ושם כתוב ויקרא את שם העיר חרמה שם כל עיר שהיתה ממלך ערד כי השלימו נדרם והיה שללם מחרמי גבוה והנה כל הנזכר כאן היה בעת אחת זולתי שהזכיר ואת עריהם שהיה לעתיד בבואם בעריהם ולכך אמר והחרמתי את עריהם ולא אמר אתהם ואת עריהם כי הזכיר הנדר העתיד כי הם במלחמה ימותו ושם יתמו ולשון הכתוב נאות למה שפירשנו שהיה ראוי לומר ויתן את הכנעני בידם ויחרימו אתהן ואת עריהן ויקראו שם המקום חרמה אבל חסר הכנוי לרמוז שנתן הכנעני ביד מי שנתנו מישראל מהם עתה ומהם לעתיד כי השם שמע את תפלתם והם קיימו את נדרם:

וטעם כי בא ישראל דרך האתרים. על דעת אונקלוס כי כאשר באו המרגלים ועלו בנגב וחזרו להם הרגישו בהם יושבי הארץ ושמע בהם הכנעני הזה שהיה יושב בנגב ובא בדרך שהלכו הם עד הגיעו למחנה ישראל ויפה פירש. ורבותינו אמרו מה שמועה שמע כי הוקשה להם הכתוב בפרשת המסעים וישמע הכנעני מלך ערד והוא יושב בנגב בארץ כנען בבא בני ישראל שלא הזכיר שם המלחמה ולא שום דבר על כן אמרו שהשמועה היתה במיתת אהרן הנזכרת שם יזכיר כי שמעו אויבי ישראל במיתת הצדיק ונתעוררו בה להלחם עמהם וכן אמרו שהכנעני הזה הוא עמלק ולא כבש ארצם ולא חלק אותם אבל החרים עריהם:

וישב ממנו שבי. אינה אלא שפחה אחת לשון רש"י מדברי רבותינו. נתעוררו החכמים בזה מפני דעתם שלא יהיו ישראל מנוצחים כלל מאויב זולתי בעת קלקלתם כגון במלחמת עמלק הראשונה מפני שאמרו היש ה' בקרבנו ובשניה מפני חטאם במרגלים שהזהירם משה ממנה אבל בכל מלחמת מצוה לא נפקד מהם איש כל ימי משה ולפיכך פירשו הכתוב הזה וישב ממנו השבי שהיה בידו והיא השפחה הזו ששבו אותה ישראל מהם כלשון בכור השבי שהוא בכור השפחה כי לא אמר וישב ממנו אנשים או נשים וטף ועל דרך הפשט ענין הכתוב כי לא הרג מהם הכנעני הזה שום אדם אבל שבה מהם מעטים וכאשר נתן השם אותו בידם השיבו את הכל ולא נפקד מהם

נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ: ה וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל: ו וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל: ז וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם: ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי: ט וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל־הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת־אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי: ששי י וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת: יא וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ: יב מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרֶד: יג מִשָּׁם נָסְעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר

דֶאֱדוֹם וַעֲקַת נַפְשָׁא דְעַמָּא בְּאוֹרְחָא: ה וְאִתְרַעַם עַמָּא בְּמֵימְרָא דַייָ וְעִם מֹשֶׁה נְצוֹ לְמָא אַסֶּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לִמְמַת בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי לֵית לַחְמָא וְלֵית מַיָּא וְנַפְשָׁנָא עָקַת בְּמַנָּא הָדֵין דְמֵיכְלֵיהּ קְלִיל: ו וְגָרֵי יְיָ בְּעַמָּא יַת חִיוַן קָלָן וּנְכִיתוּ יַת עַמָּא וּמִית עַם סַגִּי מִיִּשְׂרָאֵל: ז וַאֲתָא עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמַרוּ חַבְנָא אֲרֵי אִתְרַעַמְנָא (קֳדָם) [בְּמֵימְרָא] דַייָ וְעִמָּךְ נְצֵינָא צַלִּי קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי מִינָּנָא יַת חִוְיָא וְצַלִּי מֹשֶׁה עַל עַמָּא: ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבֵיד לָךְ קַלְיָא וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל אָת וִיהֵי כָּל דְאִתְנְכֵית וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ וְיִתְקַיָּם: ט וַעֲבַד מֹשֶׁה חִוְיָא דִנְחָשָׁא וְשַׁוְיֵהּ עַל אָת וַהֲוֵי כַּד נָכֵית חִוְיָא יַת גַּבְרָא וּמִסְתַּכֵּל בְּחִוְיָא דִנְחָשָׁא וּמִתְקַיָּם: י וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּאֹבוֹת: יא וּנְטַלוּ מֵאֹבוֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִיזַת עֲבָרָאֵי בְּמַדְבְּרָא דְעַל אַפֵּי מוֹאָב מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא: יב מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ בְּנַחְלָא דְזָרֶד: יג מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ מֵעִבְרָא דְאַרְנוֹן דִי

ב' עבדו
ב' ובמ'
ל' בט' מלעיל
ו' דגשים . ל'
כ"ב דגשים .
ב' ויעף אלו : ל' . ל"ג
קמצין וכל אסיפ דכוותא
ל'
ג' רפין
ט' בטעם כספ'
ו'
פ'
ל'
ג' . כולי' חסר במ"ב
כל חויא קמצ'
ב'
י' חסר בלו'
ל' ס"פ
ג' מ"ל בעינין

רשי

(ה) באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו (במ"ר): למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. אף זה לשון קצור נפש ומאוס: בלחם הקלקל. (ע"ג ה') לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא: (ו) את הנחשים השרפים. (במ"ר) ששורפים את האדם בארס שיניהם: וינשכו את העם. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמים: (ז) ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול: על נס. על כלונס שקורין פירק"א בלעז וכן (ישעיה ל) כנס על הגבעה (שם מט) ארים נסי (שם י"ג) שאו נס ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס: (ח) כל הנשוך (במדרש רבה) אפילו כלב או חמור נושכו היה ניזוק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמר כאן וראה אותו ראיה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט וכו' אם נשך הנחש את איש והביט וגו' שלא היה ממהר נשוך הנחש להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים (נ"א ניזוקים): (ט) נחש נחשת. (שם) ולא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קוראו נחש ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון: (יא) בעיי העברים. לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי לשון חורבה הוא דבר הטאוט במטאטא והעי"ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים (ישעיה כח) ויעה ברד: העברים. דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי: על פני מואב ממזרח השמש. במזרחה של ארץ

אבן עזרא

(ה) הקלקל. כמו קל הקל והמלה כפולה ורבים כמו הם: (ו) וישלח וגו' השרפים. שם תאר הנחשים ודרך דרש אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון והם שלחו לשונם לנשוך כן שולח בהם: (ח) עשה לך. כדמות נחש שרף מנחשת כי כן כתוב על נס שיהי' גבוה ויראו אותו הכל ורבים השתבשו ואמרו כי זאת הצורה לקבל כח עליונים וחלילה חלילה כי הדבר נעשה בצווי השם ואין לנו לחפש למה צורת נחש ואם לא כן ירפאנו היש עץ שימתיק המים המרים אפי' הדבש לא ימתיקם ומה טעם לשום דבלת תאנים על השחין ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון: (י) ויסעו בני ישראל מארץ אדום כי כן כתוב לסבוב ואחרית גבולה פונון ומפונון נסעו אל אובות כי כן

בחלה: בלחם ו' דגשים וסימן קנה אתנו ואת. וינהלם בלחם. ונפשנו קצה בלחם. על דבר אשר לא קדמו. שבעים בלחם נשכרו. כי לא קדמו את בני: וישלח כ"ב נמסר בסדר נח: ויסר ג' רפין וסימן נמסר בסדר וארא: ארנון ג' מלאים ובעינינא וסימן מעבר ארנון. כי ארנון גבול מואב בין

תולדות אהרן וידבר העם. סנהדרין קי: ונפשנו קצה. ע"ג ה: עשה לך שרף. ר"ה כט ע"ג מד (ר"ה כט): ויעש משה נחש נחשת. זוסר תרומס (שם שם):

ספורנו

שופטי': (ח) עשה לך שרף. שיהיה הנחש מחומר מורה שרפה כדי שיכוונו על שריפתו בהבל פיו אשר כמוהו היה עונש ופורענותם ויחזרו בתשובה: (ט) נחש נחשת. אחר שהבין כוונת קונו השכים לעשותו של נחשת ולא של זהב כדי שיזכיר להם עונש מצד מראה החמר ושמו ותבניתו שעשו מעשה הנחש בהבל פיהם בדברם נגד ה' ונגד

בעל הטורים קלקל. בגימטריא זה רמ"ח שנבלע ברמ"ח אברים: הנחשים. לפי שעשו מעשה נחש שהוציאו לשון הרע על המן: את הנחשים. לרבות כלבים וחיות רעות: וישמהו על הנס. כדרך המייסר את בנו שמשים השוט שמכה בו במקום גבוה כדי שיראה אותו בכל פעם ויזכור: משם נסעו. ולא אמרו ויסעו מנחל זרד כדרך הכתוב בכל המסעות לפי שעל נחל זרד היו מקומות רבות. דיבון וגד ועלמון דבלתימה ונסעו הכל על הנחל ממקום למקום:

רמבן

מהם איש והזכיר הכתוב הזה להודיע כי מפני שראו ישראל מתחלה כי גבר הכנעני נדרו הנדר הזה להחרים כל שללם לה' וישמע השם בקולם ויתכן שנאמר עוד כי קצף השם על הכנעני הזה בעבור שבא מארץ מרחקים להלחם בישראל ולא ירא אלהים ורצה שיהיה לחרם על כן הגביר אותו מתחלה כדי שידרו להחרימו לה':

(ט) **ויעש** משה נחש נחשת. לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה אמר לי נחש אני אעשנו של נחשת לשון נופל על הלשון

זה לשון רש"י מדברי רבותינו. ולא הבינותי זה שהרי הקב"ה לא הזכיר לו נחש אלא עשה לך שרף אבל דעתם לומר כי הלך משה אחר שם העצם אשר לו והנראה בעיני בסוד הדבר הזה כי הוא מדרכי התורה שכל מעשיה נס בתוך נס תסיר הנזק במזיק ותרפא החולי במחליא כמו שהזכירו בויורהו ה' עץ וכן במלח אלישע במים וידוע מדרכי הרפואות שכל נשוכי בעלי הארס יסתכנו בראותם אותם או בראות דמותם עד כי נשוכי הכלב השוטה וכן שאר הבהמות השוטות אם יביטו במים יראה להם שם בבואת הכלב או המזיק וימותו כמו שכתוב בספרי הרפואות ומוזכר בגמרא במסכת יומא וכן ישמרו אותם הרופאים מהזכיר בפניהם שם הנושך שלא יזכרו אותם כלל כי נפשם תדבק במחשבה ההיא ולא תפרד ממנה כלל עד שתמית אותם וכבר הזכירו דבר מנוסה מפלאות התולדות כי נשוך הכלב השוטה אחר שנשתטה בחליו אם יקובל השתן שלו בכלי זכוכית יראה בשתן דמות גורי כלבים קטנים ואם תעביר המים במטלת ותסננה לא תמצא מהם שום רושם כלל וכשתחזירם לכלי הזכוכית וישתהו שם כשעה תחזור ותראה שם גורי הכלבים מתוארים וזה אמת הוא בפלאי כחות הנפש וכשיהיה כל זה כך ראוי היה לישראל נשוכי הנחשים השרפים שלא יראו נחש ולא יזכרו ולא יעלו על לב כלל וצוה הקב"ה למשה לעשות להם דמות שרף הוא הממית אותם וידוע כי הנחשים השרפים אדומי העינים רחבי הראש שנופם כעין הנחשת באודם ולכן לא מצא משה לקיים מצותו בשרף בלתי שיעשה נחש נחשת כי הוא דמות **נחש**

שרף

ארץ מואב: (יג) מגבול האמרי. תחום סוף מצר שלהם וכן (דברים ג) גבול מואב לשון קצה וסוף: מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי. רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב (כי ארנון גבול מואב והם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם ואע"פ שלא פירשה משה פירשה יפתח) כמו שנאמר ביפתח (שופטים יא) וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: (יד) על כן יאמר. על חניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות ה'. כשמספרי' נסי' שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו': את והב. כמו את יהב כמו שיאמר מן יעד ועד כן יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון. כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים: (טו) ואשד הנחלים. תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר מזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב וההר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גברתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד גבול מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב (ס"א אינו. ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא על ידי הבאר שנכנס לשם): (טז) ומשם בארה. משם בא האשד אל הבאר כיצד אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו המשל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה לתוך הנחל והעלתה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: (יז) עלי באר. מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה ומנין שהבאר הודיעה להם שנאמר ומשם בארה (במ"ר) וכי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן אז ישיר. (שבת לה) השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו: באר חפרוה.

זאת

הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי אַרְנוֹן
גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין
הָאֱמֹרִי׃ יד עַל־כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר
מִלְחֲמֹת יְהוָה אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה
וְאֶת־הַנְּחָלִים אַרְנוֹן׃ טו וְאֶשֶׁד
הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר
וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב׃ טז וּמִשָּׁם
בְּאֵרָה הִוא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר
יְהוָה לְמֹשֶׁה אֱסֹף אֶת־הָעָם
וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם׃ ס יז אָז יָשִׁיר
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת עֲלִי
בְאֵר עֱנוּ־לָהּ׃ יח בְּאֵר חֲפָרוּהָ
שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק

ט' חסר בליש'
ג'
ל' וחסר
ג'. ה' בטעמ'
דרכו ל'
ה' אברם
ה' על ה' קדוש ישראל
ט' ד' כתו' ה'
ה' מסס וב"י כו"ל מ"ל
ו'
ה'. לס' בתודה. ל'
ל' ל' וחסר

בְּמַדְבְּרָא דְנָפֵיק מִתְּחוּם
אֱמוֹרָאָה אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם
מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין
אֱמוֹרָאָה׃ יד עַל כֵּן
יִתְאֲמַר בְּסִפְרָא קְרָבִין
דַּעֲבַד יְיָ עַל יַמָּא דְסוּף
וּגְבוּרָן דַּעֲל נַחֲלֵי אַרְנוֹן׃
טו וְשָׁפוֹךְ נַחֲלַיָּא דְמִדַּבְּרִין
לָקֳבֵיל לְחַיַּת וּמִסְתְּמִיךְ
לִתְחוּם מוֹאָב׃ טז וּמִתַּמָּן
אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא הִיא
בֵּירָא דַּאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ
יָת עַמָּא וְאֶתֵּן לְהוֹן מַיָּא׃
יז בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יָת
תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא סַקִי בֵירָא
שַׁבַּחוּ לַהּ׃ יח בֵּירָא דְחַפְרוּהָ
רַבְרְבַיָּא כָּרוּהָ רֵישֵׁי עַמָּא

מואב. ואת הנחלים ארנון: מגבל ט' חסר בלישנא וסי' היצא מגבל האמרי. מהר ההר תתאו לבא חמת. וירד הגבל משפם ב' בו. ויצא הגבל זפרנה. וקדמא דולראובני ולגדי. והערבה והירדן וגבל. ובעמק בית חרם. נשמדנו מהתיצב בכל גבול: יאמר ג' וסימן כנמרד גבור ציד לפני ה'. על כן יאמר בספר מלחמת ה'. ולציון יאמר איש ואיש. יחד ויאמר למלך יריחו לאסר ונמסר גם בסדר נח: לשבת ב' אברם בארץ ידין: ומשם ט' וסימן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים ומשם הפיצם ה'. ומשם בארה היא תבאר. ומשם יקחך. ומשם עבר את בני עמון. ומשם עבר קדמה מזרחה. ומשם שב שמרון. ומשם לא תאבל וחברו: בארה ג' מלעיל וסימן ויסע ישראל בארה שבע. ומשם בארה הוא הבאר. וינס יותם וילך בארה. וב' מלרע בארה בני אשר הגלה. ויתרן

תולדות אהרן על כן יאמר. ברכות נד מה זוכר בשלה (תענית כה): את והב. קדושין ל: ואשד הנחלים. ברכות נד: אז ישיר. ר"ס לא זוכר וילך: באר חפרוה. זוכר בהעלותך:

כן כתוב ויחנו בנחל זרד במקום אחר יקרא דיבון גד כי ארנון גבול מואב היה בתחלה: (יד) בספר מלחמות ד'. ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות ה' בעבור יראיו ויתכן שהיה מימות אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו: את והב בסופה. מלחמות היו בימים הקדמונים במקומות הנזכרים ושם והב איננו לשון הקדש וכן ופסי ושתי ויזתא גם ושני או פירוש ושני הוי"ו לחבור וכל זה למה שלא נמצא וי"ו שרש בראש המלה רק מלת ווי העמודים רק תמצא תחת יו"ד כמו ולד ופירוש המתרגם ארמי ידוע: (טו) ואשד הנחלים. י"א שהוא בלשון ארמית וסוף דבר כל אלה שמות מקומות: אשר נטה. הטעם על ישראל כי על ער עברו: ונשען לגבול מואב. זהו והוא יושב מתלי ומשם נסעו ישראל אל המקום הנקרא באר כי ה"א בארה תחת אל כה"א מצרימה וזאת הבאר גם היא היתה פלא ואיננה הבאר הנקרא באר מרים לפי דעתי רק היה המקום שנוה משה וחפרוה שרי ישראל במשענותם ומיד נבקעו מים: (יז) עלי באר. תחלת השירה ולא נכתבה כלה: ענו לה. לשון צווי והנה פי' איך עלתה: (יח) כרוה נדיבי העם. כפול כמשפט: במחוקק. על ידי מחוקקים כמו לבי לחוקקי ישראל וזו הבאר היתה במדבר רחוק מהישוב ומזה המדבר נסעו אל מתנה ומשם אל נחליאל ודע כי אשד הנחלים

והמדבר

בעל הטורים את והב בסופה. כמו ויהב וכן הוא גביר. פי' אשר ניתן לנו בסופה כלומר במהירות כמו כעבור סופה שבמסרה לקחנו הון רב וזש"כ במלחמת ה' דכתיב רק הבהמה ושלל הערים בזזנו לנו: בסופה ב'. את והב בסופה. בסופה ובסערה דרכו. וזהו שתרגם אונקלוס בסופה כשיזכירו נסים של ים סוף דכתיב ה' בסופה וגו' וסופיה דקרא גוער בים ויבשהו הכה גמי דאיירי ביבושת ים סוף: ואשד הנחלים. ס"ת דם שהדם היה יורד מההרוגים שנהרגו בנחל: לשבת ב' במסרה. לשבת ער. לשבת אברם. שבזכות אברהם זכו לזה. ד"א היינו דאמרי אינשי נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה שהוא יכול להוציאה וילפינן לה מדכתיב מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען שלקח הגר והיינו לשבת ער שישב עיררי יכול לישא אחרת וכמה מקץ עשר שנים: ונשען ב' במסרה. ונשען לגבול מואב. ונשען על ה' קדוש ישראל באמת. כיון שבאו לגבול מואב וראו הנסים שנעשו להם ונשען על ה' קדוש ישראל באמת: עלי באר ענו לה. כשחזרו מן המלחמה ענו על הבאר ואמרו שירה במקום עטרה. דכתיב בין משאבים שם יתנו צדקות ה': ענו ב' במסרה. עלי באר ענו לה. ענו לה' בתודה שעל הבאר ענו לה' בתודה ואמרו שירה:

רמבן

שרף ואם יעשנו מדבר אחר היה דמות נחש ולא דמות שרף ומה שאמרו מן הלשון הנופל על הלשון כי הזכרת השם בלבד תזיק והכלל כי לוה השם שיתרפאו במזיק הממית בטבע ועשו דמותו ושמו וכשיהיה האדם מביט בכוונה אל נחש הנחשת שהוא כעין המזיק לגמרי היה חי להודיעם כי השם ממית ומחיה:

(יג) כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי. והיה ארנון שם עיר למואב והוא בסוף תחום האמורי בתחלת גבול מואב ויושבת על נחלים נוזלים ודרך הפשט בספר מלחמות ה' שהיו בדורות ההם אנשים חכמים ונבונים כותבים ספר המלחמות הגדולות כי כן בכל הדורות ובעלי הספרים היו נקראים מושלים שנושאים בהם משלים ומליצות והנצחונות הנפלאים בעיניהם מיחסים המלחמות ההם לה' כי לו המה באמת והנה גבורת סיחון במואב היתה נפלאת בעיניהם וכתבוה בספר ואמרו בם מליצות את והב בסופה וגו' ונשאו בה משל בואו חשבון וגו' ושם עיר אחת מן הערים שהיו למואב והב ואשד הנחלים שהנחלים נגרים ונמשכים מן אשדות הפסגה וכן ההר והנגב והשפלה והאשדות בסופה מן בסופה ובסערה והנה כאשר לכד

סיחון

ספורנו

ונגד פעלו ונגד עבדו: (יג) מעבר ארנון היוצא. באותו חלק ארנון ומדבר היוצא: כי ארנון גבול מואב. כי לא היה גבול מואב אלא באותו החלק אשר בינו ובין האמורי ובחלק שנכנסו לא היה למואב נגדו שום גבול: (יד) בספר מלחמות ה' את והב בסופה. ספר לה' עם שאר מלחמותיו את והב בסופה: ואת הנחלים ארנון. הנה אותו החלק מארנון אשר עברו בו ישראל בשלום לא התקומם סיחון אז את והב נתן להם בסופה ואת הנחלים שהעמיד האל יתברך אז רוח סערה ומספר נחלים רבים שמנעו את סיחון מלבא להתקומם: (טו) ואשד הנחלים. נאמר כמו כן באותו הספר ענין משפך אותם הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב. הגיע עד העיר הנקראת ער שהיו ישראל נגדה. מכל מקום לא התפשט אל המקום אשר עמדו שם ישראל אבל נשען ודחק אל גבול מואב: (טז) ומשם בארה. ומשם היה נוטה אותו המשפך של נחלים אל מקום הבאר אשר אמר ה' אל משה אסוף את העם ונמלא שמקום אותו הבאר שהיה שם לבאר עמוק בלתי עולה היה שפל הרבה יותר מן אותו המקום שהיו שם ישראל עתה בעת הקיפה וקיפות אותו הבאר עלה עמהם אל עבר ארנון הגבוה אשר משם היו הנחלים נשפכים למטה ראו אותו

יפי

אבן עזרא

והמדבר הנקרא באר ומתנה ונחליאל כולם מקומות ויש להם שם כלל והוא עלמון דבלתימה כי כן כתוב בפרשת אלה מסעי או אלה שמות מקומות עברו עליהם במסע אחר והרי העברים לפני נבו הוא הבמות והגיא אשר בשדה מואב והעד שאמר הכתוב כי מהגיא נסעו אל ערבות מואב מעבר לירדן ירחו וכתוב כי מהר העברים נסעו אל ערבות מואב על ירדן ירחו ועוד וישב בגיא מול בית פעור עת שהתחננתי ובמקום אחר עלה אל הר העברים הר נבו גם ויקבור אותו בגיא ושם כתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו והנה הגיא הוא ראש הפסגה ושם מת משה ואין צורך להוליכו אחר מותו: (כ) ונשקפה. לשון נקבה על הגיא: הישימון. מקום שממה והעד ובתהו ילל ישימון וכן תעו במדבר בישימון דרך: (כג) יהצה. אל יהץ: (כד) מארנון. שלקח ממואב: עד בני עמון. כי כתוב כי אני ארץ בני עמון היתה לישראל כי לקחוהו מיד האמורי שלקחו בתחלה מיד בני עמון והכתוב אמר על מואב ועמון שלא יתן השם מארצם לישראל עד מדרך כף רגל והטעם הארץ שהיתה בידם בעת ההיא ע"כ הוצרך הכתוב לאמר דברי המושלים בעבור חשבון שישבו שם ישראל כי כן כתוב וישב ישראל בכל ערי האמורי

רשי

זאת היא הבאר אשר חפרוה שרים משה ואהרן: (יח) במשענותם. במטה: וממדבר. נתנה להם: (יט) וממתנה נחליאל. כתרגומו: (כ) ומבמות הגיא אשר בשדה מואב. כי שם מת משה ושם בטלה הבאר. ד"א כרוה נדיבי העם כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט: במחוקק. על פי משה שנקרא מחוקק שנא' (דברים לג) כי שם חלקת מחוקק ספון. ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה. משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה. כתרגומו ריש רמתא: פסגה. לשון גובה וכן (תהלים מח) פסגו ארמנותיה הגביהו ארמנותיה: ונשקפה. אותה הפסגה על פני מקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם. דבר אחר ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר כך דרש רבי תנחומא: (כא) וישלח ישראל מלאכים. ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנא' (דברים ב) ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וכן (במדבר כ) וישלח משה מלאכים אל מלך אדום וביפתח הוא אומר (שופטים יא) וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל: (כב) אעברה בארצך. אע"פ שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו מהם שלום: (כג) ולא נתן סיחון וגו'. לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל (במדבר כ) נעברה נא בארצך אמר להם כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך: ויצא לקראת ישראל. אלו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אלו היה בחשבון אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף: (כד) כי עז. ומהו חזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם

אל

תרגום

סַפְרַיָּא בְּחוּטְרֵיהוֹן
וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן׃
יט וּמִדְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן נַחְתָּא
עִמְּהוֹן לְנַחֲלַיָּא וּמִנַּחֲלַיָּא
סָלְקָא עִמְּהוֹן לְרָמָתָא׃
כ וּמֵרָמָתָא לְחֵילַיָּא דִּבְחַקְלֵי
מוֹאָב רֵישׁ רָמָתָא וּמִסְתַּכְיָא
עַל אַפֵּי בֵּית יְשִׁימוֹן׃
כא וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַּדִּין
לְוַת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה
לְמֵימָר׃ כב אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ
לָא נִסְטֵי בַּחֲקַל וּבִכְרָם לָא
נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב בְּאוֹרַח מַלְכָּא
נֵיזִיל עַד דִּי נִעְבַּר תְּחוּמָךְ׃
כג וְלָא שְׁבַק סִיחוֹן יַת
יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ
וּכְנַשׁ סִיחוֹן יַת כָּל עַמֵּיהּ
וּנְפַק לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל
לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְיָהַץ
וְאַגִּיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃
כד וּמְחָהִי יִשְׂרָאֵל לְפִתְגָם
דְּחָרֶב וִירִית יַת אַרְעֵיהּ
מֵאַרְנוֹנָא עַד יוּבְקָא עַד בְּנֵי
עַמּוֹן אֲרֵי תַקִּיף תְּחוּמָא

במדבר כא

ג' וחסר. ב' בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה׃
ג' ג' ג' יט וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל
ל' בָּמוֹת׃ כ וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר
בִּשְׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה
ל' ומלעיל כל ס' כ"כ וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ פ
שביעי (רביעי כשהן מחוברין) כא וַיִּשְׁלַח
סימן יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־
הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ כב אֶעְבְּרָה
ס' רפין בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם
י"ט עגין לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר בְּדֶרֶךְ
הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר
ד' גְּבֻלֶךָ׃ כג וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־
ס' חסר יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן
אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת
י"ג יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה
וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל׃ כד וַיַּכֵּהוּ
יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־
י' אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי
עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃

ובארא בתרא בתיב אל"ף. ונמסר גם בסדר ויגש: ולא נתן סיחון ד' וסימן סיחון את ישראל עבר בגבלו. ולא נתן ה' לבם לב לדעת ולא נתן למוט רגלינו. ולא נתן תפלה לאלהים: בגבלו ה' חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר חיי

תולדות אהרן וממדבר מתנה. נדרים נה: וממתנה נחליאל. ערובין נד נדרים נה אבות יב: ומנחליאל במות. נדרים שם:

בעל הטורים ומבמות הגיא. קרי בה המות מגי דכתיב ויקבור אותו בגי: אעברה בארצך. ולא אמר נא כדרך שאמר באדום. שלא רצה לפייסו כ"כ ולא שלח לו אלא כדי לפתוח לו בשלום. וע"ז לא השיב לו תשובה כמו שעשה מלך אדום. אלא מיד יצא לקראתו למלחמה:

ספורנו

יתברך נתן כח באותם המים לעלות ובכן התחילו שירתם ואמרו עלי באר אמנם מה שספרו חז"ל (פרק הרואה) ממלחמת האמוריים אז נראה שנרמז באמרו ספר מלחמת ה' ולא באר הכתוב פרטי הנסים מפני כבודם של משה ושל אהרן כי אמנם לא הוצרכו כי אם להראות לישראל מה שהיה ראוי שיודיעו משה ואהרן מה היתה פעולתם במצות האל יתב' בשלמות וזה שידעו שאותם המים שהוציא מן הסלע לא היו מים טבעיים נמשכים בפלא מאיזה מעין או נהר אבל היו בלתי טבעיים שנהפך הסלע לאגם מים ברצון בוראו באופן שלא היה בהם טבע שאר המים שתנועתם נוטה אל המרכז ולכן עלו עמם אל מקום גבוה ממקום מקודם וכל שכן בהעלותם אברי המתים בתנועתם כמו שספרו ז"ל ולזה לא התערב משה רבינו בזאת השירה שהיה ענינה לבאר מה שחסר בפעולתו מרצון בוראו אשר השלימו הוא יתברך כאמרו ויקדש בם שהראה ענין אותם המים שהיה בהם כח הפכי לטבע שאר המים כמו שהתבאר: (יח) באר חפרוה שרים. שלא היתה הבאר מלאה כמשפט נובע ממקום גבוה: וממדבר מתנה. ובזה התבאר שנתן מליאתו מאותו הסלע במדבר: (יט) וממתנה נחליאל. ועם זה לא הוסיף ולא חסר בעלותו וברדתו כמו שהיה ראוי כפי טבע המים

רמבן

סיחון ערי מואב כתבו המושלים בספר שקראו מלחמת ה' את והב בסופה או שכתבו נלחם ה' את והב בסופה ואת הנחלים אשר לארנון ושפל הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען האשד לגבול מואב הכל השמיד ה' בסופה ובסערה כי בא עליהם סיחון פתאום פרסות סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה וכן אמרו כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון וגו' והנה הכתוב מביא ראיה מספר המלחמות כי ארנון הוא גבול מואב ואסור לישראל והנחלים וכל האשדות עד ארנון מותרין להם כי סיחון לקח ממלך מואב כל ארצו עד ארנון ולא ארנון בכלל ונשאר ארנון למואב והוא יגבול בו כדכתיב ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנון תוך הנחל וגבול וכן אמר יפתח ויחנון בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב כי ארנון גבול מואב וטעם ומשם בארה יחזור למעלה לומר כי חנו מעבר ארנון ומשם נסעו והקיפו בארה כי לא נכנס בארנון וממנו והלאה כי הוא גבול מואב הנשאר וקורא בכאן שם המקום על שם הנס ואין שמו כן במסעים:

(יח) **וטעם** וממדבר מתנה. כדברי אונקלוס והוא לשון קצר יצא בשירות יאמר כי מן המדבר אשר הוא ארץ ציה ולמאון המתנה הזאת לנו ומן המתנה לנחלים ומן הנחלים לבמות עד הפסגה הנשקפה על פני הארץ שהיא כולה ילל ישימון אין בה נחל אחר ולא מקור נובע זולתי זה והוא בארה של מרים על דעת רבותינו או באר שילא על פי משה מפי הגבורה ולא שאלוהו ישראל והשם אמר לו אסוף את העם ואתנה להם מים ונחלים ישטופו ממנה והלכו למרחקים:

(כא) **וישלח** ישראל מלאכים אל סיחון וגו' אעברה בארצך. אף על פי שלא נצטוו לשלוח להם לשלום פתחו להם בשלום לשון רש"י. ועוד אבאר בע"ה

במקומו

רשי

אל תאורים וגו': (כה) בנותיה. כפרים הסמוכים לה: (כו) והוא נלחם. למה הוצרך ליכתב לפי שנאמר (דברים ב) אל תצר את מואב וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרה לישראל: מידו. מרשותו: (כז) על כן. על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המושלים. הוא בלעם שנאמר בו (במדבר כג) וישא משלו. המושלים בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק (שם כב) כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו': תבנה ותכונן. חשבון בשם סיחון להיות עירו: (כח) כי אש יצאה מחשבון. משכבשה סיחון: אכלה ער מואב. שם אותה המדינה קרוי ער בלשון עברי ולחיית בלשון ארמי: ער מואב. ער של מואב: (כט) אוי לך מואב. שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פליטם. נסים ופליטים מחרב ואת בנותיו בשבית וגו': (ל) ונירם אבד חשבון עד דיבון. מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון. תרגום של סר עד כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו (מלכים א יא) למען היות ניר לדוד עבדי: ונשים. שי"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם: עד נפח. השימום עד נפח: וישלח

כה וַיִּקַּח֙ יִשְׂרָאֵ֔ל אֵ֥ת כָּל־הֶעָרִ֖ים הָאֵ֑לֶּה וַיֵּ֤שֶׁב יִשְׂרָאֵל֙ בְּכָל־עָרֵ֣י הָֽאֱמֹרִ֔י בְּחֶשְׁבּ֖וֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶֽיהָ׃ כו כִּ֣י חֶשְׁבּ֔וֹן עִ֗יר סִיחֹ֛ן מֶ֥לֶךְ הָאֱמֹרִ֖י הִ֑וא וְה֣וּא נִלְחַ֗ם בְּמֶ֤לֶךְ מוֹאָב֙ הָֽרִאשׁ֔וֹן וַיִּקַּ֧ח אֶת־כָּל־אַרְצ֛וֹ מִיָּד֖וֹ עַד־אַרְנֹֽן׃ כז עַל־כֵּ֛ן יֹאמְר֥וּ הַמֹּשְׁלִ֖ים בֹּ֣אוּ חֶשְׁבּ֑וֹן תִּבָּנֶ֥ה וְתִכּוֹנֵ֖ן עִ֥יר סִיחֽוֹן׃ כח כִּי־אֵשׁ֙ יָֽצְאָ֣ה מֵֽחֶשְׁבּ֔וֹן לֶֽהָבָ֖ה מִקִּרְיַ֣ת סִיחֹ֑ן אָֽכְלָה֙ עָ֣ר מוֹאָ֔ב בַּעֲלֵ֖י בָּמ֥וֹת אַרְנֹֽן׃ כט אוֹי־לְךָ֣ מוֹאָ֔ב אָבַ֖דְתָּ עַם־כְּמ֑וֹשׁ נָתַ֨ן בָּנָ֤יו פְּלֵיטִם֙ וּבְנֹתָ֣יו בַּשְּׁבִ֔ית לְמֶ֥לֶךְ אֱמֹרִ֖י סִיחֽוֹן׃ ל וַנִּירָ֛ם אָבַ֥ד חֶשְׁבּ֖וֹן עַד־דִּיבֹ֑ן וַנַּשִּׁ֣ים עַד־נֹ֔פַח אֲשֶׁ֖ר נקוד על ר' עַד־מֵֽידְבָֽא׃ לא וַיֵּ֙שֶׁב֙ יִשְׂרָאֵ֔ל בְּאֶ֖רֶץ

כל אוריי' חסר

כ' עם מלך בני עמון

כו"ל חסר במ"א

ג' ומ"ל . ד' מ"ל בתורה

י'

ג' וכ"כ . ל'

כ"ט . ד' מ"ל בתורה . ל'

ל' ודגש

י' נקודות בתורה

דִבְנֵי עַמּוֹן: כה וּכְבַשׁ יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּכָל קִרְוֵי אֱמוֹרָאָה בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל כַּפְרָנָהָא: כו אֲרֵי חֶשְׁבּוֹן קַרְתָּא דְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה הִיא וְהוּא אֲגַח קְרָבָא בְּמַלְכָּא דְמוֹאָב קַדְמָאָה וּנְסֵיב יָת כָּל אַרְעֵיהּ מִידֵיהּ עַד אַרְנוֹן: כז עַל כֵּן יֵימְרוּן מַתְלַיָּא עוּלוּ לְחֶשְׁבּוֹן תִּתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלֵל קַרְתָּא דְסִיחוֹן: כח אֲרֵי קִידוּם תַּקִּיף כְּאֵישָׁא נְפַקַת מֵחֶשְׁבּוֹן עָבְדֵי קְרָבָא כְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִקַּרְתָּא דְסִיחוֹן קְטִילוּ עַמָּא דְשָׁרוּ בִּלְחָיַת דַּחֲלָא רָמָתָא דְאַרְנוֹן: כט וַי לְכוֹן מוֹאֲבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָּא דְפָלְחִין לִכְמוֹשׁ מְסַר בְּנוֹהִי צִירִין וּבְנָתֵיהּ בְּשִׁבְיָא לְמַלְכָּא אֱמוֹרָאָה סִיחוֹן: ל וּפְסָקַת מַלְכוּ מֵחֶשְׁבּוֹן עֲדָא שׁוּלְטָן מִדִּיבוֹן וְצַדִּיאוּ עַד נוֹפַח דִּסְמִיךְ עַל מֵידְבָא: לא וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בַּאֲרַע אֱמוֹרָאָה:

אבן עזרא

האמורי בחשבון: (כה) ובכל בנותיה. חשבון כאם והכפרים כבנות: (כו) כי חשבון עיר סיחון. שבה כי הוא נלחם במלך מואב הראשון והוא דבר ידוע: (כז) המושלים. הכותבים משלים מלבם. וטעם באו חשבון. לאמורים יאמרו: ותבנה. יותר ממה שהיא ותכונן להיותה עיר סיחון: (כח) כי אש יצאה מחשבון. רמז לאנשים שקשרו בחשבון על מלכה: להבה. הטעם כפול כמשפט: מקרית סיחון. מקרית שהוא היום לסיחון: ער מואב. שם מקום סמוך כמו מבית לחם יהודה: במות. מקומות גבוהים: (כט) כמוש. שם צלם אלהי מואב: פליטם. פליטי חרב בורחים: (ל) ונירם. דברי משה והמ"ם סימן מלך אמורי וגדודיו ולו שני פירושים. האחד מגזרת ניר ותהיה מלת ונירם מושכת עצמה ואחרת עמה כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון ותהיה מלת ונירם כמו בתוך האהלי הערבך וכן הוא והניר שלהם אבד שהוא ניר חשבון. והפירוש השני שתהיה מלת ונירם מגזרת ירה ויור אשר יריתי והטעם כאשר ירינו אותם אבד חשבון: ונשים. מפעלי הכפל והחירק תחת קמץ קטן

שרה: סיחון ד' מלאים בתורה וסימן על כן יאמרו המשלים. אוי לך מואב אבדת. ממדבר קדמת. ועשה ה' להם כאשר עשה: אשר עד מידבא חד מן י' נקודות בתורה וסימן נמסר בסדר במדבר

תולדות אהרן כי חשבון. חולין ס (שביעית לו): ויקח את כל. מגילה נו: על כן יאמרו. בתרא עח זוהר בלק: כי אש. בתרא שם: ונירם אבד. שם:

בעל הטורים על כן יאמרו המשלים באו. בגימטריא וזהו המה המושלים בוגרים: אשר עד מידבא. ריש נקודה ונשאר אש כי נשרפה באש וניטל ראש שלה:

רמבן

במקומו כי בכל האומות נצטוו לפתוח להם לשלום חוץ מעמון ומואב אבל באמת מה שאמר לו אעברה בארצך זה היה משה עושה מעצמו דרך פיוס כי ארץ סיחון ועוג ירושתם של ישראל היתה כי לאמורי היא והיה מן הדין שאם יענו שלום ופתחו להם שיהיה כל העם הנמצא בה להם למס ועבדום אבל משה היה יודע כי ישראל עתה לא יכבשו כל עשרה עממים והיה חפץ שיהיה כל כבושם מעבר לירדן והלואי שיהיה מושבם יחד ושהיא הארץ הטובה אשר היא זבת חלב ודבש הלא תראה שאם לא בקשוהו ממנו בני גד ובני ראובן לא היה מניח שם אדם אלא שתהיה לחרבה. וכך שנוי בספרי לתת לך פרט לעבר הירדן שנטלת מעצמך ועוד אמרו רבותינו בעשר קדושות שאין עבר הירדן ראוי לבהמ"ק ולשכון השכינה וכן נראה בכתוב שאמר ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם וגו' ולא שלחו אל עוג דברי שלום כי הוא כאשר ראה כי הכו את סיחון יצא לקראתם למלחמה:

(כו) **כי** חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא. כלומר עתה כאשר נלחמו בו ישראל עירו של סיחון מלך האמורי היתה כלומר עיר מושב המלך כי הוא נלחם במלך מואב הראשון אשר מלך עליהם לפני מלך מלך או הראשון קודם לבלק שהוא מלך למואב בעת ההיא ויקח סיחון את כל ארצו מידו ועד ארנון וחשבון בתחלת גבול הכבוש ע"כ תחשב לאמורי ולא הוזהרו ישראל על ארץ מואב ובני עמון רק על הארץ אשר היא בידם בעת הצואה והביא הכתוב ראיה כי חשבון עיר סיחון היא כי המושלים יאמרו באו חשבון וגו' כי בעת שנלחם סיחון במלך מואב לכד תחלה עיר חשבון ונחרבה העיר אחרי כן בנה אותה לבית מלכות וזה טעם אשר יושב בחשבון וכן נאמר בספר יהושע סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון והיו המושלים אומרים לאמורים באו חשבון ותשבו בה תבנה ותכונן אחרי חורבנה עיר סיחון אשר המלך עליה ואחר שישב סיחון בחשבון אסף שם את חילו וילכוד מגבול מואב עד ארנון וארנון בכלל ע"כ אמרו המושלים כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון אשר יושב בה ואכלה ער מואב בעלי הבמות אשר לארנון שלכד סיחון ארנון ממואב וכל במות הארץ ובעלי הבמות כענין ובמות עולם למורשה ולקח עוד מבני עמון מארנון עד היבוק כמו שנאמר ביהושע ויתן משה למטה גד את יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער והיא הארץ אשר היה מלך בני עמון תובע ליפתח כמו שאמר כי לקח ישראל את ארצו מארנון ועד היבוק ומן המדבר ועד הירדן:

(כט) **וטעם** אוי לך מואב אבדת עם כמוש. כי היה עם מואב עובד לכמוש אלוהו בונה במות ובטוח בו יותר מכל עם ובעת צרתו אמר לו קומה והושיענו וכן הכתוב מזכיר בהם בכל מקום כמו שכתוב והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל ונאמר ויצא כמוש בגולה כהניו ושריו יחדו והשבתי למואב נאם ה' מעלה במה ומקטיר לאלהיו ולכך יאמרו המושלים דרך לעג כי כמוש נתן בניו פלטים כלומר פלטים ונסים מפני חרב ובנותיו בשבית כי המאמינים בו יקראו בניו ובנותיו כאשר יקראו עמו וכן בת אל נכר ולא כדברי רש"י שפירש נתן הנותן בניו פלטים מחרב והיה כמוש נעבד גם לבני עמון כמו שאמר יפתח את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש והיה להם עוד באלהים מלכום שקוץ בני עמון או הזכיר יפתח לעמון

ספורנו

המים אם היה נובע ממקום אחר: (כה) בכל ערי האמורי בחשבון ובכל בנותיה. שכל הערים שכבש סיחון עם כל שאר ערי מלכותו היו בנות לחשבון שהיתה עיר מלכותו מקדם על דרך ונתתי אותן לך לבנות: (כו) כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא. והטעם שאמרנו שכל ערי האמורי הן בנות לחשבון הוא מפני שהחשבון היתה עיר מלכות לסיחון מלך האמורי קודם שכבש ערי מואב: (כז) על כן יאמרו המושלים. המספרים באור משלים שראו בחלום חזיון כמו שעשה בלעם כאמרו וישא משלו: באו חשבון. אתם יושבי ערי מואב באו חשבון והכנעו לסיחון כי הוא ינצח וימלוך עליכם: (ל) ונירם אבד. וניר ומלכות סיחון ועמו וצבאו שהם שרי צבאותיו יאבד כי אחר שספרו נצחונו של סיחון ספרו כמו כן אבדן מלכותו על ידי ישראל: (לא) וישב ישראל בארץ האמורי. ומכל זה שספר התבאר שישראל אז לא ישבו בארץ מואב אבל ישבו בארץ האמורי כמו שבאר יפתח באמרו לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ

קטן כמו ויסב אלהים את העם ויאמר רבי משה הכהן כי הדגשות לחסרון האל"ף כאל"ף מלפנו מבהמות הארץ מגזרת תאשם שומרון ויש אומרים כי חשבון היתה עיר סיחון לעולם וטעם בואו חשבון דברי המושלים למואבים הבאים בשבי אל חשבון כי אש יצאה מחשבון משל למהכות סיחון וכאשר ירינם דברי המושלים על לשון המואבי' חשבנו כי תאבד חשבון ונעשה שממה כל הארץ עד נופח או הם דברי משה : (לג) ויפנו. פירשתיו : אדרעי. אל אדרעי דרך קצרה : (לה) השאיר לו. אחד מישראל :

(לב) וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: (לד) אל תירא אותו. שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר (בראשית יד) ויבא הפליט הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדרלעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנא' (יהושע יג) רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: (לה) ויכו אותו. משה הרגו כדאיתא בברכות (דף סא) בברותא עקר טורא בר תלתא פרסי וכו' :

הָאֱמֹרִי׃ לב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגֵּל אֶת־יַעְזֵר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֹתֶיהָ וַיֹּירֶשׁ (ויורש קרי) אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם׃ לג וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ מפטיר לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ לה וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ׃ כב א וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃

ס ס ס

פ"ז למידבא סימן, ימואל סי', עזי סי'.

ג׳. וסימן ושמתי בהם אות

באלה הדברים לקראתנו וסי' חסדי ה' כי לא תמנו. ד

ס

י"ז מ"ל בתורה

ג׳ מ"ל בתורה וכל נבי' וכתו' דכוותא מ"ל במ"א ח' וישיגו את צדקיהו דירמיהו

לב וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת יַעְזֵר וּכְבָשׁוּ כַּפְרָנָהָא וְתָרִיךְ יָת אֱמוֹרָאָה דְּתַמָּן׃ לג וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְאוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנָן לְקַדָּמוּתְהוֹן הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי׃ לד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דַּעֲבַדְתְּ לְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ לה וּמְחוֹ יָתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב וִירִיתוּ יָת אַרְעֵיהּ׃ א וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃

ס ס ס

תולדות אהרן ויאמר ה' אל משה. נדה סא :

בעל הטורים

ויורש. ויירש כתיב שלא הוריש אלא בנתו עצמם :

סיני : בנתיה ה' חסר וי"ו וסימן כל אורי. הענק. עקרן דיהושע. יבלעם דשפטים. באש תצהנה. וכל כתובים דכוו' מלאים במ"ו וסי' מגדו. דאר. בית אל. ישנה. שוכו. תבונה: ואת ארצו ה' וסימן ויאמר ה' אל משה אל תירא. ויאמר ה' אלי אל. קומו וסעו ועברו. ויאמר ה' אלי ראה. ויאמר ה' אל יהושע :

ספורנו

ארץ בני עמון : (לב) וילכדו בנותיה. המרגלים ששלח משה לכדו את בנות יעזר : ויורש. משה אחר כך הוריש את האמורי אשר ביעזר :

רמבן

לעמון כמוש בעבור מה שתפשו ישראל ממואב כאשר הזכיר להם בלק מלך מואב לומר שלא הציל כמוש אלהיהם ולא בלק מלכם את ארצם מיד ישראל. והגון הוא מאד שנאמר בדברי רבותינו כי המושלים בלעם וכיוצא בו מן הקוסמים שהיו נושאים משל בעתידות :

(לד) אל תירא אותו. כי היה משה ירא שלא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר בו ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו אמרפל וחבריו בעשתרות קרנים לשון רש"י מדברי רבותינו. נתעוררו גם בזה מדעתם שלא יירא משה רבינו מזרוע בשר כי עמו ה' אלהינו וכל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו והוא המזהיר את ישראל אל תיראו ואל תערצו מפניהם והוא המאשים אותם ביראתם כענין שנאמר במרגלים ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם ה' אלהיכם הוא ילחם לכם אבל נתיירא משה מפני הזכות שידע לו ועל דרך הפשט לא היה בדעתו של משה להוריש עתה לישראל ארץ סיחון ועוג כאשר פירשתי והנה סיחון יצא לקראת ישראל המדברה וילחם בם על כרחם אז הודיע השם ראה החלותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש כי מכאן התחיל בכבוש שבעה עממים אבל עוג אסף כל חילו אדרעי והוא עיר בקצה גבולו והיו ישראל יכולים לנטות מעליו כאשר נטו מעל עשו והשם אמר לו אל תירא אותו ולך אליו והתגר בו מלחמה כי בידך נתתי אותו. ובמדבר סיני רבה ראיתי למה נתירא אמר שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה וכולם אגדה וכך היא יראת כל הצדיקים וכן ביהושע :

פרשת כלי יקר חקת

זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר. תרתי לאמר למה לי כי כבר נאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. ונראה לפי שהשטן מונה את ישראל במצוה זו דווקא שטעמה נעלם מעין כל חי ואומרים מה העבודה הזאת לכם ואמרה תורה ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו ויטיל דופי בכל התורה וזש"ה אשר צוה ה' לאמר שאתה צריך לאמר ולהשיב למין הנמהר שזאת המצוה חקת התורה ר"ל חק המלך ית' שמו עלינו ואין לנו רשות להרהר אחריה כדרך שפירש"י התירוץ לנו כך לפי' זה יהיה נוסח זה תירוץ אל המין המלעיג לכך נאמר זאת חקת התורה ולא נאמר זאת חקת הפרה לפי שנוסח זה הוא תשובה להמונים את ישראל לומר להם חק המלך ית' הוא כי התורה במקום תיבת המלך כי מאתו ית' תצא תורה שלא יאמרו שאין מצוה זו מכלל מצות התורה ומ"ש פרשת ואתחנן כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה וכאן משמע אדרבא שמונין על החקים תשובה לדבר כי יש חקים שיכול השכל האנושי להשיג טעמם זולת שטעמם נסתר מכלל ההמון ונגלה הוא ליחידי הדור ופרה זו טעמה נסתר מכל אדם שהרי שלמה ע"ה השיג הכל חוץ מן הפרה שאמר עליה והיא רחוקה ממני לפיכך האומות שמונעים חק הפרה לבד ודאי מונין עליה ולהלן נאמר את כל החקים האלה כי השומעים כל החקים בכלל ויש בהם חקים שיש בהם טעם נגלה אזי המה יעידון יגידון גם על חק הנעלם כי יש בו סוד ויתלו שהחסרון בקוצר דעת המשיג :

ויקחו אליך פרה וגומר. פירש"י לעולם היא נקראת על שמך כו' מה יקר וגדולה נתן למשה בזה שנקראת הפרה על שמו והקרוב אלי לומר בזה שאין מצוה נקראת כ"א על שם הגומרה ולדעת רז"ל הפרה כפרה על עון העגל תבא האם ותקנח צואת בנה וכשם שמשה התחיל בכפרה זו כששרף העגל ויטחן אותו דק לעפר כך יגמור הכפרה שגם הגומר יקרא על שמו. וזה טעם אחז"ל כששמע משה שהקב"ה אמר הלכה בשם אליעזר פרה בת שנתה עגלה בת שתים אמר יה"ר שיהא אליעזר זה מיוצאי חלצי שנאמר ושם האחד אליעזר. ומה ראה משה על ככה לבקש על דין זה שיצא מיוצאי חלציו יותר מכל סתרי תורה הנאמרים באמת מכל דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו אלא לפי שבמעשה העגל מסר משה נפשו על ישראל שנאמר מחני נא מספרך

מספרך ונקראו על שמו שנאמר ויזכור ימי עולם משה עמו ע"כ רצה שגם בפרה זו מרצה ועד סוף הקרא על שמו כי פרה זו טעמה לשרש אחר הע"ג וכן העגלה ערופה על כפרת ש"ד כי במעשה העגל עברו גם על ש"ד בהריגת חור לכך נאמר ויקחו אליך שגמר מצוה זו תקרא על שמך. ויען כי נאמר זאת חקת התורה ולא נאמר חקת הפרה ש"מ שהתורה והפרה ענין אחד להם כמו שהתורה נקראת על שמו של משה שנאמר זכרו תורת משה עבדי כך הפרה תקרא על שמו וטעם שניהם אחד הוא כי נ' שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חסר א' וע"י מ"ט שערי בינה שהשיג היה לו מבוא לבוא בסוד ה' לדרוש התורה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא כמ"ש וכמטמונים תחפשנה מונים היינו ב"פ מ"ט כי ע"י זה אמרות ה' אמרות טהורות מזוקקות שבעתים היינו ז' על ז'. וכן טעם הפרה נעלם מעין כל חי אפילו משלמה שנאמר בו ויחכם מכל האדם ולא נגלה כ"א למשה ע"י מ"ט ש"ב שהשיג כדמסיק בילקוט כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים ר' חנן ב"פ פתר קרא בפ' פרה שיש בה ז' פעם ז'. ז' פרות ז' הזיות ז' שריפות ז' כבוסים ז' טמאים ז' טהורים ז' כהנים אם יאמר לך אדם הכרים הם אמור לו אף משה ואהרן היו בכלל עכ"ל. ויש לדקדק מה נפקותא יש לן במספר זה עד שדרש עליו פסוק מזוקק שבעתים אלא ודאי דעת בעל מדרש זה ליתן טעם על מ"ש במדרש אחר ויקחו אליך פרה לך אני מגלה סוד פרה ולאחרים היא חקה ולמה נעלמה מעין כל חי אלא לפי שיש בה מספר מ"ט וזה רמז שאין לזקק ולצרף כל ענינה כ"א ע"י מ"ט ש"ב שלא נגלו כ"א למשה ע"כ היא לאחרים חקה ואפילו לשלמה ובעקידה הביא מדרש האומר שהפרה בת שבע אם שלמה מתקריא ופי' בזה מה שפי' ואומר אני כשם שהאם מוטלת על הבן כך הפרה מטלה בכל הכמות שלמה כי לא יוכל לבוא בסודה ובזה מיושב מה שלא נאמר חקת התורה כ"א כאן ובפ' מטות בהלכות גיעולי כלים במי נדה לפי שמטהרת הפרה בכללה נמשלה לתורה בכללה ע"י תעלומות חכמה שבה:

פרה אדומה תמימה. משל לבן שפחה שטינף פלטין תבא האם ותקנח צואת בנה. לפי שכל הרוצה לבטל איזו גידול רע אין די בשיכרות הענפים כל זמן שהארץ לא ימות גזעו שורש פורה ראש ולענה כי סופו לחזור ולצמוח אבל בביטול השורש יפלו גם הענפים כמ"ש ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת ש"מ שלא די בהשמדת הפרי לבד לכך ארז"ל העוקר ע"ג בא"י צריך לשרש אחריה ר"ל צריך להקור איזו סבה גרמה להם לעבוד ע"ג כי הסבה הוא השורש פורה ראש ולענה ובביטול הסבה יפול המסובב דהיינו התולדה והסבה נמשלה לאם המולדת התולדה ע"כ צוה ה' על שריפת הפרה אם של העגל כדי שנלמוד מזה דין העוקר ע"ג בא"י צריך לשרש אחריה ואז לא ישובו לכסלה ובפ' כי תשא הארכנו לדבר מזה ושם מבואר שעיקר הסבה היתה רוב כסף וזהב שהשפיע להם הקב"ה כארז"ל אתה גרמת להם כו' ולפי שהזהב שהאדום הזה הביאה לידי מעשה זה על כן יקחו פרה אדומה לשרוף ולבטל מראה האדום הזה וזהב לא ירבה להם עוד ואז לא יבואו לידי מעשה כזה והענין זה עמוק והמשל ושכרו הראה ה' במעשה העגל כי הוא גרם טומאת המת לפי שבמ"ת נעשו ישראל חירות על הלוחות חירות ממלאך המות ואין הפי' שהיתה הכוונה לבטל המות לגמרי אלא ענין חירות זה הוא דווקא ממה"מ שלא ימותו כ"א בנשיקה ע"פ ה' ואז לא היו המתים טמאים כי כל עיקר הטומאה של המתים באה במיתה שהיא ע"י מה"מ הבא מסטרא דמסאבא אבל המתים בנשיקה אין בהם שום צד טומאה שהרי ביום שמת רבינו הקדוש אמרו שבו ביום בטלה הכהונה כי לא היה שם טומאה על כן התירו לכהנים להתעסק בו נמצא שבקבלת התורה נעשו חורין ממה"מ ובטלה הטומאה וע"י העגל שעשו חזרו לקלקולם והשליטו עליהם המ"ה ואם כן העגל גרם טומאת המת ע"כ תבא האם ותקנח צואת בנה להסיר הטומאה ע"י אפר הפרה וזה פירוש יקר. ונתתם אותה אל אלעזר ולא ע"י אהרן כי הוא היה סבה אל העגל. ומדמצינו שמשה התפלל שאלעזר הדורש דין הפרה יהיה מחלציו וכאן נאמר ג"כ אלעזר ש"מ שיש רמז אל עזר האל ית' אל הטהרה כמ"ש וזרקתי עליכם מים טהורים וגומר כי לולי העזר של האל יתברך לא עלתה להם טהרה זו לבד ומדקאמר פרה בת שתים עגלה בת שנתה ש"מ שהסבה גדולה פי שנים מן המסובב ע"כ ביותר צריך האדם זירוז על הסרת הסבה כאמור. וטעם הזאת ג' וז' לפי שהטומאה מתמעטת והולכת שהרי אמרו ג' לבכי ז' להספד על כן הזאתו בב' זמנים הללו:

ומזה מי הנדה יכבס בגדיו. רוב המפרשים יגאו ללקוט ולא מצאו טעם מספיק למה הפרה המטהרת הטמאים תטמא הטהורים ועתה הט אזנך ושמע כי מצינו שכל אוכל אינו מוכשר לטומאה עד שיפול עליו מים ואיך אפשר המים שמקורם הטהרה יסבבו הטומאה אלא ביאור הענין כך הוא שכך הוא בטבעיות שכל דבר אינו מתפעל כ"א מהפכו ולא ממה שהוא ממינו כדרך שהיצה"ר מתגרה יותר בישראל מבאומות ובת"ח יותר מכולם לפי שכולם הפכיים לו ע"כ הוא רוצה להתגבר עליהם וזה טעם שסמוך לעליית השחר החושך מתגבר כי כל דבר מתפעל מהפכו דווקא לפיכך כל אוכל וזרע אינו מתפעל מן הטומאה לעשות בו רושם עד שיבא עליו מים שכולם טהרה ואז הטומאה רוצה לנגח הטהרה ומתגבר עליה ועושה בה רושם. כך מי נדה שיש בהם מים שכולם טהרה ויש שם אפר פרה שכולו טומאה והם מעורבין יחד לפיכך אם מי נדה זורק על אדם טמא אז אין האדם מתפעל מן העפר שהרי הוא ממינו אבל הוא מתפעל מן המים שהם הפכיים לו כי הוא טמא והמים טהורים ע"כ המים פועלים בו ומגלחים הטומאה. אבל אדם טהור הנושא מי הנדה אינו מתפעל מן המים כי הם ממינו ששניהם טהורים אבל הוא מתפעל מן האפר שהם הפכיים לו כי הוא טהור והאפר טמא ע"כ האפר פועל בו ועושה בו רושם לטמאו. ואם תשאל לומר א"כ האפר למה לי יטהרו במים בלא אפר תשובה לדבר שיש צורך בזריקת האפר עליו כי לא יוכל להטהר עד שידע מקור הטומאה וישתדל להסיר הסבה לומר הרי לך שפר ושוגג עמו ובעירוב זה כח המים אתי לאשמעינן שהם מגלחים מקור הטומאה ועל צד הרמז מקום אתי לומר ע"ס דברי בעל העקידה שפי' כל עניני הפרה על דרכי התשובה כמבואר מספרו. ועל זה הדרך קרוב לשמוע שרפואת הנפש כרפואת הגוף כי המשקה המועיל לתרופת אדם חולה מזיק לאדם בריא וכארז"ל בר בי רב דיתיב בתעניתא כלבא ליכול שירותי' הרי שהצומות מטמאים את הטהורים ומטהרים הטמאים כי מי שנטמא כבר בעבירה הצומות הכרחיים לו. וכההיא שארז"ל ה"ד בעל תשובה כגון שבא אותו מעשה לידו ופירש ממנו מחוי ר"י באותו פרק ובאותו אשה ובאותו מקום כי מקום החטא ושער שעבר בו צריך שעם תהיה גבורתו להתגבר על יצרו שכבר טעם פה טעם עבירה ומבקש למודו. וזה"ש והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי דווקא במקום החטא אשר שם יאמר להם לא עמי אתם במקום ההוא תהיה התשובה ושם יאמר להם בני אל חי. וי"א שזה כוונת רז"ל מקום שב"ת עומדים צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד שם כי הב"ת צריך לעמוד במקום אשר עמד שם בראשונה ולהתייחד עם אותה אשה אשר חטא אבל לצדיק גמור אסיר היחוד כי אסור להביא נפשו בנסיון נמצא שיחוד דהיינו עצם התשובה מטמא הטהורים ומטהר הטמאים. וכן צריך כל ב"ת להטות לקצה אחרון בדבר שחטא בו כדי שילך לדרך הממוצע כדרך האומן הרוצה ליישר עץ מעוקם שצריך לעקמו לצד שני אבל לצדיק גמור לא יתכן דרך זה אלא שצריך לילך בדרך ממוצע תמיד כמ"ש אל תהי צדיק הרבה אל תרשע הרבה וכן י"א שדבר זה נרמז בהשלכת עץ ארז ואזוב אל תוך שרפת הפרה דהיינו השלכת הקצות שלא להגביה עצמו כארז ולא להשפיל עצמו יותר מדאי כאזוב. ע"כ הפרה מטמאה ומטהרת כדי שנלמוד ממנה שבעניני התשובה יש כמה דברים המטמאים ומטהרים כאחד והשינוי בא מצד המקבלים כאמור וזה דרך נכון וברור:

ולא היה מים לעדה. על צד העונש חסרו המים לפי שלא הספידוה כראוי כי במשה ואהרן נאמר ויבכו אותם בני ישראל וכאן לא נאמר ויבכו אותה ונאמר ותמת שם ותקבר שם כי במקום שמתה שם תהא קבורתה לאלתר ונשכחה כמת מלב ולא הרגישו בהעדרה כלל ע"כ נחסרו להם המים כדי שידעו למפרע שהבאר היה בזכות מרים. ורז"ל אמרו שנסמכה מיתתה לפ' פרה לומר לך מה הקרבנות מכפרים אף מיתת הצדיקים מכפרת ולמה נסמכה דווקא לפרה כי באמת אינה קרבן רק מה שמצינו שקראה הכתוב חטאת אבל העיקר הוא כשם שהפרה באה לקנח צואת בנה כך הצדקת אם כל חי במיתתה מקנחת צואת הולדתיה וסמיכות זה מביאים המדרשים בד' מקומות א' סמיכות מיתת בני אהרן ליה"כ המכפר ב' סמיכות מרים לפרה ג' סמיכות מיתת אהרן לבגדי כהונה המכפרין כדמסיק פ' ואלו מגלחין. ד' בפ' עקב סמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות לומר שקשה מיתת צדיקים כשבירת הלוחות. לפי שמן כל צדיק יגיע לבני דורו ד' מיני תועלת האחד הוא שכל העולם ניזון בזכותו כארז"ל כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כו' כמו שבארנו בפרשת ויחי בגורן האטד ובפ' אמור בפסוק כ"ה לשארו והרי המה כמו האם המניקה את בנה כמ"ש שני שדיך אלו משה ואהרן כן פירש"י וכן מצינו שבזכות מרים היה להם הבאר שהיה מספיק לישראל כל צרכיהם וזהו סמיכת מיתתה לפרה אם העגל הבאה לתקן קלקול בנה. השני שהצדיק מלמדם להועיל דרך ה' ומצוה ע"כ דומה פטירתו כשבירת הלוחות. הג' שזכותו מגין כלל וכנגד העשוי להציל מקור וחום ובמותו סר צלם והרי הם ערומים מכל מכסה כדרך שנאמר ויראו כל העדה כי גוע אהרן ודרשו רז"ל ויראו היו"ד בצירי שנראו והיינו בהסרת הענן שנמשל לבגד וזהו סמיכות לבגדי כהונה. הד' שהוא מכפר עליהם במיתתו זהו סמיכות ליה"כ וק"ל:

ויריב העם עם משה. בכל התלונות לא מצינו לשון מריבה כ"א על עסקי מים ב"פ כאן במסה ומריבה לפי שמן המים נברא המחלוקת כארז"ל מפני מה לא נאמר כי טוב בב' לפי שבו נברא המחלוקת שנאמר ויהי מבדיל בין מים למים ומפורש בקבלה פוטר מים ראשית מדון מה שנפטרו ונבדלו המים זה מזה זה ראשית מדון התחלה לכל מריבה וכן מריבת רועי יצחק על אודות המים כי כל זה נמשך בטבע ממים הראשונים. ורבו עם משה שנמשה מן המים וידו משלה במים בהכאת היאור ובי"ס ובצור ולמה לא יוציא לנו מקור החלמיש גם עתה. ומ"ש ולו גוענו בגוע אחינו לא על מיתת הצמא אמרו כן דא"כ למה סיימו דבריהם ומים אין לשתות אלא שראש דבריהם תלונה אחרת וגדולה היא כי נגזר עליהם במדבר הזה יתמו ושם ימותו ודרשו רז"ל ושם ימותו לעה"ב כי מתי מדבר אין להם חלק לעה"ב וי"א שעל זה אמרו כאן למות שם אנחנו ובעירנו אנחנו שוה לבעירנו כמו שרוח הבהמה יורדת למטה כך רוחנו והוסיף אני לקח טוב שע"כ הקדימו לומר ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה' דומה לאחינו בית ישראל שמתו קודם גזירת ושם ימותו לעה"ב כי אז היינו שוים לאחינו בחלק העה"ב ולמה הבאתם וגו' למות שם אנחנו שוה לבעירנו כי הוא הפך כגוע אחינו אלא כמיתת בעירנו ובזה מיושב מה שהזכירו תחלה לשון גויעה ואח"כ לשון מיתה כי גויעה נאמרה בצדיקים ומיתה שייכא אף בפחותים וזה מופת שעל גויעת הצדיקים שיש להם חלק לעה"ב אמרו כן וכשאמרו למות שם אנחנו ובעירנו אמרו הכמות נבל ימותו כשאר בהמה וזה פירוש יקר:

למה הבאתם את קהל ה'. מתחלה נאמר ויקהלו על משה ועל אהרן ואח"כ נאמר וירב העם עם משה לבד. ואח"כ חזר ואמר ולמה הבאתם לשניהם ואח"כ ולמה העליתנו למשה לבד. ועוד שהיה להם להקדים תלונות ולמה העליתנו ממצרים קודם ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר כסדר הוויתן. ועוד ששינה שמותם כמה פעמים מעדה לקהל והעם וקהל ה'. והביאור לכל זה הוא שידעו ישראל שהבאר היה בזכות מרים והמן בזכות משה וענני כבוד בזכות אהרן ואלו הלכו דרך ארץ נושבת לא היו צריכים לכל זה וידוע שהעליה ממצרים היה משה לבד העיקר כמ"ש כי זה משה האיש אשר העלנו וגומר אבל מה שנסרנו לכנס במדבר היה ע"י שניהם כי לא היו יכולין להיות שם בלא מן ובלא ענני כבוד ולפיכך נאמר ויקהלו על משה ואהרן ולא פי' עדיין למה נקהלו על שניהם. ואח"כ אמר וירב העם עם

משה לבדו ולא פי' עדיין למה עמו. ואח"כ פי' על ראשון ראשון כי מה שנקהלו על שניהם היינו כדי לומר להם ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר כי שניהם היו סבה להם לבא אל המדבר. ועל אחרון אחרון כי מ"ש וירב העם עם משה היינו שאמרו ולמה העליתנו ממצרים וגומר כי משה לבדו המעלה אותם ומה שהקדימו תלונת ולמה הבאתם וגומר לפי שזו הגדולה שבכולם כי לא היה להם היזק בהעלאה ממצרים אלו לא הביאם אל המדבר ע"כ עשו תלונה תחלה על שהביאום אל המדבר הרע מאד עלינו ואף אם לא היו יוצאים ממקום חשוב כמצרים ואח"כ עשו תלונה קטנה מזו והוא שהבריח מן הקצה אל הקצה כי העלם ממצרים מקום שהוא כגן ה' להאילנות וזרעים אל המקום הרע הזה לא מקום זרע ותאנה וגו'. ולפי מה שפירשנו למעלה שעשו תלונה בעבור חלקם של עה"ב שאבדו מיושב ג"כ למה הקדימו תלונת ולמה הבאתם וגו' כי רבה היא בהמת. וזש"ה ויבואו כל העדה היינו עדה השלמה כפירש"י וישב העם בקדש כ"מ שנאמר העם מדבר ברשעים כמו שפירש"י בפסוק ויהי העם כמתאוננים ור"ל שהרשעים שביניהם בקשו לישב ישיבה של קבע בקדש ולא היה להם רצון וחפץ לילך לארץ כי שנאו הארץ מיד ותמת שם מרים כדי שמחמת חסרון מים לא יבקשו ישיבה של קבע ומיתתה סבה להסרון הבאר ובודאי הוא לקי כרבא שלא היה מים לעדה אפילו לשלמים שבהם שנקראו בשם עדה. וירב העם אלו הפחותים אבל הטובים שתקו כמצפים לתשועת ה' ומה שכתוב ולמה הבאתם את קהל ה' זהו דבר עצמם כי בעיני עצמם היו כשרים. ויבא משה ואהרן אל פתח אהל מועד מפני הקהל היינו מפני שנקהלו ועמדו על נפשם ברחו מפניהם אל פתח אהל מועד:

קח את המטה והקהל את העדה וגו'. אם צוהו ה' לדבר אל הסלע א"כ מטה זה למה לו מדלא קאמר קח את מטך ואמר את המטה ש"מ במטה ידוע הוא מדבר. ומ"ש מלפני ה' וכי מטה משה עמד לפני ה' ולמה קראם מורים דווקא בתלונה זו. והנה במהות חטא זה באו י"א דעות זכרם מהרי"א בספרו ושם תמצא דעות הרבה רחוקים מפשוטו ועתה הבט ימין וראה ולכך תשית לדעתי. ותדע ותשכיל כי מצאתי בחזקוני שמטה זה היה מטה אהרן אשר הונח לפני ה' ודבריו בלתי מקובלים כי לא פי' מה טיבו של מטה אהרן לכאן. ואני אומר שבאמת הלשון מוכיח שמטה זה היה מטה אהרן מדכתיב המטה משמע הידוע אשר הונח למשמרת לפני ה' והוא היה עץ יבש שלא היה בו לחלוחית מים כלל ומ"מ הוציא פרח וציץ ואין פרח וציץ בלא מים אלא שהקב"ה גזר עליו שיוציא מים והפריח ה' עץ יבש ע"י המים שהוציא בגזירת האל ית' ורצה הקב"ה שמשה יקח מטה אהרן ויראהו אל כל ישראל לומר כשם שהוציא ה' מים מן עץ יבש זה כך יוציא מים מצור החלמיש זה היבש ומ"ש ודברתם אל הסלע ונתן מימיו כי כך תדבר אל הסלע שיעשה גם הוא כמו שעשה המטה הזה ויען כי לא פורש במקרא נוסח הדבור שידבר משה אל הסלע ודאי הנוסח הוא ב' תיבות ונתן מימיו כי ונתן משמש לשעבר והוא שידבר אל הסלע ענין המטה שהוציא פרח. ונתן מימיו כי בסתם פרח וציץ יש לחלוחית מים וכאשר ישמע הסלע שהמטה כבר נתן מימיו אז יעשה גם הוא כמותו ועי"ז והוצאת להם מים מן הסלע רמז לדבר סלע בגימטריא עץ שילמד מן עץ יבש לעשות כמעשהו אבל לא צוה להכות בו כלל. וכשהכה בו משה כתיב במטהו משמע במטה שלו הכה ולא במטה אהרן. ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו כי הבין זה מדקאמר המטה הידוע ולא אמר מטך והודיע לנו שרק קיחה זו היתה כאשר צוהו ה' אבל מה שעשה מכאן והלאה לא עשה כאשר צוה ה'. וענין חטא ההכאה הוא כי מצינו לרז"ל בקריעת ים סוף כתיב ואתה הרם את מטך ונטה את ידך והרמה זו לשון סילוק ותרומה לומר הרם את מטך וסלקהו ונטה את ידך ולא במטך לפי שהיו מרננים אחר המטה ואמרו שכל הנסים שעשה משה במטהו הכל היה דרך איזו כישוף שהיה לו במטה זה לפי שאנו רואים שאין כחו כ"א במטה זה לכ"נ הרם וסלק את מטך כדי להוציא מלבם. ולכך נאמר וירא ישראל את היד הגדולה ר"ל שראו שגם זה נעשה ביד ולא במטה לפיכך ויאמינו בה' ובמשה עבדו מכלל דעד עתה היו בנים לא אמון בם כי לא האמינו בה' ובנבואת משה עבדו לפי שהיה להם מקום לתלות הנסים במטה. והנה בעת הזאת זה ימים רבים לישראל שנקרע הים ודור זה לא ידעו אם עשה משה הנס ההוא בידו או במטהו וסברו כשם שכל הנסים נעשו במצרים במטה כך קי"ס ועי"ז שהכה צור במטהו הזר והביא את ישראל בחסרון האמונה שחזרו ואמרו שלא ה' פעל כל זאת אלא במטה שלו יש איזו צד כישוף. ושם נאמר ואתה הרם את מטך ונטה את ידך נאמר לשון הרמה וסילוק במטה ולשון נטיה ביד ועי"ז ויאמינו בה' וכאן נאמר ממש הכל בהפך וירם משה את ידו ויך במטהו לשון הרמה וסילוק ביד כי מאחר שלא עשה מעשה זה בהטית יד בעלמא דומה כאילו סלק את ידו ויך במטהו ועי"ז זה החזיר מיעוט האמונה למקומה הראשון כאשר היה רינון של המטה קודם קי"ס לכך נאמר יען לא האמנתם בי לא נאמר אלא האמנתם שהוא לשון יוצא לשני שגרמו שלא להאמין בי אלא יאמרו בכח המטה עשה ולא ה' פעל כל זאת. ובזה ב' רעות עשו כי לא דברו אל הסלע כלום וגם אהרן היה חייב בדבר זה שנאמר ודברתם אל הסלע ואלו היו מדברים אל הסלע ענין מטה אהרן מה שעשה והיה הסלע שומע ועושה כמעשהו אין לך קידוש השם גדול מזה שילמדו הכל ק"ו מן הסלע. והנה לא די שלא דברו כלום כדי להחזיק האמונה אלא הכהו במטהו והביא חולשה באמונה. וז"ש יען לא האמנתם בי לא גרמתם לאחרים להאמין בי. וא"ת הלא מאמר הצאן ובקר ישחט להם קשה מזה. ע"ז אמר להקדישני לעיני בני ישראל כי זה היה בסתר וזה בגלוי לעיני כל ישראל כי כך המדה בחילול השם שכל המחלל ש"ש בסתר נפרעין ממנו בגלוי פי' שהקב"ה אנה לידו שיעשה בגלוי כדי שידעו למה הוא יתברך נפרע ממנו ומה שהתחיל בבני ישראל ואח"כ אמר לכן לא תביאו את הקהל כך אמר הקב"ה למשה אלו היו כל הנכנסין לארץ בני ישראל בני אברהם שנאמר בו והאמין בה' החלטתי כי מאחר שהם מאמינים בני מאמינים אף אם לא תעשה לעיניהם נסים המחזקים האמונה מ"מ יהיו חזקים באמונה לא יסורו ממנו. אמנם בבאי הארץ יש ביניהם קהל גרים והם הערב רב אשר לא מבני ישראל המה כי ברע הוא ובנקל יחזרו לסורם כי המה בנים לא אמון בם ע"כ אותן באי הארץ צריכין למנהיג אשר יוכל להלוך נגד רוחו של כל אחד ואחד ולעשות תמיד בפניהם נסים המחזקים האמונה ואתם אין מדרככם להקפיד ע"ז לכן לא תביאו את הקהל אותו קהל גרים אל הארץ. ולכך נאמר אל יהושע לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תביא את העם הזה אל הארץ גם שם התחיל בישראל וסיים בהעם כי אמר תרגיל עצמך לעיני כל ישראל להיות חזק ואמץ בדבר ה' שלא יבואו על ידך לידי חסרון אמונה וא"ת שישראל אינן חשודין בכך. ע"ז אמר כי אתה תביא את העם הזה שיש ביניהם גם הערב רב שנקראו בשם העם והם צריכין חיזוק ביותר ויתבאר דבר זה עוד פ' וילך בע"ה. ופי' יקר מכל מה שדברו בו המפרשים אשר תחזינה עיניך בספרו של מהרי"א. והוסיף עוד והומר במה שנאמר ויך את הסלע במטהו פעמים נמשך ממנו מיעוט האמונה שישראל לא ישמעו בקול ה' ובקול נביאיו כ"א אחרי הכאות רבות כי תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה כדמסיק בילקוט סי' תשמ"ג וז"ל ודברתם אל הסלע והכיתם לא נאמר אלא ודברתם כשהנער קטן רבו מלמדו ומכה אותו כיון שהגדיל בדבור הוא מיסרו כך אמר הקב"ה למשה כשהיה הסלע קטן הכית אותו שנאמר והכית בצור אבל עכשיו שהגדיל ודברתם אל הסלע. וכל משכיל ישתומם על המראה וכי סלע זה עיני בשר לו והלא קטן וגדול שם הוא הכל חדא ואיך דימה אותו ודאי אין הכוונה כ"א אל המשל שישראל ילמדו מזה כי יש הבדל בין המוסר בבעל פה ובין המוסר שבשבט הנוגש כי בסור המכריח ישוב לסורו כמו שיתבאר בע"ה לקמן פ' וילך. והראה לנו הקב"ה אע"פ שאין דבר זה שייך בסלע מכל מקום למען הראותו הובאו הענינים הללו לומר שאין נכון להכות בשבט כ"א לנער ובער אבל כשיגדל תחת גערה במבין כ"א לא ישמע בקול מוסר ויהיה צריך להכאה ביסורין בלי ספק מיד כי יראה הרוחה יחזור לסורו כמו שהוצרך להכות את הסלע פעמים ולא שמע להכאה ראשונה רק כל מה שנעשה ע"י הכאה והכרח אין פתגם המעשה נעשה מהרה וזהו החילול השם שילמדו בני ישראל ממנו לבלתי שמוע בקול מוסר כ"א אחר הכות כסיל מאה וזה רמז נכון מאד לדעת מדרש זה:

כה אמר אחיך ישראל וגו'. אתה ידעת את כל התלאה. זו היתה ראויה להיות חוב שלך לפרוע חוב כי גר יהיה זרעך ואנחנו סבלנו כל התלאה כולה אפילו חלקך ורמז במלת התלאה עולה ת' כנגד ת' של גרות עוד מ' שהיו מטולטלים במדבר וא' אינו מן המנין וכשם שאין לך חלק בפריעת החוב כך אין לך חלק בארץ כי דומה כאילו קנינו מידך חלקך ולאוי שגם אתה תתן בידנו המקח ותסייע לנו לבא לארץ מהרה. ולא נשתה מי באר לרבותא נקט כי מי בורות פשיטא שלא נשתה שהרי יש טורח לחזור ולמלאות אלא אפי' מי באר שהמעין מתגבר מעצמו וזה נהנה וזה לא חסר מ"מ לא נשתה משלך ואח"כ הוסיפו לומר ונתתי מכרם להנות האושפיזא וכן מתחלה אמרו דרך המלך נלך שהמלך דרכו לילך בו והשיב פן בחרב אצא לקראתך מאחר שהדרך כבוש למלך כי יפגשך עשו מי נדחה מפני מי והשיב במסלה נעלה:

וידבר העם באלהים ובמשה וגו'. נראה שלא על המן לבד קראו תגר כ"א על המים שהרי אמרו אין לחם ואין מים כי הלחם והמים היו שניהם רוחניים וקלים וכל הדברים הקלים טובים לבעלי המנוחה ולא להולכי דרכים כי מאכל כבד טוב להתעכל לבעלי היגיעה לפיכך כאשר קצרה נפש העם בריבוי הדרך אמרו לפי טורח הדרך אין לחם ואין מים כי שניהם נראין כאלו אינם והיו כלא היו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל קל קל שניהם קלים כאמור וכנגד שחטאו על המאכל שולחו בהם נחשים שנאמר בו ונחש עפר לחמו. וכנגד שחטאו על המים שולחו בהם השרפים כי אין מים לכבות האש. ובת"י כתב לפי שדברו באלהים ובמשה אמר הקב"ה חלקי שרי ומחול אך עשה לך שרף כנגד מה שעשו לך ומשה אמר בהפך חלקי מחול אבל חלק גבוה מי יתיר לפיכך ויעש נחש נחושת ופורש דבר זה נמצא גם בילקוט פ' שמות. פי' לפירושו כי לשון הרע שורף ומזיק לאדם כי חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים ע"כ בא השרף כנגד מה שדברו במשה אבל כלפי מעלה מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה ע"כ שולחו בהם הנחשים לפי שתפסו אומנות נחש הקדמוני שספר לה"ר בבוראו כי הלשון נופל על הלשון כי הנחש שחטא בלשון נופל על בעלי הלשון. והביט אל נחש הנחשת וחי שיראה מה שקרה לנחש הקדמוני ואז לא ישוב לכסלה:

אז ישיר ישראל את השירה הזאת. מאחר שלא נאמר אז ישיר משה ובני ישראל ועוד שלא שרו השירה הזאת בתחלת מ' ש"מ שבני ישראל אמרו שירה זו על משה שחזרה הבאר בזכותו אחר שפסקה במיתת מרים ומטעם זה לא הזכיר מרים בשירה זו ונזכר משה שנאמר באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחקק ואין מחקק אלא משה שנאמר כי שם חלקת מחקק ספון ובמס' תענית פ"א מסיק שחזרה בזכות משה. כי מתחלה היה המן בזכות משה שקבל התורה כי לא נתנה התורה כ"א לאוכלי המן שנאמר למען אנסנו הילך בתורתי. והבאר שהיה מספיק להם כל צרכיהם בזכות מרים שאחזה במדת ג"ח שכן נאמר ותחיין את הילדים שהיו מספיקין להם מזון כו'. וענני כבוד אשר שם כבוד השכינה בזכות אהרן שגרם השראת השכינה ע"י הקרבנות ובזכות התורה חזרו שלשתן. לכך נאמר באר אשר חפרוה נדיבי עם שאחזו במדת ג"ח ובזכותם היתה הבאר מאז ומקדם. עכשיו חזרה במחקק בזכות משה ובזכות התורה הרמוזה בפסוק וממדבר מתנה וממתנה נחליאל כמו שדרז"ל במס' עירובין דאל"כ קשה מה ראו על ככה לדרוש פסוקים אלו על התורה ומה ענין שבח התורה אל שירת הבאר אלא לפי שחזרה הבאר בזכות התורה שקבל משה וזה פי' נכון וברור:

ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו. פירש"י שהיה ירא שמא תעמוד לו זכותו של אברהם דאל"כ קשה וכי משה היה ירא מזרוע בשר ודם שאמר ה' אתו וע"ק מאחר שנאמר כי בידך נתתי אותו ואת כל עמו וא"כ הל"ל אל תירא אותו ואת עמו. אלא ודאי שמעמו ודאי לא היה ירא כי ה' אתו אך מאותו היה ירא פן תעמוד לו זכות אברהם. ומה שמקשים כאן איך היה ירא מזכות זה אדרבה הרי באותו זמן היה חוטא ורב מרי כי כוונתו היה כדי שיהרג אברהם ויקח הוא שרה כמו שפירש"י שם אין זה קושיא כי רש"י פי' כן לפי האמת שהרי סוף דבר הכל נשמע שלא הועיל לו זכות זה וא"כ סופו מוכיח שכוונתו היתה לרעה ולא לטובה אבל משה עדיין לא היה יודע סוף הדבר והיה סבור שלטובתו נתכוין להציל את לוט ע"כ היה ירא פן יעמוד לו זכות זה. והשיב לו הקב"ה אל תירא אותו כי בידך נתתי והל"ל כי בידך אתן להבא אע"פ שמאת ה' דומה כאלו היא כבר נתונה מ"מ במקום שיש לפרשו כפשוטו אין צורך בפירוש זה וביאור הדבר שמאז ומקדם כבר נתתי אותו בידך כי מעולם לא היה לו שום זכות ובמעשה ההוא היה נרדף עד חובה והיתה כוונתו לרעה ונגזר עליו מאז שיהיה נתון לך ומסור בידך וזה פי' יקר :

הפטרת חקת בשופטים סימן יא

וְיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִּבּוֹר חַיִל וְהוּא בֶּן־אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֶד גִּלְעָד אֶת־יִפְתָּח : וַתֵּלֶד אֵשֶׁת־גִּלְעָד לוֹ בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי־הָאִשָּׁה וַיְגָרְשׁוּ אֶת־יִפְתָּח וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־תִנְחַל בְּבֵית־אָבִינוּ כִּי בֶּן־אִשָּׁה אַחֶרֶת אָתָּה : וַיִּבְרַח יִפְתָּח מִפְּנֵי אֶחָיו וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב וַיִּתְלַקְּטוּ אֶל־יִפְתָּח אֲנָשִׁים רֵיקִים וַיֵּצְאוּ עִמּוֹ : וַיְהִי מִיָּמִים וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל : וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־נִלְחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי גִלְעָד לָקַחַת אֶת־יִפְתָּח מֵאֶרֶץ טוֹב : וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח לְכָה וְהָיִיתָה לָּנוּ לְקָצִין וְנִלָּחֲמָה בִּבְנֵי עַמּוֹן : וַיֹּאמֶר יִפְתָּח לְזִקְנֵי גִלְעָד הֲלֹא אַתֶּם שְׂנֵאתֶם אוֹתִי וַתְּגָרְשׁוּנִי מִבֵּית אָבִי וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם : וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח לָכֵן עַתָּה שַׁבְנוּ אֵלֶיךָ וְהָלַכְתָּ עִמָּנוּ וְנִלְחַמְתָּ בִּבְנֵי עַמּוֹן וְהָיִיתָ לָּנוּ לְרֹאשׁ לְכֹל יֹשְׁבֵי גִלְעָד : וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֶל־זִקְנֵי גִלְעָד אִם־מְשִׁיבִים אַתֶּם אוֹתִי לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי עַמּוֹן וְנָתַן יְהוָה אוֹתָם לְפָנָי אָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְרֹאשׁ : וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי־גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח יְהוָה יִהְיֶה שֹׁמֵעַ בֵּינוֹתֵינוּ אִם־לֹא כִדְבָרְךָ כֵּן נַעֲשֶׂה : וַיֵּלֶךְ יִפְתָּח עִם־זִקְנֵי גִלְעָד וַיָּשִׂימוּ הָעָם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין וַיְדַבֵּר יִפְתָּח אֶת־כָּל־דְּבָרָיו לִפְנֵי יְהוָה בַּמִּצְפָּה : וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי : וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח כִּי־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם : וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן : וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן : כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף וַיָּבֹא קָדֵשָׁה : וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים ׀ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ : וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב : וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ עַד־מְקוֹמִי : וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל : וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד־יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא : וַיִּירְשׁוּ אֵת כָּל־גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וּמִן־הַמִּדְבָּר וְעַד־הַיַּרְדֵּן : וְעַתָּה יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּירָשֶׁנּוּ : הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירָשׁ : וְעַתָּה הֲטוֹב טוֹב אַתָּה מִבָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב הֲרוֹב רָב עִם־יִשְׂרָאֵל אִם־נִלְחֹם נִלְחַם בָּם : בְּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְעַרְעוֹר וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר עַל־יְדֵי אַרְנוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּמַדּוּעַ לֹא הִצַּלְתֶּם בָּעֵת הַהִיא : וְאָנֹכִי לֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה עֹשֶׂה אִתִּי רָעָה לְהִלָּחֶם בִּי יִשְׁפֹּט יְהוָה הַשֹּׁפֵט הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן : וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן אֶל־דִּבְרֵי יִפְתָּח אֲשֶׁר שָׁלַח אֵלָיו : וַתְּהִי עַל־יִפְתָּח רוּחַ יְהוָה וַיַּעֲבֹר אֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת־מִצְפֵּה גִלְעָד וּמִמִּצְפֵּה גִלְעָד עָבַר בְּנֵי עַמּוֹן : וַיִּדַּר יִפְתָּח נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתוֹן תִּתֵּן אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי : וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי לִקְרָאתִי בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִהוּ עוֹלָה : וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ : וַיַּכֵּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל כְּרָמִים מַכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :

פירוש המלות

טוב. אדון הארץ נקרא טוב : הרוב. לשון מריבה :

(ב) **לאמורי**. בקמצות הלמד והטעם לידוע שהוא סיחון ועוג ולא היה במלכי כנען גדולים כאלה והעד אשר כגובה ארזים גבהו: (ג) ויגר מואב. כמו ויירא וכן גורו לכם: ויקץ. כמו הפוך וכמוהו נעלה ביהודה ונקיצנה: (ד) אל זקני מדין. יתכן שהיו החמשה מלכים זקנים: ילחכו כלחוך. שנים בנינים: (ה) פתורה. כמו מצרימה אל פתור: ארץ בני עמון. והם ארמים וכן מפתור ארם נהרים ונדרש שבלעם הוא בלע כי זה ארמי ואם בעבור בעור אביו הנה בן אחשורוש קודם אחשורוש רק הם שנים: אשר על הנהר. פי׳ ארם נהרים: עין הארץ. פרשתיו

(ב) **וירא** בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי. אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך ויגר מואב: (ג) ויגר. לשון מורא כמו (איוב י״ט) גורו לכם: ויקץ מואב. קצו בחייהם כמו (בראשית כז) קצתי בחיי והוא מקרא קצר: (ד) אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר (בראשית לו) המכה את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחוך השור. (במדבר רבה) כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה: בעת ההיא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה: (ה) פתורה. כשלחני הזה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום (שם): ארץ בני עמו. (שם) של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך וא״ת מפני מה השרה הקב״ה שכינתו על עו״ג רשע שלא יהיה פתחון פה לעו״ג לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורים בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות: לקרא לו. (שם) הקריאה היתה שלו ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים. וא״ת מה מזיקך הנה כסה את עין הארץ סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממלי. חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו (תהלים קי״ח) כי אמילם:

ככה

ב וַחֲזָא בָּלָק בַּר צִפּוֹר יָת כָּל דַּעֲבַד יִשְׂרָאֵל לֶאֱמוֹרָאֵי: ג וּדְחִיל מוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם עַמָּא לַחֲדָא אֲרֵי סַגִּי הוּא וַעֲקַת לְמוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ד וַאֲמַר מוֹאֲבָאָה לְסָבֵי מִדְיָן כְּעַן יְשֵׁיצוֹן קְהָלָא יָת כָּל סַחְרָנַנָא כְּמָא דְמָלַחֵיךְ תּוֹרָא יָת יְרוֹקָא דְחַקְלָא וּבָלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא לְמוֹאָב בְּעִדָּנָא הַהִיא: ה וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר לִפְתוֹר אֲרָם דְּעַל פְּרָת אֲרַע בְּנֵי עַמֵּיהּ לְמִקְרֵי לֵיהּ לְמֵימַר הָא עַמָּא נְפַק מִמִּצְרַיִם הָא חֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְּאַרְעָא וְהוּא שָׁרֵי מִלְּקִבְלִי:

ב וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי: ג וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ד וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא: ה וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי:

ב׳ לישנא דחילה
ב׳ בישראל
ב׳ עפר כנחש
כו׳ ח׳ ו׳ במ״כ ל׳
י״ט זוגין
י״ד זוגין
ב׳ חסרים ושארא מלאים
ל׳ ומלא
ל׳
ד׳ דמטעים בתורה
ל׳ וחסר

ספורנו

כב (ב) **וירא** בלק. אדם מפורסם למלומד מלחמה כאמרו הטוב טוב אתה מבלק בן צפור וכו׳. ראה שבקש ישראל לעבור בארץ סיחון וכשלא נתן לעבור החרימוהו וראה שנצחו שלא בדרך תחבולת מלחמה: ויגר מואב. אילו מואב שלא נתנו ישראל לעבור כמו שהעיד יפתח באמרו וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה: כי רב הוא. לא מפני תחבולת מלחמתם: ויקץ מואב. המון מואב קצו בחייהם מפני בני ישראל השוללים אותם: (ד) עתה. שכבשו ארץ סיחון ועוג: ילחכו הקהל את כל סביבותינו. להרחיב גבולם ולהבטיחם: ובלק בן צפור. שהיה נודע לגבור ואיש מלחמה: מלך למואב בעת ההיא. ומכל מקום לא מלאו לבו להלחם בישראל כאמרו

ויגר ב׳ בלישנא דחילה וסימן מואב. ויגר מפניו ס״פ: הנה ד׳ סבירין והנה וסי׳ נמסר בסדר כי

תולדות אהרן בלק. סנהדרין קה: והוא יושב. חולין יט: בן בעור. סנהדרין סה:

בעל הטורים וירא בלק. **בא** ללוק דמן של ישראל: בן צפור. שעף עליהם כצפור לקללם וזהו כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא: וירא. שראה שעמדה לו חמה למשה. וירא בגימטריא נקדם החמה. מצינו שמיעה לשון הבנה כמו כי שומע יוסף. וכן לשון ראיה כמו וכל העם רואים: ויגר ב׳ במסורה. הכא ואידך וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו אף כאן בשביל שראה שישראל מצליחים ומשכילים בכל ירא מפניהם: ויגר מואב. היינו דכתיב אילי מואב יאחזמו רעד: ילחכו ב׳ במסורה. ילחכו עפר כנחש כה״ע בפרשת רעה עמך בשבטך שמדבר מענין הגאולה והיינו דכתיב כאשר שמע למצרים וגו׳ לומר כאשר נפל פחדם על מואב וכנען אז כן יהיה לעתיד: אל בלעם בן בעור פתורה. בגימט׳ זהו פותר הלומות: הנה עם יצא. הנה עולה ס׳ לומר ס׳ רבואות יצאו: ישב ממלי. שיושב כנגדי ורואה אותי ואני איני יכול לראותו מפני העננים שמקיפים אותו:

רמבן

(ג) **טעם** ויגר מואב מפני העם בעבור כי רב הוא שהיה מואב קטן בגוים כי איננו עם קדמון כמו הכנעני והאמורי וזולתם מבני נח ויגורו מאד מפני העם שהיו רבים מאד מהם כי פרו וישרצו ויעצמו מהם ויקץ עוד מפני בני ישראל ששמעו המסות הגדולות הנעשות להם ולאבותיהם והנה ידעו מואב כי ישראל לא ילכדו את ארצם מהם כי שלחו להם כאשר שלחו לסיחון עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה׳ אלהינו נותן לנו או ששמעו גם כן מניעת השם שאמר להם אל תצר את מואב ולכן אמרו לזקני מדין אפילו שלא ילכדו את ארצנו ילחכו ברובם את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה וילכדו להם את כל סביבותינו כאשר עשו לשני מלכי האמורי ויתנו אותנו למס עובד:

(ד) **זקני** מדין. אמר ר״א כי יתכן שהיו החמשה מלכים זקנים וא״כ וילכו זקני מואב וזקני מדין אינם הזקנים הנזכרים תחלה כי המלכים לא הלכו לפניו רק שרים ככתוב ועל דעת רבותינו שאמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל ראוי להם לשלוח אל זקני מדין לא למלכים ולא לעם כי הזקנים הם היודעים ענינו. והנראה בעיני כי היו מתחלה במדין מלכים וסיחון מלך האמורי נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון ונלחם בבני עמון ולקח מארצם כמו שאמר מלך עמון ליפתח כי לקח ישראל את ארצי בעלותו ממצרים ויפתח השיב לו כי מסיחון לקחה וכתוב ביהושע ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער ונלחם סיחון עוד עם מלכי מדין וכבש ארצם ושם אותם לו לעבדים נושאי מנחה והסיר עטרת ראשם ולא נתן להם הדר מלכות והשאירם שופטים בארץ מדין בעבורו. ולכן יקראו זקני מדין כדרך השערה אל הזקנים והראיה בזה שכתוב ביהושע וכל ממלכות סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון אשר הכה משה אותו ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון יושבי הארץ כי היתה תחת ממשלתו. וטעם ואת מלכי מדין אשר היו מלכים תחלה כמו שאמר נשיאי מדין נסיכי סיחון וכן נאמר ראש אומות בית אב במדין הוא לא מלך. או יהיה טעם מלכי מדין שחזרו למלכותם בעת ההיא. ולא ידעתי טעם למה שאמר הכתוב ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא כי הראוי הוא שיאמר תחלה וירא בלק בן צפור מלך מואב את כל אשר עשה ישראל לאמורי. ואולי היה בלק גבור חיל נודע מאד במעשה תקפו וגבורתו והזכיר הכתוב כי אף על פי שהיה למואב בעת ההיא מלך תקיף ואמיץ לבו בגבורים היה ירא וקץ מאד מפני בני ישראל ולכך אמר יפתח הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב כי לא יפחיד את המלך רק במלך נורא מאד. ויתכן כי מואב לא היה עליהם מלך והיה העם ירא מאד מפני בני ישראל ועשו שני דברים שלחו אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל והקימו עליהם המלך הזה בעצת מדין ואחרי כן שלחו לכם אל בלעם במצות המלך וזה טעם בעת ההיא בהתיעצם בענין ישראל ושלחם לבלעם ויהיה טעם וירא בלק שהיה אחד משרי מואב וגבור חיל ונתעורר בענין הזה ואמר למואב הבה נתחכמה לעם והם קמו והמליכוהו בעצת מדין. ובמדרש במדבר סיני רבה ראיתי ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא ולא מתחלה נסיך היה שנאמר את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע אלא מאחר שנהרג סיחון המליכוהו עליהם בעת ההיא שנזדמנה לו השעה:

(ה) **ארץ** בני עמו. של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד

אתה

ו וְעַתָּה֩ לְכָה־נָּ֨א אָֽרָה־לִּ֜י אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֗ה כִּֽי־עָצ֥וּם הוּא֙ מִמֶּ֔נִּי אוּלַ֤י אוּכַל֙ נַכֶּה־בּ֔וֹ וַאֲגָרְשֶׁ֖נּוּ מִן־הָאָ֑רֶץ כִּ֣י יָדַ֗עְתִּי אֵ֤ת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ֙ מְבֹרָ֔ךְ וַאֲשֶׁ֥ר תָּאֹ֖ר יוּאָֽר׃ ז וַיֵּ֨לְכ֜וּ זִקְנֵ֤י מוֹאָב֙ וְזִקְנֵ֣י מִדְיָ֔ן וּקְסָמִ֖ים בְּיָדָ֑ם וַיָּבֹ֙אוּ֙ אֶל־בִּלְעָ֔ם וַיְדַבְּר֥וּ אֵלָ֖יו דִּבְרֵ֥י בָלָֽק׃ ח וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵיהֶ֗ם לִ֤ינוּ פֹה֙ הַלַּ֔יְלָה וַהֲשִׁבֹתִ֤י אֶתְכֶם֙ דָּבָ֔ר כַּאֲשֶׁ֛ר יְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֵלָ֑י וַיֵּשְׁב֥וּ שָׂרֵֽי־מוֹאָ֖ב עִם־בִּלְעָֽם׃ ט וַיָּבֹ֥א אֱלֹהִ֖ים אֶל־בִּלְעָ֑ם וַיֹּ֕אמֶר מִ֛י הָאֲנָשִׁ֥ים הָאֵ֖לֶּה עִמָּֽךְ׃ י וַיֹּ֥אמֶר בִּלְעָ֖ם אֶל־הָאֱלֹהִ֑ים בָּלָ֧ק בֶּן־צִפֹּ֛ר מֶ֥לֶךְ מוֹאָ֖ב שָׁלַ֥ח אֵלָֽי׃ יא הִנֵּ֤ה הָעָם֙ הַיֹּצֵ֣א מִמִּצְרַ֔יִם וַיְכַ֖ס אֶת־עֵ֣ין הָאָ֑רֶץ עַתָּ֗ה לְכָ֤ה קָֽבָה־לִּי֙ אֹת֔וֹ אוּלַ֥י אוּכַ֛ל לְהִלָּ֥חֶם בּ֖וֹ וְגֵרַשְׁתִּֽיו׃ יב וַיֹּ֤אמֶר אֱלֹהִים֙ אֶל־בִּלְעָ֔ם לֹ֥א תֵלֵ֖ךְ עִמָּהֶ֑ם לֹ֤א תָאֹר֙ אֶת־הָעָ֔ם כִּ֥י בָר֖וּךְ הֽוּא׃ שני (חמישי כשהן

ו׳ מלאים ובפרשה
ו׳ בתורה
ג׳
ג׳ וחסר . ג׳ ומלא
י״ז מלאי בתור׳
ג׳ ח׳ כגברי האזינה עדי וי״ד זוגין
ב׳
ג׳
כ״ס
ו׳ דמטעים בהון
ג׳ וחסר
ב׳ אבל לא
עזב חסדו

ו וּכְעַן אִיתָא כְעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין אֲרֵי תַקִּיף הוּא מִנִּי מָאִים אֵיכוּל לַאֲגָחָא בֵיהּ קְרָבָא וְאֶתָרְכִינֵּיהּ מִן אַרְעָא אֲרֵי יְדַעְנָא יָת דִּי תְבָרֵךְ מְבָרַךְ וּדְתְלוּט לִיט׃ ז וַאֲזַלוּ סָבֵי מוֹאָב וְסָבֵי מִדְיָן וְקִסְמַיָּא בִידֵיהוֹן וַאֲתוֹ לְוָת בִּלְעָם וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ פִּתְגָּמֵי בָלָק׃ ח וַאֲמַר לְהוֹן בִּיתוּ הָכָא בְּלֵילְיָא וְאָתֵיב יָתְכוֹן פִּתְגָּמָא כְּמָא דִּימַלֵּיל יְיָ עִמִּי וְאוֹרִיכוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב עִם בִּלְעָם׃ ט וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוַת בִּלְעָם וַאֲמַר מַן גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין דְּעִמָּךְ׃ י וַאֲמַר בִּלְעָם קֳדָם יְיָ בָּלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא דְמוֹאָב שְׁלַח לְוָתִי׃ יא הָא עַמָּא דִּנְפַק מִמִּצְרַיִם וַחֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְּאַרְעָא כְּעַן אִיתָא לוּט לִי יָתֵיהּ מָאִים אֵיכוּל לַאֲגָחָא בֵיהּ קְרָב וְאֶתָרְכִינֵּיהּ׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְבִלְעָם לָא תֵיזֵיל עִמְּהוֹן לָא תְלוּט יָת עַמָּא אֲרֵי בְרִיךְ׃

(ו) נכה בו. אני ועמי נכה בהם. דבר אחר בלשון משנה מיעוט הוא (במדבר רבה) כמו מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט: כי ידעתי וגו׳. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: (ז) וקסמים בידם. (שם) כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי. (שם) ד״א קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנא׳ וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם: (ח) לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי ע״ג וכן לבן בחלום הלילה שנאמר (בראשית לא) ויאמר ה׳ אל לבן הארמי בחלום הלילה: כאשר ידבר ה׳ אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם שמא אין כבודי לתתי להלוך עמכם אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לי עכבה: (ט) מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא (ר״ל ישרים דרכי ה׳ צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם כוונת הש״י שאמר מי האנשים היתה לטובה לכנס עמו בדברים כמ״ש רש״י בפרשת בראשית בתיבת איכה. אך בא לבלעם לטעות כי הוא צ״ה) אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: (י) בלק בן צפור וגו׳. אף על פי שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים: (יא) קבה לי. (במדבר רבה) זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש: וגרשתיו. (שם) מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק: (יב) לא תלך עמהם. (שם) אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרעה (ס״א לדבורה) לא מדובשך ולא מעוקצך:

פירשתיו: (ו) ארה לי. לשון צווי מפעלי הכפל בחסרון אות הכפל וכן קבה לי והנה קוב על משקל שמור וקבה לי בחסרון הה״א על דרך משקל שכב רכב צלח: נכה בו. שם הפועל ואין טענה בעבור היותו בה״א כי הנה כמוהו לכלה הפשע: יואר. הוי״ו הנח הנעלם תחת הדגש שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון יסב ולא היה כמוהו מאותו בנין בעבור אות הגרון כמשפט: (ז) זקני מואב. חכמים: וקסמים בידם. אמר רבי שמואל הנגיד הספרדי ז״ל שטעמו ודמי הקסמים וראיתו מבידם ולא אמר בכלים רק הוא כמשמעו וספר הכתוב שלח אל קוסם קסמים כמוהו ועוד שלא יוכל להתעכב לאמר לא אמצא יום נבחר ושעה נבחרת ללכת ולקוב כי הם אנשי אומנותו והעד שפירושו כאשר הוא שאמר הכתוב בימינו היה הקסם: (ח) והשיבותי אתכם דבר. אחר שתלינו: (ט) ויבא אלהים. לכבוד ישראל כי השם ידע דבר בעל פעור ואילו היה בלעם מקלל אותם היו כל העולם אומרים כי בעבור קללת בלעם באה המגפה: מי האנשים האלה. פתחון ותחלת דבור כמו אי הבל אחיך והנה הוא כחש והשם אמר לו קול דמי אחיך: (יב) כי ברוך הוא. הטעם כי לא תוכל לקלל אותו כי

תשא: לכה ו׳ מלאים בענין וסימן עתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי כבד אכבדך מאד. מן ארם ינחני בלק מלך מואב ב׳ בו: לכה נא אקחך. לכה נא איעצך: ממני י׳ בתורה וסימן ויאמר אליו אל תשלח ידך אל הנער. וידבר אל עפרון. ויאמר צדקה ממני. איננו גדול בבית הזה ממני ב׳ בפסוק. ויקרא פרעה למשה. לא אוכל אנכי לבדי. ועתה לכה נא ארה לי. הרף ממני ואשמידם. כי תאמר בלבבך רבים: מברך ג׳ וחסר וסימן ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה. יהי שם ה׳ מברך מעתה ועד עולם. ערום יצאתי מבטן אמי: תאר ג׳ וחסר וסימן כי ידעתי את אשר תברך מברך. לא תאר את העם. ונשיא בעמך לא תאר. ונמס׳ גם בסדר משפטים:

תולדות אהרן לינו פה. שם: וישבו שרי מואב. שם: לא תלך. שם מכות י:

בעל הטורים לכה. בס״א כי ד׳ דגלים הם. וערב רב יוצא אחריהם כזנב: ארה לי: פיו הכשילו שלבסוף קלל אותו: מברך ג׳. תברך מברך. יהי שם ה׳ מברך. ואידך באיוב מלמד שהיה יודע לכוון השעה שהקב״ה כועס בה והיה מקלל ומברך בה׳. וזהו יהי שם ה׳ מבורך: תאר ג׳, ואשר תאור. לא תאור את העם. ונשיא בעמך לא תאור. ודרשינן מיעט בסנהדרין היה לכל אדם ע״כ לא תאור שאסיר לקלל כל אדם: ואשר תאור יואר. בגימטריא שקללת את מואב:

רמבן

אתה למלוך לשון רש״י מדברי אגדה ופשוטו ארץ בני עמו של בלעם כי שם נולד ושם יחוסו והטעם להזכיר כן מפני שהיה קוסם מן הארץ שכל עמה קוסמים כענין שכתוב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים:

ומעם נכה בו. אני ומדין עוזרים:

(יג) אל שרי בלק. על דעת רש״י כי זקני מדין הלכו להם כאשר אמר להם לינו פה הלילה. ויתכן זה כי כאשר הזכיר להם כאשר ידבר ה׳ אלי לא רצו להמתין לו כי אמרו השם הזה בעזרתם של ישראל הוא מעולם הוא אשר הוציאם ממצרים ועשה להם אותות ומופתים כי זקני מדין חכמים היו וידעו כל דברי משה עם יתרו גדול ארצם אבל הכתוב לא הזכיר זה. ור״א אמר כי לא הזכירם בעבור כי בלק הוא העיקר והוא בעל השליחות וכן וישבו שרי מואב כי עיקר השליחות מאדוניהם היה. והנכון כי זקני מדין ואולי הם המלכים הראשונים באו מארצם אל בלק להתיעץ בענין ישראל ולקחו כלם עצה לשלוח לבלעם והנה שלח בלק השרים שלו שופטיו וחכמיו והלכו עם זקני מדין לארץ מדין כי משם היה דרכם אל עיר בלעם ונשארו כאמרו הרוב רב עם ישראל אם נלחום נלחם בם. ומה שאמר יהושע ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל אמר זה על שסכר את בלעם לקלל כמו שבאר באמרו וישלח ויקרא לבלעם: (ו) אולי אוכל. אחר שתקללהו: נכה בו. אני במלחמה ואתה בקללה: אשר תברך מבורך. הנה כחו לא היה לברך אבל היה לקלל בהזכיר עון או בכוון שעה כדברי רבותינו ז״ל ולכן לא שאל ממנו שיברכהו לנצח או שיוכל להתיצב מנגד אבל אמר ידעתי אשר תברך מבורך לכבודו של בלעם להורות שלא חשב אותו למזיק בלבד: (ז) וקסמים בידם. כלי הקסם כי קוסם היה בלעם לכוין השעה כאמרו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם: (ח) כאשר ידבר ה׳ אלי. כי אכין עצמי לנבואה: (ט) מי האנשים האלה עמך. מי הם אצלך. השכיבות עצמך לנבואה בעדם לדעת מה תעשה להם. האמנם הם אצלך כשואלי עתידות ותרצה לדעת העתיד למען תגיד להם או הם אצלך מבקשים להסיב איזה מכוון בקללתך ודעתך עתה לשאול רשות אם תעשה חפצם: (יב) לא תלך עמהם. אף על פי שלא הקללם לא תלך כדי שלא תתן עיניך בהם לרע כענין אמרם (סנהדרין פרק חלק ובתרא פרק המוכר את הספינה) נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות:

אבן עזרא

כי אני ברכתיו : (יג) שרי בלק . ולא הזכיר זקני מדין כי בלק הוא העיקר והוא השולח אליו אמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי אע"פ שסימן הפעול ביו"ד לא יתכן להיותו כי אם בנו"ן כמו הלהרגני לא יאמר הלהרגי והנה שכח לתתי להלוך עמכם לא אבה יבמי ורבי יונה המדקדק אמר כי היו"ד נוסף ואיננו נכון . וטעם הלוך עמנו . ממקומו : (טו) רבים . כמשמעו או גדולים כמו על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כי כן תקרא קרית חנה דוד : (יז) כי כבד אכבדך . בממון : וכל אשר תאמר . שיש צורך כדי שתקללם והעד כי כבד אכבדך כן שאמר בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב : (יח) מלא ביתו . ביתו מלא וכן מלא כל הארץ כבודו כי רבים טעו שחשבו כי כבוד השם הוא מלא העולם כטעם לה' הארץ ומלואה : קטנה או גדולה . תאר השם ויחסר מקום השם וכן ועשיר יענה עזות ומאכלו בריאה : (יט) בזה . במקום הזה אמר הגאון ז"ל אם יטעון טוען ויאמר אחר שאמר השם לא תלך עמהם איך אמר קום לך אתם יש להשיב כי השם

לא

רשי

(יג) להלוך עמכם . אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפי' ויוסף עוד בלק וגו' : (יז) כי כבד אכבדך מאד . (במדבר רבה) יותר ממה שהיית נוטל לשעבר (ר"ל במלחמת סיחון) אני נותן לך : (יח) מלא ביתו כסף וזהב . למדנו שנפשו רחבה וחומד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח : לא אוכל לעבור . על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה : (יט) גם אתם . פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים : מה יוסף . לא ישנה דבריו מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו : (כ) אם לקרא לך . אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם : ואך . על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואף על פי כן וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה: (כא) ויחבוש את אתונו . מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו . אמר הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנאמר (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו: עם שרי מואב . (במדבר רבה)

לבו

יג וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר
וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי בָלָק לְכוּ אֶל־
אַרְצְכֶם כִּי מֵאֵן יְהוָה לְתִתִּי
לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם׃ יד וַיָּקוּמוּ שָׂרֵי
מוֹאָב וַיָּבֹאוּ אֶל־בָּלָק וַיֹּאמְרוּ
מֵאֵן בִּלְעָם הֲלֹךְ עִמָּנוּ׃ טו וַיֹּסֶף
עוֹד בָּלָק שְׁלֹחַ שָׂרִים רַבִּים
וְנִכְבָּדִים מֵאֵלֶּה׃ טז וַיָּבֹאוּ אֶל־
בִּלְעָם וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בָּלָק
בֶּן־צִפּוֹר אַל־נָא תִמָּנַע מֵהֲלֹךְ
אֵלָי׃ יז כִּי־כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ מְאֹד
וְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה
וּלְכָה־נָּא קָבָה־לִּי אֵת הָעָם
הַזֶּה׃ יח וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־
עַבְדֵי בָלָק אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא
בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר
אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת
קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה׃ יט וְעַתָּה שְׁבוּ
נָא בָזֶה גַּם־אַתֶּם הַלָּיְלָה וְאֵדְעָה
מַה־יֹּסֵף יְהוָה דַּבֵּר עִמִּי׃
כ וַיָּבֹא אֱלֹהִים ׀ אֶל־בִּלְעָם
לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־לִקְרֹא לְךָ
בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ אִתָּם וְאַךְ
אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ
אֹתוֹ תַעֲשֶׂה׃ שלישי כא וַיָּקָם
בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־אֲתֹנוֹ

מחוברין)
כל עמינא שרי
מואב במ"ב
שרי בלק
ב' לו כבורס
ד' וחסר
ט' מלאים
כ"ס
ל'
י'
כ'
ח' קמץ כו"ק
ד' מלא' בתור'
רי"ז בתורס
ו'
ה' חסרים
פסיק כן דינו
כ"ט . ג' כ'
מנסון ר"פ
כלשון חסר

הוּא׃ יג וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא
וַאֲמַר לְרַבְרְבֵי בָלָק אִיזִלוּ
לְאַרְעֲכוֹן אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם
יְיָ דְּלָא לְמִשְׁבְּקִי לְמֵיזַל
עִמְּכוֹן׃ יד וְקָמוּ רַבְרְבֵי
מוֹאָב וַאֲתוֹ לְוָת בָּלָק
וַאֲמַרוּ סָרֵיב בִּלְעָם לְמֵיתֵי
עִמָּנָא׃ טו וְאוֹסִיף עוֹד בָּלָק
לְמִשְׁלַח רַבְרְבִין סַגִּיאִין
וְיַקִּירִין מֵאִלֵּין׃ טז וַאֲתוֹ
לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַרוּ לֵיהּ
כִּדְנַן אֲמַר בָּלָק בַּר צִפּוֹר
לָא כְעַן תִּתְמְנַע מִלְּמֵיתֵי
לְוָתִי׃ יז אֲרֵי יְקָרָא
אֵיקָרִינָךְ לַחֲדָא וְכֹל דְּתֵימַר
לִי אַעְבֵּיד וְאִיתָא כְעַן לוּט
לִי יָת עַמָּא הָדֵין׃ יח וַאֲתֵיב
בִּלְעָם וַאֲמַר לְעַבְדֵי בָלָק
אִם יִתֶּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ
כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ
לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא
דַּייָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד זְעֵירְתָא
אוֹ רַבְּתָא׃ יט וּכְעַן אוֹרִיכוּ
כְעַן הָכָא אַף אַתּוּן בְּלֵילְיָא
וְאֵדַּע מָה יוֹסֵף יְיָ לְמַלָּלָא
עִמִּי׃ כ וַאֲתָא מֵימַר מִן
קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם בְּלֵילְיָא
וַאֲמַר לֵיהּ אִם לְמִקְרֵי לָךְ
אֲתוֹ גַבְרַיָּא קוּם אִיזֵיל
עִמְּהוֹן וּבְרַם יָת פִּתְגָּמָא
דַּאֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָתֵיהּ תַּעְבֵּיד׃
כא וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז

להלך ד' חסר וסימן נמסר בסדר שמות : ויקומו ט' מלאים וסימן נמסר בריש קרח : אלהי ח' קמצין וסימן ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק . בכל אשר שאלת מעם ה' אלהיך בחורב . לא אכלתי באני ממנו . ועתה ה' אלהי אתה המלכ'. ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי הגם . ויתמדד על הילד שלש פעמים . הנה אני בנה בית לשם. שפטני כצדקך ה' אלהי . וכל אסי"ף דכוו' בס"ב פתחין וסימן בחרתי הסתופף . שמרה נפשי כי : גדולה ד' מלאים בתורה וסימן לעשות קטנה או גדולה . את אשו הגדולה. לא יהיה לך בכיסך . בביתך : ואדעה ו' וסימן נמסר בסדר מקץ : יסף ה' חסר בלישנ' דתוספת וסימן בסדר שמות : ואך ג' וסימן ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש. ואך אם טמאה ארץ אחזתכם. ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו . ב' קדמא ריש פסוק ונמסר

בעל הטורים

מאן ג'. מאן ה' לתתי. מאן בלעם הלוך עמנו. אשר מאן לתתו לך בכסף. מלמד שכוונתו לברכות לו שכרו. וזהו מאן כדי לתתו בכסף מדיום לברכות שכרו: לא תאר את העם. בלעם אמר קבה לי וסקבים כתיבו לא תאר אפילו תכרון כל דבו: ואך את הדבר. יכול אם ירצה לקלל האומות יקלל וישראל עמכם או אם ירצה לברך ישראל יברך האומות ס"ל אך חלק:

תולדות אהרן מאן בלעם. קדושין ד : קום לך . סנהדרין קה מכות י : ויקם בלעם . סנהדרין שם :

ספורנו

(כ) אם לקרוא לך באו האנשים . אם להועץ עמך בלבד כענין קריאי העדה וכענין ואקראה לך להודיעני מה תעשה : קום לך אתם . להזהירם שלא יחטאו :

כי

רמבן

ונשארו זקני מדין בעירם והלכו שרי בלק שהם השלוחים לבדם עד ארם וזה טעם וילכו זקני מואב וזקני מדין כי הלכו מלפני בלק כולם עד מדין וקסמים בידם : ויבאו אל בלעם . שב לזקני מואב שבהם אמר וישלח מלאכים לא לזקני מדין :

לתתי להלך עמכם . אלא עם שרים גדולים למדנו שרוחו גסה ולא רצה לומר שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות ולפיכך ויוסף עוד בלק שלוח שרים לשון רש"י . ואינו נכון כי כל כבודו שיתפאר ויתגדל בדבר השם ועוד שהוא לא היה חושב שיתן לו רשות ללכת עם שרים אחרים נכבדים אבל טעמו שאין השם חפץ שילך כלל והנה בלק חשד אותו כי להרבות שכרו אמר כן ולכך אמר לו למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך ועל כן הוסיף שלוח שרים רבים ונכבדים להראות לו כי הוא חפץ בו מאד ונדר לתת לו הון ועושר ככל אשר יגזור עליו ובלעם השיב להם בכל ממונו לא אוכל לעבור את פי ה' כי הוא אלהי ולא אוכל לעשות קטנה או גדולה אם אעבור את פיו כי בשמו אני עושה או יאמר לא אוכל לעבור את פיו בדבר קטן או גדול כי הוא אלהי ואני עבדו :

(כ) **אם** לקרא לך באו האנשים . אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם ועל כרחך הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואעפ"כ וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה לשון רש"י . ויחר אף אלהים כי הולך הוא ראה שאין הדבר טוב בעיני המקום ונתאוה לילך גם זה לשון הרב . ור"א כתב אמר הגאון אם יטעון טוען ויאמר אחר שאמר לו לא תלך עמהם איך אמר לו קום לך אתם יש להשיב כי השם לא רצה שילך עם הראשונים עד שיבאו שרים נכבדים מהם ולפי דעתי אין צורך כי טעמו כמו שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים אז שאל משה את השם וכן זה כי מה צורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי רק חשב בלבו מחשבה רעה והשם אמר לו לך אתם רק השמר שלא תדבר רק מה שאומר לך והעד על פירושו ויחר אף אלהים כי הולך הוא אלו דבריו . וכל זה איננו שוה לי כי מה שאמר הגאון איננו כן כי השם אמר לו לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא בעבור שלא יקלל את העם ימנעו ואיך יהיה מותר לו ללכת עם שרים

אחרים

וַיֵּ֖לֶךְ עִם־שָׂרֵ֥י מוֹאָֽב׃ כב וַיִּֽחַר־אַ֣ף אֱלֹהִים֮ כִּֽי־הוֹלֵ֣ךְ הוּא֒ וַיִּתְיַצֵּ֞ב מַלְאַ֧ךְ יְהוָ֛ה בַּדֶּ֖רֶךְ לְשָׂטָ֣ן ל֑וֹ וְהוּא֙ רֹכֵ֣ב עַל־אֲתֹנ֔וֹ וּשְׁנֵ֥י נְעָרָ֖יו עִמּֽוֹ׃ כג וַתֵּ֣רֶא הָאָתוֹן֩ אֶת־מַלְאַ֨ךְ יְהוָ֜ה נִצָּ֣ב בַּדֶּ֗רֶךְ וְחַרְבּ֤וֹ שְׁלוּפָה֙ בְּיָד֔וֹ וַתֵּ֤ט הָאָתוֹן֙ מִן־הַדֶּ֔רֶךְ וַתֵּ֖לֶךְ בַּשָּׂדֶ֑ה וַיַּ֤ךְ בִּלְעָם֙ אֶת־הָ֣אָת֔וֹן לְהַטֹּתָ֖הּ הַדָּֽרֶךְ׃ כד וַֽיַּעֲמֹד֙ מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה בְּמִשְׁע֖וֹל הַכְּרָמִ֑ים גָּדֵ֥ר מִזֶּ֖ה וְגָדֵ֥ר מִזֶּֽה׃ כה וַתֵּ֨רֶא הָאָת֜וֹן אֶת־מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֗ה וַתִּלָּחֵץ֙ אֶל־הַקִּ֔יר וַתִּלְחַ֛ץ אֶת־רֶ֥גֶל בִּלְעָ֖ם אֶל־הַקִּ֑יר וַיֹּ֖סֶף לְהַכֹּתָֽהּ׃ כו וַיּ֥וֹסֶף מַלְאַךְ־יְהוָ֖ה עֲב֑וֹר וַֽיַּעֲמֹד֙ בְּמָק֣וֹם צָ֔ר אֲשֶׁ֛ר אֵֽין־דֶּ֥רֶךְ לִנְט֖וֹת יָמִ֥ין וּשְׂמֹֽאול׃ כז וַתֵּ֤רֶא הָאָתוֹן֙ אֶת־מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה וַתִּרְבַּ֖ץ תַּ֣חַת בִּלְעָ֑ם וַיִּֽחַר־אַ֣ף בִּלְעָ֔ם וַיַּ֥ךְ אֶת־הָאָת֖וֹן בַּמַּקֵּֽל׃

ע' מ"ל נפורס
קול' חסרים
קול' חסרים
קול' מלאים
ל' מלא כתורה
ג'
ל' וחסר
ל' ומלא
ל'
ל'
כ"ע. ל' וחסר
ז' מלאים
י' מלא בלישנא
כן דינו מלא
ל'
ל'

יַת אֲתָנֵיהּ וַאֲזַל עִם רַבְרְבֵי מוֹאָב׃ כב וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ אֲרֵי אָזֵיל הוּא וְאִתְעַתַּד מַלְאֲכָא דַייָ בְּאוֹרְחָא לְשָׂטָן לֵיהּ וְהוּא רָכֵיב עַל אֲתָנֵיהּ וּתְרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ׃ כג וַחֲזַת אֲתָנָא יַת מַלְאֲכָא דַייָ מְעַתַּד בְּאוֹרְחָא וְחַרְבֵּיהּ שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וּסְטַת אֲתָנָא מִן אוֹרְחָא וַאֲזַלַת בְּחַקְלָא וּמְחָא בִלְעָם יַת אֲתָנָא לְאַסְטָיוּתַהּ לְאוֹרְחָא׃ כד וְקָם מַלְאֲכָא דַייָ בִּשְׁבִיל כַּרְמַיָּא אַתְרָא דְגָדֵירָא מִכָּא וְגָדֵירָא מִכָּא׃ כה וַחֲזַת אֲתָנָא יַת מַלְאֲכָא דַייָ וְאִדְחִיקַת עִם כָּתְלָא וּדְחִיקַת יַת רִגְלָא דְבִלְעָם לְכָתְלָא וְאוֹסֵיף לְמִמְחַהּ׃ כו וְאוֹסֵיף מַלְאֲכָא דַייָ לְמֶעְבַּר וְקָם בַּאֲתַר עָק דְלֵית אוֹרַח לְמִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא׃ כז וַחֲזַת אֲתָנָא יַת מַלְאֲכָא דַייָ וּרְבַעַת תְּחוֹת בִּלְעָם וּתְקֵיף רוּגְזָא דְבִלְעָם וּמְחָא יַת אֲתָנָא

לבו כלבם שוה: (כב) כי הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך: לשטן לו. (שם) מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד: ושני נעריו עמו. מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה: (כג) ותרא האתון. והוא לא ראה שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמר רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיינן של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבוא עליו באומנותו וכן סופו (במדבר לא) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב: (כד) במשעול. כתרגומו בשביל. וכן (מלכים א כ) אם ישפוק עפר שמרון לשועלים עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן (ישעיה מ) מי מדד בשעלו מים ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של אבנים הוא: (כה) ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. את אחרים את רגל בלעם: (כו) ויוסף מלאך ה' עבור. לעבור עוד לפניו להלן להיות לפניו במקום אחר כמו (בראשית לג) והוא עבר לפניהם. ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלשה מקומות סימני אבות הראהו

לא רצה שילך עם האנשים הראשונים עד שיבואו שרים נכבדים מהם ולפי דעתי אין צורך רק טעמו כטעם שלח לך אנשים כי השם אמר ישראל עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים לפנינו אז שאל משה את השם ואמר לו שלח לך אנשים ואחר שאמר השם לבלעם לא תאור את העם מה צורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף ה' דבר רק חשב בלבו מחשבה רעה והשם אמר לו לך עם האנשים רק השמר לך שלא תדבר רק מה שאומר לך והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא: (כא) ויחבוש. כנוי: (כב) לשטן לו. כבר פירשתי בספר איוב כי השטן היה המלאך ודברי הגאון שהוא בן אדם לא מעלין ולא מורידין: (כג) מן הדרך. הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך: להטותה הדרך. דרך קצרה והטעם אל הדרך: (כד) במשעול הכרמים. פירושו כפי מקומו כדברי המתרגם ארמית כי אין ריע לו: (כה) ותלחץ אל הקיר. היא לחצה עצמה: אל הקיר. הוא הגדר: ויסף להכותה. כי כבר הכה אותה בנטותה אל השדה

גם בסדר נח: הולך ט' מלאים בתורה וסי' נמסר בסדר תולדות: דבלעם נעריו עמו דאברהם נעריו אתו וסימן אתיהון: ויוסף ז' מלאים וסימן ויוסף מלאך ה' עבור. ויוסף עוד יפתח. ויוסף יהונתן להשביע. רד קעילה. ויוסף אחאב. דבר אל אחז קדמ'. ויוסף ה' דבר. ויוסף למעול בה'. ויוסף שאול לירא ויאסף כתיב שארא ויסף כתיב: עבור י' מלאים בלישנא וסימן ויוסף מלאך ה' עבור. וגם עבור תעבור. לא אוסיף עוד עבור לו: וחברו. כי תעבור במים. כעבור סופה ואין. סכותה בענן לך מעבור. וגם לא תעבורי מזה. בדתי פרס ומדי ולא יעבור. וד' לעבור וסימן עד אשר תמו כל הגוי. ותניינא ויהי כאשר תמו כל הגוי. ויהי כאשר תם כל העם. לעבור בך בליעל כלו נכרת. וג' אעבור וסי' ותאמרי לא אעבור. יחד אנכי

בעל הטורים

בדרך לשטן. מכאן שכל הדרכים בחזקת סכנה: ותט ג' במסרה. בסאי עינא תרי וחד ותט אשורנו מני ארחך למה ותט האתון בשביל ותט אשורנו שבלעם נטה מני ארחך שהיה חפץ לקללם והקדוש ברוך הוא רצה לברכם: ויך את האתון. ולא קלל אותה לפי שהיה דעתו לקלל את ישראל ואין ב' קללות ביום א' דכתיב לא אוסיף לקלל. א"נ מפני שלא הגיע אז הרגע של הזעם:

רמבן

אחרים ולא מנעו מלכת בעבור חסרון מעלת השרים. ומה שאמר ר"א אינו נכון שינחם האלהים וישיב דברו אחור בעבור עקשות השואל וענין שלח לך אנשים לא כן היה וכבר פירשתי טעמו ולא יעניש האלהים בדבר אשר יתן רשות בו וחלילה. ובמדרש אמרו מכאן אתה למד שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו. והנכון בעיני בענין הזה כי מתחלה מנעו השם שלא יקלל את העם כי ברוך הוא ולמה ילך עמהם אחרי שלא יקללם והם לא יחפצו בו לדבר אחר על כן לא תלך עמהם שלא תאור את העם כי ברוך הוא וידוע כי בלעם הודיעם את דברי האלהים ובלק שלח אליו פעם שנית כי לא האמין והוסיף לו בכבוד בשרים רבים ונכבדים מן הראשונים ונדר להרבות שכרו וכבודו ובלעם ענה אותם שאין הדבר תלוי בממון ולא ברצונו רק הכל ביד השם ושאל ממנו עוד מה יענה אותו ועשה זה כהוגן כי מה ידע הוא בדעת עליון ועצת ה' לעולם טובה והוא יורה חטאים בדרך ויודיעם מה יענה מלאכי גוי או יגיד לו מה יקרה להם בעתיד והנה השם אמר לו כבר הודעתיך כי העם ברוך הוא ולא תוכל לקללם ועתה חזרו לפניך. וטעם אם לקרוא לך באו בלבד באו כלומר שיתרצו בלכתך עמהם על מנת שלא תקלל את העם כאשר הודעתיך מתחלה קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה שאפילו אם אצוה אותך לברך שתברכם לא תירא מבלק וזה טעם אם לקרא וכן היה החפץ לשם הנכבד מתחלה שילך עמהם אחרי הודיעו אותם שלא יקללם ושיתנהג בענינים כאשר יצוה כי הרצון לפניו יתברך שיברך את ישראל מפי נביא לגוים והנה היה על בלעם להגיד כן לשרי בלק ולאמר הנה הרשה השם אותי להיות קרוא לכם בלבד אבל על מנת שלא לקלל את העם ועל מנת שאם יצוה אותי לברך שתברכם ואם לא יתרצו בכך יהיו מניחים אותו כי גם בפעם הזאת השני אמר בלק ולכה קבה לי את העם הזה לא יחפוץ בו להודיעו עתידות ולא לדבר אחר זולתי לקוב את העם והנה בלעם מרוב חפצו ללכת לא הודיעם זה ולא אמר להם כלום ויקם בבקר ויחבוש את אתונו וילך עמהם כרוצה להשלים חפצם על כן חרה אף ה' כי הולך הוא שאלו הודיעם לא היה הולך ועוד שהיה בזה חלול ה' כי בלכתו עמהם סתם והוא ברשות השם חשבו שנתן לו רשות לקלל להם את העם והנה חזר בו ממה שאמר תחלה לא תאור את העם כי ברוך הוא כפי מה שהגיד להם וכאשר יראו עוד שלא יקללם יאמרו כי אחרי כן נמלך עוד או יהתל בהם כהתל באנוש חלילה לה' מעשות כדבר הזה כי לא נצח ישראל לא יכזב ולא ינחם:

(כג) ותרא האתון את מלאך ה'. מלאכי השם השכלים הנבדלים לא יראו לחוש העינים כי אינם גוף נתפס במראה וכאשר יראו לנביאים או לאנשי רוח הקודש כדניאל ישיגו אותם במראות הנפש המשכלת כאשר תגיע למעלת הנבואה או למדרגה שתחתיה אבל שישגו לעיני הבהמה או אפשר

ספורנו

(כב) כי הולך הוא. שלא היה ענינו בדרך כמי שיוליכוהו אחרים כענין ויקם וילך אחריה אבל היה הולך הוא כבעל הדבר ומשתדל נגד רצון האל יתברך כי לא באו לקרא לו לעצה כלל: לשטן לו. ענין השטנה הוא התנגד לפעלת איזה פועל כמו וירבו גם עליה ויקרא שמה שטנה והנה המלאך יוצא להתנגד לבלעם שהיה דרכו בלתי נכון לפניו אולי ינחם כמנהגו ולא ידחוק את השעה וזה למען לא יחטא ויאבד: והוא רוכב על אתונו ושני נעריו עמו. ולפיכך לא ראה את המלאך כאמרם ז"ל (ברכות פרק שני) שלשה אינם רואים ואינם נזוקים: (כג) ותלך בשדה. ואז עזב ב' נעריו

כח ויפתח יהוה את־פי האתון
ותאמר לבלעם מה־עשיתי לך
י"ד זקפין קמצין בתורה כי הכיתני זה שלש רגלים׃
כט ויאמר בלעם לאתון כי
ג'. כ"ב התעללת בי לו יש־חרב בידי
ג' כי עתה הרגתיך׃ ל ותאמר
י"ג האתון אל־בלעם הלוא אנכי
אתנך אשר־רכבת עלי מעודך
ג'. ג' עד־היום הזה ההסכן הסכנתי
לעשות לך כה ויאמר לא׃
את מסך יסודם לא ויגל יהוה את־עיני בלעם
וירא את־מלאך יהוה נצב
ד' ג' מלאים ודין חסר בדרך וחרבו שלפה בידו ויקד
וישתחו לאפיו׃ לב ויאמר אליו
מלאך יהוה על־מה הכית את־
ה' מלאים אתנך זה שלוש רגלים הנה
ג' אנכי יצאתי לשטן כי־ירט הדרך
ל'. ג' ב' בתורה לנגדי׃ לג ותראני האתון ותט
לפני זה שלש רגלים אולי

בחוטרא׃ כח ופתח יי ית
פומא דאתנא ואמרת
לבלעם מה עבדית לך ארי
מחיתני דנן תלת זמנין׃
כט ואמר בלעם לאתנא
ארי חייכת בי אלופון אית
חרבא בידי ארי כען
קטלתיך׃ ל ואמרת אתנא
לבלעם הלא אנא אתנך
דרכבת עלי מדאיתך עד
יומא הדין המילף אליפנא
למעבד לך כדין ואמר
לא׃ לא וגלא יי ית עיני
בלעם וחזא ית מלאכא דיי
מעתד באורחא וחרביה
שליפא בידיה וכרע וסגיד
לאפוהי׃ לב ואמר ליה
מלאכא דיי על מא מחיתא
ית אתנך דנן תלת זמנין
הא אנא נפקית למסטן
ארי גלי קדמי דאת רעי
למיזל באורחא לקבלי׃
לג וחזתני אתנא וסטת מן
קדמי דנן תלת זמנין

אבן עזרא

השדה: (כח) ויפתח ה'. אמרו חז"ל שעשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ולפי דעתי שהטעם שגזר השם לחדש באותות האלה שהם חוץ לתולדת ויאמר הגאון כי לא דברה האתון ורבי שמואל בן חפני תפסו ורבי שמואל הספרדי בעל השירים חשב להציל הנתפש ודע כי אנשי שקול הדעת הוצרכו להוציא הדברים ממשמעם כי אמרו שהשם לא יחדש אות בעולם לשנות המנהג שברא רק להצדיק נביאו ולא אמרו אמת כי הנה חנניה מישאל ועזריה נעשה להם אות ולא היו נביאים ויש מהם אומרים כי בלעם נביא היה והאמת כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישראל כי קוסם היה וכן קראו הכתוב ויש אומרים כי היה יודע דעת עליונים לקבל כחם למטה בצורות וזה טעם ואשר תאור יואר והנכון בעיני כי היה יודע מזלות ובעת ראותו במזל של שום אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו ובבא הרעה אל המקולל יחשבו הרואי' והשומעים הנמצאים כי בעבור קללתו באה הרעה והעד שדבר במרמה עם שרי בלק וזה טעם לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי כי אין יכולת בנוצר לשנות מעשה היוצר או גזרתו והסוד כי החלק לא ישנה החלק רק גזירת הכל תשנה גזירת החלק ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא והישר כי האתון דברה ואם תבין סוד מלאכי אברהם גם יעקב אז תבין האמת. וטעם במקל. כי בתחלה ובשנית הכה אותה בעץ קטן או בעור: רגלים. פירושו: (כט) התעללת. פירושו: (ל) מעודך. הטעם מיום שרכבת: ההסכן הסכנתי. ההרגל הרגלתי והטעם הכך היה חקי הסכן נא עמו ושלם: (לא) ויגל ה'. כנער אלישע שהוסיף במאור עיניו או הכהו תחלה בסנורים: וישתחו לאפיו. פירושו: (לב) כי ירט. הטעם עוות וכן על ידי רשעים ירטני שהוא מן רטה שאילו היה מן ירט היה ראוי להיות כמו יעטני ואם הם שני שרשים וכמוהו מעיל צדקה יעטני שהוא על משקל אשר יעצני כמו עוטה אור: (לג) ותראני האתון. בקמץ גדול תחת קטן שהיה ראוי להיות ותראני ורבים כן אולי יתחלק לטעמים רבים ופה הוא

רשי

הרגהו: (כח) זה שלש רגלים. רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: (כט) התעללת. כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי. גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלמה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין: (ל) ההסכן הסכנתי. כתרגומו וכן (איוב כב) הלאל יסכן גבר ורבותינו דרשו מקרא זה (ע"ג ד) בגמרא אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להון ברטיבא שדאי ליה כולי כדאיתא במסכת ע"ג: (לב) כי ירט הדרך לנגדי. (שבת קה) רבותינו חכמי המשנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו (שמואל ב יג) ותכל דוד. לישנא אחרינא ירט לשון רצון וכן (איוב טז) ע"י רשעים ירטני מפייס ומנחם אותי ע"י רשעים שאינן אלא מקניטים: (לג) אולי נטתה. כמו לולא פעמים שאולי משמש

בעל הטורים

הלוא אנכי אתנך. מלא וי"ו ששה דברים אמרה לו לטעינא בעלמא אקראי בעלמא כדאיתא בפ"ק דע"ג: רכבת עלי. בגימטריא רבעתני: ההכה. כתיב בה' כה' דברים תעשה: והותה ההייתי. מלא וי"ו שהזכירה אותו ששה דברים ונבראת ביום ששי בערב: הנה אנכי יצאתי לשטן. יצאתי ממדתי ממדת רחמים שמלאך של רחמים היה: מלאך ה' בדרך. בגי' גבריאל המלאך:

תולדות אהרן הלוא אנכי. עז ע"ג ד עקידה שער כא: ההסכן הסכנתי. סנהדרין קה ע"ב שם: וחרבו שלופה. סוטה יא: כי ירט. שבת קה מנחות סו:

עד אעבור. ולא אעבור: הלוא י"ג מלאים בתורה וסימן נמסר בסדר שלח לך: שלפה ג' ב' מלאים וא' חסר וסימן ותרא האתון. נטויה על ירושלם. מפני חרב שלופה: שלוש ה' מלאים בתורה וסימן על מה הכית את אתנך. שלוש ערים תבדיל לך קדמאה דמשנה תורה: שלוש פעמים בשנת דראה. והצלעות צלע אל צלע. המזבח עץ שלוש אמות. וכל כתובים דכוו' מלאים: ותט ג' וסי' האתון מן הדרך. ותראני האתון. אשורנו מני ארחך:

ספורנו

עמו ושרי מואב ובכן לא הרגישו עיניו בעסקי האתון: (כח) ויפתח ה' את פי האתון נתן בה כח לדבר כענין ה' שפתי תפתח וכל זה היה כדי שיתעורר בלעם לשוב בתשובה בזכרו כי מה' מענה לשון גם לבלתי מוכן כל שכן שיוכל להסירו מן המוכן כרצונו וכל זה כדי שלא יאבד איש כמוהו: (ל) ההסכן הסכנתי. והיה ראוי לך לחשוב מאחר שאין זה מנהגי שלא קרה לך כל זה בזה הדרך אלא להורות שלא ילך שאף על פי שאין נחש יש סימן: (לב) על מה הכית את אתונך. כי בראותך אלה האותות היה לך לשער שהליכתך בלתי רצויה והיא לא תצלח: זה שלש רגלים. ואיך הקשית ערפך שלשה פעמים לדחוק את השטה: הנה אנכי יצאתי לשטן. הנה אני עשיתי האפשר להתנגד לדרכך בזה האופן לטובתך: כי ירט הדרך לנגדי. ירט מן ורטט ההזיקה כמו ותרץ את גלגלתו מן רצץ. אמר הנה יצאתי לשטן וענין השטנה היה כי יחריד הדרך כל מה שכנגדי כענין לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם וכל זה לא הספיק להחריד אותך כי הכבדת לבך: (לג) ותראני האתון

רמבן

אפשר על כן תוכל לפרש ותרא האתון כי הרגישה בדבר מפחיד אותה מלעבור והוא המלאך אשר יצא לשטן כענין ולבי ראה הרבה חכמה ודעת שיאמר על ההשגה לא על הראות וכאשר אירע בה הנס ושם לה הבורא הדבור אמרה לבלעם ההסכן הסכנתי לעשות לך כה אבל לא ידעה למה עשתה עתה כן כי לאונסה נעשה בה כך ולפיכך לא אמרה לו הנה מלאך השם עומד לנגדי וחרבו שלופה בידו לא שתראה חרב אף כי מלאך אבל ירמוז הכתוב כי מפני היות המלאך נכון להכות בה חרדה חרדה גדולה נדמה לה כאלו באיש לשחוט אותה כי לא עלתה השגתה לדעת זה כלל ואם נאמר כי המלאכים הנראים בדמות אנשים כאשר הזכרתי בפרשת וירא יושגו אף לעיני הבהמות א"כ איך לא יראהו בלעם ולא הוכה בסנורים. אבל יתכן שהוסיף בהשגת עיניה מי שהוסיף בה הדבור וראתה כאדם ולא הזכיר בה הכתוב ויגל השם עיני האתון כאשר הזכיר באדוניה כי הענין כולו באתון נס גדול כבריאה חדשה בנבראים בין השמשות אינו נקרא גלוי עינים בלבד. אבל רבותינו לא יזכירו בנסים רק פתיחת פיה. וטעם הנס הזה להראות לבלעם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם להודיעו כי השם פותח פי האלמים וכ"ש שיאלם ברצונו פי המדברים גם ישים בפיהם דברים לדבר ברצונו כי הכל בידו ולהזהירו שלא ילך אחר נחש וקסם ויקללם בהם כי מנחש וקוסם היה:

(לא) **ויגל** ה' את עיני בלעם. מזה הכתוב נלמד כי בלעם אלו היה נביא איך יצטרך לגלוי העינים בראיית המלאך כאשר יאמר הכתוב במי שלא הגיע לנבואה כנער אלישע והגר המצרית ולא יאמר כן בנביאים וכך קראו הכתוב בלעם בן בעור הקוסם ומה שאמר הוא כאשר ידבר ה' אלי יקרא ידיעתו העתידות בקסמיו דבר ה' אבל לכבוד ישראל בא אליו השם בלילה ההוא ואחרי כן זכה לגלוי עינים בראיית המלאך ודבר עמו ובסוף עלה למעלה מחזה שדי והכל בעבור ישראל ולכבודם ואחרי שבא לארצו היה קוסם כי כן יקראנו הכתוב במיתתו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב וחלילה שישלחו יד בנביא השם. וכך אמרו במדרש במדבר סיני רבה בלעם נזקק לרוח הקודש ובשנזדווג לבלק נסתלקה ממנו רוח הקודש וחזר להיות קוסם כבתחלה לפיכך צווח רם הייתי והורידני בלק:

(לב) **כי** ירט הדרך לנגדי. כי ההולך ירט ג"כ ועות אותה לנגד עיני כי אנכי הולך ועד. או לנגדי שירט הדרך לעשות כנגד רצוני כדברי אונקלוס

תשמש בלשון לולא: גם אותכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם ההריגה: ואותה החייתי. (במ"ר) ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא. הרגתיה. שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן (ויקרא כ) והרגת את האשה ואת הבהמה וכן (שם) ואת הבהמה תהרוגו: (לד) כי לא ידעתי. גם זה גנותו ועל כרחו הודה שהוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לי. להתרים נגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברה׳ (בראשית כב) קח נא את בנך וגו׳ ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: (לה) לך עם האנשים. (במ"ר) בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו: לך עם האנשים. כי חלקך עמהם וסופך ליאבד מן העולם: ואפס. על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו׳: עם שרי בלק. שמח לקללם כמותם: (לו) וישמע בלק. שלח שלוחים לבשרו: אל עיר מואב. (שם) אל מטרופולין שלו עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור: (לז) האמנם לא אוכל כבדך. נתנבא שסופו לצאת

הוא כמו לולי ומלת גם לעד שמתה האתון אחר שדברה: ואותה החייתי. דרך קצרה וכן הטעם כאשר הרגתיה הרגתיך או הרגתיך לבדך ואותה החייתי. וטעם ואותה החייתי. כי בן אדם בראותו המלאך ימות והעד ותנצל נפשי ודבר מנות לעד ואף כי הבהמה שאין לה שום שותפות עם רוח המלאך כבן אדם: (לה) עם האנשים. האלה: ואפס. כמו רק וכן אפס כי לא יהיה בך אביון אפס כי עז העם: (לז) למה לא הלכת. כמו באת בעבור מלת אלי וכן מלת ויסר כאשר

נָטְתָה מִפָּנַי כִּי עַתָּה גַּם־אֹתְכָה הָרַגְתִּי וְאוֹתָהּ הֶחֱיֵיתִי׃ לד וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה חָטָאתִי כִּי לֹא יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה נִצָּב לִקְרָאתִי בַּדָּרֶךְ וְעַתָּה אִם־רַע בְּעֵינֶיךָ אָשׁוּבָה לִּי׃ לה וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־בִּלְעָם לֵךְ עִם־הָאֲנָשִׁים וְאֶפֶס אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תְדַבֵּר וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־שָׂרֵי בָלָק׃ לו וַיִּשְׁמַע בָּלָק כִּי בָא בִלְעָם וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ אֶל־עִיר מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־גְּבוּל אַרְנֹן אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַגְּבוּל׃ לז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם הֲלֹא שָׁלֹחַ שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לִקְרֹא־לָךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ אֵלָי הַאֻמְנָם לֹא אוּכַל כַּבְּדֶךָ׃ לח וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הִנֵּה־בָאתִי אֵלֶיךָ עַתָּה הֲיָכֹל אוּכַל דַּבֵּר מְאוּמָה הַדָּבָר

ל׳ וכ״כ

י״ב מלאים. ל׳

ט׳ בתורה ובאיוב י״ח בטעם תכרין

כ׳

ס׳

ד׳

ל׳

ב׳ מד מל׳ דין חסר

אִלּוּפוֹן לָא סְטַת מִן קֳדָמַי אֲרֵי כְעַן אַף יָתָךְ קְטָלִית וְיָתַהּ קַיֵּימִית׃ לד וַאֲמַר בִּלְעָם לְמַלְאֲכָא דַיְיָ חָבִית אֲרֵי לָא יְדַעִית דְּאַתְּ מְעַתַּד לְקַדָּמוּתִי בְּאוֹרְחָא וּכְעַן אִם בִּישׁ בְּעֵינָךְ אֵיתוּב לִי׃ לה וַאֲמַר מַלְאֲכָא דַיְיָ לְבִלְעָם אִיזֵיל עִם גֻּבְרַיָּא וּלְחוֹד יָת פִּתְגָמָא דַּאֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָתֵיהּ תְּמַלֵּיל וַאֲזַל בִּלְעָם עִם רַבְרְבֵי בָלָק׃ לו וּשְׁמַע בָּלָק אֲרֵי אֲתָא בִלְעָם וּנְפַק לְקַדָּמוּתֵהּ לְקַרְתָּא דְמוֹאָב דְּעַל תְּחוּם אַרְנוֹן דְּבִסְטַר תְּחוּמָא׃ לז וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם הֲלָא מִשְׁלַח שְׁלָחִית לְוָתָךְ לְמִקְרֵי לָךְ לְמָא לָא אֲתֵיתָא לְוָתִי הַבְקוּשְׁטָא הֲוֵיתָא אָמַר לֵית אֲנָא יָכִיל לְיַקָּרוּתָךְ׃ לח וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הָא אֲתֵיתִי לְוָתָךְ כְּעַן הֲמֵיכַל יָכִילְנָא לְמַלָּלָא מִדַּעַם

ואותה י״ב מלאים בלישנא וסימן ואותה החייתי. ביום שמע אישה יניא אותה. ויטבל אותה ביערת. ויוצא אותה משרתו. נשים באות מאירות. יוצר אותה להכינה. הלא שמעת למרחוק. צרר רוח אותה. אחת שאלתי מאת ה׳. למן היום אשר בנה אותה. אשר יראה הרואה. הארצה אותה מידכם. וכל יהושע ושפטים ויחזקאל דכוו׳ במ״ג חסר וסימן להרג את כל יושבי העי. והתחלקו אתה. למורטה ולתפש בכף: ועתה ואתה י״ח כטעם תכרין וסימן נמסר בסדר בהעלתך: האמנם ד׳ והסר וסימן לא אוכל בבדך. ישב אלהים את. וחברו דד״ה. האמנם אלם צדק. וא׳

רמבן

אונקלוס כמו כי הכעיסו לנגד הבונים. ירט לשון עוות וכן ועל ידי רשעים ירטני יעות אותי והענין כאשר פירשתי כי ההליכה היה בה רשות מאת ה׳ הנכבד אבל בלעם עות אותה בלכתו עמהם על דעתם שיקלל את העם:

(לג) **ותט** לפני. פירשו בו ותט אל השדה כאשר היתה לפני. ואין צורך רק טעמו כמו מפני כי כן תשמש הלמ״ד כמו ויחדלו לבנות העיר חדל להשכיל להטיב וכן רבים וכמוהו ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקוד את העם את ישראל:

וטעם אולי נטתה מפני. על דעת המפרשים כמו לולא שנטתה מפני ישמש במקום הזה שלא כדרך חביריו כלם. ועל דעתי הוא כמשמעו כי האתון הרגישה במלאך או ראתה בו ולא ידעה מה הענין אבל נטתה מפני חרב שלופה כמנהג הבהמות על כן אמר המלאך לבלעם ותראני האתון ונטתה מפני כי אני להרוג אותך באתי אבל אותה החייתי כי החטא בך ולא באתון:

גם אותכה הרגתי. אמר ר״א מלת גם לעד שמתה האתון אחר שדברה. וטעם החייתי כי בן אדם בראותו את המלאך ימות והעד ותנצל נפשי אף כי הבהמה שאין לה שום שותפות עם המלאך כבן אדם ואין מלת גם נדרש כאשר אמר כי שניהם לא ימותו כי עתה שנטתה מתה האתון והחיה את בלעם ואם לא נטתה היה הורג את בלעם ומחיה האתון אבל מלת גם כדברי רש״י שהוא כמסורס וגם הרגתי אותך. וטעם ואותה החייתי לומר כי החטא כולו עליך והרגתי אותך בו אבל היא אין עליה חטא שתמות בו והנה הנטיה שנטתה מפני לטובתך לא לצרכה כלל והכית אותה חנם וגמלת לה רעה תחת טובה ולא הגיד הכתוב אם היו שרי בלק עם בלעם במעשים האלה או שהיו רוכבים לפניו ורחוק היה ביניהם וביניו והקרוב שהיו עמו לא יתפרדו ממנו וראו בנטות האתון והכות בלעם אותה כסבורים היו שהיה כמנהג הבהמה הרעה ולא שמעו דבורה אף כי דבר המלאך שהוא גלוי עיני בלעם. ורבותינו אמרו שהיו שרי מואב תמהים שראו גם שלא היה כמותו בעולם ואמרו שכיון שדברה מתה שלא יהו האומות אומרים זו היא שדברה ועושין אותה יראה ועוד שחס הקב״ה על כבודו של רשע שלא יהו אומרים זו היא שסלקה את בלעם וכל זה אפשר מדרך הקבלה לא שדבר הכתוב במיתתה כלל כאשר פירשתי:

(לה) **לך** עם האנשים ואפס וגו׳. יתכן שיאמר לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר ותודיע אותו זה. או טעמו כי אחרי אשר התודה אם רע בעיניך אשובה לי אמר לו לך עמהם כי מחלתי על חטאתך ובלבד שתזכור אזהרתי אשר הזהרתיך. והוצרך לומר לו כן שלא יחשוב שיאמר לו לך עמהם לעשות מה שבקשו ממך. גם יתכן שהיה חפץ ההולך לקלל את העם ולא היה חפצו לברכה בשום פנים ולכן יזהירנו האלהים בכל מה שידבר

ספורנו

האתון ותט לפני. ועם זה הנה קרה לך שהאתון נטתה מפני שלשה פעמים ואיך לא שתה לבך גם לזאת: אולי נטתה מפני. היה לך להבין שאולי נטתה מפני שכבר ידעת שיש לפני האל ית׳ איזה מדבר טוב על ישראל: כי עתה גם אותכה הרגתי ואותה החייתי. והטעם שאמרתי על מה הכית כמאשים הוא כי אמנם עתה הראית לדעת שגם שהייתי הורג אותך ומחיה אותה באופן שהיית מכיר שלא היה זה מקרה כלל מכל מקום לא היית נמנע מלכת כמוכר עצמו למיתה לעבור על רצון קונו שאין לך מכעיס גדול מזה: (לד) חטאתי. להקשות עורף: כי לא ידעתי. והיה לי לחוש לזה: ועתה אם רע בעיניך. שאתה אולי מלאך מליץ על ישראל: אשובה לי. כדי שלא לעשות דבר נגד רצונך אף על פי שהאל ית׳ נתן לי רשות: (לה) לך עם האנשים. לא תלך כבעל הדבר אבל כהולך עמם לבקשתם שלא תאבד: ואפס את הדבר. ועם כל זה אני חושש שתעשה נגד רצוני כי אמנם לא תוכל לעשות אלא מה שאומר לך: (לו) ויצא לקראתו. לכבדו שידע שהיה גם לוט כמו שהעידו רבותינו ז״ל: (לח) הנה באתי אליך. אף על פי שהייתי בא אליך אז כדברך מה הייתי מועיל לך וגם כן עתה: היכול אוכל דבר מאומה. כלום אני יכול לדבר כמנהג כל מדבר

אֲשֶׁ֨ר יָשִׂ֧ים אֱלֹהִ֛ים בְּפִ֖י אֹת֥וֹ אֲדַבֵּֽר׃ רביעי (ששי כשהן מחוברין)
לט וַיֵּ֥לֶךְ בִּלְעָ֖ם עִם־בָּלָ֑ק וַיָּבֹ֖אוּ קִרְיַ֥ת חֻצֽוֹת׃
מ וַיִּזְבַּ֥ח בָּלָ֖ק בָּקָ֣ר וָצֹ֑אן וַיְשַׁלַּ֣ח לְבִלְעָ֔ם וְלַשָּׂרִ֖ים אֲשֶׁ֥ר אִתּֽוֹ׃
מא וַיְהִ֣י בַבֹּ֔קֶר וַיִּקַּ֤ח בָּלָק֙ אֶת־בִּלְעָ֔ם וַֽיַּעֲלֵ֖הוּ בָּמ֣וֹת בָּ֑עַל וַיַּ֥רְא מִשָּׁ֖ם קְצֵ֥ה הָעָֽם׃
כג א וַיֹּ֤אמֶר בִּלְעָם֙ אֶל־בָּלָ֔ק בְּנֵה־לִ֥י בָזֶ֖ה שִׁבְעָ֣ה מִזְבְּחֹ֑ת וְהָכֵ֥ן לִי֙ בָּזֶ֔ה שִׁבְעָ֥ה פָרִ֖ים וְשִׁבְעָ֥ה אֵילִֽים׃
ב וַיַּ֣עַשׂ בָּלָ֔ק כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֣ר בִּלְעָ֑ם וַיַּ֨עַל בָּלָ֧ק וּבִלְעָ֛ם פָּ֥ר וָאַ֖יִל בַּמִּזְבֵּֽחַ׃
ג וַיֹּ֤אמֶר בִּלְעָם֙ לְבָלָ֔ק הִתְיַצֵּב֮ עַל־עֹלָתֶךָ֒ וְאֵלְכָ֗ה אוּלַ֞י יִקָּרֵ֤ה יְהוָה֙ לִקְרָאתִ֔י וּדְבַ֥ר מַה־יַּרְאֵ֖נִי וְהִגַּ֣דְתִּי לָ֑ךְ וַיֵּ֖לֶךְ שֶֽׁפִי׃
ד וַיִּקָּ֥ר אֱלֹהִ֖ים אֶל־בִּלְעָ֑ם וַיֹּ֣אמֶר אֵלָ֗יו אֶת־שִׁבְעַ֤ת הַמִּזְבְּחֹת֙ עָרַ֔כְתִּי

פִּתְגָמָא דִּישַׁוֵּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵיהּ אֲמַלֵּיל׃
לט וַאֲזַל בִּלְעָם עִם בָּלָק וְאַעֲלֵיהּ לְקִרְיַת מְחוֹזוֹהִי׃
מ וּנְכֵס בָּלָק תּוֹרִין וְעָאן וְשַׁלַּח לְבִלְעָם וּלְרַבְרְבַיָּא דְּעִמֵּיהּ׃
מא וַהֲוָה בְצַפְרָא וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם וְאַסְּקֵיהּ לְרָמַת דַּחַלְתֵּיהּ וַחֲזָא מִתַּמָּן קְצָת מִן עַמָּא׃
א וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵה לִי הָכָא שַׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵין לִי הָכָא שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִכְרִין׃
ב וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא דְּמַלֵּיל בִּלְעָם וְאַסֵּיק בָּלָק וּבִלְעָם תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃
ג וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק אִתְעַתַּד עַל עֲלָתָךְ וְאֵיהָךְ מָאִים יְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְקַדְמוּתִי וּפִתְגָמָא דִּיחַזֵּינַנִי וְאֶחֱוֵי לָךְ וַאֲזַל יְחִידִי׃
ד וְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי יָת שַׁבְעָא מַדְבְּחִין סַדְּרִית וְאַסֵּיקִית

כ׳ הנה הגבר · ד׳ ב״כ · ל׳ · כל אורי׳ חס׳ · ד׳ מלא׳ בתורה · ג׳ בטעם בענין ר״ס · ל׳ כתיב כ׳ · ל׳ . ל׳ · ל׳ בענין . ג׳

אבן עזרא

כאשר פירשתיו : (לט) קרית חוצות . שם מדינה : (מא) במות בעל . היא בעלי במות ארנון : וירא משם קצה העם . כי הם חונים לארבע רוחות השמים : (א) שבעה מזבחות . יש סודות עמוקים לא יבינום כי אם מתי מספר והידועי בימים ובחדשים ובשנים ושבעה כבשי העולה ושבעה הזאות גם אמר השם לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ובעת שלש לשלש אז תתחדש רוח בינה והמשכיל יבין : (ב) פר ואיל במזבח . בכל מזבח ומזבח והיא דרך קצרה כאילו אמר במזבח האחד מכל המזבחות : (ג) יקרה . מגזרת לקראתי . ודבר . סמך אל מה : וילך שפי . דברי המתרגם ארמית ידועים שהוא לבדו והנה שפי לבדו גם הוא בלי אח ואחרים אמרו כי הוא כמו נכאה לב מגזרת ושופו עצמותיו והנכון בעיני שהוא מגזרת קול על שפיים וימצא ביו״ד גם באל״ף כמלת פתאים והטעם שהלך אל שפי ותחסר מלת אל כמו ויבא אל ירושלים וכן נסעו העם חצרות ורבים כן והנה הוא מנחש בלכתו כי כן כתוב ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים והנה גם פה רמזתי לך סוד חתום : (ד) ואעל פר ואיל במזבח

רשי

לצאת מעמו בקלון : (לט) קרית חצות . עיר מלאה שווקים אנשים וטף בחוצותיה לומר ראה ורחם שלא יעקרו כל אלו : (מ) בקר וצאן . (שם) דבר מועט בקר אחד וצאן אחד בלבד : (מא) במות בעל . כתרגומו לרמת דחלתיה שם ע״ג : (ג) אולי יקרה ה׳ לקראתי . אינו רגיל לדבר עמי ביום : וילך שפי . כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה : (ד) ויקר . לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובזיון ולא היה נגלה אליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל : את שבעת המזבחות . שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כלן אברהם בנה ארבעה מזבחות (בראשית יב) ויבן שם מזבח לה׳ הנראה אליו ויעתק משם ההרה וגו׳ (שם יג) ויאהל אברהם וגו׳ ואחד בהר המוריה . יצחק בנה אחד (שם כו) ויבן שם מזבח וגו׳ ויכרו שם עבדי יצחק באר . יעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל : ואעל פר ואיל במזבח . ואברהם לא העלה אלא

בעל הטורים

שבעה פרים ושבעה אילים . וכן עשה איוב כי כן מנהג בני נח להקריב ז׳ ז׳ כנגד שבע מצות שלהם : על עלתך . חסר וי״ו כי לא הגן כח הקב״ה שאמר כי טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב . ר״ת ממזר. פי׳ מז׳ פרים וז׳ אלים שהקריבו כמואבים שבאו מממזרות : יראני ב׳ הכא והידך אלהים יראני בשוררי מלמד שהיה בלעם שונא אותם וחפץ לקללם יותר מבלק והיה מתפלל עליהם אלהים יראני בשוררי : וילך שפי׳ בגימטרי׳ חגר ברגל . ד״א מלשון שף מדוכתיה משום שנאמר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר : שפי . ס״א בסולם בפספס וחפש בחיזם שעה טוב לקלל את ישראל : ערכתי ב׳ . הכא והידך הנה נא ערכתי משפט . כלומר שערך את המזבחות כדי לערוך משפט עם ישראל :

אמנם האף אמנם : חצות ב׳ כתו׳ כן חסר וי״ו קדמא וסימן ויבאו קרית חצות . וחצות תשי׳ לך בדמשק . וכל ירמיה דכוותא חצות . ואי׳ בחוצת כתיב חסר וי״ו תניינא וסימן ואל תבשרו בחוצת . ושארהון חוצות מלאים דמלאים : חשלת כ״ב וסימן נמסר בסדר נח ערכתי ג׳ וסימן את שבעת המזבחת ערכתי . ערכתי נר למשיחי . הנה נא ערכתי משפט :

תולדות אהרן וילך שפי . סוטה ו׳ סנהדרין קה :

ספורנו

מדבר לגויי : הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר . כענין רוח אלהים דבר בי ובאופן זה לא אהיה אני המדבר : (מ) וישלח לבלעם . למנחה כבוד מלבד ארוחתו להשביע עין גאותו : (מא) וירא משם קצה העם . כדי לתת עיניו בם כענין ויפן אחריו ויראם ויקללם וההפך ויראהו ה׳ את כל הארץ כדי שיברך לפני מותו :

כג (א) בנה לי בזה . שהוא מקום שהראהו משם : (ג) התיצב על עלתך. לכוין בהעלאתה כל חלק ממנה כענין כי הדם הוא בנפש יכפר : אולי יקרה ה׳ לקראתי . אולי בהתבודדי אף על פי שלא אשיג לעלות לאור פני מלך כמו שהיה הענין במשה כאמרו בכל ביתי נאמן הוא יקרה לי שיבא ה׳ לקראתי כמו שהיה הענין במשה בתחלת נבואתו קודם שעלה אל השלמות שהשיג אחר כך כאמרו וירא ה׳ כי סר לראות ויקרא

רמבן

שידבר עמו ומפני זה הודיע בלעם לבלק בתחלת דברו עמו הנה באתי אליך כי בביאה בלבד הורשיתי אבל בענין השם היכול אוכל דבר מאומה כרצונך הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר בין קללה בין ברכה ראה אם תחפוץ שאדבר בעניינם ואם לא תחפוץ בכך אשובה לי מעתה :

(מא) **ויעלהו** במות בעל וירא משם קצה העם . היה מעלה אותו במקום שיראנו כדי שיתכוין אליו בקללתו ולא תפרד נפשו מהם כי אלה מכחות הנפש להיות דבקה בעת הראיה כידוע מענין החכמים דלי לי גבינאי דבעינא למחזייה דלי ליה יהב ביה עיניה ונח נפשיה והגיד הכתוב כי לא ראה כל המחנה כי היו חונים ארבעה דגלים לארבע רוחות השמים ובפעם השנית אמר לו בלק אפס קצהו תראה וכולו לא תראה לומר גם בפעם הזאת לא תראהו כלו אם הוא הדבר המונע ממך קללתו אבל קבנו לי משם אם תוכל כי אין לי מקום להראותו כלו משם חשב בלק אולי יש באחת מן הקצוות דגל אנשים צדיקים וטובים אשר אין השם חפץ דכאו . ויתכן לפרש עוד כי בפעם הראשון ראוהו כלו כי במות בעל מקום גבוה וראו שניהם משם קצה העם ובנו שם המזבחות והלך בלעם אל ראש הגבעה אשר בהר ההוא וראהו כולו וזה טעם וילך שפי שהלך אל שפי שבו כדברי ר״א :

כג (א) **שבעה** מזבחות . רמז בזה ר״א סוד עמוק והנה בלעם רצה לדבקה אליו הרצון מאת ה׳ בקרבנות האלה ולכן העלה עולות מספר כולם ורצה שיתעסק בלק עצמו בהם ולכך אמר ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח זה שוחט וזה זורק : וטעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי דרך תפלה כאומר ערכתי לפניך מזבח שלם בקרבן שלם יעלו על רצון מזבחך כענין שיאמר הכתוב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה ויאמר עולות מחים אעלה לך עם קטרת אלים אעשה לך עם עתודים סלה וכן במקומות רבים וטעם הידיעה כבר זכרה ר״א והנה בסוף כאשר לא רצה ללכת לקראת נחשים לא רצה בלעם שיהיה בלק מעלה בקרבנותיו שלא יכון במחשבתו ולכך אמר הכתוב ויעל פר ואיל במזבח וירמוז לבלעם הנזכר . ויתכן שבלק העלה אותם כי לפיים דעתו עשה כן והוא לא היה עוד חפץ בהם :

(ד) **ויקר** אלהים אל בלעם . בעבור שלא היה האיש הזה מגיע למעלת הנבואה ע״כ יאמר בו כלשון הזה כי עתה בא אליו דבור השם דרך מקרה לכבוד ישראל ולכך אמר כן ויבא אלהים אל בלעם כי הלשון הזה לא יאמר בנביאים רק במי שלא בא במדרגה ההיא וכן ויבא אלהים אל אבימלך ויבא אלהים אל לבן ואפשר שפירושו ביאת הרצון בדבור מן העליון אל השכלים אשר יחלומו כי גם בלעם ביום נופל ותרדמה נפלה עליו וגלוי עינים :

וטעם ויקר אלהים ויאמר אליו . כי כאשר קרה לבלעם כמקרים אשר יקרו לאנשי רוח הקודש בהתבודדות שחלף רוח על פניו תסמר שערת בשרו

וָאַעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה דָּבָר בְּפִי בִלְעָם וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ ו וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ הוּא וְכָל־שָׂרֵי מוֹאָב׃ ז וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר מִן־אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ־מוֹאָב מֵהַרְרֵי־קֶדֶם לְכָה אָרָה־לִּי יַעֲקֹב וּלְכָה זֹעֲמָה יִשְׂרָאֵל׃ ח מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם יְהוָה׃ ט כִּי־מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ הֶן־עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב׃ י מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב וּמִסְפָּר אֶת־רֹבַע יִשְׂרָאֵל תָּמֹת נַפְשִׁי מוֹת יְשָׁרִים

כל סידרא קמץ בענין · קדמא ואזל והנה תניין ויבא והנו ד' · ג"א. ב' · ב' גפשי ישובב ג' · ד' · ל' וחסר · ל' וכ"ל. ל' וחסר. ב' מלרע · והעם אשר. י"ד. כלהון · חסר וי"ו ל'. ב'. כ'. ג' · ל' וד' · ג' וחסר וחד ותמת בגמלא.

תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ ה וְשַׁוִּי יְיָ פִּתְגָמָא בְּפוּמָא דְבִלְעָם וַאֲמַר תּוּב לְבָלָק וּכְדֵין תְּמַלֵּל׃ ו וְתָב לְוָתֵיהּ וְהָא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ הוּא וְכָל רַבְרְבֵי מוֹאָב׃ ז וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר מִן אֲרָם דַּבְּרַנִי בָלָק מַלְכָּא דְמוֹאָב מִטּוּרֵי מַדִינְחָא אִיתָא לוּט לִי יַעֲקֹב וְאִיתָא תָּרִיךְ לִי יִשְׂרָאֵל׃ ח מָה אֱלוּטֵיהּ דְּלָא לַטְיֵיהּ אֵל וּמָה אֲתָרְכֵיהּ דְּלָא תָרְכֵיהּ יְיָ׃ ט אֲרֵי מֵרֵישׁ טוּרַיָּא חֲזֵיתֵיהּ וּמֵרָמָתָא סְכֵיתֵיהּ הָא עַמָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן עֲתִידִין דְּיַחְסְנוּן עָלְמָא וּבְעַמְמַיָּא לָא יִתְדָּנוּן גְּמִירָא׃ י מַן יִיכוֹל לְמִמְנֵי דַעְדְּקַיָּא דְבֵית יַעֲקֹב דְּאָמִיר עֲלֵיהוֹן יִסְגוּן כְּעַפְרָא דְאַרְעָא אוֹ חֲדָא מֵאַרְבַּע מַשְׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל תְּמוּת נַפְשִׁי מוֹתָא

רשי

אלא איל אחד: (ז) ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל. בשני שמותיהם א"ל לקלל שמא אחד מהם מובהק: (ח) מה אקב לא קבה אל. (במ"ר) כשהיו ראוים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם כי באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנאמר (בראשית מט) ארור אפם. כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם (שם כז) גם ברוך יהיה. במברכים נאמר (דברים כז) אלה יעמדו לברך את העם במקללים לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר עליהם שם קללה: לא זעם ה'. (ברכות ז) אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר (מיכה ו) עמי זכר נא מה יעץ וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת צדקות ה': (ט) כי מראש צורים אראנו. אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות: הן עם לבדד ישכון. הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו: ובגוים לא יתחשב. כתרגומו. לא יהיו נעשין כלה עם שאר ז' האומות שנאמר (ירמיה ל') כי אעשה כלה בכל וגו' אין נמנין עם השאר. דבר אחר כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר (דברים לב) ה' בדד ינחנו וכשהאומות בטובה הם אוכלין עם כל אחד ואחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוים לא יתחשב: (י) מי מנה עפר יעקב וגו'. כתרגומו דעדקיא דבית יעקב כו' מארבע משרייתא ארבע דגלים. ד"א עפר יעקב אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר (דברים כב) לא תחרוש בשור ובחמור (ויקרא יט) לא תזרע כלאים אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רובע ישראל. רביעותיהן זרע היוצא

אבן עזרא

במזבח. בלווי: (ז) וישא משלו ויאמר. המשל הוא כי מראש צורים אראנו: מהררי קדם. מזרח: לכה ארה לי יעקב. תחסר מלת ואמר ובשיר השירים כמוהו רבים והוא דרך קצרה: זועמה ישראל. הטעם כפול כמשפט שהוא דרך לדבר טעם אחד במלות משונות וישנוהו לחזוק והיתה ראויה מלת זועמה להיותה על משקל זכרה לי אלהי רק כאשר נפתח העי"ן בעבור היותו מן הגרון היה בינו ובין הזי"ן חולם תחת קמץ חטף: (ח) מה אקוב לא קבה אל. כטעם קללה והה"א תחת וי"ו כה"א אהלה וכן ה"א כי פרעה אהרן והמלה מפעלי הכפל והשלמה קבנו כמו סבנו ואם היא מלה זרה: ומה אזעום לא זעם ה'. מגזרת זעם והטעם כפול: (ט) כי מראש צורים אראנו. כי על השפי היה והוא גבוה והעד על השפי שהוא כפירושי ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל שפי גם יתכן להיות מראש צורי' משל לגזרות היורדו' מהעליונים כי ראה בחכמתו שתעמוד זאת האומה לבדה ולא תתערב עם אחרת מתגברת עליה לעזוב תורתה כאשר עשו כל האומות: ובגוים לא יתחשב. אפרשנו בפסוק יצב גבולות עמים: (י) מי מנה. והתימה שלא יתחשב עם הגוים והם עם רב כחול שיתכן שלא יתחשב המעט: עפר יעקב. הטעם שהוא רב כעפר הארץ: ומספר את רובע ישראל. דגל אחד כטעם אפס קצהו תראה וכלו לא

הן ה' פתחין וסימן הן עם לבדד ישכן. הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא. הן הוא משוש דרכו. הן זאת לא צדקת אענך. הן תוי שדי. וכל כל אלה אל דכוותא: לבדד ג' וסימן כי מראש צרים אראנו. רעה עמך בשבטך צאן. בשלום יחדו אשכבה ואישן אג"ד: ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסימן מי מנה עפר יעקב ומספר. חצות ירושלים. ומספר חדשיו חצצו. ימיך רבים. ומספר שנים נצפנו לעריץ קדמא קמץ: תמת ג' וחסר וסימן תמת נפשי מות ישרים. תמת נפשי עם פלשתים. תמות בנער נפשם. וא' ותמת

תולדות אהרן וישם ה' דבר. שם קה: מהררי קדם. זוהר חיי שרה: מה אקוב. ברכות ו סוטה מא סנהדרין נו נב קה ע"ג ד זוהר במדבר: ובגוים לא יתחשב. סנהדרין לט עקידה סו: מי מנה. נדה לא זוהר משפטים: תמות נפשי. סנהדרין קה ע"ג כה עקידה ש' פ:

בעל הטורים בפי. בגי' מלאך. בפי בגי' הזמם שמלאך נתן זמם לתוך פיו להחזירו אל בלק: וישא משלו. שהרים קולו שישמעו כל שבעים אומות כדי שיקנאו בישראל וזהו מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו: מן ארם. כלו' האיך אנו באים עליהם מארם לקללם ומארם יצא אברהם אביהם טעון בברכות שנאמר לך לך מארצך וכתיב ואברכך וכו' וכן יעקב הלך לארם טעון כל אותם הברכות שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו'. ד"א מן ארם שאילולי הם לא היינו בעולם שאנו מארם וכשנעקד יצחק נפקדה גם מלכה מנחור שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא ואתה ג"כ כפוי טובה שאילולי אברהם לא באת לעולם שבזכותו ניצול לוט מסדום ואני ג"כ כפוי טובה שאילולי בא יעקב אל לבן לא היה לו בנים ואנו באים מארם לקללם: מן ארם. בגי' אצל פי' באים בזכות אברהם שנטע אשל: ינחני ב' במסרה. ינחני בלק. ינחני במעגלי צדק. כשבא אותו רשע לקללני הנחני במעגלי צדק שלא כעס: ינחני. בגי' לגיהנם: מהררי קדם. אמר שהעמידו קדמונים זה גל וזה גל וכרתו עליו ברית כדכתיב אם אני לא אעבור כו' הגל הזה וכו' והוא שלא אלי לעבור הברית ולקללם. ד"א מהררי קדם אני רואה שלא לקללם כי ההרים נהגו בהם כבוד דכתיב ההרים רקדו כאילים לכבודם ואני אקללם: מהררי קדם. בגי' מאבות העולם: ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל. הזכירם בשני שמותיהם אמר באיזה שם אקללם הקב"ה ברכו כשהיה שמו יעקב ושוב ברכו בשם ישראל א"כ באיזה שם אקללם והקב"ה לא רצה לייחד שמו על קללתם שבקללות כתיב ובאו עליך כל הקללות. ובברכות כתיב יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך והאיך אקללם: כי מראש צורים אראנו. אני רואה שנבראו קודם העולם והצורים: כי מראש. בגי' על הר המוריה: מראש צרים. בגי' מזכות אבות: ומגבעות. בגי' הן האמהות: לבדד ג' במסרה. הן עם לבדד ישכון. שוכני לבדד בת"ע פי' רעה עמך בשבטך בענין הגאולה שבלעם היה מתנבא על הגאולה כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני. שלא כעם כל אותן הימים ע"כ לבטח תושיבני: לבדד ישכן. ז' תגין על השי"ן דישכון לומר לך שישכון בארץ ז' עממים: לבדד. עולה לחשבון מ' לומר לך שישכון בארץ ישראל שהוא מהלך מ' יום: לבדד ישכן. עולה להבין ת"כ שרמז לימי בית שני: לבדד ישכן. בגי' בימי משיח: מי מנה עפר יעקב. כמו עפר האילים על שם כי נער ישראל ואהבהו וגו' וכן תרגום אונקלוס מי מנה עפר יעקב מן יכול לממני דעדקיא דבית יעקב: עפר בגי' ערלה בחול. רמז למה שנותנים הערלה בחול: תמות ג' במסרה. תמות נפשי מות ישרים. תמות נפשי עם פלשתים. ואידך תמות בנוער נפשם. כלו ביקש שתמות נפשו עם הישרים. ולא היה כן אלא אדרבה שמת מות פלשתים כלומר מות רשעים ובנוער דהאיתא אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם שבן ל"ד שנה היה כשהרגו פנחס: ישרים. בגימטריא אבות העולם. ס"ת של שמות האבות בגימטריא בלעם וזהו ונפשי אחריתי כמוהו:

רמבן

בשרו פחד קראתהו ורעדה ורוח עצמותיו הפחיד והודו נהפך עליו למשחית והוא נופל על פניו ארצה אז אמר את שבעת המזבחות ערכתי והוא דרך תפלה כאשר פירשתי והשם לא שמע אליו על כוונתו ואמר לו כה תדבר:

(ה) **וטעם** וישם ה' דבר בפי בלעם. יש מפרשים כי לא ידע בלעם בדברים אך השם מלא אותו דברים ואמר לו שוב אל בלק וכה תדבר כי יצאו הדברים מפיך ואולי כן דעת רבותינו שאמרו עיקם את פיו ופקסו כאדם שקובע מסמר בלוח ר' אלעזר אומר מלאך היה מדבר ר' יהושע אומר וכו' ואינו נכון בעיני בעבור אמרו אליו אשר מחזה שדי יחזה אבל טעם וישם הלמוד שלמדו הדברים שיגרום אותם בפיו ולא ישכח ולא יפיל מהם דבר כטעם ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם וכן כי על פי אבשלום היתה שומה:

(ט) **כי** מראש צורים אראנו. הטעם בעבור שהעלהו במות בעל לראותו אמר מראש צורים ומן הגבעות אני מביט ורואה אותו כי ישכון לבדו ואין עמו גוי אחר שיחשב הוא אליו כמו שיתקבצו עמים רבים ואומות שונות להיות מחנה אחת אבל אלו כולם תורה אחת ומשפט אחד להם וגוי אחד הם וישכון

ספורנו

ויקרא אליו אלהים: (ז) וישא משלו. אמר אותו המשל שראה בנבואתו: ויאמר מן ארם. אחר שספר המשל פתר את ענינו ואמר כי הוראת המשל היתה איך מן ארם נחהו בלק וכו': (ט) הן עם לבדד ישכון. הן לבדם ישכנו ארץ בסוף הימים כאמרו ה' בדד ינחנו ואיך אוכל להכריתם: (י) תמות נפשי מות ישרים. הלואי תמות נפשי

וּתְהִ֥י אַחֲרִיתִ֖י כָּמֹֽהוּ׃ יא וַיֹּ֤אמֶר בָּלָק֙ אֶל־בִּלְעָ֔ם מֶ֥ה עָשִׂ֖יתָ לִ֑י לָקֹ֤ב אֹיְבַי֙ לְקַחְתִּ֔יךָ וְהִנֵּ֖ה בֵּרַ֥כְתָּ בָרֵֽךְ׃ יב וַיַּ֖עַן וַיֹּאמַ֑ר הֲלֹ֗א אֵ֠ת אֲשֶׁ֨ר יָשִׂ֤ים יְהוָה֙ בְּפִ֔י אֹת֥וֹ אֶשְׁמֹ֖ר לְדַבֵּֽר׃ חמישי יג וַיֹּ֨אמֶר אֵלָ֜יו בָּלָ֗ק לְךָ־נָּ֨א אִתִּ֜י אֶל־מָק֤וֹם אַחֵר֙ אֲשֶׁ֣ר תִּרְאֶ֣נּוּ מִשָּׁ֔ם אֶ֔פֶס קָצֵ֥הוּ תִרְאֶ֖ה וְכֻלּ֣וֹ לֹ֣א תִרְאֶ֑ה וְקָבְנוֹ־לִ֖י מִשָּֽׁם׃ יד וַיִּקָּחֵ֙הוּ֙ שְׂדֵ֣ה צֹפִ֔ים אֶל־רֹ֖אשׁ הַפִּסְגָּ֑ה וַיִּ֙בֶן֙ שִׁבְעָ֣ה מִזְבְּחֹ֔ת וַיַּ֛עַל פָּ֥ר וָאַ֖יִל בַּמִּזְבֵּֽחַ׃ טו וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־בָּלָ֔ק הִתְיַצֵּ֥ב כֹּ֖ה עַל־עֹלָתֶ֑ךָ וְאָנֹכִ֖י אִקָּ֥רֶה כֹּֽה׃ טז וַיִּקָּ֤ר יְהוָה֙ אֶל־בִּלְעָ֔ם וַיָּ֥שֶׂם דָּבָ֖ר בְּפִ֑יו וַיֹּ֛אמֶר שׁ֥וּב אֶל־בָּלָ֖ק וְכֹ֥ה תְדַבֵּֽר׃ יז וַיָּבֹ֣א אֵלָ֔יו וְהִנּ֤וֹ נִצָּב֙ עַל־עֹ֣לָת֔וֹ וְשָׂרֵ֥י מוֹאָ֖ב אִתּ֑וֹ וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ בָּלָ֔ק מַה־דִּבֶּ֖ר יְהוָֽה׃ יח וַיִּשָּׂ֥א מְשָׁל֖וֹ וַיֹּאמַ֑ר ק֤וּם בָּלָק֙ וּֽשֲׁמָ֔ע הַאֲזִ֥ינָה עָדַ֖י בְּנ֥וֹ צִפֹּֽר׃ יט לֹ֣א אִ֥ישׁ אֵל֙ וִיכַזֵּ֔ב וּבֶן־אָדָ֖ם וְיִתְנֶחָ֑ם הַה֤וּא אָמַר֙ וְלֹ֣א יַעֲשֶׂ֔ה וְדִבֶּ֖ר וְלֹ֥א יְקִימֶֽנָּה׃ כ הִנֵּ֥ה בָרֵ֖ךְ לָקָֽחְתִּי

דְקַשִּׁיטוּהִי וִיהֵי סוֹפִי כְּוָתְהוֹן׃ יא וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם מָה עֲבַדְתְּ לִי לְמֵילַט סָנְאַי דְּבַרְתָּךְ וְהָא בָרָכָא מְבָרְכַת לְהוֹן׃ יב וַאֲתֵיב וַאֲמַר הֲלָא יָת דִּישַׁוֵּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵיהּ אֶטַּר לְמַלָּלָא׃ יג וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק אִיתָא כְעַן עִמִּי לַאֲתַר אוֹחֲרַן דְּתִחֲזִינֵיהּ מִתַּמָּן לְחוֹד קְצָתֵיהּ תֶּחֱזֵי וְכוּלֵּיהּ לָא תֶחֱזֵי וּתְלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן׃ יד וְדַבְּרֵיהּ לַחֲקַל סְכוּתָא לְרֵישׁ רָמָתָא וּבְנָא שַׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַסֵּיק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ טו וַאֲמַר לְבָלָק אִתְעַתַּד הָכָא עַל עֲלָתָךְ וַאֲנָא אִתְמְטֵי עַד כָּא׃ טז וַעֲרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ בְּבִלְעָם וְשַׁוִּי פִתְגָמָא בְּפוּמֵיהּ וַאֲמַר תּוּב לְוָת בָּלָק וּכְדֵין תְּמַלֵּיל׃ יז וַאֲתָא לְוָתֵיהּ וְהוּא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ וְרַבְרְבֵי מוֹאָב עִמֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק מָה מַלֵּיל יְיָ׃ יח וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמַע אֲצֵית לְמֵימְרִי בַּר צִפּוֹר׃ יט לָא כְמִלֵּי בְּנֵי אֱנָשָׁא מֵימַר אֱלָהָא בְּנֵי אֱנָשָׁא אָמְרִין וּמְכַדְּבִין וְאַף לָא כְעוֹבָדֵי בְּנֵי בִשְׂרָא דְּאִינוּן גָּזְרִין לְמֶעְבַּד וְתָיְבִין וּמִתְמַלְּכִין וְהוּא אֲמַר וְעָבֵיד וְכָל מֵימְרֵיהּ מִתְקַיַּם׃ כ הָא בִרְכָן קַבֵּלִית וַאֲבָרְכִינּוּן

י"ד רפין

כ"ל חסר. כמ"א מלא

ל' ותנין קראתיך סימן ויקח ספר הברית ויקרא. ל"א וכל ויען ויוסף דאיוב דכוותא.

ג' כ"כ בלישנא הליכה

ב' מחמדים

כו' חסר כמ"א מ"ל צופים

מהר אפרים ב' יהודאין ב' אחאב לאכול

ל' ס'

סימן ל' וב' הנו

ס'. י"ו

ב' חסר בנגרי

ל. פ. ל'

ב' והנה סוליד בן

ל'. ג' בענין

תולדות אהרן לא איש אל. פסחים קיא (תענית שם): ולא יקימנה. שם:

אבן עזרא

לא תראה. ויפה פירש המתרגם ארמית מלת ישרים והטעם לפי דעתי שהתאוה למות ותהיה אחריתו כאחרית ישראל שהם חלק השם ולא חלק כוכבים כי הוא היה קוסם ויש אומרים שמלה ותהי אחריתי כפולה בטעם והוא היה מתאוה שימות מות ישרים כמו הישרים של ישראל בעבור דעתו כי בחרב ימות והגאון אמר כי מי מנה היא השם והטעם אתה שתוכל למנות עפר יעקב תמות נפשי מות ישרים אם כן מה טעם ומספר את רובע ישראל ולפי דעת רבים שפירושו כמו ארחי ורבעי זרית שהוא כענין רבצי ויפרשו עפר יעקב על עת נסעו משפט הלשון להקדים שם הפועל בלשון עבר ועתיד ובצווי הדבר הפוך ויש מלות זרות כמו ברכת ברך ובא בא (ושטף ועבר): (יג) אפס קצהו. רק קצהו: וקבנו. מלה זרה ולפי הדקדוק כי הצווי כעתיד ואין ביניהם רק הסימן ירדפהו ירדפנו ירדפוהו אויב ירדפו ובאה זו המלה מורכבת עם נו"ן ובאולם ולפי דעת רבי יהודה המדקדק הראשון שהוא מן שורש קבן אם כן לא יתכן להיותה צווי כי לא מצא כן מהבנין הקל אולי תהיה שם הפועל על משקל ומשמרו את השבועה: (יח) וישא משלו. הוא כתועפות ראם כלביא יקו': האזינה עדי. מגזרת עד וכן לא שבתם עדי והטעם כפול. וי"ו בנו בעור נוסף כמו למעינו מים. וטעם לא איש אל. בעבור שאמר וקבנו לי משם וכבר אמר לא קבה אל: (יט) אמר ולא יעשה. אמרו: ודבר. דברה: (כ) הנה ברך לקחתי. שם הפועל

רשי

היוצא מן התשמיש שלהם: תמות נפשי מות ישרים. שבהם: (יג) וקבנו לי. לשון צווי קללהו לי: (יד) שדה צופים. מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה. בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם ששם מת משה כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה: (טו) אקרה כה. מאת הקב"ה: אקרה. לשון אתפעל: (טז) וישם ה' דבר בפיו. ומה היא השימה הזאת ומה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה א"ל על כרחך תשוב אל בלק: (יז) ושרי מואב אתו. ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם: מה דבר ה'. (במ"ר) לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך: (יח) קום בלק. כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפור. לשון מקרא הוא זה כמו (תהלים קד) חיתו יער (שם עט) לחיתו ארץ (שם קיד) למעינו מים: (יט) לא איש אל וגומר. כבר נשבע להם להביא' ולהוריש' ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר וגו'. בלשון תימה ותרגומו יתיבין ומתמלכין חוזרים ונמלכים לחזור בהם: (כ) הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם.

ס"א

בעל הטורים

וכלו ב'. הכא ואידך וכלו מחמדים. והיינו דאמרי במסכת נדה על דבר זה נסמית עינו של בלעם שאמר הקב"ה שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדבר זה והיינו וכלו לא תראה לפי שדבר נגד הקב"ה שכלו מחמדים נסמית עינו וכלו לא תראה:

בצמא: לך ג' חסר בלישן הליכה וסימן לך נא אתי אל מקום אחר. ויאמר לנערו לך ונקרבה. לך נתראה פנים דד"ה: וכלו ב' וסי' אפס קצהו תראה וכלו לא תראה. חכו ממתקים: ויקר ה'. ה' זוגין מן ב"ב בענינא חד אלהים וחד ה' וסימן נמסר בסדר שמות: והנו ל' וב' הנו וסי' מן השלשים הנו נכבד דד"ה. ויאמר ה' אל השטן הנו בידך: ושמע ה' קמצין וסימן קום בלק ושמע. קרב אתה ושמע. הטה ה' אזנך פקח. וחברו דישעיה. הטה אלהי אזנך דדניאל: ובן אדם ה' וסימן לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם: אשרי אנוש יעשה זאת. אף כי

ספורנו

נפשי עתה אך שתהיה מיתתה מיתת ישרים שתזכה אחריה לחיי עד: ותהי אחריתי כמוהו. ובלבד שתהיה אחריתי וצאצאי מעי כמו ישראל. כי אמנם בניו של אדם ויוצאי חלציו נקראים אחריתו כמו יהי אחריתו להכרית וכן ולא לאחריתו: (יב) הלא את אשר ישים ה' בפי. וכבר ידעת שהוא אלהי ישראל ולא ידבר כי אם טוב על ישראל: (יג) אשר תראנו משם. ותוכל לתת עיניך בהם לרע: אפס קצהו תראה וכלו לא תראה. אל תתן את עיניך בכלם שלא תשיג המכוון ככל כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: (כ) וברך. והוא כבר ברך ותרועת מלך בו בנסוע

רמבן

ושכון בדד בשם יעקב וישראל ועל כן הזכיר ארה לי יעקב וזועמה ישראל כי הזכיר להם שמם הנכבד ושמות אבותם לאמר שהם עם לבדד ושמות נאות להם מאבותם כי בלק לא היה מזכיר לו שם ישראל רק אמר עם יצא ממצרים כמתנכר בהם שלא ידע אותם שהיה כפוי טובת אביהם והכוונה לומר כי כאשר אני רואה אותו עתה שוכן לבדו כן ישכון לעולמים בטח בדד עין יעקב והוא יהיה לראש לעולם ואין אומה שתתגבר עליו ולא שיטפל הוא אליהם: (י) מי מנה עפר יעקב. יאמר אני רואה אותם מראש הרים שוכנים לבדד ולא אוכל למנות אותם כי הם לבדם כעפר הארץ אשר לא יוכל איש למנות את עפר הארץ וגם רובע ישראל למחנות הדגלים הארבעה לא אוכל למנות יתנבא עליהם שירבו ולא ימעטו ויהי תמיד הם לבדם זרע יעקב כחול הים אשר לא ימד ולא יספר וזה דעת אונקלוס ברבע ישראל. גם נכון הוא שיהיה כמו ארחי ורבעי זרית מן לא תרביע כלאים כלשון וממי יהודה יצאו ואמר תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו לומר שכן נוחלי גן עדן כי אחרית האדם המות על כן יבקש שימות מות ישרים הם ישראל הנקראים ישורון שיבלו ימיהם בטוב ותהי אחריתי כמוהו כישראל אשר חלקם בחיים ואינם בני גיהנם ואבדון. והנה כלל נבואתו בזה הפעם שאין השם חפץ בקללתם וכי אנחנו עם לבדד שלמו ועמו לא נתערב בגוים ולא נחשב עמהם ואחריתנו דרך טובה בדרך ישר:

(טו) ויקר ה' אל בלעם. עתה לכבוד ישראל עלה האיש הזה להתנבא במדת רחמים בשם הגדול אשר נגלה למשה כי עד עתה נאמר

וּבֵרֵ֖ךְ וְלֹ֥א אֲשִׁיבֶֽנָּה׃ כא לֹֽא־ ל׳. ז׳
הִבִּ֥יט אָ֙וֶן֙ בְּיַעֲקֹ֔ב וְלֹא־רָאָ֥ה עָמָ֖ל ל׳
בְּיִשְׂרָאֵ֑ל יְהוָ֤ה אֱלֹהָיו֙ עִמּ֔וֹ פ׳
וּתְרוּעַ֥ת מֶ֖לֶךְ בּֽוֹ׃ כב אֵ֖ל ל׳
מוֹצִיאָ֣ם מִמִּצְרָ֑יִם כְּתוֹעֲפֹ֥ת רְאֵ֖ם ל׳. כ׳
לֽוֹ׃ כג כִּ֤י לֹא־נַ֙חַשׁ֙ בְּיַעֲקֹ֔ב וְלֹא־ ל׳ ומלעיל ופתח
קֶ֖סֶם בְּיִשְׂרָאֵ֑ל כָּעֵ֗ת יֵאָמֵ֤ר
לְיַעֲקֹב֙ וּלְיִשְׂרָאֵ֔ל מַה־פָּ֖עַל אֵֽל׃ ז׳. כ׳
כד הֶן־עָם֙ כְּלָבִ֣יא יָק֔וּם וְכַאֲרִ֖י קׄ׳. י״ז
יִתְנַשָּׂ֑א לֹ֤א יִשְׁכַּב֙ עַד־יֹ֣אכַל טֶ֔רֶף ל׳

ר״פ לְיִשְׂרָאֵל וְלָא אָתֵיב בִּרְכְתִי בספרא
מִנְהוֹן׃ כא אִסְתַּכָּלִית לֵית
פָּלְחָן גְּלוּלִין בִּדְבֵית יַעֲקֹב
וְאַף לָא עוֹבְדֵי לֵיאוּת שְׁקַר
בְּיִשְׂרָאֵל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן
כ״כ בְּסַעְדְהוֹן וּשְׁכִינַת מַלְכְּהוֹן
בֵּינֵיהוֹן׃ כב אֱלָהָא דְאַפֵּיקִנּוּן
מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָא וְרוּמָא
דְלֵיהּ׃ כג אֲרֵי לָא נַחֲשַׁיָא
צדיק צָבַן דְיֵיטַב לִדְבֵית יַעֲקֹב
וְאַף לָא קָסְמַיָא רָעַן בִּרְבוּת
בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעַן יִתְאֲמַר
לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מָה עֲבַד
אֱלָהָא׃ כד הָא עַמָּא כְּלֵיתָא יִשְׁרֵי וּכְאַרְיָא יִתְנַטַּל לָא יִשְׁרֵי בְּאַרְעֵיהּ עַד דְיִקְטוֹל

אנוש רמה. כי תזכרנו. ויכח לגבר עם אלוה: אלהיו עמו. ה׳ וסימן ולא ראה עמל בישראל ה׳ אלהיו עמו: ויתחזק שלמה באלהיו. בראותם כי ה׳ אלהיו עמו. מי בכם מכל עמו. וחברו: ולישראל ז׳ וסימן נמסר בריש סדר יתרו: מה פעל ב׳ וסימן ולישראל. צדיק מה פעל. הן ה׳ פתחין נמסר לעיל בהאי סידרא:

תולדות אהרן ד׳ אלהיו עמו. ר״ה לב: אל מוציאם. ברכות יב לא פסחים קיא עקרים מג פח: כי לא נחש. נדרים לב עקרים שם זוהר ויצא: מה פעל אל. פסחים שם:

(ס״א ברך כמו לברך): וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו: וברך. כמו ובֵרך וכן הוא גזרת ריי״ש כמו (תהלים עד) אויב חרף כמו חרף וכן (שם י) ובוצע ברך המהלל ומברך את הגוזל ואומרים אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב״ה ואין לומר ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן (ר״ל סגול תחת הרי״ש) וטעמו למטה אבל לפי שהוא לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: (כא) לא הביט און ביעקב וגו׳. כתרגומו. ד״א אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה לא הביט הקב״ה און שביעקב כשהן עוברים על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברים על דתו. עמל לשון עבירה כמו הרה עמל (תהלים ז׳) כי אתה עמל וכעס תביט (שם י׳) לפי שהעבירה עמל הוא לפני המקום: ה׳ אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו. לשון חבה ורעות כמו רעה דוד (שמואל ב ט״ו) אוהב דוד. ויתנה למרעהו (שופטים ט ו) וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון: (כב) אל מוציאם ממצרים. אתה אמרת הנה עם יצא ממצרי׳ לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם: כתועפת ראם לו. כתוקף רום וגובה שלו וכן (איוב כ״ב) וכסף תועפות לשון מעוז המה. ואומר אני שהוא לשון עוף יעופף המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה: ותועפת ראם. עפיפת גובה. ד״א תועפות ראם תוקף ראמים ואמרו רבותינו אלו השדים (גיטין כ״ח): (כג) כי לא נחש ביעקב. כי ראוים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגו׳. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתם לעין כל שהם יושבים לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתם לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל. שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך (ישעיה ל). דבר אחר יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הוה אינן צריכים למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב״ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נאמר להם לישראל על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואונקלוס לא תרגם כן: (כד) הן עם כלביא יקום וגו׳. כשהם עומדין משנתם שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש ציצית ולהניח תפלין לקרא את שמע: לא ישכב. בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא קריאת שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום. בא מחנה וגיים להזיקם הקב״ה שומרם ונלחם מלחמתם ומפילם חללים (תנחומא). ד״א הן עם כלביא וגו׳. כתרגומו:

ודם

הפועל כמו שם: וברך. פועל עבר והטעם והשם ברך ברכה ולא אשיבנה: (כא) לא הביט און. לפי דעתי כי מזאת המלה למד בלק לשלוח נשי מואב במחנה ישראל והטעם כי אין השם כבן אדם שיתנחם כי לא ראה און בישראל והנה אם יהיה בהם און לא יקום דבר השם כי כל דבריו הם על תנאי רק במקום שבועה וכן הנביא אומר רגע אדבר וזה טעם בדבר בלעם: ולא ראה עמל. הטעם כפול והוא אחי האון והטעם מה יביא האדם לעמל בסוף און והנה כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו: ותרועת מלך בו. במחנה ישראל וזה ותקעתם תרועה: (כב) אל מוציאם ממצרים. וזה השם שהיה עמו הוא תקיף והראה אותות במצרים: כתועפת. כמו קרני ראם ופירוש תועפת תוקף וכן ותועפת הרים לו. גם יתכן היות פירושו וקרני הרים וכסף תועפת לך פירושו וכסף תועפת הרים ואמר לו כמו ותרועת מלך בו והטעם שזה האל שם תוקף לישראל וכל זה בעבור שהוא דבק בשם ולא יבקש כי אם מאתו כי אין להם צורך למנחש וקוסם: (כג) כעת יאמר ליעקב. כעת הזאת והטעם בכל עת יאמר להם בלי דעת נחוש: מה פעל אל. מה יפעל אל ומלת עבר בעבור היות כל דבר נגזר ואם הוא לעתיד כבר נגזר בתחלה וזה יאמר לישראל בדרך נבואה שהוא האמת: ליעקב ולישראל. דבר כפול בנבואה וכן מראש שניר וחרמון: (כד) הן עם כלביא יקום. רמז כי ינצח מלכי כנען והקרוב אל הדעת הדבר הקרוב כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל אחד ומתו

חמשה

בעל הטורים לא הביט און ביעקב. שאין אותיות ח״ט בשמותיהן של שבטים: הן עם. הפסוק מתחיל בה׳ ומסיים בה׳ שלא ימות משה עד שיהרוג לה׳ מלכי מדין:

רמבן

בו ויקר אלהים ועתה ידע כי לא יוכל לקללם בשום ענין בעבור כי במדת רחמים יחונן עליהם כי עד עתה כשהיה שומע במדת הדין היה חושב למצוא להם עלה בעון אשר חטאו כענין ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם או שתבא עליהם רעה מאת ה׳ לא ינצלו ממנה במדת הדין וזה טעם וירא בלעם כי טוב בעיני ה׳ לברך את ישראל כי גם ה׳ יתן הטוב בברכה והמשכיל יבין:

(כא) **לא** הביט און ביעקב. יחזור אל האל הנזכר יאמר שלא הביט השם און ושקר ביעקב ולא ראה בהם עמל וכעס שיעשו לפניו ועל כן הוא עמם ותרועת מלכותו בהם כי יריע אף יצריח על אויביהם יתגבר זה דעת ר״א. ונכון הוא. ויתכן עוד לפרש כי און במקום הזה כמו תחת און ראיתי אהלי כושן ועמל כמוהו וכן תחת לשונו עמל ואון וכזב ושקר כי הדבור שלא יהיה ולא יבא כי שקר הוא יקרא און ועמל בעבור שלא יגיע לאדם ממנו רק העמל יאמר הנה ברך לקחתי וברך לא אשיבנה כי לא הביט אדם ביעקב ולא ראה איש בישראל און ודבר כזב אין בטחונם שקר ואין תוחלתם נכזבת אבל כל ברכותיהם ובטחונם יתקיימו לעולם כלשון הנה כה מבטנו וחתו ובשו מכוש מבטם וכן ולא הבטתם אל עושיה ויוצרה מרחוק לא ראיתם ענין בטחון ותקוה ואמר הטעם כי ה׳ אלהיו עמו אשר לא יכזב ולא ינחם ותרועת מלך גבור בו שלא ינוצח לעולם כי בהוציאו אותם ממצרים הנה לו תוקף גדול כתועפות ראם על כל בהמה ואיך לא יתקיימו כל ברכותיהם ואין בהם נחש וקסם:

(כג) **כי** לא נחש ביעקב. אינם צריכין לנחש וקסם שיאמר ליעקב וישראל מה פעל אל ומה גזרותיו במרום אינם מנחשים וקוסמים אלא נאמר להם על פי נביאים מה גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם לשון רש״י. והנכון בעיני כי בעבור היותו קוסם ובלק שלח לו כי ידעתי את אשר תברך בקסמיך מבורך ואשר תאור בהם יואר ושלח לו קסמים על כן אמר לו אין נחש ביעקב להרע או להטיב להם ולא קסם בישראל מזיק או מועיל כי בכל עת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל בהם כי מפי עליון תצא להם הרעות והטוב לומר כי חלק ה׳ עמו אינם במשלת שרים וכוכבי השמים וכסיליהם שיזיק להם אדם בקסם ונחש כגוים וזה כאשר אמר משה אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה׳ להיות לו לעם נחלה כאשר פירשתי בסדר אחרי מות. ונתנבא עליהם כי כלביא יקום שהוא הגור ואחרי כן יתנשא כאריה ולא ישכון בארצו עד יאכל טרף וישתה דם מלכי כנען כדברי אונקלוס. והנה הוסיף עתה בנבואה הזאת השנית להגיד לבלק כבשם הארץ והרגם מלכים אדירים והנה בלק יודע כי ישראל לא ינחלו את

ארצו

ספורנו

בנסוע המחנות הם תוקעים תרועה בנסוע המשכן לשמחה שיגילו במלכם: (כב) כתועפת ראם לו. לעם ישראל שאינו טורף ואוכל כארי אבל דוחה בקרניו כמו הראם כי היתה הכונה לגרש האומות ולהכנים את ישראל לארץ בלתי הריגת האומות כאמרו מגרש גוים ותטעם כי לא חפץ במות המת וכן אמרו ז״ל שלשה אגרות שלח יהושע הרוצה לפנות יפנה הרוצה להשלים ישלים הרוצה לעשות מלחמה יעשה אבל הם הקשו ערפם להלחם והוצרכו להחרימם. וכן לא השמידו בהם כלל כמו שמשתמש ההריגה בטרפו אבל עשו בהם כמו שעושה הראם במה שהוא דוחה או כובש שלא יאכלנו כלל: (כג) כי לא נחש ביעקב. והטעם שהוציאם ממצרים ומגרש גוים בשביל ישראל ונותן לישראל תועפות ראם הוא כי הם דור דורשיו ולא ידרשו בנחוש כאמרו כי הגוים האלה אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן: כעת. עת שהם רוצים לדעת עתידות: יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. יאמר להם בנבואה או על ידי איזה נביא מה גזר האל ית׳ לא יאמר להם מה יורו אותות השמים ומה יפעלו מערכותיהם מפני שאינם תחת אותם המערכות: (כד) כלביא יקום. להלחם על מי שלא נלחם בם כלל: עד יאכל טרף. יאכלו ויבערו אותם האומות שהם טרף מעכביו לשיהיה

כאמרו

אבן עזרא

חמשה מלכים ונפש אדם אשר לא ידעו משכב היו שלשים ושתים אלף: ודם חללים. המלקוח ואת כל חילם ועל דרך הדרש לא ישכב משה עד יאכל טרף וכן כתוב אחר תאסף אל עמיך: (כז) וקבותו לי. מפעלי הכפל כמו וסבותי אני: (כח) ראש הפעור ; ולא הלך לקראת נחשים. על כן היתה עליו רוח אלהים וזה עשה בעבור שראה כי לא נחש ביעקב: (א) וישת אל המדבר פניו. ששם ישראל בערבות מואב: (ב) שוכן לשבטיו. ראה כל הדגלים יש אומרים כי בלעם היה רע עין הנקרא מרע וברעת עינו היה עושה רעות וכבר

רשי

ודם חללים ישתה. נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם (יהושע י"ג): (כה) גם קב לא תקבנו. גם ראשון מוסיף על גם שני וגם שני מוסיף על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה (מלכים א' ג') וכן גם בחור גם בתולה (דברים לב): (כז) וקבתו לי. אין זה לי לווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם. מלדיר"ש בלעז: (כח) ראש הפעור. קוסם גדול היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואינם יודעים מה רואים: (א) וירא בלעם כי טוב בעיני ה' וגו'. אמר איני צריך לבדוק עוד בהקב"ה כי לא יחפוץ לקלל: ולא הלך כפעם בפעם. כאשר עשה ב' פעמים: לקראת נחשים. לנחש אולי יקרה ה' לקראתו כרצונו אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדבר פניו. כתרגומו: (ב) וישא בלעם את עיניו. בקש להכניס בהן עין רעה. והרי לך ג' מדותיו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים למעלה (אבות פרק ה'): שכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן בפני עצמו ואינ' מעורבבין. ראה שאין פתחיהן מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו שלא יקללם

קְטוֹל וְנִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵירַת: כה וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אַף מֵילַט לָא תְלוּטִינּוּן אַף בָּרָכָא לָא תְבָרְכִינּוּן: כו וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְבָלָק הֲלָא מַלֵּילִית עִמָּךְ לְמֵימָר כֹּל דִּי יְמַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אַעְבֵּיד: כז וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אִיתָא כְעַן אֲדַבְּרִינָּךְ לַאֲתַר אוֹחֲרָן מָאִים יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ וּתְלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן: כח וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם רֵישׁ רָמָתָא דְּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵית יְשִׁימוֹן: כט וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵה לִי הָכָא שַׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵן לִי הָכָא שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִכְרִין: ל וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא דַאֲמַר בִּלְעָם וְאַסֵּיק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא: א וַחֲזָא בִלְעָם אֲרֵי תַקִּין קֳדָם יְיָ לְבָרָכָא יָת יִשְׂרָאֵל וְלָא הֲלִיךְ כִּזְמַן בִּזְמַן אֱלָהֵין לִקְדָמוּת נַחֲשַׁיָּא וְשַׁוִּי (לָקֳבֵל עֶגְלָא דַעֲבַדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא) לְמַדְבְּרָא אַפּוֹהִי: ב וּזְקַף בִּלְעָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת יִשְׂרָאֵל שָׁרַן לְשִׁבְטוֹהִי וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ:

וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה׃ כה וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא תִקֳּבֶנּוּ גַּם־בָּרֵךְ לֹא תְבָרְכֶנּוּ׃ כו וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה׃ ששי (שביעי כשהן מחוברין) כז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לְכָה־נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים וְקַבֹּתוֹ לִי מִשָּׁם׃ כח וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם רֹאשׁ הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ כט וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים׃ ל וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ כד א וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו׃ ב וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי

כ"ל חסר כמ"א ואקב נוסו פתאום
ב' אחר אחנתפא
תניין אתו אדבר כימן עשה דברו
ד' מלאים בסר'
ג' מלאים בתורה. ב'
ל'
ב' על גי הנבעים
כל סידרא כ"כ
ג' חסר
קדמא כאשר דכר
י'
ג'. ד

לכה ד' מלאים בסידרא נמסר בריש סידרא: יישר ג' מלאים וסי' אולי יישר בעיני האלהים. ויישר הדבר דאבשלום. ויישר הדבר בעיני כל דחזקיהו: לברך ט' וסימן ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב. וירא בלעם כי טוב בעיני ה'. ואלה יעמדו לברך את העם. וכל ישראל וזקניו. וישב דוד לברך את ביתו. ועתה הואלה לברך דד"ה. ולאביגיל אשת נבל הגיד וגם באו עבדי המלך לברך. וילכו כל העם איש לביתו ד"ה: ולא הלך ג' וסימן וירא בלעם כי טוב בעיני ה'. יהושפט עשה אניות. ויעזוב את ה' דאמון: וישת ז' וסימן נמסר בסדר ויצא:

תולדות אהרן ודם חללים ישתה. תולין לה לו נדה כה: ולא הלך. זוהר חיי שרה: שוכן לשבטיו. בתרא פ זוכר ם:

ספורנו

כאמרו כי לחמנו הם: אולי יישר בעיני האלהים וקבותו לי משם. כי אולי יהי' אותו החלק מהם יותר ראוי לקללה: **כד** (א) לקראת נחשים. אחל לכוין שעה מוכנת לזה שתחול עליהם קללה מפני שראה כי טוב בעיני ה' לברכם ואין לקוות שיוכל לקללם. וישת אל המדבר פניו. לברכם ברכות מוגבלות עם הזק בתוכן כאמרם ז"ל (פרק ג' דתענית

רמבן

ארצו ולפיכך אע"פ שהגיד להם עתה שסופם לנצח מלכי כנען ירצה עוד שיקללם בנצוחו עד שיוכל הוא להתגבר עליהם אולי יוכל להלחם בו ולהכות מהם על כן אמר עוד ואקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני ה' וקבותו לי משם לא שיחזור אחור ברצונו שכבר הודיעו לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אבל חשב הנה הם עתידים לכבוש ארץ כנען שהיא נחלתם ולהרוג מלכיהם אבל אפשר שאתגבר אני עליהם ואכה בו כאשר עשו העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא שהכום עד החרמה וזאת כוונתו מפחדו מהם כאשר הזכיר בזקני מדין. או היה ענינו שיוכל להשיב אליו כל מה שתפסו מיד סיחון מאשר למואב כמו שמפורש בדברי יפתח וכבר הזכרתיו:

כד (א) **ולא** הלך כפעם בפעם לקראת נחשים. כי בפעמים הראשונים היה מנחש ורוצה לקלל אותם בנחש והיה השם בא אליו בדרך מקרה לא בכונתו לנבואה ולא ממעלתו שהגיע אליה ועתה כאשר נאמר לו כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל להרע או להטיב להם הניח הנחשים ולא הלך כפעם בפעם לקראתם אבל שם אל המדבר פניו אשר ישראל שם שיראה אותם ויכין להם נפשו שיחול עליו הדבור מאת השם כאשר עשה עמו פעמים וכן היה לו על כן אמר ותהי עליו רוח אלהים כי עתה היתה עליו יד ה' כאשר הוא לנביאים כמו שאמר ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם ואומר רוח ה' אלהים עלי ועל כן קרא עצמו עתה שומע אמרי אל כי נביא הוא. ורש"י כתב וישת אל המדבר פניו כתרגומו כי היה הרב מתרגם בו ושוי למדברא דעבדו ביה בני ישראל עגלא אנפוהי ואין כן בנוסחאות מדוקדקות מתרגומו של אונקלוס אבל הוא כתוב בקצתן שהוגה בהן מן התרגום הירושלמי ואמר אשר מחזה שדי יחזה כי ראה עתה באספקלריא המאירה כנביאים הראשונים שיאמר בהם וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי או במדרגה למטה מהם כי מחזה שדי איננו שדי והנה הם יראו באל שדי והוא יחזה במחזה של אל שדי והנה היה שתי מדרגות למטה מהם וע"כ קרא עצמו גלוי עינים שהוא מדרגות בני הנביאים כמו שאמר פקח ה' את עיני וגו' וכבר נאמר כן בבלעם עצמו בראיית המלאך ויגל ה' את עיני בלעם. ולא תחשוב בזה זולת מה שפירשנו מפני מאמר רבותינו שאמרו בספרי ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ואיזה זה בלעם אלא הפרש יש בין נבואת משה לנבואת בלעם משה לא היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר מדבר אליו וכו' ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר ויודע דעת עליון משה היה מדבר עמו מעומד שנאמר ואתה פה עמוד עמדי ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל שנאמר נופל וגלוי עינים משל לטבחו של מלך יודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו. וביאור ענין הברייתא הזו מפני שאמר הכתוב

לא

עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים׃ ג וַיִּשָּׂא ה' בלישנא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ ז"א בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ ב' חס. ב' מל' ד נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ ה בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן כ"ס מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב ב' מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ ו כִּנְחָלִים ג' חסר בלו' ל' נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים ל'. ב' חסר. ל' נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם׃ ל' ז יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם ל' ל' ז' רַבִּים וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא ל'. ל' ודגש

ג וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְשַׁפִּיר חָזֵי׃ ד אֵימַר דִּשְׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וְחֵיזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שְׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ׃ ה מַה טָּבָא אַרְעָךְ יַעֲקֹב בֵּית מֵישְׁרָךְ יִשְׂרָאֵל׃ ו כְּנַחֲלִין דְּמִדַּבְּרִין כְּגִנַּת שַׁקְיָא דְּעַל פְּרָת כְּבוּסְמַיָּא דִּנְצִיב יְיָ כְּאַרְזִין דִּנְצִיבִין עַל מַיָּא׃ ז יִסְגֵּי מַלְכָּא דְּיִתְרַבָּא מִבְּנוֹהִי וְיִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וְיִתְקוֹף מֵאֲגַג מַלְכֵּיהּ וְתִתְנַטֵּל

יקללם : (ג) בנו בער . כמו למעינו מים (תהלים קי"ד) . ומ"א שניהם היו גדולים מאבותיהם . בלק בנו לצפור אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה : שתם העין . עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב (ע"ג ס"ט) . (ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעיותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם (נדה ל"א) . ויש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה : (ד) נופל וגלוי עינים . פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב . ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה קוסם לא נגלה בקומה זקופה לפניו : (ה) מה טבו אהליך . על שראה פתחיהם שלא היו מכוונין זה כנגד זה : משכנתיך. כתרגומו חניותיך . ד"א מה טבו אהליך מה טבו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליכם . משכנתיך אף כשהן חרבין וממושכנין עליכם שחורבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה ה' את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון (איכה ד') : (ו) כנחלים נטיו . שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק . אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקלל . כשאמר להשית אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותם קללות שבקש לומר כו' כדאיתא בחלק (סנהדרין ק"ה) : כאהלים כתרגומו . לשון מור ואהלות (תהלים מ"ה) : נטע ה'. בגן עדן . לשון אחר כאהלים נטע ה' כשמים המתוחין כאהל . [שנא' (ישעיה מ) וימתחם כאהל לשבת . ולשון זה אינו דא"כ היה לו לינקד כאהלים אל"ף בחולם] : נטע ה'. לשון נטיעה מצינו באהלים שנאמר (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו : (ז) מדליו . מבארותיו . ופירושו כתרגומו : וזרעו במים רבים . לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע עלי המים : וירם מאגג מלכו . מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכותו

וכבר הודעתיך דעתי : (ג) וישא משלו . הטעם שנשא קול במשלו והמשל כנחלים נטיו : נאם . דבר כמו וינאמו נאום יש אומרים כי טעם שומע גם יחזה דבר הנחוש והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלום כדברי אליפז תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע : (ד) שתם העין . אין לו אח רק פירושו כפי מקומו הפך סתום ויש אומרים כי עין אחד היתה לבלעם וזה דרך דרש : נופל . כמו תרדמה נפלה על אברם : וגלוי עינים . אף על פי שהוא ישן הוא רואה בעיניו בטעם ולבי ער : (ה) מה טבו . פעל עבר כמו כי אורו עיני : (ו) נטיו . דגשות הטי"ת להתבלע נו"ן נטה כי יש נחלים שינטו כה וכה ועליהם אילנים : כאהלים . כמו מר ואהלות והנה דמה האהלים כנחלים נטיו : כארזים . כפול בטעם והזכיר הארזים כארז בלבנון ישגה : (ז) יזל מים . הנה מים לשון יחיד כמו מי נדה לא זורק עליו : מדליו . כמו מדליותיו : וזרעו במים רבים . כזרע שרוה במים והטעם שכל יום יצמח ויגדל : וירום מאגג מלכו . נבואה על שאול שהוא המלך

רוח אלהים ח' וסימן נמסר בסדר ויקהל : משכנתיך ג' חסר בלישנא וסימן מה טבו אהליך . ומשכנתיו מלחח . קרבם בתימו לעולם : משכנתיך ג' וסימן מה טבו אהליך יעקב . מה ידידות משכנותיך . שלח אורך ואמתך : וזרעו ז' וסי' וזרעו יהיה מלא הגוים . וזרעו במים רבים . ועבדי כלב עקב. היתה רוח אחרת. העצב נבזה נפוץ . כל היום חונן ומלוה . נפשו בטוב תלין . נער הייתי : במים ז'

תולדות אהרן בנו בער . סנהדרין קה זוהר נשא : ונאם הגבר . נדה לא : מה טבו . סנהדרין שם : כנחלים נטיו . ברכות טז סנהדרין שם : כארזים עלי מים . תענית כה : יזל מים . נדרים פא סנהדרין שם :

בעל הטורים ונאם הגבר . כמה דאת אמר קרא גבר שבלעם דומה לתרנגול כמו שהתרנגול הוא נותף מכל כן בלעם כו' וכמו שהתרנגול יודע העתים כן בלעם ידע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה . וכמו שהתרנגול דרכו לעמוד על רגל אחת כן בלעם חגר באחת מרגליו : יחזה נופל וגלוי עינים . ס"ת מילה : מה טבו אהליך . לפי שיעקב הוא באהל של מטה ובאהל של מעלה בכסא הכבוד : חמש תיבות בפסוק כנגד חמשה אהלים . נוב . וגבעון . גלגל . שלה . בית עולמים שנים : כאהלים נטע ה' . ע' של נטע עקומה כי בזה העולם אין לישראל נטיעה קיימת רק לעתיד לבוא : יזל מים . בגימטריא יגדל מלך . שאין מושחין המלכים אלא על הנהר :

רמבן

לא קם עוד נביא בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים ודרשו רבותינו שאינו בא לספר במעלה אשר לנבואת משה על נבואת שאר הנביאים שכבר הודיע אותנו מעלתו עליהם בשני מקומות בפסוק וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם ובפסוק אם יהיה נביאכם וגו' אבל עתה לא דבר אל משה שידע הוא את השם כענין שנאמר הודיעני נא את דרכך ואדעך שלא אמר הכתוב אשר ידע השם פנים אל פנים אבל אמר אשר ידעו כי ידבר על ביאור הנבואה יאמר כי למשה רבינו תבא מבוארת כמדבר אל חברו פנים אל פנים שמודיע דבריו וכוונתו עד שיכיר בפניו שהבין דבריו וכוונתו באמירה ובהכרת רצונו בפניו ואמרו כי לבלעם היה זה בעת שנבא לכבוד ישראל שעמד על דברי ה' ועל רצונו וחפצו בכל הענין העתיד לבא בישראל ואעפ"כ יש הפרש בין נבואת משה לבלעם כי משה לא היה יודע מה מדבר עמו באיזה ענין באיזה מצוה יצונו אבל הוא היה מוכן בכל עת לדבור והיה הקב"ה מצוה אותו כפי הרצון לפניו אבל בלעם היה מכוין ומחשב בדבר אשר הוא חפץ בו והולך ומתבודד ומכין נפשו להיות עליו הרוח אולי יקרה לקראתו כאשר מפורש בכאן ויודע שאם יחול עליו בענין ההוא אשר חשב ידבר עמו לא בענין אחר ומשה לא היה יודע מתי ידבר עמו כי לא היה אליו עת קבוע לדבור אבל בכל עת שיחפוץ משה ויכוין לבו לדבור היה מדבר עמו כמו שאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' וכן בכל עת שיהיה לפניו יתעלה הרצון להיות מצוה אותו מאהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו אבל בלעם היה מכוין את השעה שיהיה לו הדבור ולא תנוח עליו הרוח אלא באותה השעה אולי היא השעה יזכירו רבותינו במסכת ברכות ובמסכת סנהדרין שהיה מקלל בה ובה היה חל עליו הרוח לא בעת אחרת לעולם וכן ענין העמידה מעלה למשה והנפילה בבלעם פחיתות שלא יסביל נבואה כענין שנאמר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו קרב אתה ושמע ואמרו משל לטבחו של מלך על המדה הראשונה וכוונתם לאמר שהטבח יודע בהוצאת שולחנו של מלך והשר שלו שהוא נאמן בכל ביתו ועומד בסודו לא ידע בהוצאת השולחן והמשל הזה יורה שדעת החכמים לומר שהיה בלעם יודע מעצמו אחרי כוונתו שהשם יאמר לו מה אקוב לא קבה אל וכל הענין ואחר כן ישמע הדבור במלות ההם אשר חשב בלבו וזה מה שהזכרתי כי היה קוסם ותבואנה העתידות בלבו ועתה בשביל ישראל ישמע בהם גם הדיבור ולפיכך היה מתפאר בעצמו עתה לומר נאם שומע אמרי אל וראיתי הענין הזה שנוי בספרי שאמרו בסגנון אחר בהגדה של במדבר סיני רבה ואין לי להאריך והכלל כי כוונתם לומר שנבואת בלעם תבוא אליו במלות מבוארות לו מן הטעם שאמרו שלא יהא פתחון פה לאומות העולם לומר אלו היה לנו נביא כמשה היינו עובדים להקב"ה אבל מדרגת נבואתו למטה משאר הנביאים שהיא במחזה שדי כמו שביארנו וכן אמרו בויקרא רבה אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בחצי דבור היך כמה דתימר ויקר אלהים אל בלעם אבל לנביאי ישראל בדבור שלם שנאמר ויקרא אל משה והאי הדיבור תבין ענינו ממה שבארנו :

(ג) **שתם** העין , לא מצאו מוצא למלה הזאת מן המקרא ואונקלוס אמר דשפיר חזי כמו פתוח העין לשון חכמים כדי שישתום ויסתום כלומר שיפתח

ספורנו

דתענית) יפה קללה שקלל אחיה השלוני את ישראל מברכה שברכם בלעם : (ה) מה טובו אהליך יעקב. בתי מדרשות כענין יושב אהלים וכענין וישכון באהלי שם וכן והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד . משכנותיך בתי כנסיות ומקדשי אל המיוחדים לשכן שמו שם ולקבל תפלת המתפללים . ואמר מה טובו כי לא בלבד הם מטיבים לעוסקים בם אבל מטיבים לכל האומה כמו שיורה שם יעקב שיאחז בעקב ובאחרית הכל ולא יסוף וכמו שיורה שם ישראל להשתרר עם אלהים ועם אנשים : (ו) כנחלים נטיו . כי אמנם בתי כנסיות ובתי מדרשות להמון ישראל הם כמו הנחלים שנטיו אל השדות להשקותם וכן יושבי אהלים ותופשי התורה דולים ומשקים מתורתם להמון עם וכמו כן המתפללים הם כגנות עלי נהר אשר לא ימושו מעשות פרי כאמרם ז"ל (פרק קמא דר"ה

הנקב

ג׳ מַלְכֻתוֹ׃ ח אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם
כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ יֹאכַל גּוֹיִם
צָרָיו וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם וְחִצָּיו
יִמְחָץ׃ ט כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי
וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרְכֶיךָ בָרוּךְ
וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר׃ י וַיִּחַר־אַף בָּלָק
אֶל־בִּלְעָם וַיִּסְפֹּק אֶת־כַּפָּיו
וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לָקֹב
אֹיְבַי קְרָאתִיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ
זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃ יא וְעַתָּה
בְּרַח־לְךָ אֶל־מְקוֹמֶךָ אָמַרְתִּי
כַּבֵּד אֲכַבֶּדְךָ וְהִנֵּה מְנָעֲךָ יְהוָה
מִכָּבוֹד׃ יב וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־
בָּלָק הֲלֹא גַּם אֶל־מַלְאָכֶיךָ
אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי
לֵאמֹר׃ יג אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק
מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל
לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה לַעֲשׂוֹת
טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר־יְדַבֵּר
יְהוָה אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ שביעי יד וְעַתָּה
הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה אִיעָצְךָ

מַלְכוּתֵיהּ׃ ח אֱלָהָא
דְאַפֵּיקִינוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָּא
וְרוּמָא דִלֵיהּ יֵיכְלוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָּא
סַנְאֵיהוֹן וּבְבִיזַּת מַלְכֵיהוֹן
יִתְפַּנְּקוּן וְאַרְעֲתְהוֹן יַחְסְנוּן׃
ט יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיֵה
וּכְלֵיתָא לֵית מַלְכוּ
דִּתְזַעְזְעִנֵּיהּ בְּרִיכָךְ יְהוֹן
בְּרִיכִין וְלִיטָךְ יְהוֹן לִיטִין׃
י וּתְקֵיף רוּגְזָא דְבָלָק
בְּבִלְעָם וּשְׁקַפִינוּן לִידוֹהִי
וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם לְמֵילַט
סַנְאַי קְרֵיתָךְ וְהָא בָּרָכָא
מְבָרְכַת לְהוֹן דְּנַן תְּלַת
זִמְנִין׃ יא וּכְעַן אֱזֵיל לָךְ
לְאַתְרָךְ אֲמָרִית יְקָרָא
אֲיַקְרִינָךְ וְהָא מַנְעָךְ יְיָ מִן
יְקָר׃ יב וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק
הֲלָא אַף לְאִיזְגַּדָּךְ דִּשְׁלַחְתָּ
לְוָתִי מַלֵּילִית לְמֵימָר׃
יג אִם יִתֵּן לִי בָלָק מְלֵי
בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי
רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵירַת
מֵימְרָא דַייָ לְמֶעְבַּד טַבְתָּא
אוֹ בִישְׁתָּא מֵרְעוּתִי מָה
דִּימַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אֲמַלֵּיל׃
יד וּכְעַן הָא אֲנָא אָזֵיל לְעַמִּי
אִיתָא אֲמַלְכִנָּךְ מָה

ג׳ חסר. ומלא.
ב׳ כ״כ
ג׳ ג׳ ג׳
ד׳ ב׳ פתחין וב׳ קמצין
ג׳ וחד אורריך ארור
כ״ל סמ״ך
כמ״ג שין
עיין הכא במסור׳ ובאיוב ל״ז
ב׳
ו׳ ר״פ בספרא
קדמא ה׳ אלהי
סימן
ט׳ מלאים בתורה . ג׳

מלכותו . של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה : אל מוציאו ממצרים . מי גורם להם הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו : ועצמותיהם . של צרים : יגרם . מנחם פתר בו לשון שבירה וכן (צפניה ג׳) לא גרמו לבקר וכן (יחזקאל כג) את חרסיה תגרמי ואני אומר ל׳ עצם הוא שמגרר הבשר בשניו מסביב והמוח שבפנים ומעמיד העצם על ערמימותו : וחציו ימחץ . אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו (בראשי׳ מט) בעלי חצים מרי פלוגתא (לשון חלוקה ומחציה וכן) ימחץ לשון ומחצה וחלפה רקתו (שופטים ה׳) שיחצו את ארצם . ויש לפתור לשון חצים ממש חציו של הקב״ה ימחץ בדמם של צרים יטבול ויצטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך בדם (תהלים ס״ח) . ואינו זז מלשון מכה כמו מחצתי (דברים ל״ב) שהצובע בדם נראה כאילו מחוץ ונגוע : (ט) כרע שכב כארי . כתרגומו . יתישבו בארצם בכח ובגבורה : (י) ויספק . הכה זו על זו : (יג) לעבר את פי ה׳. כאן לא נאמר אלהי כמו שאמר בראשונה לפי שידע שנבאש בהקב״ה ונטרד : (יד) הולך לעמי . מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב״ה מעליו : לכה איעצך . מה לך לעשות ומה היא

המלך הראשון כי קודם שאול היו שופטים ולא מלכים : (ח) אל מוציאם . והטעם כי האל המוציאו ממצרים שם כח לו כתועפות ראם ואל יטעון טוען בעבור מ״ם אל מוציאם ויחשוב כי מלת לו סימן לשם כי כן משפט הלשון כמו תכו לרגליך ישא מדברותיך עד אנה ינאצוני העם הזה ורבים כן : יאכל גוים צריו . מלכי כנען : ועצמותיהם יגרם . ישבר הגרם שהוא העצם וכן מלת עצמו וככה מסעף פארה לא תפאר : וחציו ימחץ . כל חץ מחציו ימחץ וכן וצדיקים ככפיר יבטח בנות צעדה וכן מברכך ברוך כל אחד ומברכיך יהיה ברוך וכן אורריך : (ט) כרע שכב . הטעם שירש ישראל ארץ כנען ואח״כ תשקוט הארץ : יקימנו . פירשתיו : (י) ויספוק את כפיו . כמו ספקו עליך כפים : (יד) לכה איעצך . יש אומרים הטעם על בנות מואב וזה

ופי׳ נמסר בסדר מצורע : מלכותו ג׳ חסר וסימן וירם מאגג מלכו . ותכן מלכתו מאד דשלמה . בשנת מלכתו דירמיה : כארי ב׳ וסימן כרע שכב כארי . כארי ידי ורגלי : קדמא לקחתיך תניין קראתיך . קדמא אשר מחזה . תניין מחזה שדי יחזה : ויספק ד׳ חסר בליש׳ וסימן ויספק את כפיו . אם ישפק את עפר שמרון . יספק עלימו כפימו . אם יוסיף על חטאתו פשע בינינו ישפק . וכל לישנא כתיב סמ״ך במ״ג כתיב שי״ן וסימן אם ישפק עפר שמרון . ובילדי נכרים ישפיקו . בינינו ישפק . וכל איוב דכוותא בשי״ן במ״ב בסמ״ך וסימן פן יסיתך בספק . תחת רשעים ספקם : מנעך ב׳ וסימן מכבוד . מבא בדמים : איעצך ג׳ וסימן ויהי אלהים עמך . ועתה הנני הולך לעמי . וכי איעצך לא תשמע אלי .

בעה״ט אל מוציאו ממצרים אמר זה ב׳ פעמים לומר כשם שהוציאו ממצרים כן יוציאם לע״ל מבין האומות : עצמותיהם . עי״ן תלויה לומר לך מי יעקר שבעה עממים ולע״ל כ״ג אומות וזהו ככל כי יחדו נאלהו : כרע שכב כארי וכלבי׳ מי יקימנו ולמעלה אמר הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא . למעלה הקדים לביא כי כן דרך מתחלה יתגבר מעט כלביא ואח״כ יתנשא והולך כמו הארי שהוא מתגבר והולך . וכאן הקדים ארי ללביא שרמז ב״פ שכב כארי בימי משה וכלביא בימי יהושע שפני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה : מברכיך ברוך ואורריך ארור . בלעם שהיה בלבו לקללם . לכך סיים בקללה . ויצחק סיים בברכותיו של ויתן לך בברוך אורריך ארור ומברכיך ברוך ע״כ לא אמר לו בלק לקללם יותר אלא אמר לו ברח לך : מנעך ב׳ במסרה . והנה מנעך ה׳ מכבוד . אשר מנעך מבוא בדמים בשביל שמנעך מבוא בדמים שלא נקללם ע״כ מנעך מכבוד :

תולדות אהרן כתועפות . גיטין סח : ועצמותיהם יגרם . עקידה שער מח : כרע שכב . ברכות יב סנהדרין שם : וכלביא מי יקימנו . זוהר נשא : הנני הולך . שם וקו :

ספורנו

(ר״ה) ברית כרותה לי״ג מדות שאינן חוזרות ריקם : יאכל גוים צריו . לעתיד לבא כאמרם ונקם ישיב לצריו : (ח) וחציו ימחץ . כאמרו אשכיר חצי מדם : (ט) מברכיך ברוך . כמו שהיה הענין באברהם כי אמנם כי חסידי ישראל יהיו במדרגת אברהם אבינו כאמרו כי ישוב ה׳ לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך : (י) ויספוק את כפיו . שנתיאש מהשיג עוד חפצו מאחר שקלל את המקללים : (יא) ברח לך . ענין הבריחה בכל מקום אינה הניסה מן הרודף אבל היא סור מן המקום מיראת נזק עתיד : (יב) הלא גם אל מלאכיך . אין ראוי שתתמה על שלא עשיתי רצונך בתקות הכבוד שאכבדני שגם למלאכיך שאמרו בשמך כי כבד אכבדך מאד אמרתי שאין זה בידי : (יד) לכה איעצך עצת

רמבן

הנכר ואולי היא מלה מורכבת מן שיתי אותותי אלה שתוי מה הגבר שישיג לכל מה שישית עינו :

(ז) וירום מאגג מלכו . מלך הראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק נקרא שמו טרם הולדו דומה לו לכורש אשר החזקתי בימינו הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וליצחק וישמעאל ושלמה ותנשא מלכותו של יעקב יותר ויותר שיבא דוד ושלמה בנו אחריו לשון רש״י . ויפה פירש ויתכן שהיה כל מלך בעם עמלק נקרא אגג כי המלך הראשון אשר שמו עליהם היה שמו כן ונקראו כנוי היושבים על כסאו בשמו כדרך רוב המלכים גם היום שנקראים בשם תופסי המלכות וכן המן האגגי כי היה מזרע המלוכה הסיה כי רחוק הוא שיקרא הנביא שם הרשע בטרם נולד בבטן וכן גוג כל נשיא המגוג יקרא כן והנה הוסיף בפעם הזאת השלישית להודיע לבלק כי אהלי יעקב היו טובים רמז מעת היותם שוכני אוהלים עד שינחלו את הארץ ומשכנות ישראל גם כן יהיו טובים אחרי כבוש וחלוק שישכנו בה במשכנות מבטחים וכן תהיה ארצו מלאה כל טוב כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו וכי יגלה את עמלק בעבור שנלחם בו ויאבד זכרו ותנשא עוד המלכות של ישראל שיהיו בה אחרי כן מלכים אדירים ישגאו מאד ואמר לו שיאכל כל צריו ועצמותיהם יגרם רמז להורגם וכל אשר להם ואמר שישכנו בה לבטח לא יגורו מכל עם כארי וכלביא שלא יירא פריץ חיות ועתה יועץ בלק ממנו שלא ילחם בו יאבד באמת כי יאכל צריו יאכל עמלק בעבור שנלחם בו על כן אמר לו עתה שיברח אל מקומו אין לי חפץ בו :

(יב) הלא גם אל מלאכיך . יתנצל בלעם עתה כמה שאמר למלאכיו בשובם אליו טרם שידע מה יוסף ה׳ דבר עמו אבל אחרי כן הראה שיבא ויקלל עד שהתרה בו המלאך בדרך כאשר פירשתי :

(יד) לכה איעצך . לפי שראה לומר פורענות אומתו ומחץ פאתי מואב לכך אמר לו איעצך כלומר אומר לך לבד אחד דרך עצה שלא ישמעו אחרים לכה איעצך מה לעשות ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו׳ כדאיתא בפרק חלק תדע שבלעם השיאם עצה זו להכשילם אומר לך מה עתידין להרע למואב באחרית הימים לשון רש״י . והנכון בעיני שיאמר לו אגיד לך העצה אשר יעץ האלהים שיעשה העם הזה לעמך באחרית הימים

רשי היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו' כדאיתא בחלק (סנהדרין ק"ה). תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם (במדבר ל"א): אשר יעשה העם הזה לעמך. מקרא נקצר הוא איעצך להכשילם ואומר לך מה שהן עתידים להרע למואב באחרית הימים ומחץ פאתי מואב: (טז) וידע דעת עליון. לכוין השעה שכועס בה: (יז) אראנו. רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה היא אלא לאחר זמן: דרך כוכב. כתרגומו, דרך כוכב לשון דרך קשתו (איכה ב'). שהכוכב עובר כחץ ובלעז רשטל"ע כלומר יקום מזל: וקם שבט. לשון מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב. זה דוד שנאמר השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו' (שמואל ב' ח'). ומחץ פאתי מואב התרגום מפרש קוצר העברי ויקטול וכו': וקרקר. לשון קירה כמו אני קרתי (מלכים ב' י"ט) מקבת בור נוקרתם (ישעי' נא) יקרוה עורבי נחל (משלי ל') פוריי"ר בלעז: כל בני שת. כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון: (יח) והיה ירשה שעיר איביו. לאויביו ישראל: (יט) וירד מיעקב. ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד וגו' ארס ועל מלך המשיח אמר כן שנא' וירד מים עד ים (תהלים ע"ב) ולא יהי' שריד וגו' (עובדי' א'): (כ) וירא את עמלק. נסתכל בפורענותו של עמלק: ראשית גוים עמלק. הוא קדם את כלם להלחם בישראל. וכן תרגם אונקלוס. ואחריתו לאבד בידם שנא' תמחה את זכר עמלק (דברים כ"ה):

וירא

אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ טו וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ טז נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ יז אֶרְאֶנּוּ וְלֹא עַתָּה אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמָחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל־בְּנֵי־שֵׁת׃ יח וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה שֵׂעִיר אֹיְבָיו וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל׃ יט וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר׃ כ וַיַּרְא אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד׃

נ"א. כל תור' חסר.
ב' חס'. ב' חס'
ג' חסר
קכ"ג פסוקים ולא ולא.
ל' בטעם מלרע בזקפה
ל'
ב' חֲ' וחָ'
ל' מלרע. ל'
ל'
ב' ובפסוק
ל"ג
ב' מים עד ים
נ"א. ל'

דְּתַעְבֵּיד וַאֲחַוֵּי לָךְ מָה דְּיַעְבֵּיד עַמָּא הָדֵין לְעַמָּךְ בְּסוֹף יוֹמַיָּא׃ טו וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְּשַׁפִּיר חָזֵי׃ טז אֵימַר דְּשָׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וִידַע מַדַּע מִן קֳדָם עִלָּאָה חֵיזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שְׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ׃ יז חֲזֵיתֵיהּ וְלָא כְעַן סְכִיתֵיהּ וְלָא אִיתוֹהִי קָרִיב כַּד יְקוּם מַלְכָּא מִיַּעֲקֹב וְיִתְרַבָּא מְשִׁיחָא מִיִּשְׂרָאֵל וְיִקְטוֹל רַבְרְבֵי מוֹאָב וְיִשְׁלוֹט בְּכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ יח וִיהֵי אֱדוֹם יָרְתָא וִיהֵי יָרְתָא שֵׂעִיר לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי וְיִשְׂרָאֵל יַצְלַח בְּנִכְסִין׃ יט וְיֵיחוֹת חַד מִדְּבֵית יַעֲקֹב וְיוֹבֵד מְשֵׁיזֵיב מִקִּרְיַת עַמְמַיָּא׃ כ וַחֲזָא יָת עֲמַלְקָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר רֵישׁ קְרָבַיָּא דְיִשְׂרָאֵל הֲוָה עֲמַלְקָאָה וְסוֹפֵיהּ

וגם נמסר בוישמע יתרו: וידע ג' חסר וסימן וידע דעת עליון. טוב ה' למעוז ביום צרה. ועתה שלח לי איש חכם וידע נגן (עיין מנו"ש): אשורנו ב' וסימן אשורנו ולא קרוב. ומגבעות אשורנו:

תולדות אהרן שתם העין. שם קה: וידע דעת עליון. ברכות ז סנהדרין שם ע"ג ד: נופל וגלוי עינים. סנהדרין קה: (דרך כוכב. מעבר שני נה נדרים לח):

אבן עזרא וזה דבר רחוק בעבור שאמר באחרית הימים והנכון בעיני שהוא כמשמעו אתן לך עצה שתדע מה תעשה כי זה העם כן יעשה לעמך: (טז) ויודע דעת עליון. בדרך נבואה לא בקסם: (יז) אראנו ולא עתה. הקרוב אלי כי זאת הנבואה על דוד ואמר ולא עתה כי אחרי ארבע מאות שנה היתה: אשורנו ולא קרוב. הטעם כפול והמשל הוא כוכב ושבט: דרך כוכב. יש דמות כוכבים דורכים ברקיע שלא היו בתולדות ולא נודעו: וקם שבט. מלכות והנכון בעיני כי מלת דרך שיראה בדרכו כטעם הכוכבי' ממסלותם ורבים פירשוהו על המשיח והקדמונים אמרו שנחריב בלבל הגוים והנה מואב ועמלק ואשור ועוד למה השלים ושנו עבר רק היה ראוי להיות דרך כוכב בסוף משלו וחסרי דעת יחשבו כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח חלילה חלילה כי המשיח מבואר היטב בנבואת דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עמידת מלכי יון וקום החשמונים ועמידת בית שני ושני המצור והגלות והישועה זה אחר זה ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר אם יהיה נדחך בקצה השמים ושב ה' אלהיך את שבותך: ומחץ פאתי מואב. כן עשה דוד: וקרקר. כמו מקרקר קיר והטעם הורס הקיר כמו מסעף: בני שת. כמו בני אדם כי הוא העיקר כי נח מבני בניו היה ויאמר היצחקי כי פירושו על בני עמון גם מואב והטעם כפול גם אמר שהוא מגזרת ושופי שת רמז לבנות לוט והוא רחוק בעיני כי השת הוא האחור שהוא כמו היסוד כמו כי השתות יהרסון ורבים פירשו כל בני שת מגזרת כי השתות והטעם כי יהרוס המדינות ואיננו רחוק: (יח) והיה אדום ירשה. מגזרת ואם לא תורישו והוא שם במשקל קח לך לבנה והוא תחת תאר השם כמו והיתה הארץ שממה וידוע כי גברה יד דוד על אדום והר שעיר: (יט) וירד מיעקב. יקום רודה מיעקב. והאביד שריד מעיר. מכל עיר והטעם מאדום וזה היה יואב כי כן כתוב עד הכרית כל זכר באדום: (כ) וירא את עמלק. בדרך נבואה והמשל ראשית גוים ופירושו כי הוא הגוי הנלחם עם ישראל בראשונה ואחריתו עד שיהיה אובד וכן היה בימי שאול שהמית מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק וזקן ורבים פירשו

ראשית

בעל הטורים בנו בער. בער כתיב חסר וי"ו כי נבער מדעת שמאז לא דברה עמו שכינה: וידע דעת עליון. אמר כאן ויודע דעת עליון לפי שגלה לגלות ימות המשיח: ומחץ פאתי מואב וקרקר. קרקר בא"ת ב"ש דג דג בגימטריא דוד: וירד מיעקב ב' במסורה. הכא ואידך וירד מים עד ים. דהיינו מלך המשיח שהתנבא על מלך המשיח: ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד. ראשית גוים בגימ' שנלחם בישראל:

רמבן

הימים מלשון זאת העצה היעוצה על כל הארץ שמעו עצת ה' אשר יעץ על אדום ואמר איעצך כי השומע עצה יקרא נועץ והנבואה הזאת לימות המשיח היא כי כל נבואותיו מוסיפות בעתידות מתחלה אמר שהם חלק ה' ונחלתו ובשנית הוסיף כבשם הארץ והרגם מלכיה ובשלישית ראה שבתם בארץ ופרו ורבו על הארץ והעמידם מלך יכלה את אגג ותנשא עוד המלכות שראה דוד מתנשא למעלה וכמו שנאמר וידע דוד כי הכינו ה' למלך וכי נשא מלכותו בעבור עמו ישראל כלומר בעבור אשר הבטיחם שתנשא מלכותם ועתה בנבואה הזאת הרביעית יוסף לראות ענין המשיח ולכך הרחיק הענין מאד ואמר אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב מה שלא אמר כן בנבואות הראשונות ואמר שזאת עצת ה' שיעץ להיות באחרית הימים וקרא עצמו עתה שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה כאשר עשה בנבואה השלישית והוסיף לקרא עצמו יודע דעת עליון והאומר כך יודע אני דעת פלוני ירצה לומר שהוא מכיר ממנו מה בלבו הדברים שלא יגיד בפיו וכן זה יכוין לומר שהוא יודע ויאמר עתה מה שיש בדעתו של אל עליון לעשות בעולמו בסוף כל הימים וזה כענין שנאמר כי יום נקם בלבי ואמרו ליבא לפומא לא גליא והנה אמר הכתוב בכאן וישא משלו ויאמר ולא הזכיר שהיה זה בנבואה כאשר הזכיר בשלשה פעמים כי כיון שאמר נאם שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה בידוע כי היתה עליו יד ה' כאשר בפעם השלישית שאמר ותהי עליו רוח אלהים וקרא עצמו כן:

(יז) **דרך** כוכב מיעקב. בעבור כי המשיח יקבץ נדחי ישראל מקצה הארץ ימשילנו לכוכב הדורך ברקיע מקצה השמים כמו שנאמר בו וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתי וגו' ואמר שהוא רואה לזמן רחוק שידרוך כוכב מקצה השמים ויקום ממנו שבט מושל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת

ספורנו

עצת שליחת הנשים כמו שהתבאר באמרו הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים. כי אמנם הרע אשר יעשה העם הזה לעמך לא יהיה בימיך ואין לך לירא אבל יהיה באחרית הימים בלבד כאמרו ומחץ פאתי מואב וכאמרו אדום ומואב משלוח ידם: (יז) אראנו. אשר יעשה העם הזה לעמך: דרך כוכב. גשמי ונגלה כאמרו והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד: ומחץ פאתי מואב. ומואב ההיה נקמתו ביד ישראל בהיות שזה האומה אויביו מעולם ושבני ביתי (סנהדרין פרק חלק): (יח) והיה אדום ירשה. לחיות ולעשות המדבר כאמרו וירשוה קאת וקפוד: והיה ירשה שעיר לישראל שהוא מכלל קיני קנזי וקדמוני: אויביו. והטעם שתהיה הנקמה במואב יותר ממה שתהיה בשאר אומות כי הם היו מעולם אויביו של ישראל: וישראל עושה חיל. והנה יוכל ישראל לעשות חיל כאמרו ולאום מלאום יאמץ: (יט) וירד מיעקב. כל אחד מזרעו ישלוט באומות כאמרו והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד וכאמרו והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן: והאביד שריד מעיר. כאמרו ורמס וטרף ואין מציל תרום ידך על צריך וכל אויביך יכרתו: (כ) עדי אובד. לא תכלינה האומות לגמרי חוץ מאלה שתי האומות והם עמלק

שהתחיל

כן

כא וַיַּרְא אֶת־הַקֵּינִי וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אֵיתָן מוֹשָׁבֶךָ וְשִׂים בַּסֶּלַע קִנֶּךָ׃ כב כִּי אִם־יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן עַד־מָה אַשּׁוּר תִּשְׁבֶּךָּ׃ כג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אוֹי מִי יִחְיֶה מִשֻּׂמוֹ אֵל׃ כד וְצִים מִיַּד כִּתִּים וְעִנּוּ אַשּׁוּר וְעִנּוּ־עֵבֶר וְגַם־הוּא עֲדֵי אֹבֵד׃ כה וַיָּקָם בִּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ וְגַם־בָּלָק הָלַךְ לְדַרְכּוֹ׃ פ

כה א וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל־בְּנוֹת מוֹאָב׃ ב וַתִּקְרֶאןָ לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכַל הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהֵיהֶן׃ ג וַיִּצָּמֶד יִשְׂרָאֵל

נ״א . ג׳ . ט׳
ל׳ בטעם מלעיל. ד׳
ל׳
וי״א. ל׳ וחדא מלה(עמ״ב) ל׳. כ״ה פסו׳ דמין מסורה מכא ומכא ומלה
ביניהון . חד מן פתחין דסמיכי . ז׳ כל אורי׳ חסר
ל׳
ט׳ בלוס׳ . ג׳
ל׳ כ״כ
ס׳
ס׳ ב׳ בו . ל׳

לְעָלְמָא יֵיבַד׃ כא וַחֲזָא יָת שַׁלְמָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר תַּקִּיף בֵּית מוֹתְבָךְ וְשַׁוִּי בִּכְרַךְ תַּקִּיף מְדוֹרָךְ׃ כב אֲרֵי אִם יְהֵי לְשֵׁיצָאָה שַׁלְמָאָה עַד מָה אֲתוּרָאָה יִשְׁבְּנָךְ׃ כג וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר וַי לְחַיָּבַיָּא דְּיֵחוֹן כַּד יַעְבֵּיד אֱלָהָא יָת אִלֵּין׃ כד וְסִיעַן יִצְטַרְחָן מֵרוֹמָאֵי וְיַעְנוּן לְאַתּוּר וְיִשַׁעְבְּדוּן לְעִיבַר פְּרָת וְאַף אִנּוּן לְעָלְמָא יֵיבְדוּן׃ כה וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְתָב לְאַתְרֵיהּ וְאַף בָּלָק אֲזַל לְאָרְחֵיהּ׃ א וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּין וְשָׁרִי עַמָּא לְמִטְעֵי בָּתַר בְּנָת מוֹאָב׃ ב וּקְרָאָה לְעַמָּא לְדִבְחֵי טַעֲוָתְהוֹן וַאֲכַל עַמָּא וּסְגִידוּ לְטַעֲוָתְהוֹן׃ ג וְאִתְחַבַּר

אבן עזרא

ראשית גוים כי הם יחשבו בראש הגוים ולא היה כן: (כא) וירא את הקיני. משפחת יתרו וכתוב המה הקינים וחבר הקיני והמשל ושים בסלע קנך והטעם כפול כי אלו היה מושבך גבוה כקן העוף לא יצילך: (כב) לבער קין. כמו ושבה והיתה לבער וכן כאשר יבער הגלל ובערת הרע וקין הוא הקיני. וטעם עד מה אשור תשבך. כאומר עד מתי תשבך אשור לא יעזבך כי אם היתה לבער ואשור לשון נקבה והטעם מחנה וכן ותפול שבא ותקחם ותערוך ישראל: (כג) וישא משלו ויאמר. הוא ונבא מיד כאשר הזכיר שאשור ישבה הקיני אמר גם יבא עת שיענה אשור ועבר עמו והטעם העברים שישבה אשור כי הקינים היו דרים עם ישראל ופירוש המתרגם ארמית ידוע רק אין מנהג הכתוב להזכיר עבר בלא נהר. יש מפרשים וצים לשון רבים מגזרת וצי אדיר ויש אומרים שפירושו כמו ופגשו ציים את איים כי דמם לציים שישום אדם מראותם. וטעם אוי מי יחיה משומו אל. הטעם על מלך אשור ששם נפשו כמו אל וכן כתיב בספר ישעיה או טעמו מי יחיה מהגזרות ששם אל בעולם על ידי אשור כי מלך אשור נצח את כל הגוים כי כן כתוב: (כד) וכתים. מבני יון כי כן כתוב ויתכן להיות רמז למלכות אנטיוכוס וכבר ביארתי בספר דניאל כי מלכות יון ופרס אחת היא והיא החיה השלישית בראיות: מיד כתים. ממקום כמו על יד הירדן ויד תהיה לך: וגם הוא. כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משפט לשון רבים והעד ובני יון אלישה ותרשיש כתים: (כה) ויקם. בלעם כי שוכב היה ותרדמה נפלה עליו וכן אמר נופל וגלוי עינים: (א) בשטים. כי כן כתוב ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים והכל בערבות מואב כי לא זזו משם גם יהושע משם שלח מרגלים ולפי דעתי כי ויחל מהבנין הכבד הנוסף: והנה (ב) וישתחוו. ישראל ובנות מואב: (ג) ויצמד ישראל. מגזרת צמד בקר והטעם הנשים

רשי

(כא) וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגו׳ (שמואל א׳ ט״ו) הזכירו אחר עמלק. נסתכל בגדולתן של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתים (ד״ה א׳ ב׳): איתן מושבך. תמה אני במה זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת הבה נתחכמה לו (שמות א׳) ועתה נתישבת באיתן מעוזו של ישראל (סנהדרין ק״ו): (כב) כי אם יהיה לבער קין וגו׳. אשריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתיישבת שם מה בכך: עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה טירוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר גליות: (כג) וישא משלו. כיון שהזכיר את שבית אשור אמר אוי מי יחיה משמו אל מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הגוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות. ועוד יבואו. ציים מיד כתים ויעברו כתיים שהן רומיים בבירניות גדולות על אשור: (כד) וענו אשור. וענו אותם שבעבר הנהר. וגם הוא עדי אובד. וכן פירש דניאל עד די קטילת חיותא והובד גשמה (דניאל ז). ציים ספינות גדולות כדכתיב וצי אדיר (ישעיה לג) ות״י ובורני רבתא: (א) בשטים. כך שמה: לזנות אל בנות מואב. על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק: (ב) וישתחוו לאלהיהן. כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמיעי לי היא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה

איתן ג׳ וסימן איתן מושבך. אל נחל איתן. ורוב עצמיו אתן כן כתיב חסר: מושבך ג׳ וסימן משמני הארץ יהיה מושבך. איתן מושבך כי יפקד מושבך: עד מה ד׳ וסי׳ אשור תשבך. ה׳ תאנף לנצח. ה׳ תסתר פניך. ולא אתנו יודע עד מה: וגם הוא ז׳ וסימן וגם הוא יגדל. וגם הוא עדי אבד. ילד להרפה. נולד להרפה. טוב תאר מאד. חכם ויבא רע. נדחף לצאת כי נגעו: ויחל ט׳ וסימן נמסר בסדר נח: ותקראנה ד׳ וסימן נמסר בסדר שמיני: אלהיהן ה׳ וסימן ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ב׳ בו ולקחת מבנותיו לבניך ב׳ בו. וכן עשה לכל נשיו הנכריות. ונמסר גם בסדר כי תשא:

תולדות אהרן וירא את הקיני. שם קו: איתן מושבך. ראש השנה יא סוטה מו: אוי מי יחיה. סנהדרין קו: וציים מיד כתים. שם. וישב ישראל. סנהדרין קו בכורות ה: ותקראן לעם. סנהדרין שם בכורות שם:

בעל הטורים מושבך ג׳ במסורה. איתן מושבך. משמני הארץ יהיה מושבך. ונפקדת כי יפקד מושבך. אע״פ שאיתן ומשמני ארץ מושבך יפקד מושבך כי יבא אשור וישבך: עד מה ד׳ במסורה. הבא ואידך עד מה ה׳ תאנף לנצח. עד מה ה׳ תסתר לנצח ולא אתנו יודע עד מה. על גלות אשור עד מה ה׳ תאנף לנצח ותסתיר את פניך ממנו. כי אין אתנו יודע עד מה שיאמר לו מתי ישובו מגלות אשור. כי אף משחזרו מגלות יהודה ובנימין לא חזרו עשרת השבטים: וישב למקומו. ולא אמר הלך לדרכו שנטרד מדרכו וירד לגיהנם: בשטים. לשון כי תשטה אשתו: ויחל העם. מלמד שנתחללו מקדושתם. רבים חללים. בגי׳ זה שטים:

ספורנו

שהתחיל להלחם בישראל. וכתים. שהשלימו הרבנים של ישראל כאמרו וגם הוא עדי אובד: (כא) איתן מושבך. אתה התישבת עם ישראל בארץ איתן במדבר בארץ לא זרועה: ושים בסלע קנך. ובשביל זה בעת שיהיו גבוהים וחזקים יהיה קנך עמהם כאמרם ז״ל מי גר אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך: (כג) אוי מי יחיה. כענין ליתי מטיא ולא אחמיניה (סנהדרין פרק חלק): **כה** (א) ויחל העם לזנות. תחלת ענינם לא היה לעבוד ע״ג כלל אבל היה לזנות בלבד אמנם קרא להם כמו שהעידה התורה באמרה להתחתן בז׳ אומות באמרו וקרא לך ואכלת מזבחו ולקחת מבנותיו וזנו בנותיו והזנו את בניך אחרי אלהיהן: (ב) ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן. שכך דרכו

של

רמבן

בן אדם שהוא אבי כל האומות והזכיר פאתי מואב להודיע לבלק כי עמו לא יפיל ביד ישראל עתה אבל באחרית הימים לא ינצל מואב מידו בשבט המושל בו וטעם פאתי מואב לומר כי זה השבט יקרקר כל בני שת ולא ינצל אע״פ שהם קצוי פאה ואין להם שם באומות ולא ילחמו בישראל:

(כ) **וירא** את עמלק. נסתכל בפורענותו של עמלק ואמר ראשית גוים עמלק הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגום אונקלוס ואחריתו ליאבד בידם תמחה את זכר עמלק לשון רש״י. ויתכן כי וירא כפשוטו שהיה בראש הפעור הנשקף על פני הישימון והביט כנגד ארץ עמלק היושב בהר ההוא ואמר כי הוא עתה ראשית גוים כי בראש העמים יחשב כי גבורים היו ואנשי חיל למלחמה ולולי כן לא עלה בלבו לבא להלחם בישראל ולא הוצרך משה לבחור אנשים ולתפלה ולנשיאות כפיו לחולשתו ובנה מזבח וקרא שמו ה׳ נסי כי חשבה לנס גדול ולכך אמר זה כי הוא ראשית העמים ואחריתו יאבד יותר מכולם כמו שאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים וכן ראשית שמנים המשובח שבהם שהוא נקרא ראשונה וכן ראשית החרם לראש ולקצין בשמים ראש. וטעם וירא את הקיני ג״כ שראה את ארצם כי עם עמלק היה יושב וישא משלו ויאמר להם בדרך עצה. איתן מושבך ושים בסלע קנך כלומר שים מושבך במקום איתן ובסלע קנך שתסור ותרד מתוך עמלק פן תספה עמו ותשים בסלע איתן מושבך עם ישראל כמו שאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו׳ ואמר כי אם יהיה לבער קין כלומר ואל תפחד בבואך בישראל כי אם תהיה לבער עמהם כי כאשר יגלו את ישראל יבערו את הארץ מיושב עד מתי אשור תשבך לא ישבה אותך לעולם כי תגאל מידו עם ישראל ואם תהיה עם עמלק תהי אחריתך עדי אובד עמהם וכן עד מה ה׳ תאנף לנצח כמו עד מה כבודי לכלמה כמו עד מתי או שיבאו לגודל דבר כגון מה אמולה לבתך מה אמך לביא כלומר עד מה יעלה ויגדל השבי אשר אשור תשבך איננו נחשב לך כלום כי לא תאבד כאשר היית אובד בעמלק ולכן נשא משלו על אשור שיבא על ארצו גם הוא ואין מי שיגאל מיום ה׳ הגדול והנורא על כל העמים שיבואו ציים מיד כתים:

כה (א) **לזנות** אל בנות מואב. ע״י עצת בלעם כדאיתא בחלק לשון רש״י. והאמת שהזנות הזה לא היתה מזמת הנשים כי בעצת

אנשים

אה : (ג) פעור . על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו : ויחר אף ה' בישראל. שלח בם מגפה : (ד) קח את כל ראשי העם . לשפוט את העובדים לפעור (סנהדרין ל"ה) : והוקע אותם . את העובדים : והוקע . היא תלייה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום לה' (שמואל ב' כ"א) ושם תלייה מפורשת . עוב"ג בסקילה וכל הנסקלים נתלין: נגד השמש. לעין כל. ומ"א השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו : (ה) הרגו איש אנשיו . כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונת רבוא ושמונת אלפים היו כדאיתא בסנהדרין : (ו) והנה איש מבני ישראל בא . נתקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נידונין במיתה ואתה יושב וכו' כדאיתא באלו הן הנשרפין (סנהדרין פו) : את המדינית . כזבי בת צור : לעיני משה . אמר לו משה זו אסורה או מותרת ואם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך וכו' כדאיתא התם : והמה בכים . נתעלמה ממנו (מהם) הלכה געו כולם בבכיה . בעגל עמד משה כנגד ששים רבוא שנאמר ויטחן עד אשר דק וגו' (שמות ל"ב) וכאן רפו ידיו אלא כדי שיבא פינחס ויטול את הראוי לו (סנהדרין שם) : (ז) וירא פינחס . ראה פינחס מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית כו' אמר לו קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא מיד ויקח רומח בידו וגו' (שם) : (ח) אל הקבה . אל האהל. אל קבתה. כמו הלחיים והקיבה כוון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו. כולם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו כו' כדאיתא התם (סנהד' שם) :

לְבַעַל פְּעוֹר וַיִּחַר־אַף יְהוָה
בְּיִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה קַח אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הָעָם
וְהוֹקַע אוֹתָם לַיהוָה נֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ
וְיָשֹׁב חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל׃
ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל
הִרְגוּ אִישׁ אֲנָשָׁיו הַנִּצְמָדִים
לְבַעַל פְּעוֹר׃ ו וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בָּא וַיַּקְרֵב אֶל־אֶחָיו אֶת־
הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה בֹכִים
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ מפטיר ז וַיַּרְא
פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן
הַכֹּהֵן וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח
רֹמַח בְּיָדוֹ׃ ח וַיָּבֹא אַחַר אִישׁ־
יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֻּבָּה וַיִּדְקֹר אֶת־
שְׁנֵיהֶם אֵת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־
הָאִשָּׁה אֶל־קֳבָתָהּ וַתֵּעָצַר
הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ט וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה
וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ פ פ פ

ק"ד , מנות סימן :

ט' בטעם בספרא
ל' ומלא . ט"ל מלאים בתורה
ט"ו
ב' הדבר דברתי אם
אחד דד"פ . ל'
י"א
ד'
כול' חס' במ"ב מלא
ל'
ל' . ל' וחסר
ל' . ד'
י"א זוגין מתחלפין בטעם

יִשְׂרָאֵל לְפָלְחֵי בַעֲלָא פְעוֹר
וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל׃
ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר יַת
כָּל רֵישֵׁי עַמָּא וְדוּן וּקְטוֹל
דְּחַיָּב קְטוֹל קֳדָם יְיָ לָקֳבֵיל
שִׁמְשָׁא וִיתוּב תְּקוֹף רוּגְזָא
דַיְיָ מִיִּשְׂרָאֵל׃ ה וַאֲמַר מֹשֶׁה
לְדַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל קְטוּלוּ גְּבַר
גֻּבְרוֹהִי דְּאִתְחַבָּרוּ לְבַעֲלָא
פְעוֹר׃ ו וְהָא גַבְרָא מִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲתָא וְקָרֵיב לְוַת
אֲחוּהִי יַת מִדְיָנֵיתָא לְעֵינֵי
מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִנּוּן בָּכַן
בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃
ז וַחֲזָא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר
בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְקָם מִגּוֹ
כְּנִשְׁתָּא וּנְסֵיב רוּמְחָא
בִּידֵיהּ׃ ח וְעַל בָּתַר גַּבְרָא
בַּר יִשְׂרָאֵל לְקוּבְּתָא וּבְזַע
יַת תַּרְוֵיהוֹן יַת גַּבְרָא בַּר
יִשְׂרָאֵל וְיַת אִתְּתָא לִמְעָהָא
וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא מֵעַל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ט וַהֲווֹ דְּמִיתוּ
בְּמוֹתָנָא עֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָה
אַלְפִין׃ פ פ פ

והנה נלמדו עמם לדת פעור : (ד) והוקע אותם . הטעם על הנצמדים והעד שהוא כתוב ויאמר משה אל שופטי ישראל : והוקע אותם כמו ויוקיעום בהר כדברי המתרגם ארמית והעד נגד השמש והטעם בפרהסיא כמו לעיני השמש הזאת : (ה) הרגו איש את אנשיו . הטעם מאי זה שבט יהיו וידוע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב : (ו) ויקרב אל אחיו . נתנה למשפחתו : והמה בוכים . מתפללים לשם : (ז) וירא פינחס . כאשר ראה פינחס בן קם מתוך העדה שהיתה בחצר אהל מועד ויש בכאן שאלה ויתכן להשיב שכבר נלמד זמרי בעדים : (ח) אל הקבה . כמו אל האהל וכן קרוב בלשון קדר ואם יש מעט הפרש בין צורת האהל והקבה : וידקור . כמו ודקרוני בה : אל קבתה . בקובה שהיתה שם עם אחי זמרי ויש אומרים כי קבתה מגזרת הזרוע והלחיים והקיבה וגם יש דרך דרש שנעשו עשרה נסים לפנחס רק הכתוב לא הזכירם :

וישב ט"ו רפין וסי' והוקע אותם לה' נגד השמש . ודברו השטרים אל העם . ומי האיש אשר נטע כרם . אשר ארש אשה . ויספו השטרים לדבר . שלחו את ארון . ויקצפו עליו שרי פלשתים . וישלח אליו אלישע מלאך . יעזב רשע דרכו . עתה עם לבבי לכרת ברית . עתה אל תקשו ערפכם . וילכו הרצים באגרות . וישב העפר על הארץ . יתגרה ובניו יתגרו ואספו . וישב ארצו ברכוש גדול : ויקרב י"א וסימן ויקרב משה את אהרן . את האיל השני . את איל העולה . את בני אהרן את המנחה . את קרבן העם . אל אחיו את המדינית . את ישראל לשבטיו . את משפחת יהודה ב' בו . ויקרב את ביתו לגברים . את המנחה לעגלון מלך מואב : בכים כלם חסר במ"ב מ"ל וסימן וכל הארץ בוכים קול גדול . כי בוכים כל העם : ויהיו המתים חד מן י"א זוגין מן ב' בענין קדמא רביע ותנין זקף וסימן נמסר בסדר צו :

תולדות אהרן קח את כל ראשי . סנהדרין לה : והוקע אותם . שם לד : הנצמדים . שם סד : ויאמר משה . שם פב : והמה . שם : וירא פנחס . שם זוכר אחרי מות : ויקח רומח סנהדרין שם חולין קלד : הקבה . חולין שם : ואת האשה . שם : ויהיו המתים . סנהדרין מד פב :

בעל הטורים בעל פעור . בעל גגי"ה הסכל ויסכלו : ויקח רמח . אותיות תרס שעשאן תרס :

רמבן

אנשיהם וגדוליהם אשר נכלו להם על דבר פעור כי נכלו להם בזמה להדיחם אחר בעל פעור ולכן יתכן שהיה בלעם בעצה שהוא גדול עצתם ודעתו להרע לישראל ועושה בזה כל יכלתו כמו שנאמר ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ועל כן הרגוהו בחרב . אבל על דרך הפשט לא הזכיר הכתוב העצה בכאן רק במה שאמר אחרי כן הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם כאשר לא הזכיר עצת זקני מדין רק במה שאמר כי צוררים הם לכם אחרי המעשה בעת הנקמה יזכיר מאין יצאה להם הרעה ויאמר כי לא היה המעשה ביצר הזמה אשר הוא באנשים ובנשים מנעוריהם בטבעם רק עצה רעה להדיחם ולפיכך ראוי לנקמה גדולה כי פירוש לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים הוא באמת כאשר פירשתי . ויתכן עוד כי על דרך הפשט כי בלק בתחלה היה חפץ לקלל ולהלחם בהם ולא יתן אותם לבא בגבולו כלל וכאשר אמר לו בלעם כי לא יוכל להם והודיעו שלא יחריבו ארצו ועמו רק באחרית הימים אז הוציא לחם ויין בערבות מואב ופתה אותם כאוהב להם וזהו בדבר בלעם כי בעבור דבריו עשו כן אבל מפני שהיה חפצו לקלל ונשכר לבלק בכך לולי צדקות ה' אשר הפך את הקללה לברכה ע"כ הרגוהו בחרב כי השוכר והשכיר שניהם נענשו כמו שאמר ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור וגו' :

(ה) **הרגו** איש אנשיו . כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונה רבוא ושמונת אלפים כדאיתא בסנהדרין לשון רש"י . ולא הבינותי זה שיהיו הנצמדים שנדונו רבים משבעה עשר אלף רבוא רובע ישראל וחלילה ואין דיני נפשות בדיין אחד אלא בסנהדרין של עשרים ושלשה ועדיין יהיו מרובין ואין החסרון בחומש הפקודים כל כך וכל הנצמדים מתו דכתיב כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך אבל פירוש איש אנשיו שיהרגו השופטים כל הנצמדים כל בית דין ובית דין ידון את שבטו ואת אלפו כדכתיב ולקחת את ראשי שבטיכם ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושוטרים לשבטיכם . והנכון בעיני בענין הפרשה כי מתחלה נאמר ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף והשם ברחמיו אמר למשה שישפטו השופטים ויתלו הנצמדים ולא יספה האף עם רשע צדיק ומשה צוה כן לשופטים וכאשר נאספו כל העדה פתח אהל מועד לעשות כדבר משה ועוד הנגף הווה בהם והנה העז השמעוני הזה ויקרב אל אחיו את המדינית למרוד במשה ובשופטים ולעשות כן בפרהסיא כי נשיא וגדול היה ורבים עוזרים לו או כמו שאמרו רבותינו שאמרו לו שבטו אנו נדונין מיתה ואתה שותק והנה התחילו משה והשופטים לבכות ויעמד

פנחס

ספורנו

של יצר הרע לצאת מרעה אל רעה כמו שהעידו רבותינו ז"ל (שבת דף קה) : (ד) נגד השמש. שיראו העם את הריגת עובדי ע"ג ולא ימיהו ובזה יכופר להם על שלא מיחו בפושעים : ותעצר המגפה. שכבר גזר האל יתעלה כאמרו וכל מנאצי לא יראוה :

פנחס ויפלל ותעצר המגפה ולא נדון אחד מכל העם ביד השופטים כי השם אמר והוקע אותם וישוב חרון אף ה' מישראל וכבר שב אפו ולכך לא הזכיר הכתוב ויעשו כן שופטי ישראל ויתכן שתהיה כוונת האגדה הנזכרת לומר שיהיו ההרוגים לפי המנין יותר מחמש עשרה רבוא לומר שהיו החוטאים רבים אבל חשך עליהם ענין פנחס והנה נשארו מן הנצמדים והקב"ה השמידם אחר כן טרם עברם את הירדן וזהו שכתוב כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום :

פרשת כלי יקר בלק

ויירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי. והלא נסי מצרים היו גדולים מאלו ולמה לא התבונן באותן גדולות ונוראות אשר עשה ה'. ועוד יש להתבונן כי זכר כאן את ישראל בד' שמות ישראל העם בני ישראל קהל כי מתחלה נאמר את כל אשר עשה ישראל לאמורי. ואח"כ אמר ויגר מואב מפני העם ואח"כ אמר ויקץ מואב מפני בני ישראל. ואח"כ נאמר עתה ילחכו הקהל. הלא דבר הוא. וביאור הדבר כך הוא שמדרך העולם שהמלכים יש להם ספר דברי הימים אשר עליו כתובים כל הקורות מימים רבים אבל ההמון עם אינן יודעין כ"א ההוה מה שרואין בעיניהם או מה ששמעו מפי השמועה מן המאורעות שבימיהם. לפיכך בלק שהיה מלך הנה מימים רבים יספר אלו מה שעשה יעקב ישראל סבא אל האמורי כי הוא היה רק איש אחד ובני ביתו מתי מספר ואף על פי כן נצח אומה שלמה כמו שכתוב אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי ולפי דעת רבותינו ז"ל שפירשו בחרבי ובקשתי היינו בתפלתו אתי שפיר שראה בלק כל אשר עשה ישראל סבא לאמורי בתפלתו לפי שכל כחו בפיו על כן הגדול הוא גם כן אחר אחד שג"כ כחו בפיו ולכך נאמר וירא בלק ולא נאמר וישמע בלק כי כל הקורות ההם הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי האדמה וראה בעיניו הדבר כתוב על ספר ונכנס מורך בלבבו לאמר אם כן עשו בשנים קדמוניות בהיותם מתי מספר מה יעשו עתה בהיותם עם רב ועצום. ולכך לא נאמר בני ישראל או העם או קהל לפי שבישראל סבא היה מדבר. אבל מואב דהיינו כלל ההמון עם לא התבונן במה שעבר כי לא ידעו מה הוא ולא פחדו כי אם מן ההוה מה שראו בעיניהם עם רב ועצום לכך נאמר ויגר מואב מפני העם כי רב הוא והיה ההמון עם של מואב יראים מפני ב' כתות ולא ראי זה כראי זה כי מפני הערב רב היו יראים מחמת רבויים כי איתא במדרש שהערב רב היה ב"פ ס' רבוא ועליהם אמר ויגר מואב מפני העם כי רב הוא קרא הערב רב בשם העם כי לא מבני ישראל המה כי רב הוא כי רבים המה באמת אבל בני ישראל שלא היו כל כך רבים לא יראו מהם מצד רבויים אמנם מצד אחר היה מורא ישראל עליהם אשר עליו נאמר ויקץ מואב מפני בני ישראל כמו שפרשנו פרשת שמות על ויקצו מפני בני ישראל שאין הפירוש שישראל נעשו כקוצים בעיניהם דאם כן הוה ליה למימר ויקוצו בני ישראל מהו מפני אלא איפכא מסתברא שהמצרים המשילו את עצמם לקוצים בערך בני ישראל שנמשלו לגפן שנאמר גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה פנית לפניה ותשרש שרשיה ותמלא ארץ כי במנהג שבעולם כשבעל השדה רוצה ליטע כרם בשדה מלאה קוצים אז הוא עוקר הקוצים מן השורש ומשליכם זרה הלאה כדי ליטע במקומם הגפן כך היו המצרים יראים שישראל יהיו נטועים בארץ כגפן והמה יעלו מן הארץ כקוץ מונד כלהם כמו שכתוב ועלה מן הארץ ועליהו מבעי ליה כו' לכך נאמר ויקצו מפני בני ישראל שהמה יעלו מן הארץ מפני בני ישראל שנמשלו לגפן כך נאמר כאן ויקץ מואב מפני בני ישראל שהיו יראים פן יהיה מואב כקוץ מושלך מן הארץ מפני בני ישראל מפני הגפן אשר הסיע ה' ממצרים לגרש מפניהם גוים ולנטעם שמה לכך אמר בני ישראל כי ישראל סבא איננו כי כבר הלך לעולמו ובניו יבואו שמה אבל לא הערב רב שנקראו בשם העם כי מה גבר מגוברין ומה יתרון לערב רב על שאר האומות שיגרש מפניהם גוים ויטע אותם במקומם אם לא אגב בני ישראל. ואח"כ נאמר ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל וגו' ומה ראו המדינים על ככה להתעבר על ריב לא להם אלא לפי שמצינו שפירש"י פ' מטות אותם ואת פנחס שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו לפוטיפר. ובני יוסף נקראו קהל שנאמר גוי וקהל גוים פירש"י קהל גוים נאמר על יוסף וכן אמרו זקני מואב אל מדין שגם אתם יש לכם יראה מפני הקהל בני יוסף שירצו ליקח מכם נקמת יוסף בכור שור אביהם ז"ש עתה ילחכו את כל סביבותינו כלחוך השור כי הקהל בני יוסף בכור שור המה על כן ילחכו אותנו כשור המלחך כדי ליקח נקמת השור וזה פי' יקר :

ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא. לפי מה שפירשנו למעלה שבלק התבונן במה שעשה ישראל סבא לאמורי בחרבו ובקשתו לפי זה קשה מה יום מיומים ולמה לא נתעורר לעשות תחבולות כנגדם מימים רבים לכך תירץ ואמר כי בעת ההיא מנוהו למלך לצורך שעה כפרש"י אבל לפי פשוטו קשה מה ת"ל בעת ההיא. וי"א שבא לתרץ למה ויגר מואב ולא בלק לפי שמנוהו רק בעת ההיא לפי שעה על כן אמר בלבו מה לי לצרה זו ומ"מ בנגלה מפני מורא העם הוצרך לעשות מה שעשה. וי"א שבא לתרץ למה זה היו מואב יראים הלא כבר נאמר אל תצר את מואב על כן אמר לפי שבלק מלך למואב בעת ההיא ובלק ארמי הוא ולא מואבי שנאמר ארץ בני עמו פירש"י בלק מארם היה וזה ארץ ארם כמ"ש מן ארם ינחני בלק והיו יראים פן תקרא כל הארץ על שמו של בלק כמו שעמון ומואב טהרו בסיחון כמו שכתוב והוא נלחם במלך מואב הראשון וגו' כך שהרה הארץ לישראל ע"י בלק שהיה מלכם בעת ההיא לכך עתה ילחכו ולא קודם. ויש אומרים ילחכו את כל סביבותינו ולא יגעו בנו כלל רק יעשו כליה בכל סביבותינו וממילא אין תקומה ונראה לי שלכך נאמר כלחוך השור את ירק השדה דוקא ירק שבשדה שסביבות העיר אבל לא יגעו בירק של הערים :

הנה עם יצא ממצרים. יצא לשעבר משמע ובלעם אמר הנה העם היוצא ממצרים משמע שעכשיו הם יוצאים והולכים כי בלעם להזכיר עונם בא לומר שדומה כאלו עדיין לא יצאו מכל וכל ממצרים כי תמיד ברע הם ואומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה ובכל תלונה הם מזכירים את מצרים. וזה ראיה שתמיד מחשבתם משוקעות במצרים וקשה עליהם הפרידה ממצרים כאלו עכשיו הם יוצאים. ומ"ש הנה כסה את עין הארץ לשעבר משמע וקשה והלא עד היום הם מכסים את עין הארץ ויכול להיות שבלק שלח לו לאמר שעם זה קסמים בידם על כן אני צריך לאיש אשר גם כן קסמים בידו והביא מופת על זה כי במצרים הביאו מכת הארבה אשר כסה עין הארץ והוא יושב ממולי אף על פי שהוא יושב כנגדי בחדר אחד מכל מקום יוכל הוא להחשיך לשונאיו ואליו יהיה אור במושבו ואין זה כי אם בכח הכשופים אשר למדו במצרים ובלעם חשב שמא יאמר לו ה' שכבר שכחו כל מעשה ארץ מצרים על כן ענה ואמר הנה העם היוצא ממצרים שדומה כאלו עכשיו הם יוצאים ומדקאמר בלעם בנבואה כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל ש"מ שעד הנה היו חשודים במנחשים וקוסמים. ד"א כסה את עין הארץ על סיחון ועוג אמר כן שהיו עין כל הארץ כי עיני כל הארץ עליהם ומאחר שנצחום מי יוכל לעמוד בפניהם וכן מסיק בילקוט :

ועתה לכה נא ארה לי וגו'. ובלעם אמר אל השם יתברך שלח לו בלק לכה קבה לי ומה שפירש רש"י שקבה קשה מארה ובלעם הוסיף מדעתו משנאתו את ישראל וכן וגרשתיו קשה מן ואגרשנו מן הארץ אין זה מספיק וכי לא ידע בלעם שאלהיהם אוהב לישראל ועל ידי הוספה זו יגרע כי שמא כולי האי לא יתנו לו רשות. ועל בלק קשה איך היה נבער מדעת כל כך כי מתחלה אמר לכה ארה לי ולא נעתר לו שנאמר כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם ואחר כך שאל ולכה קבה לי וכי מי שאין רוצים ליתן לו אפי' דבר קטן חוזר ושואל דבר גדול. אלא ודאי שארה קשה מן קבה ולשון נכה קשה מן לשון להלחם ולשון ואגרשנו מן הארץ קשה מן וגרשתיו כי לשון קבה אינו לשון קללה שהרי נאמר נקבה בשמך עלי אלא שהוא נוקב ומפרש או שהוא עושה להם חור קטן מלשון ויקוב חור בדלתו אבל ארה קשה כי בו קללה בו נידוי. וכן להלחם אינו כל כך רע בהחלט. כי יש לוחם כדי להציל את עצמו לבד אבל נכה הוא מכה ממש. וכן וגרשתיו משמע לגרשו רק מעליו לבד אבל ואגרשנו מן הארץ משמע מכל העולם ובזה יתורץ הכל כי בלק לא ידע שאלהיהם אוהב להם כל כך על כן פער פיו לבלי חק ושאל ארה לי את העם הזה אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ. אבל כלה כלול כלם אגרש מן העולם. ובלעם ידע שאלהיהם אוהב להם ופשיטא שמן השמים יעכבוהו ולא יעלה בידו לא זה ולא זה על כן אמר לפני הקב"ה שבלק אינו שואל כי אם לדחותם מעליו כי אם יבואו להלחם בו אז יעברו בלא תצר את מואב ודין הוא שתחול קצת קללה לקוב חור בדלתו להסר מהם מעט לכך אמר כי בלק שלח אליו קבה לו אותו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו. והשיב לו הקב"ה לא תאר את העם כי ברוך הוא רצה לומר כל כך הם מבורכים ודבקה בהם הברכה עד שאין מקום לחול אפילו לארירה הגדולה וק"ו קבה הקטנה שאין בו כח לחול כנגד חוזק הברכות וכאשר ראה בלק שלא נעתר לו אל השאלה הגדולה ומן השמים יעכבוהו מלילך עמו חזר אל הקטנה ואמר לפחות לכה קבה לי כי לא ידע מה שאמר ה' לבלעם כי ברוך הוא כי לא הגיד בלעם לשלוחיו רק כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם וחשב שמא בעבור זה יעכבוהו כי הקפיתי לשאול לכך שאל הקטנה והשיב לו בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה לא קבה הקטנה ולא ארה הגדולה והיה לו להקדים גדולה לקטנה בדרך לא זו אף זו אלא כדי לידוק מזה דוקא לפי שלא אוכל לעשות הא אם היה הדבר ביכלתי הייתי עושה לא זו קטנה אלא אפי' גדולה ובזה הראה כי כל מזמת לבו להרע. וזה ביאור הפסוק ועתה לכה וגו' במלת ועתה רצה לנסותו אם יש בידו לאור כל זמן שירצה שאם ידחהו ויאמר שאני צריך להמתין עד העת שהקב"ה כועס בה אין בו ממש כי שמא לא יכעוס כל הימים הללו וכמו שכתוב מה אזעום לא זעם ה' על כן אמר ארה לי לרצוני לזמן שאבחר אני או ארה אותם שיהיו לי מסורים בידי. או לי שלא ידע הדבר שום אדם כ"א אני. אולי אוכל שהעולם יחשבו שאני אוכל ובאמת נכה בו שנינו אני ואתה ואחר ההכאה אגרשנו אני לבדי ואמר לשון אולי על עצמו כי אני ספק אם אוכל. אבל אתה ודאי כי בצירופך ודאי נכה לכך לא אמר אולי נוכל נכה בו. כי ידעתי את אשר תברך מבורך לא אמר יבורך כדרך שאמר יואר לפי שאמר לו דוקא בקללות יש לך כח ולא בברכה כי את אשר תברך כבר הוא מבורך ואתה רואה זה באצטגנינות שלו ואתה תברכו כדי לתלות בך דאם לא כן כשעזרת את סיחון היית מקלל למואב ולמה לא ברכת לסיחון אלא ודאי שאין לך כח בברכות כי אם בקללות לבלע ולהשחית כהוראת שם בלעם על כן אני מבקש ממך קללה ולא ברכה שתברכני :

מי האנשים האלה עמך. מצינו לשון מי שאינו לשון שאלה ונאמר לבזיון כמו שכתוב ויען נבל את עבדי דוד מי דוד ומי בן ישי כלומר מי הוא שאינו נחשב לכלום כך אמר הקב"ה לבלעם שרוחו גבוהה מי האנשים האלה הפחותים וכי ראוין המה להיות עמך שתלך עמהם והשיב בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי ועבד מלך כמלך ומ"מ אמר מאן ה' לתתי להלוך עמכם אלא עם שרים גדולים מכם:

אם לקרא לך באו האנשים. יש שליחות בשני פנים לפעמים השליח מתנה עם זה האיש אשר הולך אחריו שעל מנת כן אני מוליכך בדרך תלך שתבטיח אותי שתעשה בקשתי ולפעמים אין השליח מתנה שום דבר אלא עושה שליחות הקריאה לבד אף על פי שלא יבטיחו למלאות אחרי דברו ושם ידובר נכבדות אם הענין ראוי להעשות או לא. וכך אמר ה' לבלעם אם האנשים הללו רוצין לעשות עמך מעמד וגמר להבטיחך כך וכך כסף וזהב כדי שגם אתה תבטיחם לקלל אז לא תלך עמהם כי אין הדבר ברשותך. אבל אם לא באו כי אם לקרא לך לבד והדבר יהיה ברשותך לעשותו או לא אז לך אתם וז"ש ואך את הדבר וגו'. ויען כי ראיתי בפ' זה שינוי רב בענין השלוחים שקראם לפעמים שרי מואב ולפעמים שרי בלק ולפעמים אנשים גם יש ספק גדול במה שנאמר ויחר אף ה' כי הולך הוא אחר שנתן לו רשות קום לך אתם. אומר אני שהיו שם ב' מיני שלוחים שרי בלק הם השרים המיוחדים למלך ואותן קרא אנשים לשון חשיבות כי עבד מלך כמלך. ושרי מואב הם שרי המדינה אשר להם הארץ ולבלק אך לו המלוכה ולא הארץ כי רק לפי שעה מנוהו מלך וע"כ מפני צדדים לא היו שרי בלק מהדרים כל כך אחר קללותיו של בלעם כמו שרי מואב הצד האחד לפי ששרי מואב להם כל הארץ משא"כ בבלק ושריו שלא נתנו כי אם לפי שעה אם כן ודאי יותר הקפידו שרי מואב על תקומם על ידי קללה זו משרי בלק. ועוד מאחר ששרי בלק היו אנשים חשובים לא יבקשו כל כך מן בלעם שיקלל כשהוא נגד רצון האל יתברך. ובהצעה זו יותרו כל הספיקות כי בכל השליחות הלכו שרי בלק ושרי מואב וקרא לכלם זקני מואב ויבאו אל בלעם וידברו אליו דברי בלק וכאשר השיב להם לינו פה הלילה ודחה אותם. כתיב וישבו שרי מואב עם בלעם כי המה הבעלי דבר ישבו לצפות על תשובתו. אבל שרי בלק לא הקפידו כל כך ולא ישבו עמו. ויבא אלהים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך כבר אמרנו שבכל מקום שמזכיר האנשים מדבר בשרי בלק וראיה ממ"ש אחר המעשה של האתון קום לך עם האנשים וכתיב וילך בלעם עם שרי בלק. וכמו כן אמר לו הקב"ה מי האנשים האלה עמך ומי משמש לשון וכי ור"ל וכי האנשים החשובים עמך ולמה לא ישבו עמך כ"א הפחותים והשיב בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי לפיכך שרים אלו שהם ממואב אשר בהם נוגע הענין יושבים עמו ומצפים אבל שרי בלק אין להם כל כך נפקותא בדבר: ויקם בלעם בבוקר ויאמר אל שרי בלק מאן ה' ולא אמר כן אל שרי מואב כדי שלא לצערם פנים בפנים או אמר אפי' אל שרי בלק החשובים מאן ה' לתתי להלוך עמכם אלא עם שרים חשובים מכם ומכל שכן עם שרי מואב: ויקומו שרי מואב ויבאו אל בלק וגו'. כי המה הבעלי דבר אבל שרי בלק לא הקפידו להשיב. ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים החשובים שרי בלק קום לך אתם דוקא כי אין לחוש שיפתוך בדרך לעשות נגד רצון האל והתיר לו לילך דוקא עם האנשים החשובים שרי בלק ולא עם שרי מואב הפחותים כי יש לחוש שמא בכל הדרך יפתוך חפאים ויעבירוך על רצון קונך. וכתיב ויקם בלעם בבקר וגו' וילך עם שרי מואב הפך רצון האל יתברך כי לא התיר לו לילך כי אם עם האנשים החשובים לפיכך ויחר אף ה' כי הולך הוא. ואחר מעשה האתון שאמר חטאתי וגו' אמר לו מלאך ה' לך עם האנשים דהיינו שרי בלק וכן עשה וזהו שנאמר וילך בלעם עם שרי בלק ובזה מיושב הכל:

ותט האתון מן הדרך וגו'. בתנחומא אמרו סימני אבות הראה לו כו' ותלך בשדה מקום רחב לומר שאם ירצה לקלל זרע אברהם ימצא לקלל בני קטורה וישמעאל ואם ירצה לקלל זרע יצחק ימצא גדר מזה ומזה כי יכול להטות אל עשו. אך מצד יעקב שהיתה מטתו שלמה עמד במקום צר כי מצדו אין דרך לנטות ימין ושמאל. ויש עוד דרכים אחרים אל המפרשים. ומדכתב רש"י זה ג' רגלים אתה רוצה לעקור אומה החוגגת ג' רגלים ש"מ שאותן ג' סימנים שהזכיר הם כנגד ג' רגלים ומתחיל מן סוכות אשר בחדש תשרי ראש השנה שנאמר בו באספך מעשיך מן השדה ועליו נאמר ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה אתה רוצה לעקור אומה החוגגת חג האסיף התלוי בשדה ובו מקריבים ישראל ע' פרים כנגד ע' אומות ואם כן בטולם גורם בטול כל האומות. ואחר כך אמר במשעול הכרמים רמז לחג הפסח זמן יציאת מצרים שנאמר גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה כי הדין נותן לעקור הקוצים וליטע הגפן ואיך אתה רוצה להחליף הקערה ולעקור הכרמים מפני הקוצים ודרך הגפן שהוא נרפס ברגלים ולסוף היין מפיל את זה הרופסו כששותהו כדמסיק בילקוט פ' וישב בשם מדרש שוחר טוב ושם מביא הרבה דמיונות על שישראל נמשלו לגפן וכלם שייכים לבטל דעת בלעם ורמז לחג הפסח שבו שותים ד' כוסות של יין כנגד כוס ישועות לישראל שנמשלו לגפן וכתיב ד' לשונות של גאולה וכנגדם הקב"ה כו' תרעלה כדמסיק בב"ר ואיך אתה רוצה לעקור כל זה ולהחליף השיטה בין ישראל לעמים. ואחר כך אמר ויעמוד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל כנגד עצרת שבו קבלו את התורה שנאמר בה אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד ואלמלא קבלו ישראל התורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו והיו כל האומות בטלין ואיך אתה רוצה לעקור אומה זו החוגגת חג זה שיש בו צורך לכל האומות ולכל הנמצאים שבמעלה ושבמטה. ויכול להיות שגם במשעול הכרמים רמז לו אתה רוצה לעקור אומה החוגגת חג הפסח ושותין בו ד' כוסות כנגד ד' גליות ושל יין כמספר שבעים כנגד שבעים אומות וביטול זה גורם גם כן בטול כל שבעים אומות. ויתכן עוד לפ' זה ג' רגלים שרמז לו איך אתה רוצה לעקור אומה המחזקת בג' דברים אשר עליהם העולם עומד דהיינו ג' רגלי העולם והם התורה ועבודה וגמילות חסדים כי בטולם הירוס כל העולם ורמז לו ג"ח במ"ש ותלך בשדה כי עיקר הגמילות חסדים מן השדה על ידי תרומות ומעשרות ולקט שכחה ופאה. והעבודה שבבית המקדש שנמשל לכרם רמז לו במשעול הכרמים וכן פירש"י הביאני אל בית היין זה אהל מועד ועליהם נאמר לכה דודי נצא השדה נשכימה לכרמים וגו'. ובמקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל רמז לתורה בדרך שנתבאר. ויפתח ה' את פי האתון נראה שגם זה צורך שעה היה להראות לו כי הוא דומה להמור זה שאין בטבעו לדבר ולכבודן של ישראל לבד פתח ה' את פיו כך בלעם רק לפי שעה פתח ה' פיו בנבואה לכבודן של ישראל ושלא יאמרו האומות אלו היו לנו נביאים חזרנו למוטב:

וירא משם קצה העם. לפי שהקצוות עלולים ביותר לקבל חק כדרך שנאמר במתאוננים ותאכל בקצה העם או בקצה ראשון קציני עם או בקצה אחרון המוקצים שבעם כי מצד המוקצים יהיו ראוין לקללה ממש ואם מצד הקצינים החשובים בנקל להכניס בהם עה"ר מצד מעלתם כי זהו הדרך אשר בחר לו בלעם שאם לא ימצא מקום לקללם יכניס בהם עין הרע. ואתה המעיין שא נא עיניך וראה השנויים שמצינו בג' מקומות כי מתחלה נאמר וירא משם קצה העם ואחר כך נאמר אפס קצהו תראה וכלו לא תראה מכלל כי בקצה ראשון ראו כולו על ידי ראיית הקצה. ובג' נאמר וירא את ישראל שוכן לשבטיו משמע שראה כלם ממש. וביאור ענין זה הוא כי מתחלה הציץ בלעם בשרשם של ישראל דהיינו מקור וצור חוצבם אם ימצא בו עון אשר על ידו תחול הקללה גם לענפים כי בביטול השורש יפלו גם הענפים והוא ראיית הקצה הכולל את כלם כי האבות כוללים הבנים. ואחר שבקש ולא מצא חזר להציץ בענפים אם ימצא עון בתולדות וזהו הקצה שכולו לא יראה כי אין האבות בכלל הבנים. ואחר שלא הביט און לא באבות ולא בתולדות אמר מעתה כלם בתכלית השלמות אם כן אכניס בהם עין הרע השולט ביותר בדבר השלם מכל צד שאין בו פסולת כלל וכדמסיק בתנחומא ומביאו הילקוט על פסוק מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו על בלעם שבקש להכניס עה"ר בישראל על ידי ברכותיו ועל זה הדרך ראיתי לבאר כל השלשה מקומות וזה סדרם:

ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם. זהו היסוד ראשון אשר הציץ בשורש של אומה ויחפש וימצא כי מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו כמו שכתוב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים דהיינו במות בעל כי אחר הבעלים הלכו כי בעלום אדונים זולתו יתברך משם ראה קצה העם השורש הוא הקצה ראשון והוא ככולו דמי כי כל הבנים מסתעפים מן השורש וכשהשורש ראוי לקללה ודאי תחול גם על ראש הענפים כי בע"ג פוקד עון אבות על בנים. ובאה הנבואה לבלעם כי בלק ובלעם נפלו שניהם בטעות גדול כי ראש יחס אומה אינה מן ארם כי תרח היה חשוב כמת בחייו עד שהיה אברהם פטור מן כבוד אב ואם ש"מ שאינו מכלל ראש יחס אומה זו אלא התחלת אומה זו מראש צורים זה אברהם וזהו שאמר וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק שהוא רוצה לעשות ראש לאומה זו את תרח שהיה דר בארם נהרים. מראש הררי קדם דהיינו מן תרח שהיה קודם לאברהם וראשו ועובד ע"ג שקיים ליה בארור האיש אשר יעשה פסל וגו' לפיכך בקש לכה ארה לי יעקב כי ודאי תחול הקללה על הפחותים כהוראת שם יעקב. ולכה זועמה ישראל כי על ידי זה יהיה זעם וכעס אפי' אל הטובים שבהם שנרמזו בשם ישראל על ידי שיראו באבדן מולדתם. מה אקב לא קבה אל הוא אומר לי ארה שהוא גדולה מן קבה אפילו בקבה אין לי כח ק"ו בארה אבל לפירש"י שקבה גדולה מארה לא יתיישב כלל מה שהתחיל בארה וסיים בקבה. ויתכן לפרש מה אקוב לא קבה ישראל את אל כי הע"ג כשצרה בא עליהם הוא מקלל במלכו ובאלהיו אבל ישראל אינן כן אלא אפי' אם הקב"ה בא עליהם בחוזק תוקף כהוראת שם אל מ"מ לא קבה אינו מקלל אלא מברך גם על הרעה לפיכך גם הקב"ה לא יקוב אותו אפי' בשעת קלקלתם. ומה אזעום לא זעם ה' כי הע"ג מהפכין ה' מה"ר לדין. וישראל מעולם לא זעם את ה' לא הכעיס את מה"ר להפכה למדת דין. כי מראש צורים אראנו יחס שלו אינו מן תרח אלא מן אברהם שנקרא צור שנאמר הביטו אל צור חוצבתם וגו' הביטו אל אברהם אביכם ואותו צור תמים פעלו עם ה' היה וביער כל הגלולים מן הארץ ומגבעות אלו האמהות אשורנו משם ראש יחס שלו. הן עם לבדד ישכון וגו' מיום שנאמר לאברהם לך לך מארצך וגו' מאז והלאה נתבודד מן כל אומה ואין לו צירוף לא לבית אביו ולא לשום אומה כי לקח אותו אלהים לחלקו. ותדע שכך הוא לא נתן הקדוש ב"ה מספר לשום אומה כי אם לישראל והוא הדבר המורה על מעלתן כדרך שפרשנו למעלה פרשת במדבר ועל זה אמר מי מנה עפר יעקב וגו' כי זה מופת שאין לו צירוף עם כל אומה ולשון וזהו שכתוב ובגוים לא יתחשב כי כל חשבון עניינו המספר ואומר שישראל יש להם מספר פרטי אפי' בהיות יהודה וישראל כחול הים וזהו שאמר מי מנה עפר יעקב אפי' בזמן שהם רבים כעפר הארץ נתן להם מנין פרטי ולא די במספר זה אלא אפילו שאחר המספר עשאם ד' דגלים ונתן שנית מספר מיוחד לכל דגל שהוא רביעית המחנה ז"ש ומספר רבע ישראל וכ"כ למה אלא שבא להראות שהם הוו עיקר העולם כאלו לא היו ד' רוחות בעולם זולתם וכל מה שחוץ מהם אינו נחשב מכלל ד' רוחות העולם וזה ראיה שתרח אבי אברהם אינו מכלל היחוס ואין אברהם מתיחס אחריו כלל. ואמר תמות נפשי מות ישרים לשון רבים ותהי אחריתי כמוהו לשון יחיד כי המיתה דווקא בגוף הבא מאב ואם קראם ישרים. ותהי אחריתי כמוהו כי האחרית והשארית הוא בנשמות הבאים ממקור הש"י והנשמה דומה לבוראה בה' דברים לכך נאמר כמוהו. והריב"ה פי' שס"ת של אברהם יצחק יעקב בגי' בלעם וזהו אחריתי כמוהו:

ויקחהו שדה צופים. אחר שלא יכול למצוא שמץ פסול ע"ג בשרשים חזר להיות צופה ומביט בענפים דהיינו לבא על התולדות מצד חטא העגל שעשו וע"ז נאמר אפס קצהו תראה וכולו לא תראה כי אין האבות בכלל הבנים ועוד שלא עשו את העגל כ"א המוקצים שבעם שהרי שבט לוי לא הסכימו ואמר אשר

פרעה

תרלנו ממש כי ע"י העגל נעשו מגולים כמ"ש וירא משה את העם כי פרוע הוא פירש"י מגולה וראו כל העמים כי שם ה' סר מעליהם ע"י העגל וזהו שדה צופים שהוא לשון הכפה. ונאה התשובה אליו שגם בזה טעו כי לא הביט און ביעקב כ"א הערב רב לבדו היה מקור אל המעשה ההוא ויפה אמרו ויאמר וגו' לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם הביא לו מופת על טעותו שהרי נאמר במעשה העגל וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו וכי יש נחמה לפניו ית' והלא לא אדם הוא להתנחם אלא ודאי אפילו לכתחלה מעולם לא עלתה על דעתו ית' לכלותם כי לא פשעו בו אך הערב רב היה העיקר במעשה ההוא שעשו ע"י נחש וקסם וחשב ה' פן יטעו גם ישראל אחריו והיה מגזם להם בכליון כי עביד איניש דגזים ולא עביד לכך נאמר אשר דבר לעשות ולא נאמר אשר בקש לעשות אלא מעולם לא בקש אלא דבר לעשות דרך גיזום לבד ולא כדי לעשות ממש וזה דווקא לעמו דהיינו בני ישראל אבל על הערב רב לא נחם כלל ומזבחי ה' יכלו. ע"י העונשים המבוארים בפרשת כי תשא כמו שפרש"י בג' מיתות נידונו שם כו' ואעפ"כ נראה כאלו נחם ה' על זאת ואל ה' הוא היודע שגם מתחלה כך היתה דעתו ית' אבל אם היו ישראל מזידין בדבר א"כ ודאי ייעד להם עונש ממש והיתה כאן נחמה ממש וזה אינו כי לא בן אדם הוא ויתנחם. אלא ההוא אמר ולא יעשה שלא היתה שם כי אם אמירה ודבור לבד דרך גיזום ולא כדי לעשות ולהקים. ז"ש ולא יעשה ולא יקימנה והכפל שבפסוק זה טעמו לפי שאמר הקב"ה למשה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם וגומר הרי שהיה שם אמירה רכה והבטחה טובה למשה שאמר לו ואעשה אותך לגוי גדול. והיה שם דבור קשה לישראל ושניהם לא נתקיימו וכנגד הטובה אשר אמר לעשות למשה נאמר כאן לא איש אל ויכזב כי לשון כזב מורה על המבטיח להטיב ואינו מקיים וכנגדו אמר אמירה רכה ולא יעשה. וכנגד הרע אמר ובן אדם ויתנחם כי לשון נחמה הוא על הרעה וכנגד זה אמר ודבר ולא יקימנה ובדרך שנתבאר. ואמר הנה ברך לקחתי היינו לי כי כבר אמרתי ותהי אחריתי כמוהו ואם אקללם אקלל גם עצמי לכך לא אשיבנה. לא הביט און ביעקב אתה לקחתני שדה צופים להיות צופה ומביט באון ועמל שלהם מה אוכל להביט אם ה' לא הביט בהם עמל ואון. ואפי' החוטאים ההם לא כפרו באלהים לגמרי אלא שתפו ש"ש לדבר אחר כי לכך נאמר אשר העלוך בוי"ו ואחז"ל אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו ישראל כלייה כי בוי"ו יש הוראה שלא נתנו תפלה באלהים אלא הודו כי ה' הוא האלהים והעגל הזה נתמנה למלך על כל הארץ מפי הגבורה לכך אמרו אשר העלוך. וז"ש כאן ה' אלהיו עמו בטעותו כי ה' אלהיו הוא עמו עם העגל ומוסר לו ההנהגה להיות ביניהם כמלך ולא אלהים ממש ז"ש ותרועת מלך בו. או יאמר שאף בשעת החטא ה' אלהיו עמו לא כפרו בו לגמרי ותרועת מלך עולם נשאר בו. ותדע שכך הוא שהרי אמר הקב"ה למשה רד כי שחת עמך אשר העלית היינו העם שהעלה משה וזה ודאי לא אמר כלפי ישראל שהרי אל מוציאם ולא משה הוציאם אלא ודאי שכלפי הערב רב אמר שמשה העלם מדעתו והראיה שלכך אמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת וגומר דהיינו ישראל אשר אל מוציאם ממצרים. כי לשון הוצאה שייך בישראל שנכנסו למצרים ויצאו אבל גבי הערב רב אמר כי שחת עמך אשר העלית כי לשון יציאה אין שייך בהם כי מי הכניסם שיצאו. וכפי הפשט יתכן לפרש שהקב"ה אמר רד כי שחת עמך אשר העלית במעלה ע"י ביזת מצרים כי משם נתעשרו וע"י רוב זהב עשו העגל לכך אמר אשר העלית מארץ מצרים כי נתעלו בעושר של ארץ מצרים אבל בתפלת משה לא היה מקום להזכיר זה לכך אמר הוצאת. כי לא נחש ביעקב וגומר וכבר ידעת כי העגל נעשה ע"י כישוף ומאחר שלא נחש וקסם בישראל ודאי לא עשאו העגל כ"א הערב רב. וא"ת אם אין בהם נחש וקסם א"כ במה יודע להם הדבר אשר דבר ה'. ע"ז אמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. כי כל הקורות התלוין בעת וזמן ההוים ונפסדים יאמר ליעקב אפי' לקטניהם וע"ד שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. ולישראל דהיינו לחשוביהם יאמר מה פעל אל כי הדברים הרוחניים הקב"ה כונס בידים כמ"ש מקדש ה' כוננו ידיך וכתיב מה רב טובך וגו' פעלת לחוסים בך. הן עם כלביא יקום ידוע שכל עיקר מעשה כישוף בלילה כי בו תרמוש כל חיתו יער אלו המזיקים וכל העוסקים עמהם הם מוכים ומעונים ויראה בבקר והנה פניהם זועפים לא תואר ולא הדר להם והם חלושי כח כי רובם מרעידים את עצמם כדי שתשרה עליהם רוח הטומאה והן עם זה כלביא יקום משנתו חזק ובריא אולם וזה מופת שאין עסק בנחש וקסם ואדרבא לא ישכב עד יאכל טרף וכפירש"י שאומר ק"ש על מטתו ומבריח המזיקין מעליו וא"כ ודאי אין לו עסק עמהם כלל וזה פי' נכון :

ואנכי אקרה כה. פי' רבינו בחיי לבטל מהם ברכת כה יהיה זרעך וכה תברכו את בני ישראל בזה ראיתי לתרץ מה שמסיק ברכתי כי אמר אולי אוכל נכה בו לא בקש כ"א לנכות מהם חלק כ"ד מן ס' רבוא והיינו כ"ה אלף ויש להקשות מה תועלת היה לו בזה אם יחסרו כ"ה אלף מן ס' רבוא גם יש לדקדק למה נפלו בעצתו כ"ד אלף ולא יותר ולא פחות אלא ודאי שעיקר כוונתו היתה לבטל מהם ברכת כה כי עי"ז יחולו הקללות לכך לא בקש כ"א לנכות חלק כ"ד כדרך שמנכין מן הסלה חלק כ"ד כך בקש לנכות חלק כ"ד דהיינו כ"ה אלף כמספר כה ולא עלתה בידו כי לא הפיל כ"א כ"ד אלף עד כה ולא עד בכלל כי בטלו למספר כ"ה עמדו להם הברכות של כה תברכו וכה יהיה זרעך :

ויקח בלק את בלעם ראש הפעור. מעתה חזרו לדרך הג' כי ראו להם מקום ליתן שמץ ודופי לא בשרשים ולא בענפים א"כ המה בתכלית השלימות וכל דבר השלם מכל צד ביותר יש מקום לעה"ר לשלוט בו ע"י מברך רעהו בקול גדול ויספר בשבחו בקול רם וישמעו כל האומות ויתקנאו בהם ויכניסו בהם עין הרע ועי"ז קללה תחשב לו וע"כ לקחו ראש הפעור כדי שיפער פיו לבלי חק ויספר במעלתן בקול רם. וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל כי טובים המה בעיני ה' ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים היינו לחקור אחר פשעיהם לכל חטאתם הנעשים בעטיו של נחש הקדמוני וישת אל המדבר פניו כדמסיק ברכתי מי זאת עולה מן המדבר כל מעלתן של ישראל מן המדבר כו' כוונת המדרש בזכות הענוה המצויה בישראל ששמין את עצמן כמדבר הזה שהכל דשין עליו זכו ישראל לכל המעלות כמו שדרשו מסכת עירובין (פ"ה) על פסוק וממדבר מתנה. ומיד כאשר נתן עיניו לספר מכל המעלות אשר זכו להם מן המדבר כדי להכניס בהם עה"ר מיד נסמית עינו לפיכך קרא את עצמו שתום העין דווקא בפעם זה אבל לרש"י שפירש שנסמית על אמרו ומספר את רבע ישראל קשה למה לא קרא עצמו כן בנבואה שניה. נאם שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה כי כל סומא נקרא בלשון רז"ל סגי נהור לפי שהראיה הלבבית וסתם ראית עינים מכחישין זה את זה וכשתחזק אחד מהם יחלש השני ע"כ הראיה השכלית הפנימית גדולה אצל הסומים כי לא יטרידם הראות הגשמי וכן יש נוהגין להעצים עיניהם בכל קראם שמע ישראל וגו'. כדי להחזק הכונה הלבבית ויהיו עיניו למטה במדרגה ולבו למעלה במדרגה ע"כ קרא את עצמו אחר שנסמית עינו אשר מחזה שדי יחזה. ואמר נופל לפי שהוא סומא משתם עיניו שגורם לו ליפול הוא גלוי עינים השכליים. וקרא את עצמו שומע אמרי אל כי חוש הראות מכהים גם חוש השמע כי אין האדם יכול להשתמש בב' חושים אלו כא' וכמו שפרשנו פסוק הנה אנכי בא אליך בעב הענן ר"ל שלא תוכלו לראות בעיניכם ונתן טעם בעבור ישמע העם כי ע"י זה יתחזק חוש השמע כמבואר בחבור עוללות אפרים מאמר רט"ו ע"ש. ואמר מה טובו אוהליך יעקב ראה שאין פתחיהן מכוונין זה כנגד זה שלא יסתכל שום אחד באהל חבירו ולא יזיקו בעה"ר אמר איך אפשר שיקבלו נזק מן עין הרע כי הוא דבר שאין בעצמם אחרים מזה ואדרבא כנחלים נטיו. אמר שאהלי יעקב ומשכנותיו נמשלו לנחלים המכסים את הדגים לבל תשלוט בהם עה"ר כך האהלים אשר בהם יושבים ועוסקים בתורה מצילין מן העין כי לא שלטא עינא בישא ביושבי אהלים שאינן נראין בראש כל חוצות ומ"מ תורתן מכרזת עליהם ברחובות תתן קולה ויפוצו מעינותיו חוצה ברחובות פלגי מים לכך נאמר כנחלים נטיו כאהלים נטע ה' כי האהלים והנחלים משפט א' להם כארזים עלי מים. בפרק חלק אמרו טובה קללת אחיה השילוני מברכות של בלעם אחיה קללם בקנה שנאמר והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים מה הקנה אינו עומד כי אם במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין כו' אבל בלעם ברכם בארז שאינו עומד במקום מים כו' ופי' רש"י מ"ש כאן כארזים עלי מים שכינה דקאמרה הכי ופירושו דחוק. ונראה שכך פירושו כי מברכותיו של בלעם אנו למדין מה היה בלבו לקללם. ובוודאי היה בדעתו להמשילם לסתם ארז שאינו עומד במקום מים כדי להשליט בהם עה"ר כסתם ארז שע"י שהוא גבוה הכל מסתכלין בו כך ישראל ע"י שירום ונשא וגבה מאד יתנו האומות בהם עיניהם. ויהפוך ה' את הקללה ונתן חכו לתוך פיו לאמר אמרו כארזים עלי מים שטר ושוברו עמו כי המים מגינין עליו כי רוב תחתיתו מכוסה במים ואינו נראה כ"כ גבוה והמים מצילין אותו מן העה"ר כמו הדגים. אבל מ"מ דמיון הקנה טוב ממנו כי הוא מורה על ההכנעה כי הוא נכנע מפני הרוח וזהו תקנתו וע"כ אחז"ל שזכה הקנה ליטול ממנו קולמוס לכתוב בו ס"ת ולהורות נתן בלבם שאין התורה מתקיימת כ"א בנמוכי רוח כקנה ולא במי שהוא קשה כארז ומ"מ הארז העומד עלי מים דומה קצת לקנה מצד היותו מכוסה קצת כי גם זה מורה קצת על ההכנעה לכך אמר מיד יזל מים מדליו הנכנעים בטבע יזל מים של התורה. וכאשר ראה בלעם שלא יכול להם בשום צד הודה ואמר שלא יוכל לעשות טובה או רעה וגומר כי הרעה היינו לקלל והטובה לברך אותם בקול גדול כדי שקללה תחשב להם וטובה זו נגרעה היא מכתם רעה יען כי אין פיו ולבו שוים ע"כ הקדים הטובה לרעה בדרך לא זו אף זו. ואחר כל הנבואות אמר הנני הולך לעמי אין הפי' סילוק נבואה שהרי עדיין הוא מתנבא והולך אלא שאמר הנני הולך להתנבאות מה שיעשו העם הזה לעמי לפיכך לכה איעצך וגומר כי זאת העצה איך תנצל מהם וקרוב לשמוע שאמר לו איעצך שתהיה בטוח ואל תפחד מאחר שהשלום יהיה בימיך מה לך לידאג על העתיד כי את אשר יעשה העם הזה לעמך יהיה באחרית הימים ואך שלום יהיה בימיך לכן השמר והשקט ועיקר העצה רמוזה בתיבת לכה ר"ל עתה לכה וכלך מדרך זו והרמוז בלכה איעצך זה בלעם עתה הלך לך ותניח הדבר כי עוד חזון למועד :

וְהָיָה ׀ שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם׃ וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃ וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃ וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־לָךְ׃ וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ׃ שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ׃

שִׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ עַמִּי מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה־בִי׃ כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃ עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה׃ בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה׃ הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי׃ הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת־חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃

פירוש המלות

כרביבים. הם טפי גשם: ייחל. יקוה: ככפיר. הוא קטן מאריה וגדול מנמר: ורמס. דריסת הארי: ונתשתי. כמו ונתלשתי: עריך. אויביך: את. כמו עם: ההרים. הם האבות: הגבעות. האמהות: והאתנים. החזקים: יתוכח. ע' בירור טענות: הלאתיך. הטרחתיך בעבודתי: ענה. ע' עדות: אכף. שרשו כפף: בכורי. בני בכורי: פשעי. בעבור פשעי: הגיד. זהו תשובה על הנ"ל: משפט. מצות שבין אדם לחבירו: חסד. גמ"ח: לכת. הוא יחוד האל:

רשי

פרשת פינחס

אבן עזרא

(יא) **פינחס** בן אלעזר בן אהרן הכהן. (סנהדרין פב סוטה מג) לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ג והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן: בקנאו את קנאתי. בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף. כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר אנפרינ"מנט בלעז: (יב) את בריתי שלום. (סנהדרין שם) שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקדוש ברוך הוא שלומותיו:

והיתה

(יא) **בקנאו**. קל הנו"ן להקל על הלשון והטעם כי הוא קנא קנאה כקונו וכתוב על השם כי הוא אל קנא בע"ג ולולי הוא שקנא הייתי מכלה כל ישראל בדבר בקנאתי: (יב) את בריתי שלום. טעמו את בריתי ברית שלום כמו כסאך אלהים ורבים כן והטעם שלא יגור מאחי זמרי כי הוא נשיא בית אב ושכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם ונכח כי הכהנים הגדולים היו מבני פינחס ויתכן שהיו בנים אחרים לאלעזר. ומלת אחריו. לאות שמת ואינו אליהו כלל וכבר פירשתיו כי נגיד היה עליהם וגם שהיה בימי פילגש בגבעה

י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃ יב לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם׃

ג' ר"פ וכולם מלאים במ"א ח' הפני ופנחס כהנים ונוסף לו יוד בקנאו לאלהיו. ג'

ג'

ו' זועא הוא חד מא"ב מאותיו' קטנות (עמ"ס)

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא אָתֵיב יָת חֵימְתִי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִקַנֵּיהּ יָת קִנְאָתִי בֵּינֵיהוֹן וְלָא שֵׁיצֵיתִי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃ יב בְּכֵן אֱמַר הָא אֲנָא גְּזַר לֵיהּ יָת קְיָמִי

בעל הטורים

השיב את חמתי מעל. בגי' זה את המלאך של אף ושל חמה: בקנאו את קנאתי. תגין על הקו"ף לומר שעטרו על שקינא לה': ג' פעמים קנאה כנגד ג' עבירות שעשו לזנות וישתחוו ויצמד: לכן. ב' פסוקים מתחילים בכי הכא ואידך לכן אמור לבני ישראל וזהו שאמר הקב"ה במצרים גן נעול אחותי כלה ועתה אתם קרובים לארץ ואתם פרוצים בעריות: לכן. בגי' מדה במדה: את בריתי שלום. שלום כתיב והוא וי"ו קטועה בפ"ג דקדושין כשהוא שלם ד"א מתנה שלימה אני נותן לו עשרה מתנות במקדש עשרה במדינה ד"א וי"ו קטיעא כי פינחס הוא אליהו. וכן אליה כתיב חסר וי"ו ויעקוב מלא וי"ו שנטל ו' מאליהו למשכון עד שיבא עם המשיח ויגאל את בניו וזהו יגל יעקב ישמח ישראל ישמח אותיות משיח שישמח לימות המשיח ויחזור הוי"ו ויבא אליהו שלם: שלום. בגימטריא זהו משיח: שלומיאל בגימט' זהו זמרי בן סלוא:

תולדות אהרן פנחס בן אלעזר. סנהדרין פב: לכן אמור. קדושין סו סנהדרין פב זוהר אחרי מות עקרים פ' אחרון:

רמבן

הודיע הקב"ה למשה שישלם שכר טוב לפנחס על קנאתו אשר קנא לאלהיו ועל הצדקה שעשה עם ישראל לכפר עליהם ולא מתו כולם במגפה וצוהו שיודיע לישראל שהוא כהן גדול לעולם וזה טעם לכן אמור שיגיד זה בישראל ולא אמר הכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו כהונת עולם כמו שאמר באהרן אבל אמר ברית כהונת עולם ואמר את בריתי שלום שיתן לו ברית עם השלום דבק בו ובאהרן נאמר לכבוד ולתפארת ולכך אמר אשר קנא לאלהיו והמשכיל יבין. והזכיר שם האיש המוכה ושם האשה המוכה להודיע כי ראוי היה לשכר הגדול הזה שהרג נשיא בישראל ובת מלך גוים ולא ירא מהם בקנאתו לאלהיו ואחרי שנתן שכרו הטוב לצדיק צוהו להפרע מן הרשעים ואמר לו צרור את המדינים וצוהו שימנה העם תחלה וזה טעם ויהי אחרי המגפה כי המנין יהיה תחלה:

וטעם

ספורנו

(י) **וידבר** ה' אל משה: (יא) בקנאו את קנאתי בתוכם. שעשה נקמתי לעיני כלם כדי שבראותם זה ולא ימחו יכופר על אשר לא מיחו בפושעים ובזה השיב את חמתי מעליהם: (יב) את בריתי שלום. ממלאך המות כענין עושה שלום במרומיו כי אמנם ההפסד לא יקרה אלא בסבת התנגדות ההפכים וזה אמנם נתקיים בפנחס שהאריך ימים הרבה מאד מכל שאר אנשי דורו עד שהיה הוא משמש במשכן שילה בזמן פלגש בגבעה שהיה בלי ספק אחרי מות יהושע ושאר הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע וכל שכן אם היה בזמן יפתח שכתב למלך בני עמון בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה כו' שלש מאות שנה וכבר ספרו ז"ל שפנחס לא רצה ללכת אז אל יפתח להתיר נדרו וכל שכן לדברי האומר אליהו זה פנחס והוא עדיין חי וקיים:

פנחס

יג וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית
כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא
לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו'
יד וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר י"ג ר"פ . ג'
הֻכָּה אֶת־הַמִּדְיָנִית זִמְרִי בֶּן־סָלוּא ג' ב' חס' וא' מלא
נְשִׂיא בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי׃ טו וְשֵׁם
הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי ב' קמצין ובטעם תביר בענין
בַּת־צוּר רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית־אָב
בְּמִדְיָן הוּא׃ פ
טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יז צָרוֹר אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם ו'
אוֹתָם׃ יח כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם ט"ל מלאים בתורה
בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ לָכֶם עַל־ ל' ל'
דְּבַר פְּעוֹר וְעַל־דְּבַר כָּזְבִּי בַת־
נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם־ ב' ובענין
כו הַמַּגֵּפָה עַל־דְּבַר־פְּעוֹר׃ א וַיְהִי
אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה פ פסקא באמצע פסוק
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל
אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר׃

שְׁלָם׃ יג וּתְהֵי לֵיהּ
וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי קְיָם
כְּהֻנַּת עָלַם חֲלַף דְּקַנֵּי קֳדָם
אֱלָהֵיהּ וְכַפַּר עַל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ יד וְשׁוּם גַּבְרָא
בַּר יִשְׂרָאֵל קְטִילָא
דְּאִתְקְטֵיל עִם מִדְיָנֵיתָא
זִמְרִי בַּר סָלוּא רַב בֵּית
אַבָּא לְבֵית שִׁמְעוֹן׃
טו וְשׁוּם אִתְּתָא דְּאִתְקְטִילַת
מִדְיָנֵיתָא כָּזְבִּי בַּת צוּר
רֵישׁ אֻמֵּי בֵּית אַבָּא בְּמִדְיָן
הוּא׃ טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ יז אָעִיק לְמִדְיָנָאֵי
וְתִקְטוֹל יָתְהוֹן׃ יח אֲרֵי
מְעִיקִין אִנּוּן לְכוֹן בְּנִכְלֵיהוֹן
דְּנַכִילוּ לְכוֹן עַל עֵיסַק
פְּעוֹר וְעַל עֵיסַק כָּזְבִּי בַּת
רַבָּא דְּמִדְיָן אֲחַתְהוֹן
דְּאִתְקְטִילַת בְּיוֹמָא דְמוֹתָנָא
עַל עֵיסַק פְּעוֹר׃ א וַהֲוָה
בָּתַר מוֹתָנָא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
וּלְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא

ושם י"ג ר"פ וסימן נמסר בסדר בראשית: הכה ג' ב' חסר ואחד מלא וסי' אשר הכה את המדינית. הכה אפרים שרשם יבש. הוכה כעשב ויבש דין מלא. וא' והוכת ומת: המכה ב' קמצין ובטעם תביר ובענינא וסימן ושם האשה

תולדות אהרן והיתה לו. יבמות ק כתובות יג קדושין סו זבחים קא: ברית כהונת. מנחות כ: זמרי. סנהדרין פב: כזבי. שם: צור את המדינים. קמא לח:

רשי

(יג) והיתה לו. בריתי זאת: ברית כהנת עולם. שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. בשביל אלהיו כמו (במדבר יא) המקנא אתה לי (זכריה א) וקנאתי לציון בשביל ציון: (יד) ושם איש ישראל וגו'. במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי: נשיא בית אב לשמעוני. לאחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון. ד"א להודיע שבחו של פינחס שאעפ"י שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה: (טו) ושם האשה המוכה וגו'. להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל: ראש אמות. אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגו' (במדבר ל"א) והוא היה חשוב שבכולם שנאמר ראש אמות בית אב ולפי שנהג בזיון בעצמו והפקיר בתו מנאו שלישי: בית אב. חמשת בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם: (יז) צרור. כמו זכור שמור לשון הוה עליכם לאייב אותם: (יח) כי צררים הם לכם וגו'. על דבר פעור שהפקירו בנותיהם לזנות כדי להטעותכם אחר פעור. ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות המואביה שעתידה לצאת מהם כדאמרינן (בבא קמא ל"ח): (יט) ויהי אחרי המגפה וגו'. משל לרועה שנכנסו זאבים בתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות (פסיקתא). דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין. עכשיו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירן במנין

אבן עזרא

נגפה: (יג) אשר קנא לאלהיו. מאהבתו את השם גם עשה טובה לישראל ודרך דרש האב כפר ובניו יכפרו: (יד) אשר הכה את המדינית. עם ורבים כן: נשיא בית אב. אחד מחמשת אבות בני שמעון. וראש לבית אבותיו גדול ממנו: (טו) צור. אחד ממלכי מדין והנה גם מלכי מדין חמשה אבות: (יז) צרור. שם הפועל כמו זכור את יום השבת: (יח) כי צוררים הם לכם. כי הצרו לכם: בנכליהם. במחשבתם הרעה מגזרת ויתנכלו אותו: ועל דבר כזבי. ועוד כי יחשבו לעשות לכם רע בעבור כזבי אחותם: (יט) ויהי אחרי המגפ'. אמר השם אל משה ואל אלעזר על יד משה וכן ויצו משה וזקני ישראל אז ישיר משה ובני ישראל. וטעם אחרי המגפה בעבור שאמר השם לאלה תחלק הארץ:
וידבר

בעל הטורים ויכפר. לכפר לא נאמר אלא ויכפר. שעומד ומכפר על ישראל עד סוף כל הדורות: הכה ג'. אשר הכה את המדינית. הוכה כעשב ויבש לבי: הוכה אפרים. ע"י המדינית שהיתה בהם המגפה. וסיפא דקרא כי שכחתי מאכל לחמי שע"י אכילת לחמי טעיתי ונצמדתי לבעל פעור. כדאיתא במדרש שהושיבו להם פונדקאות שהיו מוכרים להם מיני מאכל ומשקה. וכן הוכה אפרים ע"י פעור כמו דאיתא בראש הפ' המה באו בעל פעור וינזרו לבושת וגומר: צרור את המדינים לשון יחיד והכיתם לשון רבים צרור כי על ידך הוא שאמר לה אביה אל תבעל אלא לגדול שבהם זה משה והכיתם לשון רבים ולא משה כי נתגדל במדין: ויהי אחרי המגפה. פרשה זו פתוחה שעשה הפסק בין המגפה למנין שלא תשלוט המגפה בפקוד אותם:

ספורנו

(יג) תחת אשר קנא לאלהיו. ומאחר שהוא רב את ריבי אלהיו מריב כל התנגדות ויהיה לו השלום: ויכפר על בני ישראל. בעשותו הנקמה לעיני כלם כדי שיכופר להם על שלא מיחו בפושעים ולכן הוא ראוי לכהנת עולם אשר בה יכפר בעדם: (יד) ושם איש ישראל המוכה. וזה כי אמנם בכפרו בזה האופן מסר עצמו לסכנה במה שהרג לעין כל נשיא ובת מלך: (ד) לאמר מבן עשרים שנה ומעלה. משה ואלעזר אמרו לישראל שיאמרו ויגידו כל פרטיהם שהם בני עשרים
כאשר

רמבן

(יח) **וטעם** בנכליהם. כאשר פירשתי כי זקני מדין חשבו המחשבה הרעה הזאת כמו שנאמר ויאמר מואב אל זקני מדין כי בהם נתיעצו מתחלה והם נתנו עצה זו למואב שתזנינה בנותם עמהם וילמידו אותם לבעל פעור להדיחם מעל השם ואם לא נזכר שם. ועוד שלחו להם בת מלכם לזנות עמהם וזה טעם על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם כי לולי מדעת יועצי המלכות נעשה כבודה בת מלך במדין מה תבקש בשטים בערבות מואב לבא אל מחנה עם אחר כי ישראל בערבות מואב בשטים היו ומאין תבא שם המדינית הזאת אבל היתה יפת תאר מאד ושלחו אותה זקני מדין שם כי אמרו בתואר אשה יפה רבים הושחתו וקרוב הוא שהיה גם בלעם בעצה הזו כי בשובו מארץ מואב עבר במדין כי דרכו משם והיה ביועצי המלכות ואולי נתעכב שם לדעת מה יהיה בהם לפיכך מצאוהו ישראל במדין ויהרגוהו שם ויהיה פירוש ויקם בלעם וילך וישב למקומו שהלך לו לשוב אל ארצו וכן נראה כי ישראל לא יהרגו המתנבא רק ברשות התורה אבל כאשר נאמר להם כי צוררים הם בנכליהם אשר נכלו לכם וגו' והנה כל המתנכלים מחוייבי מיתה ולכן המיתו גם בלעם כי ידעו שהוא בעל העצה הרעה הזאת והנה צוה הקדוש ברוך הוא להנקם מהם אבל על המואבים כבר הזכיר אל תצר את מואב כי ישראל בתחלה באו אל גבול אדום והזהירם עליהם ונשמרתם מאד ואחרי כן באו לגבול מואב ואמר לו אל תצר את מואב ואחרי כן אמר אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואמר קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון ואחר כל זה ראה בלק כל אשר עשה ישראל לאמורי שהם שני מלכי האמורי סיחון ועוג ונעשה הענין הזה כולו א"כ כן אזהרת אל תצר את מואב מקודמת למצות צרור את המדינים ואני תמה על לשון האגדה שאמרו בבבא קמא אל תצר את מואב וכי עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות אלא נשא משה ק"ו בעצמו אמר ומה מדינים שלא באו אלא לסייע למואב אמרה תורה צרור את המדינים והכיתם אותם מואבים עצמן לא כל שכן אמר לו הקדוש ברוך הוא לא כשעלה על דעתך שתי פרידות יש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית והנה קודם הק"ו הזהירו למשה מן המואבים ועוד אם מפני הק"ו למה הוצרך להזהיר מבני עמון אולי לא הקפידו בלשון האגדה בכך אבל הכוונה לומר שגלוי לפניו יתברך כי כשיצוה אותו צרור את המדינים יהיה למשה ק"ו לעשות מלחמה במואב שלא ברשות אחרת והקדים להזהירו מזה ומפני שהזהיר במואב הזכיר גם בבני עמון שלא יחשוב משה שתהיה אזהרתו מן מואב לבדו ורשות
בבני

ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ ׀ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־יֹצֵא צָבָא
בְּיִשְׂרָאֵל׃ ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן אֹתָם בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־
יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ ד מִבֶּן עֶשְׂרִים
שָׁנָה וָמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצְאִים
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ שני ה רְאוּבֵן
בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ
מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפַלּוּא מִשְׁפַּחַת
הַפַּלֻּאִי׃ ו לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת
הַחֶצְרוֹנִי לְכַרְמִי מִשְׁפַּחַת הַכַּרְמִי׃
ז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הָרֻאוּבֵנִי וַיִּהְיוּ
פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף
וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ ח וּבְנֵי
פַלּוּא אֱלִיאָב׃ ט וּבְנֵי אֱלִיאָב
נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא־דָתָן
וַאֲבִירָם קְרוּאֵי הָעֵדָה אֲשֶׁר הִצּוּ
עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּעֲדַת־קֹרַח
בְּהַצֹּתָם עַל־יְהוָה׃ י וַתִּפְתַּח
הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם
וְאֶת־קֹרַח בְּמוֹת הָעֵדָה בַּאֲכֹל
הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם
אִישׁ וַיִּהְיוּ לְנֵס׃ יא וּבְנֵי־קֹרַח
לֹא־מֵתוּ׃ ס יב בְּנֵי שִׁמְעוֹן
לְמִשְׁפְּחֹתָם לִנְמוּאֵל מִשְׁפַּחַת
הַנְּמוּאֵלִי לְיָמִין מִשְׁפַּחַת הַיָּמִינִי

י"ב ר"פ
ג'
ס"ו מלעוס פסוק
ל' וחסר
ל' וחסר
ג' ר"פ בטעם כענין הראובני השמעוני מנשה וחד ואלה בני שותלח
י"ד פסוקים מן ג' מלין
קריאי קרי ג'
ג' ג"א
ל' וחסר
ז' בטעם זרקא כענין זהב ישאג זרוק סי'
ל' וכ"כ

לְמֵימַר׃ ב קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן
כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא
לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן כָּל נָפֵיק
חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ ג וּמַלִּיל
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וַאֲמַרוּ
לְמִמְנֵי יָתְהוֹן בְּמֵישְׁרַיָּא
דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ
לְמֵימַר׃ ד מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין
וּלְעֵילָא כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת
מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּנְפַקוּ
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ה רְאוּבֵן
בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן
חֲנוֹךְ זַרְעִית חֲנוֹךְ לְפַלּוּא
זַרְעִית פַּלּוּא׃ ו לְחֶצְרוֹן
זַרְעִית חֶצְרוֹן לְכַרְמִי זַרְעִית
כַּרְמִי׃ ז אִלֵּין זַרְעֲיָת רְאוּבֵן
וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין
וּתְלָתָא אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה
וּתְלָתִין׃ ח וּבְנֵי פַלּוּא
אֱלִיאָב׃ ט וּבְנֵי אֱלִיאָב
נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא
דָתָן וַאֲבִירָם מְעַרְעֵי
כְּנִשְׁתָּא דְאִתְכְּנִשׁוּ עַל
מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בִּכְנִשְׁתָּא
דְקֹרַח בְּאִתְכַּנּוֹשֵׁיהוֹן עַל יְיָ׃
י וּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ
וּבְלָעַת יָתְהוֹן וְיָת קֹרַח
בְּמוֹתָא דִכְנִשְׁתָּא כַּד אֲכַלַת
אִישָׁתָא יָת מָאתָן וְחַמְשִׁין
גַּבְרָא וַהֲווֹ לְאָת׃ יא וּבְנֵי
קֹרַח לָא מִיתוּ׃ יב בְּנֵי
שִׁמְעוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִנְמוּאֵל
זַרְעִית נְמוּאֵל לְיָמִין זַרְעִית

נמנין: (ב) לבית אבתם. על שבט האב יתיחסו ולא על שבט האם: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן אתם. דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם: לאמר. אמרו להם צריכים אתם לימנות: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו'. שיהא מניינכם מבן עשרים שנה ומעלה שנאמר כל העובר על הפקודים וגו': (ה) משפחת החנכי לפי שהיו המואבים מגנין אותן מה אלו מתייחסין על שבטיהן סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיהן אם בגופם היו מושלים ק"ו בנשותיהם לפיכך הטיל הקדוש ברוך הוא שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם. וזה הוא שמפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל (תהלים קכ"ב) השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולן כתב החנוכי הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף (מדרש והובא בילקוט): (ט) אשר הצו. את ישראל על משה: בהצתם. את העם על ה'. הצו השיאו את ישראל לריב עם משה לשון הפעילו: (י) ויהיו לנס. לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר (במדבר י"ז) לחלוק על הכהונה: (יא) ובני קרח לא מתו. הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם (במ"ר וסנהדרין)

(ג) וידבר משה ואלעזר הכהן. במקום אביו ויתכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן: אותם. כמו דברו לשלום: (ד) מבן עשרים שנה. והטעם שנשאו את חשבונם כאשר צוה ה' את משה. וטעם ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים. כי היו בספורים רבים מיוצאי מצרים והקרוב להיותם חיים והחל מראובן בספורים הראשונים במדבר סיני: (ט) אשר הצו. כטעם כי ינצו אנשים: (י) ואת קרח. פירשתיו: ויהיו לנס. כמו ויהיו לאות לבני ישראל: (יא) ובני קרח לא מתו. והעד שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים הקרחים לבני קרח מזמור גם בתורה כתוב משפחת הקרחי והזכיר הכתוב ובני קרח עם בני ראובן בעבור כי בני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח: (יב) הימני. אל תבקש דקדוק בשמות וכן מן סוף

בעל הטורים

לבית אבתם. ולא אמר למשפחותם כמו למעלה לפי שאומר בכל אחד משפחת החנוכי משפחת הפלואי וכן בכולם: לכרמי ב'. לכרמי משפחת הכרמי ואידך ומה לעשות עוד לכרמי. מי הוא כרמי זהו שנאמר בו לכרמי משפחת הכרמי. כמו דכתיב כי כרם ה' צבאות בית ישראל: ויהיו לנס. שמחתותם היו לנס ולזכרון: לנס ג' במסרה. ויהיו לנס. כי שורש ישי אשר עומד לנס עמים. שם ברקמה היה מפרשך להיות לך לנס. ז"ש מקום נתבצר להם כשנפתחה הארץ נשאר מקום באמצע כמו הנס שהוא בראש התורן כך נשאר מקום תורן. ומכאן רמז למ"ד שהיא אבדה המתבקשת שיעמדו לתחית המתים לימות המשיח. והיינו שרש ישי אשר עומד לנס:

המבה. כי צררים הם לכם: שאו י"ב ר"פ וסי' שאו את ראש כל עדת בני ישראל. וחבירו שאו את ראש כל עדת. שאו מרום עיניכם. שאו לשמים עיניכם. שאו עיניכם וראה והתמהו. שאו נס ציונה. הבאים מצפון. שאו שערים ראשיכם. וחבירו שאו שערים ראשיכם. שאו זמרה ותנו תוף. שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. שאו נס בארץ: כל דסמיך לרבוד אתו אתך אתם דגש במ"ש אותו אותך אותם רפין וסי' נמסר בסדר וירא: ובני ישראל ט"ו מצעות פסוק וסימן ויחזק ה' את לב פרעה. אז ישיר משה ובני ישראל. כי בא סוס פרעה. מבן עשרים שנה ומעלה תנינא דפינחס. ויוציאו את המקלל. בעבר הירדן בגיא. ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע. ויהי ככלות יהושע. משה עבד ה' ובני ישראל הכום. ויאמרו בני ישראל נגפים הם. ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון. ויקרא המלך לגבעונים ונקבצו בני יהודה ובני ישראל. ויגע החדש השביעי. וכל ר"פ דכוותא. אלה ד' בטעם טפחא בענין וסי' משפחות הראובני. אלה משפחות השמעוני. אלה משפחות מנשה ואלה בני שותלח לערן משפחת: ובני פלוא אליאב חד מן י"ד פסוקים מן ג' ג' מלין וסי' נמסר בסדר תצוה: בני שמעון ז' בטעם זרקא וסימן בני שמעון למשפחתם. בני גד למשפחתם. ויהיו בני יהודה. בני זבולן למשפחתם. אפרים למשפחתם. בנימן אשר,

תולדות אהרן ובני פלוא. בתרא קמו: הוא דתן. מגלה יא: בהצותם. סנהדרין קי: באכל האש. שם: ובני קרח. סנהדרין קי מגלה יד:

רמבן

כבני עמון כי גם הם גמלו להם רעה ולא קדמו אותם בלחם ובמים. ומדרש אחר מפני שהמואבים עשו מפני היראה שהיו שוללים אותם אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם כמו שכתב רש"י בסדר אלה מסעי. ועל דרך הפשט עוד ארץ עמון ומואב השם נתנה לבני לוט ירושה בעבור לוט אביהם ששרת את הצדיק וגלה עמו לאותה הארץ ולכך לא הרשה לעשות להם רעה בארצם אבל מפני חטאם שהרחיקו את ישראל ולא קרבו אותם הענישם להרחיקם מעל עמו ולא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' מדה כנגד מדה:

(ה) **חנוך** משפחת החנוכי. אולי כאשר נתחלקה הארץ לשבטים על דעת רבותינו ונטל שבט שמעון המועט בשבט יהודה המרובה חלק כחלק כך נתחלקה לבית אבות ליורדי מצרים ועשו מנחלת ראובן ד' חלקים והיה כחלק משפחת החנוכי חלק משפחת הפלואי וחצרון וכרמי אע"פ שאינן שוות במספר שמות לגלגלותם וזה טעם המנין הזה שימנו המשפחה ליורדי מצרים ולא יזכיר לגלגלותם ואע"פ שיזכיר מספרם בכלל ומה שאמר לרב תרבו נחלתו בבני המשפחה שנטלו איש לפי פקודיו לגלגלותם ומפני זה יזכיר בספר יהושע בחלוקת הארץ למשפחותם ויהיה הגורל למטה בני יהודה למשפחותם וכן בכולם או יהיה טעם למשפחותם לכל משפחות השבט או שחלקו הארץ למשפחותם וכל משפחה ומשפחה היה חלקם במקום אחד לא תתערב במשפחה אחרת והוא הנכון בעיני:

(ט) **ובני** אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם. הזכיר הכתוב זה להודיע

פוה פוני ומן לשפופם השופמי לימנה משפחת הימנה ואיננו הימיני כמו מן בריעה בריעי וחגי ושוני חסר יו"ד היחס או זה יו"ד היחס ושל השם חסר והוא הנכון ואחר ראובן שמעון וגד החונים עליו רק מנשה קודם אפרים ובמדבר סיני הפוך והנכון שזה בעבור מספרם כי בני אפרים יוספו על בני מנשה במדבר סיני שמונת אלפים ושלש מאות ובערבות מואב יוספו על בני מנשה על בני אפרים עשרים אלף

וסימן זא"ב ישא"ג זרוק : הצפוני ב' בתרי לישני מלאים וסי' לצפון משפח' הצפוני ואת הצפוני ארחיק : בני יהודה ג' בטעם וסימן בני ראובן בכור ישראל . בני יהודה למשפחתם . בני יוסף למשפחתם : אלה ו' ר"פ בטעם תביר בענין וסימן גד יהודה יששכר זבולון אשר נפתלי . וחד מצעות פסוק אלה משפחת דן וסימן כל היכא דאיכא בענין אלה משפחת פלוני משפחת בני פלוני דסמיך לפקדיהם או למשפחתם אלה בתביר והם ו' וסימן יש"ג אזנ"י ואפרים יוצא מן הכלל : ג' בטעם שופר ופשט ובעניינא וסימן יששכר דן נפתלי .

יָמִין לְיָכִין זַרְעִית יָכִין׃
יג לְזֶרַח זַרְעִית זֶרַח לְשָׁאוּל
זַרְעִית שָׁאוּל׃ יד אִלֵּין
זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן עַסְרִין וּתְרֵין
אַלְפִין וּמָאתָן׃ טו בְּנֵי גָד
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִצְפוֹן זַרְעִית
צְפוֹן לְחַגִּי זַרְעִית חַגִּי
לְשׁוּנִי זַרְעִית שׁוּנִי׃
טז לְאָזְנִי זַרְעִית אָזְנִי לְעֵרִי
זַרְעִית עֵרִי׃ יז לַאֲרוֹד
זַרְעִית אֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי
זַרְעִית אַרְאֵלִי׃ יח אִלֵּין
זַרְעֲיַת בְּנֵי גָד לְמִנְיָנֵיהוֹן
אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ
מְאָה׃ יט בְּנֵי יְהוּדָה
עֵר וְאוֹנָן וּמִית עֵר
וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃
כ וַהֲווֹ בְּנֵי יְהוּדָה
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשֵׁלָה זַרְעִית
שֵׁלָה לְפֶרֶץ זַרְעִית פֶּרֶץ
לְזֶרַח זַרְעִית זָרַח׃
כא וַהֲווֹ בְּנֵי פֶרֶץ
לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן
לְחָמוּל זַרְעִית חָמוּל׃
כב אִלֵּין זַרְעֲיַת יְהוּדָה
לְמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְשִׁתָּא
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃
כג בְּנֵי יִשָּׂשכָר לְזַרְעֲיָתְהוֹן

לְיָכִין מִשְׁפַּחַת הַיָּכִינִי׃ יג לְזֶרַח
מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לְשָׁאוּל מִשְׁפַּחַת
הַשָּׁאוּלִי׃ יד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
הַשִּׁמְעֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף
וּמָאתָיִם׃ ס טו בְּנֵי גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִצְפוֹן מִשְׁפַּחַת הַצְּפוֹנִי לְחַגִּי
מִשְׁפַּחַת הַחַגִּי לְשׁוּנִי מִשְׁפַּחַת
הַשּׁוּנִי׃ טז לְאָזְנִי מִשְׁפַּחַת הָאָזְנִי
לְעֵרִי מִשְׁפַּחַת הָעֵרִי׃ יז לַאֲרוֹד
מִשְׁפַּחַת הָאֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי
מִשְׁפַּחַת הָאַרְאֵלִי׃ יח אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־גָד לִפְקֻדֵיהֶם
אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס
יט בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמָת עֵר
וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־
יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשֵׁלָה מִשְׁפַּחַת
הַשֵּׁלָנִי לְפֶרֶץ מִשְׁפַּחַת הַפַּרְצִי
לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי׃ כא וַיִּהְיוּ
בְנֵי־פֶרֶץ לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת
הַחֶצְרֹנִי לְחָמוּל מִשְׁפַּחַת
הֶחָמוּלִי׃ כב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
יְהוּדָה לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשָּׁה וְשִׁבְעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס כג בְּנֵי
יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם תּוֹלָע

ל' . ד' בטעם בענין
ב' ומ"ל
ל' ומ"ל . ל' ד'
ל' ל' ל'
ל' . ל'
ל'
ג' דסמי' בענין גד אפרים אשר ואחרא אלה משפחות פלוני
סימן
ל' ל'
ב'
ב' א' חסר וא' מלא .
ו' בטעם ר"פ בענין וסימן יש"ג אזנ"י וחד מצעות פסוק .
ג' בטעם בענין יששכר דן נפתלי בד"ן סימן .

וסנהדרין ק"י) : (יג) לזרח. הוא צוחר לשון צוהר אבל משפחת אחד בטלה. וכן חמש משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה. וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות. ומצאתי בגמרא ירושלמית שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמונה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר (דברים י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא בהר ההר מת וממוסרה עד הר ההר שמונה מסעות יש למפרע אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא ורבי תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון : (טז) לאזני. אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו

בעל הטורים

הצפוני ב' במסרה. לצפון משפחת הצפוני ואידך ואת הצפוני ארחיק מעליכם זהו שאליהו בא מבני גד שבד"ה מיחס אותו עם בני גד אז והצפוני ארחיק מעליכם שיתבטל יצה"ר. לצפון הוא צפיון וכתיב לצפון על שם שמשה שקיבל עטרת הדברות לשון נחלקו : לפוה משפחת הפוני. היה לו לומר הפוהי וכתיב פוני לומר שכל ישראל פונים אליו ללמוד תורתו :

רמבן

להודיע שנשארה כל הירושה במשפחת הפלואי לנמואל לבדו כי דתן ואבירם וכל אשר להם נבלעו או כדברי רבותינו לרמוז שאבדו חלקם מן הארץ אף על פי שהיו מיוצאי מצרים וראוים לנחלה :

(יג) **לזרח**. הוא צוחר לשון צהר אבל משפחת אחד בטלה וכן חמש משפחות משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה לשון רש"י. ועוד כתב כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים והנולדים משם ואילך לא נקראו משפחות חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימן ומצאתי ביסודו של ר' משה הדרשן שירדה אמו למצרים כשהיא מעוברת מהן ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אני אומר שהיו לבלע בנים הרבה ומשנים הללו ארד ונעמן יצתה מכל אחד ואחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם כל זה לשון הרב ז"ל. ואני תמה עליו שאין הקושיא בעבור שימנה הכתוב משפחת הבלעי לעצמן ומשפחת הארדי ומשפחת הנעמי בניו לעצמן כי זה היה מפני היותן למשפחות כדברי הרב וכן יעשה בבני יהודה ובבני מנשה ואפרים וכן בבני אשר אבל אם נאמר שנולדו ארד ונעמן לבלע בן בנימן אחרי רדתו למצרים לא היו ראויים להמנות כאן למשפחות ואם נחשוב שנולדו לו קודם לכן יהיו יותר משבעים נפש כי אז היו בני בנימין עשרה ואלה בני בלע שנים על כן דרש רבי משה הדרשן שהיתה מעוברת מהן ולא ימנה אותם שם וכאן יחשבם לנולדים ואם אגדה היא נסבול הדוחק לקבלה ונצטרך עוד לומר כי יוכבד נולדה בין החומות ביום הכנסם שם ולכך יזכיר אותה בשבעים נפש ואלה נולדו אחרי החדשים ואם איננה קבלת רבותינו נדחה סברתו זאת בשתי ידים אבל נוכל לומר כי ארד ונעמן בני בנימין מתו בלא בנים ובלע רצה להקים לאחיו שם בישראל וקרא שם בניו על שם אחיו המתים ואולי היה יבום בנשותיהן כי הוא הבכור והיו אלה גרא ונעמן בני בלע לראשי משפחות להקים שם לגרא ונעמן בני בנימין יורדי מצרים. והנכון בעיני כי נעמן וארד אשר ימנה בבני בנימין שם בפרשת ואלה שמות הם בני בניו הבכור בלע כמו שמפורש כאן וכן ימנה אותם בדברי הימים ומנהג הכתוב לעשות בני הבנים כבנים כמו שאמר אל לבן בן נחור וכתיב בדברי הימים בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ועוץ וחול וגתר ומש והנה אלה ארבעה האחרונים בני בניו אע"פ שלא עשה כן בבני פרץ ובבני בריעה אולי נולדו על ברכי בנימין ויחשבם לו כדרך ואלה תולדות אהרן ומשה או בעבור שהיו בני בנימין רבים שהיו שמונה נטפל המיעוט לרוב ועל דרך הסברא יתכן עוד שנאמר שלא מנה הכתוב המשפחות ליורדי מצרים לבדם כי גם הנולדים במצרים מאותו יום ואילך מנה למשפחות כמו שעשה באפרים ומנשה ואין טעם לעשות כן בעבור היותם במצרים כי לעת הירידה ראוי שימנו כולם למספר אחד ויעשה משפחות משבעים נפש וכן ימנם הכתוב בכל מקום ביורדי מצרים בשבעים

משפחתו על שמו: (כד) לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו ע"ש יורדי מצרים והנולדים משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו. חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אניותי ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה. זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן

מִשְׁפַּחַת הַתּוֹלָעִי לְפֻוָּה מִשְׁפַּחַת ג׳ ג׳
הַפּוּנִי׃ כד לְיָשׁוּב מִשְׁפַּחַת ג׳. °נ״א פוה
הַיָּשֻׁבִי לְשִׁמְרֹן מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְרֹנִי׃ ל׳ וחס׳. ל׳ וחס׳
כה אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יִשָּׂשכָר ז׳ בטעם
לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף
וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ ס כו בְּנֵי זְבוּלֻן
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְסֶרֶד מִשְׁפַּחַת הַסַּרְדִּי
לְאֵלוֹן מִשְׁפַּחַת הָאֵלֹנִי לְיַחְלְאֵל
מִשְׁפַּחַת הַיַּחְלְאֵלִי׃ כז אֵלֶּה ז׳ בטעם בענין ר״פ
מִשְׁפְּחֹת הַזְּבוּלֹנִי לִפְקֻדֵיהֶם
שִׁשִּׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס
כח בְּנֵי יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם מְנַשֶּׁה ג׳ בטעט ר״פ בענין יהודה
וְאֶפְרָיִם׃ כט בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר יוסף. פ׳
מִשְׁפַּחַת הַמָּכִירִי וּמָכִיר הוֹלִיד ג׳ ומלא
אֶת־גִּלְעָד לְגִלְעָד מִשְׁפַּחַת
הַגִּלְעָדִי׃ ל אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר
מִשְׁפַּחַת הָאִיעֶזְרִי לְחֵלֶק מִשְׁפַּחַת ג׳ ומלא
הַחֶלְקִי׃ לא וְאַשְׂרִיאֵל מִשְׁפַּחַת
הָאַשְׂרִאֵלִי וְשֶׁכֶם מִשְׁפַּחַת ג׳ וכ״כ
הַשִּׁכְמִי׃ לב וּשְׁמִידָע מִשְׁפַּחַת
הַשְּׁמִידָעִי וְחֵפֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶפְרִי׃ ג׳ ומלא
לג וּצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר לֹא־הָיוּ לוֹ
בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְשֵׁם בְּנוֹת
צְלָפְחָד מַחְלָה וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה מוחמ״ו סימן
וְתִרְצָה׃ לד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה
וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ ס לה אֵלֶּה בְנֵי־
אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּתֶלַח ג׳
מִשְׁפַּחַת הַשֻּׁתַלְחִי לְבֶכֶר ג׳ וחסר
מִשְׁפַּחַת הַבַּכְרִי לְתַחַן מִשְׁפַּחַת

תּוֹלָע זַרְעִית תּוֹלָע לְפֻוָּה
זַרְעִית פֻּנִי°׃ כד לְיָשׁוּב
זַרְעִית יָשׁוּב לְשִׁמְרוֹן
זַרְעִית שִׁמְרוֹן׃ כה אִלֵּין
זַרְעֲיַת יִשָּׂשכָר לְמִנְיָנֵיהוֹן
שִׁתִּין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין
וּתְלָת מְאָה׃ כו בְּנֵי
זְבוּלֻן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְסֶרֶד
זַרְעִית סֶרֶד לְאֵלוֹן זַרְעִית
אֵלוֹן לְיַחְלְאֵל זַרְעִית
יַחְלְאֵלִי׃ כז אִלֵּין זַרְעֲיַת
זְבוּלֻן לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃
כח בְּנֵי יוֹסֵף לְזַרְעֲיָתְהוֹן
מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ כט בְּנֵי
מְנַשֶּׁה לְמָכִיר זַרְעִית מָכִיר
וּמָכִיר אוֹלִיד יַת גִּלְעָד
לְגִלְעָד זַרְעִית גִּלְעָד׃
ל אִלֵּין בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר
זַרְעִית אִיעֶזֶר לְחֵלֶק זַרְעִית
חֵלֶק׃ לא וְאַשְׂרִיאֵל זַרְעִית
אַשְׂרִיאֵלִי וְשֶׁכֶם זַרְעִית
שֶׁכֶם׃ לב וּשְׁמִידָע זַרְעִית
שְׁמִידָע וְחֵפֶר זַרְעִית
חֵפֶר׃ לג וּצְלָפְחָד בַּר
חֵפֶר לָא הֲווֹ לֵיהּ בְּנִין
אֱלָהֵן בְּנָן וְשׁוּם בְּנַת
צְלָפְחָד מַחְלָה וְנוֹעָה חָגְלָה
מִלְכָּה וְתִרְצָה׃ לד אִלֵּין
זַרְעֲיַת מְנַשֶּׁה וּמִנְיָנֵיהוֹן
חַמְשִׁין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע
מְאָה׃ לה אִלֵּין בְּנֵי אֶפְרַיִם
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּתֶלַח זַרְעִית
שׁוּתֶלַח לְבֶכֶר זַרְעִית
בֶּכֶר לְתַחַן זַרְעִית תָּחַן׃

אלף ומאתים ואין זכר למשפחות חמשה בנים לבנימין והם בכר וגרא

שר״ן סימן. ו׳ פסוקים שכל תיבותיהן אית בהון שי״ן וסימן לישוב משפחת הישבי. לשמרן משפחת השמרני. ואשריאל משפחת האשראלי. ושכם משפחת השכמי. שם ארפכשד שלה. שיר השירים אשר לשלמה: ואפרים ה׳ וסימן ואפרים לא הוריש את ישבי. בבכי יבאו ובתחנונים. כאשר ראיתי לצור תניינא דפסוק. עגל׳ מלמדה. וענה גאון ישראל. וכל מנשה ואפרים דכוותא: ו׳ פסוקים דאית בהון מלין דדמיין בשמהן ומתחלפין באתיהון וסימן וצלפחד דפינחס מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה. מוח״מו סימן וכן ולצלפחד דיהושע. ותקרבנה בנות מנ״וו סימן מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה. ותהיינה בנות מת״וו סימן מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה וכן הוא וצלפחד דפינחס. ולצלפחד דיהושע מוח״מו סימן. ותקרבנה מנ״וו סימן ודותהיינה מת״וו סי׳: אלה בני אפרים. סימן ראובן אפרים דן אלה בני ריש פסוק

בעל הטורים

ישוב. הוא יוב וקורא אותו ישוב בשביל שבעלי ישיבה היו: מנשה. נתרבה בזה המנין עשרים אלף וחמש מאות וז״ש בני יוסף עד כ״ה ברכני ה׳: אלה בני אפרים. בבני אפרים כתיב אלה ע״ש אלה אלהיך ישראל שיצא ממנו ירבעם שעשה שני עגלים ולכן כתיב ג״כ אלה בבני דן על שם ויתן את האחד בדן:

רמבן

בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה וכן בני בלע אחרי כן נולדו אבל הענין כי היה המנהג בישראל לעשות להם ראשי בתי אבות יתיחסו כל יוצאי מצרים לעולם אל האיש ההוא ויקראו על שמו לכבודו כאשר יעשו גם היום כל הישמעאלים וכל ישראל הדרים בארצם להקרא כולם למשפחות אבן עזרא אבן שושן וזה שנאמר אלה ראשי בית אבותם כי מעת אשר פרו ורבו במצרים העמידו להם ראשי משפחות להתיחס עליהן ואולי התחילו הענין הזה במצרים שלא יתערבו בגוים ויהיו נכרים וידועים לשבטיהם שהם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל ותהי לחק בישראל והמה היו אלה הנזכרים במצרים כאן איש בית אבותיו תתיחס המשפחה אליו ולכך ימנה בבית מכיר משפחת המכירי ומשפחת הגלעדי בנו ומשפחת האיעזרי והחלקי בניו ואחיהם וכן בבני יהודה ואפרים כי הבנים האלה הנזכרים גדולים ונכבדים ויהיו לראש לא היה זה בעבור הולידם משפחה רבה כדברי הרב כי כולם הולידו משפחות רבות כי פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד אבל היה זה לכבוד ששמו עליהם ראש ורוב המשפחות בהיותם במצרים היו מתיחסות אל היורדים למצרים

אבן עזרא

וגרא ונעמן וראש וארד: (לח) לאחירם. הוא אחי שפופם הוא מופים חופם הוא חופים ואלה ארד ונעמן הם בני בלע ויש אומרים כי נעמן וארד מיורדי מצרים הם והם בני בלע בן בנימין: שוחם. הוא חושים: (מב) אלה משפחות דן למשפחותם. כי חושים נחלק למשפחות רבות:
יחלק

רשי

הדרשן: (לו) ואלה בני שותלח וגומר. שאר בני שותלח נקראו תולדותיהם ע"ש שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות צא וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמונה הרי ששים וחמש וזהו שנאמר (דברים י) כי אתם המעט וגומר ה"א מעט חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים. אף זו הבנתי מיסודו של רבי משה הדרשן אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: (לח) לאחירם. הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: (לט) שפופם. הוא מופים על שם שהיה יוסף ספוף בין האומות: (מב) לשוחם הוא חושים: (מו) ושם בת אשר שרח. לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה

ושארא בני: לשותלח ל': השתלחי לית: ושם י"ג ר"פ וסי' נמסר בסדר בראשית:

לו וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוּתָלַח
לְעֵרָן זַרְעִית עֵרָן:
לז אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי אֶפְרַיִם
לְמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה אִלֵּין
בְּנֵי יוֹסֵף לְזַרְעֲיָתְהוֹן:
לח בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן
לְבֶלַע זַרְעִית בֶּלַע לְאַשְׁבֵּל
זַרְעִית אַשְׁבֵּל לַאֲחִירָם
זַרְעִית אֲחִירָם: לט לִשְׁפוּפָם
זַרְעִית שְׁפוּפָם לְחוּפָם
זַרְעִית חוּפָם: מ וַהֲווֹ
בְּנֵי בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן
זַרְעִית הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן
זַרְעִית נַעֲמָן: מא אִלֵּין
בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן
וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא
אַלְפִין וְשִׁית מְאָה:
מב אִלֵּין בְּנֵי דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן
לְשׁוּחָם זַרְעִית שׁוּחָם
אִלֵּין זַרְעִית דָּן לְזַרְעֲיָתְהוֹן:
מג כָּל זַרְעֲיַת שׁוּחָם
לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבַּע
אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה:
מד בְּנֵי אָשֵׁר לְזַרְעֲיָתְהוֹן
לְיִמְנָה זַרְעִית יִמְנָה לְיִשְׁוִי
זַרְעִית יִשְׁוִי לִבְרִיעָה
זַרְעִית בְּרִיעָה: מה לִבְנֵי
בְרִיעָה לְחֶבֶר זַרְעִית חֶבֶר
לְמַלְכִּיאֵל זַרְעִית מַלְכִּיאֵל:
מו וְשׁוּם בַּת° אָשֵׁר שָׂרַח:
מז אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי אָשֵׁר

°) נ"א בת אתת אשר

ל'

כו"ל חסר כמ"א דאבי האבות לפקודיהם

ל' שוס גגר

ל' ומ"ל

ל' ומ"ל

ל' ומ"ל

ל'

ל'

כל אורי' ונביאים חסר כמ"ח

סימן כל אל בזקף קטן ושארא בזקף גדול כמ"א לנעמן

הַתַּחֲנִי: לו וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוּתֶלַח
לְעֵרָן מִשְׁפַּחַת הָעֵרָנִי: לז אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אֶפְרַיִם לִפְקֻדֵיהֶם
שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת
אֵלֶּה בְנֵי־יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם: ס
לח בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֶלַע
מִשְׁפַּחַת הַבַּלְעִי לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת
הָאַשְׁבֵּלִי לַאֲחִירָם מִשְׁפַּחַת
הָאֲחִירָמִי: לט לִשְׁפוּפָם מִשְׁפַּחַת
הַשּׁוּפָמִי לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת
הַחוּפָמִי: מ וַיִּהְיוּ בְנֵי־בֶלַע אַרְדְּ
וְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן
מִשְׁפַּחַת הַנַּעֲמִי: מא אֵלֶּה בְנֵי־
בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם
חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ
מֵאוֹת: ס מב אֵלֶּה בְנֵי־דָן
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּחָם מִשְׁפַּחַת
הַשּׁוּחָמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת דָּן
לְמִשְׁפְּחֹתָם: מג כָּל־מִשְׁפְּחֹת
הַשּׁוּחָמִי לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה
וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: ס
מד בְּנֵי אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיִמְנָה
מִשְׁפַּחַת הַיִּמְנָה לְיִשְׁוִי מִשְׁפַּחַת
הַיִּשְׁוִי לִבְרִיעָה מִשְׁפַּחַת הַבְּרִיעִי:
מה לִבְנֵי בְרִיעָה לְחֶבֶר מִשְׁפַּחַת
הַחֶבְרִי לְמַלְכִּיאֵל מִשְׁפַּחַת
הַמַּלְכִּיאֵלִי: מו וְשֵׁם בַּת־אָשֵׁר
שָׂרַח: מז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אָשֵׁר

בעל הטורים

לשפופם משפחת השופמי. היה לו לומר השפופמי. רמז שמת במיתן בעטיו של נחש שנאמר בו הוא ישופך ראש ויש ס"א בכל תיבה ותיבה לומר שהיה לו פה ולא גלה על אחיו במכירת יוסף:

רמבן

למצרים שהם להם האבות הנכבדים והשאר עשו להם מן התולדים שם בקרוב ראשי האבות ולכן יהיו להם רוב הנזכרים כאן יורדי מצרים והנה יחוס המשפחות האלה ליורדי מצרים כי שם תקנו אותם:

(מב) **וטעם** אלה משפחות דן למשפחותם. כי היו לשוחם בנים עשו משפחות נקראות בשם אבי המשפחה אבל היו כולם מתיחסות אל שוחם הראש והיו נקראות אליו בשמו כאמרם לדניאל משפחת דניאל השוחמי ליחזקאל משפחת יחזקאל השוחמי והנה הם משפחות רבות משפחה אחת אבל השוחמי ולכן ייחס את כולן אליו ועל דעת האומרים כי ליורדי מצרים יתיחסו והיו משפחות רבות נקראות בשם אבותם שנולדו במצרים ובכאן לא היה מיחס אותם אלא לשוחמי כי הוא ירד למצרים לבדו:

(מו) **ושם** בת אשר שרח. לפי שהיתה בחיים מנאה כאן לשון רש"י. ואונקלוס תרגם ושום בת אתת אשר סרח נתכוין בזה לומר כי היתה בת יורשת כי בנים זכרים היו לו אבל היתה בת אשתו יורשת נחלה ולכך הזכירה הכתוב בכאן כאשר הזכיר בנות צלפחד ותכנס בכלל לאלה תחלק הארץ ואלו היתה בת אשר עצמו לא היתה יורשת כי בנים זכרים היו לו אבל היתה בת אשתו מאיש אחר לא היה לו בן והיתה נחלתו לבתו ויהיה טעם ושרח אחותם כי היתה אחות בניו לא בתו ולכך אמר ושם בת אשר סרח ולא אמר ובת אשר לומר כי היה שמה בת אשר ונקראת סרח ואם היתה בחיים כדברי רש"י הנה היא כבנות צלפחד לנחלה ואם מתה משפחתה נטלו בעבורה ועל דרך הפשט היה לה משפחה גדולה תקרא על שמה

מנאה כאן: (נג) לאלה תחלק הארץ. ולא לפחותים מבני כ' אף על פי שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו לא נטלו חלק בארץ אלא אלו שש מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: (נד) לרב תרבה נחלתו. לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואף על פי שלא היו חלקי הגבולים שוים שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקודש כמו שמפורש בבבא בתרא (דף קי"ח) אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקודש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקין וי"ב גבולים בי"ב פתקין ובללום בתוך קלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שני פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של שם גבול המפורש לו ואף הגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחברו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים: (נה) לשמות מטות אבתם. אלו יוצאי מצרים. שינה הכתוב נחלה זו מכל נחלות שבתורה שכל נחלות חיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקוה לפי האבות שיצאו ממצרים ואילו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הארבעה אלא שני חלקים עכשיו נטלו ארבעה חלקים: אך בגורל. יצאו יהושע וכלב וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון (שופטים א'). על פי ה' (יהושע ט"ו). ואומר על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל (יהושע י"ט): מטות אבתם. יצאו גרים ועבדים: (נו) על פי הגורל. היה מדבר כמו שפירשתי למעלה. מגיד שנתחלקה

לִפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ס מח בְּנֵי נַפְתָּלִי ג' נטעם בענין
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיַחְצְאֵל מִשְׁפַּחַת ג'
הַיַּחְצְאֵלִי לְגוּנִי מִשְׁפַּחַת הַגּוּנִי׃ ג' ג' ג'
מט לְיֵצֶר מִשְׁפַּחַת הַיִּצְרִי לְשִׁלֵּם ג' ג'
מִשְׁפַּחַת הַשִּׁלֵּמִי׃ נ אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת ג'
נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם
חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְאַרְבַּע
מֵאוֹת׃ נא אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וָאָלֶף ב' ויסי שירו חמשה ואלף
שְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ פ שלישי
נב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
נג לָאֵלֶּה תֵּחָלֵק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה ק
בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת׃ נד לָרַב תַּרְבֶּה ע' מ"ל בתורה
נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט נַחֲלָתוֹ
אִישׁ לְפִי פְקֻדָיו יֻתַּן נַחֲלָתוֹ׃ כ'.
נה אַךְ־בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת־הָאָרֶץ
לִשְׁמוֹת מַטּוֹת־אֲבֹתָם יִנְחָלוּ׃ ב'
נו עַל־פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ

לְמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא
אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃
מח בְּנֵי נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן
לְיַחְצְאֵל זַרְעִית יַחְצְאֵלִי
לְגוּנִי זַרְעִית גּוּנִי׃
מט לְיֵצֶר זַרְעִית יֵצֶר
לְשִׁלֵּם זַרְעִית שִׁלֵּם׃ נ אִלֵּין
זַרְעֲיַת נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן
וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא
אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃
נא אִלֵּין מִנְיָנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל שִׁית מְאָה וְחַד
אַלְפִין שְׁבַע מְאָה
וּתְלָתִין׃ נב וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ נג לְאִלֵּין
תִּתְפְּלֵיג אַרְעָא בְּאַחְסָנָא
בְּמִנְיַן שְׁמָהָן׃ נד לְסַגִּיאֵי
תַּסְגּוֹן אַחְסַנְתְּהוֹן וְלִזְעִירֵי
תַּזְעֲרוּן אַחְסַנְתְּהוֹן גְּבַר
לְפוּם מִנְיָנוֹהִי תִּתְיְהֵב
אַחְסַנְתֵּיהּ׃ נה בְּרַם בְּעַדְבָא
תִּתְפְּלֵיג יַת אַרְעָא לִשְׁמָהָן
שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן יַחְסְנוּן׃
נו עַל פּוּם עַדְבָא תִּתְפְּלֵיג

(נה) יחלק את הארץ. הטעם כי בגורל יחלק הארץ למטות על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט לפקודים:
לגרשון

לאלה ה' קמצין וסימן ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנותי והבנים בני. לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות. ויאמר ראיתי את כל ישראל. וחבת ויאמר ראיתי את כל ישראל. אל תטיפו יטיפון מיכה: יתן ז' וסי' וכי יתן מים על זרע. לרב תרבה נחלתו. ולמעט. ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת. ינתן לנו שבעה אנשים ל' כתיב כן. ויאמר יתן את אבישג. ויאמר נעמן ולא · לא יתן סגור תחתיו.

תולדות אהרן לאלה תחלק. בתרא קיז: לרב תרבה.
שם: אך בגורל. שם קכב סנהדרין
מג: לשמות. בתרא קיז: על פי הגורל.
שם קכב:

רמבן

שמה ותכנם בכלל אלה משפחות בני אשר לפקודיהם אבל לא רצה הכתוב ליחסם אל האשה שאמר לסרח משפחת סרח וקצר הענין:

(נד) **לרב** תרבה נחלתו. לשבט מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואף על פי שלא היו החלקים שוים שהרי לפי רבוי השבט חלקו החולקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל על פי רוח הקדש לשון רש"י. ומדרש רבותינו בכתוב הזה אינו כן אלא אמר בספרי לרב תרבו נחלתו הרי שיצאו עמו עשרה בנים ממצרים ובכניסתן לארץ נמצאו חמשה וכו' וכן בגמרא מפורש שאין משמעותו אבל חכמים לחלק בין שבט לשבט כלל כמו שאמרו בשלמא למ"ד ליוצאי מצרים היינו דכתיב לרב תרבו נחלתו וגו' ועוד שכבר כתבתי בסדר ויחי יעקב כי בגמרא בפרק יש נוחלין העלו בפירוש שלא נתחלקה לקרקפתא דגברי אלא לשבטים נתחלקה שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה ונטל כל השבט החלק שיצא לו הגורל עליו וזהו מה שצוחו בני יוסף שאמרו מדוע נתת לי גורל אחד וחלק אחד ואני עם רב ולא הוסיף להם יהושע כלום אבל אמר לו עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים לומר שיכבשו להם מן הארץ שלא נכבשה להם וירחיבו בה את גבולם וזה שאמר לשמות מטות אבותם ינחלו בין רב למעט שיקחו כל המטות בשוה בין שהוא מרובה באוכלוסין או ממועט בהם ויהיה פירוש לרב תרבו נחלתו באנשי השבט עצמו כפי מדרשו שנתחלקה ליוצאי מצרים הרי שיצאו עמו עשרה ממצרים ובכניסתן לארץ נמצאו חמשה קורא אני עליו לרב תרבו כלומר שאם מתו אותן עשרה שהיו בני עשרים שנה ביציאתן ממצרים ונולדו להם חמשה בנים במדבר או שהיו נופלים ונעשו בני עשרים קורא אני עליו לרב כלומר לרב ביציאת מצרים תרבו אף על פי שהוא עכשיו מועט הרי שיצאו עמו חמשה ובכניסתן לארץ נמצאו עשרה קורא אני עליו ולמעט תמעיט כדאיתא בספרא אבל ראיתי שם דקתני לפי פקודיו מגיד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא וכן הוא אומר וידברו בני יוסף אל יהושע לאמר מדוע נתת לי גורל אחד וחלק אחד ואני עם רב אשר עד כה ברכני ה' מהו אומר ויאמר אליו יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים זהו לשון הברייתא הזאת. ונראה ממנה שנתחלקה הארץ לגלגלותם כדברי הרב אבל לפי הגמרא משבשתא היא ועוד שאם כן מה יצעקו בני יוסף והלא נתן להם לפי מנינם המרובה כשאר כל השבטים. ולפי דעתי יש בברייתא זו קצור והוא מה שאמרו בגמרא דמשום נופלים דנפשו להו צוחו בני יוסף. וביאור הענין כי בני יוסף כשני שבטים נטלו בני אפרים חלק אחד ובני מנשה

ספורנו

כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים. שאמר אז למשפחותם לבית אבותם: (נד) לרב תרבה נחלתו. בכמות הקרקע כי אמנם נתחלקה הארץ לשנים עשר חלקים שוים בערך הדמים בלתי שוים בכמות אלא כור רע כנגד בית סאה טוב ונטל השבט המרובה באוכלוסי' החלק רב הכמות והשבט שהיה מועט נטל החלק הקטן בכמות שוה בערך הדמים אל החלק רב הכמות כאמרו לרב תרבה נחלתו וזה האופן נטלו מנשה ואפרים שני חלקים בשביל בכורת יוסף כאמרו נתתי לך שכם אחד על אחיך וכן באר באמרו ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולשמעון שהתמעט באוכלוסין יותר מכל שאר השבטים בעת כניסתן לארץ נתן חלק מועט בכמות יותר הרבה בדמים והיות שלא מצא חלק קרקע יהודי שוה כל כך מספיק לשמעון פזרו אותו החלק בכמה מקומות בתוך ארץ יהודה כאמרו ומחבל בני יהודה נחלת בני שמעון וזה נתקיים בשבטו של שמעון אחלקם ביעקב: (נה) אך בגורל. אף על פי שטעמו חלקים גדולים וקטנים כפי צורך השבטים וכמותם לא נתנו לכל שבט חלקו אלא על פי ה': (נו) על פי הגורל תחלק נחלתו. וכן כשיהיה השבט מחלק את חלקו לגלגלותיו יתן לכל אחד חלקו ע"פ הגורל: והוא

בֵּין רַב לִמְעָט: ס נז וְאֵלֶּה פְקוּדֵי הַלֵּוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֻׁנִּי לִקְהָת מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמְּרָרִי: נח אֵלֶּה | מִשְׁפְּחֹת לֵוִי מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי מִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי מִשְׁפַּחַת הַקָּרְחִי וּקְהָת הוֹלִד אֶת־עַמְרָם: נט וְשֵׁם | אֵשֶׁת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת־לֵוִי אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם וַתֵּלֶד

אַחֲסַנְתְּהוֹן בֵּין סַגִּיאֵי לִזְעִירֵי: נז וְאִלֵּין מִנְיָנֵי לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיַתְהוֹן לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית גֵּרְשׁוֹן לִקְהָת זַרְעִית קְהָת לִמְרָרִי זַרְעִית מְרָרִי: נח אִלֵּין זַרְעֲיַת לֵוִי זַרְעִית לִבְנִי זַרְעִית חֶבְרוֹן זַרְעִית מַחְלִי זַרְעִית מוּשִׁי זַרְעִית קֹרַח וּקְהָת אוֹלִיד יָת עַמְרָם: נט וְשׁוּם אִתַּת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת לֵוִי דִּילֵידַת יָתַהּ לְלֵוִי בְּמִצְרַיִם וִילֵידַת לְעַמְרָם

י"ו ר"פ

ל'

כל ליסנא מ"ל במ"א הסר. ל' חסר י' וי"ב חסר ו'

נ'

שנתחלקה ברוח הקודש לכך נאמר על פי ה': (נח) אלה משפחת לוי. חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת מן יצהר: (נט) אשר ילדה אתה ללוי. אשתו ילדתה במצרים. לידתה במצרים ואין הורתה במצרים כשנכנסה בין החומות ילדתה. והיא השלימה מנין שבעים

תולדות אהרן בין רב למעט. שם קכב: אשר ילדה. סוטה יב בבא קכג:

(נז) לגרשון. החל מהבכור והזכיר בנו שהוא לבני ולא הזכיר שמעי ויתכן שלא היו לו בנים או היו לו ומתו בלא בנים. ואחר כן הזכיר החברוני שהוא בן קהת ולא הזכיר עוזיאל ואחר כן בני מררי ושב להזכיר בני יצהר ואחר כן בני עמרם ואיחר אותם בעבור שיזכור מה שארע לבני בן עמרם: (נח) הקרחי הם בני קרח. והזכיר שם יוכבד בעבור כבוד בניה ולא הזכיר שם יולדתה דרך קצרה וכן אשריאל

רמבן

מנשה חלק אחר כי כן כתוב ואין אחד מהם שמרובה באוכלוסים יותר משאר השבטים אבל בשאר השבטים מרובים מהם כי שבט יהודה ויששכר וזבולון ודן מרובים מהם ולמה יצוחו הם והמרובים ישתקו וכ"ש אם נתחלקה הארץ ליוצאי מצרים כפי מדרשו שהיו במנין הראשון בני יהודה מרובין משני השבטים האלה יחדו אבל היו צועקים מפני הנופלים שהיו בני מנשה במנין יציאת מצרים שלשים ושנים אלף ונתרבו במנין השני במדבר לשנים וחמשים אלף ואין בכל השבטים שנתרבה כל כך והיו כמו כן מרובים עד שנתחלקה הארץ וגם בני אפרים כן ולא היו הנופלים ההם נוטלים כלום ולכך צעקו ושומע אין להם כי כן המשפט שלא יטלו אלא בני עשרים ולכך אמרה הברייתא לפי פקודיו שהיו מבן עשרים שנה תלמד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא בשעת המנין שלא יתנו כלום לנופלים ואפילו גדלו והגיעו לעשרים בשעה שחלקו. והכתוב שאמר מדוע נתתה לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב לדברי הכל אי אפשר שישאר בנגלה מפשוטו כי אם חלק להם הארץ לגלגלותם כדברי רש"י הנה לקחו דים וכמו שהם עם רב לקחו חלק רב ואם לשבטים אי אפשר שלא נתן להם יהושע חלק בכורתם שלא היה עובר על צואת יעקב וגם הקב"ה צוה בתורה לשבטי אפרים ומנשה ועוד כתוב מפורש כי שני גורלות נתן להם דכתיב ויהי גבול אפרים למשפחותם וזאת נחלת בני אפרים למשפחותם ובני מנשה ויהי הגורל לבני מנשה ויהי גבול מנשה ככל הנאמר בשאר השבטים אבל אמרם גורל אחד וחבל אחד לומר כל מה שנתת לשנינו ראוי לאחד בגורלו והזכירו זה בלשון לפי שיהושע הפיל תחלה גורל אחד לשניהם שנאמר ויצא הגבול לבני יוסף מירדן ירחו וגומר עד והיו תוצאותיו ימה ושם נאמר וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים כלומר שנחלו שניהם בגורל הזה ואחר כך חלק אותו הגורל בין שניהם בגורל כמו שאמר שם ויהי גבול בני אפרים וגומר וכתיב ויהי הגורל לבני מנשה וגומר על כן אמר הנה הגורל האחד הראשון ראוי לכל אחד משנינו כי עם רב אנחנו ומדוע חלקת אותו אחרי כן לשני חלקים והיתה הטענה מפני הנופלים שנתרבו בכן על דרך הגמרא: ולפי דרך הפשט נראה לי כי הצוחה הזאת היתה של בני מנשה אלא שבאו לפניו שני השבטים יחד וכן ויגשו בני יהודה אל יהושע ויאמר אליו כלב בן יפונה הדין לאחד וכל השבט יתרעם עמו והיתה הטענה לבני מנשה מפני שאין בכל השבטים מי שהשאיר ערים רבות וגדולות לכנעני כאשר השאיר מנשה שלשת הנפת תלתא פלכין וראיה לדבר כי לאחר שכתוב ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה שם כתיב וידברו בני יוסף כי מתחלה לא נתרעמו עד שעשו עמהם מלחמה ולא יכלו להם ויתכן שזה טעם גורל אחד וחבל אחד אמרו מפני שהפלת לשנינו תחלה גורל אחד נפל חבלנו יחד ואירע חלק שנינו במקום הזה הקשה ואלו עשית לנו שני גורלות כנהוג בכל שני שבטים היה יוצא במקום אחר שהוא נוח לכבוש ואמר להם יהושע שאם יעלו ביער הפרזי והרפאים יבררו להם שם כל מה שירצו ירחיבו את גבולם וחזרו הם ובארו דבריהם ואמרו גם ההר לא יספיק לנו כי רכב ברזל בכל הכנעני שנתת לנו בארץ העמק ואז אמר להם יהושע כי לא יתן להם בהר גורל אחד אבל יהיה להם ההר כולו והיער הגדול ששם יבררו להם ממנו כל צרכם ויהיה להם כל תוצאות גבולי ההר ויורישו משם הכנעני כי רכב ברזל לו והוא חזק ואין שאר השבטים חפצים בו אבל הם שני האחים שהם עם רב וכח גדול להם הם יעזרו זה את זה והם יורישוהו וסוף דבר שלא שמע אליהם ולא הוסיף להם כלום כי כן הדין והנה הצורך הרחיב דברים בענין הזה ועוד כתבנוהו בראיות בפרשת ויחי יעקב והכלל כי הדין שהעלו בגמרא הוא אמת ובו ראוי לפרש המקראות ועוד הכרחנו הענין בראיות בפרשת ויחי יעקב והנה פירוש הפרשה לאלה הנזכרים למשפחות תחלק הארץ במספר שמות שיתנו לכל זכר לגלגלותם חלקו. לרב תרבו נחלתו שיחלקו ארץ ראובן לארבעת חלקים למשפחת החנוכי המרובה על דרך משל ערבה נחלתו ולמשפחת הפלואי המועטת נמעיט פ איש לפי פקודי המשפחה יותן נחלתו ותטול כל המשפחה במקום אחד ומן הטעם הזה מנאם כאן למשפחות ולפיכך הזכירו חכמים חלקו למשפחות ולא חלקו לבתי אבות עדיין ואז כל אחד מכיר את שלו וכו' אך בגורל יחלק את הארץ לשבטי ישראל ולשמות מטות אבותם שהם שנים עשר מטות ינחל אותם וחזר ואמר על פי הגורל תחלק נחלתו של מטה בין רב למעט כי גם בין המשפחות יטילו גורל ויהיה חלק החנוכי ברוח ובמקום אשר יעלה לו הגורל וחלק הפלואי באותו מקום אשר יעלה לו הגורל אך נרבה לרב ונמעיט למועט במשפחות וזהו שנאמר בספר אלה מסעי והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבותיכם תתנחלו הנה באר שתהיה הנחלה למשפחות בגורל אל הרוח אשר יפול לו הגורל שם נרבה לרב ונמעיט למעט במשפחות ואמר שתהיה למטות אבותם כלומר שתים עשרה מטות. ומה שכתב רש"י לשמות מטות אבותם אלו יוצאי מצרים אינו נכון שאין מטות רק שבטי ישראל כענין שכתוב ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל וכן אלף למטה לכל מטות ישראל וכן במרגלים וכן בכל מקום ושם שבט ומטה אחד הוא אבל מה שאמר בגמרא רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו מדרש מרבוי הכתוב שהיה די שיאמר אך בגורל יחלק הארץ לשמות המטות וכיון שהזכיר אבותם ינחלו דרשו שהאבות והם הנזכרים במצרים אלה בית אבותם הם נוחלים את הארץ ומהם תבא לאלה אשר תחלק להם:

(נז) **ואלה** פקודי הלוי. לא ידעתי למה ימנה בני לוי ומה תועלת עתה במנינם אולי לאלה נתנו הערים לשבת ומגרשיהן לבהמתם לא לנולדים אחרי כן או שנעשה להם לכבוד לפני השם שלא יהיה לגיון של מלך פחות שלא ישגיחו עליו למנותו כשאר העם והזכיר עמרם ואשתו כי בני לוי ימנו לשנים לכהנים ולוים וראוי לפקוד אהרן ובניו לעצמן. וכתב רש"י אלה משפחות הלוי חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת יצהר נפג וזכרי ואני תמה למה ימנה הכתוב בלוי משפחות לשלשת האבות ויחזור וימנה משפחות לבנים שהרי לא היו למררי בנים אחרים אלא מחלי ומושי ומהו משפחת המררי ואין זולתם אבל היה זה לכבוד כי בני לוי שלשתם היו גדולים בישראל וזכרם היה לברכה והיו כל תולדות גרשון נקראים משפחת הגרשוני לכבודו וכן כל בני מררי משפחת המררי לכבודו ואחרי כן שמו להם בתי אבות ונחלקים למשפחות כשאר השבטים ונקראים בפרט משפחת המחלי ומשפחת המושי וכן בקהת יקראו כל זרעו בכלל משפחות הקהתי וחוזרים ונחלקים עוד למשפחות בבנים משפחת החברוני ומשפחת הקרחי ולא הזכיר עתה משפחת העמרמי בעבור שנחלקה לכהנים ולוים והזכיר שמותם לכבוד ולא הזכיר הכהונה לאהרן לכבוד משה וכן תראה במנין הראשון בפקודים שאמר ויהיו אלה בני לוי בשמותם גרשון וקהת ומררי והיה זה למעלתם כי בשאר השבטים לא הזכיר כן. וטעם משפחת הקרחי כי מתחלה היתה נקראת משפחת היצהרי כי היו בעת המנין ההוא בנים גם לנפג וזכרי ועכשיו לא היו רק לקרח ונקראו על שמו. ולפי דעתי לא היה מן הראוי שיעקר שם היצהרי מזרעו אע"פ שמתו קצת בניו אבל עשו זה אחרי מעשה קרח בעבור כבוד בניו להודיע בישראל לדורות שמם וזכרם כי כן הכתוב משתדל לומר ובני קרח לא מתו וכיון שכלו נפג וזכרי ונשארו כל זרע יצהר לקרח קראום משפחת הקרחי להודיע כי היו בניו צדיקים וטובים ממנו. ומדרשו של רבי משה הדרשן באתם המעט מכל העמים ה' מעט אינם אמת בעבור שמנה לבני לוי שמונה ואינן אלא חמש כי השלש לאבותם כאשר אמרנו:

(נט) **וטעם** אשר ילדה אותה ללוי במצרים. על דרך הפשט לפי שכל בני יעקב עם כל בניהם ובנותיהם ירדו למצרים ואין בהם מי שהוליד

רשי

שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ותשע (סוטה י"ב): (סב) כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים שנה. מה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו: (סד) ובאלה לא היה איש וגומר. אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ האנשים אומרים (במדבר יד) נתנה ראש ונשובה מצרימה והנשים אומרות תנה לנו אחוזה לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן: (א) למשפחות מנשה בן יוסף. למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר (בראשית נ) והעליתם את עצמותי וגו' ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו אחוזה וללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק ואם יחסו לגנאי כגון (מלכים ב כה) בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה נועה וגו'. ולהלן הוא אומר (במדבר לו) ותהיינה מחלה ותרצה מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה הכי את סדרן: (ב) לפני משה ולפני אלעזר. מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן: לפני משה. ואח"כ לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום ר"א אומר בבית המדרש היו יושבים ועמדו לפני כולם (ב"ב קי"ט ספרי): (ג) והוא לא היה וגו'. (שם ספרי) לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקדוש ברוך הוא היה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו (שבת צו) רבי עקיבא אומר מקושש עצים היה

ורבי

לְעַמְרָם אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה
וְאֵת מִרְיָם אֲחֹתָם׃ ס וַיִּוָּלֵד ג' ר"פ
לְאַהֲרֹן אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא
אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃
סא וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבָם
אֵשׁ־זָרָה לִפְנֵי יְהוָה׃ סב וַיִּהְיוּ
פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף
כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה כִּי ׀ לֹא
הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי
לֹא־נִתַּן לָהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ סג אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֹשֶׁה
וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל
יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ סד וּבְאֵלֶּה לֹא־הָיָה
אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן
אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סימן
בְּמִדְבַּר סִינָי׃ סה כִּי־אָמַר יְהוָה ד'
לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־ פ'
נוֹתַר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־
יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ ס

כז א וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צְלָפְחָד
בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־
מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה בֶן־
יוֹסֵף וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מַחְלָה
נֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה׃
ב וַתַּעֲמֹדְנָה לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִם
וְכָל־הָעֵדָה פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד פ'
לֵאמֹר׃ ג אָבִינוּ מֵת בַּמִּדְבָּר
וְהוּא לֹא־הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה

יָת אַהֲרֹן וְיָת מֹשֶׁה
וְיָת מִרְיָם אֲחַתְהוֹן׃
ס וְאִתְיְלִיד לְאַהֲרֹן יָת
נָדָב וְיָת אֲבִיהוּא יָת
אֶלְעָזָר וְיָת אִיתָמָר׃
סא וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא
בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא
נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ׃ סב וַהֲווֹ
מִנְיָנֵיהוֹן עַסְרִין וּתְלָתָא
אַלְפִין כָּל דְּכוּרָא מִבַּר
יַרְחָא וּלְעֵילָא אֲרֵי לָא
אִתְמְנִיאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֲרֵי לָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן
אַחֲסָנָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
סג אִלֵּין מִנְיָנֵי מֹשֶׁה
וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא
דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃
סד וּבְאִלֵּין לָא הֲוָה
גְּבַר מִמִּנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃
סה אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְהוֹן מֵימַת
יְמוּתוּן בְּמַדְבְּרָא וְלָא
אִשְׁתְּאַר מִנְּהוֹן אֱנָשׁ אֱלָהֵן
כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר
נוּן׃ א וְקָרִיבָא בְּנָת
צְלָפְחָד בַּר חֵפֶר בַּר גִּלְעָד
בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְזַרְעִית
מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף וְאִלֵּין
שְׁמָהַת בְּנָתֵיהּ מַחְלָה נוֹעָה
וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה׃
ב וְקָמָא קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם
אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם
רַבְרְבַיָּא וְכָל כְּנִשְׁתָּא
בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
לְמֵימָר׃ ג אֲבוּנָא מִית
בְּמַדְבְּרָא וְהוּא לָא הֲוָה

אבן עזרא

אשריאל אשר ילדה: (סב) ויהיו פקודיהם. פקודי הלוים במספר הזה נוספו שבע מאות והתימה כי לא נוסף בהם רק שבע מאות והנה ישראל שמתו מי שהיה מבן עשרים שנה ומעלה היה מספרם בפעם האחרונה קרוב מהמספר הראשון כי הלוים לא נכנסו עם פקודי ישראל והעד אלעזר הכהן: (סד) ובאלה לא היה איש. זה הפסוק שב אל פקודי ישראל: (סה) כי אם כלב בן יפונה. קודם יהושע כאשר אמר השם: (ג) והוא לא היה. חשבו הבנות כי לא יורשו בני הנועדים על

פ'

ונמסר גם בסדר שמיני: וקהת הוליד את עמרם ל' חסר יו"ד. וי"ב חסר וי"ו וסימן עתי הליד את נתן. ועובד הליד את יהוא ב' בו. ועזריה הליד את חלץ ב' בו. ואלעשה הליד את ססמי ב' בו. ויקמיה הליד את אלישמע. וחרן הליד את גזז. וראיה בן שובל ב' בו. פינחס הליד את אבישוע ושארא הוליד כתיב: ללוי. ג' וסי' אשר ילדה אתה ללוי. על כן לא היה ללוי. חשביה בן קמואל. וחד וללוי אמר תמיך: ויולד ג' ר"פ וסימן לחנוך. ליוסף

תולדות אהרן ולא נותר. בתרא קיח קכא:
ותעמדנה. בתרא קיט: אבינו מת. שבת צו בתרא קיח:

ספורנו

(ג) והוא לא היה בעדת קרח שהיה דינם שיאבד ממונם בחרם שהחרימם משה רבינו עליו השלום באמרו סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו וכן מוש

פדיני

בעל הטורים

מות ימתו. כתיב חסר קרי בוס יומתו מיתות הרבה. מתלוננים ועדת קרח:

רמבן

שהוליד אחרי כן וזולתי לוי שהוליד את הבנים שמחה כי איחר השם לידתה כי לא הגיע הקץ כאשר פירשתי כבר:

(סג) **וטעם** אלה פקודי משה ואלעזר על פקודי בני ישראל. אין פקודי הלוי בכלל כי בהם לא יאמר ובאלה לא היה איש שלא נגזרה הגזרה ההיא על שבט הלוי כדברי רבותינו והעד אלעזר גם פנחס:

(סד) **ובאלה** לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן. כי יהושע וכלב לא היו עתה בפקודים האלו לפי שהיו מששים שנה ומעלה ואין המנין אלא מבן עשרים עד בן ששים שנה כי הם עיקר ימי האיש כענין האמור בערכין ואז הוא יוצא צבא בישראל לא מששים ומעלה כדברי רבותינו אבל אמר ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון שהיו מן הפקודים הראשונים ולא מתו:

כז (ג) **והוא** לא היה. לפי שבאו לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתאוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב"ה היה אלא בחטאו לבדו ולא החטיא אחרים עמו לשון רש"י. ולא פירש למה היו באות לומר

בחטאו

ה': כי בחטאו מת. אמר רבי יהודה הלוי הספרדי כי פי' כי בחטאו מת דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך ואיננו רחוק: (ד) כי אין לו בן. בעבור שאין לו בן: (ז) כן. אמת או הדבר כן: והעברת. מה שהיה ראוי שיקח הוא תקחנה הן: (ח) ובן אין לו הנה אות כי הבן יירש את אביו: (ט) לאחיו מאב או מאם: לשארו הקרוב אליו. מכל המשפחה: (יא) וירש אותה. הנחלה וכבר פירשתי דרך חז"ל בפסיק לעם נכרי. ולדעת הנחלות אם יירש האב או האם את

ורבי שמעון אומר מן המעפילים היה: (ד) למה יגרע שם אבינו. אנו במקום בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם (ב"ב קי"ט): כי אין לו בן. הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שהכמניות היו: (ה) ויקרב משה את משפטן (סנהדרין ח) נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר (דברים א) והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי. (סנהדרין שם) ד"א ראויה היתה פרשה זו של נחלות להכתב ע"י משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן: (ז) כן בנות צלפחד דוברות. כתרגומו יאות (ספרי) כך כתובה פרשה זו לפני במרום מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דברת. יפה תבעו אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו: נתן תתן. (ב"ב קי"ח) שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר: והעברת. לשון העברה (ס"א עברה) הוא במי שאינו מניח בן ליורשו. ד"א על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה שלא תסוב נחלה לא נצטוה אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו. בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם: (יא) לשארו הקרוב אליו ממשפחתו. (ספרי ב"ב ק"ט) ואין משפחה קרויה אלא מצד האב: (יב) עלה אל הר העברים. (במדבר רבה) למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב"ה נתן תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותרה הגזרה ואכנס לארץ אמר לו הקב"ה גזרתי במקומה עומדת. (ספרי) דבר אחר כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל למלך שגזר על

הַנּוֹעָדִים עַל־יְהוָה בַּעֲדַת־קֹרַח כִּי־בְחֶטְאוֹ מֵת וּבָנִים לֹא־הָיוּ לוֹ׃ ד לָמָּה יִגָּרַע שֵׁם־אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן תְּנָה־לָּנוּ אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ אֲחֵי אָבִינוּ׃ ה וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי יְהוָה׃ ס רביעי

ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ז כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן׃ ח וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ׃ ט וְאִם־אֵין לוֹ בַּת וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאֶחָיו׃ י וְאִם־אֵין לוֹ אַחִים וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לַאֲחֵי אָבִיו׃ יא וְאִם־אֵין אַחִים לְאָבִיו וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְיָרַשׁ אֹתָהּ וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה וּרְאֵה

נ"ב

ל' נוין אריך

ג' בנקבות

ד'. י"ד

ד' פסח באתנחתא בספ'

כול' פסי'

ל' בטעם כתור' וכל קריאה דכווי' במ"ג בבי' גריסין

י"ו וכל הכרמל דכוותא.

בְּגוֹ כְנִשְׁתָּא דְאִזְדַּמְנוּ עַל יְיָ בִּכְנִשְׁתָּא דְקֹרַח אֲרֵי בְחוֹבֵיהּ מִית וּבְנִין לָא הֲווֹ לֵיהּ׃ ד לְמָא יִתְמְנַע שְׁמָא דַאֲבוּנָא מִגּוֹ זַרְעִיתֵיהּ אֲרֵי לֵית לֵיהּ בַּר הַב לָנָא אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּנָא׃ ה וְקָרֵיב מֹשֶׁה יָת דִּינְהֶן קֳדָם יְיָ׃ ו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ז יָאוּת בְּנַת צְלָפְחָד מְמַלְּלָן מִתַּן תִּתֵּן לְהוֹן אֲחִידַת אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּהֶן וְתַעֲבַר יָת אַחְסָנַת אֲבוּהֶן לְהֶן׃ ח וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר גְּבַר אֲרֵי יְמוּת וּבַר לֵית לֵיהּ וְתַעְבְּרוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לִבְרַתֵּיהּ׃ ט וְאִם לֵית לֵיהּ בְּרַתָּא וְתִתְּנוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לַאֲחוֹהִי׃ י וְאִם לֵית לֵיהּ אַחִין וְתִתְּנוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לַאֲחֵי אֲבוּהִי׃ יא וְאִם לֵית אַחִין לַאֲבוּהִי וְתִתְּנוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ מִזַּרְעִיתֵיהּ וְיֵירַת יָתַהּ וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לִגְזֵירַת דִּין כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין וַחֲזֵי

לאהרן: נתן ונתן כ"א ד' מנהון קמצין וסימן במסרה רבתא: ולא נותר ה' וסי' כל ירק בעץ ובכל עשב השדה. ולא נותר מהם איש. ולא נותר מהם אחד. ולא נותר בו ובכל האנשים. ולא נותר בה פרץ: למשפחת י"א בלישנא וסימן נמסר בסדר במדבר סיני: נתן ה' ג' מלאים וב' חסרים וסימן וידר ישראל נדר לה'. נתון תתן לו ולא ירע. ויאמרו נתון נתן. וידר יפתח נדר. כן בנות צלפחד דברת. ישראל צלפחד חסר: אביהם ג' בלישנא נקב' וסימן כן בנות צלפחד דברת קדמא דפסוק. לטוב בעיניהם תהיינה לנשים. ויתן להם אביהם דאיוב. וחד ויצל אלהים את מקנה אביכם: אביהן ד' וסימן נמסר בסדר וירא: להן י"ד וסימן הנה נא לי שתי בנות. וישב יצחק ויחפר ב' בו. ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן. ויקרא מלך מצרים למילדת. כן בנות צלפחד תניינא דפסוק. המה באו בקצה העיר והמה. והוא הפיל לחן גורל וידו. ויאמר אלי בן אדם התשפט. והקמותי עליהם רעה אחד. כי משלשות הנה ואין. ויאמר ראיתי את ישראל רד"ה. אך לא בעי ישלח יד. יתן ה' לכם ומצאן מנוחה: אל הר י"ו וסימן נמסר בישעיה סי' נ"ו גבי פסוק והביאותים אל הר

תולדות אהרן למה יגרע. בתרא קי: ויקרב משה. שם קיט סנהדרין ח: נתון תתן. בתרא קיח: איש כי ימות. שם קח קי קטו: והעברתם. שם קט קטו קטז קמא: ונתתם את. בתרא קמז: ואם. שם קטז: ונתתם את נחלתו. שם קיא; לשארו. שם קט קי קיא: ממשפחתו. שם קט: וירש אותה. קמא מב בתרא קי קיא קיג: והיתה. שם קיב סנהדרין לד:

בעל הטורים

דברת ב' במסורה. כן בנות צלפחד דוברות. ואני אשימם דוברות נים. שהיו מלאות רוח אלהים והנמות היו שהוא מלא כמו שדרשו הכמניות היו דרבניות היו: נחלתו לשארו. אותיות נחלת שארו לו ואין שארו אלא אשתו. והיינו מש"א חז"ל גורעין ומוסיפין הדורשין. פי' גורעים הוי"ו מנחלתו ומוסיפין אותה על הלמיד של לשארו ונשאר לו הרי נחלת שארו לו. ודורשין נחלת שארו שהיא אשתו לו. והיינו מש"א חז"ל שהבעל יורש את אשתו:

ספורנו

בדיני שמים כאמרו ואת כל הרכוש: כי בחטאו מת. לא היה עונש חטאו אלא

רמבן

כי בחטאו מת אלא שתאמרנה אבינו מת במדבר ובנים לא היו לו כי כן הראוי להאמר אבל על דעת רבותינו הוצרכנו לומר שלא היה בעדת קרח לפי שעדת קרח לא היה להם חלק בארץ וכן למתלוננים שבעדת קרח כי נשמע זה בעם מבית דינו של משה וכך פירש ר"א ואמר חשבו הבנות כי לא יירשו הנועדים על ה' ודעתי בדרך הפשט שאמרו ככה בעבור שחשבו שמשה רבינו היה שונא עדת קרח יותר מכל החוטאים שמתו במדבר שהם היו הקמים כנגדו והכופרים בכל מעשיו. וחשבו אולי בשנאתו אותם יאמר אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יזכר עון אבותם אל ה' על כן הודיעוהו כי לא היה מהם ורמזו עוד שאינו במתי המגפות אבל במדבר מת על מטתו. וטעם כי בחטאו מת אמרו מת במדבר בעונו שלא זכה ליכנס בארץ או כדברי רבי יהודה הלוי המשורר ז"ל שפירש שהוא דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונות אירע כך וכך:

(ט) **ואם** אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו. קבלו רבותינו כי האב יורש את בנו כאשר אין לו זרע והכתוב לא הזכיר זה והטעם כי במשפטי הירושה כל מנחיל נוחל כי הקורבה שוה וכיון שאמר הכתוב שהבן יורש את אביו גם האב יורש את הבן ועוד כי הירושה היא בשלשלת הזרע כיוצאי חלציו לא בצדדין א"כ ונתתם את נחלתו לאחיו משמוע נחלה שהאב יורש בקבר וממנו תבא לאחים אבל לא רצה לומר ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאביו כי דרך ברכה ידבר ולא בנכרתים ואולי לא היה זה בבאי הארץ שינחיל האב את הבן שבהם ידבר:

(יא) **וטעם** והיתה לבני ישראל לחוקת משפט. שיהיה המשפט הזה לדורות לא בנחלת הארץ עתה בלבד וטעם כאשר צוה ה' את משה כמו כאשר צויתיך אבל בא כדרך זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה וכן רבים:

(יב) **עלה** אל הר העברים הזה. שם ההר הזה הר נבו כאשר פירש בסדר האזינו ובזאת הברכה אבל יקראו אותו הר העברים מפני שהוא על מעברות הירדן ומשם יעברו אל ארץ כנען כאשר אמר כאן אשר על פני ירחו

על כנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור ליכנס: (יג) כאשר נאסף אהרן אחיך. מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן. ד"א אין אתה טוב ממנו: (יד) להקדישני במים לעיניהם. הא אם קדשתם אותי עדיין לא הגיע זמנכם להפטר בכל מקום שכתב מיתתם כתב סרחונם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סרחונו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה (יומא פו) משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו' אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סרחונן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד: הם מי מריבת קדש. הם לבדם אין בהם עון אחר. ד"א הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בי"ם הם עצמם שהמרו במדבר צין: (טו) וידבר משה אל ה' וגו'. להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור: לאמר. אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו: (טז) יפקוד ה'. כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו (במ"ר) אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי אמר לו הקדוש ברוך הוא לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל וזהו שאמר שלמה (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה: אלהי הרוחות. למה נאמר אמר לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואין דומה זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו: (יז) אשר יצא לפניה'. לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את חיילותיהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר (במדבר כא) אל תירא אותו וכדרך שעשה יהושע שנאמר (יהושע ה) וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו'. וכן בדוד הוא אומר (שמואל א יח) כי הוא יוצא ובא לפניהם יוצא בראש ונכנס בראש: ואשר יוציאם. בזכיותיו: ואשר יביאם. בזכיותיו. ד"א ואשר יביאם שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסן לארץ: קח לך. קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: לך. את שבדוק לך את זה אתה מכיר: אשר רוח בו. כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד: וסמכת את ידך עליו. תן לו תורגמן שידרש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בחיי משה: (יט) וצויתה אותו. על ישראל דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך: (כ) ונתתה מהודך עליו. זה קירון עור פנים: מהודך. ולא כל הודך ומצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל.

שיהיו

אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל: יג וְרָאִיתָה אֹתָהּ מלא ה׳
וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־עַמֶּיךָ גַּם־אָתָּה ס׳ מלאים
כַּאֲשֶׁר נֶאֱסַף אַהֲרֹן אָחִיךָ: כ׳ חַ׳ וקָ׳
יד כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמִדְבַּר־צִן כל צן חסר וכל סין מ״ל
בִּמְרִיבַת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי ב׳ ומ״ל
בַמַּיִם לְעֵינֵיהֶם הֵם מֵי־מְרִיבַת כ״ד
קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן: ס טו וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר: טז יִפְקֹד ג׳
יְהוָה אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר ב׳ כ״כ. ד׳
אִישׁ עַל־הָעֵדָה: יז אֲשֶׁר־יֵצֵא
לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם ב׳ את רעהו
וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא ח׳
תִהְיֶה עֲדַת יְהוָה כַּצֹּאן אֲשֶׁר
אֵין־לָהֶם רֹעֶה: יח וַיֹּאמֶר יְהוָה ט׳ בטעם בספרא
אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ
וְסָמַכְתָּ אֶת־יָדְךָ עָלָיו:
יט וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה וְצִוִּיתָה ד׳ מ״ל בלישנא:
אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם: כ וְנָתַתָּה
מֵהוֹדְךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל־

יַת אַרְעָא דִיהָבִית לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל: יג וְתֶחֱזֵי יָתַהּ
וְתִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ אַף אַתְּ
כְּמָא דְאִתְכְּנֵישׁ אַהֲרֹן
אֲחוּךְ: יד כְּמָא דְסָרֵבְתּוּן
עַל מֵימְרִי בְּמַדְבְּרָא דְצִין
בְּמַצּוּת כְּנִשְׁתָּא לְקַדָּשׁוּתִי
בְּמַיָּא לְעֵינֵיהוֹן אִנּוּן מֵי
מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא דְצִין:
טו וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם יְיָ
לְמֵימָר: טז יְמַנֵּי יְיָ אֱלָהָא
רוּחַיָּא לְכָל בִּסְרָא גְּבַר
עַל כְּנִשְׁתָּא: יז דְּיִפּוֹק
קֳדָמֵיהוֹן וּדְיֵעוֹל קֳדָמֵיהוֹן
וּדְיַפֵּיקִינּוּן וּדְיָעֵילִינּוּן וְלָא
תְהֵי כְּנִשְׁתָּא דַיְיָ כְּעָנָא
דְלֵית לְהוֹן רָעֵי: יח וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה דְּבַר לָךְ יַת יְהוֹשֻׁעַ
בַּר נוּן גְּבַר דְּרוּחַ נְבוּאָה
בֵּיהּ וְתִסְמוֹךְ יַת יְדָךְ
עֲלוֹהִי: יט וּתְקֵים יָתֵיהּ
קֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם
כָּל כְּנִשְׁתָּא וּתְפַקֵּיד יָתֵיהּ
לְעֵינֵיהוֹן: כ וְתִתֵּן מִזִּיוָךְ
עֲלוֹהִי בְּדִיל דִּיקַבְּלוּן מִנֵּיהּ

את הבן ומה שתירש אשתו ברוכים אנחנו לקבלה. אמרו חז"ל כי נסמכה פרשת עלה אל הר העברים לדבר הנחלות כי בקש משה לדעת מי ינחל מעלתו: (יד) להקדישני. דבק עם מריתם והטעם כי מריתם להקדישני וזה הוא על אשר לא קדשתם כאשר פירש: (טז) אלהי הרוחות. שהוא יודע הרוחות אי זה רוח ראוי: וטעם יפקוד. מגזרת פקיד: (יז) אשר יצא לפניהם. במלחמה: ואשר יוציאם. על ידי אחר: (יח) אשר רוח בו. וכל איש חי יש בו רוח רק הטעם כמו וחזקת והיית לאיש: וסמכת את ידך. להראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך: (כ) ונתתה מהודך. לחלוק לו כבוד לפני ישראל למען ישמעו כי הם כבר האמינו בך וכאשר יראו שאתה כבדתו כן יכבדוהו

כי

קדשי ושמחתים: וצויתה ד׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ וצויתה אתו לעיניהם. את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו · אתה צויתה פקודיך. אשר צויתה לא יבאו. וא׳ ואתה צויתה: וצויתה ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר וסי׳ וצויתה אתו לעיניהם. אתם אל אדניהם. קדמא מלא: עמיך. ה׳ מלאים בתורה וסימן נמכר בסדר קדשים: ולא תהיה ח׳ וסימן נמסר בסדר קדשים:

תולדות אהרן קח לך את יהושע. ברכות נד יומא עה
עקרים מד פ׳ יט: וסמכת. קמא לב:
ונתת מהודך עליו. חגיגה טז בתרא עה:

בעל הטורים וראיתה. כתוב בה"א מלמד שהראהו כל הארץ המערות והמחילות ואוצרות כסף וזהב שבה: נאסף אהרן אחיך. בגימטריא זהו בנשיקה: וידבר משה אל ה' לאמר. אין פסוק אחר כזה בתורה אמר לו לא תזכור כמה וידבר שדברת אלי: יפקד ה' אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה. אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה. באלו הב' פסוקים יש עשרים ושמונה תיבות. ולכך פרנס יהושע את ישראל כ"ח שנים זהו"ש וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כ"ח לעשות חיל: ואשר יבא ב' במסרה. הכא ואשר יבא לפניהם ואידך ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים לומר לך בין כיבוש ובין ביער בכל פעם צריך לבא לפניהם: וצויתה. כתוב בה' לומר לך שלמדו ה' חומשי תורה: מהודך. בגי' הסוד לומר לך שמסר לו סוד המרכבה ומעשה בראשית:

רמבן

ירחו ושם עברו את הירדן כמו שנאמר והעם עלו מן הירדן ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו ואיננה מצוה שיצונו הקב"ה לעשות כן עתה שאם כן יהיה מתחייב לעלות שם מיד אבל טעמו תעלה אל הר העברים וראית את הארץ כי בעבור שצוהו לאלה תחלק הארץ הודיעו כי לא על ידך תחלק כי אתה תעלה לראש הר העברים טרם שיסעו ישראל מארץ מואב ותמות בו ולא יגיעך מן הארץ לבד הראיה וכן קח לך את יהושע בבוא יומך תקח את יהושע והשלים הכתוב לספר כי עשה כן משה בלב שלם והוא העשייה אשר יזכיר בעת פטירת משה כאשר אמרו השירה הוא והושע בן נון:

(יט) **וצויתה** אותו על ישראל. דע שטרחנין הן סרבנין הן על מנת שתקבל עליך לשון רש"י. ואינו נכון בעיני בעבור שאמר לעיניהם כי יותר ראוי הענין הזה להאמר בינו לבינו כי בפניהם יגרום בהם התפקרות ומדרך המוסר שיזהיר להם בפני עצמן מהיותם עוד ערקים וסרבנין אבל

וצוי

ספורנו

אלא שימות לא שיאבד ממונו מן היורשים: (יז) אשר יצא לפניהם. בענין המלחמה: ואשר יוציאם. בעניני הנהגת המדינה: (יח) איש אשר רוח בו. מוכן לקבל אור פני מלך חיים בענין ובלב כל חכם לב נתתי חכמה: (יט) וצויתה אתו לעיניהם. המנה אותו לנגיד עליהם לעיניהם כדי שיקבלוהו וישמעו בקולו כי יאמר צוי על המנוי כמו וצוך לנגיד ולמן היום אשר צויתי שופטים: (כ) ונתתה מהודך עליו. הוד מלכות תן לו איזו שררה בחייך שיתחילו לנהוג בו כבוד למען ישמעו וטעם המנוי לעיניהם ונתינת ההוד בחייך הוא למען ישמעו בקולו כל העדה שהם הסנהדרין וזקני העם.

עולת

עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וְלִפְנֵי
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ
בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי יְהוָה עַל־
פִּיו יֵצְאוּ וְעַל־פִּיו יָבֹאוּ הוּא וְכָל־
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל־הָעֵדָה׃
כב וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמִדֵהוּ
לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־
הָעֵדָה׃ כג וַיִּסְמֹךְ אֶת־יָדָיו
עָלָיו וַיְצַוֵּהוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ חמישי

כח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי
לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ
לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ ג וְאָמַרְתָּ
לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ
לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם
שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ ד אֶת־
הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת
הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין
הָעַרְבָּיִם׃ ה וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה
סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן
כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃ ו עֹלַת
תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ

י"ו יתידאין
ל' בטעם בסי"ן
י"ד . ר
ל'
ל' וחסר
ל' נחורס
ל'. ל'. ל' וחסר ו'
ל' דגשים
ל'
ל' מ"ל נחורס
ו' רפין
ד
ל' ח' וח' מ"ל
ב' בספ'. י"ו

כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כא וְלִקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא
יְקוּם וְיִשְׁאַל לֵיהּ בְּדִין אוּרַיָּא
קֳדָם יְיָ עַל מֵימְרֵיהּ יְהוֹן
נָפְקִין וְעַל מֵימְרֵיהּ יְהוֹן
עָלִין הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
עִמֵּיהּ וְכָל כְּנִשְׁתָּא׃
כב וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דְפַקֵּיד
יְיָ יָתֵיהּ וּדְבַר יָת יְהוֹשֻׁעַ
וַאֲקִימֵיהּ קֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא
וְקֳדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ כג וּסְמַךְ
יָת יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וּפַקְדֵיהּ
כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ ב פַּקֵּד יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יָת
קוּרְבָּנִי לְחֵם סְדוּר לְקוּרְבָּנִי
לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא תִּטְּרוּן
לְקָרָבָא קֳדָמַי בְּזִמְנֵיהּ׃
ג וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין קוּרְבָּנָא
דִּיתְקַרְבוּן קֳדָם יְיָ אִמְּרִין בְּנֵי
שְׁנָא שַׁלְמִין תְּרֵין לְיוֹמָא
עֲלָתָא תְדִירָא׃ ד יָת
אִמְּרָא חַד תַּעֲבֵיד בְּצַפְרָא
וְיָת אִמְּרָא תִנְיָנָא תַּעֲבֵיד
בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃ ה וְחַד מִן
עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין סוּלְתָּא
לְמִנְחָתָא דְּפִילָא בִּמְשַׁח
כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא׃
ו עֲלָתָא תְדִירָא דְּאִתְעֲבִידָא
בְּטוּרָא דְסִינַי לְאִתְקַבָּלָא

אבן עזרא

כי ילכו אחרי תפשיך: (כא) על פיו יצאו. על פי אלעזר במשפט האורים וי"א על פי משפט האורים והראשון ישר בעיני: הוא וכל בני ישראל. כדבר שהיה כלל לכל: וכל העדה. כדבר שהיה פרט לעדה הם הנועדים באהל מועד. וטעם הדבק פרשת הקרבנות שהשם צוה אז למשה שיצוה את בני ישראל הקרבנות שהם חייבים לעשות כי הוא לא יכנס לארץ עמהם והחל להזכיר עולת תמיד ואם הזכירה בתחלה יתכן שהנזכרת היא על הר סיני או שתהיה מערכת הקרבנות סדורה: (ב) לחמי. פירשתיו: לאשי. פירשתיו. והטעם לחם לאשי לריח ניחוח: במועדו. שלא יקדמו קודם הבקר ושלא יאחר אחר הערב: (ד) את הכבש אחד. אמר רבי משה הכהן הספרדי כי הוא דרך קצרה והטעם את הכבש כבש אחד ועל דעתי שאות ה"א מושך עצמו ואחר עמו וכבר הראיתיך רבים כן: (ו) העשויה בהר סיני. הטעם כאשר עשיתם בהר סיני ג"ז אות שלא העלו עולות במדבר אחר נסעם מסיני כאשר פירשתי בראיות גמורות

ולפני י"ו יתידאין וסימן ולפני הכפרת יזה. והזה אותו אל הכפרת. ולפני עור לא תתן מכשל. ולפני אלעזר הכהן יעמד. ולפני הדביר עשרים אמה. ולפני יום ולא שמעתם. ולפני ירח דור דורים. ולפני כבוד ענוה. תפלת לעני כי יעטף. ולפני התגלע הריב נטוש. ולפני גדולים ינחנו. ולפני כל חציר יבש. ולפני הלשכות מהלך עשר. הראישון אדם תולד. אשר נתתי לפניכם ולפני. ולפני מזה. וכל לפני ולפני דכוו': יצאו י"ד וסי' במסרה רבתא: וכל בני ו' וסימן במסר בסדר כי תשא: את הכבש אחד ל' וחד את הכבש האחד דואלה שמות: עלת תמיד ד' וסימן במסר בסדר תצוה: לריח י"ו וסימן

תולדות אהרן ולפני אלעזר. ערובין סג עג סנהדרין עז (שבת ה): ושאל לו. יומא עג: במשפט האורים. שם עב יבמות עח: ויסמוך את ידיו. סנהדרין יג קס מנחות נג: צו את בני ישראל. תענית כו כז מגלה כא כט מנחות נב זוהר ויצא: תשמרו להקריב. פסחים נו מנחות מט סט ערכין יג תמורה כט (פסחים לב): במועדו. פסחים סו: שנים ליום. יומא סב: את הכבש. פסחים נח יומא סב זבחים יב מנחות סה (ברכות ז): ואת הכבש. מנחות ע: עולת תמיד. חגיגה ו:

רשי

שיהיו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך: (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמוד. הרי שאלתך ששאלת שאין הכבוד הזה זז (ס"א מוטל) מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר: ושאל לו. כשיצטרך לצאת למלחמה: על פיו. של אלעזר: וכל העדה. סנהדרין (יומא ע"ג): (כב) ויקח את יהושע (ספרי) לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעוה"ב: (כג) ויסמוך את ידיו. בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטווה שהקדוש ב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר ה'. אף לענין ההוד נתן מהודו עליו: (ב) צו את בני ישראל. מה אמור למעלה יפקוד ה' א"ל הקדוש ברוך הוא עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה וכו' כדאיתא בספרי: קרבני. (ספרי) זה הדם: לחמי. אלו אמורין וכן הוא אומר (ויקרא ג) והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה: לאשי. הנתנין לאשי מזבחי: תשמרו. (ספרי) שיהיו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו מכאן למדו ותקנו מעמדות (תענית כז): במועדו. בכל יום הוא מועד התמידי': (ג) ואמרת להם. אזהרה לב"ד: שנים ליום. כפשוטו. ועיקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרחן של טבעות (יומא סב): (ד) את הכבש אחד. אף על פי שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו' (שמות כט) היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות: (ה) סלת למנחה. מנחת נסכים: (ו) העשויה בהר סיני. כאותן שנעשו בימי המלואים. ד"א העשוי' בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אותה שנתקרבה לפני מתן תורה שכתוב בה (שמו' כד) וישם באגנות מלמד שטעונה

בעל הטורים

ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה. צוהו שלא לבטל תורה ותמיד מפני המלחמה ולכך סמך כאן פרשת תמידין: צוה לאמר צו את. ס"ת תורה לומר שהעוסק בתורה כאלו הקריב קרבן: זה האשה. ג' תגין על ה' אחרונה של האשה לומר לך ה' מיני קרבנות נתתי לכם והעולה חביבה מכולם והעוסק בה' חומשי תורה מעלה אני עליכם כאלו הקרבתם חמשה מיני קרבנות: תמימם שנים ליום. ר"ת תש"ע לומר לך שתש"ע תמידין קריבין לשנה: ליום עלת תמיד. קרי ביה עולה לומר לך ששוחטים אותו במקום שסיום עולה:

ספורנו

כח (ו) עלת תמיד העשויה בהר סיני. קודם העגל שלא היתה צריכה נסכים: (ח) כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחוח. אף על פי שכבר עשית בו ביום עולת הבקר כמו

רמבן

וצויתה אותו לעיניהם שיצונו במצות הנגיד והשופט כי בעבור היותו לראש יפקידם בידו ויזהירנו להשתדל מאד בעניניהם ולהיות נלחם מלחמות ה' ויהיה הוא המוציא והמביא אותם ולהזהר בדבר המשפט וזה ראוי להיות לעיניהם כדי שיביטוהו בו וישמעו אליו כי ידעו כי ילך בעניניהם בדרכי האמת כי כן צוה אותו רבו וכן עשה משה שנא' שם ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ וגו' עד לא תירא ולא תחת ובספרי צו את יהושע על דבר תלמוד וחזקהו ואמצהו מגיד שאין שני פרנסים לדור ואלו מצות הנגיד שיהיה תקיף ולא יירא את העם ולפי דעתי בפשט הכתוב טעם וצויתה אותו לעיניהם הוא המנוי שימנה אותו במעמדם להיות נגיד עליהם כלשון מיום אשר צוה ה' אותו להיות וגו' וכן ויצוהו ה' לנגיד על עמו וכן למן היום אשר צויתי שופטים על עמי ישראל מניתי:

כח (ב) וטעם צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי. כי אחרי שאמר לאלה תחלק הארץ צוה להשלים תורת הקרבנות שיעשו כן בארץ כי במדבר לא הקריבו המוספים כמו שהזכרתי בסדר אמור אל הכהנים וכן לא נתחייבו בנסכים במדבר כמו שפירשתי בסדר שלח לך ועכשיו חייב בבאי הארץ לעשות שם הכל התמידין והמוספין ומנחתם ונסכיהם ואע"פ שלא פירש כאן כי תבאו אל הארץ כבר הזכירו בפרשת הנסכים ורמז אליו בפרשה הראשונה במועדות והחל כאן מן התמיד ואע"פ שנזכר בפרשת ואתה תצוה החזירו להיות הכל סדור בפרשה אחת ורש"י כתב היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות ואינו נכון כי שם אמר עולת תמיד לדורותיכם ועל פי המדרש שנתחדש כאן דברים רבים את קרבני זה הדם לחמי אלו אמורין לאשי אלו קומצין ולבונה ריח ניחוחי אלו בזיכי לחם הפנים תשמרו שלא יביא אלא מן השמור תשמרו שלא

יביא

נִיחֹ֔חַ אִשֶּׁ֖ה לַֽיהוָֽה׃ ז וְנִסְכּוֹ֙
רְבִיעִ֣ת הַהִ֔ין לַכֶּ֖בֶשׂ הָאֶחָ֑ד
בַּקֹּ֗דֶשׁ הַסֵּ֛ךְ נֶ֥סֶךְ שֵׁכָ֖ר לַֽיהוָֽה׃
ח וְאֵת֙ הַכֶּ֣בֶשׂ הַשֵּׁנִ֔י תַּעֲשֶׂ֖ה בֵּ֣ין ד
הָֽעַרְבָּ֑יִם כְּמִנְחַ֨ת הַבֹּ֤קֶר וּכְנִסְכּוֹ֙
תַּעֲשֶׂ֔ה אִשֵּׁ֛ה רֵ֥יחַ נִיחֹ֖חַ ב' בטעם בספ'
לַֽיהוָֽה׃ פ
ט וּבְיוֹם֙ הַשַּׁבָּ֔ת שְׁנֵֽי־כְבָשִׂ֥ים
בְּנֵֽי־שָׁנָ֖ה תְּמִימִ֑ם וּשְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֗ים ב' ובענין
סֹ֛לֶת מִנְחָ֛ה בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן
וְנִסְכּֽוֹ׃ י עֹלַ֥ת שַׁבַּ֖ת בְּשַׁבַּתּ֑וֹ ד' פתחין
עַל־עֹלַ֥ת הַתָּמִ֖יד וְנִסְכָּֽהּ׃ פ
יא וּבְרָאשֵׁי֙ חָדְשֵׁיכֶ֔ם תַּקְרִ֥יבוּ ב
עֹלָ֖ה לַֽיהוָ֑ה פָּרִ֨ים בְּנֵֽי־בָקָ֤ר ג' בענין
שְׁנַ֙יִם֙ וְאַ֣יִל אֶחָ֔ד כְּבָשִׂ֧ים בְּנֵֽי־ ב' בענין ושארא איל
שָׁנָ֛ה שִׁבְעָ֖ה תְּמִימִֽם׃
יב וּשְׁלֹשָׁ֣ה עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ ג' בטעם מונח ורביע
בְּלוּלָ֣ה בַשֶּׁ֔מֶן לַפָּ֖ר הָאֶחָ֑ד וּשְׁנֵ֣י ב' ובענין ושארא שני
עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה
בַשֶּׁ֔מֶן לָאַ֖יִל הָאֶחָֽד׃ יג וְעִשָּׂרֹ֣ן ב' חסר
עִשָּׂר֗וֹן סֹ֤לֶת מִנְחָה֙ בְּלוּלָ֣ה
בַשֶּׁ֔מֶן לַכֶּ֖בֶשׂ הָאֶחָ֑ד עֹלָה֙ רֵ֣יחַ
נִיחֹ֔חַ אִשֶּׁ֖ה לַֽיהוָֽה׃ יד וְנִסְכֵּיהֶ֗ם כל אורייי' חסר כמ"ג
חֲצִ֣י הַהִין֩ יִהְיֶ֨ה לַפָּ֜ר וּשְׁלִשִׁ֧ת ד' כ"כ
הַהִ֣ין לָאַ֗יִל וּרְבִיעִ֥ת הַהִ֛ין לַכֶּ֖בֶשׂ
יָ֑יִן זֹ֣את עֹלַ֥ת חֹ֙דֶשׁ֙ בְּחָדְשׁ֔וֹ ב

בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃
ז וְנִסְכֵּיהּ רַבְעוּת הִינָא
לְאִמְּרָא חַד בְּקוּדְשָׁא יִתְנְסֵךְ
נְסוּךְ דַּחֲמַר עַתִּיק קֳדָם יְיָ׃
ח וְיָת אִמְּרָא תִנְיָנָא תַּעֲבֵיד
בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא
וּכְנִסְכֵּיהּ תַּעֲבֵיד קוּרְבַּן
דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃
ט וּבְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא תְּרֵין
אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין
וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא
דְּמִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח
וְנִסְכֵּיהּ׃ י עֲלַת שַׁבַּתָּא
תִּתְעֲבֵיד בְּשַׁבַּתָּא עַל עֲלַת
תְּדִירָא וְנִסְכַּהּ׃ יא וּבְרֵישֵׁי
יַרְחֵיכוֹן תְּקָרְבוּן עֲלָתָא קֳדָם
יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין
וּדְכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
שִׁבְעָא שַׁלְמִין׃ יב וּתְלָתָא
עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא מִנְחָתָא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְתוֹרָא חַד
וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא
מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח
לְדִכְרָא חָד׃ יג וְעִסְרוֹנָא
עִסְרוֹנָא סוּלְתָּא מִנְחָתָא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְאִמְּרָא חַד
עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא
קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ יד וְנִסְכֵּיהוֹן
פַּלְגוּת הִינָא יְהֵי לְתוֹרָא
וְתַלְתוּת הִינָא לְדִכְרָא
וְרַבְעוּת הִינָא לְאִמְּרָא חַמְרָא
דָא עֲלַת רֵישׁ יְרַח
בְּאִתְחַדָּתוּתֵיהּ כֵּן לְכָל רֵישֵׁי

שטעונה כלי: (ז) ונסכו. יין: בקדש הסך. (ספרי) על המזבח יתנסכו: נסך שכר. (כ"ב כ"ז) יין המשכר פרט ליין מגתו: (ח) ריח ניחח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (י) עלת שבת בשבתו. ולא עולת שבת בשבת אחרת הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה ת"ל בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עלת התמיד. (ספרי) אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד ומגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין וכן בכל המוספין נאמר על עולת התמיד לתלמוד זה: ושלשה עשרונים. כמשפט נסכי פר שכן הן קצובין בפרש' נסכים: (יד) זאת עלת חדש בחדשו. שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב

אין

גמורות: (ז) הסך נסך שכר. נו"ן השורש מובלע בסמ"ך ומן הפירוש נסמוך על דברי הקדמונים ז"ל: (י) בשבתו. שב אל יום השבת אף על פי שנמצא כל שומר שבת מחללו והטעם כל שבת ושבת כמו יום ביומו: על עולת התמיד. הטעם אחרי התמיד שישים עליה עולת שבת: (יא) ובראשי חדשיכם. אמר רבי משה הכהן הספרדי נ"ע שפירושו חדש ניסן כי כן כתוב ראשון הוא לכם ואחר כן אמר זאת עולת חדש בחדשו שיעשו כן בכל חדש על כן הוסיף לחדשי השנה ופירושו נכון הוא ואע"פ שיש לטעון על יו"ד ובראשי חדשיכם רק בעבור שמצאנו הנה חדש מהר ישר דבורו: (יד) בחדשו. כמו שבת בשבתו ולא יתכן בו על דרך הפשט פי' אחר כי אין בפסוק זכר לירח ועוד כי לא מצאנו

זאת

נמסר בסדר ויקרא: ואת הכבש ד' וסימן ואת הכבש האחד תעשה ב' בפסוק. את הכבש האחד תעשה בבקר. ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: שבעה ד' פתחין וסימן נמסר בסדר בהר סיני: ושני עשרנים ג' וסימן החדש. פסח. הבכורים. ושארא שני עשרנים: שבת בשבתו ב' וסימן עלת שבת. והיה מדי חדש: ובראשי ב' וסימן וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם: ועשרן עשרון ב' סלת מנחה. לכבש האחד: ועשרון. ה' ג' חסר וב' מלאים וסימן נמסר בסדר תצוה: ושלישת ההין ד' כתיב כן חסר יו"ד תניין וסימן ושלישת ההין לאיל. כי תכלה לעשר השלישת. ויסף ה' קרא שמואל בשלישת: ותכפל חרב שלישתה וט' מלאי' וסי' נמסר בסדר שלח לך: חדש בחדשו ב' וסימן זאת עלת חדש בחדשו. והיה מדי חדש

תולדות אהרן ונסכו. יומא לד: לכבש האחד. שם: בקדש הסך נסך שכר. סוכה מט תענית ג מעילה יא: כמנחת הבקר. יומא לד: וביום השבת. מגלה כא: (שני כבשים. יומא מג נדרים לו): עולת שבת. שבת כד קיד קלג פסחים נט סו סג: ובראשי חדשיכם. מגלה כא ל נא עקידה לו: ועשרון עשרון. מנחות נא: ונסכיהם חצי ההין. שם פט: לכבש יין. שם פו: זאת עולת חדש. יומא סה ראש השנה ז מגלה כט (ראש השנה ט שקלים מה):

רמבן

יביא אלא מתרומת הלשכה תשמרו שיהיו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו תשמרו נאמר כאן שמירה ונאמר להלן שמירה מה להלן מבקרו ארבעה ימים קודם שחיטתו אף כאן וכו' וכל המדרש כדאיתא בספרי. ועל דרך האמת ירמוז להם עוד ויאמר את קרבני לחמי לאשי של אשי תשמרו ותזהרו שתקריבהו לי לשמי במועדו ואמר להם עוד זה האשה אשר תקריבו לה' שיהיה הקרבן מתקרב. אין במוספי השבת חטאת כשאר כל המוספין מפני שכנסת ישראל בת זוגו והכל שלום והמשכיל יבין. וכן הזכיר ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה' שיעשו קרבן הפסח להזכיר עליו עם שאר קרבנות חג המצות וקצר בו להזכיר שמו בלבד שכבר ביאר את דינו ככל חקותיו ככל משפטיו:

(ז) **ונסכו**. יין: בקדש הסך. על המזבח יתנסכו: נסך שכר. יין המשכר פרט ליין מגתו לשון רש"י. ואינו נכון שכבר אמרו יין מגתו לא יביא ואם הביא כשר והנה אינו מתמעט מן הכתוב אלא מעלה מדרבנן לכתחילה סבל שכר להוציא את המזוג שהוא פסול אפילו בדיעבד וכך הוא נדרש בספרי ושם אמרו בקדש הסך שיתנסכו בקדש ובקדש יבלעו:

הזכיר

ספורנו

כמו זאת השגיח מכל מקום תהיה גם השגית ריח ניחוח: (יא) ובראשי חדשיכם. הנה יום ראש חדש היה מנהג לישראל שיהיה יום קדש בגלל מה כמו שהעיד באמרו אשר נסתרת שם ביום המעשה וזה יורה שלא היה יום ראש חדש אצלם יום מעשה ולכן ייחס אותו לישראל באמרו ראשי חדשיכם ולא כן כתב במועדים שלא כתב בשבת שבתכם ולא ביום בכוריכם ולא ביום שבעתכם וטעם מנהג זה היה כי אמנם הצלחת ישראל בעולם הזה היא בגלל מה דומה לענין הירח אשר אין לה בעצמה אור כלל זולתי מה שתקבל מזולתה וזה שאף על פי שקודם לעגל היה חרות על הלוחות חירות משעבוד מלכיות לעולם. הנה משחטאו התגלו ולא השתמשו בכתר מלכות תמיד כמו שאר האומות אבל היה זה להם לעתים כפי שפע האור העליון עליהם ובלעדיו הלכו חשכים ואין נגה למו כמו שיקרה ללבנה כשלא תקבל אור השמש כי אין מזל לישראל ולא אור כלל מעצמם זולתי אור האל יתב' בהיותם לרצון. ובכן נקרא האל יתברך אצל הנביאים אור ישראל כאמרו והיה אור ישראל לאש וכן העיד באמרו ה' אורי וישעי. וכאשר היו החטאים מבדילים כאמרו כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע הלכו חשכים מגוללים ודחופים בין האומות. ובהיות מזה נמשך חלל ה'

בלי

אבן עזרא

זאת המלה כי אם מהבנין הכבד הדגוש והנה הדל"ת רפה: (טו) ושעיר עזים אחד לחטאת לה'. כמו אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת. ודע כי חטאת עם למ"ד בלשון הקדש אין החטאת דבק כי אם בחוטא הלא תראה וחטאתי לאבי והנה זה הפך הדרש רק יש לו סוד: (טז) בארבעה עשר יום לחדש ולא הזכיר בין הערבים גם זה חזוק למעתיקי' אע"פ שאין להם צורך: (כב) ושעיר חטאת. כמו שעיר עזים והוא דרך קצרה והנה לא הזכיר עולות בשבעת ימי הפסח כאשר לא הזכיר עולת התנופה ואנו צריכין לקבלה כי פסוק שבת בשבתו אמר על עולת התמיד: (כו) בהקריבכם מנחה חדשה. לחם התנופה היא העיקר

לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ טו וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ ס ששי טז וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיהוָה׃ יז וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ יח בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ יט וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ כ וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל תַּעֲשׂוּ׃ כא עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ כב וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ כג מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־אֵלֶּה׃ כד כָּאֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ כה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ס כו וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה

יַרְחֵי שַׁתָּא׃ טו וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְחַטָּאתָא קֳדָם יְיָ עַל עֲלָתָא תְדִירָא יִתְעֲבֵיד וְנִסְכֵּיהּ׃ טז וּבְיַרְחָא קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא פִּסְחָא קֳדָם יְיָ׃ יז וּבַחֲמֵשַׁת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא שַׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירָא יִתְאֲכִיל׃ יח בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃ יט וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא עֲלָתָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין וּדְכַר חַד וְשַׁבְעָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן׃ כ וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶסְרוֹנִין לְתוֹרָא וּתְרֵין עֶסְרוֹנִין לְדִכְרָא תַּעְבְּדוּן׃ כא עִסְרוֹנָא עִסְרוֹנָא תַּעְבֵּיד לְאִמְּרָא חַד כֵּן לְשַׁבְעָא אִמְּרִין׃ כב וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ כג בַּר מֵעֲלַת צַפְרָא דְּהִיא עֲלַת תְּדִירָא תַּעְבְּדוּן יָת אִלֵּין׃ כד כְּאִלֵּין תַּעְבְּדוּן לְיוֹמָא שַׁבְעָא יוֹמִין לְחֵים קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ עַל עֲלָתָא תְדִירָא יִתְעֲבֵיד וְנִסְכֵּיהּ׃ כה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃ כו וּבְיוֹמָא דְבִכּוּרַיָּא בְּקָרוֹבֵיכוֹן מִנְחָתָא חֲדַתָּא

ל' בטעם בענין
ל"ז
ס"ג
כ"ג
כל בקר בענין בתביר
כמ"א דר"ח
ל' בענין
פסח סוכות קדמה והזלא ושארא מכפך ופשטא
ל' בטעם מכפך ופשטא
פסח פשט
פ"ף סימן
ו' דגשים
ג' מ"ל בלישנא
ג' בענין
ל' מ"ל בתורה וחד חסר. ל' מ"ל וחד חסר

רשי

אין לו תשלומין: (טו) ושעיר עזים וגומר. כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש (שבועות ט) במסכת שבועות ונשתנה שעיר ר"ח שנאמר בו לה' תלמודו ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקדוש ברוך הוא בלבד ושאר השעירים למדין ממנו (חולין ס) ומדרשו באגדה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח: על עולת התמיד. יעשה כל הקרבן הזה: ונסכו. אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: (יח) כל מלאכת עבודה. אפילו מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר בחולו של מועד אסורה בי"ט: (יט) פרים. כנגד אברהם [שנא' (בראשית יח) ואל הבקר רץ אברהם]: אילים. כנגד אילו של יצחק: כבשים. כנגד יעקב. (בראשית ל) והכשבים הפריד יעקב ביסודו של רבי משה הדרשן ראיתי זאת: (כד) כאלה תעשו ליום. שלא יהיו פוחתין והולכין כפרי החג: (כו) וביום הבכורים. חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשונים למנחת חטים

בחדשו. ובחדש ה' ר"ה וסימן יבשה הארץ: ובחדש הראשון דפסח דסדר פינחס. ובחדש החמישי דסוף מלכים. ודסוף ירמיה. ובחדש השביעי מקרא:

תולדות אהרן ושעיר עזים. יומא טו שבועות ט חולין ס בכורות יז: על עולת התמיד. יומא טו: ושעיר. שבועות ט י: מלבד עולת הבוקר. יומא ע קמא קיא הוריות יג זבחים פט: כאלה תעשו ליום. זבחים צא: בהקריבכם מנחה חדשה. מנחות מו פד:

ספורנו

בלי ספק באמור להם עם ה' אלה היו בכל צרתם לו צר כאמרם ז"ל כביכול עלי ועליך בא שודד. ובהיות חטאת ר"ח כפרה על ישראל הגורמים מניעת האור את מעוטו כמו שהתקינו ז"ל באמרם שעירי חטאת לכפר בעדם זכרון לכלם יהיו ותשועת נפשם מיד שונא. ובכפרה זו תהיה תשועה מה לחלול השם לפיכך אמרו שלכך נאמר בשעיר ר"ח חטאת לה' מפני שכפרתו מועילה לקדוש שמו ית' וזה רצו באמרם (חולין פ' אלו טרפות) אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי לה

רמבן

הזכיר הכתוב בתמיד ובראשי חדשיכם. שיעור הסלת במנחה ושיעור היין בנסכים אבל בשבת ובחג המצות ובשבועות ובראש השנה וביום הכפורים ובראשון של חג הסוכות הזכיר שיעור המנחה ולא הזכיר שיעור הנסכים והטעם בזה כי אע"פ שלוה בפרשת הנסכים בשיעורי המנחה והנסכים לפר ולאיל ולכבשים בנדרים ונדבות ובמועדים מצינו מנחה כפולה לכבש העומר וביום העצרת שתים שני עשרונים חמץ וכן בקרבן התודה והם מנחה ולכך הוצרך הכתוב לפרש בכל המועדות שלא תשתנה בהם המנחה כאשר נשתנית באלו אבל הנסכים לא נשתנו לעולם לפיכך הזכיר אותם בתחילה בתמיד ולא הזכירם אחרי כן בשבת וחזר והזכירם בראש חדש להזכיר גם נסכי הפר והאילים ואח"כ לא הוצרך להזכיר כלל והזכיר ביום הראשון של סוכות שיעור המנחה ולא הוצרך עוד להזכיר באותו החג אלא מנחתם ונסכיהם במספרם כמשפטם כלומר כמשפטם ביום הראשון הנזכר:

(כ) **וטעם** שלשה עשרונים לפר. לכל פר מהם וכן שלשה עשרונים לפר האחד לכל האחד מהם ולכבש האחד ילמד עליו באמרו עשרון עשרון ועוד יפרש לשבעת הכבשים וכן זה לפר האחד לשני הפרים אבל פעם יקצר הכתוב בדבר המובן כי בידוע שלא יהיו שלשה עשרונים לפר האחד ולא יהיה לשני כלום ויפרש בכבשים שהן מרובין וכ"ש בפרים ובסוכות שהפרים מרובין יפרש בכן לשלשה עשר פרים:

בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ כז וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה׃ כח וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ כט עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ ל שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ לא מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתוֹ תַּעֲשׂוּ תְּמִימִם יִהְיוּ־לָכֶם וְנִסְכֵּיהֶם׃ פ

כט א וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם׃ ב וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ ג וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל׃ ד וְעִשָּׂרוֹן אֶחָד לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ ה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ ו מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס ז וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ח וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן־בָּקָר

קדם יי בעצרתיכון מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון : כז ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד שבעא אמרין בני שנא : כח ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא חד תרין עסרונין לדכרא חד : כט עסרונא עסרונא לאמרא חד לשבעא אמרין : ל צפיר בר עזין חד לכפרא עליכון : לא בר מעלת תדירא ומנחתיה תעבדון שלמין יהון לכון ונסכיהון : א ובירחא שביעאה בחד לירחא מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון יום יבבא יהי לכון : ב ותעבדון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין : ג ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא תרין עסרונין לדכרא : ד ועסרונא חד לאמרא חד כן לשבעא אמרין : ה וצפיר בר עזי חד לחטאתא לכפרא עליכון : ו בר מעלת ירחא ומנחתה ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון כדחזי להון לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי : ז ובעסרא לירחא שביעאה הדין מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון כל עבידתא לא תעבדון : ח ותקרבון עלתא קדם יי לאתקבלא ברעוא תור בר

כ"א מקומות ישרת מאילא לאתנחתא

ג' מ"ל בתורה

י"ו

ג' בטעם מהפך ופשטא ואינון בכור תרועה כפור

ג' בטעם פשטא וזקף ואינון בכור כפור סוכות בכ"ס סימן .

ב' בטעם שני גרישין בענין בכור וכפור ושארא בפס' מטעין כהון

כל בקר דענין בתביר במ"א דר"ח

ג' כטעם בענין

ושארא כל מלאכת עבודה דאו כל מלאכה אסורה אפילו אוכל נפש

רשי

חטים הבאים מן החדש : (לא) תמימם יהיו לכם ונסכיהם. אף הנסכים יהיו תמימים למדו רבותינו (מנחות טז) מכאן שהיין שהעלה קמחין פסול לנסכים : (ו) מלבד עולת החדש . מוספי ראש חודש שהוא

אבן עזרא

העיקר ועמו שבעה כבשים ופר בן בקר ואילים שנים ושני כבשי שלמים והעולה הנזכרת בפרשה הזאת היא חובת היום והעד על דבריהם כי לא באר בשבת ובמועד דבר כלל רק הזכיר בחג המצות וסוכות ויום העשור והקרבתם אשה לה' ולא אמר כמה המספר וכן ביום תרועה ולא הזכיר עולת חדש ועולת התמיד ומנחתה היא העולה הראשונה : (א) יום תרועה. מצוה להריע כי אילו היה זה הדבור על עולת היום למה לא הזכיר בשאר המועדים ועוד כי על העולות צוה לתקוע ולא להריע : (ב) פר בן בקר אחד. של נכור וכן איל אחד ואינם פר

בעל הטורים

על עולות הכי במועדות כולם חסרים חוץ מעולת עצרת שהוא מלא רמז שבשבת כיון נתנה בו תורה : בכל המועדות נאמר חג חוץ משבועות כי פעמים נדחה אם הוא בשבת לב"ש יום טבוח למחר אבל בפסח וסוכות יבוא בחה"מ אבל שבועות תשלומין שלו אינו בחג : בכלם נאמר לחטאת חוץ מעצרת בשביל שנתנה בו תורה שמכפרת על עונותיו : בר"ה כתיב ועשיתם עלה לריח ניחוח לה' וגו' לומר יעשו תשובה ואני מעלה עליכם כאילו הקרבתם כל הקרבנות ובפסיקתא דורש כאילו נעשה בריה חדשה : ביום הכפורים כתיב שעיר עזים אחד חטאת ולא כתיב לכפר לפי שיוה"כ מכפר :

תולדות אהרן

עשרון . שם פו : ובחודש. ר"ה לב : כל מלאכה עבודה. שבת קלא : יום תרועה. שבת שם ר"ה כט לב לג לד מגלה כ ערכין ג (ר"ה נט סוכה נג מגלה עג) : ועשרון אחד . מנחות פו : ובעשור . יומא עג סוטה מ : כל מלאכה לא תעשו. שבת קיד :

ספורנו

את הירח ר"ל הביאו כפרה בשבילי להשיג קדוש שמי המהולל בגוים בסבת מה שמעטתי את הירח כשהגליתי את ישראל והסתרתי פני מהם : (כו) בשבעתיכם . בשביל שבועות חקות קציר שאמרתי לכם וטעם הבי"ת בתיבת בשבועותיכם כטעם בנפש יכפר .

פס

בשבעתיכם י"א מלין כטעמא פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במי"א מקומות שישרתנה מאילא וסי' ויצא נח . בשבעתיכם דפינחס דוביום הבכורים . ובאת שמה . קפדה בא . אם ארץ מאפליה . ובאו שמה . ותאמרנה לה . וישבו בה ויבנו לה מקדש . ומזון לכלא בה . וחברו . לא פנים להם קרא הגלגל : החדש לחטאת לה' ושארא חטאת . בכורים וכפורים שעיר וכלם ושעיר . הפסח ושעיר חטאת אחד . בכורים שעיר עזים אחד . תרועה וכפורים שעיר עזים אחד חטאת : תרועה וכפורים ומנחתם ונסכיהם . פסח ובכורים ותרועה לכפר עליכם : עולה ל' מלא בתורה והוא דין דביטורים : יהושע כלם חסר וסימן נמסר בסדר נשא ושם נמסר כל המלאים דעולות דכל קריי' ב"מ יחזקאל וד"ה : פסח מלבד עלת הבקר . תרועת מלבד עלת החדש . כפורים מלבד חטאת הכפורים וכלם מלבד עלת התמיד : החדש והפסח ואיל אחד ושני עשרנים וכלם איל אחד שני עשרנים . החדש ובכורים ויום טוב הראשון של חג לפר האחד לאיל האחד . פסח לפר לאיל תעשו . כפורים לפר לאיל האחד תרועה לפר לאיל . תרועה ועשיתם עלה וכלם והקרבתם עלה

רמבן

הזכיר באחד לחדש השביעי מלבד עולת החדש ומנחתה ולא הזכיר חטאת החדש וביום הכפורים הזכיר מלבד חטאת הכפורים ולא הזכיר עולת הכפורים והטעם כי ביום הכפורים בידוע שהעולה שצוה בכאן מלבד העולה שצוה שם כי ביום אחד נצטוו ואינם שוים כי לא נצטוו ישראל אלא איל אחד לעולה ובכאן צוה לעולה פר ואיל ושבעה כבשים אם כן דבר ברור הוא שאלו המוספין על הנזכרים שם אבל החטאת שהוא שוה כאן וכאן היה אפשר לטעות בו ולחשוב שהוא החטאת שהוזכר שם כי אין ביום אחד שני חטאות ולכך הזכיר אותו ופירש בו מלבד חטאת הכפורים שאותו חטאת הוא

חטאת

שהוא כיום ראש השנה: (יא) מלבד חטאת הכפורים. שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת: ועולת התמיד. ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו: ונסכיהם. מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא לשון צווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל קרבנות החג שכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון צווי שהרי נסכיהם של מוספין כתובין לעצמן בכל יום ויום: (יח) ומנחתם ונסכיהם לפרים. (סוכה נ"ה) פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות שמתמעטים והולכים וכימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים. כנגד ישראל שנקראו (ירמיה נ) שה פזורה והם קבועים ומנינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה בשני נאמ' ונסכיהם על שני תמידי היום ולא

אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ ט וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ י עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ יא שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד חַטַּאת הַכִּפֻּרִים וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס

שביעי יב וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים׃ יג וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ׃ יד וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר פָּרִים שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד לִשְׁנֵי הָאֵילִם׃ טו וְעִשָּׂרוֹן נקוד על ו׳ עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְאַרְבָּעָה עָשָׂר כְּבָשִׂים׃ טז וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס יז וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ יח וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ יט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס כ וּבַיּוֹם

תּוֹרֵי חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שִׁבְעָא שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן׃ ט וּמִנְחַתְהוֹן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח תְּלָתָא עֶסְרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין עֶסְרוֹנִין לְדִכְרָא חַד׃ י עֶסְרוֹנָא עֶסְרוֹנָא לְאִמְּרָא חַד לְשִׁבְעַת אִמְּרִין׃ יא וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵחַטָּאת דְּכִפּוּרַיָּא וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן׃ יב וּבַחֲמֵשַׁת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָנָא לָא תַעְבְּדוּן וְתֵחֱגּוּן חַגָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין׃ יג וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּלָת עֲסַר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעַת עֲסַר שַׁלְמִין יְהוֹן׃ יד וּמִנְחַתְהוֹן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח תְּלָתָא עֶסְרוֹנִין לְתוֹרָא חַד לִתְלָתָא עֲסַר תּוֹרִין תְּרֵין עֶסְרוֹנִין לְדִכְרָא חַד לִתְרֵין דִּכְרִין׃ טו וְעֶסְרוֹנָא עֶסְרוֹנָא לְאִמְּרָא חַד לְאַרְבְּעַת עֲסַר אִמְּרִין׃ טז וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ יז וּבְיוֹמָא תִנְיָנָא תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵי עֲסַר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃ יח וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ יט וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן׃ כ וּבְיוֹמָא

סר כהן גדול והאיל שלו ולפי דעתי כי האיל הנזכר בפרשת אחרי מות שלקח מן העם איננו זה כי על אילו ואיל העם נאמר ועשה את עולתו ואת עולת העם והעד שוס תוספת שבעת כבשים נס

ג׳ בטעם בענין

ב׳ בטעם בענין ט

ג׳ בטעם בענין

ג׳ בטעם בענין

שביעי ג׳ ר״פ

כל עניגא בתביר אם בסמוך לא אחריו בבעה או ארבעה כמ״א דכפור שבות בפשטא

חד מן ח׳ נקודים בתורה

כן דינו רמזי. כל אורייתא כ״כ במיד

כו״ל מ״ע בענין כמ״א דפגושי

ג׳ בענין

י׳. רמז לנסוך במים וסימן בו״ז מים

פסח אשה עלה לה׳: חטאת ד׳ פתחין וסימן נמסר בסוף סדר תצוה. וכל תרי עשר דכוותא פתחין בס״א קמץ רתם הסרכבה לריכא: ובחמשה עשר יום ג׳ ר״פ חג המצות. וחברו. וחגתם אתו: בכורים והרועה עלה לריח ניחח לה׳. בפרים עלה לה׳ ריח ניחח. יום טוב ראשון של חג עלה אשה ריח ניחח לה׳. החדש ופסח ובכורים פרים בני בקר שנים. הרועה וכפורים פר בן בקר אחד. יום טוב הראשון של חג פרים בני בקר שלשה עשר. ויום טוב האחרון של חג פר אחר. פסח ובכורים ושבעה כבשים. שבעה כבשים. וכלם כבשים שבעה. פסח ובכורים תמימם יהיו לכם. יום טוב הראשון של חג תמימם יהיו ס״פ. החדש תרועה ויום טוב של חג האחרון תמימם. בכורים. בני שנה. החדש ותרועת ויום טוב הראשון של חג ועשרון וכלם עשרון. תרועה ועשרון אחד וכלם משניין. פסח עשרון עשרון תעשה. יום טוב הראשון של חג לארבעת עשר וכלם לשבעת.

תולדות אהרן תמימם יהיו לכם ומנחתם. מנחות פו: שעיר עזים אחד. יומא ע שבועות ב י: וחגותם חג. חגיגה ים ב: פרים. סכה מז: עשרון. מנחות פו: וביום. סכה מו: ומנחתם ונסכיהם. תענית ב זבחים ת פה מנחות מד נג תמורה יד: ונסכיהם. שבת קג תענית ב: כמשפט. תענית שם:

אלא שנה הלשון אלא לידרש
כמו שאמרו רז"ל בשני ונסכיהם
בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם
מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים
רמז לנסוך המים מן התורה
כסג

תולדות אהרן תספיש. שבת קג
תענית ב זבחים קי
מעילה יג (סכה נד): כמשפטם. שבת
כבס מו תענית ב מנחות מד:
ניוס. סכה מו:

הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר
אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃
כא וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים
לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם
כַּמִּשְׁפָּט׃ כב וּשְׂעִיר חַטָּאת
אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד
וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כג וּבַיּוֹם
הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם
שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה
עָשָׂר תְּמִימִם׃ כד מִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם
וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃
כה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת
מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ׃ ס כו וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי
פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
תְּמִימִם׃ כז וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם
לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כח וּשְׂעִיר
חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת
הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס
כט וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה
אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃
ל וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים
לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם
כַּמִּשְׁפָּט׃ לא וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד
מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ
וּנְסָכֶיהָ׃ ס לב וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
תְּמִימִם׃ לג וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּהֶם
לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים

כו"ל מלאים בענין במ"א דשביעי
כו"ל מ"ל במ"ג
ר"פ בענין
ג' בענין וסי' אב"ד
כו"ל מ"ל במ"ג
ר בענין
כו"ל חסר במ"ג
ר בענין
ל' בענין
ג' בם

תְּלִיתָאָה תּוֹרִין חַד עֲסַר
דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי
שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃
כא וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן
לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי
בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃
כב וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד
בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא
וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ כג וּבְיוֹמָא
רְבִיעָאָה תּוֹרִין עַסְרָא דִכְרִין
תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃
כד וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן
לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי
בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ כה וּצְפִיר
בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר
מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ׃ כו וּבְיוֹמָא
חֲמִישָׁאָה תּוֹרִין תְּשַׁע דִּכְרִין
תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃
כז וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן
לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי
בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃
כח וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד
בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ׃ כט וּבְיוֹמָא
שְׁתִיתָאָה תּוֹרִין תְּמַנְיָא
דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי
שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר
שַׁלְמִין׃ ל וּמִנְחַתְהוֹן
וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי
וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃
לא וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד
בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהָא׃ לב וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה תּוֹרִין שַׁבְעָא
דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃
לג וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן
לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי

גם זה שעיר עזים אחד לחטאת איננו משעיר הגורלות על כן כתוב מלבד חטאת הכפורים הנכתבת בפרשת אחרי מות:
פערם

ראשון רביעי ששי שביעי מנחתה וסימן אדו"ז מנחתה. רביעי שמיני מנחתם וסי' ד"ח מנחתם. ראשון שני רביעי ושעיר עזים וסימן אב"ד עזים. שני ונסכיהם. ששי ונסכיה שביעי כמשפטם וסימן בו"ז מים מכאן סמכו חכמים במסכת תענית רמז לניסוך המים מן התורה: ב' פסוקים בתורה כל סוף מליהון מ"ם וסימן עזים מאתים ותישים עשרים: ומנחתם ונסכיהם של וביום השביעי. כל הדין עניינא וביום ריש פסוק בר מן שמיני לפי שהוא רגל בפני עצמו:

רמבן

חטאת הכפורים כלומר החטאת פנימי נשרף מכפר על הקודש מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וזה חטאת חיצונה כשאר חטאות הבאים עם המוספין וכן ביום הבכורים לא הוצרך לומר כי מה שנוה בכאן מלבד מה שנאמר בו בפרשת המועדות כיון שביום ההוא נאמרו שתי הפרשיות ואינן שוות ולא הוצרך להזכיר גם החטאת מפני שפירש שם והקרבתם על הלחם שדבר ברור הוא שכל הנזכרים הם באין בגלל הלחם וחובה לו ואלו מוספים עליהם אבל בראש חודש השביעי היה במשמע שמה שנאמר ובראשי חדשיכם תקריבו וגו' יהיה בשאר החדשים כלם אבל בחדש השביעי יהיה כל קרבנו הקרבן

החג : (לה) עצרת תהיה לכם . עצורים בעשיית מלאכה . (ספרי) דבר אחר עצרת עצרו מלאכה מלמד שטעון לינה : ומדרשי אגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות וכשבאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם : (לו) פר אחד איל אחד . אלו כנגד ישראל התעכבו לי עוד מעט ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל לאדם שעשה סעודה כולי כדאיתא במסכת סוטה ובמדרש רבי תנחומא למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומות למחר יאכילנו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטניות למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג : (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם. דבר הקצוב לחובה : לבד מנדריכם . אם באתם לידור קרבנות ברגל מצוה הוא בידכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה תקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר : (א) ויאמר משה אל בני ישראל . להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הוצרך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמרה פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו :

בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם׃ לד וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס מפטיר

לה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לו וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ לז מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ לח וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃

לט אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָה בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם׃ ל א וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

קס"ח , לחלק סימן . ואלי פלה"ו סימן

בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי לְהוֹן׃ לד וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חָד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ לה בְּיוֹמָא תְמִינָאָה כְּנִישׁוּ תְּהֵילְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ לו וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין׃ לז מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרָא לְדִכְרָא וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ לח וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חָד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ לט אִלֵּין תַּעַבְדוּן קֳדָם יְיָ בִּזְמָנֵיכוֹן בַּר מִנִּדְרֵיכוֹן וְנִדְבַתְכוֹן לַעֲלָוָתְכוֹן וּלְמִנְחַתְכוֹן וּלְנִסְכֵּיכוֹן וּלְנִכְסַת קֻדְשֵׁיכוֹן׃ א וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ פ פ פ

ג' פסוקים בתורה דבוק כל תיבותיהון מ"ם
ד' אדו"ז סימן
ג' ר"פ
כ' ר"פ בענין
ו' בענין
י'
כו"ל ח' . כו"ל חסר ב' ווי"ן ג' וכ"כ . ג' ומ"ל
י"פ

(לה) עצרת . פרשתיו :
(לט) ולמנחותיכם ולנסכיכם . לכל עלה ועולה כמשפטה :

במועדיכם ג' בלישנא ב' מלאים וא' חסר ועשיתם עלה אשה לה' . לפלא נדר דין הסר . אלה תעשו לה' במועדיכם . וא' וביום שמחתכם ובמועדיכם :

תולדות אהרן מיום השמיני . וזהו נראית : עצרת סבירה . פסוקים סת כולה טו הגינה ט : פר אחד . סכה מו : כמשפט סס : אלה תעשו לה' במועדיכם . פסוקים פו ראש השנה ד שבועות י מנחות עב תמורה יד : לעולותיכם . מנחות קד : ולנסכיכם , תמורה יד :

ספורנו

בדם עשהאל . בלחם נשכלו :
(לה) עצרת תהיה לכם . כמו שהתבאר בפרשת אמור :

רמבן

הקרבן הזה שחדש בו ועל כן הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחתה וכיון שהזכיר כן כבר למדנו שכל מה שבא בפרשת ובראשי חדשיכם הוא מצוה בכל וגם החטאת ולא הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחתה וחטאתה :

ל (א) **ויאמר** משה אל בני ישראל . להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הוצרך להפסיק הענין לומר שחזר בה משה ואמר הפרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו לשון רש"י . ולא הבינותי זה שכך נאמר וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל בסוף פרשת המומין ואמר בסוף פרשת המועדות וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל אבל כפי פשוטו בא הכתוב לומר כי אע"פ שהפרשה הזו בתורת הקרבנות לא ייחד בה אהרן ובניו כאשר הוא בפרשיות שבת"כ אבל אמר אל כל בני ישראל יחדו ככל אשר צוה ה' את משה בין בדין שביתת המלאכה בין בתמידין ומוספין ובנדרים ונדבות כי כן נאמר לו צו את בני ישראל והטעם מפני שהמצוה לאחר ביאתם לארץ והיא אזהרה לישראל כלם שישמרו במועדם התמידין והמוספין ויקריבו הנדרים והנדבות ועוד כי עיקר המצוה להיות הימים נזכרים ונעשים לשבות בהם מכל מלאכת העבודה והפרשה הזו שוה עם פרשת המועדות שבתורת כהנים שם נאמר בתחלה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ובסוף וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל ובכאן ככה בתחלה צו את בני ישראל ואמרת אליהם ובסוף ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' ולא הזכיר מועדי ה' בעבור שהוזכרו בכאן בפרשה דברים אחרים שאינן במועדי ה' כגון תמידי החול ומוספי השבת וראשי חדשים והמדרש שדרש בו רבי ישמעאל מפני שאין הכתוב צריך לומר במשה שאמר לבני ישראל כל אשר צוה אותו ה' ואין הדרך בתורה שיאמר כן בכל פרשה ופרשה ולכך ידרשו כוידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל הזהיר אהרן על ידי הבנים ואת הבנים על ידי ישראל ואת ישראל זה על ידי זה ובפרשת המועדים עשו מדרשים רבים מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות הפסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג בלשון שהוא שומע בו הוא אומר להם לישראל כל הפרשיות נאמרו בענין אחד ר' יוסי הגלילי אומר מועדי ה' נאמר ולא נאמרה שבת בראשית עמהם בן עזאי אומר מועדי ה' נאמר ולא נאמרה פרשת נדרים עמהם רבי אומר מה ת"ל וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל לפי שלא למדנו אלא על הפסח ועל התמיד שידחו את השבת שנאמר בהם במועדו ושאר קרבנות צבור לא למדנו ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם לעומר ולקרב עמו לשתי הלחם ולקרב עמהם לא שמענו וכשהוא אומר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל קבע מועד לכולם ע"כ בת"כ . ואפשר לומר כי מדרשו של ר' ישמעאל שאמר להפסיק הענין הוא מדרשו של בן עזאי שאמר מועדי ה' נאמרו ולא נאמרה פרשת נדרים עמהם לומר שאין דין המועדות כדין פרשת הנדרים שנאמרה אל ראשי המטות לומר שיחיד מומחה מתיר את הנדר וכן שלשה הדיוטות אבל המועדות צריכין קדוש ב"ד מג' מומחין כמו שמפורש בבבא בתרא דרש בן עזאי החלוק הזה שביניהם ממיעוט מועדי ה' ודרשו רבי ישמעאל מן הכתוב היתר הזה שלא בא אלא להפסיק ענין המועדות מענין הנדרים שניהם אמרו דבר אחד ומשמעות דורשין איכא ביניהו והנכון בעיני כי אין כוונתו אלא לומר שאם השלים פרשת המועדות באלה תעשו לה' במועדיכם ויתחיל וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' בתמידין ובמוספין הנזכרים ולא יהיה אל ראשי המטות נדרש לפניו על פרשת הנדרים ולפיכך הפסיק וסיים בפרשה של מועדות ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה והתחיל בפרשת הנדרים שדבר משה אל ראשי המטות זה הדבר

אשר

אשר צוה ה' וזהו האמת שכך פירוש להפסיק הענין במקומות רבים בספרא ובספרי וכבר הזכיר רש"י מה שאמרו שם בספרי הרגו למה נאמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם קורא אני הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר וכל הטף בנשים איני יודע באיזה ענין הכתוב מדבר לכך נאמר הרגו להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל וכן במקומות אחרים בתורת כהנים:

פרשת כלי יקר פינחס

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וגומר. הכל לרבותא נקט. כי אף על פי שהיה בן אלעזר אשר לקח לו מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם עגלים לע"ג והיה לו למנוע את עצמו ממעשה זה פן יאמרו לו ליצני הדור בת יתרו מי התיר לאביך ואיך אתה מקנא על המדינית וכן אבי אביך פיטם עגלים לע"ג ואיך אתה מקנא על הע"ג והיה בן אהרן הכהן ויאמרו לו אבי אביך זה פיטם עגלים לע"ג וזה עשה העגל ואעפ"כ לא היה מקפיד על כבודו. ולפי רש"י פי' שהיו השבטים מבזין אותו כו' יכול להיות שזה כוונתו כי ע"י שהיו השבטים מבזין אותו בא הכתוב ויחסו לומר ראה כי איש חסיד הוא אעפ"י שהוא בן אלעזר בן אהרן היה להם מקום לבזותו מכל מקום נכנס בעובי הקורה ולא היה חושש לכבודו. ועוד הגיד לנו הכתוב שהיה משיב חמה בן משיב חמה ע"כ אחז מעשה אבותיו בידו:

בקנאו את קנאתי בתוכם. קנאתי בהם לא נאמר אלא בתוכם לימד על כל קידוש השם שצריך להיות בתוך בני ישראל דווקא וכמ"ש ונקדשתי בתוך בני ישראל ולכך נאמר ויקם מתוך העדה. והודיע לנו שבחו של פינחס שהיה מוסר נפשו על קידוש השם ואעפ"י שהיה בתוך העדה מקום מסוכן מפני קרובי זמרי מ"מ שם נפשו בכפו ועל צד הרמז לקח רמח בידו כי במעשה זה שם כל רמ"ח אבריו בכפו והיה מקנא ב' קנאות א' על ע"ג וא' על הזנות לכך נאמר בקנאו את קנאתי או א' לכבוד השי"ת וא' לכבוד משה כי כל המחלל השם אינו חולק כבוד לרבו בק"ו שאם אין השכינה חשובה כנגדו רבו לא כל שכן וכן העיז פניו כנגדו ואמר לו בת יתרו מי התיר לך וע"ז סמך פינחס שהורה הלכה למעשה בפני משה רבו כי אמר שרבו נוגע בדבר פן יאמרו לו בת יתרו מי התיר לך. ולכך נאמר לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום והיל"ל לכן אמור לו אלא ביאורו שהקב"ה אמר למשה לכן אמור לכל ישראל על עצמך הנני נותן לו את בריתי שלום כדי שלא יאמרו ישראל שאין אתה בשלום עם פינחס על שהורה הלכה בפניך לכן תודיע לרבים ותאמר מלבך הנני נותן לו וגומר והנני קאי על משה וכנגד מה שקנא לאלהיו אמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ומטעם זה אינו קאי על מ"ש הנני נותן לו וגו' לפי שזה שכרו על שקנא למשה כאמור. ואמר ויכפר על בני ישראל כי הביא את הרשע הזה לכפרה על כל ישראל ונחשב לו כהקרבת פרים וכבשים ע"כ נשבע ה' אתה כהן לעולם אשר התחלת בשימוש כהונה:

ושם איש ישראל המכה אשר הכה. פירש"י במקום שיחס את הצדיק לשבח יחס את הרשע לגנאי ומה גנאי הוא זה שאמר זמרי בן סלוא בשלמא לשבח שפיר קאמר כי אלעזר ואהרן נודעו בשערים לשם ולתהלה אבל סלוא זה מה הוא מה שמו כי תדע שהוא לגנאי מה שמץ דופי נשמע עליו ועוד מ"ש המכה אשר הכה למה הפליא את מכותיו פעמים הל"ל ושם האיש המוכה את המדינית וגומר. ועוד שהל"ל ואיש ישראל המכה שמו זמרי ומדקאמר ושם איש ישראל המכה אשר הכה ש"מ שאשר הכה חוזר אל עצם האיש אבל המכה חוזר אל השם לומר שהשם שלו היה מוכה. ונראה שמהכרח קושיות אלו דרש ר"י במסכת סנהדרין ובמכות ה' שמות היו לו זמרי על שם שנעשה כו' סלוא על שם שהסליא עון משפחתו. כי ודאי יש להפליא מה ראה ר"י על ככה לדרוש השמות לגנאי אלא ודאי שגם הוא דרש ושם האיש המכה שתיבת המוכה חוזר אל השם כי אעפ"י שלא נקראו מתחלה על שם המעשה אלא שעונותיו גרמו לו שבדקו בשמו ושם אבותיו ופירשו' על שם המאורע לומר לך שם רשעים ירקב וראיה שלו מן התורה שנאמר ושם איש ישראל המכה אשר הוכה. ואשר הוכה את המדינית קאי על עצם האיש וכן שם האשה המכה כזבי כדמסיק בגמרא כזבי שכזבה באביה כי גם שמה הוכה לדרשו לגנאי. ואם נפשך לומר שהמוכה קאי על האיש. ואשר הכה את המדינית קאי על השם י"ל שלכך אמר את המדינית לפי שהיה את המדיינית לבעול בעילות הרבה כו' ודרשו שם זמרי על שם המאורע. וי"א שלכך אמר את המדינית בהיותו עמה ממש דאילו פירש זמרי לא היה רשאי להורגו וי"א שאף על פי שהוכה בעה"ז מ"מ לא נפטר מלהיות את המדינית עמה ממש בעה"ב כדרך שנאמר לשכב אצלה בעה"ז להיות עמה לעה"ב. ומלבד מה שדרשו רז"ל בשמות הללו לגנאי הלא לאלהים פתרונים אענה גם אני חלקי לפתרם בדרך אחר כי מצינו לרז"ל על החנפים שעושין מעשה זמרי ומבקשין שכר כפינחס וכי זמרי היה מן החנפים והלא היה רשע מפורסם. אלא ודאי מדקאמר למשה זו אסורה או מותרת ש"מ שהיה עושה כמעשה הצבועים להכשיר מעשיו לומר שבדין הוא עושה ואחר שרז"ל החזיקוהו בחנף ע"כ יש לדרוש כל שמותיו ע"ז האופן כי כל חנף וצבוע תמיד תהלתו בפיו לשבח את עצמו וזמרי הוא לשון שבח כי עזי וזמרת יה תרגומו תוקפי ותושבחתי. ושם סלוא ג"כ לשון שבח מלשון סלו לרוכב בערבות וכן כזבי כי כל חנף כוזב כי אין פיו ולבו שוים ובת צור כי המה המגביהים לשבח בצור גבוה והזכיר בשניהם ראש ונשיא כי זה הדבר אשר בקשה נפש החנפים ע"כ נאמר אשר הכה את המדינית כי שמות שניהם הוכה שוה בשוה נדרשים על ענין אחד:

צרור את המדינים וגומר. ולא צוה לצרור המואבים לפי שנאמר ויחל העם לזנות אל בנות מואב מהו ויחל אלא כך פירושו שישראל היו המתחילין ותובעים את בנות מואב והלכו להם לאהליהם ותובעים את הנשים ומפתים אותם לכך נאמר ויחל העם כי העם היו המתחילין ולא בנות מואב לכך נאמר אל בנות מואב ולא נאמר עם בנות מואב אלא שבא להורות שישראל הלכו אליהם אבל מואב לא שלחו נשותיהם ובנותיהם אל ישראל ע"כ לא נתחייבו מואב כי המתחיל בקלקלה הוא העיקר ובו תלוי החטא. אבל במדינים היה הדבר בהפך שאדרבה המדינים הפקירו את בנותיהם שתבעו את ישראל לזנות והסברא נותנה כי איך מלאו לבו של זמרי לתבוע את בת מלך אלא ודאי שהיא תבעתו ואם לא אמרו כן בפה מ"מ עשו השתדלות עם נוצר של יין להשקותם כוס התרעלה כדי להבעיר בהם את התשוקה כדמסיק בפ' חלק לכך נאמר צרור את המדינים ולמה כי צוררים הם לכם ר"ל המה באו לכם להביאכם לידי הרגל עבירה זו לצרור לגלות על ערותכם ולא כבנות מואב שישראל באו להם ור"ל הצוררים ההם הידועים הם לכם הם התחילו בקלקלה עמכם ובזה מיושב לשון צוררים לשון הוה ולפי דרכנו צוררים תואר השם שלהם. והם לכם היינו שהם באו לכם בנכלי ערמומיות ע"י שהשקום נוצר יין המרגיל לערוה. וז"ש בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור. כי הזונות כוונו לצערם כדי שבעל כרחם ישובו לדתם. ד"א ויחל העם לשון חולין הפך הקדושה כי בכ"מ שתמצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה וכאן היו מתעסקים בעריות וחללו קדושתם ועשו חולין לכך נאמר ויחל ולמדין מן ויחל נח איש האדמה ויטע כרם שגם ויחל הנאמר כאן היה ע"י נוצר יין שהיו מרגילים לערוה. וי"א שלכך נאמר ויחל כי ההתחלה היתה בבנות מואב הגמר בבנות עמון ולא פרסמה הכתוב כדרך שחיסך על הצעירה אשר הרה בזנות וקראה שם בנה בן עמי כך לא פרסם כאן וזה כדעת המדרש האומר שעמון ומואב ע"י שהחטיאו את ישראל נתרחקו ריחוק עולמי. ופשוטו של הפסוק עומד כנגד מדרש זה להכחישו שהרי נאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ורוב המפרשים יגעו ללקוט ולא מצאו ישוב מספיק על זה. ואומר אני שהדבר כפשוטו והא בהא תליא כי אין הסברא נותנת להרחיק שתי אומות על דבר שלא קדמום בלחם ובמים אלא על דבר כוונתם כי ידע ה' שלא קדמום כדי שיהיו רעבים גם צמאים מן טורח הדרך ויהיו מוכרחים לאכול מזבחי אלהיהן ולשתות יין נסיכם המרגילים לערוה כי כך הדרך בכל הבא מן הדרך עיף ויגע מטורח הדרך והוא רעב וצמא שהוא שוקק לאכול ולשתות מן הבא בידו לא יבקר בין אסור למותר וכל כוונתם היתה להכשילם בזנות ולהביאם על ידו למעשה פעור ע"כ לא קדמום בלחם כדי להרעיבם ולהאכילם מזבחי אלהיהן ולא קדמום במים כדי להשקותם כוס התרעלה ויין נסיכם וכל זה בכלי דתות וערמומיות ופי' זה יקר לא ידעתי מאיזה טעם לא מצאוהו בשכלם מפרשי תורתנו אשר קטנם עבה ממתני:

כי צוררים הם לכם וגומר. בפסוק הקודם נראה כפל לשון צרור את המדינים והכיתם אותם מה בין צרור להכיתם ורז"ל אמרו מכאן הבא להרגך השכם להרגו הערב להרגו מבעי ליה שהרי המדינים התחילו בקלקלה. לשון צוררים צריך ביאור כי משמעותו שעדיין הם צוררים לכם ואולי ידע הש"י מה שבלבבם של המדינים שעדיין לא נח רוגזם ועדיין הם צוררים חושבים מחשבותם להתעולל עלילות ברשע ואולי יותר מבראשונה לפי שנראה דאותם דלק בלבם להתנקם לפיכך השכם לצרור אותם. ופשוטו שצוררים הוא שם דבר לומר שמעולם הם צוררים שלכם כי מתחלה והמדינים מכרו אותו לפוטיפר אח"כ עשו מדין שלום עם מואב על ישראל אח"כ הפקירו בנותיהם להכשיל את ישראל נמצא שהמדינים מעולם רגועה מרדות לישראל ע"כ אמר כי הם צוררים שלכם. וכדי ליישב הכפל אומר אני שצוה ה' על שני דברים אחת צרור את המדינים לצערם תחלה ימים רבים ואח"כ והכיתם אותם וכל כך למה לפי שצוררים הם לכם והוא נתינת טעם על צרור כי גם המה צערו אתכם ע"י שהזונות השקום יין וכשאמר השמיעי לי אומרת לך פלח לע"ג תחלה וז"ש כי צוררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור כי כל עיקר צער זה שצערו אתכם היתה הכוונה להכריח אתכם לפעור. ועל מ"ש והכיתם אותם נתן טעם ואמר על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם המכה ביום המגפה על דבר פעור לומר שאחותם היא המכה יחשבו גם המה להנקם ולהכות אתכם על כן השכימו להכות אותם כי הבא להרגך השכם להרגו ואולי שלכך נאמר ויהי אחרי המגפה סוף פסוק ובאתנחתא לדרשו אשלאחריו ואשלפניו לאחריו כפשוטו ולפניו לומר שגם אחרי המגפה הם רוצים להכות אתכם על דבר אחותם המכה על כן השכימו להכותם:

שאו את ראש וגומר. צורך מספר זה עכשיו היה כדי להודיע שאעפ"י שנפלו כ"ד אלף מ"מ נשארו ס' רבוא כי אין אוכלוסא שלמה כ"א כשיש ס' רבוא כי אין לומר ברכה ברוך חכם הרזים כ"א הרואה ס' רבוא ע"כ בא להודיע שבכניסתם לארץ היו אוכלוסא שלמה. ומה שיחס על כל השבטים שם של יה דווקא במספר זה לפי שעדיין לא היו חשודים בזנות עד שנכשלו בשטים בזנות והיה מקום לאומות לומר סופו מוכיח על תחלתו כשם שהזכרים זנו אחרי בנות אל נכר כך במצרים הזנו ויפרצו לפי ששלטו המצרים גם באמותם ע"כ נאמר החנוכי הפלואי וחתם עליהם שם יה כי שם זה הוא מתווך בין איש לאשה להורות שכולם נולדו מן איש ואשה אשר שם יה ביניהם וקדימת ה"א ליו"ד בא להודיע כשרות הנשים כי הה"א מיוחס לנשים

אשה והיו"ד לאיש **ובאמת** היו הנשים יותר גדורין מעריות מן האנשים מדפרסם הכתוב את שלומית בת דברי ש"מ שזו לבדה היתה פרוצה וכולם צנועות אבל האנשים היו זונים למשפחותיהם על עסקי עריות שנאסרו להם ונכשלו הרבה מהם בנשים ע"כ הקדים ה"א של יה ליו"ד כי עיקר הדבר שבא להודיע כשרות הנשים שלא שלטו המצרים באמותם. ועוד שבכל חותם האותיות הפוכים כדי שיבואו כסדרן בדבר הנחתם וישראל הם הנחתם כמ"ש שימני כחותם על לבך וגומר כשאני החותם אז יחקק על ידי שם יה ומה שהוסיף עוד שם של יה בג' שבטים והם הראובני השמעוני הזבלוני אלה משפחות הראובני וכן בשמעון וזבולון לפי שאלו היו צריכין לשני עדים יותר מזולתם כי ראובן נכשל במעשה בלהה ושמעון יצא ממנו זמרי ונראין הדברים שכ"ד אלף שנפלו רובם משמעון והחסרון שבמספר שבט זה יוכיח וזבולון לחוף ימים ישכון ואחז"ל עונת הספנים אחת לו' חדשים ויש לחוש מאחר שיורדי הים באניות פרושים מנשותיהן שמא ע"י זה יבואו לידי זנות על כן התם שם יה שנית על שלשתן לומר שכולם זרע ברך ה' וגדורים מעריות לשעבר ולהבא יותר מכל אומה ולשון:

ובאלה לא היה איש. אבל נשים היו כי לא נגזר גזירת מרגלים כ"א על האנשים ולא על הנשים לפי שהאנשים היו שונאים את הארץ והיו אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה אבל הנשים היו מחבבות את הארץ שכן בנות צלפחד אמרו תנה לנו אחוזה. והנני נותן ב' טעמים בדבר לפי שיש לך ארץ מגדלת נוטעים ויש לך ארץ מגדלת נואפים ואחז"ל שטים היה מגדל נואפים ולפיכך זנו בשטים כי ישיבת המקום ההוא גרם להם לזנות וא"י מסוגל בזה שאין הארץ סובלת זמה כמ"ש בפרשת עריות כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ ותקיא הארץ את יושביה וכבר כתבנו למעלה שהאנשים היו פרוצין בעריות וע"כ שנאו את הארץ אבל הנשים היו כשרות וצנועות ושלומית בת דברי תוכיח שפרסמה הכתוב ע"כ היו מחבבות הארץ המגדלת נוטעים ותדע שכן הוא שאפילו שטים המגדלת נואפים תמשך לו רפואה מן הארץ הקדושה שנאמר ומעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השטים ומטעם זה נכתב ובאלה לא היה איש אבל המספר דווקא לומר לך אבל נשים היו לפי שבמספר זה נרמז צניעות הנשים יותר מבאנשים מדהקדים ה"א ליו"ד כמבואר למעלה. טעם ב' הוא כי מהידוע שיש הבדל בין א"י לשאר ארצות כי בא"י הגשמים יותר מצוין מבארץ מצרים או שאר ארצות והנה בארץ מצרים מאחר שאין הגשמים מצוים שם על כן צריכין עובדי האדמה להשקות השדות של תבואה ברגליהם כמו שמשקין את גן הירק ומאחר שיש להם כל כך טורח גדול בשדות פטרם התורה מן תרומות ומעשרות כי אין שורת הדין נותן שיתן חלק למי שלא עמל בו. אבל א"י שהגשמים יורדין שם בעתם ואין לבעל השדה כל כך טורח גדול בהשקאת השדות ואע"פ שיש לו טורח הזריעה והחרישה ושאר מלאכות שבשדה מ"מ יש גם להקב"ה חלק בשדה מצד שהוא ית' נותן מטר בעתו ע"כ דין הוא שיתנו מחלק גבוה לכהנים וללוים משרתי אלהינו כי משלחן גבוה הם זוכים. ומפורש דבר זה באר היטב בפרשת עקב שנאמר כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק והארץ אשר אתה בא שמה לרשתה למטר השמים תשתה מים ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה וגומר ומסיק בילקוט פרשת עקב דווקא אותה ניתן לדרישה להפריש ממנה חלה תרומה ומעשרות ולא שאר ארצות כולי. וכל אשר לו עינים לראות ולב להבין ישתומם על המראה מה ענין חלה ותרומה לכאן ומאי משמע דאותה למעט שאר ארצות מתרומה ומעשר ולמה נכתב מיעוט זה כאן. אלא ודאי שרצה ליתן טעם למה א"י חייבת בחלה תרומה ומעשרות יותר משאר ארצות. ואמר לפי שבשאר ארצות כל הטורח שלך שאפילו שדה של תבואה צריך אתה להשקות ברגליך כגן הירק ע"כ פטרה אותך התורה מתרומה ומעשרות. אבל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה למטר השמים תשתה מים וא"כ חצי העמל שלך וחצי של גבוה ע"כ דין שתתן חלק גבוה למשרתי אלהינו. ומזה הטעם היו האנשים שונאים את הארץ לפי שהיו אבירי לב הרחוקים מצדקה לא היה להם חפץ ורצון לילך ממקום הפטור למקום החיוב ובפה מלא אמרו כן זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם ודרשו בספרי חנם מן המצות וביאור הדבר שהיו אוכלים בלא תרומות ומעשרות כי מטעם זה מנו שם את הקשואים ואת האבטיחים וגומר לפי שכל אלו פטורין מן המעשר בח"ל אפילו מדרבנן ובא"י חייבין מדרבנן לפי שכל אלו הם גן הירק וצריכין השקאה ברגלים אפילו בא"י לפי שהם צריכין לריבוי מים ולשון הכתוב מוכיח כן שאמר והשקית ברגלך כגן הירק ש"מ שגן הירק פשוט בכ"מ שצריך השקאה ע"כ גם בא"י הם פטורין מן התורה ורבנן חייבום מאחר שיש שם ריבוי מים אבל לא בח"ל שאין שם ריבוי מים ומדקאמרו חנם מן המצות ש"מ שהיתה עינם צרה בכהני ה' ע"כ שנאו את הארץ מקום החיוב אבל הנשים של אותו דור צדקניות היו והיו אוהבים הצדקה הן מצות חלה המיוחדת לנשים ותלויה בארץ הן שאר תרומות ומעשרות ע"כ היו אוהבים את הארץ לילך למקום החיוב כי סתם אשה אינה רשאה ושלטאה בנכסי בעלה ע"כ היה להם חפץ לילך למקום שהחוב מוטל על בעליהן ליתן וז"ש רז"ל בזכות נשים צדקניות שהיו באותו דור נגאלו אבותינו ממצרים רצה לומר בזכותם יצאו ממקום הפטור למקום החיוב אשר עליו נכספה וגם כלתה נפשם וכן אחז"ל על בנות צלפחד שהיו צדקניות והיינו לפי שהיו אוהבים הצדקה על כן אמרו תנה לנו אחוזה. וראיה ברורה וטובה לדברינו מה שפירש"י למשפחות מנשה בן יוסף למה הזכיר יוסף לפי שהיה מחבב הארץ כולו גם בנותיו כן וכבר ידעת שב' מדות טובות אלו היו ביוסף האחת שהיה גדור מעריות ותשב באיתן קשתו באשת פוטיפר הן לטעם שני שאהבו את הארץ בעבור הצדקה ויוסף אוהב צדקות היה כי היה זן ומכלכל את כל בית אביו ובנותיו ירשו שתי מדותיו אלו ובעבורם אמרו תנה לנו אחוזה וז"ש שהיו צדקניות שלא נישאו אלא להגון להם כך מסיק בגמרא וביאור הדבר שנשאו לשבט יוסף דווקא שגם המה מעשה אבותיהם בידיהם להיות אוהב צדקות. ועוד חכמניות מצד שהיו גדורין מעריות הפך ממה שנאמר כי תשטה לשון שטות וזה טעם יקר:

נתן תתן להם וגומר. להן מבעי ליה למימר וכן בתוך אחי אביהם אביהן מבעי ליה למימר כמו שאמר בסמוך והעברת את נחלת אביהן להן וזה לפי שבענין הירושה אם אין לו בן הרי הם עומדים במקום זכרים לכל דבר על כן אמר נתן תתן להם כמדבר לזכרים להורות שהם כזכרים לכל דבר ירושה. אבל אחר כך שאמר והעברת המורה על לשון עברה או לשון העברת נחלה משבט לשבט מצד שהן נקיבות ע"כ אמר כמדבר לנקיבות והעברת נחלת אביהן להן ומה שפירש"י שאמרו אנו במקום בן עומדות ואם לאו תתיבם אמנו נראה שדקדק זה ממה שאמרו כי בחטאו מת ובנים לא היו לו משמע הא אם היו לו בנים אע"פ שעכשיו אין לו בנים מ"מ מאחר שהיה לו שעה א' לאחר מותו לא תובעים כלום ולמה אלא לפי שמתה נסתפק היה בטל כי לא היו יכולים לומר תתיבם אמנו ומטעם זה דקדק רש"י בלשונו לפרש כי אין לו בן הא אם היה לו בן ולא פירש הא אם יש לו בן. ופשוטו כך הוא כי מדקאמרו למה יגרע שם אבינו וכי ירושת הבנים תלוי בהשארות שם אביהם ועוד למה אמרו מתהלה ובנים לא היו לו משמע הא אם היו אע"פ שאין עכשיו בעולם מ"מ לא היו אומרים דבר זה וא"כ אמרו תנה לנו אחוזה כי בן אין לו משמע שאין הדבר תלוי כ"א במציאת שעה זו. אלא כך אמרו ממה נפשך אם אין אנו חשובים זרע הרי בנים לא היו לו מעולם א"כ למה יגרע שם אבינו ותתיבם אמנו להקים שם המת על נחלתו. ואם אנו חשובים זרע א"כ תנה לנו אחוזה שהרי אין לו בן עכשיו לירשו ואנחנו במקום בן ומה שאמר כי אין לו בן קאי אשלמטה שאמרו תנה לנו אחוזה ופי' זה ברור ונכון:

עלה אל הר העברים הזה. צ"ע למה נסמכה פרשה זו לכאן ולמה קרא להר נבו הר העברים וכשאמר משה יפקוד ה' אלהי הרוחות איש על העדה למה לא בקש שינחיל שררתו לבניו והקרוב אלי לומר בזה לפי שנאמר למעלה והעברתם את נחלתו לבתו פירש"י שלכך נאמר והעברתם ללמדך שכל מי שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה ויש לדקדק ליורשו למה לי הל"ל כל מי שאינו מניח בן. אלא שר"ל אע"פ שמניח בן אבל אינו ראוי ליורשו דהיינו שאינו ראוי לירש מעלת אביו בתורה ובחכמה ושררה אז הקב"ה מלא עברה עליו על שלא הדריך את בנו שיהיה ראוי למלא את מקומו ומנ"ל לרש"י זה כי מצלפחד ליכא למילף שהרי לא היו לו בנים כלל אלא שסמך על סמיכת פרשת עלה אל הר העברים הזה שלכך קרא הקב"ה שמו הר העברים כי עליו נתמלא ה' עברה על משה על שלא הדריך את בניו שיהיו ראוין ליורשו שררתו ונבואתו התלויה בהכנת כח המקבל ומלשון זה הבין משה שלא ירד אחריו כבודו לבניו וכן פירש משה הדבר שאמר ויתעבר ה' בי למענכם וגומר וסמיך ליה וצו את יהושע וגומר הורה באצבע שזהו העברה שנתעבר ה' בו שינחיל שררתו ליהושע ולא לבניו ומאחר שהרגיש שהדבר נמנע אמר מיד יפקוד ה' אלהי הרוחות וגו' ועיין למעלה פרשת לך לך בפסוק לא יירשך זה. ואפש"ר שליורשו לא יתישב על זה האופן אבל בצלפחד מ"מ נקט לשון זה בעבור משה כאמור. ואגב צלפחד יכול להיות שאין לשון והעברתם יוצא מידי פשוטו וכך פירושו אלו נאמר ונתתם הייתי אומר שעוד שם המת יקרא על נחלתו כי מה לי אם הנחלה נתונה לבנו או לבתו. ומדקאמר והעברתם ש"מ שאע"פ שהיא ניתנה לבתו מ"מ דומה כאילו העביר נחלתו מיוצאי חלציו אל שבט אחר וכאילו לא זכה שיירשו ארץ מזה אנו למדין שהקב"ה מלא עליו עברה כי לא זכה להקים שמו על נחלתו. ויש עוד בדבר זה סוד הנמשך מסוד היצירה כאחז"ל איש מזריע תחלה יולדת נקיבה ואמרו המפרשים שהזרע הראשון נפסד והבא אחרונה נשאר קיים ולעולם מזרע אשה נולדת הנקיבה וא"כ דומה כאילו אין הבא מזרעו:

וסמכת את ידך עליו. ידך אחת במשמע ובמעשה כתיב ויסמוך את ידיו שלא פירש"י יותר ממה שנצטוה כו' ולפי דבריו קשה איך עבר משה בבל תוסיף ומצינו עוד סמיכה כזו שנאמר וסמך ידו על ראש העולה ידו אחת במשמע ובמעשה כתיב וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר ולמעלה פרשת ויקרא פרשנו שהכל ענין א' כי מנהיגי העם צריכין לקבל עליהם על מנת שיהיו כפרה ואשם של כל העם כמ"ש ואשמם בראשיכם ולמדו רז"ל מכאן שאשמת העם תלויה במנהיגיהם וכמו שסמיכות יד על הקרבן היינו ליתן שמץ ודופי של הסומך על הנסמך והוא הקרבן כך סמיכות יד זו ליתן שמץ ודופי של כל ישראל על מנהיגיהם לאמר שאשמת העם תלוי בהם. והנה בסתם קרבן של החוטא יש ב' מיני סמיכה כי החוטא במעשה תמצא כפול כי אין מעשה בלא מחשבה הקודמת למעשה ע"כ נאמר אצל המשתלח וסמך אהרן את שתי ידיו כי הוא בא לכפר על חטא המעשה וההרהור. אבל העולה באה על חטא ההרהור לבד ע"כ נאמר וסמך ידו על ראש העולה יד אחת במשמע. כמו כן מנהיגי ישראל המה ישאו עון העדה הן שיחטאו במעשה הן שיחטאו בהרהור לפי שיש בידם למחות ואינן מוחין. האמנם לא כל רועה ומנהיג נתפס על עון זולתו כשהוא חוטא בהרהור לבד כי הנסתרות לה' אלהינו ומי יודע מחשבותיו של חבירו כמו שפירש"י בפרשת נצבים. אך אם הרועה איש אשר רוח בו שיודע להלוך נגד רוחו של כל א' וא' כיהושע והוא יודע לכוין כל הרוחות של איש ואיש אז דין הוא שיתפס גם על חטא ההרהור מאחר שעיניו תחזינה ברה"ק שבלב את כל העולה על רוחו של חבירו אם טוב ואם רע והיה לו למחות בו. וע"ז נאמר כאן קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו שיוכל להלוך נגד רוחו של כל אחד וסמכת ידך עליו ונקט ידך לרבותא לפי שכאן אינו מדבר כ"א בעון ההרהור העולה על רוחם שאותו שמץ יהיה תלוי בו וק"ו לחטא המעשה שיתלה בו ולא היה צריך לומר שיסמוך עליו גם יד השני ליתן עליו שמץ חטא המעשה כי ק"ו הוא ולא היה צריך לצוות על יד השניה כי ודאי משה יעשה כדבר מעצמו וילמד ק"ו בו

היד הסומכת עליו את כל העולה על רוחה מדקאמר וסמכת את ידך. מיד אחר איש אשר רוח בו. ולפיכך בשעת מעשה עשה משה כן ולמד יד השניה בק"ו מן האחת ויסמוך את שתי ידיו עליו. פירוש אחר מדקאמר בסוף הענין כאשר דבר ה' ביד משה שמשה לא היה משנה דבר והיה סומך עליו יד אחת ולא ב' ומ"ש ויסמוך את ידיו עליו כך פירושו שמשה מסר ליהושע שני מיני הנהגות. הא' היא ההנהגה בתורה ומצות. הב' היא הנהגה המדינית. ועליהם אמר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ומכאן נראה שב' הנהגות מסר לו. על ההנהגה שע"פ התורה והמצות אמר אשר יוציאם ואשר יביאם ויוציאם בעל כרחם משמע כי מצינו לשון יציאה וביאה בדבר הלכה כמ"ש לא אוכל עוד לצאת ולבא פירש"י בדבר הלכה ואמר לו ההנהגה לכופם בחזקת היד על התורה ועל העבודה כמו שהיה למשה היכולת עליהם בשתי ידיו כך סמך ב' ידיו על יהושע לומר שבכל כחו ימשול גם לכופם על שמירת התורה ויוציאם ויביאם בדבר הלכה בכל תוקף ועוז כי אין שייך בזה לומר שמאל דוחה וימין מקרבת כי חלק גבוה מי יתיר וזהו הדבר המסור לשתי ידיו לומר שבכל כחו ידריכם בדרך ה'. אבל על ההנהגה המדינית לתיקון המלך אמר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם. לומר שבנחת ינהלם ולא ילך עמהם בכפיה וזה הדבר אשר לא סמך עליו כי אם ידו אחת לומר שבהנהגה זו לפי שעם קשה עורף ודרכם לבעט במנהיגיהם על כן תהיה שמאל דוחה וימין מקרבת והוא יצא ויבוא לפניהם והם אחריו ילכו מעצמם ולא כמי שאוחז בידו ומוליכו בחזקת היד. ויכול להיות שלכך אמר משה ליהושע כי אתה תבוא את העם הזה והקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את העם בעל כרחם משמע ולא קשיא כי משה היה מדבר מענין ההנהגה המדינית ועליה אמר כי אתה תבוא את העם הזה הכל כפי דעתם ועצתם כמו שפירש"י במקומו אבל הקב"ה היה מזרזו על הנהגת התורה ועליה אמר כי אתה תביא כמו שיתבאר בע"ה בפרשת וילך. ומדקאמר בפרשת וארא ויצום אל בני ישראל פירש"י צוה להנהיגם בנחת ש"מ שבכ"מ שנאמר כאן לשון ציווי מדבר בהנהגה המדינית שצריכה להיות בנחת כי אין צו אלא זירוז ואנו למדין זה ממ"ש וצו את יהושע וגומר כי ביותר צריך המנהיג זירוז בהנהגה המדינית אשר דרכם לבעט במנהיגיהם. לפיכך כשאמר לו קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו שיוכל להלוך נגד רוחו של כל א' דהיינו בענין ההנהגה המדינית להכניע את כל מי שרוחו גבוהה עליו: אמר וסמכת את ידך עליו היינו יד אחת לומר לו שידו אחת דוחה הפושעים ואחת מקרבת ועליה אמר והעמדת אותו לפני אלעזר וצוית אותו לעיניהם וילפינן וצוית מן ויצום מה הנאמר להלן בנחת ומדבר בהנהגה המדינית אף וצוית הנאמר כאן בנחת דהיינו ביד אחת. ואח"כ אמר ונתתה מהודך עליו בענין הנבואה להנהיגם על ידה ע"פ התורה והמצוה ולא הזכיר בזה יד אחת כי כל הנותן בעין יפה הוא נותן הנבואה וכן בענין התורה והמצוה ודאי יכופם על שמירתם בכל תוקף ועוז ועליה אמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' כל דבר סתום ונעלם בתורה על פיו יצאו ויבאו בדבר הלכה ויעש משה וגומר ויסמוך שתי ידיו עליו היינו בענין הנהגת התורה כאמור. ויצוהו כאשר צוה ה' ביד משה כי ויצוהו מורה על ההנהגה המדינית כאמור עשה כאשר צוה ה' ביד משה היינו ביד אחת כאמור אע"פ שיש אתנחתא במלת ויצוהו מ"מ דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע נדרשים לכל חפציהם. ויוכל לומר כפשוטו שנתינת ההוד לא נאמר בו יד אחת כי אין כילות לפני השי"ת אלא רצה ה' שיעשהו כלי מלא וגדוש ברכת ה' וכן עשה וכדרך שנתבאר:

את הכבש אחד תעשה בבקר. מדקאמר ואת הכבש השני היה לו לומר את הכבש הראשון ולמה הזכיר עולת הבקר רק פעם אחת ושל בין הערבים הזכיר שני פעמים וכן תמצא גם בפרשת ואתה תצוה. ונראה ליישב זה ע"ד שארז"ל צדק ילין בה אין אדם לן בירושלים ועבירה בידו תמיד של שחרית מכפר על עבירות של כל הלילה ותמיד של בין הערבים מכפר על עבירות של כל היום. והכתוב אומר חושבים רע על משכבותם לאור הבקר יעשוה מכאן שהלילה אינו זמן הפעולה ואינו כי אם זמן להרהור ומחשבת פועלי און וחטא ההרהור הוא אחד ואין שני לו כי יכול להיות הרהור בלא מעשה ע"כ נאמר את הכבש האחד תעשה בבקר כי הוא מכפר על החושבים רע על משכבותם ויכול להיות שינחם על רעתו ולא יוציא מחשבתו הרעה אל הפועל לכך נאמר בו לשון אחד כי יש א' ואין שני לו וע"כ לא הזכיר עולת הבקר כי אם פעם א'. אבל חטא של היום כפול כי בלי ספק אע"פ שחושב עליה בלילה לעשותה מ"מ גם ביום בשעת מעשה חוזר וחושב עליה כי בלי ספק לא עשה המעשה בלא מחשבה וכוונה דאם כן אינו לא מזיד ולא שוגג כי אם אנוס על כן צריך התמיד של בין הערבים לכפר על שני עבירות על ההרהור ועל המעשה ע"כ הוא נזכר שני פעמים בפרשה. ומ"ש אין אדם לן בירושלים ובידו עון ולמה לא אמרו שאין אדם קם ממטתו ובידו עון לפי שלשון ובידו משמע שמדבר בחטא המעשה הנעשה בידים ממש וא"כ בלילה לעולם אין בידו עון כי ההרהור אינו בידו ורבותא אתא לאשמעינן כי התמיד מכפר אפילו על עבירות היום אע"פ שיש בהם הרהור ומעשה וכ"ש לתמיד של שחר שיכפר על ההרהור לבדו ונאמר שנים ליום עולה תמיד עולות תמיד מבעי ליה למימר ונראה שמהכרח קושיא זו אמרו שכל א' מכפר על ענין בפני עצמו שהרי שניהם עולה אחד ולמה חלקם הכתוב לשני זמנים אלא לפי שזה של שחרית מכפר על עבירות של הלילה ושל ערבית מכפר על של היום אמנם לפי דרכנו נראה לפרש לפי שנאמר ויהי ערב ויהי בקר יום א' ולמעלה בפרשת בראשית כתבנו שלכך נאמר יום א' להוציא מלב האומרים מי שברא בקר לא ברא ערב כי מן התחלה אחת לא יצאו שני הפכים ע"כ אמר יום א' שהערב והבקר הכל יומו של א' ב"ה כי אל א' ברא לשניהם כך נאמר בעולות אלו עולת תמיד כי שניהם עולה א' לאל א'. ומה שתמיד של שחר נשחט במערב להורות שהוא מכפר על עבירות של לילה ותמיד של בין הערבים נשחט במזרח להורות שהוא מכפר על עבירות של כל היום ויש אומרים שהפך מקום שחיטתה להרס מחשבת עובדי שמש וירח והכלל אל א' ברוך הוא ומבורך שמו ית':

הפטרת פינחס במלכים א סימן יח

וכשמטות ומסעי מחוברין אזי מפטירין בפרשת פינחס דברי ירמיהו הפטורת מטות:

וְיַד־יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה׃ וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים בֶּחָרֶב׃ וַתִּשְׁלַח אִיזֶבֶל מַלְאָךְ אֶל־אֵלִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי־כָעֵת מָחָר אָשִׂים אֶת־נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ אַחַד מֵהֶם׃ וַיַּרְא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּנַּח אֶת־נַעֲרוֹ שָׁם׃ וְהוּא־הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יוֹם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם °אֶחָד וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר ׀ רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי לֹא־טוֹב אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי׃ וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה מַלְאָךְ נֹגֵעַ בּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ קוּם אֱכוֹל׃ וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁכָּב׃ וַיָּשָׁב מַלְאַךְ יְהוָה ׀ שֵׁנִית וַיִּגַּע־בּוֹ וַיֹּאמֶר קוּם אֱכֹל כִּי רַב מִמְּךָ הַדָּרֶךְ׃ וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ ׀ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵב׃ וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־הַמְּעָרָה וַיָּלֶן שָׁם וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְהוָה לֹא בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃ וַיְהִי ׀ כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח

המערה

°אחת כתיב

פירוש המלות

ויד. נבואת ה': אל. כמו על: וישנס ויחגור: יעשון. דרך שבועה: רתם. עץ קטן שגחלתו חמה מאד: רב. כלומר רב לי: רצפים. עוגה אפויה בגחלים: וצפחת. צלוחית: מפרק. בוקע: רעש. הככת ההווה לשעתו: דקה. שתיקה: וילט. ויכסה: באדרתו. במעיל

ורעד

הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ : וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם : וְאֵת יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ : וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע : וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ : וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו : וַיַּעֲזֹב אֶת־הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֶשְּׁקָה־נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ : וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ :

פירוש המלות

ויאמר . בעבור ה׳ : חורש . הוא עם עבדיו :

פרשת מטות

ב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה : ג אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה :

ג׳

ג׳ ס״פ

ל׳ כמעס

כו״ל ת׳ כמ״א

לאסור את

שמשון. ס׳ ג׳

פתח וכ׳ קמן

ב וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ : ג גְּבַר אֲרֵי יִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ אוֹ יְקַיֵּים קְיָם לְמֵיסַר אִיסַּר עַל נַפְשֵׁיהּ לָא יְבַטֵּיל פִּתְגָּמֵיהּ כְּכָל דְּיִפּוֹק מִפּוּמֵיהּ יַעֲבֵיד :

יחל . הי ג׳ פתחין וב׳ קמצין וסימן לא יחל דברו . יחל ישראל אל ה׳ . והברו . מי האיש אשר יחל . והוא יחל להושיע ב׳

אבן עזרא

(ב) **ראשי** המטות . לפי דעתי שזאת הפרשה היתה אחר מלחמת מדין על כן היא אחריה כמו ותדבר מרים ואהרן במשה אחר ויהיו בחצרות כאשר פירשתי והכתוב אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר ואל נשיאי העדה ודברו דבריהם ואחרי כן כתוב ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות הם נשיאי העדה הנזכרים ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני ראובן והיוצא מפיכם תעשו על כן כתוב וידבר משה אל ראשי המטות וגם כתוב ככל היוצא מפיו יעשה : לבני ישראל. שיאמרו כן לבני ישראל : (ג) לה׳ . שהזכיר השם והנדר אם יהיה כן אתן לשם כך וכך או אתענה : השבע . שם הפועל ובא עם שם וכמוהו רבים : לא יחל דברו . כמו לא יחלל ואיננו לשון מחילה והנה אנחנו צריכין לקבלה כי הכתוב אמר איש ואש׳ ולא

רשי

(ב) **ראשי** המטות . חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואחר כך לכל בני ישראל ומנין שאף שאר הדברות כן ת״ל (שמות לד) וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל . ומה ראה לאומרה כאן למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות (ב״ב ק״כ) או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ (ויקרא יז) זה הדבר מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן וגו׳ אף זו נאמרה לכולן : זה הדבר . (ספרי) משה נתנבא (שמות יא) בכה אמר ה׳ כחצות הלילה והנביאים נתנבאו בכה אמר ה׳ מוסיף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר (ספרי נדרים ע״ז) ד״א זה הדבר מעוט הוא לומר שהחכם בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר : (ג) נדר . האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה תלמוד לומר לאסר אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור : לא יחל

תולדות אהרן ראשי המטות . נדרים עח בתרא קכ קכא (חגיגה עו נדרים לג סם מא) : זה הדבר . נדרים עז עח בתרא קכ נדה מו : כי ידור . נדרים יב טז שבועות כ (נדרים לו נזיר נא) : לה׳ . נזיר ד : או השבע . נדרים טז : לאסור אסר על נפשו . נדרים יד נזיר סח כב : לא יחל דברו . ברכות לב חגיגה י נדרים ג יד סו עז פא ל נזיר לח שבועות כ כא כו נדה מו (נדרים לו) : ככל היוצא . נדרים ג :

בעל הטורים ראשי המטות . סמך ראשי המטות לנדרים ונדבות דכתיב לעיל לבד מנדריכם ונדבותיכם לומר לך שראשי המטות כופין לעשות הנדרים והנדבות כדאמרינן אוכרה לב״ד שיעשוך . וכן רגלים ע״פ ראשי המטות נקבעים ועוד כשישראל בצרה ראשיהון נודרין כמו ביפתח וכן בשרי האלפים ונקרב את קרבן ה׳ : נדרים בגימטריא רואה שסודר חשוב כרואה אם איננו משלם דבעון נדרים בנים מתים :

ספורנו

(ב) **וידבר** משה אל ראשי המטות זה הדבר אשר צוה ה׳ . כשאמר בהר סיני ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת . היתה הכונה שהאיש הנודר או נשבע לא יחל דברו כי בהללו דברו הוא מחלל את ה׳ אבל האשה שאינה ברשות עצמה לא תהיה

רמבן

(ב) **וידבר** משה אל ראשי המטות . לא הקדים הכתוב לאמר בכאן וידבר ה׳ אל משה לאמר דבר אל ראשי המטות ואמרת אליהם זה הדבר אשר צוה ה׳ כמו שאמר בפרשת שחוטי חוץ ובשאר פרשיות אבל הזכיר זה בסוף הפרשה שאמר אלה החקים אשר צוה ה׳ את משה ובפרשת ויהי ביום השמיני נאמר ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה׳ תעשו ולא הזכיר הצואה כלל וכן בפרשת המן ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה׳ מלא העומר ממנו וגו׳ וראשי המטות לבני ישראל הם נשיאי הדגלים שהעמידו אותם המטות על דגליהם אחר שמתו נחשון בן עמינדב וחביריו ואפשר שהיו הנזכרים בפרשת הנחלה אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ או שהיו אחרים כי שם ידבר הכתוב על העתיד כי בעת חלוק הארץ יהיו הנזכרים חיים ויעמדו עליהם וטעם וידבר משה אל ראשי המטות כי אין צורך ללמד לכל בני ישראל שהאב והבעל יכולין להפר נדרי ענוי נפש ואולי צריך להעלים אלה החוקים מהם שלא ינהגו קלות ראש בנדרים אבל לחכמי ישראל ראשי שבטיהם לימד המשפט וירמוז עוד למדרש רבותינו כי לראשי המטות יד ושם בנדרים יותר משאר העם שיחיד מומחה מתיר הנדר והנה היתר הנדרים לא נתפרש בתורה אבל הוא הלכה למשה מסיני תלאו הכתוב בחוט השערה כמו שאמרו התר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו אלא שרמז לו הכתוב לא יחל דברו כלומר שלא אמר לא יעבור על דברו אבל צוה שלא יחלל דברו שלא יעשה הנדר חלול כי בבואו לב״ד וימצאו לו פתח ונחם עליו והם ימחלו לו איננו מחלל אותו והטעם בזה כאשר אמר שעשה היתר הנדר והשבועה בסתרי התורה שלא יאמרו אלא לראויים להם ויכתבו ברמיזה ובאה הפרשה הזאת בכאן מפני שהזכיר נדרי גבוה לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותיכם ולמנחותיכם ולנסכיכם ולשלמיכם אמר עוד מלבד אלה הנדרים הנזכרים יש עוד נדרי הדיוט וככל היוצא מפיו של אדם חייב לקיים ולעשות כל אשר אסר על נפשו ובכולן לא יחל דברו אבל אחרים מוחלין לו :

(ג) **איש** כי ידור נדר . האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלה קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה תלמוד לומר לאסור אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור לרש״י . ולשון ספרי איננו כן אלא שנו כל לאסור אסר יכול אפילו נשבע לבטל

ד וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ ה וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ כ' ● ובענין

ו וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ׃ ל' ומלא

ז וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ׃ כ' כ"ל נגזה

ח וְשָׁמַע אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ׃ סימן ד'

ט וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה יִסְלַח־ כ'. הה כתיב וני

ד וְאִתְּתָא אֲרֵי תִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ וְתֵיסַר אֱסָר בְּבֵית אֲבוּהָ בְּרַבְיוּתְהָא׃ ה וְיִשְׁמַע אֲבוּהָ יָת נִדְרַהּ וֶאֱסָרַהּ דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וְיִשְׁתּוֹק לַהּ אֲבוּהָא וִיקוּמוּן כָּל נִדְרַהָא וְכָל אֱסָרֵי דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן׃ ו וְאִם יַעְדֵּי אֲבוּהָא יָתַהּ בְּיוֹמָא דִּשְׁמַע כָּל נִדְרַהָא וֶאֱסָרַהָא דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ לָא יְקוּמוּן וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵיק לַהּ אֲרֵי אַעְדֵּי אֲבוּהָא יָתַהּ׃ ז וְאִם מֶהֱוָה תְהֵוֵי לִגְבַר וְנִדְרַהָא עֲלַהּ אוֹ פֵּרוּשׁ סִפְוָתַהָא דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ׃ ח וְיִשְׁמַע בַּעְלַהּ בְּיוֹמָא דִּשְׁמַע וְיִשְׁתּוֹק לַהּ וִיקוּמוּן נִדְרַהָא וֶאֱסָרַהָא דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן׃ ט וְאִם בְּיוֹמָא דִּשְׁמַע בַּעְלַהּ אַעְדֵּי יָתַהּ וּבַטֵּל יָת נִדְרַהָא דַּעֲלַהּ וְיָת פֵּרוּשׁ סִפְוָתַהָא דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵיק לַהּ׃

רשי

יחל דברו. כמו לא יחלל דברו לא יעשה דבריו חולין: (ד) בבית אביה. (ספרי) ברשות אביה ואפילו אינה בביתו: בנעוריה. ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת י"א שנה ויום אחד נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה נדרה נדר בת י"ב שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק: (ו) ואם הניא אביה אותה. אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה. ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן (במדבר לב) למה תניאון וכן (תהלים קמא) שמן ראש אל יני ראשי וכן (במדבר י"ד) וידעתם את תניאתי את אשר סרתם מעלי: וה' יסלח לה. במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע"פ שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה ק"ו לשאינן מופרים (ספרי): (ז) ואם היו תהיה לאיש. זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמור וכאן בארוסה ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירים נדריה. הפר האב ולא הפר הבעל. או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר. ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם (נדרים ס"ז): ונדריה עליה. שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו: (ח) ושמע אישה וגו'. הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים: (ט) ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר וגו'. יכול אפי' לא הפר האב

אבן עזרא

ולא פירש מתי יהיה איש או מתי תהיה אשה: (ד) ואסרה אסר. או אסרה אסר: ואסרה. ממשקל אחר ואיננו כמו אסר: (ו) הניא. כמו שבר והפר כמו את תנואתי: ביום שמעו. לא ביום אחר: (ז) ונדריה עליה. בבית אביה ולא הניא אותה אביה בעלה יניא אותה: (ט) ביום שמוע. הדבר מפיה: מבטא שפתיה. השבועה: ושם

בתראי קמצין: בבית י"א סיחרין וסימן ואסרה אסר בבית. בבית שאן ויאמר בני יוסף. בבית שאול ויהי בהיות המלחמה. בבית ירבעם וספדו לו כל. בבית ישראל ראיתי שערוריה. ויעש בבית קדש. בבית יער ושלש מאות מגנים דד"ה. בבית תארזים דד"ה. בבית מלך יהודה. בבית גנזיא. עמד בבית המן. בבית אלהא ואת מאני בית (ע' מנו"ש): יקמו ז' חכד וסי' ושמע אישה ביום שמעו. ויאמר יואב יקמו הנערים. רפאים בל יקמו. כל יקמו וירשו ארץ. לא יקמו אשרים וחמנים. לא יקמו רשעים במשפט. יקמו ויספרו לבניהם: שמע י"א ד' מנהון מ"ל וסימן נמסר בסדר

תולדות אהרן ואם היו תהיה. שם כו סח ע עא
שבועות כ (שם מא): ושמע אישה.
נדרים עב עג: ביום שמעו. שם עב:

ספורנו

תהי' מחללת אם יפר המפר: (ט) וה' יסלח לה. על שנדרה לפי שאין בידה לקיים: כי הניא אביה אתה. והיא לא ידעה את דעת אביה כשנדרה והיה נדרה על דעת לקיים

בעל הטורים והחריש לה ב' במסרה. והחריש לה אביה וקמו כל נדריה ואידך בפרשה עלמה ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו כל נדריה היינו דאיתא בנדרים ובמצא פרש אם תרה שהוא מדבר ואינו שומע שאינו מפר וילפינו אב מבעל:

רמבן

לאכול נבלות וטרפות שקצים ורמשים קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסור אסר על נפשו לאסור את המותר ולא להתיר את האסור הזכירו הדבר הזה בשבועות והרב החליפו לנדרים ולפי דעתי שלא נזכר שהרי אמרו בנדרים דהוה אסר חפצא עליה ולפיכך אינן חלין על דבר שאין בו ממש כגון נדר עלי שלא אדבר עמך או שלא אלך או שלא אישן וכיוצא בהם וכיון שהדבר כן נראין הדברים שאפילו בדבר הרשות אם אמר נדר עלי שאוכל היום או שאוכל דבר זה אינו נדר שאין הנדר על החפץ כלל אלא עליו שיעשה ולא הוזכרו נדרים בגמרא בקום ועשה כלל ואע"פ שמצינו בנדרי גבוה הרי עלי עולה הרי עלי שלמים שאמירתו לגבוה נתחייבו בו נכסיו כמסירתו להדיוט או שהוא חומר נוהג בנדרי הקדש מפני שיש בהן חפץ נאסר להדיוט ונתפס לגבוה לכשיפריש ולפיכך משעה ראשונה חל חיוב הנדר על נכסיו אבל בנדרי בטוי אין לנו לפי שאין שם חפץ כלל לא בתחלה ולא בסוף וכן לאסור את המותר ולא להתיר את האסור אין ראוי להזכירו בנדרים לפי שהן חלין על דבר מצוה כדבר הרשות והאומר בנדר סוכה שאיני עושה תפילין שאיני מניח אסור ואע"פ שעובר על מצות עשה וכן המדיר את אשתו מתשמיש המטה אסור אע"פ שמבטל מצות לא תעשה וכן הן חלים בקיום לא תעשה כגון שנדר שלא לאכול נבלה ממה ששנינו יש נדר בתוך נדר וכו' נמצא שהנדר חל לאסור את האסור ולהתיר לעצמו שלא יעשה מה שהוא אסור לו לעבור עליו אלא שאינם חלין לעבור בידים על לא תעשה אבל השבועות אינן כלל אלא לאסור את המותר אינן נוהגות בדבר מצוה כלל לא בבטול מצות עשה ולא בקיומו ולא בבטול מצות לא תעשה כגון שבועה שלא אעשה סוכה ושלא אניח תפילין ואפילו בקיום מצות עשה אינן חלות שאלו נשבע לקיים את המצוה ולא קיים אינו מתחייב בה משום שבועה ולא מלקות ולא קרבן אלא דשרי ליה לזרוזי נפשיה דכתיב נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך ומפני כן בשבועות בלבד הוא נדרש לאסור אסר על נפשו והלכות גדולות הן הבקי ימצאם במקומותם:

וטעם ידור נדר לה'. איננו כמו אשר נשבע לה' כי הוא כמו ונשבע לו שנשבע אליו לצרכו אבל בשבועה יאמר ובשמו תשבע והשביעך בה' כאשר נשבעתי לך בה' אלהי ישראל לאמר כי שלמה בנך ימלוך אחרי השבעה לי באלהים הנה אבל בנדר לא יאמר ידור בה' אלא לה' וכבר רמזו החכמים טעם הדבר בספרי אמרו מה הפרש בין נדרים לשבועות בנדרים כנודר בחיי המלך בשבועות כנשבע במלך עצמו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך אם אעזבך והסוד כי השבועה מלשון שבעה כי בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה והנדר בתבונה ראשית דרכו קדם מפעליו מאז נמצא שהנדרים על גבי תורה עולים ולפיכך חלים על דבר מצוה כדבר הרשות והנה כל נדר לה' וכל הנשבע בו:

(ד) **ואשה** כי תדור נדר לה' ושמע אביה. רצה הכתוב להזכיר האיסור תחלה להגיד כי גם הנערה בלאו הנזכר שלא יחל דברו וע"כ אם קיים לה אביה קם הנדר אבל אם הניא אותה לא יקום ואמר וה' יסלח לה כי הניא אביה אותה להגיד שלא יסלח לה רק כאשר תעשה אחרי הנאת האב לא מתחלה אם עברה על הנדר ואחרי כן הניא אותה כמו שאמרו דמיגז גייז ואינו עוקר נדר מעיקרו:

(ז) **ואם** היו תהיה לאיש ונדריה עליה. על דעת רבותינו יאמר אם היו תהיה לאיש באשה הזאת אשר אסרה אסר בבית אביה בנעוריה ונדריה

(יא) ואם בית אישה נדרה. האלמנה בימים הקדמונים והביא אותה לא תקיים נדרה בימי אלמנותה וזה על דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם הגעת הזמן. אלא סליחה מפורשת: (יד) לענות נפש. אפילו לענות נפש שהוא הצום כאשר פירשתי: (טו) והקים. כבר הקים ואחר כן פירש איך הקים אותם בעבור שהחריש ביום שמעו: (טז) ונשא את עונה. כי היא ברשותו: (יז) בין איש לאשתו. והיא בוגרת: בין אב לבתו. אם איננה בוגרת על כן נאמר בנעוריה

י וּנְדַר אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא כֹּל דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּם עֲלַהּ: יא וְאִם בֵּית בַּעֲלַהּ נְדָרַת אוֹ אֲסָרַת אֱיסַר עַל נַפְשַׁהּ בְּקִיוּם: יב וְיִשְׁמַע בַּעֲלַהּ וְיִשְׁתּוֹק לַהּ לָא אַעְדִּי יָתַהּ וִיקוּמוּן כָּל נִדְרָהָא וְכָל אֱסָרֵי דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן: יג וְאִם בַּטָּלָא יְבַטֵּל יָתְהוֹן בַּעֲלַהּ בְּיוֹמָא דִּשְׁמַע כָּל אַפָּקוּת סִפְוָתָהָא לְנִדְרָהָא וּלְאֵיסַר נַפְשַׁהּ לָא יְקוּמוּן בַּעֲלַהּ בַּטֵּלִינוּן וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵיק לַהּ: יד כָּל נְדַר וְכָל קְיוּמַת אֱיסַר לְסַגָּפָא נְפָשׁ בַּעֲלַהּ יְקַיְּמִינּוּן וּבַעֲלַהּ יְבַטְּלִינּוּן: טו וְאִם מִשְׁתַּק יִשְׁתּוֹק לַהּ בַּעֲלַהּ מִיּוֹם לְיוֹם וִיקַיֵּם יָת כָּל נִדְרָהָא אוֹ יָת כָּל אֱסָרָהָא דִּי עֲלַהּ קַיֵּים יָתְהוֹן אֲרֵי שְׁתֵיק לַהּ בְּיוֹמָא דִּשְׁמַע: טז וְאִם בַּטָּלָא יְבַטֵּל יָתְהוֹן בָּתַר דִּשְׁמַע וִיקַבֵּל יָת חוֹבַהּ: יז אִלֵּין קְיָמַיָּא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה בֵּין גְּבַר לְאִתְּתֵיהּ בֵּין אַבָּא לִבְרַתֵּיהּ בְּרַבְיוּתַהּ

ס' קמצין וסימן נדרא דארמלתא שלים עבדא ולא אתקבל

ד' חסר בלו'

סימן דחסר כל רביע דנסיב כל זקף

כו"ל מ"ל

ס' בלישנא

ג' חס' וחד מ"ל על מחלת לענות

ד'

ד' חסר בלישנא

ג' ב' חסר וא' מ"ל

לָהּ: י וְנֵדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ: יא וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר עַל־נַפְשָׁהּ בִּשְׁבֻעָה: יב וְשָׁמַע אִישָׁהּ וְהֶחֱרִשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֹתָהּ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם: יג וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם ׀ אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ לִנְדָרֶיהָ וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁהּ הֲפֵרָם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ: יד כָּל־נֵדֶר וְכָל־שְׁבֻעַת אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ: טו וְאִם־הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ מִיּוֹם אֶל־יוֹם וְהֵקִים אֶת־כָּל־נְדָרֶיהָ אוֹ אֶת־כָּל־אֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֵקִים אֹתָם כִּי־הֶחֱרִשׁ לָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ: טז וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֲוֺנָהּ: יז אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבִתּוֹ בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ: שני פ

האב ת"ל בנעוריה בית אביה כל שבנעוריה ברשות אביה היא (נדרים ע'): (י) כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל. ובאלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחוזרה לרשות האב (שם): (יא) ואם בית אישה נדרה. בנשואה הכתוב מדבר: (יד) כל נדר וכל שבועת אסר וגו'. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד. והן מפורשים במס' נדרים (נדרים ע"ט): (טו) מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: (טז) אחרי שמעו. אחר ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום: ונשא את עונה. הוא מוכנס תחתיה למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין

שפטים ושטרים: נדר ח' קמצין וסימן נמסר בסדר אמור וסימן בלשון ארמי נדרא דארמלתא שלים עבדא ולא אתקבל: שבעת ח' ד' חסר וא' מלא וסימן כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש. שבעת ה' תהיה בין שניהם. ויחמל המלך על מפיבשת. מדוע לא שמרת את שבעת ה'. ועל דברת שבועת אלהים בתראה מלא. וחד ושבועת שקר אל תאהבו. ונמסר גם בסדר משפטים: ואישה ד' וסימן אישה יקימנו ואישה. וכלתו אשת פנחס הרה. ותקרא לנער אי כבוד. אבל בן אין לה ואישה זקן: תרישה ז' חסר בלישנא

תולדות אהרן ונדר אלמנה. כתובות מט נדרים פה פט: ואם בית אישה. נדרים כז שבועות כ: או אסרה. שבועות שם: אישה הפרם וה' יסלח לה. נזיר כג קדושין פא (נזיר נג): כל נדר. נדרים פ שבועות כ נדרים מב): אישה יקימנו. נדרים עב עו פז נזיר יב גטין פב מנחות נו: ואם החרש יחריש. נדרים עט: כי החרש. שם: בין איש לאשתו. שם סח: בנעוריה בית אביה. כתובות מ מו פז נדרים ע קדושין ג:

ספורנו

לקיים: (טו) ואם החרש יחריש שהשתיקה במי שיש בידו למחות היא כמו הודאה שהשותק הוא כמסכים במה שנעשה: (טז) ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו. אחרי יום שמעו שאינו יכול אז להתחרש ולהפר: ונשא את עונה. כמשפט המכריח את חבירו לעבור עבירה

בעל הטורים

לענות ב' במסורה. לענות נפש. על מחלת לענות. והוא ענין כלי שיר לומר שאם נדרה שלא לשמוע כלי שיר שבעלה מפר לה דחשוב כנדרי ענוי נפש כדאיתא במועד קטן שאף הזקנות נעשות תבלי שיר בת שתין כבת שית לקל טבלא רקדא כי הוא בלשון שם: בנעריה. אותיות נערה י"ב לומר לך בת י"ב שנים ויום אחד נדריה נדקין:

רמבן

ונדריה עליה שלא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו ושמע גם אישה בהן והפר את נדריה כי גם הוא ישתתף עם האב בהפרת הנדרים. וטעם היו תהיה לאיש שתהיה אליו בבית אביה ולא באה אל ביתו והיא הארוסה שגם היא יקראנה הכתוב אשת רעהו ולא באו רבותינו לפרש שיפר הבעל לבדו לאשתו הנשואה הנדרים שהביאה מבית אביה אל ביתו כנגלה מן הכתוב שאם כן מה צורך שיחזור ויאמר ואם בית אישה נדרה בקודמין הוא מפר בנדרים שבביתו לא כ"ש והקבלה תכריע:

(יד) כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם המפורשים במסכת נדרים לשון רש"י. ובלשון קצרה דבר הרב כי הבעל מפר נדרי ענוי נפש והם כגון פירות העולם אסורים עלי ואפילו נדרה שלא תטעום א"ד מכל המינים ומפר גם כן דברים שבינו לבינה אף על פי שאין בהם ענוי נפש כגון שלא אכחול ושלא אפקס ושלא אשמש מטתי והם שאמר בהם בין איש לאשתו כדמפורש בפרק אחרון של נדרים וכן הדין באב עצמו דתניא בספרי אין לי אלא בעל שאין מפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהן ענוי נפש האב מנין הרי אתה דן וכו' עד שלא זכיתי לדון ת"ל אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו על כרחך אתה מקיש את האב לבעל מה הבעל אינו מפר אלא דברים שבינו לבינה ודברים שיש בהם ענוי נפש אף האב אין מפר אלא דברים שבינו לבינה ודברים שיש בהם ענוי נפש וכך היא שנויה עוד בגמ' של נדרים ירושלמי:

(טז) ונשא את עונה. הוא מוכנס תחתיה למדנו שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין לשון רש"י מספרי. ונראה שהאשה הזאת שוגגת או מוטעה כי הכתוב מדבר בבעל ששמע ואין האשה יודעת בו ואמר זמן הפר ואמר לה שהוא יום שמעו ולימדנו הכתוב שני דברים שהבעל נושא עון כאלו הוא נדר ויחל דברו ושהיא פטורה אין עליה מעונש השגגות כלל אבל אם האשה יודעת שלא הפר ביום שמעו וקיימה בדין הזה הנה היא חייבת וגם הבעל אינו גורם התקלה אבל עונשו כמי שיכול למחות ולא מיחה והזכיר הכתוב זה בבעל והוא הדין לאב אבל דבר הכתוב בהווה כי האב ישתמר מזה לאהבת בתו והבעל אולי ישנא אותה וחושב לתת עליה אשם. ור"א כתב ונשא את עונה כי היא ברשותו אם כן ענין הכתוב יהיה במכריח אותה לעשות מה שאסרה על נפשה ואינו נכון:

לא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ׃ ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ עַל־מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת־יְהוָה בְּמִדְיָן׃ ד אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא׃ ה וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמַּטֶּה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ ו וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ׃ ז וַיִּצְבְּאוּ עַל־מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ ח וְאֶת־מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב׃ ט וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת־טַפָּם וְאֵת

בֵּית אֲבוּהָא׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב אִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מִדְיָנָאֵי בָּתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ׃ ג וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם עַמָּא לְמֵימַר זְרִיזוּ מִנְּכוֹן גֻּבְרִין לְחֵילָא וִיהוֹן עַל מִדְיָן לְמִתַּן פּוּרְעָנוּת דִּין עַמָּא דַייָ בְּמִדְיָן׃ ד אַלְפָּא לְשִׁבְטָא אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּשַׁלְּחוּן לְחֵילָא׃ ה וְאִתְבְּחַרוּ מֵאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אַלְפָּא לְשִׁבְטָא תְּרֵי עֲסַר אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא׃ ו וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְחֵילָא יָתְהוֹן וְיָת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כָּהֲנָא לְחֵילָא וּמָאנֵי דְקוּדְשָׁא וַחֲצֹצְרָת יַבֶּבְתָּא בִּידֵיהּ׃ ז וְאִתְחַיַּלוּ עַל מִדְיָן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְקַטַּלוּ כָּל דְּכוּרָא׃ ח וְיָת מַלְכֵי מִדְיָן קְטַלוּ עַל קְטִילֵיהוֹן יָת אֱוִי וְיָת רֶקֶם וְיָת צוּר וְיָת חוּר וְיָת רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי מִדְיָן וְיָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קְטַלוּ בְּחַרְבָּא׃ ט וּשְׁבוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת נְשֵׁי מִדְיָן וְיָת

ה' מ"ל כלגנא

י"א רפין

ל'

כולם מלאים במ"א חסר

ב' בטעם כתו' ממדבר פארן

ב' בטעם כתו' אשר ישרתו

ל'

ל' וחד אל חלליהם

ב'

ס'

עונשין : (ב) מאת המדינים. ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו ישראל שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תתגר בם מלחמה (דברים ב') אבל המדינים נתעברו על ריב לא להם. דבר אחר מפני ב' פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית (אשת שלמה המלך ולאו דוקא שנעמה מנעמון היתה כדאיתא פ' שור שנגח ד' וה' בתוספ'): (ג) וידבר משה וגו'. אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר (ספרי) : החלצו. כתרגומו לשון חלוצי צבא. מזויינים : אנשים. צדיקים וכן בחר לנו אנשים (שמות י"ז) אנשים חכמים וידועים (דברים א') : נקמת ה'. שהעומד כנגד ישראל כאילו כ"י עומד כנגד הקב"ה : (ד) לכל מטות ישראל. לרבות שבט לוי (ספרי) : (ה) וימסרו. להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבין על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני (שמות י"ז) ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן : (ו) אתם ואת פינחס. מגיד שהיה פינחס שקול כנגד כולם. ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר אמר הקב"ה מי שהתחיל במצוה שהרג את כזבי יגמור אותה. ד"א שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנא' והמדנים מכרו (בראשית ל"ז) ומנין שהיתה אמו של פינחס משל יוסף שנא' מבנות פוטיאל (שמות ו') מזרע יתרו שפיטם עגלים לעבודת כוכבים ומזרע יוסף שפטפט ביצרו (סוטה מ'). ד"א שהיה משוח מלחמה : וכלי הקדש. זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח את מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכן נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלי' על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב אל חלליהם בספר יהושע (י"ג) (בתנחומא) : בידו. ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א) : (ח) חמשת מלכי מדין. וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה ושוו כלם בפורענות. בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישראל ומשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם כי"ב אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו (ספרי) : בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנותו באומנותם שאין נושעים אלא בפיהם על ידי תפלה ובקשה ובא הוא

בנעוריה : (ג) החלצו. חגרו חלוציכם : נקמת ה'. היא נקמת בני ישראל בעבור ע"ג : (ה) וימסרו. כמו ויתנו וקרוב ממנו לחסור מעל בה' : (ו) וכלי הקדש. הארון : (ז) ויהרגו כל זכר. גדול בשנים : (ח) ואת צור. אבי כזבי : בלעם בן בעור. יש אומרים אחר ששב אל מקומו בא אל מדין כאשר שמע המגפה שהיתה בישראל בעצתו שב לקחת ממון מזקני מדין :

חולס

וסימן נמסר בסדר וישלח : עמיך ה' מ"ל בלישנא וסימן נמסר בסדר קדושים : ויהיו י"א מלרע וסימן נמסר בסדר תרומה : ואת ב' וסימן בן בעור הרגו. הקוסם : וישבו ס' וסי' את נשי מדין. וישבו מארץ ישראל נערה קטנה. וישבו את הנשים אשר בה דצקלג. וישבו מקניהם גמליהם דד"ת. וישבו צאן לרוב. וישבו בני ישראל מאחיהם. את כל הרכוש לבית המלך. ועוד אדומים באו ויכו בל זכר ביהודה. וישבו ממנו שביה גדולה : מקנהם ד' חסר וסימן

תולדות אהרן החלצו מאתכם. יבמות קב : וישלח אותם. סוטה מג : ואת מלכי מדין. סנהדרין קו :

בעל הטורים

נקם נקמת בני ישראל. סמך זה לפרשת נדרים לומר לך שנודרים בעת צרה ומלחמה ועוד אמרו המחריש לבתו ולאשתו ולא הפר לבן הוא נכנס תחתיהן מדינים שהחטיאו את ישראל לא כ"ש שיענשו : אחר תאסף. לפי שראה מעשה מדינית ולא קנא לשם לכך נתלו חייו בנקמת מדינים : אל עמיך. מלא יו"ד לומר לך שבי"וד מקומות הוזכרה מיתתו בתורה : אלף למטה אלף למטה לכל מטות. שני אלפים הרי עשרים וארבעה אלפים הלכו עליהם למלחמה כנגד עשרים וארבעה אלפים שהפילו מישראל. הפסוק מתחיל באלף ומסיים באלף לומר לך שכולם היו להם לב אחד לאביהם שבשמים : וימסרו מאלפי ישראל. שמסרו עצמם על קדושת השם להצלת ישראל : וישלח אתם משה אלף למטה לצבא ואת פינחס. והנשיאים לא שלח עמהם כדי שלא יתביישו שבט שמעון שנהרג נשיא משבטו : ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. ביהושע אומר ואת בלעם בן בעור הקוסם מלמד שהביאו לפני משה ודנוהו כדין מכשפה לא תחיה. יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות יש דרך ישר גרי"ת עולה כ"ד וס"ת שכר. שכר כ"ד אלף שהפיל מישראל בעצתו :

רמבן

לא (ב) **נקום** נקמת בני ישראל אחר תאסף אל עמיך. נגזר על משה רבינו שלא יעבור את הירדן אבל מעבר לירדן עשה כל מצות ישראל הכה שני מלכי האמורי הגדולים וחלק את ארצם בנחלה והוא ראוי שיעשה נקמה בשונאי ה' ואין על יהושע רק מצות הארץ ועוד שחלק לו הקב"ה כבוד זה שיראה וישמח צדיק כי חזה נקם וזה טעם אחר תאסף אל עמיך ומשה חלק כבוד לפנחס שהתחיל במצוה ועליו לגומרה ועשאו משוח מלחמה זו ואין ראוי שילך אלעזר כי הוא הכהן הגדול :

(ו) **וישלח** אותם משה אלף למטה. לא שלח שם כל עם הצבא ואף על פי שהיו המדינים עם רב והערים בצורות גדולות מאד והטעם כי הנחשבים בבנות מואב היו רבים ואינם ראויים לנקמת ה' על כן בחרו אנשים צדיקים וידועים לשבטיהם והנה משה לא צוה אותם מה יעשו רק אמר להם לתת נקמת ה' במדין וחשב שלא ישאירו בהם שריד ופליט כנקמת עמלק או כנקמת שבעה עממים וכאשר ראה שהשאירו הנשים והטף והבהמה קצף על הנשים היודעות משכב זכר כי ראוי לפקודי החיל להורגן תחלת כל דבר גם לנקמה גם לדין התורה ואת הבהמה תהרוגו וכיון שראה שהעם חפץ לשלול מחל על הטף בנשים ועל השלל. ויתכן עוד שנאמר כי משה נצטוה לצרור את המדינים ונקום נקמת בני ישראל ושלח שם מועטים להכות בערי הפרזי וכל עץ טוב להפיל וכל מעין מים לסתום וכל חלקה טובה להכאיב באבנים כמנהג השוללים ולא צוה להם דבר רק להנקם כאשר תמצא ידם והש"י אשר לו המלחמות

ספורנו

עבירה או מורה שקר ומתעה : **לא** (ה) וימסרו. למסה מאת כל שבט ושבט : (ו) וישלח אותם משה אלף למטה לצבא. שלח אלף לכל מטה שיתקבצו יחדו לצבא : אותם ואת פינחס. ואחר שנתקבצו שלח אותם כולם יחד ועמהם את פינחס : לצבא וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו. שלח אותו לצבא לראש ומשוח מלחמה

כָּל־בְּהֶמְתָּם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶם ד׳ חסר
וְאֶת־כָּל־חֵילָם בָּזָזוּ׃ י וְאֵת
כָּל־עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־
טִירֹתָם שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ׃ יא וַיִּקְחוּ י׳
אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל־
הַמַּלְקוֹחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ ד׳ ומלא
יב וַיָּבִאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר כ׳ חסר בתורה
הַכֹּהֵן וְאֶל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־הַשְּׁבִי וְאֶת־הַמַּלְקוֹחַ וְאֶת־ ד׳ ומ״ל
הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־עַרְבֹת
מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס כל קריי׳ ירחו כ״מ
(שני כשהן מחוברין) יג וַיֵּצְאוּ שלישי יהושע ומלכים
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל־נְשִׂיאֵי
הָעֵדָה לִקְרָאתָם אֶל־מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה׃ יד וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל
פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי
הַמֵּאוֹת הַבָּאִים מִצְּבָא ד׳
הַמִּלְחָמָה׃ טו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם בני״ו מ״ל בתורה
מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה׃
טז הֵן הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
בִּדְבַר בִּלְעָם לִמְסָר־מַעַל בַּיהוָה י׳
עַל־דְּבַר־פְּעוֹר וַתְּהִי הַמַּגֵּפָה
בַּעֲדַת יְהוָה׃ יז וְעַתָּה הִרְגוּ
כָל־זָכָר בַּטָּף וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת ג׳. ג׳ וחסר
אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר הֲרֹגוּ׃ יח וְכֹל
הַטַּף בַּנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ ג׳ וכל ספ״ס דכוותה
מִשְׁכַּב זָכָר הַחֲיוּ לָכֶם׃ יט וְאַתֶּם
חֲנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים כ׳ עליה סביב
כֹּל הֹרֵג נֶפֶשׁ וְכֹל ׀ נֹגֵעַ בֶּחָלָל כ׳

טַפְלְהוֹן וְיַת כָּל בְּעִירְהוֹן
וְיַת כָּל גֵּיתֵיהוֹן וְיַת כָּל
נִכְסֵיהוֹן בָּזוּ׃ י וְיַת
כָּל קִרְוֵיהוֹן בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן
וְיַת כָּל בֵּית סִגְדַּתְהוֹן
אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃ יא וּשְׁבוֹ
יַת כָּל עֲדָאָה וְיַת כָּל
דְּבַרְתָּא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃
יב וְאַיְתִיאוּ לְוַת מֹשֶׁה וּלְוַת
אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְוַת כְּנִשְׁתָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת שִׁבְיָא וְיַת
דְּבַרְתָּא וְיַת עֲדָאָה
לְמַשְׁרִיתָא לְמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב
דְּעַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃ יג וּנְפַקוּ
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְכָל
רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְקַדָּמוּתְהוֹן
לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ יד וּרְגִיז
מֹשֶׁה עַל דִּמְמַנָּן עַל חֵילָא
רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא
דַּאֲתוֹ מֵחֵיל קְרָבָא׃
טו וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה
הֲקַיֵּמְתּוּן כָּל נוּקְבָא׃
טז הָא אִינוּן הֲוָאָה לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּעֵצַת בִּלְעָם
לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ עַל
עֵיסַק פְּעוֹר וַהֲוַת מוֹתָנָא
בִּכְנִשְׁתָּא דַּיְיָ׃ יז וּכְעַן
קְטוּלוּ כָּל דְּכוּרָא בְּטַפְלָא
וְכָל אִתְּתָא דִּידַעַת גְּבַר
לְמִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא קְטוּלוּ׃
יח וְכָל טַפְלָא בִּנְשַׁיָּא דְּלָא
יְדָעָא מִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא
קַיִּימוּ לְכוֹן׃ יט וְאַתּוּן
שְׁרוֹ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
שִׁבְעָא יוֹמִין כָּל דִּקְטַל
נַפְשָׁא וְכָל דִּקְרֵב בִּקְטִילָא

רשי

הוא ותפש אומנותם לקלל בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר ועל חרבך תחיה (בראשית כ״ז) : י) טירתם. מקום פלטרין שלהם שהוא לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. ד״א לשון מושב שריהם כמו שמתורגם סרני פלשתים טורני פלשתאי : (יא) ויקחו את כל השלל וגו׳. מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגומר ועליהם מפורש בקבלה (שיר ו׳) שניך כעדר הרחלים וגו׳ אף אנשי המלחמה שבך כלם צדיקים : (יב) השלל. הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין. בז. הוא בזת מטלטלין שאינם תכשיט : מלקוח. אדם ובהמה ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה : (יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה : (יד) ויקצוף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות : (טז) בדבר בלעם. אמר להם אפילו אתם מכניסים כל המונית (ס״א האומות) שבעולם אין אתם יכולים להם שמא מרובים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור בואו ואשיאכם עצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו׳ כדאיתא בחלק ובספרי : הן הנה. מגיד שהיו מכירים אותן זו היא שנכשל פלוני בה : (יז) וכל אשה יודעת איש. (יבמות ס׳) ראויה ליבעל אף על פי שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות : הרגו. (ספרי) למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים איני יודע (וכל אשה יודעת) אם להרוג עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרוגו : (יט) מחוץ למחנה. שלא יכנסו לעזרה : כל הורג נפש. (ספרי) רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו תלמוד לומר וכל הנוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורו אף הורג על ידו

אבן עזרא

(ט) חילם. שם כלל והוא זהב וכסף ונחשת וברזל ובגדים : (י) ואת כל עריהם במושבותם. כלל ופרט : טירותם. ארמוני המלכים ; (יא) ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח. שם כלל לאדם ולבהמה : (יב) השבי. פרט לאדם : השלל. הם הבגדים : (יד) על פקודי החיל. מגזרת יפקוד ה׳ כמו פקודי החיל וכן מלת קרואי כמו קריאי : שרי האלפים ושרי המאות הם מאה ושלשים ושנים : (טו) החייתם כל נקבה. הטעם אפילו אחת וכן אין כל ויתכן להיות כמשמעו כי כל נקבה החיו ורבים כן : (יז) טף. שם כלל לקטן זכר או נקבה : אחם

נמסר בסדר וישלח : המלקוח ד׳ ומלאים וסימן ויקחו את כל השלל. את השבי. וחצית את המלקוח. ויהי המלקוח : וכל אשה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקהל : ידעת ג׳ וחסר וסימן וכל אשה ידעת איש. וזה הדבר אשר תעשו. ונפשי ידעת מאד : חנו ב׳ סימן ואתם חנו מחוץ למחנה

תולדות אהרן ויקצף משה. שבת סד פסחים סו : וכל אשה יודעת. יבמות ס : וכל הטף בנשים. שם קדושין עח (בכורים סד קדושין סו) : כל הורג נפש. יבמות סא :

ספורנו

מלחמה ופיהו כלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו : (טו) החייתם כל נקבה. אף על פי שבמלחמת כל אומה חוץ מז׳ אומות כתוב רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבוז לך לא היה לכם להחיות לפחות אותן הנשי׳ שהכרתם שהיו לכם לתקלה בדבר בלעם : (יז) הרגו כל זכר בטף. אע״פ שאין ראויה למשכב וזה

בעל הטורים

ידעת איש. בגי׳ אין בתולים חוזרים : ידעת ג׳ במסרה. ככה ואידך דיבש גלעד. נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד. והיינו שאיתא ביבמות שהעבירום לפני ציץ כל שפניה מוריקות בידוע שנבעלה. והיינו נפלאים מעשיך שע״י נפלאות מעשיך נודע אם היא יודעת איש : וכל אשה ידעת איש למשכב בגימ׳ זהו אם היא בת ג׳ שנים ויום אחד : חנו ב׳ במסרה. חנו מחוץ למחנה. חנו עליה סביב. פי׳ אע״פ שאמר חנו חוץ למחנה חנו סביב דהיינו במחנה לויה כדכתיב והלוים יחנו סביב למשכן העדות. דעמא מת מותר ליכנס במחנה לויה :

רמבן

המלחמות נתן מדין ומלכיהם ועריהם בידם ועל כן קצף על הנשים היודעות משכב זכר לא דבר אחר וצוה בטף הזכרים לנקמה והנה קצף על פקודי החיל וחלק כבוד לפנחס כי השם נתן לו את בריתו שלום ושנינו בספרי אמר לו פנחס כשם שפקדתנו כן עשינו ולא ידעתי מהו שלא פקד אותם דבר בכתוב ואלו פקד אותם ועשו היאך יכעוס ואם פקד אותם חלילה שיעבור פנחס מצותו כי שאול אבד מלכותו על זה אבל הענין כאשר אמרתי שפקדם לתת נקמת ה׳ במדין ואמר פנחס נקמה גדולה עשינו בהם ואפשר לפרש שאמר לו כשם שפקדתנו מהר סיני בדין התורה כי תצור אל עיר וגו׳ כך עשינו בהם ומשה קצף על הנשים הגדולות בעבור הן הנה היו לבני ישראל והוסיף כל זכר בטף בעבור הנקמה :

(יט) כל הרג נפש וכל נגע בחלל. ר׳ מאיר אומר בהורגו בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולימדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאלו נגע במת עצמו יכול אפילו זרק בו חץ והרגו ת״ל וכל נוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע ע״י חבורו אף הורג על ידי חבורו לשון רש״י. ולא נתכוונו דבריו אלא שאם הרגו בדבר המקבל טומאה של כלי שטף אין האדם מטמא טומאת שבעה ולא צריך הזאה לפי שהכלי אב הטומאה והאדם שנטמא ממנו ראשון ואם בכלי ברזל כבר למדנו לחרב שהוא כחלל להטמא טומאת שבעה ואם סבר הרב שכיון שנגע בכלי בעוד שהוא מחובר במת יטמא אותו כמת עצמו טומאת שבעה טומאה בחבורין מדרבנן היא בחבורי כלים

תִּתְחַטְּאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי אַתֶּם וּשְׁבִיכֶם׃ כ וְכָל־
בֶּגֶד וְכָל־כְּלִי־עוֹר וְכָל־מַעֲשֵׂה
עִזִּים וְכָל־כְּלִי־עֵץ תִּתְחַטָּאוּ׃ ס
כא וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל־
אַנְשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה
זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ כב אַךְ אֶת־
הַזָּהָב וְאֶת־הַכָּסֶף אֶת־הַנְּחֹשֶׁת
אֶת־הַבַּרְזֶל אֶת־הַבְּדִיל וְאֶת־
הָעֹפָרֶת׃ כג כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר־
יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהֵר
אַךְ בְּמֵי נִדָּה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר
לֹא־יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם׃
כד וְכִבַּסְתֶּם בִּגְדֵיכֶם בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי וּטְהַרְתֶּם וְאַחַר תָּבֹאוּ

ג׳ . ח׳ סבו׳ וכל וכל וכל . ג׳

ל׳ ואחד ואם סברז׳

כ׳ ורקתי

תַּדּוֹן עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה
וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אַתּוּן
וּשְׁבִיכוֹן׃ כ וְכָל לְבוּשׁ וְכָל
מָאן דִּמְשַׁךְ וְכָל עוֹבַד
מַעֲזֵי וְכָל מָאן דְּעָא
תַּדּוֹן עֲלוֹהִי׃ כא וַאֲמַר
אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְגֻבְרֵי
חֵילָא דַּאֲתוֹ לִקְרָבָא דָּא
גְּזֵירַת אוֹרָיְתָא דְּפַקֵּיד יְיָ
יָת מֹשֶׁה׃ כב בְּרַם יָת
דַּהֲבָא וְיָת כַּסְפָּא יָת
נְחָשָׁא יָת בַּרְזְלָא יָת
אֲבָצָא וְיָת אֲבָרָא׃ כג כָּל
מִדַּעַם דְּמִתַּעַל בְּנוּרָא
תַּעְבְּרוּנֵיהּ בְּנוּרָא וְיִדְכֵּי
בְּרַם בְּמֵי אַדָּיוּתָא יִתַּדֵּי
וְכֹל דְּלָא מִתַּעַל בְּנוּרָא
תַּעְבְּרוּנֵיהּ בְּמַיָּא׃
כד וּתְחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיכוֹן
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְתִדְכּוּן
וּבָתַר כֵּן תֵּיעֲלוּן

אי חבורו: תתחטאו. במי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומר קברי עו"ג אינן מטמאין באהל שנאמר (יחזקאל לד) ואתנה צאני צאן מרעיתי כו' מודה הוא שהעו"ג מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהלות שנאמר (במדבר יט) אדם כי ימות באהל: אתם ושביכם. לא שהעו"ג מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו צריכין הזאה: (כ) וכל מעשה עזים. (ת"כ) להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות: (כא) ויאמר אלעזר הכהן וגו'. לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי גוים וכן אתה מוצא בשמיני למלואים שנאמר (ויקרא י') ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן (במדבר כ') שמעו נא המורים ויך את הסלע ע"י הכעס טעה: אשר צוה ה' וגו'. (ספרי) תלה ההוראה ברבו: (כב) אך את הזהב וגו'. אף עפ"י שלא הזהיר לכם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול ואך לשון מיעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות. ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: (כג) כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו כלום: תעבירו באש. כדרך תשמישו הגעלתו מי שתשמישו ע"י חמין יגעילנו בחמין ומי שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבנו באור: אך במי נדה יתחטא. לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת א"ל צריכין הכלים גיעול לטהרם מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראויים לטבול בהם נדה וכמה הם ארבעים סאה: וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו על ידי האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים

(יט) אתם ושביכם. בעבור הכבוד השוכן בתוכם: (כ) וכל מעשה עזים. כאשר פירשתי והנה הבגד בעבור שנגע בחלל הוא טמא הטעם ועמכם כל בגד עד שתתחטאו או תהיה מלת תתחטאו יוצאה וכן והתאויתם לכם כי הגבול הוא הפעול: (כא) ויאמר אלעזר הכהן. כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה ומשה אמר להם תתחטאו דרך כלל ואלעזר פירש להם: (כב) הבדיל. ידוע: (כג) אך במי נדה יתחטא. היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה כמו מי נדה לא זורק עליו וחז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם הא' הנדה ודעתם רחבה

חנו עליה סביב: וכל מעשה ג' וסימן וכל מעשה עזים. וישתמר חקות עמרי. וכל מעשה תקפו: את הזהב ו' וסימן בסדר תצוה: ואת הכסף ד' וסימן נמסר בסדר מקץ: העפרת ד' חסר בלישנא וסי' צללו כעפרת במים. (ע' מנו"ש) אך את הזהב ואת. נחר מפח מאש תם עפרת. בעט ברזל ועפרת: במי ד' וסימן נמסר בסדר חקת

תולדות אהרן (וניזם. פסחים לו): וכל בגד. שבת פא סד חולין נה: ויאמר אלעזר הכהן. ערובין סג פסחים סו: אך את הזהב. שבת יז: כל דבר אשר יבא. שבת נח נזיר לז סנהדרין לט ע"ג עה: במי נדה. ע"ג שם: וכבסתם בגדיכם. קמא כה:

ספורנו

וזה לנקמה שלא ישאר למדין נין ונכד: (כא) זאת חקת התורה. מה שאמר לכם משה שתתחטאו ג' וז' הוא דין חקת התורה של פרה אדומה לטהר מטומאת מת: (כב) אך את הזהב. אבל כלי מתכות מלבד אותה הטהרה צריך שתגעילו אותה: (כג) וטהר. מגעולי עו"ג: אך במי נדה יתחטא. שלא יצא מטומאת מת בלבון אף על פי שנראה כמו

בעל הטורים ויאמר אלעזר הכהן. משה דבר לראשי האלפים פרשת טהרה. ושם לא היו בידם כלי מתכות אלא בגדים חשובים אבל אלעזר הכהן דבר לאנשי הצבא והיה בידם כלים של תשמיש הנמצאים בבתים לכך הורה להם דיני גיעול. א"נ לפי שהיתה הטומאה על ידו לכך הורה להם ג"כ דיני גיעול: וטהרתם ב'. וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם שעם הלכות גיעול אמר להם ג"כ טהרת הכלים שהיא בהזאה:

רמבן

כלים במת כמו שמפורש במסכת נזירות בפרק שלשה מינין ולשונם בספרי כך הוא רבי מאיר אומר בהורגו בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר שמטמא בהיסט או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו ת"ל וכו' ופירושה שבא רבי מאיר ללמד מכאן שהמת מטמא במשא ואם הרגו במקל יד או ברומח אפילו אין בו ברזל ונשאו בהם בשעה שמת מטמא אותו במשא טומאת שבעה ולא נתכוין בדבר המקבל טומאה לכלי קבול אלא בדבר שהאדם מקבל בו טומאה מן המת עצמו כגון המשא ורישא דברייתא התם מנין שמטמא בהיסט אמרת ק"ו מה נבלה קלה הרי היא מטמאה בהיסט מת חמור לא דין הוא שמטמא בהיסט אי מה להלן טומאת ערב אף כאן טומאת ערב אמרו היסטו כמגעו הקל וחומר שמגעו טומאת שבעה מקום שמגעו טומאת ערב היסטו טומאת ערב רבי מאיר אומר וכו' ומכאן יתברר פירושה שהיה לענין שאמרנו האי תנא קמא (יליף) משא המת מן הק"ו ואפילו לטומאת שבעה דלית ליה דיו והביאו רבי מאיר מן הכתוב הזה דאית ליה דיו ולא אתי בק"ו כדאיתא בבבא קמא בפרק כיצד הרגל:

אתם ושביכם. שיחטאו השבי בגדיהם הנוגעים בחלל וכל בגד וכל כלי עור אשר בידם כדין ישראל שלא יטמאו את העם בבגדיהם ובכליהם:

(כג) **תעבירו** באש וטהר. אין הכלי שנגע במת או בנבלה נטהר באש שאין טבילת התורה אלא במים ולפיכך הוצרכו רבותינו לפרש שזו הטהרה להגעילם מאיסורי המאכלות שבלעו ביד הגוים וזה אמת בלי ספק:

וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו ע"י האור כגון כוסות וצלוחיות וקיתונות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור תעבירו במים מטבילין ודי לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שאין לשון תעבירו טבילה כי היה אומר תביאו במים שהוא לשון הטבילה כמו במים יובא וטמא עד הערב וטהר ועוד שאף הכלים שתשמישן בצונן צריכין הכשר מן האיסור שבהן מלבד הטבילה הזו ואיך לא יזכיר הכשרה כאשר עשה בבאים באש וכשלמדו חכמים טבילה זו לא הזכירו בה המקרא הזה אלא דרשו אך במי נדה יתחטא מים שהנדה טובלת בהם אבל פירוש תעבירו במים לכבסם ולשפשף אותם במים יפה עד שתסור חלודה שנדבקה בהם מן האיסור שנשתמש בהם שזהו הכשרן מן האיסור יאמר הכתוב דבר שתשמישו באש תביאו באש כדרך שהיה התשמיש בו באיסורים אם תשמישו באור ממש כגון הברזל והנחשת וגם הכסף והזהב מלבנו באור ואם ע"י חמין כגון הבדיל והעופרת מגעילו בחמין ודבר שלא נשתמשו בו באש אלא בצונן תדיחו אותו במים עד שיתמרק ויטהר וכך אמרו חכמים מדיחן ומטבילן והן טהורים ולשון ספרי תעבירו באש כגון הסכינין מפנימיות גיעול הגוים וכל אשר לא יבא באש כגון הכוסות תעבירו במים מפני גיעול הגוים ולא הוצרך הכתוב לחזור ולהזכיר הטבילה שכבר הזכיר אותה אך במי נדה יתחטא ואחרי פליטת האיסור כולם שוים בדין הטבילה ולבי מהרהר עוד לומר שהטבילה הזו מדבריהם והמקרא אסמכתא עשו אותו וכן אונקלוס מתרגם אותו בחטוי הזאה של אפר פרה והצריכו אותה חכמים בכלי המתכות בלבד מפני שיש בהם כלים שתשמישן באור ובכלי ראשון ובכלי שני ובצונן וזה צריך תלמוד והזהיר אותם עתה בהגעלת כלי מדין מאיסורי הגוים ולא אמר להם זה מתחלה בכלי סיחון ועוג שלקחו גם שללם כמו שאמר רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו והטעם כי סיחון

ועוג

אבן עזרא

רחבה מדעתו: (כו) שא את ראש. פירשתיו: מלקוח. הבהמה: השבי. האדם ותחסר מלת וי"ו כמו שמש ירח: וראשי אבות העדה. הם הנשיאים: (כז) וחצית את המלקוח. שם כלל: (כט) אחד נפש. כמו נפש אחד: (ל) אחד אחוז. כמו והאחוז אחוז ושניהם דבקים כאשר פירשתי: מכל הבהמה. כמו גמלים והנה לא לקח אלעזר מהם חלק אולי היו מעטים ועל כן לא נזכר המספר שהביאו ולא המספר שלקחו הלוים: (לב) יתר הבז. חוץ מאשר אכלו על כן אמר יתר והזכיר מספרם כי היה מספר רב ולא נשמע שלל כמוהו

גם

רשי

במים. מטבילן ודיו ודוקא כלי מתכות: (כד) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל: (כו) שא את ראש. קח את החשבון: (כז) וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה וגומר. חציו לאלו וחציו לאלו: (לב) ויהי המלקוח יתר הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה מספר הצאן וגומר:

וממחצית

אֶל־הַֽמַּחֲנֶה׃ ס רביעי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כו שָׂא אֵת רֹאשׁ מַלְקוֹחַ הַשְּׁבִי בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה אַתָּה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה׃ כז וְחָצִיתָ אֶת־הַמַּלְקוֹחַ בֵּין תֹּפְשֵׂי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא וּבֵין כָּל־הָעֵדָה׃ כח וַהֲרֵמֹתָ מֶכֶס לַיהוָה מֵאֵת אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא אֶחָד נֶפֶשׁ מֵחֲמֵשׁ הַמֵּאוֹת מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבָּקָר וּמִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן׃ כט מִמַּחֲצִיתָם תִּקָּחוּ וְנָתַתָּה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת יְהוָה׃ ל וּמִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל תִּקַּח ׀ אֶחָד ׀ אָחֻז מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם מִן־הַבָּקָר מִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן מִכָּל־הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה׃ לא וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ לב וַיְהִי הַמַּלְקוֹחַ יֶתֶר הַבָּז אֲשֶׁר בָּזְזוּ עַם הַצָּבָא צֹאן שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים׃ לג וּבָקָר שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים אָלֶף׃ לד וַחֲמֹרִים אֶחָד וְשִׁשִּׁים אָלֶף׃ לה וְנֶפֶשׁ אָדָם מִן־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר כָּל־נֶפֶשׁ שְׁנַיִם

לְמַשְׁרִיתָא׃ כה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כו קַבֵּל יָת חוּשְׁבַּן דִּבְרַת שִׁבְיָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא אַתְּ וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְרֵישֵׁי אֲבָהַת כְּנִשְׁתָּא׃ כז וּתְפַלֵּג יָת דִּבַרְתָּא בֵּין גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא וּבֵין כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ כח וְתַפְרֵישׁ נְסִיבָא קֳדָם יְיָ מִן גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא חֲדָא נַפְשָׁא מֵחֲמֵשׁ מְאָה מִן אֱנָשָׁא וּמִן תּוֹרֵי וּמִן חֲמָרֵי וּמִן עָנָא׃ כט מִפַּלְגוּתְהוֹן תִּסְּבוּן וְתִתֵּן לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ ל וּמִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּסַּב חַד דְּאִתַּחַד מִן חַמְשִׁין מִן אֱנָשָׁא מִן תּוֹרֵי מִן חֲמָרֵי וּמִן עָנָא מִכָּל בְּעִירָא וְתִתֵּן יָתְהוֹן לְלֵיוָאֵי נָטְרֵי מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דַּיְיָ׃ לא וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לב וַהֲוָה דִּבַרְתָּא שְׁאָר בִּיזָּא דְּבָזוּ עַמָּא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא עָנָא שִׁית מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין׃ לג וְתוֹרֵי שַׁבְעִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ לד וַחֲמָרֵי שִׁתִּין וְחַד אַלְפִין׃ לה וְנַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא מִן נְשַׁיָּא דְּלָא יְדַעוּ מִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא כָּל נַפְשָׁתָא תְּלָתִין וּתְרֵין

ס׳
כול׳ מלאים
ה׳. ו׳
ד׳ ומלא
ד׳
ס׳
כ׳ חסרים
כ׳ א׳ מ״ל. ה׳
סימן סירון סהר הטוב סוס והלבנן
ד׳ ומלא

בעל הטורים

מלקוח ג׳. שא את ראש מלקוח. היוקח מגבור מלקוח. פי׳ שיוקח מגבור מלקוח ואתה לקחת מגבור מלקוח לכן שא את ראש מלקוח ותתן ממנו מכס לה׳: אחז. ארבעה. אחד אחז מן החמשים. ואידך אחוז לאיתמר בדברי הימים בענין המשמרות. חור כרפס ותכלת אחוז. בשביל שנעשו משמרות לעמוד על סביר נטלו אחד אחוז מן החמשים כרפס ותכלת אחוז מלמד אע״פ שלא נצטוו ליתן מכס אלא מן האדם והבהמה מעצמם נתנו מבזת המטלטלין דילפינן אחוז דהכא מאחוז דהתם:

התורה.: ויאמר ה׳ אל משה לאמר ו׳ ר״פ וסימן אך את שבתתי תשמרו. מי שם פה לאדם (עיין מנו״ש). קח מאתם והיו לעבד. ויעשו להם ציצת. כן בנות צלפחד. שא את ראש מלקוח: וממחצת ב׳ חסר וסימן תקח אחד. ויקח משה: החמשים ה׳ וסימן נמסר בסדר קרח:

ספורנו

כמו חדש: (כז) וחצית את המלקוח. מפני שהיתה המלחמה מלחמת נקמה על מה שנעשה נגד כלם רצה שיתקיים בכלם ואכלת את שלל אויביך כענין דוד בשלל עמלק כאמרו הנה לכם ברכה משלל אויבי ה׳: (לב) יתר הבז אשר בזזו. כי נכסי הבתים בזזו אנשי הצבא להם

רמבן

ועוג מלכי האמורי הם וארצם מנחלת ישראל היא והותר להם כל שללם אפילו האיסורים דכתיב ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ואמרו רבותינו קדלי דחזירי אשתרי להו אבל מדין לא היה משלהם ולא לקחו את ארצם רק לנקום נקמתם הרגו אותם ולקחו שללם ולכך נהג האיסור בכליהם וכן בדין הטומאה שהזהירם עתה ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים וגומר כי מלחמת סיחון ועוג בה היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור ועל דרך הפשט הזהירם ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים ותתחטאו כדי שלא יטמאו את העם אבל שם כולם היו שוים בדבר:

(כח) **והרמת** מכס לה׳. גם המכס הזה מפני שהיה השלל הזה מנקמת ה׳ בארץ לא להם אבל בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים וללוים מהם כלום אבל הוזהרו מהם שנאמר וחלק לא יהיה לך בתוכם אפילו בבזה: (לא) **וטעם** ויעש משה ואלעזר הכהן ולא הזכיר הנשיאים כי בידוע שעשו מצות משה שהוא השליט עליהם אבל בענין הפקודים אמר אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל ואולי הטעם בכאן כי השם צוה שיהיו שם אבות העדה בעבור שהוא דבר שבממון ולא יחשדו את אלעזר

שיקח

וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ לו וַתְּהִי הַמֶּחֱצָה חֵלֶק הַיֹּצְאִים בַּצָּבָא מִסְפַּר הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ לז וַיְהִי הַמֶּכֶס לַיהוָה מִן־הַצֹּאן שֵׁשׁ מֵאוֹת חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים׃ לח וְהַבָּקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים׃ לט וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּמִכְסָם לַיהוָה אֶחָד וְשִׁשִּׁים׃ מ וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים נָפֶשׁ׃ מא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־מֶכֶס תְּרוּמַת יְהוָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ חמישי מב וּמִמַּחֲצִית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה מִן־הָאֲנָשִׁים הַצֹּבְאִים׃ מג וַתְּהִי מֶחֱצַת הָעֵדָה מִן־הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ מד וּבָקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ מה וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ מו וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף׃ מז וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאָחֻז אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ מח וַיִּקְרְבוּ אֶל־מֹשֶׁה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר לְאַלְפֵי הַצָּבָא שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ מט וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ נָשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר

ד׳ דגש

כ״א ר״פ בטעם תברין

סימן דבקר וחמרים ומכסם להי בטעמא מלרע. תליתא דונפש אדם בטעמא לעיל מן תיבותא וסימן רוח בני אדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ

כ׳ חסר ובענין

ד׳ פסוקים מן מן ומן

אַלְפִין׃ לו וַהֲוָת פַּלְגוּתָא חוּלַק גֻּבְרַיָּא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא מִנְיַן עָנָא תְּלַת מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ לז וַהֲוָה נְסִיבָא קֳדָם יְיָ מִן עָנָא שִׁית מְאָה שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ׃ לח וְתוֹרֵי תְּלָתִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וּנְסֵיבְהוֹן קֳדָם יְיָ שַׁבְעִין וּתְרֵין׃ לט וַחֲמָרֵי תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּנְסֵיבְהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁתִּין וְחָד׃ מ וְנַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא שִׁתָּא עֲסַר אַלְפִין וּנְסֵיבְהוֹן קֳדָם יְיָ תְּלָתִין וּתְרֵין נַפְשִׁין׃ מא וִיהַב מֹשֶׁה יָת נְסִיב אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ מב וּמִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּפְלַג מֹשֶׁה מִן גֻּבְרַיָּא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא׃ מג וַהֲוָת פַּלְגוּת כְּנִשְׁתָּא מִן עָנָא תְּלַת מְאָה וּתְלָתִין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ מד וְתוֹרֵי תְּלָתִין וְשִׁתָּא אַלְפִין׃ מה וַחֲמָרֵי תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ מו וְנַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא שִׁתָּא עֲסַר אַלְפִין׃ מז וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דְּאִתְּחַד חַד מִן חַמְשִׁין מִן אֱנָשָׁא וּמִן בְּעִירָא וִיהַב יָתְהוֹן לְלֵיוָאֵי נָטְרֵי מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דַּייָ כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ מח וְקָרִיבוּ לְוָת מֹשֶׁה דִּמְמַנַּן דִּי לְאַלְפֵי חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא׃ מט וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה עַבְדָּךְ קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן גֻּבְרֵי

(מב) וממחצית בני ישראל אשר חצה משה. לעדה והוציאה להם מן האנשים הצובאים: (מג) ותהי מחצת העדה. כך וכך: (מז) ויקח משה וגו׳. הפקודים הממונים: (מט) ולא נפקד. לא נחסר ותרגום לא שגא אף הוא לשון ארמי חסרון כמו (בראשית לא) אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא מתמניא וכן (שמואל א כ) כי

תולדות אהרן ותהי המחצה. במרא ג : ונפש אדם. יבמות סא כריתות ו : וממחצית בני ישראל. תרומות מב : לא נפקד ממנו איש. שבת סד יבמות סא :

גם כן הזכיר המכס כי גם הוא רב ומלת מכס מפועלי הכפל על משקל וממר ליולדתו והוא מגזרת תכסו על השה והטעם חלק. ואמר מן האדם ומן הבהמה שם כלל: (מח) הפקודים. פירשתיו: (מט) אשר בידנו. בעבור היותם ברשותם

בצבא ד׳ דגשים וסימן ותהי המחצת חלק היצאים בצבא. אשה חדשה לא יצא בצבא. והתיחשם בצבא. ויהיו שרים בצבא: ויהי כ״א ר״פ בטעם תברין וסימן במסרה רבתא: ונפש אדם ששה עשר אלף י׳ פסוקים באודייתא דרישיהון וסופיהון חד וסי׳ נמסר בסדר צו ובסדר במדבר סיני: שלשים כלם חסר בר מן ד׳ וסימן וירדו שלשה מן השלושים. ויחלה אסא בשנת שלושים דד״ה. מן השלושים הנו נכבד. ואני לא נקראתי לבא אל המלך. ונמסר גם בסדר נשא: הצבאים ג׳ וחסר וסימן וממחצית בני ישראל. הצבאים על אריאל. הצבאים על הר ציון: ויקח משה ממחצת בני ישראל ד׳ פסוקים מן מן ומן וסימן ויעש ה׳ כדבר משה. אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳. ויקח משה ממחצת בני ישראל. ואחרי כן נאם ה׳. ונמסר גם בסדר וארא: סימן אך את הזהב את ואת את את את ואת ואפ״ס ויהי בשמע כל המלכים דיהושע וסימן בלשון ארמי דהבא למלכיא סימן. סימן והרמות מכם מן ומן ומן. וממחצית בני ישראל מן מן מן ומן. ויקח משה ממחצת בני ישראל מן מן ומן: אחז ד׳ חסר וא׳ מלא וסימן תקח אחד אחז מן החמשים. את האחז אחד מן החמשים. ויכתבם שמעיה בן נתנאל ב׳ בו דד״ה. אחוז בחבלי בוץ וארגמן. בתראת מלא וא׳ ואחז אחז לאיתמר: נשאו י׳ בקריאה וסימן ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש אנשי. אשר נשאו את ידם. קול צופיך נשאו קול. הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו. נשאו נהרות ה׳ ב׳ בו. ערום הלכו מבלי לבוש. נשאו את רדידי. נשאו מכנותיהם.

רמבן

שיקח יותר מן המצווה לו והמצוה רשות בהם והם אמרו חלילה לנו כי מלאך ה׳ הוא ואין צורך להיותנו שם:

(לו) **ותהי** המחצה חלק היוצאים בצבא. הוצרך הכתוב לפרט הזה שיזכיר כמה המחצה וכמה המכס להודיע כי מן היום שלקחו המלקוח הזה עד שמנו אותו וחצו אותו והפרישו ממנו המכס ונתנוהו לאלעזר הכהן מכל המקנה הגדול הזה לא מת אחד וזה נס וכן במחצת העדה ללוים:

(מט) **וטעם** עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו. לאמר הנס הגדול עשה תשועה גדולה על ידנו שלא מת במלחמה אחד מכל אנשי הצבא אשר בידנו ולא הוכה בחרב שיפקד מן הצבא ולפיכך אנחנו חפצים להקריב קרבן ה׳ המציל אותנו לתת לו כופר נפשותינו אשר פדה אותנו ממות ובמלחמה מידי חרב ורבותינו דרשו ולא נפקד ממנו איש לדבר עבירה יאמר שהיו בכל עת בידנו ולא נפקד איש מאחיו אשר בצבא אל מקום אחר

אבן עזרא

גרשותם וכן ולקחת בידך עשרה אנשים :- (נ) ונקרב . במחשבה או בפה :
אצעדה . היא על הזרוע כי כן כתוב : וצמיד . ליד : טבעת . באצבע : עגיל .
באזנים כי כן כתוב אולי נקרא כן בעבור היותו עגול : וכומז . כחביריו : (נא) כל
כלי מעשה . הגיד הכתוב שלא היה בהם כלי שבור : (נג) אנשי הצבא בזזו איש
לו . הזכיר הכתוב זה להודיע
כי זהב רב וכלי מעשה בזזו כל
אחד : (א) לבני ראובן . כי הוא
בן הגבירה : מקום מקנה . כי
שם מרעה טוב : (ב) ויבאו בני
גד . הם היו בעלי העצה בתחלה
על כן הקדימם הכתוב :
(ה) ויאמרו יותן . אמר ויאמרו
פעם

רשי

כי יפקד מושבך יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן (שם) ויפקד
מקום דוד נחסר מקומו ואין איש יושב שם : (נ) אצעדה . אלו צמידים של
רגל : וצמיד . של יד) : עגיל . נזמי אזן : וכומז . דפוס של בית הרחם לכפר על
הרהור הלב של בנות מדין : (ג) עטרות ודיבון וגומר . ארץ סיחון ועוג היו :
כסאיבס

בְּיָדֵנוּ וְלֹא־נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ׃
נ וַנַּקְרֵב אֶת־קׇרְבַּן יְהֹוָה
אִישׁ אֲשֶׁר מָצָא כְלִי־זָהָב
אֶצְעָדָה וְצָמִיד טַבַּעַת עָגִיל
וְכוּמָז לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי
יְהֹוָה׃ נא וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאִתָּם כֹּל כְּלִי
מַעֲשֶׂה׃ נב וַיְהִי ׀ כׇּל־זְהַב
הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵרִימוּ לַיהֹוָה
שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף שְׁבַע־מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים שָׁקֶל מֵאֵת שָׂרֵי
הָאֲלָפִים וּמֵאֵת שָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃
נג אַנְשֵׁי הַצָּבָא בָּזְזוּ אִישׁ לוֹ׃
נד וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
אֶת־הַזָּהָב מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים
וְהַמֵּאוֹת וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד זִכָּרוֹן לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי
יְהֹוָה׃ פ ששי (שלישי כשהן מחוברין)
לב א וּמִקְנֶה ׀ רַב הָיָה לִבְנֵי
רְאוּבֵן וְלִבְנֵי־גָד עָצוּם מְאֹד
וַיִּרְאוּ אֶת־אֶרֶץ יַעְזֵר וְאֶת־אֶרֶץ
גִּלְעָד וְהִנֵּה הַמָּקוֹם מְקוֹם
מִקְנֶה׃ ב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי
רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה
לֵאמֹר׃ ג עֲטָרוֹת וְדִיבֹן וְיַעְזֵר
וְנִמְרָה וְחֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה וּשְׂבָם
וּנְבוֹ וּבְעֹן׃ ד הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה
יְהֹוָה לִפְנֵי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ
מִקְנֶה הִוא וְלַעֲבָדֶיךָ מִקְנֶה׃ ס
ה וַיֹּאמְרוּ אִם־מָצָאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ

ל׳
ל׳ ואחד ואצעדה . ל׳
י׳ י׳ . י״ח בליש׳
ל׳ . ד׳ וא׳ וחסר
ג׳ דסבירין ושבע
ד׳
ל׳ חסר בתורה
ל׳
ל׳
ל׳ ר״פ ומ״ג בתורה
ל׳ וחסר . ר״פ
י״א
ל׳

מְנִיחֵי קְרָבָא דִּי עִמָּנָא וְלָא
שְׁנָא מִנָּנָא אֱנָשׁ׃
נ וְקָרֵיבְנָא יָת קוּרְבָּנָא
דַּייָ גְּבַר דְּאַשְׁכַּח מָאן
דִּדְהַב שֵׁירִין וְשַׁבְּכִין עִזְקָן
קַדָּשִׁין וּמָחוֹךְ לְכַפָּרָא עַל
נַפְשָׁתָנָא קֳדָם יְיָ׃ נא וּנְסֵיב
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת
דַּהֲבָא מִנְּהוֹן כָּל מָאן
דְּעוֹבָדָא׃ נב וַהֲוָה כָּל דְּהַב
אַפְרָשׁוּתָא דְּאַפְרָשׁוּ קֳדָם
יְיָ שִׁתָּא עֲסַר אַלְפִין שְׁבַע
מְאָה וְחַמְשִׁין סִלְעִין מִן
רַבָּנֵי אַלְפִין וּמִן רַבָּנֵי
מָאוָתָא׃ נג גַּבְרֵי דְחֵילָא
בָּזוּ גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ׃ נד וּנְסֵיב
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת
דַּהֲבָא מִן רַבָּנֵי אַלְפִין
וּמָאוָתָא וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ
לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דׇּכְרָנָא לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ׃ א וּבְעִיר
סַגִּי הֲוָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי
גָד תַּקִּיף לַחֲדָא וַחֲזוֹ יָת
אֲרַע יַעְזֵר וְיָת אֲרַע גִּלְעָד
וְהָא אַתְרָא אֲתַר כָּשַׁר
לְבֵית בְּעִיר׃ ב וַאֲתוֹ
בְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן
וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר
כַּהֲנָא וּלְרַבְרְבֵי כְּנִשְׁתָּא
לְמֵימַר׃ ג מַכְלֵילְתָּא
וּמַלְבֶּשְׁתָּא וְכוּמְרִין וּבֵית
נִמְרֵי וּבֵית חוּשְׁבָּנָא וּבַעֲלֵי
דְבָבָא וְכִימָא וְסִיעַת בֵּית
קְבוּרְתָּא דְמֹשֶׁה וּבְעוֹן׃
ד אַרְעָא דִּמְחָא יְיָ יָת
יַתְבָהָא קֳדָם כְּנִשְׁתָּא
דְיִשְׂרָאֵל אֲרַע כַּשְׁרָא לְבֵית
בְּעִיר הוּא וּלְעַבְדָּךְ אִית
בְּעִיר׃ ה וַאֲמַרוּ אִם
אַשְׁכַּחְנָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ

נשאו נשים נכריות : כלי זהב ג׳
דסמיכין וסימן חח ונזם וטבעת
וכומז . איש אשר מצא כלי זהב .
אך לא יעשה בית ה׳ ספות : כלי
וכלי י״ח וסימן נמסר בסדר ויקרא :
מעשה י׳ פתחין וסימן ויקח משה
ואלעזר . ותית תחת בשם . ולא
יהיה למצרים . הסככם אם כחמר .
ויקברהו בקברתו ראסא דד״ה .
להסיר אדם מעשה . את כל זה
ראיתי ונתון . כל אשר תמצא ידך
ובכל מעשה אשר החל . כי את
כל מעשה האלהים : ומקנה ו׳
ג׳ פתחין וג׳ קמצין וסימן נמסר
בסדר בראשית : עטרות לית מלא
בתורה : עדת ישראל י״א וסימן
נמסר בסדר ויקרא : ולעבדיך ג׳
וסימן התפאר עלי למתי . ולעבדיך
מקנה . מה חטאתי לך ולעבדיך

בעל הטורים

ולא נפקד ממנו איש . בגימ׳ לעבירות :
ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד .
הקדים ראובן . ואח״כ ויאמרו הקדים בני
גד . אלא תחלה הקדים ראובן שהיה
הגדול ואח״כ הקדים גד שהם היו
הגבורים והרוגיהם היו ניכרים דכתיב
וטרף זרוע אף קדקד : ח׳ פעמים הוזכרו
בני גד ובני ראובן בפ׳ זו וז״ש נחלה
מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך
מבוהלת כתיב בחי״ת כנגד ח׳ פעמים
שהוזכרו על נחלתן ליקח בראשונה
אחריתם לא תבורך שגלו ח׳ שנים קודם
לשאר השבטים :

ספורנו

להם : (נ) לכפר על נפשותינו . על
דבר פעור שלא מחינו בחוטאים :
(נא) ויקח משה. קבל מהם ושקל: כל
כלי מעשה. כל מין כלי שהיה תכשיט
של נשים במעשה פעור : (נד) ויקח
משה . אחר ששקל הביא אותו אל
אהל מועד : זכרון לבני ישראל .
לכפרת עון פעור : לב (ג) עטרות
ודיבון . כל אלה מכן לגדה היא
פרן

תולדות אהרן ונקרב את קרבן ה׳ .
שבת סד . יומא סג
זבחים קיג תמורה ו יג : ומקנה רב .
בכורות ד : עטרות ודיבון . נדרים מ :

רמבן

אחר למכור עבירה ואמר להם משה א״כ קרבן זה למה אמרו לו לכפר על נפשותינו
מהרהור הלב :
(נד) ויביאו אותו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל . יראה מזה שעשו
מהם כלי שרת ומסרום לגבור לזכרון לכל בני ישראל שיעשו
בהם עבודת ה׳ לדורות שאם באו הכלים האלה לאוצר בית השם היה ראוי
שיאמר זכרון להם לפני ה׳ כי בני ישראל יכלול את כל העם והזכרון בדבר
קיים הוא :
לב (ב) ויבאו בני גד ובני ראובן . הקדים הכתוב בני ראובן בפסוק
הראשון ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד כמשפט כי
הוא הבכור ובן הגבירה וכן כשיספר הכתוב המעשה הזה יאמר ולראובני
ולגדי

רשי

(ו) האחיכם . לשון תמיהה הוא : (ז) ולמה תניאון . תסירו ותמניעו לבם מעבור שיהיו סבורים שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם . (ח) מקדש ברנע . כך שמה ושתי קדש היו : (יב) הקנזי . (סוטה י״א) חורגו של קנז היה וילדה לו אמו של כלב את עתניאל : (יג) ויניעם . ויטלטלם מן נע ונד : (ס״א וטלטלם בנע ונד) : (יד) לספות . כמו (ישעיה כט) ספו שנה על שנה . (ירמיה ז) עולותיכם ספו וגומר . לשון תוספת : (טז) נבנה למקננו פה . חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל

יֻתַּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לַאֲחֻזָּה אַל־תַּעֲבִרֵנוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאַחֵיכֶם יָבֹאוּ לַמִּלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה׃ ז וְלָמָּה תְנוּאוּן תניאון ק׳ אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעֲבֹר אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה׃ ח כֹּה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם בְּשָׁלְחִי אֹתָם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לִרְאוֹת אֶת־הָאָרֶץ׃ ט וַיַּעֲלוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכּוֹל וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיָּנִיאוּ אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה׃ י וַיִּחַר־אַף יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃ יא אִם־יִרְאוּ הָאֲנָשִׁים הָעֹלִים מִמִּצְרַיִם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה אֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב כִּי לֹא־מִלְאוּ אַחֲרָי׃ יב בִּלְתִּי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן כִּי מִלְאוּ אַחֲרֵי יְהוָה׃ יג וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיְנִעֵם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר הָעֹשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ יד וְהִנֵּה קַמְתֶּם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תַּרְבּוּת אֲנָשִׁים חַטָּאִים לִסְפּוֹת עוֹד עַל חֲרוֹן אַף־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל׃ טו כִּי תְשׁוּבֻן מֵאַחֲרָיו וְיָסַף עוֹד לְהַנִּיחוֹ בַּמִּדְבָּר וְשִׁחַתֶּם לְכָל־הָעָם הַזֶּה׃ ס טז וַיִּגְּשׁוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גִּדְרֹת צֹאן נִבְנֶה

ל׳ וחסר
ל׳
ס׳ ר״פ דגשין
ל׳
ל׳ ומלא
ו׳ ר״פ בסידרא
ג׳
ב׳ ס״פ
ל׳ וחסר
כ׳ ר״פ בספרא
ו׳ וכל משחתין למלך דכוותא במ״א .
ל׳ ומל . ל׳
ל׳

תִּתְיְהֵב יָת אַרְעָא הָדָא לְעַבְדָּךְ לְאַחְסָנָא לָא תַעְבְּרִינַנָא יָת יַרְדְּנָא׃ ו וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאֲחֵיכוֹן יֵיתוּן לִקְרָבָא וְאַתּוּן תִּתְּבוּן הָכָא׃ ז וּלְמָא תוֹנוּן יָת לִבָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּמֶעְבַּר לְאַרְעָא דִיהַב לְהוֹן יְיָ׃ ח כְּדֵין עֲבַדוּ אֲבָהָתְכוֹן כַּד שְׁלָחִית יָתְהוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא׃ ט וּסְלִיקוּ עַד נַחְלָא דְאִתְכָּלָא וַחֲזוֹ יָת אַרְעָא וְאוֹנִיאוּ יָת לִבָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא דִיהַב לְהוֹן יְיָ׃ י וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא וְקַיֵּים לְמֵימַר׃ יא אִם יֶחֱזוּן גֻּבְרַיָּא דִסְלִיקוּ מִמִּצְרַיִם מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יָת אַרְעָא דְקַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אֲרֵי לָא אַשְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתִּי׃ יב אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִזָּאָה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אֲרֵי אַשְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתָּא דַיְיָ׃ יג וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וְאַחֲרִינוּן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּסָף כָּל דָּרָא דַעֲבִיד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ יד וְהָא קַמְתּוּן חֲלַף אֲבָהַתְכוֹן תַּלְמִידֵי גֻּבְרַיָּא חַיָּבַיָּא לְאוֹסָפָא עוֹד עַל תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ לְיִשְׂרָאֵל׃ טו אֲרֵי תְתוּבוּן מִבָּתַר דַּחַלְתֵּיהּ וְיוֹסֵף עוֹד לְאַשְׁהָרוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא וּתְחַבְּלוּן לְכָל עַמָּא הָדֵין׃ טז וְקָרִיבוּ לְוָתֵיהּ וַאֲמַרוּ חַטְרִין דְּעָן נִבְנֵי לִבְעִירַנָא

אבן עזרא

פעם אחרת בעבור שארכו הדברים יש אומרים כי את הוא פעול יותן ולא אדע למה זה כי הנה כתוב נעתם ארץ יחלק הארץ ולא נשא אותם הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו : (ז) תניאון . כמו תשברון : (ט) ויעלו עד נחל אשכול. כי העולים מצפון הלכו לנגב : (יא) לא מלאו . קל הלמ״ד והוא מהבנין הכבד מלא קרנך לא השלימו מה שהתחילו : (יב) כלב בן יפונה . בתחלה כאשר דבר השם. ומלת מלאו כמו בקשו נפשי שלחו באש מקדשך : (יג) וינעם . מגזרת נע ונד בעבור שלא נחו : (יד) תרבות . מגזרת אשר טפחתי ורביתי והוא קרוב מגזר׳ על כל רב ביתו והטעם גדול השנים : לספות . כמו להוסיף רק הוא משרש אחר וכמוהו ספו על זבחיכם כי לא מצאנו כבעלי היו״ד מזה השרש בבנין הקל חסר יו״ד

ספורנו

ארץ מקנה : (ו) האחיכם יבאו למלחמה . האמנם תחשבו שאחיכם ירצו לבא להלחם כדי לכבוש ואתם תשבו פה . כמה שכבר נכבש ואין ספק שאתם חושבין שיעלה זה בידכם ואין זה אלא להניא את לב אחיכם : (ז) ולמה תניאון . הלא ידעתם כמה לקו המניאים בדור

ונמסר גם בסדר וארא : יתן ד׳ וסימן נמסר בסדר שמיני ובסדר פינחס : ולמה ה׳ ר״פ דגשים וסימן ולמה תניאון את לב בני ישראל. ולמה תכבדו את לבבכם ולמה לא שמעתם בקול ה׳. ולמה מרחם הוצאתני. ולמה תשנה בני בזרה : אם ז׳ ר״פ בס׳ וסימן אם חפץ בנו ה׳ והביא אתנו. אם יראו את הארץ. אם אתם תבאו אל הארץ. אם כמות כל האדם. אם יתן לי בלק. אם יראו האנשים. אם יראה איש באנשים האלה : וינעם ג׳ חסר בלישנא וסימן וינעם במדבר. והנעתי בבל הגוים. שרקו ויניעו ראשם : אל ישראל ד׳ וסימן נמסר בסדר ויחי : תשובן ג׳ בג׳ כתב וסי׳ כי תשובן מאחריו חסר וי״ו בתראה. ואם שוב תשבון חסר ו׳ קדמא. אם תשובון אתם מלא דמלא : נבנה ז׳ וסימן הבה נבנה לנו עיר. ויאמרו גדרות צאן נבנה. וגזית נבנה. ויאמר ליהודה ולירושלם. אם חומה היא. כי אנחנו עמכם יחד נבנה לה׳. כי ככם נדרש לאלהיכם דעזרא.

רמבן

ולגדי נתתי אבל בכל הפרשה הזו יקדים בני גד כי הם נתנו העצה הזאת והם היו המדברים תחלה למשה בנחלה הזאת הם היו גבורים יותר מבני ראובן כמו שנאמר בהם וטרף זרוע אף קדקד ולפיכך לא היו יראים לשבת לבדם בארץ הזאת מפני יושבי הארץ והנה משה חשד אותם כי יאמרו כי מפחד אנשי הארץ

יו"ד : (טז) ועריס . בתחלה לטפנו : (יז) חושים . על משקל תולים היו כמו מהירים מגזרת מהרה חושה אל תעמוד : (יט) והלאה . נמצא על מקום ועל זמן והטעם ולמעלה : (כא) עד הורישו . השם : (כב) לפני ה'. כי שם הארון . לפני ה' כאשר פירשתי כי לעולם הוא לשבח : (כד) אל"ף לצנאכם נוסף כמו והאזניחו נהרות : (כז) כל חלוץ צבא . כמו הארון הברית והטעם

טפל בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר כך גדרות לצנאכם : (יז) ואנחנו נחלץ חושים . נזדיין מהירים כמו (ישעיה ח) מהר שלל חש בז (שם ה) ימהר יחישה : לפני בני ישראל . בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד (דברים לג) וטרף זרוע אף קדקד ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים (שם א') ואצו אתכם בעת ההיא וגו' (שם ג') חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל וביריחו כתיב (יהושע ו') והחלוץ עובר לפניהם זה ראובן וגד שקיימו תנאם : וישב טפנו . בעודנו אצל אחינו : בערי המבצר . שנבנה עכשיו : (יט) מעבר הירדן והלאה . בעבר המערבי: כי באה נחלתנו. כבר קבלנוה בעבר המזרחי : (כד) לצנאכם. תיבה זו מגזרת (תהלים ח') צנה ואלפים כלם שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לצד"י ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של צנה הוא. מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן : והיוצא מפיכם תעשו . לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא ונכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו : (כה) ויאמר בני גד. כלם כאיש אחד : (כו) ויצו להם . כמו עליהם ועל תנאם מינה אלעזר ויהושע

לְמִקְנֵנוּ פֹּה וְעָרִים לְטַפֵּנוּ :
יז וַאֲנַחְנוּ נֵחָלֵץ חֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר אִם־הֲבִיאֹנֻם
אֶל־מְקוֹמָם וְיָשַׁב טַפֵּנוּ בְּעָרֵי
הַמִּבְצָר מִפְּנֵי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ :
יח לֹא נָשׁוּב אֶל־בָּתֵּינוּ עַד
הִתְנַחֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ
נַחֲלָתוֹ : יט כִּי לֹא נִנְחַל אִתָּם
מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וָהָלְאָה כִּי בָאָה
נַחֲלָתֵנוּ אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
מִזְרָחָה : פ שביעי (רביעי כשהן מחוברין)
כ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה
אִם־תַּעֲשׂוּן אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אִם־
תֵּחָלְצוּ לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה :
כא וְעָבַר לָכֶם כָּל־חָלוּץ אֶת־
הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי יְהוָה עַד הוֹרִישׁוֹ
אֶת־אֹיְבָיו מִפָּנָיו : כב וְנִכְבְּשָׁה
הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה וְאַחַר תָּשֻׁבוּ
וִהְיִיתֶם נְקִיִּם מֵיְהוָה וּמִיִּשְׂרָאֵל
וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם
לַאֲחֻזָּה לִפְנֵי יְהוָה : כג וְאִם־
לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן הִנֵּה חֲטָאתֶם
לַיהוָה וּדְעוּ חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר
תִּמְצָא אֶתְכֶם : כד בְּנוּ־לָכֶם
עָרִים לְטַפְּכֶם וּגְדֵרֹת לְצֹנַאֲכֶם
וְהַיֹּצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ : כה וַיֹּאמֶר
בְּנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל־מֹשֶׁה
לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר
אֲדֹנִי מְצַוֶּה : כו טַפֵּנוּ נָשֵׁינוּ
מִקְנֵנוּ וְכָל־בְּהֶמְתֵּנוּ יִהְיוּ־שָׁם
בְּעָרֵי הַגִּלְעָד : כז וַעֲבָדֶיךָ
יַעַבְרוּ כָּל־חֲלוּץ צָבָא לִפְנֵי

הָכָא וְקִרְוִין לְטַפְלָנָא :
יז וַאֲנַחְנָא נִזְדָּרֵז מִבְעַן
קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד
דְּנָעֵלִינוּן לְאַתְרֵיהוֹן וְיִתְּבוּן
טַפְלָנָא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן מִן
קֳדָם יָתְבֵי אַרְעָא : יח לָא
נְתוּב לְבָתָּנָא עַד דְּיַחְסְנוּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסַנְתֵּיהּ :
יט אֲרֵי לָא נַחְסִין עִמְּהוֹן
מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וּלְהָלָא אֲרֵי
קַבֵּלְנָא אַחְסַנְתָּנָא לָנָא
מֵעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא :
כ וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אִם
תַּעְבְּדוּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין
אִם תִּזְדָּרְזוּן קֳדָם עַמָּא
דַּייָ לִקְרָבָא : כא וְיִעְבַּר
לְכוֹן כָּל דִּמְזָרֵז יָת יַרְדְּנָא
קֳדָם עַמָּא דַּייָ עַד דִּיתָרֵיךְ
יָת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי מִן
קֳדָמוֹהִי : כב וְתִתְכְּבֵישׁ
אַרְעָא קֳדָם עַמָּא דַּייָ וּבָתַר
כֵּן תְּתוּבוּן וּתְהוֹן זַכָּאִין
מִן קֳדָם יְיָ וּמִיִּשְׂרָאֵל וּתְהֵי
אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְאַחֲסָנָא
קֳדָם יְיָ : כג וְאִם לָא
תַעְבְּדוּן כֵּן הָא חַבְתּוּן קֳדָם
יְיָ וְתִדְעוּן חוֹבַתְכוֹן דְּתִשְׁכַּח
יָתְכוֹן : כד בְּנוֹ לְכוֹן
קִרְוִין לְטַפְלְכוֹן וְחַטְרִין
לְעָנְכוֹן וּדְיִפּוֹק מִפּוּמְכוֹן
תַּעְבְּדוּן : כה וַאֲמַרוּ בְּנֵי
גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֹשֶׁה
לְמֵימַר עַבְדָּךְ יַעְבְּדוּן כְּמָא
דְּרִבּוֹנִי מְפַקֵּיד : כו טַפְלָנָא
נְשָׁנָא גֵּיתָנָא וְכָל בְּעִירָנָא
יְהוֹן תַּמָּן בְּקִרְוֵי גִלְעָד :
כז וְעַבְדָּךְ יַעְבְּרוּן כָּל
דִּמְזָרֵז לְחֵילָא קֳדָם עַמָּא

כול' חסר
ב' וח"ו וכני דן ודין
ג' וכ"כ
ג'
כו"ל מ"ל
ג'
י"ז מ"ל בתורה
י"ד
ג'
ג'
ב'
י"ד. ד' סבירין וכנס
ב'. ג'
ג'. י"ב סבי' ותאמרו
כו"ל מ"ל
ב'

ואי' ונבנת את החומה : לא ז' ר"פ בס' וסימן לא ישאירו ממנו עד בקר. לא יום אחד תאכלון. לא אוכל אנכי לבדי. לא בן עבדי משה. לא איש אל ויכזב. לא הביט און ביעקב. לא נשוב אל בתינו עד התנחל : תעשון ט"ו וסי' וירדת אלי ושמת את הדברים. לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב. ויאמר אליהם משה אם תעשון. ואם לא תעשון. לא תעשון כן לה' אלהיכם. ואצוה אתכם בעת ההוא. לא תעשון בכל אשר אנחנו. ושמרתם את דברי הברית. ויאמר אליהם ממני ב' בו. וי"א תנינא. ויאמר להם שמשון. ויאמר להם למה תעשון כדברים. ויצום לאמר זה הדבר דמלכים. וכל ריב אשר יבא ר"ה. ויצו עליהם לאמר ד"ה : הנה ד' סבירין והנה וסימן נמסר בסדר כי תשא : וגדרת ב' וחסר וסימן וגדרת לצנאכם וגדרת בית דגון : ויאמר דסבירין ויאמרו י"א וסי' מצרים אנוסה. ויאמר בני גד ובני ראובן קדמאה. ויאמר שרי סכות. ויאמר בה אמר יפתח. ויאמר הנה בניות ברמה. כי לא מצאתם בידי מאומה. שלום בואך. כה אמר בן הדד. ויהוא יצא אל עבדי אדניו. ויאמר אפרים אך עשרתי. והאמצים יצאו ויבקשו. ונמסר גם בשפטים סימן

תולדות אהרן ועבר לכם כל חלוץ . סוטה ג : ונכבשה הארץ . שם : והייתם נקיים . פסחים יג שקלים ד יומא לח (שקלים מז שם מט) :

ספורנו

בדור שקדם : (יז) עד אשר אם הביאנם . בעוד שלא הביאונם כמו עד לא עשה ארץ וחוצות . עד אם כלו : (כג) הנה חטאתם לה'. בזה תודיעו אז שחטאתם עתה שתודיעו שהיתה כונתכם להרע : (כה) עבדיך יעשו . בזה האופן אשר אמרת

בעל הטורים

חשים ב' במסורה מהרי ליבני . ואנחנו נחלץ חושים . והידן ובני דן חושים . והיינו דאיתא בפרק מי שמת ודילמא כחושים של קנה פי' כרכה קנים יוצאים מגורש א' ולמעלה נפרדים זה מזה כך פי' נחלץ כמו חושים של קנה שנאחזים זה בזה כך נחלץ למלחמה כי כן דרך הנלחמים להקרב זה אל זה כדי שלא יפרידום האויבים : חלוץ ב' במסורה . ועבר לכם כל חלוץ . חלוץ הנעל . והיינו דאמרינן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו שלא תזקק ליבום ולא תצטרך לחלוץ להיכם ומשמעינן מכאן שגם משה עשה כן וממנו למד דוד וזהו ועבר לכם כל חלוץ. חלוץ הנעל : לפני ה'. בפ' ז' פעמים כנגד ז' שמם של כיבוש : ויאמר בני גד ויאמרו היה לו לומר אלא הגדול שבהם דיבר בשביל כולם :

רמבן

ארץ כנען שאמרו בהם המרגלים לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו ולכן אמר להם שאינם בוטחים בה' כאבותם ויסף עוד להעניש בהם להניחם במדבר ולכך ענו אותו חלילה שנירא מהם אבל נעבור חלוצים למלחמה ונהיה מהירים וראשונים לפני העם להלחם באויבי ה' כי לחמנו הם :

(יט) כי באה נחלתנו אלינו . כבר קבלנוה בעבר המזרחי לשון רש"י . ואינו הגון שידברו כן לפני משה לאמר כבר קבלנוה כי איננו בידם אבל ברצונו הדבר תלוי ולא קבלוה עד שיתננה הוא להם . אבל כך אמרו כי לא תנחילנו אתה למעט נחלתם בארץ הטובה שלהם כי באה אלינו הנחלה כראויה

ויהושע כמו (שמות י"ד) ה' ילחם לכם: (לב) ואתנו אחזת נחלתנו. כלומר בידנו וברשותנו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה:
ערי

בעל הטורים

נחנו נעבר חלוצים. הפסוק מתחיל ומסיים בנו"ן כלומר נעבור הירדן שהוא רחב נ' אמה. ויש בו י"ב תיבות לומר שכל י"ב שבטים יעברו: נחנו ג'. נחנו נעבור. בני איש אחד נחנו. נחנו פשענו ומרינו. נחנו נעבור לומר כי כלנו בני איש אחד נחנו ואם לא נחנו פשענו ומרינו. כדכתיב ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם:

י"ג: ואת ז' בטעם טפחא וסימן ויצו להם משה את אליעזר הכהן. ויהכו נערי דוד. את רבשקה. תחזקנה ידיכם. המגלה הזאת. פצה פיך. ויחר לי מאד: ונכבשה הארץ ג' וסימן לפני ה' ואחר תשובו. ונכבשה הארץ לפניכם. הלא ה' אלהיכם עמכם. ואי' והארץ נכבשה: חלוצים כל ליש' מלא במ"א חלצי מואב: נחנו ג' ב' פתחין וא' קמץ וסימן בני איש אחד נחנו. נחנו נעבר חלוצים. נחנו פשענו ומרינו. וגמסר גם בסדר מקץ: נחנו חד מן י"א פסוק רישיהון נו"ן וסופיהון נו"ן וסימן נמסר בסדר תזריע: את ממלכת י"א פסוקים מן ב' כחד פסוק קדמא את תנייגא ואת וסי' נמסר בסדר ויקהל: לעריה בגבלת ערי הארץ. יצב גבלת עמים חסר דחסר. אתה הצבת כל גבולות מלא דמלא וב' גבלות כתיב חסר וי"ו קדמא וסימן ואסיר גבלות עמים. גבלות ישיגו עדר. ושארא גבולת כתיב חסר וי"ו תנייגא: עטרת ג' בלי' וסימן ויבנו בני גד את דיבן. ואת עטרת שופן. והעטרת תהיה לחלם דוכרית: מוסבת ב' כ"כ

יְהוָה לַמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי
דֹּבֵר: כח וַיְצַו לָהֶם מֹשֶׁה אֵת
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן
וְאֶת־רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל: כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם
אִם־יַעַבְרוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי־רְאוּבֵן ׀
אִתְּכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן כָּל־חָלוּץ
לַמִּלְחָמָה לִפְנֵי יְהוָה וְנִכְבְּשָׁה
הָאָרֶץ לִפְנֵיכֶם וּנְתַתֶּם לָהֶם
אֶת־אֶרֶץ הַגִּלְעָד לַאֲחֻזָּה:
ל וְאִם־לֹא יַעַבְרוּ חֲלוּצִים
אִתְּכֶם וְנֹאחֲזוּ בְתֹכְכֶם בְּאֶרֶץ
כְּנָעַן: לא וַיַּעֲנוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי
רְאוּבֵן לֵאמֹר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־עֲבָדֶיךָ כֵּן נַעֲשֶׂה:
לב נַחְנוּ נַעֲבֹר חֲלוּצִים לִפְנֵי
יְהוָה אֶרֶץ כְּנָעַן וְאִתָּנוּ אֲחֻזַּת
נַחֲלָתֵנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן: לג וַיִּתֵּן
לָהֶם ׀ מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי
רְאוּבֵן וְלַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט ׀ מְנַשֶּׁה
בֶן־יוֹסֵף אֶת־מַמְלֶכֶת סִיחֹן מֶלֶךְ
הָאֱמֹרִי וְאֶת־מַמְלֶכֶת עוֹג מֶלֶךְ
הַבָּשָׁן הָאָרֶץ לְעָרֶיהָ בִּגְבֻלֹת
עָרֵי הָאָרֶץ סָבִיב: לד וַיִּבְנוּ בְנֵי־
גָד אֶת־דִּיבֹן וְאֶת־עֲטָרֹת וְאֵת
עֲרֹעֵר: לה וְאֶת־עַטְרֹת שׁוֹפָן
וְאֶת־יַעְזֵר וְיָגְבְּהָה: לו וְאֶת־

קדמא אדני מלוה תנויגא אדני דבר וסימן גוייתיו לדבר.
ב' טעמי
ג'
ב' חסר בתורה
י"א פסוקים רישיהון וסופיהון נו"ן
ג'
ג'
ל' חסר דחסר
ג' חסר בליש"א
ג'

דַיְיָ לִקְרָבָא כְּמָא
דְרִבּוֹנִי מְמַלֵּל: כח וּפַקֵּיד
לְהוֹן מֹשֶׁה יָת אֶלְעָזָר
כַּהֲנָא וְיָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן
וְיָת רֵישֵׁי אֲבָהָת שִׁבְטַיָּא
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כט וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְהוֹן אִם יַעְבְּרוּן בְּנֵי
גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן עִמְּכוֹן יָת
יַרְדְּנָא כָּל דִּמְזָרֵיז לִקְרָבָא
קֳדָם עַמָּא דַיְיָ וְתִתְכְּבֵישׁ
אַרְעָא קֳדָמֵיכוֹן וְתִתְּנוּן
לְהוֹן יָת אַרְעָא דְגִלְעָד
לְאַחֲסָנָא: ל וְאִם לָא
יַעְבְּרוּן מְזָרְזִין עִמְּכוֹן
וְיַחְסְנוּן בֵּינֵיכוֹן בְּאַרְעָא
דִכְנָעַן: לא וַאֲתִיבוּ בְּנֵי
גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֵימַר יָת
דְּמַלֵּיל יְיָ לְעַבְדָּךְ כֵּן
נַעְבֵּיד: לב נַחְנָא נַעְבַּר
מְזָרְזִין קֳדָם עַמָּא דַיְיָ
לְאַרְעָא דִכְנָעַן וְעִמָּנָא
אֲחוּדַת אַחֲסַנְתָּנָא מֵעִבְרָא
לְיַרְדְּנָא: לג וִיהַב לְהוֹן
מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי
רְאוּבֵן וּלְפַלְגּוּת שִׁבְטָא
דִמְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף יָת מַלְכוּת
סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה וְיָת
מַלְכוּת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן
אַרְעָא לְקִרְוָהָא בִּתְחוּמִין
קִרְוֵי אַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר:
לד וּבְנוֹ בְנֵי גָד יָת דִּיבוֹן
וְיָת עֲטָרוֹת וְיָת עֲרוֹעֵר:
לה וְיָת עַטְרוֹת שׁוֹפָן וְיָת
יַעְזֵר וְרָמְתָא: לו וְיָת

והטעם כל חלוץ צבא: (כט) ונתתם. תתנו להם והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כי כן משפט הלשון: (ל) ונאחזו בתככם. חלק להם כבוד כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכום עמכם בעל כרחם ונאחזו או אם יתנחמו ונאחזו בתוככם ובאת זו המלה כמשפט בעלי היו"ד כי אותיות אהו"י מתחלפים: (לא) ויענו בני גד. שנית חזוק: (לב) נחנו. הוא העיקר ואל"ף אנחנו נוסף ולא הזכיר עד עתה חצי שבט מנשה בעבור היותו חצי השבט:
ואם

תולדות אהרן ויאמר משה אליהם. קדושין סא: ואם לא יעברו. שם: ונאחזו בתוככם. שם סא:

ספורנו

אמרו שנעבור חלוצים: (כח) ויצו להם משה. צוה שלא יתנו לאלה את ארץ סיחון ועוג אלא אחר שישובו מכבוש הארץ כאמרו ונכבשה הארץ ואחר תשובו והיתה הארץ הזאת לכם ולא קודם לכן והם לא קבלו זה ואמרו נחנו נעבור חלוצים ואתנו אחזת נחלתנו שתהיה ברשותנו בעת שנעבור את הירדן: (לג) ויתן להם משה. כדי שלא להכנס במחלוקת הסכים משה לדבריהם:

רמבן

הראויה לנו שהיא ארץ מקנה ולנו המקנה יותר משאר השבטים והוא דרך בקשה לא דרך מריבה. או שיאמרו כי לא ננחל אתם כי אפילו אם לא תחפוץ לתת לנו עתה את הארץ נעבור עמכם אנו וכל אשר לנו אבל לא ננחל אתם כי נשוב אל הארץ הזאת שהיא נחלתנו הראויה לנו ושאנחנו רוצים בה ואין שאר השבטים חפצים בה כלל:

(כט) **וטעם** אם יעברו בני גד ובני ראובן ונתתם להם את ארץ הגלעד. כי עתה לא מסר להם משה כל ארץ סיחון ועוג רק קצת ערים בארץ גלעד שהוא מקום המקנה והם עטרות ודיבון והנזכרים כאן שבנו בהם מבצרים לשבת בהם טפם ומקניהם ושאר הארץ הניחוה חרבה ולכך צוה ליהושע והנשיאים אם יעברו אתכם תנו להם כל הארץ לאחוזת עולם ואם לא ירצו לעבור אתכם תקחו מהם כל הארץ הזאת ותגרשו משם נשיהם וטפם ותתנו להם אחוזה הראויה להם בארץ כנען שיכבשו אותה להם כאשר יעברו שם. ור"א אמר ואם לא יעברו ברצונם תוליכום עמכם בעל כרחם ויאחזו שם בתוככם:

(לא) **ויענו** בני גד ובני ראובן לאמר. נחנו נעבור אמרו לו אין אדוננו צריך לצוות עלינו בתנאי כפול חלילה לעבדיך מעבור על מה שאדוני מצוה כי הם דברי ה' ולא נעבור על מצותו וזה טעם את אשר דבר ה' כי מתחלה אמרו כאשר אדוני מצוה:

(לג) **ולחצי** שבט מנשה בן יוסף. מתחלה לא באו לפניו שבט מנשה אבל כאשר חלק הארץ לשני השבטים ראה שהיא ארץ גדולה מן הראוי להם ובקש מי שירצה להתנחל עמהם והיו אנשים בשבט מנשה שרצו בה אול אנשי מקנה היו ונתן להם חלקם. וטעם ולחצי חלק אחד מהם וכן אז יחלק העם ישראל לחצי חצי העם היה אחרי תבני בן גינת והחצי אחרי עמרי והענין כי עשו מן הארץ תשעה חלקים שוים לתשעת המטות ולא יכלו לתת למטה מנשה הנותרים חלק שלם ולא חצי חלק כי רובם נשארו והנה עשו מן השבט כולו חלקים ומצאו כי עשירית השבט בלבד נחלו בארץ הבשן ועשר הידות נשארו ונתנו לו חלק שבט שלם עשרה חבלים והאחד נשאר ואולי בעבור היות שתי המשפחות האלה המכירי והגלעדי המועטות בשבט רצו להפרד משבטם כדי שתהיה להם נחלה רבה מהם כי ילכדוה בחרבם וכמו שנאמר כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן על כן הזכיר בשבט הזה חבלים ולא הזכיר כן בשאר השבטים כך נראה לי פירוש הכתוב הזה על דרך הפשט והנה לא הזכיר משה בתורה שיחלק ביניהם הארץ הזאת ויתן לכל אחד משני השבטים האלה חלקו בפני עצמו אבל אמר שנתן להם ולחצי שבט המנשי ממלכות שני המלכים האלה ובמשנה תורה פי' שנתן לחצי שבט מנשה חלק בפני עצמו כל חבל הארגוב וכל הבשן והנה קצר בתורה שלא רצה להזכיר בה חלוקה השנית כאשר לא תזכר בה חלוקת שאר השבטים אבל בספר יהושע אמר בביאור כי משה חלק להם דכתיב ויתן משה לבני ראובן למשפחותם ויהי להם הגבול וגומר וכתיב ויתן משה למטה גד למשפחותם ויהי להם הגבול
וגומר

אבן עזרא

(לח) ואת נבו. יתכן שהוא הר נבו ששם נקבר משה כאשר אפרש: (לח) מוסבת. אלה הערים הוסבו שמותם וכן שבמה: (לט) ויורש. יש אומרים כי מכיר חי היה ולפי דעתי שמלת ויורש שבה אל הגבור שהיה במשפחה. וטעם למכיר בן מנשה. לבני מכיר כמו ויאמר יהודה לשמעון אחיו: (מא) ויאיר בן מנשה. הוא ממשפחת יהודה כי כן כתוב כי חצרון לקח בת מכיר בן מנשה והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד ונקרא על שם משפחת אמו גם יש כהנים שנקראו על שם בני ברזלי הגלעדי כי כן כתוב ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמורי שהיא מעבר לירדן מזרחה כי יש אמורי בארץ כנען והוא היה התקיף מכל שבעה גוים: חותיהם. פירושו לפי מקומו כמו קריות:

בֵּית נִמְרָה וְיָת בֵּית הָרָן קִרְוִין כְּרִיכָן וְחַטְרִין דְּעָן׃ לז וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּנוֹ יָת חֶשְׁבּוֹן וְיָת אֶלְעָלֵא וְיָת קִרְיָתָיִם׃ לח וְיָת נְבוֹ וְיָת בַּעַל מְעוֹן מַקְּפָן שְׁמָהָן וְיָת שִׂבְמָה וּקְרוֹ בִשְׁמָהָן יָת שְׁמָהַת קִרְוַיָּא דִּבְנוֹ׃ לט וַאֲזַלוּ בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְגִלְעָד וְכַבְשׁוּהָ וְתָרִיךְ יָת אֱמוֹרָאָה דְּבַהּ׃ מ וִיהַב מֹשֶׁה יָת גִּלְעָד לְמָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה וִיתֵיב בַּהּ׃ מא וְיָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה אֲזַל וּכְבַשׁ יָת כַּפְרָנֵיהוֹן וּקְרָא יַתְהֶן כַּפְרָנֵי יָאִיר׃ מב וְנֹבַח אֲזַל וּכְבַשׁ יָת קְנָת וְיָת כַּפְרָנָהָא וּקְרָא לַהּ נֹבַח בִּשְׁמֵיהּ׃

פ פ פ

בֵּית נִמְרָה וְאֶת־בֵּית הָרָן עָרֵי מִבְצָר וְגִדְרֹת צֹאן׃ לז וּבְנֵי רְאוּבֵן בָּנוּ אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־אֶלְעָלֵא וְאֵת קִרְיָתָיִם׃ לח וְאֶת־נְבוֹ וְאֶת־בַּעַל מְעוֹן מוּסַבֹּת שֵׁם וְאֶת־שִׂבְמָה וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁמֹת אֶת־שְׁמוֹת הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ׃ לט וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֻהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ׃ מפטיר מ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־הַגִּלְעָד לְמָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ מא וְיָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֺּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חַוֺּת יָאִיר׃ מב וְנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָה נֹבַח בִּשְׁמוֹ׃ פ פ פ

ל׳ שום קריא וכל שום כר גם דכוותא כמ״ב חרן

ל׳ כתיב אל״ף

כ׳ כ״כ

ג׳ בליסנא. כ׳ ג׳ מ״ל וכ״ח

י״א פסוקים רישיהון וסופיהון חד

כ״ד מקומות יברתו דרגא וכ׳ מרכות לטעמה

קי״ב, בק״י, יק״ב, עיב״ל סימן:

רשי

(לו) ערי מבצר וגדרת צאן. זה סוף פסוק מוסב על תחלת הענין ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן: (לח) ואת נבו ואת בעל מעון מוסבת שם. נבו ובעל מעון שמות ע״ג הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם ע״ג שלהם ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר: ואת שבמה. בנו שבמה והיא שבם האמורה למעלה: (לט) ויורש. כתרגומו ותריך שתיבת רי״ש משמשת שתי חלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך: (מא) חותיהם. כפרניהון: ויקרא אתהן חות יאיר. לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון: (מב) ויקרא לה נבח. לה אינו מפיק ה״א וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה (רות ב׳) ויאמר לה בעז (זכריה ה׳) לבנות לה בית:

בעל הטורים

ויקרא לה נבח. לה ב׳ לא מפיק ה״א ויקרא לה נבח כמו שלא נתקיים לה שם זה. ויאמר לבנות לה בית בארץ שנער שבקש לבנות ולא בנה. ויאמר לה בועז שלא דבר עמה הוא בעצמו אלא על ידי שליח. לה כמו לא:

תולדות אהרן ובני ראובן. סוטה יג (סוטה יז): ואת נבו. שם:

וסימן משבצת זהב. שם: וילכדה ה׳ ג׳ מלאים וב׳ חסרים וסימן וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה. והאורב קם מהרה ממקומו. ויעבר יהושע וכל ישראל עמו מלכיש. ויעבר יהושע וכל ישראל עמו מעגלונה חברונה. וילכדה מקצה שלש שנים. קדמא ובתרא חסר: כי חותיהם חסר וכל חוות מ״ל ב״ג חסר וסימן הות לאביו בן כסיל. שקר מזין. לא יבין הות. בתראה פליגא: ויקרא לה נבח י״ד פסוק בטעמא תרין חוטרין. פ׳ הטפחא כך דינו לעולם לא ישרתנה כי אם מרכא אך בי״ד מקומות ישרתנה דרגא עם ב׳ מרכות הנקראת תרין חוטרין וסי׳ ויבא לו יין וישת. למה תעשה כה. אשר לא צוה אותם. ויקרא לה נבח. הלא טוב לנו שוב מצרימה. נעלם מן המלך. אשר לא הגיד לה דמלכים. וחברו דדי״ה. ויחנו אלה נכח אלה. נעניתי לו בה. וינח לו אלהיו מסביב. הלא זה אוד מוצל מאש. ודי לא ידע תהודעון. ויהי לב לעם לעשות ויהי ריב ומדון ישא: לה ג׳ דלא מפקי ה״א וסי׳ ונבח הלך וילכד את קנת. ויאמר אלי לבנות לה בית. ויאמר לה בעז:

רמבן

וגומר וכתיב ויתן משה לחצי שבט מנשה ויהי לחצי שבט מנשה למשפחותם ויהי גבולם וגו׳:

(לח) **ואת** נבו ואת בעל מעון מוסבת שם. נבו ובעל מעון שמות ע״ג הם והיו האמורים קורין עריהם על שם ע״ג שלהם ובני ראובן הסבו שמותם לשמות אחרים זהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר לשון רש״י. והכתוב שאמר ויקראו בשמות את שמות הערים אשר בנו על כולם ירמוז לא על נבו ועל בעל מעון בלבד ועוד מה טעם שיזכיר אותם הכתוב בשם הע״ג ויאמר כי בני ראובן בנו אותן והסבו שמם ולא יזכיר השם הטוב המוסב להם ותנהג הכתוב לעולם בערים הנלכדות להזכיר השם החדש ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם. ויקרא אתהם חוות יאיר ויקרא לה נובח גם בכל המוסבות שם יזכירם ושם חברון לפנים קרית ארבע ושם דביר לפנים קרית ספר והקרוב אלי כי אלו השמות היו שמות הערים ביד מואב וסיחון כבש כל הערים האלה ממלך מואב הראשון כי כן כתוב בחשבון ודיבון ומדבא כמו שאמר ונירם אבד חשבון וגו׳ וכן יראה לי מדברי יפתח שאמר בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון והיא ערוער אשר לקחו מיד סיחון והנה כאשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי חזרו מואב וישבו בארצם ובעריהם כי מצאנו בספר ירמיהו כאשר החריב נבוכדנצר את מואב שלכד מהם כל הערים האלה והזכיר בשמות חשבון ואלעלא וקריתים ודיבון ונבו ויעזר וערוער ובעל מעון שקראו בית מעון ובית נמרה שקראו נמרים ויהלה והרי הם כולם למואב וכן בישעיהו כששטף סנחריב את מואב הוזכרו שם רובן של ערים הללו כי לראובני ולגדי הגלה תחלה ואחר כך שטף עמון ומואב ולכן נראה כי פירוש מוסבות שם שאלו הערים כולן הם מוסבות שם שהסבו האמורי את שמם הראשון כשהיו ביד מואב ובני ראובן וגד ועוד קראו אותם בשמות אשר בנו אותם ולא אמר הכתוב ויקראו שמות לערים אשר בנו אבל אמר ויקראו בשמות את שמות הערים כי קראו להם בשמות את השמות הראשונים אשר היו להם מתחלה כי רצו להזכירם בשם הידוע להם מאז או להוציא את מואב או כאשר הזכירו רבותינו שהיו האמורים קורין עריהם על שם ע״ג שלהם אבל לא ראינו ביהושע שהסב שמות הערים שכבש. וטעם ואת שבמה שבנו את שבמה ואינה מוסבות שם:

(מא) **ויאיר** בן מנשה. האיש הזה יתיחס אל משפחת אמו בעבור שלקח אחוזתו עמהם כי בדברי הימים מפורש שהוא בן חצרון בן פרץ בן יהודה ואמו בת מכיר בן מנשה דכתיב ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן ששים שנה ותלד לו את שגוב ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלש ערים בארץ הגלעד וכתיב ויקח גשור וארם את חות יאיר מאתם את קנת ואת בנותיה ששים עיר כל אלה בני מכיר אבי גלעד ומזה נראה שיהיה נובח הלוכד קנת ובנותיה בן יאיר ולכן יקראו גם כן חות יאיר. וטעם ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה למשפחתו כי בניו לכדוהו וכן ולמכיר נתתי את הגלעד ולמכיר כי בעבור היותו נכבד לראש לכל זרעו יקראוהו בניו בשמו כי כן יאמרו הכתובים בראשי השבטים בנחלתם נגבה לאפרים וצפונה למנשה וכן למנשה היתה ארץ תפוח וגו׳ ומה שאמר הכתוב בספר יהושע ויהי הגורל למטה מנשה כי הוא בכור יוסף למכיר בכור מנשה אבי הגלעד כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן גם כן על בניו שהיו אנשי מלחמה כי הם הלכו גלעדה וילכדוה ולכך נתן להם משה חלק גדול מהם ואולי היה עדיין מכיר קיים ולא נגזרה עליו גזירת המדבר לפי שלא היה מפקודי משה ואהרן שהיה לו יותר מששים שנה והאריך בדורות הראשונים:

(מב) **ויקרא** לה נבח. לא מפיק ה״א וראיתי ביסודו של ר׳ משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך ה״א רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמה אני מה ידרוש שתי תיבות הדומות לזו ויאמר לה בועז לבנות לה בית לשון רש״י. והרי הרב אוצר בלום לתורה להלכות ולהגדות ואשתמיטתיה זה שאמרו במדרש רות ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך אמר לה ח״ו אין את מן האמהות אלא מן האימהות ודכותיה ונבח הלך וילכד את קנת ויקרא לה נבח בשמו מלמד שלא עמד לה אותו השם ודכוותיה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תקומה עד כאן באגדה וכן בגמרא של מסכת סנהדרין אמרו זו חנופה וגסות הרוח שירדו לבבל לבבל נחות ואשתרבובי אשתרבוב לע״ל דיקא נמי דכתיב לבנות לה בית שמע מינה והוא מדרש מן חסרון המפיק הזה שלא עמד לה הבנים בארץ שנער:

ויזכר

וידבר משה אל ראשי המטות. מה דבר אל ראשי המטות* לאמר לבני ישראל דבר אל ראשי המטות שיאמרו איזו דבר לבני ישראל ולא פי' עדיין מה יאמרו ראשי המטות אל בני ישראל עד שהגיד להם פרשת נדרים שחייב ראש המטה לאמר אל הנודר מותר לך וזו היא האמירה שצוה לראשי המטות שיאמרו לבני ישראל ועליה אמר לא יחל דברו הוא עצמו לא יחל אבל אחרים מוחלין את דברו ועל זה אמר ככל היוצא מפיו של החכם המתיר לו כן יעשה אם לקיים או להתיר:

איש כי ידור נדר לה'. שני מיני נדרים הם כי הנודר בכעסו לאסור על עצמו איזו דבר נדר זה אינו לה' ודוקא איש כי ידור כשהוא איש מיושב בדעתו קרינן ביה האדם בשבועה והוא הנודר לה' אבל הנודר בכעסו מאחר שכעס בחיק כסילים ינוח אם כן אינו איש ונמשל כבהמה. ורבותינו ז"ל ספרו בגנות הנודר ואמרו שהנודר כאלו בנה במה והמקיימו כאלו הקריב עליה. וכדמות ראיה לדבריהם כי רש"י פירש נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ זה הדבר כו' ואומר אני דון מינה ומינה מה להלן במה אף כאן במה כי שחוטי חוץ היינו המקריב בבמה אף זה הדבר שנאמר כאן בנודר מדבר המקריב בבמה כי הנודר דומה כאלו בנה במה וטעמו של דבר הוא שירדה התורה לסוף דעת הנודר כי הוא אוסר על עצמו מה שכל העולם נוהגין בו היתר מסתמא רום לבבו השיאו שמכל העדה יבדל והוציא את עצמו מן הכלל ובדרך זה מצינו בלשון רבותינו ז"ל שלא יהא כל אחד הולך ובונה במה לעצמו כי כל זה דרך גאה וגאון כמו שאחז"ל כל מי שיש בו גסות הרוח כאלו בנה במה שנאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה מה ענין הגס רוח אל הבונה במה אלא ודאי שמצד גסות רוחו הוא בונה במה לעצמו כאמור וכן במה לשון גבוהה. ואותו דרך גאה וגאון המצוי בבונה במה מצוי גם בנודר כי מסתמא כוונתו כדי שיהיה מוחזק בחסיד ופרוש. אך יש מקום לומר נודר בכעסו יוכיח כי מסתמא בכעסו לא נתכוין לשם יוהרא וצריך אתה לחלק בין נודר מתוך ישוב הדעת ובין הנודר בכעסו ובמה תדע אפוא אם זה הנודר דומה לבונה במה או לא כי אם נדר בכעסו ודאי אינו דומה לבונה במה. על זה אמרו והמקיימו כאלו הקריב עליה נתן סימן מובהק על זה כי כל מה שהאדם עושה מתוך כעס מסתמא כשך חמתו הוא בא לידי חרטה ואינו מקיימו אלא הולך אל החכם שיתיר לו ע"כ אמר אם הוא נודר ואינו מקיימו אלא נשאל על נדרו ודאי בכעסו נדר ומתחרט ואז אינו דומה כאלו בנה במה וכאחז"ל אשר נשבעתי באפי וגו' באפי נשבעתי וחזרתי כשך האף והחמה. אבל המקיימו ואינו בא לידי חרטה ואינו נשאל עליו סופו מוכיח שמתוך ישוב הדעת נדר והעידה אותו התורה שרום לבבו הביאו לידי מדה זו שלקח את עצמו לצד אחר על כן הוא דומה כאלו הקריב עליה כי הקיום הוא גמר דעתו כמו שההקרבה תכלית בנין הבמה. וזהו שמסיק שם בגמרא אמר ר"ש כל הנודר נקרא רשע מאי קרא שנאמר וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא וילפינן חדלה חדלה כתיב הכא וכי תחדל וכתיב התם שם רשעים חדלו רוגז. ונראה לומר דון מינה ומינה מה להלן בחדלת הרוגז משתעי אף כאן בחדלת הרוגז כי אינו נקרא רשע כי אם באופן זה שכבר חדלה רגזו ואף על פי כן הוא עומד בנדרו ואינו נשאל עליו אגלאי מילתא למפרע שלא מתוך כעס נדר כי כבר נשתהא כשיעור זמן חדלת הרוגז ועל זה אמר שם רשעים ר"ל הוא נקרא רשע כשחדל הרוגז כאמור או איננו לגמרי ואם כן ודאי מתוך ישוב הדעת נדר כדי לבנות במה לעצמו על כן המקיימו נקרא רשע כי דרך גאה וגאון לו ואני מוסיף עוד ג"כ לילף חדלה זו מן חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב מה להלן במה אף כאן במה וז"ש כאן איש כי ידור נדר לה' כשהוא איש בנדרו ושפוי בדעתו ומתוך ישוב הדעת נדר עליו אמר דרך הודעה ככל היוצא מפיו יעשה כי אין סופו לבא לידי חרטה אבל הנודר מתוך כעס ההוא אמר ולא יעשה כי סופו להיות לא שעליו כשך חמתו. ואומר נדר לה' למעט שלא ידור לשום יוהרא לבנות במה לעצמו אלא לשם ה' ידור:

לא יחל דברו. אבל אחרים מחלין דברו שטעם להיתר נדרים ביחיד מומחה או בג' הדיוטות שנקראו בית דין אנו למדין מן הפרת האב והבעל כי כשם שהאב והבעל לכך יש בידם להפר מטעם שכל אשה ברשות בעלה או ברשות אביה ואין כח בידו לעשות גדולה או קטנה בלתי הסכמתם ודומה כאלו התנו בשעת הנדר על מנת שיסכים הבעל או האב וכשאינן מסכימים אז למפרע בטל הנדר מעיקרו כי מסתמא על דעתם נדרה או כאלו נדרה על דעתם כך כל איש מישראל הוא ברשות ב"ד ומחוייב לעשות ככל אשר יורו לו הב"ד וכל נודר דומה כאלו התנה בשעת הנדר על מנת שיסכימו הב"ד עמו וכשאינן מסכימין נעקר הנדר מעיקרו וכל יחיד מומחה נקרא ב"ד וכל שלשה הדיוטות ע"כ בידם להתיר נדרו למנעו מן החטא כי כל נודר נקרא חוטא ממה שנאמר וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא. ומה שהבעל והאב בלשון הפרה וחכם בלשון התרה כי שהאשה יותר רשות בעלה ואביה עליה ממה שכל ישראל ברשות בית דין על כן המה בלשון המורה על ביטול הנדר מעיקרו כאלו לא היה שם נדר כלל אבל לשון התרה מורה על דבר שהיה נאסר בו מתחלה זמן מה ואותו איסור הותר כי אינו מופר מכל וכל שהרי הדבר תלוי בחרטה:

נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים. ומשה שינה ואמר לתת נקמת ה' במדין. וע"ק שפירש"י אף על פי ששמע משה שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא אחר מנא ליה לרש"י לומר כן שמא היה נעצב על מיתתו וכי בעבור זה היה לו להקים דבר ה' ומי כמוהו מקים דבר ה' בלא איחור. ומ"ש וימסרו להודיע שבחן של רועי ישראל כו' עד שנמסרו בעל כרחם לא פירש במקרא מהו ההכרח אשר הביאם לזה. וביאור הדבר שהמדינים שתים רעות עשו אחת לשמים כי החטיאו את ישראל בע"ג ובזנות ואחת לישראל כי הפילו בעונם כ"ד אלף מישראל ואמר הקב"ה למשה נקם נקמת בני ישראל כי מה שעשו לי שרי ומחול כי אם רבו פשעי האדם מה יעשה לו ית' ועיקר הנקמה על מה שעשו לישראל כי רבה רעתם. וכאשר שמע משה שאמר לו ה' אחר תאסף אל עמיך וכבר ידע משה רוב חיבת ישראל אל מנהיגיהם אמר בלבו אם אומר אל ישראל דברים כהוייתם כאשר נאמרו לי מפי הגבורה מאחר שידעו ישראל שמיתתי תלויה בנקמה זו א"כ יאמרו נא ישראל כשם שמחל הקב"ה על חלקו כך אנחנו נמחל להם על מה שעשו לנו ולא נבקש נקמה כל כך מהרה כי בידנו לאחר זמן הנקמה עד שתתפזר מאתנו. ומשה לפי שהיה שמח לעשות דבר ה' בלי איחור שינה ואמר לתת נקמת ה' במדין ויחשבו ישראל מאחר שהקב"ה מבקש הנקמה בעבור כבודו אם כן חלק גבוה מי יתיר לאחרו ובזה יהיו מוכרחים לעשותה לאלתר ועל הכרח זה נאמר וימסרו כי מאחר שאמר להם משה לתת נקמת ה' במדין ע"כ היו מוכרחים לעשות בלא איחור. ומכאן ראיה ברורה שעשה בשמחה ולא אחר שהרי היה בידו להמשיך זמן הנקמה אלו היה אומר להם דברי הש"י כהוייתן. ומ"ש תחלה מדינים לשון רבים ואחר כך נאמר לתת נקמת ה' במדין לפי שבערך ישראל הם רבים כאלו רבים עשו לישראל מה שעשו אבל בערך מה שעשו להקב"ה אינם נחשבים כי אם לאיש א' כי כלם כאפס ותוהו נחשבו לנגדו ית' וי"א במדין בשר של מדין למעלה כדרך שנאמר והנה מצרים נוסע שדרשו על שרו של מצרים ולכך נאמר לתת נקמת ה' כי לה' המלחמה שלמעלה ולא לאדם:

אותם ואת פינחס. פי' רש"י שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו כו' פי' שבו היה משה בטוח שלא יהיה חס עליהם ולא ישאיר להם שורש וענף. כי בלאו הכי היה פינחס שונא להם מצד המכירה שמכרו את יוסף מצרימה מקום מיוחד לזנות ועתה אחזו המדינים מעשה אבותיהם בידיהם להכשיל את ישראל בזנות. ומה שפירש לפי שהתחיל במצוה הוא יגמור היינו שסימן מסר לו כאשר החלות להפיל אותה כי הפיל את כזבי בת מלך כך נפול יפלו כלם לפניך ובלי ספק שהיה לו לב אמיץ כנגדם יותר מן אלעזר אחר שכבר נפלו לפניו ונמסרו בידו וכן תחלת המצוה שמע לו להביא הענין לידי גמר המצוה כי אם מצוה גוררת מצוה ק"ו בחלק ממנה יגרור כולה. ומשה לא רצה לילך לפי שנתגדל במדין והיה ירא שאם אנשי המלחמה יתרשלו באיזה דבר יתלו החסרון במשה ויאמרו שהיה חס על המקום אשר נתגדל במה. ומ"ש אלף למטה אמרו המפרשים כי י"ב אלף הוא חלק המישית מן ס' רבוא לכך הביאו השלל אחד אחז מן החמשים כשיעור סתם תרומה בינונית. ומדקאמר שני פעמים אלף למטה מסיק בתנחומא שלקח שני אלפים מכל שבט ומה שלא נאמר אלפים למטה לפי שרק אלף למטה הלכו למלחמה ואלף ישבו על הכלים ובין הכל כ"ד אלף לנקם מהם מה שהפילו כ"ד אלף מישראל. ומה שכתוב אלף למטה ולא נאמר אלף ממטה לפי שגם זכות המטה הלך עמהם למלחמה והאלף היה נידוף למטה עצמו כי זכותם מסייעתם ולכך נתנו מן השלל גם לכל העדה:

החייתם כל נקבה וגו'. נראה שטעות זה בא להם לפי שכבר ידעו עמוני לא יבא עמוני ומואבי וגו' עמוני ולא עמונית לפי שאין דרך הנשים לקדם בלחם ובמים וידוע שעיקר טעם רחוקם הוא בעבור שהחטיאו את ישראל בזנות והלא הדבר במה שלא קדמו בלחם ומים כי הא בהא תליא שלכך לא קדמו בלחם ובמים כדי שיהיו רעבים גם צמאים מן טורח הדרך ויהיו מוכרחין לאכול מזבחי אלהיהם ולשתות מן נרגור יין כדי להרגילם לערוה כדמסיק בפרק חלק ואעפ"י שבענין הזנות היו הנשים עיקר מ"מ לא נתרחקו הנשים לפי שכל עיקר פעולה זו עשו האנשים שהם הפקירו את בנותיהם והכריחום על הזנות כי מה שעשו עשו בצווי בעליהם או אביהם. ומכאן יצא להם טעות זה לומר שכשם שלא נתרחקו הנשים של עמון ומואב מלבא בקהל ה' אף על פי שהם היו פועלי הזנות כך במלחמת מדין לא נצטוו להרוג הנשים כי היו מוכרחים בכל מה שעשו. ואמר להם משה הן הנה היו וגו' בשלמא מצות עמון ומואב לדורות דין הוא שלא לקום הנשים מן הטעם שנתבאר אבל במדין שנצטוו להרגם ק"ו שהנשים בכלל כדרך שנאמר ואת הבהמה תהרוגו וטעמו לפי שבאה לאדם תקלה על ידה כך הנשים כי הן הנה בעצמם היו לבני ישראל לאבן נגף ומכשול והיה לכם ללמוד מן דין הבהמה אל דין הנשים הללו. ולמעלה פרשת פינחס פרשנו שלכך לא צוה להשמיד את מואב לפי שבני ישראל התחילו בקלקלה והלכו אל בנות מואב לפתותם כמו שכתוב ויחל העם לזנות אל בנות מואב אבל בנות מדין צוררים הם לכם כי המה באו לכם כאשר הוכחנו כל זה בראיות. ויכול להיות שעל זה אמר משה לבטל טעותם הן הנה היו לבני ישראל כי המה הלכו לבני ישראל לפתותם ואין דומין לבנות מואב כי על כן לא נתרחקו הנשים מלבא בקהל ה' לפי שלא היו המה המתחילין אבל בנות מדין הן הנה היו לבני ישראל המתחילין בקלקלה כאמור:

ועתה הרגו כל זכר בטף. מה ענין הטף לכאן שהרי לא יצא הקצף מלפני משה כי אם על הנשים. ועוד הרגו והרוגו למה לי. ונראה שמשה אמר להם ההייתם כל נקבה בין ראויה לבעל בין אינה ראויה ולמה לא ידעתם מסברא שיחשדו אתכם שחסתם על הנשים או בעבור שכבר זניתם עמהם או לפי שדעתכם עוד לזנות עמהם. ועתה אף אם אומר לכם שתהרגו הנקבות מ"מ לא תנאו מידי חשד זה כי יאמרו אלמלא שצויתי לכם שית לא הרגתם אותם על כן אני אומר לכם שתהרגו כל זכר בטף תחלה ואח"כ הנקבות ואז יאמרו שבאתם לימלך בשניהם כדת מה לעשות בטף ונשים לפי שבטף אין מקום לחשוד אתכם ובודאי יאמרו שלכך לא הרגתם הטף לפי שהייתם מסופקים בהם ובאתם לימלך במשה כך יאמרו גם על הנשים ובזה תנאו מידי חשד זה ולכך אמרו הרגו והרוגו כי לא ראי זה כראי זה כי לטף ונשים לכל אחד טעם בפני עצמו כי הנשים נהרגין בדין כי הן הנה היו וגו' והטף כדי להוציא אתכם מן החשד ולכך אמרו בטף ולא נפקד ממנו איש לעבירה כי אמרו נקיים אנחנו מן החשד זה. וי"א שאמרו ועתה מיד ותיכף הרגו כל זכר בטף כי לית דין צריך בשם ועיכוב אבל כל אשה יודעת איש הרוגו אבל לא תיכף כי אם אחר שיודעו לכם על ידי

שאין

הגין איזו ראויה לבעל ובכאן ראיה למה שכתבנו למעלה בפרשת תצוה שהגין היה מכפר על הזנות שנאמר ומצח אשה זונה היה לך והיה כתוב עליו קודש לה' בכל מקום שיש גדר ערוה שם תמצא קדושה ומטעם זה העבירום לפני הגין מקום הקדושה שגרמה שהוריקה פני כל הראויה למשכב וזה טעם יקר:

ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד. מדלא ערבינהו לומר ומקנה רב ועצום היה וגו' ש"מ שכל אחד מילתא באפי נפשיה כי לבני ראובן היה מקנה רב מספר ולבני גד היה מקנה עצום בכח כדרך שנאמר ומקניהו פרץ בארץ שעזים שלו היו הורגין זאבים וכדמסיק בגמרא לייתי עיזי דוגא בקרנייהו כך היה לבני גד מקנה עצום מאד בחיל וכח וע"כ בחרו לישב על הספר ולא היה פחד האויבים לנגד עיניהם פן יקחו האויבים מקניהם כי סמכו על כחם ובזה יש ללמוד קצת זכות עליהם מה שהקדימו המקנה לטף באמרם גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו כי אמרו שסמוך לגבול הספר נבנה תחלה גדרות צאן למקננו ואח"כ תוך הארץ נבנה ערים לטפנו ונראה בזה שהטף ישבו בטוחים שאם יבואו האויבים יבואו תחלה אל גדרות צאן ובידי בני ימלטו הטף והמקנה שעל הספר אינן מתיראים מן הזאבים ומ"מ הוכיחם משה ואומר אם כן אין אתם בוטחים בתשועת ה' אלא כך תעשו בנו לכם ערים לטפכם תחלה סמוך לספר וגדרות לצנאכם תוך הארץ ואחיכם כל בית ישראל יראו כי אתם בוטחים בתשועת ה' ובזה תתנו אומץ בלב אחיכם שיבטחו כלם בתשועת ה'. והיוצא מפיכם תעשו כי מתחלה אמרו וערים לטפנו משמע ערים כל דהו ואח"כ חזרו מדבריהם ואמרו וישב טפנו בערי המבצר משמע שחשבו להשגב בחוזק הערים ויבואו נורך בלב האנשים על כן הוכיחם משה ואמר בנו לכם ערים לטפכם וגו' והיוצא מפיכם תעשו כי כבר אמרתם וערים לטפנו. ורז"ל דרשו עליהם פסוק נחלה מבהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך לפי שלקחו נחלתם בראשונה על כן אחריתה לא תבורך כי הלכו בראש כל גולים שנאמר ויגלם לראובני ולגדי וכדי ליישב וי"ו של ואחריתה נראה שכך פירושו כי לדעת רז"ל הקדימו המקנה לטף ועל זה אמר נחלה מבהלת בראשונה כי הקדימו נחלתם דהיינו המקנה להזכירם ראשונה. על כן גם אחריתה דהיינו הטף שאיחרו לא תבורך כי גם הגופות גם נחלתם הכל כלו כענין כלו העיקר עם הטפל כלם הלכו שבי לפני רודף:

ויבואו בני גד ובני ראובן. היה לו להקדים בני ראובן הבכור ותדע כי המפרשים אמרו שמקנה בני גד היה מרובה על של ראובן והיינו דכתיב ולבני גד עצום מאוד ר"ל יותר משל ראובן ועל כן אמרו בני גד דבריהם קודם לבני ראובן הבכור לפי שהיה עשרן גדול על של ראובן. ואני אומר שאם כן הוא ודאי לא מפני עשרן קפצו בראש כי אם מתוך רום לבבם קפצו לדבר בראש לפני בני ראובן הבכור כי כך טבע העושר שנותן רום לב לבעליו ועשיר הדיוט קופץ בראש ויענה עזות לא ישוב מפני כל אינו חולק כבוד לבכור ולא לשום בעלי המעלה האמיתית בהשגם כי ע"י העושר הוא מתרומם. וראיה לדברינו מה שדרש עליהם ברבתי פסוק כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים וגו' לא ממה שהאדם יוצא ממזרח למערב בסחורה נעשה עשיר ולא ממדבר הרים כל הרים שבמקרא הוא הרים ממש חוץ מזה שהוא לשון רוממות שאין האדם מתרומם מן הדברים האלו מה עושה הקב"ה נוטל נכסים מזה ונותן לזה שנאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים כו' מדסמך מדרש פסוק זה לבני גד וראובן ש"מ שמצא בהם שמץ דרך גאה וגאון ע"כ דרש עליהם פסוק זה לומר שלא בחלה מתרומם והיכן רמז בפסוק שלקחו להם רוממות יותר מן הראוי אלא ודאי לפי שמצא כתוב כי בני גד מאחר שהיה להם מקנה עצום מאד יותר על בני ראובן ע"כ גבה לבם עד להשחית וקפצו לדבר בפני בני ראובן הבכור. על כן אמר הפסוק שלא בחלה הוא מתרומם והביא מופת על זה שאין הקב"ה רוצה בזה שיתרומם האדם בעבור ממונו כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים באף שמביא על זה הוא מרומם את זה נוטל מזה ונותן לזה הקצור קצרה יד ה' ליתן לזה משלו ולא יצטרך ליקח מזה אלא ודאי שהאלהים עשה כדי שייראו מלפניו ולא ירום לבבם מתוך רב עשרם ע"י שיסתכל בנותים מעלתו שלוקח מזה על ידי שהיה מתרומם בעשרו כי מסתמא שאין הקב"ה משפיל כי אם הגאים כמ"ש וכל הר וגבעה ישפלו ועל כן נתן ממונו לזה ונתן לו רוממות של זה כדי שיקח מוסר ולא ירום לבבו שמא יקרה לו כאשר קרה לחבירו אשר ממנו לוקח ממון זה ומה שדרשו הרים זה לשון רוממות ראייתם ממה שנאמר קודם פסוק זה אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם תדברו בצואר עתק כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים נראין הדברים שהרים זה קאי על מה שאמר אל תרימו. וכן ראיה ממה שנאמר אחר פסוק זה כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים ש"מ שכל עיקר פסוקים להזהיר בעלי העושר לבלתי רום לבבם כי ביותר צריך זירוז מקום כיס מלא. ומ"ש כי לא ממוצא מזרח נראה לפרש שסמך דרש זה על מה שאמרו בני גד ובני ראובן כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה איך באה הנחלה אליהם והלא המה באו אל המנוחה ואל הנחלה. ומה שאמרו שהנחלה באה אליהם פשוטו של פסוק הוא שקראו נחלה לקנין ממונם ומקנה שלהם לומר מאחר שעשינו רב חיל ומקנה במקום זה במלחמת מדין נוסף על המקנה שכבר היה בידם על כן דין הוא שישאר המקנה במקום זה אשר הוא בא משם כאן נמצאו וכאן יהיו ועל המקנה אשר בא לידם במקום זה אמרו כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה. ועל פי דרכנו הזכירו רוח מזרחי כי אמרו שעושר זה בא להם ממוצא דהיינו ממזרח ממה שהאדם יוצא ממזרח למערב בסחורה על כן הביא פסוק זה להשיב דעתם וכמ"ש כי לא ממוצא וגו' והזכירו עבר הירדן לרמוז בדעתם היה שהעושר בא ממה שהאדם פורש בספינות בים וממה שהוא הולך ביבשה ממזרח למערב על כן הזכירו עבר הירדן כנגד העובר ארחות ימים בספינה והזכירו מזרחה כנגד היוצא ממזרח למערב. והכתוב מכחיש שני הסברות ואמר כי לא ממוצא וממערב לפי שקשה על נוסח המדרש שכתב על פסוק זה לא ממה שהאדם יוצא בסחורה שממזרח למערב נעשה עשיר אפילו פורש בספינה כו' עיין הנוסח בילקוט בפרשה זו. וקשה ספינה מאן דכר שמיה והיכן רמז ספינה בפסוק וע"ק למה נקט ממזרח למערב ולא נקט גם ממערב למזרח כי כשם שנאמר ממוצא כך נאמר וממערב כי לא נאמר למערב אלא ודאי שדרש ממוצא היינו ממזרח למערב. ומה שנאמר וממערב היינו מי שפורש בספינה בים שהוא למערב כי המערב נקרא ימה כי באותו רוח הים הגדול. ולפי שבני גד וראובן אמרו כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן היינו מספינות ומזרחה היינו ממוצא על כן הביא עליהם פסוק כי לא ממוצא וממערב להכחיש ב' הסברות כאחד. ומה שהזכירו דוקא רוח מזרחי ליוצא בסחורה משם אולי סברתם שרוח מזרחי מועיל להצליח בסחורה יותר מכל הרוחות כי משם זריחת השמש המאיר לארץ כי לשלם יצא אדם בכי טוב אם זרחה השמש עליו דמים לו כי הכל בא ממגד תבואת שמש ואין יתרון הממון כי אם תחת השמש על כן אמרו בני גד וראובן שסימנא מילתא היא ליתן להם נחלה במזרח כדי שאם ילכו בסחורה ממזרח בכי טוב למערב וזה ודאי סימן נכון וברור כשם שהשמש יוצא משם ועשה והצליח דרכיו ואל מקומו שואף יחזור וישוב כך היוצא לדרך מביתו מן רוח מזרחי יצליח וישוב לביתו. ולכך הזכיר המזרח בלשון מוצא לומר לך שהמזרח סימן טוב אל היוצא משם. ועוד שהמקום מעבר לירדן וסמוך לו והמקום מוכן לילך בספינה וזה רמז נכון ויקר. ובפרשת משפטים פרשנו פסוק כי לא ממוצא וממערב שקאי על מה שאמר אל תרימו קרן כי כל גס רוח יסתכל מאין בא ולאן הוא הולך ואיך יתגאה אדם להבל דמה הלא יבין בשכלו מאין יבא לו הרוממות כי לא ממוצא מקום אשר יצא משם כי בא מטפה סרוחה כי על כן הזכיר המזרח בלשון ממוצא. ולא ממערב היינו זמן הערב שמתו כמ"ש עד אשר לא תחשך השמש כי הולך הוא אז למקום עפר רמה. ולא ממדבר מן קנין הממון הדומה למדבר שמם מאין יושב כך קנין הממון שוכן חררים במדבר ואינו קנין דבוק באדם אלא הוא הון ממנו. מכל ג' אלו אין הרים ר"ל רוממות כי מלת הרים תחזור על שלשתן והוא גם כן פי' יקר מאד כפי כוונת הפסוקים המזהירים על גסות הרוח כמ"ש אל תרימו וגו' וסיים דבריו בזה ישפיל וזה ירים והסמכנו כל דרוש עמוק זה אל בני גד וראובן שנמצא בהם הגדישה אחר העושר עד שמאסו בארץ חמדה בעבור העושר ודי בהערה קטנה ליודעי דעת והמשכיל ישמע ויוסיף לקח:

הפטרת מטות ירמיה סימן א

דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת
בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי
יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ׃

וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי
עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת
יְרוּשָׁלַםִ בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃

פירוש המלות

בענתות. עיר מערי הכהנים:

בְּטֶרֶם אֶצָּרְךָ בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ
נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה לֹא־יָדַעְתִּי
דַּבֵּר כִּי־נַעַר אָנֹכִי׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי
כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ
תְּדַבֵּר׃ אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃
וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִנֵּה
נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ׃ רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ ׀ הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם
וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת
וְלִנְטוֹעַ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ
וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ
לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה ׀
אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה
וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה
עַל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ כִּי ׀ הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת
מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח ׀
שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃
וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ
לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ וְאַתָּה תֶּאְזֹר
מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־
תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם
לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ
לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ
וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃ וַיְהִי דְבַר־
יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה
אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ
לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃ קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל
לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא
אֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃

יתיר ו׳

תבואתו קרי

פירוש

אצרך. לשון צורה: הקדשתיך. זמנתיך לכך: לגוים. על הגוים: סיר נפוח. רותח: ופניו. וריתוחו: מצפון. היא בבל: אחתך. לשון שבירה:

המלות

ירושלים. יושבי ירושלים: כלולותיך. הנהגתך תחת החופה:

פרשת מסעי

רשי

(א) **אלה** מסעי. למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאעפ״י שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות צא מהם י״ד שכלם היו בשנה ראשונה קודם גזירה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלים שנאמר (במדבר י״א) ואחר נסעו העם מחצרות וגו׳ (שם י״ג) שלח לך אנשים וגומר וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא מהם ח׳ מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר

עד

אבן עזרא

(א) **אלה** מסעי. כאשר חנו בני ישראל בערבות מואב וישבו שם חדשים עד שכבשו הערים הנזכרים ולא זזו משם כי אם אחרי מות אהרן כתב משה כל המסעים: (ב) את מוצאיהם. איך יצאו ממקום למקום על כן אחריו למסעיהם: על פי ה׳. דבק עם למסעיהם: (ג) ממחרת הפסח. פירשתיו וכן ביד רמה:

ובאלהיהם

לג א אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם לְצִבְאֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה ב׳ נחית כלהן
וְאַהֲרֹן׃ ב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־
מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי ל׳ ומ״ל
יְהוָה וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם׃ ל׳
ג וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס בַּחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם ס״ג
לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח כל דכמיך לה״א פתח
יָצְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה ג׳

א אִלֵּין מַטְּלָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל
דִּנְפַקוּ מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן בִּידָא
דְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ ב וּכְתַב
מֹשֶׁה יָת מַפְּקָנֵיהוֹן
לְמַטְּלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא
דַיְיָ וְאִלֵּין מַטְּלָנֵיהוֹן
לְמַפְּקָנֵיהוֹן׃ ג וּנְטַלוּ
מֵרַעְמְסֵס בְּיַרְחָא קַדְמָאָה
בַּחֲמִשָּׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא
קַדְמָאָה מִבָּתַר יוֹמָא דְפִסְחָא
נְפַקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרֵישׁ

ביד רמה ג׳ וסימן נמסר בסדר

תולדות אהרן ממחרת הפסח. בכורות ט: (ויסעו מרעמסס. ר״ה נח):

בעל הטורים

אלה מסעי. מוצאיהם למסעיהם. ובתר הכי הפך וכתב ואלה מסעיהם למוצאיהם לומר שהכל היה ע״פ ה׳ בין מסע בין מוצא: ויסעו מרעמסס. ובתר הכי כתיב ויסעו בני ישראל מרעמסס. מתחלה נסעו בערבוביא ערב רב ביניהם ואח״כ כשמספר המסעות כלם הזכיר בני ישראל כי הפרידו לערב רב מביניהם: יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. לומר שגם ערב רב שהם מצרים יצאו ביד רמה לעיני שאר מצרים:

רמבן

אחרי נקמת ה׳ במדין שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אחר תאסף אל עמיך אחרי שחלק ארץ סיחון ועוג ובנו הערים הנזכרות נתן דעתו לכתוב המסעות ונתכוין בזה להודיע חסדיו של הקב״ה עמהם שאע״פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תחשוב שהיו נעים ומטולטלין ממקום למקום תמיד ולא היתה להם מנוחה אבל בכל הזמן הגדול לא הלכו אלא ארבעים ושנים מסעות כמו שכתב הרב רש״י מדברי רבי משה הדרשן. והוסיף הרב במורה הנבוכים תועלת בידיעתם לומר הצורך להזכיר המסעים גדול מאד כי הנסים והאותות הנעשות היו אמיתיות לכל רואיהם אך בעתיד יהיו דברים בשמועה ויכזבם השומע ומאותות התורה ונפלאותיה העצומות עמידת ישראל במדבר ארבעים שנה ומציאת המן בכל יום והם מקומות רחוקות מן הישוב ואינן טבעיות לבני אדם לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ואמרה התורה להם

ספורנו

לג (א) **אלה** מסעי. רצה האל יתברך שיכתבו מסעי ישראל להודיע זכותם בלכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה באופן שהיו ראוים להכנס לארץ: (ב) ויכתב משה. כתב מקום שיצאו אליו והמקום אשר נסעו ממנו כי לפעמים היה המקום שיצאו אליו בתכלית הרוע והמקום שנסעו ממנו טוב: ואלה מסעיהם למוצאיהם. ולפעמים קרה הפך זה. וכתב גם כן ענין המסע שהיה לצאת ממקום אל מקום בלי הקדמה ידיעה שהיה זה קשה מאד ובכל זה לא נמנעו ובכן נכתב בכל אחד מהן ויסעו ממקום פלוני ויחנו במקום פלוני כי המסע והחניה היה

(ד) ובאלהיהם עשה ה' שפטים. כמו ראש דגון כי כן אמר השם למשה: (ז) וישב. רמז לענן או לישראל: (ח) פני החירות, ופי החירות מקום אחד הוא והפה כפנים: דרך שלשת ימים. פירשתיו: (טו) קברות התאוה. הוא בקדש ברנע כאשר פירשתי: ויסעו

בשלח ושלח לך: מקברים ב' וסימן ומצרים מקברים את אשר הכה. מקברים את העוברים: באתם כל לישנא חסר בר מן חד אל ימשלו בי אז איתם: צפון לית מלא בהורה: מפני החירת ג' סבירין פי מפי וקריין פני מפני וסימן ויסעו מפני החירת. ותפרש את המסך על פני הבאר. באשר ינום איש מפני הארי: המדברה י"ג וסימן נמסר בסדר אחרי מות: אילמה ב' כתיב כן ביו"ד בתר אל"ף וסימן ויבאו אילמה. ויסעו ממרה: חצרת ד' חסר בלישנא וסימן מן הבתים מן החצרת ומן השדת. ויחנו בחצרת. ויסעו מחצרת. ולבן וחצרת ודי זהב: ברמן ט' חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר תצוה:

גְלֵי לְעֵינֵי כָּל מִצְרָאֵי׃ ד וּמִצְרָאֵי מְקַבְּרִין יָת דִּקְטַל יְיָ בְּהוֹן כָּל בּוּכְרָא וּבְטַעֲוָתְהוֹן עֲבַד יְיָ דִּינִין׃ ה וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וּשְׁרוֹ בְּסֻכּוֹת׃ ו וּנְטַלוּ מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ בְּאֵיתָם דִּבְסְטַר מַדְבְּרָא׃ ז וּנְטַלוּ מֵאֵיתָם וְתָב עַל פּוּם חִירָתָא דִּי קֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן וּשְׁרוֹ קֳדָם מִגְדּוֹל׃ ח וּנְטַלוּ מִן פּוּם חִירָתָא וַעֲבָרוּ בְּגוֹ יַמָּא לְמַדְבְּרָא וַאֲזַלוּ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא דְּאֵיתָם וּשְׁרוֹ בְּמָרָה׃ ט וּנְטַלוּ מִמָּרָה וַאֲתוֹ לְאֵילִם וּבְאֵילִם תְּרֵי עֲסַר מַבּוּעִין דְּמַיִן וְשַׁבְעִין דִּקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן׃ י וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וּשְׁרוֹ עַל יַמָּא דְסוּף׃ יא וּנְטַלוּ מִיַּמָּא דְסוּף וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְסִין׃ יב וּנְטַלוּ מִמַּדְבְּרָא דְסִין וּשְׁרוֹ בְּדָפְקָה׃ יג וּנְטַלוּ מִדָּפְקָה וּשְׁרוֹ בְּאָלוּשׁ׃ יד וּנְטַלוּ מֵאָלוּשׁ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלָא הֲוָה תַמָּן מַיָּא לְעַמָּא לְמִשְׁתֵּי׃ טו וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ טז וּנְטַלוּ מִמַּדְבְּרָא דְסִינָי וּשְׁרוֹ בְּקִבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי׃ יז וּנְטַלוּ מִקִּבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי וּשְׁרוֹ בַּחֲצֵרוֹת׃ יח וּנְטַלוּ מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ בְּרִתְמָה׃ יט וּנְטַלוּ מֵרִתְמָה וּשְׁרוֹ בְּרִמּוֹן פָּרֶץ׃ כ וּנְטַלוּ מֵרִמּוֹן פָּרֶץ וּשְׁרוֹ בְּלִבְנָה׃ כא וּנְטַלוּ מִלִּבְנָה וּשְׁרוֹ בְּרִסָּה׃ כב וּנְטַלוּ מֵרִסָּה וּשְׁרוֹ בִּקְהֵלָתָה׃ כג וּנְטַלוּ מִקְּהֵלָתָה וּשְׁרוֹ

ס' ר"פ
ג'
כול' חסרים כמ"ה
ג' כ"כ
ל' מ"ל בתורה
ג' דמטעין
י"ג. ג'
פ
שני
ל'. ל'
כ"ד
ד' חסר בלישנא
ט' חסר בלישנא
ל'

לְעֵינֵ֖י כָּל־מִצְרָֽיִם׃ ד וּמִצְרַ֣יִם מְקַבְּרִ֗ים אֵת֩ אֲשֶׁ֨ר הִכָּ֧ה יְהוָ֛ה בָּהֶ֖ם כָּל־בְּכ֑וֹר וּבֵאלֹ֣הֵיהֶ֔ם עָשָׂ֥ה יְהוָ֖ה שְׁפָטִֽים׃ ה וַיִּסְע֥וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל מֵרַעְמְסֵ֑ס וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּסֻכֹּֽת׃ ו וַיִּסְע֖וּ מִסֻּכֹּ֑ת וַיַּחֲנ֣וּ בְאֵתָ֔ם אֲשֶׁ֖ר בִּקְצֵ֥ה הַמִּדְבָּֽר׃ ז וַיִּסְעוּ֙ מֵֽאֵתָ֔ם וַיָּ֙שָׁב֙ עַל־פִּ֣י הַחִירֹ֔ת אֲשֶׁ֥ר עַל־פְּנֵ֖י בַּ֣עַל צְפ֑וֹן וַֽיַּחֲנ֖וּ לִפְנֵ֥י מִגְדֹּֽל׃ ח וַיִּסְעוּ֙ מִפְּנֵ֣י הַחִירֹ֔ת וַיַּֽעַבְר֥וּ בְתוֹךְ־הַיָּ֖ם הַמִּדְבָּ֑רָה וַ֠יֵּלְכוּ דֶּ֣רֶךְ שְׁלֹ֤שֶׁת יָמִים֙ בְּמִדְבַּ֣ר אֵתָ֔ם וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּמָרָֽה׃ ט וַיִּסְעוּ֙ מִמָּרָ֔ה וַיָּבֹ֖אוּ אֵילִ֑מָה וּ֠בְאֵילִם שְׁתֵּ֙ים עֶשְׂרֵ֜ה עֵינֹ֥ת מַ֛יִם וְשִׁבְעִ֥ים תְּמָרִ֖ים וַיַּחֲנוּ־שָֽׁם׃ י וַיִּסְע֖וּ מֵאֵילִ֑ם וַֽיַּחֲנ֖וּ עַל־יַם־סֽוּף׃ יא וַיִּסְע֖וּ מִיַּם־ס֑וּף וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּמִדְבַּר־סִֽין׃ יב וַיִּסְע֖וּ מִמִּדְבַּר־סִ֑ין וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּדָפְקָֽה׃ יג וַיִּסְע֖וּ מִדָּפְקָ֑ה וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּאָלֽוּשׁ׃ יד וַיִּסְע֖וּ מֵאָל֑וּשׁ וַֽיַּחֲנוּ֙ בִּרְפִידִ֔ם וְלֹא־הָ֨יָה שָׁ֥ם מַ֛יִם לָעָ֖ם לִשְׁתּֽוֹת׃ טו וַיִּסְע֖וּ מֵרְפִידִ֑ם וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּמִדְבַּ֥ר סִינָֽי׃ טז וַיִּסְע֖וּ מִמִּדְבַּ֣ר סִינָ֑י וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּקִבְרֹ֥ת הַֽתַּאֲוָֽה׃ יז וַיִּסְע֖וּ מִקִּבְרֹ֣ת הַֽתַּאֲוָ֑ה וַֽיַּחֲנ֖וּ בַּחֲצֵרֹֽת׃ יח וַיִּסְע֖וּ מֵחֲצֵרֹ֑ת וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּרִתְמָֽה׃ יט וַיִּסְע֖וּ מֵרִתְמָ֑ה וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּרִמֹּ֥ן פָּֽרֶץ׃ כ וַיִּסְע֖וּ מֵרִמֹּ֣ן פָּ֑רֶץ וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּלִבְנָֽה׃ כא וַיִּסְע֖וּ מִלִּבְנָ֑ה וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּרִסָּֽה׃ כב וַיִּסְע֖וּ מֵרִסָּ֑ה וַֽיַּחֲנ֖וּ בִּקְהֵלָֽתָה׃ כג וַיִּסְע֖וּ

עד ערבות מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שמונה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות זה מיסודו של רבי משה. ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וכו': (ד) ומצרים מקברים. טרודים באבלם: (יח) ויחנו ברתמה. ע"ש לשון הרע של מרגלים שנא' (תהלים ק"כ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי

בעל הטורים

ומצרים. ג' ראשי פסוקים בתורה. ומצרים מקברים. ומצרים ילד את לודים. לומר שאפילו אותה שבכר מהם רובם נהטעו: מקברים ב'. ומצרים מקברים. מקברים את העוברים בפי גוג. והיינו דכתיב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור: בסכת. ששם נסתוככו בענני כבוד: וישב על פי החירת. אין אומר וישובו מלמד שכולם היה להם לב אחד לעשות כן ע"פ צווי של משה: על פי החירת. ובפ' ויהי בשלח אומר לפני פי החירות. מלמד שאמר להם משה ע"פ ה' אני אומר לכם שתהיו בני חורין: ויסעו מפני החירת. הול"ל מפי החירות אלא ויסעו ביד רמה מפני שהבטיחן שיהיו בני חורין: ויבאו אילמה. ולא אמר ויחנו באילם מלמד שלא היו דעתם לחנות שם עד שנעשה להם נס שימצאו י"ב עינות מים ואז חנו שם: במדבר סין. מתחלה נקרא מדבר סין ולבסוף נקרא סיני שנתוסף לו יו"ד כנגד עשרת הדברות. סי"ן ימים היה משה בהר: בדפקה. שם דפק להם שלא היה להם לחם: באלוש. נתן להם המן בזכות לושי ועשי עוגות: ברתמה. ע"ש המרגלים שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים והיינו ברסה שנתרופפו שם: בקהלתה. ע"ש ויקהל עליהם קרח את כל העדה:

רמבן

לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם וכל אלה אותות במעשה גם נראות לעין וכאשר ידע הבורא יתברך כי יעבור על אלה האותות מה שיעבור על דברי הימים לא יאמינו בהם השומעים ויחשבו כי עמידתם במדבר הזה היה קרוב מן הישוב מקום אשר בני אדם שם כמו המדברות אשר ישכנו שם בני ערב היום או מקומות אשר יהיה שם חריש וקציר או יש שם עשבים ולאחים למאכל בני אדם ושיהיה במקומות ההם בורות מים על כן הרחיק מלבות בני אדם התחשבות האלה וחזק האותות כולם זכרון המסעות כדי שיראו אותם הדורות הבאים וידעו האותות הגדולות איך עמדו בני אדם במקומות ההם ארבעים שנה כל אלו דבריו. והנה מכתב המסעות מצות השם היא מן הטעמים הנזכרים או זולתן ענין לא נתגלה לנו סודו כי על פי ה' דבק עם ויכתוב משה לא כדברי ר"א שאמר שהוא דבק עם למסעיהם שכבר הודיענו זה על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו:

(יד) **ויחנו** ברפידם ולא היה שם מים לעם לשתות. **לא** הזכיר במרה גם שמים

רשי

גלוי רחמים : (לח) על פי ה׳. מלמד שמת בנשיקה : (מ) וישמע הכנעני. כאן למדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שנתנ׳ רשות להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה : (מד) בעיי העברים. לשון חרבות וגלים כמו (מיכה א) לעי השדה (תהלים עט) שמו את ירושלים

מִמַּקְהֵלֹת וַיַּחֲנוּ בְּהַר־שָׁפֶר : כד וַיִּסְעוּ מֵהַר־שָׁפֶר וַיַּחֲנוּ בַּחֲרָדָה : כה וַיִּסְעוּ מֵחֲרָדָה וַיַּחֲנוּ בְּמַקְהֵלֹת : כו וַיִּסְעוּ מִמַּקְהֵלֹת וַיַּחֲנוּ בְּתָחַת : כז וַיִּסְעוּ מִתָּחַת וַיַּחֲנוּ בְּתָרַח : כח וַיִּסְעוּ מִתָּרַח וַיַּחֲנוּ בְּמִתְקָה : כט וַיִּסְעוּ מִמִּתְקָה וַיַּחֲנוּ בְּחַשְׁמֹנָה : ל וַיִּסְעוּ מֵחַשְׁמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּמֹסֵרוֹת : לא וַיִּסְעוּ מִמֹּסֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי יַעֲקָן : לב וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וַיַּחֲנוּ בְּחֹר הַגִּדְגָּד : לג וַיִּסְעוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד וַיַּחֲנוּ בְּיָטְבָתָה : לד וַיִּסְעוּ מִיָּטְבָתָה וַיַּחֲנוּ בְּעַבְרֹנָה : לה וַיִּסְעוּ מֵעַבְרֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּעֶצְיֹן גָּבֶר : לו וַיִּסְעוּ מֵעֶצְיֹן גָּבֶר וַיַּחֲנוּ בְמִדְבַּר־צִן הִוא קָדֵשׁ : לז וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהֹר הָהָר בִּקְצֵה אֶרֶץ אֱדוֹם : לח וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל־הֹר הָהָר עַל־פִּי יְהוָה וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ : לט וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים וּמְאַת שָׁנָה בְּמֹתוֹ בְּהֹר הָהָר : ס מ וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד וְהוּא־יֹשֵׁב בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֹא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : מא וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר וַיַּחֲנוּ בְּצַלְמֹנָה : מב וַיִּסְעוּ מִצַּלְמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּפוּנֹן : מג וַיִּסְעוּ מִפּוּנֹן וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת : מד וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בִּגְבוּל

ג׳ באורייתא
ל׳ חסר ואחד מלא ברכו
ל׳ וחסר
ל׳ וחסר
ל׳ וחסר
ל׳ וחסר . חסר
חסר
כל נן חסר וכל סין מ״ל
ב׳ . נ׳
ב׳
ב׳ חסר בתורה משה ואהרן וחד מפו
ל׳ והפ׳. ל׳ והפ׳
ו׳ חסר בלישנא

בְּטוּרָא דְשָׁפֶר : כד וּנְטַלוּ מִטּוּרָא דְשָׁפֶר וּשְׁרוֹ בַּחֲרָדָה : כה וּנְטַלוּ מֵחֲרָדָה וּשְׁרוֹ בְּמַקְהֵלוֹת : כו וּנְטַלוּ מִמַּקְהֵלוֹת וּשְׁרוֹ בְּתָחַת : כז וּנְטַלוּ מִתָּחַת וּשְׁרוֹ בְּתָרַח : כח וּנְטַלוּ מִתָּרַח וּשְׁרוֹ בְּמִתְקָה : כט וּנְטַלוּ מִמִּתְקָה וּשְׁרוֹ בְּחַשְׁמוֹנָה : ל וּנְטַלוּ מֵחַשְׁמוֹנָה וּשְׁרוֹ בְּמוֹסֵרוֹת : לא וּנְטַלוּ מִמּוֹסֵרוֹת וּשְׁרוֹ בִּבְנֵי יַעֲקָן : לב וּנְטַלוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וּשְׁרוֹ בְּחוֹר הַגִּדְגָּד : לג וּנְטַלוּ מֵחוֹר הַגִּדְגָּד וּשְׁרוֹ בְּיָטְבָתָא : לד וּנְטַלוּ מִיָּטְבָתָה וּשְׁרוֹ בְּעַבְרוֹנָה : לה וּנְטַלוּ מֵעַבְרוֹנָה וּשְׁרוֹ בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר : לו וּנְטַלוּ מֵעֶצְיוֹן גָּבֶר וּשְׁרוֹ בְמַדְבְּרָא דְצִין הִיא רְקָם : לז וּנְטַלוּ מֵרְקָם וּשְׁרוֹ בְּהוֹר טוּרָא בִּסְיָפֵי אַרְעָא דֶאֱדוֹם : לח וּסְלִיק אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְהוֹר טוּרָא עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּמִית תַּמָּן בִּשְׁנַת אַרְבְּעִין לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה בְּחַד לְיַרְחָא : לט וְאַהֲרֹן בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין וּתְלָת שְׁנִין כַּד מִית בְּהוֹר טוּרָא : מ וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד וְהוּא יָתֵיב בְּדָרוֹמָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן בְּמֵיתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : מא וּנְטַלוּ מֵהוֹר טוּרָא וּשְׁרוֹ בְּצַלְמוֹנָה : מב וּנְטַלוּ מִצַּלְמוֹנָה וּשְׁרוֹ בְּפוּנוֹן : מג וּנְטַלוּ מִפּוּנוֹן וּשְׁרוֹ בְּאוֹבוֹת : מד וּנְטַלוּ מֵאוֹבוֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִיזַת עִבְרָאֵי בִּתְחוּם מוֹאָב :

אבן עזרא

(לז) ויסעו מקדש. שם עיר : (מ) וטעם וישמע הכנעני. כי נלח׳ עם ישראל בהיותם בהר ההר : (מב) צלמונה ופונון. פירשתים בעלמון

במקהלת ב׳ ובתרי לישני וסימן ויסעו מחרדה ויחנו במקהלת. במקהלות ברכו אלהים : הארבעים ג׳ וסימן לא אעשה בעבור הארבעים. ויעל אהרן הכהן. בשנת הארבעים למלכות דוד. ונמסר גם בסדר וירא : לצאת ג׳ וסימן בחדש. ויעל אהרן הכהן. ויהי בשמנים שנה. ונמסר גם בסדר וישמע יתרו : במתו ג׳ חסר וסימן ואהרן בן שלש ועשרים. ומשה בן מאה ועשרים. מצרע עד יום מתו דמלכים : אבת מאבת ו׳ חסר וסימן אל תחנו אל תאבת. והנפש אשר תחנת אל תאבת. ויחנו ויסעו דזאת חקת. ויחנו ויסעו דאלה מסעי :

בעל הטורים

במקהלת. ע״ש ויקהלו על משה ועל אהרן : במקהלת ב׳. ויסעו מחרדה ויחנו במקהלת. במקהלות ברכו אלהים דדרשינן מיניה שאפי׳ עוברים שבמעי אמן אמרו שירה על הים. וזהו ויסעו מחרדה פי׳ מחרדת מצרים שהיה נוסע אחריהם ויחנו במקהלות מלמד שנעשו קהלות קהלות לומר שירה :

תולדות אהרן ויעל אהרן. ר״פ
כ ג (סוטה יו) ?
פ׳ פי ס׳. נבא בתרא יו ;

ספורנו

היה כל אחד מהם קשה : (מ) וישמע הכנעני. גם זה זכות להם כי לא אמרו כאשתם

רמבן

המים ולא במדבר סין ענין המן אבל בעבור היות ענין רפידים דבר גדול שנסו את ה׳ ונקרא המקום מסה ומריבה ונקדש לעיניהם להוציא להם מים מסלע ובאה אליהם שם מלחמת עמלק על כן הזכיר . נקרא ולא היה שם מים לעם לשתות כי הוא המקום הניכר והנודע בו :

(מא) **ויסעו** מהר ההר ויחנו בצלמנה . היו אלו המקומות צלמונה ופונון בדרך ים סוף סביב ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך והנה דברו באלהים ובמשה בדרך ושלח להם הנחשים השרפים בלכתם בדרך ובחנותם במחנה ועשה משה נחש נחשת והיו מוליכים אותו על הנס בכל הדרך ובחנותם בצלמונה ובפונון ולא סרה מהם עד שחנו באובות ועל כן לא הזכיר הכתוב במאורע ההוא שם מקום ואמר שם ויסעו בני ישראל ויחנו באובות ולא אמר ויסעו ממקום פלוני ויחנו באובות כאשר יאמר בכל המסעים כי בכל הדרך הזה היה הענין משנסעו מהר ההר עד שחנו באובות ונסעו מאובות וחנו בעיי העברים

אבן עזרא

(מו) בעלמון דבלתימה. שם כלל למסעים רבים כאשר פירשתי בפרשת זאת חקת התורה: (מט) מבית הישמת. הוא הגיא הנשקף על פני הישימון אז צוה השם להזהיר ישראל כי הם קרובים לעבור: (נב) משכיותם. כמו אבן משכית: במותם. מקומות גבוהים כמו במותי ארץ: (נד) והתנחלתם. כמו והתאויתם והפעול הארץ. וטעם להזכיר לרב תרבו. לדבק אחריו ואם לא תורישו:

לשכים

רשי

ירושלים לעיים: (מט) מבית הישמות עד אבל השטים. כאן למדך שיעור מחנה ישראל י"ב מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא וכו': אבל השטים. מישור של שטים אבל שמו: (נא) כי אתם עוברים את הירדן וגומר. והורשתם וגומר. והלא כמה פעמים הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברים בירדן ביבשה ע"מ כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכ' וכן מצינו שאמר להם יהוש' בעודם בירדן: (נב) והורשתם. וגרשתם: משכיותם. כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחוות עליה' בפשוט ידים ורגלים כדכתיב (ויקרא כו) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה: מסכותם. כתרגומו מתכתהון: (נג) והורשתם את הארץ. והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה: (נד) אל אשר יצא לו שמה. מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם. (ב"ב קי"ז) לפי חשבון יוצאי מצרים. ד"א בי"ב גבולין כמנין השבטים: (נה) והיה אשר תותירו מהם.

יהיו

מוֹאָֽב׃ מה וַיִּסְע֖וּ מֵֽעִיִּ֑ים וַֽיַּחֲנ֖וּ
כל אוריי' כ"כ בְּדִיבֹ֥ן גָּֽד׃ מו וַיִּסְע֖וּ מִדִּיבֹ֣ן גָּ֑ד
וַֽיַּחֲנ֖וּ בְּעַלְמֹ֥ן דִּבְלָתָֽיְמָה׃
מז וַיִּסְע֖וּ מֵעַלְמֹ֣ן דִּבְלָתָ֑יְמָה
וַֽיַּחֲנ֛וּ בְּהָרֵ֥י הָעֲבָרִ֖ים לִפְנֵ֥י נְבֽוֹ׃
מח וַיִּסְע֖וּ מֵהָרֵ֣י הָעֲבָרִ֑ים וַֽיַּחֲנוּ֙
כל אוריי' חסר במ"א בְּעַרְבֹ֣ת מוֹאָ֔ב עַ֖ל יַרְדֵּ֥ן יְרֵחֽוֹ׃
מט וַיַּחֲנ֤וּ עַל־הַיַּרְדֵּן֙ מִבֵּ֣ית
ג' ומשניין הַיְשִׁמֹ֔ת עַ֖ד אָבֵ֣ל הַשִּׁטִּ֑ים
בְּעַרְבֹ֖ת מוֹאָֽב׃ ס שלישי (חמישי
ו' בטעם כשהן מחוברין) נ וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־
מֹשֶׁ֑ה בְּעַרְבֹ֣ת מוֹאָ֔ב עַל־יַרְדֵּ֥ן
יְרֵח֖וֹ לֵאמֹֽר׃ נא דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם כִּ֥י אַתֶּ֛ם
עֹבְרִ֥ים אֶת־הַיַּרְדֵּ֖ן אֶל־אֶ֥רֶץ כְּנָֽעַן׃
ד' נב וְהוֹרַשְׁתֶּ֞ם אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵ֤י
י' הָאָ֙רֶץ֙ מִפְּנֵיכֶ֔ם וְאִ֨בַּדְתֶּ֔ם אֵ֖ת
ל' וחסר ו' כָּל־מַשְׂכִּיֹּתָ֑ם וְאֵ֨ת כָּל־צַלְמֵ֤י
מַסֵּכֹתָם֙ תְּאַבֵּ֔דוּ וְאֵ֥ת כָּל־
בָּמוֹתָ֖ם תַּשְׁמִֽידוּ׃ נג וְהוֹרַשְׁתֶּ֥ם
אֶת־הָאָ֖רֶץ וִישַׁבְתֶּם־בָּ֑הּ כִּ֥י לָכֶ֛ם
נָתַ֥תִּי אֶת־הָאָ֖רֶץ לָרֶ֥שֶׁת אֹתָֽהּ׃
כ' נד וְהִתְנַחַלְתֶּם֩ אֶת־הָאָ֨רֶץ
בְּגוֹרָ֜ל לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶ֗ם לָרַ֞ב
תַּרְבּ֤וּ אֶת־נַחֲלָתוֹ֙ וְלַמְעַט֙
ס' תַּמְעִ֣יט אֶת־נַחֲלָת֔וֹ אֶל֩ אֲשֶׁר־
יֵ֨צֵא ל֥וֹ שָׁ֛מָּה הַגּוֹרָ֖ל ל֣וֹ יִהְיֶ֑ה
ל' לְמַטּ֥וֹת אֲבֹתֵיכֶ֖ם תִּתְנֶחָֽלוּ׃
נה וְאִם־לֹ֨א תוֹרִ֜ישׁוּ אֶת־יֹשְׁבֵ֣י
הָאָ֗רֶץ מִפְּנֵיכֶם֮ וְהָיָ֣ה אֲשֶׁ֣ר

מה וּנְטַלוּ מִמְּגִיזָתָא וּשְׁרוֹ
בְּדִיבוֹן גָּד׃ מו וּנְטַלוּ
מִדִּיבוֹן גָּד וּשְׁרוֹ בְּעַלְמוֹן
דִּבְלָתָיְמָה׃ מז וּנְטַלוּ
מֵעַלְמוֹן דִּבְלָתָיְמָה וּשְׁרוֹ
בְּטוּרֵי דַעֲבָרָאֵי דִּקֳדָם נְבוֹ׃
מח וּנְטַלוּ מִטּוּרֵי דַעֲבָרָאֵי
וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל
יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃ מט וּשְׁרוֹ
עַל יַרְדְּנָא מִבֵּית יְשִׁימוֹת
עַד מֵישַׁר שִׁטִּין בְּמֵישְׁרַיָּא
דְמוֹאָב׃ נ וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל
יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ לְמֵימַר׃
נא מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי אַתּוּן
עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא
דִכְנָעַן׃ נב וּתְתָרְכוּן יָת
כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן
וּתְאַבְּדוּן יָת כָּל סִגְדַּתְהוֹן
וְיָת כָּל צַלְמֵי מַתְּכַתְהוֹן
תְּאַבְּדוּן וְיָת כָּל בָּמָתְהוֹן
תְּשֵׁיצוּן׃ נג וּתְתָרְכוּן יָת
יָתְבֵי אַרְעָא וְתִתְּבוּן בַּהּ
אֲרֵי לְכוֹן יְהָבִית יָת אַרְעָא
לְמֵירַת יָתַהּ׃ נד וְתַחְסְנוּן
יָת אַרְעָא בְּעַדְבָא
לְזַרְעֲיָתְכוֹן לְסַגִּיאֵי תַּסְגּוּן
יָת אַחְסַנְתְּהוֹן וְלִזְעֵירֵי
תַּזְעֵירוּן יָת אַחְסַנְתְּהוֹן
לִדְיִפּוֹק לֵיהּ תַּמָּן עַדְבָא
דִּלֵיהּ יְהֵי לְשִׁבְטֵי אֲבָהָתְכוֹן
תַּחְסְנוּן׃ נה וְאִם לָא
תְתָרְכוּן יָת יָתְבֵי אַרְעָא
מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהֵי דְתַשְׁאֲרוּן

בעלמן ל' מעלמן ל': בערבת כל אורייתא חסר ב"מ הר מלא וירא בלק: הישמת ג' חלוקים. אורייתא הישמת כתיב כן. יהושע הישמות כתיב יחזקאל הישימות כתיב: וידבר ה' ו' בטעם תביר וסימן אני ה' דבר אל פרעה. זאת החיה אשר תאכלו. וידבר ה' אליכם מתוך האש. צו את בני ישראל. כי אתם עברים. אל מנשה ואל עמו ביד עבדיו הנביאים. ונמסר גם בסדר וארא: והורשתם ב' ומלאים וסימן את כל ישבי הארץ. את הארץ וישבתם בה: והתנחלתם ב' אתם לבניכם. את הארץ בגורל: אל אשר ה' וסימן ועתה לך נחה את העם. והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכם. ואיש אל עבר פניו קדמאה. בבאם הכהנים. והאמר רות אל תפגעי בי. ונמסר גם בסדר כי תשא: את ישבי ב' בתורה וסימן וגרשתמו. ואם לא תורישו: אבתיכם כל אורייתא כתיב כן בפ"ב ואמרת להם אלהי אבותיכם כתיב מלא דמלא. ה' אלהי אבותכם יסף עליכם כן כתיב

תולדות אהרן

דבלתימה. יבמות כ: ויחנו על הירדן. עירובין נה יומא עה (שביעית לו): כי אתם עוברים. בכורות נה: והורשתם. סוטה לד: ואם לא. מגלה יא:

ספורנו

כאבותם נתנה להם גם בראותה מלחמה אבל נדרו נדר לה' ושלמו: (נג) והורשתם את הארץ. כאשר תבערו יושבי הארץ אז תזכו להוריש את הארץ לבניכם שאם לא תבערו אותם אף על פי שאתם תכבשו את הארץ לא תזכו להורישה לבניכם:

והיה

בעל הטורים

ואבדתם ב' במסרה. ואבדתם את כל משכיותם. ואבדתם את שמם. משכיותם היינו בית ע"ג שלהם: והמאבד ע"ג בא"י צריך לשרש אחריה דכתיב ואבדתם את שמם: והתנחלתם ב'. והתנחלתם את הארץ. ואידך גבי עבד. דעבד איתקש לקרקעות: והתנחלתם ד' פעמים נחלה בפסוק שכל אחד היה לו בד' מקומות בהר ובמישור ובשפלה ובחוף הים. והפסוק מתחיל ומסיים בנחלה לומר שבמקום שיצא הגורל אפילו רחוק זה מזה אין לשנות:

רמבן

העברים ומשם נסעו ויחנו בדיבון גד ובעלמון דבלתימה והרי העברים והם מקומות בנחל זרד:

(נד) **והורשתם** את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה. על דעתי זו מצות עשה היא יצוה אותם שישבו בארץ ויירשו אותה כי הוא נתנה להם ולא ימאסו בנחלת ה' ואלו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור וזולתן ולהתישב שם יעברו על מצות ה' ומה שהפליגו רבותינו במצות הישיבה בארץ ישראל ושאסור לצאת ממנה וידונו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל וכן האיש בכאן נצטוינו במצוה הזו כי הכתוב הזה הוא מצות עשה ויחזיר המצוה הזו במקומות רבים באו ורשו את הארץ. אבל רש"י פי' והורשתם את הארץ והורשתם אותה מיושביה אז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ומה שפירשנו הוא העיקר:

לשכים

תוֹתִירוּ מֵהֶם לְשִׂכִּים בְּעֵינֵיכֶם
וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם
עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים
בָּהּ׃ נו וְהָיָה כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי
לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ פ
לד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־אַתֶּם בָּאִים
אֶל־הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת הָאָרֶץ
אֲשֶׁר תִּפֹּל לָכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ
כְּנַעַן לִגְבֻלֹתֶיהָ׃ ג וְהָיָה לָכֶם
פְּאַת־נֶגֶב מִמִּדְבַּר־צִן עַל־יְדֵי
אֱדוֹם וְהָיָה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב
מִקְצֵה יָם־הַמֶּלַח קֵדְמָה׃
ד וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב
לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה
וְהָיָה והיו ק׳ תּוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב
לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְיָצָא חֲצַר־אַדָּר
וְעָבַר עַצְמֹנָה׃ ה וְנָסַב הַגְּבוּל
מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ

נ׳ פ כותב

מסעין כ״י ספרים

כל אורי׳ כ״כ

כל צין חסר וכל סין מלא

ר׳ כתיב כי בסוף תיבותא וקריין וי״ו

פ מגמול

מִנְהוֹן לְסִיעָן נַטְלִין
זֵין לְקִבְלֵיכוֹן וּלְמַשְׁרְיָן י׳
מַקְּפָנְכוֹן וִיעִיקוּן לְכוֹן עַל
אַרְעָא דְאַתּוּן יָתְבִין בַּהּ׃
נו וִיהֵי כְּמָא דַחֲשֵׁיבִית
לְמֶעְבַּד לְהוֹן אַעְבֵּיד לְכוֹן׃
א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ ב פַּקֵּיד יַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי
אַתּוּן עָלִין לְאַרְעָא דִכְנָעַן
דָּא אַרְעָא דְתִתְפְּלֵג לְכוֹן
בְּאַחְסָנָא אַרְעָא דִכְנַעַן
לִתְחוּמָהָא׃ ג וִיהֵי לְכוֹן
רוּחַ דָּרוֹמָא מִמַּדְבְּרָא דְצִין
עַל תְּחוּמֵי אֱדוֹם וִיהֵי לְכוֹן
תְּחוּם דָּרוֹמָא מִסְּיָפֵי יַמָּא
דְמִלְחָא קִידוּמָא׃ ד וְיִסְחַר
לְכוֹן תְּחוּמָא מִדָּרוֹמָא
לְמַסְּקָנָא דְעַקְרַבִּים וְיִעִיבַר
לְצִין וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי
מִדָּרוֹמָא לְרְקַם גֵּיאָה וְיִפּוֹק
לַחֲצַר אֲדָר וְיִעִיבַר
לְעַצְמוֹן׃ ה וְיִסְחַר תְּחוּמָא
מֵעַצְמוֹן לְנַחְלָא דְמִצְרַיִם

רשי

יהא לכם לרעה: לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות סיכיא: ולצנינים. פותרין בו הפותרים לשון מסוכת חדק הסובבת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: וצררו אתכם. כתרגומו: (ב) זאת הארץ אשר תפול לכם וגו׳. לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בח״ל הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות: תפל לכם. על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה. ומ״א אומר ע״י שהפיל הקב״ה שריהם של שבעה אומות מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח: (ג) והיה לכם פאת נגב. רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צין ע״י אדום. אשר אצל אדום מתחלת מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות כיצד שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנא׳ (יהושע י״ג) מן השיחור אשר על פני מצרים ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישראל ולא עשה כן וזהו שנא׳ (שמות י״ג) ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים (צפניה ב׳) יושבי חבל הים גוי כרתים ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים (יחזקאל כ) לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו והוליכן אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר (שופטים יא) וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והלכו כל דרומה של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח (שם) וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיו בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונה מערבה של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום: (ד) ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים. כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר: ועבר צנה. אל צין כמו מצרימה: והיו תוצאותיו. קצותיו בדרומה של קדש ברנע: ויצא חצר אדר. מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון של עולם ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש ברנע עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים הגדול שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: (ה) והיו תוצאותיו הימה. אל מצר המערב שאין עוד גבול

נגב

אבן עזרא

(נה) לשכים. קוצים חדים מגזרת הסר משוכתו הנני שך את דרכך בסירים: ולצנינם. פירושו לפי מקומו כמו ולשוטט בצדיכם שהם מכות בשוט או קוצים חדים כמו צנים פחים והנה עוד פירש להם בטל נחלתם שהם חייבים להוריש מהם יושב הארץ: (ב) אל הארץ כנען. כמו והנבואה עודד הנביא הנבואה נבואת עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען: (ג) על ידי אדום. מקום כמו על יד הירדן: (ה) נחלה מצרים. אל נחל מצרים

ושארא אבתיכם כתיב: תפל כלם חסר בקרייא במ״ח מלא וסימן במסרת רבתא: לגבלתיה ר׳ וסי׳ זאת הארץ אשר תפל. וירד הגבול הירדנה. והירדן יגבל אתו. ויכלו לנחל את הארץ. אורייתא לגבלתיה כתיב חסר ויו״ד קדמאה ותניינא. יהושע לגבולתיה חסר וי״ו דבתר למ״ד. וי״ו כתיב והית וקרינן והיו וסימן עקרבים הוידבר. נחל מצרים דיהודה. דעבר עצמונה. בית און. בית חורון. בית חגלה (פי׳ מ״ש): תוצאתיו כל אורייתא תוצאתיו כתיב. אל גבול היפלטי תצאתו כתיב. אל כתף בית חגלה תצאותיו כתיב. ושארא תצאתיו כתיב ולעינין

תולדות אהרן פרק כעין. סנהדרין נא.

בעל הטורים

תלמים. לשון זה פירשו פלשים כמבין ולגם:

רמבן

(נה) **לשכים** בעיניכם ליתדות המנקרות את עיניכם. תרגום של יתדות שכים ולצנינם פותרין בו הפותרין לשון מסוכת חדק הסובבת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא לשון רש״י. והנה ברור הוא כי שכים קוצים חדים מלשון הסר משוכתו הנני שך את דרכך הלא אתה שכת בעדו ושמת שכין בלועך דבר חד מקוץ או מברזל ולצנינים גם כן סלון ממאיר מלשון ואל מגינים יקחהו צנים פחים בדרך עקש שחסרו אות הכפל אבל הכוונה לשכים בעיניכם כמו כי השחד יעור פקחים וכן ולפני עור לא תתן מכשול על דעת רבותינו יאמר כי ינקרו עיניכם להטעות אתכם ולא תראו ולא תבינו וילמדו אתכם לעשות ככל תועבותיהם ולעבוד את אלהיהם כמו שאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם ואחר שיהיו שכים בעיניכם ויטעו אתכם יהיו צנינים בצדיכם שיכאיבו ויצערו אתכם לשוב ולכוח אתכם לשלל ולבוז אתכם ואח״כ וצררו אתכם שילחמו בכם ויביאו אתכם במצור ואולי יגלה אתכם מעריהם גלות שלמה כי כאשר דמיתי לעשות להם על ידיכם שיגלו כולם מן הארץ ולא תורישו מהם שם ולא שמעתם בקולי כן אעשה לכם ולא אשאיר מכם בארץ גם אחד:

לד (ב) **אל** הארץ כנען. כמו והנבואה עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען לשון ר״א וכן כתב רש״י. והביאו לדמיון האל בית אל וכבר פירשתי

סודו

ספורנו

(נו) והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם. כי תזנו אחרי אלהיהם בלי ספק: **לד** (ב) זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה. תפול לכם בגורל קודם שתכבשו כלה כי בגורל יאות לשון נפילה כמו ועל לבושי יפילו גורל וכן הפיל פור הוא הגורל. ואמר זאת כי מה שכבשו ח״ל לא הוצרך לחלק בגורל ולכן חלק משה את ארץ סיחון ועוג בלתי גורל כפי הנראה בספר יהושע וזה כי ארץ סיחון ועוג אין בה קדושת ארץ ישראל כאמרו ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם ולא היתה ראויה לגורל אשר פתים

ברות

אבן עזרא

מצרים ואינו היאור : (ו) הים הגדול . הספרדי הטעם גבול מערב נחלתכם והיה הים הגדול והוא הגבול בעצמו : (י) ואל"ף והתאויתם . תחת וי"ו והתאוית פיו ואם הם שני בניינים : והתאויתם . כמו עד תאות גבעות עולם : (יא) ומחה . כאשר אמרו קדמונינו טבירתא מגזרת ימחאו כף : (טו) שני המטות . פעם שנית לבאר מקום נחלתם : (יז) ינחלו . פעל יוצא לשנים פעולים וכן ונחלתנו על דעת המדקדקים : אלעזר . ראשונה כי על פיו יצא יהושע גם הוא בן אהרן . ולא הזכיר נשיא

תוצאות כתיב תצאות. תוצאת ג' כתיב כן וסימן מהר ההר תתאו . ואלה תוצאת העיר . וירד הגבול . תוצאות חיים ל' מלא דמלא ושארא כלהון תצאות כתיב : הגבל פ' חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר חקת התורה : ומחה ד' וסי' נמסר בסדר נשא : על כתף ח' וסימן וירד הגבל משפם . ויתן את המכונות ב' בו . משא בהמות נגב . ויבאני במבוא אשר על כתף : הירדנה ד' וסימן וירד הגבול . ויבא גדעון . ויאמר אליהו אל אלישע . וילך אתם ויבאו הירדנה : כי לקחו ה' ר"פ בטעמא מונח לפני גריש בתורה וסימן נמסר בסדר משפטים : לבית אבתם כל אורייתא אבתם חסר בם"ב מלא וסימן אלה קראי העדה . ואת שם אהרן תכתב על מטה . וכל נביאים וכתובים דכוות' מלא בם"ה חסר וסימן נמסר בסדר במדבר : אלה שמות ה' ר"פ וסימן נמסר בריש סדר

תולדות אהרן וגבול ים . גיטין ח (חלה ס) : וזאת מטה . בכורות נה : מעבר לירדן . עם :

בעל הטורים

אלה שמות האנשים . ולמטה פעם אחרת ואלה שמות האנשים לומר שלוים כשמותם וכלום במעשיהם :

וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא :
י וּתְחוּם מַעַרְבָא וִיהֵי לְכוֹן
יַמָּא רַבָּא וּתְחוּמֵיהּ דֵּין יְהֵי
לְכוֹן תְּחוּם מַעַרְבָא :
ז וְדֵין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם
צִיפּוּנָא מִן יַמָּא רַבָּא
תְּכַוְּנוּן לְכוֹן לְהוֹר טוּרָא :
ח מֵהוֹר טוּרָא תְּכַוְּנוּן
לְמֵטֵי חֲמָת וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי
דִתְחוּמָא לִצְדָד : ט וְיִפּוֹק
תְּחוּמָא לְזִפְרוֹן וִיהוֹן
מַפְקָנוֹהִי לַחֲצַר עֵינָן דֵּין יְהֵי
לְכוֹן תְּחוּם צִיפּוּנָא :
י וּתְכַוְּנוּן לְכוֹן לִתְחוּם
קִידוּמָא מֵחֲצַר עֵינָן לִשְׁפָם :
יא וְיֵיחוֹת תְּחוּמָא מִשְּׁפָם
לְרִבְלָה מִמַּדְנַח לְעַיִן וְיֵיחוֹת
תְּחוּמָא וְיִמְטֵי עַל כֵּיף יַם
גִינֵיסַר קִידוּמָא : יב וְיֵיחוֹת
תְּחוּמָא לְיַרְדְּנָא וִיהוֹן
מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא דְמִלְחָא דָא
תְּהֵי לְכוֹן אַרְעָא לִתְחוּמַהָא
סְחוֹר סְחוֹר : יג וּפַקֵּיד מֹשֶׁה
יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא
אַרְעָא דְתִתְחַסְנוּן יָתַהּ
בְּעַדְבָא דְפַקֵּיד יְיָ לְמִתַּן
לְתִשְׁעַת שִׁבְטִין וּפַלְגוּת
שִׁבְטָא : יד אֲרֵי קַבִּילוּ
שִׁבְטָא דִבְנֵי רְאוּבֵן לְבֵית
אֲבָהַתְהוֹן וְשִׁבְטָא דִבְנֵי גָד
לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן וּפַלְגוּת
שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה קַבִּילוּ
אַחְסַנְתְּהוֹן : טו תְּרֵין שִׁבְטִין
וּפַלְגוּת שִׁבְטָא קַבִּילוּ
אַחְסַנְתְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא
דִירֵחוֹ קִידוּמָא מַדִּינְחָא :
טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר : יז אִלֵּין שְׁמָהַת
גֻּבְרַיָּא דְיַחְסְנוּן לְכוֹן יַת
אַרְעָא אֶלְעָזָר כַּהֲנָא
וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן : יח וְרַבָּא

תֽוֹצְאֹתָ֖יו הַיָּֽמָּה׃ ו וּגְב֣וּל יָ֔ם
וְהָיָ֥ה לָכֶ֛ם הַיָּ֥ם הַגָּד֖וֹל וּגְב֑וּל ח' מ"ל בתורה
זֶה־יִהְיֶ֥ה לָכֶ֖ם גְּב֥וּל יָֽם׃ ז וְזֶה־ כ"ג ר"פ
יִהְיֶ֥ה לָכֶ֖ם גְּב֣וּל צָפ֑וֹן מִן־הַיָּם֙
הַגָּדֹ֔ל תְּתָא֥וּ לָכֶ֖ם הֹ֥ר הָהָֽר׃ ל' ובענין
ח מֵהֹ֣ר הָהָ֔ר תְּתָא֖וּ לְבֹ֣א חֲמָ֑ת
וְהָי֛וּ תּוֹצְאֹ֥ת הַגְּבֻ֖ל צְדָֽדָה׃ ג' כ"כ
ט וְיָצָ֤א הַגְּבֻל֙ זִפְרֹ֔נָה וְהָי֥וּ ד' חסר בתורה וט' בנביא
תוֹצְאֹתָ֖יו חֲצַ֣ר עֵינָ֑ן זֶה־יִהְיֶ֥ה
לָכֶ֖ם גְּב֥וּל צָפֽוֹן׃ י וְהִתְאַוִּיתֶ֥ם ל
לָכֶ֖ם לִגְב֣וּל קֵ֑דְמָה מֵחֲצַ֥ר עֵינָ֖ן
שְׁפָֽמָה׃ יא וְיָרַ֨ד הַגְּבֻ֤ל מִשְּׁפָם֙
הָרִבְלָ֖ה מִקֶּ֣דֶם לָעָ֑יִן וְיָרַ֣ד הַגְּבֻ֔ל ל
וּמָחָ֛ה עַל־כֶּ֥תֶף יָם־כִּנֶּ֖רֶת
קֵֽדְמָה׃ יב וְיָרַ֤ד הַגְּבוּל֙ הַיַּרְדֵּ֔נָה ד'
וְהָי֥וּ תוֹצְאֹתָ֖יו יָ֣ם הַמֶּ֑לַח זֹאת֩
תִּהְיֶ֨ה לָכֶ֥ם הָאָ֛רֶץ לִגְבֻלֹתֶ֖יהָ כל אורייתא כ"ב
סָבִֽיב׃ יג וַיְצַ֣ו מֹשֶׁ֔ה אֶת־בְּנֵ֥י
יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר זֹ֣את הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֨ר
תִּתְנַחֲל֤וּ אֹתָהּ֙ בְּגוֹרָ֔ל אֲשֶׁר֙ צִוָּ֣ה
יְהוָ֔ה לָתֵ֛ת לְתִשְׁעַ֥ת הַמַּטּ֖וֹת ד' מ"ל בשבטים
וַחֲצִ֥י הַמַּטֶּֽה׃ יד כִּ֣י לָֽקְח֞וּ מַטֵּ֨ה ס' מאריכין בריש פסוקי
בְנֵ֤י הָראוּבֵנִי֙ לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֔ם
וּמַטֵּ֥ה בְנֵֽי־הַגָּדִ֖י לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם
וַחֲצִי֙ מַטֵּ֣ה מְנַשֶּׁ֔ה לָקְח֖וּ
נַחֲלָתָֽם׃ טו שְׁנֵ֥י הַמַּטּ֖וֹת וַחֲצִ֣י
הַמַּטֶּ֑ה לָקְח֣וּ נַחֲלָתָ֗ם מֵעֵ֛בֶר
לְיַרְדֵּ֥ן יְרֵח֖וֹ קֵ֥דְמָה מִזְרָֽחָה׃ פ
רביעי (ששי כשהן מחוברין) טז וַיְדַבֵּ֥ר
יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ יז אֵ֚לֶּה ס' ר"פ
שְׁמ֣וֹת הָאֲנָשִׁ֔ים אֲשֶׁר־יִנְחֲל֥וּ
לָכֶ֖ם אֶת־הָאָ֑רֶץ אֶלְעָזָר֙ הַכֹּהֵ֔ן
וִיהוֹשֻׁ֖עַ בִּן־נֽוּן׃ יח וְנָשִׂ֥יא אֶחָ֛ד י

רשי

גב מאריך לצד המערב משם והלאה : (ו) וגבול ים . ומצר מערבי מהו : והיה לכם הים הגדול . למצר : וגבול . הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין אינזול"ש : (ז) גבול צפון . מצר צפון : מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר . שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפע ונכנס לתוך הים ויש מרחב הים לפנים הימנו וחוצה הימנו : תתאו . תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר : תתאו . לשון סיבה כמו (ד"ה ב י"ב) אל תא הרצים (יחזקאל מ') ותאי השער היוצא שקורין אפנדי"ץ שהוא מוסב ומשופע : (ח) מהר ההר . תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא : תוצאות הגבול . סופי הגבול כל מקום שנא' תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או שם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון ולענין רוחב המדה של הראשון קראו תוצאות ששם כלה אותה מדה : (ט) והיו תוצאותיו חצר עינן . הוא היה סוף המצר הצפוני ונמצאת חצר עינן במקצוע צפונית מזרחית ומשם והתאוית' לכם אל מצר המזרחי : (י) והתאויתם . לשון סיבה ונטיה כמו תתאו : שפמה . במצר המזרחי ומשם הרבלה : (יא) מקדם לעין . שם מקום והמצר הולך במזרחו נמצא העין לפנים מן המצר ומארץ ישראל הוא : וירד הגבול . כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך : ומחה על כתף . עבר : ים כנרת קדמה . שיהא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד ים כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה : (טו) קדמה מזרחה . אל פני העולם שהם במזרח שרוח מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל : (יז) אשר ינחלו לכם . בשבילכם . כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושין יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו (שמות

יד

רמבן

מדו והנכון בעיני באל הארץ כנען כי שם הארץ הזאת כנען כמו מצרים שם הארץ בשם העם וכן יושבי כנען וכן כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב והנה אל הארץ כנען כמו שאמר העיר ירושלים והמלך דוד והאיש גבריאל :

ומגרש

נָשִׂיא אֶחָד מִמַּטֶּה תִּקְחוּ לִנְחֹל
אֶת־הָאָרֶץ׃ יט וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
הָאֲנָשִׁים לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־
יְפֻנֶּה׃ כ וּלְמַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן
שְׁמוּאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כא לְמַטֵּה
בִנְיָמִן אֱלִידָד בֶּן־כִּסְלוֹן׃
כב וּלְמַטֵּה בְנֵי־דָן נָשִׂיא בֻּקִּי בֶּן־
יָגְלִי׃ כג לִבְנֵי יוֹסֵף לְמַטֵּה בְנֵי־
מְנַשֶּׁה נָשִׂיא חַנִּיאֵל בֶּן־אֵפֹד׃
כד וּלְמַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם נָשִׂיא
קְמוּאֵל בֶּן־שִׁפְטָן׃ כה וּלְמַטֵּה
בְנֵי־זְבוּלֻן נָשִׂיא אֱלִיצָפָן בֶּן־
פַּרְנָךְ׃ כו וּלְמַטֵּה בְנֵי־יִשָּׂשכָר
נָשִׂיא פַּלְטִיאֵל בֶּן־עַזָּן׃
כז וּלְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר נָשִׂיא
אֲחִיהוּד בֶּן־שְׁלֹמִי׃
כח וּלְמַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי נָשִׂיא
פְּדַהְאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כט אֵלֶּה
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְנַחֵל אֶת־בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ פ חמישי
לה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ
לֵאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּתָם
עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים
סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם׃ ג וְהָיוּ
הֶעָרִים לָהֶם לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם
יִהְיוּ לִבְהֶמְתָּם וְלִרְכֻשָׁם וּלְכֹל
חַיָּתָם׃ ד וּמִגְרְשֵׁי הֶעָרִים
אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם מִקִּיר הָעִיר
וָחוּצָה אֶלֶף אַמָּה סָבִיב׃
ה וּמַדֹּתֶם מִחוּץ לָעִיר אֶת־פְּאַת־
קֵדְמָה אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־
נֶגֶב אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־
יָם ׀ אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֵת פְּאַת

חַד רַבָּא חַד מִשִּׁבְטָא
תְּדַבְּרוּן לְאַחְסָנָא יָת
אַרְעָא׃ יט וְאִלֵּין שְׁמָהַת
גֻּבְרַיָּא לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה
כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה׃ כ וּלְשִׁבְטָא
דִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בַּר
עַמִּיהוּד׃ כא לְשִׁבְטָא
דְבִנְיָמִן אֱלִידָד בַּר כִּסְלוֹן׃
כב וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי דָן רַבָּא
בֻּקִּי בַּר יָגְלִי׃ כג לִבְנֵי
יוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה
רַבָּא חַנִּיאֵל בַּר אֵפוֹד׃
כד וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי אֶפְרַיִם
רַבָּא קְמוּאֵל בַּר שִׁפְטָן׃
כה וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן
רַבָּא אֱלִיצָפָן בַּר פַּרְנָךְ׃
כו וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר
רַבָּא פַּלְטִיאֵל בַּר עַזָּן׃
כז וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר
רַבָּא אֲחִיהוּד בַּר שְׁלוֹמִי׃
כח וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי
רַבָּא פְּדַהְאֵל בַּר עַמִּיהוּד׃
כט אִלֵּין דְּפַקִּיד יְיָ לְאַחְסָנָא
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא
דִכְנָעַן׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל
יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ לְמֵימָר׃
ב פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִתְּנוּן לְלֵוָאֵי מֵאַחֲסָנַת
אֲחוּדַּתְהוֹן קִרְוִין לְמִתַּב
וְרֵוַח לְקִרְוַיָּא סַחֲרָנֵיהוֹן
תִּתְּנוּן לְלֵוָאֵי׃ ג וִיהוֹן
קִרְוַיָּא לְהוֹן לְמִתַּב
וְרָוְחֵיהוֹן יְהוֹן לִבְעִירְהוֹן
וּלְקִנְיָנֵיהוֹן וּלְכָל חֵיוַתְהוֹן׃
ד וְרָוְחֵי קִרְוַיָּא דְּתִתְּנוּן
לְלֵוָאֵי מִכּוֹתֶל קַרְתָּא
וּלְבָרָא אֲלַף אַמִּין סְחוֹר
סְחוֹר׃ ה וְתִמְשְׁחוּן מִבָּרָא
לְקַרְתָּא יָת רוּחַ קִידוּמָא
תְּרֵין אַלְפִּין בְּאַמִּין וְיָת רוּחַ
דָּרוֹמָא תְּרֵין אַלְפִּין בְּאַמִּין
וְיָת רוּחַ מַעַרְבָא תְּרֵין
אַלְפִּין בְּאַמִּין וְיָת רוּחַ

ב׳ חסר
י׳ בתורה
כל ענינא ולמטה במ״ג למטה יהודה בנימן מנשה.
ל׳ בתורה
ג׳ זקפין בענין יב״א סימן יהודה בנימן יוסף וחד ולמטה בני שמעון.
ל׳ בוס גבר
כל ענינא נשיא במ״ג חסרים יהודה שמעון בנימן
כל ענינא למטה בני ולמטה בני במ״ב חסרים בני יהודה בנימן
קדמאה בז בבני גרשון ודין בזרקא וסימן מתנה בזריקה
ב׳
ל׳
ל׳ ומ״ל
ב׳ חסר בלישנא ט״ז פסוקים בטעם פזר גדול וגלגל

רשי

יד) ה׳ ילחם לכם: (יח) לנחל את הארץ. שיהא נוחל וחולק אותה במקומכם: (כט) לנחל את בני ישראל. שהם ינחילו אותה להם למחלקותיה: (ב) ומגרש. ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה: ולכל חיתם. (לכל חיותם). לכל צרכיהם: (ד) אלף אמה סביב. (ערובין נ״א) ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם

בעל הטורים

אלידד בן כסלון. הוא אלדד והוסיפו לו יו״ד ע״ש הנבואה הנקראת ביו״ד לשונות: ומדתם מחוץ לעיר וגו׳ אלפים באמה שאלפים אמה יהיו חוץ מע׳ אמה ושיריים וזהו ומדתם מחוץ לעיר: בפרשת מגרש כתיב ה׳ פעמים מקלט שיקלטו ולא יהרג הנפש שיש לו ה׳ שמות:

אבן עזרא

נשיא לבני ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם והמפרשים אמרו כי החל מיהודה כאשר יצא הגורל בתחלה רק יש טענה גדולה עליהם אע״פ שהפירוש נכון יהיה נראה לפי דעתנו: (כח) פדהאל. אם נעלם הה״א הם שתי מלות שוות בטעם כי הה״א איננה מהאותיות המשך: (ב) ומגרש. ידוע: מרנס

שמות בריש ספרא: כל ענינא ולמטה במ״ג למטה וסימן יהודה בנימן מנשה יב״ם סימן: למטה יהודה ב׳ בענין בטעמא. יהודה. בנימן. כל ענינא ולמטה בני במ״ב חסר בני וסימן י״ב יהודה בנימן: וידבר ה׳ אל משה דלא נסיב לאמר ט׳ וסימן נמסר בסדר כי תשא: ומדתם י״ו פסוקים בטעם פזר גדול וגלגל וסימן נמסר במסרה רבתא: ומדתם ב׳ חסר בלישנא וסימן ומדתם מחוץ לעיר.

תולדות אהרן ומגרשיהם. נדרים פא מכות יב (ערובין כב סוטה כ): מקיר העיר. ערובין נא נו ח סוטה כז: ומדתם. ערובין נא נדרים ע סוטה כז (שם כ):

ספורנו

כלוח הקדש: לה (ג) לבהמתם. למרכב ולמשא: ולרכשם. בקר וצאן: ולכל חיתם. כמו דבריש של

רמבן

לה (ב) ומגרש ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי ואין רשאין לבנות לו בית ולא ליטע כרם ולא לזרוע זריעה אלף אמה סביב ואחריו אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף פנימים למגרש והחיצונים לשדות סביב ולכרמים לשון רש״י מדברי רבותינו. והנכון בעיני על דרך הפשט שיאמר שיתנו למגרש אלף אמה בסביבות העיר כנגדה שיהיו לה לארכה אלף אמה חמש מאות לרוח האחד ולרחבה כמו כן אלף אמה חמש מאות אמה לכל רוח ואחר כן אמר שיעשו מרובע אלפים אמה על אלפים אמה ותהיה העיר באמצע הרבוע הוסיף לפסס

צָפוֹן אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְהָעִיר בַּתָּוֶךְ ס'
זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגְרְשֵׁי הֶעָרִים׃ ס' מטעים
ו וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ
לַלְוִיִּם אֵת שֵׁשׁ־עָרֵי הַמִּקְלָט
אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנֻס שָׁמָּה הָרֹצֵחַ כ' חסר או יבדיל ודין
וַעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם
עִיר׃ ז כָּל־הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ
לַלְוִיִּם אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה עִיר
אֶתְהֶן וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן׃ ח וְהֶעָרִים ל' כ"כ וכל יהושע דכוותא במ"א
אֲשֶׁר תִּתְּנוּ מֵאֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ומגרשיהם בני יוסף
מֵאֵת הָרַב תַּרְבּוּ וּמֵאֵת הַמְעַט שני מטעם
תַּמְעִיטוּ אִישׁ כְּפִי נַחֲלָתוֹ אֲשֶׁר
יִנְחָלוּ יִתֵּן מֵעָרָיו לַלְוִיִּם׃ פ ל'

ששי (שביעי כשהן מחוברין) ט וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי י"ג
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם
עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אַרְצָה כְּנָעַן׃ ח'
יא וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי ל'. ד'
מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס שָׁמָּה
רֹצֵחַ מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃
יב וְהָיוּ לָכֶם הֶעָרִים לְמִקְלָט
מִגֹּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד־
עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט׃ ד'. ט"ו דגשים
יג וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתֵּנוּ שֵׁשׁ־עָרֵי ד'
מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם׃ יד אֵת ׀
שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶר
לַיַּרְדֵּן וְאֵת שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה׃
טו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר וְלַתּוֹשָׁב ל'

צִיפּוּנָא תְּרֵין אַלְפִּין בְּאַמִּין
וְקַרְתָּא בִּמְצִיעָא דֵּין יְהֵי
לְהוֹן רְוָחֵי קִרְוַיָּא׃
ו וְיָת קִרְוַיָּא דְּתִתְּנוּן
לְלֵיוָאֵי יָת שִׁית קִרְוֵי
שֵׁיזָבוּתָא דְּתִתְּנוּ לְמֵיעֲרַק
תַּמָּן קָטוֹלָא וַעֲלֵיהוֹן תִּתְּנוּן
אַרְבְּעִין וְתַרְתֵּין קִרְוִין׃
ז כָּל קִרְוַיָּא דְּתִתְּנוּן
לְלֵיוָאֵי אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי
קִרְוִין יַתְהֵן וְיָת רְוָחֵיהֵן׃
ח וְקִרְוַיָּא דְּתִתְּנוּן מֵאֲחוּדַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן סַגִּיאֵי
תַּסְגּוֹן וּמִן זְעִירֵי תַּזְעֲרוּן
גְּבַר כְּפוּם אַחְסַנְתֵּיהּ
דְּיַחְסְנוּן יִתֵּן מִקִּרְווֹהִי
לְלֵיוָאֵי׃ ט וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ י מַלֵּיל עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן
אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא
לְאַרְעָא דִּכְנָעַן׃ יא וּתְזַמְּנוּן
לְכוֹן קִרְוִין קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא
יְהֶוְיָן לְכוֹן וְיֵעֲרוֹק לְתַמָּן
קָטוֹלָא דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא
בְּשָׁלוּ׃ יב וִיהֶוְיָן לְכוֹן
קִרְוַיָּא לְשֵׁיזָבָא מִגָּאֵיל
דְּמָא וְלָא יְמוּת קָטוֹלָא עַד
דִּיקוּם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא
לְדִינָא׃ יג וְקִרְוַיָּא דְּתִתְּנוּן
שִׁית קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יְהֶוְיָן
לְכוֹן׃ יד יָת תְּלָת קִרְוַיָּא
תִּתְּנוּן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא
וְיָת תְּלָת קִרְוַיָּא תִּתְּנוּן
בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן קִרְוֵי
שֵׁיזָבוּתָא יְהֶוְיָן׃ טו לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא וּלְתוֹתָבַיָּא

ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים: (יא) והקריתם. אין הקריאה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר (בראשית כז) כי הקרה ה' אלהיך לפני: (יב) מגאל. מפני גואל הדם שהוא קרוב לנרצח: (יג) שש ערי מקלט. (מכות ה) מגיד שאע"פ שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען (ספרי): (יד) את שלש הערים וגומר. (מכות ט) אע"פ שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים וחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב (הושע ו) גלעד קרית פעלי און עקובה מדם:
ושם

(י) ארצה כנען. ידוע גם זאת הפ' דבקה: (יא) והקריתם. מגזרת קריה: (טו) לבני ישראל. אינו דבק

ומרתי את פעלתם: בתוך ה' וסימן נמסר בסדר לך לך: ערי המקלט ד' וסימן ואת הערים אשר תתנו ללוים. דבר אל בני ישראל דיהושע. ויתנו להם את המקלט דד"ה. ולבני אהרן נתנו את ערי דד"ה ושאר אורייתא ערי מקלט. ושאר יהושע עיר מקלט: ארצה כנען ה' וסימן במסרה רבתא: תהיינה י' כתובין כן בתורה וסימן נמסר בסדר אמר: עמדו ד' וסימן עד עמדו לפני העדה למשפט. וישב בעיר ההוא. ערי המערה. ויעמד המלך על עמדו: למשפט ט"ו דגשים וסימן במסרה רבתא:

תולדות אהרן זה יהיה לכם. ערובין נא: ועליהם תתנו. מכות ט יג: וגם שמה. מכות יא יג: והיו לכם. שם ט: עד עמדו. שם יב: שש ערי מקלט. שם ט (נדרים מב): את שלש. שם: לבני ישראל. שם:

בעל הטורים

ינחלו שלשה במסורה. הכא נחלתו אשר ינחלו. לשמות מטות אבותם ינחלו. כבוד חכמים ינחלו. אשר ינחלו לשמות מטות אבותם ינחלו כי ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ וכן לשמות מטות אבותם ינחלו חכמים דכתי' דברים הלב מוכם לכתו [illegible] נחלתם:

ספורנו

על כורת ויוני שוכך וזולתם: (ח) מאת הרב תרבו. מפני שהנחלה אותה בדמים והיה המעט של אותו השבט שהיה לו חלק מועט שוה בדמים אל החלק הרב שהיה נותן ללוים אותו השבט אשר חלקו

רמבן

להם מגרש שלא כנגד העיר כשיעור הראשון שכנגד העיר עד שנמצא כשתשאיר למגרש אלף אמה בסביבותיה כאשר צוה בתחלה תהיה העיר אלף על אלף ברבוע והנה העיר רבוע במה שיתנו ללוים ודע כי לשון פאה יאמר על הצד כולו וכן מאה במאה אורך לפאה האחת לעבר כולו וכן כל הנזכרים שם. וכן הפאות שבסוף ספר יחזקאל ועוד שאם היה אומר למדוד מן העיר אל החוץ אלפים אמה לכל רוח היה אומר ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה וגו' אבל ומדותם את פאת קדמה היא מדידת הצד הפאה כאשר פירשתי וכן נאה להם לערים שתהיה להם אחוזה מרובעת לא שימדדו אלפים אמה לארבע הרוחות כנגד העיר והקרנות לא תהיינה להם ודומה לזה סביב שמונה עשר אלף כי העיר בין כל סביבותיה שמונה עשר אלף כי מנה בארבע הפאות ארבעת אלפים וחמש מאות שהן שמונה עשר אלף לכולן כי מדד בארבע הפאות והנכון הוא שיהיו אלף אמה אשר נתן להם סביב כנגד העיר למגרש שלא יזרע והאלף אשר הוסיף הכתוב השני בארבע הפאות לשדות וכרמים כמו שקבלו רבותינו אבל שם הכל מגרש בלשון הכתוב אלא שזה נעבד ונזרע וזה לא יעבד בו ולא יזרע ולכך הפרישן זה מזה:

(ח) **מאת** הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו. גם זה על דעת רבותינו מאת בתי האבות שנחלו הרבה יקחו הרבה כמו שהזכיר למשפחותיהם אבל השבטים שוים היו בנחלה ואע"פ שתמצא בספר יהושע שאין מספר הערים אשר נתנו ללוים שוה לשבטיהם מפני שווי הערים היה שהיו חשובות זו מזו כי בשוה נתחלקה הארץ תדע שהרי נתנו מיהודה ושמעון ובנימן ערים י"ג וממטה יששכר אשר ונפתלי וחצי מנשה י"ג ואלו מרובים על הראשונים במנינם ונתנו ממטה אפרים ערים ארבע וממטה דן ערים ארבע והיו בני דן כפלים כבני אפרים:

(יד) **את** שלש הערים. ואע"פ שבארץ כנען תשעת המטות וכאן אינם אלא שנים השוה מנין ערי מקלט שלהם כי בגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקבה מדם ל' רש"י מדברי רז"ל. ואע"פ שאין המקלט אלא בשוגגין היו שופכי דמים במרמה ומראין עצמן כשוגגין והוצרך להרבות להם ערי מקלט לקלוט את כולן שלא נדע מי המזיד ואם כן צוה הקב"ה זה על שם העתיד על דרך וקם העם הזה וזנה או שיאמרו שהיה אויר ארץ גלעד מגדלת רוצחים מאז היתה לגוי ואני תמה כי על דעת רז"ל הכתוב שאמר עליהם

(טז) ואם בכלי ברזל הכהו. (ספרי) אין זה מדבר בהורג בשוגג הסמוך לו אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו וא"ת בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגו' למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: (יז) באבן יד. (ספרי) שיש בה מלא יד: אשר ימות בה. שיש בה שיעור להמית כתרגומו. לפי שנאמר (שמות כא) והכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכך נאמר אשר ימות בה: (יח) או בכלי עץ יד. לפי שנאמר (שמות כא) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יכול כל שהוא לכך נאמר בעץ אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית: (יט) בפגעו בו. אפילו בתוך ערי מקלט: (כ) בצדיה. כתרגומו בכמנא במארב: (כב) בפתע. באונס ותרגומו בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: (כג) או בכל אבן אשר ימות בה. הכהו: בלא ראות. שלא ראהו: ויפל עליו. (מכות ז) מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה: (כה) עד מות הכה"ג. (ספרי) שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם

בְּתוֹכָם תִּהְיֶינָה שֵׁשׁ־הֶעָרִים הָאֵלֶּה לְמִקְלָט לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃ טז וְאִם־בִּכְלִי בַרְזֶל ׀ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יז וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יח אוֹ בִּכְלִי עֵץ־יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בּוֹ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יט גֹּאֵל הַדָּם הוּא יָמִית אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ הוּא יְמִתֶנּוּ׃ כ וְאִם־בְּשִׂנְאָה יֶהְדָּפֶנּוּ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו בִּצְדִיָּה וַיָּמֹת׃ כא אוֹ בְאֵיבָה הִכָּהוּ בְיָדוֹ וַיָּמֹת מוֹת־יוּמַת הַמַּכֶּה רֹצֵחַ הוּא גֹּאֵל הַדָּם יָמִית אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ׃ כב וְאִם־בְּפֶתַע בְּלֹא־אֵיבָה הֲדָפוֹ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו כָּל־כְּלִי בְּלֹא צְדִיָּה׃ כג אוֹ בְכָל־אֶבֶן אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוֹת וַיַּפֵּל עָלָיו וַיָּמֹת וְהוּא לֹא־אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מְבַקֵּשׁ רָעָתוֹ׃ כד וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמַּכֶּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה׃ כה וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת־הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהֵשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר־נָס שָׁמָּה וְיָשַׁב בָּהּ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל

דְבֵינֵיהוֹן יְהֶוְיָן שִׁית קִרְוַיָּא הָאִלֵּין לְשֵׁיזָבָא לְמֵעֲרַק לְתַמָּן כָּל דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא בְּשָׁלוּ׃ טז וְאִם בְּמָאן דְּפַרְזְלָא מְחָהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קָטוֹלָא׃ יז וְאִם בְּאַבְנָא דְּמִתְנַסְבָא בִּידָא דְּהִיא כִּמְסַת דִּי יְמוּת בַּהּ מְחָהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קָטוֹלָא׃ יח אוֹ בְּמָאן דְּאָעָא דְּמִתְנְסֵיב בִּידָא דְּהִיא כִּמְסַת דִּי יְמוּת בֵּיהּ מְחָהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קָטוֹלָא׃ יט גָּאֵיל דְּמָא הוּא יִקְטוֹל יָת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַּב לֵיהּ מִן דִּינָא הוּא יִקְטְלִינֵּיהּ׃ כ וְאִם בְּסִנְאָה דְּחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי בְּכִמְנָא וְקַטְלֵיהּ׃ כא אוֹ בִּדְבָבוּ מְחָהִי בִּידֵיהּ וְקַטְלֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל מַחְיָא קָטוֹלָא הוּא גָּאֵיל דְּמָא יִקְטוֹל יָת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַּב לֵיהּ מִן דִּינָא׃ כב וְאִם בִּתְכֵיף בְּלָא דְבָבוּ דְּחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי כָּל מָאן בְּלָא כְמָן לֵיהּ׃ כג אוֹ בְּכָל אַבְנָא דְּהִיא כִּמְסַת דִּי יְמוּת בַּהּ בְּלָא חֲזֵי וּרְמָא עֲלוֹהִי וְקַטְלֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ וְלָא תָבַע בִּישְׁתֵּיהּ׃ כד וִידוּנוּן כְּנִשְׁתָּא בֵּין מַחְיָא וּבֵין גָּאֵיל דְּמָא עַל דִּינַיָּא הָאִלֵּין׃ כה וִישֵׁזְבוּן כְּנִשְׁתָּא יָת קָטוֹלָא מִיַּד גָּאֵיל דְּמָא וִיתִיבוּן יָתֵיהּ כְּנִשְׁתָּא לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דַּעֲרַק לְתַמָּן וִיתֵיב בַּהּ עַד דִּי יְמוּת כַּהֲנָא רַבָּא דְּרַבִּי

כל ואם דענין במקף כמ"א ואם באבן יד

ר'

כל עוגה וימת

קדמאה ימות בה וס"י אשר בה בו

חי ומלאים

ס' חסרים בלישנא

כל או דענין בלא מקף במ"ב או השליך והכירו

סימן

ג' וסימן אדם מית במשריתא

דבק עם הפסוק הראשון כי בפסוק הראשון אמר כי אלה הערים תהיינה ערי מקלט ולא אמר מקלט למי אחר כן באר כי לבני ישראל ולגר הגר בתוכם תהיינה שש הערים האלה מקלט: (יט) בפגעו בו. בשבר הפ"א כמו בשברי לכם כי שמות הפועלים ישתנו: (כ) יהדפנו. ממקום גבוה: או השליך עליו. כמו קיר נטוי או כלי שימות בו: בצדיה. פירשתיו: (כב) בפתע. כמו פתאום: (כג) בלא ראות. שם הפועל: ולא אויב לו. ולא מתכוין לבקש רעתו: (כה) עד מות. יש אומר עד מות עד חפוש וכמוהו תמות חכמה ולא אמרו כלום כי עמכם תמות חכמ' הוא כמשמעו וגם כן עד מות הכהן הגדול כי טעם

באבן ג'. וסימן באבן או באגרף. ואם באבן יד אשר ימות בה. ובגלתו את ראשו. וחד ובאבן וסימן ולאלוה מעוזים על כנו: ימית ח' וסימן במסרה רבתא: ימתנו ה' וסימן במסרה רבתא: הדפו ב' וסימן ואם בפתע בלא איבה הדפו. לא עמד כי ה' הדפו: ויפל ג' וסימן ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן. ויפל עליו וימת והוא לא. ויפל בקרב מחנהו. וסימן בלשון תרגום אדם מית במשריתא:

תולדות אהרן בשגגה. שם ו: ואם בפתע. שם כריתות ט: בלא ראות. נדרים פז שם קמא פו מכות ט: ויפל עליו. מכות ז: והוא לא. סנהדרין כט: ושפטו העדה. פסחים יב ר"ה כו סנהדרין ב ג סט: ושפטו העדה. קמא פו: והצילו העדה. פסחים יב ר"ה כו סנהדרין ב ג סט מכות י: והשיבו אותם. מכות ט י: וישב בה עד מות הכהן. סנהדרין יח מכות יא יב (יומא מד): או באיבה. סנהדרין עו פד: מות יומת הרוצח. סנהדרין לג: גואל הדם ימית. סנהדרין מה: מות יומת המכה מלעא לא סנהדרין עו מה נג עב עו:

ספורנו

חלקו רב הכמות: (כה) עד מות הכהן הגדול. כבר באר שהגלות היא על השוגג ובהיות מיני השגגות בלתי שוות כי מהם קרובות לאונס ומהן קרובות אל המזיד נתן לגלות זמן בלתי שוה בכל השוגגים כי מהם

בעל הטורים

באבן ג'. ואם באבן יד אשר ימות בה והכה איש את רעהו באבן. באבן המלך. והכה איש את רעהו באבן אם הוא באבן יד צריך אומד שיהא בו כדי להמית שנאמר אשר ימות בה. אבל אם הוא גדול כאבן המלך אין צריך אומד ממילא יש בו כדי להמית: הדפו ב' במסרה. בלא איבה הדפו. כי ה' הדפו. והיינו דאמרינן והאלהים אנה לידו משל לשני בני אדם אחד הרג שוגג וא' הרג מזיד (בלא עדים) הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק אחד זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג מזיד (בלא עדים) נמצא הרגו בשוגג ונתחייב גלות וזהו בלא איבה הדפו ורוצה להתחזק ולעמוד ולא יוכל כי ה' הדפו: ויפל ג'. ויפל עליו וימת. ויפל בקרב מחנהו. ויפל ה' אלהים תרדמה. כדאיתא במדרש יותר ממה שהרג בהם השליו ע"י אכילה הרג בהם ע"י ירידה שירד ונפל על ראשם. וזהו ויפל עליו וימת. ויפל ה' אלהים תרדמה כדאיתא צדיקים אוכלים ומתים מיד רשעים יורדים למטה ומתנונים והולכים עד ל' יום וזהו ויפל ה' אלהים תרדמה שתרדמה שלט עליהם וישנו שינת עולם: עד מות הכהן הגדול. ג"פ כהן גדול בפ' לומר א' כהן גדול שנמשח אחד מרובה בגדים ואחד כהן גדול שעבר כולם משיבים הרוצח במיתתן:

רמבן

עליהם תתנו ארבעים ושתים עיר כולם למקלט צוה בהם והנה היו מהם בארץ כנען ל"ו ערים ובעבר הירדן ו' וכולן קולטות לדעת רז"ל והנה היו המקלטים לכל ארץ ישראל ביושר והשוה כי ארבע ערי מקלט יגיעו לשבט גם חשב שבט מנשה בארץ כנען מפני שרובו שם היה ואולי בערי המועדה ריבה ה' בעבר הירדן לכבוד משה שיבדיל הוא אליו אבל בכללם במדה ובמנין הן ועל דרך הפשט נראה בעיני כי ארץ עבר הירדן היתה גדולה מאד כי הם שני מלכי האמורי גדולים שהמקראות מפליגים בהם ואף כי עמון ומואב נזכרו בהם ומלכי ארץ כנען מלכי עיירות לכל מושל עיר יקראו בו מלך כאשר אתה רואה מלך ירושלם אחד מלך חברון אחד וביניהם מהלך חצי יום וכן הזכירו חכמים בין בית אל לעי ארבעת מילין שלזו מלך ולזו מלך. ויתכן שכן היה המנהג בדורות ההם אל כל אדון עיר יקרא מלך או היה לכבוד ארץ ישראל כמדרש רז"ל מ"מ לא היו מלכי ארצות רק מלכי עיר ועיר וכן כתוב שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים תחת שולחני. והנה היתה עבר הירדן גדולה מאד ראויה לשלש ערי מקלט ככל ארץ ישראל מן הירדן והלאה

יתיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו: אשר משח אותו בשמן הקדש. לפי פשוטו מן המקראות קצרים הוא שלא פירש מי משחו אלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש. (מכות יב) ורבותינו דרשוהו במסכת מכות לראיית דבר ללמד שאם עד שלא נגמר דינו מת כהן גדול ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או הכהן משח אותו אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו:

(כז) אין לו דם. (מכות ז׳) הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם: (כט) בכל מושבותיכם. למד שתהא סנהדרי קטנה נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל: (ל) כל מכה נפש וגומר. הבא להרגו על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצח. שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו: ולא תקחו כופר. (כתובות לז) לא יפטר בממון: (לב) ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו. למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן. לנוס. כמו לנס (כשב"א ובקמ"ץ) כמו (מיכה ב) שובי מלחמה ששבו מן המלחמה וכן (צפניה ג׳) נוגי ממועד (יהושע ה) כי מולים היו כאשר תאמר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר נוס על מי שנס כבר וקורהו נוס כלומר מוברח ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב: (לג) ולא תחניפו. ולא תרשיעו כתרגומו

אֲשֶׁר־מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ׃ כו וְאִם־יָצֹא יֵצֵא הָרֹצֵחַ אֶת־גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ כז וּמָצָא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לִגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת־הָרֹצֵחַ אֵין לוֹ דָּם׃ כח כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ׃ כט וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ ל כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת־הָרֹצֵחַ וְעֵד אֶחָד לֹא־יַעֲנֶה בְנֶפֶשׁ לָמוּת׃ לא וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לָמוּת כִּי־מוֹת יוּמָת׃ לב וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ לָשׁוּב לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן׃ לג וְלֹא־תַחֲנִיפוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת־הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא־יְכֻפַּר לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ־בָּהּ כִּי־אִם בְּדַם

ו׳ רפין

ז׳ ד׳ חסר וג׳ מ״ל

י״ח ס״פ

כ׳

ג׳

כ׳ פסוקים מתחלפין בטעם קדמא ולא תקחו כופר לנפש רוצח תיין ולא תקחו כופר לנוס וכו׳ דמהקטיל דמי כארעא דערק מקמן רגלוהי

ג׳ מוקפין וסי׳ נפק דמא כיומא

יָתֵיהּ בִּמְשַׁח קוּדְשָׁא׃ כו וְאִם מִפַּק יִפּוֹק קָטוֹלָא יָת תְּחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן׃ כז וְיַשְׁכַּח יָתֵיהּ גָּאֵיל דְּמָא מִבָּרָא לִתְחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ וְיִקְטוֹל גָּאֵיל דְּמָא יָת קָטוֹלָא לֵית לֵיהּ דְּמָא׃ כח אֲרֵי בְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ יְתֵיב עַד דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא וּבָתַר דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא יְתוּב קָטוֹלָא לַאֲרַע אַחְסַנְתֵּיהּ׃ כט וִיהוֹן אִלֵּין לְכוֹן לִגְזֵירַת דִּין לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ ל כָּל דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא עַל פּוּם סָהֲדִין יִקְטוֹל יָת קָטוֹלָא וְסָהִיד חַד לָא יַסְהֵיד בֶּאֱנָשׁ לְמִקְטַל׃ לא וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן עַל אֱנָשׁ קְטוֹל דְּהוּא חַיָּיב לְמִקְטַל אֲרֵי אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ לב וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן לְמֵיעֲרַק לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ לְמֵתוּב לְמִתַּב בְּאַרְעָא עַד דִּימוּת כַּהֲנָא׃ לג וְלָא תְחַיְּבוּן יָת אַרְעָא דְּאַתּוּן בַּהּ אֲרֵי דְמָא הוּא מְחַיֵּב יָת אַרְעָא וּלְאַרְעָא לָא מִתְכַּפַּר עַל דַּם זַכַּאי דְּאִתְּאֲשַׁד בַּהּ אֱלָהֵין

הוא יכפר בעד ישראל וזה המאורע אירע בימיו: (כו) את גבול. מן גבול כמו כצאתי את העיר: (כז) דם. פירשתיו: (לג) יחניף. עשות רע בסתר: שופכו. פועל כמו ובא גואלו: ולא

בשמן ו׳ רפין וסימן נמסר בסדר תצוה: יצא ז׳ ד׳ חסר וג׳ מלאים וסימן וישלח את הערב מלא. ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב. ואם יצא יצא הרצח. ובא המלך דוד עד מלא. ויאמר המלך אל העם. ויקצף נעמן וילך מלא. ויאמר ירמיה אל צדקיהו. דעודב ושמעי ונעמן מלא. ואפ״ס והבית ימלא עשן. ונמסר גם בסדר נח: אשר ינוס שמה כל סופי פסוקים דקרא שם במ״ח שמה וסימן במסדה רבתא: יכפר ד׳ וסימן ולארץ לא יכפר. אם יכפר העון הזה. בזאת יכפר עון יעקב. בחסר ואמת יכפר עון: כי אם. כל קריאה כי אם הטעם תחת כי ואם במקף במ״ג אשר המקף בכי והטעם באם וסימן כי אם אשר יצא ממעיך. כי אם בדם שפכו. אין זה כי אם רע לב. וסימן בלשון תרגום נפק דמא

תולדות אהרן

ואם יצא יצא: מכות יב: ורצח גואל הדם. שם יב: כי בעיר מקלטו. שם יא יב זבחים קיו: ואחרי מות. מכות יא: ישוב הרוצח. שם יא יג: והיו אלה לכם. יבמות ו סנהדרין לה מכות ז (נזיר נד): כל מכה נפש. סנהדרין פד: ועד אחד. שם לג לד: ולא תקחו כפר. כתובות לז קמא כח פג סנהדרין עו: אשר הוא רשע. כתובות לה קמא פג סנהדרין י לג מכות ה: ולא תקחו כפר לנוס. כתובות לז: לשוב לשבת. מכות יא: ולא תחניפו. שבת לג: (כי הדם. תענית סם): ולארץ לא יכפר. כתובות לז סוטה מז כריתות כו:

בעל הטורים

יכפר ד׳. ככא ואידך אם יכפר העון. לכן בזאת יכפר עון יעקב בחסד ואמת יכפר עון שתשובה ויה״כ תולין ומיתה ממרקת שנאמר אם יכופר העון וגומר עד תמותון לכן בזאת יכופר עון יעקב במה בחסד שנאמר בחסד ואמת יכופר עון כדאמרינן רבה דעסק בגמילות חסדים חייה שתין שנין:

רמבן

והלאה והיו אלה השש ערים לבדן קולטות והארבעים ושתים למגרשי הלוים לא למקלט:

(כט) **בכל** מושבותיכם. לימד שתהא סנהדרין נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל לשון רש״י. וכן הדבר שלאחר החרבן אינה נוהגת לא בארץ ישראל ולא בחוצה לארץ כמו שאמרו רבותינו בפרק ארבע מיתות בית דין ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם בזמן שיש כהן יש משפט בזמן שאין כהן אין משפט ושנו במכילתא מנין שאין ממיתין אלא בפני הבית שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות אם יש לך מזבח אתה ממית ואם לאו אין אתה ממית אבל לא מצאתי במצוה שתלוי בזמן הבית שיאמר בה לדורותיכם בכל מושבותיכם כי זה יורה אפילו על זמן הגלות בחוצה לארץ כמו שנאמר בשביעת חג השבועות ובאיסור החדש לחייב בהם בחוצה לארץ בזמן הזה שלא נתלה אותו בעומר ובמנחה חדשה וכן בחלב שלא נתלה אותו בקרבנות ואולי הם דורשים אלה לכם לחקת משפט על הסנהדרין הנזכרים בפרשת תמיד שנאמר לפני העדה למשפט ושפטו העדה ויאמר שתהיה לנו לדורות עדה שופטת אפילו לאחר חורבן לדון דיני קנסות וגזלות וחבלות וכל דבר שבממון ושל מלקות ארבעים:

(לא) **ולא** תקחו כופר וגו׳. הנכון בכתוב הזה כי בתחלה הזהירנו מן המזיד ולא תקחו כופר פדיון ממון לנפש רוצח אשר הוא רשע למות כי על כל פנים יומת לא ינצל בשום ענין מן המיתה לא בגלות ולא במכות ועונשים אחרים ואחר כן אמר ולא תקחו כופר שינוס וישב בארץ עד מות הכהן ויחזור אל מחייבי הגלות אשר הזכיר שבהם עיקר הפרשה כאלו אמר וכן לא תקחו כופר מן רוצח שלא ינוס שם כלל כי כל הורג נפש בשוגג מתחלה יפחד מגואל הדם שלא ימיתהו בחום לבבו או שיחשוד אותו במזיד ולא ידבר בכופר שלא ינוס שם אבל אחרי נוסו ידבר בכופר שישוב אל ארצו ולא יתעכב שם כל ימי הכהן ואחרי שיברח ויעמוד לפני העדה למשפט ופטרו אותו לא יפחד ואז ירצה לשוב אל ביתו קודם הזמן ועל כן הזהירנו הכתוב מזה. או יחסר וא״ו מן לשוב ויהיה טעמו או לשוב והראשון נכון:

(לג) **ולא** תחניפו את הארץ. מפני שאמר תחלה והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם שאלו המשפטים נוהגים גם בחוצה לארץ וחזר והחמיר ביושבי הארץ יותר לכבוד השכינה אשר שם והזהיר שלא נחניף אותה ושלא נטמא אותה וענין החנופה הוא הנאמר בקללות זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה וזיתים יהיו לך ושמן לא תסוך כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל כי כל חנופה עשות הפך הנראה והנלמד לעינים והוא ענש בארץ בע״ג ובשפיכות דמים וגלוי עריות כמו שנאמר הלא חנף תחנף הארץ והארץ חנפה תחת יושביה ותחניפי ארץ בתזנותך וענין הטומאה שתהיה הארץ טמאה ולא ישכון בה כבוד השם בהיות

רשי

כתרגומו לא תחייבון: (לד) אשר אני שכן בתוכה. שלא תשכינו אותי בטומאתה: כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל. אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם: (ג) ונוסף על נחלת המטה. שהרי בנה יורשה והבן מתיחס על שבט אביו: (ד) ואם יהיה היובל. מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק: ואם יהיה היובל. כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפי' אם יהי' היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה

אבן עזרא

(לד) ולא תטמא. החנופה את הארץ או הוא צווי בעבור כי אני שוכן בתוכם ולא לכבוד הארץ רק לכבוד בני ישראל על כן אמר שוכן בתוך בני ישראל: (א) ויקרבו. גם זאת הפרשה דבקה עם כאשר צוה משה לתת מנחלת ישראל ערים ללוים: ראשי אבות. הם הנשיאים: (ד) ואם יהיה היובל. ואפילו שיהיה היובל לא נקוה לשוב הנחלה אלינו רק תהיה תמיד נוספת על נחלת המטה: (ה) כן מטה בני יוסף. כי ראשי האבות דברו בעבור כל המטה: (ו) וטעם תסב. שטעם תסוב מפה ומפה (ס"א תסוב מכה וכה) בין הם בין אחרים. וטעם ולא תסוב נחלה

שְׁפְכוֹ׃ לד וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ
אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי
יְהוָה שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ שביעי פ
לו א וַיִּקְרְבוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת
לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי־גִלְעָד בֶּן־מָכִיר
בֶּן־מְנַשֶּׁה מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי יוֹסֵף
וַיְדַבְּרוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי
הַנְּשִׂאִים רָאשֵׁי אָבוֹת לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמְרוּ אֶת־אֲדֹנִי
צִוָּה יְהוָה לָתֵת אֶת־הָאָרֶץ
בְּנַחֲלָה בְּגוֹרָל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
וַאדֹנִי צֻוָּה בַיהוָה לָתֵת אֶת־
נַחֲלַת צְלָפְחָד אָחִינוּ לִבְנֹתָיו׃
ג וְהָיוּ לְאֶחָד מִבְּנֵי שִׁבְטֵי בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁים וְנִגְרְעָה נַחֲלָתָן
מִנַּחֲלַת אֲבֹתֵינוּ וְנוֹסַף עַל נַחֲלַת
הַמַּטֶּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם
וּמִגֹּרַל נַחֲלָתֵנוּ יִגָּרֵעַ׃ ד וְאִם־
יִהְיֶה הַיֹּבֵל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנוֹסְפָה
נַחֲלָתָן עַל נַחֲלַת הַמַּטֶּה אֲשֶׁר
תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִנַּחֲלַת מַטֵּה
אֲבֹתֵינוּ יִגָּרַע נַחֲלָתָן׃ ה וַיְצַו
מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל־פִּי
יְהוָה לֵאמֹר כֵּן מַטֵּה בְנֵי־יוֹסֵף
דֹּבְרִים׃ ו זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה לִבְנוֹת צְלָפְחָד לֵאמֹר
לַטּוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים
אַךְ לְמִשְׁפַּחַת מַטֵּה אֲבִיהֶם
תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים׃ ז וְלֹא־תִסֹּב

דלא תחניפו
אשר אתם בה
דולא תטמא
אשר אתם
יושבים בה
ואפ"ס ובתוך
עם טמא
ספחים אנכי
יושב. כ׳
וכל כתובים
דכוו׳ כמ״כ

י׳

ג׳. ד

ד׳ חסר
בלישנא ופתח׳

ד

כ׳ דגשין. י״ד

ג׳ בנקבות

בְּדַם אַשְׁדֵיהּ׃ לד וְלָא
תְסַאֲבוּן יַת אַרְעָא דְאַתּוּן
יָתְבִין בַּהּ דִשְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא
בְּגַוַּהּ אֲרֵי אֲנָא
יְיָ דִשְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא
בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ א וְקָרִיבוּ
רֵישֵׁי אַבְהָתָא לְזַרְעִית בְּנֵי
גִלְעָד בַּר מָכִיר בַּר
מְנַשֶּׁה מִזַּרְעִית בְּנֵי יוֹסֵף
וּמַלִּילוּ קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם
רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אַבְהָתָא
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַאֲמַרוּ
יַת רִבּוֹנִי פַּקֵּיד יְיָ לְמִתַּן
יַת אַרְעָא בְּאַחֲסָנָא בְּעַדְבָא
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְרִבּוֹנִי אִתְפַּקַּד
בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמִתַּן יַת
אַחֲסָנַת צְלָפְחָד אָחוּנָא
לִבְנָתֵיהּ׃ ג וִיהֶוְיָן לְחַד
מִבְּנֵי שִׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְנָשִׁין וְתִתְמְנַע אַחֲסַנְתְּהוֹן
מֵאַחֲסָנַת אֲבָהָתָנָא וְתִתּוֹסַף
עַל אַחֲסָנַת שִׁבְטַיָּא דִי יֶהֶוְיָן
לְהוֹן וּמֵעֲדַב אַחֲסַנְתָּנָא
יִתְמְנַע׃ ד וְאִם יְהֵי יוֹבֵלָא
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתּוֹסַף
אַחֲסַנְתְּהֶן עַל אַחֲסָנַת
שִׁבְטָא דִי יֶהֶוְיָן לְהוֹן
וּמֵאַחֲסָנַת שִׁבְטָא
דַאֲבָהָתָנָא יִתְמְנַע
אַחֲסַנְתְּהֶן׃ ה וּפַקֵּיד מֹשֶׁה
יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֵימְרָא
דַיְיָ לְמֵימַר יָאוּת שִׁבְטָא
דִבְנֵי יוֹסֵף מְמַלְּלִין׃
ו דֵּין פִּתְגָמָא דְפַקֵּיד יְיָ
לִבְנַת צְלָפְחָד לְמֵימַר
לִדְתַקִּין בְּעֵינֵיהוֹן יֶהֶוְיָן
לְנָשִׁין בְּרַם לְזַרְעִית שִׁבְטָא
דַאֲבוּהֶן יֶהֶוְיָן לְנָשִׁין׃
ז וְלָא תִסְחַר אַחֲסָנָא לִבְנֵי

בעל הטורים

ונוסף. שלשה במסורת: זה הדבר. בגי' בדור זה שלא נהג אלא באותו הדור: תסב נחלה. בגי' זו היא בנסבת כהן לומר שבנה יורש את אביו: ולא תסב נחלה. בגי' זו היא נסבת בעל:

בישא: שבטי ישראל חד מן י״ח דסלקי ונתתי פי״ חד מן י״ח מאילין מאריבין בין אזלא לזרקא וסימן נמסר בסדר ויצא: ומגרל ד׳ חסר בלישנא ופתחין וסימן ומגרל נחלתנו. בגרל נחלתם דיהושע בשבט לוי. ועל גרל מטה בנימן. על גרל הצדיקים וד׳ חסר בלישנא נמסר בסדר אחרי מות: נחלתן ד׳ וסימן והיו לאחד מבני. ואם יהיה היבל ב׳ בו. ממשפחת בני מנשה: לטוב ב׳ דגשים וסימן זה הדבר אשר צוה ה׳ לבנות צלפחד לאמר. הכל באשר לבל. וחד ולטוב. הוי האמרים לרע טוב: בעיניהם י׳ וסימן במסרה רבתא: לנשים י״ד וסימן נמסר בסוף שופטים: אביהם ג׳ בנקבות וסימן כן בנות צלפחד קדמא דפסוק. לטוב בעיניהם. ויתן להם אביהם דאיוב

תולדות אהרן

ולא תטמא שבת נג שבועות ז: כן מטה. עקידה ש׳ פד: (ואם יהיה. כתובות לג): זה הדבר. תענית ל בתרא קכ קכ קכא: (ולא תסוב נחלה. פסחים סח נדרים לו):

ספורנו

מהם שתהיה שגגתו מעט קודם מיתת הכהן ומהם שימות הרוצח בגלות קודם שימות הכהן וזה במשפט האל יתברך שיודע ועד שיענים את השוגג כפי מדרגת שגגתו כאמרו והאלהים אנה לידו: לו (ב) בנחלה בגורל. ובהיות לאיזה שבט חלק בתחום חברו לא יתאמת הגורל לשבט האחר כשיפול על כל גבול השבט וכן לנוסף לא יתאמ׳ אם לא יוסיף על גבולו אותו החלק אשר לו בתחום חברו: (ד) ואם יהיה היובל וגו׳ יגרע נחלתן. וגם בהיות שלא נכבוש עתה כל הארץ כאמרו מעט מעט

רמבן

בהיות בה דם נקי שלא נתכפר בדם שופכו ובספרי אמרו ולא תחניפו את הארץ הרי זו אזהרה לחנפין כי הזהיר תחלה שלא נקח שוחד ברוצחים וחזר והזהיר שלא נחניף להם למעלתם או לתקפם ובכבוד משפחתם בלי מקח שוחד כי אם אנחנו נחניף להם הנה נחניף את הארץ תחת יושביה:

לו (ז) ולא תסוב נחלה לבני ישראל. ממטה אל מטה לא חשש הכתוב אלא לתקן השעה ההיא כי אם היו בישראל נשים נשואות לשבט אחד ואין יורשות נחלה היום או שתירשנה מיום זה והלאה שימות אביהן או אחיה בלא בנים על כרחנו תסוב נחלתן ממטה אל מטה ומי יוכל לתקן בזמן אשר עותו כי לא רצתה התורה לצוות שלא ירשו אותן הבן והבעל שלא רצתה לעקור משפט הירושה וכן לא יחוש הכתוב למקרים העתידים לבא כי הבנות שאינן יורשות נחלה יכולות להנשא לכל השבטים ואפשר שתהיינה יורשות נחלה בזמן הבא בי ימותו אחיהן בחיי האב ותעבור נחלת אביהן

נחלה. מהיום קודם נחלת הארץ: (ח) וכל בת ירשת נחלה. אחר ניחול הארץ ע״כ אמר הכתוב ולא תסוב נחלה פעם שנית: (יא) מחלה תרצה. הזכירם הכתוב בתחילה כאשר נולדו ועתה הזכירם כאשר נשאו לאנשים בתחלה: (יב) ממשפחות. לאות כי בני דודיהן לא היו כולם אחים: (יג) אלה המצות. של הנחלה והנדר וכל בת יורשת נחלה ומשפטי הדם על ירדן ירחו מזרחה:

חסלת ספר במדבר

ונמסר נם בסדר פינחס: ו׳ פסוקים אית בהון ה׳ סלין רמיין ומשנין כתיבתן וסי׳ וצלפחד דפינחס לא היו לו ולצלפחד דיהושע מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה. סוחמ״ו סימן. ותקרבנה בנות צלפחד מחלה נעה ותגלה ומלכה ותרצה מנו״ו סימן. ותהיינה מחלה תרצת וחגלת ומלכה ונעה מתוו״ו סימן. ונמסר גם בסדר פינחס: אביהן ד׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא: ערבת כל אורייתא חסר במ״א דסלא וירא בלק בן צפור:

תולדות אהרן וכל בת יורשת. בבא בתרא ק׳ קיא קטו קכ (תענית שם נדרים שם): ממטות. בתרא קיא: ולא תסוב נחלה. בתרא קיא קיב: ממטה למטה. שם קיג: ידבקו מטות. שם: מטות. שם קיא קיד קטו: ותהיינה. שם קכ:

יִשְׂרָאֵל מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא
אֲרֵי גְּבַר בְּאַחֲסָנַת שִׁבְטָא
דַּאֲבָהָתוֹהִי יִדְבְּקוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ח וְכָל בְּרַתָּא
יָרְתַת אַחֲסָנָא מִשִּׁבְטַיָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחַד מִזַּרְעִית
שִׁבְטָא דַּאֲבוּהָא תְּהֵי
לְאִנְתּוּ בְּדִיל דְּיֵרְתוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחֲסָנַת
אֲבָהָתוֹהִי׃ ט וְלָא תִסְתַּחַר
אַחֲסָנָא מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא
אוֹחֲרָנָא אֲרֵי גְּבַר
בְּאַחֲסַנְתֵּיהּ יִדְבְּקוּן שִׁבְטַיָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י כְּמָא דְּפַקֵּיד
יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנַת
צְלָפְחָד׃ יא וַהֲוָה מַחְלָה
תִּרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנוֹעָה
בְּנַת צְלָפְחָד לִבְנֵי אֲחֵי
אֲבוּהֶן לִנְשִׁין׃ יב מִזַּרְעִית
בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף הֲוָאָה
לִנְשִׁין וַהֲוָת אַחֲסַנְתְּהֶן עַל
שִׁבְטָא זַרְעִית אֲבוּהֶן׃
יג אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא וְדִינַיָּא
דְּפַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה
לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא
דְּמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃

חזק

נַחֲלָה֙ לִבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל מִמַּטֶּ֖ה אֶל־
מַטֶּ֑ה כִּ֣י אִ֗ישׁ בְּנַחֲלַת֙ מַטֵּ֣ה
ז׳ חסר בתורה. ג׳ פסוקים אית בהון פ׳ אתוון ראשיתן וכל אֲבֹתָ֔יו יִדְבְּק֖וּ בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ח וְכָל־
בַּ֞ת יֹרֶ֣שֶׁת נַחֲלָ֗ה מִמַּטּוֹת֙ בְּנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֔ל לְאֶחָ֗ד מִמִּשְׁפַּ֛חַת מַטֵּ֥ה
אָבִ֖יהָ תִּהְיֶ֣ה לְאִשָּׁ֑ה לְמַ֗עַן יִֽירְשׁוּ֙
בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אִ֖ישׁ נַחֲלַ֥ת אֲבֹתָֽיו׃
ט וְלֹא־תִסֹּ֧ב נַחֲלָ֛ה מִמַּטֶּ֖ה
לְמַטֶּ֣ה אַחֵ֑ר כִּי־אִישׁ֙ בְּנַ֣חֲלָת֔וֹ
יִדְבְּק֕וּ מַטּ֖וֹת בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
י כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶׁ֑ה כֵּ֥ן
עָשׂ֖וּ בְּנ֥וֹת צְלָפְחָֽד׃ מפטיר
מתוו״ו סימן יא וַתִּהְיֶ֜ינָה מַחְלָ֣ה תִרְצָ֗ה
וְחָגְלָ֧ה וּמִלְכָּ֛ה וְנֹעָ֖ה בְּנ֣וֹת
ג׳ וחסר צְלָפְחָ֑ד לִבְנֵ֥י דֹדֵיהֶ֖ן לְנָשִֽׁים׃
יב מִֽמִּשְׁפְּחֹ֛ת בְּנֵֽי־מְנַשֶּׁ֥ה בֶן־יוֹסֵ֖ף
ד הָי֣וּ לְנָשִׁ֑ים וַתְּהִי֙ נַחֲלָתָ֔ן עַל־
ד מַטֵּ֖ה מִשְׁפַּ֥חַת אֲבִיהֶֽן׃ יג אֵ֣לֶּה
הַמִּצְוֺ֞ת וְהַמִּשְׁפָּטִ֗ים אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה
יְהוָ֛ה בְּיַד־מֹשֶׁ֖ה אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל
כל אורייתא חסר בנ״א בְּעַרְבֹ֣ת מוֹאָ֔ב עַ֖ל יַרְדֵּ֥ן יְרֵחֽוֹ׃

קל״ב, מחל״ה תול״ה סימן

חזק

תהיינה להם: (ח) וכל בת יורשת נחלה. שלא היה בן לאביה: (יא) מחלה תרצה וגו׳. (ב״ב ק״כ) כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו:

חסלת ספר במדבר

בעל הטורים

לבני דדיהן. בגימטריא לכגון לא:

סכום הפסוקים אלף ומאתים ושמונים ושמונה אפרח סימן. וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח. ופרשיותיו עשרה, ה׳ ברד יכחט סימן. וסדריו ל״ב לב טהור ברא לי אלהים סימן. ופרקיו ל״ו לו חכמו ישכילו זאת סימן. מנין הפתוחות שתים ותשעים והסתומות ששים ושש. הכל מאה וחמשים ושמונה פרשיות, אני חלקך ונחלתך סימן:

ספורנו

מעט אגרענו מסניף ויתערך כל שבט ושבט לכבוש חלקו הנה אף על פי שיזדמן שאיזה יחיד ימכור חלקו לחברו משבט אחר לא ימנע המוכר בשביל זה מהשתדל עם שבטו לכבוש כי ביובל ישוב אליו. אמנם חלק הבנות שלא תחזור ביובל לא ישתדלו אנשי השבט לכבשה או יניחו שם מיושבי הארץ בהיותו של שבט אחר ובכן יגרע כבוש נחלתן מגורל מטה אבותינו: (י) כן עשו בנות צלפחד. כוונו לעשות רצון קונם כאשר צוה את משה לא מפני שהתאוו לאלה אשר נשאו להם: (יב) ממשפחות בני מנשה. מאחר שראו שהיתה כוונת האל יתעלה שלא תסוב הנחלה אף על פי שנתן להן רשות לבחור כרצונן מכל השבט הן בחרו את בני דודיהן מכל המשפחות מפני שהיו יותר קרובים ועםי נחלתן על מטה משפחת אביהן. ובכן לא היתה שום הסבת נחלה אפילו ממשפחה למשפחה:

רמבן

או קרוביהן להם. ועל דעת רבותינו שדרשו דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה בלבד יתכן שלא היו בכל הדור ההוא הבא בארץ יורשות נחלה בלתי בנות צלפחד כי על כן לא דברו וצוה הכתוב שאם ימות אדם מן היום ההוא עד שתחלק הארץ לשבטיהם ותהיה בתו יורשת אותו לא תנשא לשבט אחר שלא יבא האיש ההוא בעת חלוק הארץ לקחת לו נחלה בתוך מטה אחר כי הקפדה להם תהיה יותר גדולה בעת החלוק שלא יתערבו השבטים זה עם זה בנחלה כי אחרי כן כבר נודעה נחלתן ולא יקפידו כל כך ובעבור שלא נודע זמן החלוק הזהיר בכל הדור והשם אשר בידו נפש כל חי אין לו לחוש מכאן ואילך וכן הוא על דרך הפשט שאין ולא תסוב נחלה טעם כדי שלא תסוב הנחלה אבל הם שתי מצות ביורשות נחלה שלא תנשאנה רק למטה אביהם וצוה בנשואות כבר ואשר תבא עליהן נחלה אחרי היותן לאיש שלא תסוב הנחלה ממטה למטה אחר אבל ירשו אותן אחיהן וקרוביהן לא בניהן ולא בעליהן והזהיר מתחלה בבנות צלפחד ואחר כך בכל בת יורשת נחלה ואמר בכל ישראל שלא תסוב נחלה ממטה אל מטה שאף הנשואות או המוזהרות אם יעברו על המצוה יירשו אותן אנשי המטה שיהיו כלם דבוקים וקשורים בנחלת מטה אבותם לא תפרד נחלתן מהן וגם לא יפרדו מנחלת אבותם ולא נהג כל זה רק בדור הנוחל את הארץ בעת החלוקה והנה נתן להם עצה בפנויות אשר שאלו ותקן גם בנשואות:

ונשלם ספר הפקודים ודגלי הצבאות. ולאלהים צבאות. שבח והודאות. למאות ולאלפים ורבואות. כאשר עשה עם אבותינו הגדולות והנוראות. יחיש בימינו קץ הפלאות. יבנה הבית והלשכות וגבול לפני התאות. ויכין שם לבית דוד כסאות. ועינינו רואות. והוא ברחמיו ינקנו מכל נסתרות ומכל שגיאות. ויראנו מתורתו נפלאות. וכן יהי רצון אמן:

אלה מסעי בני ישראל. לפי שמשה אמר למעלה אל בני גד ובני ראובן ויניעם במדבר ארבעים שנה שד"א שהיו נדים ונעים כשוכב בראש חבל לא שקטו ולא נחו כל ארבעים שנה ע"כ אמר אלה מסעי לומר לך שבארבעים שנה לא הניעם כי אם מ"ב תנועות ובזה מיושב מה שנאמר אלה מסעי ולא אמר אלה החניות אשר חנו כדרך שנאמר ויסעו ויחנו אלא שבא לפרש מאמר ויניעם במדבר כי התנועות היינו המסעות וטעם לסיפור כל המסעות כתב רש"י להודיע חסדי המקום כו' והרב המורה נתן טעם אחר וכן במהרי"א נתן כמה טעמים ואין להאריך בהם:

ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'. ואחר כך הפך הסדר ואמר ואלה מסעיהם למוצאיהם ולא נאמר בו על פי ה'. והנני מפרש זה בב' פנים. האחד הוא שבמקצת מסעות הלכו לפנים ובמקצתם נזורו אחור כי מתחלה וישובו ויחנו לפני פי החירות פירש"י שהלכו לאחוריהם לצד מצרים. וכן בפרשת דברים כתיב ונפן ונסע המדברה פירש"י לפי שקלקלו הפכו לצד המדבר וכן בפרשת עקב מבני יעקן מוסרה שחזרו שמונה מסעות לאחוריהם. נמצא שרוב המסעות אשר הלכו בהם לפנים ולא לאחור והיו ע"פ ה' נקראו מוצאיהם למסעיהם כי הפכו פניהם מן המקום אשר יצאו משם שנקרא מוצאיהם. ופניהם אל מסעיהם אשר היו לפניהם. אבל מה שנזורו אחור בעבור שקלקלו בחטא לא היה על פי ה' ונקרא מסעיהם למוצאיהם שחזרו ונסעו למקום שיצאו משם שנקרא מוצאיהם כי הפכו פניהם לצד מצרים. הפירוש השני הוא כשנדקדק מהו שנאמר ויסעו מרעמסס ולא הזכיר בני ישראל ואחר כך חזר ואמר שנית ויסעו בני ישראל מרעמסס ועוד כתיב הכא ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ובמקום אחר אומר הוציאך ה' ממצרים לילה. אלא ודאי שהערב רב הלכו בלילה דרך בריחה ועליהם נאמר ויגד למלך מצרים כי ברח העם בורח לא נאמר אלא ברח שכבר ברח מיד בצאתם וזה לא יצדק על ישראל שהרי הלכו ביד רמה אלא ודאי שעל הערב רב הוגד לו שנקרא בשם עם אבל ישראל הלכו ביום ביד רמה וכשאמר ויסעו מרעמסס בחודש הראשון בערב רב הוא מדבר. ואחר כך אמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה. ואחר כך אמר ויסעו בני ישראל מרעמסס כי הערב רב הלכו תחלה כמנהג הבורחים ובני ישראל הלכו אחריהם. וז"ש ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' זו נסיעת בני ישראל אשר יסודם מארץ הקדושה על כן הפכו תמיד פניהם מן מוצאיהם המקום אשר יצאו משם ממצרים ומגמת פניהם למסעיהם לבא אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותם. אבל הערב רב שהיו מקורם ממצרים ולא יצאו על פי ה' כי משה מדעתו הוציאם נאמר בהם ואלה מסעיהם למוצאיהם כי תמיד היה להם חפץ ורצון לשוב למצרים למקורם וזרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי כך היה תמיד פניהם למקום אשר יצאו משם. פירוש שלישי הוא שאלמלי לא חטאו ישראל היו נוסעים בנסיעה אחת לארץ ועל זה אמר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם כי מן יציאה ראשונה לא היה להם עוד יציאה ממקום חניה כי רצה ה' לישא אותם כעל כנפי נשרים לארץ מיד. ועל ידי שקלקלו הוצרך לכתוב ואלה מסעיהם למוצאיהם שנסעו אל מקומות שסופם לחזור ולצאת משם ולהיות מטולטל ממסע למסע וזה הדבר לא היה על פי ה' כי לא חפץ ה' באלה:

ומצרים מקברים וגו'. לומר לך שיצאו לעיני כל מצרים בשעה שהיו קוברים את אשר הכה ה' בהם והיו שניהם קשות ולא עוד אלא שגם באלהיהם עשה ה' שפטים באותה שעה ואף על פי כן לא יחרץ אחד מהם לשונו לישראל. ומ"ש אשר הכה ה' בהם כל בכור י"א שהוא כדעת המדרש על פסוק למכה מצרים בבכוריהם שהיו הבכורים הורגים באבותם כי כך משמע בבכוריהם כלומר עם הבכורים הכה את מצרים כי הבכורים היה שבט אפו ומטה זעמו לכך נאמר הכה בהם כל בכור והוא דקדוק נכון ובאמרו על פי בעל צפון הורה כי רק ע"ז זו נשארה להטעותן כי היא היתה ממונה על הזהב אשר מצפון יאתה ויאמרו שלכך נשארה בשביל ממונם שלקחו שלא כדין כמבואר בפרשת בשלח. ומ"ש ויסעו ממרה ויבואו אילמה ולא אמר ויחנו אילמה לפי שהיה מסע קצרה ממרה לאילם ולא היה בדעתם לעשות שם חניה אך לפי שמצאו שם שתים עשרה עינות מים המתיחסים אל שתים עשרה שבטים אשר ממקור ישראל ישקו לכל העדה ושבעים תמרים המתיחסים לשבעים זקנים כי הצדיק כתמר יפרח על כן אמרו סימנא מילתא היא שיעשו שם חניה כי גם שם המקום מורה על מספר זה אילם עולה למספר פ"ב עם המלה דהיינו י"ב ושבעים וכן אילם מורה על מספר אנשים חזקים כי הוא מלשון ואת אילי הארץ לקח וכל זה לקחו לסימן לעשות שם חניה:

ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים. על צד הרמז יש לפרש שלכך הזכיר שני קצוות אלו לפי שפרשה זו מדברת ממיתת אהרן וארז"ל ששקולה מיתת הצדיקים כשריפת בית אלהינו ודבר זה יש בו רמז בתחלת הפרשה וימת שם בשנת הארבעים וגו' בחודש החמישי באחד לחודש הוא חודש אב שבו נשרף בית אלהינו והוקבע לבכיה לדורות מזמן המרגלים כדי להורות ששניהם אלו שקולים על כן נזדמנו בחודש אב וזהו הרמז מבית הישימות כי הוא לשון שממה וחורבן הבית. ואבל השטים הוא לשון ארז ורמז אל הזמן שנתאבלו בו על הצדיק שנמשל לשטה וארז ונזדמנו שניהם לפונדק אחד והזכיר שני קצוות אלו מורה ששקולים המה כאלו הקצה האחד היה מרגיש אבל השטים דהיינו האבילות על נפש הצדיק והקצה השני היה מרגיש בצער בית הישימות. ותדע כי בילקוט ישעיה מסיק בפסוק הנני יוסיף להפליא את העם הזה גדול סלוקן של צדיקים לפני מי שאמר והיה העולם יותר מן צ"ח קללות שבמשנה תורה ומחורבן בית המקדש. קשיין אהדדי כי רבותינו ז"ל אמרו במסכת ראש השנה ששקולים המה וכאן אמר גדול סלוקן. והבט ימין וראה כי במדרש הזכיר סלוקן ובגמרא אמרו מיתת צדיקים. ובמדרש הזכיר לשון חורבן בית המקדש ובגמרא אמרו כשריפת בית אלהינו. והביאור לכל זה כי לשון חורבן בית המקדש מורה על הזמן שאומר הבית מעצים ואבנים נשאר קיים. אך שנחרב כי יצא ממנו כל הדרו והודו דהיינו סילוק מן הבית כל הדברים רוחניים שהיו בו. אבל לשון שריפת בית אלהינו קשה מזו כי נוסף על סילוק הרוחניות משם שגם החומר נשרף כמו כן בצדיקים כשמזכיר לשון מיתה הוא מדבר כנגד החומר כי הגוף מת אבל הנשמה אינה מתה כי חיה היא. אבל לשון סילוק שייך על הנשמה ולא על הגוף כי היא לבדה העולה כמו שנאמר רוח בני האדם העולה היא למעלה. והנה מיתת צדיקים דהיינו הדבר הנוגע בחומר גוף הצדיק ודאי דבר זה שקול כשריפת בית אלהינו החומר של בית המקדש. אבל סלוקן של צדיקים דהיינו רוח בני האדם המסתלק ועולה למעלה דבר זה מתיחס לחורבן בית אלהינו דהיינו יציאת הרוחניות משם ומה שאמר שזה גדול מזה לא שזה גדול במהות אלא שהנזק המגיע לעולם בסילוק נשמת הצדיק הוא גדול מן הנזק המגיע לעולם בסילוק הרוחניות מן הבית המקדש כי יש לדקדק מהו שאמר לפני מי שאמר והיה העולם למה לא אמר סתם לפני הקב"ה אלא ודאי שבא ליתן טעם למה זה גדול מזה ואמר לפי שהקב"ה אמר והיה העולם וחפץ בהווייתו וקיומו ונפש הצדיק נותן יותר הויה וקיום לעולם יותר מכל הרוחניות שהיו בבית המקדש לפי שצדיק אחד יסוד עולם ונשמתו חצובה מתחת כסא כבוד על כן יש בה קדושה גדולה ונותנת הויה וקיום לכל העולם. ותדע שכן הוא שהרי מביא על זה פסוק הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ומאי משמע שמדבר בסילוקן של צדיקים אלא ודאי בסילוק הנפש המשכלת הוא שקרא חכמת חכמיו כי נפש המשכלת היא נותנת קיום והויה לכל העולם וסלוקה גורם שעמודי עולם ירופפו וזה דבר אמיתי ונכון ראוי לצרפו לפסוק זה על צד הרמז:

והתנחלתם את הארץ בגורל. בפסוק זה נתקשו המפרשים מאד באמרם כי תחלת הפרשה מדברת מאיבוד ז' האומות וצלמי מסכותם. וכן סוף הפרשה כ"א לא תורישו את הארץ וגו' ואיך הכניס בין הדבקים פסוק והתנחלתם את הארץ. ואומר אני שלא קשה מידי כי באיבוד הצלמים והבמות וגירוש כל ז' האומות הטיל ה' עבודה רבה על ישראל ויש לחוש לשני דברים הן שיהיה הדבר כקדירה דבי שותפי ותתבטל מצוה זו כי כל אחד יאמר אפשר למצות ביעור שתתקיים על ידי אחרים הן שיגרום מחלוקת בין השבטים כי כל אחד יבחר לו הרע במעוטו במקום שאין שם הרבה צלמים ומסכות. על כן הכניס תוך ענין זה פסוק והתנחלתם את הארץ בגורל כי בזה בטלו כל החששות:

ארבעים ושתים עיר. כנגד מ"ב חניות שישראל חנו בהם והיו בכלם כגרים כך נתנו ללוים שלא היה להם חלק בארץ מ"ב עיר. וערי המקלט יהיו מן ערי הלוים לפי שהנס אל עיר מקלטו הרי הוא שמה גר ויש לחוש פן יאמרו לו יושב הארץ גר אתה בארץ על כן נוח שיהיו ערי מקלט מן ערי הלוים. כי גם הלוים כגרים בארץ ויאמרו לו מום שבך אל תאמר לחברך על דרך שנאמר וידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם וכדרך שנאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם היינו בארץ שהוא לא להם של יושבי הארץ כי יוסף העבירם לערים שיהיו כגרים שמה כדי שלא יוכלו לומר לישראל גרים אתם. ומה שאמרה תורה ברוצחים שישב שם עד מות הכהן הגדול לפי שאהרן מדתו השלום על כן היה לו להתפלל על בני דורו שאך שלום ואמת יהיה בימיו ולא תקרינה כאלה מקרה בלתי טהור זה על כן ישב שם עד מות הכהן הגדול ואז יתפלל הוא וכל ביתו אל מיתת הכהן הגדול כדי שיחזור מהרה לביתו. ומטעם זה אמר עד מות הכהן הגדול אשר משח אותו בשמן המשחה וכי עדיין לא ידענו שהכהן גדול נמשח בשמן המשחה אלא לפי שכהן זה שנעשה רציחה בימיו זה הרוצח כיבה נר אלהים נשמת אדם וכיבה נר מצוה ותורה אור ודאי לא זכר כהן זה בשמן משחת קודש שעליו שהיה מחציתו חמשים ומאתים דהיינו שני פעמים נר כי כל כהן צריך לעמוד על שמירת שתי נרות אלו בימיו ולהתפלל על זה ומאחר שמעשה זה קרה בימיו על כן ישב שם עד מות הכהן הגדול:

ולא תחניפו את הארץ. ביאור הענין כך הוא כי הארץ דומה כאלו פערה פיה לבלי חק לבלוע את כל מה שעליה כמו שנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וגו' וכתיב ארץ לא שבעה מים כי באמת הארץ אינה שבעה לעולם והרשעים הרוצחים מחניפים אל הארץ ליתן לה דבר לבלוע וזה החנופה כי כל הנותן דבר אל הבלתי ראוי לו כדי שיחזור גם הוא ויתן לו דבר מה זהו נקרא חנופה. וכן הדבר שהארץ מחנפת לרשעים ליתן להם את יבולה וכל צרכיהם אשר מן הארץ מוצאם וכן מקום לדור להתקומם עליה אף על פי שהרשעים אינן ראויין לכל זה כמו שנאמר והארץ חנפה תחת יושביה. וזהו שאמר כי הדם יחניף את הארץ כי הרשע נותן לה הדם לבלוע כדי שהארץ תתן לו לעמת זה מסלתה ומשמנה על כן לא יכופר לארץ כי אם בדם שפכו וכפרה זו על מה שהחזיקה הרוצח אפילו רגע אחד כי חנופה תחשב לה הדבר ויאמרו שניהם מחניפים זה לזה. ומה שלא נהרג קין מכל מקום הוציאה הארץ את עצמה מן חשד זה שהצמיחה לו קוץ ודרדר ונע ונד היה בארץ וא"כ לא נתנה לו עוד שני מיני תועלת שהיו לו מן הארץ ואף זה על צד החסד עם קין דוקא מפני ישוב העולם כי הוא היה לבדו בעולם אבל לדורות לא יכופר לה כי אם בדם שופכו להוציאם מידי חנופה זו:

ואם יהיה היובל וגו'. רבותינו ז"ל פירשו אם כמו אפילו ור"ל אף אם יהיה היובל מכל מקום לא תצא שדה זו ביובל. ודוחק לפרש אם לשון אף על פי. ואת"ל שכן הוא מכל מקום קשה מהיכא תיתי שיהיה היובל תיקון לשדה זו ואם כן מאי סלקא דעתיה ומאי קא משמע לן. ועוד יש לדקדק בפסוקים שנאמר ונגרעה נחלתן מנחלת אבותינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם לנשים ומגורל נחלתנו יגרע. תרתי יגרע למה לי. ולמה קראוה תחלה נחלת אבותינו ואחר כך קראוה נחלתנו ואחר כך חזר ואמר ואם יהיה היובל וגו' ומנחלת מטה אבותינו יגרע ושני זה הלא דבר הוא. ועוד קשה למה יגרע נחלתן הלא כתיב לרב תרבו ולמעט תמעיטו. והקרוב אלי לומר שחששו על שני דברים. האחד הוא שאם

יצא הגורל ברוח הקודש שמקום זה יהיה לשבט פלוני ראוי שיקרא שם המת שהוא ראש השבט על נחלתו שהרי כאן המתים ירשו את החיים אם כן ראוי שלא יכרת שם המת מנחלתו ועל חששא זו אמרו ומנחלת אבותינו יגרע. והחשש השני הוא משום חשד שיאמרו שמכרו נחלתן כי יאמרו הדורות מה לשבט אחד עסק בשדה של שבט זה כי לאו כולי עלמא דיני דבנות צלפחד גמירי ועוד אולי ימותו הנשים ובעליהן יירשום דיאמרו ודאי מחמת דוחקם מכרו שדותם ויחזיקום לחוטאים כמו שדרשו רבותינו ז״ל בפרשת בהר מן סמיכות הפרשיות שהמוכר שדהו עונותיו הטו אלה ועל חששא זו אמרו ומגורל נחלתנו יגרע לא גרעון ממש אלא בעבור החשד. ודוקא קודם היובל יש מקום לשני החששות אלו. אבל אם יהיה היובל אז אין מקום לחששא שניה כי לא יאמרו שמכרו שדותם שאלו היתה שדה מכורה היתה חוזרת ביובל ומאחר ששדה ע לא החזור ביובל בזה ידעו הכל שאין זה שדה מכורה אלא הבעת הסבו נחלה א לשבט אחר ובטלה חששא אחת אבל מכל מקום החששא השניה במקומה עומדת במנחלת מטה אבותינו יגרע שלא תקרא שם המת על נחלתו ובדרך זה יהיה אם זה ככל אם שבכל התורה :

חסלת ספר במדבר . בעזרת בורא כל בדבור :

הפטרת מסעי בירמיה סימן ב

שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־מִשְׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל: כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה מַה־מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלָי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ: וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא־עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם: וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ וַתָּבֹאוּ וַתְּטַמְּאוּ אֶת־אַרְצִי וְנַחֲלָתִי שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה: הַכֹּהֲנִים לֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה וְתֹפְשֵׂי הַתּוֹרָה לֹא יְדָעוּנִי וְהָרֹעִים פָּשְׁעוּ בִי וְהַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַבַּעַל וְאַחֲרֵי לֹא־יוֹעִלוּ הָלָכוּ: לָכֵן עֹד אָרִיב אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה וְאֶת־בְּנֵי בְנֵיכֶם אָרִיב: כִּי עִבְרוּ אִיֵּי כִתִּיִּים וּרְאוּ וְקֵדָר שִׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד וּרְאוּ הֵן הָיְתָה כָּזֹאת: הַהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל: שֹׁמּוּ שָׁמַיִם עַל־זֹאת וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהוָה: כִּי־שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר ׀ מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בֹּארוֹת בֹּארֹת נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא־יָכִלוּ הַמָּיִם: הַעֶבֶד יִשְׂרָאֵל אִם־יְלִיד בַּיִת הוּא מַדּוּעַ הָיָה לָבַז: עָלָיו יִשְׁאֲגוּ כְפִרִים נָתְנוּ קוֹלָם וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ לְשַׁמָּה עָרָיו נִצְּתוּ נצתה כתיב מִבְּלִי יֹשֵׁב: גַּם־בְּנֵי־נֹף וְתַחְפַּנְחֵס ותחפנס כתיב יִרְעוּךְ קָדְקֹד: הֲלוֹא־זֹאת תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת מוֹלִיכֵךְ בַּדָּרֶךְ: וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר: תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת: כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא °אֶעֱבוֹר כִּי עַל־כָּל־גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ צֹעָה זֹנָה: וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שׂוֹרֵק כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה: כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֹנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה: אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ: פֶּרֶה ׀ לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשָׁהּ נפשו כתיב שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ: מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְרוֹנֵךְ וגורנך כתיב מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ: כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם: אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנוּ ילדתני כתיב כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ: וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה:

כאן מסיימין ההפטרה בקצת קהלות . אבל הספרדים מדלגים ואומרים אלו הפסוקים :

אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל ׀ נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד: וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ:

והאשכנזים מדלגים ואומרים זה הפסוק :

הֲלוֹא מֵעַתָּה קָרָאתִי° לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה:

°אעבוד כתיב °יתיר י׳

פירוש המלות

איה. השלכנו אותו אחר גוינו : ושוחה. כתרגומו מישור וחרוב : לא. חסר אשר לא עבר : והרועים. רועי העם ומלכיהם : והנביאים. נביאי שקר : לא. אשר לא : כתיים. העובדים למים : וקדר. העובדים לאש : הן. כמו אם : ההימיר. אם החליף : שמו. לשון תימה : ושערו. ענין סערה : חרבו. לשון חרבן : לחצוב. לכרות : יכילו. יחזיקו : העבד. בתמיה : כפירים. הם מלכי בבל : נצתה. נצתו באש : נוף ותחפנחס. מקומות הם : ירעוך. ישברוך : עזבך. עזיבתך : מוליכך. שהיה מוליכך : רעתך. אם עשית רעה באו אליך יסורים : ומשובותיך. לשון מרי : מעולם. מזמן קדמון : צעה. מוצעת כזונה : שורק. ענף הגפן : סורי. ענפים רעים : בנתר. אדמה לבנה : בורית. שמכבסין בו : נכתם. נרשם : בכרה. גמלה נקבה קטנה : משרכת. סובבת : פרה. כמו פרא : למד. מורגל : שאפה. שאבה : תאנתה. לשון תואנה : בחדשה. שתשלם הריונה : מנעי. אם יאמר הנביא מנעי וכו׳ : נואש. לשון יאוש : הובישו. היה להם לבושים : אבי. אדוני : ילדתנו. בראתנו :

סדר הפרשיות חיבוריהן והפרדתן הבאות בחלק זה

חקת ובלק לעולם הם נפרדות מלבד כשחל שבועות ביום ששי וביום שבת קדש שאז הם מחוברות ובזה אין חילוק בין פשוטות למעוברות : מטות ומסעי לעולם הם מחוברות בין בפשוטות בין במעוברות מלבד בשני סימנים , ואלו הם החא בשג שאז הם נפרדות :
ושאר הפרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום:

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ ׀ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

על כתיב

החצי כתיב

סדר הקריאה למפטיר לשבת וראש חדש

בשבת וראש חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע ואומרים חצי קדיש ובס"ת שניה בפ' פינחס וביום השבת ובראשי חדשיכם׃

הפטרת שבת וראש חדש בישעיה סימן סו

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

ואם למחרתו גם כן ראש חדש אומרים אחריה ג"כ פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש׃

כצ"ל

אחד כתיב

ברוך

ברכות ההפטרה

ברכות שאומרים קודם ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

וכשמסיים ההפטרה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק. נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אָנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

הטעמים*) לאשכנזים

קַדְמָא מֻנַּח זַרְקָא מֻנַּח סֶגּוֹל מֻנַּח | מֻנַּח רְבִיעִי מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף קָטֹן זָקֵף־גָּדוֹל מֵרְכָא
טִפְחָא מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא פָּזֵר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה קַדְמָא וְאַזְלָא אַזְלָא־גֵרֵשׁ
גֵּרְשַׁיִם דַּרְגָּא תְּבִיר יְתִיב פְּסִיק | סוֹף־פָּסוּק: שַׁלְשֶׁלֶת קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה
יֶרַח־בֶּן־יוֹמוֹ:

---

*) הפשטא והקדמא שוים בתמונתם ומתחלפים במקומם כי הפשטא יבוא לעולם אחרי אות האחרון במלה בין שהנגינה מלעיל ובין שהיא מלרע, ולכן כאשר הנגינה מלעיל יבוא ב' פשטין כמו אלה אבל הקדמא לעולם באות שהנגינה, וכן היתיב והמהפך כי היתיב לעולם לפני אות הראשון והמהפך בתנועה שהנגינה נקראת בה. הסגול הזרקא והתלישא קטנה יבואו תמיד אחרי האות האחרונה והתלישא גדולה לעולם באות הראשונה. הגרש נקרא לפעמים אזלא וזה כשהוא מלרע ויש לפניו קדמא וכשהוא מלעיל נקרא גרש. [ודע כי בספרי תהלים משלי איוב יש עוד טעמים אחרים גם ישתנו בשמותם].

במדבר פקודיהם סְכוּמְהוֹן: את הקערת יַת פַּיְלוֹתָא: ורשנו וִידַרְדוֹן יַת מַדְבְּחָא: ולא יבואו וְלָא יֵעֲלוּן לֵיוָאֵי לְמֶחְמֵי כַּד יְהֶוְיָן כַּהֲנַיָא מְשַׁקְעִין מָאנֵי בֵית קוּדְשָׁא דְלָא יְמוּתוּן:

נשא הנקי תְּהֵי נְקִי מִן מַיָא בְּדוּקַיָא לְבֶדֶק הָאִלֵין: ואמרה וְתֵימַר אִתְּתָא אָמֵן דְּלָא אִסְתָּאֲבִית אָמֵן אִין אֲנָא עֲתִידָה לְמִסְתָּאֲבָא: מיין מֵחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק יִתְנְזַר חֲמַע דַחֲמַר חֲדַת וַחֲמַע דַחֲמַר עַתִּיק לָא יִשְׁתֵּי וְכָל שְׁזוּג דְּעִנְבִין לָא יִשְׁתֵּי: שש עגלת צב שִׁית עֶגְלָן מְזַוְּגָן: וקרבנו וְקוּרְבָּנֵיהּ דִּיקָרַב פַּיְלֵי דִכְסַף חַד מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי בֵית קוּדְשָׁא הֲוַת מַתְקְלָהּ מִזְרָק חָד דִּכְסַף תַּקַל שׁוּבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי בֵית קוּדְשָׁא תְּרֵין מָאנַיָא הָאִלֵין קָרִיב יַתְהוֹן מַלְיָין סוּלְתָּא פַּיְלָתָא וּמִזְרְקָא מְעָרְבָא דִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא: כף בָּזִיךְ חֲדָא מַתְקְלָא עַשְׂרָא סִלְעִין דִּי הֲוַת דְּדַהֲבָא קָרִיב יָתָהּ מַלְיָא רֵישֵׁי בּוּסְמָנִין טָבִין וּמְפַטְמִין וְדַכְיָין לִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא: פר תּוֹר חָד בַּר תּוֹרִין בַּר תְּלַת שְׁנִין דְּכַר חָד בַּר תַּרְתֵּין שְׁנִין אִמַּר חָד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא הֲוָה רַב שִׁבְטָא מַקְרִיב לַעֲלָא: שעיר צְפִיר בַּר עִזִּין חָד קָרֵב רַב שִׁבְטָא לְחַטָּאתָא: ולזבח וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא קָרֵיב תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין תְּרֵין גַּדְיָין חַמְשָׁא וְאִמְּרִין בְּנֵי שַׁתְּהוֹן חַמְשָׁא דֵין קוּרְבָּנָא דִּיסְדַּר וְקָרֵב מִן נִכְסוֹי רַב שִׁבְטָא דִּבְנוֹי דִּיהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב:

בהעלתך עמדו ואשמעה דֵּין חַד מֵאַרְבַּע דִּינִין דְּעָלוּ לִקְדָם מֹשֶׁה בִּתְרֵין מִנְּהוֹן הֲוָה מֹשֶׁה מְזָרֵיז וּבִתְרֵין מִנְּהוֹן הֲוָה מֹשֶׁה מָתוּן בִּמְסָאֲבִין דְּלָא יָכִילוּ לְמֶעְבַּד פִּסְחָא בִּזְמַנֵּיהוֹן וּבִגְנִין בְּנָתָא דִצְלָפְחָד הֲוָה מֹשֶׁה מְזָרֵז מִן בִּגְלַל דַּהֲוָה דִּינֵי מָמוֹן דִּינֵיהוֹן: וּבִמְחָרְפָא דְחָרֵף שְׁמָא קַדִּישָׁא וּבִמְקוֹשְׁשָׁא דְחַלֵּל שַׁבְּתָא בְּזָדוֹנוּ הֲוָה מֹשֶׁה מָתוּן מִן בִּגְלַל דִּי הֲווֹ דִּינֵיהוֹן דִּינֵי נַפְשָׁתָא בְּאִילֵין וּבְאִילֵין אֲמַר לָא שְׁמָעִית לְאַלְפָא דַיָּנַיָא דַעֲתִידִין לְמֵיקַם בָּתַר מֹשֶׁה לְמֶהֱוֵי זְרִיזִין בְּדִינֵי מָמוֹנָא וּמְתִינוּן בְּדִינֵי נַפְשָׁתָא דְלָא יִבְהֲתוּן לְמֵימָר לָא שְׁמָעִית בְּרַם מֹשֶׁה רַבָּן אֲמַר לָא שְׁמָעִית וַאֲמַר לְהוֹן קוּמוּ וּשְׁמוּעוּ מַה דִּי פַּקִיד מֵימְרָא דַיְיָ לְכוֹן: ויהי בנסוע וַהֲוָה כַּד הֲוָה אֲרוֹנָא נָטַל הֲוָה מֹשֶׁה קָאִים יְדוֹי בִּצְלוֹי וְאָמַר קוּם כְּעַן מֵימְרָא דַיְיָ בִּתְקוֹף חֵילָךְ וְיִתְבַּדְּרוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן דְּעַמָּךְ וְיַעַרְקוּן שָׂנְאָךְ מִן קֳדָמָךְ: וְכַד אֲרוֹנָא הֲוָה שָׁרֵי הֲוָה מֹשֶׁה זְקִיף יְדוֹי בִּצְלוֹ וַאֲמַר חֲזוֹר כְּעַן מֵימְרָא דַיְיָ מִן תְּקוֹף רוּגְזָךְ וְתוּב עֲלָן בְּרַחֲמָךְ טָבַיָא וּבָרִיךְ רִבְּוָתָא וְאַסְגֵּי אַלְפַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: זכרנו מִדַּכְּרִין אֲנַחְנָא יַת נוּנַיָא דַהֲוֵינָן אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָּן יַת קַטַּיָא וְיַת מַלְפְּפָנַיָא וְיַת כַּרְתַּיָא וְיַת בְּצָלַיָא וְיַת תּוּמַיָא: שטו הֲוַן שַׁיְיטִין עַמָּא וּמְלַקְּטִין וְטַחֲנִין בְּרֵחַוָתָא אוֹ אַרְשִׁין יָתֵהּ בִּמְזוֹבְתָא וְהָוְיָין מְבַשְּׁלִין יָתֵהּ בְּלַפְּדַיָא וְעָבְדִין יָתֵהּ עוּגִין וַהֲוָה טַעֲמֵיהּ כְּטַעַם בְּשַׁשְׁיָין בִּדְבַשׁ: האנכי הַאֲנָא עֲבָדִית יַת כָּל עַמָּא הָאִלֵין אִין אֲנָא יְלֵידַת יַתְהוֹן אֲרוּם תֵּימַר לִי סְבוֹל יַתְהוֹן בְּחוּבָךְ הֵיךְ מַה דִּסְבַל פַּדְגוֹגָא יַת מִינוּקָא עַל אַרְעָא דְקַיֵּימְתָּא לַאֲבָהָתוֹי: וישארו וְאִשְׁתַּיְירוּ תְּרֵין גוּבְרִין בְּמַשְׁרִיתָא שְׁמֵיהּ דְּחַד מִנְּהוֹן אֶלְדָּד וּשְׁמֵיהּ דְּתִנְיָינָא מֵידָד וּשְׁרַת עֲלֵיהוֹן רוּחַ קוּדְשָׁא אֶלְדָּד הֲוָה מִתְנַבֵּא וַאֲמַר הָא מֹשֶׁה נְבִיָּא סַפְרֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל מִתְכְּנֵשׁ מִגּוֹ עָלְמָא וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן תַּלְמִידוֹי מְשַׁמֵּשׁ מַשְׁרִיתָא מִן בַּתְרֵיהּ מֵידָד מִתְנַבֵּא וַאֲמַר הָא סְלָוָון סָלֵק מִן יַמָּא וַהֲוֵי תַקְלָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתַרְוֵיהוֹן הַוְיָן מִתְנַבְּיָין כַּחֲדָא וְאָמְרִין בְּסוֹף עֲקַב יוֹמַיָא גוֹג וּמָגוֹג וְחַיָּלוֹתֵיהּ סַלְּקִין לִירוּשְׁלֵם וּבִידוֹי דְּמַלְכָּא מְשִׁיחָא אִינוּן נָפְלִין וְשׁוֹבַע שְׁנִין דְּיוֹמִין יַדְלִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מָנֵי זַיְינֵיהוֹן לְחוּרְשָׁא לָא יִפְקוּן וְאִילָן לָא יְקוּצוּן וְאִינוּן הֲווֹ מִשׁוּבְעָתֵי חַכִּימַיָא וְלָא נְפָקוּ שׁוּבְעָתֵי חַכִּימַיָא מִן מַשְׁכְּנָא עַד אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּיָן בְּמַשְׁרִיתָא: עשרה חמרים עֲשַׂר כּוּרִין: ותדבר וְאִשְׁתָּעוּ מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל עֵסַק אִיתְּתָא כּוּשִׁיתָא דִּנְסִיב וְהָא לָא אִיתְּתָא כּוּשִׁיתָא הֲוַת צִפּוֹרָה אִתַּת מֹשֶׁה אֶלָּא הֵיךְ מַה דְּהָדֵין כּוּשָׁיָא מְשַׁנֵּי בְּשָׂרֵיהּ מִכָּל בִּרְיָתָא כֵּן הֲוַת צִפּוֹרָה אִתַּת מֹשֶׁה יָאָה בְּרֵיוָה וְשַׁפִּירָא בְּחֶזְוָהּ וּמְשַׁנְּיָא בְּעוֹבָדַיָא טָבָא מִכָּל נְשַׁיָא דְדָרַיָא הַהוּא: לא כן לֵית כְּוַות עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל קוּמִטִיטוֹן רֵישׁ לְבֵילְרִין קוּמִטִיטוֹן דִּידִי הֵימָן הוּא: אשר נואלנו דְּאִשְׁתְּלֵינָן: אל נא לָא בְּבָעוּ תְּהֵוֵי מִרְיָם אֲחָתְנָן מְצָרְעָא מְסַאֲבָא בְּאַהֲלָא כְּמֵיתָא אֲרוּם הֵיךְ מַה דְּהָדֵין וַלְדָּא דַהֲוָה בִּמְעַיָּא דְאִמֵּיהּ תִּשְׁעָה יַרְחִין בְּמַיָּא וּבְאִישָׁתָא וְלָא מִנְזִיק וְכֵיוָן דִּמְטָא קִיצֵיהּ לְמִפּוֹק מִן מְעוֹי דְאִמֵּיהּ אִתְאֲכִיל פַּלְגוּת בִּישְׂרֵיהּ כֵּן הֲוַת מִרְיָם אֲחָתְנָן מִטַּרְפָּא עִמָּנָא בְּמַדְבְּרַיָא וַהֲוַת עִמָּן בְּעַקְתָּנָא וְכֵיוָן דִּימְטָא קִיצִין לְמֵיעַל לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לְמָא הִיא מִתְמְנַע מִינָן צַלִּי כְּעַן עַל בִּישְׂרָא מֵיתֵי וְיֵיחֵי וְלָא נֵיבַד זַכְוָתָהּ: אל נא רפא אֱלָהָא דְמָסֵי כָּל בִּשְׂרָא אָסֵי יָתָהּ: ואחר נסעו אַף עַל גַּב דְּאִתְחַיְּיבַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא דְמִצְטַרְעָא אִית בָּן אוּלְפָן סַגִּי בְּפִיקוּדַיָא וּלְנַטּוּרֵי מִצְוָותָא מִצְוָה זְעֵירָא דַעֲבִיד אֱנָשׁ מְקַבֵּל עֲלָהּ אַגַר סַגִּי וְכֵיוָן דְּקָמַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא עַל גַּף נַהֲרָא בְּשָׁעָה זְעֵירָא לְמִידַע מָה הֲוֵי בְּסוֹפָא דְמֹשֶׁה הֲוַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁתִּין רִיבְוָון דְּהִינוּן סְכוּם תְּמַנְיָא לִגְיוֹנִין וַעֲנָנֵי יְקָרָא וּבֵירָא לָא זָעוּ וְלָא נְטָלוּ מִן אַתְרֵיהוֹן עַד זְמַן דְּאִתָּסִיאַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא מִצָּרַעְתָּהּ וּמִן בָּתַר דְּאִתָּסִיאַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא מִצָּרַעְתָּהּ בָּתַר כֵּן נְטָלוּ עַמָּא מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹן בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן:

שלח השמנה הוא וּמָה אַרְעָא הַשְׁמִינִין אִינוּן פֵּירִין אוֹ עֲצִין: ויבאו וַאֲתוֹ עַל נַחַל סְגוּלָה וְקַטְעוּ מִתַּמָּן עוֹבְרָא וּבֵיהּ סְגוֹל דְּעִנְבִין חָד וְטָעֲנוּ יָתֵיהּ בְּקוּפָא בֵּינֵי תְּרֵין גוּבְרִין וְכֵן מִן רִמּוֹנַיָא וּמִן תִּינַיָא: נתנה נְשַׁוֵי עֲלָן מֶלֶךְ וְנַחֲזוֹר לְמִצְרָיִם: ה' ארך יְיָ אָרִיךְ רַחֲמִין וּרְחִיק רְגַז וְקָרִיב רַחֲמִין וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד חֶסֶד וּקְשׁוֹט וּמְזַכֵּיָא לָא מְזַכֵּי יְיָ חַיָּיבַיָא בְּיוֹם דִּינָא מַדְכַּר חוֹבֵי אֲבָהָן רַשִׁיעִין עַל בְּנִין מָרְדִין: ויאמר וַאֲמַר מֵימְרָא דַיְיָ הָא שְׁרִיתִי וּשְׁבָקִית כְּפִתְגָמָךְ: אם אתם דַּאֲרֵימִית יַת יְדַי בִּשְׁבוּעָה: ראשית מִן שֵׁירוּי אַצְוָותְכוֹן תִּתְּנוּן לִשְׁמָא דַיְיָ אַפְרָשׁוּ: כי דבר אֲרוּם פִּתְגָמָא דַיְיָ בְּזֵי וְיַת פִּקּוּדוֹי אַפֵּס מִשְׁתֵּיצָא תִּשְׁתֵּיצֵי נַפְשָׁא הַהִיא חוֹבָהּ תְּקַבֵּיל: מקושש עצים מְגַבֵּב קִיסִין: ויניחו דין חד מן ארבע דינין כוליה כתוב למעלה במקלל ובטמא מת: וְאַצְנְיעוּ יָתֵיהּ בְּמַטְּרָא עַד זְמַן דִּי אִתְפָּרַשׁ לְהוֹן מִן קֳדָם יְיָ בְּאִלֵין דִּינִין יִתְעֲבֵיד בֵּיהּ: ועשו להם וְיַעַבְדוּן לְהוֹן צִיצִין עַל צִנְפַּת דְּגוּלַתְהוֹן לְדָרֵיהוֹן וְיִתְּנוּן עַל צִיצִין דְּגוּלַתְהוֹן שְׁזִיר דְּתִכְלָא:

קרח ויקח וּנְסִיב עֵצָה וּפַלֵּג קֹרַח: ויחר וּבְאַשׁ לְמֹשֶׁה לַחֲדָא וַאֲמַר קֳדָם יְיָ לָא תִסְתַּכֵּל לְדוֹרוֹן דִּידְהוֹן לָא חֲמָרָא דְחַד מִנְּהוֹן נְסֵיבִית וְלָא אַבְאֵשִׁית לְחַד מִנְּהוֹן: ויפלו וְאִתְרְכִינוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ אֱלָהָא דְשַׁלִּיט בְּנִשְׁמַת כָּל בִּשְׂרָא חַד גַּבְרָא חָטֵי וְעַל כָּל עַמָּא הֲוָה רְגוֹז: כי לא מלבי אֲרוּם לָא מִן לִבִּי בְּרֵית יַתְהוֹן: אם כמות מְמוֹתָא דְמַיְיתִין בָּהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא יְמוּתוּן אִלֵין וּסְכָמוּת דְּכָל אֱנָשָׁא יִסְתְּכַם עֲלֵיהוֹן לָא יְיָ שַׁלַּח יָתִי: הרמו אִתְפָּרְשׁוּ מִן בֵּינֵי עַם כְּנִשְׁתָּא הָדָא וְאֵישֵׁיצֵי יַתְהוֹן כְּקָלִיל זְעֵיר וְאִתְרְכִינוּ בִצְלוֹי עַל אַפֵּיהוֹן: ויהי ממחרת וַהֲוָה מִן יוֹמָא

דְּבַתְרָא וְעַל מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא דְּכַהֲנוּתָא וְהָא אַפְרַת חוּטְרָא דְּאַהֲרֹן לְבֵיתֵיהּ דְּלֵוִי וְאַפֵּק פֶּרְחִין וְאָנֵיץ נִיצִּין וְחָסִיל לוּזִין בַּר לוּזַיָּא : ויאמרו וְאָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר הָא סַפְנָן וּבְדַנָן כּוּלָּנָא אִשְׁתֵּיצִינַן אִית מִינַּן דִּי מֵית בְּמַגֵּיפְתָּא אִית מִינַּן דִּי פָּתְחַת אַרְעָא יַת פּוּמָהּ וּבְלָעַת יַתְהוֹן : כל חלב כָּל טוּב חִיטַּיָא וְכָל טוּב חֲמַר וּמִשְׁחָא שֵׁירוּיֵיתְהוֹן :

חקת

והשליך וְיִטְלַק לְגוֹ קְטַם יְקִידַת תּוֹרְתָא : וכל כלי וְכָל מָאן דַּחֲסַף פָּתוּחַ דִּי לֵית פּוּרְיָיתָא מְשַׁעָא עִילוֹי מְסָאַב הוּא : וירם משה וַאֲרֵים מֹשֶׁה : נעברה נִעִיבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ לָא נֵינוּס אֲנִיסַן וְלָא נְשַׁרְגְנָא בְּתוּלַן וְלָא נִבְעֵי נְשֵׁי גוּבְרִין בְּאִסְטְרָטָה דְּמַלְכָּא נֵיזִיל לָא נִסְטֵי לָא לְיָמִין וְלָא לִשְׂמָאל עַד זְמַן דִּי נִעִיבַּר תְּחוּמָךְ : ויט וּסְטוֹן יִשְׂרָאֵל מֵעִילָוֵיהוֹן דַּהֲווֹן מְפַקְּדִין אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא דְּלָא יְסַדְרוּן לְקִבְלֵיהוֹן סִדְרֵי קְרָבָא : והפשט וְתַשְׁלַח יַת אַהֲרֹן : ויראו וַחֲמוֹן כָּל עַמָּא דִּכְנִישְׁתָּא מֹשֶׁה נָחִית מִן רֵישׁ טוּרָא מָאנוֹי בָּזִיעִין וְקִיטְמָא כְּרֵישֵׁיהּ וַהֲוָה בָּכֵי וַאֲמַר וַוי לִי עֲלָךְ אַהֲרֹן אָחִי עַמּוּד צְלוֹתְהוֹן דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּהֲוֵיתָא מְכַפֵּר עֲלֵיהוֹן חַד זְמַן בְּכָל שָׁנָא בָּהּ בְּשַׁעְתָּא הֵימִינוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרוּם מִית אַהֲרֹן וּבָכוֹן יַת אַהֲרֹן תְּלָתִין יוֹמִין כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל : וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַּעֲרָד דַּהֲוָה שָׁרֵי בְּדָרוֹמָא אֲרוּם מִית אַהֲרֹן גַּבְרָא חֲסִידָא דִּי בִּזְכוּתֵיהּ הֲוָון עֲנָנֵי דִּיקָרָא מְגִינִּין עַל יִשְׂרָאֵל וְאִסְתַּלַּק עַמּוּדָא דַּעֲנָנָא וַאֲרוּם מִיתַת נְבִיאָתָא מִרְיָם דְּבִזְכוּתָהּ הֲוָה בֵּירָא מַהֲלָכָא וְאִתְגְּנִיזַת בֵּירָא עָנֵי וַאֲמַר עַבְדֵי קְרָבָא אִיתוֹן וְנִסְדַּר סִדְרֵי קְרָבָא כָּל קֳבֵל יִשְׂרָאֵל אֲרוּם כְּצִינַן לְאוֹרְחָא דִּי עָלוּ בָּהּ יְלִילַיָּא וְסָדְרוּ סִדְרֵי קְרָבָא כָּל קֳבֵיל יִשְׂרָאֵל וּשְׁבָא מִנְּהוֹן שִׁבְיָא רַבָּא : וישלח בְּרַת קָל נְפָקַת מִגּוֹ אַרְעָא וְאִשְׁתְּמַע קָלָא בִּמְרוֹמַיָּא חֲמוֹן כָּל בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאָצִיתוּ וּשְׁמִיעוּ כָּל בְּנֵי בִישְׂרָא לָטִית חִיוְיָא מִן שֵׁירוּיָא וַאֲמָרִית לֵיהּ עַפְרָא יְהֵי מְזוֹנָךְ וְלָא אִתְרַעַם עַל מְזוֹנָא אַפֵּיקִית עַמִּי פְּרִיקִין מִמִּצְרַיִם וְאַחֲתִית לְהוֹן מַנָּא מִשְּׁמַיָּא וַאֲגִיזִית לְהוֹן סְלָוַיָּא מִן יַמָּא וְאַסֵּיקִית לְהוֹן בֵּירָא מִתְּהוֹמָא חָזְרוּ עַמִּי לְמִתְרַעֲמִין קֳדָמַי עַל עֵיסַק מַנָּא לְמֵימַר נַפְשִׁין מְעִיקָא בְּלַחְמָא דְּמֵיכְלֵיהּ קְלִיל מִן בְּגִין כֵּן יֵיתֵי חִיוְיָא דְּלָא אִתְרַעַם עַל מְזוֹנֵיהּ וְאִנְכִית לְעַמָּא הָאִילֵין דְּאִתְרַעֲמוּ עַל מְזוֹנֵיהוֹן וְגָרֵי מֵימְרָא דַּיְיָ בְּעַמָּא יַת חִיוְיָא שָׂרְפַיָּא וּנְכִיתוּ יַת עַמָּא וּמִיתוּ אוּכְלוֹסִין סַגִּיָן מִן יִשְׂרָאֵל : ויעש וַעֲבַד מֹשֶׁה חִיוְיָא דִּנְחַשׁ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל אֲתַר תָּלֵי וַהֲוָה כָּל מַן דַּהֲוָה מִינְכַּת בְּחִיוְיָא הֲוָה תָּלֵי אַפּוֹי בִּצְלוֹי גַּב אֲבוּי דְּבִשְׁמַיָּא וּמִסְתַּכֵּל בְּחִיוְיָא דִּנְחָשָׁא : וחי וּשְׁתֵק : על כן בְּגִין כְּדֵין יִתְאֲמַר בְּסֵפֶר אוֹרַיְיתָא דַּיְיָ דִּמְתִיל בְּכֵפֶר קְרָבַיָּא נִיסַיָּא וּגְבוּרְתָא דַּעֲבֵד יְיָ לְעַמֵּיהּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּד הֲווֹ קַיְימִין עַל יַמָּא דְּסוּף כֵּן עֲבַד עִמְּהוֹן כַּד הֲוֹון עָבְרִין יַת נַחֲלֵי אַרְנוֹנָא : כַּד הֲוַיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָבְרִין בְּנַחַל אַרְנוֹנָא אִיטַמָּרוּ מוֹאֲבָיָא בִּמְעָרַיָּא דִּי בְנַחֲלֵי אָמְרִין כַּד יְהֶוְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָבְרִין אֲנַן נַפְּקִין לְקַדְמוּתְהוֹן וּמְקַטְלִין יַתְהוֹן וּרְמַז רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ דִּידַע מַה דְּבִלְבָבַיָּא וּגְלֵי קֳדָמוֹי מַה בְּכוּלְיָתָא רְמַז לְטוּרַיָּא וְאַקְפּוּ רֵישֵׁיהוֹן אִלֵּין לְאִלֵּין וְרָצִיצוּ רֵישֵׁי גִּבָּרֵיהוֹן שְׁטִיפוּ נַחֲלַיָּא מִן אִידְּם קְטִילִין וַהֲווֹ יִשְׂרָאֵל מְהַלְּכִין עַל רֵישֵׁי טוּרַיָּא מִלְּעֵיל וְלָא יָדְעוּ נִיסַיָּא וּגְבוּרְתָא דִּי עֲבַד יְיָ עִמְּהוֹן בְּנַחֲלֵי אַרְנוֹן וּלְחַיַּית קַרְתָּא דְּלָא הֲוַת שׁוּתָפָא בְּעֵצַתְהוֹן אִשְׁתֵּיזְבַת לְהוֹן וְהָא הִיא סְמִיכָה לִתְחוּמֵיהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי : הָא בְּכֵן שַׁבָּחוּ יִשְׂרָאֵל יַת שְׁבַח שִׁירָתָא הָדָא סוּקִי בֵירָא הֲווֹ מְזַמְּרִין לָהּ וְהִיא סַלְּקָא : בֵּירָא דַּחֲפָרוּ יָתָהּ רַבְרְבֵי עָלְמָא מִן שֵׁירוּיָא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שַׁכְלִילוּ יָתָהּ סוּכְלְתָנֵי עָלְמָא סַנְהֶדְרִין שׁוּבְעָתֵי חַכִּימַיָּא דִּמְפָרְשִׁין מָשְׁכוּ יָתָהּ בְּחוּטְרֵיהוֹן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן סוֹפְרֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לֵיהּ מַתְּנָא : וּמִן דְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא מַתְּנָא חֲזַרַת לְמֶהֱוֵי לְהוֹן לְנַחֲלִין שָׁטְפִין מִתְגַּבְּרִין וְחָזְרַת לְמֶהֱוֵי סַלְּקָא לְרֵישׁ טוּרַיָּא וְנַחֲתָא עִמְּהוֹן לְנַחֲלַיָּא עַתִּיקָתָא אִיתְגְּנִיזַת מִנְּהוֹן בֵּירָא דְּאִית בִּתְחוּמֵיהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי רֵישׁ רָמְתָא דְּמִצְטַיְיפָא כָּל קֳבֵיל אַבִּיַּית יְשִׁימוֹן : על כן יאמרו מִן בְּגִין כֵּן יֵימְרוּן מְתוּלֵי מְתָלַיָּא עוּלוּ : אֲרוּם עַם גּוּבְרִין וּבְעָרִין הֵיךְ אֶשָּׁא נָפְקוּ מֵחֶשְׁבּוֹן עַבְדֵי קְרָבָא כְּשַׁלְהֵבִין דְּאֶשָּׁא מִקַּרְתָּא דְּסִיחוֹן קְטִילוּ מַלְכֵיהוֹן דֶּאֱמוֹרָאֵי שֵׁיצוּ לְחַיַּית קַרְתְּהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי קְטִילוּ כוּמְרַיָּא דַּהֲווֹ מְדַבְּחִין קֳדָם טַעֲוָתֵיהּ דְּאַרְנוֹנָא : אוֹי לְכוֹן מוֹאֲבָאֵי סַפְתּוֹן וְכָרְתוֹן פַּלְחֵי טַעֲוָתָא כְּמוֹשׁ מְסַרְתּוֹן בְּנֵיכוֹן כְּפוּתִין בְּקוֹלַרַיָּא וּבְנָתְכוֹן בְּשִׁבְיָיתָא לְמַלְכֵיהוֹן דֶּאֱמוֹרָאֵי סִיחוֹן : וּפַסְקָא מַלְכוּ מִן חֶשְׁבּוֹן וְשׁוּלְטָן מִן דִּיבוֹן וּצְדַן אוֹרְחָתֵיהּ עַד נְפָחַיָּא דִּסְמִיךְ לְמֵידְבָא : וישב וּשְׁרוֹן יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעֲהוֹן דֶּאֱמוֹרָאֵי : וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְמִילְלָא יַת מַכְוָור וּכְבִישׁוּ כַּפְרָנַיָּא וְשֵׁיצוּן יַת אֱמוֹרָאֵי דִּי הֲוָון תַּמָּן : וַהֲוָה כַּד חֲמָא מֹשֶׁה יַת עוֹג וַאֲמַר הֲלָא דֵין עוֹג רָשִׁיעָא דַּהֲוָה מוֹנֶה לְאַבְרָהָם וְשָׂרָה וַאֲמַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה מְדַמְיָן לְאִילָנִין יָאִין דְּקַיְימִין עַל מַבּוּעִין דְּמַיִן בְּרַם פֵּירִין לָא עָבְדִין בְּגִין כְּדֵין קַיֵּים יָתֵיהּ יְיָ קוּדְשָׁא יְהֵי שְׁמֵיהּ מְבָרַךְ שְׁנִין סַגִּיָן עַד זְמַן דַּחֲמָא בְּנֵיהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן וְחָזַר וּנְפַל בִּידֵיהוֹן וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרוּם בִּידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיַת כָּל עַמֵּיהּ וְיַת אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ הֵיךְ מַה דַּעֲבַדְתָּא לְסִיחוֹן מַלְכֵיהוֹן דֶּאֱמוֹרָאֵי דַּהֲוָה שָׁרֵי בְּחֶשְׁבּוֹן :

בלק

וילכו וַאֲזָלוּ חַכִּימֵי מוֹאֲבָאֵי וְחַכִּימֵי מִדְיָנָאֵי וְאִגְרִין חֲתִימִין בִּידֵיהוֹן וַאֲתוֹן לְוַת בִּלְעָם וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ פִּתְגָמָא דְּבָלָק : ויקם וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וְשַׁוֵּי יַת אַתָנֵיהּ וַאֲזַל עִם רַבְרְבָנֵי מוֹאָב : ויעמוד וְקָם מַלְאָכָא דַּיְיָ בְּאֶמְצַע כַּרְמַיָּא סַגְיָא מִן דֵין וְסַגְיָא מִן דֵין סִטְרָא : ותאמר וַאֲמַרַת אַתָנָא לְבִלְעָם וַי לָךְ בִּלְעָם וְכָל חוּכְמָא לָא אִשְׁתַּכַּח בָּךְ הָא אֲנָא בְעִיר מְסָאַב מִיתָא בְּעָלְמָא הָדֵין וְלָא אַתְיָא לְעָלְמָא דְּאָתֵי לָא יָכְלַת לְמִילוּט יָתִי בְּחוּכְמַת דַּעְתָּךְ עַל חַד כַּמָּה וְכַמָּה בְּנוֹי דְּאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב דִּבְזְכוּתֵיהוֹן אִתְבְּרֵי עָלְמָא מִן שֵׁירוּיָא וְהֵיךְ אַתְּ אָזֵל לְמֵילַט יַתְהוֹן כַּד גְּנַבְתְּ דַּעְתֵּיהוֹן דְּעַמָּא הָאִלֵּין וַאֲמַרַת לְהוֹן לֵית אַתָנָא הָדָא דִּידִי שְׁאִילָא הִיא בִידִי בְּרַם הֲלָא אֲנָא הִיא אַתָנָךְ דִּי רְכַבְתְּ עָלַי מִן טַלְיוּתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין הַמִתְכַּוֶּנֶת אִתְכַּוַּנַת לְמֶעְבַּד לָךְ כְּדוֹן וַאֲמַר לָהּ לָא : וילך שפי וַאֲזַל בִּלְעָם בְּלֵב שְׁפִי : וישא וּנְטַל בְּמַתַל נְבִיּוּתֵיהּ וַאֲמַר מִן אֲרָם דַּבַּר יָתִי בָּלָק מַלְכֵיהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי מִטּוּרֵי מַדִּינְחָא אִיתָא כְּעַן לַיִּיט לִי דְּבֵית יַעֲקֹב וְאִיתָא זְעֵיר לִי שִׁבְטַיָּא דְּבֵית יִשְׂרָאֵל : מָה אֲנָא לַיִּיט דְּבֵית יַעֲקֹב וּמֵימְרָא דַּיְיָ מְבָרֵךְ יַתְהוֹן וּמָה אֲנָא מַזְעִיר דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וּמֵימְרָא דַּיְיָ מַסְגֵּי יַתְהוֹן : חָמֵי אֲנָא עַמָּא הָאִלֵּין מְדַבְּרִין בִּזְכוּת אַבְהַתְהוֹן : צַדִּיקַיָּא דִּמְתִילִין לְטוּרַיָּא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וּבִזְכוּת אַרְבַּעְתֵּי אִמְהָתָא דִּמְתִילִין כְּגִלְמָתָא שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה הָא עַמָּא דְּאִינוּן לִבְלְחוֹדֵיהוֹן שָׁרְיָן וּבְנִימוּסֵי עַמְמַיָּא לָא מִתְעָרְבִין : מַן יֵיכוֹל לְמִמְנֵי עוּלֵימֵיהוֹן דְּבֵית יַעֲקֹב דְּאִתְאֲמַר עֲלֵיהוֹן דִּי הֲווֹ סַגִּין כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא אֲמַר בִּלְעָם רַשִּׁיעָא בְּמַתַל נְבִיּוּתֵיהּ

אין

אין קטלין הינון ישראל יתיה בחרבא מבשר הוא בלעם דלית ליה חולק לעלמא דאתי ברם אין מיית הוא בלעם מותנין קשיטין הלואי תהוי אחריתא כזעירא די בהון: אקרה ואנא במימרי איקר יתך: לא איש לא כמימר בני אנשא הוה מימריה דאלהא חיא ולא כעובדיהון דבני אנשא עובדוי דאלהא בני אנשא אמרין ולא עבדין גזרין ולא מקימין וחזרין וכפרין במליהון ברם אלהא אמר ועבד גזר ומקים וגזרתוהי קימין עד לעלם: הנה הא למברכא אדברית ומברך אנא ית ישראל וברכן לית אנא מנע מנהון: לא הביט לית אנא חמי פלחי שקר ולא פלחי פולחן נוכרי בגו שבטיא דבני ישראל מימרא דיי הוי עמהון ויבבות מן איקר מלכיהון מגין עליהון: אל אלהא די פרק ואפיק יתהון פריקין ממצרים תוקפא ותושבחתא ורוממותא דידיה היא: כי לא ארום לית אנא חמי עבדי נחשא בגו דבית יעקב ואף לא קסמי קסמין בגו שבטיא דבני ישראל בעדנא הדין יתאמר ליעקב מה טיבו ונחמן דיי עתיד למתניא עליכון דבית יעקב כדו אמר במתל נביותיה טוביכון צדיקיא מה אגר טב מתקן לכון גבי אבוכון דבשמיא לעלמא דאתי: הן הא עמא האלין כאריא שרין וכאריותא מתגברין היך מה דלית אריא לא ניח ולא שדיך עד זמן דהוא אכיל ופשיט בשר ושתי אדם כדין אינון עמא האלין לא ניחין ולא שדיכין עד זמן דיקטלון בעלי דבביהון וישפכון אדם קטילי בעלי סנאיהון כמיא: וירא בלעם וחמא בלעם ארום שפר הוה מן קדם יי למברכא ית ישראל ולא אזל היך מה דהוה אזיל בכל זמן וזמן למשתאלה בדכירא לקדמות קסמיא אזל ושוי אפוי למדברא והוה מדכר להון עובדא דעגלא בעא למלוט ית ישראל: וישא ונטל במתל נביותיה ואמר אמר בלעם ברא דבעור אמר גברא דיקיר מן אבוי מה דאתכסי מכל נביאיא אתגלי עלוי: נאם אמר גברא דשמע ממלל מן קדם יי ודי חזוא מן קדם שדי חזי וכד הוה בעי הוה משתטח על אפוי ורזי נבואתא מתגלין ליה והוה מתנבי על נפשיה דהוא נפיל בחרבא וסוף נבואתא למתקימא: מה טבין הינון משכנין דצלי בהון יעקב אבוהון ומשכן זמנא דעבדתון לשמי ומשכניכון חזור חזור לכון דבית ישראל: כנחלין מתגברין כן יהוון ישראל מתגברין על בעלי דבביהון וכגנין שתילין על מבועין דמין כן יהוון קריתהון מפקן ספרין ומלפי אוריתא והיך שמיא דמתח מימרא דיי לבית שכינה ליה כן יהוון ישראל חיין וקימין עד לעלם יאין ומשבחין כארזיא דמין ומנטלין בכרויתיה: יזל יקום מלכהון לבניהון ופרוקהון מנהון ובהון יהוי ויהוי מכניש להון גלותהון מן מדנתא דבעלי דבביהון ובניהון ישלמון באומיא ותקיף מן שאול די חס על אגג מלכהון דעמלקאה ותתרבב מלכותיה דמלכא משיחא: אל אלהא דפרק ואפיק יתהון פריקין מארעא דמצרים תוקפא ותושבחא ורוממותא דידיה יכלין בני ישראל על בעלי דבביהון וקריתהון יפלגון וגבריהון יקטלון ומותריהון יפלגון: כרע הא עמא האלין כאריא שרין וכאריותא מתגברין מן דבריך יתכון ישראל יהוי מבורך כמשה נביא ספרהון דישראל ומן דליט יתכון יהוי ליט כבלעם בר בעור: ויחר ותקף רוגזא דבלק על בלעם וטפח בכף ידוי ואמר בלק לבלעם למלט סנאי דברי[illegible] יתה ולחוד מברכת: ועתה וכדו הא אנא אזל לות עמי אתא כען אעוץ יתך עצה די תעביד בעמא האלין חטי יתהון ואין לא לית את שליט בעמא האלין ברם עתידין הינון עמא האלין משלוט בעמך בסוף עקב יומיא: וישא ונטל במתל נביותיה ואמר אמר בלעם בר בעור ואמר גברא דיקיר מן אבוי מה דאתכסי מן כל נבייא אתגלי עלוי: נאם אמר גברא דשמע ממלל מן קדם יי וידע דיעה מן קדם עלויה דחזו מן קדם שדי הוה חזי וכד הוה בעי הוה משתטח על אפוי ורזי נבואתא מתגלין ליה והוה מתנבי על נפשיה דהוא נפיל בחרבא וסוף נבויתיה למתקימא: אראנו חמי אנא ליה ולית הוא כדון ומסתכל אנא ביה ולית הוא קריבא עתיד למקם מלך מדבית יעקב ופריק ושליט מדבית ישראל ויקטול תקיפי מואבאי וירוקן וישיצי כל בני מדינחא: והיה ויהי אדום ירתי טורא דגבלא לבעלי דבביהון וישראל יתגברון בחיל תקיף: וירד עתיד מלך למיקם מדבית יעקב וישיצי ית כל מה דמשתיר מן כרכא תקיפא: וירא וחמא ית עמלקאה ונטל במתל נביותיה ואמר שירוי אומיא דסדרו קרבא כל קבל ישראל הינון דבית עמלק ובעקבא בסוף יומיא הינון יסדרון לקבליהון סדרי קרבא וסופהון לאבדן יהוי ואובדנהון עד לעלם: וירא וחמא ית שלמיא ונטל במתל נביותיה ואמר מה תקיף הוא משרניך ושוית בנקרת צור בית מדורך: כי אם ארום אין יהוי שלמיא לבזה עד כען אתוריא עתיד קאים שבי יתך: אוי אלוי מן יחי כד ישוי מימרא דיי למתן אגר טב לצדיקיא ולמתפרע מרשיעא: וצים ויפקון אוכלוסין סגין בלברניא מן מדינתא ויצרפון עמהון ליגיונין סגין מן דרומאי וישעבדון אתוריא ויצערון כל בני עבר נהרא ברם סופהון דאלין ודאלין לאבדן יהוי ואובדנא עד לעלם: ויקם וקם בלעם ואזל וחזר לאתריה ולחוד בלק: וישב ושרון ישראל בשיטין ושרון עמא למזניא עם בנתהון דמואבאי: ותקראן וקרין לעמא לדבחי טעותהן: ויצמד ואדבקו ישראל לפלחי טעותא דפעור ותקיף רוגזא דיי על ישראל ואמר מימרא דיי למשה סב ית כל רישי עמא ואוקים יתהון סנהדרין קדם יי ויהוון צליבין כל מן דמתחיב למתקטלא ועם מעלי שמשא יהוון מחתין נבלתיה וקברין בכן יתחזור תקוף רוגזא דיי מן ישראל: ואמר משה לסרכיא דישראל קטולו גבר ית אנש ביתיה אלין די אדביקו לפלחי טעותא דפעור: והא גבר מבני ישראל אתא וקריב לות אחוי ית מדיניתא קדם משה וקדם כל כנשתא דבני ישראל והא אינון בכין בתרע משכן זימנא: וירא וחמא פנחס בר אלעזר ברא דאהרן כהנא רבא וקם מגו קהלא ונסיב רומחא: ויבא ועל בתר גבר ישראל לקובתא ודקר ית תריהון ית גברא בר ישראל וית אתתא בקפדא ואתכלית מגיפתא מעילוי בני ישראל: והוו אלין דמיתין במגפתא עשרין וארבעא אלפין:

פינחס

לכן בשבועה אזיל משה ואמר לפינחס הא אנא יהב ליה: כנבליהם בשקריהון: ובני קרח ובנוי דקרח על דלא הוו בעצתיה דאבוהון לא מיתו: ויקרב דין חד מן ארבעה דיני כו' כמ' לעיל גבי מקושש וגבי טמא נפש: ואקריב משה ית סדר דינהון קדם יי: יפקד ימני מימרא דיי אלהא דשליט בנשמת כל בשרא גבר מזמן על עמא דכנשתא: צו פקיד ית בני ישראל ותימר להון ית קרבני לחם סדור פתורי מה דאתון מקרבין קדמי על גבי מדבחא הלא אשתא היא דאכלא יתיה והוא

מתקבל

כִּתְקַבַּל מִנְכוֹן קֳדָמַי לְרֵיחַ דְרַעֲוָא עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲווֹ זְהִירִין לְמִקְרְבָא יָתֵיהּ קֳדָמוֹי בְּזִמְנֵיהּ : בקדש בְּמָנֵי בֵּית קוּדְשׁ יִתְנְסַךְ נִסּוּךְ חֲמַר בְּחִיר לִשְׁמָא דַייָ :

מטות אישה הפרם בַּעֲלָהּ אַפֵּס יַתְהוֹן : ואישה יפרנו בַּעֲלָהּ יַפֵּס יַתְהוֹן : בנעוריה בְּיוֹמָא טַלְיוּתָהּ בְּבֵיתֵיהּ דַאֲבוּהָא : החלצו אַזְדַּיְינוּ מִן לְוַתְכוֹן : את הבדיל יַת קִסְטְרָא וְיַת אֲבָרָא : ונקרב וְקָרִיבְנָן יַת קוּרְבָּנָא דַייָ כַּד הֲוֵינָן עָלִין בְּבָתֵּיהוֹן דְמַלְכַיָא מְדִינָאֵי וּבְקִטוֹנֵי מִדְמְכֵיהוֹן וַהֲוֵינָן חָמְיָן תַּמָּן בְּנָתֵיהוֹן דְמַלְכַיָא מְדִינָאֵי יָאַיָן וּמְפַרְנְקָתָא וַהֲוֵינָן נָסְבִין מִנְהוֹן קוֹרַיָא דְדַהֲבָא מִן רֵישֵׁיהוֹן וְקָדָשַׁיָא מֵאוּדְנֵיהוֹן וְעִזְקָיָא מֵאֶצְבְּעָתָא וַעֲגִילַיָא מֵאֶזְרָעֵיהוֹן וּמָכוֹכַיָא מִן בֵּית תְּדֵיהוֹן חָס לָן מֹשֶׁה רַבָּן לָא אִסְתַּכַּל חַד מִנָן בַּחֲדָא מִנְהוֹן וְלָא אִתְיַחַד חַד מִנָן בַּחֲדָא מִנְהוֹן דְלָא נֶהֱוֵי שׁוּתָּף עִמָּהּ בְּגֵיהִנֹּם לְעָלְמָא דְאָתֵי הִיא תְּקִים לָן בְּיוֹם דִינָא רַבָּא לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתָנָא קֳדָם יְיָ : ויראו וְחָמוֹן יַת אַרְעָא דְמַכְוַר וְיַת אַרְעָא דְגִלְעָד וְהָא אַתְרָא אֲתַר דְנִכְסִין הִיא : עטרת מַכְלַלְתָּא מַדְבֶּשְׁתָּא וּמַכְוַר וּבֵית נִמְרִין וְחֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה וּשְׂבָם וּנְבוֹ וּבְעֹן : מקנה נִכְסִין : ולמה תניאון וְלָמָּה תְתַבְּרוּן : ויעלו וּסְלִיקוּ עַד סְגוּלָא וַחֲמוֹן יַת אַרְעָא : תרבות תִּסְגּוּן גוּבְרִין חַיָּבִין לְמִסְפָּה עוֹד עַל תְּקוֹף רוּגְזָא בערי המבצר בְּקִרְוִין תְּלִילָן מִן קֳדָם דָמָרֵי אַרְעָא : בנו לכם בְּנוּ לְכוֹן קִרְוִין לְטַפְלְכוֹן וְדִירִין לְעָנְכוֹן וּמַה דְנָפַק מִפּוּמְכוֹן תַּעְבְּדוּן : ובני ראובן וּבְנוּ בְנֵי גָד יַת דְבֶשְׁתָּא וְיַת מַכְלַלְתָּא וְיַת לְחַיָּית : ואת עטרות וְיַת מַכְלַלְתָּא דְשׁוֹפָן וְיַת מַכְוַר וְיַת יָגְבְּהָה :

מסעי ויסעו וּנְטַלוּ מִן פְּלוּסִים בְּיַרְחָא קַדְמָאָה : וישב על פי וּנְטַלוּ מֵאֵיתָן וַחֲזַרוּ לְפוּנְדְקֵי חִירָתָא דְאִית עַל אַפֵּי טַעֲוָתָא : ויסעו וּנְטַלוּ מִמָּרָה וַאֲתוֹ לְאֵילִמָה וּבְאֵילִם תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי עַיְנִין דְמַיִין כָּל קֳבֵיל תְּרֵי עַשְׂרֵי שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל וְשַׁבְעִין דִקְלִין כָּל קֳבֵיל שַׁבְעִין סָבַיָא סַנְהֶדְרִין דְיִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ תַמָּן : והורשתם וּתְשֵׁיצִינוּן יַת כָּל דָיְרֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן וּתְסוֹפוּן יַת כָּל טַעֲוָתְהוֹן וְיַת כָּל צַלְמֵי מַתְּכְוָתְהוֹן תְּתַפְּרְכוּן וְיַת כָּל בָּמָתֵיהוֹן תְּשֵׁיצוּן : והיה וִיהֱוֵי לְכוֹן תְּחוּמָא מִדָּרוֹמָא מִמַּדְבְּרָא דְרֶקֶם כָּל קֳבֵיל תְּחוּמֵיהוֹן דַאֲדוּמָאֵי וִיהֵי לְכוֹן דָּרוֹמָא מִסְיָפֵי יַמָּא דְמִלְחָא מִן מַדִינְחָא : ונסב וְיַקִּיף לְכוֹן תְּחוּמָא דָרוֹמָיָא מִן מַסְקְיוּתָא דְעַקְרַבִּין דַעֲבַר בְּטוּר פַּרְזְלָא וִיהֱוֵי מַפְקָנוֹי מִדָּרוֹם לְרְקַם רְנִיעָא וְיִפּוֹק דִירַת אֲדַרַיָא וְיִעְבַּר בְּקָסָם : ונסב וְיַקִּיף תְּחוּמָא מִן קֵסַם לְנִילוֹס מִצְרָיִם וִיהוֹן מַפְקָנוֹי מִן מַעַרְבָא : וגבול וּתְחוּם יַמָּא רַבָּא הוּא אוֹקְיָנוֹס נִיסוֹי וּמַחֲזוֹי וּסְפִינָתָא עִם מַיָא קַדְמַיָא דְאִית בְּגַוֵיהּ הִנוּן מַי בְּרֵאשִׁית דֵין יְהֱוֵי לְכוֹן תְּחוּמָא מַעַרְבַיָא : וְדֵין יְהֱוֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָיָא מִן יַמָּא רַבָּא תְּכַוְנוּן לְכוֹן לְטַוְרוֹס מָנוֹס : מהר ההר מִטַוְרוֹס מָנוֹס תְּכַוְנוּן לְכוֹן לְמַעֲלֵי אַנְטוֹכְיָא וִיהוֹן מַפְקָנוֹי תְּחוּמָא דְאַוְלַס דְקִלְקָאֵי : ויצא וְיִפְּקוּן תְּחוּמָא לְזָפֵירִין וִיהֱוֹן מַפְקָנוֹי דִירַת עַיְנוּתָא דֵין דִיהֱוֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָיָא : והתאויתם וּתְכַוְנוּן לְכוֹן תְּחוּמָא מַעַרְבָיָא מִדִירַת עַיְנוּתָא לַאֲפָמְיָס : וירד וְיֵחוֹת תְּחוּמָא לַאֲפָמְיָס לְדָפְנֵי מִן מַדִינְחָא לְעַיְנוּתָא וְיֵחוֹת תְּחוּמָא וְיִמְטֵי סְמִיךְ לְיַמָּא דְגִינוּסַר מִן מַעַרְבָא : וירד וְיֵחוֹת לְיַרְדְנָא וִיהֱוֹן מַפְקָנוֹי יַמָּא דְמִלְחָא דָא תְּהֵי לְכוֹן אַרְעָא לִתְחוּמָהָא חֲזוֹר חֲזוֹר : שני המטות תְּרֵין שִׁבְטַיָא וּפַלְגוּת שִׁבְטָא קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן מִן יַרְדְנָא דִירֵחוֹ קַדְמָאִין מִן מַדִינְחָא מִן מֵישַׁר יַמָּא דְמִלְחָא נְפַק לְהוֹן תְּחוּמָא לְכִנֶּרֶת כְּרַךְ דְמַלְכוּתְהוֹן דֶאֱמוֹרָאֵי וּמִכִּנֶּרֶת כְּרַךְ מַלְכוּתְהוֹן דֶאֱמוֹרָאֵי נְפַק לְהוֹן תְּחוּמָא לְטוּר תַּלְגָא וּלְחוּמְתָא דְלִבְנָן וּמִטּוּר תַּלְגָא וּלְחוּמְתָא דְלִבְנָן נְפַק לְהוֹן תְּחוּמָא לְחוּבָא דְמִן צָפוּן עַיְנוּתָא דְדַמֶּשֶׂק וּמִן חוּבָא דִי מִן צָפוּן עַיְנוּתָא דְדַמֶּשֶׂק נְפַק לְהוֹן תְּחוּמָא לְדְיוֹקִינָס טוּר תַּלְגָא דְקִיסַרְיוֹן דִי מִן מַדִינַח מַעֲרַב דָן וּמִן יוֹקִינוּס תּוֹרְנַגְלָא דְקִיסַרְיוֹן דִי מִן מַדִינַח מַעֲרַב דָן נְפַק לְהוֹן תְּחוּמָא לְנַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְּרָת דַעֲלוֹי סֵדֵר נִצְחָנֵי קָרְבוֹי דַייָ מִתְעַבְדִין וּמִן נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְּרָת נְפַק לְהוֹן תְּחוּמָא לְקִרְוִין זַוְתָא לְבַתְרָא כָּל טַרְכוֹן זִמְרָא בֵּית מַלְכוּתָא דְסִיחוֹן מַלְכְּהוֹן דֶאֱמוֹרָאֵי וּבֵית מַלְכוּתָא דְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן נְפֵיק לְרָפִיחַ וּלְשׁוּקְמְזֵי עַד מְטֵי סְפַר יַמָּא דְמִלְחָא הָדֵין הוּא חוּלַקְהוֹן דִתְרֵין שִׁבְטַיָא וּפַלְגוּת שִׁבְטָא : ומגרש לערים וּפְרְוִילֵי לְקִרְוַית חֲזוֹר חֲזוֹר לְהוֹן יִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי : ומגרש וּפְרְוִילֵי :

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו:)

א (א) **וידבר**. קדמא בבי"ת: השנית. ברביע: (ד) יהיו. בזקף קטן: (ה) אליצור. חדא מלה כתיב ומלא דמלא מלא יו"ד ומלא וא"ו כתב הרמ"ה ז"ל: שדיאור. מלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכל אורייתא דכותיה וכולהון חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (ו) שלמיאל. אין בלמ"ד מאריך וחדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותה הרמ"ה ז"ל: צורישדי. חדא מלה כתיב ומלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד וכל אורייתא דכותה הרמ"ה ז"ל: (ז) עמינדב. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותה הרמ"ה ז"ל: (ט) לזבולן. בתיקון ס"ת לזבלן ס"א לזבולן ונ"ל עיקר ע"כ ומסורת דפרשה ויגש מכרעת דכתיב לזבולן וכ"כ הרמ"ה ז"ל דג' כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה באורייתא כמו שנמסר במסרותינו ושארא כתיב מלא וא"ו קדמאה חסר וא"ו תניין וזה אינו מהשלשה: (י) לבני יוסף לאפרים. קדמאה לבני יוסף לאפרים תניינא דדין עיינא לבני יוסף לאפרים וחד פסוק סימן להון לרחביהו לבני רחביהו (ד"ה א' כ"ד): אלישמע. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: עמיהוד. חדא מלה כתיב ומלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכל עמיהוד באורייתא דכותה: גמליאל. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: פדהצור. ראיתי חילוק בספרים אם היא חדא מלה או תרתי ובירושל' דמגילה פ"ק איתא בהדיא אלו שמות שאינן נחלקין. עמיאל. עמישדי. צוריאל. צורישדי. גמליאל. פדהצור. פדהאל. ע"כ. ובמסורת כ"י כלם חדא קריא וחדא כתיב. גם בעל ערוגת הבושם בפ' י"א מנה פדהצור עם השמות הדבקים דבוק מוחלט. אח"כ ראיתי הרמ"ה ז"ל שכתב פדהצור בנוסחי דיקי חדא מלה כתיב ומלא ה"א קדים לצד"י ולא קריא ומלא וא"ו בין צד"י לרי"ש ובמסורת כל שמות השבטים חדא מלה כתיב. ואשכחן חד נוסחא כתיב ביה פדהצור תרתין מלין עכ"ל: (יב) אחיעזר. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה. עמישדי. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: (יג) פגעיאל. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: (יד) לגד אליסף. בחומש קדמון כ"י כתיב אליאסף באל"ף אחר היו"ד וכתב בגדו בס' זקן אליאסף. ובס' ר"מ ובס' ר"ג אליסף ע"כ. ובכל ספרים שלנו כתיב אליסף בלא אל"ף ולא שמענו מימינו שום חולק בדבר: (טז) קריאי. קרואי ק' והכתיב קריאי ביו"ד וכן כתב החזקוני והכי נדרש בפסיקתא מר' טוביהו מלמד שכלם היו צדיקים והם היו בנסיונות עשרת הדברות שהרי בויקרא קרח חסר יו"ד על שהיו רשעים. וכן הוא במסרה רבתא מערכת אות האל"ף באלפ"א בית"א מן ג' ג' בחד ליסן וליתיה דכותיה חד באורייתא חד בנביאים חד בכתובים לא כבעל הטורים שכתב וא"ו קטיעא. וכן כתב הרמ"ה ז"ל נשיאי עדה קראי מועד דקרח חסר יו"ד כתיב אלה קריאי העדה דבמדבר מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתרא דסוף תיבותא וקרי וא"ו כתיב קריאי וקרי קרואי. קרואי העדה דפנחס מלא וא"ו וקרי יו"ד קרואי כתיב קְרוּאֵי ק' ע"כ. ועיין עוד מ"ש בריש פרשת קרח ובפ' פנחס: (יז) אשר נקבו בשמות מחלוקת גדול ועצום ראיתי בין גדולי החכמים והספרים מונים קדמוניות אם בשמות חסר וא"ו או מלא. אית נוסחי דכתיב בהו נקבו בשמת חסר. וכן דרש ר' טוביהו בר אליעזר בפסיקתא שלו אשר נקבו בשמת כתיב חסר וא"ו מלמד שכל הצדיקים כל זמן שגדולה מתוספת עליהם הם משפילים את עצמם. ולזה נוטה דעת בעל שמן ששון שכך מצא בספר הבבלי ובספר שתי אחיות ואסתייעו מגו מסרה דאמרה שמות ט' מלאים בתורה ולא חשיב בהדייהו נקבו בשמות דאלמא חסר הוא ובמקצת נסחי דיקי מלא וא"ו כתיב ומסרין עליה לית מלא והרמ"ה ז"ל נסתפק בדבר ולא הכריע דמסרה דאמרן מסייעא לסברא קמייתא ובעל א"ת נתישב בדבר והכריע דמלא וא"ו הוא מכמה טעמי חדא שכן מצא ברוב ס"ס וכמעט בכלם וכן בהללי ובקדמון ותו דאשכח תרתי מסראתא דמסייען להאי סברא הדא אמרה הכי בהדיא בשמות ב' בתורה א' מלא וא' חסר נקבו בשמות מלא ויקראו בשמת סוף מטות חסר ע"כ. וחדא אמרה הכי ויקרא בשמת ג' חסרים בליבנא כשמת אשר קרא ובשמת תפקדו ודין ע"כ. ואלו נקבו בשמת לא חשיב אלמא דמלא הוא. ואע"ג דכתב הרמ"ה בסוף דבריו דמסרה קדמיתא מסייעא לנוסחא דכהיני חסר מסייע אין בו ממש קרי לה דהרמ"ה גופיה כתב ומסרה קדמיתא דאמרה שמות ט' מלאים בתורה ולא חשיב בהדייהו נקבו בשמות ההיא שמות גרידא קא חשיב בשמות לא קא חשיב אשתכח השתא להני נסחי דכל ליסנא דשמות דשי"ן דידיה בצירי חסר וא"ו כתיב בר מן עשרה ט' מנהון שמות וא' בשמות עכ"ל. ואם כן לא מסייע ולא מידי וכ"מ אח"כ שהעידו חכמי בורגוש וגם בעל שמן ששון על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעשה וכתבו בספרו מלא. וכן דעת המאירי ז"ל: (יח) ויתילדו אין מאריך ביו"ד ראשונה. וכתב במכלול דף פ"ט שעי"ן הפעל רפה אשר לא כדת להקל ובפתח פ"א הפעל. וכן הדשנה מחלב (ישעיה ל"ד) ובשרשים שרש יל"ד כתב היו"ד מעמדת בגעיא. וכן הוא לב"א: לגלגלתם. גימ"ל שניה דגושה בכלם: (כ) תולדתם. אין בתי"ו מאריך בס"ס וכן כלם: במספר שמות דראובן. כל דשבטים חסר בר מן ד' ראובן שמעון גד מנשה רשג"ם סימן וכן כתב ר' טוביהו בפסיקתא שלו ד' במספר שמות מלאים ראובן שמעון גד מנשה לפי שנתחלקו מנחלת א"י ונטלו נחלתם בעבר הירדן ונתגאו בעשרן ובשמעון ולוי כתיב אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל לא מהם לוי נשאר שמעון כדרך ראובן גד ומנשה ועיין מ"ש לקמן אצל במספר שמות דמנשה: (כא) פקדיהם. אין בקו"ף מאריך בס"ס וכן כלם וכן הפקדים: (כב) לבני שמעון וגו' פקדיו. מה נשתנה שמעון שנאמר בו פקדיו מלמד שהיו עתידין להפקד משבטו שהרי חסרו בחומש הפקודים שלשים ושבעה אלף ומאה פסיקתא מר' טוביהו ומסורת: לגלגלתם. דלבני שמעון למ"ד שלישית בלא שוא. לגלגלתם דלבני שמעון בס"ס לא נשתנית למ"ד שניה דגלגלתם מכל למדי"ן שבתורה כמו ששינה המדפיסים. ובעל א"ת הרבה דברים על זה ואין לי בהם חפץ:

(כג) מאות. כתוב במסורת הדפוס מאות כלם מלאים בר מן ג' חסר וסימן ויהיו ימי אדם. ויהי למך. וישקל אברהם לעפרן ע"כ. וטעות הוא ור"ל ארבע מאות דעפרון כמ"ש סוף פ' בראשית ע"ש: (כד) לבני גד. הגימ"ל רפה: (כו) לבני יהודה פתוחה: (לד) במספר שמות דלבני מנשה מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים והוא חד מן ט' מלאים בתורה וסימן נמסר במ"ג פרשת בראשית על פסוק ויקרא האדם שמות וכן הביאם הרמ"ה ז"ל (ומה שכתב במסורת הדפוס שם ויקרא להן שמות כשמות טעות וצ"ל כשמת חסר וכן מסור עליה לית כותיה כשמת וחסר והמדפיסים לא דק שלא הביא הפסוק רק לצורך מלת שמות דמני להו ולאו אדעתיה מלה דלא רמיא השתא עלה) עוד במסרה אחרינא כל שמות דשבטים חסרים בר מן ד' רשג"ם סימן פי' ראובן שמעון גד מנשה. ומסורת כ"י מסיימת וכל נביאים וכתובים דכותא מלא וכל שמות דכותא בר מן ג' חסר וסימן מעשה חרש והאבנים והאבנים. ועיין מ"ש לעיל אצל במספר שמות דראובן: (מ) לבני אשר וגו' ומעלה. אין במ"ם מאריך: (מב) בני נפתלי. לית בענין ושארא לבני דבנים הוו ליה ובנתא לא הוו ליה ושארא הוו להון מסור וכ"כ ר' טוביהו בפסיקתא שלו: (נ) ואתה הפקד את הלוים. כתב המכלול כל הלוים שבמקרא רפויי הלמ"ד ולא כתב שהה"א סמוכה בגעיא כמ"ש במלות אחרות שם וכן בספרים מדויקים כ"י הם כלם בלא געיא: (נג) והלוים יחנו סביב למשכן העדת. חסר וא"ו משכן העדות דסוף פסוק מלא מסורת פרשת אחרי מות:

ב (א) **וידבר** דאיש על דגלו. פתוחה: (ז) מטה זבולן. מטה כתיב בלי וא"ו ולאחרים כתיב ומטה עם וא"ו ויש בו דרש בתנחומא הביאו בעל הטורים: (ט) ראשנה יסעו. כ"כ חסר וא"ו ע"פ המסורת וסימן במלכים א' י"ח במסרה גדולה: ראשנה. הכ"ל אין ברי"ש מאריך: (יב) והחונים עליו מטה שמעון. אין בה"א מאריך בספרי ספרד וכן כלם הדומים להם. הרב המאירי כתב שהוא חסר וא"ו אך בכל הספרים הוא מלא וא"ו וחסר יו"ד. וכ"כ בהעתק הללי והחונם דשמעון ולית כתיב כן ושארא והחנים כתיב. וכן כתב הרמ"ה ז"ל והחונם א' לחוד באורייתא כתיב עם וא"ו וחסר יו"ד וסימן והחונם עליו מטה שמעון ושארא כולהון כתיבין חסר וא"ו ומלא יו"ד בליסנא. גם במסרה קטנה כתיב בגליון כלם חסרים וא"ו בר מן ב' והחונם דשמעון חסר יו"ד החונים בגדרות מלא דמלא עכ"ל. כך הוא הגירסא האמיתית כפי הנראה בספרים סוף נחום ולא כמו שכתוב במסרה גדולה כאן ב' כתיב כן מלאים וא"ו וחסר יו"ד: שלמיאל. אין בלמ"ד מאריך בספרי ספרד: צורישדי. מלה חדא. ובמסכת סופרים איתא בהדיא הכל שוין שאין חולקין עמיאל. עמינדב. צוריאל. צורישדי. ועיין מה שכתבתי בריש סידרא: (יד) ומטה גד. הגימ"ל דגושה: ונשיא לבני גד אליסף בן רעואל. לית כתיב רי"ש בכל השבטים בר מן דין. קדמאה דפרשה דעואל. ד"ל סימן: (כד) כל הפקודים למחנה אפרים וגו' ושמנת אלפים. יש מאריך במ"ם ושמנת: (כה) מחנה דן. הדל"ת רפה ובה תביר: עמישדי. מלה חדא כמ"ש בריש סדרא: (לא) כל הפקדים למחנה דן וגו' ושש מאות לאחרנה. במחנה דן חסר מלא לצבאתם: לאחרנה יסעו. בכל ספרים אשר ראיתי הלמ"ד נקודה בקמץ והחזקוני כתב שהיא נקודה בפתח:

ג (א) ביום דבר ה' את משה. כל דבור אל משה במ"א ביום דבר ה' את משה. וכל נווי את במ"א ויניחהו אהרן דגלגלת המן בפרשת בשלח: (ב) בני אהרן הבכר. הבי"ת בגעיא. (ד) בהקריבם. הבי"ת בגעיא: (ט) נתונם נתונם. שניהם חסר יו"ד מלמד שנמסרו כלם כאיש א' ולמה שתי פעמים אחד למשכן ואחד לבית העולמים פסיקתא מר' טוביה: המה. המ"ם דגושה: המה לו. קדמאה לו תגינא לי ריש פרשת בהעלתך וחשיב להו התם במסורת עם ז' זוגין מתחלפין קדמאה וא"ו תניין יו"ד: (יב) כל בכור. הם ד' ב' ראשונים כ"ף כל דגושה ושנים אחרונים רפים: (יז) גרשון וקהת. הגימ"ל דגושה: (יח) ואלה שמות בני גרשון הבי"ת בגעיא: (יט) קהת. הקו"ף בשוא לבדו. וכן כלם: (כז) ולקהת משפחת העמרמי. פרשה סתומה העמרמי במקצת ספרים הה"א בפתח. העזיאלי העי"ן בקמץ לבד והוא חטוף מפני דגשות הזי"ן וכמוהו לחברוני לעזיאלי (ד"ה א' כ"ו) הקהתי בס"ס הקו"ף בשוא לבדו וכן כלם: (ל) אליצפן בן עזיאל. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד ודכותא אליצפן בן פרנך הרמ"ה ז"ל: (לז) ועמדי החצר סביב. כתב הרמ"ה על ארבעה עמודי שטים פרשת תרומה מלא וא"ו וכל ליסנא באורייתא דכותיה בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן כל עמדי החצר דואדנים לעמדים סוף פרשת ויקהל ועמדי החצר סביב ואדניהם דריש פסוק דמקמי והחנים לפני המשכן. וכן נסחי דיקי כי האי מסורת סלקי. ומסורת דמסרא עליה כולהון חסרים וא"ו בר מן ד' מלאים שבושא הוא: ויתדתם. בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן אין יו"ד בין תי"ו לדל"ת וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל וכל יתדתיו דלכל כלי המשכן סוף פרשת תרומה חסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה קדים לוא"ו דסוף תיבותא כתיב ומסיר עליה כולהון חסרים כלומר חסרים וא"ו ודכותא וכל יתדת החצר נחשת חסר וא"ו כתיב וכל ליסנא באורייתא דכותא חסר ודכותא וכל היתדת דסוף ויקהל חסר וא"ו כתיב את מיתריו ויתדתיה דאלה פקודי חסר וא"ו ומלא יו"ד קדים לה"א כתיב. ויתדתם ומיתריהם תרין חד בוידבר וחד בנשא ותרויהון חסרים וא"ו כתיב: (לח) מועד. בפסק: (לט) אשר פקד משה ואהרן. אחד מעשר נקודות בתורה והכי איתא בפ"ק דבכורות ובמ"ר ודוכתא אחריני כמ"ש בפ' לך לך על ביני וביניך. ועיין ס' עקרים מאמר ג' סוף פ' כ"ב ומזרחי וגור אריה ופסיקתא דר' טוביה: (מ) ויאמר ה' אל משה פקוד. סתומה: (מג) ויהי כל. רפה: שמת. כ"כ חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ראשונים שאינו מהמלאים כמ"ש למעלה: (מה) והיו לי. המאריך בה"ס

בה״א: (מא) לגלגלת. הגימל״ן דגושות: (נ) מאת בכור. מלא וא״ו שאינו מהששה חסרים בתורה וסימן כנזכר במ״ג פרשת ויגש וכן כתב הרמ״ה ז״ל: (נא) הפדים. לית וחסר וא״ו והיו״ד בלא דגש:

ד (ו) ופרשו. דרגא בשי״ן: מלמעלה ושמו בדיו. סימן קדמאה ובתראה ושמו בדיו וב׳ מליעלא ושמו את בדיו: (ז) יפרשו בלא דרגא. המנקית הה״א בלא מאריך והמ״ם בדגש: המנקית. הנ״ל בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר וא״ו וכ״כ הרמ״ה ז״ל המנקית דעל שלחן הפנים חסר וא״ו כתיב ומסר עליה כולהון חסרים: (יא) יפרשו. בפשט. (יב) ישרתו. השי״ן במאריך: (יג) ודשנו. הפ״א (הפעל) במאריך וכן ונתנו על המוט. וכן ונתנו עליו: (יד) אשר ישרתו עליו בהם. היו״ד בגעיא: ואת המזרקת. חסר וא״ו ודכוותיה פרשת ויקהל. ואית דמסרי עליה כל אורייתא חסר ודא ודא א׳ היא דבאורייתא הלין תרין בלחוד הוא דכתיב בהדין לישנא הרמ״ה ז״ל: עליו. בזקף קטן: (טו) לשאת. בזקף קטן: יגעו. הגימ״ל דגושה: (טז) בקדש ובכליו הבי״ת בשוא בספרים מדוייקים וכן כתב החזקוני והקו״ף רפה. וכן כתב רבינו יונה בספר הרקמה כי משפטו בפתחות הבי״ת ודגשות הקו״ף ובמקרא גדולה מסור עליו ג׳ רפין ע״כ כלומר שהבי״ת נקודה בשוא כי בעלי המסורת קורים לשוא כזה רפי לפי שלא יתכן אחריו דגש לעולם כמ״ש בעל מסו׳ המסורת במאמר ג׳ אך לא נמסר הסימן ובמסורת כ״י מצאתי בקדש ג׳ וסימן הכפרת ובכליו תאכלנו ע״כ. והכי פירושא ונתת את הכפרת על ארון העדות בקדש הקדשים דתרומה בקדש ובכליו דהכא בקדש הקדשים תאכלנו דקרח וכן מצאתי א״כ במסורת הדפוס פרשת קרח ובמסורת אחרת כתיבת יד מסור על זה וכל קריא בקדש הקדשים עד כאן והיא היא: (יז) ה׳. בזקף קטן: (יט) בגשתם את קדש הקדשים. המסורת עליו לית דמטעים פירוש דסבירין אל:

פרשת נשא

נשא. פתוחה: (כב) גם. בסי״ן לא בשי״ן: (כד) הגרשני. הגימ״ל והנו״ן דגושות בכולן: (כה) מלמעלה. מ״ם שניה בקמץ: (כו) ואת מיתריהם. מסורת דמסרא הכא על מיתריהם לית כוותיה מלא שבושא הוא דכלא בנסחי דיקי מלאים דמלאים כתיבין. הרמ״ה: (כז) ופקדתם עליהם. במקצת ספרי הדפוס כתוב עליהם ביו״ד. ובהעתק הללי כתוב ופקדתם עליהם ירושלמי עליהם חסר ואומר המסרה י״ג חסרים בתורה עכ״ל. וכן הוא חסר בספרים כ״י מדוייקים ובדפוס ישן שהוא א׳ מן י״ג חסרים וסימניהון נמסר בויגש וכן מסרה הרמ״ה ז״ל: (כח) איתמר בן אהרן. מאריך באל״ף איתמר ובבי״ת בן ואל״ף אהרן בלא מאריך: איתמר בן אהרן. כ״כ כדלעיל: (לז) הקהתי. בס״ס הקו״ף בשוא לבד וכן כלם: (לו) אלפים שבע מאות. ג׳ דמטעים דסבירין ושבע בוא״ו וסי׳ נמסר במ״ג: (לח) ופקודי בני גרשון למשפחתם. כתב הרמ״ה ז״ל למשפחתם בגויהם דנא חסר וא״ו כתיב וכל אורייתא דכוותא בר מן א׳ מלא וא״ו וסי׳ ופקודי בני גרשון למשפחותם ומסר עליה לית כוותיה מלא בתורה ובמסורת אחריתי נדיקא כל אורייתא חסר בר מן א׳ ופקודי בני גרשון למשפחותם ואית דמסרי עליהם כולהון חסרים בר מן ח׳ מלאים וסימן ופקודי בני גרשון ובתראה דראובן (וקדמאה ובתראה דמנשה) כמו במסורת כ״י כתוב ויתן משה לחצי וחצי הגלעד. ע״כ ודא ודא חדא היא וקדמאה דשמעון ובתראה דזבולון וקדמאה דיששכר ודאשר וכל כתובים דכותיה מלא. ולפום דיקא דהאי מסורת משמע דכולהו (לבד מבני גרשון) ביהושע קאי דאי באורייתא בתראה דראובן מי איכא הא גבי ראובן ליכא למשפחתם אלא חד ויהיו בני ראובן בכר ישראל וא״כ מאי בתראה איכא דמשמע דאיכא קדמאה אלא לאו ש״מ בנביא קאי דאלו באורייתא כולהון חסרים בר מדבני גרשון וכולהון נוסחי דיקי דאתו לידן נמי הכי דיקו ומסורת קדמאה נמי מסייעא להו כדאמרן לעיל עכ״ל. וכן מצאתי במסרה כ״י ישנה. ועיין עוד במ״ג ריש ספר במדבר דמסיר למשפחתם כל אורייתא חסר וכו׳ וביהושע סי׳ י״ט נמסר למשפחותם ח׳ מלאים בס׳ יהושע וכו׳ ופלוגתי טובא איכא ביניהון. ואשכחנא מסרה אחריתי נמי דמסרה למשפחותם ח׳ מלאים בתורה ובנביאים ותשבא לכולהו כדמסיר הרמ״ה ז״ל בר מן חד דהרמ״ה חשיב בתראה דראובן ובמסרה הדין ראובן קדמאה. ותפשתי בספרים כ״י ומצאתי קצת מהם כדברי הרמ״ה ז״ל וכמסורת דפרשת במדבר ואעשה כן גם אני בעזרת האל: (מד) פקדיהם. אין בקו״ף מאריך בס״ס וכן כלם: (מט) פקד אותם. בכמה ספרי הדפוס וגם בהעתק פירארה חסר וא״ו אבל בהעתק הללי ובספרים כ״י מדוייקים מלא. וכן הוא בדפוס ישן והוא א׳ מן ע״ל מלאים בתורה וסימן נמסר במסרה רבתא ובמסורת סיג לתורה: ופקדיו אשר צוה. ה׳ דסבירין כאשר וסימן נמסר בפר׳ נח:

ה (א). לאמר. הלמ״ד דגושה: (ג) וישלחו. בשי״ן רפה: (יב) ומעלה. המ״ם בקמץ: בו. בי״ת רפה: (יד) רוח. מאריך ברי״ש וכן חבירו: או עבר. מקף באמצע. (טו) קרבנה. הקו״ף בקמץ לבד: האיפה. בספרים מדוייקים כ״י ובדפוסים קדמונים מלא יו״ד. וכן מסר הרמ״ה ז״ל האפה ב׳ חסרים יו״ד וסימן עשירת האפה דואם לא תשיג בפ׳ ויקרא עשירת האפה דזה קרבן אהרן ובניו בפ׳ צו וכל שארא מלאים יו״ד. וכן נמסר במ״ג פרשת ויקרא: כי מנחת קנאת הוא. במסורת פרשת תצוה נמנה עם ה׳ דמטעין דסבירין היא והכא נמי נמסר קדמאה הוא ובזקף דקאי אקמח תנינא היא ובאתנחתא דקאי אמנחה עצמה וסימן זקף לשון זכר אתנחתא לשון נקבה ע״כ. ובספרים מדוייקים תנינא כתיב הוא וקרי היא ותימא שבעל המסורת בתהלים ע״ג מנה ג׳ כתיבין הוא וקריין היא וזה לא נמנה עמהם וגם בסי׳ שנמסר בפרשת תצוה כל דסמיך למנחה היא בר מן א׳ מנחת קנאת הוא קדמאה נראה שזה השני כתוב וקרי היא. וממה שכתב בעל המסורת פרשת וישב משמע ודאי שמה שכתב כאן תנינא היא ובאתנחתא היינו לענין הקריאה בלבד ולא לענין האותיות כי כתיב היא בוא״ו שנמסר שם על פסוק והיא שלחה אל חמיה היא והיא י״א כתיב יו״ד בתורה ומנה אותם שם ואם זה ג״כ כתיב יו״ד הוו להו י״ב ודכוותא אשכחנא בפסוק אל ילזו מעיניך (משלי ג׳) כמ״ש שם. וכן מ״ש בעל המסורת פרשת תצוה כל דסמיך למנחה היא היינו ג״כ לענין הקריאה לבד. וזו היא כוונת מסרה אחרת הובאה בפרשת בהעלתך מחילופי ספר במדבר ובתוכם יש זה קדמאה מנחת קנאת הוא תנינא מנחת קנאת היא ונמסר שם לסימן הלא הוא אמר לי אחתי היא והתם נמי אחתי הוא כתיב בוא״ו וקרי בחירק. ואל תבהל ממה שנמסר בריש פרשה המזכרת על פסוק תמים המה לי ז׳ זוגים מתחלפים קדמאה וא״ו תניין יו״ד וחדא מנייהו מנחת קנאת הוא מנחת קנאת היא וכולהו אחריני כתיבין וקריין ביו״ד וליגמור מינה דתנינא כתיב היא ביו״ד דלא היא ולעולם הוא כתיב בוא״ו ונמנה בהדי הנך אחריני משום דדמי להו במכתב ומה שהקשינו ממסורת תהלים ע״ג י״ל דהתם איירי בנביאים וכתובים בלבד. ובזה תתיישב סתירה אחרת הנראית לכאורה בין מסורת תהלים הנ״ל ובין מסורת וישב הנ״ל כי במסורת תהלים שמנתה ג׳ כתיבין הוא וקריין היא מכלל שכל לשון נקבה אלא אלו הג׳ כתיבין היא ביו״ד ומסורת וישב שאמרה שלשון נקבה י״א בלבד כתיבין היא ביו״ד מכלל שכל לשון נקבה זולת הם כתיבין הוא בוא״ו בהנועת חירק אלא ודאי בפרשת וישב מדבר בתורה בלבד ובספר תהלים בנביאים וכתובים כמו שאמרנו. וקצת דברים אלו למדתי מפי החכם ר׳ שלמה אבו חזן מק״ק ספרדים בויניציאה. ובירושלמי פ׳ בתרא דתענית איתא שלשה ספרים מצאו בעזרה וכו׳ עד באחד מצאו כתיב תשע היא ובשנים כתיב אחת עשרה היא וקיימו שנים ובטלו אחד ע״כ. ודברי המאמר כלם נכוחים למבין מסרה זו ר״ל שבשני ספרים מצאו אחת עשר היא כתיבין ביו״ד כמסרה שלנו ובא׳ לא מצאו רק תשע וקיימו השנים ובטלו א׳. ובעל יפה מראה אחרי המחילה מכבודו לא הבין כוונת הירושלמי ונדחק לפרש גירסת מסכת סופרים והעלה חרס בידו וברוך המאיר נתיב: (יז) ונתן אל המים. בסגול: (יח) המאררים. במאריך הה״א לב״א ורי״ש ראשונה בשוא לבד בס״ס וכן כלם: (כא) ואמר הכהן. אין בכ״ף פשט: אותך לאלה. בהעתק הללי אתך ירושלמי אותך ע״כ. ובכל ספרים מלא והוא חד מן ע״ז מלאים בלשון נקבה וסימן נמסר במסרה רבתא וליכא מנייהו לחוד תרין באורייתא. וכן מסר הרמ״ה ז״ל אותך ב׳ מלאים וא״ו בלשון נקבה וסימן כי אם אותך באשר את אשתו. יתן ה׳ אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך. וכל שארא חסרים וא״ו כתיב: (כב) ובאו. תלשא אתה בוא״ו ואין אחרת בבי״ת: המים המאררים. האל״ף בקמץ: במעיך. הבי״ת בגעיא. ולנפל ירך. דין לחוד חסר יו״ד בלישנא וכל היכא דקריא פ״א דידיה בחירק מלא יו״ד בר מן דין: (כד) והשקה את האשה. לא מפיק ה״א: (כז) והשקה את המים. מפיק ה״א וכן נמסר במסורת פרשת בראשית והשקה ג׳ רפין ואחד מפקא וסימן והשקה את כל פני האדמה. והשקה את האשה. והשקה את נחל השטים. והשקה את המים כתיב מפקא. וכן הוא במסורת הגדול: (כח) ונזרעה. בשרשים שרש זרע הרי״ש בשוא לבדו. וגם א׳ כ״י נכתב בגליון בספר יריחו כתיב ונזרעה בחטף קמץ הרי״ש ע״כ. גם בספר רב פעלים בבנין נפעל מן השלמים כתב ומפואר בחטף קמץ בקצת הספרים ונקתה וְנִזְרְעָה זרע. וכן ראיתי גם אני במקצת ס״ס ובדפוס קדמון. וכן כתב בעל אור תורה: (כט) הקנאת. הקו״ף דגושה:

ו (ב) להזיר. הזי״ן דגושה: (ה) מלאת הימם. בהעתק הללי הימים ירוש׳ הימם ע״כ. ובכל הספרים חסר וכן מסר הרמ״ה ז״ל לאור יום מלא וא״ו כתיב וכל לישנא דכותא מלא ולימים ושנים מלא יו״ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן א׳ חסר עד מלאת הימם דנזיר ע״כ. ובירושלמי דנזיר איתא דילפי התם נזירות שלשים יום מהכא עד מלאת הימים וכמה הם ימים מלאים ל׳ יום ובעינן מעתה אם גלח יום שלשים לא יצא א״ר יצחק בר אליעזר ימם כתיב חסר יו״ד. עיין בהגהות ירושלמיות שבקונטרס אחרון מהילקוט דפוס שאלוניקי סימן רכ״ז ותנן נמי בריש פ״ג דנזיר מי שאמר הריני נזיר מגלח יום שלשים ואחד ואם גלח יום שלשים יצא: קדש יהיה גדל פרע שער ראשו. קדש י״ג חסרים וא״ו וסי׳ נמסר בהאי ענינא במסורת וזה אחד מהם. ומהכא ילפינן בקידושין סוף פ׳ האיש מקדש דהמקדש בשער נזיר אינה מקודשת כשאר איסורי הנאה דתניא התם במתניתין דאמרינן עלה בשער נזיר מנא לן דאמר קרא קדש יהיה גדל פרע שער ראשו גידולו יהיה קדוש פי׳ מדכתיב קדש חסר וא״ו דרשינן ביה קודש הוא אי מה קודש תופס את דמיו ויוצא לחולין אף שער נזיר כן. ובסיפא דמתניתין קתני מכרן וקדש בדמיהן מקודשת דאין תופסין דמיהן מי קרינן קודש דמשמע שם קדושה קדוש קרינן דמשמע הוא קדוש למעוטי דמיו שאין דין קדושה עליו. ועיין בספר עצמות יוסף פ׳ ב׳ דקדושין סוף דף נ״ב ילקוט פרשת נשא תוספת י״ט: (י) וביום השמיני יבא. דין דנזיר בלחוד חסר יו״ד וכל שארא דאורייתא מלאים: אל הכהן. הקדמא בה״א לא באל״ף של אל: (יג) וזאת תורת הנזיר. אין בו פיסקא: (יט) והלא מנה. הוא״ו בגעיא בס״ס: ורקיק מצה. בפתח: אחר התגלחו. בספרים כ״י מדוייקים ובדפוסים ישנים אחר בפשטא התגלחו במרכא והה״א במאריך. ועי׳ מ״ש בירמיה ב׳ על והתבוננו: (כא) כן יעשה. כל ל׳ עשייה טעמא בשי״ן ובא געיא לעילם כמו יַעֲשֶׂה הֶעָשָׂה מַעֲשֶׂה ואם ישתנה הטעם כמו ומראיהם ומעשיהם יהיה בלי געיא הן ודומיהן כלל זה מצאתי בחומש קדמון כ״י: (כג) אמור להם. מלא וא״ו ובמסורת הרמ״ה אמור אחד חסר ואחד מלא וסימן ואם אמר יאמר העבד חסר וא״ו כה תברכו מלא וא״ו ע״כ. ובמדרש רבה ותנחומא אמור להם מלא אמר להם הקב״ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכין את ישראל תהיו מברכים אותם באנגריא ובבהלות אלא תהיו מברכין בכוונת הלב כדי שתשלוט הברכה בהן לכך נאמר אמור להם עד כאן. ובמדרש טעמי חסרות ויתרות אמור להם מלמד שהשליח צבור אומר להם כל דבור ודבור. סמ״ג עשין כ׳ והרא״ש סוף פ׳ הקורא את המגילה עומד ובזוהר דף קמ״ז אמור חושבן רמ״ח אברין דבאדם חסר חד מ״ע דבחד תלין כולהו וכלהו מתברכאן בהאי ברכתא בהני תלת קראי כדאמרן. ובמרדכי פרק הקורא עומד כתב בשם ראבי״ה מה שהכהנים פותחים אצבעותיהם דבר זה לא מצינו בגמרא אלא דרשינן אמרו בטעם אמור מלא וא״ו קח את וא״ו ושים אותו בתוך כ״ה ויהיה כו״ה לשון חלון וכו׳:

ז (א) כלות משה. במדרש רבה ובפסיקתא כלת כתיב ביומא דעלת כלתא לגננא (כ"א לגנונה) (פירוש ביום שנכנסה כלה לחופתה) גם במדרש ילמדנו לכך כתיב ויהי ביום כלת חסר וכן הוא בספר הזוהר בפ' ויחי דף רל"ו ופרשת ואלה שמות דף ה' ופרשת ויקרא דף ד' ופרשת פינחס דף רכ"ו ברעיא מהימנא ובדוכתי אחריני כדבעינן לגימר קמן ובריקאנטי וכן ראיתיו חסר במגלת ספרים. גם הרמ"ה ז"ל כתב פליגי ביה נוסחי ומסרתא אית נוסחי דכתיב מלא ומסרן עליה כולהון מלאין בר מן א' חסר ויהי ככלת השטרים דמסר עליה לית כותיה וחסר ואית נוסחי דכתיב חסר ומסרן עליה דחסר הוא ודרשא מסייעא למאן דאמר חסר ע"כ. וא"ת תפס לעיקר כמאן דאמר מלא שכן מלא בהללי ובמגרים ובספרים מדוייקים קדמונים מכמה מאות שנים. וכן כתב המאירי וס' שמן ששון ובכל המסרות כתוב כלם מלא בר מן חד ככלת השטרים. וכן כתב בעל מנחת כהן וכן העידו חכמי בורגוש שגם הרמ"ה כתבו בספרו מלא. וכתוב בספר גור אריה ככלה הנכנסת לחופה וכו'. ואע"ג שבכל הספרים נכתב כלות בוא"ו הכי פירושו מדכתיב כלות ולא כתיב ביום כילה להקים המשכן אלא לדרוש לשון כלה והא דקאמר כלת כתיב רוצה לומר שלא כתיב כילה שאז לא נוכל לדרוש לשון כלה שהרי יש יו"ד בין הכ"ף ובין הלמ"ד אע"ג שאין היו"ד כתובה כיון שהחירק הוא במקום היו"ד כאלו היו"ד כתובה אבל עכשיו שכתב כלות נוכל לדרוש לשון כלה עכ"ל. ועיין בתשובות הרמב"ן ז"ל סימן רל"ב ובתשובת הרשב"א ז"ל הובאה בב"י על טור י"ד סוף סימן רע"ה ומ"ש בפרשת בא גבי ונתנו על שתי המזוזות. והרמ"ע ז"ל בחיבורו הנקרא מאה קשיטה כתב כי ראוי היה לכתוב כלת משה ונכתב כלות כי נטל רשות להעלים הסוד שלא להחזיק טובה לעצמו וכו' ע"ש. וגם במאמר אם כל חי סימן ל"ה כתב שכן שמע מהמקובל האלהי מוהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל. עוד כתב שם בספר מאה קשיטה שכן היה ראוי לכתוב הפילגשם ונכתב הפילגשים היא היו"ד שנטלה מן הושע בן נון בריש פרשת שלח לך והלא כבר קרא לו משה יהושע במלחמת עמלק וכו'. וכן מעברים עם ה' דבני עלי מעבירם כתיב וכיוצא בו לא תימא שחלקו בעלי הגמרא עם ספרי המסורת אך העידו בגמרא על מקומות מיוחדים כי נעו מעגלותיה של תורה ואנחנו לא נדע וילמד סתום מן המפורש עכ"ל. ודברי הזוהר בסוף פרשה זו וברעיא מהימנא פ' פינחס דף רכ"ד נדקו יחדו עם מה שכתבתי שגם הם דרשוהו כלת חסר ובתר הכי אמרינן ברעיא מהימנא פרשת פינחס דאף על גב דכתיב כלות מלא דרשינן ליה כאלו נכתב חסר דאית להו לרבנן רשותא למעבד הכי ועל כל פירושין דיכלין למעבד לקושטא כלה בתכשיטין דילה קב"ה מני למעבד כמה דיימרון ולמהוי מאמין לון הה"ד על פי התורה אשר יורוך משל לאומן דחתך מאני לבושין דמלכותא ועבד מנהון חתיכן סגיאן איגון דידעין אתרין דחסרין אלין חתיכות או אלין דמשתארין איאן מתקנין לון לבושין ושוין איגון חתיכות דאיתוספן באתר דמעיטין וחתיכות דאיגון מעיטין מוסיפין עלייהו והאי איהו על פי התורה אשר יורוך ע"כ ע"ש. וזה כלל גדול בתורה ישמע חכם ויוסף לקח לקיים כל דברי חכמים דכולהו הוו דייקי סובא בקראי ונבון תחבולות יקנה. ועיין עוד מ"ש בס"ד בפ' בלק אגל ומגבעות אשורנו בסימן כ"ג: (ב) המטת. בהעתק הללי המטת ירושלמי המטות ע"כ. ובכל הספרים חסר והוא חד מן ג' חסרים ע"פ המסורת וכן מסרה הרמ"ה ז"ל: על הפקדים. קו"ף צריכה ליגע ועיין מ"ש בפרשת תשא על בקמיהם: (ג) שש עגלת צב. במקרא גדולה כתיב עליו ג' חסר ופלוגתא עליה כי אמרי עֲגָלֹת ע"כ. ואנחנו לא שמענו ולא ראינו בו מחלוקת כי בכל הספרים בסגול. וכן כתב בעל הלשון ששה ואופן עֶגְלָה (והוא הקבוץ) וקבוצו ויתן להם יוסף עֲגָלוֹת ובסמיכות שש עֶגְלֹת צב. ועניין אחר עֵגֶל בן בקר וקבוצו עֲגָלִים ולנקבה עֶגְלָה וקבוצו עֲגָלוֹת ובסמיכות לְעֶגְלוֹת בית און (הושע י') ושני עשר בקר עיין מ"ש בפרשה תצוה סימן כ"ח: ויקריבו אותם לפני המשכן. סימן דין דויביאו לפני המשכן תנינא דויקריבו לפני המזבח ואפ"ם אשר על המשכן ועל המזבח: לפני. אין בנו"ן דגש: (ד) ויאמר דקה מאתם. אין בו פסקא: (ה) ונתתה אותה אל הלוים בחומש סביוניטא כתוב יש ספר אותם ללוים ע"כ. ואין לחוש להם כי בכל המדוייקים כתיב אל הלוים: (ו) העגלת. העין בשוא ופתח: (ז) את שתי העגלות. במדוייקים ובהעתק הללי ועל פי המסורת מלא וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל זל"ש קחו לכם מארץ מצרים עגלות מלא וא"ו כתיב וכל עגלות העגלות בעגלות באורייתא דכותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן ויקח משה את העגלת. ואת ארבע העגלת. שש עגלת צב. חסר וא"ו כתיב ואית דמסרי תלתא חסר בלישנא ויקח משה את העגלת. ואת ארבע העגלת. שש עגלת צב. ומסורת דמסרה העגלות תרין מלאים כתיב העגלות קא חשיב שאר לישנא לא קא חשיב וסי' וירא את העגלות את שתי העגלות ותמניא כתיב באורייתא בלישנא תרין עגלות ומלאים וחד בעגלות ומלא וארבע העגלות תרין מלאים ותרין חסרים כדאמרן וחד עגלת צב חסר: (ט) ולבני קהת. הקו"ף בשוא: (י) ויקריבו הנשיאם את קרבנם. במסורת הדפוס כתוב הנשיאם ד' כתוב כן ור"ל הנשיאם וכן נמסר בסוף לך לך. גם הרמ"ה ז"ל כתב ד' כתיב מלא יו"ד קדמאה קדים לאל"ף וחסר יו"ד תניין בלישנא באורייתא: (יא) ליום. שניהם היו"ד בדגש: (יג) וקרבנו. בכל השבטים כתיב קרבנו ובנשיא יהודה כתיב וקרבנו ומדרשי אגדה רבים בבמ"ר פ' י"ג: משקלה. על הה"א סגולתא: מזרק. בס"ס הרי"ש קמץ וכן חביריו ומסורת עליהם כלם קמץ. ובמכלול דף רכ"ה בא בפתח מבלי הסמיכות ובספר ירושלמי מזרק קמץ עכ"ל: (יז) עתודים דנחשון. בהעתק פיראר"ה חסר וא"ו כחביריו שבענין וטעות הוא שכ"כ בהעתק הללי עתודים דיהודה מלא וכן כתב בעל הטורים והכי נדרש במד"ר כנגד ו' דברים שנתחדשו באותו היום בעולם וכנגד דוד שעמד ממנו שנתברך בו' ברכות וכנגד ו' בנים שהיו מנחשון בעלי שש ברכות. גם במסורת הרמ"ה ז"ל והנה העתדים העלים על הצאן חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל עתדים באורייתא דכותא בר מן ב' מלאים דמלאים דנחשון ודחטאת בקר וסימנהון עתודים חמשה דנחשון. בני בשן ועתודים. וכל שארא עתדים כתיב חסר וא"ו ומלאים יו"ד וכן נמסר במסורת שלנו ובספרי זוטא:

נחשון. אין בנו"ן מאריך. כל הנקודות והטעמים שבפסוקי נחשון כך הם בכולם אין הפרש ביניהם: (יח) נשיא יששכר. בכל השבטים כתיב נשיא חוץ מיהודה ודרשו עליו בבמ"ר פ' י"ג ושפל רוח יתמוך כבוד ועיין עוד שם אחרי כן: (יט) הקרב. חסר יו"ד עפ"י המסורת והמדלשים עיין בפי' רש"י ובמדרש רבתי. ובמדרש תנחומא הקרב את קרבנו חסר שהיה רחוק ונתקרב לבא וכל כך למה על שהיו ידועים בתורה שנא' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ללמדך שכלם מסכימים הלכה על פיהם. ובמסורת כל הקריב באורייתא מלא יו"ד ודין חסר: (לו) שלמיאל. וכן חברו אין מאריך בלמ"ד בס"ס: צורישדי. חדא מלה כתיב ומלא דמלא מלא וא"ו ומלא יו"ד הרמ"ה ז"ל. ובמסורת כל שמות השבטים מלה חדא כתיב וקריא כמו שכתבתי פעמים בפרשת במדבר: (מה) פר אחד דאליסף. ב' מלין הן: (מח) אלישמע. בלא מאריך בלמ"ד בס"ס: (עב) ביום עשתי. כל מגינה בַּיּוֹם בר מן ב' בְּיוֹם וסימן ביום עשתי ביום שנים עשר: עשתי. בגלגל לא במקף: פגעיאל. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (עח) שנים עשר. בגלגל לא במקף: בן עינן. שניהם מלאים יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל אחירע בן עינן מלא יו"ד כתיב. וכל אורייתא דכותא וכל שום אתרא דכותא: (פה) הקערה האחת. בגליון אחד מספרי ספרד נכתב בנדו ספרים אחרים הַקְּעָרָה בחטף קמץ גם במקרא גדולה יש הערה מזה החילוף אבל בספרים שלנו הקו"ף בשוא לבדו וכן כתב בשרשים שרש קער: (פז) אילם שנים עשר. מלת עשר בפשטא לא בזקף קטן: ושעירי עזים שנים עשר. אין בשי"ן געיא: (פט) מועד. המ"ם בלא דגש: ארן. בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר וא"ו והוא חד מן ג' חסרים ע"פ המסורת וסי' נמסר במ"ג סוף פ' תצוה:

פרשת בהעלתך

ח (ג) **העלה** נרתיה. בס"ס אין בנו"ן מאריך: עד ירכה עד פרחה. חד מאלפ"א ביתא מן כ"ב לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומשמשין בהון וסימן במסרה רבתא: (ו) הלוים. הה"א בלא קדמא ובלא מאריך וכן בספרים כ"י כלם בלא מאריך כמ"ש בפרשת במדבר סימן א': (טז) נתנים המה לי. עיין מ"ש בפרשת במדבר סימן ג' אצל המה לו: (יז) כל בכור. כ"ף כל רפה וכן השני שבפסוק: (יט) ואתנה את הלוים נתנים וגו'. בדין פסוק ה' פעמים ישראל ואהרן והלוים כנגד ה' ישראל שעומדים בכל שבת בס"ת וכהן ולוי: (כ) להם בני ישראל. שבסוף פסוק בלא מקף באמצע:

ט (א) משה במדבר סיני. בי"ת ראשונה רפה: (ו) ויהי אנשים. ד' סבירין ויהיו: (י) רחקה. דא איהו חד מעשרה דאינון נקודים באורייתא וכולהו אתיין לאתחזאה מלה. עיין בספר הזוהר. ובמדרש רבה פרשת במדבר נקוד על הי"א רחקה וכו' וכן באבות דר' נתן פ' ל"ג אבל במסכת פסחים בפ' מי שהיה טמא אמר ר' יוסי לפיכך נקוד על ה' וכו' והכי איתא בירושלמי ובמסכת סופרים ובספרי וכן מעידות כל המסרות גם בעל א"ת כתב שאין נקוד אלא הה"א וכתב הרמב"ן ז"ל ויתכן שטעם הנקודה שהיא דרך רחוקה לו בעשיית הפסח לא רחוקה ממש ועיין בפי' ר"ע ז"ל: (יא) על מצות ומררים. זוהר פ' בא דף מ"א פקודא דא למיכל האי פסח על מצות ומררים מלא כתיב ע"כ. ואולם בכל הספרים מלא וא"ו וכן דינו מכח המסורת כי אין זה מן ד' חסרים שבאו במסורת פרשת בא ועיין עוד מ"ש שם: (יד) ולגר. הגימ"ל דגושה: (יט) ובהאריך בספרים כ"י מדוייקים המאריך בוא"ו לא בה"א וכן הוא לב"א: (כ) יחנו ועל פי. החי"ת בחטף פתח: (כא) מערב עד בקר. בתיקון ס"ת ישן מערב עד בקר במפתח ועד ע"כ ובכל ספרינו בלא וא"ו: (כג) על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת וגו'. זהו אחד מן ד' פסוקים שיש בהם ד' פעמים שם קודש וסימן מסרתי בד"ה א' י"ד:

י (ג) ונועדו אליך הנשיאים. העי"ן בחטף פתח: (י) ובמועדיכם. מלא וא"ו ויו"ד ובמסורת ב' מלא דמלא וחברו אלה תעשו דסוף פינחס כמו שנמסר שם במסורת ובספר מנחת כהן. וכ"כ הרמ"ה ז"ל וביום שמחתכם ובמועדיכם מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד ודכותא אלה תעשו לה' במועדיכם וחד חסר וא"ו ומלא יו"ד או במעדיכם דועשיתם אשה לה' דפרשת שלח לך עכ"ל. ומאן דמסר הכא על ובמועדיכם לית ומלא לא משתבש דלא חשיב אלא ובמועדיכם בוא"ו בריש תיבותא ומאן דמסר ב' מלא בלישנא דבמועדיכם קא מסיר: ובמועדיכם. הג"ל הוא"ו במאריך בס"ס וכ"כ הבלמשי: ובראשי חדשכם. נפל הבלבול בין הספרים שבמקצתם מלא יו"ד ועל ובראשי חדשיכם דפינחס מסורת עליו ב' נראה מזה לכאורה דשניהם מלאים אך ברוב ס"ס המדוייקים זה חסר וכן הגיהו במפתח ומסיר עליו לית חסר וכ"כ במנחת כהן וגם מה שנמסר על דפינחס ב' ר"ל ב' קריאי בתורה ובראשי חדשיכם ולא חש לבאר איזה מהן מלא ואיזה חסר וכן נמצאת מסרה אחרת מפורשת שאומרת כך חדשיכם ב' בתורה א' מלא וא' חסר דפינחס מלא דבהעלתך חסר ע"כ. וכ"כ בעל שמן ששון והכי מוכח ממאי דגרסינן בסוף מס' סוכה הובא גם בילקוט תני רבה בר שמואל יכול כשם שתוקעין על שבת בפ"ע ועל ר"ח בפ"ע כך יהיו תוקעין על כל מוסף ומוסף ת"ל ובראשי חדשכם מאי תלמודא אמר אביי אמר קרא ובראשי חדשכם ותקעתם הוקשו כל החדשים כלם זה לזה לענין תקיעות שתקיעותיהן שוות רב אשי אמר כתיב חדשכם וכתיב ובראשי איזהו חדש שיש לו שני ראשים הוי אומר זה ראש השנה ואמר רחמנא הדשכם חד הוא ע"כ. ופירש"י ז"ל שני ראשים ר"ח וראש השנה וקרייה רחמנא חדשכם חסר כתיב לענין תקיעות עכ"ל. וכן כתב הרמ"ה ז"ל אלו דבריו ובראשי חדשכם דבהעלתך ברובא דנוסחי דיקי דמתחזקי בדיוקא מלא יו"ד כתיב וטעותא הוא ובמוגה כתיב חסר יו"ד ואשכחן נוסחא עתיקא ודיקא כותיה וגמרא דסוכה מסייעא ליה דדייק התם מדכתיב חדשכם חסר דמשמע חד איזהו חדש שיש לו שני ראשים הוי אומר זה ראש השנה וחד מלא יו"ד ובראשי חדשיכם דפינחס: (יב) ממדבר. הבי"ת דגושה: (יד) דגל. בגלגל: (טו) נבא. בזקף קטן: (יח) ונסע דגל מחנה ראובן. אין בו פיסקא: אליצור בן שדיאור. אליצור חדא מלה כתיב ומלא דמלא וכן שדיאור מלא דמלא כתיב וכל

אורייתא

אורייתא דכותא וכולהון חדא מלא כתיב הרמ"ה ז"ל: (יט) צורישדי. חדא מלא כמ"ש בפרשת במדבר ופרשת נשא: (כ) ועל צבא מטה בני גד. ועל בלא קדמא וצבא בטפחא מטה בגלגל והטי"ת בדגש בני במקף ובלא מאריך והבי"ת רפה: (כא) הקהתים. ברוב ס"ס הקו"ף בשוא לבדו ועיין מ"ש בד"ה ב' סימן כ': (כב) ונסע דגל מחנה בני אפרים. הסמ"ך בטעם רביע ואין בנו"ן מאריך: ונסע דגל מחנה בני אפרים. אין כאן פיסקא כלל בס"ס ולא כהרמב"ם ז"ל. ואור תורה כתב שבכ"י קדמונים מצא פרשה פתוחה: אלישמע. חדא מלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא וכן עמיהוד חדא מלא כתיב ומלא דמלא וכל עמיהוד באורייתא דכוותא וכן עמישדי חדא מלא כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (כג) גמליאל. חדא מלא כתיב הרמ"ה ז"ל וכן פדהצור כמ"ש בריש ספרא: (כד) אבידן בן גדעוני. דין לחוד דמסעות כתיב גדעוני מלא וא"ו וכל שאר אורייתא חסר: (כה) אחיעזר. חדא מלא כתיב וכל אורייתא דכותא: (כו) פגעיאל. חדא מלא כתיב מלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (כט) נסעים. בפסק ולא במאריך בנו"ן בס"ס: (לה) ויהי בנסע וגו'. מדרש רבתי ריש פרשה שמיני חצבה עמודיה שבעה. שבעה אלו ז' ספרי תורה ולא חמשה הן בר קפרא עביד מרישיה דוידבר עד ויהי בנסע הארן חד מן ויהי עד ובנוחה חד ועד סיפיה חד הרי שבעה. והכי איתא בב"ר פ' ס"ד ובשבת פ' כל כתבי ת"ר ויהי בנסע הארן ויאמר משה פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ומלמטה לומר שאין זו מקומה ר' אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שספר זה הוא חשוב בפני עצמו. כמאן אזלא הא דאמר ר' שמואל בר נחמן א"ר יוחנן חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה כמאן כר'. ופי' רש"י ז"ל עשה לה סימניות מלמעלה ומלמטה להבדילה מן הסמוכות לה בתחלה ובסוף ע"כ. ועיין סוף פ' ג' ממסכת ידים ובאבות דר' נתן פ' ל"ג רשב"ג אומר עתידה פרשה זו שתעקר ממקומה ותכתב במקום אחר. ובמדרש תהלים במזמור בברחו מפני אבשלום בנו זש"ה לא ידע אנוש ערכה אמר ר' אליעזר לא נכתבו פרשיותיה של תורה על הסדר שאלמלא נכתבו על הסדר כל מי שהוא קורא בהן מיד היה יכול לבראות העולם ולהחיות מתים ולעשות מופתים לפיכך נתעלם סידורה של תורה וגלוי לפני הקב"ה שנאמר ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם ואותיות ואשר תבאנה יגידו למו. ובסימנים הללו טעו המדפיסים טעיות שונות יש מי שהפך נו"ן של ויהי בנסע ונו"ן של כמתאננים ולא עשה סימן אחר לפניה ולאחריה וטעות זה מפורסם מהסיא דכל כתבי שהבאתי למעלה ומהמסרה שאמרה ט' נוני"ן מנוזרות בכל המקרא ב' מהן בתורה וז' במזמור יאמרו גאולי ה' כמ"ש בס"ד. ויש מי שעשה סימניות קודם פ' ויהי בנסע ואחריה נוני"ן גדולות יותר משאר אותיות והפך ראש הנו"ן למטה ורגלה למעלה ולא נכון לעשות כן. ולשון ספרי פרשה זו נקוד עליו מלמעלה ומלמטה וכו' וכן כתב רלב"ג. ולא ידעתי מה המה אלו הנקודות. ובמקצת ספרים הפכו כל הנו"ן לאחור כזה ׆ וכן נמצא בפסיקתא של ר' טוביהו וכן מורה לשון ספר הזוהר. אך ברוב ס"ס מניחים פני הנו"ן כמו שהיא ומהפכין רגלה לאחור כזה z קודם הפרשה ואחריה והיא גדולה כשאר אותיות הספר וזו היא הצורה שכתב הה"ר ריקאנטי ז"ל כאדם הכורע על ברכיו לפני המלך ומבקש ממנו צרכיו. ובעל אור תורה האריך בזה יותר ממני יעויין שם. ומ"ש הוא הקיצור שלא להטריח יותר מדאי. עוד יש דעות אחרות בסימנים הללו נלאיתי לכתבן והרוצה לעמוד עליהן יביט בס' רבינו בחיי ובש"ת הרב הגדול מוהר"ר שלמה לוריא ז"ל סימן ע"ג ובחיבור שלו מחכמת שלמה פ' כל כתבי ובש"ת מוהר"ר מאיר ז"ל מק"ק לובלין סימן ע"ה ועיין עוד בדרשות אבן שועיב ריש פרשת יתרו תורת עולה חלק א' פ' י"ז צרור המור פרשת בהעלתך דרשות ר' שלמה מלכו דף י"ז כ"ז תוספת יום טוב פ"ה דאבות משנה ד': (לו) ובנחה. עיין ריקאנטי כאן ובחיי פ' בשלח: רִבְבוֹת מצאתי כתוב בדקדוק ישן הָרִבֲבוֹת כלם בחטף פתח בכל לשון כמשפט חוץ מן והם רבבות שהוא בחטף לבד עפ"ה וכן ערבת מערבות בכל לשון הם בחטף פתח חוץ ויעל משה מערבות מואב שהוא בחטף לבד עפ"ה ע"כ. וכבר כתבתי בריש פרשת לך לך שזהו מחלוקת בין הספרים ובמקצתן כולן בשוא לבד:

יא (ד) והאספסוף. האל"ף נחה והוא חד מן מ"ח מלין דנסבין אל"ף באמצע תיבותא ולא קריא וסימן נמסר במסרה גדולה ריש יחזקאל וכן כתב הרמ"ה ז"ל מלא אל"ף ולא קריא וחסר וא"ו: (ח) שטו. כתיב בס' פתח דברי דף כ' שהוא מלרע על דרך הזרות כמו וסרו הצפרדעים כי שמו אתי בבור וכ"כ האפודי בפ' י"ו. וספר רב פעלים גם בספר ספרדי קדמון מסור עליו לית ומלרע ובעל א"ת כתב שאם קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה שהתלשא קטנה שבסוף המלה אינה ראיה שהיא מהפעמים שדרכם לבא בסוף המלה לעולם אפי' כשהמלה מלעיל כמו וילר ויבן דפ' בראשית עיין שם ועיין מ"ש בירמיה סי' י"ח: במדכה. חסר וא"ו כתיב בנוסחי דיקי הרמ"ה ז"ל: עגות. הגימ"ל רפה. ועיין מ"ש בפ' בא סימן י"ב אצל עגת מצות: (יא) הרעות. בספרי הדפוס וגם בספרים אשכנזים כתובי יד בשני פשטין ובספרי כ"י ספרדים בפשט אחד לבד וכן כתב א"ת בפשיטות בפשט האחרון לבד עכ"ל. וזה לפי דרכם של ספרי ספרד שאין עושים שני פשטין רק כשיש אות אחת ביניהם או יותר ומ"מ המלה מלעיל כמשפטה: לא מצאתי. לית חסר אל"ף: (טו) **את**. ג' את בלשון זכר וסימן במסורת: ואל אראה ברעתי. זהו א' מן י"ח מלין תקון סופרים מכילתא. וילמדנו פרשת בשלח וספרי פ' זו ומסורת. והיה לו לומר ברעתם אלא שכינה הכתוב רש"י כאן. אבל באיוב סימן ל"ב כתב ברעתך היה לו לכתוב. וכ"כ בעל העיקרים במאמר שלישי סוף פרק כ"ב ומה שיש לי להאריך בזה אכתבנו בזכריה ב' בע"ה: (טז) אספה לי. בחילופי בן אשר ובן נפתלי האל"ף במאריך לב"נ ולב"א בלא מאריך וכן הוא בס"ס כב"א גם א"ת כתב בהדיא בלא מאריך בס"ס ומ"מ קריאת השוא נח וכן נראה מדברי המכלול דף י"ח שדמה אותו אל עֲרָבָה לפני (איוב ל"ג) וזה שלא כדברי בעל ערוגת הבשם שכתב בפ"ג מספרו שהשוא ינוע אחר תנועה קטנה בתיבה מלעיל כמו גנבתי יום. אספה לי. דאין לדמותו למלת גנבתי דשאני התם שהבלע יקודות משמש במקום וא"ו שורק כמו גנובתי. גם מ"ש שמלת גנבתי מלעיל אינו מאור שבכל המדוייקים מלרע. וארויח עוד בענין זה במאמר מיוחד שהתחלתי במשפט המאריך אם יעזרני יוצרי: (כ) עד אשר יצא. עד במוקף השוף: לזרא. לית וכתיב אל"ף בתרה אף ה' בהם כדכתיב הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף ה' חרה בעם וגו' וכן כתב בספר תהלים לא זרו מתאותם וגו' ואף אלהים עלה בהם: זה. בדגש: (כא) בשר אתן להם. חד מן ה' להם דסבירין לכם ומשעין בהו ספרי וסימנהון במסורת: (כג) דברי. הדל"ת רפה: (כה) ויאצל. בשוא האל"ף: (כו) אלדד. הדל"ת דגושה ותנח עליהם. בהעתק הללי עליהם ירושלמי עלהם ע"כ. וע"פ המסורת חסר כמ"ש בפרשת כי תשא וכן הוא בספרים: (ל) ויאסף. בלא מאריך ביו"ד וכן הוא בחילופים לב"א: (לא) סביבות. וכן חבירו שבסמוך מלא דמלא ע"פ המסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויחפרו כל מצרים סביבת היאר מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא בר מן ב' מלאים יו"ד ומלאים וא"ו וסימן כדרך יום כה סביבות המחנה. וישטחו להם שטוח סביבות המחנה:

יב (א) על אדות. בתיקון ס"ת ישן אדות מלאתי במדוייק ישן אדת ובמשפה אדות ע"כ. והרמ"ה התיר הספק באמרו אודת ב' כתיב וא"ו אחר האל"ף וחסר וא"ו בתראה וסימן על אודת בנו פ' וירא על אודת ישראל פרשת יתרו וכל שארא אדות כתיב וא"ו אחר הדל"ת וחסר וא"ו קדמאה: הכשית. הבי"ן רפה. אשה כשית. הכ"ף רפה: (ב) הלא גם בנו דבר. עיין מ"ש בפרשת בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב: (ג) ענו. עניו ק' וכן כתב הרמ"ה ז"ל והאיש משה ענו מלא חסר יו"ד ענו כתיב וק' עניו ע"כ. ואולם בחומש קדמון כתב יד כתיב גם כן עָנָו ונכתב בצדו כלשון הזה כן כתוב וכן קרי והני דכתיבי מלגיו ענו ומלבר עניו קרי משום דלא בקיאי בלישנא דקודשא: (ו) אדבר בו. הבי"ת בסגול: (יב) אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו. זהו אחד מן י"ח מלין תקון סופרים והיה לו לומר אמנו בשרנו אלא שכינה הכתוב. רש"י וילמדנו ומכילתא פרשת בשלח וספרי ופסיקתא פ' זו ומסורת כמ"ש בזכריה ב': בשרו. הבי"ת רפה: (יד) ואחר תאסף. בנדרים פ' אין המודר אמר ר' יצחק מקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני. מקרא סופרים ארץ שמים מצרים עיטור סופרים אחר תעברו אחר תלך פ' חיי שרה אחר תאסף קדמו שרים אחר נוגנים צדקתך כהררי אל. ובערוך פ' עטר פי' עיטור לשון הברה תרגום לא סרו לא עברו. וכאין הדברים שבתחלה אגפי כפרים לא הוי דיקי במקרא והוו קרו וסעדו לבכם ואחר תעברו קדמו שרים ואחר נוגנים צדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה והוו משתבשי באלו מילי בההוא זמן וסברי דהכי דקדוק משום דהכי מסתבר ואתו סופרים וסלקו להני ווי"ן והוו קרו אחר תעברו אחר נוגנים משפטיך תהום רבה וכד חזו סופרים קא עטרו להו להלין ווי"ן הוו קרי להו להלין מילי עיטור סופרים ואתא ר' יצחק ואורי דקבלה איגון הלכה למשה מסיני ע"כ. וכן פי' רד"ק בריש ספר עט סופר שלו וכן פי' התוספות והרא"ש שהוסרו מן התיבות אותיות הראויות להנתן בהם. ורש"י פי' עיטור סופרים דכתיב אחר תעברו ולא כתיב תעברו אחר והיינו עיטור שמעטרים הדיבור דהכי משמע יפה. וכן קדמו שרים אחר נוגנים ולא כתיב אחר נוגנים קדמו שרים צדקתך כהררי ולא כתיב כהררי אל צדקתך. דהכי מסתבר שפי ובדוקא משמעי. והר"ן ז"ל פי' כל הני אחר מיותרים הן ואינן אלא לתפארת הלשון דהוה ליה למיכתב סעדו לבכם ותעברו. תסגר שבעת ימים ותאסף. קדמו שרים ונוגנים. אלא שנכתבו לתפארת הלשון. צדקתך כהררי אל הוה ליה למיכתב צדקתך הררי אל כדכתיב משפטיך תהום רבה לומר שההרים הרמים כלו' המלאכים צריכים לצדקת ה' אלא שכתב כהררי אל לתפארת הלשון עוד פי' בשם רבו דהיינו שכותבים טעם מפסיק במלת אחר כי היכי דלישתמע אחר כך תלכו. אחר כך תעברו. אחר כך תאסף. קדמו שרים ואחר כך נוגנים. צדקתך כהררי נפסק בטעם כהררי ממלת אל לומר שמלת אל הפוכה כאלו היתה בתחלת הפסוק ופירושו אל צדקתך נגלית כהרים שהם גלויים ואלמלא הפסק היה במשמע אחר שתלכו אחר שתעברו אחר שתאסף קדמו שרים אחר הנוגנים שהנוגנים קדמו להם צדקתך כהרים של אל וקרי ליה עיטור סופרים משום דמעטרי ליה מילתא בטעם הקריאה ע"כ. משמע מדבריו שזה כתיב אחר תאסף בלא וא"ו. ותימא דבכל הספרים כתוב ואחר בוא"ו וגמרתנו לא קשיא לן מידי דלאו על האי דכתיב במרים קאמרה אלא על אחר תאסף אל עמיך דכתיב במשה בפרשת מטות. וכן בספרים ישנים כתוב שם מבחוץ עיטור סופרים גם במסורת בפ' זו נמסר חלופים דספר במדבר והאחרון הוא זה ואביה ירק ירק בפניה ואחר תאסף. נקם נקמת בני. אחר תאסף אל עמיך. סוף דבר הכל נשמע ממסורת תהלים ל"ו ד' מלין בקריאה עיטור סופרים וסימן אחר תעברו אחר תאסף אל עמיך קדמו שרים אחר נוגנים משפטיך תהום רבה ע"כ. ובמחילה מכבוד הר"ן ז"ל אגב שיטפיה לא דק. ומיהו יש לתמוה על מסרה זו שהשמיטה אחר תלך:

פרשת שלח לך

יג (ב) **שלח לך**. פתוחה: ויתרו. כתיב במסורת על ויתרו לית כותיה וחסר וכן על ויתרו את הארץ דפרשתא נמסר לית כותיה וחסר ולא פליגן מסורתא אהדדי דתרויהון חסרין מינהו איהו קדמאה ר"ל לית כותיה רפי וחסר ובתראה דגש וחסר וכן פי' הרמ"ה ז"ל: (ח) נון. במקצת ספרים הנו"ן בדגש וכן כלם וא"ת כתב הנו"ן רפה וכן חביריו: (ט) רפוא. חד מן י"ב מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין וחשוב להו במסורת: (יג) עמיאל. בתיקון ס"ת ישן ב' מלין אבל במסכת סופרים מלה חדא כמ"ש בריש במדבר: (טו) גד. גימ"ל רפה. גאואל. הגימ"ל דגש: (יז) בנגב. הבי"ת דגושה: (יט) הבמחנים. הה"א במאריך וכן הוא בחילופים לב"א וכן כתב במכלול דף ס"א: אם במבצרים. במאריך לא במקף: (כ) השמנה השי"ן דגושה: היש בה. במקף ובמאריך לא בקדמא בס"ס וכן הוא לב"א

לנ"ה בחילופים: והתחזקתם. הזי"ן דגושה: (כב) ויבא עד חברון. אחד מן שמונה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים וקרינן לשון יחיד וזהו שאמרו בפרק אלו נאמרים ויבא עד חברון ויבואו מיבעי ליה אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות. ועיין עוד בספר הזוהר ומ"ש ביחזקאל סימן כ"ג בס"ד: חברון. בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה באלני ממרא אשר בחברון מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא. ודכותא חברון ועזיאל מלא וכל אורייתא דכותא: אחימן. בספרים כ"י ובדפוסים ישנים המ"ם בקמץ: (כד) קרא נחל אשכול. בהעתק הללי אשכול ירושלמי אשכל ע"כ. ובמסורת כל לישנא מלאים במ"ה חסר וד' מינהון באורייתא וכן מנאם הרמ"ה ז"ל ואין זה מהם וכן הוא מלא בספרים שלנו: (כח) ילדי הענק. דין לחוד חסר יו"ד וכל אורייתא מלא: (ל) ויהס. בספרים מדוקים כ"י אין הסמ"ך רבתי גם במסרה גדולה ליתי. ואיתא בדוכתיה סמ"ך סוף ספר קהלת אכן בנוסחא אחר כ"י מאלפ"א בית"א רבתי איתא וכן בתיקון ס"ת ישן: כי יכול. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: (לא) כי חזק הוא ממנו. סוטה פ' אלו נאמרין אמר ר' חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא ממנו אל תקרי ממנו אלא ממנו כביכול אפי' בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם. ובערוך ערך בעל כי חזק הוא ממנו מנו לא נאמר אלא ממנו כביכול וכו' פי' מנו משמע מידן ממנו לא דגש משמע כלפי מעלה כביכול אלמלא שאי אפשר לומר דבר זה כלפי שכינה ע"כ. ובספר מאריך שחיבר החכם לונזאנו כתב עליו בערך בעל שאם היה גורס כן בעל הערוך בגמרא שלו נוסחא משובשת נזדמנה לו ואם הם דברי עצמו כבודו במקומו מונח כי אין הפרש בין ממנו שפירושו ממנהו כמו לא תאכל ממנו ובין ממנו שפירושו ממנגו כמו כי עצמת ממנו שניהם דגושים להורות על האות החסרה. וכן כתב רש"י בסוטה ולשונו הוא זה אל תקרי ממנו לא גרסינן שאין הפרש בקריאה בין ממנו שנאמר על יחיד שמדברים עליו לממנו של רבים שאומרים על עצמם ע"כ. ואמר אני אחזה במאמר זה (אי גרסינן ליה) צריך לדעת אשר חכמים יגידו ואחד מהם החכם ן' עזרא בריש ס' ואלה שמות שיש חילוף קריאה בין אנשי מזרח לאנשי מערב במלת ממנו לאנשי מזרח כל לשון רבים נו"ן רפה וכל לשון יחיד דגש ולאנשי מערב אין חילוק כי כלם דגושים וידוע כי אנשי מזרח הם בני בבל והכי קאמר אל תקרי ממנו לשון רבים בנו"ן רפה אלא ממנו לשון יחיד בנו"ן דגש כביכול וכו'. וכדומה לי שזהו פירוש המאמר על מכונו תל"ח: (לב) אשר תרו. מלרע: יושביה. כל אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד בר מן דין מלא דמלא: (לג) את הנפילים בני ענק מן הנפלים. בהעתק הללי ובירושלמי יש מחלוקת בשניהם ובמסורת ג' א' מלא וב' חסר וסימן הנפלים היו בארץ חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה ושם ראינו את הנפילים ב' בפסוק קדמאה דפסוק מלא דמלא תנינא בני ענק מן הנפלים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכך הם בספרים ובהרמ"ה ז"ל:

יד (ב) אלהם בספרים מדוייקים חסר יו"ד שלא בא במנין המלאים במסורת וסימן נמסר במסרה גדולה: כל העדה. אין מאריך בעי"ן גם לא בה"א בס"ס: (ג) הזאת. הזי"ן דגושה: הלוא. בהעתק הללי הלוא ירושלמי הלא ע"כ. ובספרים שלנו מלא וא"ו ואל"ף והוא אחד מן המלאים וסימן נמסר כאן במ"ג וכמ"ש בפרשת בראשית: טוב. בתרין טעמין: (ז) אל כל עדת. אין באל"ף מאריך בספרים כ"י: (י) לרגום. הגימ"ל דגושה ובהעתק הללי לרגום ירושלמי לרגם ע"כ. ובכל הספרים מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל לרגום אתם באבנים דיהושע וכלב מלא וא"ו כתיב. ועיין מ"ש בלישנא הדין בסוף סידרא: (יא) לא יאמינו. מקף באמצע: האתות. בהעתק הללי האתת ירושלמי האתות ע"כ. ובכל הספרים מלא וא"ו תנינא וכן במסורת ובהרמ"ה ז"ל כל אורייתא אתת כתיב חסר דחסר במ"ג כתיב אתות וא"ו אחר התי"ו וחסר וא"ו קדמאה וסימן והיה אם לא יאמינו בכל האתות אשר עשיתי. ובאתות ובמפתים דמקרא בכורים. ואחד כתיב אותת וא"ו בתר אל"ף וחסר וא"ו תניין וסימן ויתן ה' אותת ומפתים ע"כ. וכן כתב במנחת כהן סדר ואלה שמות ואית נוסחי דמסרי הכא ב' מלא בתורה ור"ל ב' האתות ואית דמסרי ג' ור"ל בלישנא ועיין במסורת פרשת ואלה שמות ופרשת כי תבא: (יב) ואעשה אתך. בהעתק הללי אתך ירושלמי אותך ע"כ. ובכל הספרים חסר שאינו מן י"ז מלאים במס"ג: (יז) יגדל. יו"ד רבתא ולא יעשנה כ"כ גדולה כמו שעשה המדפיס אלא גדולה מעט יותר משאר יודי"ן. עיין ריקאנטי כאן ובפרשת האזינו על יו"ד קטנה שבצור ילדך תשי: (יט) סלח נא. בס"ס כ"י המאריך בלמ"ד לא בסמך: (כא) כבוד. במקף ובלא מאריך ובהעתק הללי כבד ירושלמי כבוד ע"כ. ובכל הספרים מלא כי לא נמנה במסורת רק ב' חסרים וסימן את כל הכבד הזה פרשת ויצא כבד מכל כלי חמדה (נחום ב') וכ"כ הרמ"ה ז"ל עשה את כל הכבד הזה חסר וא"ו כתיב ושאר לישנא באורייתא מלא וא"ו כתיב לישנא דכבוד דכ"ף דידיה בקמץ מלא והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים מלא וא"ו כתיב ושאר אורייתא כל לישנא דכבדי חסר וא"ו כתיב. ובקר וראיתם את כבוד ה' מלא וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן ה' דלעיל הראני נא את כבדך חסר וא"ו כתיב את כבדו ואת גדלו דותאמרו הן הראנו חסר וא"ו כתיב: (כב) וינסו. הסמ"ך דגושה: בקולי. בהעתק הללי בקולי לית מלא בתורה ירושלמי בקלי ע"כ. ובכל הספרים מלא וכן נמסר עליו בכ"י לית מלא בתורה וכן מסר הרמ"ה ז"ל עדה ואלה שמען קולי מלא וא"ו כתיב וכל קולי גרידא באורייתא דכותא מלא וכל בקלי באורייתא חסר וא"ו כתיב בר מן א' מלא וסימן ולא שמעו בקולי דכי כל האנשים הראים ע"כ. וטעות נפל במסורת הדפוס שכתוב ג' מלא בתורה ור"ל לית מלא: (כג) מנאצי. בספרים כ"י מדוייקים הנו"ן בפתח וכן הוא בדפוס קדמון וכ"כ בעל א"ת. גם בספר רב פעלים כתוב שמלא מסרה אחת עליו לית פתח: (כד) יורשנה. בהעתק הללי יורישנה ירושלמי יורשנה עכ"ל. וגם במקצת ספרי הדפוס כתיב מלא יו"ד אך בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן חסר וכן מצאתי מסורת כ"י יורשנה ב' והשני פי' חסר יו"ד וסימן וזרעו יורשנה הנה ה' (זכריה ט') ואינון בב' לישני וכ"כ הרמ"ה ז"ל וזרעו יורשנה דועבדי כלב מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב: (כט) יפלו. הפ"א דגושה: (ל) אשר נשאתי. בשני טעמין: בן יפנה. הבי"ת והנו"ן דגושות: (לא) והביאתי. מלא יו"ד בין בי"ת לאל"ף וכל שארא באורייתא חסר יו"ד וכולהון עם אל"ף קדים לתי"ו: (לג) במדבר. המ"ם דגושה: (לז) וילונו. וילינו ק': (לח) בן יפנה. הבי"ת והנו"ן דגושות: (מ) וישכמו. בהעתק הללי וישכמו ירושלמי וישכימו ע"כ ובכל הספרים חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל וישכמו בבקר אל ראש ההר חסר יו"ד וכל שארא באורייתא מלאים וכן במסורת ג' חסרים וסימנהון וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר וישכמו כעלות השחר (יהושע ו') וכל שמואל ע"כ. הכי גרסינן במסורת כ"י. ולשון אחר יש במסרה כאן ואין בו ממש והא דאמור במסורת וכל שמואל ר"ל כל שמואל דכוותיה חסר וכל ס' שמואל חשיב ליה בדוכתא הדין לחד: (מב) תנגפו. התי"ו דגושה והנו"ן בגלגל: (מג) ולא יהיה. מקף באמצע: והכנעני. בלא מאריך בנו"ן: (מה) ויכתום. הוא"ו במאריך במדוייקים וכך הוא לבן אשר בחילופים: החרמה. החי"ת בקמץ לבד:

טו (ג) במעדיכם. בהעתק הללי במעדיכם ירושלמי במועדיכם ע"כ. ובספרים מדויקים חסר וא"ו וכן במסורת סוף פרשת פינחס ב' מלא בלישנא וא' חסר וזהו החסר כמו שכתוב בפרשת בהעלתך: ניחח. בפשט האחרון לבד בס"ס: (ד) המקריב. המ"ם דגושה: בלול ברבעית. בהעתק הללי ובירושלמי יש חילוף במלה זו במלא וחסר וכן במלת רביעית שבסמוך ובספרים שלנו הראשון כתיב ברבעית וכן מסור עליו לית חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין והשני כתיב רביעית מלא דמלא ומסורת עליו לית מלא בתורה וכל שאר אורייתא כתיב רביעת מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין וכן כתב הרמ"ה ז"ל הכי מוכח ממסרה דסוף יחזקאל ע"ש: (ו) בשמן שלשית ההין. בהעתק הללי שלשית וחברו ירושלמי שלישית וחברו ע"כ. ובספרים שלנו שניהם חסרים יו"ד קדמאה וכן במסורת כל אורייתא כתיב כן בר מן ב' וכו' ע"ש וכן כתב הרמ"ה ז"ל. (ט) בן הבקר. מקף באמצעי: (יא) בכבשים. הביתי"ן רפות: (יב) במספר. המ"ם דגושה: (ג) להקריב אשה. השי"ן בגירי כחבירו: (יד) אשר בתוככם. השי"ן במאריך וכן הוא לבן אשר בחילופים: (טו) הגר. הגימ"ל דגושה וכן חבירו: (כ) ראשית ערסתכם. בספרי הדפוס וגם בהעתק הללי יש חלופים רבים במלה זו וגם על מראשית ערסתיכם שבסמוך והעיקר כמו שמצאתי בספרים כ"י מדוייקים ראשית ערסתכם חלה תרימו חסר דחסר חסר תרין יודין וחסר וא"ו כתיב מראשית ערסתיכם חסר יו"ד קדמאה וחסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן במסורת קדמאה לית חסר דחסר תנינא חסר ומלא תליתאה דיחזקאל מלא דמלא: (כב) וכי. בגלגל: תשגו. בזקף קטן: (כד) אם. בגלגל לא במקף: לחטת. הטי"ת דגושה וזה לבדו בא חסר אל"ף על פי המסורת ועל כן אמרו בזבחים פ' כל התדיר דהאי לחטאת חסר אל"ף לפי שהוא חסר משאר חטאות שהוא קרב אחר העולה כמו שפירש"י ז"ל ולמה היה דבר זה להקדים העולה קודם החטאת בקרבן ע"ג עיין גור אריה: (כה) שגגתם. הגימ"ל בשוא לבדו: (כח) בחטאה בשגגה. ה"א הכנוי נחה עפ"י המסורת וכי"ת בשגגה רפה שאין כאן דין מפיק: (ל) ביד. היו"ד בקמץ: הגר. הגימ"ל דגושה: (לא) כי. בשופר הפוך לא במקף: דבר. במקף לא בשופר הפוך והדל"ת רפה: עונה. לא מפיק ה"א עפ"י המסורת ולפיכך בי"ת בה רפה: בה. הה"א במפיק: (לה) רגום. תימה על המדפיסים שכתבו חסר וא"ו וכן מסר עליו כי הוא עצמו כתב בסוף פרשת אמור רגום כלם מלאים וכן הוא מלא בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים וכן מסר הרמ"ה ז"ל עם הארץ ירגמהו באבן חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כולהון חסרים רגום ירגמו בו כל העדה דמקלל מלא וא"ו כתיב ודכותא רגום אתו דמקושש: באבנים כל העדה מחוץ למחנה. מה שכתוב במ"ג מטעים ביה אל ר"ל דמטעים ביה לומר אל מחוץ כפסוק דבתריה: (לו) ויציאו. חסר וא"ו ודכותיה באורייתא ויציאו דבת הארץ ועיין מ"ש בד"ה ב' סימן א': וירגמו. הגימ"ל דגושה: (לח) ציצת. כתוב בהעתק הללי כל ג' כתב כן ע"כ. וכן הם בספרים מדוייקים ובמסורת. גם הרמ"ה ז"ל כתב ציצת ג' ובענין חסרים יו"ד בתראה ומלאים יו"ד קדמאה אך במדרש רבה פרשת קרח ציצית בגימטריא ת"ר וח' גדולין וה' קשורין הרי תרי"ג פי' גדולין חוטין הנגרין. וכן הביאו רש"י ז"ל כאן וכן פי' בברייתא פרק התכלת גם בעל הטורים כתב על מספר זה כמה גמטריאות. והרמב"ן ז"ל טען על רש"י ז"ל וכתב לא הבינותי זה שציצת בתורה חסר יו"ד ואין מניינה אלא חמש מאות ותשעים והרב המזרחי השיב שאינה טענה שהמדרש הוא אליבא דמ"ד יש אם למקרא ע"כ. עוד כתוב בטור אורח חיים סימן כ"ד אעפ"י שהוא כתוב חסר יו"ד מפרש בתנחומא ג' פעמים כתוב ציצת בפ' ציצית וחד מינייהו לציצת שדי למ"ד לכולהו והיא משלמת המנין עכ"ל. וכ"כ בסמ"ג עשין כ"ו ופסיקתא דר' טוביהו. ובס' הזוהר בפ' פינחס דף רכ"ז ברעיא מהימנא ציצית בתרין יודי"ן ואי חסר יו"ד הא חירק באתרה ועיין עוד בספר גור אריה: לדרתם. כתב הרא"ם בסוף פרק ואלו מגלחין וגם בהללי שיש במדרש על כנפי בגדיהם לדרתם חסר וא"ו כלומר לדורותם עכ"ל. וכן בסדר אליהו רבא פ' כ"ו ותיקוני הזוהר תקונא עשרים וארבע את השבת לדרתם כתיב חסר מלשון דירה. אבל במדרש רות הנעלם דף כ"ב אמאי בפרשת ציצית כתיב לדורותם מלא ובשבת לדרתם חסר ונתן טעם לשבת ע"ש. אמנם בכל הספרים שניהם חסרים דחסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל לדרתם דוהקמתי את בריתי חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותא חסר והכי נקטינן:

פרשת קרח

טז (א) **ויקח קרח** פתוחה: קהת. הקו"ף בשוא לבדו. וכן כתב בעל מקנה אברהם כי שם קהת בשוא בשקל דדן: (ב) קראי. בהעתק הללי קראי ירושלמי קריאי מלא עכ"ל. ובכל הספרים כתוב קראי חסר והכי נדרש בספר הזוהר ובעל הטורים וכן דרש ר' טוביה בפסיקתא שלו פרשת במדבר וכן במסורת ב' א' מלא וא' חסר דין חסר. ר"ל ב' תבות דומות לענין שקריאה דרי"ש דידהו בחירק. והמלא הוא דהן ואמירם קרואי העדה דפ' פינחס וא"צ דכתיב שם קרואי

קרואי כוא״ו קרינן קריאי ביו״ד אבל קרואי העדה דפ׳ במדבר הוי איפכא קריאי כתי׳ קרואי ק׳ כמו שכ״ש ועד שבלשה לא בא וזו היא כוונת מסרה אחרת כ״י דאמרה קראי ב׳ וסי׳ הוא דתן ואבירם קראי מועד אנכי שם ור״ל ב׳ שוין בקריאה כדאמרן ובמלא וחסר לא איירי מידי והכי כולהו ניחא לא קיי״ן אהדדי : (ה) ואל כל . מ״ק באמצע לא שופר יבר במלת ואל : (ז) אש . בלא פסק אחריו עליהן . בפסק : (ט) מכם . הכ״ף דגושה : (י) בני לוי . הבית רפה : (יא) תלונו . תלינו ק׳ : (יג) השתרר עלינו גם השתרר . שניהם בשי״ן שמאלית : (יד) הביאתנו . בס״א כ״י וגם בכמה ספרי הדפוס הה״א בחטף סגול ובספרים כ״י מדוייקים ובדפוסים קדמונים בחטף פתח : ותתן לנו . מקף באמצע לא קדמא במלת ותתן : נעלה . העי״ן בחטף פתח : (כא) ואכלה . בספרים כ״י מדוייקים ובדפוסים ישנים הלמ״ד בסגול : (כב) אלהי הרוחת . מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו תניינא ודכותיה יפקד ה׳ אלהי הרוחת ועיין זוהר פרשה זו סוף דף קעו : ועל . בלא מקף : כל במקף : (כו) וידבר אל העדה לאמר . אזלא בדל״ת : (כז) דתן . הדל״ת דגושה : (כט) האדם יפקד . גלגל בה״א : (לג) וכל אשר . השי״ן במאריך לא בדרגא :

יז (ב) אהרן הכהן . אין בה״א מאריך : בנפשתם . דין להוד חסר וא״ו כתיב באורייתא ובתר קריאה ולנפשו לנפשתם דרים תשלו : הקריבם . במקצת ספרים כ״י מסור עליו לית וחסר ור״ל חסר וא״ו שכן הוא בהעתק הללי ובדפוסים קדמונים בכל ספרים כ״י מדוייקים ומלא יו״ד והמדפיס טעה וסבר דאף על היו״ד איתמר ולא היא . וכ״כ הרמ״ה ז״ל כי הקריבם לפני ה׳ ויקדשו מלא יו״ד וחסר וא״ו ומסר עליה לית כותיה וחסר כלומר וחסר וא״ו : (ד) השרפים . הסי״ן דגושה : (ה) למען . התלשא ברא״ש תיבה : ובעדתו . גלגל בכ״ף : (ו) ממחרת . מ״ם שניה בלא גלגל : (י) הרמו . חסר וא״ו כתיב וקרי מ״ם דידיה בדגש הרמ״ה ז״ל : (יא) המחתה . המ״ם דגושה : הנגף . קו תחת הנו״ן והוא הסוף פסוק : (טו) והמגפה הגימ״ל דגושה : (יז) מאת כל נשיאהם . ב׳ חד חסר וחד מלא דין חסר יו״ד תניין . ויתנו אליו כל נשיאיהם דלקמן מלא דמלא . ועיין מסורת הברית הגדול סימן תקנ״ח : (כ) והיה האיש אשר אבחר בו . חצי הספר בפסוקים : (כד) ויצא משה את המטת . בהעתק הללי המטת ירושלמי המטות עכ״ל . ובכל הספרים חסר וכן במסורת הדפוס ב׳ חסר בתורה ואינון בחד ענינא ע״כ . ואולם לא ראיתי לשון זה במסורת כ״י רק מסור על זה ג׳ חסר בתורה ובסירוס נאמרו שלשתן גם במסורת הדפוס פרשת נשא על הם נשיאי המטת . ועל כרחין צריך לפרש מסרה זו כך דתרתי מינייהו בחד ענינא נינהו ועוד איתיה לתליתאה בדוכתא אחריתי . וכ״כ הרמ״ה ז״ל נשיאי מטות אבותם דמדבר מלא וא״ו כתיב וכל ליבנא באורייתא דכותא מלא בר מן ג׳ חסרים כמו שהם במסורת שלנו : (כג) ויוצא פרח ויצץ ציץ . כתוב בספרים כ״י מדוייקים צד״י ויצץ בצירי ובכל הספרים מלת ויוצא ומלת ויצץ בשני טעמים . ובעל מקנה אברהם בסוף משפטי מלעיל ומלרע כתב זל״ש . ועוד תזכור כי לפעמים בתיבות אשר משפטן מלרע ויבוא אחור טעמן שמו הסופרים בהם שני טעמים האחד על המקום שהיה ראוי הטעם והאחר הוא הטעם הנמשך בדלוג כמו ויוצא פרח ויצץ ציץ ע״כ . כוונתו לומר שקריאת מלות אלו והדומים להן אינם לא מלעיל ולא מלרע לגמרי רק בהעמדה מועטת בשני הטעמים . וכ״כ המכלול דף י״ב בשקל פועל ועיין עוד מ״ש בפרשת ואתחנן סימן ד׳ על השמע עם ובסוף ישעיה על ערף כלב וביחזקאל סימן כ״ב על גדר גדר : (כה) ויאמר ה׳ אל משה השב . פתוחה : תלונתם . בתיקון ס״ת ישן תלנתם : תלונתם מצאתי במדויק ובס׳ חד חסר ע״כ . ובהעתק הללי תלונתם וירוש׳ תלנותם ע״כ . גם בחומש עם תרגום מסביוניטא יש חילוף זה ובספרים מדוייקים מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו בתראה וכ״כ הרמ״ה ז״ל והנו״ן דגושה ובס״א כ״י מסור עליו לית כתיב כן ומלא ודגש עכ״ל : והוא חד מן המה מלין דגושין ונח קדמיהון כמו שכתבתי בפרשת בראשית על פסוק ויהיו שניהם ערומים בשם הרמ״ה ז״ל : (כח) כל הקרב הקרב אל משכן ה׳ ימות . צריך ליזהר מאד בטעמים והבלתי זהיר בטרחא כשיגיע לפסוק זה יהיה מחליף ת״ו וכן בפסוק ה׳ מה רבו צרי ורבים כמוהם :

יח (ז) ואתה ובניך אתך . כתוב במסורת כ״י כל ספרא אתך כמ״ג אתך וסימנהון ואתה ובניך אתך תשמרו . וזה לך תרומת . כל תרומת הקדשים ע״כ . ושלשתם הם בפרשה זו זה אחר זה : לכל דבר . אין בלמ״ד געיא בספרי ספרד : (ח) לך נתתים . הטעם באמצע הכ״ף לא בסופה : (ט) הקדשים . הקו״ף בחטף קמץ : קרבנם . הקו״ף בקמץ לבד : לכל מנחתם . הלמ״ד בגעיא : אשר . בלא תרין טעמין : קדשים . אין בקו״ף מאריך : (י) יהיה לך . הלמ״ד דגושה : (יא) לכל תנופת . במקצת ספרים הלמ״ד בגעיא : לחק . החי״ת בקמץ לבד וכן חבירו : (טו) לכל בשר . הלמ״ד בגעיא : (טז) בערכך . הבי״ת דגושה : גרה . הגימ״ל דגושה : (יז) אך בכור שור הבי״ת בגעיא . וכל הברת או שבסוף תיבה ואות אחרונה אינה נבלעת כי אם מוצאת בפה והיא מוקפת לתיבה שלאחריה אשר הנגינה בראשה אז הברת או בחטף קמץ כגון ויפתר־לנו ואם שלש־אלה וכיוצא בהן ואם דינו להיות מלא בוא״ו לא ימוש ממנו החולם כגון בכור־שור גם בסיומו חסר וא״ו כגון גבור־ציד אחרי שדינו להיות מלא ואם הברת או נעלמת מן הפה כמו כן לא ימוש החולם ממנו כגון מהטו לי וכיוצא בו : או בכור . הבי״ת רפה : (יט) ברית מלח עולם הוא . בחירק לשון נקבה תזקוני וכתוב הוא בוא״ו וכן השכים בעל א״ת והאריך בדבר ועיין בספרו . ומסורת הדפוס דפ׳ תצוה כל דסמיך לברית היא בר מן א׳ ברית מלח עולם הוא דהוה אותה וכתב דמתחבשא היא ובמסרה קטנה לית ומטעים : (כא) ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר . מטעים ביה את כל מעשר . ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר . וכן ואל הלוים תדבר וגו׳ מעשר שניהם העי״ן בחטף פתח על פי המסורת כמ״ש בס׳ לך לך : (כג) והם ישאו עונם . מטעין ביה ספרי למכתב את עונם : (כד) כי את מעשר בני ישראל . השי״ן בשוא לבדו . וכ״כ ר׳ אליה בפרקי שירה שיר יו״ד ועיין מ״ש בנחמיה יו״ד : (כו) כי תקחו . כי במאריך (ר״ל מגג) ובמקף : (כז) הגרן . הגימ״ל דגושה : (ל) כתבואת . תי״ו ראשונה בלא דגש :

פרשת חקת

יט חקת . פתוחה : (א) וידבר ה׳ . בזקף קטן : (ב) ויקחו אליך פרה . הפ״א רפויה שבתרסא שבסוף התיבה אעפ״י שנגינתה קרובה לתלשא אין לה דין מפסיק : אין בה מום . במאריך ובמקף : לא עלה עליה על . חסר וא״ו ועיין בספר הזוהר ובפסיקתא דר׳ טוביהו אשר לא עלה עליה על חסר וא״ו על כתיב ומכאן אמרו לא עול ממש אלא אפי׳ כל שהוא כדתנן פ״ב דפרה רכב עליה נשען עליה נתלה בזנבה עבר בה את הנהר קיפל עליה את המוסרה נתן טליתו עליה פסולה ועיין בס׳ פענח רזא : (ז) הכהן ורחץ בשרו . ד׳ חסר את על פי המסורת פ׳ מצורע : ואחר יבא . בהעתק הללי יבא ירושלמי יבוא עכ״ל . ובכל הספרים חסר שאינו מן ז׳ מלאים ע״פ המסורת וסימנהון במ״ג פרשת אחרי מות וכן כתב הרמ״ה ז״ל : (ח) במים ורחץ בשרו במים . ד׳ חסר את וסימן נמסר במ״ג פרשת מצרע : (ט) והיתה . הוא״ו בגעיא : (יב) השלישי השליש׳ . שניהם בתביר : (יג) כל הנגע במת וגו׳ את משכן ה׳ טמא . סימן כל הנגע את משכן ה׳ טמא . ואיש אשר יטמא את מקדש ה׳ טמא . ואפ״ס והחנים לפני המשכן שמרי משמרת המקדש פרשת במדבר : (טו) אין צמיד . במקצת מדוייקים האל״ף בלא מאריך וכן נראה בחילופים לב״א : (טז) או במת . הבי״ת רפה : (יח) הנפשות : הנו״ן דגושה . הנפשות . בהעתק הללי הנפשות ירושלמי הנפשת עכ״ל . וגם בתיקון ס״ת ישן ראיתי מחלוקת בזה אבל בכל הספרים שלנו מלא כמ״ש בסוף אחרי מות . (כא) והיתה להם לחקת עולם . ב׳ פסוקים מטעים כמ״ש בפרשת אחרי מות סימן ט״ז : הנדה . הדל״ת דגושה :

כ (א) העדה . הה״א ראשונה בהזלא עפ״י המסורת : (ג) ויאמרו לאמר . מאריך ביו״ד ובמקצת ספרים לא בוא״ו ובס״ס אינו לא בוא״ו ולא ביו״ד : (ה) העליתנו . הה״א בסגול : (ז) אליהם . בהעתק הללי אליהם ירושלמי אלהם ע״כ : ובכל הספרים מלא והוא חד מן י״ז מלאים בתורה וסימן נמסר במסרתא רבתא : (ז) לאמר . הלמ״ד דגושה : (ח) הסלע . הסמ״ך דגושה : (ט) ויקח . הקו״ף דגושה : (יב) בני . הבי״ת דגושה והנו״ן בצירי : (טז) ויצאנו . בהעתק הללי ויצאנו ירושלמי ויוצאנו עכ״ל . ובכל ספרים מדוייקים חסר דחסר * גם בעל הטורים כתב שהוא חסר יו״ד וכן במסורת ג׳ ומשתנין בכתיבהון וסימן וישלח מלאך ויצאנו כתיב חסר דחסר ואמרת לבנך עבדים דפרעה ויוציאנו ויוציאנו כתיב חסר וא״ו ומלא יו״ד ארמי אובד אבי ויוצאנו כתיב מלא וא״ו וחסר יו״ד כך היא הגירסא הנכונה וכן ראיתי במסורת כ״י פרשת כי תבוא וכן מצאתי אחר כך בהרמ״ה ז״ל ובסוף דבריו כתב כללא דמילתא כולהון חסרים יו״ד לבד מן מציעא דמלא יו״ד וכולהון חסרים וא״ו לבר מבתראה דמלא וא״ו ושגגה יצאה מלפני המדפיסים בפסוק כאן ובפרשת כי תבוא וגם בזה שמסר בפרשת ואתחנן ולא צדקו דבריו כי אם במסורת כאן : קצה גבולך . הגימ״ל רפה : (יז) ושמאול . בהעתק הללי ושמאול ירושלמי שמאל ע״כ . וכן בתיקון ס״ת ישן מצאתי זה שמחלוקת אבל בכל ספרים שלנו מלא באל״ף וא״ו וכמ״ג כתוב עליו כן דינו וכ״כ הרמ״ה ז״ל הם השמאל והימנה מלא אל״ף וחסר וא״ו וכל ליבנא דשמאל באורייתא דכוותא בר מן המטה מלאים דמלאים מלא אל״ף ומלא וא״ו בתריה וסימן לא נטה ימין ושמאול דאדום פרשת חקת לנטות ימין ושמאול דבלעם ימין ושמאול דסיחון דפרשת דברים וסיתה עמו וקרא בו דלבלתי רום לבבו דשופטים ימין ושמאול דברכות דכי תבוא ושארא ליבנא באורייתא מלא אל״ף וחסר וא״ו כתוב ואית נוסחי דכתיב ימין ושמאול דלבלתי רום לבבו חסר וא״ו עכ״ל : ובכולהו ספרי דאתו לידן מלא : (יט) במסלה כן כתיב :

כא (א) הנגב . הגימ״ל רפה : דרך . הדל״ת דגושה : (ב) הזה . הזי״ן דגושה : (ד) לסבב . פליגי ספרי אם הבי״ת רפה או דגושה ובחילופי בן אשר ובן נפתלי שבדפוס וגם בכ״י לב״א רפויה ובמכלול דף קנ״א כתוב במהדורה רבה לפי ולטבריה דגש וכ״כ בס׳ עט סופר . ובספר מסורת המסורת כתוב מתגרתא בשם ספר ולא ידעתי מי ילדו ונמצא בגליונות החומשים כגון לסבב את ארץ אדום הבי״ת דגושה ובמתגרתא לסבב ברפי עכ״ל . ובתר הכי אשכחי מסורת כ״י על פסוק זה וזו נסחה ג׳ מלין פליגא בהון וסימן לסבב את ארץ אדום . כי הגלה לעשר . לפגע בכהני ה׳ (שמואל א׳ כ״ב) במהדורא רבא דגשין ובטברייתא קריין יתהון רפיין ע״כ . וזה הפך דברי המכלול ומסורת המסורת ופי׳ כי תכלה לעשר מצאתי בחילופים לב״א לעשר הלמ״ד בפתח והשי״ן בשוא וזה נקרא דגש ולב״נ לעשר הלמ״ד בשוא והעי״ן בפתח וזה נקרא רפי כי בעלי המסורת קראו לשוא כזה הבא באותיות בל״ב המשמשות בראש התיבה רפי לפי שלא יתכן אחריו דגש לעולם כמו שכתוב במסורת המסורת מאמר ג׳ והחילוף שבמלת לפגע שוא דגשות ורפיין הגימ״ל דומיא דבי״ת לסבב . ובזה יובן מ״ש בחילופים הנזכרים ב״א לסבב לפגע רפי ולא כדברי המדפיסים שכתב בשמואל מתחלפין לפגע וכן בס״א כ״י מסור עליו מהדורא רבא לפגע רפי מתחלפת לפגע בדגש וזהו כדברי רד״ק ור׳ אליה הלוי : (ו) את הנחשים בספרים מדוייקים כ״י ביתיב לא במקף והאל״ף בצירי וכן הוא בדפוס קדמון . (ח) ושים אתו על נס . קדמאה על נס תניינא על הנס קדמאה נחש נחשת תניינא נחש הנחשת*) : (יג) ויחנו מעבר ארנון . בכולהו ארנון שבסידרא בר מן בהאי איכא פלוגתא בהעתק הללי ובירושלמי לענין חסר ויתיר . ובמסורת ארנון ג׳ מלאים ובענינא וסימן מעבר ארנון כי ארנון גבול מואב ואת הנחלים ארנון ושלשתם סמוכים זה לזה וכן הם בספרים שלנו וכהרמ״ה ז״ל : מגבל . הגימ״ל דגושה : (יד) את והב . במקצת ספרים מדוייקים כ״י חדא מלה כתיב וכ״כ בזיקוני אתוהב תיבה אחת והוא כמו אתיהב שהוא״ו מתחלפת ביו״ד כמו בהודע יוסף וכו׳ ע״ש . גם בהעתק הללי מצאתי אתוהב כתב מלה חדא בספר ירושלמי וזל״ש רד״ק בשרשים זרב וכך כתבתי המלה הזאת בשרש וי״ו כי כן דעת המפרשים כי והב לבדו מלה אחת אבל אני מצאתי בספרים מדוייקים אתוהב מלה אחת התי״ו נקודה בשוא עכ״ל . ומדברי המפרשים נראה דתרתין מלין כתיבי כמ״ש רד״ק עצמו בשמש וסמך עליהם לכתבו בשורש וא״ו . וכן נראה ממדרש רבותינו בפ׳ הרואה תנא את והב בסופה שני מצורעים היו וכו׳ כי אתו את והב תנו דמא וכו׳ וגם מספר הזוהר פרשת בשלח על פסוק ה׳ איש מלחמה עוד יש ראיה לזה ממסרה גדולה עלך את בשביעאה אלפ״א בית״א את ולית מנהון ואת וחד מינייהו את והב גם בעל א״ת העיד שכן ראה בכל ס״ת ואשכנזאת לבד והב לבד ומקף ביניהם והתי״ו בלי ניקוד וגם מצא כתוב בכדיא שתי תיבות כתוב בס׳ עזרא . וכן העידו חכמי בורגיש שמצאו שתי תיבות בספר הרמ״ה ז״ל : (טו) ואשד . האל״ף בסגול בספרים רבים מדוייקים וכ״כ רד״ק בשרשיו ובעל רב פעלים כתב העיד רד״ק שהוא בג׳ נקודות ומצאתיו ברוב ספרים בב׳ נקודות : (כ) הגיא . הגימ״ל בדגש : ונשקפה נמסר עליו לית ומלעיל : הישימן . חסר וא״ו כמ״ש בס׳ האזינו : (כא) וישלח ישראל . פרשה פתוחה : (כג) בגבלו . כברי לא בפשט : סיחן את כל עמו . טעו המדפיסים לעשותו מלא וא״ו שהוא עצמו כתב במסורת ד׳ מלאים בתורה ואין זה מהם : (כז) ותכונן עיר סיחון . בהעתק הללי סיחון ירושלמי סיחן ע״כ ובכל הספרים מלא שהוא חד מן ד׳ מלאים בתורה וכ״כ הרמ״ה ז״ל : (כט) פליטם . בתיקון ס״ת ישן פליטם ס״א פליטיו וכן במפתח ע״כ . והרמ״ה כתב נתן בניו פליטם מלא יו״ד קדמאה וחסר יו״ד תניין ע״כ וכן בספרים שלנו : (ל) ונשים . השי״ן בפתח והשי״ן דגושה כמו אם לא ישים עליהם נוהם (ירמיה מ״ט) והדקדוק שמלם עיין בס׳ מכלול דף קע״ט ובשרשים שרש ישה והרא״בע ומכלל יופי : אשר . נקוד על רי״ש בלבד מסורת פרשת במדבר ומדרש רבה ושאר מדרשות כמ״ש בפרשת לך לך גבי בינו ובינך וכ״כ בעל הטורים : (לב) וילכדו . הכ״ף דגושה : בנתיה . עיין מ״ש ביהושע סימן י״ז : ויירש ויורש ק׳ . עיין בעה״ט : (לד) אל תירא אתו . בספר הזוהר אל תירא אותו תרין אותו אינון שלימין באורייתא בתרי וויין חד דא וחד עד דרש אחיך אותו ודרים לכו סתם במילי מעלייתא אך בכל הספרים כלם חסרים בתורה וכן במסרה רבתא נמנה כ״ד אותו מלאים ואין גם אחד בתורה וכ״כ המאירי . גם הרמ״ה כתב אתו כלהון חסרין באורייתא . והכי נקטינן : (לה) ואת בניו . עוד אמרו שם בזוהר בנו כתוב חסר יו״ד וקרינן בניו . וכן במ״ר בנו כתיב שהיה לו בן קטן ממנו : ואף זה לא נמצא בספרים שלנו ואולם בפרשת דברים על פסוק ונך אתו ואת בנו כתב רש״י ז״ל בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו וגם במסורת שם ד׳ כתיב בנו וקרי׳ בניו ובאורייתא ליכא אלא תרין מינייהו ונך אתו ואת בנו . ואת בנו לא ידע דוזאת הברכה . וכ״כ הרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן פרשת הדברים :

פרשת בלק

כב (ה) אל בלעם בן בעור . כתב בעל א״ת בענין בן בעור נבער כל אדם מדעת והעולם מדבריו כי המדפיסים סתר דבריו ממקום למקום בכתיבה ובמסורת ומסרות הספרים חלוקות זו מזו גם דברי הרמ״ה אינם נשמעים וקצת דידיה אדידיה מכיפיה לריביה ומריביה לכיפיה ומסקנא דמילתיה דבעם בעור אינון באורייתא דויבלת דבלק קדמאה דמטות דכי תצא מלאים וב׳ חסרים ותרוייהו בנו בעור דבלק וכל נביאים וכתובים מלאים וכ״כ ספר שמן ששון וזהו ג״כ כללא דמילתא דכתב הרמ״ה בסוף דבריו כל בן בעור מלא כל בנו בעור חסר וסימנך מקום שיפה כח הבן הורע כח האב מקום שהורע כח הבן יפה כח האב : על הנהר . במאריך ובמקף בס״ס אגם שבחילופים אינו כן : לו לאמר . שני הלמדי״ן רפות וכן ממלי : ממלי . לית וחסר ובמ״ר ממלי כתיב כד״א בשם ה׳ כי אמילם : (ט) ויבא אלהים אל בלעם . עיין מ״ש בפרשת וירא בפסוק ויבא אלהים אל אבימלך : (יח) עבדי . הדל״ת רפה : (כב) ויתיצב . אין בו מאריך : ושני נעריו עמו . ובפרשת וירא כתיב גבי אברהם ושני נעריו אתו וסימן איש איש כלשונו פירוש גבי אברהם שהיה עברי כתוב אתו שהוא לשון עברי וגם בלעם שהיה ארמי שנאמר מן ארם ינחני בלק כתיב עמו שהוא לשון ארמי תרגום של אתו עמיה וסימן אחר כשמו כן הוא פי׳ אברהם שהוא באל״ף כתיב אתו באל״ף בלעם שהוא בעי״ן כתיב עמו שהוא בעי״ן : ולי נראה דסימן זה על בלעם לבדו נאמר שהוא בעי״ן ומ״ם במלת עמו . סימן אחר שמו אותותם אותות א״ת ע״פ פירוש אותיות שלהם הם אותיות וסימנים של זה אברהם אתו בלעם עמו : (כג) להכתה . בהעתק הללי להכותה ירושלמי להכתה עכ״ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכן כתב הרמ״ה ז״ל : (כו) ויוסף מלאך ה׳ עבור . כל עבר בעבר לעבר מעבר באורייתא חסרים וא״ו בר מן א׳ מלא ויוסף מלאך ד׳ עבור : ויעמד במקום צר . ויעמד חסר וא״ו כמו הראשון שבסמוך וכן כתב הרמ״ה ז״ל ויעמד מלאכיהם דבלק חסר וא״ו כתיב וכל ליבנא ויעמד באורייתא דכותא חסר ודכותא או יומים יעמד וכל יעמד דכותא חסר : ושמאול . בהעתק הללי ושמאול ירושלמי ושמאל ע״כ ובכל הספרים באל״ף וא״ו ובמקרא גדולה כתוב עליו כן דינו מלא ועיין מ״ש בפרשת חקת : (כח) הכיתני . בס״ס התי״ו בקמץ : (לא) ויקד . הקו״ף בדגש : (לג) גם אתכה הרגתי . חסר וא״ו ומלא ה״א ולית כותיה ובפסיקתא דר׳ טוביה אתכה בה״א כתיב אמר לו אין אתה חשוב לפני אלא כמו הנקבה הזאת : ואותה החייתי . עיין מ״ש ביחזקאל סימן כ״ג : (לה) לי . בדגש : (לח) הנה באתי הה״א במאריך : כג (ב) ויעש בלק כאשר דבר בלעם . סימן קדמאה כאשר דבר תניינא כאשר אמר ואפ״ס וידבר ה׳ אל משה לאמר : (ז) לי . בדגש : (ח) אקב . הקו״ף בדגש : קבה . הקו״ף רפה : (ט) ומגבעות אשורנו . מלת ומגבעות מ״ו בכולי ספרא וכ״כ הרמ״ה ז״ל ומגבעות אשורנו מלא וא״ו ודכותיה ועל הגבעות דאבד תאבדון ע״כ . ובספר הזוהר דף ר״נ ע״ב במתיבתא עילאה ומגבעת חסר בלא וא״ו ובמתיבתא דרקיעא ומגבעות שלים כאן וא״ו ע״כ . אלמעלא כל יומאי על מאי דחזינן בכמה דוכתי על פלוגתי עובא בין מארי דתלמודא דאגדתא ומארי דמסרתא בחסירי ויתירי והשתא דאתחזי לי הדין ליבנא דהאי בפרשה קדישא אמינא הילמא מאן יוכי נמי למינדע מאי נינהו מתיבתא עילאה ומתיבתא דרקיעא ואורייתי׳ היכו כתיבא בהני מתיבתי ותרי נמי למינדע טעמי

---

*) ופסוק אחד סימן לקח דוד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת (דה״א יח ח)

דסלין פלוגתי דרבנן קשישי דהכמת אלהין אשתכחת בהו הוו בקיאי ברזי עילאי דהנך מתיבתי ואינהו דאמרי כחדא מינייהו ואיתא להאי ולא פליגן אהדדי וסייעתא למילתא מליבנא דרקיע מסימנא בסדרא דנבא גבי כלות משה דאע"ג דידעי רבנן דמלת כלות מלא באורייתא לא מימנעי למידרש ולמימר כלת כתיב כדכתיבנא בדוכתיה ומלין אילין סתימין וטמירין ולא אתמסרו אלא לקדישי עליונין דרוי דחכמתא נהירין להו ולנן בהימנותא דילן ניזיל עד דייתי זימנא דיתפקחון עיננא לאסתכלא בחכמתא עילאה יהא רעוא דיהא חולקנא עם אינון דיזכון למחמי ארחין סתימין דאורייתא קדישתא ואורחוי דאלהא רבא קדישא ועילאה : ישכן. חסר וא"ו בכל ספרים כ"י מדוייקים ואף בדפוס ישן וכן במ"ג כל ליבנסון חסרים בר מן י' מלאים ואין גם אחד מהם בתורה וכן מסר הרמ"ה ז"ל וישכן באהלי שם חסר וא"ו כתיב ודכותא על פני כל אחיו ישכן חסר וא"ו וכל וישכן באורייתא דכותא וישכן כבוד ה' חסר וא"ו כתיב דכותא וכל וישכן באורייתא דכותא חסר אישתכחת הכא דכל לישנא דישכן באורייתא בין דנסיב וא"ו בריש תיבותא בין דלא נסיב וא"ו כולהון חסרי' וא"ו בין כ"ף לנו"ן : (יג) אלין בלק. הבי"ת דגושה : לך נא. חד מן ג' בלישנא הליכה חסר ה"א דבכ"ף פשוטה כתיב : אשר תראנו. בספרים כ"י בגלגל לא במקף : (טז) ויקר. הקו"ף דגושה : (יז) עלתו. גלגל בעי"ן : (יח) ושמע. בספרים כ"י מדוייקים הוא"ו במאריך והשי"ן בחטף פתח וכן כתוב במכלול דף ס"ג ובמסורת ה' קמצין וסימן קום בלק ושמע קרב אתה ושמע דואתחנן הטה ה' אזנך דמלכים ותבירו דישעיה הטה אלהי אזנך דדניאל וכולן הוא"ו מתוגה והשי"ן בחטף פתח כן כתוב בספר דקדוק ישן. ועיין מה שכתוב בשופטים ה' על ושבה שביך : (יט) ויכזב. הזי"ן דגושה : (כג) כי לא נחש ביעקב. בירושלמי פרק במה אשה א"ר לוי כל המנחש סופו לבוא עליו ומה טעמא כי לא נחש ביעקב כי לו נחש משמע דדריש לא באל"ף כמו לו בוא"ו אבל אין זה מן ע"ו דכתיבין באל"ף וקריין בוא"ו. וכן בבלי פרק הרבעה נדרים פריך והא בלמ"ד אל"ף כתיב ומשני אלא מדה כנגד מדה ועיין מה שכתוב בישעיה ס"ג גבי בכל צרתם לא צר : מה פעל. בס"א כ"י הטעם בפ"א וכן נראה מחילופי הדפוס שזה דעת בן אשר אך ברוב הספרים הטעם בעי"ן וכן מצאתי בחילופים כ"י לבן אשר : (כה) גם קב גם ברך. הגימל"ין בדגש : תקבנו. הקו"ף בחטף קמץ : (כז) לכה נא. הנו"ן בדגש : (כח) ויקח. הקו"ף בדגש : (כט) ושבעה אילם. בתיקון ספר תורה ישן אילם ל"א אילים דהאם הפעור מלא ע"כ. וזה ברור מן המסורת דמלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה שכן נמסר בסדר תצוה ד' מלאים בתרי, יודי"ן וכל שארא כתיב אילם חסר יו"ד בתראה ומלא יו"ד קדמאה ואין זה מן הארבעה וכן מסר הרמ"ה ז"ל :

כד (ב) וישא בלעם את עיניו. בספר הזוהר פ' בלק עינו כתיב ההוא עינא בישא וכו' ואינו כן בספרים שלנו גם לא נמנה במסרה גדולה עם החסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריא וכן כתב הרמ"ה ז"ל וישא עיניו וירא מלא תרין יודי"ן וכל עיניו באורייתא דכותא : (ג) בנו. הבי"ת בדגש : בנו בער. בהעתק הללי בער וירושלמי בעור וכן נחלקו על חברו שבסמוך וכבר כתבתי כל הצורך בריש פרשתא : (ד) נאם שמע אמרי אל וגו'. עיין מ"ש בפ' וירא בפסוק ויבא אלהים אל אבימלך : (ה) מה טבו. צריך למיהוי בריש הדף כהלכה כי זו היא מ"ם של בי"ה שמ"ו וכן כתב בעל הטורים בפרשת ויחי ובמקראות רומא עושים בחילוף מוגה שפתיך פרש' כי תצא ובהעתק מפירארה עשו המ"ם רבתי וכן ראיתי בנוסח אחד כ"י מאלפ"א בית"א רבתית ובתיקון ס"ת ישן אבל אינו כן בספרים ולא במסורת שלנו כי אם מ"ם של משלי : (ו) ה'. בזקף קטן : (ז) מדליו. כתב המכלול דף קפ"א שזהו מן אותם שקבל קריאתם בקמץ רחב ולא שמע ולא ראה בהם מחלוקת והוסיף בעל מכלל יופי נראה שאין בדל"ת שום טעם עכ"ל. וברוב הספרים מצאתי שבא מונח תחת הדל"ת והוא במקום מתג כמו שדרכו לבא במלות שהם בזקף קטן כמ"ש בפרשת משפטים על מלת תהרסם ובנוסחא כ"י מצאתי מדליו במאריך ועיין מה שכתבתי בפרשת האזינו על מלת וישפה : (ח) אל מוציאו ממצרים. בחומש עם תרגום ופירוש רש"י והרמב"ן דפוס ויניציאה ש"ת נכתב בלדו כ"ה מוציאם ע"כ. וזהו שבוש גדול שהראשון שבפרשה למעלה כתב מוציאם וזה כתוב מוציאו וכן כתב הרמ"ה ז"ל מוציאם ממצרים מלא דמלא מלא וי"ו ומלא יו"ד וכותיה אל מוציאו ממצרים מלא וא"ו ויו"ד ותרויהון בוירא בלק וכן במסורת כ"י קדמאה אל מוציאם תניינא אל מוציאו : ממצרים. הרי"ש בפתח : כתועפת. בהעתק הללי כתעפת ותברו ירושלמי כתועפת ותברו מלא עכ"ל. ומחלוקת זה מצאתי גם בתיקון ס"ת ישן אבל בכל הספרים שלנו שניהם מלאים וא"ו קדמאה ובמקרא כתוב עליהם ב' כ"כ וכ"כ הרמ"ה ז"ל כתועפת ראם תרין בבלעם ותרויהון מלאים וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין : (ט) כרע. במסורת הגדול כרע ד' ב' קמצין וב' פתחין וסימן כרע שכב כארי שוותי עד בקר כארי (ישעיה ל"ח) כארי שוהג (יחזקאל כ"ב) כארי ידי ורגלי ע"כ ותו לא. פי' דאורייתא ודיחזקאל פתחין. דישעי' ודתלים קמצין כן אינון בנסחי דיקי : מברכיך ברוך וארריך ארור. כתב ר' משה קמחי בספר מהלך בכלל אתי מרחיק זה לשונו ואם תהיה מלרע היא רפה כמו מברכך ברוך כיתה פרעה וכן בכל ספרים מדוייקים הבי"ת רפה ובדפוס מנטובה הוסיפו בדברי המפרש ומה שאמר מברכיך ברוך ר"ל מדינא להיות ברוך רפי הבי"ת ודגש שבה שלא כדין עכ"ל. ולפי דעתי איזה תלמיד טעה וכרבו תלה והמוסיף גורע דעת המחבר כי לכו לא כן השב וגם בדפוס ווניציאה ליתיה : (י) ויחר. מאריך ביו"ד : (יא) כבד. הבי"ת בגירי : (יב) גם. בדגש : (יד) הזה. הזי"ן בדגש : (טז) דעת עליון מחזה שדי יחזה. חילוף קדמאה אשר מחזה תניינא מחזה ומטעים בה"ם : (יט) שריד. בלא פזר גדול : (כב) לבער קין. בספרים כתובי יד מדוייקים מונח בבי"ת ומאריך בעי"ן ובמסרה קטנה שבדפוס נמסר עליו לית בטעם מלעיל : (כג) משמו אל. במקצת כ"ת וגם במקצת חומשים כ"י נמצא משמואל תיבה אחת ולא מצאתי לזה עיקר בשום מפרש רק במקרא גדולה כתוב בגליון זה לשונו. משמו וחסר וחדא מלה ע"כ. והוא לשון מגומגם ושמעתי שיש נוהגים לכתוב כך בס"ת ולע"ד אין להם על מה שיסמוכו כי בכל ספרי הדפוס ובכל מקראות כתובי יד מדוייקות הם שתי מלות וכך הם בס"ת הקדמונים וכן ראיתי אח"כ בהרמ"ה ז"ל שכתב משמו אל חסר וא"ו קדים למ"ם כתיב. משמו אל תרין מלין כתבן ע"כ. ובסנהדרין פרק חלק אמר ר' יוחנן אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו על כן טוב לזהר שלא למחקו ועיין מ"ש בסוף פרשת ויגש : (כד) וענו אשור. בלא מקף באמצע :

כה (ב) ותקראן. בתיקון ס"ת ישן ותקראן במפתח ותקראנה ע"כ. אבל הרמ"ה כתב ותקראן לעם דין לחוד באורייתא כתיב ומלא אל"ף וחסר ה"א ובנו"ן פשוטה בסוף ושאר אורייתא נו"ן ה"א בסוף תיבותא כתיב ותלתא אינון בלישנא באורייתא תרין מנהון מלאים דמלאים אל"ף וה"א וסימן כי תקראנה מלחמה (שמות) ותקראנה אתי כאלה (שמיני) הלין מלאים דמלאים וחד מלא אל"ף וחסר ה"א כדאמרן עכ"ל : ובמסורת שלנו פרשת שמיני ותקראנה ד' ג' כתיב ה"א וסימן ותקראנה אתי כאלה ותקראנה לו הסכנות ב' בפסוק ותקראן לעם לזבחי אלהיהן בתראה חסר ע"כ. ומסרה זו לא זכרה רק פסוקים הכתובים ותקראנה בוא"ו בתחלת המלה ולפיכך לא מנתה בהם פסוק כי תקראנה מלחמה : ותקראן לעם לזבחי אלהיהן. החכם בעל העקידה פירשו במ"ם וכדומה לי דכד נייס מר אמר להוא פשטא דלא אשתכח כדין בשום דוכתא או דילמא ספרא משתבשתא איזדמן ליה ובמסרה איתמסר ה' אלהיהן בנו"ן והלין דבפסקותא תרי מנייהו : (ד) ויאמר ה' אל משה. אין בו פסקא : (ו) וכנה. הנו"ן בדגש : בכים. הבי"ת רפה : (ח) הקבה. הקו"ף והבי"ת דגושות : (ט) במגפה. הגימ"ל דגושה :

פרשת פינחס

(יא) **פינחס**. פתוחה : פינחס. אמרו בזוהר כאן וגם בפרשת אחרי מות כי פינחס זה ביו"ד זעירא והיא מאלפ"א בית"א דאתוון זעירן. אך בכל הספרים והמסרות ובאלפ"א בית"א שלנו מאותיות זעירות לא נמצא רק יו"ד צור ילדך תשי. עוד משמע מהזוהר כי זה בלבד פינחס מלא יו"ד. והרמ"ה ז"ל כתב ותלד לו את פינחס מלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה מלא עכ"ל. וכן נמצא בכל הספרים והמסרות ובעל א"ת הצריך לבאר הזוהר שלא יהיה נגד ספרינו ואנכי לא ידעתי בנסתרות ממנו : בקנאו. קל הנו"ן להקל על הלשון ן' עזרא : (יב) את בריתי שלום. במ"ג וא"ו זו קטנה ובגליון כתוב וא"ו זוטא והוא חד מאלפ"א בית"א דאותיות קטנות ע"כ. וכן היא כתובה בריש מסרה רבתא שבדפוס גם במסורת כ"י (במקצת פירושים) ריש פרשת חיי שרה ראיתיה נמנית עם אותיות קטנות אך לא מצאתי כן בספרים אחרים כ"י ומסרותיהם רק מסרו כאן לית וא"ו קטיעא עד כאן. והכי אמרינן בפ"ג דקדושין בעל מום דעבודתו פסולה מנא לן אמר ר' יהודה אמר שמואל דאמר קרא לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום כשהוא שלם ולא כשהוא חסר והא שלום כתיב אמר רב נחמן וא"ו דשלום קטיעה היא ע"כ. פירוש לא קטנה כשאר אותיות קטנות שבתורה רק ג"כ כשאר אותיות אלא שרגלה קצר כזה **שלום** וכן שמעתי בשם הריטב"א ז"ל. ואפשר שזו היא גם כן כוונת הרמ"ה ז"ל שכתב כמאן דקטעוה בפלגא כמ"ש בריש פרשת וישב. גם ר' אליה המדקדק במאמר ה' מסורת המסורת פי' קצולה מעט מלמטה. ובעל אור תורה ראה תמונה אחרת לנגד עיניו בספר מוגה כזו **שלום** דהיינו שחתוכה לשנים ועדיין שני החלקים שם ונתיישב בה לפרש כן לשון וא"ו קטיעה דגמרין ופי' הרמ"ה ז"ל. והביא ג"כ לשון אחר מהריטב"א ז"ל נראה שמסכים לדעתו וזהו וא"ו דשלום קטיעה היא נראה פירושו שכרותה בינתים דאי לא הו"ל זעירתא היא ונפקא מינה לס"ת ויש להגיה כל הספרים שכתוב כדרכו עכ"ל. ובאמת שכן ראיתי גם אני בספר תורה קדמון מספרד כצורה השנית אבל בכמה ס"ת אחרים כתובה כצורה הראשונה. ואף פי' הריטב"א ז"ל דסליקנא מיניה אפשר שיובן כן ועיין בספר פענח רזא : (יג) כהנת. הנו"ן דגושה וכן קנא : בני ישראל. בלא מקף באמצע : (טו) אמות. במרכא לא בזקף קטן ובמקצת ספרים בדרגא : (טז) לאמר. הלמ"ד דגושה והמ"ם בלא דגש : (יז) צרור. מלא וא"ו כתיב ואית דמסרין בהון צרר כי צררים כל לישנא חסר כלומר חסר וא"ו והאי צרר דמסרין ביה חסר לאו אצרור את המדינים קאי דההוא כנוכח דוקי מלא וא"ו כתיב ועוד דלא דמי לצררים אלא אצרר דקרי נדיי דידיה בהולם קאי דומיא דכי צררים כגון הצרר אתכם דבהעלתך הרמ"ה ז"ל : (יח) צררים. בשוא לבדו לפי דרכנו : דבר. השלישי במקף לא במרכא : (יט) ויהי אחרי המגפה פ

כו (א) ויאמר ה' : יש כאן פרשה פתוחה באמצע פסוק : (ה) ראובן בכור ישראל. בספרים כ"י והרמב"ם ומאירי אין כאן ראש פרשה אבל בספר תגי מצאתי כתוב כלשון הזה. ראובן בכור ישראל סדור ושאר כל השבטים סתומות בר מן אלה בני דן דפליגי סופרים חד אמר סתומה וחד אמר סדור עד כאן. ובספר תגי הנזכר יש כמה פרשיות סדורות וגם פתוחות וסתומות דפליגי עליהון נהרדעי שאין אנו נוהגים כמותן ולכן לא כתבת'ים : חנוך. מלא החנכי חסר והא דאמר במסורת סוף פרשת חיי שרה ובמשלי כ"ב חנוך ג' חסר בלישנא וסימן ובני מדין עיפה. חנוך משפחת החנכי. חנוך לנער על פי דרכו. על מלת החנכי אתמר ולא על חנוך דהוא מלא בכל הספרים. וכן במסורת כ"ג ג' חסר בלישנא וסימן ובני מדין וגו'. משפחת החנכי. חנך לנער. וכן מסר הרמ"ה ז"ל ובני מדין עיפה ועפר וחנך חסר וא"ו כתיב ותהר ותלד את חנוך מלא וא"ו כתיב וכל חנוך באורייתא מלא וא"ו כתיב בר מן חד חסר עיפה ועפר וחנך כדאמרן משפחת החנכי חסר וא"ו כתיב : (ו) לחצרן משפחת החצרוני. במסורת פרשת ויגש נמסר חצרן כל אורייתא חסר בר מן חד החצרוני קדמאה דוידבר ע"כ הרמ"ה ז"ל החצרוני לכרמי דין מלא וא"ו לחצרן משפחת החצרני לחמול דין חסר וא"ו כתיב : (ז) הראובני. הרי"ש במאריך והיא נקראת בשורק והאל"ף שבאמצע נחה כמו ויראו את ה' והבירו וכן הוא בספרים כ"י וכמוהו רבים כמ"ש בסוף דברים. וכן הוא כוונת ר' אליה המדקדק בהגהת שרשים שרש ירא. ושמו רפי על האל"ף להורות על נחותה. וכן כתב הרמ"ה ז"ל אלה משפחת הראובני דפינחס מלא דמלא כתיב מלא אל"ף ומלא וא"ו ותרויהון בין רי"ש לבי"ת ולא קריין ודכוותיה כי לקחו מטה בני הראובני דאלה מסעי ודכותא בלישנא נהתי לראובני ולגדי סוף דברים וכל לראובני דכותא : פקדיהם. הפ"א רפה : (ט) קרואי. קריאי ק' ביו"ד וכ"כ בהעתק הללי ובמסורת קדמונית מצאתי במדבר קרואי פינחס קריאי וסימן ברוך פרי ע"כ. פי' דבמדבר כו דפינחס רי ועל הקריאה איתמר ומגילה דהכתיבה בסיפן ועיין ג"כ מ"ש בפרשת במדבר ובריש פרשת קרח : (יג) הזרחי. הזי"ן דגושה : (טו) לאזני האזני. האל"ף בקמץ לבד : (כא) לחצרן. בהעתק הללי לחצרן ירושלמי לחצרון ע"כ ובכל ספרים שלנו חסר כחבירו דלעיל וכן כתב הרמ"ה ז"ל וחצרן וכרמי חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא חסר : (כג) פוה. הוא"ו רפה בספרים מדוייקים אבל הרמ"ה ז"ל בעט סופר שלא כתבו שהוא"ו בדגש וכן מצאתי בגליון א' כ"י : (כו) האלני. בהעתק הללי האלוני ירושלמי האלני ע"כ ובכל הספרים חסר וכן בנסחא כ"י מסור עליו לית וחסר. גם הרמ"ה ז"ל כתב משפחת האלני חסר דחסר הכר יו"ד וחסר וא"ו : (ל) אלה בני גלעד. וכן ואלה בני שותלת הביתי"ן בדגש מדין מפסיק ואתי מרחיק ותבירו שבפרשה כלם רפין שאין טעם מפסיק במלה ראשונה גם אין להם דין אתי מרחיק במלת בני כמוכה אל המלה הבאה אחריה וכן מצאתי בספרים מדוייקים ועיין מ"ש בחיוב ה' על תקרנוה כן היא : (לה) ואשריאל האשראלי. שניהם בשי"ן שמאלית בספרים מדוייקים ובתיקון ס"ת ישן ואשריאל במפתח ואשראל ע"כ ובספרים שלנו מלא ובהעתק הללי האשראלי ירושלמי האשריאלי ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן בנסחא כ"י מסורת עליו לית וחסר וגם הרמ"ה ז"ל כתב ואשריאל מלא האשראלי חסר : (נא) ואלף שבע מאות. ג' דמטעין דסבירין ושבע בוא"ו וסימן נמסר במסרה גדולה : (נז) הגרשני. הנו"ן דגושה : הקהתי. במקצת ספרים הקו"ף בשוא לבדו : (נח) וקהת הולד. כל אורייתא מלא דמלא והדין מלא וא"ו וחסר יו"ד : (ס) את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר. בתיקון ס"ת ישן את ואת את ואת ובמפתח את את ואת ואת ע"כ והרמ"ה בירר דבר זה מהמסורת וכן כתב ד' פסוקים דאית בהון את ואת את ואת וסימן והזכרתה אתהם את התקים יתרו. את האהרן ואת בניו ויקהל. וכל אשה חכמת לב שם. ויולד לאהרן את : (סא) אביהוא. הבי"ת בחירק : בהקריבם. אין בבית געיא בספרים מדוייקים :

כז (א) ותקרבנה. בגרש לא כשני פשטין : לפתח. ברביע לא בזקף קטן : בן יוסף. הבי"ת רפה : (ג) אבינו מת במדבר. הא טעמא לעילא מאריך מלה ומשך לה ז"ל קרי בזוהר פרשת בלק דף ר"ס : (ה) משפטן. נו"ן רבתי וכן מצאתי במסורת כתובי יד מאלפ"א בית"א רבתית ובחומש כ"י קדמון לית ונו"ן רב ולית כתיב כן. והטעם לפי שאמר משה ממנו ילמדו הכל שתלויתי הדבר ברב גדול עכ"ל. וטוב מזה יש לומר שנו"ן משפטן רבתא לפי שנעלם ממשה שער הנ' כדאיתא בפ"ק דר"ה השנה ובפ"ד דנדרים נ' שערי בינה נבראו בעולם וכולם נתנו למשה חסר א' שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים וכן כתוב בספר נשמת שבתאי הנזכר שער י"ב : (ו) משה לאמר. הלמ"ד דגושה : (יג) וראיתה אתה. דין לחוד מלא יו"ד וה"א בסוף תיבותא וכל לישנא באורייתא חסר ה"א : (יד) לן. השני. טעה המדפיס שכתבו מלא יו"ד והוא עצמו מסר בפסוק כל נן חסר וכל הין מלא וכן מסר הרמ"ה ז"ל : (יח) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע וגו'. אין כאן תחלת פרשה לא פתוחה ולא סתומה. ובספר תגי כתוב וידבר ויפקד ויאמר דקח לך סתומה ע"כ ואין אנו נוהגים כן וגם הרמב"ם ז"ל לא מנאה : (יט) לפני. בפשט : (כ) ונתתה. בה"א לבסוף בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים והמדפיס טעה לעשותו חסר ולא נתן את לבו למה שמסר בסדר תרומה ונתת כ"ט חסרים ואין זה במניינם ועיין מ"ש בסדר תצוה :

כח (ג) ואמרת להם זה האשה. סימן כל אורייתא ואמרת אליהם בר מן הד ואמרת להם זה האשה וחד באורייתא ואמרת אליהם דדברו אל בני ישראל דזב וע"ש במסורת : (ה) כתית רביעת. בהעתק הללי כתית רביעת וחברו וכן הוא בכל ספרים מדוייקים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ושכן מוכח במסורת דסוף יחזקאל וכמ"ש בפ' לך לך והמדפיס טעה שכתבו בהפך : (ו) העשיה. היו"ד רפה : (ט) וביום השבת. פתוחה : תמימם. התי"ו דגושה : (י) ונסכה. הסמ"ך בשוא : (יא) חדשיכם. החי"ת בקמץ לבד : (טז יז) פסח לה'. ובחמשה עשר וגו'. עמ"ש בפ' כי תשא ויקהל משה בשם התוספות : הזה. הזי"ן בדגש : (יט) תמימם דפסח וכן תמימם דשבועות ודראש השנה כולם מלאים יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה כחביריהם. וכ"כ הרמ"ה ז"ל שנים תמימם דתצוה מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין כתיב וכל תמימם באורייתא דכותיהו והמדפיס נשתבש בזאת ולא הלך בדרך תמים כי במסורת תהלים ל"ז וריש משלי נמסר כל תמימם דבעירא חסר יו"ד בעקבא בר מן חד ואיל מן הצאן תמימים יעשו (יחזקאל מ"ו) וכל דגברי מלא בר מן חד יודע ה' ימי תמימם : (כד) על עולת התמיד דפסח. בהעתק הללי ובמנחת כהן נמסר לית מלא בתורה ובמסרה קטנה כתוב עליו ג' מלא בלישנא ועיין סימנם ביחזקאל מ"ו והא והא איתא וכ"כ הרמ"ה ז"ל עולת תמיד דפסח דכהלא תעשו ליום מלא וא"ו כתיב וכל שאר אורייתא עלת חסר וא"ו כתיב : (כו) בהקריבכם. אין בבי"ת געיא בספרים מדוייקים וגם במקצת דפוסים : בשבעתיכם. טרחא בעי"ן ובלא מאריך בשי"ן : (כז) עולה דבכורים. בהעתק הללי מסור עליו לית מלא בתורה וכן הוא בהרמ"ה ז"ל ובמסורת ובפסיקתא דר' טוביה למה עולה שבעצרת מלא ללמדך שבששה בסיון ניתנה תורה ועצרת תלה להיות בששה בסיון ולא כמו שאמרו התועים עצרת לאחר השבת כל זמן שיבא וכן בבעל הטורים : (כח) ומנחתם דשבועות. טעה המדפיס לעשות כאן פיסקא ואמר שהיא סתומה כי בכל הספרים אין כאן פיסקא כלל : (ל) שעיר עזים. מסו' בכורים וכפורים שעיר וכולם ושעיר ובפסיקתא דר' טוביה למה נאמר כ"ס ובעצרת שעיר ולא נאמר ושעיר כמו בשאר המועדות מקום עצרת לי"ה מה י"ב יום מתן תורה אף עצרת יום ס"ת מפני שלוחות השניות ניתנו בי"ה וי' הדברות נאמרו בעצרת וכדי להוציא מלבן של צדוקים שאומרים מתן תורה לא היה בעצרת לכן הקדימו זה כזה בשעיר אשר : שעיר עזים אחד לכפר עליכם. בכל הקרבנות

כתיב חטאת ובעזרה אין כתיב חטאת אמר להם הקב"ה מכיון שקבלתם עליכם עול תורה מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימיכם. ירושלמי פ' בתרא דר"ה ובמדרש חזית פסוק כמגדל דוד מסיים בה ללמדך שלא היה בידם לא חטא ולא עון. ועיין עוד ברעיא מהימנא דפרשת אמור דף צ"ז:

כט (ב) ועשיתם עלה. בכל הקרבנות כתיב והקרבתם וכאן כתיב ועשיתם אמר להן הקב"ה מכיון שנכנסתם לדין לפני בר"ה ויצאתם בשלום מעלה אני עליכם כאילו נבראתם בריה חדשה ירושלמי פרקא בתרא דר"ה ובויקרא רבה סוף פ' כ"ט והכי איתא בפסיקתא מכיון שנכנסתם לפני בדין ביום הזה ויצאתם בדימוס מעלה אני עליכם כאלו היום נבראתי אתכם בריה חדשה שנאמר כי כאשר השמים החדשים וגו' אשר אני עושה וגו'. ובפסיקתא דר' טוביהו מה נשתנה יום הזכרון מכל המועדות שכתוב כאן ועשיתם מפני שהאיל קרניו לשופר היו נעשות וכן א"ר יהושע בסוף מסכת קנים שתי קרניו שתי חצוצרות וכו' פי' שופרות לכך נאמר כאן ועשיתם עולה לפי שיש בו עשייה אחרת חוץ מהקרבתו ד"א ועשיתם עלה מלמד שכל המשמר את המועדות כראוי כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים לכך נאמר בראש השנה ועשיתם שבתשרי נברא העולם: לה'. בזקף קטן: איל. בסגול בתלי"ש: (ג) ומנחתם דובחודש השביעי. במ"ם אזלא ובתי"ו זקף קטן לא מירכא: (ה) עזים. במירכא לא בתביר: בקר. בתביר לא במירכא: (ט) ומנחתם. בתי"ו זקף קטן לא מירכא: (יב) וחגתם. דגש בגימ"ל: (טו) ועשרון דיום ראשון של חג נקוד על וא"ו בתרא"ה מסורת ואבות דר"נ פ' עשרה נסיונות וכן צריך להגיה במדרש רבה פ' במדבר ובמסכת סופרים פ"ו והכי איתמר בהדיא במסכת מנחות ריש פ' שתי מדות ילקוט פ' פינחס רמז תשפ"ב לקח טוב וערוך ע' נקד קרית ספר פ"ב בהלכות מעשה הקרבנות תוספות י"ט א"ר יוסי למה נקוד על וא"ו שבאמצע עשרון של עשרון ראשון של י"ט הראשון של חג שלא ימוד לא כשל שלפניה לפר ולא כשל שניה לאיל: (טז) חטאת. הטי"ת דגושה: (יח) לאילם דביום השני. לאילם שלישי לאילם דיום רביעי כולם מלאים יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה כחבריהם שבענין וכל אורייתא דכוותייהו כמ"ד מלא דמלא וסימנהון נמסר בסדר תצוה ובסדר וישלח וכן כתב הרמ"ה ז"ל והמדפיס טעה כאן ולא זכר מ"ש כבר. גם בעל מנחת כהן בפרשת וישלח טעה שאחרי הביאו המסרה של ד' מלא דמלא בתורה כתב ושארא אורייתא אלים כתיב חסר יו"ד קדמאה ור"ל אילם כתיב חסר יו"ד בתראה: (כו) וביום החמישי. סתומה: (לג) כמשפטם דביום השביעי. שבת פרק הבונה תניא ר' יהודה בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם מים מכאן רמז לניסוך המים מן התורה והכי איתא בספרי וכתבו התוספות בשביעי כמשפטם גרסינן כדמוכח פ"ק דתענית וכן הוא במסורת הגדולה ולא כרש"י דגרס בשמיני כמשפטם בסוף פרק לולב וערבה עכ"ל. ובפי' התורה גורס גם הוא בשביעי כמשפטם וכן במסורת נמסר בו"ז מ"ם פי' כל ענינא כתיב ונסכה כמשפט בר מן יום ב' דכתיב ונסכיהם וביום ו' ונסכיה וביום ז' כמשפטם מכאן רמז לנסוך המים. ובהוספתא דזוהר סוף פ' מצורע מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו' בוז יבוזו לו מאי בו"ז יומא תניינא ויומא שתיתאה ויומא שביעאה דסכות דבהון הוו מנסכי מים ויין: (לה) ביום השמיני. כל ענינא ריש פסוק וביום בר מן שמיני כתיב ביום לפי שהוא רגל בפני עצמו ללמדך שאין אות חסרה או יתירה בתורה והוא דבר רק שנאמר כי לא דבר רק הוא מכם פסיקתא דר' טוביהו:

ל (א) ככל אשר צוה ה' את משה. בקצת ספרים אל משה ובס"ם את:

פרשת מטות

(ב) **מטות**. פתוחה: (ג) לאסר. האל"ף בשוא לבדו בספרים כ"י וגם בדפוסים קדמונים: (ה) וקמו. בשני הגלגל בקו"ף: (יג) אתם. בפסק בתי"ו גלגל: אישה ביום שמעו. השי"ן בקמץ: (יד) לענת. בהעתק הללי לענת ירושלמי לענות ע"כ. ובכל הספרים חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל לית חסר וחד מלא למנלא על מחלת לענות:

לא (ב) אחר תאסף אל עמיך. זה א' מהמקראות שקראו חכמים עטור סופרים כמ"ש סוף פרשת בהעלותך: (ו) ואת פינחס. כל אורייתא מלא יו"ד ועיין מ"ש בשמואל א': (ח) ואת דמלכי מדין. במקף לא בתלשא והאל"ף בסגול כן הוא בכ"י: הרגו הגימ"ל רפה: (יב) ירחו. כל אורייתא בצירי הרי"ש וסי' ושכן הֲרָרִים עיין במ"ג סוף מלכים: (כב) את הנחשת. את במאריך ובמקף בספרים כ"י אף שאין נראה כן בחילופים: (כז) וחצית את המלקוח. וחצית מלעיל בשני ספרים לקריאת בי"ת שאנו סומכים על קריאתו וכ"כ במכלול משקל פ ע ל ת והנחת לוית חן שער ג' פרק י"ט שלא כדברי בעל מנחת כהן שכתב לאחר בטעם מלרע: (כח) והרמת מכס. הקדמא בתי"ו ברוב ספרי הדפוס ובכל כ"י: (לב) בזזו. בשוא לבד כמנהג קצת ספרים וכמנהגנו וכן חברו שבסמוך: (לה) מן הנשים. בלא קדמא בנו"ן: אשר. במאריך לא בטפחא: (לו) ותהי המחצה וגו' ושבעת אלפים סי' קדמאה דותהי המחצה אלף ושבעת אלפים תניינא דותהי מחצת אלף שבעת אלפים וסי' ושתי המלכה: (נ) קרבן. בקמץ לבד: כלי זהב. בחירק והוא חד מן ז' מטעים דסבירין בצירי וסימן נמסר במסרה רבתא: (נב) אלף שבע מאות. ג' דמטעים דסבירין ו ש ב ע בוא"ו וסימן נמסר במסרה רבתא:

לב (א) ומקנה רב. פתוחה: ומקנה. בפסק: (ג) ואלעלה. תרין באורייתא חד נסיב ה"א בסוף תיבותא וחד נסיב אל"ף ותרוויהון בפ' מטות קדמאה בה"א תניינא באל"ף: ושבם. בשין שמאלית בכל ספרים כ"י והיא ש ב מ ם שאמורה למטה כמ"ש רש"י ז"ל שהיא בשין שמאלית בכל הספרים: (ו) האחיכם. בספרים שלנו האל"ף בפתח וכ"כ רד"ק בשרש אחה: (ז) תנואון. תניאון ק': (ט) ויעלו עד נחל אשכול. מלא שאינו מהחמשה חסרים שנמסר סימנם במ"ג בס' לך לך: (יב) הקנזי. הקו"ף דגושה: מלאו. קל הלמ"ד: (יג) העשה. אין מאריך בה"א ראשונה בספרים מדוייקים. וכן הוא בחילופים לב"א אך טעה המדפיס שם שכתבו בוא"ו: (טו) מאחריו. האל"ף בגלגל: (טז) ויאמרו. גלגל ביו"ד. (כב) נקים. עיין מ"ש מזה סוף פ' מקץ: (כה) ויאמרו בני גד. י"ב ויאמר דסבירין ויאמרו וסימן במסו' בזה הפסוק ובשופטים י"א וקשיא לי כי בפרטן אינן אלא י"א ובכל הספרים כתוב בכולם י"ב דסבירין ויאמרו ואולם בספר אחר כ"י כתוב י"א ולשון רש"י ויאמרו בני גד כלם כאיש אחד: ויאמר בני גד וגו' לאמר. עי' מ"ש ריש פרשת וארא: (כו) בהמתנו. אין בו יו"ד: (כח) נון. במקצת ספרים הנו"ן רפה: (ל) חלוצים אתכם. בהעתק הללי חלוצים ותברו ירושלמי חלוצים ותברו ע"כ. ובכל הספרים שניהם מלאים וכן מצאתי במסורת כ"י חלוץ חלוצי חלוצים כלם מלאים ב"מ חד חלוצי מואב והתם נמי מסור עלוי לית חסר. ומה שכתוב כאן במסורת הדפוס כל לישנא מלא בר מן א' חלוצי צבא טעות. וכ"כ הרמ"ה ז"ל שנים עשר אלף ח ל ו צ י צבא מלא וא"ו כתיב וכל חלוצי חלוצים כולהון מלאים וא"ו ועבר לכם כל ח ל ו ץ מלא וא"ו ודכוותא כל ח ל ו ץ למלחמה דאם יעברו ודכוותא כל ח ל ו ץ צבא דועבדיך יעברו ודכוותא בית ח ל ו ץ הנעל כלהון מלאים ואם לא יעברו חלוצים אלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד וכל חלוצים דכוותא: (לב) נעבר. העי"ן בחטף פתח: ארץ כנען. חד מן ס' דסבירין ארצה וסימן במ"ג פרשת ויגש: (לד) ואת עֲטָרֹת. בהעתק הללי עטרת ותברו ירושלמי עטרות עטרות ע"כ. ובכל הספרים עטרות דלעיל מלא וזה חסר וכן ואת עֲטָרֹת שבסמוך חסר וכן במסו' ג' חסר בליש' וסי' ויבנו בני גד את דיבן ואת ע ט ר ת ואת עטרת שופן והעטרת תהיה לחלם דזכריה ו' ועל ע ט ר ו ת ודיבון נמסר לית ריש פ' ומלא בתורה. וכן מסר הרמ"ה ז"ל ע ט ר ו ת ודיבן ויעזר דין לחוד מלא וא"ו כתיב ושארא חסרים באורייתא ובמסו' אחריתי עטרת תרין חסרים ואת עטרת דויבנו בני גד ואת עטרת שופן: (לח) ואת נבו. ברוב ספרים כ"י אין בוא"ו געיא וכ"כ בחילופים: (לט) ויורש. כתוב בספר מנחת כהן ויורש את האמרי חסר עכ"ל. אך בכל הספרים הוא מלא וא"ו ולא כמ"ש המאירי דבקצת תיקונין כתוב ויירש בשני יודין וקרי ויורש דדוקא ויורש דוישלח משה לרגל את יעזר דסוף חקת כתיב בשני יודין. וכ"כ הרמ"ה ז"ל ו י י ר ש את האמרי דוישלח משה לרגל מלא בתרין יודין קדמי לריש קדמאה קרי בחולם והמין כתיב במקום וא"ו ולא קרי והבריה דראשי המטות מלא וא"ו כתיב ויורש את האמרי דוילכו בני מכיר עכ"ל. גם לא נמנה במסרה רבתא עם מלין דכתובים יו"ד באמצע תיבה וקריין וא"ו: (מא) חותיהם. בהללי חותיהם בחטף פתח בחי"ת: (מב) קנת. ברוב ספרים כ"י וספרי הדפוס ישנים הנו"ן בקמץ: לה. ה"א הכנוי נחה והיא חדא מן תלת לה דלא מפקין עפ"י המסורת וסימן נמסר ברות וזכריה ה'. ובמדרש רבתי דרות על פסוק ותאמר אמצא חן אמר לה ח"ו אין את מן האמהות אלא מן האימהות פי' דמדכתיב לה בלא מפיק קרי ביה לא כלומר לא כן הדבר כאשר דברת שאין אתה מן האמהות כלומר השפחות אלא מן האימהות והדוגמא ויקרא לה נבח בשמו מלמד שלא עמד לה אותו השם ודכוותא לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תקומה וסי' דמקרא זה מדבר בהגוים ובנות הזנות כדאיתא בפ' זה בורר. ועיין הרמב"ן ובחיי על התורה ובחיי על רות ושוחר טוב פרק האיש מקדש באגדתא דעשרה קבין:

פרשת מסעי פתוחה

לג (א) מרעמסס. בשני שואין הראשון נח והשני נע כמ"ש בסוף ויגש: ממחרת. המאריך במ"ם הראשונה וכן הוא לב"א: יצאו בני. הבי"ת רפה: (ח) ויסעו מפני החירת. ג' סבירין פי מפי וקרין פני מפני: (ט) ובאילם. יו"ד בתר אל"ף ולא בתר למ"ד: (יד) היה שם. מלעיל שהקדמא בה"א הראשונה בכל ספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים: (טו) מרפידם. בתיקון ס"ת ישן מרפידים ס"א מרפדים וכן במפתח ע"כ. והרמ"ה כתב ויחנו ברפידים ואין מים (בשלח) ויסעו מרפידים ויבאו (יתרו) הלין ב' מלאים דמלאים ושאר אורייתא חסר יו"ד תניין וכולהון מלאים יו"ד קדמאה: (טז יז) בקברת התאוה. כך הם בהעתק הללי ובירושלמי בקברות מקברות ע"כ ובחומש עם תרגום מסביוניטה הראשון כתוב חסר ונכתב עליו יש ספרים בקברות והשני כתבו בפסוק מלא וכן בתיקון ס"ת ישן כתוב בקברת במפתח בקברות ע"כ. אך בספרים מדוייקים שניהם חסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל קברות התאוה דויקרא את שם המקום ההוא בפ' בהעלתך מלא וא"ו כתיב ודכוותא מקברות התאוה נסעו הכא ומסר עליהם תרין מלאים הלין ושאר אורייתא חסר וא"ו כתיב: (כז) בתרח. הוא סוף פסוק: (לג) ביטבתה. בי"ת ראשונה דגושה והיו"ד בקמץ לבד וכן מ י ט ב ת ה: (לה) בעצין גבר. בהעתק הללי בעצין ירושלמי בעציון מעציון ע"כ. ובספרים שלנו שניהם חסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו בעצין גבר ויסעו מעצין גבר תרויהון חסרים וא"ו כתיב וכל לשון עצין בעצין מעצין חסרים: (מד) העברים. העי"ן בחטף פתח: (מו) דבלתימה. הדל"ת בדגש: (מט) הישמת. בהעתק הללי הישמת ירושלמי הישימות ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן הוא על פי המסורת. וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו על הירדן מבית ה י ש מ ת חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב ועיין מ"ש ביהושע סימן י"ב: (נב) והורשתם. השי"ן ימנית: במותם. בתיקון ס"ת במתם במדוייק במותם ע"כ. והרמ"ה כתב ואת כל במותם תשמידו מלא וא"ו וכולהון מלאים: (נד) ולמעט תמעיט. בלא מאריך בלמ"ד בס"ם: (נה) וצררו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו:

לד (ב) אל הארץ כנען. כן כתיב ומטעים ביה ספרים. לכם בנחלה. בס"ם הבי"ת בגעיא: (ג) נגב. בתביר: ים המלח. וכן ים כ נ ר ת כולם קמוצים בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס קדמון. והא לך לשון המכלול דף ר"ג וכמו שמלת כל הקמוצה היא חטופה במקף כן כל אות קמוצה באחרית המלה ובלדה אות נחה נראית ובמקף היא חטופה לעולם כמו זכר־נא ש מ ר־הם וכו' חוץ משתי מלות י ם ע ם כמו יָם־כנרת יָם־המלח וכן הָעָם־הזה וזולתו כי הם קמוצים והם במקף ונקראים בקמץ רחב אך בהסמכם אל מלה אחרת סמיכות ענין תשובנה פתח כמו יַם־סוף־עַם־ה' אך ים כנרת ים המלח הם קמוצים אעפ"י שהם סמוכים סמיכות ענין וכן כל יָם זולתי יַם סוף עכ"ל. והאפודי טען עליו ואמר כבר חשב רד"ק לתת כלל מה וכו' ושכוהו בכל זה מבואר מאד כי נמצאו רבים קמוצים ובמקף והם בלתי חטופים אשר גָר־שם אהרסם כְּתָב־הדת קמץ בעדות המסרה מ ש ג ב־לנו ב ז־לדבר כל אלה קמוצים ובלתי חטופים ע"כ. ובעל מגן דוד הגין בעד רד"ק וכתב זה לשונו ולא אמר כלום כי אלה המלות שאמר שהן קמוצות ובמקף ואינן חטופות אינו כן לפי הספרים המדוייקים שהיו בזמן רד"ק רק היו בלתי מקף וכן הם במקצת ספרים מדוייקים שנמצאים בינינו חוץ ממלת כ ת ב הדת שהיא פתוחה ובמקף. וכן הביאה רד"ק פתוחה בשער השמות במשקל פֶּעֶל ומ"ש האפודי שהיא קמוצה בעדות המסרה אפשר שרד"ק ראה מסורת אחרת שאומרת בהפוך זה ואף שיודה רד"ק לאפודי שמלת ג ר שם ודומה לה הן במקף ואמר רד"ק שהסבה שאינן נחטפות הוא מפני שמאריך שיש באות הקמוצה כמ"ש לשון למודים שער א' פ"ה וכבר כתבתי לשונו בפרשת בראשית ע"פ כי ש ת לי ע"ש: (ד) מנגב. הנו"ן דגושה: והיה. והיו ק' והוא חד מן מלין דכתובין והיה וקרין והיו כמ"ש ביהושע סי' ט"ו ו': (ה) נחלה מצרים. עיין מ"ש בתהלים סי' קכ"ד: (ו) הגדול. הגימ"ל דגושה: וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול. כתב המעתיק במסרה גדולה אות הגימ"ל גבי א' הגדול מלא בתורה דלא אתחבריר ליה הי נינהו הים הגדול מלא ומהיך בה מילתא דאיתחבריר ליה דהוא הימה הגדול דיהושע. ואומר אני דלא בריר ולא נהיר דהי מעיינת במסרה דפרשת נח מתחזי לך דחד מן א' מלאים הוא הים ה ג ד ו ל וגבול דהכא ובפסוקי דאורייתא בלחוד קא מיירי וברירא דמילתא הכי הוא ודאי ולית בה ספיקא כלל והכי מסיר הרמ"ה ז"ל: (יא) הגבל דומתה. ברוב ס"ם בזקף קטן: (יד) הראובני. הה"א בקמץ וקריאת הרי"ש בשורק כמו שכתוב בפרשת פינחס: (טו) לקחו נחלתם. השני שהתי"ו ברביע לא זקף קטן: ירחו. היו"ד בשוא. (יז) אלה. בשופר יתיב לא בגלגל והלמ"ד דגושה: (כב) בקי. הקו"ף דגושה: (כו) עזן. הזי"ן דגושה: (כח) פדהאל. במקצת ספרים הדל"ת בפתח והה"א נחה בשוא נח ובמקצתן הדל"ת בקמץ והה"א נחה בלי ניקוד. ובעל אור תורה כתב דלפי זה קריאת המלה בקמץ חטוף כמו נ ל פ ח ד. ולפי דבריו היה ראוי הה"א לינקד בשוא וזה לא מצאתי כי בכל הספרים שהדל"ת בקמץ הה"א נחה בלי ניקוד ואם כן קריאתו בקמץ רחב כמו פדהצור עשהאל ובכל ספרים מדוייקים כתיב מלה חדא והוא חד מן שמות שאינן נחלקים ע"פ הירושלמי כמו שכתוב בריש פרשת במדבר:

לה (א) בערבת. בי"ת ראשונה דגושה: (ב) ומגרש. הגימ"ל רפה: (ה) זה יהיה להם. חד מן ס' ל ה ם דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסי' במ"ג סדר בהעלתך ועיין מ"ש ביהושע סימן א': (ז) אתהן ואת מגרשיהן. לית כוותיה בנו"ן באורייתא: (ח) המעט. הה"א בלא געיא מכלול דף נ"א וכן הוא בס"ם: (ט) לאמר. הלמ"ד דגושה: (כ) יהדפנו. הדל"ת בחטף קמץ: (כא) מות יומת. השני במאריך והוא גם במקף במקצת מדוייקים אף על פי שאינו נראה כן מהחילופים: גאל. הגימ"ל דגושה: הדם. ברביע לא בזקף קטן: (כג) בה. השני ברביע: (כה) הקדש. הקו"ף דגושה: (כז) את הרצח. גלגל בה"א:

לו (ב) את נחלת. במאריך ובמקף: (ג) על נחלת. הראשון ביתיב כמו השני שבסמוך לא במקף: (ח) וכל בת ירשת נחלה. ג' פסוקים בקריא מן תמן אתון רישיהון וכל וסימנהון וכל שיח השדה וכל בת ירשת נחלה וכל שלל הערים (יהושע י"א):

סליק ספר במדבר

ותשלם מלאכת ספר רביעי והוא ספר הפקודים והמסעות. תהלה לשומע שועות:

יט (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. י"ח פעמים נתיחד הדבור למשה ולאהרן ביחד. ואלו הן ג' פ' וארא. וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם. ב' פ' בא. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה וגו'. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח. א' פ' שמיני. וידבר ה' וגו' דזאת החיה: א' פ' תזריע. וידבר ה' וגו' דאדם כי יהיה בעור בשרו: ב' פ' מצורע. וידבר ה' דנגעי בתים. וידבר ה' דפרשת זבים: ג' פ' במדבר. וידבר ה' דאיש על דגלו. וידבר ה' דנשא את ראש בני קהת. וידבר ה' דאל תכריתו: א'. פ' בהעלתך. ויאמר ה' פתאם אל משה ואל אהרן: א'. פ' שלח. וידבר ה' דעד מתי לעדה: א' פ' קרח. וידבר ה' דהבדלו מתוך העדה: ג' פ' חקת. וידבר ה' דריש פרשתא. ויאמר ה' דיען לא האמנתם בי. ויאמר ה' דיאסף אהרן: ומה שאמר הקדוש ב"ה להם שיאמרו לישראל. המה י"ג פעמים (ור"ל כי דל מינייהו ה' פעמים שלא היו שליחותן לישראל כלל רק אליהם לבד היה הדבור ואלו הן. ויאמר ה' דכי ידבר אליכם. שלא נשתלחו לישראל רק לפרעה. ויאמר ה' דקחו לכם מלא חפניכם. ג"כ לא נשתלחו רק להביא מכת שחין. וידבר ה' דנשא את ראש בני קהת. וידבר ה' דאל תכריתו. גם שם לא היה המצוה לישראל רק למשה ולאהרן לבדם שיקבלו מספר בני קהת. ולהזהיר על כלי המקדש. ויאמר ה' פתאם. גם כן לא נשתלחו כלום רק שהיה תוכחת מוסר למרים ולאהרן על תלונתם במשה. וא"כ לא נשתיירו רק י"ג פעמים שנצטוו בשליחותן לישראל והיינו דאיתא בת"כ י"ג דברות בתורה למשה ולאהרן וכנגדן י"ג מיעוטין שלא נשמע קול הדבור רק למשה לבד כי ת"ל למעט את אהרן רק בי"ג דברות כמו שנתבאר והבן) והי"ח פעמים שנאמרו למשה ולאהרן וכן הי"ג פעמים שנצטוו על שליחותן לישראל המה בסוד י"ג. י"ח: (ב) זאת חקת התורה. לפי דכתיב והזה הטהור על הטמא ביום השלישי וביום השביעי יכול דוקא הזאה ביום. שחיטתה וקבלת דמה הזאת דמה שריפתה והשלכת עץ ארז ואזוב ושני תולעת שהם דוקא ביום מנין ת"ל חקת התורה כל הפרשה א'. ודוקא אלו ה' דברים לפי ששוו להזאה כמו שהזאה פסול באשה כך הם פסולים באשה ולכך הם פסולים גם בלילה אבל לא שאר דברים כמו שיתבאר: זאת. למעט אסיפת אפרה ומילוי מים וקידוש הואיל וכשרים באשה כשרים ג"כ בלילה: חקת. ג"ש מיו"כ מה יו"כ בכ"ג ובכלי לבן אף פרה כן (ועיין הכל ביומא מ"ב ע"ב והוא שלא כדעת הרמב"ם הלכות פרה אדומה פ"א הל' י"א י"ב וע"ש בכ"מ דאף בכהן הדיוט כשר): אשר צוה ה'. שטעון פרישה ז' ימים כמו ביו"כ ודרשינן מדכתיב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם ודרשינן לעשות זה מעשה פרה לכפר זה מעשה יו"כ וכן כאן כתיב ג"כ צוה ה' כמו דכתיב שם צוה ה': דבר אל בני ישראל. שיהא ג"כ לדורות לפי שכתוב ויקחו אליך יכול שאין פרה אלא שעשה משה וכל הדורות יהיו מזים מאותה פרה ת"ל בני ישראל שתהא נוהגת לדורות שיעשו פרה בעת שיהיו צריכין: ויקחו. משל צבור מתרומת הלשכה. (פ"ד דשקלים משנה ב'): אליך. שתהא אתה הנזכר על המעות: ויקחו אליך. ללמד שפרה שעשה משה צריכה שיהיה אפרה בכל הפרות שיעשו לדורות ויהיה מעט אפר מפרה של משה: פרה. בת שלש (ועיין ברמב"ם פ"א מהלכות פרה ושם פסק כחכמים דאף בת ד' כשירה) וכל מקום שנאמר פר או פרים בני שלש הם: אדמה. דוקא וכל שאר המראות פסולות: תמימה. לפי שנאמר למטה אשר אין בה מום מה ת"ל תמימה אלא ללמד שתהא תמימה באדמימות ואפילו רק שתי שערות שחורות פסולה: אין בה מום. למדין ג"ש מקדשים דכתיב כל מום לא יהיה וכל המומין הפוסלים בקדשים פוסלים בפרה (משנה ג' פ"ב דפרה): אשר. ריבוי לרבות כל דברים הפוסל בקדשים כגון יוצא דופן אתנן ומחיר ובקדשים אתרבו כל הני מכל דבר רע פ' שופטים ובפרה פסולים מרבוי דאשר: אין בה מום. פרט לעגלה ערופה שאין פוסל בה מום לפי ששוו שלא יעלה עליהם עול יכול אף במומים ישוו שניהם ת"ל אין בה. בפרה פסול מום ולא בעגלה ערופה: אשר לא עלה עליה עול. לפי שנאמר גבי עגלה ערופה אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעול מנין לרבות אף בפרה פוסל שאר עבודות ת"ל אשר לרבות שאר עבודות אם כן מה תלמוד לומר עול דוקא עול פסול אפילו לא עשה עם ההעלאה שום מלאכה ועבודה רק כשהעלה העול פסולה אבל בשאר עבודות אין פסול אלא כשעבד בה עבודה שלא לצרכה (עיין בסוטה דף מ"ו ע"א): עלה עליה. לפי שבעגלה ערופה אין פסול עד שתמשוך בעול כמו שכתוב אשר לא משכה בעול יכול אף בפרה ת"ל עלה אפי' בהעלאה פסולה: עליה. למעט קדשים שאין פוסל בהם עבודה אפי' שכבר הם קדש ואעפ"י ששוין במומין: (ג) ונתתם אתה אל אלעזר הכהן. כל מעשיה עד אסיפת אפרה יהיו הכל בכהן: אל אלעזר. שיהיו כל מעשיה בסגן. אותה אל אלעזר. אותה בסגן אבל לדורות בכה"ג: והוציא אותה. שלא יוציאו אחרת עמה כשאינה רוצה לצאת לפעמים: אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות ולמדין מפרים הנשרפים שכתוב בהם ג"כ מחוץ למחנה (התם דוקא חוץ לג' מחנות לפי ששם כתוב ג"פ מחוץ למחנה) אף בפרה חוץ לג' מחנות: ושחט אותה. שלא ישחוט אחרת עמה שהמלאכה פוסלת משעת שחיטה עד שתעשה אפר: לפניו. שהיסח הדעת פוסל בה עד שתעשה אפר. (יומא דף מ"ב ע"א) בגמרא יש פלוגתא רב ושמואל רב אמר שחיטה בזר פסולה ושמואל אמר כשירה וסייעתא לרב מברייתא דאתרבי מזאת חקת התורה ושמואל סובר דכשירה דכתיב ושחט אותה לפניו ולקח אלעזר הכהן משמע דשחיטה בזר כשירה (וכן בשריפה כתיב ושרף את הפרה והא"כ ולקח הכהן משמע דשריפה בזר כשירה) ופשטות הפסוקים משמע כשמואל ולא כרב אבל בזוהר מצאתי הכרעה בין שני הדעות שפרה הראשונה אפי' בזר היה כשר שחיטתה ושריפתה אבל לדורות פסולין בזר כמו שמצינו דפרה הראשונה היה קלה קדושתה שהיא כשרה בסגן אבל לדורות דוקא בכה"ג וכמו כן בשני עבודות שחיטה ושריפה חמור לדורות שפסולים בזר: (ד) ולקח אלעזר הכהן. הכהן בבגדי כהונה. הכהן שבעה פעמים בפרשה שכל מעשה הפרה הם ז' ז'. ז' כהנים. ז' הזאות. ז' טומאות. ז' טהרות. ז' כיבוסים. ז' פרות. ז' שריפות: ז' כהנים. ונתתם אותה אל אלעזר הכהן. ולקח אלעזר הכהן. ולקח הכהן. וטמא הכהן. וכבס בגדיו הכהן. הרי חמשה. ומשה ואהרן ג"כ שני כהנים כמו שכתוב משה ואהרן בכהניו: ז' הזאות. והזה מדמה שבע פעמים: ז' טומאות. כל הבא אל האהל. וכל אשר באהל. וכל כלי פתוח. בחלל חרב. או במת. או בעצם אדם. או בקבר: וכן טהרות. והזה על האהל. ועל כל הכלים. ועל הנפשות. ועל הנוגע בעצם. או בחלל. או במת. או בקבר. הרי ז': ז' כיבוסים. וכבס בגדיו הכהן קאי על ג"פ הכהן שכתוב למעלה ונתתם אל אלעזר הכהן. ולקח אלעזר הכהן. ולקח הכהן עץ ארז הרי ג' כיבוסים. והשורף אותה יכבס בגדיו. וכבס האוסף וגו'. והזה הטהור כו' וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו. ומזה מי הנדה יכבס בגדיו: ז' פרות כמו שאמרו ז"ל מסכת פרה (פ"ג משנה ה') ורמוזים כל הז' בפסוק. פרה אדומה. ושרף את הפרה. אל תוך שרפת הפרה. את אפר הפרה. וכבס האוסף את אפר הפרה. חטאת הוא. ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת: ז' שריפות. את ערה. ואת בשרה. ואת דמה. על פרשה ישרף. עץ ארז. ואזוב. ושני תולעת. הרי ז"פ ז': עוד שלשה פעמים ז' בפ'. וטמא שבעת ימים. ושבעת ימים היו מפרישין ומזים על הכהן מכל החטאות שהיו שם כמו שאמרו חז"ל. וג' פעמים כתוב בפ' הזאות יום השלישי וד' פעמים הזאות יום השביעי הרי ג"כ ז'. הרי הכל עשרה פעמים ז' עולה ע' וח' פעמים ז' הם רמוזים מ"ע פנים לתורה אבל יש עוד עד ע' פנים וכמו ע' נפש נכללו במ"ע בפ' ויגש ונכתב מקודם מ"ע (והם בני לאה עם בני זלפה שפחתה) ואח"כ בני רחל ובלהה שפחתה: ולקח אלעזר הכהן. זה קבלת הדם שיהיה בכהן. מדמה באצבעו. שיהא הקבלה דוקא בידו לפי שבשלשה מקומות היו הקבלות ביד. גבי דם אשם מצורע ולוג שמן של מצורע וגבי פרה. גבי דם אשם מצורע היו ב' כהנים אחד בכלי וא' ביד וגבי שמן קיבל תחלה בכלי ונתן לתוך ידו אבל בפרה אינו כן אלא ביד דוקא קיבל מן הפרה ולא בכלי. באצבעו והזה בימנית דוקא ובמיומנת שבימין דהיינו באצבע דכל מקום שנאמר אצבע אינו אלא ימין ולמדין מאצבע דכתיב גבי שמן מצורע אצבעו הימנית הידוע המיומנת שבימין דהיינו יד ימין ואצבע ולא שאר אצבעות אף כאן הזאה דוקא באצבע ובימין וכן בכ"מ שכתוב אצבע כן הדין. והזה ולא יזרוק ולא יטיף: אל נכח פני אהל מועד. במזרחו של אהל מועד ולמדין ג"ש מעל פני הכפרת קדמה מה התם מזרח אף פני שכתוב בכ"מ הוא מזרח: נכח פני אהל מועד. שיהיה מתכוין דוקא נגד פתח אהל מועד ואם לא כוון פסולה לפי שנאמר חוקה לעיכוב: מדמה שבע פעמים. מן הדם יהיה על כל הזאה טבילת אצבע בדם אבל שירים שבאצבע פסול. מדמה שבע פעמים. על כל השבעה הזאות יקבל בפעם אחד דם כשיעור כל ז' הזאות ולא יקבל בשני פעמים מן הפרה ואם לאו פסולה דילפי מקדשים דכתיב שם בדם. מן הדם: (ה) ושרף את הפרה לעיניו. מקיש שריפתה לשחיטתה מה שחיטתה כשהיא שלימה אף שריפתה כשהיא שלימה: והזה ושרף. מה הזאה אל נכח פני אהל מועד אף שריפה כן: לעיניו. שהיסח הדעת פוסל גם בשריפה. ומשחיטה ועד שריפה פוסל היסח הדעת חוץ מהשלכת עץ ארז ואזוב ושני תולעת. את הפרה. לרבות שיהיו עצים בשריפת הפרה ולכתחלה לא ישרוף את הפרה לבדה בלא עצים אבל בדיעבד כשרה אם שרפה לבדה באש בלא עצים כלל: את ערה ואת בשרה כו'. שלא יהיה בה הפשט ונתוח כלל: ואת דמה. שאף הדם שהיה על היד יקנח דהיינו (אחר גמר ההזאה) הדם שבאצבעו היה מקנח על העצים ושעל היד היה מקנח בשער של הפרה: ישרף. שישרוף הכל בגת אחת דוקא שאם יצא אפי' כזית חוץ מגתה פסולה כל הפרה. ערה ובשרה ודמה על פרשה ישרף. ללמד שאין שורפים שתי פרות בגת אחת רק דוקא אחת לבדה שכל אלו הם מיעוטים: ישרף. לרבות את הפוקעים מהגת שמחזירן לאש שעל הגת: (ו) עץ ארז. אם היה כתוב עץ יכול אפילו שאר עץ יהיה כשר תלמוד לומר ארז אי ארז יכול אפילו עצי ארז יהיה כשר תלמוד לומר עץ ארז שיקח לבו של ארז: ואזוב. שלא יהיה לו שם לווי לא אזוב רומי ולא אזוב כוחלי ואזוב מדברי ולא כל שיש לו שם לווי. ושני תולעת. אם נאמר שני הייתי סבור אפילו צבע אדום אחר שלא מהתולעת ת"ל תולעת דוקא הנצבע מהתולעת ואם נאמר תולעת הייתי אומר שכל הנצבע מצבע התולעת שהוא כשר ואפילו מה שנצבע בפעם שלישי ואילך ת"ל ושני יצבע השני מן התולעת דוקא לפי שהתולעת בעצמו הוא הראשון והשני הוא צבע השני וזהו דוקא כשר ועוד למדו חז"ל שטעימה פוסלת ופסולה לפי שאין זה שני אלא שלישי אלא כשהיו רוצים לידע אם הוא טוב הצבע היו לוקחים בקליפת ביצה ושם היו מנסים הצבע. והשליך אל תוך. שאין רשאי להשליך אלא דוקא תוך הפרה ולא חוצה לה ודוקא בפרה עצמה ישליך: שרפת. דוקא כשהתחילה הפרה לשרוף ולא קודם לכן ולא אח"כ: הפרה. כשהיא שלימה עדיין א"כ מה ת"ל אל תוך שישליך דוקא בפרה שלימה ותיכף כשהיא נפקעת ישליך לתוכה: (ז) וכבס בגדיו הכהן. לימד שמטמא בגדים וכל מקום שנאמר כבוס הוא טבילה חוץ מב' פעמים. בדם החטאת כשנפל על בגד כתיב תכבס והוא כבוס ממש. וכן בבגד המנוגע בכבוס ראשון דכתיב וכבסו את אשר בו הנגע ושני אלו בז' סממנים. ודע כי בתרגום על כל כבוסים שטעונים טבילה מתרגם ויצבע לבושוהי ועל ב' כבוסים האלו מתרגם ויתחוורון: בגדיו. כל כלים שבעולם שנגע בהן טעונים כבוס וזהו טבילה וכן בכל כבוס שבתורה מטמא כל כלים במגע ובמשא חוץ מאדם וכלי חרס שאינו מטמא א"כ מה ת"ל בגדיו שאין מטמא רק בשעת עסקו בשריפה אבל לא אח"כ (אבל הבגדים שהיו עליו כבר נטמאו הם) ולכך כתיב בגדיו שבגדים שלו בודאי היו עליו (גם עכשיו הם טמאים) ואין טמא אלא הבגד שנוגע בו דוקא אבל בגד העליון שאין נוגע בו אין טמא: ורחץ בשרו במים. בכל מקום שנאמר ורחץ בשרו הוא טבילה חוץ משני פעמים גבי רחיצת ידים ורגלים שביאת אהל מועד שאין כוון אלא רחיצת

ידים

ידים ורגלים וכן והקרב והכרעים ירחץ במים גם כן אין שעון טבילה אלא רחיצה למדים מג"ש בשרו בשרו מט"ז דכתיב ורחץ במים את כל בשרו. לימד שטעון טבילה אף כל מקום שנאמר בשרו טעון טבילה יכול שאין צריך לטבול בפעם אחד כל גופו רק אבר אבר. למדין בהיקש כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש וטהר בפ' אמור. מה ביאת השמש כאחד אף טבילת גופו כאחד ופירוש ביאת השמש כאחד כי באמת אינו כן רק מעט מעט אלא הענין הוא שאין פסול רק כשטובל אבר אבר כל פעם אבר אחד אבל כשנכנס במים כלו כאחד הוא דומה כמו ביאת השמש שבכל פעם הוא בא מעט מתחת לרקיע ואין חוזר ומתגלה אותו המעט: במים. במי מקוה שיהיה בו ארבעים סאה ולמדין מט"ז דכתיב את כל בשרו במים שיהיה עולה בהם כל בשרו והם ג' אמות גובה ואמה על אמה רוחב והוא מחזיק מ' סאה: ואחר יבא אל המחנה וטמא כו'. סדר הפסוק היה צריך להיות וטמא הכהן קודם ואחר יבוא אל המחנה אלא ללמד שב' אלו מעכבים ביאת המחנה שאם לא כיבס בגדיו ג"כ אסור לבא אל המחנה אלא שאין חייב כרת (רק מלקות משום ולא יטמאו וגו'). אל מחוץ למחנה. כל שלוה מחנה הכתוב לגבי טמאים אינו אלא מחנה שכינה חוץ מהטמאים שטומאה יוצאה מגופם (והיינו זב ובעל קרי ודומיהן): וטמא הכהן עד הערב. שצריך הערב שמש כשאר טמאים כמו שכתוב בפ' אמור ולא יאכל מן הקדשים וגו' ובא השמש וטהר: עד הערב. בנין אב ללמד על המשלח את השעיר המשתלח וכן פר ושעיר הנשרפים שמטמאין בגדים ולא כתיב שם עד הערב ונלמד מכאן שטומאתן עד הערב וכן ללמד על הכתוב בפרשה זו מואסף איש טהור ואילך שלא נזכר עד ואחר יבא אל המחנה. ונלמד מכאן (שאסור לבא למחנה שכינה עד הערב) וכן לענין רחיצה שאין כתיב באוסף ובמזה וכן כיבוס בגדים שבפרשת תזריע ואין כתוב רחיצה למדין מכאן שבכ"מ הוא טעון רחיצה דהיינו טבילה: (ח) והשרף אתה. ולא המסדר את המערכה ולא המצית האור שעונים כל זה רק המסייע בשעת שריפה: יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים. שני פעמים במים ללמד כמו שטבילת אדם הוא דוקא בארבעים סאה ונלמד מורחץ במים את כל בשרו. מים שכל גופו עולה בהם אף טבילת כלים דוקא בארבעים סאה, ואפילו מחטין וצינוריות וכך דרוש הפסוק יכבס בגדיו במים (אם הם מי מקוה ולא מעין) דוקא במים שרוחץ בשרו באותם מים המה כשרים לטבילת כלים: (ט) ואסף איש טהור. איש להכשיר את הזר שכשר באסיפת אפרה שעד כאן היה פסול כמו שכתבנו למעלה. לכך כתיב כאן איש לרבות את הזר (יומא מ"ג ע"א): טהור. לרבות האשה שג"כ היתה פסולה עד כאן שהיה צריך דוקא כהן (יומא שם): את אפר הפרה. ולא את אפר האודים שכך שנינו שכותשים הכל לאפר והעצים שהיו שם. אותם שכבר נשרפו לגחלים היו כותשים ומה שהיה נשאר עדיין עץ היו משליכין לחוץ וכך נדרש את אפר הפרה דוקא ולא האודים שלא נשרפו לאפר שאין בכלל אפר הפרה יכול ממעט אני אותם האודים שכבר נשרפו לגחלים ת"ל מעפר שרפת החטאת ולא כתוב שם מאפר הפרה שכל מה שנשרף ואפילו מן האודים הוי בכלל שרפת החטאת ונכתש לאפר: והניח מחוץ למחנה. לא היה צריך לכתוב והניח אלא ואסף איש טהור כו' אל מחוץ למחנה ובא ללמד שצריך כוונה דהיינו שיש לו דעת אבל חרש שוטה וקטן פסול באסיפת האפר אבל אשה כשרה לפי שיש לה דעת: אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות דהיינו בהר המשחה במקום שרפתה: והניח מחוץ למחנה והיתה לעדת בני ישראל למשמרת כו'. לפי שאפרה נתחלקה לשלשה חלקים (אחד בחיל שממנו היה מזין לכל העוסקים בשאר הפרות וחלק אחד אצל הכהנים בהר המשחה ואחד לכל ישראל) ואלו הג'. מחוץ למחנה. אותה שהיה אצל הכהנים. לעדת בני ישראל. זה שהיה אצל כל ישראל. למשמרת. אותה שהיה בחיל למשמרת לדורות: למשמרת למי נדה. לפי שכל הדברים הפוסלים בפרה דהיינו היסח הדעת ונעשה בה מלאכה וכדומה פוסלים ג"כ במים חיים וכל זה קודם שנתנו בה האפר אבל משנתנו האפר אזי אין פוסל בה דברים הללו ולכן כתיב למשמרת למי נדה שיהא האפר משמרת למים שעד שלא נתנו היו המים עצמם צריכים שימור ומשנתנו לתוכם האפר הוא שומר המים: במקום טהור. אפילו כלי חרס שנגע בשרץ מגבו כשר (ולימד הכתוב כאן) שאם היה בכלי חרס מים של חטאת אינם פסולים בנגיעת שרץ (שנגע קודם בכלי) אבל כשהניחו את הכלי על גבי השרץ נטמאו המים וזה רמוז במקום טהור דוקא שיהיה המקום טהור אבל כשהעמיד הכלי על השרץ אזי המקום שעומדים שם הוא מקום טמא אבל בנגיעה אין חשש לפי שהמקום טהור הוא: במקום טהור. שאין מי חטאת ניצול בצמיד פתיל באהל המת: חטאת. ללמד שמועלין בפרה כמו בחטאת יכול אפילו לאחר שנעשה אפר ת"ל היא שאין מועלין באפרה: (י) וכבס האסף. שמטמא בגדים במשא וכל שכן במגע ומנין שאף במגע אין לך דבר שמטמא במשא ואין מטמא במגע: את אפר הפרה. דוקא אפר הפרה בעצמה מטמא אבל לא כשנתערב עם אפר אחר אם לא שיש רוב מן אפר הפרה: וטמא עד הערב. ולא כתיב כאן ואחר יבא אל המחנה שנלמד מן הכתוב למעלה כמבואר והענין שלא נכתב כאן וצריך ללמוד אותו לפי שכל הכתוב למעלה היה דוקא בכהן ודבר הכתוב בהווה שעיקר דירתו הוא במחנה במקום קדוש הוצרך לכתוב שם שלא יבא אל המחנה אבל כאן שגם ישראל כשר לכן לא צריך לכתוב ואחר יבא אל המחנה ודרך התורה לדבר בהווה (שהישראל גם בלא זה לא היה צריך להיות במחנה שכינה): והיתה לבני ישראל ולגר הגר וגו'. מכאן ואילך דיני טומאה וטהרה של פרה ועד כאן היה עשיית הפרה. וזה הוא כלל והיתה לבני ישראל ט' ואחר כך הפרטים ואחר כך עוד כלל סוף הפרשה והיתה להם לחקת עולם כלל ופרט וכלל: לבני ישראל. מיעט נכרים מכל טומאות שאין טמאים בשום טומאה יכול אף גר יהיה טהור תלמוד לומר ולגר: הגר. לרבות נשי גרים שנתגיירו עמהם ורמוז בזה שכתוב כאן ולגר הוא הגר בעצמו: הגר. הוא הדר עמו ואלו הם הנשים: בתוכם. לרבות העבדים שהם אצל ישראל והם בתוכם ממש אבל הגר לא הוי בתוכם ממש רק הוא כחשב בפ"ע: לחקת עולם שאפי' א' מכל האמור בפ' מעכב וזהו חוקה: (יא) הנגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים. ולהלן כתיב כל הנוגע במת בנפש האדם כפל הפסוקים דרשו רבותינו ז"ל הנוגע במת זה מת שלם ומנין להביא כזית מן המת ת"ל כל הנוגע במת והענין שלמדו על כזית לפי שתחלת יצירת האדם הוא בכזית עוד למדו לכל נפש אדם שדם המת מטמא מנין אפי' רביעית ת"ל לכל נפש אדם שתחלת נתינת דם באדם הוא רביעית שמתחלה בשעת יצירתו הוא בלא דם ואחר כך כשנתגדל מעט אז בא לו הדם כשיעור רביעית: לכל נפש אדם. לרבות בן שמונה שאע"פ שהוא אינו מטמא כשנוגע בטומאה אבל אם הוא מת מטמא אחרים. עוד מרבה לכל נפש אדם לפי שכל מעינות המת הוא טמא ומעינות בן שמונה טהור יכול אפי' דמו טהור ת"ל לכל נפש אדם לרבות דמו של בן שמונה שטמא: אדם וטמא שבעת ימים. אבל לא שארי טומאות מטמאין שבעת ימים: במת בנפש אדם. שאין מטמא דם אלא במת בלבד אבל לא בשאר טומאות: (יב) הוא יתחטא בו. כל המקבל טומאה מקבל הזאה. בו בכשר ולא בפסול שאם לא עשו דבר אחד כמצותה לא עלתה הזאתו: ביום השלישי וביום השביעי. בין יום השלישי ובין יום השביעי דוקא ביום ואם הזה בלילה פסול. השלישי השביעי ולא קודם ולא מאוחר: וביום השביעי יטהר. שאין טהור אלא לאחר הזאה שניה אבל לאחר הזאה ראשונה עדיין בטומאתו: ואם לא יתחטא וגו' לא יטהר. דוקא ביום השלישי ויום השביעי יזה אבל כשהזה בשאר ימים הן שהזה קודם דהיינו יום שני ויום ששי ואף כשהזה לאחר זמן דהיינו רביעי ושמיני לא עלתה לו הזאתו: לא יטהר. ואין טהור שנטמא חייב כרת אלא כשנכנס טמא אל מקדש השם: (יג) כל הנגע במת. לרבות איבורין של מת דהיינו שערו וצפרניו ושיניו שאין מטמאין כשהם מופרשים מהמת אבל כשהם מחוברים מטמאים מרבוי דכל: אשר ימות. דוקא כשהוא מת אבל הגוסס הוא כחי ואין מטמא: ולא יתחטא כו'. אפי' טבל רק שלא הזה חייב כרת על ביאת מקדש: ונכרתה הנפש. הכרת היא בנפש: הנפש ולא צבור: ההוא. דוקא מזיד אבל לא שוגג או מוטעה או אנוס: מישראל. וכל ישראל הם בשלום שאין נענשין אחד בעד חבירו: כי מי נדה לא זרק עליו. דוקא עליו אבל נתכוין להזות על זה ונפל על אחר פסול בין באדם בין בכלים: טמא יהיה. לרבות טבול יום שחייב כרת אם נכנס למקדש: עוד טמאתו בו. לרבות מחוסר כפורים אם נכנס למקדש ואפי' הזו עליהם חייבים כרת: (יד) אדם כי ימות באהל. דוקא אדם מטמא באהל וזהו שאמרו חמור מכלם המת שמטמא באהל מה שאין כולם מטמאין: כי ימות. שאין מטמא באהל עד שימות: כל הבא אל האהל. היינו שבא לאחר מיתה. וכל אשר באהל. שהיו שם בשעת מיתה: כל הבא אל האהל. דהיינו אדם שבא שם: וכל אשר באהל. היינו כלים ושאר דברים: הבא אל האהל. דוקא שבא לתוך האהל אז נטמא אבל כשנגע באהל אין טמא רק בית סתום או קבר סתום מטמא כל סביביו אבל לא פתוח: הבא אל האהל. הם דברים המביאים את הטומאה ודוקא אם הם באהל אבל לא כשחוצץ בפני הטומאה ואף שהאהל הוא טמא בעצמו כמו שיבואר להלן אף על פי כן חוצץ אבל שאר דברים חוץ מאהל כל דבר הטמא אין חוצץ אבל באהל אינו כן מדכתיב כל אשר באהל דוקא. יטמא שבעת ימים. לימד על טומאת אהל שטמא ז' ימים וכן כתיב בטומאת מגע שבעת ימים ובטומאת משא אין כתיב בפרשה זו כלל טומאת ז' ימים ונכתב בפ' מטות כל הרג נפש וכל נגע בחלל דאין מובן כל הורג נפש וכי אין זה נוגע בחלל אלא ע"כ הורג נפש אף שלא נגע דהיינו שהרגו בדבר אחר ואף בעץ אם המיתו טמא ואף שלא נגע בחרב דהיינו שכרוך על החרב שום דבר או שהרגו בפשוטי כלי עץ ג"כ טמא וזהו מטעם משא לפי כשהרגו בודאי הסיטו מעט וטמא מחמת משא: וכל אשר באהל. לרבות הן הבא אל האהל דהיינו אדם והן אשר באהל דהיינו כלים כמו שכתוב למעלה שיש בדין מביאין את הטומאה וחוצץ וכן וכל אשר יגע מרבה בין אדם ובין כלים: (טו) וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו. פתוח שהטומאה נכנסת לו דרך פתחו וזהו כלי חרס וכלי נתר אבל לא כלי שטף שהטומאה נכנסת לו דרך גבו: אשר אין צמיד פתיל עליו. הא יש צמיד פתיל טהור פי' צמיד הוא הדבק שהכסוי דבק בכלי וכמ"ש ויצמד ישראל כו' (וכן פי' הרד"ק בשרשים). פתיל הוא הכסוי עצמו וכמו שכתוב חתמך ופתילך שקאי על טלית שהיה מתכסה בו: עליו. ללמד דוקא בכלי חרס בעינן שיהיה צמיד פתיל עליו אבל האהל אם הוא פתיל לבד אף על פי שאין צמיד. מציל באהל המת דהיינו הבור והדות: טמא הוא. לאפוקי כלי שטף שאין מצילו הכלי חרס (והוא אסמכתא בעלמא שאינו מציל בצמיד פתיל כלי שטף שבתוכו ועיין פ"ח דעדיות משנה י"ד): טמא הוא. למעט בית המנוגע כמו שסובר ר' יוסי בנגעים פרק י"ג משנה י"ב ר' יוסי אומר כל המציל צמיד פתיל באהל המת מציל מכוסה בבית המנוגע. וכל המציל מכוסה באהל המת אפי' מגולה בבית המנוגע טהור (וא"כ בדבר שטעון צמיד פתיל במת ממעט תיבת הוא בית המנוגע. ובאהל שאין צריך רק פתיל ממעט תיבת הוא אפי' מגולה): (טז) וכל אשר יגע על פני השדה. דרשו רז"ל להוציא את העוברין שאין מטמאין כשהם בבשר האשה והוא מחלוקת ר' ישמעאל ורבי עקיבא (חולין ע"ב ע"א) אי עובר במעי אשה טהור או טמא ולכאורה מה פליגי טומאה בלועה היא אלא הנפקותא אם הוציא הולד אבר אחד למ"ד עובר במעי אמו טהור הוא אזי אף שנגע באבר ההוא טהור ולמ"ד טמא אזי הנוגע בו באבר טמא ולפ"ז הדרש נדרש כך וכל אשר יגע על פני השדה דוקא בגלוי להוציא העוברין שאין מטמאין והיינו כשהוציא אבר כמ"ש ודוקא כשהוציא אבר אחד חוץ מהרחם שאם יצא הרחם הרי הוא כילוד ובודאי מטמא והוי כמו על פני השדה ולא נתמעט ממיעוט על פני (שגם בכאן יצא הפנים): בחלל חרב. עכשיו חושב הדברים המטמאים באהל וה"פ הפסוק וכל אשר יגע על פני השדה הוא המטמא בנגיעה. ואחר כך חושב דברים אחרים המטמאים באהל. בחלל חרב הוא אבר מן החי שיש עליו בשר כראוי ואין פי' בחלל חרב שנהרג ממש רק שעודנו חי וחתכו ממנו אבר: חרב. ללמד חרב הרי הוא כחלל: או במת. לרבות אבר מן המת שיש עליו בשר כראוי: או בעצם אדם. דרשו חז"ל (הוא פ"ב דאהלות משנה א') רוב עצמות ורוב הבנין

ורוב

ורוב המנין מן הגויה לכך נאמר כאן בעצם אדם להורות דווקא מה שהוא מהאדם דהיינו מהגויה. אבל להלן נאמר בעצם סתם בשם אפי' כשעורה טמא: או בקבר. לרבות קבר סתום שמטמא כל סביביו וכל אלו הדברים מטמאים באהל: (יז) ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת. כתיב כאן ולקחו לשון רבים לרבות כל הכשרים שבאסיפה וכאן יש עוד שני דברים מילוי מים וקדוש אפר ולכך כתוב כאן ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת אותם שכשרים לאסוף שרפת החטאת יהיו ג"כ למילוי מים ולקידוש לרבות אשה ולהוציא חש"ו: לטמא. אין צריך לקדש לכל טמא בפני עצמו אלא יכולים לקדש לכמה אנשים: ונתן עליו מים חיים אל כלי. משמע שהמים יהיו בכלי ומשמע שהאפר יהיה תחילה בכלי מדכתיב ונתן עליו מים חיים אלא בפסוק זה יש שנייהם מילוי מים וגם קידוש אפר. תחילה ממלא מים בכלי ונותן אפר על המים ואח"כ יערב אותם המים עד שיעלה למעלה: אל כלי. דווקא בכלי לאפוקי השוקת שבסלע אין מקדשין בה ואין מזין בה. חיים. ולא מוכין [ר"ל מלוחין ופושרין וכ"ה במסכת פרה פ"ח משנה ט'] ולא מכזבים: חיים אל כלי. שתהא הנותן בכלי לאפוקי המפנה את המעיין לתוך הגת פסולה ור"ל שתהא הנותן דהיינו בעוד הן בתוך המעיין אז יקחם בכלי אבל לא כשהיו במקום קרקע אחר דאז פסולין ונתן עליו מים חיים אל כלי. כתיב ונתן לשון יחיד וכן עליו למעט שלא ימלא לדבר אחר ולא יעשה מלאכה אחרת עמה (ולא יעשה אדם קידוש ולא מילוי לשני בני אדם) ואם עשה פסול והיינו דכתיב ונתן לשון יחיד וכן עליו שנדרש ממנו קידוש כמ"ש ומים חיים אל כלי שנדרש ממנו המילוי יהיה דווקא עליו דהיינו בכלי אחד ואדם אחד ולא בב' כלים ולא לב' בני אדם: (יח) ולקח אזוב. אף דלא כתיב כאן אגדת כמו גבי פסח [ילפינן בג"ש מפסח לקיחה לקיחה שצריך ג' קלחים וכ"ה במסכת פרה פי"א משנה ט' וע"ש]: וטבל במים. ובלבד שלא יספג: במים שיהיה במים שיעור הזאה שאם קידש פחות משיעור הזאה בכלי זה וכהות בכלי זה פסול עד שיהיה במים שטובל בו שיעור הזאה: איש. להוציא את האשה: טהור. לרבות הקטן ולכאורה הוא תמוה דהוא היפך דרש איש טהור הכתוב למעלה שמרבה אשה ומוציא קטן אבל הענין הוא לפי שאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות וא"כ כאן כתוב בשני המקומות איש טהור וא"כ מה שלמעלה הוי למעט ע"כ כאן הוא לרבות ומה ששם הוא לרבות ע"כ כאן הוא למעט: וטבל והזה. מה טבילה איש טהור וכו' כדלעיל אף והזה כו' כדלעיל להוציא אשה ולרבות הקטן ומקיש טבילה להזאה מה הזאה ביום אף טבילת אזוב ביום לאפוקי טבל בלילה והזה ביום או הפכא פסול: על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות. לרבות שיכול להזות אפילו על מאה אנשים בפעם אחת ואין צריך על כל הזאה טבילה ולכך אפילו שיורי הזאה דהיינו שהזה על האחד יכול להזות אחר כך עוד על השני וזהו מדלא כתיב מן המים אלא והזה סתם: ועל כל הכלים ועל הנפשות. מקיש נפשות לכלים מה כלים האזהן שלא מדעתן דכלים לאו בני דעת אף הנפשות אין צריכין שיהיו דעתן לזה. ואמר רבינו הגאון דבמצורע גבי הזיית הדם מן הצפור לא נזכר במשנה (נגעים פרק י"ד משנה א') רק והזה עליו שבע פעמים וגבי השמן נזכר במשנה (שם משנה יו"ד) על כל הזייה טבילה לפי שאצל השמן כתוב בפסוק והזה מן השמן למעט שבכל פעם יטבול אצבעו בשמן אבל גבי הזיית הדם כתוב סתם והזה על המטהר ולא כתיב מן הדם: על האהל. לימד שהאוהל טמא הוא: ועל כל הכלים. לפי שכתוב למעלה וכל אשר באהל יטמא שומע אני אפי' חבילי קש וקנים ת"ל הכלים יכול אפי' כל הכלים ת"ל בפרשת מטות וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים שדרשו רז"ל עזים זה שק מעשה לרבות כלי עצם וא"כ כתיב וכל כל עץ וכלי מתכות ובפ' זו כתיב כלי חרס וכלי נתר (והיינו וכל כלי פתוח וגו' דאיירי בכ"ח וכתיב אל כלי סתם לרבות אפילו כלי נתר וכ"ה במשנה דפרה פ"ה) הרי ח' מיני כלים שדווקא הם מקבלים טומאה ובגד ושק אין צריכים להיות כלים שלכך לא כתיב בהני תרי כלי כמו באינך וכל לרבות אריג כל שהוא שטמא או שברי כלי או מטלית שהיא שלש על שלש מקבל טומאה: ועל הנפשות. לפי שלמעלה כתוב הבא אל האהל דמשמע גדולים מניין לרבות קטנים ת"ל ועל הנפשות אפי' קטן בן יום אחד: אשר היו שם. דווקא אותם הנפשות אשר היו שם בבית ממש הן טמאין לאפוקי עובר במעי אמו שאע"פ שהוא באהל המת אין העובר מקבל טומאה לפי שטהרה בלועה אינה מיטמאה ואם נולד אחר שיצא המת אין טמא הולד לפי שלא נקרא אשר היו שם בשעה שהמת היה בבית: ועל הנגע בעצם כו'. הוא טומאת מגע ולא באהל (דקאי על עצם כשעורה): בחלל. אבר מן החי שיש עליו בשר כראוי: או במת. אבר מן המת שאין עליו בשר כראוי: בקבר. קבר שלפני הדיבור או של נכרים מטמאים במגע ולא באהל פי' שכנגד המת מלמעלה אם נגע בקבר אז הוא טמא מאמת מגע דטומאה בוקעת כו' אבל כשנוגע שלא כנגד המת אזי אין טמא שאין מטמא באהל: (יט) והזה הטהר על הטמא. דרשו חז"ל ללמד על טבול יום שכשר בפרה ולכאורה הוא תמוה הא כתיב בפירוש הטהור ואמר רבינו ע"פ הכלל כל מיעוט אחר מיעוט הוא לרבות ואמרו בירושלמי מה שלא כתיב ריבוי וכתב מיעוט אחר מיעוט שהמיעוט הב' אינו עוקר המיעוט הא' לגמרי רק שמרבה קצת וכאן הוי נמי מיעוט אחר מיעוט דלמעלה כתיב וטבל במים איש טהור דהוי ג"כ מיעוט וא"כ הוי מיעוט זה השני לרבות וטמא ממש אי אפשר לרבות שבוודאי יעקור דרש זה כל התיבה שכתב טהור אלא נרבה טהור במקצת והיינו טבול יום שהוא מדרגה הראשונה מהטהרות: על הטמא. איפליגו ר"ע וחכמים (יומא דף י"ד ע"א) ר"ע סובר על הטמא טהור פי' אם הזה על הטמא אז המזה טהור ואם הזה על הטהור אז המזה טמא וחכמים סוברים על הטמא דבר המקבל טומאה אם הזה עליו אין נפסל שירי ההזאה אבל אם הזה על דבר שאין מקבל טומאה נפסל שירי ההזאה: והזה הטהר על הטמא ביום השלישי וביום השביעי. אפילו לתרומה ולמעשר צריך ג' וז' לפי שלא כתוב למעלה רק לקדשים: וכבס בגדיו ורחץ במים.

לאחר ההזאה הוא צריך טבילה לאפוקי שאם טבל קודם לכן אין מועיל לו כלל אלא הזאה מקודם ואח"כ כביסת בגדיו ואח"כ טבילת גופו. ורחץ במים וטהר בערב. שינה כאן שבכל מקום כתיב וטמא עד הערב וטהר לפי שחז"ל אמרו במגילה שכל ביום כו' פסול אבל הוא עצמו טובל בלילה וזהו פי' הפסוק וכבס בגדיו ורחץ במים וגו' ששני הדברים יכול לעשות בערב כביסה ורחיצה ובזה יטהר: (כ) ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה. אם נאמר אדם הייתי ממעט רק כלים שהכניסום למקדש שאין חייבים עליהם כרת לכך כתיב ואיש למעט ג"כ קטן: ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל. לרבות הגרים שאף הם בעונש זה כי כל מקום שנאמר הקהל או קהל הוא מורה על גרים לפי שפסוק זה מורה לדורות ולכך איצטריכו לרבות גרים: כי את מקדש ה' טמא. ולמעלה כתיב את משכן ה' טמא ודרשו רז"ל ואמרו אם נאמר משכן הייתי סבור שנמשח בשמן המשחה ואם נאמר מקדש הייתי סבור שקדושתו קדושת עולם: מי נדה לא זרק עליו. מיעוט שאם נתכוין להזות על אחד והזה ממנו על השני פסול וכן הדין בכלים. ולמה נאמר שני מיעוטים שגם למעלה כתיב עליו. ודרשו רז"ל שבין אם היו האדם והכלים השניים צריכין הזאה ובין שלא היו צריכין הזאה אעפ"כ ההזאה פסולה: טמא הוא. בהווייתו שמטמא כלים וכל הטומאות שהיו בו כשנגע במת גם עתה הוא כן: הוא. למעט כלים שנגעו באדם אע"פ שטמאים ז' אינם צריכין הזאה לפי שאין צריכין הזאה אלא האדם והכלים שהיו שם או האדם אפי' נגע באותם הכלים כמו שכתוב בחלל חרב כו' אבל הכלים שנגעו באדם שנטמא במת טמאין טומאת שבעה אבל אין צריכים הזאה שתיבת הוא הוי מיעוט דווקא הוא טעון הזאה ואין דבר אחר טעון הזאה: (כא) והיתה להם לחקת עולם. בין במקדש בין בגבולין בין בזמן בהמ"ק ובין שלא בזמן בהמ"ק צריכין להחזיק עצמם בטהרה: ומזה מי הנדה וגו'. דרשו רז"ל מזה זה נושא שהנושא מי הנדה יכבס בגדיו ומה שכתוב מזה שיהיה שיעור הזאה וא"כ בנושא יש קולא שצריך להיות דווקא שיעור הזאה ואם לאו אז אף האדם עצמו טהור אבל חומרא יש שטעון כיבוס בגדים ובנוגע להיפך אין טעון כיבוס בגדים ומטמא אף שאין בו שיעור הזאה ובג' מקומות יש חילוק בין מגע למשא כאן מי חטאת שיש בהם כדי הזייה ובנבילה ובמרכב: ואגב אמר רבינו הגאון לכאורה הוא תמוה שבתורה כתוב מפורש שהמזה טמא ורז"ל דרשו שהמזה טהור אך אמר רבינו שהדין הוא אותם שהיו מטוהרים על גב החטאת לא היו מטמאים כלל את מי חטאת בשום אופן ואפי' שכשכו ידיהם לתוך המים וזהו מה שכתוב והזה הטהור על הטמא דווקא טהור כה"ג ומה שכתוב כאן ומזה מי הנדה הוא טמא באמת בין מזה ובין נושא אם אינם טבולים לחטאת אבל הטעם שהמזה פסול הוא מטעם נושא ושיהיה בו שיעור הזייה: (כב) וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. לימד על האדם שמטמא כלים טומאת שבעה וזהו שכתוב בפ' מטות וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וא"כ כבר יש לנו לימוד שטעונין כיבוס ומטמאים שבעה וחלוק טומאת מת משאר טומאות שבשאר טומאות אין מטמא בגדים אלא בשעת חיבורו לטומאה אבל בטומאת מת אפי' נגע ביום השביעי לטומאתו הוא מטמא. וכל זה דווקא בכלים אבל אם נגע באדם אפי' אותו האדם שנגע במת עצמו נגע באדם אחר אותו אחר אין טמא רק טומאת ערב וזהו שכתוב והנפש הנגעת תטמא עד הערב ולא יותר. [א"ה לפ"ד הגאון קאי הפסוק וכל אשר יגע בו הטמא יטמא דכתיב סתם טומאה דמשמע טומאת ז' ככל טומאת מת והוא על בגדים שנוגע הטמא מת אף לאחר שפירש מן המת כמו שנאמר פ' מטות וכבסתם בגדיכם וגו' וסיפא דקרא והנפש הנגעת תטמא עד הערב קאי על אדם שנגע בטמא מת ובוודאי הדין דין אמת. אבל נראה לפרש באופן אחר דקאי הכל על אדם שנגע בטמא מת כי תלמוד ערוך בידינו שחיבורי המת מטמא את הנוגע בו טומאת ז' וכיון שפירש מן המת אינו מטמא אדם רק טומאת ערב. ושפיר מדוייק ליסנא דקרא. וכל אשר יגע בו הטמא ר"ל כל זמן שהטמא בו במת בחיבורין אזי יטמא סתם טומאה של מת והוא טומאת ז'. והנפש הנגעת ר"ל אחר פרישתו מן המת תטמא עד הערב ר"ל טומאת ערב לבד ולא טומאת ז' ואם כן הותר הספק של הגאון בעל משנה למלך (פרק ה' מהלכות טומאת מת הל' ב') אם טומאה בחיבורין דאורייתא ולפי דברינו מוכח שהוא מדאורייתא]:

כ (א) כל העדה עיין כל המימרא פ' בלק מהדורא ב': מדבר צן הוא קדש. זה היה אחר סב הר שעיר צפונה כמ"ש פנו לכם צפונה ובאו למדבר צן הולך לרחבו ע"פ הר שעיר לארץ אדום כרצועה ופנו צפונה למזרח הר שעיר עד מיצר מדבר צן עד הגיעו לארץ אדום. והר שעיר הוא מתחיל מקדש ברנע וסופו בקצה ים המלח בנגב א"י ממש וכלה גבולו משם ומיד במקצוע דרומית מזרחית מתחיל ארץ מואב והוא כריבוע במקצוע מזרחית וכולו ע"פ מזרח עד ערך חצי ים המלח וארץ אדום מתחיל בדרום ממיצר מדבר צן והולך ע"פ ארץ מואב לדרומו אבל אינו רחב כהר שעיר רק קצר ממנו הרבה כמ"ש פנו לכם כו' וגם אינו בארכו כמו ארץ מואב רק כלה באמצעיתו וע"פ דרומו הלכו ב"י כשלא הניחום לעבור דרך ארצם והם ב' מסעות צלמן ופונן ועיין בתרגום ירושלמי בפ' מסעי ואחר שהלכו כל ארכו הלכו במדבר מואב ע"פ דרומו מה שנשאר בדרומו שלא חפף עליו אדום כמ"ש ונראה שארץ מואב מתרחב עוד לדרום ומכסה כל פני מזרח ארץ אדום וזה שהלכו בארץ מדבר מואב ולא במזרח אדום ומסעיהן מדרום מואב הוא אובות ההרון המסע בדרומית מזרחית באו למזרח מואב והוא עיי העברים ומשם לנחל זרד והוא למזרח מואב והרחיב גד גבולו בגבול אחר ראובן ארץ יעזר וגלעד נגד ארץ ראובן ונגד ארץ מואב. ולמזרח מעל פני ארץ ראובן וארץ מואב הרחיב גבולו ע"פ ראובן למזרחו וע"פ מואב למזרח שמש עד נחל זרד ולו ארבעה שמות נחל זרד דכאן ובפ' מסעי נקרא דיבן גד וגם נקרא בשירה מתנה ובספר מלחמות נקרא והב ולפי שמשם התחלת נחלת ב"י נקרא מתנה וכן והב ושם אצל נחל זרד תמו כל אנשי דור המדבר כי שם התחלת גבול ישראל והם לא יכלו לראות אפי' פירותיה ומשם נכנסו ובאו מעבר ארנון ונקרא עלמן דבלתימה ובשירה נקרא נחליאל ומתחיל לכ[illegible] שעל כן יאמר בספר מלחמות ב"י ונסיעתם לאת והב בסופה ר"ל באף

המדבר שכבר כלו במדבר שילוכם ומשם הלכו לאת הנחלים כמ"ש מעבר ארנון ומשם לאשד הנחלים מקום גבוה נשפכים ממנו נחלים והוא נוטה לער וכן לגבול מואב והוא הרי העברים ובשירה נקרא במות לטעם דלעיל ומשם בארה ששם נשאר באר של מרים שלא עבר עמהם הירדן ונקרא ערבות מואב ובשירה נקרא הגיא אשר כו' היא הבאר הנזכר בקדש ונקרא שם מי מריבה אך שם לא הזכיר מפני ענינים אחרים שהוזכרו שם וכאן הזכיר השירה שנאמרה עליו בתחלתה כמ"ש רש"י ז"ל וע"ש: וממדבר מתנה. מהמדבר הגדול הלך להם הבאר כל מסעות אלו עד ערבות מואב ולא פסק מעמהם ומתנה ראשית הישוב ונקרא והב ונחל זרד ודיבן גד כמ"ש ונחליאל עבר ארנוי: ומנחליאל במות כו' ומבמות הגיא. שכל אלו המסעות עבר עמהם הבאר עד מסע האחרון ושם נשאר הבאר:

פ' שירת הבאר כא

(יז) **עלי** באר ענו לה. בסוד הדעת בחושבנא: (יח) באר חפרוה שרים כרוה. בסוד או"א. דהוא באר ברא דבראשית. והם ע"ז אותיות ושית אותיות דבראשית. הם כ"ב אותיות: כרוה נדיבי העם. הם אבהן: נדיבי. חושבן ג' אותיות דשני שמות דשילוב היינו יה"ו בשילוב אד"נ ונאמר כאן ב' פעמים באר. הוא מ"ש בתיקונים אחרונים [תיקון ח' ע'] תרין באר איתן. חד באר חפרוה שרים ויריבו עליה תניינא ולא רבו עליה. בראשית ברא שית דאיסור והיתר כדקאמרן. ויחפרו באר אחרת ולא רבו עליה. הלכה למשה מסיני. וזהו עלי באר ענו לה הלכה למשה מסיני דלא רבו עליה. באר חפרוה שרים. היא באר דשית סטרין: במחקק. הוא יוסף. בו רמ"ח עלמין שהן רמ"ח מצות עשה שבו: במשענתם. זה משה ואהרן שעל ידם נתנה תורה שהיא משען לחם ומשען מים וכמ"ש בסוף תיקוני זוהר. אברהם תמך על דא יצחק תמך על דא. ויעקב על שניהן ויעקב נכלל במחוקק ע"כ חשב ממעלה למטה וכאן מתחיל ממטה למעלה:

מתנה הוא ח"י עלמין ח"י אותיות פ"ס דשפת מתנה הוא מ"ה ת"ן: **נחליאל.** הוא ה' הוא האלהים שם של ויהי נועם: במות. הוא שמא שלום ר"פ שהם ל"ב נתיבות. סוד יהוד. והן י"ג מדות רחמים שבתורה י"ג שהן ה"י עלאין בסוד הדעת דו"ן. דכר י"ג נוקבא ה'. והן ה"י עלמין י"ג נהרי אפרסמון ה"י טורי אפרסמון דכיא. סוד מתנה ונחליאל שהם ג"כ י"ג וה"י. י"ג עם ל"ב סוד מה ה"י עם ל"ב סוד מי. וזהו סוד מה ומי כמ"ש מי עלה שמים וירד מה שמו וכו'. ומכאן הכל בכפילות ממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות שבע כפולות והשביעי אעפ"י שאינה כפולה אבל היא היכל הקודש באמצע והיא כוללת הכל כל הבית: (כ) ומבמות הגיא. זה סוד עלמא עילאה נוקבא והיא כוללת ג' עלמין: גיא. הוא י"ג וה' של הגיא הם י"ת וא' של גיא כולל כלם והם י"ע. תיקונין של כתר מלכות אשר בה כלילן הכל כמ"ש בפ' בלק. י"ג תיקונין. ו' תיקונין. והוא סוד בינה לכן כולל שניהם כמ"ש בישעיה: אשר בשדה מואב ראש הפסגה. סוד החכמה כמ"ש בזוהר נכל אברהם ושאל ברזא דחכמה ויצחק בבינה והוא כלול ג"כ שלשה. ראש הפסגה. היא חכמה שהיא רישא דכולא. בשדה מואב רזא דבינה שבו מ"ט שערי בינה אשר הוא רזא דזיווגא כמ"ש בזוהר אהיה אשר אהיה רזא דזיווגא עילאה והוא בסוד הדעת. וכתיב כאן ראש ואשר שהוא הו"ב כמ"ש בתחלת זוהר בראשית אשר וראש. ואמרו בתיקון ל"ע מסיטרא דנוקבא אתקרי אשר ומסטרא דדכורא אתקרי ראש: אשר. הוא אשר הוצאתיך מארץ מצרים לכן כתיב כאן אח"כ בשדה מואב ראש הפסגה: ונשקפה על פני הישימון. הוא סוד הדעת. נמשך מכתר עליון אוירא דלא אתפס. אוירא דאתפס. ואמר ונשקפה כמ"ש בתוספתא דפרשת יתרו בגו איהון יריען קיימא חד מבוקמא. בההוא יריעא אתחפייא ההוא היכלא מניה אבכה וחמי לכולא וזהו ונשקפה על פני הישימון. לכן כתיב ויעל משה ראש הפסגה ומשם ויראהו ה' את כל הארץ וכו': על פני הישימון. הוא אוירא דלא אתפס לכן כתוב ביה ולא ידע איש את קברתו דגניז לעילא לעילא וכתיב ויחנו על הירדן בית הישמת וכו' בערבת מואב:

מהדורא פרשת בלק כב קמא

(ב) **וירא** בלק. ג' ראיות ראה. הא' ראיה חושית. והשני ראיית החכמה וכמ"ש וירא בלק בחלק דחוכמתא כמ"ש וישקף אבימלך בעד החלון. ראיה ג' בכישוף דוגמת הנבואה וזהו בלק בן צפור: את כל אשר. אלו ג' ממטה למעלה בנוקבא: עשה ישראל לאמרי. בדכורא מלמעלה למטה ואלו הג' הם סוד ה"ק ע"ר י"ש והסוף וההתחלה לעולם המה ביחד: (ג) ויגר. סוד ראשית ואחרית ואלה הג' ויגר ויקץ הם במחשבה חב"ד ולכן כתיב באלו הב' האחרונים מפני העם מפני בני ישראל כי הם בסוד שני הפנים וחכמתם בסוד המאה סתימא מאד כמ"ש ונעלמה מעיני כל חי וז' תהומות הם בסוד ז' נקבים שהם נגלה וכמ"ש בגמרא הני ג' ה' ז' כנגד מי ת"א נגד ברכת כהנים וה"א נגד שלשה שומרי הסף חמשה מרואי פני המלך ושבעה רואי פני המלך והן הכל אחד ג' שומרי הסף הם נגד ג' תיבות יברכך ה' וישמרך שבפסוק זה כתיב ג"כ לשון שמירה ומ"ד נגד חמשה מרואי פני המלך הוא פסוק יאר ה' פניו אליך ויחנך הוא ג"כ חמשה תיבות וכתיב בו פנים ומ"ד ז' רואי פני המלך הוא נגד פסוק הג' שהוא ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום הוא ז' תיבות וג"כ כתיב בו פנים והם ב' הפנים שכתבנו למעלה והענין הוא כי בין מרואי פני המלך או רואי פני המלך הוא חדא שיש שבעה רואי פני המלך וחמשה מהם מרואי פני המלך הם נכנסים לפנים מהפרגוד והם חמשה של הדעת שמתפשטים בתוך ז"ת: כי רב הוא. כמ"ש והיטבך והרבך מאבותיך. ורבו כמו רבו. והוא לטוב רב ומלאה כל ארעא וז"ש מאד כמ"ש ואחריתך ישגה מאוד: כי רב הוא. הוא ברכה קדושה יחוד ד' זיווגים: (ד) אל זקני מדין. כי עד עתה לא היה שום רע למדין בג' האלו ויגר ויקץ אבל בזו עתה ילחכו הקהל היה נוגע גם למדין: כלחך השור. ג' ענינים הא' הוא כפשוטו והב' הוא שור של גיהנם והג' הוא רמז למשיח בן יוסף שנקרא שור והם נגד הג' ראיות שכתבנו למעלה וירא כו' ולכך חזר וכתב כאן ובלק בן צפור: (ה) פתורה אשר על הנהר. הענין הוא כי משלשה דברים בא השפע לעולם תחילה ונהר יוצא מעדן ומשם בא השפע לשולחן ומשם לא"י ומשם לשאר הארצות וכנגד אילו הג' אמר הוא ג' ענינים שלו פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו: (ו) כי עצום הוא. הוא ברמ"ח מצות עשה רל"ו וי"ב וכן עולה ג' תיבות כי עצום הוא רל"ו וי"ב וכמ"ש בזוהר פרשת יתרו דף נ"א ואילין איהון י"ב פקודין עילאין דכלילן בהו רל"ו פקודין אחרנין ולמטה נאמר כי ברוך הוא ר"ע עלמין ולבי ע"ל. ואמר בלק ד' דברים ועתה לכה נא ארה לי. כי עצום הוא ממני. אולי אוכל נכה בו. ואגרשנו מן הארץ. ב' עליונים. ב' למטה מהם. על הב' עליונים שלא היה יכול בלק להשיג אותם בקש את בלעם שיעשה אותם ולכך אמר לכה ארה וגו' וב' השניים היה גם הוא יכול לעשותם אמר לשון מדבר בעדו אוכל נכה ואגרשנו ולפי שהג' הוא מעורב מב' הענינים העליונים והתחתונים לכך אמר נכה בו לשון רבים על בלעם ועל עצמו: כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר. כי הדעת הוא הדעת טוב ורע ולכך אמר את וכו' ואשר כו' הנה למעלה אמר ד' דברים הנה עם יצא ממצרים כו' והוא ד' של חכמה וכאן אמר ג"כ ד' דברים ועתה לכה כו' ג' בעם. והד' מן הארץ דייקא והם ד' של בינה שדינין מתערין מינה וכנגד זה אמר ב' של דעת שכולל שניהם תברך מבורך הם ב'. תאר יואר ג"כ ב'. ונבא על העתיד שלבסוף יברך ב' ברכות הא' שיברך את ישראל והב' שיברך את הנדבקים להם וכמ"ש וירא את הקיני. ויקלל ג"כ ב' קללות שיקלל את האומות וג"כ את עמלק: את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר. נתנבא ולא ידע מה ניבא כי הנה ניבא באמרו ז' תיבות אלו על ז' משלים שאמר לו בלעם לבסוף ד' מהם הוא ברכות שברך לישראל והם נגד ד' תיבות את אשר תברך מברך וב' קללות החמישי וירא את עמלק והשני ברכה לקיני הנדבק בהם וקללה לאשור כו' והשביעי וגם הוא עדי אובד והם נגד ב' תיבות ואשר תאר יואר שרומז בהם הקללות לעמלק ולנדבקים בהם וכמ"ש לעיל וז"ש כי ידעתי כי הדעת מתפשטת בז"ת וכן אמר במשלי ד' דברים בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך ד' של חכמה ד' של תבונה ב' של דעת אז תבין כו' וכן אמר אגור כי בער אנכי הוא כד' דברים של חכמה וד' של בינה מי עלה שמים כו' וב' של הדעת מה שמו כי תדע כו' לכן אמר בראשונות ולא ובשניות אמר מי ובשלישית אמר מה והם נגד ג' שמות של ג"ר כח"ב שהם למטה בבינה דהשכל: (ז) וקסמים בידם. להשלים הקסם במעשה ודבור שהם כלל הכל ולכך כתיב בידם. כף זכות וכף חוב ולשון כו' ונגד תורה ומשנה ומעשה בראשית ושני לוחות ולכך אמר וילכו זקני מואב וזקני מדין ויבאו אל בלעם להשלים הג': (ח) לינו פה הלילה. הענין הוא כי כל הענינים הם בג' דברים. הענין בעצמו. והמקום אשר יעשה בו הענין ההוא. והזמן לענין ההוא. והם עס"ן ולמעלה מג' ענינים אלו הוא רצון השם ולכך אמר כאן ג' אלו לינו פה. הוא המקום. הלילה. הוא זמן. כי הזמן ההוא ראוי היה לזה. והשבתי אתכם דבר. הוא הענין בעצמו ואח"כ אמר הרביעית שהיא למעלה מכל ג' האלו והוא כאשר ידבר ה' אלי: (ט) מי האנשים האלה עמך. ג' דרגין נגד ג' כתרים וג' שרים זקני מואב וזקני מדין שרי מואב והם ג' דרגין מלמעלה למטה. עמך למעלה הוא דרגא רביעית של בלעם וכנגד זה אמר ג"כ ד' דברים: (י) בלק בן צפור. מלך מואב. שלח אלי: (יא) הנה העם היצא ממצרים עתה כו'. בלק אמר ד' דברים וכמ"ש ובלעם לא אמר אלא ג' מהם כנגד שני מרכבות של דכר ונוקבא וב' שיני"ן וברכות של ק"ש שחרית וערבית ולכן בדברי בלק כתיב כסה ה"א לבסוף ובבלעם כתיב ויכס ו' י' ובתחילה. ובלק אמר ארה ובלעם אמר קבה למעלה מארה בלק אמר נכה בו ובלעם אמר להלחם בו שהוא ג"כ למעלה כי לה' המלחמה וכמ"ש ומלחמות אני עשיתי. בלק אמר ואגרשנו מן הארץ שהיא הרביעית ובלעם אמר וגרשתיו דמשמע מכל וכל: (יג) מאן ה' לתתי להלך עמכם. כוונתו לרעה היה במה שאמר רק תחלת דברי השם שאמר לא תלך עמהם שאם היה אומר להם כל דברי השם שאמר לו ג"כ לא תאר את העם אזי לא היה בלק שולח אחריו פעם שנית אלא כוונתו ורצונו היה לילך ולכך גיחם להם ולא הזכיר כלל סוף הדברים של הקב"ה: (טו) שרים רבים ונכבדים מאלה. שרים רבים הם ד' דרגין שכוללין עשר. שרים ג"ר כמ"ש חפרוה שרים. רבים הוא נגד ג' אבהן כמ"ש בריש תיקוני זוהר הלכה כרבים כו'. ונכבדים הם ג"ת שאע"פ שהם קטני ארץ המה חכמים מחוכמים בשביל המוחין שבתוכם וזה חילוק בין שר לנכבד שר הוא מחמת עצמו ונכבד הוא מאחרים. מאלה. הוא רביעית לכל תלת שהוא עשירית שכוללת הכל. וכל העשר דרגין כלולים באלו שרים כמבואר למעלה: (יז) כי כבד אכבדך מאד. הוא במחשבה כמ"ש למעלה כי הוא ג' כתרים כו': וכל אשר תאמר אלי אעשה. הוא במעשה ולכה קבה לי הוא הדיבור שהדיבור תלוי בניחום וכמ"ש: (יח) מלא ביתו כסף וזהב. הם ד' שכוללין תשעים ולכך אמר לעבר את פי ה' אלהי וכן לעשות קטנה או גדולה: (יט) שבו נא בזה. למעלה אמר לינו פה הלילה ועתה אמר דרגא אחרת שבו נא בזה כמ"ש (שופטים י"ח ג') מה אתה עשה בזה ומה לך פה ונגד דרגא הרביעית שהוא למעלה אמר מי הביאך הלם שהוא מלך העולם: ואדעה מה יסף. למעלה אמר והשבתי **אתכם דבר** וסוד תשובה. כאשר ידבר ה' הוא חכמה. וכאן אמר ואדעה **בסוד**

בדעת וכאן נתנבא על ברכה הנוספת דכתיב ויודע דעת עליון ורמז זה כאן. ואדעה מה יוסף ה' כו' לשון יוסף רמז על ברכות הנוספות, ואלו הז' ברכות שבירך בלעם הם עשר לפי שג' הברכות שבירך לישראל (ר"ל מה שבירך לישראל לבד בלי התחברות אומה אחרת מה שאין כן בברכה רביעית שם אמר קללת מואב ועמלק שנאמר ומחץ פאתי מואב וקרקר וגו' וגם בברכה רביעית אינו מפורש ברכה לישראל אך הודיע מה יעשה ישראל למואב ולעמלק) הם כפולים מתחלה נמסר הברכה מהקדוש ב"ה לבלעם והב' מה שבירך בלעם לישראל וכמו שכתוב וישם ה' דבר בפי בלעם וכה תדבר. וכן בכל הג' ברכות נמצא הג' ברכות הן שש שכל אחד כפול וד' הנותרות הכל ביחד הם עשרה ולכך מתחלה אמר בלעם והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי. רמז בשתי תיבות דברים אלו והשבתי אתכם דבר הוא הברכה מפי בלעם על ישראל כאשר ידבר ה' הוא מה שנמסר מפי הקדוש ב"ה לבלעם וכאן אמר ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי לא אמר ב"פ דבור כי רמז בזה על ד' האחרונות שאם לא היה רק פעם אחת הדבור מה שדיבר בלעם בעצמו: (כ) אם לקרא לך קריאה בלבד ולא לקלל: (ואך כו'. הוא שני מגינים לישראל תורה וברית וזהו ואך את הדבר): (כא) ויקם בלעם בבקר. סוד המחשבה לכך אמר בבקר וכמ"ש (מיכה ב' א') באור הבקר יעשוה והוא סיומא דמחשבה: ויחבש את אתנו הוא המעשה. וילך הוא הליכה. שיש ג' דברים המשמשים את האדם עינים בראש ידים בגויה רגלים בבטן שהם בג' מקומות של כלל האדם ראש בטן גויה. ולכך כתיב כאן כל אלו הג' ויקם בלעם בבקר הוא רמז על עינים שתיכף לקימת האדם בבקר משמשין העינים כי מיד הוא פותח עיניו קודם לכל דבר. ויחבש את אתנו הוא רמז על הידים וכמו שכתוב בזוהר שחבשו בכל מיני כשופין. וילך עם שרי מואב. שבכל ההליכה היה עושה כשפים ולכך כתיב עם שרי מואב שהקסמים בידם וכמ"ש למעלה וקסמים בידם ונגד זה נתיצב המלאך גם כן בג' מקומות: (כב) והוא רכב על אתנו. שהחמור מקור הטומאה מימינא אך דכורא דידיה אית ביה נוקבא דקיק ולכך כתיב באברהם ויחבש את חמורו וכן במשה ומשיח (ור"ל שהוא זכר) אבל כאן כתיב ויחבש את אתונו. והוא רכב על אתונו (והיא נקבה כידוע) וכן במשיח כתיב עני ורוכב על חמור: (כז) במקל. אמרו בזוהר דף ר"ח ע"ב מה כתיב את האתון במקל אטעין לה ואלבישו לה בזיינוי דינא קשיא תקיפא. במקלו לא כתיב אלא במקל (פוק חמי כמה תקיפא חכמתא דההוא רשע ותאובתא דיליה לאבאשא להון לישראל דאיהו אשגח לנפקא מרשותא דלעילא בגין דתיאובתא דידיה לאבאשא להו לישראל) והוא סוד עק"ב כפל הדינים כידוע בסוד היחודים וזה שאמר מקל דוקא לא במקלו ועמד המלאך בשלשה מקומות נגד שלשה עלמין שפשט לו הדרך בכל השלשה עלמין כמו שכתוב בזוהר: (לה) ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר. למעלה אמר לו המלאך במעשה אותו תעשה וכאן אמר בדבור אותו תדבר ולכך אמר כאן ואפס שלא ידבר שום דבור זולתי אלה: אתו תדבר. הוא אלף וי"ב יאורין סיומא דשם מ"ב: (לח) היכל אוכל דבר מאומה. אמר לו שנים במעשה ואחד בדבור וכמ"ש למעלה בפסוק וקסמים בידם וכן היה אל הברכות בשני ברכות היה במעשה שהלך וכמו שכתוב ואלכה אולי וגו' אקרה כה ובפעם השלישית כתיב ולא הלך כפעם בפעם וישת אל המדבר כו' שהוא בדבור וכל זה רמז לו בלעם מקודם אך לא ידע מה נבא. וכן הוא מלמטה למעלה מעשה דבור מחשבה. היכל אוכל. הם שני מרגלאן מרגלא תתאה ועלאה: דבר. הוא סיכתא שבעינים: (מ) ויזבח בלק בקר וצאן. כלם לכבודו של בלעם ותחלה שלח אותם לבלעם ואחר כך הקריב הקרבנות על המזבח וכמו שכתוב ואותי השלכת אחרי גוך: (ב) פר ואיל במזבח. פר ואיל נגד אברהם ויצחק כמו שכתוב שממית בידים תתפש אבל ביעקב אין להם אחיזה כלל שמטתו שלמה ולכך לא הקריבו כבשים. והנה כל אבהן כלולים בשבעה וכמו שכתוב בזוהר בראשית והנה שבעה נרותיה עליה שבעה ושבעה מוצקות כו' וכמו שכתוב בזוהר פ' בראשית סוד א"ס בע"ע ולכך הקריבו שבעה פרים ושבעה אילים כו'. וסוד פר ואיל וכבש פר הוא ב' שמות של ע"ב בגילופיהון ביודי"ן איל הוא שם של הדעת כמ"ש י"ה שהוא כולל ע"ב וגילופין באלפין כידוע בסוד המרגלא שכאן הוא באלפין. וכבש הוא כולל שניהם וכן המזבח הוא כולל כל ג' שמות עם הקוץ של א' של כתר. ועוד פר הוא שני מילואין של קס"א. ואיל הוא שמות עלמן סוד אהיה אשר אהיה ואחד הוא נעלם. וכבש הוא כולל שניהם: ואמר התיצב על עלתך כל מקום שנאמר התיצב הוא רוח הקדש בסוד העולה וכמו שכתוב בזוהר פ' נח כידוע בסוד אלדד ומידד ותנח עליהם הרוח והם ג' שמות של משכנא שבהם נבנה המשכן: (ג) אולי יקרה ה' לקראתי. שהנבואה הוא בג' דרגין הא' הוא שהנבואה באה על האדם וכמו שכתוב ויד ה' היתה עלי. הב' הוא בראיה וכמו שכתוב חזון ישעיהו וכמה פעמים לשון חזון שהוא ראיה. והג' הוא דבור שהשם שולח הדבור לפיו וכמו שכתוב ונתתי דברי בפיך והדבור והראיה כלולין יחדו וכמו שכתוב כי לנביא היום יקרא לפנים וגו' וכאן הזכיר כל הג' דרגין יקרה ה' לקראתי. ודבר מה יראני: (ד) ויקר אלהים אל בלעם. בראשונה נאמר אלהים ובשניה שם הויה ויקר ה' ובשלישית לא כתיב אלהים אלא רוח אלהים. הוא יודע מנעדי גבר ותנח עליהם הרוח גבי אלדד ומידד מלמטה למעלה. וכה תדבר סוד כה כל הנביאים בכה ומשה נתנבא גם בזה שהם כוללים ו' שמות וזה סוד וכה תדבר ו' מכ"ה ומשה נתנבא באספקלריא המאירה סוד ז"ה וכן אמר להלן והנה ברכת ברך זה שלש פעמים שלשה שמות בשלש ברכות:

מהדורא תנינא

(א) **וירא** בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי. הדקדוקים רבו למה יחסו בלק בן צפור וכי לא היה די באמרו בלק ועוד מה דכתיב את. כל. אשר. שלשה תיבות משונים כל אחד ואחד מחבירו כמו שיתבאר ועוד כמה דקדוקים ואין להאריך והענין הוא כי ג"פ הוכה אמורי מבני ישראל האחד מה שהוכה לשניהם במדבר שלקחו מהם ארץ סיחון ועוג והשני מה שכבשו א"י שהיא ארץ שבעת עממים והשלישי יהיה לעתיד לבא כמו שהועדנו על ידי נביאי האמת כמה פעמים זהו רומז בג' תיבות אלו א"ת כ"ל אש"ר: א"ת. הוא בכל מקום כמו טפל לדבר אחר וזהו מה שראה שהכה ארץ סיחון ועוג שנקראו אמורי שהם רק טפלים לארץ ישראל שבעת עממים. כ"ל. הוא מה שיכו בני ישראל כל השבעה אומות. אש"ר הוא מורה על שיכו ישראל את האמורי לעתיד לבא ואשר הוא לשון לעתיד לבא כמו שכתוב ואשרו אתכם כל הגוים כו'. וכל השלשה אלו ראה בלק בן צפור על ידי ג' ראיות כי ידוע כי ג' מיני ראיות יש הא' הוא ראיה חושיית שכל האנשים רואים. וראיה השניה רוח הקדש ולכן תמצא שבכל ספר קהלת אמר שלמה המלך עליו השלום וראיתי אני את כל המעשים וכל ספר קהלת מלא מלשון ראיה שהוא היה רואה הכל ברוח הקדש. ועוד יש ראיה והוא ראיה נבואיית שהאדם רואה בנבואה והיא למעלה מרה"ק כמו שמצינו בנביאים כמה פעמים לשון ראיה כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה (שמואל א' ט' ט') אי זה בית הרואה (שם י"ח) וכל ג' אלו היה בבלק בן צפור ובג' אלו ראה בלק. בראיה חושיית ראה מה שעשו עכשיו לסיחון ולעוג וזהו בלק סתם ובראיה השניה שהיא רוח הקדש ראה מה שיעשו לשבעה אומות וזהו בן שהוא רוח הקדש שהיא כמו בן וטפלה לנבואה כמו בן לאב. ובראיה השלישית שהיא נבואה ראה מה שיעשו לעתיד לבא וזהו צפור שנבואתו היה על ידי צפור כמוזכר בזוהר ונבואת בלעם על ידי אתונו ולכך קוראו הכתוב בלעם בן בעור שתרגום בהמה בעירא וידוע כי יש ארציים ואויריים ובלק היתה נבואתו מאויר שהוא הצפור וזהו וירא בלק בן צפור שלש ראיות ראה מה שיעשו ישראל בשלשה זמנים כמ"ש: עשה ישראל לאמרי. ידוע כי בכל דבר הנעשה צריך להיות פועל ונפעל ואף על פי כן אם ה' לא יבנה כו' כי אם אין הקב"ה עוזר במעשה ההוא אין בה כלום ואינה נעשית וכמ"ש אם ה' לא יבנה כו' שוא עמלו בוניו. הם הפועלים. בו. הוא הנפעל שהוא הבית ואף על פי כן אם ה' לא יבנה הכל שוא וכן אמרו שלשה שותפין באדם אביו ואמו והקדוש ב"ה. וכשהקב"ה נוטל חלקו חלקם מונח לפניהם וכן מצינו באדוניה בן חגית שאמר אל בת שבע הלא ידעת כי לי היתה המלוכה הוא הנפעל מחמת שאני גדול בשנים משלמה ועלי שמו כל ישראל פניהם להמליך אותי הוא הפועלים שכלם רצו להמליך אותי ואף עפ"כ ותסוב המלוכה לשלמה כי מה' היתה לו נמצא שכל דבר לא יעשה בפועל ונפעל אם לא יעזור השם על זה: עשה. מה שינצחו לעתיד לבא וכמו שכתוב למעני למעני אעשה. ואף על פי שלא עשה עדיין כתיב בו לשון עשה שהוא לשון עבר כי דבר הנכתב בפנקסו של הקב"ה אף שלא נעשה הוא כאלו כבר נעשה כמו שמצינו כתוב ואשים את הריו שממה והלא המה יושבים שלוים ושקטים וכתיב ואשים שפירושו לשון עבר דמשמע שכבר עשה. אלא הענין הוא כיון שנגזר אצל הש"י כך כאלו כבר נעשה ולכן תמצא בכמה מקומות אשר נתתי לבני ישראל אף שלא נתן עדיין כאלו נתן כבר: ישראל. זו נצוח שבעה אומות שהיה בזכות האבות וזהו ישראל סבא. כי כל האבות נכללין ביעקב אבינו עליו השלום שנקרא ישראל כי נצוח ז' אומות היה על ידי זכות אבות דכתיב בפ' עקב אל תאמר בלבבך בצדקתי הביאני ה' לרשת כו' ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך נמצא שכיבוש ז' אומות היה ע"י רשעת הגוים ובזכות אבותם: לאמרי. עוד ראה כי מה שנצחו סיחון ועוג הוא רק ברשעת הגוים שהן האמוריים ולא היה שיתוף דבר אחר רק מה שהאמוריים היו רשעים וזהו לאמורי בלבד בשביל שהוא אמורי לכך נצחום ישראל. ומה שהזכיר אצל נצוח שבעה אומות ישראל ולא הזכיר א' משאר האבות ידוע כי יציאת מצרים היה בזכות אברהם והליכת המדבר ע"י זכות יצחק. כיבוש א"י ע"י יעקב. ולכן נקראת ארץ ישראל על שם ישראל סבא: ג' עלמין בי"ע וכל א' כלולה מג'. מלמטה למעלה. והארץ. היא עשירית. ג' עלמין הם בסוד ת"ק ע"ר י"ם כמ"ש מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע כו' סור מרע כו' בקש שלום כו': בלק בן צפור. עלמא תתאה מלמטה למעלה. את כל אשר. עלמא עלאה וכולהו מלמטה למעלה: את. את השמים כו': כל. כל הנחלים הולכים אל הים: אשר. אשר הוצאתיך. אשר קדשנו: עשה ישראל לאמרי. עלמא אמצעי מלמעלה למטה כי בנוקבא מלמטה למעלה בסוד חסד"ק ודכורא מלמעלה למטה בסוד א"ב וסמיך ליה עלמא תתאה כי לעולם עלמא תתאה סמיך לעלמא עלאה כמו שנאמר אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך: את כל אשר עשה ישראל לאמרי. הוא הג' ראיות וגם כן ראה כל התשעה שנכללים בשלשה. עשירית לית לה מגרמא כלום וכן כאן ראיה בלא שום דבר אינו כלל אבל היא כלולה מג': את כל אשר. ידוע כי י"ס נחלקים על (א' ו' ג') ובחינה התחתונה כוללת כל מה שלמעלה וזהו את: דרגא תתאה. כל. הוא כולל כל הו"ק. אשר. הוא עלמא עלאה אשר קדשנו אשר הוצאתיך: (ג) ויגר מואב מפני העם מאד. ויקץ מואב מפני בני ישראל. עתה ילחכו הקהל. הדקדוקים רבו במה שקורא לישראל בג' מיני שמות בתחלה העם ואחר כך בני ישראל ולבסוף הקהל. ועוד כמה דקדוקים. והענין הוא כי כבר כתבנו למעלה כי ראה בלק שג' פעמים ינצחו בני ישראל אותם. א' מה שראה עתה דהיינו ארץ סיחון ועוג והשניה ארץ שבעה אומות והג' לעתיד לבא והם נרמזים במלות את. כל. אשר. דהיינו כסדרם ואחר כך במלות עשה. ישראל. לאמרי. הסדר הוא למפרע דהיינו תחלה מרמז. לעתיד לבא כמ"ש לעיל וגם בפסוק הזה נרמזים כל השלשה למפרע. ויגר מואב מפני העם. זהו לעתיד לבא וזהו תיבת העם כמ"ש הן עם לבדד ישכן שלא יהיו אלא הם לבדד ולמה יגר אותם כי רב הוא פי' שהם הרבה מאד והענין הוא כך כי לע"ל בתחיית המתים יקומו כל מתי ישראל ולכך יהיו בני ישראל הרבה מן האומות ועוד כמ"ש והיטבך והרבך מאבותיך כו' ואף שעתה הם מעט כמ"ש כי אתם המעט מכל העמים וזהו ויגר שהיה ירא מהם מואב לפי שבכל הג' פעמים הם נלחמים בהם תחלה דהיינו במלחמה של עכשיו ואף שלא היו לוחמים עמם אבל כל סביבותם היו שוללים והורגים והשניה בימי דוד וימדד אותם שני חבלים להמית והחבל הנשאר היו לו לעבדים ועוד

כתיב

כתיב מואב סיר רחצי פי' הכלי שעליו רוחצין ושופכין המים וכל כך בזה אותם זה ג' לעתיד לבא דכתיב ודוש מואב תחתיו כהדוש מתבן במו מדמנה כמ"ש ומחץ פאתי מואב דקאי גם כן לעתיד לבא וזהו כי רב הוא שיהיו הרבה מאד. ויקץ מואב מפני בני ישראל. זה מלחמת דוד שקצו בחייהם בימיו כי שני חלקים המית אותם והחלק השלישי אמר עליו סיר רחצי ויהיו לו לעבדים ונמאסו מאד בעיני עצמם וזהו מפני בני ישראל לפי שהדור שהיה בימיו של בלק היו נקראים ישראל והדורות הבאים לאחריו בימי דוד נקראו בני ישראל. עתה ילחכו הקהל. הוא מלחמה של עכשיו ואמר הקהל לפי שהגרים והערב רב המתוספים על ישראל הם הנקראים קהלת יעקב. לפי שהם נקהלים עליהם וכמ"ש הקהל חקה אחת כי ודאי לא יצאו מן הענן לבוז בז סביבותם אלא הערב רב שעמדו חוץ לענן הם בזזו ולקחו את כל סביבותם כי ודאי במואב עצמו לא היו רשאים ללחום עמו במה שכתוב אל תצר את מואב וגו' אלא ילחכו סביבותיהם כלחוך השור שאין בו ברכה: (ד) ובלק בן צפור. ידוע כי יש שלשה דברים עולם שנה נפש. וישראל נלחם למואב בכל ג' דברים הללו האחד מה שנלחם עתה הוא שנה כמו דבר המתחדש בשנה זו ומה שנלחם דוד הוא נפש כי לא לקח את ארצם כלל רק הנפשות הרג וניצוח שיהיה לעתיד לבא הוא עולם שיקחו את ארצם כמ"ש אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם וג' אלו הם קיני קנזי קדמוני שינתנו לעתיד לבא לישראל. וזהו ובלק בן צפור מלך למואב. למואב כולל שני דברים א' עולם והשני נפש לפי שבתיבת למואב נכללו האנשים שבמואב וארץ מואב וזהו עולם נפש. בעת ההיא היא שנה. בפסוק ראשון יש עשר תיבות ובשני י"ג הרי כ"ג ואחר כך בפסוק השלישי כולל כל הכ"ג תיבות ואחר כך בשני פסוקים כל א' כ"ח תיבות דהיינו בפסוק וישלח מלאכים ובפסוק ועתה לכה כו' כנגד כ"ח מיני קסמים שהיה לבלעם: (ה) וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור. ג"כ ג' מדרגות בלעם הוא החוטיי. בן הוא רה"ק. בעור הוא מדרגה דנבואה וכמ"ש למעלה גבי בלק אלא דבלק היה מצפור שהוא מאויר ובלעם מבהמה שתרגום בהמה בעירא והוא ארמי ובלק היה גדול במדרגתו מבלעם אלא דבלעם היה יודע לכוון השעה: פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו. פתורה הוא שם העיר אשר דר שם בלעם. אשר על הנהר. הוא שם המקום שהעיר עומדת סמוך לו והוא הנהר הידוע שהוא פרת וכמ"ש ושם הנהר הרביעי הוא פרת וטעם למה לפרת קורין נהר סתם וגם קשה מלת הוא דכתיב והנהר הרביעי הוא פרת ולא אמר הוא גיחון הוא חדקל והענין הוא שהנהר היוצא מעדן הוא בעצמו הנקרא פרת אלא שממנו יוצאין ג' ראשי נהרות אחרות דהיינו פישון גיחון חדקל. ופרת בעצמו הולך לו להלן ולכך אמר שם האחד פישון כו' ושם הנהר הרביעי הוא פרת הוא הנהר בעצמו היוצא מעדן וזהו שאמרו בגמרא כל הנהרות אמבטיאה שלהם פרת ועוד אמרו הנודר מפרת אסור בכל הנהרות (והוא גמרא מפורשת בבכורות דף נ"ה ע"א וב') לפי שהוא נכלל בתוך כל הנהרות וכמו שכתבתי למעלה: ארץ בני עמו. סימן האומה כי מארם היה בלעם: פתורה. הוא תרגום של שלחן כי נבואתו היתה הכל ממקום הקדושה וזה כי היה לו שלחן עם קסמיו והוא להשפיע עליו נשלחן שבמקדש: אשר על הנהר. הוא נגד הנהר ונהר יוצא מעדן: ארץ בני עמו. מדינת ארץ כשפים שנאמר כי מלאו מקדם (ישעיה ב' ו'): לקרוא לו לאמר. ג' דברים קריאה אמירה דבור וידוע כי הדבור הוא המיוחד כשמדבר אחד אל חבירו פנים בפנים מה שאין כן קריאה ואמירה שאינו אלא מצוה לאחר שיאמרו לו הדבר וכאן היה כלם. לקרא. זה קריאה. לאמר הנה עם יצא ממצרים. היא אמירה דהיינו אמירת השלוחים. לו. הוא דבור שידבר לו פנים בפנים: עם יצא ממצרים. הנה כסה את עין הארץ. שלשה דברים כנגד שלשה מקומות שהיו שם בני ישראל א' במצרים. והשני ביציאתם שהיו במדבר. והשלישית בא"י והן נגד שלשה אבות כדלעיל ולכך אמר כאן שלשה דברים הנה עם. שאינו חשוב כלל וכמ"ש בן ישי ולפי שלא היה מחשיבו לא רצה לקראו בשמו המיוחד לו וכן כתוב בני איש כו' וזהו עם שאינו חשוב כלל: יצא ממצרים. שמעצמם יצאו שלא ברשות כלל: הנה כסה את עין הארץ. פי' עין השמש. מעורבבין ובלא סדר כלל וכענין שנאמר בארבה ויכס את עין כל הארץ וכתיב מלך אין לארבה וזהו הג' מקומות. עם. הוא במצרים. יצא ממצרים. הוא יציאתם והליכתם במדבר. הנה כסה את עין הארץ. הוא ביאת א"י ולפי שכבר כבשו סיחון ועוג שהיו שומרין לא"י לכך אמר שהפשו את עין הארץ שכבר כבשום. וכנגד ג"ד אלו אמר ג"ד: (ו) ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה. דהיינו העם הנבזה. אולי אוכל נכה בו. כנגד מה שעומדים עכשיו כמוכים אללנו. ואגרשנו מן הארץ. הוא לגרש אותם מא"י. וכן בלעם אמר כל הג"ד להקב"ה: (יא) הנה העם היצא ממצרים. ויכס את עין הארץ. עתה לכה קבה לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו. וכנגד כל א' מאלו אמר בלעם ברכה היפך הקללה על מה שאמר שהוא עם נבזה אמר הן עם לבדד ישכן חשובים מאד ואדרבה הם היו לעם הטוב וגדול במצרים וכמ"ש וירד מצרימה במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב. מי מנה עפר יעקב זה ראיה שחשובים מאד שאפי' עפר יעקב מונין אותן ומחשבין אותן. וכנגד מה שאמר יצא ממצרים שיצאו מעצמם אמר בפעם השני אל מוציאו ממצרים ולא כמו שאמר שיצאו מעצמם אלא הקדוש ב"ה הוציאם. ומה שאמר אולי אוכל נכה בו אמר לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה שאדרבה הם יהרגו את אויביהם. וכנגד מה שאמר בפעם ג' הנה כסה את עין הארץ שאין להם סדר כלל והן מעורבבין אמר מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל אדרבה שיושבין בסדר נכון מאד. וכנגד מה שאמר וגרשתיו אמר כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו שלא יוכלו להבריח אותו. עמלק. ראשית גוים עמלק. ובבל ראשית ארצות וכמ"ש ותהי ראשית ממלכתו בבל ונקראת רישא דדהבא בלעם בלק הוא בב"ל עמל"ק. ג' חלקי העולם הן והן שמים ואדם וארץ ומכולן רצה בלק לעקרם. הנה עם. הם האדם. יצא ממצרים. הוא שמים שהקב"ה בעצמם הוציאם והוא בשמים וכמ"ש אני ולא מלאך כו'. את עין הארץ. הוא הארץ: (יב) ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם. ידוע כי עניני האדם הם ג"ד דבור מעשה מחשבה אלא שבמעשה יש כמה מינים. הכולל שבכולן הוא הליכה כי ד' מיני מעשים הם והם ד' מיני חושים בגוף והוא מישוש בגוף. עשיה. שימוש ביד. הליכה. והם ל"ת מעשה וכולן נגמרין בהליכה והיא הכוללת כולן ולכך אמר לא תלך שהוא גמר המעשה ולכן כתיב כמה פעמים אחרי ה' תלכו את האלהים התהלך נח לפי שהוא עיקר המעשה וד' מיני חושיים יש בראש. ראיה שמיעה ריח דבור. ודבור הוא הכולל לארבעתן. וד' מיני חושיים יש במחשבה. שומר. מדמה. משוקף. מחשבי. ומחשבי הוא הכולל ולכך אמר כל השלשה דברים אלו לא תלך עמהם הוא הליכה. לא תאר את העם. בדבור כי ברוך הוא. שלא יחשוב עליהם אפילו מחשבה רעה והשני דברים הליכה ודבור הן ברשותו של אדם מה שאין כן מחשבה שהיא ביד הקב"ה. כי ברוך הוא. ראשית עלמין הוא ר"ע בגימטריא אלו ג' עלמין והוא מכ"ז היכין אתוון גליפין וגילופין דגילופין והם ג' שמות ע"ב ומ"ב וי"ב בג' לשונות וזהו כי ברוך הוא: (טו) ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאלה כו'. פי' ע"ד שאמרו בגמרא ירושלמי לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים ופריך ומאי כבוד איכא בנכנסים ויוצאים ומשני לפי רבוי הנכנסים היו יוצאים וזהו שאמר רבים ונכבדים שאין כאן שניהם ולפי כבודו שלה נכבדים וגם רבים שהיו רבים במנין וגם נכבדים ושניהם כבוד הוא: (כ) ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים. פי' שלא באו אלא לקרות לך קום לך אתם אבל לא לקלל ואף על פי כן הלך בלעם וכוונתו היה לקלל לכך כתוב ויחר אף אלהים כי הולך הוא לפי שהלך לקלל וזה לא צוה לו הקב"ה כלל כי לא צוה לו רק ההליכה לבד אבל לא לקלל. ומה שאמר קום לך אתם ג' תיבות רמז לו שיאמר לו בלק ברח לך אל מקומך. ברח נגד קום. לך נגד לך. אל מקומך. כנגד אתם. שתהיה שוה לאנשי מקומך וכן נאמר ויקם בלעם וילך וישב למקמו. קום. נגד ויקם. לך. נגד וילך. אתם. נגד וישב למקמו שנעשה כמוהם שנסתלק ממנו הנבואה: בשלשה מקומות עמד המלאך פעם אחד נגב בדרך ותט האתון ותלך בשדה. ובפעם הב' עמד במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה ותלחץ האתון. ובפעם הג' אשר אין דרך לנטות ותרבץ. ואמרו במדרש סימני אבות הראה לו ולהבין זה הוא כך כי ידוע שאברהם הוא ימין ויצחק שמאל ויעקב באמצע וזהו בפעם הראשון עמד בדרך ונטתה לשמאל כי מימין לא יכלה לילך כי אברהם נקרא ימין ובפעם השני עמד גדר מזה וגדר מזה לפי שעכשיו נתוסף גם זכות יצחק שהוא משמאל והוכרחה ללחוץ ובפעם השלישי נתוסף זכות יעקב שהוא באמצע אז ותרבץ לפי שלא היה לה מקום כלל וכנגד ג"ד אלו ברכם בלעם בפעם הראשון אמר מה אקוב כו' כי מראש צורים אראנו הן עם לבדד ישכן וזהו שלא היה יכול לקללם ובפעם השני אמר הנה ברך לקחתי פי' מה שברכתי כבר איני מתחרט עליו וברך ולא אשיבנה שגם אברך עוד להם וזה נתוסף בזכות יצחק ולכך ענה לו בלק גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו כנגד השני דברים שאמר בלעם הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה ובפעם השלישי אמר בלעם מברכיך ברוך ואורריך ארור לא הנית כלל שום מקום שיחול עליהם קללה ואדרבה המקללם יהיה מקולל וזהו ואורריך ארור ולכך ענה לו בלק ועתה ברח לך אל מקומך לפי שעתה אינו מצפה כלל שיקללם ולכך אמר לו גם כן ג"ד לא תלך עמהם במעשה. לא תאור. בדבור שאף בביתו לא יקללם. כי ברוך הוא שלא יקללם אפי' במחשבה. או מה שאמר ג' לשונות הללו לפי שכלליות התורה הם מצות עשה ומצות לא תעשה והלימוד בתורה. והלימוד כולל שתים עשה ולא תעשה ועשה הוא נקרא ימין ולא תעשה נקרא שמאל כי ידוע דרך האדם שרוצה לעשות איזה דבר. ביד ימין הוא עושה הדבר וביד השמאל הוא מחזיק הדבר שלא יפול או שלא יתרחק וזהו כמו לא תעשה שהשמאל הוא על הלאו שלא יפול שלא יתרחק ס' אבל הימין הוא עשה שבה עושה והשלישית היא הלימוד כוללת לשתיהן ולכן (תמצא) שג"פ נאמר לבלעם והזהירוהו על ענין הליכתו פ"א אמר לו הקדוש ב"ה לא תלך עמהם בפעם השני אמר לו הקדוש ב"ה קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ופעם הג' אמר לו המלאך ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר והוא רמז לג' מינים הללו לא תלך הוא לא תעשה. ואחר כך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה הוא עשה ואח"כ אותו תדבר הוא הלימוד שנקרא דבור ובכל זה לא השגיח בלעם: (ל) ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך. שענה עמו הלא אתה הולך הכל לקראת נסים ונהם יגהם ולמה לא תשגיח בסימנים כאלו בקרה לך שאינם כלל מדרך הטבע שאם תאמר שאיני למוד בהילוך הדרך אתך הלא אנכי אתונך זה זמן רב ובקי אני לילך ואם תאמר שלא היית רוכב עלי בשום פעם אשר רכבת עלי מעודך ההסכן כו' ואעפ"כ לא קרה מקרה כזה היום אין זה כי אם מן השמים ואתה איך משגיח לכל זה. בעשרה נסיונות נתנסה בלעם הרשע ובכולן לא השגיח בהם: הא'. בפעם הראשון שבאו השלוחים שאמר לו הקדוש ב"ה לא תלך עמהם: הב' בפעם השני שאמר לו אם לקרוא ודוקא אם לקרוא ולא לקלל אזי קום לך אתם: השלישי ותט האתון מן הדרך: הד' ותלחץ האתון: הה' ותרבץ האתון: הו' ויפתח ה' את פי האתון: הז' ויגל ה' את עיני בלעם כו': הח' במזבחות הראשונים בבמות בעל. הט' בראש הפסגה. העשירי בראש הפעור הנשקף על פני הישימון: כנגד עשרה נסיונות שעמד א"א ע"ה בכולן ובלעם הרשע עבר על כולן ולא השגיח בהם כלל וכנגד כן כתיב כאן עשר פעמים מלאך ה': (לו) אשר על גבול ארנן אשר בקצה הגבול. ואח"כ כתיב ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל ובפעם ב' ראש הפסגה ובפעם ג' ראש הפעור הנשקף על פני הישימון. להבין זה שבפעם הראשון יצא לקראתו ובשלשה האחרונים העלה את בלעם לשם. ונראה פי' לפי שכתוב בדברים ב' פסוק י"ד ע"ו קומו ועברו לכם את נחל זרד ונעבר את נחל זרד והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד ל"ח שנה עד תם כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה דמשמע שבנחל זרד פסקו מתי מדבר למות וזה ידוע שלא פסקו מתי מדבר למות עד שנכנסו לקצה הארץ שכבשו דהיינו ארץ סיחון ועוג וכתיב בפ' חקת כמה מסעות מנחל זרד עד שבאו לא"י וי"ל דבאמת נחל זרד היה קצה הכנסם לא"י

עד

אך נפרש תחלה איך היה סדר מסעם וממילא נבין זה הנה רש"י פי' בפ' מסעי שלש ארצות יושבים בדרומה של ארץ ישראל מצרים ואדום ומואב נמצא לפרש"י היה אדום במצר דרומי ומדבר צין שחנו שם ישראל דהיינו בקדש שמשם שלחו ישראל ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור בארצם על כן היה במקצוע דרומית מזרחית ממש כמ"ש בפ' מסעי והיה לכם פאת נגב ממדבר צן ע"י אדום וכן ביהושע ט"ו א' אל גבול אדום מדבר צן נגבה מקצה תימן הרי מבואר שמדבר צן היה במקצוע דרומית מזרחית ממש ואם כן לפירש"י ע"כ צ"ל שמדבר צן היא קדש היה נגד שני של ארץ אדום ואדום היתה למטה הימנו דהיינו למטה מקדש וארץ אדום היתה עומדת במצר דרומי ממש ואחר כך ויסעו מקדש שהיתה נגד השני של ארץ אדום ובאו להר ההר ושם מת אהרן כמ"ש על גבול ארץ אדום ואח"כ כתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום והלא כבר עברו מאדום כולה לכך נראה ודאי דארץ אדום עומדת במקצוע דרומית מזרחית למעלה וסוף מקומה של אדום מתחלת א"י וקדש הוא מדבר צן היא למטה הימנה והיא במקצוע ממש ומדבר צן הולך ע"פ כל רחבה של ארץ אדום עד א"י ממש וקדש היתה עיר בקצה מדבר צן נגד בני ישראל וכשבאו לקדש שלחו לבקש שיניחם מלך אדום לעבור במדבר שלו שדרך שם היו יכולין ליכנס לארץ ישראל תיכף וזהו שאמרו לו והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך שהמדבר הוא גבול ארץ אדום וקדש היה קצה הגבול נגד ישראל ולא הניחם . ולפ"ז מיושב נמי מה שאמרו לא נעבר בשדה ובכרם ואם בקשו שיניחום לעבור דרך המדינה היאך שייך לומר שדה וכרם במדינה אבל כשנאמר שרצו לילך דרך המדבר שהוא מקום שדה וכרמים אז מיושב שפיר ולא הניחם לעבור בגבולו והוכרחו לילך להלן ובאו אל הר ההר שהוא גבול אדום והר ההר היה משוך מעט נגד דרום וקדש היה נגד צפון ושם מת אהרן וכמ"ש על גבול ארץ אדום ואחר כך כתיב ויסעו מהר ההר לסבב את ארץ אדום שעכשיו הוצרכו לילך כל דרומה של אדום הלכו למעלה מארץ אדום הרבה עד שבאו למזרח ארץ מואב ובזה הלכו ג"כ כל מזרח אדום אלא לפי שלא הלכו סמוך לארץ אדום אלא הלכו למעלה הרבה מדרום נגד צפון עד שבאו נגד ארץ מואב והלכו מזרח מואב ובכל הדרך הזה דהיינו מהר ההר עד אובות לא חנו כי אם בשתי מקומות צלמונה פונן וכן כתוב בפ' מסעי ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמונה ויסעו מצלמונה ויחנו בפונן . וכתיב ויחנו באבת ויסעו מאבת ויחנו בעיי העברים במדבר אשר על פני מואב ממזרח השמש משם נסעו ויחנו בנחל זרד והוא דיבן גד וכן כתיב במסעי ויסעו מעיים ויחנו בדיבן גד ואח"כ משם נסעו ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר היוצא מגבול האמרי הוא עלמן דבלתימה האמור במסעי וזהו כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמרי נמצא נחל זרד הוא דיבן גד . ולכאורה יקשה היאך בא גד ליקח נחלתו עד דיבן גד שהוא יוצא הרבה מנחלת ראובן שהרי ראובן לקח מערוער אשר על שפת נחל ארנן ולקח גם דיבן גד שהוא בתוך הנחל שהוא נחל זרד אלא דברכו משה לגד וטרף זרוע אף קדקד שלקח נחלתו כמו קדקד נגד מזרח ולכך נחלתו בלי מצרים לפי שלראובן ומנשה הי' להם מצרים. גשורי ומעכתי למנשה ולראובני גבול בני עמון אבל לגד לא היה לו שום מצר וגם לרחב א"י לקח נחלתו כמו זרוע ג"כ בלי מצרים ועד הנחל לקח ולכך נקרא דיבן גד וזהו שכתוב ברוך מרחיב גד שאין לו שום מיצר כלל ולכך כתיב בדברים קומו ועברו לכם את נחל זרד כי שם כלו מתי מדבר לפי שנחל זרד הוא הנקרא דיבן גד ובו התחיל נחלת ארץ ישראל שהוא גד וכתיב על כן יאמר בספר מלחמת ה' את והב בסופה ואת הנחלים ארנון ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב ומשם בארה הוא הבאר כו' דמשמע ששם נתנה להם הבאר והלא הבאר היה להם זה כמה שנים וכמה מקומות שעבר עמהם וגם כן אחר כך כתיב מקומות אחרים ממדבר מתנה כו' שאין להם פי' כלל אבל לפ"ז נראה הכל על נכון ונמצא כך פי' את והב בסופה פי' בסוף מדבר אדום שהלכו הכל במדבר אשר על פני מואב עד שבאו לוהב וזהו נקרא נחל זרד ודיבן גד ולכך נקרא והב לשון הב שמשם התחיל ארץ ישראל שנתן להם . ואת הנחלים ארנן וזהו מעבר ארנון ומ"ש במסעי עלמן דבלתימה כאן נקרא נחליאל . ואשד הנחלים הוא הנקרא כאן במות אשר נטה לשבת ער מלא אשר הוא לרבוי . ומשם בארה (היינו ערבות מואב ששם) נקבע ונעשה באר אבל כל ארבעים שנה נתגלגל עמהם והיה כמין סלע ועכשיו נעשה כמו באר עד שנגנז לאחר מיתת משה רבינו ע"ה ואז אמרו שירה עלי באר ענו לה דהיינו שנקבע באר נמצא בתחלה היה במדבר מואב ואחר כך נחל זרד והוא והב והוא דיבן גד ופי' והב בסופה סוף המדבר של מואב נמצא מדבר מואב היה תחלה ואחר כך ואת הנחלים ארנן זה נחליאל יהוא עלמן דבלתימה ואחר כך ואשד הנחלים הוא במות ובמסעי נקרא הרי העברים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב הוא ערבות מואב (לשבת ער אבל לא ער בעצמו שער היה ממואב ומשם בארה הוא הגיא) וכן כתוב להלן וממדבר מתנה ממדבר מואב נסע עמהם למתנה דהיינו והב שהוא נחל זרד ודיבן גד שכל אלו השמות נקראו לו וזה מתנה לשון יהב לפי ששם התחילה א"י להנתן להם שהיא מתנה . וממתנה נחליאל הוא את הנחלים ארנן ובמסעי נקרא עלמן דבלתימה ומנחליאל במות הוא אשד הנחלים ובמסעי נקרא הרי העברים ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ונשקפה על פני הישימן לפי ששם נקבע הבאר (אלא דבמסעי מחלק גם הגיא לשני חלקים) דשני פעמים כתיב בו ויחנו . ויחנו בערבות מואב על ירדן ירחו ואחר כך ויחנו על הירדן מבית הישמת ושניהם נקראו ערבות מואב נמצא יש לנו כאן ששה מקומות הלכו בני ישראל דהיינו מדבר מואב . נחל זרד . את הנחלים ארנן . ובשלשה עמדו שם היינו במות בעל ראש הפסגה היא הגיא אשר ע"פ מואב ואחר כך ראש הפעור ולכך (בשלשה מקומות) הראשונים הלך בלק לקראת בלעם אל עיר מואב אשר על גבול ארנון אשר בקצה הגבול ובשלשה מקומות העמידו בלק לבלעם בפעם הא' במות בעל ובשניה ראש הפסגה ובשלישית ראש הפעור ושקפה ע"פ הישימון : (לח) ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך עתה היכל אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר. צריך להבין מה היכל אוכל וגו' ונראה לפי שידוע כי שני פעמים הראשונים הלך לקראת נחשים ובפעם השלישי עזב ללכת [illegible] ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו לראות מה יזמין לו הקב"ה וזהו היכל אוכל הוא ב"פ הראשונים שעסק בניחושים כדי שיזמין לו הקב"ה כמו שרוצה וראה שאינו יכול לעשות שום דבר ואח"כ אמר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר על פעם הג' שלא הלך לקראת נחשים ואעפ"כ שם אלהים בפיו הדבר שרצה הקב"ה וזהו כי ג' דרגין יש אלהים . ה'. רוח אלהים . וכן כאן ויקר אלהים אל בלעם ובפעם השני ויקר ה' אל בלעם שהיה הכל במקרה לפי שהיה לו ההפעליות לבלעם לילך לקראת נחשים אבל בפעם הג' שלא הלך לקראת נחשים כתיב ותהי עליו רוח אלהים ומלמטה למעלה הוא . בפעם הראשון אמר בלעם כשבא אליו עתה היכל אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר ובפעם השני אמר בלק לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך והשיב לו את אשר ישים ה' בפי אתו אשמר לדבר ובפעם הג' אמר בלק גם קב לא תקבנו וגו' והשיב בלעם כל אשר ידבר ה' אתו אעשה ובפעם הד' אמר בלק לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך והשיב בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר וגו' לעשות טובה או רעה מלבי אשר ידבר ה' אתו אדבר . וכל אלו השינויים קשה הרבה ובפעם הד' שאמר הלא גם אל מלאכיך וגו' שלא גם לבלק בעצמו אמר כן והענין הוא כי בתחלה כשאמר בלעם היכל אוכל דבר מאומה כוון בזה שהנבואה אינה באה לו מצד עצמו אלא מצד הקב"ה וזהו היכל אוכל דבר מאומה רק ברצון הקב"ה אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר ובפעם השני כשבירך אמר לו בלק לקב איבי לקחתיך פי' לא היה לך לומר הברכה ואף שהנבואה הוא אצלך מהקב"ה עם כל זה שאיך יכול לקלל עכ"פ לא היה לך לברך והשיב לו אתו אשמר לדבר שאני צריך לדבר מה שאומר הקב"ה ואח"כ אמר גם קב לא תקבנו קצף עליו על שבא אצלו ואמר לא היה לך לבא אלי ולומר הברכה והשיב כל אשר ידבר ה' אתו אעשה כי מוכרח אני לעשות מה שידבר (וגם בתחלה אותו אשמור לדבר ואח"כ אותו אעשה כנגד מה שאמר לו הקב"ה את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה והמלאך אמר אתו תדבר ולכך השיב גם כן אתו אשמור לדבר ואח"כ אותו אעשה) ובפעם הד' השיב לו בלק בכעס והנה ברכת ברך זה ג' פעמים וכיון שהיה לו לשונות מרצון הקב"ה שלא לברך והשיב לו כי הוא מוכרח בע"כ והוא לא אוכל לעבור את פי ה' לעשות טובה או רעה מלבי כי הטוב והרע אינם כלל ברשותי . רק הכל ברצון הקב"ה אשר ידבר ה' אתו אדבר וזהו שאמר הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת שגם למלאכים שלו אמר כלשון הזה והודה שהוא מוכרח בכל הדברים הן שלא לקלל והן לברך אותם מאח"כ לבלק לא אמר כלל שהוא מוכרח על אלו הדברים ·

מהדורא תליתאה

(ג) וירא בלק בן צפור . הענין הוא כי התחלקות הכל הם על ג' עניני עולם זמן נפש וכל אחד מהם נחלק גם כן לשלשה והרביעית היא העשירית שכוללת הכל וזהו שאמר כאן כל העשרה . בלק בן צפור . הוא ג' של נפש את כל אשר . הוא ג' של עולם מתתא לעילא . עשה ישראל לאמרי . הוא ג' דזמן . ותיבת וירא היא העשירית הכוללת הכל . וירא ויגר . שני פסוקים אלו הוא שמא שלים . ופסוק השלישי ויאמר הוא כולל שניהם כמ"ש אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם יעמדו יחדו (ישעיה מ"ח י"ג) קורא בקריאה וכן כתיב בכל מעשה בראשית יהי אור ויהי אור ויקרא : (ה) וישלח מלאכים כו' כתוב בזוהר מלאכים ממש מלאכים קדישין שמשתהון דילהון לאשלמא רעותייהו והענין הוא כי יש חילוק בין מלאכים למלאך כמ"ש ברעיא מהימנא פ' נשא בפ' ברכת כהנים כי ג' זוגים לעילא ג' ברכות ג' קדושות וא' לתתא יחוד . וזה הוא החילוק בין מלאכים למלאך בלשון יחיד : פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו . ג' שמות לג' מקומותיו . פתורה הוא שם העיר . ארץ בני עמו . הוא ארץ ארם שכולה כישופין . אשר על הנהר . הוא שם הנהר וכמ"ש ונהר יצא מעדן והנהר הרביעי הוא פרת ובג' מקומות אלו נתחזק בכישופיו . ארץ בני עמו . שכל בני עמו נתחזקו בזה הארץ לבד ולכן כתיב מן ארם ינחני בלק כו' וכמ"ש כמה פעמים ארמי אובד אבי כו' לבן הארמי . מפדן ארם . וכן ג' דברים שהיו בבית המקדש מזבח בעזרה . שולחן בהיכל . ארון בק"ק : לקרא לו לאמר . ידוע הוא כי כל ענין נשלם בשלשה דברים קריאה דבור אמירה ולכן במתן תורה כתיב אלו השלשה . ויקרא ה' למשה . וידבר אלהים . לאמר . וכן באהל מועד כתיב ויקרא אל משה כו' . וידבר אליו לאמר ולמדו בתורת כהנים שלכל הדברות היה קריאה מקודם וכנגד אלו עשה בלק גם כן שלשה . לקרא הוא קריאה . לאמר . הוא אמירה . לו . הוא דבור המיוחד לו בלבדו ואף על פי שאין כתיב כאן מה היה הדבור המיוחד אליו כתיב לקמן וידברו אליו דברי בלק מייחד הדבור אליו בלבד : הנה עם כו'. הנה כסה. והוא כו'. ידוע כי העולם נחלק לג'. שמים . וארץ . ואחד הוא כלול משניהם והוא אדם וכמ"ש וייצר ה' אלהים וגו' ויפח באפיו נשמת חיים ולכך אלו הג' הן ד' כי השלישי יש בו משניהם ולכך כתיב גם כן אם לא בריתי וגו' חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה ל"ג כ"ה) כי ידוע שהתורה היא גם כן נחלקת לג' עניינים הא' הוא רוחניי והוא לימוד התורה והא' הוא קיום מצותיה שהם אינם אלא בארץ ולכך כשרצו המלאכים שיתן הקדוש ב"ה להם התורה רצו שיתן להם הרוחניי והשיב להם משה רבינו ע"ה תורה מה כתיב בה כו' שהם קיום המצות שאינם אלא בארץ . וכנגד ג' אלו שלח בלק לבלעם הנה עם . הוא האדם . הנה כסה את עין הארץ היא הארץ . והוא . לשון נסתר הם שמים הנסתרים : ישב ממלי . להכריתי וכמ"ש כי אמילם : עם יצא ממצרים הם שני דברים . עם . הוא כשהיו במצרים . יצא ממצרים היא דרגא דמדבר כשיצאו ממצרים . ושלח לו עוד ב' דרגין הנה כסה את עין הארץ הוא דרגא דא"י . והוא ישב ממלי . הוא לע"ל שההתחלה תהיה בנפילת מואב וכמ"ש ומחץ פאתי מואב כו' ואחר כך וקם שבט מישראל וזהו ממלי שיותחל הנפילה

[illegible]

ממני ובקש שיקללם כנגד ד' דברים אלו לכה נא ארה לי את העם. כנגד עם יצא. עצום הוא. נגד והוא ישב ממלי. אולי אוכל נכה בו. הוא עכשיו זמן המדבר. ואגרשנו מן הארץ. הוא דרגא דא"י וכנגד כסה את עין הארץ. ובסוף ברכם בד' ברכות כל ברכה כנגד קללה שני דרגין העליונים בקש בלק מבלעם שהוא יקלל אותם ולכך כתיב ארה לי את העם. כי עצום הוא ממני. כי בלעם היה גדול מבלק שבלק היה צריך לו ואחר כך אמר ב' דרגין תתאין אולי אוכל נכה בו. ואגרשנו מן הארץ. אלא זה בעצמו אבל ב' דברים העליונים בקש מבלעם שהוא יתחיל לעשותם. הנה עם יצא הנה כסה והוא ישב כו'. הענין הוא ג' לשונות אלו כי ישראל נחלקים לששים וכמ"ש הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה הנה גימ' ס' וכן בכמה מקומות נחלקים ישראל לששים ואף על פי כן באו בחשבון שבעים. והשבעים הם לעולם נחשבים לשבעים ושנים. וששים נחשבים לס"ה ולס"ו וזהו שכתוב כאן ב"פ הנה ופעם א' והוא ותיבת הוא משלמת להנה הוא ע"ב ואות ו' מן והוא משלמת להנה הב' הוא ס"ו והענין הוא שששים נחשבין לשבעים מצינו במשפחות ישראל וכמ"ש כי אתם המעט דרשו רבותינו ז"ל ה' מעט משבעים שאינם אלא ס"ה משפחות ונפרש זה כי ידוע שישראל נמנו שלשה פעמים א' בירידתם למצרים בפ' ויגש. ב' כשהוקם המשכן בס' במדבר. ופעם הג' בפ' פינחס ותחלה נעיין בכתובים בס' ויגש תמצאם שהם עולים למנין שבעים כשתחשוב גם כן השבטים עצמם בכללם והכלל הוא כי בני הגבירות היו כפל כמו בני האמהות כל גבירה שני פעמים כמו שפחתה וזה החשבון בני ראובן ד'. חנוך פלוא חצרן כרמי. בני שמעון ששה. ימואל ימין אהד. יכין צחר שאול: בני לוי ג'. גרשון קהת מררי: בני יהודה ה'. שלה פרץ זרח חצרן חמול: בני יששכר ד'. תולע פוה יוב שמרן: בני זבולן ג'. סרד אלון יחלאל. וששה שבטים עצמן ודינה אחותם הרי ל"ב והא דכתיב ל"ג אמרו רבותינו ז"ל שיוכבד השלימה ובזוהר תירץ שיעקב בעצמו השלים למנין ל"ג. בני זלפה שפחתה חצי ממנה והוא י"ו. בני גד ז'. צפיון חגי שוני אצבן ערי ארודי אראלי: בני אשר ז'. ימנה ישוה ישוי בריעה שרח חבר מלכיאל: ושני שבטים עצמן הרי י"ו. ובין כולם מ"ט משפחות כנגד מ"ט פנים לתורה כי יש מ"ט פנים וע' פנים כי שבעים אומות הם כל א' לשון אחר כי הם נפרדים ונפזרים ובישראל יש ע' משפחות והם כולם לשון אחד כי הם בסוד היחוד אלא שכנגדן יש להם ע' פנים לתורה. בני רחל י"ד. בני יוסף ב' מנשה אפרים. בני בנימן י'. בלע בכר אשבל גרא נעמן אחי ראש מפים חפים ארד ועם השבטים עצמן הרי י"ד: בני בלהה חציין ז' בני דן א' חשים. בני נפתלי ד'. יחצאל גוני יצר שלם. ועם השבטים הרי ז' סך הכל שבעים ועכשיו נחשוב החשבון של השבטים בפ' פינחס ותמצאם חסרים ה': שלשה מבנימין וסימן גב"ר גרא בכר ראש ואע"פ שגם נעמן וארד חסר זה השלימו בני בלע ארד ונעמן ודלא כיש אומרים שגם בפרשת ויגש נחשבים נעמן וארד שהיו בני בלע זה אינו דאם כן היו כתובים גם כן כסדר שכתובין בפ' ויגש נעמן קודם לארד אלא מוכח שהחשבון כאן הם בני בלע ולפי שנחסרו מבני בנימין גם כן נעמן וארד. הוצרכו להשלימם בבני בלע ומ"מ ג' חסרים גרא בכר ראש. ושתים נתחלפו בפ' ויגש כתיב אחי וכאן אחירם. שם מפים וכאן שפופם וכל אלו השינויים דרשו רבותינו ז"ל שיש להם טעם והחסרים שנחסרו נפלו במלחמה שנלחמו כשחזרו מהר ההר כידוע. אלא דקשה הא חסר עוד י"ז י"ב שבטים שנחשבו בפ' ויגש ושלשה נקבות דינה שרה יוכבד (ואף שנכתב כאן ושם בת אשר שרח הנה בפ' ויגש נמנה בתוך השבטים דכתיב ושרח אחותם אבל כאן הוא רומז שלא היתה בת אשר כלל רק בת אשתו. וכגי' הרמב"ן בתרגום ושום בת אתת אשר) ומשמעון חסר א' דהיינו אהד ובאשר חסר א' דהיינו ישוה נמצאו חסרים חמשה ואף שגם עוד שאר משפחות אינם כתובים כאן כמו שכתוב בפ' ויגש זה אין קפידא כי השמות נתחלפו במקצת ודרשום רז"ל בבני ראובן לא נתחלף כלל. בבני שמעון נתחלף. בפ' ויגש כתיב ימואל וכאן כתיב נמואל. ואהד הסר לגמרי. בפ' ויגש כתיב צחר ובפ' פינחס כתיב זרח. בבני גד בפ' ויגש כתיב צפיון וכאן כתיב צפן. בפ' ויגש כתיב אצבן וכאן כתיב אזני: בבני יששכר כתיב שם יוב וכאן כתיב ישוב: ועוד שנים מנשה ואפרים שהרי שם לא נחשבו למשפחות וזה נשלם כאן בני מנשה ח'. מכיר גלעד איעזר חלק אשריאל שכם שמידע חפר. בני אפרים ד'. שותלח בכר תחן ערן הרי י"ב וזה הברכה ברכם יעקב שיהיו מנשה ואפרים שקולים ככל ישראל שאף שם י"ב משפחות נגד י"ב שבטים נשארו חסרים חמשה ג' נשים ומנשה ואפרים והן נשלמו בחמשה משפחות לוי שתושב כאן יתר על החשבון שבפ' ויגש והם לבני חברני מחלי מושי קרחי. חמשה אלו השלימו חמשה החסרים מהחשבון פ' ויגש וא"ת לפ"ז הן ע"ג כי בחשבון פ' במדבר אין חושב גרשון קהת מררי בכלל משפחות וכאן חושב כולם למשפחות משפחת הגרשוני כו' ותירץ דבס' במדבר חושב בני לוי שמונה משפחות וכאן נחסרו שלשה דהיינו משפחת השמעי ומשפחת העזיאלי ומשפחת היצהרי ונשלמו בג' אלו שחושב גרשון קהת מררי לג' משפחות והרי בין כולם ס"ה וכמו כן האומות הם ע' ומצינו שנחשבין פעמים לע"ב ופעמים לס' והוא כי מן ע' אומות ששים סובבים לארץ ישראל ועשרה יושבים בא"י כמו שחושב בפ' לך לך לזרעך נתתי את הארץ הזאת כו' חושב שם עשר אומות ועוד שנים הם סיני וצידן סיני יושב על גבול דרום וצידן על גבול צפון והן נכללין בתוך א"י ולעתיד יתוספו אלו הב' אומות על נחלת א"י וסיני הוא יושב בדרום כמ"ש אלה יבאו מארץ סינים כו' וכן כתוב ביחזקאל שיתוסף לדרומה ולצפונה והעשרה אומות שיושבים בא"י הם מפורשים בפ' לך לך לזרעך נתתי כו' קיני קנזי קדמני חתי פרזי רפאים אמרי כנעני גרגשי יבוסי ואף שבפ' נח חשיב שהיו לכנען י"ב עם כנען עצמו צידן חת יבוסי אמרי גרגשי חוי ערקי סיני ארודי צמרי חמתי אעפ"כ לא חשבם בפ' לך לך: לצידן וסיני לפי שהם היו חוץ לא"י. וארודי צמרי חמתי הם קיני קנזי קדמני. וחוי הוא רפאים וכן אמרו במסכת שבת (דף פ"ה ע"א) למה נקרא שמם חוי כו' ערקי הוא פרזי אלא שלא לקחום בני ישראל לקיני קנזי קדמני וזהו מה שלא הורשו באדום עמון ומואב כי הם לקחום מקיני קנזי קדמני ונקרא על שמם ולעתיד יירשום בני ישראל וכמ"ש אדום ומואב משלוח ידם כו' ומה שמצא לפעמים כתיב בפסוק רק חמשה עממים דהיינו בפ' בא בפ' קדש. אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי לפי שאלו החמשה היו זבת חלב ודבש וכמ"ש בפסוק שם ארץ זבת חלב ודבש ומה שלפעמים כתוב ששה אומות דהיינו בפרשה שופטים בסופו לפי ששם כתוב כי החרם תחרימם כו' ולכך אינו כתיב שם הגרגשי לפי שהוא פנה מעצמו ולא בא עליו הצווי כי החרם תחרימם ולפעמים כתיב כל השבעה אומות דהיינו בסוף ואתחנן והיה כי יביאך כו' ששם מדבר מארץ ז' אומות. נמצא עכ"פ הכלל הוא כי ס' אומות הן יושבים חוץ לא"י ועשרה שהם י"ב בתוך ארץ ישראל וזהו ששלח לו בלק. הנה. הנה. והוא רמז לו על זה הענין שיש ס' והוא ע"ב ופעמים ס"ו והם ס"ה: (ו) כי ידעתי את אשר תברך מברך. הענין הוא מה שאמר אשר תברך ואשר תאר ועוד מהו וקסמים בידם. לפי שידוע כי בכל המצות צריך להיות דבור ומעשה ובשניהם נגמר רצון הש"י וכמ"ש (ברכות ט"ו ע"א) הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלמה יטול ידיו ויניח תפילין הוא מעשה ויקרא ק"ש הוא דבור וכן התורה הוא דבור ועשיית המצות הוא מעשה וכן זה לעומת זה רצה בלק ואמר לכה נא ארה הוא מעשה ואמר אשר תברך (הוא הדבור) ואשר אמר בברכה את ובקללה אמר ואשר לפי שלשון את כתיב גבי ברכה וכמ"ש את הברכה אשר תשמעו ואות ו' נאמר אצל קללה וכמ"ש והקללה אם לא וגו': (ז) וקסמים. לשון רבים. בידם היינו בכל יד א' מהם בידם של זקני מואב ובידם של זקני מדין היה אצלם קסמים שני מיני קסמים כי הכישוף נקרא בשני לשונות נחש וקסם וכמ"ש כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל ונחש הוא בדבור (כמבואר פתו נפלה מפיו וכו') וקסם הוא במעשה (כמ"ש ביחזקאל כ"א לקסם קסם קלקל בחצים וגו') וזהו וקסמים לשון רבים כמ"ש במסכת יצירה כף זכות וכף חוב לשון מכריע בינתים: זקני מואב וזקני וגו' וזה בלק ובלעם ועליהם נאמר משיב חכמים אחור (ישעיה מ"ד כ"ה) וטעם זקנים יקח (איוב י"ב כ') אלו ב' מיני זקנים: וידברו אליו דברי בלק. זה הדבור המיוחד לו בלבדו כמו שכתבתי לעיל: (ח) כאשר ידבר ה' אלי. התפאר בעצמו בנבואה שהיא ממקום שנקרא שבת וזהו נרמז במלת והשבתי. כאשר ידבר. אמר שיגיד להם מה שיבוא לו בנביאות מהש"י אבל לא קיים דברו כי כחש להם דבר ה': וישבו שרי מואב. אמרו במדרש ע"י שישבו שרי מואב עם בלעם והמתינו לדבר ה' ולא כמו שעשו זקני מדין שהלכו תיכף ולא רצו להמתין לכך זכו שרי מואב שנתעכב הפורענות מלבא אליהם עד ימי דוד אבל מדין בא עליהם הפורענות מיד בימי משה: (ט) מי האנשים האלה. עמך. ג' דרגין מי האנשים האלה מלמעלה למטה. עמך. פי' למה נתחברו אליך והשיב לו: (י) בלק. בן צפור. מלך מואב. ג"כ ג' דרגין מלמטה למעלה וכנגד מה שאמר לו הקב"ה עמך השיב לו שלא אני חשוב אני בעיניו: (יא) הנה העם היצא ממצרים. הנה כחש בלעם בדבריו שלא אמר כל הדברים אשר [illegible] אליו בלק ע"י שלוחיו כי בדברי בלק נאמר עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ. והוא ישב ממלי. שהוא רמז על הנסתר והוא לא אמר להקב"ה רק שנים הראשונים ועוד כחש לו במה שלא אמר לו כי עצום הוא ממני לפי שלא רצה להזכיר הנסתר כי חשב שממילא יהיה זה ע"י הקללות הנגלות והשיב לו הקב"ה נגד כל הג': (יב) לא תלך. לא תאר. ונגד הנסתר אמר לו כי ברוך הוא כבר ולא תועיל מאומה וג"ד ג"כ נגד דבור מעשה מחשבה לא תלך מעשה לא תאר דבור. כי ברוך הוא נגד מחשבה. כי ברוך הוא ר"ת עולה כ"ז. כ"ז דרגין שהם כ"ז אתוון עם תולדותיהן ר"ע עלמין גילופא וגילופא דגילופין וזהו כי ברוך הוא: (יג) כי מאן ה' לתתי להלך עמכם. זה הרשע כחש בדבריו שהבטיח להם שישיבם דבר ככל מה שידבר אליו הקב"ה והוא לא עשה כן באחרונה אלא אמר להם שעכב הקב"ה ההליכה ולא רצה שילך עמהם אבל שנים האחרים לא תאר כי ברוך לא אמר להם שאם היה אומר להם לא היה שולח בלק אחריו פעם שנית ולכך היה מכחד ולא הזכיר מזה כלל רק הזכיר שעכב הקב"ה שלא ילך עמהם לכן נאמר בסמוך אם לקרא לך וגו' אשר אדבר אליך אתו תעשה ולפי שההליכה היה אצלו ענין גדול א"ל הקב"ה בפעם הב' לך אתם ואעפ"כ תהיה מוכרח שלא לעשות שום דבר כי אם מה שאומר לך והוא הב' דברים שהיה אצלו נחשב לדבר קטן דהיינו לא תאר כי ברוך הוא המה עיקר כי אף שתלך לא תועיל מאומה: (טו) רבים ונכבדים. ב' דברים לפי שהכבוד תלוי בשני דברים ברבוי ובמכובדים וכן אמרו לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים ופעם א' אמר לפי רוב הנכנסים כי בשני הדברים אלו תלוי הכבוד ובלק שלח שניהם רבים ונכבדים: (יז) כי כבד אכבדך כו' נגד ג' עלמין בתחלה נגד עולם תתאה שלח לו שרים רבים ונכבדים והוא נגד מעשה וכל אשר תאמר אלי אעשה נגד עלמא אמצעי הנרמז במלת כל ולכך כתיב בו אמירה שהוא נגד דבור. כי כבד אכבדך מאד. הוא נגד עלמא עלאה שהוא נסתר ולכך כתיב מאד והוא נגד מחשבה והעליונה כוללת ג' דרגין חב"ד כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ כו' וחכמה אית בה ג' דרגין חכמה לבד ואחר כך חכמה דאשתמודע בבינה וזהו כבד שהוא נסתר. ואח"כ אכבדך הוא נגלה. לפי שכאן נרמז שאני אכבד אותך אבל מלת כבד הוא נעלם: מאד. זה מה שמו ומה שם בנו ותיבות כבד אכבדך נכלל בחכמה כ"ח מ"ה כי מה ג"פ י"ה והשאר הוא כ"ח כ"ב אתוון וו' אתוון ה"א ואל"ף ויהי שיהו חמשה ואלף כי ג' כתרים נגד כבד אכבדך מאד: וכל. הוא כל שנכלל בשמה וז"ס כי כל בשמים ובארץ: (כא) ויחבש את אתנו וגו' ושני נעריו עמו. הענין הוא כי האתון יש לה עוד שנים טפלים לה והוא עיר ובן אתון ובלעם היה מקלקל עם האתון ושני נעריו היו מקלקלים עם אלו השנים ולכך לקח ב' נעריו ואמרו רבותינו ז"ל שאברהם אבינו ע"ה קדמו דכתיב ויחבש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו ג"כ שלשה ובמשה רבינו ע"ה ג"כ כתיב ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור ג"כ שלשה הם קדמו ותקנו מקודם את אשר רצה בלעם

הרשע

הרשע לקלקל ולכך כתיב הסרי לגפן עירה ולשרקה **בני אתנו** ולכך לעתיד לבוא יתוקן זה ע"י משיח כמ"ש עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות כי האתון כבר קבלה גמולה שהרגה המלאך : (כג) ותרא האתון את מלאך ה' נצב בדרך . ואח"כ ויעמד במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה . ואח"כ ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל . הענין כי הראה לו ג"ד שהם מגינים על ישראל ולכך לא יוכל לעשות להם מאומה וכמ"ש כי נר מצוה . ותורה אור . ודרך חיים תוכחות מוסר . והם ג' מצוה . ותורה . ויראה . והראהו המלאך ג' דברים אלו מלמעלה למטה בתחלה נצב בדרך . הוא דרך חיים דכתיב ביה דרך . ואח"כ במשעול הכרמים הוא התורה גדר מזה וגדר מזה דבתורה כתיב בה מזה ומזה הם כתובים תורה שבכתב ותורה שבע"פ ולכך כתיב שני פעמים זה הוא ך"ד נגד ך"ד ספרים . ומצינו כמה פעמים שהתורה נמשלה לכרם בכרם ביבנה כרמי שלי . ואח"כ ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל . הן המצות שאין דרך לנטות מהם ימין ושמאל וכמ"ש לא תוסף ולא תגרע וכמ"ש אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר אבל בתורה יכול להוסיף חידושים וסייגים ובמצות אסור להוסיף או למעט וכמ"ש אל תט ימין ושמאל הסר רגלך מרע ולכך כתיב כאן אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל ועוד אמרו רז"ל סימני אבות הראה לו וכנגדן ג' רגלים פסח נגד אברהם שאפה מצות שבועות נגד יצחק שכתוב בו שקרא לבאר שבעה ובשבועות כתיב שבעה שבועות תספר לך וסוכות נגד יעקב וכמ"ש ויעקב נסע סכתה ולכך נקראו רגלים שצריך לעלות ברגלים לראות המקדש וכמו שהאבות כל א' וא' כלול מג' כמ"ש בכל מכל כל . כן כלולין השלש רגלים כל א' משלשתן וג"כ נכתבו ג"פ בתורה בג' בריתות א' בפ' משפטים בברית לוחות הראשונים וא' בפ' כי תשא בברית לוחות שניות וא' בברית של ערבות מואב וכנגד כן כתיב כאן תיבות שלש רגלים ג"כ ג"פ א' בדברי האתון לבלעם ושני פעמים בדברי המלאך וכמו שהרגלים נאמרו ב"פ מפי הגבורה דהיינו במשפטים ובכי תשא והג' ע"י משה . כן כאן ב"פ אמר המלאך ג' רגלים ופעם השלישי אמרה האתון וז"ש סימני אבות וזכות רגלים הראה לו : וחרבו שלופה בידו . הענין מה שכתוב וחרבו הוא כמ"ש כי זבח גדול לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום א' לתתא וא' לעילא ולכך גם כאן כתיב ב"פ וחרבו שלופה בידו א' בפסוק ותרא האתון וגו' וחרבו שלופה וא' בפסוק ויגל ה' את עיני בלעם וגו' וחרבו שלופה בידו וכך היה שבאותו פעם תיכף הרג את האתון בחרב ובפעם השניה נהרג בלעם כמ"ש בפ' מטות נקם נקמת כו' ויצבאו על מדין ויהרגו כל זכר כו' ולא הזכיר כלל חרב ואח"כ כתיב ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב דייקא בחרב הידוע והמיוחד לו וזהו החרב השני שנכתב כאן שני פעמים וחרבו שלופה חד לעילא וחד לתתא וכמ"ש כי זבח גדול ג"כ שני מיני חרב כדלעיל ולכן אמר המלאך לבלעם כי עתה גם אתכה הרגתי תיבת עתה דייקא שודאי סופו ליהרג בחרב היא אלא שגם עתה הרגתי ולא הייתי ממתין עד עת ההיא : (ל) הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי כו' ואמרו רז"ל (סנהדרין ק"ה ע"ב . ע"א ד' ע"ב) שאלו אותו מ"ט לא רכבת אסוסיא א"ל ברטיבא שדאי א"ל הלא אנכי אתנך לטעינה בעלמא אשר רכבת עלי באקראי בעלמא א"ל מעודך ולכאורה הפלא ופלא שיהיה נס גדול כזה שלא היה מימות עולם בשביל טענות כאלו אך הענין הוא כי סוס הוא ענין גדול והקב"ה אמר עליו כמה פסוקים וכמ"ש התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה (איוב ל"ט י"ט) ומשתבח מאד בו והענין הוא כי סוס הוא אחורי מלכותא דרקיעא והוא לוחם מלחמות ישראל וכמ"ש באיוב (שם) ומרחוק יריח מלחמה רעם שרים ותרועה וזה ששאלוהו מדוע לא רכבת אסוסי' הלא אתה רוצה לעקור ישראל ומדוע לא רכבת אסוסי' אלא ודאי שאין בך יכולת לרכוב על הסוס ולכן לא תוכל לעשות שום דבר רע לישראל והשיב להם שהניחו באגם כי הסוס יונק מן האגם אחורי עלמא עילאה ואחורי ז' אתוון דמרגלאן וז"ש דעל סוס מלך (שבת קנ"ב ע"א) ואמר להם לטעינה בעלמא וכמ"ש להטעינא קולפא ותרשי . והשיבה האתון אשר רכבת עלי אמר באקראי בעלמא כמ"ש לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו והשיבה מעודך עד היום הזה . ההסכן הסכנתי כו' אמרו רז"ל ולא עוד אלא שאני עושה לך מעשה אישות בלילה והענין הוא כי נביאי א"ה חלוקין מנביאי ישראל שנביאי ישראל בא אליהם הקב"ה ביום ונביאי א"ה אינו בא להם אלא בלילה ומשה רבינו ע"ה היה לו מעלה עוד שהוא קבל הדיבור מפי הקב"ה בעצמו ונביאים מפי אמצעי דהיינו ע"י מלאכים שנקראו אישים וז"ש בגמ' וישמע משה ויפל על פניו מלמד שחשדוהו מאשת איש (סנהדרין ק"י ע"א) הכוונה הוא כי הם אמרו כל העדה כלם קדושים כו' והשוו עצמם למשה וזהו שחשדוהו שנבואתו היה ג"כ מאשת איש ע"י המלאכים שנקראו אישים שכל הנביאים מקבלים נבואתם מהן ומה שאמר מאשת לפי שהנביאים דומין לאשה המקבלת מן הזכר כך הם מקבלים הנבואה ממלאכים וע"ז נענשו ג"כ אהרן ומרים שדמו שהם שוים למשה בנבואה והשיב להם הקב"ה לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו וזה שאמרה לו האתון ולא עוד אלא שאני עושה לך מעשה אישות בלילה ר"ל בג' דרגין אתה פחות מהם הא' שאני עושה לך שנבואתך אינו בא אלא ע"י האתון וכמבואר שהנבואה לא בא לו כי אם במאמרה ראשונה של לילה שבה המור נוער והשניה מעשה אישות שנבואתך ע"י אמצעי במעשה אישות והשלישית בלילה שנבואתך אינה אלא בלילה ובאקראי בעלמא ואיך תחשוב שתשלוט על ישראל מכיון שאתה פחות מהם בג' דרגין : (לא) ויגל ה' את עיני בלעם וגו' . וירא את מלאך ה' נצב בדרך וגו' . הנה האתון ראתה אותו ג"פ בדרך ובמשעול הכרמים ובמקום צר שהוא נגד אברהם יצחק יעקב וכמ"ש לעיל ובלעם ראה אותו בדרך שהוא דרגא קדמאה שבו חותמין כל השלשה אבות וכן בפרשת לך לך ואעשך לגוי גדול זה כנגד אברהם ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך נגד יעקב יכול יהו חותמין בכולם ת"ל והיה ברכה בך חותמין . וכן בק"ש כתיב ג' דברים בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך ודרשו בספרי נגד אברהם שכתוב בו ומצאת את לבבו נאמן ונגד יצחק שמסר נפשו על ק"ה ונגד יעקב שנתן כל ממונו בשביל א"י וכמ"ש אשר כריתי לי פ' ויחי ואעפ"כ אינו חותם אלא והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שהוא נגד אברהם . ג"פ הראשונים כתיב באות ב' ובפעם הד' כתיב באות ע' על לבבך וכן כתיב בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כאן ב' וכאן ע' וכן כתיב בכל עץ או על הארץ ולכך נראה לו המלאך ג"כ בדרך שהוא נגד אברהם שבו חותמין בכל מקום : (לב) ירט הדרך . הענין של ג' רגלים והוא סוד עולה ותנח עליהם הרוח ולכך אמרו בזוהר פרשת צו שהעולה נהפך לרה"ק וכן כתיב באלדד ומידד ותנח עליהם הרוח שהוא רוח אלהים שזכו לה : (לד) ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי וגו' ועתה אם רע בעיניך אשובה לי . בזה הרשיע מאוד במה שאמר כי לא ידעתי שהמלאך אמר אליו כי ירט הדרך שהדרך הוא לנגדי ושלא ברצוני ובלעם עשה עצמו כאילו אינו מרגיש בזה כלל ואמר כי לא ידעתי ואמר עוד ועתה אם רע בעיניך וגו' הלא כבר ראה כמה מיני תקלה שבאו על ידו והוא עשה כאינו מבין ולכך אמר לו המלאך לך אם אתה רוצה לילך . ואפס וגו' אתו תדבר . למעלה כשאמר לו הקב"ה אמר לו אתו תעשה הזהירו על העשייה והמלאך הזהירו על הדיבור ולכך כתיב אתו תדבר כי צריך דיבור ומעשה . בפעם הא' כשברכם אמר בלק לקב איבי לקחתיך כו' והשיב לו אתו אשמר לדבר . ובפעם הב' אמר אתו אעשה . ובפעם הג' אמר שניהם לא אוכל לעבר את פי ה' לעשות טובה או רעה אשר ידבר ה' אתו אדבר כי בפעם הראשון חרה לבלק על אשר ברכם וזה שאמר לקב איבי לקחתיך כו' והשיב אשמר לדבר ובפעם הב' אמר בלק גם קב לא תקבנו לא היה לך לקללם ולא לברכם והשיב בלעם אתו אעשה כי אני מוכרח לעשות ולברכם ובפעם השלישית אמר בלק וחשב בלק בדעתו שכל זה הוא בשביל שבלעם רוצה לקיים דברי הש"י הואיל ואמר אתו אשמר לדבר אתו אעשה . והיטב חרה לו בפעם הג' על אשר אין הולך נגד רצון הש"י והשיב לו בלעם לא אוכל לעבור לעשות טובה או רעה והודה כי אין בו כח להלוך כלל נגד רצון הקב"ה והזכיר העשייה וגם הדיבור שבשניהם לא יוכל לעבור על רצון הקב"ה וכמו דאיתא בזוהר ג' דרגין אמירה ועשייה והשלישית כוללת שניהם אמירה ועשייה וכן אנו אומרים ברוך שאמר והיה העולם ברוך עושה בראשית ואח"כ ברוך אומר ועושה וכן כאן אמר בפעם הראשון אתו אשמר לדבר ואח"כ אתו אעשה ובפעם הג' אמר שניהם לא אוכל וגו' לעשות וגו' אתו אדבר :

מהדורא רביעאה

(ג) **וירא** בלק בן צפור . אמר ד' לשונות וירא . ויגר . ויקץ . ויאמר . ג' במחשבה וא' בדבור כי המחשבה הוא בג' דברים בחכמה ותבונה ודעת ודבור היא הרביעית הכוללת אותם . שפתים ולשון הלשון בחכמה כמ"ש בר"מ פ' ויקרא שפתים דעת ותבונה כמ"ש שם וכמ"ש כי ה' יתן חכמה . מפיו דעת ותבונה . וירא בחכמה כל ראיה בחכמה כמ"ש ולבי ראה הרבה חכמה וכ"ה בזוהר וירא בלק בחלק דחוכמתא . ויגר בבינה כמ"ש הקשיח בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פחד . כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה . ויקץ בדעת כמ"ש רז"ל מי שדעתו קצה . ויאמר היא הרביעית וראיה הוא בימינא וכמ"ש בתיקונים ת"ע ופחד הוא בשמאלא כידוע לכן אמר מאד כמ"ש גדלת מאד טוב מאד וכמ"ש בשבא . והן בד' דרגין שכולל הכל . וכן אמר כאן ד' שמות . ישראל . העם . בני ישראל . הקהל . ישראל הם במחשבה . העם בבינה והוא קרית מלך רב לפיכך נאמר כי רב הוא . השלישית בני ישראל הוא דעת כמ"ש מה שמו ומה שם בנו כי תדע אצל בנו כתיב כי תדע וכן כתיב כאן ישראל ובני ישראל . הקהל היא הרביעית בד' זמנים . ישראל . כשהוציאם ממצרים שנקראו שמם ישראל וכמ"ש וזכרתי להם ברית ראשונים . העם . לעתיד לבוא וכמ"ש הן עם לבדד ישכן שיאמרו עם לבד ואין צריך שם אחר . והם ראשית ואחרית וכמ"ש אתה החלות להראות . ואמר מאן איהו סיומא מלכא משיחא שהן שני דרגין האלו . בני ישראל בימי דוד כמ"ש . הקהל . אלו הגרים . והן כנגד ד' דרגין שבישראל כהנים לוים ישראלים גרים . וכנגד ד' אנשים חכמים ונבונים וידועים . ואנשים הוא נגד שרים ומלכים וכמ"ש (יומא ל"ט ע"א) אישי כה"ג וכמ"ש הלא איש אתה והן נגד גרים גרי הצדק שהם במלכות וכמ"ש וישם כסא לאם המלך (מ"א ב' י"ט) אמרו רז"ל (ב"ב נ"א ע"ב) זו רות שהיתה אמה של מלכות : (ד) ויאמר מואב אל זקני מדין . אמרו בזוהר אמרו עולימיא לסביא ופי' כוונת הזוהר שמתרץ קושיית הגמרא שאמרו (ב"ק ל"ח ע"א) ומה מדין שלא באו אלא לעזור את מואב אמר הקב"ה צרור את המדינים וגו' מואבים עצמן לא כ"ש אמר ליה הקב"ה לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעתי שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהם כו' והקשה הזוהר הלא גם ממדין יצאו כמה פרידות טובות והם יתרו וכל בני הרכבים וצפורה אשת משה ולמה לא ניצולו המדינים ותירץ ע"פ משל כי התאנה אע"פ שיש עליה גם כמה קוצים שומרים אותה בשביל התאנה וכשמלקטים התאנים אזי יעזבו האילן עם הקוצים והוא ממש נידון זה כי המדינים כבר יצאו מהם הטובים ולכך אמר צרור אותם שמעתה ולהלן לא יצאו מהם טובים משא"כ מואב ועמון שעדיין יש לו להוציא מהם ולכך ניצולו הם בשבילם וזה רמז הפסוק ויאמר מואב אל זקני מדין במואב לא כתיב זקני שעדיין יש להוציא מהם והם עדיין כנערים משא"כ במדין שיצאו מהם כבר והם כזקנים וזהו כוונת הזוהר אמרו עולימיא הם המואבים וקורא אותם עולימיא . לסביא הם המדינים וקורא אותם סביא לרמז כמ"ש : כלחך השור את ירק השדה . השור פי' בר"מ זה רמז על משיח בן יוסף שיכלה את מואב שנקראו ירק השדה וכמ"ש בכור שורו הדר לו וכמ"ש פ' וישלח ויהי לי שור וחמור . ועוד פי' בזוהר השור דקאי על הממונה של גיהנם שחוטף נשמתהון של הרשעים לגיהנם [וזה ידע מחמת שכל כישופים דבלק היו מענין זה] ומה שכתב בר"מ דקאי על משיח בן יוסף אמרו האיך ידע זה אלא ניבא ולא ידע מה ניבא ושני הפירושים רמוזים בפסוק וכמו שאמרו בר"מ אמר בנבואה ולא ידע כו' וכמ"ש בזוהר והכי אצטריך ליה למינדע כל אורחוי דההוא

שור

שור ואי לא ידע לא יכול למעבד חרשוי וקסמוי: את ירק השדה. ידוע שכל נשמתין באים משם שד"י ש' ג' טפין דאבהן ע"י י' לד' דגליב להון יוסף בארעא שהן שני המרכבות ג' וד' ובה נגמרו ואלו שאין באין ונגמרו בה נקראו קרי וזהו ירק השדה לכן נאמר להנחיל אהבי יש ואוצרותיהם אמלא. שהד' לית לה מגרמה כלום יראת ה' היא אוצרו להתמלאות ומכולם נעשית סיהרא מלאה: ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההוא. כבר כתבתי שהם כנגד ג' דברים שאמור למעלה עולם שנה נפש. בלק בן צפור הוא הנפש. מלך למואב. הוא המדינה ולכך נאמר למואב השייך למואב. בעת ההוא. הוא הזמן. וכתבה התורה ג' אלו להורות כי שלשה אלו היו מקור כל הכישופים בלק היה ראש לכל המכשפים ומואב הוא מדינה שבה היה מקור כל הכישוף ולכך נאמר ויאכל העם מזבחי אלהיהן וילמד ישראל תיכף כשאכלו עמו להם כישוף בעת ההיא. שזמן ההוא היה זמן ועת לשליטת הכישוף ומקור כל הכישופים נגד התחלת הקדושה. והם נגד ג' דברים האלו שהם עש"ן ורביעית הוא השם. כמ"ש והלכת אל המקום כו'. לשכן כו' ובאת כו' אשר יהיה בימים ההם כו'. וזהו את כל אשר עשה ישראל לאמרי כי הוא ע"פ השם כי כל מעשיהם במדבר היה ע"פ ה' וכמ"ש החל רש והתגר בו: (ה) וישלח מלאכים. הוא ההמשכות במעשה. מלאכים אמרו כ"ח דרגין קסמין שלח לו. ולכן כאן ג' פסוקים ויצא ויגר. (הם תרויהון כ"ג תיבות) ויאמר מואב (הוא ג"כ כ"ג תיבות) וישלח. ועתה. הן כ"ח כ"ח: ג"פ הראשונים הם ג' אתוון גילופי גילופין דע"ב שהוא בחכמה. ויאמר הוא ג' דס"ג דבינה שנכלל באחד חיך וגרון שהיא מלכות להם. וישלח ועתה הם ד' של דעת שמשם נתגלה דרגא רביעיה. נו"ק שני שיני"ן ג' וד' נגד ה' אלהים צבאות ומ"ה וב"ן וכן מה טובו אהליך כו': פתורה כו' ג' אלהים כמ"ש למעלה. ארץ בני עמו. שכולם היו מכשפים כמותו שארץ הרם קרובה לקדושה: הנה עם יצא ממצרים. ד' דרגין. הנה הנה. ג' דרגין התחתונות: יצא ממצרים. כמ"ש אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך ממצרים והוא ידוע עלמא עילאה: (ו) ועתה. שהעת גורם כמ"ש: העם הזה. שדור המדבר היו ראשים לכל עם ישראל וכמ"ש משל לאחד שרצה לקצץ ענף ענף עד שבא א' ואמר חפור אחר שרשו והפר ומצא אבן גדולה שמונחת במקום שרשו וכן כתיב כאן כי מראש צורים אראנו וכן אמר כאן ע"י ג' האלו שהן עש"ן שאתה ראש לכל המכשפים והזמן הוא טוב מאוד לעשות בו כישוף אבל הם ראשית ושורש כל ישראל: כי עצום הוא. לפי שבלק היה דרגא דקסם ובלעם היה דרגא דנחש ולכך שלח לבלעם שיתחברו יחד ויהיו שני הדברים קסם ונחש אצלו ביחד כי הוא לבדו לא היה יכול לעשות לישראל שום דבר כי לישראל היה שני דברים תורה ועבודה. הר סיני והר חורב. ולכך אמר בלק אולי אוכל נכה בו אמר אוכל ל"י ונכה לשון רבים ופירושו ע"י שתתחבר אלי ויהיה לי שני דברים קסם ונחש אולי אוכל אני ועמי ע"י שני דברים שלנו להכות בישראל אבל אני לבדי בוודאי לא אוכל שאין לי אלא דבר א': ואגרשנו מן הארץ. אמרו בזוהר מן הארץ דייקא מארץ עליונה ואמרו בזוהר שלכך נאמר אשר תברך מבורך שהוא יברך הארץ העליונה שלא תהא צריכה להם. ואמר גם כאן ד' דרגין. ב' עליונים בניהום ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה. כי עצום. וב' תחתונים בקסם לכן אמר אולי אוכל כו' ואגרשנו כידוע בסוד שני בריות בריח הלשון כו' שמחברים ד' דרגין בדבור ובמעשה. ואמר ואשר ו' אשר ה' וא' שהם ה"א וא' פאר תהם אשר שגנוז בה ויהי שירו חמשה ואלף. ואלף משלים ג"כ לכ"ב אי"ה. או"ה והם סוד כ"ג כ"ח כמ"ש והכל בדעת וז"ש כי ידעתי: (ז) וקסמים בידם. הוליכו לו קסמים להשלים לניחוש שהיה לו ולכך כתיב בידם שהוא המעשה שני ידים כף זכות וכף חוב ולשון חק מכריע בינתים. ולכך כתיב ג"כ זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם בשני ידים של הזקנים וזהו וידברו אליו דברי בלק שאמרו לו מה שבקש ממנו להשלמה: (ח) והשבתי כאשר. הוא בינה וחכמה שהם דבור ותשובה. ראשית ואחרית. ישר וחוזר. וז"ש תשובה תשוב ה"א ובשנייה אמר ואדעה מה יסף כו' והוא הדעת שהוא בישר בסוד שם ע"ב וניבא ולא ידע מה ניבא שבראשון לא אמר להם אלא הדיבור שנאמר והשבתי אתכם דבר. ובשניה אמר ואדעה מה יסף שהוא המעשה כי דעת סוף במעשה: וישבו שרי מואב. הם שרים אחרים שלא אחריו להוליך אותו כמ"ש ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו (ישעיה ג' י"ד) ולכן לא נאמר כאן מדין רק שרי מואב ובמדרש ובזוהר אמרו שזקני מדין לא רצו להתעכב שם רק זקני מואב כו' והא והא איתא: (ט) מי האנשים האלה עמך. אמר ד' תיבות נגד ד' דרגין עמך הוא דרגא העליונה. מי האלה נגד ב' זקנים שהם למעלה ולמטה בימינא ובשמאלא. האנשים. נגד השרים באמצע לכאן ולכאן. עמך. כרוצים להתחבר עמך. ונגד זה השיב ד' דברים: (י) בלק בן צפור. מלך מואב. שלח. אלי: (יא) הנה העם. דלג כי עצום הוא ממני. וגם דלג מן הארץ. כי ב' אלו הוא ב' מעלות של ישראל כי עצום הוא למעלה וגם בארץ נשרשו בשורש גדול מאוד והוא מגאותו שמנאם יותר מבלק דלג תיבות הללו ולא הזכיר מעלתם וגם מה שאמר אולי אוכל נכה בו דלג נכה בו ואמר להלחם לרוב גאותו כי בלק אמר אולי אוכל נכה בו פי' ע"י הקסמים שיש לנו אוכל אני ועמי להכות בהם ובלעם לגודל גאותו לא הזכיר כלל זה ואמר אוכל להלחם שגם בלא הקסמים אלחם בהם ואיני צריך לקסמים: (יב) ויאמר אלהים לא תלך וגו'. רמז לא ג' ברכות ברכה ראשונה יאמר מן ארם ינחני כו' שבהם יעלה והוא רמז לא תלך. ברכה שנייה הנה ברך לקחתי כו' רמז במ"ש לא תאר. לא איש אל ויכזב. בשלישית אמר מברכיך ברוך וכו' רמז במ"ש כי ברוך הוא: כי ברוך. הוא רל"ח הלוחות והתורה שרי שליטין ואיברים ג' אלהים ג' שמהן. ג' גילופין. ע"ב. ומ"ב. ושמא מפרש ותיבה הוא. שם י"ב לאשלמא ר"ע עלמין והוא בתורה גילופי אותיות וגילופי גילופין וכ"ז שרשין של ר"ע עלמין והם ר"ח של ג' תיבות אלו שהם השרשים ובלק אמר כי עצום הוא בהוא. כנגד רמ"ח מצות שהם רל"ו וי"ב שרשים כמ"ש בפ' יתרו. עצום במצות. ברוך בתורה. והם נגד ב' דרגין של בלק ובלעם: (יז) כי כבד אכבדך. כבר כתבתי כנגד ב' שמהן הו"ב וחכמה לא התגלה אלא בבינה והם נגד כבד את אביך ואת אמך: מאד. נגד הדעת רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו מי עלה שמים מה שמו כו'. מאד וכל. הוא נו"ה ומ"י: (כב) והוא רוכב על אתנו ושני נעריו עמו. שני נעריו נגד עיר בן אתנות וכמ"ש אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו ועתיד להיות מלך המשיח שליט עליהם כמ"ש רוכב על חמור ועל עיר בן אתנות (זכריה ט' ט') וכן באברהם נאמר ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו וג' פעמים נזדמן לו שטן א' נגד אברהם וא' נגד יצחק וא' שנעשה לפניהם כנהר ועמד בכולם והן הגינו כאן על ישראל ונגלה ג"כ המלאך ג"פ לשטן וכמו שנגלה שם המלאך לאברהם ב"פ כמ"ש שם בפ' ויקרא אליו מלאך כו' גם כאן דבר המלאך ב"פ עם בלעם ויאמר אליו מלאך. ויאמר מלאך ה' אל בלעם. ויתיצב מלאך ה' בדרך. בג' מקומות נתגלה המלאך לאתון כנגד כי נר מצוה כו'. בדרך נגד ודרך חיים כו'. (ד) במשעול הכרמים. נגד תורה והן ב' תורות כו' גדר מזה ומזה וכתיב בה מזה ומזה הם כתובים וכמ"ש כרם היה לשלמה כרמי לפני כרם בינה וכמ"ש והתורה והמצוה אשר כתבתי. התורה זו תורה שבכתב והמצוה זו משנה אשר כתבתי להורותם זו גמרא: (כו) אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל. נגד נר מצוה וכמ"ש אל תט ימין ושמאל. לא תסף עליו ולא תגרע ממנו והן נגד ג' דרגין מעלה ומטה ואמצע וזהו שכתוב. בדרך. וגדר. ותחת בלעם: (ל) ההסכן הסכנתי לעשות לך כה. בדרך שהוא תחתון וגדר הוא מצד והן מטה ומעלה ומטה: ותלחץ אל הקיר. אדון הכל שהוא מושל על כל הכבשים קיר זו מלכות שם אדני וכמ"ש לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי: ההסכן הסכנתי לעשות. רמזה לו שבשלשה דברים הוא במדרגה פחותה מנביאי ישראל לפי שהוא היה מדמה עצמו לנביאי ישראל בכל עניניו אמרה לו הלא בג' דברים אתה חלוק מנביאי ישראל הא' שנביאי ישראל מקבלים נבואתם ע"י מלאכים קדושים שהם הנקראים אישים ונביאי א"ה מקבלים ע"י סטרא דאתון וחמור ועוד כי נביאי ישראל מקבלים נבואתם ביום וכמ"ש בהשכמה עלה כו' ונביאי א"ה דווקא בלילה וכמ"ש בנפול תרדמה על אנשים וכמ"ש רז"ל משל לאדם וכו' והשלישית שנביאי ישראל מתנבאים נבואתם בלי שום פעולה שיעשו לזה ונביאי א"ה מוכרחים לעשות דווקא מעשה כמו הקסמים והכישוף ומשה היה עוד יותר למעלה מכל הנביאים שכתוב בו פא"פ וזה שאמרו רז"ל שהשוהו למשה מאמת איש פי' שהשוהו שגם נבואתו הוא ע"י מלאכים הנקראים אישים וכשאר הנביאים וטעו בזה וכמו שאמר להם הקב"ה לא כן עבדי משה כו' פה אל פה אדבר בו וכו'. והנה כל ג' חילוקים האלו שבין נביאי ישראל לנביאי א"ה רמזה לו האתון בג' תיבות אלו: ההסכן דרשו רז"ל שהוא מלשון סוכנת שע"י באה לו הנבואה כמה שכתבתי למעלה. הסכנתי הוא דווקא בלילה ובמשמרה ראשונה שאז הוא משמרת החמורים וכמ"ש חמור נוער: לעשות. רמזה לו שאין מקבל נבואתו רק ע"י מעשה. וזה שאמרו רז"ל ולא עוד אלא שאני עושה לך מעשה אישות בלילה ג' ענינים הללו אמרה לו שבזה אתה חלוק מהם שנבואתך הוא רק ע"י מעשה אישות ואני עושה לך דהיינו ע"י סטרא דחמורים. בלילה דווקא ולא ביום: לך כה. אמרה לו איך אתה רוצה להתדמות לנביאי ישראל שהרי הם מתנבאים בכה וכמ"ש כל הנביאים נתנבאו בכה ואין אתה מתנבא בכה כמו שאתה חושב ואומר ואנכי אקרה כה כו' וזה שאמרם ל"ך כ"ה כולל ג"פ כה נגד ג"ד דלעיל: ויאמר לא. אע"פ שהודה ולא בוש אעפ"כ לא עזב מחשבתו ומעשה הרעה שלו והלך לקללם: (לב) ירט. סוד ותמ עליהם הרוח סוד אלדד ומידד שני שדים הנשאר בהם הוא הרוח וז"ש עולה בנתהפך לרוח והן ג' רוחין כמ"ש בתחלת פ' נח בזוהר אלא רוחין קטורים כהדא והן ג' שמות דמתכנא והן ע' שמהן מלמעלה למטה ג"פ קדוש קדוש קדוש כו' ונגדם הן סוד ג' רגלים: (לג) אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי. פירשוהו המפרשים אולי כמו לולי והוא תמוה שלא מצינו בכל התורה שאולי יהיה פירושו לא (וכמה פעמים כתוב להיפך אולי אוכל נכה בו. אולי ימשני אבי). אלא הפירוש אולי. הוא אם נטתה מפני ולכן כתיב כאן מפני ולמעלה כתיב ותראני האתון ותט לפני הוא הכל בדיוק וזהו שהמלאך הוכיחו על מה שהכה האתון ואמר הלא אתה ראש לכל הקוסמים ואתה רואה מעשים כאלו שהאתון עושה מה שלא עשתה כן בשום פעם ואיך נותן אל לבך שמסתמא יש דבר המונעה מלכת: כי עתה גם אתכה. פי' כי עתה לפי שבסוף נהרג גם בלעם וזהו שכתוב כאן ב"פ וחרבו שלופה בידו כשראתה אותו האתון וכשראה אותו בלעם כי בהגלות חרבו התחיל במחשבת הריגת הנערים גם בהריגת בלעם לבסוף וכמ"ש הרגו בני ישראל בחרב כי לולי זה בודאי לא היה באפשרי לשום אדם שיהרוג את בלעם רק שההתחלה היתה ע"י חרב המלאך אז לבסוף יכלו ג"כ ישראל לגמרו ולהרגו וכל המלחמה היה ע"י המלאך וזהו שאמר כי עתה פי' שאם נטתה מפני הרגתי אותך תיכף ולא כמו שהוא עתה שמתיה עוד עד מלחמת מדין ואמר גם אתכה פי' אתכה והנערים והאנשים ההולכים עמך את כלם הייתי הורג: ואותה החייתי. ואת האתון הייתי מניח והנה לא עשתה החמור טובה רק לך לבד במה שלא הלכה ונטתה ממקום זה. שאתה נשארת בחיים וא"כ למה הכית אותה לפי שלא הלכה אדרבה היא עשתה לך טובה בזה ולכן נהרג האתון תיכף ולבסוף (נהרג בלעם) ולכך נראה ב"פ בחרבו שלופה א' לאתון וא' לבלעם וכתיב ויקם בלעם וילך ולא הזכיר שם החמור: (לט) ויבאו קרית חצות כמ"ש עד לא עשה ארץ וחוצות (משלי ח' כ"ו) ארץ הוא א"י. וחוצות הוא שאר המקומות הנקראים חוץ וכמו שכתוב ואגרשנו מן הארץ שרצה לגרשם מן הארץ העליונה ולכך כתיב כאן ויבאו קרית חצות שישראל היו עומדים אצל א"י והם הלכו חוצה להם לצד סטרא אחרא: (מ) ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר אתו. שמש הרבה צאן ובקר ושלח לבלעם. גם שלח לשרים. וגם לאשר אתו. ואחר כך עשה ז' מזבחות ולכך כעס הש"י עליו שמתחלה עשה סעודה לג' שהלכו עם בלעם ואח"כ עשה ז' מזבחות משא"כ ביתרו שעשה עולה וזבחים עשה תחלה להשם יתברך וכמ"ש ויקח יתרו עולה וזבחים לאלהים

ואח"כ

ויתא"ב ויבא אהרן כו' ובלעם נזהר מזה וכיחש להקדוש ב"ה ואמר ואעל פר ואיל שרצה לנקות עצמו מענין זה והקב"ה גלוי לפניו ואמר ידענא מתי הקריב זה ועשה מזבחות אלו וכמ"ש בזוהר: (מא) ויעלהו במות בעל. הוא מקום הראשון משלשה מקומות שהראה לבלעם כי לא היה יכול לראות אלא בשלשה מקומות כי ודאי לצד השני של ישראל לא היה יכול לעבור רק הראה לו במקום סמוך לו דהיינו בינו ובין ישראל ומשני הצדדין של ישראל גם כן הראה לו: (א) ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים. ידוע שהיסוד הכולל הוא שבעה שבעה וכמ"ש בנה תקח לך שבעה שבעה וכמ"ש שבעה ושבעה מוצקות ונאמר שבעת ימים הרבה פעמים וזה שאמר בנה לי בזה ג' פעמים שבעה שהם כ"א ושלשה שמות יש בג' מיני גילופין בחב"ד והן נגד שלש ברכות שכל אחד ג"פ שבעה והן ג' אהיה שאמר הש"י למשה וסוד מ"ב ומ"ב קרבנות וכן במשה אמר הקב"ה מתחלה אהיה פעם א' ואח"כ אמר ב"פ אהיה. וכן ג' הברכות בחב"ד ראשונה נגד אברהם שניה נגד יצחק שלישית נגד יעקב ולכן אמר בראשונה מראש צרים נגד אברהם. ושניה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה. ושלישית מה טבו אהליך יעקב. והרביעית הוא נגד דוד מלכא: (ג) ויאמר בלעם אל בלק התיצב על עלתך. אמרו רז"ל כל מקום שנאמר לשון ויתיצב הוא רה"ק ולכן כתיב כאן על עלתך שאמר לו שיתיצב על עלתו שמחמת הקרבת העולה היה שורה רה"ק על האיש המקריב: ואלכה אקרה כה. שרצה להשיג הנבואה ובזה יהיה להם שני המעלות. לבלעם הנבואה שהיא בדבור ולבלק רוח הקודש. ודבר מה יראני והגדתי לך. שהסגולה לא יהיה רק לך לבד ולא לזולתך כי לא יבינם אחר רק אתה לבד מאחר שתוכשר לרה"ק ע"י העולה אזי תבין מה שאגיד לך: ואלכה. אני אלך אל הנבואה: אולי יקרה ה' לקראתי. ודבר מה יראני. והגדתי לך. כבר מבואר כי ג' דרגין בנבואה והוא כמ"ש לנביא היום יקרא לפנים הרואה (ש"א ט' ט') ונביא הוא שהקדוש ב"ה שולח לו דבר נבואה בפיו והרואה הוא נבואה ע"פ ראיה שהוא רואה הנבואה ומדבר אח"כ בעצמו ועוד מעלה הג' שהיא למעלה מכלם שהקב"ה נגלה לו ומדבר לו פה אל פה כמו מעלת משרע"ה וזהו פי' הגמרא (ב"ב י"ב ע"א) גדולה חכמה מנבואה שנאמר ונביא לבב חכמה מי נתלה במי כו' שלכאורה אין לו פי' כלל כי ונביא הכתוב שם אין פירושו רק לשון הבאה רק הוא ע"ד שכתבנו למעלה כי הנבואה נקראת לשון נבואה ע"ש הדבור שהוא ניב שפתים וזהו תיבת נבואה וע"ד שאמרו רז"ל (מגילה י"ז ע"ב) שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפין פי' אווזא הוא רמז אל החכמה וכמ"ש (ברכות נ"ז ע"א) הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנאמר חכמות בחוץ תרנה שפיל ואזיל בר אווזא אף שנראה שהוא מדבר דברים פשוטים ונמוכים. ועינוהי מטייפין פי' שהוא מבין בדבריו סודות עמוקים וזהו שכתוב ונביא לבב חכמה פי' אנו מבקשים שנדבר בלבב חכמה ואנחנו מבקשים שהדבור והוא הנבואה תהיה בחכמה ועל כרחך שהחכמה גדולה מהנבואה נמצא עכ"פ ב' מדות של נבואה הוא הדבור והראייה הוא מדרגה למעלה מהדבור וזהו שאמר כאן כל השלשה אולי יקרה לקראתי שהוא מדרגה העליונה. ודבר הוא מדרגת הנבואה ע"י הדבור מה יראני. הוא נבואה ע"י הראייה. והגדתי לך סוד בבא ראשונית והוא נ' שערי בינה חושבן לך: וילך שפי. פירוש אל ההר ותיבת שפי הפירוש למעלה וכמ"ש על הר נשפה שאו נס (ישעיה י"ג ב'). שבודאי מי שרוצה להרים נס עומד על מקום הגבוה יותר וכן כאן העלהו בלק לבמות בעל שרצה להעלות אותו בכדי שיוכל לקבל הנבואה ובלעם הלך עוד שפי שעלה למעלה יותר בכדי שיהיה מוכן לנבואה. וכן בכל המקומות העלהו בלק על ההרים כדי להעלותו ולכן בחרו ההרים לבית המקדש וכמ"ש ונשא הוא מגבעות וכן המשכן היו מעמידים על ההר וכן בחרו ההרים לעבוד ע"ג וכמ"ש על ראשי ההרים יזבחו וכן באברהם כתיב על אחד ההרים: (ד) ויקר אלהים אל בלעם. אמרו בס"י ברית יחיד מכוון באמצע ברוחניי ובגשמי והן נגד בנים ותלמידים ולכן נקראו התלמידים בנים וכמ"ש בני הנביאים וכן נקראו החכמים אבות וכמו שכתוב אבי אבי רכב ישראל והזרע במנא דלא כשרא נקרא קרי וכן הוא בדבר הנבואה: ויקר אלהים. כבר מבואר שאמר ג' דרגין. בראשונה ויקר אלהים ובשניה ויקר ה' ובשלישית רוח אלהים שהרוח נתגלה בעצמו והוא רוח אלהים וכמו שכתוב ותנח עליהם הרוח והן ג' דרגין מלמטה למעלה לכן שבח עצמו מאד בפעם הג' נאם בלעם ונאם הגבר נאם שמע. שלשה פעמים והאמצעית בוי"ו ונאם וכמ"ש ושם נסהו ספר סופר וסיפור וברביעית הוסיף ויודע דעת עליון ונגד שלשה דברים שאמר אליו המלאך ואפס את הדבר שהוא מהקדוש ב"ה. אשר אדבר אליך הוא דבר המלאך אליו: אתו תדבר. להם לישראל. ורמז גם כן לשלשה דברות שלו שהיו מלמטה למעלה ואף שגם אמר המלאך מלמעלה למטה כך הכלל כי תחלת המחשבה סוף המעשה ולכך המלאך אמר השלשה מלמעלה למטה ובלעם אמר מלמטה למעלה וכמ"ש גבי בצלאל בצל אל היית ואמר על הספק שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן כו' כמו שהצל מראה הכל בהפך וכמ"ש (שבת ל"א ע"א) בהלל למחר אפיך ליה אמר והא אתמול לא אמרת לי הכי א"ל לאו עלי דידי קא סמכת כו' דעל פה נמי סמוך עלי דתימה הוא מה אמר לו ומה ענה אותו דעל פה וכו' וכך הוא כי תורה שבעל פה הוא חותם ההיפוך של הא"ב וזהו שאמר לו תשר"ק והוא תורה שבעל פה ולכך אמר לו דעל פה נמי סמוך: שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח. מבואר כי ג"פ שבעה הן וכמ"ש שבעת נרות שבעה ושבעה מוצקות וענין הקרבן הוא לקרב כל אחד ואחד מהשבעה וז"ש את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח שעל כל מזבח ערכתי פר ואיל כדי לקרב כל אחד ואחד מהשבעה ולכך לא אמר ואעל שבעה פרים ושבעה אילים לרמז על זה: (ה) וישם ה' דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר. שלשה דרגין דנבואה. דבר. הוא הדעת באמצע וזהו שאמר בפי כי דעת שרא בפומא. שוב. דרגא עילאה שובה. וכה תדבר. הוא השלישית שהיא מגלה את הדבר וכמ"ש מגלה עמוקות מני חשך כו' והן ג' דרגין דנבואה. ויאמר הוא אמירה במחשבה בלחש וכמ"ש ויאמר אלהים. וכה תדבר הן ג' דרגין האחרים דנבואה. ולמעלה מנבואה דרגא דחכמה שהיא עדיף מנבואה ועל זה אמרו רבותינו ז"ל חכם עדיף מנביא והוא ויקר אלהים אל בלעם וכן למטה בפעם ב' כתובים כל ג' דרגין בפסוק ויקר ה' אל בלעם וישם דבר בפיו ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר. ואמרו בזוהר תדבר הוא לשון נסתר: (ו) וישב אליו והנה נצב על עלתו. כבר כתבתי שנצב הוא רוה"ק שזכה בה: וכל שרי מואב. ובב' כתיב ושרי מואב שפירשו ממנו מקצתם ושם כתוב ושרי מואב אתו שלא עמדו אתו רק לכבודו ולא בשביל עולתו. ובג' אין כתיב כלל שרי מואב וכמו שפירש"י שפירשו כלם שראו שאין בו ממש: (ז) וישא משלו ויאמר ז' פעמים כתיב וישא משלו כנגד ז' מדות המשמשים לפני כסא הכבוד וכנגד ז' היכלות של נבואה וז' מדות המשמשים הם אמת. אמונה. צדק. משפט. חסד. רחמים. שלום. וכלם כתובים בפרשה א' וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את ה' ושנים חסר כאן והן אמת ושלום אבל נכללים בהם כמ"ש חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו וכמ"ש בבריאת העולם שלום אמר אל יברא גם אמת אמר אל יברא והשליכם הקב"ה לארץ ובשעת ביאת המשיח יחזרו למקומם וכמ"ש אמת מארץ תצמח ונתתי שלום בארץ וזהו נכלל במלת לעולם וארשתיך לי לעולם דהיינו לעתיד לבא שיהיו כל השבעה והן שלשה קדושין ושבע ברכות נגד ברכות של חתן וכלה וכן בתפלה ג"ק כנגד ג"ר הכלולים בחכמה וכן כתיב ויתן אלהים חכמה לשלמה. ותבונה הרבה מאד. ורוחב לב כחול אשר על שפת הים (מ"א ה' ט') וכתב עוד שלשה. ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם. ומכל חכמת מצרים. ויחכם מכל האדם (שם). וז' האמירות שבכל משל הם נגד ז' הבלים שעליהן עלמא קיים שית בקול שהם ששה קולות זה למעלה מזה והשביעית בדבור שהוא בפה ומה שאמרו רבותינו ז"ל זוכה לחמשה קולות הן נחשבין שבעה כידוע. ואלו השבעה משלים שאמר בלעם ארבעה אמר נגד ישראל וג' האחרונות אמר נגד אומות שמזדווגו לישראל והד' ראשונות שנגד ישראל. ראשונה נגד מה שהיו במצרים שניה נגד מה שהיו במדבר והשלישית נגד מה שיהיו בארץ ישראל והרביעית הוא לעתיד לבא. וג' האחרונים אמר על האומות שניה על הקיני שהוא יתרו שמזדווג לישראל וברכו. והראשונה על עמלק שמזדווג להרע להם וקללו. והשלישית על שאר האומות וכמ"ש וצים מיד כתים וגם הוא עדי אובד וכנגד זה ברך הקדוש ב"ה לאברהם בשבעה ברכות ד' וג' ואעשך לגוי גדול זה נגד מה שהיו במצרים ששם נעשו לגוי גדול וכמו שכתוב ויהי שם לגוי גדול עצום ורב. ואברכך. זהו נגד מה שהיו במדבר ששם נתברכו בכל הברכות. ואגדלה שמך. זה נגד מה שיהיו בא"י וכמ"ש ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ (וי"ו כ"ז) וכן כמה פסוקים שנתגדל שמם בהיותם בא"י. והיה ברכה לע"ל שיהיו מקור כל הברכות שיתברכו בכלם ואמר והיה ברכה שלא יוסיף עוד עצב עמה וכמ"ש כל השירות נאמרו בלשון נקבה כמו שנקבה מולדת ויש לה צער אחריה אבל שירה דלע"ל הוא נאמר בלשון זכר כי אחריה לא יהיה שום צער כלל ואח"כ אמר ג' ברכות אחרות ואברכה מברכיך הוא נגד המדבקים עצמם בישראל וכמו יתרו שדיבק עצמו בישראל וברכו ואמר ואברכה מברכיך. ומקללך אאר. הוא נגד עמלק שנזדווג להרע לישראל אמר ומקללך אאר. ונברכו בך כל משפחת האדמה. נגד האומות לע"ל ואז יתוספו כלם על ישראל ויתברכו כלם בכלל וכמ"ש והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה וכמ"ש לעבדו שכם אחד: בארבע ברכות אלו של ישראל מרומז מ"ט שערי בינה לכן כתב משה ספרו וספר בלעם שהתורה מיוסדת על מ"ט שערי בינה ג"כ וסוד פני משה כפני חמה וה' הוא ראש ספרא שהוא שער המ"ט ועשרת הדברות שער הנ' והן הגילופין וגילופי גילופין הם תרע"ד פרשיות שמילואם לבד הוא תורה וז"ס חכמה ותורה שהוא בבינה וכהרס הוא כ"ז אותיות שהקוקים בכתר ז"ס דערבות מואב. וג' פעמים יציאת מצרים הם מפוזרים בתורה וכנגד אלה מ"ט ברכות הם מ"ט בתפילין אחד נגד אחד. וסודן ח' תיקוני דחכמה נגד ח' בגדים דכהנא רבא וכמ"ש כשמן הטוב על הראש כו' שיורד על פי מדותיו י"ג (כנגד י"ג) בבינה י"ג תרעין עילאין דשכיחא בעלמא עילאה וה' מנהון במזל העליון נגד ח' דלעיל דחכמה לא אתגלייא אלא בבינה וי"ט בכתר מלכות שבמלכות י' תיקונים וט' בז"א וכן הם בשמות י"ג יודי"ן דע"ב בגילופין וגילופי גילופין. ג' פסוקים כנגד ע"ב יה"ו כידוע. וכן הוא מ"ט שערים באיוב במעלה של הקדוש ב"ה לכן כתב משה ספרו וספר בלעם וספר איוב וכן מ"ט בספר קהלת עם ז' הבלים שירש מאביו סוד שם מ"ב וז' לכן אמרו בגמרא (ר"ה כ"א ע"ב) מ"ט שערי בינה נתגלו למשה וכן לשלמה בנביאים הוא דלא קם אבל במלכים קם. ופרטיות של אלו ואלו כבר כתבתי במקום אחר. אבל בברכת כהנים לא נתגלו אלא ג' מתיקונים הנ"ל שהם כ"ח אתוון יה"ו ועוד ל"ב והם כ"ח סתימין כנגד פרקי היד ועוד ל"ב סתימין נגד שיתין פרקין דיד לכן ברכת כהנים הוא בנשיאת כפים י"ג הן כנגד י"ב יודין וא' הכלול בהן והוא בכ"ע בקוץ העליון כתר אחד לכולן כידוע ובגילופי גילופין הם כ"ח יודי"ן עם י' כ"ע הנ"ל בג' שמות. שהם סוד מלך. מלך. ימלוך. ולכן נקרא בינה (מלך העולם) מלך עליון וז"ס ה' מלך ה' ד׳ ⁘ מלך. כו' כתר ובינה שהם מיחדין תמיד שהוא שם אחד סוד המשכן עשר יריעות כל אחת כ"ח אורך וד' רוחב ליפא וסומא. וזהו שאמר בתיקונים מ' מלך כי ראש התיבה כולל כל התיבה והן סוד חו"ב ד' בחכמה ט' בבינה והן י"ג הנ"ל: וישא משלו ויאמר. כבר כתבתי שז' פעמים אמר וישא משלו ויאמר כנגד ז' ברכות שנתברך אברהם וז' מדות שמשמשין בכסא הכבוד וז' תיקונין קדמאה שבפ' ראשון שבתורה וי"ו של הדעת בסוד כה תברכו את בני ישראל והשביעית את שמי על בני ישראל וגו' והן ז' היכלין וגן עדן הוא כולל שבע שית דיוסף וא' דאמא ושבעה דנוקבא הן היכלין להן (וכן שבעה רקיעים ושבעה ימים) והן ז' מים וז' רקיעין שבפ' בראשית במלאכת המים. וכן שבעה ארצות שבא"י. וז' מינים שנשתבחה בהן. וז' הבלים דשלמה. וז"פ תיבת אם בפ' ואתחנן. ז' קולות שאמר דוד על המים וז' דמ"ש

וכן

והן בפרטן מ"ט שערי בינה שנתגלה בברכת התורה: ח' תיקונים דכהנא זכאה ואן עד מזל עלאי וי"ג דאמא והן בב' שמות אלהי ואלהים וי"ש דכתר מלטות מן המצר קראתי כו' וכן בתפלין בד' פרשיות והוא בסוד שם השני של ע"ב והראשון בתורה והשלישי בגיית שאלו ג' שמות הן ראשים לכלם וכן שלמה אמר מ"ט השבלים שלכן אמרו לא קם כמשה בנביאים אבל במלכים קם וכן משה רבינו גילה בתורה נ"ן פעמים יציאת מצרים וכמ"ש נ' שערי בינה נבראו בעולם וכלן נתגלו למשה חסר א' והוא אנכי ה' אלהיך כו' שאמר הקב"ה בעצמו אבל לנביאים לא נגלה רק מ"ח לכלם בכללם כמ"ש רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה לכן אמרו פני משה כפני חמה והוא אנכי ה' אלהיך שבלוחות שניות אבל במלכים קם וכל א' בדרגיה וכן הוא באיוב שאל הקדוש ב"ה לו נ' שערי בינה אם נתגלו לו שבהן נברא כל מעשה בראשית ואמר ידעתי כי כל תוכל אף על פי שנעלם ממני ידעתי כי כל תוכל שלכן אמרו משה כתב ספרו וס' איוב ופ' בלעם: מן ארם וגו' מהררי קדם. הן ב' דברים ארם למטה הררי קדם למעלה והן נגד יעקב וישראל וכנגדם ארה בארץ וזעמה הוא כעס בשמים וכמ"ש יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו והן שתי שמות לא קבה אל לא זעם ה': (ט) (מראש צרים. צורים הן האבות וראש צורים הוא אברהם כי זו הברכה על זמן היותם במצרים נגד עם כמ"ש) וכן מה ומה וזהו שאמר לבלק מלך מואב וכן אמר בלק למטה מה דבר ה' ואמר קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפור לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנחם וכן אמר אגור מה שמו כו' ונאמר כי אל דעות ה'. והכל בזכותו ודרגא שלו וכן בכל הגליות: ומגבעות. הן האמהות ולכן אשורנו ראיה חזקה ביותר וכן נאמר אנכי נצב על ראש הגבעה בזכות אבות ואמהות ואמר ראש צרים רישא וגיזעא ושבילא והן ג' יודי"ן שבברכת כהנים ומגבעות הם ג' ווין דאמא וזהו סוד דכתיב בן איש חי וקרינן חיל והוא מ"ח והן אמהות דאושיט פשיטה לבר שבתחלה נכלל בתלת וכל יו"ד הוא ג' כמ"ש בת"ז ת"ע ועוד ב' ווין שבפסוק יו"ד משלמת לששים נגד יעקב ורחל: הן עם. השבטים שנפלו כ"א תאומתו. ובגוים לא יתחשב בין האומות להיות עמם כאחד רק אומה אחת ובה שבעים נפש כנגד כלם. והן ג' שמות דנוקבין שכנגדן י"ב שבטים וי"ב טעמים כמ"ש בת"ז: לבדד. הוא ד' שמות בג' אתוון וג' גילופין שהן ד' והן ל"ב נתיבות וכשיתיחדו בארץ וכמ"ש גוי אחד בארץ יתגלה ד"ד וז"ש לבדד ישכן הוא יחיד שידוע. יתחשב. כ"א כלול מעשרה עם עשו וישמעאל: (י) מי מנה עפר יעקב. שנידוש ברגל והוא זמן עמידתם במצרים ומ"ש ומספר את רבע ישראל הוא רביעתם במדבר לשעה. תמת נפשי מות ישרים. כשיבאו לא"י. ותהי אחריתי לע"ל כמוהו: מות ישרים. כי מיתה טובה הוא רק לישרים שבהן אבל האחרית לכל ישראל הוא טוב כידוע. ואמר מנה ומספר מנין הוא בכללות ומספר הוא בפרטות שביציאת מצרים כתיב שש מאות אלף רגלי ובמדבר כתיב תולדתם למשפחתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם וכן אמר בהושע בברכת ישראל אשר לא ימד ולא יספר בכללות ובפרטות ואמר מי מנה שבדרגא דמי. הוא מנה. ובוי"ו. הוא מספר. והם כנגד וי"ו נו"ן של השמות שהן גופי השמות וכמ"ש והוא דלא כרע במודים והוא מעיה דמשה שמתהפך כו' והן ז"ת דשם ע"ב בגילופין וגילופי דגילופין והוא עד יעקב: כי מראש צרים אראנו. הן ד' אותיות השם כסדר בסוד הרים וגבעות כו' וכן ראש צורים ד' נפשות ד' עלמין. משקה הרים מעליותיו. עליהם עוף השמים ישכון. ישקו כל חיתו שדי. ישברו פראים צמאם. מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל. כמפורש בתרגום דצדקיא דבית יעקב. רבע הוא ד'. כמ"ש ד' בריאות כו'. ואמר הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב בב' זמנים בעוה"ז ולימות המשיח ואמר כאן ד' זמנים שהוא באדם מי מנה עפר וגו' הוא קודם יצירה כמ"ש בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך. ומספר את רבע ישראל בבטן אמו וכמ"ש שמונה רביעותיהן של ישראל שאז יוצר רוח האדם בקרבו. תמת כו' שאז הוא זוכה להדבק נשמתו שהיא צרורה תחת כסא הכבוד כמ"ש צרורה בצרור (ש"א כ"ה כ"ט) כו' וז"ש כאן נפש כו' וכאן נפשם קיבה ישרים וז"ש ישרים נגד אבהן וכמ"ש בספר הישר. ותהי אחריתי לעתיד בתחיית המתים שאז זוכה לחיה והוא א' של השם שממתיק את הדין ומחיה את הכל: (יח) האזינה עדי בנו צפור. מחמת זה ראוי להאזין ולהבין כי אתה בנו צפר: (יט) לא איש וגו'. כי דבר שלא יקויים הוא בב' דברים אם מפני שבשעת מעשה מכזב לו ולבו בל עמו בשעת הבטחה או שהבטיח בלב שלם רק שאח"ז מתנחם וז"ש לא איש. והן הגדולים וכמ"ש אליכם אישים כו' ואין דרכם להתנחם אם הבטיחו בלב שלם רק שמעיקרא בלב ולב ידברו וז"ש ויכזב כי כזב הוא לעתיד כמו שקר לשעבר ובן אדם הם הפחותים מזה ויתנחם. ההוא אמר וכו' קאי על השם ב"ה והוא בלשון תמיה כי הה"א הוא ה"א התמיה ומהראוי היה לנקד בחטף פתח אך כשאותיות אהח"ע באין אחריו נקוד בפתח לבד וכמו העבד ישראל (ירמיה ב' י"ד) וז"ש וכי אפשר שהשם אמר ולא יעשה כלל. ודבר ולא יקימנה ההוא אמר. על המחשבה בלב כמ"ש ויאמר אל לבו ודיבור הוא בפה ולא יקימנה וכמו שכתוב כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד. והוא לשון קיום הדבר שנתהווה במחשבה ויעמוד הדבר בדבור שהדבור מקיימו וז"ש אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה: (כ) הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה נגד אמר ולא יעשה אמר ברך לקחתי מהשם עכשיו ד·· לברך ···· אותם אף שלא נאמרה רק במחשבה ד·· וכי זה לא יעשה בתמיה. וברך וגו' היינו מה שכבר ברך אותם בברכה ראשונה ולא אשיבנה כענין ויתנחם ור"ל ···· שיתחרט על דבור: (כא) לא הביט און. ד' דברים דבור ומעשה ודביקות השם והתורה. און הוא הדבור כמ"ש ודבר און (ישעיה נ"ח ט') עמל הוא המעשה. ה' אלהיו עמו. זה דביקות השם. ותרועת מלך כתרגומו כי היא שעשוע של הקב"ה והיא התורה וז"ש תחלה עמו וכאן בו וכמ"ש וחיי עולם נטע בתוכנו וגם הוא אותיות תורת ע' ועוד לא הביט ולא ראה הוא במ"ע ול"ת. און הוא במ"ע. עמל בל"ת. וכנגדן אמר שלמה המלך ע"ה מעות לא יוכל לתקן. וחסרון לא יוכל להמנות. לכן אמר כאן לא הביט שהוא מרחוק בסתר. ראה. הוא באתגליא ראה הוא שם נוקבא דמיחדין בין ב' שמות דחו"ב בשית ברכות דברכת כהנים ואני אברכם. הביט הוא ושמו את שמי על בני ישראל והכל במעשה. ותרועת מלך בו. הוא בדבור שהתורה הוא בדבור שכולל שניהם כאחד כמ"ש כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע ביניהם וכן בלוחות שכל כ"ח פרקין דב' ידים כלול בלשון שהוא בכתב ובדבור וכן מעשה בראשית. ה' אלהיו עמו. הוא מ"ש והודעת להם זה בית חייהם. נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב. ראה חיים עם אשה אשר אהבת ודרך חיים תוכחות מוסר כי נר מצוה וגו' וכן אמר דוד אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים כנגד ג' האלו רשעים הם העוברים על מל"ת ודרך חטאים הם במ"ע כמ"ש קולע אל השערה ולא יחטא (שופטים כ' ט"ז) ובמושב לצים נגד ביטול תורה והוא בדבור וכנגדן אמר כי אם בתורת ה' חפצו הם ג' בתורה כמ"ש ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך (יחזקאל מ"ד ה') ועיין ברש"י סוף פ' האזינו. והיה כעץ שתול על פלגי מים אמר פלגי מים שנפרדין לכל צד מכאן אמרו לעולם ישלש אדם שנותיו כו' כנגד ג' האלו ועוד אמר ג' דברים אשר פריו יתן וגו' ועלהו וכל אשר יעשה וגו' וכמ"ש (תענית ה' ע"ב) משל לאדם שהיה מהלך במדבר והיה עיף ורעב וצמא ומצא אילן כו' במה אברכך כו' אף אני במה אברכך אם בבנים כו' אם בעושר כו' אם בתורה כו' יהי רצון כו' שהאילן ג' מתנות יש בו הפרי למאכל והגרעינין לנטיעות והאילן לצל והמים שתחתיו הוא לשתיה ושלשה החשובות מכל המתנות הם חכמה ועושר ובנים כנגד ג' רוחות העולם הרוצה להחכים ידרים הרוצה להעשיר יצפין ונותן מטתו בין צפון לדרום כו' וכן אמר בת"ז תיקון כ"ח שנה לימינו ואתם בחכמה וז"ש על פלגי מים זו ברכת המים. אשר פריו זה הפרי. ועלהו זה עלין. וכל אשר יעשה יצליח קאי גם כן על האילן שכל הנטיעות שנוטעין מהגרעינין יצליח ומ"ש על פלגי מים הוא התורה והחכמה כמ"ש הוי כל צמא כו' העניים והאביונים מבקשים מים וכו' וכמ"ש ישוטטו לבקש דבר ה' כו' (עמוס ח' י"ב) וזהו שדרשו לעולם ישלש אדם שנותיו שליש כו' אשר פריו יתן בעתו אלו הבנים כמה שאמרו זה המשמש מטתו ועלהו לא יבול זה עובר כמו שכתוב (חולין צ"ב ע"א) ליבעי רחמי אתכליא על עליא כו' וז"ש משל לאדם כו' שהיה רעב כו' ומצא אילן שנטוע על מים ופירותיו מתוקין וצלו נאה ואכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצלו ואמר במה אברכך אם בתורה כו' ואם בעושר כו' ואם בבנים כו' יה"ר שיהיה כו' וזהו וכל אשר יעשה יצליח. לא כן הרשעים אלו הגלים שנידונין בכף הקלע ברוח כמ"ש ורעות רוח כו' על כן לא יקומו רשעים במשפט אלו רשעים שאין להם תקומה כלל במשפט שהן מעות לא יוכל לתקן. וחטאים בעדת צדיקים כמ"ש בעדת צדיקים אין עומדין וכו' וכמ"ש וחסרון לא יוכל להמנות זה שנימנו חבריו לדבר מצוה כו' לכך לא יוכלו לעמוד במחילתן ובגמרא דרשו (סנהדרין ק"ח ע"א) ע"כ לא יקמו רשעים במשפט אלו דור המבול. וחטאים בעדת צדיקים. אלו אנשי סדום שרעתם היה שמנעו מן הצדקה שהוא מ"ע כמ"ש זה היה עון סדום אחותך כו' ולכאורה הוא חסר כאן דור הפלגה אבל הלא הוא כבר נזכר לא כן הרשעים כי אם כמוץ כו' וכמ"ש ויפץ ה' כו' במה הפילם ברוח כו'. כי יודע ה' דרך צדיקים זה שכתב למעלה והודעת להם זה בית חייהם ודרך חיים תוכחות מוסר שהוא הכל במחשבה כמ"ש וידע אלהים (והוא דרך צדיקים) אבל מחשבה רעה שאין הקב"ה מצרף למעשה הוא נאבד מאליו וכמ"ש בת"ז וכמ"ש דרך רשעים כאפלה לא ידעו כו' וז"ש דרך רשעים תאבד. ועוד נגד ג' מתנות שהיה להם במדבר עמוד ענן ביום ועמוד אש בלילה והמן והשליו וז"ש לא הביט וגו' ולא ראה בלילה וביום וכמ"ש יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו: (כב) אל מוציאם. נגד שאמר ולא אמר לא כן אלא אל מוציאם כתועפת ראם וישראל אל השם כתועפת ראם הוא הרביעי לראם וכמ"ש מועף ביעף ועיקר הענין כמ"ש עליהם עוף השמים ישכון ראם אלו חית השדה. לו. אלו שרפים שעומדים לקשר כתרים לקונם וז"ש עומדים ממעל לו. לא נאמר על לו אלא ממעל לו שהוא ממעל לרקיע אשר על ראשם ועליהם אדם יחיד כו' מושל בכלם ממעון קדשו וז"ש אל מוציאם ממצרים כמ"ש אני ולא מלאך כתועפת הוא שם מ"ב דבראשית בהיכל ה' לכן משמש שם של מ"ב: ראם לו. הוא שמא מפרש בכפילו ובאוירא דעלמא הוא ג"כ ג' מלאכים שעומדין בד' רוחות שמקבלין התפלות. למטה מהם השדים ולמטה האדם לפיכך השדים שהם ממוצעים ג' כמלאכי השרת וג' כב"א וז"ש בגמרא כתועפת כו': (כג) כי לא נחש. נחש בבלעם וקסם בבלק נחש בדבור וקסם במעשה והן מדרגת בלעם ובלק אבל בישראל התורה והמעשה הם מגינין להם וכמ"ש בז"ח ועתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל. ונחש הוא להבא וקסם הוא לעבר: כעת יאמר. בכל עת יאמר ליעקב להבא ולישראל מה פעל לעבר ועוד כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל הנבואה ורה"ק שזכו ישראל במדבר ולכן נקראו דור דעה ואלו הן ג' מתנות שניתנו לישראל וזהו מה טוב חלקנו ומה נעים כו' והם כנגד תורה נביאים כתובים: (כד) הן עם כלביא יקום וגו'. על ד' מלחמות שהיו במדבר כי זאת הפרשה הראשונה על מצרים. והשניה על המדבר כמ"ש כלביא יקום נגד מלחמת עמלק כמ"ש מחר אנכי נצב על ראש הגבעה והוא תחלת יציאתן וזהו יקום. וכארי יתנשא במלחמת כנען שהיה בסוף הארבעים. לא ישכב עד יאכל טרף. במלחמת סיחון ועוג. ודם חללים ישתה. הוא מלחמת מדין שהרגו על חלליהם שמלחמת סיחון ועוג היה העיקר על הארץ ועל השלל וכאן היה העיקר לנקום בדמם כמ"ש לתת נקמת ה' במדין ואמר כי צררים הם לכם וגו'. הן עם כלביא יקום. בתפלת שחרית כמ"ש ובקומך. וכארי יתנשא. במנחה כמ"ש ויצא יצחק לשוח בשדה שהוא באור חוזר ולכן אמרו לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה וז"ש יתנשא וכמ"ש והאופנים ינשאו לעמתם (יחזקאל א' כ'). לא ישכב עד וגו' זה תפלת ערבית. ודם חללים כנגד ק"ש שעל מטתו כמ"ש (ברכות ה' ע"א) כל הקורא ק"ש כו' כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו וכמ"ש בק"ש הורג אלף כו' וכן בקרבנות. כלביא יקום. זה תמיד של שחר. וכארי יתנשא. בתמיד של בין הערבים. לא ישכב עד

יאכל

יאכל טרף. כנגד אברים ופדרים שהן אכילת המזבח כמ"ש את קרבני זה הדם. לחמי אלו אברים ופדרים. ודם חללים ישתה. אלו הנסכים כמ"ש ומנחתם ונסכיהם אפי' בלילה וז"ש ישתה. וד' כללים מן התורה ומעשה שהיא עבודה וחכמה ויראה כמ"ש פתחי לי אחותי רעיתי כו' וכל א' נכלל בד'. הראשון בתורה והוא כלביא יקום ב' ביראה והוא כארי יתנשא כמ"ש והחיות רצוא ושוב כו' והוא זיעתן של החיות ונאמר וגביהן וגובה להן ויראה להם והג' בחכמה והד' בעבודה ואמר כלביא שהיא נקבה וזה עמלק שלא נאמר רק ויחלש. לביא ז"ת דאימא שלא נאמר רק ויחלש כו'. וכארי הוא ב' שמות דחו"ב זה אל זה ואמר כלביא שהן כנגד ג"ר שהם כח"ר ואמר ישכב כמ"ש בר"מ והוא י"ש כ"ב בק"ש שמע ישראל דערבית ודעל מטתו שהם כנגד ובשכבך וכן הוא בששים צירופים של י"ה בתיבות ובאותיות והצירופים של כל תיבה בפ"ע הוא כ"ב: (א) כפעם בפעם. כפעם הוא פעם ראשון בפעם הוא פעם שני: כי טוב. ואין מועיל הנחשים: וישת. סר מן האבות כמ"ש במדרש לאחד שרצה לעקור אילן כך הוא היה רוצה לקלל את האבות ולא יכול: כי מראש צרים. שהם כמו האילן שנשרש בצור והג' ברכות הן נגד אבות והרביעית כנגד דוד מלכא לימות המשיח והנה בשני ברכות הראשונות היה נגד האבות אברהם ויצחק שמהם יצא פסולת אבל בברכה ג' שהיא נגד יעקב לא מצא שום פסולת שמטתו שלמה ולכך וישת אל המדבר אולי ימצא בהם עון מצד עצמם אבל לא מצא ומצאם שהם מסודרים בטוב: (ב) רוח אלהים. הוא הגדול שבג' נבואות שבתחלה אלהים ואחר כן הויה ועתה רוח אלהים: (ג) שתם. רואה את כל ענין רוח הקודש: (ד) שמע אמרי אל. הם המאמרים הנאמרים בין מלאכי מרומים ומהם שומע מה שעונים ביניהם מאמר השם: מחזה שדי יחזה. היינו המלאכים הרואים את כבודו הוא יחזה ובראייתו הוא נופל וגלוי עינים ובזוהר אמר שנביאי א"ה נקראים נפל וגלוי עינים אבל הוא משתבח בעצמו שנגלית לו המרכבה כולה. ונאם הגבר ע"ש נבואתו נקרא גבר שחמש שמות יש לאדם. אדם איש בן אדם אנוש גבר והנביאים והחכמים נקראו גבר כמו שכתוב עיר גבורים עלה חכם ואמר ונאם הגבר נגד וארא והנה רוח סערה: שתם העין. נגד וארא החיות והנה וגו' וגבתם מלאת עינים סביב לארבעתן. נאם שמע. נגד ואשמע קול מדבר חמשה קולות הידועים: מחזה שדי יחזה. נגד ממעל לרקיע ואמר בתז"ת חיזו קדמאה כמראה כו' היא שכינתא כמראה אבן ספיר וחזא לה כמאן דחזא מגו עששית חיזו תניינא ועל דמות כו' וחזא ליה מגו מטטרון כו' חיזו תליתאה ומראה כעין חשמל וחזא ליה מגו שר הפנים ואמר בג' מראות הללו וחזא ליה שהן ג' מראות הכוללין הכל וז"ש כאן ג' דברים מחזה שדי יחזה. נפל וגלוי עינים נגד ואראה ואפול על פני אבל הוא חזי הכל בדרגיה כמ"ש בזוהר פ' בלק: (ה) מה טבו. עשרה דברים בעשרה דרגין דמהימנותא: אהליך. אהל הוא נטוי לפרקים ומשכן בקביעות: (ו) כנחלים. הוא חכמה והן חכמי התורה. כגנת. הם נבונים. כנחלים. הן עשרה נקודין שהן עשרה נחלים. כגנת הן כנגד ג"ן סדרים שהם בתורה. עלי נהר. הידוע כמ"ש אם אין בינה כו'. כאהלים מבשמין ריח למרחוק והן מ"ע נגד אנשי חיל. כארזים הוא ל"ת וצריך גבורה וזירוז שלא לעבור על ל"ת והוא נגד יראי אלהים: עלי מים. אם פגע בך כו': (ז) יזל מים. הוא נבואה כמ"ש ושחקים יזלו צדק שמהם הנבואה: וזרעו. הוא רוח הקדש וז"ש וזרעו במים רבים: וירם מאגג מלכו. הוא דוד המלך ומשיח שירום מעמלק שהיא הראשית שבמלכות וכלם נקראים ע"ש אגג ושליטת עמלק מג"ת של נ"ה שהן ו' והשביעית בסוד ערלה ודוד הוא מושל בעליונה שלהם וזהו וירם מאגג מלכו ורומז ג"כ לשאול מלך הראשון שנשא לאגג: ותנשא מלכתו. הוא על כל ישראל כמ"ש בת"ז בין מלך בין מלכות הכל דו"כ והן חד אלא שזה בכללות וזה בפרטות וכמ"ש בפ' ויצא וכן הוא במלך ועמו ישראל שהן גוף א': מה טבו הוא בסוד ג"כ טבו הוא סוד ראש וסוף ועוד מה טבו וכנגד מזוזה וכנגד עשרה שמות שבפנים וד' שבחוץ והוא בסוד גבוה עשרה ורחב ד' ובסוד פנים ואחור וע"כ הוא עשרה ברכות וכ"ח תיבות בסוד כ"ח מ"ה וזהו מ"ה טבו והגוף וברית הוא חד: (ח) אל מוציאו ממצרים כתועפת ראם לו. חזר כאן כנגד ד' עלמין שכבשו בכבישת הארץ כדלעיל ואמר שם מוציאם וכאן מוציאו שהם על כלל ישראל וכאן על מלכם שיכבוש את הארץ וגם הוא לבדו נשאר מיוצאי מצרים: יאכל גוים צריו. ג' דברים יאכל גוים צריו. הם הפירות. ועצמותיהם יגרם. הם הבהמות כמ"ש (ב"ב כ"ח ע"א) חביתא דגרמא לחד בראי: וחציו ימחץ. הם בנים ועבדים ושפחות שנאמר בהם לא תחיה כל נשמה: כרע שכב. הוא הארץ. והם נחמ"ד נגד ד' חלקי עולם: יאכל. צומח. עצמותיהם חי. וחציו. מדבר: (ט) כרע שכב. דומם. והן כנגד ד' יסודות ארמ"ע דומם כנגד עפר. צומח הוא ע"י מים. חי הוא ע"י רוח. מדבר הוא נגד האדם. והוא ע"י אש כידוע וכמ"ש נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. ואמר כרע שכב שבכריעה הוא נוטל מקצת הארץ ושכיבה על כל הארץ וכן במשה ויהושע משה כבש רק ארץ סיחון ועוג ויהושע כבש כל הארץ וזהו כרע שכב: כארי. בימי דוד ושלמה וכל מלכי בית ראשון. וכלביא הוא בבית שני וכל חשמונאים ובית שני נוקבא לגבי בית ראשון לכן אמר וכלביא. ארי ולביא הם ב' שמות של אוריה ותומים: מי יקימנו. לעתיד לבא שהוא לעלם ולעלמי עלמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל (דניאל ב' מ"ד). מברכיך ברוך. כמו יתרו ורחב: ואורריך ארור. כמו עמלק. והוסיף ויודע דעת עליון דבר שלבא לפומא לא גליא והוא נגד מה שאמר ביחזקאל ויהי קול מעל לרקיע וגו' ואשמע קול מדבר וגו': ולא עתה. הוא כיבוש דיהושע: ולא קרוב. הוא כיבוש דעזרא: (יז) דרך כוכב מיעקב. זה משיח בן יוסף. וקם שבט. הוא כוכבא דשביט והוא משיח בן דוד. וד' גאולות יהיו עד ביאת משיח כמ"ש בר"מ בפ' פינחס גאולה ראשונה ומחץ פאתי מואב וקרקר וגו'. פאתי מואב הוא ראש הטומאה כמ"ש מואב סיר רחצי משייפא דלהון ויחל העם לזנות וגו' ואמר פאתי מואב כי בדוד נאמר שני חבלים להמית והוא יכלה את שתי הפאות. וקרקר כל בני שת כמ"ש והשלישית יותר בה והבאתי השלישית באש (זכריה י"ג ח' ט') והוא שלישית של מואב. גאולה שניה: (יח) והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר אויביו רומי רבתא רומי זוטרא שם ירעה עגל ושם ירבץ אריה ושור. והג' וישראל עשה חיל ע"י משיח והרביעית: (יט) וירד מיעקב והאביד שריד מעיר: (כ) ראשית גוים עמלק. הגדול שבהם שהיה ראש לכל הממלכות וגם היה ראשון שהציר לישראל: ואחריתו וגו'. כמ"ש כי מחה אמחה כו': (כא) איתן מושבך. הוא בלשכת הגזית. ושים בסלע קנך הוא בתי כנסיות ולשון קנך. הוא קן צפור ולא בקביעות ובר"מ אמרו איתן מושבך הוא בגמרא שיזכה להוראה ושים בסלע קנך במשנה. שעליו נאמר קן צפור שזכה ללמוד וללמד: (כב) כי אם יהיה לבער. ע"י אשור וסנחריב: עד מה אשור תשבך. אבל אחר השביה ישבו במקומם בשלוה כידוע: (כג) מי יחיה. בימי סנחריב ועל שאמר למעלה עד מה אשור אמר כאן מי יחיה משמו אל: (כד) וצים מיד כתים. כמ"ש הוי ארץ צלצל כנפים (ישעיה י"ח א'): וענו אשור. עשרת השבטים שבאשור והיושבים כאן בעבר הנהר גם הוא עדי אבד. וגם לרבות גוג ומגוג: (כה) ויקם בלעם וילך וגו' כמ"ש לו בלק ועתה ברח לך אל מקומך: למקומו. שהיה מתחלה מנחש כמ"ש בלעם בן בעור הקוסם וגם בלק בן צפור היה קוסם וכמ"ש בלבן וישב לבן למקמו ויעקב הלך לדרכו וכמ"ש אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה אבל דרך אמר הבין ואצל מקום אמר ידע בסוד כבד את אביך כיבוד ואהבה ויראה שהם ג' שותפין וז"ש דרחים רבנן כו' דדחיל ט' דמוקיר כו':

מהדורא חמישאה

כי מראש צרים כו'. כבר כתבתי שהן סוד האבות במצרים. ומי מנה כו' וממצרים עד כל ימות עולם גם כן ד' דרגין ועוד כי מראש צרים אראנו הוא בסוד ד' אותיות משם הראשון: מי מנה כו'. בסוד ד' אותיות משם האחרון. כי מראש צרים אראנו. רישא וגזעא ושבילא ג' טיפין דאבוהון דעלו במחשבה בסוד חולם שורק חירק והן ג' דרגין של ברכת כהנים: ומגבעות אשורנו. הן ג' ווי"ן של אות השני ומה שהיו ג' בתוך ג' נעשה ו"ק ג"כ בסוד ג' ווי"ן שבברכת כהנים. הן עם. הוא ג' אותיות ראשונות של שם האחרון שהם בסוד דכורא דבם ונשאר ג' יודין להשלמת י"ב שבטין בסוד למ"ד של לבדד. והוא נגד י"ב שבטין ואפרים ומנשה הם י"ג והם בסוד ו' של השם שהוא אחד ולכן יחדו בשמע ישראל ה' אחד וז"ש הכתוב שבטי יה עדות לישראל ושם בוי"ו הוא יחוד של ב' שמות בגילופי גילופין ולכן עיקר הכריעה במודים ולכן אמרו שדרו של אדם כו' למאן דלא כרע במודים בסוד וי"ו נו"ן מטה דמתהפיך כו'. ובגוים לא יתחשב הן בסוד ה' האחרונה של השם עם הבם פלה והם בסוד ע' נפש וכמו שכתוב על מה אדניה הטבעו לכן אמר אדניהו כי לי יאתה המלוכה והן סוד מ"ע וע' ג' אותיות ראשונות דשמא מפרש וגילופין וגילופא דגילופין הוא בסוד לא יתחשב: מי מנה כו' ומספר כו'. נו"ן הנ"ל הוא מי. וי"ו הוא מספר שהמנין הוא בסוד נו"ן. ומספר בסוד וי"ו כמ"ש בספרא. מנה הוא בסוד ז"ת בסוד כי גם זה לך בן וז"ת דאימא הוא נגד שתיקן שתיקן שוה והוא בסוד מי. עפר הוא אחוריים דב' שמות האלו. רבע הוא אחוריים דשמא פלים. את. הוא אחוריים דג"ר. נפש. הוא בסוד אחוריים דה' שמות. רוח הוא הפנים עם וי"ו של הדעת: ישרים. הן ג' אותיות אחרונות של שם אחרון והם נגד אבות שנקראו ישרים כמו שכתוב הלא היא כתובה על ספר הישר זה ספר בראשית אברהם יצחק ויעקב וכנגדן נפתחים בר"ה ג' ספרים ולכן תוקעים ג' תקיעות ג"פ ג' והן נגד ע' ימי התשובה ויו"כ הוא בסוד אחרית הממתק את כלם. והיא החיה שהם תחית המתים שע"י יחיה הכל כידוע נער נערה קרי וכתיב נער. ותהי. סוד התחיה תהי הוא בסוד שם של שדי המחבר ב' שמות כידוע שהיו"ד נחת מתהי אחריתי. ידוע בסוד ג' שמהן דאמא עם חו"ג שהן גנוזין בקרבה שהיא נקראת אחרית. כמהו. והוא בסוד ביה ב' שמות דחכמה. ועוד כי מראש צרים אראנו הוא ד' עלמין מונה בסוד ד' נשמות הידוע בד' זמנים. נפש בבטן וכמו שכתוב בטרם אצרך בבטן ידעתיך והוא עפר יעקב ותרגומו דעדקיא דבית יעקב כמו שכתוב ועוד בסוד ד' עלמין עילאין וד' עלמין תתאין שהם שני עלמין ושני כתובים בסוד ישב הכרובים הופיעה. ועוד בסוד ד' זמנים וד' גאולות. יציאת מצרים. וקריעת ים סוף. ומ"ת. ובנין בית הבחירה. והם נגד ד' ימים טובים. א' של פסח. ז' של פסח. עצרת. סכות. והם נגד ד' שבתות. א' שבת בראשית. וב' שבת מצרים שבחר להם משה במצרים. וכמ"ש בלוחות הראשונות כי ששת ימים עשה וכו' וינח ביום השביעי. ובשניות כתיב וזכרת כי עבד היית במצרים וכו'. והג' כנגד שבת לע"ל כמו שכתוב מזמור שיר ליום השבת שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים. והרביעי נגד קרבנות המוספין שבפ' פנחס והן ד' תפלות אתה קדשת נגד שבת בראשית. ישמח משה כו' ושני לוחות הוריד בידו נגד שבת מ"ת. אתה אחד נגד שבת לע"ל שאז יתיחד שמו של הקב"ה. תכנת שבת. נגד מוספי הקרבנות ועיקר הקרבנות המה בא"י וג' שבתות הן נגד ג' סעודות והד' בסוד תוספת והוא סעודת מלוה מלכתא והן נגד ג"ר והן העמודים והנתיבות והשערים וכל שמה פירושים הם א': לא הביט און ביעקב. נגד הדבור שלא הביט בהן לה"ר ושאר עונות התלוי בדבור כמ"ש ודבר און: ולא ראה עמל. כנגד המעשה לכן נאמר כאן הביט שהוא מרחוק ונעלם. שהוא הדבור. והמעשה גלוי לכל לכן נאמר בה ראה והוא כנגד תורה ומצות שכל דבורם ועסקם הוא בתורה ובמצות וכמו שכתוב משמים הביט ה' שהדבור עולה לשמים מרחוק. ראה את כל בני האדם הוא במעשה. והם בסוד א' שמות של אז ראה א' וז' כידוע בסוד ברכת כהנים וכמו שכתוב ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו והם כנגד חכמה ויראה. שהיראה היא בהרהור ובמחשבה בסוד והחיות רצוא כמו שכתוב בס"י ואם רץ לבך להרהר שוב למקומך שעל זה נכרת ברית והחיות רצוא ושוב. ועוד לא הביט כו' כמו שכתוב כי אתה ה' בקרב העם וכו'. ועוד לא הביט

כמו

כמו שכתוב יסבבנהו כו': אל מוציאם ממצרים. הוא בסוד היראה כמו שכתוב ובמורא גדול זו גילוי שכינה וכמו שכתוב או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וכו' והוא בעלמא עילאה דיליה כמו שכתוב אני ולא מלאך ולא שרף: כתועפת. הן השרפים כמו שכתוב ויעף אלי אחד מן השרפים. ראם. הן חיות הקודש שכלל שמאל בימין. לו. הן אופנים שכלל בג' פעמים י"ב שכלולים בתלי. וגלגל. ולב. וכמו שכתוב ועל גביהן וגובה להן ויראה להן וכלן הן עומדים ביראה. שרפים. כמו שכתוב ונורא הוא על כל סביביו. החיות. כמו שכתוב ונהר דינור מהיכן נפק מזיעתן של החיות שנא' והחיות רצוא ושוב. אופנים. כמו שכתוב ויראה להם. וכן בג' חלקי עולם כמ"ש כי לא נחש ביעקב. הם ד' מתנות שנתן לישראל. חכמה. נבואה. רוח הקדש. בת קול. כמו שכתוב בסוף תקוני זוהר חדש וזה שאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל שהן נגד חכמה ובת קול. קסם. הוא חכמה כמו שכתוב קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו והן המשכילים בישראל כמ"ש בז"ח שם ובמדרש רבה. רבתי בגוים רבתי בדעות כו'. ניחוש. הוא ב"ק והוא (במגילה ל"ב ע"א מנין שמשתמשין בב"ק וע"ש בתוספת ד"ה מנין). כעת יאמר ליעקב וגו' זו נבואה ורוח הקדש והחכמה נהית להתא כמו שכתוב ואביו שמר את הדבר. בחכמה יסד ארץ. מה טבו אהליך יעקב. הן עשרה דברים שנתן לישראל. תורה. מצות. חכמה. בינה. אהבה. יראה. נבואה. רה"ק. עבודה. דביקות. והן עשרה דרגין בישראל ראשי אלפי ישראל וגו': דרך כוכב מיעקב וגו' ומחץ וגו' הן ד' גאולות בד' זמנים ע"י ד' גואלים. שבט ומחוקק עד כי יבא שילה ולו יקהת. שהן פני האדם והן המושיעים כמ"ש ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה וכמ"ש וירד מיעקב והאביד שריד מעיר והוא הר עשו אלוף עירם. והם נגד ד' רגלי המרכבה אבות ג' ודוד ד' וכנגד ד' ברכות שהם בארץ ישראל ולעתיד לבא שהרביעית כוללת הכל והם נגד ד' זמנים האלו במצרים ובמדבר ונגד ד' שררות שהיו בישראל א' משה שהיה מנהיג ע"פ ה' כמ"ש ויהי בישרון מלך. וא' מלכי בית דוד. וא' מלכי ישראל. והן אפרים ויהודה כנגד שני משיחין וא' ע"י חמשה עשר שופטים שהיו בישראל ומ"ש הפייטן ארבעה עשר מושיעים היא שהושב שמואל ובניו לאחד אבל באמת הן ט"ו מושיעים וכמ"ש שבעה רועים ושמונה נסיכים והן הן השופטים שהצילו את ישראל מיד לוחציהם: איתן מושבך. לעתיד לבא כמו שכתוב עם המלך במלאכתו ישבו שם (ד"ה א' ד' כ"ג): ושים בסלע קנך. כמו שכתוב הם הקינים הבאים מבית רכבים שהלכו אל בית המדרש של יעבץ למדבר ללמוד תורה וזכו לישב בלשכת הגזית: עד מה אשור תשבך. בעה"ז שנקרא מה אבל בסוד מי. אמר מי יחיה משמו אל שהן בסוד החכמה תחיה בעליה ואמר אלה לחיי עולם ואלה וכו' שהן בסוד הו"ה שהוא בסוד ג' עלמין הוה גביר לאחיך שהם בסוד נר"ן שאחיזתם בסוד נפשות אבל בנשמה אין להם אחיזה כלל והוא מה שאנחנו מבקשין ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו וכמו שכתוב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. הנסתרת לה' אלהינו והנגלת לנו ולבנינו לעשות את כל דברי התורה הזאת גשם אל משתתף בכלהון וז"ש משמו אל וצים מיד כתים וענו אשור וגו' הם כנגד ד' גליות שכולן עתידין להשתעבד קודם ביאת המשיח לעתיד לבא וז"ש וצים וגו' וכמ"ש התורה התחילה בד' גליות וסיימה בה' גליות וכמ"ש עתיד להיות את נבוכדנאצר וכו' וכלם ילחמו עם ישראל ואחר כך ילכו כלם לחרפות ולדראון עולם וז"ש עדי אבד וכמ"ש ידין אפסי ארץ ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו שיבא בב"א אמן:

מהדורא שתיתאה

וירא בלק כבר כתבתי שהוא ברזא דחכמה. והוא סוד שם החכמה והדעת שבו בשם ס"ג. והיו"ד נעלמת שהוא ראשית הכל וז"ש בזוהר פ' בראשית נטל י' מאויר נשאר אור. ועיקר וירא הוא על הדעת שבו כמ"ש בפ' חקת ונשקפה על פני הישימון והחכמה גם כן נקרא אוירא. אוירא דאתפס ואוירא דלא אתפס. כי רב הוא. הוא סוד ג' ראשונות בשם ס"ג: מלך למואב בעת ההוא. למואב הוא המדינה. מלך. הוא הנפש. בעת ההוא. הוא הזמן: פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו. ג' מקומות. כמו שבקדושה יש ג' מקומות שהמזונות יוצאין משם לעולם א' מן א"י שנאמר הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות (איוב ה' י) וא' מן השלחן שבהיכל שעליו היה לחם הפנים ואחד מקדשי קדשים שנאמר ועל הנחל יעלה על שפתו וגו' (יחזקאל מ"ז י"ב) אמר בלעם ג' בטומאה. נגד הארץ אמר ארץ בני עמו. ונגד השלחן אמר פתורה ונגד הנחל אמר על הנהר: הנה עם וגו' הנה כסה וכו' והוא ישב כו'. סוד ע"ב. לפי שיש בתורה ב' פעמים ס'. ששים המה מלכות ששים גבורים סביב. והם א' דמשה וא' דשלמה כמ"ש בתקונים תיקון י"ג ותיבת הוא משלים לע"ב. שרשא דאילנא כמ"ש בזוהר פ' בשלח. וזהו סוד אני ה' הוא שמי. והוא גימטריא י"ח כמ"ש הגיא י"ג וה' וכן והוא י"ב ו' הם ח"י דו"ן דכר ו' נוקבא י"ב והם הכל אחד כי בחינה אחרונה דדכורא הוא כתר דנוקבא כתר ועטרה. והוא סוד מ"ש בזוהר ס"ו וע"ב. ס"ו נפשות שירדו למצרים ושבעים נפש. וכן ס' וע"ב והן סוד חב"ד. והוא סוד הדעת. הנה. הנה. סוד חו"ב. והוא יושב. הוא סוד י"ב תחומין בבדעת והם י"ב צירופין של יושב. וכמו ששלח בלק אל בלעם הנה עם וכו' ועתה לכה. ובזה הלשון השיב בלעם שלא יוכל לקללם ואמר הנה באתי וגו' עתה היכל וגו'. וכן כאשר חרה אפו של בלק על בלעם אמר והנה ברכת ברך וגו' ועתה ברח לך וגו'. ואדעה מה יסף ה' דבר עמי. כמ"ש מה שמו ומה שם בנו כי תדע: ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה. זה סוד שלש עולמות עליון תחתון ואמצעי שהיה גדור בכולן שהוא סוד ב' דבראשית ומ"ס סיומא דבראשית. וכאן כתם כל הדרכים בסוד מ"ב בתהלה בדרך. ואחר כך גדר מזה ומזה ואח"כ ותרבץ תחת בלעם: נ"ך כ"ה הוא ג"פ כה. לפי שאמר לו הב"י ב"פ וכה הדבר. ופעם ג' אמר בלעם ואנכי אקרה כה: הנה אנכי יצאתי לשטן. הוא אחוריים של ע"ב: לנגדי. הוא אחוריים של יו"ד ה"א: וכה תדבר. אינם צריכין לברכתך רק מעצמך תדבר: כי מראש צרים אראנו. אראנו שיעור קומה ג' יודין דאבהן: אשורנו. ג' שמות של ג' ראשונות חו"ב ידוע ודעת הוא ה' צבאות: הן עם לבדד ישכן: עם. הוא ב"פ הן. והוא ג' ראשונות דנוקבא: לבדד ג' אחרונות. בדד הוא י' והוא בסוד צלם: והוא. כנגד י"ג שבטים. י"ב שבטים הוא הן עם. עם הלמ"ד. ובדד הוא שבט לוי באמצע וז"א בדד ישכון ששם היה מקום השכינה ד וישראל מקיפין: לבדד ישכן סוד משכני. בדד כמ"ש ה' בדד ינחנו בדד הוא הקדושה של ישראל והמצוה שמקיפין אותם. ב' פרשיות שבמזוזה. ד' ד'. פרשיות שבתפלין של ראש ויד: לבדד. הוא ל"ב חוטין של ציצית והוא מצורף לבדד. וזהו סוד וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה מנחה כי טוב זו תורה שבכתב ואת הארץ כי נעמה זו תורה שבע"פ: מי מנה עפר יעקב. בסוד כי גם זה לך בן. והנה ברכת ברך זה שלש פעמים. כנגד שם של י"ב שבברכת כהנים לכן אמר זה שלש פעמים. בתחלה כתיב כה תדבר הוא דרגא של נביאי ישראל ואח"כ ברכן בזה דרגא של משה לכן אמרו בישראל לא קם אבל באה"ע קם וזהו כוונתם: לכה איעצך אשר יעשה. אשר הוא בסוד זיווגא עילאה בהוא יסוד והוא שמחבר ב' עלמין והן שמות הידועים: ומחץ פאתי מואב וקרקר וגו' הן ז' ראשין דחויא שהן שבעין כמ"ש בסוף זוהר חדש (דף כ"א ג') וכמה מלאכי חבלה תליין מינייהו. שבע אינון ממונין ותליין מנייהו שבעין וכנגדן אמר ישעיה ג"כ שבעה (סי' י"א י"ג י"ד) וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו וכו' ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם. וכן הוא בתפלת י"ח ולמלשינים. וכל עושי רשעה. וכל אויבי עמך. תעקר. תשבר. תמגר. ותכניעם. הן שבעה והן כנגד ד' רוחות וכולם באמצע שהוא כלול ראשו בשמים וכו' כמ"ש ברעיא מהימנא פ' נשא ועיקר השבעה הם חמשה. כמו שכתוב יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש רק בעיניך תביט חשב כל הד' רוחות. וכן בבירה חשב כל ד' רוחות. שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת. אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל יושבי כנען. כי כנען באמצע וכן כאן ומחץ פאתי מואב וגו': והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר אויביו, כמ"ש ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על איביך ועל שונאיך אשר רדפוך. אויב הוא שעיר שנאמר שעיר איביו. שונאיך הוא אדום שנא' (יחזקאל ל"ה י"א) ועשיתי כאפך וכקנאתך אשר עשיתה משנאתיך בם וגו'. אשר רדפוך. הם בני רומיים אשר החריבו את המקדש ורדפו אותנו מן הארץ וז"ש עובדי' וירשו בית יעקב את מורשיהם הם ב' אלו שעיר ואדום וכן אמר מלאכי כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה זהו גבול שעיר והעם אשר זעם ה' עד עולם הוא אדום שנתיישב בהר שעיר ועיניכם תראו ואתם תאמרו יגדל ה' מעל לגבול ישראל. פי' ביתקדש שמו של הקב"ה כשיתגדל גבול ישראל תתרבה קדושת שמו יתברך: איתן מושבך ושים בסלע קנך. איתן הוא פנים ואחור דע"ב בסוד והמשכילים יזהירו והוא אילן שלם: מושבך. הוא סוד חב"ד כ"ש בפיטום הקטורת: ושים בסלע קנך. בסלע הוא ב' סלע וגימטריא ש"ך נהורין בסלע הוא תפלת שחרית ותפלת מנחה. קנך כמ"ש למעלה למה לא רכבת על סוסך ואמר ברטיבא שדאי: כי אם יהיה לבער קין עד מה אשור תשבך. שנאמר מה אדמה לך כי גדול כים שברך מי ירפא לך. וזה עד מה אשור תשבך. בני הקיני יהיו בשבי בארץ אשור עד מה. עד גלות של ישראל שנאמר בהם מה אדמה לך כי גדול גו' שהשכינה עמהם. מי ירפא לך. שהיא בסוד בינה מעלמא עילאה בסוד חירות כמ"ש ביום ההוא יתקע בשופר גדול לכן אמר מי יחיה משמו אל הוא בתחית המתים כאשר ישים אותנו לעם ויחיה אותנו אינו ידוע מי יחיה כי רבים מישני עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה כו' והכלל סוד הבינה והדעת שבה הם כל טוב כמ"ש אני אעביר כל טובי על פניך ויתהפך מכל טוב לאוי מי: משמו אל. הוא בסוד ועמדו רגליו ביום ההוא וגו' שהן ג"ת דמרגלא: וצים מיד כתים. הוא גוג ומגוג שיטלו המלוכה מרומי: וענו אשור. שילכו לאשור על עשרת השבטים. וענו עבר. העברים הנפוצים בכל הארץ כמו שכתוב ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים כי כלם יבאו למצרים כמ"ש והשיבך ה' מצרים באניות: וגם הוא עדי אבד. פשוטו לפי שנאמר בעמלק ואחריתו עדי אובד שעמלק נקרא ראשית. וגוג שהוא באחרית נאמר עליו וגם הוא עדי אבד. וישראל ג"כ הנקראים אובדים בארץ אשור הם אובדים רק לפי שעה אבל הוא עדי אבד. אובד לעד: ויקם בלעם וילך וישב. הם נגד ג' שאמר למעלה ויקם בלעם ויחבש את אתנו. וילך עם שרי מואב. כנגד ויקם הראשון אמר בחזרתו גם כן ויקם. כנגד ויחבש את אתנו נאמר כאן וילך שהלך לבדו שנהרג אתונו כמ"ש ואותה החייתי. כנגד וילך עם שרי מואב נאמר כאן וישב לבדו. ועוד כנגד מה שאמר למעלה מן ארם ינחני בלק מהררי קדם. ארם היה מקומו ומשם היה הולך תמיד לקראת נחשים בהררי קדם לכן אמר וילך אל ארם. וישב למקומו להררי קדם: וגם בלק הלך לדרכו. ולא אמר למקומו לפי שהיה הוא במקומו אפס הלך לדרכו למדרגתו לפי ששמעת הברכה היה במדרגת רוח הקודש כמ"ש והנה נצב על עלתו וכ"מ שנאמר נצב הוא ברה"ק ואח"כ חזר למדרגתו וכן נאמר בלבן. וילך וישב לבן למקומו ויעקב הלך לדרכו וזהו אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה:

אמר המעתיק את כתבי הקודש על חקת ובלק. הרבה יגיעות יגעתי עד שמצאתי את שאהבה נפשי לסדר על נכון מבלבול ועירוב פרשיות כתיב כאן. וזו היא מעבודת קדש שבמקדש. ולבי אומר כי הגאון לא כתב רק לעצמו ולא מסר רק ראשי פרקים לחכם ומבין מדעתו. אבל באמת אין להדפיס חיבוריו רק על פי השגחה ועיון הדק היטב. שבעה עינים על כל דבר דבור על אפניו והיות כי ערבים עלי דבריו שמתי עין לעיוני לעשות סדר נכון ולתקן כל טעות המעתיק ולעשות מראה מקומות בתנ"ך ובש"ס

ובפ"ס ולהיות כי הגאון חיבר הפי' על בלק בשתי מהדורות וראיתי אני שיש בהם כמה דברים כפולים והיה ראוי להוסיף ולגרוע אך א"א לבית המדרש בלי חידוש וישמע חכם ויוסיף לקח כי בכל הדברים הנראים כפולים יש בהם דברים חדשים גם ישנים המעט הוא אם רב ע"כ הדפסתי כל כתבי הקודש בלי שום מגרעת וכל חיך הטועם יאמר לי לי ונפשי יודעת כי כל דבריו כ"ז שממשמש בהם ימצא טעם. על כן אחלה פני כל קורא שלא ילך במעוסה ובחפזון לא ולא כי אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' וגו'. ודי בהערה זו ליודעי חן :

חידושי מהרש"א

פרשת במדבר

רש"י **מי** שאביו משבט אחד כו'. וקשה השתא למשפחתם למה לי לידע כל מנין שבט ושבט כמו שפירש"י בסמוך דהא זה מלבית אבותם שמעינן מדאיצטריך לבית אבותם ללמד שעל שבט אביו יחוס ולא על שבט אמו ש"מ דעל סדר השבטים צריכין להיות נמנין ויש ליישב וק"ל :

רש"י **אמר** כיצד אעשה כו' בפ"ק דסנהדרין אספה לי שבעים איש כו' אמר משה כיצד אעשה כו' מה עשה בירר ששה ששה והביא ע"ב פתקין על שבעים כתב זקן ושנים הניח חלק כו' כיוצא בדבר אתה אומר ולקחת חמשת חמשת שקלים כו' אמר משה כיצד אעשה כו'. וכתב רבינו ובירושלמי ר' נחמיה מותיב אלו כתבני זקן סלקת אלא כך עשה נטל ע"ב פתקין וכתב עליהם זקן וב' חלק כו' מותיב תני' לחבריה הגע עצמך שעלו כלם זקן א"ל מעשה נסים היו ומסורגין עלו. אמר ר' שמואל קשיתיה קומי ר' אבוהי על דעתיה דתניא אחוריה מעשה נסים על דעתיה דתניא קדמיתא אינו מעשה נסים א"ל מעשה נסים ומסורגין היו וכה"ג קאמר התם גבי בן לוי והוא מפורש בב"ר גבי בן לוי דכל א' שעלה בידו פיתקא בן לוי יכול לומר כיון שלא היו פתקין של בן לוי רק כ"ב אלף מה היה יכול לעלות בידו אם לא ה' סלעים אלא לכך אמר ר' נחמיה דכן עשה שנוטל רע"ג בן לוי נוסף על כ"ב אלף בן לוי ושל רע"ג ה' סלעים דהשתא אלו היה זוכה למה לא עלה בידו מאותן רע"ג בן לוי שהיה נוסף על כ"ב אלף ופריך עליו בירושלמי דלר"ן נמי הגע עצמך אם עלו כלם בן לוי גם אותן רע"ג ומי הי' נותן ה' סלעים ומשני לאו מעשה נסים היו שעלו כ"ב אלף בן לוי ורע"ג ה' סלעים מסורגין ונשארו אחר כך רע"ג בן לוי בקלפי וקאמר רבי שמעון וכי לר"י לאו מעשה נסים דאם ישארו רע"ג ה' סלעים באחרונה ודאי דיאמרו רע"ג האחרונים שעל כרחנו אנו מעלים ה' סלעים כיון שאין שם בן לוי ומשני דאמת היא דלר"י נמי מעשה נסים הוה דמסורגין עלו היינו שעלו כל ה' סלעים קודם שעלו כלם של בן לוי. ומיהו קשה דאם כן מאי פריך ליה ר"ן לר"י כיון דאפילו אליביה ע"כ מעשה נסים היה וביפה מראה תירץ בזה דאפילו הכי מאו טענו כיון דבהכרח שיעלו פתקי ה' סלעים לרע"ג מה שעלה להם אין ראיה שהם חייבים מזולתם כו' עד כאן לשונו ע"ש. וכן תפרש לה גבי זקנים. וראיתי מי שהקשה שלא היה לו ליטול רק י"ב פתקין ולכתוב על עשרה מהם ששה ששה זקנים ועל שתים ה' ה' ונשיא של כל שבט ושבט יטול פתקא אחת מי שיעלה בידו פתקא של ה' לא יהיה לו רק חמשה זקנים. ונ"ל דלאו קושיא היא דאותן ב' שבטים שיעלה להם ה' ה' ע"כ יצטרכו לכל א' מהם עוד גורל אחר מי מאותם ו' שלא יהיה בכלל הזקנים שהרי מתחלה נבררו ו' לכל שבט. אמר המלקט אמנם לא זכיתי להבין דברי רבינו בהאי שינויא דמאי הוצרך לגורל אחר ולומר שהברירה הוא מוקדם לגורל דהא נוכל לומר דהגורל יהיה מוקדם לברירה ועדיין בי"ב פתקין סגי וגורל א' יספיק לזה דמי שיעלה בידו ששה יברור אחר זה ששה משבטו. והוא הדין בחמשה. (ובקיצור מזרחי תירץ על זה בשם מהר"ן דאותו שבט שיעלה בידו פתק שכתוב עליו חמשה יהיה זה בזיון לכל שבט כאלו לא בחר השם בכל השבט אבל עכשיו לא נתבזה שום שבט רק אותו הזקן לבד שעלה בידו פתק חלק שאמר לו אין המקום חפץ בך עכ"ל). וראיתי מי שהקשה עוד בזה שהאחרונים יאמרו אלו היינו נוטלים בתחלה היה עולה לנו כמותם בן לוי או זקן שהם היו רובם וכל דפריש מרובא פריש. ואין מקום לקושיא זו דכמו שהיו אז הפתקין רובן בן לוי וזקן גם עתה נאמר שעתה נשארו מרובם דהיו בן לוי וזקן שהרי מסורגין עלו כמו שכתבתי. ויש עוד לשאול בזה דמה נשתנה גבי ה' סלעים שכתבן על רע"ג פתקין היה לו להניחן חלק כמו גבי זקנים שהניח ב' מהם חלק וי"ל שכיון שכבר היה הקדושה בבכורות אלו היו אותם רע"ג חלק היו אומרים אלו רע"ג שאין חייבים ה' סלעים אלא שאותם כ"ב אלף בכורות נתחללו בקדושתן על בן לוי והם נשארו בקדושתן קדושת בכור ולכך נכתב עליהם ה' סלעים ודוק :

פרשת נשא

לו יהיה. פירש"י ממון הרבה בפ' הרואה אמר ר' נחמן בר יצחק אם נותן תרומות ומעשרות לכהן לסוף מתעשר שנאמר איש אשר יתן לכהן לו יהיה לו יהיה ממון הרבה. וכתב רבינו דדרש מדלא כתיב הכא נמי לו יהיו בוי"ו כדלעיל דכינוי דיהיו קאי אקדשיו שזכר אבל הכא כתיב לו יהיה בה' דלא משמע דקאי אקדשיו וע"כ דרשו ביה יהיה לו ממון הרבה וק"ל :

רש"י **מה** כתיב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך תצטרך לבא אצלו כו'. בפרק הנ"ל א"ר יוחנן למה נסמכה פ' סוטה לפ' תרומות ומעשרות לומר לך שכל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותנו לכהן סוף נצרך לכהן ע"י אשתו שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו וסמיך ליה איש איש כי תשטה כו' ולא עוד אלא סוף שנצרך להם שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו (ופירש"י סוף שנצרך בהן שנעשה עני וצריך ליטול מעשר עני שנאמר לו יהיו לעצמו יצטרכו) ובהגדה זו הקשה רבינו ואמר לכאורה זה אינו מובן כיון דלפי זה את קדשיו לו יהיו מתפרש שיהא נעשה עני עכשיו ולו יהיו היינו שנצרך להן א"כ לא נזכר בקרא את מעשיו מכבר שהיה מעכב קדשיו לו. ודוחק לומר בכה"ג שמוסבת עצמו ואחרת עמו כמו שכתבו המפרשים במלה אחת וי"ל דסמך בהך דרשא אקרא דלעיל מיניה וכל תרומה כו' אשר יקריבו לכהן לו יהיה דההוא קרא מתפרש דכל תרומה כו' אשר דרך להקריב לכהן והוא מעכבו שלו יהיה וקאמר קרא דבתריה איש אשר יעשה כן סופו את קדשיו לו יהיו שיהיה נצרך להם כשיהיה נעשה עני ודוק :

רש"י **ועד** אין בה בטומאה אבל יש עדים לסתירה וכתב הרא"ם פי' מלת בה דכתיבא גבי ועד אין בה יתורא היא דהוה ליה למיכתב ונסתרה והיא נטמאה ועד אין ואנן ידעינן דאטומאה דלעיל מיניה קאי דהא מיניה קא סליק. ונסתרה והיא נטמאה ועד אין השתא דכתיב בה אינו אלא למעט דדוקא בה דהיינו בטומאה דקאי עלה הוא דעד אחד מהימן אם קינא לה בעלה מתחלה אל תסתרי עמו ועברה ונסתרה אבל לסתירה אם לא באו שני עדים להעיד שנסתרה עם אותו שקינא לה בעלה אלא עד אחד בלבד אף על פי שקינא לה בעלה בשני עדים וגם יש עד אחד לטומאה כיון שאין שני עדים לסתירה אינה אסורה לבעלה אלא צריך שיהיו שני עדים בעת שקנא לה בעלה אל תסתרי עם איש פלוני ושני עדים שנסתרה עמו אחר הקינוי. ואז אם העיד עד אחד שנטמאת עמו היא נאסרת עליו כדתנן בריש סוטה המקנא לאשתו רבי אליעזר אומר מקנא על פי שנים ומשקה ע"פ אחד או על פי עצמו ר' יהושע אומר מקנא על פי שנים ומשקה על פי שנים. ואמרו בגמרא מ"ט דר"י אמר קרא בה בה ולא בקינוי בה ולא בסתירה פי' דוקא בה דהיינו בטומאה הוא דעד אחד מהימן כשקדמו לה קנוי וסתירה אבל לא בקינוי ולא בסתירה דבכל א' מהם בעינן שני עדים להעיד בהם. אבל רש"י ז"ל כתב אבל יש עדים לסתירה והא לא אתיא לא כר"א ולא כר"י דאי כר"י האי מיעוטא דבה למעט קינוי וסתירה הוא ולא סתירה לבדה ואי כר"א למעט קינוי לחודיה הוא דאתא ולא למעט סתירה. ואין סברא לומר דרש"י ז"ל סבירא ליה כתנא ברא אליבא דרבי יוסי בר' יהודה דתניא רבי יוסי בר' יהודה אומר משום רבי אליעזר המקנא לאשתו מקנא לה על פי עד אחד או על פי עצמו ומשקה ע"פ שנים השיבו חכמים לדברי ר"י בר"י א"כ אין לדבר סוף ואמרו בגמרא מ"ט דר"י ברבי יהודה אמר קרא בה בה ולא בסתירה. משום דתנא דמתניתין עיקר. ועוד דיחיד ורבים הלכה כרבים והיכי שביק דברי חכמים ונקט דברי ר"י בר' יהודה ועוד דדברי ר"י בר' יהודה אליבא דר"א הן ור"א שמותי הוא והכי נקיט כוותיה עכ"ל :

ורבינו כתב ליישב זה וכדי לבא אל המכוון דבריו אציג לפניך סוגיא דמתניתין ריש פ"ק דסוטה דגרסינן שם מתניתין דלא כהאי תנא דתניא רבי יוסי בר' יהודה משום ר"א המקנא לאשתו מקנא על פי עד אחד או על פי עצמו ומשקה לה על פי שנים השיבו חכמים לדברי רבי יוסי בר' יהודה אין לדבר סוף מ"ט דר"י בר' יהודה אמר קרא בה בה ולא בסתירה ופריך ואלא בטומאה ולא בקינוי ומשני קינוי איתקוש לטומאה דכתיב וקנא את אשתו והיא נטמאה ופריך סתירה נמי איתקוש לטומאה דכתיב ונסתרה והיא נטמאה ומשני ההוא לכמה שיעור סתירה כדי טומאה הוא דאתי. וקאמר תלמודא השיבו חכמים לדברי ר"י בר יהודה אין לדבר סוף מאי ניהו. דזמנין דלא קני ואמר קנאתי (פירש"י כשכועס עליה אומר קנאתי לה מפלוני ומביא עדים שנסתרה עמו סתירה כל שהוא דכיון דלא קני לה לא נזהרה בו) ופריך הא למשנתנו יש לדבר סוף לדברי ר"א בתמיה זימנין דלא איסתתר ואמר איסתתר ומשני אמר רבי יוחנן אף לדברי ר"י בר יהודה אין לדבר סוף ופריך אף לדברי ר"י כו' ולא מיבעיא למשנתנו אדרבא למשנתנו איכא עיקר התם ליכא עיקר (ופירש"י איכא עיקר שכבר התחיל בעדים שלא ע"י כעס התם ליכא עיקר ולכשיכעוס נקל לומר קנאתי לה והוא ימצא לה סתירות הרבה) ומשני אלא אי איתמר כו' אמר ר"י לדברי ר"י בר' יהודה ואף למשנתנו אין לדבר סוף עכ"ל מסוגיין דמתניתין הצריך לענייננו. וכתב רבינו יראה מלשון ואף למשנתנו דהך סברא דאיכא עיקר וליכא עיקר קיימא ולדברי ר"י בר' יהודה פשיטא דאין לדבר סוף דכיון דליכא עיקר אלא דאף למשנתנו דאיכא עיקר מכל מקום נימא דאין לדבר סוף. ומכאן נראה ליישב רש"י שפי' בחומש ועד אין בה בטומאה אבל יש עדים לסתירה. לא בא לומר דלסתירה יש ב' עדים אבל לקינוי סגי בעד אחד וכר"י בר' יהודה כמו שהבין הרא"ם דאדרבא דוק מיניה אפכא בטומאה בעד אחד אבל בקינוי צריך שני עדים ולרבותא נקט סתירה כדמסיק במתניתין ואפי' לסתירה דאיכא עיקר צריך שני עדים ומכ"ש דבקינוי צריך שני עדים דליכא עיקר וכר' יהושע פירש ומהשתא אין מקום לתמיהת הרא"ם ודוק :

רש"י **בקללה** הקדים ירך לבטן וכו'. אמר המלקט בפ"ק דסוטה שנינו במדה שאדם מודד מודדין לו וכו' בירך התחילה בעבירה תחלה ואח"כ הבטן לפיכך תלקה בירך תחלה כו' ופריך תלמודא מנ"מ אלימא משום דכתיב בתת ה' את ירכך נופלת כו' והכתיב וצבתה בטנה כו' ומשני אמר אביי כי לייט לייט תחלה ירך והדר בטן ומיא כי בדקי כי אורחייהו בדקי בטן ברישא והדר ירך ופריך בקללה נמי כתיב לצבות בטן ולנפל ירך ומשני ההוא דמודע לה כהן דבטן ברישא והדר ירך שלא להוציא לעז על מים המרים עכ"ל ורבינו כתב בזה ולהרא"ם נעלם קושיא זו ותירוצא

אתוא

ז"ל הקשה קושיא זו ומתרץ דלאו בבטן וירכה של סוטה קמיירי אלא בבטן וירך של בועל כו' ע"ש דבהא איכא פלוגתא בפרק כשם והכא לכ"ע קאמר עכ"ל. והתימה ממנו דמכ"ל זה דנעלם מהרא"ש סוגיא זו דהא גם רש"י ז"ל פירש בסמוך בקרא לצבות בטן ולנפל ירך בשמו וירכו של בועל כו' כדברי הרא"ש ז"ל והם לן למרן רבינו הגדול רש"י ז"ל מאור עיני הגולה לומר עליו דבר זה משום דלא פירש כן דנעלם ממנו סוגיא הנ"ל וק"ל:

רש"י **ולא עוד** אלא ומזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח כו' אבל לא אם היתה עקרה נפקדה דא"כ יסתתרו כל העקרות ויפקדו וזו הואיל ולא נסתרה תפסיד כדא"ל ר"י לר"ע. ומה שהקשו תוס' דר' ישמעאל לימא לנפשיה יסתתרו כל יולדת בצער וילדו בריות. כתב רבינו דיש ליישב דמשום דיולדת בצער לא תעשה את עצמה נחשדת על ידי סתירה לקנא לה בעלה אבל בעקרה משום בנים שיהיו לה תעשה כל מה שתוכל לעשות גם שתדע שיקנא לה בעלה וק"ל:

רש"י **קדוש** יהיה השער שלא לגדל הפרע של שער ראשו בפלוגתא זו שנויה בפ"ק דתענית דגרסינן שם אמר שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא שנאמר יכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באיזו נפש חטא זה כו' ר"א אומר נקרא קדוש שנאמר קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו כו' ופריך ולשמואל הא איקרי קדוש ההוא אגדל פרע קאי כו'. וכתב רבינו וכ"ה בפירש"י בחומש קדוש יהיה השער כו' ומיהו ר"א פליג הכא ומפרש קדוש יהיה אנזיר גופיה שציער עצמו מן היין אלא שדרך רש"י בחומש לפרש פשוטו של מקרא דקאי קדוש יהיה אגידול פרע. ומיהו הא דכתיב קדוש הוא לה' מפרש לה בספרי זו קדושת הגוף אבל לכ"ע אינו מתפרש שיקרא קדוש על שציער כו' אלא שלא יטמא למתים וכפירש"י בחומש וק"ל:

רש"י **ואני** אברכם לישראל כו' ד"א לכהנים בפלוגתא זו שנוי' במסכת חולין בפ' אלו טריפות. ר' ישמעאל אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים לכהנים עצמם מנין שנאמר ואני אברכם כהנים מברכים לישראל והקב"ה מברך לכהנים ר"ע אומר למדנו ברכה לישראל מפי הכהנים מפי הגבורה לא למדנו נאמר ואני אברכם שכהנים מברכים והקדוש ב"ה מסכים ע"י אלא ר"ע ברכה לכהנים מנ"ל נפקא ליה מואברכה מברכיך. ובתוס' שם בד"ה ואברכה מברכיך ואפי' נכרים המברכים את ישראל מתברכין כדאיתא בירושלמי דברכות דההוא נכרי דיהב שלמא לר"י כו' אמר ליה ברכתך כבר אמורה ואברכה מברכיך. ולר"י לא אצטריך קרא שהקב"ה מסכים ע"י דפשיטא דמסכים כיון שצוה להם לברך עכ"ל וכתב רבינו אדבריהם כוונתם בזה מה שנקטו ואפילו נכרים כו' רצה לומר ולהכי אצטריך ליה ואברכה מברכיך לר"י. ויש לפרש לפי זה דבמקום ברכה דישראל דעדיפא היינו משום דהיא ברכה המיוחדת לכהנים. משא"כ ואברכה מברכיך דהוי כוללת אף לנכרים לר"י וק"ל:

פרשת בהעלתך

רש"י **ובמקום** אחר אומר מבן ל' שנה כו' ולומד ה' שנים כו'. בפלוגתא זו שנויה פ"ק דחולין כתוב א' אומר מבן כ"ה שנה ומעלה וכתוב א' אומר מבן ל' שנים הא כיצד כ"ה בתלמוד ושלשים לעבודה מכאן לתלמיד כו' ר' יוסי אומר שלשה שנים שכן מצינו בנבוכדנצר שצוה להביא מבני ישראל ולגדלם שלש שנים ללמדם ספר ולשון כשדים ואידך שאני לשון כשדים דקליל ואידך שאני הלכות עבודה דתקיפין. וכתב רבינו באגדה זו והא דכתיב ללמדם ספר היינו נמי בספריהם בלשון כשדים דבספר כבר ידעו כדכתיב לעיל מיניה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת כו'. וקצת קשה במאי פליגי הני תנאי הא מידי דקליל כלשון כשדים ת"ק נמי מודה דסגי בג' שנים ומידי דתקיפא כהלכות עבודה ר"י נמי מודה דבעי ה' שנים ויש ליישב וק"ל:

רש"י **ולמה** לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו כו' וכתב הרא"ם שכן הוא בספרי אבל במכילתא שנינו בפ' בא בפסוק והיה כי תבואו אל הארץ כו' ושמרתם את העבודה הזאת תלה הכתוב עבודה זו בביאתם לארץ שלא נתחייבו במדבר אלא פסח א' בלבד שעשו בשנה השנית ועל פי הדיבור והביאו גם רש"י ז"ל בפירושו שם ומשמע שאין זה מחמת עצלותן אלא מחמת שלא נתחייבו בו אלא אחר ביאתן לארץ ואף זו לא נעשית אלא ע"פ הדיבור. ושמא י"ל שהברייתות הללו חולקות זו לזו שהברייתא של ספרי סוברת שנתחייבו ישראל במצוה זו אפילו במדבר וקרא דוהיה כי תבואו אל הארץ מפרשי לה כי האי תנא דאמר דביאה הכתובה גבי תפלין הוא לומר עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ ומה שלא עשו פסח במדבר אלא בשנה השנית בלבד אינו אלא מחמת עצלות. ואע"פ שהיו רובן ערלים מפני שלא נשבה להם רוח צפונית כל אותם מ' שנה שהיו במדבר כדאיתא ביבמות ובחגיגה וכתיב וכל ערל לא יאכל בו וא"כ לא היו חוטאים במה שלא עשו פסחים במדבר שהרי ערל אסור באכילתו. מ"מ כיון שעונותיהם הם שגרמו שלא נשבה להם רוח צפונית כל אותם מ' שנה שהיו במדבר לפי שהיו נזופים בעון המרגלים ואלמלא עון המרגלים היתה נושבת בהם רוח צפונית והיו נמולים והיו עושים הפסח במדבר היינו גנותן. והברייתא של מכילתא סוברת כאידך תנא דתנא דבי ר' ישמעאל הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהם לאחר ירושה וישיבה אף כל לאחר ירושה כו'. ומה שהקריבו פסח במדבר בשנה השנית ופסח בגלגל בימי יהושע קודם שנכבשה ונחלקה הארץ לא עשו אלא ע"פ הדיבור ולפיכך הותר להם לאכול הפסח אע"פ שבניהם שנולדו להם משיצאו ממצרים ערלים היו ומלת זכרים מעכבת מלאכול הפסח כמו ששנינו במכילתא ומייתי לה ביבמות כו' עכ"ל הצריך לעניננו. ורבינו דן עליו במה שכתב אע"פ שבנים שנולדו להם משיצאו ממצרים ערלים היו ומלת זכרים מעכבת כו' וכדי לבא אל המכוון דבריו אציג לפניך הסוגיא דפ' הערל דשנינו שם הערל כל הטמאים לא יאכלו בתרומה כו' (ופירש"י הערל כהן שמתו אחיו מחמת מילה). ונקט תלמודא בעי רב חמא בר עוקבא קטן ערל תוך שמונה מהו לסוכו שמן של תרומה דקיימא לן סיכה כשתיה מי אמרינן ערלה שלא בזמנה מעכבא או לא מעכבא. א"ר זירא ת"ש אין לי אלא מילת זכריו בשעת עשיה ועבדיו בשעת אכילה (ופירש"י אין לי לעכב בפסח אלא מילת זכריו שיש לו בשעת עשיה דגבי מילת זכריו כתיב ואז יקרב לעשותו והיינו שחיטה וגבי עבדיו כתיב אז יאכל בו דאפילו לא הוה ליה עבד בשעת עשיה והיה לו בשעת אכילה מעכבתו מן אכילת פסחו) מנין ליתן את האמור של זה בזה כו' ת"ל אז אז לג"ש (ופירש"י אז יקרב לעשותו אז יאכל בו) ופריך בשלמא עבדיו משכחת לה דאיתנהו בשעת אכילה וליתנהו בשעת עשיה כגון דזבנינהו ביני וביני אלא זכריו דאיתנהו בשעת אכילה וליתנהו בשעת עשיה היכי משכחת לאו דאיתיליד בין עשיה לאכילה וש"מ ערלות שלא בזמנה הוי ערלות. אמר רבא ותסברא המול לו כל זכר כתיב ואז יקרב לעשותו והאי לאו בר מהילא הוא אלא הכא במאי עסקינן כגון שהגלתו חמה כו' (ופירש"י שהיה חולה ונתרפא ונתהלה ושהגלפה ממנו חמה) רב כהנא אמר כגון טומטום שנקרע ונמצא זכר ביני וביני כו' ומסקינן בסוגיא זו ובמדבר מ"ט לא מהול איבעית אימא משום חולשא דאורחא ואיבעית אימא משום דלא נשב להם רוח צפונית דתניא כל אותם מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא נשב להם רוח צפונית כו' עכ"ל מסוגין הצריך לעניננו. ובתוספות שם במשנה בד"ה הערל פי' בקו' שמתו אחיו כו' וכן נראה דלא דמי לערל' שלא בזמנה דמיבעי לן בגמרא אי הוה ערלה דהתם כיוצא בו לא הוי בר מילה בשום מקום אבל אחר ח' אע"ג דא"א לו למול מפני הסכנה הוי ערל כיון שהגיע הזמן. תדע דלא פשיט ליה בגמרא מטומטום שאינו אוכל בתרומה אערלה שלא בזמנה אע"ג דאינו חייב לקרוע ולמול כדמוכח בגמרא דקאמר זכריו דאיתנהו בשעת אכילה וליתנהו בשעת עשיה משכחת לה בטומטום שנקרע ביני וביני ונמצא זכר דלא קרינן ביה בשעת עשיה המול לו כו' ואז כו' דלא מחייב לקרוע ולמול כו' וההיא מחלק בירושלמי בין ערלות שלא בזמנה ובין שהגיע זמנו למול אלא שסכנה היא לו כו' עכ"ל:

ובמסקנא כתבו עוד בד"ה משום דלא נשב להם רוח צפונית בספרי אומר דבגנותן של ישראל כו' ותימא וכי במזיד היו נמנעין ואי משום מילת זכריו שהיו מעכבים והשיב גנות לפי שגרמו הם דבר זה והאי כיון דלא אפשר לא היתה מעכבה כדאמר לעיל המול לו אמר רחמנא ואז יקרב כו' ואמר ר"י דעשו פסחים אבל לא עשו כתקנן אלא א' עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם מה שכתבו והאי כיון דלא אפשר לא היתה מעכבת כדאמר לעיל כו'. ומה שחלקו התוספות בריש פרקין בין ערלה שלא בזמנה דלא הוי בר מילה בשום מקום ובין ערלה דאחר ח' אע"ג דא"א לו לימול היינו דוקא במילת עצמם אבל במילת זכריו דמעכבת אין לחלק בזה וכן הוא מדברי בעל המאור וראיה לזה דמאי דמוקמינן לברייתא בהגלתו חמה ובכל הני שינויים אע"ג דאחר ח' הן אפי' הכי לא מעכב ערלתם עשיית הפסח וע"כ אית ליה למימר כיון דלא אפשר לא מעכב. אבל הרא"ם כתב דבניהם שנולדו להם משיצאו ממצרים ערלים היו ומילת זכרים מעכבת כו'. ואין מחוור כמו שהוכחנו מתוך שמעתין ואין סברא לחלק בין אי אפשר למול משום הגלתו חמה ובין אי אפשר למול משום דלא נשב כו' כמו שכתבו התוספות ואולי נעלם מעיני הרא"ם דברי התוספות ודוק:

רש"י **נקוד** עליו כו' פסח שני מצה וחמץ עמו כו' בג"א כתב דרש"י ז"ל בא לתרץ בזה אחר שפירש הכתוב כל זמן שהוא חוץ לאסקופת העזרה הוא רחוק וא"כ מדבר באיש שיכול לקיים כל מצות החג כגון מצה וביעור חמץ וא"כ כאשר יעשה פסח שני יעשה זה שני פעמים ואין זה סברא ובשלמא אי דרך רחוקה ממש איירי אפשר לומר דקרא מיירי באיש שאינו יכול לקיים מצות החג כלל כגון המפרש בים או יוצא בשיירא במדבר א"כ ניחא שנדחה לפסח שני אבל איש כזה שהוא כבר קיים הכל למה יהא נדחה לפסח שני ותירץ פסח שני כו' והשתא לא יעשה רק הפסח שלא עשה במועדו אבל כל מה שעשה בפסח ראשון אינו חוזר לעשות בפסח שני וק"ל:

רש"י **בגמרא** ירושלמית כו' אית מ"ד כתיבה כו' ואית דאמרי כקורא כו' אבל בגמ' שלנו פ' א"כ בפלוגתא שנויה דמה שנאמר בירדן ויעמדו המים היורדים מלמעלה קמו נד אחד כו' ר' יהודה ס"ל שבהן היה י"ב מיל כנגד מחנה ישראל ור"א בר"ש השיב לו וכי אדם קל או מים קלים הוי אומר מים קלים א"כ באים ושוטפים אותם אלא מלמד שעלו כו' יותר מג' מאות מילין ומסקינן פליגי בה רב אמי ורב יצחק נפחא חד אמר לדברי רבי יהודה כהנייתן עברו לדברי ר"א בר"ש בזה אחר זה עברו. וחד אמר לשניהם כהנייתם עברו מ"ס אדם קל לרוץ כמו המים ומ"ס מים הם קלים הרבה כו' וכתב רבינו משמע מלישנא דעברו דלא פליגי אלא בהעברת הירדן וזהו דלא כתלמוד ירושלמי דנקט פלוגתא בכל המסעות שבמדבר ודוק:

רש"י **ומ"מ** שיתף משה עצמו עמהם. עיין לעיל בפרשת שמות שהארכתי בענין זה:

זכרנו את הדגה כו' בלתי אל המן עינינו. בפרק הנודר מן הירק כתב רבינו לכוין זה עם מ"ש שם הנודר מן הבשר אסור בכל מיני בשר ואפילו בשר עוף ומותר בבשר דגים וחגבים ומפרש אביי טעמא כגון דכייבין ליה עיני' בשעת הנדר דדגים קשים לעינים וכל מילי דלא הוי מצי למיכל לא נדר אלא אדעתא דמידי דמצי למיכל ולהכי בדגים שרי ומן העופות אסור כו' ועד"ז יש לפרש תלונתם מה שאמרו זכרנו כו' בלתי אל המן עינינו ר"ל דאין לנו דבר המועיל לנו המן לגבי דגים רק לענין תועלת העינים שהדגים מכהין את העינים ולא כן המן וק"ל:

רש"י **לא** ירד ברחים ולא בקדירה ולא במדוכה אלא נשתנה היה טעמו לנטחנין כו'. אבל בשילהי דיומא אמרו כתיב לחם דמשמע אפוי וכתיב עוגות דמשמע קודם אפיה וכתיב וטחנו הא כיצד לצדיקים לחם ובינונים עוגות רשעים טחנו ברחים. וכתב רבינו נראה דאין ר"ל שירד להם לחם ממש דהוא הלחם אשר נתן כו' לקטו ממנו לא משמע כן וכן עשו אותו עוגות אלא דה"ק לצדיקים הוא ירד כעין לחם שאכלו אותו כמו שירד ולא הוצרכו לטחנו ולאפותו ולבינונים ירד להם לעשות עוגות ולאפותו אבל לא הוצרכו לטחנו ולרשעים הוצרכו לטחנו ורש"י מה שפירש בחומש לא ירד ברחים אלא היה משתנה טעמו לנטחנין כו' זה אינו ע"פ סוגיא דשמעתין ודוק:

רש"י **ורבותינו** אומרים על עסקי משפחות על העריות כו' וכתב הרא"ם ולא ידעתי למה נתעוררו עכשיו אחר נסיעתן מהר סיני ולבכות על שהסריפן

מכה

משה מן העריות והלא זה כמה חדשים משהפרישן שהרי מיום הכפורים שירד משה מן ההר שוב לא עלה והתורה כבר היתה מסורה בידו ושמא י״ל שאע״פ שהיתה כל התורה כולה מסורה בידו מ״מ לא נאמרה לישראל אלא כל פ׳ ופ׳ בזמנה שהרי בפ׳ הנזקין אמרו ח׳ פרשיות נאמרו ביום שהוקם המשכן א״כ ש״מ שכל פ׳ ופ׳ נאמרה כשהגיע שעתה ושמא גם פרשת עריות לא נאמרה עד סמוך לנסיעתן עכ״ל. אבל רבינו כתב הא דגרפו תלונות העריות לתלונות המן יש לכוין זה על פי מה שאמרו רבותינו למה נקרא שמו גד שמגיד אם בן ט׳ לראשון כו׳ ולזה על ידי המן נתרעמו על העריות דלא יכלו לשתות מים גנובים וק״ל:

רש״י **עד** חודש ימים זו בכשרים כו׳ אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלים כו׳. וכהיא דמכילתא שנויה בתלמודנו בשלהי דיומא כתיב הבשר עודנו בין שניהם וכו׳ וכתיב עד חודש ימים הא כיצד בינונים נידונים לאלתר רשעים מצטערים והולכים עד חודש ימים. וכתב רבינו הא דחשיב גבי המן כת צדיקים כמו צדיקים להם כו׳ משום דמן שאלו כהוגן אבל בשליו שאלו שלא כהוגן לא חשיב כת צדיקים וק״ל:

הצאן ובקר ישחט להם כו׳. בפ״ק דחולין כתב רבינו לכוין זה לדעת רבי ישמעאל דס״ל דבשר תאוה לא הותר להם במדבר ולפי שהם התאוו לדבר א׳ של איסור ודבר אחד של היתר לדבר של איסור כדכתיב התאוו תאוה מי יאכילנו בשר דהיינו בשר תאוה שלא הותר במדבר ולדבר א׳ של היתר זכרנו את הדגה כו׳ וע״ז אמר משה על תאות האיסור הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם שהרי נאסר להם בשר תאוה אבל השניה של היתר שאמרו זכרנו את הדגה כו׳ את כל דגי הים ביד ה׳ למצוא להם. והיה מאמר הש״י בזה עתה תראה היקרך דברי אם לא שביד ש׳ ליתן להם תאותן בין של היתר ובין של איסור ונתן להם הש״י דבר א׳ שהוא השליו שהוא מין עוף שנברא מן הרקק שהוא קרוב למין בהמה ולמין דגים כמו שאמרו בפ״ב דחולין כדי שיהא להם כל תאותן כדבר א׳ של היתר ושל איסור דלא נאסר בשר תאוה אלא בקר וצאן כדמסיק בסוגיא הנ״ל דאפילו צבי ואיל הותר להם ועד״ז אמר הכתוב הבשר עודנו בין שניהם כו׳ ירצה שעל תאות אכילת דגים שהיה של היתר לא נענשו אבל בזה שנתמלא תאותן של איסור שהוא בשר תאוה כמ״ש מי יאכילנו בשר כו׳ עודנו בין שניהם כו׳ שנענשו על תאותן של איסור וק״ל:

רש״י **ולא** יספו לא נתנבאו אלא אותו היום לבד כך מפורש בספרי כו׳. ורבינו טען מהא דאמרו פ״ק דסנהדרין כל הנביאים כלם נתנבאו ופסקו והם נתנבאו ולא פסקו ופריך מנ״ל דפסקו אילימא מדכתיב ולא יספו אלא מעתה קול גדול ולא יסף דשכינה הכי נמי דלא אוסיף אלא ע״כ דלא פסק הוא ה״נ דלא פסק ומשני אלא הכא כתיב ויתנבאו התם כתיב מתנבאים עדיין מתנבאים והולכים עכ״ל. הרי דמוכח דפסיקא ליה לתלמודא דלא יספו היינו דפסקו ולא הוסיפו ורש״י הביא בשם הספרי דלא נתנבאו אלא באותו היום והוי מצי לאתויי פירוש זה מתוך תלמוד ערוך שבידנו גם התלמוד הכי פסיקי ליה וק״ל:

רש״י **מה** עשה נטל ע״ב פתקין כו׳. מה שיש לדקדק בזה עיין לעיל בפ׳ במדבר בענין פדיון הבכורות שהבאתי מדברי רבינו לבאר כל הספיקות שיש לך באגדה זו:

רש״י **הטל** עליהם לצרכי צבור בפ״ק דסנהדרין וכתבו בתוס׳ שם פי׳ נבואתם כלה דאין שכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה. אמר המלקט ושמעתי מי שהקשה בזה ממה שהביא הטור א״ח בסי׳ צ״ג מהירוש׳ דעוסק בצרכי צבור כעוסק בתורה דמי דהיינו לענין לעמוד מתוכו להתפלל שגם זה שמחה היא לו שעוסק בצרכי צבור וכעוסק בתורה מתוך הלכה פסוקה דמי שהתורה משמחתו דכתיב פקודי ה׳ כו׳ הרי מזה משמע דעוסק בצרכי צבור לשמחה נחשבת לו. וי״ל דודאי מי שהוא רודף אחר השררה אין שמחה גדולה מזו להשתרר על הצבור ולעסוק בצרכיהם אבל אלו בחירי ה׳ ברחו מהשררה כמו שפי׳ רש״י לעיל בפסוק וישארו שני אנשים אמרו אין אנו כדאים לגדולה זו ועל כן אמר יהושע למשה הטל עליהם כו׳ רצה לומר שלא ברצונם אף על פי שהם אינם רוצים בזה ובודאי מי שהוא עוסק בדבר שלא לרצונו הטוב יתעצב אל לבו שבא אליו הדבר שלא כרצונו וק״ל:

כי יתן ה׳ את רוחו עליהם. בפ״ק דסנהדרין כתב רבינו יש לכוין זה ע״פ מה שאמרו שם דכל הנביאים נתנבאו ופסקו והם נתנבאו ולא פסקו והטעם דגבי כל הנביאים כתיב ויאצל מן הרוח אשר עליו שלא היה להם רק אצילת רוח ממשה להיות אתו במשא העם וע״כ לא היה להם שום קנאה ליהושע בשביל משה שנבואתם לא היה רק מאצילת רוחו של משה ולכך לא נתנבאו רק לפי שעה אבל באלדד ומידד כתיב ותנח עליהם הרוח מאתו ית׳ ב״ה מדלא כתיב ותנח רוחו עליהם לפי שזכו שיהיו מתנבאים והולכים כמו משה שהיה נבואתו מאתו ית׳ ב״ה ועד״ז נתקנא יהושע בהם שעשו עצמן כמו משה והשיב משה המקנא אתה לי רצה לומר על פי מה שאמרו בפרק חלק דאין אדם מתקנא בתלמידיו ויליף ליה מיהושע וזה שכתוב המקנא אתה לי ושיש לי קנאה בך שהרי אתה תלמידי כמו שכתוב בענין משרת משה מבחוריו ומי יתן כל עם ה׳ נביאים כמותי שיהיו מתנבאין והולכים כמו שעשה אלדד ומידד כי יתן ה׳ את רוחו עליהם ולא רוחי שהיו חשובים כמותי לא הייתי מתקנא בהם דמ״מ כולם תלמידי ואין אדם מתקנא בתלמידיו וק״ל:

רש״י **אין** דבור בכ״מ אלא לשון קשה עיין לעיל בתחלת פ׳ וארא שהארכתי בזה:

רש״י **ד״א** אל נא תהי כמת אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה כו׳ אני א״א לראותה שאני קרוב כו׳. בפרק טבול יום אמרו מי ראה נגע של מרים א״ת משה זר היה וא״ת אהרן קרוב היה כו׳ חלק לה הקב״ה כבוד גדול למרים באותה שעה אמר אני כהן ואני מסגירה כו׳. וכתב רבינו במשה נמי המ״ל קרוב הוא ואין קרוב רואה אלא דהאמת קאמר דזר הוא ולמ״ד נמי דמשה כהן היה הא מסקינן שם דלגבי נגעים מיהא זר מיקרי דאהרן ובניו כתובים כו׳ וכן אלעזר ואיתמר קרובים מיקרי להם. אבל למ״ד פנחס כהן היה באותה שעה קשה אמאי לא ראה הוא ואם הוא מיקרי קרוב יש להוכיח מהכא דראשון בשלישי פסול לעדות וק״ל. אמר המלקט ואני שמעתי ליישב הא דלא נקט גבי משה דקרוב היה עם מה שאיתא במגלה עמוקות דנתן טעם לסבת הא דנתרחק משה מן הכהונה משום דנשמתו היתה כלולה מס׳ רבוא נשמות של ישראל וא״כ היה קרוב לכל אחד מישראל מצד נשמתו ולא היה יכול לראות נגעיהם מהטעם דאין קרוב רואה הנגעים. ובפ׳ דיני ממונות נחלקו רבנן ור״מ בזה דרבנן סברי דקרוב רואה הנגעים ור״מ סבר דאינו רואה ומזה יתיישב הא דלא נקט גבי משה קרוב היה דהייתי אומר דהא מילתא זה תליא בפלוגתא דרבנן ור״מ וקיי״ל יחיד ורבים הלכה כרבים והלכה כרבנן דקרוב רואה הנגעים וע״כ נקט גבי משה דזר היה ומזה מוכח דהלכה כר״מ דזיל בתר טעמא מצד קרובתו נתרחק מן הכהונה וא״כ מקשה שפיר א״ת אהרן כו׳ ודוק:

רש״י **מ״מ** לא האריך משה בתפלה. עיין מה שכתבתי לעיל בפ׳ בשלח בפסוק מה תצעק אלי כו׳:

פרשת שלח לך

רש״י **שלח** לך לדעתך כו׳. בפ׳ אלו נאמרין וכתב רבינו וכבר האריך הרמב״ן בזה כיון דדעת משה היה ג״כ לשלוח מרגלים מה חטאו הם יותר ממנו ותירץ הדברים כי גם במלחמות אלו שהיה להם תשועת ה׳ הלכו לפי הטבע קצת כמ״ש סוס מוכן למלחמה ולה׳ התשועה ולזה הסכים הקב״ה בשליחות יהושע ב׳ אנשים והם כלב ופנחס שהוחזקו כבר לצדיקים ולא יוציאו דיבה על הארץ ולא שלחו אותם רק שידע מהיכן נוח ליכבש וגם כאן הסכים הקב״ה עם משה לשלח ב׳ אנשים כאלו כמ״ש שלח לך אנשים דרוב מיעוט שנים אבל ישראל לא הי׳ כוונתם לכך אלא לידע אם טובה אם רעה ומשה לא ידע את כוונתם זו הרעה וע״כ אמר וייטב בעיני משה ואמר ליה הקב״ה שלח לדעתך שלא ידעת כוונתם הרעה ולא ידעתי כי ה׳ יראה ללבב שכל כוונתם לבושת א״י וע״פ כוונתם הרעה שלא האמינו להקב״ה שהיא ארץ טובה לא רצו כל שבט ושבט מהם לשלוח לו מרגל שאינו משבטו כי לא האמין לו לזה א״ל איש א׳ איש א׳ למטה כו׳ היינו לפי דעת כל נשיא שבט בהם ולא כן דעתי רק בב׳ אנשים כשרים כמו בשליחות יהושע וק״ל:

ויקרא משה להושע כו׳. וכתב רבינו באגדה הנ״ל ומה שנאמר כבר במלחמת עמלק ויאמר משה אל יהושע כו׳ נקרא כן ע״ש העתיד כמ״ש ההולך קדמת אשור כו׳ ועדיין אשור לא היה כדאמרינן פ״ק דכתובות ע״ש:

רש״י **אדם** כשר שיגין עליהם כו׳. אמר המלקט דאי כפשטיה הכי הוה ליה למימר האין בה עץ ואם יש והתחזקתם כו׳ וק״ל:

רש״י **אפשר** שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן כו׳. בפרק א״נ ובשלהי דכתובות כו׳ אמרו וחברון שבע שנים כו׳ מאי נבנתה אילימא נבנתה ממש אפשר אדם בונה בית לבנו קטן כו׳. אמר המלקט שמעתי מגדול אחד שהקשה מזה על הרמב״ן ז״ל בפרשת נח שטען על האבן עזרא מה שפי׳ בפסוק וחם הוא אבי כנען. כי חם ראה והגיד לאחיו וכנען עשה לו רעה לא גילה אותו הכתוב וזה טעם את אשר עשה לו בנו הקטן כי כנען הוא הקטן לחם כאשר ימנה אותם ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען. והוא טען עליו ואמר והנה עזב ר׳ אברהם דרכו בפשוטי המקרא והחל להנבא שקרים והנכון בעיני כי חם הוא הקטן לנח וכנען הוא הבן הגדול לחם ואשר אמר ובני חם כוש כו׳ אחרי נמכר לעבד עבדים נתן לכל אחיו מעלה עליו כו׳ ע״ש שהאריך ומה נפלאה דעתו בזה לטעון על החכם ן׳ עזרא בדברים אשר הוא נגד תלמוד ערוך בשלהי דכתובות ובפ׳ א״נ ורש״י ז״ל הביאו בכאן. ותלמיד ותיק אחד השיב לי דלפי דעת הרמב״ן ז״ל סוגי׳ זו הכי מתפרשת כי אף לפי פשטיה דקרא קשה נמי מה בא להודיע בזה ותלמודא הכי פריך אפשר אדם בונה בית כו׳ ר״ל למאי כתבה רחמנא כל זה וחברון שבע שנים כו׳ פשיטא דדרכו בכך שבונים תחלה בית לגדול וכיון דכנען הוא הגדול בודאי נבנה אליו חברון תחלה ומשני שבא להודיע שבחה של א״י כו׳. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דהא דוד מלך בחברון שבע שנים וחברון היה הטרשין שבא״י כדמסיק. וי״ל שאותם ו׳ שנים לא מלך עדיין על כל ישראל לא נתנו לו לישב במקומות המעולה מחברון ודוק:

רש״י **והלא** א״י ד׳ מאות פרסה על ד׳ מאות פרסה ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ביום כו׳ והם הלכו ארכה ורחבה כו׳. אמר המלקט וכבר נתקשו בזה קמאי דקמאי למה נקט במילתא והם הלכו ארכה ורחבה דאף אם הלכו ארכה לחוד הקושיא היא חזקה כיון דארכה ד׳ מאות פרסה הרי מ׳ יום מן המזרח למערב וכן בחזירתם מן המערב למזרח. ויש מתרצים בזה דהוכרח לומר ארכה ורחבה דלא תימא שפי׳ וישובו הוא כי תחלת השיבה היה מקץ מ׳ יום ולא שבאו לביתם ואני אומר שאין מקום לקושיא זו ממה שכתבו התוס׳ פ׳ אלו מציאות אהא דאמר ר׳ יהודה שם גבי אבידה חייב להכריז ג׳ רגלים ואחר הרגל האחרון שבעה ימים כדי שילך לביתו שלשה ימים ויחזור שלשה ויכריז יום אחד ופריך תלמודא עליו מהא דתנינן פ״ק דתענית בג׳ במרחשון שואלים על הגשמים ר״ג אומר בז׳ בו כדי שיגיע האחרון שבא״י לנהר פרת ומסקנא דמילתא בתיובתא לחלק בין מקדש ראשון למקדש שני מקדש ראשון דנפישי ישראל שכח דמצות עלמא ומשתכחי שיירתא ואזלא ביממא ובליליא לכך די בשלשה ימים משא״כ מקדש שני שלא נפישי ישראל ושיירתא לא משתכחי דאזלא ביממא ובליליא ט״ו יום. ובתוס׳ שם בד״ה חמשה עשר יום וא״ת והלא א״י ד׳ מאות פרסה כו׳ ומהלך אדם י׳ פרסאות ביום הוה ארבעים יום בהולך וירושלים מן הירדן שהוא תחום א״י מהלך יום אחד כדאיתא בביצה נשאר מצד אחד ל״ט יום וי״ל דעם יערות וכרמים היה ד׳ מאות פרסה אבל מישוב לא היה כל כך עכ״ל. ומזה סרה קושיית העולם דנתקשו כאן כדברי רש״י ז״ל דיש לכוין דבריו לדעת התוספות דעם כרמים ויערות היה כ״כ אבל מישוב לא היה רק ט״ו יום ובארכה לחוד בהליכתן ובחזירתן היה מספיק שלשים יום ואף כי נאמר בהו מקץ ארבעים יום על היתרון אין קפידא דלא הלכו י׳ פרסאות ביום ע״כ הצרך לומר שהלכו ארכה ורחבה ומ׳ יום הוו צריכין ליה ותחול הקושיא

איך נאמר מקץ ארבעים יום. ואין סברא לומר דזה השיעור של מ' יום היינו רק לארכה אבל מרחבה לא היה כל כך דודאי בזה יש להשוות מדת ארכה ורחבה לשיעור אחד וכמו שאמרו דארץ ישראל ד' מאות פרסה כו' ודוק:

רש"י **וילכו** ויבאו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה כו'. והא דפירש"י לעיל כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו כתב רבינו היינו בשעה שנבחרו אבל בהליכתן בעצה רעה היו וק"ל:

רש"י **כל** דבר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלה כו'. בפ' א"נ אמר ר"י משום ר"מ כל דבר לשון הרע שאין אומרים דברי אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר מלשון הזה שאמר כל לשון הרע שאין בו אמת מתחלתו כו' משמע דסופו נמי ה"ל אינו אמת. ואם ר"ל כי עז העם כו' והערים בצורות כו' הרי על זה העיד הכתוב בפ' עקב שהוא אמת שנאמר גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות כו' א"כ במאי הוציאו דבת הארץ שהרי אמרו וגם זבת חלב ודבש וזה פריה ומ"ש כשם שפירותיהם משונים כו' הוא דרך דרש. ונראה לפרש לפי ששלחו המרגלים על ב' דברים האחד להודיעם אם אפשר לכובשה והב' אם יש בה חיי נפש כמ"ש העם היושב עליה כו' ומה הארץ אשר הוא יושב בה הטובה כו' ומה העם כו' ולפי שנשתבחה א"י בשבעה מינים שנאמר ארץ חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ועיקר חיי נפש שבהם הם חטה ושעורה ושמן כדאמרינן בפרק הספינה אין מוציאין פירות מא"י דברים שיש בהם חיי נפש כגון יינות ושמנים וסלתות ר' יהודה מתיר ביין כו' ולכך נסמך ארץ קמא לחטה ושעורה וארץ בתרא לזית שמן כדאמרינן פ' ג' שאכלו לפי שהם עיקר חיי נפש והשתא כשבא סיפור הכתוב שבאו בתחלה לומר דבר אמת כדי להוציא דבה על הארץ שאין בה רק אלו ד' מינים שהן הג' מינים שהביאו עמהם מן הגפן ומן התאנים ומן הרמונים ואמרו וגם זבת חלב ודבש היא ודקדקו לסיים בדבר שקר ודבה וזה פריה שהראום אבל עיקר חיי הנפש שהם אלו הג' מינים חטה ושעורה ושמן אין בה ולזה אמרו ארץ אוכלת יושביה כי אין הארץ מספיק חיי נפש ואוכל ליושביה ברעב אשר תמיד מצוי בה באברהם נאמר ויהי רעב כו' וירד אברם מצרימה ביעקב ע"י הרעב הורד מצרימה עם בני ביתו זו הסיבה היתה בלבם כי באמת באברהם היה בנסיון גם ביעקב לקיים ברית בין הבתרים. ועוד אמרו ליראם שא"א לכבשה דבתחלה אמרו אמת אפס כי עז העם כו' והערים בצורות אבל סיימו בדבר שקר ודבה שאמרו וגם ילידי הענק ראינו שם שהרי העיד הכתוב שבחברון היו והם לא באו לשם רק כלב לבדו כמו שארז"ל אבל לא אמרו כן אלא כדי ליראם ולפחד כל ישראל שא"א לכובשה וכמ"ש לבסוף לא נוכל כו' ודוק:

רש"י **אוכלת** יושביה דכל מקום שעברו מצאום קוברי מתים והקב"ה עשה לטובה כו' בפ' אלו נאמרים. וכתב רבינו ואין לומר דהמרגלים הוציאו דבה בזה ושקר היה שלא מתו אז שם. א"כ למה לא השיבו אותם ע"כ גם כן יהושע וכלב דשקר הוא כמו שהשיבו על שהוציאו דיבה שאין בטובת א"י כלום אמרו הם טובה הארץ מאד ושאמרו לא נוכל לה מפני הענקים אמרו אל תיראו מפני עם הארץ אלא ע"כ נ"ל התשובה על ארץ אוכלת כו' שהקב"ה חשבה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יפנו לאלו ודוק:

וכן היינו בעיניהם. רש"י שמענו אומרים כו'. בפ' א"נ וכן היינו בעיניהם אמר רב משרשיא מרגלי שיקרי הוי בשלמא ונהי בעינינו לחיי אלא וכן היינו בעיניהם מנא ידעי. ולא היא כי הוי מברי אבלי תותי ארזא הוה מברי להו וכיון דחזינהו סליקו באילנא שמעו דקא אמרי קא חזינא אינשי דדמי לקמצי באילנא. אמר המלקט ואין להקשות לפי האמת מרגלים שקרי הוי דהא בכמה דברים אמרו שקר והיאך מסיק תלמודא אדברי רב משרשיא ולא היא כו' לאמת דבריהם. דודאי אין סברא לומר דהמרגלים אמרו דבר מה שיהיו מוכחשים מצד עצמם דמנא הוו ידעי וק"ל:

רש"י **יכולת** שם דבר הוא פי' ולא פועל בלשון נקבה כמו שאמרו בפ' אין עומדין יכולת ה' יכול ה' מיבעי ליה אמר ר"א אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה. כתב רבינו ותלמודא ימאן בזה דא"כ הוה ליה למכתב מבלתי יכולת לה' כו' בלמ"ד ודוק:

רש"י **כאשר** דברת לאמר ומהו הדבור ה' ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים כו'. באגדת חלק. וכתב רבינו בפ' עושין פסין ובפ' שור שנגח אמרו ארך אפים ולא כתיב ארך אף ארך אפים לצדיקים ולרשעים ולפי זה הוה ליה למשה למימר ארך אף לצדיקים. וי"ל לפי דעת משה דאין ארך אף לרשעים משה נמי הכי קאמר לה בלשון קושיא מאי ארך אפים בלשון רבים לצדיקים והשיב לו הקב"ה לצדיקים ולרשעים דהיינו אפים שוחקות לצדיקים עד לעתיד וזעומות לרשעים מאחר פורעניות עד לעוה"ב וגם זה לטובה שיש להם שהות לחזור בתשובה כמ"ש התוס' בפ' עושין פסין. והא דהתחיל להתפלל במרגלים במדת ארך אפים מה שאין כן במעשה עגל דבמעשה עגל לא היה צריך למדה זו שהיה להם חטא הראשון ונחשבו עדיין לצדיקים כמ"ש מעביר ראשון ראשון אבל במרגלים כבר חטאו כמה פעמים כמ"ש בענין וינסו אותי זה עשר פעמים ונחשבו כרשעים ולכך הוצרך למדה זו ארך אף גם לרשעים והיינו דכתיב כאשר דברת לאמר שאיני מבקש ממך בקשה חדשה רק לקיים מה שאמרת ויש לכוין גם שאר מדות מי"ג שלא נזכרו בכאן רק אלו שהיה צריך להם אז ארך אפים כמ"ש אף לרשעים ורב חסד ליתן כחסדו לכל בריה די מחסורו והם היו מקטני אמנה כמ"ש בענין עד אנה לא יאמינו בי ואמר נושא עון אבל חטא לא הזכיר כי לא היה כאן שוגג כי העדה היה להם עון שהוא מזיד והמרגלים פשעו פשע שהוא מרד ואמר פוקד עון אבות על בנים על שלשים כו' ואם תהרוג כלם תהיה הפקידה יותר משלשים ורבעים ודוק:

רש"י **חי** אני לשון שבועה כו' בפ' אין עומדין כתב רבינו וכמוהו בפ' זו אומר הליתי חי אני נאם ה' ורבים כמוהו בנביאים מלשון שבועה. אבל רז"ל דרשו בפ' הנ"ל שאמר הקב"ה למשה החייתני בדבריך בשמי הע"ג והדרש מאן הפשט דא"כ הוא מקרא מסורס כפירש"י בחומש וע"כ דרשוהו שהוא סמוך לכדברך הנאמר למעלה גם בכלם נאמר חי אני נאם ה' דקאי אשבועה דבתריה וכאן לא כתיב ביה נאם ה' דקאי אדלעיל וק"ל:

רש"י **שנים** בים כו' והיינו אחד בירידה המבלי אין קברים כו'. וא' בעליה כמו שדרש רבה בר מרי מ"ד וימרו על ים בים סוף שהיו ממרין ואומרים כשם שאנו עולים מצד זה כו'. וכתב רבינו ולא ניחא ליה למימר דהיינו דירידה שאמרו המבלי אין קברים כו' דאם כן לא לכתוב רק וימרו על ים סוף ומדכתיב על ים בים סוף משמע שאחר שהיו בים סוף המרו דהיינו בעלייה שאמרו כשם שאנו עולים כו' ב' במים במרה דכתיב ויבאו מרתה כו' וילן העם על משה ברפידים דכתיב ויחנו ברפידים ואין מים כו' וירב העם כו'. ולא חשיב הך דמים דפ' חקת ולא היה מים לעדה כו' דזה נעשה בשנת שארבעים אחר מעשה מרים ומעשה מרגלים היה בשנה שניה לצאתם מארץ מצרים משא"כ אלו נעשה קודם מעשה מרגלים ולכך לא חשיב הא דפ' חקת ותקצר נפש העם בדרך ומעשה קרח ומעשה פעור שכל זה נעשה אחר מעשה המרגלים הרי אינו יותר מי' שנים בים וב' במים ב' במן ב' בשליו א' בעגל וא' במרגלים. ומהתימה מדברי הרמב"ם בפ"ד דאבות שתפס לו דרך אחרת בחשבון י' נסיונות דלא חשיב הך דעליה ולא חשיב נמי רק חדא בשליו דכתיב והאספסוף כו' ולא חשיב בשבתנו על סיר הבשר ועייל שלישי במן דהיינו בקשתו ואפשר דהיינו דשליו דכתיב מי יתן מותנו בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם כו'. מיהו הא דחשיב הך דתבערה ומפיק הך דעליה מן הים הוא קשה דלא חשיב ליה תלמודא אלא דהיינו הך דוהאספסוף כו' ודוק:

ויהיו בני ישראל במדבר כו'. בת"י קם גברא מדבית יוסף אמר במימריה איזיל ואיתליש ריסין כו' ומשה יתבע אולפן מן קדם ה' וידון יתי בכן אשתמודע קנסא לכל בית ישראל כו'. ובפ' י"נ כתב רבינו ויש שואלים בזה בת"י היאך חטא באיסור שבת כדי לידע באיזה מיתה דינו המחלל שבת. וי"ל כיון שלא היה צריך למלאכה זו אלא לידע באיזה מיתה כו' ה"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה כמו הוצאת גומא וא"צ אלא לעפרה שהוא פטור לר"ש. ומיהו הוא ודאי דהיה חייב מיתה בדיני אדם שלא ידעו העדים שהתרו בו שהוא עשה על דעת זה ואינם אלא דברים שבלב ודנין היו אותו למיתה ע"פ העדות. וכן י"ל לפי המדרש מה שהביאו התוס' בפ' י"נ דצלפחד היינו מקושש והיה בתחלת מ' שנה ולש"ש נתכוין שיהיו אומרים כיון שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ ממעשה מרגלים שוב אין חייבים במצות עמד וחילל שבת כדי שיהרג ויראו אחרים ע"כ לומר דהוה ליה נמי מלאכה שאינה צריכה לגופה ומזה שכתב בת"י יש לכוין התגלגלות בנות צלפחד מה שהתגלגלו בעבור אביהם ואמרו כי בחטאו מת ר"ל לא חטא רק כדי שיהא מת וידעו באיזה מיתה דינו המחלל שבת וק"ל:

פרשת קרח

רש"י **פרשה** זו יפה נדרשת כו'. ואיכא למידק וכי לא ראה רש"י שום דרש יפה כי אם זה. ובשפתי דעת חי' דכך פירושו לפי שכל דרש צריך שיהיה לו שום רמז בפסוק בפי' המלות חוץ מדרש זה לפי שסתם הפסוק לקיחתו כי אמר ויקח קרח ולא פי' מה לקח א"כ מסתמא דעת הפסוק לומר לך שכל הדברים השייכים אל המחלוקת את כלם לקח לו לסעד וא"כ מעתה הרשות נתונה לכל דורש לומר את זה לקח או את זה אע"פ שאין הדבר מפורש בקרא מ"מ נקרא יפה נדרש כי בזה רצה הכתוב ומטעם זה רבו הפירושים בלקיחה זו כי יש אומרים לקח את עצמו לצד אחר וי"א לקח ראשי סנהדראות וי"א לקח טליתות כמבואר כל זה במדרשות וק"ל:

רש"י **ולא** הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו שנאמר ובקהלם כו'. באגדת חלק דרשו שמות אלו ע"ש מאורעותיהם קרח שנעשו קרחה בישראל כו' ופריך ולחשוב נמי בן יעקב שעקב עצמו לגיהנם ומשני אמר רב שמואל בר יצחק יעקב ביקש רחמים על עצמו שנאמר בסודם אל תבוא נפשי אלו מרגלים דלא כתיב בן פלוני בן יעקב ובקהלם זו עדת קרח כו' ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר מה ענין מרגלים לשבט לוי שהרי לא היו המרגלים משבט לוי ואם על שבט שמעון אמר קשה למה נקטו יותר משאר שבטים. ואולי קבלה היתה בידם שהמרגל משבט שמעון הוא היה בעל המעשה ביניהם וק"ל:

רש"י **מפני** המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי כו'. אבל מדרשו באגדת חלק אמר ר"י שמע שחשדוהו מאשת איש. וכתב רבינו דאי על מה שאמר רב לכם כו' ומדוע תתנשאו אמר ששמע משה לא הוה ליה להשמיע לאהרן כדכתיב לעיל מיניה ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם כו' וה"ל למימר וישמעו משה ואהרן ויפלו על פניהם ועל כן דרשו שמיעה זאת למשה לבד שחשדוהו מא"א וכבר בארנו זה בפרק קמא דב"ק בחידושינו שם לפי שפירש משה מן האשה ע"פ הדבור והיו ליצני הדור אומרים שא"א לילוד אשה לפרוש מן האשה ודרשו כן מדכתיב ויקנאו למשה במחנה כו' דמשמע כל זמן שהיה במחנה קנאו לנשותיהם עד שנטה אהלו מחוץ למחנה וזהו ויפול כו' מחמת כיסופא כמו שא"י:

והרי"ף ז"ל כתב אדרש זה דהדבר קשה להולמו. והנראה בזה עם מאי דק"ל דמן התורה אסור לן יחוד א"א ואין א"א מתייחדת עם איש אחד אלא בזמן שאשתו עמו או אשה אחת עם שני אנשים כשרים דוקא אבל פריצים אפי' עשרה נמי לא ומצינו במשה שפירש מאשתו וכתיב ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה כו' והיה כל מבקש ה' יצא אל אוהל מועד כו' ופעמים רבות תצאן הנשים הנוכאות לאהלו של משה ובזה חשדוהו למשה ביחוד א"א כיון שאין אשתו עמו והוא היה עומד מחוץ למחנה יש כאן יחוד וכל א' קינא לאשתו בלכתה אל אוהל משה שהיה לה יחוד עם משה. וחלילה למשה רבינו שהתורה העידה עליו ומשה כו' והיה כל מבקש ה' יצא אל אוהל מועד ותמיד ליה כתיב ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האוהל וכיון

שהמיר היה יושב יהושע עם משה הרי יש כאן שני אנשים כשרים ואע"פ שבדרך לא תתיחד עם שני אנשים אפילו הם כשרים היינו שמא בלכתם בדרך יצטרך האח' לנקביו ונשאר האשה עם האחד אבל בעיר או במקום ישוב מתייחדת וה"נ היו קבועים באהלים ובבואה האשה לפני משה לא ימיש יהושע מתוך האהל ודוק:

בקר וידע ה' כפ' אין בין המודר כתב רבינו לכוון זה עם מה שאמרו שם וכן באגדת חלק מ"ד שמש ירח עמד זבולה שמש ירח בזבול מאי בעי והא ברקיע קביע מלמד שעלו שמש וירח מרקיע לזבול ואמרו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם כו' ועם זה יש לפרש שאמר משה בקר וידע ה' כו' שהיה סבור שהקב"ה יסכים על ידם שלא להאיר בשביל כבודו אך אחר שראה משה שלא הסכים הקב"ה על ידם מטעם דמסיק בכבודי לא מחיתם כו' אמר להם משה בזאת תדעון כו' גם שלא יודע לכם ע"י המאורות ונקט בקר ע"ש עיקר המאורות דכה"ג נ"ל לפי הדרש שהביא רש"י בחומש יכולים אתם להפוך בקר לערב כך כו' וק"ל:

רש"י **מכאן** שאין מחזיקין במחלוקת כו'. אמר המלקט אבל באגדת חלק מפיק דרש זה מקרא דבתריה מה שנאמר ויקם משה וילך אל דתן ואבירם והטעם נראה מה דלא הוציא הדרש זה מקרא קמא כמו שפירש"י בכאן משום דהאי קרא אתי לדרשא אחריתא כמ"ש בפרק אלו מגלחין אמר רבא מנ"ל דמשדרינן שליחא דבי דינא ומזמנינן ליה לדינא דכתיב וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם כו' וא"כ יש לתמוה למה תפס רש"י ז"ל דרך אחר והביא דרשא דרז"ל אקרא קמא הא האי קרא אצטריך למילתא אחריתא דמשדרינן שלוחא ומזמנינן ליה לדינא ומה תימה על הגאון הרא"ם ז"ל ועל כל מפרשי רש"י אשר לא הרגישו בזה ושמא דרש"י ז"ל ראה כן במדרש אחר ודבר זה רבינו הגדול אמרה וגם הגאון הרא"ם ז"ל דדרכו של רש"י ז"ל בפי' התורה לכתוב הפי' היותר קרוב לפשוטו וק"ל:

רש"י **רז** זה מסר לו מ"ה כו'. ופירש"י שם בשמעתין דאי לאו דאמר ליה מ"ה מנא ידע הלא בתורה לא נכתב עכ"ל. וכתב רבינו אע"ג דמצינו כמה דברים דלא נכתב צווי שלו בתורה ומתוך הסיפורים ילפינן לה שנצטווה משה ע"כ מהקב"ה הכא מסברא אית לן למימר דלא נצטווה ע"כ מפי הקב"ה לכפר עליהם בקטורת דהא לעיל מיניה בסמוך כתיב שאמר השי"ת הרומו מתוך העדה ואכלה אותם אלא דלא ידע משה אלא מפי מלאך המות גופיה במתנה שמסר לו:

אך קשה מנ"ל דמלאך המות מסר לו רז זה ולא מלאך אחר. ותי' הרי"ף דיש לרמוז מתנה זו של מ"ה שם בפסוק מה שנאמר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם ואף סוררים לשכון יה אלהים כלומר ואף המלאך המות הסורר ומקטרג לישראל למדו דבר לשכון יה אלהים שהוא ענין הקטורת ששוכן שמו יתברך ביניהם ומרחק מלאך המות כדכתיב ואתם הדבקים בה' כו' וק"ל:

פרשת חקת

רש"י **ותמת** שם מרים אף היא בנשיקה מתה כו'. וכתב הרא"ם כאהרן אחיה דכתיב ביה ע"פ ה' כדאיתא בשלהי מועד קטן דאל"כ תרי זימני שם במרים למה לי עכ"ל. ומהא דאמרו בפרק השותפין אמר ר' אלעזר אף מרים בנשיקה מתה דאתיא שם שם ממשה כו' טען רבינו ואמר התימה ממנו ששינה ממש לשון הגמרא דקאמר הכא ובמועד קטן דאתיא שם שם ממשה ולא אמרו מאהרן דהא ר"א דהוא גופיה מרא דסוגין פ' השותפין קאמר בסוגיא דמועד קטן דתרי זימני שם במרים אצטריך לסמוך למיתה קבורה דגרסינן שם אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד ולא של נשים לעולם מפני הכבוד ומסיק אמרי נהרדעא לא שנו אלא חי' שמתה מחמת ולד שהיא שופעת דם אבל שאר נשים מניחים ר"א אומר אפי' שאר הנשים דכתיב ותמת שם מרים ותקבר שם סמוך למיתה קבורה. וע"כ הנראה אע"ג דשם גבי אהרן מוקדם בתורה לא נקט לה משום דלא הוי ג"ש מופנה אפילו מצד אחד ואין למדין ממנה דשם גבי אהרן אצטריך לגופיה דקאי אהר ההר דכתיב בהאי עינא ואי לאו הכי לא הוי ידעינן דמת בהר ההר וכן גבי מרים דכתיב וישב העם בקדש ותמת שם אצטריך לגופיה דאי לא הוה כתיב שם לא הוה ידעינן דמתה בקדש דבקדש דקרא על ישיבת העם קאי ושם בתרא אצטריך למיתה קבורה. אבל שם דמשה מופנה הוא דכתיב וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב כו' דאין צריך דאפילו אי לא הוה כתיב שם שפיר הוה ידעינן דבארץ מואב אוימת קאי ודוק:

רש"י **מי** בורות היה צריך לומר כו'. אמר המלקט שמעתי רבים משתבשים פה בהבנת רש"י ז"ל וסוברים דיוקו וכי שש מאות אלף רגלי איש ירוו למאונם מבאר אחד וע"כ פריך מי בורות היה צריך לומר רבים היה בלשון וכוונתם בזה אינו מחוור דא"כ למה לא דייק רש"י כזה בכתוב דלעיל מה שנאמר לא נעבור בשדה ובכרם שדות וכרמים היה צריך לומר וטענה זו כמעט אין לה תשובה. ואני שמעתי מאחי המופלא ארי שבחבורה האלוף מוהר"ר ליב כ"ץ נרו אשר יושב ברמה בק"ק זיסל במדינת ליטא דלא זו העיר ולא זו הדרך לכוין בכוונת רש"י ז"ל ועוד דאי כדבריהם המאי לא נקט לישנא דקרא מי בארות היה נ"ל באל"ף והאמת יורה דרכו לכוון פירושו עם מה ששנינו בשלהי דעירובין לחלק בין מי באר למי בור דמי באר באל"ף הם מים חיים מים הנובעים שאין להם סוף אבל מי בור בוי"ו המה מים מכונסים ובשתייתם יכלו כי אין מוצא להם מהארץ והנה הכתובים מוכיחים לפנינו דכוונת משה היה בשליחות זו מה ששלח למלך אדום בבקשה ליתן מדרך כף רגל לישראל דרך ארצו ושלא יהא מורך בלבבו שיגיע לו שום נזק או חצי נזק בלכתם דרך ארצו כמו שנאמר דרך המלך נלך ופירש"י אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול משא"כ בדבר שאינו נפסד לא הקפיד משה לשלות לו כי מאיכי תיתי שימאן בדבר שזה נהנה וזה לא חסר ומזה יתיישב פירש"י ז"ל בכאן דנקט מי בורות כו' בוי"ו ר"ל בשלמא במי בורות שהם מים מכונסין מים שיש להם סוף יגיע להם הפסד בשתייתם שיכלו מים אבל מי באר שהם מים חיים מים שאין להם סוף אמאי לא ישתו מהם שהמעין מתגבר והולך וזה נהנה כו' ולזה משני אלא כך אמר כו' ודוק דסה"ת וש"י:

רש"י **שמע** שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו'. בפ"ק דר"ה אמרו וישמע הכנעני מלך ערד מה שמועה שמע שמע שמת אהרן כו' וכתבו בתוס' שם נראה דמהאי דמסעי קדריש דלאו מהאי דחקת הא מפרש דשמע כי בא ישראל דרך האתרים ורש"י לא דק בפי' החומש עכ"ל וכעין זה השיב הרמב"ן ואמר ורבותינו אומרים מה שמועה שמע כו' כי הוקשה להם הכתוב בפרשת מסעי וישמע הכנעני כו' שלא הוזכר שם כו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר מ"מ קשה גם לדבריהם כיון דהך דמסעי איהו גופיה מעשה דפ' חוקת כדמוכח קראי ובפ' חוקת מפורש ששמע כי בא דרך האתרים א"כ דרש חכמים ששמע במיתת אהרן סותר זה. ונראה לקיים פירש"י דמתוך סמיכות וישמע הכנעני כו' בין בפרשת חקת ובין בפרשת מסעי למיתת אהרן דרשו דוי"ו וישמע מוסיף על ענין ראשון ששמע במיתת אהרן דלעיל וכי בא ישראל דרך האתרים לא בא להורות אלא ממקום שבא להלחם על ישראל דהיינו דרך האתרים ודוק:

רש"י **ויראו** כל העדה כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד כו' והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה כו'. אבל מדרשו אל תקרא ויראו אלא וייראו כמו שהביא רש"י בסמוך וכדאמר ר' אבהו כו' וכתב רבינו דלפי פשטא דקרא שראו שגוע אהרן הוא קשה דכתיב לעיל מיניה וירד משה ואלעזר מן ההר דמשמע שלא ראו כל ישראל במיתתו שם בהר ההר והמדרש שהביא רש"י שהראוהו להם מלאכי השרת במטה תלמודא ימאן בזה אלא וייראו על ידי סילוק הענן וק"ל:

רש"י **משה** הרגו וכו' עקר טורא בר תלתא פרסי וכו'. ורבינו האריך באגדה זו והא לך לשונו כבר האריך הרשב"א בפי' סוד המאמר זה שפשוטו ודאי הוא זר מאד ובנה הוא ועשה יסודו ע"פ מ"ש בפ' השתא משה היה ירא מעוג ולא מסיחון לפי שהיה ירא שתעמוד לו זכות אברהם ונמשלו האבות להרים כו' והאריך בזה ע"ש אבל הוא דחוק דאם משה נתיירא מפני זכות זה עוג ודאי לא סמך ע"ז שתעמוד לו זכות אבותיו של משה יותר משתעמוד למשה ואם נקראו האבות הרים ע"ש הורים לגבי משה אבל לגבי עוג לא מקרי אברהם הרים שיאמר עוד על אברהם אעקור טורא כו' ונראה לפרש לפי אותה הסוגיא דפ' השתא ויאמר ה' אל משה אל תירא מכדי סיחון ועוג בר שמחזאי הוו מ"ש מעוג דקא מסתפי ומ"ש מסיחון דלא קמסתפי כו' אמר שמא תעמוד לו זכות אברהם וכו' ר"ל דודאי היה להם כח וגבורה מפליא של מעלה מאבותם שהיו מן בני המלאכים שירדו בדור אנוש כפירש"י שם אבל נעשה כח שלהם מצד הטומאה כמפורש בקרא הנפילים וגו' אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגבורים וגו' כמבואר בפרקי ר"א ובכמה דרשות ולהכי קאמר אם היה משה ירא מעוג מפני כחות הטומאה שהיה לו מצד אבותיו המלאכים א"כ גם מסיחון היה לו לירא שהרי אחיו היה והיו לו כחות אבותיו כמו עוג ומשני דודאי מכחות הטומאה שהיה להם לא היה משה ירא אלא היה ירא שמא יש בעוג נמי כח מה מצד הטהרה זכות של אברהם שנאמר ויבוא הפליט וכו' והשתא אגדה זו מתפרשת שבא עוג מתחלה מכח הטומאה מאבותיו המלאכים וז"ש אגדה מחנה ישראל כמה הוי ג' פרסי כו' יש כאן דברים בגו ע"פ ספר היצירה בסוד י"ב גבולים בשם הוי"ה וסוד י"ב חדשים בשנה וי"ב מזלות וי"ב שעות ביום וכן בלילה כמ"ש בס' הפרדס שער פרטי השמות וזהו כוונת הכתוב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כי חלק וכו' ר"ל כי זה לעומת זה עשה אלהים דכמו שהעמיד גבולות קדושים שם הוי"ה למספר בני ישראל שהם שבטי יה י"ב שבטים והם ה' עמו יעקב וגו' כן הציב גבולות עמים ע"א בכחות הטומאה י"ב שהם כחות המזלות י"ב כמ"ש כי אותם חלק ה' לכל העמים וז"ש כמה מחנה ישראל תלתא פרסי שהם י"ב תחומים וגבולין תחום לכל שבט ושבט מצד הקדושה איעקור טורא בר ג' פרסי שהם כחות הטומאה מי"ב המזלות וי"ב גבולין של כח אבותיו המלאכים ואשדי עלייהו כי אמר עוג כי כחות אלו הטומאה בו יגברו על ישראל לפי שהיה בו ג"כ מצד הטהרה זכות דאברהם והיינו דמייתי ליה על רישיה לזורקו על משה ואייתי הקב"ה עליה קמצא פי' דהיינו זכותו של יעקב כו' שנאמר בו אל תיראי תולעת יעקב וכו' וע"פ מה שאמרו כתולעת זו שאין לה גבורה אלא בפיה דהיינו בתפלתן ונקבה לאותו הר לבטל כח אבותיו של עוג ונחית בצואריה דהיינו דנחית מרישא על צואריה להכליא כח טומאתו מאבותיו שלא יכול להזיק בהן את ישראל ואמר דבעי למשלפי' כו' כשראה שלא יכול להם לישראל להזיקם בהר זה שהוא כח טומאת אבותיו בעי למשלפי' מיהת להציל את עצמו בזכות אברהם ואמר שמשכיה שיניה כו' שני רשעים הם כחותיו תמיד לגזול את הצדיקים כמ"ש אשר לא נתננו טרף לשניהם או שינים מלשון הר שלו כמו שן סלע והם נמשכו להיות נדבקין בכח הטומאה שהיו לו מאבותיו שהמשילן גם כבר להר ושלא יכול גם להציל את עצמו כי לא היה לכחו ולכחות טומאת אבותיו יכולת נגד כח הטהרה של אבות ישראל והיינו דריש שרבבת שרבית כח טומאתו להיות דבק בכח טומאת אבותיו ובא זה ואבד זה להיות משה מחיי' בקרסולו כו' לבטל ממנו זכות הליכתו בקרסולי' להגיד לאברהם ואמר משה כמה הוי עשר וכו' פירש"י שם שהרי הוא הקים את המשכן ודרשינן הקים את עצמו לקומת המשכן וכו' ע"ש זה הדרש אינו מבורר לי בתלמוד אלא דבפרק אין בין המודר מפורש משה י' אמות היה מדכתיב ויפרוש את האהל מי פרשו משה רבינו פרשו וכתיב עשר אמות אורך הקרש וגו' ואמר שקיל נרגא בר י' כו' מהא שמעינן גובהו של עוג כמה וכמה אמות היה שלשים אמה לא הגיע רק עד קרסוליו וליכא לאקשויי הא כתיב ערשו ערש ברזל וכו' תשע אמות ארכה וכו' כבר הרגיש רש"י בזה בפ' אלה הדברים באמת איש באמת עוג וענין דשקיל נרגא בת י' אמות כו' היינו זכות הלוחות שהיו בידו שבהן י' הדברות ושוור י' אמות היינו עד מקום גבהות המשכן שהוא י' אמות שנעשה והוקם ע"י משה רבינו ובזכות זה קטליה ורמז בזה שמשה הרגו דכתיב בס' דברים אחרי הכותו את וגו' ואת עוג מלך הבשן אשר בעשתרות באדרעי עשתרות שם מלשון

מלשון

מלשון סר ונזק שהות כח הטומאה שלו מאבותיו ומצד עצמו ומכוון כפי׳ הרמב״ן שהות כח ע״ג כמו לבעלים ולעשתרות ועשוי׳ כצורת צאן כמו ועשתרת צאנך עכ״ל ונראה דע״כ קראו במקום אחר עשתרות קרנים שהיו לו ב׳ כחות א׳ מצד ימין קרן ימין זכות אברהם שהיה לו בקנת וא׳ משמאל טומאת אבותיו ודוגמא זו בדניאל שראה מלכות פרס דומה לאיל בעל קרנים והא׳ גובה מן השניה דהיינו שראה בו ב׳ כחות הא׳ מצד ימין מכח הטהרה בזכות שבנה ב״ה והא׳ משמאל כח מלכות פרס מלמעלה כמ״ש בפ׳ י״א בדניאל שר מלכות פרס אבל צפיר העזים ראה בקרן א׳ שהות מלכות מוקדון שלא היה בו רק כח הטומאה משר שלו של מעלה ודוק:

פרשת בלק

ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא. בפרק שור שנגח ד׳ וה׳ כתב רבינו לכוין זה עם מה שאמרו שם אין הקב״ה מקפח שכר כל בריה אפי׳ שכר שיחה נאה דאלו בכירה דקאמרה מואב אמר ליה הקב״ה למואב אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה מלחמה היא דלא הא אנגריא שרי צעירה דקאמרה בן עמי אפי׳ אנגריא לא תעביד בהו ואפשר ז״ש ויגר מואב מפני העם כי רב הוא ר״ל דלכך היה מואב ירא טפי מעמון לפי שמואב היה בן הרב וגדול של לוט הנולד לו מן הבכירה שלא חסה על כבוד אביה לקרות בנה מואב שע״כ הותר לעשות בו אנגריא טפי מבעמון וק״ל:

ויחר אף אלהים כי הולך הוא. בפ׳ הספינה האריך רבינו בביאור פ׳ זו והא לך לשונו יש לשאול בענין זה אחר שאמר ליה הקב״ה קום לך אתם כו׳ למה חרה לו על הליכתו שאמר ויחר אף כו׳ גם המלאך למה בא לשטן לו ושוב נתן לו רשות לילך ומה הוסיף על דבר הש״י שכבר נתן לו ג״כ רשות ויש להשיב בזה לפי שינוי לשון ענין שבפ׳ זו כי בלעם בתחלה שתם דבריו מאן ה׳ לתתי להלוך עמכם כו׳ לפי שבתחלה אמר הכתוב לקרוא לו לפי שידע בו שהוא בעל נפש רחבה וגבוה וע״כ אמר לקרא לו שהבטיחו לו לכבדו בסעודות גדולות כמ״ש ברא את הקרואים ויקרא להם בזבח וכמ״ש ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם. אבל בלעם היה בעיניו מעט הכבוד הזה של קריאה וסעודה כי היה בלעם רע עין בממון אחרים ורצה בשכר ממון וע״כ הוסיף לו בשליחות שנית כי כבד אכבדך כו׳ כי כבד היינו בסעודה שאמרתי ועוד אכבדך מאד דהיינו ממון מלשון ובכל מאודך כמפורש ואשר שכר עליך את בלעם כו׳ וע״כ השיב לו עתה אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף כו׳ ואמר ליה הש״י אם לקרא לך באו האנשים כו׳ יש לפרש בזה שאמר לו ב׳ תנאים אם לקרוא לך לבד דהיינו בכבוד סעודה הבטיחך באו האנשים קום לך אתם ברגלך בשוה להם ולא תרכב על אתונך וא״ל הקב״ה כן שימנע מלהלוך עמהם ברגל כי כן היה דרך גם בימי חכמי התלמוד שהגדולים היו רוכבים על החמור ושאר העם הלכו עמהם ברגל וכדי שהוא יתבייש מלפני זקני מדין ומואב מלכת ברגל שהוא בעל גאוה כמו שאמרו בו רוח גבוהה א״ל כן ואמר לו הקב״ה ואשר אדבר אליך אותו תעשה לבדך ואם לא באו לקרות לך לבד אלא גם להבטיחך בשכר ממון לא אתן לך רשות לילך כי לא תברך אותם בלב שלם כי עיקר הברכה תלה כפי לב המברך ולא יהא לבך עמהם בברכתם כשתפסיד בברכתם את שכרך שהבטיח לך בלק אבל בלעם לא היה חש לזה ואף שכבר הובטח בשכר ממון הלך לשם גם ברכיבה על אתונו וע״כ אמר ויחר אף ה׳ כי הולך הוא וכו׳ והוא רוכב על אתונו כו׳ שהוא הולך בהבטחת שכירות כמ״ש גם בעבור שהוא רוכב על אתונו וכבר הוזהר על זה. ולזה א״ל המלאך כי עתה גם אותך הרגתי שכבר נגזר עליך ההריגה על שעברת על דברי הש״י לילך בשביל שכר וכמ״ש ואת בלעם בן בעור הרגו על חלליהם כו׳ וא״ל מפני הליכתך ירט הדרך לנגדי שלא נתתי לך רשות רק לילך ברגל וע״כ הרגתיך ואלו לא נטתה מפני גם עתה אותך הרגתיך עתה על שהלכת לקבל שכר ולא הייתי ממתין הריגתך עד מלחמת מדין זה שביאר לו המלאך אחר שנהרג אתונך קום לך אתם עם האנשים כאשר ניתן לך רשות ואפס בכל זה את הדבר אשר אדבר אותו תדבר כי מה שכבר א״ל הקב״ה אותו תעשה שעשיית הברכה בידך הוא על דעת זה שלא תלך ליטול שכר רק לקרוא לך לכבדך בסעודה אבל עתה שהלכת ע״ד ליטול שכר אין הברכות מסורות בידך רק אותו תדבר דהיינו הדבור בעלמא ניתן בידך לפי שלא תברך אותם בלב שלם שתפסיד על ידיהן ממון השכירות וק״ל:

רש״י **לו** יש חרב בידי גנות גדולה כו׳. אמר המלקט יש מקשים למה נתגנה בזה דהא כחו לא היה אלא בעת הזעם ומאי הוה ליה למעבד שלא בעת הזעם אם לא בחרב. ולאו קושיא היא דזה נחשב לו לגנות מה שאמר לו יש חרב כו׳ ולא אמר לו היה עת הזעם כו׳ הרגתיך ומדלא אמר כך ש״מ אפילו בעת הזעם היה צריך לחרב להרוג אתונו ואין גנות גדול מזה איך הולך להרוג אומה שלמה בפיו וק״ל:

רש״י **לך** עם האנשים בדרך שאדם רוצה לילך כו׳. בפרק אלו הן הגולין וכתב רבינו עין בזה במפרשים ואענה גם אני חלקי דלא קאמר שמוליך אותו הקב״ה אלא מוליכין אותו והוא ע״פ שכתבנו בכמה מקומות שכל מחשבה ודבור ומעשה אדם הנה הוא בורא לו מלאך לפי ענינו אם לטוב אם לרע וע״כ אמר בדרך שאדם רוצה לילך שהרשות ביד האדם ממנו יתב׳ ב״ה שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אבל כפי רצונו ודעתו של אדם מוליכין אותו אותם המלאכים הנבראים מאותו רצון ומחשבה אשר בו. ומייתי ראיה מן התורה דכתיב לא תלך עמהם שאמר ליה הקב״ה כו׳ וכתיב קום לך אתם כו׳ שרצונו ודעתו הרעה לילך אתם הביא שאלח לו הקב״ה מלאך כרצונו ומחשבתו שאמר לו קום לך אתם וק״ל:

רש״י **אני** אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב״ה כועס בה כו׳. בפ״ק דברכות ודע״א ובתוס׳ שם וא״ת ברגע זו מה היה יכול לומר וי״ל דהיה יכול לומר כלם. אך בההיא עובדא דריב״ל דאמרו שם דהוה אפיקורס בשיבבותיה וקא מצער ליה יומא חד שקיל תרנגולא ואוקמיה בין כרעא דערסיה ועיין ביה סבר כי מטי ההיא שעתיה אלטייה. הקשה רבינו וקאמר מה היה יכול לומר לקללו דמלת כלתו שפי מרגע כמימריה בין באותיותיו בין בנקודותיו. ולזה י״ל דהוה מצי למימר ימות. אך קשה היכי היה רוצה לכוין שעת זעם על המינא דהוה יחיד והוא זעמו מוקמינן ליה בגבורה אבל איחיד אינו זועם הקב״ה בכל יום דלפני זעמו מי יעמוד כמו שאמרו בסוגיא דע״ג כתיב ואל זועם כו׳ וכתיב ולפני זעמו כו׳ הא ביחיד כו׳ ועוד קשה היאך היה רוצה לכוין אותה שעה והאמרינן דאין כל בריה יכולה לכוין חוץ מבלעם. ויש ליישב דהכי קאמר אגיבורא זועם בכל יום ואפילו הכי קיימין וכיון דלאו יוצא לפועל קאמר דלא הוי אלא כרגע אבל איחיד לאו בכל יום רתח אלא פעם אחת בבא זמן קיצו ומיהו בכל יום איכא עידן ריתחא ליחיד אההוא דבא זמן קיצו שלא יכול לעמוד וההוא שיעורא אפשר הוא טפי מרגע כמימריה כיון דיוצא ההוא ריתחא לפועל וריב״ל רצה לכוין ההוא עידנא שיהא גם ההוא מינא באותו היום בההוא ריתחא דליחיד ויבא זמן קיצו או דרצון יראיו יעשה ותגזר אומר ויקם לך כו׳ וק״ל:

רש״י **נסתכל** בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים כו׳. בפ״ק דסוטה אמרו ג׳ היו באותה עצה דנתחכמה לו איוב ויתרו ובלעם יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית שנאמר ומשפחת סופרים יושבי יעבץ תרעתים כו׳. ובאגדת חלק הקשה רבינו מה שאמרו שם גדולה לגימה שמרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים מיתרו דאמר ר׳ יוחנן בשכר קראן לו ויאכל לחם זכו בניו וישבו בלשכת הגזית שנאמר ומשפחת סופרים כו׳. ואין לומר דפליגי דא״כ הוה ליה לתלמודא לאתויי הני תרי מימרות כחדא ולמימר בהו דפליגי. ויש ליישב דבשכר קראן לו כו׳ לא כו׳ אלא שיהו בניו ראוין לבא בקהל דומיא דמואב מה שנקט מרחקת את הקרובים. שבעונש זה נתרחק לבא מן הקהל והכי קאמר דבשכר שברח ולא השכים בעצה הרעה זכו בני בניו לישב בעצת סנהדרין ור׳ יוחנן הכי קאמר דבשכר קראן לו כו׳ זכה לבא בקהל וע״י זה בזכות אחר דהיינו שלא השכים לעצה הרעה זכה לישב בלשכת הגזית ולולי זכות שהותר לבא בקהל לא היה אפשר לו לזכות לישב בלשכת הגזית דאין מושיבין בסנהדרין אלא המיוחסין ומותרין לבא בקהל ולזה אמר זכו בני בניו דבמואב נמי זכו בני בנותיהן לבא בקהל כדאמרינן ברות מואבי ולא מואבית אבל בני בניהם אסורים משא״כ במדין דאף הזכרים כשרים לבא בקהל. ומה שפירש״י אהא דנקט שם מרחקת את הקרובים ממש ליכא למימר דהא מדין בני קטורה בני אברהם וקרובים היו בני מדין לישראל יותר מעמון ומואב שבאו מלוט בן אחי אברהם אלא עמון ומואב שכנים וקרובים היו לא״י ומדין רחוקים להם היו עכ״ל. ופירושו דחוק דא״כ מאי רבותיה דמרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים. ויש לפרש לפי מעשה פעור היה יותר להרחיק מדין ממואב שהמואבים עשו כן מיראה לפי שישראל באו במקום קרוב לגבולם כדכתיב והוא יושב ממולי אבל מדין היו רחוקים ולא היה להם ליראה אלא שנתעברו על ריב לא להם דמטעם זה אמר נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ולא מאת המואבים אבל הלגימה שלא עשו מואב לישראל היא מרחקת את הקרובים שהם מואב שהיו קרובים במעשה פעור והיפך הלגימה שעשו מדין לישראל היא מקרבת אותן אף שהיו רחוקים במעשה פעור והיו ראוין לעונש יותר ממואב וק״ל:

רש״י **לשפוט** את העובדים לפעור כו׳. בפ׳ אד״מ אמרו קח את כל ראשי העם אם העם חטאו ראשי העם מה חטאו אלא כך אמר הקב״ה קח את כל ראשי העם וחלוק עליהם בתי דינין וידונו את עובדי עבירה והוקע אותם את המתחייבים מפני שנצמדו לבעל פעור והטעם מה שצוה על חלוקת בתי דינין מסקינן כדי שישוב חרון אף מישראל ופירש״י כשהקב״ה רואה כלם עסוקין בדבר ומקנאין לכבודו. אבל בידי משה במדבר רבה פ׳ זו כתב טעמא לפי שאין דנים שנים ביום אחד וע״כ אמר לחלוק להם בתי דינים שלא יהא נידונין בב״ד א׳ עכ״ל ע״ש. ושגגה יצא מלפני השליט דהא במסקנא לא קאי הכי ואידחי זה דפריך מ״ט צוה להם על חלוקת בתי דינין אילימא משום שאין דנין שנים ביום א׳ והאמר רב חסדא ל״ש אלא בשתי מיתות ופירש״י בשתי מיתות הוא דאין דנין לפי שאינו דומה זו לזו וצריך למנות טעם לדבריהם כאן וכאן ואתי לקלקולי שמא לא יחפשו ככל הצורך אבל במיתה אחת ועבירה אחת דנין ומסיק כדאמרן אלא כדי שישוב כו׳ וק״ל:

פרשת פינחס

רש״י **לפי** שהיו השבטים וכו׳ בא הכתוב ויחסו וכו׳. פי׳ לפי שכבר יחסו כן בפרשה דלעיל קודם מעשה זמרי אלא שלא בא כאן שוב ליחסו אחר מעשה זמרי אלא מפני שהיו מבזין אותו ומה שפי רש״י אבי אמו וכו׳ הוא יתרו דאלעזר אבי פנחס לקח מבנות יתרו דכתיב ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ומפרש באגדה פוטיאל זה יתרו שפיטם וכו׳ אבל בסוטה אמרו פוטיאל זה בנו של יוסף שפטפט ביצרו ומשנינן אי אבוה דאימיה מיתרו אימיה דאימיה מיוסף אי אבוה דאימיה מיוסף אימיה דאימיה מיתרו והאי שינויא משנינן ג״כ בפרק י״נ אהא מה דאמרינן שם לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה שנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן ואהרן שנשא בת עמינדב יצא ממנו פנחס ופריך ופנחס לאו מיתרו אתי והכתיב ואלעזר בן אהרן לקח וכו׳ מאי לאו דאתי מיתרו שפיטם וכו׳ ומשני לא דאתי מיוסף שפטפט וכו׳ ופריך והלא שבטים מבזים אותו וכו׳ ומסיק לתרץ אלא אי אבוה דאימיה וכו׳ כדלעיל ופי׳ הרשב״ם אי אבוה דאימיה מיוסף אימיה דאימיה מיתרו כגון מבניו של יתרו או מבני בניו וליכא למימר אימיה דאימיה מיתרו ממש דא״כ קרוב הוא ליתרו כיהונתן ולא ילפינן ממשה ומאהרן מידי והשתא אותו זקנו של פנחס מצד האם שדבק ביתרו ואף עפ״כ יצא ממנו פנחס ליכא לאקשויי מיניה ממאי דבעי למילף ממשה שיצא ממנו יהונתן שהרי פנחס היה רחוק מיתרו יותר מיהונתן זה תוכן דבריו. ותוס׳ כתבו ליישב זה בדרך אחר דאפשר לומר אימיה דאימיה בת יתרו ממש היא ואפ״כ שפיר ילפינן ממשה ואהרן משום דיהונתן היה מצד האב שהיה אביו בן בת יתרו ופנחס מצד האם עכ״ל.

ורבינו

ורבינו פסק על דבריהם ואמר דלפירושם לא הוכרח תלמודא לתרץ אלא אי אבוה מיוסף וכו' אלא דהוה מצי המתרץ להניח למקשה סברתו דפוטיאל היינו משמע אלא יתרו שפיטם וכו' ולא בא מיוסף כלל אלא שהיה פנחס דור ח' רחוק מיתרו יותר מיהונתן לפי' הרשב"ם או שהיה פנחס מצד האם לפי' התוס'. ולולא דבריהם נ"ל לפרש דס"פ אי אבוה דאימיה דאימיה מיתרו וכו' ומשום הכי אף שהיה מצד יתרו שפיטם וכו' מ"מ היה מצד האם מיוסף שהיה בעל מעשה שפטפט וכו' וכן בהיפך וא"כ ה"ל יחוסו מצד האם שקול ולהכי אהני ליה לפנחס צד אב שדבק אהרן בטובים בבעלי מעשים משא"כ יהונתן כי מצד אב היה שקול מיתרו שפיטם וכו' וממשה שהיה בעל מעשים אבל מצד אמו לא מצינו יחוסו שהיה מבעלי מעשים מכל צד שיהנה ליה כדמהני ליה לפנחס שהיה מצד אבין מבעלי מעשים והשתא סוגיא זו הכי מתפרשת לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה היה ודאי בעל מעשים שאין כמוהו אעפ"כ כשנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן ואהרן כיון שנשא בת עמינדב אהני ליה לפנחס שיצא ממנו אע"פ דאתי נמי מיתרו והשתא ליכא לאקשויי ה"נ בלאו אבוה דאימיה מיוסף אף שהיה פנחס מצד האם מיתרו בלחוד אהני ליה מצד האב שדבק אהרן בטובים דא"כ תקשה דה"נ ביהונתן מצד האב יהני ליה משה שהיה בעל מעשים שאין כמוהו ומצד האם לא מצינו לו פסול וא"כ ה"ל פנחס ויהונתן שקולים וע"כ הוצרך לומר גבי פנחס שהיה מצד האם ג"כ מיוסף דהשתא לא הוי פנחס ויהונתן שקולים:

ודברי הרא"ם בענין זה אינם מובנים דכתב בפ' מטות אהא מה שפירש"י שם ד"א שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו וכו' הא דנקט הכא אבי אמו מיוסף דמשמע דפשיטא ליה ולאו דוקא יהא בסוטה ובפ' י"נ ספוקי מספקי להו אי אבוה דאימיה וכו' אלא חד מנייהו נקט תדע שהרי בפ' פנחס אמרו שפיטם אבי אמו עגלים לע"ג דמשמעו דפשיטא להו דאבי אמו מיתרו היפך זה מה שאמרו כאן אלא על כרחך לומר דלאו דוקא קאמר אלא חד מנייהו נקט ופעם הכי ופעם הכי עכ"ל. ודבריו תמוהים דהא לא קאמר בשמעתין דסוגיא זו דאבי אמו היה מיוסף ויוסף אבי אמו היה אלא דיוסף גופיה היה אבי אמו דביה קמשתעי הכא ופי' שהיה אב משפחתו מצד אם ובין שיהיה אבי אמו ובין שיהיה אבי אם אמו אבי אמו קרית ליה וכן הוא הפי' ביתרו שאמר אבי אמו פיטם עגלים לע"ג שהוא ודאי לא היה אבי אמו ממש אלא אבי אבי אמו או אבי אם אמו ומ"מ אבי אמו קרי ליה ודוק:

רש"י **אלו** יוצאי מצרים וכו' כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה ג' הא' נטל חלק אחד והג' נטל ג' שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה. וכתב הרא"ם הא דקאמר אצל אבי אביהן ולא קאמר אצל אביהן משום דאלו לא חזרה נחלתן אלא אצל אביהם שהיו מבני כ' שנה ולמעלה כשיצאו ממצרים למה יחלקו בשוה כשמחזיר כל א' לבניו הלא כל אחד יחזור ויורישם לבניו ולא לבני אחיו אבל השתא דחזרה נחלתן אצל אבי אביהם כגון שיצא אבי אביהם ממצרים כשהיה מבן עשרים שנה ומעלה ולו שנים בנים פחותים מבני כ' שנה ולאותן שני בנים לזה בן א' ולזה שנים והם מבני כ' שנה ומעלה משבאו לארץ ונטלו שלשה חלקים מנחלת הארץ וחזרה נחלתם אצל אבי אביהם יש לו לאותו אבי אביהם לחזור ולחלוק בשוה לאלה הג' חלקים שהם מבאי הארץ שיקח הבן של הא' חלק וחצי ושני בני האחר חלק וחצי מאחר שמכח אבי אביהם הם נוחלין ואלו אינן אלא כדמות שלוחיו שיטלו בעבורו כל מה שיטלו בעבורו ונ"ל דהא דקתני בברייתא משל למה הדבר דומה לשני אחים כהנים שהיו בעיר לא' יש לו בן א' ולאחד יש לו שני בנים ואינו מזכיר אביהם לא נקטינהו אלא למשל בעלמא והקשו התוס' א"כ הוה ליה למכתב לשמות מטות אבותם אבות אבותם מאחר שכשאין אבי אבות אלא אבות לבדם לא נפקא מיניה מידי בהזרה ועוד בתוספתא שהביא הרשב"ם לא קתני אלא שני אחים שהיו מיוצאי מצרים לזה יש לו ט' כו' ולא קתני שני אחים ואביהם. אבל לרש"י שכתב כיצד שני אחים מיוצאי מצרים ולא קאמר שני אחים ואביהם לא קשיא דאיכא למימר כיון דמסיים בה חזרה נחלתן אצל אבי אביהם אינו צריך להזכיר אותו ברישא דמילתא. אבל ריב"ם פי' דהא דקתני בתוספתא שהביא רשב"ם שני אחים שהיו מיוצאי מצרים דוקא קתני ואינו צריך לומר שני אחים ואביהם ומה שהקשו מאלו לא חזרה נחלתן אלא אצל אביהם למה יחלקו בשוה כשמחזיר כל א' לאביו כל א' יחזור ויורישם לבניו ולא לבני אחיו. לא קשיא ולא מידי דאיכא למימר דגזירת הכתוב הוא כשמחזירין אצל אביהם שחולקים אותם שני אחים בשוה אע"ג דבעלמא אין הדין כך הכא גזירת הכתוב מהכך שב מקראות והא דקאמר מתים יורשים את החיים לאו כדין ממש אלא כעין ירושה:

ומה שפירש"י ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' אלא שני חלקים עכשיו נטלו ד' חלקים. מהכא משמע דס"ל לרש"י ז"ל דדוקא כשהאבות שיצאו ממצרים הם אחים כדקתני בתוספתא וכדנקט רש"י בלישניה אז חוזרין וחולקין בשוה אבל אם אינם אחים והיו לזה שלשה בנים ולזה א' זה נוטל שלשה חלקים וזה נוטל חלק א' ואינם חוזרים לחלקם בשוה שיטול הא' ב' חלקים והאחר שני חלקים דהשתא איכא נפקותא בין מ"ד ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ ובין מ"ד לבאי הארץ נתחלקה וחזרו וחלקוה ליוצאי מצרים וזה שכתב רש"י ז"ל ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלים אלה הד' אלא שני חלקים עכשיו נטלו ד' חלקים דאם"ד דס"ל אפי' כשהאבות נכרים חוזרין וחולקים בשוה מאי ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלה הד' אלא שני חלקים דקאמר והלא כשמחזירין כל באי הארץ לאבותיהם וכל מה שנטלו האבות יחזרו ויחלקו הכל בשוה הרי הוא כאלו ליוצאי מצרים נתחלקה מתחלה דמאחר שהחזירו כל באי הארץ את כל נחלתן לאבותיהן הרי הוא כאלו לא נתחלקה להם כלל וכשחזרו הם וחלקו אותה לבאי הארץ הרי הוא כאלו מתחלה נתחלקה הארץ ליוצאי מצרים וכל א' מיוצאי מצרים נטל חלק שוה כחבירו וככה הוכיחו התוס' מכח הקושיא זאת ואמרו וא"ת מאי נפקא מיניה בין מ"ד ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ ובין מ"ד לבאי הארץ נתחלקה והלא כשמחזירין הארץ לאבותיהן כל מה שנטלו האבות יחלקו בשוה הרי הוא כאלו ליוצאי מצרים נתחלקה ותירצו דדוקא כשהם אחים חוזרין וחולקין בשוה אבל אם אינם אחים ולזה ט' בנים ולזה א' זה נוטל ט' וזה נוטל א' אבל למ"ד ליוצאי מצרים כולן נוטלים בשוה והא דס"ה דראובן ושמעון שיצאו ממצרים והולידו בנים במדבר זה עשרה וזה אחד אי אזלינן בתר יוצאי מצרים היה נוטל הא' כנגד כולן אבל עכשיו נוטלים עשרה והא' נוטל חלק א' לא איירי כראובן ושמעון אחים דא"כ למ"ד לבאי הארץ היו חולקים בשוה אלא נכרים הם ודלא כר"ת שכתב שכשהבנים מחזירין לאבותיהם כל אבות ישראל חולקים בשוה ונפקא מינה למ"ד לבאי הארץ לענין טפלים שאם היו האבות בני כ' מיוצאי מצרים ומתו במדבר ובניהם כשנכנסו לארץ כלם טפלים או נשים כבנות צלפחד למ"ד ליוצאי מצרים נתחלקה היו נוטלין ולמ"ד לבאי הארץ לא היו נוטלין כלום או איפכא אם יצאו ממצרים טפלים וכשבאו לארץ בני כ' או הם או בניהם למ"ד לבאי הארץ נוטלים ולמ"ד ליוצאי מצרים אין נוטלים ולפירושו נ"ל דהא דנקט בתוספתא שני אחים לאו דוקא אלא משל בעלמא הוא. אך קשה לריב"ם דמלשמות מטות אבותם משמע אחים דוקא דבכל מקום קורים אחים אבות כגון לא יומתו אבות וכו' ומסקינן דבן אחים פסול לו לעדות וגם מבנים לא יומתו על אבות נפקא לן דאתי אחב פסולין לו ומכאן משמע שהנחלה אינה חוזרת אלא אצל האבות שהן האחין ולא אצל אבי אביהן כדכתב רש"י ז"ל ושמא י"ל שמה שכתב רש"י ז"ל חזרה נחלתן אצל אבי אביהן ולא אצל אביהם אינו אלא כדי לתקן גזרת הכתוב שתהיה הגזירה כמו ירושה עכ"ל הרא"ם ז"ל:

ורבינו בסוגיא הנ"ל כתב אדבריו מה שנקט מתחלה לפרש דברי רש"י ז"ל דאלו לא חזרה נחלה אלא אצל אביהם שהיו מבני כ' וכו' למה יחלקו בשוה כו' אבל השתא וכו' כגון שיצא אבי אביהם וכו' כשהיה בן כ' ומעלה ולו ב' בנים פחותים מבני כ' ולאותם שני בנים לזה בן א' וכו' ופירושו לכאורה תמוה דאי איירי בב' הבנים פחותים מבני כ' כשיצאו ממצרים א"כ למה כתב רש"י בסוף דבריו דאלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' רק שני חלקים כו' דהא כיון דאבותיהם של הד' בנים לא היו בני עשרים כשיצאו ממצרים א"כ לא היו נוטלים כלום בשבילם רק חלק א' היו נוטלים אלו הד' בנים בשביל אבי אביהן מורישם וע"כ נראה לומר דגם אי הוו הב' בנים בני כ' לא חזרה נחלת הד' בנים רק לאבי אביהם כיון שגם הוא היה מיוצאי מצרים אבל מ"מ אכתי קשה דלמנין יוצאי מצרים נמי יטלו ג' חלקים דהיינו שני חלקי אבותיהן וחלק א' של אבי אביהן כמו בנות צלפחד שנטלו חלק אביהן וחלק אבי אביהן שכלם היו מיוצאי מצרים ועל כן נראה דיש לקיים דברי הרא"ם וה"ק דלמ"ד ליוצאי מצרים איירי קרא לא איירי בכה"ג דאבי אביהן היה מיוצאי מצרים אלא דאיירי בכה"ג דאבותיהן היו מיוצאי מצרים בני כ' ובשבילן נוטלים הד' בנים שני חלקים. ומה שכתב הרא"ם עוד לפירש"י מהכא משמע דס"ל לרש"י דדוקא כשהאבות שיצאו ממצרים הם אחים וכו' אבל אם אינם אחים וכו' אינם חוזרים לחלקם בשוה כו' וככה הוכיחו התוס' מכח קושיא זאת וכו' עכ"ד גם זה תמוה דלפירש"י ודאי באחין נמי היכא דחזרה נחלת הד' בנים להן ולא לאבי אביהן לא יחלקו בשוה אלא כל אב מוריש לבניו ולא לבני אחיו כמ"ש התוס' בהדיא לפי' רש"י וכתבן גם הרא"ם גופיה והתוס' לא קשיא להו אלא לפי' ריב"ם דבאחין נמי גזירת הכתוב כשמחזירין אצל אביהם שחולקין בשוה כו' וא"ת ומנ"מ בין וכו' דכיון דגזירת הכתוב הוא בלא טעם לא הוו אסקי אדעתייהו לחלק בין אחין לנכרים וזה נ"ל ברור ודוק:

רש"י **הא** אם היה לו בן וכו' מגיד שחכמניות היו. אבל בשמעתין בסוגיא הנ"ל גרסינן חכמניות היו אמרו אם כבן אנו חשובים וכו' דרשניות היו שהיו אומרות אלו היה לו בן לא דברנו וכתב רבינו ורש"י שינה לשון הגמרא ואיני יודע למה דהוה ליה למימר בזה דרשניות היו ובקל"מ כתב ליישב זה דאפשר לומר שאע"פ שהרשב"ם פי' שם החכמניות בדרך ארץ רש"י ז"ל ס"ל שתרוויהו בתורה קמיירי החכמניות בתורה וכן דרשניות בתורה אלא שכפלו שם הענין במלות שונות דהא גם מ"ש אם אמ במקום בן עומדות וכו' הם דיני תורה ולכך לא פי' לעיל כלומר שמה שאמר מגיד שחכמניות היו עולה על הכל וק"ל:

רש"י **יפקוד** ה' כיון ששמע משה וכו' הגיעה שעה שאתבע וכו'. ולכאורה זה סותר מה שפירש"י לעיל בפסוק וידבר משה אל ה' וכו' שבחן של צדיקים וכו' וק"ל:

פרשת מטות

רש"י **מאת** המדינים ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה כו' ד"א מפני ב' פרידות כו'. והא שעלה על דעת משה לעשות מלחמה שלא ברשות כבר אמרו בפרק שור שנגח שנשא ק"ו בעצמו אם מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב אמרה תורה צרור את המדינים כו'. ורבים מתקשים בסוגיא זו דמסיק תלמודא אחר שנקט זה אמר ר"י ב"ק אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אפילו שכר שיחה נאה דאלו בכירה דקאמרה מואב אמר ליה הקב"ה למואב אל תצר כו' ואל תתגר כו' מלחמה הוא דלא הא אנגריא שרי בצעירה דקאמרי בן עמי אפי' אנגריא לא תעביד בהו. דמנ"ל דבשכר שיחה נאה הותר אנגריא למואב הלא מסברא דמואבים ראוים להרוג מק"ו וכדנקט מעיקרא ומהיכי תיתי שלא לעשות אנגריא. ובקיקיון דיונה תי' לזה דתלמודא דייק לכן התירה התורה אנגריא משום דלא דברה שיחה נאה דאל"כ לא היה לכתוב רק אל תצר את מואב ואנן ידעינן דמלחמה הוא דאסור לבד הא אנגריא שרי דאוקמי' אמסתברא דהא אפילו הריגה היה מסברא מותר וא"כ כל זמן דלא נאסר אנגריא בהדיא פשיטא דמותר אלא דבא הכתוב להודיע בהדיא מלחמה הוא דלא הא אנגריא שרי להורות דמצוה לעשות אנגריא מטעם אחר מצד שלא דברה שיחה נאה וק"ל:

רש"י **אע"פ** ששמע משה שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה כו'. ואיכא למידק מנ"ל לרש"י ז"ל שעשה בשמחה וכי לא היה לו לקיים דבר ה' אף שיש

צער

ועכב על מיתתו. וככלי יקר רוח ה' דיבר בו בענין הזה והילך לשונו בתוספת וגרעון כי ביאור הדבר הזה שהמדינים שתים רעות עשו אחת לשמים שהחטיאו את ישראל בע"ז ג"ע ואחת לישראל שנפלו מהם על דבר זה כ"ד אלף והקב"ה אמר למשה נקום נקמת בני ישראל כי רבה רעתם כנגדם אבל נקמתי הוא מחול להם וכאשר שמע משה שמיתתו תלויה בדבר וכבר ידע משה רוב חיבת ישראל אל מנהיגם חשב משה בלבו אם אומר להם הדברים כאשר נאמרו לי מפי הגבורה נקום נקמת בני ישראל יאמרו. ישראל מאחר שמיתת משה תלוי בנקמה זו גם חלקנו נמחל להם ולא נבקש נקמה כ"כ מהרה כי בידנו לאחר זמן הנקמה ומשה לפי שהיה שמח לעשות דבר ה' בלי איחור שינה ואמר לתת נקמת ה' במדין ובזה יהיו מוכרחים לעשותה לאלתר כי חלק גבוה מי יתיר ומכאן ראיה ברורה שעשה בשמחה:

רש"י וכל אשה יודעת איש בראויה לבעול אע"פ שלא נבעלה. וכתב הרא"ם כדתניא פ' הבא על יבמתו וכל אשה יודעת איש בראויה לבעול הכתוב מדבר אתה אומר בראויה לבעול או אינו אלא נבעלה ממש כשהוא אומר וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו הוי אומר בראויה לבעול הכתוב מדבר פי' מדקשו קראי אהדדי דכתיב וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו הא אינה יודעת קיימו מכלל דטף בין ידעו בין לא ידעו קיימו וכתיב וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו הא אם ידעו הרוגו עכ"ל דקרא דאשה יודעת ואשר לא ידעו לאו ידיעה ממש קאמר דא"כ לא מתרצא דיוקא דקרא אלא בראויה לבעול הכתוב מדבר והשתא משמע אשה אפילו טף בת שלש שנים ויום א' הראויה לבעול וקרי טף הפחותה מבת ג' שנים ויום א' שאינה ראויה לבעול. וא"ת כיון דפירוש יודעת ראויה לדעת אפי' היא קטנה למה נכתב אשה דמשמע גדולה ולא קטנה הוי ליה למכתב סתמא וכל יודעת איש דמשמע בין בגדולה בין בקטנה ומקושיות המקראות ע"כ לומר דיודעת דקרא לא ביודעת ממש קאמר אלא בראויה לבעול. כבר תירצו התוס' דאי לאו אשה הוה מפרשינן קרא דכל יודעת איש דבטף קמיירי וה"ק בטף יודעת הרוגו שאינה יודעת קיימו אבל גדולה אפילו אינה יודעת הרוגו כי היכי דלא תקשי קראי אהדדי קמ"ל אשה דהשתא קשה קראי אהדדי ועכ"ל דפי' יודעת ולא ידעו בראויה להבעל קאמר. וא"ת היכי הוה מצי לפרושי קרא וכל יודעת בטף דוקא ובנבעלה ממש אבל בגדולה אפי' אינה יודעת הרוגו והלא כיון דקרא לא קפיד אלא בנבעלה ממש אין הבדל בין גדולה לקטנה והיכי מצי לאוקמי קרא דכל יודעת בטף דוקא אבל גדולה אפי' אינה יודעת הרוגו כמו שתרצו התוס'. י"ל דאי לאו אשה ה"א דכל יודעת בטף ונבעלה קמיירי אבל גדולה אפילו לא נבעלה הרוגו משום דאל"כ קשה קראי אהדדי וקרא אתרי מיני קא קפיד בנבעלה או בגדולה בנבעלה ל"ש גדולה ל"ש קטנה הרוגו ובגדולה ל"ש נבעלה ל"ש לא נבעלה הרוגו אבל בלא נבעלה והיא קטנה אע"פ שהיא ראויה להבעל קיימו לכך נכתב אשה כי היכי דלקשו קראי אהדדי ומכח הקושיא יתפרש קראי דיודעת ואשר לא ידעו בראויה לדעת ולא בידעה ממש כמשמעו. וא"ת כיון דאשה דהכא לאו בגדולה קמיירי אלא בראויה להבעל אע"פ שהיא קטנה משמע דשם אשה נופל על הקטנה וכיון שכן מנ"ל לרז"ל לומר דקראי דוכל אשה יודעת איש בראויה ליבעל אע"פ שלא נבעלה קמיירי אי משום דקשו קראי אהדדי דלמא אשה דהכא בקטנה קמיירי דהשתא לא קשו קראי אהדדי דאיכא למימר טף ונבעלה הרוגו וטף ולא נבעלה קיימו אע"פ שראויה ליבעל. י"ל הא דשם אשה נופל על הקטנה היינו כשנכלל בה גדולה וקטנה כדהכא דראוי להבעל כולל גדולה וקטנה אבל על הקטנה לחודה לא הלכך ע"כ לומר דאשה דהכא או בגדולה לחודה קמיירי או בגדולה וקטנה יחד ואיך שיהיה קשו קראי אהדדי ולפיכך הוכרחו רז"ל לפרש קראי דיודעת איש בראויה לדעת ולא ביודעת ממש כי היכי דלא תקשו קראי אהדדי כדלעיל. ורבינו טען ואמר המסקנת **דבריו דכתב** לייתב הא דשם אשה נופל על הקטנה היינו כשנכלל בה גדולה וקטנה כדהכא כו'. ואין צורך כי מדברי התוספות יצא לנו לתרץ זה דאי נמי הוה נופל שם אשה על הקטנה מ"מ הכא דלא אצטריך מלת אשה כלל ע"כ קרא בראויה ליבעל קמשמעי דס"ל גדולה נמי בכלל אשה ודוק:

פרשת מסעי

ומצרים מקברים. רש"י טרודים באבלם. אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שכתב בשם הרא"ם ז"ל כוונתו בזה ליתן טעם אלמעלה מה שכתוב יצאו ישראל ביד רמה ולמה הניחום המצרים ומפרש ומצרים מקברים כו' והיו טרודים באבלם ואזא טען ואמר אבל קשה לדבריו הא כבר העיד הכתוב והחזק מצרים על העם למהר לשלחם א"כ משמע דאדרבא הם גרשום בכח והיאך נאמר שלא היו מניחים אותם לצאת זולת היו טרודים באבלם. ויראה שסובר שזה הכתוב טעם למה שכתב וגם ערב רב עלה אתם שנתגיירו הרבה מצרים שזה מה שכוון הכתוב קודם לעיני כל מצרים שהיו כקולים בעיניהם במה שהולכים מעמם לעיניהם להתגייר ולזה נתן טעם הכתוב על שערב רב יכלו לצאת ולא הרגישו בהם לפי שהיו טרודים באבלם עכ"ל. ואני חפשתי זה בספרי הרא"ם ז"ל ולא מצאתיו ואיך שיהיו גם דבריו אינם מובנים לי דודאי זה דוחק גדול לומר מה שנקט הכתוב לעיני כל מצרים דבא להורות על הערב רב מה שלא כתיבא ולא רמיזא כאן בקרא. לכן נראה לי דרש"י ז"ל רצונו בזה לתקן רמיות המקראות מה שזכרנו דהא בפ' בא כתיב והחזק מצרים כו' דמשמע מכתוב זה שהמצרים בכללם היו טרודים בהחזקת יד על ישראל לשלחם מהר מארצם ואיך נאמר כאן ומצרים מקברים כו' דמשמע מזה שהיו טרודים בקבורת בכוריהם בעת שיצאו ישראל ולא נחזקה עליהם יד המצרים מפני שהיו טרודים בדבר אחר וכדי לתקן זה פירש"י דמה שנאמר ומצרים מקברים אין פירושו סובל לשון הווה שהיו מקברים והולכים רק שהיו טרודים באבלם עדיין והשבו על קבורת בכוריהם או שכבר קברום דהא המכה היה משמשת בחצי הלילה וישראל יצאו בעצם היום כמו שפירש"י לקמן בפ' האזינו בפסוק וידבר ה' אל משה בעצם היום כו' בשלשה מקומות נאמר בעצם היום במצרים לפי שהיו אומרים אין אנו מניחים אותם לצאת כו' אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום כו' ע"ש. לפי זה שהות רב היה להם לעסוק בקבורת בכוריהם מחצי הלילה עד חצי היום. ולא היו טרודים באותו פעם רק באבילות בעלמא והשתא מתוקם שפיר הכתוב ותחזק מצרים כו' שמורה על החזקת יד למהר הליכות ישראל מארצם מפני שלא היו טרודים בקבורה ממש רק טרדא בעלמא מה שנתאבלו על בכוריהם כן נראה לי:

רש"י דבגלעד נפישי רוצחין כו'. בפרק אלו הן הגולין וכתבו בתוספות שם פי' והכי הוצרכו לערי מקלט לפי שכשהורגים מזיד בלא עדים הקב"ה מזמן לפונדק אחד כדאמרינן בסוף פרקין ואשר לא צדה כו' במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש א' הרג בשוגג וא' הרג במזיד כו' לזה אין עדים כו' וכתב רבינו אדבריהם נראה הא דמזמן לפונדק אחד משום המזידין דאי משום שוגגין שוגג הראשון למה נזדמן לו אלא ע"כ שהיו שם הרבה מזידין שנתחייבו מיתה למקום ונהרגו והרוצחין שלהם ג"כ נתחייבו מיתה למקום ע"ד וסוף מטייפיך יטופון והקב"ה מזמין להם שנהרגו כלם ע"י שוגג אחד מתחלה מזידין הראשונים בלא עדים ולבסוף בעדים עד שנתחייב גלות נמצא הרבה מזידין שנתקיים דינם ולבסוף באים אחד שהיה שוגג וגולה ושפיר קאמר גלעד נפישי רוצחים במזיד והוצרכו לערי מקלט לאותן שאלו נהרגו ע"י שוגג ועוד י"ל כר' יוסי בר' יהודה במתניתין דקאמר שם בתחלה א' שוגג וא' מזיד מקדימין לערי מקלט כו' ובספרי יליף לה מקרא מוארב לו כו' וגם אל אחת כו' כפירש"י והרא"ם כתב בזה דרך אחרת ונעלם ממנו **דברי התוספות** ודוק ועיין מה שכתבתי לעיל בפרשת משפטים:

תם ונשלם ספר במדבר בעזה"ית .

3 1761 09703080 3

UNIV. OF
TORONTO

'Bible. Hebrew'

[The Old Testament with Aramaic Version (Targum), the commentaries of Rashi, Abraham Ibn Ezra, David Kimhi and others.]

Warsaw, 18[illegible]

6 volumes

Vol. V-VI

Heb
B.Lk Hebrew

חלק חמישי
ספר דברים

מקראות גדולות

עם
ל"ב פירושים

אלה המה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום
למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם
המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו,
ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה, מסורת קטנה,
מערכת המסורה , רד"ק, רלב"ג , פי' רבינו סעדיה גאון ,
פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר , חידושי מהרש"א, אדרת
אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת
שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת , מנחת שי ,
תולדות אהרן, תולדות יעקב , ביאור לגבולין ובנין תבית ,
ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא
זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועד הרבה
מעלות וכללי המסורה והדקדוק .

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים ז"ע , פירושים
ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצ"ל אשר
נקראים בשם שפתי חכמים השלם :

גלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר שבתי משורר זצלה"ה בעה"מ
ס' שפתי ישנים :

(לד) תפלות לליל שבת , ולשבת קודש עם המולדות לכל כרך .

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר' יהושע גרשון נ"י בהמנות מ' ישכר בער זצ"ל מונק
ברחוב גענשע נומר 4 בבית חומה שלו .

וואַרשא

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть 5
ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера
на улице Электоральной № 14.
1885.

Дозволено Цензурою.
Варшава 7 Февраля 1885 года.

22562
2/5/92

הו' מן ו'ח פסוקים חד ריש פסוק וחד סוף פסוק וסימן ויסעו ויהי תחת אלהים על . ויסעו אלה מסעי בני ישראל לצבאתם . וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא . וקדשתו ויאמר משה אל ה' לא יוכל . ובהר שמיר ויתיר ושוכה . ובהר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ . וכהן כי יקנה נפש קנין . וכהן ויחמס כגן שבו . ותשליכנו מצולה בלבב ימים . ותשליכנו מפני זעמך וקצפך . בהשפטו יצא רשע . בהשפטו ה' לא יעזבנו בידו

ולא . ושנאה האיש האהרון . ושנאה כי יקח איש אשה ובא אליה . וישנאה אמנון שנאה גדולה . וישנאה ואמר אבי הנערה אל הזקנים . ויכח לגבר עם אלהי . ויכח ויצא דויד לפניהם דד'ה . ומקטרים להי' עלות בבקר בבקר . ומקטירים בני עהה אל תשלו . ולרבקה אח ושמו לבן . ולרבקה ותהיין מרת רוח . נדמה שמרון מלכה בקצף . ונדמה למי תדמיוני

ותשוו . חשב אל תערה במקום . השב והוא עם בזוז ושסוי . אים . אפוא תכמיך ויגידו . אים מנזריך כארבה . ותבאנה לך שתי אלה רגע . ותבאנה כה אמר ה' צבאות התבוננו . ומקלל אביו ואמו מות יומת . ומקלל ובא המלך דוד עד . סלה כל אבירי אדני בקרבי . כלא ויקמו כל עבדיו ויקשרו . סמר ספחדך בשרי . סמר שאו נס בארץ תקעו . יקניאהו בזרים בתועבות . יקניאוהו ויכעיסהו בבמותם :

זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים

ל' מלין דקריין ולא כתבן וסי' בני . ועתה תנו את האנשים תניי' דפסוק . פרת ויך דוד את הדרעזר דשמואל . איש ועצת אחיתפל אשר יעץ . כן ויאמר לו יואב לא איש . בניו ויהי הוא משתחוה דמלכי'. צבאות כי מירושלי' תצא דישעי'. באים הנה ימים באים נאם ה' מטגדל. לה השמיעו אל בבל רבי'. אלי ותאמר אליה כל אשר תאמר אלי. ותאמר שש השערי':

בשם דובר צדק ומגיד מישרים . אפרש ספר אלה הדברים .

א א אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל ב' וחד ואלה הדברים

א אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דְּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם כָּל

(א) **אלה הדברים.** (ספרי) לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל: **אל כל ישראל.** אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבים אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי

יש אומרים כי טעם אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והנה הם הלכו במדבר ארבעים שנה וזה פי' ויהי בארבעים שנה ואלה טעו כי עד קדש ברנע באו בשנה השנית רק ויהי בארבעים שנה דבק עם דבר משה והישר בעיני שפירושו אלה הדברים שהם דברי המצות הכתובים בפרשת ראה אנכי ושופטים וכי תצא והיה כי תבוא כבר אמר אותם כאשר היו במדבר ויהיה דבר

אלה הדברים ה' דסמיכי וסימן אלה הדברים אשר צוה ה'. אלה הדברים אשר תדבר . אלה הדברים ריש סיפרא . אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים . אלה הדברים אשר תעשו . וחד ואלה הדברים אשר דבר ונמסר גם בריש ויקהל :

תולדות אהרן אלה הדברים . סוטה מא :

בעל הטורים אלה הדברים רמז ג'פ . נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשלשו בערבות מואב ועל כל מצוה ומצוה נכרתו י'ו בריתות בסיני וי'ו באהל מועד וי'ו בערבות מואב שהן מ'ח וכנגדן הזהיר מ'ח פעמים בתורה על ע'ג והזהיר מ'ח פעמים בתורה על הגר שבא לידבק בתורה שנכרתו עלי' מ'ח בריתות . בראשית ואלה ויקרא וידבר אלה . ס'ת בגימטריא יראת זהו ראשית חכמה יראת ה' ובגי' תורה . ר'ת של ה' חומשים ב' ו' ו' א' בגי' אסיה . וסוף האותיות של ה' חומשים מ' מ' ו' ו' ל' בגי' הוא אלהינו זה וזהו ואת אחרונים אני הוא :

רמבן

דברים. הספר הזה ענינו ידוע שהוא משנה תורה יבאר בו משה רבינו לדור הנכנס בארץ רוב מצות התורה הצריכות לישראל ולא יזכיר בו דבר בתורת כהנים ולא במעשה הקרבנות ולא בטהרת הכהנים ובמעשיהם שכבר ביאר אותם להם והכהנים זריזים הם לא יצטרכו לאזהרה אחר אזהרה אבל בישראל יחזור המצות הנוהגות בהם פעם להוסיף בהם ביאור ופעם שלא יחזור אותם רק להזהיר את ישראל ברוב אזהרות כמו שיבאו בספר הזה בעניני ע"ג אזהרות מרובות זו אחר זו בתוכחות וקול פחדים אשר יפחיד אותם בכל עונשי העבירות ועוד יוסיף בספר הזה כמה מצות שלא נזכרו כלל כגון היבום ודין המוציא שם רע והגרושים באשה ועדים זוממין וזולתן וכבר נאמרו לו כולן בסיני או באוהל מועד בשנה הראשונה קודם המרגלים כי בערבות מואב לא נתחדשו לו אלא דברי הברית כאשר נתפרש בו ועל כן לא נאמר בספר הזה וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל או דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מצוה פלונית אבל לא נכתבו המצות בספרים הראשונים שידבר עם יוצאי מצרים כי אולי לא נהגו באותן המצות רק בארץ אף על פי שהן חובת הגוף כאשר בא בענין הנסכים או מפני שאינן תדירות לא הזכיר רק בבנים נוחלי הארץ וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עונותיהם כמה ימרוהו במדבר וכמה שהתנהג עמהם הקדוש ברוך הוא במדת רחמים וזה להודיע חסדיו עמהם ועוד שיוכחו בדבריו שלא יחזרו לקלקולם פן יספו בכל חטאתם ולחזק לבם בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם שלא יאמר אדם לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם אשר לא יחטא ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדנו ונאבד ולכן הודיעם משה רבינו כי הקדוש ברוך הוא רחמן מלא רחמים כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו וכענין שאמר הכתוב כי עמך הסליחה למען תורא :

א (ב) **אמר** אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. על המצות אשר יזכיר בכל הספר מתחלת עשרת הדברות בפרשת ואתחנן כמו שאמר

ספורנו

א (א) **אלה** הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגו'. אמר שבכל אחד מהמקומות שהזכיר פה והם מקומות אשר שתו שם ארחות דרכם בגזרת האל

כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־
פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת
וְדִי זָהָב׃ ב אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב
דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃
ג וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־
עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר
מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם׃ ד אַחֲרֵי
הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי

ב' א' מ"ל
וא' חסר
ל' והכר. ג'
ד' חסר בליש'
כ"ס
ס
י"א
י"א בטעמא לאחור

יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא
אוֹכַח יָתְהוֹן עַל דְּחָבוּ
בְּמַדְבְּרָא וְעַל דְּאַרְגִּיזוּ
בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל יַם סוּף
בְּפָארָן אִתַּפַּלוּ עַל מַנָּא
וּבַחֲצֵרוֹת אַרְגִּיזוּ עַל בִּשְׂרָא
וְעַל דַּעֲבַדוּ עֵיגַל דִּדְהַב׃
ב מַהֲלַךְ חַד עֲסַר יוֹמִין
מֵחוֹרֵב אוֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר
עַד רְקַם גֵּיאָה׃ ג וַהֲוָה
בְּאַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחַד עֲסַר
יַרְחִין בְּחַד לְיַרְחָא מַלֵּיל
מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל
דְּפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ לְוָתְהוֹן׃ ד בָּתַר דִּמְחָא יָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב

מול ב' בתרי לישני חד חסר וחד מלא וסימן מול סוף. מל את בני ישראל שנית : ולבן ג' וסימן בסדר ויצא : וחצרת ד' חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר מסעי : אחד עשר ב' בתורה וסי' ילדיו יום מחרב : בעשתי עשר ג' וסימן ויהי בארבעים שנה . ויהי בעשתי עשרה שנה דצדקיה. בעשתי עשרה שנה דצור דיחזקאל : אחרי הכתו את סיחון י"א בטעם לאחור פי' אחר יתיב לא יבא פשטא לעולם רק בי"א מקומות וסימן נמסר בסדר ויקרא :

תולדות אהרן ודי זהב . ברכות לב : אחד עשר יום . מנחות סח : ויהי בארבעים . ר"ה ג : אחרי הכתו ר"ט שם וג' :

דבר משה משך עצמו ואחר עמו וכן הוא דבר משה במדבר בערבה מול סוף מיום שנסעו מסיני : (א) בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב . מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי או נזכרו בשמות אחרים כי הנה שניר יש לו ג' שמות ורבים כן : (ב) אחד עשר יום. הטעם שדבר אלה הדברים באותם י"א יום : מחורב. שהלכו מחורב עד קדש ברנע וכבר הגדתי לך כי מקדש ברנע הלכו המרגלים ואחר שנשבע השם שלא יכנסו לארץ לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים כי כן מצאנו ויעד שאמר באר את התורה הזאת הנה באר התורה שאמר בין פארן ובין תפל כי רוב המצות הם בספר הזה וכן פי' ככל אשר צוה ה' אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה ואם תבין סוד (השרים) [נ"ל השנים] עשר גם ויכתוב משה והכנעני אז בארץ בהר ה' יראה גם והנה ערשו ערש ברזל תכיר האמת. וי"א כי באחד [באדר] (ס"א בשבט) מת משה ואמר כי התאבלו שלשים יום ושבו שם (שתי) (נ"ל שש) שבתות והראיה שלהם ויהי בעצם היום הזה כי ביום אחד קרא זה הספר אל כל ישראל ובו מת וזאת איננה ראיה כי בעצם היום הזה הוא על השירה והנה כתוב אתה עובר היום את הירדן : (ד) בעשתי. פירשתיו

מי שיש לו תשובה ישיב : במדבר . לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו (שמות י"ז) מי יתן מותנו וגומר : בערבה . בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב : מול סוף . על מה שהמרו בים סוף כבואם לים סוף שאמרו (שם י"ד) המבלי אין קברים במצרים וכן בנסעם מתוך הים שנאמר (תהלים ק"ו) וימרו על ים בים סוף כדאיתא בערכין (דף ט"ו) : בין פארן ובין תפל ולבן. אמר רבי יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תפל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו (במדבר כא) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים : וחצרות . במחלוקתו של קרח . (ספרי) ד"א אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום : ודי זהב . הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר (הושע ב) וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל : (ב) י"א יום מחורב . (תענית כט) אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותה בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר (במדבר י) ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרי' בחדש וגומר ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים יום שטעו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר מ' שנה : (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חברו רואהו ומתבייש ממנו כו' כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנאמר (שמואל א יב) הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו : (ד) אחרי הכותו. אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר למצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואחר

בעל הטורים מול ב' . ואידך מול את בני וגו'. ה' דברים נאמרו בקנה אין מוהלין בו ואין חותכין בו בשר ואין שוחטין בו כדאיתא במסכת חולין . וזהו שאמר לו הקב"ה ליהושע עשה לך חרבות צורים ואל תמול בהקנה הגדל בסוף פי' באגם וזהו מול סוף . מול את בני ישראל : בארבעים ב' במסרה. ויהי בארבעים . בארבעים אלף ישראל. לומר אם יהיה ת"ת א' בין מ' אלף אין צריכים לא רומח ולא מגן . כי הת"ת מגין עליהם מאויביהם . דאיירי התם בת"ת שנאמר לבי לחוקקי ישראל . ובהא נמי כתיב בתרי' ענין התורה שנאמר הואיל משה באר את התורה :

ספורנו

הא' יתעלה להניעם במדבר בעון המרגלים . אמר משה לכל ישראל אלה הדברים שיזכיר והם : (ב) אחד עשר יום מחורב כו' . וזה כי כל ל"ח שנה שהניעם במדבר אנה ואנה לא הלכו בדרך ישר מכוון אל מקום נודע וכשהיו מגיעים אל מקום אשר משם היו נעים וחוזרים לאחוריהם או לצדדין ולא בדרך ישר היה משה אומר להם ראו מה גרמתם שהרי מהלך י"א יום יש מחורב עד קדש ברנע דרך הר שעיר שהוא הדרך היותר קצר אל עוברי דרכים . והאל יתברך הוליך אתכם לקדש ברנע בג' ימים דרך המדבר הגדול והנורא ומפני עונכם אתם נעים כל זה הזמן וכל זה היה אומר למען יזכרו וישובו אל ה' : (ג) ויהי בארבעים שנה . אחר שכלו מתי מדבר : דבר משה אל בני ישראל . לבאי הארץ : ככל אשר צוה ה' אותו אלהם . החזיר להם כל התורה כלה עד הנה בכלל : (ד) אחרי הכותו . וזה עשה אחר שהשינו

רמבן

שאמר הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר כי כל התורה ידבר ויחבר מפסוק ה' אלהינו דבר אלינו מלת אמירה וכמוהו כי נשני אלהים את כל עמלי כי הפרני אלהים כי אמר ושיעור הכתובים האלה אלה המצות אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן בארבעים שנה לצאתם ממצרים באחד לחדש בעשתי עשר ככל אשר צוה ה' אותו אליהם והיה זה אחרי הכותו את סיחון ועוג בארץ מואב שם הואיל משה לבאר להם התורה הזאת לאמר . ויאמר . ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת וגו'. והטעם כי כאשר הואיל משה לבאר להם המצות אמר להם בתחלת דבריו ה' אלהינו דבר אלינו בחורב אחרי שנתן לנו עשרת הדברים שנכבוש הארץ מיד ונעבור את הירדן וחטאתיכם גרמו לכם זה וזה ונמשכו דברי הפתיחה הזאת עד שהשלים בהם בפסוק ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים אז קרא משה אל כל ישראל אשר היו לפניו ואמר שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום והתחיל בביאור התורה עשרת הדברות שישמעו אותם בביאור מפי המקבל אותם מפיו של הקב"ה ואחרי כן הודיעם יחוד השם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכל המצות שבספר הזה ולכך יפרש בכאן אשר דבר משה אל כל ישראל ושם ויקרא משה אל כל ישראל כי באור התורה ותשלום המצות צריך להיות במעמד כל ישראל כאשר היה במתן התורה ומפני שהאריך בדברי הפתיחה הזאת חזר הכתוב למקום שפסק בתחלת ביאור התורה ואמר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל אלה העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים והזכיר כי היה בעבר הירדן בגיא בארץ סיחון והיא ארץ מואב הנזכר בכאן כי ישראל לא נכנסו לארץ מואב רק באותו החלק שטהר מהם סיחון כמו שנתבאר בספר של מעלה והנה הזכיר בכאן שני דברים אמר שדבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם וזה רמז אל המצות שיאמר להם בספר הזה שלא נזכרו עד הנה בתורה ואמר שהם ככל אשר צוה אותו השם לא הוסיף ולא גרע על מה שנצטוה והזכיר זה בעבור שלא אמר בהם וידבר ה' אל משה ולכן כלל אותם עתה שהם כולם ככל אשר נצטוה מפי הקב"ה ואמר עוד כי הואיל משה באר את התורה וזה רמז במצות שנאמרו כבר שיחזור אותם לבאר אותם ולחדש בהם דברים :

וטעם הואיל משה . שרצה לבאר להם את התורה והזכיר כן להודיעם כי מעצמו ראה לעשות כן ולא צוהו השם בזה מלשון הואל נא ולין ולו הואלנו ונשב וכנרדים :

(ב) **וטעם** אחד עשר יום מחורב . יודיענו הכתוב שיעור המדבר כי מחורב שיצאו משם עד קדש ברנע מהלך אחד עשר יום בלבד כי קרוב הוא בדרך הר שעיר וקדש ברנע הוא סוף המדבר בגבול הר האמורי שהוא נחלת ישראל ושם ארץ סיחון ועוג אשר שם באר התורה בגיא מול בית פעור ואחרי כן

רשי

ואחר כך הוכיחן: סיחון אשר יושב בחשבון. (ספרי) אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה: אשר יושב בעשתרות. המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות. הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנא' (בראשית יד) ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ועוג נמלט מהם והוא שנאמר (שם יד) ויבא הפליט ואומר (דברים ג) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי. שם המלכות: (ה) הואיל. התחיל כמו (בראשית י"ח) הנה נא הואלתי: באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם: (ו) רב לכם שבת. כפשוטו ויש מדרשי אגדה הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: ובשפלה. זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאיתא בספרי: עד הנהר הגדול. (שבועות מז) מפני שנזכר עם ארץ ישראל קוראו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך קרב לגבי דיהנא ואידהן: (ח) ראה נתתי. בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה; באו ורשו. אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה

אֲשֶׁ֤ר יוֹשֵׁב֙ בְּחֶשְׁבּ֔וֹן וְאֵ֗ת ע֚וֹג
מֶ֣לֶךְ הַבָּשָׁ֔ן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁ֥ב בְּעַשְׁתָּרֹ֖ת
בְּאֶדְרֶֽעִי׃ ה בְּעֵ֥בֶר הַיַּרְדֵּ֖ן בְּאֶ֣רֶץ
מוֹאָ֑ב הוֹאִ֣יל מֹשֶׁ֔ה בֵּאֵ֛ר אֶת־
הַתּוֹרָ֥ה הַזֹּ֖את לֵאמֹֽר׃ ו יְהוָ֧ה
אֱלֹהֵ֛ינוּ דִּבֶּ֥ר אֵלֵ֖ינוּ בְּחֹרֵ֣ב
לֵאמֹ֑ר רַב־לָכֶ֖ם שֶׁ֥בֶת בָּהָ֥ר
הַזֶּֽה׃ ז פְּנ֣וּ ׀ וּסְע֣וּ לָכֶ֗ם וּבֹ֨אוּ
הַ֥ר הָאֱמֹרִי֮ וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו֒
בָּעֲרָבָ֥ה בָהָ֛ר וּבַשְּׁפֵלָ֥ה וּבַנֶּ֖גֶב
וּבְח֣וֹף הַיָּ֑ם אֶ֤רֶץ הַֽכְּנַעֲנִי֙ וְהַלְּבָנ֔וֹן
עַד־הַנָּהָ֥ר הַגָּדֹ֖ל נְהַר־פְּרָֽת׃
ח רְאֵ֛ה נָתַ֥תִּי לִפְנֵיכֶ֖ם אֶת־הָאָ֑רֶץ

ייו מ"ע כתור'
ל'
ג' ומ"ל
ל' ואחד ושכניו
ה' אחד מגהון חסר
כל אורייתא חסר במ"ח

בְּחֶשְׁבּוֹן וְיָת עוֹג מַלְכָּא
דְמַתְנָן דְיָתֵיב בְּעַשְׁתָּרוֹת
בְּאֶדְרֶעִי׃ ה בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא
בְּאַרְעָא דְמוֹאָב שָׁרִי מֹשֶׁה
פָּרֵישׁ יָת אוּלְפַן אוֹרָיְתָא
הָדָא לְמֵימָר׃ ו יְיָ אֱלָהָנָא
מַלִּיל עִמַּנָא בְּחוֹרֵב לְמֵימָר
סַגִּי לְכוֹן דִיתֵיבְתּוּן בְּטוּרָא
הָדֵין׃ ז אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן
וְעוּלוּ לְטוּרָא דֶאֱמוֹרָאָה
וּלְכָל מְגִירוֹהִי בְּמֵישְׁרָא
בְּטוּרָא וּבִשְׁפֵלְתָא וּבִדְרוֹמָא
וּבִסְפַר יַמָּא אֲרַע כְּנַעֲנָאָה
וְלִבְנָן עַד נַהֲרָא רַבָּא נְהַר
פְּרָת׃ ח חֲזוֹ דִיהָבִית
קֳדָמֵיכוֹן יָת אַרְעָא עוּלוּ

אבן עזרא

פירשתיו בפרשת נשא: (ה) הואיל משה באר. שנים פעלים עוברים דבקים בלא וי"ו וכן חמק עבר והנה משה החל לפרש לבנים שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם ואמר להם כל המצות גם עשרת הדברים ששמעו אבותיהם מפי השם ישמעום גם הם מפי ציר נאמן: (ו) בחורב. הוא סיני כאשר אמרתי: (ז) פנו. עזבו זה המקום: וסעו לכם. דרך הלשון כמו

הואיל ג' ומלאים וכימן הואיל משה באר. כי הואיל ה' לעשות. כי הואיל הלך אחרי צו: והלבנון ה' וא' מנהון חסר וסי' ארץ הכנעני והלבנון. אעברה נא ואראה. כל המקום אשר תדרך כף רגלכם דמשנה תורה. מהמדבר והלבנון. והלבנון באדיר

תולדות אהרן הואיל משה. סוטה לה: פנו ובאו. קמא סא: עד הנהר הגדול. שבועות מז:

בעל הטורים הואיל ג' במסרה. הכא והידך כי הואיל ה' לעשות. הואיל הלך אחרי צו. היינו דאמרו בין כך ובין כך קרויים בניו של מקום בין עושין רצונו של מקום שמקיימין את התורה. דהיינו הואיל משה. ובין שהם עובדי ע"ג. דהיינו הלך אחר צו: הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם: את התורה הזאת לאמר. וסמיך ליה ה' אלהינו כלומר הזהירם על יחוד השם: בחרב לאמר. כתיב חסר שאם לא תקיימו את התורה והבאתי עליכם חרב: פנו. ס"ת כפולה יש לכם לפנות מכל מעשים רעים. א"נ בכ"מ שאתם פונים העננים עמכם: ראה נתתי לפניכם. הקב"ה אמר כן למשה לאמר לישראל א"נ ראה וגו' חוזר על כל א' וא':

רמבן

כן אמר שהם הלכו דרך הר האמורי כל המדבר הגדול והנורא ואחרי כן יספר כי בקדש ברנע שהוא בתחום נחלתם בקשו מרגלים ונשתבש דרכם והלכו דרך ים סוף לאחור ולא לפנים עד מלאת ארבעים שנה ובעבור שלא היו ישראל עתה במדבר כי כבר נכנסו בארץ מואב הנזכרת דרש אונקלוס כי במדבר בערבה רמוזים הם לתוכחות ועוד כי מדוע יזכיר כל אלה המקומות ויתן סימנים ומצרים יותר מן המוכר שדה ושיעור הכתוב לדעתו אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן דבר במדבר בערבה ובמול סוף בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב ואחד עשר יום מחורב כי הזכיר להם כל מה שעשו במקומות האלה ואחר כן אמר הכתוב כי שם בעבר הירדן הנזכר הואיל לבאר התורה אחר הוכיחו אותם ויען ויאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר וכך הוא נדרש בספרי על דעת ר"י אבל ר' יוסי בן דורמסקית עשה אותן מקומות שנקראו כן:

ספורנו

שהשיגו אינו מנוחה בארץ נושבת: (ה) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר. ואחר שלא היו עוד נעים ונדים כי בערבות מואב היתה חניית המסע האחרון ועם זה אחר שכבר התחנן ונואש מהשיג לעבור. הואיל לבאר מה שחשב שיפול בו ספק אחרי מותו והתחיל הבאור באמרו אחר כך ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב: לאמר. וקודם שהתחיל בבאור אשר בו הרבה להזהיר על קצת המצות אמר לישראל שסבת הצורך אל זה הבאור והאזהרות עתה היה מפני שהם עוברים לארץ בלעדיו ולא יוכל להזהירם בשעת מעשה ולא לבאר כל ספק שיפול וספר איך נכשלו בזה שלא יעבור הוא עמהם ברוע בחירתם ופשעיהם למען ישמרו מזה מכאן ולהבא לבלתי הבחית עיניכם: (ח) ראה נתתי לפניכם את הארץ. יושבי הארץ כי נמוגו מפניכם

(ד) **אשר** יושב בחשבון שלא היתה שלו אבל לכדה ממלך מואב ובנאה להיות לו בית מלכות וכן אשר יושב בעשתרות באדרעי שהיתה ארץ רפאים והוא מלך האמורי כאשר אפרש בעז"ה ומפני שאמר אשר יושב בעשתרות באדרעי יורה כי עשתרות שם מקום אשר בו אדרעי ולשון ספרי בעשתרות שהיה קשה כעשתרות באדרעי זה מקום מלכות. וכתב רש"י עשתרות לשון צוקין וקושי ועשתרות זהו עשתרות קרנים שהיו בה רפאים שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים באדרעי שם מלכות וכן כתוב עשתרות צאנך כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמן עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזקות אותן כעשתרות הללו שהם סלעים וחזקים והרי הרב מרכיב בו שני לשונות ולא ידענו מאיזה מקום הוציא שיהיה עשתרות שם צוקין וסלעים אבל יתכן שנאמר שהוא שם עדרי הצאן מלשון עושר כדברי חכמים ועשתרות קרנים היו הרים גבוהים שעליהם סלעים מחודדות ידמה אותם הכתוב לקרני הבהמות כמו שידמה אותם לשנים כענין שנאמר על שן סלע ומצודה וכן על קרנות המזבח וכן בקרן בן שמן אמר בו התרגום בטור רם בארעא שמינא ושם יעלו עשתרות הצאן התישים והעזים והיעלים וכיוצא בהן ולכך יקרא עשתרות קרנים וכן לבעלים ולעשתרות הע"ג העשויה כצורת הצאן או להגין עליהם כפי סכלותם ובשפלות ההר בנו עיר ושמה אדרעי והוא שנאמר ויצא עוג מלך הבשן הוא וכל עמו למלחמה כי אסף את כל חילו אל העיר אשר שם ארמון המלך וכסא המלכות וענין ספרי מדרשים אמר אשר יושב בעשתרות באדרעי אלו לא היה עוג קשה ושרוי בעשתרות קשה היה שהמדינה קשה וכו' ולפיכך ידרשו בעשתרות שהיה קשה כעשתרות כלומר שהיה מקום מושבו כמו עשתרות קרנים העיר החזקה שהיה הוא ומשפחתו משם כי עתה איננו יושב בעשתרות כי בארץ אמורי הוא יושב ותקום מלכות כלומר המדינה שהוא יושב בה באדרעי כי שם ארץ מלכות הבשן:

(ו) **ה'** אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר. על דעתי חורב שם מקום קרוב להר סיני ששם ישבו ישראל בשנה ההיא כי המדבר היה גדול ושם ההר אשר חמד אלהים ושמו סיני וע"כ נקרא כל המדבר מדבר סיני כאלו הוא מדבר הר סיני ואמר הכתוב ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר שחנו במדבר במקום הנקרא חורב והוא נגד ההר ואפשר שגם ההר גם המדבר יקראו סיני כי שם אילני הסנה רבים ושם סמוך להר מקום או עיר מושב ששמו חורב ושם עמדו והכתוב שאמר ויבא אל הר האלהים חורבה שבא אל הר חורב אשר שם הר האלהים והסנה היה בהר ומשה היה בחרב המקום אשר לפניו אשר קרוב לו עמד שם מחנה ישראל שנה ולפיכך אמר אסורה נא ואראה שיסור מחורב עד ההר ופעמים יקרא הכתוב ההר כן כמו שאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב כלומר מן ההר אשר בחורב וההר בתוכה וכן זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים ירמוז לכל אשר נצטווה בהר ובאהל מועד אשר שם בחורב וראיתי בילמדנו מדרשים לא ידעתי בסיני גם לא שמעתי בחורב גם מאז לא פתחה אזנך בערבות מואב רמז כי חורב מקום אשר שם אהל מועד. רק ר"א אמר כי הרב הוא הר סיני כי מפני החורב והיובש יהיה שם הסנה ויקרא בשני שמות ושניהם שוים בטעם: (ז) **פנו** וסעו לכם. הזכיר להם הארץ והדרך שילכו בה למסעיהם

ואחרי

בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּֽלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם
אַחֲרֵיהֶם : ט וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת
הַהִוא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל לְבַדִּי
שְׂאֵת אֶתְכֶם : י יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי
הַשָּׁמַיִם לָרֹב : יא יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף
פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
לָכֶם : שני יב אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי
טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם וְרִיבְכֶם :
יג הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים
וִידֻעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂימֵם
בְּרָאשֵׁיכֶם : יד וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ

כו״ל כ״כ במ״ג
ו׳ חסר כתוב
י״ד
ב׳
ג׳ כ״כ חסר ו׳
ב׳
י״ז
ג׳ ג׳ ג׳
כולם חסרים במ״א כי לא נבונים כמה . ג׳ חסר ו׳ . ג׳ ומ״ל

וְאַחֲסִינוּ יָת אַרְעָא דְקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהַתְכוֹן לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן בַּתְרֵיהוֹן : ט וַאֲמָרִית לְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדִי לְסוֹבָרָא יַתְכוֹן : י יְיָ אֱלָהֲכוֹן אַסְגֵּי יַתְכוֹן וְהָא אִיתֵיכוֹן יוֹמָא דֵין כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לְסָגֵי : יא יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן יוֹסֵף עֲלֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן אֲלַף זִמְנִין וִיבָרֵךְ יַתְכוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל לְכוֹן : יב אֵיכְדֵין אֵיסוֹבַר בִּלְחוֹדַי טוֹרְחֲכוֹן וְעִסְקֵיכוֹן וְדִינְכוֹן : יג הַבוּ לְכוֹן גֻּבְרִין חַכִּימִין וְסוּכְלְתָנִין וּמַדְעָן לְשִׁבְטֵיכוֹן וַאֲמַנֵּינוּן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן : יד וַאֲתֵיבְתּוּן

כמו לך לך : (ט) לא אוכל לבדי. כטעם לא תוכל עשהו לבדך : (י) הרבה אתכם. במצרים ונתקיימה הברכה שברך אביכם : וטעם ככוכבי השמים. דרך משל פעמים עם אלף וכן מאה הפך לשון קדר : (יב) טרחכם. מגזרת היו עלי לטורח ופירוש טרחכם להבין אנשים פתאים המצות : ומשאכם. שבקשו לחם ומים ובשר כמו לשום את משא כל העם הזה : וריבכם. זה עם זה : (יג) הבו. מלה זרה והיה הה״א ראוי להתנועע בשוא ופתח : וידועים. שהם היו ידועים

יסל. תנינא חסר : לאבתיכם חסר וסימן במסרה רבתא : יסף י״א בלשון אוספי ג׳ מלאים וח׳

תולדות אהרן ס׳ אלהי אבותיכם . ר״ה כח : שנו לכם . עירובין ק נדרים כ :

ספורנו

מפניכם ולא יתקוממו : באו ורשו את הארץ. את גליל הגוים כי הם מפחדם יפנו ויברחו או ימותו בלתי מלחמה : (יב) טרחכם. בקטטות הקורות בלתי תביעת ממון . ומשאכם . בצרכי רבים : וריבכם. בעניני הדין תביעת ממון . וזה ספר להזכירם

למלחמה אלו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין : לאבותיכם . למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו : (ט) ואומר אליכם בעת ההוא לאמר . מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב״ה : לא אוכל לבדי וגו׳. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה׳ אלהיכם הרב׳ אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה (מלכים א ג) כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו (שם ד׳) ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר ע״ג אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר (משלי כב) וקבע את קובעיהם נפש : (י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס׳ רבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: (יא) יוסף ה׳ עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב״ה את אברהם (בראשית י״ג) אשר אם יוכל איש למנות וגומר אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם : (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר. לא אוכל זו היא שאמרתי (ס״א שאמרנו) לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקדוש ברוך הוא : טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין : ומשאכם. מלמד שהיו (סנהדרין לט ר״ה י״ז) אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות (ס״א מצות וחשבונות): וריבכם. מלמד שהיו רוגנים: (יג) הבו לכם. הזמינו עצמכם לדבר : אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מה תלמוד לומר אנשים צדיקים : חכמים. כסופים : נבונים. מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים. חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין לו יושב ותוהא נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו : וידועים לשבטיכם. שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם : בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה : ואשמם. (סנהדרין שם) חסר יו״ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה : (יד) ותענו אותי וגומר . חלטתם את הדבר להנאתכם (ספרי) היה לכם להשיב משה רבינו ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי

בעל הטורים והנכם ב׳. הכא ואידך והנכם הולכים איש אחרי שרירות לבו . פי׳ אע״פ שהלכתם אחרי שרירות לבכם הנכם היום ככוכבי השמים לרוב : ויברך ב׳ במסרה . הכא ואידך ויברך כל בשר שם קדשו . כשיברך אתכם יברך כל בשר שם קדשו שיאמרו ברוך שקיים הבטחתו : ואשימם בראשיכם . ואשמם כתיב חסר יו״ד לומר לך כי יו״ד פעמים הוזכרו בתורה על הדיינים . ד״א ואשמם חסר לומר לך כי האשם הוא בראשים בשביל שיש בידם למחות ואינם מוחין :

רמבן

ואחרי כן אמר ראה נתתי לפניכם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם באו ורשו את הארץ מצוה לא יעוד והבטחה כאשר פירשתי :

(ח) **וטעם** אשר נשבע ה׳. כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳ ושם פירשתי :

(ט) **ואומר** אליכם בעת ההיא לאמר. קודם שאמר לנו ה׳ בחורב רב לכם שבת בהר הזה על דעת האומרים קודם מתן תורה בא יתרו. וטעם בעת ההיא בשבתנו בחורב אבל הזכיר זה בכאן לאמר הנה קבלנו את התורה והיו עליכם שופטים ושוטרים לשפוט ולהנהיג אתכם והנה היינו מוכנים ומזומנים לבא בארץ ונסע מחורב לרגלינו עם שופטינו וזקינו ותקרבון אלי כלכם עם חכמיכם וראשיכם ובקשתם מרגלים ונתקלקל הענין :

(יב) **וטעם** טרחכם ומשאכם וריבכם. על דרך הפשט רמז משה רבינו להם שלשת הדברים שאמר ליתרו שהיה הוא עושה לעם כמו שפירשתי שם והזכירן לישראל ברמז אמר טרחכם כנגד והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו כי טורח גדול היה ללמד ליוצאי מצרים החוקים והתורות ופירושם וביאורם וסודם · והזכיר משאכם כנגד לדרוש אלהים שהוא ענין תפלה שמתפלל עליהם והוא מלשון ונשאת תפלה ואל תשא בעדם רנה ותפלה. וריבכם כפשוטו עניני המשפטים . ואמר הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים על הדיינין בלבד אבל אמר סתם ואשימם בראשיכם דרך ענוה. ולשון רש״י מספרי טרחכם מלמד שהיו טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין. והדין הזה לא ידעתי אותו שיהא בעל הדין יכול להוסיף דיינין יותר על שלשה בדיני ממונות וכל שכן לאחר שטען בפניהם וראה שחבירו נוצח בדין שאלו קבל עליו קרוב או פסול יכול לחזור בו עד לאחר גמר דין אבל הכשרין לדון אינו יכול לחזור בו ושמא נלמוד מכאן שיכול אדם לומר שני דיינין אני בורר לי ותברור אתה שנים אחרים והם יבררו עוד אחד ויהא נגמר בחמשה או ביותר כמו שאמר אינו דומה דין הנגמר בג׳ לדין הנגמר בי׳ ואע״פ שג׳ כופין לדון בפניהם כשאינו רוצה לקבל עליו לדון אבל רוצה לברור יותר בורר דה״ל כאומר נלך למקום הועד ששומעין לו במקום שאין שם טורח שבכך נצטוינו שנאמר צדק צדק תרדוף הלך אחר ב״ד יפה ורבוי חכמים ב״ד יפה הוא והנה במדבר היו החכמים מצויין עמהם ויכולין לומר נלך לפני שרי האלפים :

(יג) **וידעים** לשבטיכם. שהם ניכרים להם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא אבל אתם מכירים אותו שגדלתם אותו לשון רש״י מספרי . ואם כן יהיה לשבטיכם קשור עם ידועים אבל על דרך הפשט טעמו הבו לכם לשבטיכם אנשים חכמים . ועל דעתי טעם וידועים שהם ידועים לשבטיכם כלומר שמעלתם ידועה ונכרת למנותם בשופטים. וכלל מעלות השופטים במלת וידועים כי השופטים צריכין להיות אנשי חיל ויראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע כאשר אמר יתרו והלא היו ידועים לשופטים מתחלה כי היו הכל אומרים ראוי זה להיות שופט

וטעם

טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת׃
טו וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם
אֲנָשִׁים חֲכָמִים וִידֻעִים וָאֶתֵּן
אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים
וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי
עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם׃
טז וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת
הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם
וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו
וּבֵין גֵּרוֹ׃ יז לֹא־תַכִּירוּ פָנִים
בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן
לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט
לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה
מִכֶּם תַּקְרִבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו׃
יח וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃
יט וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־
הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא
אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ
וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ כ וָאֹמַר
אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי

ס"ל מ"ע כתו'. קדמא
קדמי בלא וי"ו
ס' חסר
ג'
ג' דגשים וכל איוב דכוו' כמ"א. ג'.
ג' חסר
נ'
י' חסר בלישנא
י"ג חסר האלה
ח' מ"ל בתורה
ג' חסר בלישני

יָתִי וַאֲמַרְתּוּן תַּקִּין פִּתְגָּמָא
דְּמַלֵּלְתָּא לְמֶעְבַּד׃ טו וּדְבָרִית
יַת רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן גֻּבְרִין
חַכִּימִין וּמַדְּעָן וּמַנֵּיתִי יָתְהוֹן
רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין
וְרַבָּנֵי מָאוָתָא וְרַבָּנֵי חַמְשִׁין
וְרַבָּנֵי עִשׂוֹרְיָתָא וְסָרְכִין
לְשִׁבְטֵיכוֹן׃ טז וּפַקֵּדִית יַת
דַּיָּנֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא
לְמֵימַר שְׁמָעוּ בֵּין אֲחֵיכוֹן
וּתְדוּנוּן קוּשְׁטָא בֵּין גַּבְרָא
וּבֵין אֲחוּהִי וּבֵין גִּיּוֹרֵיהּ׃
יז לָא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן אַפִּין
בְּדִינָא מִלֵּי זְעֵירָא כְּרַבָּא
תִּשְׁמְעוּן לָא תִדְחֲלוּן מִן
קֳדָם גְּבַר אֲרֵי דִינָא דַּייָ
הוּא וּפִתְגָּמָא דְּיִקְשֵׁי מִנְּכוֹן
תְּקָרְבוּן לְוָתִי וְאַשְׁמְעִינֵיהּ׃
יח וּפַקֵּדִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא
הַהִיא יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא
דְּתַעְבְּדוּן׃ יט וּנְטַלְנָא
מֵחוֹרֵב וְהַלֵּיכְנָא יַת כָּל
מַדְבְּרָא רַבָּא וּדְחִילָא הַהוּא
דַּחֲזֵיתוּן אוֹרַח טוּרָא
דֶּאֱמוֹרָאָה כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ
אֱלָהַנָא יָתַנָא וַאֲתֵינָא עַד
רְקַם גֵּיאָה׃ כ וַאֲמָרֵית לְכוֹן
אֲתֵיתוּן עַד טוּרָא דֶּאֱמוֹרָאָה

ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים: לעשות. אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: (טו) ואקח את ראשי שבטיכם. משכתים בדברים אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעים חלק ונחלה וכל לשון חבה: אנשים חכמים וידועים. אבל נבונים לא מצאתי (ספרי) זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלשה אנשים צדיקים חכמים וידועים: ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשים בממכר ראשים במשא ומתן נכנס (מביתו לב"ה) אחרון ויוצא ראשון: שרי אלפים. (סנהדרין י"ח) אחד ממונה על אלף: שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: (טז) ואצוה את שופטיכם וגו'; (ספרי) אמרתי להם הוו מתונין בדין אם בא דין לפניך פעם אחת ושתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים בו: בעת ההיא. (ספרי) משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור: שמוע. לשון הווה אודי"ט בלעז כמו זכור ושמור: ובין גרו. (ספרי) זה בעל דינו שאוגר עליו דברים. (סנהדרין ז) דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכירים: (יז) לא תכירו פנים במשפט. (ספרי) זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמנהו כאילו הכיר פנים בדין: כקטן כגדול תשמעון. (סנהדרין ח) שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון. ד"א כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. ד"א שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש. (ספרי) לא תיראו. ד"א לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש לשון (משלי י"ז) אוגר בקיץ: כי המשפט לאלהים הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט: תקריבון אלי. (ספרי) על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכן שמואל אמר לשאול (שמואל א ט) אנכי הרואה אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד (שם ט"ז) וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו אמר לו הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה (שם ט) אל תבט אל מראהו: (יח) את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: (יט) המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות:

ותקרבון

ידועים שיכירום הכל: (טו) שרי אלפים. פירשתיו: (טז) שמוע. שם הפועל כמו זכור את יום השבת והוא שמוע שמעו או שמעו שמוע: גרו. כבר פירשתיו: (יז) תכירו. להכריח הדין למי שיכיר: (יח) אשר תעשון. הם החוקים והמשפטים שהורום: (יט) את כל המדבר. וזהו אחד עשר יום. וטעם הר האמורי. כי כן כתיב: בשעיר עד חרמה. והטעם שגלה להר האמורי

חסרים בסדר ויצא: שמע ה' חסר וסימן נמסר בסדר משפטים: במשפט ח' דגשים וסימן נמסר בסדר קדשים: כגדל ג' חסרים בלישנא וסימן לא תכירו פנים. ובמרא גדל ובאתות ובמופתים. כי גדל מעל שמים: הקרבון י' חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר ויקרא: את כל הדברים י"ג חסר האלה וסימן במסרה רבתא: נבא ונבא ג' חסר וסימן נמסר בסדר וישב: אלכם ו' חסר בתורה וסי'

תולדות אהרן ואקח. ערוכין שם נדרים שם: ואצוה את שופטיכם. סנהדרין ז ח: ושפטתם צדק. יבמות מז סנהדרין ז עקידה ש' מג: כקטן כגדל. סנהדרין ח: לא תגורו. סוטה מז סנהדרין ו ז ח: כי המשפט. סנהדרין ו-: והדבר אשר יקשה. שם ח: ואצוה אתכם. שם:

ספורנו

להזכירם את פשעם שאף על פי שבשבר אותם שיכנסו לארץ בלתי שום מלחמה שהיה ענינה רב התועלת והכבוד יותר מכל נכסיהם ועניניהם במדבר לא נמנעו מלעורר דברי ריבות איש על רעהו באופן שהוצרך למנות מדרגות שופטים עד שכל עשרה מהם היו צריכים לדיין פרטי ואין זה כי אם מרוע לב: (יט) ונלך את כל המדבר הגדול והנורא. דרך לא עבר בה איש מפני רוב הנחשים והעקרבים וגדלם כאמרו נחש שרף ועקרב וכבר ספרו ז"ל שהיו שם נחשים כקורות ועקרבים כקשתות וכל זה

בעל הטורים ואתן אותם ראשים. אותם מלא וא"ו לומר לך שהיה בהם ששה מדות שמנאום בפרק הנחנקים איזהו בן עולם הבא כל מי שהוא שפל ברך. ענותן. שייף ועייל. שייף ונפיק. גריס באורייתא. ולא מחזיק טיבותא לנפשיה: שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת. ד' פעמים שרי כנגד ארבעה דגלים: ושטרים לשבטיכם ואצוה. רמז למקל ורצועה שצוה אותם שיסבלו מן השוטרים שירדו אותם במקל ורצועה: ואצוה את שפטיכם בעת ההיא. כל דיין ודיין בדורו כמשה בדורו וזהו את שפטיכם בעת ההיא שיהא בו: ואצוה את שפטיכם בעת. ר"ת ואשב לומר לך שצריך שישב הדיין: ואצוה את שפטיכם בעת ההיא לאמר ס"ת בגי' תמתין בכל דיניך שצריך שיהיו מתונים בדין: לא תכירו פנים במשפט. תגין על פ"א לומר פתח פיך לאלם: כקטן כגדול תשמעון. פי' כקטן יהיו בעיניך בעוד שעומדין לפניך יהיו בעיניך שניהם לרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך שניהם כגדולים פי' כצדיקים: תשמעון ב' במסרה. כקטן כגדול תשמעון. נביא אקים וגו' אליו תשמעון אע"פ שאני מצוה כקטן כגדול תשמעון. אם בא לפניך דין של נביא וה"א אליו תשמעון תחלה. כי המשפט. תגין על הפ"א כאילו גיהנם פתוח מתחתיו: כי המשפט לאלהים הוא וסמיך ליה והדבר אשר יקשה מכם. לומר כל שמקשה ערפו כנגד הדיין כאילו מקשה כנגד השכינה: והדבר ג' במסרה. והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו ואידך והדבר הזה לא אוכל לעשות. והדבר אשר דברנו אני ואתה. בשביל שאמר והדבר אשר יקשה מכם וגו' בא לידי כן שלא ידע מה שידעו בנות צלפחד. וזהו והדבר הזה לא אוכל לעשות שלא יכול לעשותו. ומי עשאו והדבר אשר דברנו אני ואתה סמיך ליה ה' יהיה ביני ובינך וגו' כדכתיב ויקרב משה את משפטן לפני ה': ושמעתיו ואצוה אתכם. אזהרה לצבור שתהא אימת הדיין עליהם: המדבר הגדול. מלא וא"ו נחש שרף עקרב צמאון ליה לגלות: ונבא חסר וא"ו לומר חסרתם ו"ו אלף רגלי: ואמר אלכם. חסר י' כי עשרה פעמים הוכיחם וי' פעמים כתוב מיתת משה בתורה: ואמר אלכם. חסר יו"ד נתכרהם ע"י י' מרגלים:

רמבן

(יז) **וטעם** כי המשפט לאלהים הוא. כטעם כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט לומר כי לאלהים לעשות משפט בין יצוריו כי על כן ברא אם להיות ביניהם יושר וצדק ולהציל גזול מיד עושקו ונתן אתכם במקומו ואם תגורו ותעשו חמס הנה חטאתם לה' כי מעלתם בשליחותו:

(יח) **ואצוה** אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות לשון רש"י מספרי. ואם כן עם השופטים הזכירם ידבר ויקצר בעשרה הדברים שכולם נדרשים מן הכתובים ועל דרך הפשט הם החוקים והתורות הדרך אשר ילכו בה והמעשה

אשר

אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃
כא רְאֵה נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ
אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ג׳ כ׳ חסר וא׳ מ״ל
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַל־תִּירָא
וְאַל־תֵּחָת׃ שלישי כב וַתִּקְרְבוּן אֵלַי
כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים
לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ
וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר
נָבֹא אֲלֵיהֶן׃ כג וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר
וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים
אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ כד וַיִּפְנוּ ג׳ דגשין
וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל י״ג
אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ׃ כה וַיִּקְחוּ ה׳ חסרים
בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ כ׳ חסר י׳
וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה סימן
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן
לָנוּ׃ כו וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלֹת וַתַּמְרוּ י״ז ר״פ בסידרא
אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כז וַתֵּרָגְנוּ ג׳
בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת יְהוָה

דַיְיָ אֱלָהָנָא יָהֵיב לָנָא׃
כא חֲזֵי דִיהַב יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ
יָת אַרְעָא סַק אַחְסִין כְּמָא
דְמַלִּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ
לָךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתָּבַר׃
כב וְקָרֵיבְתּוּן לְוָתִי כֻּלְּכוֹן
וַאֲמַרְתּוּן נִשְׁלַח גֻּבְרִין
קֳדָמָנָא וִיאַלְּלוּן לָנָא יָת
אַרְעָא וִיתִיבוּן יָתָנָא פִּתְגָמָא
יָת אָרְחָא דְנִיסַּק בַּהּ וְיָת
קִרְוַיָּא דְנֵיעוֹל לְהֵין׃ כג וּשְׁפַר
בְּעֵינַי פִּתְגָמָא וּדְבָרִית מִנְּכוֹן
תְּרֵין עֲסַר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד
לְשִׁבְטָא׃ כד וְאִתְפְּנִיאוּ
וּסְלִיקוּ לְטוּרָא וַאֲתוֹ עַד
נַחֲלָא דְאַתְכָּלָא וְאַלִּילוּ
יָתַהּ׃ כה וּנְסִיבוּ בִידֵיהוֹן
מֵאִבָּא דְאַרְעָא וַאֲחִיתוּ לָנָא
וַאֲתִיבוּ יָתָנָא פִּתְגָמָא
וַאֲמַרוּ טָבָא אַרְעָא דַיְיָ
אֱלָהָנָא יָהֵיב לָנָא׃ כו וְלָא
אֲבֵיתוּן לְמִסַּק וְסָרֵיבְתּוּן
עַל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
כז וְאִתְרַעַמְתּוּן בְּמַשְׁכְּנֵיכוֹן
וַאֲמַרְתּוּן בִּדְסָנֵי יְיָ יָתָנָא

האמורי : (כא) רש . במשקל שב מגזרת ירושה : תחת . כמו ידל כבוד יעקב תפעלי הכפל : (כב) ויחפרו . כמו לחפור את כל הארץ כי החופר יחפוש מה שיש נסתר : אשר נבא אליהן . בתחלה : (כג) וייטב בעיני הדבר . בעבור שכלכם הסכמתם על זה : (כה) ויורדו . בעבור גובה העץ והאמת בעבור היותם בנגב : (כז) ותרגנו . כמו ורוגנים ילמדו לקח והוא מבנין נפעל כמו אל תעצבו :

לא

נמסר בסדר מקץ : רש ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא וסימן עלה רש כאשר דבר ה׳ . קום רש את כרם נבות . ראש מלין אמר . בתראה מלא וכל לשון מסכנא דכו׳ : וישבו ג׳ רפין הד חסר וב׳ מלא וסימן ותקרבון אלי כלכם . וארא ואין איש ושאלה . כי בקשו אכל למו . קדמא חסר . וסימן כלישן ארמי גבריא שאילו למיכל : אליהן ה׳ ד׳ מלאים וא׳ חסר וסימן נמסר בסדר שמות : לשבט ג׳ קמצין וסימן ואקח מכם שנים עשר אנשים . ועתה קחו לכם . הבו לכם שלשה אנשים לשבט : אשכל ה׳ חסר וסימן נמסר בסדר לך לך : וישבו ״ ד׳ חסר וג׳ מלא וסימן

תולדות אהרן אל תירא ואל
תחת . חולין
כו : (ותקרבון אלי . שקלים מה) :
ויחפרו לנו . סוטה לד : וייטב בעיני .
בס : ותרגנו באהליכם . שבועות מו :

(כב) ותקרבון אלי כלכם . בערבוביא ולהלן הוא אומר (דברים ה) ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו׳ אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים : וישבו אותנו דבר . (ספרי) באיזה לשון הם מדברים : את הדרך אשר נעלה בה . אין דרך שאין בה עקמימות : ואת הערים אשר נבא אליהן . תחלה לכבוש : (כג) וייטב בעיני הדבר . בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחברו מכור לי חמורך זה אמר לו הן נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים וגבעות אמר לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד אמר לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם : ואקח מכם . מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם : שנים עשר אנשים איש אחד לשבט . (שם) מגיד שלא היה שבט לוי עמהם : (כד) עד נחל אשכול . (שם) מגיד שנקרא על שם סופו : וירגלו אותה . (שם) מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין שתי וערב : (כה) ויורידו אלינו . מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות : ויאמרו טובה הארץ . (שם) מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב : (כו) ותמרו . לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו : (כז) ותרגנו . לשון הרע וכן (משלי י״ח) דברי נרגן אדם המוציא דבה : בשנאת ה׳ אותנו

ספורנו

זה עשה האל יתברך כדי לקצר להם הדרך שיכנסו לארץ מיד בטרם יבינו סירותיהם אטד וירבו לפשוע וכל זה לא הספיק כי בין כך חטאו במתאוננים ובתאוה ולבסוף במרגלים : (כא) עלה רש . כי לא יתיצב איש בפניכם : (כב) ותקרבון אלי כלכם . אף על פי שהיו לכם ראשים ממונים עליכם לצרכי רבים באתם כלכם : נשלחה אנשים . נבחר אנחנו אנשים ונשלח ולזה לא הסכים אל יתעלה ואמר למשה שלח לך שיבחר הוא האנשים ולא הם פן יבחרו הדיוטות שיוסיפו להרע ובכן בחר משה כלם אנשים ובתוכם יהושע וכלב וגם הרשעים מהם אף על פי שהרשיעו לומר שאי אפשר לכבשה לא העיזו פניהם לומר שהארץ רעה אבל ספרו בשבחה באופן שאחר כן שבו בתשובה כאמרו ותענו ותאמרו אלי חטאנו לה׳ ותשובו ותבכו לפני ה׳ : (כג) וייטב בעיני הדבר . כי חשבתי שלא היה ספק אצלכם בדבר האל יתברך שתכבשו הארץ ושהיא טובה אבל שהייתם רוצים לבחור את החלק ממנה היותר טוב לכם עתה באמרכם את הערים אשר נבא אליהן וזה כי ידעתם שלא תכבשו בשנה אחת את כלה כאמרו לא אגרשנו מפניך בשנה אחת : (כד) ויבאו עד נחל אשכול . כמו שאמר עלו זה בנגב שהיה באותו הצד שהיו שם ישראל אצל קדש ברנע והיא בדרומה של ארץ ישראל כמבואר בגבולי הארץ : (כה) ויאמרו טובה הארץ . אפילו הרשעים הודו בטובתה כאמרם וגם זבת חלב ודבש היא : (כו) ולא אביתם לעלות . שגליתם רשעכם שלא היה השליחות כדי לבחור מן הארץ איזה צד יותר טוב לכם כאשר חשבתי וכאשר אמרתם לעשות אבל היתה כונתכם בשליחות לראות אם תוכלו לכבשה וזה שלא הייתם מאמינים בה׳ שיתננה לכם ולכן כשהגידו המרגלים שהעם חזק לא אביתם לעלות : (כז) בשנאת ה׳ אותנו . על מה שעבדנו ע״ג במצרים :

לתת

רמבן

אשר יעשון כי הכל יצוה ויזהיר וילמד לישראל מפיו והטעם להזכיר זה כאן כי בידוע שזה הענין עצת יתרו והוא אמר למשה היה אתה לעם מול האלהים שיתפלל עליהם בעת צרתם ואמר לו והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות וגו׳ שילמדם הוא התורה אך במשפט נתן לו עצה שימנה שופטים לסייעו וכבר פרשתיו שם ולכן ספר בכאן כי כאשר מינה שרי האלפים והמאות לא מינה אותם רק על המשפט אבל הוא בעצמו ילמדם כל הדברים אשר יעשון על פי התורה כי שמע לעצת חותנו ויעש כל אשר אמר ולא הזכיר משה עצתו בכאן ולא המר דבר בשם יתרו אשר אמר . ונראה בעיני שלא רצה להזכירו במעמד כל ישראל לענותו או שלא יהיה לכבוד לו שיזכיר לדור הזה כי אשה כושית לקח ויתכן שהטעם מפני שנמלך בשכינה ועל פי הגבורה נעשה הענין ההוא : (כב) **את** הדרך אשר נעלה בה . אין דרך שאין בה עקמימות ואת הערים אשר נבא אליהן תחלה לכבוש לשון רש״י . וכן בספרי אין לך דרך שאין בה עקמימות אין לך דרך שאין בה כמנות אין לך דרך שאין בה פרשות . ואת הערים אשר נבא אליהן לידע באיזה דרך אנו באין כלומר מאין נכנס בארץ שנכבוש אותן הערים תחלה והוא מה שפירשתי בסדר שלח לך שלא בקשו ישראל מרגלים אלא להורות לפניהם הדרך : (כג) **ואקח** מכם שנים עשר אנשים . לא שבח אותם בנשיאותם והיותם ראשי בני ישראל כי אחרי שהרשיעו לא יספר בשבח הרשעים : (כה) **ויאמרו** טובה הארץ אשר ה׳ אלהינו נותן לנו . מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב לשון רש״י מספרי . ואני תמה אם כן מה הטענה הזאת עליהם וראוי שיאמינו לעשרה יותר מן השנים אולי טען עליהם כיון שהקב״ה הודיע אתכם שהיא ארץ טובה וגדולי השלוחים והצדיקים שבהם אף הם מעידין כן היה לכם להאמין כי האחרים מפני מורך לב אמרו מה שאמרו והנכון מה שפירשתי שם שכולם הודו לפני משה ואהרן וכל העדה ואמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה והנה כלם בהסכמה אחת בטובת הארץ אבל בחוזק העמים ההם המסו את לבבם ואחרי כן בראותם כי יהושע וכלב וחזקו אם לכם למלחמה באו ואמרו המרגלים אל בני ישראל שלא בפני משה והוציאו דבה על הארץ שהיא ארץ אוכלת יושביה וזהו ותרגנו באהליכם

וגם

אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת
אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ׃
כח אָנָה׀ אֲנַחְנוּ עֹלִים אַחֵינוּ הֵמַסּוּ
אֶת־לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם גָּדוֹל וָרָם
מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת
בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ
שָׁם׃ כט וָאֹמַר אֲלֵכֶם לֹא־תַעַרְצוּן
וְלֹא־תִירְאוּן מֵהֶם׃ ל יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא
יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם
בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם׃ לא וּבַמִּדְבָּר
אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ
בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־
בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃
לב וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִם
בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לג הַהֹלֵךְ
לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם מָקוֹם
לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ׀ לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם
בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וּבֶעָנָן
יוֹמָם׃ לד וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל
דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃
לה אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה
הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם׃
לו זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא
יִרְאֶנָּה וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
דָּרַךְ־בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא
אַחֲרֵי יְהוָה׃ לז גַּם־בִּי הִתְאַנַּף
יְהוָה בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה

ג׳
כ׳ בטעם כנו״ן
סימן
כ׳ כ״ל
ה׳ ס״פ בספרא
י״ו חסר בתורה
ג׳
ל׳ וחד
ונשאך
כ׳ . ל׳ וכ״ל
חסר י׳ בתרא
כול׳ מ״ל
ל׳ וחסר
ג׳ כ׳ קמץ ול׳
פתח
כ׳ בטעם
זקף גדול
כ׳ ס״פ

אַפְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
לְמִמְסַר יָתָנָא בִּידָא
דֶאֱמוֹרָאָה לְשֵׁיצָאוּתָנָא׃
כח לְאָן אֲנַחְנָא סָלְקִין אֲחָנָא
תַּבָּרוּ יָת לִבָּנָא לְמֵימַר עַם
רַב וְתַקִּיף מִנָּנָא קִרְוִין
רַבְרְבִין וּכְרִיכִין עַד צֵית
שְׁמַיָּא וְאַף בְּנֵי גִבָּרַיָּא
חֲזֵינָא לְתַמָּן׃ כט וַאֲמָרִית
לְכוֹן לָא תִתַּבְּרוּן וְלָא
תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן׃ ל יְיָ אֱלָהֲכוֹן
דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן מֵימְרֵיהּ
יְגִיחַ לְכוֹן קְרָב כְּכֹל דַּעֲבַד
עִמְּכוֹן בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוֹן׃
לא וּבְמַדְבְּרָא דַּחֲזֵיתָא
דְּסוֹבְרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא
דִּמְסוֹבַר גַּבְרָא יָת בְּרֵיהּ
בְּכָל אוֹרְחָא דַּהֲלַכְתּוּן עַד
מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין׃
לב וּבְפִתְגָמָא הָדֵין לֵיתֵיכוֹן
מְהֵימְנִין בְּמֵימְרָא דַּייָ
אֱלָהֲכוֹן׃ לג דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן
בְּאוֹרְחָא לְתַקָּנָא לְכוֹן אֲתַר
בֵּית מֵישְׁרֵי לְאַשְׁרָיוּתְכוֹן
בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא
לְאַחֲזָיוּתְכוֹן בְּאוֹרְחָא
דִּתְהָכוּן בַּהּ וּבְעַמּוּדָא
דַּעֲנָנָא בִּימָמָא׃ לד וּשְׁמִיעַ
קֳדָם יְיָ יָת קָל פִּתְגָמֵיכוֹן
וּרְגִיז וְקַיֵּים לְמֵימַר׃ לה אִם
יֶחֱזֵי גְּבַר בְּגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין
דָּרָא בִּישָׁא הָדֵין יָת אַרְעָא
טַבְתָּא דְּקַיֵּימִית לְמִתַּן
לַאֲבָהָתְכוֹן׃ לו אֱלָהֵין כָּלֵב
בַּר יְפֻנֶּה הוּא יֶחֱזִינַהּ וְלֵיהּ
אֶתֵּן יָת אַרְעָא דִּדְרִיךְ בַּהּ
וְלִבְנוֹהִי חֲלָף דְּאַשְׁלֵים בָּתַר
דַּחַלְתָּא דַּייָ׃ לז אַף עֲלַי
הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ בְּדִילְכוֹן

רשי

אותנו. והוא הי׳ אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: בשנאת ה׳ אותנו הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה משל למלך שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא הוא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: (כח) ערים גדולות ובצורות בשמים. דברו הכתובים לשון הבאי: (כט) לא תערצון. לשון שבירה כתרגומו ודומה לו (איוב ל) בערוץ נחלים לשכון לשבור נחלים: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו׳: כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אצל (שמות יד) ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו׳. משל למהלך בדרך ובנו לפניו בא לסטים לשבותו וכו׳: (לב) ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: (לג) לראותכם. כמו להראותכם וכן (שמות יג) לנחותם הדרך וכן (תהלים כו) לשמיע בקול תודה וכן (מלכים ב ט) ללכת לגיד ביזרעאל: (לו) אשר דרך בה. חברון שנא׳ (במדבר יג) ויבא עד חברון: (לז) התאנף. נתמלא

בעל הטורים

המסו. וביהושע אומר המסיו ע״י י׳ מרגלים: לבבנו ד׳. המסו את לבבנו. ונמס וימס לבבנו. להטות לבבנו. נשא לבבנו אל כפים. אחרים נמס לבבם מפניכם כדכתיב ונשמע וימס לבבנו ע״כ היה לכם להטות לבבכם אליו ולא עשיתם כן אלא אמרתם המסו את לבבנו ע״כ נשא לבבנו אל כפים וסמיך ליה סכותה באף ותרדפנו כדכתיב וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים: ובמדבר אשר ראית לשון יחיד. בכל הדרך אשר הלכתם לשון רבים. שלא היה הדרך בכולם שוה אלא לכל א׳ לפי מה שהיה צריך היה הענן נושא אותו יש בגבוה יש בנמוך: אינכם מאמינם. חסר יו״ד שי״ד פעמים נסיתם אותו: איש באנשים האלה. סית משה שגם הוא בכלל השבועה: באנשים ג׳. אם יראה איש באנשים. ויחלו באנשים הזקנים. זקן בא באנשים. מלמד שהיה הגזירה אף על משה ואהרן כתיב באנשים הזקנים וכתיב זקן בא באנשים היינו משה ואהרן שהיו [illegible]:

אבן עזרא

(כט) לא תערצון. כמו לא תפחדון והוא מגזרת והוא מעריצכם והטעם שבר הלב בפחד: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לג) לחנותכם. איננו פעל יוצא כי לא מצאנו מזה הבנין כן: לראותכם. נפתח הלמ״ד ללמד על האות שהוא ה״א כ״א הדעת הנעדרת: (לו) זולתי. היו״ד נוסף כי נמצא בלא יו״ד: ולו אתן את הארץ אשר דרך בה. היא חברון: (לז) כבר ביארתי כי אפו הנו״ן מובלע בפ״א והיא בלשון ארמית נראית גם הוא מגזרת כי אנפת בי גם בי התאנף ה׳. הזכיר כלב בתחלה כאשר פירשתי ואחר

נמסר בסדר לך לך: אנה ב׳ מלרע וסימן אנה אנחנו עלים. אנה אלך מרוחך: לבבנו ד׳ וחסר וסימן אחינו המסו את לבבנו. ונשמע וימס לבבנו. להטות לבבנו אליו. נשא לבבנו אל כפים: ובדבר הזה ב׳ וסימן ובדבר הזה. אינכם מאמינם. תאריכו ימים על: אם יראה ד׳ אם ר״פ בספרא וסימן אם יראה איש באנשים האלה. אם לא תשמר לעשות. אם יהיה נדחך בקצה: אם שנותי ברק חרבי: באנשים ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסימן אם יראה איש באנשים האלה. ויחלו באנשים הזקנים. זקן בא באנשים בתרא פתח: יען ג׳ בטעמא זקף וסימן זולתי כלב בן יפנה. יען אשר גבהת בקומה דיחזקאל. יען אשר לא שמעתם דירמיה: גם בי כל ר״פ דאורייתא ויהושע ושפטים וגם במ״ה גם וסימן גם מעוף השמים. גם צאנכם גם בקרכם. גם בי התאנף ה׳. גם כל חלי וכל. גם אני לא

תולדות אהרן (אחינו המסו. מעשרות מח): ערים גדולות. חולין צ תמיד כט: (אם יראה איש. בכורים סד):

ספורנו

לתת אתנו ביד האמורי. שאע״פ שיש לאל ידו לכבוש את האמוריים ולהמיתם יתן אותנו בידם להנקם: (לא) אשר נשאך ה׳ אלהיך. במדבר הגדול והנורא ואם היה רוצה להנקם מכם היה מניח אתכם ביד הנחשים והעקרבים במדבר: (לג) לתור לכם מקום לחנותכם. באותו המדבר כאמרו לתור לכם מנוחה. וכל זה הורא אהבתו וחמלתו עליכם: (לד) את קול דבריכם. קול בכיה של חנם: (לז) גם בי התאנף ה׳ בגללכם. וזה כדי שתתקיים בכם בכיה לדורות כמו שיעד באמרו אם לא

רמבן

וגם הטעם לא יזכירו בפני משה הדבה הזאת כי יכחישם שלא אמרו כן בתחלה והודו שהיא טובה וגם זבת חלב ודבש אבל אמרו למשה אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ועל כן יאמר להם משה עתה אמת הוא כדבריכם שהעם הוא גדול ורם אבל ה׳ ילחם לכם ככל אשר עשה עמכם ממצרים ועד הנה וזה טעם ובדבר הזה אינכם מאמינים בה׳ אלהיכם שאין העכבה אלא מחוסר אמנה הנה כל הפרשה כפשוטה ומשמעה: (לז) **גם** בי התאנף ה׳ בגללכם. יאמר הנה חטאתכם אשר עשיתם בעת היותי במרגלים מנעו מכם הארץ הטובה ועוד הוספתם לחטוא בפעם אחרת עד שמנעתם גם אותי מלעבור כי רצה להזכיר יחד עונש כל הנמנעים מעבור אל הארץ כי הכל בגרמת עונותיהם וכדי שיזכיר כאן ענין יהושע כי הוא יעבור מפני שמלא אחרי ה׳ כחבירו ויזכיר עוד שינחיל הארץ לדור השני בעבור שנענש משה ונגזר עליו שלא יעבור והנה הזכיר כל המעשה ההוא זולתי מגפת המרגלים עצמם וגם לא הזכיר הדבה כי לא ידבר בגנאי היחידים אבל יוכיח את הדרים שכולם חטאו וכולם נענשו:

וטעם בגללכם כי רבו בני ישראל את ה׳ וגו׳. ואירע כל זה בעבור מריבתכם

אבן עזרא

ואחר כן יהושע. (לח) העומד לפניך. הוא משרתו: (לט) אשר לא ידעו היום. כאותו היום: טוב ורע. על רובם דבר הכתוב: (מא) ותהינו. ותאמרו הן ואל תתמה איך יבא פעל נגזר ממלה מדקדקת כי כן מלת על גם פן שמצאנו אפונה כאשר פירשתיו ויש אומרים שהוא מגזרת הון וטעם מדה והוא רחוק: (מד) ויצא האמורי. הוא הכנעני כאשר פירשתי: כאשר תעשינה הדבורים. כי מי שיגע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וישכוהו: ויכתו. פירשתיו מגזרת וכתותי: עד חרמה. מקום או שם הפעל: (מו) ותשבו בקדש

רשי

נתמלא רוגז: (מ) פנו לכם. אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם. לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכין בו לדרומה של הר שעיר הי' מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: (מא) ותהינו. לשון (במדבר יד) הננו ועלינו אל המקום זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומר נזדמנתם: (מב) לא תעלו. לא עלייה תהא לכם אלא ירידה: (מד) כאשר תעשינה הדבורים. (פסיקתא) מה הדבורה הזאת כשהי' מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: (מה) ולא שמע ה' בקולכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו כאלו אכזרי: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים. י"ט שנה שנא' כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה י"ט מהם עשו בקדש וי"ט שנה הולכים ומטורפים וחזרו לקדש כמו שנא' (במדבר ל"ב) ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם:

ונפן

לֹא־תָבֹא שָׁם׃ לח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן
הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה
אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־
יִשְׂרָאֵל׃ רביעי לט וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר
אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע
הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה
וְהֵם יִירָשׁוּהָ׃ מ וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם
וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃
מא וַתַּעֲנוּ ׀ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ
לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ
כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ
וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה׃ מב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ
וְלֹא־תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם
וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃
מג וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם
וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ
הָהָרָה׃ מד וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב
בָּהָר הַהוּא לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ
אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים
וַיַּכְּתוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה׃
מה וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא
שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין
אֲלֵיכֶם׃ מו וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים

י' וחסרים
כ'
ד'. ג' חסר בלישנא
ח'
כ' ומ"ג
י"ג
פ'
ל'. וחסר ד' י"ג
פ' בטעם ריש פסוק
ל' וחסר
י"ג
ל' וכ"כ. ל' וחסר ו' וג' בלישנא ל'
ל'. כ' וחסר ל'

לְמֵימַר אַף אַתְּ לָא תֵיעוֹל
לְתַמָּן׃ לח יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן
דְּקָאֵים קֳדָמָךְ הוּא יֵיעוֹל
לְתַמָּן יָתֵיהּ תַּקֵּיף אֲרֵי הוּא
יַחְסְנִינַּהּ לְיִשְׂרָאֵל׃
לט וְטַפְלְכוֹן דַּאֲמַרְתּוּן לְבִזָּא
יְהֵי וּבְנֵיכוֹן דְּלָא יָדְעוּ
יוֹמָא דֵין טַב וּבִישׁ אִנּוּן
יֵעֲלוּן לְתַמָּן וּלְהוֹן אֶתְּנִינַּהּ
וְאִנּוּן יֵירְתוּנַּהּ׃ מ וְאַתּוּן
אִתְפְּנוֹ לְכוֹן וְטוּלוּ לְמַדְבְּרָא
אוֹרַח יַמָּא דְסוּף׃
מא וַאֲתֵיבְתּוּן וַאֲמַרְתּוּן
לִי חַבְנָא קֳדָם יְיָ אֲנַחְנָא
נִסַּק וּנְגִיחַ קְרָב כְּכֹל
דְּפַקְדָנָא יְיָ אֱלָהָנָא וְזָרֵיזְתּוּן
גְּבַר יָת מָנֵי קְרָבֵיהּ וְשָׁרֵיתוּן
לְמִסַּק לְטוּרָא׃ מב וַאֲמַר
יְיָ לִי אֵימַר לְהוֹן לָא תִסְּקוּן
וְלָא תְגִיחוּן קְרָב אֲרֵי לֵית
שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן וְלָא
תִתַּבְּרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃
מג וּמַלֵּילִית עִמְּכוֹן וְלָא
קַבֵּילְתּוּן וְסָרֵיבְתּוּן עַל
מֵימְרָא דַייָ וְאַרְשַׁעְתּוּן
וּסְלֵיקְתּוּן לְטוּרָא׃ מד וּנְפַק
אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּטוּרָא
הַהוּא לְקַדָּמוּתְכוֹן וּרְדַפוּ
יַתְכוֹן כְּמָא דְנָתְזָן דַּבְרִיתָא
וּטְרָדוּ יַתְכוֹן בְּשֵׂעִיר עַד
חָרְמָה׃ מה וְתַבְתּוּן וּבְכֵיתוּן
קֳדָם יְיָ וְלָא קַבֵּיל יְיָ
צְלוֹתְכוֹן וְלָא אָצֵית
לְמִלֵּיכוֹן׃ מו וִיתֵבְתּוּן

מוסיף לתורה: חזק ד' וסימן אתו חזק כי הוא. לבלתי חזק את ברק. צפה דרך חזק מתנים. ואתה חזק את ידי: ולהם ח' וסי' נמסר בסדר נח: צונו ה' וסי' ותענו ותאמרו אלי. וצדקה תהיה לנו. ונשמע בקול יהודה. ונשמע ונעש. ויאמר להם זרובבל: חתרת י"ג וסימן במסרת רבתא:

תולדות ארון ותשבו בקדש מגלה כ"ט:

בעל הטורים

יהושע העומד לפניך. שגדולה שמושה יותר מלמודה: יירשוה ב' במסורה. והם יירשוה עד עולם ירשוה בנחלה לכם הארץ ירושת עולם ולעולם לא היו גולים ממנה אי לא חטאו: כימים ד'. כימים אשר ישבתם כימים הראשונים אשר עמדתי כימים אשר נחו בהם היהודים ועתה לא כימים הראשונים מזכריה בנבואת בית שני וזהו שפירש"י שישבו בקדש י"ט שנה כמו שישבו בשאר המסעות כמו כן כימים הראשונים שהיו ימים אחרונים כראשונים גם בכאן היו ימים האלו כימים האחרים והטעם לא כימים הראשונים דכתיב בהו וליוצא ולבא אין שלום אלא כימים אשר נחו דכתיב כי זרע השלום הגפן תתן פריה וכו' עד והייתם ברכה אל תיראו:

ספורנו

לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. והדבור באזניו בזה היה באמרם נשינו וטפנו יהיו לבז ולכן ספר ענין מיתתו אע"פ שלא היה עד סוף ל"ח שנה אחרי כן והגיד אותו בתוך דבריו של הקב"ה שהיו בשנה השנית לצאתם ממצרים שאז אמר אם יראה איש באנשים האלה ואמר גם כן וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה שהיתה הכונה שהטף לבסוף יהיה לבז כמו שבאר המשורר באמרו וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות וכן העיד יחזקאל באמרו וגם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים כו' והגידו ענינו בתוך דבריו של הקב"ה אודיעם כי מיעוט הכנסו עמם לארץ היתה סבה שתתקיים בהם יותר לרע הגזרה מנבאה שטפם יהיה לבז לדורות וזה בעצמו העיד המשורר באמרו ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם לא השמידו את העמים ויתערבו בגוים ויחר אף ה' בעמו: (מה) ולא שמע ה' בקולכם. מפני חלול השם שעשו שלא תספיק בו כל התשובה אלא מיתה ממרקת וגם היה גזר דין שיש עמו שבועה אחר שהעירו אזנם משה ויהושע וכלב אל התשובה ולא שבו אפילו אחר כך אלא מיראת עונש ולכן לא הספיקה התשובה להסיר השגת הנגאל בעולם הזה כמו שהיה הענין בקין ובשאול בדבר עמלק ובני עלי: ולא האזין אליכם. אפי' להאריך ולא לבטל גזרת הבנים אפי' אחר מות האבות ובזה הוכיחם שלא היתה תשובתם שלמה ולפיכך לא הביטו

רמבן

מריבתכם או ירמוז שהיה הכעס על משה ועל אהרן כאשר הכו הסלע פעמים לפני העם ולא עשו כאשר נצטוו והעם הרהרו בדבר והוא מה שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל שלא היה העונש אלא מפני שהיה הדבר בתוך בני ישראל שלא נתקדש הכבוד לעיניהם. וכך אמר בספרי על אשר מעלתם כי אתם גרמתם למעול על אשר לא קדשתם אותי אתם גרמתם שלא לקדש אותי כאשר מריתם פי אתם גרמתם למרות את פי. ענו כל הלשונות יוצאים אל ישראל וכבר פירשתי הענין:

(מא) **וטעם** אנחנו. בעצמנו נעלה ונלחמנו לא נניח הדבר לבנינו אחרינו כאשר אמרת:

(מה) **ותשבו** ותבכו לפני ה'. לא הזכיר שם הכתוב הבכי הזה שאין צורך להזכירו אבל משה הזכיר זה עתה לשבח כי נחמו

על

דגל

(א) ונפן ונסע המדברה. אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית משם היו הולכים לצד המזרח : ונסב את הר שעיר. כל דרומו עד ארץ מואב : (ג) פנו לכם צפונה. סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכין את רוח מזרחית וזהו שנא' (שופטים יא) ויבאו ממזרח שמש לארץ מואב : (ד) ונשמרתם מאד. ומהו השמירה אל תתגרו בם : (ה) עד מדרך כף רגל. אפי' מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות. ומדרש אגדה עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר (זכריה י"ד) ועמדו רגליו וגו' : ירושה לעשו. מאברהם עשר עממים נתתי לו שבעה לכם וקיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם לעשו והשתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרים על אשתו אחותי היא עשאו כבנו : (ו) תכרו. לשון מקח וכן (בראשי' נ) אשר כריתי לי שכן בכרכי הים קורים למכירה כירה : (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (ס"א תכפרו) את טובתו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים : (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית : (ט) ואל תתגר בם וגו'. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב (במדבר כב) ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר אל תתגר בם שום

גרוי

נקדש. כרגע ימים רבים : כימים אשר ישבתם. כרגל הארץ ואם טען טוען והמרגלים ישבו לבדם שנה כן כמספר הימים אשר תרתם את הארץ : (ה) אל תתגרו בם. כמו יגרה מדון כענין תטעה ושבוש : (ו) אבל תשברו מאתם. אם ירצו למכור ויש אומרים כי המלה בתימה והטעם כי אין לכם צורך למאכל ולמשתה אלה השנים שעברו והעד על כן כי ה' אלהיך ברכך : (ט) נתתי את ער. מואב ויתכן שלקחה סיחון וחזרה למואב באחרונה :

האמים

רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם׃

ב א וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלָי וַנָּסָב אֶת־הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים׃

חמישי ס ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ג רַב־לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה׃ ד וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד׃ ה אַל־תִּתְגָּרוּ בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת־הַר שֵׂעִיר׃ ו אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם׃ ז כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה ׀ אַרְבָּעִים שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר׃ ח וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר ס פסקא באמצע פסוק וַנֵּפֶן וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט

ר"ל
ד' חסרים
ח' כתורה וחסרים
ס' רפין ד' ומ"ל וא' חסר
סימן
כול' כ"ל
ל'
ס' בטעם בספ' ר"פ
סימן

בְּרַקָם יוֹמִין סַגִּיאִין כְּיוֹמַיָּא דִּתֵיבְתּוּן׃ א וְאִתְפְּנֵינָא וּנְטַלְנָא לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִמִּי וְאַקֵּיפְנָא יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר יוֹמִין סַגִּיאִין׃ ב וַאֲמַר יְיָ לִי לְמֵימָר׃ ג סַגִּי לְכוֹן דְּאַקֵּיפְתּוּן יָת טוּרָא הָדֵין אִתְפְּנוּ לְכוֹן צִפּוּנָא׃ ד וְיָת עַמָּא פַּקֵּיד לְמֵימַר אַתּוּן עָבְרִין בִּתְחוּם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וְיִדְחֲלוּן מִנְּכוֹן וְתִסְתַּמְרוּן לַחֲדָא׃ ה לָא תִתְגָּרוּן בְּהוֹן אֲרֵי לָא אֶתֵּן לְכוֹן מֵאַרְעֲהוֹן עַד מִדְרַךְ פַּרְסַת רִגְלָא אֲרֵי יְרוּתָא לְעֵשָׂו יְהָבִית יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר׃ ו עִבוּרָא תִּזְבְּנוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתֵיכְלוּן וְאַף מַיָּא תִּזְבְּנוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתִשְׁתּוּן׃ ז אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ סַפֵּיק לָךְ צוֹרְכָךְ בְּמַהֲכָךְ יָת מַדְבְּרָא רַבָּא הָדֵין דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ בְּסַעֲדָךְ לָא חֲסַרְתָּ מִדָּעַם׃ ח וַעֲבַרְנָא מִלְּוָת אֲחוּנָא בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר מֵאוֹרַח מֵישְׁרָא מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיוֹן גָּבֶר וְאִתְפְּנֵינָא וַעֲבַרְנָא אוֹרַח מַדְבְּרָא דְמוֹאָב׃ ט וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תְצוּר עַל מוֹאֲבָאֵי וְלָא תִתְגָּרֵי לְמֶעֱבַד עִמְּהוֹן קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן לָךְ מֵאַרְעֵיהּ יְרוּתָא אֲרֵי לִבְנֵי

כימים ד' וסימן ותשבו בקדש ימים רבים. ואנכי עמדתי בהר. לא כימים הראשונים. כימים אשר נחו בהם : סב ו' חסר וסימן רב לכם סב. ויאמר המלך לדויג. סב התיצב כה. וילך רכב הסוס לקראתו. מה לך לשלום. סב דמה לך דודי. צפנה וצפנה ח' כתורה וחסר וסימן נמסר בריש סדר ויצא : ואת העם י"ב וסימן נמסר בסדר שלח לך. וייראו ח' רפין ד' מלאים וא' חסר וסימן ואת העם צו לאמר. וייראו ממערב את שם ה'. ילחכו עפר כנחש חסר. יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ. וייראו גוים את שם ה' :

תולדות אהרן נפי פסו. מקדש שער לו : כי ירושה לעשו. מיר סח קדושין יח : (אבל תשברו. שבת ג) : אל תצר את מואב. מיר כג קמא לח הוריות יא חולין ס : כי לבני לוט. קדושין יח :

ספורנו

דבר אחר' בדמעתם : ב (ז) ידע לכתך. הקנה אותו בכל המצטרך ולשון ידע כמו וידע אלהים ידעתיך בשם אשר ידעו ה' פנים אל פנים מה אדם ותדעהו ורבים כאלה יאמר על האל יתעלה זה הלשון כי כל פעולתו יתברך כידיעת עצמו : לא חסרת דבר. ויכרו שלא תקנו מהם לצורך אבל תקנו להנאתם מצד אהבה וכדי שיבאו

אליהם

בעל הטורים

רב לכם סב. תגין על הסמך לפי שכבד את אביו שהיה בן ס' בלדתו אותם ולכך עתיד להחריב הבית שגבוה ס' אמות : וייראו מכם. כתיב בב' יודין בשביל יו"ד ברכות שנתברך יעקב : עד מדרך כף רגל. עד דרך כוכב מיעקב עד שיבא זמן שנאמר פורה דרכתי לבדי : כף רגל. לעת תמוט רגלם עד שיגיע תרמסנה רגל רגלי עני וגו' : ירשה לעשו. בעי' בשביל מצות כיבוד :

רמבן

על חטאתם ולהגיד להם שהיה העון ההוא גדול מנשוא כי בא עליו השבועה הגדולה וגזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע :

ב (ד) וטעם אחיכם בני עשו. שיחוס ישראל מן אברהם וכל זרעו אחים כי כולם הם נמולים וזה טעם לא תתעב אדומי כי אחיך הוא רק בני הפלגשים ישמעאל ומדין וכל בני קטורה אינם באחוה מן הכתוב כי ביצחק יקרא לך זרע :

(ו) אבל תשברו מאתם בכסף. אם תתאוו לאכול מפירות ארצם לא תקחו מהם רק בכסף מלא לרצונם וזה טעם מאתם וגם מים לא תשתו מהם כלל רק בכסף לרצונם :

(ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפרו את טובתו להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים לשון רש"י. ולא הבינותי מהו בכל מעשה ידך כי ברכותם ברכות שמים היו והם לא יעשו בידיהם דבר שיתברך ואולי ירמוז במעשה ידך שנתברך עמם צאן ומקנה אשר הוציאו ממצרים ויש להם עושר ומקנה וקנין משלל מצרים ומשלל עמלק והכל נתברך בידם כענין מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ ועוד ידע ה' לכתך את המדבר הגדול הזה וספק שם כל צרכך במן והשליו ומי הבאר שלא חסרת דבר מן הצריך להולכי ארחות והנה כן היה שקנו מבני עשו אוכל ומזון כמו שאמר אוכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי וגו' כאשר עשו לי בני עשו וגו' :

האמים

(י) האמים. פירשתיו ספר הכתוב כי מואב לקח ער מיד האמים: (יא) רפאים. פירשתיו: (יב) החורים. הם בני שעיר החורי: (טו) להמם. מפעלי הכפל מבנין הקל: (טז) ויהי כאשר תמו. דבק עם וידבר ה' אלי כמו ויהי ככלות משה לכתוב גם ויהי ביום דבר ה' ורבים כן והטעם ויהי כאשר תמו כם אחר השם שנעבור את גבול

גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער. שם המדינה: (י) האמים לפנים וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם: (יא) רפאים יחשבו וגו'. רפאים היו נחשבין אותם אמים כענקים הנקראים רפאים ע"ש שכל הרואה אותם ידיו מתרפות: אמים. ע"ש שאימתם מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החורים ונתתים לבני עשו: (יב) יירשום. לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים: (טו) היתה בם. למהר ולהומם בתוך מ' שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר: (טז) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה. מבן עשרים שנה היוצאים בצבא: (יז) וידבר ה' אלי וגו'. אבל משלוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל כזופים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל: (יח) אתה עובר היום את גבול מואב וגו' מול בני עמון. מכאן שארץ עמון לגד

נָתַתִּי אֶת־עָר יְרֻשָּׁה׃ י הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כַּעֲנָקִים׃ יא רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כַּעֲנָקִים וְהַמֹּאָבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים׃ יב וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָהֶם׃ יג עַתָּה קֻמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת־נַחַל זָרֶד׃ יד וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ ׀ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם׃ טו וְגַם יַד־יְהוָה הָיְתָה בָּם לְהֻמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד תֻּמָּם׃ טז וַיְהִי כַאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם׃ ס יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יח אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־

לוּט יְהָבִית יָת לְחָיַת יְרוּתָא׃ י אֵימְתָנֵי מִלְּקַדְמִין יְתִיבוּ בַהּ עַם רַב וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא׃ יא גִּבָּרִין מִתְחַשְׁבִין אַף אִנּוּן כְּגִבָּרַיָּא וּמוֹאֲבָאֵי קָרַן לְהוֹן אֵימְתָנֵי׃ יב וּבְשֵׂעִיר יְתִיבוּ חוֹרָאֵי מִלְּקַדְמִין וּבְנֵי עֵשָׂו תָּרֵיכִינוּן וְשֵׁיצִיאוּנוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן כְּמָא דַעֲבַד יִשְׂרָאֵל לַאֲרַע יְרוּתְתֵיהּ דִּיהַב יְיָ לְהוֹן׃ יג כְּעַן קוּמוּ וְעִבְרוּ לְכוֹן יָת נַחְלָא דְזֶרֶד וַעֲבַרְנָא יָת נַחְלָא דְזֶרֶד׃ יד וְיוֹמַיָּא דְהַלֵּכְנָא מֵרְקַם גֵּיאָה עַד דַּעֲבַרְנָא יָת נַחְלָא דְזֶרֶד תְּלָתִין וּתְמָנֵי שְׁנִין עַד דְּסַף כָּל דָּרָא גַּבְרָא מְגִיחֵי קְרָבָא מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא כְּמָא דְקַיֵּים יְיָ לְהוֹן׃ טו וְאַף מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת בְּהוֹן לְשֵׁיצָאוּתְהוֹן מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃ טז וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָּל גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא לִמְמַת מִגּוֹ עַמָּא׃ יז וּמַלֵּיל יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ יח אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין יָת

קמצ' דלגה
עם גדול ורם ד
הנינה והליתי
עם גדול
ורב ורם
ל' חסר ול'
מ"ל וה' חסר
בליבנא
ל' ומ"ל
כ"ס. ל' חסר
פ' והכר
כ' ולאנדס
ל'
ד' ר"פ
באורייתא

ירשה כלה חסר ורגשים. האמים ב' דין הסר וא' מלא ואת האימים בשוה קריתים: רפאים ל' ריש פסוק: והמאבים ה' חסר בלישנא וסימן והמאבים יקראו להם אמים. מארם וממאב דשמואל. וישאו להם נשים מאביות. וגם את רות המאביה. וככלות אלה נגשו: עתה כל ר"פ דקריא' ועתה במכ"ת עתה וסימן במסרה רבתא: תם ה' וחסר וסימן נמסר בסדר בהר סיני: אתה ד' ר"פ בתורה וסימן אתה תהיה על ביתי. אתה תדבר את כל. אתה עבר היום. אתה

תולדות אהרן. ויהי כאשר תמו. תענית ח בתרא קמא (תענית סם): וידבר ה' אלי. נתרא סס:

ספורנו

אליכם וילאו מעשי ה' ונפלאותיו: (י) האמים לפנים. ומפני שלא היו בני לוט יורשי אברהם בדין כלל הודיע שגם להם נתן ה' את הארץ כמו לבני עשו והעד על זה כי מניהם כבשו את הארץ שלא כמנהג העולם: (יב) וישמידום. עשו ומואב השמידו והחריבו ישוב יותר מכדי צורך ישובם כדי להשמיד כל היושבים בה לפנים בל יקומו וירשו ארץ כי גם מואב גם עשו לא מלאו את כל ישוב החורי וישוב האימים שהשמידו ובהיות הר שעיר מגיע עד גבול מואב שם אצל גבול מואב אין שום ישוב מבני עשו וכן גבול מואב מגיע עד המדבר ושם אצל המדבר אין שום ישוב מבני מואב לכך אמר שמ"מ לא יעברו דרך גבול שום אחד מהם: (יב) כאשר עשה ישראל. בעת כתיבת התורה שכבר כבשו סיחון ועוג שהיו מלכים גדולים ואדירים בזמן מועט שלא כמנהג העולם: (יג) עתה קומו. ומאחר שאסור לכם לעבור בגבול שני אלה קומו ועברו לכם את נחל זרד שהוא חוץ לגבול שניהם ומשם תוכלו

רמבן

(י) **האמים** לפנים וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה אבל לא זו היא כי אותם רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם רפאים היו נחשבים אותן אמים כענקים הנקראים רפאים על שם שכל הרואה אותן ידיו מתרפות אמים על שם שאימתם מוטלת על הבריות לשון רש"י. וכן כתב ארץ רפאים תחשב אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם. ואני תמה בדברי הרב ולמה יפרש לנו הכתוב בארץ עמון ומואב שאינה ארץ רפאים שנתן לאברהם אם לומר שאינה ראויה לישראל ואינה מן הארץ אשר נשבע ה' לאבותיהם לתת להם והלא הכתוב אינו אומר אלא כי לבני לוט נתתיה ירושה לומר שאף על פי שהיתה מנחלת אברהם הקב"ה נתנה לבני לוט בעבור אברהם וכמו שכתב רש"י עצמו שנתן שתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שאמר על אשתו אחותי היא ועוד שהרב בעצמו כתב בעשו עשר עממים נתתי לו לאברהם שבעה לכם וקיני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב והר שעיר אחת מהן לעשו והשתים לבני לוט ואם כן הרי ארץ עמון ומואב מנחלתו של אברהם היא על כל פנים ולמה הקב"ה אומר למשה שלא יהא סבור שהיא ארץ הרפאים של אברהם היא על כל פנים מה בין קיני וקנזי וקדמוני לרפאים ועוד כי רפאים ישבו בה לפנים לומר שהיא שלהם והם היושבים בה לפני כל אדם כמו לפנים הארץ יסדת. אבל פירוש הפסוקים הפך מדברי הרב כי בעבור שאמר הקב"ה למשה אל תצר את מואב כי אני נתתי לבני לוט את ער ירושה יספר הכתוב כי הארץ ראויה לזרע אברהם לולי שנתנה לבני לוט ואמר כי הארץ ההיא ישבו בה מעולם עם גדול ורם כענקים ולכך יקראו אותם המואבים אמים לגודל האימה אשר יטילו על רואיהם והנה השם עשה נס לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם וירשום מפניהם ואין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה' להם במעשה נס יחשבו לשון חשיבות מעלה כמו נבזה ולא חשבנוהו אשר כסף לא יחשבו כי במה נחשב הוא וכן רבים ובלשון חכמים אדם חשוב וזהו שסמך הכתוב לזה ובשעיר ישבו החורים לפנים יאמר כי בעבור הטעם הזה שהזכיר במואב יתנעם ג"כ מארץ שעיר כי מלפנים היתה אף היא מן החורים היא ממתנת אברהם כי החורי הוא החוי והוא מבני

גְּבוּל מוֹאָב אֶת־עָר׃ יט וְקָרַבְתָּ
מוּל בְּנֵי עַמּוֹן אַל־תְּצֻרֵם וְאַל־
תִּתְגָּר בָּם כִּי לֹא־אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי־
עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט
נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה׃ כ אֶרֶץ־רְפָאִים
תֵּחָשֵׁב אַף־הִוא רְפָאִים יָשְׁבוּ־
בָהּ לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם
זַמְזֻמִּים׃ כא עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם
כַּעֲנָקִים וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם
וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כב כַּאֲשֶׁר
עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר
אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם
וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם עַד הַיּוֹם
הַזֶּה׃ כג וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים
עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים
מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃

ל' וחסר

קדמאה דשעיר אתן לכם מארצם תניין דמואב אתן לך מארצו תליתא' דעמון אתן מארץ ומשתנין בטעם

כו"ל חסר בליטנא במ"ג ג' וכ"כ

כו"ל חסרים במ"י מ"ל

ב' חסרים

ב' כ"כ

ב' חסרים וי"ו

תְּחוּם מוֹאָב יָת לְחָיַת׃
יט וְתִתְקְרֵיב לָקֳבֵל בְּנֵי
עַמּוֹן לָא תְצוּר עֲלֵיהוֹן וְלָא
תִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמְּהוֹן
קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן מֵאֲרַע
בְּנֵי עַמּוֹן לָךְ יְרוּתָא אֲרֵי
לִבְנֵי לוֹט יְהָבִיתַהּ יְרוּתָא׃
כ אֲרַע גִּבָּרַיָּא מִתְחַשְׁבָא
אַף הִיא גִּבָּרִין יְתִיבוּ בַהּ
מִלְּקַדְמִין וְעַמּוֹנָאֵי קָרַן לְהוֹן
חַשְׁבָּנֵי׃ כא עַם רַב וְסַגִּי
וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא וְשֵׁיצִינוּן
יְיָ מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרִיכִנּוּן
וִיתִיבוּ בְאַתְרְהוֹן׃ כב כְּמָא
דַעֲבַד לִבְנֵי עֵשָׂו דְיָתְבִין
בְּשֵׂעִיר דְשֵׁיצִי יָת חוֹרָאֵי
מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרִיכִנּוּן
וִיתִיבוּ בְאַתְרְהוֹן עַד יוֹמָא
הָדֵין׃ כג וְעַוָּאֵי דְיָתְבִין
בִּפְצִיחַ עַד עַזָּה קַפּוֹטְקָאֵי
דִנְפַקוּ מִקַּפּוֹטְקִיָא שֵׁיצִיאוּנוּן וִיתִיבוּ

לצד צפון: (כ) ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: (כג) והעוים היושבים בחצרים וגו'. (חולין ס) עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנאמר (שם י"ג) חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים ומפני השבוע' שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם

גבול ער: (יט) וקרבת מול בני עמון. פי' וכקרבך אליהם: אל תצורם. מפעלי הכפל: ואל תתגר בם. מבנין התפעל מנחי למ"ד ה"א: (כ) וזמזמים. מלה מתוקנת על משפט לשון הקדש כמו האחשדרפנים: (כא) וישמידם ה'. ספר הכתוב כי השם השמיד אחרים מפני המואבים ונתן לכם הארץ לירושה כהר שעיר לעשו: (כג) וטעם עד עזה. כי היא היתה לפלשתים וכבר היתה בין אברהם ובין אבימלך ברית אם תשקור לי ולניני ולנכדי והכתוב ספר כי העוים

ספורנו

תוכלו לעבור און לגבול ארצם עד הירדן: (כ) ארץ רפאים תחשב אף היא. ואין ספק שלא היו בני עמון כדי להורישם ועשה האל יתברך לכם: (כב) כאשר עשה לבני עשו. שאחר שהיו גרים בארץ שעיר גרשו את היושבים: (כג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה. אע"פ שהיו מבני עשו או מבני פלשתים שנשבע להם אברהם לא נמנעו ישראל לכבוש את ארצם. והסבה בזה היתה שלא מצאו ישראל את הארץ בידם שהרי כפתורים היוצאים מכפתור מרוב העם בעיר שיצאו לאור

תולדות אהרן אל תגורם. נזיר כג בבא קמא לח הוריות יא: והעוים היושבים. חולין ס:

רמבן

מבני כנען שנאמר עשו לקח את נשיו מבנות כנען את אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי וצבעון היה מבני שעיר החורי יושבי הארץ וכן יזכיר בכל מקום בנחלת ישראל החוי עם הכנעני בשבעת הגוים כי הוא נמנה הבן הששי בבני כנען וכן תראה במלחמת אמרפל שהיה נלחם במלך סדום ועמורה ואדמה וצבוים וצער שהם מלכי כנען והכו את רפאים בעשתרות קרנים והחורי בהררם שעיר כי החורי והרפאים למלכי כנען היו. ויתכן שנקרא חוי על שם שהיה נחש עלי דרך ונקרא חורי על שם חור פתן כי השמות ישמרו הטעם ויחליפו המלות כמו זרח וצחר מן במדבר צחר אתונות לחורות וכן יעשו לשבח יכנו יעקב שהוא לשון מרמה או לשון עקלקלות ויקראו אותו ישורון מן תם וישר. והנה אמר כי החורים שהם לאברהם ישבו בשעיר לפנים ובני עשו שהם זרע לאברהם ירשו אותם וישבו תחתם במעשה גם שהיו הם עם רב בארצם ועשו בא לגור שם ונתחזק עליהם כאשר עשה ישראל ליתר הגוים של אברהם. אשר נתן השם להם בכחו הגדול והנה הנחיל השם כל העמים ההם לזרעו של אברהם אחד מהם לעשו והשאר לישראל שהוא הבן הבכור ואין ראוי לגזול מעשו את אשר הורישם האלהים כי השם יקצוף על הגוזל מהם נחלה שהנחילם הוא יתברך כאשר יקצוף על הגוזל מישראל הארץ אחרי שהנחילה להם וכענין שיאמר על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי וגו' וזה טעם כאשר עשה ישראל שהזכיר כאן ועדיין לא נעשה וכן אמר עוד בבני עמון שהיא מארץ רפאים כי גם היא היתה של רפאים בתחלה והעמונים יקראו להם זמזומים מלשון זממו אל תפק אלא שנכפל כלומר עם שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות:

(כ) **תחשב** שהיא בחשבון ארץ רפאים. כלומר שהיא מכללה וכן מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון לכנעני תחשב וכן בני רמון הבארתי מבני בנימין כי גם בארות תחשב על בנימין. ואפשר שגם כן פירוש יחשבו אף הם הכתוב למעלה יאמר האמים אשר ישבו בה לפנים גם הם יחשבו רפאים שהיו מכללם והם כענקים ולכן יקראו אותם אמים והוא הנכון. והנה ארץ רפאים היתה גדולה מאד ולקחו מהם מואב ולקחו מהם בני עמון ונשארה ממנה לרפאים עצמם כי עוג היושב בעשתרות מהם כמו שאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים וביהושע ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים ולכן יאמר הכתוב בגבול מואב ועמון כי לרפאים יחשבו המואבים והעמונים הם שנו להם שמות אחרים אמים וזמזומים:

(כג) **והעוים** היושבים בחצרים עד עזה. יאמר כי העוים היושבים בערי חצרים אשר אין להם חומה סביב עד עזה שהיא גבול הכנעני כמו שאמר ויהי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה שהכפתורים שיצאו מכפתור השמידום והם יושבים תחתם והנה הכפתורים שהם מבני מצרים ואינם ממתנת אברהם ארצם היא של ישראל מפני שהכפתורים לכדו אותה מבני כנען והכתוב שאמר בארץ פלשתים כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל מן הטעם הזה היה כי הארץ ההיא היתה מתחלה לבני כנען ומפני זה הורישו ישראל בימי יהושע חמשת סרני פלשתים האשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים שהיו כולם ישבו גבול הכנעני בעזה ובאשקלון ובאשדוד ועקרון על שם מקומם הם נקראים כי השמידו העוים שהיו מבני כנען היושבים בגבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה וישבו תחתם וצידון גם הוא לפלשתים כמו שכתוב וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת. ועל דעתי העוים הם החוים כי המנהג בכתוב שיחליפו השמות כאשר אמרנו בהיותם מורים על ענין אחד והנחש יעות עצמו בדרך ובבראשית רבה אמר רבי אלעזר בר"ש שהיו בקיאין בעפרות כנחש בגלילא קורין לחויא עויא והנהגו בו חכמים לקרותו עכנא ולקרותו חכנא ואמר ויעתר לו וישמע תחנתו אמר רבי לוי בערביא קורין לחתירה עתירה ואמרו איכה יעיב באפו ה' אמר רבי חמא בר' חנינא איך חייב ה' ברוגזו אית אתרא דקורין לחובא עיבא חוקים עוקים ומורגל הוא בלשון מה עייא אומר בדבר זה על רבי חייא וכן נהגו רבותינו לומר על הסית הדעת שהוא במקום הסיע הדעת ובירושלמי לעולם הסיעו במשנה והסיע עצמו מלאכול וכן אמרו המפרשים בעושו ובאו כל הגוים שהוא חושו ובמכילתא רבי יאשיה אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שבמקום ב"ה מדלג על בתי בני ישראל עשאו מלשון פסיעות בחלוף חי"ת בעי"ן ועתה השלים להודיענו כל ארץ החוי שאבדה מהם כי ממנה לעשו והיא אסורה לנו וממנה לכפתורים ונקח אותה מהם ובב"ר מצאתי כי העוים הם רפאים אמרו בפסוק הנפילים היו בארץ רפאים הם העוים רפאים שכל מי שרואה אותם לבו רפה כשעוה עוים שהיו בקיאין בעפרות כנחש וכו' ועוד אמרו שם במתנתו של אברהם רבי דוסתאי בשם רבי שמואל לפי שאינו מזכיר כאן חוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם וכאשר עיינתי בזה מצאתי כי הדבר אמת ויציב ונכון וקיים כי השבעה גוים שירשו ישראל שהזכירם משה רבינו להם כמו שאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים גדולים ועצומים והששה מאלו נזכרים במתנתו של אברהם והחוי לא נזכר שם ועל כל פנים הוא הרפאים או מן קיני קנזי וקדמוני. ורבותינו כלם אומרים כי קיני קנזי וקדמוני לא נחלו ישראל

העוים לקחו עזה : (כד) החל רש . מירושה : (כו) ממדבר קדמות . לפי דעתי היא הנקרא מדבר מתנה : (כז) בדרך . הידוע . (כח) אכל בכסף תשבירני ואכלתי . אם הוצרכתי : (כט) כאשר עשו לי בני עשו . יש מפרשים כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני אם כן הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים והכתוב אמר על דבר אשר לא קדמו אתכם והוצרכו לפירוש זה בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי ולפי דעתי שפירושו על

הראת לדעת : ואת ארצו ה' וסי' נמסר בסדר זאת חקת התורה : החל ד' ג' קמץ וא' פתח וסימן החל רש לרשת. התל רש והתגר בו . החל וכלה . וגלות התל הזה בתרא פתח : אהל ג' ב' קמצין וא' פתח וסימן תת פחדך . אהל גדלך . ולא אחל את שם קדשי . בתדא פתח : ישמעון ה' וסימן והיה אם לא יאמינו . היום הזה אחל תת פחדך . ושמרתם ועשיתם כי . ועבדתם שם אלהים מעשה . כי ישמעון את שמעך דמלכים : סיהן ד' מלא בתורה וסימן על כן יאמרו המשלים באו חשבון . אוי לך מואב אבדת עם כמוש . ואשלח מלאכים ממדבר . ועשה ה' להם . ונמסר גם בסדר חקת :

תולדות אהרן (החל רש . שבועות לו) : אחל תת . תענית כ ע"ז כה : אשר ישמעון . תענית שם ע"ז שם : מדבר קדמות . שבת פט :

בְּאַתְרְהוֹן : כד קוּמוּ טוּלוּ וְעִבְרוּ יָת נַחֲלָא דְאַרְנוֹן חֲזֵי דִּמְסָרִית בִּידָךְ יָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן אֱמוֹרָאָה וְיָת אַרְעֵיהּ שָׁרֵי לְתָרָכוּתֵיהּ וְתִתְגְּרֵי לְמֶעְבַּד עִמֵּיהּ קְרָב : כה יוֹמָא הָדֵין אֲשָׁרֵי לְמִתַּן זִיוָעָתָךְ וְדַחַלְתָּךְ עַל אַפֵּי עַמְמַיָּא דִּתְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא דְיִשְׁמְעוּן שִׁמְעָךְ וִיזוּעוּן וְיִתַּבְּרוּן מִן קֳדָמָךְ : כו וּשְׁלָחִית אִזְגַּדִּין מִמַּדְבַּר קְדֵמוֹת לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן פִּתְגָּמֵי שְׁלָם לְמֵימָר : כז אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ בְּאוֹרְחָא בְּאוֹרְחָא אֵיזֵיל לָא אֶסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִסְמָאלָא : כח עִבוּרָא בְּכַסְפָּא תְּזַבֵּין לִי וְאֵיכוֹל וּמַיָּא בְּכַסְפָּא תִּתֵּן לִי וְאֶשְׁתֵּי לְחוּד אֶעְבַּר בְּרַגְלָי : כט כְּמָא דַעֲבַדוּ לִי

ס'

ד' ג' קמץ וא' פתח

ג' ב' קמץ וא' פתח

ס'

כו"ל מ"ל כמ"א הכר ד' מ"ל בתורה

כל קריאי מנא במ"ד חס' וכל בראשי דבות' חסר . ל' וכ"כ

כד קוּמוּ סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה : כה הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ : כו וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר : כז אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול : כח אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי : כט כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו

אתם מותרים לקחתה מידם : (כה) תחת כל השמים . (תענית כ וע"ז כה) למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג (ס"א סיחון) ונודע הדבר תחת כל השמים : (כו) ממדבר קדמות . (ספרי) אע"פ שלא צוני המקום לקרא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל גלוי לפניו שלא יקבלוה ואעפ"כ פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום . ד"א ממדבר קדמות ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצרים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון : (כט) כאשר עשו לי בני עשו . לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין

בעל הטורים

ראה נתתי בידך את סיחון . מלמד שהראהו שרו של סיחון וידו כפותה : החל ד' . תרי בהאי ענינא . החל וכלה . וגלות החל הזה . החל רש . החל וכלה שהיו מתבעת עממים שהם' בהם לא תחיה כל נשמה . וגלות החל . מלמד שרמז למשה הגלות . א"נ כי היכי דכתיב הכא החל רש אף התם נמי כתיב וירשו את עדי הנגב . וכדאיתא בתנחומא כל הנסים שעשה הקב"ה במדבר עתידין לעשות לישראל בציון : היום הזה . רמז שיעמוד לו השמש שהשמש נקרא יום : הזה אחל . בגימטריא בחמה : אחל ג' . אחל גדלך . אחל תת פחדך . ולא אחל את שם קדשי עוד . זהו שדרשו שעמדה חמה למשה כמו שעמדה ליהושע ומנלן דהויה בעמידת חמה דכתיב ואת שם קדשי אודיע ולא אחל את שם קדשי עוד ובעמידת החמה נודע שם קדשו בכל הארץ :

רמבן

ישראל ועתיד להנחילם להם ובהם נאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך וכן לא הוזכר בשום מקום שנחלום בימי יהושע אם כן הרפאים שנתן לאברהם הוא החוי שהוא הבן הששי לכנען ואביו קרא לו חוי ובימי אברהם כנו לו רפאים ועל דעתי הוא שם מכונה מן החוי על שם חור פתן ומאורת צפעוני כי הטמונים בעפר יקרא הלשון רפאים כמו הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם וארץ רפאים תפיל . והנה בני החוי הזה רבו למעלה וכאשר נפוצו משפחות הכנעני נחלה המשפחה הזאת ארצות גדולות ומהם שתקרא ארץ רפאים ומהם חורים ומהם עוים ובכללם כלם חוי וכולם רפאים כאשר בעמנו אפרים יהודה וישראל ובכללם כולם ישראל והשמות האלה כולם מתוארים מן החוי כי כאשר היה שמו חוי כנו לו מן חויא רפאים שהנחש שוכן בחורי עפר והחורי והחוי על שם הנחש כמו כן כאשר פירשתי והקב"ה נתן לאברהם הרפאים בכללם ומשה יזכיר לישראל החוי השם הראשון שקרא לו אביו כי ארץ רפאים בימי משה כבר נחלקה וממנה אסורה לישראל והנה הכתוב בא להזכיר בכאן ענין כל ארץ החוי שהם הרפאים בכל הנעשה ממנה אמר תחלה כי האמים גם הם מן הרפאים וירש אותם מואב וחזר ואמר כי החורי אשר הם גם כן מן רפאים ירש אותם עשו וחזר עוד ואמר כי ארץ בני עמון אף היא ארץ רפאים ואסר כל זה לישראל ועוד ספר כי גם כפתורים היוצאים מכפתור לקחו מארצם והיא מותרת לישראל והזכיר יהושע ארץ הפרזי והרפאים . אבל רש"י כתב עוים מפלשתים הם שעמהם נחשבים בספר יהושע העזתי האשדודי והאשקלוני הגתי והעקרוני והעוים ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל ללכת בארצם ולהוציאם מארצם הבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחת מידם . ולא נתכוונו אלי דברים הללו כי הכתוב לא ימנה העוים מפלשתים אבל ימנה חמשת סרני פלשתים ויזכירם ואחרי כן יזכיר העוים בעם אחר ויאמר כי מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה הכל תחשב מארץ כנען חמשת סרני פלשתים אשר ימנה וגם העוים שהם גוי אחר . ולדברי הרב הנה הותרו העוים שירשו אותם כפתורים ונשאר סרני פלשתים מי התירם ולמה יכבשו את כלם כי יהושע הוא המכבש את הפלשתים והעוים ועוד למה תהיה ארץ פלשתים לאברהם כלל ולמה הולך אבימלך לבריתו בזה ופלשתים מבני מצרים היו וכן הכפתורים ואינם מעשר עממין אבל הדבר בהפך כי הכפתורים והפלשתים השמידו מן הכנענים כי אבימלך מלך גרר היה והעזתי יושב בעזה וצידון עיר פלשתים ואלה מגבול הכנעני הם שנאמר ויהי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה והנראה בעיני כי פלשתים וכפתורים יחשבו עם אחד וכן אמר הכתוב כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור וזה טעם כפתורים היוצאים מכפתור כי יצאו מכפתור עם מעט לגור כאשר ימצאו והשמידו את העוים היושבים עד עזה שהם מזרע כנען וישבו תחתם בעזה ואשקלון ואשדוד וגת ועקרון והכל מגבולות כנען וחלקו אותה לחמשה סרניהם ושם הגלילות ההם פלשת ונקראו גם הם פלשתים ונשאר לעוים יתר ארצם כאשר הזכיר יהושע וזהו שאמר פלשתים שארית אי כפתור כי פלשתים הם וזה טעם אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים כמו שפירשתי שם . ומה שאמר הכתוב הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתים מכפתור וארם מקיר יספר מלחמות ה' כי הוא אשר העלה את ישראל מארץ מצרים באותות ובמופתים ובמלחמה והעלה פלשתים מכפתור ארצם כי הוציאם משם לתת להם בנס גדול את העוים והשמידום וישבו תחתם ועזבו כפתור לאחיהם או שהיה הענין כאשר הזכרתי כי העוים בני כנען יושבי הארץ בראשונה היה שמם פלשתים כי שם הארץ פלשת והכפתורים היוצאים מכפתור כאשר השמידום הגלו מהם לכפתור ארצם אשר היא מכלל ארץ מצרים ליד אחיהם וה' גאלם משם וחזרו למקומם לא ידענו באיזה דור מן הדורות והנה פלשתים יושבי ארץ כנען הם ולכך אמר הכתוב דבר ה' עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב וכן ישראל לא הורישו פלשתים עד שעבר זמן השבועה שמתו שלשה דורות מן הפלשתים באותה הארץ של אבימלך וכן אמרו במדרש כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך עדיין נכדו קיים זהו הראוי והנכון בענין הזה . אבל בגמרא בפרק ואלו טרפות אמרו כדברי רש"י במחלוקת ורב אמר התם עוים מתימן באו ותניא כותיה ותימן זרע אדום כדכתיב לאדום כה אמר ה' צבאות האין חכמה בתימן וזה אפשר הוא שיאמר הכתוב כי העוים שהם מבני עשו קלת ארצם עברה ביד הכפתורים כעמון ומואב שטהרו בסיחון ומה שכתבתי הוא הטוב והישר :

(כד) **ראה** נתתי בידך את סיחון . הדבור הזה הוא שאמור למטה ראה החלותי תת לפניך וקודם לכן שלח לו מלאכים ממדבר קדמות כי אחרי שיצונו השם החל רש והתגר בו מלחמה לא ישלח לו דברי שלום אעברה בארצך כי אם ישמע אליו יהיה עובר על דברי השם ואם ידע שלא ישמע יהיה שליחותו לריק ולא תחשוב לומר כי היא המצוה שנצטוינו כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום כי שם כתוב והיה כל העם הנמצא

רשי

לענין מכר אוכל ומים: עד אשר אעבור את הירדן. מוסב על אעברה בארצך: (לא) החלתי תת לפניך. (מ"ר) כפה שר של אמורים שלמעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו: (לב) ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים לעזור זה לזה: (לג) ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו: (לד) מתם. אנשים. בביזת סיחון נאמר בזונו לנו לשון ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבא לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזונו לנו לשון בזיון כך נדרש בספרי בפרשת וישב ישראל בשטים (במדב' כה):(לז) כל יד נחל יבוק. כל אצל נחל יבוק: וכל אשר צוה ה' אלהינו. שלא לכבוש הניחנו: (א) ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עלייה: (ב) אל תירא אותו. ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה

אבן עזרא

על טעם בדרך בדרך נלך כאשר עשו לי בני עשו שסבבו הר שעיר בדרך בדרך וכן כתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתו כי משם היה מקום ארץ כנען קרוב ולכן עברו על ער כי כן כתוב ורבים אמרו הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם: (לא) החלותי. בפתחות ה"א הבנין בעבור אות הגרון וכן העירותיהו בצדק. (לג) ונך. חסר נו"ן השרש: (לד) מתם. בני אדם: (לו) שגבה. מגזרת ונשגב ה' לבדו: (לז) אל ארץ בני עמון. שהוא היום בידם כאשר פירשתיו: לא קרבת כל יד. מקום כמו יד

הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים
הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר
אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ ל וְלֹא אָבָה
סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ
כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־
רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ
בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ששי לא וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת
לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל
רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃ לב וַיֵּצֵא
סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ
לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ לג וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו
וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ לד וַנִּלְכֹּד אֶת־
כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־
כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא
הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃ לה רַק הַבְּהֵמָה
בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר
לָכָדְנוּ׃ לו מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־
שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר
בַּנַּחַל וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה
קִרְיָה אֲשֶׁר שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל
נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ׃ לז רַק
אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־
יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־
צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ ג א וַנֵּפֶן וַנַּעַל
דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן
לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה
אֶדְרֶעִי׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־
תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ

כ' א' חסר וא' מ"ל
י"ו ר"פ בספרא
ל' וחסר
ב' בסורס
ג'
ב' וחסר
ה'
ד'
ג' בניו ק'
כל לישנא חסר במ"ב מ"ל
כל לישנא חסר במ"ד מ"ל
כל אורייתא חסר
ג'
סימן
ג'
ד'

בְּנֵי עֵשָׂו דְיָתְבִין בְּשֵׂעִיר
וּמוֹאֲבָאֵי דְיָתְבִין בִּלְחָיַת
עַד דְאֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא
לְאַרְעָא דַייָ אֱלָהָנָא יָהֵיב
לָנָא׃ ל וְלָא אֲבָא סִיחוֹן
מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן לְמִשְׁבְּקָנָא
לְמֶעְבַּד בִּתְחוּמֵיהּ אֲרֵי
אַקְשֵׁי יְיָ אֱלָהָךְ יָת רוּחֵיהּ
וְאַתְקֵיף יָת לִבֵּיהּ בְּדִיל
לְמִמְסְרֵיהּ בִּידָךְ כְּיוֹמָא
הָדֵין׃ לא וַאֲמַר יְיָ לִי חֲזֵי
דְשָׁרֵיתִי לְמִמְסַר קֳדָמָךְ יָת
סִיחוֹן וְיָת אַרְעֵיהּ שָׁרֵי
לְתָרָכוּתֵיהּ לְמֵירַת יָת
אַרְעֵיהּ׃ לב וּנְפַק סִיחוֹן
לְקַדָּמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ
לְאַגָּחָא קְרָבָא לְיָהַץ׃
לג וּמַסְרֵיהּ יְיָ אֱלָהָנָא
קֳדָמָנָא וּמְחֵינָא יָתֵיהּ וְיָת
בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ׃
לד וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְווֹהִי
בְּעִדָּנָא הַהִיא וְגַמַּרְנָא יָת
כָּל קִרְוַיָּא גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא
וְטַפְלָא לָא אַשְׁאַרְנָא
מְשֵׁיזֵיב׃ לה לְחוֹד בְּעִירָא
בַּזָּנָא לָנָא וַעֲדֵי קִרְוַיָּא
דִּכְבַשְׁנָא׃ לו מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל
כֵּיף נַחֲלָא דְאַרְנוֹן וְקַרְתָּא
דִּבְנַחֲלָא וְעַד גִּלְעָד לָא הֲוָת
קַרְתָּא דְּתַקִּיפַת מִנָּנָא יָת
כּוֹלָא מְסַר יְיָ אֱלָהָנָא
קֳדָמָנָא׃ לז לְחוֹד לְאַרַע
בְּנֵי עַמּוֹן לָא קְרֵיבְתָּא כָּל
כֵּיף נַחַל יוּבְקָא וְקִרְוֵי
טוּרָא וְכֹל דְּפַקֵּיד יְיָ אֱלָהָנָא׃ א וְאִתְפְּנִינָא
וּסְלֵיקְנָא אוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן
לְקַדָּמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי׃
ב וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תִּדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית

בעל הטורים

רק הבהמה. רק מיעוטא הוא רק בכחושים אבל השמנים ראשית החרם הקריבו לה': דרך הבשן. על שם שן שגדל [illegible] כדאיתא בגמרא:

ולא אבה סיחון בל משנה תורה ר"פ לא כמ"ץ ולא וסימן במס"ר: החלתי ב' וסימן ראה החלתי תת לפניך את סיחון. היום החלתי לשאול: החל ד' ג' קמץ וא' פתח וסימן נמסר לעיל בהאי סידרא: בנו ד' כתיב בנו וקרי' בניו וסימן ונך אתו ואת בנו. ואת בנו לא ידע. איש על בנו ועל בנתיו. ובנו יתגרו ואספו: מתם כל לישנא חסר במ"ד וסימן ממתים ידך ה' ב' בו. בדיך מתים יהרישו. מעיר מתים ינאקו: ונפן ג' וסימן ונפן המדברה. ונפן ונעבר. ונפן ונעל דרך הבשן: ואת ארצו ה' וסימן ויאמר ה' אל משה אל תירא אתו. ראה החלתי תת לפניך את סיחון ואת ארצו. קמו סעו ועברו את נחל ארנון. ויאמר ה' אלי אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו. ויאמר ה' אל יהושע. ונמסר גם בסדר חקת:

תולדות אהרן אוכל בכסף. ע"ב נו: כי הקשה ה' אלהיך. עקדה שער נו עקרים מ"ד פ' כה:

ספורנו

לתור להם מנוחה הם השמידו את העוים ומיד אותם כפתורים כבשו ישראל את הארץ: (ל) כי הקשה ה' אלהיך את רוחו. למען שלא להכות את ישראל לעבור בגבולו. ולמן

רמבן

הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך וכאן אם שמע להם לא היו נוגעים בו כלל אבל פי' ואשלח מלאכים כבר שלחתי מלאכים אבל הקדים דברי השם לבאר כי הקשה ה' אלהיך את רוחו לומר כי הכל סבה מאת השם כי כן אמר לי: (כח) וטעם אחל תת פחדך. כנגד ישראל שייראום כל העמים ואנשי כנען בלב נמס יצאו לקראתם אבל הקשה השם את רוחם לאמר טוב מותנו בחרבם מלהיות להם עבדים כי מה טעם לומר במשה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים והוא לא ילחם רק בשני המלכים האלה אבל היא הבטחה לישראל וביהושע כאשר אמר לו עיניך הרואות וזה טעם אחל רש לרשת את ארצו:

(לד) ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף. שהיו מן האמורי ונצטוו בכך שנאמר רק מערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה ואעפ"כ פתח להם בשלום שכך היא המצוה כאשר

אבן עזרא

יד הירדן: (ג) השאיר לו. כל אחד מישראל והוא פעל עבר: (ד) חבל ארגב. דברי המתרגם ארמית ידועים ויש אומרים שהוא שם אדם היה בחלקו מירושת אביו זה החבל ויש אומרים כי האל״ף נוסף והוא מגזרת ורגבים ידובקו בדרך רחוקה

עוג בבשן ד׳ וסימן ונלכד את כל עריו בעת ההיא. כל ערי המישור. כל ממלכת עוג בבשן. חצי הגלעד: בצרת ו׳ ומשניין וסימן במסרה רבתא: מנחל ד׳ וסימן ונקח בעת ההיא את הארץ. ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל. ולא הוסיף עוד מלך מצרים. מנחל בדרך ישרה: כל ערי המישור ט׳ פסוקים כל וכל וכל וסימן נמסר בסדר נשא: המישר כלם חסר במ״י וסימן במסרה רבתא: סלכה ג׳ וסימן כל ערי המישור וכל הגלעד. והגלעד וגבול הגשורי. ובני גד לנגדם ישבו: הנה ד׳ סבירין והנה וסימן נמסר בסדר כי תשא: הלה הוא ג׳ וסימן כי רק עוג. כתובה על ספר הישר. תדעת אתי נאם

תולדות אהרן

ששים עיר מגלה י שבועות טז ערכין לב: כל אלה ערים בצורות. מגלה שם שבועות שם ערכין לג: לבד מערי הפרזי. מגלה ג: צידונים יקראו. חולין ס: (והערבה והירדן. חגה ס):

יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דַעֲבַדְתְּ לְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דְיָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ ג וּמְסַר יְיָ אֱלָהָנָא בִּידָנָא אַף יָת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וּמְחֵינָהִי עַד דְלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב׃ ד וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְווֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא לָא הֲוַת קַרְתָּא דְלָא נְסֵיבְנָא מִנְּהוֹן שִׁתִּין קִרְוִין כָּל בֵּית פְּלַךְ טְרָכוֹנָא מַלְכוּתָא דְעוֹג בְּמַתְנָן׃ ה כָּל אִלֵּין קִרְוַיָּא כְּרִיכַן מַקְפַן שׁוּר רָם דִּילְהֶן דָּשִׁין וְעַבְּרִין בַּר מִקִּרְוֵי פַּצְחַיָּא דְסַגִּיאָן לַחֲדָא׃ ו וְגַמַּרְנָא יַתְהוֹן כְּמָא דַעֲבַדְנָא לְסִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן גַּמַּרְנָא כָּל קִרְוַיָּא גֻּבְרַיָּא נְשַׁיָּא וְטַפְלָא׃ ז וְכָל בְּעִירָא וַעֲדִי קִרְוַיָּא בַּזָּנָא לָנָא׃ ח וּנְסֵיבְנָא בְּעִדָּנָא הַהִיא יָת אַרְעָא מִיַּד תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּבְעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מִנַּחְלָא דְאַרְנוֹן עַד טוּרָא דְחֶרְמוֹן׃ ט צִידוֹנָאֵי קָרַן לְחֶרְמוֹן כְּרִיוֹן וֶאֱמוֹרָאֵי קָרַן לֵיהּ טוּר תַּלְגָּא׃ י כָּל קִרְוֵי מֵישְׁרָא וְכָל גִּלְעָד וְכָל מַתְנָן עַד סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי קִרְוֵי מַלְכוּתֵיהּ דְעוֹג בְּמַתְנָן׃ יא אֲרֵי לְחוֹד עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן אִשְׁתְּאַר מִשְּׁאָר גִּבָּרַיָּא הָא עַרְסֵיהּ

וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃ ד וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ ה כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד׃ ו וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם הַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ ז וְכָל־הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ׃ ח וַנִּקַּח בָּעֵת הַהִוא אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן׃ ט צִידֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר׃ י כֹּל עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ יא כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל הֲלֹה הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע

ס׳
י״ו מ״ל בתורה
כל לישנא חסר במ״ב מ״ל
כל לישנא חסר
ד׳. ב׳ חסר והאינון ו׳ ומשניין
ב׳ ומשמש א״ב
כל לישנא חסר במ״ד מ״ל
ג׳ ומ״ל
ד׳
ל׳ וחסר
ב׳. ט׳ פסוק כל וכל וכל
ג׳
ד׳
ד׳ סבירין וסגה
ל׳ כתיב ס׳ ג׳

רשי

משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנאמר (בראשית יד) ויבא הפליט והוא עוג: (ד) חבל ארגב. מתרגמינן בית פלך טרכונא וראיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין טרכונין למדתי חבל ארגוב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את ארגוב (מלכים ב׳ טו) אצל היכל מלך הרג פקח בן רמליהו לבן מנחם למדתי שכך נקראת שם הפרכיא: (ה) מערי הפרזי. פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן (זכריה ב) פרזות תשב ירושלים: (ו) החרם. לשון הוה הלוך וכלות: (ח) מיד. מרשות: (ט) צידנים יקראו לחרמון וגו׳. ובמקום אחר הוא אומר (דברים ד) ועד הר שיאן הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא. שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען. (יא) מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחביריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנאמר (בראשית יד) ויבא

בעל הטורים

גבהה דלתים ובריח. ס״ת חמה דכתיב ערים גדולות ובצורות בשמים: בזונו לנו. תחלה אמר בזזו לנו מתחלה היתה הביזה חשובה בעיניהם ולבסוף היתה כ״כ הרבה עד שהיתה בזויה בעיניהם וזהו בזונו לנו: הלה הוא. בגי׳ כתוב יצא מי שמלך הל״ם פנים וזהו דוד תמימי שלמון בועז עובד ישי דוד ויקח הערים הללו ד״א תרמז על משה שהיה בן ק׳ אמה ודלג י׳ אמות וכלי מלחמתו י׳ אמה והכהו בקרסוליו שהיו י׳ אמות:

ספורנו

ואמץ את לבבו. להלחם: (י) ערי ממלכת עוג בבשן. כי רק עוג מלך הבשן נשאר והטעם שמלך עוג באותו הגליל היה כי הוא לבדו נשאר מיתר הרפאים כי ממלחמת אמרפל וחביריו שהכו את רפאים בעשתרות קרנים נשארו רפאים רבים ואותם הנשארים הכו אותם בני עמון כמו שבאר למעלה וממלחמת העמונים נשאר הוא לבדו ובהיותו גבור בגבורת שאר הרפאים לכן מלך: (יא) באמת איש. באמת כל אחד מאותם הרפאים ומלת איש תורה כל אחד ואחד כמו איש לבצעו מקצהו. ויכו איש אישו וזולתם. אמר שע״פ שאותה הערש היתה תשע אמות ארכה באמת כל אחד מהם והיתה בלי ספק אמות בינוניות הרבה מאד יותר מתשע אמות אולי על אחת כמה וכמה. ובזה יובן גודל אותם הענקים וחזקם. ועכ״ז השמידו אותם בני עמון בגזרת האל יתברך כמו שבאר למעלה:

רמבן

כאשר אפרש בעה״י אבל לעוג מלך הבשן לא קרא לשלום שהוא יצא אליו למלחמה קודם שבאו לעיר שלו כלל וכבר פירשתי הענין בסדר זאת חקת: (ט) צידנים יקראו לחרמון שריון. ובמקום אחר הוא אומר עד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבע שמות להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבע מלכיות מתפארות בכך זה אומר על שמי יקרא וזה אומר על שמי יקרא לשון רש״י מדברי אגדה. ויתכן שיהיה השבח הזה כך אבל עיקר הכתוב לומר כי צידונים בני בכור כנען יקראו לחרמון שריון בהיותו בידם מלפנים והאמורי היושב בה עכשיו אשר מהם ילכדו אותו ישראל יקראו לו שניר והוא שלג בלשון כנען כמו שרש״י מעיד עליו וכן תרגם אונקלוס ובעבור שהוא הר השלג ומפני הקרירות יהיה חרם יקרא חרמון והוא לו שם כנוי ואולם גם שריון בלשון הצידונים שם שיורה על כך ושם הכד שיאון:

(יא) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל וגו׳. ענין הכתוב שבא להגיד כי עוד זה נקרא מלך האמורי בעבור כי מלך עליהם אבל הוא עצמו מן הרפאים הוא ולהגיד על גבהו וגדלו כי היו הרפאים עם גדול ורם כענקים אמר כי ערשו ערש ברזל לא יסבול אותו ערש עצים כשאר בני אדם והוא בעיר רבה שהיתה עיר מושבו וכאשר השמידו בני עמון את הרפאים כאשר נזכר למעלה ולכדה עירו ניצל הוא לבדו מידם וזהו שאמר כי רק עוג נשאר מיתר רפאים והנה נשארה מטתו שמה ברבה אשר היא עתה לבני עמון והעמונים קיימו אותה לעדות כי השמידו עם גדול ורם והאיש הגבור אשר כגובה הארזים גבהו וחסון הוא כאלונים לכדו ממנו מלכותו וזה טעם הנה כלומר הנה העדות קיימת ששם ערש

ויבא הפליט זהו עוג: באמת איש. באמת עוג: (יב) ואת הארץ הזאת. האמורה למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון: ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: (יג) ההוא יקרא ארץ רפאים. היא אותה שנתתי לאברהם: (טז) תוך הנחל וגבול. כל הנחל ועוד מעבר לשפתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: (יז) מכנרת. מעבר הירדן המערבי היתה ונחלת בני גד מעב׳ הירדן המזרחי ונפל בגורל׳ רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שפתו עד כנרת וזהו שנא׳ והירדן וגבול הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם.

הם

רחוקה: (יא) באמת איש. באמת כל אדם והנה הוא כפל ולא יתכן להיות באמתו כי מה בא הכתוב ללמד ועוד שלא יהיה בגלם אדם כלל: (יד) יאיר בן מנשה. פירשתיו שהוא מבני יהודה: הגשורי והמעכתי. שני גוים: (טו) ולמכיר. מפורש: (טז) תוך הנחל וגבול. שלו וכן והירדן וגבול: (יח) ואצו אתכם. עם בני ראובן וגד ידבר בעבור שהיו בכלל ישראל אמר אתכם ולא אותם והפך זה ויצו משה

את

אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחְבָּהּ
בְּאַמַּת־אִישׁ׃ יב וְאֶת־הָאָרֶץ ל׳ . ה׳
הַזֹּאת יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִוא מֵעֲרֹעֵר כל אורייתא חסר
אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן וַחֲצִי הַר־
הַגִּלְעָד וְעָרָיו נָתַתִּי לָראוּבֵנִי
וְלַגָּדִי׃ יג וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וְכָל־
הַבָּשָׁן מַמְלֶכֶת עוֹג נָתַתִּי לַחֲצִי
שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב ב׳ וכל יהושע יג דכוותא במ״ג
לְכָל־הַבָּשָׁן הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ כ״א
רְפָאִים׃ יד יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לָקַח ל׳ ר״פ
אֶת־כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־גְּבוּל
הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם
עַל־שְׁמוֹ אֶת־הַבָּשָׁן חַוֹּת יָאִיר עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ שביעי טו וּלְמָכִיר נָתַתִּי ל׳ ר״פ
אֶת־הַגִּלְעָד׃ טז וְלָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי ב׳
נָתַתִּי מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן
תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל
גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ יז וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן ב׳
וּגְבֻל מִכִּנֶּרֶת וְעַד יָם הָעֲרָבָה יָם ט׳ חסר בלוש׳ ד׳
הַמֶּלַח תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה
מִזְרָחָה׃ יח וָאֲצַו אֶתְכֶם בָּעֵת ל׳
הַהִוא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן
לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ
חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל כָּל־בְּנֵי־חָיִל׃ יט רַק
נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי כִּי־ ל׳. ל׳ וחסר
מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם ב׳
אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ מפטיר כ עַד
אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם
וְיָרְשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ד׳ בטעם בספרי בלישנא

עַרְסָא דְפַרְזְלָא הֲלָא הִיא
בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תְּשַׁע
אַמִּין אוּרְכַּהּ וְאַרְבַּע אַמִּין
פּוּתְיַהּ בְּאַמַּת מְלָךְ: יב וְיָת
אַרְעָא הָדָא יְרִיתְנָא בְּעִדָּנָא
הַהִיא מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל נַחְלָא
דְּאַרְנוֹן וּפַלְגוּת טוּרָא דְגִלְעָד
וְקִרְווֹהִי יְהָבִית לְשִׁבְטָא
דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד:
יג וּשְׁאָר גִּלְעָד וְכָל מַתְנַן
מַלְכוּתָא דְעוֹג יְהָבִית
לְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה כֹּל
בֵּית פְּלָךְ טְרָכוֹנָא לְכָל
מַתְנַן הַהוּא מִתְקְרֵי אֲרַע
גִּבָּרַיָּא: יד יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה
נְסֵיב יָת כָּל בֵּית פְּלָךְ
טְרָכוֹנָא עַד תְּחוּם גְּשׁוּרָאָה
וְאַפִּקֵירוֹס וּקְרָא יָתְהֶן עַל
שְׁמֵיהּ יָת מַתְנָן כַּפְרָנֵי יָאִיר
עַד יוֹמָא הָדֵין: טו וּלְמָכִיר
יְהָבִית יָת גִּלְעָד: טז וּלְשֵׁבֶט
רְאוּבֵן וּלְשֵׁבֶט גָּד יְהָבִית
מִן גִּלְעָד וְעַד נַחְלָא דְאַרְנוֹן
גּוֹ נַחְלָא וּתְחוּמָא וְעַד
יוּבְקָא דְנַחְלָא תְּחוּמָא דִבְנֵי
עַמּוֹן: יז וּמֵישְׁרָא וְיַרְדְּנָא
וּתְחוּמֵיהּ מִגִּינּוֹסַר וְעַד יַמָּא
דְמֵישְׁרָא יַמָּא דְמִלְחָא תְּחוֹת
מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא מַדִּנְחָא:
יח וּפַקֵּדִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא
הַהִיא לְמֵימַר יְיָ אֱלָהָכוֹן
יְהַב לְכוֹן יָת אַרְעָא הָדָא
לְמֵירְתַהּ מְזָרְזִין תַּעְבְּרוּן
קֳדָם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא: יט לְחוֹד
נְשֵׁיכוֹן וְטַפְלְכוֹן וּבְעִירְכוֹן
יְדַעְנָא אֲרֵי בְּעִיר סַגִּי לְכוֹן
יִתְּבוּן בְּקִרְוֵיכוֹן דִּיהָבִית לְכוֹן: כ עַד דִּינִיחַ יְיָ
לַאֲחֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן וְיֵירְתוּן אַף אִנּוּן יָת אַרְעָא דַּיְיָ

ה׳. ואת הארץ ה׳ וסימן נמסר בסדר וישלח: שבט המנשה ב׳ וסימן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה וכל יהושע דכוותא במ״ג וסימן ויתן משה. וישלחו בני ישראל. ויבאו אל בני ראובן ואל: ועד נחל ארנון י״ד פסוק אית בהון ועד ועד וסימן במסרה רבתא: וגבל ט׳ חסר וסימן נמסר בסדר חקת: ועד ים ד׳ יחידאין וסימן נמסר בסדר משפטים: אשר ה׳ אלהיכם ד׳ בטעמא בספרא בלישנא וסימן עד אשר יניח ה׳. ושמרת את חקיו ואת. שפטים ושטרים. שמת בטנא: יהושוע

רמבן

ערש ברזל וארוכה ורחבה מאד וקיימת היא ברבת בני עמון כי ערשו אשר בעשתרות היתה לשלל ואבדה:

וטעם באמת איש הגדול בבני אדם. כמו וחזקת והיית לאיש ועל דעת אונקלוס באמת איש באמת האיש ותרגום מלך וכן את הכבש אחד בלילה הוא וכן רבים כלומר באמת עוג עצמו:

(יב) **ואת** הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא. את הארץ הזאת האמורה למעלה מנחל ארנון עד הר חרמון ירשנו בעת ההיא:

מערער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד חרמון היה לשון רש"י. והנכון בעיני כי יאמר ואת הארץ הזאת שירשנו בעת ההיא מערוער נתתי לראובני וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה וכן רבים:

(יג) **כל** חבל הארגב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים. פירוש וכל חבל הארגב לכל הבשן אשר הוא נקרא ארץ רפאים כלשון וכל ההקדש

שמואל

יְהוָ֧ה אֱלֹהֵיכֶ֛ם נֹתֵ֥ן לָהֶ֖ם בְּעֵ֣בֶר הַיַּרְדֵּ֑ן וְשַׁבְתֶּ֗ם אִ֚ישׁ לִֽירֻשָּׁת֔וֹ אֲשֶׁ֖ר נָתַ֥תִּי לָכֶֽם׃ כא וְאֶת־יְהוֹשׁ֣וּעַ צִוֵּ֔יתִי בָּעֵ֥ת הַהִ֖וא לֵאמֹ֑ר עֵינֶ֣יךָ הָֽרֹאֹ֗ת אֵת֩ כָּל־אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֜ה יְהוָ֤ה אֱלֹהֵיכֶם֙ לִשְׁנֵי֙ הַמְּלָכִ֣ים הָאֵ֔לֶּה כֵּֽן־יַעֲשֶׂ֤ה יְהוָה֙ לְכָל־הַמַּמְלָכ֔וֹת אֲשֶׁ֥ר אַתָּ֖ה עֹבֵ֥ר שָֽׁמָּה׃ כב לֹ֖א תִּֽירָא֑וּם כִּ֚י יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֔ם ה֖וּא הַנִּלְחָ֥ם לָכֶֽם׃ ס ס ס

ס׳ דמטעין
כ׳ מ״ל
ס׳
כ׳ חסרים
ג׳ מ״ל וא׳ חסר

ק״ה, מלכיה סימן

אֱלָהָכוֹן יָהֵיב לְהוֹן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וּתְתוּבוּן גְּבַר לִירוּתְּתֵיהּ דִּיהָבִית לְכוֹן׃ כא וְיָת יְהוֹשֻׁעַ פַּקֵּדִית בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר עֵינָךְ חָזְיָן יָת כָּל דַּעֲבַד יְיָ אֱלָהָכוֹן לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין כֵּן יַעֲבֵיד יְיָ לְכָל מַלְכְּוָתָא דְּאַתְּ עָבַר לְתַמָּן׃ כב לָא תִדַּחֲלוּן מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָכוֹן מֵימְרֵיהּ מְגִיחַ לְכוֹן׃ ססס

שם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנא׳ (דברים ל״ג) וטרף זרוע אף קדקד:

את הלוים לקוח את ספר התורה כי אנכי ידעתי את מריך איננו מדבר עם הלוים רק עם כל ישראל ובעבור היות הלוים בכלל דבר אליהם:

ב׳ מלאים וסימן ואת יהושוע צויתי. אשר האריכו ימים: צויתי ה׳ וסימן נמסר בסוף סדר צו: תיראום ב׳ דין מלא וא׳ חסר וה׳ אתנו אל תיראם: הנלחם ג׳ וסימן לא תיראום דמשנה תורה. אתם ראיתם. אחד מכם ירדף אלף:

רמבן

שמואל הרואה ושאול בן קיש הושיבו נשים נכריות שהה״א בהם במקום אשר וכן רבים והיה נקרא מכלל ארץ רפאים על שם עוג המולך בה או משם שהיתה מתחלה לרפאים ונשארה לעוג כי הוא והעם היושב בה מיתר הרפאים:

* * *

כלי יקר

פרשת דברים

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. לא מצינו בכל המקרא שמשה ידבר אל כל ישראל כאחד וכי אפשר שיוכל לדבר עם ס׳ רבוא איש בפעם א׳ ולא מצינו לשון זה בכל המקרא כ״א כאן ובפ׳ הקהל שנאמר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם ואמרו רז״ל שהיה קורא המלך מן אלה הדברים והלאה כי בודאי יש יתום ודמיון בינייהם כי בכל התורה נאמר בני ישראל וכאן נאמר ישראל וכי אל ישראל דבר והלא אל בני ישראל דבר כל דבריו. והנה קרוב לשמוע בכל מקום שמזכיר בני ישראל הוא מדבר בכלל ההמון עם כי כולם בני ישראל המה אבל במקום שמזכיר ישראל הוא מדבר עם הגדולים שבישראל אשר כל אחד בשם ישראל שבא יכונה ודומה לו. ולפי שגדולי ישראל עליהם מוטל להוכיח את העם ואם לא יוכיחום אזי אשמת העם תלויה בהם על כן זרזם משה ע״ז יען שאין להם מקום לפטור מן העונש באמרם שגלוי לנו שאין התוכחה תועלת כי לא תועיל התוכחה לעם קשה עורף. לפי שאם לפניו ית׳ גלוי לפניהם מי גלוי וכן האשימם הנביא באמרו ואחרי לא יועילו הלכו שתלו העדר התוכחה בטענת שלא יועיל להם כי לא אבו שמוע וזה באמת אינה טענה כי עכ״פ המוכיח יעשה את שלו ומכל מקום למד אותם דרך התוכחה כי כל מוכיח הרוצה שיהיו דבריו נשמעים ולא יבעטו בתוכחתו אז יוכיחם ברמז ולא בפי׳ באופן שלא יבין דבריו כ״א זה המרגיש בעצמו כי הוא זה האיש אבל בתוכחת מגולה מסתמא יבעט. לכך אמר הקב״ה למשה שיקרא התורה הזאת המה הדברי מוסר שבפ׳ זו והמה נגד כל ישראל כי כל תוכחה היא דברים קשים המתנגדים אל כל ישראל ויקרא אותם באזניהם היינו ברמז שדומה למדבר בלחישה באופן שלא יכנס כ״א באזני זה היודע בעצמו שהוא חייב בדבר וזהו הרמז באלה הדברים אשר דבר משה אל כל הגדולים אשר בשם ישראל יכונו. ומה דבר להם היינו במדבר בערבה וגו׳ כ״ל ממני תראו וכן תעשו להוכיח ברמז כי זה סבה גדולה לקבלת התוכחה. וי״א כי דווקא אל הגדולים שקרא ישראל דבר ברמז מחמת הכבוד אבל בסמוך נאמר דבר משה אל בני ישראל דהיינו ההמון עם ולהם לא חלק כבוד אלא בפירוש אמר להם מעשה המרגלים והעגל. ואע״פ שהגדולים מסתמא לא נאשמו בכל הדברים אשר דבר ברמז מ״מ מאחר שלא הוכיחום תלה האשמה בהם ברמז. ונ״ל ליישב בזה מה שהקשו המפרשים למה לא נאמר ויהי בארבעים שנה בתחלת הפ׳. לפי שעיקר טעם של הודעת זמן זה טעמו להודיע שהתוכחה טובה להיות סמוך למיתה כדי שלא יהיה מוכיחו וחוזר ומוכיחו כ״ל שמא היום או מחר יהיה לו מקום לומר אל המוכיחו טול קורה כו׳ ודבר רע כזה אם הוא אפשרי להמצא אצל כלל ההמון עם מ״מ כל איש חיל רב פעלים בל ישא על שפתיו דבור כזה לפיכך תוכחה ראשונה שהיתה אל הגדולים לבד לא הוצרך לכתוב זמן זה כי אפי׳ בשאר זמנים תוכחה להם טובה כי לא יבעטו לומר טול קורה כ״א העבד נבזה האחוז בחבלי בוז וכל איש ירא אלהים לא ישמע על פיו דבור כזה. ועוד שדוקא התוכחות שנאמרו בפי׳ מן ויהי בארבעים שנה וגו׳ והלאה בהם יש לחוש שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו לאמר טול קורה כו׳ אבל תוכחה ראשונה זו האמורה ברמז אין לחוש לזה כי כל א׳ יכול לעשות את עצמו כלא יודע. ד״א תוכחה ראשונה לפי שמשה מעצמו אמרה ע״כ הזכירה ברמז כי היה ירא פן יכוה בגחלתן כאשר קרה לו כשאמר שמעו נא המורים אבל בסמוך נאמר דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה׳ אותו אליהם הוצרך לומר דברים כהוייתן:

בין פארן ובין תפל. לשון בין ובין אין לו שחר ויבוא כלל לפירוש רש״י ועוד קשה למה לא הזכיר לפחות ברמז ענין מי מריבה כמ״ש ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם א״כ הם היו מקציפים לה׳ ולמה לא זכרו משה בכלל כל הכעסים שהכעיסו אלא ודאי שרמז להם בלשון בין ובין כי בפארן היה מעשה המרגלים. ותפל ענינו שתפלו על המן ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל וביני ביני קרה ענין מי מריבה ואף על פי שמחלוקתו של קרח נכתב אחר מעשה מרגלים מ״מ קדם לו שהרי רש״י פי׳ וחצירות זה מחלוקתו של קרח שהיה בחצרות וכתיב ויסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן ומשם שלחו המרגלים ש״מ שבין מעשה מרגלים שבפארן ובין מעשה תפל לא הי׳ בידם כי אם מה שהם ניסו על מי מריבה כאלו אמר זכרו המעשה שעשיתם בין ב׳ גבולים אלו וזהו רמז תוך רמז לפי שגם משה חטא בזה והיה מתירא פן יאמרו לו טול קורה כו׳ על כן הבליע חטא זה בקודם ובמאוחר כי מהם לקח ראיה שהמה היו סבה ועיקר החטא תלוי בכם כי ראו מה שעשיתם בפארן שאמרתם נתנה ראש ונשובה מצרימה וכן בתפל אמרתם למה העליתנו ממצרים. וכן במי מריבה אמרתם ולמה העליתנו ממצרים מזה ראיה שכל עבירה גוררת עבירה בכיוצא בה והקודם והמאוחר מורה שגם חטא זה שנעשה ביני ביני יש לתלות בכם ולא בי:

בין פארן ובין תפל. לשון בין ובין מקום אתי להוסיף שאת ידו ולפרשו על מה דביני ביני בין י״ז בתמוז לתשעה באב כי פארן היינו מעשה מרגלים אשר בו בכו בכיה של חנם והוקבע בכיה לדורות בליל תשעה באב. ותפל היינו העגל אשר עשו כי מה שפרש״י שתפלו על המן אין לו דמיון במקרא ויותר היה נכון אם היה רש״י מפרשו מלשון היאכל תפל מבלי מלח כי כל דבר שאין בו טעם נקרא תפל וזה היה מסכים לדברי רש״י. אבל לפי דרכנו קרוב לשמוע שמעשה העגל רמז בתפל. כי מצינו לשון זה בע״ג בכמה מקומות בירמיה כתיב ובנביאי שומרון ראיתי תפלה הנבאו בבעל וגו׳ וכתיב נביאיך חזו לך שוא ותפל וגומר וכן יחזקאל קרא אותם טחי תפל וכן אמרו עושי העגל אלה אלהיך ישראל ובזה נתנו תפלה לאלהים וזה היה בי״ז בתמוז ובו ביום נשתברו הלוחות ובקיעת אבנים אלו הוקבע לדורות כי בי״ז בתמוז הבקעה חומת העיר ואבניה ובין ב׳ גבולים אלו ישראל רובץ בין המשפתים וזהו לשון בין ובין הנאמר כאן וכמ״ש כל רודפיה השיגוה בין המצרים כי בין חטא העגל ובין חטא המרגלים כרע רבץ ודוהו לא יוכלו קום. כי בדרך הטבע אין הגלה מפני שקט אויב כ״א בא׳ משני דרכים או בשניהם כאחד. הן מצד השגחת השי״ת המציל לכל הדבקים בו אף אם אינן עומדים בטבע מ״מ כשהן מקיימין ואהבת את ה׳ אלהיך הגורם הדבקות בהש״י אז הוא מציל לכל הדבקים בו. הן מצד הטבע כשהן מקיימין ואהבת לרעך כמוך אז איש את רעהו יעזורו אף אם הם חוטאים וסר ה׳ מעליהם מ״מ יש להם קצת תקוה בדרך הטבע אם לא תתנגד להם המערכה. ובב׳ זמנים אלו אבדו ישראל שניהם כא׳ וא״כ אל מי ינוסו לעזרה כי בי״ז בתמוז שעשו העגל בו ביום נזורו אחור ופנו אל הש״י עורף ולא פנים בחודש שמזלו סרטן שדרכו לילך לאחוריו כך נזורו אחור ואז אבדו הסגולה הבאה מפאת ההשגחה. ובט״ב היה מעשה המרגלים בו ביום נולדה מדת שנאת חנם בישראל כמ״ש ותאמרו בשנאת ה׳ אותנו הוציאנו וגומר פירש״י מה דבלבך על רחמך ומה דבלביה עלך כי המה סברו מאחר שכל אחד מהם שונא את חבירו כך מסתמא שונא אותם גם הקדוש ב״ה ועוד מאחר

שמשה

שטעו לומר שהקדוש ברוך הוא שונא אותם בחנם ח"ו ודאי שבע הענין מחייב זה שכל אחד ישנא את חבירו ותהר צרה זו ותלד מדה רעה זו אשר החריב בית ראשון וגם כי בבית ראשון היה שנאת חנם בין נשיאי ישראל ובבית שני פשטה הנגע בין כל ישראל כדאיתא במסכת יומא וזה היה בחודש אב שמזלו אריה כי כל אחד דמיונו כאריה יכסוף לטרוף את חבירו ואז אבדו גם הגאולה הטבעית כי אם אין אהבה ביניהם ואין אחד סומך ועוזר לחבירו מי יקום יעקב כי קטן ודל הוא. נמצא שבין גבולים אלו נתפרדה החבילה מכל וכל כי סרו מהר מן ה' וסרו גם איש מעל אחיו ונמצא שי"ז בתמוז ותשעה באב גדר מזה וגדר מזה ואין דרך לנטות ימין ושמאל לפיכך כל רודפיה השיגוה בין המצרים כל משמע אפילו רודף כל דהו חלש יוכל להם כי בזמן אחד נאצו את קדוש ישראל אלו קדושת ישראל התלוי באחדות האומה ובזמן שני נזורו אחור מן השכינה ואל מי ינוסו לעזרה. ע"כ אמר משה בתוכחה זו ראו כי אתם עומדים בין שני גבולים אלו בין המצרים מצד מעשה העגל ומעשה תפל וכדי לזרזם על התשובה אמר כן כי אם לא ישובו אז מעשה של העגל יקבע להם בכיה לדורות כי בו מאסו בארץ הקדושה על כן יהיה דינם לגלות ממנה כאשר באמת גלו בתשעה באב. ובמעשה תפל יסבבו בקיעת העיר בי"ז בתמוז וביני ירבצו בין המשפתים ואויב כל דהו ירדפם. ולפירוש זה צריכין אנו לומר שמלת ולבן רמז על שחלקו על המן שהיה לבן כפירוש רש"י. ודי זהב רמז לחטא בני גד ולאובן שהיה ממונם חביב עליהם יותר מגופם אף על פי שהיה להם די. ובחבורי עיר הגבורים פירשנו על צד הרמז פסוק אחד עשר יום מחורב על י"א יום שמתאבלים על חורבן בית המקדש בשנה והיינו תשעה ימים של חודש אב וי"ז בתמוז וי' בטבת ויען כי הוא רחוק מפשוטו קצרנו בזה אבל לשון בין ובין סובל פירוש זה אף בדרך פשוטו:

רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם. זו תוכחה ראשונה על שהאנשים שנאו את הארץ ונתישבו בהר זה ישיבה של קבע ולא פנו פניהם אל הארץ מקום מיוחד לקיום המצות ורב לכם הוא מלשון רב לכם בני לוי כלומר המעט הוא המרד והמעל הזה כי רב הוא באמת לכם ענין שבת ישיבה של קבע בהר הזה פנו הסבו פניכם אל הארץ וסעו לכם אל עצמות מקור שלכם כי משם נוצר חומר של אדה"ר כדרך שאמר לאברהם לך לך. ולקמן עשה פירוש מבואר על תוכחה זו ואמר ונסע מחורב ונלך את כל המדבר וגומר והיה לו לומר ונפן ונסע מחורב כדרך שאמר פנו וסעו אלא כך אמר להם עדיין בפחזותכם קיימיתון כי אני אמרתי פנו וסעו שכשתלכו מן הר חורב מקום שלמדתם עליו תורה תפנו פניכם אל הארץ מקום שמירת התורה כי לא המדרש עיקר אלא המעשה ואתם בלכתכם מחורב רוח אחרת היתה עמכם ליסע למקום מיוחד לת"ת ואל מקום שמירת המצות לא פניתם פניכם ובמרדכם אתם עומדים לשנא את הארץ לכך אמר ונסע מחורב ונלך את כל המדבר כל אחד מכם ישית אל המדבר פניו ולא אל הארץ שהרי המרגלים אמרו נשובה מצרימה אבל אחר מעשה המרגלים שיעד להם עונש גדול בתשובה שלא חזרו בתשובתם ושם נאמר ונפן ונסע. וי"א שהאשימם על שברחו מן הר חורב כתינוק הבורח מבית הספר וע"ז אמר רב לכם כי הימים אשר ישבתם בהר לא היו בעיניכם כימים אחדים באהבתם אותם אלא כימים רבים של צער וזהו רב לכם שבת בהר הזה לכם שהיה רב והרבה לכם ולא לי. ונראה ליישב בזה מ"ש באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו מדקאמר לנו הי' לו לומר באנו עד הר האמורי אלא כך אמר אתם באתם עד הר האמורי ולא אני כי אתם הסחתם דעתכם ומחשבתכם מכל וכל מן הר חורב אבל אני תמיד מחשבתי משוטטת שמה כאילו עדיין אני שמה כי המעמד הנכבד ההוא לנגד עיני הוא תמיד:

ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. בעת ההיא מורה באצבע על הזמן שאמר להם בואו ורשו את הארץ כי ראיתי שבזמן ההוא צריך שעה במינוי הדיינים כי זכות זה יספיק לכם להושיב אתכם על האדמה כמ"ש צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ פירש"י כדי הוא מינוי הדיינים להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם וכן פירשנו למעלה פרשת יתרו פסוק וכל העם על מקומו יבא בשלום מדלא קאמר ישב בשלום ש"מ שמדבר במקום שעדיין לא באו שמה ומדלא קאמר איש על מקומו ש"מ שמדבר במקום המיוחד לכל העם בכללו וזה כל א"י בכלל שכל ישראל יירשוה בזכות מינוי הדיינים לכך אמר הבו לכם אנשים את"ל שלא תרצה לעשות בגיני להקל מעלי מ"מ תעשו לכם להנאתכם כדי שתירשו את הארץ ועוד שנאמר נבל תבל גם אתה גם העם לכך נאמר הבו לכם אם לא למעני ומה שנאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם ואח"כ אמר איכה אשא לבדי טרחכם וגו' יש לפרשו בשני פנים. האחד הוא שלשון לא אוכל מורה על הדבר הנמנע ובלתי אפשרי לעשותו כלל ולשון איכה אשא מורה על דבר אפשרי אך שאינו מן הראוי לעשותו ולא אוכל משמע גם להבא כי בזמן ההוא באשר הוא שם היה הדבר אפשרי ולא נמנע כמו שפירש"י אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים כו' ואם כן בדור ההוא כפי המספר אשר היו בעת ההיא ודאי היה יכול אך שאם יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים אזי יהיה ודאי הדבר נמנע וכשאמר איכה אשא לבדי אמר כן על הזמן ההוא אע"פ שהוא אפשרי מ"מ אינו מן הראוי. וכשאמר לא אוכל אמר סוף סוף להבא לא אהיה אוכל לשאת לבדי ונתן טעם לדבר כי עכשיו ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב וזכותם גבר מצד שהוא אלהיכם העמיד אתכם על שיעור מספר זה ואותו סך אוכל לסבול. אמנם כשיצטרף אל זה גם זכות אבות מצד שהוא אלהי אבותיכם ודאי יוסיף עליכם ככם אלף פעמים וגומר ועל זה הזמן הראוי לבא בכל עת אני אומר סופי שלא אוכל כלל וגם עכשיו אינו מן הראוי ועל ההווה אני אומר איכה אשא לבדי וגומר. השני נסכים לפירש"י שפי' ה' אלהיכם הרבה אתכם נטל העונש מכם והטילו על הדיינים והדין דין אמת כי זה המחזיק הממון שלא כדין סובר שהדין עמו מאחר שהדיין פוסק לו כן הרי באמת הוא שלו וע"כ דין הוא שהדין קיים והדיין נושא אלומותיו של זה ונראה שלכך אמר והנכם היום ככוכבי השמים שהם קיימים וקיום זה בא לכם מצד ה' אלהיכם הרבה והגדיל אתכם והטיל עונש שלכם על הדיינים ועל זה אמר ג"כ ואשמם בראשיכם שאשמת העם תלוי בכ"מ בראשיכם כי ענין הדיינים בנין אב לכל התורה. ועל העונש אמר לא אוכל לבדי שאת אתכם לא אמר שאת טרחכם ומשאכם לפי שהטעמא שענשו של זה דומה כאילו נשא עונותו עליו והעונש לא אוכל שאת כלל כי ה' אלהיכם הרבה אתכם וגומר וכפירש"י. אבל אחר כך אמר על נשיאת טרחם ומשאם וריבם אף על פי שהוא אפשרי מכל מקום אינו מן הראוי ועליו אמר איכה אשא לבדי וגומר:

הבו לכם אנשים וגו'. מתחלה תלה בהם בישראל שיהיו ממונים מהם ואח"כ אמר ואשמם בראשיכם משמע שמפי משה יהיו ממונים ועוד בי"ת של בראשיכם מה טיבה כי הל"ל ואשמם ראשיכם ורז"ל דרשו שאשמות העם תלויה בראשיכם אמנם צריך לפרש זה כפי הפשט ואומר כי הראשים שהזכיר אינם הדיינים כי אם נשיאי השבטים ואומר משה אתם יש בידכם כח למנות דיינים שיהיו רודים בשבטיכם אבל אין בכם כח להשליטם גם על הנשיאים כי אם אני וע"כ אמר אתם הבו לכם אנשים כו' לשבטיכם שיהיו רודים בכל שבטיכם ואני אשימם גם בראשיכם שיהיו רודים גם בנשיאים שהם ראשיכם:

ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר. מהו לאמר למי יאמרו השופטים זה. ובעת ההיא מיותר לגמרי. ונראה שהזהירם על עינוי הדין אבל בעת ההיא לאמר באותו עת שברור לדיין להיכן הדין נוטה מיד יאמר פלוני אתה זכאי פלוני אתה חייב ומה שפירש"י מכאן הוו מתונים בדין אולי גם רש"י סובר שמשמעותו להזהיר על עינוי הדין. ומכל מקום למדין מזה גם להיות מתון בדין דאל"כ לשתוק קרא מיניה אטו ברשיעי עסקינן המענים את הדין בחנם אלא ודאי שכל דיין צריך להיות מתון בדין ויש לחוש שעי"ז יבא לידי עינוי הדין וישהה יותר מן הראוי על כן אמר בעת ההיא לאמר. ויכול להיות שדעת רש"י לפרש ואצוה דוגמת מ"ש פרשת ואתחנן ועשיתם לכם תמונת כל אשר צוך ה' אלהיך פירש"י צוך שלא לעשות ויהיה צוך לשון אזהרה שהזהירך שלא לעשות כך ואצוה את שופטיכם הוא לשון אזהרה ר"ל הזהרתים על בעת ההיא לאמר שלא יתחתך הדין מהרה בעת ההיא אלא יהיה מתון בדין והוא ענין נכון מצד הלשון:

ואצוה אתכם בעת ההיא וגו'. פירש"י אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות והם בספרי זכרם הרא"ם ומכללם הוא שדיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה. ונראה שע"ז אמר ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון ומקרא מסורס הוא וכאילו אמר שאצוה לכם כל הדברים אשר תעשון בעת ההיא או ביום שלאחריו. ועל זה האשימם הנביא באמרו מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים כי בדיני נפשות מלינין החובה וגומרין לאלתר הזכות והם הפליגו הפסק צדק ילין בה אם היה נראה להם שהוא צדק בדינו אז ילין בה היו מלינין הזכות אולי ימצאו לו חובה. ועתה מרצחים אם היה נראה בעיניהם באותו יום לחובה אז ועתה תיכף בלא לינה היו מוכנים לרצחו ולגמור דינו לחובה. ועדיין קשה לי על פירוש זה למה אמר ואצוה אתכם הל"ל ואצוה את שופטיכם. ונראה ליישב זה על דרך שמצינו בפרק דיני ממונות שדרש ר"נ בר יצחק מה שנאמר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו היינו ושמעתיו מפי הגבורה ונכון הוא כי איך יתלה משה איש עניו בעצמו ועדיין לא הזכיר משה שאחר שישמע מפי הגבורה ישיב להם מה דבר ה'. ונראה שעל זה אמר ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון ומקרא זה מחובר אשלמעלה כי הדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ואני אמליך בגבורה ושמעתיו ואחר שאשמע מפי הגבורה ואצוה אתכם ר"ל אשיב מכם תשובה תיכף בלי איחור אלא בעת ההיא אשר תשאלו ממני אשיב לכם את אשר תעשון ואל תחשבו מי יודע אם לעת כזאת אגיע למלך מלכי המלכים לשאול ממנו דבר הלכה ואולי עי"ז יבואו לידי עינוי הדין אלא תיכף בעת ההיא אשיב שואלי דבר כי כך מובטחני כמ"ש עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם פירש"י אמרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה לכך נאמר עמדו ואשמעה אל תלכו מכאן אלא עמדו פה ותיכף אשמעה מה יצוה ה' ועל זה אמר ואצוה אתכם בעת ההיא וגומר וזה פי' יקר:

ותקרבון אלי כלכם. פי' רש"י בערבוביא כו' קריבה של מתן תורה כהוגן היתה כו' למה לו להזכיר עכשיו קריבה של מתן תורה. אלא לפי שכל זה מענין התוכחה לומר כי עתה אני מאשים אתכם ע"י הקרבה של מ"ת. וכך אמר להם במתן תורה דנתי אתכם לכף זכות כשראיתי ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם אמרתי מי יתן והיה זה לבבם כל הימים. האמנם כשבאתם לשלוח המרגלים באתם בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים אגלאי מילתא למפרע שגם קריבה של מ"ת לא היה כהוגן לשם שמים ואדרבה היא ראיה שכל חפצכם קניני הגוף אבל קנין התורה רחוק מכליותיכם וע"כ שלחו הילדים את הזקנים לפניהם לומר אתם קודמים לקבל התורה כי בישישים חכמה אנחנו אחרונים כי אין התורה נאותה לנו כי אמרתם אחר כך שכל זקן כבר כבה חום הטבעי שלו ואינו הומה אחר חמדות העולם הזה כל כך כמו שנאמר אם אטעום עוד מאומה. על כן לכם יאות להתעסק בחכמות ואנחנו נתעלסה באהבים הן עוד היום גדול ורב מהיות קולות ה' בהלינו לעת זקנה כלות כחנו וזה היה טעם לכיבודם שכבדו את הזקנים והמופת על זה כי סופו מוכיח על תחלתו שהרי כשבאתם לשלוח מרגלים כדי לנחול את הארץ אשר לא יחסר כל טוב בה דחיתם הזקנים בשתי ידים לומר אנחנו קודמים להשתמש בחמדות העולם הזה אשר מן הארץ מוצאם ועוד היום כך המדה בישראל שדווקא בעסק התורה מכבדים זה את זה ולפעמים הכיבוד להקל מעליו וליתן עול התורה על זולתו. ועכ"פ כשבאים לעסק ממון גלה כבוד מישראל כי לעולם לא יכבדו הילדים את הזקנים לומר זקן ואינו לפי כבודו לעשות בכסף ובזהב וראוי להקדימו באיזו הנאה אלא כל דאלים גבר ואין חכמה ואין תבונה לנגדם שוה לכלום,

וצלה

ונראה שרש"י דייק כל זה מדאמרו ויחפרו לנו את הארץ לנו מיותר אלא כך פירושו כשראה משה קריבה זו שהילדים קדמו לזקנים שאלם למה זה והשיבו לו כדי שיחפרו לנו הארץ לנו ולא להם כי כל חמדות הארץ אינן שוין כ"א לנו ומדוייק מזה שדווקא הארץ לנו אבל קנין התורה להם מכאן הבנתי מדבריהם שגם קריבה של מ"ת שלא כהוגן היתה. ומה שנאמר וייטב בעיני הדבר אמר הן לו יהי כדבריכם שלכם יהיה הארץ ולי ולכל בני גילי הזקנים תהיה התורה לנו לנחלה כי חלוקה זו ודאי ישרה בעיני ומוכן אני לקבלה ומ"מ אבל אשמים אתם הן על פירוק עול תורה מעליכם הן היותכם להוטין כל כך אחר קנין הממון. דבר אחר לפי שאמרתם וישיבו אותנו דבר וייטב בעיני הדבר שישיבו כי הייתי בטוח בהבטחת הש"י שישיגו טובה הארץ וקודם ששמעתי תשובתם ייטב בעיני הדבר שסופן להטיב אבל כל עניניהם לא הוטבו בעיני הן ענין שלוח המרגלים הן הקריבה שלא כהוגן על כן פרט הדבר. ומן קריבה זו שהיתה שלא כהוגן נראה לי ליישב מה שאמרו רז"ל ח"י קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן. וכי הנביאים היו שמחים לאידם חלילה עד שאמר שנתקררה דעתו אלא כך פירושו שבכל הקללות חם לבו בקרבו מצריפה אשר שרף בו הספק לדעת למה זה ועל מה זה הפלא ה' את מכותם ואיזו עון פרטי גרם להם כל זה ולא נתקררה דעתו על בלי הגיד לו לבו מבטן מי ילאו כל התלאות האלה. עד שאמר לו הש"י ירהבו הנער בזקן אז מודע לו שכל העונשים הללו נמשכו מן חטא המרגלים שהיו הילדים דוחפים את הזקנים ובזה קבעו בכיה לדורות ועוד היום לא נטהרנו ממדה רעה זו הלא היא המחרבת שני בתי מקדשים ועוד ידה נטויה עד אשר ישקיף ה' וירא:

גם כי התאנף ה' בגללכם וגו'. בפסוק זה ילאו רוב המפרשים ללקוט ולא מצאו טעם מספיק איך הכניס גזירות משה בין המרגלים עיין ברמב"ן ובמהרי"א ובשאר מפרשים. ולפי מה שפירשנו למעלה פ' חקת בענין חטא מי מריבה שאילו היו ישראל בנים אמון בם ולא היו מקטני אמנה לא היה עונשו של משה גדול על שלא גרם להאמין כמ"ש יען לא האמנתם אמנתם לא נאמר אלא האמנתם שהוא לשון מפעיל יוצא לשני שלא גרמתם לישראל להחזיקם באמונה ומי צריך חיזוק לא זה שהוא מקטני אמנה אבל אם גם מקדמת דנא היו חזקים באמונה לא הי' צורך כ"כ לעשות בפניהם מעשה נסים כדי לחזק לבם באמונה ואע"פ שכבר נאמר ויאמינו בה' וגו' מ"מ המרגלים גרמו שסבו להיות בנים לא אמון בם כמ"ש משה בעצמו איך שאמר אליהם במעשה המרגלים ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' וגו' והודאת בעל דין כמאה עדים דמי כי משה הודה שבמעשה המרגלים נעשו בלתי מאמינים וכ"ש שהיה לו לעשות ענין הוצאת מים מן הסלע באופן שיחזרו לקדמותם בענין האמונה ולא עשה ע"כ נגזר עליו שלא לבא שמה ע"כ אמר אחר פסוק ובדבר הזה אינכם מאמינים וגו' גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם מהו גם אתה אלא כמו שהמרגלים לא יבואו שמה מצד שאינם מאמינים בה' כאמור כך גם אתה לא תבא שמה מזה הטעם כמו שכתוב יען לא האמנתם בי כי המחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו. דבר אחר לכך הכניס לכאן גזירה של משה כי הא בהא תליא כי על ידי גזירת המרגלים נתעכבו במדבר מ' שנה ובתוך זה הגיע זמנה של מרים למות ועי"ז פסק הבאר במיתתה וחסרו להם המים ונתגלגל ענין מי מריבה עי"ז ואלו לא חטאו המרגלים היו נכנסים לארץ מיד עם מרים ולא היה משה בא לכלל עונש זה. ומה שכתב בגללכם ולא אמר בעבורכם יש לישב על פי המדרש האומר שמשה נקבר מול בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור שהיו מתריזים כנגדו רעי וגלל לכך אמר בגללכם מלשון כאשר יבער הגלל ולכן נאמר גם אתה לרבות עצמותיו כמו שפירש"י על פסוק הנה אנכי מת אינני עובר אפי' עצמותי אינן עוברים וכל זה כדי לכפר על מעשה פעור:

רב לכם סב את ההר הזה. רבים אומרים כי פסוק זה נוקב ויורד עד התהום ויש בו רמז לשעה ולדורות וענין סבוב זה שילכו סחור סחור לכרם ה' צבאות לא יקרבו כי ימים רבים לישראל שיהיו נדים ונעים סביבו ולא יותן לישראל כח עליהם עד מדרך כף רגל עד שיבא מי שנאמר בו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים וכל זמן שישראל הולכים סחור סחור נאמר להם פנו לכם צפונה ודרשו בזה אם הגיע שעתו של עמלק הצפינו עצמכם. וענין הצפנה זו נ"ל שאם ימצא האיש הישראלי בגלות איזו הצלחה זעיר שם אזי יטמינו ויצפינו הכל בפני עמלק כי אין לך אומה שמתקנאת בישראל כמו עמלק כי לדעתם הכל גזולה בידם מהם מן ברכת יעקב אבינו שלקח ברכותיו של עשו במרמה וכן יעקב צוה לבניו למה תתראו פי' רש"י בפני בני ישמעאל ועשו כאלו אתם שבעים כי שניהם סוברים שיצחק גזל הצלחת ישמעאל ויעקב גזל הצלחת עשו ע"י השתדלות ע"כ צוה דווקא על עשו פנו לכם צפונה שלא יתקנא בכם. וזה הפך ממה שישראל עושין בדורות הללו בארצות אויביהם כי מי שיש לו מנה הוא מראה את עצמו במלבושי כבוד ובתים מפוארים וחשובים כאלו היה לו כמה אלפים ומגרים האומות בעצמם ועוברים על מה שנא' פנו לכם צפונה ומנהג זה הוא ברכת בני עמנו והוא המסבב את כל התלאה אשר מצאתנו והמשכילים יבינו ליקח מוסר:

ויהי כאשר תמו וגו' וידבר ה' אלי. פירש"י מן שעת המרגלים לא נתיחד אלי הדבור. ומקשים כאן והלא אמירה רכה מורה יותר על חבה מן לשון דבור המורה על הקשות. ואומר אני היא הנותנת לפי שכל דבור קשה הוא תוכחה ומוסר כמו אלה הדברים לפי שהם דברי תוכחות כולו וע"כ יש בהם יותר חבה כי את אשר יאהב ה' יוכיח לנשוקי אמירה רכה אין בה מוסר וע"כ אין בה חבה כ"כ כי מה שאמרו לשון קשות ורכות בלשון דבור ואמירה היינו מצד הענין עצמו אם יש בו רחמים או דין אבל לא מצד המקבל כי בזמן שהאוהב חפץ בנאהב ורוצה שיהיה רושם הדבור קבוע בו לא יסור ממנו הוא מדבר קשות וקולות וברקים של מתן תורה יוכיחו שנאמר למען תהיה יראת ה' על פניכם לבלתי תחטאו אבל בזמן שאין האהבה עזה כל כך הוא מדבר בשפה רפה ולשון רכה ואין רשומם קבוע כל כך:

אל תצרם ואל תתגר בם. לא נאמר כאן ואל תתגר בם מלחמה כדרך שנאמר למעלה אצל מואב לפי שגירוי בעלמא בלא מלחמה לא נאסר למואב אבל לעמון אסר אפילו שום גירוי בלא מלחמה לפי שמואב שכר על ישראל את בלעם ולא מצינו שהיה לעמון חלק בזה אף על פי שלא הועילו מעשיו מכל מקום גרם צער לישראל ועוד שמואב היה לו חלק גם בזנות ולא מצינו זה בבני עמון אע"פ שמצד שלא קדמו בלחם ומים גרמו להם לזנות כמבואר למעלה פ' פנחס מ"מ לא מצינו שהפקירו בנותיהם ואולי נמשך זה לפרסם כי גם במעשה של בנות לוט היתה אחת צנועה קצת:

היום הזה אחל תת פחדך. רז"ל למדו מן ג"ש דאחל אחל שמשה העמיד החמה כדרך שהעמיד יהושע. ורמז זה במלת אחל כי ודאי זה התחלה המביאה לידי גמר הענין כי לא יכול להיות הגמר זולת התחלה זו לפי שהאומות בטחו בכח המזלות ורובם היו עובדים לשמש וכן אמרו המרגלים שיש להם ערים גדולות ובצורות בשמים ולא דרך גוזמא אמרו בשמים אלא אמרו שכל מעשה תקפם וגבורתם מצד המזלות שבשמים וכשהקדוש ברוך הוא מפיל האומה אז תחלת נפילתן הוא ע"י שמפיל תחלה אלהיה ואחר כך על מלכי האדמה תרד ע"כ היתה העמדת החמה במשה ויהושע התחלה לנפילתן כי כשהמזל עומד מן תנועתו בהכרח יפלו במפלים כל הבוטחים בו ורגזו וחלו מפניו ע"כ נרמז העמדת החמה במלת אחל להורות שנפילתן היתה תלויה בהתחלה זו ועל זו ההתחלה אמר ראה החלותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש וגו' ויצא סיחון וגו' על מה אמר החלותי כי עדיין לא נתן כלום בידו אם מתת ה' והבטחתו כאלו היא נתונה כבר א"כ למה אמר ראה החלותי כבר היה גם הגמר אלא ודאי שעל העמדת החמה אמר כן יוכל להיות שגם זה דעת רש"י שאמר כפה שר של אמורים למעלה כולו אבל השר לא פורש במקרא במלת העמדת החמה רמז מגזירה שוה דאחל אחל. ומה ששלח משה אל סיחון דברי שלום אע"פ שכבר אמר לו ה' החל רש והתגר בו מלחמה לפי שידע משה ברוח הקודש שעליו שלא ישמע סיחון ומכל מקום פתח בשלום מפני חילול השם שלא יאמרו האומות שבאים עליהם בעקיפין ולמד זה ממדבר קדמות כפירש"י כי גם במתן תורה היה גלוי לפניו ית' שלא ירצו לקבלה וגם היה גלוי לפניו ית' שלא ישמע פרעה ואמר למען תתו בידך כיום הזה רצה לומר כמו הגלגל היומי שזה דהיינו החמה נתונה בידך כך הוא יהיה נתון בידך ומכאן רמז נכון שמשה העמיד השמש:

הפטרת דברים בישעיה סימן א

חֲז֗וֹן יְשַֽׁעְיָ֙הוּ֙ בֶן־אָמ֔וֹץ אֲשֶׁ֣ר חָזָ֔ה עַל־יְהוּדָ֖ה וִירוּשָׁלִָ֑ם בִּימֵ֨י
עֻזִּיָּ֧הוּ יוֹתָ֛ם אָחָ֥ז יְחִזְקִיָּ֖הוּ מַלְכֵ֥י יְהוּדָֽה : שִׁמְע֤וּ שָׁמַ֙יִם֙
וְהַאֲזִ֣ינִי אֶ֔רֶץ כִּ֥י יְהוָ֖ה דִּבֵּ֑ר בָּנִים֙ גִּדַּ֣לְתִּי וְרוֹמַ֔מְתִּי וְהֵ֖ם פָּ֥שְׁעוּ
בִֽי : יָדַ֥ע שׁוֹר֙ קֹנֵ֔הוּ וַחֲמ֖וֹר אֵב֣וּס בְּעָלָ֑יו יִשְׂרָאֵל֙ לֹ֣א יָדַ֔ע עַמִּ֖י
לֹ֥א הִתְבּוֹנָֽן : ה֣וֹי ׀ גּ֣וֹי חֹטֵ֗א עַ֚ם כֶּ֣בֶד עָוֺ֔ן זֶ֣רַע מְרֵעִ֔ים בָּנִ֖ים
מַשְׁחִיתִ֑ים עָזְב֣וּ אֶת־יְהוָ֗ה נִֽאֲצ֛וּ אֶת־קְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֖ל נָזֹ֥רוּ
אָחֽוֹר : עַ֣ל מֶ֥ה תֻכּ֛וּ ע֖וֹד תּוֹסִ֣יפוּ סָרָ֑ה כָּל־רֹ֣אשׁ לָחֳלִ֔י וְכָל־
לֵבָ֖ב דַּוָּֽי : מִכַּף־רֶ֤גֶל וְעַד־רֹאשׁ֙ אֵֽין־בּ֣וֹ מְתֹ֔ם פֶּ֥צַע וְחַבּוּרָ֖ה
וּמַכָּ֣ה טְרִיָּ֑ה לֹא־זֹ֙רוּ֙ וְלֹ֣א חֻבָּ֔שׁוּ וְלֹ֥א רֻכְּכָ֖ה בַּשָּֽׁמֶן : אַרְצְכֶ֣ם
שְׁמָמָ֔ה עָרֵיכֶ֖ם שְׂרֻפ֣וֹת אֵ֑שׁ אַדְמַתְכֶ֗ם לְנֶגְדְּכֶם֙ זָרִים֙ אֹכְלִ֣ים
אֹתָ֔הּ וּשְׁמָמָ֖ה כְּמַהְפֵּכַ֥ת זָרִֽים : וְנוֹתְרָ֥ה בַת־צִיּ֖וֹן כְּסֻכָּ֣ה בְכָ֑רֶם
כִּמְלוּנָ֥ה בְמִקְשָׁ֖ה כְּעִ֥יר נְצוּרָֽה : לוּלֵי֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת הוֹתִ֥יר
לנו

פירוש

חזון. ל' מראה נבואה : יותם. ושל יותם ושל אחז : שמעו. מרחוק : והאזיני. מקרוב : אבוס. מקום מאכל הבהמה : לא ידע. לא אבה לידע : מרעים. לעצמם : נזרו. נבדלו : אחור. מדרכי אבותם : תכו. על אשר תכו : דוי. ל' מדוה :

המלות

מתם. לשון תמימות : טריה. לחה : זרו. ל' רפואה : חבשו. לשון רפואה : אתה. לעיניכם יאכלו אותה : כסכה. כסכה לבדה : כמלונה. ל' מלון : במקשה. שדה של קשואין : נצורה. חרבה :

לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ: שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה: לָמָּה־לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי: כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי: לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה: חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא: וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ: רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ: לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה: לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ: אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ: וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר: אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים: כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם: שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם: לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי: וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ: וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה: צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה:

פירוש המלות

קציני. נגידים ושרים: מריאים. שורים מפוטמים: פני. כמו לפני: און. לא אוכל לראות זה: לטורח. למשא כבד: הדלו. חדלו לכם מלהרע: אשרו. כמו ישרו החזיקו: חמוץ. כמו המוס: ונוכחה. ענין ברור טענות: כתולע. הוא תולעת שני: ומאנתם. ל' קבלת מוסר: תאכלו. תסרבו: חרב. כמו בחרב: תאכלו. לשון כליון: מלאתי. כמו מלאת: לסיגים. מה שנפלט מהכסף: סבאך. יינך: מהול. מזוג: שריך. מעותים: שלמונים. שלומים: הוי. כמו אוי לשון תאניה: ואסירה. פעם אחר פעם. כבור. הוא בורית: בדיליך. בדיל המעורב בכסף:

פרשת ואתחנן

רשי

(כג) **ואתחנן** אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו (שמות ל"ג) וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן. ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאיתא בספרי: בעת ההיא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר (ספרי): לאמר. זה אחד מג' מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו: (כד) ה' אלהים. רחום בדין: אתה החלות להראות את עבדך. (שם) פתח להיות עומד ומתפלל אע"פ שנגזרה גזירה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי (שמות ל"ב) ועתה הניחה לי וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי היה תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו: את גדלך. זו מדת טובך וכן הוא אומר (במדבר יד) ועתה יגדל נא כח ה': ואת ידך. (פסיקתא) זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם: החזקה. שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזקה: אשר מי אל וגו'. אינך דומה למלך שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו

כג וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר:

כד אֲדֹנָי יֱהוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה

ד' כתיב כן בתורה. ב' ג' ומ"ל

כג וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימָר:

כד יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ שָׁרִיתָא לְאַחֲזָאָה יָת עַבְדָּךְ יָת רְבוּתָךְ וְיָת יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא דְּאַתְּ הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא וְלֵית דְּיַעְבֵּד

תולדות אהרן ואתחנן אל ה'. ברכות ל לב. כל הפרשה עקרים מ"ד פ' כא: ה' אלהים. ברכות לב ע"ג ז:

אבן עזרא

(כג) **ואתחנן**. הטעם וכבר התחננתי כי כאשר הזכיר יהושע ואמר צויתי בעבור כי אינני עובר עמכם כי התחננתי לשם לעבור עמכם בעבור כי לגדולת השם אין חקר וחדשים לבקרים רבה אמונתך: (כד) אתה החלות. אמר חכם מהחכמים אתה החלות להראות את גדלך בשמים ובארץ במעשים שנוהג העולם בם: ואת ידך החזקה. באותות שנעשו על ידו עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו והטעם תקיף בשמים ששם המלאכים והצבא ובארץ ששם החיות

אדני ה' כל אורייתא וכתיביא ה' אלהים בר מן ה' אדני ה' וסימן במסרה רבתא: להראות ג' ומלאים וסי' אתה החלות. להראות העמים והשרים. להראות את אסתר:

בעל הטורים ואתחנן. לעיל כתיב לא תיראום חזקתי את ישראל אולי ירחם עלי: ואתחנן. בגימטרי' שירה שאמר לפניו שירה כדי שישמע תפלתו: סמך ה' אלהיכם לואתחנן לומר שויתי ה' לנגדי תמיד: החלות ב' במסרה. אתה החלות. אשר החלות לנפול לפניו. אתה החלות להראות במה שכבשת לפני סיחון ועוג וזהו החלות לנפול לפניו במה שהתחלת להפיל. תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות רמוז משה. ומתחיל הפסוק בתי"ו ומסיים בתי"ו לפי שלא זכה ליכנס בארץ שהיא ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה: להראות. תג על הרי"ש שהראיתני אף מה שלא בקשתיך: להראות ג' במסרה. להראות את עבדך. ואידך להראות העמים והשרים את יפיה. אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר. וזהו שדרשו שהראה לו הקב"ה למשה כל מה שאירע לישראל היאך ישבו בשלותם וכל המלכים שעתידים להציק להן. וזהו להראות העמים והשרים את יפיה. היאך היו ביופין ובשלותן. וכן להשמידם נתן לו להראות. שהראהו המציקים להם: את עבדך. שאמרת לא כן עבדי משה. הפסוק מתחיל באל"ף ומסיים בכ"ף ויש בו כ"א תיבות כנגד אך טוב לישראל וכנגד אהיה:

רמבן

באשר הזכיר כבוש ארץ סיחון ועוג. ואמר ואת יהושע צויתי בעת ההיא הזכיר כי אני לא אעבור שם כי התחננתי אל השם הנכבד ולא שמע אלי וצוה אותי לחזק את יהושע כי הוא יעבור: (כג) **וטעם** בעת ההיא. רמז לעת הגזרה שהזכיר גם בי התאנף ה' ולא הזכיר שם התחנה ביום המעשה והנכון כי בעת ההיא בעת הנזכרת שכבשתי סיחון ועוג והתחלתי להלחם בעממין שניתנו לישראל וחלקתי הארץ לשני השבטים והיה זה כאשר נאמר לו עלה אל הר העברים הזה כי אז בקש רחמים על הדבר והתחנן התחנה הזאת וכאשר לא שמע השם בקולו חזר והתפלל יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה כמו שנזכר שם וזהו וצו את יהושע אבל הזכיר שם התפלה אשר נענה עליה וכאן הזכיר זה להודיע כי הארץ היתה חביבה עליו מאד ולא זכה אליה בעבורם כל זה מתוכחותיו: (כד) **ה'** אלהים רחום בדין לשון רש"י. ולא השגיח הרב כי ה' הראשון הוא כתיב באל"ף דל"ת והשני הוא כתוב ביו"ד ה"א שבו אמרו כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים אלהים זו מדת הדין אבל השמות הנזכרים כאן אדון במדת רחמים וכך אמרו בילמדנו אמר לו רבון העולמים אי מתבעי לי בדין הב לי ואי לא מתבעי לי בדין רחם עלי כשם שאמר אברהם ה' אלהים מה תתן לי וגו' וגם באברהם כך שם כתובים הראשון אל"ף דל"ת והשם

ספורנו

ואתחנן אל ה': (כד) ואת ידך החזקה. לשנות טבע הנבראים הבלתי נפסדים שלא יוכל זה זולתך. וכל אלה עשית כדי להביא את ישראל לארץ ולכן

אבן עזרא

החיות ובני אדם ; כמעשיך. שהם כולם בחכמה ; ובגבורתך. ביכלת וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל ואם הארץ תהיה חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה : (כז) עלה ראש הפסגה. הוא הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה : (כט) ונשב בגיא. טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה כי משם נסעו אל ערבות מואב והגיא הוא בהר העברים כי כן מפורש ועתה החל לדבר על המצות ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בע"ג : (א) מלמד אתכם לעשות. כי עיקר הלמוד לעשות המצות : למען תחיון. כי עובדי פעור נשמדו : וירשתם. בעבור שנא ונעלם היו"ד בשבר הוי"ו נשבר עי"ן הפעל ואפס על משקלו : (ב) לא תוסיפו. מדעתכם ותחשבו כי היא עבודה לשם גם

ם

רשי

מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך. ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב (דברים ב) ראה החלותי תת לפניך הראני מלחמת ל"א מלכים : (כה) אעברה נא. אין נא אלא לשון בקשה : ההר הטוב הזה. זו ירושלים : והלבנון. (יומא לט) זה בית המקדש : (כו) ויתעבר ה'. (ספרי) נתמלא חמה : למענכם. אתם גרמתם לי וכן הוא אומר (תהלים קו) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם : רב לך. (ספרי) שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן ומפציר. ד"א רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך : (כז) וראה בעיניך. בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כלה שנאמר (דברים לד) ויראהו ה' את כל הארץ : (כח) וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות : וחזקהו ואמצהו. בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל : כי הוא יעבור. אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב לו (יהושע ז) ויכו מהם אנשי העי וגו' וכיון שנפל על פניו אמר לו (שם ז) קום לך קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אינן עוברין : (כט) ונשב בגיא וגו'. (ספרי) ונצמדתם לע"ג ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי : (ב) לא תוסיפו. (ספרי שם) כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש

כְּעוֹבָדָךְ וּכְגִבַּרְתָּךְ׃
כה אֶעְבַּר כְּעַן וְאֶחֱזֵי יָת
אַרְעָא טַבְתָּא דִּבְעִבְרָא
דְיַרְדְּנָא טוּרָא טָבָא הָדֵין
וּבֵית מַקְדְּשָׁא׃ כו וַהֲוָה רְגַז
מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי בְּדִילְכוֹן וְלָא
קַבֵּיל מִנִּי וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי לָךְ
לָא תוֹסֵיף לְמַלָּלָא קֳדָמַי עוֹד
בְּפִתְגָּמָא הָדֵין׃ כז סַק לְרֵישׁ
רָמָתָא וּזְקוֹף עֵינָךְ לְמַעְרְבָא
וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא
וּלְמַדִּינְחָא וַחֲזֵי בְעֵינָךְ אֲרֵי
לָא תְעִבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין׃
כח וּפַקֵּיד יָת יְהוֹשֻׁעַ
וְתַקְּפֵהִי וְאַלְּמֵהִי אֲרֵי הוּא
יְעִבַּר קֳדָם עַמָּא הָדֵין וְהוּא
יַחְסֵין יָתְהוֹן יָת אַרְעָא
דְתֶחֱזֵי׃ כט וִיתֵבְנָא
בְּחֵילְתָּא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר׃
א וּכְעַן יִשְׂרָאֵל שְׁמַעוּ
לִקְיָמַיָּא וּלְדִינַיָּא דַּאֲנָא
מַלֵּיף יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּדִיל
דְּתֵיחוֹן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת
אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָא דַּאֲבָהַתְכוֹן
יָהֵיב לְכוֹן׃ ב לָא תוֹסְפוּן
עַל פִּתְגָמָא דַּאֲנָא מְפַקֵּיד

ל' וג' חסר בלישנא
ס'
כ' ד' מ"ל ודין חסר
ב' מ"ל בליש'
פ'
ג'
ס' ג' מ"ל וב' חסר
ו'
ל' ב' וכרס' וחזקהו
פ"ל מ"ל כתורס
ל'
קדמאה למען תחיו ובאתם תניינא למען תחיון וטוב לכם.
ב' חסר

כְּמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ כה אֶעְבְּרָה־
נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב
הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן׃ כו וַיִּתְעַבֵּר יְהוָֹה
בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר
יְהוָֹה אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר
אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה׃ כז עֲלֵה ׀
רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה
וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה
בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן
הַזֶּה׃ כח וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ
וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם
הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ כט וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל
בֵּית פְּעוֹר׃ פ
ד א וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־
הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן
תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָֹה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן
לָכֶם׃ ב לֹא תֹסִפוּ עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר

וכגבורתך ל' כתיב כן וג' בלישנא וסי' אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך. איה קנאתך וגבורתך. וגבורותיך יגידו. ב' קדמאי גבורתך כתיב (ע' מנו"ס) : ואראה ה' וסי' נמסר בסדר שמות : והלבנן ה' ד' מלאים ודין חסר נמסר בסדר אלה הדברים : תוסף ב' מלאים בלישנא וסימן אל תוסף דבר אלי. את כל הדבר אשר : בדבר הזה ח' וסי' במסרה רבתא : וצפונה ה' ג' מלאים וב' חסרים וסימן והיה זרעך כעפר חסר. עלה ראש הפסגה (ע' מ"ס). וצפנה פנה אל הגלגל חסר. נגבה לאפרים וצפונה.

תולדות אהרן אעברה נא. ברכות שם ע"ב שם : ההר הטוב הזה והלבנון. ברכות מח גיטין נו : ויאמר ה' אלי : סוטה יג : אל תוסף דבר. ברכות לב : עלה ראש. שם : וצו את יהושע קדושין כט עקידה ש' י"ג : ועתה ישראל עקידה ש"א : ובאתם וירשתם. עקרים מ"ד פ' כא : לא תוסיפו. ערובין צו קא ר"ה כח זבחים פ פא מנחות מ' עקידה ש"א :

בעל הטורים אעברה נא. הירדן ל' אמה לא אעבור אלא אמה אחת : והלבנן. חסר ו' ע"ש ו' דברים שבזאת התורה לעולה למנחה לחטאת לאשם למלואים ולזבח השלמים. מן ואתחנן עד והלבנון מ' תיבות לומר זכור לי מ' יום שעמדתי לפניך בהר. לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל מנא לן ממשה : את גדלך. זה השם הגדול. ואת ידך החזקה זה אתה גבור. אשר מי אל בשמים כנגד האל הקדוש : אעברה נא אל ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות : רב לך. פי' אתה התחלת לספר בשבחי רב הוא אצלך וגדול ממך מלספר בו. ד"א הרב שלך גדול ממך והוא אדם הראשון על ידו נקנסה מיתה לכל וא"א לך להנצל ממנה. ד"א רב לך הרבה פעמים חטאת כנגדי. אמרת שלח נא ביד תשלח. ולמה הרעותה. הצאן ובקר. והסלע. אי אפשר לי לסבול לך יותר. ד"א אפילו בדבר השומע שאתה עושה שלא כהוגן הוא רב לך לפי חכמתך. ד"א בזה תדע שרב לך כי אני רבך כי כמה פעמים נצחתני ועתה לא תוכל לנצחני. ד"א רב לך אתה יש רב לך אבל אני אין לי רב שיתיר שבועתי לכן לא תביאו. ד"א הגיעה השעה שיש לך רב כי כבר הגיע זמנו של יהושע ואין רבנותו ניכר בעודך חי. ד"א אל תירא ממלאך המות כי הרב שלך יעסוק בך. ד"א רב לך הרבה טובות מתוקנים לך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך : מלמד אתכם לעשות. שהתלמוד מביא לידי מעשה : וחזקהו ב'. וצו את יהושע וחזקהו. כחזק מלחמתך אל כעיר והכהו וחזקהו ביואב כמו שיואב היה שר הצבא כך היה יהושע שר הצבא אף בחיי משה כדי להחזיקו כמו שמפורש במלחמת עמלק :

ספורנו

ולכן ראוי להשתדל בקיום שבתה בה : (כה) אעברה נא. להכרית כל יושבי כנען כדי שלא יגלו ישראל ממנה : ואראה את הארץ הטובה. אתן עיני בה לטובה בברכתי שתהיה טובה לישראל לעולם : (כו) ויתעבר ה' בי למענכם. מפני שהייתי מתאוה לקיים אתכם בה שלא תגלו ממנה לעולם והוא כבר נשא ידו להפיל זרעכם בגוים : ד (א) ועתה ישראל. מאחר שאתה רואה גזרת האל ית' להגלותכם אם תחטאו השמרו מהטות ושמרו מצותיו בלי תוספת וגרעון כי התוספת והגרעון בכל שהוא יביאו

רמבן

והשני יו"ד ה"א וענין הפרשה יובן בזה כי אמר ואתחנן ולא אמר ואתפלל כי ידבר בתחנה ואמר אדון אשר בך הרחמים אתה החלות להראות את עבדך כך הוא תחלת נבואתי שהראית לי כבודך דכתיב ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים עם הגדולה והגבורה והראיתי לדעת מי אל בשמים ובארץ שממנו יהיו כמעשיך הגדולים וכגבורותיך החזקות ומכאן תבין עוד במה התחנן בי השם הנכבד. אבל לשון ספרי כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים שנאמר ה' אל רחום וחנון אלהים זו היא מדת הדין שנאמר עד האלהים יבוא דבר שניהם והכוונה לפרש כי השם השני בכאן הוא מדת הרחמים והוא השם המיוחד ושאר השמות כולן במדת הדין כמו אלהים שהוא שם גם לדיינים וכל שכן אל"ף דל"ת שהוא לשון אדונים :

והנה השלים התוכחות בזה שהודיע אותם שגרמו אבותיהם רעה על עצמם וגם עליו גרמו עונש שלא יעברו לארץ אבל הם הבנים יעברו וירשו אותה אם לא יהיו כאבותם דור סורר ומורה ולכך יתחיל עתה להזהירם בכללי המצות שלא יוסיפו עליהם ולא יגרעו מהם :

ד (ב) **לא** תוסיפו. כגון חמש פרשיות בתפלין חמשה מינין בלולב חמש ציצית וכן לא תגרעו לשון רש"י. וכך אמרו בספרי מנין שלא תוסיף על הלולב ועל הציצית ת"ל לא תוסיף ומנין שאין פוחתין מהן ת"ל לא תגרעו מנין שאם פתח לברך ברכת כהנים לא יאמר הואיל ופתחתי לברך אומר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ת"ל הדבר אפילו דבר לא תוסף עליו אבל לא בהלה בלבד אמרו אלא אף הישן בסוכה בשמיני בכונה לוקה כמו שמוזכר במסכת ראש השנה וכן אם יעשה החג ששה עובר בלאו הזה ולפי דעתי בדא לעשות מצוה בפני עצמה כגון שעשה חג בחדש שבדא מלבו כירבעם עובר בלאו וכך אמרו לענין מקרא מגלה מאה ושמונים נביאים עמדו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגלה

רשי

וחמש ציצות וכן לא תגרעו : (ו) ושמרתם . זו משנה : ועשיתם . כמשמעו : כי היא חכמתכם ובינתכם וגו׳ . בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים : (ח) חקים ומשפטים צדיקים . הגונים ומקובלים : (ט) רק השמר לך וגו׳ פן תשכח את הדברים . אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכח׳ תחשבו שוטים

אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם׃ ג עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ׃ ד וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ שני

ה רְאֵה ׀ לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ו וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם־חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ ז כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו׃ ח וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃ ט רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר

ס׳

ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חד״ס

ה׳ מ״ל בתורה

ד׳ . ב׳ וחסר

כל אורייתא חסר י׳ בתרא במ״א ויסוף דברי. ז׳

יַתְכוֹן וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ לְמִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יַתְכוֹן׃ ג עֵינֵיכוֹן חֲזָאָן יָת דַּעֲבַד יְיָ בְּפָלְחֵי בַּעֲלָא פְעוֹר אֲרֵי כָל גַּבְרָא דַּהֲלִיךְ בָּתַר בַּעֲלָא פְעוֹר שֵׁיצְיֵהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִבֵּינָךְ׃ ד וְאַתּוּן דְּאַדְבֵּקְתּוּן בְּדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן קַיָּמִין כָּלְכוֹן יוֹמָא דֵין׃ ה חֲזוֹ דְּאַלֵּיפִית יַתְכוֹן קְיָמִין וְדִינִין כְּמָא דְפַקְדַנִי יְיָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד כֵּן בְּגוֹ אַרְעָא דְּאַתּוּן עָלִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ ו וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן אֲרֵי הִיא חוּכְמַתְכוֹן וְסוּכְלְתָנוּתְכוֹן לְעֵינֵי עַמְמַיָּא דְּיִשְׁמְעוּן יָת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיֵימְרוּן לְחוֹד עַם חַכִּים וְסוּכְלְתָן עַמָּא רַבָּא הָדֵין׃ ז אֲרֵי מַן עַם רַב דְּלֵיהּ אֱלָהָא קָרִיב לֵיהּ לְקַבָּלָא צְלוֹתֵיהּ בְּעִדַּן עָקְתֵיהּ כַּייָ אֱלָהַנָא בְּכָל עִדָּן דַּאֲנַחְנָא מְצַלַּן קֳדָמוֹהִי׃ ח וּמַן עַם רַב דְּלֵיהּ קְיָמִין וְדִינִין קְשִׁיטִין כְּכֹל אוֹרַיְתָא הָדָא דַּאֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין׃ ט לְחוֹד אִסְתַּמַּר

אבן עזרא

כן לא תגרעו ואשר אמרתי למען תחיו אין צורך לעדים כי עיניכם הרואות : (ג) בבעל פעור . בעבור בעל פעור ורבים כן ומי שלא עבד בעל פעור הנו חי : (ה) וטעם למדתי אתכם אחר שאמר אשר אנכי מלמד אתכם להוסיף כאשר צוני ה׳ כי המצות הם מצותיו שתעשו בארץ שיתן לכם השם לירושה ועוד כי יש לכם תפארת במצותיו על כל הגוים והטעם כי עיקר כל המצות יבינם המשכיל וידע למה נתנו : (ז) כי מי גוי גדול . שיש לו אלהים שיהיה קרוב אליו שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה גם אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת כמו ישראל . וטעם גוי גדול . בעבור חכמי לב יראי השם : (ט) רק השמר לך . הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח

בעל הטורים

ולא תגרעו ממנו לשמור את . ס״ת תרי״ג : אשר אנכי מצוה אתכם . וסמיך ליה עיניכם הראות . שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות : ואתם הדבקים . תגין על הקו״ף רמז לק׳ ברכות שצריך לברך בכל יום : כלכם היום . וסמיך ליה למדתי אתכם . דשמעתא בעי צלותא כשמש וזהו היום למדתי . ועוד כלכם היום שזכות הרבים היא מסייעתם : למדתי אתכם . בהגם . ע׳ו פעמים לימוד במשנה תורה רמז בן ע׳ו לגמרא : באים שמה לרשתה ושמרתם דכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו : האלה ואמרו רק עם . ס״ת מקוה ר״ת ערום למה ערות אחותו אסורה וערות בת אחיו מותרת . ולמה מקוה מ׳ סאה מטהר ואם חסר קורטוב אינו מטהר . רק מיעוטא הוא . שאינם יודעים טעם כלאים ופרה וכיוצא בהם : ושמר נפשך . נר ה׳ נשמת אדם . נרך בידי ונרי בידך אם תשמור נרי אני אשמור נרך :

ראיתי את האיל מנגח : תראות ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חסרים וסימן ואת יהושע צויתי . כי עיניכם הראת . עיניכם הראות . וחשכו הראות . ב׳ קדמאי חסר דחסר וב׳ בתראי הראות כתיב : ישמעון ה׳ וסימן והיה אם לא יאמינו גם . היום הזה אחל תת פחדך ויראתך . ושמרתם ועשיתם . ועבדתם שם אלהים . כי ישמעון את שמך דמלכים . ונמסר גם בסדר דברים : הגדול ח׳ מלאים בתורה וסימן במסרה רבתא . כה׳ אלהינו ד׳ וסימן ויאמר למחר למען תדע . כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו . אין קדוש כה׳ כי אין בלתך . מי כה׳ אלהינו המגביהי לשבת . ונמסר גם בסדר וארא . קראנו ב׳ וסימן כי מי גוי גדול .

תולדות אהרן ולא תגרעו . ערובין ק ר״ה כח זבחים פ : ואתם הדבקים . כתובות קיא סנהדרין סד ל עקרים מ״ד פ׳ כא עקידה ש׳ ע זוהר פ׳ בראשית ופקודי : ראה למדתי . נדרים לז לח בכורות כט : ושמרתם ועשיתם . ע״ג ד : כי היא חכמתכם . שבת עה : כי מי גוי גדול . ברכות ו מגלה יח סנהדרין לח (ברכות יג) : ומי גוי גדול . ברכות שם עקידה ש׳ מב ר״ה כז : כה׳ אלהינו . ר״ה יח יבמות מט קה : רק השמר לך . ברכות לב שבועות לו אבות ג מנחות צט עקידה ש׳ נא וש׳ סה :

רמבן

תגלה מאי פרוש וכו׳ ובירושלמי שמונים וחמשה זקנים ומהם כמה נביאים היו מצטערים על הדבר אמרו כתיב אלה המצות אשר צוה ה׳ את משה אלו המצות שנצטוו מפי משה כך אמר לנו משה ואין נביא אחר עתיד לחדש דבר לכם ומרדכי ואסתר רוצים לחדש לנו דבר לא זזו משם נושאין ונותנין בדבר עד שהאיר הקב״ה עיניהם וכו׳ הרי שהיתה המצוה הזו אסורה להם א״כ היא בכלל לא תוסף עליו אלא שלא למדנו למוסיף על פי נביא אלא מן הכתוב שאמר אלה המצות אין נביא רשאי לחדש בו דבר מעתה ומה שתקנו חכמים משום גדר כגון שניות לעריות וכיוצא בהן זו היא מצוה מן התורה ובלבד שידע שהם משום הגדר הזה ואינן מפי הקב״ה בתורה :

(ג) **עיניכם** הראות עתה בא להזהיר בפרטי המצות ויתחיל בע״ז שהוא שורש לכולן :

(ה) **וטעם** ראה למדתי אתכם . ראה שאני מלמד אתכם היום כמו שאמר אשר אנכי מצוה אתכם היום ואשר אנכי נותן לפניכם היום או יאמר למדתי מפני שהזכיר לעשות כן בקרב הארץ כלומר ראה בעת בואך לארץ שלמדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה׳ אלהי . והנה מתחלה דבר על הדבר שהוא כלל לכל עשה ולא תעשה ועתה יזהיר בחוקים שהם גזרותיו ובמשפטים שהם הדינים כי אלו הם צריכין חזוק יותר מפני העלם טעם החקים ומפני כי במשפט יעמידו ארץ ואמר לעשות כן בקרב הארץ להזהיר על כולם כי יש חוקים רבים ומשפטים שאינן נוהגין בחוצה לארץ . או ירמוז שעיקר המצות

ספורנו

יביאו אתכם לתכלית הקלקול : (ב) ולא תגרעו ממנו לשמר . ולא יחשוב החושב שכאשר תסיר סבת האיסור אז לא יהיה חטא לגרוע כמו שחשב שלמה המלך אני ארבה ולא אסור אני ארבה ולא אשוב וכשל : (ג) עיניכם הרואות . הנה יעיד על זה מה שראיתם שקרה בענין בעל פעור כי אמנם אותם שחטאו בע״ג לא התכוונו לזה בתחלה אבל היתה תחלת כונתם לזנות בלבד כאמרו ויחל העם לזנות ואף על פי שהתורה אסרה זה מפני חשש ע״ג כאמרם וזנו בנשיו והזנו את בניך חשב כל אחד מהם שזה לא יקרה לו כלל והנה קרה ההפך . כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור . להדבק בבנותיו אין גם אחד מהם שנשמר בחכמתו מהכשל בע״ג עצמה עד שהשמידו ה׳ אלהיך : (ד) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום . הייתם כלכם חכמים להשמר מהכשל בע״ג : (ו) כי היא חכמתכם . בה תשיבו לאפיקורוס במופתים שכליים : (ז) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו . והטעם שראוי להקפיד שתהיו נחשבי׳ חכמים ונבונים לעיני העמים הוא שהאל ית׳ קרוב אלינו בכל קראנו אליו וזה יורה שבחר בנו מכל העמים ואם יחשבו אתכם העמים לסכלים יהיה חלול ה׳ באמור לכם עם ה׳ אלה : (ח) ומי גוי גדול אשר לו חוקים וגו׳ . והטעם שתחשבו חכמים בעיני האומות בשמרכם את חקי האלהים ואת תורותיו שאין שום גוי במציאות כזה שיהיו לו חקים מורים מציאות האל ודרכיו ומשפטים צדיקים שאין בה ענין לתועלת הדיין ולא לשכר חזנים וסופריהם אבל כל ענינם משפט וצדק כענין אמרם ז״ל (פ׳ קמא דסנהדרין) משפט לזה וצדקה לזה משפט לזה שהחזיר לו את שלו וצדקה לזה שהוציא גזלה מתחת ידו : (ט) רק השמר לך .

אבן עזרא

תשכח יום אשר עמדת בסיני: אשר ראו עיניך. זהו וכל העם רואים את הקולות: (י) וטעם כל הימים אשר הם חיים על האדמה. כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בארצות המושלים בהם: (יא) לב השמים. באמצע כנגד הרואים וכן בלב ים: (יב) זולתי קול. שמעתם כי הקול איננו נראה בעין וכבר פירשתי וכל העם רואים את הקולות: (יד) וטעם ואותי צוה ה'. כי בסיני צוה השם למשה את כל החוקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית ופעם אחרת ובשנת הארבעים ואחר שלא ראיתם כל תמונה השמרו לכם פן תשחיתון מה שראיתם והטעם האמת

ספורנו

אף על פי שאמרתי שבאלה שתהיו נחשבים חכמים לעיני האומות השמר לך מדעות חכמיהם המכחישים מציאות האל יתברך ויכלתו והשגחתו וחשבו הם להביא על כל זה ראיות שכליות: פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. והטעם שהזהרתיך מאד להשמר מזה הוא שיש לחוש פן תשכח מה שראו עיניך הגשמיים בסיני ועיניך השכלי' גם כן בפי' התורה אשר בה הראית לדעת הפך דעותיהם במופתים שכליים: והודעתם לבניך. לבנים שלא ראו הם תודיע במופתים שכליים: (טו) כי לא ראיתם כל תמונ'. וזה הפך דעת כת הצאבה שחשבו שאין במציאות דבר יותר נכבד מן הגרמים השמימיים

לָךְ וּטַר נַפְשָׁךְ לַחֲדָא דִּלְמָא
תִתְנְשֵׁי יָת פִּתְגָמַיָּא דִּי
חֲזָאָה עֵינָךְ וְדִלְמָא
יְעִירוּן מִלִּבָּךְ כֹּל יוֹמֵי
חַיָּיךְ וּתְהוֹדְעִינּוּן לִבְנָךְ
וְלִבְנֵי בְנָךְ: י יוֹמָא דְּקַמְתָּא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחוֹרֵב כַּד
אֲמַר יְיָ לִי כְּנוֹשׁ קֳדָמַי יָת
עַמָּא וְאַשְׁמְעִינּוּן יָת פִּתְגָמַי
דִּיֵלְפוּן לְמִדְחַל קֳדָמַי כָּל
יוֹמַיָּא דְּאִנּוּן קַיָּמִין עַל
אַרְעָא וְיָת בְּנֵיהוֹן יְאַלְּפוּן:
יא וּקְרֵיבְתּוּן וְקַמְתּוּן
בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְטוּרָא בָּעֵר
בְּאִישָׁתָא עַד צֵית שְׁמַיָּא
חֲשׁוֹכָא עֲנָנָא וַאֲמִטְתָא:
יב וּמַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן מִגּוֹ
אִישָׁתָא קָל פִּתְגָמִין אַתּוּן
שָׁמְעִין וּדְמוּת לֵיתֵיכוֹן חָזָן
אֱלָהֵין קָלָא: יג וְחַוִּי לְכוֹן
יָת קְיָמֵיהּ דְּפַקֵּיד יָתְכוֹן
לְמֶעְבַּד עַסְרָא פִּתְגָמִין
וּכְתָבִינּוּן עַל תְּרֵין לוּחֵי
אַבְנַיָּא: יד וְיָתִי פַּקֵּיד יְיָ
בְּעִדָּנָא הַהִיא לְאַלָּפָא
יָתְכוֹן קְיָמִין וְדִינִין
לְמֶעְבַּדְכוֹן יָתְהוֹן בְּאַרְעָא
דְּאַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ:
טו וְתִסְתַּמְּרוּן לַחֲדָא
לְנַפְשָׁתְכוֹן אֲרֵי לָא חֲזֵיתוּן
כָּל דְּמוּת בְּיוֹמָא דְּמַלֵּיל יְיָ
עִמְּכוֹן בְּחוֹרֵב מִגּוֹ אִישָׁתָא:
טז דִּלְמָא תְּחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן
לְכוֹן צַלְמָא דְּמוּת כָּל

נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־
ס' הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן־
ב' מ"ל יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ
ל' וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ:
י יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְהוָה
ג' וחסר. אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְהוָה אֵלַי
ל'. ל' חסר וחד מ"ל הַקְהֶל־לִי אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִעֵם
אֶת־דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה
ג' אֹתִי כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים
ד'ן עַל־הָאֲדָמָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן:
ג' יא וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן תַּחַת הָהָר
ג'. ב' וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד־לֵב הַשָּׁמַיִם
ו' בטעם דרגא תביר חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל: יב וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים
אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים
זוּלָתִי קוֹל: יג וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־
בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת
עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֵם עַל־
כ' כ"כ בתורה חסר וי"ו קדמי' שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים: יד וְאֹתִי
צִוָּה יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לְלַמֵּד
ל' חסר וחד מ"ל אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשֹׂתְכֶם
אֹתָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים
ס' שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: טו וְנִשְׁמַרְתֶּם
מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם
כָּל־תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם
בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: טז פֶּן־
ז' חסר בליש' תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל

רשי

שוטים: (י) יום אשר עמדת. מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראית את הקולות ואת הלפידים ילמדון: ילמדון לעצמם: ילמדון. יאלפון לאחרים: (יד) ואותי צוה ה' ללמד אתכם. תורה שבע"פ:
סמל

בעל הטורים

והודעתם לבניך ולבני בניך. ג' נונין כפופין לומר בכל מי שהוא ובנו ובן בנו ת"ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו:

יענע ביום קראנו: ופן ה' וסימן במסרה רבתא: יסורו ב' מלאים וסימן רק השמר לך ושמר. יתגוררו יסורו: באמר ג' והסר וסימן יום אשר עמדת. ומארצו יצאו. באמר אלי כל היום איה. אניך. והר ויהי כאמר יהושע: אשר הם חיים ג' וסימן יום אשר. למען ייראוך. וחברו דד"ה אנ"ך: ואת בניהם ד' וסימן יום אשר עמדת. ואת בניהם הקים. כלו בבית. ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר דד"ה: וההר ג' וסימן ותקרבון ותעמדון תחת ההר. ויהי כשמעכם את הקול. ואפן וארד מן ההר: בער באש ב' הסנה. וההר בער באש: לחות ב' כתיב כן בתורה חסר וי"ו קדמאה וסימן במסרה רבתא: ונשמרתם. ה' וסימן ונשמרתם מאד לנפשתיכם. וחברו דיהושע. וייראו מכם. ונשמרתם ברוחכם. וחברו תרויהון במלאכי: תשחתון ז' חסרים בלישן השחתה וסימן

תולדות אהרן ופן יסורו מלבבך. אבות פ"ג: והודעתם לבניך. ברכות כא כב מ"ק טו קדושין ל (קדושין כט): יום אשר עמדת. ברכות כב מ"ק שם קדושין שם (שבת ג קדושין כט): וההר בוער. חגיגה טז: ויגד לכם. סוטה לב: ואותי צוה. נדרים לז לח סנהדרין לח: ונשמרתם מאד: ברכות לב עקידה ש' כח: כי לא ראיתם. עקידה ש' מח: פן תשחיתון סנהדרין נו ע"ב נב חולין כב בכורות נז תמורה כח: ופן תשא. עקידה ש' מח:

רמבן

כולן בארץ כמו שרמזתי בסוד הארץ ואמר כי בחקים ובמשפטים תועלות גדולות שהם תפארת לעושיהם מן האדם ואפילו שונאיהם ישבחו אותם בהם ועוד שהם תועלת גדולה שאין כמותה שהשם יהיה קרוב להם בכל קראם אליו וכן העמים יתבוננו בזה ידעו כי החוקים נעשים בחכמה ובינה לקרבה אל האלהים וייראו מהם וזהו שאמר כי מי גוי גדול ועוד שהחקים והמשפטים בעצמם הם צדיקים ישרים וטובים בישוב העם והמדינות:

רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחום ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים לשון רש"י. ואינו נכון כלל אבל הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה הזהיר בה מאד כי כאשר אמר שנזהר בכל המצות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להשמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור מאין באו אליך המצות שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם ופירש הטעם כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו. והנה קודם שיזכיר הדברות שנאמרו שם הזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא ולא נסירהו מלבנו לעולם וצוה במצות עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה. והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד אע"פ שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצוו בהפך מן התורה ונתן אלינו אות או מופת יכנס ספק בלב האנשים אבל כשמגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי נכחיש כל חולק וכל מספק ונשקר אותו לא יועילהו אות ולא יצילהו מופת מן המיתה בידינו כי אנחנו היודעים בשקרותו וזהו שאמר שם וגם בך יאמינו לעולם כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאילו ראוהו כל הדורות כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בם מועיל והם לא יסתפקו כלל בעדותינו שנעיד להם אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו וכל מה שספרנו להם והענין הזה יבוא עוד בפרשה כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום וגו' וכבר הזכרתי שם בפרשת בחדש השלישי:

(יב) **וידבר** ה' אליכם מתוך האש. כבר פירשתי הדבר במקומו שהם שמעו דבור השם הגדול יתברך מתוך האש שראו אשו הגדולה והשיגו אליה והוגד להם בזה בריתו בעשרת הדברים כי בכולן שמעו הקול מתוך האש ושאר המצות צוה אותי בעת ההיא ללמד אתכם כי כבר אני נאמן לנביא לה' כמה שראיתם כמו שאמר וגם בך יאמינו לעולם כמו שפירשתי:

(טו) **ונשמרתם** מאד לנפשותיכם. יזהירם פן יטעו אחר הקול אשר שמעו ויעשו השחתה לקצץ בנטיעות ואמר הסמל תבנית זכר או

רשי

(טז) סמל. צורה: (יט) ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק וגו'. (מגילה ט) להאיר להם. ד"א לאלוהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר (תהלים לו) כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא: (כ) כור. הוא כלי שמזקקים בו את הזהב: (כא) התאנף. נתמלא רוגז: על דבריכם. על אודותיכם על עסקיכם: (כב) כי אנכי מת וגו'. אינני עובר. מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברים: (כג) תמונת כל. תמונת כל דבר: אשר צוך ה'. אשר צוך שלא

בעל הטורים

ויוצא ד' במסו' ויוצא אתכם מכור הברזל. ויוצא עמו בששון. ויוצא נוזלים מסלע. ויוצא את בן המלך. ויוצא אתכם מכור הברזל ויוצא עמו בששון שנאמר ובני ישראל יוצאים ביד רמה. והוציא להם נוזלים מסלע. והעמידו מלך שנאמר ויהי בישרון מלך:

תְּמוּנַת כָּל־סָמֶל תַּבְנִית זָכָר אוֹ
נְקֵבָה׃ יז תַּבְנִית כָּל־בְּהֵמָה
אֲשֶׁר בָּאָרֶץ תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר ו' מ"ל בעופות
כָּנָף אֲשֶׁר תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם׃ ג' ומ"ל
יח תַּבְנִית כָּל־רֹמֵשׂ בָּאֲדָמָה ג'
תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־בַּמַּיִם
מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ יט וּפֶן־תִּשָּׂא עֵינֶיךָ ס'
הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ י"א
וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים כֹּל
צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ
לָהֶם וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה ד'
אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת
כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ כ וְאֶתְכֶם לָקַח
יְהוָה וַיּוֹצִא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל ד' וחסר יו"ד
מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה
כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כא וַיהוָה הִתְאַנַּף־בִּי
עַל־דִּבְרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי עָבְרִי
אֶת־הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־
הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ כב כִּי אָנֹכִי מֵת ד'
בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־
הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ כל אורו' מ"ל כמ"ג חסר
כג הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ אֶת־
בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת
עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת
כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

צוּרָה דְּמוּת דְּכַר אוֹ
נוּקְבָא׃ יז דְּמוּת כָּל בְּעִירָא
דִּבְאַרְעָא דְּמוּת כָּל צִפַּר
גַּדְפָּא דְּפָרַח בַּאֲוִיר רְקִיעַ
שְׁמַיָּא׃ יח דְּמוּת כָּל
רִיחֲשָׁא דִּבְאַרְעָא דְּמוּת
כָּל נוּנֵי דִּבְמַיָּא מִלְּרַע
לְאַרְעָא׃ יט וְדִלְמָא תִזְקוֹף
עֵינָךְ לִשְׁמַיָּא וְתֶחֱזֵי יָת
שִׁמְשָׁא וְיָת סִיהֲרָא וְיָת
כּוֹכְבַיָּא כָּל חֵילֵי שְׁמַיָּא
וְתִטְעֵי וְתִסְגּוּד לְהוֹן
וְתִפְלְחִינוּן דְּזַמִּין יְיָ אֱלָהָךְ
יַתְהוֹן לְכָל עַמְמַיָּא דִּתְחוֹת
כָּל שְׁמַיָּא׃ כ וְיַתְכוֹן קָרֵיב
יְיָ לְדַחַלְתֵּיהּ וְאַפֵּיק יַתְכוֹן
מִכּוּרָא דְּפַרְזְלָא מִמִּצְרַיִם
לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם אַחְסָנָא
כְּיוֹמָא הָדֵין׃ כא וּמִן קֳדָם יְיָ
הֲוָה רְגַז עֲלַי עַל פִּתְגָמֵיכוֹן
וְקַיֵּים בְּדִיל דְּלָא לְמִיעְבַּרָא
יַת יַרְדְּנָא וּבְדִיל דְּלָא לְמֵיעַל
לְאַרְעָא טַבְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ
יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃ כב אֲרֵי
אֲנָא מָאִית בְּאַרְעָא הָדָא
לֵית אֲנָא עָבַר יַת יַרְדְּנָא
וְאַתּוּן עָבְרִין וְתֵירְתוּן יַת
אַרְעָא טַבְתָּא הָדָא׃
כג אִסְתַּמְּרוּ לְכוֹן דִּלְמָא
תִתְנְשׁוּן יַת קְיָמָא דַּיְיָ
אֱלָהֲכוֹן דִּגְזַר עִמְּכוֹן
וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צְלַם דְּמוּת
כּוֹלָא דְּפַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃

אבן עזרא

האמת או דרכיכם: (טז) פסל. דבר נקלב כמו ויפסלו (בוני שלמה): זכר או נקבה. כגוים ידועים. גם יש גוים סוגדים ועובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו ויש אומרים להוריד כח עליונים כצורת עקרב לנשוך והצורות הארבעים ושבעה הנשארות: (יט) השמש והירח. שהם המאורות הגדולים ואחר שאמר ואת הכוכבים באר בשם כלל כל צבא השמים כוכבי לכת שהם כוכבי אור וכל המזלות והצורות: ונדחת. כאדם שידחה ויפול: אשר חלק. דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם כוכב ידוע ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא כוכב להם והנה ישראל נחלת השם: (כא) וטעם וה' התאנף בי. בעבור שאמר ויוצא אתכם להיות לו לעם נחלה בארץ שתעבדוהו רק אני לא אראה בטובה הזאת: על דבריכם. אתם סבבתם שלא אכנס לארץ כאשר פירשתי: (כג) השמרו לכם ועשיתם פסל. וכבר אמר כזה והטעם להוסיף אש אוכלה על כן אנכי מצוך: תמונת כל. כל דבר: אשר צוך. כאשר צוך או מלת צוך שלא לעשות כמו ועל העצבים אצוה ויש אומר על צורת הכוכבים וזה רחוק בעיני

במסורה רבתא: השמימה י"א וסימן במסרה רבתא: ועבדתם ד' קמצין וסימן ופן תשא עיניך. והיה אם שכח תשכח. ואם יפנה לבבך. וידברו אליו דמלכים גבי רחבעם: ויוצא ד' וחסר יו"ד וסימן ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם. ויוצא את בן המלך דמלכים. ויוצא נוזלים מסלע. ויוצא עמו בששון. וסימן בלשון תרגום נסב ברא דמלכא אבנא בחדווא: אנכי מת ד' וסימן נמסר בסדר ויחי:

תולדות אהרן אשר חלק. מגלה ט' ע"ב נס: (מגלה עא)

רמבן

או נקבה כאדם שתהא יהיה קול ואחר כן הזכיר כל אשר בארץ בבהמה ובעוף וברמש האדמה ובדגי הים ואחר כן חזר אל צבא השמים. וכבר פירשתי אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים כי לכולם כוכב ומזל וגבוהים עליהם מלאכי עליון כגון הנאמר בדניאל שר מלכי פרס ושר מלכות יון ובעבור כן יעשו להם אלהים מהם ויעבדום. ואמר ואתכם לקח ה' כי אתם חלק השם לא תקימו עליכם שר או עוזר זולתו כי הוא הוציא אתכם מכור הברזל שהייתם בתוך מצרים בכור אש ועלים והוציא אתכם משם כנגד שריהם שעשה בהם שפטים ולולי שהפילם לא הייתם יוצאים כי היו הם במעלתם לא תצאו והנה עשה כל זה כדי שתהיו לו נחלה ותהיו לשמו הגדול סגולה מכל העמים:

(כא) **וטעם** וה' התאנף בי על דבריכם. שהזכיר במקום הזה כלומר איתי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם המצות לעשותכם אותם בארץ אשר אתם עוברים שמה ועתה קחו מפי תורה כי אנכי מת בארץ ולא אוכל ללמדם אתכם בארץ ואל תשכחו שם מה שלמדתי אתכם ולא מה שראיתם בסיני ועל דרך האמת יאמר השמרו מאד לנפשותיכם פן תשחיתון כי השם

התאנף

ספורנו

המימיים ושהם לבדם קדמונים ונצחיים ראשונים: (טז) תמונת כל סמל. כמעשה החושבים שלכל נמצא נפסד יש איזה התחלה קדמונית והיו עושים צורת אותו הנפסד להורות על מה שחשבו היותו קדמון והתחלה לאותו הנפסד המצוייר והיו עובדים לאותה הצורה להשפיע עליהם פעלת מה מאותו הנמצא שחשבו קדמון: (יט) חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים. סדר אותם על סדר נאות לצורך כל אחד מחלקי הארץ כפי השתנותם והשתנות העם אשר בם וזה הסדר המוחש יורה על הפך דעות התועים כי אמנם יורה בהכרח שיש איזה נמצא מסדר לתכלית מכוון מאתו אשר המציאם לסדרם למען ישיג תכלית מציאותם וסדורם כי לא יהיה כל זה במקרה בלי ספק: (כ) ואתכם לקח. ללכת בדרכיו ולדבקה בו ולזה לא יהיו עיניכם בהנהגת צבא השמים וסדרם כשאר העמים: (כב) כי אנכי מת. צריך אני להזהירכם מאד מאחר שאיני עובר עמכם כענין אמרו כי ידעתי אחרי מותי כי

השחת

כד כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא׃ פ
כה כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ׃ כו הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן׃ כז וְהֵפִיץ יְהוָה אֶתְכֶם בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֶג יְהוָה אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ כח וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן׃ כט וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ל בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל

•
ל'
ג' ספרי אים כהון תרין מלין בתרין טעמין
ב' מ"ל
י"ג
ד
ג' וכ"כ
ל'
ס'
ל' יחידאין ושארא אחרים
ל'. ס'
ל'. ל' וכ"כ. ג'
ג'
י"ד זקפין . כ'

כד אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ אֶשָּׁא אָכְלָא הוּא אֵל קַנָּא׃ כה אֲרֵי תוֹלְדוּן בְּנִין וּבְנֵי בְנִין וְתִתְעַתְּקוּן בְּאַרְעָא וּתְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן צְלַם דְּמוּת כּוֹלָא וְתַעְבְּדוּן דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃ כו אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עֲלַהּ אֲרֵי אִשְׁתֵּיצָאָה תִּשְׁתֵּיצוּן׃ כז וִיבַדַּר יְיָ יָתְכוֹן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְתִשְׁתַּאֲרוּן עַם דִּמְנַיַן בְּעַמְמַיָּא דִּי יְדַבַּר יְיָ יָתְכוֹן לְתַמָּן׃ כח וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא עוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא דְּלָא חָזַן וְלָא שָׁמְעִין וְלָא אָכְלִין וְלָא מְרִיחִין׃ כט וְתִתְבְּעוּן מִתַּמָּן יָת דַּחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ וְתַשְׁכַּח אֲרֵי תִבְעֵי מִן קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ ל כַּד יֵיעוֹק לָךְ וְיַשְׁכְּחוּנָךְ כֹּל

בעיני: (כד) אש אכלה הוא. בלי כ"ף הדמות והטעם כאש אוכלה הוא: אל קנא. לע"ג וקנאתו תאכל כאש שלא תעזוב שורש וענף: (כה) כי תוליד בנים. אמר אל קנא ואחר כן באר מה יקרה להם אם יעשו פסל: ועשיתם הרע. בשאר המצוה כמו לרצות ולנאוף: העידתי בכם היום. יש אומרים כי טעם עדות שמים וארץ המלאכים ובני אדם ואחרים אמרו על הגשם כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה והנכון בעיני להיותם עדים שיראום תמיד הם וכניהם כי הם עומדים כטעם כימי השמים על הארץ וכן שמעו הרים את ריב ה' וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה ושמא יטעון טוען כי שמים כעשן נמלחו וחביריו הטוען ער ולבו יסן: (כו) תאבדון. כמו תלמדון בעבור שאיננו סמוך: (כז) מתי מספר. פירשתיו: (כח) יראון וישמעון. הזכיר הארבעה הרגשות ואין צורך להזכיר החמישית כי היא עבה מכולם ועוד כי היא שורש חיי הגוף ואל תתמה על מלת ובקשתם ומצאת כי ידבר לרבים ולגוי אחד או לאדם אחד: (כט) בכל לבבך

אבלה. ה' וסימן כי ה' אלהיך אש אבלה הוא. ה' אלהיך הוא העבר לפניך. ואמרת אבלה בשר כי האוה נפשך. על כל שפים במדבר. בקול מרכבות. וחד ואבלה מציר: בנים ובני בנים ג' פסוקים אית בהון תרין מלין בתרי טעמי וסימן כי תוליד בנים ובני בנים. עורי עורי דברה. כפרי זהב שלשים (ע' מנין תידות): את השמים ואת הארץ י"ג וכי' במסרה רבתא: האבדון ד' וסימן העדתי בכם. וחברו. כגוים אשר ת' מאביד. הגדתי לכם היום: ובקשתם ג' וכימניהון ובקשתם גם כהנה. ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת. **ובקשתם אתי ומצאתם.**

שלא לעשות: (כד) אל קנא. מקנא לנקום אנפרדמנ"ט בלעז מתחרה על רוגזו להפרע מעובדי ע"ג: (כה) ונושנתם. (סנהדרין לח) רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמונה מאות וחמשים ושתים שנה כמנין ונושנתם והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים שנה והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר (דניאל ט) וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: (כו) העידתי בכם. הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם: (כח) ועבדתם שם אלהים וכו'. כתרגומו משאתם עובדים לעובדיהם כאילו אתם עובדים להם

בעל הטורים

כי ה' אלהיך אש אכלה הוא אל קנא כי תוליד. רמז לאחר כ"י שנה אחרי מותו ועבדו ע"ג פסל מיכה: העידתי מלא יו"ד אייתי ביה יו"ד לפרסומי למילתא: בעמים. בגי' כין בבבלים: בגוים. בגימטריא ובמדי: ינהג. בגימ' ביון: שמה. בגימ' מכרמיים. הרי רמוזים כאן ד' גליות: ועבדתם שם אלהים. ולאינו אומר אלהים אחרים כמו בכל מקום רמז שישראל שבחוץ לארץ עובדי ע"ג בטהרה הם:

תולדות ארהן כי ה' אלהיך: כתובות קיא כוטה יד ע"ג כד נס: כי תוליד. מגלה לא גיטין פח: ונושנתם. גיטין שם סנהדרין לח: בצר לך. אסר פבה ושא (פסחים כד):

ספורנו

השחת תשחיתון: (כד) אש אכלה הוא. אש אכלה אש וכזה יכלה את הנפש עם הגוף: אל קנא. כי מבלי אין מציאות שום נמצא זולתו דומה למציאותו כלל הנה כל מי שיעבוד לזולתו יעשה אמנם לזולתו מה שראוי לו לבדו כענין אשת איש שתתן לזולתו מה שראוי לאישה לבדו וכזה יהיה מקנא: (כה) להכעיסו. לסלק השכינה מישראל כדי להיות כגויי הארץ בלתי משועבדים לתורת האל יתברך ומצותיו: (כח) ועבדתם שם אלהים. ישראל שבחוצה לארץ עובדי ע"ג בטהרה הם (פרק קמא דע"ג): אשר לא יראון. שאין בהם כח רצוני כמו שחשבו עובדיהם שעושים טוביה עם כלי הפעולות הרצוניות להורות שאותה ההתחלה הקדמונית שחשבו היא פועלת כל אותן הפעולות כרצונו ועובדים אותה ומתפללים לה להשיג שתרצה לתת את שאלת עובדיה והנה אין לשום נמצא זולתי לאל יתברך שמו שום כח רצוניי אבל כל פעולת זולתו הם בטבע מסודר להם מאת האל יתברך: (כט) ומצאת. אף על פי שאין שם מקדש ולא כלי קדש: כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך בצר לך. והטעם

רמבן

התאנף כי מדאגה מדבר זה פן תשכחו אתם ברית ה' אלהיכם ברית האוכלת בראש ההר ותעשו תמונת כל וזה טעם אשר צוך ה' אלהיך וכבר נרמז זה בסדר חקת התורה. ורש"י כתב אשר צוך ה' אלהיך שלא תעשה והוא פשוטו של מקרא והמשכיל יבין הפסוקים האלה על אמתתם:

(כד) **וטעם** כי ה' אלהיך אש אכלה הוא. כאשר ראיתם בראש ההר והכוונה שהוא מדת הדין המקנא בע"ג ומן הכתוב הזה תבין בכל הנזכר במשנה תורה תמיד ה' אלהיך:

(כה) **כי** תוליד בנים ובני בנים ונושנתם. ענין הכתוב הזה שיזכיר ויאמר כי תוליד בנים ובני בנים ובעבור היותכם ישנים בארץ ותשבו לבטח אולי תשכחו את השם והעדותי בכם היום שתאבדו מהר כי לא יאריך לכם מאחר שתעבדו עו"ג והפרשה בזו אעפ"י שהיא אזהרה לא נאמרה בלשון אם והטעם כי הוא כמתנבא על ענינם וידבר בלשון ישמש בשני פנים בלשון אזהרה ובלשון עתיד לבא יאמר שיעשו ויהיה להם ככה ולא יגזור עליהם ומפני זה אמרו רבותינו שרמז לגלות בית ראשון במלת ונושנתם בגימטריא והיתה קבלה בידם כי יש בפרשה הזאת רמז לזמן הגלות וכאשר בא עליהם התבוננו בה בינה. ואמר ועשיתם פסל תמונת כל ולא אמר ועבדתם אותו או והשתחויתם לו אבל אמר והשחתם כי הפסל בכאן תמונת כל ומפני השחתה יאסור אותו כאשר פירשתי למעלה:

(כז) **ונשארתם** מתי מספר בגוים. יאמר שנשאר מועטים בכל גוי וגוי עם הגוים אשר ינהג אותנו השם כי בארבע רוחות השמים יפזר אותנו אבל בכללנו רבים אנחנו שבח לאל:

(כח) **ועבדתם** שם אלהים. משאתם עובדים לעובדיהם אתם עובדים להם לשון רש"י. וכבר פירשתי סודו כי היושב בחוצה לארץ כאלו כו'. ומעשה ידי אדם מלמעלה למטה כמו שהזכרתי בסדר אחרי מות:

וטעם ולא יאכלון ולא יריחון. לומר שהם אבן דומם כאשר היו מתחלה אין בהם רוח חיים כלל אפילו כחיי האדם כי מתחלה אמר לא יראון ולא ישמעון לומר שאיננו אלוה ולא יראה בעני עובדיו ולא ישמע תפלתם ומצרתם לא יושיעם וחזר ואמר שאפילו חיים גרועים כחיי האדם אין בהם והנה העושה אותם נכבד מהם. או יהיה טעם הכתוב כנגד כבוד עליון לומר אשר לא יראו בצרת עובדיהם ולא ישמעון תפלתם ולא יאכלון שלא תבא אש מלפניהם

והם: (לא) לא ירפך. מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפריש אותך מאצלו וכן (שיר ג') אחזתיו ולא ארפנו שלא נקוד ארפנו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו (מלכים ב ד) הרפה לה תן לה רפיון (דברים ט) הרף ממני התרפה ממני. (לב) לימים ראשונים. על ימים ראשונים: ולמקצה השמים. וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו. (חגיגה יב) ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים והוא השיעור עצמו אשר מקצה אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה. ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו': (לד) הנסה אלהים. הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו'. כל ההי"ן הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחטף פתח הנהיה הנשמע הנסה השמע: במסות. על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון (שמות ח) התפאר עלי אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באתת. בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון (שם ד) מה זה בידך: ובמופתים. הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: ובמלחמה. בים שנא' (שם יד) כי ה' נלחם להם: (לה) הראת. כתרגומו אתחזיתא כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם שקרע
את

לבבך. עוד אפרשנו: ירפך. הפך יחזקך: (לב) כי שאל נא לימים. שאל עתה: למן היום. הלמ"ד נוסף וכן רבים או היא דרך צחות: ולמקצה השמים. רמז לאויר כאשר פירשתי שיש לו קצוות: הנהיה. בימיו: או הנשמע כמוהו. ומה הוא ששמע עם: (לד) או הנסה אלהים. יש אומרים שהוא לשון חול וחלילה חלילה רק לשון קודש: הנסה. כדרך בני אדם כדי שידענו השומעים: במסת. שם כלל או טעמו במסות שהיו באותות כמו ויעש האותות לעיני העם: ובמופתים. עשר מכות וכתיב ומשה ואהרן עשו: ובמלחמה. יתכן על הריגת הבכורים ושפטים באלהי מצרים: וביד חזקה. שיצאו ישראל ביד רמה ובזרוע נטויה על טעם בעמוד אש וענן: ובמוראים גדולים. טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל: במצרים באנשי מצרים: (לה) הראת. מבנין שלא נקרא שם פועלו והטעם כי כל אלה הראך האלהים עד אשר תדע כי הוא האלהים לבדו: וטעם אין עוד. כאשר רמזתי בפירוש קהלת בפסוק וגבוהים עליהם על כן מלת אין עוד ומלת אלהים פירשתיה בפרשת וישמע יתרו כתוב וידבר אלהים והאלהים יעננו בקול בא האלהים אשר שם האלהים כי המדבר הוא אלהים כי יש מי שלא יבין דרך קצרה והוא סוד עמוק: (לו) ליסרך. על כן השמיעך את קולו שתירא ממנו כאשר אמרו ואל ידבר עמנו אלהים
פן

הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים
וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ פ'
בְּקֹלוֹ׃ לא כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה ג' בטע' בתור' ב' בתורה
אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ
וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃ לב כִּי שְׁאַל־
נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ פ'
לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא ו'
אֱלֹהִים ׀ אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה ע' בספרא
הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמָיִם הֲנִהְיָה פ'
כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע ה' מ"ל בתורה ב'
כָּמֹהוּ׃ לג הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים י"ז קמצין. ב'
מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ
אַתָּה וַיֶּחִי׃ לד אוֹ ׀ הֲנִסָּה אֱלֹהִים פ'
לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי
בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים ב' מלאים
וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ ג'. ג' מ"ל בתורה
נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל ל' ומ"ל.
אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ׃ לה אַתָּה הָרְאֵתָ ז' ר"פ בתורה
לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין ב' חד חסר וחד מ"ל
עוֹד מִלְּבַדּוֹ׃ לו מִן־הַשָּׁמַיִם ג' ר"פ בתורה
הִשְׁמִיעֲךָ אֶת־קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ וְעַל־
הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת־אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה ב' ולא יוס ב' מע
וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ פ'

פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בְּסוֹף יוֹמַיָּא
וּתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ
וּתְקַבֵּל לְמֵימְרֵיהּ׃ לא אֲרֵי
אֱלָהָא רַחֲמָנָא יְיָ אֱלָהָךְ לָא
יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְחַבְּלִינָּךְ וְלָא
יִתְנְשֵׁי יַת קְיָמָא דַאֲבָהָתָךְ
דְּקַיֵּים לְהוֹן׃ לב אֲרֵי שְׁאַל
כְּעַן לְיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי דַהֲווֹ
קֳדָמָךְ לְמִן יוֹמָא דִּי בְרָא יְיָ
אָדָם עַל אַרְעָא וּלְמִסְּיָפֵי
שְׁמַיָּא וְעַד סְיָפֵי שְׁמַיָּא הַהֲוָה
כְּפִתְגָּמָא רַבָּא הָדֵין אוֹ
הַאִשְׁתְּמַע דִּכְוָתֵיהּ׃
לג הֲשְׁמַע עַמָּא קָל מֵימְרָא
דַּייָ דִּמְמַלֵּיל מִגּוֹ אִישָׁתָא
כְּמָא דִשְׁמַעְתָּ אַתְּ וְיִתְקַיָּם׃
לד אוֹ נִסִּין דַּעֲבַד יְיָ לְאִתְגְּלָאָה
לְמִפְרַק לֵיהּ עַם מִגּוֹ עַם
בְּנִסִּין בְּאָתִין וּבְמוֹפְתִין
וּבִקְרָבָא וּבִידָא תַּקִּיפָא
וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא וּבְחֶזְוָנִין
רַבְרְבִין כְּכֹל דַּעֲבַד לְכוֹן יְיָ
אֱלָהֲכוֹן בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוֹן׃
לה אַתְּ אִתַּחֲזֵיתָא לְמִדַּע אֲרֵי
יְיָ הוּא אֱלָהָא לֵית עוֹד בַּר
מִנֵּיהּ׃ לו מִן שְׁמַיָּא אַשְׁמְעָךְ
יַת קָל מֵימְרֵיהּ לְאַלָּפוּתָךְ
וְעַל אַרְעָא אַחְזְיָךְ יַת
אִישָׁתֵיהּ רַבְּתָא וּפִתְגָּמוֹהִי
שְׁמַעְתְּ מִגּוֹ אִישָׁתָא׃

בעל הטורים

או הנסה בזה הפסוק יש באלפא ביתא שרצה הקב"ה ליתן להם התורה במצרים אלא שאמרה מדה"ד נסה אותם תחלה לכך. הנסה ב' במסרה הכא ואידך הנסה דבר אליך תלאה שאמרה מד"ה נסה אותם קודם שתשמיעם דבריך והפסוק מתחיל בא"ף ומסיים בכ"ף אך טוב לישראל והוא עולה כשם אהיה אשר נגלה בו למשה להוציאם ממצרים ובו מכה לאומות ואך אותך. ז' דברים מוזכרים כאן במסות. באותות. במופתים. במלחמה. ביד חזקה. ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים. כנגד ז' ימים שהמכה כל מכה ומכה. וכנגד ז' ימים של פסח: במצרים לעיניך. וסמיך ליה אתה הראת. כשעשיתי שפטים במצרים ובאלהיהם ידעתם כי אני ה': הראת ב'. אתה הראת לדעת. כאשר הראית בהר. שהראה להם השמים ושמי השמים וראו שאין אלא רשות אחד: הראך את אשו הגדולה וסמיך ליה ותחת כי אהב את אבותיך לומר כל מה שהראה למשה הראהו בזכות אבות:

ונמסר גם בסדר קרח: עד ה'. ה' וסימניהון בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה. ונגף ה' את מצרים. שובה ישראל עד ה' אלהיך. נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה. ושבת עד ה': ראשנים. ה' וסימן נמסר בסדר בחקתי: למן היום ז' וסימן במסרה רבתא: ועד קצה. ח' וסי' כי שאל נא לימים. ותפיצך ה' בכל העמים. מאלהי העמים. על כל שפים במדבר. ותהי חללי ח' ביום ההוא: הנסת ב' וסימן או הנסה אלהים. הנסת דבר אליך תלאת: גדלה הגדלת כל אורייתא חסר במ"ה מ"ל וסי' במסרת רבתא. ודבריו ה' וסימן ודבריו שמעת מתוך האש. ודבריו הראשנים והאחרונים דיאשיהו. ויתר דברי אביה דר"ח. איוב לא בדעת ידבר. חכמת המסכן בזויה:

תולדות אהרן ושבת עד ה'. עקדה פ' ע'. כי שאל נא. חגיגה יא זוטר ואלא (ברכות יב חגיגה עז): למן היום. חגיגה שם יב סנהדרין שם: השמע עם. עקרים מ"ג פי"א: או הנסה. ברכות יא מגלה יא: אתה הראת. ר"ה לב: כי ה'. זוהר תרומה: אין עוד מלבדו. סנהדרין סז חולין ז:

רמבן

מלפניהם ותאכל את קרבנותם ולא יריחון בריח ניחוחיהם ותפס הכתוב לשון סתם שאין בהם החושים האלו כלל:

(ל) **ושבת** עד ה' אלהיך ושמעת בקולו. גם זה רמז לגאולת בבל ששבו אל השם והתודו לפניו ושמעו לקול הנביאים אשר הקים להם ולפיכך הבטיחם שלא ישחיתם ולא ישכח ברית אבותם כאשר אמר וזכרתי את בריתי יעקוב וגומר ובסוף הספר ירמוז לגאולה העתידה כאשר פירשתי ואזכרנו עוד בע"ה:

(לב) **כי** שאל נא לימים ראשונים. יאמר לא יחמול ולא יאריך השם לכם על ע"ג ועל ההשחתה בפסל וכל תמונה כי עשה עמכם מה שלא עשה כן לכל גוי. שהשמיעך קול אלהים מדבר מתוך האש למען תהיה יראתו על פניכם ותייחדו אותו ולא תשחיתו ולקח אתכם לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים שלא תעבדו לזולתו והנה הראית בעיניך כל זה לדעת כי ה' הוא האלהים הוא אחד ושמו אחד ואין עוד מלבדו כי מן השמים
השמיעך

ספורנו

והטעם שתמצא הוא כי אמנם תדרשנו בכל לבבך מגודל הצרות: (ל) באחרית הימים. לקץ הימין כמו שהעיד באמרו והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו: (לב) כי שאל נא. והראיה על זה שאמרתי שלא ישכח ברית אבות הוא כי אמנם מה שעשה עם כל ישראל במתן תורה שתהיו כלכם זוכים לאותה המדרגה מן הנבואה לא היה זולתי לקחת את כלכם לו לעם בשביל ברית אבות שלא כל אחד מכם היה ראוי לה אף על פי שקרה באיזה זמן לאיזה יחיד שיתנבא הנה לא קרה זה לשום עם: (לד) או הנסה אלהים. אע"פ שקרה לאיזה יחיד או יחידים שימלטו מבין רשעים מכל מקום לא קרה זה לשום גוי בכלל: במסת באתת. מורות שלא היה זה במקרה אלא בכונת פועל רצוני: ובזרוע נטויה. מוכנת להכות עוד להורות שאם לא ישוב המוכה שתשוב להכות: (לה) אתה הראת. את כל אלה הראך האל יתברך: לדעת. כדי שתתבונן ותדע בלי ספק כי ה' הוא האלהים. אותו הקדמון הנמצא בהכרח: (לו) ליסרך. להביאך למדרגת הנבואה בקבלת התורה כענין באליהו והנה רוח גדולה וחזק. וכן ועל הארץ הראך
את

ב׳ ב׳ ר״פ ד׳ לז וְתַ֗חַת כִּ֤י אָהַב֙ אֶת־אֲבֹתֶ֔יךָ
ב׳ א׳ חסר וא׳ מ״ל בוי״ו וַיִּבְחַ֥ר בְּזַרְע֖וֹ אַחֲרָ֑יו וַיּוֹצִֽאֲךָ֧
בְּפָנָ֛יו בְּכֹח֥וֹ הַגָּדֹ֖ל מִמִּצְרָֽיִם׃
לח לְהוֹרִ֗ישׁ גּוֹיִ֛ם גְּדֹלִ֧ים וַעֲצֻמִ֛ים
מִמְּךָ֖ מִפָּנֶ֑יךָ לַהֲבִיאֲךָ֗ לָֽתֶת־לְךָ֛
אֶת־אַרְצָ֥ם נַחֲלָ֖ה כַּיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃
ב׳ . מ׳ לט וְיָדַעְתָּ֣ הַיּ֗וֹם וַהֲשֵׁבֹתָ֮ אֶל־
לְבָבֶךָ֒ כִּ֤י יְהוָה֙ ה֣וּא הָאֱלֹהִ֔ים
ג׳ בַּשָּׁמַ֣יִם מִמַּ֔עַל וְעַל־הָאָ֖רֶץ
מִתָּ֑חַת אֵ֖ין עֽוֹד׃ מ וְשָׁמַרְתָּ֞ אֶת־
ג׳ חֻקָּ֣יו וְאֶת־מִצְוֺתָ֗יו אֲשֶׁ֨ר אָנֹכִ֤י
י״ד וזקפין קמלין מְצַוְּךָ֙ הַיּ֔וֹם אֲשֶׁר֙ יִיטַ֣ב לְךָ֔ וּלְבָנֶ֖יךָ
ט׳ מיחדין אַחֲרֶ֑יךָ וּלְמַ֨עַן תַּאֲרִ֤יךְ יָמִים֙ עַל־
הָ֣אֲדָמָ֔ה אֲשֶׁ֨ר יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ נֹתֵ֥ן
לְךָ֖ כָּל־הַיָּמִֽים׃ פ שלישי
מא אָ֣ז יַבְדִּ֤יל מֹשֶׁה֙ שָׁ֣לֹשׁ עָרִ֔ים
ג׳ שו״א בְּעֵ֖בֶר הַיַּרְדֵּ֑ן מִזְרְחָ֖ה שָֽׁמֶשׁ׃
ב׳ חסר. ד׳ מ״ל מב לָנֻ֨ס שָׁ֜מָּה רוֹצֵ֗חַ אֲשֶׁ֨ר יִרְצַ֤ח
אֶת־רֵעֵ֙הוּ֙ בִּבְלִי־דַ֔עַת וְה֛וּא לֹא־
ז׳ חסר שֹׂנֵ֥א ל֖וֹ מִתְּמֹ֣ל שִׁלְשֹׁ֑ם וְנָס֙ אֶל־
ח׳ בלשון חול י׳ ר״פ בספרא אַחַ֥ת מִן־הֶעָרִ֥ים הָאֵ֖ל וָחָֽי׃ מג אֶת־
כו״ל חסר במ״ו בֶּ֧צֶר בַּמִּדְבָּ֛ר בְּאֶ֥רֶץ הַמִּישֹׁ֖ר
ג׳ כתיב אל״ף לָרֻאוּבֵנִ֑י וְאֶת־רָאמֹ֤ת בַּגִּלְעָד֙
ד׳ לַגָּדִ֔י וְאֶת־גּוֹלָ֥ן בַּבָּשָׁ֖ן לַֽמְנַשִּֽׁי׃

לז וַחֲלַף אֲרֵי רְחִים יַת
אֲבָהָתָךְ וְאִתְרְעֵי בִּבְנֵיהוֹן
בַּתְרֵיהוֹן וְאַפְּקָךְ בְּמֵימְרֵיהּ
בְּחֵילֵיהּ רַבָּא מִמִּצְרָיִם׃
לח לְתָרָכָא עַמְמִין רַבְרְבִין
וְתַקִּיפִין מִנָּךְ מִן קֳדָמָךְ
לְאַעָלוּתָךְ לְמִתַּן לָךְ יַת
אַרְעֲהוֹן אַחֲסָנָא כְּיוֹמָא
הָדֵין׃ לט וְתִידַע יוֹמָא דֵין
וּתְתִיב לְלִבָּךְ אֲרֵי יְיָ הוּא
אֱלָהָא דִשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא
מִלְעֵלָּא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא
מִלְּרַע לֵית עוֹד׃ מ וְתִטַּר
יַת קְיָמוֹהִי וְיַת פִּקּוֹדוֹהִי
דַּאֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין
דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ
וּבְדִיל דְּתוֹרִיךְ יוֹמִין עַל
אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ
כָּל יוֹמַיָּא׃ מא בְּכֵן אַפְרֵישׁ
מֹשֶׁה תְּלַת קִרְוִין בְּעִבְרָא
דְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא שִׁמְשָׁא׃
מב לְמֶעֱרַק לְתַמָּן קָטוֹלָא
דְּיִקְטוֹל יַת חַבְרֵיהּ בְּלָא
מַדְּעֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ
מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְיֵעֱרוֹק
לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין
וְיִתְקַיָּם׃ מג יַת בֶּצֶר
בְּמַדְבְּרָא בְּאַרַע מֵישְׁרָא
לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וְיַת רָאמוֹת
בְּגִלְעָד לְשִׁבְטָא דְגָד וְיַת
גּוֹלָן בְּמַתְנָן לְשִׁבְטָא

אבן עזרא

פן נתעו והנה פחדת בעבור העינים והאזנים ועוד לדבר אחר השמיעך את קולו בעבור כי אהב את אבותיך הם השלשה: (לז) ויבחר בזרעו. רמז ליעקב כי אם אמר בזרעם יכנסו עמנו שמונה גוים: ויוציאך בפניו. בכעס שכעס על מצרים ויש אומרים כמו ומלאך פניו הושיעם ולפי דעתי שהוא כמו ופניך הולכים בקרב: (לח) כיום הזה. קרוב מהיום הזה והאמת שהוא רמז על אשר נחלו ארץ שני מלכי האמורי כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה ישראל יקראו וכן כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו ואינו דבר עתיד כאשר פירשוהו רבים והעד למכה מלכים גדולים במזמור הודו לה׳ כי טוב ולא הזכיר רק סיחון ועוג ואמר נחלה לישראל עבדו ואחר שאמר כי ה׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו אמר טעם נכבד כי הראשון הראיה ממראה העין ובשקול הדעת ובחכמת הלב תדע כי השם הוא לבדו אלהים בשמים ממעל שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו והעד כי כן פי׳ והיו שמיך אשר על ראשך נחשת ואחר שראית הנוראות והשבות אל לבבך אתה חייב לשמור מצותיו גם הוא טוב לך ולבניך אח־יך: (מא) אז יבדיל משה. הטעם ביום שיבדיל משה אלה הערים אז אמר דברי הברית

ויוצאך ב׳ חד כתיב כן חסר יו״ד וא׳ חסר דחסר וסימן ותחת כי אהב. ויצאך ה׳ אלהיך משם. בתראה חסר דחסר: ולמען ט׳ מיחדין וסימן במסרה רבתא: רוצח ד׳ מלא וסימן לנס שמה רוצח דאז יבדיל. לנס שמה דתנו לכם ערים דיהושע: אז ישוב. לאור יקום רוצח: המישר כלם חסר במ״י מלאים בלישנא וסימן נמסר בסדר הדברים: ראמת ג׳ כתיב כן וסימן את בצר במדבר בארץ המישר. וחברו דיהושע. ארם סחרתך. וז׳ כתיב רמות ונמסרו במשלי גבי עינים רמות לשון שקר: ואת ראמת ג׳ וסימן את בצר במדבר ריש פסוק. ומעבר לירדן. ואת ראמת ואת

רשי

את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת: (לז) ותחת כי אהב. וכל זה תחת אשר אהב וגו׳: ויוצאך בפניו. כאדם המנהיג בנו לפניו שנאמר (שם יד) ויסע מלאך האלהים ההולך וגו׳ וילך מאחריהם. ד״א ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה שנא׳ (תהלים עח) נגד אבותם עשה פלא ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד (שם) ויבחר בזרעו אחריו: (לח) ממך מפניך. סרסהו ודרשהו להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים ממך: כיום הזה. כאשר אתה רואה היום: (מא) אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם (מכות ט) ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה: בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש. לפי שהוא דבוק נקודה רי״ש בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש: וזאת

בעל הטורים

ותחת ב׳ ר״פ ותחת כי אהב את אבותיך. ותחת הרקיע. וזהו שאמרו כהכוס כן כן המרכבה. וזהו ג״ל מתוך האש ותחת כי אהב לומר שהם תוך האש של שכינה: אין עוד. ולעיל כתיב ואין עוד ו׳ יתירה וכן ו׳ פעמים כתיב ואין עוד בקריי׳ שהם פעמים אדון כל הארץ כנגד ד׳ קצוות מעלה ומטה וד׳ רוחות: כמך ושמרת את חוקיו ואת מצותיו לאז יבדיל לומר שהתורה ומצות קולטות: רוצח. מלא וא״ו שרצח האדם שנברא בצלמי ועבר על לא תרצח שהוא דבור ששי: ואת גולן בבשן וסמיך ליה וזאת התורה רמז כמו גולה למקום תורה: גלן. חסר וא״ו [כיהושע כ׳ ח׳] שהם אינם גולים כגון אב המכה לבנו והרב לתלמידו וכו׳ כדאיתא במסכת מכות:

תולדות אהרן

וידעת היום. ראש השנה שם גיטין נז: הוא האלהים. זכר ברכות: אז יבדיל. מכות י: לנס שמה. סוטה מה סנהדרין לג: והוא לא שונא. מכות י: ונס אל אחת. שם: את בצר במדבר. שם (שביעית ו):

ספורנו

את אשו. כענין שם כאמרו ואחר הרעש אש: (לז) ותחת כי אהב את אבותיך. ומאחר שעשה כל אלה היה תחת שאהב את אבותיך: ויבחר בזרעו. של אחד מהם בלבד והוא זרעו של יעקב: ויוציאך בפניו. בפעולות באות מפניו למעלה מן הטבע לא מאחוריו בפעולות טבעיות: ממצרים להוריש. שהתכוון להוציאך מעבדות אשר בו לא היית יכול להתכונן: (לח) לתת לך את ארצם. שהיא ארץ ה׳ המוכנת לקנות השלמות המכוון: (לט) וידעת היום. אם כן ראוי בלי ספק שתתבונן ותדע כל חלקי הסותר: והשבת אל לבבך. ואחר ההתבוננות תשוב אל לבבך החלק האמתי מהם והוא כי: ה׳ הוא האלהים. המסדר הנגלי המפורסם: בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. כי אמנם על זה יורה סדרם וקשרם והתכלית המושג מהם אשר לא יושג זולתם ובהם נודע שיש נמצא מכוון שהמציא כל זה לתכלית מכוון אצלו: אין עוד. ומזה יודע שאין עוד כי הוא מן ההכרח שלא יהיה כל זה זולתו בכח איזה נמצא נבדל מחומר אחד נעלה בתכלית האפשר והוא נמנע שיהיה יותר מאחד בזאת המדרגה מהעלוי אשר אין כמוהו כי בנבדלים לא יפול מספר זולתי בהיותם בלתי שוים במדרגה: (מ) ושמרת את חקיו. וכשתדעהו תשמור את חוקיו בלי ספק כאמרו מי לא ייראך מלך הגוים: ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום וגו׳ כל הימים. כי לא תחודש דת לעולם: (מא) אז יבדיל משה שלש ערים. אחר שסיים ההקדמה לבאור התורה הבדיל הערים להראות לישראל מה נכבד ענין שמירת המצוה שהקפיד לקיים

רמבן

השמיעך את קולו ללמדך בזה מוסר השכל ועל הארץ הראך את אשו הגדולה בוערת עד לב השמים ודבריו כולם שמעת מתוך האש ויוציאך בפניו כמו על פניו בכחו הגדול אשר בפניו ואחרי שהשם הגדול הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד תשמור מצותיו וחקותיו למען ייטב לך בשמים ממעל ולמען תאריך ימים על הארץ מתחת:

(מא) אז יבדיל משה שלש ערים. פי׳ ר״א ביום שהבדיל משה שלש ערים אז אמר דברי הברית. ואינו נכון אבל הוא כפשוטו כי משה אסף כל ישראל לבאר להם התורה ופתח להם בדברי התוכחות וכאשר אמר בפניהם תוכחותיו במה שעשו והאזהרות על ע״ג ועל יחוד השם והשלים להם שישמרו חוקיו ומצותיו למען ייטב להם אז אמר במעמדם לפניהם עתה נקיים המצוה אשר צונו השם ותהיינה בצר במדבר וראמות בגלעד וגולן בבשן ערי מקלט לנוס שמה כל רוצח בשגגה ואעפ״י שאינן קולטות עד שיבדלו אותם שבארץ כנען אמר מצוה שבאה לידינו נקיים אותה למען ייטב לנו ואחרי כן קרא בקול גדול אל כל ישראל שהיו שם ואמר אליהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים וגו׳ כי עתה יפתח במצות ובביאור התורה כאשר פירשתי בתחלת סדר אלה הדברים והזכיר בכאן ויירשו את ארצו ואת ארץ עוג מלך הבשן מערוער וגו׳ והטעם כי שב להזכיר מה שאמר בתחלת הספר הזה כי ביאור התורה

רשי

(מד) וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: (מה) אלה העדות אשר דבר. הם הם אשר דבר בצאתם ממצרים חזר ושנאה להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהוא במזרח שהעבר השני היה במערב: (ג) לא את אבותינו בלבד כרת ה' וגו' כי אתנו וגו' פנים בפנים. א"ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו ומדבר עמכם: (ה) לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ה' ואנכי עומד בין ה'

אבן עזרא

הברית: (מו) בעבר הירדן בגיא. הוא הר העברים קודם נסעם אל ערבות מואב אע"פ שהר העברים הוא בארץ מואב: (א) ויקרא משה אל כל ישראל. כאשר פירשתי להשמיע דבר הברית את הבנים: (ב) בחרב. הוא סיני: (ג) לא את אבותינו. לבדם: כי אתנו. אנחנו והטעם כי גם אתנו כמו לא יקרא שמך עוד יעקב. או טעמו לא כרת עם אבותינו שהיו במצרים רק אתנו כרת הברית כי רבים יש במחנה ששמעו הברית מפי השם על כן אמר אנחנו אלה שהם פה והם חיים והעד על יושר זה הפירוש שאמר עמכם וביניכם: (ד) פנים בפנים. בלא אמצעי והטעם כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראנו: אנכי עומד בין ה' וביניכם

מד וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מה אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ מו בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ מז וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־אֶרֶץ ׀ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח שָׁמֶשׁ׃ מח מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן׃ מט וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה׃ פ רביעי

ה א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם׃ ב יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב׃ ג לֹא אֶת־אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים׃ ד פָּנִים ׀ בְּפָנִים דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ ה אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין־יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד

יו"ז ר"פ
י"ז מ"ל בתורה
ס"ו מלפני פסוק
ל'
ל' וחסר ו'
ד'
ד' בספרא
ד' ג' מ"ל וח' חסר (ע' מכו"ח ד)
כולי' חסר ו' במ"ח
כ'

מד וְדָא אוֹרָיְתָא דְּסַדַּר מֹשֶׁה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מה אִלֵּין סַהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דְּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃ מו בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר בְּאַרַע סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן דִּמְחָא מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃ מז וִירִיתוּ יָת אַרְעֵיהּ וְיָת אַרְעָא דְּעוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנַן תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּבְעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃ מח מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל כֵּיף נַחֲלָא דְּאַרְנוֹן וְעַד טוּרָא דְשִׂיאוֹן הוּא חֶרְמוֹן׃ מט וְכָל מֵישְׁרָא עִיבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא׃ א וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דַּאֲנָא מְמַלֵּיל קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין וְתִלְפוּן יָתְהוֹן וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ ב יְיָ אֱלָהָנָא גְּזַר עִמָּנָא קְיָם בְּחוֹרֵב׃ ג לָא עִם אֲבָהָתָנָא גְּזַר יְיָ יָת קְיָמָא הָדֵין אֱלָהֵן עִמָּנָא אֲנַחְנָא אִלֵּין הָכָא יוֹמָא דֵין כֻּלָּנָא קַיָּמִין׃ ד מַמְלַל עִם מַמְלַל מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִישָׁתָא׃ ה אֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים בֵּין מֵימְרָא דַּייָ וּבֵינֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְחַוָּאָה לְכוֹן

בעל הטורים

אלה העדת. עדות בגימטריא תלמוד: פנים בפנים. פ"א כפולה לומר בפנים מאירות בפנים מסבירות:

תולדות אהרן

וזאת התורה. יומא עב מכות שם ע"ג ב מנחות נג (מגלה עא): ולמדתם אותם. יבמות קט: פנים בפנים. עקרים מ"ג פ' מ' ופ' יח: (אנכי עומד. מגלה עד):

מגרשית: ובני ישראל ט"ו מצעות פסוק וסימן נמסר בסדר פינחס: ועד ים ד' יתידאין וסימן נמסר בסדר משפטים: לעשתם ד' ב' חסר וב' מלא וסימן ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם. והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו חסר. ושמרת את המצוה ואת החקים. לשמרי בריתו ולזכרי פקודיו ב' בתראי מלא: פנים בפנים ב' וסימן דבר ה' עמכם: נראה אתה (ע' מנו"ש): דבר ה' עמכם דבור בלשון עם ז' בתורה וסימן בעבור ישמע העם בדברי עמך. דבר אתה עמנו ונשמעה ב' בו. מן השמים דברתי עמכם. וירדתי ודברתי עמך שם. פנים

ספורנו

לקיים קצת מצות עשה: (מד) וזאת התורה. החלק העיוני: (מה) אלה העדות. החלק שבא עליהם עדות המופת: (מז) ויירשו את ארצו. אחר שכבשו ארץ נושבת שיכלו לקיים בה המצות ואין מחריד הואיל לבאר את התורה והמצוה ולהזהיר עליהם: ה (ג) היום כלנו חיים. לפיכך אתם כורתי הברית הנכנסים לארץ סדרו את עיניכם באופן שהדורות הבאים שלא היו בעת הברית הזאת יקיימו מה שאתם מקבלים עליכם: (ד) פנים בפנים. בלתי אטם ומראות הלילה אבל בעודכם משתמשים בחושים: לאמר. פנים בפנים דבר ה' אליכם לאמר אנכי כמו שבאר למעלה וידבר אלהים

רמבן

התורה הזה היה אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות באדרעי והוסיף בכאן לפרש כי היה הביאור גם אחרי שירשו את כל ארצם כלומר שחלקה להם לשני המטות וחצי המטה:

ה (ה) אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה'. כי הוא היה עולה להר ושומע דברי השם ויורד ואומר להם עד שדבר השם עמהם פנים בפנים וזה רמז אל כל מה שנזכר בפרשת בחדש השלישי מתחלת כה תאמר לבית יעקב ויאמר ה' אליו לך רד. ור"א אמר כי זה אחר מעמד הר סיני והטעם הוא דבר עמכם פנים בפנים ואותו היום הייתי אני עומד בין ה' וביניכם ואינו נכון. והנכון בעיני כי ירמוז למה שפירשנו שם כי ישראל לא הבינו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך ושאר הדברות משה הוא המגיד להם מה שיאמר השם וזהו להגיד לכם את דבר ה' לפרש להם כל דבור ודבור:

וטעם בין ה' וביניכם. כי בעת הדברות היה הוא קרוב אל מקום השכינה יותר מהם כי הם הרחיקו לעצמם כאשר פירשתי שם וזהו כי יראתם ולא עליתם בהר שלא קרבתם אליו כאשר היה לכם רשות על כן הייתי אני עומד ביניכם ובין מקום הכבוד באמצע כי רחוק היה ביניכם וביניו ומשם הייתי אני מגיד הדברות:

לאמר

לָכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יְרֵאתֶם
מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־עֲלִיתֶם בָּהָר
לֵאמֹר׃ ס ו אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים׃ ז לֹא־יִהְיֶה לְךָ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ ח לֹא־
תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל כָּל־תְּמוּנָה
אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ
מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת
לָאָרֶץ׃ ט לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם
וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים
וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים
לְשֹׂנְאָי׃ י וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים
לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו מצותי קרי׃
ס יא לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה
אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃
ס יב שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת
לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
יג שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־
מְלַאכְתֶּךָ׃ יד וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־
מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ
וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ
וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ׃
טו וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם

ג׳
ז׳
י״ג
ג׳ ומ״ל
ח״ג
ס׳
ג׳ בסיפרא בסגול
ג׳ מ״ל בתורה
כול׳ מ״ל במ״ח חסרים
ל׳ וחסר דתכר

יָת פִּתְגָמָא דַייָ אֲרֵי דְחֵילְתּוּן
מִן קֳדָם אֶשָּׁתָא וְלָא סְלֵקְתּוּן
בְּטוּרָא לְמֵימָר׃ ו אֲנָא יְיָ
אֱלָהָךְ דְאַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃
ז לָא יְהֵוֵי לָךְ אֱלָהָא אוֹחֳרָן
בַּר מִנִּי׃ ח לָא תַעֲבֵיד לָךְ
צְלַם כָּל דְמוּת דְבִשְׁמַיָא
מִלְעֵילָא וְדִבְאַרְעָא מִלְרַע
וְדִבְמַיָא מִלְרַע לְאַרְעָא׃
ט לָא תִסְגּוּד לְהוֹן וְלָא
תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ
אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן
עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דָר
תְּלִיתָאֵי וְעַל דָר רְבִיעָאֵי
לְסָנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָא
לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהַתְהוֹן׃
י וְעָבֵד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין
לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִּקּוֹדָי׃
יא לָא תֵימֵי בִשְׁמָא דַייָ
אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא
יְזַכֵּי יְיָ יָת דְיֵימֵי בִשְׁמֵיהּ
לְשִׁקְרָא׃ יב טַר יָת יוֹמָא
דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ כְּמָא
דְפַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ יג שִׁתָּא
יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵיד כָּל
עֲבִידְתָּךְ׃ יד וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא
תַעֲבֵיד כָּל עֲבִידָא אַתְּ וּבְרָךְ
וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ
וְתוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְכָל בְּעִירָךְ
וְגִיּוֹרָךְ דִּבְקִרְוָךְ בְּדִיל דִיְנוּחַ
עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ כְּוָתָךְ׃
טו וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְאַפְּקָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ מִתַּמָּן בִּידָא תַקִּיפָא

ה׳ וביניכם: (ז) על פני. בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם. ד״א כל זמן שאני קיים. עשרת הדברות כבר פירשתים: (יב) שמור. ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו (מכילתא): כאשר צוך. (שבת פ״ז) קודם מתן תורה במרה: (טו) וזכרת כי עבד היית וגו׳. (סנהדרין כו) על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד

וביניכם. פירשתיו: כי יראתם מפני האש. ואם לא עליתם בהר. ומלת לאמר. דבקה עם דבר ה׳ עמכם בהר מתוך האש לאמר ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין ה׳ אחר מעמד הר סיני והטעם שהוא דבר עמכם פנים בפנים ואותו היום הייתי אני עומד בין ה׳ וביניכם כי יראתם כאשר יפרש: (ה) ולא עליתם בהר. כאשר עליתי אני ומשה נגש אל הערפל ואל תשים אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק הפסוקים ולא הפרשיות גם אל תשית לב אל המלות כי הם כגופות והטעמים כרוחות והכורת בשני כלים זה כמו זה במעשה מעשה אחד הוא על כן שוא ושקר כי הם אחים וכל שקר שוא. וכבר פירשתי זכור שהוא כמו שמור. והוסיף כאשר צוך ה׳ אלהיך והטעם במעמד הר סיני: (יד) ושורך וחמורך וכל בהמתך. פרט ואחר כך כלל ובתחלה כלל זה וזה שוה: למען ינוח. הוסיף לבאר טעם עבדך ואמתך וזכרת כי עבד היית והניח עבדך על כן צוך ה׳ אלהיך לעשות כן ביום השבת והטעם למנוחת העבד ויש אומרים כי העבד לא ינוח והנה השם הוציאך מעבדות וצוך שתנוח למען תזכור כי היית עבד ובזווי כבד כאשר צוך
כאשר

ספורנו

אלהים את כל הדברים האלה לאמר אנכי וכו׳ אמנם עמידתי בין ה׳ וביניכם היתה להגיד לכם את דבר ה׳ כי יראתם: (יב) לקדשו כאשר צוך. באותו האופן שצוך במרה כי אמנם כשצוך שם על השבת הודיע שלא יספיק לך שתקדשהו במה שתשבות בו ממלאכה אבל שתעסוק בו בתורה ובמצות כאמרו והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: (טו) וזכרת כי עבד היית. הנה מצות שביתת הבהמה הוא כדי שינוח העבד ומצות מנוחת העבד הוא זכר ליציאת מצרים שהשבים
נס

בעל הטורים

פסל כל תמונה. ובדברות הראשונות כתיב וכל תמונה וא״ו יתירה כנגד וא״ו דברים תבנית זכר ונקבה תבנית כל בהמה תבנית כל צפור תבנית כל רמש תבנית כל דגה: סמך אל קנא ללא תשא. שכל הנשבע לשקר כאלו עובד ע״ג: סמך ולשמרי מצותו ללא תשא. שאפי׳ בשמירת מצוה עובר משום ל״ת שבשבועה מצוה שלא לשם שמים כאלו מזכיר ש״ש לבטלה. א״נ שמזכיר שלא לעבור על ל״ת כענין שמירת מצות שנשבעים לקיים המצות. סמך שבת ללא תשא. שבשניהם נאמר חלול. לא תשבעו בשמי לשקר וחללת. מחלליה מות יומת: שמור את יום השבת. ר״ת שאיה וס״ת רת״ם לומר לך שנידונים בשאיה בגחלי רתם עוקרין בשבת:

בפנים דבר ה׳ עמכם: יראתם ג׳ וסימן חרבא דמשה אשתא. וסימן חרב יראתם וחרב. לא יראתם לדבר בעבדי במשה. כי יראתם מפני האש. ונמסר גם בסדר בהעלתך: אנכי ה׳. י״ב וסימן נמסר בסדר וישמע יתרו: הוצאתיך ג׳ מלאים וסימנם נמסר בסדר וישמע יתרו: שמור ג׳ מלאים בתורה וסימן שמור את יום דעשרת הדברות. שמור תשמרון את מצות. שמור את חדש האביב. וב׳ חסר וסימן כי אם שמר תשמרון את.

תולדות אהרן

לא תעשה. עקרים מ״ג פ׳ כו: אשר בשמים. ר״ה כד: שמור. ברכות כ ר״ה כז עקרים מ״ג פ׳ כו שבועות כ: כאשר צוך. שבת פז סנהדרין נו: ושורך וחמורך. קמא נד: וגרך. יבמות מח: למען ינוח. שם קמא נד:

רמבן

לאמר. מוסב על דבר ה׳ עמכם בהר מתוך האש לאמר לשון רש״י. ואמר ר״א אל תשית לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק פסוקים ולא פרשיות ונכון יותר שנדביק להגיד לכם את דבר ה׳ לאמר כלשון והגדת לבנך ביום ההוא לאמר. ולדעתי אין צורך כלל אבל טעמו כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר לא נעלה כי יראנו מפני האש יזכיר כי הם הגידו לו כן בפירוש ולא ממחשבתו יאמר כן:

ועתה יתחיל במשנה תורה. יאמר להם עשרת הדברות ולא שנה ולא באר כלום באנכי ה׳ ולא יהיה לך כי מפי הגבורה שמעום וכן בדבור השלישי מפני שכבר אמר את שם ה׳ אלהיך כמו שפירשתי בסדר קדשים תהיו והתחיל לבאר להם שמור במקום זכור על דרך הפשט ועל דרך רבותינו בדבור אחד נאמרו ויאמר להם זה כי הם כולם יודעים זכור והוא יודיעם כי שמור נאמר עמו וכן על דרך האמת בדבור אחד נאמרו כי היה הקול בזכור ושמור כי התורה ברית עולם ערוכה בכל ושמורה והוא השומע זכור והם שמור והמשכיל ידע זה ממה שרמזנו שם:

(יב) **ובאר** כאשר צוך ה׳ אלהיך. קודם מתן תורה במרה שם שם לו חק ומשפט לשון רש״י. ואם כן גם מצות כבוד אב ואם יהיה במרה והרב לא הזכיר שם אלא שבת פרה אדומה ודינין. והנראה בעיני על דרך האמת בזה גם בכל משנה תורה כי משה ידבר כמפי הגבורה כמו שאמר
והיה

עבד ותשמור מצותיו : (טז) כאשר צוך . אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר (שמות טו) שם שם לו חק ומשפט : ולא תנאף . אין לשון ניאוף אלא באשת איש : (יח) ולא תתאוה ת"א ולא תירוג אף הוא לשון חמדה כמו (בראשית ב) נחמד למראה דמתרגמינן דמרגג למחזי : (יט) ולא יסף . מתרגמינן ולא פסק (ולפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף)

כי

בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן
צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־
יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס טז כַּבֵּד אֶת־
אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן
יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יז לֹא
תִּרְצָח׃ ס וְלֹא תִּנְאָף׃
ס וְלֹא תִּגְנֹב׃ ס וְלֹא־
תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס יח וְלֹא
תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא
תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ
וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר
לְרֵעֶךָ׃ ס חמישי יט אֶת־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ
הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף

פ"ס קרחי

וּבִדְרָעָא מְרַמְמָא עַל כֵּן
פַּקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּד יָת
יוֹמָא דְשַׁבַּתָּא׃ טז יַקַּר יָת
אָבוּךְ וְיָת אִמָּךְ כְּמָא דְפַקְדָךְ
יְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְיוֹרְכוּן יוֹמָךְ
וּבְדִיל דְיוֹטַב לָךְ עַל אַרְעָא
דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ יז לָא
תִקְטוֹל נְפָשׁ וְלָא תְגוּף
וְלָא תִגְנוֹב וְלָא תַסְהֵיד
בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃
יח וְלָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ
וְלָא תֵירוֹג בֵּית חַבְרָךְ חַקְלֵיהּ
וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ תּוֹרֵיהּ
וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִלְחַבְרָךְ׃
יט יָת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין מַלֵּיל
יְיָ עִם כָּל קְהַלְכוֹן בְּטוּרָא
מִגוֹ אִישָׁתָא עֲנָנָא וַאֲמִטְתָא
קָל רַב וְלָא פְסַק וּכְתָבִינוּן

כאשר פירשתי : (טז) ולמען ייטב לך . יש אומרים רמז לעולם הבא וסוד העולם הבא ארמזנו בפסוק אני אמית ואחיה : ימיך . באר שיהיו טובים . דע כי דעת כל הקדמונים כי הדבור הראשון הוא אנכי ואם יש לשאול למה הפסיק המפסיק לא יהיה לך וכבר פירש עשרת הדברים כי סמכתי על דעתם רק הישר בעיני שמלת אנכי איננה מהעשר' כי דבור אנכי הוא המצוה ועיקר המצות כאשר פירשתי כבר. ומלת חמד בלשון הקדש מתפרשת לשני טעמים האחד גזל ועושק ולקחת של אחרים בחזקה ובאונס וכך ולא יחמוד איש את ארצך כי אם אין פירושו כן הנה תהיה הארץ רעה ולא בא הכתוב אלא לשבח והטעם השני לשון תאוה בלב ולא תצא לפועל והנה לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי ולא תחמוד אשת רעך הדבור העשירי ויהיה בית רעך ואשת רעך נדבקים זה עם זה או בית רעך כלל והעד שאמר משה בספר הזה שבאר את התורה תחת לא תחמוד אמר לא תתאוה ורבים אמרו כי אין עון במחשבת הלב ואין עליהם שכר ועונש ויש ראיות רבות להשיב עליהן ולא אאריך רק אראה להם לב חורש מחשבות און הטובות כי היה עם לבבך ולישרים בלבותם ומשה אמר בסוף בפיך ובלבבך לעשותו ועיקר כל המצות ליישר הלב ורוכם זכר והמזיד והשוגג יוכיחו : (יט) את הדברים האלה . הטעם עשרת הדברים ולא הדבורים : קול גדול . שלא שמעו כמוהו : ולא יסף . כי זה

היה

בעל הטורים

סמיך כבד את אביך לשבת . שגם בשבת כתיב וכבדתו וצריך לכבדו במאכל ובכסות : ולמען ייטב לך תגין על טי"ת שעברתו אמו תשעה חדשים . ואביו ואמו נזהרו מתשעה מדות האמורים בנדרים וזה סימנם אבנ"ית מסגע"ת נוטריקון בני אנוסה . בני שנואה . בני נדה . בני תמורה . בני מריבה . בני שכרות . בני גרושת הלב . בני ערבוביא . בני חצופה . פי' בני אנוסה א"צ לומר שאנס אשה אחרת והוליד ממנה בן . אלא אפילו היא אשתו ואנסה לתשמיש וכן שנינו במס' כלה מפני מה הויין ליה לאדם בנים בעלי מומין מפני שתובעה ואשתו אינה נתבעת לו פי' אינה מתרצה לו . ורבי יהודה אומר מפני שאומרת לו בשעת תשמיש אנוסה אני . ואע"ג רוצה ואינה רוצה . וכן איתא בעירובין כל הכופה אשתו לדבר מצוה נקרא חוטא שנא' גם בלא דעת נפש לא טוב . נמצא כי האונס אסור אף באשתו . אלא אם הוא צריך לאותו מעשה יפייס ואח"כ יבעול . בני שנואה כמשמעו והוא ששנואה בשעת תשמיש אבל אם רצויה בשעת תשמיש ואף ע"פ בהיות שנואה שרי . בני נידוי בני נדה אע"פ שאינו ממזר מה"ת . וי"מ שהוא אז בנידוי שאסורין בתשמיש המטה וה"ה נמי אם אחד מהם אבל . בני תמורה שהיה מכוין לערוה ונזדמנה לו אשתו . וי"מ אפי' שתיהן נשיו שנתכוון לזו ונזדמנה לו אחרת . בני מורדת דאמרה ליה לא בעינא לך ואעפ"כ הוא משמש עמה והרי היא אצלו כזונה ואפי' אם היה מדעתה . ולנוסחא אחרינא בני מריבה שהם מתקוטטים ביחד בכל פעם דוה ביאה זו כמו זנות כיון שאינו מתוך אהבה . בני שכורה שהוא או היא שכורים . בני גרושת הלב שבלבו לגרשה אפילו אין בלבו שנאה כגון מאותן שכופין להוציא וגמר בלבו לגרשה ואח"כ בא עליה . בני ערבוביא שמשמש עם אשתו ונתן דעתו על אחרת אפי' שתיהן הן נשיו . בני חצופה שחוצפתו בפה והרי היא כזונה ואסור לקיימה אבל אי שאשתו מרצה אותו בדברים של ריצוי ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה על זו אמרו חז"ל שיצאו ממנה בנים חכמים ונבונים כלאה שיצא ממנה יששכר . וכל אלו הט' מדות אפי' לפריה ורביה כגון שאינה מעוברת ואפי' הכי בכל אלו המדות פוגם הולד ונקרא פושע . וצריך לכבדה בט' דברים מאכיל ומלביש וכו' כדאיתא בפ"ק דקדושין : י"ז תיבות יתירות בדברות אחרונות על הראשונות כמנין טוב וזהו שכתוב כאן למען ייטב לך שאינן בראשונות : כאשר צוך ה' אלהיך . ס"ת בגימטריא מרה : על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך וסמיך ליה לא תרצח . משום דכתיב והארץ לא יכפר לדם . וסמך לא תנאף לרציחה . כדכתיב רצוח ונאוף . וכן המוציא שכבת זרע לבטלה כאלו שופך דמים . וכאן כתיב ולא תנאף וא"ו יתרה כנגד ו' פעמים מאררים ושבת פעמים מרים דכתיב בפרשת סוטה . וסמיך ליה ולא תגנב . משום מים גנובים ימתקו . וכתיב ביה עוד וא"ו יתירה כנגד ו' דברים דכתיב בריש משלי . נארבה לדם נצפנה לנקי חנם . וסמיך ליה ולא תענה ברעך . שהגונב מעיד עדות שקר בעצמו שגורם לו לימכר בעבד . והוסיף בו וא"ו שבעדות שקר לוקה העולם שנברא בו' ימים . וסמיך ליה ולא תחמד . שלא יחמוד אשת חבירו ויעיד בו עדות שקר לומר שמת כדי שישאנה : שדהו הוסיף כאן שכבר הגיעו קרוב לארץ והיה להם שדות :

ספורנו

נה הקב"ה את העבודה מן השעבדים : (טז) ולמען ייטב לך .

אפי'

ויצו משה וזקני : ט' פסוקים לא ולא ולא וסימן במסרה רבתא : ולא יסף ד' וסימן מספר בסדר וישב:

תולדות אהרן למען יאריכון . קדושין לט מ ב"ק נה חולין קמב : את הדברים האלה . עקרים מ"א פ' יא ומ"ג פ' יא וס' יט וס' כד : קול גדול . סוטה י' סנהדרין יא :

רמבן

והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו ואין משה הנותן מטר על פני הארץ ולא הנותן עשב בשדה אבל דבור התורה בזכור ובמשנה תורה בשמור ולכן יאמר משה בכל מקום במשנה תורה ה' אלהיך ובתורה יזכיר שם המיוחד בלבד זולתי בעשרת הדברות כמו שאמר וידבר אלהים וגומר והבן זה . והוסיף לאמר כאן שורך וחמורך לבאר שיאסר גם בעבודת האדמה שהם חיי האדם וכענין שאמר בחריש ובקציר תשבות אמר כאן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית וגו' לבאר כי בו יצוה במנוחת העבד כמוך בעבור שהיית עבד והניח לך השם וגם אתה תניח לעבדך והנה טעמו כפירוש עבדך ואמתך כמוך תזכור כי עבד היית וגו' :

(טו) **וטעם** על כן צוך לעשות את יום השבת . צוה שתעשה כן ביום השבת כך פירש ר"א . ואיננו נכון ואנו אומרים בקדוש היום כי יום זה תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים כאשר נאמר בו זכר למעשה בראשית אבל יהיה בו זכר למעשה בראשית שנשבות ביום ששבת השם וינפש והראוי יותר לומר כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול כאשר פירשתי בדבור הראשון על כן אמר בכאן אם יעלה בלבך ספק על השבת המורה על החדוש והחפץ והיכולת תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא לך לראיה ולזכר בנה השבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרו בו ויאמרו השם הוא מחדש בכל אותות ומופתים ועושה בכל כרצונו כי הוא אשר ברא הכל במעשה בראשית וזה טעם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת . וכן לא פירש כאן טעם השביתה כי ששת ימים עשה ה' וגו' שכבר הוזכר זה פעמים רבות בתורה אבל אמר בקצרה ויום השביעי שבת לה' אלהיך שהוא יתברך שבת בו וינפש ובאר להם כי מיציאת מצרים ידעו שהוא אמר והיה העולם ושבת ממנו . ועל דרך האמת נוכל עוד להוסיף בזה כי הדבור הזה בשמור ליראה את השם הנכבד והנורא ועל כן יצונו שנזכור את היד החזקה והזרוע הנטויה שראינו ביציאת מצרים וממנו לנו היראה כמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ועל כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת שתהא כנסת ישראל בת זוגו לשבת כנרמז בדברי רבותינו והמשכיל יבין . והוסיף ביאור בדבור כבד כאשר צוך ה' אלהיך מפי הגבורה כאשר פירשתי ולפיכך הוסיף ולמען ייטב לך כמו שנאמר גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה :

(יז) **וביאור** ולא תענה ברעך עד שוא . לאסור להעיד על חברו אפילו דבר שאינו כלום ולא יתחייב בו כלום ובכ"ד כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנה מידו כי שוא דבר בטל . והוסיף ביאור בדבר לא תחמוד שהקדים האשה בעבור כי יצר לב האדם רע מנעוריו באשה יותר מן הכל וביאר כי יכנס בכלל שדהו אפילו התאוה כי אם יתאוה לגזול תחמדו

דבר

היה פעם אחת והנה ביאר למה לא יסף והוא ויהי כשמעכם: (כא) כבודו. מראה האש: ואת גדלו. קולות וברקים וקול שופר: ואת קולו. עשרת הדברות ויש בדברי יחיד שדבור אנכי לבדו אמר השם: (כג) קול אלהים חיים. לשון רבים כאשר פירשתי. וטעם חיים. על דעתי להפריש בין אלהים ובין הנבא כי לא יתנועע הוא מעצמו: (כד) ואת תדבר אלינו. כמו אם ככה את עושה לי ושם מפורש: (כה) היטיבו. פעל עבר מהשניים הנראים: (כו) מי יתן. אין הכתוב אומר מי יתן לי רק מי יתן להם על כן נכתב להם אחר והיה לבבם זה ודע כי שורש כל המעשים והתנועות גזירות השם וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה וכן עם המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת ועת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל ספר יצירה והחלקים יקבלו מהכללים כפי תולדתם ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדה וזה טעם ויחזק ה׳ את לב פרעה ובמקום אחר ויכבד לבו הוא ועבדיו והכל אמת על כן אומר ידעתי ה׳ כי לא לאדם דרכו ואומר למה תתענו ה׳ מדרכך ומשה אמר ובחרת בחיים ואחר שהשם לא ימנע טוב הנה הוא אוהב להיטיב ואמר הכתוב כלשון בני אדם מי יתן

עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא
וִיהָבִינוּן לִי׃ כ וַהֲוָה
כְּמִשְׁמַעֲכוֹן יָת קָלָא מִגּוֹ
חֲשׁוֹכָא וְטוּרָא בָּעֵיר
בְּאֶשָּׁתָא וְקָרֵיבְתּוּן לְוָתִי
כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָבֵיכוֹן׃
כא וַאֲמַרְתּוּן הָא אַחֲזְיָנָא יְיָ
אֱלָהָנָא יָת יְקָרֵיהּ וְיָת
רְבוּתֵיהּ וְיָת קָל מֵימְרֵיהּ
שְׁמַעְנָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא יוֹמָא
הָדֵין חֲזֵינָא אֲרֵי מְמַלֵּיל יְיָ עִם
אֱנָשָׁא וְאִתְקַיָּם׃ כב וּכְעַן
לְמָא נְמוּת אֲרֵי תֵיכְלִנָּנָא
אֶשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא אִם
מוֹסְפִין אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע יָת
קָל מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָנָא עוֹד
מַיְתִין אֲנַחְנָא׃ כג אֲרֵי מָן כָּל
בִּשְׂרָא דִּשְׁמַע קָל מֵימְרָא דַּייָ
קַיָּמָא דִּמְמַלֵּיל מִגּוֹ אֶשָּׁתָא
כְּוָתַנָא וְאִתְקַיָּם׃ כד קְרַב
אַתְּ וּשְׁמַע יָת כָּל דְּיֵימַר יְיָ
אֱלָהָנָא וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִמָּנָא
יָת כָּל דִּי יְמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָנָא
עִמָּךְ וּנְקַבֵּיל וְנַעְבֵּיד׃
כה וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָל
פִּתְגָּמֵיכוֹן בְּמַלָּלוּתְכוֹן עִמִּי
וַאֲמַר יְיָ לִי שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת
קָל פִּתְגָּמֵי עַמָּא הָדֵין
דְּמַלִּילוּ עִמָּךְ אַתְקִינוּ כָּל
דְּמַלִּילוּ׃ כו לְוַי דִּיהֵי לִבָּא
הָדֵין לְהוֹן לְמִדְחַל קֳדָמַי

וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים
ג׳ וַיִּתְּנֵם אֵלָי׃ כ וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־
הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר
בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי
שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם׃ כא וַתֹּאמְרוּ
כ׳. ג׳ ח׳ כלישנא הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ
וְאֶת־גָּדְלוֹ וְאֶת־קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ
ג׳ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר
אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וָחָי׃ כב וְעַתָּה
לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ
ג׳ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־יֹסְפִים ׀ אֲנַחְנוּ
לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
פ׳ עוֹד וָמָתְנוּ׃ כג כִּי מִי כָל־בָּשָׂר
אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים
ד׳ מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי׃
ק׳ כד קְרַב אַתָּה וּשְׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר
ג׳ כלשון זכר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ ׀ תְּדַבֵּר
אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ׃
כה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם
ג׳ בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה
אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ כָּל־
ג׳ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ כו מִי־יִתֵּן וְהָיָה
לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי

כי קולו חזק וקיים לעולם. דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי: (כד) ואת תדבר אלינו. התשתם את כחי כנקבה שנצטערתי אליכ׳ ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני:

ה׳

ספורנו

אפילו בעולם הזה כאמרם ז״ל (פרק קמא דפאה) דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא כבוד אב ואם וכו׳: (כד) ואת תדבר אלינו.

אף

בעל הטורים

ואת תדבר. בקול נמוך כאשה שתשש שכל לנבול: ואת תדבר. בגי׳ שאשה דברום:

כשמעכם ג׳ וסימן כשמעכם את הקול. והיה במשך בקרן היובל. וישלח אבשלום מרגלים: כבדו ג׳ חסר וסימן ותאמרו הן הראנו ה׳ אלהינו את כבדו ואת גדלו. ותחת כבדו יקד יקד. והארץ האירה מכבדו: ומתנו. ה׳ וסימן אם יוספים אנחנו. ואכלנהו ומתנו. אם אמרנו נבוא העיר והרעב ג׳ בפסוק: ואת ג׳ בלישנא זכר וסימן ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה׳ אלהינו. ואם ככה את עשה לי. את כרוב ממשח. ונמסר גם בסדר

תולדות אהרן (ויכתבם. שקלים מט): סוף הזה. עקידה ש׳ מד: כי מי כל בשר. עקרים מ״ג פ׳ יא: ואת תדבר. עקידה ש׳ מז: מי יתן והיה. פ״ג ד ה עקידה ש׳ מג וש׳ מד:

רמבן

דבר מכל אשר לו ולא יוכל לעשות כן כי חברו תקיף ממנו או שיש במקומו אימת מלכות עובר בלאו הזה. והוסיף בכאן שדהו לדרוש מה שאמרו במכילתא אי מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלים שאין להן אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להן אחריות וכשהוא אומר במשנה תורה שדהו על כרחך מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כל דבר שהוא קונה ומקנה:

(יט) **מתוך** האש הענן והערפל. ביאר למתוך האש כי ענן וערפל סביביו:

קול גדול ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק לפי שמדת בשר ודם אינן יכולין לדבר כל דבריהם בנשימה אחת ומדת הקב״ה אינו כן לא היה פסוק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף לפי שקולו חזק וקיים לעולם ד״א לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי לשון רש״י. והכתוב אמר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד ואמרו למה רך בתחלה לשכך את האוזן במה שיכולה לשמוע ואולי בקול השופר היה כן אבל קול השם בעשרת הדברות היה שוה. והנכון כי האומר לא פסק עשה יסף מן ונאסף ש זהב וגיל תוסף רואם יגועון ועניכם לדעתו המנע הדבר יאמר כי לא נמנע גדלו ותקפו עד שהשלים כל הדברות וכן אמר ויתנבאו ולא יספו. ועל דרך הפשט ולא יסף שלא יסף להיות עוד גדול כמוהו ועל דרך האמת יאמר כי כל הדברים האלה שמעו קול גדול ולא יסף להשמיע אל כל קהלכם אלא קול אחד כי אותו קול בלבד השיגו הם וכבר פירשתי ענין זה שם וכל הפרשה:

(כג) **אשר** שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש. אמר ר״א כי טעם חיים להבדיל בין אלהים ובין הנבא כי לא יתנועע הוא מעצמו ויתכן לפרש שהזכיר כן לומר שהשומע קול אלהים שעמו מקור החיים תדבק נפשו ביסודה ולא תחיה עוד חיי בשר ודם ויהושע אמר בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם הנה ארון הברית אדון כל הארץ אם כן ונשבע בחי העולם שבועה בשמו הגדול:

(כד) **ואת** תדבר אלינו. התשתם כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כאשר ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה ללמוד מפי הגבורה ולא ממני לשון רש״י מדברי אגדה. ואם כן יאמר שדאג להם אבל השם הודיעו כי מיראתו עשו וטוב להם. והענין כאשר פירשתי שם כי היו חושבים שירצה להשמיעם כל התורה והרצון היה לפניו להשמיעם עשרת הדברות בלבד כאשר בקשו. ודע כי עתה בקשו ממשה שלא ישמיעו קול השם הנכבד לא ביום הזה ולא בדור מן הדורות לעולם דלאו כל שעתא רצון השם על פיהם וכן יאמר להם משה נביא מקרבך מאחיך וגו׳ וכל הפרשה ההיא א״כ השאלה הזאת לדורות היתה:

(כו) **מי** יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי. בעבור היות רשות האדם בידו להצדיק ולהרשיע והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים יאמר

הכתוב

מסורה

בהעלותך: שובו ג' מלא בתורה וסימן קומו שובו אל האיש. עברו ושובו משער לשער במחנה. שובו לכם לאהליכם. וכל נביאים וכתובי' דכותהון מלאים במ"ה חסרים וסימניהון אם תבעיון בעיו שבו אתיו. ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים דירמי'. וגם אתה נאם ה' שבו עדי. ויעד ה' בישראל וביהודה. ושבי עוד צדקי בה כתיב: וטוב י"ז וסימן נמסר בשמואל א' סימן י"ז גבי אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי: תחיון ב' וסימן כל המצוה. למען תחיון וטוב לכם:

בעל הטורים

ואתה פה. תגין על פ"א רמז לו שיעמוד בפרישות ובטהרה. ד"א ואתה בן פ' שנים ותא' כמנין עמו"ד שנים: עמדי. יו"ד כפופה שתעמוד באימה לפני ובכפוף. ד"א כמנין ירדתי י' ירידות ונתתי לך עשר דברות: ט"ו פעמים כתיב זבת חלב ודבש בתורה כנגד לדודי אחוי חלב ודבש דכל ארץ ישראל וסוי ט"ו פרסה. כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך. וסמיך ליה שמע ישראל שהזכיר אלו השמות כנגד האבות:

וְלִשְׁמֹ֥ר אֶת־כָּל־מִצְוֺתַ֖י כָּל־
הַיָּמִ֑ים לְמַ֨עַן יִיטַ֥ב לָהֶ֛ם וְלִבְנֵיהֶ֖ם
לְעֹלָֽם׃ כז לֵ֖ךְ אֱמֹ֣ר לָהֶ֑ם שׁ֥וּבוּ
לָכֶ֖ם לְאָהֳלֵיכֶֽם׃ כח וְאַתָּ֗ה פֹּה֮
עֲמֹ֣ד עִמָּדִי֒ וַאֲדַבְּרָ֣ה אֵלֶ֗יךָ אֵ֤ת
כָּל־הַמִּצְוָה֙ וְהַחֻקִּ֣ים וְהַמִּשְׁפָּטִ֔ים
אֲשֶׁ֥ר תְּלַמְּדֵ֑ם וְעָשׂ֣וּ בָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֧ר
אָנֹכִ֛י נֹתֵ֥ן לָהֶ֖ם לְרִשְׁתָּֽהּ׃
כט וּשְׁמַרְתֶּ֣ם לַעֲשׂ֔וֹת כַּאֲשֶׁ֥ר צִוָּ֛ה
יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶ֖ם אֶתְכֶ֑ם לֹ֥א תָסֻ֖רוּ
יָמִ֥ין וּשְׂמֹֽאל׃ ל בְּכָל־הַדֶּ֗רֶךְ אֲשֶׁ֨ר
צִוָּ֜ה יְהוָ֧ה אֱלֹהֵיכֶ֛ם אֶתְכֶ֖ם תֵּלֵ֑כוּ
לְמַ֤עַן תִּֽחְיוּן֙ וְט֣וֹב לָכֶ֔ם וְהַאֲרַכְתֶּ֣ם
יָמִ֔ים בָּאָ֖רֶץ אֲשֶׁ֥ר תִּֽירָשֽׁוּן׃
ו א וְזֹ֣את הַמִּצְוָ֗ה הַֽחֻקִּים֙
וְהַמִּשְׁפָּטִ֔ים אֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה
אֱלֹהֵיכֶ֑ם לְלַמֵּ֣ד אֶתְכֶ֑ם לַעֲשׂ֣וֹת
בָּאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֥ר אַתֶּ֛ם עֹבְרִ֥ים שָׁ֖מָּה
לְרִשְׁתָּֽהּ׃ ב לְמַ֨עַן תִּירָ֜א אֶת־
יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ לִשְׁמֹ֞ר אֶת־כָּל־
חֻקֹּתָ֣יו וּמִצְוֺתָיו֮ אֲשֶׁ֣ר אָנֹכִ֣י מְצַוֶּךָ֒
אַתָּ֕ה וּבִנְךָ֙ וּבֶן־בִּנְךָ֔ כֹּ֖ל יְמֵ֣י חַיֶּ֑יךָ
וּלְמַ֖עַן יַאֲרִכֻ֥ן יָמֶֽיךָ׃ ג וְשָׁמַעְתָּ֣
יִשְׂרָאֵ֗ל וְשָׁמַרְתָּ֣ לַעֲשׂ֔וֹת אֲשֶׁר֙
יִיטַ֣ב לְךָ֔ וַאֲשֶׁ֥ר תִּרְבּ֖וּן מְאֹ֑ד כַּאֲשֶׁ֨ר
דִּבֶּ֜ר יְהוָ֨ה אֱלֹהֵ֤י אֲבֹתֶ֙יךָ֙ לָ֔ךְ
אֶ֛רֶץ זָבַ֥ת חָלָ֖ב וּדְבָֽשׁ׃ פ ששי

י"א חסר
י'
ג' חסר
ד' חסרים בלישנא
ב'. י"ז
ג'
י"ז ר"פ
ב' חד רפי וחד דגש
ג' חסר דחסר
י"ד פסוקים ע ע. ג'

וּלְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדַי כָּל
יוֹמַיָּא בְּדִיל דְּיֵיטַב לְהוֹן
וְלִבְנֵיהוֹן לְעָלָם: כז אִיזֵיל
אֵימַר לְהוֹן תּוּבוּ לְכוֹן
לְמַשְׁכְּנֵיכוֹן: כח וְאַתְּ הָכָא
קָאִים קֳדָמַי וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ
יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא וּקְיָמַיָּא
וְדִינַיָּא דְּתַלְּפִינוּן וְיַעְבְּדוּן
בְּאַרְעָא דַּאֲנָא יָהֵיב לְהוֹן
לְמֵירְתַהּ: כט וְתִטְּרוּן
לְמֶעְבַּד כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ
אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן לָא תִסְטוּן
לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא: ל בְּכָל
אוֹרְחָא דְּפַקֵּיד יְיָ אֱלָהֲכוֹן
יָתְכוֹן תְּהָכוּן בְּדִיל דְּתֵיחוֹן
וְיֵיטַב לְכוֹן וְתוֹרְכוּן יוֹמִין
בְּאַרְעָא דְּתֵירְתוּן: א וְדָא
תַּפְקֵידְתָּא קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא
דְּפַקֵּיד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְאַלָּפָא
יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא
דְּאַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ:
ב בְּדִיל דְּתִדְחַל יָת יְיָ
אֱלָהָךְ לְמִטַּר יָת כָּל קְיָמוֹהִי
וּפִקּוֹדוֹהִי דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ
אַתְּ וּבְרָךְ וּבַר בְּרָךְ כָּל יוֹמֵי
חַיָּיךְ וּבְדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ:
ג וּתְקַבֵּיל יִשְׂרָאֵל וְתִטַּר
לְמֶעְבַּד דְּיֵיטַב לָךְ וּדְתִסְגּוּן
לַחְדָא כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא
דַּאֲבָהָתָךְ לָךְ אַרְעָא עָבְדָא

אבן עזרא

יתן: (כז) לך אמור להם. הטעם שירד: (כח) ואתה פה עמוד עמדי. הטעם שישוב וכן כתוב ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים והנה רוב התורה מסיני נאמרה למשה רק משה אמרה במדבר סיני ובאותם אחד עשר יום שנסעו מסיני כפי דעתי: (כט) ושמרתם לעשות. להוסיף ולא תסורו ימין ושמאל: (ל) בכל הדרך. פירוש ימין ושמאל וזו המצוה והחקים והמשפטים עיקרם למען תירא אתה ובנך ובן בנך והנה עיקר כל המצות אמונת הלב וכאשר תירא השם זה כל האדם ובעבור זה נברא האדם כדברי קהלת ועוד יאריכון ימים עם הכלל על האדמה ועם היחיד בעולם הבא (ס"א הזה): (ג) ושמרת לעשות: והנה אנוך שתשמור אשר ייטב לך: ארץ זבת חלב. דבקה עם לרשתה והנה הוא רחוק ממנו או יהיה חסר בי"ת כמו הנמצא בית ה': ומה

תולדות אהרן למען ייטב. שם ה: לך אמור. שבת פז ביצה ה מועד קטן ז טו יבמות סב סנהדרין נט ע"ג ה עקרים מא' פ' יח: ואתה פה עמוד. שבת שם מגלה כא יבמות שם בתרא קי: וזאת המצוה. קמא פז: למען תירא עקידה ש' מד:

רמבן

הכתוב כן והוא כלשון בני אדם ועל דרך האמת הוא כמו ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה וכך אמרו בשכרן של מצות ראו שהותכין בשרו של ר' עקיבא במקולין אמרו לו רבונו של עולם זו תורה וזה שכרה אמר להם שתקו כך עלה במחשבה לפני ותבין זה ממה שאמר ואתה פה עמוד עמדי:

(כח) **ועשו** בארץ. פירשתיו:

(כט) **ושמרתם** לעשות כאשר צוה ה' אלהיכם אתכם. זו אזהרה על עשרת הדברות שצוה אותם השם מפיו ואחרי כן יזהיר בשאר המצות שאמרו הם לשמוע ממשה ולעשות ולכך אמר וזאת המצוה והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם ללמד אתכם כי השם הודה לדבריכם וצוה אותו ללמד אתכם שאר כל התורה למען תחיון שימלא מספר ימיכם וטוב לכם בכל הטובה אשר יעד לכם בפרשת אם בחקותי וזולתה והארכתם ימים בארץ שתנחילו אותה לזרעכם לעולם:

ו (ב) **למען** תירא את ה' אלהיך. יאמר שצוה השם ללמד אתכם התורה והמצוה והחקים והמשפטים לעשותם בארץ ובעבור שתירא את ה' אלהיך כי עיקר כל המצוה יראת ה' זה דעת ר"א. ואיננו נכון בעיני שיהיה למען תירא ולמען יאריכון ימיך האחד טעם המצות בעבור שתירא והשני שנזכר בהם למען שיאריכון ימיך. אבל יאמר שצוה השם אותי שתלמדו המצות ועשו אותם למען שתזכה ותירא את ה' אלהיך לשמור מצותיו אתה ובנך ובן בנך כל ימי היות האדם על פני האדמה לעולם כי בעבור עשות המצות תזכה

ספורנו

אע"פ שיהיה דבורך גלוי בערך אל הדבור האלהי: (כט) ושמרתם לעשות. ומאחר שמשך הדבור כך הנה ראוי לכם שתשמרו: לא תסורו ימין ושמאל. לא להוסיף לטוב כפי מחשבותיכם ולא לגרוע כלל: (ל) למען תחיון וטוב לכם. כדי שתחיו חיי עד באופן טוב ומאושר: והארכתם ימים בארץ אשר תירשון. שתקנו אותו אריכות ימים לעולם שכלו ארוך בהיותכם בארץ בלי צער ובאין מחריד ומונע: ו (א) וזאת המצוה. אמנם המצות התלויות בארץ ובכניסתכם בה כוון בהם המצוה ית': (ב) למען תירא את ה' אלהיך. שתזכור שהוא בעל הקרקע וכי גרים ותושבים אתם עמו: אתה ובנך ובן בנך. שגם הדורות שלא ראו את מעשה ה' הגדול ייראוהו כשיקבלו אלה המצות מכם שראיתם: ולמען יאריכון ימיך. וכדי שאלו המצות יקנו לך חיי עולם שכלו ארוך: (ג) ושמעת ישראל. ובהיות זה התכלית המכוון מאת האל ית' ברוב חסדו עליך ראוי שתשמע ותבין את כונת האל ית' בכל אלה: ושמרת לעשות אשר ייטב לך. ותשתדל לעשות אז מאהבה לרצון לפניו מה שייטב לך להקנותך אושר נצחי וכמו כן תשמור לעשות אתה שתרבון מאד וזה בשמירת צדקה ומשפט לכבודו: כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש. כמו שהוא דבר לך ארץ זבת חלב ודבש מוכנת לעובדיו לזה התכלית שתתפרנסו בה שלא בצער ויהיה לכם פנאי לעיון ולמעשה

חֲלָב וּדְבָשׁ׃ ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל נ׳ יְיָ אֱלָהָנָא יְיָ חָד׃ ה וְתִרְחַם נ׳ יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ וּבְכָל נִכְסָךְ׃ ו וִיהוֹן פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין עַל לִבָּךְ׃ ז וּתְתַנֵּינוּן לִבְנָךְ וּתְמַלֵּיל בְּהוֹן בְּמִתְּבָךְ בְּבֵיתָךְ

ע״ין רבתי ד שְׁמַ֖ע יִשְׂרָאֵ֑ל יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ
דל״ת רבתי יְהוָ֥ה ׀ אֶחָֽד׃ ה וְאָ֣הַבְתָּ֔ אֵ֖ת
יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ בְּכָל־לְבָבְךָ֥ וּבְכָל־
נ׳ נַפְשְׁךָ֖ וּבְכָל־מְאֹדֶֽךָ׃ ו וְהָי֞וּ
הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֗לֶּה אֲשֶׁ֨ר אָנֹכִ֧י מְצַוְּךָ֛
ל׳ נאורי הַיּ֖וֹם עַל־לְבָבֶֽךָ׃ ז וְשִׁנַּנְתָּ֣ם
לְבָנֶ֔יךָ וְדִבַּרְתָּ֖ בָּ֑ם בְּשִׁבְתְּךָ֤

רשי

(ד) ה׳ אלהינו ה׳ אחד. ה׳ שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות ע"ג הוא עתיד להיות ה׳ אחד שנא׳ (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה׳ ונאמר (זכריה י"ד) ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד: (ה) ואהבת. (ספרי) עשה דבריו מאהבה אינו דומה העושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו: בכל לבבך. (ספרי) בשני יצריך. דבר אחר בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום: ובכל נפשך. אפילו הוא נוטל את נפשך: ובכל מאדך. (ברכות טז) בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך. דבר אחר בכל מאדך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן בדוד הוא אומר (תהלים קי"ו) כוס ישועות אשא וגו׳ (שם) צרה ויגון אמצא וגו׳. ומהו האהבה והיו הדברים האלה וגו׳ מתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו (ספרי): (ו) אשר אנכי מצוך היום. (שם) לא יהי׳ בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה. דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: (ז) ושננתם. (שם) לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך. אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנאמר (דברים י"ד) בנים אתם לה׳ אלהיכם

אבן עזרא

ומה שהעתיקו קדמונינו ז"ל על קריאת שמע הוא האמת ואין צורך לחפש. דע כי זה השם הנכבד הוא שם העצם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם שם עצם ושם מקרה שאיננו כן ואם הוא נקרא מעצם האדמה וכן זה והעד השם שהוא סמוך אל צבאות או העיקר הוא אלהינו ונכפל כמו כן לומר אחד והטעם לבדו וראיות עד אין חקר יש כי השם אחד והפסוק שאמר ביום ההוא יהיה ה׳ אחד. על מחשבות בני אדם והנכון בעיני שהוא דבק עם מלך כי כן כתוב והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ מלך אחד ושמו אחד כטעם כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה והנה כל העולם ידברו שפה אחת על כן יהיה שם ה׳ אחד: (ה) ואהבת. ואחר שאין לנו אלוה אחר רק הוא לבדו חייב אתה שתאהבנו כי אין לנו אלוה אחר: בכל לבבך ובכל נפשך. הלב הוא הדעת והוא כינוי לרוח המשכלת כי היא המרכבה הראשונה וכן חכם לב קונה לב: נפשך. היא הרוח שבגוף והוא המתאוה וכחה נראה בכבד: מאדך. מטעם מאד מאד והטעם לרוב אהוב אותו בכל מה שתוכל ותהיה אהבה גמורה בלב: והיו הדברים האלה. אמרו המכחישים על עשרת הדברות ועליהם נאמר וכתבתם על מזוזות ביתך והאמת כל המצות: (ז) ושננתם. מגזרת חץ שנון וידוע איך ישונן החץ הנה נראה כי עיקר כל האדם עבודת השם ועבודתו להכיר

תולדות אהרן שמע ישראל. ברכות ו יא יג טו יז שבת עב פסחים נו ר"ה לב מגלה יז כ חגיגה ג סוטה לב מא גיטין נז סנהדרין סג מנחות לד חולין נא זוהר תרומה ב׳ מקומות ופ׳ ויקהל ופ׳ פנחס עקרים מ"ב פ"ו ופ׳ יג (ברכות ג פסחים לא): ואהבת את ה׳. ברכות נד סג יומא פו (ברכות ג יד סוטה כ): בכל לבבך. ברכות טו: ובכל נפשך. פסחים כה יומא כב סנהדרין עד: והיו. ברכות יג מגלה ט יז סוטה לב לג עקידה ש׳ כא ופ׳ תרומה: הדברים. סוטה לב (ברכות ד סוטה כא): אשר אנכי. ברכות יב יז: על לבבך. שם טו מא פסחים נו מגלה כ: ושננתם. ברכות יד קדושין ל (ברכות ד סוטה כא כב):

בעל הטורים ה׳. כנגד אברהם דכתיב ביה אנכי ה׳ וגומר: אלהינו. כנגד יצחק דכתיב ביה אנכי אלהי אברהם אביך: ה׳ אחד. כנגד יעקב שנאמר בו אני ה׳. שיי"ן דשמע גדולה שעי שמות יש לישראל ונתן להם תורה שיש לה ע׳ שמות ונדרשת בע׳ פנים להבדיל בין ע׳ אומות. ויש פסיק בין ה׳ ובין אחד. לומר אף על פי שראיתם כמה דמיונות ואע"פ שאני בא עם זה במדת הדין ועם זה במדת הרחמים אעפ"כ הכל אחד. אחד דל"ת גדולה לומר לך שתמליכוהו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם וגם שלא תטעה ברי"ש. וכן רי"ש דלא תשתחוה לאל אחר הרי"ש גדולה שלא תטעה בדלי"ת. ד"א עיי"ן ודל"ת גדולה הרי עד וזהו ואתם עדי נאם ה׳. וגם הקב"ה הוא עד לישראל כדכתיב והייתי עד ממהר: שמע בגי׳ ש"י. שהיי שנה עמד מית ראשון. הפסוק מתחיל בשי"ן ומסיים בדל"ת הרי שד. שהשדים בורחים מהקורא שמע בכוונה: ואהבת אותיות האבות. בכל לבבך כאברהם שנאמר בו ומצאת את לבבו. בכל נפשך כיצחק שמסר נפשו להקב"ה. ובכל מאדך כיעקב דכתיב ביה וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך:

ספורנו

ולמעשה לפרות ולרבות: (ד) שמע ישראל. התבונן והבן זה: ה׳. הנותן מציאות כל נברא: אלהינו. הוא נבחר מהנבדלים אצלנו אשר ממנו נקוה להשיג חפצנו בלי אמצעי ומצד היותו עליו בכחו הנורא הנה לו לבדו ראוי להשתחוות ומצד שממנו תקותנו בלי אמצעי ראוי שאליו לבדו נתפלל ונעבוד: ה׳ אחד. ובהיותו נותן המציאות אחר אפיסות מוחלט התבאר שאין נמצא זולתו מעין מציאותו ושהוא נבדל במין ממציאות עולם הנפסדים וממציאות עולם הגלגלים וממציאות עולם המלאכים באופן שהוא יחיד בעולמו הרביעי וזה נראה שנרמז בהיות אות הדל"ת של אחד גדולה ובאות העי"ן של שמע הגדולה נרמז שראוי לפקוח עין ולהגדיל העיון בזה ולזה אמרו ז"ל (ברכות פרק היה קורא) ובלבד שיאריך בדל"ת של אחד למען יכוין לזה: (ה) ואהבת. שמח לעשות דבר שייטב בעיניו כאשר תבין שאין תכלית נכבד כזה: (ו) על לבבך. שתזכור תמיד להישיר כל פעולותיך לזה התכלית: (ז) ושננתם לבניך. תלמד אותם בשנון והריסות מופתים שכליים: ודברת בם. כי בזאת ההתמדה תזכרם תמיד:

אשר

רמבן

תזכה שיהיו לך בנים יראי השם ויעמדו על פני האדמה לעולם ויעמוד זרעכם ושמכם לפניו כל הימים ולמען יאריכון ימיך בארץ שהוא נחלת ה׳ והנה הכל לטובתך כי חפץ ה׳ להצדיק ולזכות אותך. ושיעור הכתוב ושמעת ישראל ושמרת לעשות למען אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר ה׳ אלהי אבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש וגו׳ כלומר למען שייטב לך בתתו לך ארץ טובה ורחבה כמו שאמר למטה למען אשר ייטב לך ובאת וירשת את הארץ וכמוהו ויתן לו בית ולחם אמר לו:

(ד) **שמע** ישראל ה׳ אלהינו. גם בזה מצוה שיבאר כי בדיבור אנכי ה׳ אלהיך יהיה היחוד וכמו שאמרו רבי נתן אומר מכאן תשובה שהם אומרים שתי רשויות הן שכשעמד הקב"ה על הר סיני ואמר אנכי ה׳ אלהיך מי מיחה כנגדו אבל בא לבאר המצוה הזו והזכיר אותה אחר עשרת הדברות לפי שהוא שרש באמונה וכל מי שאינו מודה בה כופר בעיקר כעובד ע"ג. ה׳ אלהינו ה׳ אחד ה׳ שהוא אלהינו ולא אלהי האומות לשון רש"י. ואתה צריך להתבונן בזה כי שנה הכתוב כאן לומר ה׳ אלהינו ולא אמר אלהיך כמו שאמר בכל מקום שמע ישראל אתה עובר היום כי ה׳ אלהיך שמע ישראל אתם קרבים היום כי ה׳ אלהיכם וכן בכל הפרשיות שידבר עם ישראל יזכיר ה׳ אלהיכם או ה׳ אלהיך וגם בכאן אמר ואהבת את ה׳ אלהיך אבל הזכיר ביחוד ה׳ אלהינו כי עשה עם משה את הגדולות ואת הנוראות לעשות לו שם תפארת. והנה דל"ת אחד גדולה לרמוז על מה שכתוב בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם ולכך תקנו בקריאת שמע ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואמרו משל לבת אדון שהריחה ציקי קדרה וכו׳ כי משה אמר בתורה ברמז וחזר ואמר ואהבת את ה׳ אלהיך כלשון הפרשיות במשנה תורה:

(ה) **בכל** לבבך. על דעת המדרש הלב הנזכר כאן הוא הכח המתאוה כענין תאות לבו נתתה לו אל תחמוד יפיה בלבבך אם כן בכל נפשך הנפש המשכלת וכן והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וכדברי רבותינו שדורשין בגמרא מכאן יהרג ואל יעבור יהיה בכל נפשך תוספת מפני שאמר בכל לבבך ובכל מאודך אמר גם כן בכל נפשך. וטעם שתאהבנו בנפשך שתתן אותה באהבה או שנקראו היסורין או האברים אחי הנפש והבריגה יאמר בכל נפשך. ור"א אמר כי נפשך המתאוה כמו כנפשך שבעך נפש שבעה תבוס נופת אל תתנני בנפש צרי ובכל לבבך הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי הוא המרכבה הראשונה לו וכמוהו חכם לב יקח מצות ודברי קרוב בפי׳ כל לבבך ממה שאמר והיו הדברים האלה על לבבך:

וטעם ובכל מאדך. כלומר מאד מאד והטעם רב רב אהוב אותו ועל דעת רבותינו בכל ממונך ויקרא הממון מאד כי יכנה אותו ברבוי כמו שקורא לו המון טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים והנם ככל המון ישראל ויקרא חיל ישאו על כתף עיירים חיליהם חילך וכל אוצרותיך את כל החיל הזה יאמר בכל רבוי ממונך וכמוהו אשר שב אל ה׳ בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו מפני התנדבו בענין ביעור ע"ג ועשיית הפסח. וענין האהבה בארו אותו רבותינו והמפורש שבדבריהם מה שאמרו בספרי שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאקרא חכם בשביל שאשב בישיבה בשביל שאאריך ימים בשביל שאזכה לעולם הבא ת"ל לאהבה וגו׳ ואשר אמר להם משה תמיד למען ייטב לך ולמען תאריך ימים ולמען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ ויזהירם ביראה על דרך התוכחות לומר שאם יחטאו לא יירשו את הארץ או לא יאריכו ימים עליה או שהחסיד צריך להיות אוהב וירא כמו שאמרו עשה מאהבה ועשה מיראה עשה מאהבה שאין אוהב שונא ועשה מיראה שאם באת לבעוט אל תבעוט וכבר נתבאר זה בדברי החכמים:

(ז) **ושננתם** לבניך. גם אלה מצות מבוארות נרמזו כבר כי מאחר שהוא במצות חקת עולם לדורותיכם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך הנה אנחנו מצווים שידעו בנינו המצות ואיך ידעו אותם אם לא נלמדם וכן וקשרתם לאות

על

בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ
וּבְקוּמֶךָ: ח וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־
יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ:
ט וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ
וּבִשְׁעָרֶיךָ: ס י וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת
וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ: יא וּבָתִּים
מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ
וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ
כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ
וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: יב הִשָּׁמֶר לְךָ
פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
יג אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ
תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ: יד לֹא

וּבְמֵהָכָךְ בְּאוֹרְחָא
וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבְמִקְימָךְ:
ח וְתִקְטְרִינוּן לְאָת עַל יְדָךְ
וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ:
ט וְתִכְתְּבִינוּן עַל מְזוּזְיָן
וְתִקְבְּעִינוּן בְּסִפֵּי בֵיתָךְ
וּבְתַרְעָךְ: י וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִינָךְ
יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דְקַיֵּים
לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לָךְ קִרְוִין
רַבְרְבִין וְטָבָן דְלָא בְנֵיתָא:
יא וּבָתִּין מְלַן כָּל טוּב דְלָא
מְלֵיתָא וְגוּבִין פְּסִילִין דְלָא
פְסַלְתָּא כַּרְמִין וְזֵיתִין דְלָא
נְצַבְתָּא וְתֵיכוֹל וְתִשְׂבַּע:
יב אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא
תִתְנְשֵׁי יַת דַּחַלְתָּא דַייָ
דְאַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
מִבֵּית עַבְדוּתָא: יג יַת יְיָ
אֱלָהָךְ תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי
תִפְלַח וּבִשְׁמֵיהּ תְּקַיֵּם: יד לָא

מ.נ'
מ. ל' קמץ
נ' חסר דחסר סימן והלה שמות ומשלי מזוזת כתיב
חסר ו' בתרא שמע ישראל וישכב שמשון מזוזת כתי' ח' ו' קדמאה למען ירבו ימיכם ומלכים מזוזת כתיב
ד' חסר דחסר. ד' ויש בלישנא
ל' חסר דחסר
כול' מלעיל כמ"א השמר והשקט
ל'
ג'

אלהיכם ואומר (מלכים ב ב) בני הנביאים אשר בבית אל וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנאמר (ד"ה ב כט) ועתה בני אל תשלו וכשם שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם כך הרב קרוי אב שנאמר (מלכים ב ב) אבי אבי רכב ישראל וגו': ודברת בם. (ספרי) שלא יהא עיקר דבורך אלא בם עשם עיקר ואל תעשם טפל: ובשכבך. (שם) יכול אפילו שכב בחצי היום ת"ל ובקומך יכול אפילו עומד בחצי הלילה ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה: (ח) וקשרתם לאות על ידך. אלו תפילין שבזרוע: והיו לטטפת בין עיניך. אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: מזוזות ביתך. מזזת כתיב שאין צריך אלא אחת: ובשעריך. לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות (יומא יא): (יא) חצובים. לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: (יב) מבית עבדים. כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) ובשמו תשבע. אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע:
מאלהי

להכיר פעליו והמעתיקים העתיקו שעת קריאת שמע וכלנו נסמוך עליהם: בשבתך. דבק עם ודברת בם: ובשכבך. לישן כי אין מצוה על הישן והנה ודברת בם בפה ובלב: (ח) וקשרתם לאות על ידך. מפורש: לטטפת. אין למלה הזאת ריע במקרא והמכחישים אמרו שהוא מגזרת והטף אל דרום וזה לא יתכן כי שרש הטף נטף וזה חסר נו"ן וכפול הטי"ת: וכתבתם. גם אמרו שהוא כמו קשרם ואחר שקבלו אבותינו האמת נעזוב אלה הבודאים מלבם: (יא) כל טוב. בשורק תחת חולם כי יתחלפו כי איננו סמוך. וטעם מבית עבדים. שלא היו לך ערים ובתים מלאים: (יג) תירא. שלא תעשו מצות לא תעשה: תעבוד. במצות עשה: ובשמו תשבע. לא בשם אלהים אחרים להקים דבר ולכרות ברית וכן תשבע כל לשון

וטבת ד' חסר דחסר בלישנא וסי' ויראו בני האלהים את בנות האדם. שבע פרות הטבת שבע שנים הנה ב' בו. ערים גדלת וטבת. וב' מלא דמלא. אל תאמן בם כי ידברו אליך. יבקשו למלך נערות בתולות טובות. ושארא טבות כתיב. ונמסר גם בסדר מקץ: וברת ה' בלישנא ושניין בתיבתהון וסימן נמסר בסדר וישב: את ה' אלהיך תירא חמ"ד (ע' מבין חידי) זוגין מן ב"ב בסיפרא קדמא נסיב אות וחסר מלה ותניין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסימן במסרה

בעל הטורים

ובקומך הגין על הקו"ף. לומר כשיעמוד בבקר יתפלל ק' ברכות וינצל מצ"ח קללות ועוד שתים גם כל חלי וכל מכה: לטטפת. ט' תגין כנגד ט' איברים שבראש. ידך בגי' גובה היד. סמך והיה כי יביאך לפרשת שמע. לומר לך שבזכות תורה תפלין ומזוזה יכנסו לארץ: תירא. בגי' תלמידי חכמים:

תולדות אהרן ודברת בם. ברכות יג יומא יט ס: בשבתך בביתך. ברכות יא מו סכה כה: ובלכתך בדרך. ברכות יא: ובשכבך. שם כ ד יא (ברכות ג): וקשרתם. שם יד גיטין מה מנחות לג לה לו לז מב ערכין ג (מגלה עא): על ידך. מנחות לז ערכין יט: לטטפת. זבחים לז מנחות לד לו ערכין ג: בין עיניך. מנחות לז: וכתבתם. ברכות יד טו שבת קא גיטין מה מנחות לג לד לז מב מד: על מזוזות. שם לד (ברכות ג ו): ביתך. יומא יא מנחות שם חולין קלה: ובשעריך. יומא שם כל הפרשה עקרים מג פ' לה זוהר פקודי סוד שערות העגל שמניחים בתוך התפילין: ובתים מלאים. חולין יז: השמר לך. סוטה ה: את ה' אלהיך תירא. עקרים מג פ' לא (ברכות יד סוטה כ קדושין סא):

ספורנו

(י) אשר לא בנית: (יא) ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת. שתשיג עושר בלי עמל: (יב) השמר לך פן תשכח. כי עושר קנוי בזה האופן גורם ברוב המשך אחר התאוות

רמבן

על ידך והיו לטטפת בין עיניך כבר נאמר ובאר בכאן וקשרתם שיהיו מונחים בקשירה וירמוז גם כן לקשר של תפילין שקבלו רבותינו הלכה למשה מסיני והוסיף בכאן מצות המזוזה וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך שלא נזכרה ואולי גם זו מבוארת נרמזת שם במצות ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך וטעם ובשעריך ובמזוזות שער שעריך כגון שערי הערים והמדינות כמו באחד שעריך:

(י) **והיה** כי יביאך ה' אלהיך וגו'. יזהיר בכאן כי ברבות הטובה יזכור ימי עניו ומרודו שהיה עבד במצרים ולא ישכח את השם שהוציאו מן העבדות ההוא לטובה הזאת אבל יזכור חסדיו תמיד ויירא אותו ויעבוד לפניו כעבד לאדוניו ועל דעת רבותינו ירמוז עוד כי הטוב ההוא אשר ימלא בבתים המלאים מותר אפילו היו שם דברים הנאסרים בתורה כגון כתלי דחזירי או כרמים נטועים כלאים או ערלה ואפילו בבורות יתכן שהיה בחציבתן דבר איסור בטיח אשר בהן או הזכיר הבורות דרך מליצה להזכיר ברבות הטובה והשליט אותם בכל הנמצא בארץ במותר ובאיסור. והנה הותרו להן כל האיסורין זולתי איסור ע"ג כמו שיבאר עוד לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך וגו' ולכך יזכיר כאן בפרשה שאחרי כן מזבחותם תתוצון לאבד ע"ג ומשמשיה ושאר כל הנמצא בארץ מותר. והנה ההיתר הזה עד שאכלו שלל אויביהם. ויש אומרים בשבע שכבשו וכן נראה בגמרא בפרק ראשון ממסכת חולין. והרב כתב בהלכות מלכים ומלחמותיהם חלוצי צבא משיכנסו בגבול הגוים וישבו בהם מותר להם לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלים אלו האסורים וכן שותה יין נסך ומפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן ואין זה נכון שלא בשביל פקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם ולא בכל חלוצי צבא אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין. וכן יין נסך שהזכיר איננו אמת שבכלל איסורי ע"ג היא עצמה ומשמשיה ותקרובת שלה שהכל אסור שנאמר שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. ואם לא נתכוין הרב אלא להתיר סתם יינן במלחמה וכי למה הוצרכו לדבר זה איסורי תורה הותרו גזרות של דבריהם יהיו אסורות:

(יג) **וטעם** את ה' אלהיך תירא. כי אחר שצוה באהבה יזכיר ליראה אותו שלא יחטא ויענש ואותו תעבוד לעשות לפניו כל אשר צוך כעבד שומר מצות אדוניו ויתכן שיהיה זה רמז לעבודת הקרבנות לשמור וכך אמרו בספרי בפסוק אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו ואותו תעבודו עבדו בתורתו עבדו במקדשו. יראה לפרש כי אחרי שהזהיר בשמירת כל המצות כלן ולשמוע בקולו יהיה ואותו תעבודו לעובדו במקדש בקרבנות ובשיר ובהשתחואות שם כי זה יקרא עבודה כמו שאמר עבודת מתנה אתן את כהונתכם ואמר ועבד הלוי הוא ודרשו עוד עבודו בתורתו ללמוד התורה ולהגות בה וגם היא עבודה לפניו ולפי זה ואותו תעבודו כ"כ בקרבנות. ורבי אברהם אמר את ה' אלהיך תירא שלא תעבור על מצות לא תעשה ואותו תעבוד במצות עשה ואיננו נכון מפני שאמר בכתוב האחר ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו ואותו תעבודו:

ובשמו תשבע. איננו מצוה שישבע אבל הוא אזהרה כי בשמו בלבד תשבע לא בשם אל אחר על כן כתוב אחריו לא תלכו אחרי אלהים אחרים שלא תלכו אחריהם בדבר מכל אלו שלא תיראו מהם ולא תעבדו אותם ולא תשבעו בשמם. אבל בגמרא של מסכת תמורה דרשו אותו בשבועת אמת דגרסינן אמר בשמו תשבע דאמר רחמנא למה לי אם איננו ענין לשבועת הדיינין דנפקא ליה משבועת ה' תהיה בין שניהם תנהו ענין לשבועה דעלמא דשריין ואם איננו ענין לשבועות דמצוה דנפקא ליה מן ובו תדבקון תנהו ענין לשבועה
דקול

אבן עזרא

לשון רק באמת והטעם שלא יהיה לך אלוה שתשבע בשמו רק שם השם לבדו על כן כתוב אחריו לא תלכון אחרי אלהים אחרים ולא תנסו: (טז) במסה. שם מקום הנזכר ויקרא שם המקום מסה ונפתח הבי"ת כמו ווכח ולהוכע בקרקר ויפקדם בטלאים ושם פירשתיו והטעם שאמרו היש ה' בקרבנו ואם הוא נעבדנו רק אין לך צורך לבד שתשמור מצותיו ואם אתה תעשה הטוב בעיניו יעשה לך כל טוב ויהדוף את כל אויביך: (יט) להדף. ה"א להדוף שרש והעד הדפו: (כ) מה העדות. הטעם למה זה העול עלינו ביכות בני אדם ואמרת כי השם פדנו

רשי

(יד) מאלהי העמים אשר סביבותיכם. הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר: (יו) במסה. כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנאמר (שמות י"ז) היש ה' בקרבנו: (יח) הישר והטוב. זו פשרה ולפנים משורת הדין: (יט) כאשר דבר. והיכן דבר (שם כ"ג) והמותי את כל העם וגו': (כ) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא אחר זמן:

ונשל

תֵֽלְכ֔וּן אַחֲרֵ֖י אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֑ים
ג׳ מ״ל בתורה מֵֽאֱלֹהֵי֙ הָֽעַמִּ֔ים אֲשֶׁ֖ר סְבִיבוֹתֵיכֶֽם׃
טו כִּ֣י אֵ֥ל קַנָּ֛א יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ בְּקִרְבֶּ֑ךָ
ב׳ פֶּן־יֶ֠חֱרֶה אַף־יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ בָּ֔ךְ
וְהִשְׁמִ֣ידְךָ֔ מֵעַ֖ל פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃ ס
טז לֹ֣א תְנַסּ֔וּ אֶת־יְהוָ֖ה אֱלֹהֵיכֶ֑ם
ג׳ מ״ל בתורה כַּאֲשֶׁ֥ר נִסִּיתֶ֖ם בַּמַּסָּֽה׃ יז שָׁמ֣וֹר
תִּשְׁמְר֔וּן אֶת־מִצְוֺ֖ת יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֑ם
ה׳ וְעֵדֹתָ֥יו וְחֻקָּ֖יו אֲשֶׁ֥ר צִוָּֽךְ׃
ד׳ יח וְעָשִׂ֛יתָ הַיָּשָׁ֥ר וְהַטּ֖וֹב בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה
ג׳ בטעם מלעיל לְמַ֙עַן֙ יִ֣יטַב לָ֔ךְ וּבָ֗אתָ וְיָֽרַשְׁתָּ֙ אֶת־
ג׳ חס׳ הָאָ֣רֶץ הַטֹּבָ֔ה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּ֥ע יְהוָ֖ה
ג׳ לַאֲבֹתֶֽיךָ׃ יט לַהֲדֹ֥ף אֶת־כָּל־
אֹיְבֶ֖יךָ מִפָּנֶ֑יךָ כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר יְהוָֽה׃
ס כ כִּֽי־יִשְׁאָלְךָ֥ בִנְךָ֛ מָחָ֖ר לֵאמֹ֑ר
מָ֣ה הָעֵדֹ֗ת וְהַחֻקִּים֙ וְהַמִּשְׁפָּטִ֔ים
אֲשֶׁ֥ר צִוָּ֛ה יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ אֶתְכֶֽם׃

תְּהָכוּן בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא
מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא
דִּבְסַחֲרָנֵיכוֹן׃ טו אֲרֵי אֵל
קַנָּא יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵּיהּ
בֵּינָךְ דִּלְמָא יִתְקֵף רוּגְזָא דַּייָ
אֱלָהָךְ בָּךְ וִישֵׁיצִינָךְ מֵעַל
אַפֵּי אַרְעָא׃ טז לָא תְנַסּוּן
קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן כְּמָא
דְּנַסֵּיתוּן בְּנִסְתָּא׃ יז מִטַּר
תִּטְּרוּן יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ
אֱלָהֲכוֹן וְסָהֲדְוָתֵיהּ וּקְיָמוֹהִי
דְּפַקְּדָךְ׃ יח וְתַעֲבֵיד דְּכָשַׁר
וּדְתַקִּין קֳדָם יְיָ בְּדִיל דְּיֵיטַב
לָךְ וְתֵיעוֹל וְתֵירַת יָת אַרְעָא
טַבְתָּא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ׃
יט לְמִתְבַּר יָת כָּל בַּעֲלֵי
דְּבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ כְּמָא דְּמַלֵּיל
יְיָ׃ כ אֲרֵי יִשְׁאֲלִינָּךְ בְּרָךְ
מְחַר לְמֵימַר מָה סָהֲדְוָתָא
וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דְּפַקֵּיד יְיָ

רבתא: ועדתיו. ה׳ ד׳ חסר וא׳ מלא וסימן שמור תשמרון את מצות ה׳ אלהיכם. כל ארחת ה׳ חסד. וינסו וימרו. אשרי נצרי עדותיו. בעמוד ענן ידבר: והטוב ד׳ וסימן ועשית הישר בעיני ה׳. מפי עליון לא תצא. אנה ה׳ זכר נא את אשר. וחברו אנה ה׳

ספורנו

התאוות ובהן ישכח האדם את עושהו: (כ) מה העדות. החלק העיוני שהוא עדות מופתי: והחקים והמשפטים. החלק המעשי: אשר צוה ה' אלהינו אתכם. ולא הספיקו מצות בני נח:

עבדים

בעל הטורים

להדף. חסר וא"ו כי הנרגמי כבר נגפו:

תולדות אהרן

לא תנסו. המטה ט: ועשית הטוב. מציעא יו לב קח פ"ג כם: (פס) כעהוס. פסחים (ז):

רמבן

דמול. וראיתי עוד בתנחומא אמר להן הקב"ה לישראל לא תהיו סבורין שהותר לכם להשבע בשמי אפילו באמת אין אתם רשאין להשבע בשמי אלא אם יהיו בך כל המדות הללו את ה' אלהיך תירא שתהיה כאותן שנקראו יראי ה' אלהים אברהם איוב יוסף ואותו תעבוד שתהא מפנה עצמך לתורה ולמצות ולא יהיה לך עבודה אחרת לכך נאמר ואותו תעבוד ובו תדבק וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אלא לומר לך כל המשיא בתו לתלמיד חכם והעושה לו פרקמטיא והמהנהו מנכסיו זהו שאמר ובו תדבק אם יש לך כל מדות אלו אתה רשאי להשבע ואם לאו אי אתה רשאי להשבע עד כאן לשון אגדה זו. והנה פירוש הכתוב לדעתם ובשמו תשבע רשות שיתיר לנו להשבע בשמו על דרך הכבוד כאלו אמר את ה' אלהיך תירא אבל בשמו תשבע ולא תירא מזה ומפני ששם ההיתר הזה אחר היראה והעבודה דרשו שאין היתר לשבועה אלא לאחר כל המדות הללו. או יאמר את ה' אלהיך תירא ותהיה יראתו גדולה על פניך עד שתהיה שמו לך לשבועה. כי גם ברצותך לקיים כל דבר תשבע בשמו להרע ולא תמיר. ויהיה פי' ואותו תעבודו לדעתם שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדוניו תמיד שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו עראי עד שיבא מזה מה שאמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו צרכי גופו לשם עבודת האל יהיו יאכל ויישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה' כענין שנאמר והנה טוב מאד זו שינה וכי שינה טובה הוא מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה ויתכוין בכל צרכי הגוף למקרא שכתוב אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי וגו' וזה פירוש נכון:

(טז) לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה. שלא תאמר אם יש ה' בקרבנו לעשות לנו נסים או שנצליח בהיותנו עובדים לפניו ונשבע לחם ונהיה טובים נשמור תורתו כי הכוונה שם כך היתה שאם ירא׳ שהשם יתן להם מים בנס מאתו ילכו אחריו במדבר ואם לא יעזובוהו ונחשב להם לעון גדול כי אחרי שנתאמת אצלם באותות ובמופתים כי משה נביא השם ודבר ה' בפיהו אמת אין ראוי לעשות עוד שום דבר לנסיון והעושה כן איננו מנסה הנביא רק השם יתברך הוא מנסה לדעת היד ה' תקצר ולכך אסר לדורות לנסות התורה או הנביאים כי אין ראוי לעבוד השם על דרך הספק או שאלת מופת ונסיון כי אין רצון השם לעשות נסים לכל אדם ובכל עת ואין ראוי לעבדו על מנת לקבל פרס אלא אולי ימצא בעבודתו ולכתו בדרכי התורה צער ואסון וראוי שיקבל הכל במשפט צדק ולא כאשר אמרו אולי עמנו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' ולכך אמר הכתוב בכאן שמור תשמרון מצותיו ועדותיו שהם הנסים שעשה לכם מכבר להיות לכם לעדות כגון הפסח והמצה והסכה ותשמרו חקיו אע"פ שלא תדעו טעמם כי באמת ייטב לכם בסוף אין צורך לנסיון בתורה ובמצות אחרי שכבר נתאמת אצלכם שהוא מאתו יתברך וכן בכל דבר נביא המנוסה והמוחזק בנביא אמת באותות ובמופתים כדין התורה לא תנסו את דבריו בכל גמול ובכל עונש שיאמר לכם ולא תסתפקו ביכלתו יתעלה אבל האמינו בתורתו ותאמינו בנביאיו והצליחו. והנה הבטיח כי סוף הכבוד לבא בירושת הארץ ונצוח האויבים כי היא הטובה הגדולה והצריכה לאותו הדור ואחרי כן אמר כי גם לדורות הבאים אין צורך לנסיון בעשיית המצות אלא שישאלו מאבותיהם וזקניהם ויגידו להם אמתת התורה והמצות כאשר יפרש כי ישאלך בנך וגמר הפרשה:

(יח) **ועשית** הישר והטוב בעיני ה'. ע"ד הפשט יאמר תשמרו מצות השם ועדותיו וחקותיו ותכוין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד ולמען ייטב לך הבטחה יאמר כי בעשותך הטוב בעיניו ייטב לך כי השם מטיב לטובים ולישרים בלבותם. ולרבותינו בזה מדרש יפה אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין והכוונה בזה כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו כי הוא אוהב הטוב והישר וזה ענין גדול לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה כגון לא תלך רכיל לא תקום ולא תטור ולא תעמוד על דם רעך לא תקלל חרש מפני שיבה תקום וכיוצא בהן חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא ואפילו מה שאמרו פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות עד שיקרא בכל ענין תם וישר:

(כ) **וטעם** כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות. שישאל תחלה על מה יעידו אלה המצות הנקראים מדות בעבור שהם זכר לנפלאותיו ועדות בהם כגון המצה והסוכה והפסח והשבת והתפילין והמזוזה ומה החקים כי נעלם טעמם בתורה והמשפטים ישאל מה המשפטים שנעשה במצות כאלה שנסקל העושה מלאכה בשבת ונשרוף הבא על אשה ואמה ונכה את הארבעים לזורע כלאים כי משפטי ישוב המדינות כדיני השור והבור והשומרים ושאר

הדינין

(א) ונשל. לשון השלכה והתזה וכן (דברים יט) ונשל הברזל: (ב) לא תחנם. (ע"ז כ) לא תתן להם חן. (יבמות י) דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ: (ד) כי יסיר את בנך מאחרי. (קידושין סח) בנו של גוי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הגוי קרוי בנך אבל בן בנך הבא מן הגויה כו' שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו': (ה) מזבחותיהם. של בנין: מצבתם

פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה והנה חייבים אנחנו ליראה את שמו כי כבר הכרנו כי הוא הטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי מצותיו חיים הם למוצאיהם: (כה) וצדקה תהיה לנו. יש אומרים מכאן רמז לשכר המצות לעולם הבא ולפי הפשט כי מדרך הצדקה חייבים אנחנו לשמור את רצונו כי הוא אדוננו והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו שהם צדיקים כי כן כתוב: (א) ונשל. הנו"ן שורש והוא מגזרת כי ישל זיתך: (ד) כי יסיר את בנך. שב אל בנו הנזכר והוא שלא תתן בתך לבנו או לא תקח הבת הנזכרת: (ה) כי אם. רק כה עשו להם כטעם כי עם קדוש אתה

כא וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ
לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וַיֹּצִיאֵנוּ יְהוָה ג' ומסניין
מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ כב וַיִּתֵּן
יְהוָה אוֹתֹת וּמֹפְתִים גְּדֹלִים ל' כ"כ כתו'
וְרָעִים ׀ בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־ ג'
בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ׃ כג וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא ג' מ"ל בלוס'
מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ כו' חסרים במ"ג
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ׃
כד וַיְצַוֵּנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים
לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ כה וּצְדָקָה ל' וחסר. וכל עזרי דכוו'
תִּהְיֶה־לָּנוּ כִּי־נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־
כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ׃ ס שביעי ס'
ז א כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם־רַבִּים ׀ מִפָּנֶיךָ ג'
הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי
וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גוֹיִם
רַבִּים וַעֲצוּמִים מִמֶּךָּ׃ ב וּנְתָנָם ל' מ"ל בתו' וכל נ"ך דכוו'
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהִכִּיתָם מ"ל במ"ג חס'
הַחֲרֵם תַּחֲרִים אֹתָם לֹא־תִכְרֹת ל' מ"ל
לָהֶם בְּרִית וְלֹא תְחָנֵּם׃ ג וְלֹא י"ז ר"פ בספ'
תִתְחַתֵּן בָּם בִּתְּךָ לֹא־תִתֵּן לִבְנוֹ
וּבִתּוֹ לֹא־תִקַּח לִבְנֶךָ׃ ד כִּי־
יָסִיר אֶת־בִּנְךָ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ ז' מ"ל
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְחָרָה אַף־יְהוָה
בָּכֶם וְהִשְׁמִידְךָ מַהֵר׃ ה כִּי־אִם־
כֹּה תַעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ

אֱלָהָכוֹן יַתְכוֹן׃ כא וְתֵימַר
לִבְרָךְ עַבְדִּין הֲוֵינָא לְפַרְעֹה
בְּמִצְרַיִם וְאַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם
בִּידָא תַקִּיפָא׃ כב וִיהַב יְיָ
אָתִין וּמוֹפְתִין רַבְרְבִין וּבִישִׁין
בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל אֱנָשׁ
בֵּיתֵיהּ לְעֵינַנָא׃ כג וְיָתָנָא
אַפֵּיק מִתַּמָּן בְּדִיל לְאַעָלָא
יָתָנָא לְמִתַּן לָנָא יָת אַרְעָא
דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָנָא׃ כד וּפַקְדָנָא
יְיָ לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא
הָאִלֵּין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ
אֱלָהָנָא לְטַב לָנָא כָּל יוֹמַיָּא
לְקַיָּמוּתָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃
כה וְזָכוּתָא תְּהֵי לָנָא אֲרֵי
נִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל
תַּפְקֵידְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ
אֱלָהָנָא כְּמָא דְפַקְדָנָא׃
א אֲרֵי יַעֲלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ
לְאַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן
לְמֵירְתַהּ וִיתָרֵיךְ עַמְמִין
סַגִּיאִין מִן קֳדָמָךְ חִתָּאֵי
וְגִרְגָּשָׁאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי
וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי
שַׁבְעָה עַמְמִין סַגִּיאִין
וְתַקִּיפִין מִנָּךְ׃ ב וְיִמְסְרִינּוּן
יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וְתִמְחִינּוּן
גְּמִירָא תְּגַמַּר יָתְהוֹן לָא
תִגְזַר לְהוֹן קְיָם וְלָא תְרַחֵם
עֲלֵיהוֹן׃ ג וְלָא תִתְחַתַּן
בְּהוֹן בְּרַתָּךְ לָא תִתֵּן לִבְרֵיהּ
וּבְרַתֵּיהּ לָא תִסַּב לִבְרָךְ׃
ד אֲרֵי יַטְעֵין יָת בְּרָךְ
מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְיִפְלְחוּן
לְטָעֲוָת עַמְמַיָּא וְיִתְקֵיף
רוּגְזָא דַּיְיָ בְּכוֹן וִישֵׁיצִינָךְ
בִּפְרִיעַ׃ ה אֱלָהֵין כְּדֵין
תַּעְבְּדוּן לְהוֹן אֱגוֹרֵיהוֹן

בעל הטורים

המצוה הזאת לפני ה' אלהינו. מלמד שהמצות באות ומעידות לפני ה' וס"א דלפני כפולה לומר שנכנסות לפני ולפנים: כאשר צונו כי יביאך. בשכר המצות: ונשל ג'. ונשל גוים רבים ונשל ה' אלהיך את הגוים האל מפניך. ונשל הברזל מן העץ. אלמלא שחטאו ישראל לא היו צריכין לכלי זיין זהו ונשל גוים ונשל הברזל:

תולדות אהרן לטוב לנו. עקידה ש' מד: (לא תכרות. קדושין סח): ולא תחנם. ע"ז כ: ולא תתחתן. יבמות עו קדושין סח ע"ז לו (יבמות ד' קדושין סח סוטה יז) כי יסיר. יבמות כג קדושין סח ע"ז לו (קדושין סח סוטה יז):

זכר נא: ויציאנו ג' ומשניין באתיהון וסימן וישלח מלאך ויצאנו ממצרים חד"ח. ואמרת לבנך עבדים היינו ויציאנו כתיב חסר ומלא. ובמורא גדול ויוציאנו כתיב מלא דמלא (ע' מנין מדות) ונמסר גם בסדר חקת: אותנו ואותנו ג' מלא וסימן ואותנו הוציא משם קדמא דפסוק. אולי יעשה ה' אותנו. כי כולם מיראים אתנו: כהיום ד' וסימן נמסר בסדר וישב: צונו. ה' וסימן נמסר בסדר דברים: ונשל ג' וסימן ונשל ה' אלהיך את הגוים האל מפניך. ונשל הברזל מן העץ. ונשל גוים רבים מפניך את החתי. ועצומים כל אורייתא עצמים חסר במ"א שבעה גוים רבים ועצומים. וכל נביאים וכתובים דכוותא מלא במ"ג חסר וסימן כי ידעתי רבים פשעיכם. והוכיח לגוים עצומים. כי רבים חללים הפילה: מזבחתיהם ג' ב' מלאים וא' חסר וסימן לא תכרת ברית לישב. כי אם כה תעשו להם. וידעתם כי אני ה' בהיות. קדמא חסר וא' מזבחותיכם

ספורנו

(כא) עבדים היינו. ובהיות שבעבדותנו לא היינו יכולים לקנות השלמות המכוון מאתו הפליא לעשו' להוציאנו להביא אותנו אל הארץ שנוכל לקנות בה אותה השלמות: (כד) ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה. להכין אותנו בשמירתם: ליראה את ה' אלהינו. וזה בהתבונן והכיר את גדלו וכל זה רצה לטוב לנו כל הימים כי חפץ חסד הוא לא לתועלתו. לחיותנו כהיום הזה: (כה) וצדקה תהיה לנו. וזה שאמרתי לך לטוב לנו כל הימים רצוני לומר לתת לנו בעולם הזה ובעולם הבא לחיותנו

רמבן

הדינין שבתורה צדיקים וטובים הן כל רואיהם יכירון. וזהו בתשובת השאלה הזאת שנגיד לשואל כל ענין יציאת מצרים והכוונה בזה הוא הטעם במה שאמר בעשרת הדברות אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי יתכוין שנודיע לבן השואל כי ה' הוא הבורא והחפץ והיכול כאשר נתבאר לנו ביציאת מצרים וזה טעם לעינינו כי אנחנו היודעים ועדים מן האותות והמופתים שראינו גם כי השם אלהינו הוא האלהים בשמים ובארץ ואין עוד מלבדו כי כל זה נודע ביציאת מצרים כאשר פירשתי בדבור הראשון והנה ראוי לנו לתת כבוד לשמו כי הוא בוראנו ואשר הגדיל חסדו עמנו וצונו לעשות את החקים האלה הנזכרים בעדות וחקים ומשפטים ליראה אותו בעשותנו העדות זכר לנפלאותיו לטוב לנו בעשיית החקים כי טובים הם אין בהם חק שתהיה בהם רעה כלל אע"פ שלא נתברר טעמם כלל לחיותנו כהיום הזה במשפטים כי בכללם נחיה וכלם טובים אין בהם רעה אבל כלם גורמים חיים טובים בסוף. והנה אנחנו חייבין לעשות רצון הבורא שהוא אלהינו ואנחנו עמו וצאן ידיו ואין בכל מצותיו רק טוב ועוד שתהיה לנו צדקה לפני ה' אלהינו ויתן לנו שכר טוב

אתה ולא תתגאל בדברי הכותיות המצויירות כמלכות ואשרים : (ו) סגלה . פירשתיו והוא דבר נחמד לא ימצא בכל מקום כמוהו וכן וסגולת מלכים : (ז) חשק בכם ויבחר בכם . ולא באחרים . (ח) ומשמרו . שם הפעל : (ט) הוא האלהים . הטעם זה הוא האלהים באמת שיש לו כח והוא נאמן והטעם בעבור השבועה כי יש נאמן ואין בו כח למלאות שבועתו ויש בעל כח שאיננו נאמן : שומר הברית והחסד לאוהביו . אין למעלה מהם : ולשומרי מצותיו . אחריהם או פירושו אוהביו בלב הם שומרי מצותיו בפה ובפעל : לאלף דור . טעה האומר כי בשלשים אלף ושש אלפים ישוב גלגל המזלות כי הנה נמצא המעלה בשבעים שנה וטעם אלף עד אין קץ : (י) ומשלם לשונאיו . לכל אחד משנאיו כמו וצדיקים ככפיר יבטח : אל פניו . הטעם לעצמו ויש אומרים כמו בפניו בכעסו והטעם כי ישלם לשונאיו בעבור ששנאו האמת : להאבידו לא יאחר לשונאו . יש אומרים כי הטעם ישלם לרשע גמול טוב שעשה בעולם הזה ולא יאחר לתת לו בעולם הבא והנכון בעיני שהוא כנגד אוהביו שהם עומדים לאלף דור שונאיו יאבדו והוסיף לא יאחר שיחשוב שיעמוד בנו או בן בנו כטעם על שלשים ועל רבעים : (יא) ושמרת . הטעם כאשר השם שומר הברית שמור אתה מצותיו :

חטאת יהודה כתובה : ואשירהם ג' מלא בלישנא וסימן ואשירהם תגדעון . ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא . ונתשתי אשיריך : מצותו ג' חסר יו"ד וסימן האל הנאמן . כי תשמור מצותו . ועשית את מצותו : לאלף דור ג' וסימן שמר הברית והחסד לאהביו. זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור . זכרו לעולם בריתו : ומשלם ג' וסימן לשנאיו אל פניו להאבידו. עון אבות אל חיק . על יתר אנ"ך : אל פניו ו' וסימן במסרה רבתא : לעשותם ד' ב' מלאים וב' חסרים וסימן נמסר לעיל בהאי סידרא :

תְּתָרְעוּן וְקָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן
וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקוֹצְצוּן
וְצַלְמֵיהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא׃
ו אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ בָּךְ אִתְרְעֵי יְיָ
אֱלָהָךְ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חֲבִיב
מִכֹּל עַמְמַיָּא דְּעַל אַפֵּי
אַרְעָא׃ ז לָא מִדְּסַגִּיאִין אַתּוּן
מִכָּל עַמְמַיָּא צְבֵי יְיָ בְּכוֹן
וְאִתְרְעֵי בְּכוֹן אֲרֵי אַתּוּן
זְעִירִין מִכָּל עַמְמַיָּא׃ ח אֲרֵי
מִדְּרָחֵם יְיָ יָתְכוֹן וּמִדְּנָטַר
יַת קְיָמָא דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתְכוֹן
אַפֵּיק יְיָ יָתְכוֹן בִּידָא תַקִּיפָא
וּפָרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא
מִידָא דְּפַרְעֹה מַלְכָּא
דְּמִצְרָיִם׃ ט וְתִדַּע אֲרֵי יְיָ
אֱלָהָךְ הוּא אֱלֹהִים אֱלָהָא
מְהֵימְנָא נָטַר קְיָמָא וְחִסְדָּא
לְרָחֲמוֹהִי וּלְנָטְרֵי פִּקּוֹדוֹהִי
לְאַלַף דָּרִין׃ י וּמְשַׁלֵּם
לְסָנְאוֹהִי טַבְוָן דְּאִנּוּן עָבְדִין
קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן לְאוֹבָדֵיהוֹן
לָא מְאַחַר עוֹבַד טַב
לְסָנְאוֹהִי טַבְוָן דְּאִנּוּן עָבְדִין
קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן מְשַׁלֵּם
לְהוֹן׃ יא וְתִטַּר יַת תַּפְקֵידְתָּא
וְיַת קְיָמַיָּא וְיַת דִּינַיָּא דַּאֲנָא
מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין
לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ פפפ

וּמַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּ וַאֲשֵׁירֵהֶם
תְּגַדֵּעוּן וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ׃
ו כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
זוג מתחלף בְּךָ בָּחַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת
לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר
ג' עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז לֹא מֵרֻבְּכֶם
ב' מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק יְהוָה בָּכֶם
וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט
מִכָּל־הָעַמִּים׃ ח כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה
ל' אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא
ג' יְהוָה אֶתְכֶם בְּיָד חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ
מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ־
מִצְרָיִם׃ מפטיר ט וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה
פ"ו אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן
שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו
מצותיו קרי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו לְאֶלֶף דּוֹר׃
ג' י וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו
ג' חסר . ר לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־
פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ יא וְשָׁמַרְתָּ אֶת־
ד' הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־
הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
ד' ב' מ"ל וב' חסרים הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם׃

פפפ

קי"ח, עזיא"ל סימן

מצבותם. אבן אחת: ואשיריהם. אילנות שעובדין אותן: ופסיליהם. פסילים צלמים: (ז) לא מרבכם. כפשוטו. ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם: כי אתם המעט. הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר (בראשית י"ח) ואנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו (שמות י"ו) ונחנו מה לא כנבוכדנצר שאמר (ישעיה י"ד) אדמה לעליון וסנחריב שאמר (שם ל"ו) מי בכל אלהי הארצות וחירם אמר (יחזקאל כ"ח) אל אני מושב אלהים ישבתי: כי אתם המעט. הרי כי משמש בלשון דהא: (ח) כי מאהבת ה'. הרי כי משמש בלשון אלא. לא מרובכם חשק ה' בכם. אלא מאהבת ה' אתכם: ומשמרו את השבועה. מחמת שמרו את השבועה: (ט) לאלף דור. ולהלן הוא אומר (דברים ה) לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו העושין מאהבה ששכרם יותר גדול הוא אומר לאלפים: אוהביו. אלו העושין מאהבה: ולשומרי מצותיו. אלו העושין מיראה: (י) ומשלם לשונאיו אל פניו. בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא: (יא) היום לעשותם. ומחר לעולם הבא ליטול שכרם:

בעל הטורים

לא מרבכם. כתיב חסר לומר מרבנים שבכם שאתם ממעיטים עצמכם : כי אתם המעט. ב' מעט . ג"ז משפחת בסברת פותם ומי' בלוים כתי' סי"ב . ובשתלרף עמכם ה' בנות לצלפחד יהיו שבעים :

תולדות אהרן

ואשירהם . כותס ס ע"ג מס מת : ופסיליהם . סנהדרין לג ע"ג נב : לעם סגלה . עקרים מ"ג פ' לז : לא מרבכם . חולין פט עקידה ש' כו : חשק ה' בכם . עקרים מ"ג פ' לז : ולשומרי מצותיו . סוטה לא : ומשלם . ערובין כב : לא יאחר . שם : אנכי מצוך . שם פ"ג ג ד :

ספורנו

לחיותנו כהיום הזה חיי שעה ולהיות לנו צדקה וזכות לפני ה' אלהינו בעולם הנצחי : (ו) כי עם קדוש אתה . ואין ראוי שתחלל קדושתך בבנות אל נכר להוליד זרע פסול כאמרו כי חלל יהודה את קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר : בך בחר . ולא בזרע פסול כאמרם ז"ל קדושין פרק י' יוחסין אין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל : (ז) לא מרבכם . לא כדי שיתכבד ברב עם : כי מאהבת ה' אתכם . בהיותכם זרע אוהבו וחושבי שמו יותר מכל האומות : (ט) האל הנאמן . קיים על ענין אחד לא ישתנה : שומר הברית ומשלם לשונאיו . וטעם רשע וטוב לו הוא לשתי סבות האחת היא זכות אבות כענין בישמעאל כי זרעך הוא . והשנית איזה זכות שנמצא לרשע עצמו בלתי מגיע שיזכה בו לחיי עולם ומשלם לו בעולם הזה שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה : היום לעשותם . ולא תפריד מחשבתך אם לא תקבל שכר מהם בעולם הזה :

רמבן

טוב בעשיית כל המצות האלו. קרא גמול המצות צדקה כי העבד הקנוי לרבו שהוא חייב לעבוד אותו אם יתן עוד שכר בעבודתו צדקה יעשה עמו :

ז (ו) **בך** בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגלה. שאין לך קצין שוטר מושל בכל מלאכי מעלה אבל אתה סגולת ה' תחת ידו ולכך לא תטעה לעבוד ע"ג מאלהי העמים וכבר הזכרתי זה פעמים רבות וזה טעם לא מרובכם מכל העמים כי היה ראוי שיהיו הרבים למלך כענין שכתוב ברב עם הדרת מלך ויפקד שרי צבאות בראש הנשארים ואתם המעט ואעפ"י כן חשק בכם ויבחר בכם :

(ז) **וטעם** חשק. שנקשר עמכם בקשר אמיץ שלא יפרד מכם לעולם מלשון וחשוקיהם כסף ויבחר בכם מכל העמים שתהיו אתם סגולה ונחלה לו כי הבחירה בכל מקום ברירה מן האחרים. ואמר הטעם כי מאהבת ה' אתכם בחר בכם שראה אתכם ראויים להתאהב לפניו ונבחרים לאהבה יותר מכל העמים ולא להזכיר בזה טעם מן הבחירה כי הנבחר לאוהב הידוע לסבול את אוהבו בכל הבא עליו ממנו וישראל ראויים לכך מכל עם כמו שאמרו שלשה עזים הם ישראל באומות כי יעמדו לו בנסיונות או יהודאי או צלוב : וטעם בכם בעבור אבותיכם שהגיע עניכם עד שנשבע להם כדי שלא יגרום החטא ותבטל הבטחתם ועל כן הוציא אתכם מארץ מצרים ביד חזקה ויפדך רמז שהכה אותם תחתיך כענין שנאמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך :

(ט) **וידעת**. מיציאת מצרים כי ה' אלהיך הוא האלהים שברא שמים וארץ כאשר פירשתי ועוד תדע מזה שהוא האל הנאמן שלא ישוב דברו ריקם והוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו יראי שמו לאלף דור בזרעם כאשר שמר לך ברית אבותיך ותדע כי הוא משלם לשונאיו

לשונאיו רשעם אל פניו כל אחד מהם להאבידו כאשר האביד את המצרים ולא אחר להם. והמדה הזאת אשר הזכיר אמת לעולם אעפ"י שיש רשע מאריך ברעתו לא יהיה לו כן רק מפני המדה הזאת הנזכרת שהוא שומר החסד והנה עשה שום טובה שצריך לשלם לו אם כן אין במדותיו של הקב"ה אלא שתי מדות הללו משלם טובה תחת טובה ומשלם רעה תחת רעה ויתכן כי שונאיו המוחלטים מכחישים באלהותו ואין להם זכות כלל וכמו שאמרו אמר רבי יאשיה מפני שלשה דברים הקב"ה מאריך אפים לרשעים בעולם הזה שמא יעשו תשובה או עשו מצות שהקב"ה ישלם שכרן בעולם הזה או שמא יצאו מהן צדיקים שכך מצינו שהאריך אפים לאחז ויצא ממנו חזקיהו וגם לאמון ויצא ממנו יאשיהו וגם לשמעי ויצא ממנו מרדכי וכל אלו אינם בכלל שונאיו. ויש במלת אל פניו סוד ברשע וטוב לו. והחזיר ושמרת את המצוה וגו' לומר לכן תשמור את המצוה ואת החקים ואת המשפטים שלא תהיה משונאיו האובדים אבל תהיה מאוהביו ושומרי מצותיו הנזכרים למעלה לטובה :

פרשת כלי יקר ואתחנן

ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר. פירש"י אע"פ שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים מ"מ אין מבקשים כ"א מתנת חנם. וקשה על זה מהיכא תיסק אדעתין שיתלו במעשיהם הטובים שכבר עשו הלא לעולם אין לאדם שום חוב על הקב"ה כי כל המצות שהאדם עושה אין בהם די השיב כעל גמולות כעל ישלם כל תגמולוהי עליו במה שכבר עשה לו ה' כי גבר עליו חסדו מיום הולדו כמו שהאריך מזה בספר חובת הלבבות ורז"ל האשימו את חזקיה שתלה במעשיו ואמר זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ותלו לו בזכות אחרים שנאמר וגנותי על העיר הזאת בעבור דוד עבדי כי מן השמים הראו לו שאין שום זכות כי כבר אכלו הזקים ונתקיים בו מאמר קטנתי מכל החסדים כי הודה ואמר שקטן יעקב ודל בזכות נגד כל החסדים שכבר קבל ואיך אמרו אע"פ שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים. והראיה שמביא מן פסוק וחנותי את אשר אחון אינה ראיה לכאן כי פסוק זה אין למדין ממנו כ"א שאף מי שאין לו זכות הקב"ה עושה עמו על צד החנינה אבל משה שנענש בחטאו שלא יכנס לארץ מה ענינו לפסוק זה כי הוא ודאי גרוע ממי שאין לו לא זכות ולא חובה. והתשובה לכל זה שמה שאמרו שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין הפירוש באותן מע"ט שכבר עשו אלא במעשיהם הטובים שעתידין לעשות כי מסתמא כל צדיק אינו מבקש שום הנאה גופניית כ"א כדי שעל ידה יהיה לו מקום לקיים איזו מצוה וזה הדבר שדרש רבי שמלאי וכי לאכול מפריה היה צריך משה אלא אמר הרבה מצות תלויות בארץ וא"כ היה לו לתלות בקשתו באותן מעשים טובים שעתיד הוא לעשות ע"י בקשה זו וזה דבר אמיתי ששורת הדין נותן שימלא ה' משאלות לבו יען כי אינו חפץ כ"א את אשר חפץ ה' בו ואף על פי שבחטאו נקנס עליו מכל מקום אין מעניטין החוטא לאמר לך עבוד עבודה שהיא זרה אצלך להוסיף על חטאתו פשע. אלא שמרוב ענוה שבו לא רצה לתלות השאלה באותן מעשים טובים שעתיד הוא לעשות ועל ידי הכניסה לארץ כי אולי יכנס ולא יעשה המצות ורק ההנאה הגופנית יקבל ואת הטוב לא יקבל לכך בקש בלשון חנינה מתנת חנם בעלמא לכך נאמר בעת ההיא לאמר כי ענה שאלתי באשר הוא שם על דעת ההוה שעדיין אין שום זכות בידו מבלי שיסקיף על העתיד לבא שסופו לבא לידי קיום מצות כי שמא יבא או לא יבא לכך אמר בלשון ואתחנן כי היה צריך לבקש חנם על העת ההיא כאמור :

בעת ההיא לאמר. כבר כתבנו שהתפלה והתחנה היתה על העת ההיא מבלי שיתלה שאלתו במעשים טובים שסופם לבא ואמר לאמר לדורות שכל צדיק יבקש תחנונים ומתנת חנם. וי"א משה אמר איני מניחך עד שתאמר לי הן או לאו ועל זה נאמר בעת ההיא לאמר ר"ל שיאמר לו תשובה תיכף בעת ההיא. וי"א שהוא על דרך ה' שפתי תפתח וגו' שביקש ממנו ליתן לו מקום לאמר דבריו כמ"ש וארשת שפתיו בל מנעת סלה. ורש"י פירש בעת ההיא אחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר ונראה שחשב משה כי טעם הנדר הוא יען לא האמנתם בי לא גרמתם לישראל להאמין בי על ידי שיראו נס מפורסם זה. ובמלחמת סיחון העמיד משה החמה וע"י נס מפורסם זה בלי ספק שנעשו בנים אמון בם ותיקן מה שקלקל. וכ"ש לדעת ספר העקרים שכתב שטעם חטא מי מריבה כי היה לו למשה לדבר מעצמו אל הסלע קודם שיצוה לו ה' כי כל נביא גוזר אומר ויקם לו כמו שעשה אליהו ואלישע וכו' וכן יהושע אמר שמש בגבעון דום. זה תורף דברי הרב. והנה עכשיו עשה משה כמו שעשה יהושע שהעמיד החמה כי מאחר שילפינן בג"ש דאחל אחל שהעמיד משה החמה כיהושע אין היקש לחצאין כמו שיהושע עשה כן מעצמו כך משה עשה כן מעצמו ובזה נתקדש השם ותיקן מה שקלקל וחיזק האמונה על כן חשב שהותר הנדר ולא שתלה בכיבוש ארץ סיחון ועוג כי לכתחלה לא היה בכלל השבועה שהרי נאמר לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם והיינו ארצות שבע אומות שכבר נתן לאבותם אבל ארץ סיחון ועוג לא היה מעולם בכלל הבטחה זו :

אתה החלות להראות את עבדך וגו'. פירש"י פתח להיות עומד ומתפלל פ"א של פתח נקודה בסגול וכך פירושו החלות להראות מה הראה לו פתח כמי שפותח פתח לאיזו דבר ואח"כ פירש על מה הראה לו פתח להיות עומד ומתפלל. אבל הקוראים פתח הפ"א בקמץ טעות בידם כי מאי קמ"ל כי ודאי לא סיים תפלתו קודם שפתחו למה נקט לשון פתח הל"ל היה עומד ומתפלל ורז"ל אמרו לעולם יסדר אדם שבחו של מקום קודם שיתפלל כי כן עשה משה שהתחיל בשבחו של מקום שנאמר אתה החלות להראות את עבדך וגו' ואח"כ אמר אעברה נא. ביאור הדבר שכל צדיק יבקש מתנת חנם וישער בעצמו שכל מה שהקב"ה עשה עמו חסד אל כל היום כי הקב"ה תמיד המתחיל בעשיית הטובות לאדם מיום הולדו שהאדם כל מה שמסגל מעשים טובים הכל הוא עושה לדרך תשלומים והקב"ה שהוא הגדול תקיף חוזר ונותן בבקשה למי שישלם חוב ראשון וכמ"ש מי הקדימני ואם הודה שהקב"ה המקדים והמתחיל בכל הטובות וזהו שבחו ותהלתו של מקום ב"ה שצריך להמתפלל לסדר שבחו של מקום תחלה קודם שיתפלל כדי שבכל התפלה והתחנה לא יבקש כ"א מתנת חנם שכן מצינו במשה שקודם שאמר אעברה נא אמר אתה החלות וגו' הודה כי הקב"ה המתחיל בכל הטובות ואין לו שום חוב עליו ובקשתו מתנת חנם וזהו שפירש"י את גדלך זו מדת טובך ואת ידך החזקה הכובשת מדת הדין כי כפי שורת הדין אינו חייב לו כלום וברוב טובו הוא גומל חסד למי שאין לו עליו כלום וזה ביאור יקר :

אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו'. למה הפסיק במלת נא בין אעברה ואראה ולמה עשה שתי חלוקות והזכיר הארץ בפני עצמה וההר הטוב הזה והלבנון בפני עצמם. וביאור הענין הוא שבקש משה על ב' דברים א' בעבור ישראל וא' בעבור עצמו ובאה התשובה ויתעבר ה' בי למענכם כי בדבר הנוגע בכם לא נעתר לי ה' אבל מה שנוגע בי נעתר לי ואמר רב לך די בדבר שהוא יהיה לך לבד ועוד תרצה לבקש בעבורם. וב' דברים אלו הם שני מיני שלימות אשר הקנה ה' לאברהם כי מתחלה אמר ה' לאברהם שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וגומר כי לך אתננה ולזרעך עד עולם ש"מ שבראיה לבד קני ליה. ואחר כך חזר ואמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה שמע מינה שבראיה לחוד לא רצה שיקנה כ"א מכי דייש אמצרי ויחזיק בה חזקה מעלייתא ועוד שלא אמר ולזרעך עד עולם כ"א לך לבד. ומהו שאמר וראה מן המקום אשר אתה שם וכי ס"ד שיראה מן המקום אשר אינו עומד שם. ועוד כי שם נאמר לשון נא שא נא עיניך וראה דווקא בדבר הנקנה בראיה ולא בדבר הנקנה בחזקה גמורה וכאן נאמר אעברה נא הזכיר לשון נא דווקא בדבר שצריך העברה ברגלים ממש הלא דבר הוא. והבט ימין וראה כי מן הארץ הקדושה יש תועלת גשמי ורוחני. הגשמי הוא התלוי בכל שטח הארץ כולה לאכול מפריה ולשבוע מטובה כי ארץ זבת חלב ודבש היא והוא הדבר שאינו נקנה כי אם בחזקה ממש מכי דייש אמצרי כדין כל קונה שדה ועליו נאמר לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ולא הזכיר בזה לשון נא כי אין נא אלא בקשה ויען כי החומר של האדם בטבעו הוא נכסף אל הבאה בתענוגיה כי כל איש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב ע"כ לא היה צריך הקב"ה לדבר בלשון נא לשון בקשה כי אדרבה האדם מבקשו בלשון נא שכן משה אמר על קנין זה שצריך העברה לשון נא שנאמר אעברה נא וכשהאדם מבקשו מאת ה' ודאי אין הקב"ה צריך לבקשו מן האדם והא בהא תליא. ולא הזכיר בקנין זה לך ולזרעך עד עולם כי אין הארץ נקנית לזרעו עד עולם על כל פנים שהרי על תנאי היא נתונה אם ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו. ותועלת הרוחני אינו בא מכלל שטח הארץ כ"א מן ההר הטוב הזה והלבנון שלמטה המכוון כנגד בהמ"ק של מעלה ושם חביון עוז השכינה ונקרא המקום ה' יראה על שם שכל הרואה המקום הקדוש ההוא בראיה לחוד קני שלימות נפשו ונתלבש ברוח קדושה וטהרה כי מלך ביפיו תחזינה עיניו כי בדרך שבא לראות שמה כך בא לראות ועל קנין זה אמר לו שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם וגו' כי בזמן ההוא היה אברהם בבית אל ובית אל היינו המקדש כי מן המקדש יצא השפע אל כל ד' רוחות העולם כי מן הבאר ההיא ישקו כל הרוחות כמבואר למעלה פרשת לך לך ולפי שתועלת הרוחני כפי הטבע אין האדם נכסף אליו על כן אמר לו הקב"ה שא נא לשון בקשה כדרך שאמרו אצל אדם הראשון פתהו ליכנס בגן עדן כי האדם צריך פיתוי על קבלת איזו דבר רוחני שאין ההנאה מורגשת לאלתר ולעומת זה אמר משה ואראה ולא אמר ואראה נא לשון בקשה כי האדם כפי טבעו אינו מבקש על זה כל כך ואדרבה הקב"ה צריך לבקשו ממנו ואע"פ שאצל השלמים כמשה ואברהם אין שייך לומר כן מ"מ דברו בלשון שאר בני אדם. ועל קנין זה אמר ה' לאברהם ולזרעך עד עולם כי המקום הקדוש ההוא לעולם הוא בהויית קדושתו שהרי הוא מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה ואם זה שלמטה חרב מ"מ המקום ההוא נשאר מכוון נגד בית המקדש שלמעלה השופע על המקום ההוא הקדוש ולעולם בכל דור ודור קדושה זו לא סרה שהרי בימי האבות שלא היה שם בית המקדש בנוי ואע"פ כן היתה הקדושה שם וכן דרשו רז"ל עלי שמים שעומדים לעולמי עולמים ובמסכת תענית אמרו רבותינו ז"ל מן פסוק והשמותי את מקדשיכם שאפילו בשממותם מ"מ בקדושתם הם עומדים רצה לומר בקדושתם הראשונה לא חסר דבר. וכמו שכתוב נכבדות מדבר בך עיר האלהים סלה ומלת סלה מורה על הנצחיות. ובהצעה זו יתורץ הכל כי משה בקש על שניהם כי באמרו אעברה נא בקש על קנין הארץ ממש להקנותו לישראל בחזקה גמורה והזכיר בזה לשון נא כי כל מה שניתן לאדם בקניני העולם הזה חסד אל כל היום הוא ולא על עצמו בקש העברה זו כי אם בעבור ישראל בחסדו שאם הוא ינחילם את הארץ תהיה להם לחלוטין. וא"כ בקש גם על עצמו ואמר ואראה כי על עצמו לא בקש כי אם השלימות הרוחני הנקנה בראיה וא"כ

פירש

פירש על לשון ראשון כי מה שאמרתי אעברה נא היינו את הארץ הטובה לצורך הקנאת כל הארץ בכללה אל ישראל. ומה שאמרתי ואראה היינו ההר הטוב הזה והלבנון כי השלימות הרוחני שבו נקנה בראיה והפסיק במלת נא כדי שלא יורה לשון נא כ"א על ההעברה מן הטעם שנתבאר: ויתעבר ה' בי למענכם. על הדבר שבקשתי למענכם להקנות לכם הארץ לא נעתר לי ה' ויאמר ה' אלי רב לך די בזה כשאתן שאלתך שהוא לך לבד והיא הראיה וע"ז אמר עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה וגו'. ותשכיל ותדע כי באברהם התחיל ברוח צפוני וכאן התחיל בימה לפי שעיקר ראיה זו הגורמת קדושה יתירה הוא ע"י ראית השכינה שבכותל מערבי כמ"ש ויראו ממערב את שם ה' אבל אברהם שעמד במקום ההוא ומדבר בשפע היוצא משם לכל ד' רוחות התחיל ברוח צפון החשוך וצריך ביותר לקבלת השפע. ומה שלא רצה ה' בזה שמשה ינחילם את הארץ לפי שכך מסיק בב"ר שהתפלה אם אינה עושה כולה היא עושה חציה עיין בפרשת נצבים וכן תפלת משה על אהרן הועילה לחצאין כך כאן נעתר לו על חצי שאלתו ונדחה המבוקש הגשמי מפני הרוחני. ומדקאמר למענכם שמע מינה שישראל לא היו זכאין שמשה ינחילם כי פני משה כפני חמה כחמה זו שאורה תמידי בלא הפסק כך כל מתנותיו של משה נצחיים וקנין התורה שעל ידו יוכיח אבל יהושע כלבנה שאין אורה תמידי. כך הארץ שהנחילם לפעמים כשזוכין לכל בני ישראל אור במושבותם וכשאין זוכין ראיתי הארץ והנה תוהו צר ואור חשך בעריפיה. וי"א שמשה בקש ראית הארץ שלא יהיה בכלל וכל מנאצי לא יראוה. וי"א רב לך מלת לך עולה חמשים כי משה בעצמו אמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכבר חיה ק"ך שנה דהיינו חמשים יותר מהראוי בדרך הטבע ועתה בקש לחיות יותר ע"כ אמר לו רב לך אותן נ' שנה שנתוספו לך. ויש אומרים שמשה אמר שהגזירה לא היתה כ"א שלא יביא את הקהל וגו' ומאחר שיהושע מנהיגם א"כ יכנס הוא לארץ כאחד העם והשיב לו רב לך בתמיה וכי הגון לך שיהא תלמידך יושב ודורש ואתה יושב ורואה:

לא תוסיפו על הדבר וגו'. בשלמא לא תוסיפו שפיר קאמר כי סד"א שיש בכלל מאתים מנה אבל לא תגרעו למה לי כי הגורע אחת מכל מצות ה' כבר הוא מצווה ועומד שלא לגרוע אפילו אחת מכל המצות. ובחבורינו עוללות אפרים מאמר שפ"ה פירשנו שלא תגרעו אינו צווי אלא פירושו דוגמת שאמרו רז"ל לא תרוי ולא תחטא כי לא תחטא אינו ציווי כי פשוט הוא אלא פירושו לא תרוי כדי שלא תחטא כך פירוש לא תוסיפו ואז ממילא לא תגרעו הא כל המוסיף גורע כי מאן דעביד הא נפיל בהא והוא כמו נתינת טעם על לא תוסיפו ושם הארכנו. ואולי סמך ענין זה לכאן כי זהו מעין חטאו של משה כי הוא הוסיף בהכאת הסלע ובהוספה באו לידי גרעון באמונה לכך נאמר ועתה ישראל שמע אל החקים מהו ועתה וכי קודם זה לא היה להם לשמוע אל החקים אלא ועתה קאי על גמר גזירתו שהזכיר לפני זה המשיך הסיפור אל מאמר לא תוסיפו. וי"א שסיפור לא תוסיפו נמשך אל ענין פעור שכל חסיד שוטה סובר שמצוה קעביד לבזותו ועובר על לא תוסיפו וסוף שבאו לידי גרעון כי השתחוו לאלהיהן וקאי על מה שכתוב ונשב בגיא מול בית פעור ועל זה אמר כמביא מופת על זה ואמר עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור בעובד לפעור כי הוא בעל לאותה עבודה:

ראה למדתי אתכם וגו'. במסכת נדרים דרשו רז"ל מה אני בחנם אף אתם בחנם למדו ממ"ש כאשר צוני ה' אלהי מה ת"ל וכי סלקא דעתך שמשה יצוה מלבו אלא אמר כמו שצוני ה' אלהי בחנם אף אני למדתי אתכם בחנם וממני תראו וכן תעשו ללמד בחנם כי ענין הערבות שכל ישראל ערבים זה בעד זה מחייב ענין זה כ"א יחיד יחטא ישאו רבים עונו ודבר זה נרמז כמ"ש ראה כמדבר ליחיד ואח"כ אמר למדתי אתכם לרבים אלא לומר שאם איש אחד יחטא בינינו ישפוט ובדרך זה יתבאר בע"ה לקמן פסוק ראה אנכי נותן לפניכם וגו'. ואמר ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים החקים הם המצות שאין טעמם נגלה והמשפטים מן המושכלות ועליהם אמר ב"פ כי כנותן טעם על כל אחד בפני עצמו. על החקים שהזכיר ראשונה אמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. ביאור הענין שאם תעלה על לבבכם לומר מאחר שהאומות מונין את ישראל על שמירת החקים א"כ אין בהם ממש כי לפעמים אדם מונע עצמו מאיזו דבר מפני המלעיגים. על זה אמר אדרבה האומות ישבחו אתכם על שמירת החקים כי יש חקים שהם נעלמים מעין כל חי כפרה אדומה שנאמר ויקחו אליך פרה לכולם חקה אפילו שלמה המלך אמר עליה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני אבל למשה נגלה סוד הפרה מ"מ שאר חקים נגלים ליחידי הדור אשר נתן ה' חכמה בהמה ומה שפירש"י פרשת חקת שהשטן מונה עליה אמת שכן הוא השומע חק זה לבד והשטן שואל מה החקה הזאת לכם ובפיך אין מענה להשיב לו פשיטא שיהיו מונין ומלעיגים אבל העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ורובם יש להם טעם ודאי לא ילעיגו כי רובם יתנו עדות על קצתם לומר כשם שחקים הללו יש בהם נסתר כך הפרה וכל דכוותה יש בהם טעם ואם אינו נגלה לרוב ההמון עם מכ"מ סוד ה' ליראיו נגלה. ואמרו רק עם חכם ונבון וגו' בשלמא כל העמים שהם עסוקים בעניני עושר וכבוד ושררות ומלחמות אין חידוש אם ישגו לפעמים באלהות כי אין רוב עסקיהם בחכמות. אבל ישראל נעדרים מכל השלימות הפחותים הללו ורק החכמה לבדה היא שמלתו לעורו ובחיקו תשכב וכל עסקיהם רק בחכמות ואיך יתכן שזקנים זה קנו חכמה כמותם יתעסקו בדברים בטלים הללו אלא ודאי שהמה יודעין הסודות ההם ואין אתנו יודע עד מה וזהו לשון רק למעט שאר עניני שלימות לומר שאין בהם שלימות רק מה שהוא עם חכם ונבון. או מלת רק בא למעט את כל העמים וחוזר על מלת הזה לומר רק הגוי הגדול הזה הוא עם חכם ונבון ולא אנחנו עמו כי אין אתנו יודע עד מה ויתלו החסרון בקוצר דעת השגתם. ועל המשפטים שהזכיר אמר כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים וגו' שאם יאמרו האומות מה יתרון לכם במשפטים אשר הונחו בתורה הלא כל אומה יש לה נימוסים וסדר דינין ע"ז אמר תדע שמשפטים שלנו יש להם שלימות אלהי לפי שנאמר אלהים נצב בעדת אל ומכאן אמרו שהקב"ה נצב בעדת הדיינים כ"ש הדיין קורא אל ה' על כל דאלים גבר איש זרוע המגזם אל הדיין ה' יענהו משמי קדשו כי ה' יריב ריבם והמשפט לאלהים הוא ע"ז אמר אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו מה שלא נמצא כן במשפט הגוים. ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים יאמר שמשפטי ה' אמת צדקו יחדו עם החקים כי ב' חלקים אלו אינן מתנגדים זה לזה אלא שניהם כאחד צדיקים. ועוד שהחקים מופת על המשפטים כשם שיש בחקים סוד נסתר כך יש במשפטים סוד כמוס ליראי ה' חושבי שמו:

רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח וגו'. השמר לך היינו שמירת הגוף ולא הזכיר בו מאד כמו בשמירת הנפש בשמירתה צריך האדם להזהר ביותר מבשמירת הגוף לכך אמר ושמור נפשך מאד ד"א ב' שמירות אלו הם על מצות עשה ולא תעשה אשר על ידם ישמור כל האברים והגידין אשר הבית האנושי נכון עליהם כי כבר אמרו רז"ל כי רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח אברים ושס"ה מצות לא תעשה כנגד שס"ה גידין שבאדם כי ע"ז נאמר את האלהים ירא זה מצות לא תעשה ואת מצותיו שמור זה מצות עשה כי זה כל האדם כמספר אבריו וגידיו ואמרו שכל ימי רשע הוא מתחולל היינו מת חלל כי בכל עבירה הוא פוגם א' מאבריו או אחד מגידיו ונראה לי לחלק בין לשון חלל ללשון מת באותו חילוק שיש בין מצות עשה למצות לא תעשה. כי מת מעצמו משמע וחלל היינו שנהרג בידים והעובר על מצות עשה עובר בשב ואל תעשה הרי הוא פוגם אבר אחד ונעשה מת מאליו. והעובר על מצות לא תעשה בקום ועשה הרי כאילו הוא הורג בידים איזו גיד מגידיו ועושהו חלל וחלול מן הדם שבתוכו והדם הוא הנפש וביטולו אפילו מן גיד אחד מסוכן יותר ממיתת אבר אחד כי ע"כ החמירה התורה בעונש העובר על לא תעשה מבעשה כי פגימת הגידין מסוכן מפגימת אבר וע"ז אמר רק השמר לך זו שמירת אבריו כי הם עצמותו של אדם ושמירתם תלוי בשמירת מצות עשה. ושמור נפשך מאד זו שמירת הגידין כי הדם הוא הנפש וצריך שמירה גדולה לכך נאמר מאד ושמירה זו ע"י מצות לא תעשה וזה ביאור נכון:

פן תשכח את הדברים וגו'. רבותינו זכרונם לברכה למדו מכאן שהשוכח דבר אחד ממשנתו מתחייב בנפשו כי גורם לעצמו שגם ה' ישכחו כמ"ש ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. עוד דרשו רז"ל מן הפסוק ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו שאינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו ק"פ ואחד. ושמעתי רמז לדבר לא עבדו ר"ת שלו עולה מאה לומר שהלומד מאה פעמים עדיין נקרא לא עבדו עובד אלהים לאשר ר"ת עולה ק"א כי השונה פרקו ק"א פעמים נקרא עבד אלהים. וזו מצאתי לעשות רמז יקר מזה והוא כשתסתכל במלת זכר ובמלת שכח תמצא מספר ק"א ביניהם והרוצה לבטל השכחה יחזור על למודו ק"א פעמים ובהם יפחות מן מספר שכח מספר ק"א וישאר מן שכח מלת זכר ע"כ מאז יהיה הדבר כמוס אצלו לזכרון לא ישכח עוד וקרוב לשמוע שהמלאך הממונה על הזכרון זכר שמו ויש לו רכ"ז כחות והמלאך הממונה על השכחה שכח שמו ויש לו שכ"ח כחות נמצא שיש לו ק"א כחות יותר מן מלאך של הזכרון ע"כ השכחה גוברת על האדם לפיכך צריך הוא לחזור על למודו ק"א פעמים כי בכל פעם ופעם שיחזור הוא מחסר ומחליש כח א' מכחותיו וכשחזר ק"א פעמים החליש כל כחותיו היתרים ונכנס תחת יד המלאך הממונה על הזכרון ולא ישכח עוד רמז לדבר השמר ושמור נפשך מאד ר"ת מן ד"ת אלו עולה למספר ק"א ור"ת של תיבת לך היינו למ"ד וכאלו אמר למוד תורתך ק"א פעמים פן תשכח את הדברים וזה רמז יקר:

להיות לו לעם נחלה כיום הזה. למעלה אמר ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגו' והיינו הגלגל היומי הגדול שבכל צבא השמים. ע"ז אמר איך תהיה נבער מדעת כל כך להשתחוות לשמש והרי אתה חשוב וגדול אצל הש"י כמו השמש ואיך תעבוד לדומה לך שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ואם אתה דומה במעלה לשמש ק"ו לשאר צבא השמים הפחותים מערך השמש ואדרבה אתם מושלים על השמש כמו שמש בגבעון דום וכן משה העמיד החמה. ומ"ש אשר חלק ה' אלהיך לכל העמים לא על מציאות האורה אמר כן אלא על מציאות הנהגתם בשפלים כי כל האומות מסורים תחת המערכה ואתכם לקח ה' להנהגתו כי אתם מושגחים מסיבה ראשונה יתברך על כן יש לכם ממשלה על השמש ואיך תעבדו לו. ד"א כיום הזה קאי על מה שנאמר ויוציא אתכם מכור הברזל המנקה הכסף מכל סיג ופסולת עד שיהיה נקי וזך ברה כחמה כך נזדכך חומר שלכם בעינוי מצרים עד שנעשה ברור כשמש ע"ז אמר להיות לו לעם נחלה כיום הזה כגלגל היומי וכמ"ש ואוהביו כצאת השמש בגבורתו וכן מכרה כיום תרגומו כיום דלהון שהוא ברור בלא סיג ופסולת כך מכור לי מכירה ברורה ברה כחמה. וי"א כיום הזה כמו שהשמש שאינו עובד מחמת קיבול פרס ונ"ל שעל זה נאמר ואוהביו כצאת השמש אלו העובדים מאהבה. ומ"ש וה' התאנף בי על דבריכם בפסוק זה נתקשו המפרשים כי אין לו חיבור לא למעלה ולא למטה ועשו בו פירושים דחוקים. וקרוב לשמוע שבא לתרץ אם השמש גורם להחטיא הבריות למה אינו מאבדה כדרך שנענש משה על שהחטיא הרבים ע"ז אמר שאין הנדון דומה לראיה כי אמת שה' התאנף בי על דבריכם אבל אין מיתתי גורם איבוד לרבים כ"א אנכי מת אינני עובר את הירדן מ"מ אתם קיימים ועוברים את הירדן אבל השמש אם יאבדה אז יאבד את כל העולם וכי מפני שוטים שקלקלו יאבד עולמו כדמסיק במסכת ע"ג פרק רבי ישמעאל שאל פלוספוס את הזקנים ברומי אם אין הקב"ה רוצה בע"ג למה אינו מאבדה כו':

כי

כי תוליד בנים ובני בנים וגו'. לפי שאין פתגם הרעה נעשה מהרה ע"כ מלא לב בני האדם לעשות רע ואינו מרגיש שהקב"ה מאריך אפו וגבי דיליה באחרית הימים ע"כ אמר כי תוליד בנים וגו' והשחתם ועשיתם פסל וגו' ר"ל בתוך זמן זה באותן הימים עצמם אשר תשחיתו תולידו בנים ובני בנים כמנהג העולם ונושנתם בארץ ועל ידי זה תטעו לומר לו חפץ ה' להמיתכם כולי האי לא שתיק והרי אנו מולידים כמנהג העולם ויושבים על הארץ ימים רבים וא"כ ודאי אין בנו אשמה. ע"ז אמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ כי ממדת הש"י שלא להביא צרות תכופות זו לזו כמו שלמדו במדרש מן פסוק ורוח תשימו בין עדר ובין עדר וזה דווקא בזמן שהוא נפרע תיכף בלא הרחבת זמן אבל אם הקב"ה תאריך אפו זמן רב אז באחרית הימים הוא מביא צרות צרורות זו לזו ותכופות וצרה אל אחותה נגשת וכן היה בבית ראשון שהיו עובדים ע"ג זמן רב מימות ירבעם ואעפ"כ האריך להם אפו וכמ"ש ואבדתם מהרה וגו' ושם פירש"י לא אתן לכם ארכה וכן כאן נאמר כי אבד תאבדון מהר. אלא ודאי שענין מהירות זה נאמר על הצרות שיהיו בסוף תכופות במהירות בזו אחר זו ויש לי סיוע על פירוש זה ממה שמסיק בילקוט פרשת עקב בפסוק ואבדתם מהרה גולה אחר גולה גלו בז' ליהויקים וח' לנבוכדנצר גלו בי"ח כו' וענין מהירות זה נרמז יפה בפסוק זה כי אבד תאבדון כפל הלשון מורה על איבוד אחר איבוד שיהיה מעל הארץ ואחר האיבוד לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון ר"ל לא תאריכון ימים בין איבוד להשמדה אלא יהיו תכופות והשמדה יש בה יותר כליון מבאיבוד וכן נאמר והאחרון הכביד וזה פירוש יקר לתרץ בו המהירות שנאמר כאן והרי האריך להם הקב"ה זמן רב אלא שהוא נאמר על התכיפות איבוד אחר איבוד והשמדה אחר השמדה ובין איבוד להשמדה ג"כ לא תאריכון ימים. ומה שהעיד בהם שמים וארץ רצה ליתן טעם על שהקב"ה מאריך אפו זמן רב וכדמסיק בילקוט פרשת האזינו וז"ל משל לאדם שמסר בנו לפדגוג כו' כך אמר משה לישראל שמא אתם סבורים לברוח מעל כנפי השכינה ולזוז מעל הארץ כו' ותוכן הענין הוא שלכך הקב"ה מאריך אפו לפי שיודע שאין ממנו במלט כי מסרם לפדגוג דהיינו לשמים וארץ אשר לא יוכלו לזוז כלל ע"כ אמר העדותי בכם את השמים ואת הארץ ועוד לפי שיד העדים תהיה בו ראשונה וכמ"ש יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו ויכול להיות שזהו כפל האיבוד והשמדה שנאמר כאן ליתם אחד לשמים ואחד לארץ כי אבד ע"י השמים ואח"כ תאבדו מעל הארץ ע"י הארץ ואח"כ השמד תשמדון. וקרוב לשמוע שהשמדה זו נאמרה על מ"ש בסמוך ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן וגו' דהיינו שמד ממש וטעמו של דבר הוא שלכך מסבב הקב"ה שיבואו לידי שמדות כדי שיראו ישראל כי כל אלהי העמים אלילים ואין בהם מועיל ומאז יאמרו אלכה ואשובה אל אישי הראשון וזהו שנאמר ובקשתם משם את ה' אלהיך שם לא נאמר אלא משם ר"ל שע"ג זו תהיה סבה להשיבך אל ה' אלהיך. ומהרי"א פירש במלת משם שמפני חמת המציק יעבדו בנגלה עץ ואבן ולבם תמיד אל ה' לכך נאמר ובקשתם משם וגו' בכל לבבך דווקא לבם יהיה נכון עם ה' כי הפה אינו רשאי לדבר. ד"א לכך אמר כי תוליד בנים ובני בנים וגו' שאם תחשוב אחר שתהי' מוחזק בארץ ימים רבים ותחשוב שהיא שלך לחלוטין ומי יקחה מידך על כן אמר בסיום הפרשה ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך כל הימים כי בכל יום ויום הוא נותן לך נתינה חדשה לא לחלוטין אלא בכל יום על תנאי אם תשמור מצותיו. ומה שדרשו כמנין ונושנתם היו בארץ וישקוד ה' על הרעה ב' שנים קודם הזמן כבר הראה ה' ליעקב דבר זה במחנה כששקעה עליו החמה שתי שעות קודם זמנה כמבואר למעלה פרשת ויצא והוא רמז נכון:

כי אבד תאבדון. כפל לשון זה וכן כפל השמדה שהזכיר וכן כפל העשיה שהזכיר כי אמר ועשיתם פסל ועשיתם הרע וגו' יתכן לפרש על דרך המדרש שאמרו רז"ל חטאו בכפלים שנאמר חטא חטאה ירושלים ולקו בכפלים שנאמר כי לקחה גו' כפלים בכל חטאתיה ומתנחמין בכפלים שנאמר נחמו נחמו עמי. וכי סלקא דעתך שילקו בכפלים יותר ממה שחטאו כי אין זה ממדת בעל הרחמים יתברך וכן צריך להבין מהו הכפל של החטא אלא כך פירושו לפי שנאמר כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים הרי רעה אחת שהיא שתים כי אלו עבדוהו בשותפות לכל הפחות היתה הרעה אחת והיא שיתוף ש"ש ודבר אחר אלא אותי עזבו מכל וכל ואפילו בשתוף לא עבדוהו וזה רעה אחת כפולה דהיינו עבודת האלילים ועזיבת הש"י. ע"כ היה ענשם כפול על זה האופן כי עזב ה' את ישראל ומלא צרי האומות כמ"ש אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים ואילו היו שניהם חרבים היה לירושלים צרת אחרים חצי נחמה אבל עכשיו שזה קם וזה נופל הרי שלקחה כפלים בכל חטאתיה על חטאתיה לא נאמר אלא בכל חטאתיה אלא ר"ל שעם חטאתיה הכפולים לקחה גם בעונש מכה כפולה על זה האופן וכן הנחמה תהיה כפולה בעזיבת האומות והצלחת ישראל. לכך נאמר כאן ועשיתם פסל הרי עשיית ע"ג ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך להכעיסו הרי עשייה שניה שאפילו בשיתוף לא יעבדוהו כי כל מכעיס אינו עובד על כן כפל האיבוד והשמדה כמ"ש כי לקחה כפלים ועליהם אמר ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג ה' אתכם שמה הרי שארצות הגוים תהיה מלאה וארצכם שממה ואחר שאמר ושבת עד ה' וגו' אמר להוריש גוים גדולים ועצומים ממך מפניך וגו' זהו הנחמה כפולה שתהיה לעתיד כאשר היתה ביום עלותם מארץ מצרים:

אז יבדיל משה שלש ערים. בקישור פסוק זה עם הענין הקודם יגאו המפרשים ללקוט ולא מצאו ביאור מספיק ומהו לשון אז. ועתה הט אזנך ושמע כי מצינו שהאדם מתחיל במצוה אע"פ שאינה יכולה לבא לידי גמר על ידו מ"מ מצוה שבאה לידו חייב לקיימה כמו שמצינו בדוד שאמר לשלמה בנו ואני בעניי הכינותי לבית ה' זהב וגו' אף ע"פ שידע שהוא אינו יכול לגמור המצוה כי לא הורשה לבנות הבית מ"מ התחיל במצוה שידע באמת שלא תהיה במלואה ועושה כ"א ע"י בנו דרך משל איש זקן הנוטע אילן לאתרוג של מצוה אע"פ שהוא יודע באמת שלא יוכל לבא לידי מצוה זו מ"מ בניו יכולין לבא לידי קיומה וכן ענינים רבים נמצאו על זה האופן. וע"ז נאמר בפסוק ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך. ר"ל שאם תבא לידך איזו מצוה תקיימה היום לאלתר אע"פ שאין טובה נגמר ונראה לאלתר כי אם בזמן שבניך אחריך יגמרו המצוה מ"מ תעשה המצוה היום לאלתר בין שייטב לך ר"ל שבידך לגמרה בין שייטב לבניך אחריך כי אין בידך לגמרה ולכך נקט לבניך אחריך מלת אחריך מיותר ולדברינו אתי שפיר. וע"ז אמר אז יבדיל משה שלש ערים אע"פ שאינן קולטות עד שיבדילו אותן ג' שבארץ מ"מ אמר משה מצוה שבאה לידי אקיימנה וזהו לשון אז כשלמד את ישראל ענין זה בפסוק הקודם מיד עשה הוא הלכה למעשה בכוונה בו כדי שממנו יראו וכן יעשו בכל התורה ומצותיה. וע"ז נאמר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל שיעשו בכוונה כזה בכל מצות התורה. ורמז עוד למאמר רז"ל הוי גולה למקום תורה כי כמו שערי מקלט קולטין ונס אל הערים האל וחי כך בתורה ובמצותיה נאמר וחי בהם. עשרת הדברות הללו נשתנה בכמה מקומות מן אותן שבפרשת יתרו והביאור לכולם תמצא למעלה פרשת יתרו:

קרב אתה ושמע וגומר ואת תדבר אלינו. מאי דעתך אם הוא אפשרי למשה לשמוע בקול ה' ולא ימות הרי הוא אפשרי גם להם ואם הוא נמנע להם גם למשה הוא נמנע. ולשון ואת כמדבר לנקיבה צריך ביאור כי מה שפירש"י התשתם כחי כנקיבה כו' אינו מספיק שהרי אמר ה' הטיבו כל אשר דברו. ועוד למה אמר קרב אתה ושמע למה נאמר אתה כמדבר לזכר ושם כתיב אשר יאמר היינו אמירה רכה ואח"כ כתיב ואת תדבר דבור קשה והביאור לכל זה הוא שכל עוד שיותש כח החומר לסיבו יגדל כח השכלי ודעת זקנים יוכיח לפיכך היה משה יכול לשמוע בקול ה' ולא נתפעל ממנו כי כבר תש כנקיבה כח חומרו ע"י שפירש מן האשה ושאר עניני פרישות שהיו בו וכאמרו רז"ל ויכסהו הענן ששת ימים למרק אכילה ושתיה שבמעיו כמ"ד שהענן כסה למשה וכל זה תשות כח החומרי וגורם להתחזקות השכל שאינו מתפעל מן הקול כי כל דבר אינו מתפעל כי אם מהפכו והיה יכול לקבל קול ה' אפילו דבור קשה. לכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר כי אמירה רכה של השכינה יכול אתה לקבל אפילו אם היה חומר שלך חזק כזכר ולא הותש כנקיבה. אמנם ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך כי יכול אתה לקבל אפילו דבור קשה לפי שכבר הותש חומרך כנקיבה כי פני משה כחמה המאירה אבל עד כך נזדכך גם החומר שבו וע"ז נאמר שפיר הטיבו כל אשר דברו. ולפירוש רש"י יהיה הביאור שמשה נצטער על שלא עבדו מאהבה כו' כי כל אוהב מתדבק אל אהובו והירא מתרחק ממנו ומשה נצטער על מה שאמר קרב אתה ושמע כי הריחוק מורה על היראה ואחר זה הותש כחו של משה מחמת צער ע"כ נאמר ואת תדבר. והקב"ה אמר הטיבו כל אשר דברו דרך פשרה כי כפי קשיות ערפם ידוע אצלי אפילו זה מה שאחזו במדת היראה ואפילו מיראה חוששני שלא יעמדו בה ימים רבים ומי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו' כל הימים וגומר. ויש מפרשים הפסוקים דרך הלכה שאמרו ישראל מאחר שאין תועלת המיתה כי אם כדי להסיר ממנו החומר שהוא מסך מבדיל בינו לבין אלהיו כדי שיוכל האדם לראות פני השכינה כי לא יראהו האדם וחי ועתה אנו רואין כי ידבר אלהים את האדם וחי ועתה למה נמות לסבול צער המיתה בחנם. כי תאכלנו האש הגדולה היינו צער מיתה. מ"מ אם יוספים אנחנו לקבל איזו שלימות יותר ממה שיהיה לנו בחיים בענין השמיעה בקול ה' אז ומתנו נקבל עלינו צער המיתה:

שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. פירש"י שהוא אלהינו ולא אלהי האומות לעתיד יהיה ה' אחד ביאור הענין כדאמר ר"י כתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד אטו האידנא לאו אחד הוא אלא לא כעה"ז עה"ב כי בעה"ז על בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב ועל בשורות רעות הוא אומר ברוך דיין האמת אבל לעה"ב כולם יאמרו הטוב והמטיב. לפי שבעה"ז מצד שרואין פעולות הפכיות להרע או להטיב ע"כ יצאו קצתם לאפיקורסות לומר שתי רשויות הן כי מהתחלה אחת לא יצאו שני הפכים כמבואר למעלה פרשת בראשית בפסוק ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד. אבל לעה"ב שכבר נשכחו כל הצרות וכולם משבחים ואומרים על בשורות טובות הטוב והמטיב ולא יראו אז ההפכיות על כן יהיה ה' אחד בפי כל ושמו אחד כי שינוי השמות מדין לרחמים יסבב לאדם טעות זה לפיכך ה' אלהינו היינו שם של דין ורחמים שישראל לבד מיחסים אותם לאל אחד ולעתיד יהיה ה' אחד כי לא ישתמשו כולם כי אם בשם של רחמים:

ה' אחד. במלת שמע העי"ן גדולה ובמלת אחד הדל"ת גדולה רמז למה שאמרו במדרש שהקב"ה וישראל מעידין זה על זה כו' כמ"ש אתם עדי נאם ה' ורז"ל אמרו שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין וענין קשר זה הוא כדמסיק בברכות תפילין של מרי עלמא מה כתיב בהו כו' ומסיק שם שכתוב בהם את ה' האמרת היום וה' האמירך היום אמר הקב"ה אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד גם אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם כו' וזהו ענין קשר של תפילין כי כשם שאנו קושרים כחותם על לב

וזרוע יחוד השי"ת כך הקב"ה משים אותנו כחותם על לבו וכחותם על זרועו ליעשות אותנו גוי אחד בארץ וזהו הקשר שבינינו עם בוראנו ית' שאנו מעידין זה על זה ענין האחדות כדרך שבא לראות כך בא ליראות וזה ענין נכון מצד פשוטו. אמנם כפי הרמז אומר בסוד עי"ן דל"ת גדולה וענין קשר של תפילין כי משה בקש ואמר הראני נא את כבודך ואמרו במדרש בקש לראות כל מתן שכר של צדיקים בעה"ז ובעה"ב כי שם כבוד חכמים ינחלו והשיב לו וראית את אחורי ופני לא יראו ואמרו רז"ל אחורי זה קשר של תפילין כי בתפילין יש שם של שדי דהיינו הדל"ת בקשר התפילין מאחוריו יו"ד שי"ן אותיות יש בפניו דהיינו שי"ן בשל ראש ויו"ד בשל יד וי"ש היינו שכר העה"ב שנאמר להנחיל אוהבי יש כי נמצא בו ישות וממשות ובערכו נחשב השכר של העולם הזה לתוהו ואין והוא רמוז בדל"ת כי יתרונו בא מכל ד' רוחות העולם כמ"ש ופרצת ימה וקדמה וגומר. ואמר לו הקב"ה וראית אחורי הדל"ת שבקשר תפילין רמז לשכר עה"ז אותו לבד תוכל לראות והוא דבר טפל המכונה באחור וכן אמר למשה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ונגבה וגו' להראות לו כל אחוריו כמו שפירש"י פרשת וזאת הברכה ויראהו ה' את כל הארץ וגו' עד הים האחרון ולא עד בכלל כי מן היום האחרון והלאה הוא זמן התחלת שכר העולם הבא ועליו נאמר עין לא ראתה אלהים זולתך לכך נאמר ופני לא יראו כי הפנים של תפילין חקוק בהם תיבת יש המרמז לשכר העה"ב אשר עין לא ראתה. וזהו סוד עי"ן דל"ת גדולה לומר שעין האדם לא יוכל לראות כ"א הדל"ת כאמור. אבל י"ש רמוז בראש תיבות של שמע ישראל כי היש המרמז להנחלת אוהביו יש לא יוכל עין לראות כי אם לשמע אוזן שמענו ועוד זה מפי סופרים ומספרים אבל עין לא ראתה וזה רמז יקר. ד"א לכך באו עי"ן דל"ת גדולה לפי שנאמר באיוב הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין שמאל בעשותו ולא אחז יעטוף ימין ולא אראה וכל זה מופת על אחדותו יתברך שאינו נראה בשום מקום בזולת מקום אם כן אינו גשם ומאחר שעין הרואה בכל ד' רוחות לא יוכל לראותו משם לפי שאינו גשם מתחלק זה מופת על אחדותו ית':

לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם. לשון זה צריך ביאור כי קשה מהיכי תיתי לומר מרבכם חשק ה' שהרי באמת המה המעט. ועוד מהו שנתן טעם ואמר כי מאהבת ה' אתכם נתן טעם לאהבה באהבה עצמה. וע"ק חשק בכם ויבחר בכם תרתי בכם למה לי הל"ל חשק ויבחר ה' בכם ומה בין חשק לבחר. ועוד יש עיון דק כי בתיבת מרבכם כלל האנשים והמספר בתיבה אחת. ובאמרו כי אתם המעט יצא לחלק ביניהם. והביאור לכל זה הוא שראה ה' את ישראל שבאמת אינן שלמים מכל צד כי עם קשה עורף הוא אך שהם טובים מן שאר האומות כי יש בהם רבוי זכיות יותר מן העמים ומיעוט עונות מכל העמים וסד"א שמצד שיש להם קצת ריבוי זכיות חשק ה' בהם כי החשק שייך לומר בדבר הנאהב ומצד שיש להם מיעוט עונות בחר בהם כבוחר הרע במיעוטו ושמא יטעו לומר שעל זה האופן מעשיהם רצוים אל הש"י קמ"ל כי מאהבת ה' אתכם אתם רצוים ומעשיכם אינן רצוים ולא גרמו לא החשק ולא הבחירה. וז"ש לא מרבכם מכל העמים לפי שמדבר בריבוי זכיות הדבוקים בהם כלל האנשים והמספר בתיבה אחת לכבודם ואמר שלא חשק ה' בכם מצד זה המקצת ריבוי זכיות שיש לכם על כל העמים. ויבחר בכם קאי ג"כ על תיבת לא כאילו אמר שגם לא בחר בכם כי אתם המעט לפי שיש לכם מיעוט עונות על כל העמים כבוחר הרע במעוטו ולכבודם חלק המספר מן האנשים שלא לחבר אליהם העונות דיבוק גמור אלא הפריד מהם. לא משני צדדים אלו חשק ה' ויבחר בכם כי אין דבר קטן כזה מעלה ומוריד מאחר שבאמת מעשיכם אינן רצויין. כי מאהבת ה' אתכם כי אתם בעצמותיכם רצויין מצד הגזע שלכם ומשמרו את השבועה וגומר ר"ל זכות אבות היא שעמדה לכם וזה הרמוז במלת אתכם לומר אתם לבדכם רצויין אבל מעשיכם אינן רצויין כמ"ש לא בצדקתך וגומר:

הפטרת ואתחנן בישעיה סימן מ

נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃ דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַ͏ִם
וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי
לָקְחָה מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר
פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃ כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא
וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃
וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃
קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ
כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ
אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם
לְעוֹלָם׃ עַל הַר־גָּבֹהַּ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ
קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלָ͏ִם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה
הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ הִנֵּה אֲדֹנָי יְהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ
הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ
יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ
מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס
הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ
יוֹדִיעֶנּוּ׃ אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ
דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק
מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ
אֵין דֵּי עוֹלָה׃ כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ׃
וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ׃ הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ
וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃ הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ
לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃
הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא
הֲבִינוֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃ הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ
כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃ הַנּוֹתֵן
רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־
זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה
כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃ וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ שְׂאוּ־
מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם
לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃

פירוש המלות

מלאה . השלמה : צבאה . זמנה : נרצה . נשלם עונשה : כפלים . רוצה לומר ב' גליות : קורא . כאלו קול קורא : פנו . לשון פנוי : העקוב . המעוקל : והרכסים . הגבוהים : קול . כאלו קול אומר : חציר . כעשב : חסדו . אפילו חסדים הרבה : נשבה . כמו נשפה : נבל . כמו יפול : ציון . פירוש את ציון המבשרת : תיראי . תפחדי : בחזק . כיד חזקה : לו . לעצמו : שכרו . שיתן לבוטחים בו : טלאים . ילדות : בשעלו . באגרופו : תכן . תשבון : וכל . מדד : בשליש . במדה : בפלס . במשקל : תכן . כמו ותוכן לבנים : את . כמו עם : מען . לשון עצה : כמר . הוא הטפה הנופלת מהדלי : וכשחק . אבק דק : כדק . עפר דק : בער . לשון הבערה : תערכו . תשוו לו : נסך . לשון מסכה : ירקענו . כמו וירקעו : ורתקות . שלשלאות : המסכן . לשון ילד מסכן : חוג . סובב : כדק . כיריעה : וימתחם . ויפרשו : נשף . כמו נשב : אונים . לשון חזק : נעדר . חסר :

רש״י

(יב) **והיה** עקב תשמעון. אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון. ושמר ה' וגו'. ישמור לך הבטחתו: (יג) שגר אלפיך. ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך. מנחם פירש (תהלים כב) אבירי בשן מבחר הצאן כמו (בראשית יד) עשתרות קרנים לשון חוזק ותרגום אונקלוס ועדרי ענך (חולין פד) ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן: (יד) עקר. שאינו מוליד:

כי

יב וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת
הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה
וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־
הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃
יג וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ
פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ
וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ
וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃
יד בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־
יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃
טו וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־
מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ
לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־
שֹׂנְאֶיךָ׃ טז וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־
הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לָךְ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא

ו' יב וִיהֵי חֲלַף דְּתְקַבְּלוּן
יָת דִּינַיָּא הָאִלֵּין
חד מן מ' מלין יתידאין נסבין ו' ברים ואינון קריין לשם וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְיִטַּר
יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת קְיָמָא וְיָת
חִסְדָּא דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃
ל' יג וְיִרְחֲמִינָךְ וִיבָרְכִינָךְ
ל'. ג' וְיַסְגִּינָךְ וִיבָרֵיךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ
וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עִבּוּרָךְ
וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ
וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַל אַרְעָא דְּקַיֵּים
לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ׃
יד בְּרִיךְ תְּהֵי מִכָּל עַמְמַיָּא
לָא יְהֵי בָךְ עֲקַר וְעַקְרָא
וּבִבְעִירָךְ׃ טו וְיַעְדֵּי יְיָ מִנָּךְ
ד' כלישנא כָּל מַרְעִין וְכָל מַכְתָּשֵׁי
ג' מִצְרָאֵי בִּישַׁיָּא דִּידַעְתְּ לָא
יְשַׁוֵּינוּן בָּךְ וְיִתְּנִינוּן בְּכָל
ב' מד בוי' ומד בס' סָנְאָךְ׃ טז וּתְגַמַּר יָת כָּל
ל' עַמְמַיָּא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ
לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלֵיהוֹן
ג' בסיפרא

בעל הטורים

והיה עקב. לעיל מיניה כתיב היום לעשותם וסמיך ליה עקב כלומר היום לעשותם אבל שכרם בעקב פי' בסוף: עק"ב תיבות יש בעשרת הדברות וזהו בשכרם עקב רב אם תשמור עקב תזכה למה רב טובך אשר צפנת. עקב עשה תורתך קבע. עקב ענוה. למוד מן העקב הזה שהולך אחר הרגל דרך ענוה ולפיכך אינו נגף כמו אצבעות הרגלים: המשפטים. פ"א כפולה שיש לשפטם לחקור אחרי עומק הדין: תשמעון ושמרתם ועשיתם. ג' כנגד מקרא משנה תלמוד: ושמר ה' אלהיך לך. אם עקב תשמעון ישמור לך הברית שנאמר באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר וגו': ושמר. בגימטריא לעתיד לבא: ואהבך. בזכות אברהם שנאמר בו זרע אברהם אוהבי: וברכך. בזכות יצחק שנאמר בו ויברך אלהים את יצחק: והרבך. בזכות יעקב שנאמר בו פרה ורבה. הפסוק מתחיל בוא"ו ומסיים בכ"ף. וכן ויתן לך האלהים וגו' כל הברכות שבירך יצחק ליעקב מתחילין בוא"ו ומסיימין בכ"ף שיהיו לך כל אותן הברכות: ברוך תהיה מכל העמים. הפסוק מתחיל בבי"ת ומסיים בכ"ף לומר שבזכות התורה שיש בה כ"ב אותיות: לא יהיה בך עקר ועקרה בגימ' בדברי התורה: כל חלי. עולה צ"ח שיסיר ממך תשעים ושמונה קללות:

אבן עזרא

(יב) **עקב**. כמו לעולם עקב שכר באחרונה וטעם הפסוק הראשון שומר הברית ששמר ברית אברהם ואתם אם תהיו מאוהביו ישמור עוד הברית ואם היית מאוהביו ואהבך וברכך והרבך זה פירוש הברית והחסד: (יג) פרי בטנך. הבנים ובטן רמז: ופרי אדמתך. הזכיר דגן תירוש ויצהר שהם עיקר: שגר. פירשתיו: אלפיך. כמו אלופינו מסבלים: ועשתרות. כמו עדרים ומפרש גדול היה בספרד והוציא טעם למה קראו העברים הבקר בשם אלף והצאן בעשתרות וכן היה מפרש הבעלים ועשתרות כבעל המזל הנומא והעשירי ועוד לא די שיברך פרי בטנך כי לא יהיה בך עקר שאין זרעו מוליד וכן בבהמתך ועוד תהיה בריא מכל מין חולי ידוע להיות כמנהג העולם וכל מדוי שהיו חוץ המנהג: (טז) ואכלת. מטה הוא לכלותם כאוכל לחם והעד

תשמעון. ד' וסימן נמסר במסרת רבתא: ושמר ה' חד מן ט' מלין יחידאין דנסבין וי"ו ברים תיבותא ואינון קריבין לשם ולית להון זוגא וסימן נמסר במסרה רבתא: וברך ג' וסימן וברך את לחמך ואת מימיך. וברך פרי בטנך ופרי אדמתך. וברך עלי את אלקנה: ועקרה ב' וסימן לא תהיה משכלה ועקרה בארצך. ברוך תהיה מכל העמים: מדוי ב' א' כתיב ה"א וא' כתיב יו"ד והוא חד מן ה' זוגין מן ב' ב' חד ה"א וחד יו"ד וסימן במסרה רבתא: נתן לך ג' וסימן ואכלת את כל העמים. אשימה עלי מלך. ושמת בטנא. וסימן בלשון ארמי.

תולדות אהרן (ושמר ה'. קדושין כב): ואהבך. עקרים מ"ג פ' לו: וברך פרי. ברכות נא: ועשתרות. חולין פד: (ברוך תהיה. סוכה נד מגלה עא): לא יהיה, בכורות מד: והסיר ה'. מציעא קז עקרים מ"ד פ' מא (שבת יד): ואכלת את כל. קמא קיג:

רמבן

(יב) **טעם** עקב כמו בעבור וכן עקב אשר שמע אברהם בקולי. וכתב רש"י אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון ישמור לך השם הבטחתו והכתוב מזכיר המשפטים אולי יזהיר במשפטים הקלים כדיני ממונות ושלא יבזו אותם. והמפרשים אמרו כי טעם עקב שכר באחרית וכן בשמרם עקב רב יאמר והיה אחרית תשמעון המשפטים ותשמרו אותם שישמר השם לך הברית והחסד ואהבך. ונכון הוא כי יקראו בלשון הקדש תחלת כל דבר בלשון ראש ראש דברך אמת וכן גדול הדור ראש העם והמשובח ראש בשמים, וכן יקראו אחרית כל דבר עקב כי הלשון יתפוש דמיונו באדם וראש תחלה והעקב בו אחרית וסוף. וכן יאמר הכתוב לראש ולזנב לדמיון גוף בהמה. ואונקלוס תרגם חלף כמו חלף עבודתכם עשאו לשון סבוב נגזר מן והיה העקוב למישור הדרך המעוקל ההולך סביב סביב וכן עקובה מדם מסובבת ומוקפת. יאמר והיה סבת שמעכם המשפטים ועשותכם אותם שישמור השם לכם בריתו ויפה פירש. ודומה לזה בגלל הדבר הזה בסבתו מלשון וגללו את האבן וכן על דעתי כל לשון עקובה גלגול וסיבוב עקוב הלב ויעקבני זה פעמים ויהוא עשה בעקבה ענין גלגולין וסבות ולכן יקראו יעקב ישורון כי הפך העקוב למישור וכן אחורי הרגל שנקרא עקב וידו אוחזת בעקב עשו יקראנו כן בעבור היותו מעוגל כאשר יקרא הלשון אמצע היד והרגל כפות בעבור היותם כמו כפות הזהב ומורגל הוא בלשון כמו שאמר בספרי מימינו אש דת למו כשהיה יוצא הדבור מפי הקב"ה היה יוצא דרך ימינו של קדש לשמאלן של ישראל ועוקב את מחנה ישראל שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כלומר מקיף. וכן לשונם באים עליו בעקיפין בסבות וגלגולין כמו עקיבין ששתי האותיות האלה שוות להן כאשר פרשתי כבר והזכיר את המשפטים האלה להזהיר מאד במשפטים כי לא יהיה עם רב כלו נזהר במצות כלן שלא יחטאו בהן כלל רק במשפטים יעמידו התורה כמו שנאמר בהן וכל ישראל ישמעו ויראו. ועוד כי רבים ירחמו מלסקול האיש ולשרוף אותו אחרי שנעשית העבירה כמו שנאמר לא תחוס עינך ועוד שייראו מן התקיפים ומן המטעים כמו שאמר לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא ואמר בנביא השקר לא תגור ממנו והזכיר כל אלה במסית לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו ויזהיר לא תשמע אליו מפני הטעאתו ולא תחוס עינך מפני הרחמנות שירחמו רכי הלבב על הנידונים ולא תכסה שלא תחוש בעבור תקפו ויראת בני משפחתו: (יג) **וטעם** ואהבך. כאשר תעשה המשפטים לאהבת השם גם הוא יאהב אותך. ויתכן שיהיה ואהבך יוצא שמחבב אותך למשפחות הנשפטים ולא ישנאוך עליהם וברכך שלא תבוא אליך רעה בעבור המשפט והרבך שלא תמעט באבדן העוברים אפילו יהיו [רבים] (תמיד) אובדים כאנשי עיר הנדחת: (טו) **והסיר** ה' ממך כל חולי. הנהוג לבא בעולם והזכיר כל מדוי מצרים הרעים להבעית ונתנם בכל שונאיך או שירמוז כי בעשותם ·· המשפטים

ספורנו

(יב) **והיה** עקב תשמעון. הנה המלך נוה את כל אלה כדי שתזכו שישמור לכם הברית והחסד וזה שאתם תשמרו היום לעשותם מאהבה שלא על מנת לקבל פרס והוא בשביל זה ישמור לכם הברית והחסד: את המשפטים. כי במשפט יעמיד ארץ: ושמרתם. זו משנה: ועשיתם אתם. ובזה האופן תעשו אותם אל נכון: ושמר ה' אלהיך לך את הברית. שנשבע כאמרו והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי אמנם בהיותו לנו לאלהים בלתי אמצעי ישפיע מציאות נצחי ההוה ממנו בלתי אמצעי כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם אמנם מציאות הנפסדים הוא ממנו באמצעי בלי ספק: ואת החסד. כאמרו אז ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך כי אמנם הטוב ההוה לצדיקים בעולם הזה הוא חסד בלבד לא גמול מעשיהם: (יג) ואהבך. בהיותכם בנים בדמותו כצלמו כאמרם ז"ל (אבות) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום ובזה יהיה נצחיות של ברית מאושר: וברכך. בממון לחיי שעה ובזה ייטיב את החסד אשר נשבע שתהיו בארץ באופן מאושר: (טו) כל חלי. אפילו המורגלים לבא מצד המערכת: הרעים. המתדבקים: אשר ידעת. שלקו על הים כמבואר למעלה: לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך. אף על פי שיתנם בשונאיך לא ידבקו בך כענין יפול מצדך אלף וגו' אליך לא יגש: (טז) לא תחום עינך עליהם ולא תעבוד את אלהיהם. לא תחום ובזה האופן לא תעבוד את אלהיהם

כי

תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ׃ ס יז כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם׃ יח לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ יט הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ כ וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ כא לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃ כב וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ כג וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃ כד וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ כה פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם

ח' ס' ב' חסרים

כו"ל חסר במ"ח

ג' כ"ל

ג' . ית

ג' . כל לשון עריצה חסר במ"ג מ"ל סי' לא תערוץ גדול ונורא . כי ה' אלהיכ' . ועתה אלהינו . האל הגדול הגבור והנורא . דניאל נחמיה האל הגדול והנור'. ירמיהו האל הגדול הגבור . ב' ח' קמץ וא' פתח

ב' חסרים בלישנא

ג'

וְלָא תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי לְתַקְלָא יְהוֹן לָךְ׃ יז דִּלְמָא תֵימַר בְּלִבָּךְ סַגִּיאִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִנִּי אֵיכְדֵין אֵיכּוּל לְתָרָכוּתְהוֹן׃ יח לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אִדְכָּרָא תִדְכַּר יָת דַּעֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְפַרְעֹה וּלְכָל מִצְרָאֵי׃ יט נִסִּין רַבְרְבִין דַּחֲזָאָה עֵינָךְ וְאָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא וִידָא תַקִּיפְתָּא וּדְרָעָא מְרָמְמָא דְּאַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כֵּן יַעֲבֵיד יְיָ אֱלָהָךְ לְכָל עַמְמַיָּא דְּאַתְּ דָּחִיל מִן קֳדָמֵיהוֹן׃ כ וְאַף יָת עַרְעִיתָא יְגָרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בְּהוֹן עַד דְּיֵיבְדוּן דְּאִשְׁתְּאַרוּ וּדְאִטַּמָּרוּ מִן קֳדָמָךְ׃ כא לָא תִתְּבַר מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינָךְ אֱלָהָא רַבָּא וּדְחִילָא׃ כב וִיתָרֵיךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמָךְ זְעֵיר זְעֵיר לָא תֵיכּוֹל לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן בִּפְרִיעַ דִּלְמָא תִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא׃ כג וְיִמְסְרִינוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וִישַׁגְשֵׁינוּן שִׁגּוּשׁ רַב עַד דְּיִשְׁתֵּיצוּן׃ כד וְיִמְסַר מַלְכֵיהוֹן בִּידָךְ וְתוֹבֵד יָת שְׁמְהוֹן מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמָךְ עַד דִּתְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃ כה צַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא לָא תַחְמֵיד כַּסְפָּא

וטעם לא תחוס עינך : כי מוקש הוא לך . על אחד מאלהיהם : (כ) הצרעה . חולי בגוף מגזרת צרעת : (כא) לא תערוץ מפניהם . רק תערוץ מהשם שהוא אל גדול ונורא . אמר הגאון כי פן תרבה עליך סימן לזמן שינצחום ואין צורך וכבר פירשתיו : (כד) השמדך . שם הפעל ואם הוא בחירק ויתכן היות כמוהו השאיר לו . שריד וטעם אותם שהוא הפעול כסף וזהב שעליהם או ממון תקח לעזבם : (כה) תוקש . הוי"ו תחת יו"ד

(יז) כי תאמר בלבבך . על כרחך לשון דלמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו באחת משאר לשונות של כי שיפול עליו שוב לא תירא מהם : (יט) המסת . נסיונות : והאתת . כגון (שמות ד) ויהי לנחש (שם) והיו לדם ביבשת : והמפתים . המכות המופלאות : והיד החזקה . זה הדבר : והזרוע הנטויה . זו החרב של מכת בכורות : (כ) הצרעה . (סוטה ל"ו) מין שרץ העוף שהי' זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמא את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרים שם : (כב) פן תרבה עליך חית השדה . והלא אם עושין רצונו של מקום אין מתיראין מן החיה שנא' (איוב ה') וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא : (כג) והמם . נקוד קמץ כולו לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל (ישעיה כח) והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמ"ץ וחציו פת"ח כשאר פעל

אכל סלכא בכלא : לא תירא ח' וסימן במסרה רבתא : זכר ב' חסר וסימן זכר תזכר את אשר עשה ה' אלהיך . הבן יקיר לי אפרים . וכל זכר דכוותא חסר בס"א מלא זכור ה' לדוד את כל ענותו : הצרעה ג' וסי' ושלחתי את הצרעה לפניך . וגם את הצרעה ישלח . ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש : תערוץ כל לשון עריצה חסר במ"ג מלאים וסימן העלה נדף תערוץ . כי אערוץ הסן רכה . אולי תערוצי : ונורא ז' וסימן במסרה רבתא : ונשל ג' וסימן נמסר לעיל בסידרא אחריתי : השמדך . ה' חסר בליש' השמדה וסימן במסרה רבתא :

ספורנו

כי אם תחוס יחטיאך בלי ספק : כי מוקש הוא לך . כי אמנם היותך חס עליהם יהיה לך למוקש שיפתוך לעבוד את אלהיהם : (יז) כי תאמר וגו' איכה אוכל להורישם לא תירא מהם . כשתאמר איכה אוכל להורישם בהיותם רבים ממני לא תאמר זה ע"צ שתירא מהם אלא ע"צ שתכיר שזה היה נמנע לולי ה' שהיה לך וזה כי זכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים שהיו רבים וחזקים ממך : (כד) ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם . כי אמנם קום זרע מלוכה האויבים הוא לשטן בכל עת כענין הדד נער קטן שהיה מזרע המלך באדום וקם לשטן לשלמה : (כה) פן תוקש בו . שלפעמים יקרה שתצליח באותו כסף וזהב שעליהם ותחשוב שהיה זה בכח אותה הע"ג שהיה עליהם : תתעבנו כי חרם הוא . תתעב אותו הכסף

בעל הטורים

זכר תזכר חסר ו' לומר שתזכור מה שעשה לשש מאות רכב בחור : המסת הגדלת . כל האלפ"א בית"א בזה הפסוק חוץ מבי"ת רמז כי עוד יעשה שש נסים נפלאות כימי צאתך מארץ מצרים : את הצרעה בגי' נסים היו : עד אבד . חסר וא"ו ועולה בגמט' שיאבד הז' עממין : מפניך . פ"א כפולה לומר מפניך ומפני שלוחך : אל גדול ונורא ולא אמר גבור . אלא הזכיר גדול כנגד אברהם דכתיב ביה האדם הגדול ונורא כנגד יעקב דכתיב ביה מה נורא המקום הזה והזכיר אלו שמצינו שנלחמו אברהם עם המלכים ויעקב כנגד לבן ועשו אבל לא מצינו ביצחק שנלחם : והמם ב' במסרה . והמם מהומה גדולה . והמם גלגל עגלתו וגו' מלמד שעשה להם כמו למצרים דכתיב בהו ויסר את אופן מרכבותיו : פסילי אלהיהם תשרפון באש וסמיך כי חרם הוא ולכן דן יהושע את עכן שעבר על החרם בשריפה :

תולדות אהרן ולא ספרה . שבת קלו : כי תאמר בלבבך . מקדש שער ג : (והמם מהומה . סוטה כב) : לא תחמד . ע"ג נא נב תמורה כח :

רמבן

המשפטים יגלו מהם ואם לא יעשו אותם יבואו עליהם כאשר באו על המצרים כאמור בתוכחות והשיב בך את כל מדוי מצרים וגו' וכבר פירש זה בסדר ויהי בשלח . והזכיר תחלה במשפטים לכלות ולהכרית עובדי ע"ג ולכך אמר ואכלת את כל העמים שתכריתם כענין שנאמר כי לחמנו הם כי אכל את יעקב ואכלוהו ויכלוהו וכן רבים . ואמר לא תחוס עינך עליהם כאשר הזכרתי כי ברחמנות הטפשים יאבד כל משפט :

(כב) לא תוכל כלותם מהר . יבטיח שהשם יכריתם כלם וישלח בהם את הצרעה להאביד הנשארים והנסתרים והנה כלם יאבדו אבל אמר שלא יכלה אותם במלחמה ביום אחד ולא שיגרשם מן הארץ בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה והוסיף עוד להבטיח שלא יהיו אלה הנשארים רובם אבל השם יהומם מהומה גדולה ורובם יאבדו ביד ישראל וכן אמר הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר שיאבדו רובם במהרה לא שיכלו עד אשר תפרה ונחלת את הארץ :

(כד) **ואמר** ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם . עד שלא יהיה להם שם על פני חוץ וכל הנצב בפניהם ישמידו וזה כענין שבא ביהושע כי מאת השם היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם ולא נשאר להם מלך בארץ כי כל מלכיהם נפלו . וכתב רש"י פן תרבה עליך חית השדה והלא אם עושים רצונו אינם מתיראים מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא ודברי רבותינו הם ואף על פי שהפרשה הזאת להבטחה נאמרה כבר הזכרתי כי משה רבינו במשנה התורה יבטיח ויזהיר וירמוז כי לא תגיע זכותם להכריתם כלם כאחד ושישבית חיה רעה מן הארץ כמובטח להם בפרשת אם בחקתי אבל יהיה כאשר אמר שיאבידו את רובם ומלכיהם בתחלה ואחרי כן יאבדו הנשארים : (כה) **לא** תחמוד כסף וזהב עליהם . יחסר אשר לא תחמד כסף וזהב אשר עליהם והוא נוי ע"ג צוה תחלה לשרוף ע"ג עצמה שהיא פסילי אלהיהם

וְלָקַחְתָּ֣ לָ֔ךְ פֶּ֚ן תִּוָּקֵ֣שׁ בּ֔וֹ כִּ֧י תוֹעֲבַ֛ת
יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ הֽוּא׃ כו וְלֹא־תָבִ֤יא
תוֹעֵבָה֙ אֶל־בֵּיתֶ֔ךָ וְהָיִ֥יתָ חֵ֖רֶם
כָּמֹ֑הוּ שַׁקֵּ֧ץ ׀ תְּשַׁקְּצֶ֛נּוּ וְתַעֵ֥ב ׀
תְּֽתַעֲבֶ֖נּוּ כִּי־חֵ֥רֶם הֽוּא׃ פ

ח א כָּל־הַמִּצְוָ֗ה אֲשֶׁ֨ר אָנֹכִ֧י מְצַוְּךָ֛
הַיּ֖וֹם תִּשְׁמְר֣וּן לַעֲשׂ֑וֹת לְמַ֨עַן
תִּֽחְי֜וּן וּרְבִיתֶ֗ם וּבָאתֶם֙ וִֽירִשְׁתֶּ֣ם
אֶת־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּ֥ע יְהוָ֖ה
לַאֲבֹתֵיכֶֽם׃ ב וְזָכַרְתָּ֣ אֶת־כָּל־
הַדֶּ֗רֶךְ אֲשֶׁ֨ר הוֹלִֽיכְךָ֜ יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ
זֶ֛ה אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָ֖ה בַּמִּדְבָּ֑ר לְמַ֨עַן
עַנֹּֽתְךָ֜ לְנַסֹּֽתְךָ֗ לָדַ֜עַת אֶת־אֲשֶׁ֧ר
בִּֽלְבָבְךָ֛ הֲתִשְׁמֹ֥ר מִצְוֺתָ֖ו מצותיו ק'
אִם־לֹֽא׃ ג וַיְעַנְּךָ֮ וַיַּרְעִבֶךָ֒ וַיַּאֲכִֽלְךָ֤
אֶת־הַמָּן֙ אֲשֶׁ֣ר לֹא־יָדַ֔עְתָּ וְלֹ֥א
יָדְע֖וּן אֲבֹתֶ֑יךָ לְמַ֣עַן הוֹדִֽיעֲךָ֗ כִּ֠י
לֹ֣א עַל־הַלֶּ֤חֶם לְבַדּוֹ֙ יִחְיֶ֣ה הָֽאָדָ֔ם
כִּ֛י עַל־כָּל־מוֹצָ֥א פִֽי־יְהוָ֖ה יִחְיֶ֥ה
הָאָדָֽם׃ ד שִׂמְלָ֨תְךָ֜ לֹ֤א בָלְתָה֙
מֵֽעָלֶ֔יךָ וְרַגְלְךָ֖ לֹ֣א בָצֵ֑קָה זֶ֖ה
אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָֽה׃ ה וְיָדַעְתָּ֖ עִם־

וְדַהֲבָא דַעֲלֵיהוֹן וְתִסַּב לָךְ
דִלְמָא תִתְּקַל בֵּיהּ אֲרֵי יג
מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
הוּא׃ כו וְלָא תָעֵיל
דִּמְרַחַק לְבֵיתָךְ וּתְהֵי ג' ל' כל לישנא פתחי' במ"ב
חֶרְמָא כְּוָתֵיהּ שַׁקָּצָא
תְשַׁקְּצִינֵּיהּ וְרַחָקָא
תְּרַחֲקִינֵּיהּ אֲרֵי חֶרְמָא
הוּא׃ א כָּל תַּפְקֵידְתָּא
דַאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין
תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוּן
וְתִסְגּוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת
אַרְעָא דְקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן׃
ב וְתִדְכַּר יָת כָּל אוֹרְחָא
דְדַבְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ דְּנַן אַרְבְּעִין
שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא בְּדִיל
לְעַנְיוּתָךְ לְנַסָּיוּתָךְ לְמִדַּע
יָת דְּבִלְבָּךְ הֲתִטַּר פִּקּוּדוֹהִי
אִם לָא׃ ג וְעַנְּיָךְ וְאַכְפְּנָךְ
וְאוֹכְלָךְ יָת מַנָּא דְּלָא יְדַעְתְּ
וְלָא יְדַעוּן אֲבָהָתָךְ בְּדִיל
לְהוֹדָעוּתָךְ אֲרֵי לָא עַל
לַחְמָא בִלְחוֹדוֹהִי מִתְקַיַּם
אֱנָשָׁא אֲרֵי עַל כָּל אַפָּקוּת
מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ חָיֵי
אֱנָשָׁא׃ ד כְּסוּתָךְ לָא ל
אִבְלִיאַת מִנָּךְ וּמְסָאנָךְ לָא
יְחֵיפוּ דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ ה וְתִידַע עִם לִבָּךְ אֲרֵי כְּמָא

סימן כל מצוה תורה אנכי במשרת מצוך כמלך במ"א דוכבם עד ס' אנסיך. וכל אנכי מצוה אנכי כמלך מצוה במשרת

ו' כ"פ ג' ל' ג'

ט"ז פסו' דמיין לא ולא לא ל'

י"ח יתיראין

רשי

פעל של שלש אותיות: (א) כל המצוה. כפשוטו ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם גומרה שנא' (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם. והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל נקראת על שמם: (ב) התשמר מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: (ד) שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפין בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצים ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף

אבן עזרא

יו"ד יקושתי לך: (א) כל המצוה. הטעם אם רציתם לשמור במצות למען תחיו וזכרו את הדרך: (ב) למען ענותך לנסותך לדעת. פירשתיו: (ג) ויענך. בדרך: וירעיבך. קודם בוא המן או במן בעצמו בעבור שהיה קל על לבם וזה לא יתכן ויתכן מתאוות אחרות: ידעון. בנו"ן וכן צקון לחש גם ויחטון בעבר ארכון: הודיעך. שם הפעל: הלחם. שאדם תדיר בו: מוצא פי ה'. כמו מה שגזור כמו הדבר יצא מפי המלך והטעם כי על הלחם לבדו לא יחיה האדם רק הכח או עם הכח הבא מהעליונים במצות השם וזה פירוש מוצא פי ה' והעד שלא אכלתם לחם וחייתם: (ד) שמלתך. יש אומרים דרך אות ואחרים אומרים כי הוציאו מלבושים רבים ממצרים ויתכן שאין בתולדות המן להוליד זיעה: לא בצקה. מגזרת ויאפו את הבצק כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שיתנפחו רגליו ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם אט: (ה) וידעת עם לבבך. שידע באמונת לבו שהוא

ותעב כל לישנא פתח בר מן ד' קמצין וסימן למתעב גוי. ודבר תמים יתעבו. איש דמים ומרמה יתעב ה'. ויתעב את נחלתו. כל אכל תתעב נפשם. וא' מתאב אנכי

תולדות אהרן ולא תביא תועבה.
פסחים מח סוטה ד
מכות כב ע"ב טו (שבת יד): והיית חרם. קדושין כח ע"ב מד חולין קמ תמורה ל: שקץ תשקצנו. שבת סב ע"ב מו: ויענך וירעבך. כתובות מז סנהדרין לט (יומא עד): אשר לא ידעת. עקידה שער מח עקרים מ"ד פ' מח:

בעל הטורים

כי חרם הוא. וסמיך ליה כל המצוה לומר שהעובר על החרם כעובר על כל המצות וחרם אותיות רמ"ח כנגד רמ"ח איבריו ואם יחזור בתשובה יהיה רחם וזהו ברוגז רחם תזכור: לאבתיכם וסמיך ליה וזכרת את כל הדרך. לומר שתזכור דרך שהלכו בו אבותיך ותלך בו גם אתה: ויאכלך את המן. למען הודיעך. מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעה. וכן בעזרא הוא אומר ומנך נתת להם להשכילם והוא לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן: על הלחם ב'. לא על הלחם לבדו יחיה האדם. והקרבתם על הלחם. שבזכות הקרבנות העולם ניזון: יחיה האדם וסמיך ליה שמלתך לא בלתה רמז למה שאמרו שעומדין בלבושיהן ק"ו מחטה. וזהו כשיחיה האדם שמלתך לא בלתה: ארבעים שנה וסמיך ליה וידעת עם לבבך רמז עד מ' שנה לא קם איניש אדעתא דרביה. וכן בן מ' שנה לבינה. ולבבו יבין לבבו עולה מ'. וכן ג"כ הלב באמצע הגוף כמו מ"ם שהיא באמצע:

רמבן

אלהיהם ואסר גם כן הנויין שעליהן והזהיר עוד ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו לאסור בהנא' כל עניני ע"ג היא ומשמשיה ותקרובת שלה והנויין: ח (א) וטעם כל המצוה לומר. אע"פ שהזהרתי אתכם במשפטים גם כל המצות תשמרון לעשות כי בעשיית כלן תחיון ופריתם בפרי בטן ופרי בהמה ופרי האדמה וכל הנזכר למעלה: (ב) וזכרת את כל הדרך וגו'. יאמר כי תוכל לדעת שיש בעשיית המצות טובה שלמה ולא יהיה צדיק נעזב ומבקש לחם כי השם מפרנס אותך במדבר במעשה נס גדול בעבור לכתך אחר מצותיו וכבר פירשתיו בפרשת המן טעם למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא כי היה נסיון גדול להם שלא ידעו עצה לנפשם ויכנסו במדבר הגדול לא מקום לחם ואין בידם כלום מן המן אבל ירד דבר יום ביומו וחם השמש ונמס וירעבו אליו מאד וכל זה עשו לשמור מצות השם ללכת כאשר יצוה והשם היה יכול להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם אבל הביאם בנסיון הזה כי ממנו יודע שישמרו מצותיו לעולם:

(ג) וטעם אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך. כי לא ידעת במן שתוכלו לחיות בו ימים רבים ולא הגיע אליכם כן בקבלה מאבותיכם. או יאמר כי עשה עמכם החסד הגדול הזה אשר אבותיכם הקדושים לא הגיעו אליו כי אף על פי שהלכו אחריו ככל אשר צוה אותם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך לא הגיע מעלתם שיפרנסם בדגן שמים כאשר עשה לך. וכן אמרו במדרש במדבר סיני רבה בזכות משה הייתם אוכלים המן מה שלא ראו אבותיך הקדושים שנאמר אשר לא ידעון אבותיך ופי' כי עשה זה להודיעם כי הוא המחיה האדם בכל אשר יגזור א"כ שמור מצותיו וחיה. ויתכן לפרש כי ויענך וירעיבך ויאכילך את המן ענינים שונים יאמר כי ענה אותך בלכתך במדבר ארבעים שנה כענין ענה בדרך כחי וירעיבך מתחלה כמו שאמרו להמית את הקהל הזה ברעב ואחרי כן שהאכילך את המן להודיעך כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם וכן המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך וספר הכתוב שעשה להם ולמען ענותך עד אל המוליך במדבר הגדול והנורא וצמאון וגו' אבל מה שאמר בפרשת המן למען אנסנו הילך בתורתי אם לא שאתן לכם צרכיהם ושאלתם אביא להם ולראות אם ישמעו אלי בברכות הטובה. וזה עולה בדרך הפשט אבל הענין הראשון הוא אמת ונכון:

(ד) שמלתך לא בלתה מעליך. ענני כבוד היו שפין בכסותן ומגהצים אותם כמו כלים המגוהצים וכן קטניהם כשהם גדלין גדל לבושן עמהם לשון רש"י ודברי אגדה. אבל ר"א כתב ואחרים אמרו כי הוציאו מלבושים רבים ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה וכן אמר ורגלך לא בצקה

ספורנו

הכסף והזהב של תועבה כי חרם הוא שלא בלבד יקרה שלא תצליח בו אבל יחרים את שאר נכסיך: ח (א) כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות. הנה המכוון בענין ע"ג אצל עובדיה הוא השגת הצלחות זמניות הנכללות בג' מינים והם אורך ימים והבנים והממון והנה בקיום המצות תשיגו את כלם לפיכך תשמרו לעשותם למען תחיון כי אמנם האל ית' כשצוה כוון שבקיום מצותיו תשיגו אורך ימים אפילו בחיי שעה: ורביתם. שתשיגו רבוי הבנים. ובאתם וירשתם. שתשיגו עושר וכבוד בירושת הארץ: (ב) וזכרת את כל הדרך. שנתן לך לחם לאכול ובגד ללבוש שלא כדרך הטבע: לנסתך. אם תעשה רצונו בהשיגך לחם ושמלה שלא בצער: לדעת את אשר בלבבך. שיהיה מה שבלבבך יוצא לפועל כדי שידע כל מלאך שבדין תהיה מעלתך יותר

לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־
בְּנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ׃ ו וְשָׁמַרְתָּ
אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת
בִּדְרָכָיו וּלְיִרְאָה אֹתוֹ׃ ז כִּי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה
אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת
יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר׃ ח אֶרֶץ
חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן
אֶרֶץ־זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ׃ ט אֶרֶץ אֲשֶׁר
לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־
תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ
בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת׃
י וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה
אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ שני יא הִשָּׁמֶר לְךָ
פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו
וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃
יב פֶּן־תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים
תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ׃ יג וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ
יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ וְכֹל
אֲשֶׁר־לְךָ יִרְבֶּה׃ יד וְרָם לְבָבֶךָ
וְשָׁכַחְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית
עֲבָדִים׃ טו הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר ׀
הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ ׀ שָׂרָף וְעַקְרָב

פ
כ' זקפין קמצין
כ' חד ס"פ וחד ר"פ
י"ג ר"פ
ל' וחסר
ג' ב' קמצין וא' פתח
ל'
ג' חסר
מפ"ק סי'
ד' . וס' כליסנא
ל' וחסר
ס' . ל' מלא בספר
ל'
כל אור' חסר כמ"ח
ו' מלין כטעם

דְמַלִּיף גַּבְרָא לִבְרֵיהּ יְיָ אֱלָהָךְ
מַלִּיף לָךְ׃ ו וְתִטַּר יַת פִּקּוֹדַיָּא
דַּייָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּאוֹרְחָן
דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִדְחַל
יָתֵיהּ׃ ז אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ
מָעֵיל לָךְ לְאַרְעָא טַבְתָּא אֲרַע
נַגְדָא נַחֲלִין דְּמַיִן מַבּוּעֵי
עֲיָנָן וּתְהוֹמִין נָפְקִין בְּבִקְעָן
וּבְטוּרִין׃ ח אֲרַע חִטִּין
וְשַׂעֲרִין וְגֻפְנִין וְתֵינִין
וְרִמּוֹנִין אַרְעָא דְזֵיתָהָא
עָבְדִין מִשְׁחָא וְהִיא עָבְדָא
דְבָשׁ׃ ט אַרְעָא דְּלָא
בְמִסְכֵּינוּ תֵיכוּל בַּהּ לַחְמָא
לָא תֶחְסַר כָּל מִדַּעַם בַּהּ
אַרְעָא דְאַבְנָהָא פַּרְזְלָא
וּמִטּוּרָהָא תִּפְסוֹל נְחָשָׁא׃
י וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע וּתְבָרֵךְ יַת
יְיָ אֱלָהָךְ עַל אַרְעָא טַבְתָּא
דִּיהַב לָךְ׃ יא אִסְתַּמַּר לָךְ
דִּלְמָא תִתְנְשֵׁי יַת דַּחַלְתָּא
דַּייָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְּלָא לְמִטַּר
פִּקּוֹדוֹהִי וְדִינוֹהִי וּקְיָמוֹהִי
דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין׃
יב דִּלְמָא תֵיכוּל וְתִשְׂבַּע
וּבָתִּין שַׁפִּירִין תִּבְנֵי וְתִתֵּיב׃
יג וְתוֹרָךְ וְעָנָךְ יִסְגּוֹן לָךְ
וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא יִסְגֵּי לָךְ וְכֹל
דְּלָךְ יִסְגֵּי׃ יד וְיִרִים לִבָּךְ
וְתִתְנְשֵׁי יַת דַּחַלְתָּא דַּייָ
אֱלָהָךְ דְּאַפְּקָךְ מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃
טו דְּדַבְּרָךְ בְּמַדְבְּרָא רַבָּא
וּדְחִילָא אֲתַר דְּחִוְיָן קָלָן

רשי

יחף שרגליהם נפוחות : (ח) זית שמן . זיתים העושים שמן :
גדולים

בעל הטורים

מיסרך . תגין על מ"ם לומר שהנשמה נוצרה במ' יום והתורה ניתנה למ' יום ואם לא תשמור התורה שנתנה למ' יום מיסרך ונוטל ממך הנשמה שנוצרה במ' יום : ללכת בדרכיו בגי' ללמוד תורה : וליראה אותו . למה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה . ולא תהיה כפוי טובה : ארץ חטה ושעורה ז' הטובות בפסוק לכך צריך ליתן י' אצבעות בפת בשעת ברכה . ועוד כנגד י' מצות שנעשו בפת . לא תחרוש . לא תזרע כלאים . לקט . שכחה . פאה . לא תחסום . תרומה . מעשר ראשון . ושני . וחלה : תחסר . ג' לא תחסר כל בה . וצפחת השמן לא תחסר . ובטן רשעים תחסר . אע"פ שזה נאמר בא"י . שהצדיקים בכל מקום לא יחסרו לחם . שהרי אליהו הלך לצרפת ושם אמר לה לא תחסר . אבל הרשעים בכל מקום תחסר להם : לא תחסר . תג על ריש לומר שהיא ראש ערום חסר כל : ואכלת וברכת . היינו ברכת המזון וכן נמי צריך לברך לפניו פי' ואכלת ושבעת וברכת כבר שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה שנאמר לה' הארץ ומלואה אבל לאחר שבירך הוא משלו שנאמר והארץ נתן לבני אדם וזהו אמרת לה' אדני אתה טובתי בל עליך שכיון שהודיתי לה' אין הטובה משלך : ואכלת . בגימטריא זהו בזיית : ואכלת ושבעת וסמיך ליה פן תשכח . שצריך להזכיר יום המיתה בברכת המזון ולכך תקנו הטוב והמטיב על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה : ובתים ד' במסרה . ובתים טובים תבנה . ובתים מלאים כל טוב . וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו . ובתים מאין אדם . אם תשמור מצותיו תמלא בתים מלאים כל טוב ובתים טובים תבנה . אבל אם רם לבבך ותגזול שדות ובתים אז ובתים מאין אדם : ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב סמך כסף וזהב לצאן לומר לך הרוצה שיעשיר יעסוק בבהמה דקה . ובכל מקום כתיב ירבין חסר וא"ו לומר שאם מרעה בשדות אחרות נכסיו מתמוטטין : נחש שרף ועקרב וצמאון . בגימטריא בכשדים בפרס במקדון ובשעיר :

אבן עזרא

שהוא העיקר ובעבור שתשמע אל המלאך המוסר אותך ואם הרעיבך ליסרך ויענך בדרך באמת שכרך שיביאך אל הארץ הטובה : (ח) ארץ חטה . הזכיר המולידים הדם : ודבש . פירשתיו : (ט) במסכנות . בדלות ועניות וכן ילד מסכן וחכם : (יג) ירבין . היו"ד תחת ה"א ואין זה דעת רבי משה הכהן הספרדי : (יד) ורם לבבך . ותשכח כי עבד היית בשפלות לב ותשכח הענוי והרעב והצמא שהיה לך במדבר ואעפ"כ השם כלכל אותך : (טו) במדבר . ניוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא במדבר הגדול שהוא ארוך ורחב והנורא שהוא מדבר שרף :
החלמיש

מים ב' זקפין קמצין וסימן נחלי מים . יבשו אפיקי מים . וסימן בלשון ארמי נחליא יבשין . וכל אתנחתא וס"פ דכוותא במ"ג פתח וסימן ישם מדבר לאגם מים . באנו באש ובמים . ארץ לא שבעת מים . וסימן בלשון ארמי מדברא וגורא גיהנם : ארץ י"ג ר"פ וסי' במסרה רבתא : תחסר ג' ב' קמץ וא' פתח וסימן לא תחסר כל בה . וצפחת תשכן לא תחסר דמלכים . ובטן רשעים תחסר . קדמא פתח : טבים תטבים ה' חסר וסימן לך נא אל הצאן . ובתים טבים תבנה וישבת . אשר פגע בשני . והאנשים טבים לנו . אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי ונמסר גם בתולדות : נחש שרף ו' מלין בטעם שני שמות נטף ושהלת . נחש שרף . אריות בקר . חיסר חדתא . ענן יומם . תרין

תולדות אהרן

כי כאשר ייסר . ברכות ה : כי ס' . שם עקידה ש' עו : ארץ חטה ושעורה . שם מא מד ערובין ד סכה ה מנחות פד (בכורים סג) : ארץ אשר לא במסכנת . ברכות לו מד : לא תחסר כל . יומא פא סוכה לה : ארץ אשר אבניה . תענית ד : ואכלת ושבעת . ברכות כ כא מח נא פסחים מט סוטה לג מציעא קיד ערכין ג זוהר תרומה ב' מקומות ופ' ויגש (ברכות כ ו יא מגלה עד) : ורם לבבך . ברכות לב סוטה ד ה :

ספורנו

יותר מן מלאכי השרת ותהיה עליך ידיעתי הפועלת לטוב כראוי לנמצא בפועל : (ה) מיסרך . נותן לך במצותיו מוסר נאות אל השלמות המכוון מאתו : (ז) אל ארץ טובה . שיקבצו בה מיני הטובות שלא יקבצו בגליל זולתו וספר חמשה מיני הטוב ובכל אחד מהם אמר ארץ . הראשון הוא ארץ נחלי מים עינות ותהומות לא מי יאורים ואגמים הרעים על הפך והמים רעים והארץ משכלת . השני הוא ארץ חטה ושעורה הצריכים למזון . השלישי הוא ארץ זית שמן ודבש שהם מעדני מלך . הרביעי ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה להם שימצאו בה מעות בזול כאמרו ותמלא ארץ כסף וזהב ואין קצה לאוצרותיו כי אמנם יוקר המעות קשה מיוקר הפירות כאמרם ז"ל (תענית פרק סדר תעניות) לא שנו אלא על בצורת של פירות אבל על בצורת של מעות מתריעין עליה מיד . החמישי הוא ארץ אשר אבניה ברזל שבה נמצא רבוי אבנים קשות ובהירות יפות וטובות לבנין : (ט) תחצב נחשת . נחושה והוא הברזל הטוב שהוא בהיר ונאות לבנין וכלים : (י) וברכת את ה' אלהיך . למען תזכור כי מאתו היו אלה לך :
מצור

רמבן

בלקה שנתן להם כח או הוליכם לאט . ואין דבריו נכונים כי משה יזכיר להם זה לאמר כי בעשיית המצוה יהיה להם מזון וכסות ויחליפו כח כאשר היו כמו ארבעים שנה והיו להם השמלות וארח ברגלם לא יבא והכל ממעשה הנס כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם ויתפרנס ואם תכסה את הקורה בשמלה חדשה בארבעים שנה תבלה אע"פ שאין בה זיעה אף כי אנוש רמה : (ה) **כי** כאשר ייסר איש את בנו שיתן עליו לטובתו עול מוסר כענין שנאמר יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו וגו' כן ה' אלהים מיסרך מתחלה בענוי המדבר ונסיון המן שתערב לנפשך טובת הארץ ופירותיה על כן אמר אחריו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה :

(ז) **וטעם** ארץ נחלי מים . שהוא כגן רוה לא שישקו מהן ברגל כארץ מצרים כאשר יאמר עוד כי למטר השמים תשתה מים . ופי' כי עינות ותהומות כמו מעינות תהום רבה והענין כי יש מן המעיינות שנוזלים מתמצית לחוץ ההרים מן הגשמים שנבלעים בתוכם או מן האדים הנוזלים להם והם שקרא עיינות כמו כל מעיני מים למעינו מים ויש מהם שיוצאים ממקור התהום והם שקראם תהומות כלומר מעינות תהומות ואמר כי מוציאם בבקעה וגם בהר : (ט) **וטעם** אשר אבניה ברזל . כי במקום אשר תחצוב שם אבניה שם תמצא ברזל כי מעפרה יוקח . ובשרם כי בארץ ישראל תחצב נחשת וברזל שהם צורך גדול ליושבי הארץ ולא תחסר כל בה אבל מוצא הכסף והזהב איננו חסרון בארץ ובתרגום ירושלמי ראיתי דאבנהא ברירן היך פרזלא וכו' ר"ל שכתוב משבח הארץ שימצאו בה מחצבים מן אבנים גדולות אבני יקרות אבני גזית לבנות מהם בתים וחומות ומגדלים לא כארץ מצרים וארצות רבות שהם שוכני בתי חומר ועשים ליושביהם קבריהם :

(י) **ואמר** ואכלת וברכת . כי תזכור עבודת מצרים וענוי המדבר . וכאשר תאכל ותשבע בארץ הטובה תברך עליה את השם

(א) גדולים ועצומים ממך. אתה עצום והם עצומים ממך: אל

בעל הטורים

כגוים ג׳. כגוים אשר ה׳ מאביד. אם לא נטה כגוים. ויקטירו שם כגוים. מדה כנגד מדה בשביל ויקטירו שם כגוים. ואמרו אם לא נטה כגוים ע״כ כגוים אשר ה׳ מאביד מפניכם כן תאבדון:

תולדות אהרן המוציא לך. ברכות לה: המאכלך מן. יומא עד: ולמען נסותך. עקרים מ״ד פ׳ יג: שמע ישראל. עשר תרומה:

וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ: טו הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ: יז וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַחַיִל הַזֶּה: יח וְזָכַרְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל לְמַעַן הָקִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ כַּיּוֹם הַזֶּה: פ

יט וְהָיָה אִם־שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן: כ כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: פ

ט א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמֶּךָּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמָיִם: ב עַם־גָּדוֹל וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק: ג וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא

כ׳
ל׳ וחסר
כ׳
כ׳ כעינן . ל׳
ט׳ חסר כל״ס
ד׳ קמצין
ה׳ חסר
ד׳. ג׳
ו׳
ט׳ חסרים
כ׳ מסר דחסר
ס׳ ומד ואכלם

וְעַקְרַבִּין וּבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר דְּלֵית מַיָּא דְּאַפֵּיק לָךְ מַיָּא מִטִּינָרָא תַּקִּיפָא: טז דְּאוֹכְלָךְ מַנָּא בְּמַדְבְּרָא דְּלָא יְדַעוּ אֲבָהָתָךְ בְּדִיל לְעַנָּיוּתָךְ וּבְדִיל לְנַסָּיוּתָךְ לְאוֹטָבָא לָךְ בְּסוֹפָךְ: יז וְתֵימַר בְּלִבָּךְ חֵילִי וְתֻקוֹף יְדִי קְנוֹ לִי יָת נִכְסַיָּא הָאִלֵּין: יח וְתִדְכַּר יָת יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי הוּא יָהֵיב לָךְ חֵילָא לְמִקְנֵי נִכְסִין בְּדִיל לְקַיָּמָא יָת קְיָמֵיהּ דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין: יט וִיהֵי אִם אִתְנְשָׁאָה תִתְנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ וּתְהָךְ בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִנּוּן וְתִסְגּוּד לְהוֹן אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן: כ כְּעַמְמַיָּא דַּייָ מוֹבִיד מִן קֳדָמֵיכוֹן כֵּן תֵּיבְדוּן חֲלָף דְּלָא קַבֵּלְתּוּן בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן:

א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין יָת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְתָרָכָא עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ קִרְוִין רַבְרְבָן וּכְרִיכָן עַד צֵית שְׁמַיָּא: ב עַם רַב וְתַקִּיף בְּנֵי גִּבָּרַיָּא דְּאַתְּ יְדַעְתְּ וְאַתְּ שְׁמַעְתְּ מַן יֵיכוֹל לְמֵיקַם קֳדָם בְּנֵי גִבָּרַיָּא: ג וְתִידַע יוֹמָא דֵין אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ מֵימְרֵיהּ אֵישָׁא אָכְלָא הוּא יְשֵׁיצִינּוּן

החלמיש. הצור התקיף: (יז) החיל הזה. הממון וכן ועזבו לאחרים חילם והטעם יגיעם וכחם: (יח) וזכרת. הטעם אם עלה על לבבך לאמר כחי ועוצם ידי זכור הנותן לך כח: (כ) עקב. שכר באחרית לטוב או לרע: (א) אתה עובר היום. בזמן הזה או טעמו חשוב כי אתה עובר היום: (ג) אש אכלה. כמהירות על כן אמר מהר

דברין: להיטבך ט׳ חסר בלישנא דהטבה וסימן במסרה רבתא: ועבדתם ד׳ קמצין וסימן נמסר לעיל בסדרא אחריתי: העדתי ה׳ וחסר וסימן העדתי בכם היום. והיה אם שכח תשכח. אל תבואו מצרים. ידע תדעו כי העדתי בכם. העד העדתי באבתיכם (ע׳ מנ״ש): תשמעון ו׳ וסימן נמסר בריש האי סידרא: לבא ט׳ חסר וסימן נמסר בסדר ויחי: אכלה ה׳ וסימן נמסר לעיל בסדרא אחריתי.

ספורנו

(טו) מצור החלמיש. שנהפך לאגם כאמרו ההופכי הצור אגם מים: למען ענתך. שתקיים מצותי כדאגת מי שאין לו פת בסלו: (טז) ולמען נסתך. אם תעשה רצונו בהיות פרנסתך שלא בצער: להיטבך. יותר ממלאכי השרת כראוי למנוסה לפניו: (יט) והיה אם שכח תשכח. וזה יקרה כאשר תיחס ההצלחה אל כחך ולא תברכהו עליה: תאבדון כגוים. מפני עונות: (כ) עקב. וכל זה יקרה כשלא תברך כאשר צוך

רמבן

קבלו שזו מצות עשה וטעמו ותברך את ה׳ אלהיך וכן ועשית מעקה לגגך וכן ועשית פסח לה׳ אלהיך והבאת מראשית כל פרי האדמה ורבים. וטעם על הארץ הטובה יבוא שתברכהו בכל עת שתשבע על השובע ועל הארץ שנתן לך שינחילנה לך לעולמים ותשבע מטובה והנה חיוב המצוה הזאת בכל מקום:

(יח) **וזכרת** את ה׳ אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ידוע כי ישראל גבורים ואנשי חיל למלחמה כי נמשלו לאריות ולזאב יטרף ומלכי כנען במלחמה נצחו אותם. על כן אמר אם תחשוב כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה תזכור השם שהוציא אותך ממצרים ולא היה לך שם כח ועוצם יד כלל ותזכור עוד כי במדבר אשר אין לאל ידך לחיות שם עשה לך כל צרכך אם כן גם החיל הזה אשר עשית בכחך השם הוא שנתן לך הכח כאשר עשית אותו ואם תשכח את השם יכלה כחך ושארך ותאבד כאשר אבדו הם כי כל עוזבי ה׳ יכלו וחזר להביא עוד ראיה אחרת שלא תחשוב כחי ועוצם ידי וגו׳ ואמר שמע ישראל דבר אמת מפי כי הגוים האלה הם גדולים ועצומים ממך ואיך תנצחם במלחמה ועוד יש להם ערים גדולות ובצורות לרום השמים ואיך תכבוש אותם ועוד שהם עם גדול ורם בני ענקים שאתה ידעת מן המרגלים שראו אותם ואתה שמעת מימים הראשונים שלא יתיצב אדם לפניהם וכשיתברר לך כל זה יש לך לדעת ולהאמין מן היום הזה כי לא תוכל לעבור עליהם כלל עד שתדע בלבבך כי ה׳ העובר לפניך הוא אש אוכלה והוא ישמידם ויכניעם לא כח ועוצם יד שנתן לך אבל יד ה׳ עשתה זאת בתקיפין שבהם. וזה רמז למה שיהיה וה׳ השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וכן אמר שם ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו כי ה׳ נלחם לישראל והערים הבצורות שהזכיר כאן רמז לחומת יריחו שנפלה לפני הארון וזהו שאמר דוד כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם ימין השם וזרועו בתקיפים ואור פניו שרצם בהרוגי המלחמה שנתן להם כח עליהם וזהו שאמר הכתוב עוד ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת ייחד האמורי שהיה עצום בהם והשם הוא שהשמיד אותו:

ט (ג) **וטעם** הוא ישמידם והוא יכניעם. כמו הוא יכניעם והוא ישמידם יכניעם ענין שפלות מן הראית כי נכנע אחאב מלפני או אז יכנע לבבם הערל וכן כלם. והטעם כי היו העמים ההם יראים מאד מישראל ובלב רגז ונפש שפלה ורפיון ידים היו יוצאים אליהם למלחמה כמו שאמר ויהי כשמוע כל מלכי הכנעני וכל מלכי האמורי וימס לבבם ולא היה בם רוח מפני בני ישראל. ויתכן כי הוא ישמידם ירמוז אל גוים גדולים ועצומים ויכניעם

מהר: (ז) למ"ד למן היום נוסף כן רבים: במדבר. אחר שנסעו

מלפניך ^ וסימן נמסר בסדר משפטים: הביאני ד' וסימן בצדקתי הביאני ה'. במראות אלהים הביאני. הביאני אל בית היין. הביאני המלך חדריו: ההרה י"ג וסי' נמסר בסדר אלה הדברים וגם בספר שפטים סוף סימן א': לוחת האבנים ד' וסימן בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים. ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים. ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים

תולדות אהרן לא בצדקתך: עקרים מ"ג ס' לו.

וְהוּא יְתַבְּרִינוּן קֳדָמָךְ
וּתְתָרְכִינוּן וּתוֹבְדִינוּן
בִּפְרִיעַ כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ לָךְ׃
ד לָא תֵימַר בְּלִבָּךְ בִּדְיִתְבַּר
יְיָ אֱלָהָךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ
לְמֵימַר בִּזְכוּתִי אַיְתְיַנִי יְיָ
לְמֵירַת יָת אַרְעָא הָדָא
וּבְחוֹבֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יְיָ
מְתָרֵךְ לְהוֹן מִן קֳדָמָךְ׃
ה לָא בִזְכוּתָךְ וּבְקַשִׁיטוּת
לִבָּךְ אַתְּ עָלֵיל לְמֵירַת יָת
אַרְעֲהוֹן אֲרֵי בְּחוֹבֵי עַמְמַיָּא
הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵךְ
לְהוֹן מִן קֳדָמָךְ וּבְדִיל
לְקַיָּמָא יָת פִּתְגָמָא דִי קַיֵּים
יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ ו וְתִידַע
אֲרֵי לָא בִזְכוּתָךְ יְיָ אֱלָהָךְ
יָהֵיב לָךְ יָת אַרְעָא טָבְתָא
הָדָא לְמֵירְתַהּ אֲרֵי עַם
קְשֵׁי קְדַל אַתְּ׃ ז הֱוֵי
דְכִיר לָא תִתְנְשֵׁי יָת
דְּאַרְגֵּיזְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
בְּמַדְבְּרָא לְמִן יוֹמָא דִי
נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד
מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין
מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ׃
ח וּבְחוֹרֵב אַרְגֵּזְתּוּן קֳדָם יְיָ
וַהֲוָה רוּגְזָא מִן קֳדָם יְיָ בְּכוֹן
לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן׃ ט בְּמִסְּקִי
לְטוּרָא לְמִסַּב לוּחֵי אַבְנַיָּא

יַכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם
וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
לָךְ׃ שלישי ד אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ
^ בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם׀ מִלְּפָנֶיךָ
כ'. ד' לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְהוָה
ל' לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה מוֹרִישָׁם
כ' מִפָּנֶיךָ׃ ה לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר
לְבָבְךָ אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת אֶת־
אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ
ס' יחידאן וּלְמַעַן הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ ו וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא
בְצִדְקָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
כל אורייתא מ"ל כמ"ג חסר אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ
כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה׃ ז זְכֹר
ל' אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ
ז' אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־
הַיּוֹם אֲשֶׁר־יָצָאתָ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה מַמְרִים
ל' הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה׃ ח וּבְחֹרֵב
הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַנַּף יְהוָה
ג' חסר בלישנא בָּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ ט בַּעֲלֹתִי
י"ג. ד' הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת הָאֲבָנִים

(ד) אל תאמר בלבבך צדקתי ורשעת הגוים גרמו: (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים. הרי כי משמש בלשון אלא: (ט) ואשב בהר. (מגילה כא) אין ישיבה אלא לשון

בעל הטורים

הביאני ד' במסורה. הביאני ה' לרשת. במראות אלהים הביאני. הביאני אל בית היין. הביאני המלך חדריו זהו שדרשו רז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל חזו במראות אלהים הביאני. שכולם היו נביאים וזכו למראה וכן במים הביאני אל בית היין פי' לפני הר סיני וזכו לו במדרגה שבנביאים פנים הביאני חדריו ונראו השמים ושמי השמים: את אשר הקצפת. פ"א כתוב נוטר קצף אחר קצף:

ספורנו

נוך למעלה: **ט** (ד) אל תאמר בלבבך בהדף. כשתראה שתלחם שלא כמנהג העולם ותכיר שהוא פעל אלהי אל תטעה לומר בצדקתי הביאני לרשת וכדי שאירש הארץ מהרה בזכותי הדף אותם מהרה: וברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך. והנה הסבה שהוא לאט הוא ברשעתם לא כדי שתירש אתה מהרה: (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת. כי אמנם מה שאתה יורש הארץ אינו בזכותך באופן שאין ראוי שילחם ה' לכם למען תירשו מהרה: כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מורישם מפניך. שלא שתהיה נקמתו בם על ידך שתחרימם בשנם כאמרו ויאמר השמד על הפך וביד אדם אל אפולה: ולמען הקים. וכדי שבקיום מלותו תזכה לרשת אותה על דרך ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל. וכל זה עשה למען הקים מה שנשבע לאבות: (ו) כי עם קשה עורף אתה. שאי אפשר שיהיה צדיק ויושר לבב עם קשה העורף כי אמנם קשה ערף הוא ההולך אחרי שרירות לבו ומחשבתו אע"פ שיודיעהו איזה מורה צדק בראיה ברורה שמחשבתו היא בלתי טובה ומביאה אל ההפסד וזה כי לא יפנה אל המורה כאלו ערפו קשה וגיד ברזל באופן שלא יוכל לפנות אנה ואנה אבל ילך אחרי שרירות לבו כמאז: (ז) זכור אל תשכח. ויעיד על היותך עם קשה עורף כי הנה חזרתם להקציף פעם אחר פעם ככלב שב על קיאו אף על פי שבכל פעם ראיתם את מוסר ה' אלהיכם ואת גדלו: (ח) ובחרב הקצפתם. ויעיד על רוע מדת קושי העורף כי אמנם כשהקצפתם את ה' בחורב לא היה אומר להשמידכם אלא בשביל שאתם עם קשה עורף כאמרו ית' ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא הרף ממני ואשמידם וזה כי אמנם קושי העורף מסיר

רמבן

ויכניעם אל בני ענקים כי עם כל תקפם וגבהם נכנע לכם יותר משאר עמים ולא יבאו למלחמה כלל אבל היו נחבאים בהרים ובערי הבצורות כמו שאמר ויבא יהושע בעת ההיא ויכרת את הענקים מן ההר מן חברון מן דביר מן ענב ומכל הר יהודה ומכל הר ישראל עם עריהם החרימם יהושע כלומר בעריהם וכן וילך יהודה אל חברון ויכו את ששי ואת אחימן ואת תלמי:

(ד) **אל** תאמר בלבבך. אחרי שהזהיר שלא תחשוב כחי ועוצם ידי עשה לי רק שתדע כי הכנענים במלחמה השם נתן להם הכח ההוא והתקיפים שבהם והערים הבצורות אשר תלכדו השם בכבודו עשה לכם כן בנס מפורסם מאתו חזר והזכיר לא תחשוב כי עשה ה' עמך כל זה בצדקתך כי לא עשה לכם כן רק ברשעת הגוים האלה והנה זה טעם באבדן הגוים ההם ולא נתן להם טעם ברשת ישראל את הארץ על כן חזר ובאר לא בצדקתך שתהיה צדיק במעשה ולא אפילו בלב ישר שיהיה לך רק ברשעת הגוים אבדו הם ובעבור שבועת אבותיך ירשת את הארץ כי אין החטא שלך יכול לבטל המתנה שנתן לאבותיך כי בשבועה נתנה להם. ורש"י כתב אל תאמר בלבבך צדקתי ורשעת הגוים גרמה לי לא בצדקתך. ואיננו נכון. ויש על השואל לשאול שהרי אמר כי מאהבת ה' אתכם והנה הם אהובים למעלה והשם לא יאהב רק את הטובים כי רשע ואוהב חמס שנאה נפשו אם כן גם בצדקתם ירשו ארץ והתשובה כי שם ידבר עם ישראל בכלל וכאן יוכיח הדור ההוא שהיו ממרים את ה' במדבר:

(ה) **וטעם** ולמען הקים את הדבר. שאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ודור רביעי ישובו הנה:

(ח) **ובחרב** הקצפתם את ה'. קודם שיפתח להם בביאור התורה בכלל הוכיח אותם בשגגות אשר גרמו להם ולא נמחלו והזכיר להם עון המתאוים

לֻחֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת יְהוָה ד׳
עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם ס׳
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי
וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי׃ י וַיִּתֵּן יְהוָה
אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת הָאֲבָנִים ס׳ כ״ל
כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם
כְּכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם
הַקָּהָל׃ יא וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי
אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת הָאֲבָנִים לֻחוֹת ג׳ כ״ל
הַבְּרִית׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם ה׳ בטעם כספרא
רֵד מַהֵר מִזֶּה כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר
הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מַהֵר מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם
מַסֵּכָה׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־
קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ יד הֶרֶף מִמֶּנִּי ד׳. כ״ו
וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ
לְגוֹי־עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ׃ טו וָאֵפֶן ס׳ קמצין
וָאֵרֵד מִן־הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ ג׳
וּשְׁנֵי לוּחֹת הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדָי׃ כ״ב
טז וָאֵרֶא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֵגֶל מַסֵּכָה
סַרְתֶּם מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶתְכֶם׃ יז וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי
הַלֻּחֹת וָאַשְׁלִכֵם מֵעַל שְׁתֵּי יָדָי י״ג חסר כלישנא
וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם׃ יח וָאֶתְנַפַּל
לִפְנֵי יְהוָה כָּרִאשֹׁנָה אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי
וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי עַל כָּל־
חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר חֲטָאתֶם לַעֲשׂוֹת פ

לוּחֵי קְיָמָא דִּגְזַר יְיָ עִמְּכוֹן
וִיתֵיבִית בְּטוּרָא אַרְבְּעִין
יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא
לָא אֲכָלִית וּמַיָּא לָא שְׁתֵיתִי׃
י וִיהַב יְיָ לִי יַת תְּרֵין לוּחֵי
אַבְנַיָּא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַּייָ
וַעֲלֵיהוֹן כְּכָל פִּתְגָּמַיָּא דִּי
מַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ
אִישָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא׃
יא וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יְמָמִין
וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן יְהַב יְיָ לִי
יַת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא לוּחֵי
קְיָמָא׃ יב וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם
חוּת בִּפְרִיעַ מִכָּא אֲרֵי חַבִּיל
עַמָּךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא מִמִּצְרַיִם
סָטוּ בִּפְרִיעַ מִן אָרְחָא
דְּפַקֵּדְתִּינוּן עֲבַדוּ לְהוֹן
מַתְּכָא׃ יג וַאֲמַר יְיָ לִי
לְמֵימַר גְּלֵי קֳדָמַי עַמָּא
הָדֵין וְהָא עַם קְשֵׁי קְדָל
הוּא׃ יד אֱנַח בָּעוּתָךְ מִן
קֳדָמַי וַאֲשֵׁיצֵינוּן וְאֶמְחֵי יַת
שְׁמְהוֹן מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא
וְאַעְבֵּיד יָתָךְ לְעַם תַּקִּיף
וְסַגִּי מִנְּהוֹן׃ טו וְאִתְפְּנֵיתִי
וּנְחָתִית מִן טוּרָא וְטוּרָא
בָּעֵר בְּאִישָּׁתָא וּתְרֵין לוּחֵי
קְיָמָא עַל תַּרְתֵּין יְדָי׃
טז וַחֲזֵית וְהָא חַבְתּוּן קֳדָם
יְיָ אֱלָהֲכוֹן עֲבַדְתּוּן לְכוֹן
עֵגֶל מַתְּכָא סְטֵיתוּן בִּפְרִיעַ
מִן אוֹרְחָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתְכוֹן׃
יז וַאֲחַדִית בִּתְרֵין לוּחַיָּא
וּרְמֵיתִינוּן מֵעַל תַּרְתֵּין יְדָי
וְתַבַּרְתִּינוּן לְעֵינֵיכוֹן׃
יח וְאִשְׁתַּטַּחִית קֳדָם יְיָ
כְּבְקַדְמֵיתָא אַרְבְּעִין יְמָמִין
וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא
אֲכָלִית וּמַיָּא לָא שְׁתֵיתִי עַל
כָּל חוֹבַתְכוֹן דִּי חַבְתּוּן

רשי

לשון עכבה : (י) לוחות . לוחות כתיב שתיהן שוות: (יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. שנא' (שמות לב) ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום נמצאו כלים בכ"ט באב שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו למשה (שם לד) פסל לך שני לוחות עשה עוד ארבעים יום נמצאו כלים ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר לו למשה (במדבר י"ד) סלחתי כדברך לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם שנא' בארבעים של לוחות אחרונות (דברים י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים

מה

בעל הטורים

ואשב בהר . בגימטריא לתלמודו . ועליהם ככל הדברים . בגימט' התלמוד : הוצאת ממצרים. פירוש מסביר לשון ובכל מקום אומר מארץ מצרים פירוש מכל הארץ : ואשלכם . חסר יו"ד שפרחו יו"ד הדברות מהם :

אבן עזרא

שנסתו מחורה : (י) באצבע . מפורש : (יא) מקץ . סוף או תחלת ארבעים והנה הראיה כי ביום שנתנו הלוחות למשה נעשה העגל : (יח) ואתנפל. זהו שאמר ועתה אעלה אל ה'. וטעם ואתנפל. נופל על פניו ארצה :

גם

לילה. אין בארון רק : לחות ב' כתיב כן. וסי' ויהי מקץ ארבעים יום תניינא דפסוק. ויכתבם על שני לחות אבנים : לוחת ה' כתיב כן וסימן נמסר במסרה רבתא וכל נביאים וכתובים לחות כתיב חסר ו"ו קדמאה במ"א חסר דחסר ופתח על תלהת ידותיה (ע' חיטב בהגהות מנורת שלמה): ואשב ה' וסימן בעלתי ההרה. ויקם ה' את דברו. וחברו דד"ה. ויבא אל הגולת תל ב' בפסוק. קדמא דפסוק כתיב ואשר : הרף ו' וסי' במסרת רבתא : ורב ה' קמצין וסימן במסרה רבתא : ידי וידי כ"ב וסימן מצויין במסרה רבתא :

תולדות אהרן ואשב בהר. מגלה כא :
ועליהם ככל . שם יט : הרף ממני . ברכות ז לב : ואתפש . נדרים לח : ואשברם . פסחים פז : לחם לא אכלתי . יומא עו :

ספורנו

מסיר את תקות התשובה : (טו) וההר בוער באש . וכן המלאכים בעד שהמלך במסבו :

ובתבערה

רמבן

ומי מריבה ואחר כן ביאר עשרת הדברות ופרשת יחוד השם והזהירם בענין ע"ג אזהרות רבות והזהיר במצות בכללם ויאמר שהן כלם טובות ובעבורם תבא להן כל הטובה. ועתה בא להתחיל בפרטי המצות וקודם שיזכיר אחת מהן בפרט יחזור להוכיח אותם ולפקוד עליהם את כל עונותיהם שעשו מעת שקבלו התורה והלאה כי התלונות שעשו קודם מתן תורה שהמרו על ים בים סוף ולונו במרה ובאלוש לא יזכירם להם כי מעת שקבלו התורה היו יותר חייבים לשמוע בקול השם אשר כרת עמם ברית ולפיכך פתח כאן ובחורב הקצפתם והזכיר להם מעשה העגל וכבר פירשתיו :

(טו) **ואפן** וארד מן ההר. כבר פירשתי במקומו כי קודם שירד מן ההר התפלל עליהם. ובתפלתו נאמר וינחם ה' על הרעה אבל לא הזכיר זה עתה מפני שהוא רוצה להסדיר להם הטורח הגדול והעמל שטרח עליהם כי הביאו אותו לשבור הלוחות ולהתנפל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה ולהתפלל גם על אהרן כי התאנף השם עליו מאד ואחרי כן יזכיר התפלה הראשונה שחלה פני ה' אלהיו טרם רדתו שלא ישמידם : (יז) **וטעם** ואתפש בשני הלוחות . גם זה מן התוכחות יאמר היה עונכם גדול מנשוא עד כי בראותי אתכם משחקים לפני העגל לא יכלתי

אבן עזרא

(יט) גם בפעם ההיא. כי כבר התפלל בעדם בהיותם על הים והעד מה תצעק אלי ועוד ויצעק אל ה׳ ויורהו ה׳ עץ: (כא) ואת חטאתכם. נקרא העגל חטאת על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל: ואכת. לעפר דק כעפר על הארץ: (כב) ובתבערה. יתכן להיותו שם מקום ולא חנו שם כי אם יום אחד על כן לא הזכירום באלה מסעי והוא אחד משלשים מסעים שנסעו מהר סיני עד קברות התאוה כאשר פירשתי. וטעם לחבר תבערה עם מסה כי היו העם מתאוננים כמו מנסים לשם והזכיר תבערה קודם מסה כי במסה לא אירע להם כלום ויש אומרים כי בא עמלק בעבור שנסו השם ועל כן הזכיר בעירת אש השם בהם וזנוב עמלק ומכת המתאוים הזכיר בתחלה הקשה ויש אומרים כי תבערה היא מסה כמו מראש שניר וחרמון והנכון מה שפירשתי: (כג) לא האמנתם. בלב ולא שמעתם במעשה ושב לבאר התפלה שהתפלל:

עמך

יגרתי ד׳ וחסר וסימן כי יגרתי מפני האף והחמה. העבר חרפתי אשר יגרתי. ואשר יגרתי יבא לי. יגרתי כל עצבתי: האף ג׳ קמץ וסימן כי יגרתי מפני האף. כי גדול האף והחמה. מה חרי האף הגדול: לעפר ג׳ וסימן עד אשר דק לעפר. וישרף את הבמות. ויצא האשרה מבית ה׳. וא׳ ולעפר מות תשפתני: ממרים מ״ם קדמאה קטנה והיא אחת מאלפא ביתא דאותיות קטנות וסימן נמסר בריש ספר ויקרא: את ארבעים וגו׳ חד מן י״א זוגין מן ב׳ בפסוק חד את וחד ואת וסימן נמסר בסדר ויקהל: אדני ה׳. ח׳ כתובין כן וסימן נמסר לעיל בריש סידרא אחריתי:

ספורנו

(כב) ובתבערה ובמסה. ואף על פי שראיתם שבהקניטכם את האל ית׳ נשברו הלוחות והוצרכתי להתפלל בעדכם כנגד ארבעים יום חזלתם להקציף בתבער׳ ובמסה כשבכיתם באזניו

הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ׃ יט כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר קָצַף יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא׃ כ וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף יְהוָה מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ וָאֶתְפַּלֵּל גַּם־בְּעַד אַהֲרֹן בָּעֵת הַהִוא׃ כא וְאֶת־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר־עֲשִׂיתֶם אֶת־הָעֵגֶל לָקַחְתִּי וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ בָּאֵשׁ וָאֶכֹּת אֹתוֹ טָחוֹן הֵיטֵב עַד אֲשֶׁר־דַּק לְעָפָר וָאַשְׁלִךְ אֶת־עֲפָרוֹ אֶל־הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן־הָהָר׃ כב וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים הֱיִיתֶם אֶת־יְהוָה׃ כג וּבִשְׁלֹחַ יְהוָה אֶתְכֶם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לֵאמֹר עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ׃ כד מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה מִיּוֹם דַּעְתִּי אֶתְכֶם׃ כה וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפָּלְתִּי כִּי־אָמַר יְהוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ כו וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אַל־תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ כז זְכֹר

לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃ יט אֲרֵי דְחֵילִית מִן קֳדָם רוּגְזָא וְחֵימְתָא דִּי רְגֵז יְיָ עֲלֵיכוֹן לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא׃ כ וְעַל אַהֲרֹן הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא לְשֵׁיצָיוּתֵיהּ וְצַלֵּיתִי אַף עַל אַהֲרֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ כא וְיַת חוֹבַתְכוֹן דַּעֲבַדְתּוּן יַת עֵיגְלָא נְסֵיבִית וְאוֹקֵדִית יָתֵיהּ בְּנוּרָא וְשָׁפִית יָתֵיהּ בְּשׁוֹפִינָא יָאוּת עַד דַּהֲוָה דָקִיק לְעַפְרָא וּרְמֵית יַת עַפְרֵיהּ לְנַחְלָא דְּנָחִית מִן טוּרָא׃ כב וּבִדְלֵיקְתָּא וּבְנִסֵּיתָא וּבְקִבְרֵי דְמַשְׁאֲלֵי מַרְגְּזִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ׃ כג וְכַד שְׁלַח יְיָ יָתְכוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֵימַר סַקוּ וְאַחְסִינוּ יַת אַרְעָא דִּיהָבֵית לְכוֹן וְסָרֵבְתּוּן עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְלָא הֵימֵנְתּוּן לֵיהּ וְלָא קַבֵּלְתּוּן לְמֵימְרֵיהּ׃ כד מְסָרְבִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ מִיּוֹמָא דִּידָעִית יָתְכוֹן׃ כה וְאִשְׁתַּטְּחִית קֳדָם יְיָ יַת אַרְבְּעִין יְמָמִין וְיַת אַרְבְּעִין לֵילָוָן דְּאִשְׁתַּטְּחִית אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן׃ כו וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ וַאֲמָרִית יְיָ אֱלֹהִים לָא תְחַבֵּל עַמָּךְ וְאַחְסָנְתָּךְ דִּפְרַקְתָּ בְּתֻקְפָּךְ דְּאַפֶּקְתָּא מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא׃ כז אִדְּכַר

ד׳. ח׳ ג׳ קמצין וה׳ פתחין

ל׳

ל׳

ל׳ וחסר. ל׳

ג׳. וי״ב חסר בלישנא

ל׳

ל׳. ל׳. ל׳ וכ״כ. סימן קדמאה ותליתא׳ דפרש׳ ממרים הייתם עם ה׳ מלוע׳ מקצפים

ל׳

מ״ם קטנה (שין מ״ם)

ל׳

ל׳ וסוף חד מן י״א זוגין מן ב׳ בפסוק חד את וחד ואת

ח׳ כ״כ ד׳ מנהון בתורה

ב׳ אל מי דמית בגדלך

רשי

מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס: (כ) ובאהרן התאנף ה׳. לפי ששמע לכם: להשמידו. זה כלוי בנים וכן הוא אומר (עמוס ב) ואשמיד פריו ממעל: ואתפלל גם בעד אהרן. והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו השנים: (כא) טחון. לשון הווה כמו הלוך וכלות מולא״ט בלעז: (כה) ואתנפל וגו׳. אלו הן עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי שכתוב כאן סדר תפלתו שנא׳ ה׳ אלהים אל תשחת

עמך

בעל הטורים

יגרתי ד׳ וחסר כי יגרתי מפני האף והחמה. העבר חרפתי אשר יגרתי. ואשר יגרתי יבא לי. יגרתי כל עצבותי. ידעתי כי לא תנקני. יגרתי מפני האף והחמה והתפללתי שתעביר חרפתי פן יאמרו הארץ וגו׳ ואשר יגרתי יבא לי פי׳ לי לבדי כי אע״פ ששמעת תפלתי על ישראל לא תנקני ותמיתני במדבר ולא אכנס לארץ: לעפר ג׳ במסורה. אשר דק לעפר וידק לעפר. הדק לעפר. ביאשיהו כשביער הע״ג והיינו דאמרינן הע״ג מפרר וזורה לרוח: ממרים הייתם. הפסוק מתחיל במ״ם ומסיים במ״ם ג״כ לומר לך שכל מ׳ שנה שהייתם במדבר הייתם ממרים: אדני ה׳ אל תשחת. מאדני עד ובזרועך הנטויה שהוא כוף התפלה כ״ח תיבות שמלא חן לפניו ושמע תפלתו. וזהו בורא ניב שפתים טוב כפיו:

תולדות אהרן

כי יגרתי. מדרש לג נשא ט: ואת חטאתכם. ע״ז מג נא בקידה פ׳ סג: את הארבעים יום. ברכות לב: ואתפלל. שם לב:

רמבן

וכלתי להתאפק ושברתי הלוחות והוצרך להזכיר זה בעבור שירצה להודיעם ענין הלוחות השניות כאשר יפרש. ויתכן שירמוז עוד לטובה שעשה עמהם כי סכן בנפשו לשבור לוחות האלהים לטובתם כאשר אמרו רבותינו מוטב תדון כפנויה ולא באשת איש:

(יט) **כי** יגרתי מפני האף. ואמר כי מפני האף והחמה אשר קצף השם מתחלה עליכם להשמיד אתכם יגורתי גם עתה כי עדיין יש עליכם להשמיד אתכם מן הקצף שגדול ההוא אף על כי שכבר נחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו על כן חזרתי והתנפלתי עליכם ארבעים יום וארבעים לילה עד ששמע אלי גם בפעם ההיא כאשר שמע בפעם הראשונה קודם שירדתי וגם בעד אהרן התפללתי בפעם הזאת שחזרתי שם כי עד שיבער את העגל לא השגיח רק להשיב חמתו מהשחית את העם כרגע:

(כא) **ואמר** ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר. ולא הזכיר כי השקהו אותם דרך כבודם שלא רצה לאמר להם שעשה בהם מעשה הסוטות. ואמר ר״א כי טעם ובתבערה ובמסה בעבור כי בתבערה היו העם כמתאוננים מנסים השם בתואנות הזכיר להם כי הייתם מקציפים את השם בנסיון אשר נסיתם בתבערה כאשר עשיתם כבר פעם אחרת במסה ולא לקחתם מוסר ויפה פירש. והנה החטא לנסות את השם הוא חטא גדול ואשמה רבה כאשר הזהיר ממנו לא תנסו את ה׳ אלהיכם כאשר נסיתם במסה על כן הזכיר אותו להם בכאן וכן הזכיר פעם אחרת חטא המרגלים בקדש בעבור העון הגדול כי בו ישלים:

(כד) **ממרים** הייתם עם ה׳ מיום דעתי אתכם. לרמוז על תלונותיהם קודם מתן תורה:

(כה) **ואתנפל** לפני ה׳. יאמר כי הוצרכתי להתנפל עליכם ארבעים יום וארבעים לילה על החטא הגדול הזה כי מתחלה אמר ה׳ להשמיד אתכם עד שהתפלל אל ה׳ ואומר אל תשחת עמך ונחלתך כי זאת היתה

עמך וגו' : (א) בעת ההיא. לסוף מ' יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית לך ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זהו הארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואח"כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי

לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּֽלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־קְשִׁי הָעָם הַזֶּה וְאֶל־רִשְׁעוֹ וְאֶל־חַטָּאתֽוֹ׃
כח פֶּן־יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה לַהֲבִיאָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם בַּמִּדְבָּֽר׃
כט וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָֽה׃ פ רביעי
י א בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ שְׁנֵֽי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵֽץ׃
ב וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרֽוֹן׃
ג וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵֽי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה

לְעַבְדָּךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָא תִתְפְּנֵי לְקַשְׁיוּת עַמָּא הָדֵין וּלְחוֹבֵיהוֹן וּלְחַטָּאֵיהוֹן : כח דִּלְמָא יֵימְרוּן דָּיְרֵי אַרְעָא דְּאַפֵּיקְתָּנָא מִתַּמָּן מִדְּלֵית יְוּכְלָא קֳדָם יְיָ לְאַעָלוּתְהוֹן לְאַרְעָא דְּמַלֵּיל לְהוֹן וּמִדְּסְנֵי יָתְהוֹן אַפֵּיקִינוּן לְקַטָּלוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא : כט וְאִינוּן עַמָּךְ וְאַחֲסַנְתָּךְ דְּאַפֶּקְתָּא בְּחֵילָךְ רַבָּא וּבִדְרָעָךְ מְרָמְמָא : א בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ לִי פְּסַל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְסַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וְתַעֲבֵיד לָךְ אֲרוֹנָא דְּאָעָא : ב וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דַּהֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דְּתַבַּרְתָּא וּתְשַׁוֵּינוּן בַּאֲרוֹנָא : ג וַעֲבָדִית אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין וּפְסָלִית תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וּסְלֵיקִית לְטוּרָא וּתְרֵין

ג'
ג' בתורה וחסרים
ג'. ע"ל מ"ל בתורה. חסר
פ' ר"פ
ה' חסרים בלישנא
ד'. י"ג
ג' וחסר
ג' ובהוריותא שרי מקנה
ד'. י"ג

והם ט' ר"פ נמסר בריש משלי גבי פסוק והם לדמם יארבו : ובזרעך. ח' חסר וסימן והם עמך ונחלתך. וגדעתי את זרעך. כי ישמעון את שמך דמלכים. ואמרה אהה אדני ה' הנה. וזרעך חשופה : כראשנים ד' וסימן וכתבתי על הלחות את הדברים אשר היו על. ויפסל שני לחת אבנים כראשנים. בעת ההוא אמר ה'. ואעש ארון. ונמסר גם בסדר כי תשא : שברת כל לישנא פתח : ושמתם ב' וסימן ושמתם שרי מקנה על אשר לי :

(כט) עמך ונחלתך. בעבור אבותם. וטעם והם עמך ידוע כי הם עמך בעבור שהוצאתם בכחך הגדול שראית בעולם : (א) בעת ההיא. בארבעים היום הנזכרים : ארון עץ. אמרו המעתיקים ז"ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה והעד ואעש ארון ואחר כך אמר ואפסול ואמר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ודעתם רחבה מדעתנו כי היה נראה לנו כי וישכון כבוד ה' דבק עם הכבוד שראו הזקנים ולא נדע מתי עלה משה כי הי' נראה בדרך הפשט כי משה לא נתענה כי אם שמונים יום כי פי' אנכי עמדתי בהר כימים הראשונים הוא שני והטעם כאשר עמדתי בהר אותם הארבעים יום שמע ה' אלי ואמר לך למסע וזהו לך נחה את העם והנה יהיה ארון עץ בלווי והוא הארון שעשה בצלאל : (ג) ואעש ארון. בלווי ויהיה פי' ויקהל משה וכבר הקהיל משה וכבר הראיתיך רבים כן וכל

תולדות אהרן אל תפן. זוהר קדשים : מבלתי יכלת. ברכות שם : ועשית לך ארון עץ. יומא ג עב מנחות כח : אשר שברת. מנחות לט : ושמתם בארון. שם (שקלים מט סוטה כג) :

ספורנו

בחזיון לנסות : ובקברות התאוה. בשאלת הבשר : י (א) בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך. והנה עם כל תפלתי היה התקון בלתי שלם כי תמורת הלוחות מעשה אלהים אמר

רמבן

היתה תפלתו קודם רדתו מן ההר ומתנה נענה בוינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ולא הזכיר תפלת הארבעים יום והארבעים לילה כי ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. וטעם השמות הכתובים באל"ף דל"ת יו"ד ה"א פרשתיו :

(כח) **מבלי** יכלת ה' להביאם אל הארץ אשר דבר להם. אמר במרגלים מבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ אשר דבר להם וישחטם במדבר כלומר יאמרו כי כאשר באו והיו קרובים לארץ וראה שאין יכולת בידו כנגד העמים שחטם במדבר אבל בכאן אמר משנאתו אותם הוציאם להמיתם במדבר כי היתה השנאה הזאת בהם במצרים טרם שהוציאם משם. והטעם בעבור שהיו במעשה העגל עדיין קרובים למצרים רחוקים מארץ כנען יאמרו כי גם בהיותם במצרים ראה שאין יכולת בידו להביאם אל הארץ אשר דבר להם באזי המצריים ועל כן שנאם לבלתי החל לעיני הגוים אשר נודע אליהם לעיניהם והוציאם ממצרים להמיתם במדבר במקום שלא יודע מה היה להם וזהו ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים שחשב להם מחשבה רעה טרם שיצאו והוציאם מתוך עם מצרים להרוג אותם בין ההרים מקום אשר לא יעבור בו איש ולא ישב אדם שם והכונה בטענות כי הגוים ידברו בה' אלהי ישראל לאמר עליו כאלהי גויי הארצות וכענין שנאמר ועתה אשוב להלחם עם שר פרס וכבר הזכרתי מן הענין הזה :

י (א) **בעת** ההיא אמר ה' אלי פסל לך. אחר שהתנפלתי לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה נתרצה אלי שאכתוב לוחות שניות אבל היו הראשונות מעשה אלהים והמכתב מכתב אלהים ובאלו צוה אותי להיות מאצל ידי והמכתב כמכתב הראשון באצבע אלהים :

וטעם ועשית לך ארון עץ. שתשים הלוחות בתוכו בעת שתרד והיה הארון הזה כולו עץ הוא והמכסה אשר עליו מלמעלה כמנהג בכל הארונות והיו הלוחות שם עד שנעשה המשכן ואז עשו הארון המצופה זהב והכפורת אשר עליו זהב טהור ולא אמר לו כן בלוחות הראשונות לפי שהיה גלוי לפניו שישברם : וטעם ויהיו שם כאשר צוני ה'. שהיו שם עד שנעשה המשכן שצוני ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וזהו הטוב והישר בפסוקים האלה. וכתב רש"י ולא זה הארון שעשה בצלאל שהרי לא נתעסקו במשכן אלא לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה המשכן ואח"כ ארון וכלים נמצא זה אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא במלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו דנשבה זה לשון הרב. ודברי אגדה הם שמצא כתוב בתנחומא. ויש לשאול ואחר שהוציא משם הלוחות ונתנם בארון שעשה בצלאל מה היה בזה ולמה הוא יוצא עמהם ואומרים ששברי הלוחות היו שם וכן באגדה אבל דברי יחיד הם. כך שנינו במסכת שקלים תניא רבי יהודה ברבי אלעאי אומר שני ארונות היו עם ישראל במדבר אחד שהיו שברי הלוחות מונחין בו וכו' ורבנין אמרי אחד היה ופעם אחת יצא בימי עלי ונשבה. ודעת רבותינו בכל מקום בתלמוד אינו כן אלא לוחות ושברי לוחות מונחים בארון ועוד אנה יעמוד הארון הזה עם הלוחות הראשונות כל ימי המדבר כי המשכן בבית קדשי הקדשים לאחר הפרוכת אין שם שתי ארונות וכן שלמה לא הכניס לבית קדשי הקדשים אלא ארון אחד אבל הארון הזה של משה כשנעשה ארונו של בצלאל גנזוהו כדין תשמישי קדושה. וזהו הנכון על דעת רבותינו כי על דרך הפשט יתכן כי ועשית לך ארון עץ ירמוז לארון שעשה בצלאל וזה כי מתחלה נצטוה משה על המשכן וכליו והיתה המצוה הראשונה שם ועשו ארון עצי שטים כי היא עיקר הכוונה בכל המשכן להיות השם יושב הכרובים ואחרי כן עשו את העגל וכאשר נתרצה השם למשה ואמר לו שיכתוב על הלוחות האלו כמכתב הראשון צוהו בקצרה שיעשה ללוחות האלה ארון עץ הוא המצוה בו ללוחות הראשונות והנה הזכיר לו המצוה הראשונה שבענין המשכן ושהכל תלוי בה ומזה למד משה לעשות המשכן וכליו כאשר נצטוה מתחלה ויהיה פירוש ויהיו שם כאשר צוני ה' שהיו שם לעד לעולם כאשר צוהו ה' מתחלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו' והנה ברדתו הניח הלוחות באהל מועד עד שיעשה הארון והמשכן כי אלו לא שבר הלוחות הראשונות באהל מועד יהיו עד עשות בצלאל הארון וכן שברי הלוחות על כרחנו שם היו כי לא החזירם עמו להר ורלוים לגס

אבן עזרא

וכל זה בעבור שאמר ויהיו שם כאשר צוני ה' וזהו ונתת אל הארון את העדות גם יתכן להיות פירושו על ועשית לך ארון עץ והקבלה תגלה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. נכנס זה הפסוק במקום הזה בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ואמר כי לא מת אהרן רק בשנת הארבעים והעד שכן פירושו שאמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי וזה היה בהר סיני כאשר פירשתי בפרשת וידבר וקדמונינו אמרו שנסעו לאחור ומה נעשה בחלת שם מת אהרן ויקבר שם ורב יצחק אבן גיאות ז"ל הספרדי פי' שם כמו אז וכמוהו מאז רועה ואין צורך רק לפי דעתי כי מבארות בני יעקן איננו בני יעקן גם מוסרה איננו מוסרות רק קדש יקרא בארות בני יעקן וגם מדבר הר ההר מוסרה ורבים כן הלא תראה הכתוב אמר מדבר שור ובפסוק אחר

ספורנו

אמר אלי פסל לך: (ו) ובני ישראל נסעו. אע"פ שראו שתפלת הצדיק מגינה על דורו ושראוי להתאונן על מיתתו הנה קצתם או רובם שהיו רועים במדבר נסעו למוסרה למצוא מים ומרעה לצאן ובעודם שם מת אהרן ויקבר ויכהן אלעזר ולא באו להתאונן על המיתה ולא להתאבל על הקבור' ולא חששו לכבד אלעזר שכהן תחתיו

לוּחַיָּא בִּידִי: ד וּכְתַב עַל לוּחַיָּא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה יָת עַשְׂרָא פִּתְגָּמַיָּא דְמַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִישָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא וִיהָבִינוּן יְיָ לִי: ה וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן טוּרָא וְשַׁוֵּיתִי יָת לוּחַיָּא בַּאֲרוֹנָא דַעֲבָדִית וַהֲווֹ תַמָּן כְּמָא דְפַקְּדַנִי יְיָ: ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְטַלוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן לְמוֹסֵרָה תַּמָּן מִית אַהֲרֹן וְאִתְקְבַר תַּמָּן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: ז מִתַּמָּן נְטַלוּ לְגֻדְגּוֹד וּמִן גֻּדְגּוֹד לְיָטְבַת

כל אורייתא מ"ל כת"ז

ה' חסרים

ב' ובפסוק

וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי: ד וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי: ה וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה: ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו: ז מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה

רשי

עלי ונפגשו עלת ונשבה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנא' (במדבר לג) ויסעו ממוסרות וגו' ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמונה מסעו' עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מהם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם בדרך חזרתכם ומשם חזרתם הגדגדה הוא חור הגדגד: (ז) ומן הגדגדה וגו'. ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ונדמה לכם כאילו מת שם וסמך משה תוכחה זו לשיבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחו' ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו

בעל הטורים

ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן. סמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות לומר לך קשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחות וגם תלמיד חכם שמת הכל נעשין קרוביו ורוצים לקרוע עליו כמו על ספר תורה שנשרף. ועוד סמך ואשם את הלחת בארון אצל מיתת אהרן לומר ספר תורה שבלבו קורין אותו אצל תלמיד חכם ועוד לומר קיום זה מה שכתוב בזה: ויקבר ויכהן מיתת הצדיקים מכפרת כבגדי כהונה: משם נסעו הגדגדה. מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם לומר שכל ארבעים שנה היה הבאר עמהם:

בארון: ואשם. ה' חסר וסימן ואשם הנזם על אפה והצמדים ואשם את הלחת בארון אשר עשיתי. ואשם שם מקום לארון דמלכים. ואשם השק על מתני. ואשם דברי בפיך. ונמסר גם בסדר היי:

תולדות אהרן (נסעו מבארות. יומא לח סוכה יח):

רמבן

לזה שלא הזכיר משה זו הצוואה בסדר כי תשא כי שם הזכיר ארון בכלל בפירוש וכאן לא הזכיר המשכן וכליו כי הם הרואים אותו ולפיכך הזכיר זה בקצרה. ואל יקשה בעיניך שאמר ואעש ארון עצי שטים ואפסל שני לוחות אבנים כי השלים ענין הארון כאחת כי הנה צוהו השם פסל לך ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ שיעלה תחלה בלוחות ואחרי כן יעשה ארון עץ אבל הצריך לומר ואכתוב על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת ושמתם בארון לומר שיהיו כראשונות במכתב וראוי שיהיו בארון המצוה כראשונות שאועד שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי ולכך השלים ואעש ארון להשלים המצוה והמעשה בקצרה ואחרי כן שב להאריך במוקדם:

(ה) **ומעם** ואפן וארד מן ההר ואשם את הלחת בארון אשר עשיתי. שעשיתיו ברדתי ויהיו שם לעד כאשר צוני ה' להיות כבודו שוכן בתוך בני ישראל:

(ו) **ובני** ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרה באו לבני יעקן שנאמר ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחות ועוד זאת עשיתם כשמת אהרן בהר ההר בסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני הכבוד יראתם לכם ממלחמת ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמונה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מהם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם לדרך ומשם חזרתם הגדגדה הוא חור הגדגד ומן הגדגד למוסרה ובמוסרה עשיתם אבל גדול על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ונדמה לכם כאלו הוא מת שם וסמך משה תוכחה זו לשיבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקדוש ברוך הוא כיום שנשתברו הלוחות ולהודיעך שקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו את העגל. בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי מוסב לענין הראשון בעת ההיא בשנה הראשונה שיצאתם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך זה לגזרת בני יעקן לומר שאף בזה לא טעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם כל זה לשון רבינו שלמה מדברי אגדה. והוצרך רבי אברהם לומר בדרך הפשט כי בארות בני יעקן איננו בני יעקן ומוסרה איננו מוסרות אבל קדש נקרא בארות בני יעקן וגם במדבר הר ההר מוסרה ומשם נסעו הגדגדה איננו חור הגדגד רק הוא שם כלל לצלמונה ופונן ואובות ויטבתה הוא המקום הנקרא בארה וזה טעם ארץ נחלי מים וידבק ומן הגדגדה יטבתה עם ויכהן אלעזר כי שם ניטבתה כהן אלעזר בכהונה גדולה והקריב קרבנות וכל אלה דברי רוח כי איך יתכן בכל המקומות האלה הרבים שיהיו כולם מקומות חדשים שלא נזכרו במסעות ועוד שמנהג הכתוב בכל מקום לשנות מעט בהזכירו השמות פעמים בין בשם מקום בין בשם אדם וכל שכן בכאן שהם שוים כי מוסרה ומוסרות איננו שנוי והפרש וכן חור הגדגד והגדגדה הם אחד ויטבתה שוה לגמרי ועוד כי בהר ההר כהן אלעזר כשמת אביו כאשר הלבישו הבגדים כי מיד היה מרובה בבגדים וזה משפט הכהנים הגדולים אפי' לדורות. והנראה בעיני כי הר ההר גדול שבהרים וארוך פרסאות רבות ושמו מוכיח כי הוא יקרא הר ויאמרו לו ההר לגדלו וארכו וכך אמרו רבותינו שהיה הר על גבי הר והיה סוף ההר עד גבול ארץ אדום וראשו קרוב לחשמונה והיו במישור אשר לפני הר ההר ערים או מקומות הנקראים מוסרות ובני יעקן וחור הגדגד ויטבתה ועברונה ועציון גבר וקדש ואלו המקומות אין ביניהם מרחק רב כי המחנה הגדול ההוא ביום אחד מהלכים כמו פרסה או פחות מכאן ונסעו מקדש ויחנו בהר ההר שנכנסו בו במקום השפל אשר היה ברגלי ההר ואז צוה ה' למשה והעל אותם הר ההר שיעלו למעלה אל ראשו הוא תחלת ההר והנה עלו אל ראשו של הר והגיעו כנגד מוסרות ומת אהרן שם והוא שנאמר וימת אהרן שם בראש ההר והנה מיתתו במוסרה ואפשר שהיו המקומות האלה בשמם נחשבים בהר עצמו ויקרא ראש ההר וכנגדו במישור מוסרות ושם כל אחד מוסרה שיאמרו מוסרה אשר בהר ומוסרה אשר בשפלה. והיו במקום הנקרא חשמונה בארות בשדה יקראו אותן בארות בני יעקן כי אנשי בני יעקן באים שם להשקות צאנם והם עשאום כי שם מצאו מים חיים ומשם נסעו למוסרה ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן שהמקום ההוא זה שמו וספר הכתוב משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים להודיע שעמדו שם ימים בעבור הנחלים וקצר במסעים שכבר באר אותם אבל אמר כי משם ממוסרה נסעו אל הגדגדה ואל יטבתה שהיא כולה ארץ נחלי מים כי מן גדגד ועד יטבתה כולה משקה. ויתכן עוד שנאמר כי כאשר עלה אהרן אל ראש ההר וימת בראש ההר כנגד מוסרות או במוסרה עצמה ויקבר שם חזרו ישראל אל מוסרות לבכות ולספוד על קבר איש האלהים והיו גדוליהם בכל השלשים יום עולים אל ראש ההר וסופדים לקדוש ה' וישובו אל המחנה במוסרה ואחר השלשים יום נסעו ממוסרה אל חור הגדגד ומן הגדגדה יטבתה כי עתה בשובם הלכו מהרה. וזה דבר נכון מאד ביישוב המקראות על אופנן. והזכיר כי היה שם המקום יטבתה בעבור שהיה מקום טוב כי שם נחלי מים ושאר המדבר ארץ ציה וצלמון אשר אין שם מים:

ומעם הזכירו מיתת אהרן עתה במקום הזה כי אמר ואתפלל גם בעד אהרן

רשי

טעמו בו את העגל: (ח) בעת ההיא הבדיל ה׳ וגו׳. מוסב לענין הראשון: בעת ההיא. בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם. וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא טעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם: לשאת את ארון. הלוים: לעמד לפני ה׳ לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והוא נשיאת כפים: (ט) על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה׳ הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל הלוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעליה אחרונה זו חזר והתחיל בה: כימים הראשונים. של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס: (יא) ויאמר ה׳ אלי וגו׳. אע״פ שסרתם מאחריו וטעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם: (יב) ועתה ישראל. אע״פ שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגו׳: כי אם ליראה וגו׳. (ברכות לג) רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים

יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי־מָיִם׃ ח בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט עַל־כֵּן לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לוֹ׃ י וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ פ חמישי

יב וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד

אַרְעָא נַגְדָא נַחֲלִין דְמַיִן׃ ח בְּעִדָּנָא הַהִיא אַפְרֵישׁ יְיָ יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי לְמִטַּל יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ לְמֵיקַם קֳדָם יְיָ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמֵיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ט עַל כֵּן לָא הֲוָה לְלֵוִי חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִיהַב לֵיהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ אֱלָהָךְ לֵיהּ׃ י וַאֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים בְּטוּרָא כְּיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא לָא אֲבָא יְיָ לְחַבָּלוּתָךְ׃ יא וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם אֵיזֵיל לְמִטּוּל קֳדָם עַמָּא וְיֵעֲלוּן וְיֵרְתוּן יָת אַרְעָא דְקַיֵּימִית לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן׃ יב וּכְעַן יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע מִנָּךְ אֱלָהֵן לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִרְחַם יָתֵיהּ וּלְמִפְלַח

אבן עזרא

אחר מדבר אותם משם נסעו הגדגדה איננו חור הגדגד רק הוא שם כלל צלמונה גם פונון ואובות ויטבתה הוא המקום הנקרא באר כי כן כתוב ומשם בארה וזה טעם ארץ נחלי מים כי במשענותם כרו הנדיבים ויצאו המים וזה הפסוק שהוא ומשם נסעו הגדגדה דבק עם ויכהן אלעזר והנה פירשתי לך כי ישראל לא הקריבו זבחים אחר נסעם מהר סיני ויתכן שהקריבום בבואם אל צלמונה ופונון והיתה תחלת כהונת אלעזר בכהונה גדולה באותם המקומות בראש השנה ושמש במקום הנקרא באר ביום הכפורים והנה הפירוש כן ויכהן אלעזר כאשר נסעו אל מקום פלוני ולמה כהן אלעזר כי השם הבדיל בעת עבודת העגל את שבט הלוי לשאת את הארון לעמוד לפני השם: (ח) לשרתו. בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו. כי אלעזר היה נושא את כפיו: (ט) ה׳ הוא נחלתו. כטעם ה׳ מנת חלקי וכוסי וזו היא עבודת השם בלמוד דרכיו: (י) ואנכי עמדתי בהר. פירשתיו: (יא) למסע. שם הפועל: ויבחר

כ״ד ד׳ ו׳ פ׳ ר״פ ד׳ דגשין ג׳ ל׳ ד׳ רפין ל׳ במסורה

סימן ואתחנן ועתה ישראל שמע ישראל בטעם רביע עקב ועתה ישראל מה ישראל בזקף ר״ז סימן

ולברך ד׳ וסימן בעת ההוא הבדיל ה׳ את שבט הלוי. ונגשו הכהנים בני לוי. יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב. ובני עמרם אהרן ומשה: ואנכי ט׳ ר״פ וסי׳ במסרה רבתא: כימים ד׳ דגשים וסימן נמסר בסדר דברים: לא אבה ג׳ וסימן לא אבה ה׳ השחיתך. לא אבה יבמי. וישראל לא אבה לי: ויבאו ד׳ רפין וסימן במסרה רבתא:

בעל הטורים

בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי סמך כאן לומר שהלוים החזירו את ישראל. סמך מים לשאת את ארון ולברך. לומר שצריך ליטול ידיו כדי לישא את כפיו: לא אבה ג׳. לא אבה ה׳ השחיתך. לא אבה לי. לא אבה יבמי קרי ביה לא אבה אלא יבמי כדכתיב כי לא אלמן ישראל מאלהיו: קום לך למסע שלשה תגין על הקוף. שאזכור להם זכות אברהם שאמרתי לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה: אשר נשבעתי לאבתם לתת להם וסמיך ליה ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה. לומר לך שהאבות היו יראי ה׳. מה ה׳ שואל מעמך מה בא״ת ב״ש י״ן ששואל ממך ק׳ ברכות בכל יום. ויש בפסוק ק׳ אותיות וכן ממך עולה ק׳: ועתה ישראל. ב׳ דסמיכי הכא ואידך ועתה ישראל שמע אל החקים כנגד ב׳ תורות תורה שבכתב ותורה שבע״פ:

תולדות אהרן

בעת ההיא. פסחים קד. הוריות יג: לשרתו. תענית כו סוטה לח זבחים טז ערכין יא: ואנכי עמדתי. מגלה כא: וישמע ה׳ אלי. ברכות לג: ועתה ישראל. שם לג שבת לא מגלה כה סוטה יא מנחות מג נדה עז עקידה ש׳ עו וש׳ מד: ולעבד את ה׳. עקרים מ״ג פ׳ לא:

רמבן

אהרן בעת ההיא ולא הגיעו עונש השמד לא בגופו ולא בזרעו כי לא מת עד שנת הארבעים שהיה זקן ושבע ימים ויכהן בנו תחתיו. ואמר ובני ישראל נסעו ולא אמר ואתם כדרך כל הפרשה כי בתוכחות ידבר עמהם להוכיח אותם אבל בזה יספר במסעי בני ישראל:

(ח) **בעת** ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי. מוסב לענין ראשון בעת ההיא בשנה הראשונה שיצאתם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם לשון רש״י. וא״כ יאמר כי מן העת ההיא הובדלו לפניו יתברך כי לא הבדילם במעשה עד השנה השנית בחדש השני. או ירמוז למה שאמר להם מלאו ידכם היום לה׳ כי יהיה זה לכם מלוי ידים בעבודת כהונה ולויה. והנכון בעיני כי בעת ההיא השני כראשון כי בעת שאמר לו פסל לך שני לוחות אבנים נתרצה לישראל ונצטוה על המשכן ואז נתרצה גם לאהרן ונצטוה ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לקדשו לכהנו לי וצוהו במלואים ולכך אמר כי אלעזר כהן תחת אביו שהיתה בהם משחתם לכהונת עולם לדורותם ועשה הבדלת כל שבט ענין אחד כי מן היום ההוא היה לפניו שיהיו שבטו נתונים נתונים לו לעבוד עבודת המשכן. או יאמר כי שבט הלוי נבדל בעת ההיא להיות הכהנים מהם כי גם הם נושאים הארון וכן ויתנם אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה׳ והם שישרתו לשם ויברכו בשמו: וטעם עד היום הזה. בעבור כהונת אלעזר כאומר אז הבדילם לשרתו ויהי כן עד היום הזה:

(ט) **וטעם** על כן לא היה ללוי. הוא בעבור שכולם משרתים ועוזרים את הכהנים בעבודתם כי כל דבר המקדש בעבור הקרבנות וכן אמר וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך:

(י) **ואנכי** עמדתי בהר. על דעת רבותינו יאמר שעמד בהר כשעלה שם ושני הלוחות בידו כימים הראשונים של לוחות הראשונות ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה׳ אלי גם בפעם השלישית כי עבר ה׳ על פניו ויקרא ה׳ ה׳ אל רחום וגומר ובקש ממנו וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו ונענה ואמר קום לך למסע לפני העם ויבאו ויירשו את הארץ וזהו וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה׳ כי נורא הוא אשר אני עושה עמך:

וטעם לא אבה ה׳ השחיתך. שלא רצה שלא תבאו ותירשו את הארץ כטעם ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל העם הזה. ועל דרך האמת לא רצה שתהיה משחת ממנו שלא יהיה שמו הגדול עמך וכבר רמזתי זה הענין בסדר כי תשא:

(יב) **מה** ה׳ אלהיך שואל מעמך. נמשך אל לטוב לך יאמר איננו שואל מעמך דבר שיהיה לצרכו אלא לצורכך כטעם אם צדקת מה תתן לו רק הכל

ספורנו

תחתיו אבל משם נסעו הגדגדה לרעות צאן ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים שכל אותם המקומות הנזכרים עתה היו ארץ נחלי מים נכונים למרעה הצאן ולא שמו לבם להיזק שקרה במות הצדיק ולא לכבודו ולכבוד בנו: (ח) בעת ההיא הבדיל. ומאחר שכבר הבדיל האל ית׳ שבט מיוחד לעבודת המקדש ואין אתם ראוים להשתדל בה ועל זה לא השגחתי בתפלתי רק שלא ישחיתך ואמר לי: (יא) קום לך למסע. למסיע כמו ולמסע את המחנות: ויבאו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי. כי לולא השבועה לא הייתם זוכים לה לרב מריכם: (יב) ועתה ישראל. א״כ אתה ישראל השתדל עתה לתקן מעוותך מכאן והלאה והתבונן מה ה׳ אלהיך שואל מעמך שאינו שואל דבר לצרכו: כי אם ליראה. וזה תעשה בהתבונך באופן שתדע גדלו: ולאהבה אתו. וזה תשיג בהתבונך אל דרכי טובו וכל זה הוא שואל לטוב לך כדי שתזכה לחיי עולם

אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ
וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ יג לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת
יְהוָה וְאֶת־חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ׃ יד הֵן
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי
הַשָּׁמָיִם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ׃
טו רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק יְהוָה לְאַהֲבָה
אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם
בָּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים כַּיּוֹם הַזֶּה׃
טז וּמַלְתֶּם אֵת עָרְלַת לְבַבְכֶם
וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד׃ יז כִּי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים
וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר
וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא
יִקַּח שֹׁחַד׃ יח עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם
וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם
וְשִׂמְלָה׃ יט וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר
כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
כ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ
תַעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃

כו"ל כ"כ
ב' לא מרככם
ט"ע מ"ל כפו'
ג'
ז' מסקין א' בליש'. ג' חסרים. ב'
ג'
ב' וחסר
כל אורי' כ"כ במ"ד שלמה
ו' זוגין מתחלפין ג'

קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ
וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ יג לְמִטַּר יָת
פִּקּוֹדַיָּא דַיְיָ וְיָת קְיָמוֹהִי
דַּאֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין
דְּיֵיטַב לָךְ׃ יד הָא דַיְיָ
אֱלָהָךְ שְׁמַיָּא וּשְׁמֵי שְׁמַיָּא
אַרְעָא וְכָל דְּבַהּ׃ טו לְחוֹד
בַּאֲבָהָתָךְ צְבִי יְיָ לְמִרְחַם
יָתְהוֹן וְאִתְרְעֵי בִּבְנֵיהוֹן
בָּתְרֵיהוֹן בְּכוֹן מִכָּל עַמְמַיָּא
כְּיוֹמָא הָדֵין׃ טז וְתַעְדּוֹן יָת
טַפְשׁוּת לִבְּכוֹן וְקְדַלְכוֹן לָא
תַקְשׁוֹן עוֹד׃ יז אֲרֵי יְיָ
אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהּ דַּיָּנִין
וּמָרֵי מַלְכִין אֱלָהָא רַבָּא
גִּבָּרָא וּדְחִילָא דְּלֵית קֳדָמוֹהִי
לְמִסַּב אַפִּין וְאַף לָא
לְקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא׃ יח עָבֵיד
דִּין יִיתָּם וְאַרְמְלָא וְרָחֵים
גִּיּוֹרָא לְמִתַּן לֵיהּ מְזוֹן
וּכְסוּ׃ יט וּתְרַחֲמוּן יָת גִּיּוֹרָא
אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ כ יָת יְיָ אֱלָהָךְ
תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי תִּפְלַח
וּלְדַחַלְתֵּיהּ תִּתְקָרֵב וּבִשְׁמֵיהּ

רשי

שמים חוץ מיראת שמים : (יג) לשמור את מצות ה'. ואף היא לא לחנם אלא לטובך שתקבלו שכר : (יד) הן לה' אלהיך. הכל ואעפ"כ רק באבותיך חשק ה' מן הכל : (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) חשוקים מכל העמים היום הזה : (טז) ערלת לבבכם. אוטם לבבכם וכיסויו : (יז) ואדני האדנים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו : לא ישא פנים. אם תפרקו עולו : ולא יקח שוחד. לפייסו בממון : (יח) עושה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו (מגילה לא) : ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה נתפלל (בראשית כח) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש : (יט) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך : (כ) את ה' אלהיך תירא. ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע :

וידעתם

אבן עזרא

(טו) ויבחר בזרעם. והם אתם וזה טעם בכם : (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. להתרחק מהתאות העבות והכבדות כערלה גם יתכן להיות פירושו לטהר הלב עד שיבין האמת : וערפכם. פירשתיו ועוד בעבור שאמר כי קשה עורף אתה : (יז) אלהי האלהים. פירשתיו : ואדוני האדונים. כי מעלות גבוהות הם כטעם וגבוהים עליהם ומי שיכיר אלה המדות הוא מול לב: (יח) עושה משפט. אע"פ שהוא נשגב הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר כטעם אבי יתומים וכן הגר ויכלכלהו בהשענו עליו ואחר שהשם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו : (כ) את ה' אלהיך תירא. שלא תעברון על מצות לא תעשה : ואותו תעבוד. במצות עשה : ובו תדבק. בלב : ובשמו תשבע. בפה

השמים ושמי השמים ג' וסימן הן להי אלהיך השמים ושמי השמים. הנה השמים דמלכים. ומי יעצר דיה : וערפכם ג' וסימן לא תקשו עוד. ומלתם את ערלת לבבכם. והברו (ע' מנו"ם): עשה כל עשה דאמ"ת דתק"ע כלם קמצין ב"מ כ"ב פתחין וסימן במלכים ב' סימן ז' גבי פרשת וארבעה אנשים היו מצורעים : ושמלה כל אורייתא כתיב כן במ"ד שלמה וסימן על כל דבר פשע על שור על חמור. אם חבל תחבל שלמת רעך. השב תשיב לו את העבט כבא. ואולך אתכם ארבעים שנה. וכל שאר קריאת דכוותא במ"ו שמלה וסימן ויקרע יהושע. ויפרשו את השמלה. הנה היא לוטה בשמלה. וירחץ ויסך. מי עלה שמים וירד. ורחצת וסכת דרות : וסימן כל למ"ד דקדים למ"ם מלא. מ"ם דקדים ללמ"ד חסר במ"ג דאינון למ"ד דקדים למ"ם וחסר וסימן ואולך אתכם ארבעים. וריח שלמתיך. שלמתיהם לא

בעל הטורים

הן לה' אלהיך וגו'. הפסוק מתחיל ומסיים בה"א לומר שבה"א נברא העולם וכנגד חמשה חומשי תורה ועשר תיבות בפסוק לומר לא ירדה שכינה למטה מעשרה : הארץ וכל אשר בה וסמיך ליה רק באבותיך לומר שהארץ וכל אשר בה לא נבראת אלא בזכות האבות : רק באבותיך מיעוט הוא שגם עליהם יש דין. אברהם במה אדע. יצחק אהב את עשו. יעקב אמר נסתרה דרכי מה'. סמך לרק באבותיך ומלתם לומר שתמולו ערלת הלב כמו שעשו האבות : ואהב ה'. ואהב גר. ורשע ואהב חמס שנאה נפשו אוהב את הגר אבל האוהב חמס שנאה נפשו : את ה' אלהיך תירא. תירא בגימט' תורה :

תולדות אהרן רק באבותיך. עקידה ש' צז :

הן לה' אלהיך. חגיגה יב : ומלתם את ערלת. שבת קח סכה נב : כי ה' אלהיכם. מגלה לא : האל הגדול. יומא סט עקידה מבוא וש' לה (ברכות לג מגלה כה) : אשר לא ישא. ברכות כ מגלה לא ר"ה יז נדה ע : את ה' אלהיך. פסחים כב קדושין ל קמא מא סנהדרין נו מנחות מג בכורות ו תמורה ד זוהר וירא ומקץ : ובו תדבק. תמורה ג זוהר משפטים :

ספורנו

עולם : (יד) הן לה' אלהיך השמים. ויעיד על זה שהוא מבקש לטוב לך כי אמנם השמים והארץ הם שלו ועם היותם נכבדים בלתי נפסדים : (טו) רק באבותיך חשק. שנה את טבע אותם הנכבדים בגללכם בזכות אבות ואין זה בלי ספק אלא כדי להשיג דבר יותר נכבד מן השמים והארץ והוא האדם השלם בהיותו דומה לבוראו כפי האפשר כאמרו בצלמנו כדמותנו : (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. א"כ ראוי שתסירו את ערלת שכלכם והוא שתתבוננו להסיר כל טעות מוליד דעת כוזבת : וערפכם לא תקשו עוד. ובסור קושי העורף המונע מלפנות אל הראוי תפנו להכיר את בוראכם ותראו כי רע ומר לעזבו וזה שתתבוננו : (יז) כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים. הנצחי על כל הנצחיים הנבדלים מחומר וזה שנצחיות כלם הווה מנצחיותו : ואדני האדנים. מנהיג המנהיגים והם הגלגלים ומניעיהם שהנהגת כלם מכוונת להשיג תכלית כונתו לענין המלאכות הפרטיות ביחוד אל הראשיות : האל הגדול. שאין נמצא שוה לו במדרגת מין מציאותו : הגבר. המקיים כל המציאות באמרו ואתה מחיה את כלם : והנורא. משגיח לשלם ולענוש באופן שראוי לירוא מפניו : אשר לא ישא פנים. לבן פריץ מפני האב הצדיק אע"פ שהוא מאריך אף בזכותו של אב : ולא יקח שוחד. לא יסיר כלל מעונש העבירה בשביל זכות מצוה שעשה החוטא כאמרם ז"ל שאין מצוה מכבה עבירה וכל זה יורה שלא תבטחו אם תחטאו

רמבן

הכל הוא לטוב לך ואמר הטעם כי לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה וכולם נותנים כבוד לשמו איננו צריך לך רק באבותיך חשק ויבחר בזרעם אחריהם מכל העמים בכם שאתם מבחר זרעם ולא בישמעאל ולא בעשו :

(טו) **וטעם** כיום הזה. כי כן יהיה בכל זרעם לעולם. וכבר פירשתי החשק והבחירה. ופירוש שמי השמים גלגלי ארבעה יסודות שהם בכח השמים למטה מהם כענין הארץ וכל אשר בה וכן אמר במזמור הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים והזכיר מלאכיו וצבאיו ושמש וירח וכוכבי אור ואחר כך הללוהו שמי השמים :

(טז) **ומלתם** את ערלת לבבכם. שיהיה לבבכם פתוח לדעת האמת לא כאשר עשיתם עד היום שלא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע :

וערפכם לא תקשו עוד. שלא תהיו כאבותיכם דור סורר ומורה שישבו עם המצרים וילמדו מעשיהם והם קשים לעזוב דרכם כמו שעשו את העגל וקראם שם עם קשי עורף שלא ישובו מן הטעות שנכנס בלבם לחשוב שיש תועלת בעבודת המלאכים או צבא השמים אבל אתם תדעו ותאמינו ותשכילו כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים אלהי האלהים הם מלאכי מעלה ואדוני האדונים כל צבא השמים אשר להם ממשלה בשפלים כי הוא האדון אשר שם להם משטרם בארץ ולו הגדולה והגבורה והוא נורא בתפארת עוזו אשר לא ישא פנים לאחד מן האלהים והאדונים להגן על עובדיהם ולא יקח שוחד מיד אדם ופירושו בשחד שאפילו חסיד גמור שיעבור עבירה לא יקח ממנו מצוה ממצותיו בשחד לכפר לו אבל יענישהו על חטאיו ויגמול לו בכל טובותיו ואונקלוס תרגם דלית קדמוהי למיסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא יתכוין לפרש שהוא משבחי השלילות בבורא יתברך יאמר הכתוב שאין השם בענין שישא פנים ולא יראנו האדם וחי והכל כאין נגדו ואפס ותהו נחשבו לו ולא בענין שיקח שוחד וממון מאדם כמלכים ושופטי הארץ. והנכון בעיני שיאמר אשר לא ישא פנים לגדולי בני אדם בריבם עם קטניהם ולא יקח שוחד מעשיריהם בריבם עם דל כי הוא עושה משפט יתום ואלמנה מן הגדולים וקבע את קובעיהם נפש ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה והם כל צרכי האדם והנה הוא יפרנס העניים אשר אין להם אוהב ורע :

(יט) **כי** גרים הייתם בארץ מצרים. מום שבך אל תאמר לחברך לשון רש"י. וכבר פירשתי בסדר אלה המשפטים :

וטעם

(ב) וידעתם היום. תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה: (ו) בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה והלא כבר נאמר (במדבר טז) ותפתח הארץ את פיה לא פיותיה א"ל ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת

כפה כאשר הוא מפורש: (כא) הוא תהלתך. הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך נוראות: (כב) בשבעים נפש. פירשתיו ואחר שהוא הרבה אתכם חייבים אתם לאהוב אותו והוסיף כל הימים: (ב) כי לא את בניכם. התשובה היא כי עיניכם הרואות והטעם כי אלה הנוראות אינם לעתיד שיראום בניכם רק אתם ראיתם אותם: את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה. להוציא אתכם ממצרים: (ג) ואת אתתיו ואת מעשיו. לפרעה שהוא עיקר: (ד) אשר הציף. מגזרת צפו מים על ראשי: ויאבדם. הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם: (ה) ואשר עשה לכם במדבר. דברי המן: (ו) ואת בתיהם. כם

כא הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת
וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ
עֵינֶיךָ׃ כב בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ
אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃
יא ששי א וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו
וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו כָּל־הַיָּמִים׃
ב וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי ׀ לֹא אֶת־
בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־
רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ
הַנְּטוּיָה׃ ג וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־
מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם
לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־
אַרְצוֹ׃ ד וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם
לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־
מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם
אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם
הַזֶּה׃ ה וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר
עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃
ו וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי
אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה
הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־

י' כ"כ
כ"ח . י' מי
שמך
קפ"ן סימן
ח'
י"ב פתחין
ל'
ח' ר"פ . ס'
ל'
ל'
ב' מסגיא לגוים
ח'
ב'

תִּתְקַיָּם׃ כא הוּא תּוּשְׁבַּחְתָּךְ
וְהוּא אֱלָהָךְ דַּעֲבַד עִמָּךְ יָת
רַבְרְבָתָא וְיָת חֲסִינָתָא
הָאִלֵּין דַּחֲזָאָה עֵינָךְ׃
כב בְּשִׁבְעִין נַפְשָׁן נְחָתוּ
אֲבָהָתָךְ לְמִצְרַיִם וּכְעַן
שַׁוְיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כְּכוֹכְבֵי
שְׁמַיָּא לִסְגֵי׃ א וְתִרְחַם יָת
יְיָ אֱלָהָךְ וְתִטַּר מַטְּרַת
מֵימְרֵיהּ וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי
וּפִקּוֹדוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא׃
ב וְתִידְעוּן יוֹמָא דֵין אֲרֵי לָא
יָת בְּנֵיכוֹן דְּלָא יְדָעוּ וּדְלָא
חֲזוֹ יָת אוּלְפָנָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן
יָת רְבוּתֵיהּ יָת יְדֵיהּ
תַּקִּיפְתָּא וּדְרָעֵיהּ מְרָמְמָא׃
ג וְיָת אָתְוָתֵיהּ וְיָת עוֹבָדוֹהִי
דַּעֲבַד בְּגוֹ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה
מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּלְכָל
אַרְעֵיהּ׃ ד וּדַעֲבַד
לְמַשִּׁרְיַת מִצְרָאֵי לְסוּסָוָתְהוֹן
וְלִרְתִיכֵיהוֹן דְּאַטֵּיף יָת מֵי
יַמָּא דְסוּף עַל
אַפֵּיהוֹן בְּמִרְדַּפְהוֹן בַּתְרֵיכוֹן
וְאַבֵּדִנּוּן יְיָ עַד יוֹמָא
הָדֵין׃ ה וּדִי עֲבַד לְכוֹן
בְּמַדְבְּרָא עַד מֵיתֵיכוֹן עַד
אַתְרָא הָדֵין׃ ו וּדַעֲבַד
לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב
בַּר רְאוּבֵן דִּפְתַחַת אַרְעָא
יָת פּוּמַּהּ וּבְלַעְתְּנוּן וְיָת

בעל הטורים

בשבעים נפש. הפסוק מתחיל ומסיים בבי"ת לומר שיעקב הזהירם שידבקו אים בביתו ולא יתערבו במצרים ולכך נקראו בית יעקב: ויאבדם ה'. ויאבדם ה' דין מסגיא לגוים ויאבדם. זה שיש במדרש שנדמה לפרעה לסוסיא נקבה כדי למשכו בים לאבדו וזהו מסגיא לגוים ויאבדם:

תולדות אהרן ואת כל היקום. פסחים קיח סנהדרין קי:

בלו דעזרא: הוא תהלתך והוא י"ב פסוקים דמיין מן ב' מלין דמיין מסורתה מבא ומסורתה מבא קדמא לא נסיב וי"ו ותניין נסיב וי"ו וחד מלה ביניהו וסימן נמסר במסרה רבתא: ואשר עשה ה'

ספורנו

תחטאו להנצל בשום זכות מן העונש כלל זולתי בתשובה שלמה: (כא) הוא תהלתך. תתהלל בהיותך עבד למי שמולך על כל המציאות: יא (ב) כי לא את בניכם. לפיכך אתה שראיתם עשו אותות מעידים לדורות בכמסתכם: וזרעו הנטויה. מוכנת להכות את השב לחטוא: (ד) ויאבדם ה' עד היום הזה. כי אז טבעו פליטי מצרים וחילם

רמבן

(כא) **וטעם** הוא תהלתך. הוא יהיה תהלתך שתתן כל תהלתך אליו אותו תהלל תמיד וכבודו לאחר לא תתן ותהלתו לפסילים ולא אל האלהים והאדונים הנזכרים. או יאמר הוא תהלתך שבו אתה מהולל על כל העמים כלשון כי תפארת עזמו אתה ה' עזי ומעזי. והוא אלהיך שיחד שמו עליך שתהיה לו לעם והוא יהיה לך לאלהים ולא כשאר האומות אשר הוא להם אלהי האלהים אשר חלק להם כמו שפירש כי עשה עמך הגדולות והנוראות שמהם תכיר כי אתה חבלו ונחלתו ועיניו תמיד עליך לטוב:

יא (א) **ושמרת** משמרתו. ליראה אותו שתשמור מחטוא לפניו כי אחר שיצוה באהבה יצוה ביראה ויצוה בחוקים ובמשפטים ובמצות. או ושמרת משמרתו שתשמור מה שהשם שומר שהוא שומר את הגרים וחונן דלים ואביונים ועושה משפט יתום ואלמנה וכענין שנאמר במקום אחר לשמור את משמרת ה' אלהים ללכת בדרכיו ואמרו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום וכו':

(ב) **את** גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה. אמר ר"א להוציא אתכם ממצרים והאותות והמופתים שעשה לפרעה ואשר עשה לכם במדבר בדבר המן. ואיננו נכון בעיני כי עתה לא ידבר רק במוסר אשר ייסר בו השם לעוברי רצונו את גדלו שהיה מתרומם ומתגדל לאמר התפאר עלי למחר יהיה ושמתי פדות למען תדע כי לה' הארץ ואת ידו החזקה ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים את היד הגדולה אשר עשה ה' וזרועו הנטויה שלא נתן להם ריוח והנה מאז היתה ידו נטויה עליהם ולא השיב ידו מבלע עד שאבדם ואשר עשה לכם במדבר אשר נגף אתכם בעגל ואש תבערה והנחשים השרפים וקברות התאוה ומגפת השטים וגזרת המרגלים שהיתה בהם יד ה' עד בואם אל המקום הזה וקצר בפורענות שעשה להם וא"כ ושמרתם את כל המצוה למען תחזקו כי ידו החזקה מחזקת שומרי מצותיו ולא יחזיק ביד מרעים:

(ד) **והזכיר** אשר הציף את מי ים סוף ויאבדם ה' וגו'. לא הבינותי טעם עד היום הזה כי כל המתים ביום אבדן עולם הם אובדים ויתכן שהוא חוזר לסוסיו ולרכבו שאבד סוס ורכב מצרים בכל הדור ההוא כי כל סוס ורכב וכל פרש אשר במצרים הוציא עמו ואבדו כולם והיתה ממלכה שפלה בלא רכב וסוס וחיל ועזוז ואמר ר"א שלא קמו עוד בניהם תחתם להיות כמוהם ר"ל כי השם אבד הרודפים בים ואבד זרעם במצרים ולא נשאר להם שם ושאר כי הם הרשיעו יותר מכל מצרים לרדוף אחרי גאולי השם אבל לא נזכר זה בתורה והזכיר ואשר עשה לדתן ולאבירם ולא הזכיר קרח ועדתו שיצאה אש מלפני ה' ותאכל

בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־
ג' מ"ל הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־
ד' כ' מ"ל וכ' מסרים יִשְׂרָאֵל׃ ז כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת
אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל
אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־
הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים
כ' ר"פ בתורה ג' שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ט וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ
יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם
וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃
שביעי ס י כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־
ס שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם
הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר
ל' מלעיל תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ
ז'. ח' ר"פ כְּגַן הַיָּרָק׃ יא וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם
עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים
ל' חסר וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־
מָּיִם׃ יב אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה
ל' חסר א' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד

אֱינַשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיַת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְיַת כָּל יְקוּמָא דְעִמְּהוֹן בְּגוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל׃ ז אֲרֵי עֵינֵיכוֹן חָזְיָן יַת כָּל עוֹבָדָא דַיְיָ רַבָּא דַעֲבַד׃ ח וְתִטְּרוּן יַת כָּל תַּפְקֵידְתָּא דַאֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין בְּדִיל דְתִתַּקְפוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא דְאַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ ט וּבְדִיל דְתוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דְקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ׃ אֲרֵי אַרְעָא דְאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא כְאַרְעָא דְמִצְרַיִם הִיא דִנְפַקְתּוּן מִתַּמָּן דְזָרַעַתְּ יַת אַרְעָךְ וּמַשְׁקֵית לֵיהּ בְּרַגְלָךְ כְּגִנַּת יַרְקָא׃ יא וְאַרְעָא דְאַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן לִמְטַר שְׁמַיָּא שָׁתְיָא מַיָּא׃ יב אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע יָתַהּ תְּדִירָא עֵינֵי יְיָ אֱלָהָךְ בַּהּ מֵרֵישָׁא דְשַׁתָּא

ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: (ז) כי עיניכם הראת. מוסב על המקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגומר כי אם עמכם אשר עיניכם הרואות וגו': (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו. (ספרי). יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת"ל (במדבר י"ג) וחברון שבע שנים נבנתה וגו' אדם אחד בנאן ואם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואח"כ בונה את הכעור (ס"א הגרוע) שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום הקדים קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר (בראשית י"ג) כגן ה' כארץ מצרים וצוען משבח מצרים היא שהיה מקום מלכות שכן הוא אומר (ישעי' ל) כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואף על פי כן היא יפה מצוען. ובכתובות (דף קי"ב) דרשו בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואח"כ לבנו הגדול אלא שמבונה על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם. אפי' ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר (בראשית מז) במיטב הארץ וגו' אף היא אינה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגלך ולהשקותה וצריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל ובכתף: (יא) ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: (יב) אשר ה' אלהיך דורש אותה. והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר (איוב לח) להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדרש דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזירות עתים לטובה עתים לרעה כו' כדאיתא בר"ה (דף י"ז): מרשית השנה. מר"ה נידון

הם נשיהם ובניהם: ואת כל היקום. שם כלל: אשר ברגליהם. בעבורם או כמשמעם ואחר שעיניכם ראו את כל אלה השמרו שתשמרו מצות השם. (ח) וירשתם. שבור הרי"ש בעבור שבר הוי"ו: (י) כי הארץ. הנה טעם אחר שאתם חייבים לשמור מצותיו כי הארץ איננה כארץ מצרים רק יש לה צורך אל השם לשום השם עינו עליה והטעם כדרך משל כאדם שיראה כל מה שהיא צריכה ויתן הכל בעתו: (יב) מרשית. בלא א' ורבים כן ע"כ כתוב והי' אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם וזהו עיני ה'

וסימן במסרה רבתא: ולמען ב' ר"פ וסימן ולמען תספר באזני בנך. ולמען תאריכו ימים על האדמה: כארץ ה' וסימן נמסר בסדר לך לך: כגן ז' וסימן

תולדות אהרן והשקית ברגלך. שבת סה: למטר השמים. תענית ט בתרא יט: תמיד עיני ה'. ברכות נה ר"ה יז (ברכות יג): מרשית השנה. ר"ה ז ח ט טו.

בעל הטורים

מרשית השנה. אותיות מתשרי. סמך עיני ה' אלהיך בה לצוים. לומר אם שמוע תשמע עיני ה' אלהיך בה כי כמים הפנים לפנים: ועד אחרית שנה והיה אם שמוע. לומר אם תשמעו עד אחרית השנה יתן הגשמים בזמנם ובמקום שצריך להם. ואם היו צדיקים בתחלת השנה והקב"ה גזר עליהם גשמים וסרחו מורידן במדברות ובימים:

ספורנו

ואילם באופן שגם מ' שנה אחרי כן היו מרגישים באבידת אותם הגבורים שלא קמו עדיין ממלאים את מקומם: (ז) כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה'. שהגדיל לעשות נגד המורדים בו: לפרעה ולמצרים. במצרים ועל הים ולמורדים במדבר ולדתן ולאבירם ועליכם להזהיר את הבנים שלא ראו כל אלה לפיכך: (ח) ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום. מצות האבנים שתקימו בירדן ושתקחו מתוך הירדן ושתכתבו עליהם את התורה להיות לדורות לעדות מאתכם שראיתם: (ט) ולמען תאריכו ימים על האדמה. שאם בניכם לא ישמרו את המצות יגלו ממנה מהרה קודם לנושנתם בארץ כמו שהעיד באמרו ועצר את השמים ואבדתם מהרה כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא שאינה צריכה לגשמים: (יא) למטר השמים תשתה מים. שאין שם נהרות מספיקים להשקות את הקרקעות אבל צריך שישתו מי גשמים: (יב) דרש אותה. להשגיח על מעשי יושביה אם הם ראוים למטר ואם לא לפיכך דעו

רמבן

ותאכל אותם בעבור כי אש זר הקריבו להקטיר קטורת הוא מלאוי התורה ולעולם הוא נענש לדורות כאשר קרה גם לעזיהו על כן לא מנאו באותות המדבר: (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבוא אל ארץ טובה ויפה כזאת יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה תלמוד לומר וחברון שבע שנים נבנתה אדם אחד בנאן דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך את הגרוע וכו' לשון רש"י מספרי. ועוד הביא מה שדרשו בגמרא במסכת כתובות בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו קטן ואח"כ לבנו גדול אלא שמבונה אחד משבעה בצוען ופשוטו של מקרא בדרך האזהרות נאמר להם ושמרתם את כל המצוה וירשתם ארץ זבת חלב ודבש כי ה' יתן מטר ארצכם בעתו והארץ תתן יבולה אבל דעו לכם שאינה כארץ מצרים להשקות אותה ברגל מן היאורים ומן האגמים כגן הירק רק היא ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים לא בענין אחר וצריכה שידרוש אותה ה' אלהים תמיד במטר כי היא צמאה מאד וצריכה מטר כל השנה ואם תעברו על רצון ה' ולא ידרוש אותה בגשמי רצון הנה היא רעה עד מאד לא תזריע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב בבריה. ויחזור ויפרש כל זה בפרשה השניה כי אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש תמיד ואם לא תשמעו ועצר את השמים וגומר ואבדתם מהרה ברעב מעל הארץ הטובה שלא תוכלו לחיות בה בלא מטר. והנה הפרשה הזו תזהיר במנהגו של עולם וממנה נלמד כי אע"פ שהכל ברשותו ונקל בעיני ה' יתברך להאביד יושבי ארץ מצרים ולהוביש נהרותם ויאוריהם אבל ארץ כנען תאבד יותר מהרה שלא יתן בה מטרות עוזו. כחולה צריך זכות ותפלה שירפאהו השם יותר מן הבריא שלא יבא עליו חולי

אַחֲרִ֖ית שָׁנָֽה׃ ס יג וְהָיָ֗ה אִם־
שָׁמֹ֤עַ תִּשְׁמְעוּ֙ אֶל־מִצְוֹתַ֔י אֲשֶׁ֧ר
אָנֹכִ֛י מְצַוֶּ֥ה אֶתְכֶ֖ם הַיּ֑וֹם לְאַהֲבָ֞ה
אֶת־יְהוָ֤ה אֱלֹהֵיכֶם֙ וּלְעָבְד֔וֹ בְּכָל־
לְבַבְכֶ֖ם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶֽם׃ יד וְנָתַתִּ֧י
מְטַֽר־אַרְצְכֶ֛ם בְּעִתּ֖וֹ יוֹרֶ֣ה וּמַלְק֑וֹשׁ
וְאָסַפְתָּ֣ דְגָנֶ֔ךָ וְתִירֹשְׁךָ֖ וְיִצְהָרֶֽךָ׃
טו וְנָתַתִּ֛י עֵ֥שֶׂב בְּשָׂדְךָ֖ לִבְהֶמְתֶּ֑ךָ
וְאָכַלְתָּ֖ וְשָׂבָֽעְתָּ׃ טז הִשָּֽׁמְר֣וּ לָכֶ֔ם
פֶּ֥ן־יִפְתֶּ֖ה לְבַבְכֶ֑ם וְסַרְתֶּ֗ם וַעֲבַדְתֶּם֙
אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֔ים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶ֖ם
לָהֶֽם׃ יז וְחָרָ֨ה אַף־יְהוָ֜ה בָּכֶ֗ם וְעָצַ֤ר
אֶת־הַשָּׁמַ֙יִם֙ וְלֹא־יִהְיֶ֣ה מָטָ֔ר
וְהָ֣אֲדָמָ֔ה לֹ֥א תִתֵּ֖ן אֶת־יְבוּלָ֑הּ
וַאֲבַדְתֶּ֣ם מְהֵרָ֗ה מֵעַל֙ הָאָ֣רֶץ
הַטֹּבָ֔ה אֲשֶׁ֥ר יְהוָ֖ה נֹתֵ֥ן לָכֶֽם׃
יח וְשַׂמְתֶּם֙ אֶת־דְּבָרַ֣י אֵ֔לֶּה עַל־

ל' ס' חסרים י"א ב' שכס להד (ע' מבין חיד') ד' רפין ל' ל' ג'

סימן חלוף בטעם. משה ואבדתם מהרה רביע יתובע ואבדתם מהרה בזקף וסימן אדון יושב ומשרתו עומד

וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא׃ יג וִיהֵי
אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַי
דַאֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא
דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן
וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל
לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן׃
יד וְאֶתֵּן מְטַר אַרְעֲכוֹן
בְּעִדָּנֵיהּ בַּכִּיר וְלָקִישׁ
וְתִכְנוֹשׁ עֲבוּרָךְ וַחֲמָרָךְ
וּמִשְׁחָךְ׃ טו וְאֶתֵּן עִשְׂבָּא
בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ וְתֵיכוֹל
וְתִשְׂבָּע׃ טז אִסְתַּמְּרוּ לְכוֹן
דִלְמָא יִטְעֵי לִבְּכוֹן וְתִסְטוֹן
וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא
וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן׃ יז וְיִתְקוֹף
רוּגְזָא דַייָ בְּכוֹן וְיֵיחוֹד יָת
שְׁמַיָּא וְלָא יְהֵי מִטְרָא וְאַרְעָא
לָא תִתֵּן יָת עֲלַלְתַּהּ וְתֵיבְדוּן
בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא טַבְתָא
דַייָ יָהֵיב לְכוֹן׃ יח וּתְשַׁוּוֹן
יָת פִּתְגָּמַי אִלֵּין עַל לִבְּכוֹן

נידון מה יהא בסופה: (יג) והיה. אם שמע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים: והיה אם שמוע תשמעו. (סוכה מ"ו) אם תשמע בישן תשמע בחדש וכן (דברים ח) והיה אם שכח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה שכן כתיב במגלה (ר"ל במגילות חסידים אבל אינו פסוק בכל תנ"ך ובירושלמי הביאו משל לשני בני אדם שנפטרים זה מזה זה הולך דרך יום לצד מזרח וזה הולך דרך יום לצד מערב נמצא שרחוקים זה מזה מהלך ב' ימים וכן התשל בתורה) אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאלו שמעתם בו ביום (ספרי): לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני למד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבא: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב וזו היא תפלה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר (דניאל ו) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שם שהיה מתפלל שנאמ' (שם) וכוין פתיחן ליה וגו'. וכן בדוד הוא אומר (תהלים קמא) תכון תפלתי קטרת לפניך: בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר על כך בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור: (יד) ונתתי מטר ארצכ'. (ספרי) עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר (שם) בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם: יורה. (תענית ו) היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבואה בקשיה (שם) ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן (בראשית ל) והיה העטופים ללבן לקשיא. ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין: ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנאמר (ישעיה סב) אם אתן את דגנך וגו' כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנאמר (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל וגו': (טו) ונתתי עשב בשדך. שלא תצטרך להוליכה למדברות. ד"א שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים ואכלת ושבעת: (טז) השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנא' (דברים ח) פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת: וסרתם. לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"ג וכן דוד אומר (שמואל א כו) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד ע"ג: אלהים אחרים. אלהים שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו נמצא עשוי לו כנכרי: (יז) את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה כענין שנא' (חגי א) זרעתם הרבה והבא מעט: ואבדתם מהרה. על כל שאר היסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטא. (ספרי) משל לאדם ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהרה. (שם) איני נותן לכם ארכא ואם תאמרו והלא נתנה ארכא לדור המבול שנא' והיו ימיו מאה ועשרים שנה (בראשית ו) דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד:
ושמתם

ה' אלהיך בה: (יד) יורה. גשם שיורה על שנה טובה והוא בתחלת השנה: ומלקוש. ידוע: (טו) ואכלת ושבעת. שב אל דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך: (יז) יבולה. פירשתיו: ואבדתם מהרה. שיגלו ממנה כאובדים ברעב אחר שהיתה הארץ טובה על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים
על

במסרה רבתא: מטר ד' וסימן ונתתי מטר ארצכם. יתן ה' מטר ארצך. לתת מטר ארצך בעתו. מטר זרעך: והאדמה ג' וסימן והאדמה לא תשם. והאדמה לא תתן את יבולה. והאדמה תשאת שממה: הטבת ג' חסר וסימן ואבדתם מהרה. וברכת את ה' אלהיך. ועשית הישר והטוב:

תולדות אהרן והיה אם שמע. סכה מו סוטה מח מנחות לד: לאהבה את ה'. תענית ב' (ברכות ז): בכל לבבכם. ברכות טו: ונתתי מטר. תענית שם: יורה ומלקוש. שם ו: ואספת דגנך. ברכות לה לח (שם ג פסחים ל תענית סז): ונתתי עשב. ברכות מ מג גיטין סב (ברכות ד): ואכלת ושבעת. יומא עט גיטין סח: השמרו לכם. שביעית לו תענית סו קדושין כא סס): ועבדתם אלהים. יבמות עת סנהדרין קיג (וחרה אף ה'. שביעית שם תענית שם קדושין (שם): ועצר את השמים. תענית ג ו ז ת סנהדרין שם: ואבדתם מהרה. ברכות טו תענית ז (ברכות ג): ושמתם את דברי. ברכות יג קדושין ל מנחות לו (ברכות ד קדושין סא):

בעה"ט בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר. לומר שאין נענין על המטר אא"כ יכוונו להתפלל בכל לב: בעתו. בגי' בלילות: לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם. ז' ממ"ין בס"ת וכנגדם פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי ז' יודי"ן בס"ת לומר כל המודה בע"ג ככופר ביו"ד הדברות שניתנו למ"ם יום וכן ז' ממי"ן כי ז' ממי"ן כתובים בע"ג פס לכם ולא ידכרו וכו':

רמבן

וכן המדה בעני ובעשיר תאיר עיני שניהם ה'. ומפני שאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה וראוי שיאמר ולמטר השמים תשתה מים כאשר ה' אלהיך ידרוש יהיה מדרש רבותינו נרמז בכתוב והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורש אותה דורש לכל הארצות. תמיד עיני ה' אלהיך בה לראות מה היא צריכה לחדש בה גזרות עתים לטובה ועתים לרעה כו' כדאיתא במסכת ר"ה ויש בו סוד עמוק כי הארץ הזאת נדרשת בכל והיא הכל וכל הארצות מתפרנסות ממנה באמת:

(יג) **בכל** לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזכיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד ואזהרה לצבור לשון רש"י מספרי. ובאור הענין כי השם לא יעשה הנסים תמיד לתת מטר הארץ בכל עת יורה ומלקוש ולהוסיף דגן ותירוש ויצהר ולהרבות גם העשב בשדה לבהמה או שיעצור השמים וייבשו רק על מעשה רוב העם אבל היחיד הוא בזכותו יחיה והוא בעונו ימות. והנה אמר כי בעשותם כל המצות מאהבה שלמה יעשה עמהם את כל הנסים האלה לטובה ואמר כי בעבדם ע"ג יעשה עמהם אות רעה ודע כי הנסים לא יעשה לטובה או לרעה רק לצדיקים גמורים או לרשעים גמורים אבל הבינונים כדרך מנהגו של עולם יעשה בהם טובה או רעה כדרכם וכעלילותם:

(טו) **ואכלת** ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת שבתוך מעיך ואכלת ושבעת לשון רש"י. ור"א אמר ואכלת ושבעת שב אל דגנך תירושך ויצהרך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך. והנכון בעיני שהוא שב אל הכל ואכלת ושבעת דגן ותירוש ויצהר וגם בני צאן ובקר. ובספרי ואכלת ושבעת כשבהמתך אוכלת ושובעת עובדת האדמה וכן הוא אומר ורב תבואות בכח שור ד"א מן תולדות אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר וגו' והוא הנכון:

(יח) **ושמתם** את דברי אלה. אף לאחר שתגלו היו מצויינין במצות הניחו תפלין עשו מזוזה כדי שלא יהו עליכם חדשים כשתחזרו וכן

ספורנו

דעו זה כי אמנם: (יג) אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם בעתו. באופן שתתפרנסו שלא בצער ותוכלו לעבדו ואם לאו לא יתן מטר כלל ולא יהיה לכם מזון להיות בה: (יז) ואבדתם מהרה. ברעב הרע מן החרב לפיכך השמרו לכם: (יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם. להתבונן בם: ועל נפשכם. לקיימם ברצון:
ולמדתם

לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם
אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ
ג' וכ"ב לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ יט וְלִמַּדְתֶּם
אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם
בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ
בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃
ל' מ"ל בתורה כ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ
וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ כא לְמַעַן יִרְבּוּ
יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת
ל' וחד כימי שמים ואינון ז' זוגין לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃
ס מפטיר כב כִּי אִם־שָׁמֹר
תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת
כ' דמיחדין אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשֹׂתָהּ
לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
ד' לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ׃
ג' כג וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם
ג' הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם
ח' ר"פ גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם׃ כד כָּל־
ה' חסר הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם
ס' בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן
מִן־הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד הַיָּם

וְעַל נַפְשְׁכוֹן וְתִקְטְרוּן יָתְהוֹן
לְאָת עַל יֶדְכוֹן וִיהוֹן לִתְפִלִּין
בֵּין עֵינֵיכוֹן׃ יט וְתַלְפוּן
יָתְהוֹן יָת בְּנֵיכוֹן לְמַלָּלָא
בְּהוֹן בְּמִתְבָךְ בְּבֵיתָךְ
וּבִמְהָכָךְ בְּאוֹרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ
וּבִמְקִימָךְ׃ כ וְתִכְתְּבִנּוּן עַל
מְזוּזִין וְתִקְבְּעִנּוּן בְּסִפֵּי
בֵיתָךְ וּבְתַרְעָךְ׃ כא בְּדִיל
דְּיִסְגּוּן יוֹמֵיכוֹן וְיוֹמֵי בְנֵיכוֹן
עַל אַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן
לְמִתַּן לְהוֹן כְּיוֹמֵי שְׁמַיָּא עַל
אַרְעָא׃ כב אֲרֵי אִם מִטַּר
תִּטְּרוּן יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא
הָדָא דַּאֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן
לְמֶעְבְּדַהּ לְמִרְחַם יָת יְיָ
אֱלָהֲכוֹן לִמְהַךְ בְּכָל אוֹרְחָן
דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְאִתְקָרָבָא
לְדַחַלְתֵּיהּ׃ כג וִיתָרֵיךְ יְיָ יָת
כָּל עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן
קֳדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן עַמְמִין
רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנְּכוֹן׃
כד כָּל אַתְרָא דְּתִדְרוֹךְ
פַּרְסַת רִגְלְכוֹן בֵּיהּ דִּלְכוֹן
יְהֵי מִן מַדְבְּרָא וְלִבְנָן מִן
נַהֲרָא נְהַר פְּרָת וְעַד יַמָּא

על לבבכם: (יח) לטוטפת. מפורש ואם תשימון על לב לא תאבדון מעל הארץ רק תאריכו ימים כימי השמים על הארץ: (כב) כי אם שמור תשמרון. הטעם זה שאמרתי לכם שתאבדון מהרה מעל הארץ הטובה דעו כי לא תכנסו שם בתחלה ולא תנצחו אם לא תשמרו מצות ה': לאהבה. בלב: ללכת בכל דרכיו. שלא ישנה ולא יהפוך: לדבקה בו. בסוף והוא סוד גדול:

כימי השמים ל' וחד כימי שמים. ואינון ז' זוגין דשמים וחדא מלה חד לא נסיב ה"א וחד נסיב ה"א ולית דכוותא וסימן במסרה רבתא: מצוה אתכם י"א וסימן במסרה רבתא: מלפניכם ג' וסימן והוריש ה' את כל הגוים האלה. וה' אלהיכם הוא יהדפם. ידע תדע כי לא יוסיף ה' מפניכם תניינא דפסוק: תדרך. ה' חסר וסימן כל המקום אשר תדרך. ואתה על במותימו תדרך. כל המקום אשר תדרך. אתה תדרך זית:

תולדות אהרן

על לבבכם. ברכות טו: וקשרתם. שם יד: לטטפת. זבחים לז: ולמדתם אותם. ברכות טו קדושין כט ל בתרא כא (ברכות ד ו קדושין סא ערובין כה): לדבר בם. ברכות י"ג: וכתבתם. שם יד שבת לב מנחות מד: על מזוזות. מנחות לד: למען ירבו ימיכם. ברכות ח יז שבת לב קמ יומא יא קדושין לד בתרא קי חולין קלה (ברכות ג כ קדושין כא): אשר נשבע. סנהדרין צ: כימי השמים. שם לט עקידה ש' טו: לאהבה את ה'. כתובות קיא:

ספורנו

(יט) ולמדתם אותם את בניכם. הרגילו את בניכם במצות: לדבר בם בשבתך. כדי שתדברו בה תמיד: (כב) כי אם שמור תשמרון וגו' לאהבה. שיהיה עסקכם בתור' כדי להכיר חסדי האל ית' אשר מזה המשך האהבה: וללכת בכל דרכיו. להתנהג באותם הדרכים אשר הוא מנהיג בם את עולמו והם צדקה ומשפט: ולדבקה בו. שיהיו כל מעשיכם מכוונים לעשות רצונו כאמרו בכל דרכיך דעהו: (כג) והוריש. יתן לכם

(יח) ושמתם את דברי. (ספרי) אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר (ירמיה לא) הציבי לך ציונים: (יט) לדבר בם. (ספרי) משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מסיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאלו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו': (כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם. (שם) לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה: (כב) שמור תשמרון. אזהרות שמירות הרבה להזהר בתלמודו שלא ישתכח: ללכת בכל דרכיו. הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו. אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ובחכמים ומעלה אני עליך כאלו נדבקת בו: (כג) והוריש ה'. (שם) עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: ועצומים מכם. אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח הוא שמשבח את האמוריים לומר

בעל הטורים

וכתבתם על מזוזות ביתך וסמיך ליה למען ירבו שע"י המזוזות לא יבא המשחית אל בתיכם. וסמיך ליה אם שמור תשמרון. על שם ה"ש ה"ל על יד ימינך: על הארץ. ט' פעמים על הארץ בזה הספר כנגד ט' שבטים שנטלו חלק מעבר לירדן: כי אם שמר. בגי' תורה: כל המקום אשר תדרך. וביהושע כל מקום אשר הי"א. שבי"א שבטים לא הוריש יהושע:

רמבן

הוא אומר הציבי לך ציונים לשון רש"י. וכבר כתבתי פי' הענין כי המצות האלה חובת הגוף הם ודינם בכל מקום כמו בארץ אבל יש בו במדרש הזה סוד עמוק וכבר רמזתי ממנו. והנה החזיר במצות האלה תפילין דברי תורה ומזוזה כאן פעם שנית לרמוז בהיקש הזה שנהיה חייבים בהם לאחר הגלות בחוצה לארץ ומהם נלמוד לכל המצות שהן חובת הגוף שחיובן בכל מקום ושנהיה פטורין בחוצה לארץ מחובת הקרקע כגון תרומה ומעשרות כך הוא נדרש בספרי. וכוונת המדרש מפני שסמך ושמתם אל ואבדתם. אבל עיקר הכתוב בארץ דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה או יאמר למען ירבו ימיכם שתשבו ותאריכו ימים בה לעולם. ויתכן בדרך הפשט שבא להוסיף בכאן לדבר בם כי שם צוה ודברת אתה בם בשבתך בביתך וכאן אמר שנלמד אותם את בנינו עד שידברו בם הבנים בכל שעה וכן הוסיף בכאן ולמדתם אותם כי ושננתם שיספר להם המצות וכאן עד שילמדו אותם וידעום ויבינו אותם וטעמיהם לדבר עמך בם בכל העתים וכן הוסיף כאן כימי השמים על הארץ שהוא לדור דורים. או הם השמים והארץ הראשונים וימי עולם והמשכיל יבין:

(כב) **ולדבקה** בו. אמר ר"א בסוף והוא סוד גדול ואין הסוד מטעם המקום הזה אולי יאמר לאהבה את ה' ללכת בכל דרכיו עד שתהיו ראוים לדבקה בו בסוף ונאמר ביהושע ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשבעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם בה' אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה אם כן היא אזהרה מאזהרות ע"ג שלא תפרד מחשבתו מן השם אל אלהים אחרים שלא יחשוב שיהיה בע"ג שום עיקר אלא הכל אפס ואין והנה זה כמו שאמר עוד ואותו תעבודו ובו תדבקון והכוונה להזהיר שלא יעבוד השם זולתו אלא לה' לבדו יעבוד בלבו ובמעשיו. ויתכן שתכלול הדביקה לומר שתהיה זוכר השם ואהבתו תמיד לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו ולבו איננו עמהם אבל הוא לפני ה' ויתכן באנשי המעלה הזאת שתהיה נפשם צרורה בצרור החיים כי הם בעצמם מעון לשכינה כאשר רמז בעל ספר הכוזרי וכבר הזכרתי מזה בפרשת העריות. ומה שאמר יהושע כאשר עשיתם עד היום כי בהיותם במדבר וענן ה' עליהם והמן יורד מן השמים והשליו עולה והבאר לפניהם תמיד וכל מעשיהם בידי שמים בדברים נסיים הנה מחשבתם ומעשיהם עם השם תמיד ולכן יזהירם יהושע שגם עתה בארץ בהסתלק מהם המעשים הנפלאים ההם תהיה מחשבתם בהם תמיד לדבקה בשם הנכבד ולא תפרד כוונתם מן השם:

(כד) **כל** המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר וגו'. על דעת רבותינו הנה הם שתי הבטחות שכל מקום אשר ירצו לכבוש בארץ שנער וארץ אשור וזולתם יהיה שלהם והמצות כולן נוהגות בהם כי הכל ארץ ישראל ומן המדבר והלבנון ועד הים האחרון יהיה גבולכם שאתם חייבים לכבשו ולאבד משם העמים כמו שאמר כאן וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ולעקור ע"ג ומשמשיה כמו שהזכיר למעלה והבטיח כי לא יתיצב איש בפניכם בין בארץ הנזכרת בין בכל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו ומכאן יצא לרבותינו המחלוקת בסוריא שקורין אותה כיבוש יחיד והטעם כי דוד כבש אותה ברצון נפשו שלא באורים ותומים ולא נמלך בסנהדרין כי היה חייב להוריש כל שבעת הגוים בתחלה

רשי

לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים משאר האומות והם גבורים מכם: (כה) לא יתיצב איש וגו'. (ספרי) אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפילו כעוג מלך הבשן: פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד. לשון בעיתת פתאום: מורא. לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם. והיכן דבר (שמות כג) את אימתי אשלח לפניך וגו':

ג׳ כנוסגא
ג׳
כ׳ ומ״ל

הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם׃ כה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ ססס

קי"א, אי"ק, יעל"א סימן

תולדות אהרן לא יתיצב איש. עקדה ש' עו:

מַעַרְבָאָה יְהֵי תְּחוּמְכוֹן׃ כה לָא יִתְעַתַּד אֱנַשׁ קֳדָמֵיכוֹן דַּחֲלַתְכוֹן וְאֵימַתְכוֹן יִתֵּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא דְּתִדְרְכוּן בַּהּ כְּמָא דְּמַלִּיל לְכוֹן׃ ססס

על שהל ונתן הדרך: פחדכם ג' וסימן לא יתיצב איש בפניכם. גם אני באידכם. בבא כשאה פחדכם:

בעל הטורים

ומוראכם ב'. ומוראכם יתן ה' אלהיכם. ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ. מלמד כשנכנסו ישראל היה מוראם אף על כל חית הארץ כדכתיב והשבתי חיה רעה מן הארץ וכענין שנאמר לימות המשיח ונער קטן נוהג בם:

רמבן

בתחלה ואחרי כן אם ירצה ילך אל ארץ אחרת כאשר הבטיח השם בכאן ומפני שלא נעשה הכבוש ההוא במצות התורה אמרו מקצתם לא שמיה כבוש ודינו במצות כדין חוצה לארץ וכך היא שנויה בספרי ומקצתם יאמרו בתלמוד דשמיה כבוש כי אע"פ שלא נעשה כסדר כיון שהלך שם וכבשו נתקיים בו לכם יהיה וארץ ישראל היא:

ספורנו

לכם מקום להתפרנס בו שלא בצער למען תוכלו לעשות רצונו: (כה) לא יתיצב איש בפניכם. אפילו בחוצה לארץ:

כלי יקר

פרשת עקב

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה. פירש"י אם המצות הקלות שבני אדם דשים בעקביהם תשמעון לא רצה לפרש עקב זה מלשון עקב אשר שמע אברהם בקולי לפי שקשה לו הלא בפסוק הקודם נאמר ושמרת את החקים ואת המשפטים ולמה הזכיר כאן משפטים בלא חקים. אלא ודאי שלשון עקב כולל החקים ורמוזים בלשון עקב לפי שהשטן מונה עליהם מצד שאין טעמם נודע ובסבה זו בני אדם נוהגין קלות בהם ודשים אותם בעקב וז"ש אם המצות קלות כו' וע"כ הזכירם בלשון עקב ולא בלשון חקים לומר לך שהחקים שהזהרתיך עליהם למעלה אולי מצד שבני אדם דשין אותם בעקביהם לא תהיה זהיר וזריז בהם כמו במשפטים ודינין שתועלתם גלוי וידוע לך ע"כ אני אומר שאם גם החקים הרמוזים בעקב אף על פי שבני אדם דשים אותם בעקביהם מכל מקום תהיה זהיר בהם כמו במשפטים. ואת הוא לשון עם כמשפטו בהרבה מקומות שלשון את משמע כמו עם וכאילו אמר שתשמעון החקים עם המשפטים וב' חלקי מצות אלו יהיו שוים בעיניך לכל דבר כי כמו שאתה נזהר במשפטים כך תהיה נזהר בחקים ולאידך גיסא בדרך שיתבאר בסמוך. וראיה לדברינו ממה שמסיק בילקוט והיה עקב תשמעון זהו שנאמר למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני אמר דוד אין אני מתירא מן החמורות מפני שהן חמורות אבל אני מתירא מן הקלות שמא עברתי עליהם ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה לכך נאמר והיה עקב תשמעון אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. מה רב טובך זה מתן שכרן של מצות קלות עכ"ל. חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי שאמר הקדוש ברוך הוא הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה ואיך אמר דוד ואתה אמרת כו'. ואיך סמך בעל המדרש זה דבריו לפסוק והיה עקב תשמעון. ומאי משמע שפסוק רב טובך מדבר בשכרן של מצות קלות. אלא ודאי שקשה לו והיה עקב תשמעון את המשפטים למה לא זכר גם החקים ועוד אם מלת עקב תרמוז אל המצות קלות הול"ל ואת המשפטים כי מלת את אינו מקושר למעלה אלא ודאי עקב היינו החקים והם המצות שהם קלות בעיני ההמון עם ומלת את הוא כמו עם והיינו הך שאמר הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה מדתלי החקים במשפטים באמרו שתשמעון החקים עם המשפטים שוה ודומה להם. וע"ז דרש פסוק מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת להוסים בך נגד בני אדם ר"ל המקיים החקים זהו דבר שהוא נגד בני אדם שהוא מתנגד אל רוב בני אדם כי כרוצים כן מונין עליהם והמקיים ודאי אינו מצפה כ"א לשכר עה"ב כי בעולם הזה אין תועלת שלהם נגלה כמו שנגלה לכל תועלת המשפטים והמקיימם חוסה בו ית' שלא יקפח שכרו לכך נאמר פעלת לחוסים בך נגד בני אדם שהם חוסים בך בדבר שהוא מתנגד לבני אדם המונין עליהם וע"ז מביא גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב ונזהר הוא לשון זוהר ובהירות כי על ידי שמירת החקים הרמוזים בעקב המשכילים יזהירו כזוהר הרקיע לעולם הבא. ז"ש כאן ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגומר מסיק בילקוט שישמור לך שכרך לעה"ב. וזהו שאמרנו שמה שאמר להשוות חקים למשפטים הוא לב' פנים הא' הוא שכבר אמרנו על הזריזות לומר כשם שאתה מזורז בעשיית המשפטים מצד שבעיניך אתה רואה התועלת כך תהיה נזהר גם בחקים הרמוזות בעקב ולאידך גיסא כשם שהחקים מאחר שאין תועלתם מורגש לך ודאי אתה מקיימם לשם שמים לא לשם הנאתך כי אין ההנאה מורגשת לך לשעה כך המשפטים לא תקיים בעבור הנאתך כ"א בעבור שמצות ה' עליך כמ"ש מכל אורח רע כלאתי רגלי למען אשמור חקיך ממשפטיך לא סרתי כי אתה הורתני כשם שהחקים שאני מקיים ודאי אין כוונתי כ"א למען אשמור חקיך חקים שחקקת לי כך ממשפטיך לא סרתי לא בעבור תועלתי המורגש כ"א בעבור שאתה הורתני ועל דרך אמרם ז"ל אל יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר חזיר כו'. וז"ש בסוף פרשת ואתחנן ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם פירש"י בהיום משלם לו גמולו הטוב כדי לטורדו מן העולם הבא וקשה אם הרשע מקיים איזו מצוה למה קראו שונאו בשעת קיום המצוה. אלא ודאי לפי שהרשע אפילו בשעה שהוא מקיים איזו מצוה מן המושכלות אינו עושה כ"א בעבור הנאתו המורגשת לשעה ע"כ דינו במאי דפסק אנפשיה לקבל שכרו בעולם הזה אבל אתם לא תעשון כן לה' אלהיכם אלא ושמרת וגומר אשר אנכי מצוך ר"ל בעבור שאנכי צויתיך השמרם ולא בעבור הנאתך ואז ממילא יהיו המשפטים והחקים שוים בעיניך וע"ד הסיקש אמר והיה עקב תשמעון את המשפטים ואז ראוי שיהיה הקרן שמור לך לעולם הבא ושמר ה' אלהיך לך וגו'. וז"ש בסוף הפרשה כגוים אשר ה' מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם ופסוק זה כולו מיותר כי כבר נאמר כי אבד תאבדון. ועוד למה תלה איבודם באיבוד הגוים אלא ודאי שפסוק זה אינו נקשר כלל עם שלמעלה כי למעלה דבר בע"ג והיה אם שכח אם תשכח וגומר ועל הע"ג אמר כי אבד תאבדון כפל האיבוד לומר שהעובד ע"ג נטרד מן העה"ז ומן העה"ב. ואח"כ אמר שיש איבוד אחר שאינו כ"א מן העוה"ב לבד והוא מי שאינו מקיים העקב המרמז לחקים לפי שאין תועלתם נגלה לשעה ואז מסתמא אפילו מה שמקיים מן המצות אינו מקיים כ"א בעבור הנאת שעה ועליו אמר כגוים אשר ה' מאביד והוא האיבוד האמור למעלה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו מן עה"ב כן תאבדון מן עה"ב ונתן טעם לדבר ואמר עקב לא תשמעון לפי שלא תשמעון המצות הרמוזות בעקב משמע שמי שמקיים מה שרמוז בעקב אוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן שמור לו לעולם הבא לכך נאמר כאן ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וזה פירוש יקר:

ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגומר. במלת לך רצה לתרץ מה שנאמר אשר נשבע ה' לאבותיך והלא השבועה לא היתה על תנאי ואף אם לא יהיו זוכים וכי בעבור זה לא יקיים ה' את השבועה אלא שאם לא תזכה אז ישמור ה' את השבועה אבל לא לך כ"א לדור אחר או כדרך שאמר למשה ואעשה אותך לגוי גדול ואם תזכה ישמור לך הבטחתו לדור זה. ומה שנאמר לך כמדבר ליחיד אף על פי שהתחיל כמדבר לרבים מכל מקום הזכיר לך לרמוז גם על שכר עה"ב ששם עושין מדור לכל צדיק בפני עצמו. ואמר ברוך תהיה מכל העמים ברבותי דרש כי כל העמים יברכוך כו' על דרך מלאך רע יענה אמן. והקשה מהרי"א ע"ז ואמר מה יתרון לישראל בזה והוסיף אני לפי שארץ ישראל עיני ה' דורש אותה תחלה וע"י אותה דרישה הוא דורש כל שאר ארצות כי כל הארצות מתמצית א"י שותים ע"כ בהכנת יברכו כל העמים את ישראל כי בשלומם יהיה שלום גם להם וכמ"ש הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו ולפיכך ואכלת את כל העמים כי משלך יתנו לך ודוקא אשר ה' אלהיך נותן לך המסורים תחת ידך כמ"ש כי לחמנו הם ולא אותן שאינן מסורין בידך כי גזל הגוי אסור:

כל המצוה אשר אנכי מצוך וגומר. התחיל בלשון יחיד וסיים בלשון רבים למען תחיון ורביתם לפי שצדיק יסוד עולם ואפילו יחיד שעשה מצוה אחת אשרי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות כו' וכן יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כולו לכך אמר אשר אנכי מצוך ליחיד תשמרון לעשות למען תחיון כי שמירת היחיד דומה כאלו רבים שמרו המצות ויגיע התועלת לכולם ונקט המצוה

בלשון

בלבון יחיד לומר לך שאפילו שמירת מצוה אחת כתקונה גורמת למען תחיון כדעת ר"י בסנהדרין שדרש פסוק ופערה פיה לבלי חק למי שלא שמר אפילו חק א' הא אם שמר אפילו חק א' ניצול מגיהנם לפי שמצוה גוררת מצוה כמבואר בפרשת שלח לך. ומ"ש למען ענותך לנסתך וגומר הוא לשון הרמת נס מלשון נסה עלינו אור פניך ה' כאלו הושם לבבך על נס גבוה והושיבו בפתח עינים שהכל צופים בו כך רצה לדעת את אשר בלבבך לכל גויי הארץ כי לדעת מלשון למען דעת כל עמי הארץ ורצה להודיעם בין התשמור מצותיו או לא כי ממ"נ אם תשמור מצותיו ויתן ה' לך הצלחה ביתר שאת על כל העמים יהיה להם מקום ללון ולומר למה לא עשה כן לכל גוי ישמעאל ועשו יוצאי ירך אברהם ישיב להם הקב"ה כי מי גוי אשר יעמוד בנסיון כמוהם כי הלכו אחרי ה' בארץ לא זרועה וכן להפך אם ח"ו יהיו חוטאים ויפלא ה' בהם את המארה יאמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וישיב להם לפי שלא היו שלמים עם ה' וזהו שנאמר לנסתך וכן האלהים נסה את אברהם מבואר בדרך זה. והעד ע"ז מ"ש כאן התשמור מצותיו אם לא משמע שהנסיון הוא להראות לכל העמים את אשר בלבבו אם ישמור מצותיו או לא:

שמלתך לא בלתה מעליך וגו'. עליך לא נאמר אלא מעליך י"א שקאי על הזיעה המצוי' בהולכי דרכים והזיעה מבלה את הבגדים לכך נאמר מעליך מן הדבר אשר עליך וע"כ סמך להם ורגלך לא בצקה כי הדרך סיבה לשניהם. ורש"י פי' שענני כבוד היו שפים בכסותם ובלי ספק שבמקום שהיו שם ענני כבוד אשר כבוד ה' בתוכם נדחו כל המזיקים כי אינן מצוין במחיצת השכינה ע"כ אמר שלא קבלו נזק בבגדיהם ורגליהם על דרך שאמרו רז"ל מסכת ברכות הני מאני דרבנן דבלו מהופית דידהו. הני כרעי דמנקפן מנייהו:

ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם. רז"ל דרשו ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה אלו ת"ח שעוסקים בבנינו של עולם והם מחדדים זה את זה כברזל ומה ראו על ככה לדרוש פסוק זה על לומדי תורה במקום שיש לפרשו כפשוטו. ונראה שקשה להם כי פסוק זה מתחיל בעניני אכילת לחם ואח"כ אמר ואכלת ושבעת ואיך נתן ריוח בין הדבקים והפסיק בברזל אלא ודאי שהכל מדבר מהנהגת לומדי תורה כי כך דרכה של תורה פת במלח תאכל והביאור הוא שארץ זו לא בעבור מסכנת ודלות תאכל בה לחם כמות שהיא שהרי לא תחסר כל בה אלא לפי שהיא ארץ אשר אבניה בוניה ברזל מחדדים זה לזה בהלכה וכל כך יהיה להם חשק בתורה עד שלא ידרשו איזו מקומן של זבחים הרוג לאן ושחוט בקר אלא יסתפקו בלחם לבד ואל תאמר שבעבור זה יותש כחם אלא על"פ יהיו חזקים כברזל כי התורה תוסיף את כחה להם ומ"ש אבניה בוניה אין צורך לזה כי מדרך הכתוב לכנות אנשי השם באבנים כמו אבן מאסו הבונים כי אבני נזר המה אבן הראשה וכן רבים ועליהם אמר ואכלת ושבעת כי הצדיק אוכל לשובע נפשו אם מעט ואם הרבה יאכל וכן מ"ש ומהרריה היינו מן אנשי השם שנקראו בשם הרים שנאמר שמעו הרים את ריב ה' מהם תחצוב נחושת כי נשיכתן נשיכת נחש והלשון נופל על הלשון. ובסמוך הזהיר על המותרות ואמר פן תאכל ושבעת והל"ל פן תאכל ותשבע אלא שר"ל פן תדרוש אחר המותרות ותאכל אחר שכבר שבעת ובתים טובים תבנה אף על פי שכבר ישבת שיש לך כבר דירה כדי צרכך ולא תסתפק במוכרחות ותבנה עוד ללא צורך. ועל זה הדרך נוכל לומר שגם בפסוק זה הזכיר האכילה והבתים שאמר ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם היינו הסיפוק ההכרחי כאכילה כאמור ארץ אשר אבניה היינו בוניה ברזל כי הבונה כדי צרכו הוא הבנין החזק כברזל אשר מתקיים לעד לא כן הבונים חרבות למו כי מבנין המותרי ודאי להרבה יהיה ושמם מאין יושב כדרך רוב אגרות של שרים שמקויים בהם ושאיה יוכת שער ד"א מסכנת לשון אוצרות מלשון ויבן ערי מסכנות לפרעה שלא יצטרכו לעשות אוצרות תבואה בארץ מפני יראת זלעפות רעב או מלחמה כי בעשותם רצון האל יתברך נכון לבם בטוח בה' שומרם ומצילם. וי"א לפי שמדרך העני לאכול פת כמות שהוא אבל העשיר אינו אוכלו בלא לפתן על כן אמר שלחם של א"י יהיה כל כך נקי וכשלג ילבין שאפילו העשיר יאכלנו כמות שהוא בלא לפתן לכך נאמר לא במסכנת תאכל בה לחם. ומ"ש וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה רמז לז"פ ארץ שהזכיר כי הם מקור הברכות כאמרו רז"ל אין נותנים כוס של ברכה כ"א לטוב עין שנאמר טוב עין הוא יבורך קרי ביה יברך ותוספת וי"ו רמז למקור הברכות כי הנותן פרוסה לעני מתברך בשש ברכות כו' וחסרון וי"ו של עפרון שהיה רע עין יוכיח על כן דוקא טוב עין יברך ויבורך בתוספת וי"ו בששה ברכות הנזכרות בז"פ ארץ שהזכיר כאן על כן נאמר וברכת וגו' על הארץ והוא רמז נכון:

ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן. פירש"י והלא בהר ההר מת כו' יש בענין זה כמה ספקות. א' הוא אם הכוונה להודיענו שחזרו לאחוריהם מהר ההר למוסרה הול"ל שנסעו מהר ההר לקדש כו' עד מוסרה ולמה משמיט כל המסעות ולא זכר כ"א זה שנסעו מבארות בני יעקן מוסרה. ב' למה נאמר כאן בארות בני יעקן ובפ' מסעי לא הזכיר לשון בארות. ג' כאן מביא שחזרו לאחוריהם ח' מסעות ובפרשת חקת פירש רש"י שחזרו ז' מסעות והאמת כן שכשתמנה אותם לא תמצא רק ז' מסעות. ד' שם מת אהרן פירש"י שעשו שם הספד למה דווקא שם במוסרה ולא קודם לכן. ה' מה ת"ל ויכהן אלעזר בנו תחתיו כי זה אינו מענין התוכחה. ו' משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים למה פרש חנייה זו שבישבתה יותר מכל שאר חניות ולמה הזכיר כאן נחלי מים ולא הזכיר זה בפרשת מסעי. ז' מ"ש בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי הבדלה זו היתה בתחלת מ' ומה ענינה לכאן. ח' מ"ש ולברך בשמו עד היום הזה על איזה יום הוא מראה באצבע לומר כי הוא זה אשר עליו אמר עד היום הזה וכי מכאן והלאה לא הובדלו. ט' מה שפירש"י בני לוי החזירום מנ"ל לרש"י לומר כן ואם הוא קבלה נקבל. י' מה שפירש"י ללמדך שקשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחות והלא כל פרשה זו מדברת מלוחות שניות ומ"ש אשר שברת לא לשבוה זה נסמכה מיתת אהרן. י"א מה שפירש"י שקשה יום זה שרצו לפרוש ממנו כיום זה שעשו בו העגל מאן דכר שמיה כי לא הוזכר בכל הפרשה. ועתה הט אזנך ושמע והנני מבאר כל זה בהצעה קטנה אשר כבר זכרנו פרשת חקת שבמיתת מרים חסרו המים כי כל צדיק דומה למעין המתגבר כדאיתא בפרק שנו חכמים ומי שאינו מספידו כראוי אינו מרגיש בהעדר מקור מים חיים ע"כ דין הוא שיכזבו מימיו וכך קרה להם במיתת מרים שנאמר ותמת שם מרים ותקבר שם כי שם תהא קבורתה מיד ונשכחה היכף כמת מלב ולא נאמר בה ויבכו אותה זה ראיה שלא הספידוה על כן חסרו המים. כמו עתה בפטירת אהרן היו יראים מחסרון המים שלא יקרה להם כאשר קרה בפטירת מרים. ועוד יעלה על ראשם מורא של מלך ערד ומיראה הוצרכו לחזור לאחוריהם ובתוך החזרה זו היה ג"כ מורא מים עליהם פן יחסר מהם הבאר ע"כ עשו חנייה בכ"מ שמצאו שם מים אף על פי שבהליכה לא עשו חנייה במקומות המים לפי שהיה המסע קצר מכל מקום בחזירה עשו חנייה שם כי החזרה היתה אחרי מות אהרן. והנה בין מוסרה ובין בני יעקן היה מקום אחד שנקרא בארות לפי שהיו שם בארות הרבה ולא היה רחוק מן בני יעקן עד שהיו אנשי בני יעקן שותים מן אותן הבארות וע"כ נקרא המקום בארות בני יעקן ר"ל בארות של בני יעקן וזה ראיה שהיה בארות סמוך לבני יעקן והיה המסע קצר לעשות שם חנייה לפיכך כשהלכו לפנים ולא לאחור הלכו בפעם אחת ממוסרה לבני יעקן ולא עשו חניה בבארות כי היה המסע קצר מלעשות שם חניה ואז לא היה מורא מים לנגד עיניהם אבל כשחזרו לאחוריהם אחרי מות אהרן מיראת מלך ערד עשו חנייה גם בבארות כי היו יראים אולי פתאום יפסק הבאר כדרך שפסק במיתת מרים ע"כ מנה ח' מסעות בחזרה אבל בהליכה לא היו כי אם ז'. וע"כ לא מנה בחזרה לאחור כ"א ויסעו מבארות בני יעקן מוסרה כי לא בא להודיע כ"א דבר חידוש זה שעשו חניה בבארות מה שלא עשו בהליכה. וכאשר באו למוסרה מקום שלא היה בו מים כל צרכם והיו יראים מן חסרון הבאר הלכו והספידו את אהרן כאלו שם מת כי אמרו שבזכות ההספד ינצלו מן חסרון הבאר ובזה חטאו שלא נתנו אל לבם להספידו קודם לכן לפי שבטחו במקום בארות ויטבתה ארץ נחלי מים שהיה לפניהם. והכתוב אומר ויכהן אלעזר בנו תחתיו שלא היה להם ליראה מן חסרון המים בעבור פטירת הצדיק כי כל המעמיד בן צדיק כאלו לא מת ואף על פי שמת אהרן מכל מקום זכות בנו קיים להציל מן חסרון המים. ומכלל תוכחותיו שעדיין עמדו במרדם והיו מחוסרי אמנה ועשו גם אחר זה חניה ביטבתה לפי שהיתה ארץ נחלי מים משמע שלולא זה לא היו עושים חנייה. ומ"ש שהלוים החזירום כו' ראייתו ממ"ש בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי ודאי זה נאמר על זמן עשיית העגל ומהו שאמר עד היום הזה אלא כך פירושו אף על פי שבמעשה העגל נבחרו הלוים וזכותם שמור לדורי דורות מכל מקום לא היה צורך באותו זכות כ"א עד היום הזה ולא עד בכלל לפי שביום הזה עשו מעשה טוב שאף אם לא היו נבחרים לעבודת ה' מאז ומקדם היה מן הראוי שיבחרו מן יום זה והלאה והיינו מה שהחזירום לאחור מן אותו דרך עקלתון שהלכו בו. ומדאנו רואין שהשוה השכר של הלוים על מה שעשו עכשיו אל מה שעשו בזמן העגל ש"מ שהוקשה יום זה שנתנו ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו העגל. וכן מה שפירש שקשה מיתתן של צדיקים כשבירת הלוחות מבואר ע"ז האופן כי מדקאמר ויכהן אלעזר בנו תחתיו וסמך זה לפרשה זו המדברת מלוחות שניות ש"מ שקם אלעזר בנו תחתיו כמו הלוחות שניות שקמו תחת הראשונים שנשברו וממילא נשמע שפטירת אהרן דומה לשבירת הלוחות כי ידיעת הספרים אחד. ובא להאשימם בתוכחותיו על שחזרו לאחוריהם מיראה מפני מלך ערד והיה להם לבטוח שזכותו של אהרן ילחם להם גם במותו כדרך שמצינו שהארון שבו היו שברי לוחות היה יוצא ובא עמהם למלחמה כך הצדיק הנפטר הדומה לשברי לוחות וזכותו יעמוד להם גם במותו שכן משה לא נענה עד שאמר זכור לעבדיך לאברהם וגו' ולהצעה זו כל סיפור זה הוא תוכחות עלי עון וכל הענין מקושר מראשו לסופו:

ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. רז"ל אמרו וכי היראה מילתא זוטרתי היא אין לגבי משה זוטרתי היא ומקשים כלן וכי בשביל זה אמר לכל ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. ויש מתרצים לגבי משה היינו כשהיו ישראל אצל משה שהיה מדריכם במדת היראה אז זוטרתי היא. והנני אומר שזהו כוונת הפסוק שאמר ועתה ישראל מהו ועתה. אלא לפי שנאמר אחר כך וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר ה' אלהיכם וגו' וכל הספור עד עיניכם הרואות את כל מעשה ה' וגומר כך ביאורו אלו בקשתי היראה מן בניכם אשר יקומו מאחריכם אשר לא ראו כל הנוראות אשר עשה ה' למען תהי יראתי על פניהם אז ודאי הייתי שואל דבר גדול כי ודאי קשה להכניס את האדם בעול היראה כי רב הוא. אמנם ועתה ר"ל הדור הזה אתם ראו כי בעיניכם ראיתם כל הנוראות אשר עשה האלהים כדי שייראו מלפניו וכבר אתם מורגלים במדת היראה לפיכך ועתה כאשר הוא שם שאלה קטנה ה' שואל מעמך וז"ש לגבי משה זה דור המדבר שהיו בזמן משה להם ודאי מילתא זוטרתי היא יראה. ומן היראה יבא למדרגת האהבה ז"ש ולאהבה אותו ומסיים לטוב לך היינו קבול שכר כפירש"י והזכירו בסוף לומר שסוף השכר לבא מעצמו ולא שתהיה תחלת כוונת עבודתך לשם קיבול פרס:

הן לה' אלהיך השמים וגומר. רק באבותיך חשק ה' במלת רק בא למעט השמים ושמי השמים שבכולם לא חשק ה' כ"א באבותיך כדעת חכמי האמת שאמרו גדולים צדיקים ממעשה שמים וארץ והסכימו לומר שכולם נבראו בעבור האדם לא כדעת הרמב"ם שכתב שהאדם עיקר בתחתונים אבל אין לו ערך עם העליונים.

אשגרם

ולסברת הרמב"ם יש מקום לפרש פסוק זה שכל הסיפור נמשך למ"ש ואהבתם את הגר וגומר כי חשק ה' שתדבקו בגרים אע"פ שהם נמוכים מכל מקום ממנו ית' תראו וכן תעשו כי הן לה' אלהיך השמים וגו' ועם גודל רוממותו יתברך מכל מקום רק באבותיך חשק ה' עם היותם נמוכים בערך העליונים הקרובים אל ה'. ועוד נתן מופת שני כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגומר ואף על פי כן עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר ומפסוק זה אר"י כ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו כו' ומפני הקדמות אלו הוציא התולדה שאמר ואהבתם את הגר. אך עדיין יש לדקדק מ"ש רק באבותיך חשק ה' ויבחר בזרעם אחריהם מדעשה בני הלוקות ועוד שהחשק אינו ענין הבחירה כמבואר למעלה סוף פרשת ואתחנן. ש"מ שמלת רק קאי אשלמטה ובא לומר שרק באבותיך לבד חשק ה' בחשק ובאהבה גמורה. אבל לא בכם אלא בחר בזרעם מכל העמים ר"ל בערך העמים אתם נראים טובים כי לשון בחירה שייך אפילו בדבר שאינו טוב מצד עצמו זולת שהוא טוב מזולתו לכך נאמר ויבחר בזרעם אחריהם בכם כי חסרון זה תלוי בכם לפיכך ומלתם את ערלת לבבכם וגומר כדי שתגיעו למדרגת אבותיכם:

ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם המקיימו על רגליו וכי מי שאין לו ממון היגר ברגליו ולא עמדה לו כל חכמתו ושאר המעלות האנושיות.

ונראה שבגנות קנין הממון הוא מדבר כי הוא הפחות שבכל ד' מעלות שמנה הרמב"ם והם החכמה והגבורה והמדות והעושר כי כולם דבוקים באדם והעושר חוץ ממנו כי החכמה מקורה בראש ובמוח ולב והגבורה מקורה בלב כי מי שהוא רך הלבב אינו גבור אבל העושר דבוק ברגלו כי יתרון ארץ בכל הוא והארץ מדרס לרגליו ודין הוא שיהיה הפחות שבכולם ויהיה נתון תחת ממשלת האדם לעשות בממונו מה שירצה. אבל לסוף מוהלפת השיטה שממונו מתגבר עליו אל כל אשר יחפוץ יטנו ועלה מן הארץ משכל מלבו כאשר יקום איש על רעהו כך יקום ממונו עליו ושולט בו ומעבירו על דעתו ועל דעת קונו לכך קראו היקום אשר ברגליהם כי זה העגל נבזה האמור בחבלי בוז ונתן תחת כפות רגליו הוא היקום אשר יקום עליו למשול בו וכאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כך קנין זה מביא את בעליו בסכנות רבות והוא אשר המית את קרח כי בטח בעשרו ונפל לכך קרא לממונו של קרח ועדתו היקום אשר ברגליהם:

והיה אם שמוע תשמעו. פירש"י אם תשמעו בישן תשמעו בחדש כי כך אמרו רז"ל ששכר מצוה מצוה ושמיעה גוררת שמיעה דהיינו מן הישן אל החדש.

ומ"ש בכל לבבכם ובכל נפשכם ולא נאמר ובכל מאדכם לפי מה שפי' רש"י שלכך נאמר בכל מאדך לפי שיש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו מדקאמר יש לך אדם ש"מ שדבר זה בלתי מצוי כ"א באדם אחד או מתי מספר שבטלה דעתם אצל כל אדם אבל לא בציבור כי לא שכיח הדבר שרבים יסכימו על דעת נפסדה זו. ולפי מה שפירש"י בכל מאדך בכל מדה שהוא מודד לך להרע או להטיב הרי פרשה זו מדברת מזמן קבלת השכר והוא עת דודים ואין שייכות הברכה שעל הרעה לכאן כי אינה כפי הזמן אשר הוא עומד בו. ועוד נראה שאין צריך לומר כאן שיעבוד ה' בכל מדה שהוא מודד לו אפילו בזמן קבלת הרעה לפי שדבר זה כבר אמור הוא בפרשה זו שנאמר ואבדתם מהרה מעל הארץ וגומר ושמתם את דברי אלה על לבבכם ר"ל שאפילו בזמן שאתם אובדות יהיו מ"מ יעבדו את ה' על כל פנים וישימו דבריו על לבבם וכן פירש"י וא"כ ענין זה אומר בפירוש לכך לא הוצרך לומר ובכל מאדכם. ונאמרה הפרשה בלשון רבים חוץ מן ואספת דגנך כי כך נאמר ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך שפירשו הראשונים כי עבודת ה' טובה יותר בציבור כמ"ש הן אל כביר לא ימאס אבל האכילה טובה יותר כשכל א' אוכל פתו לבדו ולא ירבה בסעודת מרעים ע"כ נאמר כאן ולעבדו בכל לבבכם וגומר ואספת דגנך כי טוב הוא בזמן שכל א' מאסף דגנו לעצמו וכן כשיושב בביתו לבדו כמ"ש בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך כי כל אלה הדברים אינן שייכים לומר על הכלל:

למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה. במסכת ברכות א"ל ר"י לר' איכא סבי בבבל תמה והכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה משמע אבל בחוצה לארץ לא. אמרו ליה הם מקדימין ומחשיכין לבי כנשתא אמר היינו דאהני להו. וקשה על תירוץ זה כי עדיין הקושיא במקומה עומדת שהרי בפסוק זה אמר סתם על האדמה בלתי שום חלוק ומהיכן למד לומר שפסוק זה מדבר דווקא בזמן שאינן הולכים לבית הכנסת לומר שאז דווקא ח"ל ממועט. ונ"ל ע"ד שארז"ל שעתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבח"ל שיקבעו בא"י כו' ואם כן האדמה שבכל בתי כנסיות של ח"ל זו היא האדמה של א"י שהרי לעתיד יקבע ה' הבתי כנסיות הבנין והקרקע מכל וכל אל א"י וא"כ ודאי האדמה ההיא אדמת קודש היא וחלק מן אדמת א"י והמשכים והמעריב בכל יום לבתי כנסיות דומה כאילו בכל יום עומד על האדמה אשר נשבע ה' לאבותם ומקויים בו יעוד למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם לכם לא נאמר אלא להם פירש"י מכאן לתחיית המתים מן התורה ומה ענין זה לכאן לפי שבזמן ההוא דווקא ילכו הבתי כנסיות שבח"ל לא"י ויכול להיות שזה מוסב על תחלת הפרשה שאמר ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה כפירש"י ומדאמר בכל לבבכם ש"מ שמדבר ברבים מתקבצים לבתי כנסיות להתפלל וע"ז ייעד השכר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה. ומה שתלה הדבר דווקא באקדומי ואחשוכי תמצא מבואר יפה בחבורנו עוללות אפרים בשער התפלה ע"ד הפסוק לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזת פתחי לשכנו תדרשו ובאת שמה ותמצא כל הענין באר היטב:

הפטרת עקב

בישעיה סימן מט

וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי: הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה
עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי
לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ: הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד:
מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ: שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ
וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כַּעֲדִי
תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה: כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ
הֲרִסֻתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ: עוֹד יֹאמְרוּ
בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה: וְאָמַרְתְּ
בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה ׀
וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אֵיפֹה הֵם:
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים אָרִים
נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה: וְהָיוּ
מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־
לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ
קֹוָי: הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט: כִּי־כֹה ׀
אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־
יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ: וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־
מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי
אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב: כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אֵי
זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־

פירוש המלות

עולה. בנה הקטן: אלה. אפילו אם אלה: חקותיך לשון חקיקה: חומתיך. ההרוסות: מהרו. כמו ימהרו: ומחריביך. הפושעים: באו. יבואו: כעדי. תקשיט: חרבותיך ושוממותיך. שאת דואג עליהם: תצרי. תדחק: מבלעיך. משחיתיך: שכליך. שאת שכולה מהם: לי. גם הלאה בעבורי: וגלמודה. יחידה: וסורה. מצד בניה שגלו וסרו ממנה: איפה. מאיפה הם: בחצן. בזרוע או כנף הבגד: אמניך. ל' אומן היונק: היקח. אלה הם דברי האומות: צדיק. שנשבה בצדק ובמשפט: יקח. שאני גבור מכם: עריץ. גבור: ואת. ועם: מוניך. לשון עושק: וכעסיס. יין ענבים הנסחטים: מנושי. ל' חוב: שלחה. גרשה

מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃ מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא׃ אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם׃ אֲדֹנָי יֱהוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר ׀ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים׃ אֲדֹנָי יֱהוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא נְסוּגֹתִי׃ גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת וָרֹק׃ וַאדֹנָי יֱהוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן לֹא נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ׃ קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי נַעַמְדָה יָּחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי׃ הֵן אֲדֹנָי יֱהוִה יַעֲזָר־לִי מִי־הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם׃ מִי בָכֶם יְרֵא יְהוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר ׀ הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃ הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ ׀ בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃ שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי יְהוָה הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם׃ הַבִּיטוּ אֶל־אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה תְּחוֹלֶלְכֶם כִּי־אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ׃ כִּי־נִחַם יְהוָה צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה׃

פירוש המלות

גורשה : קראתי . סובו אלי : קדרות . ל' חושך : למודים . מורגלים : לעות . מל' עת וזמן : בבקר . יום אחר יום : למורטים . המורטים שער לחיו והזקן : כחלמיש . פי' האבן החזק : מצדיקי . שיצדיק דברי : עש . תולעת האוכל בגדים : יבשת . היה לו לבטות :

מאזרי . מפזרי זיקות וניצוצות : אשכם : תאכלם : למעצבה . עצבון : צור . סלע : חצבתם . כורתתם : מקבת . נקיבת הבור : נקרתם . לשון עקירה : תחוללכם . כמו תחולל אתכם : וערבתה . כמו מדבר וערבה :

פרשת ראה

ז' כו רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם
ר"פ בספרא בְּרָכָה וּקְלָלָה׃ כז אֶת־
ה' הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת
י"א יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ כח וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא
תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי
י"א מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי
אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃
ס כט וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
י"ח פסוקים אל על על אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־
שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־
הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִּים וְאֶת־
נ' נתורס הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל׃ ל הֲלֹא־
הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ

כו חֲזוֹ דַּאֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָן י' וּלְוָטִין׃ כז יָת בִּרְכָן אִם תְּקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהָכוֹן דַּאֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין׃ כח וּלְוָטִין אִם לָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהָכוֹן וְתִסְטוּן מִן אוֹרְחָא דַּאֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין לִמְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא דְּלָא יְדַעְתּוּן׃ כט וִיהֵי אֲרֵי יָעֵלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵיל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ וְתִתֵּן יָת מְבָרְכַיָּא עַל טוּרָא דִּגְרִזִּין וְיָת מְלַטְטַיָּא עַל טוּרָא דְּעֵיבָל׃ ל הֲלָא אִינּוּן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אֲחוֹרֵי אוֹרַח מַעֲלָנֵי

רשי

(כו) **ראה** אנכי. ברכה וקללה . האמורות בהר גרזים ובהר עיבל : (כז) את הברכה . על מנת אשר תשמעו : מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו' . הא למדת כל העובד ע"ג הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע"ג ככופר בכל התורה כולה (ספרי) : (כט) ונתתה את הברכה. כתרגומו ית מברכיא את המברכים : על הר גרזים. (סוטה לז) כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' כל הארורים שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואחר כך הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה : (ל) הלא המה. נתן בהם סימן : אחרי . אחר

אבן עזרא

(כו) **ראה** לכל אחד ידבר : (כז) את הברכה אשר תשמעון. כי בשמעכם הנה אתם מבורכים והברכה תוספת טובה והקללה מגרעת והיא מגזרת קלה : (כט) ונתתה את הברכה . בפה כמו ונתן אותם על ראש השעיר : (ל) בעבר הירדן, כנגד המדבר : אחרי דרך מבא השמש . וטעם שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאום

אנכי נתן ז' וסימן במסרה רבתא : מצות ה' אלהיכם . ה' וסי' נמסר בסדר פקודי : אל הארץ . י"ח פסוקים אל על על וסימן נמסר תולדות אהרן ונתתם את הברכה. סוטה לז : הלא המה . פס לב לג (סוטה לג) :

ספורנו

(כו) **ראה** . הביטה וראה שלא יהיה ענינך על אופן בינוני כמו שהוא המנהג בשאר האומות . כי אמנם אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה והם שני הקצוות כי הברכה היא הצלחה יותר מן המספיק ע"ל היותר טוב . והקללה היא מארה מחסרת שלא ישג המספיק ושניהם לפניכם להשיג כפי מה שתבחרו : (כט) ונתתה את הברכה. שברך את שומרי המצות : ואת הקללה . לעוברים עליהם : (ל) הלא המה בעבר הירדן . בתחלת בואכם בארץ כדי לפרסם בתחלת כניסתכם שלא

בעל הטורים

ראה אנכי אמר ל' יחיד . ובסיום ראה אמר לכל א' ואחד . וי"מ ליהושע אמר ראה אנכי והזהירו לברך את ישראל כשיעברו את הירדן . וי"מ לפי שקללות וברכות שבמשנה תורה כולם נאמרו בלשון יחיד . ד"א ראה אנכי ראה עשרת הדברות שפתח באנכי והקיים אותם כי כל המצות כלולות בהם . ד"א ראה אנכי פי' ממני תראו וכן תעשו . ד"א ראה לשון יחיד לפניכם לשון רבים והיינו דאמרינן כיצד סדר המשנה משה שנה לאהרן פרקו ואח"כ נכנסו בניו וכו' כדאיתא בעירובין . ד"א לעיל כתיב לכם וסמיך ליה ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה כלומר איני אומר לכם שתבחרו ברעה . ד"א ראה כי המפיל גורל חבירו מכסה הגורלות והחלקים שלא יברור חבירו חלק היפה . אבל אתה ראה הגורלות והחלקים ובחרת בחיים . וזהו אתה תומיך גורלי שאתה תומך בידי לתתנה על גורל הטוב ולברור אותו : את הברכה . בברכות אמר את לשון רבוי כי לא נפל אחד מכל דברו הטוב . ובקללה לא אמר את א.ת. והקללה . ד"א את הברכה מאל"ף עד תי"ו מאם בחקתי עד קוממיות . והקללה מוא"ו עד ה"א מואם לא תשמע עד ביד משה ולכך אמר והקללה . בקללה אמר אם לא תשמעו ובברכות אמר אשר תשמעו ולא אמר אם בלשון ספק . ואמר אשר מלשון אשרי שנא' אשרי אדם שומע לי : את הברכה אשר תשמעו . ס"ת תורה שבזכות התורה יבואו הברכות : הלא המה בעבר הירדן . ס"ת אהרן לפי שעד עתה היו ענני' על ידו שהיו מראים להם הדרך ועתה פסקו העננים לכך צריך ליתן להם סימן לידע הדרך . הפסוק מתחיל ומסיים בה"א שצוה להם לעשות ה' דברים . ונתצתם ושברתם תשרפון תגדעון ואבדתם וכן אמר להם ה' דברים לסימן מבוא השמש בארץ הכנעני היושב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מורה :

רמבן

(כט) **ונתתה** את הברכה על הר גרזים . כתרגומו ית מברכיא את המברכים על הר גרזים כלפי הר גרזים לשון רש"י . ואיננו נכון כפי פשוטו כי עדיין לא טוב כן במברכים אלא פירושו כי אני נותן לפניכם דרך ברכה ודרך קללה . וטעם לפניכם שתבררו לכם מהן מה תרצו והודיע שתהיה לכם הברכה כאשר תעשו המצות והקללות אם לא תקיימו אותן וזה כאשר אמר עוד ראה

מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל
אֵלוֹנֵי מֹרֶה׃ לא כִּי אַתֶּם עֹבְרִים
אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן
לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־
בָּהּ׃ לב וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת
כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃
יב א אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ
כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־
הָאֲדָמָה׃ ב אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־
כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם
אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים
וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ
רַעֲנָן׃ ג וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם
וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם
תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם
תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת־שְׁמָם מִן־
הַמָּקוֹם הַהוּא׃ ד לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ה כִּי אִם־אֶל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ

שִׁמְשָׁא בְּאַרַע כְּנַעֲנָאָה
דְּיָתֵיב בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל
גִּלְגְּלָא בִּסְטַר מֵישְׁרֵי מוֹרֶה׃
לא אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת
יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְמֵירַת יָת
אַרְעָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב
לְכוֹן וְתֵירְתוּן יָתַהּ וְתֵיתְבוּן
בַּהּ׃ לב וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד
יָת כָּל קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא
דַּאֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא
דֵּין׃ א אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא
דְּתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא
דִּיהַב יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ
לָךְ לְמֵירְתַהּ כָּל יוֹמַיָּא
דְּאַתּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא׃
ב אַבָּדָא תְּאַבְּדוּן יָת כָּל
אַתְרַיָּא דִּפְלַחוּ תַמָּן עַמְמַיָּא
דְּאַתּוּן יָרְתִין יָתְהוֹן יָת
טַעֲוָתְהוֹן עַל טוּרַיָּא רָמַיָּא
וְעַל רָמָתָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן
עֲבוֹף׃ ג וְתִתְרְעוּן יָת
אֵיגוֹרֵיהוֹן וּתְתַבְּרוּן יָת
קָמָתְהוֹן וַאֲשֵׁרֵיהוֹן תּוֹקְדוּן
בְּנוּרָא וְצַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן
תְּקוֹצְצוּן וְתוֹבְדוּן יָת שׁוֹמְהוֹן
מִן אַתְרָא הַהוּא׃ ד לָא
תַעְבְּדוּן כְּדֵין קֳדָם יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ ה אֱלָהֵין לְאַתְרָא
דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל
שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה

ג׳ כ״כ פ׳ הכריס

כל משנה תורה כ״כ במ״ג תשמרו

ג׳ כתיבי כן (עיין מנ״ן הידות)

כל אורייתא חסר

ס

י״ד

ג׳

רש"י

אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק. וזהו לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא: דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקדו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במשפל והוא דגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך בפשטא ורפה: מול הגלגל. רחוק מן הגלגל: אלוני מורה. שכם הוא שנאמר (בראשית יב) עד מקום שכם עד אלון מורה: (לא) כי אתם עוברים את הירדן וגו׳. נסים של ירדן יהיו סימן בידכ׳ שתבאו ותירשו את הארץ: (ב) אבד תאבדון. אבד ואחר כך תאבדון (שם) מכאן לעוקר ע״ג שצריך לשרש אחריה: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו׳. ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים: (ג) מזבח. של אבנים הרבה: מצבה. של אבן אחת והיא בימוס שבנויה במשנה (ע״ג מ״ו) אבן שתחלתה לבימוס: אשרה. אילן הנעבד: ואבדתם את שמם. (שם) לכנות להם שם גנאי בית גליא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ: (ד) לא תעשון כן. להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר. ד״א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן. (ספרי) אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם

אבן עזרא

ותמלאוס: בארץ הכנעני היושב בערבה. כי יש כנעני יושב בהר: מול הגלגל. וההרים ארוכים והנה לזה באיזה מקום מההרים. מול הגלגל כמו וירדוף עד דן או דרך נכוחה או שני שמות: מול. כמו נכח: אלוני מורה. הוא הנזכר בימי אברהם. והברכה והקללה עוד ופרשם: (לא) כי אתם עברים. הטעם כן תהלו לעשות ותהיה הארץ לעולם לנחלה לכם: (ב) אבד תאבדון את כל המקומות. אמר רבי יונה המדקדק כי אלהיהם חסר וי״ו והטעם ואת אלהיהם ולא אמר כנוס רק הוא דבק עם מלת אשר עבדו שם: כל עץ רענן. רענן ושאנן לעולם בשני נוני״ן והטעם כמו רטוב: (ג) אשריה׳. הם עצים: ואבדתם את שמם. שלא יזכרו: (ד) לא תעשון כן. הטעם שלא תזבחו על הגבעות וההרים רק אל המקום שישום שמו: (ה) לשום את שמו

בסדר פקודי: מרה. ה׳ חסר וסימן מול הגלגל אצל. בננו זה סורר ומורה. ראה ה׳ את עני ישראל מרה מאד. קורץ בעיניו מולל. דור סורר ומרה: העשון י״ד וסימן נמכר בספר שפטים סימן ז׳ גבי בדים רקים דגרעון: שמו שם ו׳ פסוקים שם שמה וסימן כי אם אל המקום אשר. והיה המקום אשר יבחר ה׳ אלהיכם. ויהי היום ויעבר אלישע. נעשה נא עלית קיר קטנה. ועל הארץ אשר אתם מנשאים. על אשר

תולדות אהרן

וירשתם אותה. קדושין כו (סוכה נג): אלה החקים. שם לז (שבועות לו): אבד תאבדון. שם עג מה: אשר עבדו. ע״ג נא: אשר אתם יורשים. סנהדרין מז ע״ג מד מה מו נא נב חולין טז: ותחת כל עץ. ע״ג מה נדה יג: ונתצתם את מזבחותם. סנהדרין פט ע״ג שם: ואשריהם תשרפון. פסחים מח מכות כח ע״ג מה מח נג: ואבדתם את שמם. שבת קכ סנהדרין נו מכות כב ע״ג מה תמורה כח: לא תעשון כן. שבת קכ פסחים מח סנהדרין נו עא קיג מכות כב:

בעל הטורים

תשרפון ג׳ במסורה בהאי עניינא. והיינו דתנן ג׳ אשרות הן וזהו ואשריהם תשרפון ג׳: ואבדתם את שמם לא תעשון כן. אזהרה למוחק השם: לא תעשון כן. נגרי׳ אזהרה על כל מוחק שם: אל המקום. בא״ת ב״ש ת״ך לידפ״י בגימ׳ זהו ירושלים: מקום בגימטרי׳ [illegible]:

רמבן

ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וגו׳ ואחר כן אמר בכאן שיתנו הברכה הזאת אשר הוא אומר להם על הר גרזים והקללה על הר עיבל והנה היא נתונה בפה. וכן ונתן אותם על ראש השעיר כדברי ר״א. והנה אמר בכאן בדרך האזהרה שיתנו את הברכה על הר גרזים לברך את העם אם ישמעו אל מצות ה׳ והקללה על הר עיבל לאמר ארור אשר לא ישמע אל המצות ויסור מן הדרך אשר צוה ה׳ והיה אפשר שיתנו כל השבטים הברכה וכולם הקללה או שיאמרו הלוים הכל או איש אחד משמיע לכולם ואחרי כן שב לבאר שם ואלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים ואלה יעמדו על הקללה ואמר וענו הלוים ופירש כל הענין כי בכאן מפני אזהרתו אשר אמר ראה אנכי נותן וגו׳ הזכיר מקצת המצוה וחזר לבאר אותה במקומה ויתכן שהיה הר גרזים לדרום שהוא הימין והר עיבל מצפון שנאמר מצפון תפתח הרעה:

(לב) **ושמרתם** לעשות את כל החקים ואת המשפטים. גם בכאן יזהיר על החוקים ועל המשפטים קודם שאר כל המצות ויזכיר תחלה המשפט בע״ג ותשתיה כאשר פירשתי בסדר ואתחנן ואחרי כן יזכיר משפטים רבים בנבואת השקר ומסית ועיר הנדחת ויזכיר בחוקים תחלה הקרבנות במקדש ואח״כ איסור אכילת כל תועבה ושאר מצות:

יב (ד) **לא** תעשון כן לה׳ אלהיכם. להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר ד״א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן אחת מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין המזבחות אלא שלא יעשה כמעשיהם

ספורנו

שלא תהיה ישיבתכם בה על אופן מספיק אבל יהיה על אופן מוצלח או על אופן מקולל: יב (א) אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון וגו׳. לרשתה כל הימים. ומכלל המצות האלה הם שצריך שתשמור אותן אשר בקיומן תירשו הארץ כל הימים שתאבדו מקומות כל ע״ג ושלא תעשו כמותם לאל יתעלה להקריב לפניו בכל מקום ושיהיה לכם מקום מיוחד להקריב לפניו אותן המקום אשר יבחר ה׳ אלהיכם מכל שבטיכם לשכנו:

שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה׃ (י' פסוקים שם שמה)
ו וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם
וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת
תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם (כו"ל מ"ל כמ"א)
וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם׃ (וסי' הפסוק אשר יבחר ה')
ז וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה (סימן)
אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח
יֶדְכֶם אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ (כ"ה)
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ח לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל (י"ד)
אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ
כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו׃ ט כִּי לֹא־
בָאתֶם עַד־עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה (ד')
וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ (כל ל' נחלה על כמ"ג אל)
נֹתֵן לָךְ׃ י וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן
וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ (ל' ומ"ל)
לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב

שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן לְבֵית
שְׁכִינְתֵיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוּן
לְתַמָּן׃ ו וְתַיְתוּן לְתַמָּן
עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן
וְיָת מַעְשְׂרֵיכוֹן וְיָת אַפְרָשׁוּת
יְדְכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן
וּבְכוֹרֵי תוֹרְכוֹן וְעָנְכוֹן׃
ז וְתֵיכְלוּן תַּמָּן קֳדָם יְיָ
אֱלָהֲכוֹן וְתֶחְדוּן בְּכֹל
אוֹשָׁטוּת יְדְכוֹן אַתּוּן וֶאֱנַשׁ (ל' ומטעין)
בָּתֵּיכוֹן דְּבָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃
ח לָא תַעְבְּדוּן כְּכֹל דַּאֲנַחְנָא
עָבְדִין הָכָא יוֹמָא דֵין גְּבַר
כָּל דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי׃ ט אֲרֵי
לָא אֲתֵיתוּן עַד כְּעַן לְבֵית
נְיָחָא וּלְאַחְסַנְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ
יָהֵיב לָךְ׃ י וְתַעְבְּרוּן יָת (על)
יַרְדְּנָא וְתֵיתְבוּן בְּאַרְעָא דַּייָ
אֱלָהֲכוֹן מַחְסֵין יָתְכוֹן וִינִיחַ
לְכוֹן מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן
מִסְּחוֹר סְחוֹר וְתֵיתְבוּן

אבן עזרא

שמי. כמו אזכיר את שמי: לשכנו תדרשו. והוא הארץ והטעם מקום משכן כבודו: (ז) ואכלתם שם. הכהנים והלוים: (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה. בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע ויש מי שיקריב עולה במסע שירצה אחר מות אהרן ויש מי שיתן בכור לאהרן ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתי רק טעמו שלא היו כולם יראי השם

יהית שם תרוח: והבאתם י' ר"פ מלת חדא ותניינא שמה וסימן נמכר כסדר ויצא: עד עתה ד' וסימן ואחר עד עתה. כי לא באתם עד עתה. ועתה קום צא ודבר על לב. ויחן ה' אותם וירחמם. וכל שאר קריא ועד עתה: ואל הנחלה כל לשון נחלה על כמ"ג אל וסימן כי לא באתם עד עתה. וישבו אל נחלתם.

תולדות אהרן לשכנו תדרשו. סנהדרין מא (ראה פסחים נו חגיגה עו): ובאת שמה. ר"ה ד ו חגיגה ד: והבאתם שמה. ר"ה שם חגיגה שם זבחים ס בכורות נו (בכורים פד ר"ה נו חגיגה עו): מעשרותיכם. חולין קלו: ובכורות בקרכם. שם קלה קלו בכורות נא: לא תעשון ככל. זבחים קיד קיז: איש כל הישר. שם קיז קיח: כי לא באתם. מגלה י זבחים קיט (מגלה עב):

רשי

אבותיכם שיחרב: (ה) לשכנו תדרשו. (ספרי) זה משכן שילה: (ו) וזבחיכם. שלמים של חובה: מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה: תרומת ידכם. אלו הבכורים שנאמר בהם (דברים כו) ולקח הכהן הטנא מידך: ובכורות בקרכם. לתתם לכהן ויקריבום שם: (ז) אשר ברכך ה'. (ספרי) לפי הברכה הבא: (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגומר. מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגומר כשתעברו את הירדן מיד מותרי' אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כבוש וחלוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא ע"י חובה אותם תקריבו בבמה (זבחים קי"ט): (ט) כי לא באתם. (ספרי) כל אותן י"ד שנה: עד עתה. כמו עדיין: אל המנוחה. (זבחים קי"ט) זו שילה: נחלה. זו ירושלים: (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. שתתחלקוה ויהא כל אחד מכיר את חלקו ואת שבטו: והניח לכם. לאחר כבוש וחלוק ומנוחה (שופטים ג') מן הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל ואין זו אלא בימי דוד.
או

ספורנו

(ה) לשכנו. להיות שם משכן שמו והוא שילה או בית עולמים: תדרשו. אל אותו המקום הנבחר תדרשו להשתחוות ולהקריב כענין אליו גוים ידרשו: ובאת שמה.
לא

בעל הטורים ובאת שמה ב' במסורה. לשכנו תדרשו ובאת שמה. ובאת שמה וראה שם יהוא בענין אלישע שהלך למשוח את יהוא למלך מה מלך במשיחה אף כל ענין הקרבנות במשיחה. הכלים אין מתקדשים אלא במשיחה וכה"ג במשיחה: עלתיכם וזבחיכם ח' דברים מוזכרים כאן. כנגד ח' פעמים שני פ' דכתיב ברגל: אנחנו עשים פה היום. פ"ה בגימ' הלוים כי עתה הלוים נושאים. וכשתעברו הירדן לא ישאו אותו:

רמבן

כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם ליחרב לשון רש"י. ודברי רבי ישמעאל סמך של אגדה הם אבל הכתוב כדעת רבותינו אזהרה למוחק את השם ומפורש במסכת מכות והא איכא מוחק את השם דלקי ואזהרתיה מהכא לא תעשון כן לה' אלהיכם ולשון ספרי מנין לנותץ אבן אחת וכו' רבי ישמעאל אומר מנין למוחק אות אחת מן השם שעובר בלא תעשה שנאמר ואבדתם את שמם לא תעשון כן ר"י אומר וכי תעלה על דעתך וכו' ודברי רבי ישמעאל אינם במחלוקת אבל הם ביאור כי מוחק את השם כנותץ המזבח ואם כן יהיה פי' הכתוב ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם מן המקום ההוא ולא תעשון כן לה' אלהיכם לנתוץ מזבחו ולאבד את שמו אבל תנו כבוד לשמו ולמזבחו ואל המקום אשר יבחר לשום שם מזבח לשמו תדרשו ותביאו עולותיכם לפניו:

(ה) **וטעם** לשכנו תדרשו. שתלכו לו מארץ מרחקים ותשאלו אנה דרך בית ה' ותאמרו איש אל רעהו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב כלשון ציון ישאלו דרך הנה פניהם. ובספרי תדרשו דרוש על פי הנביא יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה דרוש ומצא ואחר כך יאמר לך נביא וכן אתה מוצא בדוד וכו' ועל דרך האמת לשכנו תדרשו לכבודו תדרשו ובאת שמה לראות את פני האדון ה' אלהי ישראל וממנו אמרו חכמים שכינה:

(ו) **מעשרתיכם** מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה. ואת תרומת ידכם אלו הבכורים שנאמר בהם ולקח הכהן הטנא מידך לשון רש"י מדברי רבותינו. ועל דרך הפשט יזכיר הכתוב העולות והזבחים שחייב לאכלן שם במחיצה לפני ה' והזכיר גם כן שיביא שם המעשר והתרומה שיתן אותם לכהנים וללוים משרתי המקדש וישמחו גם הם עמכם ועם בתיכם כענין שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די. וכן יסדו בבית שני בתרומה ובתרומות המעשר שיביאום למקדש שנאמר ואת ראשית עריסותינו ותרומותינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכת בית אלהינו ונאמר לבית אלהינו אל הלשכות לבית האוצר:

וטעם תרומת ידכם. מפני שהתרומה לא נתנה בה התורה שיעור אבל היא כאשר תרים ידו וכן מה שאמר לא תוכל לאכול בשעריך יזכיר על הישראלי שלא יאכל בשעריו המעשר והתרומות והבכורות והנדרים והתרומה וחזר והפריש ביניהם כי אם בפני ה' אלהיך תאכלנו אתה ובנך ובתך הנאכל לכם והלוי אשר בשעריך יאכל שם בשעריך הראוי אליו כמו שנאמר בהם ואכלתם אותו בכל מקום ויקצר הכתוב בדברים המפורשים במקום אחר. ואני סובר בפשוטו של מקרא זה כי תרומת ידכם מה שירים אדם לה' מכספו ומזהבו לעשות אותו קרבן עולה או זבח והזכיר בקרבן שלשת מינין הנדרים אשר הם הרי עלי קרבן שור או כשב או עז והנדבה אשר יאמר בשור ושה הרי זה עולה והביא אותה למקדש והתרומה אשר ירים מכל אשר לו כסף או זהב או שהביא בהמתו חולין לעזרה ויאמר לכהנים הרי זו מידי לשם והוא מלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת ה' וכן כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה' קרבנות הם וכך אמר בשקלים מחצית השקל בשקל הקדש תרומה לה' והם לקרבנות כי כל מה שירים אדם לה' מכל אשר לו בין לקרבנות בין לבדק הבית כענין ויקחו לי תרומה בין לכהנים משרתי ה' הכל יקרא תרומה כענין שכתוב במכס ונתת לאלעזר הכהן תרומת ה' והיו חולין גמורין בידו וכן ואשקלה את הכסף ואת הזהב ואת הכלים תרומת בית אלהינו הרימו המלך ויועציו ולא אמר הכתוב תרומותיכם שלא נטעה בתרומת הכהנים אבל אמר תרומת ידכם מה שתרימו ברצונכם מן הבא בידכם. והנה כל הנזכרים בכאן חייבים במחיצה כי פירוש מעשרותיכם מעשר בהמה ומעשר שני הנאכלים לפני השם כי מעשר ראשון מעשר הלוים ומעשר שני לה' הוא:

(ח) **לא** תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום. אמר רבי אברהם בדרך הפשט כי פירושו בו בעבור שהיו נוסעין ממסע אל מסע ויקריב עולה במסע שירצה ויש מי שיתן בכור לאהרן ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתו רק טעמו שלא היו כולם יראי השם ובעבור שאמר אנחנו כי
מצוה

אז: (יא) והיה המקום וגו'. בנו לכם בית הבחירה בירושלים וכן הוא אומר בדוד (שמואל ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון ה' יושב בתוך היריעה: שמה תביאו וגו'. למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלים ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר במות בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב וחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים: מבחר נדריכם. מלמד שיביאו מן המובחר: (יג) השמר לך. (ספרי) ליתן לא תעשה על הדבר: בכל מקום אשר תראה. אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר הכרמל: (יד) באחד שבטיך. בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטי' ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימין היה: (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים (חולין י"ז) הרי הוא אומר במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגו' במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ת"ל רק: תזבח ואכלת. (בכורות טו יבמות עג) אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה ע"י זביחה: הטמא והטהור. לפי שבאו מכח קדשים שנאמר בהם (ויקרא ז') והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלים בקערה אחת: כצבי וכאיל. שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל. לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה: (טז) רק הדם לא תאכלו. אף על פי שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים. לומר לך שאין צריך כסוי. ד"א הרי הוא כמים להכשיר את הזרעים (ספרי חולין ע"ד): (יז) לא תוכל. בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר: לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי כיוצא בו (יהושע טו) ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם יכולים היו אלא שלא היו רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסים היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר ששמה יבוס כן מפורש בפרקי דרבי אליעזר והוא שנאמר (שמואל ב ה) כי אם הסירך העורים והפסחים צלמים שכתבו עליהם את השבועה: ובכורות בקרך. אזהרה לכהנים: ותרומת ידך. אלו הבכורים: (יח) לפני ה'. לפנים מן

וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח׃ שני יא וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תָבִיאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וּתְרֻמַת יֶדְכֶם וְכֹל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָה׃ יב וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאַמְהֹתֵיכֶם וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם׃ יג הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ יד כִּי אִם־בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃ טו רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח ׀ וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ טז רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ יז לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת יָדֶךָ׃ יח כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

ו' פסוקים שם שמה

ג' וחסר

סי' חלוף כט' כענין קדמא ואכלתם כם לפני ואכלתם במקף שם ברביע לפני בפשטא תנייני ושמחתם לפני ושמחתם ברביע לפני בזרקא וסימן דאכיל יתיב דחדי מרקד

ג' פסוקים מטעין כענין

כל לישנ' חסר במ"א אם ישתו בני נכר תירושך

לְרוּחְצָן׃ יא וִיהֵי אַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן בֵּיהּ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן לְתַמָּן תַּיְתוֹן יָת כָּל דַּאֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן מַעַשְׂרֵיכוֹן וְאַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן וְכֹל שְׁפַר נִדְרֵיכוֹן דְּתִדְּרוּן קֳדָם יְיָ׃ יב וְתֶחְדוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן אַתּוּן וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתְכוֹן וְעַבְדֵיכוֹן וְאַמְהָתְכוֹן וְלֵיוָאָה דִּבְקִרְוֵיכוֹן אֲרֵי לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמְּכוֹן׃ יג אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תַּסֵּיק עֲלָוָתָךְ בְּכָל אֲתַר דְּתֶחֱזֵי׃ יד אֱלָהֵן בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ בַּחַד מִשִּׁבְטָךְ תַּמָּן תַּסֵּיק עֲלָוָתָךְ וְתַמָּן תַּעְבֵּיד כֹּל דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ׃ טו לְחוֹד בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תִּכּוֹס וְתֵיכוֹל בִּשְׂרָא כְּבִרְכְּתָא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּיהַב לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ מְסָאֲבָא וְדַכְיָא יֵיכְלִינֵּיהּ כִּבְשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא׃ טז לְחוֹד דְּמָא לָא תֵיכְלוּן עַל אַרְעָא תֵּשְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא׃ יז לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמֵיכַל בְּקִרְוָךְ מַעְשַׂר עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבְכוֹרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ וְכָל נִדְרָךְ דְּתִדַּר וְנִדְבָתָךְ וְאַפְרָשׁוּת יְדָךְ׃ יח אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִינֵּיהּ בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ

השם ובעבור שאמר אלהינו הנה שם מצות רבות בעולות תלויות בארץ כי כן כתוב אל המנוחה שלא יסעו הם ובניהם וזה טעם נחלה והאמת שפירוש מנוחה והניח לכם. והנחלה וישבתם בטח: (יא) מבחר נדריכם. מצות הנדר מן המובחר והנה עוד תוספת ושמחתם והלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחלה כאשר יש לך. וטעם לומר פעם שנית בכל מקום אשר תראה להוציא בשר תאוה בעבור שהשלמים הם קודש ויש כרת על טמא שאכל בשר קודש אמר על בשר תאוה הטמא והטהור: (טז) כצבי וכאיל. שאינו קרב על המזבח וחלב הצבי גם חלב האיל מותר והנה חזוק לדברי רק סמכנו על קבלת אבותינו: (יז) לאכול בשעריך מעשר דגנך. עם הלוים ידבר גם עם ישראל במעשר שני על דעת רבים ובכורות בקרך ולאכך עם הכהנים ידבר כי הלוים גם הכהנים הם בכלל ישראל

למנצח אל הנחילות: נדריכם ד' וסימן מלכד שבתת ה'. והיה המקום אשר יבחר. הקים תקימנה ב' בו: ושמחתם לפני ה' אלהיכם ב' פסוקים מתחלפין בענינא דין ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם סימן דאכיל יתיב דחדי מרקד: סימן והיה המקום עולתיכם כתיב והביאותים אל הר קדשי עולתיהם כתיב. ושאר קריא עולותיכם כתיב מלא דמלא: בכל מקום ד' וסימן ואכלתם אותו. השמר לך פן תעלה. רב הפגר בכל מקום. בכ"מ עיני ה' צופות: במקום במקום כלם מלאים במ"א ואת איל המלואים תקח: מצוך ג' ב' דגשים וא' רפה וסימן למען תירא את ה' אלהיך. כי אם אל המקום. שמר ושמעת את כל הדברים האלה: כברכת ב' וסימן רק בכל אות נפשך. איש כמתנת ידו: משנה תורה כל מקום אשר תדרך לכם נתתיו: רק בכל אות נפשך. הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל הטמא והטהור יחדו כצבי ובאיל. אך כאשר יאכל הטמא והטהור יחדו יאכלנו ס"פ. כי אם אל המקום אשר. לשום את שמו לשכנו תדרשו. כי ירחק. לשום שמו שם: מן ריש ספרא עד עשר תעשר דגנך ותירשך. ומן עשר תעשר עד סוף כפרא דגנך תירשך. וכל לישנא חסר וי"ו במ"א אם ישתו בני נכר תירושך. סי' רק הדם לא תאכלו יתיר וי"ו וחסר את. רק את דמו לא תאכל יתיר את וחסר וי"ו: כל שינוי' דא"ל האר"ץ ודעל הארץ מכ"ל כ"ד ספר"י תשכ"ח במסר"ת רבת"א דאסדרנ"א בסו"ף הא"י

תולדות אהרן והיה המקום. סנהדרין כו: מבחר נדריכם. כריתות כו): השמר לך. זבחים קיז קיח (מגילה עב): ושם תעלה. סנהדרין לד ובחים קז קיח קיט: רק בכל אות. בכורות טו לב תמורה לא: כצבי וכאיל. בכורות לג: (רק הדם. פסחים כח): על הארץ. פסחים יו כ כב חולין לב לה לו פד: לא תוכל. פסחים כד לו יבמות עג פו מליעה כו מכות יב טו זבחים נה חולין כח כריתות ד ה (מעשר שני נב בכורים פה יומא מה): דגנך. גיטין מז מנחות סו חולין קלו בכורות יא: ותרומת ידך. פסחים לו מכות יו מנחות עו חולין קב מעילה טו: (במקום אשר יבחר. פסחים נז):

בעל הטורים לשכן שמו שם שמה. רמז לשני מקדשות א' לקדשי הקדשים וא' לקדשים קלים: עולתיך בכל מקום אשר תראה ס"ת הכרמל. בכל. בגימטרי' אליהו רמז לאליהו שהעלה עולות בהר הכרמל: שבטיך. בגי' שבט יהודה. שם תעלה עלתיך. ר"ת השע ט' דברים אתה מעלה על המזבח. עולה. חטאת. אשם. שלמים. מנחה. שמן. לבונה. יין. מים: כברכת ב'. תזבח ואכלת בשר כברכת ה'. כברכת ה' אשר נתן לך לגבי עולות ראוי וסיפא דהכא מי שיש לו אוכלין מרובים [ונכסים מרובים יביא עולות מרובות ושלמים מרובים]. וזהו תזבח ואכלת בשר הזבח דהיינו עולות ואכלת בשר דהיינו שלמים הכל תרבה לפי ברכת ה' אשר נתן לך: ותרומת ידך. וסמיך ליה לפני ה' כי תרומת ידך היינו בכורים.

רמבן

מצות רבות תלויות בארץ זה לשונו. ואינו נכון שאין מדרך הפרשה שידבר בתוכחות

ספורנו

לא שיבא משכן שמו אליכם בכל מקום כמנהג הכותים לאלהיהם: (יב) ושמחתם לפני

בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ יט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־יָמֶיךָ עַל־אַדְמָתֶךָ׃ ס כ כִּי־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר׃ כא כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת נַפְשֶׁךָ׃ כב אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־הַצְּבִי וְאֶת־הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו יֹאכְלֶנּוּ׃ כג רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי

בֵּיהּ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה דִּבְקִרְוָךְ וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ׃ יט אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תִּשְׁבּוֹק יָת לֵיוָאָה כָּל יוֹמָךְ עַל אַרְעָךְ׃ כ אֲרֵי יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת תְּחוּמָךְ כְּמָא דְמַלֵּיל לָךְ וְתֵימַר אֵיכוֹל בִּשְׂרָא אֲרֵי תִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ לְמֵיכַל בִּשְׂרָא לְכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תֵּיכוֹל בִּשְׂרָא׃ כא אֲרֵי יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן וְתִכּוֹס מִתּוֹרָךְ וּמֵעָנָךְ דִּיהַב יְיָ לָךְ כְּמָא דְפַקֵּדְתָּךְ וְתֵיכוֹל בְּקִרְוָךְ בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ׃ כב בְּרַם כְּמָא דְמִתְאֲכִיל בְּשַׂר טַבְיָא וְיָת אַיְלָא כֵּן תֵּיכְלִינֵיהּ מְסָאָב וְדַכְיָא כַּחֲדָא יֵיכְלוּנֵיהּ׃ כג לְחוֹד תְּקַף בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל

כו"ל מלעיל כמ"א הבמר והסקף

י"ד זקפין קמצין בתורה

כ"ג

ג' פסוקין מטעין

ישראל כמו ואלו אתכם שידבר עם שני שבטים וחצי וכן אך פדה תפדה עם ישראל ידבר והטעם מי שהוא חייב לפדות וכן לאכול בשעריך לפני ה' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו והמכחישים אמרו כי הם שנים בכורים האחד בכור פטר רחם והשני בכור עדר ואין צריך להשיב על הבליהם גם אחרי' אמרו כי הבכור והמעשר יאכלם הישראל ואם היה במקום הנבחר וזה הפך הכתוב ואמר כי תאוה לאכול בשר פירוש אם תאוה נפשך לאכול בשר וככר הזכיר זה להוסיף כי ירחק ממך המקום וגם זה הכתוב על מקום שאינו מארץ כנען ומשפטו כמשפט שעריך: (כג) כי הדם הוא

חבור'א באורי'ת קשו'ט. אכלה ח' וסימן נמסר בסדר ואתחנן:

תולדות אהרן ושמחת לפני ה'. (חגיגה ח): כי ירחיב. חולין יו פד: כי תאוה. עקרים מ"ב פ' טו: כי ירחק. קדושין נז חולין יז תמורה יב: וזבחת מבקרך. יומא עה חולין כח לב סד פה קב: אך כאשר יאכל. חולין יז. כח בכורות טו לג: רק חזק. פסחים יז. כב סנהדרין נט מכות כג חולין קא קב:

מן החומה: והלוי אשר בשעריך. אם אין לך לתת לו ונחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך: (יט) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר: כל אדמתך. אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל: (כ) כי ירחיב וגו'. (חולין פד) למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר: בכל אות נפשך וגו'. אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים: (כא) כי ירחק ממך המקום. ולא תוכל לבוא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת כאשר צויתיך. למדנו שיש ציווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי וגו'. אינך מוזהר לאכלן בטהרה אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר ת"ל אך: (כג) רק חזק לבלתי אכול הדם. ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה. רבי שמעון בן עזאי אומר

בעל הטורים

פן תעזוב את הלוי וסמיך ליה כי ירחיב לומר מתן אדם ירחיב לו: תאכל בשר. וסמיך ליה כי ירחק לומר שיתרחק אדם מלאכול בשר כדאיתא בפ' כיסוי הדם. כי ירחק. הפסוק מתחיל ומסיים בכ"ף לומר אע"פ ששחט צריך להכניס בו כף ידו ולבדוק סכינה: כאשר צויתך. בגימט' זה רוב האחד בעוף ורוב שנים בבהמה: כאשר נוטריקון רובו של אחד כמולו: אך כאשר יאכל הצבי והאיל אך מיעוטא הוא באין חייבין במתנות:

ספורנו

לפני ה' אלהיכם. עבדו את ה' בשמחה כראוי לכל עובד מאהבה: בכל משלח ידכם. כי אז הצליחו את דרכיכם ואז תשכילו: (כ) ואמרת אכלה בשר. בלתי שאצטרך למרוח להעלותו לבית הבחירה: כי תאוה נפשך לאכול בשר. גם כן כשתאוה לאכול אותו החלק הניתן לכהנים מן הזבח: בכל אות נפשך תאכל בשר. אבל לא חלב ודם אע"פ שהם חולין: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי. שלא במקום קדוש: (כג) רק חזק לבלתי אכול הדם. אע"פ שתקוה באכילתו הכרת השדים שיגידו

לך

רמבן

ויאמר להם עתה שאינם עושים מצות השם ואיש כל הישר בעיניו יעשה ואיך יאמר משה רבינו אנחנו עושים בעבירות חלילה אבל היה ראוי שיאמר לא תעשו ככל אשר עשיתם עד היום איש כל הישר בעיניו ומה טעם לכלול עם העבירות המצות התלויות בארץ. אבל פירוש הכתוב כי לישראל נצטוו במדבר לזבוח כל בקרם וצאנם שלמים לפני המשכן אבל באיזה מקום שיהיה המשכן יעשה אותם ואם לא ירצה לאכול שור ושה לא יתחייב להביא קרבן כלל וג"כ אינו חייב להביא בכורות ולא מעשר בהמה ומעשר שני והנה לא יבוא בחיוב המשכן כלל ואפילו ברגלים לא נתחייב לבא לשם וכן אחרי זריקת הדם והקטיר החלב בשלמים יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה כי לא נתן בהם הכתוב מחיצה אבל אוכלים אותם במחנה וחוץ למחנה והנה אין להם בכל ענין הקרבנות חובה רק איש כל הישר בעיניו יעשה על כן צוה בכאן כי אחרי המנוחה והנחלה לא יעשו כן אבל יבואו בחובה למקום ידוע ומיוחד נבחר מהשם ויביאו שם הזבחים והמעשרות והבכורות ויאכלום שם במחיצה לפני השם. ומה שאמרו רבותינו בדבר הנידר והנידב שאינו קרב בבמה מדרש מיתור המקרא כמו שהוא מפורש בפרק בתרא דזבחים:

(כ) **כי** ירחיב ה' אלהיך את גבולך. אין טעם הרחבה זאת כאותה שיאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה שאם כן לא היה בשר תאוה מותר בבואם לארץ אבל שם נאמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם והם שבעה הגוים שיזכיר בכל מקום ואז נבדיל שלש ערים וכן עשה יהושע ואח"כ אמר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך וזה ירמוז לעשר העממין שנתנו לאברהם אבל כאן אמר כאשר דבר והם הגוים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם כי מיד לאחר שכבשו וחלקו הותר להם בשר תאוה. ואין טעם כי ירחק ממך המקום שיהיה מותר בהרחקת המקום בלבד שא"כ יהיו יושבי ירושלים אסורים בבשר תאוה אבל עם כל ישראל ידבר יאמר להם כי כאשר ירחיב השם את גבולכם ולא תהיו כולכם יושבים סביב למשכן כאשר אתם היום במדבר יהיה לכם בשר החולין מותר כי אי אפשר שתלכו כולכם ממקום רחוק אל המקום אשר יבחר ה' ותזבחו זבחים שלמים כל מה שתאכלו:

(כא) **וטעם** וזבחת וגו' כאשר צויתיך. על דעת רבותינו כאשר צויתיך על פה מהלכה למשה מסיני מלמד שנצטוה משה על הושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה. ודע כי שחיטה בלשון הקודש הוא הכרת סימני הצואר ואל תחוש בעבור שאמר וישחטם במדבר כי הוא מליצה שזבח אותם כלאן. והנה צוה בקרבנות ושחט ושחטו שהוא בסימני הצואר והנה מתחלה צוה שיהיה כל מה שהם אוכלים שלמים והם שחוטים כמשפט הקרבנות ועתה כשבא להתיר בשר החולין אמר וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך בהיותם קרבנות ותאכל אותם בכל אות נפשך לומר שיתירם חולין בכל מקום ובלבד שיהיו זבוחין כאשר צוה מתחלה בהיותם כולם קרבנות וזהו פשוטו של מקרא זה על הנכון. ושמא רבותינו נתכוונו בזה כשאמרו בסיפרי כאשר צויתיך מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיטה. והנה מצות השחיטה מפורשת בכאן ומבוארת מדברי רבותינו בקבלה:

(כב) **אך** כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו. הוא כמו שיפרש הטמא והטהור יחדו כי מפני שצוה במדבר שלא יאכלו בקר וצאן רק בזבחי שלמים ומזהיר בהם כי הנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטמאתו עליו ונכרתה אמר בכאן שיאכל בכל אות נפשו בחולין ושיאכלנו עם הטמא בקערה אחת כאשר הם אוכלין במדבר הצבי והאיל שאינו קרב על המזבח ואין הטעם בכצבי וכאיל שיאכל חלב החולין כאשר יאכל חלב הצבי והאיל כי לא יזכיר רק האיכות כענין שאתם אוכלין הצבי והאיל תאכלו הבשר אשר תזבחו בכל מקום ולא אמר כאשר יאכל בצבי ובאיל יאכל בו ולכך יפרש בכל מקום הטמא והטהור יחדו יאכלנו כצבי וכאיל ולא יאמר בשום מקום יאכלנו כצבי וכאיל בלבד כדי שלא יהא גם החלב בכלל. וטעם אך אזהרה מפני כי

מתחלה

הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר׃ כד לֹא תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ כה לֹא תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כו רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ כז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ כח שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה

פי׳ רפ׳ נפש׳

כו"ל ססרים ו׳ במ"א

ג׳ רין

ד׳

דְּמָא אֲרֵי דְּמָא הוּא נַפְשָׁא וְלָא תֵיכוּל נַפְשָׁא עִם בִּשְׂרָא׃ כד לָא תֵיכְלִנֵּיהּ עַל אַרְעָא תִּשְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא׃ כה לָא תֵיכְלִנֵּיהּ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ אֲרֵי תַעְבֵּיד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃ כו לְחוֹד (מַעֲשַׂר) קוּדְשָׁךְ דִּיהוֹן לָךְ וְנִדְרָךְ תִּטּוֹל וְתֵיתֵי לְאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ׃ כז וְתַעְבֵּיד עֲלָוָתָךְ בִּשְׂרָא וּדְמָא עַל מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ וְדַם נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יִתְּשַׁד עַל מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּבִשְׂרָא תֵיכוּל׃ כח טַר וּתְקַבֵּיל יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דַּאֲנָא מְפַקֵּד לָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ עַד עָלַם אֲרֵי תַעְבֵּיד דְּתָקֵין וּדְכָשַׁר

אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות: ולא תאכל הנפש עם הבשר. (חולין קב) אזהרה לאבר מן החי: (כד) לא תאכלנו. אזהרה לדם התמצית: (כה) לא תאכלנו. אזהרה לדם האברים: למען ייטב לך וגו׳. (מכות כג) בא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו ק"ו לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם: (כו) רק קדשיך. (ספרי) אע"פ שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחיר׳: (כז) ועשית עולותיך. אם עולות הם תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואחר כך והבשר תאכל. (ספרי) ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקריבו: (כח) שמור. זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנאמר (משלי כב) כי נעים כי תשמרם בבטנך ואם שניתה אפשר שתשמע ותקיים (ספרי) הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה: את כל הדברי׳. (שם) שתהא חביבה עליך כל מצוה קלה כמצוה חמור׳: הטוב. בעיני השמים: והישר. בעיני

הוא הנפש. פירשתיו: (כה) למען ייטב לך. שלא יאכל נפש בהמה שתגבר נפשו גם הנפש והצורה בדמות האב על כן לבניך אחריך: (כו) רק קדשיך. עולות ושלמים ונדרים: תשא. והטעם תביאם אל המקום הנבחר: (כז) והבשר תאכל. עם הכהן ידבר אם הוא בכור או חטאת או אשם והשוק והחזה ואם שלמים יאכל גם הישראלי. וטעם שמור ושמעת. על הדם שישפך על גבי המזבח: כי

הטוב והישר ד׳ וסימן כי תעשה הטוב והישר. וראיתם הטוב והישר מבני אדניכם. ויעש אסא. ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהודה דד"ה

תולדות אהרן כי הדם. זבחים לה: ולא תאכל. פסחים כב חולין קב (נזיר נד): לא תאכלנו. חולין קטו (פסחים כב תרומות מו ערלה סב): רק קדשיך. נזיר כה בכורות יד תמורה יז: תשא ובאת. נזיר כה תמורה יח: ועשית עולתיך. נזיר שם זבחים כב פה פו קד חולין נ תמורה יח: ודם זבחיך. פסחים עז סנהדרין ד זבחים לו לז נב קד (פסחים לב): והבשר תאכל. פסחים עז:

ספורנו

לך עתידות כאמרם ז"ל שומעים מה שעתיד להיו׳ כמלאכי השר׳ לא תאכל הדם להתחבר להם: (כד) לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים. עשה באופן שלא יהיה ראוי לאכילה וזה שתשפכהו על הארץ כמים ולא תצניעהו כמו שמצניעים היין והשמן ושאר משקין לאכילה ושתיה: (כה) לא תאכלנו וגו׳ כי תעשה הישר בעיני ה׳

בעל הטורים עם הבשר. בגי׳ כבשר מן החי: תשפכנו. בגימטריא פטור מלכותו: ונדריך שניה במסורה ונדריך. תשא ובאת. ונדריך תשלם והיינו דתנן דנדרים אם מתו או נגנבו חייב באחריותן וזהו ונדריך תשלם היאך ונדריך תשא שאתה חייב באחריותן עד שתביאם כדאמרינן כיון דאמר עלי כמאן דטעין ליה אכתפיה דמי: והבשר תאכל וסמיך ליה שמר ושמעת לומר עם הארץ אסור לאכול בשר כדאיתא בפסחים: שמור ושמעת אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד: כי תעשה הטוב והישר בעיני ה׳ וסמיך ליה כי יכרית לומר שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים שעושים הטוב והישר:

רמבן

מתחלה היה אסור לאכול רק שלמים השחוטין במשכן ועתה כשהתיר לשחוט ולאכול בשעריך ובכל אות נפשך יהיה במשמע שיאכל אפילו חולין וגם קדשים כאשר בראשונה שיקריבם שם בבמה ועל כן הזהיר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו שלא תקריב ממנו לא חלב ולא דם ולא תנהג בהם דרך קדשים ולא תזהיר מהם הטמאים כלל והוצרך להזכיר רק הדם לא תאכלנו מפני טעמים רבים כי מתחלה אמר באיסור הדם ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם והיה במשמע הזה שהדם שאינו מכפר בבהמה ולא יאסר על כן הוצרך לאוסרו בביאור אבל בחלב לא הזכיר כן באיסורו ואין כל הקרב מן האימורין אסור ולא כל שאינו קרב מותר כאשר כתבתי במקומו ועוד כי כיון שצוה בכאן שנשחוט והזהיר שנאכל באיכות הצבי והאיל היה במשמע שנכסה הדם כאשר צוה בצבי והאיל ועל כל פנים הוצרך להתיר שנשפוך הדם כמים בלא כסוי וזה טעם על הארץ לא בארץ שיכסנו בעפר וכיון שהוצרך להזכיר היתר הדם הקדים לבאר איסורו ועוד נתירא הכתוב שלא ידונו בדם בעבור כי במדבר בעת שהיו כל בקרם וצאנם שלמים היה הבשר אסור עד שיזרוק הדם על המזבח כי כן הדין בקרבנות והנה הדם בהם מעכב אכילת הבשר ונוה מן הצבי והאיל בעבור שאינם קרבים שנכסה את דמם בעפר וכן מן עוף בעבור שאין העוף קרב לשלמים וא"כ היה מתוייב בבקר של בשר תאוה שנכסה אותו או שנאכלנו עם הבשר בנחירה ולא יראה על פני השדה כי ראוי היה שיהא מותר לאכלו בפני עצמו ממה שישפכנו על הארץ שלא יזבחו את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם על כן אמר שיזבח הבקר והצאן ולא יאכל הדם עם הבשר בנחירה או כאבר מן החי וישפוך הדם על הארץ ולא יחוש לו אבל לא יאכלנו לא בפני עצמו ולא עם הבשר ומן הטעם הזה הוצרך להזכיר כן פעם אחרת בבכור בעל מום מפני שהיה הדם מתחלה למזבח והוצרך עתה לומר כשהוא בעל מום שלא ינהגו קדושה בדמו וגם לא היתר אבל ישפכנו כמים ולא יאכלנו. והנראה בעיני בטעם הענין הזה כי מתחלה בהיותם במדבר יליל ישימון ושעירים ירקדו שם והיו כולם יוצאי מצרים הרגילים בהם אסר להראות הדם על פני השדה ולזבוח כלל רק לפני משכן ה׳ להרחיק אותם מן החטא ההוא אבל בבואם לארץ והוצרך להתיר בשר תאוה מפני ריחוק המקום ולא חשש אם ישפך בביתם דם הבקר והצאן על הארץ אבל בדם החיה ועוף אשר יצוד בשדה וביער והמנהג לשחטם שם ולהביאם שחוטין אל הבית הזהיר המצוה כאשר היתה לכסות דמם בעפר שלא יקריבו לשעירים. ומדרש רבותינו ברק חזק לבלתי אכול הדם ולא תאכלנו למען ייטב לך מדרש יפה ונאות ללשון הכתוב שהיו להוטין אחריו על כן הוצרך לכל האזהרות האלה וכל שכן שהוצרך להזכיר איסורו אע"פ שלא הזכיר איסור החלב ובאמת שדברי רבותינו זה מספיק לטעם רבוי האזהרות שבכתוב מזהיר ממנו. אבל הלשון שאמר רק חזק לבלתי אכול הדם אינו מתישב לי בכל זה כי מה חוזק ואומץ יש בהזהר מן הדם והראוי שיאמר לחומרו השמר לך לבלתי אכול הדם ומצינו לשון חוזק במצות שאמר הקב"ה ליהושע רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי וכן אמר יהושע לישראל והתחזקתם מאד לשמור ולעשות את כל הכתוב בתורת משה וזה כלל מצות כולן ולשמור ירמוז ללא תעשה ולעשות ירמוז למצות עשה אבל במצוה אחת לא נמצא כן ומה צורך בחוזק בשב ואל תעשה ממצות לא תעשה אחת. אבל נראה לי כי הזכיר בה חוזק מפני הענין אשר ממנו דבקו בדם במצרים כי היו זובחים את זבחיהם לשעירים תמיד כמו שכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם וכתיב יזבחו לשדים לא אלוה והיתה העבודה ההיא באכילה מן הדם כי היו מקבלים הדם לשדים והם אוכלים עליו וממנו כאלו הם קרואים לשדים לאכול על שולחן השדים והם מתחברים עמהם וכבר הוזכר זה בספר מורה הנבוכים ולא שיהיה זה עיקר טעם איסור הדם כי הכתוב מפרש טעמו כי הדם הוא הנפש כאשר בסדר אחרי מות אבל מזה היו שטופים בו ורודפין אחריו מאד והנה היו מתנבאים בו ומגידים עתידות ולכך בא הכתוב והזהיר שאם ישמע מאוכלי הדם דבר עתיד ובאה האות והמופת אל יפתה לבבו אבל יחזיק בתומתו ובאמונת ה׳ ואל יאכל מן הדם בשום ענין ואל יכסה המעשה ההוא מדבריהם לא ייראה ומפניהם לא יחת כי הבל המה מעשה תעתועים הזהיר בכאן כענין המוזהר בנביא השקר מפני הטעאתו:

(כח) שמר ושמעת. את כל הדברים האלה לא הזכיר בכאן חקים ומשפטים או עדותיו ומצותיו אבל אמר את כל הדברים להכנים בשמירה גם הטוב והישר כאשר פירשתי בסדר ואתחנן:

אשר

אֱלֹהֶיךָ׃ ס שלישי כט כִּי־יַכְרִית
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם ע"נ מ"ל נחו'
מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ
בְּאַרְצָם׃ ל הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ
אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ
וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה ס' . י"ו
יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם
וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי׃ לא לֹא־
תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־
תּוֹעֲבַת יְהוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ ג' . ס'
לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת־בְּנֵיהֶם
וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ ס' חסר וי"ו
לֵאלֹהֵיהֶם׃
יג א אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ י"א וד' כסי'
לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא
תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃ פ
ב כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם
חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת׃ ה' בליטנא

קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ כט אֲרֵי
יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא
דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירַת
יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ וְתֵירַת
יָתְהוֹן וְתִתֵּב בְּאַרְעֲהוֹן׃
ל אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תִתְּקַל
בַּתְרֵיהוֹן בָּתַר דְּיִשְׁתֵּיצוּן מִן
קֳדָמָךְ וְדִלְמָא תִתְבַּע
לְטַעֲוָתְהוֹן לְמֵימַר אֵכְדֵּין
פָּלְחִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יָת
טַעֲוָתְהוֹן וְאַעְבֵּיד כֵּן אַף
אֲנָא׃ לא לָא תַעְבֵּיד כֵּן
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי כָּל
דִּמְרַחַק קֳדָם יְיָ דְּסָנֵי עָבְדִין
לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי אַף יָת
בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתְהוֹן מוֹקְדִין
בְּנוּרָא לְטַעֲוָתְהוֹן׃ א יָת
כָּל פִּתְגָמָא דַּאֲנָא מְפַקֵּיד
יָתְכוֹן יָתֵיהּ תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד
לָא תוֹסְפוּן עֲלוֹהִי וְלָא
תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ׃ ב אֲרֵי יְקוּם
בֵּינָךְ נְבִיָּא אוֹ חָלֵים חֶלְמָא
וְיִתֵּן לָךְ אָת אוֹ מוֹפְתָא׃

רשי

כעיני אדם: (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן (דניאל ה) וארכובתיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן (תהלים ק.) ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשין אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו. לפי שלא ענש על עבודת גלולים אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב (שמות כב) בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת גלולים לעבדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתה וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה חייב: (לא) כי גם את בניהם. גם לרבות את אבותיה' ואמותיה' (ספרי) אמר ר"ע אני ראיתי עו"ג שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו: (א) את כל הדבר. קלה כחמורה: תשמרו לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תוסף עליו. (ספרי) חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים: (ב) ונתן אליך אות. בשמים כענין שנאמר בגדעון (שופטים ו) ועשית עמדי אות ואומר יהי נא חורב על הגזה וגו': או מופת. בארץ (ס"א ונתן

אבן עזרא

(כט) כי יכרית. גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב כי אם לא יגלה את הגוים לא ירחיב גבולו. מלת ופן דרך קצרה שתעשה כמעשיהם: (ל) ואעשה כן גם אני. לעבודת השם ותחשוב כי תעשה טוב לא תעשה כן כי כל מעשיהם יתעב השם והעד כי גם את בניהם. את הדבר אשר צויתי אתכם אותו תשמורו: (ב) כי יקום בקרבך נביא. טעם בקרבך כי אין נביא כי אם מישראל וזאת הפרשה דבקה בעבור ע"ג כי שרפת הבנים ע"ג. נביא שיאמר כי בהקיץ דבר השם או שלוחו עמו או בחלום ויש אומרים כי יתכן להיות הנביא ממגנבי דבר השם ופי' שאמר נביא האמת שיהי' אות כך להצדיקו ושמע השומע והגידו להיות אות לנפשו ויש אומרים כי

ופן. ה' וסימן נמסר בסדר ואתחנן: איכה י"ז וסימן נמסר בריש מגלת איכה: בנתיהם ה' הסר וי"ו וסי' כי גם את בניהם. ויהיו דוד ואנשיו. ובנו במות התפת. והאכלתים את בשר: והעם אשר המה. וכל עזרא דכוותא: מצוה אתכם י"א וסימן נמסר בסדר והיה עקב: ונתן אליך נתינה אליך ה'. וסי' ונתת אל הארן. ואל הארן תתן. ונתן אליך אות. פצה פיך ואכול.

ספורנו

ה'. וכאשר תמנע מלאכול לא יהיה זה כמואס בו אבל כדי שתעש' הישר בעיני ה' כאמרם ז"ל אל יאמר אדם קצה נפשי בבשר חזיר אבל יאמר אפשי ואבי שבשמים גזר עלי: (ל) ואעשה כן גם אני. שאעבוד את האל יתברך באותם מיני העבודה שהם עובדים לע"ג: (לא) כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם. כי אמנם הם עובדים לע"ג בקצת מיני עבודות נמאסות אצל האל יתברך: יג (א) לא תוסף עליו. כי אולי תוסיף דבר נמאס אצלו יתברך כמו שיהיה אם תרצה להוסיף מיני עבודות לאל יתברך שלפעמים תהיה העבודה הנוספת דבר נמאס אצלו יתברך כמו

בעל הטורים

לרשת אותם. ולא להם: אותם. ולא שאר אומות:

תולדות אהרן איכה יעבדו. סנהדרין סג ע"ב נח זבחים קי: כי יכרית. עקרים מ"ג פ' יד: לא תוסף. עקרים מ"ג פ' יד: (ונתן אליך אות. ברכות ג):

רמבן

(ל) **השמר** לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבאו אחרים וישמידוך לשון רש"י. ואם כן יהיה זה אזהרה והתראה מלעבוד ע"ג וכן כתב איכה יעבדו לפי שלא ענש על ע"ג אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של ע"ג לעבדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים שהיא עבודתו חייב וחייב על זבוח וקטור וניסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה עכ"ל. וזה איננו נכון כי הכתוב אומר לא תעשה כן לה' אלהיך אם כן איננה אזהרה בעבודה לאלהיהם רק שלא לעבוד השם הנכבד בעבודתם כאשר נתן הטעם כי כל תועבת ה' אשר שנא וגו' אבל פי' הפרשה כי עד הנה צוה פעמים רבות כי בבואנו אל הארץ נעקור ע"ג ומשמשיה ונאבד את שמם וצוה שנעשה זה מיד כאשר אנחנו יורשים אותם מיד ועתה אמר כי כאשר יכרית ה' הגוים ההם מפנינו ונשתקע שם ע"ג מן הארץ ונשב בארצם לבטח לא נחשב בלבנו הנה הכרית השם מפנינו עובדי אלהים אחרים בעבור שהיו עושים כבוד בעבודה שלמה למעשה ידי אדם עץ ואבן ואין ראוי לתת כבודו לאחר ותהלתו לפסילים כי כן אסר זבוח וקטור ונסוך והשתחואה בלתי להשם לבדו והנהוג במלכים כי המתסדר בכבודם לתת עטרה בראשו או ללבוש לבוש מלכות כהם אחת דתו להמית אם כן אעשה אני לשם הנכבד כאשר היו עושים הגוים לאלהיהם וייטב לפניו לכן הזהיר לא תעשה כן כי הדברים המתועבים לפניו היו עושים לאלהיהם ולא אסרם מפני המעשה שיהיה נכבד וראוי לעשותו לפני השם לבדו רק מפני הכונה שהיתה בהם לעבודת אלהות כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם שהוא דבר מתועב לפני השם לשפוך דם נקי ואף כי להיות אכזרי על פרי בטן לא ירחמו ועל כן אמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם וגומר להזהיר על מעשה הקרבנות ועבודת המקדש שלא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו וזה ענין הפרשה הזאת באמת. אבל רבותינו שלמדו מכאן לעובד ע"ג כדרכה שחייב עליה לעולם אפילו פוער עצמו לפעור מפני שהזכיר הכתוב איכה יעבדו ללמד כי תקרא עבודה באיכות ההוא ויהיה בכלל ולא תעבדם אבל אם יזרוק אבן לפעור או אפילו דרך כבוד שיחבק וירבץ לפניו איננו חייב מיתה ועל דרך הפשט הזהיר בראש הסדר לא תעשון כן לה' אלהיכם לעבדו כאלהי העמים על ההרים הרמים בקרבנותיו ועתה בפרשה הזאת הזהיר לא תעשה כן לה' אלהיך לעבדו במקדשו בעבודות שלהם:

יג (ב) **כי** יקום בקרבך נביא או חולם חלום. יקראנו הכתוב נביא על פי עצמו שיאמר הוא השם דבר עמי בהקיץ ואני נביאו שלוח לכם שתעשו כן ויתכן שירמוז הכתוב למה שהוא אמת כי בנפשות מקצת האנשים כח נבואי ידעו בו עתידות לא ידע האיש מאין יבא לו אבל יתבודד ותבא בו רוח לאמר ככה יהיה לעתיד לבא בדבר פלוני ויקראו לו הפילוסופים כהין ולא ידעו סבת הענין אך הדבר נתאמת לעיני רואים אולי הנפש בהתבודדה תדבק בשכל הנבדל ותתכוין בו. והאיש הזה יקרא נביא כי מתנבא הוא ועל כן יבא האות והמופת אשר יאמר:

ונתן אליך אות או מופת. ענין אות סימן על דבר שיהיה אחרי כן בדמיונו כענין שנאמר איש על דגלו באותות כי כשיבא הנביא ויאמר דבר פלוני עתיד להיות לדמיון שיהיה כך יקרא אות כענין שנאמר לכן יתן ה' הוא לכם אות שהאל עמנו מהם בן אשת הנביא והמלה נגזרת מן אתה. והמופת יאמר

רשי

ונתן אליך אות. בשמים דכתיב והיו לאותות ולמועדים: או מופת. בארץ דכתיב אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב). אף על פי כן לא תשמע לו ואם תאמר מפני מה נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות כי מנסה ה' אלהיכם אתכם: (ה) ואת מצותיו תשמורו. (ספרי) תורת משה: ובקולו תשמעו. בקול הנביאים: ואותו תעבודו. במקדשו: ובו תדבקון. (סוטה י"ד) הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור

אבן עזרא

כי אפילו יבא האות והמופת אין להאמין בו כי הוא דבר הפך שקול הדעת ולפי דעתי שיש אות גם מופת כמו סימן והעד דברי ישעיה שאמר הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים ואות הנביא כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף ואותות בניו שמותם על דבר המקרה שיהיה בימיהם והם עמנו אל מהר שלל חש בז ושאר ישוב ובמכות והיו לך לאות ולמופת וכן רבים: (יד) וטעם כי מנסה. בעבור שעזבו ולא המיתו ונסיון השם להראות צדקת המנוסה: (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו. שתעשו על פי יכלתכם כמעשיו ותרדפו אחרי נתיבותיו: ואותו תיראו. מלשאול למה זה: ואת מצותיו תשמורו. שהם העיקר: ובקולו תשמעו. אם שהם

ג וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר
אֵלֶיךָ לֵאמֹר נֵלְכָה אַחֲרֵי אֱלֹהִים
אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם ד׳
וְנָעָבְדֵם׃ ד לֹא תִשְׁמַע אֶל־דִּבְרֵי ל׳
הַנָּבִיא הַהוּא אוֹ אֶל־חוֹלֵם הַחֲלוֹם ל׳ מ״ל
הַהוּא כִּי מְנַסֶּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֶתְכֶם לָדַעַת הֲיִשְׁכֶם אֹהֲבִים ל׳. כו״ל חסרים ו׳
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל־לְבַבְכֶם
וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ ה אַחֲרֵי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת־ ג׳
מִצְוֺתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ ב׳

י״ז ר״פ. ג׳ ג וְיֵיתֵי אָתָא וּמוֹפְתָא דְמַלֵּיל
עִמָּךְ לְמֵימַר נְהָךְ בָּתַר
טָעֲוַת עַמְמַיָּא דְלָא יְדַעְתִּינוּן
וְנִפְלְחִינוּן׃ ד לָא תְקַבֵּיל
לְפִתְגָמֵי נְבִיָּא הַהוּא אוֹ
לְחָלִים חֶלְמָא הַהוּא אֲרֵי
מְנַסֵּי יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן לְמִידַע
הַאִיתֵיכוֹן רָחֲמִין יָת יְיָ
אֱלָהֲכוֹן בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל
נַפְשְׁכוֹן׃ ה בָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ
אֱלָהֲכוֹן תְּהָכוּן וְיָתֵיהּ תִּדְחֲלוּן
וְיָת פִּקּוֹדוֹהִי תִּטְּרוּן
וּלְמֵימְרֵיהּ תְּקַבְּלוּן וְקָדָמוֹהִי

תולדות אהרן כי מנסה. שם: אחרי ה' אלהיכם. סוטה יד לד:

רמבן

יאמר על דבר מחודש שיעשה לפנינו בשנוי טבעו של עולם כענין שנאמר לדרוש את המופת אשר היה בארץ ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש והיא מלה מקוצרת מופלאות כמו שרית ישראל וישאילהו הלשון לדבר שהוא חוץ מן המנהג כמו שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת ואמר ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת כי מעשיו היו פלא בעיני הרואים כדרך ותרד פלאים וכן אתיא ותמהיא אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין האותות והמופתים כי הפלא והתמה ענין אחד והיו ביציאת מצרים אותות והם הדברים שיאמר להם מתחלה יהיה האות הזה והיו שם מופתים שיעשו בחדוש בלי שיקדימו להודיע בו וכן מה אות כי אעלה בית ה' שיקדים להודיעו ואמר באות שהוא בעצמו לדרוש את המופת אשר היה בארץ לדעת החדוש ההוא איך נתחדש אצלם וכן המטה אשר נהפך לנחש קראו אות כאשר הודיע בו לישראל וקראו מופת כאשר עשאו לפני פרעה לחדוש וכן כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כי היה בדבר אות מגיד על מה שיאתה ופלא במנהג שילך הנביא ככה אם כן ונתן אליך אות או מופת פירוש שיאמר אני הנביא השלוח אליכם שתעבדו ע"ג פלונית וזה לכם האות כי למחר יבא הארבה החסיל והגזם או יתן להם מופת שישליך לפניהם מטה ויהיה לתנין. ובספרי אמר אות הוא מופת ומופת הוא אות אלא שדברה תורה בשתי לשונות אלו כונתם לומר שאין חלוק בין שניהם הפרש בדינם ודי היה להזכיר האחד אלא שרצתה התורה להפליג בענין לומר כל אות ואות שיתן אליך מכל אותות שבעולם. והאיש הזה שיקרא עצמו נביא ויצוה לעבוד ע"ג על דרך הפשט שנביא הע"ג הוא שיאמר לכם פעור שלחני אליכם שהוא האלהים וצוה שתעבדוהו בכך וכך והוא שאמר בו הכתוב עוד ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת כי כל מתנבא בשם אלהים אחרים לעבוד אותם יתנבא כי הם לו לאלהיו והזכירו שם עם נביאי השקר. אבל העולה בזה מדברי רבותינו כי זה הנביא הנזכר בכאן נתנבא בשם ה' יאמר השם הנכבד שלחני שתעבדו לפעור כי היה השותף עמו במעשה בראשית או שהוא גדול מכל האלהים לפניו ורוצה שיעבדו אליו והם ז"ל הזכירו כי אפילו יאמר שיעבדו לע"ג אפילו שעה אחת בלבד כגון שיאמרו עבדו לפעור היום הזה בלבד ותאליהו בדבר פלוני כי כן הרצון לפני השם הנכבד הוא חייב מיתה וגם זה הוא כפשוטו של מקרא. והנה צוה הכתוב שלא נשמע למתנבא בשם ה' לעבוד ע"ג כלל ולא נביט באותות ובמופתים שיעשה והזכיר הטעם מפני שאנחנו ידענו מיציאת מצרים שהיא מעשה ממש לא חזיון ולא מראה כי לה' הארץ והוא המחדש והחפץ והיכול ואין אלהים מלבדו וידענו ממעמד הר סיני כי הוא פנים בפנים צוה אותנו ללכת בדרך הזה שלא נעבוד לזולתו כלל וכבודו לאחר לא נתן וזה טעם אשר צוך ה' אלהיך והנה דבר סרה על השם שלא צוהו ככה מעולם או סרה דבר על כבודו שאין ראוי לעבוד לאל אחר:

(ד) **וטעם** כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. לאמור כי ענין המופת אשר בא והראהו השם לזה בחלומו או בכיהונו רצון האלהים היה בו לנסותכם באהבתו וכבר פירשתי כי הנסיון יקרא כן מצד המנוסה. ואמר לדעת שיודע בפועל מה שהוא בכח וגלוי לפניו. והנה מצות כל הפרשה במתנבא לעבוד ע"ג אבל במתנבא בשם ה' לשנות בדברי התורה רבותינו דרשו בו שאם בא לעקור דבר אחד מן התורה כגון שיתיר החזיר או אחת מן העריות לעולם כמשפט הזה יעשה לו אבל אם יתיר זה לקצת הימים להוראת שעה כגון אליהו בהר הכרמל אנו חייבים לשמוע אליו ולעשות ככל אשר יצונו. ונראה שאם יתנבא בשם ה' לצוות מצוה שיחדש כגון שהיה במקרא מגלה שאינו חייב מיתה אלא שאין לנו לשמוע אליו דכתיב אלה המצות אין נביא רשאי לחדש בהם דבר מעתה. ואולי כיון שלא נאמין לו הנה הוא נביא השקר ומיתתו בחנק:

(ה) **אחרי** ה' אלהיכם תלכו. היא המצוה שנלך אחר עצתו וממנו לבדו נדרוש כל נעלם ונשאל כל עתיד כענין ותלך לדרוש את ה' כי יבא אלי העם לדרוש אלהים וכן יעשו ישראל עם הנביאים האין פה נביא לה' ונדרוש את ה' מאתו ויגד לנו ה' אלהינו את הדרך נלך בו ואת הדבר אשר נעשה. ובספרי אחרי ה' אלהיכם זה ענן והוא מה שפירשנו שנשמע לקול אותותיו ונלך אחרי עצתו ואותו תיראו שתאמינו כי הוא אשר בידו נפש כל חי ובידו להמית ולהחיות ופוקד עון ומשלם שכר:

ואת מצותיו תשמרו. תורת משה ובקולו תשמעו לעשות כל שיצוה אותנו מלבד התורה כמו שאמר שמואל נסכלת כי לא שמרת את מצות ה' והוא מה שפירש עוד נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעון ואמר באיש אשר לא ישמע אנכי אדרוש מעמו שהוא חייב מיתה בידי שמים וכמו שבא במצות הנביא הכני ופצעני בדבר ה' וכן אמרו בספרי ובקולו תשמעו בקול נביאיו ואותו תעבודו ובו תדבקון פירשתיו והנה כבר נאמר את ה' אלהיך תירא
ואותו

ספורנו

כמו שרפה הבנים. ולא תגלע ממנו אפילו בסור סבת המצוה בעיניך כענין שלמה כאמרו אני ארבה ולא אסור: (ג) אשר לא ידעתם. שלא בא מופת אפילו על מציאותם כי אמנם הנודעים בחוש או במופת נודע מהם שהם פועלים תמיד בענין אחד באופן שנודע שהם פועלים טבעיים לא רצוניים ובכן לא יועיל להתפלל אליהם ולא לעבדם: (ד) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא. לא תפנה אל דבריו לראות אם יש ממש בקצתם כי אין ספק שכל דבריו שקר שבדא מלבו הכל להרע כאמרו כי דבר סרה והאות או מופת נעשה על ידי כשוף או תחבולה וזולתה לא מכח נבואה שבאה לו: או אל חולם החלום ההוא. לראות אם יש בקצת חלומו אמת אבל תדע בלי ספק שלא חלם דבר ממה שאמר אבל המציא הכל מלבו כדי להדיח: כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. כי בזה שתחשבו לאויב את המדבר נגד אלהיכם תהיו מנוסים לפניו לאוהביו. לדעת כדי שבעל אהבתכם המנוסת בפעל תהיו בפעל ידיעתו הפועלת לטוב לעולם כראוי בדבר המוכן בפעל לקבל שפע טובו: (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו. כענין והלכת בדרכיו ולא בדרכים חדשים שיאמר נביא או חולם להדיחך מן הדרך: ואותו תיראו. אף על פי שהיה אותו הנביא אלך כבר אדם חשוב ונורא ומגוזם עתה תבטל יראת הנביא מפני יראת האל יתברך: ואת מצותיו תשמרו. ולא מצות חדשות שיחדש הנביא בפרט בע"ג שהיא מנגדת לכל מצות האל יתעלה כי אמנם הוא זכר לעולם בריתו לא יחליפנו ולא ימיר אותו: ובקולו תשמעו. במה שירצה על ידי נביאיו לקיום תורתו ולקדוש שמו כענין אליהו בהר הכרמל לא בקול זה המבטל את כל מצות האל יתעלה:
ואותו

וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן׃
ו וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם
הַהוּא יוּמָת כִּי דִבֶּר־סָרָה עַל־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם ׀
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפֹּדְךָ מִבֵּית
עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ
וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ז ס כִּי
יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶן־אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ אוֹ־
בִתְּךָ אוֹ ׀ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ אוֹ רֵעֲךָ
אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר נֵלְכָה
וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר
לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ׃ ח מֵאֱלֹהֵי
הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם הַקְּרֹבִים
אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמֶּךָּ מִקְצֵה
הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ ט לֹא־
תֹאבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא־
תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וְלֹא־תַחְמֹל
וְלֹא־תְכַסֶּה עָלָיו׃ י כִּי הָרֹג
תַּהַרְגֶנּוּ יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה
לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה׃
יא וּסְקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ
לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

ג׳ ר״פ
ד׳ וכל אס״ף דכוותה. ל״ח
ג׳ וחסר
ג׳ ומ״ל
כ׳ ואכלה ענבים
כו״ל חסר במ״ס
ס׳. ר
ג׳ וחסר
ג׳ מ״ל בספ׳ ואיון ח׳ מ״ל

תִּפְלְחוּן וּבְדַחַלְתֵּיהּ
תִּתְקָרְבוּן׃ ו וּנְבִיָּא הַהוּא
אוֹ חָלֵים חֶלְמָא הַהוּא
יִתְקְטֵיל אֲרֵי מַלֵּיל סְטָיָא עַל
יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּדְפָרְקָךְ
מִבֵּית עַבְדוּתָא לְאַטְעָיוּתָךְ
מִן אוֹרְחָא דְּפַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ
לִמְהַךְ בַּהּ וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ
מִבֵּינָךְ׃ ז אֲרֵי יִמְלְכִינָךְ
אָחוּךְ בַּר אִמָּךְ אוֹ בְרָךְ אוֹ
בְרַתָּךְ אוֹ אִתַּת קְיָמָךְ אוֹ
חַבְרָךְ דִּכְנַפְשָׁךְ בְּסִתְרָא
לְמֵימַר נֵהָךְ וְנִפְלַח לְטַעֲוַת
עַמְמַיָּא דְּלָא יְדַעְתְּ אַתְּ
וַאֲבָהָתָךְ׃ ח מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא
דִּבְסַחְרָנֵיכוֹן דְּקָרִיבִין לָךְ אוֹ
דְּרַחִיקִין מִנָּךְ מִסְּיָפֵי אַרְעָא
וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא׃ ט לָא
תֵיבֵי לֵיהּ וְלָא תְקַבֵּיל מִנֵּיהּ
וְלָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וְלָא
תְרַחֵם וְלָא תְכַסֵּי עֲלוֹהִי׃
י אֲרֵי מִקְטַל תִּקְטְלִנֵּיהּ יְדָךְ
תְּהֵי בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא
לְמִקְטְלֵיהּ וִידָא דְכָל עַמָּא
בְּבַתְרֵיתָא׃ יא וְתִרְגְּמִינֵּיהּ
בְּאַבְנַיָּא וִימוּת אֲרֵי בְעָא
לְאַטְעָיוּתָךְ מִדַּחַלְתָּא דַיְיָ

קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב"ה : סרה. דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן דיסטלור"א בלעז : והפודך מבית עבדים. (ספרי) אפילו אין לו עליך אלא מה שפדאך דיו : (ז) כי יסיתך. אין הסתה אלא גרוי שנאמר (שמואל א כו) כי אם ה' הסיתך בי אמיטר"א בלעז שמשיאו לעשות כן : אחיך. מאב : או בן אמך. מאם (קדושין פו) : חיקך. השוכבת בחיקך ומחוקה ודבוקה בך אפיקי"ד"א בלעז וכן (יחזקאל מג) מחיק הארץ מיסודה תקוע בארץ: אשר כנפשך. זה אביך פירש לך הכתוב את החביבין לך ק"ו לאחרים : בסתר. דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר (משלי ז) בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה : אשר לא ידעת אתה ואבותיך. דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף העו"ג אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך לעזוב מה שמסרו לך אבותיך : (ח) הקרובים אליך או הרחוקים. למה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמר הכתוב מטיבן של קרובים אתה למד טיבן של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים : מקצה הארץ. (ספרי) זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכים מסוף העולם ועד סופו : (ט) לא תאבה לו (שם) לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב: ולא תשמע אליו. בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנא' (שמות כג) עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב : ולא תחוס עינך עליו. לפי שנאמר (ויקרא יט) לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס : ולא תחמול. ולא תהפוך בזכותו : ולא תכסה עליו. אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק : (י) כי הרוג תהרגנו. אם יצא מב"ד זכאי החזירהו לחובה יצא מב"ד חייב אל תחזירהו לזכות (ספרי) : ידך תהיה בו בראשונה. מצוה ביד הניסת להמיתו לא מת

בידו

שהם זכר לעיקר : ואותו תעבודו. במעשה : ובו תדבקון. בלב בראש ובסוף : (ו) כי דבר סרה. תחסר מלת דבר כמו וברוב יועצים תקום וטעם סרה שהשם צוה לסור מע"ג או הוא מגזרת סורר ומורה והוא הנכון והיה הרי"ש ראוי להדגש : המוציא אתכם והפודך. כפול בטעם לחזוק : ובערת. פירשתיו : (ז) כי יסיתך אחיך. הטעם אפילו אחיך. וטעם בן אמך. שהייתם בבטן אחת והאם כגוף והאב כצורה והצורה לא יבינוה כי אם מתי מעט: (ט) לא תאבה לו באמונת הלב : ולא תשמע אליו. במעשה: ולא תחוס עינך. להרגו : ולא תכסה. שתניחנו רק תגלה הדבר עד שישמעון העדים מפיו כי כן כתוב ואז תהרגנו : (י) ידך תהיה בו. הי' נראה כי הוא משנים עדי' לולי הקבלה: (יא) וסקלתו. פירוש מה תהי' מיתתו

בטנך תאכל ומעיך תמלא : והנביא ג׳ ר״פ וסימן והנביא ההוא או חלם. והנביא והכהן והעם. והנביא כי יפתה : יומת ד׳ קמץ וסימן נמסר בסדר כי תשא : מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג׳ וסימן מאלהי העמים. והפיצך ה׳ בכל העמים. והיו חללי ה׳ ביום ההוא : ולא תשמע ד׳ דסמיכי וסימן לא תאבה לו ולא. הנני מביא עליכם גוי : עד אנה ה׳

תולדות אהרן וסנהד׳. סנהדרין פט : מן הדרך. שם פט ל : ללכת. שם פט : ובערת הרע. חולין קמ : כי יסיתך אחיך. קדושין פ סנהדרין כח סד ע״ג לו חולין ד (קדושין סו) : מאלהי העמים. סנהדרין כח : לא תאבה לו. שם עב : לא תחמול. שם כט לג לו פס מכות יב : כי הרוג. סנהדרין לג נס עקידה שער כג :

בעל הטורים

והפדך ב׳ כפולה פדיה אחר פדיה : ובערת הרע מקרבך וסמיך ליה כי יסיתך. שאין טוענין למסית : כי יסיתך ר״ת בני׳ ביחוד רמז ליחוד מן התורה : כנפשך ב׳ במסורה. אשר כנפשך. כנפשך שבעך היינו דאיתא בחולין אין הסתה בדברים והא כתיב כי יסיתך ההוא נמי באכילה ושתיה והיינו כנפשך כמו כנפשך שבעך דהיינו אכילה : אשר לא ידעת אתה ואבותיך כתיב במסית לפי שרעך כנפשך שהוא אביו מסית אותו לומר לא תלמד לעשות מאבותיך שהוא אבי אביו אלא תלמד מאביך : ולא תחוס עינך עליו בגי׳ אין טוענין למסית : ולא תכסה ב׳. ולא תכסה עליו ולא תכסה עוד על הרוגיה וזהו שדרשו במסית שאם יצא מבית דין חייב אין מחזירין אותו לזכות וזהו לא תכסה עוד על הרוגיה פי׳ על מי שיצא ליהרג :

ספורנו

ואותו תעבודו. לבדו לא אחר עמו כאמרו זובח לאלהים יחרם כמו שהתבאר במקומו : ובו תדבקון. שיהיה תכלית כל פעולתכם לעשות רצונו ולא תהיה שנאתך על זה מסובבת מאיבה קודמת : (ו) יומת כי דבר סרה על ה׳. אף על פי שדבר בשם ה׳ ולא בשם ע״ג ומזה היה נראה שלא יתחייב מיתה כמו שגזרו זקנים באמרם על ירמיהו אין לאיש הזה משפט מות כי בשם ה׳ אלהינו דבר אלינו הנה זה חייב מיתה מפני שדבר סרה בשמו : להדיחך מן הדרך. אף על פי שלא אמר להדיחך מעל ה׳ כי הוא אומר בשם ה׳ שתעבדו ע״ג במצותו מכל מקום בקש להדיחך מן הדרך אשר צוה ה׳ אלהיך : (ח) הקרבים אליך. אף על פי שמלבד קורבתם תדע שקרותם ואין לחוש שתטעה בם : או הרחקים ממך מקצה הארץ. אע״פ שמלבד המרחק אין לחוש שתלך שם לעבדם : לא תאבה לו. באמרו שתחקור לדעת אם כנים דבריו שע״ג פלוני כך מטיבה וכך מריעה : ולא תשמע אליו. ובזה האופן לא תשמע אליו ולא תקבל ממנו לעבוד שאם יהיה כדבר ספק אצלך אם הוא ראוי סוף שתשמע אליו כי ספק כזה לא יקרה אלא מחסרון התבוננות בגודל האל ית׳ וסדרו בעולם : (יא) כי בקש להדיחך. אף על פי שלא עשה ההיזק כמו שעושים מדיחי עיר הנדחת מכל מקום חייב מיתה בשביל שבקש להדיחך בהריגתו השיג שלא ידיח עוד אחרים ואם לא תהרגנו אולי ידיח הוא או זולתו

אם

רמבן

ואותו תעבוד הכל החזירו בכאן לשלול שלא נירא מדברי הנביא מפני האות והמופת ולא נעבור על עבודת ה׳ בעבור דבריו כי מן ה׳ לבדו נירא ולא מאל אחר ולהוסיף ובקולו תשמעו:

(ט) לא תאבה לו. לא תהא תאב לו ולא תאהבנו לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב לשון רש״י מספרי. אבל בגמרא אמרו לא אבה ושמע חייב וכן הדבר כי אבה לשון רצון ולא אבה ה׳ אלהיך לשמוע אל בלעם לא רצה. לא אבה יבמי כמה שאמר לא יחפוץ. והנה לא תאבה לו בלב ולא תשמע אליו שתודה לומר כן נעשה אלך ואעבוד הע״ג שאמרת והוא חייב מיתה בהודאתו. וכן דעת אונקלוס לא תקבל מיניה ואלו הלאוין כמו לא תתאוה ולא תחמוד שאם התאוה בלב עובר בלאו הראשון ואם הוסיף לעשות כאשר חשב עובר גם בלאו השני:

לא תחוס עינך עליו. לרחם עליו שלא ימות:

ולא תחמול על הקורבה הנזכרת שיש לך עמך. כענין שנאמר כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו:

ולא תכסה עליו מהעיד עליו בב״ד. ובספרי לא תחמול שלא ילמד עליו זכות. ולא תכסה אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק. והכל טעם אחד כי הכסוי מן מכסה השתיקה כוסה קלון השתיקה מהגיד:

והמר

רשי

ביד ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו': (יג) לשבת שם. (ספרי) פרט לירושלים שלא נתנה לדירה: כי תשמע לאמר. אומרים כן יצאו וגומר: (יד) בני בליעל. (שם) בלי עול שפרקו עולו של מקום: אנשים. (סנהדרין קיא) ולא נשים: יושבי עירם. ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה: (טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. (שם) מכאן למדו שבע חקירות מריבוי המקרא כאן יש ג' דרישה וחקירה והיטב ושאלת אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות. ובמקום אחר הוא אומר (דברים י"ט) ודרשו השופטים היטב ובמקום אחר הוא אומר (שם י"ז) ודרשת היטב ולמדו היטב לגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה: (טז) הכה תכה. (ב"מ ל"א) אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם באחרת: (יז) לה' אלהיך. לשמו ובשבילו: (יח) למען ישוב ה' מחרון אפו. שכל זמן שע"ג בעולם חרון אף בעולם:

אבן עזרא

מיתתו: (טו) ודרשת וחקרת ושאלת. אלה המלות היטב מפורשות בדברי רז"ל: (יז) כליל. כלה לה' אלהיך בעבור כבוד השם תשרפנה באש: תל. מגזרת הר גבוה ותלול: (יח) למען ישוב ה' מחרון אפו. ולא ישחיתך בעון העיר. וטעם כי תשמע. כן תעשה אם בקשת לעשות הישר בעיניו. ונסמכה פרשת בנים אתם לה'. בעבור המסיתים אח או בן או אב או אנשי עיר הנדחת ואסור להתאבל עליהם אף כי להתגודד כי הנה אסור הוא על כל מת:

תתגודדו

הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית
עֲבָדִים: יב וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ
וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר ל׳. ד׳ כ״כ
הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ: ס יג כִּי־
תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָֹה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם
לֵאמֹר: יד יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־ ל׳ ר״פ
בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת־יֹשְׁבֵי
עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה
אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם:
טו וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב
וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה ה׳. ט׳
הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ: טז הַכֵּה ל׳
תַכֶּה אֶת־יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי־
חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב:
יז וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ כו״ל חסר
רְחֹבָהּ וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר ו׳ פסוקים ואת את ואת
וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיהוָֹה
אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא
תִבָּנֶה עוֹד: יח וְלֹא־יִדְבַּק בְּיָדְךָ י״ז ר״פ בספ׳
מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב
יְהוָֹה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן־לְךָ רַחֲמִים
וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע ל׳
לַאֲבֹתֶיךָ: יט כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל
יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־ ל׳
מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָֹה

אֱלָהָךְ דְּאַפְּקָךְ מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא:
יב וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן
וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן לְמֶעְבַּד
כְּפִתְגָמָא בִישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ:
יג אֲרֵי תִשְׁמַע בַּחֲדָא
מִקִּרְוָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ
לְמִתַּב תַּמָּן לְמֵימָר:
יד נְפָקוּ גֻבְרִין בְּנֵי רִשְׁעָא
מִבֵּינָךְ וְאַטְעִיוּ יָת יָתְבֵי
קַרְתְּהוֹן לְמֵימַר נְהָךְ וְנִפְלַח
לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא דְּלָא
יְדַעְתּוּן: טו וְתִתְבַּע וְתִבְדּוֹק
וְתִשְׁאַל יָאוּת וְהָא קוּשְׁטָא
כֵּיוָן פִּתְגָמָא אִתְעֲבִידַת
תּוֹעֶבְתָּא הָדָא בֵּינָךְ:
טז מִמְחָא תִמְחֵי יָת יָתְבֵי
קַרְתָּא הַהִיא לְפִתְגַם דְּחָרֶב
גַּמְרָא יָתַהּ וְיָת כָּל דְּבַהּ
וְיָת בְּעִירַהּ לְפִתְגָם
דְּחָרֶב: יז וְיָת כָּל עֲדָאַהּ
תִּכְנוֹשׁ לְגוֹ פְּתָאַהּ וְתוֹקֵיד
בְּנוּרָא יָת קַרְתָּא וְיָת כָּל
עֲדָאַהּ גְּמִיר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
וּתְהֵי תֵּל חָרִיב לְעָלַם לָא
תִתְבְּנֵי עוֹד: יח וְלָא יִדְבַּק
בִּידָךְ מִדַּעַם מִן חֶרְמָא
בְּדִיל דִּיתוּב יְיָ מִתְּקוֹף
רוּגְזֵיהּ וְיִתֵּן לָךְ רַחֲמִין
וִירַחֵם עֲלָךְ וְיַסְגִּינָךְ כְּמָא
דְקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ: יט אֲרֵי
תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ
לְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוּדוֹהִי דַּאֲנָא
מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבַּד
דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ:

בעל הטורים

ודרשת וחקרת היטב לפי שנא' כי תשמע באחת עריך בשמיעה בעלמא. לכן מזהיר אותך שתדרוש ותחקור היטב: ורחמך והרבך. שלא תדאג לומר חרבתי עיר ויושביה לכך מבטיחך לומר שלא תדאג ויפרך וירבך: לעשות הישר בעיני ה' וסמיך ליה בנים אתם. בזמן שעושים רצונו של מקום קרויין בנים. ונתן לך רחמים ורחמך וסמיך ליה בנים אתם לומר לך שכל מי שיש בו רחמים ומרחם על הבריות הקב"ה מרחם עליו כאב על הבן: סמך מת לעיר הנדחת לומר לך שע"ג חשובה כמת. וגם שהיו מתגודדים לפני ע"ג כמו על מת:

שועתי. ואם יפנה לבבך. יוספו ד' כ"ב וסימן במסרה רבתא : נעשתה ט' וסימן במסרה רבתא : כל משנה תורה רישי פסוקים לא ב"מ י"ז ולא וסימן במסרה רבתא :

תולדות אהרן וכל ישראל. שם סג : באחת. סנהדרין יו : עריך. קמא פב סנהדרין יו : יצאו אנשים בני בליעל. ברכות לא כתובות סח בתרא י סנהדרין קיא : מקרבך. סנהדרין יו : וידיחו. שם קיב : ודרשת. סנהדרין מ : והנה אמת. שם : הכה תכה. מציעא לא סנהדרין קיא : לפי חרב. סנהדרין נב : החרם אותה. שם קיא קיב : ואת בהמתה. שם קיב תמורה ל : ואת כל שללה. סנהדרין עא קיא קיב חולין פט תמורה ח : ושרפת באש. סנהדרין קיא קיב : כליל לה'. שם קיא קיג : והיתה תל. שם קיא : ולא ידבק בידך. שבת ל פסחים מח סנהדרין קיא מכות כב ע"ג יב מב מג מד מח : ונתן לך רחמים. שבת קנא ביצה לב יבמות עט (קדושין סו) :

ספורנו

את אחרים ותעלה בידם: (יב) וכל ישראל ישמעו ויראו ולא יוסיפו. לא הוא ולא זולתו: (טז) ואת בהמתה לפי חרב. למחות זכרם ע"ג נקמת האל יתברך כמו הענין בעמלק כאמרו תמחה את זכר עמלק וכן באר הנבי' באמרו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור: (יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. פן יהיה למוקש כמו הענין בגויי ע"ג שנאמר בהם לא תחמוד כסף:

רמבן

(יב) ואמר ולא יוספו לעשות כדבר הרע הזה. כי הוא דבר מצוי ויעשה תמיד לולי המשפט אבל הענין הנביא הנזכר איננו בתדירות:

(טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. הדרישה והחקירה מפורשין בדברי רבותינו והזכיר הכתוב זה בעיר הנדחת ובעובד ע"ג ולא הזכיר כן בנביא השקר ובמסית כי הנביא מפרסם עצמו באותותיו ובמופתיו והמסית הכתוב ידבר עם המוסת כי הרוג תהרגנו והוא היודע ועד כמו שאמר ולא תחמול ולא תכסה עליו אבל בעיר הנדחת ובעובד ע"ג שהם מעשים מגיעים אלינו בשמועה הזכיר בהם דרישה וחקירה ולא הוצרך להזכיר כן בשאר חייבי מיתות כי מק"ו יודע הדבר ואמר בעדים זוממים ודרשו השופטים היטב בעבור שלא יודע מי משתי הכתות יאמר האמת בלתי אחר חקירה רבה ולענין הדין כלן למדין זה מזה בג"ש ומכלם יצאו לנו שבע חקירות ובדיקות:

(טז) החרם אותה ואת כל אשר בה. אותה הם אנשים הנדחים ואת כל אשר בה הנשים הנגררות אחר האנשים אבל הטף שהם קטנים בזכרים ובנקבות אין ממיתין אותן וכן אמרו בספרי תנן אומר לא יומתו אבות על בנים וכו' ובעיר הנדחת הכתוב מדבר אבל בתוספתא של מסכת סנהדרין נחלקו בה קטני בני אנשי עיר הנדחת שהודחו עמה אין נהרגין רא"א נהרגין. אמר לו רבי עקיבא מה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך והרבך אם לרחם על הגדולים הרי כבר נאמר החרם אותה ואת כל אשר בה ובהמתה ומה אני מקיים ורחמך והרבך אלו קטנים שבתוכה וכו'. והנה כל אלו ממצות הביאור ממה שנאמר בתורה זובח לאלהים יחרם ועתה באר החרם מהו בנדחים ובעובדים:

בנים

אבן עזרא

(א) תתגודדו. כטעם ושרט לנפש מגזרה על כל ידים גדודות: ולא תשימו קרחה. כמשפט הגוים עד היום הזה. וטעם בנים. אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן אל תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל אשר יעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואיך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם. וטעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה כי אתה עם קדוש בלב ובפה ותהיו מובדלים מן העמים וכל רואיכם יכירו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש: (ג) כל תועבה. כל דבר שהוא נתעב לנפש הטהורה כמו שרץ הארץ: (ד) שור שה כשבים. חסר וי״ו שה מן כבש או עז: (ה) איל וצבי. ידועים והחמשה האחרים צריכי׳ לקבלה: (ח) ולא גרה. תחסר מלת יגר דרך קצרה או מלת לו:

סנפיר

אֱלֹהֶיךָ: ס רביעי יד א בָּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת: ב כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: ס ג לֹא תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָה: ד זֹאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה כְשָׂבִים וְשֵׂה עִזִּים: ה אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וְאַקּוֹ וְדִישֹׁן וּתְאוֹ וָזָמֶר: ו וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע שְׁתֵּי פְרָסוֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ: ז אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה הַשְּׁסוּעָה אֶת־הַגָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הֵמָּה וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם: ח וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְלֹא גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ: ס

ל׳ וכ״כ
ל׳
כ׳ זוגין מתחלפין
ד׳
ד׳. ג׳
כ׳. ל׳. ד׳ בתורה
ג׳
כ׳ כתיבי
י׳ בתורה
ל׳ ומ״ל
כלהון קמץ במ״ת פתחין

א בְּנִין אַתּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא תִתְחַמְמוּן וְלָא תְשַׁווּן מְרַט בֵּין עֵינֵיכוֹן עַל מִית: ב אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וּבָךְ אִתְרְעֵי יְיָ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חֲבִיב מִכֹּל עַמְמַיָּא דְעַל אַפֵּי אַרְעָא: ג לָא תֵיכוּל כָּל דִּמְרָחָק: ד דָּא בְעִירָא דְתֵיכְלוּן תּוֹרִין אִמְּרִין דִּרְחֵלִין וְגַדְיִין דְּעִזִּין: ה אַיְלָא וְטַבְיָא וְיַחְמוּרָא וְיַעֲלָא וְרֵימָא וְתוֹרְבָּלָא וְדִיצָא: ו וְכָל בְּעִירָא דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמַטִּלְפָא טִלְפִין תַּרְתֵּין פַּרְסָתָא מַסְּקָא פִשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן: ז בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִן מַסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִסְּדִיקֵי פַּרְסָתָא מְטַלְפֵי טִלְפַיָּא יָת גַּמְלָא וְיָת אַרְנְבָא וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסְּקֵי פִשְׁרָא אִנּוּן וּפַרְסַתְהוֹן לָא סְדִיקָא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן: ח וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וְלָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִלְתְּהוֹן לָא

ובך בחר ה׳ ב׳ זוגין מתחלפין קדמא יתיר אות וחסר מלה תנינא חסר אות ויתיר מלה וסימן בך בחר ה׳ אלהיך כי עם קדוש אתה דואתחנן. ובך בחר ה׳ כי עם קדוש אתה דראה: שה ושה ד׳ קמצין וסימן זאת הבהמה אשר תאכלו ב׳ בו. לא הביאת לי שה עלתיך. ואמר לה אלה סאניא שא אזל אחת המו בתר׳ כתיב אלף: וצבי ג׳ וסימן איל וצבי לבד מאיל וצבי. וצבי עדיו לגאון: ודישן ד׳ וסימן ואצר. ואהליבמה. אלוף. ואקו. וכלהון חסר בתורה בס״א מלא ודישן ואצר. וכל ד״ה דכוותא מלא בר מן חד ואלוף אצר ואלוף דישן ועיין בסוף סדר וישלח: מעלי ג׳ כתיב יו״ד וסימן דמשנה תורה. דתורת כהנים. ועד מעלי שמשא: מעלה כלם קמצין בר מן ח׳ פתחין וסימן

רשי

(א) לא תתגודדו. לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם. אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא כא) ולא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים: (ב) כי עם קדוש אתה. קדושת עצמך מאבותיך ועוד ובך בחר ה׳: (ג) כל תועבה. (חולין קי״ד) כל שתעבתי לך כגון צרם אזן בכור כדי לשחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך כל מום לא יהיה בו. בא ולמד כאן שלא ישחוט ויאכל על אותו המום. בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך והזהיר כאן על אכילתו: (ד) זאת הבהמה. איל וצבי ויחמור. למדנו שהחיה בכלל בהמה (חולין עא) ולמדנו שבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט: אקו. מתורגם יעלא (איוב לט) יעלי סלע הוא אשטנבו״ק: ותאו. תורבל״א תור היער בלע״ז יער בלשון ארמי: (ו) מפרסת. סדוקה כתרגומו: פרסה. פלאנט״ה: ושוסעת. חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרני׳ והיא טמאה: בבהמה. (חולין ק) משמע מה שנמצא בבהמה אכול מכאן אמרו שהשליל ניתר בשחיטת אמו: (ז) השסועה. (נדה כד) בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו. בבהמות מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בת״כ: (ח) ובנבלתם לא תגעו. (ת״כ) רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל

בעל הטורים

בנים אתם. בפסוק זה י״ב תיבות כנגד י״ב שבטים שנקראו בנים לה׳: מכל העמים אשר על פני האדמה וסמיך ליה לא תאכל כל תועבה לומר לך שלא יתערבו עם האומות: בבהמות כתיב ז׳ חיות ושלשה בהמות כנגד י׳ הדברות: תאו וסמיך ליה איל. רמז לשה דהיתא בחולין עזי דכלכו מין חיה הוא: טמאים הם לכם וסמיך ליה ואת החזיר. לומר לך שאסור לגדל חזירים. וסמיך מבשרם לא תאכלו לאת זה תאכלו מכל אשר במים. כלומר אף על פי שאסרתי לאכול מבשרם אשר מסם במים תאכלו דתמרא דימא שרי. די״א לא תאכלו את זה תאכלו לומר שקרבי דגים אין לוקחים אלא מן המומחה דקרי ביה לא תאכלו אלא אם כן יאמר זה הוא בלקחתי מפלוני ציד ובשר הוא: ובנבלתם לא תגעו וסמיך ליה את זה לא תאכלו לומר שיש נבלה שתאכל ממנה כגון נבלה מוכרחת ואינה ראויה לגר: לא תגעו. בנ״י חייב ליטהר ברגל:

תולדות אהרן בנים אתם. קדושין לו לו בתרא י אבות ח עקידה שער פ (פסחים ל קדושין סא): לא תתגודדו. עקרים מיד פ׳ מ׳ יבמות יג יד מכות כ: ולא תשימו קרחה. מכות שם מנחות לז: כי עם קדוש. קידושין לו (שם שב): לא תאכל כל תועבה. ע״ג סו חולין קיד (שבת יא ערלה סא): זאת הבהמה. זבחים לד חולין כא עת בכורות ו: איל וצבי. זבחים לד חולין עא: וכל בהמה מפרסת. חולין סט עו: אותה תאכלו. שם ק: השסועה. שם ס סג בכורות ו נדה כד: את הגמל. בכורות ו ו: ואת הארנבת. מגלה ט: ואת השפן. בכורות ו: ואת החזיר. שם:

ספורנו

כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כמו שהתבאר במקומו: יד (א) בנים אתם לה׳ אלהיכם לא תתגודדו. שאין ראוי להראות תכלית הדאגה והצער על הקרוב המת כשנשאר קרוב נכבד ממנו במעלה ובתקוה טוב לפיכך אתם בנים לה׳ שהוא אביכם קיים לעד אין ראוי שתדאגו ותתאבלו בתכלית על שום מת: ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת: (ב) כי עם קדוש אתה. וגם כן אין להצטער מאד בשביל מק המגיע למת במיתתו. כי עם קדוש אתה מזומן לחיי העולם הבא אשר קורת רוח בהם יפה מכל חיי עולם הזה: סגולה מכל העמים. ולכן הוא אוסר זה בכם ולא אוסר אותו לבני נח שאינם כ״כ סגלה: (ג) לא תאכל כל תועבה. הנה קודם מתן תורה נודע הבדל בין טמא לטהור כמבואר בענין נח: מכל מקום כשהתחיל

רמבן

יד (א) **בנים** אתם לה׳ אלהיכם. גם זו מצוה מבוארת שאמר בתורה בכהנים לא יקרחו קרחה בראשם ובבשרם לא ישרטו שרטת ועתה יבאר כי לא בעבור מעלת הכהנים בלבד שהזכיר שם שהם קדושים לאלהיהם צוה בהם זה אבל כל העדה כלם קדושים וכלכם בנים לה׳ אלהיכם כמו הכהנים אם כן השמרו גם אתם במצוה הזאת כמותם ועל דעת רבותינו בשניהם אינה אלא על המת. ויתכן שיהיה המצוה הראשונה בכהנים לאמר שאם היה הכהן מקורח ומגודד איננו ראוי לעבודה כמו שאמר ולא יחללו שם אלהיהם והנה עבודתם מחוללת וכאן ביאר כי המצוה גם לישראל והוצרכו לשתיהם ורש״י כתב לפי שאתם בניו של מקום אתם ראויים להיות נאים ולא גדודים ומקורחים ואיננו נכון שא״כ תהיה המצוה גם שלא על המת ור״א אמר אחר שתדעו שאתם בנים לה׳ והוא אוהב אתכם יותר מן האב לבנו לא תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל מה שיעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כי עם קדוש אתה ואיך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם. ולפי דעתי כי טעם עם קדוש הבטחה בקיום הנפשות לפניו יתברך יאמר אחרי שאתה עם קדוש וסגלת ה׳ ולא ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אין ראוי לכם להתגודד ולהקרח על נפש ואפילו ימות בנוער ולא יאסור הכתוב הבכי כי הטבע יתעורר לבכות בפירוד האוהבים ונודדים אף בחיים ומכאן סמך לרבותינו באסרם להתאבל יותר מדאי:

(ג) **לא** תאכל כל תועבה. הנה רצה להוסיף באור במאכלים האסורים ולכך אמר לא תאכל כל תועבה להגיד כי כל המאסרים נתעבים לנפש הטהורה

רש"י

בכל השנה תלמוד לומר (ויקרא כא) אמור אל הכהנים וגומר ומה טומאת המת חמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. (קדושין נו) להתיר משולחת שבמצורע: (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם. לאסור את השחוטה: (יג) והראה והאיה. (חולין ס"ג) היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דיה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב. ובעופות פרט לך הטמאים ללמד שהעופות הטהורים מרובים על הטמאי' לפיכך פרט את המועט: (טז) התנשמת. קלב"א סורי"ץ: (יז) שלך. השולה דגים מן הים: (יח) דוכיפת. הוא תרנגול הבר ובלעז הרופ"א וכרבלתו כפולה: (יט) שרץ העוף. הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובים וצרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ: (כ) כל עוף טהור תאכלו. ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: (כא) לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"ג ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה לה'. (ספרי) קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם: לא תבשל גדי. (חולין קי"ג) שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה: לא תבשל גדי (כב) עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב"ה לישראל אל תגרמו לי לבשל

ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם ג' ר"פ בכפרא
כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת ז
תֹּאכֵלוּ: י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר ו' זוגין מתחלפין
וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא חד במאריך וחד בדרגא
לָכֶם: ס יא כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה
תֹּאכֵלוּ: יב וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ כ"ג ר"פ
מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה: ל'. ל'
יג וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה ל'. ל'
לְמִינָהּ: יד וְאֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ: ד'
טו וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס ס'. ל'
וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ: י"ד
טז אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף
וְהַתִּנְשָׁמֶת: יז וְהַקָּאָת וְאֶת־
הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ: יח וְהַחֲסִידָה ל'
וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת ל'
וְהָעֲטַלֵּף: יט וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף ל'
טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵלוּ: כ כָּל־ ב'
עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ: כא לֹא תֹאכְלוּ
כָל־נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ
תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי ל' וחסר וחד ומכר לא תמכרנה.
כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ ל' וא' לנכרי
לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ: פ ג'
חמישי כב עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־ ב' ובסופס

תִקְרְבוּן: ט יָת דֵין תֵיכְלוּן
מִכֹּל דִבְמַיָא כָּל דְלֵיהּ צִיצִין
וְקַלְפִין תֵיכְלוּן: י וְכֹל דְלֵית
לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין לָא תֵיכְלוּן
מְסָאָב הוּא לְכוֹן: יא כָּל
צִפַּר דְכֵי תֵיכְלוּן: יב וְדֵין
דְלָא תֵיכְלוּן מִנְהוֹן נִשְׁרָא
וְעַד וְעַזְיָה: יג וּבַת כַּנְפָא
וְטָרְפִיתָא וְדַיְתָא לִזְנַהּ:
יד וְיָת כָּל עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ:
טו וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא
וְצִפַּר שַׁחְפָּא וְנַצָּא לִזְנוֹהִי:
טז וְקַדְיָא וְקִיפּוֹפָא וּבַוְתָא:
יז וְקָאתָא וִירַקְרֵקָא
וְשָׁלֵינוּנָא: יח וְחַוָּרִיתָא
וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא
וַעֲטַלֵּיפָא: יט וְכֹל רִחֲשָׁא
דְעוֹפָא מְסָאָב הוּא לְכוֹן
לָא יִתְאַכְלוּן: כ כָּל עוֹפָא
דְכֵי תֵיכְלוּן: כא לָא תֵיכְלוּן
כָּל נְבֵילָה לְתוֹתַב עָרַל
דִבְקִרְוָךְ תִתְּנִינַהּ וְיֵיכְלִינַהּ
אוֹ תְזַבְּנִינַהּ לְבַר עַמְמִין אֲרֵי
עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב:
כב עַשְּׂרָא תְעַשַּׂר יָת כָּל

אבן עזרא

(ט) סנפיר וקשקשת. פירשתיו: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. הנה צפור שם כלל ותור וגוזל על השני מינין שהם תחת צפור וכן דיה ואיה תחת דאה כי עתה הוסיף לבאר: (כ) כל עוף טהור. כארבה: (כא) לא תאכלו כל נבלה. מהעוף ומהבהמה: לגר אשר בשעריך. דאינו מתיהד כאשר פירשתי או מכור לנכרי שאיננו דר בארצך. וטעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר וכבר פירשתיו: (כב) עשר תעשר. ונסמכה זאת הפרשה כי אסור לאכול כל עוף טמא ובהמה טמא' ונבלה והנה בבשר ובדגן אסור לאכול

במסרת רבתא: וכל אשר אין לו חד מן ו' זוגין מתחלפין חד בדרגא וחד במאריך וסימן נמסר בסדר שמיני: טהרה ה' ב' מנהון מלא וסימן נמסר בסדר נח: וזה כ"ג ר"פ וסימן במסרה רבתא:

תולדות אהרן כל צפור. קדושין נו חולין קמ: וזה אשר לא. קדושין שם חולין שם: והראה. חולין סג בכורות ז: וכל שרץ העוף. מכות יז: לא תאכלו כל נבלה. שבת קמ קל פסחים כא ע"ג כא סז חולין קיג קיד קיו בכורות כג כריתות כא (שם סב פסחים כח נזיר נד): כי עם קדוש אתה. פסחים כד קדושין נז מנחות קא חולין קטו קיו בכורות י: לא תבשל גדי. שבת קל קדושין נז: עשר תעשר. שבת קיט סכה לו ר"ה ח תענית ט סוטה מח מציעא פח בכורות נג (שביעית לד מעשרות מה מע ערלה פא סוטה כב):

בעל הטורים

תאכלו וסמיך וכל אשר אין לו להתיר דג טהור שנמצא בתוך דג טמא: טמא הוא לכם וסמיך ליה כל צפור לרבות צפור משולחת של מצורע: הנשר התחיל בנשר מפני שהוא מלך בעופות שנאמר אם על פיך יגביה נשר אם על פיך ס"ת מלך: יענה. שמענה את בניה ואינה מרחמת עליהם וכן העורב אכזרי על בניו לכך סמיך לה: לא תבשל גדי. בגימ' איסור אכילה ובישול והנאה: סמך עשר תעשר וגו' היצא השדה שנה שנה לבשר בחלב לומר כשם שהתערובת בשר בחלב אסור כן ג"כ אסור התערובות של כלאים בשדה ואם תשמור מן התערובות אז תבשל פירותיה בזמנן ותתעשר. וסמיך בחלב אמו לשנה שנה לומר שמינקת חבירו לא תנשא בתוך ב' שנים ויהי סולד בחלב אמו ב' שנים:

רמבן

הטהורה וענין כל תיעוב שנאה ומיאוס כי נתעב דבר המלך כל אוכל תתעב נפשם כי המאכלים האסורים גסים יולידו עובי ואטימות בנפש כאשר הזכרתי במקומו ועל כן אמר עוד כל עוף טהור תאכלו להגיד כי אלה אשר אסר נתעבים והשאר טהורים ראויים לנפש טהורה. ובספרי אמרו רבי שמעון אומר כל עוף טהור תאכלו אלו חגבים טהורים וכל שרץ העוף אלו חגבים טמאים ויפה אומר. והנה טעם הכתוב כי הזכיר לאסור כל שרץ העוף והם ההולכים על ארבע וחזר ואמר כל עוף טהור תאכלו להתיר מהם אשר כרעים ממעל לרגליו הארבה והסלעם והחרגול והחגב ולא הוצרך לפרש זה שכבר הוזכר אבל הזכיר בכלל

ספורנו

כשהתיר האל יתברך לנח ובניו אכילת ב"ח לא הבדיל בין טמא לטהור. אמנם אתה בהיותך קדוש וסגולה מכל העמים אין ראוי לך להיות נזון מן הטמא ומתועב להדמות למזגו: (כא) לא תאכלו כל נבלה. אפילו מן המין הטהור: כי עם קדוש אתה לה' אלהיך. אף על פי שהנבלה היא נאותה למזון אנושי כמו לגר או לנכרי איננה נאותה למזון עם קדוש מוכן לשלימות המכוון מאת האל יתברך: לא תבשל גדי. כמעשה האומות שהיו חושבים להרבות בזה הפעל מקניהם וקנינם וכל בהמתם: (כב) עשר תעשר. כי בעשור התבואה והבהמה תרבה התבואה וירבה המקנה כאמרם

דרך קארה כל עוף טהור תאכלו כלומר אלו הנזכרים מאכלים נתעבים ושאר העופות למיניהם למרביתם תאכלו מהם כל טהור שלא אסרתיו. והנה כלל כל הנאסרים לנו שהם כלם תועבה ולא הוצרך לפרוט אחרי כן השרצים וכל הרמש כי דבר ידוע הוא שתעב אותם נפש כל נקי דעת אבל הזכיר כל סימני הבהמה והחיה והדגים והעופות והנבלה להודיעך שגם הם מתועבים לנפש ולא הזכיר הטריפה שאיננה תועבה אבל נאסרה מפני האדם או החולי הממית שלא יזיק אוכליו. ולרבותינו עוד מדרשים למה נשנו בבהמה מפני השסועה ובעופות מפני הראה. ועוד מדרש בכל צפור טהורה תאכלו להתיר משולחת של מצורע וזה אשר לא תאכלו מהם לאסור את השחוטה קבלו כן לרמוז בכל צפור טהורה שהצפור שלא קבלה טומאה מותרת וטומאת המצורע לא תדבק בחיה שאין בעלי חיים בבהמה ובעוף מקבלים טומאה בנגעם במת או בשרץ אבל השחוטה שראויה לקבל טומאה ידבק בה רוח הטומאה הפורחת מן המצורע ואיננה טהורה והיא בכלל תועבה כי אכילתה נתעבת: (כא) וטעם כי עם קדוש אתה לה' אלהיך. דבק עם לא תבשל גדי בחלב אמו כי איננו מאכל נתעב אבל יאסור אותו להיותנו קדושים במאכלים או להיותנו קדושים שלא נהיה עם אכזרי לא ירחמו שנחלוב את החלב מן האם שנבשל בו הבן אף על פי שכל בשר בחלב יכנס בלאו הזה כי כל מינקת תקרא אם וכל יונק יקרא גדי והוא דרך הבישול והנה בכולם אכזריות. וכתב רש"י לא תבשל גדי בחלב אמו שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה והמדרש הזה הוציא אותו ממלת גדי אבל בלאו עצמו אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול וכן כתב הרב בסדר ואלה המשפטים:

(כב) **עשר** תעשר. גם זו מצוה שיבאר כי אמר וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא קדש לה' ואמר ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמשיתו יוסף עליו ואין זה מעשר הלוים כי בו נאמר ואכלתם אותו בכל מקום והוא חולין ומה טעם לפדיונו ועתה באר כי הוא יחויב לעשר כל

תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה
שָׁנָה׃ כג וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן
שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ
וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ
לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ כד וְכִי־יִרְבֶּה
מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ
כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי
יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כה וְנָתַתָּה
בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ כו וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל
אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן
וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ
נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃
כז וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ
כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ׃ ס
כח מִקְצֵה ׀ שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת־
כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה
הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כט וּבָא
הַלֵּוִי כִּי אֵין־לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ
וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר

כל אורי' חסר ל'
כ' כ' ראשים דגנך
ח' ר"פ בכספ' והוא חד מן שטה מן חד חד משמש וכי ולית דכוותה
כ'
כ'
ל'. פ
כולם כ"כ
ל' ר"ס
י"ו ר"ס

עֲלַלַת זַרְעָךְ דְּיִפּוֹק בְּחַקְלָא
שַׁתָּא שַׁתָּא׃ כג וְתֵיכוּל
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא
דְּיִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ
תַּמָּן מַעֲשַׂר עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ
וּמִשְׁחָךְ וּבוּכְרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ
בְּדִיל דְּתֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ כד וַאֲרֵי
יִסְגֵּי מִנָּךְ אוֹרְחָא אֲרֵי לָא
תֵיכוּל לְמִטְלֵיהּ אֲרֵי יִתְרַחַק
מִנָּךְ אַתְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ
אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ
תַּמָּן אֲרֵי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃
כה וְתִתֵּן בְּכַסְפָּא וְתָצוּר
כַּסְפָּא בִּידָךְ וּתְהָךְ לְאַתְרָא
דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ׃
כו וְתִתֵּן כַּסְפָּא בְּכֹל דְּיִתְרְעֵי
נַפְשָׁךְ בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא וּבַחֲמַר
חֲדַת וַעֲתִיק וּבְכֹל
דְּתִשְׁאֲלִנָּךְ נַפְשָׁךְ וְתֵיכוּל
תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתֶחְדֵּי
אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ׃ כז וְלֵיוָאָה
דִּבְקִרְוָךְ לָא תִשְׁבְּקִנֵּיהּ
אֲרֵי לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא
עִמָּךְ׃ כח מִסּוֹף תְּלַת שְׁנִין
תַּפֵּיק יָת כָּל מַעֲשַׂר עֲלַלְתָּךְ
בְּשַׁתָּא הַהִיא וְתִצְנַע
בְּקִרְוָךְ׃ כט וְיֵיתֵי לֵוָאָה אֲרֵי
לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא
עִמָּךְ וְגִיּוֹרָא וְיִתְמָא
וְאַרְמַלְתָּא דִּבְקִרְוָךְ וְיֵיכְלוּן

לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרין מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנאמר (מלכים ב י"ט) ושדפה לפני קמה וכן לענין בכורים: שנה שנה. (ספרי) מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן: (כג) ואכלת וגו'. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנאמר (במדבר י"ח) כי תקחו מאת בני ישראל וגומר ונתן להם רשות לאכלו בכל מקום שנא' (שם י"ח) ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא: (כד) כי יברכך. שתהא התבואה מרובה לשאת: (כו) בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. (ספרי ב"ק ס"ג) חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו': (כז) והלוי לא תעזבנו. מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. (ספרי) יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואין חייבים במעשר: (כח) מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושניה לשנה שלישית שיבערם מן הבית בשלישית: (כט) ובא הלוי. ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום. ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלים כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני

לאכול ההקדש כי אם במקום הנבחר: היוצא השדה שנה שנה. אמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי הוא דבק עם זרעך והטעם הזרע שהוצאת אל השדה ולפי דעתי שהוא כפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאים לאחרים הראיתו לו העיר היוצאת אלף והעד תשאיר מאה וחז"ל אמרו שהוא מעשר שני ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש ואם ממטה הנה העשירי וזה סוד הבכור והמעשר ודע כי האחד איננו חשבון וכן העשירי כי הוא כנגד האחד כי הוא ראש למחברת השני וסוף למחברת הראשונה וכל שרש בחשבון סמוך אליו מפניו ומאחריו ובעבור היות האחד והעשרה עיקריים והאמצעיים חמשה וששה הם הנקראים עגולים על כן אותיות הנה הם אלה הארבעים ומהם אותיות השם הנכבד והנורא: ובכורות בקרך. יאכלם מי שהוא ראוי לאכלם כאשר פירשתי: למען תלמד. הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך וטעם שני להיות למען תלמד כטעם עגלה מלומדה והטעם רגילות והוא הישר בעיני: (כה) ונתתה בכסף. שב אל המעשר: בידך. שהוא מופקד בידך: (כו) ובשכר. העשוי מדבש ומתמרים מחטה ושעורים: אשר תשאלך. פירות: אתה וביתך. אתה ובניך חיוב וביתך רשות כי מצוה שלש פעמים על הזכרים והאשה ההולכת למקום הנבחר כנשי אלקנה יש להן שכר: (כז) והלוי אשר בשעריך. והטעם על בית הלוי שאתה מקבל שכר שלא תעזבנו רק תתן לו כפי מתנת ידך. והקרוב כי על המעשר הראשון ידבר בעבור שהזכיר מעשר שני אמר לא תחשוב כי תצא ידי חובה במעשר השני לבדו. וטעם אשר בשעריך. כי לאשר הוא בשערו יתן המעשר הראשון ולא יאמר יהיה עמי ואני אוליכנו ללוי אחר או כבר נתתיו: (כח) מקצה שלש שנים. זה מעשר שלישי ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני ויש אומרים כי יוציא

בעל הטורים

וצרת ב' במסורה. וצרת הכסף בידך. וצרת אתם בכנפיך וכיינו דתנן המפקיד מעות אצל חבירו וצררן והפשילן לאחוריו חייב ומשום טעמא אמר קרא וצרת הכסף בידך אע"פ שצרורין יהיו בידך וזהו אע"פ שצרת אותם בכנפיך יהיו בידך:

ובכל אשר. ה' וסימן ובכל אשר תרמש האדמה. ובכל אשר אמרתי אליכם. ובכל אשר תשאלך נפשך. ובכל אשר עגבה. ובכל אשר יפנה ירשיע. ונמסר גם בסדר משפטים: ובא י"ז ר"פ וסימן נמסר בישעיה סימן נ"ט גבי פסוק

ספורנו

כאמרם ז"ל (גיטין) עשר בשביל שתתעשר: (כג) למען תלמד ליראה כי במקום הנבחר למקדש יהיו

תולדות אהרן שנה שנה. בכורות נג נד: ואכלת. מציעא פח: מעשר דגנך. יומא עו ר"ה ה מכות יח יט שבועות כב זבחים כט מנחות פז תמורה כא כריתות פ זוהר תרומה: למען תלמד. יבמות לג: (וכי ירבה ממך. מעשר שני נד חגיגה עו): כי לא תוכל. פסחים לו מציעא נג סנהדרין קיב מכות יט: כי ירחק ממך. מכות שם: וצרת הכסף. ברכות מז בבא קמא עירובין לא פסחים לח בבא מא קדושין יא קמא נח מציעא מב מז בכורות כ נא (מעשר שני נב): ונתתה הכסף. יומא עו נזיר לה קמא כג מציעא מה שבועות כג ומעשר שני נב נג עירובין כ יומא מב פסחים לה): בבקר ובצאן. עירובין כו: ושמחת אתה. יבמות סב סוכה כז: מקצה שלש שנים. מעשר שני נו: (ובא הלוי כי אין לו. תרומות מ מעשרות מח):

רמבן

תבואת זרעך שיאכל אותו הוא עצמו ובניו לפני השם למען תלמד ליראה את השם כי הכהנים והשופטים העומדים שם לפני השם שהם עמודי התורה ילמדוהו יראתו ויורוהו התורה והמצות ופירושו כטעם הפדיון אשר הזכיר שם בעבור כי לפעמים יהיה המעשר הרבה כי יברכך השם והדרך יהיה רב ממנו וטוב לפדותו בכסף להוצאות שם כסף הפדיון ולא הזכיר החומש שכבר הוזכר: וטעם היוצא השדה שנה שנה וכל היוצא השדה כאשר אמר מזרע הארץ מפרי העץ וטעמו היוצא מן השדה. ואין הכוונה בכל תבואות זרעך שיעשה כל התבואה מכל אשר זרע ולא כל היוצא מן השדה שנה שנה. אבל טעם הכתוב שיעשר במינים המחוייבים במעשר כל תבואות וכל היוצא בהן מן השדה יזהיר שלא יעשר מן הבא בידו מהם המקצת ויפטור לו המקצת אבל יעשר בין המדות שזרע בין הנתוסף עליהם הכל באמונה ואח"כ הזכיר המינים המחוייבים להתעשר מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וכן יזכיר בכל מקום לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וגו' וכן אמר בפרשת מתנות כהונה כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו לה' כי אלו בלבד הם החייבים בתרומה ובמעשרות מן התורה וכן מה שאמר הכתוב וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא לא יצוה שיעשר כל זרע הארץ וכל פרי העץ אבל טעמו כל אשר תעשר מזרע הארץ שהוא דגן ומפרי העץ שהוא תירוש ויצהר יהיה לה' וכלשון הזה כתב רש"י מזרע הארץ דגן ופרי העץ תירוש ויצהר ויקצר הכתוב שם כי איננו מקום המצוה לחייב שיעשר אבל הוא מצוה שיהיה המעשר קודש לה' עד שיפדה בתוספת חומש. אבל המצוה בתרומות ומעשרות בכל מקום הן דגן תירוש

שני של שתי שנים : ואכלו ושבעו . תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו׳ ואתה הולך לירושלים במעשר של שנה ראשונה ושניה שהשהית ומתודה (דברים כ״ו) בערתי הקדש מן הבית כמו שמפורש (שם) בכי תכלה לעשר : (א) מקץ שבע שנים . יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת״ל (שם ט״ו) קרבה שנת השבע ואם אתה אומר ז׳ שנים לכל מלוה ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קרבה הא למדת שבע שנים למנין השמיטה : (ב) שמוט כל בעל משה ידו . שמוט את ידו של כל בעל משה : (ג) (את הנכרי תגוש . זו מצות עשה) : (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון . ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם : אביון . דל מעני ולשון אביון

יוציא שלשתם והמכחישים אמרו כי מצות עשר תעשר הוא המעשר הראשון . וטעם וצרת הכסף בידך עם הלוי ידבר וכן ובכורות בקרך עם הכהן ידבר ואין שם מעשר שני רק זה שהוא לשלש שנים : מקצה . תחלה וזה של שלש שנים יקרא מעשר עני ואנחנו נסמוך על קבלת אבותינו . וטעם מקץ שבע שנים תעשה שמטה . בתחלת השנה כאשר פירשתי והעד הקהל את העם ונדבקה זאת הפרשה בעבור שאמר כי מעשר עני הוא ללוי ולגר וליתום ולאלמנה אמר וכן דבר השמטה והטעם כמו שמטוה והניחוה ותפול : (ב) משה . במשקל מטה והוא שם לפי דעתי ולפי דעת רבים הוא פועל ובעל כמו והחכמה תחיה בעליה . את נפש בעליו יקח . והטעם מי שהדבר ברשותו : ישה . פועל יוצא והלוקח יקרא נושה בו : יגוש . ילחץ כמו וכל עצביכם תנגשו והנה נראה הנו״ן בפעלי העתיד מבעלי הנו״ן : שמטה לה׳ . לכבוד השם שנתן לו הממון וטעם הסמך המלה לשם בעבור שבת היא לה׳ : (ג) את הנכרי תגוש . רשות : (ד) אפס . הטעם
דע

בִּשְׁעָרֶ֔יךָ וְאָכְל֖וּ וְשָׂבֵ֑עוּ לְמַ֤עַן
יְבָרֶכְךָ֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ בְּכָל־מַעֲשֵׂ֥ה ד׳ וכל תהלות דכוותא
יָדְךָ֖ אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֶֽׂה׃ ס ששי
טו א מִקֵּ֥ץ שֶֽׁבַע־שָׁנִ֖ים תַּעֲשֶׂ֥ה
שְׁמִטָּֽה׃ ב וְזֶה֮ דְּבַ֣ר הַשְּׁמִטָּה֒ כ״ג ר״פ
שָׁמ֗וֹט כָּל־בַּ֙עַל֙ מַשֵּׁ֣ה יָד֔וֹ אֲשֶׁ֥ר ל׳ ומ״ל
יַשֶּׁ֖ה בְּרֵעֵ֑הוּ לֹֽא־יִגֹּ֤שׂ אֶת־רֵעֵ֙הוּ֙ כ׳. ג׳ וח׳
וְאֶת־אָחִ֔יו כִּֽי־קָרָ֥א שְׁמִטָּ֖ה לַיהוָֽה׃
ג אֶת־הַנָּכְרִ֖י תִּגֹּ֑שׂ וַאֲשֶׁ֨ר יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ ל׳ וחסר
אֶת־אָחִ֖יךָ תַּשְׁמֵ֥ט יָדֶֽךָ׃ ד אֶ֚פֶס ל׳
כִּ֣י לֹ֣א יִֽהְיֶה־בְּךָ֖ אֶבְי֑וֹן כִּֽי־בָרֵ֤ךְ
יְבָרֶכְךָ֙ יְהוָ֔ה בָּאָ֕רֶץ אֲשֶׁר֙ יְהוָ֣ה

וְיִשְׂבְּעוּן בְּדִיל דִיבָרְכִינָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ בְּכָל עוֹבָדֵי יְדָךְ
דְתַעְבֵּיד׃ א מִסּוֹף שְׁבַע
שְׁנִין תַּעְבֵּיד שְׁמִטְּתָא׃
ב וְדֵין פִּתְגַם שְׁמִטְּתָא
דְיַשְׁמֵיט כָּל גְּבַר מָרֵי רְשׁוּ
דְיִרְשֵׁי בְּחַבְרֵיהּ לָא יִתְבַּע
מִן חַבְרֵיהּ וּמִן אֲחוּהִי אֲרֵי
קְרָא שְׁמִטְּתָא קֳדָם יְיָ׃
ג מִן בַּר עַמְמִין תִּתְבַּע
וְדִיהֵי לָךְ עִם אֲחוּךְ
תַּשְׁמֵיט יְדָךְ׃ ד לְחוֹד אֲרֵי
לָא יְהֵי בָךְ מִסְכֵּינָא אֲרֵי
בִרְכָא יְבָרְכִינָךְ יְיָ בְּאַרְעָא

ובא לציון גואל : יברכך ה׳ ד׳ יחידאין וסימן וישמרך : אפס כי לא יהיה בך אביון . יברכך ה׳ נוה צדק ויאמרו לו יברכך ה׳ . וכל תהלות דכוותא ונמסר גם בסדר נשא : ישה ב׳ אשר ישה ברעהו .

בעל הטורים

יברכך ה׳ אלהיך בכל מעשה ידך וסמיך ליה וזה דבר השמטה שמוט שצריך לומר לו משמט אני : ישה ב׳. אשר ישה . ישה לך אלוה מעונך . שאם תשמט ישה לך מעונך : תשמט ידך אפס פי׳ מיעוטא הוא שאם יש ממון בידך אינו משמט . אביון כי ברך יברכך והיינו דכתיב כי יעמוד לימין אביון :

תולדות אהרן מקץ שבע שנים . ערכין כח : וזה דבר השמטה . מועד קטן יג כב לו לז קדושין לח : לא יגוש . בתרא מה מכות ג : כי קרא שמטה . קדושין לח : אפס כי לא יהיה . תענית כח מציעא ל לג סנהדרין סד :

ספורנו

יהיה בית דין הגדול להבין ולהורות : **טו** (ב) וזה דבר השמטה. כשאמר האל יתברך והשביעית תשמטנה היתה הכוונה שתעשה שמטת כספים שנא׳ שמוט כל בעל משה ידו : כי קרא שמטה . האל יתברך באמרו תשמטנה : (ד) אפס כי

רמבן

תירוש ויצהר . ופירוש דגן בלשון הקדש המינין ידועין בתבואה ופירוש תירוש היין החדש אשר ישיקו היקבים ויצהר השמן אשר בהן ואין מין אחר בכל הזרעין ובכל פירות האילן חייבין מן התורה כלל לא בתרומות ולא במעשרות ויש ברייתות שנויות בתורת כהנים ובספרי לאסמכתות והן מוטעות . אבל הדבר המתבאר בגמרא מן התלמוד הבבלי והירושלמי ופשוטו של מקרא כך הוא שאפילו זיתים וענבים מעשר שלהם אינו מן התורה עד שיעשו תירוש ויצהר ותהיה בזה נזהר שכבר הטעו בו מגדולי המחברים וטעם שנה שנה שיעשר אותו שתי שנים זו אחר זו כן קבלת רבותינו ואחר כך פירש כי מקצה השלש שנים תוציא מעשר תבואתך של השנה ההיא ותאכילהו לעניים לומר כי השנה השלישית של מעשר עני היא ואמר תוציא והנחת בשעריך ללמד על הביעור ושוב יבאר אותו בפרשת כי תכלה לעשר. ומדרש חכמים בלשון עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר עשר שלא תתחסר רמז למפרשי ימים להוציא אחד מעשרה לעמלי תורה :

טו (א) **מקץ** שבע שנים תעשה שמטה . והנכון בעיני שיזהיר על שנת השבע עצמה שנעשה אותה שמטה בחריש ובקציר כמו שאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וזה טעם תעשה שמטה שתשבות כדרך לעשות את יום השבת וקצר באיסור הזריעה והזמירה שכבר הזכירם בביאור אבל הוסיף לבאר כי היא שמטה לה׳ גם בהשמטת כספים וזה טעם כי קרא שמטה לה׳ שהיא שבת לה׳ וכל המעשים ישבותו וכבר רמזתי סודה . וטעם מקץ אמר ר״א מתחלת השנה וכן אמרו המדקדקים כלם כי הראש והסוף יקראו קצה שכל דבר יש לו שתי קצוות וכענין שכתוב מן הקצה אל הקצה . על שתי קצותיו על ארבע קצותיו ואין דבריהם נכונים אצלי כי ראש שבע שנים הוא השנה הראשונה הקצה שנקרא בהם ראש . ואלו אמר הכתוב מקץ השנה השביעית היה דברם נכון ועל דעת רבותינו מקץ בסוף השבע ולא דבר הכתוב אלא בשמיטת כספים. יאמר מסוף כל שבע שנים הנמנים לכם תעשו שמטה שישמוט כל בעל משה ידו ולכך אמרו שאין שביעית משמטת אלא בסופה וכן לדעתם מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות בסוף הששי אלא שהקץ הנזכר בכאן הוא מיד והקץ הנזכר שם מופלג שהרי פי׳ במועד שנת השמטה בחג הסוכות והנה טעם שניהם מתכלית יאמר בכאן בתכלית שבע שנים תעשה שמטה ושם יאמר בו גם כן כאשר תכלינה שבע שנים במועד שנת השמטה תעשה הקהל . ועל דרך הפשט יראה לי כי לשון הכתוב כפשוטו הוא ברור ומתוקן כי קץ הוא סוף וכן תרגומו והמספרים וכל דבר יש להן ראש וסוף וראשם וסופם בהם תאמר בעשרות כי האחד ראש המספר והעשירי סופו אם כן קץ שבע שנים שנת השבע שהוא סוף המספר ההוא ובשמטת הארץ הכתוב מדבר כאשר פירשתי למעלה וטעם מקץ כמו כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה והנה הוא כמו בקץ שבע שנים תעשה שתשבות בו וכן מקץ שבע שנים תשלחו איש אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים פירשו בשנה השביעית שהוא סוף המספר והוא דומה לכתוב שבתורה ובשביעית יצא לחפשי חנם . וכן בשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך כי בעבור שאמר ועבדך שש שנים לא הוצרך לפרש כי בשנת השביעית יפטר. והנה על הדרך הזה היה נראה כי פירוש הכתוב האחד מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות שיהיה כמו כן בשנת הקץ בחג הסוכות בראש אותה השנה שנאסרו בה לחרוש ולזרוע שהיא שנת השמטה אבל לא נוכל לומר כן כי רבותינו קבלו וראו שהיה ההקהל בחג הסוכות של השנה השמינית היא השנה שאחר השמטה ועל כן אמרו המפרשים כי פירוש במועד שנת השמטה במועד השנה הראשונה של מנין השמטה וזה איננו נכון כי לא תקרא בכתוב שנת השמטה רק שנת השבתון השנה ההיא שהיא שמטה לה׳ וכן שנת היובל ורבותינו עצמם דקדקו בכך שאמרו מי כתיב בשנת היובל מבנת היובל כתיב שנה שאחר היובל אבל כך אני אומר כי הקץ והסוף יאמרו בכתוב על אחרית כל דבר ופעמים הם בו ופעמים אחריו חוץ ממנו ומקצה אחיו מקצה בחוברת ומקצתם יעמדו לפני המלך מקצות כנפיו אל קצות כנפיו כלם אחרים בדבר המחובר ממנו והוא בתוכו קץ כל בשר בא לפני . ובא עד קצו ואין עוזר לו . כי בא הקץ . קץ בא . כלם תכלית הדבר הנזכר והוא אחריו שנקצץ ונחתך וכן הענין בלשון הסוף טוב ללכת אל בית אבל וגו׳ באשר הוא סוף כל האדם אחריו שכבר מת ספו תמו מן בלהות . את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף . במעשה עצמו ובלשונם כדי עמוד בתחלתו וכדי היקף בסופו. והיה פי׳ הכתוב מתכלית שבע שנים בחשבון שנת השמטה בחג הסוכות הבא אחר השבע תעשה הקהל ושלא יראה להם שיהיו שבע שנים למנין אחר הזכיר שהיו השבע בזמן השמטה וכן כי אקח מועד זמן וכן כל המועדים זמנים והנה הקץ הזה אחרי המספר כאשר פי׳ בחג הסוכות ומקץ שבע שנים תעשה שמטה מכלל המספר ולא הוצרך להאריך ולבאר זה שכבר פירש ששנת השבע היא שנת השמטה ויהיה קץ רחב בשמטת כל השנה כמו שפירשתי על דרך הפשט . ויתכן לומר כי הכתוב מונה תחלת שנה מחג הסוכות כמו שאמר חג האסיף תקופת השנה ואמר חג האסיף בצאת השנה. וא״כ היה מקץ שבע שנים בסוף וחוץ ממנו בסמוך ואמר במועד שנת השמטה להיות חשבון השבע בשמיטות כמו שפירשתי לא שתגיע השמטה עד החג הזה . וראיתי לאחד מן המחברים שכתב מלמד שמוסיפים מחול על הקדש והשמטה היתה נוהגת עד חג הסוכות של שנה שמינית. וזה דבר מוכרח בתלמוד בראיות ברורות שאין אמת. ואפשר ג״כ כי מה שאמרו רבותינו מקץ שבע שנים תעשה שמטה שאין משמטת כספים אלא בסופה שהוא מדרש מפני שלא אמר השנה השביעית תעשה שמטה ירמוז כי בסוף השבע תהיה שמטה יותר מן התחלה ורצונם בקץ הזה שהוא חוץ ממנו ויכול אדם לתבוע חובו ביום אחרון של שנת השמטה ולא תשמט עד הלילה. שכך מצינו בתוספתא שכותבין פרוזבול ערב ר״ה של מוצאי שביעית :

(ג) **את** הנכרי תגוש . זו מצות עשה . לשון רש״י מספרי ופירש מצות עשה באחיך
הנכרי

אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ׃
ה רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם׃ ו כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם
רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ
בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשֹׁלוּ׃ ס
ז כִּי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ
בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תְאַמֵּץ אֶת־
לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־יָדְךָ מֵאָחִיךָ
הָאֶבְיוֹן׃ ח כִּי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־
יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי
מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ׃ ט הִשָּׁמֶר
לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ
בְלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע
שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ
הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ
אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ י נָתוֹן
תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ
כִּי בִּגְלַל ׀ הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח
יָדֶךָ׃ יא כִּי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב

ל' וכתיב כן
ל' וחסר
ג' ב' חסר וחד מלא
ל' ומ"ל. ס'
ל' ול' וקרי' אבת
ט' ו' בישין וג' טבין
כ' ג' מ"ל
כי
ל' חסר

דַייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחֲסָנָא
לְמֵירְתַהּ׃ ה לְחוֹד אִם קַבָּלָא
תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ
לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל
תַּפְקֵידְתָּא הָדָא דַּאֲנָא
מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין׃
ו אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ כְּמָא
דְמַלֵּיל לָךְ וְתוֹזֵיף לְעַמְמִין
סַגִּיאִין וְאַתְּ לָא תְזִיף
וְתִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין
וּבָךְ לָא יִשְׁלְטוּן׃ ז אֲרֵי
יְהֵא בָךְ מִסְכֵּינָא חַד מֵאֲחָךְ
בַּחֲדָא מִקִּירְוָךְ בְּאַרְעָא דַייָ
אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לָא תְתַקֵּיף
יַת לִבָּךְ וְלָא תִקְמוֹט יַת
יְדָךְ מֵאָחוּךְ מִסְכֵּינָא׃
ח אֱלָהֵין מִפְתַּח תִּפְתַּח יַת
יְדָךְ לֵיהּ וְאוֹזָפָא תוֹזְפִינֵּיהּ
כְּמִסַּת חֶסְרוֹנֵיהּ דְּיִחְסַר
לֵיהּ׃ ט אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא
יְהֵא פִתְגָּמָא עִם לִבָּךְ בְּרֶשַׁע
לְמֵימַר קְרִיבַת שַׁתָּא
שְׁבִיעֲתָא שַׁתָּא דִשְׁמִטְתָּא
וְתִבְאַשׁ עֵינָךְ בְּאָחוּךְ
מִסְכֵּינָא וְלָא תִתֵּן לֵיהּ
וְיִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי
בָךְ חוֹבָא׃ י מִתַּן תִּתֵּן
לֵיהּ וְלָא יִבְאַשׁ לִבָּךְ בְּמִתְּנָךְ
לֵיהּ אֲרֵי בְּדִיל פִּתְגָּמָא הָדֵין
יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל
עוֹבָדָךְ וּבְכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ׃
יא אֲרֵי לָא יִפְסוֹק מִסְכֵּינָא

אביון שהוא תאב לכל דבר: (ה) רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין אותו הרבה: (ו) כאשר דבר לך. והיכן דבר (דברים כח) ברוך אתה בעיר: והעבטת. כל לשון הלואה כשהוא נופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה ת"ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול גוים אחרים מושלים עליך ת"ל ובך לא ימשולו: (ז) כי יהיה בך אביון. התאב תאב קודם: מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך (שם): שעריך. עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת (שם): לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ את לבבך. יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר לא תקפוץ (שם): מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון (שם): פתח תפתח. אפילו כמה פעמים (ב"מ ל"א): (ח) כי פתח תפתח הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה (שם): די מחסורו. ואי אתה מצווה להעשירו (שם): אשר יחסר לו. אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו (שם): לו. זו אשה וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ב') (כתובות ק"ז): (ט) וקרא עליך. יכול מצוה ת"ל (דברים כ"ד) ולא יקרא (ספרי): והיה בך חטא. מכל מקום אפילו לא יקרא. א"כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: (י) נתון תתן לו. אפילו מאה פעמים: לו. בינו ובינך: כי בגלל הדבר. אפילו אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: על כן

דע כי זה שצויתיך שלא לנגוש את אחיך אין צורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם אז לא יהיה בך אביון שהוא צריך להיותך מלוה אותו רק כלכם תעבטו גוים רבים והטעם תקחו עבוטו שהוא משכון בעבור ממון שתתן לו שהוא צריך אליו לסחור בו: (ו) ומשלת. בהיותכם ישרים תהיו עוד מושלים על הנכרים רק המצוה כי יהיה בך אביון על כן אמר כי לא יחדל אביון כי יודע כי יבא דור שלא יהיה רובו זכאי: (ז) לא תאמץ את לבבך. לדבר על לבו דברים טובים: תקפוץ. תסגור וכן קפצה פיה קפץ באף. יקפצו מלכים פיהם והוא פעל קל: האביון. יש אומרים שהוא מגזרת ולא אבה כי הוא במשקל עליון וחביון והגיון שהשרש עלה חבה הגה והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור חסרונו: (ח) פתח תפתח. שם הפעל וכל מקום שאיננו כתוב הוא דרך קצרה גם הדרש יפה: את ידך לו. לאשר אין לו כלום: והעבט תעביטנו. תתן לו משלך על עבוטו והנה תעביטנו תקח עבוטו: (ט) בליעל. שם ויש אומרים שהיא מלה מורכבת כגון תפלה שלא יעל ולא יגאל ולא יחיה: ורעה עיניך. כמו ושבה אל בית אביה והמלה מהשניים הנראים: (י) בגלל. כמו סבה לבעבור סבב כי הכל הוא בחלקי' בחלקי הכל שהוא הגוף: נתון תתן. הטעם כי אם תתן לו יוסיף השם על ממונך: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. כאשר

ודע כי ישה לך אלוה: פתח ג' ב' חסר וא' מלא וסימן כי פתח תפתח את ידך לו. כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. פתוח נפתחו שערי ארצך. בתרא מלא. די ה' וסימן נמסר בתזריע. ורעה ט' ו' בישין וג' טבין וסימן במס"ר: נתון ה' ב' מנתון חסר וסי' נמסר

ספורנו

כי לא יהיה בך אביון. אף על פי שאמרתי שתשמט ידך הנה לא יקרה בכם איזה לוה שתצטרך לשמט. וזה בלי ספק נתקיים בדור באי הארץ כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע: (יא) כי לא יחדל אביון

בעל הטורים

פתח. פ"א כפולה לומר פתח לו ידך וגם פיך לשדלו בדברים. ד"א שראוי לפת תן לו פת הראוי למעדנים תן לו מעדנים ותספיק לו בכל מיני מתיקה. ד"א פתוח תפתח אם סוא מתבייש תביא לו לפתחו. ד"א פתוח תפתח כפל הדבר. וכן נתון תתן לו. העניק תעניק לו לומר שאין שיעור להעניק אלא תתן ותחזור ותתן: פתח. תכר ואי"ו מלוה ביום ו' ליתן פת לעניים תקנת עזרא: פתח ג' במסורה. ב' בהאי ענינא והידך פתוח נפתחו שערי ארצך לומר שאם תפתח לו ידך יפתחו לך שערי שמים כדי שיקובל תפלתך ואם לאו לא יפתחו לך שנאמר אוטם אזנו מזעקת דל וגו': די מחסורו אשר יחסר. ר"ת דמאי שמאכילין העניים דמאי: נתון מלא וא"ו שזוכה לו' ברכות כדאיתא בפ"ק דב"ב: נתתך לו ב' במסרה. הכא והידך בספק לו לחם והרב גבי דוד לומר שצריך ליתן לכל אחד לפי מה שהוא צריך כמו שנתן לדוד לחם וגם חרב:

תולדות אהרן כי שמוע. מציעא לא: העבט תעביטנו. כתובות סז גיטין לז מציעא לא: די מחסורו. כתובות סז: השמר לך. שבועות מו כתובות כח סוטה מז גיטין לו בתרא י: קרבה שנת השבע. מכות ג: (שבועות לט): ורעה עינך באחיך. סנהדרין קט: וקרא עליך. כתובות סח: והיה בך חטא. סנהדרין שם: נתון תתן לו. מציעא עג שבועות כה ערכין ח"ג פ' לג: כי בגלל הדבר. שבת קנא: כי לא יחדל. ברכות לד שבת סג קנא תענית כא:

רמבן

הנכרי תגוש ולא אחיך ולאו הבא מכלל עשה עשה ולפי ששנינו שם לא יגוש ליתן עליו לא תעשה חזרו ושנו את הנכרי תגוש זו מצות עשה לומר שעובר עליו בעשה ולא תעשה וכך אמרו שם לנכרי תשיך מצות עשה ולאחיך לא תשיך זו מצות לא תעשה והוא כמו שפירשו מצות עשה באחיך וכך פירש שם רש"י לא שיהיה מצוה להלוות לנכרי ברבית כלל וכן מוכח בגמרא בפרק איזהו נשך. והרב ר' משה עשאן שתיהן מצות ממש לנגוש את הנכרי ולהלוותו ברבית טעה בלשון הזה השנוי בספרי ושם הוא מורגל במקומות רבים כל עוף טהור תאכלו מצות עשה כל שרץ העוף מצות לא תעשה וכן הזכירו בספרי ואת הבהמה אשר תאכלו מצות עשה ודבר ברור הוא:

(יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. הרבה מפרשים אמרו שלא יחדל האביון מקרב הארץ באחד מכל הזמנים כי לעולם יהיה האביון בארץ שנגלוי לפניו שלא יעשו מה שאמר להם כי לא יהיה בך אביון אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל המצוה. ואינו נכון לדעתי כי התורה תרמוז במה שעתיד להיות אבל לא יתנאה עליהם בפירוש שלא יקיימו התורה לעולם חלילה רק לדרך אזהרה יזכיר הדבר. והנכון שיאמר שלא יחדל אביון שיהיה נמנע ולא ימצא עוד לעולם והזכיר זה בעבור שהבטיח שלא יהיה בהם אביון בשמרם כל המצוה אמר אבל ידעתי כי לא יהיו כל הדורות כל ימי עולם כלם

רשי

כן. מפני כן (שם): (יא) לאמר. עצה לטובתך אני משיאך (ספרי): לאחיך לעניך. לאיזה אח לעני: לעניך. ביו"ד אחד לשון עני אחד הוא אבל ענייך בשני יודי"ן שני עניים: (יב) כי ימכר לך. על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר. והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי (שמות כ"א) ובמכרוהו בית דין הכתוב מדבר אלא מפני שני דברי' שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש. ולא שמכרוה בית דין שאין האשה נמכרת בגנבתה שנאמר ונמכר בגנבתו ולא היא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה. ולימד כאן שאם יצאו שש שנים קודם שהביאה סימנין תצא. ועוד חידש כאן הענק תעניק (קידושין י"ד): (יד) הענק תעניק. לשון עדי בגובה ובמראית העין. דבר שיהא ניכר שהטיבות לו. וי"מ לשון הטענה על צוארו: מצאנך ומגרנך ומיקבך. יכול אין לי אלא אלו בלבד ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך. ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה. יצאו פרדות. ולמדו רבותינו במסכת קדושין (דף י"ז) בג"ש כמה נותן לו מכל מין ומין: (טו) וזכרת כי עבד היית. והענקתי ושניתי לך מביזת מצרים וביזת הים אף אתה הענק ושנה לו: (יז) עבד עולם. יכול כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו (ויקרא כ"ה) הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל (מכילתא): ואף לאמתך תעשה כן. הענק לה. יכול אף לרציעה השוה אותה הכתוב ת"ל אם אמר יאמר העבד (שמות כ"א) עבד נרצע ואין אמה נרצעת: (יח) כי משנה שכר שכיר. מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה [וזהו כפלים שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון (קדושין ט"ו)]: (יט) כל הבכור וגו' תקדיש. ובמקום אחר הוא אומר אך בכור אשר יבוכר לה' בבהמה לא יקדיש (ויקרא כ"ז). הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר. וכאן לימד שמצוה לומר הרי את קדוש לבכורה. ד"א אי אפשר לומר תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש וא"א לומר לא יקדיש שהרי כבר נאמר תקדיש הא כיצד מקדישו אתה הקדש עלוי ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו (ערכין כ"ט): לא תעבד בבכור שורך

ולא

הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר
פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ ג' ב' חסר וא' מ"ל
לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ׃ ס ג'
יב כִּי־יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי ה'
אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים ב'
וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי
מֵעִמָּךְ׃ יג וְכִי־תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי ה' ר"פ בסי'
מֵעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם׃
יד הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ ל' ומ"ל ל' מ"ל
וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה ל'. ד'
אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ טו וְזָכַרְתָּ כִּי
עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם׃ טז וְהָיָה
כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ
כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ ל'
עִמָּךְ׃ יז וְלָקַחְתָּ אֶת־הַמַּרְצֵעַ
וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ
עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה־ ל' וב' לעבד עולם
כֵּן׃ יח לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ ו' חסר בלישנא
אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר
שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבֵרַכְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ פ
שביעי יט כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד ד' מ"ל בתורה
בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר ל' וחסר

מִגּוֹ אַרְעָא עַל כֵּן אֲנָא
מְפַקֵּדָךְ לְמֵימַר מִפְתַּח
תִּפְתַּח יָת יְדָךְ לַאֲחוּךְ
לַעֲנְיָךְ וּלְמִסְכֵּינָךְ דִּבְאַרְעָךְ׃
יב אֲרֵי יִזְדַּבַּן לָךְ אֲחוּךְ בַּר
יִשְׂרָאֵל אוֹ בַּת יִשְׂרָאֵל
וְיִפְלְחִנָּךְ שִׁית שְׁנִין וּבְשַׁתָּא
שְׁבִיעֵתָא תִּפְטְרִינֵּיהּ בַּר
חוֹרִין מֵעִמָּךְ׃ יג וַאֲרֵי
תִפְטְרִינֵּיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ
לָא תִפְטְרִינֵּיהּ רֵיקָן׃
יד אַפְרָשָׁא תַּפְרֵישׁ לֵיהּ
מֵעָנָךְ וּמֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעֲצַרְתָּךְ
דְּבָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ תִּתֵּן לֵיהּ׃
טו וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא
הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
וּפַרְקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ עַל כֵּן
אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יָת פִּתְגָּמָא
הָדֵין יוֹמָא דֵין׃ טז וִיהֵי
אֲרֵי יֵימַר לָךְ לָא אֶפּוֹק
מֵעִמָּךְ אֲרֵי רְחִימָךְ וְיָת
אֱנָשׁ בֵּיתָךְ אֲרֵי טַב לֵיהּ
עִמָּךְ׃ יז וְתִסַּב יָת מַרְצְעָא
וְתִתֵּן בְּאוּדְנֵיהּ וּבְדַשָּׁא וִיהֵי
לָךְ עֲבַד פָּלַח לְעָלַם וְאַף
לְאַמְתָךְ תַּעְבֵּיד כֵּן׃ יח לָא
יִקְשֵׁי בְעֵינָךְ בְּמִפְטְרָךְ יָתֵיהּ
בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ אֲרֵי עַל
חַד תְּרֵין כַּאֲגַר אֲגִירָא
פַּלְחָךְ שִׁית שְׁנִין וִיבָרְכִינָּךְ
יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל דְּתַעְבֵּיד׃
יט כָּל בּוּכְרָא דְיִתְיְלִיד
בְּתוֹרָךְ וּבְעָנָךְ דִּכְרִין
תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא

אבן עזרא

כאשר פרשתי: לאחיך. הקרוב אליך בתחלה: ולעניך. לעניי משפחתך ואביון ארצך קודם לאביון מקום אחר. וטעם הדבק כי ימכר לך אחיך העברי בעבור העניק תעניק לו: (יב) אחיך העברי. פירשתיו: או העבריה. והוא כי ימכר איש את בתו לאמה: (יג) ריקם. פירשתיו: (יד) העניק תעניק לו. הטעם עשה לו תפארת מגזרת וענקים לגרגרותיך או יהיה פירוש המלה כפי המקום בלא אח: (יז) באזנו ובדלת. פירשתיו וטעם להזכיר זה כי אתה חייב לתת לו בצאתו חפשי רק אם לא ירצה לצאת תרצע אזנו: ואף לאמתך תעשה כן. דבק עם העניק תעניק לו, ואם הוא רחוק כמו שלש ישלם אם אין לו ואם שלש אלה ורבים כן כי אין אשה נרצעת: (יח) לא יקשה בעינך. מצאנו כתוב שלש שנים כימי שכיר וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכיר עצמו יותר משלש שנים ג"כ לשוכר אותו הנותן שכרו וזה טעם משנה כמו כפל וכן והיה משנה הוא משנה למלך שם משנה למלך אחר השם גם הוא מגזרת שנים כאשר פרשתי והנה זה הכתוב יפרש כי ובשביעית יצא לחפשי חנם בתחלת השנה גם יש ראיה משנת השמטה גם מיום השבת: וברכך. פועל עתיד ולא עבר כי אין הפרש ביניהם רק מטעם המקום: (יט) כל הבכור. הזכירו בעבור לא תעבוד בבכור שורך

בסדר פנחס: בעינך ו' חסר בלישי יו"ד בתראה וסימן לא יקשה בעינך. ולא תחס עינך נפש בנפש. וקצתה את כפה לא תחוס עינך. לחיות עינך פתחת קדמא דמלכים. הטה ה' דישעיה. אף על זה פקחת עינך: בארץ מצרים ד' פסוקים מטעין ומתחלפין כן בארץ מצרים במצרים וסימן וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים דכל הבכר. וזכרת דעלם הג הסמת במצרים. וזכרת דעלם כי תקצר במצרים. וזכרת דעלם. כי יהיה ריב בארץ מצרים: הבכור ד' מלאים בתורה וסימן כי מנשה הבכור. את שם הבכור מנשה. כל הבכור אשר יולד בבקרך. והיה הבכור אשר

תולדות אהרן כי ימכר לך אחיך. קדושין יד: והענק שם שנים. שם ח ערכין לג: לא תשלחנו. קדושין טז: ריקם. שם יז: הענק תעניק. שם טו יז נגיעה לא: מצאנך מגרנך. קדושין יז: אשר ברכך. שם עא: כי אהבך. שם כב: כי טוב לו עמך. כתובות נז קדושין טו כ כב ערכין כט ל: ולקחתה. קדושין כא שבועות ד: במרצע. קדושין שם שבועות שם בכורות לז נא: באזנו. קדושין כב: (והיה לך עבד עולם. קדושין נט): ואף לאמתך. קדושין יז: כי משנה שכר. שם טו כ כא ערכין ל: כל הבכור. מגלה לא חולין קלה (ר"ה נו): אשר יולד. נדה מ: בבקרך ובצאנך. חולין קלב קלה: הזכר תקדיש. נדרים יב נזיר ד בכורות יט מו מב ערכין כט: לא תעבוד. חולין קלו בכורות ט כה:

בעל הטורים הענק. מלא יו"ד כי בעשר מכות הענקתיך ג' דברים. כלי כסף. וכלי זהב. ושמלות. לכן העניקהו מג' דברים מצאנך מגרנך ומיקבך. והיינו דכתיב וזכרת כי עבד היית: תשלחנו. וכי תשלחנו. ב"ס ליונה בתוך שם ויונה ביובל. היום הזה וסמיך ליה והיה כי יאמר אליך לומר שרוצעו ביום ולא בלילה: סמך כל הבכור לפרשת עבד. לומר כשם שאני אוסר לך לעבוד בבכור כך לא תעבוד בעבד עבודת עבד. וכשם שהמום פוסל בבכור כך מום פוסל ברציעה:

רמבן

כלם שומרים כל המצוה עד שלא נצטרך כלל לצוות על האביון כי אולי בקצת הימים ימצא אביון ואני מצוך עליו אם ימצא ואמר מקרב הארץ לרמוז על כל הישוב כי להבטחה שלא יהיה בנו אביון בארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו נחלה אם נקיים שם כל המצות. ועתה אמר כי יתכן שימצא אביון באחד מן הזמנים ובאחד מן המקומות אשר תשב בה כי טעם בארצך כטעם בכל מושבותיכם בארץ ובחוצה לארץ:

וטעם ולאביונך בארצך. כאומר לאחיך העני ולכל אביוני ארצך כי בעבור שהמצוה בישראל יזכיר אחיך ויצטרך

לפרש

ספורנו

אביון כענין כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון: (טו) וזכרת כי עבד היית. שלא בלבד הוציאך מעבדות לחפשי אבל העניק לך מממון המשעבדים בך: (יח) לא יקשה בעינך. להעניק עם שלוחו חפשי כי ראוי הוא לזה ואתה לא תחסר: וברכך ה' אלהיך. ומשלו תתן: (יט) כל הבכור. אחר שבאר מיני חסד בתבואה והוא מעשר עני ובמעות והוא שמטת כספים והצדקה ובשאר הקניים בהענקת עבד עברי.

ובהל

שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ׃
כ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שָׁנָה
בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כו"ל מ"ל במ"א חסר
אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ כא וְכִי־יִהְיֶה בוֹ מוּם ד' ר"פ
פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא
תִזְבָּחֶנּוּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
כב בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא
וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ כג רַק י
אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־ ר"ז. ע' כסי
הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ פ
טז א שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב ג' מ"ל נחורס
וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי
בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה׃ ב וְזָבַחְתָּ
פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן
שְׁמוֹ שָׁם׃ ג לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ
שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת
לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ ג' ומ"ל

תִּפְלַח בְּבוּכְרָא דְתוֹרָךְ לָא
תָגוֹז בּוּכְרָא דְעָנָךְ׃
כ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִינֵּהּ
שַׁתָּא בְשַׁתָּא בְּאַתְרָא
דְיִתְרְעֵי יְיָ אַתְּ וֶאֱנָשׁ
בֵּיתָךְ׃ כא וַאֲרֵי יְהֵי בֵיהּ
מוּמָא חֲגִיר אוֹ עֲוִיר כָּל מוּם
בִּישׁ לָא תִכְּסִינֵּהּ קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ׃ כב בְּקִרְוָךְ תֵּיכְלִינֵּהּ
מְסָאֲבָא וְדַכְיָא כַּחֲדָא כִּבְשַׂר
טַבְיָא וְאַיְלָא׃ כג לְחוֹד יַת
דְמֵיהּ לָא תֵיכוּל עַל אַרְעָא
תֵּשְׁדְּרִינֵּהּ כְּמַיָּא׃ א טַר יַת
יַרְחָא דַאֲבִיבָא וְתַעְבֵּיד
פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי
בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא אַפְּקָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ מִמִּצְרַיִם וַעֲבַד לָךְ
נִסִּין בְּלֵילְיָא׃ ב וְתִכּוֹס
פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִן
בְּנֵי עָנָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא
מִן תּוֹרֵי בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי
יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃
ג לָא תֵיכוּל עֲלוֹהִי חֲמִיעַ
שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל עֲלוֹהִי
פַּטִּיר לְחֵם עֲנִי אֲרֵי
בִּבְהִילוּ נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא

שורך: (כ) תאכלנו. מי שהוא ראוי לאכלו כאשר פירשתי והזכיר זה פעם שנית לבאר משפט בעל מום: אתה וביתך. בית הכהן: (כא) כל מום רע. הנזכרים: (כב) בשעריך תאכלנו. י"א הכהן יאכלנו חוץ למקדש ויש אומרים אחר שיש בו מום הוא לישראל וזה רחוק בעיני: הטמא והטהור. שב אל תאכלנו והטעם כמו קריאה אתה הטמא או הטהור והטעם בין שיהיה טמא או טהור הוא מותר לאכלו בעבור כי בשר קדש אם אכלו טמא הוא נכרת ובעבור שהזכיר שנה בשנה הזכיר שלש פעמים ועוד בעבור הבכור שיאכל במקדש וכן הפסח יאכל במקדש ולא חוץ ממנו: (א) את חדש האביב. נקרא כן בעבור שהיה בו אביב בצאתם ממצרים והמכחישים אמרו כי לא נעשה פסח בלא אביב וכבר השיבותי על הבליהם גם אנחנו נודה כי בית דין היה מסתכל לאביב ודע כי אין לחדשים בלשון הקדש שמות כי ניסן סיון גם כסליו וגם טבת גם אדר שהם נזכרים במקרא הם לשון כשדים על כן אמר הוא חדש ניסן רק מצאנו זיו ואיתנים ובול וטעם ראשון כאשר ימצא האביב הנו חדש הראשון כי משם יחל לספור החדשים אם היתה שנה שעברה שנים עשר חדש או שלשה עשר לא נחוש על זה וזה טעם ראשון רק קדמונינו ז"ל העתיקו עם האביב דברי' אחרים וכל דבריהם אמת: לילה. הוציאך מתחת רשות פרעה והקרוב עוד אפרשנו: (ב) צאן. לחיוב הפסח: ובקר. לשלמים והעד ובקר שלשת אלפים אחר שאמר הכל לפסחים על כשבים ובני עזים וכן נתנו לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות והנה זכר הפסח קודם הבקר וכן אתה וביתך וי"א כי במצרים אמר כבש או עז ועתה בקר אם יוכל והראשון הוא הנכון: (ג) לא תאכל עליו חמץ. שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח:
אם

ולא תגוז וגו'. אף החלוק למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה: (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו. לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנאמר (במדבר י"ח) ובשרם יהיה לך וגו' (ספרי): שנה בשנה. מכאן שאין מאחרין אותו יותר על שנתו (יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנא' ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך ומה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו): שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד (ספרי): (כא) מום. כלל: פסח ועור. פרט: כל מום רע. חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר: (כג) רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכולו היתר הנאה מכלל איסור הוא שהרי קדש ונשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר תלמוד לומר רק את דמו לא תאכל: (א) שמור את חדש האביב. מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנאמר (במדבר לג) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר (שמות יב) ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו': (ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן. שנאמר (שם) מן הכבשים ומן העזים תקחו: ובקר. (ספרי) זבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאים עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: (ג) לחם עוני. לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים: כי בחפזון יצאת. ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון. וחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר (שמות יב) ותחזק מצרים על העם וגו':
למען

תלד. ונמסר גם בסדר מקץ: וכי יהיה ד' ר"פ וסימן וכי יהיה בקרחת או בגבחת. וכי יהיה בו מום פסח. וכי יהיה איש שנא לרעהו. וכי יהיה באיש חטא משפט מות: תאכל י"ז וסימן במסרה רבתא:
שמור מלאים וסי' נמסר בסדר ואתחנן: בחפזון ג' ומלאים וסימן נמסר בסדר בא:

תולדות אהרן לא תגוז. חולין קלז תמורה יא: לפני ה' אלהיך. מכות יט בכורות כו כז כח תמורה כא: שנה בשנה. בכורות כז כח ערכין לא תמורה כא: וכי יהיה בו מום. בכורות יד לז לט: בשעריך תאכלנו. יבמות עג מכות יט: הטמא והטהור. בכורות לג (בכורים סד): כצבי וכאיל. שם יב לג: רק את דמו. שם טו: שמור את חודש. ר"ה ז כא סנהדרין יא זבחים ז (פאה יח): הוציאך ה' אלהיך. ברכות ט עקידה שער לח: וזבחת פסח. פסחים ע זבחים ז ע מנחות ב פג (פסחים לג): לא תאכל עליו. פסחים כח לה מג לא מנחות נ (פסחים כז כט קדושין לח): תאכל עליו מצות. זכור ויצא. ברכות לח לט פסחים לו לח קטו סכה לה מנחות ע עח חולין קב:

בעל הטורים

וזבחת פסח וסמיך ליה לא תאכל עליו חמץ. לומר לך כאן שוחטין הפסח על החמץ:

ספורנו

ובאר מצות אשר בהן הודאה לאל יתעלה והן מתן הבכורות הראוי לבעלי המקנה להודות כי מידו המקנה לנו וחג המצות להודות על ההילוך בזבח הפסח ובמצות ועל האביב בעומר התנופה. וחג השבועות להודות על שבועות חקות קציר שמר לנו. וחג האסיף להודות על האסיף ושבכל אחד מהם נביא איזה דורון לאדון כאמרו ולא יראה את פני ה' ריקם ולזה לא הזכיר בהם באיזה חדש ובכמה בחדש יהיו אבל הזכיר האביב והשבועות והאסיף: **טז** (א) שמור את חדש האביב. שמור בהתמדת השגחה שיהיה ניסן חדש האביב ע"י עבורי החדשים והשנים שיכוונו בהם שני הלבנה עם שני החמה: ועשית פסח. בערב חג המצות: כי בחדש האביב הוציאך. כוון ורצה שתהיה יציאתך בעת שנשלם החדש של אביב והוא הנגוד בהיות טלה אלהי מצרים עם השמש בגבורתו והירח בנגודו: לילה. כי אותו הנגוד היה אז בלילה ובהיות שאין קרבן בלילה הוצרך להקדים הקרבתו ביום הקודם לאותו הנגוד ולזכרון זה קבע כן לדורות ובקר לקרבן חגיגה אף על פי שלא נעשה זה עם פסח מצרים: (ג) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים. אף על פי שבפסח מצרים היה איסור חמצו יום אחד בלבד כמו שהזכירו רז"ל (פסחים): תאכל עליו מצות. שבהיותו קרבן זכרון הגאולה שהיתה ברגע קטן
אין

רמבן

לפרש אחיך ולאביוני ארצך לנותו על כל ישראל ומדרשו להקדים הקודם. **והזכיר** כי עוד יש שמטה לעבד השנה השביעית שלו. כי גם השמטה היא כשמטה הנזכרת והכל לזכור ימות עולם כאשר רמזתי במקומו וגם נרמז כי והיה לך עבד עולם כפשוטו והחזיר המצוה הזאת לבאר בה ענין הענקה: **טז (א) שמור** את חדש האביב. מצות הרגלים מבוארות כי כבר הזכירה והנה בתורת כהנים הזכיר בה ענין הקרבנות והקרבתם אשה לה' וכאן לא יזכירם כלל אבל יזהיר את ישראל לעלות בהם אל המקום אשר יבחר ולשמוח לפניו כי כאשר צוה שיביא מעשר שני לפני ה' וכן הבכור ויאכלם שם במקום אשר יבחר ה' הוסיף לבאר כי עוד חייבין שיבואו כלם לפני השם ויחוגו לפניו בשלשה רגלים ולשמוח בשלמים שיקריבו לפניו ולא הזכיר זמני חג המצות והסוכות באיזה יום יהיה אך הזכיר חדשיהם דרך קצרה שכבר הזכיר הכל שם:
(ב) **וטעם** וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר. על דרך הפשט כמו שור שה כשבים ראובן שמעון לוי וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר לבד לא אמר וזבחת פסח לה' אלהיך מן הצאן ומן הבקר כאשר יאמר בכל מקום מן
הבקר

למען תזכור. ע"י אכילת הפסח והמצה את יום צאתך : (ד) ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא י"ד בניסן כמה דאת אמר (שמות י"ב) אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ולפי שנסתלק הכתוב מענינו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבע' ימים כגון שבע' ימי' מצו' תאכלו ולא יראה לך שאר בכל גבולך הוצרך לפרש באיזו זביחה הוא מזהיר שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים הנשחטים כל שבעה כולם בבל תותירו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון לבקר. ד"א בחגיגת י"ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים והראשון האמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעות המקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין בי"ט הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא בארבע' עשר ובחמש' עשר וכך היא שנויה במסכת פסחים : (ו) בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים (ספרי) הרי שלשה זמנים חלוקים בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפהו כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה : (ז) ובשלת. זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול : ופנית בבקר. (ספרי) לבקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי יום טוב (חגיגה ט"ז) : (ח) ששת ימים תאכל מצות. ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש. ד"א למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר (שמות י"ב) בערב תאכלו מצות : עצרת לה' אלהיך. עצור עצמך מן המלאכה. דבר אחר כנופיא של מאכל ושתה

לחם עוני. לזכרון: כל ימי חייך . בכל שנה : (ד) אשר תזבח בערב . שהוא בשר הפסח : (ו) בערב כבוא השמש . פירשתיו : מועד צאתך ממצרים שב אל פסח כי מועד חדש האביב יצאו ממצרים ואיננו דבק עם כבא השמש : (ז) ובשלת . פירשתיו באש וכן ויבשלו את הפסח באש והזכיר ובשלת שלא יאכלנו חי : ופנית בבקר. אמרו המכחישים כי ילך ביום קדש אל ביתו וארצו ואנחנו לא נסמוך על דעתנו במצות כי אם על מעתיקי התורה והנה מצאנו ביום השמיני שלח את העם והוא יום קדש וכתוב אחר וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם יש אומרים כי הפירוש לאהליכם כאשר הוא וביום החול לארצם והלכת לאהליך סביב לירושלים ומשם ילך אל ארצו בחול : (ח) ששת ימים . אמרו הקדמונים מהאל חרמש ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימים והבדילו מפאה אל פאה אחרת להזהיר לא

מִצְרַ֔יִם לְמַ֣עַן תִּזְכֹּ֗ר אֶת־י֤וֹם
צֵֽאתְךָ֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם כֹּ֖ל יְמֵ֥י חַיֶּֽיךָ׃
ד וְלֹֽא־יֵרָאֶ֨ה לְךָ֥ שְׂאֹ֛ר בְּכָל־ י"ג
גְּבֻֽלְךָ֖ שִׁבְעַ֣ת יָמִ֑ים וְלֹא־יָלִ֣ין מִן־
הַבָּשָׂ֗ר אֲשֶׁ֨ר תִּזְבַּ֥ח בָּעֶ֛רֶב בַּיּ֥וֹם
הָרִאשׁ֖וֹן לַבֹּֽקֶר׃ ה לֹ֥א תוּכַ֖ל לִזְבֹּ֣חַ ס"ג
אֶת־הַפָּ֑סַח בְּאַחַ֣ד שְׁעָרֶ֔יךָ אֲשֶׁר־
יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ו כִּ֠י אִֽם־
אֶל־הַמָּק֞וֹם אֲשֶׁר־יִבְחַ֨ר יְהוָ֤ה
אֱלֹהֶ֙יךָ֙ לְשַׁכֵּ֣ן שְׁמ֔וֹ שָׁ֛ם תִּזְבַּ֥ח
אֶת־הַפֶּ֖סַח בָּעָ֑רֶב כְּב֣וֹא הַשֶּׁ֔מֶשׁ ג' מ"ל כתורס
מוֹעֵ֖ד צֵֽאתְךָ֥ מִמִּצְרָֽיִם׃ ז וּבִשַּׁלְתָּ֙
וְאָ֣כַלְתָּ֔ בַּמָּק֕וֹם אֲשֶׁ֥ר יִבְחַ֛ר יְהוָ֥ה
אֱלֹהֶ֖יךָ בּ֑וֹ וּפָנִ֣יתָ בַבֹּ֔קֶר וְהָלַכְתָּ֖ ד' וכ"כ
לְאֹהָלֶֽיךָ׃ ח שֵׁ֣שֶׁת יָמִ֔ים תֹּאכַ֖ל כו"ל מ"ל כמ"א חסר והסכמתם
מַצּ֑וֹת וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֗י עֲצֶ֙רֶת֙
לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ לֹ֥א תַעֲשֶׂ֖ה

דְמִצְרַיִם בְּדִיל דְתִדְכַּר יַת
יוֹם מִפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ : ד וְלָא
יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ
שִׁבְעָא יוֹמִין וְלָא יְבִית מִן
בִּשְׂרָא דְתִכּוֹס בְּרַמְשָׁא
בְּיוֹמָא קַדְמָאָה לְצַפְרָא :
ה לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמִכַּס יַת
פִּסְחָא בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ דַיְיָ
אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ : ו אֱלָהֵין
בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ
לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן
תִּכּוֹס יַת פִּסְחָא בְּרַמְשָׁא
בְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא זְמַן מִפְּקָךְ
מִמִּצְרָיִם : ז וּתְבַשֵּׁל וְתֵיכוּל
בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ
בֵּיהּ וְתִתְפְּנֵי בְצַפְרָא וּתְהָךְ
לְמַשְׁכְּנָךְ : ח שִׁתָּא יוֹמִין
תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה כְּנִישׁוּ קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד עֲבִידָא :

יראה י"ג וסימן נמסר בסדר בא : ולא יראה חד מן י"ד פסוקים ראית בהון ולא ולא וסימן במכרה

תולדות אהרן למען תזכור . ברכות יב פסחים קיז (ברכות ג ס) : לא ילין מן הבשר . פסחים עא חגיגה י : לא תוכל לזבוח . פסחים לא זבחים קיד (פסחים לו) : שם תזבח . ברכות ט פסחים נט זבחים יב (שם ל לא) : ובשלת ואכלת . (שם ל) : ופנית בבוקר . פסחים ח לה סוכה מז ר"ה ה חגיגה יז זבחים לז : ששת ימים תאכל מצות . פסחים לה קכ סוכה מז חגיגה יח מנחות כו : עצרת לה' אלהיך. פסחים סח קכ ביצה טו חגיגה יח מגלה ט (שבת עו) : לא תעשה מלאכה. חגיגה

רמבן

הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם ואם מן הצאן עולה קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב אבל יבוא בפסח והוא השה שהזכיר כבר וצאן ובקר ואילים ועזים ובני בקר לחוג חגיגה ביום הזה כאשר יבוא בשבועות ובסוכות שיאמר ועשית חג שבועות לה' אלהיך מסת נדבת ידך שיביא בקר וצאן לשלמים כאשר תשיג ידו . וכן אמר בסכות תשבו שבעת ימים תחוג לה' אלהיך וגו' ובסוף כלל את שלשתם ודומה לזה בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעת ימים מצות יאכל ופי' בחג שבעת ימים וכן מצינו בפסח יאשיהו שאמר צאן ובקר כבשים ובני עזים הכל לפסחים ובקר שלשת אלפים ואחר כן אמר ויבשלו הפסח וגו' כמשפט הקדשים והשלמים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל העם. הנה פירש כי כבשים ובני עזים הכל לפסחים לא עזים עצמן ולא בקר כדכתיב שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים . ופירש כי הבקר אשר הזכיר היו שלשת אלפים והיו קדשים אשר בסירות להריץ לבני העם לאכול לשבעה כענין החגיגה שקבלו רבותינו . ואונקלוס עשה צאן ובקר דבק עם הפסח ולא יתקשר הוי"ו יפה במלת ובקר ועוד כי אין כל הצאן כשר לפסחים והנכון מה שאמרנו . ובאר בכאן דברים רבים כי הזכיר במצה שהיתה לחם עוני להגיד כי צוה לזכור שיצאו בחפזון והוא זכר עני כי היו במצרים בלחם צר ובמים לחץ והנה תרמוז לשני דברים וכן אמרו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין כו' או שיאמר שתהיה עוד עשויה כלחם עני ולא שתהיה מצה עשירה כמו שהזכירו רבותינו ובאר במצות השאור שלא יראה בכל גבולך כי בתחלה אמר לא ימצא בבתיכם :

(ד) **וטעם** אשר תזבח בערב ביום הראשון. שלא ילין לבקר מן הבשר שעשית אותו זבח בערב יום הראשון שבשבעת הימים הנזכרים והוא הלילה כמו שהזכיר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה כי לא הזכיר בפרשה הזאת יום ארבעה עשר ושחיטת הפסח כלל אבל הזכיר עשיית הפסח בלילה כלומר אכילתו ואכילת המצה עליו והטעם כי זביחת הפסח והקרבתו ביום ארבעה עשר הוא מצות הקרבנות והזכיר אותה בתורת הקרבנות ולא החזירה כאן כאשר לא החזיר מצות שאר הקרבנות וגם בשלשה הרגלים לא הזכיר כאן שנקריב בהם אשה אבל על אכילת הפסח והמצה הזכיר כאן לישראל וכן שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש שם תעשה זבח הפסח בערב בשקוע החמה כי בלילה יאכל. ואמר לבאר זה ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' ועלית בבקר וכבר פירשתי זה בפרשת החדש הזה לכם ראש חדשים. ויתכן עוד שנפרש ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב והוא הערב הקודם לבקר שהוא ביום ארבעה עשר ואמר שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים ובשלת ואכלת אותו והזכיר סתם ובשלת כי כבר פירש שם צלי אש ומצות ולא בשר מבושל

ספורנו

אין ראוי לאכול עמו חמץ שהוא צריך עכוב בעשייתו מלוש בצק עד חמצתו : לחם עני. לחם שהיו אוכלין בשעבוד ושלא היה להם פנאי להשהות עסתם עד שתחמץ מפני נוגשים אצים : כי בחפזון יצאת . והטעם להזכיר חפזון הלחם הוא כי תמורת אותו חפזון העוני היה לך אחר כך חפזון הגאולה כענין והפכתי אבלם לששון : למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך . והטעם שצויתי להתמיד ההשגחה עד שיהיו שנות הלבנה מכוונות עם שנות החמה על ידי העבור כדי שיהיה ניסן חדש אביב ולא צויתי למנות לחדשי חמה שהם בלתי צריכין לעבור הוא כדי שתזכור יציאת מצרים כל ימי חייך שבכל עבור חדש ועבור שנה שתעשה בשביל שיהיה ניסן חדש האביב תזכור שזה הוא בשביל יציאת מצרים : (ד) ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים. אף על פי שזה לא הוצרך בפסח מצרים : ולא ילין מן הבשר. שלא תחשוב שנאסר המותר בפסח מצרים בלבד מפני שהיו יוצאים אז משם בחפזון שלא ישאר ממנו ביד גוים: (ה) לא תוכל לזבוח את הפסח . אע"פ שפסח מצרים נעשה בזולת מזבח ובזולת מקדש לא יעשה כן לדורות : וביום השביעי עצרת . נעצרו בני ישראל יחדו לעבודת האל יתברך ושרו לו שירה בשביעי של חג המצות לפיכך נקדש אותו היום ולא תעשה מלאכה כי לולא זה לא היה השביעי קדוש כלל כמו שהוא הענין בחג הסכות שאין השביעי שלו מקרא קדש :
מהאל

אבן עזרא

לא תעשה מלאכה ולא אמר כל מלאכה והטעם כל מלאכת עבודה ובמקום שאמר כל מלאכה שם כתוב אך וכאשר הזכיר הפסח שהוא חייב לבא אל מקום הכבוד הזכיר החג השני גם השלישי ולא הזכיר יום תרועה ויום העשור כי אין הצבור מתחבר במקדש: (י) מסת. דגשות הסמ"ך להתבלע הנו"ן והמלה מגזרת נס כטעם הרמת ידך: נדבת ידך. לעולה ולשלמים: (יב) וזכרת כי עבד היית. דבק עם עבדך ואמתך: באספך מגרנך ומיקבך על כן נקרא חג האסיף: (טו) תחג. חובת הזבח והטעם על הצבור או טעם תחוג ליחיד לעשות עולות ושלמים והעד כי יברכך

רש"י

ומשתה לשון (שופטים יג) נעצרה נא אותך: (ט) מהחל חרמש בקמה. (ספרי מנחות עא) משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר: (י) מסת נדבת ידך. די נדבת ידך הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקדש קרואים לאכול: (יא) לוי גר יתום ואלמנה. ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך: (יב) וזכרת כי עבד היית וגו'. על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה: (יג) באספך. בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ. ד"א באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסוכה בפסולת גורן ויקב:

סוכה

מְלָאכָה: ס ט שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת
ב' בתרומה ל' תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה
תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת:
ג' כ"כ י וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה
ל' אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר
תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:
יא וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ
וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר
ל' וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ
כול' מ"ל במ"א חסר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם: יב וְזָכַרְתָּ כִּי־
ל' עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ
וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה: פ
כל הסכות דאורייתא' מ"ל במ"א חסר מפטיר יג חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ
ל' שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ
ב' וּמִיִּקְבֶךָ: יד וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה
וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי
וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר
כו"ל חסר בִּשְׁעָרֶיךָ: טו שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־
יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וי"א מ"ל בְּכֹל תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ

ט שַׁבְעָא שָׁבוּעִין תִּמְנֵי לָךְ
מִשָּׁרֵיוּת מַגְלָא בַּחֲצַד
עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא תִּשְׁרֵי
לְמִמְנֵי שַׁבְעָא שָׁבוּעִין:
י וְתַעְבֵּיד חַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִסַּת נִדְבַת
יְדָךְ דְתִתֵּן כְּמָא דִיבָרְכִינָךְ
יְיָ אֱלָהָךְ: יא וְתֶחֱדֵי קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ
וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה
דִבְקִרְוָךְ וְגִיּוֹרָא וְיַתְמָא
וְאַרְמַלְתָּא דְבֵינָךְ בְּאַתְרָא
דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה
שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן: יב וְתִדְכַּר
אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרָיִם
וְתִטַּר וְתַעְבֵּיד יַת קְיָמַיָּא
הָאִלֵּין: יג חַגָּא דִמְטַלַּיָּא
תַּעְבֵּיד לָךְ שַׁבְעָא
יוֹמִין בְּמִכְנְשָׁךְ מֵאִדְּרָךְ
וּמִמַּעֲצַרְתָּךְ: יד וְתֶחֱדֵי
בְּחַגָּךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ
וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵוָאָה
וְגִיּוֹרָא וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא
דִבְקִירְוָךְ: טו שַׁבְעָא יוֹמִין
תֵּחוֹג קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא
דְיִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִינָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ בְּכֹל עֲלַלְתָּךְ וּבְכֹל

רבתא: שבעת כלהון כתיב כן במ"ג שבעות וסימן תחל לספר שבעה שבעות. ועשית חג שבעות לה'. בחג המצות ובחג השבעות כלהון בהד עניגא: סימן איש. שבעה. לא הטה: כי עבד היית במצרים. ושארא בארץ מצרים: חג הסכת כל אורייתא סכת כתיב במ"ב על כן קרא שם המקום סכות כי בסבות הושבתי. ובל הסכות דאורייתא דכוותא מלא במ"א חסר חג הסכת תעשה לך שבעת ימים: ידיך י"א מלאים וסימן נמסר באיוב סי' י"ד סוף מענה אמנם כי אתם עם:

בעל הטורים

שבעה שבעת תספר לך. שתי ספירות כפי לוי לך דמצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי: מהחל ב' מהחל הרמש. והיינו מתחל בתרומה דהיינו העומר שהוא ראשית למנחות כתרומה שהיא ראשית: בקמה תחל לספר. קרי ביה בקומה שצריך לברך על העומר מעומד: ושמחת. לא נאמר שמחה בפסח שהתבואה נדונית בפסח ובעצרת שהתבואה כבר נקצרת ועדיין היין בגפנים נאמר שמחה אחת ובסוכות שהכל בבית נאמרו בו ג' שמחות: החקים האלה כתיב בעצרת לפי שנתנה בו התורה: הסכות תעשה לך באספך מגרנך. רמז לגזל סוכה לפסולה בגזלים:

תולדות אהרן

שבעה שבעת. מגלה ל חגיגה יז: תספר לך. מנחות סה: מהחל. מליעא פט מנחות סו עא: ועשית חג שבעות. (חגיגה עו): מסת. חגיגה ח: ושמחת. פסחים ע (חגיגה עו): חג הסכת. סוטה ע יא ב טז כג כז: באספך מגרנך. סוכה יב ר"ה יג יד (שביעית לד סוכה יג): ושמחת בחגך. (פסחים קט מגלה ין מועד קטן יד חגיגה ח:

ספורנו

(ט) מהחל חרמש בקמה. בקמת שעורי השמר כי השעורה אביב ומן האביב עד הקציר הספור שבעה שבועות חקות קציר: (יא) והגר והיתום והאלמנה. ישמחו בחג הקציר בלקט ופאה המצויים בקציר והזכירם בענין זה החג בפרשת אמור: (יב) וזכרת כי עבד היית. שלא היה אז שום ממון שלך כי מה שקנה עבד קנה רבו: ושמרת ועשית את החקים האלה. בנתינה לקט ופאה לרצון לפני הש' שהוציאך משם ונתן לך עושר ונכסים: (יג) באספך מגרנך ומיקבך. באסף התבואה אל ביתך מן הגורן ומן היקב: (יד) והגר והיתום והאלמנה. ישמחו בפרט ועוללות ומתנות פירות האילן: (טו) כי יברכך. שיהיה לך אסיף מרובה ולעניים יהיו מתנות מרובות

רמבן

מבושל במים אם כן ובשלת בא כמשפט והנה אמר וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ולא הזכיר היום הראשון באיסור המלאכה וכן לא הזכיר בחג השבועות איסור מלאכת עבודה ולא בסוכות ולא הזכיר מצות הלולב וכן לא הזכיר כאן יום הזכרון ובעשור לחדש והטעם כאשר פירשתי כי לא בא עתה רק להזכיר הראיה והשמחה שחייבין כל ישראל ללכת בשלש הרגלים האלה אל המקום אשר יבחר ה' ולחוג שם איש כמתנת ידו כברכת השם אשר נתן לו לשמוח לפניו להודות על כל הטובה אשר גמלנו כרחמיו וכרוב חסדיו והוסיף וביום השביעי עצרת וטעמו ששת ימים תאכל מצות והשביעי עוד עליהם עצרת והטעם שתהיו נעצרים עוד לפניו לאכול המצות ובעבור שאמר עצרת הוא ויהיה במשמע להיות נעצר על אכילת המצות בלבד כימים אשר לפניו הוצרך להזהיר שלא תעשה מלאכה וכן אמר בשמיני של חג הסוכות בפרשת המועדות שבת"כ שבעת ימים תקריבו אשה לה' ביום השמיני מקרא קדש והקרבתם אשה לה' עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו לומר שהוא נעצר על הימים הראשונים בהקרבת האשה והוא אסור עוד בעשיית מלאכת עבודה. ועל דרך האמת עצרת היא כנסת ישראל ובא ללמדנו סוף היום אבל איננו שוה לעצרת של שמיני כי השמיני רגל בפני עצמו והקרבן של כנסת ישראל ואיננו כקרבנות של שבעת הימים אבל שביעי של פסח הוא מכלל הרגל ועצרת כי לפעמים תמנה שמינית ולפעמים תהיה בכלל. והנה היא כשבת שיש בה זכור ושמור כבוד יום וכבוד לילה והקרבן בשביעי מכלל הרגל ועל כן אמר כאן עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ושם אמר והקרבתם אשה לה' עצרת היא כי האשה עצרת ולכך היא סעודה קטנה והמשכיל יבין ולא הזכיר כאן השמיני של חג שכבר הוזכר ואיננו חייב שנעלה בו לרגל פעם אחרת:

(ט) **מהחל** חרמש בקמה. טעמו מהחל לכס חרמש בקמה כי כבר הזכיר מתי נתחיל להניף הרמש בקמה בעומר שהיא ראשית קצירנו ומדרשו ללמד על העומר שלא תהא קצירתו אלא בחרמש והזכיר כאן במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם וכן אמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך במקום אשר יבחר ולא ידעתי אם לומר כי לאחר שיבנה בית המקדש לא נאסף להקריב קרבנות הרגלים אלא במקום ההוא אשר יבחר ה' כטעם שאמר לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך או שיבאר כאן שלא יתחייבו לעלות לרגל עד אשר יבחר השם מקום לשכנו שם:

(יב) **וזכרת** כי עבד היית במצרים. אמר ר"א שהוא דבק עם ועבדך ואמתך. והנכון שהוא כפשוטו שתלמוד החקים האלה אשר צוך

האדון

רשי

(סוכה י"ב): (טו) והיית אך שמח. לפי פשוטו אין זה לשון צווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יו"ט האחרון לשמחה (סוכה מח): (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראיה ושלמי חגיגה: (יז) איש כמתנת ידו. (חגיגה ח) מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובים:

אבן עזרא

יברכך והטעם תעשה זה בעבור שברך אותך השם והוסיף בכל תבואתך לבאר על ברכת התבואה שהוציאה הארץ: מעשה ידיך. בסחורה ואומנות: והיית אך שמח. מצוה לשמוח בחג הסוכות וי"א כי יברכך לעתיד ותהיה לעולם שמח. וטעם אך כי לא תהיה כי אם כן: (טז) ולא יראה. זהו מסת נדבת ידך: את פני ה'. פירשתיו:

וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ׃ טז שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים ׀ בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃ יז אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃

ס ס ס

קכ"ו פלאי"ה סימן

ג' מ"ל בתורה
י"ג
ג' זקף קמץ
ג' כ"כ בענין
י"ג
ל'. ב'

עוֹבָדֵי יְדָךְ וּתְהֵי בְּרַם חָדֵי׃ טז תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַחֲזֵי כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבֻעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתַחֲזוֹן קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין׃ יז גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵיהּ כְּבִרְכְתָא דַייָ אֱלָהָךְ דִּיהַב לָךְ׃

ס ס ס

בעל הטורים

כל זכורך. בגימ' גדולים וקטנים: את פני. פ"א כפולה לומר פנים כפנים וכשם שבא לראות כך בא ליראות:

תולדות אהרן

והיית אך שמח· פסחים עא סוכה מח (חגיגה ט סוכה נד): שלש פעמים (פסחים ל חגיגה ט: תענית כו): יראה. חגיגה ב ערכין ג: זכורך חגיגה ד: בחג המצות. ביצה יט ר"ה ד' מועד קטן כד חגיגה יז: ריקם. בכורות נא: איש כמתנת ידו. חגיגה ח (חגיגה ט):

רמבן

האדון הפודך מבית עבדים וכן נזכיר בקדוש היום הזה זכר ליציאת מצרים ואמר החוקים האלה בחג שבועות בעבור שלא נתפרש בתורה טעם מספר השבועות ומספר החמשים יום והוא לבדו העצרת וכבר הזכרתי סודם:

ספורנו

מרובות: והיית אך שמח. תהיה שמח בלבד ובשמחתך לא יתערב עצבון: (יז) איש כמתנת ידו. לא שיתן כל אשר לו ויצטרך הוא לבריות כמחשבות הפתאים כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה שנתפתתה) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש:

פרשת כלי יקר ראה

ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. ראה כמדבר ליחיד לפניכם כמדבר לרבים לפי שארז"ל לעולם ידמה לאדם כאלו היה כל העולם מחצה על מחצה זכיות ועונות עשה מצוה אחת הכריע א"ע ואת כל העולם לכף זכות. לכך אמר אל כל יחיד ראה שיראה בעין שכלו כי כל מעשיו יחזרו לפניכם לכולכם והזכיר ענין זה בפרשה זו המדברת מענין הר גרזים והר עיבל כי שם נעשו כל ישראל ערבים זה בעד זה ומצד הערבות רבים נתפסים בעון היחיד. ויש כדמות רמז לזה מה שמסיק בילקוט בתחלת פרשה זו משל לאחד שהיה יושב על פרשת דרכים והיו לפניו שני שבילין כו' התחיל בדרכים הכבושים לרבים וסיים בשבילין הכבושים ליחידים אלא שהגיע משל זה על הפסוק המתחיל ביחיד ומסיים ברבים מן הטעם שיתבאר. ונקט לשון היום אע"פ שזמן קבוע לקבלת השבועה כי יביאך ה' אל הארץ מ"מ נקט לשון היום לומר שמהיום עד אותו זמן יש לכם שאת להמלך כדי שלא יאמרו אנוסים היינו כדרך כל שבועה שנותנים זמן פן ינחם האיש כך נתן להם זמן שלא יאמרו הממס וערבבם ואלו היה להם שהות להמלך לא היו עושין. ד"א במלת היום רמז אל הגלגל היומי וסמכו אל הברכה והקללה לומר לך כמו השמש שהוא בא' ופועל שני הפכים מתיך השעוה ומקפיא הביצה משחיר פני הכובס ומלבין הבגד וכל השינוים הללו אינן באים מצד השמש כ"א מצד המקבלים כך הברכות והקללות הבאים מאתו יתברך אינן מחייבים שינוי בו יתברך כמ"ש אני ה' לא שניתי אלא השינוי בא מצד המקבלים ומפי עליון לא תצא הרעות והטוב כדאיתא במדרש שהביא בעקידה בפרשה זו ואמרתי לקובעו במלת היום. ד"א לפי שמצינו לרז"ל שאמרו אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה כו' שנאמר ולהט אותם היום הבא. והיום היינו השמש. אבל בצדיקים כתיב וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה לכך נאמר היום ברכה וקללה מן גלגל היומי תמשך ברכה וקללה כי בהאי עלמא שכר מצות ליכא. ולכך נתן סימן אחרי דרך מבוא השמש וגומר בפסוק זה נתן סימנים ומצרים יותר מן המוכר שדהו ודרך מבא השמש למה לי אלא שבא לרמוז שעיקר קבלת השכר והעונש על ידי מבא השמש:

את הברכה אשר תשמעו וגו'. בכ"מ שהזכיר השמיעה יש אחריה עשייה ושמירה או עבודה והיה עקב תשמעון וגו' ושמרתם ועשיתם והיה אם שמוע וגו' ולעבדו בכל לבבכם לפי שהשמיעה אין בה כ"א קבלת דברים במחשבה לבד שיקבל עליו לעשותו אבל מכל מקום אין די בזה אלא צריך גם עשיה בפועל שכן נאמר והקללה אם לא תשמעו וגו' וסרתם מן הדרך ואם כן ק' הל"ל את הברכה אשר תשמעו וגו' והלכתם בדרך וכי יש די בשמיעה לבד בלא עשייה. והנה שא נא עיניך וראה מה שכתבנו למעלה פרשת לך לך במה שנאמר ואברכה מברכיך ומקללך אמר שלכך הקדים ברכתו למברכים לפי שמחשבה טובה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה אבל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ולפי זה הדבר אין צריך ביאור כאן כי הקללה ודאי לא תחול עד אחר שלא תשמעו וסרתם מן הדרך ממש אבל הברכה תחול מיד אחר השמיעה לבד כדי שקבלת הברכה יהיה לו לעזר שיוכל להוציא מן הכח אל הפועל מחשבתו הטובה על ידי הסרת המונעים. ומ"ש אשר תשמעו ולא אמר אם תשמעו לכבודן של ישראל אמר כן כאלו אינן חשודים בעיניו שלא ישמעו ולא יקבלו עליהם לעשות מצות ה' אפילו במחשבה כולי האי לא פקר ומסתמא כל איש מישראל יחשב לעשות המצוה כי מחשבה קלה מאד אך בעשיה היה מסופק בהם כי אולי תכבד העבודה עליהם ויתרשלו בעשייתה. לכך אמר את הברכה אשר תשמעו כי ידע ה' ודאי שישמעו ויתקבלו בלבבכם לעשותם ואז ישלח ה' את הברכה כדי שעל ידה יוסרו מכם כל המונעים שמבחוץ ותוכלו להוציא המחשבה אל הפועל כי האדם המתחיל וה' יגמור עליו כמ"ש לאל גומר עלי לכך נאמר את הברכה כל את לרבות בא כי הברכה באה לרבות המעשה שיוכל לבא על ידו. אבל בקללה נאמר לשון אם בעבור וסרתם מן הדרך בפועל שאמר אחר לא תשמעו כי בזה היה מסופק אם יהיה או לא כי יכול להיות שיתרשלו בפועל כי וסרתם מן הדרך פירוש על לא תשמעו שאין הכוונה בו שמיעה במחשבה לבד אלא שמיעה שיש בה עשיה. וי"א שלכך הקדים הברכות קודם למעשה שהרי כל הברכות היו ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה ואם כן כל שעה הוא קם בלא יעשה שאם אתה אומר שהוא יעשה לאחר זמן אם כן אין לדבר סוף ואימתי תחול הברכה. ומסכים זה לדעת האומרים כל האומר על מנת כאומר מעכשיו דמי ומלת אשר תשמעון היינו על מנת אשר תשמעו והיא מורה על הקדמת השכר למעשה וכה"א ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו. ובסמוך יתבאר מלת אשר בדרך אחר:

את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' וגו'. יש לדקדק למה אמר בברכות אשר תשמעו אל מצות ה' אשר אנכי מצוך היום פעם תלה המצות בה' ופעם בעצמו ובקללות הפסיק ביניהם במאמר וסרתם מן הדרך ונ"ל ע"ד שמסיק בירושלמי דמסכת שבת אמר ר' ברכיה עתיד הקב"ה לעשות מחילה לצדיקים לפנים ממחיצת מלאכי השרת ומה"ש שואלים אותם מה פעל אל שנאמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. מכאן שלעתיד ישמעו ישראל מפי הגבורה את אשר יצוה לא כעוה"ז שאמרו אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' ומתנו והוצרכו לסרסור ולעתיד יפה כחם עד שהמה יהיו סרסורים בינו יתברך ובין מה"ש וזהו עיקר שכר הצדיקים ותקות כל מקוה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. אבל עונש הרשעים אין די בזה שלא יזכו לחזות בנועם ה' כדעת הרמב"ם אלא יקבלו עונש גדול בפועל כדעת הרמב"ן. ובזה ניחא אתי שפיר מה שקשה הלא ברכה וקללה אמור בהר גרזים והר עיבל ולמה נזכרו בפרשת כי תבא כל הארורים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' ולא נזכרו הברכות. אלא ודאי שהברכה האמורה כאן עיקרה לעוה"ב כי שם צוה ה' את הברכה והכתוב מפרש בהדיא מהות הברכה ואמר את הברכה זו היא הברכה אשר תשמעו לעתיד אל מצות ה' אלהיכם כי בעולם הזה אנכי עומד בין ה' וביניכם זה שאמר אשר אנכי מצוה אתכם היום בעוה"ז אבל לעתיד תזכו לשמוע בעצמכם כאמור אבל בקללה לא רצה לומר שאין קללה אחרת כ"א מה שלא יזכו לשלימות זה כי לא די בזה אלא קללה ממש על ראש רשעים תחול והם אותן הארורים שנזכרו בפרשת

כי

כי תבא ואותם קללה תחול אם לא תשמעו לקבל את מצות ה' אלהיכם וכדי שלא תטעה לפרש אם לא תשמעו מעין אשר תשמעו אמר וסרתם מן הדרך כי מה שאמרתי אם לא תשמעו היינו הסרה מן הדרך בעה"ז ואינו מעין אשר תשמעו המדבר בשכר עה"ב. ומ"ש אשר אנכי מצוה אתכם היום לפי שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ע"כ עשה שתי חלוקות ואמר שתחול הקללה אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם דהיינו אנכי ולא יהיה לך שבאזניכם שמעתם אותם מפי הגבורה ועל אלו שייכא שתחול הקללה אם לא תשמעו לקיימם. אלא אפילו אם תסורו מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם ותבטחו על תהו לאמר שמלבי בדיתי אותם מ"מ לא תפטרו בזה מן העונש. ועדיין לא פירש מה הם המצות ששמעו מפי הגבורה ע"כ אמר ללכת אחרי אלהים אחרים וגו' כי זה כנגד אנכי ולא יהיה לך והוא מוסב על תחלת המקרא שאמר אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם ובזה יותרו כל הספיקות אשר עליהם נתעוררו המפרשים בפרשה זו:

אחרי דרך מבוא השמש וגומר. כל הסימנים והמצרים הללו נראין שאין בהם צורך כל כך כי ההרים הללו אשר נקבו בשמות היו נכרים בעולם ובמסכת סוטה פרק אלו נאמרים מסיק היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות היו יושבים. מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל ר"א בר יעקב אומר לא בא הכתוב אלא להראות להם דרך בשניה כמו שהראה להם בראשונה דרך בדרך לכו ולא בשדות וכרמים. היושב בישוב לכו ולא במדברות. בערבה במישור לכו ולא בהרים ובגבעות. וק' לדבריו מה ענין זה להר גרזים ועיבל. ועל צד הרמז י"ל שהורה שהברכות יחולו על ראשי ג' כיתות מישראל שילכו דרך ישרה. כת ראשונה הם תמימי דרך ההולכים בתורת ה' מורי הוראה בישראל להם אמר בדרך לכו ולא בשדות וכרמים כדרך שלא היה לכהנים חלק בשדות וכרמים שלא יהיו טרודים בעבודת האדמה אלא שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו ואשכחן כל התורה דאקרי דרך כדאיתא בקידושין פ"ק כך כל הולכי דרך תורת ה' לא יתעסקו בשדות וכרמים. כת שניה הם הבע"ב העוסקים בישוב העולם ומחזיקים ידי לומדי תורה להם אמר בישוב לכו שתמיד תהיו עסוקים בדברים שהם ישוב העולם ולא בדברים בטלים דברי תוהו כמדבר מקום תוהו ז"ש ולא במדברות כדרך יושבי קרנות אשר כל משאם ומתנם בדברים בטלים ולה"ר ויכלול זה לשון מדברות. כת שלישית הם הבעלי שררה מלכי ישראל ונשיאי כל דור ודור ומנהיגיהם להם אמר שלא ירום לבבם אלא בערבה ילכו במישור ולא בהרים וגבעות לילך בגדולות ובנפלאות אלא בדרך ממוצע כדרך שהערבה ממוצע בין הר לשפלה. ואע"פ שכל פסוק זה מדבר בהולכי דרכים ממש כי אין המקרא יוצא מידי פשוטו וכדרך שפירש"י שצוה להם שילכו דרך הכנעני כי הוא ארץ מישור וישוב כדרך שהראה להם בראשונה מ"מ לא לחנם חזר משה ורמז שנית על הנהגת הדרך אלא כדי שילמדו מסתם דרך זה הנהגת דרך ה' בתורה ומצות אשר מאדם יזכו אל הברכות האמורות בהר גרזים בעולם הזה ולשכר עה"ב הבא אחר מבוא השמש אחר שקיעת שמשו של האדם בעה"ז זורח הוא שם באור הנצחי ואף אם כל זה דרך דרש מ"מ הענין מצד עצמו נכון וקרוב לשמוע ישמע חכם ויוסף לקח:

לא תעשון כן לה' אלהיכם. לפי שהעו"ג היו בוחרים להם ההרים הרמים ועץ רענן כי אין האלילים מכבדין את המקום אלא המקום מכבדם וההולכים אל העו"ג דורשים אל המקום יותר מאחר העו"ג ולפי שהמקום סבה גדולה לעבודה זו ע"כ נאמר אבד תאבדון את כל המקומות וגו'. אבל אתם לא תעשון כן לה' אלהיכם שלא אתם תהיו הבוחרים במקום כ"א אל המקום אשר יבחר ה' וגומר כי הוא יתברך הבוחר ולא אתם כי אין כבודו יתברך תלוי במקום אלא הקב"ה מכבד מקומו לפיכך לשכנו תדרשו לא תדרשו אל המקום אלא תדרשו לשכנו איה מקום כבודו כי הוא יתברך עיקר והמקום טפל לו. ומה שנאמר אשר יבחר ה' ולא גלה את המקום מיד נתן הרב המורה ג' טעמים בדבר זכרם מהרי"א בספרו ואומר אני שיש סוד בדבר כי אפילו לאברהם לא גלה מיד ואמר על אחד ההרים אשר אומר אליך וקרא שמו ה' יראה כי הוא יתברך הרואה ואין אתנו יודע עד מה. וקרוב לשמוע שלכך לא גלהו שלא ינהגו בזיון בשילה ונוב וגבעון כשידעו בבירור שלא זו הנחלה והמנוחה. ודע כי המפרשים אמרו שכאן נרמז שילה ובית עולמים והוכיחו זה מחמת כמה שינויים שראו בפרשה כי מתחלה אמר על שילה כי אם אל המקום וגומר לשום שמו שם משמע שימה בעלמא לפי שעה היינו שילה. ואח"כ אמר והיה המקום אשר יבחר ה' בו לשכן שמו שם. לשכן משמע קבע לדורות. בראשון אמר ונדריכם ובבית עולמים ומבחר נדריכם והוסיף בו ושמחתם לפני ה' ובראשון לא הזכיר לפני ה'. בראשון אמר אתם ובתיכם ובבית עולמים הוסיף אתם ובניכם ובנותיכם. בשני אמר אשר יבחר ה' אלהיכם בו משמע במקום ובראשון לא הזכיר בו. ועל זה קשה לי הרי בראשון נאמר מכל שבטיכם משמע שנגבה הכסף מכל השבטים והוכיח רש"י זה בסוף ספר שמואל ממ"ש שם שקלים חמשים ובדברי הימים כתיב משקל שש מאות אלא שגבה חמשים שקל מכל שבט ושבט יעלה לשש מאות. וא"כ ודאי פסוק ראשון מדבר בבית עולמים אשר בנה דוד ועוד ק"ל הלא מימות עולם נבחר המקום של בית עולמים ולאיה מאדם שהקריב שם והמעשה של עקידת יצחק מוכיח זה ומהו שאמר אשר יבחר ה' להבא משמע. ומ"ש שלשון שימה משמע שימה כל דהו אין דעתי נוחה בפירוש זה שהרי נאמר ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם וכי נוה ה' לשום התורה בפיהם שימה כל דהו ועיין מה שפירש"י על פסוק אשר תשים לפניהם משמע שאיפכא מסתברא שלשון שימה מורה על דבר קבוע אשר לא יסור לעולם. על כן אומר אני בהפך זה ובזה יתורץ הכל כי מה שנאמר כי אם אל המקום אשר יבחר ה' מכל שבטיכם לשום את שמו שם מדבר בבית עולמים שנגבה מכל השבטים אף על פי שהמקום ההוא כבר נבחר מימות האבות מכל מקום אמר אשר יבחר לשון להבא לפי שלשון להבא אמר על שסופו לבחור בגביית הכסף שיהיה מכל שבטיכם לכך לא נאמר יבחר בו מכל שבטיכם כי בו קאי על המקום והמקום כבר נבחר ומ"ש אשר יבחר היינו שיבחר הגביה מכל שבטיכם. לשום את שמו שם שימה של קבע. לשכנו תדרשו ר"ל דרשו נא מזקנים ונבונים ויגידו לך כי זה המקום נבחר לקדושה מימות עולם. ובאת שמה לשון יחיד כי פסוק זה אזהרה לרבים אזהרה ליחיד שלא יקריבו בבמה לא זו רבים שיש לחוש בהם שרגונס להבדל מעדת ישראל אלא אפילו יחיד שאין בו חששא זו מכל מקום לא יקריב בבמה. והבאתם שמה וגומר מה שלא אמר מבחר נדריכם ללמד שיביא מן המובחר לפי שהוא ק"ו משילה ועוד שאפילו הבאה כל דהו גורמת לאדם הצלחה במקום קדוש זה ביתר שאת. ואמר ואכלתם שם לפני ה' שאפילו האכילה הגופנית לפני ה' היא שם וק"ו השמחה שהיא בנפש. ואמר אתם ובתיכם כי משמחת בירושלים קנו להם שלמים וכן רבים בתים חשובים ובזה כלל כל בני ביתו. ואח"כ אמר ועברתם את הירדן וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו וגומר משמע שזה מדבר במקום שנבחר סמוך להעברת הירדן דהיינו שילה ועליו אמר אשר יבחר בו כי סופו לבחור במקום ההוא לשכן שמו שם לפי שעה כי המשכן נקרא בשם זה לפי שהיה לפי שעה. ושמחתם שם לפני ה' דוקא השמחה שבנפש לפני ה' הוא וכל הענין מבואר מעצמו. ומה שחזר ואמר כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך היינו ג"כ שילה שהיה בא' מן השבטים ולא מכולם ובא הכתוב ליתן לא תעשה בדבר כפירש"י אפילו בשילה וק"ו בבית עולמים ואלו לא חזר ואמר כי אם במקום וגומר הייתי אומר מה שאמר השמר לך ליתן לא תעשה בדבר היינו דוקא בבית עולמים ופירוש זה אמיתי ונכון:

כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך ואמרת אכלה בשר. הורה שאין האדם הומה אחר התאוות כ"א מתוך הרחבה יתירה ואין ארי נוהם כ"א מתוך קופה של בשר כך אמר כי ירחיב ה' את גבולך וזה יביאך לידי הסרת מסוה הבושה מעל פניך עד שתאמר בפה מלא אוכלה בשר ודומה זה קצת לפריקת עול מלכות שמים ולחקור איזהו מקומן של זבחים והסבה לכל זה הוא כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' כי כל הקרב הקרב ביותר אל מקדש ה' יש עליו מורא מלכות שמים ביותר כמ"ש ומקדשי תיראו ר"ל מן המקדש נמשך שיהיה עליך מורא מלכות שמים אמנם כי ירחק ממך המקום גורם לך שרחוק ה' מכליותיך ע"כ כל היום תתאוה תאוה גם טעם לא תטעם מלומר אכלה בשר. הנני מתיר לך הדבר וזבחת מבקרך וגו' כאשר צויתיך לא בכל עת כי אם לפרקים בעת התגברות התאוה. וז"ש אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו. לפי שנאמר כי יצוד ציד חיה או עוף ואמרו רז"ל למדך תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר כי אם בהזמנה הזאת. ביאור הדבר הוא שאם ירגיל האדם את עצמו לאכול מן הבהמות המצויין אתו בבית שור או כשב או עז אז כל היום יתאוה תאוה וירגיל עצמו באכילתו דבר יום ביומו. אבל אם לא יאכל עד אשר יצוד ביערות ובמדברות ציד חיה או עוף שיש לו סכנה וטורח גדול לצודם אז השקוט תאותו כי אין האכילה שוה בגודל הצער והטורח. כי לא לחנם אמר יצחק לעשו צא השדה וצודה לי ציד וכי לא היה לו בבית דבר הניצוד כבר ולמה חרד את כל החרדה הזאת לטלטלו במקומות הסכנה. אלא שהיה מתנהג על פי הדרך ארץ אשר למדה התורה שלא יאכל בשר כי אם בהזמנה זאת ע"י צידה דוקא כדי שלא יהיה מורגל בו לכך נאמר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו ר"ל אך באופן זה שלא יהיה מורגל בו ויאכלנו כאשר יאכל את הצבי ואת האיל שמסתמא אינו מורגל בהם כי חיות הנה והם מחוסרי צידה ומחמת הטורח הוא ממעט באכילתם כך יאכל אפילו סתם בשר וזה פירוש יקר ומיושב לשון אך יותר מפירושו של רש"י. ולפי שמצינו שבכל הדבר הניצוד ממקומות ההפקר יש בו לחוש ביותר שלא יהיה דבר גזול כי על כן הזהיר יצחק את עשו שיביא לו מן ההפקר ולא מן הגזל לפי שאולי הניצוד היה לו בעלים וברח מהם ע"כ נאמר כאן וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן ה' לך וכי ס"ד שיזבח מן צאן אשר לא נתן לו ה' אלא שר"ל שיאכל דוקא בהזמנה זאת כי יצוד ציד חיה או עוף ויש לחוש בו על הגזל כאמור ע"כ אמר אשר נתן ה' לך שאפילו במצודתך לאפוקי הגזול אינו מאת ה' וע"ז אמר כאשר צויתיך והזהרתיך על הגזל או הזהרתיך שלא תאכל בשר כי אם בהזמנה הזאת:

לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך. פרש כאן ולבניך אחריך לפי שאמרו המפרשים שהדם מוליד אכזריות בגוף האוכל וטבע האב נמשך גם לבנים יהיו תולדותיהן כיוצא בהם לכך אמר כשלא תאכל הדם ייטב לך ולבניך אחריך שלא יהיה האכזריות קנין דבק בזרעו ולכך נאמר בסמוך בהכאת עיר הנדחת אנשים ונשים ביום אחד שנראה אכזריות גדול ויש לחוש פן יהיה האכזריות קנין דבק בו ובזרעו ע"כ אמר ונתן לך רחמים שתהיה רחמן בטבע על כל פנים על הבריות ובסבה זו ירחמך ה' וזהו שאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך דהיינו שירבה את זרעך כי גם המה יהיו רחמנים כמותך:

לא תתגודדו וגו'. לפי שהעו"ג מצטערים כדין על דבר אבד אשר הולך ולא ישוב. אבל אתה לא כן כי בך בחר ה' להיות לו לעם סגולה וכל סגולת מלכים היינו דבר שמכניסין לאוצר כך הקב"ה מכניס לאוצר נפשות הצדיקים הטהורות ואינו דבר האבד ולמה יצטער על דבר שיש לו מציאות וזורח הוא שם ורק הערב שמשו בעולם הזה אבל אוכל הוא תרומותיו בעולם הנצחי. ורבותינו ז"ל אמרו המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו שנאמר נודי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך. והטעם לפי שגם הנפשות הם סגולה ואוצר על כן שם יהיו גם הדמעות בבית גנזיו ומ"ש הלא בספרתך לשון בלתי מובן אומר אני שכך פירושו כי מה שהקב"ה מוציאן ומכניסן במספר ככוכבים זה מורה על חשיבותן כי כל דבר חשוב יש לו מספר על כן נתן טעם על ספירת נודו ושימת הדמעות בנאד ואמר הלא בספרתך ר"ל הלא גם המה בעצמם הם בספרתך שאתה מוציאן ומכניסן במספר וכמוהם יהיו גם הדמעות גנוזים ונספרים ואחר שאינו קרח מכאן ומכאן ע"כ אין נכון לשום קרחה בין עינים למת כי הקרחה שבין העינים מורה כאלו היו דמשהיו קרחים

קרדום ואגודים ואינו כן אלא גם הדמעות נתונים בנאד כאמור. ויש עוד לפרש המוריד דמעות על אדם כשר מסתמא המצטער על העדר כשרון המעשה הרי הוא ירא אלהים וכתיב יראת ה' היא אוצרו היינו אוצרו של הקב"ה כי אין שום אוצר כי אם מדבר שאינו בנמצא כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים על כן הקב"ה מניח גם הדמעות בבית גנזיו ומ"ש לעם סגלה קאי גם על בין עיניכם המורה על מקום הדמעות:

עשר תעשר את כל תבואת זרעך. לפי שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די שיבלו שפתותיכם מלומר די וביאור הענין הוא שיושפע להם ריבוי תבואה הרבה יותר מכדי הצורך ואם כן ודאי לא יוכלו לומר די כי לשון די שייך לומר כשיש להם די מחסורם אבל כשיש להם די והותר לא יוכלו לומר די וזהו בלי די ובלי הוא לשון לא ר"ל שלא יאמר עליו די והיינו שיבלו שפתותיהם מלומר די כי אין הפה יכול לדבר די כשיש די והותר ועל אותו ריבוי מופלג אמר כפל עשר תעשר ור"ל אם עשר שתתן מעשר בשנה זו עשרה מק' אז תזכה שלשנה הבאה תעשר את כל תבואת זרעך של שנה זו ויעשה לשנה הבאה אלף מדות שתתן מאה מעשר וכן יעשה מדי שנה בשנה זה שאמר היוצא השדה שנה שנה. אך לפי שמצינו שכל עניני צדקה כפולים עשר תעשר נתון תתן פתוח תפתח והעבט תעביטנו וכן השכר כפול כי בלך יברכך ע"כ נראה שכל עניני הצדקות כפולים הנתינה ביד והפיוס בפה ע"י שלא ירע לבבו ויתן לו בסבר פנים יפות ובלב שלם וגם לא שמע גערה כאמרו רז"ל המתפלל ישהה כשיעור כניסת שני פתחים כו' והוא לקיים מה שנאמר אני בצדק אחזה פניך ומכאן למדו שקודם שיתפלל יתן פרוטה לצדקה וזהו שיעור שני פתחים כמ"ש פתוח תפתח את ידך והיינו פתיחת היד ופתיחת הלב שנזכר בפסוק הקודם לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך על כן כל עניני הצדקה כפולים אחת ביד ואחת בלב ועל כל אחד מאלה הקב"ה קובע לו שכר בפני עצמו לכך נאמר כי בלך יברכך ועל זה אמרו רז"ל במדרש חטאו בכפלים כו' כי חטאו בצדקה שענינה כפול כמ"ש הנה זה היה עון סדום אחותך יד עני ואביון לא החזיקה. חטאו גם בשבתות כמ"ש ומשבתותי העלימו עיניהם. ובמדרש שכל עניני שבת כפול. וחטאו גם בשלוח עבדים חפשי בימי ירמיה וכתוב בהם כי משנה שכר שכיר עבדך וזהו חטאו בכפלים כו'. ד"א כל הכפולות באו לומר שאם נתן פעם אחד תזכה ליתן גם פעם שני כי נתינה גוררת נתינה וכן כולם:

אפס כי לא יהיה בך אביון. ולמטה נאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ואמרו רז"ל הא בזמן שעושין רצונו של מקום הא בזמן שאין עושין רצונו והעד על זה מה שנאמר אפס כי לא יהיה בך אביון וגומר רק אם שמוע תשמע בקול ה' ר"ל אך ורק בתנאי זה אם שמוע תשמע אבל מה שאמרו בפסוק כי לא יחדל אביון מקרב הארץ צריך ביאור מאי משמע שפסוק זה מדבר בזמן שאין עושין רצונו. וע"ק מה נתינת טעם הוא שאמר על כן אנכי מצוך פתוח תפתח מקמ"ל פשיטא שאם אין עני למי יתן. וע"ק למה התחיל פרשת כי יהיה בך אביון וגומר בארצך והלא הצדקה חובת הגוף ונוהגת אפילו בחוץ לארץ וכן מסיים הפרשה ולאביונך בארצך. ובפסוק כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ולא אמר מקרב ארצך. אלא ודאי כך פירושו שכל עניי ארצך ראוי להקדים לעניי חוץ לארץ וכל הפרשה מדברת בזמן שעושין רצונו כמובן מלשון רק אם שמוע וגו' וכשאמר כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך כל האחדים הללו מורים באצבע שבזמן שישראל עושין רצונו של מקום ברוך הוא אז לא ימצא שם אביון כי אם אחד מעיר ואחד ממשפחה והוא בלתי שכיח כלל. וכשאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ מדבר בחוץ לארץ והוא בזמן שאין עושין רצונו מאחר שלא עלו לארץ ישראל עם אחיהם כמו שנעשה בימי עזרא שרובם לא עלו מבבל וגם לא יחדל אביון מקרב הארץ היינו מכלל הארץ ולכך לא אמר ארצך. וכל הפסוק כי לא יחדל אביון הוא תירוץ על פסוק ראשון שאמר כי יהיה בך אביון וגומר בארצך למה נקט בארצך והלא מצוה זו נוהגת גם בחוץ לארץ ע"ז אמר כמתרץ כי לא יחדל אביון מקרב הארץ דהיינו בחוץ לארץ ותטעה לומר מאחר שעניי חוץ לארץ יבואו אליך מארץ רחוקה אין נכון לדחותם ויהיו קודמים לעניי ארצך ע"כ אנכי מצוך פתוח תפתח את ידך לעניך ולאביונך בארצך ר"ל לכך אמרתי לך למעלה בארצך לגזור אומר שהדין עם עניי ארצך שהם קודמים לעניי חוץ לארץ אשר מקרב הארץ. ומ"ש אשר אנכי מצוך לאמר כי האמירה עיקר וטובה מן הנתינה שהרי הנותן פרוטה לעני מתברך בו' ברכות והמפייס בי"א ברכות וזהו לאמר לו דברי ריצוי ופיוס ויש אומרים לאמר פתוח תפתח שיזרז גם אחרים על הצדקה ויאמר להם פתוח תפתח וגו':

כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'. רז"ל למדו מן לשון בגלל שגלגל הוא שחוזר בעולם ורבים תמהו על הלשון כי בגלל אינו לשון גלגל שהרי גימ"ל אחת חסירה. ואומר אני שכוונתם ז"ל לפרש בגלל מלשון וגללו את האבן ורצה לומר כשיתגולל השעורי בין האנשים מזה לזה כמנהגו אז יברכך ה' ויגרום שלא יתגולל ולא יתנפל עליך בנפול על אנשים וממילא שמעינן שהדבר מתגלגל בעולם כגלגל שכל נותן סופו להיות מקבל כי כך המדה בכל הנמצאים שבכל הג' עולמות שכל נותן ישוב להיות מקבל כדרך שאמרנו בפרשת בראשית בפסוק יום הששי שבכל הנמצאים הולך הדבר בסיבוב כגלגל שכל אחד מהם נותן ומקבל בלתי ה' לבדו הוא הנותן ובלתי מקבל. וטעמו של דבר נראה שלא רצה ה' שיהיה האדם מתחזק בארץ הוא וזרעו עד עולם על דרך שנאמר והארץ לא תמכר לצמיתות וגו' כי לי הארץ ואלו לא היה האדם בא לכלל מדה זו לעולם לא הוא ולא זרעו היה מחזיק בארץ לצמיתות וישכח כי לה' הארץ על כן הקב"ה מסבב שכל אדם בא לידי מדה זו או הוא או זרעו לידע ולהודיע כי כולם גרים על הארץ ולה' תבל ומלואה וז"ש אחר פסוק כי בגלל ליתן טעם למה הוא מתגולל על אנשים כי לא יחדל אביון מקרב הארץ כי קרב הארץ מחייב ענין זה כאמור על כן אנכי מצוך לומר פתוח תפתח את ידך לענייך כדי שיתנו גם לך או לזרעך. אבל לא לשניהם כמ"ש ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם ר"ל הוא וזרעו אלא או הוא או זרעו ובזה אין פסוק זה סותר ארז"ל או הוא או זרעו באים לכלל מדה זו. ויש אומרים חסרון גימ"ל במלת בגלל לומר שזה נמשך מעון מניעת גמילות חסד כי ג"ד דרז"ל גמול דלים וחסרון הגימ"ל לדלים מסבב הגלגל:

איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. רז"ל למדו מן פסוק זה שמי שיש לו נכסים מרובים יביא עולות מרובים ואם יש לו אוכלים מרובים יביא שלמים מרובים היינו בניו ובני ביתו שנקראו ברכת ה' כמו שנאמר בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' לכך אמר תחלה על העולות התלוים בנכסים הן רב הן מעט איש כמתנת ידו היינו כפי נכסיו מסת נדבת ידו וחילו. ואח"כ אמר על השלמים התלוין באוכלין מרובים כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך כי זה תלוי במה שברכך ה' והרבך ולפי שבכל הפרשה משה ידבר בנוכח לישראל א"כ הל"ל כמתנת ידך ואמר ידו בלשון נסתר ואולי קאי ידו על הקב"ה כמ"ש כי ממך הכל ומידך נתנו לך ואמר לשון זה בעולה שכולה כליל לגבוה פן ירע עיניו מליתן משלו לגבוה כל כך עולות הרבה ע"כ אמר שלא משלו הוא נותן אלא ממה שקבל מידו של הקב"ה וז"ש כמתנת ידו של הקב"ה אם מידו ית' נתן לו נכסים מרובים אז יחזור ויתן לו משלו ויביא עולות מרובים ויכול להיות שאוכלים מרובים היינו הגר והיתום והאלמנה וגו' ולצרכם יביא שלמים מרובים ולא ירע עינך בתתך להם אלא כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך ולא משלך אתה נותן כי אם משלו יתברך:

הפטרת ראה בישעיה סימן נ"ד

עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ
וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים: וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ
לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ: וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי
יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא
תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ: הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס
מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל: הִנֵּה הן כ' אָנֹכִי בָּרָאתִי
חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי
מַשְׁחִית לְחַבֵּל: כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן
תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה
וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה: הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר
אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא
מְחִיר יַיִן וְחָלָב: לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא
לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן
נַפְשְׁכֶם: הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה
לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים: הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו
נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים: הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ
אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ:

פירוש המלות

עניה סערה. שלבה סוער: מרביץ. רוצף: בפוך. אבן טפך: כדכד ואקדח. מיני אבנים יקרים המאירים: שמשותיך. חלונות או שיני החומה: גור יגור. לשון מורא: יגר. פחד:

יח שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק׃ יט לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם׃ כ צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־

יח כל לישנא חסר במ"א ומעשי השוטר דד"ה
ד' בטעם בספרא ג'
יט ג' סבירין ולא
כ
כו"ל כ"ל במ"א ויסלף דברי צדיקים דמשפטים

יח דַּיָּנִין וּפוּרְעָנִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְשִׁבְטָךְ וִידוּנוּן יָת עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט׃ יט לָא תַצְלֵי דִּין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא תְקַבֵּל שׁוֹחֲדָא אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוֵּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃ כ קוּשְׁטָא קוּשְׁטָא תְּהֵי רָדִיף בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יָת אַרְעָא דַּיְיָ

(יח) **שפטים** ושטרים. שופטים. דיינין הפוסקים את הדין: ושוטרים. (סנהדרין ט"ז) הרודין את העם אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט: בכל שעריך. (ת"כ) בכל עיר ועיר: לשבטיך. מוסב על תתן לך שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך. מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר: ושפטו את העם וגו'. מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק: (יט) לא תטה משפט. כמשמעו: לא תכיר פנים. אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה זה שהדיין מכבד את חברו מסתתמין טענותיו: ולא תקח שוחד. (ספרי) אפילו לשפוט צדק: כי השחד יעור. (כתובות קה) משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפוך בזכותו: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת: (כ) צדק צדק תרדף. (ספרי) הלך אחר בית דין יפה: למען תחיה וירשת. (סנהדרין לב) כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות

(יח) **אע"פ** שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש כדמות דרש להדבק הפרשיות. וטעם שופטים. אף על פי שאתה חייב ללכת שלשה פעמים למקום הכהנים משרתי המקדש ושם תשאל מהחקים והמשפטים זה לא יספיק לך עד שיהיו לך שופטים בכל שעריך ושוטרים הם המושלים מגזרת שוטר ומושל וכן משטרו בארץ והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכריח המעוות: בכל שעריך. וכן מלאכו שעשה יהושפט: לשבטיך. בכל שער שבט ושבט: ושפטו את העם. שב אל השופטים: (יט) לא תטה משפט. עם כל אחד מהשופטים ידבר: תכיר. פירשתיו בפסוק לא תכירו פנים במשפט: (כ) צדק צדק. עם בעלי הריב ידבר וטעם שני פעמים לדבר צדק שירויח בו או יפסיד או פעם אחר פעם כל ימי היותך או לחזוק: למען תחיה. עם הבאים אל הארץ ידבר: וירשתה. עם נכנס

לא תכיר פנים ג' סבירין ולא ומטעין בהון וסימן לא ישמע על פיך. **לא** תשימון עליו נשך. **לא** תכיר פנים. ונמסר גם בסדר משפטים: צדיקם כלם כתיב כן

תולדות אהרן שפטים ושטרים. סנהדרין ז טז ע"ג נב: שעריך. מכות ז: כי השחד. כתובות קה: צדק צדק. פאה יא כתובות קג סנהדרין לב (נזיר נב יבמות עו):

בעה"ט שפטים. סמך שופטים ושוטרים לרגלים לומר שהרגלים על פי השופטים. ועוד כי הם מעשים להביא הנדרים ברגלים כדאמר אוסרה לב"ד שיעשוך. ועוד כי השופטים מזהירים העם שלא לתעות ברגלים כדאמר סקבא דשתא ריגלא: כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך שופטים. שהשופטים היו מצווין לתת למי שהיה עני. ד"א אשר נתן לך שופטים. כלומר ליתן לשופטים כענין שנאמר לתת מנות למחזיקים בתורת ה'. איש כמתנת ידו שופטים. רמז שממשכנים על הצדקה: שלוש פעמים וסמיך ליה שופטים. שבג' מקומות הסנהדרין יושבים. בהר הבית. ובעזרה. ובלשכת הגזית: וכן ג' שורות של תלמידים יושבין לפני הסנהדרין: יראה כל זכורך וסמיך ליה שופטים. שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל. שפטים בגימטריא ש' סנהדרין. שפטים בגימ' מכשף שמעמידין מכשף בעלי כשפים שיודעים לבטל הכשפים: שפטים. תגין למעלה ולמטה. יראה הדיין כאלו חרב מלמעלה וגיהנם פתוחה מלמטה: תתן לך. ולא לע"ג. מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל חקיו ומשפטיו בגימטריא דיוקי משפטיו: בכל שעריך. בכל מה שאתה משער ממון חבירך הן למסים הן להטיל צדקה: לשבטיך ושפטו לומר שמצוה לשבט לשפוט שבטו: ושפטו. אותיות ושפוט יהי חביב עליך דין של פרוטה לדקדק בו כדין של מאה מנה: שפטים. ושפטו. משפט. הרי ג' דייני ממונות בג':

ספורנו

(יח) **שופטים** ושטרים. אחר המצות להמון לזה עניני מנהיגיו והם השופטים והמלכים והכהנים והנביאים אשר בתקונם יתוקן ענין ההמון ובקלקולם יקולקל כמו שהעיד הנביא באמרו שריה בקרבה אריות שואגים שופטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר נביאיה פוחזים אנשי בוגדות כהניה חללו קדש חמסו תורה: נתן לך לשבטיך. בשעריך שהוא נותן לך שתחלק לשבטיך לא במה שתכבוש חוצה לארץ שאינו מתחלק לשבטים כאמרם ז"ל (סנהדרין) בחוצה לארץ אי אתה מושיב דיינים בכל פלך ובכל עיר ועיר וזה כמו בסוריא וזולתה: משפט צדק. אחר קבלת הטענות באופן שיפסקו הדין בצדק שלא יהא רך לזה וקשה לזה: (כ) צדק צדק תרדוף. כשתתן לך שופטים אתה הממנה את השופטים בחר את היותר

רמבן

צוה בתורה עד האלהים יבא דבר שניהם ונתן בפלילים. אם כן מצוה שיהיה לישראל פלילים. ובאר בכאן שישימו השופטים בכל עריהם כאשר יתן להם השם את הארץ כי בחוצה לארץ אינם חייבים למנות להם ב"ד אבל כאשר יצעק המעוות יעמדו עליו הראויים לשפוט ובמשפטיהם ישפטוהו או יעלה לארץ בזמנה ושם ישפטוהו במקום המשפט והוסיף בכאן שוטרים והם שיהיו נוגשים בדבר המשפט. ולפי זה אין ישראל שבחוצה לארץ מצווים למנות להם דיינין בעיירות וכן כתב הרב רבי משה אבל במסכת מכות שנו והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם מלמד שסנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ אם כן למה נאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אלא בארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר בחוצה לארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ואין אתה מושיב בכל עיר ועיר ונראה מזה שחייבין למנות סנהדרין בחוצה לארץ ולא בכל עיר ועיר כארץ ישראל אלא פלכים פלכים אם כן המצוה הזאת נוהגת בכל זמן בדיני ממונות ובדברים הנדונין בחוצה לארץ אבל בזמן הזה לאחר שבטלה הסמיכה כיון שכל המשפטים בטלים מן התורה דכתיב לפניהם ולא לפני הדיוטות ואנן הדיוטות אנן ואין דייני בחוצה לארץ אלא תקנה דשליחותייהו עבדינן אין אנו חייבים במצות מנוי השופטים מן התורה כלל:

(יח) **וטעם** לשבטיך. מוסב על תתן לך מלמד שמושיבים ב"ד בכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר לשון רש"י. וכן במסכת סנהדרין ולא ידעתי פירוש דבר זה כי כיון שמניחו ב"ד בכל עיר ועיר הרי בתי דינין רבים בכל שבט ושבט אולי בא לומר שאם היתה עיר אחת לשני שבטים כירושלים שיש בה חלק ליהודה ובנימין שיושיב בה ב' בית דין וכך העלו בפרק חלק שחולקים עיר אחת לב' שבטים וכן ירושלים היתה ליהודה ובנימין ויתכן לפרש שחייב הכתוב למנות בית דין על כל השבט והוא ישפוט את כולם ואחרי כן נמנה בית דין בכל עיר ועיר שישפוט את העיר ואע"פ שכולם שוים במנין שהם כ"ג בדיני נפשות וג' בדיני ממונות אבל הגדולים שבהם בחכמה יתמנו על כל השבט ותחתיהם לכל עיר ועיר ואין בעלי הדין יכולין לכוף זה את זה לדון אלא בפני בית דין שבעירם לא בפני בית דין שבעיר אחרת ואפילו היו שני בעלי הדין בעיר אחרת יכול לומר נלך לפני בית דין שבעירנו אבל ב"ד השבט יכול לכוף כל אנשי שבטו לדון לפניו ואפילו היו הנדונים בעירם יכול לומר לבית דין הגדול של שבט אזילנא וכן אם נסתפקו בתי דינין של עיירות יבאו לפני ב"ד הגדול של שבט וישאלו כדרך שסנהדרי גדולה ממונה על כל בתי דינין של כל ישראל כך יהא בית דין אחד ממונה על כל שבט ושבט ואם הוצרכו לתקן ולגזור דבר על שבט שלהם גוזרין ומתקנין והיא לשבט כגזרת סנהדרי גדולה על כל ישראל וזה הבית דין הוא המוזכר במסכת הוריות ששנינו בו הורו בית דין של אחד מן השבטים ועשה אותו השבט על פיהם אותו השבט חייב ושאר השבטים פטורים וכו' ועל דרך הפשט שיעור הכתוב שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך יאמר שיתנו שופטים לשבטיהם והם ישפטו בכל שעריהם ושופט השבט ישפוט בכל שעריו:

(כ) **צדק** צדק תרדוף. הלך אחר ב"ד יפה למען תחיה וירשת את הארץ כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם לשון רש"י מספרי. וטעם הכפל לומר הדיינין צריכין שישפטו את העם משפט צדק וגם אתה צריך לרדוף הצדק תמיד שתלך ממקומך אל מקום חכמים וגדולים אחרי רבן יוחנן בן זכאי ליבנה אחר רבי לבית שערים ור"א אמר צדק צדק שני פעמים שירדוף אחרי הצדק שירויח בו או יפסיד או פעם אחר פעם

לפסוק

להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן: (כא) לא תטע לך אשרה. לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית: (כב) ולא תקים לך מצבה. מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים: אשר שנא. מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים ואף על פי שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ג: (א) לא תזבח כל דבר רע. (ספרי) אזהרה למפגל בקדשים ע"י דבור רע. ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים

בגיים ידבר והטעם שתעמוד לך זו הירושה והדבר שיתחיל השופט לדקדק הוא על עבודת גלולים המפורסמת בתחלה כמו לא תטע לך אשרה כי כן משפט עבודת גלולים אחר אחת בתוך: (כב) ולא תקים לך מצבה. לע"ג והטעם אשר שנא רק מצבה שלא לע"ג איננה אסורה והטעם הנאמן בפרשת וישלח יעקב: (א) לא תזבח לה' אלהיך. הנה כאשר הזכיר האשרה והמצבה הזכיר כי גם הוא אסור לזבוח לשם כל בעל מום: כל דבר רע. פירוש מום: כי תועבת. כטעם הקריבהו נא לפחתך

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס כא לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ׃ כב וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס
יז א לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

י"ד פסו' לא לך. כ"ל הס' כמ"א ו"ז ר"פ בסיפרא ס' פ'

אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ כא לָא תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁרַת כָּל אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַיְיָ אֱלָהָךְ דְתַעְבֵּיד לָךְ׃ כב וְלָא תְקִים לָךְ קָמָא דְרָחֵיק יְיָ אֱלָהָךְ׃ א לָא תִכּוֹס קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִמַּר דִּיהֵי בֵיהּ מוּמָא כָּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃

במ"א ויסלף קרמא: שנא ח' וסימן כי כל תועבת ה' אשר. ולא תקים לך מצבה. כי שנא אבשלום את אמנון. כי שנא שלח. שש הנה שנא ה': ושה. ה' קמץ וסימן כל פטר רחם. ושור ושה שרוע. לא תזבח לה' אלהיך שור ושה. ויחרימו את כל אשר בעיר.

בעל הטורים

אשרה. בגי' דיין שאינו הגון שכל שמעמיד דיין שאינו הגון שהוא כאילו נוטע אשירה אצל המזבח: אשרה כל עץ אצל מזבח. בגי' רשע אצל צדיק: אשר שנא ה'. וסמיך ליה לא תזבח לרבות רובע ונרבע מוקצה ונעבד: כל דבר רע כי תועבת. לומר לך כל המגדל פיו נקרא תועבה שנוי: כל דבר רע. וכתיב בתריה איש או אשה אשר יעשה את הרע וגו' וילך ויעבוד אלהים אחרים. לומר שהדבור והמחשבה בע"ג מצטרף למעשה:

תולדות אהרן לא תטע לך. סנהדרין ז' ע"ב נג מעילה כח: לא תזבח. זבחים לו בכורות יד:

רמבן

לחזוק. אבל במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ידרשו בו סוד אמרו צדק זו מדת דינו של עולם שנאמר צדק צדק תרדוף וכתיב בתריה למען תחיה וירשת את הארץ אם תדין עצמך תחיה ואם לאו הוא ידין עליך ותקים בעל כרחך ומאי צדק צדק תרי זימני דכתיב מנוגה נגדו צדק ראשון צדק ממש זו שכינה דכתיב צדק ילין בה ומאי צדק שני שמפסיד את הצדיקים ומפרש שם צדק הוי כובע ישועה על ראשו ואין ראש אלא אמת שנאמר ראש דברך אמת ואין אמת אלא שלום שנאמר כי אם שלום ואמת יהיה בימי וגומר אם כן יאמר הכתוב תשפוט אתה בבית דינך ותרדוף צדק ותשיג אותה למען תחיה לעולם הבא בצדק השני שהוא צדק עליון והוא האור הגדול הצפון לצדיקים לעתיד לבא והוא עוזו של הקב"ה וירשת את הארץ בצדק הראשון שהוא ארץ ישראל:

(כא) **לא** תטע לך אשרה. כל אילן הנטוע על פתחי בית אלהים יקרא אשרה אולי בעבור שהוא שם בדרך מראה אותו לעם יקרא כן מלשון תמוך אשורי במעגלותיך. יזהיר הכתוב שלא יטע אילן אצל מזבח ה' לנוי ויחשוב שהוא כבוד והדר למזבח השם ואסרה אותו בעבור שהוא מנהג שלהם וכענין שנאמר להלן והרסת את מזבח הבעל והאשרה אשר עליו תכרות. ורש"י כתב לא תטע לך אשרה לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה לא תטע כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך אזהרה לנוטע ולבונה בהר הבית וא"כ יאמר לא תטע לך אשרה וכל עץ אצל מזבח ה' אבל הבונה בהר הבית אסמכתא מדבריהם כי הכתוב לא אסר אלא הנטיעה לא תטע לך אשרה ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך:

(כב) **ולא** תקים לך מצבה. מצבה אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים. אשר שנא מזבח אדמה ומזבח אבנים צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים ואעפ"י שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ג לשון רש"י. ואם כן אסר הכתוב האשרה ואסר כל נוטע בהר הבית אע"פ שכוונתו לשמים ואסר המצבה לשמים ושניהם מפני חוקת הכנעניים אבל לא הזכיר החק הזה שהרי הכנענים גם במזבחות גם במצבות היו נוהגים שהכתוב אומר ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם כי את מזבחותם תתוצון ואת מצבותם תשברון וכן בכל מקום ואולי נאמר שהחזיקו הכנענים במצבות ולא היה להם בית ע"ג שאין שם מצבה להקטיר עליה ולצוק שמן על ראשה וכענין שנאמר בבעל ויוציאו את מצבות בית הבעל אבל המזבחות היו במקצתן להקריב גם בהם. והנראה בעיני כי היו הכנענים הטפשים בע"ג עושים בכל בתי אלהיהם מזבח להקריב עליו הקרבנות ואבן גדולה מוצבת על פתח הבית לעמוד עליה ואילן נטוע הולך לה לאשר דרך הבאים שם וגם היום עושים כן והנה השם הנכבד שמאס כל מעשיהם ואסר המצבה והאשרה ולא השאיר רק המזבח שהוא צורך הקרבנות אשר הוא יתברך צוה בהם והי' נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו מאז קודם היות הע"ג בעולם:

טעם אשר שנא. ביאורו כי השם צוה מזבח אדמה תעשה לי וביאר משה כי בעלה יחפוץ להוציא המצבה כי שנאה כי כל מעשיהם שנואין לפניו וצוה את ישראל שלא יעשו כמעשיהם אבל בימי יעקב לא נאמר עדיין ובחוקותיהם לא תלכו ולכך היה משתמש במצבה לשם שמים כמנהג העובדים והנה זו מצוה מבוארת מן ואם מזבח אבנים תעשה לי אבל מה שאמר בתורה ופסל ומצבה לא תקימו לכם הם פסל ומצבה להושיב הפסל על המצבה לע"ג כי שם בענין ע"ג דבר הכתוב אבל יאמר ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה אפילו לשמים מפני שהוא נראה כעובד לשכיות ההם או כטעם האשרה כי היה מחוקות העמים ודע כי מזבח הוא בנין אבנים גבוה ולו קרנות ארבע ולו יסוד סובב יעלו על יסודו ומקריבים בין קרנותיו והמצבה אבן גדולה אחת ירימוה להקטיר או להקריב עליה או להיות הכומרים עומדים עליה והבמה כענין הר ועושים אותו מעפר מקובץ ועליה מזבח בנוי להקריב בו כי כל דבר רם וגבוה יקראו כן אעלה על במתי עב על במתי ארץ גם גב האדם יקרא במה על במותימו תדרוך וכן אמר הכתוב וילך המלך גבעונה לזבוח שם כי היא הבמה הגדולה אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא:

ז (א) **לא** תזבח לה' אלהיך כל דבר רע. אזהרה למפגל קדשים על ידי דיבור רע ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים לשון רש"י. והנה זו מצוה מבוארת שכבר הזהיר השופט בבעלי מומים וחזר להוסיף המפגל והקרוב כי החזיר אזהרה זאת בעבור הישראלי המקריב שלא יפגל בשחיטה אבל הכהנים זריזים ומוזהרים הם ודיים בהתראה אחת ולכך לא החזיר מום המקריבים:

וטעם כי תועבת ה' אלהיך הוא. הזבח הזה כי הזובח משחת לה' בו זה הוא כאומר בקבלה וארור נוכל ונודר וזובח משחת לה' כי מלך גדול אני ועל פי המדרש תהיה התועבה ברובע ונרבע באתנן ומחיר שהם תועבות:

ספורנו

היותר שופטי צדק אף על פי שאין בהם כל כך שאר תכסיסים הראויים לדיין כמו שלמות הקנין ושלמות הגוף כענין אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו: למען תחיה וירשת. תצטרך לזה יותר בארץ כי חסרון זה ימנע הירושה בה כאמרו בעון בצעו קצפתי: (כא) לא תטע לך אשרה. הביא שלשה דומים מענין דברים שהם נאים כפי החוש ונמאסים מפני מומם הרוחני ראשונה היא האשרה שהיא לנוי היכלות ומכל מקום היא נמאסת לקדש מפני שהיא תכסיס לע"ג וכן נקדים העדפת הצדק הרוחני לשלמות גוף הדיין שהוא חושי וגשמי שנית המצבה שאף על פי שהיתה לרצון קודם מתן תורה כאמרו ושתים עשרה מצבה וזה כי היה ענינה כאלו המקריב נצב תמיד לפני הקדש כענין שויתי ה' לנגדי תמיד ונפלו מזאת המדרגה בענין העגל כאמרו שם כי לא אעלה בקרבך וכן יקרה בענין זקן שאין פרקו נאה שיצא עליו שם רע בילדותו כשתמצא זקן ופרקו נאה. שלישית הביא ענין המום הנמאס. אף על פי שתהיה הבהמה יפה כפי החוש ושמנה שוה אלף זוז ועם כל זה היא נפסלת לקדש מפני מום בלתי מחסר מדמים ויהיה שור שוה סלע בשביל היותו תמים כשר לקרבן וכן יהיה בזקן בעל מדה מגונה כשתמצא שלם ממנו במדות אף על פי שלא יהיה.

ס

אבן עזרא

לפסחתך ויש עונש לזבחו ואין עונש לאשר איננו זובח כלל חוץ מהחיוב: (ב) כי ימצא בקרבך. ואחר שהזכיר האשרה אצל המזבח שהיא בפרהסיא לכל שב להזהיר על היחיד על עבו"ג: לעבור בריתו. הסך להעמידו. דקדוק וישתחו. בספר היסוד: (ג) אלהים אחרים. פסילים מעשה בני אדם: ולשמש ולירח ולצבא השמים. שהם מעשה אלהים: אשר לא צויתי. לעבדם ואם הם מעשי: ודרשת היטב. מאד מאד וכן היטב חרה לי והוא מטעם רחוק מגזרת טוב: (ה) וסקלתם באבנים. זה או זאת כמו באש ישרפו אותו ואתהן ובעבור שאמר והוגד לך בסתר ושמעת הדבר בגלוי הוצרך לפרש אף על פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שנים עדים: (ו) או שלשה עדים. מקבלים עדות שנים על דעת הגאון והנה לא פירש בתורה אם תקובל עדות השאר והאשה ועדות אויב המת ויש אומרים אם היו שני עדים מכחישים שנים עדים השלישי יכריע לזכות או לחובה ויש אומרים שנים עדים מהחכמים ושלשה מהאחרים וגם אנחנו צריכים בעל כרחנו לדברי הקבלה: (ז) יד העדים. יד כל אחד מהעדים וכן וימס לבב העם ורבים כן: ובערת. פירשתיו: (ח) כי יפלא ממך דבר. עם השופט ידבר בעבור היות עדות שנים להמית המת וזה פי' בין דם לדם בין דם נקי לדם חייב. ומלת יפלא. כמו היפלא מה' דבר ושם מפורש: בין דין לדין. בממון: בין נגע לנגע.

כמו

תרגום

הוּא׃ ב אֲרֵי יִשְׁתְּכַח בֵּינָךְ
בַּחֲדָא מִן קִרְוָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ
יָהֵיב לָךְ גְּבַר אוֹ אִתְּתָא
דְּיַעֲבֵיד יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּר עַל קְיָמֵיהּ׃
ג וַאֲזַל וּפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא
וּסְגִיד לְהוֹן וּלְשִׁמְשָׁא אוֹ
לְסִיהֲרָא אוֹ לְכָל חֵילֵי
שְׁמַיָּא דְּלָא פַקֵּדִית׃
ד וְיִתְחַוֵּי לָךְ וְתִשְׁמַע
וְתִתְבַּע יָאוּת וְהָא קוּשְׁטָא
כֵּיוָן פִּתְגָמָא אִתְעֲבִידַת
תּוֹעֵבְתָּא הָדָא בְּיִשְׂרָאֵל׃
ה וְתַפֵּיק יָת גַּבְרָא הַהוּא
אוֹ יָת אִתְּתָא הַהִיא
דַּעֲבַדוּ יָת פִּתְגָמָא בִישָׁא
הָדֵין לְקִירְוָךְ (נ״א לִתְרַע בֵּית
דִּינָךְ) יָת גַּבְרָא אוֹ יָת
אִתְּתָא וְתִרְגְּמִנּוּן בְּאַבְנַיָּא
וִימוּתוּן׃ ו עַל מֵימַר תְּרֵין
סַהֲדִין אוֹ תְּלָתָא סַהֲדִין
יִתְקְטֵיל דְּחַיָּב קְטוֹל לָא
יִתְקְטֵיל עַל מֵימַר סָהִיד
חָד׃ ז יְדָא דְסַהֲדַיָּא תְּהֵי
בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵיהּ
וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא
וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃
ח אֲרֵי יִתְכַּסֵּי מִנָּךְ פִּתְגָמָא
לְדִינָא בֵּין דַּם לְדַם בֵּין
דִּין לְדִין וּבֵין מַכְתַּשׁ סְגִירוּ

דברים יז

הוּא׃ ס ב כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד
שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לָךְ אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה ז' בלישנא
אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ
לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ׃ ג וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם
וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא ג'
הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי׃ ד וְהֻגַּד־ ג'
לְךָ וְשָׁמַעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה ג'. כ'
אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה פ'
הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל׃
ה וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ הַהוּא אוֹ
אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־
הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־
הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם ל'
בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ׃ ו עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם ח'
עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת
לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד׃ ז יַד
הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה
לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה
וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ פ
ח כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־ ח' בטעמ' בספ' ת
דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע ט"ו דגשים

רשי

קדשים: (ב) לעבור בריתו. אשר כרת אתכם שלא לעבוד ע"ג: (ג) אשר לא צויתי. לעבדם (מגלה ח): (ד) נכון. מכוון העדות: (ה) והוצאת אל שעריך את האיש ההוא וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעריך האמור למטה שער שעבד בו. ותרגומו לקירוך: (ו) שנים או שלשה. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשין זוממין עד שיוזמו כלם (מכות ו): (ח) כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: בין דם לדם. (ספרי סנהדרין פד) בין דם טמא לדם טהור: בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע. בין נגע טמא לנגע טהור

בעל הטורים

על פי שנים עדים. פ"א כפולה לומר דוקא מפיהם ולא מפי כתבם: יומת המת. הרשעים בחייהם נקראים מתים: כי יפלא. פ"א כפולה עקומה לומר במופלא שבב"ד ואינו חייב כ"א כשהורה שגג"ם:

תולדות אהרן שעריך. כתובות מה: ילך ויעבוד. מגלה ט סנהדרין ס: והגד לך. שם מ: והוצאת את האיש. סוטה כג סנהדרין פז מה ס קיא: אל שעריך. כתובות מה: (וסקלתם באבנים. סוטה יח): על פי שנים עדים. ברכות יח סנהדרין לו מכות ה ו שבועות לד: לא יומת על פי עד אחד. מכות ו: יד העדים. סנהדרין מה: כי יפלא. שם פח פז הוריות ד נדה יט עקידה שער מג:

ואת נב עיר הכהנים: יעשה את הרע עשית את הרע ז' בלישנא וסימן במסרה רבתא: ומתו ח' וסימן במסרה רבתא: למשפט ט"ו דגשים וסימן נמסר בסדר

ספורנו

יהיה עגיל ונאה כמוהו: יז (ב) כי ימצא בקרבך. אחר שצוה למנות דיינים בכל עיר ועיר לשפוט כל בית דין את בני עירו. הזכיר משפט שעבד ע"ג שאינו נדון בעירו אבל נדון באותה העיר שעבד בה ואחריו הזכיר ענין מחלוקת בתי דינים שזה גם כן נשפט בעיר אחרת היינו במקום אשר יבחר ה'. וכן ענין זקן ממרא: לעבר בריתו. הברית שכרת על המצות כי אמנם העובד ע"ג כופר את כל המצות ומבטלן: (ג) אלהים אחרים. עצמים נבדלים זולת האל ית': ולשמש או לירח. שהם גשמיים: אשר לא צויתי. אשר לא מניתי בשום מנוי בחירי שיוכלו לעשות כרצונו אבל נתתי להם חק שלא יעבור על הפך מחשבת עובדי ע"ג שחשבו שלכל עיר ועיר יש שר יכול כרצונו להיטיב ולהרע ושהוא מטיב כשיעבדוהו: (ה) את האיש ההוא או את האשה ההיא. ולא נאמר שהאשה היא פתיות ובל ידעה מה ושאין צריך לדונה בשער שעברה בו להורות הפך דעותיה: אל שעריך. אל שער שעבד בו להראות שלא יושיעהו האל הנכר הנעבד שם אשר חשב העובד להיות נושע בו: (ו) על פי שנים עדים או שלשה. אפילו בע"ג תבטל כל העדות אם נמצא אחד מהם פסול ולא נאמר תתקיים העדות בשאר: (ח) כי יפלא ממך. אף על פי שמינתם השופטים בכל עיר ועיר כדי שכל בית דין ישפוט את עירו הנה בהולד ספק איך היה מפי השמועה

רמבן

(ב) **כי** ימצא בקרבך באחד שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך. כבר פירשתי כי כאשר ידבר במשפטים יזכיר תחלה המשפט בע"ג או בעובדיה ואמר באחד שעריך אשר ה' אלהיך ולא שיהיה זה בארץ ישראל בלבד שאף העובד בחוצה לארץ בסקילה אבל ענין הכתוב שאמר כי ימצא הדבר באחת מן הערים הרחוקות שיתן לך השם כאשר ירחיב את גבולך והוגד לך ושמעת באיזה עיר אחרת שתהיה אתה שם תדרוש את הדבר היטב וכאשר תדע שהוא אמת והוצאת אותם אל השער ההוא שעבד בו וסקלתם ואמר נעשתה התועבה הזאת בישראל לחייב אפילו בחוצה לארץ כי בעיר הנדחת אמר נעשתה התועבה הזאת בקרבך אבל כאן הזהיר באחד שעריך שדבר בהווה כאשר פירשנו ואחר כן הזכיר בישראל ללמד שנוהג זה בכל ישראל ועוד הוצרך לומר באחד שעריך ללמד שיסקל על שער שעבד בו וזה בארץ כי בחוצה לארץ נסקל על פתח ב"ד שנדון בו והמצוה הזו מבוארת שכבר אמר זובח לאלהים יחרם ובכל מקום ובכל זמן ולכך שונה אותה לבאר מה שיצטרך להוסיף במצוה ויקצר בדבר הנזכר. ועל דרך האמת יתכן כי הזכיר באחד שעריך בעבור שאמר לעבור בריתו והיא התועבה הנעשית בישראל יודיע הכתוב כי הברית בארץ הברית אבל הדר בחוצה לארץ כאלו עובד ע"ג וכבר הזכרתי הענין הזה. והזכיר או אשה כי בעבור קלות דעת האשה תתפתה לעבוד ע"ג באותות או במופת שנעשה לפניה והעד נשי ירמיהו וכן הזכיר באוב וידעוני או אשה לרגילות הנשים בהם כמו שאמר מכשפה לא תחיה ובספרי דרשו כי בעבור שאמר במדיח יצאו אנשים בני בליעל ואין הדין ככה בנשים הוצרך לפרש בעובד שהוא שוה באיש ובאשה וטעם אשר לא צויתי מפורש:

(ו) **על פי** שנים עדים או שלשה עדים. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת

יש

רשי

טהור: דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית. (סנהדרין פ"ו) מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות: (ט) הכהנים הלוים. הכהנים שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם. (ספרי) ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך: (יא) ימין ושמאל. (סנהדרין כט) אפי' אם אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאמר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: (יג) וכל העם ישמעו. (ספרי) מכאן שממתינים לו עד הרגל וממיתין

אבן עזרא

כמו פצע וחבורה והכלל דברי ריבות: וקמת ועלית. פירשתיו: (ט) הכהנים הלוים. כאשר פירשתי כי יש כהנים שאינם מיחוס לוי: ואל השופט. הוא המלך שכתב משנה התורה מיד הכהנים: ואל השופט. במקום שיהיה: (יא) על פי התורה אשר יורוך. כדבר המופלא: (יב) ומת האיש ההוא. בית דין ימיתוהו והטעם וכל ישראל ישמעו ויראו וכאשר הזכיר השופט באר המשפטים שהוא חייב

לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ
וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ ט וּבָאתָ אֶל־
הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר
יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ
לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ י וְעָשִׂיתָ
עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־
הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃
יא עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־
הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה
לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ
לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ יב וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־
יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־
הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת
הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִיִּשְׂרָאֵל׃ יג וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ
וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד׃ שני ס
יד כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּה
בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ

לְמִכְתַּשׁ סְגִירוּ פִּתְגָּמֵי
פְּלוּגַת דִּינָא בְּקִרְוָךְ וּתְקוּם
וְתִסַּק לְאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ
אֱלָהָךְ בֵּיהּ׃ ט וְתֵיתֵי לְוַת
כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי וּלְוַת דַּיָּנָא
דִּיהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתִתְבַּע
וִיחַוּוֹן לָךְ יָת פִּתְגָּמָא
דְּדִינָא׃ י וְתַעְבֵּיד עַל מֵימַר
פִּתְגָּמָא דִּיחַוּוֹן לָךְ מִן אַתְרָא
הַהוּא דְּיִתְרְעֵי יְיָ וְתִטַּר
לְמֶעְבַּד כְּכֹל דְּיַלְּפוּנָךְ׃
יא עַל מֵימַר אוֹרַיְתָא דְּיַלְּפוּנָךְ
וְעַל דִּינָא דְּיֵימְרוּן לָךְ
תַּעְבֵּיד לָא תִסְטֵי מִן פִּתְגָּמָא
דִּיחַוּוֹן לָךְ לְיַמִּינָא וּשְׂמָאלָא׃
יב וְגַבְרָא דְּיַעְבֵּיד בִּרְשַׁע
בְּדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא מִן
כַּהֲנָא דְּקָאִים לְשַׁמָּשָׁא תַמָּן
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אוֹ מִן דַּיָּנָא
וְיִתְקְטֵיל גַּבְרָא הַהוּא וּתְפַלֵּי
עָבֵיד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל׃
יג וְכָל עַמָּא יִשְׁמְעוּן
וְיִדְחֲלוּן וְלָא יַרְשְׁעוּן עוֹד׃
יד אֲרֵי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַּייָ
אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וְתֵירְתַהּ
וְתִתֵּב בַּהּ וְתֵימַר אֲמַנֵּי עֲלַי

ג' כ"ך חסר ד'
ז' בטעם מלרע
י"ג
י"ד זקפין בסו' חלי ספ' בפסוק י"ד זקפין
ג' ומ"ל
מטעין ביה ולא
ד' חסר ו' וכל ברא"ח דכוותא.
י"א ז' חסר וד' מ"ל
ג' בטעם בסי"ן
ג' ומ"ל
וי"ו חסרים
ג' וסי' אכל מלכא בסלא.
ג' ומ"ל
ג' מ"ל

בעל הטורים

השפט ב' פעמים בפרשה שהם כנג' שבעים סנהדרין. שצריך שימרה על ב"ד הגדול: וכל העם ישמעו ויראו וסמיך ליה אשימה עלי מלך. שכן כתיב במלך כל איש אשר ימרה את פיך. ולא יזידון עוד וסמיך ליה אשימה עלי מלך. שכן אמר דוד להכרית מעיר ה' כל פועלי און: כי תבא. בגי' בימי שמואל: וישבתה. מלא ה"א נאמר ה' דורות שאלו מלך:

מסעי: הכהנים הלוים י"ג וסימן במסרה רבתא: שמר י"א ז' חסר וד' מלאים וסימן במסרה רבתא: ויראו ו' רפין וסימן במס"ר: נתן לך ג' וסי' נמסר בסדר עקב ובלשון ארמי אכל מלכא בסלא:

תולדות אהרן וקמת ועלית. סוטה מה קדושין סט סנהדרין יד פז וזבחים נד: ובאת אל הכהנים הלוים. ר"ה כה סוטה מה קדושין סו סנהדרין יד כח נב: אשר יגידו לך. סנהדרין פז ע"ב ח: מן המקום ההוא. שם פו (פסחים לד): על פי התורה. מגלה כ סוטה ז יז סנהדרין פו (ברכות ג): לא תסור. ברכות יט שבת כג הוריות ב מנחות לח: (עניין זקן ממרא. סוטה יט): והאיש אשר יעשה. סנהדרין פז: וכל העם ישמעו. שם פט: (וירשתה וישבת בה. יבמות ג'): ואמרת אשימה. סנהדרין כ:

ספורנו

השמועה לא ישפטוהו בית דין של אותה העיר כפי מחשבתם אבל יהיה פסק דין כפי מחשבת רוב בית דין הגדול וכן כשלא ידעו אלא על אלו: (יב) והאיש אשר יעשה בזדון שיורה הלכה למעשה נגד הוראת בית דין הגדול. ומת האיש ההוא. ע"פ בית דין הגדול ובזה כל העם ישמעו ויראו: (יד) אשימה עלי מלך ככל הגוים. שתהיה

רמבן

ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולן לשון רש"י. ואם כן אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול לעדות כולה בטלה והם כולם נהרגים ומשלמים ממון בהזמתן שעיקר הכתוב להקיש שלשה לשנים בכל דבריהם כדעת רבותינו. ועל דרך הפשט אמר הגאון רב סעדיה שנים עדים או שלשה מקבלים עדות השנים ואין בכתוב קבלת עדות רק עדים אבל כמדומה לי שטעה הגאון בדינו כי עדות דיני נפשות לא תקובל רק בפני סנהדרין של עשרים ושלשה אבל פשוטו של מקרא לאמר שיומת המת על פי שנים עדים כשאין שם יותר או על פי שלשה אם ימצאון שם שלשה יאמר הכתוב כאשר הוגד לך ושמעת תדרוש הדבר היטב על פי כל העדים הנמצאים שם והנה אם שמענו שעבר בפני שלשה נשלח בעבורם ויבואו לב"ד ויעידו כולם והוא הדין למאה כי בשמענו דברי כולם יתברר האמת ואם לא היו שם יותר או שהלכו להם ואינם נמצאים שם בשנים די:

(ח) **דברי** ריבת. שיהיו חכמי העיר חלוקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה לשון רש"י והיא דעת אונקלוס. ואיננו נכון אבל כפי מדרשו בין דם לדם בין דם נדה לדם יולדת ולדם זבה בין דין לדין בין דיני ממונות לדיני נפשות לדיני מכות ובין נגע לנגע בין נגעי אדם לנגעי בתים לנגעי בגדים דברי ריבות השקאת הסוטה ועריפת העגלה וטהרת המצורע. והנה טעמו ובין הלמ"ד לדעתם תשמש כמו בי"ת בין דם בדם דין בדין כלומר שיפלא דבר למשפט באחד מכל הדמים ואחד מכל הדינין וכמוהו לוז שם העיר לראשונה בראשונה נגפו ה' במיעיו לחולי לאין מרפא בחולי באין מרפא ויחפהו זהב לכרים של מאות בכרים וכן רבים או טעמו בין דם לכל הדמים בין דין לכל הדינין וכן כל ריב אשר יבוא אליכם מאחיכם בין דם לדם בין תורה למצוה לחוקים ומשפטים והזהרתם אותם ולא יאשמו לה' וכפי פשוטו בין דם לדם בענין רציחות או דיני ממון או פצע וחבורה כל דברי ריבות אשר יהיו בשעריך ודבר הכתוב בהווה כי בעניני המשפטים יהיו המחלוקות יותר משאר ההוראות אבל דין הזקן שוה בכולם ולכך אמר ועשית על פי התורה ועל המשפט כי התורה תרמוז שאר ההוראות:

(יא) **ימין** ושמאל. אפי' אם אומר לך על ימין שהוא שמאל או על שמאל שהוא ימין לשון רש"י. ועניינו אפילו תחשוב בלבך שהם טועים והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימינך לשמאלך תעשה כמצותם ואל תאמר איך אוכל החלב הגמור הזה או אהרוג האיש הנקי הזה אבל תאמר כך צוה אותי האדון המצוה על המצות שאעשה בכל מצותיו ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר ועל משמעות דעתם נתן לי התורה אפילו יטעו וזה כענין רבי יהושע עם ר"ג ביום הכפורים שחל להיות בחשבונו. והצורך במצוה הזאת גדול מאד כי התורה נתנה לנו בכתב וידוע הוא שלא ישתוו הדעות בכל הדברים הנולדים והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה כמה תורות וחתך הכתוב לנו הדין שנשמע לבית דין הגדול העומד לפני השם במקום אשר יבחר בכל מה שיאמרו לנו בפירוש התורה בין שקבלו פירושו עד מפי עד ומשה מפי הגבורה או שיאמרו כן לפי משמעות המקרא או כוונתה כי על דעת שלהם הוא נותן לנו התורה אפילו יהיה בעיניך כמחליף הימין בשמאל וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין כי רוח השם על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול. ולשון ספרי אפילו מראין בעיניך על הימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם:

(יד) **ואמרת** אשימה עלי מלך. על דעת רבותינו כמו ואמר אשימה עלי מלך והוא מצות עשה שיתחייב אותנו לומר כן אחר ירושה וישיבה כלשון ומשיח

כְּכָל־הַגּוֹיִ֖ם אֲשֶׁ֥ר סְבִיבֹתָֽי׃ ד׳. ב׳ חסר
טו שׂ֣וֹם תָּשִׂ֤ים עָלֶ֙יךָ֙ מֶ֔לֶךְ אֲשֶׁ֥ר כ׳
יִבְחַ֛ר יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ בּ֑וֹ מִקֶּ֣רֶב
אַחֶ֗יךָ תָּשִׂ֤ים עָלֶ֙יךָ֙ מֶ֔לֶךְ לֹ֣א תוּכַ֗ל
לָתֵ֤ת עָלֶ֙יךָ֙ אִ֣ישׁ נָכְרִ֔י אֲשֶׁ֥ר לֹֽא־
אָחִ֖יךָ הֽוּא׃ טז רַק֮ לֹא־יַרְבֶּה־לּ֣וֹ
סוּסִים֒ וְלֹֽא־יָשִׁ֤יב אֶת־הָעָם֙ כ״ד
מִצְרַ֔יְמָה לְמַ֖עַן הַרְבּ֣וֹת ס֑וּס וַֽיהוָה֙ כ״ח
אָמַ֣ר לָכֶ֔ם לֹ֣א תֹסִפ֔וּן לָשׁ֛וּב בַּדֶּ֥רֶךְ ד
הַזֶּ֖ה עֽוֹד׃ יז וְלֹ֤א יַרְבֶּה־לּוֹ֙ נָשִׁ֔ים י״ז ר״פ בתורה
וְלֹ֥א יָס֖וּר לְבָב֑וֹ וְכֶ֣סֶף וְזָהָ֔ב לֹ֥א
יַרְבֶּה־לּ֖וֹ מְאֹֽד׃ יח וְהָיָ֣ה כְשִׁבְתּ֔וֹ כ׳ על כסאו
עַ֖ל כִּסֵּ֣א מַמְלַכְתּ֑וֹ וְכָ֨תַב ל֜וֹ אֶת־
מִשְׁנֵ֨ה הַתּוֹרָ֤ה הַזֹּאת֙ עַל־סֵ֔פֶר ד׳

מַלְכָּא כְּכָל עַמְמַיָא
דִבְסַחְרָנִי׃ טו מַנָאָה תְּמַנֵי
עֲלָךְ מַלְכָּא דְיִתְרְעֵי יְיָ
אֱלָהָךְ בֵּיהּ מִגוֹ אֲחָךְ תְּמַנֵי
עֲלָךְ מַלְכָּא לֵית לָךְ רְשׁוּ
לְמַנָאָה עֲלָךְ גְּבַר נוּכְרַי
דְלָא אֲחוּךְ הוּא׃ טז לְחוֹד
לָא יַסְגֵי לֵיהּ סוּסְוָן וְלָא
יְתִיב יָת עַמָא לְמִצְרַיִם
בְּדִיל לְאַסְגָאָה לֵיהּ סוּסְוָן
וַייָ אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן
לְמִתַּב בְּאוֹרְחָא הָדֵין עוֹד׃
יז וְלָא יַסְגֵי לֵיהּ נְשִׁין וְלָא
יִטְעֵי לִבֵּיהּ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא
לָא יַסְגֵי לֵיהּ לַחֲדָא׃
יח וִיהֵי כְּמִתְּבֵיהּ עַל כּוּרְסֵי
מַלְכוּתֵיהּ וְיִכְתּוֹב לֵיהּ יָת
פַּתְשֶׁגֶן אוֹרַיְתָא הָדָא עַל

חייב לשמרם: (טו) שום תשים. רשות אשר יבחר על פי נביא או משפט האורים והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל. מדרך האמת לא אחיך שאיננו ממשפחת ישראל ולא אדומי אף על פי שכתוב בו אחיך ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מוציאים ממצרים והעד דברי שלמה ותצא מרכבה ממצרים והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיחטיא העם לשוב אל מצרים וזה דבר ברור כי השם גאלם משם ובשובם יחללו השם ואוריה הנביא בסכנת הנפש ברח לשם גם ירמיהו בעל כרחו הלך לשם: (טז) לא תספון. מצוה היתה ולא נכתבה ויש אומרים מטעם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם וזאת דרך אחרת: (יז) ולא יסור לבבו. כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו. שלא יעניש את ישראל והנה שלמה שנתן הכסף כאבנים בירושלים מרוב אהבתו לממון התרעמו עליו ישראל אמרו אביך הכביד את עולנו ויש

בכל הגוים ד׳ וסימן אשימה עלי כ׳לך. מלך לשפטנו ככל הגוים. והיינו גם אנחנו ככל הגוים. יען אמר מואב ושעיר הנה: סביבתי ב׳ חסר וסימן אשימה

וממיתין אותו ברגל: (טז) לא ירבה לו סוסים. (סנהדרין כא) אלא כדי מרכבתו: שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנא׳ בשלמה (מלכים א י) ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה: (יז) ולא ירבה לו נשים. אלא י״ח שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו (שמואל ב יב) ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. (סנהדרין כא) אלא כדי ליתן לאכסניא: (יח) והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה. (סנהדרין שם) שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו. ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור:
דברי

בעל הטורים

ככל הגוים אשר סביבותי. ולכך שאלו מלך בימי שמואל כי עד עתה לא היה לפלשתים מלך אלא סרנים. ואחר פרשת עגו״ע ואשרה כתיב פ׳ מלך לומר שהמלך יצוה להסיר האשרות ולבער שפו״ד בא״י: מקרב אחיך. בגימטריא משבט יהודה: תשים עליך. בגימ׳ שלשים מעלות. לומר שהמלכות נקנית בשלשים מעלות:

תולדות אהרן שום תשים. יבמות מה קב כתובות יז סוטה מא קדושין לב: מקרב אחיך. קדושין עו קמא סח בתרא ג סנהדרין יט כ כב: לא תוכל לתת. סוטה מא: לא ירבה לו. סנהדרין כא: לא תוסיפון לשוב. סוכה נא (סוכה נב): ולא ירבה לו נשים. מגילה קטן סנהדרין כא: וכסף וזהב. סנהדרין שם: וכתב לו. שם כא כב:

ספורנו

שתהיה המלכות לו ולזרעו לא כענין השופטים שהיה השופט מולך הוא בלבד אבל לא זרעו אחריו ועל מנוי שופט למלך בזה האופן נצטוו בביאתם לארץ כאמרו ולא תהיה עדת ה׳ כצאן אשר אין להם רועה. אמנם שיהיה המלך כמלכי הגוים מחזיק במלכות הוא וזרעו נמאס אצל האל יתברך אבל צוה שכאשר יקשו ערפם להעמיד להם מלך בזה האופן לא יבחרו אלא אדם כשר שיבחר בו ה׳ ולא יעביר את ישראל על דת. ושלא יהיה איש נכרי אע״פ שיהיה אדם כשר ואף על פי שיהיה גבור ואיש מלחמה וכאשר חטאו בשאלת המלך שימלוך הוא וזרעו ככל הגוים היה העונש עליהם בתקלות הקורות להמון בשביל המלך כאמרו וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה ה׳ אתכם ביום ההוא וכאמרו אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי. והיה הרשות במנוי המלך כמו שהיה הרשות ביפת תאר אשר רמז שסופו לשנאתה ולהוליד ממנה בן סורר ומורה כמו שקרה לדוד בדבר אבשלום

רמבן

ועשית מעקה לגגך וזולתם. והזכיר ואמרת כי מצוה שיבואו לפני הכהנים הלוים ואל השופט ויאמרו להם רצוננו שנשים עלינו מלך. ולפי דעתי עוד שגם זה מרמיזותיו על העתידות שכן היה כששאלו להם את שאול אמרו לשמואל שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים וכן כתוב שם והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו וגו׳ כי מה טעם שתאמר התורה במצוה ככל הגוים אשר סביבותינו ואין ישראל ראוים ללמד מהם ולא לקנא בעושי עולה אבל זה רמז לענין שיהיה ולכך באה הפרשה בלשון הבינוני כאשר פירשתי כבר:

(טו) **וטעם** אשר יבחר ה׳ אלהיך בו. על דעת המפרשים שיהיה נבחר על פי נביא או במשפט האורים אשר יצוה הכתוב תשים עליך מלך אשר יבחר ה׳ אלהיך בו כי הוא יבחר ולא אתה. ובספרי שום תשים עליך מלך מת מנה אחר תחתיו מלך ולא מלכה אשר יבחר ה׳ אלהיך בו על פי נביא אם כן מה טעם להזהיר לא תוכל לתת עליך איש נכרי והשם לא יבחר בנכרי אבל בדעת רבותינו יש בכתוב הזה תנאי נסתר יאמר שום תשים עליך מלך שיבחר השם דן אם תוכל לעשות כן שימנך השם בנביאים אבל איש נכרי לא תוכל לתת עליך לעולם. ועל דרך הפשט אמרו שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה׳ ולא אשר שנא ה׳ אלהיך בו כי הוא בוחר בישראל ולהיות המולך מבחוריו ולא מקרב העמים אשר שנא. ודעתי בדרך הפשט כי טעם אשר יבחר שכל מולך על עמים מאת האלהים הוא לו כענין שכתוב די שליט עלאה במלכות אנשא ולמאן דיצבא יתננה וכך אמרו אפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמי ליה יאמר שום תשים עליך מלך כל אשר יהיה נגזר מן השמים שימלוך ואם הוא מקטני שבטי ישראל ומשפחתו הצעירה אבל איש נכרי לא תמלוך עליך לעולם וכן על דרך הפשט המקום אשר יבחר ה׳ אלהיך בו כל שיבנו שם בית המקדש לה׳ כי הכל מרצון ה׳:

(טז) **לא** ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם שנאמר ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף. והוקשה לי בזה כי אמרו בירושלמי בסוף סנהדרין לישיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה לפרקמטיא ולכבוש הארץ ואם ישלח המלך ויקנה משם הסוסים והרכב סחורה היא זו ומותר. ויתכן שדרך הכתוב כי הזהיר לא ירבה לו סוסים אפילו מארצו ומארץ שנער או בדרך הסחורה המותרת שלא יבטח על רכבו כי רב ועל פרשיו כי עצמו מאד אבל יהיה מבטחו בשם אלהיו ואח״כ הזהיר על המלך שלא ישיב את העם מצרימה שיהיו לו שם מעבדיו ומעמו שרי מקנה יושבים בערי הרכב למען הרבות סוס כענין שנאמר בשלמה ואת כל ערי המסכנות אשר לשלמה ואת ערי הרכב וגו׳ וכן היו לו במצרים כמו שנאמר ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוה סחרי המלך וגו׳ שלא היה אדם רשאי להוציא ממצרים סוסים שלא ברשות מלך מצרים והיו נותנים לו מכס מהם ונתן פרעה לשלמה מוצא הסוסים כלומר שיוציא הוא ברצונו והוא שיתן הרשות לאשר ירצה ויהא המכס שלו והיו לו שם הסוחרים עומדים במצרים קונים הסוסים כולם ושולחים אל אדוניהם כרצונו ומוכרים האחרים לשאר מלכי הארץ והוא שאמר וכן לכל מלכי החתים ולכל מלכי ארם בידם יוציאו כלומר על ידי סוחרי שלמה יוציאו אותם ולו יתנו המכס:

וטעם רק. לומר אף על פי שתשים עליך מלך ככל הגוים אשר סביבותיך רק לא יהיה כמלכיהם שלא ירבה סוסים כאשר יעשו הם שכל חפצם במלכים למען הרבות להם סוסים ופרשים:

וטעם וה׳ אמר לכם. כי השם אמר לכם שלא תוסיפון לשוב בדרך מצרים וכן כאשר צוך ה׳ אלהיך שהוא מצוה אותך כן. או אמר לכם שאמר לי כן לצוות אתכם כדרך ויאמר משה כה אמר ה׳ כחצות הלילה וגו׳ ועל דרך רבותינו כי כאשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד מצוה ומשה הזכיר וה׳ אמר לכם שלא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. וכבר פירשתיו:

וטעם המצוה הזאת. מפני שהיו המצרים והכנענים רעים וחטאים לה׳ מאד כמו שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ

(יט) דברי התורה. כמשמעו: (כ) לבלתי סור מן המצוה. אפילו מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל (שמואל א י) שבעת ימים תוחל עד בואי אליך להעלות עולה וכתיב (שמואל א יג) ויוחל שבעת ימים ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת כאשר לא שמעת וגומר (שם) ועתה ממלכתך לא תקום הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. (הוריות יא כריתות ה) מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם: (א) כל שבט לוי. בין תמימין בין בעלי מומין: חלק. בביזה: ונחלה. בארץ: אשי ה'. קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים): ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר. בקרב אחיו. זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונ"ל שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקנזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן (דברים י') על כן לא היה ללוי וגו' להזהיר על קני וקנזי וקדמוני. שוב מצאתי בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי. ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה. בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה. נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו. (במדבר י"ח) בארצם לא תנחל אני חלקך: (ג) מאת העם. ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה. פרט לחיה: הזרוע. מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפלד"ו: הלחיים. (חולין קלג) עם הלשון. דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר (במדבר כה) ויקח רומח בידו. לחיים. תחת תפלה שנאמר

מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ יט וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃ כ לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל׃ שלישי ס

יח א לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃ ב וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס

ג וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ

יא

ד'

ד' א' חסר וג' מ"ל

ג'

ט' כתיב ו' וכל מאשי דכוותא

כ"נ ר"פ

ב'

סִפְרָא מִן קֳדָם כַּהֲנַיָּא לֵוָאֵי׃ יט וּתְהֵי עִמֵּיהּ וִיהֵי קָרֵי בֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי בְּדִיל דְּיֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ לְמִטַּר יַת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא וְיַת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֶעְבְּדְהוֹן׃ כ בְּדִיל דְּלָא יְרוּם לִבֵּיהּ מֵאֲחוֹהִי וּבְדִיל דְּלָא יִסְטֵי מִן תַּפְקֵידְתָּא יְמִינָא וּשְׂמָאלָא בְּדִיל דְּיוֹרִיךְ יוֹמִין עַל מַלְכוּתֵיהּ הוּא וּבְנוֹהִי בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל׃ א לָא יְהֵי לְכַהֲנַיָּא לֵוָאֵי כָּל שִׁבְטָא דְלֵוִי חוּלַק וְאַחְסָנָא עִם יִשְׂרָאֵל קֻרְבָּנַיָּא דַייָ וְאַחְסַנְתֵּיהּ יֵיכְלוּן׃ ב וְאַחְסָנָא לָא יְהֵי לֵיהּ בְּגוֹ אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּיהַב לֵיהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דְּמַלִּיל לֵיהּ׃ ג וְדֵין יְהֵי דַּחֲזֵי לְכַהֲנַיָּא מִן עַמָּא מִן נָכְסֵי נִכְסָתָא אִם תּוֹר אִם אִמַּר וְיִתֵּן לְכַהֲנָא

ויש אומרים בעבור הבינונים התרעמו ואין זה אמת כי הגרים בנו הבית כי כן כתוב והנה אדונירם שהיה על המס רגמוהו במותו: (יח) והיה כשבתו. בתחלת מלכותו: משנה. נסחה שנית: (יט) והיתה עמו. התורה: וקרא בו. בספר: ליראה. הוא בעצמו: לשמור את כל דברי. כי הוא יתקן המעוותים בכחו: (כ) לבלתי רום לבבו. אם היה חפשי מהמצות: ולבלתי סור. כי אם לא ילמד לא ידע מה המצוה ושכרו למען יאריך ימים: (א) לא יהיה לכהנים הלוים. כאשר הזכיר משפטי המלך שהוא השופט הזכיר גם משפט הכהנים שהם מורי התורה ואחר שאמר שאין להם נחלה יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים

עלי מלך. סביבתי נערי: ואת החקים ד' וסי' ושמרת את המצוה. והיתה עמו וקרא בו. ואת החקים ואת המשפטים והתורה והמצוה

תולדות אהרן והיתה עמו. שם כא: למען ילמד ליראה את ה'. הוריות יא: למען יאריך. הוריות שם כריתות ה (שקלים מט סוטה כב): הוא ובניו בקרב ישראל. הוריות שם כריתות שם: (לא יהיה לכהנים. שקלים מט סוטה כב: אשי ה' ונחלתו. חלה ס): וזה יהיה משפט. חולין קל: מאת העם. שם קלג: מאת זבחי הזבח. שם קלב קלז: אם שור אם שה. שם קלב: ונתן. שם קלו: הזרוע והלחיים. שם קלד:

ספורנו

אבשלום: (יט) למען ילמד ליראה. בחלק העיוני ממנה התורה במופת את

בעל הטורים לבלתי רום לבבו מאחיו. הפסוק מתחיל ומסיים בלמ"ד רמז שילא מלכות מיוסדה ששמו עולה ל' ול' מעלות במלכות ודוד בן ל' שנה במלכו. ולכן אמר שירה שמתחלת בלמ"ד והוא למנצח לעבד ה' לדוד: למען יאריך ימים. מלך שמלך בן ל' יאריך ימים ולא שאול ולכן סמיך ליה לא יהיה לכהנים ואחריו פ' אוב דמשום מעשה דנוב עיר הכהנים ומשום ששאל באוב נטרד ממלכותו: לא יהיה לכהנים. סמיך לפני מלך כי ע"פ כה"ג הוא נמשח. והקדים מלך שגדול כהן ממנו. ועוד רמז שעל הנביא יהיה העולה והמנחה והנסך. ועוד מה כהן ולוי נוטלין מעשר כך המלך נוהגים יעשור: אשי ה' ונחלתו. וכתיב בספרי' וזה יהיה משפט הכהנים משולחן גבוה קא זכו: פטים. בגי' השם באלדני יבוא וחנו:

רמבן

ארץ כנען וגו' והנה רצה ה' שלא ילמדו ממעשיהם והכרית בכנענים כל נשמה ואמר לא ישבו בארצך והזהיר במצרים שלא נשב אנחנו בארצם:

והיתה עמו. התורה הנזכרת. וקרא בו בספר הנזכר ועל דרך האמת והיתה עמו התורה הנזכרת עצמה תהיה עמו כדרך וה' נתן חכמה לשלמה ואומר וישב שלמה על כסא ה' למלך:

(כ) **לבלתי** רום לבבו מאחיו. נרמז בכאן בתורה איסור הגאות כי הכתוב ימנע המלך מגאות ורוממות הלב וכל שכן האחרים שאינן ראויים לכך כי בראוי להתרומם ולהתגדל יזהירנו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים ממנו כי הגאוה מדה מגונה ונמאסת אבל האלהים אפילו במלך כי לה' הגדולה והרוממות ולו לבדו התהלה ובו יתהלל האדם כענין המבואר ע"י הנביאים תועבת השם כל גבה לב וכתיב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו':

יח (א) **אשי** ה'. קדשי המקדש. ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר בקרב אחיו זו נחלת שבעה ואיני יודע מה הוא ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקנזי וקדמוני. שוב מצאתי בדברי רבי קלונימוס ה"ג בספרי ונחלה לא יהיה לו אלו נחלת חמשה בקרב אחיו אלו נחלת שבעה נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד ולחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה אחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד כל זה לשון רש"י. וכבר פירשתי העיקר בפרשת קדש לי כי נחלת חמשה עממין הנזכרים בפסוק כי יביאך ה' אלהיך אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש והם עיקר נחלת ישראל שהיתה ארצם זבת חלב ודבש אבל השנים הנשארים והם הפרזי והגרגשי אין ארצם זבת חלב ודבש ואינה חייבת בבכורים ולכך הזכיר בלוים שלא יטלו חלק עם ישראל בעיקר נחלתם בארץ הטובה שהיא נחלת החמשה וגם לא בנחלת כל השבעה שהם השנים הנשארים אף על פי שאין ארצם טובה ואינה חשובה בעיני ישראל כל כך. ודבר ברור הוא בראיות שכתבתי שם:

(ג) **וזה** יהיה משפט הכהנים. זו מצוה מחודשת לא נזכרה בתורה כי במדבר שלא היו זובחים שור ושה רק שלמים לא הוזכרה להם שאינה נוהגת במוקדשים ועתה כשבאו ליכנס לארץ חדשה להם וזה טעם מאת זובחי הזבח כלומר כאשר יזבחו הזבח שהתרתי להם וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך ואכלת בשעריך. והנה לא נתן אותה לאהרן בפרשת ויאמר ה' אל אהרן אע"פ שנתן לו שם התרומות והבכורים שאינם נוהגים אלא בארץ והטעם כי שם הזכיר כל אשר נתן לו בקדש כי גם החרם קדש הוא אבל הזרוע והלחיים והקיבה וראשית הגז הן חולין גמורין אין בהם זולתי מצות המתנה וכן לא הזכיר שם גזל הגר. ועל מדרש רבותינו כולם נרמזות שם ראשית זו ראשית הגז. אשר

והלחיים והקיבה הזרוע מהגוף והלחיים שהלשון ביניהם מהראש והקיבה מהקרב ודרך דרש כי הכהן הוא שוחט השלמים הזרוע שכר זרועו בשחיטה והלחיים שכר הברכה והקיבה שכר הבדיקה ועל דרך הפשט כי אלה טובים משאר הבשר גם הזכיר דברי לוי כי גם הם יורו התורה בשערים והעד דברי הימים : (ח) לבד ממכריו. יש אומרים שהוא כמו מאת מכריהם בדרך רחוקה מעט ולא אבה הדקדוק רק הוא מגזרת וכי תמכרו ממכר והטעם כי אם מכר ביתו שורש מאבותיו כאשר כתוב ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו וזה פירוש על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד אלא חלק כחלק יאכלו וכאשר השלים להזכיר דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנביא :

מעביר

שנאמר (תהלים ק"ו) ויעמוד פנחס ויפלל. והקבה. תחת האשה אל קבתה : (ד) ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששים בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנאמר (יחזקאל מה) וששיתם את האיפה מחומר השעורים ששית האיפה חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי א' מששים שהכור שלשים סאין : וראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש בה שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מס' (חולין קלז) וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר (שמואל א כה) וחמש צאן עשויות רבי עקיבא אומר ראשית הגז שתים. גז צאנך ארבע. תתן לו הרי חמש : (ה) לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד : (ו) וכי יבא הלוי. (ספרי) יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראויין לשירות : ובא בכל אות נפשו : (ז) ושרת. למד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו. ד"א עוד למד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם : (ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי : (ט) לא תלמד לעשות. (סנהדרין סח) אבל אתה למד להבין להורות כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלים ולהורות

ג'. כ"ח וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃ ד רֵאשִׁית
ו' דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית
כ' גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לּוֹ׃ ה כִּי בוֹ בָּחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ
לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא
ר"פ בספ' וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ רביעי ס ו וְכִי־יָבֹא
הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
ד' אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת
נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
כ' יְהוָה׃ ז וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו
כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם
ג' וא' וכחלק לִפְנֵי יְהוָה׃ ח חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ
לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס ט כִּי
אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד
לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם׃

דְּרָעָא וְלוֹעָא וְקֵבְתָא׃
ד רֵישׁ עִבּוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ
וְרֵישׁ גֵּיזַת עָנָךְ תַּפְרֵישׁ
לֵיהּ׃ ה אֲרֵי בֵיהּ אִתְרְעִי יְיָ
אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָךְ לְמֵיקַם
לְשַׁמָּשָׁא בִּשְׁמָא דַייָ הוּא
וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא׃ ו וַאֲרֵי
יֵיתֵי לֵוָאָה מֵחֲדָא מִקִּרְוָךְ
מִכָּל יִשְׂרָאֵל דְּהוּא דָאַר
תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל רְעוּת
נַפְשֵׁיהּ לַאֲתַר דְּיִתְרְעֵי יְיָ׃
ז וִישַׁמֵּשׁ בִּשְׁמָא דַייָ אֱלָהֵיהּ
כְּכָל אֲחוֹהִי לֵוָאֵי דִּמְשַׁמְּשִׁין
תַּמָּן קֳדָם יְיָ׃ ח חוּלָק
כְּחוּלַק יֵיכְלוּן בַּר מִמַּטַּרְתָּא
דְּיֵיתֵי בְּשַׁבַּתָּא דְּכֵן
אַתְקִינוּ אֲבָהָתָהָא׃ ט אֲרֵי
אַתְּ עָלֵיל לְאַרְעָא דַייָ
אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לָא
תֵילַף לְמֶעְבַּד כְּתוֹעֲבוֹת

דמלכים. חבל חבלנו לך : וראשי' ו' וסימן ראובן בכרי אתה. וראשית גז צאנך. וראשית כל בכורי כל ב' בפסוק. השתים במזרקי יין. ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית. ונמסר גם ביחזקאל סימן מ"ד : גר שם ד' וסימן נמסר בסדר וישלח : ודרש ג' חסר וסימן ודרש אל המתים שפט ודרש משפט. שחר טוב

תולדות אהרן ראשית. פסחים לג מנחות סו : דגנך. חולין קלה (דמאי כד תרומות מב) : וראשית גז. חולין קלה קלו קלז קלח : תתן לו. שבת כה פסחים לג חולין קלה קלז : כי בו בחר. סנהדרין פד : לעמוד לשרת. סוטה לח זבחים כג חולין קלו קלח : הוא ובניו. סוטה לח חולין קלה : מאחד שעריך. סוכה נה : ובא בכל אות נפשו. סוטה נב קמא קע מנחות פד : ושרת בשם ה'. סוכה שם מנחות שם ערכין יא : העמדים. זבחים כג : חלק כחלק. סוכה נו (סוכה נה) : לא תלמד לעשות. שבת פה ר"ה כד סנהדרין סח ע"ג יח מג :

בעל הטורים ראשית דגנך. בגי' משתמרת : גז ב' במסרה. גז צאנך. כמטר על גז. והיינו דאמרינן שצריך ליתן לו כשהוא מלובן וזה כמטר על גז שיהא מלובן ולא צואה אז ראשית גז צאנך תתן לו : וכי יבא הלוי. בגי' זהו הכהן : כחלק ב' במסורה. חלק כחלק יאכלו כחלק היושב על הכלים דאמרינן כהן בע"מ חולק בקדשים אע"פ שפסול בעבודה והיינו כאי יושב על הכלים : כי אתה בא. סמך כאן שואל אוב לומר שמלך שואל באורים ולא באוב :

ספורנו

את גודל והשגחת האל יתעלה אשר בידיעה זה תתחייב המורא : **יח** (ה) כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך. שראוי לך לתת לו לחם ושמלה כדי שיוכל לעמוד לשרת : (ח) לבד ממכריו על האבות. אין על האבות לחלק למשמרות כהונה אלא ממכריו מה שהיה כל משמר מהם יכול למכור לחבירו בחליפין והם קרבנות כל ימות השנה שיחליף כל משמר עם חביריו את חלקו בקרבנות השנה בעד מה שיתנו לו חלקם בשבוע אחת או שתים אבל קרבנות הרגלים שאין להם חליפים ואינם מכלל ממכריו שיוכלו האבות

רמבן

אשר יתנו זו הזרוע והלחיים והקיבה. לה' זו חלה בספרי. אם כן גם זו מצוה מבוארת ועל סמך המדרש שאמרו זרוע תחת ויקח רומח בידו לחיים תחת תפלה שנאמר ויעמוד פנחס וגו' הקיבה תחת האשה אל קבתה נרמזו שם על הזכות העתיד וזיכה לכל השבט בזכות פנחס כאשר זכה (לאהרן) [לפנחס] להיות כהן עמהם. והרב אמר במורה הנבוכים כי הלחיים בעבור היותם ראשית הגוף והזרוע בעבור היותו ראשית האברים המשתרגים בגוף והקיבה ראשית המעים כי הראשית בכולם ינתנו למשרתי השם לכבודו יתברך :

(ט) **לא** תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם. גם זו מצוה מבוארת שכבר אמר וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקתיהם לא תלכו ועתה יזכיר מעשיהם ויאמר שהם תועבה לפני השם והזכיר מעביר בנו ובתו באש והוא מין ממיני הכשוף על דרך הפשט או המולך על דעת רבותינו והוא האמת כמו שפירשנו במקומו והזכיר מכשף שם כלל לכל הכשפים והובר חבר ושואל אוב וידעוני והם פרטים בכשוף ואסר אותם גם לשאול ודורש אל המתים כאוב עצמו ובכל ענין שידרוש אליהם. והזכיר קוסם קסמים והיא מחשבה בעתידות בכלל מלשון קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו כמו שאמר בלעם בן בעור הקוסם והיה מנחש כמו שנאמר בו ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וכתיב קסמי נא לי באוב. והזכיר בפרט מעונן והוא היודע בעננים ומנחש המביט בעופות בכנפיהם או בצפצוף כענין שכתוב כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר והוא לשון נגזר מלשון חשתי ולא התמהמהתי שכל מה שימהר להודיע בעתיד קודם היותו יקרא נחש כלומר נחיש ונקדים לדעת. ואמר הכתוב תועבת ה' כל עושה אלה ולא אמר עושה כל אלה כי הכתוב ידבר על רובם כי המעונן והמנחש אינה תועבה ולא הוריש הכנענים בעבורם כי כל בני אדם יתאוו לדעת עתידות למו ומתעסקין בחכמות רבות כאלה לדעתם. ועתה דע והבן בענין הכשפים כי הבורא יתברך כאשר ברא הכל מאין עשה העליונים מנהיגי התחתונים אשר למטה להן נתן כח הארץ וכל אשר עליה בכוכבים ובמזלות לפי הנהגתם ומבטם בהם כאשר הוא מנוסה בחכמת האיצטגנינות ועשה עוד על הכוכבים והמזלות מנהיגים מלאכים ושרים שהם נפש להם והנה הנהגתם מעת היותם עד לעולם ועד גזירת עליונים אשר שם להם אבל היה מנפלאותיו העצומות שיש בכח המנהיגים העליונים דרכי תמורות וכחות להמיר אשר למטה מהם שאם יהיה מבט הכוכבים בפניו אשר כנגד הארץ טובה או רעה לארץ או לעם או לאיש ימירו אותם הפנים העליונים עליו להפך במבט עצמו כענין שאמרו תמורות ענג נגע ועשה כן להיות הוא יתברך שמו מהשגה עליונה וזמניה קורא למי הים לעשות בהם כרצונו והופך לבקר צלמות מבלי שנוי טבעו של עולם ושימשו הכוכבים והמזלות מהלכם כסדרן ועל כן אמר בעל ספר הלבנה החכם בנגרמונסיאה כשהלבנה והיא נקראת גלגל העולם בראש טלה ועל דרך משל ויהיה פניו מזל פלוני תעשה תמונה לדבר פלוני ויוחק בה שם השעה ושם המלאך הממונה עליה מן השמות ההם הנזכרים באותו הספר ותעשה הקטרה פלונית בענין כך וכך

י לֹֽא־יִמָּצֵ֣א בְךָ֔ מַעֲבִ֥יר בְּנֽוֹ־וּבִתּ֖וֹ
בָּאֵ֑שׁ קֹסֵ֣ם קְסָמִ֔ים מְעוֹנֵ֖ן וּמְנַחֵ֥שׁ
וּמְכַשֵּֽׁף׃ יא וְחֹבֵ֖ר חָ֑בֶר וְשֹׁאֵ֥ל אוֹב֙ ג' וחד חבר חברים
וְיִדְּעֹנִ֔י וְדֹרֵ֖שׁ אֶל־הַמֵּתִֽים׃ יב כִּֽי־ ד' בלישנא
תוֹעֲבַ֥ת יְהוָ֖ה כָּל־עֹ֣שֵׂה אֵ֑לֶּה
וּבִגְלַל֙ הַתּוֹעֵבֹ֣ת הָאֵ֔לֶּה יְהוָ֣ה
אֱלֹהֶ֔יךָ מוֹרִ֥ישׁ אוֹתָ֖ם מִפָּנֶֽיךָ׃ ע"ל מ"ל כמו'
יג תָּמִ֣ים תִּֽהְיֶ֔ה עִ֖ם יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃
חמישי יד כִּ֣י ׀ הַגּוֹיִ֣ם הָאֵ֗לֶּה אֲשֶׁ֤ר
אַתָּה֙ יוֹרֵ֣שׁ אוֹתָ֔ם אֶל־מְעֹנְנִ֥ים כ'
וְאֶל־קֹסְמִ֖ים יִשְׁמָ֑עוּ וְאַתָּ֕ה לֹ֣א כֵ֔ן י"ט
נָ֥תַן לְךָ֖ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ טו נָבִ֨יא י"א פסוקין רישיהון נ'
מִקִּרְבְּךָ֤ מֵאַחֶ֙יךָ֙ כָּמֹ֔נִי יָקִ֥ים לְךָ֛ וסופיהון נ'

עַמְמַיָא הָאִינוּן: י לָא יִשְׁתְּכַח
בָּךְ מַעֲבִיר בְּרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ
בְּנוּרָא קָסֵם קִסְמִין מְעוֹנָן
וּמְנַחֵשׁ וַחֲרָשׁ: יא וְרָטִין
רְטַן וְשָׁאִיל בְּבִידִין וּבִזְכוּרוּ
וְתָבַע מִן מֵתַיָא: יב אֲרֵי
מְרַחַק יְיָ כָּל עָבֵיד אִלֵּין
וּבְדִיל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יְיָ
אֱלָהָךְ מְתָרֵךְ יַתְהוֹן מִן
קֳדָמָךְ: יג שְׁלִים תְּהֵי
בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ:
יד אֲרֵי עַמְמַיָא הָאִלֵּין דְאַתְּ
יָרֵית יַתְהוֹן מִן מְעַנְנַיָא וּמִן
קָסְמַיָא בָּעַן וְאַתְּ לָא כֵן
יְהֵיב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: טו נְבִיָא
מִבֵּינָךְ מֵאַחָךְ כְּוָתִי יְקִים לָךְ

יבקש רצון : י"א פסוק רישיהון נו"ן וסופיהון נו"ן וסימן נמסר

אלהות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק עו"ג : (י) **מעביר בנו** ובתו באש. היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם : קוסם קסמים. איזהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר (הושע ד') עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו : מעונן. (סנהדרין סה) ר' עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל והכ"א אלו אוחזי העינים : מנחש. (ספרי) פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו:(יא) וחובר חבר. (סנהדרין סה) שמצרף נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד : ושואל אוב. זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו : וידעוני. מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם ע"י מכשפות : ודורש אל המתים. כגון המעלה בזכרותו והנשאל בגולגולת : (יב) כל עושה אלה. (מכות כד ספרי) עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן : (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך. התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים : (טו) בקרבך מאחיך כמוני. כמו שאני

(י) מעביר בנו. ע"ג היתה כי יש גם היום בינינו גוים רבים עובדי האש : קוסם קסמים. יתכן היותו שם כלל ופירושו חותכי משפט העתידים כי כן יהיה בלא ספק וכן גוזרין וקרוב ממנו קסם על שפתי מלך והפרט מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט להוברי שמים וטעם קסמים שיש במשפטי הכוכבים הנקרא' ראשונים ושניים : מעונן ומנחש. פירשתים : ומכשף. כן : (יא) וחובר חבר. אלה האומרים שיחברו השדים : אוב וידעוני. פירשתיו : ודורש אל המתים. ההולכים אל בית הקברות ולוקחים עצם אדם מת ובעבור מחשבתו ושגיונו תראה לו דמות צורות בחלום גם בהקיץ וכל אלה תועבת השם כי האמת לאות לב האדם תמיד תמים עם בוראו וכאשר ישען על חכמתו לבקש האמת ומה שיהיה חוץ מהשם הנה לבו חסר כי הוא משובש והרוצה לדרוש ידרוש מהשם על פי הנביא על כן כתוב אחריו נביא מקרבך זה יהושע והעד שאמר אליו תשמעון וכתיב וישמעו אליו בני ישראל ועוד ראיה אחרת כי לא מצאנו נביא שנכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם כן יתכן להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה : (טו) כמוני. שהוא נביא השם

תולדות אהרן לא ימצא בך. סנהדרין סו סד עקרים מ"ג פח : מעונן. שם סה : מנחש. שם : וחובר חבר :
שם נו סס כריתות ג : ודורש אל המתים. סנהדרין סס : כי תועבת. שם נז : תמים תהיה.
פסחים קיג עקידה שער עז : נביא מקרבך. עקרים מ"ג פ"ח :

ספורנו

האבות לחלקם למשמרות לפיכך חלק כחלק יאכלו מהם : (י) לא ימצא בך. אפילו מעט נכרי כגון בעלת אוב שנמצאה בעין דאר : (יג) תמים תהיה. שלם עמו שגם בדרישת העתידות לא תדרש זולתו אבל תדרש ע"י נביא או ע"י אורים ותמים : (יד) ואתה לא כן נתן לך. שלא יתאמתו בך דברי המעוננים והקוסמים כאמרם

בעל הטורים קסם קסמים מעונן ומנחש. קסם בגי' אוחז במקלו. מעונן. בגימטריא אוחז עיניים. מנחש. נוטריקון מפי נפלה חתיכה שלי. ד"א מקל. נחש. תולדה. שועל : תמים. תי"ו גדולה בסי' שאם תלך בתמימות כאילו קיימת מאל"ף ועד תי"ו : נביא מקרבך הפסוק מתחיל ומסיים בנו"ן. לומר שידע נו"ן שערי בינה. ויש בו יו"ד תיבות לומר שתשמע לו כמו לעשרת הדברות : כמוני. בגי' ענו :

רמבן

וכך ויהיה המבט עליה לרעה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס וכאשר תהיה מזל הלבנה במזל פלוני ובמבט פלוני תעשה תמונה והקטרה בענין פלוני לכל טובה לבנות ולנטוע והנה גם זה הנהגת הלבנה וכח מנהיגיה אבל ההנהגה הפשוטה אשר במהלכה הוא חפץ הבורא יתברך אשר שם בהם מאז וזה הפך וזה סוד הכשפים וכחם שאמרו בהם שהם מכחישים פמליא של מעלה לומר שהם הפך הכחות הפשוטים והם הכחשה לפמליא כנגד מהלכן ועל כן ראוי שתאסור אותם התורה שיונח העולם במנהגו ואל טבעו הפשוט שהוא חפץ בוראו וגם זה מטעמי איסור הכלאים כי יבואו מן ההרכבות למינים יעשו פעולות נכריות יולידו שנוים ממנהגו של עולם לרע או לטוב מלבד שהן עצמן שנוי ביצירה כאשר פירשתי כבר. ורבים יתחסדו בנחשים לומר שאין בהם אמת כלל כי מי יגיד לעורב ולעגור מה יהיה ואנחנו לא נוכל להכחיש דברים יתפרסמו לעיני רואים ורבותינו גם כן יודו בהם כמו שאמרו בואלה שמות רבה כי עוף השמים יוליך את הקול זה העורב וחכמת הטיארין (העופות בלשון ערב טיאר וחכמי העופות יקראו טיארין) ועוד מוזכר מזה הענין בגמרא אבל יש לענין הזה סוד וכבר הודענו כי יש למזלות שרים ינהיגו אותם והם נפשות לכידורי הגלגלים ושרי זנב וטלה הקרובים לארץ והם הנקראים נגידי התלי יודיעו העתידות ומהם נעשים סימנים בעופות שבהם יודיעו עתידות ולא לזמן גדול ולעתידות רחוקות יגידו רק בעתידות הקרובות לבא יודיעו מהם בקול העוף יקראו בקול מר על מת ומהם בפרישת כנפיו והוא שאמר יוליך את הקול למגידים בקולם ובעל כנפים לרומזים בכנפיהם וכל זה איננו תועבה בעמים אבל חכמה תחשב להם וכך אמרו ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים וערומים בטייר וכן יאמר הכתוב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים והנה שלמה למד זה בכלל חכמותיו והידיעה היא הבנת הצפצוף והערמה לסבור ענין בפרישת הכנפים. וכאשר כלל הכתוב המעוננים והקוסמים עם התועבות הנזכרות חזר ופירש הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו כי חכמתם לדעת הבאות ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך יאמר הנה אסר לך השם המעשים האלה הנזכרים בעבור שהם תועבות לפניו ובגללם הוריש הגוים ההם מפניך ואסר לך הנחשים והקסמים בעבור שעשה לך מעלה גדולה לתתך עליון על כל גויי הארץ שיקים בקרבך נביא ויתן דבריו בפיו ואתה תשמע ממנו מה יפעל אל ולא תצטרך אתה בעתידות אל קוסם ומנחש שיקבלו אותם מן הכוכבים או מן השפלים בשרי מעלה שאין כל דבריהם אמת ולא יודיעו בכל הצריך אבל בנבואה תודיע חפץ השם ולא יפול דבר מכל דבריה והוא שיפרש הוא הדבר אשר לא דברו ה' והנה אתה חלקו וסגולתו שומע עצתו מפיו והם חלק המזלות הולכים אחריהם וזה טעם לא כן נתן לך כאשר נתן להם כטעם אשר חלק ה' אלהיך לכל העמים כאשר פירשתי ובספרי אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו שמא תאמר להם יש במה לשאול ולי אין לי ת"ל ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך. והנה זו ראיה בכל מה שפירשנו כי הנחשים שרש דבר נמצא בם ולכן היה לישראל טענה במניעה מהם :

(יג) **וטעם** תמים תהיה עם ה' אלהיך. שנייחד לבבנו אליו לבדו ונאמין שהוא לבדו עושה כל והוא היודע אמתת כל עתיד וממנו לבדו נדרוש העתידות מנביאיו או מאנשי חסידיו ר"ל אורים ותומים ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם ולא נבטח שיבאו דבריהם על כל פנים אבל אם נשמע דבר מהם נאמר הכל בידי שמים כי הוא אלהי האלהים עליון על הכל היכול בכל משנה מערכות הכוכבים והמזלות כרצונו מפר אותות בדים וקוסמים יהולל ונאמין שכל הבאות תהיינה כפי התקרב האדם בעבודתו ולפיכך אחר האזהרות האלו אמר שתהיה תמים עם השם בכל אלה ולא תירא ממגיד עתיד אבל מנביאו תדרוש ואליו תשמע וזה טעם אונקלוס שלים תהא בדחלתא דה' אלהך שלא תהיה חסר ביראתו כי תמים הוא השלם בדבר כמו שה תמים שאין בו מום ושום חסרון וזו מצות עשה וכבר הזכרתי זה בפסוק והיה תמים :

(טו) **נביא** מקרבך מאחיך כמוני. טעם מקרבך לרמוז שאין נבואה אלא בארץ ישראל ולכך יאמר בה הכתוב משא גיא חזיון וכמו שהזכירו רבותינו וכן טעם מאחיך כי השם נתן לך מעלה על כל העמים ולא יתן רוחו רק עליכם כמוני שאני מקרב אחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא

לשון

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן׃ טז כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם הַקָּהָל לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא־אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת׃ יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ יח נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ׃ יט וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ׃ כ אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא׃ כא וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃ כב אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדָּבָר

ט' דסמיכי (ע' מבין והגדו')
ג' ב' חסר וא' מ"ל וכו' במעו'
דרהימו כפנה. ח' קמצין וכל אס"ף דכו' כמ"ב.
כ' ומ"ל
פ
כו"ל ח' כמ"א וסם אדרוש את תרומתי. ל' ומ"ל וא' חסר
ח' ר"פ בספ'
י"ו
ג' וכענין

יְיָ אֱלָהָךְ מִנֵּיהּ תְּקַבְּלוּן׃ טז כְּכֹל דִּשְׁאֶלְתָּא מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחוֹרֵב בְּיוֹמָא דִקְהָלָא לְמֵימַר לָא אוֹסֵף לְמִשְׁמַע יָת קָל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהִי וְיָת אֶשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא לָא אֶחֱזֵי עוֹד וְלָא אֵמוּת׃ יז וַאֲמַר יְיָ לִי אַתְקִינוּ דְמַלִּילוּ׃ יח נְבִיָּא אֲקִים לְהוֹן מִגּוֹ אֲחֵיהוֹן כְּוָתָךְ וְאֶתֵּן פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמֵיהּ וִימַלֵּל עִמְּהוֹן יָת כָּל דַּאֲפַקְּדִנֵּיהּ׃ יט וִיהֵי גַּבְרָא דְּלָא יְקַבֵּל לְפִתְגָמַי דִּימַלֵּיל בִּשְׁמִי מֵימְרִי יִתְבַּע מִנֵּיהּ׃ כ בְּרַם נְבִיָּא דִּירַשַּׁע לְמַלָּלָא פִּתְגָם בִּשְׁמִי יָת דְּלָא פַּקֵּידְתֵּיהּ לְמַלָּלָא וְדִימַלֵּיל בְּשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקְטֵל נְבִיָּא הַהוּא׃ כא וַאֲרֵי תֵימַר בְּלִבָּךְ אֶכְדֵּין נֵדַע יָת פִּתְגָמָא דְּלָא מַלְּלֵיהּ יְיָ׃ כב דִּימַלֵּיל נְבִיָּא בִּשְׁמָא דַיְיָ וְלָא יְהֵי פִתְגָמָא וְלָא יִתְקַיַּם הוּא פִּתְגָמָא

שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: (כ) אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק. ג' מיתתן בידי אדם (ספרי סנהדרין פט) המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחברו והמתנבא בשם ע"ג אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו: (כא) וכי תאמר בלבבך. עתידין אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא (ירמיה כ"ז) הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה וירמיהו עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיה: (כב) אשר ידבר הנביא. (ספרי) ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו וא"ת זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון

השם לא מנחש: (יט) אנכי אדרוש מעמו. והנה מיתתו בידי שמים והטעם האיש אשר לא שמע אל דברי הנביא שאמר הכני נא וכן כתוב בדבר ה' וכבר היה הנביא נודע: (כב) אשר ידבר הנביא. ג"כ דברי ירמיהו כבא דבר הנביא בזמן שיאמר ואחר שהשלים לבאר דברי המעוננים שהיו בארץ והוא דרך ע"ג הזהיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה

בסדר תזריע: מעם ה' ט' וסימן במ"ר (ע' ככי, חידות): אסף ג' כ' ח' וא' מלא וסימן ככל אשר שאלת מעם ה'. ורעב אסף. לא אוסף

תולדות אהרן אליו תשמעון: יבמות צ: והיה כאיש. סנהדרין פט: אנכי אדרוש. שם: אך הנביא. שם:

ספורנו

כאמרם (שבת) אין מזל לישראל. אליו תשמעון. אם יצוה מצות שעה: (כא) איכה נדע את הדבר. כשיצוה לשעה איזו מצוה כגון אליהו בהר הכרמל ויהושע שהקיף יריחו בשבת וצוה את הכהנים לשאת את הארון בירדן ולעמוד שם עד שיעברו כל העם: (כב) ולא יהיה הדבר. כי אמנם לא תתחדש מצוה אפילו לשעה להמון אם לא יהיה עמה איזו אות כמו שהיה ביהושע בבקיעת הירדן ונפילת חומת יריחו ובאליהו ירידת האש מן השמים אמנם מצות הנביא שאמר אל רעהו הכני נא היתה לרעהו נביא כמוהו שידע כי דבר ה' הוא לפיכך נענש כאשר אמר:

שלש

בעל הטורים

תשמעון ב' במסורה. אליו תשמעון. כקטן כגדול תשמעון לומר אחד קטן ואחד גדול בשמע אליו. ככל אשר שאלת ככל עולה ע' לומר שמעתי לשאלתך ושמתי עליהם ע' זקנים וגם אני כאשר שאלו ישראל ואתן להם נביאים: נביא אקים להם. בגי' זהו ירמיהו זה מוכיחן וזה מוכיחן וכו' כדאיתא בפסיקתא:

רמבן

לשון רש"י. ואמר ר"א כמוני שאני נביא השם לא מעונן וקוסם. ויתכן שיהיה מקרבך לומר שתוכל לבטוח בדבריו שהוא מקרבך מאחיך וכן על דעתי כמוני שיהיה נאמן לנביא לה' ותאמין בו כאשר אתה מאמין בי ועוד אבאר זה:

(טז) **ככל** אשר שאלת וגו'. לא השלים הכתוב בכאן השאלה ששאלו כי באמרם לא אוסיף לשמוע את קול ה' אלהי לא יזכרו לנביאיו אבל כאשר אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו אז קבלו להאמין בנביאיו ולשמוע ולעשות את כל אשר יצוה השם על ידם ולכך אמר בכאן נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' ותאמין בו כאשר אתה מאמין בי כי כן שאלת להיות דברי השם עמכם על ידי ושתשמעו אלי אם כן האמינו גם כן בשאר הנביאים הבאים אחרי כי כמוני כמוהם וזה טעם היטיבו אשר דברו להאמין בנביא וכן אעשה להם לדורותם. ויתכן שהיתה שאלתם שם לדורות וקבלתם שאמרו לשמוע ממשה באמרם ואת תדבר אלינו ושמענו ועשינו גם כן לדורות עולם ויהיה טעם ואת כמו ואתה וכל נביא השם כמוך כאשר פירשתי שם:

(כ) **ואשר** ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר יומת בחנק לשון רש"י מספרי. ואין הענין לומר שאם בא אחד ואמר בחלומי והנה פעור אומר לי שתזהרו במצות הלולב שיהא חייב מיתה כי זה פטור ואם אומר שתעשו כן לעבוד לשקוץ ההוא אם כן זהו נביא השקר המתנבא לעבוד ע"ג ואפילו אמר כן בשם השם הוא נסקל אבל הענין שיאמר ראיתי פעור כי הוא האלהים והוא מצוה שלא לאכול בשר חזיר וכן אם יגיד בשמו כי כזה וכזה עתיד להיות מאחר שיאמר כי הנעבד ההוא הוא האומר ועושה מדבר ומקיים יומת בחנק ולכך אמר בגמרא המתנבא בשם ע"ג כגון נביאי הבעל והם שהיו אומרים שהבעל הוא האלהים כמו שכתוב אם ה' הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו והיו מתנבאים בו עלה והצלח ויתן השם ביד המלך ודעתם לומר שהבעל הוא האדון אשר לו השם הנכבד הזה והוא שיתן רמות גלעד ביד אחאב:

(כא) **וכי** תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה'. עתידים אתם לאמר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה וירמיה עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיה לשון רש"י מספרי. והדרש הזה מפני שלא אמר ואם תאמר בלבבך והוא כמו שהזכרתי כי התורה תגיד ברמזים העתיד להיות אבל עיקר הכתוב לומר איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' שנהרוג המתנבא הזה וצוה כי כאשר לא יבוא הדבר אז יומת כי לא דברו השם ולא תגור ממנו מפני חכמתו או מפני אות שנתן ובא האות והמופת וכן היה להם לשאול איכה נדע את הדבר אשר דברו ה' שנתחייב לשמוע אליו אבל זו תשובה לשתי השאלות כי בכל נביא נצפה לדבר העתיד להיות ואם יגיד ולא בא נדע שהוא נביא שקר ויומת ואם בא יבא הכל הנה הוא נאמן לנביא לה' ונתחייב לשמוע אליו בכל אשר יצוה בשם ה' כמו שאמר אליו תשמעון ואפילו לעבור על דברי תורה לפי צורך השעה כגון אליהו בהר הכרמל וזה טעם כמוני כמוך שיהיה בתחילה נאמן לנביא השם או באות ומופת כענין שנאמר ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם או שיגיד העתיד להיות ויבא שגם זה אות. וכך אמרו במסכת סנהדרין והמוותר על דברי נביא מיתתו בידי שמים דכתיב אנכי אדרוש מעמו ומנא ידע דאיענש דיהיב ליה אות והא מיכה דלא יהיב ליה אות ואיענש היכא דמוחזק שאני דאי לא תימא הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק אליהו בהר הכרמל היכי סמכינן עליה ועבדינן שחוטי חוץ אלא היכא דמוחזק שאני. ורש"י כתב כבר נצטוו שאם בא

להדיח

כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפרצה לכך נאמר אליו תשמעון: לא תגור ממנו. (שם) לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו: (ג) תכין לך הדרך. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת את גבול ארצך. שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל: (ה) ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ (שמואל ב ו) כי שמטו הבקר תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא: ונשל הברזל מן העץ. (מכות ז') יש מרבותינו אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגה: (ו) פן ירדוף גואל הדם. לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: (ח) ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך ארץ

שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעוננים גם לא תהיה טמאה בדם נקי: (ג) תכין לך הדרך. להיות הערים במקום שיהא דרכו מוכנת ומיושבת: ושלשת. תחלק הארץ לשלש או תשים בשלישית הארץ: (ד) את רעהו. אם וכן רבים: (ה) ונדחה. מבנין נפעל והקל נדחי ישראל יכנס: בגרזן. ברזל שיכרתו בו העץ מגזרת נגזרתי: ונשל הברזל. כמו ונשא מגזרת כי ישל זיתך רק זה נשל פועל עומד ונשל גוים רבים יוצא וכן קול גדול ולא יסף עם יסף ה' יגון על דעת מדקדק גדול כי על דעתי שניהם יוצאים: (ו) והכהו נפש. דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שתצא נפשו: (ח) ואם ירחיב ה' אלהיך. אם ישמרו כל התורה על

אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ
הַנָּבִיא לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס
יט א כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ
בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם׃ ב שָׁלוֹשׁ
עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
לְרִשְׁתָּהּ׃ ג תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ
וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר
יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה
לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃ ד וְזֶה דְּבַר
הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר
יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא
לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם׃
ה וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ בַיַּעַר
לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן
לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ
וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס
אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃
ו פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ
כִּי יֵחַם לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה
הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין
מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא לוֹ
מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ז עַל־כֵּן אָנֹכִי
מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל
לָךְ׃ ח וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

כ"ל מ"ל. ג'
ה' מ"ל בתורה
ב'
כו"ל ח' כמ"ד כ"ג ר"פ
ד' ח' בליש"א. כל אורי' חסר כמ"ב מ"ל
נ' וחסר. ל'
ג'
ג' א' קמץ וכ' פסקין
כל אורייתא חסר
כו"ל מ"ל כמ"ד. ב' מ"ל בתורה
כל נבי' מ"ל

דְּלָא מַלְלֵיהּ יְיָ בְּרֶשַׁע
מַלְלֵיהּ נְבִיָּא לָא תִדְחֲלוּן
מִנֵּיהּ׃ א אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ
יָת עַמְמַיָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב
לָךְ יָת אַרְעֲהוֹן וְתֵירְתִינּוּן
וְתֵיתֵב בְּקִרְוֵיהוֹן וּבְבָתֵּיהוֹן׃
ב תְּלָת קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ
בְּגוֹ אַרְעָךְ דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב
לָךְ לְמֵירְתַהּ׃ ג תַּתְקֵין לָךְ
אוֹרְחָא וּתְתַלֵּית יָת תְּחוּם
אַרְעָךְ דְּיַחְסְנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ
וִיהֵי לְמֶעְרַק לְתַמָּן כָּל
קָטוֹלָא׃ ד וְדֵין פִּתְגַם
קָטוֹלָא דְּיֵעֲרוֹק לְתַמָּן וְיִתְקַיַּם
דְּיִקְטוֹל יָת חַבְרֵיהּ בְּלָא
מַדְּעֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ
מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃
ה דְּיֵיעוֹל עִם חַבְרֵיהּ
בְּחוּרְשָׁא לְמִקַּץ אָעִין
וְתִתְמְרֵיג יְדֵיהּ בְּבַרְזְלָא
בְּמִקְצֵיהּ אָעָא וְיִשְׁתְּלֵיף
בַּרְזְלָא מִן אָעָא וְיַשְׁכַּח יָת
חַבְרֵיהּ וִימוּת הוּא יֵעֲרוֹק
לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין
וְיִתְקַיַּם׃ ו דִּלְמָא
יִרְדּוֹף גָּאֵל דְּמָא בָּתַר
קָטוֹלָא אֲרֵי יִחַם לִבֵּיהּ
וְיִדְבְּקִינֵּיהּ אֲרֵי תִסְגֵּי אוֹרְחָא
וְיִקְטְלִינֵּיהּ נְפָשׁ וְלֵיהּ לֵית
חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי לָא
סָנֵי הוּא לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ ז עַל כֵּן אֲנָא
מְפַקֵּיד לָךְ לְמֵימַר תְּלָת
קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ׃ ח וְאִם
יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת תְּחוּמָךְ

בעל הטורים

ושלשת ב' במסורה. ושלשת את גבול ארצך. ושלשת תרד מאד. רמז למה שאמרו דרך ירידה גולה דרך עליה אינו גולה וזהו תרד שהרגו דרך ירידה אז ושלשת שילך אל ערי המקלט:

תולדות אתרן

תכין לך הדרך. בתרא ק מכות ט י: לנוס שמה. סנהדרין יח: וזה דבר הרוצח. שבועות מז מכות ט י"ב: בבלי דעת. נדרים פח קמא פז מכות ט: ואשר יבא את רעהו. נדרים שם קמא שם מכות ח ט: העץ. מכות ז: ונשל הברזל. שם: ומצא את רעהו. שם ח ערכין ל: הוא ינוס אל אחת. מכות ב: ולו אין משפט מות. שם י: כי לא שנא. שם:

אהבתם בתרא מלא: שלוש ה' מלא בתורה ובנביאים וסימן נמסר בסדר בלק: ושלשת ב' וסימן את גבול ארצך. ושלשת תרד מאד ובאת: שנא ד' חסר בקריאה וסימן וכי ירדף גאל הדם דיהושע. שנא גזל בעולה. ושנא תקעים בוטח. שנאי בצע יאריך ימים. כתיב. וכל אורייתא דכוותא חסר: ואשר י"ב ר"פ וסימן נמסר בסדר בהר סיני: את רעהו ביער חד מן י"ח דסלקין ונחתין בטעמא באורייתא פ' י"ח מאיילין סאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא וסימן במסרה רבתא: כתמל כתמל ז' חסר בלישנא וסי' נמסר בסדר ויצא: שלשום ב' מלאים בתורה וכל נביאים וכתובים דכוותא מלאים בס"ג וסימן נמסר

ספורנו

יט (ב) שלש ערים תבדיל. אחר שבאר ענין השופטים והמלך והכהנים והנביאים ספר המצות המוטלות על השופטים והם הבדלת ערי מקלט וגבולת הארץ וחקירת העדים וקבלתם והמצות המוטלות על המלכים והם כי תצא למלחמה כי תקרב אל עיר וכי תצור והמוטל על הכהנים והשופטים יחדו והם ענין עגלה ערופה ובערת

רמבן

להדיחך באחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן הוא מומחה לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל לפי צורך השעה לכך נאמר אליו תשמעון. ואפילו זה איננו נכון בעיני שאין ההמחאה שהוא צדיק גמור אלא שהוא נביא אמת מוחזק לכל כמה שהקדים לאמר עתידות ובאו והוא האות שלו כמו שהזכיר בפרשה הזו או במופת שעשה בפנינו וזאת חזקת הנביאים. ואולי נתכוון רש"י בצדיק גמור למה שכתב הרב רבינו משה בהלכות יסודי התורה כשמשלחין את הנביא שנותנין לו אות ומופת כדי שידעו העם שהאל שלחו באמת ולא כל העושה אות ומופת מאמינין אותו שהוא נביא אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלה שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבואה ובקדושתה ופרישותה ואחר כך בא ועשה אות ומופת ואמר שהאל שלחו מצוה לשמוע ממנו שנאמר אליו תשמעון ואפשר שיעשה אות או מופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו ואע"פ כן מצוה לשמוע לו הואיל והאדם גדול הוא וחכם וראוי לנבואתו מעמידין אותו על חזקתו כמו שנצטוינו לחתוך הדין על פי שנים עדים כשרים ואע"פ שאפשר שהעידו בשקר הואיל וכשרים הם אצלנו מעמידין אותם על כשרותן בדברים אלו וכיוצא בהם נאמר הנסתרות לה' אלהינו ונאמר האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב:

יט (א) **כי** יכרית ה' אלהיך את הגוים וגו' שלש ערים תבדיל לך. גם זו מצוה מבוארת שכבר צוה בה ועתה הוסיף לבאר משפטיה כי אמר וירשתם וישבת בעריהם ללמד שלא נתחייב בה אלא לאחר ירושה וישיבה וכן עשה יהושע והוסיף תכין לך הדרך שיהו פרשיאות מפורשת לתוכה ושיכתוב מקלט מקלט על פרשת הדרכים והוסיף ושלשת את גבול ארצך והוסיף עוד ללמדנו השגגה כמו שאמר ואשר יבא את רעהו ביער וגו' ומדרשים רבים שדרשו רבותינו בפרשה:

(ח) **ואם** ירחיב ה' אלהיך את גבולך. הפרשה הזו עתידה וכבר הזכרתי מזה בפרשת ראה אנכי כי מתחלה אמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר ה' אלהיך נותן לך וגומר ירמוז לכל השבעה אשר יזכיר בכל מקום וכן יאמר

אבן עזרא

על כן כתוב כי תשמור את כל המצוה הזאת והיא שלש ערים: (ט) וללכת בדרכיו כל הימים. בלי הפסק ביניהם: (יד) לא תסיג גבול רעך. תסיג ידוע וכן אל תסג גבול עולם והוא קרוב מהשחית: ראשונים. שחלקו הארץ ונסמכה פרשה זו כי הסגת גבול תביא לידי ריב ומכות ורציחה על כן כתיב אחרי זאת נפש בנפש עין בעין שן בשן והטעם כי חבירו הסיג נטלו

רשי

ארץ קיני וקנזי וקדמוני: ויספת לך עוד שלש. הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו. על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגומר שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: (יג) לא תחוס עינך. (ספרי) שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגים את זה ונמצאו שנים הרוגים: (יד) לא תסיג גבול. לשון (ישעיה מב) נסוגו אחור שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חברו שעובר בשני לאוין יכול אף בחוצה לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל וגומר בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוצה לארץ

כְּמָא דְקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ וְיִתֵּן
לָךְ יָת כָּל אַרְעָא דְמַלֵּיל
לְמִתַּן לַאֲבָהָתָךְ׃ ט אֲרֵי
תִטַּר יַת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא
לְמֶעְבְּדַהּ דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ
יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יַת יְיָ
אֱלָהָךְ וּלְמְהָךְ בְּאוֹרְחַן
דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא
וְתוֹסִיף לָךְ עוֹד תְּלַת קִרְוִין
עַל תְּלַת אִלֵּין׃ י וְלָא ל׳
יִשְׁתְּפֵיךְ דַּם זַכַּאי בְּגוֹ
אַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ
אַחְסָנָא וִיהֵי עֲלָךְ חוֹבַת דִּין
דִּקְטוֹל׃ יא וַאֲרֵי יְהֵי גְבַר
סָנֵי לְחַבְרֵיהּ וְיִכְמַן לֵיהּ
וִיקוּם עֲלוֹהִי וְיִקְטְלִינֵּיהּ
נְפָשׁ וִימוּת וְיֵעֲרוֹק לַחֲדָא
מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין׃ יב וְיִשְׁלְחוּן
סָבֵי קַרְתֵּיהּ וִידַבְּרוּן יָתֵיהּ
מִתַּמָּן וְיִמְסְרוּן יָתֵיהּ בְּיַד גָּאֵל
דְּמָא וִימוּת׃ יג לָא תְחוּס
עֵינָךְ עֲלוֹהִי וּתְפַלֵּי אַשְׁדֵי דַּם
זַכַּאי מִיִּשְׂרָאֵל וְיֵיטַב לָךְ׃
יד לָא תְשַׁנֵּי תְּחוּמָא דְחַבְרָךְ
דִּתְחִימוּ קַדְמָאֵי בְּאַחְסַנְתָּךְ׃

אֶת־גְּבֻלְךָ֔ כַּאֲשֶׁ֥ר נִשְׁבַּ֖ע לַאֲבֹתֶ֑יךָ
וְנָ֤תַן לְךָ֙ אֶת־כָּל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֥ר
דִּבֶּ֖ר לָתֵ֥ת לַאֲבֹתֶֽיךָ׃ ט כִּֽי־תִשְׁמֹר֩
אֶת־כָּל־הַמִּצְוָ֨ה הַזֹּ֜את לַעֲשֹׂתָ֗הּ
אֲשֶׁ֨ר אָנֹכִ֣י מְצַוְּךָ֮ הַיּוֹם֒ לְאַהֲבָ֞ה
אֶת־יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ וְלָלֶ֥כֶת בִּדְרָכָ֖יו ד׳
כָּל־הַיָּמִ֑ים וְיָסַפְתָּ֨ לְךָ֥ עוֹד֙ שָׁלֹ֣שׁ
עָרִ֔ים עַ֖ל הַשָּׁלֹ֥שׁ הָאֵֽלֶּה׃ י וְלֹ֤א יין ר״פ
יִשָּׁפֵךְ֙ דַּ֣ם נָקִ֔י בְּקֶ֙רֶב֙ אַרְצְךָ֔ אֲשֶׁר֙
יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ נֹתֵ֥ן לְךָ֖ נַחֲלָ֑ה וְהָיָ֥ה
עָלֶ֖יךָ דָּמִֽים׃ פ
יא וְכִֽי־יִהְיֶ֥ה אִישׁ֙ שֹׂנֵ֣א לְרֵעֵ֔הוּ וְאָ֤רַב ח׳ ר״פ בסי׳
לוֹ֙ וְקָ֣ם עָלָ֔יו וְהִכָּ֥הוּ נֶ֖פֶשׁ וָמֵ֑ת וְנָ֕ס
אֶל־אַחַ֖ת הֶעָרִ֥ים הָאֵֽל׃ יב וְשָֽׁלְחוּ֙ ח׳ בלשון חול
זִקְנֵ֣י עִיר֔וֹ וְלָקְח֥וּ אֹת֖וֹ מִשָּׁ֑ם וְנָתְנ֣וּ
אֹת֗וֹ בְּיַ֛ד גֹּאֵ֥ל הַדָּ֖ם וָמֵֽת׃ יג לֹא־
תָח֥וֹס עֵֽינְךָ֖ עָלָ֑יו וּבִעַרְתָּ֧ דַם־ ג׳
הַנָּקִ֛י מִיִּשְׂרָאֵ֖ל וְט֥וֹב לָֽךְ׃ ששי ס
יד לֹ֤א תַסִּיג֙ גְּב֣וּל רֵֽעֲךָ֔ אֲשֶׁ֥ר גָּבְל֖וּ ד׳ כתו׳ סמ״ך בלשון הסגה ל׳ ס׳
רִאשֹׁנִ֑ים בְּנַחֲלָֽתְךָ֙ אֲשֶׁ֣ר תִּנְחַ֔ל

בסדר ויצא: האל ח׳ בלישנא דחול וסימן נמסר בסדר תולדות: דם הנקי ג׳ וסימן לא תחוס עינך עליו. וגם דם הנקי אשר שפך. ועל דם הנקי לשפוך: לא תסיג ח׳ ב״ב סמ״ך בלשון השגה וסימן לא הסיג גבול רעך. היו שרי יהודה כמסיגי גבול. ארור מסיגי גבול. לא יסג כלמות. וכל נסיגה דכוותא בסמ״ך במ״א כתיב שי״ן

תולדות אהרן וארב לו. כתובות עו קמא מה פו סנהדרין עט: ושלחו זקני. מכות י: לא תסיג גבול. שבת פה נדה כו (שקלים מט):

ספורנו

(יג) ובערת דם הנקי מישראל. שגם דם הנקי כאמרו ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו: וטוב לך. שלא יוסיף הרוצח להרוג אחרים והנשארים ישמעו

בעל הטורים

בערים האל. לשון חוזק לומר שחזקות היו וערי מבצר שלא יבא עליהם גואל הדם בחיל: סמך לא תסיג גבול רעך לרוצח. שלא תאמר הואיל ומותר להרוג הרוצח אסיג גבולו שלא יהיה ממונו חמור מגופו: מישראל וטוב לך לא תסיג דבזמן מסיג גבול נחרב הבית. הוי מגיעי בית בבית: לא תסיג גבול. אזהרה לב״ד שלא יחליפו אחת מערי מקלט בעיר אחרת:

רמבן

יאמר עליהם ונשל את הגוים האלה מפניך וברשעת הגוים האלה והוריש ה׳ את כל הגוים האלה מלפניכם רק מערי העמים האלה וכן במקומות רבים. ונוה כי לאחרי ירושה וישיבה בארצם יבדיל שלש ערים ובהם תשלום המצוה כמו שאמר שש ערי מקלט תהיינה לכם ואמר את שלש הערים האלה תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ולא צוה בתורה ביותר משש הערים האלה וכן בכל מצות שבתורה הנוהגות לאחר ירושה וישיבה מתחייבין בהן לאחר ירושת שבעה גוים הלו אבל במצוה הזאת לבדה הוסיף בכאן ואם ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך ולא אמר כאשר דבר לך כמו שאמר בואם ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך של בשר תאוה כי ה׳ לא הבטיח אותם בשום מקום לתת להם רק שבעת הגוים האלה אבל הזכיר כאן האבות ואם ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך וזה ירמוז לכל עשרה עממין שנאמרו לאברהם והתנה בזה כי תשמור את כל המצוה וגו׳ והנה דבר ברור הוא כי השבעה גוים עצמם לא ירשו אותם בעברם על התורה כאשר אמר פעמים רבות למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ למען אשר תבא אל הארץ כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש ה׳ את כל הגוים האלה מלפניכם וכאשר עבר עכן על החרם והוא איש אחד נאמר ולא יוכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם עורף יפנו לפני אויביהם א״כ מה התנאי הזה אשר יתנה בשלשת העממין האלה לבדם ואם ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך כי תשמור את כל המצוה וגו׳. והטעם בזה כי היה הרצון לפניו יתברך שינחיל אותם בימי משה ויהושע השבעה אשר הבטיחם במצרים ובמדבר כי היה גלוי לפניו שהגיע זכותם לכך ומפני זה חייב אותם בכל המצות בירושה של אלו וחייב אותם בשש ערי מקלט והבדילם יהושע אבל על השלשה הנשארים התנה כי תשמור את כל המצוה לאהבה את השם וללכת בדרכיו וגו׳ והוא לומר שיקיימו כולם כל התורה כולה ואין שום מצוה תלויה בכך זולתי שלש הערים האלה. וזה טעם לאמר כי תשמור ללכת בדרכיו כל הימים תוסיף לך שלש הערים כי מי יודע מה יהיה אחרי כן כל הימים ואמר ר״א כל הימים בלי הפסק ביניהם ואיננו נכון אבל כי תשמור כאשר תגיע זכותך שתשמור כל המצוה לאהבה את השם אהבה שלמה קיימת לעולם שיהיה גלוי לפניו שלא תחטא לעולם אז ירחיב את גבולך ויתן לך כל העמים והוא לימים אשר אמר ומל ה׳ אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך יורה על כל הימים העתידים לבא וכענין שנאמר בקבלה ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להטיב אותם ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי ואז כאשר יכרות להם ברית עולם יבדילו שלש הערים האלה:

(יג) **לא** תחוס עינך עליו. שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגין את זה ונמצאו שנים הרוגין לשון רש״י מספרי. והטעם שלא תאמר כאשר נחום על דם ההרוג טוב שנחום על דם החי והנכון כי הכתוב יצוה בחייבי המיתות ובערת הרע מקרבך והיא מצות עשה אבל במרבי התקלות יזהיר עוד במצות לא תעשה שלא ינצלו מידינו לא מפני מוראם ולא שנתן להם רחמים וכך הזכיר במסית ואמר מכשפה לא תחיה מפני היותה רבת המהומה המוכרת רבים בכשפיה. וקצותה את כפה לא תחוס עינך מפני כי הפתאים יהללו אותה בהיותה עוזרת לבעלה או מפני שהבשת מצוי ואין בו חסרון כיס. וכן בעדים זוממין שלא ירחמו עליהם בעבור שלא נעשה בעדותם דבר או מפני שתקלתם מרובה וטעם וטוב לך כי ביעור הדם הנקי מצוה וטובה גדולה לך להציל ממות נפשך כי הרחמנות על הרוצחים שפיכת דמם מידי הרוצחים ומידי אחרים המתפרצים:

(יד) **לא** תסיג גבול רעך. אזהרה שלא ישנה תחום החלוקה שחלקו הנשיאים את הארץ לשבטים או ליחיד מהם ועל כן אמר אשר גבלו ראשונים הם אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיאי המטות ולכך הזכיר בנחלתך אשר תנחל וגו׳ וטעם המצוה הזאת שלא יחשוב אדם לומר אין חלקי אשר נתנו לי שוה כמו חלק חברי כי טעו החולקים או שיוציא בלבו לעז על הגורלות ולא

רשי

להרץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד. (סוטה ב) זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך הכתוב בו אחד: לכל עון ולכל חטאת. להיות חברו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה (ספרי). אמר לחברו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש לו חייב לישבע לו: על פי שני עדים. (גיטין ע"א) ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד ולא שיעמיד תורגמן בין העדי' ובין הדייני': (טז) כי יקום עד. כ"מ שנא' עד בשנים הכתוב מדבר: לענות בו סרה. דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדו' הזא' כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני (ספרי מכות ה): (יז) ועמדו שני האנשים. (שבועות ל) בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשי' ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד: אשר להם הריב. אלו בעלי הדין: לפני ה'. יהיה דומה להם כאילו עומדין לפני המקום שנאמר (תהלים פב) בקרב אלהים ישפוט: אשר יהיו בימים ההם. (ר"ה כ"ה) יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד: והנה עד שקר. כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר: (יח) ודרשו השופטים היטב. על פי המזימין אותם שבודקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה: (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין (מכות ה): לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפה אלא כמיתת הבועל שהוא בחנק שנאמר (ויקרא כא) היא באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בכן הזומם במיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בבית דין: (כא) עין בעין. (ב"ק פ"ד) ממון וכן שן בשן וגו': (א) כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה. דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר (תהלים קי"ט) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי: על אויבך. יהיו בעיניך כאויבים

אל

בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
לְרִשְׁתָּהּ׃ ס טו לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד ל׳
בְּאִישׁ לְכָל־עָוֺן וּלְכָל־חַטָּאת
בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־
פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־ ד׳ זוגין
עֵדִים יָקוּם דָּבָר׃ טז כִּי־יָקוּם עֵד־ מתחלפי׳ קדמי׳ יתיר אות וחסר מלה
חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃ תניין חסר אות ויתיר מלה
יז וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם ה׳
הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים ב׳ נטוש
וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם׃
יח וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה ד׳
עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו׃
יט וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת
לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃
כ וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־ ד׳
יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה ג׳ חסר דחסר
בְּקִרְבֶּךָ׃ כא וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ י"ז ר"פ בספ׳ ו׳ חסר בלישנא
בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד
רֶגֶל בְּרָגֶל׃ ס כ א כִּי־
תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ ג׳ חסרים

דְתַחְסֵן בְּאַרְעָא דַייָ אֱלָהָךְ
יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ׃ טו לָא
יְקוּם סָהִיד חַד בִּגְבַר לְכָל
עֲוָיָן וּלְכָל חוֹבִין בְּכָל חֵטְא
דְיֶחֱטֵי עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדֵי
אוֹ עַל מֵימַר תְּלָתָא סָהֲדִין
יִתְקַיַּם פִּתְגָמָא׃ טז אֲרֵי יְקוּם
סָהִיד שְׁקַר בִּגְבַר לְאַסְהָדָא
בֵּיהּ סַטְיָא׃ יז וִיקוּמוּן תְּרֵין
גֻּבְרִין דִּלְהוֹן דִּינָא קֳדָם יְיָ
קֳדָם כָּהֲנַיָּא וְדַיָּנַיָּא דִּיהוֹן
בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן׃ יח וְיִתְבְּעוּן
דַּיָּנַיָּא יָאוּת וְהָא סָהִיד
שִׁקְרָא סַהֲדָא שִׁקְרָא אַסְהֵיד
בַּאֲחוּהִי׃ יט וְתַעְבְּדוּן לֵיהּ
כְּמָא דַחֲשִׁיב לְמֶעְבַּד
לַאֲחוּהִי וּתְפַלֵּי עָבֵיד
דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ כ וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן
יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן
לְמֶעְבַּד עוֹד כְּפִתְגָמָא בִישָׁא
הָדֵין בֵּינָךְ׃ כא וְלָא תְחוּס
עֵינָךְ נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא
עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף
שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רִגְלָא
חֲלַף רִגְלָא׃ א אֲרֵי תִפּוֹק
לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל

אבן עזרא

גבולו יבוא עדים. על כן: (טו) לא יקום עד אחד. בין לרוצח בין למכה בין למסיג בין לכל דבר רק על פי שני עדים דרך קצרה כי במקום אחר על פי שנים עדים: (טז) לענות בו סרה. כמו ע"ג: (יח) ענה. כמו העיד גם כן במכות ובעונש והטעם לא תחוס עינך על שקר: (א) כי תצא למלחמה. דבקה עם לא תחוס עינך עם מי שהוא חייב רק לצאת למלחמה יש לך לחוס על מארם

ולא נשוג אחור לבנו: על פי שני עדים חד מן ד׳ זוגין מן ב׳ ב׳ מתחלפין קדמא יתיר אות וחסר מלה ותניין חסר אות ויתיר מלה וסימן נמסר בסדר ואתחנן: שני האנשים ד׳ וסימן ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ותקח האשה את שני האנשים. וישבו שני האנשים וירדו מההר. ויעדהו אנשי הבליעל: השפטים ד׳ וסימן ודרשו השפטים היטב. כי לא נעשה כפסח. ויאמר אל השפטים דיהושע. ויהי בימי שפט השפטים: עין בעין ג׳ וכו׳ נמסר

תולדות אהרן לא יקום. סוטה ב לא סנהדרין ל שבועות מ: על פי. פסחים קיג ר"פ כא יבמות קא סוטה ג לא גיטין סד ג קדושין סו בתרא קס סנהדרין ט: יקום דבר. קמא ע בתרא נו: לענות בו סרה. מכות ה: ועמדו שני האנשים. בתרא קנה סנהדרין ו יט שבועות ל (יומא מג נדרים מב) ודרשו השופטים היטב. סנהדרין מ: והנה עד שקר. ב"ק פה מכות ה: ועשיתם לו כאשר זמם. כתובות לב לג קמא ה כד פד פה סנהדרין י נא ל מכות ב ד ה חולין יא (תמורה מד): ובערת הרע מקרבך. ב"ק פה סנהדרין עח: והנשארים. סנהדרין כט: ישמעו ויראו. מכות ד: נפש בנפש. שם ה: יד ביד. כתובות לג רגל ברגל. ב"ק פד:

בעל הטורים לרשתה וסמיך ליה לא יקום עד אחד באיש שאינו יכול להעיד עד כאן גבול תחומך והיינו ממון: לכל עון. היינו נפשות: לכל חטאת. היינו קרבן: שני עדים. למעלה כתיב ע"פ שנים עדים. דהכא איירי בממון ואין מאיימין עליהם כל כך כמו בנפשות: הריב ב׳. אשר להם הריב. ולפני התגלע הריב נטוש. ז"ש משבא לפניך הדין ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לבצוע דמשעמדו האנשים אשר להם הריב ודרשו השופטים וכו׳ שישפטו ביניהם אבל לפני התגלע הריב נטוש: יד ביד רגל ברגל וסמיך ליה כי תצא למלחמה לומר מחוסר אבר אין יוצאין למלחמה:

רמבן

ולא יהיה זה בעיניו גזל כלל על כן צוה בכאן שלא יחלוק אדם על החלוקה ההיא ולא ישנה הגבולין כלל לא בסתר ולא בגלוי. וזו מצוה מבוארת ממה שצוה על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט ואמר אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם וגו׳ ועל דעת רבותינו שהוא אזהרה לעוקר תחומו של חבירו בארץ שעובר בשני לאוין יהיה טעם אשר גבלו ראשונים שלא ישנה התחום הישן בסתר ויאמר בכאן היה מעולם והזהיר הכתוב בהווה כי התחום החדש ניכר וידוע הוא ואין אדם משנה אותו וגם רבותינו עצמם הזכירו מנין לעוקר תחומין של שבטים שעובר בלא תעשה ת"ל לא תסיג גבול רעך והוא באמת פשוטו של מקרא: (יח) **ודרשו** השפטים היטב והנה עד שקר העד. לא פירש הכתוב איך יודע שהוא עד שקר כי בהיות הענין בשני עדים שמעידין על הדבר אפילו יבואו מאה ויכחישו אותם לא יתברר ששקר ענו ולא נוכל לומר שלא הרוג ברגליו כי לא יאמר בזה ודרשו השופטים היטב ועל כן באה הקבלה הנאמנת ופירשה כי ההזמה תהיה כשיאמרו והלא ביום פלוני עמנו הייתם והטעם מפני שהעדות הזו הוא על גופם של עדים והם אינם נאמנים על עצמם לומר לא עשינו כך שהרי יכולים הללו לומר עליהם שהרגו את הנפש או שחללו את השבת: (יט) **כאשר** זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין לשון רש"י מדברי רבותינו. והטעם בזה בעבור כי משפט העדים המזוממין בגזרת השליש שהם שנים ושנים והנה כאשר יבואו שנים ויעידו על ראובן שהרג את הנפש ויבאו שנים אחרים ויזימו אותם מעדותם צוה הכתוב שיהרגו כי בזכותו של ראובן שהיה נקי וצדיק בא המעשה הזה אלו היה רשע בן מות לא הצילו השם מיד ב"ד כאשר אמר כי לא אצדיק רשע אבל אם נהרג ראובן נחשוב שהיה אמת כל אשר העידו עליו הראשונים כי הוא בעונו מת ואלו היה צדיק לא יעזבנו ה׳ בידם כמו שאמר הכתוב ה׳ לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו ועוד שלא יתן ה׳ השופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי כי המשפט לאלהים הוא ובקרב אלהים ישפוט. והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל והבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט וזה טעם ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה׳ כי לפני ה׳ הם עומדים בבואם לפני הכהנים והשופטים והוא ינחם בדרך אמת. וכבר הזכרתי מזה בסדר ואלה המשפטים:

ספורנו

ישמעו ויראו: (יח) והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו. שהיתה עדותו שקר ובכונה ממנו לענות שקר על אחיו לא כמוטעה או שוגג כענין בטעות שעת יום המעונן או בעבורו של חדש: כ (א) כי תצא למלחמה. לחוצה לארץ שבמלחמת מצוה

לא

ו׳ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא
מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ
כ׳ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וְהָיָה
ל׳ כְּקָרָבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ
הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם׃ ג וְאָמַר
נ׳ אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים
כולהון חסר ו׳ הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־
יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־
ל׳ תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם׃
ד כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם
לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ
אֶתְכֶם׃ ה וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־
הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה
ל׳. מ״ע בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב
לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ
אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃ ו וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע
פ״ו כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ
פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר
יְחַלְּלֶנּוּ׃ ז וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ
ט״ו רפין אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ
פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר
יִקָּחֶנָּה׃ ח וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר
כ׳ וכאורייתא אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא
ל׳ וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא

בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתֶחֱזֵי סוּסָוָן
וּרְתִיכִין עַם סַגִּי מִנָּךְ לָא
תִדְחַל מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ
מֵימְרֵיהּ בְּסַעְדָּךְ דְּאַסְּקָךְ
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ב וִיהֵי
כְּמִקְרַבְכוֹן לְאַגָּחָא קְרָבָא
וְיִתְקְרֵב כַּהֲנָא וִימַלֵּיל עִם
עַמָּא׃ ג וְיֵימַר לְהוֹן שְׁמַעוּ
יִשְׂרָאֵל אַתּוּן מִתְקָרְבִין יוֹמָא
דֵין לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי
דְבָבֵיכוֹן לָא יְזוּעַ לִבְּכוֹן
לָא תִדַּחֲלוּן וְלָא תִתְבַּעֲתוּן
וְלָא תִתַּבְרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן׃
ד אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר
קֳדָמֵיכוֹן לְאַגָּחָא לְכוֹן קְרָב
עִם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לְמִפְרַק
יָתְכוֹן׃ ה וִימַלְּלוּן סָרְכַיָּא
עִם עַמָּא לְמֵימָר מַן גַּבְרָא
דִּבְנָא בֵּיתָא חַדְתָּא וְלָא
חַנְכֵיהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ
דִּלְמָא יִתְקְטֵל בִּקְרָבָא וּגְבַר
אוֹחֲרָן יְחַנְכִינֵּיהּ׃ ו וּמָן
גַּבְרָא דִּנְצִיב כַּרְמָא וְלָא
אַחֲלֵיהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ
דִּלְמָא יִתְקְטֵל בִּקְרָבָא
וּגְבַר אוֹחֲרָן יַחְלְלִינֵּיהּ׃ ז וּמָן
גַּבְרָא דְּאָרֵס אִתְּתָא וְלָא
נַסְבַהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ
דִּלְמָא יִתְקְטֵיל בִּקְרָבָא וּגְבַר
אוֹחֲרָן יִסְבִינַּהּ׃ ח וְיוֹסְפוּן סָרְכַיָּא לְמַלָּלָא עִם עַמָּא
וְיֵימְרוּן מַן גַּבְרָא דְּדָחִיל וּתְבִיר לִבָּא יְהָךְ וִיתוּב

מארס ובונה ונוטע ורך הלבב : (ב) ונגש הכהן . משוח מלחמה : (ג) אל תיראו . בלב : ואל תחפזו . לנוס : ואל תערצו . במעשה : (ה) חנכו . כמו חנכת המזבח וכן חנוך לנער ומזה למדו רבותינו ז״ל מחנכין את הנערים והטעם כי לבו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ינוס ויניס אחרים : (ו) חללו . מגזרת חלילים כי מנהגם היה לחול בכרמים : (ז) ארש אשה ולא לקחה . בנשואין והנה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בבא יומו רק המת במלחמה מת בלא יומו על כן אמר דוד או במלחמה ירד ונספה : (ח) הירא . להכות אחר : ורך הלבב . לסבול מכת

בסדר שלח לך : קרבים ג׳ בלישי׳ וסימן אתם קרבים היום . הקרבים לה׳ . הקרבים אלי : ירך ג׳ וסימן אל ירך לבבכם . לבבך אל ירך . וזן ירך לבבכם . וישב ט״ו וסימן

תולדות אהרן והיה כקרבכם . סוטה מב : ודבר אל העם . שם (סוטה כב) : ואמר אלהם שמע . שם : אל ירך . שם (שם) : כי ה׳ אלהיכם . שם : ודברו השוטרים . שם וד׳ מג : בית חדש . שם מג מד : ולא חנכו . שם מג : ומי האיש אשר נטע . שם מג מד : ומי האיש אשר ארש . שם : פן ימות במלחמה . קדושין יג : ויספו השוטרים . שם מד : ורך הלבב . שם מג :

ספורנו

לא היו שם שבים מעורכי המלחמה אלא אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (פרק שמיני דסוטה) : (ה) פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו . במה יש עליו עבירה בשבילה יענש בזה העונש המבואר בתוכחות ויזיק לאחיו שיניא את לבם

אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך : סוס ורכב . בעיני כלם כסוס אחד וכן הוא אומר (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד וכן הוא אומר (שמות טו) כי בא סוס פרעה : עם רב ממך . בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב : (ב) כקרבכם אל המלחמה . סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם : ונגש הכהן . (סוטה מב) המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה : ודבר אל העם . (שם) בלשון הקדש : (ג) שמע ישראל . (שם) אפילו אין בכם זכות אלא קרית שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם : על אויביכם . אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר להלן (ד״ה ב כח) ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסיכום וינהלום בחמרי׳ לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה : אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו . (סוטה מב) ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שהאומות עושים מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדם וינוסו ורומסים בסוסיה׳ ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסו׳ סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול : אל ירך לבבכם . מצהלת סוסים : אל תיראו . מהגפת התריסין : ואל תחפזו מקול הקרנות : ואל תערצו . מקול הצווחה : כי ה׳ אלהיכם וגו׳ . הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו : ההולך עמכם . זה מחנה הארון : (ה) ולא חנכו . לא דר בו : חנוך . לשון התחלה : ואיש אחר יחנכנו . ודבר של עגמת נפש הוא זה : (ו) ולא חללו . לא פדאו בשנ׳ הרביעי׳ שהפירות טעונין לאכלן בירושלים או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלים : (ז) פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות : (ח) ויספו השוטרים. (סוטה מ״ג) למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע : הירא ורך הלבב . (שם מד) רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו

בעל הטורים הירא ב׳ במסורה. הירא ורך הלבב הירא את דבר ה׳ . ז״ש הירא מעבירות שבידו כדכתיב הירא את דבר ה׳ :

רמבן

כ (א) **כי** תצא למלחמה וראית סוס ורכב וגו׳ . זו מצוה מחודשת אמרה להם עתה בבואם במלחמות . וטעם כי ה׳ אלהיכם הוא ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם יזהירם שלא ירך לבבם ולא ייראו מן האויבים ויאמר שלא יבטחו בזה בגבורתם לחשוב בלבם גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה רק שישיבו לבם אל השם ויבטחו בישועתו ויחשבו כי לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה כי רוצה ה׳ את יראיו את המיחלים לחסדו . ואמר להלחם לכם עם איביכם כי יפילם לפניהם לחרב ואמר להושיע אתכם שהם ינצלו במלחמה ולא יפקד מהם איש כי יתכן שינצחו את אויביהם וימותו גם מהם רבים כדרך המלחמות ועל כן צעק יהושע בנפול מהם בעי כשלשים וששה איש כי במלחמת מצוה שלו לא היה ראוי שיפול משערת ראשם ארצה כי לה׳ המלחמה . והנה הכהן שהוא העובד את השם יזהירם ביראתו ויבטיחם אבל השוטרים ידברו כנוהג שבעולם פן ימות במלחמה כי כדרך הארץ בכל המלחמות ימותו אנשים גם מכת הנוצחים וצוה על השלשה האלה לשוב כי לבו על ביתו וכרמו ועל אשתו וינוס :

(ו) **וטעם** ולא חללו. שלא באה השנה הרביעית כי המנהג בכרם בבא תבואתו שיחללו שם וילכו בו בחלילים וצוה הכתוב שיהיה כל פריו קדש הלולים שיהללו את השם הנכבד בשמחה ההיא . ויתכן שיהיה פירוש ולא חללו שלא עשאו חולין והוא הפדיון שהזכירו רבותינו מלשון כי חלל יהודה קדש ה׳ ולא יחלל זרעו :

(ח) **ויספו** השטרים לדבר אל העם . מי האיש הירא על דעת רבי יוסי הגלילי כאשר הבטיח הכהן שהשם יושיעם ולא יפקד מהם איש ראוי שיבטחו בו הצדיקים ויזהירו השוטרים את היראים מעבירות שבידם ולכך תלאה התורה לחזור על ביתו וכרמו ואשתו לכסות על האחרים שחוזרין בשביל העבירות ויהיה טעם פן ימות שהוא יחשוב בלבו כן וינוס ועל דעת רבי עקיבא הוא כמשמעו כי מי שירא אחר הבטחת הכהן אינו בוטח בה כראוי ולא יעשה לו הנס :

וטעם ורך הלבב . שאינו בטבעו לראות מכת חרב והרג כי הירא הוא אשר לא

שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואה חוזר אומר שמא בנה את הבית או נטע כרם או ארש אשה : (ט) שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו וזקפין בני אדם עומדין בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברי' שובו אל המלחמ' ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה : (י) כי תקרב אל עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו' : (יא) כל העם הנמצא בה. (ספרי) אפילו אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם : למס ועבדוך. (שם) עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד : (יב) ואם לא תשלי' עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך : וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים : (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך : (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים :
כאשר

מכת אחר : את לבב. הנה את יראה נוסף רק טעמו כאשר פירשתיו שהוא כעלם הדבר : (ט) ופקדו. מגזרת פקוד : (י) וקראת. קרא אליה מצוה ויתכן שהוא רשות : (יב) תשלים. תעשה שלום : (טו) הרחוקות ממך. שאינם משבעה גוים :
לא

יִמַּ֛ס אֶת־לְבַ֥ב אֶחָ֖יו כִּלְבָבֽוֹ׃
ט וְהָיָ֛ה כְּכַלֹּ֥ת הַשֹּׁטְרִ֖ים לְדַבֵּ֣ר אֶל־
הָעָ֑ם וּפָֽקְד֛וּ שָׂרֵ֥י צְבָא֖וֹת בְּרֹ֥אשׁ
הָעָֽם׃ ס שביעי י כִּֽי־תִקְרַ֣ב אֶל־
עִ֔יר לְהִלָּחֵ֖ם עָלֶ֑יהָ וְקָרָ֥אתָ אֵלֶ֖יהָ
לְשָׁלֽוֹם׃ יא וְהָיָה֙ אִם־שָׁל֣וֹם תַּֽעַנְךָ֔
וּפָתְחָ֖ה לָ֑ךְ וְהָיָ֞ה כָּל־הָעָ֣ם
הַנִּמְצָא־בָ֗הּ יִהְי֥וּ לְךָ֛ לָמַ֖ס
וַעֲבָדֽוּךָ׃ יב וְאִם־לֹ֤א תַשְׁלִים֙ עִמָּ֔ךְ
וְעָשְׂתָ֥ה עִמְּךָ֖ מִלְחָמָ֑ה וְצַרְתָּ֖
עָלֶֽיהָ׃ יג וּנְתָנָ֛הּ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ
בְּיָדֶ֑ךָ וְהִכִּיתָ֥ אֶת־כָּל־זְכוּרָ֖הּ לְפִי־
חָֽרֶב׃ יד רַ֣ק הַנָּשִׁ֣ים וְהַ֠טַּף
וְהַבְּהֵמָ֜ה וְכֹל֩ אֲשֶׁ֨ר יִהְיֶ֥ה בָעִ֛יר
כָּל־שְׁלָלָ֖הּ תָּבֹ֣ז לָ֑ךְ וְאָֽכַלְתָּ֙ אֶת־
שְׁלַ֣ל אֹיְבֶ֔יךָ אֲשֶׁ֥ר נָתַ֛ן יְהוָ֥ה
אֱלֹהֶ֖יךָ לָֽךְ׃ טו כֵּ֤ן תַּעֲשֶׂה֙ לְכָל־
הֶ֣עָרִ֔ים הָרְחֹקֹ֥ת מִמְּךָ֖ מְאֹ֑ד אֲשֶׁ֛ר

ה׳. ה
ג׳ חסר
ג׳. ג״ס
ג׳
ג׳ ומ״ל. י״ג בסופה
ס׳ בטעם מלרע
מטעין ב״ה וכל

לְבֵיתֵיהּ וְלָא יִתְּבַר יַת לִבָּא
דַאֲחוֹהִי כְּלִבֵּיהּ : ט וִיהֵי כַּד
יְשֵׁיצוּן סָרְכַיָּא לְמַלָּלָא עִם
עַמָּא וִימַנּוּן רַבָּנֵי חֵילָא
בְּרֵישׁ עַמָּא : י אֲרֵי תִקְרַב
לְקַרְתָּא לַאֲגָחָא קְרָבָא עֲלַהּ
וְתִקְרֵי לַהּ מִלִּין דִּשְׁלָם :
יא וִיהֵי אִם שְׁלָם תַּעֲנִינָךְ
וְתִפְתַּח לָךְ וִיהֵי כָּל עַמָּא
דְיִשְׁתְּכַח בַּהּ יְהוֹן לָךְ
לְמַסְּקֵי מִסִּין וְיִפְלְחוּנָךְ :
יב וְאִם לָא תַשְׁלֵים עִמָּךְ
וְתַעְבֵּיד עִמָּךְ קְרָב וּתְצוּר
עֲלַהּ : יג וְיִמְסְרִנַּהּ יְיָ אֱלָהָךְ
בִּידָךְ וְתִמְחֵי יַת כָּל
דְּכוּרַהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב :
יד לְחוֹד נְשַׁיָּא וְטַפְלָא
וּבְעִירָא וְכֹל דִּיהֵי בְקַרְתָּא
כָּל עֲדָאַהּ תִּיבוֹז לָךְ וְתֵיכוֹל
יַת עֲדָא דְסַנְאָךְ דִּיהַב יְיָ
אֱלָהָךְ לָךְ : טו כֵּן תַּעְבֵּיד
לְכָל קִרְוַיָּא דְרְחִיקִין מִנָּךְ

נמסר בסוף סדר בלק : עמך י״ב בתורה וסימן במסרה רבתא : והכית. ח׳ בטעם מלרע וסימן והכית את כל זכורה. עתה לך והכית את עמלק. והכית את ארם באפק. והכית את מדין כאיש. והכית את בית אחאב ארניך : כל שללה כך דינו ומטע״ בית דאמרי וכל שללה כי אינו

תולדות אהרן ולא ימס : שם מד : נטיה ככלת השטרים. שם : (ופקדו שרי צבאות. מגלה עא סוטה כב) :

ספורנו

לנס וזולתם : (ט) ופקדו שרי צבאות. אחרי חזרת החוזרים שלא יפקדו לשר צבא א׳ מהחוזרים וימס לבב כל צבאו כאמרו הך הכפתור וירעשו הספים : (טו) הרחוקות ממך מאד. הרחוקות מן המקום אשר בו מחנה ישראל עתה כי גבול ישראל גם רחוק מכל
נד

רמבן

לא יבטח ויחזור אותו מפני מיעוט בטחונו ורך הלבב מפני חולשׁ טבעו כי ינוס או יתעלף. ואמר בירושלמי שכלם צריכים להביא ראיה לדבריהם כלומר שיביאו עדים על הבית ועל הכרם והאשה לפני שר הצבא ואז יתן לו רשות לחזור וכן אמר גם לדעת רבי יוסי הגלילי שצריך להביא ראיה על העבירה שבידו ולולי כן היו מרבית העם חוזרים בטענות שקר אבל לדברי רבי עקיבא ברכות הלב שאין יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה אמר שאין צריך להביא ראיה שעדיו עמו :

ולא ימס את לבב אחיו. עשאו בעל הלכות גדולות מצות לא תעשה שלא ימנע מלשוב שלא ימס את לבב אחיו כלבבו והוא כדרך ולא יאכל את בשרו :

(ט) **וצוה** ופקדו שרי צבאות בראש העם. כי התורה מצוה בדרך הארץ ומעשה הנסים עם יראיו בנסתר ואין החפץ לפניו לשנות טבעו של עולם זולתי כאשר אין שם דרך בהצלה אחרת או להודיע שמו לצריו לעתים כאשר היה בקריעת ים סוף וכיוצא בו :

(י) **כי** תקרב אל עיר להלחם עליה וגו'. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד לשון רש"י · כתב הרב זה מספרי ששנו שם כלשון הזה במלחמות הרשות הכתוב מדבר. והטעם לרבותינו אינה בכתוב הזה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה היא שחייבים לקרא לשלום אפילו לשבעה עממים שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שכתוב כי החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה. אבל ההפרש שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה צוה הכתוב ברחוקות להכות את כל זכורה ולהחיות להם הנשים והטף הזכרים ובערי העמים האלה צוה להחרים גם הנשים והטף וכך אמרו רבותינו במדרש אלה הדברים רבה והוא עוד בתנחומא ובגמרא ירושלמי אמר רבי שמואל בר נחמני יהושע בן נון קיים הפרשה הזו מה עשה יהושע היה שולח פרוסדיטגמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש וכיה כותב בה מי שמבקש להשלים יבא וישלים ומי שמבקש לילך לו ילך לו ומי שמבקש לעשות מלחמה יעשה מלחמה הגרגשי פנה הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום שלשים ואחד מלכים שבאו להלחם הפילם הקב"ה וכו' וכך אמר הכתוב בכלם לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם מכלל שאם רצו להשלים היו משלימים עמם ונראה שיש הפרש עוד בשאלת השלום שבערים הרחוקות נשאל להם לשלום ושיהיו לנו למס ויעבדונו אבל בערי הערים האלה נשאל להם לשלום ומסים ועבדות על מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד ע"ג ולא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת שכבר נאסר לנו בעובדי ע"ג לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם. ויתכן שלא נצטרך להודיע להם רק השלום והמסים והשעבוד ואחרי שיהיו משועבדים לנו נגיד להם שאנו עושים משפטים בע"ג בה ובעובדיה בין יחיד בין רבים וכן מה שנאמר כאן למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם ואמרו בספרא הא אם עשו תשובה אין נהרגים כשבעה עממים והתשובה הוא שיקבלו עליהם שבע מצות שנצטוו בני נח לא שיתגיירו להיותם גרי צדק. ובמסכת סוטה אמרו שכתבו התורה על האבנים בשבעים לשון וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם הא אם עשו תשובה מקבלים אותם. ורש"י פירש שם להודיע לאומות היושבים חוץ מגבולם של ארץ ישראל שלא נצטוו להחרימם אלא על אותן שבתוך הגבולים כדי שלא ילמדו אותם מעשה קלקולם אבל אותם היושבים חוצה לה אומרים להם אם אתם חוזרים בתשובה נקבל אתכם ושבתוכה אין מקבלין אותם שמחמת יראה הם עושים וזה לשון הרב. ואינו נכון כי בערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה בהם אמר למען אשר לא ילמדו אתכם שאם עשו תשובה אין נהרגין וכן אמר בהם לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם הא אם עזבו את אלהיהם מותרין לישב שם וזה הענין שעשה המלך שלמה שכתוב בו וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת מלוא ואת חומת ירושלים וגו' כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד והענין הזה כתורה עשאו כי קבלו עליהם ז' מצות ודבר ברור הוא כי כיון שכנעם שלמה עושי מלאכתו גברה ידו עליהם ויכול היה להחרימם אלא שהיה מותר לקיימם כמו שכתבנו :

(יא) **למס** ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד לשון רבינו שלמה. ובספרי אמרו מקבלין את עליהו מסים ולא שעבוד שעבוד ולא מסים אין
שומעין

(טז) לא תחיה. אסור שיאכילם או ישקם והכלל בימיהם היה חייב להמיתם אם יוכל ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם: (יט) כי האדם עץ השדה. כבר ביארתי בספר היסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז דרך קצרה כמו חמור לחם רק מ״ת לא לא יתכן להיותה נחסרת כי הטעם יהיה להפך ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר ה״א וכן הוא הכי האדם עץ השדה וזה הטעם איננו נכון בעיני כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ פרי כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה וזה פירושו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה וכמוהו כי נפש הוא חובל כי חיי נפש הוא חובל ואותו לא תכרות דבק עם לבא מפניך במצור הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור והעד על זה הפירוש שהוא נכון שאמר וכרת ובנית

לְחֳדָא דְלָא מִקְרְוֵי עַמְמַיָא הָאִלֵין אִינוּן: טז לְחוֹד מִקִרְוֵי עַמְמַיָא הָאִלֵין דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא לָא תְקַיֵם כָּל נִשְׁמְתָא: יז אֲרֵי גַמְרָא תְגַמְרִינוּן חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי כְּנַעֲנָאֵי וּפְרִזָאֵי חִוָאֵי וִיבוּסָאֵי כְּמָא דְפַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: יח בְּדִיל דְלָא יַלְפוּן יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד כְּכֹל תוֹעֲבָתְהוֹן דַעֲבָדִין לְטַעֲוָתְהוֹן וּתְחוּבוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן: יט אֲרֵי תְצוּר לְקַרְתָּא יוֹמִין סַגִיאִין לְאַגָחָא עֲלַהּ לְמִכְבְּשַׁהּ לָא תְחַבֵּיל יַת אִילָנַהּ לַאֲרָמָא עֲלוֹהִי בַּרְזְלָא אֲרֵי מִנֵיהּ תֵיכוּל וְיָתֵיהּ לָא תְקוּץ אֲרֵי לָא כֶאֱנָשָׁא אִילַן חַקְלָא לְמֵיעַל מִן קֳדָמָךְ בִּצְיָרָא: כ לְחוֹד אִילַן דְתִידַע אֲרֵי לָא אִילַן דְמֵיכַל הוּא יָתֵיהּ תְחַבֵּיל

לֹֽא־מֵעָרֵ֥י הַגּֽוֹיִם־הָאֵ֖לֶּה הֵֽנָּה׃
טז רַ֗ק מֵעָרֵ֤י הָֽעַמִּים֙ הָאֵ֔לֶּה אֲשֶׁר֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ נֹתֵ֥ן לְךָ֖ נַחֲלָ֑ה לֹ֥א תְחַיֶּ֖ה כָּל־נְשָׁמָֽה׃ ג׳
יז כִּֽי־הַחֲרֵ֣ם תַּחֲרִימֵ֗ם הַֽחִתִּ֤י וְהָֽאֱמֹרִי֙ הַכְּנַעֲנִ֣י וְהַפְּרִזִּ֔י הַחִוִּ֖י וְהַיְבוּסִ֑י כַּאֲשֶׁ֥ר צִוְּךָ֖ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ סימן לחנני ומימי
יח לְמַ֗עַן אֲשֶׁ֤ר לֹֽא־יְלַמְּד֤וּ אֶתְכֶם֙ לַעֲשׂ֔וֹת כְּכֹל֙ תּֽוֹעֲבֹתָ֔ם אֲשֶׁ֥ר עָשׂ֖וּ לֵאלֹֽהֵיהֶ֑ם וַחֲטָאתֶ֖ם לַֽיהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ ס כ׳ ג׳
יט כִּֽי־תָצ֣וּר אֶל־עִיר֩ יָמִ֨ים רַבִּ֜ים לְהִלָּחֵ֧ם עָלֶ֣יהָ לְתָפְשָׂ֗הּ לֹֽא־תַשְׁחִ֤ית אֶת־עֵצָהּ֙ לִנְדֹּ֤חַ עָלָיו֙ גַּרְזֶ֔ן כִּ֚י מִמֶּ֣נּוּ תֹאכֵ֔ל וְאֹת֖וֹ לֹ֣א תִכְרֹ֑ת כִּ֤י הָֽאָדָם֙ עֵ֣ץ הַשָּׂדֶ֔ה לָבֹ֥א מִפָּנֶ֖יךָ בַּמָּצֽוֹר׃ ל׳ ותד נסב יקרס תלוד ד׳ ר״ו ע׳ חסר
כ רַ֞ק עֵ֣ץ אֲשֶׁר־תֵּדַ֗ע כִּ֣י לֹא־עֵ֤ץ מַאֲכָל֙ ה֔וּא אֹת֥וֹ

(יז) כאשר צוך. לרבות את הגרגשי: (יח) למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: (יט) ימים. שנים. רבים. (שם שבת י״ט) שלשה מכאן אמרו שלא היו צרין על עיירות של עו״ג פחות מג׳ ימים קודם לשבת ולמד שפותח בשלום שנים ושלשה ימים וכן הוא אומר (שמואל ב א) וישב דוד בצקלג ימים שנים ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר (ספרי): כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר ולמה

מנוי עם י״ פסוק וכל וכל: תחיד ג׳ וסימן כל נשמה. מכשפה. החכמה תחיה בעליה. וגמסר

תולדות אהרן לא תחיה. סוטה ג סנהדרין כו: (כי החרם תחרימם. קדושין סח): למען אשר לא ילמדו. סוטה לה. כי תצור. זכר בלק: לא תשחית את עצה. סנהדרין ק: כי ממנו תאכל. תענית ז מכות כב: כי האדם. תענית שם: רק עץ. ב״ק צא: אשר פסחים. תענית שם:

ספורנו

נד: (יט) לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן. לא תשחית את העץ כדי לנדוח עליו גרזן משחית בלבד שלא לצורך אלא להזיק לבני העיר: כי ממנו תאכל. כי אמנם כריתת העצים דרך השחתה בלבד יעשוהו הצבא להזיק כאשר לא יהיה בטוח לנצח ולשבת בארץ אבל אתה הבטוח לכבוש את הארץ ולשבת בה אין לך להשחית עץ מאכל: כי ממנו תאכל. שתכבוש הארץ בלי ספק ותאכל ממנו כשלא תשחיתהו: כי האדם עץ השדה. כי אמנם עץ השדה האדם ראוי לבא מפניך בגללו העיר במצור למסור את עצמם בידך מכח מצור וכיון שאינו כן גם שראוי להזיק ליושבי העיר בכלי מלחמה כמו בסוללות וזולתם להביא העיר במצור הנה בהיות שלא תשיג זה בהשחתת האילנות אין ראוי להשחיתם כמו שראוי שתשחית האדם יושבי העיר: לבא מפניך במצור. כדי שתבא בשביל זה העיר מפניך במצור באופן שימסרו את עצמם בידך: (כ) רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא. אע״פ שיהיה ממין עצי מאכל כשתדע שהוא זקן או מקולקל באופן שאינו עושה פרי שיהיה ראוי שיטרח האדם

רמבן

שומעין להם עד שיקבלו עליהם זו וזו. וענין המסים שיעלה עליהם מלך ישראל או הסנהדרין מס לבנות בית למלך וערי המסכנות אשר לו וכן לבנין בית השם והשעבוד הוא שיוכל כל איש מישראל ליקח מהם להטוב עליו ולשאוב מימיו ונותן לו שכר הראוי וזה טעם למס עובד הכתוב בשלמה שקבלו עליהם מסים ועבדות כדין התורה לא כענין שכתוב ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והורש לא הורישו כי שם איננו מזכיר עבדות אבל כמלך שנותן שוחד למלך תקיף ממנו שלא ילחם בו. ודע כי ענין אנשי גבעון היה מפני שלא היו יודעין משפטם של ישראל בקריאת השלום והקדימו קודם שתבא להם פרוסדיטגמא של יהושע ולכך אמרו ונירא מאד לנפשותינו או שלא רצו מתחלה לשמוע לדברי יהושע ובסוף פחדו ועשו עצמם נכרים דכתיב ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ויעשו גם המה בערמה והיה מועיל להם עוד שלא יהיו להם לעבדים אלא יהיו עמם בעלי ברית ומפני זה הקפידו עליהם והיו נהרגין אלמלא שבועת הנשיאים מפני שהיה עליהם לקבל מסים ושעבוד כמו שאמרנו והם כרתו להם ברית להיותם שוים להם ובעלי ברית ועוזרים זה לזה במלחמותיהם ועשו עמהם שלום לפי שהיו סבורין שהם ערים רחוקות מאד מן העמים שאין דעתם לבא עליהם כלל ולפיכך קלל אותם יהושע ואמר ועתה ארורים אתם שהם מן העמים הארורים אשר החרים ה׳ ועשה להם כמשפט הראוי להעשות בהם לקיים מה שנאמר למס ועבדוך שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה׳ והוא המס והשעבוד כמו שפירשנו ויש אומרים כי פירוש והיה אם שלום תענך בעת הקריאה אבל אם מאנו מתחלה שוב אין מקבלין אותם והגבעונים מאנו בפרוסדיטגמא ולא היה הדין לקבלם. והרב רבי משה כתב שהקפידו עליהם מפני שכרתו להם ברית והרי הוא אומר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית. ואינו נכון בעיני כי הגבעונים בודאי קבלו עליהם שלא לעבוד ע״ג כמו שאמרו באו עבדיך לשם ה׳ אלהיך ולכך לא הוצרך יהושע אחרי כן לומר להם שיקבלו עליהם לעבוד את השם וכאן מותרין היו בברית ההוא כמו שהיו מותרים בישיבת הארץ שהתיקן לא נאסרו אלא קודם התשובה כמו שאמר פן יחטיאו אותך לי וכן אמר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית אבל הדבר כמו שאמרנו:

(יח) **וטעם** אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם. שילמדו אתכם לעבוד השם הנכבד בשריפת בניכם ובנותיכם וכל תועבות ה׳ אשר שנא וחטאתם לה׳ אלהיכם שהוא הזהיר אתכם שלא תאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני והנה התורה הזהירה לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש והוא אזהרה בעו״ג כי אם תכרות להם ולאלהיהם ברית ישבו בארצך ורבים מהם יפתוך לעבוד ע״ג וכאן הוסיף לבאר שלא תחיה כל נשמה כי אפילו היחיד הנשאר ביניכם לעבוד לך יזכיר לך עבודתם לאלהיהם ואולי תתפתה אתה לעשות כן לשם הנכבד ותחטא לפניו יתברך:

(יט) **כי** האדם עץ השדה. יפה פירש רבי אברהם כי שיעור הכתוב כי ממנו תאכל כי האדם עץ השדה ואותו לא תכרות לבא מפניך במצור. וטעם כי האדם עץ השדה. כמו כי נפש הוא חובל. אבל דעת רבותינו מותר לכרות עץ מאכל לבנות מצור ולא אמרה תורה רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא וגו׳ אלא להקדים ולומר שאילן סרק קודם לאילן מאכל אם כן פי׳ הפרשה לדעתם שהזהירה תורה לא תשחית את עצה לכרות אותם דרך השחתה שלא לצורך המצור כמנהג המחנות והטעם כי הנלחמים משחיתים בעיר וסביב הארץ אולי יוכלו לה כענין שנאמר וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתומו ואתם לא תעשו כן להשחיתה כי תבטחו בשם שיתן אותם בידכם כי האדם עץ השדה הוא ממנו תאכל ותחיה ונו תבא העיר מפניך במצור לומר

תַשְׁחִית וְכָרָתָּ וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל־הָעִיר אֲשֶׁר־הִוא עֹשָׂה עִמְּךָ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ׃ פ

כא א כִּי־יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֹפֵל בַּשָּׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ׃ ב וְיָצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמָדְדוּ אֶל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הֶחָלָל׃ ג וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל־הֶחָלָל וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֶגְלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֻבַּד בָּהּ אֲשֶׁר לֹא־מָשְׁכָה בְּעֹל׃ ד וְהוֹרִדוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת־הָעֶגְלָה אֶל־נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרֵעַ וְעָרְפוּ־שָׁם אֶת־הָעֶגְלָה בַּנָּחַל׃ ה וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָם בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל־רִיב וְכָל־נָגַע׃ ו וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַנָּחַל׃ מפטיר ז וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכָה שפכו ק' אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ׃ ח כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ

י"א
ו' קמץ
י"א בטעם ס"פ
ז' יתיר . ב'
ב'
ב'
ל'
ב' חסר ו'
ל'
ד'
ג' . ג'
ב'
ו' מ"ל
ל'

וּתְקוּץ וְתִבְנֵי כַּרְקוֹמִין עַל קַרְתָּא דְהִיא עָבְדָא עִמָּךְ קְרָב עַד דְתִכְבְּשִׁנַהּ׃ א אֲרֵי יִשְׁתְּכַח קְטוֹלָא בְּאַרְעָא דַייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ רְמֵי בְּחַקְלָא לָא יְדִיעַ מַן קַטְלֵיהּ׃ ב וְיִפְּקוּן סָבָךְ וְדַיָּנָךְ וְיִמְשְׁחוּן לְקִרְוַיָּא דִּבְסַחְרָנוּת קְטִילָא׃ ג וּתְהֵי קַרְתָּא דְקָרִיבָא לִקְטִילָא וְיִסְּבוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא עֶגְלַת תּוֹרִין דְּלָא אִתְפְּלַח בַּהּ דְּלָא נְגִידַת בְּנִיר׃ ד וְיַחֲתוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יָת עֶגְלְתָא לְנַחַל בַּיִּר דְּלָא יִתְפְּלַח בֵּיהּ וְלָא יִזְדְּרַע וְיִנְקְפוּן תַּמָּן יָת עֶגְלְתָא בְּנַחְלָא׃ ה וְיִתְקָרְבוּן כַּהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוָאֵי אֲרֵי בְהוֹן אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמָא דַייָ וְעַל מֵימְרֵיהוֹן יְהֵי כָּל דִּין וְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּ׃ ו וְכֹל סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא דְּקָרִיבִין לִקְטִילָא יַסְחוּן יָת יְדֵיהוֹן עַל עֶגְלְתָא דִּנְקִיפָא בְנַחְלָא׃ ז וְיָתִיבוּן וְיֵימְרוּן יְדָנָא לָא אֲשַׁדָא יָת דְּמָא הָדֵין וְעֵינָנָא לָא חֲזָאָה׃ ח כַּהֲנַיָּא יֵימְרוּן כַּפַּר לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּפְרַקְתָּא יְיָ וְלָא תִתֵּן חוֹבַת דַּם זַכַּאי

רשי

ולמה תשחיתנו : (כ) עד רדתה . לשון רדוי שתהא כפופה לך : (ב) ויצאו זקניך . (סוטה מ"ד סנהדרין י"ד). מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה : ומדדו (סוטה מה) ממקום שהחלל שוכב : אל הערים אשר סביבות החלל. אשר סביבותיו של חלל לכל צד לידע אי זו קרובה : (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד : וערפו . קוצץ עורפה בקופץ אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקו' שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות : (ז) ידינו לא שפכו . וכי עלתה על לב שזקני

אבן עזרא

ובנית מצור : (כ) עד רדתה. כי לולי שהיתה נשגבה לא אמר הכתוב ימים רבים : (א) כי ימצא חלל. כאשר הזכיר המלחמה על האויב אמר ואם אדם ילחם עם אחד ונמצא חלל בארץ ישראל ולא נודע מי הכהו : (ב) זקניך . זקני הערים הקרובות והשופטים : (ג) עגלת בקר אשר לא עבד בה. לחרוש : ולא משכה בעל . להביא אבנים כמנהג העגלות : (ד) איתן. תקיף : וערפו שם . יסירו עורף העגלה : (ה) הכהנים בני לוי . שהם בברור מבני לוי : ועל פיהם יהיה. עונש כל ריב וכל נגע : (ו) וכל זקני העיר . זהו ויצאו זקניך : (ז) ה"א שפכה תחת סימן הרבים כמו שפכה אשורי ועל דרך דרש שישוב לאחת כי היד לשון נקבה ברוב : ועינינו לא ראו . ויתכן שהשם צוה לעשות כן העיר הקרובה כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן להם שיהרג אדם קרוב מהם ותחשבות השם עמקו וגבהו לאין קץ אצלנו : וענו ואמרו . כמו וענית ואמרת ושם אפרשנו : (ח) כפר לעמך . שסגגו ולא שמח הדרכים המסוכנים

בעל הטורים

מלחמה עד רדתה . בגימ' אף זכו שבת : כי ימצא חלל . סמך לפי מלחמה שבשעת מלחמה דרך למצוא חללים : באדמה בגימטרי' בגלוי : ומדדו ב' ומדדו את הערים . ומדדו את תכנית שמודדין מראשו שהוא עיקר תכונת האדם : אשר אותיות ראש שמודדין מראשו : אשר סביבות החלל . בגי' בראשו של הרוג : לא עבד בה ולא משכה בעול לא יעבד ולא יזרע . הרי ד' מלות לכפר על ד' רוחות העולם . וכן ד' פעמים חלל . וד' פעמים עגלה בפרשה . לא שפכה כתיב בה"א שלא נגענו בו בחמשה אצבעותינו . ועוד כי הנפש יש לה ה' שמות ולכן נתן דוד ליואב ה' קללות כשהרג לאבנר זב ומצורע וגו' : כפר לעמך ישראל . מכאן שכל ישראל ערבין זה לזה : כפר לעמך ישראל אשר פדית . ר"ת בגי' זה הכהנים :

המסורה

גם בסדר משפטים : על העיר . י"ז וסימן נמסר בירמיה סימן ל"ב : עשה ו' וסימן רק עץ אשר . אש וברד שלג וקיטור . ולשמחה מה זה עשה . אין אסתר מגדת . קול רנה וישועה . ימין ה' רוממה ימין ה' עשה חיל : ויצאו ד' רפין וסימן בסדר ויהי בשלח : ולברך ד' וסימן נמסר בסדר עקב : ידינו ו' סלאים וסימן נמסר בסדר בראשית :

תולדות אהרן

עד רדתה . שבת יט (שבת ד מ"ק פא) : כי ימצא . יומא כג סוטה מד מה (סוטה כג כד) : לרשתה . סוטה מה ב"ק פב : לא נודע . יומא כג סוטה מו : ויצאו זקניך . יומא שם סוטה מד מה סנהדרין יד : ומדדו . סוטה מה : ולקחו זקני . סוטה שם מכות י : עגלת בקר . זבח פ' ויקרא ופ' ויגש : אשר לא עבד . פסחים כו סוטה מו מציעא ל : אשר לא משכה . סוטה מה מו : אל נחל איתן . שם מו : אשר לא יעבד . שם מכות כב : וערפו שם . תענית ו ע"ב כתו' חולין כד בכורות י כריתות ו : בנחל . סוטה מו : ונגשו הכהנים . גיטין נט (נדרים מא סוטה כב) : ועל פיהם יהיה . סנהדרין לד בכורות לה נדה מ : וכל זקני העיר . סוטה מו : הערופה . פסחים כו זבחים מו חולין יא כד קיח כריתות ו : וענו ואמרו . סוטה לח מד מה מו : ועינינו לא ראו . שם מו : כפר לעמך . שם מו הוריות ו כריתות כו :

רמבן

לומר אתה תחיה ממנו אחרי שתכבוש העיר וגם בהיותך במחנה לבא מפניך במצור תעשה כן וטעם אותו תשחית וכרת כי מותר אתה לכרות אותו לבנות המצור וגם להשחיתו עד רדתה כי לפעמים תהיה ההשחתה צורך הכבוש כגון שיהיו אנשי העיר יוצאים ומלקטין עצים ממנו או נחבאים שם ביער להלחם בכם או שהם לעיר למחסה ולמסתור מאבן נגף :

כא (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד לשון רש"י. ורבותינו אמרו שהוא נאסר לחרוש ולזרוע בו לעולם א"כ הן האזהרות שהזורע או העובד בו עובר בלאו הזה. והטעם אשר יוציאו אותו אל נחל איתן כי לא יעבד בו ולא יזרע לעולם . וטעם ונגשו הכהנים בני לוי לאמר כפר לעמך ישראל אשר פדית שיעור הכתובים ונגשו הכהנים בני לוי וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו את ידיהם וענו ואמרו והתחילה במקצת מן הנזכרים והעניה במקצתם כדרך ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך וגו' . וענין העריפה אמר ר"מ שהשם צוה לעשות כן על העיר הקרובה כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן שיהרג אדם קרוב מהם ומחשבות ה' עמקו לאין קץ אצלנו . אבל הרב אמר במורה הנבוכים כי הטעם לגלות על הרוצח ולבער דמו כבעור שברוב הפעמים יהיה הרוצח מן העיר אשר סביבות החלל וכשיצאו הזקנים ויתעסקו במדידה ההיא וזקני העיר ההיא יעידו לפני הבורא שלא התרשלו בתקון הדרכים ושמירתם ושאינם יודעים מי הרג את זה וכשיחקר הענין יאספו הזקנים ויביאו העגלה ירבו בני אדם לדבר בו אולי יגלה הדבר וכבר אמרו שאפילו

ספורנו

האדם בעצמנו אותו השחית : כא (ד) אל נחל איתן . שאין שם רגל מצויה : וערפו . שהיא מיתה נעלמת מעיני ההרג מורה על שההריגה היתה בלי ספק במקום נעלם מעיני העם ושנעשתה ע"י רוצח שלא היה מודע לרוצח אצל בית דין . שאם היה נודע אצלם לרוצח היו מעבירים אותו : (ה) לשרתו ולברך . ועל ידם תהיה כפרה מן הדם הנקי וברכה לארץ : ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע . באופן שהם בקיאים בדרכי בני האדם ומזגיהם כמו שראוי הם ואבותיהם ואולי יכירו מי מתהלך בחשאי זה בידיעת דרכיו ומעלליו ותגלה הדבר : (ז) ידינו לא שפכו . שלא הנחנו שום נודע לרוצח בארץ : ועינינו לא ראו . שלא היה זה במקום רואים שאם היו שם רואים היו מתקוממים ומגידים : (ח) כפר לעמך . כפר אתה בדם שופכו כאמרם ז"ל (סנהדרין) מי שנתחייב הריגה לשמים באים עליו

ובכפר

שנה

המסוכנים : ונכפר . חסר תי"ו כמו ונוסרו כל הנשים והם שנים בנינים בנין התפעל עם בנין נפעל. וטעם זכר אשר פדית . כאשר פדיתם ממצרים למען תפדיך כן פדם מזה הדם ועונשו : (ט) ואתה תבער הדם הנקי . פירושו עונש הדם הנקי או יהיה הדם דם הנקי ויש אומרים אתה חייב לבער שפיכות דמים והנכון בעיני הוא אשר הזכרתי כי לא יוסף דם נקי בארצך אם תעשה הישר בעיני ה' כסוד שכר עבירה עבירה ושכר מצוה מצוה :

בְּגוֹ עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְיִתְכַּפַּר לְהוֹן עַל דְּמָא : ט וְאַתְּ תְּפַלֵּי אַשְׁדֵי דַם זַכַּאי מִבֵּינָךְ אֲרֵי תַעְבֵּיד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ : ס ס ס

יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם : ט וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה : ס ס ס

תולדות אהרן ואתה תבער כתובות לז . סנהדרין נג .

שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל : (ח) ונכפר להם הדם . הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון : (ט) ואתה תבער . (כתובות ל"ז) מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג והוא הישר בעיני ה' :

ספורנו

ונכפר להם הדם. יכופר בדיני שמים בדם שופכו באופן שיהיה נראה כמתכפר מאליו : (ט) ואתה תבער . הנה האל ית' יכפר כשלא תדעהו ואתה אם תדעהו תבער קודם שיפעלו בו דיני שמים :

רמבן

תבא שמחה ותאמר פלוני הוא הרוצח לא תערף ואם יודע הרוצח ויחרישו ממש ויעידו הבורא על נפשותם כי לא ידעוהו יהיה בזה זדון גדול ועל השומע שמץ דבר בענין יבא ויגיד ויתפרסם הדבר ויהרג או על ידי ב"ד או המלך או גואל הדם ויתחזק הענין בהיות המקום אשר תערף בו העגלה לא יעבד בו ולא יזרע לעולם יכירו בו רואיו וידברו בו . והנה לפי הטעם הזה יש בתחבולה זו תועלת אבל המעשה איננו נראה בעצמו והיה ראוי עוד שיעשה בשדה טוב ראוי לזריעה שיכירו בו רואיו כי בנחל איתן לא יודע מדוע לא יעבד בו . ולפי דעתי יש לו טעם כענין הקרבנות הנעשים בחוץ שעיר המשתלח ופרה אדומה ולפיכך מנו חכמים עגלה ערופה מכלל החוקים :

* * *

כלי יקר

פרשת שפטים

שפטים ושטרים תתן לך וגו' ושפטו את העם משפט צדק. היה לו לומר ושפטו אותך כי מלת אותך תבא במקום תתן לך . ובמקום ושפטו הוה ליה למימר וישפטו כי ושפטו אינו ציווי כ"א הודעת דברים שכך יהיה. ביאור הענין הוא שפסוק זה ציווי למי שיש ספוק בידו למנות דיינים שימנה אותם על מנת שיהיו דיינים לו ולא יחניפו אפי' לזה שממנה אותם וז"ש תתן לך על עצמך ונמשך בזה בק"ו שישפטו את כל העם משפט צדק כי אם לא יחניפו גם לך ק"ו לכל העם לכך אמר ושפטו לשון הודעת דברים לומר שכך יהיה בוודאי בקל והומר לא כמנהג דורנו שכל מי אשר ספק בידו למנות דיינים בורר לו קרובו או מיודעו דומה כאילו התנה בפירוש על מנת שיחניף לו וכן עושים ונמשך מזה שגם כל העם אפילו רחוקים לא ישפטו בצדק כי הדיין צריך להשוות כל הדינין שלא יאמרו לו אתמול שפטת כך וכך לקרובך או למיודעך או לבן עירך ועכשיו אתה משנה בדין לזה. ועל דרך הרמז י"ל שבכ"מ שנאמר העם מדבר ברשעים כמו שפירש"י בפסוק ויהי העם כמתאוננים ורז"ל אמרו כשבעלי דינין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים כו' לכך אמרו ושפטו את העם כי בשעת המשפט יהיו בעיניך כשאר העם אשר הרשעים מכונים בשם אמנם משפט צדק אחר המשפט יתהפך הרשעות לצדק כי יהיו בעיניך כצדיקים כשקבלו עליהם את הדין . ד"א שופטים ושוטרים תתן לך קשוט לעצמך תחלה ואח"כ ושפטו את העם לקשט זולתו כי כל דיינא דמפקין מיניה מגולא בדינא לאו דיינא הוא :

לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד . מדלא קאמר ולא תכיר פנים בוי"ו ואמר ולא תקח שחד בוי"ו ש"מ שלא תטה ולא תכיר כל א' מילתא באפי נפשיה אבל לא תקח שחד תולדות של לא תכיר פנים לפי שהעשירים נקראו פני הארץ כמו שפירש"י פ' מקץ וכשיאמר לא תכיר פנים היינו העשירים שנקראו פני הארץ וכשלא תכירם אז ממילא לא תקח שחד כי המכיר פני העשירים הוא בעבור תקות השחד שמקוה לקבל מהם . ולשון הטי' מורה ששני הבעלי דינין יהיו שוים בעיניו כאלו היו שניהם מונחים בכף מאזנים השוים לבלתי היות לשום כף הכרע ונטיה לשום צד וזהו ענין לא תכיר פנים שיהיה דומה כאלו אינו מכיר שום אחד מהם . ולשון שחד אמרו רז"ל מלשון שהוא חד שהמקבל והנותן נעשו לאיש אחד ושוב אינו רואה חובה לעצמו . ואין זה מחוור שהרי שחד שם הממון ולא שם הבעלים וכי בעבור שגורם שהבעלים יהיו לאחדים נקרא הממון על שמם . ונ"ל שהוא חד לשון חידוד מלשון ברזל בברזל יחד כי הממון דומה לסכין מחודד החותך מהרה וכל דיין צריך להיות מתון שלא יחתוך הדין מהרה וכשקבל השחד הרי הוא יודע לאלתר להיכן הדין נוטה ומתוכו מהרה כחותך בסכין חד ולא הדיין חותך הדין אלא הממון חותך והוא חד. ולפי שרמז כאן שהדיין צריך להיות מתון בדין ועי"ז יבא לידי עינוי הדין לשהותו יותר מכדי הראוי ע"כ אמר צדק צדק תרדוף לפי שהנביא מחשיב את ישראל באמרו צדק ילין בה כדרך שפירשנו למעלה פ' דברים שבדיני נפשות גומרין בו ביום לזכות אבל לא לחובה והם הפכו השיטה והיו מלינים הצדק דהיינו הזכות ע"ז אמר כאן שצדק תרדוף כי לשון רדיפה מורה על המהירות שימהר לחתוך הדין כשנתברר זכותו דהיינו הצדק וכפל הצדק חד לגופיה וחד למעט החובה שחייב להלין . ד"א שחד והוא - חד כחרב שהוסף כך עוות הדין מביא חרב חדה לעולם כדאיתא בפרק בעשרה חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עוות הדין לכך נקרא השחד המטות הדין שחד שהוא חד כחרב ואח"כ הזהיר גם על עינוי הדין באמרו צדק צדק תרדוף שימהר לומר פלוני אתה זכאי לגלות צדקתו למען תחיה ותנצל מן החרב : וירשת את הארץ . פירש"י כדאי הוא מינוי הדיינין להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם . וטעם להחיות לפי שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו לכך אמרו שמנוי הדיינים גורם להחיות ר"ל שלא יבלע איש את רעהו חיים ולהושיבם על אדמתם כמ"ש מלך במשפט יעמיד ארץ אבל קלקול הדינין גורם השחתת הארץ ודור המבול יוכיח וכן אמר יתרו וגם כל העם על מקומו יבא בשלום הל"ל איש על מקומו יבא בשלום אלא שמדבר במקום כללי המיוחד לכל העם אשר כעת רצו לבא שמה ואמר יתרו שבזכות מנוי הדיינים יזכו לבא שמה. ועל דרך הרמז י"ל שהזכיר כאן המשפט והצדקה לפי שיש לפעמים דיין שעושה צדקה ומשפט כאחד כדרך שעשה דוד המלך משפט לזה וצדקה לזה ויש הפרש בין משפט לצדקה כי המשפט צריך להיות במתון והצדקה בזריזות ומהירות כמ"ש רודף צדקה וחסד ימצא חיים וכתיב שמרו משפט ועשו צדקה ושמרו לשון שמרים כי המשקה העומד על שמריו זמן רב יפלו השמרים למטה וישאר המשקה צלול ועל דרך שנאמר כי יתחמץ לבבי וגומר כך מי שהוא מתון בדין גורם להרחיק כל הטעיות הגורמים עכירת השכל. ועשו צדקה לאלתר בלא המתנה מיד תן לו ואל תדחהו כך נאמר כאן לא תקח שחד שהוא חד וחותך הדין מהרה אלא צריך להיות מתון בדבר המשפט. אבל הצדקה לא כן אלא צדק צדק תרדוף בזריזות ומהירות למען תחיה כי רודף צדקה וחסד ימצא חיים וירשת את הארץ כי הדינין יושיבום על אדמתם ומלך במשפט יעמיד ארץ :

לא תטע וגו' ולא תקים וגו' לא תזבח וגו'. במדרש אמרו כי בכסא של שלמה המלך היו שש מעלות והיה כתוב על א' לא תטה על השני לא תכיר על הג' לא תקח על הד' לא תטע על החמישי לא תקים על הששי לא תזבח. וכל משכיל ישתומם על המראה מה ענין לא תזבח ולא תקים ולא תטע לכסא שלמה אשר הוכן למשפט ומאמר לא תזבח אשר ילאה בעיניך רחוק לסמכו לכסא משפט הנני מראה מקום כי קרוב הדבר מאד כדרך שאמרו במסכת יבמות כשם שב"ד מנוקים היו בצדק כך היו מנוקים ממום שנאמר כולך יפה רעיתי ומום אין בך וידוע שאין לך דבר הבא בקבלה שאין לו סמך מן התורה כי ד"ת מדברי קבלה לא ילפינן ומהיכן למדו לומר כן מן התורה שהסנהדרין צריכין להיות נקיים מכל מום. אלא ודאי לפי שהכל מודים אפילו מאן דלא דריש סמוכים מ"מ במשנה תורה הכל דרשו סמוכים וא"כ למ"ת נסמכו שמה לאוין הללו אלא לומר לך שכולם סלוק ביושב על כסא דין ולא לחנם אמרה תורה שיהיה מקום ישיבת הסנהדרין אצל המזבח אלא ודאי כדי ללמוד זה מזה וכל הפוסל במזבח עצמו ובנקרבים על גביו זהו הדבר הפוסל גם בסנהדרין . בנקרבים על גבי המזבח כתיב לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כשם שפוסל המום בקרבן כך פוסל גם בסנהדרין כי כל מום חיצוני מגלה איזה רעה הנסתרת בתוך הגוף בין באדם בין בבהמה לכך נאמר בבהמה כל דבר רע כי המום הנגלה מורה שיש בקרבה איזו רעה נסתרת כל חולי וכל מכה ונתנה לנו התורה כדי לגלות טעם המום הפוסל גם בסנהדרין כי המום החיצוני

יגלה

יצא מן התורה שלא לשם ולענה כדרך שפרשנו בס' אמור בפסוק מום בו ע"מ דלך משל אם הוא עור מעינו אחת ידענו בו כי השוחד גרם לו ואם הוא פסח ידענו שרגלו לא עמדה במישור והוא צולע ופוסח על שתי הסעפים וכן כל המומים וז"ש כהם שצריכין להיות מנוקים בצדק כו' למה תלוי המום בצדק אלא ודאי לפי שזה תלוי בזה כי המום מורה על קלקול הצדק לכך סמך פסוק לא תזבח לפסוק צדק צדק תרדוף. וכשם שהמזבח היה צריך להיות מן אבנים הרבה ולא מצבת אבן א' כך הסנהדרין כי אין דן יחידי אלא אחד ע"כ היו הסנהדרין צריכין להיות רבים כי אנשי המעלה נמשלו לאבני נזר בהרבה מקומות במקרא לכך היה כתוב על כסא שלמה לא תקים לך מצבה. ולא תטע לך אשרה דרשו במסכת סנהדרין על המעמיד דיין שאינו הגון ובמקום ת"ח כאלו נטעו אצל מזבח ה' וזה אזהרה גדולה על גסות הרוח ואנו למדין גם זה מן המזבח שלא רצה ה' במזבח של כסף וזהב אלא מזבח אדמה תעשה לי המורה על גדר הענוה ורז"ל אמרו הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח וכמ"ש ידרך ענוים במשפט וטעמו של דבר זה הארכנו למעלה פ' משפטים על פי המדרש אשר הובא בילקוט פרשת זו על פסוק שופטים ושוטרים משל לאדם שהיה לו פרדס נאה והיה לו בן קטן כו' ושם אתנו ביאור יקר על מדרש זה האמת דבר זה שהגסות רוח מקלקל כל הדינין ושורש הקלקול פורה מן הדיינים אשר נתמנו לשם שבח ואושר מצד רום לבבו או לצד קרובת המהדרים אחר יוהרת הכבוד והשררה ומעמידין אשרה זו כדי שיהיה מאושר בארץ כהוראת לשון אשרה ורז"ל אמרו כל מי שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשרה כו' ש"מ שמשפט אחד להם לאשרה ולמתחופפים בגלל שניהם נדועים ונכרתים ובמקום ת"ח כאלו נטעו אצל המזבח כי שם מושב הסנהדרין והיינו במקום ת"ח. ובדורינו כמה אשרות נוטעים בכל עיר ועיר לא יבקרו בין במקום ת"ח או לא גם כי יהיה בעירו ת"ח מופלא בתורה וחסידות כל הכמתו לא עמדה לו כי עכ"פ כל אחד יבחר לו בקרובו או במחותנו אשר יודע בו שהוא יחניף לו או יתנגד לשונאו ופרצה זו במלואה ברבת בני עמי אשר לכבוד זרע אברהם עת לקצר ומ"מ עלה בידי ביאור יקר בסמיכות שנה לאוין אלו:

לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. פירש"י אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל כו' נראה שדקדק זה מדלא קאמר לא תסור ימין ושמאל מן הדבר ומדקאמר ימין ושמאל אחר אשר יגידו לך ש"מ שהכי קאמר אף על פי שכפי האמת אינו ימין ושמאל זולת מה שהם יגידו לך שהוא ימין ושמאל ובטעם דבר זה נזקקו המפרשים ונתנו טעמים רבים שניין דין מן דין. וכפי האמת אין אני רואה שום קושיא בדבר כי כבר אמרו רז"ל שמא יאמר אדם הואיל והללו מטהרין והללו מטמאין הללו אוסרין והללו מתירין האיך אני למד תורה מעתה ת"ל נתנו מרועה א' כולן אל א' נתנן כו' וק' הלא הדרא קושיא לדוכתה וסוף סוף האיך אני למד תורה. אלא ביאור הדבר הוא שבכל דבר טומאה וטהרה יש כמה פנים לטהרו וכמה פנים לטמאו ואם התורה טהרתו הוא מפני שהצדדים המראים פני טהרה הם מרובים יותר מן הפנים המראים פני טומאה וכן להפך והוא הדין בדבר מותר ואסור וכשר ופסול ומטעם זה אמרו רז"ל סוף פרק אחד דיני ממונות שאין ממנין לסנהדרין עד שיודע לטהר השרץ מן התורה וטעמו של דבר שאם לפעמים צריכין להוראת שעה לפסוק נגד התורה משום עת לעשות לה' הפרו תורתך אז יכול החכם או הנביא לצרף לסברות עת לעשות לה' אותן מיעוט סברות שכבר נדחו מחמת הרוב ויליך אחר המיעוט כהוראת אליהו בהר הכרמל אבל אם אין החכם או הנביא יודע שום סברא אל ההפך אז לעולם לא יטהרו אפילו בהוראת שעה והרי הוא מחוייב לטהרו מטעם סמך עת לעשות לה' למיעוט סברת הנוטין אל ההפך ואתרע רובא דכנגדו. ואם ב"ד שלמטה פוסקים טהור על דבר שהוא טמא מן התורה הואיל שיש סברות גם לטהרו סמוך רובא של ב"ד שלמטה שהסכימו לטהרו אל מיעוט סברות שיש לו בלאו הכי לטהרו ואתרע רובא של טומאה כי נתן ה' כח גם לבית דין שלמטה לעשות סברות לכאן ולכאן ונתרבו הסברות הנוטין לצד טהרה וע"כ יפה אמרו רז"ל עשה אזנך כאפרכסת וקנה לב לשמוע דברי המטהרין ודברי המטמאין כי כפי האמת כל אדם צריך לכל הסברות כי א"א לו להיות מן הסנהדרין עד אשר יהיה ידו בכל הסברות ומטעם זה ראוי לקבל מהם אפילו אם אומרים על ימין שהוא שמאל מצד אותן סברות הנוטים גם לצד שמאל וזה דרך נכון מאד. ואם נפשך לומר שאמרו זה על הדינין שאין לדיין כ"א מה שעיניו רואות כמ"ש ועמכם בדבר המשפט והוא קאי על מ"ש למעלה בין דין לדין כי הכל לפי ראות עיני הדיין אז הדבר מבואר מעצמו כי בידו לדון על פי אומד דעתו כמ"ש אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם ואמר שפטו על שלשתן ובשעריכם לשון שיעור כי שלשתן צריכין השערה שכליה ואומד הדעת לפי הזמן והמקום והענין כי לפעמים צריך לשנות האמת מפני השלום וכיוצא וכן השלום אינו טוב לעצמו בכ"מ כי כנוס לרשעים רע להם ורע לעולם וכן המשפט צריך שיעור ואומד הדעת בדרך שנתבאר:

שום תשים עליך מלך וגו'. רבים אומרים מי יראני טוב ביאור מספיק על הספק הגדול הנופל על מצוה זו שאם היה רצון ה' שלצדק ימלוך מלך כשיחפוץ מהם א"כ למה נתרעם עליהם שמואל הנביא וה' עמו כששאלו להם מלך משמע שהיה דבר נתעב בעיני ה'. וי"א שהתרעומות היתה על שאמרו לשפטנו ככל הגוים שישפוט אותם בנמוסי הגוים. וי"א שאין פרשה זו מצוה אלא הודעת דברים שהקב"ה מגיד מראשית אחרית שכך יבקשו ישראל לעתיד והתיר להם ה' ומהרי"א האריך ויכוח זה. ואומר אני דעתי בקצרה שהרצון האלהי היה שלצדק ימלוך מלך עליהם כדי להטיל מוראו על כלם כאמרו רז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה כו' ולא לצורך המשפטים שהרי היו בתי דינים קבועים בכל עיר אלא לצורך קיבוץ ותיקון המדינות אך באופן זה שתהיה אימת מלכות עליהם כי בזה רצה ה' וכן אמר ליהושע כי אתה תביא את העם הזה טול מקל והך על קדקדם לכך נאמר כי תבא אל הארץ וגו' כי לאחר ירושה וישיבה שמן ישורון ויבעט ואיש הישר בעיניו יעשה כשאין מלך בישראל ואז ודאי יאמרו השרידים אשר ה' קורא כי עת לעשות לשאל מלך ואמרת אשימה עלי מלך שיהיה מוראו על כי כן משמע לשון עלי שיהיה עליון עלי ומושל ורודה בי בחזקת היד ככל הגוים אשר סביבותי לעשות כמתוקנים שבהם שאינן בועטים במלכיהם ומקבלים עליהם מרות ומציאת זמנינו יוכיח וע"ז נאמר שום תשים עליך מלך כי שאלה זו כהוגן כשיהיה עליך מלך דהיינו אימתו עליך כמובן ממלת עליך אבל בימי שמואל לא דברו נכונה כי אמרו תנה לנו מלך לא אמרו עלינו מלך אלא לנו כי לא רצו לקבל מרות שיהיה מוראו עלינו אלא יהיה לנו מסור בידינו להקים מלכין ולהעדא מלכין והיוצא לנו מזה שבעל כרחו יחניף לנו וע"כ אמרו לשפטנו ככל הגוים כי עיקר צורך התנופה הוא במשפטים וכמנהג ארצות אלו שמקבלים איזה רב על זמן ידוע כדי שלא יהיה אימתו עליהם ואדרבה אימתם על הרב וע"כ הוא מוכרח להחניף להם כדי שלא ידחוהו. וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך כי עיקר האשמה במלת לנו לשפטנו כ"א יהיה לנו ולא עלינו איך יהיה שופטנו, ויאמר ה' אל שמואל שמע בקולם וגו' כי לא אותך מאסו כי אדרבה זה שבחך כי אתה מוחזק אצלם שאין אתה מחניף להם ע"כ בקשו במקומך מלך שיחניף להם בהכרח ובזה מאסו אותי ולא שאלו על פי התורה כי כל חפצם שהמלך יכשל רצוני מפני רצונם. וז"ש ממלוך עליהם ר"ל בזה מאסו אותי מה שלא רצו שימלוך עליהם המלך. ואתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלוך עליהם דווקא עליהם ולא להם כי בשאלה השאלתי נאם ה'. ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם כי אף אם לא תבחרוהו כ"א לכם מ"מ סופו שבחמה שפוכה ימלוך עליכם ואת בניכם יקח וגו' וזה עונש שלכם על שלא שאלתם כהוגן וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ר"ל ולא עליכם ותאמרו דלך וידוי שעלה בידכם הפך ממה שבקשתם. וימאנו העם וגו' ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו מה שאמרו לא היינו דלך וידוי אמרו כן לאמר לא נחפוץ מלך עוד בדרך אשר שאלנוהו תחלה לאמר תנו לנו מלך. כי אם מלך יהיה עלינו כאשר דבר ה'. וכן נאמר אח"כ כי יספנו על חטאתינו לשאל לנו מלך ורצו לומר בתחלה קודם ששמענו העונש. ופירוש זה יקר ומובן שנוי הלשון בין עלינו ללנו ומצד דקדוק רז"ל שאמרו שתהא אימתו עליכם כי עיקר המצוה תלויה בזה ומ"ש ויאמר ה' אל שמואל שמע בקולם וגו' והמלכת להם מלך והל"ל עליהם לפי שקבלת המורא תלוי במקבלים ולא ה' פעל זאת אלא נתן להם מלך שיהיה שוה להם לבלתי רום לבבו מאחיו ע"כ אמר בשעת מעשה להם אבל מ"מ לישראל לא היה נכון לומר כן כ"א כדבר ה' שאמר ואמרת אשימה עלי מלך כך היה להם לומר:

והיה כשבתו על כסא ממלכתו. פירש"י אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו רמז לדבר כס"א ר"ת כסף סוס אשה בזכות שיהיה נזהר בשלשתן יזכה לישב על כסא ה' וכמ"ש וישב שלמה על כסא ה' ולפיכך צריך להזהר מן הדברים המסירים לבו מן ה' ומבדילין בינו לבינם כי הרבות כסף וזהב מביאו לידי שכחת ה' כמ"ש וכסף וזהב ירבה לך ורם לבבך ושכחת את ה'. וכן רבוי סוסים סבה להסיר בטחונו מה' ויבטח בסוס ורכב כמ"ש הוי היורדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו וז"ש ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס אין האיסור בלכתם מצרימה לסחורה אלא עיקר האיסור הוא בעבור שריבוי הסוסים מסיר ממנו הבטחון בה' על כן צוה שלא ישיב העם מצרימה כדי להרבות סוס כאלו היה כל בטחונו בסוס ורכב אבל לשאר סחורות מותר ללכת מצרימה וטעם זה יקר יותר ממה שדברו בזה כל המפרשים. וכן רבוי נשים גורמים להטות לבבו מעם ה' כדרך שנעשה לשלמה. ואמר וכתב לו את משנה התורה הזאת וגו' כדי שיקרא בו וידע להזהר משלש אלה. כנגד רבוי הכסף אמר לבלתי רום לבבו מאחיו כי הכסף מביא רום לב. וכנגד ריבוי הנשים אמר לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל כדרך שאמר למעלה ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו. וכנגד רבוי הסוסים אמר למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל לומר אם יבטח בסוס ורכב ימות במלחמה כי שקר הסוס לתשועה וברוב חילו לא ימלט נפשו אבל אם יבטח בתשועת ה' יאריך ימים ולא ימות. ואמר בקרב ישראל לומר שהבוטח בסוס ורכב מבקש ישועה ועזר מארצות העמים ולא בקרב ישראל כדרך שנאמר הוי היורדים מצרים לעזרה וגו' אבל אם לא ירבה לו סוסים אז ימצא התשועה בקרב ישראל ולא מארצות העמים ורמז עוד שישראל נושע בה' המתהלך בקרב ישראל כמ"ש כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך ור"ל שיאריך ימים וגו' ממי שהוא בקרב ישראל:

וזה יהיה משפט הכהנים וגו'. רוב המפרשים חתרו למצוא דרך לסמיכת פרשה זו לפרשה של מעלה ולא מצאו ביאור מספיק עיין בספר מהרי"א אשר הביא דעות הרבה בזה ואומר אני לפי שנאמר בספר שמואל זה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם וגו' ואת שדותיכם וכרמיכם יקח וגו' הורה במלת עליכם לומר שכבר נרמז בתורה משפט המלך ומעשהו במ"ש שום תשים עליך מלך שיהיה מושל עליך בגופך וק"ו בממונך. ע"כ סמך לפרשת המלך שמשפטו ליקח הכל בזרוע. אבל משפט הכהנים אינו כן אלא שכר שירותו הוא נוטל כמ"ש לעמוד לשרת וגו' לא כמ"ש קלח שהם לוקחין דרך שררה כמלך כמבואר במקומו. ויכול להיות שרמז למלך שלא יגע בכל אשר זכו הכהנים משלחן גבוה ומנדה בלו והלך לא שלים למרמא עליהן. וטעם הזרוע והלחיים והקבה קרוב לשמוע שהזרוע שכר נשיאות כפיו והלחיים שכר ברכת כהנים בפה. והקבה כי בזכותו ישלח ה' את הברכה שאוכל קמעא ומתברך במעיו:

לבד ממכריו על האבות. ביאור הדבר שכל כהן יאכל חלקו ואם יש לו מותרות יכול הוא למכור וחלק כחלק יאכלו לבד ממכריו מה שהוא מוכר ומ"ש על האבות היינו לתרץ למה ניתן לו רשות למכור המותרות וכי לא היה נכון יותר ליתן המותרות

המותרות לפי שאין לו די ספוקו. ע"ז אמר על האבות נא ולמד שחלוקת הארץ שנחלקה לבתי אבות כפי מה שהיו מרובים באוכלוסין או מועטין בזמן החלוקה ויכול להיות שברבות הימים ישתנה הענין של שבט א' לא יהיה די ספוקו אם יהיה מרובה באוכלוסין יותר ממה שהיה בזמן החלוקה ולשבט אחר יהיה מותרות אם ימעט הבית מהיות לו אוכלוסין הרבה ממה שהיו בימי האבות אשר עשו החלוקה אלא ודאי הטעם שאין עושין חלוקה אחרת כ"א אותה שנעשית בימי האבות כך הכהנים שעשו אבותיהם חלוקה למשמרות אעפ"י שברבות הימים ישתנה הענין של משמר א' יהיה בצמצום ולאחד מותרות מ"מ יכול הכהן למכור המותרות לפי שהכל הולך אחרי האבות :

כי תצא למלחמה על אויבך. אנו צריכין למודעי חילוף הלשון מיחיד לרבים כמה פעמים כי אמר וראית סוס ורכב ואח"כ אמר עם רב ממך והמפרשים אמרו כי בעיני השם ית' הם כולם כסוס ורכב אחד ואם הוא עם רב היינו ממך הוא רב ולא בעיני השי"ת. ועוד כי הלא לשון יחיד ואח"כ אמר והיה כקרבכם לשון רבים וכ"ף הדמיון של כקרבכם צריכה ביאור כי בקרבכם מבעי' ליה. ואומר אני שבהיות שלום בין האויבים אז המלחמה מסוכנת ביותר כי כלם נוסדו פה אחד על ה' ועל משיחו אבל כשהלק לבם ואינן באגודה אחת אין הסכנה גדולה כל כך. וזה הנס אשר הקב"ה עושה עם ישראל שאע"פ שבתחלת יציאתם למלחמה כל האומות נתחברו כאלו היו כלם סוס ורכב אחד כאיש א' מ"מ כקרבכם אל המלחמה ביני וביני ישלח ה' בהם את המהומה ויפרדו איש מעל אחיו ותהיה חרב איש ברעהו. כמ"ש בדרך א' יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו מפניך לפי שבהתחלה הם בהסכמה אחת וביני ביני ישלח ה' בהם המהומה להיות חלק לבם עד שכל שבעה אומות כל א' מהם ינוסו בדרך אחד בפני עצמו כמ"ש תשיתמו שכם וגו' דהיינו לחלקים לחלקים. וז"ש כי תצא למלחמה על אויבך בלא יו"ד אל הבי"ת המורה על אויב אחד וראית סוס ורכב עם רב ממך ר"ל עם רב כזה כולם נתוועדו אל עמך שוה בהתחלה כאיש אחד וכסוס ורכב אחד וכל אומה אומרת לחברתה כסוסי כסוסך וע"י זה מסתמא יכנס מורא בלבבך לפיכך אמר אל תירא מהם ולא מהמונם כי לסוף יתפרדו איש מעל אחיו כמ"ש אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם לשון רבים כי בטרם יקרב אליהם ישראל הפילם ה' ומסך רוח עועים בקרבה וחלק לבם זה מזה. ולעומת זה גם בישראל עושה הקב"ה נס שני כי אם בשעת היציאה למלחמה יצאו מתי מספר כאלו לא יצא כנגדם כ"א איש אחד מישראל כך בהתחלה נראין ישראל מועטים בעיני האויבים ביני ביני ישלח ה' עזרו שהאויבים יראו צל ההרים כאנשים וכדרך שנאמר וה' השמיע את מחנה ארם וגו' קול חיל גדול וגומר מכאן ראיה שאפילו המה מועטים הקב"ה מראה אותם לאומות כאלו היו רבים כדי להפחידם לכך נאמר והיה כקרבכם אל המלחמה וכ"ף הדמיון קאי על לשון רבים שבמלת כקרבכם לומר שאתם נראין כרבים אעפ"י שכפי האמת אינו כן כי אתם המעט וזה פירוש יקר :

ואמר אליהם שמע ישראל. פירש"י אפילו אין בידכם אלא זכות ק"ש בלבד כו' אטו ק"ש מילתא זוטרתי היא ונ"ל שהעיקר הוא על התפילין שבראש כי הקורא ק"ש מסתמא אינו קורא כ"א ע"י תפילין בלא יהא כמעיד עדות שקר בעצמו וע"י תפילין שבראשו תפול אימתה ופחד על האויבים כמ"ש וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ואמרו רז"ל אלו תפילין שבראש ולדבר זה היו צריכין במלחמה שיראו השונאים ויראו מהם ואף ק"ש של לילה כשם שמציל מכל מזיק ומחבל כך הוא מציל מן האומות אשר כחם מן שרים שלמעלה ולכך סמכו ק"ש אל פסוק לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה כי סופו מדבר מסתמא בשעת מלחמה. ובמסכת ברכות אמרו רז"ל לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר שנאמר רגזו ואל תחטאו אי אזיל מוטב ואם לא יקרא בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אי אזיל מוטב ואם לא יקרא ק"ש שנאמר על משכבכם אי לא יזכיר לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה. וד' אלו נזכרו בפ' זו לפי שנאמר כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע פירש"י לפי שהשטן מקטרג בשעת הסכנה וקטרוג זה היינו שהשטן הוא יצה"ר המשתדל להחטיא את האדם במלחמה במקום הסכנה כדי להפילו ביד אויביו על כן במלחמה צריך האדם יותר שמירה מן היצה"ר כי במקום מסוכן זה הוא מתגרה באדם יותר ממקום אחר להטותו לדבר רע. ורז"ל למדו מן פסוק ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי קרי בלילה. וכי דווקא בשעת מלחמה צריך להזהר ולא בזמן אחר אלא ודאי לפי שבמלחמה היצה"ר מתגרה בו ביותר הן בדבר ערוה הן בשאר עבירות כדי להפילו ביד אויביו ע"כ למדה התורה שיהיו מזורזים במלחמה לעמוד כנגד יצרם שלא יביאם לידי חטא במקום הסכנה. ותדע שבעקידה ובשאר מפרשים ראיתי שפירשו כל המלחמות שבפרשה זו על מלחמות האדם עם יצרו ודבר זה רחוק מכליותי להוציא המקראות מפשוטם. ומה שכתבנו משכים עם פשוטו מכל צד להורות הדרך אשר בו ינצחו האומות והוא כשיהיו שלמים במעשיהם במלחמה לא נפקד מהם איש לעבירה. על כן נאמר והיה כקרבכם אל המלחמה עם האומות ואתם יראים מן העון שלא יכשיל אתכם היצה"ר כי הוא השטן המקטרג בשעת הסכנה אז יעסקו בתורה ז"ש ונגש הכהן ודבר אל העם ובמסכת סוטה אמרו ודבר אל העם בלה"ק. וילפינן מן ג"ש של ודבר משה אל העם הנאמר במתן תורה מה להלן בלשון הקודש אף כאן כן. ואני אומר אין ג"ש למחצה מה להלן תלמוד תורה אף כאן הכהן מדבר אל העם דברי תורה שהרי יהושע נענש על ביטול תלמוד תורה במלחמה שכן אמר לו המלאך עתה באתי על ביטול תורה וטעמו של דבר שת"ת מגין בעד היצה"ר השטן המקטרג ביותר בשעת סכנה. והם באולי יש לך אדם שאינו בן תורה כי לאו כולי עלמא תורה גמירי וא"כ אותן כיתות במה ינצלו מכף אויב פנימי זה במלחמה. לפיכך ואמר שמע ישראל דהיינו יקרא קריאת שמע אשר הכל יודעין לקרותו ובזה ינצלו כלם מרשת פרעות אויב. ואם באולי יש לך עם הארץ שאפילו ק"ש אינו יודע או איזו איש קשה עורף אשר יצרו הרע חזק ממנו לא ישוב מפני כל תורה וק"ש ואז צריך להזכיר לו יום המיתה ואז ודאי אזיל וע"כ השוטר משמיע מי האיש אשר בנה בית וגו' פן ימות במלחמה וגו' ובהזכרת המיתה של המלחמה יזכור אגב זה גם סתם יום המיתה ובזה ינצל יצרו ודאי כמ"ש אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ ר"ל יזכור לו פתח קברו ואז אף על פי שאליך תשוקתו מ"מ אתה תמשל בו. ועל זה דרשו רז"ל כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים ט' ור"ל שיודעים שימותו וע"כ זכרון יום המיתה תמיד לנגד עיניהם ודבר זה מצילם מן החטא והמתים אינן יודעין מאומה אלו הרשעים שבחייהן קרויין מתים שנאמר ואתה חלל רשע אשר בא יומו בעון עת קץ. ר"ל הרשעים אינן יודעין מאומה כי אין זכרון יום המות לנגד עיניהם כלל וז"ש אשר בא יומו בעון עת קץ ר"ל בעבור העון של הקץ שלו כי לא היה זכרון קץ שלו לנגד עיניו כלל לא כדוד שהתפלל ואמר הודיעני ה' קצי וגו' אלא קרבם בתימו לעולם וגו' וזה פירוש יקר :

כי ימצא חלל באדמה. הקשה מהר"י אברבנאל על פרשה זו שאין כאן מקומה בין ד' פרשיות המדברות מענין מלחמה ונתן הרב טעם חלוש בדבר גם שאר מפרשים הנגשים לפרש הסמיכות בשינויים דחוקים. ועתה שא נא עיניך וראה מ"ש רז"ל פרק עגלה ערופה תניא אר"י בן שאול מפני מה אמרה תורה הבא עגלה ערופה אמר הקב"ה תבא עגלה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות ותכפר על זה שלא הניחוהו לעשות פירות ומקשה בגמרא אילימא אפריה ורביה הכי נמי דאסרים והזקן לא עריסנא אלא אמצות. ובפרשה שלפני זו נאמר כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא ואמרו רז"ל במסכת תענית אם ת"ח הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרות רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא זה ת"ח שאינו הגון כו'. וא"כ כל משכיל יראה בעין שכלו שסמיכות שני פרשיות אלו מבואר מעצמו ממ"כ אם טעם העגלה ערופה על שלא הניחוהו לעשות פירות ובפ"ו שפיר נסמכה לפרשה הקודמת המקפדת על עץ עושה פרי שלא לכרות אותו ומה לי פרי האדם מה לי פרי האדמה משפט א' להם שנאמר כי האדם עץ השדה הוא ואם שלא הניחוהו לעשות פירות של מצות כפי המסקנא הרי גם בפרשה שלפניה הקפיד על זה שלא לכרות הת"ח עושה פרי עץ חיים למינו ותמה אני על כל המפרשים שדבר פשוט כזה יהיה נעלם מנגד עיניהם ומה שדרשו רז"ל פסוק ממנו תאכל ואותו לא תכרות על ת"ח נראה שלא כוונו לעולם להוציא המקרא מפשוטו אלא שרצו לתרץ למה הקפידה התורה כל כך כריתת עץ מאכל אלא ודאי כדי ללמוד ממנו ק"ו על האדם העושה פרי צדיק עץ חיים כי האדם עץ השדה הוא עושה פרי צדיק וצמח צדקה ואם הקפידה תורה על עץ עושה פרי שאין בו דעת ותבונה ק"ו על פרי הצדיק השלם וע"כ סמך מיד הפרשה של עגלה ערופה אשר ממנה נראה ג"כ הקפדה גדולה על פרי צדיק עץ חיים :

אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת
וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן : וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂךָ נוֹטֶה
שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק
כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק : מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ
וְלֹא־יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ : וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע
הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ : וָאָשִׂם דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל
יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי־
אָתָּה : הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד
יְהוָה אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית
מָצִית : אֵין מְנַהֵל לָהּ מִכָּל־בָּנִים יָלָדָה וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ
מִכָּל־בָּנִים גִּדֵּלָה : שְׁתַּיִם הֵנָּה קֹרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ הַשֹּׁד
וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ : בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ
כָּל־חוּצוֹת כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ :
לָכֵן שִׁמְעִי־נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת וְלֹא מִיָּיִן : כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ
יְהוָה וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ אֶת־כּוֹס הַתַּרְעֵלָה
אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד :
וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד־מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה
וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים : עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ
צִיּוֹן לִבְשִׁי ׀ בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלַםִ עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף
יָבֹא־בָךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא : הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי שְּׁבִי יְרוּשָׁלָםִ
הִתְפַּתְּחִי התפתחו כ׳ מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת־צִיּוֹן : כִּי־כֹה
אָמַר יְהוָה חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא בְכֶסֶף תִּגָּאֵלוּ : כִּי כֹה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהוִה מִצְרַיִם יָרַד־עַמִּי בָרִאשֹׁנָה לָגוּר שָׁם וְאַשּׁוּר
בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ : וְעַתָּה מַה־לִּי־פֹה נְאֻם־יְהוָה כִּי־לֻקַּח עַמִּי חִנָּם
מֹשְׁלָיו משלו כ׳ יְהֵילִילוּ נְאֻם יְהוָה וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי
מִנֹּאָץ : לָכֵן יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר
הִנֵּנִי : מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר
טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ : קוֹל צֹפַיִךְ
נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן :
פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלָםִ כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל
יְרוּשָׁלָםִ : חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם
וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ : סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ
מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה :
כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם
יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל :

פירוש המלות

ימות. חסר אלף ימות : חציר. אלף בחציר : המציק. דוחק ולוחץ : רגע. בוקע : קבעת. השמרים : התרעלה. ארס : מצית. לשון מצילה : מנהל לה. בעודה בגלות : עלפו. לשון עייפות : כתוא. שור הבר : מכמר. המוכב ברשת : ושכרת. מלרות : אדוניך. יהיה אדוניך : עמו. על עמו : מוגיך. לשון יגון : שחי. לשון שחה : התנערי. לשון ונער פרעה : התפתחי. לשון התרה : מוסרי. לשון קשירה : ואשור. זה סנחריב : ועתה. בגלות השלישי : והילילו. לשון יללה : מנאץ. לשון כעס : צפיך. נביאיך : חשף. לשון גלוי : הברו. הנקו מכל טומאה :

פרשת תצא

י כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ
וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ פ׳
וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ : יא וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה ל׳ ומשמש א״כ
אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ כו״ל חסר
וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה : יב וַהֲבֵאתָהּ ל׳
אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ ד׳
וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ : יג וְהֵסִירָה ל׳ ומ״ל

י אֲרֵי תִפּוֹק לְאַגָּחָא קְרָבָא
עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ
וְיִמְסְרִינּוּן יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ
וְתִשְׁבֵּי שִׁבְיְהוֹן : יא וְתֶחֱזֵי
בְּשִׁבְיָה אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ
וְתִתְרְעֵי בַהּ וְתִסְּבַהּ לָךְ
לְאִנְתּוּ : יב וְתַעֲלִינַהּ לְגוֹ
בֵּיתָךְ וּתְגַלַּח יָת רֵישַׁהּ
וְתַרְבֵּי יָת טוּפְרָהָא :

רשי

(י) **כי תצא** למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר (דברים כ) לא תחיה כל נשמה : ושבית שביו. (ספרי) לרבות כנעניים שבתוכה ואף על פי שהם משבעה אומות : ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אין הקב״ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנא׳ אחריו כי תהיין לאיש וגו׳ וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו : אשת. (קידושין י״ט) אפי׳ אשת איש : ועשתה את צפרניה. (ספרי) תגדל׳ כדי שתתנוול : (יג) והסירה את

אבן עזרא

(י) **כי תצא.** זו הפרשה דבקה עם כי תצור אל עיר ונכנסה ביניהם פרשת עגלה ערופה בעבור החלל הנמצא בארץ ישראל ולא כן חוצה לארץ ואף כי במלחמה : (יא) אשת. כבר דרשוהו חז״ל : יפת תאר. בעיניו : וחשקת בה. שתחשקנה לקחתה לאשה כי אחר כן יאמר בעלתה וכמוהו ואקח אותה לי לאשה ; (יב) והבאתה אל תוך ביתך וגלחה. יש אומרים שמא בעבור שערה תחשק בה על כן תגלח : ועשתה. תגדל כדי להיותה מאוסה בעיניו : (יג) והסירה את שמלת שביה. שמא

ראשה ד׳ וסימן נמסר בסדר ויצא :

תולדות אהרן ושבית שביו. סוטה לה : וראית בשביה. קדושין כא : והשקת בה. שם וכב : וגלחה את ראשה. יבמות מח :

בעל הטורים

כי תצא. למה כתיב פרשת עגלה ערופה בין ב׳ מלחמות הקדים לה מלחמה שאם יאמר השונא אהרוג כי עת מלחמה ויאמרו האויבים הרגוה במלחמה וכתיב מלחמה אחריה לומר תבער דם הנקי להרוג הרוצח ואח״כ תלך במלחמה ותצא ולא היו מניחין לילך שונאים במלחמה ביחד שמא יהרגו זה לזה במלחמה : כי תעשה הישר. וסמיך ליה כי תצא למלחמה שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים. פ׳ וסמיך ליה כי תצא למלחמה לומר שבשביל יוצא עמך כענין שנאמר ויצא ה׳ ונלחם בגוים : כי תצא. לא תיראם ואל תניחם לבא עליך פן יבחיתו הארץ : ונתנו לשון יחיד שבמלחמת יחיד הכתוב מדבר : שביו. בגי׳ ואם יהיו כנענים : אשת. בגי׳ בשר נבלה מאוסה כמו שדרשו חכמים מוטב שיאכלו ישראל בשר המותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות : לך לאשה והבאתה אל תוך ביתך. לומר לאחר שתגייר אותה תהיה לך לאשה ולא בגיותה : וגלחה את ראשה. לפי שבעיניה ראשה לפתותך : ועשתה את צפרניה. לפי שרמזה לך בכסם לפתותך :

רמבן

(יא) **אשת** יפת תואר. דבר הכתוב בהווה ובספרי מנין אפילו כעורה ת״ל וחשקת בה מ״מ שאינה יפת תואר. ור״א אמר יפת תואר בעיניו והנה הוא דבק עם וראית והזכיר הכתוב וחשקת בה שלא יתירנה לו רק מפני החשק בהיות יצרו מתגבר עליו אבל אם מולה מעצמו שאין לו חשק בבעילתה אבל שהוא רוצה לקחת לו לאשה לא ישאנה לו וכך אמרו בספרי ולקחת לך לאשה שלא תאמר הרי זו לאבא הרי זו לאחי ובגמרא שלא יקח שתי נשים אחת לאביו ואחת לו והאיסור באותה של בנו אפילו לבדה : (יב) ועשתה את צפרניה. תגדלם כדי שתתנוול לשון רש״י כדברי רבי עקיבא. וכן פירש

אבן עזרא

שמלת בעבור יופי מלבושה חשק בה : ובכתה. כדי להסיר שמחתו בה : ירח ימים. אולי יקל חשקו ויש אומרים וגלחה בעבור היותה טמאה וכן משפט המצורע : ועשתה. תיקון ותקונה לכרות העודף וכן לא עשה שפמו ותחת מעשה מקשה התיקון עיקר כל מעשה במקרא חוץ אם בא אחריו דבר מגונה גם יהיה רע שלם : והסירה שמלת. כי היא מטונפת : וישבה בביתך ובכתה. והטעם תשב בביתך ירח ימים לבכות : את אביה ואת אמה. אם קרוב יש אומרים כי זה הבכי על אביה ועל אמה שלא התיהדו ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות. וטעם ובכתה. שתתאבל עליהם כמשפט ישראלית כי היא מתייהדת אם נהרגו כאשר נשבת ואין צריך להזכיר תרחץ כי היא צריכה למי נדה כי כבר נכתב אתם ושביכם וחז"ל אמרו עד שלשה חדשים ואע"פ שאין צורך לחזוק הנה העד ויהי כמשלש חדשים והוא הזמן שיחל הולד להתנועע ואסור לשכב עם אשה בספק אם היא הרה בעבור הולד כי יש מי שיולד בחסרון שני חדשים כמנהג ג"כ ביתרון רק הוא המעט : ירח ימים. כמו חדש ימים וכבר פירשתיו ונקרא החדש ירח כי עקרו הירח : (יד) ושלחתה לנפשה. תעשה רצונה : ומכר לא תמכרנה בכסף. דבר הכתוב במנהג הרב והטעם

יג וְתַעְדֵּי יָת כְּסוּת שִׁבְיַהּ
מִנַּהּ וְתִתֵּב בְּבֵיתָךְ וְתִבְכֵּי
יָת אֲבוּהָא וְיָת אִמַּהּ יְרַח
יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תֵּיעוֹל לְוָתַהּ
וְתִבְעֲלִינַהּ וּתְהֵי לָךְ לְאִנְתּוּ:
יד וִיהֵי אִם לָא תִתְרְעֵי בַהּ
וְתִפְטְרִינַהּ לְנַפְשַׁהּ וְזַבָּנָא
לָא תְזַבְּנִינַהּ בְּכַסְפָּא לָא

אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה
בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־
ב׳ . ב׳ אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא
אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃
כו"ל חסר יד וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ
ב׳ וחסר וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־
ב׳ תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ

רשי

את שמלת שביה. לפי שהם נאים שהגוים ההם היו בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם : וישבה בביתך. (יבמות מ"ח ספרי) בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכיתה רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו : ובכתה את אביה. (ספרי) כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת : (יד) והיה אם לא חפצת בה. (שם) הכתוב מבשרך שסופך לשנאתה : לא תתעמר בה. לא תשתמש בה בלשון

ירח ימים ב׳ וסימן ובכתה את אביה. וימלך ירח ימים בשמרון:

ספורנו

(י) כי תצא. אל תולה לאהרן: (יג) ובכתה את אביה ואת אמה. שתשתומם ותתיאש בזה בדעתה שלא לשוב גם עוד כענין ושכחי עמך ובית אביך ואין

תולדות אהרן ובכתה את אביה. שם מז מח (נזיר נה) : ואחר כן תבא אליה. קדושין כב :

בעל הטורים ירח ימים. ולא אמר חדש לומר לך מה ירח אורו פגום כנגד אור השמש אף היא מאוסה היא כנגד בת ישראל : ושלחתה לנפשה. לנפשה ולא לבית סעו"ג :

רמבן

פירש אונקלוס והנה לדעתם יהיה ועשתה כמו ועשת את התבואה כי הצמיחה תקרא עשיה . אבל בספרי אמר ראיה לדברי רבי אליעזר לא עשה רגליו ולא עשה שפמו והיא ראיה גדולה לכך אני אומר כי כל אלה משפטי אבלות והכל נמשך אל ובכתה את אביה ואת אמה יצוה שתגלח ראשה כדרך האבילות כענין ויגז את ראשו דאיוב וכן גזי נזרך וכן קציצת הצפרנים אבלות כגלוח הראש . ואמר והסירה את שמלת שביה מעליה כלומר תלבש בגדי אבל וישבה בביתך כאלמנה ולא תצא חוץ כלל ובכתה את אביה ואת אמה ותעשה כל זה ירח ימים כי כן דרך האבלים . ועל דעת רבותינו שאומרים שהכל לבער את יפיה נוה שתסיר הבגדים הנאים מעליה אורורים הם בנותיהם מתקשטות במלחמה כדי לזנות אחריהן ותגלח את ראשה שהוא נוול גדול ותקון הצפרנים כי מנהג הנשים לגדל אותם ולצבעם במיני הפוך והצבעונים ויקרא הכתוב הקציצה עשיה בעבור כי שער הרגלים והשפם גם הצפרנים לגדלם יקצצו אותם . והנראה בעיני כי הוא לשון מקוצר הרגילות לקצר בדבר המובן וטעמו לא עשה את רגליו ואת שפמו המעשה הנעשה בהם ירמוז לגלוח שער הרגלים והשפם או לרחיצת הרגלים עצמן וכן דעת יונתן בן עוזיאל שאמר לא סטף ית רגליה ולא ספר שפמיה וכ' ועשתה את צפרניה מעשה הצפרנים . והמפרשים אמרו כי טעם עשיה תקון וכן וימהר לעשות אותו . והטעם בפרשה הזו מפני שהיא מתגיירת בעל כרחה ואין שואלין אותה אם תחפוץ לעזוב דתה ולהתיהד כאשר נעשה בגרים אבל יאמר לה הבעל שתשמור תורת ישראל בעל כרחה ותעזוב יראתה . וזה טעם ובכתה את אביה ואת אמה כי תעזוב את עמה ואת אלהיה והוא מדרשו של רבי עקיבא אין אביה אלא ע"ג כענין שנאמר אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו והכלל כי היא מתאבלת על עוזבה את דתה ותהיה לעם אחר ויתכן שב"ד מטבילין אותה בעל כרחה כמו שעושים בעבדים ומפני שאינה מתיהדת כמשפט הרחיק אותה הכתוב כל הזמן הזה . וטעם האבלות והבכי על דעת רבותינו כדי שתתנוול אולי יעבור חשקו ממנה . ור"א אמר כי נתנה לה התורה זמן כמשפט הבוכים על מת לכבוד אביה ואמה שמתו במלחמה והרב אמר במורה הנבוכים לחמלה עליה שתמצא מנוח לנפשה כי יש לעצבים מנוח והשקט בבכייתם ואבלם ובזמן ההוא לא יכריחנה להניח דתה ולא יבעלנה ועל דעתי אין הפנאי לחמול עליה רק שיעקר שם ע"ג מפיה ומלבה ולבכות עוד גאלת הגדוד והפרוד מאביה ומעמה שאין הגון לשכב עם אשה אנוסה ומתאבלת כמו שהזכירו רבותינו ז"ל בממזרים בני גרושת הלב וכל שכן זאת הנועקת בלבה לאלהיה להצילה ולהשיבה אל עמה ואלהיה והנה כאשר יודיעוה שנכריחנה לעזוב את עמה ומולדתה ותתיהד נאמר לה תתנחמי על אביך ועל אמך ועל ארץ מולדתך כי לא תוסיפי לראותם עוד עד עולם אבל הוי אשה לאדוניה כדת משה ויהודית והנה אז נתן לה זמן שתבכה ותתאבל כמשפט המתאבלים להשקיט ממנה צערה ותשוקתה כי בכל עצב יהיה מותר וניחום אחרי כן . והנה בזמן הזה לקחה עצה בנפשה על הגירות ונעקר קצת מלבה ע"ג שלה ועמה ומולדתה כי נחמה עליה ודבקה באיש הזה שידעה כי תהיה אליו והורגלה עמו ולכך אמר הכתוב והבאתה אל תוך ביתך ודרשו ביתך ולא אל בית אחר וכן וישבה בביתך שתשב כל הזמן הזה בבית שהוא משתמש בו אולי תחפוץ ותתרצה בו ועל הכלל כי זה כלו בעבור ההכרח אבל אם רצתה להתגייר כחפץ נפשה בב"ד כמשפט הרי היא מותרת מיד גם לו גם לאביו ולאחיו וכך אמרו בפרק החולץ ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים בד"א שלא קבלה עליה אבל קבלה עליה מטבילה ומותרת מיד ואפשר כי בכל השביות במלחמה נעשה כתורה הזאת כי מפני היראה תאמרנה להתגייר. ואמר ושלחתה לנפשה שתעשה כרצונה ולא נכריחנה לשמור דת משה ויהודית כי המתגיירת ברצון נכריח אותה לשמור התורה ואם תחלל השבת תסקל ואם תאכל החזיר תלקה כדין ישראל המשתמד וגם זאת אם הודית בפיה הגירות בלא הכרח לא נשלח אותה לנפשה שאפילו נחשב שהיתה גירותה מפני היראה דינה כישראלית גמורה שכבר העלינו הלכה כולם גרים וכו' :

(יג) **ואחר** כן תבוא אליה ובעלתה . אמרו בספרי אין לך בה אלא מצות בעילה נתכוונו לומר שאין קדושי כסף ושטר תופסין בה וגם הבעילה לא לשם קדושין שדינה עדיין כעו"ג שאין קדושין תופסין בה אלא שיתיר לו בעילתה ומפני שאמר והיתה לך לאשה יורה שהיא אשתו גמורה ואם זנתה תחתיו תדון כאשת איש . וכך אמרו בגמרא במסכת קידושין ולקחת לך לאשה ליקוחין יש לך בה כלומר אחר המעשים הללו . ובספרי והיתה לך לאשה כענין שנאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע א"כ היא אשתו לגמרי כי התורה הקנתה אותה לו . ועל דרך הפשט יראה שאסור לבעול אותה עד שיעשה כל התורה הזאת וזה טעם ואח"כ תבוא אליה ובעלתה ומה שאמר וחשקת בה ולקחת לך לאשה שיקחנה להיות לו לאשה אחר המעשים האלה אשר יצוה וכן ואקח אותה לי לאשה אבל בגמרא במסכת קידושין אמרו שהוא מותר לבא עליה ביאה ראשונה וזהו ולקחת לך לאשה ודרשו והבאתה אל תוך ביתך מלמד שלא ילחצנה במלחמה יחברו אותה למעלה ולקחת לך לאשה כשתביאנה אל תוך ביתך והנה הוא שובה אותה במלחמה ומביאה אל ביתו ואל עירו ובועל אותה לשבור את לבו הזונה ואחרי הביאה הראשונה תאסר עליו עד שיעשה לה את כל התורה הזאת וזה דרך הגמרא במקומות רבים . אבל ראיתי בירושלמי במסכת סנהדרין רבי יוחנן שלח לרבנין דתמן תרין מלין אתון אמרין בשם רב ולית אינון כן אתם אומרים בשם רב יפת תואר לא הותרה אלא בעילה ראשונה בלבד ואני אומר לא בעילה ראשונה ולא שניה אלא לאחר כל המעשים הללו ואח"כ תבוא אליה ובעלתה אחר כל המעשים האלו וזהו משמעותו של מקרא :

(יד) **ושלחתה** לנפשה . אמרו בספרי ולא לבית אביה . ולא ידעתי אם לומר שהיא יהודית ואין מניחין אותה לעזוב תורת ישראל ולשוב אל עמה ואל אלהיה או לומר שלא ישלחנה לבית אביה ע"י שלוחים כי יסייע ידי עוברי עבירה אבל הוא יוציאנה מביתו לגור באשר תמצא כי אולי תשאר בארץ ותלך אחרי הבחורים ותנשא לאחד מהם . והנה כיון שהכתוב אומר שישלחנה לנפשה ומזהיר שלא ימכרנה בכסף ולא יתעמר בה כשפחה ללמוד שאינה צריכה ממנו גט אבל הכתוב עשה אותה אשת איש בהיותה עמו וכאשר ישנא אותה ישלחנה כאנוסה . ויתכן כי טעם הכתוב לומר שאם יבעלנה ויחפוץ בה תהיה לו לאשה אבל אם יבעלנה ולא תהיה ערבה עליו ולא יחפוץ בה כענין אמנון עם תמר ישלחנה לנפשה והכל תלוי בבעילה הזאת כי אם אחרי בעילתה תעמוד עמו ימים ויבא עליה אם יחזור וישנא אותה כאיש אשר ישנא את אשתו כבר נעשית אשתו והנה היא יהודית ומתגרשת בגט :

לא תתעמר בה . כמו והתעמר בו ומכרו ועשאו אונקלוס לשון סחורה ורבותינו בספרי

בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימראה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: (יז) פי שנים. (ב"ב קכג) כנגד שני אחים: בכל אשר ימצא לו. מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: (יח) סורר. סר מן הדרך: ומורה. מסרב בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו. (סנהדרין עא) מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו. בן סורר ומורה. אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בש' וישת' חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר (משלי כג) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו (סנהדרין עב) ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל

תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס טו כִּי־
תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת
אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־
לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה
הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה׃ טז וְהָיָה
בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־
יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־
הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה
הַבְּכֹר׃ יז כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־
הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם
בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא
רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה׃ ס
יח כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה
אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל
אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע
אֲלֵיהֶם׃ יט וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ

תִּתַּגַּר בַּהּ חֲלַף דְּעַנִּיתַהּ׃
טו אֲרֵי יְהֶוְיָן לִגְבַר תַּרְתֵּין
נְשִׁין חֲדָא רְחוּמְתָּא וַחֲדָא
שְׂנוּאֲתָא וִילֵידָן לֵיהּ בְּנִין
רְחוּמְתָּא וּשְׂנוּאֲתָא וִיהֵי
בְּרָא בוּכְרָא לִשְׂנוּאֲתָא׃
טז וִיהֵי בְּיוֹמָא דְיַחְסֵין יָת
בְּנוֹהִי יָת דִּיהֵי לֵיהּ לֵית
לֵיהּ רְשׁוּ לְבַכָּרָא יָת בַּר
רְחוּמְתָּא עַל אַפֵּי בַר
שְׂנוּאֲתָא בוּכְרָא׃ יז אֲרֵי
יָת בּוּכְרָא בַּר שְׂנוּאֲתָא
יַפְרֵישׁ לְמִתַּן לֵיהּ תְּרֵין
חוּלָקִין בְּכָל דְּיִשְׁתְּכַח לֵיהּ
אֲרֵי הוּא רֵישׁ תּוּקְפֵיהּ לֵיהּ
חֲזֵי דִּינָא דִבְכֵירוּתָא׃
יח אֲרֵי יְהֵי לִגְבַר בַּר סָטֵי
וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימַר
אֲבוּהִי וּלְמֵימַר אִמֵּיהּ וּמַלְפִין
יָתֵיהּ וְלָא מְקַבֵּל מִנְּהוֹן׃
יט וְיֶחְדוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ

ל'
כו"ל מ"ל
כו"ל מ"ל
ל'. פ'
ל'. ד' בתורה
כו"ל מ"ל במ"א
אסכת רע ומנאפת
כ"ח. ג' חסר
ל' מ"ל בתורה
כ'. ד'
ו"י מ"ל בתור'

והטעם בשום דבר: לא תתעמר בה. כמו והתעמר בו ומכרו ואין להם שלישי ופירושו לפי מקומו בטעם רמאות: (טו) אהובה. בעיניו ולא לשם: לשניאה. תאר השם ונסמכה זו הפרשה בעבור וחשקת בה ולא חפצת בה: (טז) ביום הנחילו את בניו. בבריאות גופו או ביום מותו והוא שכיב מרע או ב"ד ינחילו: לבכר. בדבור ובמעלה. וטעם לא יוכל. כחבריו: (יז) יכיר. יעשה לו הכרה או שיודה לפני אחרים מי שהוא בכור אם היה במקום שלא יודעו או הוא חייב מתחלה שיכיר מי שהוא הבכור מבניו אם היו תאומים: לתת לו פי שנים. שיקח שני חלקים אם היו שלשה שיחשבו שהם ארבעה ויקח שני חלקים ושם שני בנים יחשבו שלשה וכן הכל ולפי דעתי שכן פירוש ויהי נא פי שנים ברוחך אלי כאשר פירשתי במקומו: כי הוא ראשית אנו. הנודע עם היפר ידבר וכל ישראל בחזקת ישרים: (יח) סורר ומורה. כנגד השם וכנגד האבות אם היו יראי השם: סורר. כמו כפרה סוררה שלא ישמור מצות עשה: ומורה. במצות לא תעשה: ויסרו אותו. בפני עדים מצוה שהם

בעל הטורים

אשר עניתה כי תהיין. לומר לך שלא יענה אותה בהויות של ביאה: שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה. מרבה נשים מרבה כשפים. לומר לך כיון שיש לו ב' נשים האחת עושה בכשפים כדי שישנא השניה: והיה הבן הבכור לשניאה. והיינו בני השנואה שהוא מבני תשע מדות שמנה בנדרים ולכך סמיך ליה בן סורר ומורה שיהיה הבן סורר ומורה. לשניאה. אותיות לנשואים לומר שהנשואה בנשואי' שהם נפסלין. במדרש דורש לאיש זה הקב"ה. אהובה אלו האומות שמראה להם פנים. שנואה אלו ישראל שמסתיר מהם פנים. ביום הנחילו לע"ל לא יבכר כ"א בני בכורי ישראל: ביום הנחילו את בניו. ס"ת מותו רמז למאי דאמר רב יהודה ג' שנכנסו לבקר את החולה ביום רצו כותבין רצו עושין דין. בלילה כותבין ואין עושין דין וזה מה שמצוה בשעת מיתה אם הוא ביום יש לו תורת דין: את אשר יהיה לו. בגימ' ללמד שהבן נוטל בראוי כבמוחזק: את אשר יהיה לו. ס"ת תורה שלא ינחיל לעבור על דברי תורה. אם נתן לאחר בשביל ירושה לא אמר כלום מפני שהתנה עמ"ש בתורה וכל המתנה עמ"ש אין בדבריו כלום: לתת לו פי שנים. בשביל שהוא נוטל פי שנים. יש באותיות של בכור ענין כפולות הבי"ת כפולה על הא' שלפניה. וכן הכ"ף על היו"ד שלפניה וכן הרי"ש. והוי"ו נכתבת כפולה שכותבין אותה ב' ווי"ן: יכיר. בגי' לאחר כדדרשינן יכירנו לאחרים: בכל אשר ימצא לו כי. ס"ת ראוי ולמ"ד דבכל ואל"ף דאשר הוא לא והיינו לא ראוי שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי: ראשית אונו. כל ראשית הוא מובחר ראשית דגנך. קדש ישראל לה' ראשית תבואתה: לו משפט הבכורה כי יהיה לאיש. לומר משפט הבכורה לאיש ואין משפט בכורה לאשה: סורר. בגי' זה אבשלום בן דוד.

והיה ביום. ה' וסימן והיה ביום הנחילו. והיה ביום מלחמה ולא נמצא חרב. והיה ביום הניח לך מעצבך. והיה ביום צאתך ועברת את נחל דשמעי. והיה ביום זבח ה' ופקדתי על השרים דצפניה: את בניו ד' וסימן נמסר בסדר ויחי: אנו ג' חסר וסימן כי הוא ראשית אנו. יהי רעב אנו. בני לך חדיד ואנו תנינא דעזרא:

תולדות אהרן כי תהיין. יבמות כג קידושין סח: וילדו לו. שם בתרא קכו קמב בכורות מז: והיה הבן. בתרא קכו: והיה ביום הנחילו. שם קיב קכב קל סנהדרין לד: יכיר. יבמות מז קידושין סב עח בתרא קכז בכורות מו מז: לתת לו פי שנים. קידושין עח בתרא קכב קכד בכורות כב: בכל אשר ימצא לו. בתרא קיא קכד בכורות כב: ראשית אונו. יבמות סב קידושין כט בתרא קיא בכורות מז נדה כג: כי יהיה לאיש. זוהר בלק: בן סורר ומורה. (סוטה יט): ויסרו אותו. כתובות פו סנהדרין עא (כתובות כז): ותפשו בו. סנהדרין מה:

רמבן

בספרי ובגמרא יעשו אותם לשון שמוש והנה הוא לשון אזהרה שלא ישתמש בה כשפחה כלל ואם נשתמש בה לוקה. והנראה בעיני לפי פשוטו כי לא תתעמר הוא כמו לא תתאמר מלשון יתאמרו כל פועלי און וכן את ה' האמרת היום וכן ובכבודם תתימרו בחלוף האל"ף ביו"ד וכלם רוממות וגדולה האמרת היום רוממת וגדלת אותו להיות לך לאלהים האמירך היום רומם וגדל אותך על כל העמים להיות לו לעם סגולה וכולם נגזרו מן בראש אמיר יאמר לא תתרומם ותתגדל בה להיות אתה אדוניה למכרה ולהשתמש בה כשפחה וכן יקראו בערבי האדון אמיר ושמוש העי"ן והאל"ף כאחד מורגל בלשון פדעהו מרדת שחת פדאהו כמו שפירשתי במלת פתע וכן מעשה נעצועים כמו באל"ף מן הנאצאים והלפיעות הבנים והבנות כי תרגום כרובים כרביא ובלשון חכמים עומרות אומרות בקיאין בקיעין עדין אדין ערכי הדיינין ארכי ערים ארים ושנינו חלב כדי גמיעה ושאלו בגמרא גמיעה או גמיאה ותרצו הגמיאוני נא מעט מים ואעפ"כ אומרים מתנו מגמע וגומע ופולט אבל מגמע ובולע ובמשנה במסכת כלים בתוספתא שנינו מרדא במקום מרדע ואין מקפידין כלל בחלוף שתי אותיות הללו וכן במקומות רבים ורש"י כתב לא תתעמר בה לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבודה ושמוש עמירה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי זאת וזה אמת שכן ראיתי בירושלמי תמן צווחין לפעלא טבא עמירא בפרק אמר רבי עקיבא ובפרק כל הצלמים ומורגל הוא אף בלשון ארמי כמו שכתוב במגלת שושן ושדר מלכא לאתור על כולהון עמירה דנינוה ועל כל דעמרין על יד ימא ועל עמיר דכרמלא ודגלעד ואהפיכו פתגמא דנבוכדנצר כולהון עמורייא דארעא ולא תדחלון מניה וכן במקומות רבים בספר ההוא יקראו יושבי הארץ עמורי ארעא כלומר הנעבדים לארץ והמשתמשין בה או כזה מלך אסור על אנשי המלחמה והם הנקראים עבדי הארץ כי הם הנעבדים למלך במלחמותיו הם אנשי מלחמתו ופרשיו כלשון עבדו את כדרלעומר ועבדו בו גוים רבים: תחת אשר עניתה. אמרו בספרי אפי' לאחר מעשה יחידי והוא מה שהזכרנו שהם סבורים שמותר לבא עליה ביאה ראשונה מיד שהביאה אל תוך ביתו ומאותה שעה הוא מוזהר עליה בעמור ובמכירה:

(טז) **לא** יוכל לבכר את בן האהובה. אזהרה שלא יעשה זה וכן כולם לא תוכל לאכול בשעריך לא תוכל לתת עליך איש נכרי ואמר אונקלוס בכולם לית לך רשו. והטעם לא תתן יכולת לנפשך לעשות ככה והוא מפליג באזהרה וכן כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים מצות עשה שינחילנו פי שנים והנה המשנה את הבכור לאחיו בנחלתו עובר בלא תעשה ואע"פ שאין דבריו קיימים בדין וכ"ש אם לא רצה להודיע שהוא הבכור וטען שהוא פשוט והנחילו כאחד מבניו מדעתו שהוא הבכור שעובר בכן. ואלו מצות מחודשות. וממה שאמר הכתוב הבכור על פני בן השנואה הבכור יראה לי שאין המצוה הזאת והדין הזה נוהג אלא בחיי הבכור אבל אם מת הבכור בחיי אביו אע"פ שהוא יורש חלק בכורתו בקבר ומורישו מן הדין לבניו אם רצה הזקן ואמר יירשו בני בך וכך בנכסי ובנו של בני הבכור יטול כך וכך בנכסי דבריו קיימין כדרך שהם קיימים במקום שאין שם בכור וכן אינו עובר בלאו הזה אם לא הכיר הבכור לאחר מותו כי לא מצאתי על פני רק בחייו על פני אהרן אביהם על פני תרח וכן כולם:

(יח) **בן** סורר ומורה. על דעת רבותינו קטן שהקטן פטור מכל עונשין שבתורה ומכל המצות אבל הוא המביא שתי שערות והנה יש עליו שני

ספורנו

ואין הבכור על מיתתם כי אנחנו לא נמית אותם כלל: (טו) כי תהיין לאיש שתי נשים. אחר נצחון המלחמה דבר בעניני בני המדינה והם עסקי הנשים והבנים והמקנה והתכשיטים והצפור והבנין ועבודת האדמה והמלבוש: (טז) לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור. לא יעביר הבכורה מן הבן בשביל שנאת זו או אהבת זו אבל אם יעשה זה בסבת רשעת הבן הבכור אז ראוי להעביר כאמרם ז"ל (בתרא פרק יש נוחלין) אם לא היה נוהג כשורה זכור לטוב וכן נראה שעשה יעקב אבינו כאמרו ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל: (יח) סורר ומורה

אבן עזרא

שהם יתפשוהו ויוציאוהו ודברי הקבלה אמת : זולל. מפורש והוא זולל בשר רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו : וסובא. מרבה לשתות והוא המשתכר והנה זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה. ונסמכה זו הפרשה בעבור אשת יפת תאר והעד ושם אמו והרמז שרמזתי בבני אהרן: (כב) ותלית אתו. כבר קבלנו מחז"ל ענין הנתלים: (כג) כי קללת אלהים תלוי. בעבור שברך השם ועל דרך הפשט כי אלהים פועל והקללה תבוא לכל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד דק בנפש על כן ולא תטמא את אדמתך ונסמכה זו הפרשה בעבור המלחמה כי בתחלה כי תצא והנה גבעון יוכיח כי משפט לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ כי משפט האמורים והישראלים (איננו) (כס' מ"ח מ"ז) שנה: (א) לא תראה את שור. אפילו אתה יוצא למלחמה

וחס

אונקלוס

יְיִפְּקוּן יָתֵיהּ לָקֳדָם סָבֵי קַרְתֵּיהּ וְלִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרֵיהּ: כ וְיֵימְרוּן לְסָבֵי קַרְתֵּיהּ בְּרַנָא דֵין סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימְרַנָא זָלֵיל בְּשַׂר וְסָבֵי חֲמָר: כא וְיִרְגְּמוּנֵיהּ כָּל אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן: כב וַאֲרֵי יְהֵי בִגְבַר חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל וְיִתְקְטַל וְתִצְלוֹב יָתֵיהּ עַל צְלִיבָא: כג לָא תְבִית נְבִילְתֵּיהּ עַל צְלִיבָא אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִינֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי עַל דְּחָב קֳדָם יְיָ אִצְטְלִיב וְלָא תְסָאֵיב יָת אַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא: א לָא תֶחֱזֵי יָת תּוֹרָא דַאֲחוּךְ אוֹ יָת אִמְּרֵיהּ

מקרא

וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ: כ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא: כא וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ: ס שני כב וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ: כג לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה: ס כב א לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ

ס' חסר כליוס'

כולם מלאים כמ"א חסר כלישנא

ל"ס וכל ר"פ דכוותא

ו' רפין . ד'

ל' ומ"ל

ג'. ג'

י'

רשי

ואל ימות חייב: (כא) וכל ישראל ישמעו ויראו. מכאן שצריך הכרזה בב"ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות. סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בב"ד: ותלית אותו על עץ. (סנהדרין מה) רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנאמר כי קללת אלהים תלוי. והמברך ה' בסקילה: (כג) כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה שר ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר השר תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו (מלכים א ב) והוא קללני קללה נמרצת:

והתעלמת

בעל הטורים

בננו. חסר יו"ד כאלו עבר על י' הדברות : ומרה חסר וא"ו כי מרה יהיה לו באחרונה : ובערת הרע מקרבך וכל ישראל. וסמיך ליה וכי יהיה באיש חטא. לומר לך שכ"י ערבים זל"ז לבער ולהוכיח החוטאים. לעיל כתיב ורגמוהו. וסמך לו ש' נתלין לומר שכל הנסקלין נתלין : על העץ וסמיך ליה כי קבור תקברנו לומר שגם העץ נקבר עמו ועוד לקבור בארון : לא תראה את שור אחיך. סמך השבת אבידה לקבורה שאם הוא כהן והוא בבה"ק ע"ז נאמר והתעלמת : נותן לך. וסמך ליה והתעלמת. לומר כל שבשלו מאביד אף בשל חבירו מאביד :

ספורנו

ומורה. כי מריו מסיר החקוה שישוב מסורחנו : (כ) זולל וסבא. כי סובא וזולל יורש וילסטם למלא נפשו : (כג) כי קללת אלהים תלוי. הנה כל צלם נבדל מחומר יקרא אלהים ומזה המין הוא צלם הנפש השכלית באדם הנקראת צלם אלהים וע"ז הדרך אמרה בעלת אוב לשאול אלהים ראיתי עולים. ובהיות הבזיון הנעשה למת אחר מיתה הוא בזיון לנפש השכלית אשר היא צלם נבדל הנשאר אחר מיתת הגוף אמר שהוא קללת אלהים כי הלנת התליה לגוף המת בלתי קבורה הוא בזיון לאותו הצלם האלהי הנקרא אלהים: ולא תטמא. לסבות רוח הטומאה במקום המת הבלתי נקבר

קללת ג' וסימן כי קללת אלהים תלוי. קללת יותם בן ירבעל. וכן קללת חנם לא תבא. אנ"ך :
תלוי ג' וסימן כי קללת אלהים. את אבשלום תלוי באלה. אלף המגן תלוי עליו. אנ"ך :

תולדות אהרן זקני עירו. מכות י : בננו זה. פסחים קיז סנהדרין עא : איננו שומע. סנהדרין ע עא : זולל וסובא. שם עקידס שער עב : וכי יהיה באיש. יבמות ו סנהדרין לה מה מו : ותלית אותו על עץ. סוטה כג סנהדרין מה מו : לא תלין נבלתו. יבמות עט סנהדרין מו מז : כי קבור תקברנו. שם מו : כי קללת אלהים. סנהדרין מה מו (נזיר נס) : את שור אחיך. מציעא כו :

רמבן

שני עונשין האחד שהוא מקלה אביו ואמו וממרה בהם והשני שהוא זולל וסובא עובר על מה שנצטוינו קדושים תהיו ותאמר עוד ואותו תעבודו ובו תדבקון כאשר פירשתי שנצטוינו לדעת השם בכל דרכינו וזולל וסובא לא ידע דרך ה'. ועל הכלל אין בו עתה חטא מות ועל שם סופו הוא נדון כמו שהזכירו רבותינו וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו כי לא הומת בגודל חטאו אלא ליסר בו את הרבים ושלא תהיה תקלה לאחרים וכן דרך הכתוב שיזהיר כן כאשר ימותו לגדר כדי שתהיה במיתתם תקנה לאחרים כי הזכיר כן בזקן ממרא לפי שאין בהוראתו חטא שיהיה ראוי למות בו רק הוא להסיר המחלוקת מן התורה כאשר פירשתי שם וכן בעדים זוממין שנהרגין ולא הרגו וכן הזכיר במסית לפי שהוא נהרג בדבורו הרע בלבד אף ע"פ שלא עבד הניסת ע"ג ולא שמע אליו אבל מיתתו ליסר הנשארים. וגם זו מצוה מחודשת או מבוארת מן כבד את אביך ואת אמך ואיש אמו ואביו תיראו:

(כב) **ותלית** אותו. אמרו רבותינו כל הנסקלין נתלין וזה שנאמר כי קללת אלהים תלוי וזלזולו של מלך שהאדם עשוי בדמות דיוקנו של מלך וישראל בניו הם משל לשני אחים דומים זה לזה וכו' לשון רש"י. וכל הנסקלים נתלין דברי יחיד הם והלכה כדברי חכמים אינו נתלה אלא המגדף והעובד ע"ג וזה טעם כי קללת אלהים תלוי שיאמרו מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם או שעבד ע"ג פלונית בכך וכך עבודה וכך אות ומופת ראה בה והספור בה ובעבודתה יקרא קללה או שהוא לשון זלזול כאשר הזכיר הרב מן והוא קללני קללה נמרצת כי מקללים להם בניו בזויים והמשל בשני האחים התאומים יש לו סוד איננו כאשר חשב הרב בישראל שנקראו בנים למקום. ועל דרך הפשט יאמר כי יהיה באיש חטא גדול שראוי להמיתו עליו ולתלותו על עץ לגודל חטאו אעפ"כ לא תלין נבלתו על העץ כי הארור מכל האדם והמקולל בהם הוא התלוי אין בכל המיתות מיתה מנוולת ובזויה כמוה ואין ראוי שנטמא הארץ ותהיה קללת האלהים בארץ הקדושה כי שם צוה את הברכה חיים עד העולם ולכן צוה יהושע ויורידום מעל העצים ועל דעתי הענין בבני שאול המוקעים מפני שלא היו התלוים בב"ד של ישראל ולא מיד ישראל כלל אבל דוד נתנם לגבעונים לעשות בהם כרצונם והם אשר הוקיעום ולא רצו לקברם לפרסם נקמתם מהם והנשארים ישמעו ויראו וכאשר נתך עליהם מים מן השמים אז ידע דוד שנמחל עונם ונעתר אלהים לארץ כי פקד ה' את הארץ במטר ויכלה הרעב ואז צוה וקברו אותם עם אבותם לכבוד המלכות לא לחיובו כלל שלא נצטוינו אלא שלא נטמא אנחנו את הארץ במי שנתלה אותו והנה ה' לא רצה עונם בתלייתם מיד להודיע כי ה' אוהב גרים כדברי רבותינו. ור"א אמר על דרך הפשט כי אלהים פועל והקללה תבא אל מקום קרוב מהתלויים ויש לו סוד מודבק בנפש על כן לא תטמא את אדמתך. והנה המלין תלוי על העץ עובר בלא תעשה ועשה ורבותינו דרשו כן בכל המלין את מתו שלא לכבודו מה עץ שהוא נוול אף כל שהוא נוול. והנה לדעתם טעם כי קללת אלהים תלוי לומר אע"פ שזה ראוי לנוולו לגודל חטאו לא תעשה כן כי קללת אלהים תלוי ועל המשל של שני אחין יהיה כל המלין בטעם הזה וכן הקללה שהזכיר רבי אברהם ממנה יהיה בכל בית אשר יהיה שם מת ועל כן יטמא כל הבא אל האהל וכל אשר באהל. ולא תטמא את אדמתך על דעת רבותינו איננו טעם בלבד בעבור שלא תטמא את אדמתך שאם כן יהיה מותר בחוצה לארץ אבל הוא לאו שני והנה המלין התלוי או אפילו המת בארץ עובר בשני לאוין ועשה ובחוצה לארץ בעשה ולא תעשה אחר שהוא למד מן התלוי כאשר פירשתי ומן הלאו הזה קבר יהושע מלכי כנען ביומן אע"פ שאין בתלייתן הקללה שהזכירו רבותינו במגדף ועובד ע"ג אבל היה בהם משום טומאת הארץ או שחשש לקללת אלהים מן המשל של שני האחים כאשר פירשתי:

כב (א) **לא** תראה את שור אחיך או את שיו נדחים. זו מצוה מבוארת שאמר בתורה כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו והוסיף בכאן לאמר נדחים כי תועה שתעה מדרכו ויכול להטותו הדרך בלא עמל גדול ועתה הזכיר נדחים שברחו ממנו והרחיקו והזכיר זה שהוא כאבד ולכך ביאר בכאן ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך

ואמר

רשי

(א) והתעלמת. כובש עין כאילו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת. לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו (ב"מ ל) ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו': (ב) עד דרוש אחיך. (ב"מ כז) וכי תעלה בלבך שיתננו לו קודם שידרשהו אלא דרשהו שלא יהא רמאי: והשבותו לו. שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר: לא תוכל להתעלם. לכבוש עיניך כאילו אינך רואה אותו: (ד) הקם תקים. (ב"מ לב) זו טעינה להטעין משאוי שנפל מעליו: עמו. עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. (ספרי נזיר פ' ח') שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך לישב בין הנשים. ד"א שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבה. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: (ו) כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם. (חולין בעודה

נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב

תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ ב וְאִם־לֹא קָרוֹב

אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ ל'

אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד י"ב בתורה

דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃

ג וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה ס'

לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת

אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ ל'

לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס ד לֹא־

תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ

נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם ד' ובעינן

הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס ה לֹא־

יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־ י"א בליש'. ב'

יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי

תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה

אֵלֶּה׃ פ

ו כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ כ"א בקרי'. ל'

בְּכָל־עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים ט' בספרא

אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־ ג'

הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־ כל ליטנא מ"ל כמ"ג חסר

דְטָעַן וְתִתְכְּבֵשׁ מִנְּהוֹן אֲתָבָא תָּתֵיבִנּוּן לְאָחוּךְ׃ ב וְאִם לָא קָרִיב אָחוּךְ לְוָתָךְ וְלָא יְדַעְתֵּיהּ וְתִכְנְשִׁנֵּיהּ לְגוֹ בֵיתָךְ וִיהֵי עִמָּךְ עַד דְּיִתְבַּע אָחוּךְ יָתֵיהּ וְתָתֵיבִנֵּיהּ לֵיהּ׃ ג וְכֵן תַּעְבֵּיד לַחֲמָרֵיהּ וְכֵן תַּעְבֵּיד לִכְסוּתֵיהּ וְכֵן תַּעְבֵּיד לְכָל אֲבֵדְתָא דְאָחוּךְ דְּתֵיבַד מִנֵּיהּ וְתַשְׁכְּחִנַּהּ לֵית לָךְ רְשׁוּ לְכַסָּיוּתַהּ׃ ד לָא תֶחֱזֵי יַת חֲמָרָא דְאָחוּךְ אוֹ תוֹרֵיהּ רְמַן בְּאוֹרְחָא וְתִתְכְּבֵישׁ מִנְּהוֹן אֲקָמָא תְקִים עִמֵּיהּ׃ ה לָא יְהֵי תִקּוּן זֵין דִּגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יְתַקַּן גְּבַר בְּתִקּוּנֵי אִתְּתָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵיד אִלֵּין׃ ו אֲרֵי יְעָרַע קִינָא דְצִפְּרָא קֳדָמָךְ בְּאוֹרְחָא בְּכָל אִילָן אוֹ עַל אַרְעָא אֶפְרוֹחִין אוֹ בֵיעִין וְאִמָּא רְבִיעָא עַל אֶפְרוֹחִין אוֹ עַל בֵּיעִין לָא תִסַּב אִמָּא

אבן עזרא

וזה דרך דרש: ואספתו. אם היית שב או נלווי שתפקדנו ביד נאמן: והתעלמת. דבק עם לא תראה והזכיר שור ושה וכבר הזכיר החמור וכן משפט כל בהמה: (ג) לא תוכל. כחבריו: (ד) נפלים. כמו רובץ. ומלת נופלים כלל: הקם תקים עמו. ולא לבדך כמו עזוב תעזוב עמו: (ה) לא יהיה כלי גבר. נסמכה בעבור צאת למלחמה כי האשה לא נבראת כי אם להקים הזרע ואם היא תצא עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות וכן לא ילבש גבר והטעם זכר שלא נתמלא זקנו יתערב עם הנשים וינאף הוא והן ואינו יודע וזה יורה כי מנהג ישראל היה וכן ברובי המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם ויש אומרים על חוץ לדרך ואין צורך רק השם יתעב מי שישנה מעשה השם: (ו) כי יקרא. נסמכה זאת הפרשה בעבור בדרך: יקרא. כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה וקרוב מפגע. אל"ף אפרוחים נוסף

תולדות אהרן השב תשיבם. בבא קמא נ מציעא כו לא חולין פז: והיה עמך. מציעא כז כח: והשבותו לו. קמא כא מציעא כח סנהדרין עג: וכן תעשה לחמורו. גיטין מט: לכל אבדת אחיך. קמא קיג מציעא כו לא: אשר תאבד ממנו. מציעא כב כו: לא תוכל להתעלם. מציעא כו: נופלים בדרך. שם לב: והתעלמת מהם. ברכות יט מציעא לא סנהדרין יח: הקם תקים עמו. מציעא לא לב לג: לא יהיה כלי גבר. נזיר נט: ולא ילבש גבר. שם מכות כ: כי יקרא קן צפור. מציעא קב חולין קלט קמ קמא זוכר ויצא והמוס: והאם רובצת. חולין קמ קמא:

ספורנו

נקבר: (ג) וכן תעשה לשמלתו. אע"פ שאין אבדתה מצויה כ"כ אל תחשבה

בעל הטורים

אספתו ב' במסרה. דין ואספתו מצרעתו וז"ש נגעים באים על צרי עין שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר אין לי ולמחר נגעים באים על ביתו ובא הכהן ופנו את הבית ומוציאין הכלים ורואין הכל שיש לו וזהו ואספתו אל תוך ביתך שמאסף כליו אל ביתו ואינו משאילם ואספתו מצרעתו שצרעת באה עליו. דבר אחר החשוד בכשרים לוקה בגופו ומי שאבדה לו אבידה חושד בכל אף בכשרים ולוקה בגופו בצרעת ונמצא כשתאסף האבדה לביתך ותחזירנה לו אז לא יחשוד עוד באחרים ותאסוף אותו מצרעתו: עד דרוש אחיך אותו. פי' שידרוש האות שלו שיתן לו בו סימן וז"ש רז"ל דורשהו אם הוא רמאי אם לאו מאי לאו בסימנים כפולין: והתעלמת לומר פעמים שאתה מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו: כלי גבר על אשה. בגימ' כלי סורס רמז שלא ילמד אדם לבתו תורה: על אשה ב'. כלי גבר על אשה. אם נפתה לבי על אשה. וז"ש שמיירי באשה שלובשת כלי גבר כדי לסתנכר ולזנות כדכתיב אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי: כי תועבה ס' כי יקרא קן צפור. לומר שלא יסתכל בעופות כשנזקקין זל"ז: יקרא קן. בגימטרי' פרט למזומן: או בנים. בגימטריא בגריכים לאמן:

עמך י"ב בתורה וסימן נמסר בסדר דלעיל: יקרא כ"א בקריאה וסימן במסרה רבתא

רמבן

ואמר כן תעשה לחמורו שהוא בהמה טמאה וכן תעשה לשמלתו אף ע"פ שאין השמלה חביבה על בעליה כבעלי החיים ואין ההפסד בה מצוי בהם שאפשר שימותו. וכן תעשה לכל אבדת אחיך מכל כלי ביתו אע"פ שאינן חביבין כשמלתו אשר יכסה בה. ועל מדרש רבותינו הוסיף עוד בכאן דברים רבים כגון והתעלמת פעמים שאתה מתעלם השב אפילו מאה פעמים תשיבם אפילו לגנתו ולחרבתו והחזירה בסימנים ודברים אחרים נדרשים בפרשה:

(ב) **ואם** לא קרוב אחיך אליך. שאינו קרוב אליך כי אינך מתחייב ללכת אל ארץ אחרת עם האבדה להשיבה אליו או שלא ידעת אותו כלל. ובספרי אין לי אלא קרוב רחוק מנין ת"ל ולא ידעתו וא"כ יאמר ואם לא קרוב אחיך אליך בעירך שתשאל עליו ותדענו יהיה עמך עד דרוש אחיך אותו. והוסיף במצות הטעינה להזהיר עליה במצות לא תעשה כי בתורה אמר עזוב תעזוב עמו מצות עשה ועוד הוסיף נופלים בדרך כי שם אמר רובץ תחת משאו ולא הזכיר שם רק החמור שדרכו ליתן משוי גדול וירבץ תחתיו ואמר בכאן אחיך ושם אויבך ושונאך לאמר תעשה עמו כן וזכור האחוה ותשכח השנאה:

(ו) **כי** יקרא קן צפור לפניך. גם זו מצוה מבוארת מן אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כי הטעם בשניהם לבלתי היות לנו לב אכזרי ולא נרחם או שלא יתיר הכתוב לעשות השחתה לעקור המין אע"פ שהתיר השחיטה במין ההוא. והנה ההורג האם והבנים ביום אחד או לוקח אותם בהיות להם דרור לעוף כאלו יכרית המין ההוא וכתב במורה הנבוכים כי טעם שלוח הקן וטעם אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כדי להזהיר שלא ישחוט הבן בעיני האם כי יש לבהמות דאגה גדולה בזה ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור אבל הוא מפעולת כח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם וכן אין עיקר האיסור באותו ואת בנו רק בבנו ואותו. אבל הכל הרחקה ויותר נכון בעבור שלא נתאכזר. ואמר הרב ואל תשיב עלי ממאמר החכמים האומר על קן צפור יגיעו רחמיך כי זו אחת משתי סברות סברת מי שיראה כי אין טעם למצות אלא חפץ הבורא ואנחנו מחזיקים בסברא השניה שיהיה בכל המצות טעם והוקשה עליו עוד מה שמצא בב"ר וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות שנאמר כל אמרת אלוה צרופה וזה הענין שגזר הרב במצות שיש להם טעם מבואר הוא מאד כי בכל אחד טעם ותועלת ותקון לאדם מלבד שכרן מאת המצוה בכן יתברך וכבר אחז"ל מפני מה לא נתגלו טעמי תורה וכו' ודרשו ולמכסה עתיק זה המגלה דברים שכסה עתיק יומין ומאי ניהו טעמי תורה. וכבר דרשו בפרה אדומה שאמר שלמה על הכל עמדתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ואמר ר' יוסי ברבי חנינא אמר לו הקב"ה למשה לך אני מגלה טעם פרה אדומה אבל לאחרים חקה דכתיב והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון יקפאון כתיב דברים המכוסים מכם בעולם הזה עתידין להיות צפוים לעולם הבא כהדין סמיא דצפי דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וכתיב אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים שכבר עשיתים לרבי עקיבא הנה באורו שאין מניעות טעמי תורה ממנו אלא

עורון

תִּקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים: ז שַׁלֵּחַ
תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים ה'
תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ
יָמִים: שלישי ס ח כִּי תִבְנֶה
בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ ג'
וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל
הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ: ט לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ
כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע מ'
אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם: ב'

עַל בְּנַיָּא: ז שַׁלָּחָא תְשַׁלַּח
יַת אִמָּא וְיַת בְּנַיָּא תִּסַּב לָךְ
בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתוֹרִיךְ
יוֹמִין: ח אֲרֵי תִבְנֵי בֵיתָא
חַדְתָּא וְתַעְבֵּיד תְּיָקָא לְאִגָּרָךְ
וְלָא תְשַׁוֵּי חוֹבַת קְטוֹל
בְּבֵיתָךְ אֲרֵי יִפֵּל דְּנָפֵיל
מִנֵּיהּ: ט לָא תִזְרַע כַּרְמָךְ
עֵירוּבִין דִּלְמָא תִסְתְּאַב
דִּמְעַת זַרְעָא דְתִזְרַע וַעֲלַלַּת

קמ) בעודה על בניה: (ז) למען ייטב לך וגו'. (שם קמב) אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכרן של מצות חמורות: (ח) כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה. גדר סביב לגג ואונקלוס תרגם תיקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: (ט) כלאי'. (קדושין לט חולין פב) חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש. כתרגומו תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון דבר אסור נופל בו ל' קדוש כמו (ישעיה סה) אל תגש בי כי קדשתיך: המלאה. זה מילוי ותוספת שהזרע מוסיף:
לא

טסף כמו אל"ף ובאזרוע והטעם כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רוטשה וכן שור או שה: (ז) וייטב לך. שהשם יחמול עליך וייטיב לך: והארכת ימים. כאשר לא תכרת כל הקן שעוזבת העיקר: (ח) כי תבנה בית חדש. נדבקה זאת הפרשה אחר שנלחמו והם בארץ החל במצות הבית: מעקה. טעמו ידוע מהקום (ס"א מהמקום) ואין ריע לו ומדקדק הוציאו מגזירת עקת רשע והביא עצמו במקה: הנופל. נקרא על שם סופו וכן יומת המת וכן ובגדי ערומים תפשיט ויתרוצצו הבנים ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם ולא נדע אם כן דרך הלשון או הוא דברי נבואה כמו וירדוף עד דן עד נחל אשכול ועל כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ואחר מצות הבית מצות הזרע והנטע כי אחר שהוא בארץ ובנה בית וזרע: (ט) לא תזרע כלאים. פירוש פן תקדש כבר פירשו מנחם
כן

תשלח. ה' וסימן חרנך יאכלמו. שלח תשלח את האם. ויאמר חזאל מדוע אדני בכה. תשלח קציריה עד ים. רוחך יבראון. וחד ותשלח פארות:

תולדות אהרן שלח תשלח מציעא לא חולין קלח קלט קמא (פאה פו חגיגה עז קדושין סא): את האם. מציעא קב: ואת הבנים. חולין קמ קמא: למען ייטב. קדושין לט מ חולין קמב: מעקה לגגך. חולין קלו: ולא תשים דמים. כתובות מא קמא טו קטו: כי יפול הנופל. קמא נא חולין קלו: לא תזרע כרמך. (ברכות ע פאה יו חלה נז נח ערלה סב פסחים כה נדרים מ): פן תקדש. קדושין נו חולין קטו קטז: המלאה הזרע. פסחים כה: ותבואת הכרם. ברכות לה:

בעל הטורים

על הבנים ב' הכא ואידך כי כה אמר ה' על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה וגו' ממותי תחלואים ימותו אם תקיים המצוה יאריכון ימיך ואם לאו כה אמר ה' ממותי תחלואים ימותו: והארכת ימים. בגימטריא בעולם שכלו ארוך: והארכת ימים וסמיך ליה כי תבנה בית חדש לומר אם תבנה בית חדש עשה לו מעקה כדי שיאריכו בו ימים ולא יפלו ממנו ועוד עיקר אריכות ימים הוא בשביל בנין בית חדש שהוא בהמ"ק. ועי"ז בכבוד אב ואם שקדים והארכת ימים למען ייטב לך כדי להסמיך והארכת ימים לתבנה בית חדש. לעיל כתיב למען ייטב לך וסמך כאן כי יפול הנופל ממנו. רמז למה שדרשו הרי שעלה באילן כדי לשלח את האם ונפל ומת היכן אריכות ימיו של זה: כי יפל הנפל וסמיך ליה לא תזרע. רמז לדר' יאשי' דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: המלאה ב' במסורה. כאן פן תקדש המלאה. כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר. וז"ש שצריך להרחיק בכלאים כמלא למד בקר ושיעור רפוס שצריך למדוד בד' אמות שוחקות ואחד יש דגוש בעלמים כגון המלאה:

ספורנו

תחשב' לאבדה מדעת: (ז) למען ייטב לך והארכת ימים. הנה בענין שלוח הקן יש איזה גמילות חסד להמון שלא להשחית זרע עופות השדה שהם הפקר וזה בשלוח האם אמר שאפילו בזה הקלות של גמילות חסדים יהיה אוכל פירות בעולם הזה והקרן קיימת לעה"ב: (ח) ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל. כאשר יקרה שיפול איזה נופל

רמבן

עורון בשכלנו ושכבר נתגלה טעם החמורה שנהם לחכמי ישראל וכאלה רבות בדבריהם ובתורה ובמקרא דברים רבים מודיעין כן והרב הזכיר מהן. אבל אלו ההגדות אשר נתקשו על הרב כפי דעתי ענין אחד להם שרצו לומר שאין התועלת במצות להקב"ה בעצמו יתעלה אבל התועלת באדם עצמו למנוע ממנו נזק או אמונה רעה או מדה מגונה או לזכור הנסים ונפלאות הבורא יתברך ולדעת את השם וזהו לצרף בהן שיהיו ככסף צרוף כי הצורף הכסף אין מעשהו בלא טעם אבל להוציא ממנו כל סיג וכן המצות להוציא מלבנו כל אמונה רעה ולהודיענו האמת ולזכרו תמיד. ולשון זו האגדה עצמה הוזכרה בילמדנו בפרשת זאת החיה וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט בהמה ואוכל או נוחר ואוכל כלום אתה מועילו או כלום אתה מזיקו או מה איכפת לו בין אוכל טהורות או אוכל טמאות אם חכמת חכמת לך הא לא נתנו המצות אלא לצרף את הבריות שנאמר אמרות ה' אמרות טהורות ונאמר כל אמרת ה' צרופה למה שיהא מגין עליך. הנה מפורש בכאן שלא באו לומר אלא שאין התועלת אליו יתעלה שיצטרך לאורה כמחושב מן המנורה ושיצטרך למאכל הקרבנות וריח הקטרת כנראה מפשוטיהם ואפילו הנזכר לנפלאותיו שעשה שצוה לעשות לזכר ליציאת מצרים ומעשה בראשית אין התועלת לו רק שנדע אנחנו האמת ונזכה בו עד שנהיה ראוים להיות מגן עלינו כי כבודנו וספורנו בתהלותיו אפס ותהו נחשבו לו והביא ראיה מן השוחט מן הצואר והעורף לומר שכולם לנו ולא להקב"ה לפי שלא יתכן לומר בשחיטה שיהא בה תועלת וכבוד לבורא יתברך בצואר יותר מהעורף או הניחור אלא לנו הם להדריכנו בנתיבות הרחמים גם בעת השחיטה והביאו ראיה אחרת או מה איכפת לו בין אוכל טהורות והם המאכלים המותרים לאוכל טמאות והם המאכלים האסורים שאמרה בהם התורה טמאים המה לכם ורמז שהוא להיותנו נקיי הנפש חכמים משכילי האמת ואמר אם חכמת חכמת לך הזכירו כי המצות המעשיות כגון שחיטת הצואר ללמדנו המדות הטובות והגדורות במינין לזקק את נפשותינו כמו שאמרה תורה ולא תטמאו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא א"כ כלם לתועלתנו בלבד וזה כמו שאמר אליהו אם צדקת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו ואמר או מה מידך יקח. וזה דבר מוסכם בכל דברי רבותינו. ושאלו בירושלמי בנדרים אם פותחין לאדם בכבוד המקום בדברים שבינו לבין המקום והשיבו על השאלה הזאת אי זהו כבוד המקום כגון סוכה שאיני עושה לולב שאיני נוטל תפילין שאיני מניח והיינו כבוד המקום משמע דלנפשיה הוא דמהני כהדא אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח וחטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו. הנה באמרו שאפילו הלולב והסוכה והתפילין שצוה בכן שיהו לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים אינן לכבוד ה' יתברך אבל לרחם על נפשותינו. וכבר סדרו לנו בתפלת יום הכפורים אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך וכן אמר בתורה לטוב לך כאשר פירשתי וכן ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים והכוונה בכולם לטוב לנו ולא לו יתעלה ויתברך אבל כל מה שנצטווינו שיהיו בריותיו צרופות ומזוקקות בלא סיגי מחשבות רעות ומדות מגונות וכן מה שאמרו לפי שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות לומר שלא חס האל על קן צפור ולא הגיעו רחמיו על אותו ואת בנו שאין רחמיו מגיעין בבעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו שאם כן היה אוסר השחיטה אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר כי האכזריות תתפשט בנפש האדם כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאד ומפני זה אמרו טוב שבטבחים שותפו של עמלק. והנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמנות עליהם אלא גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות וכן יקראו הם כל המצות שבתורה עשה ולא תעשה גזרות כמו שאמרו במשל המלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזירות אמר להם כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזירות כך אמר הקב"ה קבלתם מלכותי אנכי ה' אלהיך קבלו גזירותי לא יהיה לך וכו' אבל במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בשלוח הקן במדרש שיש במצוה סוד אמר רבי רחימאי מאי דכתיב שלח תשלח את האם ולא אמר את האב אלא שלח תשלח את האם בכבוד אותה בינה שנקראת אם העולם דכתיב כי אם לבינה תקרא מאי ואת הבנים תקח לך אמר רבי רחימאי אותם בנים שגדלה ומאי ניהו שבעת ימי הסוכה ודיני שבעת ימי השבוע וכו' והנה המצוה רומזת לענין גדול ולכך שכרה מרובה למען ייטב לך והארכת ימים:

(ח) **ומצות** המעקה מחודשת או מבוארת מלא תעמוד על דם רעך אבל מצות הכלאים מבוארת שכבר אמר שדך לא תזרע כלאים והנה במשמע הוא כל מקום הנזרע והוסיף בכאן כי אם יזרע הכרם כלאים יקדש הזרע אשר יזרע ותבואת הכרם לומר שיאסר בהנאה כהקדש וטעם פן כמו כי תקדש וכן ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו וכן ולא תגעו בו פן תמותון. ויתכן שפירושו כמו פן ינכרו צרימו פן יאמרו כענין שבא לומר לא תזרע אותו כלאים פן יצמח ויאסר עליך הכל כי אינן נאסרין אלא כמו שנינו תבואה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן. ואמר לא תחרוש בשור ובחמור והוא הדין לכל מיני הכלאים והיא מצוה מבוארת מן בהמתך לא תרביע כלאים
שדך

ס י לֹא־תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר
יַחְדָּו: יא לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז צֶמֶר ל׳ . ל׳
וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו: ס יב גְּדִלִים ל׳ וחסר יו״ד קדמאה
תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת
כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ: ס יג כִּי־
יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ: ב׳ מלך גדול ב׳
יד וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא ח׳ . ד׳ וכ״כ ו׳ חסר בלישנא
עָלֶיהָ שֵׁם רָע וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה
הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ
וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים: טו וְלָקַח ה׳
אֲבִי הַנַּעַר הנערה ק׳ וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ
אֶת־בְּתוּלֵי הַנַּעַר הנערה ק׳ אֶל־זִקְנֵי
הָעִיר הַשָּׁעְרָה: טז וְאָמַר אֲבִי ג׳
הַנַּעַר הנערה ק׳ אֶל־הַזְּקֵנִים אֶת־
בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה
וַיִּשְׂנָאֶהָ: יז וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת ב׳ חד ס״פ וחד ר״פ.ס׳. ד׳ כ״כ
דְּבָרִים לֵאמֹר לֹא־מָצָאתִי לְבִתְּךָ
בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי וּפָרְשׂוּ
הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר:
יח וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהִוא אֶת־
הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ: יט וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ ב׳
מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה ל׳ מ״ל בתורה

כַּרְמָא: י לָא תִרְדֵי בְתוֹרָא
וּבַחֲמָרָא כַּחֲדָא: יא לָא
תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנְזָא עֲמַר וְכִתָּן
מְחַבַּר כַּחֲדָא: יב כְּרוּסְפְּדִין
תַּעְבֵּיד לָךְ עַל אַרְבַּע כַּנְפֵי
כְסוּתָךְ דְתִתְכַּסֵּי בַהּ: יג אֲרֵי
יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיֵיעוֹל
לְוָתַהּ וְיִסְנֵינַהּ: יד וִישַׁוֵּי
לַהּ תַּסְקוֹפֵי מִלִּין וְיַפֵּיק עֲלַהּ
שׁוּם בִּישׁ וְיֵימַר יָת אִתְּתָא
הָדָא נְסֵבִית וּקְרֵבִית לְוָתַהּ
וְלָא אַשְׁכָּחִית לַהּ בְּתוּלִין:
טו וְיִסַּב אֲבוּהָ דְעוּלֵימְתָּא
וְאִמַּהּ וְיַפְּקוּן יָת בְּתוּלֵי
עוּלֵימְתָּא לָקֳדָם סָבֵי קַרְתָּא
וּלְתְרַע בֵּית דִּין אַתְרָא:
טז וְיֵימַר אֲבוּהָ דְעוּלֵימְתָּא
לְסָבַיָּא יָת בְּרַתִּי יְהָבִית
לְגַבְרָא הָדֵין לְאִנְתּוּ וּסְנָאַהּ:
יז וְהָא הוּא שַׁוִּי תַּסְקוֹפֵי
מִלִּין לְמֵימַר לָא אַשְׁכָּחִית
לִבְרַתָּךְ בְּתוּלִין וְאִלֵּין בְּתוּלֵי
בְרַתִּי וְיִפְרְסוּן שׁוֹשִׁיפָא קֳדָם
סָבֵי קַרְתָּא: יח וְיִדַּבְּרוּן סָבֵי
קַרְתָּא הַהִיא יָת גַּבְרָא וְיִלְקוּן
יָתֵיהּ: יט וְיִגְבּוּן מִנֵּיהּ מְאָה
סִלְעִין דִּכְסַף וְיִתְּנוּן לַאֲבוּהָא

(י) **לא תחרש בשור ובחמור.** (ב״ק נד) הוא הדין לכל שני מינים שבעולם הוא הדין להנהיג יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא: (יא) שעטנז. לשון ערוב הוא. ורבותינו פירשו שוע טווי ונוז: (יב) גדלים תעשה לך. (יבמות ד ספרי) אף מן הכלאים לכך סמכן הכתוב: (יג) ובא אליה ושנאה סופו: (יד) ושם לה עלילות דברים. עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא סופו לבוא לידי לשון הרע: את האשה הזאת.(ספרי) מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין: (טו) אבי הנערה ואמה. (שם) מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליה: (טז) ואמר אבי הנערה. (שם) מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש: (יז) ופרשו השמלה. (שם) הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה: (יח) ויסרו אותו: מלקות
כתובות

בן סרוק הספרדי במחברתו והוא מגזרת קדש נעבור שיתערב זה עם זה: (י) לא תחרש בשור ובחמר. דבק עם הזריעה והשם חמל על כל מעשיו כי אין כח החמור ככח השור ובעבור הזריעה אמר שעטנז וכבר הזכירו על דרך כלל ובכאן פרט שהוא הצמר והפשתים לא אחרים: (יא) גדלים תעשה לך. אמרו המכחישים שהוא מצוה בפני עצמה בלילה כמו הציצית ביום על כן כתוב תכסה והמעתיקים העתיקו כי זאת מצות הציצית ביום ופירש גדלים כמו כבנייה מעשה שרשרות והמכחישים הוציאוה מגזרת גדולה ואנחנו מאמינים בדברי קדמונינו לבדם והזכיר זה הכתוב לבאר על ארבע כנפות ונסמך לשעטנז בעבור הציצית שהוא מותר: (יג) כי יקח איש אשה. נסמכה הפרשה לדעת המכחישים בעבור תכסה בה והאמת על דרך דרש שנסמכה בעבור הבית ואחר כן הבגד ואחר כן בעלת הבית: (יד) עלילת. כמו סבות דברים. הן אמת או שקר: בתולים. לשון רבים ולא יתפרדו וכן בחרות וזקונים ועלומים: (טו) אבי הנערה ואמה. אם הם בחיים או ממונה
בית

בעל הטורים

לא תחרש בשור וחמור. טמא וטהור רמז שלא ישתתף צדיק עם רשע: תחרש ב׳. לא תחרש בשור ובחמור. ואידך אל תחרש על רעך רעה זה שמפרש טעם שלא לחרוש בשור ובחמור לפי שהשור מעלה גרה והחמור אינו מעלה גרה וכשרואה השור מעלה גרה יהיה סבור שהוא אוכל ומצטער וזהו לא תחרוש על רעך רעה שגורם לחמור שחורש על רעהו רעה: לא תחרש. בגימטריא אסור ליהנות. כאילו בגד ארוג ובו כלאים מצד אחד אסור להתכסות בה מצד השני: גדלים ב׳ במסרה. גדלים תעשה לך גדלים מעשה שרשרות. וז״ש ב״ה גדיל שנים דתרי גדילים כתיב ופתלהו מתוכו כדכתיב מעשה שרשרות כדרך שעושין שרשרות: אשר תכסה. בגי׳ לחייב בכסות סומא שהוא חייב. אשר תכסה בה כי יקח. רמז להא דאי׳ בנדרים ר׳ אליעזר אומר מגלה טפח ומכסה טפחים בעת ביאה. ד״א אשר תכסה בה כי יקח רמז לת״ח שמאפיל בטליתו. ד״א רמז כי יקח אשר תכסה מלמד שמכסין לו על עונותיו: ובא אליה ב׳. ובא אליה ושנאה. ובא אליה מלך גדול ודרשו אותו על יצה״ר. גם בכאן בשביל שהלך אחרי יצרו הרע סופו לשנאתה ולהוציא עליה ש״ר: והוצא. חסר יו״ד כאילו עבר על עשרת הדברות וכן לא נחתם גז״ד על אבותינו עד שהוציאו עשרה המרגלים דבה: אבי הנער. כתיב חסר ה״א שהלכה כנער לכך הוציא עליה ש״ר: את בתי נתתי. בגימטריא הפה שאסר הוא
הפה שהתיר

לא תחרש ב׳ וסימן בשור ובחמר. על רעך רעה: צמר ופשתים ב׳ וסימן לא תלבש. דרשה צמר ופשתים: גדלים ב׳ חסר יו״ד קדמאה וסימן תעשה לך. מעשה שבכת: ושנאה ב׳ א׳ ר״פ וא׳ ס״פ וסימן ושנאה האיש האחרון. כי יקח איש אשה ושנאה: עלילת ד׳ ב׳ כתיב עלילת וב׳ כתי׳ עללות וסי׳ ושם לה עלילת. והנה שם לה עללת כתיב. להתעולל עללות. ולא נתכנו עללות כתיב: והוצא ו׳ חסרים יו״ד בלישנא וסימן מוצאי דבת הארץ. והוצאך מבית עבדים דשוחט. (עי׳ מגו׳ של׳) והוצא עליה שם רע. ואוצא אש מתוכך. התוצא מזרות. ותעלומה יוצא אור: ולא מצאתי ה׳ וסימן בתולים. ואבקש מהם איש גדר. ולמנחמים ולא מצאתי. אשר עוד בקשה נפשי. ויאמרו שרי פלשתים: השערה ג׳ וסימן ולקח אבי הנערה. ועלתה יבמתו

תולדות אהרן לא תחרוש. (כלאים לא חלה לה): לא תלבש שעטנז. כלאים לד שבת כז יבמות ד ה נזיר מא נח מנחות לט מג בכורות יז ערכין ג (כלאים לה): צמר ופשתים. יבמות ד מיר נח מנחות לט מג: גדלים תעשה לך. שבת כז סכה יא יבמות ד ה נזיר מא נח מנחות לט מ מג בכורות יז ערכין ג (נדרים לז): על ארבע כנפות. זבחים יח מנחות מג חולין קלו: אשר תכסה בה. שבת כז זבחים יח מנחות מא מג: כי יקח איש אשה. (כתובות כח): ואקרב אליה. כתובות מו: את בתי נתתי לאיש. כתובות כב מו סוטה כג קדושין ג ע סד (סוטה יט יבמות יג): ושם לה עלילות. כתובות מו: לא מצאתי לבתך. שם. ויסרו אותו. סנהדרין עא: וענשו אותו. כתובות שם (תרומות מד כתובות כו):

ספורנו

נופל משם לא תהיה אתה הגורם באופן שיהיה שום הדם בביתך: (יג) כי יקח איש אשה. אחר הדבור בעניני הישוב דבר באזהרות המחייבות לשריית השכינה בישראל

רמבן

שדרך כל עובד אדמתו להביא צמדו ברפת אחת וירכיב אותן. וביאר בשעטנז שאיננו רק בצמר ופשתים והזכיר לא תלבש ללמד שאין העליה אסורה אלא בענין לבישה:

(יג) **כי** יקח איש אשה ובא אליה ושנאה. טעמו כאשר יקח האיש אשה בלקוחי התורה שהם הקדושין בכסף והיא המאורסה אשר יזכיר ואחרי ימים בא אליה ושנאה שלא היתה ערבה אליו בביאתה והשכים בבקר ובא לב״ד וטען שלא מצאה בתולה והנה זה מתכוין להוציאה בלא מוהר הבתולות שהיא הכתובה שכתב לה ומפני כי בחזקת בתולה נתקדשה אליו הוא טוען עליה שזנתה תחתיו ולפיכך אמר הכתוב ואם אמת היה הדבר כדברי הבעל וסקלוה והאמת לא יודע רק על פי שנים עדים ולפי שהכתוב יפרש בזנוני הבתולות כי כאשר תהיה מאורסה תסקל וכאשר לא אורסה היא פטורה לא הוצרך לפרש כאן ואם אמת היה שזנתה באירוסיה ושזינתה ברצונה וסקלוה ואמר ברמז כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה והנבלה היא בעשותה כן לרצונה ולזנות הוא כאשר תטעה אשה תחת אישה כי הנערה אשר לא אורשה לא תקרא זונה בשכבה עם אחד כעם אבל היא מיועדת לו:

(יז) **ופרשו** השמלה. הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה לשון רש״י. והוא מדרשו של רבי ישמעאל בספרי ובמכילתא ואין צורך כי זאת לפנים בישראל מכניסין החתן והכלה לחופה ובודקין אותן והעדים משמרים להם מבחוץ והם שהחכמים קורין להם שושבינין וכאשר יפרדו נכנסין העדים שם ולוקחין השמלה אשר שכב אותה עליה ויראו הדמים וזה ידוע בתלמוד ובספרי אגדה וקורין השמלה ההיא סודר ולכך יאמר הכתוב שיפרוש אביה ואמה השמלה אשר לקחו מיד העדים ויאמרו אלה בתולי בתי ובודאי שצריך לחזור הדברים בענינים הרבה שהכתוב יקצר בהם אבל לא אמר הרי זה משל אלא המחייב מוציא שם רע אע״פ שלא בעל ופשוטו של מקרא כדברי האומר עד שבעל. וכך אמרו בגמרא רבי אליעזר בן יעקב אומר שמלה ממש והלכה כדבריו וכן טעם הפרשה כי אמר הכתוב תחלה ולקח אבי הנערה ואמה והוציאו את בתולי הנערה ידבר בשניהם ואחר כן שב לאב לבדו ואמר אבי הנערה וגו׳ וחזר ואמר ופרשו השמלה בשניהם והטעם כי התביעה הזאת לאב לבדו הוא שהקנס שלו אבל שתף האם במעשה מפני שענין השמלה בנשים יתעסקו בה
ובן

כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה לֹא־יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס

כ וְאִם־אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־נִמְצְאוּ בְתוּלִים לַנַּעֲרָ לנערה ק׳׃

כא וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲרָ הנערה ק׳ אֶל־פֶּתַח בֵּית־אָבִיהָ וּסְקָלוּהָ אַנְשֵׁי עִירָהּ בָּאֲבָנִים וָמֵתָה כִּי־עָשְׂתָה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס

כב כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב ׀ עִם־אִשָּׁה בְעֻלַת־בַּעַל וּמֵתוּ גַּם־שְׁנֵיהֶם הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִם־הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ ס

ב׳ ובאחוריתא

פ׳

כג כִּי יִהְיֶה נַעֲרָ נערה ק׳ בְתוּלָה מְאֹרָשָׂה לְאִישׁ וּמְצָאָהּ אִישׁ בָּעִיר וְשָׁכַב עִמָּהּ׃

כד וְהוֹצֵאתֶם אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶל־שַׁעַר ׀ הָעִיר הַהִוא וּסְקַלְתֶּם אֹתָם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ אֶת־הַנַּעֲרָ הנערה ק׳ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־צָעֲקָה בָעִיר וְאֶת־הָאִישׁ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר־עִנָּה אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס

י״ב פסוקים אית בהון את את אם ואת את

ב׳

כה וְאִם־בַּשָּׂדֶה יִמְצָא הָאִישׁ אֶת־הַנַּעֲרָ הנערה ק׳ הַמְאֹרָשָׂה וְהֶחֱזִיק־בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּהּ וּמֵת הָאִישׁ

דְעוּלֶמְתָּא אֲרֵי אַפֵּיק שׁוּם בִּישׁ עַל בְּתוּלְתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְלֵיהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל יוֹמוֹהִי׃ כ וְאִם קוּשְׁטָא הֲוָה פִּתְגָּמָא הָדֵין לָא אִשְׁתְּכַחוּ בְּתוּלִין לְעוּלֶמְתָּא׃ כא וְיַפְּקוּן יָת עוּלֶמְתָּא לִתְרַע בֵּית אֲבוּהָא וְיִרְגְּמוּנַהּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא בְּאַבְנַיָּא וּתְמוּת אֲרֵי עֲבַדַת קְלָנָא בְּיִשְׂרָאֵל לְזַנָּאָה בֵּית אֲבוּהָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ כב אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר שָׁכֵיב עִם אִתְּתָא אִתַּת גְּבַר וְיִתְקַטְלוּן אַף תַּרְוֵיהוֹן גַּבְרָא דְשָׁכִיב עִם אִתְּתָא וְאִתְּתָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל׃ כג אֲרֵי תְהֵי עוּלֶמְתָּא בְתוּלְתָּא דִמְאָרְסָא לִגְבַר וְיִשְׁכְּחִינַהּ גְּבַר בְּקַרְתָּא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ׃ כד וְתַפְּקוּן יָת תַּרְוֵיהוֹן לִתְרַע קַרְתָּא הַהִיא וְתִרְגְּמוּן יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן יָת עוּלֶמְתָּא עַל עֵיסַק דְּלָא צְוָחַת בְּקַרְתָּא וְיָת גַּבְרָא עַל עֵיסַק דְּעַנִּי יָת אִתַּת חַבְרֵיהּ וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ כה וְאִם בְּחַקְלָא יַשְׁכַּח גַּבְרָא יָת עוּלֶמְתָּא דִמְאָרְסָא וְיִתְקֵיף בַּהּ גַּבְרָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ וְיִתְקְטֵל גַּבְרָא דְשָׁכִיב עִמַּהּ

בית דין: (יט) וטעם כל ימיו. כי לעולם תהיה ברשותו עד יום מותו: (כא) וסקלוה. שיתכן שאחר שארסה שכב איש אותה כי המארש לא ארס אותה רק היא אומרת שהיא בתולה ומעתיקי הדת בארו הדבר באר היטב ואלה הבתולים ימצאו עד זמן קצוב וכפי תולדת הנערות ובעבור וסקלוה נסמכה פרשת הבעולה והמאורסה גם פירושו זה כמו זה והנה פירוש זה עוד: (כג) כי יהיה. כאשר יארע זה הדבר: (כד) שער. מקום שבת זקני העיר הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו ולא נוכל לדעת האריסות כי אם בדברי קבלה כי יתכן שלא הסכימה היא ולא ידעה עד שבא ואנסה על כן משל הרוצח: (כה) צעקה. יתכן שצעקה

(כתובות מ״ו): (כ) ואם אמת היה הדבר. (שם) בעדים והתראה שזנתה לאחר אירוסין: (כא) אל פתח בית אביה. ראו גדולים שגדלתם: לזנות בית אביה. כמו בבית אביה: אנשי עירה. (ספרי) במעמד כל אנשי עירה: (כב) ומתו גם שניהם. (שם) להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם: גם. לרבות הבאים מאחריהם. (ס״א מאחוריהם) (שם) דבר אחר גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: (כג) ומצאה איש בעיר. (ערכין ז׳) לפיכך שכב עמה פרצה קוראה לגנב הא אילו ישבה בביתה לא אירע לה: כי

בעל הטורים

אל פתח בית אביה וסקלוה בגימטריא זה ראו אלו הגדולים שגדלתם: כי עשתה נבלה בישראל וסמיך ליה כי ימצא איש שוכב רמז לאיש שהטיח באשתו תחת החופה וסקלוה: אבל לא צעקה. ואף אם יראה ממנו טפה יכולה לומר שמחמת צער בתולים צעקה:

הפרשי׳ שת שתו השערה: לשלחה חד מן י״ד זוגין קדמא נסיב ל׳ ותניינא לא נסיב ל׳ ולית דכוותא דסמיכי וסימן במסרה רבתא:

תולדות אהרן כי הוציא. ערכין טו: ואם אמת היה הדבר. כתובות מ מד ערכין שם: ולו תהיה לאשה. (שם כו): והוציאו את הנערה. כתובות מ מד מה ערכין (שם כח): ומתה. כתובות מד: לזנות בית אביה. שם מט סנהדרין נ: כי ימצא איש. סנהדרין פו: בעלת. (קידושין נח): ומתו גם שניהם. שם סו ערכין ז: כי יהיה נערה. כתובות מט (יבמות ז): והוצאתם את שניהם. קדושין י: וסקלתם אותם. (סוטה יט): על דבר. סנהדרין מה: ומת האיש אשר שכב. קדושין שם סנהדרין סו:

ספורנו

בישראל ולהשמר מלגרום הסתלקות׳ כפסול הזרע מצד העריות ומצד הערובת האומות הפסולות ומצד טומאת המחנה כאמרו והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך: (כד) אשר ענה את אשת רעהו. הענה והשפיל אותה מכשרותה ופסל אותה מהיותה עוד ראויה לבעלה רעהו כענין נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה: אין

רמבן

והן הידועות והבקיאות בדמים ולאם ראוי שתתפוש ותביא אותה לב״ד אבל טענת את בתי נתתי לאיש הזה לאב בלבד היא והאם לאו בעלת דברים דידיה היא או אחר שיסדר האב טענותיו בב״ד יתפוש בשמלה אשר הביאה אשתו תחת כנפות כסותה ויפרשו אותה שניהם בב״ד והנה לא הוזכרה האם בפרשה ולא באה לב״ד כלל אלא מפני ענין השמלה שהוא ממש כאשר פירשתי:

(יט) **וטעם** וענשו אותו מאה כסף אחרי המלקות הנדרש מויסרו אותו כי המנהג לכתוב לבתולה מוהר נ׳ כסף והנה זה הוציא עליה ש״ר בעבור שנאה ורצה להוציאה בלא כלום ולכן ענשו הכתוב במאה כסף כי התורה תעניש בכפל כענין שנים ישלם אע״פ שהכתובה מדבריהם למי שיתנה עמהם או ישאנה סתם אבל המנהג היה לכתוב מוהר לבתולות כמו שנאמר כמהר הבתולות והרוב יעשו כן ואם לא היתה כתובה לאשה הזאת למה ישים עליה עלילות דברים מפני שנא ושנאה יכתוב לה גט ויפטר ממנה דכתיב כי שנא שלח:

(כב) **ומתו** גם שניהם. להוציא לעושה מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם גם לרבות הבאים מאחריהם לשון רבינו שלמה. ולא הבינותי מהו וכי בתולה היא זו שנמעט או נצטרך לרבות הבאים אחריהם מה לי ראשון מה לי שני ושלישי ועוד היה לו לומר הבאים אחריו ובנוסחאות שלנו בספרי שניהם ולא העושים מעשה חדודין כשהוא אומר גם שניהם לרבות הבאים מאחוריהם והיא ביאה שלא כדרכה וריבה אותה הכתוב בכאן וכל העריות למדות זו מזו. ועל דרך הפשט גם שניהם האיש כפשוטו חטא יותר שהוא התובע והמפתה והעושה מעשה וגם האשה והזכיר זה הכתוב ופירש גם שניהם האיש השוכב וגם האשה וכן דרך הכתובים לתלות החטא באיש כאשר פירשתי בערות אחיו גלה ויש אומרים כי טעם האיש השוכב עם האשה והאשה תוספת ביאור כמו ויביאה את תרומת ה׳ אותו את נבוכדנצר. ובספרי האיש השוכב עם האשה אע״פ שהיא קטנה והאשה אע״פ שנבעלה לקטן אם כן טעמו גם שניהם גם כל אחד מהם האיש או האשה המגיע להם לחיוב:

ענין נערה המאורסה. כי כאשר יראו עדים מרחוק איש תופש בנערה ושכב עמה בעיר והרימו העדים קולם והתרו בהם על דעת רבותינו יתחייבו שניהם סקילה שגם האשה בחזקת מוכה לדעת כיון שלא צעקה כלל כי דרך כל אנוסה

אֲשֶׁר־שָׁכַב עִמָּהּ לְבַדּוֹ: כו וְלַנַּעֲרָ
ולנערה ק' לֹא־תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין לַנַּעֲרָ
לנערה ק' חֵטְא מָוֶת כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם
אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ כֵּן
הַדָּבָר הַזֶּה: כז כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ
צָעֲקָה הַנַּעֲרָ הנערה ק' הַמְאֹרָשָׂה
וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ: ס כח כִּי־
יִמְצָא אִישׁ נַעֲרָ נערה ק' בְתוּלָה
אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וּתְפָשָׂהּ
וְשָׁכַב עִמָּהּ וְנִמְצָאוּ: כט וְנָתַן
הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָ
הנערה ק' חֲמִשִּׁים כָּסֶף וְלוֹ־תִהְיֶה
לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ לֹא־יוּכַל
שַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו: ס
כג א לֹא־יִקַּח אִישׁ אֶת־אֵשֶׁת
אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו: ס ב לֹא־
יָבֹא פְצוּעַ־דַּכָּה וּכְרוּת שָׁפְכָה
בִּקְהַל יְהוָה: ס ג לֹא־יָבֹא
מַמְזֵר בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי
לֹא־יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה: ס
ד לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל
יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לָהֶם
בִּקְהַל יְהוָה עַד־עוֹלָם: ה עַל־דְּבַר
אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם

פ'. ל'
כ'
ל' מפיק. י"ד זוגין מתח' קדמא נסיב למ"ד ותניין לא נסבי למ"ד
ג' וכתיב א' (ע' מ"ס) ל' ומלא
פ'
פ' מ"ל בלישנ'
פ'. ו' דגשים

בִּלְחוֹדוֹהִי: כו וּלְעוּלֶמְתָּא
לָא תַעְבֵּיד מִדַּעַם לֵית
לְעוּלֶמְתָּא חוֹבַת דִין דִקְטוֹל
אֲרֵי כְּמָא דִיקוּם גַּבְרָא עַל
חַבְרֵיהּ וְיִקְטְלִינֵיהּ נְפַשׁ כֵּן
פִּתְגָמָא הָדֵין: כז אֲרֵי בְחַקְלָא
אַשְׁכְּחַהּ צְוָחַת עוּלֶמְתָּא
דִמְאָרְסָא וְלֵית דְפָרִיק לַהּ:
כח אֲרֵי יִשְׁכַּח גְבַר עוּלֶמְתָּא
בְתוּלְתָּא דְלָא מְאָרְסָא
וְיֶחְדִינַהּ וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ
וְיִשְׁתַּכְחוּן: כט וְיִתֵּן גַּבְרָא
דִשְׁכִיב עִמַּהּ לַאֲבוּהָא
דְעוּלֶמְתָּא חַמְשִׁין סַלְעִין
דִכְסַף וְלֵיהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ חֲלַף
דְעַנְיַהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ
לְמִפְטְרַהּ כָּל יוֹמוֹהִי: א לָא
יִסַּב גְּבַר יַת אִתַּת אֲבוּהִי
וְלָא יְגַלֵּי כַּנְפָא דַאֲבוּהִי:
ב לָא יִדְכֵּי דִפְסִיק וְדִמְחַבַּל
לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַייָ: ג לָא
יִדְכֵּי מַמְזֵרָא לְמֵיעַל בִּקְהָלָא
דַייָ אַף דָרָא עֲשִׂירָאָה לָא
יִדְכֵּי לֵיהּ לְמֵיעַל בִּקְהָלָא
דַייָ: ד לָא יִדְכּוּן עַמּוֹנָאֵי
וּמוֹאֲבָאֵי לְמֵיעַל בִּקְהָלָא
דַייָ אַף דָרָא עֲשִׂירָאָה לָא
יִדְכֵּי לְהוֹן לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַייָ
עַד עָלְמָא: ה עַל עֵיסַק דְלָא
עָרְעוּ יָתְכוֹן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא

(כו) כי כאשר יקום וגו'. לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזקה עמד עליה כאדם העומד על חברו להרגו. (פסחים כה סנהדרין עג) ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו': (א) לא יקח. (קדושין סז) אין לו בה לקוחין ואין קדושין תופסין לו בה: ולא יגלה כנף אביו. (יבמות לג) שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום (ויקרא יח) ערות אחי אביך אלא לעבור עליו בשני לאוין ולסמוך לה לא יבא ממזר ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וק"ו מחייבי מיתות בית דין שאין בעריות מיתות בית דין שאין בה כרת: (ב) פצוע דכה. (יבמות עו) שנפצעו או נדכאו ביצים שלו: וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד: (ג) לא יבא ממזר בקהל ה'. לא ישא ישראלית: (ד) לא יבא עמוני. לא ישא ישראלית: (ה) על דבר. (ספרי) על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם: בדרך. כשהייתם בטירוף:

נא

שצעקה: (כח) אשר לא ארשה. זאת אנוסה לא מפותה: (א) לא יקח איש את אשת אביו. האנוסה על כן נסמכה זאת הפרשה: (ב) פצוע דכה. ביצים בלא אבר (ס"א חסר) ואמרו המדקדקים כי הטעם בשרש שהוא דכא וזה רחוק: שפכה. זה האבר שממנו ישפך מימיו והזרע: בקהל ה'. הטעם שלא יחשב כאחד מקהל ה' שיקח בת ישראל וכן עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והעד הכהן רות והכתוב שאמר לא תבאו בהם על נשי שבעת הגוים גם הכתוב בעזרא ויבדילו כל ערב הם הזכרים ושם פירשתיו: (ג) ממזר. אחז"ל הבא מן העריות והשני ממי"ן נוספין כממי"ן נהרסו ממגורות ואחרים אמרו כי הוא שם עם וישב ממזר באשדוד כי רחוק

הוא

בעל הטורים

ממזר שנים במסרה. לא יבא ממזר. ואידך וישב ממזר באשדוד זהו שאמרו חז"ל עתידין ממזרים ליטהר ויהישבו כארן: סמיך ממזר לפצוע דכה שממזר אינו מוליד כפצוע דכה. וסמך עמוני ומואבי לממזר שבנות לוט נבעלו לאביהן וילדו ממזרים והנקבות מותרות לפי שהם נתכוונו לדבר מצוה: אשר לא קדמו בגימטריא את הזכרים: אשר לא קדמו אתכם ר"ת בגימטריא בלק שהוא עץ לעשות כן:

דכא ג' וסימן לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה (ע' מ"ס). את דכא ושפל רוח. תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. אנ"ך: ממזר ב' וסימן לא יבא ממזר בקהל ה'. וישב ממזר באשדוד: עמוני. ה' מלאים בלישנא וסימן לא יבא עמוני. ויעל נחש העמוני ויאמר להם נחש. צלק העמוני דד"ה. וטוביה העבד העמוני דוילעג לנו דעזרא: קדמו. ה' וסימן על דבר אשר לא קדמו אתכם. בלחמו קדמו נודד. קדמו עיני אשמורות. קדמו שרים אחר נוגנים. כי לא קדמו את בני ישראל: בלחם ו' דגשים וסימן נמסר בסדר חקת

תולדות אהרן ולנערה לא תעשה דבר. מדרים כו קמא כח סנהדרין עג ע"ג נד: כי כאשר יקום. פסחים כה יומא כב סנהדרין עג עד: כי בשדה מצאה. בתרא טו: ואין מושיע לה. סנהדרין עג: כי ימצא איש נערה. כתובות כט לח: אשר לא ארשה. כתובות לח: ונתן האיש השוכב עמה. ברכות כא יבמות ד כתובות מ מב ערכין טו: לאבי הנערה. כתובות כט לח מב: חמשים כסף. כתובות לג: ולו תהיה לאשה. יבמות נט כתובות כט לט מ מכות טו: תחת אשר ענה. כתובות לב לג מ קמא מד ערכין טו: לא יוכל שלחה. גיטין ל תמורה ה: לא יקח איש. ברכות כא יבמות ד מט נו קדושין סז (קדושין סד): ולא יגלה. יבמות ג: לא יבא. שם עו עט: פצוע דכה. שם עה (יבמות ע קדושין סה): לא יבא ממזר. שם מד עח עו קדושין עג עד (יבמות ע קדושין סד): לא יבא עמוני. ברכות כח יבמות מז סט עו עז כתובות ז נזיר כג קדושין סז הוריות י ידים פו (שם סח): על דבר. יבמות עו עז סנהדרין קג (יבמות ע):

רמבן

אנוסה לצעוק בעיר להושיעה ולהצילה ואם יראו אותה בשדה שיחזיק בה וישכבנה הרי זו בחזקת אנוסה ופטורה. וטעם צעקה יתכן שצעקה או טעמו אם צעקה אין מושיע לה כי אפילו שמעו שלא צעקה פטורה כיון שאין שם מושיעים לה והכלל אם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת אין לה מושיעים בין בעיר בין בשדה פטורה שלא דבר הכתוב אלא בהווה ואמר על דבר אשר ענה את אשת רעהו ולא יקרא ענוי רק השוכב באונס וזו כבר חייב אותה במזנה לרצון אבל ענין הכתוב כי כאשר נראה שהאיש אוחז בה ושוכב עמה נדון האשה כמתרצה בעבור שהיתה יכולה להושע ממנו ונחשב האיש כמענה אותה כי לא פתה ולא דבר על לבה להשמע אליו. ולא ידעתי בדין הצעקה אם ראינו נערה שהחזיק בה האיש והיא נלחמת בו בכל כחה ובוכה ואוחזת בבגדיו או בשערותיו להמלט ממנו ולא ידעה לצעוק למה תסקל אלא גם הצעקה בהווה לדון בה מן הסתם בעיר מפותה ובשדה אנוסה:

כג (א) ממזר. שם לאיש מוזר מאחיו ויודעיו שלא יודע מאין בא כלשון וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים ואמר שלא ישב באשדוד זולתי איש נכרי וזר שיעבור בו כי יכרית גאון פלשתים ממנו. והנה הנולד לאיש מאשת אביו הוא ירחיק אותו ולא יודה בו לבשתו ולכלמתו ומן המעשה הרע שעשה וגם אמו תשליכנו בלילה כענין האסופי הנזכר בתלמוד והנה הוא ממזר בעיר מולדתו וכן כל העריות כדברי רבותינו בקדושין ירושלמי אמר ר' אבהו מהו ממזר מום זר: (ה) **על** דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. מלינו אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים

בשעיר

ספורנו

(כו) אין לנערה חטא מות. אע"פ שהיה סופה ברצון כיון שהיתה תחלתה באונס פטורה שכיון שהתחילה באיסור יצרה אנסה כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה) אפילו אומרת הניחו לו שאלמלא כן הייתי שוכרתו: כי כאשר יקום איש על רעהו וכו'. אין זה כענין הבהמה הנרבעת שכתב בה ואת הבהמה תהרוגו כי אמנם הבהמה לא התקוממה כלל אבל זו שהיתה תחלתה באונס והתקוממה כפי יכלתה הנה קרה לה כמו שקרה לנרצח שנעבדה בו עבירה נגד רצונו לפיכך אין לה בחטא ענין כלל: (כז) צעקה הנערה. דנין אותה לכף זכות: **כג** (ה) אשר לא קדמו. שניהם לא קדמו אבל מואב נתן לחם ומים בכסף כאמרו אוכל בכסף תשבירני וכתיב כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער ולא כן עשו העמונים. אמנם מואב הוסיף על חטאתו פשע אשר שכר עליך ובכן לא תדרוש שלומם שניהם לא קדמו ועמון לא נתן אפילו בכסף ומואב שגם שכר

את

ה וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם
וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם בֶּן־
בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם
לְקַלְלֶךָּ׃ ו וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ר"ס כספ'
לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה
כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ז לֹא־
תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ ב' וחסר. ב'
לְעוֹלָם׃ רביעי ס ח לֹא־תְתַעֵב ב' מלא בתורה
אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא־תְתַעֵב
מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃ ט בָּנִים
אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא
לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה׃ ס י כִּי־
תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ
מִכֹּל דָּבָר רָע׃ יא כִּי־יִהְיֶה בְךָ

בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם
וּדְאַגַּר עֲלָךְ יָת בִּלְעָם בַּר
בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם דְּעַל
פְּרָת לְלַטָּטוּתָךְ׃ ו וְלָא
אֲבָה יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא מִן
בִּלְעָם וַהֲפַךְ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת
לְוָטִין לְבִרְכָן אֲרֵי רַחֲמָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ׃ ז לָא תִתְבַּע שְׁלָמְהוֹן
וְטָבַתְהוֹן כָּל יוֹמָךְ לְעָלַם׃
ח לָא תְרַחֵיק אֱדוֹמָאָה אֲרֵי
אָחוּךְ הוּא לָא תְרַחֵיק
מִצְרָאָה אֲרֵי דַּיָּר הֲוֵיתָא
בְּאַרְעֵיהּ׃ ט בְּנִין דְּיִתְיַלְדוּן
לְהוֹן דָּרָא תְּלִיתָאָה יִדְכּוּן
לְהוֹן לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַייָ׃
י אֲרֵי תִפּוֹק מַשְׁרִיתָא עַל
בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתִסְתַּמַּר מִכֹּל
מִדַּעַם בִּישׁ׃ יא אֲרֵי יְהֵי

הוא שיקרא שם ישראל ואף כי בעת הישועה בשם גנאי והמתרגם תפש דרך קצרה ודרש: (ו) ויהפוך. שהיה בלב בלעם לקלל ולא עזבו השם: (ז) כי תצא מחנה. זהו המחנה שיצא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן ואיננו מחנה הגדול כי שם מחילות עשויות ובצאתם אל המלחמה הם קרובים סביבות הארון וברור כי טמא מקרה משחית ונסמכה זו הפרשה בעבור מלחמת מדין שהזכיר דבר בלעם כי נוררים הם בעבור אותם והארון היה עם המחנה שיצא על מדין: מכל דבר רע. לנפש ולגוף כמו מקרי

(ז) לא תדרוש שלומם. (שם) מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן תלמוד לומר לא תדרוש שלומם: (ח) לא תתעב אדומי. לגמרי ואף על פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל אף על פי שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך: (ט) בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו'. ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדום שקדמה בחרב לא נתעב וכן מצרים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו: (י) כי תצא וגו' ונשמרת. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה:

מקרא

תולדות אהרן ולא אבה. ברכות נה זוהר תצא: ויהפוך ה'. סנהדרין קה (ברכות יב סוטה כ): לא תדרוש. גיטין ח: לא תתעב אדומי. קמא לב: לא תתעב מצרי. ברכות כח: בנים אשר יולדו. יבמות עז עח קדושין עה (קדושין סה): דור שלישי. יבמות סט: ונשמרת מכל דבר רע. כתובות מו ע"ב (פאה יו): כי יהיה בך איש. פסחים ג נזיר סו נדה מג:

בעל הטורים

לשמוע אל בלעם וסמיך ליה לא תדרש שלומם כדאיתא בהמוקין. וסמיך ליה לא תתעב אדומי לומר אף על פי שכתוב וישטום עשו את יעקב לא תתעב אדומי. כי עמונים לא קדמו אתכם בלחם ובמים והוא קדמן שנאמר כאשר עשו לי בני עשו: ונשמרת. בגימטריא מן שפיכת דמים ובגימטריא מן קללת השם ובגימט' אין להסתכל באשה כלל מכל דבר רע. וכן ניבול פה:

רמבן

בשעיר והמואבים היושבים בער ורבים אמרו שהם לא קדמו אותם אבל ישראל קנו מהם וזה הבל כי די למחנה שימכרו להם כאשר ירצו לקנות ועוד כי ישראל לא באו בגבול מואב והמואבים הוציאו להם לחם ומים בכסף והכתוב יספר שעשו המואבים כאשר עשו בני עשו ולמה ירחיק המואבי לעולם בעבור זה ולא יתעב האדומי. ור"א אמר כי טעם כאשר עשו לי בני עשו והמואבים על אעברה בארצך בדרך אבל לא מכרו להם לחם ומים כי הם עברו בהר שעיר ובער רק מלך אדום לא הניחם לעבור דרך מדינתו אשר הוא יושב בה והוא מה שאמר לא תעבור בי גם זה הבל כי הם אמרו אל מלך אדום אעברה בארצך וימאן אדום נתון את ישראל עבור בגבולו הנה לא נכנסו כלל בגבול אדום וכן כתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום כי הוצרכו לשוב לאחור דרך ים סוף מהר ההר שהוא על גבול ארץ אדום ולא באו בארץ אדום עצמה כלל ויפתח אמר בביאור כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עד ים סוף ויבא קדשה וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום אעברה בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויחנו בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב הנה זה מפורש שלא באו כלל בארץ אדום ולא בארץ מואב ואלו באו שם היו מוכרין להם לחם ומים כי אין המנהג לנותן רשות לעם הנכנס לעבור בארצו שלא ימכר להם לחם ומים. והנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה והיו חייבין לעשות טובה עם ישראל והם עשו עמהם רעה האחד שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים והאחד לא קדם אותו בלחם ובמים כאשר קרבו למולו כמו שכתוב אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון והנה הכתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם והם לא קדמו אותם כלל כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו המואבים והעמונים אבל לא הזכיר עמון שלא קדמו אותם. והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם כי בני עשו והמואבים כאשר ידעו שהוזהרו ישראל שלא יתגרו בהם הוציאו לחם ומים חוץ לגבולם ועמון לא אבה לעשות כן וזה טעם שלא קדמו שלא יצאו לקראתם בלחם ובמים כאשר עשו האחרים ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו על דבר אשר לא קדמו אתכם ואחרי כן הזכיר מואבי וחטאתו ורבותינו דרשו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מפני שהאיש דרכו לקדם ואין האשה דרכה לקדם שתוציא מזון חוץ לגבול הארץ וכן הזכירו בירושלמי ובמגלת רות רבתי מפני שדרך האיש לשכור ואין דרך האשה לשכור:

(ז) **לא** תדרוש שלומם. מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת"ל לא תדרוש שלומם לשון רש"י. וזה המדרש בספרי וטובתם מכלל שנאמר שם בטוב לו לא תוננו הוציא את אלו מאותה טובה אבל לא תדרוש שלומם נדרש בספרי לפי שנאמר כי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום יכול אף עמון ומואב כן ת"ל לא תדרוש שלומם וכן בתנחומא. והנראה אלי כי מלחמת עמון ומואב אסרה הכתוב עלינו לדורות והכתוב שאמר אל תתגרו בם איננה מצוה אלא לשעה בלבד אבל היא מצות לא תעשה לדורות וזהו שאמר כי לבני לוט נתתיה ירושה והנה ארצם להם לעולם כי היא נחלה שהנחילם השם אם כן הכתוב שאמר לא תדרוש יצוה אם נלחם עליהם בעיר שכבשו הם מן העמים שלא נקרא להם לשלום וכן אם יבואו הם להלחם בארצנו מותר לנו לרדוף אחריהם ולכבוש מהם המדינות להכות יושבי הערים שעשו עמנו הרעה כמו שאמר ביפתח ויכם מערוער עד בואך מנית עשרים עיר וכן יעשה דוד לכל ערי בני עמון בעבור שהם פרצו הגדר תחלה ונלחמו בו ואז לא נצטרך לקרא בשלומם ונכה בנלחמים בנו כל עיר מתים הנשים והטף אם נרצה. ואמרו במדרש רבה והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתומו אמרו לו הכתוב אומר לא תשחית את עצה ואתה אומר כן אמר להם על כל האומות צוה וזו קלה ובזויה היא שנאמר ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם שנאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אילנות טובים וכל זה להזיקם ולצערם אבל הארץ תשאר למשפחה ההיא שהיא נחלה שהנחילם השם וזה הענין מוזכר באגדות בבראשית רבה ובמדרש תלים. ועל דרך הפשט טעם לא תדרוש שלומם וטובתם כאומר אע"פ שהם בני משפחתם ואבינו אברהם אהב את אביהם כאח לו יונק שדי אמו לא תהיו אתם לו כאחים דורשי שלום וטובה כי הם הפרו ברית אחוה ותהיה מופרת לעולם. והנה השם שמר לבני לוט זכות אביהם שלוה את נביאו בדרך אשר שלחו ה' ולכך הנחילם מנחלת אבותם והטעים את בניו בחטאם שלא ידבקו בישראל וכן המצרים הרחיקם שלשה דורות מפני רשעם אשר עשו עמנו רעות רבות וצרות אבל לא יתעב אותם לעולם בעבור שהיינו גרים בארצם ונמלטנו עמהם בימי הרעב בכבוד שעשו לאבינו והמליכו עליהם ממנו קצין ומושל וכן עשה עם אדום שמר להם זכות אבות שהיו מזרע קדש והרחיקם שלשה דורות בעבור שיצאו לקראתנו בחרב ולא זכרו ברית אחים. והקבלה מן רבותינו כי אין דור שלישי מימי משה אבל כאשר יתגייר אחד מהם יבא הדור השלישי שלו בקהל ה':

(י) **ונשמרת** מכל דבר רע. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה לשון רש"י. והנכון בעיני בענין המצוה הזאת כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה יגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה. הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב ועל כן הזהיר בו הכתוב ונשמרת מכל

מכל

רשי

(יא) מקרה לילה. דבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה. זו מצות עשה: ולא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנה שכינה (פסחים סח): (יב) והיה לפנות ערב. סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש: (יג) ויד תהיה לך. כתרגומו כמו (במדבר ב) איש על ידו: מחוץ למחנה. חוץ לענן: (יד) על אזנך. לבד משאר כלי תשמישך: אזנך. כמו כלי זיין: (טו) ולא יראה בך. הקב"ה ערות דבר: (טז) לא תסגיר עבד. כתרגומו. דבר אחר אפילו עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ: (יח) לא תהיה קדשה. מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות. ולא יהיה

אבן עזרא

הקרי: (יא) מקרה. כמ"ש משרת ומשקלו משרה אחוזתו: (יב) לפנות ערב. כטעם כי פנה היום גם חזוק הוא זה לדברי חז"ל והמכחישים אמרו כי לפנות כמו לפני ולא אמרו כלום וי"א כי טעמו כאשר יחל הערב לפנות והנה אחר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש הנה קודם הערב וכן לפנות בקר קודם זרוח השמש: (יג) ויד. מקום כמו יד הירדן גם זו ראיה כי ממחנה ישראל לא יצא בעל קרי ולא כל אדם בשעת הצורך ואף כי התינוקות והעד שאמר הכתוב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש והטעם כל טמא מטמא ולא טמא יום: (יד) אל"ף אזנך נוסף מגזרת והזונות רחצו: וכסית. כי כל דבר נראה לעינים והוא מגונה יוליד דמות גנאי בנפש: (טו) ערות דבר. במעשה או דבור: ושב מאחריך. הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב: (טז) לא תסגיר עבד. בלכתם למלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראלי: מעם אדוניו. גם הוא איננו ישראל כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישראל ואם העבד יסגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם על כן לא תוננו: (יח) ונסמכה פרשת קדשה בעבור העבד ומעתיקי הדת אמרו כי הקדש

יא אִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה־לָיְלָה וְיָצָא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה: יב וְהָיָה לִפְנוֹת־עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה: יג וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ: יד וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזֵנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־צֵאָתֶךָ: טו כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ: ס טז לֹא־תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ מֵעִם אֲדֹנָיו: יז עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ: ס יח לֹא־תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל

ל׳ והגש
ס׳. ב׳ חסר
ג׳ קמץ
ל׳ וחסר
ג׳ מ״ע וא׳ חסר
ל׳ חסר. ג׳
ג׳ ב׳ מ״ע וא׳ חסר
ת״ג
ט׳ דגשין
כ׳ כתורס

גְּבַר דְּלָא יְהֵי דְכֵי מִסּוֹאֲבַת לֵילְיָא וְיִפּוֹק לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא לָא יֵיעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא: יב וִיהֵי לְמִפְנֵי רַמְשָׁא יַסְחֵי בְמַיָּא וּכְמֵיעַל שִׁמְשָׁא יֵיעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא: יג וַאֲתַר מְתַקַּן יְהֵי לָךְ מִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְתִפּוֹק תַּמָּן לְבָרָא: יד וְסִכְתָּא תְּהֵי לָךְ עַל זֵינָךְ וִיהֵי בְּמִתְּבָךְ לְבָרָא וְתַחְפַּר בַּהּ וְתְתוּב וּתְכַסֵּי יָת מַפַּקְתָּךְ: טו אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵּיהּ מְהַלְּכָא בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ לְשֵׁיזָבוּתָךְ וּלְמִמְסַר סָנְאָךְ קֳדָמָךְ וּתְהֵי מַשְׁרִיתָךְ קַדִּישָׁא וְלָא יִתְחֲזֵי בָךְ עֲבֵירַת פִּתְגָם וִיתוּב מֵימְרֵיהּ מִלְּאַטָּבָא לָךְ: טז לָא תִמְסַר עֶבֶד עַמְמִין לְיַד רִבּוֹנֵיהּ דְּיִשְׁתְּזֵיב לְוָתָךְ מִן קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ: יז עִמָּךְ יְתֵיב בֵּינָךְ בְּאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי בַּחֲדָא מִן קִרְוָךְ בִּדְיֵיטַב לֵיהּ לָא תוֹנֵינֵיהּ: יח לָא תְהֵי אִתְּתָא

בעל הטורים

ויתד תהיה לך על אזנך. רמז שאם שמע ניבול פה יכוף אצבעו לתוך אזנו. וזהו ויצאת חוץ שלא לשמוע ניבול פה לא תוך מן הבית או תכוף אצבעך לתוך אזנך. ובמדרש ויתד תהיה לך על זכות האבות שהוא כיתד תקוע לישראל. ויתד בגי׳ והאבות: ויתד תהיה לך על אזנך. בגי׳ מדותו תהיה על אזנך כלומר י״ב מדות יהיו כלי זיין שלך: וחפרתה ב׳ במסו׳. וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך. וחפרת לבטח תשכב. זהו מ״ש לעולם יבדוק אדם עצמו לנקביו קודם שיישן וחפרתה וכסית את צאתך ואז וחפרת לבטח תשכב: ערות דבר וסמיך ליה לא תסגיר עבד רמז לאותם סגורי בעבירות אסור לקרות ק״ש כנגדם: סמיך לא תהיה קדשה ללא תסגיר עבד דאיירי בבת ישראל שנבעלה לעבד: ועוד סמיך עבד לבנות ישראל לומר בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה:

התורה: ירחץ ה׳ וסימן וקרבו וכרעיו ירחץ במים. והקרב והכרעים ירחץ במים. ואם לא יכבס. והיה לפנות ערב. ישמח צדיק כי חזה. ונמסר גם בסדר ויקרא: וכבא ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא וסימן וכבא השמש יבא אל תוך המחנה. וכבא השמש צוה יהושע. וכבוא נשאי הארון בתרא מלא: ויד ג׳ קמץ וסימן אל תשלחו בו. ויד תהיה לך. ויד ברא בראש דרך. וגם נמסר בסדר וישב: מחניך ג׳ ב׳ מלא וא׳ חסר וסימן כי ה׳ אלהיך מתהלך. טפכם נשיכם. והיה מחניך קדוש קדמא חסר: בטוב ט׳ דגשים

תולדות אהרן מקרה לילה בבא קמא כט: ויצא אל מחוץ. פסחים סח: והיה לפנות ערב. נזיר סו: ויד תהיה לך. ברכות כה: ויתד תהיה לך. שם יומא עה כתובות ה: כי ה׳ אלהיך. סוטה ג זוהר נח ואחרי מות: והיה מחניך קדוש. ברכות כה שבת כג קנ: ולא יראה בך. ברכות שם שבת קנ סוטה ג לא מיעא קיד (תרומות מ): לא תסגיר עבד. יבמות ע גיטין מה קדושין סט: בטוב לו. ערכין כט:

רמבן

מכל דבר רע. ועל דרך הפשט היא אזהרה מכל הנאסר. ובספרי ונשמרת מכל דבר רע שומע אני בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת״ל ערוה אין לי אלא ערוה מנין לרבות ע״ג וגלוי עריות ושפיכות דמים וקללת השם ת״ל ונשמרת מכל דבר רע או יכול בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת״ל ערוה מה ערוה מיוחדת מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה אף כל מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה כשהוא אומר דבר אף על לשון הרע וגם זה מן הטעם שפירשנו כי מלבד האזהרות שבאו באלה העבירות החמורות יוסיף לאו במחנה שנשמר בו מכל אלו העבירות שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם כאשר אמר כי ה׳ אלהיך מתהלך בקרב מחנך והנה העושה העבירות הגדולות במחנה כאותם שכתוב בהם שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו. ועוד שלא יגברו עלינו האויבים אם נעשה כמעשים הגורמים להם שיגלו מפנינו וזהו ולתת אויביך לפניך והוסיפו בו לשון הרע כדי שלא ירבו ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים. ועל דרך הפשט הזהיר בבעל המקרה לצאת מכל המחנה מפני הטעם הנזכר שהשם מתהלך עמנו להושיענו והמחנה קדוש ושיהיה לבנו מתכוין להקב״ה ונוחיל לישועתו ולא נסמוך בזרוע בשר וכן הטעם בכסוי הצואה כי המחנה כולו כמקדש ה׳ וממנו נלמוד למקום התפלה שנרחיק מן הצואה ארבע אמות ולכל מראה העינים. אבל רבותינו ידרשו ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה במחנה לויה ובמחנה שכינה כאשר יהיה הארון עמהם שם וגם כסוי הצואה לדעתם במקום אשר יזכירו השם להתפלל או לקרוא קריאת שמע אם כן גם זו אזהרה כפל אותה שלא יהיה הכל מופקר במחנות ההם וגם אלו מצות מבוארות:

וטעם כסוי הצואה. [כי אין הצואה] כטומאה שתטמא את מקומה ותהיה בוקעת ועולה אבל אסור לראותה בעת התפלה ובהיות הלב דבק בשם הנכבד מפני שהדברים המאוסים יולידו גנאי בנפש וישבשו כוונת הלב הטהור וכאשר נעלמה מעיני רואה אין רע:

(טז) **וטעם** לא תסגיר עבד אל אדוניו. דבק למעלה שאם יברח העבד מאדוניו אשר יצאת עליו מחנה ויבא אל מחנך לא תסגירנו לו בממון אשר יתן לך ולפי שאמר במקום אשר יבחר נראה שהוא מצוה שיהיה בן חורין ולא נעבוד בו אנחנו. והטעם במצוה הזו כי עמנו יעבוד את השם ואיננו הגון שנחזירנו אל אדוניו לעבוד ע״ג ועוד שיתכן שילמד דרך מבוא העיר כי בענין כזה ילכדו מדינות רבות ע״י העבדים והשבוים הבורחים משם. ורבותינו אמרו אפילו בעבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לארץ שגם זה יעמוד לפני יושבי ארץ השם ויגאל מעבוד היושבים על אדמה טמאה ושאין כל המצות נוהגות שם:

(יח) **לא** תהיה קדשה מבנות ישראל. מקודשת ומזומנת לזנות ולא יהיה קדש מבני ישראל מזומן למשכב זכור רש״י. והנה אם אלו הוא אזהרה באשה

ספורנו

את בלעם: (טו) והיה מחניך קדוש. מן הטומאה ומן המאוס: ולא יראה בך ערות דבר. טומאה או טנוף או פסול בזרע כאמרם ז״ל (קדושין פרק י׳ יוחסין) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל ולכן אמרו שכל מי שהיה כתוב באסרטיא של מלכות בית דוד היה מיוחס בלי ספק: מאחריך. כאשר תפנה אליו עורף ולא תחוש לכבודו באחד מאלה: (טז) לא תסגיר עבד אל אדוניו. אחר שדבר במחנה הנוצחים דבר בדברים הקורין בו לתקן עניינים והם ענין העבד הבורח וענין

הקדש הוא הנשכב והעד מבני ישראל. ואחר אליהוא וחיתם בקדשים כי נפשם כנגד חיתם והנה קדשים כנגד נועד וכתוב וגם קדש היה בארץ בתי הקדשים ושם כתוב אשר הנשים אורגות שם ואני לא אבין טעם קדשה וכאשר נחפשה היטב טעם המלה אז היא ידועה שהיא מזומנת לכל עובר ושב והעד איה הקדשה אם כן יהיה קדש כמעשה המצרים והמבין יבין ובעבור קדשה נסמכה פרשת אתנן זונה: (יט) אתנן. כמו מתן והאל"ף נוסף והנו"ן כפול כה"א נאפופיה וכרי"ש סגריר והטעם מה שלקחה הזונה שנתנו הזונים אחריה כי הוא אסור: ומחיר כלב. כי הוא דרך בזיון על כן אמר כי תועבת ה': (כ) לא תשיך לאחיך. בעבור שהזכיר העבד הנכרי אע"פ שכתוב בו לא תוננו יש לך רשות שתשיכנו: לא תשיך לאחיך. יש הפרש בין תשך לתשיך

יהיה קדש. (סנהדרין כד) מזומן למשכב. ואונקלוס תרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבד. שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא מאחר שלא היה קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשו כו' ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילת זנות שאין קדושין תופסין לו בה: (יט) אתנן זונה. נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה: ומחיר כלב. החליף שה בכלב: גם שניהם. (ב"מ ס) לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סלת: (כ) לא תשיך. אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואחר כך אזהרה למלוה (ויקרא כה) את כספך לא תתן לו בנשך (ב"מ ע): (כא) לנכרי תשיך. ולא לאחיך לאו

וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יט לֹא־תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר
כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר
כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־
שְׁנֵיהֶם׃ ס כ לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ
נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־
דָּבָר אֲשֶׁר יִשָּׁךְ׃ כא לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ
וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה

ס' נכסי

מִבְּנַת יִשְׂרָאֵל לִגְבַר עֲבֶד
וְלָא יִסַּב גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אִתְּתָא אָמָה׃ יט לָא
תָעֵיל אֲגַר זָנִיתָא וְחוּלְפַן
כַּלְבָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ
אֱלָהָךְ לְכָל נִדְרָא אֲרֵי מְרַחַק
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַף תַּרְוֵיהוֹן׃
כ לָא תְרַבֵּי לַאֲחוּךְ רִבִּית
כְּסַף רִבִּית עֲבוּר רִבִּית כָּל
מִדַּעַם דְּמִתְרַבֵּי׃ כא לְבַר
עַמְמִין תְּרַבֵּי וְלַאֲחוּךְ לָא
תְרַבֵּי בְּדִיל דִּיבָרְכִינָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ
עַל אַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן

תולדות אהרן ולא יהיה קדש. סנהדרין סב נד חולין קטו כריתות ג: לא תביא אתנן. יבמות נט סוטה כו ע"ג יז מו תמורה כט פרה מו: ומחיר כלב. תמורה ל: בית ה' אלהיך. ע"ג מו תמורה ל: כי תועבת ה'. בכורות נו תמורה כח: גם שניהם. סוטה כו קמא לד תמורה ל: לכל נדר. פסחים ל תמורה ל: לא תשיך לאחיך. מציעא סא עה: נשך כסף. שם ס: נשך אוכל. שם: נשך כל דבר. שם עה: לנכרי תשיך. שם ע: ולאחיך לא תשיך. שם ועה:

וסימן בישעיה סימן ד: אתנן. ה' פתחין בלישנא וסימן לא תביא אתנן זונה. כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ב' בפסוק. ויתי בך הפך מן הנשים תניינא דפסוק. ושרפו בתיך באש: ישך ב' כל דבר אשר ישך. והוא כנחש ישך: על הארץ כל בראשית על הארץ במ"ד אל הארץ וכל ויקרא דכוותא על הארץ במ"ג אל הארץ. וכל שאר אורייתא ויהושע ושפטים ושמואל דכוותא אל במ"ב על וסימן דטלהו

בעל הטורים

ומחיר ב' במס' ומחיר כלב ומחיר שדה עתודים זה"ש נתן לה תיש ועשאן סולת והיינו ומחיר שדה עתודים כמו דכיינו החליף טלה בכלב. סמיך לכל נדר ללא תשיך שלא תאמר אלוה בריבית כדי לשלם נדרי: כי תועבת ה' גם שניהם וסמיך ליה לא תשיך. לומר א' המלוה והלוה והערב והעדים: ישך ב' במס'. כל דבר אשר ישך. כנחש ישך. שהרי ריבית דומה לנשיכת נחש שעולה מעט מעט ואינו מרגיש בו עד שעולה לממון כמו נשיכת נחש:

ספורנו

ועמך הנשים הקדשות המצויות במחנה הטובחים: (כ) לא תשיך לאחיך. אחר שהזהיר להשמר מן הדברים הגורמים שהסתלק השכינה מישראל הזהיר על מיני חסד הגורמים להשרותה בישראל והם ענין הרבית והנדרים אשר מהם הצדקה שחייב עליה לאהבה דהא שכיחי עניים (פרק קמא דר"ה). וענין אכילת פועל. וענין הגט אשר אין ראוי שינתן אלא בסבת ערות דבר להסיר כל מכשול ממזרות לא בזולת זה כאמרו כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדת בה והחסד לאשה חדשה והוא ושמח את אשתו והחסד לא יחבול רחים ורכב והשמירה מנוזקי אדבים והם גונבי הנפשות המצויים לגנוב קטנים והשמירה בענין הצרעת להבדיל המצורעים יחד שלא תזיק צרעתם בהדבקם והשמר מהרכילות והוצאת דבה והחסד ללוה ולשכיר ולעני במיני האסיף והחמלה על הלוקה ועל הבהמה בדישה ועל המת בלי זרע שלא ימחה שמו: (כא) לנכרי תשיך. אתן לו הרבית אם התנית עמו ולא תגנוב: ולאחיך לא תשיך. אף על פי שהתנית עמו ושאתה מתנהג לפורעו אסור לך לתת לו רבית: למען יברכך. כשלא תגנוב בנכרי ולא תחלל

רמבן

הנשכבת ויזהיר בהיותה מקודשת ומזומנת לזנות אם כן אין הפנויה הנבעלת במקרה ובהזדמנות מחייבי הלאוין וכן הקדש למה יזכיר בהיותו קדש ומזומן ואפילו הנבעל בחדרי חדרים יש בו כרת ומיתת ב"ד ועוד שהיה ראוי שיאמר לא תהיה בכם קדשה ולא יהיה בכם קדש כי מבנות ישראל ומבני ישראל כאלו בעם אחר ידבר והנראה בעיני בלאו הזה כי הוא אזהרה לב"ד שלא יניחו אחת מבנות ישראל להיות בפרשת דרכים בעינים על הדרך לזמה או שתתקן לה קובה של זונות כמנהג ארצות זרים יושבות על הפתח בתופים ובכנורות כענין שכתוב קחי כנור סובי עיר זונה נשכחה הטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי וכן יזהיר לב"ד על הקדש ועל דרך הפשט אפילו שישכב עם הנשים בקובה אשר יעשה לו מזומנת לזמה או שישב בעינים על הדרך הזהירם לבית דין. ויראה לי שכן דעת אונקלוס אבל צירף לזה העבד והשפחה הבאים בישראל דרך נשואין מפני שהכל יודעין בעבד הזה שנשא בת ישראל שאין לו בה קדושין והיא עמו כאשה עם בעלה אם כן היא קדשה לעיני השמש. וראיתי בספרי לא תהיה קדשה מבנות ישראל אין אתה מוזהר עליה באומות ולא יהיה קדש אין אתה מוזהר עליו באומות שהיה בדין ומה אם קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל קדש חמור אינו דין שתהא מוזהר עליו בישראל או חלוף אם קדש חמור אי אתה מוזהר עליו באומות קדשה קלה אינו דין שלא תהא מוזהר עליה באומות וכו' ונראה מזה שאין מדרש כדברי אונקלוס שהרי לדבריו אין חומר בקדש יותר מן הקדשה ועוד מהו זה שהאומרים אין אתה מוזהר עליו באומות וכן אם היה מדרש בקדש לזכר הנשכב במדרשו של רבי ישמעאל במסכת סנהדרין גם בזה לא יתכן שיאמרו אי אתה מוזהר עליו באומות שהנשכב מן הגר בסקילה הוא אבל נראה שדעת הברייתא הזו בענין שהזכרנו יזהיר לב"ד שלא תעמוד האשה על אם הדרך לזנות כי שם תמצא מאיסורי הביאות קרובים ורחוקים ולכן מכסות פניהם לזנות גם מאחיהם וקרוביהם והוא מה שאמר ויחשבה לזונה כי כסתה פניה וכן יזהיר לב"ד על המזומן להיות נשכב מן הזכרים כענין שכתוב וגם קדש היה בארץ עשו כתועבות הגוים ומלבד האזהרה בעושי העבירה יזהיר כאן בב"ד שלא יניחו להיות קדש בעינים על הדרך כידוע מהם בארץ מצרים שעומדים על הדרך מכוסי הפנים כנשים לעשות התועבה הזאת ודרשו בברייתא הזו שאין אנו מוזהרים באחרים זולתנו אם יעשו עם רעיהם כן שלא הוזהרנו אנחנו בגוים אלא בענין עו"ג בלבד. ולשון קדש וקדשה על דעת המפרשים לשון הזמנה כי מצאו אני צויתי למקודשי וכן הקדיש קרואיו קדשו עליה מלחמה ולפי דעתי כולם מלשון קדושה כי הפורש מן הזנות נקרא קדוש כמו שנאמר אשה זונה וחללה לא יקחו ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי קדוש הוא לאלהיו והנה הנשמרת מן הערוה והזמה קדושה והנפרדת מן הקדושה ונטמאת בזמה נקראת קדשה קרוב למה שנוהג הלשון לומר ובכל תבואתי תשרש ודשנו את המזבח כי הזונה המפורסמת טמאת השם רבת המהומה נפרדת מכל קדושה ואין שם זה בה רק בהיותה מזומנת לתועבה הזאת שאין לה שעת הכושר כלל וקדושה. ולשון הקדיש קרואיו מליצה כי העושה משתה מקדש קרואיו ומטהר אותם שלא יטמאו השולחן והלחם כענין שאמר בלתי טהור הוא כי לא טהור וכן קדשו עליה מלחמה שיטהרו אותה כמטהר קרואיו שלא יבדלו החברים מהם:

(יט) **לא** תביא אתנן זונה. הזונות יעשו האתנן שלהם מצות חושבות לכפר על חטאתן כמו שיזכירו רבותינו במשל שלכן גייפא בתפוחייא ומפלגא לבאישייא ולכן אסרה תורה אתנן לכל נדר כי עתה יוסיפו לחטוא בהן. וכן ענין מחיר כלב בעבור כי הצדים בכלבים ושומרי החומות יגדלו כלבים עזי נפש מזיקים את הרבים וידירו במחיריהם להיות כופר לנפשם וכן המנהג עד היום בפרסים אנשי הציד שיעמידו צורת כלביהם בשעוה לפני ע"ג שיצליחו בהם והמפרשים אמרו מפני שהוא דרך בזיון:

ואמר גם שניהם. לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סולת לשון רש"י. אבל בגמרא אמרו שב"ש אוסרין וב"ה מתירין אלא הם ולא ולדותיהם הם ולא שנוייהם וטעם גם שניהם בעבור שהאחד באמת תועבה גדולה והוא האתנן כי בו נעשתה תועבת הזמה אמר שגם שניהם יתעב ה' וכמוהו מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם יתלה הקטן בגדול וכן ומתו גם שניהם כמו שפירשתי. או טעמו שהזהיר כבר על פסולי הקרבן במומין ואמר בהם לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת ה' אלהיך הוא הוסיף בכאן לומר כי גם האתנן והמחיר שגופם תמים גם הם תועבת ה' אלהיך כאותם והוא הנכון וכן אוזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם ירמוז לאדם בכללן יאמר שה' יצר את האדם ועשה גם אלו כן וכן אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם ירמוז לגזול וחומס וכל עושק שהם תועבות גדולות מאלו:

(כ) **לא** תשיך לאחיך. גם זו מצוה מבוארת יוסיף בכאן אזהרה גם ללוה מה שאין כן בכל דיני ממונות שאם רצה הוא לנזק בנכסיו רשאי אבל המני

רשי

(שם) לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה: (כג) לא תאחר לשלמו. (ספרי) שלשה רגלים ולמדוהו רבותינו מן המקרא: (כד) מוצא שפתיך תשמור. (ר"ה ו) ליתן עשה על לא תעשה: (כה) כי תבא בכרם רעך. (ב"מ פז) בפועל הכתוב מדבר: ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל שכרו אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך. כמה שתרצה: שבעך. ולא אכילה גסה: (כו) כי תבא בקמת רעך. (שם) אף זו בפועל הכתוב מדבר: (א) כי מצא בה ערות דבר. מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו. (ס"א מצוה שלא תמצא חן בעיניו): (ב) לאיש אחר. (גיטין צ) אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה: (ג) ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנאמר או כי ימות:
אחרי

אבן עזרא

לחשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך רבית גם הוא עובר על מצות רבית והנה המלה יוצאה לשנים פעולים ורבים אמרו כי תשיך כמו תשך אין הפרש ביניהם וכמו כן פעולים רבים במקרא: (כג) כי תדור נדר. בעבור שהזכיר באתנן זונה לכל נדר: כי דרש ידרשנו. משל כבני אדם שיבקש מה שנדרת: והיה בך חטא. עונש: (כד) מוצא שפתיך. בכל דבר שיש בו זכר לשם: נדבה. כי כל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר וזה הדבר ברור אשר דברת בפיך. אחר שיצא הדבור לא תוכל להשיבו: (כה) כי תבא בכרם רעך, לבציר מותר שתאכל ונסמכה זאת הפרשה כי משלך אתה חייב לתת בנדר ושל אחרים לא תקח לך: כליך. כמו עדיך: (כו) בקמת רעך. לקצור: מלילת. ידועות מהמקום: וקטפת. כמו הקוטפים מלוח: חרמש. מלה מרובעת ובעבור תניף אמרו המכחישים כי כן לעוברי דרכים: (א) כי יקח איש אשה. גם היא חשובה כשרה (ס"א כשדה). חן בעיניו. שהיא הפך תולדתו: ומצא בה. ולא יוכל לגלות כי אין לו עדים והטעם או מצא בה כמו ומכה אביו ואמו: (ב) ויצאה. שלא תשוב שם ונודע הדבר שיצאה מהיותה בביתו: והיתה. בעולה לאיש אחר גם אחרון. שמות התאר: (ג) כריתות. משכרתה בעילתם לעולם: הטמאה. כנגד בעל ראשון והנה טעמו טמאה היא לו בעבור שידעה
איש

לְרִשְׁתָּהּ׃ ס כב כִּי־תִדֹּר נֶדֶר
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ
כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ כג וְכִי
תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃
כד מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ
כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה
אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס חמישי כה כִּי
תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים
כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא
תִתֵּן׃ ס כו כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ
וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ לֹא
תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס כד א כִּי־
יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־
לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ
עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת
וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃
ב וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה
לְאִישׁ־אַחֵר׃ ג וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ
הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת
וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי
יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ

פ
ר"פ בסיפ'
י"ז חסרים
ל'
י"ז חסר. ל'
ל' ל' ל' ול' חרמש
בלא געיה (עיין מבין חידות)
ג' ב' חסר ול' מל'
ב' א' פ"ס
ג'

לְמֵירְתַהּ׃ כב אֲרֵי תִדַּר נְדַר
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תְאַחַר
לְשַׁלָּמוּתֵיהּ אֲרֵי מִתְבַּע
יִתְבְּעִנֵּיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִנָּךְ וִיהֵי
בָךְ חוֹבָא׃ כג וַאֲרֵי תִתְמְנַע
מִלְּמִדַּר לָא יְהֵי בָךְ חוֹבָא׃
כד אַפָּקוּת סִפְוָתָךְ תִּטַּר
וְתַעְבֵּיד כְּמָא דִנְדַרְתָּא קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ נְדַבְתָּא כְּמָא
דְמַלֵּילְתָּא בְּפוּמָךְ׃ כה אֲרֵי
תִתְּגַר בְּכַרְמָא דְחַבְרָךְ
וְתֵיכוּל עִנְבִין כְּנַפְשָׁךְ שָׂבְעָךְ
וּלְמָנָךְ לָא תִתֵּן׃ כו אֲרֵי
תִתְּגַר בְּקָמְתָא דְחַבְרָךְ
וְתִקְטוֹף מְלִילָן בִּידָךְ וּמַגְּלָא
לָא תְרִים עַל קָמְתָא דְחַבְרָךְ׃
א אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא
וְיִבְעֲלִינַהּ וִיהֵי אִם לָא תַשְׁכַּח
רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי אֲרֵי אַשְׁכַּח
בַּהּ עֲבֵירַת פִּתְגָם וְיִכְתּוֹב לַהּ
גֵּט פִּטּוּרִין וִיהַב בִּידַהּ
וְיִפְטְרִינַהּ מִבֵּיתֵיהּ׃ ב וְתִפּוֹק
מִבֵּיתֵיהּ וּתְהָךְ וּתְהֵי לִגְבַר
אוֹחֲרָן׃ ג וְיִשְׂנְיִנַהּ גַּבְרָא
בַתְרָאָה וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט
פִּטּוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ וְיִפְטְרִינַהּ
מִבֵּיתֵיהּ אוֹ אֲרֵי יְמוּת גַּבְרָא
בַתְרָאָה דְנַסְבַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃

במסר"ת רבתי"א בער"ך ע' דאסדרנ"א בס"פ האי"ן היבור"א באור"ת קשו"ט: תאחר ד' וסימן נמסר בסדר משפטים: תבא י"ז חסר וסימן נמסר באיוב סימן א': כריתת ג' ב' חסר וי"ו וא' מלא דמלא וסימן כי יקח איש אשה ובעלה. ושנאה האיש האחרון. אי זה ספר כריתות אמכם: בתרא

בעל הטורים

לא תאחר ד'. לא תאחר לשלמו. מלאתך ודמעך לא תאחר. כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו. וישועתי לא תאחר. שאם תשלם נדרך ישועתי לא תאחר. אבל הנודר ואינו משלם הוא מרחיק ישועה: סמיך כי תבא בכרם רעך לנדר. רמז סחור סחור לכרמא לא תקרב שאם נדר נזיר לא יעביר עצמו למלאכת כרם ולכך הקדים כרם לבזה מה שאין דרך להקדימו: לא תתן וסמיך ליה כי תבא בקמת רעך. רמז שפעמים לא תתן אפילו לתוך פיך כגון עוסק במין זה שאינו אוכל ממין אחר. בקמת רעך וסמיך ליה כי יקח איש אשה לומר מה שדה נקנה בכסף ושטר אף קידושין. כי יקח איש בגימ' לא שי"ח: בה ערות דבר. ר"ת בעד שאין דבר שבערוה אלא בעדים: דבר וכתב. צריך דיבו' עם שכתב. וכתב לה. לשמה: ספר כריתת. ג' תרי בהאי ענינא. ואידך ספר כריתות אמכם. ז"ש ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה. וכתיב תלת זימני ספר כריתת אף על פי שאשה נקנית בג' דרכים אין דבר אחר כורתה אלא ספר: מביתו ויצאה לומר שיהא יוצאת משכונתו כשהיא גרושה ולא הוא: או כי ימות האיש האחרון. ולא אמר השני לומר שהוא אחרון בהם נשאת לשנים ומתו לא תנשא עוד דבתרי זימני הוה חזקה ואף אשה בתלת זמני הוי חזקה:

תולדות אהרן כי תדור נדר. ר"ה ה (ר"ה נו): לא תאחר. ביצה יט ר"ה ד ה ו נדרים ג ד ו ז זבחים כט ערכין ו תמורה יח: כי דרוש. מדרש ד: מעמך. ר"ה ו נדרים ז: והיה בך חטא. זבחים נט: וכי תחדל. נדרים כא עז חולין ב עקידה ש' עח: מוצא שפתיך תשמור. שבועות כו זבחים ה ז מנחות ב נ נח (ר"ה נו): נדבה. זבחים ב ד: בפיך. נדרים ז: כי תבא בכרם רעך. מציעא פז פח פט צא צב (מעשרות ב): כנפשך. שם פח צב: ואל כליך. שם פז פט צב: כי תבא בכרם. שם פז פח פט (מעשרות מט): וחרמש. שם פז: כי יקח. קדושין ב ד ו ט יח: ובעלה. קדושין ט (קדושין נח): והיה אם לא תמצא. נזיר ב גיטין צ: כי מצא בה. סוטה ג לא גיטין פט צ: וכתב לה. שבת עו סכה כד סוטה כ גיטין כ כא כו כח מה פג קדושין ג ה יג יד (תרומות מ שבת יב גיטין מד מט קדושין נח): ונתן בידה. גיטין לא עז מציעא נו: ושלחה מביתו. יבמות קיג גיטין כה קדושין ו מה: ויצאה מביתו. סוטה ה גיטין פב פה צ קדושין ה ט מה מד סו (יבמות יח גיטין ג): ושנאה האיש. גיטין צ קדושין יג: וכתב לה קדושין שם: או כי ימות. גיטין שם קדושין שם (קדושין נח):

רמבן

מפני רגילות החטא הזה יזהיר בו גם הלוה. ויאמר בכאן שיהיה רבית הנכרי מותר ולא הזכיר כן בגזל ובגנבה כמו שאמרו גזל גוי אסור אבל הרבית שהוא נעשה לדעת שניהם וברצונם לא נאסר אלא מצד האחוה והחסד כמו שצוה ואהבת לרעך כמוך וכמו שאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגומר ועל כן אמר למען יברכך ה' אלהיך כי חסד ורחמים יעשה עם אחיו כאשר ילונו בלא רבית ותחשב לו לצדקה וכן השמיטה חסד באחים לכך אמר את הנכרי תגוש. וקבע לו ברכה כי הכתוב לא יזכיר הברכה רק בצדקה ובחסדים לא בגזל ובגנבה ובאונאה והזכיר נשך כסף נשך אוכל לבאר שהלוה סאה חטין בסאה וחצי יהיה נשך גמור אפילו לא יהיה שוה סאה וחצי בעת הפרעון כדמי סאה שהלוהו ויאמר עוד כל דבר אשר ישך אפילו באבני הבנין ושאר הכלים אולי יעלה על הדעת שאין הנשך רק בכסף שכל הדברים נקנין בו ובאוכל שהוא חיי האדם אבל בשאר הדברים נלך אחר שוה הכסף לעת ההלואה והפרעון ורבותינו עשו לנכרי תשיך לאו הבא מכלל עשה באחיך מפני שהוא מיותר שכבר אמר לא תשיך לאחיך: (כג) וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. בעבור שהמקריבים עולה וזבחים לאלהים יש להם שכר טוב כענין שכתוב עולות מחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עתודים סלה אבל ביתך בעולות ואף בקרבנות הבאים בנדבה כתיב ונרצה לו לכפר עליו ואומר ריח ניחוח לה' ואם כן הרי הנדרים ירוץ במצוה וכתיב נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו לפיכך יאמר הכתוב השמר בנדריך כי אע"פ שהם ירוץ בקרבנות השם אשר הם לך לרצון אם תדור תבא לידי חטא אם לא תשלם או שתאחר לשלמו אם לא תדור לא תמצא חטא בענין כלל כי אפילו לא תקריב קרבן כל ימיך לא יהיה בך חטא אם כן תשמור מוצא שפתיך כאשר תוציא הדבר מפיך ועשית אחרי כן כאשר נדבה רוחך להשלים כל אשר דברת להוציא מפיך ועל הדרך הזה אמר שלמה כאשר
תדור

ספורנו

תחלל את השם: (כב) כי תדור נדר לה' אלהיך. הנה ראוי שיאמן דבריך עם הכל. אמנם מה שתדור לה' אלהיך לא בלבד אתה חייב לשלם אבל עם זה צריך שיהיה התשלום בלי אחור: כי דרוש ידרשנו. שאם תאחר לשלם הוא יגבה ממך בעל כרחך: והיה בך חטא. ועם מה שתשלם באופן זה יהיה עליך עונש האיחור:
כי

איש אחד ודגשות הטי"ת בחסרון תי"ו התפעל וכן הכבס את הנגע : (ד) ולא תחטיא . צווי לישראל : (ה) אשה חדשה . יש אומרים בתולה ולדעת רבים חדשה כנגדו כי יוכל להשיב אשה גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה : נקי יהיה לביתו . שלא יהיה עליו עול מלכות . נקי כמו אי נקי . למ"ד לכל דבר נוסף כמו והשליש לאבשלום :

(ו) לא יחבל רחים ורכב. אמרו המכחישי' כי נדבקה זאת הפרש' עם ושמח את אשתו כי רמז למשכב כי אסור שימנע מן המשכב וזה הבל וריק והביאו ראיה תטחן לאחר אשתי וכבר פירשתיו והאמת שהוא כמשמעו שאסור לאדם שיחבול רחים ותחסר מלת חובל כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי ורבים כן כי טעמם ויאמר לו האומר ילדה לו היולדת : רחים . שם שנים ולא יתכן להיותם נפרדים : ורכב . היא ההוה במים ויש אומרים העץ שהוא על הרחים וי"א כי רחים התחתונה ורכב העליונה : כי נפש הוא חבל . כי בו מחית נפשות והסומכים על הסמך הפרשיות איננה טענה כי כל מצוה עומדת בפני עצמה והסמיכות כדרך דרש וזאת הפרשה דבקה כי הזכיר שלא יגזול ענבים לתת אל כליו וחרמש בקמה ולקחת אשה והיתה לו גם לאחר ויצא מרשותו והלוקח אשה שישמח בה לא יהיה עשוק שיצא בצבא וחבילת הריחים עושק וגם גונב נפש וכן נגע הצרעת שלא ישמרו משפטיה תזיק הקרובים וכן לא תעשוק העני בעבוטו והשכיר והבנים הקטנים שלא ימותו בעון אביהם והטיית משפט גר יתום וחבול בגד אלמנה ושכחה בשדה כי היא לעני וכן לא תעולל וכן פן יוסיף ונקלה וחסימת השור עשק כי יגע ולא יאכל והממאן ליבם כדמות עשק והמחזקת במבושים עושקת אבן ואבן איפה ואיפה עשק ממש גם עמלק עשק ליש': (ז) מאחיו . והוסיף מבני ישראל כי אדום נקרא אח : והתעמר . כחברו : (ח) הכהנים הלוים . שהם מבני לוי . (ט) למרים הנה

ד לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַעְלַהּ קַדְמָאָה דְּפַטְרַהּ לְמִתַּב לְמִסְבַּהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְאִנְתּוּ בָּתַר דְּאִסְתְּאָבַת אֲרֵי מְרַחֲקָא הִיא קֳדָם יְיָ וְלָא תְחַיֵּיב יָת אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃ ה אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא חַדְתָּא לָא יִפּוֹק בְּחֵילָא וְלָא יֶעְבַּר עֲלוֹהִי לְכָל מִדַּעַם פְּנֵי יְהֵי לְבֵיתֵיהּ שַׁתָּא חֲדָא וְיַחְדֵּי יָת אִתְּתֵיהּ דִּנְסִיב׃ ו לָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא רֵחְיָא וְרִכְבָּא אֲרֵי בְּהוֹן מִתַּעֲבֵיד מְזוֹן לְכָל נְפָשׁ׃ ז אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר גָּנֵיב נַפְשָׁא מֵאֲחוּהִי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתַּגַּר בֵּיהּ וִיזַבְּנִינֵיהּ וְיִתְקְטֵיל גַּנָּבָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ ח אִסְתְּמַר בְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמִטַּר לַחֲדָא וּלְמֶעְבַּד כְּכֹל דְּיַלְפוּן יָתְכוֹן כַּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי כְּמָא דְּפַקֵּדְתִּינוּן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד׃ ט הֱוֵי דְּכִיר יָת דַּעֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃

לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס ששי ה כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃ ו לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל׃ ס ז כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס ח הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת׃ ט זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם

ס"ג כק"יא'
ג' והב'
ג' ומ"ל
ד' דגשין
ג' זקף קמץ
ג' בתורה
ג'
ט"ו
י"ג . י"א סבירין אשר

(ד) אחרי אשר הוטמאה. (יבמות יא) לרבות סוטה שנסתרה : (ה) אשה חדשה. שהיא חדשה לו ואפילו היא אלמנה פרט למחזיר גרושתו : ולא יעבור עליו. דבר הצבא : לכל דבר . (ספרי סוטה מז) שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים : יהיה לביתו . (שם) אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צורכי המלחמה : לביתו . זה ביתו : יהיה. לרבות את כרמו : ושמח . ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח : (ו) רחים. היא התחתונה : רכב . היא העליונה : לא יחבל . אם בא למשכנו על חובו בבית דין לא ימשכנו בדברים שעושים בהן אוכל נפש (ב"מ קיג) : (ז) כי ימצא . (ספרי) בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתורה: והתעמר בו . אינו חייב עד שישתמש בו: (ח) השמר בנגע הצרעת . שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת : ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים . (ספרי) אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע זכור

בעל הטורים

ולא תחטיא וסמיך ליה כי יקח איש אשה שהיא מצלת את האדם מן החטא . נחלה וסמיך ליה כי יקח . לומר בית והון נחלת אבות וגו' . אבל כי יקח איש אשה מה' שיא אשה משכלת ועוד לומר בכתובת אשה מתקדשי' . ועוד לומר שבוקשה לנחלה לקנות בני' דרכיה : לכל דבר נקי יהיה . לומר שיהיה נקי בדיבור כששיא דאמרינן הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה וכו' . ד"א לכל דבר נקי יהיה לביתו שבנשואת אשה מוחלין לו על כל עונותיו : נקי יהיה לביתו שנה . ס"ת שם של ד' אותיות לומר שהשם מעיד עליהם ומגיד שיתחן היתרה : ובמת . מנין ימים של ובמת חייב בתשמיש שמשם בשנה שהן כל ימות השנה ו"ן מיס"ב . הפסוק מתחיל בכי יקח ומסיים בקיחה לומר נשא אשה בבחרותו ישא אשה בזקנותו . אשתו אשר לקח וסמיך ליה לא יחבל לומר לא יחבול אם אב..ו בתשמיש המטה ד"א ע"ש שהאשה היא משכונו של אדם דתנן נדרים אשתו של אדם מחה : כי נפש הוא חבל כי ימצא איש גנב . לומר שהגונב נוטל נפש של אותו שגונב ממנו כענין שנאמר וקבע את קובעיהם נפש : כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל ר"ת בגימטריא זהו יוסף :

מלא דמלא : בצבא ד' דגשים וסימן ותהי המחצה חלק היצאים בצבא. כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא. והתיחשם בצבא. ויהיו שרים בצבא ונמסר גם בסדר מטות : הכהנים הלוים י"ג וסימן

תולדות אהרן לא יוכל בעלה. יבמות נב (יבמות יד גיטין ג קדושין סג) : כי יקח איש אשה חדשה . סוטה מד : לא יצא בצבא . שם : נקי יהיה לביתו . שם (סוטה כג) : לא יחבל רחים . מציעא קיג קיז (נזיר נס) : כי נפש . שם קטו : כי ימצא איש גונב . סנהדרין פה פו : והתעמר בו . סנהדרין פה : ומת הגנב . שם : השמר בנגע הצרעת . שבת קלב קלג מכות כב :

ספורנו

(ד) כי תועבה היא . כי זה דרך מבוהל לנאוף שיגרש איש את אשתו לבקשת הנואף שיקחנה

רמבן

תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם יאמר שאין חפץ בכסילים החושבים לעשות מצוה כאשר ידרו נדרים רבים להיות להם זרוז למצוה שחשבו לעשות ולא יחשבו בלבם לא דעת ולא תבונה לאמר אולי לא תמצא ידי להשלים כל אלה אבל יחשוב כי הרצון אשר היה לו בעת נדרו יחשב לו לטובה ולפיכך יזהיר עוד אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא כלומר שלא תרבה בנדרים וכאשר לא תקריבם תאמר לפני המלאך האכזרי אשר ישולח בך כי שגגה היא שהייתי סבור להקריבם ובלב שלם נדרת אותם עתה לא מצאה ידך לעשות כן כי האלהים יקצוף על קול נדריך וחבל המלאך הנזכר כל מעשה ידיך :

כד (ד) אחרי אשר הטמאה . לרבות סוטה הנסתרת לשון רש"י. ופירושו אשה שזנתה תחת בעלה אבל הסוטה הנסתרת בלבד לא נודע שהיא טמאה ואינו עובר עליה בלאו הזה וכך מפורש בפרק ראשון של יבמות אחי ונסתרה נבעלה ואמאי קרי לה נסתרה לישנא מעליא נקט ושאלו נבעלה בהדיא כתיב בה טומאה ונסתרה והיא נטמאה למיקם עלה בלאו ואם כן יאמר הכתוב לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה אחרי אשר הטמאה והנה הם שני לאוין במחזיר גרושתו משנשאת ויזהיר במחזיר אשתו שנטמאה בזנות. ועל דרך הפשט אחרי אשר הוטמאה לבעל הראשון ירמוז כי כל אשה ידעה איש אחר תחשב לו טמאה ואלו מצות מחודשות בגט ובחזירה. וטעם הלאו הזה כדי שלא יחליפו נשותיהן זה לזה יכתוב לה גט בערב ובבקר היא שבה אליו וזה טעם ולא תחטיא את הארץ להזהיר ב"ד על כך :

(ה) ולא יעבור עליו לכל דבר. דבר הצבא לכל דבר שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית חדש ולא חנכו ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים לשון רש"י מדברי רבותינו . ואם כן יהיה אליו ועל הצבא הנזכר יאמר שלא יעבור האיש הזה על הצבא לכל דבר לא להיות פקוד על אנשי הצבא או מצביא את עם הארץ או לכל הצרים להם כגון סיפוק מים לא ישגיח עליהם רק בשמחתו והוא פירוש נכון:

(ח) השמר בנגע הצרעת . גם זו מצוה מבוארת . יוסיף לאו בקוצץ בהרתו לו גם בנתוק הנראות נגעו לכהן ובדין הנגעים עצמם לא הזכיר כהן

רש"י

זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים: (י) כי תשה ברעך. תחוב בחבירך: משאת מאומה. (שם) חוב של כלום: (יב) לא תשכב בעבוטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: (יג) כבוא השמש. (ב"מ קיד קטו) אם כסות לילה הוא. ואם כסות יום החזירהו בבקר וכבר כתוב באלה המשפטים (שמות כב) עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו לו וכבא השמש תקחנו: וברכך. ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה: (יד) לא תעשק שכיר. והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר (ויקרא יט) לא תעשוק את רעך: אביון. (ויקרא רבה) התאב לכל דבר: מגרך. זה גר צדק: בשעריך. זה גר תושב האוכל נבילות: אשר בארצך. לרבות שכר בהמה וכלים: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו. אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא. (ספרי) מ"מ אלא שממהרין ליפרע ע"י הקורא: (טז) לא יומתו אבות על בנים. בעדות בנים ואם תאמר בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון

אבן עזרא

הנה ראיה על דרש אל תקרי מצורע אלא מוציא שם רע: (י) תשה. מגזרת נשה. ה"א מאומה נוסף כה"א לילה: לעבט. לקחת משכונו: (יג) תהיה לצדקה. פירוש שתשקול חברך במאזני צדק עמך שישכב בעבוטו ועל דעת המעתיקים כי יש הפרש במקומות בין צדק לצדקה וטעם העבוט כבר פירשתיו בפרשת ואלה המשפטים וגם פירשתיו בשמלתו: (טו) ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש. מצות לא תעשה לחזוק: ואליו. אל שכרו: הוא נושא את נפשו. להתפרנס ממנו על כן השכיר את עצמו: (טז) ותועי רוח שאלו איך אמר הכתוב לא יומתו אבות ובמקו' אחר אומר פוקד עון אבות ושאלתם תהו כי לא יומתו אבות על

ממצרים: ס י כי־תשה ברעך משאת מאומה לא־תבא אל־ביתו לעבט עבטו: יא בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את־העבוט החוצה: יב ואם־איש עני הוא לא תשכב בעבטו: יג השב תשיב לו את־העבוט כבוא השמש ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה לפני יהוה אלהיך: ס שביעי יד לא־תעשק שכיר עני ואביון מאחיך או מגרך אשר בארצך בשעריך: טו ביומו תתן שכרו ולא־תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נשא את־נפשו ולא־יקרא עליך אל־יהוה והיה בך חטא: ס טז לא־יומתו אבות על־בנים ובנים לא־יומתו על־אבות איש בחטאו יומתו:

ג׳
ל׳. ויו חסר
ל׳ ל׳ ב׳ ר״פ
ד׳ (ע׳ מכין קידות)
ב׳ ומ״ל
פ״ו
ל׳ ר״פ וא׳ הסב אל תער׳
ד׳ בליסנא כתורס
ב׳
ב׳ ומ״ל

י ארי תרשי בחברך רשות מדעם לא תיעול לביתיה למיסב משכוניה: יא בברא תקום וגברא דאת רשי ביה יפיק לך ית משכונא לברא: יב ואם גבר מסכן הוא לא תשכוב במשכוניה: יג אתבא תתיב ליה ית משכונא כמיעל שמשא וישכוב בכסותיה ויברכינך ולך תהי זכו קדם יי אלהך: יד לא תעשוק אגירא עניא ומסכנא מאחך או מגיורך דבארעך בקירוך: טו ביומיה תתן אגריה ולא תיעול עלוהי שמשא ארי מסכן הוא וליה הוא מסר ית נפשיה ולא יקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא: טז לא ימותון אבהן על פום בנין ובנין לא ימותון על פום אבהן גברא בחוביה ימותון:

נמסר לעיל בסידרא אחריתי: בשלמתו ל׳ ו׳ד׳ בלישנא באורייתא וכל שאר קריאה דכוותא במ״ז שמלה וסימן נמסר בסדר והיה עקב גם עיין בסדר משפטים:

בעל הטורים

כי תשה ברעך סמך לצרעת לומר שעל ידי זה בא הצרעת שאומר לו חבירו השאילני כלי שלך והוא אומר אין לי ולמחר באים נגעים על ביתו וצוה הכהן ופנו את הבית והכל רואים שיש לו: לא תעשק שכיר סמיך לכי תשה לומר אפילו אם הוא חייב אל תאמר אעכבנו בחובי אלא פרע לו שכרו מיד ואח"כ גבה חובך: ה' אלהיך וסמיך ליה לא תעשק. לומר אם עשק העני כאלו עשק לה' דכתיב מלוה ה' חונן דל: ולא תבוא ג' במסו'. ולא תבוא עליו השמש. ולא תבא דמעתך. ולא תבוא עלינו רעה. ולא תבוא עליו השמש. כדי שלא תבא דמעתך. פי' שלא יבכה עליך שאין לו מה לאכול ולא תבא עליך רעה שאל"כ יקרא עליך אל ה' ויבא עליך רעה: והיה בך חטא וסמיך ליה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות לומר שפעמים בחטאך ימותו בניך:

תולדות אהרן

משאת. מציעא קטו: לא תבא. מציעא קיג קטו מכות יז תמורה ו: בחוץ תעמוד. גיטין נ מציעא קיג: והאיש אשר אתה נושה. קמא ח מציעא קיג (גיטין מו): ואם איש עני. שם קיד: השב תשיב. שם לא מכות יז תמורה ו: ושכב בשלמתו. מציעא קיד: ולך תהיה צדקה. פסחים לח גיטין לז קדושין ח מציעא פב קיד נדרים יא שבועות מד: לא תעשוק שכיר. מציעא סא קיא: מאחיך או מגרך. מציעא קיא: ביומו תתן שכרו. שם קי קיא: ולא תבא עליו השמש. שם סו קיא: כי עני הוא. שם קיא: ואליו הוא נושא. שם ו קיב: לא יומתו אבות. יבמות עט קמא פח סנהדרין כז כח: ובנים לא יומתו. ברכות ז קמא פח סנהדרין כז: איש בחטאו. שם כז:

רמבן

כאן אלא הזהיר בכאן רק ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתים לפי שהכהנים זריזים הם ודי להם במה שצוה אותם כמו שפירשתי כבר:
(ט) **זכור** את אשר עשה ה' אלהיך למרים. אם באת ליזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע לשון רש"י. ולפי דעתי שהוא מצות עשה ממש כמו זכור את יום השבת לקדשו זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים זכור את אשר עשה לך עמלק כולם מצוה אם כן גם זה כמותם והוא אזהרה מלדבר לשון הרע יצוה במצות עשה שנזכור העונש הגדול שעשה ה' בצדקת הנביאה שלא דברה אלא באחיה גמול נפשה אשר אהבתו כנפשה ולא דברה בפניו שיבוש ולא בפני רבים רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה וכל מעשיה הטובים לא הועילוה גם אתה אם תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי לא תנצל. ולשון ספרי כשהוא אומר ולא תעשו את כל המצות האלה הרי מה שכתוב בתורה אמור אם כן למה נאמר אם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה וכן הוא אומר זכור את יום השבת לקדשו יכול בלבבך כשהוא אומר זכור הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן הוא אומר זכור אל תשכח וגו' וכן הוא אומר זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים יכול בלבבך כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק יכול בלבבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך ופירושה כי אמר השמר בנגע הצרעת מנגע הצרעת לשמור מאד שלא תבואך ולעשות בה ככל אשר יורו אתכם הכהנים וזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים שתהא מזכיר זה בפה תמיד. מכאן נראה שרבותינו יעשו אותה מצוה לא ספור ועצה בלבד להנצל מן הנגעים ואיך יתכן שלשון הרע שהוא שקול כשפיכות דמים לא תהיה בו בתורה לא תעשה גמו' או לאו הבא מכלל עשה אבל בכתוב הזה אזהרה גדולה בו להמנע ממנו בין בגלוי בין בסתר בין במתכוין להזיק ולהבזות בין שאין מתכוין להזיק כלל וזו מצוה מכלל תרי"ג מצות ושכחה בעל ההלכות וכל המונים המצות אחריו:
(יב) **ואם** איש עני הוא. יקרא עני כאשר אין לו עבוט אחר כיוצא בו הא אלו היו לו שני כלים מאותו המין נוטל אחד ומחזיר אחד בין שהוא עני או עשיר בנכסים רבים:
(יד) **לא** תעשוק שכיר עני ואביון. ידבר הכתוב בהוה שהעניים והאביונים והגרים משכירים עצמם וכן אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וכן לגר ליתום ולאלמנה יהיה שהם העניים ברוב וכן בהרבה מקומות ידבר בהוה כמו לא תחסום שור בדישו לא תחרוש בשור ובחמור יחדו ובספרי אמר אם כן למה נאמר עני ואביון ממהר אני ליפרע על ידי עני ואביון יותר מכל אדם. ודרשו מגרך זה גר צדק לעבור עליו בשני לאוין וטעם ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש על דרך הפשט ביאורו ממה שנאמר בתורה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר כי דרך הכתובים לדבר בהוה והמנהג לשכור הפועל ביום אחד ולערב הוא יוצא טרם בא השמש ויצוה הכתוב לפרעו ביומו בהשלים מלאכתו מיד ושלא תבא עליו השמש כדי שיקנה בשכרו לו ולאשתו ולבניו מה שיאכלו בלילה כי עני הוא כרובי הנשכרים ואל השכר הזה הוא נושא נפשו שיקנה בו מזון להחיות נפשו ילמד אותנו בכאן כי מה שאמר בתורה לא תלין פעולת שכיר אתך

ספורנו

שיקחנה לאיזה זמן וישוב בעלה הראשון לקחתה: (י) משאת מאומה. אפילו שכר כתף וזולתו כשזקפה עליו במלוה כמו שקבלו רבותינו ז"ל: (טז) לא יומתו אבות על בנים. אפילו על חטא המורד במלכות (מציעא) שהיה מנהג מלכי קדם להרוג גם את בניהם שלא יקומו לשונאים למלכות כענין הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים. פי' שונאים כמו ויהי ערך. מכל מקום אסרה תורה למלכינו להרוג זה בשביל זה בחמלת ה' על עמו וזה קיים אמציהו מלך יהודה כאמרו ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויהרוג את עבדיו המכים את המלך אביו ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לאמר

ס יז לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם
וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה׃
יח וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם
וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל־
כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה׃ ס יט כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ
בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא
תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר לַיָּתוֹם
וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ ס כ כִּי
תַחְבֹּט זֵיתְךָ לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ
לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃
כא כִּי תִבְצֹר כַּרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל
אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה
יִהְיֶה׃ כב וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ
לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס
כה א כִּי־יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים
וְנִגְּשׁוּ אֶל־הַמִּשְׁפָּט וּשְׁפָטוּם
וְהִצְדִּיקוּ אֶת־הַצַּדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ
אֶת־הָרָשָׁע׃ ב וְהָיָה אִם־בִּן
הַכּוֹת הָרָשָׁע וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט
וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ

ב' ובאלה בארץ מצרים

ח' בטעם בכיפרא

ג'

י"א מ"ל וכל תהלות דכוותה כמ"ס

ב'

ב'. ל' מ"ל

ל' ומ"ל. ל' מ"ל בתורה. ז' בלישנא וכל יהושע בן נון דכוותה

יז לָא תַצְלֵי דִּין גִּיוֹר יִתָּם
וְלָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא לְבוּשׁ
אַרְמְלָא׃ יח וְתִדְכַּר אֲרֵי
עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרַיִם
וּפַרְקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן עַל
כֵּן אֲנָא מְפַקְדָךְ לְמֶעְבַּד יָת
פִּתְגָּמָא הָדֵין׃ יט אֲרֵי
תַחְצוֹד חֲצָדָךְ בְּחַקְלָא
וְתִתְנְשֵׁי עוּמְרָא בְחַקְלָא לָא
תְתוּב לְמִסְבֵיהּ לְגִיּוֹרָא
לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי
בְּדִיל דִּיבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ
בְּכֹל עוֹבַד יְדָךְ׃ כ אֲרֵי
תַחְבּוֹט זֵיתָךְ לָא תְפַלֵּי
בַּתְרָךְ לְגִיּוֹרָא לְיַתְמָא
וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי׃ כא אֲרֵי
תִקְטוֹף כַּרְמָךְ לָא תְעַלֵּיל
בַּתְרָךְ לְגִיּוֹרָא לְיַתְמָא
וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי׃ כב וְתִדְכַּר
אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּיד
לָךְ לְמֶעְבַּד יָת פִּתְגָּמָא
הָדֵין׃ א אֲרֵי יְהֵי דִין בֵּין
גֻּבְרַיָּא וְיִתְקָרְבוּן לְדִינָא
וִידִינוּנוּן וִיזַכּוּן יָת זַכָּאָה
וִיחַיְבוּן יָת חַיָּבָא׃ ב וִיהֵי
אִם בַּר חַיָּב לְאַלְקָאָה חַיָּבָא
וְיִרְמִינֵיהּ דַּיָּנָא וְיַלְקִינֵיהּ
קֳדָמוֹהִי כְּמִסַּת חוֹבְתֵיהּ

על בנים אלא על ישראל ופוקד עון אבות על בנים הוא הפוקד וכבר פירשתיו במקומו: (יח) וזכרת כי עבד היית. בעבור כן זכר הגר שלא תטה משפטו ויש אלה המשפטים שכבר הזכירם לאבות גם יזכירם שנית לבנים: (יט) למען יברכך. כי נתת משלך במחשבה והשם יתן לך משלו באמת: (כ) כי תחבט. כמו חובט חטים והוא פעל יחבט קלא בנין נפעל ובכל אותיות אהחע"ר כאשר יבנה מהם בנין נפעל ואלה הם לא יאמר ולא יחסן ולא יהרג יעבד בו יראה כל זכורך כי כן המשפט: לא תפאר. לא תחפש הפארות והם הסעיפים וכן ותעש בדים ותשלח פארות גם הוא כתוב באל"ף ואם נקרא בוי"ו וכן נודות יין: (כב) וזכרת. דבק עם לגר: (א) ושפטום. השופטים כמו לא יחבול ריחים: (ב) בן הכות. בחיר"ק כמו בן טן (ס"א בן) יקה והטעם כמו בן בליעל וכן שבן לילה היה והוא חייב להכותו לפי דעתי שהכה חבירו: והפילו השופט. בלווי וכן והכהו והעד לפניו: כדי רשעתו במספר. המכות היה נראה לנו שיש עון שיוכה עליו עשר גם עשרים ופחות ויותר והעד כדי רשעתו רק לא יוסיף על ארבעים לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת וי"א
כי

ידיך י"א מלאים וסימן נמסר באיוב סימן י"ד סוף מענה אמנם כי אתם עם: תעולל ב' וסימן וכרמך לא תעולל ופרט. כי תבצר ברמך לא תעולל: אל המשפט ט"ו זוגין מן ג' ג' חד אל וחד על וסימן נמסר במסרה רבתא: בן ז' חסר בלישנא וסימן

תולדות אהרן ולא תחבול. בבא מציעא קי"ג קטו סנהדרין כא: כי תקצור. סוטה מה חולין קלא: ושכחת עומר. שם סוטה שם מציעא יא (פאה יז יח יט כ מעשרות ג): לא תשוב לקחתו. מציעא שם חולין קמא: לגר. חולין קלא: כי תחבט זיתך. שם: לא תפאר. (פאה כ): כי תבצר כרמך. פאה י חולין קלא (שם יו): ושפטום. סנהדרין י: והצדיקו. שם ע"א מכות ב: והרשיעו. סנהדרין שם מכות שם: והיה אם בן. כתובות לג לה סנהדרין י לג ע"ז מכות ב ה: והפילו השופט. מכות יג כב [illegible] תמורה ג (ת[illegible] מד כתובות כו): כדי רשעתו. כתובות לב לו קמא פג מכות ד יג:

בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים: (יז) לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר (דברים טז) לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבל. שלא בשעת הלואה: (יח) וזכרת. על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפילו יש חסרון כיס בדבר: (יט) ושכחת עומר. ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו. (פאה ח) מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך. (ספרי) ואע"פ שבאת לידו שלא במתכוין ק"ו לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה: (כ) לא תפאר. (חולין קלא) לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה לאילן: אחריך. זו (שם קלא) שכחה: (כא) לא תעולל. אם מצאת בו עוללות לא תקחנה (פאה לט) ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית וראיתי בגמרא ירושלמית אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: (א) כי יהיה ריב. (ספרי) סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומר והיה אם בן הכות הרשע. פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הלוקה למוד מן הענין: לא תחסום שור בדישו. לאו שלא נתק לעשה (מכות יג): והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה: לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו (מכות כב):
במספר

בעל הטורים במטאו יומתו לא תטה. לומר כל המטה דין חייב מיתה: גר יתום. ולא אמר גר ויתום לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי: ולא תחבל בגד אלמנה וזכרת כי עבד היית במצרים הזכיר זה על לא תחבל לומר שתזכור שהיית עבד ונתתי לך חן בעיני מצרים והשאילו לך כלי כסף וזהב ושמלות ע"כ אני מצוך לא תחבל: סמיך כי תקצר קצירך בשדך ללא תטה משפט לומר לך צריך שתדע לך משפט הקציר כהויא דתנן שתים לקט שלש אינו לקט: למען יברכך וסמיך ליה כי תחבט זיתך לא תפאר אחריך. לומר לך בזיות סימן ברכה: וסמיך זית לשדה לומר לך כשם שנוהגין פאה בשדה כך צריך להיות כ"ה באילן: גבי כרם כתיב וזכרת. ע"ש זכרו כיין לבנון: כי יהיה ריב סמיך ריב ללקט שעניי לקט שכחה ופאה מריבים עניים זה עם זה: שמשפט ושפטום השופט. לומר במכות בשלשה: והיה אם בן הכות הרשע. בן הוא לשון בינה לומר לך שצריך בינה בענין האומד שאומדין אותו כמה מכות ראוי לקבל. ושיכו אותו מכות הראויות לסבלם וכן דברי אגור בן יקא מאגר הבינה והקיאה וכן יהושע: בן נון פירוש מלא חכמה ובינה: והפילו השופט. והפילו בגי' כפול שצריך שתהיה הרצועה כפולה: כדי ג' במסרה. הכא כדי רשעתו במספר. ואידך והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו שנגאל ונבער:

ספורנו

לאמר לא יומתו אבות כל בניו ובנים לא יומתו על אבות: (יז) לא תטה משפט גר יתום. בעת הריב הזהר באלו שלא ישתתפו טענותם מפני בהלותם ופתח פיך לאלם ייקוש הראוי: (יח) ויפדך ה' אלהיך משם. שהשגיח על שפלותכם ונכנס עמכם לפנים משורת הדין לפדותכם כאמרו וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו: (כב) וזכרת כי עבד היית. והיית צריך אז לעוללות בציר: (ב) והפילו השופט.
ימתח

רמבן

אתך עד בקר הכונה בו שתפרענו ביומו שאם לא תפרענו בצאתו ממלאכתו מיד הנה ילך לביתו וישאר שכרו אתך עד בקר וימות הוא ברעב בלילה וכן כי היא כסותה לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב יזכיר טעם המצוה ברובי הלאוין. ורבותינו פירשו כי הכתוב בתורה עד בקר בשכיר יום ושב לבאר בכאן דין שכיר לילה והנה לכל אחד זמן לפרעון שנים עשר שעות והוא האמת בקבלה והנאות בטעם נכון:

(יח) **וזכרת** כי עבד היית. על דעת כן פדיתיך לשמור חוקותי אפילו בדבר שיש בו חסרון כיס לשון רש"י. והנכון שהוא חוזר על אזהרות הגר וכבר פירשתי טעמו:

כה (א) **כי** יהיה ריב בין אנשים. על דרך קבלת רבותינו שהמלקות הוא בחייבי הלאוין מה ענין לו בריב אשר בין שני האנשים האוכל נבלה בביתו לוקה וכן הזורע שדהו או כרמו כלאים והבא על אחת מהנשים האסורות בלאו וכל שאר הלאוין ועוד מה טעם והצדיקו את הצדיק לפיכך דרשוהו בעדים זוממין יאמר הכתוב כי כאשר יהיה ריב בין שני אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום על פי שני עדים כאשר נצטוו ואחרי כן יצדיקו את הצדיק וירשיעו את הרשע שלא כמשפט הראשון והיה אם בן הכות הרשע שלא נוכל לקיים בו ועשיתם
לו

רש״י

במספר . (שם) ואינו נקוד במספר למד שהוא דבוקה לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת : (ג) לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו : ונקלה אחיך. כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך : (ד) לא תחסם שור. (ב״מ לז) דבר הכתוב בהוה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף העושי׳ במלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם : בדישו . (שם פט) יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשר ולחלה) וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר : (ה) כי ישבו אחים יחדו . (יבמות יז) שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו : יחדו . המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם : ובן אין לו. (שם כב) עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן (או בן הבת) או בת הבת : (ו) והיה הבכור . גדול האחים הוא מיבם אותה: אשר תלד . פרט לאילונית שאינה יולדת : יקום על שם אחיו . זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו : ולא ימחה שמו. (שם כד) פרט לאשת סריס ששמו מחוי : השערה . כתרגומו לתרע בית דינא : (ח) ועמד . בעמידה : ואמר . (סוטה לב) בלשון הקודש ואף היא דבריה בלשון הקודש : (ט) וירקה בפניו. (יבמות קו) על גבי קרקע : אשר לא יבנה. מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה :

ונקרא

בְּמִסְפָּֽר׃ ג אַרְבָּעִ֥ים יַכֶּ֖נּוּ לֹ֣א   ב׳ ר״פ
יֹסִ֑יף פֶּן־יֹסִ֨יף לְהַכֹּת֤וֹ עַל־אֵ֙לֶּה֙   י״ד כ״כ
מַכָּ֣ה רַבָּ֔ה וְנִקְלָ֥ה אָחִ֖יךָ לְעֵינֶֽיךָ׃   ב׳ כבוד מואב
ד לֹא־תַחְסֹ֥ם שׁ֖וֹר בְּדִישֽׁוֹ׃ ס   ל׳ ומ״ל
ה כִּֽי־יֵשְׁב֨וּ אַחִ֜ים יַחְדָּ֗ו וּמֵ֨ת אַחַ֤ד   ב׳. כ״פ
מֵהֶם֙ וּבֵ֣ן אֵֽין־ל֔וֹ לֹֽא־תִהְיֶ֧ה
אֵֽשֶׁת־הַמֵּ֛ת הַח֖וּצָה לְאִ֣ישׁ זָ֑ר   ע״ו
יְבָמָהּ֙ יָבֹ֣א עָלֶ֔יהָ וּלְקָחָ֥הּ ל֛וֹ לְאִשָּׁ֖ה   ל׳
וְיִבְּמָֽהּ׃ ו וְהָיָ֗ה הַבְּכוֹר֙ אֲשֶׁ֣ר   ל׳. ד׳ מ״ל בתורה
תֵּלֵ֔ד יָק֕וּם עַל־שֵׁ֥ם אָחִ֖יו הַמֵּ֑ת
וְלֹֽא־יִמָּחֶ֥ה שְׁמ֖וֹ מִיִּשְׂרָאֵֽל׃ ז וְאִם־
לֹ֤א יַחְפֹּץ֙ הָאִ֔ישׁ לָקַ֖חַת אֶת־יְבִמְתּ֑וֹ   פ׳ וחסר
וְעָלְתָה֩ יְבִמְתּ֨וֹ הַשַּׁ֜עְרָה אֶל־   ג׳. ג׳
הַזְּקֵנִ֗ים וְאָֽמְרָה֙ מֵאֵ֨ן יְבָמִ֜י לְהָקִ֨ים
לְאָחִ֥יו שֵׁם֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל לֹ֥א אָבָ֖ה   ג׳
יַבְּמִֽי׃ ח וְקָֽרְאוּ־ל֥וֹ זִקְנֵֽי־עִיר֖וֹ   ל׳
וְדִבְּר֣וּ אֵלָ֑יו וְעָמַ֣ד וְאָמַ֔ר לֹ֥א
חָפַ֖צְתִּי לְקַחְתָּֽהּ׃ ט וְנִגְּשָׁ֨ה   ל׳
יְבִמְתּ֣וֹ אֵלָיו֮ לְעֵינֵ֣י הַזְּקֵנִים֒ וְחָלְצָ֤ה   ג׳. ל׳
נַעֲלוֹ֙ מֵעַ֣ל רַגְל֔וֹ וְיָרְקָ֖ה בְּפָנָ֑יו   ל׳
וְעָֽנְתָה֙ וְאָ֣מְרָ֔ה כָּ֚כָה יֵעָשֶׂ֣ה לָאִ֔ישׁ   ד׳. ד׳
אֲשֶׁ֥ר לֹא־יִבְנֶ֖ה אֶת־בֵּ֥ית אָחִֽיו׃

בְּמִנְיָן׃ ג אַרְבְּעִין יַלְקִינֵיהּ
לָא יוֹסִיף דִּלְמָא יוֹסִיף
לְאַלְקָיוּתֵיהּ עַל אִלֵּין מְחָא
רַבָּא וְיֵיקַל אֲחוּךְ לְעֵינָךְ׃
ד לָא תֵחוֹד פּוּם תּוֹרָא
בְּדִישֵׁיהּ׃ ה אֲרֵי יֵתְבוּן
אַחִין כַּחֲדָא וִימוּת חַד מִנְּהוֹן
וּבַר לֵית לֵיהּ לָא תְהֵי אִתַּת
מִיתָנָא לְבָרָא לִגְבַר אוּחֲרָן
יְבָמַהּ יֵיעוֹל עֲלַהּ וְיִסְּבַהּ לֵיהּ
לְאִנְתּוּ וְיִבְּמִינַהּ׃ ו וִיהֵי
בּוּכְרָא דִּי תְלִיד יְקוּם עַל
שְׁמָא דַּאֲחוּהִי מִיתָנָא וְלָא
יִתְמְחֵי שְׁמֵיהּ מִיִּשְׂרָאֵל׃
ז וְאִם לָא יִצְבֵּי גַּבְרָא לְמִסַּב
יָת יְבִמְתֵּיהּ וְתִסַּק יְבִמְתֵּיהּ
לִתְרַע בֵּית דִּינָא לֳקֳדָם
סָבַיָּא וְתֵימַר סָרִיב יְבָמִי
לַאֲקָמָא לַאֲחוּהִי שְׁמָא
בְּיִשְׂרָאֵל לָא צָבֵי לְיַבָּמוּתִי׃
ח וְיִקְרוֹן לֵיהּ סָבֵי קַרְתֵּיהּ
וִימַלְּלוּן עִמֵּיהּ וִיקוּם וְיֵימַר
לָא רָעֵינָא לְמִסְּבַהּ׃
ט וְתִתְקָרַב יְבִמְתֵּיהּ לְוָתֵיהּ
לֳקֳדָם סָבַיָּא וְתִשְׁרֵי סֵינֵיהּ
מֵעַל רַגְלֵיהּ וְתָרוֹק בְּאַפּוֹהִי
וְתָתֵב וְתֵימַר כְּדֵין יִתְעֲבֵיד
לְגַבְרָא דְּלָא יִבְנֵי יָת בֵּיתָא

אבן עזרא

כי טעם רשעתו במכות גדולות או קטנות וכלם במספר ארבעים . וטעם ונקלה אחיך . שהוא דבר ידוע וגזירה מהשם להיות ארבעים לסבול הסובל כדין שמים ולא כחפץ השופט : (ד) בי״ת בדישו . אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין צורך : (ה) כי ישבו אחים יחדו . גם הם אמרו כי אינם אחים ממש כי אם קרובים והביאו ראיה מבועז ולא אמרו כלום כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה ומה טעם להזכיר יחדו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחד או שהיו אוהבים זה את זה ואמר כי הנה הכתוב אמר ויבמה וזה אות כי איננה יבמה כי אם בשם כמו שבה יבמתך והנה מאלו ונסתכלו כי הנה מפורש בבני יהודה ויבם אותה והוא יבמה גם יבמתך בעבור היותן לשני אחים וכל איש דעת ידע כי המצות שנתנו למשה שהם מצות לא תעשה לא היו אסורות קודם לכן ואילו היה אדם מונע עצמו מהן קודם משה לא היה הדבר רע בעיני השם אף כי שכתב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא מצאנו נביא שהזהירם והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו וירע בעיני ה׳ על כן אנחנו נסמוך על הקבלה שהם אחים ממש : ובן אין לו . כי אם יש לו בן אין צורך כי היא אסורה . ופירוש יחדו . כדברי המעתיקי׳ : לאיש זר . פירוש החוצה אם ירצה היבם : (ו) הבכור אשר תלד . יקרא בשם אחיו ולא ימחה שמו . על הנחלה ידבר וכבר פירשתי אשר תלד בפסוק לעם נכרי : (ז) יבמי . האמת כי היו״ד סימן הפעול : (ח) ועמד ואמר . עד שישמעוהו הזקנים : (ט) וחלצה . כמו חלצו שד והטעם תסיר : בפניו .

מפורש

במסרה רבתא : ארבעים ב׳ ר״פ וסימן ארבעים יכנו . ארבעים שנה אקוט : יסיף י״ד כתיב כן וסימן נמסר בשמואל ב׳ סוף סימן ג׳ גבי פרשת דקינת דוד על אבנר : ונקלה ב׳ וסימן ונקלה אחיך . ונקלה כבוד מואב : הבכור ד׳ מלאים וסימן נמסר בסדר מקץ : השערה ג׳ נמסר לעיל בריש סידרא : ככה יעשה ד׳ וסימן ככה יעשה לשור האחד . ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה . והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו . ויקרא לפניו ככה

תולדות אהרן ארבעים יכנו . כתובות לב מכות כב כג : לא יסיף . כתובות לג מכות כג : ונקלה אחיך . מגלה ז׳ סנהדרין י מכות כג : לא תחסום שור . יבמות ד מציעא פח ל מכות כג מעילה יג (תרומות מו מעשרות נ חלה נח) : כי ישבו אחים . יבמות ד יז כד קיא בתרא קיט מכות כג נדה מד (יבמות ב ג ו ז קדושין נח כד) : ומת אחד . יבמות כד : ובן אין לו . שם כב לה פז נדה שם : לא תהיה . יבמות יג לב קדושין עו בכורות יח : יבמה יבא עליה . יבמות ג כז ל לט נד כתובות פב : ולקחה לו לאשה . יבמות ח יט כ לט כתובות פב קדושין פב : והיה הבכור . יבמות יב כד מ בתרא יב בכורות נב (יבמות ו) : יקום על שם . יבמות כד מ בכורות נב : ואם לא יחפוץ . יבמות כ לט מא מד קה נדה לב נג : ועלתה יבמתו . יבמות כ קא : מאין יבמי . יבמות קו קדושין ד סנהדרין מט (יבמות ו) : להקים לאחיו . יבמות כד קיא : אבה יבמי . שם קו : וקראו לו . שם מד קא קו סנהדרין לו מט : ודברו . יבמות קא : לא חפצתי לקחתה . מועד קטן כא יבמות קו סנהדרין מט : לעיני הזקנים . יבמות קא קו : וחלצה נעלו . שם קב קג קו קדושין יד (יבמות יב) : מעל רגלו . יבמות קד ערכין יט : וירקה בפניו . יבמות קו סנהדרין מט : וענתה ואמרה . סוטה לב לג : ככה יעשה . יבמות קד קה קו קדושין יד סנהדרין פט (מועד קטן פב) : אשר לא יבנה . יבמות מז :

בעה״ט ונקלה ב׳ במסרה . הכא ונקלה אחיך לעיניך . ואידך ונקלה כבוד מואב . כיון שנקלה כבודו שלא לבזותו יותר . אחיך בגי׳ זבל . שאם נתקלקל ברעי פטור : ונקלה אחיך לעיניך וסמיך ליה לא תחסם . רמז שצריך ליתן לפני הטמא מכל מין ומין : סמך לא תחסם שור למלקות . לומר שרצועה שמלקין בה היא של עגל משום ידע שור קונהו וזה לא ידע קונו לפיכך יפרע ברצועה של עגל : כי ישבו אחים יחדו . סמיך ללא תחסם לומר לך יבמה שנפלה לפני מוכה שחין אין חוסמין אותה : ובן אין לו . ס״ת אונן עם אל״ף דאין כלומר לא יעשה כאונן שהיה כו׳ ולכך סמיך ליה בדישו . לאשה ויבמה בגימטריא ויבמה בעל כרחה : אל הזקנים . ה׳ זקנים לומר לך שנגלה יבום בה׳ : וירקה בפניו . לפי שהרוק דומה לש״ז כלומר שאינו חפץ להקים זרע :

רמבן

לו כאשר זמם לעשות לאחיו ויהיה זה כגון שהעידו עליו שהוא בן גרושה או עבד או ממזר או שהעידו עליו שעבר על אחד מן הלאוין ילקה ארבעים. ויתכן שיהיה ריב בין אנשים וילקה בו כגון שחבל בו בפחות משוה פרוטה או שקלל חבירו בשם או שמשכן אותו בדברים שעושים בהם אוכל נפש וכיוצא בהם ודבר הכתוב בהוה כי בעל הריב יגישו לב״ד ועל ידו ילקה וטעם הארבעים כפי מדרשו לפי שעבר על התורה שנתנה בארבעים יום וגרם מיתה לעצמו שנוצר לארבעים יום ילקה ארבעים ולא ידי עונשין :

ספורנו

ימחה על העמוד : (ג) מכה רבה . שלא יוכל לסבלה : ונקלה אחיך . שיתקלקל ברעי או במים מרוב הכאב : (ה) ויבמה . יסיר אותה מהיות עוד יבמתו אבל תהיה כאשתו לכל דבר אפילו לגרשה בגט ולהחזירה : (ו) ולא ימחה שמו מישראל . שיהיה הולד נחשב אצל ה׳ יתעלה קיום פריה ורביה למת שהרי נולד על ידי קדושיו של מת ואין היבם צריך לקדשה קדושין אחרים וזה מאס אונן בשנאתו את אחיו ובזאת היה עליו קצף : (ט) ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו . ראוי

הוא

ענין היבום וסודו והחליצה וטעמה כבר הזכרתים : (ו) **וטעם** והיה הבכור אשר תלד . יקום על שם אחיו המת איננו כפשוטו שיקרא הבן הראשון בשם המת ראובן או שמעון כמוהו שהרי בבועז נאמר כן ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ולא קראו אותו מחלון אבל הכתוב הזה על דרך האמת הבטחה והנה הוא כפשוטו . וסמכו בו רבותינו מדרש שיהא גדול האחים מיבם ושהאילונית אינה מתיבמת

יכן

י וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנָּעַל׃ ס יא כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת־אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו׃ יב וְקַצֹּתָה אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ׃ ס יג לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ יד לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ טו אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ אֵיפָה שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ לְמַעַן יַאֲרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ טז כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עֹשֵׂה עָוֶל׃ פ מפטיר

יז זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ יח אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ יט וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃ פפפ

ק"י , עלי סימן

ב׳ בתרי לישני ׀ ל׳ וא׳ קרבה שנת השבע ׀ ג׳ ׀ ל׳ וחסר ל׳ וחסר ב׳ ׀ ו׳ חסרים יו"ד תנין ׀ ד׳ מ"ל בתורה ׀ ד׳ ׀ ל׳ בתורה ׀ ל׳ וכ"כ ׀ ח׳ בלשנא ל׳ ׀ ל׳ וא׳ ביום כניח ׀ ג׳ ׀ ל׳ וחד לא השכח את אמתך

דַאֲחוּהִי׃ י וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית שְׁרֵי סֵינָא׃ יא אֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין כַּחְדָא גְּבַר וַאֲחוּהִי וְתִתְקְרַב אִתַּת חַד לְשֵׁיזָבָא יָת בַּעְלַהּ מִיַּד מָחוֹהִי וְתוֹשֵׁיט יְדַהּ וְתַתְקֵף בְּבֵית בַּהֲתְתֵיהּ׃ יב וּתְקוּץ יָת יְדַהּ לָא תְחוּס עֵינָךְ׃ יג לָא יְהֵי לָךְ בְּכִיסָךְ מַתְקַל וּמַתְקַל רַב וּזְעֵיר׃ יד לָא יְהֵי לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילָא וּמְכִילָא רַבְּתָא וּזְעֶרְתָּא׃ טו מַתְקְלִין שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ מְכִילָן שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ טז אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵיד אִלֵּין כָּל עָבֵיד שְׁקָר׃ יז הֱוֵי דְּכִיר יָת דַּעֲבַד לָךְ עֲמָלֵק בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ יח דְּעַרְעָךְ בְּאָרְחָא וְקַטֵּיל בָּךְ כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַחֲרִין בָּתְרָךְ וְאַתְּ מְשַׁלְהֵי וְלָאֵי וְלָא דָחֵיל מִן קֳדָם יְיָ׃ יט וִיהֵי כַּד יְנִיחַ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר בְּאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יָת דָּכְרָנָא דַעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא תִתְנְשֵׁי׃

פ פ פ

(י) ונקרא שמו וגו׳. (שם) מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל: (יא) כי ינצו אנשים. (ספרי) סופן לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות: (יב) וקצתה את כפה. ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין (דברים יט) לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון: (יג) גדולה וקטנה. (ספרי) גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה: (יד) לא יהיה לך. אם עשית כן לא יהיה לך כלום: אבן ואבן. משקלות: (טו) אבן שלמה וצדק יהיה לך. אם עשית כן יהיה לך הרבה: (יז) זכור את אשר עשה לך. אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר (משלי יא) מאזני מרמה תועבת ה׳ וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון: (יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה. דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב. דבר אחר לשון קור וחום צנן והפשירך מרתיחתך שהיו כל האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרי׳. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אע"פ שנכוה הקרה אותה בפני אחרים: ויזנב בך. מכת זנב חתך מילות וזרק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך. חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע. עיף בצמא דכתיב (שמות טז) ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק: ויגע. בדרך: ולא ירא. עמלק אלהים מלהרע לך: (יט) תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:

מפורש בדברי הקבלה שהוא כמו לפניו ודרך הפשט לפני הנעל כמו והיא כתובה פנים ואחור: (יא) כי ינצו. הפך כי ישבו אחים יחדו ואלה האנשים זרים או אחים: במבשיו. ביציו מגזרת בושה והוא עזות מצח לגלות דבר הנסתר שהיא ערוה גם הוא מקום מסוכן: (יב) וקצתה את כפה. כמו עין תחת עין אם לא תפדה כפה תקון: לא תחום עינך. אם היתה עניה: (יג) בכיסך. מקום למאזנים או יוצא מן הכיס בדרך ראמות והראשון הוא נכון והעד כיס אחד יהיה לכלנו משקל אחד ומגזרת תכוסו על השה ואם הוא משורש אחר ורבים פירשו כמו חריט ואין צורך: (טו) שלמה. שלא יהיה מקום חסר ואיפת צדק להיותה כמדת השוק: למען יאריכו ימיך. כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעוות כהריסות ברגע יפול הקיר: (טז) כל עושה אלה. איפה ואיפה אבן ואבן והכלל כל עושה עול בפה ובמעש׳ בסתר או בגלוי: (יח) אשר קרך. מגזרת כל הקורות אותם: ויזנב בך. כרת זנבך והם הנחשלים אחריך שלא היה בם כח ללכת ויתכן להיות מלת נחשלים כמו נחלשים וכן כבש כשב: ואתה עיף. כי ברפידים בא והטעם צמא למים כי כן כתוב: ויגע. מן הדרך: ולא ירא. שב אל עמלק והוא פעל עבר כמו כי כבד ממך כי זקן יצחק כאשר אהב: (יח) בהניח ה׳ אלהיך. הטעם כי זאת המצוה תלויה אחר שירשו את הארץ ושקטה הארץ ממלחמה מכל סביבותיה כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה את זכר עמלק. זהו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יאמר זה השור היה משלל עמלק ודברי התורה כלל ודברי שמואל הנביא פרט: לא תשכח. אחר זכור לחזוק וכן משפט מצות רבות בתורה:

יעשה. חלוץ ב׳ בב׳ לישני וסימן ועבר לכם כל חלוץ. בית חלוץ הנעל: והחזיקה ב׳ והחזיקה במבשיו. והחזיקה בו ונשקה לו: עינך ו׳ חסר וסימן נמסר בסדר ראה: גדולה ד׳ מלאים בתורה וסימן נמסר בסדר בלק: וצדק ד׳ וסימן אבן שלמה וצדק יהיה לך ב׳ בו. אם עשק רש וגזל משפט וצדק. עשיתי משפט וצדק: יאריכו ל׳ בתורה. קרך ל׳. ויזנב ל׳. הנחשלים ל׳:

בעל הטורים

כי ינצו אנשים. סמיך כי ינצו לחלוץ הנעל שמי חליצה מרבים נחת כדאמרינן כיון שבנים לבנין שלום על ישראל דהפטרה מהיבמה ומיבום: והחזיקה ב׳ במסרה. והחזיקה במבושיו ואידך והחזיקה בו ונשקה לו העיזה פניה דוקא אם החזיקה במזיד כדכתיב העיזה פניה ותאמר לו אבל אם שגגה פטורה: כפה ב׳. וקצותה את כפה לא תחום עינך ואידך כפה פרשה לעני. מה להלן ממון אף כאן ממון: עינך לא יהיה לך בכיסך. לומר לך שלא יסתכל בכיס מבושיו ובערותו ד"א עינך לא יהיה לך בכיסך למנות מה שבו כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין: וקצותה את כפה וסמיך ליה לא יהיה לך בכיסך לומר דוקצותה את כפה הוא ממון דבר המוטל בכיס: אשר קרך בדרך. קרך בגי׳ סרס: ויזנב בך. בגימ׳ זה מלה: כל הנחשלים אחריך. בגימטריא זה היה שבטו של דן:

תולדות אהרן ונקרא שמו. שם קב קו קדושין יד סנהדרין מט: בישראל. יבמות קא: בית חלוץ הנעל. יבמות מד קדושין יד: כי ינצו אנשים. קמא פח סנהדרין פז: ושלחה ידה. קמא כז כח: והחזיקה. שם פו: וקצתה את כפה. שם כח: איפה ואיפה. בתרא פט: אבן שלמה. שם פח ע: איפה שלמה. שם פט: כל עושה אלה. שם פח: זכור. מגלה כט ל: עשה לך עמלק. עקידה ש׳ מד: עיף ויגע. מועד קטן ב: והיה בהניח. סנהדרין כ: תמחה את זכר. בתרא כא: מתחת השמים. עקידה ש׳ נח:

ספורנו

הוא לזה הבזיון מאחר שלא חפץ להשלים בנין הבית שהתחיל לבנות אחיו בקדושיו כאמרם זכרונם לברכה (שבת קיח) לא קראתי לאשתי אלא ביתי: (יא) וקרבה אשת האחד להציל את אישה. אף על פי שהיבמה מצווה לבזות את אחי בעלה על שלא חס על בעלה לא הותר לאשה לבייש את הנלחם עם בעלה: (יד) לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה. אחר שהזכיר דרכי השראת שכינה בישראל הזהיר שלא בלבד שלא יעשו עול בנא האל את עוות הדין אבל ישנא גם כן המחזיק בכלים מוכנים לעשות עול ומצריך להרחיק אותם הכלים פן תגעל נפשו תוהנו כאמרו כי תועבת ה׳ אלהיך כל עושה אלה: (יט) תמחה את זכר עמלק. מגדול עד שה מגמל ועד חמור כמו שטעם לשאול וזה כדי להנקם מעמלק על שהעיז פניו באל יתעלה כמקנאים לכבודו:

רמבן

וכן אשת הסריס שאמו מחוי וזה טלו אסמכתא כי האילונית ואשת הסריס מגופיה דקרא נפקא:

(יז) **זכור** את אשר לך עמלק. כבר הזכרתי המדרש שדרשו בו בספרי יכול בלבבך כשהוא אומר תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן בספרי זכור את אשר עשה לך עמלק בפה

לא

לא תשכח בלב. ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה אם לאמר שנקרא פרשת עמלק בציבור ומצינו למדין מן התורה בשניה זכור ויהיה סמך למקרא מגלה מן התורה. והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכך נצטוינו למחות את שמו וכן במעשה מרים נצטוינו להודיעו לבנינו ולספר בו לדורות ואע"פ שהיה ראוי גם להסתירו שלא לדבר בגנותן של צדיקים אבל צוה הכתוב להודיעו ולגלותו כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומה בפיהם מפני שהוא חטא גדול וגורם רעות רבות ובני אדם נכשלים בו תמיד כמו שאמרו והכל בלשון הרע :

פרשת כלי יקר תצא

כי תצא למלחמה על איביך וגו'. איביך ביו"ד לשון רבים ואח"כ אמר ונתנו הל"ל ונתנם. על אויביך כנגד אויביך הל"ל. ובילקוט מסיק בשם הספרי וז"ל על אויביך כנגד אויביך ונתנו ה' אלהיך בידך אם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנו בידך. ולא הבנתי דבריו מהו האמור בענין אם זה הוא שאמר וגלחה את ראשה וגומר הרי כבר הוא נתון בידו קודם שעשה האמור בענין כי איך ישבה ממנו שבי אם עדיין אינו נתון בידו ואף את"ל שאין ראיה מן השבויה כי לפעמים ישבו שבי במלחמה אף אם עדיין אין האויב מסור בידו וראיה מן וישב ממנו שבי הנאמר בפרשת חקת מ"מ קשה מנא ליה לומר כן לפרש ונתנו כה"ף שיתנו בידך שמא פירושו שיתנהו לאלתר בידך. ונראה שקשה לבעל מדרש זה ונתנו ונתנם הל"ל אלא ודאי שמדבר באויב אחד פרטי שהיה בכלל אויביך הרבים שהזכיר כבר ומי הוא זה ואיזה הוא אין זה כ"א צר ואויב פנימי והוא שטן הוא יצה"ר המקטרג ביותר בשעת הסכנה במלחמה כמבואר למעלה בפרשת שופטים בפסוק כי תצא למלחמה ועליו אמר ונתנו ה' אלהיך בידך וא"כ קשה איך הוא מבטיחו שיתנו הקב"ה בידו הרי אחר זה נאמר ענין אשת יפת תואר שלא דברה תורה אלא כנגד היצה"ר כו' והרי אנו רואין שעוד טומאתו בו שהרי לא עצר כח לעמוד כנגד יצרו עד שהכשילו ביפת תאר זו ואיה הבטחת ונתנו ה' בידך. ע"כ פירש ונתנו סוף שיתנו בידך כי אם תעשה כל האמור בענין מגלות ראשה ונוולה מה כתיב אחריו והיה אם לא חפצת בה פירש"י הכתוב מבשרך שסופך לשונאה ואז ודאי יצרו מסור בידו כשישנא אותה ועיקר תחבולה זו הוא כדרך שנאמר טוב ללכת אל בית אבל וגומר כי על ידי זה יזכור יום המיתה ואז ודאי אזיל היצה"ר וכשהיא בוכה ומתאבלת על אביה ואמה הרי הוא יושב בבית אבל תמיד וע"י זה יזכור ליצרו יום המיתה ואז ודאי אזיל ואז תשקוט תאותו ועי"ז ישנאה ולפי שמבשרך שסופך לשונאה לכך אמר סוף שה' אלהיך נותנו בידך. ומטעם זה הוצרך לפרש על אויביך כנגד אויביך כי לשון על לא יצדק כ"א בסתם מלחמה הבאה מן השמים מעל כי בסתם מלחמה מן השמים נלחמו הכוכבים ממסלותם. אמנם מדקאמר ונתנו לשון יחיד בעל כרחך אתה צריך לפרשו על היצה"ר וא"כ כשאמר כי תצא למלחמה על אויביך לשון רבים ודאי כלל בזה שני מינים אויבים הן אויב חיצוני הן אויב פנימי המקטרג בשעת סכנה. ויש ראיה לזה כי בפרשת שופטים כתיב כי תצא למלחמה על אויבך בלא יו"ד אבל הבי"ת וזה מדבר בסתם אויב לבד וכאן נאמר אויביך ביו"ד המורה על אויבים רבים ודאי כלל החיצוני והפנימי יחד. ואמר ונתנו אחד מהם יתן תחלה וזה ודאי היצה"ר שאם אין יצרו נתון בידו תחלה אינו יכול לנצח אויב חיצוני זה כל זמן שהוא מלוכלך בחטא. ע"כ הוצרך לפרש על אויביך כנגד אויביך כי המלחמה שעם היצה"ר אינה באה מלמעלה כ"א האדם צריך להיות המתחיל וה' יגמור ע"י וזהו שאמר סוף שה' אלהיך נותנו בידך סוף היינו אחר כל המעשים שתעשה מעניני נצוח ותחבולות נגד יצרך וה' ישלח עזרו לסוף אבל בסתם מלחמה הדבר בהפך כי קודם אשר הכינות לבך לצאת למלחמה כבר נלחמו עמו מן השמים ואתה הגומר כדי שתקרא על שמך :

כי תצא למלחמה וגומר. מהו כי תצא הל"ל כי תלך או כי תלחום ומהו למלחמה ללחום מבעי ליה כי למלחמה משמע שאין אתה לוחם כ"א למען ראות המלחמה באת. על אויביך כנגד מבעי' ליה. ושבית שביו כפל הלשון ואע"פ שאמרו רז"ל שבא לרבות כנענים שבתוכו מ"מ הל"ל ושבית שבי שביו למה לי. והנה מקום אתי לפרש זה בשני פנים. הא' הוא כדרך שפי' הרמב"ן פרשה זו על פסוק כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע היינו דבור רע והוא לשון הרע כדי שלא יהא ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים. וזהו דבר שכשאין שלום בין הלוחמים הרי הם מנוצחים כמו שקרה לפריצי ישראל בבית שני. לכך אמר כי תצא בלשון יציאה מיעט המלחמה הפנימית תוך העיר לומר שדווקא בצאתך העיר תפרוש כפך למלחמה אבל בתוך העיר יהי' שלום ביניכם ודווקא למלחמה תצא ולא ממלחמה. ודוקא על אויביך תצא ולא על אוהביך לרעך כמוך ושבית שביו של השונא ולא שתבקש לצוד את חבירך במצודתך כי כל אלו דברים המזיקין במלחמה ואם את כל אלה תעשה אז ונתנו ה' אלהיך בידך אבל לא זולת זה. הדרש השני שבא לבטל דעת יצרך הרע אשר ישיאך לומר הלא שבויה זו באתה לידי ע"י כחי ועצם ידי ונכנסתי בסכנת המלחמה עד שנצחתי ומה יטיל ה' עלי כל התנאים הללו מגלות ונוול על כן הקדים לו לומר שקר אתה טוען כי לא בכוחו יגבר ורק את אשר הורישך ה' אותו תירש ואין אתה הלוחם רק כי תצא מביתך לראות המלחמה אשר קדמך כבר מן השמים הכוכבים ממסלותם וז"ש למלחמה לאותה מלחמה שהתחלתה היתה כבר על אויביך עליו ממש מן השמים מעל ולא מכנגד ממך כי כבר ישלח ה' חציו ויפיצם ושבית שביו של הקב"ה כי כבר נשבית ע"י המלחמה ויען כי חפץ ה' לעשות לך שם ותפארת בכל הארץ שתקרא המלחמה על שמך ע"כ ונתנו ה' אלהיך בידך כי כפי הנראה לכל העמים כאלו ידך עשו ויכלו להם אבל האמת אינו כן כי יד ה' עשתה זאת מפני הכבוד נתנו בידך :

וראית בשביה וגומר. לרבותא נקט בשביה כי מה לאשה במלחמה. ודאי לשם זנות הובאה הנה וע"כ היה מן הראוי שתמאס בה כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ואם ישיאך יצרך על כל פנים וחשקת בה. ואז ולקחת לך לאשה מלת לך מיותרת אע"פ שרז"ל דרשו לך ולא לאביו או לבנו מ"מ נוכל לפרש כפי הפשט לך ולא לזרעך כי תועלת מדומי זה אינו כי אם לך אבל לזרעך אדרבה הדבר מזיק כי לסוף יהיה לך מינה בני דלא מעלי והיינו בן סורר ומורה. והבאתה אל תוך ביתך היינו חדר לפנים מחדר כסות עינים להרפתך שלא תגלה רעתך בקהל. וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה וגו' פי' הרמב"ן שהכל עניני אבילות המה ועיקר תחבולה זו כדי שיהי' הוא בבית אבל ויזכור ליצרו יום המיתה כענין שאמרו רז"ל הרואה שיצרו מתגבר עליו ילבש שחורים ויתעטף שחורים כו' ואולי אזיל יצרו ע"י זכירת האבילות. ואמר כאן שאם בכל אלה לא יוסר והוא עומד בחשק תאותו אז תבא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה לך לבד היא נאותה ואתה נאה לה כי כמותה כמוך. והיה אם לא חפצת בה מבשרך שסופך לשנוא אותה מלת והיה י"א שמורה על הוודאי שכך יהי' ולפי דרכנו נגזר ודאי זה מלשון רז"ל שע"י זכירת יום המיתה ודאי אזיל היצה"ר ואז ממילא תפסק התשוקה. וקרוב לשמוע שדייק רש"י ממלת חפצת לשון עבר כי הל"ל אם לא תחפוץ בה להבא אלא שכל דבר הגלוי לפני השי"ת שכך יהיה דומה כאילו כבר נעשה הדבר מאז ומקדם לכך נאמר אם לא חפצת בה. ויתכן עוד לפרש לשון והיה שמשמע שהענין יפיה בהווייתו ולא ישתנה ובזה הכתוב מבשר שכאשר החילות להטיל עליה שנאה כך יהיה לעולם ולא ישתנה דעת משנאה לאהבה וז"ש שסופך לשנאותה וזה מאת ה' שלא לערב ענבי הגפן בענבי הסנה והוא דקדוק נכון במלת והי' ומיושב גם לשון אם המורה על הספק ולדברינו הוא מיושב ספיר :

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. אמרו רז"ל בן סורר ומורה לא היה ולא יהיה ולמה נכתב בתורה אלא דרוש וקבל שכר ומ"מ חל עלינו חובת ביאור דבר זה למה כתבה תורה דבר שאינו בנמצא כלל גם יש להתבונן במה שנאמר כאן וכל ישראל ישמעו ויראו יותר מבשאר מצות פרטיות ועוד למה לא נאמר כאן ולא יזידון עוד כמ"ש בפרשת שופטים ואולי טעמו של דבר לפי שבן סורר ומורה לא היה ולא יהיה ולא נכתבה הפרשה כ"א כדי שישמעו הבנים ויראו ולא יעשו כדבר הזה ומ"ש וכל ישראל ישמעו היינו וישמעו פרשה זו ומשפט כתיב בה ויראו הבנים מלמרות עיני כבודם של אב ואם ולכך לא נאמר ולא יזידון עוד כי לשון עוד הורה על דבר הנעשה כבר שלא יהיה נעשה עוד וזה אינו שהרי בן סורר ומורה לא היה דברים מעולם ולא נכתבה פרשה זו כ"א להטיל אימתה ופחד על הבנים. אך קשה לי וכל ישראל ישמעו וכל הבנים הל"ל כי אין צורך לפחד זה כי אם לבנים ובספר הזוהר דרש פרשה זו על כל ישראל ואני אומר שאין צורך בזה כי גם מפשוטה של הפרשה יש מוסר נפלא לכל ישראל שנקראו בנים לאל חי ויש לחוש כי סמכו על זה ויאמרו מאחר שאנחנו בניו א"כ ודאי אם יהיו בנים סוררים לא יביט און ביעקב וירחם עליהם כרחם אב על בנים ויוותר להם כדרך שהאב מוותר לבנו ויאמרו הקב"ה ותרן וכן אמר משה בניו מומם ר"ל מה שקראם בניו זהו מומם כי סמכו על זה ועשו עבירות חבילות חבילות ובטחו באביהם שלא ימסרם ביד מדת הדין ע"כ כתבה התורה שהדין דין אמת שאפילו האב חייב להביא את בנו לב"ד ולמוסרו למיתה ועי"ז ישמעו פרשה זו כל ישראל ויראו את ה' ולא יסמכו על מה שקראם בנים כי גם בב"ד שלמטה חייב האב למסור את בנו לב"ד וכן הדין גם בב"ד שלמעלה :

לא תראה את שור אחיך וגו'. והתעלמת מהם דרשו רז"ל פעמים שאתה מתעלם

מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו. ויש לפתרו וכדרך שאמרו רז"ל ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו ואין חילוק בין קלקול בגופו או בממונו הכל אחד אם הוא בענין שא"א להצילו ולהשיב את נדחו ע"ז אמר לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים כשהם נדחים לגמרי כגון טובעים בנהר וכיוצא בהם והתעלמת מהם צריך אתה לעשות את עצמך כלא רואה. אמנם השב רצה לומר אם יש בהם כדי השבה שאינן נדחים לגמרי אלא אפשר לך להשיב את נדחם. אז תשיבם לאחיך חייב אתה להשתדל לראותו כדי להצילו. ואם לא קרוב אחיך וגו' והיה עמך עד דרוש אחיך אותו רז"ל אמרו דרשהו אם הוא רמאי ומ"מ אותו קאי על השור או שה כי הל"ל עד שיבקש אחיך אותו אלא שיבא אחיך וידרוש בדרישה וחקירה והיינו ע"י סימנים עד שיתברר לך שבאמת הוא דורש אותו זה השור ולא אחר וממילא שמעינן שצריך לדרוש אם אינו רמאי אבל המקרא אינו יוצא מידי פשוטו כמו שפירש הרא"ם שאותו קאי על אחיך. ומ"ש לא תוכל להתעלם אחר שאמר ומצאתה דאתי לידיה משמע לפי שהדבר מסור ללב שאם יבא אחיך וידרוש ויאמר שור בסימן זה וזה נאבד לי וישאך יצרך להתעלם ולהורות היתר לעצמו שמא ראה אותו אצל חבירו או תרצה להטיל דופי בסימנים וכדי להפטר ממנו בדיני אדם מ"מ לא תוכל להתעלם מפני עין שלמעלה הרואה ומכיר בתחבולותיך:

למען ייטב לך והארכת ימים. לשון זה נאמר גם אצל כבוד אב ואם בדברות שניות ולשון למען ייטב לך משמע שממילא נמשך לך טובה מזה והנה בכבוד או"א הדבר פשוט שאם תכבד אביך ואמך אזי ממך יראו בניך וכן יעשו גם לך כשיגדלו וכן כשיראו בניך שלוח האם בעופות ילמדו ק"ו שאם אתה נוהג כבוד במולידין אפילו בבעלי חיים ק"ו שינהגו כבוד במולידיהן ושכר שניהם אריכות ימים לפי ששני מצות אלו מחזיקים האמונה בחידוש העולם כי כמו שיש סבה לכל סבה ומשתלשל הדבר עד הסבה ראשונה יתברך כך כל נולד יש לו מוליד עד שמוליד הראשון יתברך ואליו ראוי לחלוק כבוד ומכבודו יתברך חלק לכל המולידין המשתלשלים מאתו יתברך מסבה לסבה ע"כ הזכיר בכ"מ שמירת השבת אצל מצות כבוד אב ואם כי השבת הבא לזכר חידוש העולם גורם לקיים מצות כבוד אב ואם להוציא מדעת מאמיני הקדמות האומרים שאין לעולם שום התחלה והכל מחויב המציאות ולפי סברתם הנבערה אין יתרון למוליד על הנולד ואנחנו מאמינים שהמוליד הראשון יתברך חלק מכבודו לכל המולידים המושפעים מאתו יתברך וזהו טעם כיבוד אב ואם ושלוח הקן ומטעם זה סמך המצוה למצות כי תבנה בית חדש ואמרו רז"ל קיימת מצות שלוח הקן תזכה לבנות בית חדש מה ענין זה לזה אלא לפי שמצות שלוח הקן מביאך לידי אמונת חידוש העולם שהקב"ה בנאו וחדשו על כן מדה כנגד מדה תזכה גם אתה לבנות בית חדש וזהו יסוד האמונה וכתיב צדיק באמונתו יחיה כי ע"י האמונה הוא דבוק במקור חיים על כן שכרו אריכות ימים ולכן דרשו ברבתי על שלוח הקן פסוק אורח חיים פן תפלס:

כי תבנה בית חדש וגו' כי יפול הנופל ממנו. מלשון רז"ל שבקי' לרויא דמנפשי' נפל כך תיבת ממנו שב אל הנופל ואמר זה כדי שלא תאמר וכי המעקה מבטלת הגזירה כאשר זה ראוי ליפול. על כן אמר שאין הדבר כן כי אתה לא תשים דמים בביתך כי מי שדמיו בו וראוי ליפול למה יהיה זה בביתך ומ"מ הראוי ליפול לא יגלגל על ידי המעקה כי יפול הנופל ממנו מנפשיה נפיל אפילו במקום מישור אבל אם לא תעשה מעקה אז יפול ממך ולא ממנו מעצמו וה' רצה שהוא עצמו יפיל את עצמו כי מידו היתה זאת לו וי"א ממנו שב אל המעקה כי הראוי ליפול יפול אפילו מן המעקה ואין המעקה מצלת כי אם הבלתי ראוי ליפול. ורז"ל אמרו אם קיימת מצות מעקה תזכה לכרם מה ענין המעקה אל הכרם אלא לפי שהיין מפיל את השכור כדמסיק בילקוט מה הגפן בוצרין אותו והוא שותק ואח"כ משקין לאדם ומפילין אותו כו' עיין סוף פרשת וישב לפיכך דוקא אחר עשיית המעקה המצלת מן הנפילה תזכה לכרם ולא קודם לכן כי יפול הנופל ממנו רמז לדבר כי יפול הנופל ס"ת עולה למספר יין. ותדע כי פרשת שלוח הקן מתחלת בכ"ף ומסיימת במ"ם דהיינו בין הכל סמ"ך וכן פ' מעקה וכרם מתחילין בכ"ף ומסיימין במ"ם על שם סומך ה' לכל הנופלים כי בשלוח הקן הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא גוזלות ועלה ונפל ומת היכן אריכות ימיו של זה וסמכו ה' ליתן לו אריכות ימים לעולם שכולו ארוך. ובעשיית מעקה סמ"ך לכל הנופלים הראוין ליפול. ובלא תזרע כרמך כלאים שאינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד ועל ידי זה יגרום לו תוקד אש אמנם כשאינו זורע ע"י האופן סמך ה' לכל הנופלים במפולת ידו וקרוב לזה פירש הריב"ה ומתוכו תראה מה שהוספתי משלי:

על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. פירש"י על דבר העצה שיעצו להחטיאכם ודבר זה אינו מפורש במקרא ועיקר חסר מן הספר גם אין הדעת נותנת להרחיק ב' אומות בעבור שלא קדמום בלחם. אלא ודאי העיקר הוא בעבור שהחטיאום ודבר זה מבואר במקרא שלכך לא קדמום בלחם ומים כדי שיהיו רעבים וצמאים ליגיעת הדרך ועי"ז בהכרח יאכלו מזבחי אלהיהן וישתו מגרגור יין שלהם המרגילים לערוה כדמסיק במסכת סנהדרין פ' חלק כי כל עיף ויגע לא יבקר בין אסור למותר ואוכל ושותה מכל מה שנותנין לו והקב"ה ידע כוונתם על זה האופן ע"כ נתרחקו לכך נאמר על דבר אשר לא קדמו רצה לומר על אותו דבר נסתר אשר אליו כוונו במה שלא קדמום ואע"פ שהנקיבות היו עיקר בזנות מ"מ עיקר האשמה תלוי באנשים שדרכן לקדם והאנשים התחילו בקלקלה והמה הכריחו בנותיהן לזנות ומטעם זה החיו בני ישראל הנקיבות במלחמת מדין כי טעו בדין זה שנתרחקו דווקא הזכרים וזה פירוש יקר יותר ממה שדברו בזה כל המפרשים והותרו כל הספיקות שהקשו:

ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה. לשון זה צריך ביאור כי איך יתכן לומר שהקללה עצמה תהיה לברכה אעפ"י שבאו במקום הקללות ברכות מענין הדברים שרצה לקלל מ"מ אין הקללה עצמה לברכה גם קשה על מה שארז"ל פרק חלק מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו לקלל כו' ומסיק כולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות כו' שנאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה קללות לא נאמר כו' משמע רק אחת מהם נהפכה לברכה וק' מה נשתנה ברכה זו מזולתה ועוד מאי משמע מלשון הפסוק שדווקא בתי כנסיות חזרו לברכה. והביאור לכל זה הוא שבלעם קוסם היה והיה רואה באצטגנינות של ישראל שהיה מורה על כל הדברים הללו שבקש לקלל בו לא יהיה להם בתי כנסיות כו' לא תהא מלכותם מושכת כו' וידוע שאין הקב"ה משדד המערכה בעבור זכותם של ישראל כ"א במקום שאין שום דרך להסב פני המערכה לטובה אבל במקום שיש לקיים משפט המערכה ולפתרה על דרך אחר אזי אין הקב"ה משדדה דוגמת כוכב ששמו רעה שהיה עולה לקראת ישראל והיה מורה על דם הפכו הקב"ה לדם מילה וכארז"ל האי מאן דנולד במזל מאדים להוי טבחא כו' כמבואר למעלה בפרשת בא. וכל הקללות שמנה שם בגמרא לא תשרה עליהם שכינה לא תהא מלכותם מושכת לא יהיה להם זיתים וכרמים כו' בעולם לא היה שום דרך לפרשם לטובה כדי לקיים משפט המערכה וישראל לא יהיו ניזוקין על כן הוצרך הקב"ה לשדד המערכה מהוראות אלו מכל וכל לפיכך חזרו כולן לקללה כשחטאו ישראל ולא היה בידם זכות העומד בכחו נגד המערכה. אבל בהוראת לא יהיה להם בתי כנסיות ובתי מדרשות לא הוצרך הקב"ה לשדד המערכה כי היה מקום לקיום משפט המערכה שלא יהיה להם בתי כנסיות אבל לטובתם הוא והיינו כדרך שפירש"י משכנותיך ישראל שהם ממושכנים בעונם שנאמר כלה ה' חמתו ויצת אש בציון וזה ודאי טובה גדולה שיכלה ה' חמתו בעצים ואבנים ואנחנו נמלטנו כי מי שיש לו משכון ליתן אותו בחובו אין גובין ממנו נפשות והיינו הך שנאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי נוסח הקללה עצמה שהוא לא יהיה להם בתי כנסיות נתהפכה לברכה כי ע"י שלא יהיה להם בתי כנסיות ינצלו הנפשות והיינו שאמר בלעם מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל ר"ל טובתכם הוא שהם משכנותיך ממושכנים עליך ואתה ניצול ולפיכך לא חזר דבר זה לקללה שהרי נתקיים משפט המערכה ולא שודד על כן אין שייך לומר שתחזור הוראת המערכה לקדמותה כשאין ישראל זוכין:

ויתד תהיה לך על אזנך במסכת כתובות פרק א' דרש בר קפרא מ"ד ויתד תהיה לך על אזנך אל תקרי אזנך אלא שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו כי הם דומים ליתדות ותנא דבי ר"י מפני מה אזן כולה קשה ואלי' שלה רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה שלה לתוכו והאליה סוף האוזן ע"כ היא רכה כי המשכיל ישמיע לאזנו סופו של המחלוקת כי כל המחלוקת שאינה לש"ש אין סופה להתקיים וזכירת סופו מועיל לו לנטוש הריב ולעשות את עצמו כאיש לא שומע. אך דברי ב"ק צריכין ביאור כי מה ראה על ככה להוציא הפסוק מפשוטו מכל וכל ואין לו קשר לא למעלה ולא למטה ומה שדרש אזנך לשון אוזן הוא דבר שאין האוזן יכול לשמוע. והקרוב בעיני שרצה לדרוש פסוק זה אמה שנאמר כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע ודרשו רז"ל דיבור רע דהיינו שישמור עצמו מלשון הרע ובילקוט מביא על זה פסוק בשוט לשון תחבא וטעמו של דבר פי' הרמב"ן כדי שלא ירבה ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה יותר מן האויבים. והיה לב"ק קשה שנאמר ונשמרת מכל דבר רע דיבור רע ולא פי' במה יהיה נשמר ממנו. ע"כ רצה לומר שפסוק ויתד תהיה לך מבאר מהות השמירה והוא כדרך שנאמר בשוט לשון תחבא והיינו שיחביא ויסתיר את עצמו כמסתיר פנים ממנו ולעשות עצמו כלא שומע ולהיות מן הנעלבים ולא מן העולבין שומעין חרפתם ואינן משיבין ובזה ישקיט הריב כדרך שאמר חכם אחד מעולם לא חרפני אדם כי אם פעם אחד פי' שלא השיב למחרפיו ועי"ז השתיקו שלא חזר לגלות על ערותו שנית ובזה כיסה את צאתו דהיינו חרפת קלונו שנמשל לקיא צואה בלי ספק וזה הוא עיקר כלי זיינו של אדם כי בשתיקה ינצח ולא כשישיב לו ולהנחה זו יהיה אזנך כפשוטו כלי זיין. ובוי"ו של ויתד נרמז כל דרוש זה כי כל וי"ו מוסיף על ענין ראשון לומר לך שהשמירה מכל דיבור רע של לה"ר הוא שיניח אצבעו הדומה ליתד לתוך אזנו והוא כלי זיינו המצילו משוט לשון ואמר הכתוב שכדומה לו יש עוד יתד נוסף על סתם כלי זיינו אשר בו יחפור בארץ לכסות צאתו כך הוי"ו מרבה כיוצא בו אצבע הדומה ליתד אשר בו יחפור באוזן לעשות עצמו כלא שומע ובזה יכסה קלונו וצאתו כמ"ש וערום כוסה קלון והאצבע הוא כלי זיינו נוסף על סתם כלי זיינו אשר בהם ילחם בסתם מלחמה שבידים. אבל במלחמה הבאה משוט לשון אין טוב כ"א להחבא באצבע וזהו כלי זיינו כנגד פי המדבר בלשון הרע ויורו המורים בחץ שחוט לשונם ואין כתרים בעדם כי אם השתיקה ובדרך זה אין צורך לשנות מלת אזנך כי הוא כלי זיין כפשוטו וסמך הלכה זו לפסוק המדבר בכיסוי צואה כי שניהם ענין אחד:

לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב וגו'. לפי שגם הכלבים עזי נפש כמ"ש

בבראשית

בפרהסיא של כן לא ידעו שבעה כי אבר קטן משביעו רעב והזונה מאחר נחושה והרי שניהם שוים בזנות ובעזות ע"כ אין נכון להביאם למקום הקדושה כי שם גדר ערוה ושם הכין המכפר על ומלא אשה זונה היה לך וכמה עדיין בעזותם ובפחזותם קיימו כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם היינו שינוייהם:

לא תאחר לשלמו וגו'. לפי שיצרו של אדם תוקפו בדבר נדור דווקא וכל זמן שנדרו עליו אז היצה"ר מתגרה בו ביותר ואומרים לו לא דייך מה שאסרה עליך התורה והבו דלא להוסיף עליה להרבות גרוי של היצר הרע בך לכך נאמר לא תאחר לשלמו שלא לעמוד ימים רבים במצודתו לכך נאמר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא היינו היצר הרע המחטיאך אבל אם תאחר לשלמו אז דרש ידרשנו ה' מעמך וכל מה שהקב"ה דורש ממך היצה"ר מסיתך שלא תדרש לו לפיכך והיה בך חטא ודאי כי זה היצר הרע ימצא מקום להתגרות בך ולומר דבר זה אין עליך חייב גמור וכי בעבור דבר כל דהו יהיה חוב עליך לעשותו ואחר זה יבא להסיתו ולהדיחו גם מעל שאר מצות ה' ומ"ש והיה בך חטא דומה למה שאמרו רז"ל לא יהיה בך אל זר וזה יצה"ר. וכיווי של לא יהיה בך היינו שלא תגרה אותו בנפשך. ד"א שאם תאחר לשלמו כי ירע בעיניך לחסר ממונך תדע כי דרש ידרשנו ה' מעמך ממקום אחר ויפסידך כל כך ממון כפי ערך הנדר יהיה בך רושם החטא וגם הממון לא תרויח ותפסידו ממקום אחר:

השב תשיב לו את העבוט כבא השמש וגו'. אם כסות לילה הוא כו' אבל כסות יום הזכיר בפרשת משפטים שנאמר עד בא השמש תשיבנו לו ועל צד הרמז הוא מזהיר על העשירים אשר יצוו ליורשיהם שאחר מותם יחזירו המשכנות לעניים ועל זה אינן מקבלין שכר כלל כי אז אין הממון שלהם ועוד שבזמן ההוא הם פטורין מן המצות והמתים חפשי מהם ע"כ הוא מזהירם עד בא השמש קודם הערב שמשך תשיבנו לו וכאן אמר כבוא בכ"ף ר"ל סמוך להערב שמשך תשיבנו בעודך בר חיוב ובעוד העבוט שלך ובפרשת משפטים הארכנו לדבר מזה. ופשוטו כפל השב תשיב לומר שבכל יום ויום ישיב לו וא"ת אם כן הפוכי מטרתא למה לי אם בכל לילה אני מחזיר לו ואין אני רק שומר שלו ביום ע"ז אמר ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך כי דומה לפני ה' אלהיך כאילו בכל יום ויום אתה נותן לו צדקה חדשה וזה ראיה שב"ח קונה משכון דאל"כ צדקה מנין וכפי הדין יש נפקותא בדבר שאין העני מוריש העבוט לבניו אם היו עשירים. ובאמרו ולך תהיה צדקה מיעט היורשים שאם לא תחזירו כי אם אחר הערב שמשך בעולם הזה אז לא לך יהיה הזרע לצדקה כי אם ליורשך ואם תחזירו בזמן החיוב בחייך אז יהיה לך כפי הרמז שהזכרנו. וכפי פשוטו הורה בפסוק זה ענין יקר והוא כמ"ש מונבז המלך שבזבז אוצרותיו כו' אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנאמר ולך תהיה צדקה אבותי גנזו במקום שהיד שולטת ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך והא בהא תליא כי לפי שהצדקה מונחת לפני ה' מכון כסאו על כן הוא לך ואין לזרים כי אין יד האדם שולטת שמה ע"כ נאמר ולך תהיה צדקה ולא לאחרים ונתן טעם לדבר לפי שהצדקה מונחת לפני ה' אלהיך מכון כסאו ומי יעלה השמימה לקחת אותה מידך:

לא תפאר אחריך לא תעולל אחריך. רז"ל דרשו אחריך זו שכחה וכפי הרמז הוא מזהירו על גזל עניים שלא יעזוב חילו ליורשיו אחריו כדרך שפרשתי אצל לוט שהיה מצטער על ממונו ואמר לו המלאך אל תביט אחריך כמבואר במקומו כך אמר לא תבקש לפאר מה שיהיה אחריך כי מי יגיד לאדם מה שיהיה אחריו וכן לא תבקש לעזוב העוללות למי שיהיה אחריך אלא לגר ליתום יהיה ואז תראה עולמך בחייך. ואל תדאג לומר אם לא אשאיר אחרי מאומה לזרעי מהיכן יתפרנסו על זה אמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים חסר מכל וכל כי מה שקנה עבד קנה רבו ואף על פי כן זכית עכשיו לשדות וכרמים ברצון האל יתברך הוא ישלח גם מלאכו לפני זרעך אחריך ויתן להם די מחסורם ועל כן טוב לך לעשות צרכך לביתך הנצחי כי אדם קרוב אצל עצמו יותר מלבניו אחריו על כן לא יבקש וידרוש במה שיהיה אחריו כדרך שעושין רוב עשירי דורינו עושים עושר ולא במשפט והם אבירי לבב הרחוקים מצדקה וטוענים שהם עושים כן בעבור בניהם וכמה מאומה לא ישאו בעמלם לעולם הנצחי אוי לאותה כלמה ובושה:

במספר ארבעים יכנו. מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ואחת מלפניו כי כל חוטא פונה עורף אל השכינה ועושה עין שלמעלה כאילו אינה רואה ויש לך חוטא שמעיז פניו נגד ה' כמ"ש העז איש רשע בפניו וכשם שהחמירה תורה בגנב יותר מבגזלן והוטל עליו הכפל לפי שמכחיש עין של מעלה ואינו חשוב עבד לקונו משא"כ בגזלן כך הוטל עליו הכפל ללקות פי שנים מאחוריו וחלק אחד מלפניו כי בכל חטא יש לספק אם העז בפניו או אם פנה עורף אל ה' ואז חטאו כפול. וי"א אחד לפניו שהיה לזכור אחת לפניו כי בא מטיפה סרוחה ושתים מאחוריו שהיה לו לזכור כי הוא הולך למקום רמה ולזכור לפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון והם לאחריו וכנון הוא. וטעם לאספר ל"ט לפי שכפר באחד העולה למספר י"ג ובתורה שנדרשת בי"ג ומרד ביצר טוב הבא אחר י"ג שנה וכל חוטא נכנס בו רוח שטות והוא נעדר מן הבינה הבאה למ' שנה לכך נאמר והיה אם בן אם נחקור את הבינה הבאה בשנת מ' והוא דומה כאילו לא הגיע לשנת מ' בזאת תדע כי ראוי להלקותו במספר שאינו ארבעים ממש אלא סמוך למספר זה כי לא עם בינות הוא:

לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה. יש לדקדק אם הפירוש גדולה יותר מן הראוי וקטנה יותר מן הראוי ושניהם שקר ושוקל לעצמו בגדולה ולאחרים בקטנה. א"כ קשה מהו שאמר אבן שלמה וצדק יהיה לך כי תואר שלימה קאי ודאי על הקטנה יותר מהראוי שצריך להשלים חסרונה שתהיה שלימה ובלתי חסרה. ולמה לא אמר דבר המתנגד אל הגדולה ובעל כרחך אתה צריך לומר שתיבת וצדק אחר כנגד הגדולה השקרית. וקשה הרי הצדק הוא הפך שניהם ושלימה למה לי. אלא ודאי כך פירושה שגדולה היא המשוערת כראוי וקטנה היא החסירה מן הראוי. ומה שאמר אבן שלמה וצדק קאי הכל על הקטנה כי לשון צדק דרשו רז"ל צדק משלך ותן לו ע"כ אמר לא זו אף זו אבן שלימה ובלתי חסירה תהיה לך שלא תחסר את חבירך כלום ולא זו שלא תחסר לו אלא אפילו וצדק צדק משלך ותן לו יותר מהראוי לבא לו. ואם כן הוא שהגדולה היא הישרה למה אמר לא יהיה בכיסך הגדולה למה לא תהיה בכיסו הישרה. ועו"ק מ"ש כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול תרתי למה לי ומדקאמר כל עושה עול ש"מ שכל עושה אלה אינו עול וצריך להבין מהו זה. ביאור הדבר הוא כדרך שאמר שלמה אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם אם שניהם שקרים מהו גם שניהם מהיכא תיתי לחלק ביניהם ומהו לשון גם. אלא ודאי שמדבר באחד שקרי ואחד אמיתי והורה שגם הישר נקרא תועבה לפי שהאבן הישרה גורמת לו לשקול בשקרים כי אם לא היה לו האבן הישרה היה מתירא לשקול לכל העולם בקטנה השקרית כי כל הקונים בבואם לביתם ימצאו משקלם חסר ותבא לבית דין עליו צעקת רבים לומר שלכלנו שקל בקטנה מאי אית לך למימר שמא בביתכם נעשה חסר וכי לכולם נחסר בביתם דבר זה אינו שכיח. מה הוא עושה הולך ושוקל לקצתם בקטנה החסירה ולקצתם בגדולה הישרה והיה אם יבואו לב"ד הבריות אשר להם שקל חסר הוא ישען בב"ד הרי מכרתי להרבה בריות וישאל לאותם ששקל בישרה ויעידו שאינן חסרין כלום ויכחישו הטוענים וממילא יתרץ הדיין לומר שאצלכם נעשה חסר דאל"כ מה נגר מגוברין ולמה אלו אינן חסרין כלום וכשישלח הב"ד אחר משקלו ישלח הישרה ונמצא שאלמלא הישרה לא היה יכול למכור לכולם בקטנה והרי לכך הוא מחזיק הישרה כדי לאמת שקר שלו לכך גם הישרה תועבה וזהו שפירש"י גדולה המכחשת את הקטנה כי על ידי הגדולה יוכל להכחיש בב"ד מעשה הקטנה ועל כן אמר כי תועבת ה' כל עושה אלה על מה ששקל בישרה כי גם זו תועבה מאחר שאינו שוקל בישרה כי אם כדי לרמאות העולם. כל עושה עול היינו השקרית אבל הראשונה אינה עול ואף על פי כן היא תועבה. וע"ז אמר שלמה תועבת ה' גם שניהם לרבות הישרה. ובזה מיושב הסמיכות זכור את אשר לך עמלק פירש"י אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מן גרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה' וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה. וקשה מה ענין גרוי האויב למשקלות ועוד קשה וכי עמלק בא עליהם בעבור ששקרו במשקלות. גם על הראיה קשה למה קרא מאזני מרמה מאזני שקר מבעי ל"ל ומאי הקלון שאמר ואיך נקשר סוף הפסוק ואת צנועים חכמה לתחלתו אלא ודאי שלאבן הגדולה הישרה קרא מאזני מרמה שלכך הוא שוקל בה כדי לרמאות כאמור והשוקל בה הרי הוא כמסתיר רעתו מן הבריות ועושה עין של מעלה כאלו אינה רואה וכך מדתו של הקב"ה כדרך שנאמר ומכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל וכדרך שאמרו בסוטה היא עשתה בסתר הקדוש ברוך הוא מגלה קלונה כך אמר לרמאים אלו אתם עושים בסתר עושק וגזל הקדוש ברוך הוא שולח השונא אשר יקח כל אשר לך בגלוי ואז למפרע יתגלה קלונך כי ידעו הכל למפרע שאתה עשית בסתר עושר ולא במשפט ז"ש בא זדון זה האויב שיבא בזדון ובגלוי ויבא לאור קלון שלך וזהו שמסיק בילקוט פ' בשלח בשם המכילתא ר"א אומר ויבא עמלק שבא בגלוי פנים לפי שכל האומות שבא לא באו אלא במטמוניות אבל ביאה זו בא בגלוי פנים עד כאן לשונו וזה ראיה גדולה לדברינו שכל מה שעשו ישראל במטמוניות בא עמלק בגלוי כדי להביא לאור קלונם כי לא עביד קודשא בריך הוא דינא בלא דינא וכשולח את האויב שיקח את כל אשר לך ודאי זה בעבור שבסתר עשית עושק וגזל והעושים כן סוברים כי חכמים המה להרע כאשר בדורינו חושבים לחכם את כל מי שהוא חריף לרמות והכתוב אומר בא אחיך במרמה ולא בחכמה ויקח את אשר לך אמנם מי שהוא מקיים והצנע לכת עם אלהיך ואינו עושה שקר לחבירו אפילו בצנעה הוא הנקרא חכם וזהו שאמר ואת צנועים חכמה והוא הפך המאזני מרמה שהזכיר. ועל דבר זה בא עמלק שנאמר ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק ומסיק בילקוט ר"א אומר אם הוא מספיק לנו כל צרכנו נעבדנו כו' מזה אנו למדין שלא היו בטוחים בה' שיתן להם כל צרכיהם ומסתמא היו עסוקים בעניני רמאות שלא היו יכולים להוציא אותם בדין ועשו עין של מעלה כלא רואה כמ"ש היש ה' בקרבנו אם אין. על כן ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים ודרשוהו לשון רפיון ידים והיינו שרפו ידי דייניהם כי לא יכלו להוציא בדין מה שחמסו בנסתר. וכן כאן נאמר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים הן אלהים ממש כי הדבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך. הן האלהים דיינים כי מי שיש לו אבן גדולה וקטנה אינו נתפס על שקריו בדיינים. ועל כן התך עמלק המילה וזרקה כלפי מעלה כי מילה החיצונית תכליתה להביא את האדם לידי מילת ערלת הלב וכשלבם תכין מרמה ע"י שטומן משקלותיו במלה א"כ אין תועלת גם במילה החיצונית כל זמן שהם ערלי לב. ועוד לרז"ל שהמילה משלמת שם של שדי והמה אמרו כמסופקים היש ה' בקרבנו אם אין ואם כן אין צורך במילה וק"ל. ולא נתפסו ביד עמלק כי אם הנחשלים אחריך שהיה הענן פולטם מחמת חטאם כי כל בעל מרמה נדחה ממחיצת השכינה כמו שנאמר לא ינוכח רע ודובר שקרים לא יכון לנגד עיניו יתברך וכל שכן עושה שקרים. וזהו ברפידים רף ידים דהיינו חסרי כח

ופו

והיו עיף ויגע כי לא היו נשואים על כנפי נשרים כמו אלו שבתוך הענן אשר אין עיף ואין כושל בהם. ובדרך דרש יש לומר כשם שפ' זכור את אשר עשה לך עמלק סמוכה לפרשת משקלות כך אנו עושים פ' זכור אחר פ' שקלים הבאה לכפרה על עון העגל שנעשה משקלי זהב ע"י שהיו להוטים אחר הממון ביותר כמבואר למעלה בפרשת כי תשא וכל הלהוט אחריו משקר גם במשקלות ובעון זה בא המן כל ישראל מזרע עמלק בשקלי כסף ומרדכי צוה שלא ישלחו ידיהם בבזה לתקן זה ואין כאן מקומו להאריך בו :

הפטרת תצא בישעיה סימן נ"ד

רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃ הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃ כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ ׀ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃

פירוש המלות

פצחי. פתחי : לא חלה. לא ילדה : מיתריך. חבלים : תפרצי. תגברי : עלומיך. נעוריך : בשצף קצף. במעט קצף : תמוטינה תמוט. ענין נטיה :

פרשת תבוא

כו א וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ׃ ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית ׀ כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ ג וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר

כ' ד' מ"ל וא' חסר. י"ג

ג' בספרי' וסי' אכל מלכא בסלא

ז' בטעם בתי"ו

א וִיהֵי אֲרֵי תֵעוֹל לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וְתֵרְתַהּ וְתִתֵּב בַּהּ׃ ב וְתִסַּב מֵרֵישׁ כָּל אִבָּא דְאַרְעָא דְּתָעֵיל מֵאַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וּתְשַׁוֵּי בְסַלָּא וּתְהָךְ לְאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃ ג וְתֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא

רשי

(א) **והיה** כי תבוא. וירשתה וישבת בה. (קדושין לז) מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה : (ב) מראשית. (מנחות פד) ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגומר מה להלן משבעת המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל אף כאן שבח ארץ ישראל שהן שבעת מינין : זית שמן. זית אגורי ששמנו אגור בתוכו : ודבש. הוא דבש תמרים : מראשית. (ברכות לט בכורים פ"ג) אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו בכורים : (ג) אשר יהיה בימים ההם. אין לך

אבן עזרא

(א) **והיה** כי תבוא. בעבור שכתוב בהניח ה' אמר השם כי יש מצות הן קודם בהניח ה' רק כאשר תבא והם הבכורים והמעשר וכתיבת התורה על האבנים ובנית מזבח והברכה והקללה על שני ההרים : (ב) בטנא. כדמות סל וחברו טנאך וזאת המצוה על הקרובים אל מקום המקדש : (ג) וטעם בימים ההם. שזה חייב כל זמן ששם כהן

מראשית ה' וסימן ושינוי אתיהון נמסר בסדר שלח לך : נתן ג' בספרא וסימן ואמרת אשימה עלי מלך. ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נתן לך. ושמת בטנא. אכל מלכא בסלא וסימן ונמסר גם בסדר עקב : ובאת ז' בטעמא מלרע וסימן נמסר

תולדות אהרן

ולקחת מראשית. גיטין מז בתרא פא מנחות פד חולין קכ קכא ערכין יא (בכורים יג) : אשר תביא. ערכין שם : מארצך. מנחות עב חולין קלו : הגדתי היום. בכורים פו זוטר יתבו (שם פד) :

בעל הטורים

כי תבוא. כתיב לעיל מיני' תמחה את זכר עמלק וסמיך לי' והיה כי תבוא אל הארץ שנצטוו למחות זכר עמלק מיד בכניסתן לארץ ועל זה רצה לעכב ביאתן לארץ בבוא הגיד למלך מצרים כי ברח העם וכן הגיד ללבן כי ברח יעקב וע"כ סמיך לו פרשת בכורים שמזכיר בה ארמי אובד אבי : כי תבוא אל הארץ. כי עולה למנין למ"ד תבוא אותיות אבות וזהו שדורש בגיד כנסה שאין פחות מלמ"ד צדיקים שחשובים כאבות : ולקחת. בגימטריא' בשבעה המינין : מראשית. ולא כל ראשית לשם ראשית דגנך קדש ישראל לה' ראשית תבואתה ראשית יריעו הרם לה' קטן שיודע לדבר אביו מלמדו תורה :

ספורנו

כו (א) **והיה** כי תבוא. מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך. המשובחים שבכל פירותיה כמו וראשית שמנים ימשחו נקובי ראשית הגוים. והמשובחים הם ז' מינין שנשתבחה בהם ארץ ישראל כמו שבא בקבלה. וזה באור מה שאמר למעלה כאמרו ראשית בכורי אדמתך תביא ובאר שבאמרו ראשית בכורי אדמתך היתה הכונה שתהיה הבכורים ממבחר פירות אדמתך והם ז' המינים שנשתבחה בהם : (ג) אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. אף על פי שלא יהיה גדול בחכמה

רמבן

כו (ב) **טעם** ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך. שתקח מראשית כל הפרי אשר תביא אל הבית מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך. יצוה שיפריש הפרי בשדה ויקרא עליו שם ויביאנו לביתו וישים אותו בכלי ראוי להוליכו לבית הבחירה ולא נתן הכתוב שיעור בהם אלא אפילו גרגיר אחד מכל המין ההוא פוטר כל השדה כדין תרומה שחטה אחת פוטרת את הכרי : **והלכת** אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך. כפי פשוטו יזהיר שלא תקריב בכורים באחד משעריך משנבחר הבית כי כמו שהזהיר בשחוטי חוץ בקרבנות כן יזהיר בבכורים אבל חובת הבכורים לאחר שכבשו וחלקו מיד כדברי רש"י. ובספרי והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם זה שילה ובית עולמים ושמא יאמרו כי הבמות אסורות בשני הזמנים האלו אבל גם בנוב ובגבעון יקריבו הבכורים אבל בבמת יחיד אינן קריבין דמזבח כתיב ואולי מה שכתוב ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך לא קרבו באהל ובמשכן אלא בשילה שהיה שם בית אבנים ובית עולמים : (ג) **וטעם** אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. אל הכהן אשר יהיה שם בימים ההם כי הם נתונים לאנשי משמר ככל הקרבנות לא שיוליך עמו כהן

רשי

לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו. (ספרי) שאינך כפוי טובה: הגדתי היום. (שם) פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים: (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. להניף אותו כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף (ספרי סוכה מ"ז): (ה) וענית. לשון הרמת קול: ארמי אבד אבי. מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה שעו"ג הקדוש ברוך הוא חושב להם מחשבה כמעשה: וירד מצרימה. ועוד אחרים באו עלינו לכלותנו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי מעט. בשבעים נפש: (ט) אל המקום הזה. זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ. כמשמעו: (י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפת (ס"א הנחת) הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף (ספרי בכורים פה): (יא) ושמחת בכל הטוב. (בכורים סג) מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא: אתה והלוי. אף הלוי חייב בבכורים אם נטעו בתוך עריהם: והגר אשר בקרבך. (שם מכות יט) מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר

יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ ד וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ה וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב׃ ו וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה׃ ז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃ ח וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים׃ ט וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ י וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר

כו"ל כתיב באל"ף

ט"ל חסר במ"ס

ד' נסורס

ד' ג' חסר וא' מלא

ג' ומסנין בכתיבה

ג' חסר

ג' כ"כ. כ' חד חסר וחד מלא

כ"ס

כו"ל כתיב כן

דִיהֵי בְיוֹמַיָא הָאִינוּן וְתֵימַר לֵיהּ חַוֵיתִי יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי עָלִית לְאַרְעָא דְקַיֵים לַאֲבָהָתָנָא לְמִתַּן לָנָא׃ ד וְיִסַב כַּהֲנָא סַלָא מִן יְדָךְ וְיַחֲתִינֵיהּ קֳדָם מַדְבְּחָא דַיְיָ אֱלָהָךְ׃ ה וְתָתֵיב וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָבָן אֲרַמָאָה בְּעָא לְאוֹבָדָא יָת אַבָּא וּנְחַת לְמִצְרַיִם וְדָר תַּמָן בְּעַם זְעֵיר וַהֲוָה תַמָן לְעַם רַב תַּקִיף וְסַגִי׃ ו וְאַבְאִישׁוּ לָנָא מִצְרָאֵי וְעַנְיוּנָא וִיהָבוּ עֲלָנָא פּוּלְחָנָא קַשְׁיָא׃ ז וְצַלֵינָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָנָא וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתָנָא וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי עַמְלָנָא וְלֵיאוּתָנָא וְדוּחֲקָנָא׃ ח וְאַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיָדָא תַקִיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא וּבְחֶזְוָנִין רַבְרְבִין וּבְאָתִין וּבְמוֹפְתִין׃ ט וְאַיְתָנָא לְאַתְרָא הָדֵין וִיהַב לָנָא יָת אַרְעָא הָדָא אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ י וּכְעַן הָא אַיְתֵיתִי יָת רֵישׁ אִבָּא דְאַרְעָא דִיהַבְתְּ לִי יְיָ וְתַחֲתִינֵיהּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתִסְגוּד קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ יא וְתֶחְדֵי בְכָל טַבְתָא דִיהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וְלֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ אַתְּ וְלֵוָאָה וְגִיוֹרָא דְבֵינָךְ׃

אבן עזרא

כהן גדול: הגדתי. הטעם כדי שישמעו הקטנים או הוא כדמות הודיה שהשם השלים שבועתו והעד הפרי: (ה) וענית. יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת על כן וענית או כדמות תהלה וכן ויען איוב הראשון: אבד אבי. מלת אבד מהפעלים שאינם יוצאים ואילו היה ארמי על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימה ולבן לא סבב לרדת אל מצרים והקרוב שארמי הוא יעקב כאילו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אבד והטעם עני בלא ממון וכן תנו שכר לאובד והעד ישתה וישכח רישו והנה הוא ארמי אובד היה אבי והטעם כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחר כן שב לגוי גדול ואתה ה' הוצאתנו מעבדות ונתן לנו ארץ טובה ואל יטעון טוען איך יקרא יעקב ארמי והנה כמוהו יתרא הישמעאלי והוא ישראלי כי כן כתיב: במתי. סמוך כי לא נמצא לשון יחיד ומתים לשון רבים ורבי יונה דקדק אותה כולה בהר היטב בערך מתה: (ז) עניינו. בחסרון עושר: עמלנו. בבנין: לחצנו. כטעם אצים לאמר כלו מעשיכם: (יא) וטעם אתה והלוי והגר. שאתה חייב לשמחם בפרי אדמתך:

לעשר

בעל הטורים

טנא. בגימטריא ששים רמז לבכורים א' מששים ולכן נעלם סמ"ך בפ' בכורים: ויבאנו אל המקום הזה ויבאנו חסר יו"ד שנסינו אותו עשר נסיונות ויבואנו לארץ: ושמחת בכל הטוב. וסמיך ליה כי תכלה לעשר שבשביל המעשר תשמח בכל הטוב כמו שדרשו עשר בשביל שתתעשר: הטוב. עולה כ"ב בשביל התורה שנתנה בכ"ב אותיות:

תולדות אהרן

ולקח הכהן הטנא. סכה מז מכות יח מנחות סא (שם סד סה): והניחו. מכות יח מנחות כא: וענית ואמרת. סוטה לב לג (סוטה כה): ארמי אובד אבי. בכורים פו: וירא את עניינו. יומא עד: הנה הבאתי. (בכורים סד סה): אשר נתתה לי. בתרא פא: והנחתו לפני ה'. סכה מז מכות יח מנחות סא: ושמחת בכל הטוב. פסחים לו ערכין מא (שם סד כתובות לג): ולביתך. גיטין מז:

בסדר נח: וירד מצרימה כל ירידה מצרימה במ"ד מצרים וסימן ויקומו וירדו מצרים. ויעקב ובניו ירדו מצרים. ההלכים לרדת מצרים. הוי היורדים מצרים לעזרה: ורב ה' קמצין וסימן הרף ממני ואשמידם. וענית ואמרת לפני ה' אלהיך. ויהי עד דבר שאול אל. וישלח אבשלום את. והיה לאות ולעד לה'. ונמסר גם בסדר עקב: קלנו בקלנו ד' ג' חסר וא' מלא וסימן נמסר בסדר חקת התורה: גדל ג' חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר דברים: ובאתות ג' כ"ב בלישנא וסימן בסדר שמות: וא' כתיב אותת ויתן ה' אותת ומפתים. ושארא אורייתא אתת כתיב ובמסרה אחריתי מונה גם זה שלח אותת ומפתים וא' אתת

רמבן

כהן מעירו להקריב בכוריו. ורש"י כתב אין לך אלא כהן שיהיה בימיך כמות שהוא ולא הבינותי זה כי בענין הזקן ראוי לומר אל השופט אשר יהיה בימים ההם אע"פ שאינו גדול וחכם כשופטים הראשונים אשר היו לפנינו מן העולם צריך לשמוע לו יפתח בדורו כשמואל בדורו אבל בהקרבת הבכורים למי יביאם אלא לכהן אשר יהיה בימיו. וכן ראיתי בספרי ובאת אל הכהן אשר יהיה זו היא שר' יוסי הגלילי אומר וכי תעלה על דעתך כהן שאינו בימיך אלא כהן שהוא מוחזק וכשר לך באותן הימים היה קרוב ונתרחק כשר וכן הוא אומר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה וגו' ונראה שהם ידרשו בזה שאם הקריב בכורים או עולה וקרבנו בכהן שהוא בחזקת כשר ולאחר זמן נמצא שהוא בן גרושה הקרבנות כשרין כמו שמוזכר בפרק האחרון של קדושין ויכנס בו עוד שאם היה קרוב ונתרחק כשר וזה לענין הזקן שאינו נדון על פי קרוב ואינו ענין בבכורים:

הגדתי היום. בפרי הזה שהבאתי הגדתי והודיתי לשם אלהיך שהביאני לארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו והנה השם מקיים דבריו ואני מודה

ומשבח

ספורנו

בחכמה לא תחדל מלדבר עמו בכבוד באמרך ה' אלהיך אף על פי שזה לא יאמר זולתי לאנשי השם כמו למלכים ולנביאים מכל מקום בהיותך מביא אליו את הבכורים כמביא דורון לאל יתעלה שהוא בעל הקרקע ראוי שתדבר עמו בזה דרך כבוד: הגדתי היום. הודעתי לכל מתוך מעשי אלה כמו הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים: כי באתי אל הארץ. שבאתי מארץ אחרת אל זאת הארץ: אשר נשבע ה' לאבתינו לתת לנו. כאמרו ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו' ולפיכך אני הגר שבאתי אל הארץ לתושב בכח מתנתו הבאתי הבכורים הראוים לנותן קרקע במתנה או באריסות: (ד) והניחו לפני מזבח ה' אלהיך. להראות ולהודיע שהבכורים לא הובאו לכהן אבל הובאו אל האל ית' והוא נתנם לכהן עם שאר מתנות כהונה: (ה) ארמי אבד אבי. הנה אבי שהיה יעקב היה זמן מה ארמי אובד שלא היה לו בית מושב ובכן לא היה מוכן להעמיד גוי ראוי לרשת ארץ: (ו) ויענו ויתנו עלינו עבודה קשה. ואחר שהיה לגוי לא היה ראוי לקבל מתנה שהיה תחת עבדות ומה שקנה עבד קנה רבו: (ט) ויתן לנו את הארץ הזאת. ואחר שיצאנו לחירות לא היה לנו שום חלק ארץ לשבת בו ונתן לנו זאת שהיא ארץ נבחרת זבת חלב ודבש: (י) ועתה. מאחר שידעתי מה רב טובך והחסד עלינו בעשותנו לגוי ראוי לרשת הארץ ולהוציאנו חירות באופן שנוכל לקבל מתנה שתהיה שלנו ונתת לנו זאת

ביום

בְּקִרְבֶּךָ׃ שני ס יב כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃ יג וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֺתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי׃ יד לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃ טו הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה

ז' בטעם מונח לפני גריש
ל'
ד' כ"כ בליסנא
ב' ושאר ולגר ליתום
ובאר לגר ליתום ל'
ל"ד פסוקים לא ולא ולא
כ'
ח' זקפין קמצין וכל אס"ף דכוותא
ל'

יב אֲרֵי תְשֵׁיצֵי לְעַשָּׂרָא יָת כָּל מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא תְלִיתָאָה שַׁתָּא דְמַעַשְׂרָא וְתִתֵּין לְלֵוָאָה לְגִיוֹרָא לְיִתַמָּא וּלְאַרְמַלְתָּא וְיֵיכְלוּן בְּקִרְוָךְ וְיִשְׂבְּעוּן׃ יג וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ פַּלֵּיתִי מַעְשַׂר קוּדְשָׁא מִן בֵּיתָא וְאַף יְהַבְתֵּיהּ לְלֵוָאָה וּלְגִיוֹרָא לְיִתַמָּא וּלְאַרְמַלְתָּא כְּכָל פִּקּוּדָךְ דְּפַקֵּדְתָּנִי לָא עֲבָרִית מִפִּקּוּדָךְ וְלָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ יד לָא אֲכָלִית בְּאֶבְלִי מִנֵּיהּ וְלָא חֲלֵיפִית מִנֵּיהּ בִּמְסָאָב וְלָא יְהָבִית מִנֵּיהּ עַל מִית קַבֵּילִית לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהִי עֲבַדִית כְּכֹל דְּפַקֵּדְתָּנִי׃ טו אִסְתַּכִּי מִמְּדוֹר קוּדְשָׁךְ מִן שְׁמַיָּא וּבָרִיךְ יָת עַמָּךְ יָת יִשְׂרָאֵל וְיָת אַרְעָא

אבן עזרא

(יב) לעשר. מהבנין הכבד הנוסף ואין ריע לו : שנת המעשר . זה מעשר עני : ללוי לגר ליתום ולאלמנה . לאשר תרצה מהם : (יג) בערתי הקדש . שהוא המעשר וגם שלא הפקדתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו : לא עברתי . בזדון : ולא שכחתי . שלא הוצאתי המעשר או פירושו על שני המעשרים : (יד) לא אכלתי באני . כמו בן אוני ולחם אונים והטעם רמזתי על לשון הקודש וטעם אוני כמו אבלי כי אם הייתי אבל לא אכלתי (קודש) (ס"א קודש) המעשר : ולא בערתי ממנו . הטעם שחתי מהקדש : בטמא . בדבר טמא : למת . לצרכי מת וי"א לעבו"ג והטעם באלה הדברים כי אסור הוא שיוציא מהדגן לשום דבר עד תת המעשר שהוא קדש כי אם יתן מהמותר הוא דרך בזיון ואף כי אם נתן בטמא וכאשר נשמרתי אני ושמרתי הדגן בעבור להוציא הקדש כן שמור אלהינו ארצנו חב טעם ואת האדמה : וטעם

רשי

לומר לאבותינו : (יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית . כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנאמר (דברים יד) מקצה שלש שנים תוציא וגו' נאמר כאן מקץ ונאמר להלן (שם לא) מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות תלמוד לומר כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכו' נמצאו מעשרו' של שלישי' כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתוב לבערו מן הבית : שנת המעשר . שנה שאין נוהג בה אלא מעשר א' משני מעשרו' שנהגו בב' שנים שלפניה שבשנה ראשונה של שמיט' נוהג בה מעשר ראשון כמו שנא' (במדבר יח) כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר ומעשר שני שנא' (דברים יד) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך הרי שתי מעשרות ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואיזה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנא' כאן ונתתה ללוי את אשר לו סדר מעשר ראשון : לגר ליתום ולאלמנה . זה מעשר עני : ואכלו בשעריך ושבעו . תן להם כדי שבען (פאה ו' ספרי) מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב חטים וכו' : (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך . (סוטה לב) התודה שנתת מעשרותיך : בערתי הקדש מן הבית . (ספרי) זה מעשר שני ונטע רבעי ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלים שצריך להעלותם עכשיו : וגם נתתיו ללוי . (שם) מעשר ראשון וגם לרבות תרומה ובכורים : לגר ליתום ולאלמנה . זה מעשר עני : ככל מצותך . נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר : לא עברתי ממצותיך . לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש) : ולא שכחתי . מלברכך על הפרשת מעשרות : (יד) לא אכלתי באוני ממנו . מכאן שאסור לאונן : לא בערתי ממנו בטמא . בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך (דברים יב) לא תוכל לאכול בשעריך (יבמות עג מכות יט) זו אכילת טומאה כמו שנאמר בפסולי המוקדשים (דברים טו) בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך האמור במקום אחר : ולא נתתי ממנו למת . (ספרי) לעשות לו ארון ותכריכין : שמעתי בקול ה' אלהי . (מעשר שני עד) הביאותיו לבית הבחירה : עשיתי ככל אשר צויתני . שמחתי ושימחתי בו : (טו) השקיפה ממעון קדשך . (ספרי) עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת (ויקרא כו) אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם

ותתן אחת ומופתים. כי תכלה לעשר ז' בטעמא מונח לפני גריש בתורה וסימן במס"ר : השלישת ד' כתיב כן וסימן ושלישת ההין לאיל. כי תכלה לעשר. ויוסף ה' קרא שמואל. ותכפל חרב שלישתה ונכתב גם בסדר שלח לך: אלהי ח' זקפין קמצין וסימן

תולדות אהרן כי תכלה לעשר. ר"ס יב (מעשר שני נו סוטה כג) : את כל מעשר. נדרים לו תמורה י : ונתתה ללוי לגר. נדרים פד : ואכלו בשעריך. ברכות לה יבמות פו גיטין פא מליעא פח מכות טז : ואמרת לפני ה'. סוטה לב : בערתי הקדש. ברכות לט מעשר שני עב מגלה כ גיטין פא מליעא פח (מעשרות נ בכורים כה) : לא עברתי . ברכות מ : לא אכלתי באוני . מעשר שני עב יבמות פד זבחים קא (שם סד יומא סח תענית סד סוטה כ) : ולא בערתי ממנו . שבת כה פסחים כד יבמות עג עד מכות יט : ולא נתתי ממנו. יבמות עד : השקיפה. מעשר שני עב חגיגה יב (פאה יז מעשר שני נו בכורים כד) : וידוי מעשר בכלל . (סוטה מד) :

בעל הטורים תכלה לעשר את כל מעשר. ר"ת בגי' בחג של פסח : לא עברתי ממצותיך. בגי' לא מן התלושים על המחוברים : לא נתתי ב'. ולא נתתי ממנו למת ולא נתתי לחטאת חבי. זהו שדרשו בספרי כי לא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ומלברכך פי' כדבגרי לא חטאתי בו : למת ב'. לא נתתי ממנו למת. אל תבכו למת ואל תנודו לו. כלומר לא נתתי ממנו לארך מת לא למבכות ולא למקוננות: השקיפה עולה בגי' ת"ק כלומר השקיפה ממהלך ת"ק שנה שמשמים לארץ. ותגין על השקו"ף לומר בזכות אברהם שהוליד למאה שנים : וברך ג'. וברך את עמך ישראל. וברך את נחלתך. כואל וברך את בית עבדך. זהו שדורש בספרי וברך את עמך ישראל בבנים ובבנות וסיינו כואל וברך את בית עבדך. ואת האדמה בטל ומטר. וסיינו וברך את נחלתך :

ספורנו

שהיא צבי לכל הארצות ומבחר המקומות : הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה'. הבאתי מבחר פירות אותה הארץ שנתת לי לתת תודה לשמך עליה : (יג) בערתי הקדש מן הבית. בחטאינו ובעונות אבותינו הוסרה העבודה מהבכורות אשר להם היו ראויות תרומות ומעשרות כאמרו ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם וזהו וידוי מעשר שהזכירו רבותינו ז"ל : וגם נתתיו ללוי. פעם גם כפעם אף על פי כמו גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים. יאמר אם כן מודה אני כי גדול עוני שגרמתי לבער הקדש מן הבית ואף על פי שנתתיו ללוי וזולתו כמצותיך אני מתפלל שתשקיף השקפה לטובה במקום ההשקפה לרעה הראויה בעוני : (טו) וברך את עמך וגו' ואת האדמה אשר נתתה לנו. באותו האופן אשר נשבעת לאבותינו כשאמרת אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה ורחבה וגו'

רמבן

ומשבח לשמו וטעם הגדתי כמו ספרתי וכן ויגד משה את דברי העם אל ה' ספור או יהיה פירושו הגדתי לך הכהן כי באתי ולכל העומדים האלה והנגדה הזו היא לה' אלהיך כלומר לשמו באתי אל הארץ אשר נשבע לאבותינו כי הוא הביאני אליו לעבדו בארץ :

(יד) **לא** אכלתי באוני ממנו . אע"פ שהוידוי בכל המעשרות כמדרש וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה אבל לא אכלתי באוני ממנו יחזור על הקדש לבדו שהוא מעשר שני ונטע רבעי והם שאסורין באונן ובטומאה : ולא נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין לשון רש"י . ולא הבינותי זה שהרי מפורש בכתוב שמעשר שני אין מחללין אותו חוץ לירושלים אלא על כסף צורה ובירושלים יתן הכסף על דבר הראוי לאכילה בבקר ובצאן ביין ובשכר ואכל לפני ה' . והרב רבי משה כתב בחבורו מעשר שני ניתן לאכילה ושתיה שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך וסיכה כשתיה ואסור להוציאו בשאר צרכיו כגון שיקח בו כלים ובגדים ועבדים שנאמר ולא נתתי ממנו למת כלומר לא הוצאתי אותו בדבר שאינו מקיים את הגוף עשה מלת למת בכאן כנוי לדברים אשר לא יחיה האדם בהם ואלו דברי הבאי ואחרים מפרשים שמתודה שלא נתן ממנו על ארון ותכריכין אפילו למת שהוא מצוה וכ"ש בחי בחלוק וטלית . ובספרי ולא נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין דברי רבי אליעזר אמר לו רבי עקיבא אם למת אסור אף לחי אסור ומה ת"ל לא נתתי ממנו שלא החלפתיו אפילו בדבר טהור . פירוש ר' עקיבא דורש ולא נתתי ממנו שלא עשיתי ממנו חליפין אפילו

בעתם : אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש : (טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך. בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם : ושמרת ועשית אותם. בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה : (יז) האמרת והאמירך. אין להם עד מוכיח במקר' ולי נראה שהוא לשון המשכה והבדלה הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגול' ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת (תהלי' צד) כמו יתאמרו כל פועלי און : (יח) כאשר דבר לך. (שמות יט) והייתם לי סגולה : (יט) ולהיותך עם קדוש.

כאשר

(טו) וטעם ארץ זבת חלב ודבש. להיותה כן תמיד : (טז) היום הזה. אלה דברי משה : ושמרת. בלבך : ועשית אותם. בארץ : (יז) האמרת. מלשון גדולה וקרוב מגזרת בראש אמיר ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי המלה מגזרת ויאמר והטעם כי עשית הישר עד שיאמר שהוא יהיה אלהיך גם הוא עושה לך עד שאמרת שתהיה לו לעם סגולה ויפה פירש והנה תהיה מלת האמרת פעל יוצא לשנים פעולים : (יט) ולתתך עליון. זה

הוא

אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ
לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃
שלישי ס טז הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים
הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ
וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־
נַפְשֶׁךָ׃ יז אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ
הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת
בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו
וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ׃ יח וַיהוָה
הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם
סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר
כָּל־מִצְוֺתָיו׃ יט וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן
עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה

ט"ל מ"ל כתורס ל'

ד'

קנ"ף סימן

ז' כנעם ר"פ

י' בקריאס

דִּיהַבְתְּ לָנָא כְּמָא דְּקַיֵּמְתָּא
לַאֲבָהָתָנָא אֲרַע עָבְדָא חֲלַב
וּדְבַשׁ׃ טז יוֹמָא הָדֵין יְיָ
אֱלָהָךְ מְפַקְּדָךְ לְמֶעְבַּד יָת
קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיָת דִּינַיָּא
וְתִטַּר וְתַעְבֵּיד יָתְהוֹן בְּכָל
לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ יז יָת יְיָ
חֲטַבְתְּ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לָךְ
לֶאֱלָהָא וּלְמְהָךְ בְּאוֹרְחָן
דְּתַקְּנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר
קְיָמוֹהִי וּפִקּוֹדוֹהִי וְדִינוֹהִי
וּלְקַבָּלָא לְמֵימְרֵיהּ׃
יח וַייָ חַטְבָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי
לֵיהּ לְעַם חֲבִיב כְּמָא דְּמַלֵּיל
לָךְ וּלְמִטַּר כָּל פִּקּוֹדוֹהִי׃
יט וּלְמִתְּנָךְ עִלַּי עַל כָּל
עַמְמַיָּא דַּעֲבַד לְתֻשְׁבְּחָא

במסרה רבתא : על כל הגוים י' בקריאה וסימן במסרה רבתא :

תולדות אהרן היום הזה. מגלה כ : את ה' האמרת. ברכות ו חגיגה ג גיטין נז : וה' האמירך. ברכות שם חגיגה שם גיטין שם : ולתתך עליון. ברכות כב :

בעל הטורים

זבת חלב ודבש. וסמיך ליה היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות. רמז למה שנאמר ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו : בכל לבבך ובכל נפשך. וסמיך ליה את ה' האמרת. דבכל לבבך ובכל נפשך היינו ק"ש דכתיב ביה בכל לבבך ובכל נפשך והיינו דאמרינן אתם עשיתוני חטיבה אחת בארץ היינו ק"ש : את ה' האמרת היום. בגימטרי' זו ק"ש : את ה' האמרת. כאן רמז ו' סדרים להיות לך לאלהים זה סדר זרעים שמתחיל בק"ש ועוד שיש בו תרומות ומעשרות שהם יראת ה' דברים שבינינו לבין ה'. ללכת בדרכיו. זה סדר מועד דכתיב אם תשיב משבת רגלך. ולשמור חקיו. זה סדר נשים. שמדבר בעריות שנאמר ושמרתם את חקותי. ומצותיו. זה סדר קדשים שמדבר בקרבנות דכתיב בהו אלה המצות. ומשפטיו זה סדר נזיקין. ולשמוע בקולו. זה סדר טהרות. דכתיב בהו אמרות ה' אמרות טהורות. וכנגדם אמר ששה דברים להיות לו לעם סגלה. ולתתך עליון. לתהלה. ולשם. ולתפארת. ולהיותך עם קדוש. ולתתך עליון רמז לטטפות דהקדוש ברוך הוא דכתיב ביה אשריך ישראל. לתהלה ולשם ולתפארת כלומר מה שישראל משבחים ומהללים לשם הוא לה' להפארת. והיינו דאמרינן עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק שאותה עטרה שמעטרים להקב"ה בתפלתם מחזירה לכם אבל מי ששח בשעת תולין בבהכ"נ מקיפין לו כל גופו בקוצים. לכך ביר הבניים טים וכנגדו כקול הכידים : אשר עשה. בגי' שבעים אומות :

רמבן

אפילו בדבר טהור הראוי לאכילה כענין ששנינו אין מוכרין אותו ואין מחליפין אותו ולא יאמר אדם לחבירו בירושלים הא לך יין ותן לי שמן. ויהיה למת על דעתו מחובר למעלה לא אכלתי ממנו באוני למת שאין אנינות אלא למת. וראיתי בירושלמי רבי אליעזר בשם רבי סימאי אומר לא נתתי ממנו למת מהיכן קיימין אם להביא ארון ותכריכין דבר שאסור לחי לחי אסור כ"ש למת איזה דבר שמותר לחי ואסור למת זו סיכה. גם זה לא ידעתי מהו שאם סך בשמן מעשר למת הרי בשרו בטומאה וכבר התודה עליו לא בערתי ממנו בטמא ובגמרא בפרק הערל אמר רבי שמעון בן לקיש משום רבי סימאי מנין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו שנאמר ולא נתתי ממנו למת למת הוא דלא נתתי הא לחי דומיא דמת נתתי איזהו דבר שוה בחיים ובמתים הוי אומר זו סיכה וגם הקשו ואימא ליקח לו ארון ותכריכין ופירשו שיהיה מותר בחי ליקח לו חלוק כשנטמא כיון דלא קרינא ביה ואכלת שם לפני ה' אלהיך ופירקו ממנו מגופו. נשאר עכשיו כי הוידוי בלא נתתי ממנו למת מחובר עם לא בערתי ממנו בטמא יתודה עליו שלא אכל ממנו טמא ולא נתן מן הטמא למת לסוך אותו. אבל במשנה שנינו כדברי רבי אליעזר לא נתתי ממנו למת לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת לא נתתיו לאוננים אחרים. ומשמעות זה שהם דורשים בו שלא נתנו למת לא לגופו של מת בארון ותכריכין ולא לאוננים שלו שהוא מתודה על אנינות שלו ושל אחרים ומפני אנינות של אחרים יתודה על הארון והתכריכין אע"פ שאפילו לחי אסור :

(טו) **אשר** נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש לשון רש"י. ואם כן שיעור הכתוב ואת האדמה אשר נתתה לנו ארץ זבת חלב ודבש כאשר נשבעת לאבותינו. ור"א אמר כי טעמו להיותה כן תמיד כלומר וברך את האדמה אשר נתת לנו להיותה ארץ זבת חלב ודבש ואין צורך בכל זה כי בכלל הדיבור או השבועה הנתונה אומר אדם לחברו נשבעת לי שדה שלך אמרת לי מנה וכן כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש וכבר פירשנו וכן ויתן לו בית ולחם אמר לו וארץ נתן לו ולא יקשה בעיניך בכאן כי לא נזכר בשבועות האבות ארץ זבת חלב ודבש כי מאחר שהארץ ההיא בעת ההיא ארץ זבת חלב ודבש הנה נשבע להם בארץ זבת חלב ודבש. או לאבותינו יוצאי מצרים שנאמר להם אל ארץ זבת חלב ודבש כענין וירעו לנו מצרים ולאבותינו :

(טז) **היום** הזה ה' אלהיך מצוך לעשות. הנה השלים משה לבאר את התורה ולחדש כל המצות אשר צוה אותו השם לחדש להם ולכך אמר היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים כי כבר השלמתי לך הכל והזכיר ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך והלב והנפש כבר פירשתים :

(יז) **וטעם** את ה' האמרת היום. כיון שקבלתם עליכם כל התורה בפירושיה ובדקדוקיה ובחדושיה הנה גדלתם השם ורוממתם אותו שיהיה הוא לבדו לכם לאלהים לא תתורו באל אחר כלל : **וללכת** בדרכיו. שתעשו הטוב והישר ותגמלו חסד איש את רעהו ולשמור חוקיו ומצותיו ומשפטיו יזכיר בפרט החוקים והמשפטים כאשר פירשתי ויכלול במצותיו כל המצות מצות עשה ולא תעשה ולשמוע בקולו בכל אשר יצוה לכם מאשר המעשים על ידו או על יד שאר הנביאים כאשר פירשתי. ויתכן שיהיו מצותיו מצות עשה ולשמוע בקולו המניעות כלומר מצות לא תעשה :

(יח) **ואמר** וה' האמירך היום. כי היום הזה לכם כיום סיני והשם רומם גדל אתכם בקבול התורה שתהיו לו לעם סגולה מכל העמים ולשמור כל מצותיו כי לכם לבדכם יתן תורתו ויצוה אתכם בכל המצות הרצויות לפניו לא לעם אחר כענין שכתוב מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי :

(יט) **ולתתך** עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה. שיהללוך כל עמי הארץ בהיות ה' קרוב בכל קראך אליו : ולשם, שילך לך שם בגוים בהדרו אשר שם

עליך

ספורנו

וגו' : (טז) היום הזה. שאתה נכנס עמו לברית. הנה ענין הברית הוא שהאל ית' מצוך לעשות את החקים והמשפטים לטוב לך לא עשה כן לכל גוי ואתה תקבל עליך לשמרם : בכל לבבך. שתכיר בלי שום ספק שראוי לעשות רצונו : ובכל נפשך. שלא יניא אותך כח מתאוה בהיותך מכיר מעלת מי שצוה ותועלת מצותיו. ובזה : (יז) את ה' האמרת היום. כשקבלת עליך להכנס בברית בשבועת האלה אשר בה אבדן כל טוב גשמי אם תעבור עליו האמרת ורוממת את האל ית' בזה שיהיה יותר נכבד אצלך קיום רצונו מכל טוב גשמי : להיות לך לאלהים. שיהיה הוא אלך הנבדל הנכבד מכל העצמים הנבדלים וממנו כל ההנהגת וקיום עמיך בלי שום אמצעי כראוי לנאהי באופן שראוי לך לעבוד ולהכנע לו לבדו כראוי לעליון ומנהיגך ולהתפלל אליו בהיותו הוא לבדו מנהיגך : וללכת בדרכיו. להדמות לנכבד מכל שאר הנמצאים : ולשמוע בקולו. כראוי לעבדיו : (יח) וה' האמירך היום. במה שהוא נכנס בברית עמך ולא עשה כן לכל גוי נתן לך מעלה בזה : להיות לו לעם סגלה. כדי שיטיב בכם מה שחפץ להטיב מן המין האנושי כאמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו : ולשמור כל מצותיו. ונתן לך גם כן מעלה במה שבחר בך לשמור כל מצותיו אשר בם תמצא חן בעיניו ושאר האומות אלו בלתי מוכנים וראוים לזה כאמרם ז"ל (שבת פ' כל כתבי) כותי ששבת חייב ובכן אינם ראוים לשמור כל מצותיו אלא קצתם בלבד שהם מצות בני נח : (יט) ולתתך עליון על כל הגוים. להבין ולהורות

כאמרו

הוא שכר האמירה: (א) ויצו משה. בצווי השם: וזקני ישראל. אמר כן להקל וכן רבים וכבר הזכרתים: שמור את כל המצוה. ומה היא והקמות לך אבנים גדולות להכיל התורה ואמר הגאון ז"ל כי כתוב עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר: (ב) וטעם בשיד. שיעמדו: (ג) למען. כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו וזאת המצוה הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיותם בארץ: (ח) באר היטב

כאשר דבר (ויקרא כ) והייתם לי קדושים: (א) שמור את כל המצוה. לשון הווה גרדנ"ט בלעז: (ב) והקמות לך אבנים. בירדן ואח"כ תוציאו משם אחרות ותבנו מהן מזבח בהר עיבל נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה (דף לה): (ח) באר היטב. (שם) בשבעים לשון

לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת
וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ ל' וחסר י"ג חסר
כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃ רביעי פ
כז א וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה ל' חסר
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ י"א
ב וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ אֶת־
הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וַהֲקֵמֹתָ לְךָ אֲבָנִים ב' בתורה את המשכן
גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד׃
ג וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת־כָּל־דִּבְרֵי ז' וכל הכתובים ג' דכוותה
הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעָבְרֶךָ לְמַעַן
אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה י"ז חסר
אֱלֹהֶיךָ ׀ נֹתֵן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבַשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי־
אֲבֹתֶיךָ לָךְ׃ ד וְהָיָה בְּעָבְרְכֶם י"ד פסוק' לך. ג'
אֶת־הַיַּרְדֵּן תָּקִימוּ אֶת־הָאֲבָנִים ב'
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל וְשַׂדְתָּ אוֹתָם ע"ל מ"ל בתורה
בַּשִּׂיד׃ ה וּבָנִיתָ שָּׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים לֹא־תָנִיף
עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל׃ ו אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת
תִּבְנֶה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עוֹלֹת לַיהוָה ג'. ג' כ"כ
אֱלֹהֶיךָ׃ ז וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ
שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
ח וְכָתַבְתָּ עַל־הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בַּאֵר הֵיטֵב׃ ל'

וּלְשׁוּם וּלְרִבוּ וּלְמֶהֱוָךְ עַם
קַדִּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא
דְּמַלֵּיל׃ א וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְסָבֵי
יִשְׂרָאֵל יָת עַמָּא לְמֵימָר טָרוּ
יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא דַּאֲנָא
מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין׃
ב וִיהֵי בְּיוֹמָא דְתַעְבְּרוּן יָת
יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ
יָהֵיב לָךְ וּתְקִים לָךְ אַבְנִין
רַבְרְבִין וּתְסוּד יָתְהוֹן
בְּסִידָא׃ ג וְתִכְתּוֹב עֲלֵיהוֹן
יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא
הָדָא בְּמֶעְבְּרָךְ בְּדִיל דְּתֵיעוּל
לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ
אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ
כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא
דַּאֲבָהָתָךְ לָךְ׃ ד וִיהֵי
בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא
תְּקִימוּן יָת אַבְנַיָּא הָאִלֵּין
דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא
דֵין בְּטוּרָא דְעֵיבָל וּתְסוּד
יָתְהוֹן בְּסִידָא׃ ה וְתִבְנֵי תַמָּן
מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
מַדְבַּח אַבְנִין לָא תְרִים
עֲלֵיהוֹן בַּרְזְלָא׃ ו אַבְנִין
שַׁלְמִין תִּבְנֵי יָת מַדְבְּחָא
דַּייָ אֱלָהָךְ וְתַסֵּיק עֲלוֹהִי
עֲלָוָן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃
ז וְתִכּוֹס נִכְסַת קוּדְשִׁין
וְתֵיכוֹל תַּמָּן וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ׃ ח וְתִכְתּוֹב עַל אַבְנַיָּא
יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא

ספורנו

כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: לתהלה ולשם ולתפארת. אצל ית' כאמרו ישראל אשר בך אתפאר: ולהיותך עם קדוש. נצחי לחיי ע"ה: כאשר דבר. באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש: **כז** (א) ויצו משה וזקני ישראל. שתף עמו הזקנים מפני שהם יהיו במעמד בעברם הירדן: (ז) ושמחת לפני ה' אלהיך. על שתכנס אז עמו לברית בהר גרזים ובהר עיבל: (ט) וידבר משה והכהני' הלוים. שתף עמו הכהנים להזהיר על העיון בתורה בהיות מוטל על הכהנים ללמד דעת את העם כאמרו

בעל הטורים

ולהיותך. חסר וי"ו שאין הוית קדושתן ניכרת כ"כ בעה"ז: קדש. חסר וי"ו לומר קדש עצמך למטה ויקדשו אותך מלמעלה: וכן ז' פעמים קדוש ישראל בקריי': ולהיותך עם קדוש וסמיך ליה ויצו משה אזהרה לב"ד שיענשו לקדש עצמך: והקמת לך ב' במסרה. והקמת לך אבנים גדולות. והקמת את המשכן. לומר בשקול להם הקמת אלו האבנים כהקמת המשכן: תקימו ב' במסרה. תקימו את האבנים. פסל ומצבה לא תקימו. כנגד מה שאמרתי אתכם לא תקימו אני מצוה אתכם תקימו את האבנים: התורה הזאת באר היטב. בגי' גם בשבעים לשונות: בפ' זו נעלם ס' לומר אף על פי שכתוב ביום אשר תעברו את הירדן נתרחקו ס' מילין קודם שהקימו האבנים כדאיתא בסוטה:

ולשם ד' וסימן נמסר בסדר נח: מצוה אתכם י"א בספרא וסימן נמסר בסדר והיה עקב: גדלות כל אורייתא גדלת הגדלת כתיב חסר דחסר במ"א וסימן במסרה רבתא: והעלית ג' וסימן עליו עלת. ובנית שם מזבח. את

תולדות אהרן והיה בעברכם. סוטה לג (בס עב): תקימו. סנהדרין מד: מזבח אבנים. זבחים סא: לא תניף עליהם. ע"ג נג: אבנים שלמות. שם וזבחים נד סא: וזבחת שלמים. פסחים קט חגיגה ד: וכתבת על האבנים. סוטה לה: באר היטב. שם לב לה לו:

רמבן

עליך כי אתה נעלה על כלם. ולתפארת כי תתפאר עליהם לעשות בהם כל אשר תחפוץ תגזר אומר ויקם לך כענין פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי: ולהיותך עם קדוש. לדבקה בו בסוף. ועל דרך האמת לתהלה כי אלהי ישראל הוא תהלתך ושמו הגדול הוא אלהיך ובזה תפארתך כענין שנאמר כי תפארת עוזמו אתה תפארת ישראל:

כז (א) **וטעם** ויצו משה וזקני ישראל. כי אחר שהשלים משה דבריו צוה לזקנים שידברו גם הם עמו ויזהירו העם לשמור כל המצות כי כל עם הולך בעצת זקניו וכתיב אשר אנכי מצוה אתכם ולא אנחנו כי עיקר הדיבור למשה והזקנים ירימו קולם לאמר לעם שמעו והאזינו ועשו וכן וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל וגו' כי אמרו הכהנים לעם הסכת ושמע ישראל ומשה אמר היום הזה נהיית לעם אבל ר"א אמר כי שמור את כל המצוה מצות האבנים אשר יזכיר ואיננו נכון:

(ג) **וכתבת** עליהן את כל דברי התורה הזאת. אמר ר"א בשם הגאון שכתבו עליהם מנין המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות כעין אזהרות. וטעם באר היטב הכתיבה ורבותינו אמרו בשבעים לשון ומצינו בספר תאגי שהיתה כל התורה כתובה בכן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתאגיה וזיוניה ומשם נעתקו התאגין בכל התורה. ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד או שהיה ממעשה הנסים:

למען אשר תבא אל הארץ. אמר רבי אברהם כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו כי זאת היא המצוה הראשונה לביאתם לארץ. ולפי דעתי למען אשר תבא רמז לכל דברי התורה יאמר שתכתוב על האבנים כל דברי התורה הזאת בעברך בירדן מיד למען אשר באת אל הארץ כי בעבור התורה באת שמה וכן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית למען ינוח עבדך

לשון: (ט) הסכת. כתרגומו אצית: היום הזה נהיית לעם. בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית: (יב) לברך את העם. כדאיתא במסכת סוטה (ד' לז) ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן עד ארור אשר לא יקים: (טז) מקלה אביו. מזלזל לשון (דברים כה) ונקלה אחיך: (יז) מסיג גבול. מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע לשון (ישעיה נט) והוסג אחור: (יח) משגה עור. הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה

ס ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם ג' טו"ז קדמ'
אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת ׀ ל'
וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ
לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ י וְשָׁמַעְתָּ קמץ בז"ק
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־
מִצְוֺתָו מצותיו ק' וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ חמישי ס יא וַיְצַו
מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא
לֵאמֹר׃ יב אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־ ט'
הָעָם עַל־הַר גְּרִזִּים בְּעָבְרְכֶם ג'
אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה
וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ יג וְאֵלֶּה ח'. רוז ריש כתורס
יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל
רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן
וְנַפְתָּלִי׃ יד וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ
אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃
ס טו אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה ד'
יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־ ס'. ד'
הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס טז אָרוּר ח' כטעם זקף גדול
מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־
הָעָם אָמֵן׃ ס יז אָרוּר מַסִּיג ח' כטעם
גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃
ס יח אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ כ'
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יט אָרוּר ה' כטעם רביע וסימן דינא
מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה דאחתיה גלי כ וקס ברמיותא
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ כ אָרוּר
שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה
כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃
ס כא אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה ח' כטעם זקף
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כב אָרוּר ה' כטעם רביע

פְּרֵישׁ יָאוּת׃ ט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה
וְכַהֲנַיָּא לֵוָאֵי עִם כָּל יִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר אַצֵית שְׁמַע יִשְׂרָאֵל
יוֹמָא הָדֵין הֲוֵיתָא לְעַם קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ׃ י וּתְקַבֵּל
לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ וְתַעְבֵּיד
יַת פִּקּוֹדוֹהִי וְיַת קְיָמוֹהִי
דַּאֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין׃
יא וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יַת עַמָּא
בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימָר׃
יב אִלֵּין יְקוּמוּן לְבָרָכָא יַת
עַמָּא עַל טוּרָא דִגְרִזִּים
בְּמֶעְבַּרְכוֹן יַת יַרְדְּנָא שִׁמְעוֹן
וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף
וּבִנְיָמִן׃ יג וְאִלֵּין יְקוּמוּן עַל
לְוָטַיָּא בְּטוּרָא דְעֵיבָל רְאוּבֵן
גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃
יד וְיִתִיבוּן לֵוָאֵי וְיֵימְרוּן לְכָל
אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קָל רָם׃
טו לִיט גַּבְרָא דְיַעְבֵּיד צְלַם
וּמַתְּכָא מְרַחֲקָא קֳדָם יְיָ
עוֹבַד יְדֵי אוּמָנָא וִישַׁוֵּי
בְּסִתְרָא וְיָתִיבוּן כָּל עַמָּא
וְיֵימְרוּן אָמֵן׃ טז לִיט דִּיקַלֵּי
אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל
עַמָּא אָמֵן׃ יז לִיט דִּישַׁנֵּי
תְּחוּמָא דְחַבְרֵיהּ וְיֵימַר כָּל
עַמָּא אָמֵן׃ יח לִיט דְּיַטְעֵי
עַוִּירָא בְּאוֹרְחָא וְיֵימַר כָּל
עַמָּא אָמֵן׃ יט לִיט דְּיַצְלֵי
דִּין גִּיוֹרָא יְתַם וְאַרְמְלָא
וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃
כ לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אִתַּת
אֲבוּהִי אֲרֵי גַלֵּי כַּנְפָא
דַּאֲבוּהִי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃
כא לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם כָּל
בְּעִירָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃

היטב. הכתיבה: (ט) וידבר משה והכהנים הלוים. כאשר כתוב וזקני ישראל והעיקר משה: הסכת. פירושו לפי מקומו כי אין ריע לו: היום הזה נהיית לעם. שיכרות עמך ברית: (י) ושמעת. היום בקולו: ועשית את מצותיו. לעתיד. וטעם והכהנים הלוים. כי הם האומרים ארור האיש. על הברכה בני הגבירות ועל הקללה בני השפחות ואם יחסרו שנים ובני לאה רבים ונלקחו הגדול והקטן: (יד) וענו. כמו ועניית ואמרת וחז"ל אמרו כי טעם לברך ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וכן הכל ועל דרך פשטו הברכה היא ברוך אתה בעיר והקללה הפך זה והעד בספר יהושע. וטעם להזכיר אלה י"א עבירות בעבור שיוכל לעשותם בסתר והעד ושם בסתר כי אם יעשה בגלוי יומת וכן מכה רעהו בסתר והחל מהעיקר שהוא בינו ובין בוראו ואחר כן בינו ובין אבותיו כי מי ידע אם יקלה אותם (טז) מקלה. לשון קלון פועל יוצא: (יז) מסיג גבול רעהו. כי הוא דבר נסתר. ומשגה עור גם כן לא יוכל לפרסם מי שהשגהו: (יט) מטה משפט גר יתום. כי אין להם עוזר והנה גם הוא בסתר והזכיר הגר גם היתום והאלמנה כי אם יטה הדיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר והיתום והאלמנה אין להם כח. ושוכב עם אשת אב ואחות וחותנת אינו נחשד להתייחד עמה על כן הוא דבר נסתר ואין כן שאר העבירות: (כא) עם כל בהמה. זכר או נקבה כי אין לה פה שתצעק ותערער כמו הזכור על כן

בעל הטורים

גרזים. בגימטריא בברכה יהיה בו: קול רם. וסמיך ליה ארור האיש אשר יעשה פסל לומר שבקולו של רם היינו בקול שקבלו שמעו דיבור אנכי ה' ולא יהיה לך: בסתר ד'. ושם בסתר מכה רעהו בסתר כי אתה עשית בסתר גדול בענין בת שבע כי תאכלם נאסר כל בסתר לומר אם תעשה בסתר תאכל נאסר כל בסתר. שהאיל בעבודת גילולים שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה וסמיך לע"ג מקלה אביו ואמו דג' שותפין יש באדם וסמיך למקלה אביו מסיג גבול רעהו לומר שהבא על אשת איש שהוא מסיג גבול רעהו גורם לבן שמקלה אביו שאינו מכיר אביו וסמיך ליה משגה עור לומר לא היעץ לו לפי דרכך כדי להסיג גבולו: משגה ב'. משגה עור משגה ישרים בדרך רע וזהו שדרשו משגה עור שמיעצו לחטוא וזהו משגה ישרים בדרך רע שהוא ישר ונותן לו עצה לעקם דרכיו. וסמיך ליה מטה משפט שהוא הדיין ומטהו בראיות או טוען שקר הוא משגה עור: סמיך שוכב עם בהמה לאשת אביו. לפי שהיא עמה בבית וכרוך אחריה כבהמה וכן אחותו וחותנתו שהם מדירים עמו:

תולדות אהרן הסכת ושמע. ברכות טו יו סג: זוהר תרומה: אלה יעמדו לברך. יומא לז לח: על הר. שם לו: ואלה יעמדו. שם שבועות לו: הלוים. סוטה שם ומכ: (וענו הלוים וכמכדק. שם כא): קול רם. שם לג: ארור האיש אשר יעשה פסל. שם לג לג שבועות לו ע"ג נג: ושם בסתר. ע"ג שם: ארור שוכב עם אשת אביו. שבת נד: ארור שוכב עם כל בהמה. ערובין נב פסחים מט:

ירמיה הנביא: והכהנים הלוים ג' וסי' וידבר משה והכהנים הלוים. ויצו את העם לאמר. והכהנים הלוים בני צדוק: הסכת ל': לברך ט' וסימן נמסר בסדר בלק: בעברכם ג' וסימן אלה יעמדו לברך את העם. והיה בעברכם את הירדן תקימו. בעברכם את הברית דיהושע: ארור ח' בטעמא זקף גדול וסימן במסרה רבתא: משגה ב' וסימן משגה עור בדרך. משגה ישרים בדרך רע. וא' אולי משגה הוא: ארור ה' בטעמא רביע וסימן מטה משפט גר יתום ואלמנה. ארור שכב עם אשת אביו כי גלה. שכב עם אחותו. ארור אשר לא יקים. מלאכת ה' רמיה. וסימן בלשון תרגום דינא דאחתיה

רמבן

עבדך ואמתך כמוך. או טעמו תכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת להיות לך לזכרון למען אשר תבא אל הארץ ותכבוש אותה ותירש את כל העמים ההם בהיותך זוכר התורה ושומר כל מצותיה:

אשר

ספורנו

כאמרו יורו משפטיך ליעקב: (ט) הסכת. לייר בהתבונן כמו הסכים מלככם: ושמע. והתבונן: (י) ושמעת בקול ה' אלהיך. כשתלמיד זה ותבינו השמע בקולו בלי ספק: (טו) ארור האיש. הנה כל הארורים אמרו תחלה בלשון ברוך כמו שבא בקבלה ולזה אמר אלה יעמדו לברך את העם. אמנם הזכיר הכתוב בלשון ארור בלבד כי עיקר הכונה באלו הארורים היה לקלל את העוברים על אלה כדי שאם לבדם יחטאו עונש ולא יהיו שאר העם ערבים להם וזה כי החטאים האלה היו על הרוב מאלי העם שלא היה יד ההדיוטות למחות בידם כמו שהעיד יחזקאל באמרו הנה נשיאי ישראל איש לזרועו היו בך למען שפך דם הם לא

יאמ

אבן עזרא

כן לא הזכירו : (כה) לוקח שחד . לפי דעת רבים שהוא הדיין ולפי דעתי שהוא עד שקר : (כו) אשר לא יקים . יש אומרים על כל התורה ויש אומרים על אלה הנזכרים ולא אמרו כלום בעבור שכתוב לעשות אותם והנכון בעיני כי קלל על מצות לא תעשה הנזכרים וקלל מי שלא ישמור גם בסתר מצות עשה על כן אמר לעשות אותם :

(א) עליון על כל גויי הארץ . זאת הברכה כלל שלא תהיה אומה בעולם כמוכם : (ב) וטעם ובאו. שיבואו מעצמם : והשיגוך. ואם לא תבקשם והטעם שלא תגיע : (ג) בעיר. ברכה שהיא תוספת כל מיני סחורה : בשדה . בזריעה ובנטיעה : (ד) פרי בטנך . בבנים והבטן כנוי : שגר ועשתרות . פירשתים : (ה) טנאך. מקום הלחם והוא מוקדם ומאוחר עם משארותיך או מקום שיושם שם הקמח : (ו) בבאך. לחוץ ולסחור ולשלול או בכל ביאה ויציאה בכל יום ויום והטעם בכל אשר תעשה תצליח וההפך כתוב ואחר שאמר שתהיה עליון על כל הגוים אמר כי אם יקשרו אויביך על כן אמר הקמים

רש"י

רעה : (כד) מכה רעהו בסתר . על לשון הרע הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י"א ארורים יש כאן כנגד י"א שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא הי' בלבו לברכו לפני מותו כשברך שאר השבטים לכך לא רצה לקללו : (כו) אשר לא יקים . כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה:

(ד) שגר אלפיך . ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה : ועשתרות צאנך . כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן ומחזיקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים : (ה) ברוך טנאך. פירותיך . ד"א טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים : ומשארתך . דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב : (ו) ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך . (ב"מ קז) שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם : (ז) ובשבעה דרכים

שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כג אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כד אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כה אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כו אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ פ

כח א וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ב וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ג בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ ד בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ׃ ה בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ ו בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ ששי ז יִתֵּן יְהוָה אֶת־אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ נִגָּפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד

ג' וחסר

ס' נטעם

ד'

ג' כטעם פסמ' וסי' הכו' גובם ידו לגומט

ס"ל מ"ל כתו'

כ' נגחש

ג' כ' מ"ל וא' הכל

ג' מ"ע נסורה

ז' ג' מנכון כ"ס

כב לִיט דְיִשְׁכּוּב עִם אַחָתֵיהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כג לִיט דְיִשְׁכּוּב עִם חֲמוֹתֵיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כד לִיט דְיִמְחֵי חַבְרֵיהּ בְּסִתְרָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כה לִיט דִיקַבֵּיל שׁוֹחֲדָא לְמִקְטַל נְפַשׁ דַּם זַכַּאי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כו לִיט דְלָא יְקִים יַת פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא לְמֶעְבַּד יַתְהוֹן וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃

א וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יַת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דַאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין וְיִתְּנִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ עִלַּי עַל כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ ב וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקוּנָךְ אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ׃ ג בְּרִיךְ אַתְּ בְּקַרְתָּא וּבְרִיךְ אַתְּ בְּחַקְלָא׃ ד בְּרִיךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ וַלְדָּא דִבְעִירָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ׃ ה בְּרִיךְ סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ׃ ו בְּרִיךְ אַתְּ בְּמֵיעֲלָךְ וּבְרִיךְ אַתְּ בְּמִפְקָךְ׃ ז יִתֵּן יְיָ יַת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דְקָיְמִין עֲלָךְ תְּבִירִין קֳדָמָךְ בְּאוֹרְחָא חֲדָא יִפְּקוּן

בעל הטורים

וסמיך ליה מכה רעהו בסתר . שהוא בלישנא כמו זנות חותנהו ולאחותו שהוא בלישנא בביתו : בסתר . בגי' בלשון הרע : בסתר . בגי' מסר ממון חבירו : וסמיך לקח שחד להכות נפש לומר הוא כרכיל למען שפוך דם : וסמיך ליה אשר לא יקים להכות נפש . לומר השופך דם כעובר על כל התורה : אמן . בגי' הוי"ה אדני . ולכן גדול העונה אמן יותר מן המברך שהוא שני שמות : שמוע תשמע . בגי' לדברי תורה ולדברי חכמים :

ג"לי וקם ברמיותא : בסתר ד' וסי' במסרה רבתא : לקח ח' וסימן נמסר ביחזקאל סי' כ"ד : וברוך ז' וסימן נמסר בסדר לך לך :

תולדות אהרן ארור אשר לא יקים . שבועות לו : וסוס אם שמוע . בתרא פט : ונתנך . עקידה שער עו : ברוך אתה בעיר . מציעא קז : ברוך אתה בבואך . בס .

ספורנו

ואם הקלו בך וגו' . ובאותה הפרשה הזכיר הנביא רוב אלה הארורים או כלם ואמר שנעשו אלו העונות בירושלים לא שהעיר כלה חטאה בזה אבל הנשיאים הם חטאו בכנו אלה . אמנם בהזכירו שם עונות הגבור האשים את העיר באמרו קדשי בזית ואת שבתותי חללת : (כה) לוקח שחד להכות . כענין דואג האדומי והזיפים למצא חן בעיני המלך או להרויח : (כו) אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם . שלא יקיים ויודה שראוי לעשות את כלם אף שתהיה איזו מצוה מהם לבטלה אצלו והוא המומר לדבר אחד : **כח** (ב) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך . אע"פ שלא תשתדל אתה להשיגם : (ח) כי תשמע בקול ה' אלהיך . וזה כשתהיה תורתך קבע ומלאכתך עראי ולסיבך ישיגוך הברכות בלתי השתדלות והנה הזכיר ברכות בית ההמון ואמר שיזכו להן בכל עת שישמרו את המצות עד אמרו

רמבן

(כו) **אשר** לא יקים את דברי התורה הזאת. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה לשון רש"י. ולפי דעתי כי הקבלה הזאת שיודה במצות בלבו ויהיו בעיניו אמת ויאמין שהעושה אותן יהיה לו שכר וטובה והעובר עליהן יענש ואם יכפור באחד מהן או תהיה בעיניו בטלה לעולם הנה הוא ארור אבל אם עבר על אחת מהן כגון שאכל החזיר והשקץ לתאותו או שלא עשה סוכה ולולב לעצלה איננו בחרם הזה כי לא אמר הכתוב אשר לא יעשה את דברי התורה הזאת אלא אמר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות כטעם קיימו וקבלו היהודים . והנה הוא חרם המורדים והכופרים. ובירושלמי בסוטה ראיתי אשר לא יקים וכי יש תורה נופלת רבי שמעון בן יקים אומר זה החזן רבי שמעון בן חלפתא אומר זה בית דין של מטן אמר רב יהודה ורב הונא בשם שמואל על הדבר הזה קרע יאשיהו ואמר עלי להקים אמר רבי אסי בשם רבי תנחום בר חייא למד ולימד ושמר ועשה והיה ספק בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור ידרשו בהקמה הזאת בית המלך והנשיאות שבידם להקים את התורה ביד המבטלים אותה ואפילו היה הוא צדיק גמור במעשיו והיה יכול להחזיק התורה ביד הרשעים המבטלים אותה הרי זה ארור וזה קרוב לענין שפירשנו. ואמרו על דרך אגדה זה החזן שאינו מקים ספר התורה להעמידן כתקנן שלא יפלו . ולי נראה על החזן שאינו מקים ספר תורה על הצבור להראות

יֵצְא֣וּ אֵלֶ֔יךָ וּבְשִׁבְעָ֥ה דְרָכִ֖ים יָנ֥וּסוּ — י״ד כ׳ מ״ל בתורה
לְפָנֶֽיךָ׃ ח יְצַ֨ו יְהוָ֤ה אִתְּךָ֙ אֶת־ — ל׳
הַבְּרָכָ֔ה בַּאֲסָמֶ֕יךָ וּבְכֹ֖ל מִשְׁלַ֣ח ל׳ — ול׳ אסמיך שבע
יָדֶ֑ךָ וּבֵ֣רַכְךָ֔ בָּאָ֕רֶץ אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה
אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ט יְקִימְךָ֨ יְהוָ֥ה
ל֙וֹ לְעַ֣ם קָד֔וֹשׁ כַּאֲשֶׁ֖ר נִשְׁבַּע־לָ֑ךְ — כו״ל מ״ל כמ״ג חסר
כִּ֣י תִשְׁמֹ֗ר אֶת־מִצְוֺת֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ
וְהָלַכְתָּ֖ בִּדְרָכָֽיו׃ י וְרָאוּ֙ כָּל־עַמֵּ֣י
הָאָ֔רֶץ כִּ֛י שֵׁ֥ם יְהוָ֖ה נִקְרָ֣א עָלֶ֑יךָ
וְיָֽרְא֖וּ מִמֶּֽךָּ׃ יא וְהוֹתִרְךָ֤ יְהוָה֙ לְטוֹבָ֔ה כ׳. ל׳ חסר ו׳
בִּפְרִ֧י בִטְנְךָ֛ וּבִפְרִ֥י בְהֶמְתְּךָ֖ וּבִפְרִ֣י
אַדְמָתֶ֑ךָ עַ֚ל הָֽאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֧ע
יְהוָ֛ה לַאֲבֹתֶ֖יךָ לָ֥תֶת לָֽךְ׃ יב יִפְתַּ֣ח
יְהוָ֣ה ׀ לְ֠ךָ אֶת־אוֹצָר֨וֹ הַטּ֜וֹב אֶת־
הַשָּׁמַ֗יִם לָתֵ֤ת מְטַֽר־אַרְצְךָ֙ בְּעִתּ֔וֹ — ד׳
וּלְבָרֵ֕ךְ אֵ֖ת כָּל־מַעֲשֵׂ֣ה יָדֶ֑ךָ — ד׳
וְהִלְוִ֙יתָ֙ גּוֹיִ֣ם רַבִּ֔ים וְאַתָּ֖ה לֹ֥א
תִלְוֶֽה׃ יג וּנְתָנְךָ֨ יְהוָ֤ה לְרֹאשׁ֙ וְלֹ֣א — כ״ד
לְזָנָ֔ב וְהָיִ֙יתָ֙ רַ֣ק לְמַ֔עְלָה וְלֹ֥א
תִהְיֶ֖ה לְמָ֑טָּה כִּֽי־תִשְׁמַ֞ע אֶל־ — ח׳
מִצְוֺ֣ת ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ אֲשֶׁ֨ר אָנֹכִ֜י
מְצַוְּךָ֛ הַיּ֖וֹם לִשְׁמֹ֥ר וְלַעֲשֽׂוֹת׃ — ט״ו
יד וְלֹ֣א תָס֗וּר מִכָּל־הַדְּבָרִים֙ אֲשֶׁ֨ר — י״ז ר״פ בספ׳
אָנֹכִ֜י מְצַוֶּ֥ה אֶתְכֶ֛ם הַיּ֖וֹם יָמִ֣ין — י״א
וּשְׂמֹ֑אול לָלֶ֗כֶת אַחֲרֵ֛י אֱלֹהִ֥ים
אֲחֵרִ֖ים לְעָבְדָֽם׃ פ
טו וְהָיָ֗ה אִם־לֹ֤א תִשְׁמַע֙ בְּקוֹל֙ יְהוָ֣ה
אֱלֹהֶ֔יךָ לִשְׁמֹ֤ר לַעֲשׂוֹת֙ אֶת־כָּל־
מִצְוֺתָ֣יו וְחֻקֹּתָ֔יו אֲשֶׁ֛ר אָנֹכִ֥י מְצַוְּךָ֖
הַיּ֑וֹם וּבָ֧אוּ עָלֶ֛יךָ כָּל־הַקְּלָל֥וֹת
הָאֵ֖לֶּה וְהִשִּׂיגֽוּךָ׃ טז אָר֥וּר אַתָּ֖ה — כ׳ מ״ל וא׳ חסר וי״ו
בָּעִ֑יר וְאָר֥וּר אַתָּ֖ה בַּשָּׂדֶֽה׃ יז אָר֥וּר

לָוָתָךְ וּבְשִׁבְעָא אוֹרְחָן יְעָרְקוּן
מִן קֳדָמָךְ׃ ח יְפַקֵּיד יְיָ עִמָּךְ
יָת בִּרְכְתָא בְּאוֹצָרָךְ וּבְכֹל
אוֹשָׁטוּת יְדָךְ וִיבָרְכִינָךְ
בְּאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃
ט יְקִימִנָּךְ יְיָ קֳדָמוֹהִי לְעַם
קַדִּישׁ כְּמָא דְּקַיֵּים לָךְ אֲרֵי
תִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהָךְ
וּתְהַךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן
קֳדָמוֹהִי׃ י וְיֶחֱזוּן כָּל עַמְמֵי
אַרְעָא אֲרֵי שְׁמָא דַּייָ אִתְקְרֵי
עֲלָךְ וְיִדְחֲלוּן מִנָּךְ׃
יא וְיוֹתְרִינָּךְ יְיָ לְטָבָא
בְּוַלְדָּא דִמְעָךְ וּבְוַלְדָּא
דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַל
אַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ
לְמִתַּן לָךְ׃ יב יִפְתַּח יְיָ לָךְ
יָת אוֹצְרֵיהּ טָבָא יָת שְׁמַיָּא
לְמִתַּן מְטַר אַרְעָךְ בְּעִדָּנֵיהּ
וּלְבָרָכָא יָת כָּל עוֹבַד יְדָךְ
וְתוֹזֵיף לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְאַתְּ
לָא תְזוּף׃ יג וְיִתְּנִינָּךְ יְיָ
לְתַקִּיף וְלָא לַחֲלָשׁ וּתְהֵי
בְּרַם לְעֵלָּא וְלָא תְהֵי
לְתַחְתָּא אֲרֵי תְקַבֵּל
לְפִקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהָךְ דַּאֲנָא
מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִטַּר
וּלְמֶעְבַּד׃ יד וְלָא תִסְטוּן
מִכָּל פִּתְגָמַיָּא דַּאֲנָא מְפַקֵּיד
יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין יַמִּינָא
וּשְׂמָאלָא לִמְהַךְ בָּתַר
טַעֲוַת עַמְמַיָּא לְמִפְלְחָהוֹן׃
טו וִיהֵי אִם לָא תְקַבֵּל
לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר
לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי
וּקְיָמוֹהִי דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ
יוֹמָא דֵין וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל
לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקוּנָּךְ׃
טז לִיט אַתְּ בְּקַרְתָּא וְלִיט
אַתְּ בְּחַקְלָא׃ יז לִיט סַלָּךְ

רשי

ורבים ינוסו לפניך. כן דרך הנבהלים לברוח להיות מתפזרין לכל

בעל הטורים

ינוסו לפניך. וסמיך לי׳ יצו ה׳ אתך את הברכה באסמיך. שתמלא בתים מלאים כל טוב: באסמיך. בגי׳ זהו פי׳ שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין: שם ה׳ נקרא. ר״ת שי״ן פי׳ שין של תפילין: ויראו ממך וסמיך לי׳ והותרך ה׳ לומר שבזכות התפלין יוסיף ימים דכתיב אדני עליהם יחיו:

יצאו י״ד וסי׳ במסרה רבתא: והותרך ל׳ כתיב כן. אלין חסר יו״ד בלישנא וסי׳ ויותרו אנשים שבע. ויאכלו ויותרו כדבר ה׳. על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרם. והותרך ה׳ לטובה. את אשר הותרה משבעה: מטר ד׳ וסי׳ ונתתי מטר ארצכם בעתו. יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב. יתן ה׳ מטר ארצך. ונתן מטר זרעך אשר תזרע. ונמסר גם בסדר עקב: ולברך ד׳ וסימן נמסר

תולדות אהרן ובשבעה דרכים. קדושין כ: יצו ה׳. תענית ח מציעא מב: וראו כל עמי הארץ. ברכות ו נו מגלה טז סוטה ח מנחות לה חולין פט (ברכות ט): יפתח ה׳ לך. תענית ב ט חגיגה יב בתרא כה: לעבדם. בתרא פט: והיה אם לא תשמע. שם: יתן ה׳ מטר ארצך. תענית ג ט:

אבן עזרא

הקמים עליך: (ז) ובשבעה. לשון רבים בעבור סוד ימי השבוע כי הוא תלוי בעליונים: (ח) באסמיך. באוצרותיך מטעם המקום: (ט) לעם קדוש. והקדושה לשמור המצות: וטעם יקימך. יעמידך: תשמור. בלב: והלכת. במעשה: (יא) וטעם והותירך. אם תהיה רעב בארץ ורעב ומארה אתה תותר לטובה: (יב) אוצרו. שהוא בכחו לצאת וכן אוצרות שלג על כן אחר הותירך אמר דבר הגשם כי העוצר סבת הרעב: והלוית גוים רבים. כי ירעבו ולא יבא זמן שתלוה אתה והכלל שתהיה לעולם לראש: (יג) כי תשמע. בלב לשמור ולעשות והכלל שלא תסור מאחרי השם לעבוד ע״ג כי הוא עיקר כל העבירות לכפור בעיקר והפך זה יחוד השם לשמור ולעשות כי עיקר השמירה המעשה

ספורנו

אמרו יקימך ה׳ לו לעם קדוש וזה היה בתחלת בית שני כמו שספרו ז״ל על ברכות שמעון הצדיק והנסים של בית המקדש כל ימיו: (י) וראו כל עמי הארץ. כמו שספרו ז״ל על אלכסנדר שהשתחוה לפניו: (יא) והותירך ה׳ לטובה. שתהיה הצלחתך בקנינים וזולתם יתרה מהצלחת שאר המצליחים בהם. ואלה הברכות שהיו בבית שני היו: (יד) ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל. שלא ישנו את מצות האל ית׳ בפרט ענין המפרש ולא ימירו את שאר המצות במנהגי הדיוט ומצות אנשים מלומדה כל שכן כשיעשו זה לכבוד קדמונים שהנהיגו אותם המנהגים לא לכבוד קונם ולא לשמור מצותיו כי בזה האופן אין לך ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם גדול מזה בחדוש דת לכבוד קדמונים אשר נחשבו אלהים שופטים בארץ אמנם התוכחות עד יולך ה׳ אותך ואת מלכך היו בבית שני בימי יונים וזולתם עד שגברו מלכי בית חשמונאי זה על זה וגלה אחד מהם בגלות פומפיו״ס

רמבן

פני כתיבתו לכל כמו שמפורש במסכת סופרים שמגביהין אותו ומראה פני כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו שמצוה לכל אנשים ונשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר וזאת התורה אשר שם משה וגו׳ וכן נהגו:

כח (ט) יקימך ה׳ לו לעם קדוש כאשר נשבע לך. יקרא שבועת הברית אשר כרת עמהם בהר סיני על כל הדברים האלו כי שם נאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש או שהברית אשר כרת עם אברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך יכלול זה וכן אמר למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב כי לכולם נשבע בברית:

(יג) **וטעם** לראש ולא לזנב. ביאורו לראש על העמים ולא לזנב לאחד מכל הגוים כי יתכן שיהיה לראש על העמים רבים וזנב לעם אחד נכבד ממנו. והנכון שיתכן לראש מעתה ולא לזנב עד עולם כאחד מכל העמים וכן רק למעלה תמיד ולא תהיה למטה לעולם:

(יד) **ולא** תסור מכל הדברים. נמשך עם כי תשמע שיבואו עליך כל הברכות האלה כאשר תשמע למצותיו וכאשר לא תסור ימין ושמאל מכל הדברים אשר אנכי מצוך בענין ע״ג שאם תלך אחרי אלהים אחרים לעבדם כבר כרת מכל מצותיו ואין חפץ כלל בכלל המצות שתעשה ואיננו כדברי בעל הלכות שמנאו במצות לא תעשה:

המעשה: (כ) המארה. מגערת: המהומה. שלא יוכל להשלים המעשה: המגערת. שלא ישמח במעשיו רק ידאג בו אחר יגיעתו: (כב) בשחפת. י"א שהם מיני חלאים: בקדחת. בכל יום מגזרת כי אש קדחה באפי ומהומה ומגערת ושחפת וקדחת ודלקת שם התואר. וטעם ובדלקת. שלישית או רביעית: ובחרחור. מגזרת וחרה נחשתה: ובחרב. מגזרת חורב: ובשדפון. נפיחות וכן שדופות קדים ויש אומרים הפוך והטעם דקות: ובירקון. כמשמעו בלשון קדר ויש אומרים כי אלה חליים בזרע ובשדפון כמו שדופות קדים והעד הכיתי אתכ' בשדפון ובירקון ועל כן אחריו והיו שמיך וכן בפרשת אם בחקותי: (כג) נחשת. כנחשת וכן ברזל: (כד) אבק ועפר. ברוב החורב וכח הרוחות: עד השמדך. מלה זרה כמו ביום (במ"ע גרס מיום) הבראך: (כה) לזעוה. הפוך כמו כבש כשב: (כו) ואין מחריד. לעוף ולבהמה והנשארים. יוכו בשחין מצרים: (כז) ובטחורים. הם היוצאים במקום הנסתר על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויבא אל העופל: ובגרב. כן בלשון ישמעאל: ובחרס. יש אומרים שיצטרך אל חרס כאיוב ואם הוא בסמ"ך ויש אומרים במכת השמש והנכון שהוא שם חולי כנזכרים אין לו חבר והשגעון והעורון והתמהון שלשתן בלב: (כט) והיית ממשש

וְאַצְוָתָךְ׃ יח לִיט וַלְדָּא
דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ בַּקְרֵי
תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ׃ יט לִיט
אַתְּ בְּמֵעֲלָךְ וְלִיט אַתְּ
בְּמִפְּקָךְ׃ כ יְגָרֵי יְיָ בָּךְ יָת
מְאֵירְתָא וְיָת שְׁגוּשְׁיָא וְיָת
מְזוֹפִיתָא בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ
דְּתַעֲבֵיד עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי וְעַד
דְּתֵיבַד בִּפְרִיעַ מִן קֳדָם
בִּישׁוּת עוֹבָדָךְ דִּשְׁבַקְתָּא
דַּחַלְתִּי׃ כא יַדְבֵּק יְיָ בָּךְ
יָת מוֹתָנָא עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ
מֵעַל אַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵיל
לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ כב יִמְחִינָךְ
יְיָ בְּשַׁחַפְתָּא וּבְקַדַּחְתָּא
וּבְדַלַּקְתָּא וּבְחַרְחוּרָא
וּבְחַרְבָּא וּבְשִׁדָּפוֹנָא
וּבְיֵרָקוֹנָא וְיִרְדְּפוּנָךְ עַד
דְּתֵיבַד׃ כג וִיהוֹן שְׁמַיָּא
דְּעִלָּוֵי רֵישָׁךְ חֲסִינִין כִּנְחָשָׁא
מִלְּאַחְתָּא מִטְרָא וְאַרְעָא
דִּתְחוֹתָךְ תַּקִּיפָא כְּבַרְזְלָא
מִלְּמֶעְבַּד פֵּרִין׃ כד יִתֵּן יְיָ
יָת מְטַר אַרְעָךְ אַבְקָא
וְעַפְרָא מִן שְׁמַיָּא יֵחוֹת עֲלָךְ
עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי׃ כה יִתְּנִינָךְ
יְיָ תְּבִיר קֳדָם סָנְאָךְ בְּאוֹרְחָא
חֲדָא תִּפּוֹק לְוָתֵיהּ וּבְשִׁבְעָא
אוֹרְחָן תְּעִירוֹק מִן קֳדָמוֹהִי
וּתְהֵי לְזִיעַ לְכֹל מַלְכְוָת
אַרְעָא׃ כו וּתְהֵי נְבֵלְתָּךְ
מְשַׁגְּרָא לְמֵיכַל לְכָל עוֹפָא
דִּשְׁמַיָּא וּלְבְעִירָא דְּאַרְעָא
וְלֵית דְּמָנִיד׃ כז יִמְחִינָךְ יְיָ
בְּשִׁיחְנָא מִצְרָאֵי וּבְטַחוֹרִין
וּבְגַרְבָא וּבְחֶרֶס יָבֵישׁ דְּלָא
תֵיכּוּל לְאִתַּסָּאָה׃ כח יִמְחִינָךְ
יְיָ בְּטַפְשׁוּתָא וּבְסַמְיוּתָא
וּבְשַׁעֲמָמוּת לִבָּא׃ כט וּתְהֵי
מְמַשֵּׁשׁ בְּטִיהֲרָא כְּמָא
דִּמְמַשֵּׁשׁ עַוִּירָא בְּקִבְלָא

טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ יח אָרוּר פְּרִי־
בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ
וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ׃ יט אָרוּר אַתָּה
בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃
י"ג דגש כ יְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בְּךָ אֶת־הַמְּאֵרָה
ל' ומ"ל. ל' אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת
בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד
ל' הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי
רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃
ל' כא יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד
ל' כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ כב יַכְּכָה
ל' ל'. ל' יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת
ל' חסר כו"ל מ"ל וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן
י"א מאריכין בכס'. וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ׃
ל' מ"ל כג וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ
נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ
ד' רפין בַּרְזֶל׃ כד יִתֵּן יְהוָה אֶת־מְטַר
אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר מִן־הַשָּׁמָיִם
ד'. ס' יֵרֵד עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ כה יִתֶּנְךָ
ל' יְהוָה ׀ נִגָּף לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ בְּדֶרֶךְ
אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים
תָּנוּס לְפָנָיו וְהָיִיתָ לְזַעֲוָה לְכֹל
מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ כו וְהָיְתָה נִבְלָתְךָ
לְמַאֲכָל לְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם
וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃
ל' כז יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין מִצְרַיִם
וּבַעְפֹלִים ובטחרים ק' וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס
אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא׃ כח יַכְּכָה
ס'. ל'. ל' יְהוָה בְּשִׁגָּעוֹן וּבְעִוָּרוֹן וּבְתִמְהוֹן
ל'. וי"ג לֵבָב׃ כט וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם
כַּאֲשֶׁר יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה וְלֹא

לכל לד: (כ) המארה. חסרון כמו (ויקרא יג) צרעת ממארת: מהומה. שגוש קול בהלות: (כב) שחפת. שבשרו נשחף ונפוח: קדחת. לשון (דברים לב) כי אש קדחה באפי והוא אש של חולי מלוי"ן בלעז שהיא חמה מאד: ובדלקת. חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם: ובחרחר. חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלעז אישטרדימנ"ט) לשון (איוב ל) ועצמי חרה מני חרב (ירמיה ו) נחר מפוח מאש: ובחרב. יביא עליך גייסות: שדפון וירקון. מכת התבואה שבשדות: שדפון. רוח קדים אשליד"ה בלעז: ירקון. יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"א בלעז: עד אבדך. תרגום עד דתיבד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך: (כג) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבהר סיני מפי הקב"ה אמרן כמשמען וכן נאמר (ויקרא כו) ואם לא תשמעו לי ואם תלכו עמי בקרי וכאן הוא אומר לקול ה' אלהיך ידבק ה' בך יככה ה' הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל שבראשונות הוא אומר (שם) שמיכם כברזל וארצכם כנחושה שלא יהיו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזעת כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אע"פ שלא יריקו מטר מ"מ לא יהיה חורב של אבדון בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין ומכל מקום קללה היא בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוציא פירות וכן השמים לא יריקו מטר: (כד) מטר ארצך אבק ועפר. (תענית ג) זיקא דבתר מטרא מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרבין את העפר והרוח באה ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהם לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין: (כה) לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: (כז) בשחין מצרים. רע היה מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאיתא בבכורות (דף מא): גרב. שחין לח. חרס. שחין יבש כחרס: (כח) בתמהון לבב. אוטם הלב אשטורדישו"ן בלעז:

משוש

בסדר עקב: את המארה חד מן י"ב פסוקים דאית בהון את את ואת ומלה חדא ביניהון וסימן נמסר בסדר משפטים: עד השמדך ועד אבדך י"ז פסוקים מן עד ועד וסימן במס"ר: בצהרים י"ב וסימן נמסר במלכים א' סימן י"ח גבי פסוק ויהי בצהרים ויתתל בהם אליהו

בעל הטורים

יככה ה'. ד' פעמים כתיב בתוכחות יככה ה' כנגד ד' גליות ויש בזה הפ' ז' עינויים בשחפת ובקדחת ובדלק' ובחרחר ובחרב ובשדפון ובירקון. כנגד ז' תועבות בלבו: נגף ג' במסרה. יתנך ה' נגף ואידך אך נגף נגף הוא לפנינו. וירא אדם כי נגף לפני ישראל. אם שמוע תשמעו ינוסו לפניך כדכתיב וירא אדם וגו' ואם לא תשמעו יתנך ה' נגף: בשגעון ב'. יככה ה' בשגעון כי בשגעון ינהג כלומר לא די שיכה אלא שכל מנהגו יהיה בשגעון:

תולדות אהרן ובעפולים. מגלה כה: ובגרב. בכורות מא: והיית ממשש. מגלה כד:

ספורנו

פומפיא"ו לרומ"ה ומפס והגאה עד ונסתם היו עד חרבן הבית על ידי רומיים ומפס והגאה הם תוכחות בגלות נמשכות אליו והתחיל בתוכחות באמרו אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחקותיו אשר אנכי מצוך היום וזה בלי ספק כאשר הומרה שמירת מצות התורה במנהגים פוסים

חולקים

רמבן

הקדים בברכות פרי בטנך. ואחר כך טנאך ומשארתך כי פרי הבטן הטוב והחביב יותר ובקללה איחר אותו כי העונש יגיע תחלה בנכסיו ואם לא ישוב יענשהו בפרי בטנו וכן הקדים בברכות נגיפת האויבים קודם הברכה באסמיך ובכל משלח ידך כי נצוח האויבים הוא להם הכבוד והצורך הגדול בכבוש

הארצות

(כט) עשוק. בכל מעשיך יהי ערעור: (ל) ישגלנה. לשון שגל פלגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה (מגלה כה) ותיקון סופרים הוא זה: תחללנו. בשנה הרביעית לאכול פריו: (לב) וכלות אליהם. מצפות אליהם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים: (לז) לשמה. אשטורדישו"ן כל הרואה אותך ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואשתעי: (לח) יחסלנו. יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל. ישיר פירותיו לשון (דברים יט) ונשל

בעל הטורים

קדקדך יולך ה׳ אתך ואת מלכך. רמז לקדקוד יהויקים שלא נתן לקבורה: זיתים יהיו לך בכל גבולך. זה הפ׳ מתחיל ומסיים בזי"ת לומר שאין הזית מפקפק באילן אחר וזהו בניך כשתילי זיתים שלא יתערבו באחרים לכן סמיך ☛ בנים ובנות תוליד:

תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ
עָשׁוּק וְגָזוּל כָּל־הַיָּמִים וְאֵין
מוֹשִׁיעַ׃ ל אִשָּׁה תְאָרֵשׂ וְאִישׁ
אַחֵר יִשְׁגָּלֶנָּה בַּיִת תִּבְנֶה וְלֹא־ ישכבנה קרי
תֵשֵׁב בּוֹ כֶּרֶם תִּטַּע וְלֹא תְחַלְּלֶנּוּ׃
לא שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ וְלֹא
תֹאכַל מִמֶּנּוּ חֲמֹרְךָ גָּזוּל מִלְּפָנֶיךָ י׳
וְלֹא יָשׁוּב לָךְ צֹאנְךָ נְתֻנוֹת ו׳
לְאֹיְבֶיךָ וְאֵין לְךָ מוֹשִׁיעַ׃ לב בָּנֶיךָ
וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ ז׳
רֹאוֹת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל־הַיּוֹם
וְאֵין לְאֵל יָדֶךָ׃ לג פְּרִי אַדְמָתְךָ
וְכָל־יְגִיעֲךָ יֹאכַל עַם אֲשֶׁר לֹא־
יָדָעְתָּ וְהָיִיתָ רַק עָשׁוּק וְרָצוּץ כָּל־ ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ חסר
הַיָּמִים׃ לד וְהָיִיתָ מְשֻׁגָּע מִמַּרְאֵה ג׳
עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ לה יַכְּכָה יְהוָה
בִּשְׁחִין רָע עַל־הַבִּרְכַּיִם וְעַל־ ג׳
הַשֹּׁקַיִם אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא ג׳ וחסר וי״ו
מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד קָדְקֳדֶךָ׃ לו יוֹלֵךְ י״א בטעם מאריך ס״פ
יְהוָה אֹתְךָ וְאֶת־מַלְכְּךָ אֲשֶׁר
תָּקִים עָלֶיךָ אֶל־גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־
יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ וְעָבַדְתָּ שָּׁם
אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ וָאָבֶן׃ לז וְהָיִיתָ
לְשַׁמָּה לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל ד׳
הָעַמִּים אֲשֶׁר־יְנַהֶגְךָ יְהוָה שָׁמָּה׃
לח זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט
תֶּאֱסֹף כִּי יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה׃ ב׳. ל׳
לט כְּרָמִים תִּטַּע וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא־
תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר כִּי תֹאכְלֶנּוּ ל׳
הַתֹּלָעַת׃ מ זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל־ ב׳ חסר
גְּבוּלֶךָ וְשֶׁמֶן לֹא תָסוּךְ כִּי יִשַּׁל ב׳ מל. ל׳
זֵיתֶךָ׃ מא בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא־ ג׳
יִהְיוּ לָךְ כִּי יֵלְכוּ בַּשֶּׁבִי׃ מב כָּל־ ח׳ ר״פ נספ׳

וְלָא תַצְלַח יָת אוֹרְחָךְ
וּתְהֵי בְּרַם עֲשִׁיק וַאֲנִיס כָּל
יוֹמַיָּא וְלֵית דְּפָרִיק׃ ל אִתְּתָא
תֵירוֹס וּגְבַר אוּחֲרָן יִשְׁכְּבִנַּהּ
בֵּיתָא תִבְנֵי וְלָא תֵתֵיב בֵּיהּ
כַּרְמָא תִצּוּב וְלָא תְחַלְּלִינֵּיהּ׃
לא תּוֹרָךְ יְהֵי נְכִיס לְעֵינָךְ
וְלָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ חֲמָרָךְ יְהֵי
אֲנִיס מִן קֳדָמָךְ וְלָא יְתוּב
לָךְ עָנָךְ מְסִירִין לְבַעֲלֵי
דְבָבָךְ וְלֵית לָךְ פָּרִיק׃
לב בְּנָךְ וּבְנָתָךְ מְסִירִין
לְעַמָּא אוּחֲרָן וְעֵינָךְ חָזְיָן
וִיסוּפָן בִּגְלַלְהוֹן כָּל יוֹמָא
וְלֵית חֵילָא בִּידָךְ׃ לג אִבָּא
דְאַרְעָךְ וְכָל לֵיאוּתָךְ יֵיכוּל
עַמָּא דְלָא יְדַעְתְּ וּתְהֵי בְּרַם
עֲשִׁיק וְרָעִיעַ כָּל יוֹמַיָּא׃
לד וּתְהֵי מִשְׁתַּטֵּי מֵחֵיזוּ עֵינָךְ
דִּתְהֵי חָזֵי׃ לה יִמְחִינָךְ יְיָ
בְּשִׁיחְנָא בִּישָׁא עַל רְכוּבִין
וְעַל שׁוֹקִין דְּלָא תֵיכוּל
לְאִתַּסָּאָה מִפַּרְסַת רִיגְלָךְ
וְעַד מוֹחָךְ׃ לו יַגְלֵי יְיָ
יָתָךְ וְיָת מַלְכָּךְ דִּתְקִים
עֲלָךְ לְעַמָּא דְּלָא יְדַעְתְּ
אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ וְתִפְלַח תַּמָּן
לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא אָעָא
וְאַבְנָא׃ לז וּתְהֵי לְצָדוּ
לְמַתַל וּלְשׁוֹעֵי בְּכֹל עַמְמַיָּא
דִּיְדַבְּרִינָךְ יְיָ לְתַמָּן׃ לח בַּר
זְרַע סַגִּי תַּפֵּיק לְחַקְלָא
וּזְעֵיר תִּכְנוֹשׁ אֲרֵי יְחַסְלִינֵּיהּ
גּוֹבָא׃ לט כַּרְמִין תִּצּוּב
וְתִפְלַח וְחַמְרָא לָא תִשְׁתֵּי
וְלָא תִכְנוֹשׁ אֲרֵי תֵיכְלִינֵּיהּ
תּוֹלַעְתָּא׃ מ זֵיתִין יְהוֹן לָךְ
בְּכָל תְּחוּמָךְ וּמִשְׁחָא לָא
תְשׁוּף אֲרֵי יִתְרוּן זֵיתָךְ׃
מא בְּנִין וּבְנָן תּוֹלִיד וְלָא יְהוֹן
לָךְ אֲרֵי יְהָכוּן בְּשִׁבְיָא׃

ממשש. פירוש כעורון: תצליח. פעל יוצא: עשוק וגזול. מאויב ואין מושיע והחל לפרש איך יהיה עשוק: (ל) ישגלנה. כנוי לשכיבה וכן שגל המוכנת למטה: תחללנו. מגזרת חלילה: (לב) וכלות. כמו נכספה וגם כלתה וכן ותכל דוד ואיננו חסר נפש כאשר פירש חסר הדעת כי ותכל פועל יוצא ולא נזכר הפועל כמו אשר ילדה אותה: (לג) ורצוץ. בחזקה ופירוש כשגעון שיראה גופו מלא שחין: (לה) על הברכים ועל השוקים. כי בהיות השחין שם קשה לסור: אשר לא תוכל להרפא. בעבור היותם מחוץ לגוף: (לו) ועבדת שם. ולא יועיל לך רק תהי׳ לשמה כל רואיך ישומו: (לז) למשל. באוזן: ולשנינה. בפה מגזרת ושננתם: ינהגך ה׳. בעודך וקודם זה יבא עליך שנת רעב ואתה עודך בארצך: (לח) יחסלנו. יכריתנו והוא מן חסיל מין ממיני הארבה: (לט) תטע. תיגע בנטיעה ובעבודה: ולא תשתה. בשעת הבציר: ולא תאגור. תקבץ והוא פעל כמו אגרה בקציר: (מ) לא תסוך. כמשפט וסוך לא סכתי וזה הפך ושמן על ראשך: כי ישל. מבנין נפעל:

ויירש

בפרשתא דנביאי הבעל: עשק ד׳ ג׳ מלאים וא׳ חסר וסימן עשוק וגזול כל הימים. עשוק ורצוץ כל הימים. עשוק אפרים רצוץ. אדם עשק בדם נפש בהראת חסר: מלפניך י״ וסימן נמסר בסדר משפטים: ולא ישוב ו׳ וסימן בלשון אדמי תורא אישתבע ונפל אריה בשרא וחייך ופי׳ שורך טבוח לעיניך: כי נשבעתי יצא מפי. היפלו ולא יקומו. ליש גבור בבהמה. ויזכור כי בשר המה. ישחק לפחד ולא יחת: ועיניך ז׳ וסימן במס״ר: משגע ג׳ וסימן והיית משגע ממראה עיניך. איש משגע ומתנבא. משגע איש הרוח וא׳ המשגע מרוע בא: ועד קדקדך י״א בטעמא מאריך וס״פ וסימן במסרא רבתא: ולשנינה ד׳ וסימן והיית לשמה למשל. והכרתי את ישראל דמלכים. ונתשתים מעל האדמה דד״ה. ונתתים לזועות לרעה דירמיה: תאסף ב׳ וסימן ומעט תאסף. אל תאסף עם חטאים: ולא יהיו ג׳ וסימן בנים ובנות תוליד. לא תקח לך אשה. ולא יהיו כאבותם. וכל יחזקאל דבוותא במ״א לא יהיו. והיתה ידי: גבולך ג׳ מלאים בתורה וסימן צפרדעים. והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך.

תולדות אהרן ואיש אחר ישגלנה. שם כה: שורך טבוח. ברכות נו: בניך ובנותיך. שם ויבמות סג: יולך ה׳ אותך. יומא נב (שקלים פו סוטה כב): זרע רב. ברכות שם: לא תשתה. סנהדרין ז: זיתים יהיו לך. ברכות שם: כי ישל זיתך. כילה לה: בנים ובנות תוליד. ברכות שם:

רמבן

האומות ושיכחם לבטח בין העמים ובקללות הקדים המהרה בכל משלח ידך ואחר הגניבה מפניהם כי הוא העונש שיגיע אליהם במהרה וכן יגלו בסוף:

הגלגל

ספורנו

וזולתם והוסג אחור משפט וכן אחר שאמר יולך ה׳ אותך ואת מלכך שהוא החלק השני חזר ואמר כי לא שמעת בקול ה׳ אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו אשר

צוך

כספתח עֵצְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ יְיָרֵשׁ הַצְּלָצַל׃
מג הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עָלֶיךָ
מַעְלָה מָּעְלָה וְאַתָּה תֵרֵד מַטָּה
ס״פ. ג׳ מָּטָּה׃ מד הוּא יַלְוְךָ וְאַתָּה לֹא
ג׳. כ״ד תַלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה
תִּהְיֶה לְזָנָב׃ מה וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־
ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר דברכה הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ
חסר וי״ו. ד׳ עַד הִשָּׁמְדָךְ כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו
וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ מו וְהָיוּ בְךָ
לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃
מז תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־
י״פ כליטנא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב
מֵרֹב כֹּל׃ מח וְעָבַדְתָּ אֶת־אֹיְבֶיךָ
אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ בְּרָעָב
ג׳ וחסר וי״ו וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן
עֹל בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ
אֹתָךְ׃ מט יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ גּוֹי
ב׳ מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה
הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ׃
ב׳ נ גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים
ג׳ והכל לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן׃ נא וְאָכַל פְּרִי
בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־אַדְמָתְךָ עַד
ד׳ הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא־יַשְׁאִיר לְךָ
ג׳ מ״ל דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ
וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַד הַאֲבִידוֹ
אֹתָךְ׃ נב וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ
ג׳ וחסר עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת
כו״ל חסר. ט׳ וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן

מב כָּל אִילָנָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ
יְחַסְנִינֵיהּ סַקָאָה׃ מג תּוֹתַב
עָרֵל דְבֵינָךְ יְהֵי סָלֵיק עֵיל
מִנָךְ לְעֵלָא לְעֵלָא וְאַתְּ תְּהֵי
נָחֵית לְתַחְתָּא לְתַחְתָּא׃
מד הוּא יוֹזְפִינָךְ וְאַתְּ לָא
תְזִיפִינֵיהּ הוּא יְהֵי תַקִיף וְאַתְּ
תְּהֵי חַלָשׁ׃ מה וְיֵיתוּן עֲלָךְ
כָּל לְוָטַיָא הָאִלֵין וְיִרְדְפוּנָךְ
וְיִדְבְּקוּנָךְ עַד דְתִשְׁתֵּיצֵי אֲרֵי
לָא קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרָא דַייָ
אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי
וּקְיָמוֹהִי דְפַקְדָךְ׃ מו וִיהוֹן
בָּךְ לְאָת וּלְמוֹפֵת וּבִבְנָךְ
עַד עָלְמָא׃ מז חֲלַף דְלָא
פְלַחְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
בְּחֶדְוָא וּבְשַׁפִּירוּת לִבָּא
מִסְגֵי כוֹלָא׃ מח וְתִפְלַח יַת
בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דִיגָרֵינוּן יְיָ
בָּךְ בְּכַפְנָא וּבְצַחוּתָא
וּבְעַרְטִילָאָה וּבַחֲסִירוּת
כּוֹלָא וְיִתֵּן נִיר דְבַרְזְלָא עַל
צַוָּארָךְ עַד דִישֵׁיצֵי יָתָךְ׃
מט יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ עַם מֵרָחִיק
מִסְיָפֵי אַרְעָא כְּמָא דְמִשְׁתְּרֵי
נִשְׁרָא עַמָּא דְלָא תִשְׁמַע
לִישָׁנֵיהּ׃ נ עַם תַּקִיף אַפִּין
דְלָא נְסֵיב אַפֵּי לְסָבָא וְעַל
יַנְקָא לָא מְרַחֵם׃ נא וְיֵיכוּל
וַלְדָא דִבְעִירָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ
עַד דְתִשְׁתֵּיצֵי דְלָא יַשְׁאַר
לָךְ עֲבוּרָא חַמְרָא וּמִשְׁחָא
בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַד
דְיוֹבֵד יָתָךְ׃ נב וִיעִיק לָךְ
בְּכָל קִרְוָךְ עַד דְיִכְבּוֹשׁ
שׁוּרָךְ רָמַיָא וּכְרִיכַיָא דְאַתְּ
רָחִיץ לְאִשְׁתֵּזָבָא בְהוֹן בְּכָל

(מב) יירש. מהכבד הדגוש והטעם כמו להוריש גוים : צלצל. מלה מרובעת אין לו ריע ופירושו כפי מקומו : (מג) מעלה מעלה. פעמים שאין למעלה ממנו או תמיד וכן מטה מטה הטעם מאד מאד : (מד) הוא יהיה לראש. כטעם ועבד לוה לאיש מלוה : (מו) לאות. מהשם שתזכור כי מרדת בו ולא כך לבדך כי גם בזרעך כטעם אבותינו חטאו ואינם וכבר פירשתיו : (מז) מרב כל. אשר תתאוה או כל צורך : (מט) ידאה. יעוף וכן וידא על כנפי רוח :
ואכלת

וכשל הברזל : (מב) יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפרי. יירש. יעני : צלצל. מין ארבה. ואי אפשר לפרש יירש לשון ירושה שאם כן היה לכתוב ירש. ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יוריש : (מז) מרב כל. בעוד היה לך כל טוב : (מט) כאשר ידאה הנשר. פתאום ודרך מלאכת ויקלו סוסיו : לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן (בראשית מא) תשמע חלום לפתור אותו וכן (שם מב) כי שמע יוסף אינטינדר"י : (נב) עד רדת חומותיך. לשון רדוי וכבוש :
ואכלת

בעל הטורים

יירש הצלצל וסמיך ליה הגר אשר בקרבך רמז כי ימוך אחיך ונמכר לגר : מטה מטה. בגי׳ גיהנם : ידאה הנשר. בגי׳ עשרה כדאיתא בסוטה דהיינו אלכסנדרוס שטייר לבוא בעשרה ימים ובא ביום א׳ :

זיתים יהיו לך בכל גבולך. והשיגוך ג׳ ב׳ מלאים ואחד חסר וסימן ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך. והיה אם לא תשמע. ורדפוך והשיגוך. קדמא חסר וי״ו: ג׳ פסוקים מטעין כי את כל הארץ אשר אתה ראה ולזרעך עד עולם. והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם : ברעב ד׳ רפין וסימן ברעב ובצמא ובעירם. ברעב פדך ממות. העטופים ברעב. הלא יחזקיהו מסית אתכם : בהן י״ח ט״ז קמץ וג׳ פתחין

תולדות אהרן

יירש הצלצל. בבא קמא קיו : תחת אשר לא עבדת. ערכין יא עקרים מ״ג פ׳ לג : ועבדת את איביך. ברכות שכ : (ונתן על ברזל. שבת יד) : ישא ה׳ עליך. סכה נא :

ספורנו

עצך כלו׳ אבל שמרת מה שצוו או הנהיגו אחרים זולתו אשר לא כתורתו כמו שספרו ז״ל גיטין שלא היו תורמין ולא מעשרין והוצרכו לתקון יוחנן כ״ג ולגזור
על

רמבן

(מב) **הצלצל.** על דעת רש״י מין ממיני הארבה וא״כ ראוי היה שיערך אותו עם פסוק הארבה והתולעת. ויותר נראה שיהיה צלצל שם למחנה האויב אמר בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך לעבוד אותך ולכלכל את שיבתך כי ילכו בשבי לפני האויב. ואמר כל עצך ופרי אדמתך אשר לא ישאו לך פירות כאשר הזכיר יירש האויב הבא עליך כי השנה שיבואו עליך יתנו להם אילם והם יאכלום. ויקרא החיל צלצל בעבור שישמיעו קול מלחמה במחנה וקול שופר ורעש שרים ותרועה מלשון צלצלי שמע וצלצלי תרועה במצלצלים ובמנענעים וכן ארץ צלצל כנפים ארץ המשמעת צלצול כנפיה שהולכת למרחקים כאשר ידאה הנשר ובגמרא נטלוה מסיקין מאן דתני מסיקין לא משתבש דכתיב יירש הצלצל ומתרגמינן יחסנינה סקאה ומאן דתני מציקין לא משתבש דכתיב במצור ובמצוק כי הוא אלם שם למביאי האדם במצור ובמצוק. ודע כי התוכחות במארה ובמהומה ובמגערת ובדבר והעץ ופרי האדמה ושאר כל התוכחות במארה ובמהומה הם כולם עד כלותו אותך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה אבל אחרי הגלות לא יקלל אותם רק לעבוד שם אלהים אחרים עץ ואבן אבל פעמים שיחזור להוכיחם בארץ כאשר אמר יולך ה׳ אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך ועבדת שם אלהים אחרים והוא הגלות שגליתו לרומי על לכת אגריפס המלך שם ואחרי כן ישוב ויאמר זרע רב תוציא השדה וגו׳ ואלה התוכחות בהיותם בארץ כי כן יאמר אחריו ונסחתם מעל
האדמה

(נג) ואכלת בשר בניך במצור. מחמת שיהיו צרים על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון: (נד) הרך בך והענג. הוא הרך הוא הענג לשון פינוק ומהתענג ומרך מוכיח עליהם ששניהם אחד אע"פ שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מיאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אחיהם אשר יאכל. ד"א הרך בך. הרחמני ורך הלבב מרוב רעבונות יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם השחוטים לבניהם הנותרים: (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה. הגדולים: (נז) ובשליתה. בניה הקטנים בכלן תהא עינה צרה כשתאכל את האחד מליתן לאשר אצלה מן הבשר: (נט) והפלא ה' את מכותך. מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות. ליסרך לקיים שליחותן: (ס) אשר יגורת מפניהם. מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם תדע שכן כתוב (שמות טו) והיה אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו

בְּכָל־אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ נג וְאָכַלְתָּ פְרִי־בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ׃ נד הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ נה מִתֵּת ׀ לְאַחַד מֵהֶם מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ׃ נו הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא־נִסְּתָה כַף־רַגְלָהּ הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃ נז וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת ׀ מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ נח אִם־לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ נט וְהִפְלָא יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ וְאֵת מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ ס וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־מַדְוֵה מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ

כול' מ"ל . ב' וכתיב כן
ט'
ג' סכסולים
ז'
י"ג
כו"ל מ"ל
ג' חסר בלונב' ג'
ג'
ג'
ג'
ג' חס' א' וה' מ"ל בלישנא
ד'
כו"ל מ"ל
ט' ר"פ
ב' חד כתיב אלף וחד כתיב ה"א ס' בין מקנה ודין כתיב אל"ף
ב' א' כתיב י' ודין כתיב ה' וכוה חד' מן זונין דחד כתו' י' וחי' כתיב ה'

אַרְעָךְ וִיעִיק לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ בְּכָל אַרְעָךְ דִּיהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ נג וְתֵיכוּל וַלְדָּא דִמְעָךְ בְּשַׂר בְּנָךְ וּבְנָתָךְ דִּיהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּיעִיק לָךְ סַנְאָךְ׃ נד גַּבְרָא דְּרַכִּיךְ בָּךְ וְדִמְפַנַּק לַחֲדָא תַּבְאֵשׁ עֵינֵיהּ בְּאָחוּהִי וּבְאִתַּת קְיָמֵיהּ וּבִשְׁאָר בְּנוֹהִי דְּיַשְׁאַר׃ נה מִלְּמִתַּן לְחַד מִנְּהוֹן מִבְּשַׂר בְּנוֹהִי דְּיֵיכוּל מִדְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ כּוֹלָא בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דְּיָעִיק לָךְ סַנְאָךְ בְּכָל קִרְוָךְ׃ נו דְּרַכִּיכָא בָךְ וְדִמְפַנְּקָא דְּלָא נַסִּיאַת פַּרְסַת רִגְלַהּ לַאֲחָתָא עַל אַרְעָא מִמְּפַנְּקוּ וּמֵרַכִּיכוּ תַּבְאֵשׁ עֵינַהּ בִּגְבַר קְיָמַהּ וּבִבְרַהּ וּבִבְרַתַּהּ׃ נז וּבִזְעֵיר בְּנַהָא דְּיִפְקוּן מִנַּהּ וּבִבְנַהָא דִּתְלִיד אֲרֵי תֵיכְלִנּוּן בַּחֲסִירוּת כּוֹלָא בְּסִתְרָא בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דְּיָעִיק לָךְ סַנְאָךְ בְּקִרְוָךְ׃ נח אִם לָא תִטַּר לְמֶעְבַּד יַת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין לְמִדְחַל יַת שְׁמָא יַקִּירָא וּדְחִילָא הָדֵין יַת יְיָ אֱלָהָךְ׃ נט וְיַפְרֵישׁ יְיָ יַת מַחָתָךְ וְיַת מַחַת בְּנָךְ מַחָן רַבְרְבָן וּמְהֵימְנָן וּמַכְתָּשִׁין בִּישִׁין וּמְהֵימְנִין׃ ס וְיָתֵיב בָּךְ יַת כָּל מַכְתָּשֵׁי מִצְרַיִם דִּדְחֵילְתָּא מִן

(נג) ואכלת פרי בטנך. במצור. יציק לך. כל אחד מאויביך או הוא כן בעבור היותו בסוף: (נד) אשר יותיר. ההויה או יותירם בהחבאה וכל זה בעבור המצור: (נה) בכל שעריך. בכל מקום: (נז) ובשליתה. הוא מקום הולד בשכבו בבטן אמו: מבין רגליה. כנוי כמו ולא עשה רגליו: (נט) מכתך. לשון יחיד עם רבים מורכבת וכן ועדותי זו אלמדם. טעם והפלא. להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו: ונאמנים. שלא

וסימן במסרה רבתא : לאחר ולאחד ז' פתחין וסימן במס"ר : היוצת ל' כתיב כן וה' מלא וי"ו בלישנא וסי' והיוצת מאה תשא"ר. זאת האלה היוצת. מה היוצת הזאת. אין פרץ ואין יוצאת. ובשליתה היוצת חסר אל"ף ומלא וי"ו ושארא יצאת היצאת : בסתר ד' וסימן נמסר לעיל בהאי

תולדות אהרן במצור ובמצוק. ב"ק קיז : ברכות כך. גטין נו : ובשליתה. יבמות קג : אם לא תשמר. מכות יג כג תמורה ג ערכים פ' לא : והפלא ה'. שבת קלא מכות כג תמורה ג : וחלאים רעים. ע"ג נה:

ספורנו

על הדמאי והיו נועלים דלת בפני לוין מפני המסה והולך הלל לתקן פרוזבול ובטלו מי סוטה ועגלה ערופה וסנהדרין מרוב הפושעים בסוף בית שני באופן שבטל

רמבן

האדמה שהוא הגלות ועל דעתי גם זה מרמיזותינו אמר יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת על לכת אגריפס המלך לרומא גם יתכן שירמוז למלך אחד קודם לאגריפס והוא אריסתובלוס שתפסו שר צבא רומא ויוליכהו שמה בנחושתים והיו למשל ולשנינה בכל העמים שהיו תמהים על גבורתם אשר מעולם איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמתם ואחרי כן בא אגריפס שנית עם שליח מלך רומא בארץ וכבש בארץ יהודה מדינות גדולות מאד ואז נתקיים מה שאמר ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא וגו' ואמר ישא ה' עליך גוי מרחוק כי באו אספסיאנוס וטיטוס בנו עם חיל גדול מרומיים בארץ ולכדו כל ערי יהודה הבצורות והצר להם מאד כאשר ידוע בספרים שלכדו גם חומות ירושלים ולא נשאר רק בית המקדש וחומת העזרה והיו אוכלים בשר בניהם ובנותיהם וכאשר נלכדה גם היא אז נתקיים ונסחתם מעל האדמה ואז שבו הרומיים לארצם ובידם גלות ירושלים וביד עמים רבים אשר אתם מיון ומצרים וארם ויתר עמים רבים ונתקיים והפיצך ה' בכל העמים וגו' והכתובים הבאים אחר כן עונשם בגלות וכן והיו חייך תלאים לך מנגד מפני פחדותנו בגלות ביד העמים הגוזרים עלינו גזירות תמיד. והנכון שהוא רמז לדורות ההם שהיו בזמן חרבן הבית השני כי היו מתנכלים להם להאבידם לגמרי על כן אמר אחריו והשיבך ה' מצרים באניות שהיה זה כאשר כלו להוציאם מן הארץ. ורבותינו אמרו ולמה למצרים לפי שבעור ורע לעבד כשהוא חוזר לרבו הראשון

שלא יסורו : (סא) יעלם ה'. מגזרת העלה ואם הוא חטוף ויש אומרים כמו יביאם לשון ארמי : (סג) וטעם כאשר שש. שלא תחשוב כי יזיק לשם או יתאבל כטעם אם צדקת מה תתן לו : ונסחתם. מבנין נפעל והוא חסר נו"ן מגזרת יסח ה' : (סו) תלאים. באל"ף תחת ה"א השורש : (סח) והתמכרתם. אוט כמו ונמכרתם רק פירושו אתם תבקשו למכור עצמכם אנשים ונשים ואין קונה והנה זאת הברית מצות השם בערבות מואב :

ויקרא

טירוא : מעט ו' וקפין קמצין וסי' בטסרה רבתא : שש. ה' וסימן והיה כאשר שש ה' עליכם. כאשר שש על אבתיך. פגעת את שש. שש אנכי על אמרתך. וכצמר יאכלם סס. בתרא כתיב סמ"ך. חד ושש לבכם : ישיש ד' וסימן גן ישיש ה' עליכם. ומשוש חתן על כלה. ישיש עליך בשמחה. ישיש כגבור לרוץ אורח. וא' זשיש. וישיש בכח יצא לקראת נשק : ולהשמיד ד' וסימן והיה כאשר שש ה' עליכם. ויענו את יהושע. ויעמדו בני עמון ומואב. ויהי הדבר הזה לחטאת : ובגוים ד' וסימן לא יתחשב. ההם לא תרגיע. ובגוים הרבים לא היה מלך. ובגוים זריתנו : לילה ויומם ג' וסימן ופחדת לילה. לילה יומם ואל תדמינה. לילה ויומם לא תכבה : באניות ד' וסימן והשיבך ה' מצרים באניות. אז אמר אחזיהו. וכשדים באניות רנתם. יורדי הים באניות. וחד ובאניות רבות ובא בארצות :

תולדות אהרן גם כל חלי. גיטין יח : וכים כאשר. מגלה י עקרים מ"ג פ' לא : ישיש. בנסדרין לט : ובגוים ההם. מכות כד : ונתן לך ה'. נדרים כב : והיו חייך. ברכות כד מנחות קג (שקלים נא) : בבקר תאמר. סוטה מט : והתמכרתם שם. מגלה יא : ואין קונה. בהרא שם : אלה דברי הברית. ברכות ס סוטה לז :

ספורנו

שבטל כל משפט כמו שספרו ז"ל שנגברו בעלי זרוע כמו שהוא העניין היום על כל גלותנו ושפלותנו שרב הממון בפרט החייב בדין מואס את תורת האל ית' ומשפטי סיני ומתאמץ לעשות אדם כרצונו ובכן ירדו לממון הם ונכסיהם והחלה התבארה שבת חרבן בית שני והתמדת גלותו בהתמדת סבתו : (סח) והתמכרתם. שתשתדלו לעשות מיני מלאכה להתפרנס כאן בקרב שלושים : ואין קנה. אין פיס

קֳדָמֵיהוֹן וְיִדְבְּקוּן בָּךְ׃ סא אַף כָּל מַרְעִין וְכָל מְחָן דְּלָא כְּתִיבִין בְּסִפַר אוֹרַיְתָא הָדָא יַסְקִינוּן יְיָ עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי׃ סב וְתִשְׁתַּאֲרוּן בְּעַם זְעֵיר חֲלָף דַּהֲוֵיתוּן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לִסְגֵי אֲרֵי לָא קַבֶּלְתָּא לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ׃ סג וִיהֵי כְּמָא דַּחֲדֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹטָבָא לְכוֹן וּלְאַסְגָּאָה יָתְכוֹן כֵּן יֶחְדֵּי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹבָדָא יָתְכוֹן וּלְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְתִטַּלְטְלוּן מֵעַל אַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ סד וִיבַדְּרִינָךְ יְיָ בְּכָל עַמְמַיָּא מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא וְתִפְלַח תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא דְּלָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ אָעָא וְאַבְנָא׃ סה וּבְעַמְמַיָּא הָאִנּוּן לָא תְנוּחַ וְלָא יְהֵי מְנַח לְפַרְסַת רַגְלָךְ וְיִתֵּן יְיָ לָךְ תַּמָּן לֵב דָּחֵל וְחַשְׁכוּת עֵינִין וּמַפְחַת נְפָשׁ׃ סו וִיהוֹן חַיָּיךְ תְּלַן לָךְ מִקָּבֵל וּתְהֵי פָּחֵיד בְּלֵילְיָא וּבִימָמָא וְלָא תְהֵימִין בְּחַיָּיךְ׃ סז בְּצַפְרָא תֵּימַר כָּן יִתֵּן רַמְשָׁא וּבְרַמְשָׁא תֵּימַר מָן יִתֵּן צַפְרָא מִתַּווּהוּת לִבָּךְ דִּתְהֵי תָוֵה וּמֵחֵיזוּ עֵינָךְ דִּתְהֵי חָזֵי׃ סח וִיתִיבִינָךְ יְיָ לְמִצְרַיִם בִּסְפִינָן בְּאוֹרְחָא דַּאֲמָרִית לָךְ לָא תוֹסִיף עוֹד לְמֶחֱזַהּ וְתִזְדַּבְּנוּן תַּמָּן לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ לְעַבְדִּין וּלְאַמְהָן וְלֵית דְּקָנֵי׃ סט אִלֵּין פִּתְגָּמֵי קְיָמָא דְּפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְמִגְזַר עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא

ג' ד' ו' קמץ וכל אס"ף דכוותה ד' ומ"ל ג' ג' וח' אשר סביבך כן דינו דסדין תניין בקדמאה והזלא ומונח ורביע ד' ג' ל'. כ"ח. ל' כתורה ומ"ל כ' ועמי תלואי' כ"כ ג' ד' זקף קמן ד' ב' כ"כ ג' ג' כול חסר

מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ׃ סא גַּם כָּל־חֳלִי וְכָל־מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָֹה עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ סב וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט תַּחַת אֲשֶׁר הֱיִיתֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ׃ סג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ יְהוָֹה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָֹה עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ סד וֶהֱפִיצְךָ יְהוָֹה בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן׃ סה וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלֶךָ וְנָתַן יְהוָֹה לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ׃ סו וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ׃ סז בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ סח וֶהֱשִׁיבְךָ יְהוָֹה ׀ מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס סט אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָֹה אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ממנו : (סא) יעלם. לשון עליה : (סב) ונשארתם במתי מעט תחת וגו'. תמורת אלף מרובין : (סג) כן ישיש ה'. (מגלה י) את אויביכם עליכם להאביד וגו' : ונסחתם. לשון עקירה וכן (משלי טו) בית גאים יסח ה' : (סד) ועבדת שם אלהים אחרים. כתרגומו לא עבודת אלוהות ממש אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי ע"ז : (סה) לא תרגיע. לא תנוח כמו (ישעיה כח) וזאת המרגעה : לב רגז. לב חרד כתרגומו דחיל כמו (שם יד) שאול מתחת רגזה לך (שמות טו) שמעו עמים ירגזון (שמואל ב כב) מוסדות השמים ירגזו : וכליון עינים. מצפה לישועה ולא תבא : (סו) חייך תלואים לך. על הספק כל ספק קרוי תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו (מנחות כד) ורבותינו דרשו זה הלוקח תבואה מן השוק : ולא תאמין בחייך. זה הסומך על הפלטר : (סז) בבקר תאמר מי יתן ערב. (סוטה מט) ויהיה הערב של אמש : ובערב תאמר מי יתן בקר. של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה : (סח) באניות. בספינות בשביה : והתמכרתם שם לאויביך. אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות : ואין קונה. כי יגזרו עליך הרג וכליון : והתמכרת'. בלעז איפורוונדרי"ז וי"ש ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה : (סט) לכרות את בני ישראל. שיקבלו עליה' את התורה באלה

בעל הטורים

כל חלי. עולה נ"ח. כנגד נ"ח קללות : תלאים ב' במסורה. והיו חייך תלואים. ועמי תלואים למשובתי. והיינו דאמרינן בינונים תלוים ועומדים בין ר"ה ליוה"כ זכו נכתבים לחיים לא זכו נכתבים למיתה וזהו ועמי תלואים בתלואים ועומדים עד שיעשו תשובה : ובערב ד' במסורה. הכא. ובערב יהיה על המשכן. ובערב תאמר מי יתן בוקר. ואידך ובערב חתרתי לי בקיר מקטירים עליו עולות בבקר ובערב. חתרתי כשיצאו לגולה. תאמר מי יתן בקר שנאמר בו מקטירים בו בבקר ובערב. והיינו שנאמר ובערב יהיה על המשכן שהיה כבוד שכינה עמנו : והשיבך ה'. בגי' זה יהיה בימי ירמיה. כ"ו פסוקים בתוכחה כנגד כ"ו שמות שבתהלת ש"ע אין מברכים כמנין להגן מכ"ו שמות שבתוכחה :

רמבן

הראשון אם כן הזכיר מצרים דרך תוכחות. אבל אחרי היותנו בגלות בארצות אויבינו לא נתקללו מעשה ידינו ולא אלפינו ועשתרות צאננו ולא כרמינו וזיתינו אשר נזרע בשדה אבל אנחנו בארצות כשאר העמים יושבי הארץ ההיא או בטוב מהם שרמזתיו עלינו כי ישיבתנו בגלות היא ההבטחה שאמר לנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם. וכבר פירשתי בסדר אם בחקותי סוד הברית הזאת

כי

רש"י

באלה ובשבועה: מלבד הברית. קללות שבת"כ שנאמרו בסיני: (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב"ה ולידבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב בפ' וילך (דברים לא) ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו' היום הזה הבנתי בכם שאת' דבקים וחפצים במקום: (ו) ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה ובכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת. ד"א ולא נתן ה' לכם לב לדעת (ע"ג ה') שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד ולפיכך ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו':

אבן עזרא

(א) ויקרא משה אל כל ישראל. לכרות הברית על כן אחריה אתם נצבים היום. וטעם אתם ראיתם. ואחר כן ואולך אתכם ואחר כך ויצא עוג כי יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים והם והבאים אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו ואלה הבנים ראו כי השם עוזרם והכו שני המלכים: (ג) וטעם לב לדעת. בעבור שנסו השם עשר פעמים ולא הזכירו האותות שראו. וטעם נתן. כי מאתו העלילה הראשונה ועוד כי ראו שלא הוצרכו ללחם ויין: (ד) וטעם לא בלו. פירשתיו. ומכת סיחון ועוג שהיה קרוב על כן אתם חייבים לשמור הברית: (ח) למען תשכילו. כמו תצליחו והוא פעל יוצא לב' פעולים והעד תעשון כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל:

בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית
אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב׃ פ שביעי
כט א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם
רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה ס'
וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃
ב הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ ל' מ"ל כתורי' וא' חסר
הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם׃ ד' חסר
ג וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת ל' חסר
וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד ג'
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם ג' אנ"ך
אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ ד' ומ"ל
שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־ ד'
בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ׃ ה לֶחֶם לֹא ד' בלישנא
אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם ב' שמלתן
לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ג'
מפטיר ו וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה כ' ס"פ
וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג
מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה כל אורי' חסר כמ"ד מ"ל
וַנַּכֵּם׃ ז וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ
לְנַחֲלָה לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי ל' מפיק ה"א
שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי׃ ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־
דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם ד' בלישנא
אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
תַּעֲשׂוּן׃ פ פ פ כג ליתנא מ"ל
חד

קכ"ב, לעבדיו סימן

דְּמוֹאָב בַּר מִקְיָמָא דִּגְזַר
עִמְּהוֹן בְּחוֹרֵב׃ א וּקְרָא
מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר
לְהוֹן אַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל
דַּעֲבַד יְיָ לְעֵינֵיכוֹן בְּאַרְעָא
דְּמִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל
עַבְדּוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ׃
ב נִסִּין רַבְרְבִין דַּחֲזָאָה עֵינָךְ
אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא רַבְרְבַיָּא
הָאִנּוּן׃ ג וְלָא יְהַב יְיָ לְכוֹן
לִבָּא לְמִדַּע וְעַיְנִין לְמֶחֱזֵי
וְאוּדְנִין לְמִשְׁמַע עַד יוֹמָא
הָדֵין׃ ד וְדַבָּרִית יָתְכוֹן
אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא לָא
בְלִיאוּ כְּסוּתְכוֹן מִנְּכוֹן
וּמְסָנָךְ לָא עֲדוֹ מֵעַל רִגְלָךְ׃
ה לַחְמָא לָא אֲכַלְתּוּן וַחֲמַר
חֲדַת וְעַתִּיק לָא שְׁתִיתוּן
בְּדִיל דְּתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ ו וַאֲתֵיתוּן לְאַתְרָא
הָדֵין וּנְפַק סִיחוֹן מַלְכָּא
דְחֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן
לְקַדָּמוּתָנָא לְאַגָּחָא קְרָבָא
וּמְחֵינָנוּן׃ ז וּנְסֵיבְנָא יָת
אַרְעֲהוֹן וִיהַבְנָא לְאַחְסָנָא
לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא
דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא
דִמְנַשֶּׁה׃ ח וְתִטְּרוּן יָת
פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין וְתַעְבְּדוּן
יָתְהוֹן בְּדִיל דְּתַצְלְחוּן יָת
כָּל דְּתַעְבְּדוּן׃
פ פ פ

לעיניכם ח' וסימן במסרה רבתא: ועינים ג' וסימן ולא נתן ה' לכם לב לדעת. הוצא עם עור. ועינים רמות תשפיל. אנ"ך: ואולך ד' וסימן נמסר בסדר בחקתי: בלו ד' וסי' בלו שלמתיכם מעליכם. בלו מרב הדרך מאד. שלמתיהם לא בלו דעזרא. בלו עצמי משאגתי כל היום: לנחלה ט"ו וסימן נמסר בסדר קרח: המנשי ד' בלישנא וסימן את בצר במדבר. ונקח את ארצם ונתנה לנחלה לראובני. ונקח את ארצם מן הירדן מזרח השמש דמלכים. ויפקידם דוד המלך על הראובני:

תולדות אהרן

ולא נתן ה'. ע"ז ה: ואולך אתכם. שם: ושמרתם את דברי. סוטה שם סנהדרין נט ע"ב יט: למען תשכילו. עקידה ש' צא:

בעל הטורים

ולא נתן ה' לכם לב לדעת וסמיך ליה ואולך אתכם מ' שנה. רמז שעד מ' שנה אין אדם עומד על דעת רבו:

רמבן

וכי הוא על זמן גלותנו היום ביד החיה הרביעית ואחר כן יבטיח בגאולה ממנו:

כט (א) וטעם ויקרא משה אל כל ישראל. כי אחרי שהשלים לאמר להם דברי הברית קראם עוד שמע ישראל אתם ראיתם וגו' כי לא הלכו מלפניו שהכל מחובר הוא:

(ה) לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם. הטעם לא אכלתם ממנו שתוכלו לחיות בו כי עיקר מחיתם במן היתה למען תדעו כי אני ה' אלהיכם המחיה אתכם במעשה הנס ואין טעמו שלא אכלו לחם כלל כמו לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי כי בקצת העתים היה לישראל במדבר לחם כמו שכתוב אכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער ורבותינו הזכירו דברים שתגרי אומות העולם מביאים להם במדבר ואפשר עוד כי מעת שירד המן עד בואם אל שעיר לא אכלו לחם כלל כי הלכו במדבר הגדול והנורא אבל בשנת הארבעים קרבו לישוב ונאמר להם ואת העם צו לאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו אוכל תשברו מאתם ושם כתוב זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר ומן העת ההיא היו האדומים והמואבים מקדימים אותם בלחם ובמים והיו גדולי ישראל קונים מהם ואוכלים לתענוג לא לצורך ולא לשבעה ועיקר המחיה שלהם במן:

ספורנו

איש מהם הפך במלאכתך כדי שלא תוכל להתפרנס בה: (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. אף על פי שהוא יתעלה השתדל בהוראותיו ומופתיו לתת לכם לב לדעת כאמרו למען תספר וגו' וידעתם כי אני ה'. לא הושג זה המכוון מרוב מריכם: (ד) ואולך אתכם. אמנם עתה אחרי שראיתם רוב חסדיו עמכם במדבר למען תדעו וגו' והביאכם עתה אל ארץ סיחון ועוג שיש לכם אחוזה ארץ שתוכלו לקיים בה המכוון ראוי לכם שמכאן והלאה תתנו לב לדעת: (ח) ושמרתם את דברי הברית הזאת. שתקבלו עליכם בהר גרזים ובהר עיבל: למען תשכילו את כל אשר תעשון. שתשיגו המכוון בכל מעשיכם לחיי עולם ולחיי שעה:

והיה כי תבוא אל הארץ וגומר. לא מצינו לשון וירשתה וישבת בה כי אם כאן ובפרשת המלך לפי שאחר ישיבה וירושה יזמן ישראל ויבעט וישאלו להם עניני שררות ככל הגוים כך בפרשת ביכורים היתה הכוונה להכניע רום לבבם אשר אחר ירושה וישיבה ישיאם לבם לומר כי להם הארץ ובחרבם ירשוה וישכחו את ה' זה"ש והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה כי באמת לא בתורת ירושה אתה בא אל הארץ כי בית והון נחלת אבות אבל מה' הארץ נתונה לך במתנה על מנת להחזיר אליו גמולו ולשמור כל מצותיו ולבבך לא כן ידמה אלא וירשתה שתחזיק בה כיורש כאלו היא ירושה לך מאבותיך וישבת בה כתושב לא כמו שנאמר והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ כי גרים אתם וגומר וכל זה יביאך לידי רום שתשכח את ה' על כן אנכי מצוך מצות הביכורים וכן פירש הרמב"ם שעיקר טעם מצוה זו ההכנעה וההשתעבדות אל הש"י והעד על מ"ש הגדתי היום לה' אלהיך הגדתי לשון עבר והלא עדיין לא הגיד כלום אלא שר"ל שבהליכה והבאה זו כבר דומה כאלו הגדתי דרך וידוי כי באתי אל הארץ וגומר ר"ל לא בתורת ירושה כי אם באופן זה שנשבע ה' לאבותינו לתת לנו ומעיד אני על עצמי בהבאת הביכורים כי מאת ה' היתה הארץ לי למנה ומתנה. וז"ש ולקחת מראשית ונתת לא נאמר אלא ולקחת לומר לך שמראשית זה אשר תביא בית ה' ליתן הודיה וכבוד לשמו יתברך ממנו תקח את כל פרי האדמה ותזכה בכל פרי האדמה אחר שכבר הודית כי תביא הראשית מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך כי ארץ זו אינה תקרא ארצך כי אם אחר הבאת הראשית וע"י הבאה זו תקח לך כל פרי האדמה. והבאה זו היא ההגדה האמורה בפסוק הגדתי היום. ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם לפי שארז"ל מסכת כתובות פרק י"ג וכי אלישע אוכל ביכורים היה אלא ללמדך שכל המביא דורון לת"ח כאלו מקריב ביכורים ומדתלה דורון של ת"ח בבכורים סד"א שלא יתנו הביכורים כ"א לכהן ת"ח שיהיה באותו משמר ואם אין בו ת"ח סד"א שימתין עד שיבא משמר של איזה כהן ת"ח ת"ל אשר יהיה בימים ההם ובזה נסתלקו דברי הרמב"ן שכתב ולא הבינותי זה כו'. ואמרת אליו הגדתי כבר בהבאה זו אע"פ שאין שם אומר ודברים ע"ד שנאמר ומעשה ידיו מגיד הרקיע וגו' אין אומר ואין דברים וגו' כך הבאה זו מגידה ומעידה עלי כי באתי אל הארץ לא בצדקתי כי אם משמרו את השבועה אשר נשבע ה' לאבותינו ולפי שהוידוי הוא מזבח כפרה לכך ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' לומר הנה סר עונך וחטאתך תכופר. ואחר הכפרה וענית ואמרת בקול רם לא כמו הוידוי שהיה בלחש כי חניף הוא מאן דמפרט חטאיה ברבים אבל דבר זה יכול לומר בקול רם להסיר הפשע מזרע יעקב ולתלותו במקולקל בזרע האם שהיתה מארמי ואומר ארמי אובד אבי לא הזכיר את לבן בשמו אלא לומר שלפי שהיה מן ארם על כן נהג מנהג מקומו וממנו נמשכה מדה רעה זו האמורה בפסוק וירשתה וישבת בה לבקש ישיבה של שלוה בעה"ז כדמסיק בב"ר פרשה ל"ט ר' ירמיה אומר בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור וראה בני אדם אוכלין ושותין ופוחזים אמר הלואי לא יהי חלקי בארץ הזאת כו' ולפי שמשם לקח יצחק את רבקה ויעקב את נשיו מעט למד יעקב לבקש ישיבה של שלוה בעה"ז ועי"ז קפצה עליו רוגזו של יוסף ועי"ז נתגלגל הדבר שירדו מצרימה ושם היו גרים ובאו בכור הברזל למרק אותו עון וז"ש ארמי אובד אבי וירד מצרימה והזכיר זה דרך התנצלות על מה שנאשמו באמרו וירשתה וישבת בה כאמור לומר שמעון זה נשאר רושם קצת לדורות. לכך אמר אובד אבי אובד לשון הווה לומר שנשאר רושם זה גם לדורות. ונצעק אל ה' אלהי אבותינו כי לולא זכות אבות לא היה שומע תפלתנו לפי שהיו במצרים רעים וחטאים כדאיתא בנבואת יחזקאל ז"ש וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו ותדע כי בעוני ולחץ כתיב בפרשת שמות ראיתי את עני עמי וגומר וגם ראיתי את הלחץ וגומר אבל ראית עמלנו לא מצינו כתוב ע"כ נראה שעמלנו היינו שהביט עמל ואון ביעקב בבני ישראל שאפילו בזמן שהיו בעוני ולחץ מכ"מ איש שקוצי עיניו לא השליכו וראה הקב"ה שטר ושוברו העוני והעמל שלנו ואם כן ודאי לולא זכות אבותינו לא היה נעתר לנו ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה נגד מדה"ד שקטרגה עלינו לומר מה נשתנו אלו מאלו הללו עובדי ע"ג והללו עובדי ע"ג כו' ומכל זה ראיה על ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו במתנה הארץ. ועתה מה שעבר עבר ומכאן ולהלן הושבנא כי עתה אני מודה כי לה' הארץ והמופת על זה כי הנה הבאתי וגו'. והנחתו לפני ה' כי מאז נתקרב אל ה' ומהרי"א פירש והנחתו שיעזבנו שם מלשון ותנח בגדו אצלה שלא יחזור ויקח הטנא משם אלא יעזבהו לכהני ה':

השקיפה ממעון קדשך וגומר. לפי שאמר למעלה עשיתי ככל אשר צויתני פרש"י שמחתי ושימחתי את אחרים ע"כ השקיפה ממעון כמו שאנו אומרים שהשמחה במעונו ומשם תחזור ותשמחנו. ובמסכת חגיגה אמרו מעון שבו כתות של מהש"ר אומרות שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודן של ישראל שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי פירשו התוספות יומם יצוה ה' חסדו יצוה למלאכים לשתוק כדי לעשות חסד לצריכי חסד והם התחתונים ע"כ לשונם. והנה קרוב לשמוע שהקב"ה עושה חסד זה בזכות החסד שהתחתונים עושים זה עם זה והמעשר הוא בכלל החסד ע"כ אמר בזכות החסד שעשיתי במעשר זה עם הצריכים חסד השקיפה ממעון לעשות חסד לצריכי חסד כי אותו שמים ששמו מעון מיוחד לזה ומיוחד לשמחה כי במקום שמחה יש שירה ולא במקום שאין שמחה. ועוד בזכות שנאמר לא עברתי ממצותיך מלשון אין מעבירין על המצות שלא עברתי ממצות להקדים המאוחר כך השקיפה ממעון קדשך שלא להקדים המאוחר שהרי מחשבתן של ישראל קדמה לעולם והרי הם קדומים אפילו למלאכים על כן דין שלא יאמרו המלאכים שירה עד שיאמרו ישראל תחלה ביום ואחר כך המלאכים בלילה כמו שכתוב מעונה אלהי קדם דהיינו אלהי ישראל הקדומים ומתחת הם המלאכים שנקראו זרועות עולם כי במעון ישראל קודמים כאמור. ורז"ל אמרו כל השקפה לרעה חוץ ממתנת עניים המהפך רוגז לרחמנות והוא בזכות מדת הרחמנות שבאדם שמהפך מדת אכזריות שבו לרחמנות כך הקדוש ברוך הוא מהפך רוגז לרחמנות:

היום הזה ה' אלהיך מצוך וגומר. אחר שפיך ענה בך כי לה' תבל ומלואה ומידו יתברך נתן לך הכל מעתה תקבל עליך לשמור מצות ה' כי את ה' האמרת היום וגו' האמירך היום וגו' כי אתה האמרת אותו בהגדות אלו שבבכורים ומעשר ואמרת שמעתי בקול ה' ולעומת זה גם ה' האמירך להשקיף ממעון קדשו מן השמים ולברך אותך ביתר שאת על כל העמים אע"פ שכל השקפה לרעה מ"מ אצלך ישתנה הענין כדבר סגולה שאין בו טעם וזהו שאמר וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה. וי"א שגם השקפה זו לרעה ור"ל השקיפה על העו"ג המכעיסים אותך ותן אותם כופר על עמך ישראל לכך לא נאמר השקיפה לברך אלא וברך הוא מילתא באפי נפשיה ועל פי דרך זה שפיר קאמר וה' האמירך היום להיות לו לעם סגלה וגומר ולתתך עליון על כל הגוים כי דבר זה מבואר בהשקפה אשר בו האמירנו ה' וגם אם האמרת והאמירך לשון חשיבה מכל מקום הוא מבואר ע"ז הדרך ומדקאמר בשניהם לשון היום שמע מינה שקאי אפרשה שלמעלה של בכורים ומעשר כי בהם מבוארים שני האמירות אלו:

אלה יעמדו לברך את העם וגו'. ובקללות לא נאמר אלה יעמדו לקלל לפי שהטובות באות מאת ה' בפועל אבל הקללות אינן באים כ"א מעצמם ע"י הסתרת פניו יתברך כי מפי עליון לא תצא הרעות לכך נאמר ואלה יעמדו על הקללה ולא לקלל כ"א ליעד ביאת הקללות והדבר בספק אם יבואו או לא כי מאחר שאינן באים כ"א בהסתרת פנים א"כ עדיין הדבר תלוי בהוראת המערכה ומה שנאמרו כל הארורים בפרשה ונשארו הברכות בדיוק ולא להפך לפי שעיקר הברכה לעה"ב הנסתר ורק מפירותיהן יאכלו בעה"ז להיות להם הכנה שיוכלו לקיים המצות ע"י מציאות הברכות ע"כ הסתירם הכתוב. ועוד רמז בזה שברצות ה' דרכי איש אז יהפוך לו הקללה לברכה שאפילו הארורים יתהפכו לברכות ע"ד ארז"ל תזרע ולא תחצד כמבואר בפרשת בא בפסוק ראו כי רעה נגד פניכם. ועוד רמז שהברכה בכלל הארורים כי מאחר שהקללה היתה סיבה שמיראתה בא לידי סור מרע ועשה טוב אם כן מפאת הקללות נמשכו הברכות. ומה שבאו במספר י"א לפי ששם של יה הוא מדת הדין שנאמר יסור יסרני יה וכן אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וכן עזי וזמרת יה כמבואר בפרשת בשלח. ונמצא שוי"ו ה"א שבשם הגדול הוא מדה"ר וכן כתב רבינו בחיי על פסוק כי יד על כס יה רצה הקב"ה לברא את העולם במה"ד היינו בשם של יה שנאמר כי ביה ה' צור עולמים וראה שאינו מתקיים עד ששיתף גם ו"ה לי"ה וע"כ אמרו הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות לפי שעיקר שכרו בעה"ז הנגבל בשש קצוות כי שכרו ממגד שמים מעל ומתהום רובצת תחת ופרצת ימה וקדמה וגו' אבל המפייסו בדיבור הרוחני שבו אז עיקר שכרו לעולם הנעלם בשם של ו"ה דהיינו י"א ברכות כי דווקא לעה"ב השם מלא ע"כ באו הברכות במספר י"א. וכן אפילו הארורים אין הקב"ה שולח בשטף חמה לאלתר כ"א ברחמים תחלה מעט מעט אולי ישובו כדרך שעשה לדור המבול שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כך אפילו הקללות באים מצד הרחמים מעט מעט ע"כ באו ג"כ במספר י"א המורה על הרחמים. ומטעם זה כל התוכחות הן של תורת כהנים הן שבפרשה זו מתחילין בוי"ו ומסיימין בה"א להורות שאפילו ברוגז רחם יזכור ובפרק אלו נאמרין דרשו כל י"א אלו על נואף ונואפת חוץ מן מטה משפט גר יתום ואלמנה ופירש"י לא ידעתי לפרשו. ואני אומר שכך פירושו כי אם ינאף אשת רעהו ותלד בן ממנו ובמותו יפסוק הדיין שהוא יורש עם שאר אחיו הקטנים הרי הוא גוזל היתום וגם ממעט לאלמנה מחלקה. והראב"ע כתב שכל אלו דברים שבסתר וכן פירש בחזקוני ולפי שאין יכולת ביד בית דין לעמוד כנגדם על כן החרימם בארור. וזה דעת נכון והראיה עליו שלא הזכיר לשון סתר כ"א בעו"ג שנאמר ושם בסתר ובמכה רעהו בסתר כי שנים אלו כוללים כל התורה והמצות כי כלם נכללו בשני סוגים אלו דהיינו בדברים שבין אדם למקום ב"ה ובדברים שבין אדם לחבירו. ופרט י"א אלו לדבר בהוה כי בהם הדבר מצוי להסתירם והוא הדין בכל מצות התורה שחזר וכללם בארור אשר לא יקים את דברי התורה. ומה מאד מסכים לזה מה שדרשו אשר לא יקים זה הלומד תורה שלא לשמה והיינו דבר שבסתר שהוא לומד לשם יוהרא ואין כוונתו כדי לקיים המצות ומי יוכל לעמוד על דעתו ואפילו מהש"ר טעו בזה כארז"ל על מה אבדה הארץ דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכים ולא פירשוה עד שפירשה הקב"ה בעצמו ויאמר על עזבם תורתי כו'. כי בנגלה היו רואים אותם עסוקים בתורה אבל לא ידעו שלמדו שלא לשמה וכשבאו לידי מעשה עזבוה כמנהג רוב דורינו ע"כ אמר אשר לא יקים את דברי התורה מה שהוא מדבר בפיו אינו מקיים ש"מ שהוא לומד שלא לשמה ואין לך סתר גדול מזה ע"כ החרימו בארור:

ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך. בענין היותם עליון על כל גויי הארץ נאמר ונתנך ה' תלה הדבר בהקדוש ברוך הוא ובמציאת שאר הברכות נאמר ובאו מעצמם משמע ומי ירדוף אחריהם שאמר והשיגוך. הביאור הוא שכל הרודף אחר השררה היא בורחת ממנו והבורח מן השררה השררה רודפת אחריו

והשררה

והשררה מקור לכל הברכות כי מה שקנה עבד קנה רבו. לפיכך אמר ונתנך ה' עליון וגומר כי זהו השררה אשר לא יאות לך לבקש אותה ולהשתדל אחריה ומ"מ יתן ה' אותה לך ומאז והלאה תהיה השררה רודפת אחריך ותשיגך ואגב השררה יבואו מעצמם כל הברכות האלה כי הולכים לרגל השררה הרודפת אחריך כך כל הברכות ירדפו אחריך מבלי שתחזור אחריהם והשיגוך אגב השררה כי תקנה על ידה כל הברכות של כל גויי הארץ כי מה שקנה עבד קנה רבו :

ברוך פרי בטנך וגומר. ואח"כ אמר ברוך טנאך ומשארתך ובקללות הסדר שהזכיר טנאך ומשארתך קודם פרי בטנך לפי שהסברה נותנת שלעולם יעשה הקב"ה נס נסתר יותר ממה שיעשה נס נגלה וברכת פרי הבטן ופרי האדמה הכל נס נסתר אף אם ירבו יותר מן הרגיל אין זה חוץ לטבע אבל טנאך ומשארתך שהם פירות תלושים אשר הונחו כבר בכלי אם ירבו זה נס נגלה בין אם יניח שנים וימצא ג' כדרך שנאמר כד הקמח לא תכלה וגומר בין אם יאכל קמעא ויתברך במעיו הכל נס נגלה ע"כ אמר בברכות לא זו נס נסתר שיעשה לך אלא אפילו נס נגלה יעשה לך ובקללות הוא להיפך לא זו אף זו ומה שנאמר מיד אחר ברוך אתה בצאתך יתן ה' את אויביך נגפים לפניך ובקללות לא הזכיר מיד שיהיו מנוצחים כי אם אחר כמה פסוקים. לפי שהסברא נותנת שמיד כאשר יראו האויבים שכל יושבי הארץ ההיא מוצלחים וברוכים הם בבואם ובצאתם אז יתקנאו האומות בישראל ויצאו מביתם ללחום עם ישראל לגרשם מן הארץ הטובה ההיא ועל זה נאמר בדרך אחד יצאו אליך וגומר משמע שהאומות יבואו על ישראל אבל בקללות נאמר בדרך אחד תצא אליו משמע אדרבה שישראל יצאו מארצם ללחום עם האומות וזה לפי שבקללות שהאומות אשר ראו מכות הארץ ואת תחלואיה מסתמא לא יבקשו הארץ של ישראל כי לא יראו בה שום הצלחה לכך לא נאמר אחר ארור אתה בצאתך יתנך ה' נגף לפני אויביך באויבים שיבואו עליך כי ודאי לא יבואו אלא אתה תצא מארצך אליהם כי תראה שארצם טובה מארצך אבל לא לאלתר כי אם אחר שיתקיימו כל היעודים הרעים שהזכיר מן ישלח ה' בך את המארה עד יתן ה' מטר ארצך אבק ועפר וגומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל על ראשך ותחתיך למה לי וכי עדיין לא ידענו שהשמים על ראשך והארץ תחתיך אלא שר"ל אותו חלק דווקא שעל ראשך ותחתיך יהיו מקולקלים אבל השמים והארץ שממעל ומתחת של ארצות שאר העמים לא יהיו מקולקלין ודווקא מטר ארצך אבק ועפר ולא מטר ארצות שאר האומות ועל כן ישיאך לבך לצאת מביתך אל ארצות שאר האומות הטובים מארצך אולי תוכל לגרשם לישב במקומם על כן אמר יתנך ה' נגף לפני אויביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו וזה טעם יקר :

יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. לפי שנאמר ותגזר אומר ויקם לך כשהצדיק גוזר גזירה הקב"ה מסכים על ידו כמו שמש בגבעון דום וכמו אליהו שאמר כד הקמח לא תכלה ובגמרא בר"ח בן דוסא איכא למטו כשורי וכאלה רבים לכך נאמר יצו ה' אתך את הברכה כשאתה מצוה על הברכה אז יצוה ה' אתך ויסכים על הברכה ועל הצווי שלך. ומדקאמר באסמיך ובכל משלח ידך וברכך בארץ ש"מ שמילי מילי קתני וכל אחת ברכה בפני עצמה ואולי שמה כנגד מה שנאמר בהתהלכך תנחה אותך בעה"ז בשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות היא תשיחך לעה"ב. וכשאמר הברכה באסמיך רמז לעה"ב הסמוי מן העין כי אין הברכה מצויה לא בדבר המדוד והמנוי כ"א בסמוי מן העין רמזו בזה שאין ההצלחת עה"ז תכלית הברכה לפי שכולם דבר מדוד ומנוי שיש לו קצבה וגבול וסוף ואינן נצחיות חוץ מן שכר עה"ב אשר עין לא ראתה הוא נצחי והוא עיקר כמ"ש כטל חרמון שיורד על הררי ציון וגומר הוא הטל שעתיד הקב"ה להחיות בו המתים והוא היורד על הררי ציון כי שם שער השמים ומקום לעליית הנשמות לגן עדן ואמר כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם לפי שהחיים ההם נצחיים ועד העולם ע"כ שם עיקר הברכה. אבל לא בדבר המדוד והמנוי אשר יש לו תכלה וקץ ועל ברכה זו אמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך בעה"ב הסמוי מן העין וע"כ אמר אתך כי קנין זה הוא אתך ודבק בך שהרי השארת הנפש אינו חוץ ממנו אלא תמיד הדבר אתו עמו לא כן שכר עה"ז שהוא משולל ממנו וכמ"ש הרמב"ם שקנין הממון חוץ ממנו ואינו דבק בו אלא הוא משולח מיד ליד כי גלגל הוא החוזר בעולם ועליו נאמר ובכל משלח ידך שהוא שכר בהתהלכך בעה"ז. ואח"כ הזכיר הגבול האמצעי אשר בין שני גבולים אלו והוא בשכבך בקבר בארץ שמתי ארץ ישראל אין להם צער חיבוט הקבר וגלגול מחילות וחיים תחלה וע"ז אמר וברכך בארץ בזמן שכבך בקרב הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך כי דווקא מתי א"י מסוגלים בזה ואחר שהזכיר זמן השכיבה בארץ הזכיר זמן הקימה ואמר יקימך ה' לו לעם קדוש וקימה היא כדרך שנאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם היינו הקימה שלעתיד כמ"ש יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר וגו'. ואם נפשך לומר שראוי לסדר ג' זמנים אלו כסדר הווייתן כדרך שנזכרו בפסוק בהתהלכך תנחה אותך אזי נוכל לומר שמה שאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך מדבר בשכר עה"ז כפשוטו. וברכך בארץ היינו בשכבך בקבר. יקימך ה' לו היינו בזמן הקימה לעה"ב. ד"א באסמיך היינו אוצרות תבואה ולפי שדרך האוצרות להתקיים על ידי שנותנין לתוכן מן הקרקע של אותו מקום כמו שפירש רש"י על פסוק שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה ע"כ אמר כאן וברכך בארץ על ידי שתתן מן הארץ לתוך האוצר יתקיים. ומ"ש יפתח ה' לך את אוצרו הטוב היינו אותו אוצר שהקב"ה עושה בשמים מיראת ה' אשר בך כי היא אוצרו כמה שכתוב יראת ה' היא אוצרו רצה לומר של הקדוש ברוך הוא כמו שפירש רבינו בחיי שכל מלך עושה אוצר וסגולה מדבר שאינו מצוי בידו בכל עת כמו אבני יקר וכן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ע"כ הקב"ה עושה אוצר מיראת ה' אשר בך ושמא תטעה לומר שיש אליו יתברך איזו צורך באוצר זה ע"כ אמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב אין לו יתברך שום צורך באותו אוצר כ"א לך הוא שמור ליתן לך משם כל צרכך ולפרנסך משם ואין הקב"ה מוסר מפתח של אוצר זה אל השליח אלא הקב"ה בעצמו ובכבודו מחזיקו בידו כי האוצר הלזה חביב עליו מאד ובזה מיושב מה שאמרו רז"ל במסכת תענית ג' מפתחות לא נמסרו בידי שליח של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים בשלמא חיה ותחיה שפיר כי הוא יתברך מקור חיים לכל הנולדים ולזמן התחיה אמנם גשמים מה נשתנו משאר דברים אלא לפי שמקורם מן אותו אוצר של יראת ה' הה"ד יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך כי המטר מונח באותו חדר אשר שם אוצרו של ה' :

והיה אם לא תשמע וגומר. כל הקללות הללו נאמרו בלשון יחיד ואותן שבפ' בחקותי נאמרו כולם בלשון רבים ואם לא תשמעו וגומר כי גם באלו יש הרבה מכות אל הכלל כמו והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וכן יולך ה' אותך ואת מלכך וגומר והרבה זולתם. ומאי טעמא היו אותן שבתורת כהנים מ"ט ואלו כפולות במספר נ"ח הלא דבר הוא. והטעם אל זה הוא לפי שאותן שבתורת כהנים נאמרו קודם הערבות אשר קבלו עליהם ישראל בשבועת הר גרזים והר עיבל וע"כ באו במספר מ"ט לפי שנ' שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חסר א' מזה אתה למד שהדבר אפשרי למין האנושי לכנס תוך חדר היכל החכמה והבינה ע"י מ"ט שערים הפתוחים לפניו והם שערי צדק אשר לפני ה' צדיקים יבואו בו להבין מתוכם בינה ודעת את ה'. והחוטא אשר נכנסה בו רוח שטות ולבו טח מהבין וראה מ"ט שערי בינה פתוחים לפניו והוא לא נכנס בשום אחת מהם ע"כ ילקה במספר מ"ט וקודם הערבות נאמר ואם לא תשמעו בלשון רבים לומר דווקא שאם כולם שגו יחדו נאלחו אז הם ראוין לאותן מכות כוללות אבל הצדיק אשר בתוכם הוא את נפשו ימלט. אבל כאן אחר הערבות כל אחד יסבול עונו ועון חבירו על כן באו במספר נ"ח כפל כנגד עונו ועון חבירו ונאמר ואם לא תשמע בלשון יחיד והמכות כלליות לומר לך שאפילו יחיד החוטא מסבב קללה אל הכלל כמ"ש פן יש בכם איש או אשה וגומר וכתיב וראו את מכות הארץ ש"מ שרבים ישאו עון היחיד כמו שהיה במעשה של עכן לכך נאמר ואם לא תשמע שאפילו יחיד שלא ישמע גורם מכות לרבים והם המכות הכלליות הנזכרים בפרשה. ד"א לפי שנאמר ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגומר עד היום הזה וכתיב כי אם לבינה תקרא לתבונה תתן קולך אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה ודרשו בזה מ"ט מונים ב"פ דהיינו מ"ט פנים טהור מ"ט פנים טמא ולא יכול האדם לבא לידי חקירה זו כי אם מתוך בינת הלב המשכיל במ"ט שערי בינה הקדים לומר כי אם לבינה תקרא כי הבינה כפל מן החכמה כי הנבון מבין דבר מתוך דבר והכתוב אומר שלא היה להם לב לדעת דהיינו הבינה עד היום לפיכך דווקא ביום הזה נתיעדו נ"ח קללות על שלא דרשו התורה בב"פ מ"ט אבל אותן שבתורת כהנים נאמרו קודם שנעשו בני בינה להבין דבר מתוך דבר דהיינו מ"ט מתוך מ"ט על כן לא באו כי אם במספר מ"ט כי היה להם להבין לפחות המושכלות ראשונות הבאים במספר מ"ט לכל הפחות :

האיש הרך בך והענג וגומר. הל"ל האיש הרך והענוג בך ולמה אמר בך אחר הרך ומאד אחר והענוג וגבי האשה אמר והענוגה ולא אמר מאד. ועוד שלא אמר האשה הרכה בך ואמר סתם הרכה בך. ואצל האיש אמר תרע עינו באחיו ובאשת חיקו אבל גבי האשה אמר תרע עינה באיש חיקה ולא הזכיר אחיה. וגבי האשה אמר כי תאכלם בחוסר כל בסתר ואצל האיש לא הזכיר זה. וע"ק מה ענין תרע עינו או עינה אל הרכות והענוג וכי מילתא דפסיקא שכל מפונק הוא טוב עין. הביאור הוא שהרכות שהזכיר אינו רכות של ענוג אלא רכות הלב כי מי שהוא רחמן בטבע יש לו לב רך ולא יאמץ לבבו. על כן אמר שהאיש הרך בך בכל ישראל אפילו לרחוקים היה טוב עין ולבו רך לרחם אפילו בך בכל ישראל ועכשיו תרע עינו אפילו באחיו וגומר וכן הענוג מאד שלא היה אוכל כ"א למעדנים עכשיו יאכל בשר בניו אבל מלת בך לא יצדק ע"ז האופן אחר והענוג. ולפי שכל איש בטבע אינו בעל תענוג כמו האשה ע"כ הוצרך להוסיף לשון מאד אחר והענג לומר דווקא שהענג מאד אשר יצא מגדר שאר אנשים אלו הדבר חידוש שהענג מאד יאכל מבשר בניו אבל סתם ענג אין הדבר חידוש אלו שיאכל מבשר בניו כי האיש קשה בטבע. אבל אצל האשה הדבר חידוש אפילו בסתם ענגה בלא מאד שתאכל דבר מאוס כזה לפי שהאשה בלאו הכי רכה בטבע רכות של תענוג כענין שאמר אח"כ מהתענג ומרוך דהיינו רכות של תענוג אבל מ"ש הרכה בך היינו רכות של עין טובה כאמור ולפי שסתם נשים צרי עין באורחים וזו יצתה מגדר סתם נשים והיא רחמנית ודומה כאלו אינה אשה אלא דרך אנשים לה לכך לא נאמר האשה הרכה. ולפי שהאיש יש בידו כח ליתן משלו לאחיו ולא יתן ע"כ אמר תרע עינו באחיו. אבל האשה רשות אחרים עליה ואינה רשאה ליתן לאחיה כלום ע"כ לא אמר תרע עינה באחיה. וא"ת א"כ מ"ש תרע עינה באיש חיקה איך לא תתן לאישה הרי הכל שלו ואיך לא תתן לו. ע"ז אמר כי תאכלם בסתר שתסתיר מן בעלה האכילה אבל הנתינה לאחיה היא מפחדת פן יתגלה הדבר ואולי אחיה עצמו יגלה אח"כ כי אין דבר נסתר על ידי אחר :

אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת. לא ניחא למרייהו דתימא
הכי

הכי שאם לא תעשה את כל דברי התורה ואפילו אם לא חסר מהם כ"א אחת אז והפלא ה' את מכותך וזה גזירה שאין הצבור יכולין לעמוד בה. ומ"ש ליראה את השם הנכבד והנורא למה הזכיר מוראים אלו כאן יותר מבשאר מקומות וע"ק במסכת שבת דרשו מן פסוק והפלא ה' את מכותך שעתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר והפלא ה' וכתיב להלן לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו. וכי מדתו של הקב"ה לנעול שערי חכמה מישראל כדי שימקו בעונם. אלא ודאי שהנביא ישעיה מדבר בדור המקיים המצות אך לא מיראת ה' כי אם מאימת איזו תכלית חיצוני המכריחם על זה או מאימת יראת איזו אדם המכריחם על העשיה שלא בטובתם ודבר זה גורם חילול השם כי בלי ספק שהקב"ה בוחן לבות שאין עשייתם לשמה ומעניש על רוע מחשבתם והרואים אותם עוסקים בתורה ובמצוה יקראו תגר על ה'. ע"כ ארז"ל אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס כו' לא אמרו דור שאינן לומדין תורה כל עיקר אלא לומדין אבל לא לש"ש ועל כן אין התורה חביבה עליהם בעצם וראשונה אלא התכלית המדומי חביב עליו והמוכרח בדבר ודאי אין שם חבה ובדור כזה כנס דבריך הנעימים לא ישמע על פיך ללמד תורה ומוסר לדור תהפוכות כזה אשר כל תורתם ומעשיהם אינן כי אם מן השפה ולחוץ גם ה' יסבב סבות לאבד חכמת חכמיו מן דור כזה אין נחת רוח לפניו יתברך בתורה ומצוה כזה. וע"ז אמר הנביא יען כי נגש העם הזה כי המה נגושים ואנוסים בכל מעשיהם ואינן עושין מיראת ה' כי אם מיראת אנשים המכריחים אותם על העשיה. ונמשך בזה שבפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני כי המכריח אין בידו להכריחו כ"א על דבר שפתים אבל לא על כוונת הלב כי מי יודע מסתוריו של חבירו. ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה שקוראים ראתי מה שאינו כ"א מצות אנשים כי הוא מצוה מן האנשים המכריחים אותו על העשיה ואינו מצות השם. לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו אין הפירוש שחלילה החכמים יהיו אבודים שהרי לא נאמר ואבדו החכמים גם אין הפי' שהחכמה תהיה אבודה מן החכמים שהרי לא נאמר ואבדה החכמה מחכמיו, אלא הפירוש שחכמתם תהיה אבודה מן אנשי הדור כי יתן ה' בלבם שלא ישמיעו בחוץ קולם ויכניסו חכמתם בדור שאין התורה חביבה עליהם כדי שלא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו וימקו בעונם מאחר שגלוי לפניו יתברך שאף אם היו לומדין ועושין לשמה כי כל דבר הנעשה על צד ההכרח אין בו שלימות כי בסור המכריח ישוב לסורו ע"כ צוה ה' לפרסם עליהם ולגלה רעתם בקהל בדור שאין עושין כ"א מהכרח איזו תכלית מדומי כעושר וכבוד אשר אליו הוא נושא את נפשו כמנהג דורנו זה. ע"ז אמר אם לא תשמור וגומר והוא מדבר בדור השומר ולומד ועושה אך לא מיראת ה' זהו שנאמר אם לא תשמור כל התורה ליראה את ה' ר"ל באמת תשמור כל דברי התורה אבל לא ליראה את השם הנכבד והנורא כ"א מיראת אנשים המכריחין אותך ואתה מחליף וממיר יראת השם הנכבד והנורא ביראת אנוש חציר ינתן האחוז בחבלי בוז וקלף כי אתה ירא פן לא ישרו מעשיך בעיני האנשים כדרך החנפים שבדורינו העושים כדי למצא חן בעיניהם שיכבדום ויעשירום. אז והפלא ה' את מכותך זו הפלאת תורה ויגרום שאנשי אמת יאספו נוגה תורתם במקום אשר לא יראה ולא ימצא ואל יהי חלקם עמכם ואז ידעו כל העמים כי משפטי ה' אמת:

ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון. לפי שמצוה גוררת מצוה על כן אמר שמצוה אחת גורמת שתשכילו את כל אשר תעשון כי כל אחת גוררת חברתה וז"ש שכר מצוה מצוה וז"ש ושמרתם אותם כי השמירה תגרור העשיה ושכר העשיה הוא למען תשכילו עוד להביא את כל אשר תעשון:

הפטרת כי תבוא בישעיה סימן ס

קֽוּמִי אֽוֹרִי כִּי־בָ֣א אוֹרֵ֑ךְ וּכְב֥וֹד יְהוָ֖ה עָלַ֥יִךְ זָרָֽח׃ כִּֽי־הִנֵּ֤ה
הַחֹ֙שֶׁךְ֙ יְכַסֶּה־אֶ֔רֶץ וַעֲרָפֶ֖ל לְאֻמִּ֑ים וְעָלַ֙יִךְ֙ יִזְרַ֣ח יְהוָ֔ה
וּכְבוֹד֖וֹ עָלַ֥יִךְ יֵרָאֶֽה׃ וְהָלְכ֥וּ גוֹיִ֖ם לְאוֹרֵ֑ךְ וּמְלָכִ֖ים לְנֹ֥גַהּ זַרְחֵֽךְ׃
שְׂאִֽי סָבִ֤יב עֵינַ֙יִךְ֙ וּרְאִ֔י כֻּלָּ֖ם נִקְבְּצ֣וּ בָֽאוּ־לָ֑ךְ בָּנַ֙יִךְ֙ מֵרָח֣וֹק יָבֹ֔אוּ
וּבְנֹתַ֖יִךְ עַל־צַ֥ד תֵּאָמַֽנָה׃ אָ֤ז תִּרְאִי֙ וְנָהַ֔רְתְּ וּפָחַ֥ד וְרָחַ֖ב לְבָבֵ֑ךְ
כִּֽי־יֵהָפֵ֤ךְ עָלַ֙יִךְ֙ הֲמ֣וֹן יָ֔ם חֵ֥יל גּוֹיִ֖ם יָבֹ֥אוּ לָֽךְ׃ שִֽׁפְעַ֨ת גְּמַלִּ֜ים
תְּכַסֵּ֗ךְ בִּכְרֵ֤י מִדְיָן֙ וְעֵיפָ֔ה כֻּלָּ֖ם מִשְּׁבָ֣א יָבֹ֑אוּ זָהָ֤ב וּלְבוֹנָה֙
יִשָּׂ֔אוּ וּתְהִלּ֥וֹת יְהוָ֖ה יְבַשֵּֽׂרוּ׃ כָּל־צֹ֤אן קֵדָר֙ יִקָּ֣בְצוּ לָ֔ךְ אֵילֵ֥י
נְבָי֖וֹת יְשָׁרְת֑וּנֶךְ יַעֲל֤וּ עַל־רָצוֹן֙ מִזְבְּחִ֔י וּבֵ֥ית תִּפְאַרְתִּ֖י אֲפָאֵֽר׃
מִי־אֵ֖לֶּה כָּעָ֣ב תְּעוּפֶ֑ינָה וְכַיּוֹנִ֖ים אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶֽם׃ כִּֽי־לִ֣י ׀ אִיִּ֣ים
יְקַוּ֗וּ וָאֳנִיּ֤וֹת תַּרְשִׁישׁ֙ בָּרִ֣אשֹׁנָ֔ה לְהָבִ֤יא בָנַ֙יִךְ֙ מֵֽרָח֔וֹק כַּסְפָּ֥ם
וּזְהָבָ֖ם אִתָּ֑ם לְשֵׁם֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהַ֔יִךְ וְלִקְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֖ל כִּ֥י פֵאֲרָֽךְ׃
וּבָנ֤וּ בְנֵֽי־נֵכָר֙ חֹמֹתַ֔יִךְ וּמַלְכֵיהֶ֖ם יְשָׁרְת֑וּנֶךְ כִּ֤י בְקִצְפִּי֙ הִכִּיתִ֔יךְ
וּבִרְצוֹנִ֖י רִחַמְתִּֽיךְ׃ וּפִתְּח֨וּ שְׁעָרַ֧יִךְ תָּמִ֛יד יוֹמָ֥ם וָלַ֖יְלָה לֹ֣א
יִסָּגֵ֑רוּ לְהָבִ֤יא אֵלַ֙יִךְ֙ חֵ֣יל גּוֹיִ֔ם וּמַלְכֵיהֶ֖ם נְהוּגִֽים׃ כִּֽי־הַגּ֧וֹי
וְהַמַּמְלָכָ֛ה אֲשֶׁ֥ר לֹֽא־יַעַבְד֖וּךְ יֹאבֵ֑דוּ וְהַגּוֹיִ֖ם חָרֹ֥ב יֶחֱרָֽבוּ׃
כְּב֤וֹד הַלְּבָנוֹן֙ אֵלַ֣יִךְ יָב֔וֹא בְּר֥וֹשׁ תִּדְהָ֖ר וּתְאַשּׁ֣וּר יַחְדָּ֑ו לְפָאֵר֙
מְק֣וֹם מִקְדָּשִׁ֔י וּמְק֥וֹם רַגְלַ֖י אֲכַבֵּֽד׃ וְהָלְכ֨וּ אֵלַ֤יִךְ שְׁחוֹחַ֙ בְּנֵ֣י
מְעַנַּ֔יִךְ וְהִֽשְׁתַּחֲוּ֛וּ עַל־כַּפּ֥וֹת רַגְלַ֖יִךְ כָּל־מְנַאֲצָ֑יִךְ וְקָ֤רְאוּ לָךְ֙
עִ֣יר יְהוָ֔ה צִיּ֖וֹן קְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵֽל׃ תַּ֚חַת הֱיוֹתֵ֣ךְ עֲזוּבָ֔ה וּשְׂנוּאָ֖ה
וְאֵ֣ין עוֹבֵ֑ר וְשַׂמְתִּיךְ֙ לִגְא֣וֹן עוֹלָ֔ם מְשׂ֖וֹשׂ דּ֥וֹר וָדֽוֹר׃ וְיָנַקְתְּ֙
חֲלֵ֣ב גּוֹיִ֔ם וְשֹׁ֥ד מְלָכִ֖ים תִּינָ֑קִי וְיָדַ֗עַתְּ כִּ֣י אֲנִ֤י יְהוָה֙ מֽוֹשִׁיעֵ֔ךְ
וְגֹאֲלֵ֖ךְ אֲבִ֥יר יַעֲקֹֽב׃ תַּ֣חַת הַנְּחֹ֜שֶׁת אָבִ֣יא זָהָ֗ב וְתַ֤חַת הַבַּרְזֶל֙
אָ֣בִיא כֶ֔סֶף וְתַ֤חַת הָֽעֵצִים֙ נְחֹ֔שֶׁת וְתַ֥חַת הָאֲבָנִ֖ים בַּרְזֶ֑ל
וְשַׂמְתִּ֤י פְקֻדָּתֵךְ֙ שָׁל֔וֹם וְנֹגְשַׂ֖יִךְ צְדָקָֽה׃ לֹא־יִשָּׁמַ֨ע ע֤וֹד חָמָס֙
בְּאַרְצֵ֔ךְ שֹׁ֥ד וָשֶׁ֖בֶר בִּגְבוּלָ֑יִךְ וְקָרָ֤את יְשׁוּעָה֙ חוֹמֹתַ֔יִךְ וּשְׁעָרַ֖יִךְ
תְּהִלָּֽה׃ לֹא־יִֽהְיֶה־לָּ֨ךְ ע֤וֹד הַשֶּׁ֙מֶשׁ֙ לְא֣וֹר יוֹמָ֔ם וּלְנֹ֕גַהּ הַיָּרֵ֖חַ
לֹא־יָאִ֣יר לָ֑ךְ וְהָיָה־לָ֤ךְ יְהוָה֙ לְא֣וֹר עוֹלָ֔ם וֵאלֹהַ֖יִךְ לְתִפְאַרְתֵּֽךְ׃
לֹא־יָב֥וֹא עוֹד֙ שִׁמְשֵׁ֔ךְ וִירֵחֵ֖ךְ לֹ֣א יֵאָסֵ֑ף כִּ֣י יְהוָ֗ה יִֽהְיֶה־לָּךְ֙
לְא֣וֹר עוֹלָ֔ם וְשָׁלְמ֖וּ יְמֵ֥י אֶבְלֵֽךְ׃ וְעַמֵּךְ֙ כֻּלָּ֣ם צַדִּיקִ֔ים
לְעוֹלָ֖ם יִ֣ירְשׁוּ אָ֑רֶץ נֵ֤צֶר מַטָּעַי֙ מטעו כת״ב מַעֲשֵׂ֥ה יָדַ֖י
לְהִתְפָּאֵֽר׃ הַקָּטֹן֙ יִהְיֶ֣ה לָאֶ֔לֶף וְהַצָּעִ֖יר לְג֣וֹי עָצ֑וּם אֲנִ֥י יְהוָ֖ה
בְּעִתָּ֖הּ אֲחִישֶֽׁנָּה׃

פירוש המלות

אורך. הגיע זמן ישועתך: החשך. גלות: על צד. צד המלכות: תאמנה. לשון גידול: המון. רבוי הים: שפעת. ענין רבוי: בכרי. גמלים קטנים: הלבנון. עצים חשובים שבהם: תדהר ותאשור. מיני עצים: שחוח. לשון השתחויה: מעניך. בגלות: וקראת לשון כרוז: לאלף. לאלף פעמים: אחישנה. לשון מהירות:

(ט) **אתם** נצבים. מלמד שכינס משה לפני הקב״ה ביום מותו להכניסם בברית: ראשיכם שבטיכם. ראשיכם לשבטיכם: זקניכם ושוטריכם. החשוב חשוב קודם ואח״כ כל איש ישראל: (י) מחוטב עציך. (תנחומא) מלמד שבאו כנעניים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים (יהושע ט) ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים: (יא) לעברך. להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו (דברים ד) לעשותכם אותם: לעברך בברית. דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בינתים כמו שנאמר (ירמיה לד) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: (יב) למען הקים אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו מאחר שהוא אינו יכול להבדל אתכם. עד כאן פירשתי לפי פשוטו של פרשה. ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ״ט שבתורת כהנים הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום׳ הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כליה והרי אתם קיימים לפניו: היום. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והיסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו ואף הפרשה שלמעלה מזו פיוסין הם אתם ראיתם את אשר עשה. ד״א (ספרי) אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן עשה שמואל (שמואל א יב) התיצבו ואשפטה אתכם כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול: (יד) ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות העתידים להיות: (טו) כי אתם ידעתם וגו׳ ותראו

את

ט אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם
שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל
אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ י טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם
וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב
עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ׃ יא לְעָבְרְךָ
בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ
הַיּוֹם׃ שני יב לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ
הַיּוֹם לוֹ ׀ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ
לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב׃ יג וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם
אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת
וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת׃ יד כִּי אֶת־
אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר
אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם׃ שלישי טו כִּי־
אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ

ד׳ ר״פ
ל׳
ג׳ ר״פ
ג׳
ג׳ וחסר . ג׳ ומ״ל . ג׳
ג׳ רפין . ל׳
ל׳ דסמיכי
י״ו ר״פ בסיפ׳
ד׳

ט אַתּוּן קַיְּמִין יוֹמָא דֵין
כֻּלְּכוֹן קֳדָם יְיָ
אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן
סָבֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן כֹּל אֱנָשׁ
יִשְׂרָאֵל׃ י טַפְלְכוֹן נְשֵׁיכוֹן
וְגִיּוֹרָךְ דִּבְגוֹ מַשְׁרִיתָךְ מִלָּקֵט
אָעָךְ עַד מָלֵי מַיָּךְ׃
יא לְאַעֲלוּתָךְ בִּקְיָמָא דַּייָ
אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵיהּ דַּייָ אֱלָהָךְ
גָּזַר עִמָּךְ יוֹמָא דֵין׃ יב בְּדִיל
לַאֲקָמָא יָתָךְ יוֹמָא דֵין
קֳדָמוֹהִי לְעַמָּא וְהוּא יְהֵי
לָךְ לֶאֱלָהּ כְּמָא דְמַלֵּיל לָךְ
וּכְמָא דְקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃
יג וְלָא עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיכוֹן
אֲנָא גָּזַר יַת קְיָמָא הָדֵין וְיַת
מוֹמָתָא הָדָא׃ יד אֲרֵי עִם
מַן דְּאִיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא
קָאִים יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ
אֱלָהַנָא וְעִם מַן דְּלֵיתוֹהִי
הָכָא עִמָּנָא יוֹמָא דֵין׃
טו אֲרֵי אַתּוּן יְדַעְתּוּן יַת
דִּיתֵיבְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם

(ט) **אתם** נצבים. לפני ה׳ אלהיכם. סביבות הארון: ראשיכם. כמו האלה שרה אמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם כמו ונירם והטעם כי הנשיאים סמוכים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל הזכרים ואחריהם הטף בזכרים ואחריהם הנשים ואחריהם הגרים: (יא) לעברך. שם הפועל כטעם ויעברו בין בתריו והנה מלת עבר בחסרון בי״ת להפך: (יג) ולא אתכם לבדכם. רק עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם: נו״ן ישנו. נוסף: (יד) ואת אשר איננו. עם אשר איננו רק יבא אחרינו ואינו כטעם האומרים כי רוחות הנבאים היו שם: (טו) כי אתם ידעתם. יש מכם שראה תועבת מצרים והטעם אלהיהם וכלכם ראיתם תועבות הגוים

אתם ד׳ ר״פ וסימן נמסר בסדר שמות: ראשיכם ל׳ וסימן נמסר בסדר שמיני: מימיך ג׳ וסימן ועבדתם את ה׳ אלהיכם. ויאמרו אליו בני ישראל. טפכם נשיכם וגרך אשר. וא׳ ומימיך בן אדם לחמך. ונמסר גם בסדר משפטים: בברית ג׳ רפין וסימן לעברך בברית ה׳ אלהיך. כי בברית ה׳ הבאת את. ואשבע לך ואבוא בברית אתך: ישנו ד׳ וסימן כי את אשר ישנו פה. כי אם ישנו ביונתן. והיה אם ישנו בארץ.

תולדות אהרן מחטב עציך. יבמות עט: ולא אתכם. נדרים כה שבועות לט: כי את אשר ישנו. שבת קמו שבועות שם זוהר לך לך (סוטה כה): אשר עברנו. עקרים מ״ד פ׳ יג:

בעל הטורים נצבים. כדרך שנאמר בסיני ויתיצבו בתחתית ההר בו בלשון אמר כאן אתם נצבים לפני ה׳ אלהיכם ראשיכם. הקיש ראשיכם לאלהיכם לומר מורא רבך כמורא שמים: כל איש ישראל וסמיך ליה וטפכם. לומר שיהיו ישראל בעיני הראשים לנהלם ולהדריכם כטפם: נשיכם. סמיך ליה וגרך רמז שלא הוזכרו כשירות לינשא לפסולין:

רמבן

(ט) **טעם** אתם נצבים היום לפני ה׳ אלהיכם. שאתם עומדים ומזומנים לפני השם כדי לעמוד בבריתו כי לקבל התורה בבאורה נאספו אליו או שהיו עומדים לפני הארון. והברית הוא השבועה והאלה אשר יזכיר לעברך בברית ה׳ אלהיך ובאלתו. ויתכן שכרת עוד עמם ברית כברית הראשונה אשר כרת אתם בהר סיני שהקריב עליהם עולה ולקח חצי הדם לזרוק על המזבח וחצי הדם זרק על העם אבל לא הוצרך להזכיר זה. ועל דרך האמת כבר הודעתיך הברית הזאת. וטעם ראשיכם שבטיכם ראשי שבטיכם כמו והנבואה עודד הנביא על דעת ר״א. ועל דעתי הכתוב יכלול ויפרוט והכלל ראשיכם וכל שבטיכם וחזר ופרט זקניכם ושוטריכם שהם ראשיכם כי זקן ונשוא פנים הוא הראש וכן אמר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם כי כל איש אשר לו שררה ומנוי על הצבור יקרא ראש נאמר בנשיאים ראשי אלפי ישראל כי הם במעלה הגדולה לכל אלפי ישראל ונאמר במרגלים ראשי בני ישראל הם שהם ראשים בבני ישראל לא ראשים לכל בני ישראל וכלם בכלל ראשיכם וחזר ואמר כל איש ישראל שהם שבטיכם והזכיר עוד הטף והנשים והגרים וחוטבי עצים ושואבי מים אשר להם מערב רב והביא שם הטף להביאם בברית כי אפילו עם הדורות העתידים יכרות ברית או כדי לזכותם כטעם שאמרו בהקהל ורבותינו אמרו שבאו קצת כנענים בימי משה כדרך שבאו בימי יהושע ונתנם חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמשכן ה׳ ואין הכונה לומר שרמו אותו אבל באו אליו להשלים עמו כי כן המשפט כאשר ביארנו כך מצאנו במדרש תנחומא ללמדך שבאו אצל משה ולא קבלם כלומר שלא יכלו לרמותו לכרות להם ברית אבל עשאם מיד חוטבי עצים ושואבי מים:

(יד) **ואשר** איננו פה עמנו. וגם עם הדורות העתידים להיות: (טו) **כי** אתם ידעתם וגו׳. ותראו את שקוציהם לפי שראיתם את האומות עובדי ע״ג ושמא השיא לב אחד מכם ללכת אחריהם:

פן

ספורנו

כט (א) **אתם** נצבים. לפני ה׳ אלהיכם. ומי שיטעה אותי לא יוכל להטעות אותו ועל דעתו תקבלו עליכם: ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם. ראשיכם שהם שבטיכם שבטי המושלים והם הנשיאים והשרים אשר בידם שבט המושל. וזקניכם הם השופטים ושוטריכם אשר להם כח להכריח בעלי הדין ועל כל אלו הראשים מוטל להורות להמון מה טוב להם שיקבלו עליהם או ימאנו: (י) טפכם נשיכם. שראוי שיהיו מעשיהם בהסכמת האבות והבעלים: מחטב עציך עד שאב מימיך. מן הראשון שבחשובים עד האחרון שבפחותים כמו מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור: (יא) לעברך בברית. אתם נצבים עם כל זה הסדר וההסכמה מוכנים אתם להיות עוברים בברית ומזה נראה שכלכם חפצים לקבל עליכם בלב שלם: אשר ה׳ אלהיך כורת עמך היום למען הקים אותך וגו׳. והנה האל יתברך מכוין בזה הברית להקים אותך לו לעם כדי שיהיה הוא לך לאלהים ובזה תקנה חיי עולם. ובהיות תכלית זה הברית כל כך נכבד צריך שתהיה קבלתו בתכלית השלמות: (יד) ואת אשר איננו פה עמנו היום. והם הדורות הבאים ולפיכך צריך שתודיעם שמתנת הארץ וזולתה היתה לכם על תנאי קיום הברית ובאותו התנאי בעצמו יירשו מכם: (טו) כי אתם ידעתם את אשר ישבנו.

ולפיכך

בְּקֶ֥רֶב הַגּוֹיִ֖ם אֲשֶׁ֥ר עֲבַרְתֶּֽם׃
טו וַתִּרְאוּ֙ אֶת־שִׁקּ֣וּצֵיהֶ֔ם וְאֵ֖ת כו"ל מ"ל
גִּלֻּלֵיהֶ֑ם עֵ֣ץ וָאֶ֔בֶן כֶּ֥סֶף וְזָהָ֖ב אֲשֶׁ֥ר ל' חסר ו' וכל דמלכים
עִמָּהֶֽם׃ יז פֶּן־יֵ֣שׁ בָּ֠כֶם אִ֣ישׁ אוֹ־ דכוותה חסר
אִשָּׁ֞ה א֧וֹ מִשְׁפָּחָ֣ה אוֹ־שֵׁ֗בֶט אֲשֶׁר֩
לְבָב֨וֹ פֹנֶ֤ה הַיּוֹם֙ מֵעִם֙ יְהוָ֣ה ג' וחסר . ט'
אֱלֹהֵ֔ינוּ לָלֶ֣כֶת לַעֲבֹ֔ד אֶת־אֱלֹהֵ֖י
הַגּוֹיִ֣ם הָהֵ֑ם פֶּן־יֵ֣שׁ בָּכֶ֗ם שֹׁ֛רֶשׁ פֹּרֶ֥ה ל' ח' . ל' וכ"כ וא' פדה ס'
רֹ֖אשׁ וְלַעֲנָֽה׃ יח וְהָיָ֡ה בְּשָׁמְעוֹ֩ ומסמ' א"ב י"ג בטעם פזר . ג'
אֶת־דִּבְרֵ֨י הָאָלָ֜ה הַזֹּ֗את וְהִתְבָּרֵ֨ךְ ל'
בִּלְבָב֤וֹ לֵאמֹר֙ שָׁל֣וֹם יִֽהְיֶה־לִּ֔י ס'
כִּ֛י בִּשְׁרִר֥וּת לִבִּ֖י אֵלֵ֑ךְ לְמַ֛עַן חסר יו"ד
סְפ֥וֹת הָרָוָ֖ה אֶת־הַצְּמֵאָֽה׃ יט לֹֽא־ ל'
יֹאבֶ֣ה יְהוָה֮ סְלֹ֣חַ לוֹ֒ כִּ֣י אָ֠ז יֶעְשַׁ֨ן ל' . ס'

וְיָת דַּעֲבַרְנָא בְּגוֹ עַמְמַיָּא
דַּעֲבַרְתּוּן׃ טז וַחֲזֵיתוּן יָת
שִׁקּוּצֵיהוֹן וְיָת טַעֲוָתְהוֹן
אָעָא וְאַבְנָא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא
דְּעִמְּהוֹן׃ יז דִּלְמָא אִית
בְּכוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אוֹ
זַרְעִית אוֹ שִׁבְטָא דְּלִבֵּיהּ פָּנֵי
יוֹמָא דֵין מִדַּחַלְתָּא דַּיְיָ
אֱלָהֲנָא לִמְהָךְ לְמִפְלַח יָת
טַעֲוַת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן דִּלְמָא
אִית בְּכוֹן גְּבַר מְהַרְהֵר
חֶטְאִין אוֹ זָדוֹן׃ יח וִיהֵי
בְּמִשְׁמְעֵיהּ יָת פִּתְגָמֵי
מוֹמָתָא הָדָא וְיַחְשֵׁיב בְּלִבֵּיהּ
לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לִי אֲרֵי
בְּהִרְהוּר לִבִּי אֲנָא אָזֵיל
בְּדִיל לְאוֹסָפָא לֵיהּ חֶטְאֵי
שָׁלוּתָא עַל זְדָנוּתָא׃
יט לָא יֵיבֵי יְיָ לְמִשְׁבַּק לֵיהּ

ישנו עם אחד ספזר: פנה ג' וחסר וסימן אשר לבבו פנה היום. וצפנת פנה אל הגלגל. אשר דרך הקדים: מעם ה' ט' וסימן נמסר בסדר שופטים: בלבבו ח' וסימן והתברך בלבבו. וישם דוד את הדברים. לנסתו לדעת כל אשר בלבבו. כי להשמיד בלבבו. ודבר אמת בלבבו. וחר ובלבבו

הגוים אשר עברתם. אליהם כאדום ועמון ומואב ומדין: (יז) וטעם פרה ראש ולענה. כי הראש מזיק השלמים והוא מהחליים המדביקים. וטעם את האלה הזאת. ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה: (יח) והתברך בלבבו. אמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי והתברך הוא כמשמעו כאשר ישמע הקללה יתברך בלבבו והוא אומר שלום יהיה לי כאומר בשמעו החרם חוץ ממני: למען ספות. אמר רבי יהודה הלוי נ"ע לשון כריתה כמו האף תספה כלומר שיחשוב המתברך לבטל דברי הצדיק שהוא כנוי במלת רוה עם דבר הצמאה והנה כנה הצדיק ברוה כמו כעץ שתול על מים והרשע בצמאה כמו כערער בערבה ויחשוב כי גם ברכתו בלבו תפסיק הקללה ויפה פירש לולי שמלת רוה תאר השם והיה ראוי להיות רווי את הצמא. ויאמר רבי יונה המדקדק כי טעמו בעבור שירצה שיכלה התם עם הרשע על כן יחשוב בלבו רע ואין זה נכון בעבור שלום יהיה לי ולפי דעתי שמלת ספות לשון תוספת כמו ספות חטאת והטעם שלום יהיה לי אע"פ שאלך בשרירות לבי כי בצדקת הצדיקים אחיה כי הם רבים ואני יחיד חוטא על כן כתוב אחריו לא יאבה ה' סלוח לו כי אז והטעם מיד יכרת גם זה הפסוק לעד על פירושי במלת ונסלח לו והנה ספות כי הרוה תוסיף על הצמאה ומשל הצדיק ברוה כטעם כעץ שתול על פלגי מים והרשע בצמאה כטעם כערער בערבה והעד שכתוב בתחלה שרש פורה ראש ולענה והוא במקום צמא: (יט) יעשן אף. ישרפנו אש האף

עד

את שקוציהם. לפי שראיתם עובדי ע"ג ושמא השיא לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: (טז) ותראו את שקוציהם. על שם שהם מאוסים כשקצים: גלוליהם. מוסרחים ומאוסין כגלל: עץ ואבן. אותם של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאין העו"ג ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיותם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכ': פן יש בכם. שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום. מלקבל עליו הברית: שרש פרה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: (יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי: והתברך. בנדיר"א שו"י בלעז כמו והתגלח והתפלל: בשרירות לבי אלך. במראות לבי כמו (במדבר כה) אשורנו ולא קרוב כלומר מה שלבו רואה לעשות: למען ספות הרוה. למען שאוסיף לו פורעניות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן ת"א בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות: רוה. שוגג שהוא עושה כאדם שכור שהוא עושה שלא מדעת: צמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה: (יט) יעשן

אף

בעל הטורים

פרה. חסר וי"ו קרי ביה פרה רמז כפרה סוררה סרר ישראל:

תולדות אהרן ותראו את שקוציהם. ע"ג נב: למען ספות. סנהדרין עו: לא יאבה ה'. שם:

ספורנו

ולפיכך ראוי לחוש: (יז) פן יש בכם איש או אשה. פן נפתה לבם להבלי הגוים בשבתם עמהם ויחשבו לבטל קבלת הברית בלבבם ולכן אמרתי שכלכם נצבים לפני ה' בוחן כליות ולב שלא תוכלו להטעותו: פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה. חושב להדיח רבים אל דעותיו הנפסדות והתברך בלבבו. יקבל האלה בפיו ויתברך בלבבו לבטל אותה לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך. ועניין ההתברך בלבו הוא שיאמר גם שאני מקבל האלה בפי אני מבטלם בלבי ואומר שלום יהיה לי: (יח) למען ספות הרוה את הצמאה. והטעם שיקבל האלה בפיו הוא כדי להוסיף את נפשו הרוה ושבעה בכל תאותיה: את הצמאה נבדלת מן התאות הגשמיות כדי לשמוח עמהם בברכותם: (יט) לא יאבה ה' סלוח לו. בחללו שבועת האלה שקבל בפיו

אף

רמבן

(יז) **פן** יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם לשון רש"י. ויפה פירש. והטעם לומר אני צריך להביאכם באלה ובשבועה עתה בברית הזאת מיראתי אולי נפתה לב קצתכם לשקוצי מצרים כאשר עשיתם בעגל או לשקוצי עמון ומואב אשר ראיתם בדרך כאשר היה לכם בבעל פעור כי בברית הראשונה של שעת מתן תורה לא היו שם אלות וקללות. והזכיר איש או אשה מפני שהאשה דעתה קלה עליה וכן יעשה בענין ע"ג והזכיר יחידים ומשפחה ושבט שהוא עם רב ולא אמר על כולם דרך כבוד או שלא יתכן שיהיה לב כולם פונה היום לע"ג כי לא היו באים בברית השם ובאלתו כי מי יכריחם אבל משפחה או שבט יבאו בברית מפני פחד הרוב. ואמר פן יש בכם אשר לבבו פונה היום על הנפתה כבר לע"ג והוא בלבו מאמין בה היום הזה או פן יש בכם שרש רע שיפרה וישגה ובימים הבאים יוציא פרחים רעים ויצמיח מרורות וזה על אשר איננו פה עמנו היום כי האב שרש והבן נצר משרשיו יפרה והזכיר השורש לומר כי הוא יכול להביא באלה הדורות הבאים שהשרש אשר ממנו יצמחו הוא לפניו היום והוא בא בברית ובאלה הזאת. ואמר פורה ראש לרמוז כי משורש מתוק לא יצא מר וכל אשר לבבו שלם עם השם הנכבד ולא הרהר כלל בע"ג לא יוליד מודה בה ואל תקשה עלי בזה מן הכתוב והוליד בן פריץ כי אמת הדבר וסוד גדול לא אוכל לפרש בו. וראש ולענה עשבים מרים או ממיתים ושמם כן בלשון הקדש או הם כנויים יקראו האחד ראש שהוא ראש המרורים מר מכולם והשני יקראו לענה מענין לענות מפני כי האוכל אותו נגש ונענה לענות נפשו יאכלנו:

(יח) **והתברך** בלבבו לאמר. כשישמע האחרים מתקללים באלות הא'לה הוא יתברך במחשבתו ויאמר בלבו שלום יהיה לי מכל אלה כאשר אלך בתאות לבי והשם לא יסלח לו אבל יעשן עליו אפו אז כשיחטא לדור או לדורות. או יהיה טעם כי לאמר יהיה לי שלום בעבור שאינני מקבל עלי השבועה כי בשרירות לבי אלך כל ימי וכל חפצי אעשה ולא יאבה ה' בעבור שאיננו מקבל אלתו לסלוח לו אבל יעשן עליו אפו כיון שבא בבריתו לפני עם כל ישראל. התאוה הגוברת ומתחזקת בלב תקרא שרירות כלשון חכמים שריר וקיים וכן בשרירי בטנו ופי' למען ספות הרוה את הצמאה להוסיף השבעה עם המתאוה כי נפש שבעה תקרא רוה כענין ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו והיתה נפשם כגן רוה והמתאוה תקרא צמאה כמאה לך נפשי. והטעם כי נפש האדם הרוה שאיננה מתאוה לדברים הרעים לה כאשר תבא בלבו קצת התאוה והוא ימלא תאותו אז יוסיף בנפשו תאוה יתירה ותהיה צמאה מאד לדבר ההוא שאכל או שעשה יותר מבראשונה ומתאוה עוד לדברים רעים שלא היתה מתאוה להם מתחלה כי המתאוה לזמת הנשים היפות כשיהיה שטוף בזמתן תביאהו תאוה לבא על הזכר ועל הבהמה וכיוצא בזה בשאר התאות וכענין שהזכירו חכמים משביעו רעב מרעיבו שבע ולכך יאמר הכתוב בהולך בשרירות לבו שהוא אם ימלא נפשו בתאות השרירות והחזקות עליו אשר היא צמאה להם יוסיף נפשו הרוה עם הצמאה כי יתאוה ויצמא למה שהיה שבע ממנו ולאשר השביע נפשו בו ולפי שהזכיר שרש פורה אמר בלשון הזה כי יוסיף השרש ההוא כפתו אשר היא רוה ורעננה עם הצמאה ותשובנה כולם צמאות. ואין למען במקום הזה טעם שאלך בשרירות לבי בעבור שאספה הרוה עם הצמאה אבל הוא כמו לספות יאמר הכתוב כי בעבור זה יהיה כך כי בכל סבה עם עלול יאמר למען כין שיעשה אדם הגורם לרצותו בעלול כמו למען אשר ייטב לך כין שיהיה אדם הגורם כן שלא מדעתו כמו למען למוג לב למען יאשמו כספם וזהבם עשו לי עצבים למען יכרת ורבים כאלה וזה הטוב והישר בעיני בפסוק הזה מכל הנכתב עליו בהרבה פנים. גם יתכן לפרש שהוא שב אל שרש פורה ראש ולענה יאמר כי יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי למען שיוסיף פארתו הרוה אשר תגדל ותצמיח הלענה וראש על הצמאה אשר לא היתה צומחת. או יהיה הרוה כנוי ללענה הנזכרת שיוסיף הלענה הרוה הצומחת וגדלה מאד על הצמאה אשר לא היתה

גדלה

רשי

אף ה'. ע"י כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף וכן (שמואל ב כב) עלה עשן באפו ואע"פ שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האוזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ : וקנאתו. לשון חמה אנפרנמינ"ט אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה : (כ) הכתובה בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר (דברים כח) בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה וגו'. הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה. הזה לשון זכר מוסב אל הספר וע"י פיסוק הטעמים הן נחלקין לשתי לשונות בפרשת הקללות הטפחה נתונה תחת בספר והתור' הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחה נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר : (כה) ולא חלק להם. לא נתנם בחלקם : לא ידעום. לא ידעו להם גבורת אלהות. ואונקלוס תרגם לא אטיבא להון לא הטיבו להם שום טובה. ולשון לא חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק : (כז) ויתשם ה'. כתרגומו וטלטלינון וכן (ירמיה יד) הנני נותשם

אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה אֶת־שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ כ וְהִבְדִּילוֹ יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה׃ כא וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ אֲשֶׁר־חִלָּה יְהוָה בָּהּ׃ כב גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבִיִּם וצבוים ק' אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ׃ כג וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ כד וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כה וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם׃ כו וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּאָרֶץ הַהִוא לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃ כז וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף

ל'
ב' ויחר אף
ד'
ל'
ב' כי תשמע בקול
ג' מ"ל בתורה
ל' מ"ל בתורה וכל ניך דכוו'
מ"ל. ל' וכ"כ
ב' בתרי לישני
ל' והד וכל ארצה. ל'
ל' וחסר
ל'
כ"ן. ג'
ד'
ל'. כי מ"ל בתורה
ל' ונכלם כו כז

אֲרֵי בְכֵן יִתְקַף רוּגְזָא דַייָ וְחֶמְתֵּיהּ בְּגַבְרָא הַהוּא וְיִדְבְּקוּן בֵּיהּ כָּל לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין וְיִמְחֵי יְיָ יַת שְׁמֵיהּ מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ כ וְיַפְרְשִׁינֵיהּ יְיָ לְבִישָׁא מִכֹּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל כְּכֹל לְוָטֵי קְיָמָא דִּכְתִיבִין בְּסִפַר אוֹרַיְתָא הָדֵין׃ כא וְיֵימַר דָּרָא בַתְרָאָה בְּנֵיכוֹן דִּיקוּמוּן מִבַּתְרֵיכוֹן וּבַר עַמְמִין דְּיֵיתֵי מֵאַרְעָא רְחִיקָא וְיֶחֱזוּן יַת מַחֲתָא דְאַרְעָא הַהִיא וְיַת מַרְעֲהָא דְּאַמְרַע יְיָ בַּהּ׃ כב גּוּפְרִיתָא וּמִלְחָא יְקִידָא כָּל אַרְעַהּ לָא תִזְדְּרַע וְלָא תַצְמַח וְלָא יִסַּק בַּהּ כָּל עִסְבָּא כְּהַפֵּכְתָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִים דַּהֲפַךְ יְיָ בְּרוּגְזֵיהּ וּבְחֶמְתֵּיהּ׃ כג וְיֵימְרוּן כָּל עַמְמַיָּא עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא מָה תְקוֹף רוּגְזָא רַבָּא הָדֵין׃ כד וְיֵימְרוּן עַל דִּשְׁבַקוּ יַת קְיָמָא דַייָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְהוֹן דִּגְזַר עִמְּהוֹן בְּאַפָּקוּתֵיהּ יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כה וַאֲזַלוּ וּפְלַחוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִידוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דְּלָא יָדְעוּנוּן וְלָא אֵטִיבָא לְהוֹן׃ כו וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ בְּאַרְעָא הַהִיא לְאַיְתָאָה עֲלַהּ יַת כָּל לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין׃ כז וְטַלְטְלִינוּן יְיָ מֵעַל

אבן עזרא

עד שיראה העשן והנה אם הוא יחיד ימות מיד ואם היא משפחה ורבצה בו כל האלה והטעם שתרבץ האלה במשפחה עד שימח שמה ואם הוא שבט והבדילו ה' לרעה וכמוהו והיה לה' והעליתיהו עולה כאשר פירשתיו : (כא) ואמר הדור האחרון. שהם בניכם גם הנכרים הרואים את מכות הארץ : (כב) גפרית. תפלה לשם שתהיה כל ארצה שרופה בגפרית ומלח כמהפכת המקומות הנזכרים ויש מפרשים אומרים כי ואמרו כל הגוים שנוי בעבור שארכו הדברים כמשפט הלשון ואמרו הקדמונים וטעם אלהי אבותם שעזבו שידעו הם ואבותם ועבדו אשר לא ידעו : (כה) ולא חלק להם. פירשתיו : (כז) ויתשם. בחסרון נ"ן לנתוש

יגדיל. יעשן ב' וסימן כי אז יעשן אף ה' וקנאתו. יעשן אפך בצאן : באיש ח' קמצין וסימן נמסר בסדר קדשים : ומחה ד' וסימן נמסר בסדר נשא : האף ג' וסימן כי יגרתי מפני האף והחמה. האף הגדול הזה. כי גדול האף והחמת ונמסר גם בסדר עקב : הגדול ח' מלאים בתורה וסימן נמסר בסדר נח : אלהי אבתם ד' וסימן למען יאמינו כי נראה. ואמרו על אשר עזבו. ויעזבו את ה'. בעזבכם את

תולדות אהרן ואמרו. שם : ויתשם ה'. שם קי :

ספורנו

אע"פ שבשלה בלבו : (כב) גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום וגו' אשר הפך ה'. יכירו שאין זה מקרה אבל אצבע אלהים שהרי עשה בה כמו שעשה בסדום שנודע שהוא הפך אותה : (כג) ואמרו כל הגוים. כאשר יגלו ביניהם : (כה) אלהים אשר לא ידעום. שלא ידעו אלהותם בשום פנים ועזבו אלהיהם שהוא אלהי אמת שבא מופת על אלהותו ויכלתו והשגחתו : ולא חלק להם. שראו שאין שום מזל מתקן עניינם כאמרו

בעל הטורים

והבדילו ה' לרעה בגי' הנה זה ירבעם : אשר יקומו מאחריכם. ר"ת אחאב. ירבעם. מנשה. שהם הרשיעו בע"ג יותר מכל : חלה ב' במסורה מתרי ענינים אשר חלה ה' בה. ויחל משה את פני ה' וגו' ויעתר לו ודרשינן ויחתר לו מלמד שחתר הקב"ה תחת כסא הכבוד וקבלו בתשובה וסיומו מה חלה דהכא לשון שבירה בארץ אף חלה דגבי מנשה לשון חתירה שנעשה לו חתירה ברקיע : וישתחוו. מלא וי"ו כ"ה שאר עבודה שהיא כעין פנים : באף ובחמה ובקצף. בגי' שבעים. כנגד שבעים שנה של גלות בבל : וישלכם. למ"ד גדולה וחסר יו"ד לומר שאין בשלכה כזאת נו"ד השבעים :

רמבן

גדלה רק מעט ותהיינה שתיהן עוממות והכוונה בזה לומר כי כל אשר ישמע האלה ויתברך ממכה ויתחזק בשרירות וסעיפיו ישיבוהו לחטא ולמיותו פשעים יותר מבראשונה וגם זה פירוש נכון :

(יט) יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא. אלה היחיד איש או אשה. ומחה ה' את שמו אלה המשפחה כי שם אחד לראש בית אבותם :

(כ) והבדילו ה' לרעה. לשבט מכל שבטי ישראל הנשארים :

(כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו. כי שבטי ישראל הדור הראשון כבר ידעו זה כי הם שמעו אלות הברית ויתכן כי הכתוב הזה יחזור על שרש פורה ראש ולענה כי כשיקרה זה בדורות הבאים אז ישאלו כן :

(כה) אלהים אשר לא ידעום. ולא ידעו בהם גבורות אלהות. ולא חלק להם ולא נתנם לחלקם ואונקלוס תרגמו ולא אטיבא להון לא הטיבו להם שום טובה ולשון חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה וחלק לשון רש"י. והנכון אלהים אשר לא ידעום באלהים כלומר שלא ידעו אותם בכח אלהות שימלא להם מעצמו ולא חלקם ה' אלהי אבותם להם שלא נתן אותם שרים על ישראל כאשר שמם על האומות וכבר פירשתי זה :

(כז) ויתשם ה' מעל אדמתם. כי יגלה השבט העושה הרע בעיני ה' כנעני ויגלם לראובני ולגדי והנכון כי עתה ירמוז לגלות כל ישראל להיותם

אבן עזרא

לנתוש רק הוא מובלע כמשפט. וטעם כיום הזה. דברי המשיבים: (כח) הנסתרות. הטעם מי שיעבוד ע"ג בסתר לה' אלהינו והטעם כי משפטו ביד השם והוא יפרע ממנו ואם היתה בגלוי תיוב לנו ולבנינו לעשות ככתוב בתורה ויש אומרים כי הנסתרות והנגלות הם לה' ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה וזה הפי' בלא ראש ורגל ומה טעם יש להזכיר כן במקום הזה ובעבור שאמר וישליכם אל ארץ אחרת אמר כי אם תשוב אל ה' אע"פ שאתה הולך לארץ השם ישיב שבותך ועל דעת רבי יהודה המדקדק הראשון כי הוא יניח והטעם ימלא מנוחה לנשבים ויתן להם רחמים ואחר כן ישוב ויקבץ: (ד) בקצה השמים. כנגד ארץ ישראל: (ו) ומל ה' אלהיך. כי לו נתכנו העלילות הראשונות ואחר שאמר תשוב לשמוע בקולו הוא יעזרך

תרגום אונקלוס

אַרְעֲהוֹן בִּרְגַז וּבְחֵימְתָא
וּבִתְקוֹף רָב וְאַגְלִינוּן לַאֲרַע
אוּחֲרֵי כְּיוֹמָא הָדֵין׃
כח דְּמִטַּמְּרָן קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא
וּדְגַלְיָן לָנָא וְלִבְנָנָא עַד
עָלְמָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל
פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא׃
א וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוּן עֲלָךְ כָּל
פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בִּרְכָן וּלְוָטִין
דִּיהָבִית קֳדָמָךְ וְתָתֵיב לְלִבָּךְ
בְּכָל עַמְמַיָּא דְּאַגְלָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃ ב וּתְתוּב
לְדַחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּיל
לְמֵימְרֵיהּ כְּכֹל דַּאֲנָא
מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין אַתְּ
וּבְנָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃
ג וִיתִיב יְיָ אֱלָהָךְ יָת שְׁבִי
גָּלְוָתָךְ וִירַחֵם עֲלָךְ וִיתוּב
וִיכַנְּשִׁינָךְ מִכָּל עַמְמַיָּא
דְּבַדְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃
ד אִם יְהוֹן גָּלְוָתָךְ בִּסְיָפֵי
שְׁמַיָּא מִתַּמָּן יְכַנְּשִׁינָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ וּמִתַּמָּן יְקָרְבִינָךְ׃
ה וְיָעֵלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא
דִּירִיתוּ אֲבָהָתָךְ וְתֵירְתַהּ
וְיוֹטֵב לָךְ וְיַסְגִּינָךְ
מֵאֲבָהָתָךְ׃ ו וְיַעְדֵּי יְיָ אֱלָהָךְ

מקרא

ל' ולמ"ד רבתי וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם
אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה׃
ל' וחסר כח הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ
י"א נקודות בתורה וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה
הַזֹּאת׃ ס רביעי שני ל א וְהָיָה
כִּי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי
כ' חסר בתורה לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
ס' ס"פ בסיפ' ד' שָׁמָּה׃ ב וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־
ל' לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ג וְשָׁב יְהוָה
ל' אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ
וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר
ל'. ה' ס"פ הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃
ל' ד אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם
ס' מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם
יִקָּחֶךָ׃ ה וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ
ט' דקדים יו"ד לטעות וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ
ל' מֵאֲבֹתֶיךָ׃ ו וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

רשי

ונותשם מעל אדמתם: (כח) הנסתרות לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנא' פן יש בכם איש או אשה וגו' ואח"כ וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים. (סנהדרין מג) נקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גרזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה: (ג) ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בגלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם. ועוד י"ל שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנא' (ישעיה כז) ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל. ואף בגליות שאר האומות מצינו כן (שם כה) ושבתי את שבות בני עמון:
לא

ה': לה' אלהינו ט' וסימן בסדר שמות: לניו ולבנינ"ו ע"ד ט"ו נקודות בקריאה וסימן נמסר בסדר במדבר סיני: והיטבך ט' דקדימי יו"ד לטי"ת וסימן במסרה

תולדות אהרן

הנסתרות לה'. שם מג: ושב ה'. מגלה כט זוהר ויקרא: וכיאך ה'. ערכין לב (שבועות לו קדושין כא): אשר ירשו אבותיך. שם נדה מו: ומל ה' אלהיך. עקידה שם פת עקרים מ"ד פ' כה:

בעל הטורים

נקוד על עי"ן שבעד כדאיתא בפרק נגמר הדין שע' יום היו תלוי' בשבט שהתחיל לבאר התורה עד יו"ד בניסן שעברו הירדן שאין לנו ולבנינו לענש. ד"א רמז לע' שנה של גלות בבל:

ספורנו

כאמרו אשר הלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ואתכם לקח ה': (כח) הנסתרת לה' אלהינו. אע"פ שאמרתי שאתם נצבים כלכם לפני ה' שלא יוכל אדם להטעותו והוא יפרע מן הבוגד הנה זה יהיה בנסתרות בלבד: והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. אבל בנגלות הדבר מוטל עלינו ועל בנינו וראוי לנו לעשות את כל דברי התורה הזאת להנקם מהחוטאים ולעשות בהם משפט כתוב: ל (א) והשבת אל לבבך. התבונן בחלקי הסותר ותשיבם אל לבבך יחדו להבחין האמת מן השקר ובזה תכיר כמה רחקת מן האל יתעלה בדעות ובמנהגים אשר לא כתורתו: בכל הגוים. בעודך בגלות: (ב) ושבת עד ה' אלהיך. תהיה תשובתך כדי לעשות רצון קונך בלבד. וזו היא התשובה שאמרו ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) שמגעת עד כסא הכבוד: ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום. לא מצות אנשים מלומדה כמו שעשית קודם לכן: אתה ובניך. גם ילדי הדור יכירו זה כאמור כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: בכל לבבך. שלא תסתפק בזה: ובכל נפשך. שלא תמנע מזה נגד המתאוה בהכירך גודל הענין: (ג) ושב וקבצך. בקבוץ גליות: (ו) ומל ה' אלהיך
את

רמבן

להיותם כלם רעים ויגלו גלות שלמה וכן בפרשה הבאה אחרי כן והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה על גלות כל ישראל יהיה כמו שאמר בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה וגו' והפרשה כולה:

(כ) **הנסתרות** לה' אלהינו. על דעת המפרשים יאמר כי השם אלהינו לו לעשות משפט בעובדי ע"ג בסתר כי כל התעלומות גלויות לפניו והנגלות עלינו ועל בנינו לעשות להם את כל דברי התורה הזאת להכות עובדי ע"ג כדין התורה וגם כפי המדרש כן הוא. ודעתי בדרך הפשט כי הנסתרות הם החטאים הנסתרים מן העושים אותם כמו שגיאות מי יבין מנסתרות נקני. יאמר הנסתרות לשם לבדו הם אין לנו בהן עון אשר חטא אבל הנגלות שהם הזדונות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת חוקת עולם שכך קבלנו על אשר ישנו פה ועל אשר איננו פה לדורות עולם ולפי שהביא באלה לעשות כל המצוה הוציא מן החרם העושה בשגגה שלא יתקלל באלה הזאת ודברי אונקלוס מטין כן שאמר דמטמרן קדם ה' אלהנא ואם כדברי המפרשים ראוי לו לומר דמטמרין לה' אלהנא:

ל (א) **והיה** כי יבאו עליך כל הדברים האלה. כבר הזכרתי כי הפרשה הזאת עתידה כי כל עניניה לא היו ולא נבראו אבל הם עתידין להיות:

(ב) **וטעם** ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך. שתשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך ותקבל עליך ועל בניך לדורותם לעשות ככל אשר אנכי מצוך היום כאשר עשו בגאולה השנית דכתיב ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדונינו ומשפטיו וחוקיו. או יהיה מצוך אתה ובניך כמו מצוך לך ולבניך כענין ואתה צוית וכן וירעו אותנו לנו. ולפי דעתי יש בו סוד גדול כי ירמוז למה שאמרו אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וכבר דברתי בו:

(ו) **ומל** ה' אלהיך את לבבך זהו שאמרו בא לטהר מסייעין אותו מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך והוא יעזור אותך ונראה מן הכתובים ענין זה שאומר
כי

רשי

(יא) לא נפלאת הוא ממך. לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר (דברים יז) כי יפלא ארי יתכסי (איכה א') ותרד פלאים ותרד במטמוניות מכוסה חבושה בטמון: (יב) לא בשמים היא. (עירובין נ) שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה

אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ
לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־
לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃
חמישי שלישי ז וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ ג' ב' מ"ל
וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃ ח וְאַתָּה
תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ
אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם׃ ט וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ל' מ"ל וא' נוסר
בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ
וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ
לְטֹבָה כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ ב' חסר
עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־ ב' ג' כתיבי שי"ן וא' סס
אֲבֹתֶיךָ׃ י כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל וא' וסס לנכס
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו
וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה
הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ששי
ס יא כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי ל'
מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ ל'
וְלֹא רְחֹקָה הִוא׃ יב לֹא בַשָּׁמַיִם
הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ
הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ י"א. ב' רפין ב' והס"ם
אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יג וְלֹא־מֵעֵבֶר י"ז ר"פ בספ'
לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ
אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ ג' רפין. ב'

יָת טַפְשׁוּת לִבָּךְ וְיָת
טַפְשׁוּת לִבָּא דִבְנָךְ לְמִרְחַם
יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ
וּבְכָל נַפְשָׁךְ בְּדִיל חַיָּיךְ׃
ז וְיִתֵּן יְיָ אֱלָהָךְ יָת כָּל
לְוָטַיָּא הָאִלֵּין עַל בַּעֲלֵי
דְבָבָךְ וְעַל סַנְאָךְ דִרְדָפוּנָךְ׃
ח וְאַתְּ תְּתוּב וּתְקַבֵּל
לְמֵימְרָא דַייָ וְתַעְבֵּיד יָת כָּל
פִּקּוֹדוֹהִי דַאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ
יוֹמָא דֵין׃ ט וְיוֹתְרִינָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ
בִּוַלְדָּא דִמְעָךְ וּבִוַלְדָּא
דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ
לְטָבָא אֲרֵי יְתוּב יְיָ לְמֶחְדֵי
עֲלָךְ לְטַב כְּמָא דַחֲדִי עַל
אֲבָהָתָךְ׃ י אֲרֵי תְקַבֵּל
לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר
פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִכְתִיבִין
בְּסִפַר אוֹרַיְתָא הָדֵין אֲרֵי
תְתוּב לְדַחַלְתָּא דַייָ אֱלָהָךְ
בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃
יא אֲרֵי תַפְקֵידְתָּא הָדָא
דַאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין
לָא מְפָרְשָׁא הִיא מִנָּךְ וְלָא
רְחִיקָא הִיא׃ יב לָא בִשְׁמַיָּא
הִיא לְמֵימַר מָן יִסַּק לָנָא
לִשְׁמַיָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא
וְישְׁמְעִינָּנָהּ יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַּהּ׃
יג וְלָא מֵעִבְרָא לְיַמָּא הִיא
לְמֵימַר מָן יִעְבַּר לָנָא
לְעִבְרָא דְיַמָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא

אבן עזרא

יעזרך וימול לבבך ולבב זרעך לא כמילת הבשר שאתה חייב למול אותו:(ט) וטעם והותירך. בעבור שיתן הקללות על השונאי׳: כאשר שש על אבותיך. שנחלו הארץ כי עם הגולים ממנה ידבר: (י) הכתובה בספר התורה הזה. כי עיקר כל המצות שם ואם הם צריכים פירוש קבלה ולא תהיה שמורה עד שיהיה הלב שלם על כן בכל לבבך כי מצות השמירה עם הלב: (יא) נפלאת. נסתרת או דבר פלא שתלאה לעשותו: (יב) לא בשמים היא. פירוש נפלאת: (יג) מעבר לים. פי׳ רחוקה ויתכן שהוא הים הגדול שלא יוכל אדם להכנס ברחבו

מפני

בעל הטורים

את לבבך ואת לבב. ר"ת אלול. לכך נהגו להשכים ולהתפלל סליחות מר"ח אלול ואילך וכן לולא האמנתי לראות בטוב ה' לולא אותיות אלול שמאלול ואילך חרדתי נגד ה'. את לבבך ואת. בגי' זה לימות המשיח. וסמיך ליה והותירך שאם תשוב בתשובה שלמה מיד תהא נגאל: תשמע בקול. בגי' זה בקול ת"ח: כי תשוב אל ה' אלהיך וסמיך ליה כי המצוה הזאת. לומר שקולה היא התשובה כנגד כל המצות כולן: מי יעלה לנו השמימה. ר"ת מילה וס"ת הוי"ה לומר שאינו יכול לעלות אל ה' אם לא שיהא נימול וכן התהלך לפני והיה תמים שנאמר על המילה:

רבתא: האלות ג' ב' מלאים וא' חסר וסימן וכתב את האלת. ונתן ה' אלהיך את כל האלות. את כל האלות הכתובות על הספר אשר דר"ה. קדמא הסר: לטובה ב' חסר בתורה וסימן אלהים חשבה לטבה. כי ישוב ה' לשוש: שש ה' בלישנא וסימן נמסר בסדר תבוא: השמימה י"א וסימן

תולדות אהרן לא נפלאת היא. עקידה מבוא שעריו עקרים מ"ד פ' כה: לא בשמים היא. עירובין נה מציעא נט:

רמבן

כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו לדיק או רשע וכל זמן התורה כן כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב ובעונש ברצונם ברע אבל לימות המשיח תהיה הבחירה בטוב להם טבע לא יתאוה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפוץ בו כלל והוא המלה הנזכרת כאן כי החמדה והתאוה ערלה ללב ומול הלב הוא שלא יחמוד ולא יתאוה וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות ולא היה לו ברצונו דבר והפכו כמו שפירשתי בסדר בראשית וזהו מה שאמר הכתוב בירמיה הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותיכם וגו' כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההמה נתתי תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה וזהו בטול יצר הרע ועשות הלב בטבעו מעשהו הראוי ולכך אמר עוד והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם וידוע כי יצר לב האדם רע מנעוריו וצריכים ללמד אותם אלא שיתבטל יצרם בזמן ההוא לגמרי וכן נאמר ביחזקאל ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו. והלב החדש ירמוז לטבעו והרוח לחפץ ולרצון וזהו שאמרו רבותינו והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה כי בימי המשיח לא יהיה באדם חפץ אבל יעשה בטבעו המעשה הראוי ולפיכך אין בהם לא זכות ולא חובה כי הזכות והחובה תלויים בחפץ:

(יא) **וטעם** כי המצוה הזאת. על כל התורה כולה. והנכון כי על כל התורה יאמר כל המצוה אשר אנכי מצוך היום אבל המצוה הזאת על

ספורנו

את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה. יגלה עיניך לבור מכל טעות תערבב השכל מידיעת האמת שכשתשתדל לדבקה בו באופן שתכיר טובו ותאהבהו בהכרח וזה יעשה. למען חייך. לעולמי עד: (ז) על איביך ועל שנאיך. על הקמים עליך ועל השונאים בלבבם כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים: (ח) ואתה תשוב. תשוב כמו בשובה ונחת וזה בהגלות משיח צדקנו אחר אבדן הכותים כלומר המה יאבדו ואתה תעמוד בשובה ונחת שלא יוסיף להגלותך כמו שאמר הנביא באמרו אם תשוב ישראל אלי תשוב ולא תנוד: ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום. שלא תחודש דת: (ט) והותירך ה'. יתן לך הצלחה יתרה מכל הצלחה הקודמת: לטובה. הכתובה בספר התורה הזה. כאמרו והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם. וזה יעשה כאשר ישוב לשוש עליך לטובה כי תשמע כמו ששש על אבותיך לא בזכות אבות וזה מפני שתהיה תשובתך בכל לב ובכל נפש באופן שעונות נחשבים כזכיות ותהיה לרצון לפניו כמו שהיו אבותיך: (יא) כי המצוה הזאת. והטעם שאמרתי והשבות אל לבבך בכל הגוים שצריך שהתשובה תהיה בעודך בגלות למען תושע הוא כי אמנם זאת המצוה של תשובה: אשר אנכי מצוך היום. כאמרו בכל חטא בפרשת ויקרא ואשם ואשמו שהענין בכלם הוא שיכיר החוטא את חטאו כמו שפירש אח"כ באמרו והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה וכן באמרו איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ואשמה הנפש ההיא והתודו את עונם: לא נפלאת היא ממך. שתצטרך לנביאים: ולא רחקה היא. שתצטרך לחכמי הדור הרחוקים שיפרשו לך באופן שתוכל לעשותה אפילו בעודך בגלות ובאר זה באמרו: (יב) לא בשמים היא לאמר וגו'. לא יקרה לך בענין התשובה שתצטרך בה להגדת נביא: (יג) ולא מעבר לים היא. גם כן לא תצטרך בה לחכמי הדור הרחוקים

שיפרשו

אַתָּה וְנַעֲשֶׂנָּה: יד כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ: ס שביעי רביעי טו רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע: טז אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: יז וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם: יח הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: יט הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ: כ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם: פפפ

ס' לבב"ז סימן

פ׳
ג׳
ג׳. ג׳ ול׳ את המות הזה:
לק״ף סימן
ב׳ לא יקבה ובתרא יברכך
פ׳
ד׳
ד׳
ד׳
ב׳ חסר ו׳
פ׳
י״ג דסמיכי
ב׳ באורייתא
ב׳ לא בלדקתך

וִישְׁמְעִינָנַהּ יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַּהּ: יד אֲרֵי קָרִיב לְוָתָךְ פִּתְגָּמָא לַחֲדָא בְּפוּמָךְ וּבְלִבָּךְ לְמֶעְבְּדֵיהּ: טו חֲזֵי דִיהָבִית קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין יַת חַיֵּי וְיַת טַבְתָּא וְיַת מוֹתָא וְיַת בִּשְׁתָּא: טז דַּאֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהַךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי וְתֵיחֵי וְתִסְגֵּי וִיבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵיל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: יז וְאִם יִתְפְּנֵי לִבָּךְ וְלָא תְקַבֵּל וְתִטְעֵי וְתִסְגּוּד לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִינּוּן: יח חַוֵּיתִי לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָבַר יַת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: יט אַסְהֵידִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא חַיֵּי וּמוֹתָא יְהָבִית קֳדָמָךְ בִּרְכָן וּלְוָטִין וְתִתְרְעֵי בְּחַיֵּי בְּדִיל דְּתֵיחֵי אַתְּ וּבְנָךְ: כ לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא לְמֵימְרֵיהּ וּלְאִתְקָרְבָא לְדַחַלְתֵּיהּ אֲרֵי הוּא חַיָּיךְ וְאוֹרְכוּת יוֹמָךְ לְמִיתַּב עַל אַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן: פפפ

וללמדה: (יד) כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה: (טו) את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך: (טז) אשר אנכי מצוך היום לאהבה. הרי הטוב ובו תלוי. וחיית ורבית. הרי החיים: (יז) ואם יפנה לבבך. הרי הרע: (יח) כי אבד תאבדון. הרי המות: (יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. דבר אחר העידותי בכם היום את השמים וגו' אמר להם הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים. אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר (תהלים י"ו) ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך:

מפני חשכת המים: (יד) בפיך ובלבבך. שכל המצות עיקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה: (טו) החיים. אורך ימים: הטוב. בעושר ובריאות הגוף והכבוד. והמות והרע. הפך: (טז) לאהבה. העיקר: ללכת בדרכיו. שלא תשנה מדרכי מעשיו ומצותיו שצוך ואם לא תדע למה נתנו החוקים והמשפטים. והנה וחיית. פי' החיים: (טז) ורבית. פירוש הטוב כי הוא רבוי הגוף בבנים ובעושר: (יז) ואם יפנה לבבך. כי הלב הוא העיקר: ונדחת. פירשתיו: כי אבד תאבדון. פירוש המות והרע כי יאבדו הם ובניהם והונם: (יח) לא תאריכון ימים. הפך וברכך ה' אלהיך בארץ: (יט) את השמים ואת הארץ. בעבור היותם עומדים וכן על האבן תהיה בנו לעדה וכן שמעו הרים את ריב ה': החיים והמות. הם הברכה והקללה והנה יש לך לבחור בחיים: למען תחיה. בגוף או בזכר. ופי' כי החיים הם לאהבה: (כ) כי הוא חייך. על דעת המפרשים שהוא שב אל קול השם ולפי דעתי שהוא השם כאשר אמר המשורר ה' ישעי ואלהי חסדי ומגני וחרבי:

נטסר בסדר ואתחנן: לעשתו ה' וסימן נמסר בסדר מקץ: וחיית וי"ו פסוקים מן ג' ג' תיבות מתחלפין וסימן השמר פן השכח. מצותיו משפטיו וחקתיו צפ"ק ס"י. את ה' האמרת קצ"ף. למען השכיל דריש מלכים קצ"ף. וחיית. להטות לבבנו צק"ף. ואהבת את ה' אלהיך קפ"ץ·סימן: ועבדתם ד' קמץ וסימן נמסר בסדר ואתחנן: את השמים ואת הארץ י"ג דסמיכי וסימן נמסר בסדר ואתחנן גם בישעיה סימן ל"ז גבי פרשתא דויתפלל חזקיהו:

תולדות אהרן כי קרוב אליך. עירובין נד: את החיים ואת הטוב. עקידה ש' ז ושם קא: ואם יפנה לבבך. שבה מז: ובחרת בחיים. עקרים מא פט (פאה טו קדושין סא): לאהבה את ה'. נדרים סב: כי הוא חייך. ברכות נא שבת יג פסחים מט קדושין מ:

בעל הטורים

בפיך ובלבבך לעשותו. בפיך כי תיבה כם למולאיהם. ובלבבך אגרא דבמעהא סברא. את החיים ואת הטוב בגי' תולאות כי ממנו תולאות חיים: וברכך ב' במסרה. והיית ורבית וברכך בארץ. וגבי עבד עברי לא יקשה בעינך וגו' וברכך ה' אלהיך וז"ש חז"ל שאין עבד עברי נוהג בהולה לארץ כהכא דכתיב וברכך בארץ אשר אתה בא שמה. התם נמי דווקא בארץ: ובחרת בחיים. בחיים עולה שבעים לומר בשבעים פנים בתורה נדרשת בכן וכן סוד ה' ליראיו וחיי האדם ע' שנה: ב"ג סמוך פ"מ וילך. סי' ב"ג סמוך כשחל רה"ש יום ב' או ג' או נצבים ילך פתאים:

ספורנו

שיפלשו לך באופן שיהיה זה אפשר לך בגלות ולא יקשה עליך כמו שיקרה באותו מצוה שנפל בה ספק ותצטרך לפירוש חכמי הדור או שהיא נמנעת בגלות: (יד) בפיך ובלבבך לעשותו. להכיר בלבבך את חטאך ואת האל יתברך שחטאת לו ולהתחרט ולהתודות על זה בפיך: (טו) את החיים. לעד. ואת הטוב. הערב בחיי שעה: ואת המות. לעד. ואת הרע. לער חיי שעה: (טז) וחיית. לעד: (יח) כי אבוד תאבדון. לעד. ובחרת בחיים. בחיי עד: (יט) למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את ה' אלהיך. ואמרתי שתבחר בחיים לא כעובד על מנת לקבל פרס. אבל אמרתי שתבחר מה שהוא חיים באמת בלבד למען תחפוץ בחיי שעה לזה התכלית בלבד שתאהב את ה' אלהיך בהכירך טובו עם רב גדלו: (כ) ולדבקה בו. שתהיינה כל

רמבן

התשובה הנזכרת כי והשבות אל לבבך ושבת עד ה' אלהיך מצוה שיצוה אותנו לעשות כן ונאמרה בלשון הבינוני לרמוז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן והטעם לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוך היום כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום וזה טעם בפיך ובלבבך לעשותו שיתודו את עונם ואת עון אבותם בפיהם וישובו בלבם אל ה' ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות כאשר הזכיר אתה ובניך בכל לבבך כמו שפירשתי: (טו) **ראה** נתתי לפניך היום. יחזור להזהירם עוד להגיד להם כי שני הדרכים בידם וברשותם ללכת באשר יחפצו בה ואין מונע ומעכב בידם לא

מן

מן התחתונים ולא מן העליונים ויעיד בהם את השמים ואת הארץ פעם שנית אחר שאמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבוד תאבדון מהר כי עתה יאמר העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי החיים והמות נתתי לפניך שהם הברכה והקללה וכי יעצתיך שתבחר בחיים למען תחיה אתה וזרעך והנה הוא כמחתים העדים בסוף דבריו כולם:

פעולותיך לשמו. כי הוא חייך. כי הדבוק בו הוא סבת החיים הנצחיים. ואורך ימיך לשבת על האדמה. ומזה ימשך גם כן אורך ימים לשבת על האדמה בחיי שעה אשר בם תזכה לחיי עד בעיון ובמעשה כאמרם ז"ל (אבות פרק ד משנה) התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין:

פרשת כלי יקר נצבים

אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם. פירש"י החשוב חשוב קודם ואח"כ כל איש ישראל ראשיכם שבטיכם כמו לשבטיכם. ומ"מ הלמ"ד חסרה ולא לחנם גם מה ראה משה לסדרם על זה האופן במצב זה יותר מבכל שאר קהלות כשהקהילם. והנכון הוא שרצה עתה לכרות עמהם ברית חדשה תחת הברית הראשון אשר נתקלקל על ידי העגל אשר נעשה מצד שלא היו עדיין ערבים זה בעד זה ע"כ כל איש הישר בעיניו יעשה ואין אומר השב ע"כ ראה להביאם במסורת ברית של הערבות ע"י שבועת הר גרזים והר עיבל כי הערבות סבה גדולה להשיב רבים מעון פן יהיה נתפס עליו כי כל ערב הרואה שהלוה מפזר ממונו אזי הוא מוכיחו מיראה פן יצטרך לשלם בעבורו כך בזמן שישראל ערבים זה בעד זה אזי כל מי שיש בידו להוכיח ברואתו יחיד או רבים נוטים מדרך השכל הוא מחזירו למוטב ואם העלם יעלים עיניו ממנו הרי הוא במקומו ועמו במחילתו וחטא הרבים תלוי בו אבל מי שאין בידו להוכיח אין הסברא נותנת שיהיה נתפס בעון זולתו דאל"כ לא שבקת חיי לכל בריה ואדעתא דהכי לא נכנסו בברית הערבות ואם מצינו לפעמים שהגדולים נתפסים אף בעון הדור הנסתר כמו שקרה בחטא עכן זהו לפי שקודם זה לא הטילו מוראם על הכלל והעלימו עיניהם מסורריה ואחרי לא יועילו הלכו לומר שלא תועיל להם התוכחת עד אשר בסבה זו כל חוטא ורב מרי נותן ברכת שלום לעצמו בחשבו כי הותרה הרצועה של מרדות וע"כ הוא עושה עבירות חבילות חבילות לפעמים בגלוי לפעמים בסתר אבל אם היו הגדולים תמיד מיסרים האנשים הפושעים אז היו יראים לעשות אפילו בצנעה פן יודע הדבר. ואם כן דין הוא שבכל חטא ואשמה יד הסגנים במעל ראשונה כי כל סבה קודם למסובב וע"כ נאמר וממקדשי תחלו ודרשו רז"ל ממקודשי וכן דרשו פסוק כי תצא אש ומצאה קוצים שאין הפורעניות בא לעולם כ"א בעבור הרשעים ואינו מתחיל כ"א מן הצדיקים וכו' וטעמו של דבר לפי שבידם שבט מושלים להשיב רבים מעון ורפו ידיהם מלחזק ידים רפות בתורה וברכים כושלות באמונה. וע"כ אמרו רז"ל מלך נכנס לדין קודם לציבור כו' כי מי יוכל ומי יחוש חוץ ממנו להטיל מורא שמים על הבריות כי בידו שבט ומחוקק לשום משטרו בארץ. וכן אמרו רז"ל בערב ראש השנה הגדולים יצאו לקראתו תחלה ואח"כ יצאו הבינונים כו' ואחר כך כל ישראל ביום כפורים לפי שכל החשוב חשוב יותר מזולתו הוא נכנס לדין תחלה והוא קודם ליתן את הדין יען כי אשמת העם תלויה בראשיהם. על כן סדרם משה במסורת הברית על זה האופן כי מצד שיכנסו בערבות אז יהיו הגדולים לעולם קודמין ליתן את הדין מן מי שתחתיהם והקדים הראשים ראשיכם שבטיכם כי הראשים קודמים אל הזקנים בכ"מ כי לעולם יותר נשמעים אל מי שמכריחם על העשיה בחזקת היד ושבט מוסר ירחיקנה ביותר ממה שמוכיח בדבור לבד כמ"ש בדברים לא יוסר עבד וגו' ושבט לגו כסילים אע"פ שתחת גערה במבין מהכות כסיל מאה מ"מ אצל הכסילים לא כך הוא המדה. וכמו כן היו בישראל תמיד שבט ומחוקק כמ"ש לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו שבט אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט ומחוקק אלו נשיאי א"י המלמדין תורה ברבים כי זהו שררת המלכות ושררת הסנהדרין זה בשבט ואלו ברוח שפתותיהם ולפי שהחוטא ורב מרי ביותר נשמע אל הרודה בשבט ממה שהוא נשמע אל המוכיחו בפה כי יאמר אך דבר שפתים הוא על כן המלך קודם לכולם ליתן את הדין על אשמת העם. על כן אמר גם כאן שראשיכם המה בראש ערבים קבלנים בעד כל העם ונתן טעם לדבר לפי שראשיכם היינו שבטיכם המה בעצמם שבט הנוגש בכם כד"א הוי אשור שבט אפי קרא לאשור שבט כך קרא לראשים שבט לומר כי המה בעצמם שבטיכם ובידם להוכיח יותר מן הזקנים על כן הם קודמים ליכנס בערבות. ואחריהם כל ישרי לב זקני ישראל מחוקקים אשר ברוח שפתותיהם ימיתו רשע וגם המה יש להם שוטרים רודים בעם אמנם לא כמו הראשים כי הראשים יש להם יותר ממשלה מן הזקנים ואחר כך כל איש פרטי מישראל קודם לנשים וטף כי הנשים והטף נשמעים אל הגברים וכן הגר מתעבד גם כן אל כל איש פרטי מישראל: לעברך בברית ה' אלהיך. מה שמזכירם בכל הפרשה בלשון רבים זולת בפסוק שהזכיר העברת הברית הזכירם בלשון יחיד זה מופת חותך שעיקר ברית זה הוא הערבות כי מצד הערבות יהיו כל ישראל כאיש אחד שבזמן שיש לו מכה באיזה דבר פרטי אז כל גופו מרגיש וחולה כך בזמן שאחד חוטא כולם מרגישים כמ"ש בחטא של עכן חטא ישראל וכן אמרו במדרש שה פזורה ישראל למה נמשלו ישראל לשה מה השה בזמן שלוקה באחד מאבריו כו' מרגיש אף ישראל עכן לבדו חטא וכתיב חטא ישראל. ולי נראה שכל הדרוש הזה הוציא מן מלת פזורה כי יאמר מאחר שהם כשה שבזמן שלוקה בא' מאבריו כולם מרגישים וא"כ הרי הם כאיש אחד שכאב אבר אחד שדי תכלא בכוליה ועל ידי זה מן הדין שיהיו כולם באגודה אחת כאיש א' ואעפ"כ הם פזורים ויפרדו איש מעל אחיו לא ידרוש שלום חבירו וטובתו כל הימים ואל יאמר בלבבו הלא כל המאורעות הרעות של חבירי עלי דידי הדר וגם עלי יעבור כוס שלו. לכך נאמר כאן לעברך בברית ה' לשון יחיד כי ע"י ברית זה בהכרח תהיו באגודה אחת כאיש אחד ועל ערבות זה יתבארו כל פסוקי פרשה זו אשר יבא ביאורם בסמוך בעז"ה:

אתם נצבים היום. במדרש למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבתורת כהנים הוריקו פניהם וכו'. עיין כל הנוסח ברש"י וכאן יש מקום לספק ספק גדול במה שקבלו תנחומין של הבל כי מה שלא עשה בהם כלייה עד הנה לפי שעדיין לא נתמלא סאתם לשיחולו עליהם כל האלות של התוכחה וא"ת שהרבו כעסים למקום ב"ה והגדילו אשמה עד שהיו ראוין לכל אותן המלות ואעפ"כ ברחמיו לא עשה עמהם כלה בכל חטאותם אם כן משה כתב להם שטר ושוברו עמו ובחנם יעד להם כל אותן התוכחות כי לעולם לא יפחדו מהם ומורא לא יעלה על ראשם מן אותן קללות כי יאמרו הרי כבר חטאנו כאלה וכאלה ולא רבצה בנו האלה גם האיש משה הבטיחנו שגם אם יוספים אנחנו לחטוא לא יגע בנו רע וא"כ עשה משה תרי דברים דסתרי אהדדי כי מתחלה יעד להם הקללות כדי שייראו מהם ואח"כ נחם אותם וידבר על לבם שאף אם יהיו חוטאים לא יכלו מצד הקללות וא"ת שהקללות יחולו אבל לא יהיה בהם כדי לכלותם לגמרי הרי כבר הובטחו על זה מפי הגבורה שנאמר לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו'. וע"ק למה לא נבהלו מן אותן מ"ט קללות שבתורת כהנים כי גם בהם יש די השיב כל פנים לירקון. ועוד יש לדקדק בנוסח הלשון למה אמר מאה חסר שתים כי אם חסרו שתים אין כאן מאה והל"ל צ"ח כדרך שאמר חוץ מן מ"ט כו' ומהו שאמר כך האיר להם ועתיד להאיר להם כו' עתיד מאן דכר שמיה ומנלן שמשה אמר כל הדברים הללו. והנראה לומר בזה שבכל האלות המפורשות בתורת כהנים ובפרשת כי תבא בכולם יש מקום לאיש קשה עורף להסיר יראת ה' מנגד עיניו וליתן ברכת שלום לעצמו לבקש הצלה מה ע"י איזו תחבולה אנושית כדרך שאמר בדור המבול קל הוא על פני המים יש לנו ספינות קטנות קלות שישוטו על פני המים וכן באלות אלו דרך משל כתיב והיו שמיך אשר על ראשך נחשת משמע דווקא מה שעל ראשך ולא מה שעל ראש שאר האומות כי שם יהיה מטר אם כן יקשה ערפו לומר אלך ואקנה תבואה מן שאר האומות כי יש שבר אצלם וכן דבר וחרב יאמר אמלטה על נפשי וכמ"ש צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם ואם כן בכל הקללות לא הוריקו פניהם כי אמרו יש מקום להנצל מהם ע"י תחבולה אנושית. אמנם אם תגזם לאדם לעשות לו איזו דבר ולא תפרש ענשו כ"א אינו יכול להשמר ממך כי לא ידע ממה יהיה נזהר. והנה באותן קללות של ערבות מואב ודאי מאה הם כי בעל המדרש מנאם ומנה מאה אך שנכללו בהם שנים שלא פורש מהותם מה הם והוא מ"ש גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזה ובלי ספק שבעל מדרש זה לא מנה כל חלי וכל מכה בכלל מספר צ"ח אבל מנה צ"ח זולתם ועמהם יש ק' אך מן אותן ק' חסר ב' לא חסרו ממש אלא חסרו שלא פורש מהותם וא"כ א"א להשמר מהם ע"כ נבהלו כחפזו רעדה אחזתם בעבור שתים אלו שחסרו ונסתם מהותם ויראו מהם שיעשו בהם כליון. וידבר משה על לבם אין הדבר כן כמו שחשבתם שלכך העלים מהות שתים אלו כדי שלא יהיה לכם מקום להשמר מהם שהרי הרבה פעמים הכעסתם ולא חלו שתי קללות אלו אף עפ"י שהייתם ראוין שיחולו. ואם תאמרו א"כ למה נאמרו ביעוד הקללות ולמה לא נתפרשו. לפי שהם מדברים בעונש עה"ב הנעלם כי מצד היות האדם מסובך בחשכת חומרו אינו יכול להבין מהות העונש ההוא כדרך שהעלימה התורה מהות השכר הרוחני מזה הטעם וביאור הענין שמשה אמר הנני מיעד לכם צ"ח קללות כולם בעה"ז גם כל חלי וכל מכה השייך אל החוטא לעה"ב כדי רשעתו אשר לא כתיב בספר התורה הזה כי התורה לא דברה מן זה העונש כלום גם הוא על ראש רשעים יחול. וז"ש אתם נצבים היום כיום הזה המאפיל ומאיר כך אתם קיימין בקיום נצחי וגם אחר שתחשך השמש והירח ביום המיתה תשובו לאור באור ה' הנצחי לעה"ב ואחר שהונח שיש מציאות לאדם גם אחר מותו הנה בזה תבינו פירוש הפסוק גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת וז"ש כך האיר לכם ועתיד להאיר לכם כי כשם שאור לכם בעה"ז כך זורח הוא שם לעתיד והקללות והיסורין מקיימין אתכם ומציבים אתכם לפני כמ"ש

ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן ע"י יסורין ואחד מהם עה"ב שנאמר ודרך חיים תוכחות מוסר ואחר שגלה להם משה סוד עה"ב אשר לפנים לא ידעו הנה בזה נתקררה דעתם ע"י הבנת ב' מכות אלו הנעלמים כאמור :

ולא אתכם לבדכם אנכי כורת הברית הזאת וגו'. רוב המפרשים נתקשו מאד בשבועה זאת שהיתה עליהם ועל זרעם שלא היו בעולם עדיין ואיך יכנסו בברית השבועה ושורש קושיא זו תמצא בעקידה ונמשך אחר דעתו גם מהר"י אברבנאל ושאר מפרשים ודעת רז"ל שכל הנשמות שעתידין להבראות היו שם ויש שדקדקו זה משינוי הלשון שבפסוק כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום ולא אמר ואת אשר איננו פה עמנו עומד היום לפני ה' ש"מ שמדבר בנשמות שאף על פי שאינם פה עמנו מכל מקום הם עומדים לפני ה' תמיד תחת כסא כבוד כמלאכים שנקראו עומדים כמ"ש ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. גם נראה לדקדק זה מלשון עמנו כי הל"ל ואת אשר איננו פה היום אלא לדקדק מזה שדווקא עמנו איננו אבל ישנו עם ה' ועומד לפניו ומה שהקשו וכי יכול להשביע את הנשמה מצינו דוגמא לזה שאמרו רז"ל במסכת נדה שביום הלידה משביעין את האדם הוי צדיק ואל תהי רשע כו' ונראה כי כל המשך הפסוקים מדברים מענין זה כי יש להקשות מ"ש כי אתם ידעתם את אשר ישבנו וגומר וכן שני פעמים פן למה לי פן יש בכם איש פן יש בכם שורש פורה ליערבינהו וליתנינהו. אלא שבא ליתן טעם למה יצטרך להשביע הבנים שעדיין לא נולדו. ע"כ אמר דרך משא ומתן כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ושם היינו עבדים לפרעה ויפדנו ה' משם על מנת שנקבל עלינו מצות ה' אבל בניכם אשר לא ישבו בארץ מצרים ולא נפדו יטענו למה נקבל עלינו עול מצותיו כי אותנו לא פדה ה' על כן אני צריך להביא את בניכם בברית. ואם תאמרו א"כ למה יצטרך להשביע אותנו הלא דין יש לו יתברך עלינו כי על מנת כן פדה אותנו. ע"ז אמר ואת אשר עברנו בקרב הגוים ותראו את שקוציהם וגומר והרי שטר ושוברו עמו כי מצד שישבנו בארץ מצרים לא היה צריך להשביענו אבל מצד שראיתם שקוצי הגוים אשר עברנו בתוכם יש לחוש פן יש בכם איש או אשה וגומר על כן צריך להשביעם. ואם תאמרו א"כ הדרא קושיא לדוכתה כי בשלמא אותנו הוצרך להשביענו כי ראינו שקוצי הגוים ויש לחוש פן נלך אחריהם אבל בנינו אשר לא ראו השקוצים ההם למה יזנו אחריהם ע"ז אמר פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה כי באמת הבנים הנולדים מצד עצמו אין בית מיחוש שילכו אחרי ע"ג כי לא ראו אותה מעולם אבל יש לחוש שמשורש נחש יצא צפע כי יכול להיות שאחד מכם נקט טינא בלבו ומעשה אבות ירשו בנים כי טבע הבן נמשך אחרי האב כמו הענף שנמשך אחר השורש על כן אני צריך להשביע גם הבנים על ע"ג ובזה מיושב היטב שני פן אלו כי פן ראשון קאי על האבות אשר ראו שקוצי העמים פן ילכו אחריהם פן שני קאי על הבנים הנולדים כי אעפ"י שלא ראו שקוצי העמים מכל מקום יש לחוש שיקבלו טבע השורש דהיינו האבות שהם שורש מר יפרו ראש ולענה. או יוכל לומר שכל הסיפור מן כי אתם ידעתם עד פן יש בכם שורש וגומר הכל נתינת טעם על האבות כי יאמר מאחר שישבתם בארץ מצרים ויצאתם משם ולא היה יכולת באלהי מצרים להציל את מצרים ואחר כך עברתם בקרב הגוים אשר לא נתן לכם ה' רשות לירש את ארצם הנה בזה תבואו לידי טעות לומר שלכך נעשה דין באלהי מצרים ולא באלהי העמים אשר עברתם בתוכם לפי שאלהיכם חזק מאלהי מצרים אבל לא מאלהי הגוים אשר עברנו בתוכם ותאמרו כי מטעם זה לא יכולתם לעשות כלום לאותן הגוים כי אלהיהם עמהם להצילם וזהו שאמר ותראו את שקוציהם וגו' כסף וזהב אשר עמהם במלות עמהם חתם כל טעותם כי יאמרו שאלהיהם עוזרם להצילם. ואלו לא ישבנו בארץ מצרים לא היה הטעות חזק כל כך כי אולי אין הקב"ה מתקנא באלהי העמים אלילים ע"כ אינו עושה בהם שפטים אבל מאחר שבאלהי מצרים עשה שפטים ולא באלהי העמים אשר עברנו בתוכם מתוך זה אתם קרובים לבא לידי טעות לומר שאלהי העמים עמהם להצילם ואחר כך אמר כנגד הבנים פן יש בכם שורש פורה כדרך שנתבאר למעלה :

והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי וגו'. כל הסיפור הזה מדבר במי שחוטא במחשבה לבד כמ"ש אשר לבבו פונה וגו' והתברך בלבבו וגו' כי בשרירות לבי אלך כי ע"ג עיקרה במחשבה כי אין אמונה כי אם בלבו וע"כ נאמר בע"ג למען תפוש את בית ישראל בלבם ובכל זכרון ע"ג לא נזכר כי אם המעשה כמ"ש ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגומר ומזה יקח ב' מיני טעיות כי יאמר אשר יעשה ולא מן העשוי כבר דהיינו אלהי הגוים ההם שהזכיר למעלה. טעות שני הוא שיאמר דווקא מעשה אסור ולא מחשבה וז"ש והיה בשמעו את דברי האלה הזאת ר"ל אותה אלה המרמזת על עכו"ג בפרטות שמשמעות הענין דווקא על המעשה ע"כ ימצא מקום לתלות בו טעותו והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי שיתן ברכת שלום לעצמו בעבור היות הדבר בלבבו וז"ש כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה כי יסמוך על זה להנצל מן העונש לומר בתוך עמי אנכי יושב והמשקה שדה צמאה למים ישקה אגב אותה שדה גם הרוה כך ע"י שישלח ה' את הברכה אל הצדיקים הצמאים לדבר ה' כמ"ש צמאה לך נפשי וגו' יקבלו אגבן הברכה גם הרשעים השבעים מעבודת השם עד שבוחרים להם עכו"ג חדשים מקרוב באו כי שבעה נפשם מעבודת השם. וגם יאמר מאחר שהעולם נידון על פי רובו א"כ זכות הצדיקים יעמוד גם לי ויסלח לי בעבורם. על כן אמר לא יאבה ה' סלוח לו כי הרהורי עבירה של ע"ג קשים מן עבירה עצמו יען עיקר הדבר בלב כי בעובד ע"ג כתיב חבור עצבים אפרים הנח לו שהקב"ה מאריך אפו אפילו בע"ג אמנם כשחלק לבם מעם ה' כתיב חלק לבם עתה יאשמו לכך נאמר כי אז יעשן אף ה' מלת אז מורה על הזמן של עתה כי אז תיכף ומיד יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ר"ל בו לבד כי מאחר שחטא בנסתר אין אחרים נתפסים בעונו ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה היינו האלות שבפרשת בחקתי. אמנם שם נזכרו כל האלות בלשון רבים סד"א שרבים ימקו בעונו על זה אמר והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה היינו האלות שבפרשת כי תבא שנאמרו בלשון יחיד להורות כי הוא יחיד לבדו ימות בעונו וכל ישראל נקיים ומה שקרא תורת כהנים סתם ספר והקללות שבפרשת כי תבא קרא ספר התורה לפי שכל ה' ספרים בכלל נקראו תורה וכל ספר בפני עצמו נקרא ספר לפיכך ספר ת"כ נקרא ספר כי אינו כולל כל התורה רק שהוא ספר א' מן מספר חמש ספרים. אבל ספר חמישי זה נקרא תורה כי הוא כולל כל התורה כי לכך נקרא משנה תורה כמ"ש הואיל משה באר את התורה הזאת וז"ש לענין ההבדלה והבדילו ה' לרעה וגו' ככל אלות הברית הכתובים בספר התורה הזה כי כולם נאמרו בלשון יחיד המורה על הבדלה זו לבטל ממנו סברת למען ספות הרוה את הצמאה שלא יאמר בתוך עמי אנכי יושב. ומטעם זה קרא הראשונים אלה שהאחרונים אלות לפי שהאחרונים כפולים מן הראשונים כי במקום כל אלה אחת נמצאו שתים מן הטעם שבארנו בפרשת כי תבא או כנגד מ"ט שערי בינה או כנגד התורה שנדרש במ"ט פנים כנגד כל אחד מכה אחת וכאן שתים בעבור הערבות. ומהו שאמר ורבצה בו כל האלה דווקא אותה אלה שבת"כ לפי שכאן מדבר בחטא ע"ג וכן האלה שבת"כ מדברת גם כן מעון ע"ג שנאמר והשמדתי את במותיכם והכרתי את חמניכם וגומר אבל אותן אלות שבערבות מואב לא נזכר בהם עון עו"ג ע"כ אמר באלה ראשונה ורבצה בו כי היא לבדה תרבץ אצלו אמנם לענין ההבדלה לבד שיבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל אמר ככל אלות הברית וגומר כי אלו האלות נאמרו בלשון יחיד. ומה שנאמר אח"כ וראו את מכות הארץ וגומר ש"מ שבעונש רבים הוא מדבר זה קאי על מה שנאמר למעלה או משפחה או שבט כי זה מדבר ברבים החוטאים ואז יראו מכת הארץ כמו שיתבאר בסמוך :

ואמר הדור האחרון וגו'. יש בענין זה ספקות כי לא פורש במקרא מה יאמר הדור האחרון והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה כי אין לומר שיאמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת שהרי ע"ז אמר ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה וא"כ בניכם מה יאמרו ומ"ש תחלה והנכרי ואח"כ אמר ואמרו כל הגוים. ועוד שעל כרחך קודם שיראו מכת הארץ לא יאמרו כלום ואם כן למה אמר ואמר הדור האחרון קודם וראו את מכות הארץ. והר"י אברבנאל פירש שפסוק ראשון לא פירש בו עדיין מה שיאמרו אלא אמר סתם ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי כי שניהם ידברו מענין זה ואחר כך פירש מה שיאמרו כל הגוים על ישראל על מה עשה ה' ככה ובניכם ישובו על אשר עזבו וגו' ופירושו אינו מספיק לכל הספקות שהזכרנו כי מתחלה קראו נכרי ואחר כך אמר כל הגוים סוף דבר פירושו אינו מספיק כלל ליישב המקראות על אופנם. ואומר אני שפסוקים אלו מילי מילי קתני כי מתחלה אמר פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט ובפסוק זה הוא מדבר הן ביחיד החוטא הן ברבים החוטאים. ואח"כ חזר ופירש על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. כי מן והיה בשמעו את דברי האלה הזאת עד וראו את מכות הארץ הכל מדבר בעון יחיד החוטא ומן וראו את מכות הארץ עד סוף הפרשה הכל מדבר בחטא הרבים. וצריך שתדע שכך מדתו של הקב"ה כי בזמן שיחיד חוטא אז הוא לוקה בגופו כדי רשעתו אבל בזמן שרבים חוטאים א"א לקיים בהם מ"ש אצל היחיד ומחה ה' את שמו מתחת השמים כי לאבד את שם ישראל א"א הן מצד שכבר נשבע ה' לאבות שלא להחליפם באומה אחרת הן מצד שי"ב שבטי ישראל הם כנגד י"ב מזלות שברקיע ובביטול אפי' שבט אחד יפול המזל שברקיע הנשען עליו ע"כ הקב"ה מכלה חמתו בעצים ובאבנים ובארץ ההיא גפרית ומלח שרפה כל ארצה והדין נותן שתלקה הארץ כי היא היתה סבה לחטא ראשון של אדה"ר ע"י החומר שנתנה בו כאשר הוכחנו בראיות ברורות למעלה בפרשת אחרי מות בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה וגו' ע"כ בכל חטא הרבים תלקה הארץ כמו בדור המבול כתיב ותשחת הארץ וכן ותקיא הארץ את יושביה כי היא דומה לחולי המקיא ואינו סובל מאכלו הראוי לו כך האדמה תלקה כי היא היתה סבה לכל חטאת ועון המצוי בכל דור ודור אבל בחטא יחיד אם תלקה הארץ יגיע הנזק אף למי שלא חטא. וז"ש תחלה בעונש איש או אשה אשר לבבו פונה היום מעם ה' כי אז יעשן אף ה' באיש ההוא וגו' והבדילו ה' לרעה וגו' ואמר הדור האחרון בניכם וגו' והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה כי שניהם ידברו ויספרו ענין פלאי פלאות מכות אשר שלח ה' על היחיד ההוא ואע"פ שלא פורש במקרא מה ידברו מ"מ דומה זה ממש למה שנאמר בתוכחה והיית למשל ולשנינה פירש"י ולשנינה לשון דבור ידברו בך כתרגומו ולשועין אע"פ שגם שם לא נתפרש מה שיאמרו אלא מסתמא שידברו ממה שיראו בך מן גודל הפלאת המכות. כך מה שנאמר כאן ואמר הדור האחרון וגו' והנכרי וגו' שניהם יאמרו דרך חידוש מה שקרה לאיש ההוא ודווקא הדור האחרון או נכרי אשר יבא מארץ רחוקה יאמרו וידברו זה לזה דרך חידוש מה שקרה לאיש הזה. אבל אותו דור וכן הגוים הקרובים אשר ראו בעיניהם אותן מכות ומכירין את האיש ואת שמו ודאי ידעו אותו לכף חובה ויצדיקו עליו את הדין אמנם הדור

האחרון והנכרי אשר לא הכירוהו יאמרו זה לזה מהו שקרה לו ויהיה אצלם למשל ולשנינה. ואח"כ חזר לפרש על אחרון אחרון והוא על מ"ש למעלה או משפחה או שבט והם בלי ספק עבדו עבו"ג בנגלה כי אם יחיד יתברך בלבבו כנאמר ברבים שנתקבצו לרעה אין שייך לומר שיעבדוהו בסתר וא"כ אם כל עדת ישראל לא ימחו בהם דין הוא שיתפסו כולם בעון אותה משפחה או שבט וע"ז אמר וראו את מכות הארץ כי בזמן שרבים סרו מן הדרך אשר לכלותם א"א על כן יכלה ה' חמתו בארץ ההיא מקצת ובהם מקצת כי יגלו ממנה וראו כל העמים את מכות הארץ ההיא וגו' גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' וע"ז יתמהו כל הגוים בין קרובים בין רחוקים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ר"ל על מה אבדה הארץ לא פשעה ולא חטאתה המה מקשים והמה מפרקים ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם דומה לחטא של אדה"ר שאמרו רז"ל כופר בעיקר היה והארץ היא שגרמה לו ע"י חומר עב ועכור שנתנה בו יותר ממה שצוה לה ה' ועי"ז כשנתקלל האדם על עונו נפקדה גם היא על עונה ונתקללה שנאמר ארורה האדמה בעבורך. ע"כ גם אלו שהיו כופרים בעיקר דין הוא שילקו שניהם הארץ והעובדים הע"ג ז"ש ויחר אף ה' בארץ ההיא וגו' ויתשם ה' מעל אדמתם לחלק העונש ביניהם כי בזה לא יכלה את זרע ישראל כי יתחלק העונש לשנים. וישלכם אל ארץ אחרת שלא יהיה כאותה ארץ אשר ממנה נתגדל החומר שלהם אשר גרם להם לחטוא. ומה שבאה למ"ד גדולה במלת וישלכם רמז שאחר ל' דור יגלו מארצם כי מן אברהם ועד שלמה ט"ו דור ומן שלמה ועד צדקיהו גם כן ט"ו דור כדאיתא ברבתי בפסוק החודש הזה לכם שמלכות של ישראל נמשל לירח שלא עמד כי אם ל' דור כימות הלבנה לכך באה למ"ד גדולה בוישלכם אל ארץ אחרת. ומ"ש כיום הזה לומר לך לפי שהם קיימים כיום הזה על כן לכלותם א"א לפיכך נתחלק העונש בינם ובין הארץ. ואמר הנסתרות לה' אלהינו וגו' לתרץ השינוי הנאמר למעלה בחטא איש או אשה והבדילו ה' לרעה וכל ישראל נקיים. ובחטא משפחה או שבט כתיב וראו את מכות הארץ וגו' משמע שכל ישראל בכלל העונש. על זה אמר הנסתרות לה' אלהינו כי היחיד אשר יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי מי יודע מה שבלבבו בלתי ה' לבדו על כן והבדילו ה' לרעה. אבל חטא משפחה או שבט א"א שיהיה הדבר בנסתר על כן על כל ישראל חובת ביעור הגלולים מן הארץ והנגלות לנו ולבנינו עד עולם ואם לא יבערם מן הארץ אז דין הוא שכולם יהיו נתפסים בעון אותו שבט זהו שאמר והנגלות לנו ולבנינו וגו'. זה הנראה ישר ונכון בישוב כל המקראות על אופנם:

והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו'. יש להתבונן כי מתחלה אמר בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה ואח"כ אמר בכל הגוים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה כי יש הבדל בין לשון הפיצך ללשון הדיחך כי הפיצך יאמר על הגלות והדיחך יאמר על המצות כי בהיות ישראל בארצות העמים הם נדחים מן המצות הן מצד מ"ש בתוכחה ועבדתם שם אלהים אחרים הן מצד שרוב המצות תלויות בארץ. וע"י הדחה זו ישראל קרובים לבא לידי טעות ולומר שאין הקב"ה חפץ עוד במעשיהם כלל על דרך שנאמר למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' ועי"ז יתיאשו לגמרי מן הגאולה כי יאמרו שהקב"ה הדיחם מן המצות בכוונה גמורה וטעות הוא בידם כי הקב"ה לא נתכוון בעצם ובראשונה כ"א על הפיזור להפילם זה מעל זה כי כנוס לרשעים רע להם ואמנם מה שנדחו מן המצות נמשך במקרה מן ההפלה ולא שיתכוין הש"י בעצם ובראשונה להדיחם מן המצות. וזהו המכוון בפרשה זו והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבות אל לבבך שתחשוב בלבבך דבר ומהו הדבר אשר הדיחך ה' אלהיך שמה כי תחשוב שה' אלהיך הדיחך מן המצות בכונה ובעצם ובראשונה כי אינו חפץ לא בך ולא בשמירת מצותך עוד ועי"ז תתיאש מן התשובה כי תאמר לו חפץ ה' בנו לא תקראנה אותנו כאלה מידו ית'. ע"ז אמר שאתה חושב תועה על ה' ואין הדבר כן אלא במצותך חפץ מאד לעולם ובזה יבחן הדבר ז"ש ושבת עד ה' וגו' כי מיד כאשר תגמור בלבך לשוב בתשובה שלמה עד ה' אע"פ שעדיין לא עשית היושר הראוי להעשות בפועל שהרי לא נאמר כאן עדיין ועשית את כל מצותיו כמ"ש בסמוך בזה הורה באצבע לומר ראה איך אתה טועה בדעתך כי לא זו שבמצותיך חפץ מאד אלא אפילו תיכף שתשוב עד ה' ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום בכל לבבך ובכל נפשך שעיקר השמיעה בקול ה' היא בכל לבבך לבד שיראת ה' בך סימני טהרה שנכון לבך אל ה' אך שהמניעה היא שלא תוכל לעשות בפועל כל מצותיו מ"מ תיכף ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' ב"פ ושב שהזכיר בזה הקרא זה הראשון מדבר במחילת העון הקודם הנקרא שבותך כמו הבת השובבה וכמו וילך שובב בדרך לבו וכמו שובה משובה ישראל וכן רבים ע"ז אמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך כי אפי' שבותך המתיחס אליך דהיינו העון יתהפך לזכות כאמרו רז"ל שע"י התשובה נעשין הזדונות כזכיות זהו שנא' ורחמך שהוא לשון אהבה ר"ל שיהיה הקב"ה אוהב את שבותך יען כי הזדונות יהיו בעיניו יתברך כזכיות ואוהבם מאד. והשני מדבר בשיבת ישראל מן הגלות זהו שנא' ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה לא כמו שחשבת שהדיחך ה' אלהיך ונתכוין בעצם ובראשונה להדיחך מעל שמירת המצות אלא בעצם ובראשונה נתכוין ה' להפיצך ואמנם ההדחה מן המצות נמשך במקרה מן הניפוץ. ומ"מ אם יהיה נדחך בקצה השמים כי באמת אתה מודח מן המצות אבל אין לייחס הדבר אליו יתברך כ"א אליך ונקרא נדחך כי אתה עשית וגרמת לך הדחה זו מבית ומחוץ ואע"פ שאתה גרמת לך להיות מודח מן מקום קיום המצות רחוק מאד מ"מ משם יקבצך ה' ומשם יקחך משם יקבצך זהו קיבוץ גליות. ומשם יקחך אליו לסייע לך לשמירת המצות. והביאך אל הארץ וגו' והיטבך והרבך מאבותיך אין הפירוש מאבותיך יותר מאבותיך שהרי בסמוך אמר כאשר שש על אבותיך משמע לא יותר מהם אלא שוה להם אלא מאבותיך לומר לך מאחר אשר אתה הכינות לבך אל ה' אבל עדיין לא יצאה מחשבתך אל הפועל כי לא קיימת המצות עדיין ע"כ עדיין אין זכותך מספיק לך להטיב לך ולהרבותך כ"א זכות אבותיך היא שעמדה לך ולהטיב לך ולהרבותך ז"ש מאבותיך שדבר זה נמשך לך מאבותיך. אמנם מ"מ מאחר שלבך שלם עם ה' וגמרת בלבך לעשות כל מצות ה' גם בפועל אם תבוא המצוה לידך גם לעומת זה ה' יגמור בעדך ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' שיתן בלבו לעבדו מאהבה לא מיראה כי העושה מאהבה עובד את ה' בשמחה אך שכל זמן שאין הקב"ה מתנקם מאויביך תמיד מורא אויביך עליך פן יחזרו לשלוט בך וע"כ אין לבך פנוי לעבוד את ה' בשמחה ע"כ ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך ומאז תהיה בטוח שלא יבואו עליך עוד וישמח צדיק כי חזה נקם הנה מאז תהיה מוכן לעשות כל מצות ה' בשמחה גם בפועל ז"ש ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו ואז לא תצטרך לזכות אבותיך ז"ש ואתה כי בך לבד תלה הדבר ואז ישוב ה' לשוש עליך כאשר שש על אבותיך כי תהיה שוה לאבותיך כי יש בידך זכות עצמך ואל ההרים לא תאכל כמו שדרשו רז"ל מן פסוק אל ההרים לא אכל שלא אכל בזכות אבותיו. וע"י ביאור זה נתיישבו הרבה ספיקות בכל המשך פרשה זו כמבואר לכל מבין במעט התבוננות:

כי המצוה הזאת וגו' לא נפלאת היא ממך. ואח"כ לא אמר ממך ואמר סתם ולא רחוקה היא הנה מקום אתי לפרש פרשה זו בשני דרכים הן על סתם מצות התורה הן על התשובה אשר הזכיר למעלה. דרך א' על כל מצות התורה שיש בכל מצוה שתי בחינות. האחת היא העשיה עצמה לעשות המצוה בפועל. השנית היא כוונת המצוה להבין ולהשכיל בסודות התורה אשר העלים ה' מן האומות כמ"ש סוד ה' ליראיו וגו' וכתיב לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום כי העלים ה' מן האומות סודות התורה ומסרם לישראל ע"כ אמר לא נפלאת היא ממך כי אם יעלה על לבבך לומר איך תעשה המצוה בלא כוונה כחמור נושא ספרים ע"ז אמר אין הדבר כן אלא לא נפלאת היא ממך כי אם נפלאים מעשי ה' מן האומות אבל לא ממך כמ"ש נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד כי הלוחות מעשה אלהים המה ונפלאים באמת מן האומות אבל נפשי יודעת מאד כי שמעת תפלתי אל תסתר ממני מצותיך הנאמר על סודות התורה. ועל העשיה בפועל אמר ולא רחוקה היא לא ממך לבד אלא מן כל האומות אינן רחוקים כי לא צוה ה' לך להביא ממרחק איזו מצוה כי בקרבנות אמרו רז"ל שאמר הקב"ה לא הטרחתי עליך להביא קרבן מן המינים שאינן ברשותך כ"א מן בקר וצאן שברשותך כו' ומהם תקיש אל כל המצות שלא צוה לך הקב"ה להביא ממרחק איזו דבר למצוה כי אם בדברים המצויין אצלך. וחזר ופי' על ראשון ראשון כי מה שאמרתי לא נפלאת היא ממך זהו החכמה הנתונה מן השמים כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה וכדי שלא תאמר שמעשה המצות בפועל נתן ה' לארץ אבל לא החכמה כי עדיין היא בשמים ע"ז אמר לא בשמים היא וגו' כי גם המעשה גם העיון ודרך השכל את הכל נתן ה' לארץ. ומה שאמרתי ולא רחוקה היא ע"ז אמר ולא מעבר לים היא כי לא צויתי לך להביא דבר מעבר לים למצוה. כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. בלבבך הוא מקום העיון והחכמה ובפיך מקום העשיה כי אפי' בזמן שלא תבא לידך איזו מצוה יש לאל ידך לעשותה בפיך כאמרו רז"ל כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריבה כו' וזה היקש על כל שאר המצות שהעוסק בהם כאלו עשאם ז"ש בפיך ובלבבך לעשותו כי יכול אתה לשלם פרים בשפתיך ודומה כאלו עשית אותם וכן אפילו חשב בלבבו לעשות איזו מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הקב"ה כאלו עשאה ז"ש בפיך ובלבבך לעשותו. דרך שני הוא שמאמר כי המצוה הזאת מדבר בתשובה שהזכיר בפרשה של מעלה ועליה אמר לא נפלאת היא ממך כי אין לך התנצלות לומר כי לא ידעת שהקב"ה מקבל תשובות השבים כי אתה ידעת ענין התשובה יותר מן כל האומות כי ישראל והתשובה קדמו לעולם וא"כ כשברא ה' התשובה שם היית גם אתה. ואם האומות צריכין זירוז על התשובה כאנשי נינוה. הנה אתה אינך צריך זירוז עליה כי סוד התשובה גלוי לך מאז ומקדם ולא נפלאת היא ממך כי לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו לומר שלא ביקש ה' מידינו רמוס חצריו איש חוטא ורב מרי ומי יעלה השמימה לשאול את פי ה' אם יקבל אותנו אליו בתשובה כי סוד זה כבר גלוי לך. או קאי על מה שנאמר למעלה ושבת עד ה' אלהיך וא"ת אם עונותי הטו אלה שנסתלקה השכינה מתחתונים ועלתה לה למרום א"כ אני אשוב אליו והוא לא ישוב אלי כי אני גרמתי ריחוק זה ואיך אשוב עד ה' הרי אצטרך לעלות השמימה ולשוב אליו ית' וא"כ פליאה דעת בעיני אנה אלך לרוחו ית' ע"ז אמר לא נפלאת היא ממך אפי' ממך לא נפלא ענין התשובה עד ה' ואין אתה צריך לעלות לשמים אליו ית' כ"א כאשר אתה הכינות את לבך לשוב אליו ית' אז הוא ית' יחזור וישוב אליך להוריד שכינתו ית' אליך: ולא רחוקה היא. לפי שארז"ל ה"ד בעל תשובה כגון שבא אותו מעשה לידו ופירש ממנה מחוי רב באותו פרק ובאותו מקום ובאותה אשה וא"כ מי שחטא באשה מעבר לים שמא תאמר שאין לו תקנה עד שיעבור ארחות ימים לאותו מקום שחטא בו שער שעבר בו וע"י זה ימנע מן התשובה. ע"ז אמר שאין הדבר כן כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך הוידוי ובלבבך החרטה ואז די לך בזה כי פיך ולבבך מקום החטא כי לב הוא הסית אותך והוא מקום התיקון בתשובה דהיינו נמי באותו מקום כי לא אמרו באותה אשה אלא לרווחא דמלתא אבל אין עיקר התשובה תלוי בזה. וי"א שאמר על התשובה כי מצד רוממות האל ית' התשובה נפלאת מאד הפלא ופלא כי כל בעל המגרש אשתו לא ישוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה ואיך יקרב מלך רם ונשא אליו אנשים החטאים בנפשותם אשר

פגו

סרו מאחריו וזנו אחרי אלהי נכר. אבל ממך דהיינו מצדך לא נפלאת על דרך שנאמר זכור כי עפר אנחנו כי מצד החומר אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא על כן מן הראוי שיקבל תשובתך ואולי שעל זה אמר לא בשמים היא כי אינה מצויה באנשי מרום הרוחניים כ"א בבן אדם מעפר יולד על כן מצדך התשובה דבר ראוי ומתקבל בדרך שנתבאר:

ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב. כי אם חיים אתה מבקש נפש לטוב לעשות הטוב בעיני ה' וא"ת למה לא הקדים הטוב שהרי ע"י מעשה הטוב יזכה לחיים. תשובה לדבר שבא להזהירו שלא יבקש לעשות הטוב בעיני ה' כדי שיחיה אלא יחיה כדי שיעשה טוב שלא יבקש חיים גופניים כי אם יבקש החיים כדי שיוכל לעבוד בימי חייו את בוראו כמ"ש מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב שלכך אוהב ימים כדי שיוכל לראות בהם בטוב ה' בתורה ומצות כמ"ש בסמוך לאהבה את ה' ולדבקה בו כי הוא חייך ר"ל זהו תכלית חייך כי אין הקב"ה נותן לך חיים כ"א בעבור תכלית זה וז"ש כאן לאהבה את ה' אלהיך וגו' וחיית ורבית כאן הקדים אהבת ה' אל וחיית ורבית ובסמוך אמר למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את ה' הקדים החייה לאהבת ה' כי באמת הא בהא תליא כי אהבת ה' מביאה החיים ומ"מ אתה לא תבקש החיים לצרכך כ"א לאהבה את ה' ואם יפנה לבבך שתפנה לבך לבטלה ולא תעסוק כל הימים בעבודת האל ית' אז ונדחת סופך להיות מודח מכל וכל מן ה' והשתחוית לאלהים אחרים הבטלה מביאה לידי שעמום ותסיר לבבך מן ה' העידותי בכם היום וגו' לא תאריכון וגו' והיינו שאמרו רז"ל המפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו:

למען תחיה אתה וזרעך. הזכיר כאן וזרעך לפי שאמרו במדרש העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ הסתכלו בהמה שבראתי לשמשכם שמא שינו כו' ומה אלו שלא נבראו לא לשכר ולא להפסד ואין חסים על בניהם ועל בנותיהם לא שנו את מדתם. אתם שנבראתם לשכר ועונש ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם עאכ"ו שלא תשנו מדתכם. כך היא הנוסחא בילקוט ס' האזינו ומנא ליה לבעל מדרש זה שהזכיר בק"ו זה בנים ובנות אלא לפי שמצא כתוב אחר עדות זה פסוק למען תחיה אתה וזרעך וק' ליה למה הזכיר ביעוד זה זרעו יותר מבכל היעודים אלא שכך אמר לו הקב"ה אם אין אתה יוצא מהאספגניות מפסיך הרעים בגינך כי ההנהגה המוחשית תלחץ אותך שלא תחוס בעתיד לפחות לא בגין זרעך כי אין להם חלק בהנאה זו אבל בעונש יש להם חלק. ואמר העדותי היום כי תסתכל בגלגל היומי שעובד מאהבה כך אתה לאהבה את ה' וגו' וכמו שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ועיין ביאור כל המאמר הזה בספרי אורח לחיים מאמר ו':

הפטרת נצבים

בישעיה סימן סא

שׂ֧וֹשׂ אָשִׂ֣ישׂ בַּֽיהוָ֗ה תָּגֵ֤ל נַפְשִׁי֙ בֵּֽאלֹהַ֔י כִּ֤י הִלְבִּישַׁ֙נִי֙ בִּגְדֵי־יֶ֔שַׁע מְעִ֥יל צְדָקָ֖ה יְעָטָ֑נִי כֶּֽחָתָן֙ יְכַהֵ֣ן פְּאֵ֔ר וְכַכַּלָּ֖ה תַּעְדֶּ֥ה כֵלֶֽיהָ׃ כִּ֤י כָאָ֙רֶץ֙ תּוֹצִ֣יא צִמְחָ֔הּ וּכְגַנָּ֖ה זֵרוּעֶ֣יהָ תַצְמִ֑יחַ כֵּ֣ן ׀ אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֗ה יַצְמִ֤יחַ צְדָקָה֙ וּתְהִלָּ֔ה נֶ֖גֶד כָּל־הַגּוֹיִֽם׃ לְמַ֤עַן צִיּוֹן֙ לֹ֣א אֶחֱשֶׁ֔ה וּלְמַ֥עַן יְרוּשָׁלִַ֖ם לֹ֣א אֶשְׁק֑וֹט עַד־יֵצֵ֤א כַנֹּ֙גַהּ֙ צִדְקָ֔הּ וִישׁוּעָתָ֖הּ כְּלַפִּ֥יד יִבְעָֽר׃ וְרָא֤וּ גוֹיִם֙ צִדְקֵ֔ךְ וְכָל־מְלָכִ֖ים כְּבוֹדֵ֑ךְ וְקֹ֤רָא לָךְ֙ שֵׁ֣ם חָדָ֔שׁ אֲשֶׁ֛ר פִּ֥י יְהוָ֖ה יִקֳּבֶֽנּוּ׃ וְהָיִ֛ית עֲטֶ֥רֶת תִּפְאֶ֖רֶת בְּיַד־יְהוָ֑ה וּצְנִ֥יף וצנוף כ׳ מְלוּכָ֖ה בְּכַף־אֱלֹהָֽיִךְ׃ לֹא־יֵאָמֵ֨ר לָ֥ךְ ע֜וֹד עֲזוּבָ֗ה וּֽלְאַרְצֵךְ֙ לֹא־יֵאָמֵ֥ר עוֹד֙ שְׁמָמָ֔ה כִּ֣י לָ֤ךְ יִקָּרֵא֙ חֶפְצִי־בָ֔הּ וּלְאַרְצֵ֖ךְ בְּעוּלָ֑ה כִּֽי־חָפֵ֤ץ יְהוָה֙ בָּ֔ךְ וְאַרְצֵ֖ךְ תִּבָּעֵֽל׃ כִּֽי־יִבְעַ֤ל בָּחוּר֙ בְּתוּלָ֔ה יִבְעָל֖וּךְ בָּנָ֑יִךְ וּמְשׂ֤וֹשׂ חָתָן֙ עַל־כַּלָּ֔ה יָשִׂ֥ישׂ עָלַ֖יִךְ אֱלֹהָֽיִךְ׃ עַל־חוֹמֹתַ֣יִךְ יְרוּשָׁלִַ֗ם הִפְקַ֙דְתִּי֙ שֹֽׁמְרִ֔ים כָּל־הַיּ֧וֹם וְכָל־הַלַּ֛יְלָה תָּמִ֖יד לֹ֣א יֶחֱשׁ֑וּ הַמַּזְכִּרִים֙ אֶת־יְהוָ֔ה אַל־דֳּמִ֖י לָכֶֽם׃ וְאַל־תִּתְּנ֥וּ דֳמִ֖י ל֑וֹ עַד־יְכוֹנֵ֞ן וְעַד־יָשִׂ֧ים אֶת־יְרוּשָׁלִַ֛ם תְּהִלָּ֖ה בָּאָֽרֶץ׃ נִשְׁבַּ֨ע יְהוָ֤ה בִּֽימִינוֹ֙ וּבִזְר֣וֹעַ עֻזּ֔וֹ אִם־אֶתֵּ֨ן אֶת־דְּגָנֵ֥ךְ ע֛וֹד מַאֲכָ֖ל לְאֹיְבַ֑יִךְ וְאִם־יִשְׁתּ֤וּ בְנֵֽי־נֵכָר֙ תִּֽירוֹשֵׁ֔ךְ אֲשֶׁ֥ר יָגַ֖עַתְּ בּֽוֹ׃ כִּ֤י מְאַסְפָיו֙ יֹֽאכְלֻ֔הוּ וְהִֽלְלוּ֖ אֶת־יְהוָ֑ה וּמְקַבְּצָ֥יו יִשְׁתֻּ֖הוּ בְּחַצְר֥וֹת קָדְשִֽׁי׃ עִבְר֤וּ עִבְרוּ֙ בַּשְּׁעָרִ֔ים פַּנּ֖וּ דֶּ֣רֶךְ הָעָ֑ם סֹ֣לּוּ סֹ֤לּוּ הַֽמְסִלָּה֙ סַקְּל֣וּ מֵאֶ֔בֶן הָרִ֥ימוּ נֵ֖ס עַל־הָעַמִּֽים׃ הִנֵּ֣ה יְהוָ֗ה הִשְׁמִ֙יעַ֙ אֶל־קְצֵ֣ה הָאָ֔רֶץ אִמְרוּ֙ לְבַת־צִיּ֔וֹן הִנֵּ֥ה יִשְׁעֵ֖ךְ בָּ֑א הִנֵּ֤ה שְׂכָרוֹ֙ אִתּ֔וֹ וּפְעֻלָּת֖וֹ לְפָנָֽיו׃ וְקָרְא֥וּ לָהֶ֛ם עַם־הַקֹּ֖דֶשׁ גְּאוּלֵ֣י יְהוָ֑ה וְלָךְ֙ יִקָּרֵ֣א דְרוּשָׁ֔ה עִ֖יר לֹ֥א נֶעֱזָֽבָה׃ מִי־זֶ֣ה ׀ בָּ֣א מֵֽאֱד֗וֹם חֲמ֤וּץ בְּגָדִים֙ מִבָּצְרָ֔ה זֶ֚ה הָד֣וּר בִּלְבוּשׁ֔וֹ צֹעֶ֖ה בְּרֹ֣ב כֹּח֑וֹ אֲנִ֛י מְדַבֵּ֥ר בִּצְדָקָ֖ה רַ֥ב לְהוֹשִֽׁיעַ׃ מַדּ֥וּעַ אָדֹ֖ם לִלְבוּשֶׁ֑ךָ וּבְגָדֶ֖יךָ כְּדֹרֵ֥ךְ בְּגַֽת׃ פּוּרָ֣ה ׀ דָּרַ֣כְתִּי לְבַדִּ֗י וּמֵֽעַמִּים֙ אֵֽין־אִ֣ישׁ אִתִּ֔י וְאֶדְרְכֵ֣ם בְּאַפִּ֔י וְאֶרְמְסֵ֖ם בַּחֲמָתִ֑י וְיֵ֤ז נִצְחָם֙ עַל־בְּגָדַ֔י וְכָל־מַלְבּוּשַׁ֖י אֶגְאָֽלְתִּי׃ כִּ֛י י֥וֹם נָקָ֖ם בְּלִבִּ֑י וּשְׁנַ֥ת גְּאוּלַ֖י בָּֽאָה׃ וְאַבִּיט֙ וְאֵ֣ין עֹזֵ֔ר וְאֶשְׁתּוֹמֵ֖ם וְאֵ֣ין סוֹמֵ֑ךְ וַתּ֤וֹשַׁע לִי֙ זְרֹעִ֔י וַחֲמָתִ֖י הִ֥יא סְמָכָֽתְנִי׃ וְאָב֤וּס עַמִּים֙ בְּאַפִּ֔י וַאֲשַׁכְּרֵ֖ם בַּחֲמָתִ֑י וְאוֹרִ֥יד לָאָ֖רֶץ נִצְחָֽם׃ חַסְדֵּ֨י יְהוָ֤ה ׀ אַזְכִּיר֙ תְּהִלֹּ֣ת יְהוָ֔ה כְּעַ֕ל כֹּ֥ל אֲשֶׁר־גְּמָלָ֖נוּ יְהוָ֑ה וְרַב־טוּב֙ לְבֵ֣ית יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁר־גְּמָלָ֥ם כְּרַחֲמָ֖יו וּכְרֹ֥ב חֲסָדָֽיו׃ וַיֹּ֙אמֶר֙ אַךְ־עַמִּ֣י הֵ֔מָּה בָּנִ֖ים לֹ֣א יְשַׁקֵּ֑רוּ וַיְהִ֥י לָהֶ֖ם לְמוֹשִֽׁיעַ׃ בְּכָל־צָרָתָ֣ם ׀ ל֣וֹ לא כתיב צָ֗ר וּמַלְאַ֤ךְ פָּנָיו֙ הֽוֹשִׁיעָ֔ם בְּאַהֲבָת֖וֹ וּבְחֶמְלָת֑וֹ ה֣וּא גְאָלָ֔ם וַיְנַטְּלֵ֥ם וַיְנַשְּׂאֵ֖ם כָּל־יְמֵ֥י עוֹלָֽם׃

פירוש המלות

אשיש. דברי ישראל בשובם מהגלות: יעטני. לשון עטיפה: יכהן. יגדל פארו: תעדה. לשון עדי: כליה. כלי תכשיטה: אחשה. אחרים: אשקוט. אנוח: צדקך. שיעשה האל עמך: יקבנו. יכרשנו: וצניף. מצנפת: בעולה. כאשה שיש לה בעל ולא כאלמנה: כי יבעל. כמו שיבעל: סלו. הרימו: ופעלתו. שכר פעולתו: חמוץ. לשון צבוע: מבצרה. עיר גדולה: צעה. מליע: פורה. לשון יקב: ויז. לשון יזה: נצחם. דמם: אגאלתי. לשון לכלוך וטינוף: ואבוס. וארמוס:

רשי

וילך משה: (ב) לא אוכל עוד לצאת ולבא. יכול שתשש כחו תלמוד לומר (דברים לד) לא כהתה עינו ולא נס לחה אלא מהו לא אוכל איני רשאי שנטלה ממני הרשות וניתנה ליהושע: וה' אמר אלי. זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי: אנכי היום. (ר"ה יא) היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות. דבר אחר לצאת ולבא. בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעינות החכמה: (ו) לא ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו: (ז) כי אתה תבוא את העם הזה. ארי את תיעול עם עמא הדין משה א"ל ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד

לא א וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־
כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־ ד' בספרא
מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם
לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה ג'. ל' וא' ולצאת ולבא
אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן
הַזֶּה׃ ג יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא | עֹבֵר ג' פ' רישיהון וסופ' אזכרה
לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם
הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ
הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה׃ שני ד וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כ' ר"פ
כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי ד' מ"ג
הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד
אֹתָם׃ ה וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם
וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר
צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ ו חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־ פ. ג'
תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי |
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא
יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס שלישי חמישי
כשהן מחוברין ז וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ
וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל
חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־ קדמ' דקריאה כי אתה תבוא
הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע תניינ' דנוהם כי אתה תביא
יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה וסימן קול"י
תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ ח וַיהוָה הוּא | וי' ומ"ל. ט"ל מ"ל כפורס
הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא

א וַאֲזַל מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת
פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין
עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃ ב וַאֲמַר
לְהוֹן בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין
אֲנָא יוֹמָא דֵין לֵית אֲנָא
יָכִיל עוֹד לְמִפַּק וּלְמֵיעַל
וַייָ אֲמַר לִי לָא תְעִבַּר יָת
יַרְדְּנָא הָדֵין׃ ג יְיָ אֱלָהָךְ
מֵימְרֵיהּ עָבַר קֳדָמָךְ הוּא
יְשֵׁיצֵי יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין
מִן קֳדָמָךְ וְתֵירְתִינּוּן יְהוֹשֻׁעַ
הוּא עָבַר קֳדָמָךְ כְּמָא
דְמַלֵּיל יְיָ׃ ד וְיַעֲבֵיד יְיָ
לְהוֹן כְּמָא דַעֲבַד לְסִיחוֹן
וּלְעוֹג מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה
וּלְאַרְעֲהוֹן דְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃
ה וְיִמְסְרִינּוּן יְיָ קֳדָמֵיכוֹן
וְתַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּכָל
תַּפְקֵידְתָּא דְפַקֵּידִית יָתְכוֹן׃
ו תְּקִיפוּ וְאַלִּימוּ לָא תִדַּחֲלוּן
וְלָא תִתַּבְרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן
אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ
מְדַבַּר קֳדָמָךְ לָא יִשְׁבְּקִינָּךְ
וְלָא יְרַחֲקִינָּךְ׃ ז וּקְרָא
מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַאֲמַר לֵיהּ
לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל תְּקַף
וֶאֱלַם אֲרֵי אַתְּ תֵּיעוֹל עִם
עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דְקַיֵּים
יְיָ לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן
וְאַתְּ תַּחְסְנִנַּהּ יָתְהוֹן׃
ח וַייָ הוּא מְדַבַּר קֳדָמָךְ
מֵימְרֵיהּ יְהֵי בְּסַעְדָּךְ לָא

אבן עזרא

וילך. הלך אל כל שבט להודיע שהוא מת שלא יפחדו וחזק לבם בדברי יהושע על כן כתוב אחריו ואתה תנחילנה אותם ולפי דעתי כי אז ברך השבטים ואם ברכותיהם מאוחרת במכתב: (ב) לצאת ולבוא. במלחמה והטעם כי אילו לא הייתי מת עתה אין בי יכולת להלחם ואין לכם צורך למי שיעזוב אתכם כי השם ישמיד הגוים גם יהושע והעד מה שראיתם בעיניכם במלחמת סיחון ועוג: (ה) ועשיתם להם. לשבור מצבותם: (ו) חזקו ואמצו. אחר שתדעו שהשם הולך עמכם בכל מקום שתלכו להלחם: חזק ואמץ. גם כן אמר משה ליהושע שהוא הפקיד עליהם כי אתה תבוא את העם הזה

לא אוכל ג' גבי משה וסימן לא אוכל אנכי. לא אוכל לבדי שאת. לא אוכל עוד לצאת ולבוא: ולבוא ד' מלאים וסימן ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה. עודני היום חזק. לא אוכל לשוב אתך ולבוא. ואחרי כן בנה חומה חיצונה ד"ה: את הירדן הזה ד' וסימן כי במקלי עברתי. כי לא תעבר. וה' אמר אלי. משה עבדי מת. עברו בקרב המחנה. והודעתם את בניכם. הוא עבר לפניך: ג' פסוקים רישא וסיפא אזכרה וסי' ה' אלהיך הוא עבר לפניך. וה' ישיב לאיש. ה' להושיעני ונגינותי ננגן: חזקו ואמצו ג' וסימן אל תיראו ואל תערצו מפניהם: ויאמר אלהם יהושע. אל תיראו ואל תחתו מפני מלך אשור: כי אתה תבוא את העם כל אורייתא ואיוב כי עתה במי"ש כי אתה

תולדות אהרן בן מאה. ר"ה יא סוטה יג קדושין לח: כי אתה תבוא. סנהדרין ח:

בעל הטורים

וילך משה. לעיל מיניה כתיב לאברהם ליצחק וליעקב וסמיך ליה וילך משה שהלך אליהם להגיד להם כי קיים הקב"ה שבועתו והכניס ישראל לארץ ואיתא במדרש מכאן שהמתים מספרים זה עם זה: ולבוא. מלא וי"ו שלא אוכל עוד לבא בששה סדרי משנה: ה' אלהיך הוא עבר לפניך. הפסוק מתחיל ומסיים בה' לומר שהקב"ה הולך לפני ישראל לפניהם ולאחריהם וכן כתיב כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל:

רמבן

כאשר השלים כל דבריו אז הלכו כל הנצבים לפניו והטף והנשים איש לאהליו ולא הוצרך הכתוב להזכיר זה כי כבר אמר אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם לעברך בברית ה' אלהיך ואחר עברם בברית ילכו מפניו ויאמר הכתוב עתה כי משה הלך ממחנה לויה אל מחנה ישראל לכבדם כמו שירצה להפטר מחבירו ובא ליטול רשות ממנו:

לא (ב) ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. זה לנחם אותם על עניינו כלומר אני זקן ואין לכם עוד תועלת ממני ועוד כי השם צוני שלא אעבור שם ואל תפחדו ואל תיראו כי ה' יעבור עמכם לא יסלק שכינתו מכם בעבורי ויהושע הוא העובר לפניכם במקומי ואע"פ שמשה רבינו היה בתקפו ובבריאותו כאשר העיד הכתוב לא כהתה עינו ולא נס לחה אמר להם כן לנחמם. ורש"י כתב לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי לא תעבור את הירדן. ואינו נכון. ועל דעת ר"א לצאת ולבא למלחמה כי חלשו כחותיו בזקנותו. וגם זה איננו נכון. ורבותינו אמרו מלמד שנסתמו ממנו מעינות חכמה והיה זה במעשה נס שלא ידאגו לתת גדולה ליהושע בפניו:

ויכתב

ספורנו

(א) **וילך** משה. התעורר לזה כמו וילך איש מבית לוי וילך ויעבוד דומיהם וזה אחר שהשלים ענייני כריתת הברית התעורר לנחם את ישראל על מיתתו כדי שלא יערבבו שמחת הברית הראויה להם להורות על היותם מקבלים הברית בשמחה על דרך ישמח ישראל בעושיו כאמרו וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך: (ב) בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. ואין להתעצב על מיתתי שלא הייתי ראוי לחיות עוד בטבע: לא אוכל עוד לצאת ולבא. וגם אם הייתי חי לא הייתי יכול לצאת ולבא לפניכם בזקנתי: וה' אמר אלי לא תעבור. וגם אם הייתי יכול לצאת ולבא הנה ה' אמר אלי לא תעבור ואם כן טוב לכם שאמות כדי שתוכלו לעבור: (ג) ה' אלהיך הוא עובר לפניך. וכמו כן אין לכם להתעצב על מה שתאבד מכם הנהגתי כי אמנם ה' אלהיך עובר לפניך ובכן תזכו להנהגה יותר טובה מהנהגתי: יהושע הוא עובר לפניך כאשר דבר ה'. כי אמנם יהושע אינו המנהיג אבל הוא עובר לפניך בהיות האל יתעלה שהוא המנהיג: (ו) לא ירפך. כי יחזיק בידך בעת המלחמה: ולא יעזבך. אחרי כן שלא יגרע ממך עיני השגחתו ולא יתקוממו סביבותיך: (ז) כי אתה תבוא. אף על פי שאני לא זכיתי לזה:

את

הזה ענין את כמו עם: (ט) ויתנה אל הכהנים בני לוי. שהם מורי התורה: ואל כל זקני ישראל. הסנהדרין או טעמו כמו ויצו משה וזקני ישראל: (י) מקץ שבע שנים. תחלת השנה: (יב) למען ילמדו. כל השנה גם כן השבת: וגרך. אולי יתיהד וכאשר ישמעו ישאלו וילמדו מי שאינו חכם והבנים שהם קטנים: (יד) קרבו ימיך למות. כי לכל אחד יש לו עתים קצובות וכבר פירשתי זה: וילך משה. ממחנה ישראל כי שם היה ובא אל מחנה השכינה: (טו) וירא ה' באהל. ידוע הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד. ודבור ואצונו זהו ויצו את יהושע בן נון במצות השם יתברך על כן אמר אשר נשבעתי להם ואחר כך פרשת

י יִרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא
תֵחָת: ט וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־
הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים
י״ו בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית
יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: רביעי
ט"ל מ"ל בתורי׳ י וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ
ג' חסר בליש׳ (ע' מכין והידו׳) שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה
ח' מ"ל בְּחַג הַסֻּכּוֹת: יא בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל
ג' מ"ל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
ס' קמץ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־
ב' כי אתה עבית הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל
ג' וחד והקהל בְּאָזְנֵיהֶם: יב הַקְהֵל אֶת־הָעָם
הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ
אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ
ו' מיהדין ב' ממן וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: יג וּבְנֵיהֶם
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ
ב' דמעטין בענין לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־
הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־
הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: פ חמישי
ה' בטעם בספ׳ ששי כשהן מחוברין יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
ו' מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא
אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד
ג' וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ
ה' וחד ויסיבו. ב' וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד: טו וַיֵּרָא
ג' יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד

יִשְׁבְּקִינָךְ וְלָא יְרַחֲקִינָךְ
לָא תִדְחַל וְלָא תִתַּבַּר:
ט וּכְתַב מֹשֶׁה יָת אוֹרַיְתָא
הָדָא וִיהָבַהּ לְכַהֲנַיָּא בְּנֵי
לֵוִי דְּנָטְלִין יָת אֲרוֹן קְיָמָא
דַּייָ וּלְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל:
י וּפַקִּיד מֹשֶׁה יָתְהוֹן לְמֵימַר
מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין בִּזְמַן שַׁתָּא
דִּשְׁמִטְּתָא בְּחַגָּא דִּמְטַלַּיָּא:
יא בְּמֵיתֵי כָל יִשְׂרָאֵל
לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
בְּאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי תִּקְרֵי יָת
אוֹרַיְתָא הָדָא קֳדָם כָּל
יִשְׂרָאֵל וְתַשְׁמְעִינוּן: יב כְּנוֹשׁ
יָת עַמָּא גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא
וְטַפְלָא וְגִיּוֹרָךְ דִּבְקִרְוָךְ
בְּדִיל דְּיִשְׁמְעוּן וּבְדִיל דְּיִלְפוּן
וְיִדְחֲלוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן
וְיִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יָת כָּל
פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא:
יג וּבְנֵיהוֹן דְּלָא יָדְעִין
יִשְׁמְעוּן וְיִלְפוּן לְמִדְחַל קֳדָם
יְיָ אֱלָהֲכוֹן כָּל יוֹמַיָּא דְּאַתּוּן
קַיָּמִין עַל אַרְעָא דְּאַתּוּן
עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן
לְמֵירְתַהּ: יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
הָא קְרִיבוּ יוֹמָךְ לִמְמָת
קְרִי יָת יְהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתְּדוּ
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וַאֲפַקְדִינֵּיהּ
וַאֲזַל מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ
וְאִתְעַתָּדוּ בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא:
טו וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא
בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם עַמּוּדָא

אחד לדור ולא שני דברים לדור (סנהדרין ח): (ט) ויכתוב משה ויתנה. כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו: (י) מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה שהוא שנה השמינית ולמה קורא אותה שנת השמטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית: (יא) תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאיתא במסכת סוטה (דף מא) על בימה של עץ שהיו עושין לו בעזרה: (יב) האנשים. ללמוד: והנשים. לשמוע: והטף. למה באו (חגיגה ג) לתת שכר למביאיהם: (יד) ואצונו. ואזרזנו

בעל הטורים

בבוא כל ישראל. מלא וי"ו כי בששה היו באים כהנים זקנים אנשים נשים וטף וגרך: כנגד האנשים בגימטריא זה שהם באים ללמוד: הן קרבו ימיך למות. אמר מרע"ה רבש"ע בזה הלשון שבחתיך שאמרתי הן לה' אלהיך השמים ונדקך זה אתה מכבדני למות. אמר לו הקב"ה וכי לא אמרת הן לא יאמינו לי. וכן כתיב יען לא האמנתם בי:

וסימן במסרה רבתא. ויתיצבו ה' וסימן ויתיצבו בתחתית ההר. באהל מועד. ויתיצבו לפני האלהים. פנות כל העם. בתוך החלקה ד"ה. וחד ויתיצבו כמו לבוש. ונמסר גם בסדר וישמע יתרו: וירא ב' וסימן נמסר במס"ר:

תלדות אהרן ויכתב משה. גיטין נט (גיטין מז): מקץ שבע שנים. ר"ה יב סוטה מא: בבא כל. חגיגה ג סוטה שם (חגיגה עו): באזניהם. חגיגה שם: הקהל את העם. שם וחגיגה עה סוטה יט): למען ישמעו. שם (תרומות מ): הן קרבו ימיך. מ"ק כח: וילך משה. סוטה יג:

ספורנו

(ט) את התורה הזאת. פרשת המלך שצוה עתה שיקרא בהקהל: ויתנה אל הכהנים בני לוי. שמידם יקבלנה המלך הקורא כאותה ששנינו הסגן נותנו לכ"ג וכ"ג למלך: הנושאים את ארון. שנשאו בעת בחתדם נס בו: ואל כל זקני ישראל. שמידם יקבלו הכהנים את התורה בהקהל כאותו ששנינו חזן הכנסת נותן לראש הכנסת וראש הכנסת לסגן: (יב) למען ישמעו. ידינו חכמי העם: ולמען ילמדו. ולמען ילמדו מהם הבלתי מבינים: ויראו את ה' אלהיכם. בהבינם גדלו הבא בתורתו במופתים פלליים: (יג) ובניהם אשר לא ידעו. שלא היו יודעים לשאל בהיותם טף: ישמעו. שמיעת האזן שישמעו שנאמרו דברים אלה: ולמדו. ישאלו בגדלם וילמדו מן המבינים

רמבן

(ט) **ויכתב** משה את התורה הזאת. מתחלת בראשית עד לעיני כל ישראל ואע"פ שבכאן כתוב תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל והוא רומז לספר הזה של אלה הדברים על דעת רבותינו אבל בזה חזר ובאר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם וזה יכלול כל התורה כולה:

(יב) **למען** ישמעו ולמען ילמדו האנשים והנשים. כי גם הם שומעות ולומדות ליראה את ה':

(יג) **ובניהם** אשר לא ידעו ישמעו ולמדו. הם הטף כי ישמעו וישאלו והאבות ירגילום ויחנכו אותם כי אין הטף הזה יונקי שדים אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך וזה טעם ולמדו ליראה בעתיד כי למעלה אמר ולמדו ויראו. אבל רבותינו אמרו האנשים ללמוד והנשים לשמוע והטף למה בא ליתן שכר למביאיהם:

(יד) **ואצונו** ואזרזנו לשון רש"י. ואין צורך כי דבר השם חזק ואמץ כי אתה תביא מצוה היא ואילו היה מתעצל ולא יעשה כן היה חייב מיתה. ויתכן שיהיה פירוש ואצונו שאמנה אותו נגיד ומצוה על ישראל כמו שפירשתי בפסוק וצויתה אותו לעיניהם:

(טו) **וירא** ה' באהל בעמוד ענן. הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד על דעת ר"א. ועל דעתי הוא כמו וירד ה' בעמוד ענן ויעמוד פתח האהל והנה כבוד ה' נראה בענן והטעם כי רצה לדבר עם משה שישמע יהושע ושם יצוה את יהושע עמו והנה למשה נאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת אבל יהושע לא היה במעלה הזאת ואסור היה ליכנס באהל כלל והנה ויעמוד עמוד הענן על פתח האהל שב לבאר כי היה הענן ובו הכבוד על פתח האהל זוקף עליו והנה הוא בהאהל: אלבי

ואזרזנו : (טז) נכר הארץ . גויי הארץ : (יז) והסתרתי פני . כמו שאינו רואה בצרתם : (יט) את השירה הזאת . (דברים לב) האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו : (כ) ונאצוני . והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון כעס : (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד . שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו : כי לא תשכח מפי זרעו . הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי :

ויצו

פרשת הנך שוכב עם אבתיך ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן פרשת ויהי ככלות משה לכתוב דבקה עם ויכתוב משה את התורה הזאת : (טז) וקם העם הזה . לא יתכן היותו דבק עם אשר לפניו כי מה טעם העם הזה וזנה : וטעם וזנה . לצאת במחשבתו מתחת רשותו : אחרי אלהי נכר הארץ . ידענו כי השם אחד והשנוי יבוא מהמקבלי' והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בחכמה ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום על כן כתיב את משפט אלהי הארץ על כן אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר והמשכיל יבין : וטעם בקרבו . שב אל נכר כאילו אמר וזנה אחרי אלהי עם נכר שהם אלהי הארץ והקרוב כי בקרבו שב אל הארץ כי נמצא לשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ נעתם הארץ : (יז) ועזבתים . כלם : והיה . כל אחד לאכול לאויב : (יח) וטעם הסתר אסתיר . שאם יקראו אלי לא אענם והמשל כאדם שלא יראה ולא ידע מה יעשה וכן מנהג לשון לדבר בכפל ובעלי הדקדוק יביטו זה : כי פנה . היא הרעה הגדולה כאשר פירשתי שאין למעלה ממנו : (יט) כתבו לכם . מצוה שיכתוב אותה משה גם כל מבין לכתוב : ולמדה . הטעמים הקשים שיבאר להם : שימה בפיהם . שידעוה בגרסא : ומלת ולמדה . גם שימה . זרה כי המשפט להיות ה"א ולמדה קמוץ ותחת הדלת פתח קטן : לעד בבני ישראל . דבק בטעם עם כי אביאנו גם יתכן להיותו מובדל בעבור וענתה כטעם לא תענה ברעך כאילו השירה עונה לאשר יאמרו למה מצאתנו כל זאת : (כא) לפניו . כמו נגדו והטעם שלא יזוז העד ממנו רק עמו

עַמּוּד הֶעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה ׀ אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ׃ יז וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה׃ יח וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ יט וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ששי

שביעי כ כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה ׀ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי׃ כא וְהָיָה כִּי־תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד

פ' פסו' שאין להם הכרע　ג' פתח　ג' בתורה　ג'　כו' ח' כמ"ד מ"ל. ג' וחסר　י"ד מיחדין . י"את　כול' מ"ל כמ"א ח' תני' דס"פ ט' ר"פ　ג' . כ' סבי' עמו ויפסחו　ג' מפיק ה"א ג'　ו' דסמיכי　כל אורייתא חס' . ע"ו כתו'　ג' ומ"ל　חסר ס' . ג'　ד'

דַעֲנָנָא עַל תְּרַע מַשְׁכְּנָא׃ טז וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה הָא אַתְּ שָׁכִיב עִם אֲבָהָתָךְ וִיקוּם עַמָּא הָדֵין וְיִטְעֵי בָּתַר טָעֲוַת עַמְמֵי אַרְעָא דְּהוּא עָלֵיל לְתַמָּן בֵּינֵיהוֹן וְיִשְׁבְּקוּן דַּחַלְתִּי וִישַׁנּוֹן יָת קְיָמִי דִּגְזָרִית עִמְּהוֹן׃ יז וְיִתְקוֹף רוּגְזִי בְהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַרְחֵקִינּוּן וַאֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִבַּז וִיעָרְעָן יָתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְיֵימַר בְּיוֹמָא הַהוּא הֲלָא מִדְּלֵית שְׁכִינַת אֱלָהִי בֵּינִי אַרְעוּנִי בִּישַׁיָּא הָאִלֵּין׃ יח וַאֲנָא סַלָּקָא אֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא עַל כָּל בִּישַׁיָּא דַּעֲבַדוּ אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא׃ יט וּכְעַן כְּתוּבוּ לְכוֹן יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא וְאַלְּפַהּ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁוְּיַהּ בְּפוּמְהוֹן בְּדִיל דִּתְהֵי קֳדָמַי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא לְסָהִיד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ אֲרֵי אֶעֱלִינּוּן לְאַרְעָא דְּקַיֵּימִית לַאֲבָהָתְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן וְיִתְפַּנְּקוּן וְיִפְנוּן בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִפְלְחוּן לְהוֹן וְיַרְגְּזוּן קֳדָמַי וִישַׁנּוֹן יָת קְיָמִי׃ כא וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעָן יָתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וּתְתֵיב תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָמוֹהִי

וקם העם הזה וזנה חד מן ה' פסוקים בתורה דאית בכל חד וחד מלה חדא דלית לה הכרע אי מהאי גיסא אי מהאי גיסא וסימן בלשן תרגום אוטיבו שבטיא ליהושע בנהורא דמשה וסימן הלוא אם תיטיב שאת . ובני יעקב באו מן השדה כשמעם . ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים . ובמנרה ארבעה גבעים משקדים . ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבהיך וקם (ע' מבין תידות) : אל האדמה ו' וסימן במס"ר : ושבע ב' וסי' ואכל ושבע ודשן . ודוד זקן ושבע:

בעל הטורים

וקם העם. תגין על קו"ף לומר שימאסו בק' ברכות . ובבנין של שלמה שהיה ההיכל ק' אמה : העם הזה וזנה אחרי . בגימטריא זהו מנשה : והסתרתי פני מהם והיה לאכול . ס"ת בגימ' כמן . וז"ש בחולין ואנכי הסתר אסתיר רמז לאסתר : ימצאהו . חסר וי"ו לומר ששה פעמים גלו ג' על ידי סנחריב וג' על ידי נבוזראדן : הרעות האלה . בגימ' גליות : ולמדה את בני ישראל . בגי' זו תורה בכתב : שימה בפיהם . בגימטריא זה תלמוד :

תולדות אהרן

הנך שכב. סנהדרין צ : וקם העם הזה . יומא נב : וחרה אפי . חגיגה ה : ואנכי הסתר . שם חולין קלט : ועתה כתבו . נדרים לח סנהדרין כא עקידה ש' יט : ולמדה את בני ישראל . עירובין נד : ואכל ושבע . ברכות לב : והיה כי תמצאן . חגיגה ה :

רמבן

(טז) **אלהי** נכר הארץ . גויי הארץ לשון רש"י . ואיננו נכון אבל האלהים שהוא נכר בארץ הזאת כי השם הנכבד נקרא אלהי הארץ כענין שנאמר כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ וכן וידברו על אלהי ירושלים ועל אלהי עמי הארץ וכתיב לא ישבו בארץ ה' והזכיר זה רבי אברהם וכבר פירשתיו :

וטעם אשר הוא בא שמה בקרבו . שהוא בא בקרב עמו ועבדיו או בקרבו בקרב הארץ כמו ולא נשא אותם הארץ ונעתם ארץ כדברי ר"א :

(יז) **וטעם** ואמר ביום ההוא . הלא על כי אין אלהי בקרבי איננו וידוי גמור כענין והתודו את עונם אבל הוא הרהור וחרטה שיתחרטו על מעלה ויכירו כי אשמים הם . וטעם ואנכי הסתר אסתיר פני פעם אחרת כי בעבור שהרהרו ישראל בלבם כי חטאו לאלהים ועל כי אין אלהיהם בקרבם מצאום הרעות האלה היה ראוי לרוב חסדי השם שיעזרם ויצילם שכבר כפרו בע"ג כענין שאמר הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי ולכך אמר כי על כל הרעה הגדולה שעשו לבטוח בע"ג יסתיר עוד פנים מהם לא כמסתיר פנים הראשון שהסתיר פני רחמיו ותמצאום רעות רבות וצרות רק שיהיו בהסתר פני הגאולה ויעמדו בהבטחת פני רחמיו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' עד שיוסיפו על התרטה הנזכרת וידוי גמור ותשובה שלימה כמו שנזכר למעלה ושבת עד ה' אלהיך וגו' :

(יט) **ועתה** כתבו לכם את השירה הזאת . על דרך הפשט למשה ויהושע שניהם יצוה שיכתבו כי רצה לעשות יהושע כאלו בחיי משה והנה משה כתבה ויהושע עומד עמו וקורא ורואה וזה טעם **ויכתוב** משה וילמדה את בני ישראל למשה שהוא העיקר כי ממנו שמעו וילמדו כי גם יהושע היה

ספורנו

המביטים : ועזבתים . ביד האומות שיגברו עליהם : (יז) והסתרתי פני מהם . אחר שיהיו ביד האומות וירעו אותם ויענום אעלים עיני חמלתי מהם בבלתי רואה בצרתם : על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות . בשביל שסלק שכינתו מתוכנו היו אלה לנו ובחשבם זה לא יפנו להתפלל ולא לשוב בתשובה : (יח) ואנכי הסתר אסתיר פני מהם. לא כמו שחשבו הם באמרם שאיני בקרבם כי אמנם בכל מקום שיהיו תהיה שכינתו מצוי' שם כאמרם ז"ל (מגלה פרק בני העיר) בכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם אבל אסתיר פני מהצילם: על כל הרעה אשר עשה . הוא לעצמו : כי פנה אל אלהים אחרים . כי בצרות המוצאות אותם על מה שבטחו הם אינם פונים

עמו יהיה תמיד: כי ידעתי את יצרו. כי אילו לא הייתי יודע את העתידות כבר ידעתי מה שעשו עד היום הזה: (כב) ביום ההוא. שלא איחר הדבר ויתכן שהיה יום מותו אחר מכתב דברי התורה. כי השירה כתב משה עמה: (כד) עד תמם. דבק עם דברי: (כה) ויצו משה את הלוים. דרך קצרה כאילו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים כי אינם נוגעים בארון: וטעם נושאי ארון ברית ה׳. בלוויי וכן רבים: (כו) והיה שם בך לעד. עם כל ישראל ידבר והכהנים בכללם כאשר דבר לישראל וטעמו הראובני והגדי לבדם כאשר פירשתי: (כז) ואף כי אחרי מותי. גם

כי

(כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: (כו) לקוח. כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה׳. נחלקו בו חכמי ישראל בבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח וי״א מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון: (כח) הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנאמר (במדבר י) עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום

לְסָהִיד אֲרֵי לָא תִתְנְשֵׁי מִפּוּם בְּנֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יִצְרֵיהוֹן דְּאִנּוּן עָבְדִין יוֹמָא דֵין עַד לָא אַעֲלִינוּן לְאַרְעָא דְּקַיֵּמִית: כב וּכְתַב מֹשֶׁה יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כג וּפַקֵּיד יַת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וַאֲמַר תְּקַף וְאַלִּים אֲרֵי אַתְּ תָּעֵיל יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא דְּקַיֵּמִית לְהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְּסַעְדָּךְ: כד וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמִכְתַּב יַת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא עַד דִּשְׁלִימוּ: כה וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יַת לֵיוָאֵי נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ לְמֵימַר: כו סָבוּ יַת סִפְרָא דְּאוֹרַיְתָא הָדֵין וּתְשַׁווֹן יָתֵיהּ מִסְטַר אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וִיהֵי תַמָּן בָּךְ לְסָהִיד: כז אֲרֵי אֲנָא יָדַעְנָא יַת סַרְבָנוּתָךְ וְיַת קְדָלָךְ קַשְׁיָא הָא עַד דַּאֲנָא קַיָּם עִמְּכוֹן יוֹמָא דֵין מְסָרְבִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ וְאַף אֲרֵי בָּתַר דְּאֵימוּת: כח אַכְנִישׁוּ לְוָתִי יַת כָּל סָבֵי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן

כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי: כב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כג וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ: כד וַיְהִי כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת עַל־סֵפֶר עַד תֻּמָּם: שביעי כה וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לֵאמֹר: כו לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד: כז כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ וְאֶת־עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם עִם־יְהוָה וְאַף כִּי־אַחֲרֵי מוֹתִי: מפטיר כח הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם

ג׳ פתחין בספרא

ג׳ דסמיכי ועתה כתבו

ז״ך דסמיך

ד׳ ב׳ מ״ג וא׳ חסר ודין כוא

ג׳ דסמי׳

עשה ח׳ קמצין וסי׳ נמסר בסדר בשלח. וכל אב״ת דתקי״ע דכוותא ב״מ כ״ב פתחין וסימן נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳ גבי וארבעה אנשים היו מצורעים: קשה הקשת ח׳ פתחין וסימן ושפטו את העם. ואת ערפך תקשה. מדעתי כי קשה אתה. והאיש קשה ורע מעללים. ושברתי את מצרים ביד

תולדות אהרן כי לא תשכח. שנת קלא:

כי אתה תביא. סנהדרין ח: לקח את ספר התורה. גיטין ס בתרא יד עו מנחות ל (סוטה כב): ושמתם אותו. בתרא יד:

בעל הטורים

ואף כי אחרי מותי. כ״י שנים אחר מותי יהושע פרנס את ישראל כ״ח שנה וכ׳ שנים האריכו זקנים:

ספורנו

פונים אלי לעזרה בתשובה ובתפלה אבל פונים להמלט באמצעות עובדי אלהים אחרים: (כא) כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום. שאינם מצפים להכנס לארץ כדי לעבדני בה כמו שהוא המכוון מאתי כאמרו ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו אבל מצפים אותה להשביע נפשם המתאוה וימשך מזה כל הרע שיבא כאמרו וישמן ישורון ויבעט: (כג) ויצו את יהושע. האל ית׳ מנה אז את יהושע לנגיד כמו נויתי שופטים וצוך לנגיד ודומיהם: על ספר עד תומם. עם פרשת האזינו ופרשת וזאת הברכה: (כו) והיה שם בך לעד. יעיד שידעתי שתעזבו את תורת האל יתברך ושבשביל זה הוצרכתי לשום ספר תורה אחד במקום שלא יכנס שם אדם זולתי כ״ג אחת בשנה ויעיד זה הספר שכל מה שימצא כתוב בספר התורה שימצאו ביד צדיקי הדור הן הן הדברים שנאמרו לו למשה מסיני בלי תוספת וחסרון ובזה לא יולד ספק לכם עליהם. אמנם הספר שמצא חלקיהו נראה שהיה הספר שנתן משה אל הכהנים נושאי ארון ברית ה׳ שהוזכר למעלה שהיה פ׳ המלך בלבד ובו כתב יהושע הברית שחדש עם ישראל בשכר שקבלו עליהם בו לעבוד את האל יתעלה באמת ובתמים שהוא בעיון ובמעשה ובשקרא בו יאשיהו ולזה שרחקו

מכל

מלמד עמו כמו שאמר בסוף הוא והושע בן נון: וטעם השירה הזאת. השירה אשר אגיד לך עתה והיא האזינו ויקראה שירה כי ישראל יאמרוה תמיד בשיר ובזמרה וכן נכתבה כשירה כי השירים יכתבו בהם הפסק במקומות הנעימה: (כא) **וטעם** כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום. כטעם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה שהיא הידיעה בפועל כי הידיעה בעתיד ידועה בכח ואם לא חטאו ישראל במדבר ולא נודע יצרו בפועל לא היה הגון שיעיד בהם שירה לומר הגלוי לפניו שתחטאו ואעידה בכם שתמצאנה אתכם רעות רבות וצרות כזה וכזה אבל היה הראוי שיתן להם התורה בידיעה סתם אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאוכלו אבל עתה שנודע גם להם יצרם הרע ולבם הזונה יגיד להם כל הקורות אותם כענין שנאמר מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך:

(כג) **ויצו** את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך לשון רש״י. ויפה פירש. ועל דעת ר״א ויצו את יהושע משה במצות השם ועל כן אמר אשר נשבעתי להם וכן מצינו שאמר משה ונתתי מטר ארצכם בעתו וכן ונתתי עשב בשדך לבהמתך וכן למען תדעון כי אני ה׳ אלהיכם וכן ישלח ה׳ בך את המארה מפני רוע מעלליך אשר עזבתני וכבר דברתי בהם:

(כד) **וטעם** ויהי ככלות משה לכתוב. כי מתחלה כתב את התורה ויתנה אל הכהנים כאשר נאמר למעלה ולא אמר להם אנה יניחו אותה ואחרי כן נלטוה בשירה הזאת ויכתוב אותה וילמדה את בני ישראל בו ביום והנה הוסיף אותה על התורה. ויהי ככלות משה לכתוב הכל בספר התורה אז צוה

את

רשי

אם מותי (ס"א ביום מותי) לקיים מה שנאמר (קהלת ח) אין שלטון ביום המות: ואעידה בם את השמים ואת הארץ. וא"ת הרי כבר העיד למעלה (דברים ל) העידותי בכם היום וגו' התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו': (כט) אחרי מותי כי השחת תשחיתון. והרי כל ימי יהושע לא השחיתו שנא' (יהושע כד) ויעבד ישראל את ה' כל ימי יהושע מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאילו הוא חי:

וַאֲדַבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָעִידָה בָּם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ כט כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם׃ ל וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם׃ פ פ פ

ע'. ארניה סימן

ס. נ"ס שמ"ו סימן
ו' חסר כלישנ'
ד
ז' כלישנא
ל' מ"ל בתורה וכל נביאים וכתו' דכו' מ"ל כמ"א הכר ויצן יחזקיהו ויאמר עתה מלאו ידכם

כח וַאֲמַלֵּיל קֳדָמֵיכוֹן יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאַסְהֵיד בְּהוֹן יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא׃ כט אֲרֵי יְדַעְנָא בָּתַר דְּאֵמוּת אֲרֵי חַבָּלָא תְּחַבְּלוּן וְתִסְטוּן מִן אוֹרְחָא דְּפַקֵּדִית יָתְכוֹן וּתְעָרַע יָתְכוֹן בִּישְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא אֲרֵי תַעְבְּדוּן יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן׃ ל וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל יָת פִּתְגָּמֵי תוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃

פ פ פ

אבן עזרא

כי ידעתי אחרי מותי כי כן אמר לי השם וקם העם הזה אחר שתשכב עם אבותיך וזהו אחרי מותי: (כט) וטעם וקראת. כמו וחטאת עמך ושם מפורש:

אדנים קשה: באזניהם ח' כלאים וסימן נמסר בסדר כי תשא: ואעידה ה' וסימן בם את השמים ואת הארץ. ואעידה לי עדים נאמנים. על מי אדברה ואעידה. שמעה עמי ואדברה. שמע עמי ואעידה בך:

בעל הטורים

הרעה באחרית הימים. ר"ת עולם בגי' גוג: וקראת ד' וקראת אתכם הרעה. וקראת שמו ישמעאל. וקראת שמו עמנואל. וקראת ישועה חומותיך. כשתקרא אתכם הרעה וקראת ישמעאל שתתפלל לאל שישמע אליך ויהיה עמנו ותשוב אליו בתשובה אז וקראת ישועה חומותיך:

רמבן

את הכהנים לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם שהיה מונח בארון מן הצד כי מעתה לא יגעו בו כלל להוסיף או לגרוע וזה טעם ויהי ככלות משה לכתוב עד תומם ועל כן אמר ר"א כי וזאת הברכה מוקדמת ומקומה למעלה כאשר נאמר וילך משה וידבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל. ויתכן כי אחרי שכתב השירה וילמדה את בני ישראל איש לשבטיהם שהביאם לפניו אל בית המדרש כתבה בספר התורה וצוה את הכהנים לקוח את ספר התורה לומר שגם השירה תהיה מונחת בארון עם התורה שהיא מכלל התורה כי היא שם לעד ואמר להם שיקהילו אליו עוד כל זקני השבטים והשוטרים והעם יאספו עמהם כי כן נאמר בסוף ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם והנה עשו הכהנים כן ויקהילו אליו כל העם והעיד בהם את השמים ואת הארץ ובהקהל באזני הכהנים וכל העם ואז אמר לו השם יתברך עלה אל הר העברים הזה ונתחייב לעשות כן מיד ועמד וברך אותם וזאת הברכה ויכתב אותה בסוף הספר שנתן לכהנים ואז עשו הכהנים מה שצוה אותם ונתנו הספר שלם מצד ארון הברית והנה הכל כסדר האמור בתורה:

ספורנו

מכל זה חרד ודרש את ה' על זאת: (כח) ואדברה באזניהם את הדברים האלה. דברי שירת האזינו. ואעידה בם את השמים ואת הארץ. כאמרו האזינו השמים כו': כי ידעתי. אגיד באותה השירה ואעיד בכם שידעתי שתעשו באופן שתקרה לכם הרעה כדי שלא תיחסו העתיד אל המקרה אבל תיחסו אל מה שהשחתם ותהגו לב לשוב כענין ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: את דברי השירה הזאת עד תמם. עד פרשת כי ידין וכי אפס אף על פי שאינם מכלל דברי העדה:

* * *

פרשת כלי יקר וילך

וילך משה וידבר את הדברים האלה. כל המפרשים נדחקו בהליכה זו כי לא פורש להיכן הלך. ולי נראה לפרש אותה בשני פנים. הא' הוא לפי שרצה משה לומר לא אוכל עוד לצאת ולבא ומלת לא אוכל יש לו ב' פנים או לא אוכל ממש מבלתי יכולת או לא אוכל איני רשאי מלשון לא תוכל לאכול בשעריך. ובאמת בכאן פירושו איני רשאי עוד לצאת ולבא לפי שכבר נתנה הרשות ליהושע והיה משה ירא פן יבינו ישראל לא אוכל כמשמעו מבלתי יכולת לילך לבא ולצאת לפניהם כפעם בפעם מה עשה משה הלך לפני כל ישראל בזריזות לארכה ולרחבה כי בזה הראה להם כי ככחו אז כן עתה לילך ולצאת ולבא לפניהם ואז יבינו מעצמם מאמר לא אוכל שכוונתו איני רשאי לכך נאמר וילך משה שהלך בפני כל ישראל בזריזות להראותם שהוא יכול לילך אבל אינו רשאי. ומטעם זה אמר להם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום ואעפ"כ ככחי אז כן עתה כי בכל הימים הללו לא סר כחי וזה מופת שיכול אני אבל איני רשאי. ובדרך זה י"ל וילך משה גם לדבר אחר שפירש"י לא אוכל לצאת ולבא בדבר הלכה ע"כ וילך משה שהלך לפניהם בדבר הלכה ותורה ובזה הראה להם שככחו אז כן עתה בדבר הלכה ויכול אבל אינו רשאי כי נתנה הרשות ליהושע ובהכרח נסתמו ממנו מעינות החכמה וסתימה זו שאינו רשאי כאמור. הב' שרצה משה לזרז על התשובה אשר עיקרה בדברים כמ"ש קחו עמכם דברים ושובו אל ה' לכך נאמר וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל ומדקאמר אח"כ ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום אם כן דבור ראשון להיכן אזל אלא שהוא דבור קשה של מוסר ולכך אמרו אל כל ישראל לומר כל מי שיש לו להשיב יבא וישיב כמו שפירש"י על מ"ש אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וכן כאן אמר לכולם ענין התשובה התלויה בדברים. ולפי שאין אדם רואה חובה לעצמו לעולם וכל חוטא ורב מרי לעולם לא ילך הוא אל החכם הרופא לבקש תרופה למחלתו בחלי הנפש והלואי שישמע בקראו אליו החכם ההולך אליו ומדבר על לבו לפתותו ע"ד התשובה ע"כ אמר וילך משה שהוא הלך מאהל לאהל אל כל אחד מישראל והיה מדבר על לבו את הדברים האלה היינו עניני התשובה התלויה בדברים והוא מוסב על מ"ש למעלה כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך דהיינו ענין קחו עמכם דברים ואולי הוא ענין השלום שדרשו על פסוק בקש שלום ורדפהו כי השלום אינו כשאר המצות כי כל שאר המצות כציצית ומזוזה וחלה אם תבא לידך אתה מחויב לעשותם אבל אין אתה מחוייב לחזור אחריהם אבל השלום אתה מחוייב לחזור אחריו ויש ליתן טעם בדבר מה נשתנה השלום יותר מכל שאר מצות שבתורה ויבא על נכון אם נאמר שהשלום זה הוא לעשות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ע"י התשובה וע"כ אתה צריך לחזר אחריו מפני צדדים אם מצד שהחוטא לא ישים אדם בנפשו לעולם ואינו רואה חובה לעצמו כמו שאתה רואה חובתו ע"כ צריך אתה לחזור אחריו כי לא יחזר הוא אחריך. אם מצד שאתה צריך אל זה השלום כי כל ישראל ערבים זה בעד זה ורז"ל אמרו גדולה תשובה שאפילו בזמן שיחיד עושה מוחלין לו ולכל העולם כולו שנאמר ארפא משובתם כי שב אפי ממנו אם כן שלום זה הוא להנאתך דין הוא שתחזור אתה אחריו. ואף אם השלום כפשוטו. בין איש לרעהו מ"מ יש בו צורך גדול אל התשובה כדי שיהיו השבים רבים כי בכל ימות השנה אין הקב"ה מקבל כ"א תשובת הרבים ויחיד אימת בי' ימי תשובה דווקא ע"כ נאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב כי מי שהוא רחוק ונתקרב צריך לשני שלומות אלו בין שלום בינו ובין אלהיו בין שלום בינו לרעהו ואז אמר ה' ורפאתיו וכמו שהשלום זה המסבב התשובה חייב כל אדם לחזר אחריו וכך עשה משה זה"ש וילך משה כי הוא הלך אחריהם לזרז על התשובה ועל הדרכים המסבבים התשובה דהיינו השני שלומות שהזכרנו ושניהם נכללו באמרו וידבר את הדברים האלה הן דברי וידוי בין אדם למקום הן דברי ריצוי בין אדם לחבירו כי על שניהם נאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה':

כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך. מצינו לשון הליכה בפ' ז' בג' פנים כי אצל ישראל כתיב כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך משמע מחזיק בידך מדריכך בדרך תלך. אבל ביהושע כתיב וה' הוא ההולך לפניך. ובמשה כתיב סתם וילך משה בלא סעד כלל כי זה דומה למה שנאמר בנח שהיה מקטני אמנה את האלהים התהלך נח שהיה צריך סעד לתמכו כך ישראל כתיב אצלם כי ה' אלהיך ההולך עמך כי היו צריכין סעד לתמכם ביראת ה'. אבל יהושע נאמר בו וה' הוא ההולך לפניך והוא אחריו כי לא היה צריך כל כך סעד לתמכו כמו ישראל אבל מ"מ לא הגיע למדרגת האבות שנאמר בהם האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו משמע שהשכינה היה אחריהם ולמדרגה זו הגיע משה שנאמר וילך משה משמע הלך לבדו בלא סעד כלל כי ההולך אחרי ה' יש לו קצת סעד אבל לא כמו שהולך עם ס'

ומעתה

ומטעם זה אמרו פני משה כפני חמה כמו חמה שאינה מקבלת אור מגלגל אחר כך משה האיר בצדקו מאליו ויהושע כלבנה שצריכה סעד מן אור החמה. אבל ישראל נמשלו לכוכבים כי אורם זעיר שם וזעיר שם עד שצריכין סעד גדול ביותר. וחכמי התכונה אמרו שמה שיסבבו הכוכבים בע' שנים יסבבו החמה והלבנה ביום א'. כך השלמים כמשה ויהושע קונין עולמם ביום א' לקנות מן השלימות ביום א' מה שלא יכול אדם בינוני לקנות כ"א בע' שנה זמן בינוני אשר קצב ה' לכל אדם לקנות בו שלימות ולפעמים גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע :

ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל וגו'. וכי כל העם היו רואים את הקולות מהו ויאמר לעיני כל ישראל ומהו חזק ואמץ וכי בו תליא כי אם ה' לא יחזיק ידו ויהושע מה הוא כי יאמר לו חזק ואמץ. גם יש לכל משכיל להתבונן בשינויים שבאו בין דברי משה ליהושע ובין דברי הקב"ה ליהושע כי משה אמר כי אתה תבוא את העם והקב"ה אמר כי אתה תביא ומה שפרש"י שמשה אמר זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתם ועצתם לכ"א כי אתה תבוא אבל הקב"ה אמר כי אתה תביא בע"כ טול מקל והך על קדקדם יש להקשות על זה איך סתר הקב"ה דברי משה כי כל דבריו נאמרו בנבואה ומפי ה'. משה אמר את העם והקב"ה אמר כי אתה תביא את בני ישראל משה אמר אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותם תלה ירושת הארץ באבותם והקב"ה אמר כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם ולא תלה באבותם משה אמר ואתה תנחילנה אותם והקב"ה לא אמר כן אלא אמר ואנכי אהיה עמך כל השינויים הללו הלא דבר הוא. ואני אומר שדבר זה דומה ממש למ"ש הקב"ה למשה יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל וגו' התחיל בבני ישראל וסיים בקהל וכבר בארנו למעלה פרשת חקת שהיו בישראל תמיד שני כיתות בני ישראל הם זרע אברהם יצחק ויעקב מאמינים בני מאמינים אבל הערב רב וכן הפחותים שבישראל נקראו בשם קהל או עם. והנה מה שחטא משה בהכאת הסלע שלא גרם אל הרואים להביאם לידי אמונה בה' ללמוד ק"ו מן הסלע כמו שפירש רש"י שם וכמו שנאמר יען לא האמנתם בי שלא גרמתם להאמין בי. ואילו לא היו שם כי אם בנים מאמינים לא היה צריך לעשות לעיניהם דבר הגורם להם חיזוק באמונה אבל מצד שהיו שם גרים הצריכים חיזוק באמונה על כן הקפיד ה' ואמר יען לא האמנתם בי לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל כי אלו היו כולם בני ישראל לא הייתי חושש מאחר שיש בהם גם קהל בנים לא אמון בם והם צריכים תמיד למעשים אשר יחזקו ברכים כושלות באמונה על כן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ כי אותו קהל צריכין לאיש אשר רוח בו אשר יעשה תמיד לעיניהם נסים המחזקים ידים רפות באמונה. ודומה לזה ממש אמר משה ליהושע לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה ומלת לעיני כל ישראל מוסב אשלמעלה לומר לעיני כל ישראל כל לרבות הגרים והמוקצים שבעם לעיני כלם חזק ואמץ ר"ל עשה לעיניהם דברים הגורמים חיזוק באמונה יען כי אתה תבוא את העם הזה כי יש בבני ישראל גם מוקצים שנקראו בשם עם והם אינן חזקים באמונה כי ברע הם תמיד ע"כ צריך אתה לעשות לעיניהם דברי חיזוק ואימוץ באמונה כדי שלא יקרה לך כדרך שקרה לי כי מצדם נאמר לי לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ יען לא קדשתם השם לעיני בני ישראל ע"כ אני מזהירך שלעיני כל ישראל תהיה חזק ואמץ בדברים המסבבים האמונה ואז אתה תבוא את העם הזה אל ישראל ולא יקרה לך כדרך שקרה לי. ובהצעה זו מיושבים כל השנוים הנזכרים כי בדברי משה ליהושע נאמר כי אתה תבוא את העם וזה מדבר במוקצים שבעם מן העם שהזכרנו כי מצדם הוצרך להזהירו לעיני כל ישראל חזק ואמץ. וע"כ אמר כי אתה תבוא את העם הזה לומר זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתם ועצתם כי באתת תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה והמוקצים שבעם אינן מקבלים מרות כל עיקר ואין דרכם לישא בעול ולקבל עליהם דברי מנהיגים ע"כ אמר משה כי אתה תבוא את העם הזה כי העם הכל לפי דעתם ועצתם ואמר אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותם וגו' כי מצד עצמם אינן זוכין לבא אל הארץ כ"א מצד אשר נשבע ה' לאבותינו כי זכות אבותם וזכותך יעמוד להם לכך נאמר אשר נשבע ה' לאבותם לתת להם ואתה תנחילנה אותם כי גם זכותך יעמוד להם להנחילם את הארץ אבל להם אין זכות מצד עצמם. אבל הקב"ה אמר ליהושע סתם חזק ואמץ בתורה ומצוה ולא אמר לעיני בני ישראל כי הוא מדבר בטובים שבישראל שאינן צריכין חיזוק באמונה והטובים מקבלים מרדות מנהיגיהם ע"כ אמר כי אתה תביא את בני ישראל כי הטובים שבהם שנקראו ב"י שומעים בקול מנהיגיהם אף בדבר שהוא כנגד דעתם שהוא כמוכרח בעיניהם לכך נאמר תביא בעל כרחם כי הטובים מקבלים מרדות ומרות כאמור ואמר אל הארץ אשר נשבעתי להם לא הזכיר לאבותם לפי שהטובים שבישראל זוכים אל הארץ מצד עצמם ואינן צריכין לזכות אבות ואמר ואנכי אהיה עמך כי זכותם של ישראל גרמה לך שאנכי אהיה עמך כי כל מנהיגי ישראל אינן עולין לגדולה כ"א בזכות ישראל כמ"ש ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל. וי"א שמשה למדו דרך ההנהגה המדינית שצריכה להיות לפי דעתם ועצתם מן הטעם שנתבאר בפ' פינחס בפסוק וסמכת את ידך עליו והראיה על זה סוף הפסוק שאמר ואתה תנחילנה אותם אבל הקב"ה למדו דרך ההנהגה בתורה ומצות שכן אמר בסוף הפסוק ואנכי אהיה עמך ובזה ודאי אין שייך לומר שיהיה לפי דעתם רק אלא טול מקל כו' לכופם על שמירת התורה. ד"א לעיני כל ישראל חזק ואמץ לפי שעיני כל ישראל עליו וממנו יראו וכן יעשו על כן ביותר הוא צריך להתחזק בתורה ויראת ה' לעיניהם על דרך קשוט עצמך תחלה כי הם כיתד שהכל תולין בו וז"ש כי אתה תבוא את העם ר"ל הטובים שבישראל אינן חושדים בכשרים כל כך כמו הפחותים. ובעבורם צריך אתה להיות נזהר ביותר לעיניהם :

תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הנה כל הקורא לחבירו באזניו אינו עומד כנגדו כ"א אצלו. ואולי מכאן למדו רבותינו פרק אלו נאמרין במוצאי י"ט ראשון של חג עושין למלך בימה של עץ בעזרה וקורא מתחלת אלה הדברים כו' ומהיכן למדו לומר כן שמתחיל מן אלה הדברים כי יותר היה נכון לומר שיאמר מן הואיל משה באר את התורה הזאת אלא שלמדו זה ממ"ש נגד כל ישראל כי כל פסוק אלה הדברים היה מתנגד לכל ישראל כי היה מזכיר ברמז כל המקומות שהכעיסו בהם להקב"ה מפני כבודן של ישראל והדבר האמור ברמז דומה כאילו היה מלחש באזניו שאין השומעים מבינים שום דבר כ"א מי שמרגיש בעצמו שחטא בדבר ההוא הוא שמבין הרמיזה ההיא וע"ז אמר שיקרא את התורה הזאת שהיא נגד כל ישראל ובאזניהם ר"ל התורה המתנגדת לישראל ואמירה באזניהם ברמז ושם נאמר אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל לכך אמר כאן נגד כל ישראל כי בהקהל זה א"א שיהיו שם כל ישראל שבכל הארץ אך שהוא מדבר מן אמירת משה שהיתה במעמד כל ישראל ומכאן לימוד לכל דברי תוכחות עלי עון שצריך המוכיח לדבר ברמז מן חטא שחטא בו איזו איש שלפני באופן שלא יכנס הדבר כי אם באזניו ולא יבינו בו אחרים מפני כבודו כדרך שעשה משה :

הקהל את העם האנשים והנשים והטף. אמרו רז"ל אנשים באו ללמוד נשים לשמוע טף למה באים ליתן שכר למביאיהם משמע מזה שמדבר בטף שלא הגיעו לחינוך דאל"כ לא הוצרכו לטעם ליתן שכר כו' וזה דוחק גדול כי זה דומה כאילו צוה שישאו עליהם משא עצים ואבנים לבית ה' כדי ליתן שכר למביאיהם. ונראה שכל עיקר צורך הקהל זה היה בעבור התשובה לפי שאמרו רז"ל שיום ראשון של חג נקרא ראשון לחשבון עונות ע"כ הם צריכים לעשות תיכף הכנה אל התשובה והכנה זו היא הקהל זה שהמלך מקהיל את העם וקורא לפניהם מן אלה הדברים כי רוב הספר דברי תוכחות עלי עון ודברי כיבושים וכבר ידוע שבהקהל יש גם צורך גדול אל התשובה כי ע"י שהם מקוהלים יהיו אגודה אחת ויטו שכם אחד לשוב אל ה' כדי שיהיו השבים רבים לפי שדווקא בעשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ הקב"ה מקבל תשובת היחיד אבל בכל ימות השנה אין הקב"ה מקבל כי אם תשובת הרבים. וזהו שדרשו רז"ל ולקחתם לכם ביום הראשון וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא אלא ראשון לחשבון עונות כו' ולמה הזכיר הכתוב ענין זה דווקא בפסוק המדבר מן לקיחת ד' מינים ולמה לא הזכיר זה בפסוק המדבר מישיבת הסוכה. אלא לפי שבלקיחת ד' מינים נרמזו כל ד' כיתות של ישראל שיהיו באגודה אחת כמבואר למעלה בפרשת אמור והולך הכתוב ליתן טוב טעם ודעת למה דווקא ביום זה נצטוו לעשות מצוה זו שיש בה הוראה שיהיו כל ישראל אגודה אחת שיכפרו אלו על אלו לפי שמן ר"ה עד יום כיפור הקב"ה מקבל אפילו תשובת היחיד על כן אינן צריכין עדיין להיות אגודה אחת כדי שיהיו השבים רבים ומן יוה"כ עד חג הסוכות אין עושין עונות כי כל אחד עוסק במצות סוכה ולולב ומצוה גוררת מצוה ע"כ מסתמא לא יאונה לצדיק כל און עד יום ראשון של סוכות שהוא ראשון לחשבון עונות ע"כ צריכין לעשות הכנה אל התשובה והכנה זו היא שיהיו כולם אגודה אחת כמו ד' מינים אלו לכך נאמר ולקחתם לכם ביום הראשון כנותן טעם לדבר למה זה צויתי לכם על לקיחת ד' מינים אלו באגודה ביום זה דווקא לפי שהוא יום הראשון לחשבון עונות ע"כ אתם צריכין לעשות הכנה אל התשובה של כל ימות השנה והכנה זו היא כשתהיו באגודה אחת כמו ד' מינים אלו אז יקבל ה' תשובתכם כי הן אל כביר לא ימאס. וזהו ג"כ טעם הקהל זה כי נוסף על לקיחת ד' מינים אלו ביום ראשון של חג צוה ה' לעשות עוד רושם דומה לזה מקץ שבע שנים כי שנת השמטה גורם ג"כ ההקהל והשלום ע"י שלא יזרע ולא יצמיח בו ואכלו אביוני עמו כי אינו רשאי להחזיק בתבואת שנת השבע כבעל הבית וזה בלי ספק סיבת השלום כי כל דברי ריבות נמשכין ממדת שלי שלי זה אומר כולה שלי וכל זה אינו כל כך בשנה השביעית כי בקום ועשה אין הכל שוים אבל בשב ואל תעשה הכל שוין וזה באמת ענין השלום וכן בחג הסוכות שכל אחד יוצא מדירת קבע לדירת עראי וישב תחת סוכת שלומו הנה ביום אחד של חול המועד נצטוה המלך לעשות רושם אל השלום וזהו ענין ההקהל כי כל זה הכנה אל התשובה וקורא לפניהם מן אלה הדברים בדברי כיבושים ותוכחות. וז"ש אנשים ללמוד כו' טף למה באים ליתן שכר למביאיהם כי בזמן שישראל עושים תשובה אז מבקשים תחנונים מלפניו יתברך על מחילת העון ויאמרו אם לא למעננו יעשה אזי יעשה בשביל גמולי חלב שלא פשעו כדאיתא בנוסח של אבינו מלכנו חמול עלינו ועל עוללינו וטפינו וכן אומרים עשה למען גמולי חלב כו' וזהו השכר הניתן למביאיהם מן הטף שיאמרו לפניו יתברך עשה למען טף אלו המובאים בית ה' כדרך שנאמר ביואל אספו עם קדשו קהל אספו עוללים ויונקי שדים וגו'. ולפי פשוטו מדבר בטף שכבר הגיע לחינוך כמ"ש למען ישמעו אלו הנשים ולמען ילמדו אלו האנשים ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו זה טף שהגיע לחינוך :

ובניהם אשר לא ידעו וגו'. אם זה מדבר בטף שהגיע לחינוך שפיר קאמר ישמעו ולמדו ליראה את ה' כי עדיין אינן יודעין דבר מענין יראת ה' אבל בגדולים אמר ולמען ילמדו ויראו את ה' שאינן צריכין כ"א לשמוע המצות אבל היראה מעצמם יראו את ה' כי כבר הורגלו ביראת ה' כל היום אבל אם פסוק זה מדבר בדורות הבאים נראה לפרש זה על דרך שנאמר פרשת עקב ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כ"א ליראה וגו' לפי שכתוב בתריה כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר ה' אלהיכם וגו' עד כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה' הגדול כי רצה לתרץ בזה מ"ש למעלה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אטו יראה מלתא זוטרתי היא ע"ז אמר כי אלו הייתי מדבר עם בניכם אשר לא ראו מוסר ה' ולא נשרשו ביראת ה' ודאי הייתי שואל מהם דבר גדול מצד אמנם אני מדבר עמכם כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה' אשר עשה האלהים שייראו מלפניו כמ"ש למען תהיה יראת ה' על פניכם וגומר [illegible] ודאי

דבר

דבר קטן אני שואל כי עם היות שהיראה דבר גדול הערך היא מאד מ"מ אצלכם בנקל לקיימה כי כבר נשרשתם ביראה זהו שאמר ועתה ישראל במלת ועתה חתם כל דבריו לאמר שעתה בדור זה מילתא זוטרתי היא ומה ה' שואל מעמך עתה כי אם ליראה. וז"ש כאן אותו דור למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' כי על היראה אינן צריכין זירוז כ"כ ומעצמם יראו את ה' ובניהם אשר לא ידעו דומה ממש למאמר כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגומר ורצה בזה כי בניהם אשר לא ידעו מוסר ה' ולא ראו את גדלו המה צריכין זירוז ולימוד על היראה וז"ש ישמעו ולמדו ליראה את ה' כי אצלם היראה דבר גדול מאד:

הן קרבו ימיך למות. ברבתי מסיק אמר משה להקב"ה בהן קלסתיך שנאמר הן לה' אלהיך השמים וגומר ובהן אתה קונס עלי מיתה אמר ליה הקב"ה זכור מה שאמרת והן לא יאמינו לי ומדרש זה צריך ביאור וכי נקנס עליו מיתה בעבור שאמר והן לא יאמינו לי. ונ"ל שאמת נכון הדבר שמה שאמר והן לא יאמינו לי גרם לו שנקנסה עליו מיתה כי מאחר שהעיד משה על ישראל שהם בנים לא אמון גם א"כ היה לו לדבר על הסלע כדי לחזק ידים רפות באמונה כי אילו לא אמר משה והן לא יאמינו לי הייתי אומר שהרי מוחזקים בעיני משה במאמינים ומאחר שהם חזקים באמונה אין חילוק אם ידבר אל הסלע או יכה בו כי עיקר טעם ודברתם אל הסלע הוא כדי שילמדו ק"ו מן הסלע כו' וכמו שנאמר יען לא האמנתם בי אמנתם לא נאמר אלא האמנתם לשון מפעיל יוצא לשני שלא גרמתם לישראל שיאמינו בי על ידי הסלע כי ילמדו ממנו ק"ו ואם היה משה מחזיקם בחזקת מאמינים לא היתה אשמתו גדולה כל כך שיהיה ראוי לקנוס מיתה אבל מאחר שאמר והן לא יאמינו לי הרי החזיקם בחזקת בלתי מאמינים והיו צריכין חיזוק באמונה הנה ע"ז גדולה אשמתו מאד מה שלא דבר אל הסלע לחזק ברכים כושלות באמונה לכך נאמר הן קרבו ימיך למות אותו הן שאמרת והן לא יאמינו לי גרם לך שקרבו ימיך למות. ד"א לפי שאמרו רז"ל החושד בכשרים לוקה בגופו מנא לן ממשה שאמר והן לא יאמינו לי כו' אמר הקדוש ב"ה למשה אתה אין סופך להאמין שנאמר יען לא האמנתם בי ואף על פי שפשוטו הוא שלקה בצרעת מ"מ נראה בעיני יותר נכון לפרש שכל החושד בכשרים לוקה בגופו רצה לומר שילקה בגופו באותו חשד שחשד בו זולתו יהיה הוא נחשד בו כי כל הפוסל במומו פוסל וזהו בעצם ענין לוקה בגופו וראיה ממשה שאמר והן לא יאמינו ולסוף לקה בגופו באותו חשד עצמו שנאמר יען לא האמנתם בי כי למדרש זה קאי לא האמנתם על משה א"כ אותו הן קרב קצו כי מאחר שאמר והן לא יאמינו לי גרם רעה לעצמו שנכשל במה שנאמר יען לא האמנתם בי ועי"ז נקנסה עליו מיתה וז"ש הן קרבו ימיך למות:

הנך שוכב עם אבותיך וקם העם וגומר. רז"ל למדו מכאן סמך לתחיית המתים מן התורה שנאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם ולימוד זה תמוה מאד כי מי לא ידע בכל אלה שמאמר וקם סמוך אל העם וזנה. ונ"ל שדרשו מן יתיר מלת וקם כי הל"ל וזנה העם מהו וקם אלא כך פירושו שלשון וקם הוא מלשון כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש וכשם שכל תלמיד האומר הלכה בשם רבו שפתותיו דובבות בקבר כך בזמן שהתלמיד מקדיח תבשילו ברבים אין לרבו מנוחה בקבר כי היה לו להזהיר אזהרה אחר אזהרה את תלמידו שלא יבא לידי חטא ואם לא למדו כראוי יאמרו אוי לרבו של זה שכך למדו ובזה דומה כאילו התלמיד החוטא קם על רבו כאויב ואורב ומבטלו ממנוחתו בקבר וזהו נאמר הנך שוכב עם אבותיך בהשקט ובבטחה בקבר אין שטן ואין פגע רע ופתאום יקומו עליך אורבים עדת מרעים כי על ידי קלקול מעשיהם הרי הם קמים עליך לכך נאמר וקם העם הזה וזנה וגומר כי על ידי שיזנו אחר ע"ג הרי הם קמים עליך ואם כן מכאן ראיה לתחה"מ מן התורה שאם לא יחיו המתים אם כן הגוף בקבר כאבן דומם לא חלה ולא מרגיש ויהיה מה שיהיה אחרי מותו ואיך אמר שעל ידי שיזנו אחר ע"ג יקומו עליו אלא ודאי שיש תחיית המתים וגוף השלמים עודנו באבו לא יקטף מכל וכל ויודע ומרגיש כל הנעשה ע"כ יש לו לחוש פן יקומו עליו אחרי שיזנו אחר ע"ג לפיכך אתה צריך לחזור ולהזהירם אזהרה אחר אזהרה ופי' זה מוכרח הן מצד יתור לשון וקם הן מצד אומרו הנך שוכב עם אבותיך כי הל"ל הנך מת אלא שרצה להזהירו שישכב עם אבותיו בהשקט ע"י שיזהירם עוד על ע"ג:

ומצאוהו רעות רבות וצרות. במסכת חגיגה ר"י כי מטא להאי קרא והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות בכי אמר עבד שרבו ממציא לו רעות רבות תקנה יש לו מאי וצרות אמר רב שנעשו צרות זו לזו כגון זיבורא ועקרבא. ושמואל אמר זה המציא מעות לעני בשעת דוחקו רצה לומר לא קודם אמר רבא היינו דאמרי אינשי זוזי לעללא לא שכיחי לתליתא שכיחא. רש"י פי' שמואל קאי על הפסוק שדרש למעלה אם טוב ואם רע. ור"ת הקשה על דבריו למה הפסיק בדברי ר"י אלא ודאי שמואל קאי על דברי ר"י וכן משמע גם בילקוט שמביא דברי שמואל על פסוק והיה כי תמצאן אותו. ויש לספק בדברי ר"י שאמר עבד שרבו ממציא לו רעות רבות וכי הקב"ה הוא הממציא הרעות הלא מפי עליון לא תצא הרעות אלא הרעה באה מעצמה ע"י הסתרת פניו יתברך כמ"ש והסתרתי פני מהם והיה לאכול והיינו ממילא יהיה לאכול ואין זה קרוי ממציא. גם יש לספק והלא כבר כתיב ומצאוהו רעות רבות וצרות ולמה לא בכה ר"י בקראו פסוק זה הנכתב קודם פסוק והיה כי תמצאן אותו כי מדקאמר כי מטא להאי קרא משמע שקרא הפרשה מתחלה. הן אמת שנוכל לומר שדקדק מלשון והיה המורה על הודאי כמ"ש והיה אם לא חפצת בה פי' רש"י מגיד הכתוב שסופה לשנאתה ופי' מהר"ר נתן שדקדק רש"י מלשון והיה שמשמע שכך יהיה בודאי כך והיה כי תמצאן מורה שודאי ימצאוהו אבל למעלה לא נאמר כ"א והיה לאכול אבל ברעות רבות וצרות זו לזו הזכיר לשון והיה כאלו הדבר בספק אם ימצאוהו או לא. ודברי שמואל תמוהים מאד לפרש פסוק זה על המלוה לעני בשעת דחקו כאילו כל התוכחות לא יחזירוהו למוטב כי אם צרה זו שילוה בשעת דחקו ולא קודם לכן וכאילו זה מחייב לו לומר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ויהי רצון שלא תהיה על ישראל צרה גדולה מזו ואיך תכלול הפרשה תוך עונשים גדולים ונוראים ענין המלוה לעני בשעת דחקו זה הדבר שימאן השכל לקבלו כלל. ועוד צריך ישוב הדבר שנתקשו בו המפרשים כי מהו שאמר הכתוב ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא הלא עיקר ע"ג בלב הוא כי כל דבר התלוי באמונה שרשו ומקורו בלב כי מטעם זה נאמר בע"ג למען תפוש את בית ישראל בלבם וז"ש הלא על כי אין אלהי בקרבי הודה בפה מלא כי כל אלהי העמים אלילים וכפר בע"ג ומה יש לו עוד צדקה לזעוק לפני המלך ה' ואיך כפל עונש אחר הוידוי ואמר ואנכי הסתר אסתיר. וי"א שהסתר זה הוא שיסתיר פניו על הרעה אשר עשה וכי פנה לשון אעפ"י לומר שאפילו מן רעה גדולה זו יסתיר ה' פניו כמ"ש און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה'. ואומר אני לפרש דברי ר"י כלפי הערבות שנעשו כל ישראל ערבים זה בעד זה שכל יחיד חטא רבים נשא וזה דבר שאין הציבור יכולין לעמוד בו ע"כ בכה עליו ר"י כי מטא להאי קרא והיה כי תמצאן אותו רעות רבות כי מלת אותו נראה שהוא מיותר כי הל"ל והיה כי ימצאוהו רעות רבות כמ"ש למעלה ומצאוהו רעות רבות אלא שמלת אותו הראה באצבע על היחיד שישא עליו הרעות דהיינו העבירות של כיתות רבות כמ"ש והוא חטא רבים נשא ומה שנקט רבות לפי שכל חוטא תש כחו כנקבה כדרך שאמר משה התשתם כחי כנקבה כמו שפירש"י פרשת ואתחנן בפסוק ואת הדבר אלינו. ואמר צרות לפי שבזמן שיש שלום וריעות בין ישראל אז אין הערבות מזיק להם כ"כ ואדרבה מועיל כי בזמן שרואה את חבירו שהוא נוטה מדרך השכל אז הוא מדריכו בדרך ילך להחזירו למוטב מיראת הערבות כי אין התוכחה מצויה כ"א מן האוהב לנאהב כמ"ש כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכן נסמכה מצות הוכח תוכיח את עמיתך למצות ואהבת לרעך כמוך כי אין התוכחה מצויה כ"א בזמן שאוהבים זה לזה אבל בזמן שאין שלום במעגלותם אז לא די שאינו מוכיחו אלא אדרבה שמח במפלתו כדי להדיח עליו הרעה ושיספה בעונו. ואת"ל שהמצא ימצא איזו איש שלום שיוכיח גם את שונאו הנה השונא אינו מקבל תוכחה ממנו כי הוא חשוד בעיניו שאינו מתכוין לטובתו וא"כ הערבות מכה רבה בישראל בזמן שאין שלום ביניהם והם כצרות זו לזו כזיבורא ועקרבא כי מה שנראה טוב וישר בעיני זה נראית רע בעיני חבירו וכן להפך עד שלעולם אינן בהסכמה אחת מה שזה אוסר זה מתיר. ע"כ ר"י כי מטי להאי קרא והיה כי תמצאן אותו רעות רבות דקדק ממלת אותו שביחיד מדבר ואפילו היחיד ישא רעות רבות הרעות שעשו רשעים שנמשלו לנקיבות רבות וסיבה לכל זה הוא וצרות שכל ישראל נעשה כל אחד צרה לחבירו כזיבורא ועקרבא ואינן בהסכמה אחת לעולם כי אילו היו בהסכמה אחת לא היה נמשך נזק מן הערבות ע"כ בכי ר"י ואמר עבד שרבו ממציא לו רעות רבות ומטיל עליו שיסבול הוא עון רבים בזמן שכולם כצרות זו לזו וכי יש לו תקנה ודאי אין תקנה כלל בזה האופן וכמ"ש ורדף אתכם קול עלה נדף כמו שבארנו בפרשת בחקותי שמדבר מזה הענין שכל אחד מישראל נרדף מן ישראל חבירו על כן נאמר מיד וכשלו איש באחיו ואמרו רז"ל בעון אחיו. ז"ש ומצאוהו רעות רבות וצרות. ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה כי אלו היה אלהי בקרבי בלבבי ובמחשבתי והיה כל אחד אומר דעתו לש"ש בהתאסף ראשי עם יחד אז לא היו מחולקין כי התכלית האמתי מאחדם. אמנם לפי שלא היה דעתו לש"ש רק שמבחוץ היה כל אחד מראה את עצמו כאילו דעתו לשם ה' כדרך הצבועים החנפים אבל בקרבי לא היה אלהי אלא כל אחד היה דורש תועלת עצמו או לקנטר את שונאו על כן יצא משפט מעוקל כי לעולם לא יתברר האמת מתוך משא ומתן שאינו לשם שמים ולפי זה אין וידוי זה וידוי החטא של עו"ג כי החטא ישאר קיים עכ"פ אך שהוא מודה שאין כוונת תוכו לשמים עוד היום כי לא אמר על כי לא היה אלהי בקרבי משמע שרוצה לשוב מן אותו דרך מעוקל אלא על כי אין אלהי בקרבי עוד היום ואז הוא גרוע ממה שהיה כי יודע רבונו ומתכוין למרוד בו ע"כ כפל ההסתר ואמר על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים ואין פניה אלא בלב כמ"ש ואם יפנה לבבך ור"ל מבחוץ היה מראה עצמו כשר כאילו כוונתו לשמים ובקרבו פנה אל אלהים אחרים וכוונות זרות אשר ע"כ לא היו לעולם בהסכמה אחת ולא נתברר האמת אצלם לעולם. אך מדקאמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא נ"ל על דרך שפירשנו בחבורנו עוללות אפרים חלק א' מאמר פ"ג על מאמר רז"ל אפילו בזמן שישראל עובדים ע"ג ושלום ביניהם הנח לו שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו אמנם כשחלק לבם עתה יאשמו לפי שבזמן ששלום ביניהם אז ודאי יתוכחו ביניהם כל עובדי ע"ג ההיא ויתברר מתוך הויכוח ההוא ששקר נחלו עובדיה וע"כ הנח לו הקב"ה מאריך להם אפו כדי שמעצמם יבינו כי כל מעשיהם תוהו אבל בזמן שחלק לבם על העובדים ואין שלום במעגלותם אף אם ישאו ויתנו בדבר לעולם לא יתברר האמת בין אנשים המתוכחים בדבר ולבם חלק זה מזה כי דעת כל אחד לסתור דברי חבירו ע"כ נאמר עתה יאשמו תיכף ומיד כי למה יתן להם ארכא בחנם ע"כ נאמר גם כאן וחרה אפי בו ביום אזה תיכף באותו יום שיתחילו לעבוד

לפי

לפי שפרשה זו מדברת בזמן שישראל בצרות זו לזו ואינן בהסכמה אחת ע"כ עתה יאשמו בלא הרחבת זמן וכן מורה הוידוי על כי אין אלהי בקרבי בדרך שנתבאר למעלה שמודה שמעולם לא אמר דעתו לש"ש בפה ולב שוה כי אם בפיו מלא לאמר ובקרבו ישים ארבו ע"כ נאמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא תיכף כמ"ש עתה יאשמו והוא רמז נכון מאד. ושמואל אמר שפרשה זו מאשמת את ישראל לאמר כי זה דרכם כסל למו שאין עושין תשובה לעולם כ"א אחר ההכרח כי בזמן שהיסורין מורכבים על כתפיו אז הוא נודר נדרים ליתן ממונו לצדקה או לשוב לה' כמבואר בפרשת בחקתי בסמיכות כי יפליא לנדר נדר לפרשת התוכחה כי גם רז"ל חלקו בין עושין תשובה מאהבה לעושים מיראה כדאיתא במסכת יומא פרק יום הכיפורים אר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשים להם כזכיות שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול איני והאר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשין להם כזכיות שנא' ובשוב רשע מרשעתו וגו' פירש"י שנאמר עליהם חיו יחיה על מה שעשה אפי' על העבירות. לא קשיא הא מאהבה הא מיראה ועדיין הדבר צריך ביאור לפרש משמעות הפסוקים כי אע"פ שפירש"י עד ה' אלהיך עד דלא יעביד סניגוריא לקטיגוריא הרי מיראה מחמת מדת הדין שלא יעשה מן ה' מדת רחמים לאלהיך מדת הדין מ"מ כי כשלת לשון עבר אינו מתיישב שהרי עכשיו ע"י התשובה נעשה עון למכשול וצ"ל שכוונת הכתוב להזהירו שישוב מאהבה כי כל ירא מתרחק מזה שהוא ירא ממנו וכל אוהב מתקרב אל אהובו לכך נאמר שובה ישראל עד ה' אליו ממש כדרך האוהב המתחבר אליו. וע"ז ארז"ל כתיב כי גדול עד שמים חסדך וכתיב כי גדול מעל שמים חסדך הא בעושים מאהבה כו' ר"ל כי העושה מיראה אינו מתחבר אליו יתברך ואין חבורו כ"א עד שמים ולא עד בכלל ע"כ גם החסד הוא עד שמים אבל העושה מאהבה מתדבק מעל שמים אליו יתברך על כן גם החסד הוא מעל שמים. ואמר לפי שעד עכשיו לא עשית תשובה כי אם מיראה ז"ש כי כשלת בעונך ר"ל לשעבר כשעשו תשובה מיראה לא נקית מכל וכל כי אם לחצאין כי כבר כשלת בעונך שנעשה מן העון המזידי מכשול שוגגי ואם כן רושם המכשול נשאר בך ולא היית מנוקה מכל וכל מן העון שהרי נעשה ממנו שוגג ועדיין אתה צריך לקרבן הבא על השוגג אבל כשתשוב עד ה' מאהבה דהיינו מעל שמים אז תהיה מנוקה מכל וכל ואין אתה צריך אפילו לקרבן כי אם אל וידוי דברים זהו שאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אליו ממש. אמרו אליו כל תשא עון שמכל וכל תשא עון לא לחצאין כדרך השב מיראה שאין עונו מנושא כולו אלא לחצאין לעשות מן המזיד שוגג אמנם ע"י שתשוב מאהבה אז אמרו כל תשא עון מכל וכל תשא עון שיהיה כמלוה דבר המנושא וגבה מאד לא כמו שנאמר ותשליך במצולות ים כל חטאתם אלא העון יהיה מנושא. וקח טוב שיקחו הקדוש ברוך הוא אליו כדבר טוב כאלו היה העון זכות דבר טוב ואז לא תצטרך גם לקרבן זהו שאמר ונשלמה פרים שפתינו. אמנם ביחזקאל סימן ל"ג כתיב באמרי לרשע מות תמות ושב מחטאתו וגו' חיה יחיה ולא נאמר עליהם חיו יהיה לפי שזה מדבר מיראה מחמת גיזום מות תמות דהיינו מיראה. אמנם אחר כך אמר ובשוב רשע מרשעתו דהיינו לא מיראת המות כי אם ורשעתו מעצמו כי יכיר שלא טוב הדרך אשר הוא הולך בו אז עליהם חיו יחיה כי זה שב מאהבה מבחינת רשעתו לבד. ומה שנאמר בסימן י"א ובשוב רשע מרשעתו וגו' ולא כתיב שם עליהם חיה יחיה לפי שמדבר בשב מיראה שהרי נאמר שם ויראה וישב וגו' ומלת ויראה או שהוא לשון ראיה והוא שמסתכל ביסורין שבאו עליו לכך נאמר שם תיכף שובו והשיבו ואל יהיה לכם מכשול עון כי ידוע שהשב מיראה אינו מבקש כ"א להציל את עצמו ואינו מבקש להשיב אחרים אבל השב מאהבה משיב גם אחרים כי האוהב את המלך רוצה שהכל יאהבוהו לכך נאמר שובו והשיבו ואז לא יהיה לכם למכשול עון אלא תהיו מנוקים מכל וכל ולא ישאר רושם המכשול. נראה מזה שהשב מיראה גרוע מן השב מאהבה. אבל השב אחר ההכרח שכבר באו יסוריו עליו הוא גרוע יותר כי בסור המכריח ישוב לסורו כמ"ש בפרעה וירא כי היתה הרוחה והכבד את לבו וכמ"ש עד מתי מאנת לענות מפני ר"ל לא מחמת יסורין כי אם מפני שההכנעה שבאה ע"י היסורין אינה כלום כי אחר שיעברו היסורין אתה חוזר לסורך כך כל תשובה הנעשית מתוך הכרח היסורין אינה כלום כי כעבור סופה וסערה אז ישוב לקדמותו כמו שנאמר הכל היום יחרוש החורש וכל המשל ההוא נאמר על זה הענין. וז"ש ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה הנה בשני תיבות אלו ביום ההוא אתם כל הענין כי מיעט בהם הן הימים הקודמים הן הימים המאוחרים. כי קודם שמצאוהו רעות רבות וצרות פשיטא שלא היה נותן אל לבו לשוב אל ה'. אלא אפילו אחר שמצאוהו הרעות ההם מ"מ אינו מתודה כ"א ביום ההוא שהצרות צרורות על שכמו אבל לא ביום המחרת כי מיד למחרתו כעבור סופה וסערת ה' חמה אז תיכף יחזור לסורו. לפיכך ואנכי הסתר אסתיר פני גם ביום ההוא אפילו ביום שמתודה אסתיר פני ויותר מהמה ממה שהסתרתי פני לשעבר כ"א כפלים פי שנים הסתר אסתיר פני כי ראה הצרות צרורות באמתחתו ואעפ"כ אין לבו שלם עם ה' כי יודע ה' שהיום יאמר בהכנעה כגונב דעת עליונה ולמחר יחזור לסורו. וז"ש שמואל זה המלוה לעני בשעת דחקו ובשעת דחקו איט קאי על דחק שיש לעני אלא על דוחקו של המלוה כי זהו המלוה שאינו מלוה לעני כלום כי אם בשעת דחקו של הנותן שהצרות דוחקים אותו ליתן צדקה מממונו וכאשר יעבור הדוחק ההוא אז לבו חזק ואמיץ כבראשונה. ונקט מצוה אחת דהיינו הצדקה שבנוהג שבעולם שנודרים בעת צרתם ואחר הצרה מתהרטין ואינן נותנים והוא הדין לשאר מצות שאינן נעשין כ"א בשעת שההכרח מורכב על כתפו. ועל צד הרמז ירמוז לכל מצות התורה שהם כמו הלואה וצדקה אל הילד מסכן דהיינו היצר טוב כמו שאמר הלל שהלך לגמול חסד להאי אכסנאי כו'. והיינו דאמרי אינשי זוזי לעללא לא שכיחי לתליתא שכיחא. לעללא היינו זמן הזול בזמן שהזול בעולם וזהו ממש שעת השלוה כי בזמן הזול שלוה בעולם כי הא בהא תליא כמ"ש השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך. ובאותו זמן שהעללא דהיינו התבואה שכיחא בעולם באותו זמן לא שכיחא כלל שיתן מן ממונו לצדקה וישמן ישורון ויבעט. אבל לתליתא שכיחא הן לפרש"י שפירש תליתא לשון הפסד ואיבוד הן לפי' ר"ת שפי' לתליתא אימת המושל המפחידו בין כך ובין כך הוא מדבר בזמן שהצרות מצויות בעולם דהיינו הפסד ואיבוד או אימת מושלי האומות המושלים בישראל הכל מדבר בזמן ההכרח ואין זה תשובה שלמה. גם ירמוז אל הנדחק בבית דין שלמטה על הצדקה שכופין אותו בב"ד על הצדקה כל אלו התשובות אינן שלימות כי אין מאליהם כי אם בזמן שההכרח מצוי ובסור המכריח ישוב לסורו. לכך נאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת במלת ועתה חתם כל הענין לומר עתה ותיכף ומיד בעוד שאתם בשלותכם עד אשר לא יבואו ימי הרעה כתבו לכם את השירה הזאת שתהיה חקוקה על לבבכם למען תשובו אל ה' תשובה שלימה לא על צד ההכרח. ובחיבורי הקטן אורח לחיים פירשנו כל פרשה זו בדרך אחר שפני הנזכרים כאן הן פנים של זעם כמו ונתתי פני באיש ההוא ואמר שאחר הוידוי השלם הזה יסתיר ה' פני זעמו ע"כ כפל ההסתר כי מדה טובה כפולה. על כל הרעה וגו' רבותא נקט אע"פ שעשה רעה אחת הכוללת כל הרעות כי המודה בע"ג ככופר בכל התורה לכך נאמר כל הרעה אף על כל הרעה הגדולה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים מ"מ הסתר הסתיר פנים של כעס ממנו והכל שרי ומחול אחר הוידוי השלם ובאמרו ואמר ביום ההוא וגו' בארנו שם שהפסוק זה כולל כל יסודי התשובה לשכנו תדרשו ושם תמצאו כל הענין מבואר:

הפטרת וילך

בהושע סימן י"ד

כשקורין וילך בשבת שבין ראש השנה ליה"כ אז מפטירין שובה ישראל בהושע סימן י"ד פ"ב עד לסוף ואח"כ מדלגין לנביא מיכה סימן ז' פ' י"ח עד פ' כ' ואח"כ בנביא יואל סי' ב' פ' י"א עד פ' כ"ז. אבל כשנצבים וילך מחוברין מפטירין לנצבים וילך שוש אשיש הפטרת נצבים ובפרשת האזינו מפטירין שובה עם הפסוקים הנ"ל:

שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ: קְחוּ
עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא
עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ
עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ
אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם: אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב
אַפִּי מִמֶּנּוּ: אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו
כַּלְּבָנוֹן: יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן:
יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן:
אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ
רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא: מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי
יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם:
מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־

פירוש המלות

ג שובה. כל תשא עון. כמו כל עון תשא: משובתם. מרידתם: ויך. יתפשט: ואשורנו. אראה בעיני:

הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ
עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתָם׃ תִּתֵּן אֱמֶת
לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃
וַיהֹוָה נָתַן קוֹלוֹ לִפְנֵי חֵילוֹ כִּי רַב מְאֹד מַחֲנֵהוּ כִּי עָצוּם
עֹשֵׂה דְבָרוֹ כִּי־גָדוֹל יוֹם־יְהֹוָה וְנוֹרָא מְאֹד וּמִי יְכִילֶנּוּ׃
וְגַם־עַתָּה נְאֻם יְהֹוָה שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי
וּבְמִסְפֵּד׃ וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל־יְהֹוָה
אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־
הָרָעָה׃ מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה מִנְחָה
וָנֶסֶךְ לַיהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ אִסְפוּ־עָם
קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא
חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ
הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהֹוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהֹוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־
תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים
אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃ וַיְקַנֵּא יְהֹוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ׃ וַיַּעַן
יְהֹוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ
וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם׃
וְאֶת־הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה
אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה
בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה
גִּילִי וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהֹוָה לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת
שָׂדַי כִּי דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ תְּאֵנָה וָגֶפֶן
נָתְנוּ חֵילָם׃ וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּיהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן
לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ
בָּרִאשׁוֹן׃ וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר׃
וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל
וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם׃ וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ
וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא
וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃ וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי
יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃

פירוש המלות

תקעו. לעורר הלבבות לתשובה: עצרה. קבוץ: ויונקי שדים. שיתענו גם הקטנים: חתן. אפילו חתן: לארצו. בעבור ארצו: הצפוני. הארבה: באשו. סרחו: צחנתו. סרחו: אדמה. ארץ ישראל: המורה. את נביאכם: מורה. מטר: והשיקו. כמו והציפו:

פרשת האזינו

לב א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה מ׳. ד׳
וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ ב׳ ותושיע
אִמְרֵי־פִי׃ ב יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי ב׳ וחסרים. ל׳
תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־ ב׳. ל׳ וכ׳כ

א אֲצִיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּיל
וְתִשְׁמַע אַרְעָא
מֵימְרֵי פוּמִי׃ ב יִבְסַם
כְּמִטְרָא אוּלְפָנִי יִתְקַבַּל ג׳ אגין
כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא

האזינו ה׳ מלאים במסרה רבתא: ואדברה ד׳ וסימן אל נא יחר לאדני ואדברה אולי. האזינו השמים. רבות עשית אתה ה׳ נפלאתיך. שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה. וחד אדברה גם אנכי ככם אדברה לו: לקחי ג׳ וסימן יערף כמטר. ותאמר זך לקחי. לי פת

תולדות אהרן יערף כמטר לקחי. תענית ז (תענית כה): כשעירים עלי דשא בתרא כס:

רשי

(א) **האזינו** השמים: שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני ב"ו למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהן קיימים לעולם. ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה (דברים יא) ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי האומות: (ב) יערף כמטר לקחי. זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהוא חיים לעולם (ספרי) כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יערף. לשון יטיף וכן (תהלים סה) ירעפון דשן (לקמן לג) יערפו טל: תזל כטל. (ספרי) שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות (ס"א יש עצבים בו) כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין: כשעירים. לשון רוח סערה כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן: וכרביבים. טיפי מטר ונראה לי על שם שיורה כחץ

אבן עזרא

(א) **האזינו**. כבר פירשתי בספרי כי מלת האזינו מגזרת אזן כאילו אמר הטו אזן. וכבר הודעתיך שהגאון אמר כי טעם השמים המלאכים. וטעם הארץ. אנשי הארץ. או עדות הגשם היורד מן השמים והארץ תתן יבולה והנכון בעיני כי העיקר בעבור היותם עומדים לעולם וכן שמעו הרים גם אבן יהושע ושם כתוב כי היא שמעה וכבר רמזתי לך על נשמת האדם שהיא אמצעית בין הגבוהים לשפלים והיא תדמה הכל על צורת היכלה ואף כי להבין גם היושבת בהיכל על כן תגביה השפלים ותשפיל הגבוהים: (ג) יערף. מגזרת יערף מזבחותם כטעם ירד: לקחי. מה שיקח אחד ממנו כטעם למוד וכן כי לקח טוב: כשעירים. הנכון בעיני שהם דקים: וכרביבים. מגזרת רב ושניהם שמות התאר והעד כי עשב חזק מדשא ויש אומרים כי שעירים מגזרת שער ואחרים אמרו מגזרת סערת ה׳ ואם הוא בשי"ן וכן וישתער עליו כמו ויסתער עליו גם יתכן שאין לו אח במקרא והנה הטעם כפול

בעל הטורים לעיל מיניה כתיב את השירה הזאת עד תומם וסמיך ליה האזינו. כמו שהאזנתם ושמעתם לדברי תורה כן האזינו לדברי השירה הזאת: כפי הפשט האזינו השמים פי׳ יושבי הערים הגדולות בצורות בשמים. ותשמע הארץ. יושבי הארץ. פירוש יושבי כפרים וערים הקטנים: השמים ואדברה עולה תרי"ג. כלומר האזינו לתרי"ג מצות. הפסוק מתחיל בה"א ומסיים ביו"ד שכלל השם בראש השירה: ויש בו ז׳ תיבות והיינו חצבה עמודיה שבעה כנגד ז׳ רקיעים וז׳ ימי המעשה: ותשמע ב׳ במס׳. ותשמע הארץ אמרי פי. ותשמע ותושיע. שאם תשמעו אמרי פי תהיו נושעים וזהו ותשמע ותושיע: יערף ב׳ במסרה. יערף כמטר לקחי. יערף מזבחותם ישודד מצבותם. זכה ולמד תורה כמו מזבח נעשית לו סם חיים והיינו יערף כמטר וא"א יגבם. לא זכה שלמד שלא לשמה נעשית לו סם המות והיינו יערף מזבחותם הוא לשון ירפה כמו וערפו שם את העגלה: לקחי ב׳ במסרה. יערף כמטר לקחי. לקחי נא לי פת לחם. שכל משתעי בתורה שאין לקח אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וזה שאמרו אם אין קמח אין תורה. יערף כמטר לקחי מהו לקחי קמח אם יש קמח יש תורה. לקחי בגי׳ קמח: כטל ב׳ במסרה. תזל כטל. אהיה כטל לישראל. לומר שהתורה היא כטל לישראל דוקא וכו׳ כמטר. כטל. כשעירים. כרביבים. ד׳ מדות כנגד ד׳ מדות בלומדים. וכן ביד כל אחד ואחד מישראל ד׳ פעמים כדאיתא בעירובין גבי כיצד סדר המשנה:

רמבן

לב (א) **האזינו** השמים. על דרך הפשט צדקו דברי ר"א כי הכתובים יתנו עדים בכל הדברים שהם קיימים ועומדים וכן שמעו הרים את ריב ה׳ וגם אבן יהושע כי שם כתיב כי היא שמעה. ועל דרך

ספורנו

לב (א) **האזינו** השמים: (ב) יערוף כמטר לקחי. הנה הורתי היא תערוף ותבא בשטף כמטר למבינים המוכנים לקבל מבוע מקור החכמה: תזל כטל אמרתי. ותגיע גם כן כפי הכונה ממנה איזה ידיעה להדיוטות שהם היותר

דֶּשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב׃ ג כִּי
שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל
לֵאלֹהֵינוּ׃ ד הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ
כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה
וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃
ה שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר
עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ ו הֲלַיהוָה
תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם
הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ

דְנַשְׁבִין עַל דִּתְאָה וּכְרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְעַל עִשְׂבָּא׃ ג אֲרֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם אֱלָהֲנָא׃ ד תַּקִּיפָא דְשַׁלְמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָּל אוֹרְחָתֵיהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְמִן קֳדָמוֹהִי עַוְלָא לָא נָפֵיק מִן קֳדָם דְּזַכַּאי וְקַשִּׁיט הוּא׃ ה חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵיהּ בְּנַיָּא דִפְלַחוּ לְטַעֲוָתָא דָרָא דְאַשְׁנִי עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתְּנִיאוּ׃ ו הָא קֳדָם יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין דָּא עַמָּא דְקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא וְלָא חַכִּימוּ הֲלָא הוּא אֲבוּךְ וְאַתְּ דִּילֵיהּ הוּא עַבְדָךְ וְאַתְקְנָךְ׃

ל' ומ"ל. כו"ל מלרע. כמ"א מלעיל. ככי אמרתי. ל'. ל' כאורי'. ל'. ג'. ז' וכ' לא. לו. ל' ומ"ל. ל' וחסר. ה' גדולה. וכוא חד' כפ"ע. ל'. ל' וחד. כן לא חכם. י"ג מ"ל כמו'. ל'. ל'.

לחם אנ"ך וא' ולקחי ואטעם: לו לא ז' וסימן ויאמרו לו לא נכחד. עמך ישב בקרבך. ויקרא יצחק אל יעקב. והיה פי ראשו בתוכו. והיה ביום הנחילו. שחת לו לא בניו מומם: ויעמדו

תולדות אהרן כי שם ה'. ברכות כא מה יומא לז עקידה ש' סג (ברכות יא מגילה עד): הצור תמים. קמא נ ע"ב יט עקידה ש' מג: אל אמונה. תענית יא: הלה' תגמלו זאת. (מגילה עד): הלוא הוא אביך. ברכות לה סנהדרין קב עקידה ש' מה עקרים מ"ג פ' לז:

כפול כדרך כל הנבואות לחזוק ועיקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר שלא ישובו ריקם כי אם הרוו את הארץ כי כן כתוב והטעם שיכנסו דבריו בלבות השומעים כמעשה הגשם על הארץ להולידה ולהצמיחה: (ג) הבו גודל. שב אל השמים והארץ כמו שאמר השמים מספרים כבוד אל כאשר פירשתיו וכן יהללוהו שמים וארץ: (ד) והחל הצור תמים פעלו. להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מעשיהם הרעים היה. וטעם הצור. שהוא עומד תמיד כצור ואל תתמה כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם ית' כי אם אל מעשיו כי הכל מעשיו וכן צור לבבי כמו משען ותוקף ועמידה. ויש אומרים מלשון צורה וכן וצורם לבלות שאול ועקרם שאין לו טעם מקבל רק הוא צור קדמון והראשון נכון בעיני: תמים פעלו. כי כל מפעל פועל חסר בעבור הצטרכו לאשר הוא למעלה ממנו לבד מפעל השם הנכבד והכל (שניס) (בס' מ"ח גרס שונים) חוץ מיוצר הכל: כי כל דרכיו משפט. שלא ישתנו רק השם על משפט אחד וזו היא התחלה וכל הנבראים ישתנו מעשיהם כפי צרכיהם ומעשי השם (לכבודו) (בס' הנ"ל גרס לבדו) כגבורה כפי החכמה ואין לטעון מעמידת השמש כי סודו ברור במלת וירח בעמק אילון כאשר פירשתי במקומו: אל אמונה ואין עול. הוא לבדו יש לו גבורת אמת כי כל גבורה בגבורים הוא מקרה מיד אחר והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול ויתכן להיות ואין עול בדרכיו או מלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה: צדיק וישר הוא. בעבור שאמר שחת לו אמר כי צדקתו שחתו עם נפתל והנה הוא לבדו ישר ויושר הישר לתקן המעוות על כן טעם לו בעבור שהיו לו בתחלה: (ה) לא בניו. אלה שאמרו שאינם בניו וכן בנים לא אמון בם והטעם שלא יודו שהוא בראם ואם יודו בפה לא יודו בלב והעד שלא יראו מהשם ולמ"ד לו משחת עצמו ואחר עמו והוא למומם והטעם בעבור מומם שהוא דור עקש ופתלתל. ופתלתל מתחזק ומתנלת בעקשותו וכן נפתולי אלהים. יש אומרים כי טעם שחת לו כמו שחתו להם והטעם לנפשם ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד כי כן משפט הלשון הלא תראה זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור והנכון בעיני שהוא כן שחת לשם והטעם השחתת דרכי השם הנטועים והחקים שצוה כאילו אמר שחת לו דור עקש שהם לא בניו וזהו מומם והעד כי כן פירושו הבא אחריו והוא הלה' תגמלו זאת וכבר פירשתי טעם הה"א בספר מאזנים: (ו) נבל. במעשיו: ולא חכם. בלב והנה כלו חסר במחשבה ובמעשה: אביך. בעבור שאמר שאינם בניו: קנך. כטעם ה' קנני

כתן נקרא רביב כמה דאת אמר (בראשית כא) רובה קשת: דשא. ארבי"ן עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי שם ה' אקרא. הרי כי משמש בלשון כאשר כמו (ויקרא כג) כי תבאו אל הארץ כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש (תענית טז): (ד) הצור תמים פעלו. אע"פ שהוא חזק כשיביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו: אל אמונה. לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ואע"פ שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו: ואין עול. אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה: צדיק וישר הוא. הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו: (ה) שחת לו וגו'. כתרגומו חבילו להון לא ליה: בניו מומם. בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם: בניו מומם. מומם של בניו הוא ולא מומו: דור עקש. עקום ומעוקל כמו (מיכה ג) ואת הישרה יעקשו. ובלשון משנה תולדה שעיניה עקומות ועקושות: ופתלתל. אנטורטליי"ש כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל. פתלתל מן התיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל: (ו) הלה' תגמלו זאת. לשון תימה וכי לפניו אתם מעליבין שיש בידו ליפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובות: עם נבל. ששכחו את העשוי להם: ולא חכם. להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע: הלוא הוא אביך קנך. שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך. אומה באומות: ויכוננך

בעל הטורים כרביבים עלי עשב כי שם ה' אקרא. מכאן שמתפללין על עצירת גשמים: ד"א עלי עשב כי שם ה' אקרא מכאן שמברכין על כל מין ומין כדאיתא בברכות: כי שם ה' אקרא הצור תמים. לומר שמברכין ברוך דיין אמת: צדיק וישר הוא שחת לו. לומר יפה דנתני: הלה'. ה' גדולה לומר וכי לה' תגמלו זאת שנתן לכם ה' חומשי תורה:

ספורנו

היוחה מועטת היא טובה מאד כטל באופן שהיא כשעירים עלי דשא. שהמשכילים יביטו נפלאות ממנה: וכרביבים עלי עשב. שגם ההדיוטות יקנו בה איזה מדע להכיר בה בוראם באופן מה. א"כ אתם ישראל שקבלתם אותה: (ג) כי שם ה' אקרא. הנה קורא שם ה' הוא המתפלל כאמרו קראתי שמך ה' מבור תחתיות וכן ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם. אמר אם כן כאשר אתפלל על קבוץ גליות. באמרי כנשר יעיר קנו ועל ביאת המשיח באמרי ה' בדד ינחנו ובסוף השירה באמרי הרנינו גוים עמו אתם שידעתם גדלו במופתים שכלים מבוארים בתורתו: הבו גודל לאלהינו. אל תיחסו אליו השתנות על מה שיסופר בשירה מהעתידות לישראל ושיהפך לכם לאויב כי ידעתם במופתי תורתו שהוא הצור בלתי משתנה לא קצרה ידו מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע וגם כן לא תיחסו אליו עול אחרי שידעתם במופתים כי תמים פעלו במציאותו עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע ובזה נודע: (ד) כי כל דרכיו משפט. דרכי טובו ומדת דינו כלם משפט בלי ספק: אל אמונה. נאמן במה שנשבע לאבות להיטיב לבנים בזכותם של אבות: ואין עול. בהביאו פורענות: צדיק. צדקות אהב ובצדקתו לא יטוש את עמו בגלות. וישר הוא. שלא לקפח שכר כל בריה. ומשלם לשונאיו אל פניו ולפיכך מאריך ומטיב לאומות בעולם הזה: (ה) שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתל. אבל דור עקש ופתלתל לא בניו בתמימות הנה מומם בעגל שחת לאל יתעלה את המכוון באמרו כי שחת עמך כי הוא אמנם כוון לקדש את ישראל ולקדש שמו בעולמו על ידם שיהיו למאורות במין האנושי להבין ולהורות כאמרו כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים והם השחיתו כל זה בעגל: (ו) הלה' תגמלו זאת. אחר שכוון לתתכם עליונים על כל הגוים. האמנם ראוי שתגמלו לו זאת שתקלקלו מכוונתו לחלל את שם קדשו ולמנוע שלא ישיג את התכלית שכוון באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: עם נבל. בזוי בהיותך כפוי טובה ומשלם גמול רע למטיב על הפך הנדיב המכבד בהיטיבו למי שלא היטיב עמו מעולם: ולא חכם. להבין אחרית

רמבן

דרך האמת הם השמים והארץ הראשונים הנזכרים בבראשית כי הם יבאו בברית עם ישראל על כן אמר שיאזינו השמים וישמעו התנאים ואיך יעשה בהם. ואמר יערף כמטר לקחי כי מה שלקח מן השמים ואמרתו על הארץ יערף על ישראל ותזל עליהם כטל כי שם ה' אקרא בשמים הבו גודל לאלהינו בארץ ועם כל ישראל ידבר וכן אבן יהושע רמז על הארץ הזאת כי משם רועה אבן ישראל וכבר פירשתיו. וכן אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה מאת ה' היתה זאת וגו' ועל כן אמר יהושע האבן הזאת תהיה בנו לעדה וכן כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים וגו' והמשכיל יבין: (ד) **הצור** תמים פעלו. רמז למדת הדין ואמר תמים פעלו כי הפועל הבא ממנו תמים ושלם לא ימוט ולא ישתנה לעולם כי כל דרכיו משפט רחמים הם ולא תבא בפועל חסרון אך במשפט כי המשפט לאל אמונה ואין עול בצור והמשפט צדיק והצור ישר: (ה) **שחת** לו לא בניו מומם. המום יקרא השחתה כמו שנאמר כי משחתם בהם מום בם וכן וזבח משחת לה' ויאמר כי מומם של ישראל שחת לצור עמו ונתלתו וקראם לא בניו כאשר יקראם בניו בעת רצון ואמר כי הם דור עקש ופתלתול כי העקשות הפך היושר כענין שנאמר ואת כל הישרה יעקשו והפתלתול הפך הצדיק ואחרי שהוא צדיק וישר והעם בהפך מזה אינם בניו אבל הם משחיתים לו. ושיעור הכתוב שחת לו מומם את לא בניו דור עקש ופתלתול והנה הטעם לו שלא בא חסרון מעלתם מפעל הצור כי הוא תמים ולא יבא בו חסרון לעולם אבל מומם הוא המשחית אותם לפני אביהם. וטעם לא בניו כמו ואמרתי ללא עמי עמי אתה וכן הם קנאוני בלא אל במי שאינו אל ויכעסו בלא אלהים או יאמר שחת לו מומם שאינם בניו כי הם דור עקש ופתלתל הפך ממנו: (ו) **עם** נבל ולא חכם. ששכחו הטוב שעשה להם. ולא חכם. להבין את הנולד שיש בידו להטיב ולהרע לשון רש"י

ויכוננך . אחרי כן בכל מיני בסיס וכן מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים כרך שהכל בו : (ז) זכור ימות עולם . מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו : בינו שנות דור ודור . דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס ודור המבול ששטפם . ד"א לא נתתם לבבכם על שעבר : בינו שנות דור ודור . להכיר להבא שיש בידו להטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא : שאל אביך . אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנאמר באליהו (מלכים ב ב) אבי אבי רכב ישראל : זקניך . (קידושין לב) אלו החכמים : ויאמרו לך . הראשונות : (ח) בהנחל עליון גוים . כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלק נחלתן הציפן ושטפם : בהפרידו בני אדם . כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימים ולא אבדם : למספר בני ישראל . בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב גבולות עמים שבעים לשון : (ט) כי חלק ה' עמו . למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת ומי הוא חלקו עמו . ומי הוא עמו : יעקב חבל נחלתו . והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי ג' כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים והוא ובניו היו לו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק : (י) ימצאהו בארץ מדבר . אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנאמר (דברים לג) וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן : ובתהו ילל ישמן . ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחרי האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנא' (ירמיה ב) לכתך אחרי במדבר : יסובבנהו . שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית : יבוננהו . שם בתורה ובינה : יצרנהו . מנחש שרף ועקרב ומן עמלק : כאישון עינו . הוא השחור שבעין שהאור יוצא הימנו . ואונקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו (במדבר יא) ומצא להם (יהושע יז) לא ימצא לנו ההר : יסובבנהו . אשרינון סחור סחור לשכינתיה אהל מועד באמצע וד' דגלים לד' רוחות : (יא) כנשר יעיר קנו . נהגם

וַיְכֹנְנֶֽךָ׃ שני ז זְכֹר֙ יְמ֣וֹת עוֹלָ֔ם
בִּ֖ינוּ שְׁנ֣וֹת דֹּר־וָדֹ֑ר שְׁאַ֤ל אָבִ֙יךָ֙ ל׳
וְיַגֵּ֔דְךָ זְקֵנֶ֖יךָ וְיֹ֥אמְרוּ לָֽךְ׃ ג׳. ט׳ רפין
ח בְּהַנְחֵ֤ל עֶלְיוֹן֙ גּוֹיִ֔ם בְּהַפְרִיד֖וֹ ל׳. ל׳
בְּנֵ֣י אָדָ֑ם יַצֵּב֙ גְּבֻלֹ֣ת עַמִּ֔ים לְמִסְפַּ֖ר ט׳. ל׳ וחד ויצב גבול אלמנה
בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ט כִּ֛י חֵ֥לֶק יְהוָ֖ה עַמּ֑וֹ
יַעֲקֹ֖ב חֶ֥בֶל נַחֲלָתֽוֹ׃ י יִמְצָאֵ֙הוּ֙ ל׳
בְּאֶ֣רֶץ מִדְבָּ֔ר וּבְתֹ֖הוּ יְלֵ֣ל יְשִׁמֹ֑ן ל׳. ל׳. ל׳ חסר דחסר
יְסֹבְבֶ֙נְהוּ֙ יְב֣וֹנְנֵ֔הוּ יִצְּרֶ֖נְהוּ כְּאִישׁ֥וֹן ל׳. ג׳ ומ״ל
עֵינֽוֹ׃ יא כְּנֶ֙שֶׁר֙ יָעִ֣יר קִנּ֔וֹ עַל־ ט׳. ד׳. ח׳ ג׳ אביך

ז אִדְכַּר יוֹמִין דְמִן עַלְמָא אִסְתַּכַּלוּ בִּשְׁנֵי דָר וְדָר שְׁאַל אֲבוּךְ וִיחַוֵּי לָךְ סָבָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ׃ ח בְּאַחְסָנָא עִילָּאָה עַמְמַיָּא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא קַיֵּים תְּחוּמֵי עַמְמַיָּא לְמִנְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט אֲרֵי חוּלָקָא דַיְיָ עַמֵּיהּ יַעֲקֹב עֲדַב אַחֲסַנְתֵּיהּ׃ י סַפֵּיק צוֹרְכֵיהוֹן בְּאַרַע מַדְבְּרָא וּבְבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר דְלֵית מַיָּא אַשְׁרֵינוּן סְחוֹר סְחוֹר לִשְׁכִינְתֵּיהּ אַלְפִינוּן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא נְטָרִינוּן כְּבָבַת עֵינֵיהוֹן׃ יא כְּנִשְׁרָא דִמְחִישׁ

על עזיהו דד"ה : בני אדם ט' וסימן במסרה רבתא : כנשר ד' רפין וסימן כנשר יעיר קנו על גחלת ירחף . כנשר חש לאכול . כנשר יטוש עלי אכל . כנשר יעוף השמים : יעיר ח' וסימן במסרה רבתא :

תולדות אהרן שאל אביך ויגדך . שבת כג סוכה מו : יצב גבלת עמים . חגיגה יב : כנשר יעיר קנו . עקידה ש' עב (חגיגה טו) :

קנני : הוא עשך . תקנך : ויכוננך . לקבל התיקון : (ז) ימות . עם ימי שתי לשונות וכן שנות עם שני : עולם . זמן שעבר : שאל אביך . בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם : ויגדך . כמו ויגד לך וכן כי ארץ הנגב נתתני בני יגאוני : זקניך . הטעם כפל כי כן דרך צחות : (ח) בהנחל עליון גוים . אמרו המפרשים על דור הפלגה שנפלגה כל הארץ כי אז גזר השם להיות ארץ שבעה גוים לישראל והיא שתספיק למספרם על כן למספר בני ישראל : יצב . יש אומרים שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר ויש אומרים שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר כמו יעשו עגל בחורב והנכון בעיני כי שאל אביך רמז למביני' וכן זקניך והטעם כמו אשר חלק ה' אלהיך כי לכל חלק למטה חלק למעלה. וטעם למספר בני ישראל כאשר אז"ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק ה' עמו וזו היא המעלה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שנפל ממעלתו באולתו וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו וילמדהו כאשר יפרש כמעשה האב עם הבן : (ט) חבל . כמו גורל כמו חבלים כי בחבל ימודו הארץ : (י) ימצאהו בארץ מדבר . פי' אביך קנך . וטעם ימצאהו . כי במדבר נכנס הכבוד עמם ועוד כי היו במדבר כאיש תועה במדבר לא עבר בו איש כי כן כתוב ובמדבר תוהו : ילל . מקום יללת חיות כתנים ובנות יענה שישום השומע מקולם : יסובבנהו . על העננים : יבוננהו . התורה : יצרנהו . מן האויבים : כאישון עינו . כבר פירשתי אישון וטעם עינו כלשון בני אדם והטעם שישמרם מכל אויב ואורב : (יא) כנשר יעיר קנו . פועל יוצא והטעם שיוליכם ממקום אל מקום : גוזליו

בעל הטורים הוא עשך ויכוננך . וסמיך ליה זכור כלומר זכור היאך עשה אותך ויכוננך כבנין מטפה כרוהה : שאל אביך ויגדך זקניך . הרי ג' דורות וסמיך ליה בהנחל . לומר כל שהוא ובנו ובן בנו תלמידי חכמים הרי היא לו כנחלה שאין לו הפסק : גבלת . חסר ב' ואוי"ן לומר י"ב מזלות יצב למספר בני ישראל : יבוננהו . מלא וא"ו שבוי"ו בסיון ניתן להם וא"ו דברים . ואלו הן תורה . פקודים . מצות . יראה . משפט :

רמבן

רש"י ואונקלוס תרגם עמא דקבילו אוריתא עשאו מן נבל תבול שפי' בו מלאה תלאה יאמר עם שנלאו בעשיית התורה ולא יתחכמו שהיא לטוב להם כל הימים וכן אמר בעם נבל בעמא טפשא שנלאו להיות חכמים או בעלי דת . ור"א אמר נבל במעשה ולא חכם בלב ולפי דעתי העושה טובת חנם יקרא נדיב ומשלם רעה למי שהטיב עמו יקרא נבל והוא שאמר לא יקרא עוד לנבל נדיב כי הוא הפכו ולכך אמר על נבל הכרמלי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו כי דוד עשה עמו טובה גדולה ושמר את כל אשר לו והוא לא רצה לשלם לו גמול ויעט במלאכיו ויבזהו וזהו טעם הכתוב בחביריו של איוב לבלתי עשות עמכם נבלה כי הייתם מלמדים זכות על מעשה השם הנכבד והנורא שהוא במשפט ואם יריע להם תראה נבלה יתכן שיקרא כן בעבור שהוא נופל מבני אדם כאשר יאמר כאלה נובלת עליה כמו נופלת עליה ויקראו המתה נבלה . שנפלה לארץ ומתה כמו שאמר לראות את מפלת האריה אם כן יאמר הכתוב הזאת תגמלו את השם על הטובות שעשה עמכם עם נבל שהוא משלם רעה תחת טובה ולא חכם לדעת כי לנפשם גמלו הרעה הזאת לא לאל כענין שנאמר אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח הלא האל הוא אביך כי הולידך וגדלך והוא קנך שממך קנין כי הוציאך מאין והיית יש וכל יש יש לו קנין כענין שנאמר ה' קנני ראשית דרכו וכן קונה שמים וארץ כאשר פירשתיו והוא יוצרך עשך ויכוננך כלשון ויכוננו ברחם אחד :

(ז) שאל אביך . רמז למבינים וכן זקניך והטעם כמו שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם וגו' כי לכל חלק במטה חלק למעלה . וטעם למספר בני

ספורנו

אחרית דבר מה יהיה המושג : הלא הוא אביך קנך . לא אב טבעי הנותן מציאות מה במקרה אבל הוא אב רצוני שנתן לך מציאות למען תהיה קנינו מוכן להשיג בך חפצו וסגלתו וזה כי הוא עשך לגוי כי לא היית גוי נחשב כלל : ויכוננך . נתן לך הכנות שתהיה מוכן בהם להיות לו לעם סגלה : (ז) זכור ימות עולם . אחר שהשלים הקדמת השירה אשר בה הודיעם שהמכוון ממנו הוא להגיד צדקת האל יתעלה שהוא אל אמונה להיטיב לישראל וברך ולא ישיבנה ואין עול במדת דינו נגדם . הואיל משה באר זה בהגדת העבר והעתיד להודיע האמונה כמה היתה כוונת האל ית' להשיג זה התכלית בכל המין האנושי בימות עולם ובשנות דור ודור ואיך כשלא עלה זה הגדיל ה' לעשות להעלות את ישראל אל גדר המעלות כאשר יעשה באחרית הימים עם השרידים אשר יקרא . שנית שנתן להם מקום נכון לעבדו בשמחה ובטוב לבב מרב כל והמה מרו ושלמו רעה תחת טובה ומי שהחטיא כוונתו עם כל אלה אין ספק שהוא ראוי לעונש נמרץ . שלישית שבגודל עונם נפלו במכמורי רשעים והיו ראוים לכליון חרוץ לולי חלול ה' שמנע מזה . רביעית הודיע סבה אשר בגללה תהיה להם גאולה באחרית הימים . חמישית הודיע אופן הגאולה ונקמת האל ית' נגד צרי עמו והם חלקי פרשת האזינו שזכרו ז"ל ונתנו בהם סימנין . הזיו לך . אמר אם כן : זכור ימות עולם . והבין דרכי טובו וכמה כוון להיטיב למין האנושי בכלל כשתזכור ראשונה מה שהיטיב לאדם הראשון בתחלת ימי עולם ויניחהו בגן עדן והוא קלקל ענינו : בינו שנות דור ודור . והבין שנית כמה היטיב לדורות והם השחיתו עד המבול . וכן שלישית מן המבול עד הפלגה והם קלקלו : (ח) יצב גבלת עמים . והציב גבולות עמים בהפלגה ולא אבדם לגמרי כמו שהיו חייבים . למספר בני ישראל . בשביל בני ישראל שהיו מתי מספר והיו עתידים אז לצאת מאותם העמים והראיה על זה : (ט) כי חלק ה' עמו . כי אין לאל ית' חלק במין האנושי אלא עמו לא שאר האומות ובכן התבאר שלולא עמו שהיה עתיד אז לצאת מאותן האומות היה לו לאבדם בענין הפלגה : יעקב חבל נחלתו . שהוא ובניו עבדים לאל יתעלה : (י) ימצאהו בארץ מדבר . מצא לבבו של חלקו זה נאמן לפניו בארץ מדבר . באמרו לכתך אחרי במדבר : יסובבנהו . אחר סיני באמרו והגבלת את העם סביב : יבוננהו . באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם : יצרנהו . משעבוד גליות וממ"ה כאמרם ז"ל (פרק קמא דע"ג) חרות על הלוחות חירות ממלאך המות ומשעבוד גליות : כאישון עינו . כמו שמור את אישון עיניו של אדם כשיגרו עוד כדי שלא יכבד את העין בכתות עוד עם היותו מוכן לכך : (יא) כנשר יעיר קנו . יהי רצון

ל׳ ומ״ל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ
ח׳ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ׃ יב יְהוָה בָּדָד
כ׳. כ׳ יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר׃ שלישי
ל׳ וחסר ג׳ יתיר ו׳ יג יַרְכִּבֵהוּ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ וַיֹּאכַל
ל׳ כ״כ ל׳ וחסר תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע
ל׳ ומ״ל. ל׳ וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר׃ יד חֶמְאַת
ל׳ בָּקָר וַחֲלֵב צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים
ד׳ מ״ל כתור׳. ב׳ מ״ל נהבון וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים עִם־
כ׳ מ״ל. ל׳ ומ׳ חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב

לְקִנֵּיהּ עַל בְּנוֹהִי מִתְחוֹפֵף
פְּרִיס נַדְפוֹהִי מְקַבֵּילְהוֹן
מְנַטֵּילְהוֹן עַל תְּקוֹף
אֶבְרוֹהִי׃ יב יְיָ בִּלְחוֹדֵיהוֹן
עָתִיד לְאַשְׁרָיוּתְהוֹן בְּעָלְמָא
דְהוּא עָתִיד לְאִתְחַדָּתָא
וְלָא יִתְקַיַּם קֳדָמוֹהִי פּוּלְחַן
טַעֲוָן׃ יג אַשְׁרִינוּן עַל
תּוּקְפֵי אַרְעָא וְאוֹכְלִינוּן
בִּזַּת סַנְאֵיהוֹן וִיהַב לְהוֹן
בִּזַּת שַׁלִּיטֵי קִרְוִין וְנִכְסֵי
יַתְבִין כְּרַכִּין תַּקִּיפִין׃
יד יְהַב לְהוֹן בִּזַּת מַלְכֵיהוֹן וְשַׁלִּיטֵיהוֹן עִם עוֹתַר רַבְרְבָנֵיהוֹן וְתַקִּיפֵיהוֹן עַמָּא
דְאַרְעֲהוֹן וְאַחְסַנְתְּהוֹן עִם בִּזַּת חֵילֵיהוֹן וּמַשִׁרְיָתְהוֹן וְדַם גִּבָּרֵיהוֹן אִתְּשַׁד כְּמַיָּא׃

ינחנו ב׳ וסימן ה׳ בדד. ולפני גדולים ינחנו :

תולדות אהרן כ׳ בדד ינחנו. שם : וינקהו דבש. סוטה יא : עם חלב. כתובות קיא : ודם ענב. שם (מעשר שני כז) :

גוזליו. הם הקטנים וכן ותור וגוזל ומלת גוזל שם כלל על שם כנוי האפרוחים כמו לצפור : ירחף. כטעם מגזרת מרחפת וכן הענין עליהם כטעם : יפרש כנפיו יקחהו. יקח כל גוזל וגוזל עד שישאהו על אברתו כי אין בו כח לעוף וזה פירושו רק פירוש על כנפי נשרים דבק עם ואביא אתכם אלי והטעם שיצאו ביד רמה ובאו במהרה אל הר סיני כטעם מי אלה כעב תעופינה : (יב) בדד ינחנו. השם לבדו כטעם על פי ה׳ יחנו ויסעו ואין עם השם שותף ויתכן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד ישכון : ואין עמו אל נכר. עם ישראל והעד על זה הפירוש יקניאוהו בזרים : (יג) ירכבהו על במותי ארץ. ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב וירכיבהו לשון נחת : במותי. בוי״ו לא ישתנה מגזרת על במותימו תדרוך ואין כמוהו ואת (רשעים) (במ״א גרס עשיר) במותיו : תנובות. כמו פרי מגזרת חיל כי ינוב : שדי. תאר השם על משקל חכם והיו״ד תחת ה״א כוי״ו שלו הייתי והעד יעלוז שדי שהוא לשון יחיד : וינקהו דבש מסלע. דרך משל כמו יטפו ההרים עסים והטעם רוב הדבש והשמן כי מארץ כנען יובלו כי כן כתיב : מחלמיש צור. רפה הלמ״ד כי הוא דבק והנה הוא הפך מצור החלמיש וכן חרבות צורים עם צור חרבו : (יד) חמאת בקר. רוב הבשר : וחלב צאן. לולי הקבלה היה זה הכתוב מחזק לדבר החלב שהזכרתי במקומו או טעם חלב כרים החלב השמן והטוב כמו כל חלב יצהר : בני בשן. שגדל בהר הבשן : חלב כליות חטה. דרך משל כי החלב על הכליות גם גרגיר החטה דומה לאחת הכליות : ודם ענב. היין והנה היא רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פרי וזה תנובות שדי
ויש

נוהג ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו : יעיר קנו. יעורר בניו : על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב״ה (איוב לז) שדי לא מצאנוהו שגיא כח כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנא׳ (דברים לג) ה׳ מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש (חבקוק ג) אלוה מתימן יבא זו רוח רביעית : יפרוש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב״ה (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד (שמות יד) ויסע מלאך האלהים וגו׳ ויבא בין מחנה מצרים וגו׳ : (יב) ה׳ בדד. ה׳ בדד ובטח נהגם במדבר : ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם. ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תרגם אונקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור : (יג) ירכבהו על במותי ארץ. כל המקרא כתרגומו : ירכיבהו וגומר. על שם שארץ ישראל גבוה מכל הארצות : ויאכל תנובות שדי. אלו פירות ארץ ישראל שקלים לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות : וינקהו דבש מסלע. (ספרי) מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה : ושמן מחלמיש צור. (מנחות פה) אלו זיתים של גוש חלב : במותי ארץ. לשון גובה : שדי. לשון שדה : חלמיש צור. תקפו וחזקו של סלע כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חלמיש וכשהוא דבוק נקוד חלמיש : (יד) חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנא׳ (מלכים א ה) עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן : עם חלב כרים. זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר (עמוס ו) האוכלים כרים מצאן : חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנא׳ (מלכים א ה) ויהי לחם שלמה וגו׳ : ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים (עמוס ו) השותים במזרקי יין : חמאת בקר. הוא שומן הנקלט ע״ג החלב : וחלב צאן. חלב של צאן וכשהוא דבוק נקוד חלב כמו בחלב אמו : כרים. כבשים : ואילים. כמשמעו : בני בשן. שמנים היו : כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא : ודם ענב. תהיה שותה טוב טעם יין חשוב : חמר. יין בלשון ארמי : חמר. אין זה שם דבר אלא לשון תשובח בטעם ווינו״ש בלע״ז ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס

בעל הטורים ינחנו ב׳ במסרה. בדד ינחנו. מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו. לומר מי שנותן לצדקה הקב״ה בדד ינחנו : על במותי ארץ מלא ואיו כל בבם עממים : וינקהו הסר יו״ד מיו״ד דברות יונקת כל התורה :

ספורנו

רצון שכמו שחשב לעשות בסיני לולי חטאו בעגל יעשה לעתיד וקבל האל יתברך תפלתו כאמרו אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים : על גוזליו ירחף. כאמרו הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן : יפרוש כנפיו יקחהו. כאמרו ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל : ישאהו על אברתו. כאמרו מי אלה כעב תעופינה : (יב) ה׳ בדד ינחנו. כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה : ואין עמו אל נכר. כאמרו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה׳ וכאמרו אלהי כל הארץ יקרא : (יג) ירכבהו על במותי ארץ. וזה יעשה מאחר שלא השיג חפצו במתן תורה הנזכר ויבקש זה שנית בתת להם הארץ בעבור ישמרו חקיו להשלימם בהרכיבם על חלק מהארץ נשא במקום ובמעלה על שאר ארצות כאמרו צבי היא לכל הארצות וזה בהכנסם לארץ עתה : ויאכל תנובות שדי. שלא טרחו בם כאמרו כרמים וזיתים אשר לא נטעתם אתם אוכלים : (יד) ודם ענב תשתה חמר. מין הענבים היה ראוי לשתיה בלתי רב מלאכה בו ובכן היו מתפרנסים שלא בצער וכל זה עשה להם האל יתברך כדי שיהיה להם פנאי לעסוק בתורה

רמבן

בני ישראל כי צורת יעקב חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק ה׳ עמו וזאת מעלה גדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הלה׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שנפל ממעלתו באולתו. וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו וילמדהו כאשר יפרש במעשה האב עם הבן לשון ר״א ודברי פי חכם חן. ואם כן יהיה פירוש זכור ימות עולם שיתנו לב לזכור שנת ימי בראשית הטובה שעשה להם בעת היצירה כמו שיאמר בהנחל עליון גוים וגו׳ בינו שנות דור ודור שידינו לדעת מה שנעשה להם בדורות מעת ששרתה שכינה ביניהם כאשר יספר ימצאהו בארץ מדבר וגומר. ורש״י כתב ימצאהו בארץ מדבר אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו. ובתוהו ילל ישימון ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדבר. וזה איננו מטעם הפרשה כי הכתוב מוכיח את ישראל ומזכיר הטובות אשר עשה השם עמהם והם גמלו להם רעה תחת טובה. וטעם כאישון עינו רמז לניצור יאמר שינצור השם אותו כאשר יצור הוא עצמו את עינו או תחסר מלת איש יצרנהו כאיש אישון עינו כי מן הסתם באיש ידבר וכן רבים :

(יב) **ה׳** בדד ינחנו. השם ישכון בישראל בטח בדד ואין עמו כנוי לשם או לישראל והענין כי אין לישראל שר ומושל מכל בני אלהים שינחנו או יעזור בהנחותו בלתי השם לבדו כי הוא חלקו ונחלתו כאשר הזכיר וכבר כתבתי זה. ובספרי ה׳ בדד ינחנו אמר להם הקב״ה כדרך שישבתם יחידים בעולם הזה ולא נהניתם מן האומות כלום כך אני עתיד להושיבכם יחידים לעתיד לבא ואין אחד מן האומות נהנה מכם כלום ואין עמו אל נכר שלא תהא רשות לאחד משרי אומות העולם לבוא ולשלוט בכם כענין שנאמר ואני יוצא והנה שר יון בא ושר מלכות פרס עומד לנגדי אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת וגו׳ :
ויגבל

תִּשְׁתֶּה־חָֽמֶר׃ טו וַיִּשְׁמַ֤ן יְשֻׁרוּן֙
וַיִּבְעָ֔ט שָׁמַ֖נְתָּ עָבִ֣יתָ כָּשִׂ֑יתָ וַיִּטֹּשׁ֙
אֱל֣וֹהַ עָשָׂ֔הוּ וַיְנַבֵּ֖ל צ֥וּר יְשֻׁעָתֽוֹ׃
טז יַקְנִאֻ֖הוּ בְּזָרִ֑ים בְּתוֹעֵבֹ֖ת
יַכְעִיסֻֽהוּ׃ יז יִזְבְּח֗וּ לַשֵּׁדִים֙ לֹ֣א
אֱלֹ֔הַ אֱלֹהִ֖ים לֹ֣א יְדָע֑וּם חֲדָשִׁים֙
מִקָּרֹ֣ב בָּ֔אוּ לֹ֥א שְׂעָר֖וּם אֲבֹתֵיכֶֽם׃
יח צ֥וּר יְלָדְךָ֖ תֶּ֑שִׁי וַתִּשְׁכַּ֖ח אֵ֥ל
מְחֹלְלֶֽךָ׃ רביעי יט וַיַּ֥רְא יְהוָ֖ה
וַיִּנְאָ֑ץ מִכַּ֥עַס בָּנָ֖יו וּבְנֹתָֽיו׃

ל'. ב' כ"כ
ל' ל' ל' ל'
ל' בתור'
ל'. ו' חסר בלישנא
ב' חד ס"פ
ב' א' מ"ל וא' מ' סבירו דתהלות. ב' ומ"ל וילכו ויעבדו. ב' חס'
ל' ומ"ל
ל'. ל'
יו"ד זעירא
ל' וחס' ו'. ד' בתורה ומבוני' בטעמא.

טו וְעַתַּר יִשְׂרָאֵל וּבְעַט
אַצְלַח תְּקֵיף קְנָא נִכְסִין
וּשְׁבַק פּוּלְחַן אֱלָהָא דַּעֲבְדֵיהּ
וְאַרְגֵּיז קֳדָם תַּקִּיפָא
דְּפַרְקֵיהּ׃ טז אַקְנִיאוּ
קֳדָמוֹהִי בְּפוּלְחַן טַעֲוָן
בְּתוֹעֲבָתָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי׃
יז דַּבַּחוּ לְשֵׁדִין דְּלֵית בְּהוֹן
צְרוֹךְ דַּחֲלָן דְּלָא יְדַעוּנוּן
חַדְתָּן דְּמִקְּרִיב אִתְעֲבִידוּ
לָא אִתְעַסְקוּ בְּהוֹן
אֲבָהָתְכוֹן׃ יח דַּחֲלַת תַּקִּיפָא
דִּבְרָאָךְ אִתְנְשֵׁיתָא שְׁבַקְתָּא
פּוּלְחַן אֱלָהָא דַּעֲבְדָךְ׃ יט וּגְלֵי קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ מִדְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי

ישעתו ו' חסר בלישנא וסימן וינבל צור ישעתו. מי יתן מציון ישעות ישראל תניינא. ולכה לישעתה לנו. אמר לנפשי ישעתך אני. וכעב עברה ישעתי. ותהי התשעה ביום ההוא לאבל: וירא ה' ד' בתורה וסימן בי רבה דעת האדם. כי שנואה לאה. כי סר לראות. וינאץ מבעס. ונמסר גם בבראשית :

תולדות אהרן וישמן ישרון. ברכות לב : צור ילדך תשי. שם ה : וירא ה' וינאץ. כתובות ח זוהר ויצא :

אונקלוס אסרינון על תקפי ארעא וגומר : (טו) עבית. לשון עובי : כשית. כמו כסית לשון (איוב טו) כי כסה פניו בחלבו כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומר (שם) ויעש פימה עלי כסל : כשית. יש לשון קל בלשון כסוי כמו (משלי יב) וכוסה קלון ערום ואם כתב כשית דגוש היה נשמע כסית את אחרים כמו כי כסה פניו : וינבל צור ישעתו. גנהו ובזהו כמו שנא' (יחזקאל ח) אחוריהם אל היכל ה' וגו' אין לך נבול גדול מזה : (טז) יקנאהו. הבעירו חמתו וקנאתו : בתועבות. במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנא' בהם תועבה: (יז) לא אלה. כתרגומו לית בהון צרוך אילו היה בהם צורך לא היתה קנאה כפולה כמו עכשיו : חדשים מקרוב באו. (ספרי) אפי' האומות לא היו רגילים בהם נכרי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי : לא שערום אבותיכם. לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם שעירים הם שדים לא עשו אבותיכם שעירים הללו : (יח) תשי. תשכח ורבותינו דרשו כשבא להיטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהטיב לכם : אל מחוללך. מוציאך מרחם
לשון

ויש אומרים כי דבש דגש תמרים : חמר. כמו יין וכן כרם חמר ותי"ו תשתה לנכח והטעם כמדבר לחבירו כל כך הוא רב שתשתה חמר בכל עת ויש אומרים כי ענב לשון נקבה ואיננו כלום כי היה ראוי להיות התי"ו פתח עד שילא להארים וי"א על לשון קהלה כי ישראל לשון זכר ולשון נקבה וזה קרוב מעט : וישמן ישרון. ישראל ויתכן להיות מגזרת ישר והטעם שמן זה שהיה ישר ויש אומרים שהוא מגזרת אשורנו והראשון הוא הישר בעיני והעד שהוא לשון יחיד : ויבעט. כמו למה תבעטו לפי טעם המקום : שמנת. ולא חשבו לאמר לנפשו. עבית. כמו קטנו עבה : כשית. יש אומרים שהוא כמו כסה פניו בחלבו כי ימלא מהבנין הקל ואחרים אמרו שהוא כמו תעיתי כשה אובד וזה (ס"א לא) ימלא באחד מהפעלים והנכון בעיני שאין למלה הזאת אח וטעמה כמו בעטת : ויטש. מצות אלהיו : וינבל. במחשבה ובפה והנכון שחלל השם שלא הושיעו הוא סבב על כן כתוב צור ישועתו גם זה הפסוק על פירוש הצור תמים פעלו : (טז) יקנאהו. במחשבתם כמו לא יבצר מהם : בזרים. באלהים זרים : בתועבות. הם אלילים : (יז) לשדים. כמו לשעירים אשר הם זונים על כן פירש רבי יצחק בן שאול נ"ע לא שערום אבותיכם מגזרת לשעירים למ"ד לשדים מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא לשדים וללא אלוה ולפי דעתי שאין צורך רק פירושו לשדים שאינם אלהים וקראו שדים על טעם אמים משוד הדעת: אלהים לא ידעום. ואיך חשבו שהם אלהים ולא ידעו זה בראיה וזאת מלת ידעום ולא בהעתקה וזהו לא שערום אבותיכם: חדשים מקרוב באו. מימים מעטים אינם קדמונים אפי' אבותיכם לא ידעום: שערום. פירוש לא שערו מהם מגזרת וישתער עליו כטעם תסמר שערת בשרי וקרוב הוא מגזרת סערה ואם הוא בסמ"ך וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני חזקתני ותוכל חזקת ממני והנה טעמו ולא פחדו מהם: (יח) צור ילדך תשי. דבר הנביא ותמה איך שכחת אשר ילדך ועבדת חדשים גם זה צור ילדך. כמו הביטו אל צור חוצבתם כאילו ממני היה כי הכל בגבורת השם כמו רוקע הארץ מאתי והתימה מתועי לב בעבור אני היום ילדתיך ושכחו זה הכתוב תשי כמו לא תנשה והנה הנעלם אחר התי"ו תחת הדגש שהיא אל"ף הבלוע והיו"ד תחת ה"א וכן אל תמחי ובאו שניהם מלעיל להפריש בין זכר לנקבה בפעלים שהאות האחרון ה"א נח והנכון בעיני כי היו"ד נוסף והוא על משפט אל תט מאמרי פי : מחוללך. כמו ילדך והנה אל שהוא גבור ותקיף כמו צור ויתכן היות גזרת מחוללך מחיל כמו הרה תקריב ללדת תחיל גם כן הכתוב וינאץ השקד או הוא פועל עומד : (יט) בניו ובנותיו. אנשים ונשים כי גם (במ"ח הם) קטרו לע"ג :
ויאמר

בעל הטורים תשי יוד קטנה נתן בך עשרה דברים. ונשית אותו בעברה כ:וונות ולכך יו"ד דיגדל לא גדולה לומר לך זכור לאלהים שנזיתו כ שר :

רמבן

(טו) **וינבל** צור ישועתו. גנוהו ובזוהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה אין נבול גדול מזה לשון רש"י. ור"א אומר וינבל שגרם לחלל את השם שלא יוכל להושיעו. וגם זה איננו נכון בעיני כי איננו מטעם המקום שעדיין יספר את חטאיהם ולא יזכיר עונש ונקמה שיעשה בהם ויאמר אסתירה פני מהם. והנכון בעיני מה שהזכרתי למעלה כי הנבלה תשלום רעה תחת טובה יאמר שנטש אלוה שבראו בעבור זרים וינבל בפיו ובמחשבתו צור שהיה מושיעו לאמר שאין בעבודתו רק גמול רע בעבדם הזרים ישבעו לחם ובעבדם את הצור יהיו נבזים ושפלים לכל העמים כאשר אמרו שכלינו שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני השם צבאות ועתה אנחנו מאשרים זדים וגו' וכאשר אמרו הנשים הארורות ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל וכן אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך שיאמרו עליו שהוא משלם רעה תחת טובה לעמו ועבדיו כמו שאמר אל תפר בריתך אתנו :

(טז) **בתועבת** יכעיסהו. הבעירו חמתו בתועבות ומעשים מכוערים כגון משכב זכור וכשפים שיש בהם תועבה לשון רש"י וכן איתא בספרי. אבל בשירה אין תוכחת אלא על ע"ג בלבד. וטעם בזרים נמשך אל אלוה עשהו יקניאוהו באלהים זרים כלשון אלהים אחרים וטעם בתועבות השדים לשרוף את בניהם באש לאלהיהם אחרים שכל זה מתועב לפניו כמו שנאמר כי את כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכתיב אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי לעשות את התועבה הזאת: יזבחו לשדים לא אלה. פירשתיו :

(יט) **מכעס** בניו ובנותיו. הזכיר הכתוב הבנות בכאן שלא כמנהג כאשר אמר למעלה לא בניו וכן בכל מקום יזכיר הבנים והבנות הם בכלל אבל זה מרמיזותיו כי יהיה בדור החורבן רשע הנשים ופשעיהם גדול מאד שהכעיסו כי היו נלמדות לע"ג ביותר והן שמפתות את האנשים לעבדם כאשר מפורש בדברי ירמיהו ויענו כל האנשים היודעים כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים וכל הנשים העומדות קהל גדול והן שהעיזו פניהם בנביא לאמר לו עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לקטר למלכת השמים וכתוב עוד שם מפורש להכעיסני במעשה ידיכם לקטר למלכת השמים וכתוב עוד שם השכחתם את רעות אבותיכם ואת רעות מלכי יהודה ואת רעות נשיו ואת רעותיכם ואת רעות נשיכם וביחזקאל נאמר עוד תראה תועבות גדולות אשר המה עושים ויבא אותי אל פתח בית ה' והנה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז :
ויאמר

ספורנו

בתורה ובמצות : (טו) וישמן ישרון ויבעט. והנה גם בעלי העיון שבהם הנקראים ישרון מן אשורנו ולא קרוב עשו כמו הבהמות הבועטות לבני אדם שנותנים להם מזון : שמנת עבית כשית. הנה אתה ישורון קהל תופשי התורה ובעלי העיון פנית אל התענוגים הגשמיים ובזה עבית מהבין דקות האמת כאמרו וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא : כשית. כאמרו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם : ויטש אלוה עשהו. ולפיכך נטש ההמון אלוה עשהו : וינבל צור ישועתו. ביזהו כי מרעה אל רעה יצאו : (טז) בתועבת יכעיסוהו. לגרום לשכינה שתסתלק מישראל להיות כגויי הארץ : (יז) לשדים לא אלה. שאינם נצחיים כמו שאמרו ז"ל על השדים שהם מתים כבני אדם : אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו. כשהיו רואים איזה מין מן הנפלאות שלא ידעו מציאותו קודם לכן היו חושבים שיהיה לו איזה מסבב קדמון מיוחד אליו והיו עובדים אותו : (יח) צור ילדך תשי. וגם אתה ישורון המעיין בפנותך אל התענוגים הנשאת חכמתך וידיעתך בגדלו : ותשכח אל מהללך. שהיטיב עמך כאמרו אנכי אנכי הוא מנחמכם ותשכח ה' עושך נוטה שמים כו' : (יט) וינאץ מכעס בניו ובנותיו. ואחר שלא השיג שלמותם נאצן בחר שלישית לגרשם בגלות וביזה ומאס בכעסו את בניו ואת בנותיו לא ריחם על הקטנים ולא על כבוד הבנות :
אסתירה

נ׳ ומ״ל כ וַיֹּאמֶר אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם אֶרְאֶה
נ׳ חד״ת מָה אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת
נ׳ וחסר וו׳ חסר בלישנא הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֻן בָּם׃ כא הֵם
קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי
נ׳. נ׳ ומ״ל בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם
נ׳ ומ״ל בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם׃ כב כִּי־אֵשׁ
נ׳ ומ״ל קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל
נ׳ וחסר תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ
נ׳. נ׳ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים׃ כג אַסְפֶּה
ג׳ עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃
נ׳. נ׳ וחסר נ׳ כד מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב
נ׳ ומ״ל. נ׳. נ׳ חסר. ס׳. מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח־בָּם
כו״ל חסר עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃ כה מִחוּץ
נ׳. נ׳ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־

בְּנִין וּבְנָן׃ כ וַאֲמַר אֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן גְּלֵי קֳדָמַי מַה יְהֵי בְסוֹפֵיהוֹן אֲרֵי דָרָא דְּאַשְׁנִיאוּ אִינוּן בְּנַיָּא דְלֵית בְּהוֹן הֵימָנוּ׃ כא אִינוּן אַקְנִיאוּ קֳדָמַי בְּלָא דַחֲלָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמַי בְּטַעֲוָתְהוֹן וַאֲנָא אַקְנִינוּן בְּלָא עַם בְּעַמָּא טַפְשָׁא אַרְגְּזִינוּן׃ כב אֲרֵי קִידוּם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַק מִן קֳדָמַי בִּרְגַז וְשֵׁיצֵי עַד שְׁאוֹל אַרְעִיתָא תֵּסִיף אַרְעָא וַעֲלַלְתַּהּ וְשֵׁיצֵי עַד סִיפֵי טוּרַיָּא׃ כג אֲסִיף עֲלֵיהוֹן בִּישַׁן מַכְתְּשַׁי אֲשֵׁיצֵי בְהוֹן׃ כד נְפִיחֵי כַפַּן וַאֲכִילֵי עוֹף וּכְתִישֵׁי רוּחִין בִּישִׁין וְשֵׁן חֵיוַת בָּרָא אֲגָרֵי בְהוֹן עִם חֲמַת תַּנִּינַיָּא דְזָחֲלִין בְּעַפְרָא׃ כה מִבָּרָא תְּתַכֵּל חַרְבָּא וּמִתַּוָּנַיָּא חַרְגַּת מוֹתָא

אמן ז׳ חסר בלישנא וסימן במסר׳ רבתא: בהבליהם ג׳ וסימן הם קנאוני בלא אל. אל כל חטאת בעשא. וילך בכל דרך ירבעם בן נבט: רשף ג׳ וסימן ולחמי רשף. ובני רשף יגביהו עוף. ויצא רשף לרגליו: אשלח ט׳ וסימן נמסר בסדר בא:

תולדות אהרן כי דור תהפכת. יומא פג: בנים לא אמן. קדושין לו: בגוי נבל אכעיסם. יבמות סד: חצי אכלה. סוטה ט: מזי רעב. ברכות ה: ושן בהמות. קמא ג: עם חמת. ערוכין סג סנהדרין קי: מחוץ תשכל חרב. קמא ס:

לשון (תהלים כט) יחולל אילות (שם נח) חיל כיולדה: (כ) מה אחריתם. מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפכת המה. מהפכין רצוני לכעס: לא אמון בם. אין גדולי נכרים בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה: אמון. לשון (אסתר ב) ויהי אומן נודרטור״ה בלע״ז. ד״א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל: (כא) קנאוני. הבעירו חמתי: בלא אל. בדבר שאינו אלוה: בלא עם. באומה שאין לה שם שנא׳ (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה בעשו הוא אומר (עובדיה א) בזוי אתה מאד: בגוי נבל אכעיסם. אלו הכופרים וכן הוא אומר (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים: (כב) קדחה. בערה: ותיקד. בכם עד היסוד: ותאכל ארץ ויבולה. ארצכם ויבולה: ותלהט. ירושלים המיוסדת על ההרים שנא׳ (שם קכה) ירושלים הרים סביב לה: (כג) אספה עלימו רעות. אצביר רעה על רעה לשון (ישעיה כט) ספו שנה על שנה (דברים כט) ספות הרוה (ירמיה ז) עולותיכם ספו על זבחיכם. ד״א אספה אכלה כמו פן תספה: חצי אכלה בם. כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: (כד) מזי רעב. א״ת נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו ומשמו של רבי משה הדרשן מטולושא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי. לשון ארמי שער מזיא דהוה מהפך במזיא: ולחומי רשף. השדים נלחמו בהם שנאמר (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי. קטב כריתה כמו (הושע יג) אהי קטבך שאול: ושן בהמות. (ספרי) מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין: חמת זוחלי עפר. ארס נחשים המהלכים בגחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך: (כה) מחוץ תשכל חרב. מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפים עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה. ד״א ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר (ירמיה ט) כי עלה מות בחלונינו וכן ת״א. (ספרי) ד״א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר

(כ) ויאמר. השם אל לבו או אל המלאכים: אסתירה. כדרך לשון בני אדם וכן אעלים עיני והטעם כאשר יבקשוני לא ימצאו עזר: אראה מה אחריתם. י״א כי אני אסתיר פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשה באחרונה והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בכר להם: כי דור תהפכת. דבק עם אסתירה פני: תהפכת. שנהפכו לעבוד אלהים זולתי והם היו בני כי אני ילדתים והנה אין אמונה בהם והוא שם או תאר כי אין בהם איש אמונים כי מצאנו כי פסו אמונים כנגד חסיד גם שומר אמונים: (כא) קנאוני. קל הע״ן להקל על הלשון: בלא אל. הטעם שאין לו כח להציל: בהבליהם. ולא בדבר אמת: אקניאם. מהבנין הכבד הנוסף והוא יצא לשני פעולים: בלא עם. שלא הם עמי והנה פי׳ איך יכניסם שיבוא עליהם לבדם צרות משונות ויותר מהכל גוי נבל שהכסיל והנבל איננו יודע ועל כן יהרוג ולא יחמול: (כב) קדחה. הקנאה או זאת שיעשו כי מצאנו זאת המלה יוצאת כמו אש קדחתם באפי ויתכן להיות קדחה כמו נקדחה כמו כל אלה חברו נחברו וכל זה כנוי לחרון האף: עד שאול תחתי׳ כטעם גפרית ומלח שרפה כל ארצה: ותאכל ארץ. ישראל: תלהט. מגזרת להט החרב: הרים. הרי ישראל: (כג) אספה. י״א כמו אוסיף והנכון כמו אכלה מגזרת האף תספה ואם הוא מבנין אחר והטעם שלא תשאר רעה שלא תבואם ודמה הרעות לחצים תבאנה פתאום ואין יכולת להשמר מהם: (כד) מזי רעב. כמו שרופי רעב מגזרת למזא לאתונא: ולחומי רשף. אכולי עוף כמו ובני רשף יגביהו עוף והנכון בעיני שהזכיר הארבעה השפטים הרעים והם רעב וזהו מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי זה הדבר: ושן בהמות אשלח בם. חיה וחרב מחוץ תשכל חרב והנה יהיה פי׳ רשף כמו רשפיה רשפי אש והטעם שיתחמם האויר. וקטב כמו הכרתה: מרירי. מרירות באויר כמו כמרירי יום וכן כתוב מקטב ישוד צהרים כמו הדבר ולחומי רשף כמו אכולי וכן רבים: עם חמת זוחלי עפר. לנשוך והחמה כנוי לנשיכה. וטעם עפר כמו השרפים ומלת זוחלי מיראה כי כל רואם יראם כטעם האימים כי יש תואר השם וחבירו באליהוא בן ברכאל: (כה) גם בחור. דבק עם תשכל חרב וטעם גם כמשפט

בעל הטורים לא עם. בגימטריא אלו בבליים: קדחה ותיקד ותאכל ותלהט כנגד ד׳ גליות בבל מדי וכו׳: מזי רעב. הזכיר ה׳ דברים. ולחומי רשף. וקטב מרירי. ושן בהמות. עם חמת זוחלי עפר כנגד מה שעברו על ה׳ חומשי תורה וה׳ נאופים בסוטה וה׳ תועבות שראה יחזקאל וכנגד ה׳ כמקטירים. לבעל. ולשמש. ולירח. ולמזלות. ולכל צבא השמים:

ספורנו

(כ) אסתירה פני מהם. מן הבנים והבנות: אראה מה אחריתם. רואה אני שאין בהם תקות תשובה באחרית: כי דור תהפכת המה. הפכו להם לב אחר מעשה מדרכי האל ית׳: בנים לא אמן בם. שלא למדו מאבותם דבר אמתי: (כא) הם קנאוני בלא אל. האבות קנאוני בלא אל בבית ראשון: כעסוני בהבליהם. בבית שני: ואני אקניאם בלא עם. בבית ראשון שהחריבוה כשדים שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה: בגוי נבל אכעיסם. שהחריב אותה אומה שאינה הוגנת שאין להם כו׳ (גיטין): כי אש קדחה באפי. כי ישרפתים כדי שישובו: ותיקד עד שאול תחתית. הוסיפו על חטאתם פשע באופן שהגיעו את חמתי עד שהורידם לשאול תחתית כענין אחז כאמרו ובעת הצר לו ויוסף למעול מעל בה׳: ותלהט מוסדי הרים. הסירה מהם כל ראשי העם כאמרו הסיר מירושלים ומיהודה משען ומשענה גבור ואיש מלחמה יועץ ונביא כו׳: (כה) ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה. ומחדרים תשכל האימה את

רמבן

(כ) **ויאמר**. ה׳ אל לבו או אל המלאכים אסתירה פני מהם כדרך לשון בני אדם וכן אעלים עיני מכם והטעם כי כאשר יבקשוני לא ימצאוני: **אראה** מה אחריתם. יש אומרים אני אסתיר את פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונה והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בכר להם דברי ר״א. ואין טעם ויאמר רק המחשבה והרצון לפניו לעשות כן כדרך ויאמר אלהים במעשה בראשית וכבר פירשתי וטעם פני על דרך האמת פירשתיו. והנה אסתירה פני שאסלק וטעם אראה מה אחריתם כטעם ארדה נא ואראה וכבר פירשתיו. כי דור תהפוכות המה. ולא יעמדו בפני. בנים לא אמון בם. כי אין להם אומן ומגדל והמשכיל יבין: **והנה** עד הנה בשירה משה ישיר בה והוא מדבר בלשון עצמו. ומן הכתוב הזה ואילך שהזכיר וירא ה׳ וינאץ ויאמר אסתירה פני כולם דברו השם הנכבד. הם קנאוני כעסוני וכל השירה כן:

(כא) **הם** קנאוני בלא אל. בדבר שאין אלוה לשון רש״י. ואם כן ירמוז לשדים הנזכרים והנכון שיאמר הם קנאוני בלא אל אמת כי אין אלוה מבלעדי ה׳ ומושיע אין בלתו כענין שנאמר ימים רבים לישראל ללא אלהי אמת: **כעסוני** בהבליהם. השדים ואני אקניאם בלא עם הכשדים שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה שפירושו העם שלא היה נחשב לגוי והקב״ה גדל

בָּח֕וּר גַּם־בְּתוּלָ֔ה יוֹנֵ֖ק עִם־אִ֥ישׁ
שֵׂיבָֽה׃ כו אָמַ֖רְתִּי אַפְאֵיהֶ֑ם
אַשְׁבִּ֥יתָה מֵאֱנ֖וֹשׁ זִכְרָֽם׃ כז לוּלֵ֗י
כַּ֤עַס אוֹיֵב֙ אָג֔וּר פֶּן־יְנַכְּר֖וּ צָרֵ֑ימוֹ
פֶּן־יֹֽאמְרוּ֙ יָדֵ֣נוּ רָ֔מָה וְלֹ֥א יְהוָ֖ה
פָּעַ֥ל כָּל־זֹֽאת׃ כח כִּי־ג֛וֹי אֹבַ֥ד
עֵצ֖וֹת הֵ֑מָּה וְאֵ֥ין בָּהֶ֖ם תְּבוּנָֽה׃
חמישי כט ל֥וּ חָכְמ֖וּ יַשְׂכִּ֣ילוּ זֹ֑את
יָבִ֖ינוּ לְאַחֲרִיתָֽם׃ ל אֵיכָ֞ה יִרְדֹּ֤ף
אֶחָד֙ אֶ֔לֶף וּשְׁנַ֖יִם יָנִ֣יסוּ רְבָבָ֑ה אִם־
לֹא֙ כִּי־צ֣וּרָם מְכָרָ֔ם וַֽיהוָ֖ה

אַף עוּלֵימֵיהוֹן אַף עוּלֵימָתְהוֹן
יַנְקֵיהוֹן עִם סָבֵיהוֹן׃
כו אֲמָרִית יֵחוּל רוּגְזִי
עֲלֵיהוֹן וַאֲשֵׁיצֵינוּן אֲבַטֵּל
מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא דּוּכְרָנְהוֹן׃
כז אִלּוּלָפוֹן רוּגְזָא דְּסָנְאָה
כְּנִישׁ דִּלְמָא יִתְרַבְרַב בְּעֵיל
דְּבָבָא דִּלְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא
תְּקִיפַת לָנָא וְלָא מִן קֳדָם
יְיָ הֲוָת כָּל דָּא׃ כח אֲרֵי עַם
מְאַבְּדֵי עֵצָה אִנּוּן וְלֵית
בְּהוֹן סוּכְלְתָנוּ׃ כט אִלּוּ
חַכִּימוּ אִסְתַּכַּלוּ בְּדָא
סְבָרוּ מָה יְהֵי בְּסוֹפֵיהוֹן׃
ל אֵכְדֵין יִרְדּוֹף חַד לְאַלְפָא
וּתְרֵין יְעָרְקוּן לְרִבּוּתָא אֱלָהֵין אֲרֵי תַקִּיפֵיהוֹן מְסָרִינוּן

י'
כו"ל מ"ל
ל' ומ"ל
ל' ומ"ל
ב' בבי' ליפני דברי אגור. ל'
ל' ומ"ל
כו"ל ח' במ"ו.
ל' וחד לא
ה' שלחני.
ל' וחסר
ו' מ"ל (עיין מבין חידות)
כ"ב בליסנא
ו"ו
ד'
ג' ומלאים כ"ב בתורה

רמה ג' בטעמא מלעיל וסימן פן יאמרו ידנו רמה. רמה קרני בה'. רמה ידך בל יחזיון: איכה י"ז וסימן נמסר בריש מגילת איכה: צורם ג' ומלאים וסימן כי לא כצורנו צורם. אם לא כי צורם מכרם. ויזכרו כי אלהים צורם. וא' וצורם לבלות שאול:

תולדות אהרן לו חכמו. זוכר אחרי מות: איכה ירדף. מ"ק טז:

שנא' (שם יא) ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת: ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר (יחזקאל ח) אשר זקני ישראל עושים איש בחדרי משכיתו: (כו) אמרתי אפאיהם. אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא (נחמיה ט) ותתן להם ארץ שבעה גוים ותחלקם לפאה להפקר וכן חברו מנחם. ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון ולא יתכן שאם כן היה לו לכתוב אאפאיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו (ישעיה מה) אאזרך (איוב טז) אאמיצכם במו פי והאל"ף התיכונה אינה ראויה בו כלל. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי החולק' תיבה זו לג' תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאילו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (כז) לולי כעס אויב אגור. אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם וישחיתם יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמר פן ינכרו צרימו ינכרו הדבר לתלות גבורתם בנכרי שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידנו רמה וגו'. כי אותו גוי אובד עצות המה: (כט) ואין בהם תבונה. שאילו היו חכמים ישכילו זאת איכה ירדוף וגו': יבינו לאחריתם. יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל: (ל) איכה ירדוף אחד. ממנו אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. מכרם ומסרם בידינו לליבר"ר בלעז:

כמשפט הלשון כאשר פירשתי והנה חבר הכל בחורים וגם בתולות וזקנים עם נערים: אפאיהם. יש אומרים שהם שלש מלות והנכון שאין לו ריע וטעמו כמו אשחיתם בעבור שיש אחריו אשביתה מאנוש זכרם והנה כולם ימותו ואילו היה כדעת המדקדקים שהטעם אפילם בכל פאה לא ידבק הטעם ויש אומרים אחריבם באפי והנה טעמו אכריתם כמו אשביתם ויבא הטעם כפול וזה נכון לולי אל"ף אפיהם שהיה ראוי להיות אנפיהם והטעם אאנף בם והראשון נכון וטעם אמרתי כלשון בני אדם אמרתי בלבי: (כז) אגור. אפחד מגזרת ויגר מואב והמתרגם אמר מגזרת אגרה בקציר והנכון שהוא מלשון תגרה והכתוב דבר כדרך בני אדם להבין השומעים: ינכרו. הפך יכירו כמו ויתנכר אליהם: פעל כל זאת. על השבטים: (כח) כי גוי אבד עצות. הנכון שזה הגוי הם צרי ישראל ומלת אבד שם התאר והיא סמוכה על כן נפתח הבי"ת וידוע כי מלת אבד מהפעלים העומדים רק פירוש עצות שב אל אובד כמו נובלת עליה וכן ותאבדו דרך שהוא סמוך אל דרך והנה השכיל המתרגם שאמר מאבדי עצה: (כט) לו חכמו. אילו היו חכמים שישכילו כי השם פעל כל זאת לישראל בעבור עונם אז יבינו לאחריתם כי כן יעשה השם בעבור עונם: (ל) איכה ירדוף. הטעם לו חכמו ישראל שישכילו איך ירדוף אחד מהצרים אלף מישראל אין זה כי אם בעבור שעזבם צורם ויש אומרים איך היו ישראל בתחלה רודף אחד מהם אלף ועתה נחלשו: כי צורם מכרם. כמו נתנם וכן וימכר ה' את סיסרא והטעם כאילו נתנם בשכר מעשיהם והנה היא מכירה ממש: הסגירם. כטעם יסגור
על

בעל הטורים אשביתה מאנוש זכרם. ס"ת למפרע לולי משה בחירו עמד בפרץ: ואין בהם תבונה. ס"ת סמן שלא היה בהם תבונה שנהנו מסעודת אחשורוש:

רמבן

גדל אותם לרדות בהם את עולמו כמו שאמר מפץ אתה לי כלי מלחמה בגוי נבל אכעיסם עשו שהוא נבל ולא זכר ברית אחים וירמוז לשני הגליות: (כו) **אפאיהם**. אמרו המדקדקים אפזרם בכל פאה ואם כן יהיה טעם אמרתי שהיה הרצון לפני ובמדת הדין שיהיו ככה לעולם מפוזרים בכל פאה ושיהיה זכרם מאנוש נשבת לעד לולי כעס אויב אגור. ועל דעתי היא מלה מורכבת כאשר הזכירו בספרי אבל טעמה שאשיתם במקום פאה וכענין שיאמרו עליהם גם איהם לומר שלא ישאר להם שם ושאר בגוים ולא יודע מקומם איה. והנה ירמוז לגלות עשרת השבטים שגלו לנהר גוזן הוא שהחכמים קורין סמבטיון כי נקרא גוזן מלשון ויגז שלוים אתה גוזי כי העומדים אחריו מוסרים מבני אדם וקורין אותו סמבטיון מפני שביתתו בשבת כי יום השבת בלשון ההוא סבט כאשר הוא בערבי ונהוג בלשונם להוסיף בתארים יון אזוביון תוריון מוליון וכן הרבה: **אשביתה** מאנוש זכרם. אנחנו יהודה ובנימין שאין לנו זכר בעמים ולא נחשב לעם ואומה כלל והנה יאמר הכתוב כי היה במדת הדין כהיותנו כן בגלות לעולם לולי כעס אויב ויורה זה כי בגלותנו עתה תמה זכות אבות ואין לנו הצלה מיד העמים רק בעבור שמו כענין שאמר ביחזקאל וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם שם ונקדשתי בכם לעיני הגוים וידעתם כי אני ה' בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל וכן נאמר עוד ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים וגו' ולכך הזכיר משה בתפלתו ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר וגו' והשם יתברך הודה לו בזה ויאמר ה' סלחתי כדברך. והטעם בטענה הזאת איננו כרוצה להראות כחו בין שונאיו כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו ושם הרשות בידו להרע או להטיב וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם לא נשאר רק העם הזה לשמו ופרסם בהם האותות והמופתים כי הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ונודע בזה לכל העמים והנה אם ישוב ויאבד זכרם ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יסופר עוד בהם ואם אדם יזכיר כן יחשבו כי היה כח מכחות המזלות והכוכבים וחלף ועבר והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטלה לגמרי שלא ישאר בהם יודע את בוראו רק מכעיסים לפניו ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העולם שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים וזה טעם כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם שיזכיר ה' ברחמים כי הם עמו מאז ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד וכענין שנאמר ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו וכבר רמזתי בבריאת האדם סוד נשגב ונעלם צריך ממנו שנהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלהים כענין שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו':

(כח) **כי** גוי אבד עצות המה. וכל הפרשה על האויב הנזכר כדברי רבי נחמיה וטעם כי לא כצורנו צורם גם כן דברי האויב יאמר הכתוב שהיה להם לחשוב ולהשכיל זאת הנעשה בישראל כי הוא פעל השם על עונם ויבינו מזה לאחרית נפשם כי כן יעשה בסוף לכל הגוים כי הם מורדים בשם יותר מישראל
ישכילו

ספורנו

את הבחורים והבתולות: (כו) אמרתי אפאיהם. אשאיר איזו פאה מהם והמותר אכלם כמו שאעשה באחרית הימים אחרי שלא השגתי שלמותם לא במתן תורה ולא בארץ ישראל ולא בגלות כאמרו כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה כאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קורא: (כז) לולי כעס אויב אגור. שמתוך כעס שיכעסו האויבים על אותם השרידים יש לחוש: פן ינכרו צרימו. פן ימשכו את לב השרידים להיות כמותם: פן יאמרו. לאותם השרידים: ידנו רמה. להכחיד את ישראל מגוי ונשארתם מתי מספר: ולא ה' פעל כל זאת. שתחשבו להמלט על ידו. אבל בהיות ישראל רבים ונפוצים באומות רבות לא יעלה על לב כלם להשתדל בזה כאמרם מאי דכתיב צדקות פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרם בין האומות: (כח) כי גוי אבד עצות המה. ע"ג: (כט) לו חכמו ישכילו זאת. איך נפלו ישראל בידם נגד הטבע בעונם: יבינו לאחריתם. ובזה היו מבינים הע"ג מה יהיה באחריתם ברוב פשעיהם: (ל) איכה ירדוף אחד אלף. היה להם להבין שאין זה בטבע שאחד ירדוף אלף: אם לא כי צורם מכרם. הוא נלחם בם והסיר תקפם ובכן נשתה גבורתם והיו לנשים

על איש או כמו ולנו הסגירו: (לא) כי לא כצורנו צורם. דברי משה פירוש כי גוי אובד עצות והטעם כי צורנו מכרנו ואין להם צור כצורנו ולא הם טובים ממנו וכן הוא אומר ולא אויבינו פלילים כמו ולא למדתי חכמה וגומר וי"א שהוא כן ואויבינו יודו כן לכן איננו דבק עם מגפן סדום: ומשדמות. כפול וכן אשכלות מרורות: (לג) חמת. והנה היין כסם חמת התנינים בחמה: וראש פתנים. כמו על חור פתן ואם הוא באל"ף הוא כחבריו בוי"ו: אכזר. תקיף והאל"ף נוסף כאל"ף אצבע ואזרוע: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. דברי השם יש אומרים על הגזרות והקרוב אלי שהוא יינם שהוא ראש פתנים הוא שמור עד שישתוהו ומלת כמס מטעם המקום ידועה כי אין לה משפחה: חתום באוצרותי. שלא תגע בו יד רק הוא שמור להם להנקם מהם: (לה) לי נקם ושלם. שם כמו הלא את הקטר והטעם לי הנקם ולי השלם לשלם להם כמעשיהם: לעת תמוט רגלם. והטעם שיפלו ולא יוכלו לעמוד וטעם לעת כמו וגם רשע ליום רעה והוא סוד גדול: כי קרוב. ואל יחשבו כי הנקמה תהיה בזרעם: וחש עתדת למו. וחש כל אחד מהם מהעתידות כמו בנות צעדה או חש יום עתידות והראשון נכון ומלת חש מהשניים וטעם עתידות הרעות העתידות לבא עליהם: (לו) כי ידין ה׳ עמו. יקח דין עמו מהם כמו שפטני אלהים וריבה ריבי: יתנחם. פירשתיו: אזלת יד. אזלת יד ישראל והטעם הכח והתי"ו תחת ה"א כי גם שתיהן סימני הנקבה וכן ושבת לנשיא: ואפס עצור ועזוב. כאשר יהיו הנעזבים

ויי אשלימינון: לא ארי לא כתוקפנא תוקפיהון ובעלי דבבנא הוו דיננא: לב ארי כפורענות עמא דסדום פורענותהון ולקותהון כעם עמורה מחתהון בישין כרישי חיוין ותושלמת עובדיהון כמררותהון: לג הא כמרת תניניא כס פורענותהון וכרישי פתני חיוין אכזראין: לד הלא כל עובדיהון גלן קדמי גניזין ליום דינא באוצרי: לה קדמי פורענותא ואנא אשלם בעידן דיגלון מארעהון ארי קריב יום תברהון ומבע דעתיד להון: לו ארי ידין יי דינא דעמיה ופורענות עבדוהי צדיקיא יתפרע ארי גלי קדמוהי דבעידן דתתקף

ג׳. ג׳ הסגירם: לא כי לא כצורנו צורם ואיבינו פלילים: לב כי־מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי־רוש אשכלת מררת למו: לג חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר: לד הלא־הוא כמס עמדי חתום באוצרתי: לה לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם וחש עתדת למו: לו כי־ידין יהוה עמו ועל־עבדיו יתנחם כי יראה כי־אזלת יד

כו"ל כ"כ. ג׳ מ"ל כליסנא ל׳ וחסר ל׳ וחסר ב׳ ל׳ וחסר ג׳ חסר ג׳ חסר י׳ תניין. י"א י"ג מ"ל בתו׳ ופלוג׳ על דין ג׳ וחסר ב׳ כב׳ ליסנא. כו"ל מ"ל כו"ל מ"ל. ל׳ וכ"כ וכב"ה נמסר ל׳ חסר דחסר. ג׳ ל׳

באצרתי ג׳ חסר וסימן הלא הוא כמס. כל אשר באצרתי ראו דמלכים. וחבירו דישעיה: אי ה׳ וסימן נמסר בסדר בראשית:

תולדות אהרן פנמו. ברכות נו: הלא הוא. עקידה ש׳ ס: כי קרוב יום אידם. ע"ג ב (ערובין כב): כי ידין. סנהדרין לו:

בלעז: (לא) כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יוכלו אלהיהם כלום כנגד צורנו כי לא כסלענו סלעם: כל צור שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים. אויבינו היו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם (ס"א הרי שצורנו מכרנו להם): (לב) כי מגפן סדום גפנם. מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה: שדמות. שדה תבואה כמו (חבקוק ג) ושדמות לא עשה אוכל (מלכים ב כג) בשדמות קדרון: ענבי רוש. עשב מר: אשכלות מררת למו. משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אונקלוס ותושלמת עובדיהון כמררותהון: (לג) חמת תנינם יינם. כתרגומו הא כמרת תניניא כס פורענותהון הנה כמרירת נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים: כוסם שהוא אכזר לנשוך אויב אכזרי יבא ויפרע מהם: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי: (לה) לי נקם ושלם. עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם. ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרת (ירמיה ה׳) והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם: לעת תמוט רגלם. כשתתום זכות אבותם שהן סמוכים עליו: כי קרוב יום אידם. משארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתידות למו. ומהר יבואו העתידות להם: וחש. כמו (ישעיה ה) ימהר יחישה. עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה (דברים ל) והיה כי יבאו עליך הברכה והקללה וגומר ושב ה׳ אלהיך את שבותך וגומר: (לו) כי ידין ה׳ עמו. כשישפוט אותו ביסורין הללו האמורות עליהם כמו (איוב לו) כי בם ידין עמים (ייסר עמים) כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור כמו כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליהם משפטים הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. כשיראה כי יד האויב הולכת וחוזקת עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. נושע על ידי עוצר

בעל הטורים כמס. חסר יו"ד לפי שעברו על עשרת דברים שבלא שלמד לנפות ועברו על עשרת הדברות: אזלת יד. בגימ׳ זו גלות: כי יראה כי אזלת יד. בגימ׳ אין בם תורה:

ספורנו

לגוים: (לא) כי לא כצורנו צורם. וזה קרה בלי ספק מפני שאין צורם כמו צורנו כי אמנם כל אומה מצלחת כל ימי ממשלת השר שלה או מזלה ולא יהיה השר לעולם להפך לאויב לעמו אבל יפלו בסור ממשלת השר ובמשול שר אומה אחרת כפי הסדר שנתן בהם האל יתברך ולפיכך לא יאבדו באופן בלתי טבעי עד שאחד ירדוף אלף: ואיבינו. אף על פי שהבבלים שהם אויבי ה׳ ואויבי עמו כמו שהעיד באמרו לולי כעס אויב אגור ובאמרו מראש פרעות אויב: פלילים. הם בעלי מחשבות שכליות במדינות כאמרו והאבדתי חכמים מאדום מכלל דאיכא: (לב) כי מגפן סדם גפנם. והטעם שאין בהם תבונה בזה הענין הוא מפני שהם מתגאים ברוב שלותם ונותנים כל מחשבתם להשיג תענוגי גופם בלבד כמו שהיו עושים אנשי סדום ולהשיג זה היו מואסים כל מיני גמילות חסדים כמו שהעיד הנביא באמרו הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה: ענבמו ענבי רוש. ומזה הגפן יצמחו אצלם ענבי רוש שהם מעשים רעים ומזיקים לבריות וזה בהשתדלם לשום עיניהם ולבם על בצעם ועל דם הנקי לשפוך כדי להשתרר ולהתגאות: אשכלת מררת למו. ובזה יקנו דעות רעות וכוזבות לדבר על ה׳ תועה ויאמרו לא יראה יה: (לג) חמת תנינים יינם. והנה באותם אשכולות נמצא יין שהוא חמת תנינים מסומל בענביו והוא פורענות ראוי להם כמדת הדין ונאמר עד שיוציאהו האל יתברך מאותם הענבים להשקותם כאמרו פורה דרכתי לבדי: (לד) הלא הוא כמס עמדי. כאמרו כי יום נקם בלבי. חתום באוצרותי. כאמרו כי כתומים וחתומים הדברים: (לה) לי נקם. עלי מוטל להשיב נקם לצרי: ושלם. וגם כן תשלום מדה כנגד מדה: לעת תמוט רגלם. כשתתמלא סאתם ונפלו ונשברו: כי קרוב יום אידם וחש עתדת למו כי ידין ה׳ עמו. כי אמנם יהיה קרוב יום אידם האמור כאשר ידין ה׳ עמו כאמרו וברותי מכם המורדים והפושעים כי אז יאבדו מהרה האויבים: (לו) ועל עבדיו יתנחם. יתנחם על הרעה הראויה לעמו וירחם עליהם בשביל עבדיו שבתוכם כאמרו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל: כי יראה כי אזלת יד. והטעם שיתנחם אז על הרעה הראויה לעמו ובזה יעשה בשביל עבדיו ולא כן עשה כל

רמבן

ישכילו ויאמרו איכה ירדוף אחד אלף מישראל אם לא כי צורם מכרם כי צורם הוא תקיף ובעל היכולת לעזור ולהשכיל יותר מצורנו ואויבינו היו פלילים בנו מתחלה לעשות בנו שפטים כרצונם ועתה למה בורחים מפנינו אלף מפני גערת איש אחד לולי צורם התקיף שמכרם והביא מורך בלבבם ונפלו ורודף אין. פלילים. מלשון אשר פללת לאחותך ויעמוד פנחס ויפלל:

(לב) כי מגפן סדם גפנם. יאמר כי העובדי גלולים אובד עצות המה ולא ישכילו ולא יבינו ולא יחשבו רק רע כל היום כי משרש רע היו ולא יעשו רק פרי רע ומר האוכל ממנו ימות. והענין כי ישראל מודים ומתודים ועושים תשובה בעת צרתם לאמר למה מצאתנו כל זאת אבל העובדי גלולים אובד עצות אין לו עצה ולא תבונה רק הולך אחר עו"ג שלו וכופר בשם הנכבד לעולם כי כן ירש מאבותיו והנה הוא משרש פורה ראש ולענה ואין בהם תועלת לעולם, אבל ישראל ששרשם טוב אם יכרת ועוד יחליף ויעשה פרי טוב:

(לד) הלא הוא כמס עמדי. ראש הפתן האכזרי שלהם שמתי באוצרותי להאכילם מפרי מעשיהם. כי לי נקם ושלם לנקום נקמת ישראל מידם ולי שלם לשלם להם כפעלם שכחשו כי בעת תמוט רגלם כשתתמלא סאתם כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה. ור"א אמר שטעמו וגם רשע ליום רעה והוא סוד גדול: ואמר

וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב: לז וְאָמַר אֵי
אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ: לח אֲשֶׁר
חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ יֵין
נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם
סִתְרָה: לט רְאוּ | עַתָּה כִּי אֲנִי
אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי
אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא
וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל: ששי מ כִּי־
אֶשָּׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדִי וְאָמַרְתִּי חַי
אָנֹכִי לְעֹלָם: מא אִם־שַׁנּוֹתִי
בְּרַק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי
אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי
אֲשַׁלֵּם: מב אַשְׁכִּיר חִצַּי
מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם

ג'. ה' וכל אי זה אי נמזג דכו'
כו"ל מ"ל. ג'
ל' מ"ל. י' בלישנא.
ל' ומ"ל. ב' מ"ל בתורה כל
טעם. ל'. ל'. ג'
ג' אנ"ך
ל' ומ"ל. ל' וחד אני אחי'
י"ח חסרים
ג' כתרי ליש'. ל'
ל' זקף קמן
ל'

יְהוֹן עֲלֵיהוֹן מְחַת סַנְאָה מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין: לז וְיֵימַר אָן דַּחֲלַתְהוֹן תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ רְחִיצִין בֵּיהּ: לח דִּי תְּרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין שָׁתָן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַּעֲדוּנְכוֹן יְהוֹן עֲלֵיכוֹן לִמְגָן: לט חֲזוֹ כְּעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִנִּי אֲנָא מֵמִית וּמַחֵי מְחֵינָא וְאַף מַסֵּינָא וְלֵית מִן יְדִי מְשֵׁזִיב: מ אֲרֵי אַתְקֵינִית בִּשְׁמַיָּא בֵּית שְׁכִינְתִּי וַאֲמָרִית קַיָּם אֲנָא לְעָלְמִין: מא אִם עַל חַד תְּרֵין כְּחֵיזוּ בַרְקָא מִסּוֹף שְׁמַיָּא וְעַד סוֹף שְׁמַיָּא תִּתְגְּלֵי חַרְבִּי וְתִתְקֵף בְּדִינָא יְדִי אָתֵיב פּוּרְעֲנוּתָא לְשַׂנְאַי וּלְבַעֲלֵי דְבָבַי אֲשַׁלֵּם: מב אַרְוֵי גִירַי מִדְּמָא וְחַרְבִּי תִּקְטֵיל בְּעַמְמַיָּא מִדַּם

יין י' בלישניהון וסימן במסרה רבתא: ואין אלהים עמדי י"ג פסוקים יאין וסימן במסרה רבתא :

תולדות אהרן ואמר אי אלהימו. גיטין נו : אשר חלב. ע"ג כט : ושתו יין נסיכם. פסחים סב זוכר שמיני : ראו עתה. עקרים מ"ד פ' יז זוכר בראשית ומשפטים : אני אמית. פסחים סח סנהדרין צא : ואין מידי מציל. שם קד :

רשי

עוצר ומושל שיעצור בהם: עזוב. על ידי עוזב. עוצר הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בלשון לעז מיינטיי"ט. עצור. הוא הנושע במעצור המושל: עזוב. מחוזק כמו (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלים עד החומה (ירמיה מט) איך לא עוזבה עיר תהלה: (לז) ואמר. הקב"ה עליהם אי אלהימו ע"ג שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו. היו אותן אלוהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותין יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו הצור יהיה לכם מחסה ומסתור: (לט) ראו עתה. הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם אין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות: עמדי. דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל. הפושעים בי. (מ) כי אשא אל שמים ידי. כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה: ואמרתי חי אנכי. לשון שבועה הוא אני נשבע חי אנכי: (מא) אם שנותי ברק חרבי. אם אשנן את להב חרבי כמו (יחזקאל כא) למען היה לה ברק פלנדו"ר: ותאחז במשפט ידי. להניח מדת רחמים באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. דבר אחר ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם: אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבם כאלו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חציו שנאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלע"ז יושטיצ"א: (מב) אשכיר חצי מדם. האויב: וחרבי תאכל. בשרם: מדם חלל ושביה. זאת
תהיה

אבן עזרא

הנשבים רבים ילקחו מהם ויעזבו מהם ועתה כמעט יאבד הכל: ואמר. האויב: צור חסיו בו. כאשר פירשתי: (לח) יאכלו. כדברי האויבים שחשבו כי העולות מאכל לשם וכן בלשון רבים כדבריהם על כן כתוב אני אני הוא לבדי אחד ואין אלהים עמדי: יין נסיכם. כמו ונסכו יין ויהיו שני שמות יש אומרים יין מלכם כמו נסיכי מדין כי המלך היה נותן יין העולה והראשון קרוב אלי: ויעזרכם. כמו ברכנוכם ואם תאמרו שהוא אחד יסתירכם מהצרות הבאות: (לט) אני אני. פעמים כמו אנכי אנכי או כי אני הוא ולא אשנה והוא הנכון כי אין עמי פועל אני הוא שהמתי את ישראל ואני אחיה אותם והנה הם לא נגולו ואין מציל אתכם מידי גם אתם מידי עד עשותי את המשפט בכם ורבים אומרים כי מזה הכתוב נלמוד חיי העולם הבא והעד שאמר בתחלה אמית ואחר כך אחיה וכן ה' ממית ומחיה והעד ה' מוריד שאול ויעל ואחרים אמרו מפסוק ואך את דמכם לנפשתיכם גם וצדקה תהיה לנו כי היא חייך בעה"ב ואורך ימיך בעולם הזה למען ייטב לך ורבינו האי ז"ל אמר כי לא הוצרך הכתוב לפרש דבר העולם הבא כי היה ידוע בהעתקה ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל לא לאחד לבדו ודבר העולם הבא לא יבינו אחד מני אלף כי עמוק הוא ושכר העולם הבא תלוי בדבר הנשמה והנה הוא חלף עבודת הלב ועבודתו להתבונן מעשה השם כי הם הסולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא העיקר והנה גם התורה ביארה למשכיל דבר עץ החיים והנה יש כי לגלה הכרובים והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים והסוד אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה וכן אחר כבוד תקחני והנה עם שניהם לקיחה כאשר עם דבר חנוך ואליהו ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם איך אמר יפדה נפשי והמשכיל יבין: (מ) כי אשא אל שמים ידי. שבועה בדבר קיים ואשא כמו וירם ימינו ושמאלו אל השמים ומלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים: חי אנכי. כאשר אני חי כן אעשה זה: (מא) אם שנותי. מפעלי הכפל כמו ושנותי לבני בטני מגזרת חץ שנון: ותאחז במשפט ידי. החרב משפט גבור מלחמה: אשיב נקם. טעם אשיב כאשר עשו לישראל וכן אשלם: מדם חלל.
פי'

בעל הטורים אני אני הוא אני אמית ג' פעמים אני כנגד ג' גליות ואני כנגד גלות הרביעי דכתיב ואני בתוך הגולה לומר שבכל הגליות הקב"ה עמנו להצילנו : ואין מידי מציל בגימ' דין שאין ניצול מיום הדין : ואמרתי חי אנכי לעלם . לעלם כתיב חסר וי"ו לאחר ששת אלפים שנה שאז יהיה נשגב לבדו ונחסר וי"ו ששה ימים נדונין הרשעים : וחרבי . אותיות חרב יו"ד וא"ו לומר לך שחרבו של הקב"ה יש לה י"ו פנים כדאיתא במדרש שו"ט :

רמבן

(לז) **ואמר** אי אלהימו. האויב יאמר איה אלהי ישראל כענין למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם :

(לח) **אשר** חלב זבחימו יאכלו. כי היו ישראל תדירים בעבודת הקרבנות והנסכים מכל גוי לאלהיו והזכיר לשון רבים יאכלו וישתו לאלהימו שהוא לשון הרבים ואל העמים רבים הם ולכך חזר ואמר ראו עמים כולם אני אני הוא יחיד ואין אלהים עמדי לעזור לי ואין כנגדי להציל ולמחות בידו מלעשות כל רצוני להמית ולמחוץ ולהחיות ולרפא :

(מ) **כי** אשא אל שמים ידי. על דרך הפשט ענין שבועה בכסאו ואמר אשא כי כל נשבע נושא ידו ונוגע בחפץ אשר הוא נשבע בו. ועל דרך האמת בעבור כי בעת הגלות השליך משמים ארץ תפארת ישראל יאמר שישאנה עתה בעת רצון אל השמים העליונים והיא היד הגדולה הנלחמת לישראל וזה טעם ואמרתי חי אנכי לעולם כי אני מחיה ידי החזקה בהיותי משנן ברק חרבי סומך אותה לאחוז במשפטן של ישראל ולהשיב נקם לצרי כי אז יהיה השם שלם והכסא שלם והמשכיל יבין:

והנה

ספורנו

כל ימי הגלות הוא כי אז יראה את ישראל בתכלית עוני ולחץ הגלות באופן שאינם יכולים לחיות עוד בו כמו שהיה הענין במצרים כאמרו וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו : ואפס עצור ועזוב. ויראה שאין להם עוד ממון עצור בבית ולא עזוב בשדה : (לז) ואמר. האל יתברך לישראל : אי אלהימו. של ע"ג כי אז אמנם יסיר שלטון כל שרי מעלה ומטה כאמרו יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה : (לח) יקומו ויעזרכם. וכמו כן יאמר האל לישראל איה האומות ומלכיהם שיקימו ויעזרוכם מן הדין שלי כמו שהייתם חושבים להתגונן בהם בגלות : (לט) ראו עתה כי אני אני הוא. שהייתי מביא עליכם פורענות בגלות : ואין אלהים עמדי. ולא היה זה מכח שרי מעלה וצבא השמים : אני אמית ואחיה. כאמרו והעליתי אתכם מקברותיכם : מחצתי. במכת נע ונד כאמרו והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים : ואני ארפא. כאמרו ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא : (מ) כי אשא אל שמים ידי. להשבע כענין וירם ימינו ושמאלו אל השמים. ואמרתי חי אנכי לעולם. אשבע שכמו שאני חי לעולם כענין אמרו וישבע בחי העולם : אם שנותי. אף על פי שהדחתי נגד ישראל בימי הגלות את ברק חרבי לא פי הרבי : ותאחז במשפט ידי. ואע"פ שאחר כך תאחז במשפט ידי צדק כי ידין ה' עמו מ"מ : אשיב נקם לצרי. הנקם שעשו בישראל כאמרו יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה אשיב להם אותו הנקם כאמרו ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל : ולמשנאי אשלם. תשלומי מדה כנגד מדה כאמרו כאשר עשית כן יעשה לך גמולך ישוב בראשך : (מב) אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר.
כאמרו

חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃
מג הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו
יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר
אַדְמָתוֹ עַמּוֹ׃ פ שירה שלמה
שביעי מד וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־
כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי
הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ מה וַיְכַל
מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ מו וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם
הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם
לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי

מראש יו"ד וסימן במסרה רבתא :

ל'. ייד. ל' ומ"ל. כ' ומ"ל. לאלהים וחד והרנינו. ג. גוי ה'. כ"ד. ל' כתורס ואיגון ג'. ל' כתורה. ל' כתור' וחכר

קְטִילִין וְשַׁבְיָן לְאַעְדָאָה
כִּתְרִין מֵרֵישׁ סַנְאָה וּבְעֵיל
דְּבָבָא׃ מג שַׁבַּחוּ עַמְמַיָא
עַמֵּיהּ אֲרֵי פוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי
צַדִּיקַיָא יִתְפְּרַע וּפוּרְעָנוּתָא
יָתֵיב לְסַנְאוֹהִי וִיכַפַּר עַל
אַרְעֵיהּ וְעַל עַמֵּיהּ׃
מד וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת
כָּל פִּתְגָמֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא
קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר
נוּן׃ מה וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמַלָּלָא
יָת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין עִם
כָּל יִשְׂרָאֵל׃ מו וַאֲמַר לְהוֹן
שַׁווּ לִבְּכוֹן לְכָל פִּתְגָמַיָא
דַּאֲנָא מַסְהֵיד בְּכוֹן יוֹמָא
דֵין דִּי תְפַקְּדִינוּן יָת בְּנֵיכוֹן
לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל

פירוש אשכיר וטעם ושביה הפלוטים : (מב) מראש. פירוש תאכל בשר וטעם מראש להתיז הראש : פרעות. כמו בפרוע פרעות גם קדמונינו אמרו הנפרע : (מג) הרנינו גוים עמו. אז ישבחוהו כאשר יקום השם דמם ויש אומרים מגזרת ותעבור הרנה והטעם הכרוז והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו : וכפר אדמתו עמו. י"א שהוא חסר וי"ו והטעם וכפר אדמתו ועמו ונדרש כי הארץ תכפר בעד עמו גם הוא נכון בטעם רק אינו מטעם המקום ועוד כי האדמה לשון נקבה והה"א העד הנאמן ותחתיו התי"ו והנה איננו וכפרה ולפי דעתי שפירושו שהטעם יכפר על האדמה כי כן מצאנו אבנים שחקו מים גם נמצא כפור בלא מלת על כמו וחטאת אותו וכפרתהו והטעם כי ישראל יעשו נקמה בגוים והם יכפרו על ארץ ישראל בעבור הדם ששופך בה כמו ולארץ לא יכופר והוא דבר בטעם המקום או פירוש וכפר כמו וטהר וכמו וכפרתהו וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות וטהרו את הארץ והנה ישראל יטהרוה : (מד) ויבא משה. להורות כי אחר שהלך אל כל שבט ושבט וגם כבואו אל אהל מועד ושם נקהלו אליו כל בני ישראל אז דבר השירה הזאת : הוא והושע בן נון. כמו אז ישיר משה ובני ישראל

גם

תהיה להם מעון דם חללי (ס"א חללי דם) ישראל ושביה ששבו מהם : מראש פרעות אויב. מפשע תחלת פרעות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן העו"ג פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל : (מג) הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבחו של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו : כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו : ונקם ישיב לצריו. על הגזל ועל החמס כענין שנאמר (יואל ד) מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה ואומר (עובדיה א) מחמס אחיך יעקב וגו' : וכפר אדמתו עמו. ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב : וכפר. לשון רצוי ופיוס כמו (בראשית לב) אכפרה פניו אנחיניה לרוגזיה: וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו עמו. כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר (תהלים פה) רצית ה' ארצך במה רצית ארצך שבת שבות יעקב. בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה ר"י דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש את כולה כנגד העו"ג רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא ה' פעל כל זאת כי גוי אבד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדוף אחד מן העו"ג אלף מהם אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכלית. ורבי נחמיה דורשה כלפי העו"ג כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבינו פלילים : (ל) כי מגפן סדום גפנם. של אומות : ומשדמות עמורה וגו'. ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי : ענבמו ענבי רוש. הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרירם לפיכך אשכלות מרורות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני : (לג) חמת תנינם יינם. מוכן להשקותם על מה שעושין להם : (לד) כמוס עמדי. אותו הכוס שנאמר (תהלים עה) כי כוס ביד ה' וגו' : (לה) לעת תמוט רגלם. כענין שנאמר (ישעיה כו) תרמסנה רגל : (לו) כי ידין ה' עמו. בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם: כי יראה כי אזלת יד וגו' : (לז) ואמר אי אלהימו. האויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרוכת כענין שנא' (מיכה ז) ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו ה' אלהיך : (לט) ראו עתה כי אני וגו'. אז יגלה הקב"ה ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה : ואין מידי מציל. שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם : (מ) כי אשא אל שמים ידי. כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו חלש למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה וחלש מלמטה : ידי. מקום שכינתי כמו (במדבר כ) איש על ידו. והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי שחי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים אדם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותם : (מא) אם שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאינם תלויין כשאשנן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי כו' כמו שפירשתי למעלה : (מד) הוא והושע בן נון. (סוטה) שבת של דיוזגי היתה נטלה רשות מזה ונתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהיה דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קוראהו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע"פ שנתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו (ספרי) : (מו) שימו לבבכם. צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר (יחזקאל מ) בן אדם ראה בעיניך ובאזניך

תולדות אהרן וכפר אדמתו. כתובות קיא : שימו לבבכם. עקרים מ"ד פ' מ :

בעל הטורים נקם ברית. לנקום על כל מצוה ומצוה שנכרתו עליה י"ו בריתות ולכך י"ו פעמים חרב בפ' יורדי בור. ד' פעמים נקם בפרשה. וכנגדם אמר דוד ד' פעמים עד אנה. וד' פעמים שנה אלי נ"ב פסוקים בהאזינו ולפי שעברו עליהם לכך לא עבר איש ביסודם נ"ב שנה :

ספורנו

כאמרו כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר : מדם חלל ושביה. כאמרו ורבו חללי ה' : (מג) הרנינו גוים. אחר חללי ה' וחרבו הרנינו גוים שיכירו כלם כי ישר ה' ולא עולתה בו כאמרו ישמחו וירננו לאמים כי תשפוט עמים מישור : עמו. והרנינו עמו שיתנו תודה וקול זמרה על כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו ורננת עמו תהיה על נקמת דם עבדיו ועל נקם שישיב לצריו בשביל מה שעשו לישראל דרך נקמה : וכפר אדמתו. בהשמה מהם ממה שנעשה בה : עמו. ויכפר גם כן עמו מכל מה שעשו בגלותם מחלול ה' וזולתו במה שסבלו בגלות באופן ישיב שכינתו בתוכם כאמרו יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון : (מו) אשר אנכי מעיד בכם היום. בשירת האזינו שאני מעיד ומתרה בישראל שכמו שנתן להם האל ית' פרנסה שלא בצער כדי שיעבדוהו כן ישחיתם בהשחיתם כונתו : אשר תצום את בניכם. בסוף ימיכם הזהירו בצואתכם לבניכם כל אלה הדברים והצוו שישמרו מאד לנפשם פן ישחיתון כמו שצוה דוד לשלמה בנו : לשמור לעשות. כדי שהבנים ישמרו ויעשו :

ראה

רמבן

והנה השירה הזאת אשר היא בנו לעד אמת ונאמן תגיד בביאור כל המוצאות אותנו. הזכירה תחלה החסד שעשה עמנו הקב"ה מאז שלקחנו לחלקו. והזכירה הטובות שעשה לנו במדבר ואשר הנחילנו ארצות הגוים הגדולים והעצומים ורוב הטובה והעושר והכבוד אשר הנחילנו בה וכי מרוב כל טובה מרדו בה' לעבוד ע"ג והזכירה הכעס אשר היה מלפניו עליהם עד ששלח בהם בארצם דבר ורעב וחיה רעה וחרב ואחרי כן פזר אותם בכל רוח ופאה וידוע כי כל זה נתקיים ויהי כן ואמרה השירה כי בסוף ישיב נקם לצריו ולמשנאיו ישלם והטעם כי הם עשו כל הרעות עמנו לשנאתו של הקב"ה כי לא ישנאו את ישראל בעבור שעשו ע"ג כהם רק שלא יעשו כמעשיהם ויעבדו את הקב"ה וישמרו את מצותיו ולא יתחתנו בהם ולא יאכלו מזבחיהם ויבוזו ע"ג שלהם ויבערו אותה ממקומותיהם וכענין שאמר כי עליך הורגנו כל היום אם כן לשנאתו של הקב"ה יעשו בנו כל הרעות האלה והם צריו ומשנאיו ועליו להנקם מהם וזה דבר ברור כי על הגאולה העתידה יבטיח כי כבנין בית שני לא הרנינו גוים עמו רק לענו עליהם מה היהודים האמללים עושים והיו גדוליהם עובדים בהיכל מלך בבל וכולם משועבדים לו ובימים ההם לא השיב נקם לצריו ולא כפר אדמתו עמו. והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה רק היא שטר עדות שנעשה הרעות ונוכל ושהוא יתברך יעשה בנו בהוכחות תמה אבל לא

ובנית

ובאזניך שמע ושים לבך והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונין להבין דברי תורה שהן כהררין התלויין בשערה על אחת כמה וכמה : (מז) כי לא דבר רק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם. ד"א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו חז"ל (בראשית לו) ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש וגומר לפי שאמרה איני כדאי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פילגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו : (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. בג' מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח (שם ז) בעצם היום הזה בא נח וגומר במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר (שמות יב) בעצם היום הזה הוציא ה' לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השלו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכו' : (נ) כאשר מת אהרן אחיך. באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה את בנו בכבודו א"ל משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו : (נא) על אשר מעלתם בי. גרמתם למעול בי: על אשר לא קדשתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם (במדבר כ) ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואילו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן : (נב) כי מנגד. מרחוק : תראה וגומר. כי אם לא תראנה עכשיו לא תראנה עוד בחייך : ושמה לא תבוא. ידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה :

הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ מז כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ מפטיר פ

מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר׃ מט עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה׃ נ וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ נא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נב כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פפפ

נ"ב, כל"ב סימן

ג' בתורה

ב' אינכם מאמינים . ג'

י' חסר לאמר וג' פסוקים ארוכים בלא אתנחתא :

י"ן וכל הכרמל דכוות'

וחסר בלישנא וחד ככך אלכים ומת

ל' . ב' מ"ל

ז' ה' מלעיל וב' מלרע

פ'

נ"א מ"ל ול' מ"ל בתורה (זולת דין)

ס

פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא׃ מז אֲרֵי לָא פִתְגָּם רֵיקָן הוּא מִנְּכוֹן אֲרֵי הוּא חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תּוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דְּאַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ מח וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימָר׃ מט סַק לְטוּרָא דְעִבְרָאֵי הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דִּבְאַרְעָא דְמוֹאָב דְּעַל אַפֵּי יְרֵחוֹ וַחֲזֵי יָת אַרְעָא דִּכְנַעַן דַּאֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא׃ נ וּמוּת בְּטוּרָא דְּאַתְּ סָלֵיק לְתַמָּן וְתִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ כְּמָא דְמִית אַהֲרֹן אֲחוּךְ בְּהוֹר טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ׃ נא עַל דְּשַׁקַּרְתּוּן בְּמֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא דְצִן עַל דְּלָא קַדֵּשְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נב אֲרֵי מִלְּקֳבֵיל תֶּחֱזֵי יָת אַרְעָא וּלְתַמָּן לָא תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַּאֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

פ פ פ

גם זאת להגדיל מעלת יהושע לעיני הכל וקראו הכתוב הושע בשם שהיו כל ישראל יודעין אותו כי מי ידע שכנה שמו משה יהושע כי אם קריאי מועד לבדם ודרך הדרש ידוע : (מז) כי הוא חייכם. כטעם יראת ה' תוסיף ימים ועוד שתהיו בארץ טובה ולא בגלות : (מח) בעצם היום הזה. היום שאמר השירה : (נ) ומת. לתקן עצמו כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפרש וכבר רמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור במלת ויאסף : (נא) אשר לא קדשתם. פירשתיו : אל הארץ. פירושו ושמה :

רק ב' וסימן והבור רק אין בו מים. כי לא דבר רק הוא מכם. וא' ככה יהיה נעור ורק: ובדבר הזה ב' וסימן אינכם מאמינם. תאריכו ימים על האדמה: תאריכו ג' ומלאים וסימן למען תאריכו ימים. ובדבר הזה תאריכו. על מי תרחיבו פה תאריכו לשון: ויאסף ז' ה' מלעיל וסימן נמסר בסוף סדר חיי. וב' מלרע וסימן ויאסף אל המחנה. ויאסף כל איש ישראל :

תולדות אהרן כי לא דבר רק. עקידה שער ו (פאה טו כתובות לב) : ובדבר הזה תאריכו ימים. ברכות כד : עלה אל הר העברים. (סוטה יז) :

ספורנו

(מט) וראה את הארץ. לתת שם ברכתך : (נ) ומת בהר. קבל עליך המיתה לכפרה על אשר מעלתם : והאסף אל עמיך. ובזה תאסף בצרור החיים עם הכשרים כמוך :

בעל הטורים כי לא דבר רק הוא. תגין על הקו"ף לומר שאפי' על התגין של תורה תולי תילים של הלכות: רק ב' במסרה. והבור רק. כי לא דבר רק הוא. לומר כמו שהבור אינו מתמלא מאליו כן התורה לא יוכל אדם להתמלאות ממנה: וידבר ה' אל משה בעצם. עשרה דסמיכי בלא לאמר כנגד יו"ד דברות: כאשר מת אהרן. בגי' כן בנשיקה מת אהרן :

רמבן

ישבית זכרנו וישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה והגדולה והחזקה ויכפר על חטאתינו למען שמו אם כן השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה העתידה על כרחן של מינין וכך הזכירו בספרי גדולה שירה זו שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבוא ויש בה בעולם הזה ויש בה לעולם הבא ולזה רמז הכתוב שאמר ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הזכיר כל להגיד שהיא כוללת כל העתידות למו ואם היא קטנה בדבור כי ביאר להם ענייניה הרבים . ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים שהגיד מראשית אחרית כן היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה לא נפל דבר אחד ואף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו עליו השלום :

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. פירש"י למה העיד בהם שמים וארץ שאם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם ע"כ העיד בהם שמים וארץ עדים שהם קיימים לעולם ועד שאם יזכו וכו' לספרים דגרסי שהם קיימים לעולם ועד וכו' א"כ הכל חד טעמא אבל לספרים דגרסי ועוד שאם יזכו אם כן הוא שני טעמים וקשה לטעם ראשון וכי השמים והארץ יש להם פה להעיד ואין לומר בוודאי אין פה אומר ודברים זולת מתוך שיתנו השמים טל ומטר והאדמה תתן יבולה כשעושין רצונו של מקום ולא יתנו כשאין עושין רצונו זה מופת שקבלו ישראל הברית א"כ מ"ש ועוד שאם יזכו כו' היינו הך של טעם הראשון. ונראה ליישב גירסא זו לפי שאמרו רז"ל יום הששי ה"א בששי לומר שכולם תלויין ועומדים עד יום ששי בסיון אם יקבלו ישראל התורה מוטב ואם לא יחזור העולם לתוהו ובוהו. ואם כן מאחר שאנו רואין כהיום ששמים וארץ קיימים ולא הוחזרו לתוהו ובוהו זה מופת חותך שקבלו ישראל התורה. וז"ש על כן העיד בהם שמים וארץ. ומהו העדות שיעידו. שהם קיימים לעולם כי קיומם נותן עדות ה' נאמנה שכבר קבלו ישראל התורה דאל"כ לא היו קיימים ועומדים אלא היו חוזרים כבר לתוהו ובוהו. וטעמו של דבר שקיום שמים וארץ תלוי בתורה לפי שהעליונים והתחתונים הם שני הפכים וצריכים לאמצעי המצרפם והוא האדם המורכב מן חומר וצורה והרכבה זו היא ע"י התורה כי זולת התורה האדם נמשל לבהמה ולא היה בו חלק מן העליונים לפיכך העוסק בתורה משים שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה שלא יהיו מתנגדים זה לזה כי האמצעי מצרפם ז"ש יערוף כמטר לקחי כי כל נשק חיבור וכמו המטר היורד מן השמים עד לארץ דומה כאלו הוא מחבר שמים לארץ כי כל נשוק דומה לחיבור כך לקחי דהיינו התורה הלקוחה מן השמים לארץ הוא מקום דנשקי ארעא ורקיעא:

האזינו השמים ואדברה. כבר כתבנו למעלה בפרשת וילך שמשה אמר ליהושע כי אתה תבוא את העם זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתם ועצתם אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא בעל כרחם כו' ולא סתרי אהדדי כי משה מדבר כנגד הפחותים שקרא בשם העם הבועטים בכל דברים קשים ואינן מקבלים מרות ומרדות ע"כ צריך לדבר עמהם בנחת ורכות לפי דעתם ועצתם. אבל הקב"ה מדבר כנגד הטובים שבהם כי כן משמע הלשון כי אתה תביא את בני ישראל ולא קראם בשם עם לפי שבגדולי ישראל הוא מדבר המקבלים מרות ומרדות לכך אמר כי אתה תביא בעל כרחם ועמהם מדברים כל דבור קשה ושם הוכחנו כל זה בראיות ברורות ע"ש. לכך נאמר האזינו השמים הם הגבוהים במעלה כגבוה שמים מעל הארץ ואדברה כי כל דבור קשה כמ"ש דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות כי הגבוהים במעלה מקבלים מרדות דבר קשה. אבל הפחותים שנמשלו לארץ אמר ותשמע הארץ אמרי פי כי עמהם צריך אני לדבר אמירה רכה. יערוף כמטר לקחי הם הדברים שלקחתי מפי הגבורה כי הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל בעל כרחם טול מקל כו' והם הם דברים קשים וממנו יתברך לקחתי ולמדתי לדבר קשות אבל לא עם כל אדם כי הדברים הקשים דומים מכל צד למטר היורד בגבורה אבל אין הכל שמחים בו כך דברים קשים אשר לקחתי ולמדתי מפי הגבורה לדבר בם אין הכל שמחים בהם כי אנשי המעלה לבד שמחים בהם אבל לא רוב ההמון עם ע"כ צריך המוכיח למעט בהם מפני כבודן של ישראל זעיר שם זעיר שם כמטר היורד טיף טיף לכך נאמר יערוף שהוא לשון טיפה אמנם תזל כטל אמרתי מה שאמרתי משלי ליהושע כי אתה תבוא את העם הכל לפי דעתם ועצתם כי זהו הדבר שהכל שמחים בו כטל זה שהכל שמחים בו לפיכך אין אני צריך למעט באותן הדברים ע"כ אמר תזל המורה על ריבוי נזילה. כי בזה מיושב מה שהזכיר אצל המטר יערוף ואצל הטל תזל ודרך העולם הוא בהפך שהמטר נוזל והטל מטפטף אלא להורות על הענין שהזכרנו שכל זה משל ודרך הנהגתו עם השומעים דבריו. ומ"ש לקחי היינו דיבור קשה שהזכיר הדומה כאלו לקחו בזרוע בחזקת היד ומכריחו לקבל דבריו. ומ"ש אמרתי היינו אמירה רכה כאמור: כשעירים עלי דשא. פי' רבינו שעירים כמו צעירים והוא המטר הדק דומה לטל והוא יפה עלי דשא שהוא כלל לבישת הארץ בדשאים נקרא דשא והוא רמז לכל כלל ההמון עם אשר עמהם הוא צריך לדבר בדברים רכים בלתי מורגשים כמטר דק זה שאינו פועל בחזקה. וכרביבים היינו המטר הרב והגשם היורד כרביב וכחץ הוא יפה עלי עשב כי כל עשב לעצמו נקרא עשב רמז ליחידי סגולה הדור שאינן נכנסים בערבוביא עם כל ההמון עם והם חברים מקשיבים בקול דברים קשים היורים כרביב וכחץ. וקרוב לפירוש זה כתב הר"י אברבנאל במרכבת המשנה שהשמים כינוי לזכרים והארץ כינוי לנקיבות כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגומר והולידה והצמיחה וכתוב במתן תורה כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים תאמר להם אמירה רכה ותגיד לבני ישראל אלו הזכרים תגיד להם דברים קשים כגידין לכך נאמר האזינו השמים ואדברה דבור קשה עם הזכרים ותשמע הארץ אמרי פי אמירה רכה לנקיבות. ונראה לפרש בהפך זה כי השמים היינו גסי הרוח אשר דעתם גסה עליהם ועמהם דבר קשות אמנם הצדיקים מכניעים עצמם עד לארץ ועמהם דבר רכות ע"ד שנאמר תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה. ויש אומרים שאמר שהאזינו השמים שיעמדו וישתקו מתנועתם ואם תאמרו כל הזמן ההוא במה יתקיים העולם על זה אמר יערוף כמטר לקחי שיתקיים העולם בזכות התורה העומדת במקום מטר וטל כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. ואולי שע"ז אמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו כי כשאקרא בשם ה' לגזור איזו דבר כנגד מנהגו של עולם כמו שמש בגבעון דום וגומר וכמו יהיה טל על הגיזה וחורב על הארץ וכיוצא בהם אז הבו גודל לאלהינו ותשמעו לדברי הגוזר עליכם בשם ה' כדרך שעשיתם עכשיו בגזירת האזינו השמים דהיינו בשתיקה מתנועתם. ומה שאמר האזינו לשון צווי ותשמע הארץ אינו לשון צווי אלא משמע שתשמע מעצמה נראה שכך פירושו כי מאחר שלכך העיד בשם שמים וארץ שאם לא ישמעו ישראל אזי השמים לא יתנו מטר והאדמה לא תתן יבולה על כן אמר דרך ציווי לשמים לומר שאני מצוה לכם שאם לא ישמרו ישראל התורה אז לא תתנו להם מטר אבל על הארץ אין אני צריך לצוות כי אם לא יתנו השמים מטר איך תתן האדמה יבולה בלא מטר על כן אמר ותשמע הארץ אמרי פי שבוודאי תשמע מעצמה בלא גזירה שלא תתן יבולה כי זה נמשך מזה:

יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי. נ"ל על דרך ששמעתי פי' על פסוק אדם ובהמה תושיע ה' על פי המדרש שאלו לנבואה חוטא מה יעשה ויתכפר השיבה הנפש החוטאת היא תמות שאלו לתורה חוטא מה יעשה ויתכפר השיבה יביא קרבן ויתכפר שאלו להקדוש ברוך הוא חוטא מה יעשה ויתכפר השיב יעשה תשובה ויתכפר שנאמר טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך. ואם כן מתוך דברי הנבואה אין תשועה לאדם החוטא. ומתוך תשובת התורה אין תשועה לבהמה שעל כל פנים תלך למיתה לכפרת עון האדם. אבל מתוך תשובת הקב"ה שאמר יעשה תשובה ויתכפר הנה בזה מצא תשועה לשניהם לאדם ולבהמה לכך נאמר אדם ובהמה תושיע ה'. ועל זה האופן יתבארו פסוקים הללו על פי המדרש שמסיק בילקוט האזינו השמים הסתכלו בשמים שמא שנו מדתם כו' ותשמע הארץ הסתכלו בארץ שמא שנתה מדתה כו' וענין שינוי המדה באדם הוא המשנה רצון בוראו ויצא מגדר התורה והמצוה ע"כ אמר אחר כך שלא תשנו מדתכם הנה כפי דעת הנבואה והתורה א"א להפטר מן ההריגה או לאדם או לבהמה אבל אמרת ה' צרופה לפטור אדם ובהמה מן ההריגה והחוטא ישוב אל ה' וירחמהו ז"ש יערוף כמטר לקחי ואמרו רז"ל אין עריפה אלא הריגה שנאמר וערפו שם את העגלה ולקחי כינוי לתורה ולנבואה כי התורה נקראת לקח טוב וכן הנבואה לקוחה מאתו ית' ואמר משה שלקחתי היינו מה שלקחתי אני מאת ה' התורה והנבואה שניהם יעריפו כי מתוך שניהם תצא הריגה לאחד מהם או לאדם או לבהמה והרי המה כמטר הזה שאין הכל שמחים בו כך לעולם אין כאן שמחה או לאדם או לבהמה אמנם תזל כטל אמרתי כי אמרת אלוה צרופה משמחת אדם ובהמה כטל זה שהכל שמחים בו כך אדם ובהמה תושיע ה' והכל שמחים בתשועת ה' כמ"ש בהפטרת שובה ישראל ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה וגומר ורז"ל למדו מכאן שאפילו יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם שנאמר ארפא משובתם לשון רבים וכתיב כי שב אפי ממנו ולדבריהם יאמר ארפא משובתם על האדם והבהמה כמו שאמר למעלה ונשלמה פרים שפתינו כי על ידי וידוי שפתינו נשלם חובותינו כי בזה יפטרו גם הפרים מן ההקרבה כי טעם הקרבן הוא לפי שכח הבהמי שבאדם בו הוא משותף לשאר בהמות וחיתו ארץ על כן באה הבהמה תמורת האדם ובחמלת ה' על כל ברואיו בין אדם בין בהמה הורה דרך התשובה לבת השובבה ואף על פי שלשון תשובה אינו שייך כ"א על האדם החוטא ולא על הבהמה מכל מקום כשאדם מביא קרבן וסומך ידו עליו ומתודה עליו דומה כאילו כל עונותיו נשואים בזוהמת בהמה כמ"ש ונשא השעיר עליו את כל עונותם לכך שייך לכלול גם בהמה בתיבת משובתם ואמר אוהבם נדבה כי לא על צד החיוב אהבתים כ"א בנדבה כי כן בראתים לכתחלה בנדבה כך גם עתה אוהב אני כל מעשה ידי בנדבה כי שב אפי ממנו מן האדם ע"כ נספרו שניהם האדם והבהמה כי אהיה כטל לישראל כטל זה שהכל שמחים בו יפרח כשושנה כי כל בעל תשובה דומה כאילו נולד באותו יום כמ"ש הסולח לכל עונכי וסמיך ליה תתחדש כנשר נעוריכי:

הצור תמים פעלו. מבואר כדרך שאמר שלמה אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים והוא כדי להסיר מלב האדם מחשבות און לדבר על ה' תועה שהאומן אשר ברא נתן בו החומר שיש לו נטיה אל התאוה המותעית ומידו היתה לו השחתה זו שכן אנו אומרים דרך התנצלות זכור כי עפר אנחנו וכן אמר איוב זכר נא כי כחומר עשיתני וגומר ואולי יבא החוטא לתלות אשמתו ביוצרו ע"ז אמר שאין הדבר כן אלא הצור אשר יצר את האדם בחכמה תמים פעלו כי אין צייר כאלהינו וכל פעולתו תמים בלא חסרון והמופת על זה כי כל דרכיו משפט ואלו היה האדם חסר מצד יצירתו אם כן לא היה בעל בחירה כי היה כמוכרח במעשיו ולא היה מן הראוי לבא במשפט על מעשיו והרי אתה מודה שכל דרכי ה' משפט וחלילה לשדי מעול כי אל אמונה לשלם לצדיקים ואין עול לשלם אפילו לרשעים וכשם שאתה מודה שבדין הוא נותן שכר טוב לעושי רצונו כך בדין הוא מעניש לרשעים לפי שצדיק וישר הוא ועשה את האדם ישר מכל צד והמה בקשו חשבונות רבים כי מצדם באה ההשחתה ולא מצדו ית' ז"ש שחת לו כתרגומו חבילו להון ולא ליה כי החבלה תלויה בהון מצד רוע בחירתם ולא ליה כי אין לתלות החבלה בו ית' כלל. לא בניו מומם לומר שאין הדבר כמו שחשבו לתלות מומם במה שהם בניו לאמר לך אל האומן אשר עשני בעל חומר כי מידו היתה זאת לי אלא עיקר מומם מצד עצמם מה שהם דור עקש ופתלתל ואין להם שום מום וחסרון מצד שהם בניו ית' כי הצור פעלם בתמימות בלא חסרון והמה בחרו להם דרכים מקולקלים אשר לא צוה ה'. גם לפירש"י אתי שפיר שפירש לו כלפי הקדוש ברוך הוא ור"ל שהשחתה זו ליחסה לו ית' לא ר"ל זה אינו כן אלא בניו מומם בניו היו וההשחתה מומם מום שלהם. ד"א שחת לו לייחס ההשחתה לו ית' לא זה אינו. אלא בניו מומם שעיקר מומם הוא מה שקראם הקב"ה בניו וגדלם ורוממם על כן פשע בעיניהם שרחם ה' עליהם כרחם אב על בנים ולא יביט באוניות שלהם ועוד שמתוך זה גבה לבם עד להשחית ומתוך רוב לבבם באו לידי חטא ובסמוך יתבאר פסוק זה עוד. ועיין בפ' בן סורר ומורה ביטול דעה זו:

שחת לו לא בניו מומם. בילקוט מסיק האזינו השמים וגו' הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שנו מדתם כו' ומה אלו שנבראו לא לשכר ולא להפסד ואינן חסים על בניהם ועל בנותיהם לא שנו מדתם אתם שיש לכם שכר והפסד ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם עאכ"ו שלא תשנו את מדתכם

מלאכם. ומי הגיד לבעל מדרש זה שהזכיר בנות או בנים בק"ו זה ולמעלה פרשת נצבים פרשתי שלמד זה ממ"ש שם העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ וכתיב בתריה למען תחיה אתה וזרעך למה הזכיר ביעוד זה זרעו יותר מבשאר כל היעודים אלא כך אמר לו אם אין אתה עושה למען חייך עשה נא למען חיי זרעך שהרי אתה חס בטבע על בן ובת. וכן בפרשה זו. אחר שאמר האזינו השמים וגו' אמר שחת לו לא בניו מומם מתחלה אמר שחת לו שהחוטא ורב מרי נשחית לו לעצמו ולא זו לו אלא אפילו על חיי בניו אינו חס כאלו לא בניו המה וזהו מומם הגדול כי לפעמים חמדת שעה תלאהו שאינו מתבונן בסוף העונש כי יבא אבל בניו מה חטאו להם כי אין לו חלק בהנאה זו אבל יש להם חלק בעונש וז"ש בסמוך וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו כי בשלמא מה שלא היה חס על עצמו אינה הכעסה גדולה כל כך לפי שישמן ישורון ויבעט שמנת עבית וגו' ר"ל הנאת שעה תלאהו אבל בניו ובנותיו שאין להם אפילו הנאת שעה איך לא יחוס עליהם להביאם במצודת העונש ההוא וזהו הדבר המכעיס להקדוש ברוך הוא ביותר ז"ש מיד אחר שמנת עבית וגו' וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו שינאץ ה' עליו ממה שהוא מכעיס בניו ובנותיו לכך נזכרו כאן שתי השחתות אלו והגדיל ביותר ההשחתה שגורם לבניו ממה שהוא משחית נפשו כי לכך נאמר וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו וכאן שחת לו לא בניו מומם אע"פ ששחת לו לעצמו מ"מ אין מום זה שבו גדול כל כך כמו המום שהוא פוגם בבניו כי דומה לו כאלו לא בניו המה וזהו עיקר מומם. ד"א בניו מומם זה עיקר מומם שהם בניו של הש"י ולא הביטו אל צור אשר חוצבו ממנו כי הצור תמים פעלו והיה להם ללכת בדרכי אביהם שבשמים כמ"ש אחרי ה' תלכו הלך אחרי דרכיו כמו שנאמר הלוא הוא אביך קנך והיה לך לילך בדרכיו. ד"א שבניו רמז למעשיו שנקראו תולדותיו של אדם הן תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים הן מעשה הרשעים כמו שנאמר הרה עמל וילד שקר והרשע אינו מודה על האמת לעולם. ובכל תולדותיו הרעים שהוא מוליד יאמר כי לא בניו המה וזהו עיקר המום שבהם שלא יאשים אשם בנפשו בכל תולדותיו הרעים וכחש לאמר כי לא בניו המה לא אני ילדתים ושבה לזה לפי שהם דור עקש ופתלתל כי מצד היותו דור עקש אינו מודה על האמת לעולם ואומר לכל מוכיח לא פעלתי און. סבה שניה מצד היותו עובר עבירה ושנה בה ומורגל לעשותה פעמים רבות עד שנעשה הדבר אצלו כהיתר וזה"ש ופתלתל כפתילה זו המשולשת כך העובר ושנה ושלש נעשה לו כהיתר ואינו שב מן דרכו לעולם:

הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם וגו'. קישור פסוקים אלו עם הפסוקים הקודמים נ"ל על דרך שנאמר אם חטאת מה תפעל בו אם פשעת מה תעשה לו אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח כאותו סדר שנזכרו נזכרו גם כאן כי קודם שנכנס עמהם בדברי תוכחה הניח להם הקדמה זו שלא יחשבו על ה' תועה לאמר שיש אל הש"י נפקותא בדבר אם תעשה רע או טוב ותחשוב לומר שהש"י תועלת עצמו דורש לדחות מעליו הנזק המגיע לו מן פשעיך ולקרב אליו התועלת הנמשך לו מן קיום המצוה. ע"ז אמר שאתה טועה בשניהם כי בענין ההשחתה אומר תחלה שחת לו לא חבילו להון ולא ליה כ"א רבו פשעיך מה תעשה לו ועיקר ההשחתה להם היא ומומם היא ולא של הש"י. ואח"כ אמר על קיום המצות כי לשון גמול נופל על איזו גמול טוב ואמר הלה' תגמלו זאת ה"א של הלה' רבתי לרמוז על ה' חומשי תורה וכי אתה חושב לגמול להקב"ה איזו טובה בקיומך ה' חומשי תורה שנקראו זאת שנאמר וזאת התורה. עם נבל ולא חכם אע"פ שאין ולא חכם הפכו של עם נבל מ"מ נ"ל שכך פירושו כי במלת נבל באו פירושים שונים בדברי המפרשים ואני אומר שכל מי שאינו נדיב לב נקרא נבל וראיה ממה שנאמר לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע מכלל שהנבל הפך הנדיב. נבל הכרמלי יוכיח כי הוא אמר ולקחתי את לחמי וגו' ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה. ועליו נאמר כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו ואולי נגזר שם זה מן לשון יובל ויבולה שפירושו אף מה שאתה מוביל לה כך זה שאינו נדיב לב כל היום הוא מוביל מאחרים אליו אבל הוא לא יתן כלום לאחרים. והנה זה הטועה החושב שיש להקב"ה איזו צורך במצותיו מי הביאו הלום לחשוב מחשבה נפסדה זו אין זה כי אם מצד שהוא עצמו נבל ולא נדיב ורחוק בעיניו שאחד יעשה איזו טובה לזולתו בחנם אם לא שיודע שהמקבל טובתו יחזיר וישלם לו כגמול ידו כי אם אינו מצפה לתשלום גמול למה יעשה טובה לזולתו בחנם כך הוא חושב גם על הקב"ה בראותו גודל הטובות אשר עשה ה' אתו יחשוב למה זה עושה הטובות ההם עמדי חנם אין זה כ"א בכדי שיקבל גם הוא תועלת ממני יותר מהמה ע"כ קרא לחושב מחשבה זו נבל ולא נדיב כי רחוק בעיניו שיעשה ה' אליו הטובות על צד הנדיבות והחסד. לכך נאמר בסמוך וינבל צור ישועתו ר"ל דבר עליו כדבר על אחד הנבלים ועל כן מדה כנגד מדה בגוי נבל אכעיסם. עוד קראו לא חכם כי מלבד מה שהוא נבל ולא נדיב הנה הוא בן לא חכם כי לא מחכמה שאל על זאת ואח"כ ביאר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. כי מ"ש עם נבל על זה אמר הלוא הוא אביך קנך כי לו הונח כן יהי כדברך שאין שום אדם עושה טובה לזולתו בחנם הני מילי לאיש נכרי אבל האב לבנו אפילו מי שהוא צר עין בזולתו מ"מ וכי אין דרך העולם שהאב עושה לבנו כמה טובות מיום הולדו על צד הנדיבות בחנם ואינו מצפה לתשלום גמול. כך הקב"ה הלוא הוא אביך קנך והוא מרחם עליך כרחם אב על בנים אף על פי שאין לו שום תועלת ממך. ועל מה שקראו בן לא חכם רצה להוכיח זה באמרו הוא עשך ויכוננך מאחר שהוא עשך אם כן כל מה שאתה עושה יכול הוא ית' גם כן לעשותו בק"ו כ"א עשה אותך אם כן כל אשר תמצא בכחך לעשות פשיטא שיש גם בכחו ית' לעשותו ומכ"ש הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט וכמ"ש אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה ע"כ אמר הוא עשך והרי עשה אותך ואת כל אשר תמצא בכחך לעשותו ביחד ואם כן היה הוא ית' יכול לעשות כל מה אשר אתה עושה אם היה לו איזו צורך בו ומאחר שלא הבנת דבר זה משכלך ודאי אתה בן לא חכם. ואח"כ אמר זכור ימות עולם אתה הנבל ולא נדיב שרחוק בעיניך שיעשה הקב"ה דבר על צד הנדיבות מבלי שיצפה לתשלום גמול זכור ימות עולם הימים אשר בהם ברא הקב"ה העולם כי בזה תצטרך להודות על כל פנים שעולם חסד יבנה שהרי קודם שנברא העולם היה הוא ית' לבדו ומציאותו היה מספיק בעצמו ולא היה צריך אז לשום נמצא כי לא היה עדיין שום דבר במציאותו אם כן בימות עולם כשברא עולמו ודאי לא בראו כ"א מנדבת לבו ורצונו כמ"ש עולם חסד יבנה. בינו שנות דור ודור פירש"י דור המבול ודור הפלגה כי בשני דורות אלו היה מעשה כל באי עולם מקולקלים ובזה רצה להחזיק מה שאמר הוא עשך ויכוננך כי אלו היה לו צורך במעשיך איך עשה הקב"ה בשני דורות מקולקלים אלו אשר השחיתו התעיבו דרכם על הארץ וירא הקב"ה כי אין איש ותושע לו ימינו וזרועו היא סמכתהו ולא היה מקבל תועלת משום נמצא ובדורות הללו חזר העולם לתוהו ובוהו ואעפ"כ הוא ית' עשאו ויכוננהו על מכונו כבראשונה לא חסר דבר וע"כ אמר בינו כלפי מה שקראו בן לא חכם ורצה להוכיח שטותו מן הוא עשך ויכוננך ועכשיו חזר להוכיח שהוא נעדר מן החכמה והבינה ממ"ש בינו שנות דור ודור כי לא עם בינות הוא אשר לא נתבונן בשנות דור ודור. ואח"כ חזר לפרש על ראשון ראשון על מ"ש הלוא הוא אביך קנך ורצה להוכיח מזה שמצד היות הקב"ה אביך ע"כ הוא מטיב עמך על צד הנדבה כרחם אב על בנים האם גם בזה תהיה מסופק שמא גם האב לא יעשה דבר לבנו בחנם על זה אמר שאל אביך ויגדך כי יגיד לך כל מה שהוא מטיב עמך על צד הנדבה וממנו תקיש גם אל אביך שבשמים. ועל מה שקראו בן לא חכם ורצה להוכיח מן הוא עשך ויכוננך וממה שאמר בינו שנות דור ודור ע"ז אמר אם עכ"פ לא יהיה בך חכמה ובינה להבין במה שהיה לשעבר או שאל זקניך ויאמרו לך פירש"י זקניך הם החכמים והמה יאמרו לך דברי חכמה ממה שהיה לשעבר. ובדרך זה מחובר הלא הוא אביך קנך אל מה שקראו עם נבל ואחריו נמשך פסוק זכור ימות עולם ופסוק שאל אביך ויגדך כי הכל נמשך אל מה שקראו עם נבל. וכן לאידך גיסא מה שקראו בן לא חכם נמשכו אחריו פסוקים הוא עשך ויכוננך בינו שנות דור ודור זקניך ויאמרו לך. ונראה לפרש עוד בדרך אחר כי כבר אמרנו שעשה הוכחה מן עשך ויכוננך שבן לא חכם אתה. ואח"כ עשה הוכחה על הוכחת הוא עשך ויכוננך כי אולי תכחיש גם את זה לאמר מאן יאמר כי ה' אלהים הוא עשנו שמא כל הנולדים נולדו בטבע איש מן איש כדעת האפיקורסים האומרים שהעולם קדמון ואישי הנולדים נמשך בטבע מעולם מאיש לאיש תמיד דור הולך ודור בא והעולם קדמון כמו הקב"ה שהוא ג"כ קדמון עם העולם ואולי תחזור לסורך לומר שיש לו איזו צורך במעשיך. ע"ז אמר בינו שנות דור ודור כי מן אדם עד נח היו שני חיי האדם מגיע כמעט לאלף שנים ואח"כ לכמה מאות ומשם והלאה היו שנות כל דור ודור הלוך וחסור עד דורות הללו שהועמדו על ע' שנה וזה מופת שהעולם מחודש ואינו קדמון ע"כ חיו האנשים ההמה שהיו קרובים אל זמן בריאות העולם זמן רב יותר מן הדורות שנתרחקו מן זמן הבריאה מן הטעמים שהניחו המפרשים כי י"א כי בהיות לעולם מחדש היה האויר עדיין טוב בתכלית כי לא נתקלקל עדיין בהמשך הזמן וי"א כדי שיולידו הרבה בנים ובנות בימים הרבים ההם. וי"א כדי שיוכלו ללמוד באותן השנים כל עניני חכמה ומלאכה שהיה העולם צריך להם כי בכמה מאות שנה לא היו יכולין ללמוד כל כך דברים מחודשים כמו שיכול ללמוד בדורות הללו בשנה א' וכן האריך מזה בעקידה סוף סוף שנות דור ודור מופת גדול על חידוש העולם וממנו תלמוד כי הוא עשך ויכוננך. ואם תכחיש גם את זה לאמר מאן יאמר שהיו אותן הדורות זמן רב יותר מן הדורות הללו ע"ז אמר שאל זקניך ויאמרו לך כי הזקנים החכמים החוקרים לדעת הדברים הקדומים שהיו מימות עולם קבלו דבר זה איש מפי איש עד הדורות ההם ונקט זקניך כי הזקנים שקפצה עליהם זקנה בדורות הללו המה יאמרו ההבדל שבין שנותם לשנות אבות כי אף אם לא יחקרו אחר חידוש העולם כי אין להם נפקותא כל כך בדבר מ"מ הזקנים אשר קפצה עליהם זקנה בשנים מועטות המה יחקרו אם היה כן לעולמים ועל ידי החקירה יודע להם באמת כי שנות כל דור ודור היה הולך וחסור מחמת קלקול האויר שנתהוה בהאריך הימים ובזה יודע לך באמת כי הוא ית' עשך ויכוננך וזה מופת חותך לך שאין לו ית' צורך בך ולא במעשיך. ומ"ש בהנחל עליון גוים וגומר נתן מופת על הטעות שהזכיר ואמר ראה איך אתה טועה באמרך שיש להקב"ה צורך ותועלת במה שאתה עושה מצותיו כי בלי ספק אלו היה מקבל ממך איזו תועלת א"כ למה לא נתן התורה לכל העמים ומסרה לך מתי מספר עד שכנגד כל איש מישראל היה אומה שלמה כי הציב גבולות עמים למספר בני ישראל כי ע' אומות היו כנגד ע' מישראל וכי לא היה לו יותר טוב אלו היה מקבל אותו תועלת מן עמים רבים ודוק לאידך גיסא בשלמא אי אמרת שלא נתן התורה כ"א לצרף בה הבריות לא קשה למה לא חש לצרף עמים רבים לפי שחלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ע"כ לא הי' חש לגדור כ"א שדהו כי מצאו שדה בור כמדבר הזה חסר מכל שלמות ז"ש ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמון ר"ל היו חסרים מכל פרץ גדרו והיה למרמס על כן יסובבנהו יבוננהו כי במה שלמדו תורה נעשה מסובב ומשומר כאישון בת עין ובסמוך יתבארו כל הפסוקים בדרך אחר. ד"א

זכור

זכור ימות עולם הוא על דרך שאמרו רז"ל בי' מאמרות נברא העולם ומה ת"ל והלא במאמר א' יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות ר"ל שאומרים לרשע רע ראה כי דבר גדול אתה מאבד שהרי נברא בי' מאמרות וכן בששה ימים מזה הטעם שהיה יכול להבראות ברגע א' אלא שאומרים לרשע שבחטאו הוא מאבד דבר גדול שנברא בששה ימים ובי' מאמרות ועשה לו הקב"ה כוונות בתורה שבכתב הכלולה בי' הדברות בתורה שבע"פ הכלול בו' סדרים להורות שקיום העולם תלוי בהם ע"כ אמר זכור ימות עולם שנברא העולם בו' ימים והשמר לך שלא תאבד דבר גדול. וכן בינו שנות דור ודור הם י' דורות מן אדם עד נח ומן נח עד אברהם על דרך שנאמר אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו וגו' ותחשוב לומר מאחר שהקב"ה מאריך אף ואינו גובה דידיה לאלתר לית דין ודיין וע"כ יהיה מלא לבך לעשות רע הנה בשקר אתה בוטח ותבין בינה מן אותן דורות שהיו מכעיסים לפניו ית' עד שהביא עליהם מי המבול ועד שבא אברהם וקבל שכר כלם וכמו שמסיק בפרקי אבות אחר בעשרה מאמרות כו' הזכיר מיד ענין דורות אלו להודיע כמה ארך אפים לפניו יתברך כך אין לך לסמוך על תנחומי הבל אלו וכשם שנסמכו בפסוק זה כך סמכם התנא בפרקי אבות כי שניהם מוסר אל החוטאים כאמור:

בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם. מעתה התחיל לספר החסדים שעשה הקב"ה עם ישראל ביתר שאת על כל העמים בעת ההיא והראה כי ישראל שקולים כנגד כולם ע"ז אמר בהנחל עליון גוים כשחלק העולם לנחלה לכל הגוים באותו פעם הפריד והבדיל מהם את אברהם ואמר לו לך לך מארצך והפרידם הקב"ה מן האומות ולקחם לצד אחד ויצב גבולות עמים למספר בני ישראל ע' אומות כנגד ע' נפש של יעקב כי בזה הורה שכל איש פרטי מהם שקול כאומה שלמה כמו שפירש בעקידה פרשת בהעלותך על פסוק אזכיר רהב ובבל וגומר ולציון יאמר איש ואיש יולד בה כי חלק ה' עמו וגומר הורה שבג' מיני מספר הראה הקב"ה חיבת ישראל כי המה שקולים כנגד כל המציאות. מספר א' בע' נפש ירדו אבותינו מצרימה כנגד ע' אומות וע' שרים של מעלה על זה אמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. מספר ב' הוא שנים עשר שבטי ישראל כנגד י"ב מזלות אשר חלק ה' לכל העמים כמ"ש בפרשת ואתחנן ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגומר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים כנגד זה אמר כאן כי חלק ה' עמו ר"ל שאותן י"ב מזלות מסר לחלק כל העמים. אמנם חלק ה' עמו כי הם גם כן במספר י"ב שבטי ישראל חלק כחלק יהיו שוה בשוה. מספר ג' הוא ג' עולמות הכוללים כל המציאות ע"ז אמר יעקב חבל נחלתו כחבל זה המשולש כך העמיד ג' אבות יסוד לכל המציאות:

ימצאהו בארץ מדבר וגומר. פסוק זה יש לפרשו בשבחן של ישראל לומר שאפילו בארץ מדבר מקום תוהו הלכו אחריו ית' כמ"ש לכתך אחרי במדבר וגו' כפירש"י אך שכפי משמעות הפרשה שבא להוכיחם כמ"ש כי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה וגו' נוכל לומר שבגנותן הוא מדבר כי ידוע שבארץ מצרים היו רעים וחטאים לה' מאד כדאיתא ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים ואומר איש גלולי עיניו השליכו וגו' ולא אבו שמוע וגו' וסמך זה לתוכחות של מעלה ואמר שעל כל המעלות אשר חלקתי לכם ביתר שאת על כל העמים מ"מ לא נדבקתם בי ואף גם זאת בהיותכם בכור הברזל בארץ מצרים לא היו היסורים ההם מחזירים אתכם למוטב עוד אכלם בפיהם אך כאשר הוציאם אל המדבר מקום תהו ילל ישימון לא זרע ותאנה לא לחם לאכול לא מים לשתות או אז יכנע לבבם הערל ושבו אל ה' ז"ש ימצאהו בארץ מדבר לא קודם לכן אע"פ שסבלו יסורין במצרים לא מצא ה' את לבבם שלם עמו כ"א במדבר לגודל לחץ רעב וצמא אז מצא ה' את לבבם שלם עמו וכאשר מצא את לבבם שלם עמו אז יסובבנהו בענני כבודו יבוננהו דעה בינה והשכל בנתינת התורה ויצרנהו כאישון עינו לא עיני בשר אליו יתברך והרמב"ן פי' שקאי על האדם כמו שהאיש ינצור את אישון עינו ועל צד הרמז ירמוז אל התורה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה כענין זה שיש בו שחור ולבן כך התורה יש בה נגלה כמראה לבן ונסתר כמראה שחורה על כן ינצרנהו הקב"ה כמו שהם נוצרים התורה שנמשלה לאישון עין כי שתי שמירות אלו תלוין זה בזה. כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף הרי הנשר למעלה והגוזלים למטה ואח"כ יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו הרי הגוזלות למעלה מן הנשר מסכים לדעת המדרש שהביא הרמב"ן פ' חיי שרה שישראל נקראו בת ואחות ואם וכו' כי כפי הנראה אין זה כסדר המדרגות ונראה שמתחלה קרא הקב"ה לישראל בת שמעי וגו' כי כמו שהאם מושלת על בת כך הקב"ה מושל בישראל ואח"כ קראם אחותו כי כל אח ואחות שוין כך הצדיקים דומים כאלו נעשו שותפים להקב"ה כו' ואח"כ קראם אם כמו שהאם מושלת על הבת כך צדיק מושל ביראת ה' כאמרו רז"ל אמר הקב"ה מי מושל בי הצדיק וכו' וכבר בארנו כל זה בפרשת יתרו בפסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים וגומר ואי קשיא לך הרי שם מבואר פסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים בזמן שהוא קורא אותם בת כאשר ישא האומן את היונק וכאן בעל כרחך תפרש יקחהו ישאהו על אברתו לומר שצדיק מושל ביראת ה'. תשובה לדבר כי שם הזכיר הכנפים אבל לא על גופו וכאן הזכיר במקום הכנפים אברתו ומצאתי בהדיא כתוב בדברי המחברים שאברה היינו הנוצה שעל גופו ממש וזהו באמת הוראה על שהשליט הקב"ה את הצדיק עליו שהוא יתברך גוזר גזירה והצדיק מבטלה ושתי קצוות אלו נזכרו כאן והשמיע הממוצעת שבין שתי קצוות אלו. ואם תרצה לפרש יפרוש כנפיו יקחהו היינו אליו ולא עליו נרמז כאן כל ג' מדרגות כסדרם כי מתחלה על גוזליו ירחף הרי הגוזלות למטה ממנו יתברך זהו כשקראם בת ואחר כך יפרוש כנפיו יקחהו אליו דומה לו זהו שקראם אחותי ואחר כך ישאהו על אברתו הגוזלות למעלה ממנו ית' כביכול זהו שקראם אם כדרך שנזכרו שלש מדרגות אלו בפרשת יתרו עיין שם כל הענין ותמצאנו באר היטב:

ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר. במסכת ברכות דרשו פסוק את ה' האמרת היום אתם עשיתם אותי חטיבה אחת בעולם שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וה' האמירך וגו' לעשות אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד ז"ש ה' בדד ינחנו ר"ל עשה את ישראל חטיבה אחת בעולם כי נהגם בדד כמ"ש הן עם לבדד ישכון ובדד קאי על ישראל שהבדילם מן העמים להיותם עם אחד מיוחד אליו יתברך בדד המה לבדם ולא האומות אך בתנאי זה כשאין עמו ישראל אל נכר ר"ל שיעשו אותו יתברך חטיבה אחת בעולם אז גם את זה לעומת זה עשה האלהים:

ירכבהו על במותי ארץ וגומר. במלת במתי כתיב וי"ו יתירה ופי' בה בעל הטורים מה שפירש ואני אומר שוי"ו יתירה זו רמז אל ו"פ ארץ שנזכרו בפרשת עקב בשבח א"י לכך אמר במותי ארץ כאלו אמר ששה ארץ וקל להבין. ואחר כך אמר ויניקהו דבש מסלע במלת ויניקהו חסר יו"ד נ"ל שרמז בזה שבעבור שהניק להם דבש מסלע ישמן ישורון ויבעט ושכחו התורה הכלולה בעשרת הדברות וזה יותר נכון ממה שפירש בעל הטורים. וכן צור ילדך תשי יו"ד קטנה כי בעבור שעברו על י' דברות גרמו תשות כח כלפי מעלה כביכול. ובמלת יצב גבלת עמים פירש בעל הטורים גבלת חסר וי"ו לומר י"ב מזלות יצב למספר בני ישראל. פירוש לפירושו כשתכתוב וי"ו הנעלם ממנו ג"כ ו' ככה המזלות ששה משרתים ביום הנגלה וששה משרתים בלילה הנסתרת ולפי שאין מזל לישראל ע"כ גבלת חסר וי"ו לומר שאין להם ממשלה על י"ב שבטים כי אם על העמים לכך נאמר יצב גבלת עמים:

אראה מה אחריתם כי דור תהפוכות המה. ישראל נקראו בג' שמות יעקב ישראל ישרון וס"ת שלהם לבן על שם שבזכותו של יעקב ילבין ה' עונותם והמה הפכו מלת לבן לנבל כמ"ש למעלה עם נבל ולא חכם כאמרו רז"ל דור של משיח כו' מאי קרא שנאמר כלו הפך לבן טהור הוא ר"ל כי היפוך תיבת לבן הוא נבל. ע"כ אמר כאן אראה מה אחריתם כי אחרית של ג' שמות אלו אותיות לבן המרמז על שילבינו מעשיהם והמה דור תהפוכות שהפכו לבן לנבל כמ"ש עם נבל ולא חכם. ולמעלה פירשתי פסוק עם נבל במי שאוהב כסף והוא כילי ועליו נאמר עושה עשר ולא במשפט וגומר ובאחריתו יהיה נבל כמ"ש כאן אראה מה אחריתם. וקצת ראיה לסמך זה כי הענין מתחיל בנבל ומסיים בנבל. מתחיל בו שנאמר וינבל צור ישועתו ומסיים בו שנאמר בגוי נבל אכעיסם ז"ש כי דור תהפכות המה שמהפכין לבן לנבל ומזה הצד הם בנים לא אמון בם הם קנאוני בלא אל כי הפכו גם מלת אל שהוא בהפוכו לא כי כחשו בה' ויאמרו לא הוא כעסוני בהבליהם להפך כל המלות וכנגד שני הפוכים אלו אני אקניאם בלא עם לאמר להם לא עמי אתם בלא חטאו ובלא ילקו בנבל חטאו ובנבל ילקו ז"ש בגוי נבל אכעיסם לכך נאמר לו חכמו יבינו לאחריתם שהוא לבן שילבנו מעשיהם ע"י התשובה לשוב אל ה' שנאמר בו לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא ואז היה מקיים בהם אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו:

אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם. אפאיהם פירש"י אמרתי לשיתם הפקר כפאה וכי הפאה לבדה הפקר והלא לקט שכחה ופאה כולם הפקר ולמה נקט פאה דווקא ונראה שהזכיר כאן הפאה השכחה כי אפאיהם היינו פאה אשביתה מאנוש זכרם היינו שכחה כי אם ישבית זכרם כי לא יזכור אותם הרי הם הפקר גם כמו השכחה כמו שאין לבעל הבית חלק בפאה ושכחה כך במקום שנאמר כי חלק ה' עמו אסירם מנגד פני כי לא יקראו על שמי עוד. אבל לקט לא הזכיר כי אמרו רז"ל שנים לקט שלשה אינו לקט וכאן יהיו המפוזרים יותר מן שנים ע"כ אין להם דין לקט האסור לבעליו אלא עתיד הקב"ה ללקטם שנאמר ואתם תלקטו לאחד אחד וגומר ומה שנאמר תלקטו בשורק משמע ע"י אחר כי יהיו נלקטים ע"י מלך המשיח. ולפי ששנים במקום אחד הוי לקט ע"כ יהיו נלקטים דווקא ע"י מלך המשיח שנאמר בו עני ורוכב על חמור ועני מותר בלקט של אחד אחד דהיינו שתים דהוה לקט לכך נאמר ואתם תלקטו לאחד אחד דהיינו שתים אבל כשהמפוזרים רבים יותר משנים במקום אחד אז הקב"ה בעל הבית של כל העולם ילקט בעצמו ובכבודו יתברך ז"ש וזרעו שבלים יקצר והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים משמע שהקב"ה בזרוע ילקטם לא ע"י אחר לפי שלא הזכיר שמה לאחד אחד משמע שהנלקטים יותר מן שנים במקום אחד והם לא יצאו מן רשות בעל הבית לעולם וזה רמז נכון ויקר:

ראו עתה כי אני אני הוא. כפל לומר אני אני להוציא מדעת האומרים ב' רשויות הם א' מושל על הטובות וא' מושל על הרעות וכן אמרה חנה אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה. לומר שיש שני גבוהים כאמור אלא הכל יצא מהתחלה אחת ה' מוריש ומעשיר ה' ממית ומחיה כי הוא יתברך פועל כל ההפכים ופי' הר"ר משה מקוצי בתחלת מצות עשה בשם רבי סעדיה להשיב לכופרים האומרים שתי רשויות הם אם שניהם רשאים לעשות כל אחד מה שירצה ובקש האחד להחיות את האדם והאחד להמיתו ראוי שיהיה האיש ההוא מת חי חי מת לאלתר כהרף עין כו' לכן אמר כאן אני אני הוא מושל על הטובות ועל הרעות ואין אלהים עמדי והמופת על זה אני אמית ואחיה ואין מידי מציל ואלו היה א' עמדי היה מציל מידי והיה מת חי חי מת כהרף עין ומזה תבין ותשכיל כי אין אלהים עמדי. ורז"ל למדו מכאן לתחיית המתים מן התורה שנאמר אני אמית ואחיה יכול שתהא מיתה באחד וחיים באחד ת"ל מחצתי ואני ארפא מה מחצתי ורפואה באחד אף מיתה וחיים באחד. וסמך לדבריהם מה שהקדים מיתה לחיים כי כל אדם חי קודם שמת אלא שמדבר בחיים הבאים

הכניס לאחר מיתה. ראיה שניה שנאמר אני אמית ואחיה כי מלת אני קאי על שניהם ובמחצתי הכניס אני באמצע מחצתי ואני ארפא לפי שבמיתה וחיים יש מקום לטעות ולומר מיתה באחד וחיים באחד על כן לא הכניס אני באמצע שלא להפריד ביניהם אבל במחילה ורפואה אין מקום לטעות כי אין רפואה בלא מחץ ובוודאי הכל באחד :

הוא והושע בן נון. לפי שלא קראו יהושע כ"א על שם יה יושיעך מעצת מרגלים וכל זמן שאחד מן אותו דור היה קיים היה נקרא בשם יהושע וכאשר מת כל הדור ההוא לא היה מקום לתפלה זו וחזר וקראו הושע :

בעצם היום הזה. לפי שיום המות נקרא הערב שמשו של אדם ומשה במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה ע"כ היתה דומה כאילו היה עומד עדיין באמצע ימיו דהיינו בעצם היום הזה כשהשמש בעגולו :

הפטרת האזינו בשמואל ב סימן כב

כשקורין האזינו בשבת שבין ראש השנה ליוה"כ אז מפטירין שובה ישראל תמצא לעיל בפרשת וילך . אבל כשקורין האזינו בין יוה"כ לסכות אזי מפטירין וידבר דוד בשמואל ב׳ כ"ב :

וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל
יְהוָה אֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל׃ וַיֹּאמַר יְהוָה
סַלְעִי וּמְצֻדָתִי וּמְפַלְטִי־לִי׃ אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי
וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי מֹשִׁעִי מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי׃ מְהֻלָּל
אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ׃ כִּי אֲפָפֻנִי מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת נַחֲלֵי
בְלִיַּעַל יְבַעֲתֻנִי׃ חֶבְלֵי שְׁאוֹל סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי־מָוֶת׃ בַּצַּר־
לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי
וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו׃ וַיִּתְגָּעַשׁ ותגעש כ׳ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת
הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ׃ עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ
מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃ וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת
רַגְלָיו׃ וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ וַיָּשֶׁת
חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סֻכּוֹת חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃ מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ
בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ׃ יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ׃
וַיִּשְׁלַח חִצִּים וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹם ויהמם כ׳ ׃ וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ
מֹסְדוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפּוֹ׃ יִשְׁלַח מִמָּרוֹם
יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃ יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי אָמְצוּ
מִמֶּנִּי׃ יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם אֵידִי וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי׃ וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב
אֹתִי יְחַלְּצֵנִי כִּי־חָפֵץ בִּי׃ יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקָתִי כְּבֹר יָדַי
יָשִׁיב לִי׃ כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי׃ כִּי
כָל־מִשְׁפָּטָיו משפטו כ׳ לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה׃ וָאֶהְיֶה
תָמִים לוֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֹנִי׃ וַיָּשֶׁב יְהוָה לִי כְּצִדְקָתִי כְּבֹרִי
לְנֶגֶד עֵינָיו׃ עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גִּבּוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם׃
עִם־נָבָר תִּתָּבָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל׃ וְאֶת־עַם עָנִי תּוֹשִׁיעַ
וְעֵינֶיךָ עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל׃ כִּי־אַתָּה נֵירִי יְהוָה וַיהוָה יַגִּיהַּ
חָשְׁכִּי׃ כִּי בְכָה אָרוּץ גְּדוּד בֵּאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר׃ הָאֵל תָּמִים
דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ׃ כִּי מִי־
אֵל מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי־צוּר מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ׃ הָאֵל מָעוּזִּי
חָיִל וַיַּתֵּר תָּמִים דַּרְכִּי דרכו כ׳ ׃ מְשַׁוֶּה רַגְלַי רגליו כ׳ כָּאַיָּלוֹת
וְעַל־בָּמֹתַי יַעֲמִדֵנִי׃ מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה וְנִחַת קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה
זְרֹעֹתָי׃ וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וַעֲנֹתְךָ תַּרְבֵּנִי׃ תַּרְחִיב צַעֲדִי
תַּחְתֵּנִי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃ אֶרְדְּפָה אֹיְבַי וָאַשְׁמִידֵם וְלֹא
אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם׃ וָאֲכַלֵּם וָאֶמְחָצֵם וְלֹא יְקוּמוּן וַיִּפְּלוּ תַּחַת
רַגְלָי׃ וַתַּזְרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתֵּנִי׃ וְאֹיְבַי
תַּתָּה לִּי עֹרֶף מְשַׂנְאַי וָאַצְמִיתֵם׃ יִשְׁעוּ וְאֵין מֹשִׁיעַ אֶל־יְהוָה
וְלֹא עָנָם׃ וְאֶשְׁחָקֵם כַּעֲפַר־אָרֶץ כְּטִיט־חוּצוֹת אֲדִקֵּם אֶרְקָעֵם׃
וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי
יַעַבְדֻנִי׃ בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי׃ בְּנֵי
נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם׃ חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם אֱלֹהֵי
צוּר יִשְׁעִי׃ הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי׃ וּמוֹצִיאִי
מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי׃ עַל־כֵּן אוֹדְךָ
יְהוָה בַּגּוֹיִם וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר׃ מִגְדּוֹל מגדיל כ׳ יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ
וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

פירוש המלות

הזאת. שירה זאת אמר דוד לעת זקנתו : סלעי. לשון סלע : מחמס. מאנשי חמס : אפפוני. הקיפוני : נחלי. גייסות שוטפות כנהר : חשרת. קישור העבים : עבי. בעבי : אפיקי. מים הנגרים בכח : מנשמת. מכח נשיבת : ימשני. ימשכני : אידי. ת"י ביום טלטולי : כבר. נקיות : נבר. בר ונקי : תתבר. תתברר : תתפל. תתפתל : שור. על שור : צרופה ברורה מבטיח ועושה : ויתר. לשון התרה : ונחת. לשון שבירה : זרעתי, מזרועותי : מעדו. שמטו : קרסלי. כרעי : ואמחצם. לשון מחצתי : ואצמיתם. ואכריתם : יבולו. לשון עלה נבל : ויחגרו. לשון חרדה וזעה :

לג א וְזֹ֥את הַבְּרָכָ֛ה אֲשֶׁ֨ר בֵּרַ֥ךְ מֹשֶׁ֛ה אִ֥ישׁ הָאֱלֹהִ֖ים ו' דסמי'
ד' אֶת־־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל לִפְנֵ֖י מוֹתֽוֹ׃
ב וַיֹּאמַ֗ר יְהוָ֞ה מִסִּינַ֥י בָּא֙ וְזָרַ֤ח
ג' מִשֵּׂעִיר֙ לָ֔מוֹ הוֹפִ֙יעַ֙ מֵהַ֣ר פָּארָ֔ן
וְאָתָ֖ה מֵרִבְבֹ֣ת קֹ֑דֶשׁ מִֽימִינ֕וֹ

א וְדָא בִּרְכְתָא דְבָרֵיךְ ג. יע
מֹשֶׁה נְבִיָא דַיְיָ
יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם מוֹתֵיהּ׃
ב וַאֲמַר יְיָ מִסִּינַי אִתְגְּלִי
וְזֵיהוֹר יְקָרֵיהּ מִשֵּׂעִיר אִתְחֲזֵי
לָנָא אִתְגְּלִי בִּגְבוּרְתֵיהּ עַל
טוּרָא דְפָארָן וְעִמֵּיהּ רִבְבַת
קַדִּישִׁין כְּתַב יְמִינֵיהּ מִגּוֹ

וזאת י"ז ר"פ וסימן נמסר בריש סדר תרומה: ברך י"ב וסימן נמסר בשמואל ב' סימן ז' גבי ברך ה' את בית עובד: לפני מותו ד' וסימן נמסר בסדר תולדות: הופיע ג' ומלאים וסימן הופיע טהר פארן. מציון מכלל יופי. אל נקמות ה':

תולדות אהרן וזאת הברכה. מגלה לא סוטה יד: ויאמר ה' מסיני בא. ע"ז ב עקרים מ"א סב זוהר תרומה וש' בלק: הופיע מהר פארן. ברכות לב קמא לח: ואתה מרבבות. חגיגה יו:

(א) וזאת הברכה. כברכת יעקב: איש האלהים. להודיע כי בנבואה ברך אותם: לפני מותו. סמוך למותו והטעם ביום מותו: (ב) מסיני בא. ויאמר הגאון ז"ל כי הר סיני ושעיר ופארן קרובים וזה הכתוב הוא על מעמד הר סיני ואמר סיני כי מסיני כמו בסיני וכן משעיר: מרבבות קדש. הם המלאכים והטעם על השכינה שירדה: אש דת למו. התורה שנתנה באש וברק ואמר כי טעם ה' מסיני בא דרך תפלה כאומר אתה שבאת בסיני והנחלת תורה יחי ראובן וזה רחוק כי היה ראוי להיות הקיה ואל תמית וחסרי אמונה אמרו כי טעם פארן על דת ישמעאל ואלה תועים הלא ראו כי לא החל בתחלה כי אם לברך ישראל לבדם וכן כתוב אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל ואמר וזרח משעיר למו שפירושו להם כמו ואין למו מכשול והנכון בעיני שהפרשה היא ברכה כלל לכל ישראל ואחר כך פרט לכל שבט ושבט ואחר כן כללם במקום אין כאל ישורון והנה מצאנו שאמרה דבורה ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום והנה אין שדה אדום הר כאשר אמר הגאון כי שלשה הרים הם סמוכים או לנכח ובספר תהלות אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה ואחריו כתוב ארץ רעשה ובצעד השכינה בישימון לא היה יום מתן תורה כי אחר מדבר פארן באו בישימון ואמר חבקוק אלוה מתימן יבוא שהוא מבני אדום תימן אומר כטעם משדה אדום והנה הכל במלחמות ידבר והעד יקום אלהים יפוצו אויביו וכאשר יושיע השם את עבדיו ידמה הכתוב רדת עזר מהשם והארץ תמוג וההרים ימסו והשמים ירעשו והעד בשירת דוד ותגעש ותרעש הארץ וטעם זה סיני פירשתיו במקומו וכן הוא הפירוש השם בא והטעם הכבוד שנכנס בישראל ותחלת הכנסו מסיני וזרח משעיר והטעם כל השנים שהיו ישראל במדבר לא הראה השם גבורה בעמים עד בא ישראל אל שדה אדום וכן כתוב בהררם שעיר עד איל פארן והנה הם קרובים שעיר ופארן והטעם מפורש כי ממקום שעיר כאשר באו לשעיר אז זרח הכבוד לישראל והופיע מהר פארן והטעם כפול כי פה הראה יפעתו: ואתה מרבבות קדש. על דעתי שהוא דבק עם מימינו

(א) וזאת הברכה. לפני מותו. סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי: (ב) ויאמר ה' מסיני בא. (ספרי) פתח תחלה בשבחו של מקום ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך ריצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר (שמות יט) לקראת האלהים למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו. (ספרי) שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו: הופיע מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה. לישראל (שם): מרבבות קדש. ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו

בעל הטורים לעיל מיניה כתיב אשר אני נתן לבני ישראל וסמיך ליה וזאת הברכה לומר אני מסכים על ברכתם: וזאת הברכה. בגימ' זו היא התורה כי בזכות התורה ברכם: משה איש האלהים. ר"ת מאה וס"ת מאה. וזהו ה' אלהי אבותכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים שאמר תנו לו מאה ברכות בכל יום ובכל ברכה וברכה יו"ד זהובים הרי אלף. לכך אמר יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים משלי ויברך אתכם משלו. הפסוק מתחיל ומסיים בוי"ו לומר שבירך י"ב שבטים: וזרח. ג' וזרח משעיר. וזרח בחושך. וזרח השמש. וזרח משעיר שנגלה לעשו לקבל את התורה ולא רצה על כן וזרח בחושך שנענשו ונוסף להם לחושך ולאפלה אבל ישראל שקבלו וזרח השמש שנאמר מצות ה' ברה מאירת עינים: הופיע ג'. הופיע מהר פארן. מציון מכלל יופי אלהים הופיע. אל נקמות ה' אל נקמות הופיע. אבל ישראל שקבלו זכו מה שנאמר מציון מכלל יופי אלהים הופיע: מרבבת ב'. ואתה מרבבת קדש. לא אירא מרבבות עם. למה כי ה' אתה מרבבות קדש לעזרני:

ספורנו

לג (א) וזאת הברכה אשר ברך משה. כשהראהו האל יתברך את כל הארץ לפני מותו כדי שיברך את הארץ ואת ישראל בה כמו שהיתה כונתו באמרו אעברה נא ואראה וכן כונת האל ית' כאשר אמר לו וראה את הארץ זאת היא הברכה שבירך: (ב) ויאמר. וקודם שהתחיל הברכה המתחלת ברזל ונחשת מנעלך. אמר זאת ההקדמה והתפלל על השבטים למען תחול ברכתו כי אמנם דבר הברכה בכל מקום מדברים עם המבורך כאמרו אמור להם. וכן כל דבריו מברזל ונחשת עד על במותימו תדרוך היו עם ישראל אבל דבריו הקודמים היו עם האל לבקש מלפניו על עמו: ה'. לשון קריאה: מסיני בא וזרח כו' אשדת למו. הזכיר זכותם של ישראל כדי שתקובל תפלתו עליהם ותחול ברכתו ואמר אל האל ית' הנה מסיני בא וזרח והופיע ממקומות שונים לישראל קדש של אשדת והוא החלק העיוני הבא מרבבות

לג (א) איש האלהים. להגיד כי ברכתו מקויימת כי איש האלהים היה ותפלת ישרים רצונו והנה יקרא הכתוב למשה רבינו איש האלהים וכן שאר הנביאים ואליהו וזולתם ולא יאמר הכתוב איש ה' אבל יאמר משה עבד ה' והטעם ידוע לכל משכיל וכן על דרך האמת וזאת היא הברכה כי מאת ה' היתה זאת וכן ביעקב נאמר וזאת אשר דבר להם אביהם זאת הברכה הוא שאמר דוד זאת היתה לי כי פקודיך נצרתי ירמוז לציון עיר דוד כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם והמשכיל יבין. ולזה הסוד נתכוונו רבותינו במדרש שאמרו בבראשית רבה וזאת אשר דבר להם אביהם עתיד אדם כיוצא בי לברך אתכם וממקום שפסקתי אני משם הוא מתחיל כיון שעמד משה רבינו פתח להם בוזאת הברכה מאותו מקום שפסק להם אביהם הוי וזאת אשר דבר להם אביהם אמר להם הברכות הללו אימתי מגיעות אתכם משעה שתקבלו את התורה שכתוב בה וזאת התורה וגו' כי המלה הזאת תרמוז לברכה שהיא התורה והיא הברית דכתיב זאת בריתי וכבר הזכרתי זה:

(ב) **ה'** מסיני בא. יאמר כי השם מסיני בא לישראל כי משם השכין שכינתו בתוכם ושוב לא נסתלקה מהם והענין כי ירד הכבוד בהר סיני כמו שנאמר וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה וגומר ושם היה כל הימים שהיה משה עולה ויורד כמו שנאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר וגומר וכאשר נתנו לו הלוחות האחרונות שכן הכבוד באהל מועד כמו שנאמר והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה וכתיב ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וגומר וכאשר הוקם המשכן שכן הכבוד במשכן שנאמר ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן ומשם היו לו כל הקרבנות כל ימי המדבר:

וזרח משעיר למו. כי אחרי נסעם מסיני במסע ראשון שכן הענן במדבר פארן ומשם שלח מרגלים שנאמר וישלח אותם משה ממדבר פארן ונתנדה שם ולא היה הדבור עם משה עד שבאו לשעיר בגבול בני עשו בסוף הארבעים כמו שנאמר שם כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך. והנה אז בבואם בשעיר היה השם להם לאור עולם ושלמו ימי אבלם וצוה אותם להשמר משעיר ועמון ומואב ואמר שיחלו לרשת את ארצם וירשו ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמורי הגדולים:

הופיע מהר פארן. שנסתכל בהם ושם עיניו למאור פניו מהר פארן. והטעם כי תחלת הכנסם במדבר הגדול היה מפארן כמו שנאמר ויסעו ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן והנה השם הופיע עליהם לראות מה הם צריכים במדבר הגדול והנורא מלשון ועל עצת רשעים הופעת נסתכלת וראית בארך הגדול כל סתרי מחשבותיהם:

ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו. יאמר כי בא הכבוד לישראל מרבבות קדישי עליון אשר ירדו עמו על ההר כענין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש. מימינו אש דת למו כי מימין תפארתו היה להם אש דת לא מיד המלאכים הנזכרים רק מימין השם בעצמו ובכבודו ויתכן כי מרבבות קדש מרבוי קדושתו כי קדוש קדוש קדוש בכל מיני קדושה:

וטעם אש דת למו. כמו דת אש כמו שאמר ואת קולו שמעת מתוך האש או טעמו כמו אש ודת למו יזכיר שהראה להם האש העליונית והשמיעם הדת וזה כענין שנאמר ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש. ועל דרך האמת יגיד גם כן שהאש שהוא הדת היא מימינו כי מדת הדין כלולה ברחמים. ועל דעת רבותינו טעם הכתוב כי מסיני בא לתת תורה לישראל שנגלה להם משם וזרח משעיר להם לישראל כי נגלה על בני

פארו ותפארתו ביום חופתו : אשדת . שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו . דבר אחר אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש : (ג) אף חבב עמים . גם חבה יתירה חבב את השבטים כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקב"ה ליעקב (בראשית לה) גוי וקהל גוים יהיה ממך : כל קדשיו בידך . נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנא' (שמואל א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך : והם תכו לרגלך . והם ראוים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגלך בסיני : תוכו לשון פועלו הותווכו לתוך מרגלותיך : ישא מדברותיך . נשאו עליהם עול תורתך : מדברתיך . המ"ם בו קרוב ליסוד כמו (במדבר ז) וישמע את הקול מדבר אליו (יחזקאל ב) ואשמע קול מדבר אלי כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טוספורפלידור"ש בלעז . ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ"ם בו שימוש משמשת לשון מן . דבר אחר אף חובב עמים . אף בשעת חיבתן של אומות העולם שהראית לאומות פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם : כל קדשיו בידך . כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו אחריך ואתה שומרם : והם תכו לרגלך . והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך : ישא מדברותיך . מקבלים גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם : (ד) תורה . אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה : (ה) ויהי . הקב"ה : בישורון מלך . תמיד עול מלכותו עליהם : בהתאסף . בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם : ראשי . כמו (שמות ל) כי תשא את ראש ראוין אלו שאברכם . ד"א בהתאסף

מימינו והטעם שבא אש מרבבות קדש מימין השם לסבב ישראל כטעם סוס אש ורכב אש סביבות אלישע וטעם דת שעומדת תמיד : (ג) אף חבב . מגזרת ארמית מלשון והייתם לי סגולה ועמים הם ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך עמים הר יקראו : כל קדשיו . בני לוי : בידך . שהם סביבות הארון : והם תכו לרגלך . ילכו על דרכך וטעם בידך שתשמרם : ישא מדברותיך . כי הם ילמדו התורה והם המעתיקים על תורה שבעל פה : ישא . כל אחד ואם הם רבים . וטעם מדברותיך . כי אשר דברת ישאו כי הם נושאי התורה כי גם הם ישאו את הארון וטעם ישא כמו לא תשא שמע שוא : תכו . בלא אות ויש אומרים מלשון מתוך כאילו הולכים בתוך רגלך ואחרים אומרים כי התי"ו במקום ה"א כתי"ו תרגלתי לאפרים כטעם אפילו שיוכו בשבילך לא יעזבו דבריך וזה רחוק והנכון שהוא כמו נמשכו והטעם דבקו אל המקום ששם הארון שהוא הדום רגלי השם וזאת היא הברכה שהשם יהיה חומת אש סביב ישראל ויהיה סגולתו והלוים יורו התורה תמיד : (ד) תורה צוה לנו משה . זהו שישא ויאמר דור לדור כך העתקנו מפי משה ירושה בידינו ויהיה למ"ד לנו מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא מורשה לקהלת יעקב כמו והנבואה עודד הנביא ויהי מורשה מורשה קהלת יעקב : (ה) מלך . הוא משה ששמעו ראשי עם התורה מפורשת מפיו והטעם כי הוא היה כמלך והתאספו אליו ראשי השבטים ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב כי התורה נתנה לכהנים שהם לפי דעתי כל קדושיו בידך ואל כל זקני ישראל זהו בהתאסף ראשי עם גם שם כתוב הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם . ויאמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי המלך רמז לתורה וכן היה

אֵשְׁדָּת ב׳ מלין ק׳ לָֽמוֹ׃ ג אַ֚ף חֹבֵ֣ב ט"ו מלין כתי' מלה חדה עַמִּ֔ים כָּל־קְדֹשָׁ֖יו בְּיָדֶ֑ךָ וְהֵם֙ תֻּכּ֣וּ וקרי' תרי . ב' לְרַגְלֶ֔ךָ יִשָּׂ֖א מִדַּבְּרֹתֶֽיךָ׃ ד תּוֹרָ֥ה ס' חסר בלוסג' צִוָּה־לָ֖נוּ מֹשֶׁ֑ה מוֹרָשָׁ֖ה קְהִלַּ֥ת כ' בתורה ומ"ל יַעֲקֹֽב׃ ה וַיְהִ֥י בִישֻׁר֖וּן מֶ֑לֶךְ י בְּהִתְאַסֵּף֙ רָ֣אשֵׁי עָ֔ם יַ֖חַד שִׁבְטֵ֥י י יִשְׂרָאֵֽל׃

אֵשָּׁתָא אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא׃ ג אַף חַבֵּיבִינוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל קַדִּישׁוֹהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָא אַפֵּיקִינוּן מִמִּצְרַיִם וְאִנּוּן דְּמִדַּבְּרִין תְּחוֹת עֲנָנָךְ נַטְלִין עַל מֵימְרָךְ׃ ד אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא מֹשֶׁה מְסָרַהּ יְרוּתָּא לִכְנִשְׁת יַעֲקֹב׃ ה וַהֲוָה בְיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃

תולדות אהרן מימינו אשדת . ברכות ו סב יומא לג ביצה כה סוטה ד (בקליר מע סוטה כב) : אף חבב עמים . בתרא ח : תורה צוה לנו . ברכות נז פסחים מע סכה מב סנהדרין נע נח מכות כג עקידה ש' ס : ויהי בישרון מלך . ר"ה לב :

בעל הטורים אף חבב עמים בגימ' הגרים שאף גרים שהיו עתידין להתגייר עמדו בסיני וכן את אשר ישנו פה ס"ת תורה שכולם היו שם בשעת מתן תורה ואמר בלשון אף מפום דמיירי בבעלי יסורים שמתייסרים על ד"ת : קדשיו ב'. כל קדשיו בידך . יראו את ה' קדושיו למה יראו את ה' קדושיו כי כל קדושיו בידך : תכו ב' במס' . והם תכו לרגלך על מה תכו . מה התם לשון הכאה אף הכא לשון הכאה. לומר שהם מוכים להכנים ללכת אחריך : תכו לרגלך ישא מדברתיך . ר"ת תלים שעל כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות : מורשה ב' במסורה. מורשה קהלת יעקב ונתתי אותה לכם מורשה והיינו ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו . ד"א זהו שאמרו חז"ל התורה אינה ירושה לך כמו התם ונתתי אותה לכם מורשה-אני ה' מורשה ולא יורשים אף הכא נמי קהלת יעקב משום דכתיב ביעקב איש תם יושב אוהלים מה טעו אוהלין יעקב אומתי התורה מתקיימת כשמתאספים קהלת יעקב :

רמבן

בני עשו לתת להם התורה וכאשר לא רצו בני עשו לקבל אותה האיר פניו לישראל ונתנה להם בימינו ובזרועו ואור פניו כי רצם . והופיע והראה להם יפעתו והדרת פניו מהר פארן כאשר לא רצו בני ישמעאל בתורה . יזכיר כי היה זכות לישראל גדולה כאשר לא רצו שאר האומות לקבל את התורה . והנה הזכיר כל זרע אברהם שאחד מהם לא היה חפץ בתורה זולתי ישראל אבל על כל האומות ג"כ נגלה לתת אותה להם ולא רצו בה כפי הבא בקבלת רבותינו :

(ג) **אף** חבב עמים . פירשו בו שהוא מלשון ארמית ותהון קדמי חביבין יאמר אף חובב את ישראל שהוא עמים רבים כענין אחריך בנימין בעממיך וכל קדושיו של ישראל היו תלוים בידך כי הקרבתם אליך להיותם חונים סביבות הארון . והנראה אלי כי חובב מגזרת לטמון בחובי עוני מענין תדר בהדר להחבא ושם חביון עזו יאמר גם אתה בידך מחביא ומסתיר עמים כל קדושי ישראל הנזכר ירמוז כי כל העדה כלם קדושים והשם יסתירם בידו כטעם ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך כענין סתרי ומגני אתה וכן ויתיעצו על צפוניך וזה רמז למה שאמר אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם וכן אמר בשירה יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו :

והם תכו . כמו הכו כאשר בא תרגלתי לאפרים במקום הרגלתי וכאשר הומרה ה"א הנקבה בתי"ו באם אתן שנת לעיני עושה רע מאת וכן רבים . יאמר שהם מוכים בכל מכה במדבר ללכת אחריך בכל אשר תלך לא יחושו לרעב ולצמאון ומכת נחש ועקרב רק יבאו לרגליך ואחריך ירוצו וזה כענין שנאמר זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה :

ישא מדברותיך . כמו לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וכל אשא את שמותם על שפתי ישא ביום ההוא לאמר . מדברותיך כמו ומדברך נאוה יאמר שישא דבריך על שפתיו ויהגה בהם תמיד :

(ד) **תורה** צוה לנו משה . הטעם שישא תמיד ויאמר תורה צוה לנו משה והיא תהיה מורשה לקהלת יעקב כי לדורות עולם כל בני יעקב יירשוה וישמרו אותה כי לא תשכח מפי זרעו ודרשו רבותינו שלא אמר מורשה בית יעקב או זרע יעקב ואמר קהלת יעקב לרמז שיקהלו רבים עליהם ותהיה התורה לעולם מורשה ליעקב ולכל הנקהלים עליו הם הגרים הנלוים על ה' לשרתו ונספחו על בית יעקב ונקראו כלם קהלתו :

(ה) **ויהי** בישרון מלך . רמז אל השם הנזכר שהיה למלך על ישראל בהיותם ישרים ונאספו כל ראשי העם וכל שבטי ישראל יחד וגם זה הכתוב דבוק . והטעם כי ישראל אמרו תמיד התורה אשר צוה לנו משה תהיה ירושה לכל קהלת יעקב לעדי עד לא נחליף ולא נמיר אותה לעולם ויאמרו שיהיה השם למלך על ישראל בהתאסף ראשיהם זקניהם ושופטיהם וכל שבטי ישראל שכולנו יחד קבלנו מלכותו עלינו לדור ודור ואנחנו חייבין לשמור תורתו ומלכותו לעולמים . וזו המצוה היא דבור אנכי והיא קבלת מלכות שמים כאשר פירשתי שם . והנה הזכיר התורה בכלל ומלכות שמים בפרט שכל המודה במלכות שמים כופר בע"ג ומודה בכל התורה כולה ורמזו כי הם וראשיהם קבלו מלכות שמים מפי הגבורה וראו שהוא מלך ישראל וגואלו והתורה קבלו מפי משה שקבלו עליהם ועל זרעם להאמין בו ולעשות כל אשר יצוה מטעם המלך כאשר אמרו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו . וזה הפירוש ברור ונכון בכתוב הזה הוא על דרך שהזכירו בגמרא במסכת ראש השנה אלה מלכיות תלתא דאורייתא ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו ויהי בישורון מלך . וכן שנינו בספרי מושב זקנים בישיבה של מטה שמו הגדול משתבח למעלה שנאמר ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל אין אסיפה אלא

וכן יש

ספורנו

מרבבות קדש מצד ימין של קדש כי אמנם נתן באספקלריא המאירה : (ג) אף חובב עמים . ואף על פי שאתה חובב עמים כאמרך והייתם לי סגלה מכל העמים ובזה הודעת שכל המין האנושי סגלה אצלך כאמרם ז"ל (אבות) חביב אדם שנברא בצלם . מכל מקום כל קדושיו בידך . הנה אמרת שכל קדושיו של קדש של אש דת הם בידך כצרור הכסף שהם חביבים משאר המין כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כאמרם ז"ל שם חביבין ישראל שנקראו בנים למקום : והם תכו . נשברו כמו איש תככים התפללו ברוח נשברה : לרגלך . להדום רגלך בסיני : ישא מדברותיך תורה צוה לנו משה . אמרו אל האל יתברך ישא אלינו משה את מדברותיך שהם התורה שצוה לנו ואמר מדברותיך כאמרו וישמע את הקול מדבר אליו : (ד) מורשה קהלת יעקב . שהיא למורשה לקהלת יעקב מקובלת לנו ולבנינו למורשה : (ה) ויהי בישרון מלך . ואז מי שהיה מלך בישרון והוא האל יתברך שהיה מלך בין המעיינים ותופשי התורה : בהתאסף ראשי עם . במתן תורה כאמרו הקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם . וכאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו וכו' : יחד שבטי ישראל . היה מלך על כל שבטי ישראל יחדו שאז הודו וקבלו מלכותו כאמרם ואת תדבר אלינו

היה מפרש אין מלך בישראל: (ו) יחי ראובן. הנה החל מהבכור כי כן המשפט ולא הזכיר שמעון בעבור בעל פעור כי העובדים היו שמעונים ומספרם לעד גם נשיאם נהרג או הלך על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי ובעבור כבוד אהרן נתלה השבט ממנו ולא היה בשבט שמעון גדול כמותו ואם יטעון טוען למה בירך ראובן התשובה כי יעקב ברכו והברכה היא אל תותר שיהיה כאחד מאחיו ואחר ראובן הזכיר יהודה שהוא בעל דגל והוא עולה בתחלה למלחמה ואחר כן לוי ואחריו בנימין בעבור היות הלוים דרים בירושלים שהיתה בין יהודה ובין בנימין כן כתוב ואחר כן שבט יוסף שלא יאחרנו וכבר הקדים אחיו הקטן ואחר כן זבולון בעבור שהוא נלחם ואחר כן יששכר וכאשר תמו בני הגבירות החל מגד שהוא עם דגל בני הגבירות ואחר כן דן שהוא בעל דגל ואחר כן נפתלי כי הוא גדול מאשר: יחי ראובן. תפלה ואל ימות שיתכן שיהיה כבן אדם לחיות שנים קצובות וימות: ויהי מתיו מספר. ואל יהי מתיו מספר כמו ולא למדתי חכמה ובי"ת באל שדי כאשר פירשתי רבים כי יתכן שיהיה לעולם ויהיו מעטים וכל דבר שיסופר הוא מעט. וכן ואני מתי מספר: (ז) וזאת ליהודה. וכן אמר ליהודה שיהיה

וכל יִשְׂרָאֵֽל׃ ו יְחִ֥י רְאוּבֵ֖ן וְאַל־יָמֹ֑ת וִיהִ֥י מְתָ֖יו מִסְפָּֽר׃ ס ז וְזֹ֣את

כ׳ עניים וכל ישראל המלך דכוותא. ל׳ כתור׳ והס׳. ל״נ. י״ז ר״פ בתורה

ו יְחֵי רְאוּבֵן בְּחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא תִנְיָנָא לָא יְמוּת וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחֲסַנְתְּהוֹן בְּמִנְיָנֵיהוֹן: ז וְדָא לִיהוּדָה

תולדות אהרן יחי ראובן. סוטה ז קמא צב סנהדרין צב מכות יא: וזאת ליהודה. סוטה שם מכות שם:

בהתאסף. בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: (ו) יחי ראובן. בעה"ז: ולא ימות. לעה"ב שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר. נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנאמר (בראשית לה) וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר שלא יצא מן המנין: (ז) וזאת ליהודה. (מכות יא) סמך

ספורנו

אליו את כל אשר ידבר ה׳ אלהינו אליך ושמענו ועשינו: (ו) יחי ראובן. אף על פי שבחר ראובן בארץ טמאה מעבר לירדן שאינה מארץ ה׳ כאמרו ואף אם טמאה ארץ אחזתכם. ולפי זה אינה כל כך מוכנה לזכות בה לחיי עולם. מכל מקום יחי לבנו לעד: ואל ימות ויהי מתיו מספר. ואל ימות בעולם הזה באופן שיהיו הגביו מועטים כענין ואני מתי מספר אע"פ שכתוב למען ירבו ימיכם על האדמה: (ז) וזאת ליהודה. וזאת הבקשה אני מבקש ומתפלל גם על ארץ יהודה אשר

רמבן

זקנים שנאמר אספה לי וגו׳ יחד שבטי ישראל כשהן עשויין אגודה אחת ולא כשהן עשויין אגודות אגודות וכן הוא אומר הבונה בשמים מעלותיו וגו׳. ובמדרש רבה נמי אמרו כביכול כסאו מבוסס למעלה בזמן שישראל עשויין אגודה אחת לכך נאמר הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה וכן ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם וגו׳ וגם זה על הדרך שפירשתי ידרשו שהיה מלך עליהם מפני שנתאספו ויחדו כולם קבלו מלכותו עליהם וכן יהיה מורשה לקהלת יעקב והמלך הוא הקב"ה וכן נהגו לומר בתקיעתא דבי רב אבל יש במקצת האגדות שמפרשין אותו על משה שאומרים משה מלך שנאמר ויהי בישורון מלך בהתאסף וג"כ אמר הכתוב תורה צוה לנו משה להיותה מורשה לקהלת יעקב והוא היה מלך עלינו ועל כל שבטינו יחד וראוי לנו לעשות דבריו ומצותיו כי מלך גדול וחכם היה עלינו. יספר הכתוב גם בכבוד השליח שהיה גדול וראוי להאמין בו והנכון והאמת מה שפירשנו. והנה הזכיר כי השם שוכן בישראל והנה קבלו תורתו ומלכותו כל שבטיהם יחד עליהם ועל זרעם לדורותם אם כן הנם ראוים לברכה:

(ו) **יחי** ראובן. אמר ר"א החל מראובן כי הוא הבכור ולא הזכיר שמעון בעבור עון פעור כי העובדים היו שמעונים ומספרם לעד גם נשיאם וכן דעת רש"י והמפרשים. וכפי דעתי אין במספרם ראיה בעבור כי עדיין יחסרו שלשה עשר אלף ויותר מלבד המתים במגפה. וגם משאר השבטים יחסרו קצת כי בני גד חסרו שלשת אלפים ובני אפרים שמונת אלפים ועוד כי הכתוב שאומר ויצמד ישראל לבעל פעור ואמר קח את כל ראשי העם נראה שהיו בהם מכל השבטים וכל דייניהם ישפטו בם וכן אמר ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי. ואל תשיב עלי מדבר עכן שאמר חטא ישראל כי שם לא נתגלה החטא ויזכירם סתם ובן המוכה איננו ראיה כי היה נשיא בית אב בהם לא נשיא השבט והנועדים על ה׳ בעדת קרח גדולים ונכבדים ממנו שהיו נשיאי עדה ולא הלכו כל שבטיהם אחריהם והמזמור הזכיר דתן ואבירם ועניינם בשמם תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם והזכיר ויצמדו לבעל פעור עם וימאסו בארץ חמדה לכלל העם וחלילה שימנע משה מלברך את שמעון ולא ימחה שבט מישראל שכבר כלו הנצמדים לבעל פעור כמו שאמר כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה׳ אלהיך מקרבך ואלה הנשארים כולם כתיב בהם ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום ולמה לא יברכם והנה כולם עשו את העגל חטאו במרגלים ונתכפר להם וברכם. וראיתי במדרש רבה ששה משפחות נחסרו על הזנות בעצת בלעם ומנה משפחה אחת לשמעון וחמשה מבני בנימין והנה לדעתם בנימין חטא יותר משמעון באותו החטא והוא בכלל הברכה. והנכון בעיני כי הכתוב לא ימנה בשבטי ישראל רק שנים עשר וכך אמר בברכת יעקב כל אלה שבטי ישראל שנים עשר והנה יעקב הזכיר בניו השנים עשר והזכיר יוסף בשבט אחד ומשה ראה להזכיר ביוסף שני שבטים כמו שאמר והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה, והיה זה בעבור שני דרכים האחד כי אחר שצוה הקדוש ברוך הוא ועשאם שני שבטים בחנכת המזבח ובדגלים ובנחלת הארץ הנה הוא צריך למנותם שנים בברכתם ועוד שהזכיר יהושע המנחילם את הארץ והוא מאפרים הקטן והוצרך להזכיר אחיו שגדול ממנו והנה רצה לברך את לוי כי מברכתו יתברכו כל ישראל שהיו קרבנותיו לרצון להם לפני השם והוצרך להשאיר אחד מן השבטים שאינן נמנין בשום מקום רק שנים עשר כנגד שנים עשר מזלות ברקיע ושנים עשר חדשים בשנה ושנים עשר גבולי אלכסונין שאמרו במדרש שהם הן זרועות עולם וכמו שהזכירו חכמים במסכת ברכות אמר הקב"ה לנביא לך ואמור לכנסת ישראל בתי שנים עשר מזלות בראתי ברקיע כנגד שנים עשר שבטים וכן בהר גרזים והר עיבל שמנה לוי לא נגזר שם יוסף לשני שבטים וכן תראה בחלוק יחזקאל שמנה בחלוקת הארץ יוסף לשני שבטים ולא הזכיר לוי וכשמנה תוצאות העיר הזכיר שער לוי אחד ולא מנה שבט יוסף לשני שבטים אבל אמר שער יוסף אחד כי לעולם לא ימנו שבטי ישראל רק שנים עשר וכבר זכרתי זה בסדר ויקח קרח. והנה השאיר שמעון שלא היה שבטו גדול ולא היתה בו ברכת יעקב אביהם מרובה אבל חלקם ביעקב והפיצם בישראל והנה יתברכו גם הם מברכת שאר השבטים אשר המה בתוכם. וסדר זאת הברכה היתה ברוח הקדש על דרך נחלתם החל מראובן כי לקח נחלתו בראשונה ועוד כי הוא הבכור ומשה התפלל עליו שלא ימחה שמו בחטאו ולכך נתן לו ברכתו משפט הבכורה ואחר כן הקדים יהודה כי הוא הנוחל הראשון בארץ ולנגיד ממנו והוא העולה בתחלה למלחמה אשר בה יברך אותו והנה ברכתו כוללת כל ישראל ואחר כן ברך לוי החונים עם בני יהודה ועיר ירושלים ושם יהיו לרצון ואחרי כן ברך בנימין שהיתה נחלתם עם בני יהודה ועיר ירושלים ובית המקדש בין בני יהודה ובין בני בנימין והלוים יחנו עם שניהם ואחרי כן ברך בני יוסף כי כן היתה נחלתם שנאמר ויעל גורל מטה בנימין למשפחותם ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף ואחרי כן השלים לברך בני הגבירות והקדים זבולון ליששכר כאשר עשה יעקב וכן נפל גורלם השלישי לבני זבולון והגורל הרביעי לבני יששכר ואחרי כן ברך בני השפחות דן ונפתלי גד ואשר כסדר תולדותם והוא הדגל שלהם והקדים גד לכל בני השפחות כי לקח נחלתו תחלה עם ראובן המוקדם והוא היה מדגל הראובני:

וטעם יחי ראובן. שיחיה שבטו ולא ימות לעולם ויהי מתיו מספר כמו ולא למדתי חכמה ודעת קדושים אדע ואל יהי מתיו מספר שלא יהיו מעטים שכל דבר שיסופר הוא מעט וכן מתי מספר לשון ר"א. ויותר נכון לפרש יחי ראובן בישראל ואל ימות שלא יכרת שבטו באחד מכל הזמנים ויהי פקודיו במספר בני ישראל לעולם יתפלל עליו שלא יגרום חטאו והכעס הגדול אשר כעס עליו אביו בחללו יצועיו להכרית שמו מישראל וזה כענין שנאמר שם וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר כי הודיע שלא יצא בחטאו מן המספר וכן פירש רש״י. וטעם מתיו כל אנשיו יזכו בזה ולא יכרת אפילו מקצת השבט בחטאו ואולי מתיו רמז לראשי משפחותיו הארבע ויהיה טעם מספר כמו במספר וכן לזונות בית אביה ירחצו מים ורבים כן. או טעמו שיהו מתיו מספר ישראל שימנה ראשון כמשפט הבכור כי האחד הוא המספר כי ממנו הכל ואונקלוס תרגם ויקבלון בנוהי אחסנתהון במניניהון יתכוין למה שפירשנו יאמר שיחיה ראובן ולא יכרת ויהיו מתיו במספרם לעולם לא ימחה שבטו מישראל ולא ימנו ביותר מספרם להיותן שני שבטים שלל ממנו הבכורה והבטיחו בשבט אחד לעולם. ויש מפרשים כי הברכה הזאת על כבוש הארץ יאמר שיחיה ראובן בעברם חלוצים למלחמה לפני בני ישראל והטעם שיתגברו ולא ינוצחו כטעם ועל חרבך תחיה ואל ימות שלא יכלו מהם במלחמה ויהי מתיו מספר שיחזרו לאהליהם במספרם לא יפקד מהם איש וכן בברכת גד חבירו הזכיר זה הענין והפירוש הזה קרוב אבל הראשון נכון יותר בעיני כי ברכת משה כדרך אשר הזכיר יעקב וכענין ההוא. ועל דרך האמת יחי ואל ימות מטעם פוקד עון אבות על בנים ושם רמזתי סודו והועילה ברכת משה לכפר לו מעשה בלהה שלא יכרת וימות בו לעולם אבל פקד עליו עם שאר השבטים מעשה יוסף כפי הבא בפרקי היכלות:

(ז) **וזאת** ליהודה. וכן אמר ליהודה שיחיה ולא ימות והוסיף לו עוד שמע ה׳ קול יהודה דעת רבי אברהם. וזה איננו נכון על פירושנו כי אין יהודה בכרת הזה שיתפלל עליו כן כאשר לא הזכיר זה בשאר השבטים אבל הוא כפשוטו וזאת הברכה אשר ליהודה. ועל דרך האמת ייחד המדה הזאת ליהודה בעבור כי להם המלחמה וממנו המלכות לעולם והוא העזר מצריו והוא

כוי

סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנאמר (איוב טו) אשר חכמים יגידו וגו׳ להם לבדם וגו׳ ולא עבר זר בתוכם. (ב״ק צב) ועוד פירשו רבותינו שכל מ׳ שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלין בארון מפני נידוי שקבל עליו שנאמר (בראשית מד) וחטאתי לאבי כל הימים אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו׳: שמע ה׳ קול יהודה. תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו. לשלום מפני המלחמה (ס״א מן המלחמה): ידיו רב לו. יריבו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. על יהושפט התפלל על מלחמת רמות גלעד (מלכים א כב) ויזעק יהושפט וה׳ עזרו. ד״א שמע ה׳ קול יהודה. (ספרי) כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנאמר (יהושע יט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (ומפני מה לא ייחד לו ברכה בפני עצמו שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים כ״כ באגדת תהלים): (ח) וללוי אמר. ועל לוי אמר: תמיך ואוריך. כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה. שלא התלוננו עם שאר המלינים: תריבהו וגו׳. כתרגומו. ד״א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר (במדבר כ) שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו: (ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל ואמרתי (שמות לב) מי לה׳ אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו וא״א לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנא׳ כל בני לוי: כי שמרו אמרתך. לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצרו. ברית מילה שאותם שנולדו במדבר שכל ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם (ס״א אותם שנולדו במדבר שישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין): (י) יורו משפטיך. ראויין אלו

לִֽיהוּדָה֮ וַיֹּאמַר֒ שְׁמַ֤ע יְהוָה֙ ק֣וֹל
יְהוּדָ֔ה וְאֶל־עַמּ֖וֹ תְּבִיאֶ֑נּוּ יָדָיו֙ רָ֣ב
ל֔וֹ וְעֵ֥זֶר מִצָּרָ֖יו תִּהְיֶֽה׃ שני פ
ח וּלְלֵוִ֣י אָמַ֔ר תֻּמֶּ֥יךָ וְאוּרֶ֖יךָ לְאִ֣ישׁ
חֲסִידֶ֑ךָ אֲשֶׁ֤ר נִסִּיתוֹ֙ בְּמַסָּ֔ה
תְּרִיבֵ֖הוּ עַל־מֵ֥י מְרִיבָֽה׃ ט הָאֹמֵ֞ר
לְאָבִ֤יו וּלְאִמּוֹ֙ לֹ֣א רְאִיתִ֔יו וְאֶת־
אֶחָיו֙ לֹ֣א הִכִּ֔יר וְאֶת־בָּנָ֖ו בניו ק׳ לֹ֣א
יָדָ֑ע כִּ֤י שָֽׁמְרוּ֙ אִמְרָתֶ֔ךָ וּבְרִֽיתְךָ֖
יִנְצֹֽרוּ׃ י יוֹר֤וּ מִשְׁפָּטֶ֙יךָ֙ לְיַעֲקֹ֔ב
וְתוֹרָתְךָ֖ לְיִשְׂרָאֵ֑ל יָשִׂ֤ימוּ קְטוֹרָה֙

ג״א פתחין
מ״ס קמץ
ג׳. ג׳ בתורה
ג׳ חסר
ל׳ וחד ולא ראיתיו עד
י״ב חסרים בלישנא
ב׳ וכל א״ב דכוותא. ג׳ ומ״ל

וַאֲמַר קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתֵיהּ
דִיהוּדָה בְּמַפְּקֵיהּ לַאֲגָחָא
קְרָבָא וּלְעַמֵּיהּ תְּתֵיבִנֵּיהּ
בִּשְׁלָם יְדוֹהִי יַעְבְּדָן לֵיהּ
פּוּרְעֲנוּתָא בְּסַנְאוֹהִי וְסָעִיד
מִבַּעֵיל דְּבָבֵיהּ הֲוֵי לֵיהּ׃
ח וּלְלֵוִי אֲמַר תּוּמַיָּא וְאוּרַיָּא
אַלְבֵּשְׁתָּא לִגְבַר דְּאִשְׁתְּכַח
חֲסִיד מִן קֳדָמָךְ דְּנַסֵּיתוֹהִי
בְּנִסֵּתָא וַהֲוָה שְׁלִים בַּחֲנְתּוֹהִי
עַל מֵי מַצּוּתָא וְאִשְׁתְּכַח
מְהֵימָן׃ ט דְּעַל אֲבוּהִי וְעַל
אִמֵּיהּ לָא רַחֵם כַּד חַבוּ מִן
דִּינָא וְאַפֵּי אֲחוּהִי וּבְנוֹהִי לָא
נְסִיב אֲרֵי נְטַרוּ מַטְּרַת
מֵימְרָךְ וּקְיָמָךְ לָא אַשְׁנִיאוּ׃ י כַּשְׁרִין אִלֵּין דְּיַלְפוּן דִּינָךְ לְיַעֲקֹב וְאוֹרָיְתָךְ לְיִשְׂרָאֵל

שיחיה ולא ימות והוסיף עוד שמע ה׳ קול יהודה בבואו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה: (ז) ואל עמו תביאנו. אל המחנה אשר בגלגל או תפלה על היוצאים להלחם על ארץ אויב: רב לו. יספיקו לו ידיו ואין לו צורך למי שיעזור אותו כי אם עזרת השם לבדו ויש אומרים מלשון מריבה והטעם ידיו ירבו בעדו ואחרים אמרו כמו וברקים רב מגזרת ורבו: (ח) וללוי אמר. בעבור לוי אמר כמו אמרי לי אחי הוא: לאיש חסידך. לאיש שהוא חסידך: אשר נסיתו במסה. שם כמו בנסיון והטעם שהיה חסיד ולא נמצא בו דופי חוץ ממי מריבה שכבר הענשתו עליו גם זה יחזיק פירושי בדבר העגל כי לכבוד השם עשהו: וטעם תומיך ואוריך. שיהיו תמיד לו ולזרעו: (ט) האומר. על השבט ידבר כמו שמואל שבא כאשר נגמל אל בית ה׳ להרגילו: ואת בניו לא ידע. יש מהם אחד שהוליד בנים לעבוד השם: כי שמרו אמרתך. כמו שמרו עדותיו וחק נתן למו עד שיורום לישראל ויש אומרים על דבר מי לה׳ אלי: (י) ישימו קטורה. הכהנים מהם: וכליל.
הוא

ראיתיו ב׳ וסימן ויצא האחד מאתי. האמר לאביו ולאמו. יחד וראיתיו מגיע אצל האיל

תולדות אהרן שמע ה׳ קול יהודה. מכות שם: ואל עמו תביאנו. קמא לב מכות שם: ידיו רב לו. ע״ג כס מנחות נג: וללוי אמר. זכר ויקרא כל הפרשה: האומר לאביו. יומא כו: יורו משפטיך. יומא כו: ישימו קטורה באפך. שם:

בעל הטורים שמע ה׳ קול. ר״ת בגי׳ יהושפט שהתפלל על יהושפט במלחמות רמות גלעד: ידיו רב לו. ס״ת בגימ׳ דוד: ואת בנו. חסר יו״ד שלא היה בעשרה נסיונות: יורו משפטיך ליעקב ביפוט בכל ישראל ללמוד תורה וכן אמר יעקב ואפיצם בישראל. ישימו קטורה. בגי׳ כמו מעשיר׳

רמבן

סוד הכתוב שאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר כי הוא הקשת הנראה בענן שנאמר בה זאת אות הברית:

שמע ה׳ קול יהודה. יתפלל עליו בצאתו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה ולנגיד ממנו שילחם באויבי ישראל וכן אמר יעקב ידך בעורף אויביך. ואל עמו תביאנו שישוב לשלום. ידיו רב לו יהיו ידיו רב לו שלא יצטרך לעזר אחר זולתי עזרת השם שיענהו בתפלתו ככל הכתוב בדברי אונקלוס וכן דעת המפרשים. ועל דעתי עוד ירמוז למלחמתו הראשונה אל הכנעני שאמר השם יהודה יעלה בתחלה ואמר ידיו רב שיקח מצריו ויכבוש מהם ארצות רבות יותר מן הראוי לו בנחלתו ירמוז שינחיל מנחלתו לשמעון אחיו הוא שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם והנה הזכיר שמעון ברמז עם יהודה:

(ח) **וללוי** אמר. על לוי אמר לשון ר״א. וכן דעת המפרשים הוא כלשון אמרי לי אחי הוא וישאלו אנשי המקום לאשתו והרבה כן ולפי דעתי כי בעבור שהזכיר משה בברכתו ראובן ויהודה יחי ראובן קול יהודה לא יזכיר שם שאר השבטים בברכתם יזכיר הכתוב וללוי אמר לבנימין אמר יגיד כי השבטים לפניו ויקרא ללוי וישים עיניו עליו ויאמר תומיך ואוריך וכן בכל לשון שבט ושבט פנים בפנים יברך אותם:

אשר נסיתו במסה. שנסית אותו בנסיון והטעם שהיה חסיד בכל אשר נסיתו אותו ולא נמצא בו דופי חוץ ממי מריבה שכבר הענשתו עליו כי העגל לכבוד השם עשהו לשון ר״א. ובספרי אשר נסיתו במסה הרבה נסיתו ונמצא שלם בכל הנסיונות תריבהו על מי מריבה סקופים נסתקפת לו על מי מריבה אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו. והנכון בעיני בדרך הפשט כי במסה כפשוטו הוא המקום אשר נסו השם ברפידים יאמר תמיך ואוריך יהיו לעולם לאיש חסידך לזרעו אחריו אשר נסיתו אותו במסה כאשר חטאו בני ישראל וינסו את השם על המים ולא היה בתוך העדה הנועדים שם על השם כי האמין בשם ובדבריו שיוציא להם מים מצור החלמיש ובפעם השנית תריבהו ותעניש אותו על מי מריבה של ישראל כי בעבור מריבתם היה עליו העונש ולא שמעל הוא בה׳ כי גם מתחלה האמין כי אתה ההפכי הצור אגם מים אף כי בפעם הזאת שכבר ראה כן, ירמוז מאלה כי החטא ההוא היה מפני הכעס כי בעבור מריבתם חשבו משה ואהרן שיצטרכו לעשות מה שעשו שמא נסתלקה השכינה בעבור כעסם והוא שנאמר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם:

וטעם תריבהו. כמו ריבה ה׳ את יריבי שנלחמת לו משפטו הריב שרבו בני ישראל את ה׳ ויתכן שיהיה פירושו כמו שאמר בספרי שהם סקופים כלומר עלילות ירמוז למיעוט החטא וגודל העונש כדרך בקרובי אקדש וכן דעת אונקלוס שאמר דנסיתוהי בנסיתא והוה שלים מריב בני ישראל ומנסותם את ה׳ וכיון שהיה שלם בפעם הראשונה כל שכן בשניה שהיה מאמין בדבר השם ובחנת לבו על מי מריבה ומצאת לבבו נאמן לפניך כי גלוי וידוע לפני כסא כבודך
שהוא

ספורנו

אשר בתוכה נחלת שמעון מסורת שלא ימותו במלחמה כי יהדו היו יוצאים למלחמה ויאמר שמע ה׳ קול יהודה. ומלבד מה שאמר וזאת ליהודה אמר גם כן שמע ה׳ קול יהודה כשיתפלל במלחמה או זולתה: ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה. אתה היה ידיו נלחם בעדו ותהיה גם כן רב לו ונוקם נקמתו וגם כן עזר מצריו כשילחמו עליו: (ח) תמיך ואוריך לאיש חסידך. הנה התומים וגם האורים נתתה לאהרן שהיה איש וראש לשבט החסיד שהוא שבט לוי ובזה התבאר שהיה מדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו כאמרם ז״ל כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו נשאלים בו באורים ותומים: אשר נסיתו במסה. בכל מסה שנסו ישראל את הא-ל ית׳ כאמרו וינסו אותי זה עשר פעמים לא נסוהו שבט לוי ולכן לא נגזרה עליהם גזירת מרגלים: תריבהו על מי מריבה. שהכחדת את שני ראשיו שהם משה ואהרן בסבת מי מריבה: (ט) האמר לאביו. בענין העגל: ואת בניו לא ידע כי שמרו אמרתך. לא הקפיד על חיי בניו במדבר כדי לשמור אמרתך והיא מצות מילת הבנים אע״פ שהיו מתים רבים מהם כאמרם ז״ל (יבמות עב) מפני שלא נשבה להם רוח צפונית: ובריתך ינצורו. כאמרם ז״ל שבטו של לוי לא עבדו ע״ג וזה התאמת במצרים ובמדבר: (י) יורו משפטיך ליעקב. ומאחר שהוא שבט כשר חן להם חן ושכל טוב שיורו משפטיך כאמרם ז״ל (חגיגה טו) אם דומה הרב למלאך ה׳
צבאות

היא העולה: (יא) ברך ה' חילו. הבכורים והמעשר: ופעל ידיו. הקרבנות: מחץ מתנים. הטעם מחץ קמיו: מן יקומון. מן אשר יקומון עליהם כמו לים מכסים: (יב) לבנימן אמר. בעבור בנימין שהוא ידיד השם ישכון בנימין לבטח על השם והשם שוכן בין כתפיו: חופף עליו. על הכבוד שהיה דר בירושלים בחלק בנימין כי כן כתיב. וטעם בין כתפיו. באמצע נחלתו או שהיה נראה גם להיות דבק עם חופף: (יג) ממגד. שיתנו השמים: (יד) תבואת שמש. כי תבואת הזרע והכרם תלויה בשמש: גרש. מגזרת ויגרשו מימיו והוא שיעשה האויר בלחותו כי אין חומו ככח השמש. ואמר ירחים בעבור שיתחדשו והם רבים בשנה אחת: (טו) ומראש. הטעם וממגד ראש הררי קדם: גבעות עולם. ככול:

וממגד

י בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃ יא בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן׃ ס יב לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ ס שלישי יג וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ יד וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ טו וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם׃

ל׳. ד׳ א׳ מנהון ח׳ — ג׳ ומסר — כ׳ נהורס ר״פ ילד — כ׳. ל׳. ג׳ — ז׳ ג׳ חסר ו׳ (עיין מבין הידות) — ל׳ והד גרש כרמל. ד. ל׳ — ג׳ כמורס

יְשַׁוּוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָמָךְ וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָךְ׃ יא בָּרֵיךְ יְיָ נִכְסוֹהִי וְקֻרְבַּן יְדוֹהִי תְּקַבֵּיל בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצָא דְסַנְאוֹהִי וּדְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי וְלָא יְקוּמוּן׃ יב לְבִנְיָמִן אֲמַר רְחִימָא דַייָ יִשְׁרֵי לְרוֹחְצָן עֲלוֹהִי יְהֵא מָגֵין עֲלוֹהִי כָּל יוֹמָא וּבְאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָּא׃ יג וּלְיוֹסֵף אֲמַר מְבָרְכָא מִן קֳדָם יְיָ אַרְעֵיהּ עָבְדָא מַגְדְּנִין מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וּמִמַּבּוּעֵי עֵינָוָת תְּהוֹמִין דְּנָגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע׃ יד וְעָבְדָא מַגְדְּנִין וְעַלְלָן מִיבּוּל שִׁמְשָׁא עָבְדָא מַגְדְּנִין מֵרֵישׁ יְרַח בִּירַח׃ טו וּמֵרֵישׁ טוּרַיָּא בַּכִּירַיָּא וּמִטּוּב רָמָתָא דְּלָא

אלו לכך: וכליל. עולה: (יא) מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמר (תהלים סט) ומתניהם תמיד המעד ועל המתוררין על הכהונה אמר כן. ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון. מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: (יב) לבנימן אמר. לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנא' (שם עח) וימאס באהל יוסף וגו'. ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חפף עליו. מכסה אותו ומגין עליו: כל היום. לעולם משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן. בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: (יג) מבורכת ה' ארצו. שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף: ממגד. לשון עדנים ומתק: ומתהום. שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב: (יד) וממגד תבואת שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין. ד"א גרש ירחים. שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: (טו) ומראש הררי קדם. ומבורכת מראשית בישול הפירות שהרריה מקדימין לבכר בישול פירותיהם. ד"א מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים: גבעות עולם. גבעות העושות

יקומון ד' וסימן ומשנאיו מן יקומון. ואכלם ואמהצם. יחיו מתיך יקומון. עדי הטם. נהר דנור נגד ונפיק. ד' מלכין יקומון. עשרה מלכין. וחד כושל יקימן מליך: תבואות ז' בלישנא וסימן נמסר בסדר ויגש:

תולדות אהרן וכליל על מזבחך. פס: ברך ה' חילו.

פסחים עב יומא כו קדושין כו מכות יב (יומא מ): לבנימן אמר ידיד ה'. ברכות יב מנחות נג: חופף עליו כל היום. יומא יב מגלה כו זבחים נד קיח: ובין כתפיו. סוטה לו זבחים שם (מגלה עב): וממגד תבואת שמש. יומא סג קמא פו:

בעל הטורים וכליל ב'. וכליל על מזבחך. אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל. אע"פ שזר מקריב בבמה אינו זבחי צדק אלא מה שקרב בפנים על יד כהן זהו וכליל על מזבחך אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל: ופועל ידיו תרצה. בגימ' סירות: ישכן לבטח. לאחר שיטרוף האויב כזאב ישכן לבטח וכן ברכו יעקב ולערב יחלק שלל במנוחה: ובין כתפיו. בגימ' ובירושלים: בין כתפיו שכן וליוסף. רמז כי נחלה היה בחלקו של יוסף משכן שילה:

ספורנו

צבאות יבקשו תורה מפיהו: (יא) ברך ה' חילו. ברוך נכסיהם באופן שיספיק להם מעט עסק בם ויהיה להם פנאי להבין ולהורות: ופועל ידיו תרצה. עבודתם במקדש תהיה לרצון לפניך. מן יקומון. שלא יוכלו לקום עליהם כענין קרח ועוזיהו המלך: (יב) ידיד ה'. כאמרם ז"ל (שבת פ' במה בהמה) שבנימין מת בעטיו של נחש והזכיר זכותו לפניו: ישכן לבטח עליו. שלא ימרדו במלכם עם עשרת השבטים: (יג) מברכת ה' ארצו. הנה חלקו של יוסף היא ארץ מבורכת בטבע: ממגד שמים מטל. והנני מתפלל שברכתה תהיה גם כן מצד מגדנות המתבשלות בכחות השמים.

מטל

רמבן

שהוא מאמין כך ובדבריך אבל בשביל ישראל היה העונש עליו כמו שפירשתי בפסוק גם בי התאנף ה' בגללכם. והנה מתחלה דבר בכהנים כי אמר ללוי שיהיו האורים והתומים לאיש חסידו מהם ואחרי כן בכל השבט שנסה אותם בעגל ובמצרים ובמדבר ועל כן יורו משפטיו ליעקב וכן דעת אונקלוס שאמר כשרין אלין דילפין דינך וגו' או על העתיד ידבר בהם כדברי ר"א ויורו משפטיך על כולם וישימו קטורה על הכהנים מהם:

(יא) **וטעם** ברך ה' חילו. שיהיו חיל גדול והטעם שירבו ולא ימעטו בבואם אל הקדש כטעם אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי וכן נאמר באזהרות שלכן ולא ימותו ואונקלוס אמר נכסוהי מלשון ואת כל חילם ואת כל מקניהם יתכוין למה שאמרו רבותינו בקטורת שהיא מברכת והוא דבק אל ישימו קטורה באפך כי מתנה יתברך חילו כמו ששנינו חדשים לקטורת. ובספרי ברך ה' חילו בנכסי' מכאן אמרו רוב הכהנים עשירים הם משום אבא דוגש אמרו נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב זה זרעו של אהרן:

(יב) **ידיד** ה' ישכון לבטח עליו. יקרא לבנימין ידיד ה' יאמר בנימן שהוא ידיד השם ישכון בארצו לבטח על השם והשם יהיה חופף עליו כל הימים ומשרה שכינתו בתוך ארצו ובין כתפיו ירמוז למה שדרשו בו רבותינו. ועל דרך האמת ידיד ה' ישכון על בנימין ויהיה זה לבטח לבנימין שיבטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים והוא יהיה חופף ומגין על בנימין כל היום ולא יבושו בעת צרה ובין כתפיו של בנימין ישכון לעד ומכאן נקרא שלמה ידידיה בעבור ה' והנה ידידות משכנותיו כאשר נקרא שלמה גם כן לומר שמדתו שלימה בשלום ולפיכך נכתב בה"א ואמרו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמר לו הקב"ה הואיל ושמך כשם כבודי אתן לך את בתי דכתיב וה' נתן חכמה לשלמה ולא פירש והיכן פירש להלן כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט וגו' ונכון הדבר שירמוז בשלש השכינות הללו על שלש מקדשים יאמר במקדש ראשון ישכון לבטח עליו כענין שנאמר וכבוד ה' מלא את בית ה' ואמר על בית שני חופף עליו כל היום שלא שרתה בו השכינה רק היתה מכסה ומגינה עליו או חופף ממש כמו שהוזכר בפרקי היכלות ובין כתפיו שכן לימות המשיח כי ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה' ועל דרך זה נדרש בספרי:

(יג) **ממגד** שמים. מגד לשון מעדנים ומתק. וממגד תבואות שמש שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת את הפירות. גרש ירחים יש פירות שהלבנה מבשלתן וקן קשואין ודלועין גרש ירחים שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש לשון רש"י. ואם כן יהיה עם פרי מגדים יברך אותו שתהיה ארצו ממתק השמים שיהיה מן הטל ותהיה מבורכת מן התהום שתהיה רובצת תחת ארצו להיות עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר ויתכן שהפירות יקראו מגדים ויאמר שתהיה ארצו מבורכת מפרי השמים שהוא הטל ובעבור היות המגדים בטל יקרא מגד ותהיה מבורכת מתהום תחתית וברכתו כענין יעקב שאמר ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת וטעם גרש ירחים המגדים אשר יגרשו הירחים כי כל האילנות בחדשים יציצו ויפרחו לעשות ענף ולעשות פרי וזה טעם לחדשיו יבכר בחדשיו הידועים לפרי ההיא יבכר לפני כל שאר האילנות: (טז) **וממגד** ארץ ומלואה ממגד ארץ המישור ומאשר היא מלאה כי הזכיר ההרים והגבעות יזכיר הבקעה וארץ המישור כדברי רבי אברהם. ועל דעתי מגד ארץ ומלואה ברכות שדים ורחם כי כל האדם וכל הרמש אשר הוא חי יקרא מלואה וכן ירעם הים ומלואו כי אם מלאתיך אדם כילק והנה זה כטעם ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך:

ורבנן

טז וּמִמֶּ֗גֶד אֶ֚רֶץ וּמְלֹאָ֔הּ וּרְצ֥וֹן שֹׁכְנִ֖י
סְנֶ֑ה תָּב֙וֹאתָה֙ לְרֹ֣אשׁ יוֹסֵ֔ף
וּלְקָדְקֹ֖ד נְזִ֥יר אֶחָֽיו׃ יז בְּכ֨וֹר שׁוֹר֜וֹ
הָדָ֣ר ל֗וֹ וְקַרְנֵ֤י רְאֵם֙ קַרְנָ֔יו בָּהֶ֗ם
עַמִּ֛ים יְנַגַּ֥ח יַחְדָּ֖ו אַפְסֵי־אָ֑רֶץ וְהֵם֙
רִבְב֣וֹת אֶפְרַ֔יִם וְהֵ֖ם אַלְפֵ֥י מְנַשֶּֽׁה׃
ס רביעי יח וְלִזְבוּלֻ֣ן אָמַ֔ר שְׂמַ֥ח
זְבוּלֻ֖ן בְּצֵאתֶ֑ךָ וְיִשָּׂשכָ֖ר
בְּאֹהָלֶֽיךָ׃ יט עַמִּים֙ הַר־יִקְרָ֔אוּ שָׁ֖ם
יִזְבְּח֣וּ זִבְחֵי־צֶ֑דֶק כִּ֣י שֶׁ֤פַע יַמִּים֙
יִינָ֔קוּ וּשְׂפֻנֵ֖י טְמ֥וּנֵי חֽוֹל׃ ס

ת' חסר. ד' חכרים
ל' ומ"ל ומלעיל כ"ד
כ'
ל'. ד' בלישנא
ל'
ל'. ב' כתור'
כלכון מ"ל
ל' ומ"ל. ל' ובסי"ן ומ'. ל'

פַּסְקָן׃ טז וּמִטּוּב אַרְעָא
וּמְלָאַהּ וְרַעֲוֵיהּ דִּשְׁכִינְתֵּיהּ
בִּשְׁמַיָּא וְעַל מֹשֶׁה אִתְגְּלִי
בְּאַסְנָא יֵיתוֹן כָּל אִלֵּין
לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף גַּבְרָא פְּרִישָׁא
דַאֲחוֹהִי׃ יז רַבָּא דִבְנוֹהִי
זִיוָא לֵיהּ וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא
לֵיהּ מִן קֳדָם דְּתוּקְפָּא וְרוּמָא
דְּלֵיהּ בִּגְבוּרְתֵּיהּ עַמְמַיָּא
יְקַטֵּיל כַּחֲדָא עַד סְיָפֵי
אַרְעָא וְאִינוּן רִבְוָתָא דְבֵית
אֶפְרַיִם וְאִנּוּן אַלְפַיָּא דְבֵית
מְנַשֶּׁה׃ יח וְלִזְבוּלֻן אֲמַר
חֲדִי זְבוּלֻן בְּמִפְּקָךְ לְאַגָּחָא
קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ
וְיִשָּׂשכָר בְּמַהֲכָךְ לְמֶעְבַּד זִמְנֵי מוֹעֲדַיָּא בִּירוּשְׁלֶם׃ יט שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְטוּר
בֵּית מַקְדְּשָׁא מִתְכַּנְּשִׁין תַּמָּן יִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין לְרַעֲוָא אֲרֵי נִכְסֵי עַמְמַיָּא

רשי

הפושות פירות לעולם ואינן פוסקות משולר הגשמים: (טז) ורצון שכני סנה. ותהא ארצו מבורכת רצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון. נחת רוח ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה. ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו. שהופרש מאחיו במכירתו: (יז) בכור שורו. יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנא' (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו וכן (שמות ד) בני בכורי ישראל: בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו. שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר לו. נתון לו שנאמר (במדבר כז) ונתתה מהודך עליו: וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה ואין קרניו נאות אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה לכך נותן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ. שלשים ואחד מלכים אפשר שכלם מא"י היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בא"י שחשובה היא לכלם שנאמר (ירמיה ג) נחלת צבי צבאות גוים: והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה. הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר (שופטים ח) וזבח וצלמונע בקרקר וגו': (יח) ולזבולן אמר. אלו חמשה שבטים שברך באחרונה זבולן גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים. הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנא' (בראשית מז) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. זבולון ויששכר עשו שותפות זבולון יושב לחוף ימים ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולון ליששכר שתורתו של יששכר ע"י זבולון היתה: שמח זבולן בצאתך. הצלח בצאתך לסחורה: ויששכר. הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקים בכך ועל פי קביעות עתיהם ועבוריהם: (יט) עמים. של שבטי ישראל: הר יקראו. להר המוריה יאספו. כל אסיפה ע"י קריאה היא ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: ושפני טמוני חול. (מגילה ו) כסוי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן

אבן עזרא

(טז) וממגד ארץ. כמול ארץ המישור: ומלואה. אשר היא מלאה: ורצון שכני סנה. הוא השמים: תבואתה. הברכה כזאת והתחברו שני סימנים התי"ו והה"א כמו עזרתה ישועתה בצרתה ובעבור שהזכיר התבואה דמה השבט לשור ואמר בכור שורו כי יש לו כח רב כי הוא ראשית און: (יז) הדר לו. גוף גדול והטעם מספר רב: וקרני ראם. בכח: רבבות אפרים. כדברי יעקב: (יח) שמח זבולן בצאתך. למלחמה וכן זבולן עם חרף נפשו למות: באהליך. כמו וירא מנוחה כי טוב: עמים הר יקראו. בעבור שזבולן דר לחוף אניות יהיה עשרו רב וזהו כי שפע ימים יינקו והוא מגזרת שפעת גמלים: (יט) ושפוני טמוני חול. אין לו אח וטעמו כמו טמוני וכן אדמת עפר והטעם שיהא להם עושר רב עד שיטמנוהו בחול ובעבור עשרם יבואו רובם אל הר השם לזבוח זבחי

שכני ד' וסימן ורצון שכני סנה. שכני בחגוי הסלע הפשי דירמיה. וחברו בחגוי סלע מרום שבתו. דתרי עשר. שכני לבדד יער: שמח ב' וסימן ולזבולן אמר שמח זבולן. שמח בחור בילדותך. וחד ושמח. יהי מקורך ברוך:

תולדות אהרן ורצון שכני סנה. זבחים קיח (מגלה עב): בכור שורו. ברכות נו ר"ס כו סוטה יא קמא ב זוטר ניקרא: נכס עמים. קמא יז: ולזבולן אמר זוהר בהעלותך: שם יזבחו זבחי צדק. מגלה ו: ושפני טמוני חול. שם:

בעל הטורים שמח ב' במסורה. שמח זבולן. שמח בחור. על שם שהיו יוצאים בדרכם לפרקמטיא היו בחורים וגבורים: באהליך ב'. ויששכר באהליך. אל תשכן באהליך עולה. תשכן נוטריקון תורה שטר כתובים נביאים כמו שדרשו זה המשהה בביתו ספר שאינו מוגה בני יששכר היו יושבי אהלים ועוסקים בתורה ע"כ מזהיר אותם אל תשכן באהליך עולה:

רמבן

(טז) **ורצון** שוכני סנה. נמשך למעלה ומרצון שוכני סנה ויקרא השם הנכבד שוכני סנה כי שם נראה אליו בתחלה ושכן ימים רבים על הר סיני שהוא מקום סנה ומסיני בא ושכן בישראל. וטעם הכתוב שתהיה ארצו מבורכת מרצון השם כטעם רצית ה' ארצך וארצה בו ואכבדה. וטעם תבואתה הברכה הזאת תבא לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו או טעמו רצון שוכני סנה תבוא לראש יוסף ואל תתמה על החפץ שיכנה אותו בלשון נקבה כי כן בלשון ארמית ורעות מלכא ולשון חכמים תפלת נפשו. ועל דרך האמת יאמר שהרצון ששכן בסנה תבוא הוא לראש יוסף שבה יירש ראש והזכיר סמוך במקום מוכרת כמוהו רבים או יסמוך אל השם הנכבד הנזכר ורצון ה' השוכן בסנה תבא לראש יוסף וזאת ברכת יעקב מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך:

(יז) **בכור** שורו הדר לו. יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות גם אני בכור אתנהו וכן בני בכורי ישראל מלך היוצא ממני הוא יהושע כחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים וקרני ראם קרניו שור כחו קשה ואין קרניו נאות ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם והם רבבות אפרים אותם המנוגחים הם הרבבות שהרגם יהושע הבא מאפרים והם אלפי מנשה האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמונע בקרקר וכמה אלפים נמנו שם לשון רש"י. והנה הכתוב מבולבל מאד בפירוש הזה כי קרני ראם קרניו כנוי לבכור השור שהוא יהושע ואם כן איך ינגח בהם אלפי מנשה שהם הרוגי גדעון. ולשון ספרי לפי שלא פירש לנו כמה הרג יהושע בכנענים תלמוד לומר וזבח וצלמונע בקרקר הכל קל"ה אלף לכך נאמר והם אלפי מנשה וכונתם בזה לדרוש כי גם בהם ינגח יחדו אפסי ארץ רמז ליהושע ואמר שאפסי ארץ אלה שינגח הם הרבבות שהרג אפרים הוא יהושע והם האלפים שהרג מנשה אחרי כן שכולם הרגם יהושע ובניהם הקמים אחריהם הרג מנשה במקצתם אלפים וכן שנו שם בהם עמים ינגח יחדו וכי מה כבש יהושע והלא לא כבש אלא שלשים ואחד מלך מלמד שכבש מלכים ושלטונות שהיו מסוף העולם ועד סופו. יחדו אפסי ארץ וכי מה ארצות כבש יהושע והלא לא כבש אלא פרטים זה וקטן אלא כל מלכים שנעבד היו מלכים ושלטונות ופשוטו של מקרא כי בעבור שבירך יוסף בתבואות דמה אותו לשור כי רב תבואות בכח שור ואמר שיהיה לבכור אשר יוליד הדר מלכות ירמוז ליהושע שהוא ראשון לבית יוסף ויהיה לו גדולה ומלכות. וקרני ראם קרניו של שור הנזכר ובקרניו ינגח יחדו אפסי ארץ ואמר כי קרניו שהם שנים הם רבבות אפרים והם אלפי מנשה הקרן הימין לאפרים והשמאל למנשה והנה הזכיר בברכתו שיהיו לרבבות ולאלפים כטעם רבבות אלפי ישראל:

(יח) **וטעם** שמח זבולן בצאתך. בעת צאתך באניות סוחר ירמוז כי לחוף ימים ישכון ואתה יששכר באהליך ירמוז כי ראה מנוחה כי טוב ואת ארצו כי נעמה כברכת יעקב:

ספורנו

מטל גם בלי מטר ומתהום וממגד תבואות וגו': (טז) ורצון שכני סנה. וגם רצון האל שנגלה בסנה אשר בו הורה ענין עמו אנכי בצרה כל אלה: תבואתה לראש יוסף. מלבד ברכותיו עם הנזכר תבואנה על ראשו מאת האלהי מרום שהוא יברך בלתי אמצעי: ולקדקד נזיר אחיו. כי אמנם ראוי הוא לזה כי אמנם היה בעל נזר וכתר מלכות בקרב אחיו והתנהג עם כלם בחסידות: (יז) בכור שורו. והוא יוסף בכור שורו של שוכני סנה אף על פי שהמלכות ליהודה ונקרא אריה. הנה אחריו במעלה היה יוסף כמו השור אחר האריה כאמרם ז"ל מלך בחיות אריה. בבהמות שור. וזה היה שבטו של יוסף ראשון בשבטים אחר שבט יהודה כאמרו כדבר אפרים רתת: הדר לו. אף על פי שאין לו הוד מלכות הוא ראוי להדר ומעלה: בהם עמים ינגח יחדו. יחדו עם השבט המולך ינגח ויאבד עמים רבים כאמרו וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבוזו את בני קדם: עמים הר יקראו. יששכר וזבולן יקראו אומות העולם אל ההר הטוב במיני סחורתם הבלתי נמצאים בין האומות: שם יזבחו זבחי צדק. גם תגרי הע"ג שזבחו כל ימיהם זבחי מתים הנה בבואם אל ההר הטוב יזבחו שם זבחי צדק: כי שפע מים יינקו. יששכר וזבולון יהיה להם מיני סחורה הבאים מן הים ומהם בספונים וטמונים

ברוך

אבן עזרא

זכאי תודה לשם: (כ) מרחיב גד. דמהו לאריה כל רואיו יברחו ממנו ואין מי יכר לו: (כא) וירא ראשית לו. הטעם שראה לנפשו ויבקש לו נחלה קודם ישראל: כי שם חלקת. כמו חלק ומחוקק הוא הגדול והשליט כמו לבי לחוקקי ישראל וספון כמו וספון בארז (בתוכם ספונים) (נ"ל בבתיהם ספונים) שטעמו שהם ספונים וכן קירות הספון והטעם כי ראה ארמונים ספונים שהיו חלק גדולי האמורי: ויתא. חסר אל"ף והטעם שבאו ראשי גד עם ישראל חלוצי צבא ומשה ראה זה בנבואה: צדקת ה' עשה. שמלא בידו את אשר דבר בפיו שנדרו בני גד שילכו עם ישראל להלחם עם אויביהם ולא הזכיר ראובן ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן והנה דברי הימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם ולא תמצא כן בבני ראובן: (כב) יזנק. אין לו חבר במקרא והטעם דמהו בגבורתו לגור אריה כאשר ידלג מהר בשן: (כג) שבע רצון. שם התאר וכן הוא יהיה שבע רצון: ים ודרום. שנחלתו יהיה מערבית דרומית: (כד) רצוי. כמו אהוב: וטובל בשמן

אונקלוס

יֵיכְלוּן וְסִימָן דְּמִטַּמְּרָן בְּחָלָא
מִתְגַּלְיָן לְהוֹן׃ כ וּלְגָד אֲמַר
בְּרִיךְ דְּאַפְתִּי לְגָד כְּלֵיתָא
שָׁרֵי וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנִין עִם
מַלְכִין׃ כא וְיִתְקַבֵּיל
בְּקַדְמֵיתָא דִּילֵיהּ אֲרֵי תַמָּן
בְּאַחְסַנְתֵּיהּ מֹשֶׁה סָפְרָא
רַבָּא דְּיִשְׂרָאֵל קְבִיר הוּא
נְפַק וְעָאל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן
קֳדָם יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם
יִשְׂרָאֵל׃ כב וּלְדָן אֲמַר דָּן
תַּקִּיף כְּגוּר אַרְיָוָן אַרְעֵיהּ
שָׁתְיָא מִן נַחֲלַיָּא דְּנָגְדִין מִן
מַתְנָן׃ כג וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר
נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכְתָא מִן קֳדָם יְיָ מַעֲרַב יַם גִּינּוֹסַר וְדָרוֹמָא יֵירַת׃
כד וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת בְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵא רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי

תורה

ל׳ כ וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד
ל׳. ג׳ מ״ל בתורה כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד׃
כ״א כא וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם
ל׳ וד׳ כליטנא חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי
ס׳ עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו
ל׳ עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי כב וּלְדָן
ל׳ אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃
ל׳ כ׳ רגז (עיין מכין חידות) כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע
ל׳. ל׳ רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם
ל׳. ל׳ יְרָשָׁה׃ ס כד וּלְאָשֵׁר אָמַר
ל׳ בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו

רשי

ומן החול ונחלקו של יששכר וזבולון היה כמו שאמור (שם טו) במסכת מגילה (שופטים ה) זבולון עם חרף נפשו למות משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרעם זבולון על חלקו לאחי נתת שדות וכרמים וכו': שפוני. לשון כסוי כמו שנאמר (מלכים א ו) ויספון את הבית (שם ז) וספון בארז ותרגומו ומטלל בכיורי (ס"א בכיסוי) ארזא. ד"א עמים הר יקראו ע"י פרקמטיא של זבולון תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהם אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרים אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנא' שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. זבולון ויששכר היה נותן להם ממון בשפע: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל כאריות שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים. וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהן היו ניכרין חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת: (כא) וירא ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ:

זרוע ג׳ מלאים בתורה וסימן לכן אמור לבני ישראל אני ה׳. או הנסה אלהים. וטרף זרוע אף קדקד: צדקת ה׳ וסימן צדקת ה׳ עשה. צדקת הצדיק לא תצילנו. וחברו. צדקת ישרים תצילם. צדקת תמים תישר. וחד וצדקת מצדיקי רשע:

תולדות אהרן וירא ראשית לו. סוטה יג בתרא פו: ומלא ברכת ה׳. ברכות נה: ים ודרום ירשה. שם קמא פא:

כי שם חלקת. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנא' (דברים לד) ולא ידע איש את קבורתו: ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר (יהושע א) ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם וגו': צדקת ה' עשה. שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד"א ויתא משה ראשי עם. צדקת ה' עשה. על משה אמור: (כב) דן גור אריה אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו כאריות: יזנק מן הבשן. כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם שהוא בחלקו של דן שנאמר (יהושע יט) ויקראו ללשם דן וזינוקו וקילוחו מן הבשן. ד"א מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של א"י ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של א"י כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנא' (שם יט) ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו'. יצא גבולם מכל אותו הרוח שהתחילו לנחול בו: (כג) שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה: ים ודרום ירשה. ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות: ירשה. לשון צווי כמו (דברים א) עלה רש והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל: ברוך מבנים אשר. ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כילד: יהי רצוי אחיו. שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה. ד"א יהי רצוי אחיו

שהיו

בעה"ט ולגד אמר. בברכתו של גד תמצא כל אלפא ביתא לפי שמרע"ה קבור בחלקו שקיים כל התורה כולה מאל"ף עד תי"ו וכן בברכת יוסף לפי שארונו היה מהלך אצל הארון לומר קיים זה מה שכתוב בזה: וטרף ב'. וטרף זרוע. אבר אם עבר והמם וטרף ואין מציל. לומר כל מה שטרף אין מציל מידו: נפתלי שבע רצון. ר"ת נשר שהיה קל כנשר לעשות רצון אביו שבשמים: ברוך מבנים אשר. לכך ברכו משה בדברים כללו לפי שכשמכרו השבטים את יוסף התרימו שלא יגלו אותו וברכה בת אשר ידעה מכירתו בנבואה ואמרו השבטים שמיכן ידעה אם לא מאביה דעתה דינוהא או מתגלה או מאמת ועמדו ונדוהו ובא מרעיה להתירו (כי אמר לו) מנודה אסור בהמים שמטה אמר ברוך מבנים. הוי אחיו. דלנין ממנו אמר יהי רצוי אחיו היה אסור בסיבה אמר וטבל בשמן רגלו שיהא מותר לסוף בשמן. היה אסור בנעילת הסנדל אמר ברזל ונחושת מנעלך: מבנים אשר יהי רצוי. ר"ת מאיר ע"ש בשמן שהוא מאיר פניהם ומאיר למנורה:

ספורנו

וטמונים בחול כמו דם בחלזון וזכוכית לבנה במוליא' שבחול: (כ) ברוך מרחיב גד. שנתן לו חלק גדול מחלק כל אחד משאר השבטים בעבר הירדן כי אמנם ארץ סיחון ועוג היתה גדולה בכמות אף על פי שלא היתה זבת חלב ודבש כמו עבר הירדן: כלביא שכן. ראוי הוא לזאת ההרחבה מפני שהוא שוכן בחוץ האומות כמו אריה לאכול את סביביו: (כא) וירא ראשית לו. וגם כן ראוי הוא לכך כי אמנם כשבחר גד את ארץ סיחון ועוג אף על פי שאינה כקודמת עבר הירדן היתה כוונתו להשיג דבר עיקרי אצלו כי שם בארץ סיחון ועוג חלקת מחוקק ספון היתה אותה החלקה שהמחוקק קבור בה שהוא משה: ויתא ראשי עם. ושם בארץ סיחון ועוג אתא המחוקק בראשי העם לכבוש את הארץ: צדקת ה' עשה. ומשפטיו עם ישראל. ושם עשה המחוקק את צדקת ה' לישראל שבאר שם את תורתו ושם נשפט עם ישראל והתוכחה משפטי ה' ודיניו עליהם כענין שמואל כאמרו התהלכו והשפטה אתכם את כל צדקות ה': (כב) גור אריה יזנק מן הבשן. הנה האריה לא יזנק מן הבשן שהוא מקום מבהל המקנה כאמרו אבירי בשן פרות הבשן זולתי בהיותו בחוט לטרוף אשר יזדמן לו חוץ לבשן וכן יהיה דן בחוט לכבוש סביבותיו ויצא עליהן בחוט: (כג) נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה. אמנם נפתלי ירשת ים ודרום שבע רצון ומלא ברכת ה' ואינו צריך להתפלל על ברכת ארצו אם כי בחלקו יהיו פירות גינוסר הראשונים להתבשל ומהם יהיו בכורים לרצוים לפניו: (כד) ברוך מבנים אשר,

הנה

רמבן

(כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב כלפי מזרח לשון רש"י מספרי. ור"א פי' כי בעבור שידמה אותו לאריה אמר ברוך המרחיב גד שנתן לו גבורה וכל רואיו יברחו ממנו ואין מי יכר לו. והנכון שהוא על נחלתו כי השני שבטים אשר לקחו נחלתם מעבר הירדן לא לקחו אותה בגורל אבל נתן להם משה כל ממלכות סיחון ועוג ונחלתם רחבה ונסבה למעלה מכל השבטים ולא הזכיר בראובן זה כי די בתפלתו ואפשר גם כן כי לקחו בני גד יותר מבני ראובן כי היו גבורים ונתן להם כל הספר והערים אשר בנו רבות מאשר לראובן ועוד כי שם אשר בקשו הארץ הסיבה תחלה כאשר פירשתי שם. והנה הם סבת הרחבה הזאת:

(כג) נפתלי שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה לשון רש"י. והנכון שהוא נמשך אל השם הנכבד יאמר שבע ומלא רצון השם הנכבד וברכתו. אבל במדרש של רבי נחוניא בן הקנה אמרו בכתוב הזה אמר רבי אמורא מאי דכתיב ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה כך אמר משה אם תלך בחקותי תירש העולם הבא שהוא נמשל לים שנאמר ורחבה מני ים והעולם הזה שהוא נמשל לדרום שנאמר כי ארץ הנגב נתתני ומתרגמינן ארעא דרומא ומאי דכתיב ירשה ירש היה לו לומר אלא אפילו הקב"ה בכלל והיינו רש יה למה הדבר דומה למלך שהיו לו שני אוצרות והקנה לאחד מהם לסוף ימים

וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ כה בַּרְזֶל ל׳ חסר
וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃ ג׳. ל׳. ל׳ וחסר
כו אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם ב׳ וכ״ל
בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃ ששי ב׳. ל׳
כז מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת ב׳. ג׳ מלעיל
עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר ל׳ חד״ה וח׳ מלדנ״ל רבעי, ופהרא ז׳עוה
הַשְׁמֵד׃ כח וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח כתיב. ב׳ ד׳ חסר.
בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ ח׳

תַּפְנוּקֵי מַלְכִין׃ כה תַּקִּיף
כְּפַרְזְלָא וּנְחָשָׁא מוֹתְבָךְ
וּכְיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ תּוּקְפָךְ׃
כו לֵית אֱלָהָא אֶלָּא אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא
בְּסַעְדָּךְ וְתוּקְפֵיהּ בִּשְׁמֵי
שְׁמַיָּא׃ כז מְדוֹר אֱלָהָא
דְמִלְקַדְמִין וּבְמֵימְרֵיהּ
אִתְעֲבֵיד עָלְמָא וְתָרֵיךְ מִן
קֳדָמָךְ סַנְאָה וַאֲמַר שֵׁיצִי׃
כח וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל לְרוֹחְצָן
בִּלְחוֹדֵיהוֹן כְּעֵין בִּרְכְתָא דְבָרְכִינוּן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן לְאַרְעָא עֲבְדָא עֲבוּר וַחֲמַר

מענה ל׳ דלא מפיק ה״א וחד מפיק וסימן ולא יכרת מעונה. ותוא חד מן י״א חד מפיק וחד לא מפיק וסימן נמסר במס״ר דאסדרג״א בסוף הא״י היבור״א: אלהי ג׳ בטעם מלעיל וסימן ברוך ה׳ אלהי שם. מענה אלהי קדם. לא תעשון אתי אלהי כסף. וסימן בלשון ארמי שמא דכספא מלקדמין: בדר ה׳ וסימן נמסר בסדר תזריע:

תולדות אהרן וטבל בשמן רגלו. מנחות פה: רכב שמים בעזרך. חגיגה יג: מעונה אלהי קדם. (חגיגה עו תענית סח): ומתחת זרעת. חולין כע: וישכן ישראל. סנהדרין קד מכות כד:

רשי

שהיו בנותיו נאות וזהו שנאמר בדברי הימים (ד״ה א ב) הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחים בשמן זית: וטובל בשמן רגלו. (ספרי) שהיה ארצו מושכת שמן כמעין ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס אחד כו׳ כדאיתא במנחות (פ״ה): (כה) ברזל ונחשת מנעלך. עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת. דבר אחר ברזל ונחשת מנעלך ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל: וכימיך דבאך. וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבים זבים ומתמוטטים. ד״א וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות יהיו דואבות כסף וזהב לארץ ישראל שתהא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אשקורט״ט הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיבות אותו לארצכם: אין כאל ישורון. דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רוכב שמים. הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים: (כז) מעונה אלהי קדם. למעון הם השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובירר לו שהקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים: זרועות עולם. סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תוקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם חלש מפניו לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך: ויגרש מפניך אויב. ואמר לך השמד אותם: מעונה. כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה: (כח) בטח בדד. כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב: עין יעקב. כמו (במדבר יא) ועינו כעין הבדולח כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה (ירמיה טו) בדד ישבתי אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב

אבן עזרא

בשמן רגלו. מרוב השמן כטעם כבס ביין לבושו וכן אמר יעקב שמנה לחמו: (כה) ברזל ונחשת מנעלך. כי בחלקו יהיה הרי ברזל ונחשת: וכימיך דבאך. אין לו ריע וטעם המתרגם ידוע כי תוקף יהיה לך כל ימיך ויש אומרים שהאל״ף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו והטעם מגזרת דובב שפתי ישנים וזה הטעם בלי טעם: (כו) אין כאל ישרון. שב לדרך הכלל: רוכב שמים. פירוש שהוא תקיף והעד שהוא רוכב שמים ובגאותו שחקים הטעם בגאותו הם עומדים: (כז) מעונה אלהי קדם. דע כי מעון כמו סוכה והעד ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון ורבים כן והטעם כי מעונה שלך הוא אלהי קדם כמו עליון שמת מעונך מעון אתה היית לנו ולעולם המעון למעלה על החוסה בו והמקום למטה: ומתחת זרועות. שיתמכו אותך. וטעם עולם. שכן יהיו נצח ולא תהלשנה והמעון שלך לא יסור כי הוא אלהי קדם והטעם קדמון שאין לו ראשית ואחרית וטעם ראשית ואחרית כנגד הנבראים והגאון אמר כי ומתחת פירוש ומתחת השם ולא פירש כלום: (כח) עין יעקב. כל מי שיצא ממעין יעקב וכן וממי יהודה יצאו: אל ארץ. כמו הארץ

בעל הטורים שחקים. איתא במדרש שבע בשמים יש רקיע ששמו שחקים ששם שוחקים מן לצדיקים. ועוזו בגי׳ שמן ועל שם כן שהוא לבן ועז כשלג:

רמבן

ימים רבים אמר לבנו טול מה שיש בשני אוצרות הללו אמר הבן שמא לא יתן לי מה שהקלה אמר לו טול הכל והיינו דכתיב ים ודרום ירשה יה רש הכל נתון לך ולואי תשמור דרכיו ועוד אמרו ומלא ברכת ה׳ ים ודרום ירשה אין ים אלא תורה שנאמר ורחבה מני ים וכל המדרש שם. אם כן יהיה סוד הכתוב בנפתלי שבע הרצון הממלא ברכת ה׳ שהוא הים הכלולה בכל מין הכל כענין שכתוב כל הנחלים הולכים אל הים והוא ביתו של מלך משל למבקשים לראות את המלך שואלים אנה ביתו של מלך ואחר כך שואלים אנה המלך וגם העולם הזה הנגוב והיבש מן הרצון ירש ביה והמשכיל יבין:

(כד) **ברוך** מבנים אשר. המ״ם תבא ליתרון כמ״ש תבורך מנשים הנחמדים מזהב וחברותיה כי יהיה תימה איך ימעט משה שאר השבטים לאמר שיבורך אשר יותר מכל בני יעקב ועוד שלא תתקיים ברכתו כי לא היה כן. ורש״י כתב ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד. והנה רבותינו נתכוונו לפרש ברוך מבנים שיהיה מבורך מבנים רבים שיוליד כמ״ש מבורכת ה׳ ארצו ממגד שמים מטל ולכך אמרו שכל שאר השבטים ברך אותם בגבורה או בנחלתם ואשר לבדו נתברך בבנים. וגרסת הנוסחאות שלנו בספרי אין לך שנתברך בבנים כאשר אבל קיום הברכה הזאת לא נתבאר ואולי היא ממה שכתוב בדברי הימים כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חיל ראשי הנשיאים והתיחשם בצבא המלחמה מספרם אנשים עשרים וששה אלף ולא נאמר שם בשאר השבטים כשבח הזה. ועל דרך הפשט ברוך מבנים אשר כטעם יהי רצוי אחיו ואמר שיהיה אשר מבורך מפי כל בני יעקב אביהם ורצוי לכל אחיו והטעם כי ארצו שמנה ומשם יבואו כל מעדני מלך מכל השבטים וכולם יאמרו תמיד יברך ה׳ הארץ הזאת אשר תוציא הפירות האלה ויהיה מ״ם מבנים כמ״ש מה׳ יצא הדבר מאל אביך. ואונקלוס תרגם ברוך מברכת בניא אשר נראה שרצה לומר כי יבאו מכל השבטים לאשר לקנות השמן ויהיו יהודה וישראל רוכליו בחטי מנית ופנג ודבש וצרי וכל זמרת הארץ שיביאו הכל וימכרו לו ויקנו השמן והנה הוא מבורך מכל הטוב הנמצא לכל השבטים והוא טעם רצוי אחיו שימכרו לו ויקנו ממנו לרצון להם. ושוב מצאתי בבראשית רבה ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות אמר רבי לוי לא לן אשר באכסניא מימיו ירש אשר גבי פלטריות מה שלא ירש יהודה ארצות. ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחותם הוא אבי ברזית רבי לוי ורבי סימון אמרו שהיו בנותיהם נאות והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן זית וכו׳:

(כה) **ברזל** ונחשת מנעלך. היה אשר בסוף ארץ ישראל כמו שכתוב בו ופגע בכרמל הימה וכתיב והיו תוצאותיו הימה ונאמר בו אשר לא הוריש את יושבי עכו שהוא על ים הגדול כמו שאמרו בראשונה עלה עד עכו ובשניה עד יפו ואם כן הנה ארצו מנעול ארץ ישראל ולכך אמר ברזל ונחשת מנעלך שיהיו לו

ספורנו

הנה אשר בזה יהיה ברוך מכל שאר השבטים כי אמנם אל כל עשיר תהיה קנאת הדת ושנאתם בגלל זה והפך זה יקרה לשבטו של אשר כי אמנם יהי רצוי אחיו: וטבל בשמן רגלו. וזה שהוא היה נותן זול בשמן בין אחיו לרב השמן אצלו: (כה) ברזל ונחשת מנעלך וכימיך דבאך. אין כאל ישרון. אחר שסיים תפלתו על השבטים התחיל בברכת ישראל בכלל ואמר אתה ישורון בהיות כי אין כאל יכול על כל ובלתי משתנה תהי מלכותך נבדלת מכל שאר המלכיות בשתים. הראשונה שלא יכנסו בה ע״ג להלחם ולא יחמוד איש את ארצך מיראתם כמו שהיה כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע. כאלו תהיה הארץ נעולה במנעולי ברזל ונחשת שנית שלא תהיה מלכותך עולה ויורדת כמו מלכות ע״ג העולה בעלות מזלם ויורדת בירידתו מפני שהם תחת הנהגת צבאות השמים אבל אתה כימיך שהם ימי הנעורים ותחלת כניסתך לארץ כן יהיה דבאך ועת זקנתך כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ וברכתי זאת תחול: (כו) כי אין כאל. המנהיג ענייניך: רכב שמים בעזרך. כי אמנם האל שהוא בעזרך הוא רוכב שמים שהוא עליון מהם ומנהיגם על הפך דעת אנשי הנאב״ה שאמרו שאין להשוב דבר נכבד יותר מן השמים ובכן לא תהיה המלכות הבאה מאתו עולה ויורדת בעלות המזלות וברדתם: ובגאותו שחקים מענה. ובמעלתו הוא רוכב שחקים שהוא הגלגל היומי אשר אין בו כוכב ולא נורה והמניע שלו הוא כח בלתי נראה כענין מעונת האריה אשר בה כח רב נסתר: (כז) אלהי קדם. אלוה קדמון וכל זולתו מחודש מאתו. ומתחת זרועות עולם. ולמטה מן השמים הוא אלהי זרועות ומנהיגי הנמצאים העולמיים והם ההווים ונפסדים הנופלים תחת הזמן כמו איכיות היסודות והטבע הזן והמגדל והמוליד והמצייר בצמחים ובבעלי חיים: ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד. והנה הוא גרש מפניך את האויב שהיה תושב הארץ ואמר לך השמד כי לא בחרבך ירשת ארץ באופן שתוכל לחשוב שבשביל כחך באורך הזמן או בצאת חליפתו יגברו האויבים כי אמנם הוא היה המגרשם ואיך יוכלו נגד רצונו: (כח) וישכן ישראל בטח

ל׳. ב׳ ומ״ל אַף־שָׁמָיו יַעַרְפוּ־טָל׃ כט אַשְׁרֶיךָ
ב׳ פתח ישרא׳ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה
ל׳ וחסר מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ
ל׳ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־
ל׳ ומ״ל ס׳ וחסר בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ׃ שביעי ס
לד א וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת מוֹאָב
י״ו אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר
את סמקוס עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת־
כָּל־הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד עַד־דָּן׃
ל׳ ב וְאֵת כָּל־נַפְתָּלִי וְאֶת־אֶרֶץ אֶפְרַיִם
וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד
ל׳ הַיָּם הָאַחֲרוֹן׃ ג וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־
הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים
ס׳ כמעס עַד־צֹעַר׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו
זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר
ל׳ ומ״ל. ס״פ לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ
ס׳ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר׃ ה וַיָּמָת שָׁם

אַף שְׁמַיָּא דְעִלָּוֵיהוֹן יְשַׁמְּשׁוּן
בְּטַלָּא׃ כט טוּבָךְ יִשְׂרָאֵל
לֵית דִּכְוָתָךְ עַמָּא דְּפוּרְקָנֵיהּ
מִן קֳדָם יְיָ תְּקוֹף בְּסַעְדָּךְ
וּמִן קֳדָמוֹהִי נִצְחָן גְּבַרְוָתָךְ
וְיִתְכַּדְּבוּן סַנְאָךְ לָךְ וְאַתְּ
עַל פְּרִיקֵי צַוְּארֵי מַלְכֵיהוֹן
תִּדְרוֹךְ׃ א וּסְלֵיק מֹשֶׁה
מִמֵּישְׁרַיָּא דְמוֹאָב לְטוּרָא
דִנְבוֹ רֵישׁ רָמָתָא דְּעַל אַפֵּי
יְרֵחוֹ וְאַחֲזְיֵהּ יְיָ יָת כָּל אַרְעָא
יָת גִּלְעָד עַד דָּן׃ ב וְיָת כָּל
נַפְתָּלִי וְיָת אַרְעָא דְאֶפְרַיִם
וּמְנַשֶּׁה וְיָת כָּל אַרְעָא
דִיהוּדָה עַד יַמָּא מַעַרְבָאָה׃
ג וְיָת דָּרוֹמָא וְיָת מֵישְׁרָא
בִּקְעֲתָא דִירֵחוֹ קַרְתָּא
דְדִקְלַיָּא עַד צוֹעַר׃ ד וַאֲמַר
יְיָ לֵיהּ דָא אַרְעָא דְּקַיֵּימִית
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִנַּהּ
אַחֲזֵיתָךְ בְּעֵינָךְ וּלְתַמָּן לָא
תִּעְבַּר׃ ה וּמִית תַּמָּן מֹשֶׁה

יעקב (בראשית מח) והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם: יערפו. יטפו: אף שמיו יערפו טל. אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו של יעקב (שם כז) ויתן לך האלהים מטל השמים וגו': (כח) אשריך ישראל. לאחר שפרט להם הברכות אמר להם מה לי לפרוט לכם כלל דבר הכל שלכם: אשריך ישראל מי כמוך. תשועתך בה' אשר הוא מגן עזרך ואשר חרב גאותך: ויכחשו אויביך לך. כגון הגבעונים שאמרו (יהושע ט) מארץ רחוקה באו עבדיך וגו': ואתה על במותימו תדרוך. כענין שנאמר (שם י) שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה: (א) מערבות מואב אל הר נבו. כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת: את כל הארץ. הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידים להיות מציקין לה: עד דן. הראהו בני דן עובדי ע"ג שנא' (שופטים יח) ויקימו להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: (ב) ואת כל נפתלי. הראהו ארצו בשלותה וחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה. הראהו ארצם בשלותה ובחורבנה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהודה. בשלותה ובחורבנה והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים האחרון. ארץ המערב בשלותה ובחורבנה. ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים:

(ג) ואת הנגב. ארץ הדרום. ד"א מערת המכפלה שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון: ואת הככר. הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר (מלכים א ז) בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה: (ד) לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע להם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני ששמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם: (ה) וימת שם. (ב"ב טו) אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע ר"מ אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא

הארץ וכן והתפללו אל המקום הזה: אף שמיו. שמי הארץ או ישראל והטעם כי תולדות הארץ להוציא דגן ותירוש אף השמים יתנו תמיד טלם ואין צורך להשקות: (כט) מי כמוך. בגויים: מגן עזרך. שלא יגע בך רע: ואשר חרב. ואשר הוא החרב שתתגאה בו על כל אויביך: תדרוך. כמו מדרך כף רגל כדברי גדעון: (א) ויעל משה. לפי דעתי כי מזה הפסוק כתב יהושע כי אחר שעלה משה לא כתב ובדרך נבואה כתבו והעד ויראהו ה' גם ויאמר ה' אליו גם ויקבור: (ה) וימת שם משה עבד ה'. שאפילו

תדרך ה' וחסר וסימן. נמסר בסדר עקב: את כל הארץ י"ד וסימן אשר אתה ראה לך אתננה. ואולם חי אני. ואם ירחיב ה' אלהיך. ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו. וישלח מלך יריחו. כי נתן ה' בידנו את. ויענו את יהושע תניין. ויכה יהושע את כל הארץ. ויקח יהושע את כל הארץ. וחברו ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר צוה ה'. ויתן ה' לישראל. כה תאמר אליו בה. הנני אליך הר המשחית. וימלא כבודו את כל הארץ:

תולדות אהרן אשריך. ברכות ו: עם נושע בה'. עקידה ש' ס': ואתה על במותימו. שבת קיח מגלה יא: ויעל משה. סוטה י"ג: זאת הארץ. ברכות יט (ברכות ד): וימת שם משה. סוטה יג קידושין לח ב"ב טו מנחות ל.

בעל הטורים אשריך ב' במסורה. אשריך ישראל. אשריך וטוב לך: הראיתיך. מלא יו"ד כי יו"ד פסוקים בתורה שכתוב בהם אשר נשבע להם להביאם לארץ והראהו י' קדושות שבא"י:

ספורנו

בטח. כאמרו והארץ שקטה ממלחמה בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל. יהי רצון שלקץ הימין עין יעקב והוא האדון אשר אתם מבקשים אשר הוא עין ישראל בסוף ובעקב הכל וכן שמיו יערפו טל יביעו טל בשופע אל ארץ דגן ותירוש כי אמנם המטיר יערוף לקחי כטל שהכל שמחים בו וגם כן השמים יביעו טל בשופע אל ארץ דגן ותירוש כמו שהיה הענין בששת ימי בראשית קודם חטא של אדם הראשון כי לא המטיר ואדם אין לעבוד ואד יעלה והשקה באופן שבהיות הארץ מעצמה ארץ דגן ותירוש בבא עליה עריפת טל לברכה מספיק להתפרנס את יושביה שלא בצער כאשר היתה הכוונה שיתפרנס אדם הראשון קודם חטאו כאמרם ז"ל (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת: אשריך ישראל. ואז תגיע אל האושר שהוא המדרגה העליונה האפשרית לעם: (כט) מי כמוך. עד שלא ימצא עם כמוך כאמרו ואשרו אתכם כל הגוים: עם נושע בה'. שלא תהיה תשועתך על ידי מלחמה אבל ה' ילחם לכם: מגן עזרך. הוא שעזר אותך בגלות שלא כלית כאמרו לולי ה' שהיה לנו אזי המים שטפונו עזרנו בשם ה': ואשר חרב גאותך. והוא אשר יהיה חרב גאותך שתתרומם על ע"ג במלחמתו עליהם כאמרו כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר: ויכחשו אויביך לך. שהם כבר בזו אותך ויכחשו עצמם כאשר יכבדוך כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך: ואתה על במותימו תדרוך. שאפילו מלכיהם יהיו נכנעים לך כאמרו והיו מלכים אומניך וגו' אפים ארץ ישתחוו לך: **לד** (ד) הראיתיך בעיניך. למען תברכנה: ושמה לא תעבור. כדי שלא תגיעם ברכתך באופן שלא תחרב בסוף כמו שכבר נגזר עליהם לכשתתמלא

רמבן

לו דלתות נחושה ובריחי ברזל וכל הארץ נעולה בהם והוא רמז שישמור ה' כל הארץ מאויב ומתנקם או יאמר שלא יבאו זרים לשלול השמן כי לכל הארץ יובא מארצו באניות סוחר:

וכימיך דבאך. הנראה לי במלה הזאת שהיא כמו זבאך כי האותיות האלה יתחלפו תמיד יאמר שבתה מדהבה במקום מזהבה וכל ארמית כן בכל לשון זביחה וכן כל לשון זכירה וכן זהב זקן זנב זרח האלה ורבים ובלשון זכה עצמה זב וזבה ומלשונם יתחלפו לדל"ת יאמר ימי זעכו במקום דעכו וכן זחלתי ואירא כמו דחלתי ויאמר הכתוב וכימיך יהיה זבאך שתהיה ארצך זבת השמן הנזכר ואתה תהיה בו טובל רגלך כל ימיך לעולם. גם אפשר ונכון הוא מה שפירשו בו שהוא הפוך מן דאבון נפש ויקראו ימי הזקנה דאבון כי הם ימי הרעה והצער ויקראו זמן הבחרות ימיו כי הם שלו לשמוח בהם ולהטיב לבו הנה הטעם וכימי ילדותך תהיה זקנתך וזה רמז שתתקיים שלותו וכבודו עוד כל ימי הארץ וראיתי בתרגום ירושלמי כיומי עולימתהון כיומי סיבתהון הוא הדבר שפירשתי:

לד (א) **ויראהו** ה' את כל הארץ. כל ארץ ישראל אשר מעבר לירדן ואחרי כן הזכיר שהראה לו את גלעד עד דן והנה משה היה בחלקו של ראובן וחצי הר הגלעד ועריו היה לבני ראובן והחצי למנשה על כן פירושו מן הגלעד עד דן או היה גלעד בלבנון בארץ ישראל כדכתיב גלעד אתה לי ראש הלבנון והזכיר עד דן שהוא סוף תחום ארץ ישראל דכתיב ד"ע נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע והזכיר אפרים ומנשה שהיו בצפונה של ארץ ישראל וארץ יהודה שהוא בדרום כדכתיב יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון ויהודה נטל כל דרומה של ארץ ישראל מן הירדן ועד הים ודן נטל בצפונית מערבית והזכיר נפתלי הסמוך ליהודה ממזרח ולא הזכיר אשר ויששכר כי היו בתוך אפרים ומנשה דכתיב ובאשר יפגעון מצפון וביששכר

והוא אומר (דברים לא) לקוח את ספר התורה הזה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע: על פי ה'. בנשיקה: (ו) ויקבור אותו. הקב"ה בכבודו רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזהו אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן. כיוצא בו (במדבר ז) ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו. כיוצא בו (ויקרא כב) והשיאו אותם עון אשמה וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור. קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית (אבות פרק ה) לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בין השמשות בערב שבת (סוטה יד): (ז) לא כהתה עינו. אף משמת: ולא נס לחה. לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תאר פניו: (ט) בני ישראל. הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר (במדבר כ) כל בית ישראל זכרים ונקבות: (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנא' (שמות לב) ועתה אעלה אל ה' (במדבר ט) עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם: ולכל

מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה׃ ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה׃ ח וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃ ט וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ י וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ יא לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ

ג' והכרים . ג' חסר א' י"א
ו' ר"פ
ג' חסרים . ל' . ט' . ל' וכתיב פ"א
ב' ולא זע
ל' . ל' . ה' דסמיכי ב' מ"ל
ג'

עַבְדָא דַייָ בְּאַרְעָא דְמוֹאָב עַל מֵימְרָא דַייָ׃ ו וּקְבַר יָתֵיהּ בְּחֵילְתָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב לָקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר וְלָא יְדַע אֱנָשׁ יָת קְבוּרְתֵיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ז וּמֹשֶׁה בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין כַּד מִית לָא כְהָאָה עֵינוֹהִי וְלָא שְׁנָא זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי׃ ח וּבְכוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב תְּלָתִין יוֹמִין וּשְׁלִימוּ יוֹמֵי בְכִיתָא אֶבְלָא דְמֹשֶׁה׃ ט וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אִתְמְלֵי רוּחַ חוּכְמְתָא אֲרֵי סְמַךְ מֹשֶׁה יָת יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַעֲבַדוּ כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ י וְלָא קָם נְבִיָּא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה דְאִתְגְּלֵי לֵיהּ יְיָ אַפִּין בְּאַפִּין׃ יא לְכָל אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא דִי שַׁלְחֵיהּ יְיָ לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם

שאפילו במותו עשה מה שצוהו כעבד: ע"פ ה'. כי הוא אמר לו עלה ומות וכן נכתב על אהרן על פי ה' וכן ע"פ ה' יחנו: (ו) ויקבר אתו. הוא קבר עצמו שנכנס במערה בגיא וכן וירעו הרועים אותם ויראו שוטרי בני ישראל אותם ודע כי הר העברים שהוא הר נבו שהוא צלם כוכב הוא בעצמו הגיא שהוא ראש הפסגה שהוא מול בית פעור והעד שאמר הכתוב כי נסע ישראל מבמות אל הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה וכתיב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה ושם מת ושם קבורתו וכתיב ונשב בגיא מול בית פעור והנה אחר שישבו ישראל בגיא אמר הכתוב ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב וכתוב אחר ויחנו בהרי העברים לפני נבו ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב והנה דבר ברור כי במקום שמת משה שם קבורתו: עד היום הזה. דברי יהושע. ויתכן שכתב זה באחרית ימיו: (ז) לחה. הה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לח כי היבשות תתגבר על הזקן. וטעם נס. הפך מתח: (ח) בני ישראל. ובאהרן כל בית ישראל בעבור כבוד משה: ויתמו. וכאשר תמו ימי בכי אבל משה שמה שמעו בני ישראל אל יהושע: (ט) ויעשו כאשר צוה ה' את משה. שישמעו אל יהושע: מלא רוח חכמה. הוא רוח ה' והעד כי סמך משה את ידיו עליו כי לא ימצא כמותו בישראל שישען עליו: (י) פנים אל פנים

בעל הטורים

ויקבר אותו בגי חסר אליף שלא ידע איש את קבורתו ואפילו מרע"ה לא ידע אלא יחידו של עולם ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו:

ויקבר אתו ב' וסימן בגי בארץ מואב. בגן עזא דאמון: בגי ג' חסרים אלף וסימן ויקבר אתו בגי. והגי בינו ובין העי. והגרתי לגי אבניה: ולא ידע י"א וסימן נמסר בויקרא: ומשה ו' ר"פ וסימן נמסר בסדר שמות: במתו ג' חסר וסימן נמסר בסדר מסעי: עינו ט' וסימן נמסר בסדר משפטים: ולא קם ב' וסימן נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה'. ולא קם ולא זע ממנו: פנים אל פנים ה' וסימן נמסר בסדר וישלח: והמופתים ב' מ"ל וסימן או הנסה אלהים. לכל האתת והמפתים: שלחו ג' וסימן לכל האתת והמופתים. אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף. וחברו הטה ה' וגו' את דברי סנהריב אשר שלחו לחרף ותרויהון בחד ענינא:

תולדות אהרן על פי ה'. בתרא יז: ויקבר אותו. סוטה ט יג יד: ולא ידע איש. שם יג יד עקידה ש' כב: ומשה בן מאה ועשרים. ש' יג: ויבכו בני ישראל. כתובות קג קדושין לח. ויתמו ימי בכי. מ"ק כא: ויהושע בן נון. קמא לב זוכר ויקהל: ולא קם נביא. ר"ס פ"א עקידס שער י"ג ושער סב עקרים מג:

רמבן

וביששכר ממזרח ולא הזכיר שמעון כי מחלק בני יהודה נחלת שמעון ולא הזכיר בנימין שהיה גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף הנזכרים סמוך להם והזכיר עד הים האחרון לזבולון שהיה על חוף ימים או שהיה בכלל הנגב והככר ויזכיר בקעת ירחו בעבור היותה בקעה עמוקה ולא היתה נראית מראש ההר אבל הראהו במעשה נס והכלל שהראהו כל נחלת ישראל דכתיב זאת הארץ אשר נשבעתי וגומר. ולרבותינו בספרי מדרשים במקומות האלה אשר יזכיר בכתוב וטעם המראה הזאת אשר הראהו בעבור שהיתה הארץ מלאה כל טוב צבי לכל הארצות ומאשר היה גלוי לפניו רוב האהבה שהיה משה רבינו אוהב את ישראל שמחו ברבות הטובה בראות עיניו:

(י) **אשר** ידעו ה' פנים אל פנים; שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל שעה ושעה שירצה כענין שנאמר ועתה אעלה אל ה' עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם לשון רש"י. ואיננו נכון כי היה אומר אשר ידע את השם פנים אל פנים אבל הוא מלשון ואדעך בשם. ואתה אמרת ידעתיך בשם יאמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר גדלו השם להיות אליו פנים אל פנים בדבור וכן מה אדם ותדעהו שתעשה לו כבוד לשום דעתך עליו כמו מה אנוש כי תגדלנו ויתכן כי בעבור ששני אנשים המתראים פנים אל פנים נודעים זה לזה בראיה ההיא אמר ידעו ה' פנים אל פנים כי לא רצה להזכיר שידעו משה כן לכבוד של מעלה. ואל תתמה במה שאמר בשבח משה אשר ידעו ה' פנים אל פנים ואמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ובכל ישראל נאמר גם כן פנים בפנים דבר ה' עמכם כי שם באר מתוך האש לומר ששמעו קולו מתוך האש בלבד ולא ראו הפנים וכן פי' ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש. ועל דרך האמת שידעו השם פנים אל פנים לדבקה בו בעת שתבא הרוח במשה רבינו וכן היה בעת מתן תורה אבל לא השיגו הם אלא לקול מתוך האש והנה באר שכל נבואותיו של משה כיום מתן תורה ושאר הנביאים היתה עליהם יד ה' והבן זה:

(יא) **וטעם** כל האותות. דבק עם ולא קם נביא עוד בישראל כמשה לכל האותות או יאמר שידעו השם פנים אל פנים באותות ובמופתים שכולם נעשו בשמו הגדול כמו שאמר ויוציאך בפניו בכחו הגדול. וכבר פירשתי כי האותות הם הדברים שהותרה בהם בתחלה כמו למחר יהיה האות הזה ויאמר על כל הדבר שיקדים הנביא לאמר כן יבא ויאתה לעתיד והמופתים הם הדברים שיעשו בשנוי התולדות כמו המטה אשר נהפך לנחש. והנה גם לשאר הנביאים נעשו

ספורנו

לכשתתמלא סאתם: ויקבר אתו. אם הוא קבר את עצמו כדברי קצתם ז"ל עשתה זאת נפשו הנבדלת כי הוא מת בהר ראש הפסגה שמשם ראה את הארץ כאמרו וימת שם משה והקבורה היתה בגיא: (ח) ויתמו ימי בכי אבל משה: (ט) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה. כי בימי הבכי אין חכמה ואין עצה: ויעשו. יהושע וישראל: ככל אשר צוה ה' את משה. כאמרו ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה: (י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. לא הגיע שום נביא למדרגת נבואתו ובזה התבאר שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה על דרך אמרם (ע"ז ל"ו ע"א) אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין: אשר ידעו ה'. הנה הנביא יקנה תוספת אור שכלי בלי ספק באור פני מלך בהיותו מתנבא כאמרו והתנבית עמהם ונהפכת לאיש אחר ולכן כאשר הגיד חסדי הא-ל על עמו אמר ואקח מבניכם לנביאים. ובהיות כל פעולת הא-ל יתברך בידיעת עצמו בלבד אמר אשר ידעו להורות שפעל בו בידיעתו לטוב כמו מה אדם ותדעהו, ואדעך בשם, וידע אלהים, יודע ה' דרך צדיקים ורבים זולתם כאלה: פנים אל פנים. בעודו מתמהמה בחושיו: (יא) לכל האתת. וזאת הידיעה בו פנים בפנים הגיעתהו כאשר שלחו ה' לעשות אותות ומופתים במצרים כי אמנם המראה שנגלית עליו בסנה לא היתה באופן זה כאמרו כי

פנים. פירשתיו : (יב) היד החזקה. פליאות הים : המורא הגדול. מעמד הר סיני :

ולכל ד׳ ר״פ וסימן חית הארץ. לא יחרץ כלב. היד החזקה. ולכל העלות עלות : הגדול ה׳ מלאים בתורה וסימן נמסר בסדר נח :

לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ : יב וּלְכָל יְדָא תַקִּיפְתָּא וּלְכָל חֵיזְוָנָא רַבָּא דַעֲבַד מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל :

חזק

ד׳ ר״פ. ג׳

ג׳. מ׳ מ״ל בתורה

ד׳ נקו׳

מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ : יב וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל : חזק

מ״א גאואל סימן , אלי סימן

(יב) ולכל היד החזקה. שקבל את התורה בלוחות בידיו : ולכל המורא הגדול. נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא : לעיני כל ישראל. שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר (דברים ט) ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקב״ה לדעתו שנאמר (שמות לד) אשר שברת יישר כחך ששברת (שבת פז) :

תולדות אהרן לכל האתות. עקרים מ״ג ופ׳ ט׳ פ׳ י׳ : ולכל היד החזקה. (תענית כח) : לעיני כל ישראל. מנחות ל :

ספורנו

כי ירא מהביט אל האלהים על הפך ותמונת ה׳ יביט : (יב) ולכל היד. שפעל אל על ידו בבלתי נפסדים לשנות טבעם כענין בקיעת הים ופתיחת פי הארץ והורדת המן מן השמים וזולתם : ולכל המורא הגדול. של מתן תורה : אשר עשה משה לעיני כל ישראל. כשיראו ועמדו מרחוק במתן תורה ומשה נגש אל הערפל כי אז קנה המדרגה העליונה בנבואת פנים אל פנים ועשה את משה אז נורא בקרני הוד : לעיני כל ישראל. כאמרו וירא אהרן וכל בני ישראל את משה כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו :

רמבן

נעשו אותות ומופתים כאליהו ואלישע שעשו מופתים רבים אבל ההפלגה למשה רבינו בהם אמרו במדרש כל הנביאים כולם היו עושים נסים על ידי תפלה כחמה ליהושע וכן הצרפתית ועצירת גשמים לאליהו וכן השונמית לאלישע אבל משה מיד היה עושה. ואין המדרש הזה ברור. והרב אמר במורה הנבוכים כי ההפלגה למשה רבינו הוא מה שאמר לפרעה לכל עבדיו ולכל ארצו ולעיני כל ישראל כי היו לעיני החולקים עליו והמסכימים עמו אבל שאר הנביאים יעשו אותם ליחידים מבני אדם כענין שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע. ואיננו נכון בעיני כי עצירת הגשמים לאליהו העצירה והביאה נתפרסמו מאד וגם היה בגזרה ממנו חי ה׳ אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ובהמשך ענין שלש השנים נתגלה מאד ובגוים נשמע וכתיב אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני וגו׳ וסוף הענין ההוא מגולה ומפורסם לחולקים עליו ולמסכימים עמו במעמד אחד דכתיב שלח קבוץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וגומר וכן עמידת השמש ליהושע היה באמת לעיני כל ישראל וראו אותה כל מלכי כנען הנלחמים בו והנשארים ורבותינו יזכירו כן שראו אותם מסוף העולם ועד סופו והכתוב מפליג בו מאד ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה׳ בקול איש ובקריעת הירדן ובקריעת ים סוף לא נעשה ליחידים רק לכל לישראל וכתיב בה עוד ויהי כשמוע כל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר הוביש ה׳ את מי הירדן אבל לפי פשוטו של מקרא הכל קשור ומחובר יאמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו השם פנים אל פנים ולעשות אותות ומופתים ביד חזקה ומורא גדול כמשה ואם עשו מקצת מהם לא הגיעו לרובם ולא למעלה הגדולה שבהם כי לא היה כיום סיני לפניו ואחריו וכן לא הגיע אותות הנביאים לזמן הגדול אשר הגיע הוא עליו השלום כי אות המן תמידי ארבעים שנה ועמוד האש והענן גם הבאר והשלו על דעת רבותינו ולכתם המדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים ולא חסרו דבר. ועל דרך האמת יאמר כי אותותיו ומופתיו של משה היו פנים אל פנים כמו שפירשתי :

(יב) **ולכל** היד החזקה. קריעת ים סוף שנאמר בו וירא ישראל את היד הגדולה ולכל המורא הגדול מעמד הר סיני שנאמר בו לבעבור תהיה יראתו על פניכם ולפיכך הזכיר באלו שנעשו לעיני כל ישראל שכבר הזכיר כל הנעשה לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו. ובספרי ולכל היד החזקה זו מכת בכורות שנאמר בו כי ביד חזקה ישלחם ולכל המורא הגדול זו קריעת ים סוף ד״א ולכל המורא הגדול זו מתן תורה. ועל דרך האמת היד החזקה זו מדת הדין כלשון היתה עלי יד ה׳ וכן כי יד ה׳ עשתה זאת ולכן יאמרו במשפט כי ינאה בי יד ה׳ והמורא הגדול מדת הרחמים כענין שכתוב אותו תקדישו והוא מוראכם ולזה מתכונים בספרי במכת בכורות ובקריעת ים סוף כי כתוב בם לעשות לך שם תפארת :

וטעם אשר עשה משה. שהכין והראה זה לעיני כל העם כלשון את הנפש אשר עשו בחרן וימהר לעשות אותו לעשות את יום השבת כי משה לא עשה היד החזקה והמורא הגדול רק הכין אותם ובעבורו נעשו לעיני כל ישראל :

נשלמו חמשת הספרים האלה אשר קצרה בהם חכמת אגור ואיתיאל. ואלפי ברכות והודאות לאל. אשר גמלני כרחמיו וכרוב
חסדיו ויבא אשר לבבי שואל. והוא למען שמו יואל. ובא לציון גואל. במהרה בימינו יעמוד מיכאל. לבנות הבית והאריאל. ויקיים
מקרא שכתוב על יד יחזקאל. וידעו הגוים כי אני ה׳ מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם. וברוך ה׳ אלהי ישראל.
מן העולם ועד העולם אמן ואמן :

סכום פסוקי דספר הדברים תשע מאות וחמשים וחמשה הנ״ץ סימן. וחציו ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך. ופרשיותיו י״א אסרו חג בעבותים סימן. וסדריו כ״ז יפיה אמונה יגיד צדק סימן. ופרקיו ל״ד אודה ה׳ בכל לבב סימן. מנין הפתוחות שלשים וארבעה. והסתומות מאה ועשרים וארבעה. הכל מאה וחמשים ושמונה פרשיות וכסא כבוד ינחילם סימן : נשלם ספר ואלה הדברים בעז״ה :

סדרי תורה נ״ד למען יזמרך כבוד ולא ידם סימן. מנין פרשיות הפתוחות של כל התורה ר״צ יבא דודי לגנו ויאכל פר״י מגדיו סימן. הסתומות שע״ט או אסרה אסר על נפשה בשבעה סימן. נמצאו מנין כל הפרשיות פתוחות וסתומות תרס״ט לא תחסר כל בה סימן :

סכום הפסוקים של כל התורה ה׳ אלפים ושמונה מאות וארבעים וחמשה ואור החמ״ה יהיה שבעתים סימן. וחציו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים : מנין תיבות של ספר תורה ע״ט אלפים תתקע״ו לשוני ע״ט סופר מהי״ר יפיפי״ת מבני אדם סימן : מנין אותיות של ספר תורה ש״ד אלפים ושמונה מאות וחמשה וסימני ארצה ב״ו ולכבדה אמר ה׳ גדול יהיה כבו״ד הבי״ת הז״ה האחרון מן הראשון תבנה ב״ב אמן כיה״ר :

נשלמו חמשה חומשי תורה . תהלה לאל גדול ונורא :

פרשת

כלי יקר

ברכה

וזאת הברכה אשר ברך משה. מלת וזאת מיותרת כולה גם וי״ו העיטוף של וזאת צריכה ישוב. ונראה שקאי על מ״ש פרשת דברים ה׳ אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב ה׳ אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים וגומר ואז״ל אמרו ישראל משה קצבה אתה נותן לברכתנו אמר להם זו משלי היא וה׳ יברך אתכם כאשר דבר לכם ואם כן כבר ברכם משה בריבוי וברכה זו היתה משלו לא מצד היותו איש האלהים. וגם אותה ברכה היתה לפני מותו כמו שפירש״י שם לכך נאמר כאן וזאת בוי״ו העיטוף שנוסף על אותה ברכה שברכם משה משלו סמוך למותו אף גם זאת הברכה ברכם אבל לא משלו כמו הראשונה אלא מצד היותו איש האלהים כי כל ברכה זו באה לו בנבואה מאת האלהים ולא משלו היתה כמו ברכה הראשונה ונתן טעם למה נעשה עתה איש האלהים יותר מברכה הראשונה לפי שהיה זה לפני מותו סמוך למותו ממש יותר ממה שהיה בברכה הראשונה שהרי ביני ביני למד לישראל כל ספר משנה תורה אם כן ודאי עכשיו היה סמוך למותו יותר ממה שהיה בברכה הראשונה ומ״מ לא יחד הש״י עליו שמו המיוחד כי אם בשם אלהים המשותף לאלהים ואדם אבל במותו נאמר וימת שם משה עבד ה׳ כי אז ייחד עליו השם המיוחד. ד״א במדרש אמרו משה התחיל ברכותיו ממקום שפסק יעקב שנאמר וזאת אשר דבר להם אביהם ומשה התחיל בזאת ונראה לפרש מדרש זה בשני פנים. האחד הוא שמלת וזאת לשון נקבה כי כל שירות עה״ז נאמרו בלשון נקבה כי בכולם יש צער ולעתיד בלשון זכר כזכרים לא יולדים. ויעקב בקש לגלות את הקץ דהיינו העתיד ונסתם ממנו ע״כ היו כל ברכותיו ביעוד עה״ז מראש ועד סוף ע״כ התחיל הברכות במלת וזאת כי כל יעוד העולם הזה יש בו צער אבל

משה

משה שהיה איש האלהים ושרתה עליו השכינה ע"כ התחיל בזאת אבל לא חתם ברכתו בזאת כי תחלת דבריו היו ג"כ ביעודי עה"ז כי המה הכרחיים להשיג על ידם השלימות האחרון אשר לא תושג בלעדם אבל סוף דבריו ביעוד העה"ב באמרו אשריך ישראל וכן מסיק בילקוט שכל פסוק זה מדבר באוצר האמיתי לעה"ב אשריך ישראל מה מתוקן וגנוז לך לעולם הבא כו' וכן מ"ש ויראהו ה' את כל הארץ וגומר עד הים האחרון דרשו בו עד היום האחרון דהיינו לעה"ב א"כ הוא היה הפך יעקב שנסתם הקץ ממנו ולמשה נגלה על כן התחיל ממקום שפסק יעקב כי סוף ברכותיו לא היו כי אם יעודי העה"ז אבל משה תחלת ברכותיו היו יעודי עה"ז אבל סופם היה ביעודי עה"ב כאמור. הב' הוא שלכך פתח ממקום שפסק יעקב לפי שכל ברכותיו היו מעין ברכותיו של יעקב כמ"ש וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב למדך שכל ברכותיו היו מעין ברכותיו של יעקב ובוודאי הוסיף בכל ברכה איזו דבר לכך נאמר וזאת הברכה בנוסף על ברכותיו של יעקב שנחתמו בוזאת ברכם גם הוא בתוספת בכל ברכה וברכה מצד היותו איש האלהים נגלו אליו תעלומות חכמה ביותר ומה שיהיה לישראל עד היום האחרון ועד בכלל :

ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וגומר. הל"ל לסיני בא ורש"י פירש שיצא לקראתם כחתן כו' ועדיין קשה למה מסיני בא ולא ממכון שבתו השמים גם צריך ישוב למה הזכיר זריחה בשעיר והופעה בפארן. גם קשה לדעת רז"ל שאמרו חזר הקב"ה על בני עשו וישמעאל לקבל התורה ולא קבלוה למה הזכיר שעיר והר פארן ולא הזכירם בשמם עשו וישמעאל. גם מלת למו צריך ישוב כי י"א מלת למו חוזר על ישראל כי לפי שהאומות לא רצו לקבל התורה וישראל קבלוה ע"כ נתוספה לישראל זריחה והופעה ואין לשון המקרא משמע כן. ונראה לפי שכל אומות האלו מתייחסים אל אומה מיוחדת כי שעיר מיוחד לעשו איש שעיר. והר פארן מיוחד לישמעאל שנאמר בו והוא יהיה פרא אדם ופרא נגזר מלשון פארן. ע"כ לא הזריח ה' גילוי שכינתו אל אותן שני אומות עצמן כי ידע הקב"ה שאין סופן לקבל התורה ולא בא עליהם כ"א לבעבור שלא יהיה להם פתחון פה לומר אילו היה נותנה לנו היינו מקבלים אותה. ע"כ לא הופיע ה' שכינתו על האומות כי לא היו ראויין לכך והופיע עליהם מן אותן המקומות המתייחסים אל אותן האומות ובזה מדוקדק הלשון וזרח משעיר למו. אמנם עדיין אנו צריכין למודעי לנו ומה נקט כאן זריחה וכאן הופעה וכאן הזכיר למו אבל בהופעה לא הזכיר למו. ונראה שכך פירושו. כי לשון זריחה מצינו אצל השמש כמו וזרח השמש וכן רבים. אבל לשון הופעה לא מצינו כ"א אצל גילוי שכינתו יתברך יושב הכרובים הופיעה ולפי שישמעאל עשה תשובה אבל לא עשו לכך הזריח מן שעיר המתייחס לעשו בזריחה הנמשלת לזריחת אור השמש ורמז עוד לעשו שמונה לחמה. ולכך נאמר למו שאותה זריחה מוספת הגיע למו ואולי הזריח להם השמש ממש אבל לישמעאל שעשה תשובה בחייו הוסיף לשון הופעה דהיינו גילוי שכינתו מהר פארן המתייחס אליהם. אבל לא זכו מ"מ שיגיע אותו אור גדול אליהם ממש לכך לא נאמר למו כי לא הגיע אליהם אך ראו את האור בהר פארן מרחוק. אבל עשו להיות אותו אור רק אור השמשי ע"כ זרח משעיר למו ממש. אבל לישראל בא מהר סיני בלא שום זריחה כי לאומות הוצרך לבא ע"י זריחה והופעה לדבר עמהם בפנים מאירות אולי יתפתו לקבל התורה שלא יהיה להם פתחון פה לומר אילו היה בא לנו בפנים מאירות היינו מקבלים אותה. אבל ישראל שהשקה נפשם בתורה ואהבו מאד לא הוצרך להזריח ולהופיע עליהם אלא מסיני בא ביאה בעלמא ומתחלה ירד ה' על הר סיני ומשם בא אל ישראל כי אותו הר מתייחס אל ישראל כי הוא הנמוך שבהרים וישראל המעט מכל העמים. וכמו שאמרו משה קבל תורה מסיני ולא אמרו על סיני אלא לפי שמשה לרוב ענותנותו חשב את עצמו לשפל אנשים לומר מה אני שתנתן תורה על ידי. אך כאשר שמע דבר ה' בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה אז נקט בליביה למה דווקא על ההר הזה וכי אין בעולם הרים גבוהים ממנו אלא שכך מדתו של הקב"ה שבוחר ביותר בשפלים לשכון את דכא ושפל רוח הנה מאז שוב לא היה משה מסרב בשליחותו והיה מקבל עליו שתנתן התורה על ידו לכך נאמר משה קבל תורה מסיני כי מן סיני למד זה שהוא ראוי לקבל התורה יותר מזולתו וז"ש רז"ל על פסוק למה תרצדון הרים גבנונים כולכם בעלי מומין אתם אצל הר סיני כמה דאת אמר או גבן או דק ומה מום מצא באותן הרים או מה ענין גבן להרים כי גבן הוא מום שבעיניים אלא שרמז כאן שרום לב הוא מום גדול בתורת ה' והרים אלו להיותם גבוהים מום בם וכנגד זה באדם עינים רמות הוא מום שבעין לכך מביא ראיה מן או גבן וע"כ אין הרים אלו מתייחסים אל ישראל כ"א הר סיני עליו ירד ה' מתחלה כי בזה הורה להם שהקב"ה שוכן את דכא ביותר ויקחו ראיה מכאן שלא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט. וע"כ המה נאים לתורה ותורה נאה להם. לכך נאמר ה' מסיני בא והוא באמת גדול לישראל שבא זה עד שיהיו ראויין לקבל הברכות. ואתה מרבבות קודש י"א שבא מן רבבות קדש מלאכים אשר אמרו חמדה גנוזה אתה בא ליתנה לבשר ודם. אך מ"מ בא הקדוש ב"ה מהם לפי שקדושים הם ואין בהם יצר הרע וניאוף וגזילה ע"כ מצד היותם רבבות קדש בא לישראל להשלים חסרונן ולצרף חלודת חומר שלהם כזהב המצורף באש לכך נאמר מימינו אש דת למו כדי לצרף אותם לבלתי יטו לשמאל כ"א לימין כי לב חכם לימינו:

אף חובב עמים כל קדושיו בידך וגו'. יאמר שאף בזמן שהקב"ה היה מראה חבה אל העמים מ"מ אין דומה חבת ישראל לחבת העמים ההם כי כל קדושיו היינו ישראל קדש ישראל לה' הם בידך מושגחים מידך יתברך כי לא מסרתם אל הנהגת המערכה וז"א ישא מדברותיך שכל דבריך ישא כי כמשא כבד יכבדו מהם. אבל ישראל אין כן אלא תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב אע"פ שצוה לנו משה לאותו דור מ"מ היא מורשה לכל קהלת יעקב שבכל דור ודור כולם קיימו וקבלו עליהם להורים ולהנחיל את התורה לבניהם אחריהם וכל זה מורה על ההפך שאין דבר ה' עליהם למשא אלא קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם בשמחה לעשותו. ועוד אמר ישא מדברותיך אפילו דברך הטוב אשר ישמעו מפיך פרי הוא על העמים למשא. אבל ישראל אינו כן אלא אומרים אפילו התורה שצוה לנו משה שלא שמענו מפי הגבורה מ"מ היא מורשה לכל קהלת יעקב לפיכך ויהי בישרון מלך דווקא בישראל נודע אלהים למלך אבל לא באומות ההם :

ויהי בישרון מלך. בין שקאי על הקב"ה בין על משה כך פירושו כי ישורון לשון ראיה. וכנוהג שבעולם שלפעמים אדם עולה לגדולה אף אם אינו ראוי לה מצד שהבריות אינן מביטין בו היטב לראות מה טיבו על כן מניחין אותו בגדולתו כי עינים להם ולא יראו אחריו מה טיבו. אבל אם המה יביטו יראו במהותו כי אין בו ממש יורידוהו מגדולתו אבל משה אינו כן אע"פ שנאמר והביטו אחרי משה שהיו מדקדקים אחריו מ"מ לא מצאו בו שמץ פסול לכך ויהי בישרון מלך אפילו במביטים. ובדרך זה יפורש גם על מלכות שדי כי תמיד היו מהרהרים אחריו בכמה נסיונות ומצאו בכולם כי הוא יתברך מלכם :

יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר. ברכה ראשונה זו היא מעין ברכותיו של יעקב שאמר יתר שאת ויתר עז הנה יעקב ברכו בשני ברכות אחת נקראת שאת ואחת עז כי השאת הוא שיהיו אנשיו רבים עד שיהיו צריכין למספר כי הדבר שהוא רב הכמות צריך מספר ושיהיו אנשיו גבורים כי ראובן שהיה יושב על הספר היה צריך לכל זה שיהיו אנשיו רבים וגבורים כי אז לא ימותו במלחמה והנה שאת הוא לשון מספר כמו כי תשא את ראש נשא את ראש ועז לשון גבורה. והנה מצד שבלבל יצועי אביו היה ראוי שינטלו שניהם ממנו. אך מצד הברכה נתנם לו במתנה ואמר בדין הוא שיהיה לך יתר שאת ויתר עז יותר מספר וגבורה פי שנים על כל השבטים אך פחז כמים אל תותר אל תקח המותרות. אבל מ"מ שוה לכל השבטים תהיה בשאת ועז וזה שגם משה ברכו בגבורה שנאמר יחי ראובן ר"ל יהיה איש חי רב פעלים במלחמה ואז אל ימות ויהי מתיו מספר זהו ענין השאת שהזכרנו והוסיף ואל ימות לפי שאמרו רז"ל מה יעשה אדם ויחיה ימית א"ע אבל הוא יחיה ולא יצטרך להמית א"ע וכמ"ש מי גבר יחיה ולא יראה מות כי אם יחיה את עצמו אז בלי ספק ימית א"ע וכן בהפך רז"ל אמרו יחי ראובן בעה"ז ואל ימות לעה"ב ולפי שעה"ב נעלם ע"כ נשארו חיי עה"ב בדיוק של ואל ימות ברמז וסמיך ליה וזאת ליהודה כי גם הוא נתברך בעה"ב לפי שהיו עצמותיו מתגלגלין וכפירש"י. או לפי שנאמר כי אם בשובו מרשעו וחיה וראובן היה בעל תשובה לכך נאמר יחי ראובן וגומר וזאת ליהודה כי מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו' :

וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה. רז"ל אמרו שרמז ברכה לשמעון במ"ש שמע ה' וגומר כי שמע נגזר מלשון שמעון והדבר צריך ביאור. והקרוב אלי לומר שלמדו זה ממש"כ וזאת ליהודה שנראה מיותר כי הל"ל ליהודה אמר. אלא כך פירושו כי בקשת ואל עמו תביאנו היתה על שמעון כי יעקב אמר לו ואפיצם בישראל שיהיו ממנו מלמדים ועניים והנפוץ צריך קיבוץ אל עמו כי אע"פ שהיו נפוצים בתוך בני ישראל מ"מ מתוך שהוא נפוץ מפוזר ומפורד ממשפחתו ומבית אביו אינו אצל עמו. ע"כ התפלל עליו יהודה ואמר אנא ה' תביאנו אל עמו ומולדתו שלא יהיה נפוץ על פני כל הארץ. וידוע שלתפלה זו היה גם יהודה צריך כמובן מתוך פירש"י הסובר שתפלת ואל עמו תביאנו קאי על יהודה. ואני אומר שיהודה התפלל תפלה זו על שמעון וכל המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה וא"כ אותה תפלה שהתפלל יהודה על שמעון היא שעמדה גם לו וז"ש וזאת ליהודה אותה תפלה שהתפלל על שמעון עמדה גם ליהודה וז"ש ויאמר שמע ה' קול יהודה אותו קול שיתפלל בו על שמעון ואל עמו תביאנו ר"ל ליהודה כפשוטו לפי שבאות קול התפלל על שמעון ע"כ דין הוא שיהיה הוא נענה תחלה ותביא גם אותו אל עמו. ולפי שתפלה זו עמדה לשניהם ע"כ אמר אח"כ ידיו רב לו הוסיף מלת לו כי ברכה זו היתה לו לבדו ולא היה לשמעון צורך בברכת ידיו רב לו רק ליהודה שהיה מלך צריך בברכה זו :

וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך וגומר. לפי שיעקב קללו ואמר ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה ואולי באותה קללה נכשל משה בכעס באמרו שמעו נא המורים. ע"כ אמר משה שדברי יעקב נתאמתו כבר אצלו והלואי שלא תהיה עוד כזאת בשבט לוי לפי שהם מורים הוראה בישראל וכל כעס מביא לידי טעות ע"כ התפלל משה ואמר ללוי תמיך ואוריך לאיש חסידך שתאיר לו הדרך שלא יכשל עוד בכעסו. וא"ת ומה אעשה לדברי אבא ישראל סבא שקלל אפם ע"ז אמר אשר נסיתו במסה וגומר כי שם כבר נתקיימה קללתו ומעתה תכלה השנה וקללותיה ומה שקרה למשה יהיה כפרה על כל השבטים כי די בזה כשנתקיימו דברי הזקן ושוב לא תקראנה כאלה עוד יען כי אותו שבט מורה הוראה בישראל. האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגומר כי רז"ל אמרו כל העוסק בתורה פטור מן כבוד או"א וראיה מיעקב שלא נענש על אותן י"ד שנים שהיה נטמן בבית שם ועבר שלא קיים בהם מצות כיבוד או"א. וז"ש האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו שאינו צריך לראות אחריהם וכ"ש שגם את אחיו לא הכיר אינו צריך לידע ממנו. ואת בניו לא ידע כדאיתא במסכת עירובין מ"ד שחורות כעורב רבא אמר במי שנעשה אכזרי על בניו כעורב כי הא דרב אדא בר מתנא כי הוא אזיל לבי רב אמרה ליה דביתהו ינוקי מאי נעביד להו אמר לה איכא קרמי באגמא ז"ש כאן ואת בניו לא ידע שגם את בניו יעשה א"ע כלא יודע וכל כך למה כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו יורו משפטיך ליעקב וגומר רצה לומר מצד שהם צריכים לעסוק בתורה תמיד ע"כ גם את בניו לא ידע כאמור ישימו קטורה באפך וגומר כי העוסק בתורת קרבנות כאלו הקריבם. ברך ה' חילו כחו כי התורה מתשת כחו של אדם ע"כ אמר ברך ה' חילו היינו כחו. ופועל ידיו תרצה שיעסוק בתורה כדי לשמור ולעשות. מחץ מתנים קמיו וגומר כי אם פגע בך מנוול זה השונא הפנימי שנקרא מנוול משכהו לבית המדרש :

לבנימן אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו. לפי שיעקב אמר בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד וגומר והטורף טרף אינו אוכלו בבטח כי לבו נוקפו פן יחזור עליו זה שחטפו ממנו ע"כ אמר ישכון לבטח עליו ומלת עליו חוזר על אותו שלל שהזכיר יעקב. ולפי שיעקב אמר בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל ופי' התרגום מקאי על הקרבנות שמקריבין ערב ובקר בבהמ"ק שבחלקו על זה הוסיף לומר חופף עליו כל היום שלא יחרב כמו שילה ונוב וגבעון אלא תמיד תשאר השכינה בבית עולמים ובין כתפיו שכן כי שם היו נושאי האפוד כי השכינה היתה באורים ותומים שנשא הכהן בין שתי כתפיו ז"ש ובין כתפיו שכן:

וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו. ברכה זו היא ממש מעין ברכת יעקב שברכו בריבוי התבואות על שהיה זן ומפרנס את כל בית ישראל. והוסיף כאן ממגד תבואות שמש וירח כי כבר נשתעבדו לו בחלומו והנה השמש והירח וגו' ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם מה שלא הזכיר לשון ממגד אצל הררי קדם נוכל לומר שרמז שכל זכות אבות והאמהות תהיין לראש יוסף כי אברהם ושרה לא ילדו כ"א יצחק ויצחק אעפ"י שהוליד עשו ויעקב מ"מ כי ביצחק יקרא לך זרע במקצת זרעו של יצחק ולא בכל זרעו ואם כן יעקב עיקר תולדותיו וביעקב כתיב אלה תולדות יעקב יוסף א"כ יוסף עיקר תולדות כולם לכך כל זכות אבות ואמהות המכונים בהרים וגבעות הכל שייך ליוסף ז"ש ומראש הררי קדם כי האבות קדמו לעולם וזכותם יעמד לו לנגד כל אפסי ארץ כי לאנשי המלחמה ולא לנשים אבל הנשים מסוגלים בעשית פרי הבטן ע"כ זכותם יעמוד לו להיות ארצו מלאה מגדים וזו שנאמר וממגד גבעות עולם וזהו שבירר שני מיני ברכה אלו באמרו בכור שורו הדר לו כי זהו ענין ריבוי תבואות שבזכות האמהות גבעות עולם כי רב תבואות בכח שור וקרני ראם קרניו זהו ענין נצחון במלחמה שבזכות ראש הררי קדם והם רבבות אפרים כי שמו על שם כי הפרני אלהים ונתנו לו הרבבות מן ברכת יעקב ושמו מורה על רבוי הפירות ועל ריבוי יוצאי ירכו משא"כ במנשה לכך נאמר והם אלפי מנשה:

ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. לפי שיעקב ברכם זבולון לחוף ימים עוסק בסחורה ויששכר חמור גרם עוסק בתורה נמצא זה יוצא לסחורה וזה יושב אוהלים. ושמעתי לפי שהממון אין לו שום שלימות כ"א על ידי הוצאה כי ההוצאה טוב בו מהקיבוץ. לכך נאמר שמח זבולון בצאתך. אבל שלימות התורה הוא גם באהליך כי אין שלימותה תלוי בהוצאה. לכך נאמר ויששכר באהליך. ועוד שקנין הממון הוא חוץ ממנו ואינו דבוק בו לכך נאמר בו לשון יציאה אבל קנין התורה מתעצם ודבק בו והיו לבשר אחד באהלו לכך נאמר באהליך וי"א לפי שכל הולך בסחורה אינו שמח עדיין בצאתו לדרך כי לא ידע אם ירויח או לא אבל לזבולון אמר שישמח גם בצאתו לדרך כי נכון לבו בטוח שישכיל בכל דרכיו לפי שיששכר באהליך עוסק בתורה עליו וזכותו יעמוד גם לו יען כי זבולון היה נותן לתוך פיו של יששכר. עמים הר יקראו ר"ל שיקראו אהלי זבולון ויששכר הר כי כמו ההר הטוב והלבנון מקריבים בו זבחים לה' כך בשני אהליהם גם שם יזבחו זבחי צדק כי זבולון העוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר אין לך צדקה גדולה מזו כמ"ש אשריכם זורעי על כל מים אין זריעה אלא צדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים רוצה בזה שהזריעה שהיא על כל מים והיא המחזיק ידי לומדי תורה אין לך צדקה כמותה וכתיב עשות משפט וצדקה נבחר לה' מזבח א"כ דין הוא לקרא לאהל זבולון הר כי העולה אליו כעולה להר ה' שמקריבין בו עולה וזבחים לאלהים כי גם באהלו מקריבין זבחי צדק. וכן אהלו של יששכר שעוסקים בו בתורה וכל העוסק בתורת עולה כו' לכך ראוי לקרא לאהלו הר הקודש כי גם שם יזבחו זבחי צדק. כי שפע ימים יינקו וגומר כי היו זוכים בעה"ז ובעה"ב כי בעה"ז שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול רמז לרב טוב הצפון לצדיקים לעה"ב רמז להשגת החכמה שנאמר בה ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים ז"ש כי שפע ימים יינקו וישיגו סודות התורה הנעלמים ז"ש ושפוני טמוני חול משל על הדברים הטמונים וצפונים שם ימצאו בינה והשכל:

ולגד אמר ברוך מרחיב גד וגו'. לפי שאמר בסמוך צדקת ה' עשה וגומר ולעושה צדקה שייך לשון גד ג"ומל ד"לים והקב"ה מרחיב לו כהנה וכהנה פי שנים כפלים ובזכות זה כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקד כאמרז"ל כל העוסק בתורה ובג"ח אויביו נופלים לפניו חללים כו' ועדיין לא פי' מה הצדקה שעשה גד ע"כ אמר וירא ראשית לו כי הוא בעצמו ראה לפסוק על עצמו מה שלא היה מחוייב לעשותו מצד הדין ומהו שפסק על עצמו וירא ראשית לו כי פסק על עצמו לצאת בראש החלוץ כי סמך על זכות שבחלקו נקבר מחוקק שתהיה ארצו יושבת בהשקט ובמנוחה כל זמן שיהיו המה במלחמה, ויתא ראשי עם בראש החלוץ כי בזה עשה צדקת ה' כמו שהקב"ה עשה צדקה זו עם ישראל שנאמר וה' הולך לפניהם וגומר כך גם המה עשו צדקה זו. אבל ומשפטיו עם ישראל כי כפי שורת המשפט לא היו צריכין לילך כ"א עם ישראל בשוה ועל צד הצדקה קבלו עליהם לצאת בראש החלוץ. וגם לדברי המפרשים ויתא ראשי עם על משה כך פירושו כי בכל מלחמה הלך משה לפניהם וכן עשה גם ליהושע שנאמר כי הוא יעבור לפני העם ומ"מ בכל משפטיו היה עם ישראל שוה להם כי לא היה מבקש קדימה עליהם. ומ"ש וטרף זרוע אף קדקד לפי שעור בעד עור וגו' כשמכים בחרב מלמעלה אז המוכה מרים ידו להציל בה את ראשו ואז הוא נחתך תחלה לפנים היד ואחר כך הקדקד כי החרב יעבור דרך שניהם. לכך הקדים זרוע לקדקד ומיושב לשון אף:

ולדן אמר דן גור אריה. לפי שיעקב אמר דן ידין עמו וכל דיין צריך להיות גבור כארי כמ"ש ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל שלא יגור מן בעלי דינים אם יש בהם איזה אלם ע"כ אמר לדן שיהיה גור אריה יזנק מן הבשן. הבשן הוא מקום חיות רעות הטורפים כך הדיין כל קילוסו מן פרות הבשן להציל טרף מידם ע"כ צריך הדיין להיות גם הוא לבבו כלב האריה:

ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון. יעקב ברכו בברכה אילה שלוחה הנותן אמרי שפר שפירותיו ממהרים להתבשל וע"כ מביאים מארצו ביכורים תחלה זהו שאמר הנותן אמרי שפר כי בהבאת ביכורים משבחים ומודים לה' לכך נאמר כאן ע"י שהוא שבע רצון כי השביעו ה' כל רצונו ע"כ הוא מלא ברכת ה' כי הוא יברך את ה' תחלה ע"י הבאת ביכורים כי במקום שאמר יעקב הנותן אמרי שפר אמר כאן ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה שיש לו חלק בים כנרת ובדרום:

ולאשר אמר ברוך מבנים אשר. לפי שבלידתו כתיב כי אשרוני בנות ע"כ הוסיף לומר שגם מבנים יהא מבורך ומאושר כי גם בן גם בת כולם יאשרוהו ויברכוהו ומ"ש וכימיך דבאך רמז למרז"ל שמן ששכחה לי אמי בילדותי הוא שעמד לי בזקנותי ע"כ אמר כאן וטובל בשמן רגלו וע"י השמן יהא חזק ובריא אולם בימי הזקנה כמו בילדותו ז"ש וכימיך דבאך ולדעת האומרים שאשר נתברך בבנים הרבה ע"י שקיים מצות פו"ר בבחרותו ובזקנותו כמ"ש בבקר זרע את זרעך ולערב וגו' ז"ש וכימיך דבאך וכמו שפירש"י שבא להשוות ימי הזקנה לימי הנעורים:

לעיני כל ישראל. שמעתי אומרים טעם על מה שהתורה מתחלת בבי"ת ומסיימת בלמ"ד לפי שכל אותיות השם הגדול יו"ד וי"ו ה"א אם תסמוך אחת מהם אל בי"ת או אל למ"ד יהיה ממנו תיבה אחת שלמה והם בי בו בה לי לו לה מה שלא תמצא כן בכל אלפ"א בית"א שיהיה תיבה שלמה מכל השלשה אם יסמכו לאיזה אות כגון לעשות מן א' אי או אה שהרי אה אינו תיבה וכן לעשות מן מ' מי מו שהרי מו אינה תיבה והביאור לזה הוא שבזה נרמז שתבל ומלואה הכל תלוי בו יתברך ושלו הכל. ותואר הבי"ת שהקדוש ברוך הוא מדבר בעדו ואומר בי ר"ל שהכל תלוי בי ונבראיו אומרים בו שהכל תלוי בו יתברך ולשון בה היינו דכר ונוקבא שהזכירו חכמי האמת המקובלים. וכן הקב"ה אומר לי תבל ומלואה ונבראיו אומרים כי לו יתברך תבל ומלואה וכן לה בדרך שנתבאר והכל ענין אחד כי לפי שהכל תלוי בו יתברך ע"כ הכל לו יתברך. וזה רמז על אחדותו יתברך והוא יסוד התורה. ודבר זה הפותח והסוגר ע"כ פתח התורה בבי"ת ומסיימת בלמ"ד להורות כי הש"י הפותח והסוגר והכל תלוי בו בשמו יתברך כאמור:

הפטרת וזאת הברכה

יהושע סימן א

וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר: מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כָּל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־מֹשֶׁה: מֵהַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה וְעַד־הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים וְעַד־הַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם: לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ: חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תַּנְחִיל אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם: רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל־תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ: לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ כִּי־אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל: הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ: כאן מסיימין הספרדים

וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־שֹׁטְרֵי הָעָם לֵאמֹר: עִבְרוּ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה כִּי בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ: וְלָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: זָכוֹר אֶת־הַדָּבָר

אשר

אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת׃ נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָם׃ עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר ׀ נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ׃ כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ אֶל־מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־מֹשֶׁה׃ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ׃

תרגום ירושלמי

אלה אלין פתגמיא די מליל משה עם כל ישראל הוכח יתהון עד דהינון יתיבין בעברא דיורדנא עני משה ואמר להון הלא במדברא בטורא דסיני אתיהיבת לכון אוריתא ובמישרא דמואב אתפרשת לכון כמה ניסין וגבורן עבד לכון מימרא דיי כד הויתון קיימין על ימא דסוף אתבזע ימא מן קדמיכון ואתעביד תרי עשר אסרטין מן אסרט חדא לכל שבטא ארגזתון קדמוי על ימא וסריבתון על ימא דסוף על עיסק מללייא דישתלחון מן מדברא דפארן גזר עליכון דלא תעלון לארעא דישראל ובגין מנתא דאמריתון נפשן מעיקא בלחמא הדין דמכליה קליל גרי בכון חיותהון ובחצרות די נפלו פגריכון על ידי בשרא ובגין עגלא דעבדתון אמר במימריה למשיצי יתכון אלולי דאידכר קיימא די קיים לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב ומשכן זמנא די עבדתון לשמיה וארון קימא דיי עלתכון בנויה וחפיתון יתיה בדהבא סנינא: אחד מהלך חד עשר יומין מן טורא דחורב אורח טורא דגבלא עד רקם רגיעא על דחטתון וארגיזתון קדמוי אתעכבתון והליכתון יתהון לארבעין שנין: ויהי והוה בסוף ארבעין שנין: ויפנו וכוונו וסליקו לטורא ומטו עד נחלי סגולה וילילו יתה: ויצא ורדפו יתכון היך מה דרדיפו דבוריתא וקטולו יתכון בגבלא עד שיציו: ונעבור ועברנו מלות אחינו בני עשו אלין דשריין בגבלא מן אורח מישרא מן אילת ומן כרך תרנגולא וכוונן ועברנן אורח מדברא דמואב: ויאמר כיון דחמא משה ית רשיעא זע ומרתת מן קדמוי ואמר הלא דין הוא דהוה מחסד לאבהתן אברהם ושרה ואמר להון אתון דמיין לאילנין שתילין על מבועין דמין ברם פירין לית הינון עבדין בגין כן אמתין ליה קודשא בריך הוא יהי שמיה משבח אחיא יתיה שנין סגיאין מן בגלל למחויא יתיה לדריא דהוא מסר יתיה ביד בנוי ואמר מימרא דיי ליה משה לא תדחל מניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה היך מה דעבדת לסיחון מלכהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון: כל אלה כל אלין קריין תלילין מקפן שורין רמין תרעין ונגרין: צידונים צידונאי קרן להרמון ארעא מסרי פירוהי ואמוראי קרן ארעא מרבי פירי אילנא: הלא הלא היא יהיבא באפרכיון דבני עמא: כל חבל כל תחום אטרכונא עד תחום קרית אפיקרס וקרא יתהון על שמיה: והערבה ומישרא וירדנא ותחומא מן גנוסר ועד ימא דמישרא ימא דמלחא תחות בית שפיכות קטמא מן מדינחא:

ואתחנן ובעית רחמין מן קדם יי אמר משה בשעתא ההיא למימר: אדני בבעו ברחמין מן קדמך יי אלהים את שריתא: ונשב ושרינן בחילתא בכיין על חובינן ומתודין על חטינן על דאדבקינן לפלחי טעוותא דבעל פעור: כי מי ארום הידא אומא רבא דאית לה אלהא דיקרב לותה כיי אלהן בכל שעה די אנן קריין ליה והוא עני יתן: תבנית דמות כל נוניא דאית במיא מתחות לארעא: להיות למהוין עם חביבין היך סגולה כיומא הדין: כי ארום יי אלהכון אשא דאכלא אשא הוא אלהא קנאן ומתפרע בקנאין הוא: השמע או הידא אומא ומלכו די שמעת: או או ניסייא דעבד מימרא דיי למיעל למבשר ליה אומא מגו אומא: לנוס די יקטול ית חבריה בתכוף דלא ידע והוא לא הוה סני ליה מדאתמול ולאדקדמוי: וזאת ודא אחויית אוריתא דשוי משה קדם בני ישראל: מערוער מן לחיית דאית על גב נחל ארנונא ועד טורא דמסרי פירו הוא טור תלגא: מי יתן אלוואי מי יתן יהוי לבא טבא הדין להון: ארץ ארעא עבדא פירין טבין נקיין כחלבא וחליין וטעימן כדובשא: שמע כיון דימטא קצא דאבונן יעקב למסתלקא מגו עלמא קרא לתרי עשר שבטיא בנוי ואקים יתהון חזור חזור לדרגשא עני אבונן יעקב ואמר להון דילמא לטעוותא דהוי תרח אבוי דאברהם פלח אתון פלחין דילמא לטעוותא דהוה לבן אחוי דאמהא פלח אתון פלחין או לאלהא דיעקב אתון פלחין עניין תרי עשר שבטיא כחדא בלבב שלימא ואמר שמע כען ישראל אבונן יי אלהנא יי חד עני יעקב ואמר יהי שמיה רבא מברך לעלם: ולא לא תתערבון: ומשלם ומשלם לשנאוי אגר מצוון קלילן דאית בידיהון בעלמא הדין מן בגלל למשיציא יתהון לעלמא דאתי ולא משהי למשלמא לשנאוי אגר מצון קלילן דאית בידיהון בעלמא הדין:

עקב והמם ויערבב יתהון ערבוב רב עד זמן דישתיצון: כי לא על ארום לא על מגונא לבלחודוי: ארעא דמן זיתהא עבדין משח ומן תמרהא עבדין דובשא: ארץ אשר אבניה די אבנהא ברירין כפורזלא וטוריא חסימין כנחשא: ואתפש בשני הלוחת ותפשית בתרין לוחיא וטלקית יתהון: ובקבריא תחמודיא: ארעא די יי אלהכון תבע יתה בתדירא: ובשכבך ובדמכיכון ובקימכון: לא יתיצב לא יקום רב ושליט קדמיכון ואימתכון ודחלתכון:

ראה והקללה וחילופיהון אין לא תשמעון: הטמא דמרחק מן קודשיא ודדכי מן קודשיא כחדא תיכלון: כי יסיתך ארום יסטי יתך אחוך ברא דאמך או ברך או ברתך או אתתא דדמכא עמך: בנין חביבין אתון קדם יי אלהכון לא תעבדון חבורין חבורין לפולחנא נוכריתא ולא תשוון קרחה על בית אפיכון לטמי נפשא דמית: מסקן גררא בבעירא יתה תיכלון: אך ארום מסקי גררא הינון ופרסתהון לית היא סדיקה: וזה אשר לא ודין דלא תיכלון מנהון נישרא ועריא וברגזא: ודתא וית אבו ודיתא למינה: והחסידה ודיתא חוריתא ואבניתא למינה: וית נגר טורא וית חרפתא: עשר עמי בית ישראל מעשרא תעשרון ית כל

עללת

עללת זרעיכון מחדי אתון זרעין באפי ברא וכנשין עללן בכל שנא ושנא עמי ישראל לית אתון רשאין למעשרא ולמיכול מן פירי שנא ועד פירי שנא: מתן תתנון ליה לא יבאש באפיכון בזמן תתנון ליה: כי לא אין נטרין הנון ישראל מצותא דאוריתא לא הוי בהון מסכנין ברם אין שבקין הנון מצותא דאוריתא ארום לא פסקין מסכניא בגו ארעא בגין כן אנא מפקד יתכון למימר מפתח תפתחון ית ידיכון לאחיכון מסכיניא ולצריכיא דאית בארעכון: הענק מזודא תזודון ליה:

שופטים דינין וסרכין: לא תטה לא תסטון דינא ולא תסבון אפין ולא תסבון שוחד דממון ארום שוחדא מסמי עיני דחכימיא ומקלקל מליהון דזכאין בשעת דינהון: כי יפלא ארום יתכסי מנכון פתגם לסדר דין בין דם דקטולין בין דם דבתולין בין מכתש צרעתא בין מכתש נתקא מלין דמצו לקרייכון ותקומון ותסקון לאתרא די יתרעי יי אלהכון ביה: חלק בר זבוניה דזבינו ליה על אבהתא: לא ישתכח בכון מעבר בריה וברתיה בנורא לאקסומי קסמין ולא חרודי עינין ולא נטורי נחשין וחרשין: וחברי חבורן בישין ואסרי חיון ועקרבין וכל מיני רחשין ושאלי אובא ומסקי זכורין ותבען אולפן מן מתיא: אל מעננים לחרודי עינין ולקסמי קסמיא ישמעון: ואשר יבא ודייעול עם חבריה בחורשא למקטע קיסין ויתקוף בה בסיקורא למקטע קיסין וישמיט פורזל מן קיסא ויערע ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קרייתא האלין ויחי: כי יחם ארום ירתח לביה: ויארע: ולא חללו ולא יפרק יתיה: והיה ויהוי אין מלין דשלם תעני לך ותפתוח לכון פילותא ויהוי כל עמא דמשתכחין: ועינינו ועיננן לא חמון דמין דין דשפך יתיה:

תצא אין לא תתרעי את בה ותשלח יתה ברשות נפשה ומזבנא לא תזבין יתה בכסף לא תתגר בה די יהיבת רשותך עלה: על עץ ותצלבון יתיה על קיסא: וכן תעשה וכן תעביד לחמריה וכן תעביד לאצטליתיה: עזוב משבק תשבוק ית מה דבלבך עלוי ומפרק תפרוק עמיה ומטען תטעון עמיה: כי תבנה ותעביד גפוף לאגרך ולא תשוי חובת שפיכות אדם זכאי בביתך: גדילים גדילן דציצית תעבדון על ארבעת צניפת גולתיכון דיתכסון בה: ואם אמת ואין קושטא הוה פתגמא הדין לא אשכחו כהדין לטליתא: והוציאו ויפקון ית טליתא מן תרע ביתא דאבוהא וירגמון יתה עמה: והיה ויהוי לעדנוי רמשא ישזג במיא: לא תהיה לא תהוי נפקת ברא מבנתהון דבית ישראל ולא יהוי נפק בר מן בני ישראל: לא תביא לא תעלון אגר דזנו ופירוג כלב: לא יחבל לא תמשכנון רחיא וריכביא ארום צורכי נפשא הוא ממשכן: ולא תהוון אסורי חתנין וכלין ארום כל דעבד אלין כפר בחי עלמא דאתי: השב תשיב מחזורא תחזור ליה ית משכונא כמעל שמשא ואדמוך באצטליתיה ויברך יתך ולך תהוי זכו קדם יי אלהך: לא תעשק לא תעצון אגר דאגירא מסכינא וצריכא מן אחוכון: ביומו ביומיה תתן אגריה ולא תטמוע עלוהי שמשא ארום מסכין הוא ומן בגין אגרא הוא סבל ליה ית נפשיה ולא יצוח עליכון קדם יי אזדהרו דלא יהוי בכון חובא: כי תחבט ארום תתרון זיתיכון לא תתבקרון יתהון מן בתר כן לגיורא ליתמא ולארמלא יהון: כי תבצר ארום תקטפון כרמיכון לא תבערו טוטלותהון מבתר כן לגיורא ולארמלתא יהון: והיה ויהוי אין צריך חיבא למלקי וירבעי יתיה דינא וימחי יתיה קדמוי כמסת חובתיה במנין: לא תחסם עמי בני ישראל לא תזממון תורא בשעת דורכיה: ונקרא ויתקרי שמיה בישראל ביתא דשליפי סנדלא ומבטלי מצות דיבמתא: כי ינצו ויפשוט ידיה ותתקף בבית קוטניה: לא יהיה לא יהוי בכיסכון מתקלין זעירין למהוי מזבן בהון ומתקלין רברבין למהוי זבן: לא יהיה לא יהוי לכון בבתיכון מכילן ומכילן מכילא רבא למהוי זבן בהון ומכילא זעירא למהוי מזבן בהון: אשר קרך דארעו יתכון באורחא והוון מקטלין בכון כל דהוה לברא מהרהר בתר מימרי הוה עננא פליט יתיה ודבית עמלק מקבלין יתיה ומקטלין יתיה ואתון עמא בני ישראל להין ומשלהין ולא דחלו דבית עמלק מן קדם יי:

תבא ובאת אל הכהן ותיתי לות כהנא די יהוי ממנא כהן רב ביומיא האנון ותימרון ליה מודינן ומשבחינן יומא הדין קדם יי אלהך ארום עלינן לארעא דקיים מימרא דיי לאבהתן למתן לן: כי תכלה ארום תשלמון למעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתיא דהיא שנת מעשרתא דמסכיניא ותתנון מעשרא קדמיא לליואי מעשר מסכיניא לגיורי ליתמיא ולארמלתא וייכלון בקרויכון ויסבעון: לא אכלתי לא אכלינן באבלו מניה ולא מפרשינן מניה בכואבא ולא יהבינן מניה תכריכין לטמי נפש דמשתמעינן בקל מימרא דיי אלהן עבדנן ככל מה די אתפקד עלנא: השקיפה אדיק בבעו ממדור בית שכינת יקרך וקודשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית ארעא די יהבת לן היך מה דקיימת לאבהתן ארעא דעבדא פירין טבין נקיין כחלבא וחלין וטעימן כדובשא: את יי ית מימרא דיי אמליכתון עליכון יומא דין למהוי לכון לאלהא: ויי ומימרא דיי אמלך עליכון לשמיה לעם חביביא היך סגולה היך מה די מליל לכון ולמטר כל פקודוי: וכתבת ותכתבון על אבניא ית כל מלי שבח אוריתא הדא כתב חקיק ומפרש טבאות מתקרי ומתרגם בשבעין לשון: אלה אשתא שבטין יקומון להון על טורא דגריזים ואשתא שבטין יקומון על טורא דעיבל וארונא וכהניא וליואי יהיבין במציעא וכל ישראל מן כא ומן כא הפכין אפיהון לקבל טורא דגריזים ופתחו פומהון בברכה בריך יהוי גברא דלא עבד צלם וצורה וכל דמומה דסני ומרחק קדם יי עובד ידי בר נשא ודרא ישוי בטומיא ומלטיא הוון הפכין אפיהון לקבל טורא דעיבל ואמר ליט יהוי גברא די יעביד צלם וצורה וכל דמומה דסני ומרחק קדם יי עובד ידי בר נש ודי ישוי בטומרא והוון כל עמא עניין אלין ואלין ואמרין אמן: מסיג ליט יהוי גברא דמשני תחומא: משגה ליט יהוי גברא דיטעי אכסניא באורחא דהוא דמי לסמיא ויענון כל עמא ויימרון אמן: חתנתו ליט יהוי גברא דמשמש עם חביבתיה ויענון כל עמא ויימרון אמן: טנאך בריכין תהוון בסלי בכוריכון ובעצותכון: בריכין תהוון במעלכון בבית מדרשיכון ובריכין תהוון במפקכון מן בתי מדרשיכון: ואין מחריד ולית דמניד יתכון: יככה ה׳ ימחי יתכון מימרא דיי בשוחנא דמצרים ובטחוריא ובגרבא ובחכוך חספא די לא יכלין למתסיא: בניכון ובנתיכון מסירין לעם חורי ועיניכון חמין ויהון ספן עליהון כל יומיא ולית לכון עובדין טבין די יספק אלהא על ידיכון למפרוק יתהון: זרע רב תפקון לברא וקליל תכנשון ארום יקרסום יתיה גובא: זיתים ומשח לא תמשחון ארום יתר נצה דזיתיכון: כל עצך כל אילניכון ופירי ארעכון יירתון יתהון מסקיא: גוי אומה חציפת אפין די לא נסב אפין לסב ועל טליא לא חיסא: האיש גברא דמחטי בכון

ודפנק לחדא תבאש עינוי באחוי ובבעל טליותיה ובמותריה בנוי דיותיר: הרכה דמחטיא בכון ודמפנקא די לא נסית כף רגלה למטילא על ארעא מן פרניקה ומן חטיתה תבאש עינה בבעל טליותא ובברה ובברתה: ובגוים ויתן לכון תמן לב דחיל יסוף עיניכון ודאיב נפש: והשיבך ויחזור יתכון מימרא דיי למצרים בלברניא באורחא די אמרית לכון לא תוספון עוד למחמי יתה: ושמרתם ותטרון ית מלי שבח אוריתא הדא ותעבדון יתהון מן בגלל דתתבוננון ית כל מה דמתעבדין:

נצבים טפלכון נשיכון וגיורכון דאית בגו משריתכון מקטועי קיסיכון עד מלוי מימיכון: לעברך מלעברכון בקימא דיי אלהכון ובשבועתא דיי אלהכון מקים עמכון יומא דין: כי את ארום כל דריא די קמו מן יומות עלמא ועד כדון עמך קימין הכא יומא דין קדם אלהכון וית כל דריא דעתידין למקום מן בתרן כאלו קימין הכא עמן יומא דין: ותראו וחמיתון ית משקצתהון וית מרחקתהון טעון דקיסיא וטעון דאבניא טעון דכסף וטעון דדהב טעותא דקיסא ודאבנא הנון מטלקין יתהון בשוקיא וטעותא דכספא ודהבא הוו יהיבין עמהון בגו ביתא דחלין מנהון דלא יתגנבון: פן יש דלא יהוי לכון גבר או אתתא או זרעי או שבטא דלביה סטי יומא דין מן קדם יי אלהן למיזל למפלח ית טעותא דעממיא האנון: שרש דלמא יהוי בכון גבר דלביה מהרהר בחטאה דהוא מדמי לשרש קביעא בארעא ארום רישיה חלי כדבשא וסופיה מריר כלענתא דמותא: לא לא בשמיא היא אוריתא למימר אלוי אי הוה לן חד כמשה נביא די יסוק לשמיא וייתי יתה לן וישמע ית פקודיא ונעבד יתהון: ולא מעבר ימא רבא היא אוריתא למימר אלוי הוה לן חד כיונה נביא דיחות לעומקי ימא רבא וייתי יתה לן וישמע ית פקודיא ונעבד יתהון: ארום קריב הוא לותכון פתגם לחדא בפומכון למהוון סגיין בה ובלבביכון למעבד יתה: ראה חזון הא שוית קדמיכון יומא הדין ית אורחא דחייא דהיא אורחא טבתא וית אורחא דמיתותא דהיא אורחא בישתא:

וילך וישבקון ויפסון ית קימיא די קימית עמהון: והוה כיון דאשלם משה למכתוב ית מלי שבח אוריתא הדא עד זמן דחסלו: אחרי על אחת כמה וכמה בתר דאמות:

האזינו כיון דמטא קציה דמשה למסתלקא מן גו עלמא אמר הא אנא מסהיד בעלמא הדין מלא דלא טעמא מיתו מסהיד אנא בהון שמיא וארעא דלא טעמין מיתו בעלמא הדין ברם סופיהון כלין לעלמא דאתי דכן הוא מפרש ואמר טולו לשמיא עיניכון ואסתכלו לארעא מלרע ארום שמיא כתננא ימסון וארעא כלבושא תבלי ברם אנא עתיד למברא שמים חדתין וארעא חדתא ישעיה נביא כד הוה מתנבא בכנשתהון דישראל על דהוה רחיק מן שמיא וקריב לארעא יהב שמועתא לשמיא וציתא לארעא דכן הוא מפרש ואמר שמעו שמיא ואציתו ארעא ארום מימרא דיי אמר משה נביא כד הוה מתנבא בכנשתא דישראל על דהוה קריב לשמיא ורחיק מן ארעא יהב ציתא לשמיא ושמועתא לארעא כן הוא מפרש ואמר אציתו שמיא ואמלל ותשמע ארעא ממלל דפומי: יערף יבסם על בני ישראל כמטרא אולפן אוריתי תקבל עליהון כרעוא דטלא מימר פומי כרוחיא דמנשבין על עסבא וכרסיסי דמלקושא דנחתין ומרוין צמחא דארעא בירחא דניסן: כי שם אמר משה נביא ווי להון לרשיעיא דמדכרין שמא קדישא בגדיפין ארום לחד מן מלאכי מרומא לית אפשר למדברא שמא מפרשא עד זמן דאנון אמרין קדוש קדוש קדוש תלת זמנין ומנהון יליף משה ולא הוה מדכר שמא מפרש עד זמן דהוה מחניך פומיה בעסרין וחדא מלין דאנון תמנין וחמשא אתין וכן הוא מפרש ואמר האזינו השמים ואדברה כי שם יי אמר משה נביא בשמא דיי אנא מצלי ואתון עמא בית ישראל הבו יקר ותושבחתא ורבו רוממו לאלהא: הצור אמר משה נביא כד סלקית למרומא חמית תמן רבון כל עלמיא יי מרבע יומא לארבע חולקין תלת שעין עסיק באוריתא ותלת שעין עסיק בדינא ותלת שעין עסיק מפרנס עלמא ותלת שעין מזויג גבר לאתתא תקיפא דשלמי עובדוהי ארום כל אורחתיה דינין דקשוט אלהא מהימנא וקשיטא ולית קדמוי שקר צדיק וקשיט בדינא הוא: שחת חבילו בניא עובדיהון ולא קדמוי מתחבלין אלא להון עד דיתחבלו מומא אתיהב בהון דרא עוקמא ופתלנא דשני עובדוי ואף סדרי עלמא אשתני עלוי: הליי הא מן קדם יי תגמלו הדא אומא טפשא ולא חכימא הלא הוא אבוכון דבשמיא דקנא יתכון ושכליל יתכון: זכר אדכרו יומין יומות עלמא אתבוננו לשני בכל דר ודר שאילו לאבהתכון דרברבין מנכון באוריתא ויתנון לכון חכימין ויימרון לכון: בהנחל באחסנות עליא אומיא בפרשותיה לשני בני אנשא קבע תחומין לאומיא למנין שבטיא דבני ישראל: כי חלק ארום לחלקא דיי אנון עמיה דבני ישראל ודבית יעקב עדב אחסנתיה: ימצאהו ארע יתהון טעין בארעא דמדברא ובצדותא דליל ישימון אקיף עליהון ענני יקר שכנתיה אליף יתהון עשרתי דבריא נטר יתהון ועיין יתהון היך דשכינא נטרא עינא: כנשר כנשרא דמעיר על קניה ועל גוזלוי הוא מחסחף פרס כנפוי וטען יתהון וסבל על תקוף אברוי: יי לבלהודיהון אשרי יתהון ולית ביניהון פלחי פולחן נוכרי: ירכיבהו ארכיבינון על במתי דארעא ואיכל יתהון עללת תפנוקי מלכין ואינק יתהון דבש מן כיפא ומשח זיתיהון מן כיף שמיר טינרא: חמאת רכיכי תורין ושמני עאן עם טוב דפטימין ודכרין בני בתניא וגדין עם שמניהון דחטיא אמר משה נביא אין נטרין הנון בני ישראל מצותא ואוריתא מן ענבא חדא יהוון שתין כוס דחמר: וישמן ואכלו דבית ישורון ובעטו ועתרו ומרדו ואצליחו וקנו נכסין ושבקו מימר אלהא דברא יתהון וכפרו בדחלא תקיפא דפרק יתהון: יקנאהו אקנון קדמוי בטעותהון במרחקהון אכעיסו יתיה: יזבחו לשידיא דלית בהון ממש טעון דלא חכימו יתהון חדתנין מן כדון אתברון ולא אדכרון בהון אבהתכון: צור תקיף דברא יתכון אנשיתון ושבקתון מימר אלהא דברא יתכון ועבד יתכון מחלין מחלין: וירא וגלי קדם יי והוה רגז מן כעסא דאכעיסו יתיה בניא חביביא דהוו חביבין עלוי היך בנין והיך בנת: ויאמר ואמר מפך אפיך אפי רעותי מנהון אחמי מה הוו באחריותהון ארום דר תהפכנין אנון בנין דלית בהון הימנו: הם אנון אקנון יתי בטעון דלא מה אכעיסו קדמוי במרחקתהון ואנא אקני יתהון באומה דלא אומה באומה טפשא אכעס יתהון: כי אש ארום אשא נפקת בשעת רוגזי ואוקדת עד שיול ארעיתא ותכלת ארעא ומליה ולהטת יסודי טוריא: אספה אמרית במימרי למיתיא עליהון בישין גידי פורענותי אגרי בהון: מזי מנפחי כפן ואכילי עוף מסאב מרוחי רוחין בישין ושן ארבעתי מלכותא דמתילן לחיות ברא אגרי בהון עם חמתהון דתניניא זחלי עפרא: מחוץ מן שוקא תתכל יתהון חרבא ומן קיטוני מדמכיהון אימתה דמותא לחוד עולמין

לחוד

לְחוֹד בְּתוּלִין יַנְקִין עִם גַּבְרִין סָבִין: אמרתי אֲמַרִית בְּמֵימְרִי לְכַיְּתָיָא עֲלֵיהוֹן רְגוֹז אֲבַטֵּל מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא דָּכְרָנְהוֹן: לולי אִלּוּלֵי כַּעֲסָא דְּסָנְאָה יִתְקַף דְּלָא יִתְגַּבְּרוּן עֲלֵיהוֹן בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּדְלָא יֵימְרוּן יְדָנָן אִתְפַּרְעָן לָן מִן בַּעֲלֵי דְבָבֵינָן וְלָא מִן קֳדָם יְיָ אִתְעֲבַדַת הָדָא: גוי אֲרוּם אוּמָּא הָדָא אֲבֵדֵי עֵיצָן בִּישָׁן אִנּוּן וְלֵית בְּהוֹן סוּכְלְתָנוּ: לו אִלּוּ חַכִּימוּ יִשְׂרָאֵל וִילִיפוּ אוֹרָיְתָא אִתְבּוֹנְנוּ מָה הֲוֵי בְּאַחֲרִיוּתָא: איכה כַּד הֲווֹ יִשְׂרָאֵל לָעֲיָן בְּאוֹרָיְתָא וְנָטְרִין פִּקּוּדַיָּא הֲוָה חַד מִנְּהוֹן רָדֵיף אֲלֶף וּתְרֵין מִנְּהוֹן רִבְוָתָא מְעַרְקִין עַל דַּחֲטוֹן וְאַרְגִּזוּן קֳדָמוֹי תַּקִּיף שְׁבַק יַתְהוֹן בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן: כי לא אֲרוּם לָא כְּרַחְצָנָן רַחְצָנְהוֹן דְּאוּמַּיָּא עַל דַּחֲטֵינָן וְאַרְגִּזְנָן קֳדָמוֹהִי אִתְעֲבִידוּ בַּעֲלֵי דְבָבֵינָן דַּיָּנֵינָן: כי מגפן אֲרוּם עַמָּא הָאִלֵּין עוֹבָדֵיהוֹן מְדַמְיָן לְעוֹבָדָא דְעַמָּא דִסְדוֹם וּמַחְשְׁבַתְהוֹן מְדַמְיָא לְמַחְשַׁבְתֵּיהּ דְעַמָּא דַעֲמֹרָה עוֹבָדִין בִּישִׁין מַתְכְּלַן וּמְמַרְדָן לְהוֹן: חמת אֲרוּם עַמָּא הָאִלֵּין חֲמָתֵיהּ מְדַמְיָא לַחֲמָתֵיהּ דְתַנִּינַיָּא בִּזְמַן דְּשָׁתְיָן חֲמַר וְרוּגְזְהוֹן מְדַמֵּי לְרֵישֵׁי חִוְיָא פִּתְנָאֵי וְאַכְזְרוּאֵי וְנָזְרָאֵי: הלא הֲלָא הוּא כָּסָא דְדִין פּוּרְעָנוּתָא מְמַזַּג וּמְתַקַּן גַּבֵּי לְרַשִּׁיעַיָּא חָתִים בְּאוֹצָרֵי לְיוֹם דִּינָא רַבָּא: לי נקם דִּידִי הוּא נִקְמְתָא וַאֲנָא הוּא דִמְשַׁלֵּם לְעִדָּן דְּתָמוּט רִגְלֵיהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא אֲרוּם קָרִיב הוּא יוֹמָא דְתַבְרְהוֹן דְּרַשִּׁיעַיָּא וְאֶשָּׁתָא דְגֵיהִנָּם עֲתִידָא לְהוֹן וּמְזָרֵז וּמִיתֵי פּוּרְעָנוּתָא עֲלֵיהוֹן: כי ידין אֲרוּם דָּאֵין הוּא יְיָ דִּינֵיהוֹן דְּעַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל עַבְדוֹי צַדִּיקַיָּא הוּא מִתְנַחֵם אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמוֹי אֲרוּם מְטַּת יְדֵיהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא וְאִנּוּן שְׁבִיקִין וּרְטִישִׁין וְלֵית לְהוֹן דְּסָעֵד וְסָמִיךְ: ואמר וַאֲמַר עֲתִידִין אוּמַּיָּא לְמֵימַר הֵן הוּא אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל תַּקִּיפָא דְאִתְרַחֲצוּ בֵיהּ: אשר דַּהֲווֹן מְקָרִיבִין קֳדָמוֹי תַּרְבֵּי נִכְסֵי קוּרְבָּנֵיהוֹן וַחֲמַר נִסּוּכֵיהוֹן הֲווֹ מְקָרִיבִין קֳדָמוֹי יְקוּם כְּעַן וְיִפְרוֹק יַתְהוֹן דַּהֲווֹן עֲלֵיהוֹן כְּמָגִנָּא: ראו חֲמוֹ אֲרוּם כְּדוֹן אֲנָא בְּמֵימְרִי הוּא וְלֵית אֱלָהָא אוֹחֲרָן בַּר מִנִּי אֲנָא הוּא דִמְמִית חַיָּין בְּעָלְמָא הָדֵין וּמַחֲיֵי מֵתַיָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי אֲנָא הוּא דְמָחֵי וַאֲנָא הוּא דְּמָסֵי וְלֵית דְּמִשֵּׁיזִיב מִן יְדָי: כי אשא אֲרוּם זְקִיפִית יְדַי בִּשְׁבוּעָא לִשְׁמַיָּא וַאֲמַרִית חַי וְקַיָּם אֲנָא בְּמֵימְרִי לְעָלַם: אם אִם אַשְׁנֵי בְּבַרְקָא חַרְבִּי וְתִתְקַף בְּדִינָא יְדַי יְמִינִי אַחֲזַר נִקְמְתָא לְסָנְאוֹי וּלְבַעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן דְּעַמִּי אֲשַׁלֵּם גְּמָלֵיהוֹן לְהוֹן בִּישָׁא: אשכיר אַרְוֵי גִירַי מִן אַדְמְהוֹן וְחַרְבִּי תִּתְכַּל בְּבִשְׂרְהוֹן מִן אַדַם קְטוֹלֵיהוֹן דְּעַמִּי וְשִׁבְיֵיהוֹן מִן רֵישֵׁי גִבָּרֵיהוֹן פּוּלְמַרְכֵיהוֹן: הרנינו קַלְסוּ קֳדָמוֹי עַמָּא שַׁבַּחוּ יָתֵיהּ עַמֵּיהּ דְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲרוּם עֶלְבּוֹן עַבְדוֹי צַדִּיקַיָּא הוּא תָּבַע וְנִקְמְתָא יַחֲזִיר לְבַעֲלֵי דְבָבוֹי וּבְחוֹבֵי עַמָּא לַקְיֵיהּ אַרְעָא וִיכַפֵּר עַל אַרְעֵיהּ וְעַל עַמֵּיהּ: ויבא וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יַת כָּל שְׁבַח פִּתְגָּמֵי שִׁירְתָא הָדָא בְּמַשְׁמָעֵיהוֹן דְּעַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן: ויכל וְאַשְׁלִים מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל: ויאמר וַאֲמַר לְהוֹן שַׁווֹ לְבָבֵיכוֹן לְכָל פִּתְגָּמִין דִּי אֲנָא מַסְהִיד בְּכוֹן יוֹמָא הָדֵין דִּי תְפַקְדוּן יַתְהוֹן יַת בְּנֵיכוֹן לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יַת כָּל מִילֵי שְׁבַח אוֹרָיְתָא הָדָא: כי אֲרוּם לָא פִּתְגָּם רֵיקָן הוּא מִנְּכוֹן אֲרוּם אֲחוּ חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תַּסְגּוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יַת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירַת יָתַהּ: וידבר וּמַלֵּיל מֵימְרָא דַיְיָ עִם מֹשֶׁה הֵיךְ זְמַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימָר: עלה סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דְּאִית בְּאַרְעָא דְמוֹאָב דְּאִית בְּלָקֳבֵל יְרֵחוֹ וַחְמִי יַת אַרְעָא דִכְנַעַן דַּאֲנָא יָהֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא: ומות בהר וְתִתְכְּנִישׁ בְּטוּרָא דְּאַתְּ סָלֵיק לְתַמָּן וְתִתְכְּנִישׁ בִּשְׁלָם לְוַת עַמָּךְ הֵיךְ מַה דְאִתְכְּנִישׁ אַהֲרֹן אֲחוּךְ בְּהוֹר טוּרָא וְאִתְכְּנִישׁ בִּשְׁלָם לְוַת עַמֵּיהּ. עַל דְּסָרֵבְתּוּן בִּשְׁם מֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי מַצּוּתָא רְקָם בְּמַדְבְּרָא דְצִין עַל דְּלָא קַדִּישְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: אֲרוּם כִּלְקֳבֵיל תֶּחֱמֵי יַת אַרְעָא וְתַמָּן לָא תֵיעוּל לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

וזאת וְדָא בִּרְכָתָא דִּי בָרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַד דְּלָא יִתְכְּנֵישׁ: וַאֲמַר יְיָ מִן סִינַי אִתְגְּלֵי לְמִתַּן אוֹרָיְתָא לְעַמֵּיהּ דְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּנַח בִּיקָרֵיהּ עַל טוּרָא דְשֵׂעִיר לְמִתַּן אוֹרָיְתָא לִבְנוֹי דְעֵשָׂו וְכֵיוָן דְּאַשְׁכַּחוּ כְּתִיב בְּגַוָּהּ לָא תֶהֱווֹן קָטוֹלִין לָא קַבִּילוּ יָתָהּ הוֹפַע בִּיקָרֵיהּ עַל טוּרָא דְגַבְלָא לְמִתַּן אוֹרָיְתָא לִבְנוֹי דְיִשְׁמָעֵאל וְכֵיוָן דִּי אַשְׁכַּחוּ כְּתִיב בְּגַוָּהּ לָא תֶהֱווֹן גַּנָּבִין לָא קַבִּילוּ יָתָהּ וְחָזַר וְאִתְגְּלֵי עַל טוּרָא דְסִינַי וְעִמֵּיהּ רִבְוָן מַלְאָכִין קַדִּישִׁין וַאֲמָרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל דִּי מַלֵּיל מֵימְרָא דַיְיָ נַעֲבֵיד וְנִקַּבֵּל וּפָשַׁט יְמִינֵיהּ מִגּוֹ לַהֲבֵי אֶשָּׁתָא וִיהַב אוֹרָיְתָא לְעַמֵּיהּ: אף חבב הֲלָא כָּל גְּלֵי וִידִיעַ קֳדָמוֹי דְּלָא בְּנוֹי דְעֵשָׂו וּבְנוֹי דְיִשְׁמָעֵאל מְקַבְּלִין אוֹרָיְתָא אֶלָּא כָּל כְּדֵין לְמִחַבְּבֵיהּ עַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּוָת רִבְוָן דְּמַלְאֲכִין קַדִּישִׁין דְּאַף עַל גַּב דְּמַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יִסּוּרִין סַגִּין לָא נָיְחִין וְלָא שָׁדְכִין מִן אוּלְפַן אוֹרָיְתָא וְהָא אִנּוּן מְדַבְּרִין וְאָתְיָן לְרֶגֶל עֲנָנוֹי וְנַטְלִין וְשָׁרְיָן עַל פּוּם דִּבּוּרוֹ: תורה אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹרָיְתָא פַּקֵּיד יָתָן מֹשֶׁה יְהַב יָתָהּ יְרוּתָא וְאַחְסָנָא לִקְהַל שִׁבְטַיָּא דְבֵית יַעֲקֹב: ויהי וִיקוּם מֶלֶךְ מִדְּבֵית יַעֲקֹב בְּכִנְשׁוּת רָאשֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא יִשְׁתַּמְעוּן לֵיהּ שִׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: יְחִי רְאוּבֵן בְּעָלְמָא הָדֵין וְלָא יְמוּת בְּמוֹתָנָא תִנְיָנָא דְבֵהּ מָיְתִין רַשִּׁיעַיָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי וִיהֱווֹן עוּלֵימוֹי עִם גּוּבְרִין בְּמִנְיָן: וזאת וְדָא בִּרְכָתָא דְבָרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה וַאֲמַר שְׁמַע מֵימְרָא דַיְיָ בְּקָל צְלוֹתֵיהּ דִּיהוּדָה וּלְוָת עַמֵּיהּ תָּעֵיל יָתֵיהּ מִן סִדְרֵי קְרָבָא יְדוֹי יִתְפָּרְעוּן מִן בַּעֲלֵי דְבָבוֹי וְסַעַד וְסָמֵךְ מִן סָנְאוֹי תֶּהֱוֵי לֵיהּ: וללוי וּלְשִׁבְטָא דְלֵוִי בָּרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר תּוּמַּיָּא וְאוּרַיָּא אַלְבֵּישְׁתָּא לְאַהֲרֹן גַּבְרָא חֲסִידָא דִּי נַסִּיתָא וְקָם בְּנִסְיוֹנָא וּבְדַקְתָּא יָתֵיהּ בְּמֵי מַצּוּתָא דְרֶקֶם וְאִשְׁתְּכַח מְהֵימְנָא: האמר דַּאֲמִיר עַל שִׁבְטָא דְלֵוִי לַאֲבוּי וּלְאִמֵּיהּ לָא נָסֵיב אַפִּין בְּדִינָא דְתָמָר וְיַת אֲחוּי לָא חַכִּים בְּעוֹבָדָא דְעֶגְלָא וְעַל בְּנֵי לָא קָנָא רַחֲמִין בְּעוֹבָדָא דְזִמְרִי אֲרוּם נְטַרוּ מֵימַר פּוּמָךְ וּבִגְזֵירַת אוֹרָיְתָךְ אִנּוּן זְהִירִין: יורו כָּשְׁרִין אִנּוּן דְּיַלְפוּן סִדְרֵי דִינָךְ לְדְבֵית יַעֲקֹב וּגְזֵירַת אוֹרָיְתָךְ קְהַל שִׁבְטָא דְיִשְׂרָאֵל יְשַׁוּוּן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין טָבִין וְיֵיכְלוּן רוּגְזָךְ וְקוּרְבַּן גָּמִיר לְרַעֲוָא עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָךְ יְקָרְבוּן: ברך בָּרֵיךְ יְיָ חֵילוּת שִׁבְטָא דְלֵוִי וְקוּרְבַּן יְדוֹי תְּקַבֵּל בְּרַעֲוָא תְּבַר חֲרֵץ דְּסָנְאוֹי וּבַעֲלֵי דְבָבוֹי יִפְּלוּן וְלָא יְקוּמוּן: לבנימן וּלְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן בָּרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר רְחִימָא דַיְיָ יִשְׁרֵי לְרוּחְצָן עֲלוֹי מָגֵן עֲלוֹי כָּל יוֹמַיָּא וּבִתְחוּמֵיהּ תִּשְׁרֵי יְקַר שְׁכִינְתֵּיהּ דַיְיָ: וליוסף וּלְשִׁבְטָא דְיוֹסֵף בָּרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר בְּרִיכָא הִיא מִן קֳדָם יְיָ אַרְעֵיהּ דְיוֹסֵף מִן בִּרְכַּת טַלָּא וּמִטְרָא דְנָחֲתִין מִשְּׁמַיָּא מִן לְעֵיל מִן בִּרְכַּת מַבּוּעֵי תְהוֹמָא דְנוֹבְעִין וְסָלְקִין מִן אַרְעָא מִלְּרַע עֲבָדָא פֵּירִין טָבִין מִן טוּב עֲלַלַת שִׁמְשָׁא וּמִבְּכִירָא רָאשֵׁי מַגְדָנִין בְּכָל רֵישׁ יֶרַח וְיָרַח: ומראש עַבְדָא פֵּירִין טָבִין בִּזְכוּת אַבְהָתָא צַדִּיקַיָּא דִּמְתִילִין לְטוּרַיָּא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וּבִזְכוּת אַרְבַּעְתֵּי אִמְהָתָא דִּמְתִילָן לְגִלְמָתָא שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל לֵאָה: וממגד עַבְדָא פֵּירִין טָבִין בִּזְכוּת אַרְעָתָא וּמַלְיָתָהּ וַעֲבַד רְעוּתָא דְמִן דְּאַשְׁרֵי יְקַר שְׁכִינְתֵּיהּ בִּסְנַיָּא יֵיתְיָן כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיִתְעַבְדוּן כְּלִילָא עַל רֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְקוֹדְקוֹדָא דְגַבְרָא דַהֲוָה שַׁלִּיט בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וַהֲוָה זְהִיר בִּיקָרְהוֹן דַּאֲחוֹי: בכור בְּכוּרוּתָא וּמַלְכוּתָא וִיקָרָא וְהַדְרָא דְיוֹסֵף אִנּוּן אֲרוּם כְּמָא דְלֵית לְמִפְלוֹחַ בְּבַכּוּרֵי תוֹרְתָא וְלָא

לְמִשַׁעְבָּדָא בְּקַרְנֵי רְאֵימָא אֶלָּא הֵיךְ תּוֹרָא וְרֵימָנָא מְנַגְחִין בְּקַרְנֵיהוֹן כַּךְ הֲווֹן עַמָּא הָאִלֵּין בְּנֵי שִׁבְטָא דְיוֹסֵף נָפְקִין לִקְרָבָא לְקָבֵל סָנְאוֹי וּמְקַטְלִין מַלְכִין עִם שִׁלְטוֹנִין אִנּוּן רִבְּרְבָתָא דִקְטַל יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מִן אֱמוֹרָאֵי וְהוּא מִן שִׁבְטָא דִבְנוֹי דְאֶפְרַיִם וְאִנּוּן אַלְפַיָּא דִקְטַל גִדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ מִן מִדְיָנָאֵי דְהוּא מִן שִׁבְטָא דִבְנוֹי דִמְנַשֶּׁה: ולזבולן וּלְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן בָּרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ וַאֲמַר חֲדוּן דְבֵית זְבוּלֻן בְּמִפַּקְכוֹן לִפְרַגְמַטֵיכוֹן וַחֲדוּן דְבֵית יִשָּׂשכָר בְּמִיתֵיכוֹן בְּבָתֵּי מִדְרָשֵׁיכוֹן: עמים הָא עַמָּא הָאִלֵּין דְבֵית זְבוּלֻן לְטוּר בֵּית מַקְדְשָׁא דַייָ יִזְדַמְנוּן וְתַמָּן יְקָרְבוּן קוּרְבָּנִין קַשִּׁיטִין אֲרוּם תַּגְרַת יַמָּא יֵאכְלוּן וְסִימָתָא דִטְמִירָן בְּחָלָא יִתְגַלְיָן לְהוֹן: ולגד וּלְשִׁבְטָא דְגָד בָּרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ וַאֲמַר בְּרִיךְ הוּא מַן דְאַפְתֵּי תְּחוּמָא דְגָד נִיחַ וּשְׁרֵי כְּאַרְיָא וּכְאַרְיוּתָא וְלֵית אוּמָּא וּמַלְכוּ דְתִקוּם לְקִבְלֵיכוֹן וְכַד הֲוָה נָפֵיק לִקְרָבָא לְקָבֵל סָנְאוֹי קְטִילוּ חַכִּימִין בְּנֵי קְטָלַיָּא מִפְרַק רֵאשָׁא עַד אֶדְרָעָא: וירא וַחֲמָא מִן שֵׁרוּיָא אֲרוּם אֲתַר מְזוּמַן תַּמָּן לְבֵית קְבוּרָה מְקַבְּעִין אַבְנִין טָבִין וּמַרְגָלִין וְתַמָּן מֹשֶׁה נְבִיָּא סַפְרְהוֹן דְיִשְׂרָאֵל קָבוּר וְיֶהֱוֵי הֵיךְ מַה דַהֲוָה עָאֵל וְנָפֵיק בְּרֵישֵׁי עַמָּא בְעָלְמָא הָדֵין כֵּן יֶהֱוֵי עָאֵל וְנָפֵיק לְעָלְמָא דְאָתֵי זַכְוָתָא עֲבַד וְסִדְרֵי דִינוֹי אַלֵּיף לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ולדן וּלְשִׁבְטָא דְדָן בָּרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ וַאֲמַר דָן מְדַמֵּי לְגוּר בַּר אַרְיָוָן וְאַרְעֵיהּ תֶּהֱוֵי שַׁתְיָא מִן בוֹתְנַיָּא: ולנפתלי וּלְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי בָּרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ וַאֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבֵיעַ רַעֲוָא וּמְלֵי בִרְכָן מִן קֳדָם יְיָ מַעֲרַב יַמָּא דְגִינוֹסַר וְדָרוֹמָא יֵירִית: ולאשר וּלְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר בָּרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ וַאֲמַר בְּרִיךְ הוּא מִבְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵי מַרְעֵי לַאֲחוֹי בְּשִׁמְטָא וְאַרְעֵיהּ תֶּהֱוֵי עֲבְדָא מְשַׁח כְּמַיָּא: ברזל הָא עַמָּא הָאִלֵּין דְבֵית אָשֵׁר בְּרִירִין הֵיךְ פַּרְזְלָא וַחֲסִימִין הֵיךְ נְחָשָׁא כְּיוֹמֵי עוּלֵימָתְהוֹן כֵּן יוֹמֵי סָבוּתְהוֹן: אין כאל לֵית כְּוָת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִי אַשְׁרֵי יְקַר שְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא וְגֵוְתָנוּתֵיהּ בִּשְׁחָקֵי מְרוֹמָא: מענה בִּמְעוֹנָה אַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ מִן לְקַדְמֵיהוֹן וּמִתְּחוֹת גְבוּרְתֵּיהּ הוּא מְדַבַּר עָלְמָא וּטְרַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִשֵׁיצָיָא יַתְהוֹן: וישכן וּשְׁרוֹן יִשְׂרָאֵל לְרוֹחְצָן לִבְלְחוֹדֵיהוֹן מֵעֵין בִּרְכָתָא דְבָרִיךְ יַתְהוֹן יַעֲקֹב לְאַרְעָא עֲבְדָא חֲמַר וּמִשַּׁח אַף שְׁמַיָּא דְאִית מֵעִלָּוֵיהוֹן אִתְפַּקְדוּ לְמַחְתָּה לְהוֹן טַלִּין וּמִטְרִין: אשריך טוּבֵיכוֹן יִשְׂרָאֵל מַן כְּוָתְכוֹן עַמָּא דְפוּרְקָנֵיהוֹן מִן קֳדָם יְיָ מְגִין סַעֲדְכוֹן וּתְרֵים תַּלְיֵיכוֹן וּשְׁרִיר סַיִף גֵיוְתָנוּתְכוֹן יִתְבַּדְרוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן וְאַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּד תֶּהֱוֵין לָעֲיִין בְּאוֹרַיְתָא וְנָטְרִין פִּקּוּדַיָּא עַל פִּרְקַת צַוְרֵי מַלְכֵיהוֹן תְּהוֹן דָרְסִין: ויעל וּסְלִיק מֹשֶׁה מִן מֵישְׁרָא דְמוֹאָב לְטוּרָא דִנְבוֹ רֵישׁ דְרָמְתָא דְאִית לְקֳבֵיל יְרֵיחוֹ וְחַוֵי לֵיהּ יְיָ יַת כָּל אַרְעָא יַת גִלְעָד עַד דָן דְקֵיסָרִיוֹן: וְיַת כָּל אַרְעָא דְנַפְתָּלִי וְיַת אַרְעָא דְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְיַת כָּל אַרְעָא דִיהוּדָה עַד יַמָּא אַחֲרַיָּא: וְיַת דָרוֹמָא וְיַת מֵישְׁרָא בִּקְעַת דִירֵיחוֹ קַרְתָּא דְעַבְדָא חוּמְרִין הִיא זֹעַר: ויאמר וַאֲמַר מֵימְרָא דַייָ לֵי אֲמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא דָא אַרְעָא דִי קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לְזַרְעִית בְּנָךְ אֶתֵּן יָתַהּ חֲמֵי יָתַהּ בְּעֵינָךְ וּלְתַמָּן לֵית אַתְּ עָבַר: וּמִית תַּמָּן מֹשֶׁה עַבְדָא דַייָ בְּאַרְעֲהוֹן דְמוֹאֲבָאֵי עַל פּוּם גְזֵירַת מֵימְרָא דַייָ: וּקְבַר יָתֵיהּ בְּחֵילְתָּא בְּאַרְעֲהוֹן דְמוֹאֲבָאֵי כָּל קֳבֵיל טַעֲוַת פְּעוֹר וְלָא חַכַּם גְבַר יַת קְבוּרְתֵּיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין: וּמֹשֶׁה בַּר מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין בְּזִמְנָא דְאִתְכְּנִישׁ לָא כַהֲיָן עֵינוֹי וְלָא אִשְׁתְּנוּן זִיוְהוֹן דְאַפּוֹי: וּבְכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרָא דְמוֹאָב תְּלָתִין יוֹמִין וְאַשְׁלִימוּ יוֹמֵי בְכוּתָא אֶבְלָא דְמֹשֶׁה: וִיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן הֲוָה מְלֵי רוּחַ דְחוּכְמָא אֲרוּם סָמַךְ מֹשֶׁה יַת יְדוֹי עֲלוֹי וּשְׁמַעוּ לֵיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַעֲבָדוּ הֵיךְ מַה דְפַקֵיד מֵימְרָא דַייָ יַת מֹשֶׁה: וְלָא קָם נְבִיָּא בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה דִי חַכִּים יָתֵיהּ מֵימְרָא דַייָ מְמַלַּל כָּל קֳבֵיל מְמַלַּל: לְכָל אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא וְנִסַּיָּא פְּרִישָׁתָא דִשְׁלַח יָתֵיהּ מֵימְרָא דַייָ לְמֶעְבַּד לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹי וּלְכָל אַרְעֵיהּ: וּלְכָל יְדָא תַּקִּיפְתָּא וּלְכָל חֶזְוָתָא רַבְרְבַיָּא דִי עֲבַד מֹשֶׁה חֲמֵין כָּל יִשְׂרָאֵל:

כוונת התורה להגאון מ"ע ספורנו

אמר הגאון המחבר ז"ל. מרוב עבודת וטרדת בני עמנו מאז גלו בראשם גולים אבדה חכמת טוב טעם ודעת התורה והמצוה. ובכן הרחיבו פיהם רבים חללים באו וחללוה באמרם היותה סרת טעם עם ספרי ספורי נמנעות ודעות אשר אותה להאמין בלי שום מופת שכלי מעיד עליהם עם היות האמונה ציור דבר בנפש ועמו איזה טעם מטה לב לחשוב שיהיה כן חוץ לנפש כמו שיצוייר בנפש והנה כל זה דבר בלתי בחיריי לא תפול עליו מצות שום מצוה וכן היינו בעיניהם מיוסדים על אדני תהו ונמצא שם שמים מתחלל: לכן קדמתי אני הצעיר **עובדיה** יצ"ו בכמה"ר יעקב ספורנו זלה"ה להודיע קצת מופתים שכליים על יסודות החלק העיוני בתורת אלהינו בספר קראתיו אור עמים נתונים המה מפי עליון בתורת קדשו בספור מעשה בראשית וזולתו כאשר בארתי שם כיד ה' הטובה דמטוביה ייטיב לעמיה: ובהיות הבדל מעלת כל פעולת משכיל בין רב למעט כפי מעלת התכלית המכוון ממנה הנה ראוי שהמכוון בתורת אל עליון אשר כתב להורות גדלו וטובו יהיה תכלית נכבד מאד מצד הידיעה והמודיע כאשר ביאר היות כן בפועל באמרו ית' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי: ובכן ראוי להתבונן כי אמנם התורה אשר שם משה מצוה ועושה לפני בני עמנו היה המכוון בה לקדש ישראל להיותם נצחיים ומאושרים לחיי עולם לרצון לפני אל עליון מקדשם וזה בהדמותם אליו כפי האפשר בעיון ובמעשה כאשר היה המכוון מאתו בכל המין האנושי באמרו ית' נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: ולמען השיג זה נתן בתורתו חלק עיוני הנקרא תורה בראשונה ובעצמותה וחלק מעשי הנקרא מצוה באמת כאמרו ית' והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. ועמהם חלק ספוריי מגיד דרכי טובו וחסדיו וקצת נפלאות עשה אשר קצתם שם זכר למו מיד ולדורות כענין רקיע של יום שני ההכרח בירידת המטר וגובה הים על החול ולא יעברנהו במקום השמש בגלגל רביעי שהיה מקומו לפי טבע מעלתו בשמיני וכל אלה במעשה בראשית וענין נטיית מהלך השמש בענין המבול וענין והשמותי אני את הארץ בגלות ישראל ממנה שלא יכחישנו זולתי איזה עקש מבקש להכחיש את המוחש ומודיע קצת פעולות לאשונים ואיך קצתם השיגו ארחות חיים וקצתם נפלו בהפכם למען יתבונן קורא בם איזה הדרך שכן אור: אמנם המכוון בחלק העיוני ממנו הקודם בזמן במעלה ובסבה כאמרם ז"ל נמנו וגמרו תלמוד גדול הוא בלי ספק להבין ולהורות במופתים שכליים את מציאת האל ית' ושהוא עצם משכיל נבדל מחומר ממציא כל זולתו בלתי נושא קודם. יודע כל זולתו בידיעת עצמו. ובזה החלק יהיה הוא ית' נורא תהלות אצל המעיין לא מיראת עונש אלא בהכיר רוב גדלו אמנם בידיעה על היותו גומל ועונש תהיה יראתו יראת עונש ותקות שכר בלבד: ומזה החלק העיוני הוא להתבונן בדרכי טובו ורחמיו על כל מעשיו ובפרט על המין האנושי אשר ברא בצלמו כדמותו למען ישתדל המעיין בבחירתו להדמות לבוראו כפי האפשר ולדבקה בו לרצון לפניו כי חפץ חסד הוא ומזה ימשך היות האדם אוהב לאל ית' בלי ספק בפרט עם קרובו אשר בחר בו ברחמיו וברוב חסדיו: ובידיעת שתי אלה יקנה המתבונן חיי עולם בעשותו את שכלו הכחיי אשר אין לו מציאות בפועל בתולדתו זולתי בכח בלבד שיקנה בהתבוננותו עצמות שכלי נמצא בפועל ויחיה עוד לנצח כפי טבעו כאמרו ית' כי הוא חייכם: ומבינה כמו כן ימשך השתדל המתבונן ללכת בדרכי טובו ית' להדמות אליו בפרט להטיב אל הזולת כפי האפשר לרצון ולדבקה בו כאמרו יתברך והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ואמרו ז"ל זה אלי ואנוהו מה הוא חנון וכו' וזה שהביאני מאלה ואטה אני

אני והוא כלומר אהיה כמותו ובזה יאושר לחיי עולם יותר מכל זולתו כאמרו הן לה' אלהיך השמים וגומר רק באבתיך חשק ובכן אמרו ז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת ובזה יושג התכלית המכוון מאתו יתברך במין האנושי ובפרט בעמו וכל אלה החלקים היו אצל אבותינו הקדושים ובקצת צדיקי הדורות קודם מתן תורה ובכן מצאו חן לפניו כמשפט לאוהבי שמו. אמנם המכוון בחלק המעשיי ממנו הוא על צד הכוונה השנית וזה לכוין האדם בפרט האומה ישראלי' ולהדריכה אל הכוונה הראשונה והנמשך ממנה והנה זאת הכוונה השנית בחלק המעשיי הלז חצבה עמודיה שבעה:

א כי אמנם קצת המצות כמו תבנית המקדש וקדשיו ולבושי משרתיו ועבודת קדושיו ומהרתם. ומתנות המשרתים גם הם כולם לכונן לב טהור אל הכוונה הראשונה בהכנעת מביא הקרבן בהתילבו עליו ובכוונתו בפרטי העבודה בו ובתפלתו ווידויו בעת סמיכתו על ראש הקרבן ולהרחיק כל מעיק ומטמא כמו העברת השדים ורוח הטומאה וזולתם ולעורר לתשובה בכל אלה ווידוי י"ה וענויו:

ב ומהם להרחיק דעות משובשות כמו הרחקת ע"ג ומיני תשמישם ואופני עבודתם בשדה ובשמירת מקראי קדש לקרוא בהם בשם ה' גם להמון להרחיק מהם דעות משובשות ולהודיעם קצת אמרי אמת ודעות אמתיות ואופן שמירת מצות האל ית' וההדמות אליו כפי כח המקבלים בגמילות חסדים וזולתה:

ג ומהם לתקן משרתי השכל בתולדה כענין באיסורי עריות ונדה וזבה וזולתם:

ד ומהם לתקנם בענין מזונם באסורי מאכלות:

ה ומהם לאות כי חלק ה' עמו כענין מילה ושבת:

ו ומהם לזכרון לעובד כענין ציצית ותפילין ומזוזה:

ז ומהם בתקון הנהגת הבית והמדינה כענין המשפטים וזולתם. והמכוון בחלק הספוריי בה. הוא להודיע בנסיון הקדמונים אורח חיים למעלה למשכיל וזה בהודיע דרכי צדיקי הדורות ופרטי פעולתם אשר בם מצאו חן בעיני האל יתברך למען יצא האדם בעקבותיהם ולהודיע כמו כן קצת פעולות רשעי הדורות אשר סרו מן הדרך המכוון מאת האל יתב' אל השכו. למצוא עונו לשנוא למען ירחק המעיין מכל דרכיהם ויתן תמים דרכו ולהודיע כמו כן הנסיון הנעשה לצדיקים מאתו ית' לפעמים להודיע בקהל קדושיו ומלאכיו ולהגיד כי ישר ה' בתתו לצדיקים מעלה על מלאכי השרת ובכן אמר המלאך לאברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ממני בבחירתך וזה כי לא חשכת את בנך את יחידך וע"ז הדרך אמר למען אנסנו ואמר ולמען נסתך להיטבך באחריתך ואמר כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת וזהו שידעו מלאכי השרת צדק דיני בתתי לכם מעלה עליהם. ולהודיע איך רשעי ארץ סבבו וגרמו ברב רשעם לדורות רעות רבות וצרות כענין בחטא אדם הראשון שנקנסה מיתה על ידו וחטא דור המבול שהיה סבה להשתנות הזמנים וקלקול היסודות והמזונות וקצור הימים. וחטא דור הפלגה שסבב בלבול הלשונות ותוספת קצור ימי חייהם. וחטא סדום ובנותיה שהיו אז מבחר הישוב ונגרבו בה כל פנים וחטא ישראל בעגל. אחר שהשיבם במתן תורה למדרגת אדם הראשון קודם חטאו כאמרם ז"ל פ"ק דע"ג חרות על הלחות חירות ממלאך המות. ולמען דעת צדקות ה' ודרכי טובו הודיע איך כרב רחמיו הטה כלפי חסד לתקן את אשר עותו בצד מה ותיקן קצת ענין אדם הראשון בהוציא לחם מן הארץ נאות למזונו מכל זולתו להאריך ימיו בצד מה כאמרם ז"ל (פסחים קי"ח ע"א) כשא"ל הקב"ה ואכלת את עשב השדה זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבונו של עולם אני וחמורי נאכל באבוס אחד כיון שאמר לו תאכל לחם נתקררה דעתו. וענין דור המבול תיקן קצת בהתירו למין האנושי למזונו את בשר כל ב"ח זולתו ובהטיל אימתו על שאר בעלי חיים. ותיקן ענין ישראל בחטא העגל בהשיב שכינתו בתוכם באופן מה וזה בעשיית משכן וכליו ומשרתיו וקרבנותיו ובהרחיק כל מיני הטומאה ובמיני הטהרה מהם בטבילה והזאת מי חטאת וכפרת קצת הטמאים בקרבן למען ישיב שכינתו בתוכם כאמרו ית' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך וזה טעם תבנית המשכן וכליו כו' ולא באופן אחר ועם כל זה אמר יתעלה השכן אתם בתוך טמאותם: ובכן ראוי להתבונן כי אמנם קודם לחטא העגל תיכף אחר מתן תורה לא היו ישראל צריכים לכל אלה למתן השרות שכינתו בתוכם ולא נצטוו על עשיית משכן וכליו וכהניו ומשרתיו ולא על שום קרבן לחובת צבור או יחיד כלל זולתי אחר מעשה העגל כאמרו ית' כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח. אבל הודיעם אז תיכף שאינם צריכים לכל אלה לשום אמצעי להשרות שכינתו בתוכם ולא התחייבו לשום זבח ולא משכן וכליו ואמר שאם יתנדבו עולות ושלמים יספיק מזבח אדמה ואמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי והוא כל מקום שיקרא באמת בית אלהים כענין בתי מדרשות וזולתם אבוא אליך וברכתיך. וכל אלה ביאר תיכף אחר מתן תורה כאמרו כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם וגו' ואחרי כן תיכף נתן המשפטים ובכן ברדת משה רבינו אז מן ההר אל העם אשר עמדו מרחוק ביראתם הגיד להם את כל דברי ה' אשר בפרשת כה תאמר הנזכר ואת המשפטים אשר תיכף אחריה ולא הגיד דבר ממצות משכן וכליו ועבודותיו ומשרתיו כלל אבל בנה מזבח והקריבו הבכורות עולות ושלמים בלבד ועליהם כרת הברית ועלה אז הוא והזקנים וראו את אלהי ישראל בעודם משמשים בחושיהם כאמרו ויאכלו וישתו: אמנם אחר חטאם בעגל גם כי בתפלת משה בחילו נעתר לשאת חטאתם ולהשרות שכינתו בתוכם עכ"ז אמר ועשו לי מקדש וגומר ולא באופן אחר כי לא השיבם כלל אל מדרגת מעלתם שהיו בה קודם: ובכן הורה באופן תבנית המשכן וכליו ומקומם ומשרתיו וקרבנותיו ומיני טהרות על היות תכלית המכוון מאתו שישינו בני עמו שלמות הנפש השכלית עד הדמותה לבוראה כפי האפשר בעיון ובמעשה למען יזכו לחיי עולם ואישורם. הבכור כבכרתו והצעיר כצעירתו: והורה על אופן השגת זה בצוותו לעשות ארון עץ המורה על גוף נפסד על נקלה. מצופה זהב מבית ומחוץ להורות על חכם בתורת קדשו המאיר בפעולותיו ודרכי טובו לזולתו ועל היותו תוכו כברו כאמרם ז"ל (יומא פרק בא לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח שנאמר מבית ומחוץ תצפנו ובתוכו שם לוחות העדות אשר בהם כללי התורה והמצוה. ועליו כפרת עם כרובים מורים על עצמים נבדלים מחומר כמו הנראים לנביאים והם פורשים כנפים למעלה להורות על ההתבונן בענין האל ית' וגדלו וטובו. ופניהם איש אל אחיו. מורה על היות שלמות שכל נקנה על ידי פועל והפעלות וזה בהפשט' המוביל אל הכח השכלי מן המדמה וקבלתו על אופן מופשט מהחומר והם פונים אל הכפרת להורות עם היות זה השלמות נקנה אל נכון בהביט אל התורה המכוסה בכפרת כענין גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ויעד על הראות השכינה שם במקום קנין השלמות ההוא כאמרו ית' ונועדתי לך שם וקרוב לזה מה שאז"ל אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד: ובכן צוה שיהיה מקומו בית קדש הקדשים ולא יושם שם זולתו וצוה שיהיו סביביו יריעות עם הכרובים ולפניו מסך מבדיל בינו ובין כל זולתו כמו כן עם כרובים: והוצה לו מקום הקדש עם יריעות וכרובים ובתוכם מנורה בדרום שהוא ימין מורה על תלמידים מעלים נר תמיד בעיון ומזבח לקטורת מורה על היותם נותנים ריח במדות ובמושכלות ושלחן בצפון שהוא שמאל מורה על מזונם המבוקש בשמאלם ע"צ הכוונה השנית ולפני הקדש מסך בלתי כרובים מבדיל בינו ובין החצר אשר בו ההמון וכל זה נקרא משכן ה': וסביב למשכן מרחוק חצר המשכן אשר שם מקום ההמון ובתוכו מזבח העולה לכפרת פשעיהם לכל חטאתם וזה בתשובה ווידוי [illegible] וזולתו ובמיני הקרבנות עם כוונת המביא והכנעתו. ולו קרנות מורים הרים קרן לעמו ולידות את קרנות הגוים ועמים ינגח ומורדי אור. ומקומו לפני ה' כי צפונו לפני פתח ההיכל ולו כבש בדרומו: ושם משרתי המקדש הכהנים והלוים ובראשם הכהן הגדול לבוש בבגדי קדש לכבוד ולתפארת וזה לכבוד קונו ושיהיה מפואר ונחשב בעיני תלמידים אשר שמות אבותם לבין שתי כתפיו ועל לבו מפותחים על האבנים. אמנם האבנים אשר על לבו הם במלואותם מורים על תלמידים שהגיעו להוראה בשלמותם ולא כן האבנים אשר על כתפיו: ובכן על האבנים אשר על לבו אמר ית' לזכרון לפני ה' תמיד וקראם משפט בני ישראל כי בגללם יהיה לפניו משפט בני ישראל לזכות: ואחרי כהן הראש הכהנים ההדיוטים והלוים שכולם בכלל תלמידיו ישפצו מעינותיו חוצה להמון בעיון ובמעשי כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל: ובכן עבודת הקרבנות ומשמרת הקדש סרו מן הבכורות מאז שחטאו בעגל וניתנה עבודת הקרבנות לכהנים בלבד ומשמרת הקדש גם ללוים עם עבודת עבודה בשיר: ולזה נתן ללוים מאת בני ישראל מעשר דגן תירוש ויצהר חלק עבודתם ולכהנים מתנות כהונה ותרומת כל. על היותם מכפרים על כלם במיני עבודת הקרבנות וזולתם: אמנם מיני הקרבנות הם עולה וחטאת ואשם ושלמים ממיני הבהמות. ותורים ובני יונה מן העוף לחטאת ולעולה בלבד וסולת חטים וקמח שעורים ושעורים. ושמן ולבונה למיני מנחות ועל הכל מלח: וראוי להתבונן כי נבחרו לזבחים ממיני הבהמות המינים היותם נמצאים ומועילים לאדם בהמציא לו לחם ושמלה ומזון בחלב והיותר נאותים בבשרם למזונו בהיות מזגם וכחם החיוני דומה למזג האדם יותר ממזג שאר בעלי חיים: ולזה יאות שיהיה דמם הנושא לכח החיוני שלהם הוא בנפש מכפר. וממיני העוף נבחרו כמו כן היותר נמצאים ונאותים למזון האדם וזה בהיותם יותר דומים לו במזגם ובמזג דמם וכחם החיוני וכלם נרדפים ובלתי רודפים כלל כמו שהזכירו רז"ל (ב"ק צ"ג ע"א): וייחד לעולה שהיא כולה לגבוה הזכר בכל מין. ולשלמים שהם קדשים קלים את זכר את נקבה. וייחד לחטאת בחטא הגדולים שבדור והם הכהן המשיח והסנהדרין את הפר שהוא הנכבד מכל מיני הנזבחים בגדלו וכחו ותועלתו לאדם והדמותו למזגו הנזכר ולכבוד תולדתו. ולחטאת המלך וחטאת הצבור ברגלים ייחד שעיר עזים כי אמנם מן העזים רק ההיזק לאדם בשדו' וכרמים כאשר הוא מפורסם אצל עובדי האדמה ואולי לזה נקראו השדים שעירים. לרב הנזק לאדם במה שאפשר להם. ולזה קראם רבותינו ז"ל מזיקין ולזה נבחר מין העזים לכפר על חטא המזיק בלי ספק למען יכופר בזביחתו ודמו עם כוונת המקריב בהכירו נזק החטא עם היותו משכים להכניע יצרו הרע או לאבדו מכאן והלאה ונבחר זכר העזים השלם במינו לחטאת המלך והצבור. ולחטאת עם הארץ אשר הוא למטה מחטאת המלך והצבור ייחד כשבה או שעירה: אמנם קרבן עולה ויורד הושם בחטא שבועות וטומאת מקדש וקדשיו. ויולדת ומצורע. כי הם יקרו הרבה בבכורי דלים הכסלים בכמו אלה להשוב אל ה' תועה ולתת תפלה בצרת עניים ומרודים: ובענין פרטות עבודת הקרבנות עם כוונת המקריב ראוי להתבונן שהכוונה בהם הוא שיקנה מביא הקרבן קביעת תכונה בנפשו בהתילבו על קרבנו והיותו מכוין אל פרטי הנעשה אז בפעל יותר ממה שיקנה בציורו ובמחשבתו בזולת אלה. כי אמנם הפעולות בעת העשותן בפעל להורות על דבר יעוררו המדמה גם אחרי כן להוביל אל הכח השכלי ולהתבונן בדבר אשר הורו עליו ובכן יקבעו תכונה בנפש כענין קנין סודר לקיים כל דבר: ובכן בדבר הכפרה בדם ראוי להתבונן. ראשונה שהנושא לכח החיוני הוא האד הדק הנמצא בדם. שנית שהכח החיוני הוא שרש לכל כחות הב"ח, ג' כי בכל אלה מותר האדם מן הבהמה אין. והנה בהתבונן מקריב הקרבן שאין יתרונו על הבהמה זולתי שזה הכח החיוני בו והנאצל ממנו ישרתו בו לשלמות צלם אלהים אשר בו ע"צ הכוונה הראשונה. ולקיום המצות אשר על צד הכוונה השנית ובכן ישכים לכונן לזה מכאן ואילך וזה יצייר בתת בפועל הדם על המזבח ובכן ראוי שיהיה זה כופר נפשו בלי ספק כאמרו כי הדם הוא בנפש יכפר: ואחריו הקטרת החלב הנעשה למותר בב"ח יותר משאר חלקיו באופן שיוכל להיות חי בריא זולתו או במעט ממנו הנה יכוין המקריב בתתו אותו למזבח שראוי שיהיה השודף אצלו על ההכרחי לו ללחם ושמלה

ומלה נתון לכבוד קונו כענין בדוד כאמרו ואני בעניי הכינותי לבית אלהי זהב ככרים מאה אלף וגומר: ואחריו אברי החוש והתנועה והמזון אשר גם יתבונן המקריב שראוי שתהיינה כל פעולתם מכוונות לרצון לפני ה' בעיון ובמעשה ובזה ידבק בו כענין בדוד כאמרו אשר הלך דוד אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני: והנה קודם מעשה העגל היו הקרבנות באים נדבה בלבד כמו שנהגו בהם צדיקי הדורות אמנם אחר העגל היו קצתם חובה לצבור כענין התמיד והמוספין ומנחתם ונסכיהם וקצתם חובה ליחיד ולצבור והם החטאות וקצתם ליחיד בלבד והם האשמות אמנם נסכי יחיד וקרבן צבור בע"ג נצטוו אחר ענין המרגלים שהיו אז יותר מקולקלים:

ובלעדי אלה ראוי להתבונן שבקצת קרבנות יתן דמם על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב להזכיר זכות חכמי הדור השלמים אשר יורה עליהם הארון והם אשר תכלית כל פעולתם לכבוד קונם להביט נפלאות מתורתו ולהיותם דומים לו ית' כפי האפשר ע"ל הכוונה הראשונה וזה בהבין יראת ה' ודעת קדושים משרתיו שהם השלמים נבדלים אשר יורו עליהם הכרובים: ובקצתם יהיה מתן הדם על הפרכת ועל מזבח הזהב להזכיר זכות התלמידים שיורו עליהם העומדים שם את פני ה' כמ' והיו ההזאות בקצתם שבע להזכיר להם עסקם גם בשבע מיני המעשות אשר ע"ל הכוונה השנית כנז' ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אשר נגד ההיכל להזכיר זכות ההמון העוסקים בחלק המעשיי גם כי אולי יהיה עסקם בו ע"ל ההרגל בלבד:

אמנם ככל החטאות אלה הפנימיות יהיה עורם בשרם ופרשם למאכולת אש חוץ למחנה ואל המזבח לא יעלו להורות על כובד אשמת ההמון אשר פעולתם מכוונה לחיי שעה ולבקשת מותרות אבל הענין האלהי בעיון ובמעשיי ושריית שכינתו בתוכם רחוקה מכליותיהם ולא יעלו על לב אלה כלל: ובקצת הקרבנות יהיה הדם על מזבח החיצון בלבד. ומהם העולה אשר דמה על המזבח סביב בזריקת שתי מתנות שהם ד' ובהם יתבונן מביא קרבן שראוי שתהיינה כל פעולות הכח החיוני סובבות לכבוד קונו כענין ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'. ובכן תהיינה כל פעולות אברי הגוף וחלקיו מכוונות לעבודת האל יתברך ובזה יהיו לריח ניחוח: ואחר הקטרת האחד הדק מן העולה על המזבח יהיה קצתו הנשרף לתרומת הדשן אצל המזבח וקצתו היותו שרוף יוביל אל מחוץ למחנה אך אל מקום טהור להורות על הבדל מדרגות אישי ההמון בענין היות לרצון לפני ה'. וממיני הקרבנות קרבן החטאת הבא אל חייבי כרת אשר יתן ד' מתנות על ד' קרנות המזבח מדמה שהם ב' במערב נגד ההיכל הנקרא לפני ה' מורים להרים קרן לעמו ולשבי פשע ולכן לא הבדיל מקום שחיטה בין חטאת לעולה וכמאמר רז"ל וב' אחן במזרח נגד חוץ. מורים לידות את קרנות הגוים והבלתי שבים: ואף גם זאת מביא המקריב עם העולה וכן עם השלמים מנחה ונותן לכהנים מורי צדק ומכפרים בעבודתם. ונסכי יין שנצטוו לצבור אחר מעשה העגל בקרבנותם ונצטוו גם בקרבן יחיד אחר מעשה המרגלים מורים על היות מביא הקרבן מכאן והלאה משליך מנגד כל תאות תענוג בלתי הכרחי לרצון לו לפני ה' לא כן מחטאת ואשם בהיות מביא הקרבן בבואו נזוף קצת: ושירי דם החטאת היה שופך על יסוד דרומי לא על יסוד מערבי או צפוני בהם לפני ה' ובזה יכוון מביא הקרבן שיצטרך לעשות לב חדש ודם חדש לרוח חדשה להבא שיהיה ראוי להיות קרוב אל משכן ה' ולא ישוב לכסלה. ומהם האשם אשר דמו ניתן ב' מתנות שהן ד' כמו העולה והשלמים ולא על קרנותיו כמו החטאת ולא ישפוך שירי הדם (א"ה לדברי הגאון ז"ל אינו צריך שפיכת שירים רק בחטאת. ולא בעולה ושלמים. ובודאי פשטא דקרא משמע הכי. כי לא נכתב שפיכת שירים כי אם בחטאת פנימית והיצונית ולא בקרבן אחר. אבל באמת תלמוד ערוך הוא בידינו כי כל הקרבנות טעונין שפיכת שירים על יסוד המזבח. והוא בזבחים דף נ"א ע"א. תן יסוד למזבח של עולה. ופרש"י. תן תורת שפיכת שירים להלכות מזבח של עולה שיהא המזבח טעון בעולה ובכל דמים הניתנין עליו שפיכת שירים אל היסוד. ומסיים ומשום דבעולה לא כתיב שפיכת שירים וכו' הרי מפורש כי כל הקרבנות טעונין שירים כמו חטאת. וכן פסק הרמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פ"ה הלכה וי"ו שכולן נשפכין על יסוד דרומי. וכן הלכה רווחת בישראל. ומה שלא נכתב בפירוש שפיכת שירים אלא שום קרבן רק בחטאת לבד. כבר מבואר טעם לשבח בפירוש אדרת אליהו פ' ראה פסוק ודם זבחיך ישפך וע"ש. ובאמת אין להאמין על פה קדוש שהיה מן גאוני קדמאי כאשר הראה בקיאותו בכל הפירוש שלו שיאמר ח"ו היפוך התלמוד והספרי פ' ראה ואין זה רק תלמיד טועה העמיד דברי בורות ותלה בהגאון ז"ל והשם יצילנו משגיאות) כי אינו בא על חיוב כרת אבל על מעילה בקדשים בלבד שהיא למטה מחיוב כרת ובהחטאת ובאשם ובשלמים צוה להקטיר על המזבח החלב ויותרת הכבד שהיא המסך בין אברי הנשימה ואברי המזון המניע את אברי הנשימה. והכליות שהם ראשית אברי הזרע להורות על היות מביא הקרבן נותן כל אלה בגופו בפעולותם מכוונות לעבודת האל יתברך מכאן והילך וכהנים משלחן גבוה קא זכו בשירי הקרבן ולזה נאכל לכהנים מורי צדק במקום קדוש אשר שם עדת אל מורים מישרים בהודאת חסד על לשונם בשלחן אשר לפני ה' ויהיה בזה תשלום כפרה למביא הקרבן כמז"ל (פסחים נט:) הכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים: ומהם השלמים אשר כלם דורון לאל יתברך בהקריב המקריב המתנדב דרכי טובו ונפלאותיו עלינו תמיד: ובכן דמם ניתן על המזבח סביב. ב' מתנות שהם ד' כמו העולה. והאמורים למזבח כמו בחטאת ואשם עם הכוונה בהם כמו הכוונה בחטאת ואשם וזה בהכיר בעל הקרבן כמה קטן מכל החסדים אשר גמל עליו האל יום יום. ומשאר הקרבן זכו הכהנים בחזה אחר התנופה המורה על קבלתם הדבר מאתו יתברך והשאר נתן הוא יתעלה לבעלים לשמוח בו על מדת טובו ית' והבעלים ירימו מחלקם את השוק תרומה לכהן ובכלם מנחה ונסכים כמו בעולה עם כוונת המקריב בהם כמו בעולה: ואם על תודה יקריב שהיא להורות על היזה נס וחסד פרטי שקיבל מביא הקרבן ירבה בה לחם חמץ ומצה להרבות אוכלין לשמיע בקול תודה ולהורות בחמץ על תבועת הגשם הנפסד בחמלת ה' עליו: ובכל הנאכלים קבע זמן לאכילתם נאות לזה שלא יחדל בו טוב הכוונה הראויה באכילה ההיא. ובכן האריך זמן שלמים ובכור ומעשר שהם לשמחה. בה ישמח ישראל בעושיו ויאריך יותר זמן הכוונה בהם. ובתודה אמנם שהיא על נס פרטי קיצר הזמן כי לא תארך כל כך הכוונה בו: ועורות כל הזבחים הבלתי נשרפים הם לכהנים שיוכלו לכתוב עליהם ספרי קדש ללמוד וללמד למען יעמדו ימים רבים: אמנם מיני מנחות נדבה הם כלם דורון לאל יתברך שנתן למשרתיו. והוא רחום מורה על היות המנחה לרצון לפניו בהקטרת קומץ ולבונה ע"ג המזבח ושירי המנחה נתן לכהנים משרתיו. והנה מיני מאפה תנור מרחשת ומחבת הם כפי המין שהוא יותר חביב אצל המקריב ונותן לדורות את היותר חביב בעיניו כמשפט. אפס כי במנחת חוטא וסוטה שהם לכפרה לא יהיה שמן ולבונה. ומנחת העומר שעורים לאות תודה על הבכורים ומנחת סוטה קמח שעורים לכפר על מעשה בהמה בהסתרה גם אם לא קלקלה. אבל במנחת סולת אין שם מיני מאפה תנור מרחשת ומחבת אלא סולת שמן ולבונה אשר הקומץ מהם והלבונה למזבח והשאר לכהנים ורשאים לאכלם בכל מאכל כרצונם כי אין עניינם תלוי ברצון המקריב: ועל כל מיני הזבחים והמנחות צוה לתת מלח להורות על היות התכלית המכוון בהם דבר בלתי נפסד אבל נצחי ומציל מן ההפסד כענין במלח: אמנם המלואים היו חטאת עולה ושלמים אפס כי נשרף החטאת שלא היה ראוי שיתכפרו באכלם הם עצמם את חטאתם הבא לכהן אותם וכמו כן ניתן השוק ע"ג המזבח כי לא היה שם כהן זולתם שיהיה ראוי שירימו השוק לתת לו תרומה: אמנם בעניני קרבנות המוספין ראוי להתבונן כי עם היות בכולם לעולה פרים אילים וכבשים ושעיר לחטאת ומנחה ונסכים הנה במוסף השבת אין בו קרבן חטאת כלל כי אם עולות כבשים לכפול התמיד להיות בו להם משנה למזבח להורות על מעלת השבת בברכה וקדוש על כל שאר הימים להיותו יום מיוחד לתכלית המכוון בכל ששת ימי בראשית ומעשיהם אשר כלו בו ובכן היה מן הראוי ליחדו להשתדל בו להשיג אותו התכלית. ובכן ראוי להתבונן מיני המוספין אשר בהם פרים אילים וכבשים לעולה ושעיר לחטאת ומספרם: אמנם ראוי להתבונן כי מין השור היותר נכבד מכל מיני הבהמות הנבחרות לקרבן וזה בגודל גופו וכחו כאמרם ז"ל מלך בבהמות שור וכמו כן תועלתו למין האנושי כאמרו ורב תבואות בכח שור ובטוב מזונו כאמרם ז"ל מובחר שבבהמות שור ואחריו במעלה הוא מין האיל ברב תועלתו למין האנושי באמרו לשמלה ומזונו וגם בקרנותיו ועצמותיו כמו שהזכירו הז"ל בפרקי קנין. ואחריו במעלה הכבש שהוא ממין האיל אלא שהוא בלתי שלם אמנם הוא נכבד מן העז בתועלתו לאדם ויותר נבחר לקרבן מן העז כאמרם ז"ל כבשים קודמין לעזים. ואחריהם מין העזים ובכן נבחר לחטאת בפרט בחטאת נשיא ובחטאת צבור: ובכן במוסף ר"ח וחג המצות וחג השבועות היו פרים שנים מורים על שני החלקים הראשונים המכוונים בתורה בכללה ע"ל הכוונה הראשונה כנזכר שהם יראת האל יתעלה ואהבתו הנמשכים לחלק העיוני ממנה. והאיל אשר אחריהם במעלה מורה על החלק השלישי בכוונה הראשונה והוא התכונה בנפש ללכת בדרכיו בפרט במשפט ובצדקה למען הדמות אליו כפי האפשר לרצון לפניו. והכבשים אשר הם אחריו במעלה הם שבעה במספר להורות על שבעה חלקי המעשה הנזכר לעיל אשר הם ע"ל הכוונה השנית. ואחריהם במעלה מין העזים והוא נבחר להעביר את רעת חטאת הצבור בפרט בטומאת מקדש וקדשיו כמו שאמרו ז"ל: אמנם בר"ה ויה"כ יהיה הפר במוספין אחד בלבד כי עיקר העסק בהם בחלק יראת ה' בלבד ולא בהלל וזמרה אשר הם מאהבה כמו בשאר המועדים כאמרם ז"ל (ר"ה ל"ב ע"ב) אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה: ובכן בשמיני עצרת אשר הוא מורה על ימות המשיח או העוה"ב אין שם אלא פר אחד בלבד וזה כי אמנם יהיה רב העסק אז באהבתו יתברך בלבד כאמרם (פסחים נ' ע"א וע"ש) העולם הבא כלו ביו"ד ה"א שהוא מדת רחמים שממנה האהבה ואז"ל והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם בגן עדן ולא תהיו מזדעזעים מפני: וענין הכבש לעולה בהניף את העומר והוא דורון לאל ית' על ראשית הקציר להתירו להדיוט כענין ברכת הנהנין: וענין קרבן שתי הלחם שהוא ביום מתן תורה שהיה ענינו ואופן הגלותו יתברך לשכב נגו יראת גדלו כמו שביאר באמרו ובעבור תהיה יראתו על פניכם והיה כן כמו שהעיד באמרו מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי לכן היה הקרבן שלהם פר אחד בלבד ובהיות כי אז היה לישראל ההדמות לאל יתברך לא בלבד בתכונת הנפש להיטיב לזולת אבל גם בהיות אז נמלא בלתי נפסד כנזכר ולכן היו האילים אז שנים והשבעה כבשים להורות על שבעה חלקי המעשיי הנזכר על צד הכוונה השנית: וזבח השלמים היה שם לשמחה על הבכורים המתירים החדש למנחות לחלק המזבח ולחלק הכהנים: וענין חטאת כהן גדול והצבור ביה"כ עם עולותיהם. והקטורת לפני ולפנים היה שיזכה כהן גדול להכנס ולכפר בעדו ובעד העם הכפרה הצריכה ביום גזר הדין כי באופן אחר לא הורשה כהן גדול להכנס שם כאמרו בזאת יבא אהרן אל הקדש: ומכוונת שעיר המשתלח הוא להודיע להמון את כובד פשעיהם שיצטרך לתת אותם על ראש השעיר בסמיכת הכהן המשיח ובתפלתו ולזה ירה יילה השעיר תמורתם להמיתו במיתה משונה המורה ולטמא המשלחו להטעינו כבוס בגדים ואל המזבח לא יעלה לריח ניחוח שום חלק ממנו ולהגיד כי חסיד האל יתברך ומגביר עלינו חסדו ומדת רחמיו לתת נפש תחת נפש: אמנם מיעוט פרי החג עד שבעה הורה על היות ידיעת החלק העיוני הולכת ומתמעטת בהמון עד מוצאי שביעית שבן דוד בא והכבשים היו כפל בו ממה שהיו בשאר המועדות להורות כי יוכפל בהמון עסק הכוונה השנית ברוב קרבנותם ונגזרות דרבנן במעט הבטה אל הכוונה הראשונה: ובענין פרה אדומה ראוי להתבונן איך היא מטמאה כל העוסקים בה ומטהרת את

הטמאים

הטמאים בעשר ברשת בלבד וזה באופן שהם טמאים לנגע אדם בלבד זולתי המזה והמקדש את העכר במים שהם טהורים כפי מה שקבלו רבותינו ז"ל עם היות כל אלה חקת התורה לא נודעו אצלנו כל טעמי פרטיה אל נכון עד שאחז"ל עליה אמר שלמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ועם כל זה אין לנו רשות להרהר אחריה הטובה היא אם רעה כי מצות המלך היא הטוב והמטיב בלי ספק: אמנם כי אלינו דבר יגונב ונקח שמץ מנהו כאשר נתבונן איך ענינה מעורר אל התשובה והטהרה מן המות הנצחי וזה כי הנה יקרה בענינה כמו שיקרה בתרופות הגופות והנפשות אשר נבקש למשכם מן הקצה להקצה כדי להעמידם על הממוצע זאת ההנהגה. גם מה שתרפא את החולה תזיק לבריאים בלי ספק וזה כי תמשכם מן הממוצע אשר הם עליו ותדחה אותם אל אחת הקצוות הבלתי נאותים כאמרו ונעקש דרכים יפול באחת: ובכן ראוי להתבונן כי הפרה באדמימותה תורה על החטא אשר לפעמים נחשב בעיני ההמון החוטא בו לדבר מאיר ומועיל בחיי שעה כענין ערב לאיש לחם שקר והיא אמנם אש אוכלה לגוף ולנפש ובכן דימה הנביא את החטא לשני כאמרו אם יהיו חטאיכם כשנים: וכמו כן ראוי להתבונן איך עץ הארז והאזוב הם שתי קצוות בגובה ושפלות ועמהם שני התולעת המורה על היות שניהם חטא והכל נשרף עם הפרה: ובכן ראוי שכל המתעסקים באלה המורים על חטא בהיותם קצוות יהיו טמאים. ונבחרו לטהר מי חטאת המורכבים משני הקצוות שהם מים ואפר שרפה המורים כל אופן המשיכה אל הממוצע ולזה ראוי שהמקדש והמזה שניהם יורו על המלמדים דרכי התשובה יהיו טהורים ושתהיה ההזאה באזוב המורה על שפלות הרוח והכנעה אל ההכנעה לפניו ית' כאמרו זבחי אלהים רוח נשברה ושתהיה ההזאה בשלישי ובשביעי להורות על הכרה קביעת זאת התכונה בנפש. וכל אלה לא יצטרכו זולתי בטומאת מת המורה על העסק בנפסדים בלבד: ובהיות כל כוונת המקדש וקדשיו לתכלית נצחי בכוונת לב טהור לדרכי חיי עולם ראוי להרחיק בהם כל מיני הטומאות המביאות לידי רוח הטומאה אשר ענינם לכלוך כוונת לב טהור והעתקתו מן התכלית הנצחי אל תכלית נפסד בהגדת עתידות להשתדל להשיג מותרות בחיי שעה ואל סברות ודעות משובשות בעיון כאמרו אל הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ: ובכן ראוי להתבונן איך בטומאה ובכל טמא יתחברו השדים שהם מדיחים את האדם מן הדרך כפי האפשר אצלם ומשרים עליו רוח הטומאה במקומות אשר שם רב משכנם כמו שהזכירו רז"ל (פ' ד"מ) הלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח הטומאה: ונראה שהשדים הם נשמות רשעי ארץ נבדלות זו מזו לרוע כפי מה שהיה רב רשעם בעה"ז ולזה אמרו רז"ל (בעירובין פ"ב) כל ק"ל שנה שהיה אדם הראשון בנדוי הוליד שדין רוחין ולילין ולזה נטו קצת קדמוני האומות: ושהם לבושים גוף מורכב מאש ואויר כדברי הרמב"ן ז"ל בפרשת אמור וזה לזמן קצוב להם בגזירת האל ית' כפי מדרגת רשעם. למען ישאו את עונם ברעב ובצמא וכאבים ושבר רוח כאמרו הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגומר ואתם תצעקו מכאב לב וגומר: ושבהיותם מורכבים משני יסודות הם מתים בהפרד הרכבתם או בהתכת קצתם ובהיות אותם היסודות דקים וקלים ובלתי סובלים שום אחד מהמראות הם בלתי נראים וטעון באויר כדברי רז"ל (בחגיגה י"ו ע"א) בהיות שחלק האוירי בהם ניתך מן החלק האשיי בהם הם בהכרח אוכלים ושותים תמורת הנתך כדאיתא התם: ובכן נראה שמיני המזונות הנאותים להם מאת השופט יתעלה הם מיני אבות הטומאה בראשם ליאות האדם אחר מותו: ובין כל המין האנושי היותר נבחרים אצלם הם מתי ישראל בהיות מיני הליאות בהם יותר נקיות בתולדתם בהשמרם ממיני הנדות ובמזונם בהרחיקם איסורי מאכלות עד שיבחרו גם באהל העולה מהם באהל מת. ויבחרו כמו כן בקצת ליאות המין הישראלי בחייהם כמו נדה וזבה זב ומצורע ובכן היתה טומאתן מטמאה מדרס ואחריהם בעל קרי המטמא במגע בלבד: ואחר ליאות המין האנושי יבחרו בליאות כל בהמה וחיה ומיני השרצים אשר בהם דם והם הח' שרצים הכתובים בתורה כאשר בארו הם ז"ל (שבת פ' ח' שרצים) אמנם יבחרו יותר בנבלת בהמה וחיה שהם רבות הדם והעפוש גם בחייהם ובכן מטמאות במגע ובמשא בלבד לא במדרס. ולזה נראה שהם מתחברים לכל טמא ליהנות ברוח טומאתו ויותר לטמאות לנפש אשר טומאתו יותר נבחרת אצלם ובכן הם משרים רוח הטומאה על הלן בבית הקברות להודיעו איזה דבר נודע אצלם להשיג מותרות לחיי שעה ולפתותו בזה לאבדו וזה בעוד רשעם גם ואין אצלם דרך לתשובה: ובהיות כל הברתם השכיות לקדושת דרכי חיי העולם המכוונים במקדש וקדשיו אסרה התורה האלהית בהם כל מיני הטומאה: ובהיות היותר נבחרת אצל השדים היא טומאת מת הכרה אותה תורת אלהינו לכהנים גם חוץ למקדש וצוה להיות הטהרה ממנה בהזאת מי חטאת שלישי ושביעי ולא כן הצריכה לעשות בשאר מיני הטומאות: אמנם גזרות הטומאות מדרבנן רבו בבית שני בהיות השדים מצויים אצלם כמו שהעידו הם ז"ל במס' מעילה פרק קדשי מזבח וזה להעדר שכינה בבית שני כדאיתא שלהי פ"ק דיומא: וכמו כן ראוי להתבונן שכמו שנשמות רשעי ארץ במות גופם תלבשנה מיני גויות למעצבה ברעב ובצמא וכאב לב ושבר רוח כפי רשעם כן נשמות הצדיקים תיכף אחרי מות גופם ילבשו בגדי ישע בגוף טהור וזך בו יתענגו זמן ונשמתן עולה ויורדת להרגיל עצמן אל האור והטוב הנצחי הראוי להן בעולם הנשמות ולא יעתקו מן הקצה אל הקצה כאמרם ז"ל פרק שואל תניא כל י"ב חדש גופם קיים ונשמתם עולה ויורדת. וכזה היתה ביאת רבינו הקדוש אל ביתו אחר המות כדאיתא בפרק הנושא. ואולי בכמו זה או זך מזה מאד הוא הניתן לאליהו ולמלאכי השרת בהראותם לנביאים וטהורי לב כמו שכתב הרמב"ן ז"ל בפרשת וירא באמרו שזה יקרא אצל היודעים לבוש: ונראה כי כמו אלה יקרא לצדיקים אחר תחיית המתים אשר המכוון ממנה הוא איבור חיי העה"ב אשר קראוהו עולם שכלו שבת (סוף ראש השנה) ועליו פירשו בספרא דבי רב והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם בגן עדן ולא תהיו מזדעזעי' מפני ונראה שעל זה אמר לעשות את השבת לדרתם: ונראה שזה הוא תכלית החיים המאושרים המכוונים מאתו ית' למין האנושי בבריאת עולם ולישראל במתן תורה ולצדיקי הדורות אחר תחיית המתים אשר תכליתו חיי העולם הבא כאמרו ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם. ולזה אמרו ריש פרק חלק שהכופר בתחיית המתים אין לו חלק לעולם הבא: ועל זה האופן מהחיים אשר בתכלית האישור האפשרי למין האנושי אמרו ז"ל פרק הקומץ רבה שהצדיקים שם מועטים ובושים זה מזה מפני שאין מעשיהם דומין זה לזה. ועליו נראה שאמרו בברכות פרק היה קורא מרגלא בפומיה דרב עולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. וכמו כן נראה שעל זה אמרו פרק לולב וערבה דמסתכלי באספקלריא המאירה ועיילי. ועליהם אר"ש שהם מועטים עד שנסתפק אם שנים הם ולא יפול זה בעולם הנשמות דלא נגיר עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי פני שכינה בכל יום כדאיתא התם: הן כל אלה יפעל ברוב חסדיו הוא יוצר בני עמו ועבדיו לעבדו שכם אחד עד מהרה ישיגו ארחות חיים נצחיים עם תכלית האישור המכוון מאתו לרצון לפניו כי חפץ חסד הוא: ובהיות כוונת התורה בראשונה ובעצמותה היות האדם בפרט ישראל דומה לבוראו כפי האפשר בעיון ובמעשה להשיג הנצחיות מאושר וביאר הוא יתברך היות זה המכוון מאתו בכל מין האנושי במעשה בראשית כאמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. ואחרי כן במתן תורה ביאר היות המכוון שיושג הנצחיות כמו שהעיד ית' באמרו בהצלתו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ובסוף התורה באמרו וה' האמירך. ולתתך עליון. ולהיותך עם קדש. ובכמה מקומות נדר לישראל שקדושה אשר הוא בלי ספק הנצחיות כמאז"ל תנא דבי אליהו מתים שעתיד הקב"ה להחיות אינם חוזרים לעפרם שנאמר והיה הנשאר בציון וגומר קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים: הנה התבאר שכל יעודי התורה לטוב והפכו בחיי שעה אינם לגמול המצות ולא לעונש העבירות כאמרם ז"ל היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם. אבל יעודי הטוב הם הכנות ההכרחי לאדם בחיי שעה בלא בעבור שבהם יוכל לקיים התורה והמצוה כאמרו ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו: אמנם יעודי הרע הם הסרת אותן ההכנות מהם בסורם מן הדרך ויסתיר פניו והיו לאכול לאומות ולמקרי המערכת המוכנים תמיד להמם ולאבדם. ולפעמים יהיו ע"ל עונש איזה עבירה לבלתי השמדם עדי עד כאמרו רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם או לעורר אל התשובה כענין ויסרתי אתכם ויספתי ליסרה אתכם. והוא רחום יכפר עון ויתן מציון ישועת ישראל: וגם כי בענין הגמול הנצחי והפכו אין אתנו יודע עד מה זולתי קול דברים בלתי ציור נכון כאמרם ז"ל אבל עה"ב עין לא ראתה וכו' אמנם ראוי להשתדל כפי האפשר למצא דברי חפץ איזה ציור נאות ממנו כי סיכי דנמשי לן שיבא מכשורא וזה באמצעות הקרוב אלינו במוחשות אצלנו למען דעת צדקות ה' ויספו ענוים בה' שמחה: והנה מן המפורסם הוא כי תכלית כל גומל הוא שישיג מקבל הגמול והטוב איזה תענוג גופיי או נפשיי כמו שהורה הנביא באמרו ותתענג בדשן נפשכם וכן הורה באמרו אז תתענג על ה': אמנם ממיני התענוגים הנפשיים אצלנו הם השמחה והכבוד עד שישתדל כל מדיני בהשגתם יותר ממה שישתדל בהשגת המאכל והמשתה והמשגל וזולתם מן התענוגים הגשמיים בפרט בזמן שלא יהיה צורך להם הכרחי בצד מה: והנה השמחה היא אצלנו בהשיגנו הדבר אשר נרצה בו והפכו והוא העצבון כאשר יהיה הפכו. ועל זה הדרך יחס שמשורר השמחה לאל ית' באמרו ישמח ה' במעשיו וזה בהיותם עושים רצונו וראויים לגמול כי חפץ חסד הוא. ועל הפך זה אמר ויתעצב אל לבו כי לא יחפוץ במות המת: אמנם הכבוד הוא אצלנו בהשיגנו מעלה על זולתנו ועל זה הדרך יחס המשורר את הכבוד בתהלים לאל ית' בהיות לו מעלה בהחלט על כל זולתו כאמרו ה' צבאות הוא מלך הכבוד. והפכו והוא קלון יאמר על אופן מציאות גרוע ושפל מזולתו ועל זה הדרך אמר שלמה המלך ע"ה כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון. ואין ספק כי החיות בכל חי הוא כח מוכן לפעולה המיוחדת לו ובהיות הפעולה המיוחדת לצלם השכלי הכחיי הניתן לאדם הנקרא צלם אלהים היא ההשתדלות להשיג בפעל אותו השלמות אשר בו בכח והיא ההדמות לבוראו כפי האפשר אצלו בעיון ובמעשה. הנה כאשר יושג לו זה יושג לו חיות נצחי כאמרו ית' כי הוא חייכם וכל אחד מאישי האדם נבדל במעלה מזולתו בזה כפי מעלות המושג בבחירתו בפחות וביתר כאמרם ז"ל כל צדיק וצדיק עושה לו הקב"ה חופה לפי כבודו: ובהיות כי התענוג בזמן שלא נהיה צריכים מן המאכל והמשתה והמשגל ושאר התאוות הגשמיות היותר נכבד אצלנו הוא תענוג הכבוד וזה בהשיגנו מעלה על זולתנו ותענוג השמחה אשר הוא השגת איזה דבר אשר נרצה בו. והנה השמחה הראויה ליחס אל הצלם השכלי הנק' אלהים בהשיגו חיי עולם כאמרו אני אמרתי אלהים אתם אשר הוא אז בלי ספק בלתי צריך להשגת שום תאוה גשמית. הוא בהשיגו שלמות באור פני מלך כענין במשה כאמרו כי קרן עור פניו בדברו אתו. בפרט בהשיגו מה שלא היה יוכל עליו בהיותו בחיי שעה כאמרו ית' כי לא יראני האדם וחי ולזה אמרו ז"ל עה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' אלא צדיקי' יושבים ועטרותיהן בראשיהם ונהנין מזיו השכינה: והכבוד לצלם השכלי לחיי עולם הוא בהשיגו המעלה אשר תהיה לצדיקים איש על חברו ועל מלאכי השרת. כאמרם ז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת. ואין ספק כי מדרגת זה התענוג מהשמחה והכבוד לא תהיה שוה בכל הצדיקים אבל תהיה נבדלת ברב ובמעט או צלת זה כפי מדרגת השלמות המושג אצלם בבחירתם בחיי שעה כאמרם ז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו: ולזה אמרו בפ"ק דתענית בענין מדרגות השמחה לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה. צדיקים לאורה וישרים לשמחה: ובבבא בתרא פרק הספינה אמרו בענין מדרגת הכבוד כל צדיק וצדיק עושה לו הקב"ה חופה לפי כבודו וכל אחד נכוה מחופתו של חברו: אמרו במנחות פרק הקומץ רבה שהצדיקים בע"ה בושים זה מזה מפני מעשיהם שאינם דומים זה לזה. אמנם הנה אלהינו זה קוינו לו הוא בעשותנו כל האפשר אצלנו לעשות רצונו בעיון ובמעשה. חן וכבוד יתן ברב חסדיו כאמרם ז"ל פ"ט דברכות אמאי קא בכית אי משום תורה דלא אפשת שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים:

ברכות ההפטרה

ברכות שאומרים קודם ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

וכשמסיים ההפטרה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק. נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךְ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךְ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

שמות הטעמים*) לאשכנזים

קַדְמָ֨א מְ֣נַח זַרְקָא֮ מְ֣נַח סֶגּוֹל֒ מְ֣נַח ׀ מְ֣נַח רְבִיעִ֗י מַהְפַּ֤ךְ פַּשְׁטָא֙ זָקֵף קָטָ֔ן זָקֵף־גָּד֕וֹל מֵרְכָ֥א
טִפְחָ֖א מְ֣נַח אֶתְנַחְתָּ֑א פָּזֵ֡ר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה֩ תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה֠ קַדְמָ֨א וְאַזְלָ֜א אַזְלָא־גֵּ֜רֵשׁ
גֵּרְשַׁ֞יִם דַּרְגָּ֧א תְּבִ֛יר יְ֚תִיב פְּסִ֣יק ׀ סוֹף־פָּסֽוּק׃ שַׁלְשֶׁ֓לֶת קַרְנֵי־פָרָ֟ה מֵרְכָא־כְפוּלָ֦ה
יֶרַח־בֶּן־יוֹמ֪וֹ׃

הפשטא והקדמא שוים בתמונתם ומתחלפים במקומם כי הפשטא יבוא לעולם אחרי אות האחרון במלה בין שהנגינה מלעיל ובין שהיא מלרע, ולכן כאשר הנגינה מלעיל יבוא ב׳ פשטין כמו אלה אבל הקדמא לעולם באות שבה הנגינה, וכן היתיב והמהפך כי היתיב לעולם לפני אות הראשון והמהפך בתנועה שהנגינה נקראת בה. הסגול הזרקא והתלישא קטנה יבואו תמיד אחרי האות האחרונה והתלישא גדולה לעולם באות הראשונה. הגרש נקרא לפעמים אזלא וזה כשהוא מלרע ויש לפניו קדמא וכשהוא מלעיל נקרא גרש. [ודע כי בספרי תהלים משלי איוב יש עוד טעמים אחרים גם ישתנו בשמותם].

הפטרת ערב ראש חדש שחל בשבת בשמואל א סימן כ

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ ׀ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

על כתיב

החצי כתיב

סדר הקריאה למפטיר לשבת וראש חדש

בשבת וראש חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע ואומרים חצי קדיש ובס"ת שניה בפ' פינחס וביום השבת ובראשי חדשיכם:

הפטרת שבת וראש חדש בישעיה סימן סו

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

ואם למחרתו גם כן ראש חדש אומרים אחריה ג"כ פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

כצ"ל

אחד כתיב

ברוך

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

בס"ת צריך להגית ריוח ד' שיטין .

א (א) **אלה** נגלגל והלמ"ד כדגש : (ג) אלהם . חסר יו"ד כי אינו מהי"ו מלאים בתורה : (ד) את . בשופר יתיב : בעשתרת . במפתח בעשתרות והרמ"ה כתב בעשתרת קרנים פרשת לך לך חסר וא"ו כתיב ודכותא אשר יושב בעשתרת באדרעי : (ז) ובנגב. כ"כ לא ובנגב א) : (י) ככוכבי השמים לרב. חסר וא"ו וכל רב באורייתא דכותיה וכל לרב בלשנא דכותיה הרמ"ה ז"ל. ויש בזה דרש בדברים רבה אמר להן היום הזה ככוכבים אבל לעתיד לבא לרב אתכם עתידים להיות דומין לרבנן כילד כתיב כאן כי ה' אלהיך אש אכלה וכתיב בישראל לעתיד לבא והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה : (יא) אבותכם. מלא וא"ו וחסר יו"ד בכל ספרים כ"י מדוייקים וכן כתוב בהעתק הללי לית כתיב כן וגם במסורת כ"י לית חסר יו"ד וכן במסורת פרשת שמות ובספר מנחת כהן כבא וכתם . ואמרתי להם אלהי אבותיכם לית מלא דמלא בתורה . אלהי אבותכם יסף עליכם לחוד מלא וא"ו וחסר יו"ד . ושארא אבותיכם כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד ע"כ . וכן מסר הרמ"ה ז"ל . ובקצת ספרי הדפוס דין חסר דחסר ובמקצתם חסר וא"ו ומלא יו"ד וכולם שגו ברואה : (יג) והשימם . במדרש דברים רבה והשמם כתיב . אמר ריב"ל אמר להן משה אם אי אתם נשמעים להם אשמה תלוי בראשיכם וכו' ודרשו גם כן בספרי מלמד שאשמותיהן של ישראל תלויים בראשי דייניהם . ורש"י הביא מדרש זה דספרי וכתב בפירוש שהוא חסר יו"ד וכן נראה מהמזרחי והחזקוני שהביאו דברי רש"י ולא כתבו מזה מאומה . גם בעל הטורים אמר שהוא חסר יו"ד וכן ראיתי בשם ספר הללי . אמנם העיד בעל אור תורה כי בכל ס"ת והשכנז ומגרים וירושלמיים מלא יו"ד ושהמסורת עליו לית ומלא ולזה הסכים המאירי ושמן שמן וכן כתב הרמ"ה ז"ל לפום דרשא חסר יו"ד כתיב ובכולהו נסחא מלא יו"ד כתיב וכן העידו חכמי בורג"ש על הרמ"ה שכן עשה מעשה וכן עיקר . והמפרשים שכתבו שהוא חסר הלכו בזה אחר הדרש ואנן כמניאות הספרים והמסורות נקטינן עכ"ל . עוד מצאתי מסורת כ"י שאומרת לית וא' ואני אשימם (מלכים א' ה') והוא חד מן מלין דמשמשין חד א' ותד וא' ב) ולית דכוותיהון ומשם קצת ראיה שגם זה מלא ג) ואולי לזה נתכוון בעל מ"כ באמרו והשימם מלא בהכרח המסורה ועיין בשו"ת הרמב"ן ז"ל סי' רל"ב : (יד) טוב הדבר . במקצת מדוייקים אין טע"ת במאריך וכן נראה בחילופים : (טו) אנשים . האל"ף בחטף פתח : (טז) שמע בין אחיכם . סנהדרין פ"ק אזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חברו קרי ביה נמי שמע בין אחיכם פי' שמע כתיב חסר וא"ו כלומר שמע דבריך בין אחיכם כשהביו שניכם יחד : (יז) לא תכירו . מקף באמצע : אשר יקשה . בלא תרין תוע:ין במלת אשר : מכם . בזקף קטן : (יח) בעת ההוא . ההוא כתיב בוא"ו בכל ספרים כתיבת יד מדוייקים וקרי בחירק . ומאי דאמרינן במסורת . בעת . בפעם . בשנה . בהאר . כלהון ההיא ולית חד מנהון ההוא . לענין הקריאה בלחוד איתמר . ועיין מ"ש בשם הרמ"ה על המלה זו בפרשת תולדות יצחק : (כא) אלהיך . הס"ת בגבול : (כג) שנים עשר . בלא תרין תוטרין במלת שנים : (כה) ויורדו אלינו . בהעתק הללי וירדו ירושלמי ויורדו ע"כ . ובספרים שלנו מלא וא"ו ונמסר עליו ב' חסר יו"ד וכן נמסר על וימהרו ויורדו דסוף מקץ ומכללא משמע דמלא וא"ו כתיב ובמסורת כתיבת יד ויורדו ב' כתיב כן ובפירוש איתמר מבעל מנחת כהן ויורדו אלינו ב' מלא וא"ו וחסר יו"ד וסי' ויורדו איש אמתחתו ודין . והכי נמי אתמסר מהרמ"ה ז"ל בהדיא וסוסיף עוד וחד כלשנא מלא דמלא וסימן ובנסע המשכן יורידו אותו הלוים מלא וא"ו ויו"ד כתיב : דבר ויאמרו . הדל"ת רפה : (כו) כיד האמרי להשמידנו . ב' פסוקים דמטעים באורייתא כיד האמרי להשמידנו דיהושע ז' כיד האמרי להאבידנו ותהד פסוק סימן להשמדה ולהובדה עד סופה (דניאל ז') : (כח) אנה אנחנו . מלרע וכן אנה אלך מרוחך (תלים קל"ט) והשאר כלם מלעיל . מכלול דף רס"א ומסורת . ועיין מה שאכתוב בתלים סימן קי"ו : (כט) לא תערצון ולא תיראון . הוא"ו בגעיא : (לג) לתור לכם . תביר בכ"ף : (לה) הרע . הרי"ש בקמץ : (לו) דרך . הדל"ת במאריך : (לח) יבא . הגלגל ביו"ד בדפוס ישן ובספרים כתיבת יד מדוייקים . ובאחד מהם מסור לית מלעיל : חזק . הזיי"ן בדגש : הוא ינחלנה . דין לחוד חסר יו"ד בלישנא בחירק בלישנא נחלה באורייתא ושארא מלאים יו"ד וכן במסורת שמואל ב' : (מא) ותהגרו . הגימ"ל דגושה : (מב) תנגפו . הפ"א דגושה : (מד) ויכתו . בדפוס ישן ובמקצת ספרים כתיבת יד אין בוא"ו מאריך וכן נראה בחילופים :

ב (ג) ויאמר ה' אלי לאמר . סתומה : (ה) אל תתגרו . מלרע שהגלגל בריש בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים : (ח) ומעציון גבר ם ונפן ונעבר . יש כאן פרשה סתומה באמצע פסוק : (ט) ואל תתגר . הגימ"ל בקמץ : (י) עם גדול **וְרָב** ורם כענקים . במקצת ספרי הדפוס **וָרָב** הוא"ו קמץ ותניינא דלקמן **וְרָב** בשוא ובספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוסים ישנים בשוא בשוא וכן כתב א"ת : ורם . כל אורייתא **וָרָם** בר מן חד **וְרָם** לבנך וכל שאר קריא **וָרָם** בר מן א' כי יום לה' צבאות על כל גאה **וָרָם** (ט) ויבי כאשר . הכ"ף רפה לבן אשר וכן רהוי מדין בג"ד כפ"ת דסמיך ליהו"א : (כא) וישמידם . בתיקון ס"ת ישן וישמדם במפתח וישמידם ע"כ . והרמ"ה כתב וישמידם ה' מפניהם דעם גדול ורב מלא יו"ד כתיב : מכפתר . בתיקון ס"ת ישן מכפתור במדוייק מכפתר חסר וכן במפתח ע"כ . והרמ"ה כתב כפתר והוא חסר וא"ו כתיב ודכותא בעניינא אחרינא פלשתים מכפתר חסר : (כד) סעו . הסמ"ך דגושה : (כה) ברגלי . הבי"ת רפה : (כט) אשר **אֶעֱבֹר** . כ"כ במקצת ספרים וכן ראיתי בחילופים כ"י : (לג) ונך אתו . בתיקון ס"ת ישן וגם בהעתק פירארה הכ"ף רבתי . ולא מצאתי כן במדוייקים גם לא בשום נוסח מהלפ"ת בית"ת רבתות : בנו . בניו קרי : (לד) ונחרם . מאריך בוא"ו לבד לא בנו"ן אעפ"י שבחילופים נראה בהפך : והנשים והטף . קדמאה והנשים והטף תניינא הנשים והטף סימן קדמאה והמלך והמן ישבו לשתות סימן תניינא יבא המלך והמן : (לה) רק הבהמה בזזנו לנו . סימן חילוף קדמאה בזזנו תניינא בזזנו וסימן עם זו ד) : (לו) את הכל . הכל בזקף גדול :

ג (ו) ונחרם אותם . אין מאריך בוא"ו ולא בנו"ן : (ח) ונקח בעת ההוא . ההוא כתיב בוא"ו וקרי בחירק וכן בעת ההוא שבסמוך כמ"ש למעלה : (ט) צידנים . בתיקון ס"ת ישן צדנים בספר חדא לדנים וכן בתוספת ע"כ . והרמ"ה כתב בה"א לידנים יקראו לחרמון מלא תרין יודין וחסר וא"ו כתיב : שרין . בשי"ן שמאלית וכן לבנון ושריון (תלים כ"ט) כ"כ בהגהת ר' אליה האשכנזי בשרשים שרש שרה אף על פי שכתוב במתורגמן וכיש ספרים בשי"ן שמאלית . ובספרים מדוייקים כתיבת יד בשי"ן שמאלית . וכן תרגם אונקלוס סריון בסמ"ך . ומה שתרגם יונתן בן עוזיאל טורא דמסרי פירוי וכן בתרגם ירושלמי אם נפרש כלשון המדרש שפירותיו נסרחין יהיה בשי"ן ימנית אך אפשר לפרש שפירותיו מסריחין מחמת רוב פירות הגדלים באילנות כי תרגום ולא הבאיש ולא סרי . וכן מלת שניר שבפסוק ודשיר השירים מראש שניר וחרמון וביחזקאל כ"ז ברושים משניר ובדברי הימים א' ה' ושניר והר חרמון כולם בשין שמאלית וכן במדרש שניר שהוא שונא סניר ועיין עוד מ"ש בתלים כ"ט : יקראו לו . מקף באמצע לא מרכא : (יא) ערש ברזל . בנוסח א' כ"י מהלפ"א ביתא רבתא שי"ן ערש רבתי וכן הוא בהעתק פירארה ובתיקון ס"ת ישן כ"י ולא ראיתי כן בספרי הדפוס ולא בכתובי יד : הלה הוא . דין לחוד כתיב ה' ובפסיקתא המיוחסת לר' טוביהו הלה הוא ה"א תחת האל"ף משמע ולמה כתיב בה"א להודיעך כי תני שבחו לא ספר שאין מספרין בכבוד הרשע כ"כ וכן הוא אומר והן חניתו ועץ חניתו קרי ואמרו רבותינו ז"ל תני שבחו אין כתוב כאן וכן הלה הוא ה"א במקום אל"ף . עיין מ"ש בירמיה סימן כ"ב : (יב) אשר . במקף לא בשופר ופסק : אשר על נחל ארנן . בהעתק הללי ארנון מלא וכן מצאתי בס"א כ"י אך בשאר ספרים חסר וכן עיקר כי לא נמנה במסורת רק ג' מלא בתורה כפ' חקת כמ"ש שם : לראובני ולגדי . וכן לראובני ולגדי שבסמוך וכפ' ואתחנן וכפ' כי תבוא וביהושע וד"ה כולם הטורק בריש והאל"ף נח כמ"ש בפ' פינחס : (יח) ומקנכם . בטעם סגולתא : (כ) להם בעבר הירדן . בתיקון ס"ת ישן להם בעבר ס"א לכם ע"כ . וזה פשוט מהמסורת שכתוב להם כי הוא אחד מן חמשה להם דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסימן נמסר במ"ג פ' בהעלתך סימן י"א ועיין מ"ש ביהושע סימן א' : (כא) ואת יהושע צויתי . דין לחוד באורייתא מלא דמלא בתרין והויין וכל שאר באורייתא מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא :

ואתחנן (כד) **וכגבורתך** הטעיות גברו מאד במקרא גדולה בפסוק ובמסורה . והמדפיס לא ידע להזהר ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים קדמונים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין וחסר יו"ד . גם הרמ"ה ז"ל כתב דהכי כתיב בנוסחי דיקי ועיין מ"ש בישעיה ס"ג : (כו) ויתעבר ה' בי . הבי"ת דגושה מדין מפיק כמ"ש בתלים סי' כ' : למענכם . המ"ם רפה : אל תוסף . כתוב במסורת הדפוס ב' מלאים בלישנא דין ותברו לא תוסף עניו דראה וזה שיבוש דהאי דראה חסר בכולהו ספרי ונראה שצ"ל אל תוסף על דבריו דמשלי . וכ"ס הרמ"ה ז"ל ותסף ללדת חסר וא"ו כתיב ודכותא לא תסף תת כחה לך וכל אורייתא בלישנא דכותא חסר בר מן מלא וסימן אל תוסף דבר אלי עוד וכל שאר אורייתא חסר וא"ו בלישנא ומסור עליה תרין מלאים בלישנא דין ואל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת מכלל דשארא חסר וא"ו בלישנא ואית מסורה דמסרה גבי אל תסף ראות פני לית כותיה חסר מכלל דבתראה מלא כדאמרן והאי מסורת בלשון זכר קא מסרא דא בכל לישנא הא איכא אחרינא והסר לא תסף תת כחה לך ואית מסורת דמסרא כגון תלתא מלא ותבנה אל תוסף ראות פני כהדאי ושבושא הוא דכולהו נוסחי דיקי פליגי עליה : (כז) ימה וצפנה . במס"ג כתיב וצפונה מלא וא"ו ונמסר עליו ג' מלא וב' חסרים והמדפיס נשתבש לפרש החסרים והמלאים ובא לכלל טעות גם בפסוק . ובכל ספרים מדוייקים כתוב וצפנה חסר וכן מוכח במסורת ריש פרשת וילא וכ"כ הכהן כל לישנא נגבה וצפנה חסר כל אורייתא עכ"ל . ומסורת שלפנינו כך צריך להגיה והיה זרעך כעפר עלה ראש הפסגה בניהם חסרים וצפונה פנה אל הנגב (יהושע ט"ו) נגבה לאפרים וצפונה (שם י"ז) ראיתי את האיל (דניאל ח') שלשתם מלאים :

ד (א) כבעל פעור . מצאתי כתוב בחומש קדמון כי בספר ר"מ ובס' ר"ג מוגה לבעל ע"כ . ובספרים שלנו כבעל וכן תרגמו המתרגמים וכ"כ הראב"ע כבעל פעור בעבור בעל פעור : (ה) לעשות כן . גלגל בשי"ן לא במאריך ומלת כן בזקף קטן לא בפשטא ופוק חזי מילי פום גבר חכים בעל א"ת : (ז) אלהים קרבים . קודש סנהדרין פ' ד' : קראנו . אין בו יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן תברו שבמסורת יעננו ביום קראנו : (ח) צדיקם . בהעתק הללי וכל ספרים מדוייקים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה וכל צדיקם כצדיקם באורייתא דכותיה בר מן חד מל' דמל' ויסלף דברי צדיקים דואלה שמות וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועיין במ"ג סוף מזמור ל"ז : (ט) יסורו . בהעתק הללי יסורו ירושלמי יסרו ע"כ . ובכל הספרי' הוא מלא כ"כ הרמ"ה ז"ל ובמסור' ב' מלאים ותברו יתגוררו יסורו בי (הושע ז') : מלבבך . הלמ"ד דגושה : (יד) בעת ההוא . ההוא כתיב בוא"ו וקרי בחירק בכל ספרי' כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן ועיין מ"ש בפ' דברים : (טז) פן תשחתון . בה"ס הקדמאה בתי"ו לא בפ"ת : (יט) וראית את השמש . הוא"ו בגעיא : (כ) ויוצא . ד' וחסר יו"ד וסי' במסורת ועיין בספר נפולות יהודה דרוש ד' דף י"ט : (כג) תמונת כל אשר צוך . במסורת פרשת נח נמסר סימן מן ה' דסבירין כאשר וקרינן אשר וחד מינייהו השמרו לכם פן תשכחו וכפ' זה יש ב' אשר והדעת מכרעת שעל האחרון נאמר וכ"כ הראב"ע אשר צוך כאשר צוך : (כה) ועשיתם פסל . במדוייקים הטעם בסמ"ך : (כו) העידתי . מלא יו"ד וכ"כ בעל הטורים ובתיקון ס"ת ישן העידתי ס"א העדתי ע"כ . והרמ"ה כתב העדתי תרין חסר דחסר וא' עם יו"ד וסימן העדתי בכם היום דאתם נצבים חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו ודכותא העדתי בכם דוכיה אם שכח תשכח דוביה עקב חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו העידתי בכם סמוך דכי תוליד בנים מלא יו"ד וחסר וא"ו עכ"ל . ומ"ש במ"ק העידתי ב' מלא ר"ל בכל המקרא והכרו כי העידתי (ירמי' מ"ב) : (לב) אשר ברא אלהים אדם . יש פסיק בין אלהים לאדם וכן נמנה בפסיקתא דאורייתא ודוגמתו בריש ס' חיי שרה נשיא אלהים אתה : (לג) השמע עם . בב' טעמים כי לכן שמו שני טעמים לספרים בין שתי אותיות הדומות זו בסוף המלה וזו בראשית המלה שבצדה כמו השמע עם . שלח חשך (תלים ק"ה) צרר רוח (הושע ד') ואזל לו (משלי כ') לדעת המכלול ויגן ניץ או כדי להרחיב על אות הגרון כמו פוטר מים ה) משלי י"ז) יקח לב . סנת לו (שניהם בהושע ד') אבל מצאנום גם בלא אותיות דומות וגם בלא אות הגרון כמו ערף כלב מברך און (ישעיה ס"ו) ויבן אלה (סוף הושע) גרש לץ (משלי כ"ב) וזולתם רבים טעם הראשון בעבור היות המלה שהיא סמוכה למלה זעירא או מלעיל וטעם השני להעמיד מפני האורך ועיין מה שכתבתי בפרשת קרח על ויוצא פרח ויחזקאל כ"כ על איש גדר גדר : (לד) לבוא לקחת לו . בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עד כאן . ובספרים שלנו מלא שאין זה מהפ' חסרים במסורת וסי' בריש ויחי וזה מוכרע גם ממדרש ויקרא רבה פ' כ"ג ומדרש הזית פסוק כשושנה בין החוחים אמר ר' יודן מלבוא לקחת לו גוי מקרב גוי ועד מוראים גדולים שבעים ושנים אותיות הן ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה אמור לו הוצא מהן גוי שני שאינו עולה מן המנין . (לז) ויוצאך . בכל ספרים מדוייקים ובהעתק הללי חסר יו"ד והוא בשגגה שיוצאת מלפני המדפיסים שכתבו מלא ולא הביט למסורת שכתובה לבנין ויוצאך ב' חד כתיב כן חסר יו"ד וחד חסר דחסר וסימן ותחת כי אהב ויוצאך ה' אלהיך משם בתראה חסר דחסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויוצאך ב' וסימן ויוצאך בפניו דותחת כי אהב דין מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב ויוצאך ה' אלהיך משם דשמור דדברות חסר דחסר חסר וא"ו וחסר יו"ד כתיב : (לח) ועצמים . המ"ם רפה : (מב) לנס שמה רוצח . דין לחוד מלא וא"ו באורייתא וכל רצח סרנא חסר : הערים האל . ח' סבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדות יצחק : (מג) ולראובני . עיין לעיל בסוף דברים : (מה) העדת . הה"א במאריך במקצת ספרים : (מח) שיאן . בשי"ן שמאלית ויש סוכחים מהמסורת ריש שיר השירים שנמסר סימן מן ב' זוגין מיתדין חד ס' וחד שי"ן אי נמי חד בשי"ן שמאלית וחד בשי"ן ימנית ואחד מהם הר שיאן בשי"ן שמאלית ומסרים ושיאן ואנחרת (יהושע י"ט) בשי"ן ימנית :

ה (ג) **אבתינו** . כן הוא :

אמר המדפיס

עיין מ"ש בפרשת יתרו כי בהגהת טעמי עשרת הדברות כתב המחבר דעת **בעל אור** תורה . ולאורו הלכנו כי הוא לנו לעינים בכל הגהת התורה :

עשרת הדברות

(ו) אנכי ה' אלהיך . סתומה : הוצאתיך . בתביר בלבד : מארץ מצרים . במרכא מבית עבדים . באתנח לא ברביע : (ז) יהיה . בלא גלגל : על פני . הנו"ן נקודה בקמץ ופתח כמו שכתבתי בדברות ראשונות : תעשה . במאריך ובלא גלגל : לך . בלא פסק : פסל . בפסק והס"מ רפה : כל תמונה . ואלה שמות וכל תמונה . משנה תורה כל תמונה . וכן במסורת פ' וארא חשיב כל תמונה דואלה הדברים עם ד' כל בלא וא"ו דסבירין וכל : בשמים . בפסק : מתחת . ה' אבון התי"ו בקמץ ופתח כמו שכתבתי בפרשת יתרו : (ט) לא . אין בו טפחא רק מאריך : ועל שלשים . ואלה שמות על שלשים משנה תורה ועל שלשים : (י) לאהבי . במדוייקים הבי"ת בפתח : ולשמרי מצותו . המדפיסים חטאו בשגגה בעשותם מצותיו ק' ונעלם מהם מה שנמסר בסוף פרשה ג' מצותו חסר יו"ד כלומר דכתיבי מצותו וקריין מצותיו ואין זה מהם רק ק' מצותי ביו"ד בלבד וכן כתב החזקוני מצותו כ' מצותי ק' ע"כ . וזה חד מן מלין דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא וקריא יו"ד ונמסר בסימן בריש שמואל ובריש ירמיה , וכן כתב הרמ"ה ז"ל מצותי דעקב אשר שמע אברהם חסר וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין כתיב וכל אורייתא דכותיה חד וא"ו בלחוד הדים לתי"ו וכתוב יו"ד בתר תי"ו בר מן חד דכתיב וא"ו בתר תי"ן חלופי יו"ד וסימן ולשמרי מצותו דדברות אחרונות ומסר עליה תו כתיב תי קרי גם בעל מנחת כהן נמשך אחרי המדפיסים ונפל ברשת זו טמנו ולא שם אל לבו מה שכתב לקמן בסוף האי סדרא ולשמרי מצותו כתיב וקריא מצותיו ג' בתורה כהאי גוונא וסימן האל הנאמן השמר מצותו אם לא דעקב ועשית את מצותו דכי תבוא עכ"ל והיינו כמסרא דילן : (יב) שמור . ואלה שמות זכור מ"ת שמור והוא חד מן ג' זוגים מתחלפים קדמאה זיין תניינא

א) נ"א לא בנגב בלא וא"ו : ב) נ"ל וא"ו ואלף : ג) כי אם יהיה חסר [למה לא] הזכיר בהבדל הגדול בין מלא וחסר : ד) ר"ל בקדמאה הסל זיין ובתניינא וא"ו תחת הסל . ד"ה ; ה) כי גם בריש אין דין [illegible] .

נוינא שי״ן' לוך . בפסק וסוא״ו דגושה : (יג) תעבד . העי״ן בחטף פתח : (יד) ועבדך . במקף : ועבדך ואמתך . ואלה שמות ע ב ד ך ו א מ ת ך משנה תורה ו ע ב ד ך ואמתך : (טז) אלהיך . בשני פשטין רוצה לומר אין בה״א גריש אלא פשט : (יז) לא תרצח . שלד״י נקודה בפתח וקמץ כמו שכתבתי פרשת יתרו : ולא תנאף . ואלה שמות לא ת נ א ף משנה תורה ו ל א ת נ א ף : ולא תגנב . ואלה שמות ל א ת ג נ ב משנה תורה ו ל א ת ג נ ב : ולא תגנב . סתומה וטעה המדפיס שלא עשה פיסקא : תגנב . בלא הולא : ולא תענה . ואלה שמות לא ת ע נ ה משנה תורה ו ל א ת ע נ ה : (יח) ולא תחמד אשת רעך . ואלה שמות לא תחמד אשת ר ע ך משנה תורה ולא תחמד אשת רעך. בפסיקתא דרב טוביה ד׳ ואוי״ן ולא תנאף ולא תגנב ולא תענה ולא תחמד כנגד כ״ד ספרים שהיו עתידים לעמוד לישראל. ד״א למה ולא ולא לפי שכשנאמרו מפי הגבורה נאמרו בהפסקות זה מזה לעשרה פרקים לכך נאמרו בלא ווי״ן אבל משה אמרם ביחד כקורא בספר לכך נאמר ולא תנאף ולא תגנב . ותו איתא התם כל אל״ף בי״ת כתיב בעשרת הדברות האחרונים אבל בראשונים אין כתיב ט״ת שאילו כתוב בהם ט״ת לא היתה תקנה לישראל במעשה העגל כלומר לא נתקנה הכתובה כהקנה ואינה נדונית כאשת איש אלא כפנויה בא בלוחות האחרונות שני טיתי״ן ובזרוע נטויה ולמען ייטב לך להשלים הראשונים ע״כ. ובב״ק פרק שור שנגח את הפרה מפני מה בדברות הראשונים לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונים נאמר בהם טוב למען ייטב לך הואיל וסופן להשתבר היו פסקה טובה מישראל : ולא תתאוה בית רעך . ואלה שמות לא ת ח מ ד בית ר ע ך משנה תורה ולא ת ת א ו ה ב י ת ר ע ך : שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו . ואלה שמות ו ע ב ד ו ו א מ ת ו ו ש ו ר ו ו ח מ ר ו משנה תורה ש ד ה ו ו ע ב ד ו ו א מ ת ו ש ו ר ו ו ח מ ר ו . שורו וחמרו בפסוק זה נמסר במסורת ש״ש קרתי פירוש שדהו שורו הם בלי וא״ו בתחלת המלה ושארא נסבין וא״ו . ומפני שיש טעות במסרה קטנה שבדפוס הוצרכתי לכתבה אף על פי שהיא פשוטה . והגב ארחין למדנו פירוש קרתין והוא הספק ממלת נסבין שפירושה לוקחין : (יט) את הדברים . במאריך ובמקף : (כג) אשר שמע . בגלגל כמ״ש : (כד) קרב אתה ושמע . עיין מ״ש בפרשת בלק על פסוק קום בלק ו ש מ ע : את דכל אשר יאמר . בתביר לא במקף והאל״ף בצירי : ואת תדבר אלינו. חד מן ג׳ את בלשון זכר וסימן במסרה פרשת נו בהעלותך ויחזקאל כ״ח : (כט) תסרו . מסור עליו לית חסר והוא ג״כ חד מן ח׳ חסרים בלישנא וסימן במלכים ב׳ סימן ד׳ וכן כתב הרמ״ה ז״ל ודלא כמאירי שכתבו מלא :

ו (ב) אשר אנכי מצוך . הכ״ף רפה על פי המסורת : ולמען יארכן ימיך . ג׳ ומשתנין באתיהון דעשרת דברות קדמאה יארכון כתיב חסר יו״ד ומלא וא״ו דעשרת דברות תניינא יאריכן כתיב מלא יו״ד וחסר וא״ו כל ימי חייך ולמען יארכן חסר דחסר ונמסר עליהן חד קטיעא ידיה וחד קטיעא רגליה וחד קטיעא ידיה ורגליה : (ג) תרבון . הבי״ת בדגש : (ד) שמע . ע״ן רבתי . עיין בעל הטורים וזוהר פרשת תרומה דף ק״ס ע״ב ופרשת פינחס דף רל״ו ע״ב ודף רנ״ת ע״א ופרשת ואתחנן דף רס״ג . ושל״ה וכן רבים נוהגים לכתוב שמע ראש שיטה אחד סוף שיטה . וכן כתב במסכת סופרים פ׳ ט׳ ובתיקון ס״ת ישן : אחד דל״ת רבתי ועיין פרק היה קורא ובעל הטורים והקדמת הזוהר דף י״ב ע״א ופ׳ תרומה שם : (ה) בכל לבבך . כשאמרו רז״ל שצריך ליתן ריוח בין הדבקים לא אמרו להפסיק שלא להא מקף בין בני הלמדין כאשר היא שאם יקרא אותו בלא מקף יהיה נקוד בחולם וזה לא אמרו רז״ל להחליף התנועות אשר נהגו למשה מסיני *) אלא אף על פי שיקראהם במקף יתן ריוח והבדל ביניהם בלשון שידמה כי שני למדי״ן קרא . מכלול דף ל״ו וכן כל כיוצא בזה : (ז) בביתך . חסר יו״ד שניה וכן כתבו הפוסקים : ובשכבך . השי״ן בקמץ לבד והוא״ו במאריך בספרים כתובי יד מדויקים ועיין מ״ש בשופטים בשם ר׳ אליהו המדקדק : (ח) על ידך . בספר הזוהר דרש כאן יד כהה וליהוי אלא בסוף בא. והרמ״ע ז״ל במאמר שברי לוחות כתב שהכל דרשא בעלמא ואין כאן שגיאה כלל : לטטפת. חסר דחסר נ״ע כמ״ש בס״ד בפרשת עקב . ע״ש : (ט) מזזות . חסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו תניינא וכן הוא בפעתק הללי . וכבר האריכתי בזה בפרשת בא על פסוק ונתנו על שתי המזוזות : (יא) וברת . לית חסר דחסר כמ״ש בפרשת ויצב על אחד הברות : (טז) במסה . הבי״ת בפתח. חזקוני : (יז) ועדתיו . בתיקון ספר תורה ישן ועדתיו במפתח ועדותיו ע״כ . ובמסורת כתובי יד ה׳ וסימן שמור תשמרון . כל ארחות . וינסו וימרו . בעמוד ענן ידבר. אשר נצרו עדתיו ע״כ . ובמסורת הדפוס נמסר כאן ובתלים נ״ט ועדתיו ה׳ ד׳ חסר וא׳ מלא ולא מסיימא כי ניכו המלא וכפי מה שנמצא ברוב המדויקים הוא וינסו וימרו וזה של תורה חסר בכל הספרים וכן כתב הרמ״ה ז״ל ו ע ד ת י ו וחקיו אשר צוך חסר וא״ו כתיב : (כא) ויוציאנו . עיין מה שכתבתי בפרשת חקת ויתברר לך טעות שנפל כאן במסורת : (כג) ואותנו הוציא משם . דין לחוד מלא וא״ו באורייתא ומה שנמסר במסורת אות.ו ואותנו ג׳ מלא היינו בכל קרי׳ : (כה) את כל המצוה . עיין מה שאכתוב בירמיה (ל״ב) בסייעתא דשמיא :

ז (א) כי יביאך . סתומה : ונשל גוים רבים . מאריך בגעי״ל : (ב) תחנם . התי״ו בקמץ לבד והוא חטוף מפני הדגש : (ד) וחרה אף . בתיקון ספר תורה ישן וחרה אף צריך לכותבו בשיטה אחת ע״כ . ובמסכת סופרים נמנה וחרה אף עם השמות דאיכא בהו פלוגתא אם נחלקין או אין נחלקין : (ה) כי דאם כה . במאריך או בגלגל לא במקף : מזבחתיהם . חסר וא״ו בכל המדויקים והמדפיסים והכהן נשתבשו בין בפסוק בין במסורת שמסרו כאן והעיקר כנמסר בשופטים ב׳ ויחזקאל ו׳ מזבחותיהם ג׳ אחד חסר ושנים מלאים דתורה חסר ודשופטים ויחזקאל מלאים וכן מצאתי במסורת כ״י : ואשירהם . בתיקון ס״ת ישן ואשירהם במפתח ואשריהם וכן המסורת מוכיח עד כאן . והדרבא המסורת שלנו מוכיח איפכא שכן נמסר ואשירהם ג׳ מלא בלישנא וזה אחד מהם ועל יו״ד קדמאה נאמר דומיא דויעשו א ש י ר ה דמלכים ב׳ י״ז וכן כתב הרמ״ה ז״ל על זה של תורה דין לחוד בכל לישנא מלא יו״ד קדים לרי״ש וחסר יו״ד תניין כתיב ושארא חסר יו״ד קדים לרי״ש ומלא יו״ד תניין חד מנהון ואשירהם תשרפון דפרשת ראה ע״כ . וידוע שהרמ״ה לא דבר אלא בפסוקים של תורה : (ז) כי אתם המעט . בספרי ספרד הה״א בלא מאריך וכן נמנה במכלול עם מלין שנפל מהן בהיות תחלת התיבה שו״א ונפל גם כן המאריך באות השמוש : (ט) מצותו . מצותיו ק׳ והכתיב מצותו חסר יו״ד וכן כתב הרמ״ה ז״ל . והאזנת למצותיו חסר וא״ו תניין בין וא״ו קדמאה לתי״ו ומלא יו״ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא בר מן ג׳ חסרים יו״ד וסימן ולשמרי מצותו לאלף דור דסוף ואתחנן השמר מצותו דוזכרת את כל הדרך דוהיה עקב ועשית את מצותו דפ׳ תניין דהסכת ושמע דכי תבוא וקלא המדפיסים היו כעוללים לא ראו אור במסרה ונחבכה שתהלכו ואשמו בזה ובהעברת הדברות ושומר תורה אשרהו : (יא) לעשותם . מסרו שכחו המדפיסים מעשיהם שהרי מסרו בפרשה זו על פסוק ויקרא משה לעשתם ב׳ חסרים וב׳ מלאים וזהו אחד מן המלאים וכן מסר הרמ״ה ז״ל :

(יב) **עקב** . פתוחה : (יג) וילהרך . אין יו״ד בין רי״ש לכ״ף : שגר . בספרי ספרד במקף לא בשופר הפוך : (יח) מהם זכר . דין לחוד חסר וא״ו באורייתא : זכר תזכר . חסר וא״ו ודכותא למען ת ז כ ר את יום צאתך דראה . ואית דממסרי גבי תזכר דלא תירא מהם תרין מלאים דין וחד בנביאים וליתא דברוכא דנוכתי דיקי תזכר דלא תירא חסר כתיב הרמ״ה ז״ל : (יט) הוצאך . בתיקון ספר תורה ישן הוציאך ובמפתח מחק יו״ד ע״כ . ובדפוסים ישנים כ״י מדויקים חסר יו״ד ומסורת עליו ב׳ חסר וכן בפרשת בא על פסוק כי ביד חזקה ה ו צ א ך נמסר ב׳ חסרים יו״ד וכן מסר הרמ״ה ז״ל הוצאך דהשמר לך דואתחנן והבריה דשמור את חדש האביב דראה מלאים דמלאים מלא וא״ו ויו״ד כי ביד חזקה ה ו צ א ך ה׳ מלא וא״ו וחסר יו״ד ודכותא ה ו צ א ך דהמסת הגדלת : (כב) את הגוים האל . א׳ סבירין האלה וסימנם במסורת פרשת תולדות יצחק : (כד) השמדך. לית חסר יו״ד והוא חד מן החסרים בלישנא השמדה והמ״ם במאריך במקצת ספרים :

ח (ב) מצותו . מצותיו ק׳ : (ג) ויאכלך את המן . דין לחוד חסר יו״ד ובמקצת ספרים הכ״ף במאריך : מוצא פי ה׳ . כל כג״ד כפ״ת דסמיך ליהוא רפי בר מן המבטאים והרבה מהן בהן דגש לסוגן הקרי׳ כזה כי לא יתכן לומר פי ברפה קודם לשם כי לשון גנאי הוא בל׳ צרפת ואלולה לשם יתברך ע״כ מצאתי ושמעתי שבלשון צרפת פ י ר״ג א י ן ו א פ ם ובכל הספרים הפ״א רפה כדינה ואין לנו לחוש ללשון צרפת שאין מבטלין דרכי לשון הקדש מפני שאר לשונות . ו״לאנו עוד במופס א׳ כי פי ה׳ נבאות דבר שהוא רפי : (ז) נחלי . ברוב הספרים הזי״ן בגלגל : (ט) אבניה ברזל . בכל ספרים מדויקים הבי״ת רפה ואין כאן דין מפיק דקמן הס״ת מורה על זה נסתר כמ״ש בכלל מפיק ועיין ביחזקאל ז׳ : (יג) ירבה לך . הלמ״ד דגושה : (טז) המאכלך מן במדבר . לית וחסר וכנסחא כתיבת יד הכ״ף במאריך : להיטבך . מלא יו״ד קדים לטי״ת וחסר יו״ד אחר הטי״ת ודכותא ו ה י ט ב ך והרבך דנצבים והוא חד מן ט׳ חסרים בלישנא הטבה וסימן נמסר ביחזקאל סוף סימן ל״ו במ״ג . ובמקצת ספרים הטי״ת במאריך : (יט) והיה אם שכח . פתוחה :

ט (ב) עם גדול . במקף ובמאריך : (ד) וברשעת . אין מאריך בוא״ו : (ז) למן היום אשר יצאת . בתיקון ספר תורה ישן יצאת במפתח יצאתם ע״כ . וזה פשוט מהמסורת שבאלה בפרשת בא וכן אומרת יצאתם ב׳ וסימן אשר יצאתם ממצרים . לא כארץ מצרים : (י) ועליהם ככל הדברים . הכ״ף בגעיא : (יז) ואשלכם . בדפוסים קדמונים ובספרים כ״י מדויקים חסר יו״ד וכ״כ בעל הטורים ובעל מנחת כהן וגם במסורת הגדול נמנה עם החסרים בלישנא וכמו שכתבתי בפרשת שמות : (כ) ובאהרן . הוא״ו במאריך בס״ס: בעד אהרן בעת ההוא . ההוא כתיב בוא״ו וקרי בחירק ועיין מ״ש בפרשת דברים : (כא) ואת העפרכם . הוא״ו בגעיא בס״ס: ואשרף אתו . בפסק : (כב) ובתבערה ובמסה . בכל הספרים כתוב ובמסה במתג והוצרכתי לכתוב זה מפני שראיתי במסורת הדפוס סוף פרשת בשלח מסה ב׳ בוס קרתא ומבתין חד כתיב במתג וחד כתיב שי״ן וסימן מסה ומריבה ובתבערה ובמסה ע״כ . ולא מצאתי מסרה זו בשום ספר כתוב יד גם לא נמנה זוג זה עם ב׳ זוגים מיוחדים חד במ״ך וחד שי״ן וסימן ברים שיר השירים וכמדומה שהיא שגגה : (כג) ברגע . אין בגו״ן פשט בס״ס : לאמר . בזקף קטן : (כד) ממרים . בתיקון ספר תורה ישן מ״ם ראשונה קטנה וכך מנו הוהה באותיות קטנות אבל ברוב הספרים לא נמצא כן וכן כתב בעל אור תורה שאין המ״ם זעירא : (כה) את הארבעים . בספרים כ״י ובדפוס קדמון האל״ף בצירי ובגלגל לא במקף : (כז) אל קשי . הקו״ף בשוא לבדו רד״ק במכלול דף רל״ט ובשרשים וכוית הן ס׳ ת׳ ס׳ י״ו וכן כתב החזקוני ובעל מנחת כהן : (כח) מבלי . קדמאה דבלא נך מ ב ל ת י תניינא דמשנה תורה מבלי :

י (ב) את הדברים . בשי״ן שקדמה באל״ף לא בה״א : (ח) בעת ההוא הבדיל ה׳ וגו׳ . תנן בסוף הוריות לוי קודם לישראל וילפי׳ לה בגמרא מדכתיב בעת ההוא הבדיל ה׳ את שבט הלוי מתוך וגו׳ . וכפי׳ רבינו עובדיה מברטנורה כתוב את שבט הלוי מתוך בני ישראל ואי גרסינן הכי בגמ׳ נ״ל שהוא פסוק מורכב משני פסוקים כאורחיה דגמרי׳ בכמה דוכתי כתיב הכא בעת ההוא הבדיל ה׳ את שבט הלוי וכתיב כפ׳ במדבר ובפרשת בהעלותך ופרשת קרח מתוך בני ישראל והוא כאלו נכתב הכל בפסוק אחד . וכבר הרווחתי בענין זה בד״ה א׳ כ׳ . ואולם בילקוט משלי רמז התקל״ד ליתא מלת מתוך ועיין בספר באר שבע דף כ״ג ע״ג : (יב) ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שאל מעמך . כתב בעל הטורים שיש בפסוק ק׳ אותיות כנגד מאה ברכות וכן בערוך ערך מאה . גם הרב אבן ירחי בספר המנהיג כתב בשם רבינו יעקב מ״כ כי מלת במסורת פסוק זה דוליה בר מאה אתין ו ש ו א ל מלא ע״כ . וכן כתב הרמב״ן בפירוש ס׳ יצירה דף כ״ג שכן כתב המקובל הרב ר׳ יש״ע ז״ל בספר הנקרא כתם פז בשם הרב ר׳ אליהו המקובל דמלת שואל מלא והבנין מאה יש בפסוק זה שכ״ל אמנם בספרים שלנו חסר וכן כתב הרמ״ה ז״ל שאל מעמך חסר ודכותא ושאל אוב וידעוני וכן כתב הרב רבינו בחיי בספר כד הקמח אות ברי״ת ברכה זה לשונו . ועוד תמצא בפסוק צ״ט אותיות ועם תוספת א׳ שאמרו ז״ל אל תקרי מה אלא מאה יעלו מאה . עוד ראיתי מי שרצה להוסיף וא״ו על מלת ל ל כ ת שבפסוק כדי להשלים המנין וכתב שכן הוא בספר ר׳ יוסף טוב עלם ואין לסמוך על זה כלל ועיקר : (טז) ערלת . העי״ן בקמץ לבד : (יז) הוא אלהי האלהים . הראשון קדש והשני חול וכן ואדני האדנים הראשון קדש והשני חול מס׳ סופרים פ״ד : ואדני . חד מן ז׳ מפקין א׳ בלישנא וסימן נמסר במ״ג סוף סדר וישב ועיין מה שאכתוב בתלים סימן קל״ה :

יא (ד) ברדפם אחריכם . מה מאד יש להפלא מהחזקוני שכתב א ח ר י ה ם ופי׳ ברדוף המים אחרי המצרים והיינו דכתיב נערמו מים ותרגם אונקלוס חכימו מיא שחכמו והעלימו לעשות רצון בוראם לרדוף אחרי המצרים עכ״ל . וכן בתיקון ספר תורה ישן מצאתי גמגום זה וגם במקרא גדולה כתיב בהג״ה נ״ע לרז״ל אחריהם ע״כ . ועד הנה לא ראיתי שום מדרש מפורש מזה אולי סמכו על הא דאיתא במדרש המכילתא פ׳ בשלח על פסוק ומצרים נסים לקראתו מלמד שבכל מקום שהיה המצרי נס היה הים רץ כנגדו . וכן אמרו במדרש הובא בילקוט פרשת הנ״ל רמז רל״ה . וכן כתב רד״ק ביהושע סימן כ״ד וישם מאפל ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו . זה לשונו ובדרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר שאם היה במצרים אחד שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל טורדו לים ע״כ . ובודאי דאי מהא לא אריא : (ז) את כל מעשה . במקצת ספרי׳ אית בתביר לא במקף והאל״ף בצירי : (י) כי הארץ . סתומה : והשקית . ד׳ ג׳ מנהון מלרע ודין מלעיל : (יא) תשתה מים . כ״כ בספרים מדויקים כ״י ובדפוסי׳ רבים בלא מאריך במלת ת ש ת ה ובחילופים נראה דלב״א יש מאריך בתי״ו ראשונה : (יב) מרשית השנה . המסורת עליו לית חסר אל״ף ודרשו רבותינו בפ״ק דר״ה כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה ופי׳ רש״י שישראל עושין עצמן רשים בר״ה לדבר תחנונים ותפלה כענין שנאמר תחנונים ידבר רש ע״כ. וכן אמרו בירושלמי מרוש (נ״ל מרעה) לה ברשאה ויהב לה אחריתא טוב בסיפא ובפ״ב דתענית סוף פתח כפסח ובמדרש חזית פסוק ראשך עליך ככרמל ובויקרא רבה פ׳ ל״א אמר הקב״ה לישראל ראשך עליך ככרמל הרשים שבכם חביבים עלי כאליהו שעלה אל הר הכרמל ועיין בס׳ הזוהר פרשת האזינו סוף דף רנ״ג : (יג) והיה אם שמע . סתומה : (יז) וחרה אף . בשיטה אחת כמ״ש סוף פרשת ואתחנן : (יח) לטוטפת . נבהלתי מראות מבוכה גדולה בין אשלי רברבי גאוני עולם על מלה זו ועיקר מחלוקותיהם תלוי בגירסת ופירוש ברייתא דר׳ ישמעאל במנחות פ׳ הקומץ רבה דה״כ לטטפת לטטפת לטוטפת הרי כאן ארבע ע״כ . והרי כאן ג״כ ארבע דעות : א) רש״י ז״ל פי׳ בפ״ק דסנהדרין דבפ׳ כי יבאך ובפ׳ שמע לטטפת חסר וא״ו אבל בוהיה אם שמוע כתיב לטוטפת מלא כן הגיה בעל חכמת שלמה : ב) ותוספות כתבו שם ובהקומץ כי בוהיה כי יבאך כתיב ולטוטפת ובשמע ובוהיה אם שמע כתיב לטטפת חסר שני ווי״ן וכ״כ הרא״ש ז״ל דלא כתיב וא״ו בין ט״א לתי״ו בשום אחד מהם . עיין א״ח סימן ל״ו ובהקדמת מקרא גדולה : ג) ולרבינו ישעיה הראשון מטראני ז״ל דעת שלישית דוהיה כי יבאך ולטוטפת מלא וא״ו קמא וחסר וא״ו בתרא דפ׳ שמע לטטפת חסר שני ווי״ן ושנים אלו הם כדעת התוספות דוהיה אם שמע לטטפת חסר וא״ו קמא ומלא וא״ו בתרא . והא השלישי הוא כדעת רש״י : ד) ולרי״א ז״ל דעת רביעית והוא כדעת תוספות ורי״ד בשנים הראשונים אבל חלק עליהם באחרון וכתב לטוטפת מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו בתראה וזהו ג״כ דעת הרמב״ם ז״ל והסמ״ג ומאירי והרמ״ה ז״ל ומסכימים למציאות הספרים והמסרות שלנו . וזהו לשון ריא״ז מו״ה אומר שהוא חסר בוא״ו ראשונה ומלא בוא״ו אחרונה וחפשתי כל הספרים ולא מצאתי שום ספר כדבריו ובכולן כתוב לטוטפת מלא בוא״ו ראשונה וחסר וא״ו אחרונה וכן אומרים כל הגאונים וכן הוא בדברי רבינו משה שהעתיק בו מן הספר המדויק הידוע להם וכן עיקר כבקונטרס הראיות עכ״ל

---

*) עיין בס׳ הכוזרי מאמר ג׳ סימן ל׳ ובס׳ מסורת המסורת למדקדק הגדול ר׳ אליה בחור ובס׳ מטפחת ספרים לגאון מו״ה יעב״ץ . דיס .

פכ"ל. גם בעל התרומה בריש הלכות תפילין אחר שהקשה קושיות רבות על רש"י ואמר שלא דקדק בדבר העלה בשם ר"י כדעת הרמב"ם ז"ל וסייעתו וכ"כ בסוף ההלכות דמתוך גמ' שלנו יש ללמוד דאין בכל השלשה וא"ו אחר הפ"א עד כאן. הט אזנך ושמע דברי פי חכם הן הרמ"ה ז"ל ואלו הן ולטוטפת דבא אל פרעה מלא וא"ו קדמאה ודכותיה דוסיה אם שמוע וחד לטטפת דשמע חסר דחסר הכי כתיב בכולהו נסחי דיקי דאתו לידן והכי מסיר במסורתא ואי קשיא דרשה דרבי ישמעאל הרי כאן ארבע דמשמע דתרין מנהון חסרין איכא לפרושי דהכי קא דריש ב' מלאין וחד חסר האי חמש דל חד לגופיה פשו להו ארבע למניא ואף על גב דוא"ו דבין טיטי"ן לא משמע רבוי אם אינו ענין לדוכתיה תנהו ענין בין פ"א לתי"ו דמשמע לשון רבים והאי דלא כתביה בדוכתיה בין פ"א לתי"ו דא"כ כיון דהוה משמע בין למקרא בין למסורת לשון רבים הוה אמינא כאילו נתנן בד' עורות נמי ואי משום דכתיב ולזכרון דמשמע חד הוה אמינא אורחיה דקרא הוה אי נמי דאי עבד חד שפיר ואי עבד ד' שפיר דמי כתביה רחמנא לוא"ו בין תרין טיתי"ן דמשמע נמי לשון יחיד לעכב ולאפוקי בד' עורות דלא וא"ת לכתביה חסר לגמרי דמשמע חד אי כתב הכי ה"א אפי' בבית אחד נמי דיש אם למסורת ולא למקרא כתביה רחמנא מלא וא"ו קדמאה דמשמע לשון רבים מדיתיר וא"ו ומשמע לשון יחיד מדלא כתביה בדוכתיה לאשמועינן דמלוהן בד' בתים בעור אחד ואם שנה פסל עכ"ל: ובעל אור תורה האריך בפי' הברייתא ואין זה מכוונת הקיצור יעויין בספרו. כללא דמילתא נקוט בידך מאי דכייל בעל מנחת כהן כל אורייתא חסר וא"ו בתראה בר מן חד חסר דשמע ישראל: (יט) ובשכבך. הוא"ו במאריך לב"א וכן הוא בספרים כ"י ובדפוס ישן: (כ) מזוזות. מלא דמלא כמ"ש באורך בפ' בא: (כד) כל המקום. עיין יהושע א': גבלכם. חסר וא"ו עפ"י המסורת והבי"ת במאריך במקצת ספרים:

(כו) **ראה** סתומה: (ל) אחרי דרך. צריך להפסיק מעט במלת אחרי מפני הפשט כמ"ש רש"י ז"ל: היטב. בהעתק הללי וכל ספרים כתובי יד מדוייקים ודפוסים ישנים חסר וכן במסורת פ' ויחי יושב י"ז מלאים בתורה וכו' וחסר שם שנים מהם הא' והעמלקי והכנעני יושב בעמק דשלח לך והשני יושב דויאמר ה' אל תירא אתו דדברים. ויש יותר ראה החלתי תת לפניך וצריך להעביר עליו קולמוס. ופסוק אל תירא אתו הנזכר שם הוא אשר יושב בחשבון דסוף חקת ופסוק בעבר הירדן בגיא הוא אשר יושב בחשבון דאז יבדיל דואתחנן זו היא מסורת האמתית שהביא הרמ"ה ז"ל ובסוף כתב הלין שבסר מלאים וא"ו באורייתא ושאר לישנא דיושב באורייתא חסר וא"ו כתיב ושאר לישנא דכותה חסר בר מן א' בלישנא אחרי ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ומסור עליה כלהון מלאים בר מן ב' חסרים בנביא וכתובים: אל אלוני מרה. ירושלמי פ' אלו נאמרין א"ר אליעזר בר"ש נומיתי לסופרי כותים זייפתם תורתכם ולא הועלתם לעצמכם כלום שכתבת' בתורתכם אצל אלוני מרה שכם והלא ידוע שהוא שכם אלא שאין אתם דורשין לגזרה שוה ואנו דורשין לגזרה שוה נאמר כאן אלוני מרה ונאמר להלן בפרשת לך עד אלון מורה מה להלן שכם אף כאן שכם והכי איתא בבבלי:

יב (ו) שמה. השי"ן דגושה: (יא) והיה המקום וגו' עולתיכם וזבחיכם. דין לחוד באורייתא מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא ושארא עלתיכם כתיב חסר דחסר ובמסורת הדפוס יש במקום הזה שבוש וצריך להגיה כמו שכתוב במסורת ירמיה סימן ו': אשר תדרו. בספרים מדוייקים הדל"ת בדגש וכ"כ הכהן ובנסחאות כתובי יד מספרד ראיתי בגליוניהם בהללי תדרו הדל"ת רפה וגם במכלול דף נ"ג כתב בשם ר' יעקב בן אלעזר כי בספר הללי אשר בטוליטולא נמצא הדלת רפה וכן כתב האפודי בשמו: (יד) כי אם במקום אשר יבחר. בס"ס מלת אשר במקף לא באזלא: מלוך. הכ"ף בדגש על פי המסורת: (יז) מעשר. כתב בעל א"ת שהעי"ן בשוא לבדו והדין עמו כמ"ש בנחמיה יו"ד ולמטה בפרשת עשר תעשר וכן ראיתי בספרים כ"י ובדפוסים קדמונים והמ"ס בלא מאריך: (יח) משלח ידך. חסר יו"ד בכל ספרים מדוייקים ודפוסים ישנים גם לא נמצא במ"ג בכלל י"א מלאים שנמסר סימנם באיוב י"ד דליכא מנייהו רק ג' מלאים באורייתא וכ"כ הרמ"ה ז"ל את דמי אחיך מידך חסר יו"ד קדים לכ"ף כתיב וכל לישנא באורייתא חסר יו"ד כתיב בר מן ג' וכו' והם הכתובים במסורתנו: את גבלך. את במאריך ובמקף: גבלך. חסר וא"ו ובחלופי בן אשר ובן נפתלי שבדפוס שנכתב מלא טעות הוא. וקשה לי שבכמה ספרים כ"י אין בבי"ת מאריך או מתג כמו שהוא בסוף משפטים וסוף שופטים: (כא) צויתך. חסר יו"ד בתרא בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים ובספרי הדפוס ישנים וליכא באורייתא רק ב' מלאים דמלאים בפרשת בראשית בענינא דאדם וכן כתב הרמ"ה ז"ל על אלו הדין ב' מלאים בתרין יודי"ן כתיב ושארא באורייתא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: ואכלת. בפשט לא בגלגל: (כב) את הצבי. את במאריך ובמקף: (כג) חזק. ברב"ע לא זקף קטן: (כו) רק קדשיך. הקו"ף בקמ"ץ רחב כמו שכתבתי בשם המכלול סוף פרשת תצוה וכ"כ בעל לשון למודים. ובנסחא כ"י וגם בדפוסים ישנים הקו"ף במאריך: (כח) שמר ושמעת. כתוב במקצת ספרים שמר בריש הדף בס"ת פי"ן בי"ה שמ"ו ועיין מ"ש בריש פרשת אחרי מות: מלוך. הכ"ף בדגש על פי המסורת: (לא) כל דתועבת. הכ"ף בדגש: גם. גימ"ל רפה: ואת בנתיהם. לחוד באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד:

יג (ג) ונעבדם. בקמץ חטוף העי"ן כמו ולא **תָעָבְדֵם**: (ד) הישכם. היו"ד בחירק: (ו) כי דבר. הדל"ת רפה: (ז) בן אמך. הבי"ת רפה: (יא) וסקלתו באבנים. בעל לשון למודים מנאו בכלל הזרים שהם דגש בתר יהו"א והפלא מן האפוד כמ"ש בפ' תצוה בפסוק על שני כתפות: בקש. הבי"ת רפה: (יב) וכל ישראל. בס"ס הקדמא ביו"ד לא בכ"ף: (יג) כי תשמע. בס"ס מלת כי במאריך ובמקף: (יז) ושרפת באש. בס"ת ושרפת בגלגל באש ברביע ואין בהם קדמא ואזלא: (יח) ונתן לך. מאריך בנו"ן:

יד (ב) העמים. מאריך בה"א וזקף קטן במ"ס וכן הוא בס"ס: (ד) שור שה כשבים. כן הוא בשי"ן קודם לבי"ת כמו שמסרתי בפרשת ויקרא וכן הוא במאיר נתיב: (ה) ודישן. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים ובמסורות מלא יו"ד וחסר וא"ו כמ"ש בסוף פרשת וישלח וכן כתב בעל מנחת כהן: (ו) שתי פרסות. במסורת פרסת והרמ"ה כתב בשורש פרס ושסעת שסע דויהי ביום השמיני חסר וא"ו כתיב וחבריה דמשנה תורה מלא וא"ו כתיב: (ז) וממפריסי. בהעתק הללי וממפריסי ירושלמי וממפרסי ע"כ. ובמסורת ב' דין מלא ודפרשת שמיני חסר כמ"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל: וממפריסי. אחד חסר ואחד מלא וסימן וממפרסי הפרסה דאך את זה תאכלו דין חסר יו"ד קדים לסמ"ך כתיב וחבריה דמשנה תורה מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא: ואת השפן כי מעלה גרה המה. ג' כתיבין ה"א בהדין לישנא וסימן כי מעלה גרה הוא דגמל ודשפן דשמיני כי מעלה גרה המה דמשנה תורה ואע"ג דלשון רבים הוא כתיב ה"א: גרה. השני והשלישי הגימ"ל רפה: (יא) כל צפור טהרה. חסר וא"ו כמ"ש בריש נח: (יג) והראה. ברי"ש ובפרשת שמיני בדל"ת והכי מוכח בחולין פרק אלו טריפות ובמסורת מערכת אות הדל"ת חשיב להו בא"ב מן חד וחד חד דל"ת וחד רי"ש: והדיה. הדל"ת דגושה: (טז) את הכוס. מטעי ביה דאמרי ואת: (יט) וכל שרץ העוף טמא הוא לכם. סימן דתורת כהנים שקץ הוא לכם דמשנה תורה טמא הוא לכם ואפ"ה או בכל שקץ טמא: (כא) לא תאכלו כל. בגלגל לא במקף ומלת כל רפה: לנכרי. הלמ"ד בשוא. חזקוני ומסורת: (כב) מעשר. בספרים מדוייקים כ"י העי"ן בשוא לבדו ובלא מאריך במ"ס וכן כתב בעל אור תורה ודוגמתו את כל מעשר תבואתך שבסמוך. ומה שיש לפקפק בזה אבאר בנחמיה סימן יו"ד בעזרת העוזר יתברך שמו: דגנך תירשך. מן ריש ספרא דדברים עד עשר תעשר כתיב דגנך ותירשך ומן עשר תעשר עד סוף ספרא כתוב דגנך תירשך וכולהו מלא יו"ד וחסר וא"ו בתר ריש: (כו) ואכלת שם. השי"ן דגושה: וביתך. אין יו"ד בין תי"ו לכ"ף וכן כתב הרמ"ה ז"ל מה מצאת מכל כלי ביתך מלא חד יו"ד קדים לתי"ו וכל לישנא דביתך באורייתא דכותה: (כח) מקצה שלש שנים. סתומה:

טו (ד) לא יהיה בך. מלת לא במרכא ואין בה מקף: יהיה. במאריך לבד ביו"ד ומקף אחריו לכן בי"ת בך דגושה מדין דחיק וכן הוא בס"ס אבל בספרים אחרים מלת יהיה במרכא ביו"ד שניה ואין מקף אחריו ולפיכך הבי"ת רפה: בך. הבי"ת דגושה: (ו) גוים. הגימ"ל דגושה: (ח) ידך לו. הלמ"ד רפה: די בדגש: (ט) בליעל. הבי"ת רפה: (י) בכל מעשך. בספרי ספרד במתג ובמקף וכן הוא בהגהת הגעיות הנמצאות אצלי מבעל אור תורה ובכל מקום קריאתו בקמץ חטף כמו שאכתוב למטה על כל הבכור בס"ד: (יא) ולאבינך. בתיקון ס"ת ישן ולאביונך ובספ' זקן מצאתי ולאבינך ע"כ. והמסורת מוכיח שהוא חסר כמו שנמסר בפרשת משפטים וכ"כ הרמ"ה לא תטה משפט אבינך חסר וא"ו כתיב ודכותא ולאבינך בארצך ודכותא ואכלו אביני עמך הלין ג' חסרים בלישנא: (יב) ועבדך שש שנים. הבי"ת בקמץ רחב ובמאריך במקצת ספרים כ"י ובדפוסים ישנים וכן ועבדך שש שנים בירמיה סי' ל"ד והם שנים דומים במסורת: (יד) ומגרנך. הגימ"ל דגושה: ומיקבך. הבי"ת רפה: (יח) בשלחך. הטעם בימין הכ"ף כי אינו פשטא אלא קדמא: משנה. הנו"ן בסגול: (יט) כל הבכור. בספרים מדוייקים כ"י ובדפוס ישן מלת כל במאריך ובמקף בין שתי המלות כמו שכתבתי לעיל אצל בכל מעשך ורבים כיוצא בהן בספר תלים סימן כ"ב ל"ד ל"ט ע' ע"ב פ"ז ק"ו וכן במשלי סימן ו' י"ז כ"א וד"ה ב' כ"ט ובירמיה סימן א' ב' מ"ב. ובגליון א' מהם כתוב עליו נ' מוקפים ומתוגים. ומ"מ קריאת כולם בקמץ חטוף כי לא נמצא רק כל עצמותי תאמרנה תלים ל"ה כל אחי רש משלי י"ט שהם בקמץ רחב ע"פ המסורת שאין בהם מקף וזה שלא כדברי ר' אלקנה הספרדי שכתב כי הטעם משנה אותו ומעמידו אעפ"י שהוא בקמץ גדול כי לכן בא הטעם לשנות הברת הניקוד מקמץ לפתח במבטא כמו כל הבכור כל המחלה: (כ) תאכלנו. הראשון התי"ו רפה:

טז (ג) לחם עני. חסר וא"ו עיין ספר הזוהר פרשת בראשית דף ל"ג: בחפזון. הבי"ת רפה: (י) כאשר יברכך י' דמטעין דסבירין אשר בקריאה וסימנם במסורת יונה סימן א': (יג) תעשה לך. אין בלמ"ד דגש: (טו) בכל תבואתך. בדפוס קדמון ובספרים כ"י מדוייקים הכ"ף בחולם ובשופר הפוך לא בקמץ ובמקף וכ"כ א"ת: (טז) יראה כל. הכ"ף רפה: יבחר. הבי"ת בקמץ: הסכת. מלא וא"ו תניינא כמ"ש בפרשת אמר ובריש פרשת בשלח:

שפטים (יט) **לא** תכיר פנים. ג' סבירין ולא כמ"ש בפרשת משפטים סימן כ"ג אבל לא ישמע על פיך: צדיקם. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים חסר יו"ד תניינא וכן במסורת כל אורייתא חסר יו"ד בתראה בר מן א' מלא דמלא ויסלף דברי צדיקים דמשפטים כמ"ש בפרשת ואתחנן:

יז (ב) בעיני ה' אלהיך. כל שם קדוש שהוא במקף מתוג כגון זה. כך מצאתי בספר ישן: (ד) והגד לך. בדגש הגימ"ל: (ח) ממך דבר. הדל"ת רפה: דם. בפסק: (י) ועשית על פי הדבר. חצי הספר בפסוקים: (יא) לא תסור. כתוב במסורת דמטעי ביה ולא והא דלא חשיב ליה בהדי תלתא אחריני דסבירין ולא כדמסיק בריש סדרא דהתם קא חשיב הנהו דקדים להו בפסוק לא אחרינא: (יב) שמע. ב' חסר וא"ו וסימן ואם ביום שמע אישה יניא. לבלתי שמע אל הכהן. ודכותא בשמע ה' את תלנתיכם. ומסרא דמסרא עליהם דקמאה לית כותיה חסר כתיב שבועא דתרויהון בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב. הרמ"ה ז"ל: לשרת. לית מלעיל: (יד) וישבתה. בה"א וכן במסורת לית מלא: (טו) תשים. חד מן ג' חסרים וא"ו קדמאה ויו"ד ומלא וא"ו בתראה וסימן לא תשים לראות פני דוינם ואשימה אתכם ולא תשים לעמד דבר לא תשים לטוב דהכא וחד בלחוד' בתורה מלא באלף קדים לסמ"ך חלופי וא"ו וחסר יו"ד ומלא וא"ו לא תאספון לתת תבן דשמות זו היא המסורה האמיתית עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע. וכזאת מצאתי בספר הרמ"ה ז"ל. והמדפיס במ"ג סוף פרשת וארא גרע והוסיף ודרש שלא כהוגן: (יח) מלפני. בשפחא: הכהנים. בטרחא: הלוים. הלמ"ד רפה: (יט) וקרא בו. במסורת פרשת שמות מונה זה עם ו' דסבירין בה: (כ) ימין ושמאול. עיין מה שכתבתי בפרשת חקת על לא נטה ימין ושמאול: מקריב. הבי"ת דגושה:

יח (י) מעביר. במרכא לא בתביר: (יג) תמים. כתב בעל הטורים בתי"ו גדולה וכן נמצא במקצת ספרים ותיקון ס"ת ישן מה שאין כן בספרי ספרד ובאלפ"א ביתא רבתא שלהם כותבים תי"ו ראשונה דתהיה אחרת: (יד) כי הגוים האלה. אין בו פיסקא: (טז) לא אוסף. הסמ"ך בצירי. חזקוני: (יז) היטיבו אשר דברו. ב' מלא דמלא דואתחנן ודשופטים מיהו קדמאה נסיב כל בתראה לא נסיב כל: דברו. הדל"ת רפה: (יח) כפיו. הבי"ת דגושה: (יט) אליו. בפשט: (כא) לא דברו. הדל"ת רפה:

יט (א) בעריהם. הבי"ת רפה: (ד) מתמול. השני מלא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכבר העמדתיך על האמת בפרשת ויצא על פסוק והנה איננו עמו כתמול שלשום: (ט) ויספת. בקדמא לא בפשט: (יא) אחת הערים האל. ה' מפסיקין בלשון האלה וסימן במסורת פרשת תולדות יצחק: (יג) ובערת דם. הדל"ת רפה: (יד) תסיג. החי"ת בפתח: (טו) כי יקום. אין בו פסקא: (יט) כאשר זָמַם רד"ק מנה כאשר זָמָם בס' מכלול בקל פָּעַל עם הזרים שהם פעלים ואינם בהפסק והם קמוצים וכתב עליו ר' אליה המדקדק כי לא נמצא כאשר זָמַם רק בפתח וכן כאשר זמם ה' צבאות (ברכה זכריה) אינו קמוץ גם במ"ג לא הביא רק שבה ה' אשר זָמָם: (כא) ולא תחוס עינך. בכל ספרים מדוייקים חסר יו"ד בתראה וכן מסר הרמ"ה שא נא עיניך וראה דלך לך מלא תרין יודי"ן כתיב וכל לישנא דעינך באורייתא דקריא ע"ן דידיה בסגול דכוותא מלא תרין יודי"ן בר מן ג' חסרים יו"ד תניין וסימן לא יקשה בעיניך בשלחך פרשת ראה ולא תחוס עינך נפש בנפש וקצותה את כפה לא תחוס עינך ושארא מלאים תרין יודי"ן באורייתא וכולהון מלאים יו"ד קדמאה ע"כ. ובמסורת פרשת ראה חשיב ו' חסר בלישנא תלתא באורייתא כדאמרן ותלתא בשאר קריא:

כ (א) כי תצא למלחמה על איבך. חסר וא"ו ויו"ד וכן במסורת כל אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד בר מן ב' חסר דחסר וסימן כי תצא למלחמה קדמאה דהוא דין ואידך והכלא ספרי דכי תבוא וכן מסר הרמ"ה ז"ל וכל שאר אורייתא איביך כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד ועיין מ"ש במס"ג מזמור ס"ג: ורכב. הוא"ו בגעיא: (ג) לבבכם. הרי"ש בקמץ חטוף כמו יען מאסכם הדבר הזה (ישעיה ל'). והנה רוב העולם טועים בקריאת המלה הזאת לא בלבד בנקודתה כי אף קורים אותה בקרבכם בבי"ת וכבר מנו אותה בעלי המסורת באלפ"א ביתא מן המלות אשר כ"ף בראשיהם וכל חד לית דכותיה ספר הככבה אות הכ"ף: (ה) יחנכנו. החי"ת בשוא חזקוני: (ו) נטע כרם. בא מלרע שלא כמנהג: יחללנו. היו"ד בשוא והחי"ת בפתח. חזקוני: (יג) והכית. חד מן ה' והכית בטעם מלרע: (יד) כל שללה. כן דינו ומטעים ביה דאמרי וכל שללה: (טו) הגוים האלה. במקצת ספרים כתובי יד מדוייקים הגוים במקף והגימ"ל במאריך וזהו דעת ב"א כפי מה שמצאתי בחילופי ב"א וב"נ כ"י ולב"נ המאריך ביו"ד ובלא מקף וכן בס"ת כ"י נכתב כאן בגליון אשר נכתב הַגּוֹיִם: א) (יז) והפרזי. הזי"ן דגושה: (יט) תצור וגו' להלחם. הלמ"ד בגעיא: לתפשה. התי"ו בקמץ לבד ובלא מאריך בחי"ת: (כ) עצה. כתב המאירי עושה מלא ובספר מדוייק חסר עכ"ל. ובכל הספרים חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל. ובמסורת עשה ו' קמצין ומלאהי כולם חסרים:

כא (ב) ומדדו. הדל"ת בשוא לבדו כמנהגנו לתפארת הקריאה: (ג) והיה העיר הקרובה. במסורת כ"י הקרובה ב' ומלאים וסי' הבתולה הקרובה והיה העיר הקרובה שלונתא אם מלא או חסר עד כאן. אבל הרמ"ה כתב הקרבה אל הגלל חסר וא"ו כתיב וחד מלא וא"ו ולאחתו הבתולה הקרבה: אשר לא עבד בה. תנן בפ"ב דפרה שכן עליה עול כשרה עלה עליה זכר פסולה ובפסחים פ' כל שעה ובמציעא פ' אלו מציאות מייתי לה ואמרינן התם מ"ש אמר רב פפא אי כתיב עבד וקרי' עבד עד דעביד בה איהו אי כתיב עבד וקרינן עובד אפילו ממילא נמי השתא דכתיב עבד וקרינן עובד עובד דומיא דעבד מה עבד דניחא ליה אף עובד דניחא ליה וכנ"ל בילקוט ובק"ס פרק א' מהלכות פרה: בעל. חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל הספרים כתובי יד מדוייקים ובדפוס ישן וכ"כ הרמ"ה ז"ל אשר לא עלה עליה על חסר וא"ו כתיב וכל לישנא דעל עלו עלכם כולהו חסרים וא"ו: (ז) לא שפכה. שפכו קרי: (ח) לעמך. בקדמא והוא לימין הכ"ף:

(י) **כי** תצא. בתומה: על איביך. כתב בעל הטורים על אויבך חסר יו"ד במלחמה יחיד הכתוב מדבר ואגב שיטפיה לא דק דמאי דאמור במסורת כי תצא למלחמה על איבך חסר יו"ד לאו על דין איתמר אלא על כי תצא למלחמה קדמאה דפרשת שופטים כמ"ש שם וכ"כ הרמ"ה והמאירי ז"ל שזה מלא יו"ד הוא ולא תקשי לך ממלא ונתנו ומלא שביו דמורים לשון יחיד דהיכא נמי תרי אחריני דכוותיה יתנך ה' נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ועבדת את איביך אשר ישלחנו וכ"כ אור תורה: (יג) בביתך. בי"ת ראשונה דגושה: (טו) הבכר. הבי"ת דגושה: (כג) כי קללת. הלמ"ד בשוא לבדו ומה שכתב בעל מכלל יופי בזה למד מהמכלול דף נ"ד ודעתי הוא כמו שכתבתי בריש פרשת לך לך ומשלי כ"ו ודוכתי אחריני:

כב (ב) לא קרוב. בלא מקף באמצע: קרוב. בכל ספרים מדוייקים מלא ובמסורת פרשת שמיני על פסוק בקרבי אקדש נמסר ג' חסרים בלישנא ואין זה מהם וכ"כ הרמ"ה ז"ל והיית קרוב אלי מלא וא"ו כתיב וכל קרוב גרידא באורייתא דכוותא מלא וכל הקרב באורייתא חסר וארבעה כתיבין באורייתא וכולהון בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ואית דמסרי בהון תרין חסרים ואמרי לה תלתא חסרים ואמרי לה ד' חסרים וחד מינייהו והקרב אליו דאחשורוש וכולהון מתכתבי דעל כרחך ארבעה חסרים נינהו וכולהון באורייתא וסימן הקרב אל ביתו פרשת בא כי אם לאהרן הקרב אליו פרשת אמר ובא גואלו הקרב אליו פרשת בהר סיני הקרב אליו דפרשת נחלות דפינחס ודכוותא בלישנא מקרב באו דהאזינו עכ"ל. ובמסרה גדולה נמסר הקרב ה' חסרים ד' כדאמרן והחמישי והקרב אליו כרשנא דאחשורוש: דרש. בספרים מדוייקים כתובי יד ובדפוסים ישנים אין בדל"ת געיא: אתו. עיין מ"ש בסוף פרשת חקת: (ה) תועבת. התי"ו רפה: (ו) קן צפור. בטעמי האותיות גדולת קו"ף קן גדולה וי"א נו"ן דקן ובס"ס לא נהגו רק קו"ף קן לה דתלים סימן פ"ד: (ט) המלאה. המ"ם בשוא לבדו כן כתיב: (י) בשור ובחמור. בחילופי ב"א וב"נ בדפוס לב"א בשור ובחמר לב"נ בְּשׁוֹר ובחמר ובס"ס במאריך ובמקף וי"ס במאריך בלבד: (יב) תכסה בה. הבי"ת בדגש מדין דחיק: (טו) אבי הנער. נה ק': בתולי הנער נה ק': הנערה. ברוב הספרים העי"ן בשוא לבדו ובמסורת ג' וסימן ולקח אבי. ועלתה יבמתו. והכרמים בה שהו הנערה (ישעיה כב) וכלהו איתנו בשוא להודיע. אך יש הפרש ביניהם שהראשון והשלישי העי"ן בקמ"ץ מפני ההפסק והאמצעי בפתח כמ"ש בסוף הפרשה וכן במסורת כ"י הנערה ג' ב' קמץ וחד פתח וסימן וכו' כדלעיל וחד משיבי מלחמה שערה (ישעיה כ"ח) ואל יקשה בעיניך שרד"ק הביא השערה דסוף סידרא ולא כתב האחרים שלא הולך להביא אלא מה שמצא בו חילוף בספרים ורצה לתקן המעוות: (טז) אבי הנער. נה ק': (יח) ולקחו זקני הָעִיר הטעם ב) בה"א בספרים כ"י וכן כתב א"ה: (יט) מאה כסף. הכ"ף רפה אף כי מלת מאה מלעיל ואין כאן דין אתי מרחיק כי הה"א ברפיא: ונתנו לאבי הנערה. לית מלא בתורה וה"נ אמרינן בכתובות פרק ג' ופרק ד' אמר ר"ל המוציא שם רע על הקטנה פטור שנאמר ונתנו לאבי הנערה נערה מלא דבר הכתוב וכו' ולפיכך יש לתמוה על הרמב"ם ז"ל והעתיק בספר דברים פרק ג' מהלכות נערה בתולה כתבו והיא חייב עד שיוציא שם רע על הנערה שנאמר והוציאו את בתולי הנערה נערה מלא דבר הכתוב וגם הסמ"ג בעשין ל"ה כתב כן וזה שלא בדקדוק וכבר העיר בזה הכסף משנה. והעירונו רז"ל בספר הזהר על מה שכתוב בכל הפרשה נער חסר ה"א והטעם כי הה"א רומזת לה"א אחרונה של שם והיא הסרה מן הנערה הזאת אך ונתנו לאבי הנערה מלא כי הוא בשלימותה וזהו כי הוציא שם רע על בתולת ישראל ורמז לכנסת ישראל של מעלה. תבין מכאן שגם המוציא שם רע עד היכן מגיע קלקולו. ריקאנטי ועיין עוד בזוהר דפוס קרימונא פרשת בראשית עמוד כ"ז: (כ) בתולים לנער. נה ק': (כא) והוציאו את הנער. נה ק': (כג) וכי יהיה נער. נה ק': (כד) את הנער. נה ק': (כה) ואם בשדה. הוא"ו בגעיא בספרים מדוייקים כ"י ובדפוס קדמון וכן הוא בחילופים לבן אשר: את הנער. נה ק': והחזיק בה. מאריך בזי"ן ולא בה"א: (כו) ולנער. נה ק' ובפ' בן סורר ומורה תנן ואלו הן שמצילין אותן בנפשן הרודף אחר חברו להרגו אחר הזכור ואחר הנערה המאורסה וילפינן זכור ונערה מדכתיב ולנער בלא ה"א וקרינן נערה נדרש מקרא ומדרש מסורת נער להביא את הזכור נערה כמשמעה: אין לנער. נה ק': (כז) צעקה הנער. נה ק': (כח) כי ימצא איש נער. נה ק': (כט) לאבי הנער. נה ק': ולו תהיה לאשה תחת. מלת לאשה ברביע לא בזקף קטן: לא יוכל שלחה. במסורת מנח ביה סימנא קדמאה לשלחה בלמ"ד תניינא דלקמן שלחה גרידא וסימנך לשלל שלל והוא חד מן י"ד זוגים קדמאה נסיב ל' ותניינא לא נסיב וכו' נמסר במסרה רבתא מערכת שלמ"ד:

כג (ב) פצוע דכה. נפוגותי ונדכיתי עד מאד לדעת לשוא את יעף דבר אם כתוב דכה בא"לף או בה"א ושאלתי אל הסופרים ואין מגיד לי. ובספרי הדפוס וגם בכמה ספרים קדמונים כ"י כתוב דכא בא"לף ובכולם נמסר דכא ג' וסימן פצוע דכא. ואת דכא ושפל רוח. תשב אנוש עד דכא. וזהו גם כן דעת רד"ק כי בשרשים שרש דכה בה"א אין גם אחד מהם ובשרש דכא בא"לף הובאו שלשתם אבל בהעתק הללי כתוב דכה בה"א ולזה כוון בעל מאיר נתיב שהביא שנים האחרים בשרש דכא בא"לף וזה כתבו בה"א בשרש דכה וכן ראיתי בספר כ"י מדוייק ישן נושן ומסרה דידיה הכי דכה ג' ב' כתיב ה"א וחד כתיב א"לף וסימן לא יבוא פצוע דכה. ואת דכה ושפל רוח. תשב אנוש עד דכא. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים. ובההי לישנא גופיה איתמסר נמי בספרא הדין בתלים: ובעל אור תורה הביא שתי הסברות ולא הכריע. ואלו דבריו. דכה בה"א כתיב בכל ס"ס וכן כתב הרמ"ה ז"ל. ותמהתי על המאיר שלא הזכירו אבל בב' קדמונים מצאתי דכא בא"לף ובשנים מהם מסור בהדיא ג' וכתיבין א' עכ"ל. ואם הייתי כדאי להכריע אמינא דקים לי כהרמ"ה ז"ל דבכל מילי דהאי ספרא עבדי כוותיה דגברא דסמכא הוא ודאי דק ואסכת למיקם עלה דמילתא שפיר וכ"ש דס"ס מסייען ליה. גם אני יגעתי ומצאתי כן בכמה ס"ת אשכנזיים הספרדיים והמעולים וכן כתב ר' יוסף הכהן בסימני המסורת דכה באורייתא בה"א וסי' לא יבא פצוע דכה. אחר ימים שכתבתי כל זה בא לידי ספר מסורת סייג לתורה להרמ"ה ז"ל. ולהיות חביבים עלי כל דבריו הנאמרים בספר ומיפרים העתיקם כאן ואלו הן. לא יבא פצוע דכה ברובא דנוסחי דיקי ה"א כתיב בסוף תיבותא ומסורתא דמסיר עליה תלתא תרין כתיב א"לף וחד ה"א כתיב וסימן פצוע. ושפל רוח. תשב אנוש. מציעא ה"א כתיב מכלל דאורייתא כתוב א"לף טעותא דספרא הא ומסורתא לאו מציעא כן אמרה אלא פליגא וספרא הוא דאישתבש ביה והכי נמי משתברא דהא כולהו נסחי ואת דכא ושפל רוח א"לף כתיב ואי מציעא ה"א מציעא הי מיהו ואת דכא ושפל רוח הא בכולה נוסחי דיקי א"לף כתיב הוא ודאי שמע מינה כדאמרן ואשכחן מסורת דיקא דמסיר עליה תלתא חד כתיב ה"א ותרין א"לף דאורייתא כתיב ה"א. ובמסורת אחריתא משמע דכלהו כתיבי א"לף ושיבושא הוא עכ"ל. המושיע דכאי רוח ישים מחשך לאור להחיות רוח שפלים ולב נדכאים אמן: (ה) לקללך. הכ"ף דגושה ועיין מה שכתוב בקהלת סימן ז': (ו) לך. הלמ"ד דגושה: (ח) לא תתעב אדמי לא תתעב מצרי. תי"ו הראשונות היו ראויות להדגש מדין שתי אותיות בג"ד כפ"ת וכן רפות והפיל בו טעם החכם אבן עזרא לפי שהתיבה הראשונה זעירא ושתיהן כמו מלה אחת. כן מצאתי כתוב בספר דקדוק ישן כ"י שהיה בבית מדרשו של הגאון דודי מורי ורבי ז"ל כמוהר"ר משה קזיס וכמו כן אמר לא תדבר (מלכים א' כ"ב) ובכלל זה ואל מי תדמיוני ואשוה (ישעיה מ') וכן למי תדמיוני (ישעיה מ"ו) אבל ואל מי תדמיון אל התי"ו דגושה מפני הפסקא שבמלת מי ועיין מה שכתבתי בפ' וארא על אהה הדבר: (יא) מקרה לילה. נמסר עליו לית דגש והוא לתפארת הקריאה ויתכן שהמ"ם לשמוש ודגש הקו"ף לחסרון נו"ן מן. מכלול שקל פָּעַל. (יג) שמה. השי"ן דגושה: (יד) על אזנך. המדיו"ד ובפ"ק דכתובות דרש בר קפרא אל תקרי אזנך אלא אזנך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון ישים אצבעו באזנו.

וכתוב

א) בחיים למהרש"ד נכתב הגוים בקמץ ולא ידעתי מי הכריחו לזה וסיבת נסחת הגית בטעות ולי' אהת תיבת נפתח נ"ל כמסתה אבל בוכיר טעמים רנאה. ד"ס.

ב) ר"ל במתג שבא במקום הטעם שלא כמנהג כי יש נח נסתר ונראה אחרי תנועה אחת בלתי מוטעמת. ד"ס.

וכתוב בלקח טוב דדרשינן הכי מדקאמר אזנך ולא קאמר זיינך ועיין בספר באר הגולה ריש באר שלישי. ולשון הרמ"ה ברובא דנסחי דיקי חסר דהסר כתיב בלא יו"ד. ואית נוסחא דכתיב ביה אזנך מלא הד יו"ד בין נו"ן לכ"ף וחדא מסורת מסייעא עליו לית כותיה ומלא ואחרי רבים להטות. והפרהה · כתיב בס"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל דין לחוד מלא ה"א בסוף תיבותא באורייתא ובמסורת שלנו ב' א' מלא והפרחה בה וא' חסר ואפרת לבטח תשכב (איוב י"א) : (טו) והיה מחניך קדוש. מלא יו"ד על פי המסורת וא' לחוד חסר יו"ד באורייתא והיינו כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך קדמאה דפסוק : (יז) לא תוננו. ההי"ו בדגש : (יט) לא תביא. אין בו פיסקא. (כד) מוצא שפתיך תשמור. כתוב במקצת גליונים ותיקון ס"ת מוצא שפתיך בראש הדף בס"ת מ' בי"ה שמ"ו ועיין מ"ש בפרשת בלק על מה טבו : (כו) כי תבא בקמת רעך. בסמ"ג חלק הלאוין סימן קפ"ג כתוב לשון זה. כתוב בפ' כי תצא כי תבא בקמת רעך וגומר ותניא בידך ולא במקל ולא בחרמש וכאשר הזהיר לפועל שלא לקטוף קמה ולאכול כי אם ביד כך הזהיר בכרם שלא לבצור לצורך אכילתו בדבר שדרכו לבצור שהרי סמוכים זה לזה ואפי' ר' יהודה דלא דריש סמוכים במשנה תורה דריש ועוד דכתיב כי תבא בכרם רעך וכתיב וכי תבא בקמת רעך וא"ו מוסיף על ענין ראשון ולמדין זה מזה אמנם בס"ם אין שם וא"ו ע"כ. ונוראות נפלאתי על זה כי לא ראיתי ולא שמעתי מימי שיהיה מחלוקת בדבר לא בבבלי ולא בירושלמי וחוץ מהם ואם לחשך אדם לומר איכה נדע בירורו של דבר אמור לו כי מפי המסורת ידענו שכתוב כי בלא וא"ו וגדול הדור אמרה ומנו הרמ"ה ז"ל שכתוב כן במסרותיו כל ספר דברים ריש פ' כי בר מן ח' ריש פסוק וכי. וסימן וכי יכנס ממך הדרך. וכי תשלחנו חפשי. וכי יהיה בו מום. וכי יבא הלוי. וכי תאמר בלבבך. וכי יהיה איש שנא. וכי יהיה באיש חטא משפט מות. וכי תחדל לנדר :

כד (א) בה. הבי"ת רפה: כריתת. וחבירו שניהם מלאים יו"ד והסרים וא"ו בהעתק הללי ובמסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (ג) ימות. מלא בכל הספרים וכן מסר הרמ"ה ז"ל פן ימות גם הוא מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא : (ד) לא יוכל. אין בו פיסקא : בעלה. העי"ן בשוא לבדו : שלחה. הלמ"ד דגושה : (ה) לכל דבר. ה' דסבירין כל וקרין לכל מסורת סוף תרומה : (ו) לא יחבל. בשוא ופתח החי"ת ורפה הבי"ת. שרשים : (ז) והתעמר בו. במסורת פ' שמות מונה זה עם ו' דסבירין בה : (ח) כאשר צויתם. י' דמטעים דסבירין אשר. מסורת יונה סי' א' : (י) משאת. השי"ן ימנית : (יג) וברכך. הרי"ש בשוא לבדו במקצת ספרים ומקצתם בחטף פתח וזה תלוי במנהג ספליה כמ"ש בריש פ' לך לך : (טו) לא תבא. הוא"ו בגעיא : נשא את נפשו. בכל הספרים חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה : (טז) לא יומתו. פרשה סתומה : (יח) ולא תחבל. בשוא לבדו החי"ת ודגש הבי"ת כ"כ רד"ק בשרשים והלכו אחריו המכלל יופי ובעל הלשון ורב פעלים אבל בספרים כ"י מדוייקים וספרי הדפוס החי"ת בחטף פתח והבי"ת רפה וכ"כ א"ת : (יט) קצירך בשדך. הבי"ת רפה : ושכחת. הוא"ו בגעיא בס"ס : (כ) תחבט. הבי"ת בדגש :

כה (ב) בן. במרכא לא תביר : (ז) השערה. השי"ן בפתח והעי"ן בשוא לבדו ולעיל מכלול דף ר"ו וכן הוא בספרים כ"י מדוייקים וכ"כ א"ת ועיין מ"ש לעיל בפסוק אל זקני העיר השערה: הזקנים. הזי"ן דגושה : לא אבה יבמי. סוף פ' מצות חליצה רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקא מצטער ומקרי לה ולא אבה יבמי וגו' וכתבו התוספות לא אבה כתיב בספרים ישנים וכן מוכח במסורת לא אבה ג' דסמיכי. לא אבה ה' השחיתך. לא אבה יבמי. וישראל לא אבה לי. ויש ב' ראשי פסוקים במשנה תורה ולא אבה סיחון. ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם. ויש פסוקים אחרים דלא שייכי לאותו מסורת. ולא אבה נושא כליו דשאול. וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה דיפתח. עכ"ל. וכוונתם לומר דאותם שנים דמשנה תורה אינם במסורת החסרים לפי שהם בוא"ו אבל הן במסורת שכולן ריש פסוק והתוספות לא הביאו אלא השנים שהם במשנה תורה וכתבו עוד ויש פסוקים אחרים דלא שייכי לאותו מסורת וכו' ר"ל שאעפ"י שאין בוא"ו לא שייכי לאותו מסורת לפי שאינן בריש פסוק ועיין עוד בחכמת שלמה ואין להאריך יותר : (ט) הזקנים. הזי"ן דגושה : (יא) יחדו. הדל"ת דגושה : (יב) עינך. חד מן ו' חסר יו"ד בתראה בליסנא כמ"ש בפרשת שופטים : (יז) זכור. פתוחה : (יט) והיה בהניח. ברוב ספרים אין בבי"ת געיא : תמחה את זֵכֶר עמלק. כתוב במלכים א' י"א כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זָכָר באדום ואמרו בב"ב פרק לא יחפור דכי אתא יואב לגבי דוד א"ל מאי טעמא עבדת הכי א"ל דכתיב תמחה את זָכָר עמלק. א"ל והא אנן זֵכֶר קרינן א"ל לדידי זָכָר אקריון אזיליה לרביה א"ל היכי אקריתון א"ל תמחה את זֵכֶר עמלק שקל ספסירא ובעא למיקטליה וכו' עיין בפי' הרשב"א והר"ן ז"ל שם ושמעינן מהכא דמיבעי ליה למקרי דרדקי לאשגוחי בהון דלא לישתבשו בקריאתהון דלא ליקום בארור ומאן דגרים ודייק ליקום בברוך :

פרשת כי תבוא

כו (א) **כי תבוא.** פתוחה: אשר. בפשט: וישבת בה. הבי"ת בדגש : (ח) ויוצאנו. מלא וא"ו וחסר יו"ד כמ"ש בפרשת חקת על פסוק וישלח מלאך ויוצאנו וכן הוא בהעתק הללי ובעל מנחת כהן כתב בפ' ואתחנן שזהו מלא דמלא ואינו אלא טועה ויוצא מדרך האמת והוא עצמו סתר דבריו והודה על האמת שכתב כאן ויוצאנו ג' בתורה ומשניין אתיהון וסימן בפרשת ואתחנן ודין מלא וא"ו וחסר יו"ד: ובמרא. במפתח ובמורא אבל הרמ"ה כתב ובמורא גדל דמקרא בכורים חסר וא"ו כתיב וחד מלא בליסנא *) וסימן ולכל המורא הגדול : (יא) ושמחת בכל. הבי"ת רפה : (יב) כי תכלה לעשר. עיין מ"ש בפרשת חקת על מלא לסבב : מעשר. בשוא לבדו העי"ן ועוד יתבאר זה הענין בנחמיה יו"ד בע"ה : (יד) באני. הבי"ת רפה : (טו) קדשך. הקו"ף בשוא (נ"ל בקמץ) לבדו :

כז (ב) והקמת. אין במ"ס מאריך בס"ס : אבנים גדלות. גדלת הגדלת כולהון חסרים דחסרים באורייתא בר מן דין דכתיב גדלות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין : (ד) בעברכם. העי"ן בקמץ לבד : (ו) והעלית עליו עולת. במנחת כהן כתוב עלות מלא וא"ו בתרא ושאר אורייתא חסר דחסר וזהו נגד הספרים והמסורה כמו שנמסר במ"ג ריש סדר ויהי מקץ והוא עצמו במפתחות שכתב בראש ספרו יפה מסר וז"ל. עלת בלשון עולה כל אורייתא חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה והעלית עליו עולת בפרשת כי תבוא ועיין מ"ש בריש מקץ וריקאנטי פרשת נח אצל ויעל עלת במזבח : (ח) באר. בס"ם הבי"ת בפתח ובאשכנזים בקמץ ובעל אור תורה כתבו בפתח בפשיטות : (ט) הסכת ושמע. כן כתיב בלא מאריך בוא"ו והסי"ן בשוא לבדו לא כמו שראיתי בנוסח א' במאריך והסי"ן בחטף פתח : (י). מצותו מצותיו ק': (יג) ראובן גד ואשר וגו'. סימן ואוי"ן דפסיקא את קלעי החצר ונומר כמ"ש בפרשת פקודי סי' ל"ט: (טו) פסל. הפ"א רפה: מעשה. בתביר לא מאריך : (יט) מטה. במקצת ספרים הטי"ת בסגול וכ"כ בעל אור תורה : (כ) ארור שכב עם אשת אביו. כתב המאירי ז"ל לפי קצת תיקונין ארור מטה משפט וארור שכב עם אשת אביו הן שתי סתומות אך בתיקון הרמב"ם ובספר הרמ"ה שניהם פרשה א' ואני סומך על הדעת הראשון עכ"ל. ובעל א"ת כתב שראה בג' ספרים קדמונים פ' ארור שוכב עם אשת אביו סתומה ועל כן ראה לסמוך על הדעת השני כי אף על פי שהדעת הראשון סברה דעת הרמב"ם והרמ"ה ז"ל קבלה והיא העיקר בדברים אלו וגם בס"ם אין פיסקא כלל בארור שכב עם אשת אביו ולא עוד אלא שבאחד מחשובי ספרי ספרד מלא בגליון כתוב בהדיא לא סתומה ולא פתוחה עד כאן לשונו. וגם מהר"י קארו כתב בס' רבינו כתוב שהיא פרשה סתומה אבל בדפוס פורטוגאל אין שם פרשה כלל וכן מצאתי בספר רבינו מוגה עד כאן לשונו. גם אני ראיתי כן בכמה ספרי תורה טובים קדמונים ובמקראות כ"י מדוייקות :

כח (א) **והיה** אם שמוע. פתוחה : (ב) והשיגך. הגימ"ל רפה כמשפט ובמסורת והשיגך ג' חד חסר וא"ו וב' מלא וא"ו דברכות חסר דקללות מלא כי הקללות נתמלאו והברכות לא נתמלאו ובפסיקתא דרב טוביה מה שנכתב בקללות מלא וא"ו על שם עמו אנכי בצרה לרמוז כי ה' שוכן בקרבם ולא יאבדו בגלות: (ד) פרי. הפ"א דגושה : (ז) ינוסו. מאן דמסיר ב' מלא בתורה מישתבש דהדין בלחוד באורייתא מלא וכל שאר חסר אלא אימא לית מלא בתורה ואי בעית אימא ינוסו ב' מלא חד בתורה ואידך ואיש אל ארצו ינוסו (ישעיה י"ג) והתם נמי נמסר ינוסו ב' מלא בשבעה דרכים והכי אשכחנא הכא במסורת דיקא : (ט) **נִשְׁבַּע־לָךְ**. כן כתוב בס"ם : (יא) והותרך. חד מן חסר יו"ד בליסנא ובמסורת א' מלא וא' חסר דין מלא וא"ו וחסר יו"ד דנלבים מלא דמלא : (יג) ונתנך. הטעם לימין הכ"ף כי הוא קדמא ואינו פשט : לשמר ולעשות. כל הפרשה כתוב לשמר לעשות וזה לשמר ולעשות : (טו) והיה אם לא תשמע. פתוחה : (כא) עד כלתו. חסר וא"ו עיין ריקאנטי : (כז) ובעפלים. העי"ן בדגש ובטחרים ק' והכי אמרינן בגמרא סוף פ' הקורא את המגלה עומד ומסכת סופרים פ"ט. ויש דגש בעי"ן להורות על דגשות טי"ת בטחרים כמ"ש בשמואל ה' ועיין עוד מ"ש שם בסימן ו' בסייעתא דשמיא : (כט) עשוק. בשי"ן ימנית : (ל) ישגלנה. ישכבנה קרי שם בגמרא ומסכת סופרים וכתב הרשב"א שאלתי כיון שאסור לקרות בתורה אפילו אות אחת שלא מן הכתב היאך שליח צבור קורא ישכבנה והכתיב ישגלנה וכן כל תיבה שיש בה קרי וכתיב שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי המקרא. תשובה זו הלכה למשה מסיני וכמ"ש בפ' אין בין המודר מקרא סופרים ועיטור סופרים קריין ולא כתבן כתבן ולא קריין הלכה למשה מסיני עכ"ל. ומעשה באחד שקרא כמו שכתוב בתורה בפני גדולי הדור והתרו בו שיקרא כפי המסורות ולא רצה ונידוהו והורידוהו מן התיבה : (לג) יאכל. בכמה ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים הטעם בכ"ף וכן כתב אור תורה שהוא מלרע · (לה) קדקדך. קו"ף ראשונה בקמץ לבד והשני בחטף קמץ לא בשוא כמו שהוא בדפוס ישן : (לז) לשמה. אין בוא"ו געיא : (מב) הצלצל. בספרים כתובי יד מדוייקים ובדפוס קדמון לד"י שניה בפתח וכן כתב אור תורה גם המכלל יופי כתב עליו פתח בסוף פסוק וכן בס"א כ"י מצאתי כתוב בגליון חד מן פתח דס"פ: (מג) מעלה מעלה. בס"א דפוס ישן מעלה השני העי"ן בשוא ופתח וכ"כ בעל א"ת ובספרים אחרים שראיתי שניהם בשוא לבדו : (מח) עד השמידו אתך. קדמאה עד השמידו אתך תניינא עד האבידו אתך ואפ"ס להשמדה ולהובדה : (נב) והצר. בכל ספרים מדוייקים כ"י מלרע כמו השני שבפסוק הראשון בקדמא והשני בשופר הפוך וכן במכלול דף קמ"א הביא א' מהם עם דומים אחרים שהם מלרע ואם היה הפרש ביניהם לא היה נמנע מלאמרו : (נג) איבך דואכלת. חסר דחסר כמ"ש בפ' שופטים : (נו) והענגה. הגימ"ל דגושה : (נז) ובשליתה. הוא"ו במאריך בס"ם וכ"כ הכלמשי: (סא) בספר התורה הזאת. מלא בספר בטפחא ועיין מ"ש לקמן בסדר נצבים : יעלם. בספרים מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכן כתב א"ת ובעל צרור המור ובעל גור אריה וכן משמע מדברי אבן עזרא ולמזרחי בחטף פתח: (סב) כי לא. במקף באמצע ובלא יתיב במלת כי: (סח) לראתה. בהעתק הללי ובכל הספרים חסר וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל ולא כמאירי שכתבו מלא : והתמכרתם. בהעתק פירארה הכ"ף רבתי וכן ראיתי בנוסח א' מאותיות גדולות ובתיקון ספר תורה ישן ולא נהגו כן לא בספרי הדפוס

---

*) נ"ל באורייתא כי נמצא (בירמיה ל"ב כ"א) ובמורא גדול [ובמלאכי ב' ה'] ואתנם לו מורא שניהם מלאים . ד"ס :

הדפוס ולא בספרי היד כי אם כ"ף וכנה אשר נטעה : (כט) אלה דברי הברית אשר. בס"ב האל"ף בגעיא ודומיהם רבים יש בס' כתובים כמ"ש במאמר המאריך :

כט (ג) המסות. ב' חד מלא וחד חסר. דין מלא. דוהיה עקב חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל : (ד) שלמתיכם. בתיקון ס"ת ישן שלמתכם בספרא חדא שלמתיכם וכן במפתח ע"כ. והמסורת מוכיח שהוא מלא יו"ד וכן הוא בהרמ"ה ז"ל ועיין עוד מ"ש בנחמיה ט' : (ז) לראובני. נקוד הרי"ש שורק והאל"ף נחה כמו שכתבתי פעמים רבות :

פרשת נצבים

(ס) **נצבים.** פתוחה : (י) טפכם נשיכם. במסרא עתיקא מכתיבא ידא חשיב טפכם נשיכם בחלפא ביתא מן ב' ב' לא נסבין וא"ו וממעין בהון ובמסרא דילן אות וא"ו לא חשיב רק נשיכם טפכם דריש יהושע : (טז) גלליהם. חסר וא"ו ומלא יו"ד קדים לה"א ומסיר עליה לית כותיה חסר וא"ו בתורה ולמעוטי גלוליכם דמלא קא אתי דאי למעטי גלליהם אחרים באורייתא מי איכא. הרמ"ה ז"ל : (יז) לבבו פנה. הפ"א רפה : (יח) האלה. אין באל"ף מאריך : (יט) ורבצה בו. הבי"ת דגושה : (כ) בספר התורה הזה. המסורת עליו ב' כי תשמע בקול ר"ל ב' פסוקים דכתיבין בספר התורה הזה וחברו בפסוק כי תשמע בקול דלקמן בפ' ובשניהם הטפחא נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר אבל למעלה בפ' קללות הטפחא נתונה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת. מרש"י ז"ל : (כא) בניכם. בפשט לא בקדמא : (כב) כמהפכת. הכ"ף בגעיא : וצביים. וצבוים ק' כמ"ש בפ' נח בפסוק וצבים עד לשע. והחירק ביו"ד שניה כמ"ש בפ' לך לך : (כג) מה חרי. כן כתיב מה בלא וא"ו והא מילתא פשיטא היא ולית בה ספיקא והא דאצטריכנא להכי משום דחזינן במקרא גדולה דכתיב בה במקצת ספרים נמצא ומה וודאי דהנהו ספרי אשתבשו וליכא למיסמך עליהון. גם מאי דכתיב התם מה כ"ד שבוש דמסרא הכי אמרה מֶה וּמֶה כ"ד פתחין ר"ל בסגול וכל דסמיך לעי"ן ולחי"ת דכותא במ"ז ה' קמצין וב' פתחין וכן במכלול דף רס"ו והדין הוא מאינון דסמיכין לחי"ת. כללא דמילתא כל מה שכתב בזה שבוש והך מסרא איתא בפרשת כי תשא וכיון דאתא לידן נימא בה מילתא דאיכא לעיוני בה טובא חדא דכד חשבית להו בציר מינייהו חד ממנין כ"ד ותו דחשיב בהדייהו עכרתנו ופסוק הוא ביהושע ז' מֶה עכרתנו וטעותא הוא משום דסמיך לעי"ן כדאמרן לעיל גם בנוסח כ"י ליתיה ואי הכי פשו להו עשרין ותרתין ותו איכא לעיוני דחשיב נמי מֶה לעשות עוד לכרמי (ישעיה ה') ובכולהו ספרי כתיב מַה לעשות בפתח גם בעיקר נוסחי ליתיה פשו להו חד ועשרין. וכבר עיינין בספרי דוקני ואשכחנא דטעותא נפל בדפוס וצריך לומר וּמֶה לעשות לה (מלכים ב' ד') ותו צריך להוסיף מֶה היה הדבר בני (שמואל א' ד') מֶה היה הדבר הגד נא לי (שמואל ב' א') ואף על גב דלא אשכחנא הך מסרא דיקא בשום סיפרא טרחנא אבתרה עד דאשכחנא יתה ברחמי דשמיא שלימא וברירא ומשום הכי חזינא לברורי ולפרושי כל הנך כ"ד קראי כדבעינן למימר קמן מֶה וּמֶה כ"ד פתחין וסימן לא ידענו מֶה היה לו וחברו פרשת כי תשא מֶה קול התרועה הגדולה (שמואל א' ד') קול ההמון (שם) מֶה היה הדבר בני (שם) וּמֶה קול הצאן (שם סי' ט"ו) וּמֶה גם עתה (מלכים א' י"ד) מֶה משפט האיש (מלכים ב' א') הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מֶה לעשות לך (מל' ב' ד') וּמֶה לעשות לה (שם) על מֶה תכו (ישעיה א') וחכמת מֶה להם (ירמיה ח') מֶה לידידי בביתי (ירמיה י"א) והיה כי תגיד לעם הזה וגו' על מֶה דבר (ירמיה ט"ז) פנה אל הרבה וגומר יען מֶה נאם (חגי א') בני איש עד מֶה כבודי (תהלים ד') על מֶה נאץ רשע (שם סי' י') וּמֶה א) בר נדרי (משלי ל"א) וּמֶה לא תשא פשעי (איוב ז') זכור ה' מֶה היה לנו (סוף איכה) כי מֶה האדם (קהלת ב') כי מֶה הוה לאדם (שם) כי מֶה האדם (שם ז') ובהכי שלים מנינא דכ"ד בס"ד. בתר עדן זמין ה' אלהי קדמי הך מסרא בספרא עתיקא כדכתיבנא ובריכנא למען דמנהיר לכולא עלמא ביקריה : (כז) וישלכם. למ"ד רבתא וכן כתב במסכת סופרים פ' ט' וכן נדרש בפסיקתא למ"ד וישלכם גדולה משונה מכל למ"ד שבמקרא ללמדך כי אורך הגלות עליהם : (כח) והנגלת. בתיקון ס"ת ישן והנגלת ס"א והנגלות וכן מצאתי במדוייקים ע"כ. והרמ"ה כתב והנגלת לנו ולבנינו חסר וא"ו כתיב : לנו ולבנינו עד. אותיות לנו ולבנינו כלן נקודות מלמעלה נקודה על כל אות וגם עי"ן של עד סנהדרין ריש פ' נגמר הדין וספרי דאגדתא טובא כמ"ש בסדר לך לך גבי ביני וביניך וכן כתב החזקוני ועיין ספר העיקרים מאמר ג' סוף פ' כ"ב ובספר אבן העזר סימן מ"ה שחיבר הראב"ן הוא רבינו אליעזר בר נתן ומזכהי וגור אריה :

ל (א) והיה כי. הכ"ף רפה : (ב) בקולו. הבי"ת רפה : (ה) והיטבך. במקצת ספרים יש מאריך בטי"ת כמ"ש בפרשת עקב על לה יטבך והוא חד מן ט' מלין חסר יו"ד בלישנא הטבה וסימן נמסר ביחז' סוף סי' ל"ג במ"ג : (ט) כאשר שש. מקף באמצע ובלא מרכא בשי"ן וגם לא מאריך בכ"ף בכ"ס : (יב) לנו. הראשון והשני והרביעי הלמ"ד דגושה : (טו) ראה נתתי לפניך. פרשה סתומה : (כ) ולדבקה בו. (כדלקמן ב) הבי"ת רפה :

פרשת וילך

לא (א) **וילך** פתוחה. עיין בהרא"ש ז"ל מגלה סוף פרק בני העיר ובאגודה סוף פרק השפינה באלה לרבינו נסים למה מחלקים אתם נצבים ופרשת וילך שהן קטנות כשיש שתי שבתות בין ראש השנה לחג וקורים נצבים קודם ראש השנה וילך אחר ראש השנה ולא חלקו דאפי המטות ומסעי שהן גדולות : (ז) כי אתה תבוא. קדמאה דקריאה תבוא תניינא דצואה תביא וסימן את הקולים ואת הברקים ג) ודין הוא חד מן ז' זוגין מתחלפין קדמאה וא"ו תניינא יו"ד וסימן בריש פרשת בהעלתך : (ט) ויכתב משה. אין בו פסקא : (י) ויצו משה אותם. בהעתק הללי אותם ירושלמי אתם ובכל הספרים מלא והוא אחרון מן ל"ט מלאים בתורה וסימן שראשי נמלא ע"ל ובעל מנחת כהן נתן סימן אחר מקץ עד מקץ אותם ע"ל ד) : (יב) הקהל את העם וגומר ויראו את ה' אלהיכם. ב' דמשעין בענין דסבירין אלהיהם : (טז) יתר. דהנך שכב אין בו פיסקא : וקם. חד מן פסוקים דלית להון הכרע כמ"ש בסוף משפטים ובאורם כאן במסורת. והנני מודיע לכל קורא שבעל המסורת שם במנין זה פסוק ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ולא טוב עשה שזהו מה שהוסיף ר' תנחומא בירושלמי פרק אין מעמידין מלבד החמשה פסוקים דאמרינן התם ומייתי להו נמי ביומא פרק הוציאו לו והכי איתא במדרש חזית על פסוק כי טובים דודיך מיין וילקוט פרשת בראשית רמז ל"ז ומכילתא וילמדנו סוף פרשת בשלח ולאוי לשים במקומו ארור אפם כי עז ואין צורך לשנות הסימן בלשון תרגום דכולהו שבטיא ניהו. ואין לומר דבעל המסורת אזיל בתר גירסת ב"ר פרשה פ' דלא חשיב איסי בן יהודה אלא ארבע מקראות שאין להם הכרע ור' תנחומא מוסיף חדא ובני יעקב וגומר דהתם בב"ר לא חשיב מחר ובעל המסורת לא חשיב ארור ונ"ל דלא ניחא ליה לבעל המסורת למינקט קרא דארור משום דפשיטא ליה שהוא דבוק לאפם כי עז ולא לעקרו שור ארור כיון דהוא ריפיה דקרא וליכא למימר דבעי לאפסוקי קרא בארור דהא קיי"ל כל קרא דלא פסקי' עזרא לא פסקינן ליה כדמוכח בפרק אין בין המודר. ובעל יפה תואר כי היכי דלא תקשי אגדתא אאגדתא תרין דהרי תנאי ניהו ואליבא דאיסי בן יהודה דלחד תנא לא מספקא ליה במחר : נכר הארץ. במקף : נכר. מלעיל והכ"ף בפתח לפי שהוא סמוך ענין ואעפ"כ לא נשתנה הנירי לבוא. עיין במכלול דף ר' ובמכלול יופי ועיין מ"ש במאמר המאריך בתירוץ חקירה א' : (יז) וחרה אפי. בשטה א' כמ"ש בפרשת משפטים ופרשת ואתחנן על וחרה אף : והסתרתי פני. הפ"א רפה : (יח) אסתר. עסה. עיין מ"ש (במלכים א' י"ח) : (יט) למען. אין בלמ"ד געיא : (כא) והיה. אין ביו"ד תלשא : וענתה. אין בתי"ו תלשא : אשר נשבעתי. דבסוף פסוק בכל הספרים הבי"ת בקמץ אך בהילופים נראה שזהו לב"נ אבל לב"א בפתח וכן מצאתי בנסחא כ"י מדוייקת בפתח וכתוב בחוץ ולית דקריי **נִשְׁבָּעְתִּי** : (כז) את מריך. במאריך ומקף. הייתם. ביו"ד אחד לבד בכל הספרים וכן הוא בהעתק הללי ובמסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל והייתם הייתם כולהון באורייתא בתרין יודי"ן כתיב בר מן א' חסר חד יו"ד וסימן ממרים הייתם עם ה' דפרשת וילך : (כח) באזניהם. הבי"ת רפה : ואעידה. ואעידה בתחלת הדף בספר תורה ו' בי"ה שמ"ו. ואעידה. אחרי הדרך. באחרית. להכעיסו. קהל, הלין שתא דרי די לעילא מן שירתא פי' ו' שטין שלפניה כדין ס"ת וכן כתב הרמב"ם ז"ל ואחריהם שיטה פנויה ואחריה השירה ואין חולק בזה : (כט) את הרע. אין בה"א מאריך : (ל) עד תמם. בסוף שיטה :

פרשת האזינו

לב (א) **האזינו** פתוחה. בשלטי' פ"ק דמגלה כל השירות כלן אריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח חוץ משירה זו ועשרת בני המן ומלכי כנען שהם אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה מ"ט כדי שלא תהא תקומה למפלתן וכתב הר"ן ז"ל דשירת האזינו נמי כיוצא בזו היא וכו' ע"ש והא דלא חשיב בגמ' שירת האזינו בהדי הנך תירץ חכם אחד מגרבונא תלמיד רבינו מרדכי ז"ל דהכא מן השירות שנאמרו על הנס קאמר כגון שירת הים ודבורה ודוד והך דמגלת אסתר אבל דהאזינו לא על נס נאמרה. ובענין צורת השירה הזאת כתב החכם בעל אור תורה כפי מה שמצא בשטה רמב"ם כ"י וכפי מה שכתב רבינו דוד כוכבי ז"ל בספר בית אל בשמו של הרמב"ם שכותבים אותה בשנים ושבע שיטות ולזה הסכים המאירי ואולם בספרי רמב"ם שבדפוס כתוב בשבעים שיטות וכן מצא ברמב"ם אחד כ"י ובהללי ובספרים ירושלמים קדמונים ובמסכת סופרים פרק י"ב אלא שנפל טעות סופר שם שחסר ריש שיטה תשיעית שהוא מלת הצור ואף על פי שספרי ספרד חלוקים בזה כתב החכם הנ"ל כי טוב בעיניו לעשותה שבעים שיטות כן הן בהעתק פילארה ובהכי אתו כולהו שפיר שיוכלו להניח באמצע ריוח פרשה סתומה כדינה כמ"ש בשירת הים דלסברא הראשונה צריך לידחק בג' מקומות להכניס בשיטה אחת מה שהוא ב' שיטות לסברא אחרונה והם השיטה העשירית והשש עשרה והל"ח ואולי גם הל"ט ובזה השורות מתקלקלות ועוד כי במקומות אלו ימצא אריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח וכן לא יעשה כמ"ש לעיל. וראשיהם הראשונים והאמצעים הנם כתובים בספרי הרמב"ם ז"ל ואולם בתיבה ואילים הוא חולק עליו כי לדעת הרמב"ם צריך לכתבה בסוף שיטה כ"ב וכן היא בירושלמיים וכן מצאתי גם אני בספר קדמון דחשיב כל רישי שיטין דשירתא וחשיב

א) מהרש"ד כת"ס שהיא כאן בטעות מה ברי כי הוא בפתח.

ב) לקמן באורייתא לא נמצא ולדבקה ודוחק לומר כי כוונתו על פסוק (ביהושע כ"ב ה') ונ"ל כי צ"ל כמו דלעיל (דברים י"א כ"ב).

ג) ר"ת של קולי הוא סימן קריאה וא"ו ציווי יו"ד.

ד) שראשי כוונתו היכא אותם מתחלת בא' והיא ראש לאותיות והוא מלא ל"ט פעמים. מקץ כוונתו בפ' מקץ (בראשית מ"א מ') הוא הפעם הראשון שהוא מלא וכאן בפסוק מקץ שבע שנים הפעם האחרון וכן כלם ל"ט פעמים. ד"ס :

כי נשך בריש שיטה והוא אומר שיש לכתבה בריש שיטה כ"ג שכן מצא בהללי ובמס' סופרים וכן הוא בארבעה ועשרים הקטן מדפוס ויניציאה שנת ש"ד אשר הוא מגיה שבאה צורת שירה זו שם בשלימות. ואולם השיטות הצריכות למעלה משירה זו כבר כתבתים בסוף הפרשה של מעלה ולא ראיתי בהם מחלוקת אבל בשיטין שלמטה משירה זו ראיתי ס"ת משונים זה מזה ולא אדבר מהם רק אודיעך שלדעת הרמב"ם צריך חמש שיטין ואלו ראשיהם. ויבא. לדבר. אשר. הזאת. אשר. וכתב עליו הרמ"ה תמה אני אם אינו טעות סופר ואני בספרי לא כתבתי כן רק כאשר הוא נמצא בכל הספרים הישנים המדוייקים הנמצאים בארצות האלה שהם. ויבא. העם. הדברים. לבבכם. אשר. התורה. עכ"ל וכן המנהג ס"ס וירושלמים ישנים. ושיטה ששית מסיימת במלת חייכם. ואף גם זאת ראוי ליזהר בששת השיטין שלמעלה מהשירה להרחיב מעט האותיות למען תהיינה שיטות השירה מרווחות כל צרכן. רוב דברים אלו למדתי מחיבור החכם הנ"ל ומלבד כל אלה האריך להקשות על הר"ן ז"ל יעויין בספרו ואני כמלקט שבלים אחרי הקוצרים לקטתי מה שראיתי בו מן הצורך ודי בזה אל המכוון הנה : (ב) יערף. ב' חסר ובתרי לישני וסימן כמטר לקחי יערף מזבחותם (הושע י) : כשעירם. כתב הרמ"ה ולקח את שני השעירם פרשת אחרי מות מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תנינא וכל אורייתא דכותא ודכותא בלישנא בענין אחרינא לשעירם אשר הם זנים שם ומסר עליהם כולהון כתיבין כן ודכותא בעניינא אחרינא כשעירם עלי דשא ע"כ. ומתרגום ירושלמי ויונתן בן עוזיאל מוכרע דמלת יערף ומלת כשעירם חסר דאמרינן התם שלא הזכיר משה רבינו שמו של מקום אלא לאחר עשרים וא' תיבות שהם פ"ה אותיות : (ד) הצור. ברוב ספרים כ"י אין הצד"י רבתי גם כי נמנית בנוסחת אחד כ"י מאותיות גדולות ועיין מ"ש בישעיה ל"ד : (ה) ופתלתל. תי"ו לאשונה רפה וברוב ספרים אין הפ"א רבתי הגם שראיתיה כן בנוסח אחד מאותיות גדולות ובתיקון ישן מס"ת : (ו) **הליהוה** הה"א רבתא ונכתבה יחידה והלמ"ד בשוא נח והאותיות השם בנקודותיהן וכמו שאמר כמשפט כן דעת גדולי ישראל וזקני חכמיהם. וז"ל המאיר עיני גולה הרמ"ה ז"ל. ה"א דהלה' תגמלו זאת באנפי נפשה כתיבא בכולהו נוסחי עתיקי ודיקי ה' לחוד לה' לחוד עכ"ל. גם הראב"ע ז"ל כתב בס' מאזנים דף ר"ח בשם ר' שמואל הנגיד כי נתברר אצלו שה"א דהלה' תגמלו זאת לבדה והיא מלה זרה. ובמכלול דף כ' הלה' תגמלו זאת הה"א בפתח והלמ"ד בשוא נח והאל"ף דהיינו היו"ד נקראת בשוא נע והיה משפט המלה הה"א בשוא ופתח כמשפט ה"א התימה והלמ"ד בפתח והאלף נחה כפי כלל המסורת כל לשון אדנות עם בוכ"ל לא מפיק אל"ף כנראה שם במכלול קודם לכן ובאה הענין כן לענין מורה על סודה ולענין זה יש בתיבה הזאת שינוי אחר שלא נמצא בזולתה שהה"א נכתבה יחידה עכ"ל. וכדברים האלה כתב גם כן רבינו בחיי בביאור התורה וכ"כ במסכת סופרים. ובספר הזוהר ה' דהלה' רברבא וה"א דהבראם זעירא עיין בפ' זו סוף דף רכ"ז ופ' לך לך דף נ"ג ע"א וריקאנטי פרשת בראשית על בהבראם וחילופים אחרים נאמרו במלה זו כמו שכתוב במ"ג ובכמה ספרים ישנים והיה נראה לכתוב בס"ת תיבה אחת שכך נמצא בס"ס המדוייקים וגם בשם מערבאי דקי"ל כוותייהו אמנם כיון דכל גדולי עולם אשר נקבו בשמות מסכימים לדעת א' הכי נקטינן וכן העיד הזקן החשוב בעל א"ת שעיניו ראו ספרים ישנים מאד הה"א לבדה ובמדרש ילמדנו הלה' תגמלו זאת הה"א רחוקה מן השם למה שהיא סיום חתימתו של משה קח ראשי תיבות של פסוקים עד ה"א מהלה' כגון ה"א מהאזינו יו"ד מיערוף כ"ף מכי שם ה' אקרא ה"א מהצור שי"ן משחת לו ה"א מהלה' ותמצא שהכל עולה בגימט' כמנין משה וזו היא חתימתו של משה כאדם שמסיים ספרו וחותם את שמו בסיום ספרו ולכך ה"א רחוקה מהשם עכ"ל. ובהקדמת ספר גאולת הגר לחמש מגלות כתוב דה"א דהבראם קטנה שיקטין עצמו ויאמר ה"א כלו' הנה אנכי מוכן לשוב כדאמרינן בפ' הקומץ מ"ט תליא כרעיה דה"א דאי הדר בתשובה מעיילי ליה וה"א דהלה' תגמלו זאת גדולה לומר שהמתגדל ומתגאה עצמו עליו נאמר הלה' תגמלו זאת איך שייך שיתגאה החומר על היוצר שעשאו וכי זה גמול עכ"ל. וכדי להשביע נפש שוקקה לדעת דקדוקי תורה וסופריה אגיד את הרשום בכתב אמת בירו' פ"ק דמגילה מענין כתיבת זאת הה"א אפס קצה המאמר תראה בהגה' מימוניות פרק ח' דמגילה וכולו תראה כאן. רב הושעיה בריה דרב תנחאל אמר צריך לכתוב ה"א למטה מארכובתו של למ"ד הלה' תגמלו זאת ה"א לה' תגמלו זאת ע"כ. ומזה למד הרב המאירי מה שכתב שהיא נכתבת מעט למטה מן הלמ"ד. ובעל א"ת האריך לבאר כוונת המאמר על דרך הפשט והסוד יעויין בספרו. אחרי כן אורו עיני ממדרש שמות רבה ריש פר' כ"ד ר' ששת בנו של ר' אבא היה כותב ה"א למטן ולמ"ד למעלן כלומר א) הלה' תגמלו זאת. ופי' בעל מתנות כהונה היה כותב כשהיה כותב בס"ת פסוק זה היה כותב ה"א של הלה' למטה שוה לשאר אותיות והלמ"ד למעלה וכו' ופירושו אינו נראה לי. והנכון אצלי לפרש זה המדרש כלשון הירושלמי דלעיל וכמו שהבין המאירי כי כן פעמים רבות האגדות ירושלמיות ודרבות שוות הן. עוד ראיתי להודיע שבהעתק החכם הנ"ל דברי רד"ק על מלה זו כתב בשמו שהאל"ף בשוא ופתח וזה אינו כי בכל הדפוסים מהמכלול כתוב והאל"ף נקראת בשוא נע כדין קריאת השם של ד' נקודות שוא חולם קמץ וכ"כ הציוני פרשת שמות ז"ל. וסוד המקובל בניקוד זה שמי **לעולם** הם הנקודות של שם הגדול והסי' מי בשחק יערוך לה' ע"כ פי' "שוא "חולם "קמץ ר"ת שחק וזהו יהי שם ה' **מבורך** ר"ל יהי כוונת ניקוד השם מבורך כי צריך לכוין בניקודו באופן שיעלה עם השם והוא זה שוא הוא שני יודי"ן חולם יו"ד הרי למ"ד והקמ"ץ יו"ו הרי מ"ו והשם כ"ו הרי ע"ב. מסה משה סי' קע"ג. ומי שתשקה נפשו לראות בענין זה מלין אלאין ועתיקין יעיין בס"ת מוהר"ר מאיר ז"ל מק"ק לובלין סימן פ"ג כי בו ישמח לבו : קנך. אין בו יו"ד ורוב ספרים הקו"ף דגושה : ויכננך. במקצת ספרים אין מאריך בכ"ף : (ז) ימות. מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל : בינו שנות דר ודר. כל דור באורייתא מלא בר מן ד' חסרים ב) תרי בעמלק מדר דר ודכותייהו בינו שנות דר ודר וסימניך כל פשוט מלא וכל כפול חסר מהרמ"ה ז"ל : ויגדך. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן הגימ"ל בצירי וכ"כ רב פעלים ובסמיכות זעירא ומלעיל וכנוים יוסב לסגול **ויגש** לו ויאכל ונשאר בצירי שאל אביך ויגדך : (י) ימצאהו. בשני פשטין : ישמן. בעשרים וארבע קטן נדפס ישימן ביו"ד וכן מצאתי בס"ת כ"י אך בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר דחסר וכן מסור עליו וכ"כ הרמ"ה ונשקפה על פני הישימן דחקת מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב בנסחי דיקי ודכותא על פני הישימן דבלק ומסר עליה כולהון כתיבין כן ובתהו יליל ישמן חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב ויחנו על הירדן מבית הישמת חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכולהון כתיבין כן : יצרנהו. הצד"י דגושה : (יא) כנשר. פשט הראשון בנו"ן : ירחף. החי"ת בצירי : (יג) במותי. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כתיב בוא"ו וכ"כ אבן עזרא ולשון החזקוני יתר וא"ו והמ"ם בחטף קמץ גם הרמ"ה ז"ל בכללים שמסר בהקדמת ספרו כתב בלשון הזה וכל אתיא דקריא חטף באורייתא לא סמיך ליה מבתרה אתא דכתיבא ולא קריא במ"א ירכבהו על במותי ארץ דמ"ם חטף נמצא וא"ו בתרה דכתיבא ולא קריא ע"כ. וכן כתב בשרש במה. והמדפיס טעה שכתבו בלא וא"ו שהוא עצמו כתב עליה ג' יתיר וא"ו וכן מסר בישעיה סימן נ"ח במותי ג' מלא בקריאה וסימן ירכבהו על במותי ארץ. והרכבתיך על במותי ארץ (ישעיה נח). ודרך ועל במותי ארץ דריש מיכה וכן מצאתי במסרות כ"י. ומאן דמסיר ג' ב' מלא אחד חסר שבושא הוא. ובמסרה רבתא במערכת אות הוא"ו חשיב נמי לכולהו בהדי תיבותא דיתירין וא"ו והספין קמצין : וינקהו. השופר הפוך בקו"ף : (טו) וישמן ישרון. בהעתק הללי ישרן ירושלמי ישרון ע"כ. ובכל הספרים מלא וכן במסורת ישרון ג' וכתיב כן וסימניהון וישמן ישרון ויבעט אין כאל ישרון רכב ודכותא ויהי בישרון מלך וכ"כ הרמ"ה ז"ל : ויבעט. בספרים מדוייקים העי"ן בקמץ : עבית כשית. כתבו המדקדקים שנדגשה הכ"ף מדין אתי מרחוק אבל אינו על המנהג שהטעם באות שניה : (טז) יקנאהו. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים חסר דחסר וכ"ה הרמ"ה ז"ל וכן במסורת ג' חד חסר וסוא דין וחד מלא ובפסיליהם יקניאוהו (תהלים פח) והוא מלא דמלא : (יז) יזבחו לשדים לא אלה. חול כתרגומו וכן אלהים לא ידעום : שערום. בשי"ן שמאלית : (יח) תשי. יו"ד זעירא ולית בקרייא כוותא כביכול התשתם כחו של יוצר. ויקרא רבה סוף פ' אחרי מות ובמ"ר פ' פ' ותנחומא פ' נשא ועיין ריקאנטי : (כ) תהפכת. התי"ו בלא מאריך והה"א בשוא לבדו והפ"א בדגש כ"כ במדוייקים : (כא) בלא אל. חול כתרגומו : (כה) יונק עם איש שיבה. מלא וא"ו כתיב ומסורת דמסרה גבי כאשר ישא האמן את הינק כל ינקי חסרי' שיבושא הוא דכולהו נוסחי דיקי יונק דהאזינו מלא וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל : (ל) כי צורם. הכף דגושה : (לא) ואויבינו פלילים. כתב הרמ"ה ז"ל בשרש פלל ונתן בפללים דמשפטים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה ומסר עליה לית כותיה חסר יו"ד קדמאה ושאר פלילם כתיב מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ואית נוסחי דכתיב בהו ואויבינו פלילים מלא תרין יודי"ן ומסרין בהון תלתא ונתן בפללים ואויבינו פלילים והוא עון פלילים (איוב לא) קדמאה חסר יו"ד קדמאה ותרין בתראין מלאים והדין נוסחא פליגא אמסורתא קמייתא מיהו תרתין מסורתא איכא למימר דלא פליגי דמסורתא בתרייתא דיקא מסרה חסר ומלא לענין יו"ד קדמאה בלחוד קא מסרא עכ"ל. וספרי דילן אינון כפשטא דמסורתא בתרייתא דתרין בתראים מלאים תרין יודין ובמסורתא דדפוסא פרשת משפטים איכא גווני אחריתי דלא כמאן ומשום הכי לא כתבינן לה ועוד דמסורתא ופסוקי פליגי אהדדי ועיין עוד מ"ש באיוב ל"א : (לב) כי מגפן. במקף ובמאריך לא בגלגל והגימ"ל דגושה : ומשדמת. בשי"ן ימנית : ענבי. במקף לא בגלגל : (לד) הלא הוא כמס. במסורת הדפוס וגם בהרבה ספרים כ"י נמסר י"ג הלוא מלאים בתורה וחד מינייהו פליגי ביה הלא הוא כמס עמדי ובפסוק נדפס מלא ובמסרה אחרת כ"י מצאתי י"ב הלוא מלאים בתורה ולא מנה זה עמהם ולזאת הסכים הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפרשת בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב שאת ואפילו בספרים כתובי יד שנמסר בהם י"ג מלאים ופלוגתא על דין כתבוהו בפסוק כאן חסר וא"ו והכי פסיקא ליה לבעל א"ת : באוצרתי. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמדפיס פעל אוצרות בלשון שקר ובמסורת כ"י נמסר ג' וסימנהון הלא הוא כמס אשר לא הראיתם דמלכים והבירו דישעיה ע"כ. ובמקצת ספרים מדוייקים דמלכים חסר דחסר דישעיה ודאורייתא שוין : (לה) עתדת. בתיקון ס"ת איכא פלוגתא אי חסר יו"ד או מלא והמסורת מוכיח שהוא חסר דחסר וכן כתב הרמ"ה והא עתדם למו חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב : (לט) ואין אלהים עמדי. זהר פרשת בראשית דף כ"ג ואין אלהים עמדי דא סמא"ל ונח"ש אם כן חול ונמחק וכן תמצא בפ' משפטים ד' ק"ח וברעיא מהימנא פ' קדושים ואם כתבו הסופר לשם קדושה אין בכך כלום כמו שכתב הר"ש בר צמח בתשובה הביאה הב"י בי"ד סימן רע"ו שאם כתב שם אלהים אחרים לשם קדושת השם אין בכך כלום דהוי כמקדש בעלי מומים דלא חלה עליהם קדושה ועיין מ"ש סוף פרשת ויצא על אלהי אביהם : (מ) כי אשא אל שמים ידי. כתוב בספר תני מן האזינו עד וישמן ריש פסוקי בריש חסי. מן ויטש עד כי אשא ריש פסוק בפלגות חסי. ומן כי אשא ועד סוף שירתא ריש פסוקי בריש חסי ע"כ. וגם כי סוד ה' ליראיו ופליאה דעת ממני יגעתי לתת טעם לדבר עד שמצאתי בחסד אל טוב טעם ודעת. גלוי וידוע כי בזמן שישראל יושבים על אדמתם ועושים רצונו של מקום שכינה שרויה עמהם ואז ימין ה' רוממה וישראל עושה חיל ולכך פסוקים הראשונים דאיירי במעלתן של ישראל כדכתיב כי חלק ה' עמו וגו' ימצאהו בארץ מדבר וגו'

א) נ"ל ס"א דהלס' : ב) נ"ל ואיש זה וזכרי לדר דר (שמות ג' ט"ו) :

וגו' ה' בדד ינחנו וגו' מתחילים מצד ימין לרמוז כי אז מדת רחמים גוברת עליהם בגבורות ישע ימינו ולא תקשי לך מפסוק שחת לו לא וגו' הלה' תגמלו זאת וגו' כי מרע"ה היה מוכיחם על שראה שעתידים לחטוא וכיון שמרדו לפני המקום מתוך מאכל ומתוך משתה ומתוך שלוה כדכתיב וישמן ישרון ויבעט הימין נעשה שמאל ונגברה מדת הדין שנאמר השיב אחור ימינו מפני אויב ולכן מן וישמן ישרון ויבעט עד כי אשא אל שמים ידי מתחילים מצד שמאל אבל כשישבע הקב"ה בימינו ובזרוע עזו לגאלם יחזור הדבר לכמו שהיה ויהפוך מדת הדין לרחמים ובימינו יסעדנו וישביענו שובע שמחות נעימות בימינו נצח ויתקן עלמא על תיקונו ויהדרון מילי כדקא יאות ונשיר לפניו שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו בגין דיתגבר רחמי על דינא וימינא על שמאלא וסטרא דקדושה על סטרא דמסאבא ודא איהו כי גבר עלינו חסדו והמשכיל יבין בשם המיוחד הנמצא למפרע במלות סתרה ראו עתה כי. וידוע כי בכל מקום שנזכר למפרע הוא מדת הדין ולכן אמר ראו עתה כי אני אני הוא וגו' כלומר הזהירו בי כי אני כנגד הטוב ואני כנגד הרע אני בעל הדין הממית והמוחץ כשאין אתם עושים רצוני ואני הוא בעל החסד והרחמים המחיה והרופא כשתעשו רצוני ותחזרו למוטב וכמו שמחץ לשעבר כן ירפא לעתיד לבא כמו שנא' ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא. ואם תחפוץ לדעת ולהשכיל מוצא דברי אלה אשכילך ואורך בדרך זו תלך למצוא מדרשי פסיקתא בילקוט ישעיה רמז של"ג ובתלים רמז תר"ל תרכ"א תשע"ח ופתיחתא דחכימי דאיכה רבתי פתיחתא משא גיא חזיון ואיכה רבתי פסוק בכה תבכה בלילה ופסוק השיב אחור ימינו ופסוק גדע בחרי אף ומדרש תלים סי' קל"ז ומכילתא פ' בשלח פסוק ימינך ה' נאדרי בכח ומדרש ילמדנו שם וסוף פ' אחרי מות יאירו אל עבר פניך כל אשר דברתי לך ולנפשך ינעם. וזהו מה שאמרו במדרש שוחר טוב מזמור י"ז כיון שצפה דוד שפעמים שהחטא גורם התחיל צווח קומה ה' אל נשא ידך ארים ידך דהכן שבעין וכה"א אל תשטפני שבולת מים לפיכך הוא אומר קומה ה' זכור שבועתך אמר לו הקב"ה חייך אני נושא שנא' כי אשא אל שמים ידי ואומר הנה אשא אל גוים ידי. ד"א קומה ה' זכור שבועתך שנשבע המלאך על שמך שנא' וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם וכתיב לכן יחכה ה' לחננכם ואין לכן אלא שבועה שנא' לכן נשבעתי לבית עלי וזהו סוד קץ הימין האמור בסוף דניאל כמו שפירש רבינו סעדיה גאון ז"ל ורמזו רש"י ז"ל בפ' מקום שנהגו גבי בקש יעקב לגלות קץ הימין לבניו ובפרק חלק בסוף ענין תחיית המתים ור' נתן בעל הערוך בערך ימין ושערי אורה שער ו' ובספר הזוהר פרשת בראשית בפסוק ויבא קין מפרי האדמה ופ' חיי שרה דף קכ"ג ופ' ויצא סוף דף קס"ג ופרשת בלק דף ר"א ועיין עוד בספר הזוהר פרשת נח על פסוק קץ כל בשר בא לפני דבריו ממתקים וכולו מחמדים וברוך שורה שכינתו בין הבדים: (מא) אם שנותי. מלרע בפשט אחד לבד לב"א: (מג) גוים. הגימ"ל רפה: כי דם עבדיו יקום. כתב הרמ"ה נקם נקמת בני ישראל חסר וא"ו כתיב כי דם עבדיו יקום מלא וא"ו כתיב בנסחי דיקי ואית דמסרי איפכא ושיבושא הוא ע"כ. ובמסרא דילן יקום ב' גוי חסר ר"ל יקם גוי איביו דיהושע י' חסר כי לא היתה הנקמה שלמה שאין אחריה צרה אבל לעתיד תהיה מלאה כמ"ש בעל מסרה ביהושע סי' תתקי"ט: (מד) ויבא משה. פתוחה: (מז) דבר. הדל"ת רפה: הזה. ברביע: (מט) עלה. העי"ן בחטף פתח: (נא) לא קדשתם אותי. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא ושארא חסרים. הרמ"ה ז"ל ומסרה רבתא:

פרשת וזאת הברכה

לג (א) **וזאת הברכה**. פתוחה: (ב) אשדת. אש דת ק' ועיין הטעם בבחיי והוא חד מן ע"ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מלין וסימנם במ"ג ד"ה א' כ"ז והדל"ת בקמץ: (ה) בישרון. בהעתק הללי בישרון ירושלמי בישורון ע"כ. ובכל הספרים שלנו חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא וכמ"ש בפ' האזינו: עם. בקמץ: (ח) וללוי אמר. פתוחה: תמיך ואוריך. בתיקון ס"ת ישן ואוריך במפתח ואריך ע"כ. והרמ"ה כתב תמיך ואוריך מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (ט) ואת בנו. בניו ק': (י) יורו. כתב הרמ"ה ז"ל ככל אשר יורו אתכם דכי תצא מלא וא"ו כתיב ודכותא יורו משפטיך ליעקב בנוסחי דיקי: באפך. הבי"ת דגושה: מזבחך. הבי"ת בשו"א לבדו: (יב) לבנימין אמר. בכל ספרי הדפוס וכ"י חסר וכן במסורת י"ז בנימין מלאים בכל המקרא וסידורן במ"ג פר' וישלח ובמקומות אחרים ואין זה מכלל. וראיתי מסורת כ"י שמנתה י"ז בנימין מלאים כסדר המסורת שלנו וכתוב לבסוף וחד מלא ג' יודי"ן לבנימין אמר ידיד ע"כ. ומסרה זאת היא נפלאת בעינינו ומוציאה לעז על כל הספרים כי אין גם א' שיהיה בהם כאן יותר מיו"ד אחד ובשכבר הימים שמעתי מפי מוהר"ר נתנאל טראבוטו יצ"ו שראה בתשובת זקנו מוהר"ר עזריאל טראבוטו ז"ל שכן נמצא בלמרקא ס"ת א' נכתב מיד המקובל מוהר"ם ריקאנטי זצ"ל ולא שלטו בו יד והנני מוסיף להפליא הפלא ופלא ושאלתי על זה אל החכם בעל אור תורה ודבר קשות על סברא זו ואמר שאותם שלא שלטו יד בספר ההוא השכינו עולה באהליהם שאולי האומר הראשון אמר כן דרך חידה ורמז לסוד א' הלא הוא כמוס בג' יודי"ן דריש מלין ידיד ה' ישכן עכ"ל. והנסתרות לה' אלהינו אחר שכתבתי כל זה מצאתי כתוב בס' קבלה הנקרא שער השמים בדברו על ע"ב שמות המצורפים מויסע ויבא ויט בשם העשרים שהוא ג' יודי"ן ז"ל ובחשבך החשבון בשם שהוא כ"ו חבר עמו מנין אותיותיו יהיה הכל ל' וסודו כי לה' ושמו ה' וזה שאנו כותבים השם בג' יודי"ן והסוד לבנימין אמר והמבין יבין ע"כ. ובסוטה פרק אלו נאמרין במספר אותיות החושן אמרו כל התורה כלה בנימן כתיב חסר והכא בנימין שלם שנא' ואביו קרא לו בנימין ע"כ. גם בעיני נפלא דבר זה שהרי ז' בנימין הן מלאים בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ושאלתי אל החכם הנ"ל והשיב לי מה שאמרו רז"ל כל התורה בנימן כתיב לאו דוקא אלא ר"ל על הרוב כי רובם ככולם עכ"ל. אבל בירושלמי ניחא שפיר דקאמר התם והלא איך אלא ארבעים ותשעה א"ר יוחנן בנימין דתולדותם מלא ע"כ. פי' כיון דהכא כתיב כתולדותם בענין כשמות אשר קרא להם אביהם והתם כתיב ואביו קרא לו בנימין מלא. ובעל יפה מראה בביאור הירושלמי נקט לישנא דבבלי אע"ג דבכל התורה כולה בנימין חסר וכו' ולא שת לבו לזאת. המפליא לעשות יעשה עמנו לטובה אות ויחיש קץ הפלאות ונביט מתורתו נפלאות אמן: (טז) ולקדקד. קו"ף ראשונה בקמץ לבד: (יז) והם רבבות. הבי"ת בשוא לבדו בכל הספרים כמ"ש בפרשת בהעלתך על רבבות אלפי ישראל: (יט) ושפני. בכל ספרים מדוייקים בשי"ן שמאלית וכן העידו הצרפים המאיר נתיב בשרש ספן ובמסורת לית וחסר וסי"ן כתיב: (כא) ויתא. חילופים רבים ראיתי במלה זו בנקודות ובטעמים וארבעה המה. הא' בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס וכן ראיתי בכ"י לבן אשר **וַיֵּתֵא** כולו סגול ובשני פשטין ולב"נ **וַיֵּתֵא** כולו צירי ובפשט אחד לבד. הב' ברוב ספרי דפוס כולו בצירי ובשני פשטין. הג' במקצת ספרים כ"י היו"ד בצירי והתי"ו בסגול ובשני פשטין. וכן מסר בספר דקדוק כ"י וכתב ר' אליה בספר הרכבה שצירי היו"ד מורה על אל"ף פ"א הפעל. הד' בס"ס כולו צירי ובפשט האחרון בלבד וכתב עליו בעל א"ת שזהו דעת ב"א ורד"ק הביא שתי הסברות מענין מלעיל ומלרע בס' מכלול דף קט"ו ולא הכריע. ז"ל. ומחלוקת בקריאת המלה הזאת ב"א קורא אותה מלעיל בשני פשטין וב"נ מלרע בפשט א' ויש ספרים בפשט א' לבד ולא מתחלפים ע"כ. ולא דבר מאומה מהנקודות: ראשי עם. הרי"ש בגלגל ובלא טעם אחר בשי"ן: (כב) יזנק. הנו"ן דגושה: (כג) ולנפתלי אמר. אין בו פיסקא ובס' תגי יש פרשה סתומה ואין אנו נוהגין לעשותה: (כז) אלהי קדם. חד מן ג' מלעיל ע"פ המסורת כמ"ש בפ' נח: (כח) דגן ותירוש. בתיקון ס"ת ותירוש בס' מדוייק ותירש ע"כ. והמסורת מוכיח שהוא מלא וא"ו כי לא נמצא בתורה רק ב' מלא יו"ד וחסר וא"ו וסי' ורב דגן ותירש ודגן ותירש סמכתיו ושארא באורייתא מלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כט) אשריך. בהעתק פירארה האל"ף רבתי וכן ראיתי בנוסח כ"י מאותיות רבתות ובתיקון ס"ת ישן ואין כן בספרים שלנו וכן בספרים מדוייקים נמסר בריש ד"ה על מלת אדם לית אל"ף רבתי: על במותימו. בתיקון ס"ת ישן במותימו בספר הד במתימו ע"כ. והרמ"ה כתב ואתה על במותימו תדרך מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב:

לד (ג) ואת הככר. הוא"ו בגעיא: (ד) נשבעתי. אין בבי"ת תלשא: הראיתיך. הה"א בסגול והאל"ף בחירק. מכלול דף קנ"ז: (ו) בגי. כל אורייתא גיא כתיב מלא אל"ף בסוף תיבותא בר מן דין דחסר אל"ף: (ז) ולא נסלחה. ט"ז מלין בתורה כתיב ה' ראה פניך לא פללתי. אסרי לגפן עירה. סותה. וגם דלה דלה. כי נאה נאה. ותבזו כי מחה אמחה. או ירה יירה. ושלא את בעירה. כי היא כסותה. כי פרעה אהרן. את כל העם בפרעה. ונסכה יין חצי ההין. ובנחה יאמר. לא קבה אל. לא נס לחה: (ח) בכי. הבי"ת רפה: (יא) האותות. הקדמא בה"א לא באל"ף: (יב) לעיני כל ישראל. משפט ס"ת להשלים התורה בסוף הדף ולעיני כל ישראל באמצע שיטה (הרי"ף הלכות ס"ת) וכן פסקו כל הפוסקים והכי פסיק הילכתא רב אשי בפ' הקומץ רבה אבל בשאר ד' חומשין יכול לגמור באמצע הדף כדתניא התם הכותב ספר תורה לא יגמור באמצע הדף כמו שגומר בחומשין אלא מקצר ועולה עד סוף הדף:

ותשלם מלאכת ספר חמישי והוא ספר משנה תורה. ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה:

---

*) הערה. למען הודיעך כי המנחה ימצא לפעמים בהערות פעם דברים מסכימים ופעם דברים מכוונים באים למהרש"ד מבלי הזכיר שמו. ויקר כזאת מנחילם השועלים ואין דבר ואין אונס כי כבוש מחשב. ולהצטדק שגגתי זכור תלונת חכם אחד. תאות אדם חסדו. ורצונו ינדק פעלו. ד"ס :

א (א) **אלה** הדברים. (ספרי) וכי זה בלבד נתנבא משה והלא כתב כל התורה שנאמר ויכתב משה וגו' מלמד שהיו דברי תוכחות שנא' וישמן וגו'. כיוצא בו דברי עמוס אשר היה בנקדים וגו' וכי יותר מכל חביריו נתנבא וכו'. וכן אלה הדברים אשר ירמיהו כו' וכן ואלה דברי דוד האחרונים כו' וכן דברי קהלת כו' מלמד שהיו כלן דברי תוכחות שנאמר סובב הולך זהו מזרח ומערב כו' כל הנחלים כו'. כינה הרשעים בחמה ולבנה ויש שאין להם שכר: אל כל ישראל. עיין רש"י דבר אחר שהיו כלם יכולין לעמוד בתוכחה. אר"ע העבודה אם יש בדור הזה כו' אמר ר' עקיבא אם יש כו': בעבר הירדן. מלמד שהוכיחם על מה שעשו בירדן: במדבר. עיין רש"י ומלמד שהיו נוטלין בניהם ובנותיהם הקטנים וזורקים לתוך חיקו של משה ואומרים לו בן עמרם מה אנוגא כו'. [זהו גי' הספרי] וגירסת הילקוט מה פרנסה כו'. דבר אחר במדבר זהו כלל על מה שעשו במדבר. בערבה מול סוף עיין רש"י. בין פארן ובין תפל. מלמד שהיו מוכיחם ג"כ בין מסע למסע: תפל. ערש"י א"ל שוטים כל עצמם של עבירים אין בוררים להם אלא לחם קל שלא יהא דולרי"א (פי' מין חולי) אוחזתו אבל בטובה הזאת שהיטבתי לכם אתם מתרעמים לפני הוי כטובה שהיטבתי לאדה"ר ובטובה הזאת נתרעם לפני ואמר האשה אשר נתתה וגו': וחצרת. אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים ק"ו כו'. ד"א וחצרת ומה מרים שלא דברה אלא באחיה הקטן כו'. ד"א ומה מרים לא שמע אלא הקב"ה שנאמר וישמע ה' המדבר בגנותו של חבירו ברבים כו': ודי זהב. הא יתירה וקשה מהכל. משל לה"ד לאחד שעשה לחבירו צרות רבות באחרונה הוסיף לו צרה אחת אמר לו הא יתירה על כל מה שעשית לי וקשה עלי מהכל. רשב"י אומר מלה"ד לאחד שהיה מקבל חכמים ותלמידים והיו הכל מאשרים אותו ובאו גוים וקבלם גם הם. מה הבריות אומרים כך הוא ווסתו של פלוני לקבל את הכל כך אמר משה ודי זהב למשכן כו'. רבי בנאה אומר יבא זהב משכן ויכפר כו'. רבי יוסי בר חנינא אומר אלו עשר נסיונות שניסו אבותינו כו' שתים בים שתים במים שתים במן שתים בשליו אחד במעשה העגל ואחד במדבר פארן במרגלים:

דע כי מן אלה הדברים עד ה' אלהינו הם הקדמה של הספר. לכן יש בפסוקים האלו ג' פעמים דיבורו של משה דהיינו אלה הדברים אשר דבר משה וגו'. דבר משה אל בני ישראל וגו'. הואיל משה וגו'. מפני שיש בספר הזה ג' חלקים דהיינו מתחלת הספר עד ויקרא שקודם עשרת הדברות מדבר בעניני מוסר. ומן ויקרא עד הברכות וקללות שבפ' כי תבוא מדבר מהמצות. ומשם ואילך מדבר מהברכות וקללות ושארי ענינים. לכן קודם ויקרא כתיב אלה העדת והחקים וגו' ואח"כ התחיל ויקרא משה שהוא ענין אחד. וכן לפני הברכות דכתיב באר היטב ואח"כ וידבר משה. ואלו הג' הם כולל של כל התורה והתורה ג"כ ג' ספרים שהם שמות ויקרא במדבר. ובראשית הוא שורש של כל התורה. ולכן נחלק המדרש ג"כ לג'. ספרא וספרי ומכילתא. וזהו שאמרו (שבת פח) דיהיב אוריין תליתאה שהם ג' ספרים. והג' ספרים של דברים הם כנגד ג' של תורה דהיינו כנגד אלה שמות הוא אלה הדברים. וכנגד ויקרא הוא ויקרא. וכנגד במדבר הוא וידבר. וזהו שאמר במדרש ויקרא הוא מלא הלכות וכנגדו דברים נמי מלא הלכות. ולכאורה מה ענין זה לזה אבל לפי מ"ש אתי שפיר דהיינו אותו חלק שבדברים שכנגד ויקרא דהיינו חלק שיש בו עשרת הדברות שהם הוא כל המצות וזהו שאמרו וכנגדו בדברים הוא מלא הלכות והג' ספרים האלו הם כנגד שלשה שערים. שהם ראש ותוך וסוף לפיכך אלה הדברים הוא בראש הפסוק. דבר משה הוא באמצע הפסוק. הואיל משה באר וגו' לאמר הוא בסוף הפסוק: אשר דבר משה וגו'. פי' כי בכל דבר יש פועל ופעולה ונפעל ושורש. למשל הזרע שזורעין אותה היא הפעולה והאדם הזורע הוא הפועל והאדמה שזורעין בה היא נפעל. ושורש הכל הש"י ב"ה כי הוא סיבת כל הסבות והכל תלוי בו. וזה שאמר אדניהו בן חגית (מ"א ב' ט"ו) כי לי היתה המלוכה ועלי שמו כל ישראל כו' כי מה' היתה לו. והודה אדוניהו אם ה' לא יבנה וגו' שוא עמלו בוניו בו. הלא נראה בעין גם שאני היה ראוי למלוכה כמ"ש כי לי היתה המלוכה [המלוכה היא הפעולה והוא היה הנפעל] ועלי שמו כל ישראל וגו' הם הפועלים ואעפ"כ ותסב המלוכה וגו' כי מה' היתה לו שהכל תלוי בו. וכן אמר כאן. משה. הוא הפועל. אל כל ישראל. הם הנפעלים. אשר צוה היא הפעולה. ה' הוא שורש הכל. גם צריך האדם לדעת אם רוצה ללמוד בספר מי עשה הספר ועם מי למד כי אף אם המחבר היה אדם גדול אם היה לומד עם תלמידים קטנים אז אינו מגלה להם סודות ותעלומות החכמה ולכן נגד הפועל מי היה. אמר אשר דבר משה. ועל הנפעל עם מי למד אמר אל כל בני ישראל. והפעולה הוא ככל אשר צוה ה'. והשורש הוא מפי הקב"ה. וגם המקום הוא מוכן לכך והוא בעבר הירדן סמוך לא"י:

אלה הדברים הסופי תיבות של החמשה ספרים הן אותיות תורה דהיינו ת' של בראשית. ה' של ואלה וא' של ויקרא הוא וי"ו של תורה. ורי"ש של וידבר. וה' של אלה. וכ"כ בעה"ט והר"ת גימטריא ל"ת שמות האבות והם ג' שמות של ק"ש והוא שם של תורה שהוא יה"ו והוא טל של תורה. והם ג' שמות של אבהן שהוא ס"ל אותיות חושבן התורה. וס"ת של הה' ספרים גימטריא קכ"ו שהם ששה צרופין שבהם נחתם שמים וארץ. בשני פסוקים הראשונים ל"ב תיבות של תורה כ"ב ועשרה כמ"ש בריש ס"י והשני פסוקים של אחריהם הם ל"ו שהם לולב כמ"ש בתקונים. דע כי הספר הזה כולל של כל התורה. והה' פסוקים הראשונים הם כולל של הספר והם כנגד חמשה חומשי תורה לכן בד' פסוקים הראשונים יש רמ"ח אותיות נגד רמ"ח מצות עשה וכן לולב כולל רמ"ח מ"ע וגם כוללין כל התנ"ך שהם רישא וסיפא של תורה ושל נ"ך והן אחורי חסד תחתון שהם רמ"ח עלמין כי אחורי חסד עליון הוא ל"ב נתיבות ונכללין שם ג"כ רמ"ח עלמין בג' פנים שלו כמו שופר בג' פנים שנכללין בחסד ולכן נתעורר רחמים וזהו רחם ארחמנו נאם ה' וכן טכה בגלופי ס"ג הוא רמ"ח שהוא בחסד וכתב בז"ח שכל הכ"ד יוצאין מגו שופר וזהו תרי"ג שכולל בשם מלא ועם הפסוק החמישי הם אותיות כמנין ארץ והתיבות של הה' פסוקים הם כמנין דעה. בסוד ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים דהיינו שיהא דעה בארץ כמים לים שהם ריעים דלא מתפרשין וכן הה' פסוקים הראשונים של התורה הם שורש התורה. ולרמ"ח מ"ע עשרה שרשים והם עשרת הדברות. ואע"פ שהם במנין מ"ת הם ג"כ שרשים. והוא שם המפורש. והוא שם ע"ב ומ"ב. וג' שמות וג' גילופין וג' אלהים. ובה' פסוקים של ראשי הספרים יש בהן רכ"ח אותיות. והתיבות הם ס"ז עם כ' של בראשית שהוא הכולל כמנין בינה וידוע שהמנורה הוא נ' שערי בינה ולכן היה במנורה כ"ב גביעים וי"א כפתורים וט' פרחים הרי מ"ב כנגד שם מ"ב וז' קנים הרי מ"ט שערי בינה והגוף של מנורה הוא שער נ' וזה שנתקשה בה משה. ועוד יש בו י"ז והוא שם של בינה. וזה סוד אעביר כל טובי על פניך. וכנגדן היה ז' נרות וה' מלקחיה וה' מחתותיה שהיו צריכין להטבת חמש נרות. וגם ר"פ של ראשי הספרים יש ג"כ תיבות נגד המנורה וכליה רק שפסוק ראשון של ספר במדבר יש בו י"ז תיבות והוא נגד גבהה של מנורה שהוא י"ח טפחים ועם הכולל של ריש במדבר סליק מניינא:

אלה הדברים. חושבן אותיות התורה בגילופי גילופין שהוא ברצוא ושוב. שהם רמ"ח מ"ע ומ"ע פנים. וכן באדם רמ"ח אברים בגוף ומ"ע כחות בנפש:

בעבר הירדן. פשוטו של מקרא וכוונתו כי הוא מפרסם באיזה מקום כדאיתא במדרש לדקדק כהררי אל כשהקב"ה מפרסם דבר מפרש באיזה מקום ובאיזה זמן ועם מי. כי כל העולם נחלק על שלשה והוא. עש"ן. כמפורש בספר יצירה והרביעית הוא הש"י והעולם נחלק לג' כמ"ש מלכותך מלכות כו' והחמישית הוא נפש והנפש כלול מג'. פועל. פעולה. נפעל. והכל נכלל בז' כי הרביעי הוא כלול ג"כ מארבעה שהוא כלל כולו וכמו הד' יסודות שהיסוד הרביעי כולל כל הד' ולכן נקראת בת שבע. ודע כי אלה ה' פסוקים כולל כל הע"ס והם ה' פרצופין. וכנגדן ה' ספרים. ג' ראשונות ג' אלפין. והו"ב ידוע שמתפשטות בו"ק בסוד שחרית ומנחה ודעת מקומו בארץ בסוד מערב וזהו תפלות אבות תקנום. ובחינה אחרונה כלולה משנים בסוד ב' דבראשית כידוע ב' בחינותיה. וזהו סוד עשר ולא תשע. עשר ולא אחד עשר. וזהו סוד אלו ראשי הפסוקים: בעבר הירדן. כולן מקומות הן לפי פשוטו כמ"ש בספרי העבודה כו' שכולן מקומות הן. בעבר הירדן. הוא הכלל. ומכאן ואילך הוא פרט. במדבר הוא המקום שדיבר עמם שם. בערבה. הוא ערבית מואב והוא היה במערבו של מדבר. כמ"ש ים הערבה הוא ים המלח שהיה במערב: מול סוף. הוא ים סוף שהוא במזרח של מדבר כמ"ש מים סוף ועד ים פלשתים: בין פארן. שהיה בדרומה של המדבר: ובין תפל גו'. שהוא היה בצפון ומשום שהמדבר היה ארוך כנגד כולן לכן כתב כולן והן נחלקים על ה' כללים. ד' מד' רוחותיה. וא' באמצע. ומדרשו כמ"ש רש"י וספרי אלא שקשה להולמו שכתבו שהם הנסיונות שניסו למקום והלא חצרת הוא מחלוקת קרח. וערבה הוא שטים. והם היו אחר הי' נסיונות. ובפרש"י הוא ערבוב דברים. שמה שכתב הנסיונות הוא בספרי ומ"ש על חצרות הוא בתנחומא ועוד בפסוק הזה אינו חושב כל הי' נסיונות. והי' נסיונות שכתב הספרי והובאו בגמרא הם שתים בים כו' דהיינו א' קודם שנכנסו בים כתיב ויצעקו בני ישראל כו'. וא' בים כדכתיב וימרו על ים בים סוף כו' כדרך שאנו עולים מצד זה כו'. ושתים במים הם במרה וברפידים. ושתים בשליו דהיינו א' בשבתנו על סיר הבשר כו'. והב' בקברות התאוה. ושתים במן א' ויותירו אנשים וגו' והב' שחללו שבת. וא' בעגל וא' במרגלים. וא"כ אין שייך לזה הפסוק כדפרישית. ועוד למה לא חשב ג"כ מתאוננים ובאמת יש חולקין על זה בספרי וחשיב מתאוננים. ולא חשיב אלא א' בים כי מה שהיה בים אינו מפורש ולית ליה הך דרשה דוימרו על ים בים סוף ומ"ד שאינו חושב מתאוננים סבר שחטא מתאוננים היה בצנעא כדכתיב באזני ה' ולכך חיסך הכתוב. ומ"ד שחושב סבר בפרהסיא היה. ומה שהביא הגמ' את המ"ד שחושב שתים בים כו' ואינו חושב מתאוננים. משום שלעולם ישנה אדם לתלמידו בלשון קצרה. וכן הוא במסכת ביצה גבי אין אופין אלא על הספוי (עיין שם בתוספו' שם י"ז: בד"ה א"ר הלכתא) ונראה לי שהששה נסיונות שהיו קודם מתן תורה לא הוזכרו כאן כי על זה לא הוכיח אותן שגר שנתגייר כקטן כו' ונמחל להם. והם א' על ים. ושנים במן. וא' בשליו. ושתים במים. ולא הוזכרו כאן אלא הד' הנשארים. דהיינו קברות התאוה. ותבערה. ועגל. ומרגלים. ועוד יש ד' דברים שהיו אחר המרגלים. דהיינו בעדת קרח שאמרו אתם המתם את עם ה'. ומי מריבה. ועוד ותקצר נפש העם בדרך. ובשטים. ואלו ח' נמנו כאן דהיינו במדבר הוא מי מריבה דכתיב שם ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין כו'. בערבה הוא שטים שהוא בערבות מואב. מול סוף. הוא ותקצר נפש העם בדרך וגו' דכתיב שם דרך ים סוף. בין פארן. הוא מרגלים כידוע. ובין תפל. הוא תבערה כי שם היו בוכים על דברי תפלות כדכתיב למשפחותיו. ולבן. הוא קברות התאוה כי שם דברו על המן. וחצרת. הוא עדת קרח. ודי זהב. הוא העגל. ועוד יש ב' דברים שעשו אבל אינן מפורשין בפסוק אלא רז"ל דרשו מן הפסוק ברמז דהיינו א' גבי מרגלים וזהו ויעפלו וגו'. וא' היה בתבערה דהיינו ויסעו מהר ה' ואמרו חז"ל מאחרי ה'. וזהו מרומז ג"כ כאן באמרו בין פארן דהיינו בין פארן עשו ג"כ וזהו ויעפלו וגו'. ובין תפל. דהיינו בין תופל עשו ג"כ וזהו ויסעו מהר ה'. ומ"ש בספרי את הי' נסיונות ורש"י הביא האיך מרומזים כאן והוא בדרך אחר כמ"ש באבות דר"נ והם בערבה הוא שטים. מול סוף הוא מה שהיה בים. בין פארן. הוא מרגלים. ובין תפל. הוא שליו שהם דברו תפלות על המן. ולבן. הוא ג"כ במן מה שהותירו מן המן. וחצרת. הוא מה שהוציאו מרבות לרבוה בשבת מן המן. ודי זהב. הוא העגל הרי כאן ז' דברים. וחסר כאן ג' דברים דהיינו מסה וקברות התאוה ותבערה. ואמר אלו הג' דברים בפרשת עקב. ובתבערה. ובמסה. ובקברות התאוה: אשר דבר משה אל כל ישראל. שאמר להם שיהיו כל ישראל באגודה אחת:

בעבר

בעבר הירדן. העוה"ז נקרא ירדן ומ"ש בעבר הירדן לפי שהאדם בעולם הזה אינו אלא עובר. וכמו שלמטה הירדן מפסיק בין א"י כך למעלה הנהר דינור מפסיק ואי אפשר לבא לג"ע עליון עד שיעבור נהר דינור. ואח"כ מעלין את הנשמה לקרבן וז"ש אליהו לאלישע כי שלחני ה' בית אל וגו' וה' שלחני הירדנה. ועבר הירדן הוא הכולל ואח"כ אומר הפרט: במדבר. פי' שדרך ישר לאיש שלא יביט בתאות עוה"ז דהיינו תאות אכילה וישים עצמו כמדבר ללמוד תורה: בערבה. שיתרחק מחבורת אנשים המבטלין מת"ת וישב במדבר. ובערבה. ובמדבר קאי על הפרשה מתאוות אכילה. ובערבה קאי על חבורת אנשים כמ"ש והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב. דהיינו שלא יראה כי יבא טוב על חבורת אנשיו. ושכן חררים במדבר בשם בלי מזון: מול סוף. שיחשוב האדם תמיד על יום המיתה וישים הסוף למולו. ואמר בתחלה שני דברים לשבור התאוות שהם מבחוץ. ואח"כ אמר להכניע את היצה"ר שהוא מבפנים כמו שאמרו רז"ל. לעולם ירגיז אדם יצה"ט על כו'. ואם לאו יזכיר לו יום המיתה: בין פארן ובין תפל וגו'. דע כי יש ה' מיני ערב רב. א' בעלי מחלוקת ובעלי לה"ר. ב' הם הרודפים אחר התאוה כמו אחר זנות וכדומה. ג' הם הרמאים שמראים עצמם כצדיקים ואין לבם שלם. ד' הרודפים אחר הכבוד ובונים חרבות למו לעשות להם שם. ה' הרודפים אחר הממון. וחושב כאן כל הה' כתות. דהיינו פארן הם בעלי מחלוקת ובעלי לה"ר כי משם נשתלחו המרגלים שדברו לה"ר. ותפל. הם הרודפים אחר התאוה שהוא תפלות. ולבן. הם הרמאים מראים עצמן לבנים מבחוץ. וחצרת. הם הרודפים אחר הכבוד ובונים חצרות וחרבות. ודי זהב. הם הרודפין אחר הממון. ואחר שחשב כתות האלו אמר אחד עשר יום מחרב וגו' שהעיקר עסק התורה. ואמר פארן מתחלה כי המחלוקת נגד כולם. והם נקראים עמלקים ואין בן דוד בא עד שיעברו מן העולם ועליהם נאמר תמחה את זכר עמלק כמבואר בזוהר. וסוד שחושב כאן עשרה דברים. דהיינו מ' י' נ' ה' ת' ג' ח' ב' ד' כ' בעבר הירדן הוא נגד מלכות. במדבר הוא נגד יסוד. כי במדבר גי' רמ"ח כנגד רמ"ח מצות עשה שתלוי בצדיק. ובערבה הוא נו"ה. בסוד ערבי נחל כמבואר בזוהר. מול סוף. הוא ת"ת והוא יש סוף ויש הוא שלש ראשונות ונכלל בזה בחינה אחרונה. וסוף הוא בחינה אחרונה ונכלל בזה ג"ר. ויש סוף הם ב' זוגין בשם אימא בגילופין. יש הוא אותיות השניות. וסוף הוא אותיות הראשונות. בין פארן. הוא נגד גבורה והוא נגד מילה ופריעה. ובין תפל הוא נגד חכמה. ולבן נגד בינה. וחצרת נגד דעת. ודי זהב סוד כח וכחו. וזה שאמרו רז"ל (שבת דף קיט:) כל העונה אמ"ר בכל כחו מקרעין לו גזר דינו של ע' שנה שהוא שם אלהים בנקודותיו סוד יוסף וסוד ושם עירו פעו. כי שם יש כח כמ"ש בזוהר על פסוק ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' כו' כי שם ב' פעמים יד והם ב' ידים וזהו די זהב שני פעמים י"ד: (ב) אחד עשר יום כו'. עיין רש"י. ד"א אלו זכו היו נכנסין לא"י לי"א יום. רי"א לג' ימים כו'. שנא' דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה ואין מנוחה אלא א"י כו' ר' בנאה אומר ליום א' כו' שנא' היום אתם עוברים וגו'. והיה כי יביאך כו' אבא יוסי בן חנינא משום אבא ברדלא אומר כיון שעלו פרסות רגליהם מן הים היו נכנסין מיד שנא' עלה רש וגו'. ולפי פשוטו הוא כך שאחד עשר יום מחרב עד מקום שאמר להם כשהיו הולכין דרך הר שעיר. פי' אף אם לא היו הולכין בדרך הישר אלא היו סובבים דרך הר שעיר כמו שסבבו לא היה אלא י"א יום וזה ג"כ סימן על המקום שדיבר עמהם דהיינו שהיה אותו המקום מחורב י"א יום כשהולכין על דרך הר שעיר וקדש ברנע ואף לפי' רש"י שפי' שאחד עשר יום מחרב עד קדש ברנע כו' ע"ש ר"ל שנסתהו בדרך דאל"כ היו יכולין תיכף לבוא לא"י כדכתיב עלה רש. ועל דרך הרמז הוא כך. שיש אחד עשר מסעות שצריך האדם לנסוע עד שיבא למקום מנוחתו דהיינו א' מביתו לקברו. והב' מקבר לגיהנם שאף אם הוא צדיק גמור צריך לעבור בגיהנם. והג' מגיהנם לג"ע. ומג"ע לז' רקיעים. ומשם לג"ע העליון ובכל מקום צריך ליתן חשבון ודין. וזהו שכתב אחד עשר יום כלומר שי"א נסיעות הוא מחורב פי' מביתו שמניח אותה חריבה לכן נקרא חורב. דרך הר שעיר. זהו גיהנם הנקרא שעיר כידוע. עד קדש ברנע עד שיבא לג"ע העליון שנקרא קדש ברנע. וסודו הוא כך אחד עשר יום זהו שכתוב היושב על חוג הארץ וזה ראש שור שיושב בתהום. וזהו סוד בחוקו חוג על פני תהום. מחורב הוא בחמ"ש וזהו רמ"ח מ"ע וב' כללים וזה שכתב ותחמרה בחמר ובזפת בחמ"ר מבפנים זה רמ"ח מ"ע. ובזפת מבחוץ זה שס"ה מצות ל"ת. וקדש ברנע ע"ש ע"ש שכוללין בו חושבן חמר וזפת כי קדש הוא ג' ראשונות שהן ד' בסוד א"ח ב"ש וברנע הם ז"ת בסוד ע"ב: בעבר הירדן. ג' גבולין בא"י. מדבר. ירדן. ונהר. מדבר בדרום כמ"ש מדבר צן נגבה. ירדן במזרח. ונהר בצפון. כמ"ש הנהר הגדול נהר פרת. וסודן הכל כלול בשם אלוה וסוד אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. ורוח רביעית הוא הים. דשם אלהים כלול מכולם. והוא בשם י"ה. בעבר הירדן מדבר וערבה הוא ידוע והוא מתפשט בערבי נחל בשם הנביאים: מול סוף. מול ג' ראשונות בשם שילוב סוף ג' אותיות דאימא בגילופין. פארן ותפל. שמאלא וימינא. ומבחוץ חמור ושור אבות נזיקין. ואבות הטומאה קל וחומר אבל בקדושה פארן הוא אחוריים בשם השילוב והוא סוד שמחבר את ישראל לאביהם שבשמים: ולבן. הוא דרגא ידוע שמלבין עונותיהם של ישראל: וחצרת. הוא שם הרביעי שם מ"ב והוא שם מלכות בכפלו זה בזה: ולבן ודי זהב. הם כנגד בגדי לבן ובגדי זהב ולכן היה בגדי זהב כפול: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר וגו'. מלמד שהשנה י"ב חודש. וכמ"ש באסתר ובמלכים. שנא' ולשלמה שנים עשר נציבים וגו' ר' בנאה אומר מן התורה שנא' היום. היום מלאו ימי כו' לא מהם למפרע ל"ג ימים כו' ד"א מלמד שלא הוכיחם עיין רש"י וכדי שלא יהא בלבו עליו. והתוכחה מביאה לידי שלום כמ"ש אצל אברהם והוכח אברהם את אבימלך וגו' ויכרתו ברית. וכה"א ביצחק ויאמר יצחק מדוע באתם אלי ואתם וגו'. וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום וגו': ככל אשר צוה וגו'. לימד על כל הדברות שבתורה הקלות והחמורות והפרטות והכללות הזדונות כו'. וידוע שהכל נכלל בעשרה וכללם שלשה. וכן הזמן עשרה זמנים מן יובל עד רגע שנה והוא בכלל. וחבר בזה הפסוק שלשה דברים ג' פעלים דבר משה אל בני ישראל. והש"י הוא הסיבה ראשונה. ובו נכלל כל הג' ככל אשר צוה ה' אתו אלהם הרי נכלל בו כל הג': (ד) אחרי הכתו וגו' ערש"י. מלה"ד למלך שיצא הוא וכל חיילותיו א"ל חיילותיו תן לנו הגלוסקאות חמות א"ל אני נותן. שוב א"ל תן לנו אמר להם האיפרכוס בבבל שהוא ב"ו מפריקין אתם עליו מאין לו רחיים מאין לו תנורים במדבר: הואיל. עיין רש"י. ד"א אין הואיל אלא שבועה: באר. א"ל כבר אני סמוך למיתה מי ששמע פסוק א' ושכחו פרשה א' ושכחה כו' יבוא וישנה כו'. והם אמורי ו"ק לכן נאמר האמרי. וכל אחד כולל שלשה. הוא. ומקום מלכותו. והאומה. והם נגד ו"ק תלת גו תלת כנ"ל. וידוע כי ו' כלול מו' בסוד הדעת והן י"ב בוסמין עלאין לכך נאמר כאן ב' פסוקים כל א' כלול מו' עם הכולל: באדרעי. כתב רש"י שם המלכות והוא ס"ם שעשתרות ואדרעי שתי מדינות הן אלא כנ"ל שאדרעי הוא מקום המלחמה: (ה) בעבר הירדן בארץ מואב. פרט כאן ב' מקומות לפי שהם ב' בחינות ה' אלהים. וכן בדבור נאמר שני דברים משה והתורה. דהיינו הואיל משה באר את התורה. הואיל משה לשון התחלה וזה כנגד פ' ראשונה של בראשית ב' מאמרים א' כנגד יה"ו והשני כנגד אל וזהו יה"ו אל. וכתב בזוהר שעתיד משה לעמוד כבד פה בתורה שבע"פ. וכבד לשון הוא תורה שבכתב ואליהו עתיד לבאר שלא יאמרו אחר הוא. וזהו הואי"ל משה באר את כו'. וסוד נעלם הוא. ואלה"י לצור מחסי הוא התחלה. אליה"ו הוא הסוף. וזה באר שני זווגין. בחינה ראשונה. כבוד מלכים חקור דבר. ושני. כבוד אלהים הסתר דבר כנגד שני פסוקים הראשונים של יחוד בקול רם ובהשאי וזהו באר את התורה הזאת. ד' פסוקים ראשונים נגד ג' אבהן שהן ד' שיעקב כלול משניהם. שהוא יעקב וישראל. לכן כתב אלה כמ"ש בוד באר הוא ו' אותיות ראשונות. והוא התחלת התורה. בראשית ברא והן ז' נהרות דיעקב ברא שית. וברא אלהים הוא השביעית ולכן נקראת באר שבע כנגד ז' ספרים חצבה עמודיה שבעה. ז"ש באר את התורה הזאת שהיא השביעית שהיא כוללת הכל אלה ראשי בית אבותם. כמ"ש בתקונים. ורביעית נקראת זאת וכן כתיב בפ' ואתחנן וזאת התורה ואח"כ אלה העדת והחקים והמשפטים: לאמר. היא בחינה אחד עשר והאחד עשר כוללן כולן לכן אמרו עשר ולא י"א. והוא ספר הזה שכולל כל התורה ונקרא משנה תורה לכן בא כאן הכל באחד עשר. י"א מקומות וי"א יום מחורב וי"א הדפים וראשי פסוקים עולה י"א עד ה' אלהינו ובפסוק הזה י"א תיבות ולאמר כולל כולן ואלה ה' פסוקים כולל כל השם אחרון. בב' פסוקים ראשונים יש עשרה מקומות שהם י"ב וג' דברים שהן אלה הדברים ומשה וישראל נגד ברכת כהנים שהם ג' שמות וי"ב תיבות כנגד שם של י"ב ג' אבהן וי"ב שבטים והן י"ה של שם. וב' פסוקים אחרונים נגד וי"ו של שם שהוא כפל כו' ופסוק אחרון ה' ענינים ב' מקומות וב' דברים משה והתורה. ולאמר היא הה' וכוללת הכל כנגד ה' אחרונה והם כנגד ה' ספרים של תורה וספר ויקרא כנגד הדעת והוא בקריאה נמצא ל"ב כלולין בה' כמ"ש בתיקונים ל"ב כלולין בה' וכן ל"ב אלהים דבראשית וז"ש הואיל הוא התחלה כי זה הספר כולל כולו נמצא שהתחלתו התחלת התורה וזה הואיל נגד נ"ב נתיבין שבפ' ראשונה דבראשית ול"ב כנגד ל"ב נתיבות דפ' בראשית. ובמדרש אין הואיל אלא לשון שבועה כמ"ש ויואל משה כו'. וזה שכתבתי שהב' דברים שכתב כאן נגד הב' ספרים שבספר דברים נמצא הואיל משה נגד הברכות והקללות ופ' נצבים. ושם הכל לשון שבועה כמ"ש ובאלתו אלה דברי הברית לעברך בברית כו' והאזינו הוא ביאור של כל התורה. וזהו באר משה שני ענינים הואיל משה ובאר משה. הזאת. זה וזאת הברכה כמ"ש בפירושי על וזאת הברכה. ואמר זה בפרשה אחרונה ויעל משה כי שם כולל הארץ וכל דור ודור ודורשיו ופירושו כמ"ש בס"ד שנא' ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם וגו' לאמר. לאמר לאבות כו'. וידוע שהכל נכלל בעשרה. ה' נגד ה' כמ"ש בס"י ולכן יש בפסוק זה עשרה תיבות ה' נגד ה'. דהיינו ה' מהשם עד לאמר. וה' לאחר לאמר. ולאמר הוא ברית יחיד מכוון באמצע ומקשר אותם. ומה שפתח בשני שמות אלו שהם כלל כל התורה כולה וכל השמות. כי הקב"ה הוא נסתר מצד עצמותו ונגלה מצד מעשיו לכן אנו אומרים בכל ברכה לשון נגלה ונסתר ושם הוי"ה ב"ה הוא מורה על צד עצמותו ית'. ואלהים הוא מורה על השגחתו על בריותיו. ולכן כתיב בכל פ' בראשית שם אלהים לבדו. ובהשגחה יש ב' ענינים. השגחה כללית דהיינו על כל בריותיו ועל כל העולם בכללות. והשגחה פרטית שמשגיח על ישראל לבד. וכנגדו הוא שם אלהים. וכן בתורה יש נעלם ונגלה כידוע. ולכן פתח בב' שמות אלו. ולכן אומרים בכל ברכה ה' אלהינו מלך העולם דהיינו ה' מצד הנעלם. ואלהינו שהוא משגיח עלינו בפרטות ומלך העולם שאע"פ שמשגיח עלינו בפרטות משגיח ג"כ על כל העולם כולו בכללות ומושל עליהם. וכן אומרים בתפלה בשבת במנחה אתה אחד ושמך אחד פי' אתה אחד מצד עצמו ית'. ושמך אחד מצד בריותיו בשם נגלה. אע"פ שמנהיג כל בריה ובריה בפני עצמה וכל א' הנהגתה משונה מחברתה אעפ"כ בכולו הוא אחד. ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ כו' כי שניהם כן ביחוד ישראל וא"י. ישראל מע' אומות. וא"י מכל הארצות. וכמו שנקרא אלהי ישראל. כן נקרא אלהי הארץ. וזהו מה שאמר באברהם אלהי השמים ואלהי הארץ ואח"כ לא אמר אלהי הארץ. מפני שבשעה שלקח אותו היה בח"ל ולכן נענשו אפי' נכרים מפני שלא שמרו את התורה בארץ כמ"ש (מ"ב י"ז) לא ידעו את משפט אלהי הארץ. שישראל מצווה על כל התורה בח"ל ובארץ מצווה אפי' נכרי. ולכן נענשו הכותים שלא ידעו משפט אלהי הארץ כמ"ש וזהו מ"ש (סוף כתובות) כל הדר בח"ל וכו'. וגלוי של תורה הוא בארץ כמ"ש אוירא דא"י מחכים וגם הנבואה אינה שורה אלא בא"י. ולכן ברח יונה כמ"ש (מ"ק כה:) ראוי רבינו

שתשרה

שהשרה עליו שכינה אלא בשביל גרמה לו וכמ"ש מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה'. אבל כשהיו ישראל בארץ היו גוי אחד וכן לע"ל ב"ב א"ה. כמ"ש בזוהר אימתי גוי אחד בזמן שהן בארץ וכן בתורה לא נתנה אלא לישראל בהר סיני וז"ש כאן אלינו בחורב. וד' תיבות אלו הן כלל של כל התורה כולה דהיינו שה' אלהינו דבר אלינו לעשותם ע"י המקום בחורב. וז"ש הנסתרות לה' אלהינו והנגלות וגו'. ודבר קדשו הוא מחבר אותנו עם השי"ת וזהו דבר אלינו בחרב לאמר וז"ש. והנגלות לנו ולבנינו והכל ע"י סיני וז"ש משה קבל תורה מסיני:

(ו) רב לכם שבת בהר. שהאדם אחר מותו דר בג' עולמות דהיינו נפשו בקבר ורוחו בג"ע התחתון ונשמתו בג"ע עליון כמ"ש למען ייטב לך ולמען יאריכון וגו' ובכל אחד לבד מהאדמה יש שני מקומות וכן הנשמות אע"פ שהן ג' הן ה' כידוע ובג"ע התחתון יש ב' דרגין א' שמתהלכים בין השורות שבג"ע וב' שיושבין מבפנים כמבואר בזוהר פ' בלק. וכן בג"ע של מעלה יש ג"כ ב' דרגין וז"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראיך זה מדרגה עליונה שבפנים. פעלת לחוסים בך נגד בני אדם זהו הדרגה השנית שהיא נגד כולם וידוע שג"ע הוא במקום הרים כמ"ש צדקתך כהררי אל וגו' וז"ש כאן הזה. הוא עה"ז. בהר. הוא ג"ע. שבת. הן אותן היושבים בג"ע. לכם. הוא נגד בני אדם. רב. הוא מה רב טובך וגו'. וכולן כלולין בהר סיני כמ"ש ועלית אתה ואהרן ואמר משה מחיצה לבד אהרן מחיצה לבד: בחרב לאמר. פי' כי חורב אינו סיני אלא בסיני נתן את התורה ובהר חורב היה עומד המשכן שם היו ישראל חונים ואמרו חז"ל כללותיה נאמרו בסיני ופרטותיה נאמרו באה"מ ונשנו בערבות מואב. נמצא בערבות מואב נשנו הפרטים שנאמרו בחורב. וז"ש דבר אלינו בחרב לאמר. וגם במשכן היה ה' דרגין דהיינו ק"ק. אה"מ. ופתח אה"מ. ומחנה לויה. ומחנה ישראל. וכן ישראל נחלקין לחמשה. כהנים. לוים. ישראלים. גרים. עבדים. וכן בהמ"ק נחלק לחמשה. ק"ק. ובין האולם ולמזבח. ועזרת כהנים. ועז"י. והיכל. וכן חוץ למחנה שכינה נחלק לחמשה. חיל. והר הבית. וירושלים. וא"י. ועירים המוקפות חומה. וע"כ פי' נחשב ביניהם כי זה נתחדש אח"כ ועיין מ"ש במס' כלים פ"א ע"ש. וכן בהר סיני נחלקו ישראל לה'. משה ואהרן והכהנים והעם שהי' כוללן ב'. ישראל וערב רב. ואלו החמשה תיבות הם נגד ה' תיבות שאמרנו לעיל הנסתרת לה' אלהינו והנגלת לנו: לאמר. כל לאמר שבמקרא הוא התחלת מאמר שלאחריו כמ"ש ויברך אתם אלהים לאמר פרו ורבו ומלאו וגו'. וכן מה שכתוב וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל לאמר דהיינו שהקב"ה התחיל עם משה מן דבר אל בני ישראל ומשה התחיל עם בני ישראל מן אשה כי תזריע וכן בכל מקום. והוא חיבור הנושא עם הנשוא וכן מ"ש לעיל דבר אלינו דיבר הוא החיבור ה' עם אלהינו אלא שדיבור הוא הדעת שמחבר י"ה בו"ה ולכן לא כתיב דבר אלא במשה משא"כ בשאר נביאים כי משה היה בסוד הדעת ודורו היה דור דעה ולכן כתיב דבר אלינו כו'. כמו שאומרים לשם יחוד קב"ה כו'. שו"ה מתפשט באדם ובארץ בב' עלמין תתאין כמ"ש והנגלת לנו כו'. והנסתרת כתיב בו"ה. שהיו"ד נעלם בתורה כמ"ש השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם שהיא נעלמת מעין כל חי ונאמר ישמחו השמים ותגל הארץ והדעת הוא מחברן. כמ"ש בדעתו תהומות נבקעו וז"ש בהמ"ק וז"ש (ברכות דף ל"ג) גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות וגדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות וכל שיש בו דעה כאלו נבנה בהמ"ק בימיו כמשחז"ל (ברכות נ"ה) יודע היה בצלאל לצרף אותיות ולא אמרו יודע היה אותיות והוא נגד ספר ויקרא. וז"ש ל"ב נתיבות ל"ב אלהים שנכללו בשם הוי"ה אבל לאמר הוא חבור הוי"ה עם אלהים. לכן כאן י"א תיבות חמשה לקבל חמשה ובריח יחיד מכוון באמצע כו' והיא בחינה ב' של מלכות שהוא כ"ע של כסא הכבוד: (ז) הכנעני. זה גבול כנען שנאמר ויהי גבול הכנעני: והלבנון. א"ל כשאתם נכנסים לארץ צריכין אתם להעמיד מלך ולבנות לכם בית הבחירה שאין לבנון אלא מלך שנא' ההוא אשר בלבנון שלח כו' ואין לבנון אלא ב"ה שנא' והלבנון באדיר יפול. ד"א למה קורין אותו לבנון ע"ש שהוא מלבין עונותיהם של ישראל: עד הנהר הגדל כו'. שמפרה והולך עד שכלה כמגרפה. ד"א פרת שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינות. כל הנהרות אומרים לו מפני מה אין אתה משמיע קולך כדרך שקולנו הולך. א"ל מעשי מוכיחים עלי זורעים בי זריעה נוטעים בי נטיעה עולה לשלשה ימים: פנו וסעו לכם ובאו וגו'. פי' שהאדם הנוסע ממקום למקום יש בזה ג' מקומות. דהיינו מן המקום שנסע והמקום שנוסע לשם הוא תכליתו והדרך שמהלך ממקום הנסיעה עד מקום שנוסע וז"ש כאן פנו הוא מן המקום שנוסע משם. וסעו. הוא הדרך. ובאו הוא מקום התכלית. וזהו רמז על האדם שצריך ג' דברים דהיינו עה"ז שמשם נוסע. ומקום תכליתו הוא הג"ע ודרך הליכתו מחמת שא"א לבא אף אחר שיקנה שלימות לג"ע עד שיתפשט ממנו הגופניות וז"ש פנו דהיינו שיפנו מן הגופניות. וסעו. הוא דרך הליכתו. ובאו. הוא מקום תכליתו. והוא הג"ע. וכן כאן בישראל. פנו. הוא מהר סיני אחר שנשלמו שם כמ"ש רב לכם כו' אמר להם שיפנו משם עוד לתכלית שלמותם שהוא ארץ נחלתם א"י מפני שהכוונה הראשונה היתה להוריד שכינתו וכבודו של מעלה ע"י משה מן השמים והענין ג' מקומות אלו דהיינו הר סיני ואה"מ וא"י. שעד משה לא ירדה שכינה לארץ. וידוע שהעולם נחלק לג' חלקים. שמים וארץ ואדם המחברם. וכן שלשה מקומות אלו דהיינו דלעיל. והנה מתחלה לא ירדה שכינה לארץ אלא ע"י הרקיע ירדה על הר סיני ואח"כ ירדה לאה"מ אבל לא בקביעות אלא ממקום למקום ואח"כ בא"י ירדה בקביעות. וז"ש מתחלה עד שהמלך במסבו דהיינו במקום הסיבו שהיא השמים ואח"כ צרור המור דודי לי בין שדי ילין ואחר כך אשכל הכופר כו' שהוא התכלית שירדה שכינה לארץ: הר האמרי. חשיב כאן עשרה מקומות שכל העולמות וכל הדרגין אין פחותין מעשר אלא משתנין לפי בחינותיהם כמ"ש וישנה ואת נערותיה לטוב וכאן בארץ הוא מדרגה עליונה לכן נאמר למעלה בעבר הירדן וכאן נאמר בהר ובשפלה ערבה בעלה מקומה הראשון וחשב כאן ז"א ר"ל כי יש ז' תיבות היינו הר האמרי. וכל שכניו. בערבה. בהר. ובשפלה. ובנגב. ובחוף הים. ואח"כ ג' עליונות. ארץ הכנעני הוא ארץ עילאה וכו' ואמר הנהר הגדל נהר פרת. דעת הנמשך מכ"ע. וז"ש אל דעות ה' לכן כתיב כאן ב' פעמים נהר שבו תו"ג לכן אמר מתחלה הנהר ואח"כ נהר שהג' נכללת בה והגדול הוא גדולה. ופרת גבורה שנתנה לנוקבא בזיווגא לכן נוקבא נכללת בדכורא ונתבסמת בו. ובנגב ובחוף הים. ידועים הן נגד הנהר: הר האמרי ואל כל שכניו. מה שאמר הר האמרי ואח"כ אל כל שכניו שהוא כפל לשון שהאמרי היה יושב בתחלת מקום כניסתם כמ"ש והאמרי יושב בהר וגו' לכן אומר בתחלה הר האמרי ואחר כך אל כל שכניו שהם שאר שבע אומות ובתוספתא (שבת פ' ו') אמר שהאמרי הוא קשה שבכולם שאדם הקשה נקרא אמרי ואדם רע נקרא סדומי וכמ"ש ואשמיד את האמרי אשר כגבה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים לכן אמר ואל כל שכניו שהאמרי היה קשה נגד כולם. ובספרי דרש והביאו רש"י ז"ל שכל שכניו הם עמון ומואב ואדום מפני שהקב"ה נתן לא"א עשרה אומות והג' הם. קיני. וקנזי. וקדמוני. והם עמון. ומואב. ואדום. וקודם שחטאו במרגלים ניתנו לישראל אבל כשחטאו במרגלים נצטוו שלא ליגע בהם עד לע"ל כמ"ש ומחץ פאתי מואב והיה אדום ירשה וכמ"ש אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם לכן אמר כאן הר האמרי הוא ארץ ז' אומות ומפני שהיה יושב בתחלת הכניסה לכן נקרא על שמו ואח"כ מפרש בהר ובשפלה כו'. ואל כל שכניו. הם עמון ומואב ואדום: בערבה בהר ובשפלה. מפני שא"י נחלק לג' חלקים אלו כמ"ש במשנה וכל שבט ושבט נחלק ג"כ לחלקים אלו וכן לע"ל יהיה לכל א' ואחד אלו הג' חלקים. וכתב רש"י בערבה. זה מישור של יער. בהר. זה הר המלך. ובשפלה. זו שפלת דרום והוא לשון ספרי וכו' ואינו מובן כלל. ובתחלה אפרש משנה בשביעית פרק ט' שלש ארצות לשביעית ולביעור יהודה ועבר הירדן והגליל ושלש שלש ארצות לכל אחת ואחת. גליל העליון וגליל התחתון והעמק. מכפר חנניה ולמעלה כל שאינו מגדל שקמים הוא גליל עליון ומכפר חנניה ולמטן כל שהוא מגדל שקמים הוא גליל התחתון ותחום טבריא העמק. וביהודה ההר והשפלה והעמק ושפלת לוד כשפלת דרום וההר שלה כהר המלך מבית חורון ועד הים מדינה א' ופי' מכפר חנניה ולמטן וטבריא הם השלשה שבגליל וביהודה הוא ההר והשפלה והעמק ושפלת לוד וההר שלה ובית חורון פירשו המפרשים שזהו הג' שמעבר לירדן וא"א לומר כן דהא ירושלים היה מהלך יום מן הירדן ולוד היה מהלך יום מירושלים לצד מערב כמ"ש (ר"ה לא:) ובית חורון היה ג"כ במערב של גבול בנימין והיאך אפשר לומר כן שהן מעבר הירדן ונראה שהמשנה לא חשיב רק יהודה וגליל אבל עבר הירדן לא חשיב במשנה משום שהם מפורשים במקרא והביאו בתוספתא ובירושלמי וז"ל איזה הר שבעבר הירדן תני רשב"א אומר כגון הר מכוור וגדוד כו' ושפלתו חשבון וכל עריה אשר במישור כו' ועמק יש לו בית הרן ובית נמרה כו' שנאמר ובעמק בית הרן ובית נמרה כו' עכ"ל. הרי מפורש שלא חשב באותן שבעבר הירדן אלא יהודה וגליל ויהודה היינו שבט יהודה וגליל היינו מיוסף ואילך כמ"ש (יהושע י"ח ה') יהודה יעמוד על גבולו מנגב ויוסף מצפון הרי מיוסף ואילך נקרא צפון נמצא נשתייר שבט בנימין שהם בין יהודה ובני יוסף וחשיב כאן המשנה שלשה חלקים שבשבט בנימין והם ג"כ השלשה שבשבט יהודה ואמרינן בירושלמי איזה הר שביהודה זה הר המלך. ושפלתו זה שפלת דרום ועמק שלו כו' ע"ש וזהו פירושו שפלת לוד שהוא משבט בנימין כמ"ש (ד"ה א' ח' ב') הוא בנה את אונו ואת לוד כו' כשפלת דרום שהוא ביהודה וההר שלה דהיינו שבט בנימין כהר המלך שביהודה ובית חורון עד הים הוא מדינה א' והוא עמק ואמרינן שם ר"ש אומר לא אמרו שלש ארצות אלא ביהודה ושאר ארצות כהר המלך נמצא לר"ש מה שחלק כאן הפסוק בערבה בהר ובשפלה אינו אלא ביהודה כי בשאר ארצות אין לנו נ"מ מזה וזהו שמפרש רש"י בערבה זה עמק של יער כנ"ל ומ"ש ברש"י מישור ס"ס הוא וכן הוא בירושלמי אלא שקשה לרש"י שאמר כאן בערבה ובמשנה קורא לה עמק לזה אומר עמק של יער לכן קרא אותו כאן ערבה על שם היער ובמשנה קורא אותו עמק על שם העמק. בהר זה הר המלך כי סתם ספרי ר"ש ולר"ש כל הארצות הם כדין הר המלך לכן אמר הר המלך כי הוא העיקרי. ושפלה הוא שפלת דרום שביהודה. ובנגב ובחוף הים וגו' פי' שחושב ד' גבולין שבד' רוחות א"י וזהו בנגב הוא בדרום. בחוף הים. הוא ים הגדול שבמערב א"י. ארץ הכנעני והלבנון. זה מזרחה של א"י כמ"ש ביהושע. עד הנהר וגו'. זה גבול צפון ששם הוא נהר פרת: אשר נשבע וגו'. ערש"י משל לאדם שנתן לעבדו שדה במתנה ולא נתנה לו אלא כמות שהיא עמד העבד והשביחה ואמר מה בידי לא נתנה לי אלא כמות שהיא. חזר ונטעה כרם אמר מה בידי כו' כך כשנתן הקב"ה את הארץ לאברהם עמד והשביח שנאמר ויטע אשל בבאר שבע עמד יצחק והשביח שנאמר ויזרע יצחק וגו' עמד יעקב והשביח שנאמר ויקן את חלקת השדה וגו': לתת להם. אלו באי הארץ. ולזרעם. אלו בניהם. אחריהם. אלו שכבשו דוד וירבעם. ד"א לתת להם. אלו עולי בבל. ולזרעם. אלו בניהם. אחריהם. לימות המשיח: (ח) ראה נתתי וגו'. פי' כשהקב"ה פוקד על אומה להכניע אותה מכניע השר תחלה וזה שהראה אותו לכן אמר ראה נתתי וגו' ואין חסר לכם כלום אלא באו ורשו. ומ"ש תחלה לשון מתנה נתתי ואח"כ באו ורשו לשון ירושה. מפני שעיקר מה שנתן להם א"י היה מחמת האבות כמ"ש בפרשת עקב לא בצדקתך וגו' ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך וגו' אך מפני שבועת האבות לא היה להקב"ה ליתן להם דווקא אלא מפני שהם היו דור דעה לכן אמר נתתי לשון מתנה מה שנותן להם דווקא. באו ורשו. לשון ירושה שהעיקר ירושה מפני שבועת האבות: לאבתיכם וגו'. לפי פשוטו לאבותיכם הוא הכולל. לאברהם כו'. הוא הפרט: לתת להם. דהיינו להאבות: ולזרעם אחריהם. הם אותם שיירשו. והענין בפרטות לאבותיכם הם השבטים כמ"ש בספרי שבועות

מבות

מצות אומר שלה כי להאבות נתן לכל א' לבדו כל הארץ ולהי"ב שבטים נתן הארץ לכולם ביחד כמ"ש בפ' ויחי: לתת להם. אלו עולי מצרים שחלקו להם משה ויהושע לס' רבוא חלקים: ולזרעם. אלו עולי בבל שחלקם עזרא. אחריהם. זה לעתיד לבוא כמ"ש והיה באחרית הימים שיחלקם הקב"ה בעצמו. והם כל א' בחינה לעצמו. וכמו הארץ בכללה ז' ארצות כמ"ש בריש ירמיה ומפורשות בזוהר במעשה בראשית. כן היא נחלקת לז' בחינות והם הז' ארצות שכתוב בפ' עקב. וכן ארץ עילאה כלול שבע ארצות ושבע היכלין אברהם נטל כו' כמ"ש בזוהר פ' בראשית ופ' פקודי. וכן בהמ"ק אע"פ שהם עשר קדושות הן כלולין בשבע כמו ההיכלין שהם עשר והן נכללין בשבע. ומסויימין במעלות שבע. והן ק"ק. והיכל. ואולם. ועז"י. ועז"נ. והחיל. והר הבית: לאבותיכם לאברהם וגומר. שהשבטים הן מסויימין נגד האבות כמ"ש בתיקונים וקרא זה אל זה הוא ג' שהן י"ב וכן האבות והשבטים וה' שנוסף הוא מול י"ג דכלול כל י"ב והוא מזל דביה תלוי בני חיי ומזוני לכן הי"ג הם אינם אלא י"ב כמ"ש י"ב תחומין לעילא וי"ב תחומין לתתא לכן בחודש השביעי נפתח י"ג תרעין שהם מ"ט תרעין וכמ"ש כי ביום הזה יכפר כו' וקולו של יו"ד הוא שער הנ' המשלים לנ' תרעין כמ"ש בתיקונים סוף תיקון כ"ב: (ט) בעת ההוא. לפי פשוטו היה בשנה השנית לצאתם ממצרים בשעת הדגלים וכמ"ש וישלח משה וגו' וילך לו אל ארצו וז"ש פנו וסעו לכם והיתה זאת ג"כ בעת ההיא: לאמר. הוא התחלת המאמר כמ"ש וכן בכל מקום: שאת אתכם. הוא הכלל מה שכתוב למטה טרחכם ומשאכם וגומר. והוא כוס של ברכה דאיתיהיבא בימינא כמ"ש בכל לבבך ובכל נפשך והיו הדברים כו' וכמ"ש (פסחים קיז:) יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין: בעת ההוא. גנת אגוז. ההוא. הוא פרטית האגוז לבדו: בעת ההוא. ב' אורות יהי אור ויהי אור סוד הדעת. פה ולשון. דרום וצפון. עמוד אש וענן. אל"ף הוא שם הראשון שכולל כל השבע שתחתיו · שי"ן הוא תחתון. וענן באמצע. לכן הא' אינו מן החשבון שהוא שורש להם. והוא עשרה זוגים דאו"א לכן נאמר עשר פעמים בעת ההוא והעשירית הוא ואתחנן אל ה' בעת ההוא: שאת אתכם. שאת הוא אשל שלם. אתכם. הוא אילן שלם · כי אשל הוא אילן: שבע כתות של צדיקים בג"ע זו למעלה מזו. כת הראשונה אך צדיקים יודו וגומר. כת שניה אשרי תבחר ותקרב וגומר בחרתי הסתופף וגו'. כת שלישית אשרי יושבי ביתך. כת רביעית מי יגור וגו'. כת חמישית מי ישכון וגו'. כת ששית מי יעלה וגומר. כת שביעית מי יקום וגומר. רשב"י אומר לשבע שמחות פניהם של צדיקים דומים לעתיד לבא. לחמה. ללבנה. שנאמר יפה כלבנה ברה כחמה. לרקיע. לכוכבים. שנאמר והמשכילים יזהירו וגו'. לברקים שנא' כברקים ירוצצו. לשושנים שנאמר למנצח על שושנים וגו'. למנורת בית המקדש. שנא' ושנים זיתים עליה א' מימין הגלה וא' על שמאלה: (י) ככוכבי השמים לרב וגו'. פי' שלענין רוב אתם ככוכבי שמים אבל לענין מנין שיהיו ככוכבים א"א שהכוכבים הם רבים מאד אלא לענין רוב בלבד כמו שהכוכבים רבים כן אתם רבים אבל בספרי דרש הרבה אתכם והגדיל אתכם והרים אתכם כו' כמ"ש רש"י והנכם היום. הנכם קיימים כיום כחמה וכו' מכאן אמרו ז' כתות של צדיקים וכו' זה ידוע שהכל נכללין בשבע וכן בג"ע כמ"ש שובע שמחות ואמרו א"ת שובע אלא שבע. וז' היכלין המתוקנין לצדיקים וכן הארץ נכללת בז'. וכן א"י נכלל בז' כמבואר. וכן הטובה נחלק לז' כמ"ש ארץ חטה וגו'. ונחלקים שם לה' ולב' כמ"ש ארץ חטה וגו' ארץ זית וגומר והוא סוד הזהב כלל ופרט. וכן בהטבת הנרות היו ה' לבד וב' לבד. וההדלקה היה ביחד וכן ברקיע חמשה נכללין בשמי השמים. וב' בכלל השמים שהם בכלל הארץ. וכן כאן ה' שמחות בשמים וב' בארץ והששית מחברת בין שביעית לחמישית כמו הרקיע בין שמי השמים לשמים. וזית שמן. אוכל ומשקה. וכן כאן מנורת בהמ"ק נגד זית שמן והוא ג"כ מחבר שמים וארץ. כמ"ש (כתובות ה') גדולים מעשה צדיקים יותר משמים וארץ שנא' אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים. ובמקדש נאמר מקדש ה' כוננו ידיך פי' שהכל מה שכוננו ידיך שנראה שהיו הם עושים ולא היו עושין כלל כמ"ש בארון וכן בבהמ"ק אבן שלמה מסע נבנה שהם מרימים את האבן אבל לא היו המה מרימים אלא שנתן הש"י כח והרים את ידם. וזהו שאמר ידיך כוננו אותם. והז' נרות הם נגד ז' כוכבי הרקיע. ושושנים הם בארץ עצמה לפי שהם היפים שבארץ לכן המשיל כנסת ישראל לשושנים וכמ"ש כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות (ש"ה ב') והגדיל כבודם בזה מאד שאין גרוע מן החוחים ואין יפה משושנים וז"ש כאן הרבה וגומר. והנה אמרו במדרש יכול שיש בהן פסולת ת"ל מנורת זהב כולה וכ"א כלך יפה רעיתי וגומר וז"ש כאן אתכם ר"ל כלל ישראל ודימה אותם לברקים בזריזותם שזה מעלת העליונים שהם זריזים בשליחותם מאד. כמ"ש (איוב ל"ח ל"ה) התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו וזהו והנכם. ודומין לחמה כמ"ש היום. ודומין לכוכבים כמ"ש ככוכבי. ולרקיע כמ"ש השמים. וללבנה כי עיקר מעלת הלבנה כשהיא הולכת ורבה כמו שנמשלה מלכות בית דוד לה כידוע שהולכין ומרבין עד שלמה. וז"ש כאן לרב. והנה יש בישראל ז' כתות · א' בעלי מצות. ב' היושבים בבתי מדרשות כל ימיהם. ג' היושבים בבתי כנסיות ועוסקים בתפלה כמ"ש מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל. ד' הקובעים דירתן בא"י. ה' היושבים בירושלים כמ"ש חז"ל (סוף כתובות) הכל מעלין כו'. ו' היושבים בהר הבית ובחיל שהוא מחנה לויה. הז' הם אותם שבמחנה שכינה דהיינו מעזרה ולפנים. והג' מחנות נגד כהנים ולוים וישראלים. וז"ש בספרי כת הראשונה אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים כו' ואמר צדיקים וישרים לשמים ולבריות כמ"ש אמרו צדיק כי טוב כו'. ב' אשרי יושבי ביתך הם היושבים בבתי מדרשות. ג' אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך הם היושבים בבתי כנסיות שנקראו חצרים. ובתי מדרשות נקראו בתים כמ"ש ברעיא מהימנא פ' בהר. ד' מי יגור באהלך הוא בא"י. ה' מי ישכון בהר קדשך זה ירושלים כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון. ו' מי יעלה בהר ה' זה הר הבית כמ"ש לכו ונעלה אל הר ה'. ז' זה מחנה שכינה שזה מקום מקדשו וז"ש מי יקום במקום קדשו ושם הם קבועים בבתים וא"י וכמש"חז"ל (ברכות ח.) אמרו לר"י איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה הוא דכתיב כיון דאמרי ליה דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להון. ר"ל שקדושת בהכ"נ ובהמ"ד הוא כקדושת א"י וכאחז"ל (מגלה כ"ט) עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שיקבעו בא"י שנא' ואהי להם למקדש מעט. והשביעית הם אותם שבחוץ ומשוטטין בארץ ורודפין אחר המצות תמיד והן נגד הארץ לכן נקרא עם הארץ כמ"ש חז"ל שבשבילם הארץ עומדת ועתידין לירש הארץ. והכת הב' הם ת"ח המחברים שמים וארץ כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. וכתיב ונתתי שלום בארץ וז"ש ת"ח מרבים שלום בעולם שהשלום הוא בשמים כמ"ש עושה שלום במרומיו אבל לע"ל יהיה שלום בארץ וז"ש לא ירעו ולא ישחיתו וגו' וגר זאב עם כבש וזהו הברכה ונתתי שלום בארץ וז"ש חז"ל שהשלום הוא כלל הכל כמ"ש כי כל בשמים ובארץ כללא דכולא. ואח"כ חצריך. בתי כנסיות והוא אש גבוה כמ"ש (ברעיא מהימנא פ' כי תצא) והם ז' דרגין מלמטה כסדר ות"ח הוא כלל הכל כמ"ש ות"ח כנגד כולם כו' כמו שכתבתי למעלה: ה' אלהיכם כו' ערש"י. משל לאדם שהיו לו נכסים הרבה והיה לו בן קטן והיה צריך לצאת למדינת הים. אמר אם מניח אני את הנכסים לבני הקטן ילך ויבזבז. העמיד אפוטרופוס עד שיגדיל. משהגדיל. אמר הבן תן לי הנכסים עמד ונתן לו משלו כדי פרנסתו. אמר לו כל מה שנתתי לך לא נתתי אלא משלי. ומה שהניח לך אביך הרי הוא שמור. כך אמר משה וכו' עיין רש"י: (יא) יסף עליכם ככם אלף פעמים. הוא ברכה שאין עוד אחריה כמ"ש דבגינה קיימין שיתין רבוא על סורין סגיאין ואמר שאילו זכו היו בימיהן ימות המשיח. וזהו א' זעירא דויקרא שנטלה ולא נשתיירו אלא א' מני אלף: ככם. שיהיו צדיקים כולם כמותם דור דעה כמ"ש בספרי. וזהו השלמות האחרון. ואמרו בספרי זו משלי. והוא ענין נפלא כמ"ש אשה אל אחותה וגומר בגינה קיימין כו' דעליה אתמר דור הולך כו' ועליה אתמר כו' דאתפשטותא כו' ואילו זכו היה בימיהן ימות המשיח שלימות האחרון והיה בהמ"ק מן השמים וכל שלימות האחרון שאין אחריה עוד כמ"ש אתה החלות להראות את עבדך שבימיו היתה התחלה כמ"ש בזוהר. וביקש שיהיה בימיו גם ההשלמה וזהו אעברה נא ואראה כו' אבל ישראל לא היו ראויין לכך וז"ש ויתעבר ה' בי למענכם כו'. וזהו הברכה בכמות. שהם דרגא שזכה למדת בינה שמשם הוא המספר כמ"ש מי מנה עפר יעקב ומספר וגו' וזה שאחז"ל זהו משלי. אבל ויברך אתכם הוא בדרגא דחכמה כמ"ש ברכה זו חכמה וכמ"ש מאן אתר עיקר ברכה ממלך דבעי כו' מאתר דכל ברכאן כניפין אמר ר' אבהו הכל נתן אבל שמו הגדול לא נתן ולא אוזיף לאהרן דכתיב אני ה' לבדי. מלמד דשם זה לא נתן לשום נברא וז"ש ויברך אתכם הוא לבדו שע"כ הוא משלי. והב' פסוקין הן ה' דרגין כסדר מלמטה למעלה שהם כלל העולמות שהקב"ה מנהיג כולם וכמ"ש אל אליהו ה' הוא האלהים. ה' הוא האלהים. ה' הוא האלהים לתתא ה' הוא האלהים לעילא מפני שהיו יודעין שהשם הוא האלהים לעילא. אבל בזה לא היו יודעים שה' הוא האלהים לתתא שהיו סוברים שהם ככל האומות והם לא ידעו שלכך נקרא אלהי ישראל מפני שהוא על ישראל ביחוד וז"ש ואתכם לקח וגומר ולכך נקרא אלהי ישראל אף שהוא שליט בכל העולם ונקרא אלהי אבות מלמעלה וכמ"ש האבות הן הן המרכבה כו' וז"ש זה אלי ואנוהו אלהי אבי כו'. וכנגדן אמר ד' דברים הרבה אתכם. בארץ. ככוכבי השמים. בשמים. יסף עליכם. דרגא דמשה. ויברך כו'. לכן הוא בפסוק א' ס' תיבות ובפסוק ב' י"ג שלמטה הוא ע' תקונים ולמעל' הוא י"ג סוד טעמים ונקודות וכד אתגרא עלאי בתתאי הם כ"ב נגד כ"ב אתוון והם כלל כל הברכות: כאשר דבר לכם. כחול ימים. וכצמח אדמה. וכדגי הים. וככוכבי השמים לרב: כאשר דבר לכם. והיכן דבר ע"י ג' אבות שלכל אחד בירך את זרעם. וז' פעמים נתברכו פ' בחקתי פ' כי תבוא ופ' נשא ופ' בלק ושם נאמרו הברכות כולן עד כל השבע ברכות מפורשות בלשון ברכה שהיא השביעית הכוללת כולם. והם זיי"ן ברכות נגד שובע שמחות דלעיל. ועוד יש ברכה א' בפ' נצבים והוא לימות המשיח וכמ"ש והיה באחרית הימים. והוא תוספת ברכה על הגלות אשר סבלו. וזהו שאחז"ל כנור של בהמ"ק הי' של שבע נימין ושל משיח של שמונה נימין שנאמר למנצח על השמינית. והוא נגד שמיני עצרת כמ"ש עצרת תהיה לכם מכל השבעים אומות והוא פר אחד וכו' משל לאדם כו' שאז יהיו ישראל גוי אחד בארץ שנאמר הן עם לבדד ישכן וגומר: (יב) וריבכם. היה א' מוציא סלע בשביל ליטול שתים. שתים בשביל ליטול שלש: איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם. הנה מקודם אמר שרשה א' והוא בפ' יתרו. מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב. הקשה לו ג' דברים. א' מדוע אתה יושב לבדך. ואין איש אתך לסייעך. ב' שכל העם נצבים. והג' שעומדים מן בקר עד ערב. שהם ג' דברים קשים. והשיב לו ג' דברים שדרכי ה' הם נחלקין לג'. א' התורה ומצות. ב' בין אדם לחבירו. ג' דרכי עבודת השם והמוסר כמ"ש בזוהר כל פולחנא דלית בה דחילו ורחימו כו' וכל אורייתא דלית בה דחילו ורחימו כו' אע"פ שהתורה והמצות עצמים אהובים וטובים לפני ה' מאד כמ"ש לעולם יעסוק אדם כו' מ"מ שלמות העבודה בדרכי ה' הוא בדחילו ורחימו כמ"ש חז"ל (פסחים נ:) רבא רמי כתיב כי גדול עד שמים וגומר. ואמרו אורך ימים בימינה וגומר וכמ"ש כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים כו' והם נכללין בה' דברים שהם כלל כולם נגד ה' חומשי תורה. ופרטיה הם רבים מאד וע"ז נאמר קדשים תהיו עיין ברמב"ן שם וגם שצריך לכל א' וא' פרטים רבים וז"ש משה לחותנו ג' דברים. א' כי יבא אלי העם לדרש אלהים. שידעו כל א' הכללים ופרטים. ופרטי פרטיהם של כל אחד וא'. ונגד הב' שבין אדם לחבירו. אמר כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי וגו'. וכנגד הג' אמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו. ודרכי העבודה והמוסר של כל א' וא' לא נגלה אלא למשה מפי הש"י, מפני שזה תלוי בלב וה' יראה

ללבב

לבב. וז"ש נדרש אלהים שהוא חושב את התוהים בדברו עם כל א' וא' לתקן דרכיו. וכן בכללם ע"פ ה' יחנו וע"פ ה' יסעו. את משמרת ה' שמרו ע"פ ה' ביד משה. ולכן נקראו דור דעה שהיו יודעין ה'. ושלמה היה משיג בחכמתו ג"כ כמשה כמ"ש כי חכמת אלהים בקרבו. (תנחומא) יודע היה שלמה למתק את התורמוסין שהוא הדבר הרע ומר מכולן כמ"ש ויעבדו את אלהים אחרים כו' ואמרו (ביצה כה:) הלואי שיפשוני בני כתורמוס הזה כו'. לפי שעה"ז נכלל בשבע הבלים שהם ז' מדות שהעולם מתנהג בהן והעולם להוטים אחריהם וז"ש כתורמוס הזה כו' וכן ז' כוכבים שע"ג שעובדין אותם. ולפי שהתורה הוא יחד שהכל תלוי בה לפיכך אמר משה והודעתי באחרונה וכמ"ש אז תתענג והרכבתיך והאכלתיך וגו'. ויאמר חתן משה אליו וגו'. השיבו על כל הג' דברים. על המשפטים. אמר נבל תבל גם אתה וגו' שלא תוכל לשפוט לכל אחד. גם העם. שלא יוכלו להמתין אחד על משפט חבירו ואמר גם כמו שאמרו במכילתא אע"פ שתטול עמך אהרן וחור כו'. ועל מה שאמר שצריך לדרוש אלהים אמר כי כבד ממך הדבר פי' כי לדרוש אלהים א"א זולתך. וזהו כי כבד ממך לדרוש מה' על כל א' וא' וע"כ תראה שיהיו שופטים בלתך. כי כבר יש לך דבר כבד מאד שא"א בלתך. ועל והודעתי את חקי האלהים אמר לא תוכל עשהו לבדך אלא תקח לך מסייעין כמ"ש חז"ל (עירובין נ"ד ע"ב) נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו כו'. ואמר עוד ג' דברים. על המשפטים שאפשר בלתך תחזה שופטים אחרים. ועל דרך עבודת השם שא"א בלתך הקל מעליך כי כבד ממך הדבר. ועל התורה והמצות אמר שלא תעשה לבדך אלא כמ"ש חז"ל (שם) נכנס אהרן כו'. והוא אמרו היה אתה לעם מול האלהים פי' מה שהם צריכין לאלהים וזה א"א מבלעדיך היה אתה בעצמך. ועל התורה אמר והודעת להם התורה והמצות. ועל המשפטים אמר ואתה תחזה ושפטו בכל עת. ומאמר יתרו היה אתה לעם וגו' את החקים וגו' והודעת שהם ג' דברים כולן נכללין בדברי משה. שהוא והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו. את פי' עם. שהם חב"ד. וכולן נכללין בדעת. וז"ש והודעתי אבל יתרו אמר בפרטות ועוד נכלל ג"כ ב' דברים שהן חו"ג את ואת (כמ"ש בזוהר פ' בא) את ימינא ואת שמאלא והן א'. וכל ג"ד נחשבים כאחת ואתה תחזה וגו'. את החקים סוד חכמה לכן הם נעלמים מאד. והתורת. הוא בינה כמ"ש ואל תטוש תורת אמך אימא דאורייתא. והודעת להם. זה הדעת שכולל י"ב דברים. י"ב שבטי יה. י"ב תחומין. ב' חולקין ב' אחסנתין שכל א' כולל חמשה. וחו"ג כנגד ב' חולקין שאמר את החקים ואת התורת. וכנגד עשרה דלעיל אמר כאן עשרה דברים הכלולין בחמשה. והודעת להם את וגו' כמ"ש בגמרא והודעת להם. זה בית חייהם. את הדרך. זו גמילות חסדים. ילכו. זה ביקור חולים. בה זו קבורה. ואת המעשה. זה הדין. אשר יעשון. לפנים משורת הדין ופרש"י (בב"ק ק') בית חייהם זו ת"ת והקשו עליו שכבר נאמר את החקים ואת התורת (ובב"מ ל:) פי' זו אומנות וגם זה קשה להולמו והאיך אפשר שיהיה זה קודם לכל אבל עיקר הוא על חיים האמתיים כמ"ש ודרך חיים תוכחת מוסר על הפרטים. ואמר כי יהיה להם דבר בא אלי כל אשר ידע נגעי לבבו אבל כללי דרכי חייהם הודיעם לכל ישראל. את החקים נגד נר מצוה. ואת התורת נגד תורה אור. כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה. וכנגד דרך חיים אמר והודעת להם זה בית חייהם. את הדרך וגו' ואת המעשה וגו' הם חו"ג. כמ"ש למעלה לכן אמרו את הדרך כו' זה ג"ח. ואת המעשה זה משפטים. את הדרך כמ"ש והלכת בדרכיו מה הוא רחום וחנון כו' וזהו ג"ח. ילכו זה ביקור חולים מפני שבכל המצות ההליכה אינה תכלית המצוה. אבל כאן ההליכה בעצמה היא היא המצוה. בה. זו קבורה כמ"ש (כתובות מבי מ"ק כח:) באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו דידל ידלוני' כו': את המעשה זה הדין. אשר יעשון זה לפנים משורת הדין לפי שהמשפט תלוי בדיין לפי מה שעיניו רואות אבל לפנים משורת הדין אינו תלוי בדיין אלא בבעלי דינים אם ירצו לזה אמר אשר יעשון. ואע"פ שהם חמשה הם עשרה שכל א' כלול ב' דברים. חו"ג. כי הדרך חיים הם ב' דברים אע"פ שהם דרכי ה' כלול בהן ג"כ איך להתנהג עם הבריות כמ"ש ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם והוא הדעת כמ"ש (ירמיה כב טז) הלא היא הדעת אותי. את הדרך זו ג"ח לעניים ולעשירים כמו הדרך שהוא לעניים ואף לעשירים. ילכו זה בקור חולים. בה זו קבורה וזהו ג"ח לחיים ולמתים. את הדרך ילכו בה הוא בין בגופו בין בממונו כי את הדרך הוא בממונו. ילכו בה. בגופו וז"ש (סוכה מט:) גדולה ג"ח מן הצדקה בג' דברים שזה בממונו וזה בין בגופו ובין בממונו. צדקה לעניים וג"ח בין לעניים ובין לעשירים. צדקה לחיים וג"ח בין לחיים ובין למתים והן כללים של ג"ח. את המעשה זה הדין. שני דינין הן. א' דיני ממונות. ב' דיני קנסות. וזהו ואת המעשה. אשר יעשון לפנים משורת הדין הוא ג"כ שנים. א' מה שעושין רוב העולם. וא' מה שביחידי סגולה צדיקים שבדור. וז"ש בגמרא (ב"מ פג') רבה בב"ח תברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא שקול גלימייהו אתו לרב א"ל הב להו גלימייהו א"ל דינא הכי א"ל אין למען תלך בדרך טובים יהיב להו גלימייהו א"ל עניי אנן וטרחינן כולא יומא וכפינן ולית לן מידי למיכל א"ל זיל הב להו אגרייהו א"ל דינא הכי א"ל אין וארחות צדיקים תשמור. שדרך ראשון היה רק דרך טובים שמחל להם הזיקו אבל ליתן להם שכר על שהפסידו לו זהו לצדיקים יחידי סגולה. ולזה אמר תלך דרך וגבי צדיקים אמר ארח שלשון ארח הוא ליחידי סגולה כמ"ש בזוהר ע"פ וארח צדיקים כאור נגה (משלי ד' י"ח) ואלו הב' את הדרך ואת וגו' הם חו"ג כי הדעת סובב לעשות צדקה ומשפט וכמ"ש לעשות צדקה ומשפט. וכ"כ באברהם כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. כי ידעתיו פי' שנתתי לו דעת כמ"ש והודעת להם כדי לעשות צדקה ומשפט וזהו את ואת האמור כאן. וזהו דרך ה'. ואמר ואתה תחזה ושפטו בכל עת כו' זהו פעולה למשפטים. ולהודיעם את התורות. אמר והקל מעליך שהוא טורח מרובה ללמוד עם כל העם וז"ש והקל כדלעיל. ועל השלישית שהוא צריך להביא את הדברים לאלהים אמר ונשאו אתך וז"ש כאן איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם הם ג' דברים דלעיל. טרחכם. הוא מ"ש והקל מעליך לטרוח לבדו ללמוד עם כולם. ומשאכם. הוא ונשאו אתך והם הדברים אשר צריך להביא לפני האלהים. וריבכם. הם המשפטים כמ"ש לא תוכל עשהו לבדך. ואמר אשא. הוא כוס של ברכה דאתיהיבא בימינא כדלעיל: (ג) הבו לכם. אין הבו אלא לשון עצה שנא' הבה נתחכמה לו: אנשים כו' עיין רש"י: הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים אלה הג' הם כלל העולם שהם חב"ד ובשלשתן נברא העולם כמ"ש (משלי ג' י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ וגו' ובהן נעשה המשכן כמ"ש ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה וגו' וכן המקדש כמ"ש (מ"א ז' י"ד) וימלא את החכמה וגו' ושלשתן נתן ליוסף כמ"ש אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם וגו' וכן לשלמה (מ"א ה' ט') ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד וגו' ורוחב לב הוא הדעת לסבול את רוב הדעת כמ"ש (משלי כ"ה ג') שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר וכן כתיב (דניאל א' ד') ילדים וגו' ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע. ואנשים הוא מעלה בפ"ע שהם צדיקים כמ"ש בספרי אנשים כשופים ר"ל צדיקים גדולים והם נקראים בעלי מעשה וז"ש בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה. ואמרו שאלה הד' הם כוללין כל מעשה מרכבה ומעשה בראשית. מעשה בראשית כמ"ש ויכל אלהים וגו' מכל מלאכתו אשר עשה וזהו ובכל מלאכה בחכמה ובתבונה ובדעת וזהו מעשה מרכבה כמ"ש ולא במעשה מרכבה ביחיד אא"כ היה חכם ומבין מדעתו וכן כל איש הוא צדיק גדול כמ"ש בז"ח כ"מ שנא' איש הוא צדיק גדול בדורו. וכן אמר דוד לאבנר (ש"א כ"ו ט"ו) הלא איש אתה ומי כמוך בישראל. וכה"א (משלי ח' ד') אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם. ואלה הד' דרבנן אמר אגור בן יקה בענותנותו שהוא נעדר מכולם כמ"ש (משלי ל' ב') כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי ולא למדתי חכמה ודעת קדושים אדע. ואמרו במדרש כי בער אנכי מאיש זה נח. דכתיב נח איש צדיק תמים וגו'. וכנגד ד' אלה אמר ד' פעמים מי עלה כו' שעל אלה הד' קיימין ד' יסודות העולם כמ"ש בס"י שמים נבראו מאש כו' ר"ל מי מושל בכולם וכו' וכן אמרו בזוהר פ' יתרו שהם ד' קשורי עלמא ואע"פ כן אלה הד' נכללין בג' כמ"ש תחלת המחשבה סוף המעשה הכמות בתוך תרנה ב' דאינון חד. וזהו שאמרו במדרש אלו ז' מדות שאמרו במשה כו' ג' כאן וד' בפ' יתרו אנשי חיל וגו'. שהמעשה כולל ד' דברים תורה. ועבודה. ואהבה ויראה. (וכמ"ש בפ' נשא בר"מ) אנשי חיל הם בעלי אהבה וכמ"ש בתקונים כמ"ש ימין ה' עושה חיל. ואהבת עולם אהבתיך ע"כ משכתיך חסד. אהבו את ה' כל חסידיו. וכן איש ואשת חיל. יראי אלהים הם בעלי יראה. אנשי אמת אלו בעלי תורה כמ"ש (משלי כ"ג כ"ג) אמת קנה ואל תמכר. תורת אמת היתה בפיהו (מלאכי ב' ו'). שנאי בצע אלין הנאן דעלמא והם בעלי העבודה. וכמ"ש שהעבודה לא יתכן אלא אחר שהמית תאות והנאות דעלמא. ובצע הוא הנאה כמ"ש מה בצע וכמ"ש חסדו כלין השדה דכל דעבדין לגרמייהו עבדין וכנגד אהבה ויראה הן מצות עשה ומצות ל"ת. וכללא דכולא הוא מעשה. וכלל כאן הד' דרבנן הכל במלת אנשים שאנשים הם צדיקים וכשופים והם כלל כולם כי הג' שמנאן כאן הם במחשבה והד' הוא במעשה כמ"ש ובכל מלאכה וגו' ומ"ש רש"י כאן על חכמים כשופים ט"ס הוא וצ"ל על אנשים. צדיקים כשופים וכן הוא בספרי. אנשים וכי תעלה על דעתך נשים אלא מה ת"ל אנשים ותיקים כשופים. חכמים. זה ששאל אריוס את ר"י כו' איזהו חכם זה המקיים תלמודו ומה בין חכמים לנבונים כו'. ואלו ז' דברים שאמרו בספרי בפרטן הם ז' ג' כאן וד' בפ' יתרו כדלעיל וכנגדן אמר ואשימם בראשיכם ד' ראשים והם שרי אלפים כו'. כנגד שם של י"ב ג' פעמים ד': וידעים. הם ב' כמ"ש אל דעות ה' והם י"ב ונכללין בעשרה כי הדעת מתפשט בט"ה כידוע וד' ראשים הם בכ"ע כתר מלכות ד' בתים שבתפילין שכולל ד' מוחין עילאין חב"ד עילאי והם חרות על הלוחות לכן הן ב' שיי"ן בתפילין וכל השיי"ן שבפסוק צדקתך כהררי אל הם תורה ומצות והוא אל דעות ה' וזהו וצדקתך אלהים עד מרום כ"ע והם עשר דרבנן שבריש תקונים מלכים צדיקים כו' ראשי אלפי ישראל: לשבטיכם. לא קאי אידועים בלבד אלא על כל הד' דברים שיהא מכל שבט ושבט וכנגד ג' אלו אמר הבו לכם שהם נגד ג' הבו כמ"ש מנין שאומרים אבות שנאמר הבו לה' בני אלים. ומנין שאומרים גבורות שנאמר הבו לה' כבוד ועוז ומנין שאומרים קדושת השם שנא' הבו לה' כבוד שמו השתחוו כו'. וידוע שהג' ברכות ראשונות הם כנגד ג"ר והם כנגד י"ג פעמים י"ג תקונים דאדרא י"ג תיקוני וי"ג קוצי בשערא כו' ואע"פ שהן למעלה באתכסיא הן למטה באתגליא כי הנסתרות הוא לה' אלהינו כי ביה ה' צור עולמים כמ"ש בתיקונים כ"ב: הבו לכם. אין הבו אלא לשון עצה שנא' הבה נתחכמה: אנשים וגו'. ערש"י: (יד) טוב הדבר. הוא במחשבה. אשר דברת. הוא בדיבור. לעשות. הוא במעשה. והוא כנגד ג' שמות שאמרו (בתיקונים בתיקון ע') והוא דיבור ומחשבה ומעשה. והוא כלל התורה כמ"ש בפיך ובלבבך לעשתו: (טו) ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם. ולא אמר נבונים מפני שהם נכללים בכלל חכמים כמ"ש בזוהר שהם ריעים דלא מתפרשין. וכן אמר בפ' יתרו ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל וגו' כללם בימינא שימין כללא דכולהו. וכללא דמלתא כי כל דבר שחוזר ושונה אותו. בפעם שניה אומר אותו בכלל ולא בפרט וכמ"ש וירדו בדגת הים וגו'. ורדו בדגת הים ובכל חיה וגו' וכן הוא בהרבה מקומות ובספרי ובגמרא אמרו (עירובין ק' ע"ב נדרים כ:) שנבונים לא מצא כדאמרינן דאילו בדורו של משה כתיב הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וגו' וכתיב ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וגו' ואלו גבי לאה כתיב ותצא לאה כתיב שכר שכרתיך וגו' וכתיב ומבני יששכר כו' והוא תמוה וכי מבני יששכר לא היו בדורו של משה אבל הפירוש הוא כך שכל המעלות היו בכולם שהם ע"ח אלף ושש מאות ראשים. והיה בכל א' וא' כל המעלות חוץ מנבונים שבמעט

ממקומם

מזקנתם לא היו נבונים ובבני יששכר כתיב ראשיהם כו' שכולם היו יודעי בינה וזהו שאמרו אפילו בדורו של משה שהיו דור דעה ואין כמותן בכל הדורות חסר מעט מן המעט בנבונים : ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת ושוטרים לשבטיכם . לשבטיכם ושוטרים . לא קאי על השרים אלא על הראשים ראשים ושוטרים לשבטיכם שג' ראשונים היו ראשים . ושרי עשרת היו שוטרים ודיינים . אבל העיקר שהם היו לשוטרים וכמ"ש בפ' נצבים ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם אע"פ שהגמרא הושב אותן כולם לדייני ישראל כמ"ש ושפטו בכל עת מ"מ כל אחד היה לו עיקר התמנות לבדו . ויש לתמוה כאן בפסוק למה היו צריכין שרי חמשים ב' למאה . והענין שד' מנהיגים היו לישראל . שופטים . ושוטרים . שופטים הן שדנין והשוטרים הם הרודים בעם לקיים הפסק ועוד היו עליהם ראשים שהם היו מנהיגים את ישראל בכל דבר לצאת ולבוא ועוד היו זקנים הלומדים תורה . וזה הסדר שרי האלפים היו מנהיגים את העם והיו ראשים ממש . ושרי המאות . הם היו השופטים ממש . ושרי עשרת . הם היו השוטרים הרודים לקיים את הפסק . ושרי חמשים . הם הלומדים תורה לישראל והם הזקנים כמ"ש (ישעיה ג' י"ד) ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו . זקני הם שרי המשים . ושריו . הם היו שרי המאות שהם השופטים כמ"ש לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו (סנהדרין ה') . שבט אלו ראשי גליות הרודין כו' ומחקק אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים . ולפי שהמשפט אינו נוהג אלא ביום ואין דנין בלילה אבל תורה כתיב והגית בו יומם ולילה לכן צריכין הזקנים להיות כפל כנגד השופטים שהשופטים אין צריכין אלא ביום והם צריכין ביום ובלילה . ושרי החמשים היו נגד אנשי אמת שאמרנו . והוא מעלה שבכולם ולכן בקללות שקלל ישעיה את ישראל קלל בהם שנא' (ישעיה ג') הנה ה' מסיר מירושלים ומיהודה שר חמשים ואחז"ל (חגיגה י"ד) שיודע לישא וליתן בה' חומשי תורה שיש בה חמשים פרשיות כמ"ש בפ' ישעיה ואלו הג' הם היו ראשים . ושרי העשרות היו שוטרים . וכן הג' היו מנהיגין את העם וכן במלחמה היו אלו מנהיגים כמ"ש ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות וגו' וכן ויקרבו אל משה הפקדים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי המאות וז"ש בפ' נצבים ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל וגו' . ראשיכם . שהיו ראשים על כולם והם שרי האלפים . שבטיכם . הם שרי המאות שהם שופטים כמ"ש לא יסור שבט מיהודה . זקניכם . הם שרי החמשים . ושטריכם . שרי העשרות שהם השוטרים ואח"כ כל איש ישראל . וזה שהוכיח ישעיה את ישראל מכף רגל ועד ראש אין בו מתם וגו' . שהם ראשים ועיינין ופומא ולבא וגופא ורגלא כמ"ש בתיקונים לפי ששרי החמשים כפולים לשנים כדלעיל והם כנגד פומא ולבא תורה שבכתב ובע"פ נסתרות ונגלות כמ"ש שם . וזה שאמרו לבא לפומא לא גליא : לשבטיכם . קאי על כל הד' שרים שהיו מכל שבט ושבט כדלעיל ואלו הג' ראשים היו כנגד ג"ר והם ברא"ש . והשוטרים כנגד בחינה אחרונה שהיא אימה כנדגלות . והוא מרומז בשם המלכות שממנה המלוכה והממשלה והמתנשא לכל לראש . עי"ן ודלי"ת . וד' נתחלף בקו"ף לפי שצריך להחליף האותיות כמ"ש בזוהר בסוד וע"ד וכמ"ש בזוהר שיר השירים בסוד ד"ע וכן בסוד המתנות . מעשר אחד מעשרה . תרומת מעשר א' ממאה . ותרומה א' מחמשים . ובכורים א' מאלף . וכמש"א חז"ל ראה תאנה שבכרה קושר עליה גמי ואין השדה מתבכרת פחות מאלף . ולא נגלה בתורה זה השיעור . והוא עלמא דאתכסיא תעלומת חכמה והוא כ"ע . וכן הוא בשם . כ"ע כל א' כלול מעשר . וב' ההין שבו הוא נגד תרומה שהוא אחד ממאה . וכמ"ש בזוהר מאי תרומה תרי ממאה והוא נגד שרי החמשים ולכן הוא כפול והוי"ו כנגד הבכורים שהוא נעלם בשם כתרין דכתרין טמיר וגניז לא אתידע ולא אתגליא כו' והוא סוד ואת האלף כידוע . ואמרו בספרי המקובלים שכנגד אלה הד' שרים הם ד' קרבנות קדשי קדשים . שהן עולה חטאת ואשם ומנחה . וכנגדן ד' שהושלכו לכבשן האש כמ"ש כל הנהרגים על קדוש השם הם קדשים והנשרפים הם קדשי קדשים שהם כליל לאישים . והם ד' אברהם וחנניה ומישאל ועזריה שנתקדש השם על ידם . והם כב' תיבות הראשונה והאחרונה ב' אותיות של שמע וב' אותיות של אחד . מפני שצריך למסור א"ע על קדוש השם וש"ד הם כנגד שאר הנהרגין שהם דניאל ודורו של שמד . והן כנגד קדשים קלים שהם שלמים וד' לחמי תודה והן מגינים מד' מזיקין דילה"ר כמ"ש בזוהר פ' בא ונכללין בפסוק והוא רחום וגו' . והם כנגד ד' כתות . מלאכים שרפים ואופנים וחיות . ושרפים כלול בשנים כמ"ש תרין הוי וחד אתחזי והן עבדים ומלאכים כמ"ש (איוב ד') הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו וגו' : (טז) שמע בין אחיכם . כך היה מדתו של רבי ישמעאל כו' : ושפטתם צדק . צדיק תובע ומביא ראיתו (פי' המוציא מחבירו עליו הראיה ולא המוחזק) זה עוטף בטליתו זה אומר שלי הוא וזה אומר כו' . לכך נאמר ושפטתם צדק : בין איש ובין אחיו . להוציא את הקטן מכאן אמרו אין דנין יתומים . ד"א בין גרו זה שכנו או שושבינו או תושבו : ואצוה את שפטיכם וגו' . לשון אזהרה שמזהיר אותם להנהיג את ישראל בנחת וברחמים כאשר ישא האומן את היונק : בעת ההוא לאמר . פי' לאמר להם שבעת ההיא אינו כמו שהיה כבר שעד הזמן ההוא היו בני חורין ובעת ההיא הם משועבדים לישראל להיות שופטים : שמע . שיתנו לב לשמוע דברי בעלי דינין והוו מתונים בדין : בין אחיכם . שיהיו שניהם יחדו ולא ישמע את דברי הא' קודם שיבא חבירו : ושפטתם צדק . פי' צדק הוא שיראה לתקן הדבר שלא יבא לידי מכשול . ומשפט הוא מתקן את המכשול שכבר היה . וז"ש מלאתי משפט צדק ילין בה . פי' מלאתי משפט כל היום היתה מלאה משפט לתקן את המעוות שהיה כבר צדק ילין בה . פי' ובלילה היו בה שומרים שלא יבא לידי מכשול : בין איש ובין אחיו . פי' כי ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו וכו' . בין איש ובין אחיו . בין בעל הבית ובעל השליה : ובין גרו . בין שכנו שגר עמו . וז"ש בין אחיו וגו' . לפי שהדבר קרוב שביניהן מצוי הריב : (יז) לא תגורו מפני איש (כ"ה בסנהדרין דף ו"ו ע"ב) שאם באים שניהם לדין לפניך עד שלא תשמע דבריהם או אפילו משתשמע אבל אין אתה יודע להיכן הדין נוטה רשאי לבצוע ואם כו' שנא' (זכריה ח' י"ו) אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום היזה שלום שיש בו אמת זהו ביצוע . רשב"א המעלה את הקטן למקום גדול ואת הגדול למקום קטן זהו ביצוע וחכמים אומרים כל המבצע הרי זה מנאץ שנאמר ובוצע ברך וגו' נמצא זה מבצע הדיינים וזה מנאץ את יוצרו . ד"א לא תגורו במה תאמר מתירא אני זה ילך וידליק את גדישי כו' : לא תכירו פנים במשפט וגו' . כשיבא לפניכם אוהב או שונא יהיה בעיניכם כאילו אינכם מכירים אותו כלל : כקטן כגדל . פי' שיהיה הקטן דהיינו העני בעיניך כאילו הוא עשיר ולא תרחם עליו כמ"ש לא תשא פני דל ויהיה הגדול בעיניך כקטן דהיינו שלא תאמר איך אביישנו ואחייב אותו שבועה או ממון אלא יהיה בעיניך כקטן כמ"ב ולא תהדר פני גדול : לא תגורו מפני איש . איש הוא לשון שררה . פי' לא תיראו מפני השר : כי המשפט לאלהים . פי' אותו המשפט הוא לאלהים . כשתחייב את הזכאי יהיה צריך הקב"ה ליטול ממנו וליתן לזכאי א"כ המשפט לאלהים הוא . ד"א כי המשפט וגו' פי' איך תירא מפני איש והלא המשפט לאלהים הוא השופט כל הארץ על כן לא תירא מפני איש . ד"א כי המשפט לאלהים הוא וגו' . איך תירא מפני איש והבלבל את המשפט והלא בקרב אלהים ישפוט : תקרבון וגו' . פי' את הדבר תקרבון אלי ולא את הבעלי דינין אלא אתם תאמרו לי את טענותיהם : ושמעתיו . פי' ואני אשמע אבל לא שאומר אליכם בודאי : (יח) ואצוה אתכם וגו' . פי' שהזהרתי ג"כ אתכם שתנהגו כבוד בדייניכם : בעת ההוא . פי' שאותו זמן הוא לא כמו שהיה עד הזמן ההוא כי עד הזמן ההוא היה עושה איש כל הישר בעיניו אבל בעת ההיא אתם מחוייבים לשמוע אל השופט : את כל הדברים וגו' . היינו י' דברים שבין דיני נפשות לדיני ממונות המפורשים במשנה והיינו משום דכתיב כאן את כל הדברים וכתיב בי' הדברות את כל הדברים מה להלן י' אף כאן י' : (יט) ונסע מחרב וגו' והלא דברים ק"ו שהן המורים כשהיה לפניהם דהיינו הנחשים והעקרבים דברים כו' : (כ) ואמר אלכם . אמר משה לא מפי עצמי אלא מפי הקב"ה אני אומר לכם : באתם עד הר האמרי . משל לאדם שמסר את בנו לפדגוג א' והיה מחזירו ומראה אותו ואומר לו כל הגפנים שלך הם וכל הכרמים וכל הזיתים שלך הם כשהגיע לראותם אמר כל מה שאתה רואה שלך הוא כך ישראל כשהיו במדבר ארבעים שנה הי' משה אומר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' כיון שבאו לארץ אמר באתם וגו' וא"ת עדיין לא הגיע זמן ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ . לא מאומד ולא משמועה אלא מה שאתם רואים בעיניכם : עלה רש . מיד . כאשר דבר וגו' : (כב) ותקרבון אלי וגו' . עיין רש"י : נשלחה אנשים . אר"ש עלובים ב"א שכך נקמו להם א"ל אם הייתם בארץ ערבה ושוחה לא בקשתם כו' עכשיו אתם נכנסים לארץ טובה עאכ"ו שאזון ושפרנס אתכם : את הדרך . עיין רש"י אין לך דרך שאין בה וכו' ואין לך דרך שאין בה פרצות ואת הערים וגו' . לידע באיזה דרך אנו באים עליהם : (כד) ויפנו ויעלו ההרה מגיד הכתוב שהליכת המרגלים בהר וכן רחב אמרה לשלוחי יהושע . ההרה לכו וגו' מלמד ששרתה עליה רוח הקדש : (כה) ויקחו בידם מפרי וגו' . אר"ש עלובים ב"א שכך טלו בידם כאדם שנוטל באיסר תאנים וענבים כך נטלו בידם : (כז) ותרגנו באהליכם וגו' . מלמד שהיו יושבים במשכנותיהם ואומרים דברים כמתלהמים שנא' דברי נרגן כמתלהמים אבל סכין ירדה מן השמים ובקעה את כריסן שנא' (משלי כ"ו) והם ירדו חדרי בטן . ד"א שהם יושבים בתוך משכניהם ובוכין ומפלין את בניהם ואומרים להם אי לכם שנופים . למחר יהיו הורגים מכם כו' : (כח) אנה אנחנו עלים וגו' . א"ל למשה אלו מבני אדם אחרים היינו שומעין דברים הללו לא היינו מאמינין אלא מב"א שבנינו בניהם ובנותינו בנותיהם האיך לא נהיה מאמינים אותם : עם גדול . מלמד שהם גבוהים בקומה : ורב . מלמד שהם מרובים באוכלוסין וכו' אבל מ"ש הקב"ה לאברהם והרביתי את זרעך וגו' אינו דבר הבאי : וגם בני ענקים ראינו שם . מלמד שראו ענקים ע"ג ענקים כענין שנא' לכן ענקתמו גאוה : (כט) ואמר אלכם . לא מעצמי אלא מפי הקב"ה : לא תערצון . מפני מה כי ה' אלהיכם ההלך וגו' . מי שעשה לכם נסים במצרים וכל הנסים הללו . עתיד לעשות לכם נסים כשאתם נכנסים לארץ : (ל) ככל אשר עשה אתכם וגו' . אם אין אתם מאמינים להבא האמינו לשעבר :

פרשת ואתחנן

ג (כג) **ואתחנן** (ספרי) ז"ש הכתוב תחנונים ידבר רש . שני פרנסים טובים עמדו לישראל משה ודוד . משה אמר רבש"ע עבירה שעברתי תכתוב אחרי . שלא יאמרו הבריות שזייף משה בתורה או שאמר דבר שלא נצטוה . משל למלך שגזר על מי שאכל פגי שביעית שיהיו מחזירין אותו בקונפין . (פי' שיהיו מכריזים עליו במקום שכל העם מתכנפין שם) הלכה אשה אחת בת טובים לקטה ואכלה והם מחזירים אותה בקונפין א"ל בבקשה ממך המלך הודיע סורחני שלא יהיו אומרים שנמצא בה דבר נאוף או כשפים . כשהם רואים פגי שביעית תלוים בצוארה יודעים שבשביל כו' א"ל הקב"ה הריני כותבה שנאמר על אשר מריתם וגו' . רש"א משל למלך שמהלך ובנו עמו בדרך בקרונין (פי' מרכבה) הגיעו למקום צר ונהפך הקרונין על בנו נסמית עינו נקטעה ידו נשברה רגלו . כשהיה מגיע לאותו מקום מזכיר שלשה פעמים . אף כך המקום מזכיר שלשה פעמים מי מריבה לומר כך הרגתי את משה אהרן ומרים וכה"א נשמטו בידי סלע שופטיהם . דוד אמר לא תכתוב סורחני א"ל המקום לא שוה לך כלום שיהיו הבריות אומרות בשביל שאהבו מחל לו . משל לא' שלוה מן המלך אלף כורים חטים בשנה . והיו הכל אומרים אפשר שזה יכול לעמוד באלף כורים הללו . אלא משכנו המלך וכתב ש

הארכי

אסרבי (פי' נתן לו מדינה במשכון) פעם אחת שינר ולא שייר כלום. נכנס המלך לביתו ונטל כליו וכסותיו והעמידן על אבן המכר. באותה שעה ידעו שאין בידו כלום אף כל הפורענות שהיו באות על דוד היו מוכפלות שנא' ואת הכבשה ישלם ארבעתים ר' חנינא אומר ששה עשר. ואף נתן הנביא בא והוכיחו על אותו המעשה ואמר חטאתי לה' ונתן אמר גם ה' העביר חטאתך וגו' ואומר לך לבדך חטאתי. זה הדבר ק"ו מה אלו שיכולים ליתלות במעשיהם הטובים ולא בקשו אלא מתנת חנם מי שאינו א' מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות מתלמידיהם עאכ"ו שלא יבקש מהקב"ה אלא מתנת חנם: בעת ההוא. משל לבני מדינה שמבקשים מאת המלך שיעשה מדינה קלניא (פי' חפשי מן מס וארנוניות) פעם אחת היו לו ב' אויבים ונפלו לפניו אמרו הרי שעה שנבקש מלפניו כך משה מבקש מלפני המקום שיכנס לארץ. כיון שראה שנפל סיחון ועוג אמר הרי שעה שאבקש שאכנס לארץ לכך נאמר בעת ההוא: לאמר. כיוצא בו אתה אומר וידבר משה לפני ה' לאמר א"ל הודיעני אם אתה גואל אם לאו. כיוצא בו וידבר משה אל ה' לאמר. הודיעני אם אתה מנהג עליהם פרנסים אם לאו אף כאן כו': ואתחנן. ארז"ל שהתפלל משה תקט"ו תפלות כמנין ואתחנן. ביאורו שתפלתו הי' כולל תקט"ו ענינים וכן משרז"ל (ברכות ח' א') לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל. הם שני פתחים לכנוס לעלמא עילאה. מעון ומכון: בעת ההוא. עת זה סוד אל גנת אגוז ירדתי. ההוא. זה אגוז שבתוכה והן ח"י ברכאן דצלותא כמו שאמרו בתיקונין. שסוד ח"י ברכות הם סוד בני"ם שני"ם איש ואשתו. שבע"ה איש ואשתו הנאמרים בפ' נח. ומתחלת ספר דברים נאמר עשרה פעמים בעת ההוא. והאמור בפ' ואתחנן היא העשירית. כי התפלה נכנסת במדה העשירית. והוא כוללת כל העשרה. וענין התפלה הם עשרה ד"ו פרצופין וששה דרגין. ועוד על ארבעה התפלל עליהן א' בעלמא תתאה ושלשה בעלמא עילאה. כש"ה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. ועל זה אמר אעברה נא ואראה וגומר: לאמר. ר"ל שאמר משה להקב"ה וביאורו בבקשה השיבני. והם חמשה פעמים. א' בפ' וארא וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל וגומר. ב' בפ' בשלח ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וגומר. ג' בפ' בהעלתך ויצעק אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה. ד' בפ' פינחס וידבר משה אל ה' לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר. ה' ואתחנן אל ה' לאמר (ספרי): (כד) אדני ה'. עיין רש"י שנאמר ה' אל רחום וחנון. ואלהים מדת הדין שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם. ואומר אלהים לא תקלל: אתה החלות וגומר. אתה התרת לי נדרי בשעה שאמרת לי והוצא את עמי בני ישראל אמרתי איני יכול שכבר נשבעתי ליתרו שאיני זז מאצלו שנאמר ויואל משה ואין הואל אלא לשון שבועה שנא' ויואל שאול את העם. ד"א אתה פתחת לי פתח במעשה עגל שנאמר הרף ממני ואשמידם וכי משה תופש היה בהקב"ה אלא פתחת לי פתח שאתפלל עליהם ועמדתי והתפללתי ושמעת וסלחת לעונם והייתי סבור שאני עמהם בתפלה והם לא התפללו עלי והלא דברים ק"ו ואם תפלת היחיד על הרבים כך נשמעת. תפלת הרבים על היחיד עאכ"ו: להראות את עבדך. ישראל קראו עצמם עבדים והקב"ה קראם עבדים. ואלו שקראו עצמם עבדים והקב"ה קראם עבדים. אברהם שנאמר אל נא תעבור מעל עבדך ונאמר בעבור אברהם עבדי. יעקב שנאמר קטנתי מכל וגומר את עבדך ונאמר ואתה עבדי יעקב. משה שנאמר להראות את עבדך ונאמר משה עבדי מת. דוד שנאמר אני עבדך בן אמתך ונאמר למען דוד עבדי. ישעיה שנאמר יוצרי מבטן לעבד לו ונאמר עבדי ישעיהו. ויש שקראו עצמם עבדים והקב"ה לא קראם. שמשון שנא' אתה נתת ביד עבדך וגומר והקב"ה לא קראו. שלמה שנאמר ונתת לעבדך לב שומע והקב"ה תלאו בדוד אביו שנאמר למען דוד עבדי. ויש שלא קראו עצמם עבד והקב"ה קראם. איוב שנאמר השמת לבך אל עבדי איוב. יהושע שנאמר וימת יהושע בן נון עבד ה'. כלב שנאמר ועבדי כלב. אליקים שנאמר לעבדי לאליקים. זרבבל שנאמר זרבבל בן שאלתיאל עבדי. דניאל שנאמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי דאלהא חיא. נביאים הראשונים שנאמר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים: את גדלך. זו בנין אב לכל גדלך שבתורה: ואת ידך החזקה. אלו עשר מכות שנאמר נטה ידך: אשר יעשה כמעשיך. במצרים: וכגבורתך. על הים. ד"א וכגבורתך על הירדן: אדני ה'. מפני שבקש שני דברים בעלמא עלאה ובעלמא תתאה. לכך התפלל בשני שמות הללו: אתה החלות להראות וגומר. התחיל לספר בשבחו של הקב"ה ואח"כ התפלל כמו שדרשו רז"ל (ברכות ל"ב א') וחשב ששה דברים שנעשו על ידו. את גדלך. זו קריעת י"ס שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה וגו'. ואת ידך החזקה. זו יציאת מצרים שנאמר כי בחזק יד הוציאך ה' ממצרים. אשר מי אל בשמים ובארץ. אמר על מ"ת שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש. וכן פתח הקב"ה את כל העולמות העליונים והתחתונים וראו שהוא יתברך יחיד בכולם. וז"א אשר מי אל בשמים ובארץ: אשר יעשה כמעשיך. זה נחל ארנון. אשר היה נס נגלה מעשה שמים. לקרב את ההרים ולהרוג אותם בין ההרים: וכגבורתך. זה סיחון ועוג (לשון רבים) שהרג אותם בגבורות ה'. ומה שאמר קריעת י"ס קודם י"מ. מפני שיצ"מ הי' טפל לקי"ס כשרז"ל שבמצרים לקה באצבע א'. ובי"ס בה' אצבעות בכל היד. לכן נא' את ואת. את גדלך ואת ידך החזקה. ואת. מורה שהוא טפל. וז"ש אתה כמו שנאמר אתה כהן לעולם שהוא ההתחלה שכולל כל ששה קצוות. וז"ש החלות להראות את. ששה דברים הנזכרים. ולכן בקש עוד על ארבעה דברים כאשר בארנו למעלה וז"ש אעברה נא ואראה וגו'. ואמר אתה החלות. לפי שארז"ל אלו היה משה מכניסן לארץ לא גלו ישראל מארצם. והיה הבהמ"ק הנבנה לעתיד נבנה בימיהם והיה קיים לעולם ולעולמי עולמים. רק ישראל לא זכו לכל זאת. לכן התפלל על זה. אתה החלות לעשות הנסים האלו על ידי. הלואי שתגמור כולן על ידי: (כה) אעברה נא ואראה אפשר שיהיה משה מבקש דבר שכבר אמר לבלתי עברי וגו'. משל לאדם שהיו לו שני עבדים. וגזר על א' שלא לשתות יין עד שלשים יום. אמר מה גזר עלי שלשים יום. איני טועמו אפי' שנה אחת. וכל כך למה כדי לעוג את דברי רבי. גזר על השני כו' אמר אפשר אים להיות בלא יין אפי' שעה אחת כדי לחבב דברי רבו לכך אמר אעברה נא וגומר. ההר הטוב. הכל קראו אותו הר. אברהם שנאמר אשר יאמר היום בהר ה' יראה. ישעיהו שנאמר והלכו עמים רבים וגומר. והלבנון זה בהמ"ק שנאמר גלעד אתה לי ראש הלבנון ואומר והלבנון באדיר יפול ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל שנא' אם יהיו חטאיכם וגו': אעברה נא ואראה. בקש ד' דברים. א' במעשה והוא לעבור את הירדן. וג"ד בראיה. ואראה את הארץ. ההר הטוב הזה. והלבנון. והם כנגד שני העולמות. עולם המעשה. ועולם המחשבה. והם שני השמות שהזכיר בתפלתו. וה' של אעברה. היא הרביעית ה' הנוספת שבה נכללין הכל. ואראה הוא מ"ש וארא אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב וגומר. בד' פנות המרכבה שהם שלשה ונתגלו לאברהם יצחק ויעקב. והם הג' ראיות שיתפלל עליהם. וכן נאמר ג' פעמים וארא במרכבה דיחזקאל. ועוד נאמר שם ואראה. והיא כוללת הכל וכן כאן נאמר ואראה. וארא מורה על ג' ראיות. והה"א היא הרביעית שבה נכללין הכל. וז"ש בזוהר שור ליבומא דברים. והוא סיומא דד' שמהן. ונכלל בשור הכל. ואלה ג' מקומות שהתפלל עליהן לראותן. הם המקומות שתקנו האבות וזכו להם. ואלו עבר משה את הירדן היה מתקנם לעולמי עולמים כי הוא היה נהירו דשמשא והי' מוריד להם את בהמ"ק של מעלה כמו שיהיה לעתיד שכבוד ה' יזרח עלינו: (כו) ויתעבר. ר' יהושע אומר כאשה שאינה יכולה לשוח מפני עוברה: ולא שמע אלי. לא קבל תפלתי: ויאמר ה' אלי רב לך וגומר. משל לאדם שנודר. לאן הולך אצל רבו להתיר לו נדרו. מה עליך לשמוע דברי רבך. ד"א אמר לו דוגמא אתה עושה לדיינים שיאמרו מה משה חכם גדול לא נשא לו פנים ועל שאמר שמעו נא המורים נגזר שלא יכנס לארץ. שמענין את הדין והמעוותים עאכ"ו. ומה משה שנאמר לו רב לך. לא נמנע מלבקש. שאר בני אדם עאכ"ו. ומה חזקיה שנאמר לו צו לביתך לא נמנע מלבקש רחמים שהי' דורש אפי' חרב חדה כו' שנאמר ויסב חזקיהו וגומר. שאר בני אדם עאכ"ו. ד"א כאדם שאומר לחבירו עובר פלוני על דרך פלוני: אל תוסף וגו'. מכאן אר"א בן יעקב יפה שעה אחת בתפלה יותר ממע"ט שבשביל כל מעשיו של משה לא נאמר לו עלה וכאן אמר לו עלה וכן אמרו (ברכות דף ל' א') העומדים בח"ל הופכים פניהם כנגד א"י שנא' והתפללו אליך דרך ארצם. ובא"י הופכים כנגד ירושלים שנא' והתפללו אל העיר הזאת ובירושלים נגד בהמ"ק שנא' והתפללו אל הבית הזה. בבהמ"ק כנגד בית ק"ק שנאמר והתפללו אל המקום הזה נמצאו כל ישראל מתפללין למקום א': ויתעבר ה' בי למענכם. כמ"ש רז"ל אשה אחת ילדה ששים רבוא בכרס אחד. והוא משה. והוא בבחינת העיבור כמו שהשמש מזהיר את הכוכבים בלילה. כן נשמתו מזהיר ומנהיר לכל ששים רבוא שבדורו. ובגינו קיימין אלף טורין משריין שכינאן: למענכם. כי לולי חטאתם היה מתקן לעולמי עולמים. ובעבורם נענש בארבעה דברים כמו שאמר. וה' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן ולבלתי בא אל הארץ הטובה. כי אנכי מת בארץ הזאת. אינני עבר את הירדן. והמה נגד ארבעה שגגות ששגג. א' בעון העגל אשר עשו הערב רב. ונחשב עון למשה בעבור שקבלם לילך עם ישראל. ואף שכונתו הי' לקרבם תחת כנפי השכינה נחשב לו לעון בעבור שלא שאל את פי ה' והמה הערב רב חטאו והוא נענש בעבורם. ב' בעון המרגלים. כמ"ש ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים וגומר וייטב בעיני הדבר. ואמר לו הקב"ה שלח לך אנשים. אבל כונת משה היתה רצויה באמרו בלבבו. כאשר יראו האנשים את ארץ חמדה טובה ורחבה ויספרו את הגדולות והחמודות אשר ראו עיניהם באזני כל ישראל. יזדרזו ישראל כלם ללכת אל ארצם בלבב שלם ובנפש חפצה. ובאמת היתה שגגתו אשר לא הזהיר להאנשים התרים את הארץ הטובה לאמר להם טרם הליכתם אותם הדברים שאמר להם אח"כ. והוא שאמר ה' אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם וגומר ובמדבר אשר ראית וגו' כאשר ישא איש את בנו. ועל עון העגל נגזר עליו מיתה. והיה לו ג"כ חלק בענשם כמשרז"ל חרות על הלוחות שמתחלה נעשים כל ישראל חפשים וחירות ממ"ה ובעון העגל נגזר על כולם. ובעון המרגלים נענש בעבורם שלא לבוא לא"י כמ"ש גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא וגומר. ובעון מי המריבה אשר רבו עם ה' נענש למענם ונאמר יען לא האמנתם בי וגומר ויקדש בם. וביאורו שניטלו הקדושים מהם. והם משה ואהרן והיה עונשן שלא עברו את הירדן בחיים חייהם. ובעון בנות מואב בשטים נענש בחטאם שלא קנא בעצמו כ"א ע"י פנחס. ולכן נמדד לו שגם עצמותיו לא עברו את הירדן. וז"ש למענכם שנענש בארבעת פשעם. ולא השיג חפצו בארבעה דברים שהזכיר כאן שחשק לראות ארבעה מקומות דלעיל. ולע"ל יזכה שוב לארבעה מדרגות נשאות. וכמ"ש (ישעיה נ"ב) הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד. ואמר ישכיל בתחלה לבדנה. ואח"כ ג' מעלות לבד. וכמ"ש כאן ג' ראיות ואחת כוללת הכל. וז"ש ויאמר ה' אלי רב לך. ביאורו מה רב טוב צפון לך. והוא מ"ש הכתוב הנה עבדי ישכיל וגומר. ובפרשת הנה עבדי ישכיל חשב שם כמה יסורין שיסבול בעד ישראל עד ולפשעים יפגיע. ושני תיבות אלו האחרונים נאמר על העתיד מה שיסבול לעתיד בעבורם והוא שיקומו כולם בתחה"מ והכל בזכותו. וזהו שאמר רב לך כנגד שתי תיבות האלו. כי עד ולפשעים יפגיע נאמר שם ר"ב תיבות שכלולים בהם ר"ב ענינים. ואמר ר"ב לך. כי בעת ההיא תזכה לחמשים שערים כמנין ל"ך. והוא ולפשעים יפגיע שהוא שער החמשים. וז"ש עלה ראש הפסגה. שהיא עליה גדולה: (כז) ושא עיניך ימה וגומר. מזרחה כוללת ג' ארצות. ארץ הישוב וגו'

וגומר. שהוא כלל שם הראשון של מעשה בראשית. שבו גנוזה נשמתו של משה כמ"ש ונשב בגיא. ראשון לי"ג מכילן דרחמין שהם ג' שמות של ויתעבר ה' וגומר. ששם קורת משה גנוזה. וזהו סוד ונשב בגיא. שהוא מטה של משה שנהפך לנחש ומנחש למטה. שהם ב' פעמים בגילופין ובגילופי גלופין: (כח) צו את יהושע וחזקהו ואמצהו. להשלים אותו בה' חלקי הנשמה: כי הוא יעבר לפני העם הזה. ברוח. והוא ינחיל. בנפש. כמ"ש את הארץ אשר תראה. ונאמר דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת. וג' הראשונות נהירין למרחוק. וז"ש וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו. מפני שתפלתו של משה לא היה רק בעבור לתקן את ישראל. והשיב לו הקב"ה שעל ידך יתוקן והיינו כאשר תצוה ליהושע ותחזקהו ותאמצהו. ובזה נעשה מקצת תפלתו. ולעומת מה שבקש אעברה. אמר וצו את יהושע. ונגד מה שבקש ואראה. השיב לו הקב"ה ושא עיניך. והזכיר לו בתשובתו חמשה דברים והוא. א' עלה ראש הפסגה. ושא עיניך ותראה לארבע רוחות של ארץ הטובה. והם חמשה. לתקן חמשה חלקי הנפש: וראה בעיניך. משל למלך שגזר על בנו של יכנס לבית לינה שלו. נכנס לפתח הפלטרין. משכו ומדבר עמו. נכנס לטרקלין כו' כיון שבא ליכנס לקיטון (הוא חדר הפנימי המיוחד למלך) אמר מכאן ואילך אתה אסור. כך משה אמר רבש"ע כל עצמי איני משוך מא"י אלא מלא הירדן. מלא חבל של חמשים אמה. א"ל וראה וגומר: וצו את יהושע. אין צווי אלא זירוז שנאמר ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ. חזק בתורה. ואמץ במע"ט: כי הוא יעבר. אם הוא עובר הם עוברים ואם לאו אין עוברים. (כט) ונשב בגיא. א"ל מי גרם לכם שנשב בגיא מעשים רעים שעשיתם בפעור. ד"א אמר להם ראו כמה תפלות בקשתי ונגזר עלי שלא אכנס לא"י. אבל אתם הכעסתם ארבעים שנה שנאמר ארבעים שנה אקוט בדור. ולא עוד אלא גדולים שבכם משתחוים לפעור וימין של הקב"ה פשוטה לקבל שבים. שנאמר ועתה ישראל שמע אל החקים הרי אתם חדשים וכבר מחול לכם לשעבר וכן ועתה ישראל מה וגומר ואין ועתה אלא לשון תשובה. (כי כשהאדם עושה תשובה כל מה שעשה לשעבר כבר מחול ועיני ה' מביטות באשר הוא שם. וזהו לשון ועתה):

ד (א) **ועתה** ישראל שמע אל החקים. למה נאמר ישראל לפי שנא' דבר אל בני ישראל. אל בני אברהם יצחק ויעקב לא נאמר. זכה יעקב אבינו שיאמר דיבור לבניו. לפי שהיה מפחד תמיד ואמר אוי לי שמא תצא ממני פסולת כדרך שיצא מאבותי. אברהם יצא ממנו ישמעאל. יצחק יצא ממנו עשו. ואני לא יצא ממני פסולת כדרך כו'. וכה"א וידר יעקב וגומר ושבתי בשלום אל בית אבי וגו' והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי שלא יצא ממני פסולת מתחלה ועד סוף. וכה"א ויהי בשכן ישראל וגומר. כיון ששמע יעקב כן נזדעזע ואמר אוי לי שאירע פסולת בבני עד שנתבשר מפי המקום. שחזר ראובן בתשובה שנאמר ויהיו בני יעקב שנים עשר והלא ידוע כו'. ללמדך שהיה ראובן מתענה כל ימיו על אותו מעשה עד שבא משה וקבלו בתשובה שנאמר יחי ראובן וגו'. וכן אתה מוצא כשנפטר יעקב אבינו ע"ה מן העולם. קרא לבניו והוכיחם כל א' בפ"ע. וחזר וקראם כולם כאחד אמר שמא יש בלבבכם מחלוקת על מי שאמר והיה העולם. אמרו לו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא ה' אלהינו ה' אחד. ועל זה אמר וישתחו ישראל על ראש המטה וכי כו' אלא שהודה ושבח שלא יצא ממנו פסולת. ויש אומרים וישתחו. שעשה ראובן תשובה. ד"א שאמר בשכמל"ו. אמר הקב"ה ליעקב הרי בהיית מתאוה כל ימיך. שיהו בניך משכימים ומעריבים וקורים ק"ש. מכאן אמרו הקורא שמע ולא השמיע לאזניו וכו': ישמעאל עבד ע"ג שנאמר ותרא שרה וגומר שעבד ע"ג דר"ע. רשב"י אומר ארבעה דברים היה ר"ע דורש ואין אני דורש כמותו ודברי נראין מדבריו. הא' שעבד ישמעאל ע"ג. ואני אומר לא לענין זה אלא לענין שררות (פי' לשון מצחק דרש כמו יקומו נא הנערים וישחקו דיואב) וכשבאו לחלק היה ישמעאל אומר אני נוטל ב' חלקים שאני בכור לכן אמרה שרה גרש וגו' ודברי נראין יותר. כיוצא בו אתה אומר הצאן ובקר ישחט וגו' דר"ע ואני אומר אפילו מכניס להם כל צאן ובקר שבעולם סופם לדון אחריך. והשיבו הקב"ה עתה תראה היקרך דברי אם לא ונראין דברי יותר. כיוצא בו אתה אומר. בני אדם יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל וגו'. והלא הדברים ק"ו. מה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנו שעובדים וכו'. ואני אומר מה אברהם שלא נצטוה אלא מצוה אחת ירש את הארץ אנו שנצטוינו וכו'. ומה נביא משיבם על כך כה אמר ה' על הדם תאכלו וגומר ונראין דברי יותר. כיוצא בו אתה אומר כה אמר ה' צום הרביעי וצום החמישי וגו'. צום הרביעי. זה י"ז בתמוז שבו הובקעה העיר. צום החמישי. זה ט' באב שבו חרב בהמ"ק בראשונה ובשניה ונקרא חמישי שהוא חדש החמישי. צום השביעי. זה ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה. ללמדך שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כחורבן בהמ"ק. צום העשירי. זה עשרה בטבת שנאמר ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר בן אדם כתוב לך וגומר. ואני אומר צום העשירי. הוא חמשה בטבת. אלא שביהודה מתענין על המעשה. ובגליל על השמועה שנאמר ויהי בשתים עשרה שנה וגומר בא אלי הפליט וגומר ועשו יום שמועה כיום שרפה ודברי נראין יותר: (ג) עיניכם הראת וגומר. הוא טעם על לא תספו כי עיניכם הרואות שאתם הפכתם עבודת בעל פעור לביזוי וביטול ע"ג ודמיתם להוסיף מה שלא נצטויתם: אבל בזה כבדתם כמשז"ל וילמד כמו למידים שהוא תכסיס כי זה הוא עבודתה וכבודה על כן צוה לכם ה' לא תספו על הדבר וגומר: (ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים וגומר. רמז כאן חמשה חלקי הנפש וב' צלמין. א' צלם האברים ב' צלם הזמן. כמ"ש כלל ימינו. וז"ש רז"ל (מכות כ"ג ב') רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח אברים. ושס"ה מל"ת נגד שס"ה ימים. והם ב' צלמין האלו, ורמוזין בפסוק הזה. כלכם, הוא צלם האברים של כל האדם. היום. הוא צלם הזמן. ואתם. זה הנפש הדבקים זה הרוח. שבו הם דבוקים בשלשה הראשונות והוא בה' אלהיכם חיים. שהם הג' הראשונות:

ה (כא) **היום** הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. וא"כ אמר כי מי כל בשר וגו' כמנו ויחי. והוא תמוה בתחלה אמרו והשכימו. היום הזה ראינו וגו' את האדם וחי. וא"כ אמרו כי מי וגו'. אבל נראה שיש ה' מדרגות באדם. אדם. בן אדם. איש. גבר. אנוש. והחשוב שבמעלות הוא אדם ע"כ אמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. שבמדרגת האדם יכול להיות שידבר הקב"ה עמו וחי כמו שאנו היום במדרגת האדם שעשינו ג' ימים פרישה מכל הענינים אבל כי מי כל בשר וגומר. מי יכול להיות פרוש כל ימיו וכשהוא בשר שהוא שפל איך יכול לסבול שידבר עמו הקב"ה וחי ע"כ אמרו קרב אתה וגומר שאתה נשאר בפרישות כל ימיך כמו שאמר הקב"ה אליו ואתה פה עמד עמדי: (כד) את כל אשר יאמר וגו' ואת תדבר וגו'. הוא כפול במלות שונות וכן מה שנ' וידבר ה' אל משה לאמר הוא כפל אבל הפירוש כך הוא. שהדיבור הוא הדיבור כפשטו' ואמירה הוא להסביר שיבינו ומשה רבינו הבין תיכף בבא הדיבור אליו אבל ישראל לא הבינו בדיבור לבד עד שמשה הסביר לפניהם לכך אמרו וידבר ה' בדיבור אל משה. לאמר שיסביר לפניהם שיבינו לכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' כפי שאתה מבין מדיבור של מעלה אבל אנחנו כהיום במדרגה ואת תדבר וגו' אף שאתה תדבר לנו דיבור בעלמא ואף שלא נבין אותם אעפ"כ ושמענו ועשינו המצות אף שלא ידענו טעם המצות ואף שכאן כתיב ושמענו ועשינו ולעיל נאמר להיפוך שהקדימו עשיה לשמיעה אבל אעפ"כ במדרגה גדולה היו שאמרו ושמענו ועשינו ושמענו הציווי והוא הדיבור. ועשינו. אף שלא שמענו הטעם והרי כאן הקדים שמיעה לעשיה שעדיין לא השמיע להם הטעם ואעפ"כ ועשינו: (כה) וישמע ה' וגומר היטיבו וגומר. דברי נחת רוח היה לפני הקב"ה שדיבר דברים האלה:

ו (ד) **ה'** אלהינו. עלינו ייחד שמו ביותר. כיוצא בו אתה אומר שלש פעמים בשנה וגו' את פני האדן ה' אלהי ישראל. והלא כבר נאמר אל פני האדן וגו'. על ישראל ייחד שמו ביותר. כיוצא בו שמעה עמי ואדברה וגומר. עליך ייחד שמו ביותר: (ה) ואהבת. עיין רש"י באין לך אהבה במקום יראה. ויראה במקום אהבה. אלא במדת הקב"ה. ד"א אהבהו על הבריות כאברהם אביך דכ' ואת הנפש אשר עשו בחרן. היכול אדם להבראות אפי' יתוש א'. אלא ללמדך שהכניסם תחת כנפי השכינה: ובכל נפשך. כמ"ש כי עליך הורגנו וגומר, ר"ש בן מנסיא אומר וכי אפשר ליהרג בכל יום אלא זו מילה. שמעון בן עזאי אומר ובכל נפשך אהבהו עד מיצוי הנפש: ובכל מאדך. עיין רש"י. וכן איוב אמר ה' נתן וה' לקח וגומר והוא על מדת הפורעניות. מה אשתו אומרת עודך מחזיק וגומר ומה א"ל כדבר אחת הנבלות תדברי. אנשי דור המבול היו בועטים בטובה. וכשבאה עליהם הפורעניות היו מקבלים בע"כ. והלא הדברים ק"ו אם מי שבועט בטובה נאה בפורעניות. מי שהוא נאה בטובה לא יהיה נאה בפורעניות והוא שאמר לה כדבר אחת וגומר. וכן סדום ועמורה היו וכו' ועוד יהא האדם שמח ביסורים יותר מן הטובה. שבטובה אפילו הוא כל ימיו אינו נמחל לו עון שבידו ובמה נמחל לו ביסורין. ראב"י אומר את אשר יאהב ה' יוכיח וגומר. מי גרם לבן שירצה לאב אלא יסורים. כמ"א וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש וגומר. אתה ולבך יודעים המעשים אשר עשית והיסורים שהבאתי עליך שלא כנגד מעשיך. ר"י בר יהודה אומר חביבים יסורים לפני המקום. שכבודו של מקום חל על מי שיסורים באים עליו שנאמר ה' אלהיך מיסרך. ר' נתן בר יוסף אומר כשם שהברית כרותה לארץ כך כו' שנאמר ה' אלהיך מיסרך ונאמר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו'. רשב"י אומר חביבים יסורין. שג' מתנות נתן לישראל שאומות העולם מתאוין להם ולא ניתנו לישראל אלא ע"י יסורין וכו'. ר' נחמי' אומר חביבים יסורים כשם שקרבנות מרצים כך יסורים מרצים. בקרבנות הוא אומר ונרצה לו לכפר עליו. ביסורים הוא אומר. והם ירצו את עונם. ועוד שמרצים יותר מקרבנות. שהקרבנות בממונו. ויסורים בגופו. וכה"א עור בעד עור. וכבר הי' ר"א חולה ונכנסו ר"ט ור"י וראב"ע ור"ע לבקרו. נענה ר"ט ואמר חביב אתה לישראל יותר מגלגל חמה שהיא מאירה לעה"ז ואתה בעה"ז ובעה"ב. נענה ר"י ואמר חביבים יסורים יותר ממתן גשמים. שהגשמים נותנין חיים בעה"ז ואתה כו'. א"ל ראב"ע רבי חביב אתה יותר מאב ואם שהן מביאין וכו'. נענה ר"ע ואמר רבי חביבים יסורים. וא"ל ר"א לתלמידיו סמכוני. ישב לו ר"א. אמר לו. אמור עקיבא. א"ל הרי הוא אומר (מ"ב כ"א) בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו. וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים. ואומר (משלי כ"ה) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה. וכי עלה על דעתך שחזקיה למד תורה לכל ישראל. ולמנשה בנו לא למד. אלא כל תלמוד שלמדו וכל עמל שעמל בו לא הועילו אלא יסורים. שנאמר (ד"ה ב' ל"ג) וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו. ויאסרהו וגו' ויכנע מאד וישיבהו ירושלם למלכותו. הא למדנו שחביבין יסורים. רמ"א הרי הוא אומר ואהבת וגומר בכל לבבך כאברהם. שנא' כי ידעתיו וגו'. ובכל נפשך. כיצחק שעקד עצמו ע"ג המזבח. ובכל מאדך. הוי מודה לו כיעקב שאמר קטנתי מכל החסדים ועתה הייתי לשני מחנות: (ו) על לבבך. מכאן היה ר' יאשיה אומר צריך להשביע את יצרו. שכן אתה מוצא בכל הצדיקים. באברהם הוא אומר הרימותי ידי וגומר. בבעז. וגאלתיך אנכי חי ה'. בדוד הוא אומר (ש"א כ"ו) ויאמר חי ה' כי אם ה' יגפנו או וגומר. באלישע הוא אומר (מ"ב ה') חי ה' אשר עמדתי לפניו וגו': (ז) ושננתם. עיין רש"י. וכה"א אמור לחכמה אחותי את. ואומר קשרם על לבך ואומר חציך שנונים ואומר כחצים ביד גבור וגומר ואומר אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו וגומר. ד"א ושננתם. אלו בשיטן. ואין קדש לי והיה כי יביאך בשיטן.

ושן

ואין עשרת הדברות בניטן : ודברת בם. עיין רש"י. שלא יהיה משאך ומתנך אלא בהם שלא תתערב בהם דברים אחרים ושלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד כו' ה"ל ללכת בהם. ולא לפטור מהיכם. וכה"א יהיו לך לבדך ואין לזר אתך. בהתהלכך תנחה אותך. בעה"ז. בשכבך תשמר עליך. בשעת מיתה. והקיצות. לימות המשיח. היא תשיחך. לעה"ב : ובשכבך כו'. וכבר היה ר' ישמעאל מוטה ודולש ורא"ב"ע זקוף הגיע זמן ק"ש נזקף ר"י והטה ר"א א"ל ר"י מה זה אלעזר א"ל ישמעאל אומרים לאחד מפני מה זקנך מגודל א"ל יהא כנגד המשחיתים (כ"ה גי' רש"י. והרשב"א בארבע שיטות מוחק מלת יהא ופי' שלכן מגדלו יותר מן הצורך כנגד המשחיתים גם פאת הזקן והוא מגדלו להוציא מלבן של צדוקים) אתה עשית כדברי ב"ש ואני עשיתי כדברי ב"ה. ד"א שלא יקבע הדבר הלכה שב"ש אומרים בערב כל אדם יטו וכו' : (ח) וקשרתם. אלו בקשירה ואין ויאמר ועשרת הדברות בקשירה. אבל קדש והיה כי יביאך בקשירה. וקשרתם לאות וגו'. ככך א' של ארבע טוטפות. וטוטפות הוא ארבע. או נעשה ד' כיסים של ד' טוטפות ת"ל וקשרתם לאות וגו' כיס א' וכו' : על ידך. בגובה של יד. או אינו אלא ידך ממש. הואיל ואמרה תורה תן תפילין על הראש ותן תפילין על היד מה תפילין של ראש בגובה וכו'. ר"א אומר הואיל וכתיב לך לך לאות ולא לאחרים לאות. ר' יצחק אומר הואיל וכתיב והיו הדברים האלה על לבבך. דבר שכנגד לבך. (מנחות ד' ל"ז) ד"א על ידך. זה שמאל. או אינו אלא של ימין. אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר. ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות וגו' הא למדת שאין יד אלא שמאל. ר' נתן אומר וקשרתם וכתבתם. מה כתיבה בימין אף קשירה בימין. רי"א מצינו שאף ימין נקרא יד שנאמר וירא יוסף כי ישית וגו'. ומת"ל ידך להביא הגידם שיהא נותן בימין : וקשרתם וגו'. והיו לטטפת וגו'. של יד ביד ושל ראש בראש. מכאן אמרו של יד תחלה בנתינה. ושל ראש תחלה בחליצה : בין עיניך. בגובה של ראש. או אינו אלא כמשמעו. הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד ותן תפילין בראש. מה יד מקום שהוא ראוי ליטמא בנגעים. אף בראש מקום וכו' : (ט) וכתבתם. כתב שלם. מכאן אמרו כתב אלפין עיינין ועיינין אלפין. לביתין כפין ולכפין כו'. לגמלין צדי"ן לצדי"ן כו'. כתבה שלא כדין. או שכתבה כשירה וכו'. הרי אלו יגנזו : וכתבתם. שומע אני ע"ג אבנים נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב. מה כתב האמור להלן על הספר ובדיו אף כאן וכו'. ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי וגו' ואני כותב על הספר בדיו : על מזוזת ביתך ובשעריך. שומע אני שתי מזוזות ת"ל בשניה מזוזות. אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט דר"י. ורי"א אינו צריך הש"א ולקחו מן הדם ונתנו וגו' זה בנה אב כ"מ שנאמר מזוזות א' עד שיפרוט לך שתי מזוזות : ביתך. על ימין ובכניסה. או אינו אלא ביציאה ת"ל ביתך דרך ביאתך : ובשעריך. שומע אני שערי בתים לולים ורפת ומתבן ובית הבקר וכו' ת"ל ביתך. מה ביתך מקום כבוד וכו'. יכול שאני מרבה את בית השכות והעזרות ת"ל ביתך מה ביתך חול אף כל שהוא חול. מכאן אמרו הלשכות הפתוחות לקודש תוכן קודש וכו' : חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות. תפילין בראש ובזרוע. מזוזה בפתחיהם. ציצית על ד' כנפות כסותך. ועליהם אמר דוד שבע ביום הללתיך נכנס למרחץ כו'. משל לאדם שאמר לאשתו התקשטי בכל תכשיטיך כדי שתהא רצויה לי. כך אמר הקב"ה לישראל הוו מצויינים במצות כדי שתהיו רצוים לפני וכה"א יפה את רעיתי כתרצה יפה את שאת רצויה לי :

פרשת עקב

ז (יב) **והיה** עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם. מפני שישראל אמרו ושמענו ועשינו לכן אמר עקב תשמעון. זה למוד התורה. ושמרתם. זו המשנה לחזור ולשנות תמיד. ועשיתם. זה המעשה. כי בתחלה צריך לשמוע ואח"כ לחזור תמיד לבלתי ישכח ואח"כ לעשות כל דבר בעתו. מצות בפסח וסוכה ולולב ואתרוג בסוכות וכיוצא : כתיב בסוף פ' ואתחנן וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים וגו' שמר הברית והחסד לאהביו וגו' ושמרת את המצוה ואת החקים וגו' והיה עקב תשמעון וגו' כי כן יאמר בלבבו מה לי לשמור את המצות הלא אני שמר דרך ה' וה' ישלם לבניו עד אלף דור אבל כבר פי' הקדמונים שמר הברית והחסד כמו ואביו שמר את הדבר אם בנו אינו הולך בדרכי אביו הקב"ה שומר לקיים בריתו לנכדו ואם גם נכדו אינו זכאי שומר לדור רביעי וכן עד אלף דור. וזהו אומרו והיה עקב תשמעון וגו' ושמרתם ועשיתם וגו' ושמר ה' אלהיך לך וגו' ולא יצטרך לשמור לבניך כיון שתהיה ראוי לקבל החסד כמו שיוצאי מצרים קיים את החסד שהבטיח לאברהם גם שלא היו ראוים לנסים גדולים כאלה רק למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבתיכם. אבל דורות שלפניהם לא היו ראוים כלל לכן לא זכר להם ברית אבותם ושמר את הברית ואת החסד עד יוצאי מצרים שהיו זכאים וצירף עמהם זכות אבותם : והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה. ולמעלה חשב עוד שנים ושמרת את המצוה ואת החקים כי ידוע שהם כלל כל העולמות כמו שבארנו במשלי חוקים נגד שמים ומשפטים נגד ארץ ומצות נגד האדם. וכאן חשב תחלה משפטים כי להם משפט הבכורה כמו שהתחיל במשפטים תחלה שנאמר ואלה המשפטים ואח"כ חשב כאן מצוה כש"א כל המצוה וגו'. ובפ' ראה אמר אלה החקים וגו'. (יג) ואהבך וברכך וגו'. חשב כאן עשרה ברכות. א' ואהבך. ב' וברכך. ג' והרבך. ד' וברך פרי בטנך. ה' ופרי אדמתך. ו' דגנך. ז' ותירשך. ח' ויצהרך. ט' שגר אלפיך. י' ועשתרת צאנך. וכל מספר עשרה הם נחלקים לשלשה. ושבעה. והשבעה המה נכללים בארבעה כמו שתראה בסוכות יש עשרה מצות. שלש דפנות בסוכה. שלשה הדסים שני ערבות לולב אחד אתרוג אחד הם עשרה. והמה נחלקים לשלשה ושבעה סוכה בפני עצמה ג'. ושבעה בלולב והשבעה נכללים בארבעה מינים של לולב. והשלש דפנות של סוכה הם למחסה משלש פורעניות מזרם ומחורב וממטר. מפני שבמכת ברד אמר אני שלח את כל מגפתי. והלא הרבה שלוחים להקב"ה. אבל בברד היו שלשה דלעיל והם רוח ואש ומים. וז"ש רז"ל מי שפרע מדור המבול ומדור הפלגה ומאנשי סדום וממצרים בים. מדור המבול פרע במים. ומדור הפלגה ברוח שנא' ויפץ ה' אותם ומאנשי סדום באש וגפרית. ובמצרים פרע בכל שלש אלה במכת ברד. שנאמר ואש מתלקחת בתוך הברד הם אש ומים. ונאמר וה' נתן קלת וברד. קולות הוא מאויר כמ"ש בספר יצירה. ולכן אמר במכת ברד את כל מגפתי והמה שלש לגיונותיו של הקב"ה. ומי שאינו עומד בדבורו כולל הג' כי הדבור הוא מורכב משלש אלה אש ומים ואויר ולכן יבוא עליו שלש פורעניות אלו. והיושב בסוכה ינצל משלש פורעניות אלו כי הזרם הוא רוח. מחורב הוא חום השמש והאש. וממטר הוא מים. וכן כלל כאן עשרה ברכות בשלשה ושבעה. ואהבך וברכך והרבך. הם שלשה נגד חכמה בינה ודעת. וכנגד נפש רוח ונשמה. ואח"כ חשב שבעה והמה נכללים בארבעה דצח"מ. וברך פרי בטנך היא המדבר. שגר אלפיך ועשתרת צאנך זה החי. דגנך ותירשך ויצהרך זה הצומח. ופרי אדמתך זה הדומם : (יד) ברוך תהיה מכל העמים. יותר מכל העמים אפילו בברכת הארץ שהיא תחת המזלות ברך את ישראל שיהיו מושפעים יותר מכל האומות שהמה תחת ממשלת המערכה : (טו) והסיר ה' ממך כל חלי וכל מדוי. כי נמצא שני מיני יסורים לא ראי זה כראי זה הנופל למשכב אין כואב לו שום אבר פרטי אבל תגבורת המחלה נתפשט בכל האברים. והשני הוא אבר יש לו כאב בעבר אחד ושאר אבריו בריאים ואמר והסיר ה' ממך שניהם. כל חלי. וכל מדוי : (טז) ואכלת את כל העמים. הוא ברכה וגם צווי : ולא תעבד את אלהיהם כי מוקש הוא לך. וקשה הלא היא עבירה ולמה אמר מוקש. ופירושו בלבד שהוא עבירה אם תעבד את אלהיהם בעבור השפעתם. דע כי גם מוקש הוא לך כי הוא השטן הוא יצה"ר הוא מה"מ יורד ומסטין עולה ומקטרג ויורד עמו בגיהנם ונוקם ממנו : (יז) כי תאמר בלבבך. כל אמירה הוא בלב : רבים הגוים האלה ולמטה כתיב ונשל וגו' הגוים האל. שאל הוא קשה ואלה יותר קשה. אל הוא דין למעלה. ואלה הוא למטה והוא דין יותר קשה. וכנגד זה אמר זכור תזכור כנגד דין למעלה ונגד דין למטה : (יט) המסת הגדלת וגו' והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה. המסת. הוא נסים שעשה לישראל שניצולו מכל המכות והפרש ממכת ערוב : והאתת. הוא שיאמר מה שיהיה לעתיד כמ"ש (ישעיה מ"א כ"ג) הגידו האותיות לאחור וגו' : והמפתים. הוא שינוי הטבע : והיד החזקה. שהכרית את פרעה לשלחם על כרחו : והזרע הנטויה. בהתגלות. ובפרשת ואתחנן בפסוק או הנסה וגו' כתיב ג"כ ה' דברים במסות וגו' וכתיב עוד שני דברים במלחמה ובמוראים גדולים : מלחמה. שנלחם ה' בים כמ"ש ה' ילחם לכם : ובמוראים גדולים. זו גלוי שכינה בים ובמצרים. וכאן מדלג שני דברים אלו. והטעם שאמר הכתוב כאן כן יעשה וגו' לכל העמים והוא כיבוש א"י וב' דברים אללו מלחמה וגילוי שכינה לא יהיו עוד כמו ביציאת מצרים. ואמר כנגד זה וגם את הצרעה ישלח הוא כנגד מלחמה אך ע"י שליח : אל גדול ונורא כנגד מוראים גדולים : (כ) וגם את הצרעה. שני צרעות היו אחת של משה ואחת של יהושע. של משה לא עברה את הירדן ושל יהושע עברה הירדן ושני צרעות היו מששות כמו שאמר הכתוב הנשארים והנסתרים. שהנשארים הם שברחו מפליטי המלחמה וישבו בבתים בהתגלות וזה היה צרעה של משה מששת שזרקה ארס כו' וכנגד הנסתרים שטמנו את עצמם לזה שמשה של יהושע שחפשה אותם ולכך אמר וגם את הצרעה כנגד שני צרעות : (כב) ונשל ה' אלהיך וגו' מעט מעט. יש שבעה היכלות הטומאה וכנגד זה אמר ז' דברים. א' מעט. ב' מעט. ג' ונתנם ה' אלהיך. ד' והמם. ה' ונתן מלכיהם. ו' והאבדתם את שמם. ז' לא יתיצב איש. והשביעית היא בלא. בפסוק הראשון דתחלת עקב חשב שני ברכות ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד. ובפסוק השני חשב עשרה ברכות. ואהבך. וברכך. והרבך. וברך פרי בטנך. ופרי אדמתך. דגנך. ותירשך. ויצהרך. שגר אלפיך. ועשתרת צאנך. ובפסוק ג' חשב חמשה ברכות. א' ברוך תהיה מכל העמים. לא יהיה בך עקר ועקרה הם שנים. ובבהמתך גם כן לא יהיה עקר ועקרה הרי חמשה. והיא ה' אחרונה. שנים שבפסוק ראשון וחמשה שבפסוק שלישי הם שבעה. חמשה ושנים. כנגד שמים ושמי השמים וה' רקיעים. וכן בשבעה נרות המנורה חמש נרות ושתי נרות וכן באצבעות וכו"ע. ובגיהנם כתיב לעלוקה שתי בנות הב הב חמשה ושנים כי שאול ואבדון הם מדרגה התחתונה ושבעה כתות בגן עדן הם ג"כ חמשה ושנים כמו שבארנו בפ' דברים בפסוק הרבה אתכם והנכם היום. ובפסוק ד' וה' חשב ששה ברכות. א' כל חלי. ב' וכל מדוי. ג' ונתנם בכל שנאיך. ד' ואכלת. ה' לא תחוס. שהיא ג"כ ברכה שיאבדו שנאיך. ו' ולא תעבד. והיא ברכה גדולה שלא יעבוד ע"ג. והששה. תלת כלולין בתלת כמו ברכת כהנים. ומה שחושב כאן יו"ד ברכות ועוד ה' ועוד וי"ו. היינו יו"ד ברכות כנגד אות ראשון וה' ברכות כנגד אות שני. וי"ו ברכות כנגד אות שלישי ואות אחרונה נכלל בד"ו פרצופים וחשב כאן בני חיי ומזוני ברוך תהיה כנגד בני. שנאמר לא יהיה בך עקר ועקרה. והסיר ה' ממך כל חלי כנגד חיי. ואכלת את כל העמים כנגד מזוני. ולאשר עשה במצרים שהכה בכורי אדם ובכורי בהמה ועשה באלהיהם שפטים כנגד זה אמר כאן ואכלת את כל העמים שתאכל בהמתם ורכושם והוא בכורי בהמה. לא תחוס עינך עליהם. על עצמם נגד בכורי אדם. ולא תעבד את אלהיהם. נגד ובאלהיהם עשה ה' שפטים. ואמר כי תאמר בלבבך כי המחשבה שבלב אין ברשות האדם

האדם להטותה אמר תרופה לזה זכור תזכור ג"כ במחשבה את אשר עשה וגו' :

ח (א) **כל** המצוה. אמרו בספרי שיעשו כל המצות בשלמות . ולמעלה נאמר שמיעה והוא למוד שנא' עקב תשמעון . ועתה אמר תשמרון לעשות . ושמירה היא להזור שיהיה תלמודו בידו . ולעשות . היא עשיית המצוה בפועל . ואמר תשמרון לעשות . שיחזרו ע"מ לעשות . ואמר למען תחיון . כי עיקר קיום המצוה תלוי בארץ רק עתה מחויב כל אדם לשנות ולידע עשית המצוה אשר יצטרך לעשותם כשיבוא לארץ . וא"ת מה לנו לחזור כל הימים . כאשר נבוא לא"י אז נחזור לעשותם על זה אמר למען תחיון בזכות שתחזרו ותלמדו בח"ל . ורביתם . תפרו ותרבו בזכות התורה . וירשתם את הארץ . בזכותה . ולביאת הארץ צריך ג' דברים . א' הכנה לצאת מח"ל . ב' הדרך אשר ילך . ג' הביאה לא"י . וכנגדן אמר למען תחיון ורביתם בשביל הכנה לצאת . ובאתם . כנגד הדרך . וירשתם . כנגד הביאה : (ב) וזכרת וגו' . רמז שהוליכם במטה שנכתב עליו שם המפורש ורמז על מדרגת משה שראה באספקלריא המאירה והוא שם של י"ב ואספקלריא שאינה מאירה הוא שם כ"ו : למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך . זה כנגד שלש כתות . רשעים . בינונים . צדיקים . ואמר למען ענתך כנגד הרשעים להרשיע יצרם . לנסתך כנגד הבינונים . לדעת את וגו' . כנגד הצדיקים להוציא טובם מלבם אל הפועל לפני עין כל : התשמר מצותיו . הוא קאי על כל הג' . על הבינונים דרך נסיון . והצדיקים להוציא אל הפועל . והרשעים להכניעם : (ג) ויענך . כנגד לענותך . וירעיבך . כנגד לנסותך כי הנסיון בכל יום הילכו בתורתו אם לא : ויאכלך את המן וגו' למען הודיעך וגו' כנגד לדעת את אשר בלבבך : (ד) שמלתך וגו' . כנגד שלש מתנות בזכות שלשת הרועים משה ואהרן ומרים . שמלתך לא בלתה . כנגד הבאר שאמרו במדרש שהבאר היה מנקה גופם שלא היה מעלה זיע ולא בלתה שמלתם . ורגלך לא בצקה . הוא הענן כנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים . ויאכלך את המן . הוא המן : (ה) וידעת עם וגו' כי כאשר ייסר איש את בנו . לא על צד הנקמה רק מאהבה : (ו) ושמרת את מצות ה' אלהיך . ואח"כ ללכת בדרכיו ודרז"ל שהיו להם ספרי ברייתות לאלפים ובירושלמי אמרו בוא בשלום רבי ותלמידי רבי בחכמה ותלמידי ביראה שהיה צומד אצלו דרכי יראה ואח"כ וליראה אתו היא מעלה עליונה ובעבור זה תזכו לשבעה דברים : (ז) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה . אוירה טוב יפה נוף אקלים מזג משום כל ההלך היפך מ"ש המרגלים שאמרו דבה רעה ומה היא הרעה ארץ אכלת יושביה אוירה רעה : ארץ נחלי מים וגו' . הוא משובח ביסוד המים כמש"ה אחה בקעת מעין ונחל וגו' נהרות איתן . וחשב כאן ג' אלו . נחלי מים . עינת . הם מעין . ותהמת . הם נהרות ההולכים מן תהום . וחשב כאן חמשה דברים ארץ חטה וגו' ואח"כ שני דברים ארץ זית שמן ודבש כמו בהטבת ה' נרות ושתי נרות בפ"ע : (ח) ארץ חטה ושערה וגו' . המה מיני מזון : ארץ זית שמן ודבש . היא מורכבת מאכילה ושתיה : (ט) ארץ אשר לא במסכנת וגו' . הם שאר דברים כולל כל מיני בעלי חיים בקר וצאן וכו' : ארץ אשר אבניה . הוא שבח הארץ ביסוד העפר וארץ טובה משובחת גם באוירה . וגם חשב כאן מעלת דצח"מ . ארץ אשר אבניה . הוא מעלת הדומם . ארץ אשר לא במסכנת . כוונתו שיאכל פתו עם בשר בהמה ועוף הוא מעלת החי . ארץ חטה ושערה . הוא מעלת הצומח . ואכלת ושבעת וברכת . זה המדבר . כמ"ש (ישעיה א') טוב הארץ תאכלו זכה האדם אוכל את המאכל ואם לאו חרב תאכלו . המאכל אוכל אותו ומפסידו . וברכם שיאכלו טוב הארץ וישבעו : וברכת את ה' אלהיך . שתבלו בטוב ימיכם עד שיבלו שפתותיכם מלומר די וכל מספר ימי חייכם תברכו את ה' אלהיכם : (יב) פן תאכל ושבעת ובתים וגו' . הוא כנגד מה שאמר הכתוב שמנת עבית כשית לפי שחלקי האדם הם ארבעה . עצמות ובשר ועור וגידין והם שבעה כי עצמות ומוח שבתוכם הם שנים . בשר ודם שבתוכו הם ג"כ שנים . גידים ורוח הדופק גם הרי ששה . ועור הרי שבעה . וכנגד זה אמר שמנת . בעצמות . כי עוצם השומן והמוח הם בעצמות . עבית בבשר וגידין עד שישימו פימה עלי כסל . כשית . בעור . וכן כאן תאכל ושבעת . במוח וגידין . ובתים טובים תבנה . הם העצמות שהם בנין של אדם . ובקרך וצאנך . בקר הוא לחרישה ולאכילה . וצאן לגיזה למלבוש . ולחלב לשתיה . והוא מרבה דם ובשר עבים : וכסף וזהב ירבה לך . הוא מחזיק את הרוח שבגידין ובא התאוה והרצון לזה מחמת הרוח : וכל אשר לך ירבה . הוא כנגד העור שהוא כלל כל האדם המכסה את כלו וכנגד זה אמר וכל אשר לך ירבה וכנגד זה חשב שלמות שלהם כמ"ש בזוהר חדש נ"ע בנין דכנסת ישראל בשבעה אשתלימת ובשבעה אתפגימת בשבעה סליקת ובשבעה נחתת והם שבעה דברים . א' המוציאך מארץ מצרים . ב' במדבר הגדל . ג' והנורא . ד' נחש שרף ועקרב . ה' וצמאון . הוא מקום צמא גם אם יש שם מים אינה מקום לחה וצמאה למטר השמים . ו' אשר אין מים . ז' המוציא לך מים וגו' . וחשב שלש מתנות המוליכך במדבר . על ענני כבוד . המוציא לך מים . הוא הבאר . המאכלך מן . הוא המן : למען ענתך . ולמען נסתך . כנגד ויענך . וירעבך . להיטבך באחריתך . כנגד למען הודיעך וגו' . כחי ועצם ידי . כח הוא העמל והיגיעה . ועוצם יד . הם העבודה רבה בקר וצאן וחילו : (יח) אשר נשבע לאבתיך כיום הזה . הרב אברבנאל פי' כמו שלא תוכל לומר היום הזה שכחך ועוצם ידך עשה לך את וגו' כן לא תוכל לאמר זאת לדורות ולפי פירושו הכתוב מסורס ונ"ל כי כיום הזה קאי על השבועה כמ"ש לא בצדקתך ובישר לבבך רק למען השבועה אשר נשבע לאבתיך כי אין לך זכות בעצמך והוא כיום הזה פי' כמו שאתה רואה בעצמך היום הזה :

פרשת ראה

יא (כו) **ראה**. אמר בלשון יחיד : לפניכם . לשון רבים כמו בעשרת הדברות נאמר בלשון יחיד ובפרשת קדשים אמר בלשון רבים לא תכחשו וכיוצא . מפני שבהר סיני היו כולם באגודה אחת כאיש אחד אמר בל' יחיד וכן כאן אמר לשון יחיד אל כלל ישראל וכן לפניכם פי' לכל אחד ואחד נתן את הבחירה שלא יטו אחרי רבים לרעות ופן יאמר הבחירה ניתן לרבים לכן אמר לפניכם לכל אחד ואחד : נתן . במתנה שהקב"ה מסלק ממנו ואמרו (ברכות ל"ג ע"ב מגילה כ"ה ע"א נדה י"ו ע"ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים . ושמא תאמרו הבחירה ניתן לאדם בימי בחרותו אבל לא אחר שהורגל במעלליו הקשים לכן אמר היום בכל יום ויום הרשות נתונה והבחירה בידו לילך בדרך טובים . ואמר ברכה וקללה . ולא אמר טוב ורע . כי נמצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו . לכן אמר ברכה וקללה . כי הברכה לא תגיע תיכף רק התכלית הוא טוב כמו שמצינו יעקב בירך את אפרים וידגו לרוב בקרב הארץ ולא נתרבו תיכף . ולכן בחלוקת הארץ אמרו בני יוסף אל יהושע מדוע נתתה לי נחלה גורל א' וחבל א' ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה' . ובכל הפקודים לא מצאנו שהיו מספר פקודיו יותר מכל השבטים . ועוד הלא אמר לרב תרבה נחלתו . ורז"ל תרצו משום טפלא (ב"ב קי"ח ע"א) ופי' רש"י דחוק אמנם נראה כי ברכת יעקב היה וידגו לרב בקרב הארץ על זמן כניסתן לארץ . ובזמן שבע שנים שכבשו נתרבו כדגי הים לרוב . לכן אמר עד אשר עד כה ברכני ה' . ביאורו עד אשר נכבשה הארץ . ולפי זה לא נמצאו בפקודיו יותר משארי השבטים כאשר נפקדו במדבר ובערבות מואב כי לא חל ברכת יעקב עד שבאו לארץ וכיון שנכנסו לארץ מכח הברכה נתרבו כדגי הים שאין מספר לתולדותם ומפני זה השיבם יהושע עלה לך היערה ובראת לך . ופירשו רז"ל משום טפלא או משום עה"ר כי מי שמע כזאת בפעם אחת יולדו להם בנים ובנות עד כי חדל לספור . וכן כל הברכות לא נתקיימו מיד . לכן אמר בל' ברכה : (כז) את הברכה . אצל הברכה אמר אשר תשמעו אל מצות ה' וגו' . ואצל הקללה אמר אם לא תשמעו . וכוונתו שישמעו דוקא לכן אמר אשר תשמעו משמע חובה : (כח) והקללה אם לא תשמעו . לשון אפשר אם יהיו ח"ו שלא ישמעו . ובספרי דרש כן והביא פסוק אם בחקתי תלכו והוא פ"ש ונ"ל אם לא תשמעו : את הברכה והקללה . רז"ל דרשו (ב"ב פ"ח ב') ואמר ר' לוי בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו הקב"ה ברך את ישראל בעשרים ושתים מאם בחקותי ועד קוממיות וקללן בשמונה מואם לא תשמעו עד ואת חקתי געלה נפשם . ומשה רבינו ברכם בשמונה מוהיה אם שמוע עד לעבדם וקללן בעשרים ושתים מוהיה אם לא תשמע עד ואין קנה . לכן רמז להם כאן כאשר ישמעו את מצותיו יתן להם ברכת ה' המרובה בעשרים ושתים אותיות מא' ועד ת"ו וזהו את הברכה . וכאשר לא ישמעו יביא עליהם קללות המרובה בעשרים ושתים מוהיה עד ואין קנה מו"ו עד ה"א וזהו והקללה אם לא וגו' : וסרתם מן הדרך וגו' ללכת אחרי אלהים אחרים . ביאורו כיון שתסורו מעט מן הדרך סופכם שתלכו אחרי אלהים אחרים . כמ"ש וסרתם ועבדתם אלהים אחרים . ובנביא שקר אמר כי דבר סרה וגו' להדיחך מן הדרך ואמרו רז"ל דוקא בע"ג שאפי' אמר לקיים מקצת ולעקור מקצת אבל בשאר מצות עד שיעקור כולו (סנהדרין צ' ע"א) ולמדו ג"ש . נאמר כאן מן הדרך . ונאמר בראש הפרשה וסרתם מן הדרך וגו' ללכת אחרי אלהים מה להלן ע"ג אף כאן בנביא שקר ע"ג : מן הדרך . אפי' מקצת הדרך אבל בשאר עבירות לא יומת הנביא עד שיעקור כולו : אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים . אמרו בספרי מכאן כל המודה בע"ג כאלו כופר בכל התורה כולה . ומפני שאמר אשר אנכי מצוה וגו' וסמיך ללכת אחרי אלהים אחרים שהכופר בע"ג כאלו מודה בכל התורה כלה וכן כל המודה כו' . ואמר אשר לא ידעתם . בתחלה יעבדו אלילים אשר ידעו ואח"כ יתגבר היצה"ר עליהן עד שיעבדו אלילים אשר לא ידעון : (כט) והיה כי יביאך ה' אלהיך . אמרו בספרי אין והיה אלא מיד . ביום ראשון שעברו את הירדן הלכו ששים מיל להר גרזים ונשאו עמהם את האבנים וכיון שבאו שמה אמרו את הברכות ואת הקללות ובנו את המזבח וסדו אותו בסיד וכתבו כל התורה בשבעים לשון וקפלו את האבנים והקריבו עולות ושלמים ואכלו וברכו ברכת המזון ובגמרא (סוטה ל"ו ע"א) נמצא פ"ש וברכו וקללו . כי הברכות והקללות היו קודם המזבח והקרבת הקרבנות . ונ"ל וברכו פי' ברכת המזון . לכן אמרו וברכו כי יהושע תיקן להם ברכת הארץ באותו היום . וקפלו את האבנים ונטלו ובאו ולנו במקומם וכן הוא אומר בפ' כי תבוא והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו' : ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל . פי' שהלוים עמדו למטה בין ההרים האלו וששה שבטים עמדו על הר גרזים . וששה שבטים עמדו על הר עיבל . וכשרצו הלוים לאמר את הברכות הפכו פניהם כלפי הר גרזים . ועל הקללות הפכו פניהם כלפי הר עיבל : ונתתה את הברכה על הר גרזים . אמרו בספרי וכי מה בא הכתוב ללמדך שהברכה על הר גרזים והקללה על הר עיבל והלא כבר נאמר ואלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל אלא להקדים ברכה לקללה . יכול יהא כל הברכות קודמות לקללות ת"ל את הברכה והקללה . ברכה אחת קודמת לקללה אחת ואין כל הברכות קודמות לכל הקללות ולהקיש ברכות לקללות מה קללה בלוים אף ברכה בלוים ומה קללה בקול רם אף ברכה בקול רם . ומה קללות בלשון הקודש אף ברכות בלשון הקדש ומה קללה אלו ואלו עונין אמן אף ברכות אלו ואלו עונין אמן ולמה נקרא לשון הקדש לפי שהקב"ה דיבר בו עם ישראל באותו הלשון כמ"ש רז"ל (סוטה ל"ג ע"א) ונתן להם את התורה נאמר כאן וענו הלוים וגו' ולהלן נאמר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש : (ל) הלא המה בעבר הירדן וגו' . אמר כאן ששה סימנים ועוד סימן שביעי . הר גרזים והר עיבל . והמה כנגד שבעה הבלים שאמרו בתיקונים שבעה הבלים דקיימין לעלמא וממנו כל הברכות יוצאות וכמ"ש בחלום

פרעה

פרעה שבע נרות טובות ושבע פרות רעות: בארץ הכנעני היושב בערבה וגו'. רז"ל אמרו (סוטה ל"ג ע"ב) זו הר גריזים שהכותים יושבים בה נאמר כאן אלוני מרה ונאמר באברהם ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה. מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלוני האמור כאן הוא שכם והללו הוא הר גריזים: אחרי דרך מבוא השמש. במקום שהחמה שוקעת. ראב"י אומר לא בא הכתוב אלא להראות להם את הדרך. היושב. בישוב ולא בשדות וכרמים: בערבה. ולא בהרים ובגבעות כי ערבה הוא מישור: (לא) כי אתם עברים וגו'. ע"מ כן אתם עברים לבוא לרשת וכן אמר להם [יהושע ג' יו"ד] בזאת תדעון וגו' והורש יוריש מפניכם ומה אמר להם אם תירשו את הארץ טוב ואם לאו המים שוטפים אותו ואתכם: וירשתם אתה וישבתם בה. בזכות שתירשו תשבו בה ובמה ירשתם אותה בחזקה מכאן למדו (קידושין כ"ו ע"א) וישבתם בה שקונין בחזקה: (לב) ושמרתם לעשות. ושמרתם זו משנה. לעשות. זו עשיה שתלמדו ע"מ לעשות. והלומד שלא ע"מ לעשות מוטב שתהפך שליתו על פניו. וא"ת שתעשה בלתי לימוד אמרו ולא עם הארץ חסיד (שבת ס"ג ע"א) ואם ראית עם הארץ חסיד אל תדור בשכונתו: את כל החקים. זה מדרשות. ואת המשפטים. זו דינים. מפני שהמדרש הוא חוק נגד השכל כמ"ש בגמרא פשיטא למה לי קרא ותירצו שיכול ללמוד בק"ו להיפך ובא הקרא לסורות שהוא נגד השכל ומשפט הוא דבר הנלמד בק"ו והם דינים שמשפטן להיות כן וכן כל הי"ג מדות. ושמרתם לעשות. בין שהוא במשפט השכל בין שהוא נגד השכל:

יב (א) **אלה** החקים והמשפטים וגו'. עד כאן נאמר בכלל ועתה בא לפרש בפרט: אלה הם החקים והמשפטים. ואמר אלה שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה: לעשות בארץ. יכול כל המצות כולן נוהגות בח"ל ת"ל בארץ יכול לא יהיו כל המצות כולן נוהגות בח"ל ת"ל כל הימים אשר אתם חיים על האדמה. אחר שריבה הכתוב ומיעט הכתוב הרי אנו למדים אותם מן האמור בענין. ומה אמור בענין אבד תאבדון. פי' איבוד ע"ג הוא חובת הגוף והוא נוהג בכל הארצות. אף כל המצות נוהגות בח"ל כן אמרו בספרי ובגמ' (קדושין ל"ז ע"א) ובירושלמי אמרו שלמד מאותו ענין שאיבוד ע"ג אינו נוהג אלא בארץ שנאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא דוקא בארץ מפני שהוא תלוי בארץ אבל כל המצות נוהגות אף בח"ל שהן חובת הגוף: (ב) אבד תאבדון. נאמר כפל שהמקצץ האשרה חייב לשרש אחריה: את כל המקמות. יכול המקומות עצמן ת"ל אלהיהם על ההרים ולא ההרים עצמן ולמה נאמר כל המקמות. בתשמישי ע"ג הכתוב מדבר אם העמיד את הע"ג על דבר תלוש שהוא נאסר ג"כ. יכול מיד נאסר אפי' לא עבדו את הע"ג נאסר הכלי ת"ל אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם. והפסיק בין אשר עבדו לאת אלהיהם כיון שעשה לשם ע"ג אפי' לא עבד אותה שנאמר פסילי אלהיהם תשרפון באש משפסל אותה נאסר לפי שע"ג שעשה לישראל לא נאסר עד שעבד אותה אבל פסילי אלהיהם נאסר תיכף כיון שפסל אותה: אלהיהם על ההרים. ולא ההרים אלהיהם: ועל הגבעות. ולא הגבעות אלהיהם: ותחת כל עץ רענן. ולא עץ רענן אלהיהם. ונאמר כפל הרים וגבעות ועץ רענן אר"ע כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה ועץ רענן דע שיש שם ע"ג: אבד וגו' אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם. הנה אשר אתם ירשים מיותר ועוד דנכתב שלא במקומו דהפסיק בין אשר עבדו ובין אלהיהם. ונראה מה שצותה התורה אבד הלא ע"ג מהני ביטול אלא משום דע"ג ותשמישיה של ישראל לא מהני ביטול ומקומות לאלהיהם תשמישי ע"ג והם ירשו ואמרו במתניתין המבטל ע"ג ביטל משמשיה וכתב המרדכי דמיירי בתשמישי ע"ג של ישראל וזש"ה המקומות צריך איבוד משום שאתם יורשים את אלהיהם אבל אם לא ירשו את אלהיהם היו בטלו משמשיה: (ג) ונתצתם את מזבחתם וגו'. פשוטו של מקרא כך הוא לפי שנאמר במצרים ובאלהיהם עשה ה' שפטים ועשה בהם ארבעה שפטים של אבנים נשברו של עץ נשרפו של חרס נתצו של מתכת נמסת ונגדעת. וכן אמר כאן ונתצתם את מזבחתם כמו של חרס לשברים קטנים. ושברתם את מצבתם זהו של אבנים. ואשריהם תשרפון זהו של עץ. ופסילי אלהיהם תגדעון זהו של מתכת. ורז"ל אמרו בע"ג (פרק ג' משנה ז') שלשה בתים הם וכו'. שלש אבנים הם וכו'. שלש אשרות הן. אילן שנטעו מתחלה לשם ע"ג הרי זה אסור. גדעו ופסלו לשם ע"ג והחליף נוטל מה שהחליף. העמיד תחתיה ע"ג ונטלה הרי זה מותר וז"ש כאן ואשריהם תשרפון באש זהו אילן שנטעו מתחלה לשם ע"ג. כמ"ש איזהו אשרה אילן שנטעו מתחלה לשם ע"ג הרי זה אסור. ופסילי אלהיהם תגדעון. זהו גדעו ופסלו לשם ע"ג והחליף נוטל מה שהחליף העמיד תחתיה ע"ג ונטלה הרי זה מותר וזהו ואבדתם את שמם שיטול אותה משם. ונתצתם את מזבחתם זהו שלש בתים וכו'. ושברתם את מצבתם. זהו שלש אבנים ואמר ושברתם ונתצתם ותשרפון. שלש אלו נאמרו בכל שלש אלו בשלש בתים ובג' אבנים ובג' אשרות. ואבדתם את שמם. שתכנו את שמם. ומנין לגנאי שנאמר שקץ תשקצנו בית כריא בית גליא: מן המקום ההוא. בארץ ישראל אתה מצווה לרדוף אחריה ולא אתה מצווה לרדוף בח"ל אחריה: ונתצתם את מזבחתם וגו' ופסילי אלהיהם תגדעון הוא קודם כיבוש. ואבדתם את שמם. הוא לאחר כיבוש. כאמור: מן המקום ההוא פירוש המקום ההוא שנדע ונתן כבר. צריך לשרש אחריה היום במקום ההוא. נמצא מחוייב גם קודם כיבוש. וזה חילוק בין א"י לח"ל. שח"ל אינו חייב אלא לאחר כיבוש. וא"י חייב נמי קודם כיבוש. וזהו מה שאמר בירושלמי. שביטול ע"ג אינו נוהג אלא בארץ פי' קודם כיבוש אינו נוהג אלא בארץ: ואבדתם את שמם. לכנות לה שם כו' יכול לא לגנאי כו' ת"ל שקץ וגו': אבד תאבדון וגו'. שבעה דברים שהן במיתה המנויין במתניתין צריך לאבד כל המקומות של שבע עבודות הללו. אחד העובד. וא' הזובח. ואחד המקטיר. ואחד המנסך. ואחד המשתחוה. ואחד המקבל עליו לאלוה. והאומר אלי אתה: אשר עבדו. הוא העובד. ונתצתם את מזבחתם. הוא הזובח והמקטיר. ושברתם את מצבתם. הוא ניסוך כמו שנאמר ביעקב ויסך עליה נסך ועכשיו היא שנאה לפני המקום. ואשריהם. הוא המשתחוה כאמור במנשה ויעש את פסל האשרה והוא השתחויה. שהיה מקום השתחויה שעשו הכהנים להשתחות בו והוא עשה אשרה להשתחות. ופסילי אלהיהם. הוא המקבל לאלוה כמ"ש חז"ל כיון שנפסל נעשה אלוה. ואבדתם את שמם. הוא האומר אלי אתה: (ד) לא תעשון כן לה' אלהיכם. להקריב בכל המקומות על ההרים וגו': (ה) כי אם אל המקום אשר יבחר ה' לבד. וחז"ל דרשו מסמיכות לא תעשון כן. אזהרה לנותץ אבן מהיכל כו' ולמוחק את השם. למוחק את השם הוא כנגד ואבדתם את שמם מן המקום ההוא. ונותץ אבן מהיכל וממזבח כנגד ונתצתם את מזבחותם: וחשב כאן חמשה זמנים. שילה. בית ראשון. בית שני. בית שלישי. והיתר במות משחרב שילה. כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם. הוא משכן שילה שהיה זמן איסור במות. לא תעשון וגו' איש כל הישר בעיניו הוא זמן היתר במות משחרב שילה. ועברתם את הירדן וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם. הוא ירושלים בבנינו הראשון והוא זמן איסור במות. השמר לך פן תעלה עלתיך כי אם במקום אשר יבחר וגו' הוא בזמן בית שני. לא תוכל לאכול בשעריך מעשר וגו' כי אם לפני ה' אלהיך הוא בית השלישי תוב"ב. ומפני שבשילה היו כל ישראל כתיב מכל שבטיכם. ובבית שני כתיב באחד שבטיך. בבית ראשון כתיב לשכן שמו שם אבל בבית שני לא נאמר לשכן כו' כמרז"ל שבבית שני חסרו חמשה דברים וא' מהם שכינה. נאמר מכל שבטיכם ונאמר באחד שבטיך מפני שהכסף נגבה מכל השבטים לכן כתיב מכל שבטיכם אבל לא נבנה רק בשבט בנימין לכן נאמר באחד שבטיך. ד"א כתוב א' אומר באחד שבטיך וכתוב א' אומר מכל שבטיכם כיצד נתקיימו ב' כתובים יודעים היו שבהמ"ק עתיד להבנות בחלק יהודה ובנימין לפיכך הפרישו דושנה של יריחו: לשכן שמו שם. זו ברכת כהנים נאמר כאן לשכן שמו שם ונאמר להלן ושמו את שמי. מה להלן וכו' יכול דווקא במקדש אבל לא בגבולין ת"ל בכל המקום אשר אזכיר וגו'. א"כ למה נאמר שמו שם. במקדש בשם. בגבולין בכינוי: אשר יבחר ה' ונאמר לשכנו תדרשו. משמע בעצמן ידרשו. בתחלה צריך דרישה ואח"כ אשר יבחר שהקב"ה מסכים לדבריהם וכן נאמר עד אמצא מקום וגו' משכנות וגו' ואח"כ הסכים הקב"ה על ידו. ולמה כתב בתחלה אשר יבחר ה' וגו' ואח"כ לשכנו תדרשו. ובאמת דרישה הוא בתחלה אלא אשר יבחר קודם במעלה לכך קאמר אשר יבחר תחלה והוא כמו שאמר איוב יאבד יום אולד בו והלילה אמר וגו' ובאמת הלילה קודם אלא שהיום קודם במעלה: לשכנו תדרשו. שעיבור שנה אינו אלא ביהודה שאם עיברה בגליל אינה מעוברת ד"א לשכנו תדרשו שהסנהדרי גדולה אין אלא בבית המקדש: ובאת שמה והבאתם שמה. בעשה לימד שברגל ראשון עובר בעשה. לפי שנאמר בפ' פנחס אלה תעשו לה' במועדיכם וגו' למה נאמר והלא כבר נאמר בפ' אמור ומלבד כל נדריכם וגו'. אלא קבע חובה. ולפי שנאמר לא תאחר לשלמו ואיני יודע באיזה זמן עובר בבל תאחר לכך נאמר אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם. לקבוע חובה לבל תאחר. יכול מועדיכם מיעוט מועדיכם שנים ת"ל ובאת שמה והבאתם שמה וכתיב שלש פעמים בשנה יראה לימד שאינו עובר בבל תאחר עד שיעבור ג' רגלים: ובאת שמה. והבאתם שמה. שני פעמים שמה לימד שעובר בעשה ברגל אחד: (ו) ואת מעשרתיכם. שני מעשרות מעשר שני ומעשר בהמה: ואת תרומת ידכם. תרומת ידכם זו נדבה במעשה. ונדבתיכם בפה. כך פי' הרמב"ן. ורז"ל דרשו על בכורים נאמר כאן ידכם ונאמר להלן וכו' מה להלן תנופה אף כאן וכו': (ז) ואכלתם שם. בירושלים במחינה: ושמחתם. לפי שנאמר ברכה בתבואה לכך נאמר ושמחתם בכל משלח ידכם שאשלח ברכה בכל המע"מ ובכל עניניכם: ושמחתם. מצות עשה של שמחה בשלש רגלים שבכל רגל ורגל מחוייבים בשלש מצות. עולת ראיה ושלמי שמחה וחגיגה. ועל חגיגה נאמר תחג וגו'. ועל עולת ראיה נאמר שלש פעמים בשנה וגו' ולא יראה את פני ה' ריקם. ושמחה לא כתיב בפסח. לכך נאמר ושמחתם כאן שמחוייב שמחה בכל שלש רגלים. אתם ובתיכם. זו האשה מלמד שהאשה מחוייבת בשמחה. וזו אחד מה' מ"ע שהז"ג. מצה. שמחה. והקהל. קידוש היום. ופסח ראשון. כדברי ר' יהודה. נמצא שלש מצות הללו שמחוייבים ברגל. שלמי שמחה. חגיגה. עולת ראיה. כל אחד ואחד יש לו מעלה בפני עצמו. עולת ראיה שכולה לגבוה. חגיגה שכן ישנה לפני הדיבור. שמחה. שחייבות בה הנשים. אשר ברכך ה' אלהיך. ונאמר איש כמתנת ידו. מי שיש לו נכסים מרובים וכו' מביא עולות מרובין. ועל זה נאמר איש כמתנת ידו. בני ביתו מרובין ונכסים מועטין. ע"ז נאמר אשר ברכך. ומפני שבתחלה אמר ובתיכם ואח"כ נאמר אשר ברכך. לכך אמרו רז"ל. לפי הברכה תן. שכך פירוש הכתוב ובתיכם אשר ברכך. לפי הבית אשר ברכך. זה וזה מרובין. על זה נאמר איש כמתנת ידו כברכת וגו'. ובספרי נאמר. יש שהוא נדיב לב ואין לו נכסים מרובין על זה נאמר איש כמתנת ידו. ויש שעשיר הוא ואינו נדיב לב על זה נאמר כברכת ה' אלהיך. ובזוהר אמרו. איש כמתנת ידו הוא עוה"ב. כברכת וגו'. הוא עוה"ז. וזהו ממש מאמר הספרי דמתנת ידו הוא נדיב לב שאינו עשיר ונותן. כברכת וגו'. הוא עוה"ז שעשיר הוא: (ח) לא תעשון. פי' קרבנות חובה רק איש כל הישר והם נדרים ונדבות: ככל אשר אנחנו עשים פה. שנאסרו הבמות. אבל משחרב שילה איש כל הישר בעיניו שמותר להעלות נדרים ונדבות בבמת יחיד ודוקא נדרים ולא חובה כמאמר הכתוב הישר ודווקא יחיד ולא צבור. דכתיב איש. יחיד ולא צבור: (ט) כי לא באתם וגו' אל המנוחה ואל הנחלה. מנוחה זו שילה כמאמר הכתוב והניח לכם מכל אויביכם וגו' ירושלה

בית ראשון ובית שני. שאז ירשו כל שבט ושבט מקומו. אשר ה' אלהיך נתן לך זו בית שלישי. שהקב"ה בעצמו יחלק כל א"י לכל שבט ושבט. שלשה דברים נתן לישראל. מנוחה. נחלה. מתנה. וכן הוא בתפלת שבת ולא נתתו לגויי הארצות. ולא הנחלתו לעובדי פסילים. וגם במנוחתו לא ישכנו רשעים. וג' בריתות נתן הקב"ה לישראל. ברית התורה. וברית ע"ג. וברית מילה. ולכן אמר ולא נתתו לגויי הארצות זו ברית תורה. ולא הנחלתו לעובדי פסילים זו ברית ע"ג. לא ישכנו רשעים זו ברית מילה. ואמר מנוחה. נחלה מתנה. מפני שיש לאחר מיתה ג' דברים. לנפש. ורוח. ונשמה. לנפש. הוא מנוחה. כמ"ש ונחך וגו' והשביע בצחצחות וגומר. ונחלה לרוח. והוא נחלת ג"ע שהוא ירושה מאדם הראשון ומיעקב. ומתנה הוא לנשמה וכן נאמר בפסוק אז תתענג וגו' והרכבתיך וגו' והאכלתיך וגו': ועברתם את הירדן וגומר והניח לכם מכל אויביכם וגומר וא"כ והיה המקום. וכן נאמר בדוד כשרצה לבנות בית ויהי כי ישב המלך וגומר וה' הניח לו מסביב מכל אויביו. ויהי דבר וגו' הוא יבנה בית לשמי וכן הוא אומר בדברי הימים הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו וגומר: (י) והניח לכם מכל איביכם מסביב. בגמרא אמרו ג' מצות נצטוו ישראל כשיבואו לארץ. להעמיד מלך. ולהכרית זרעו של עמלק. ובנין בית המקדש. ואיני יודע איזה מהן תחלה ת"ל כי יד על כס יה. הוא מלך ואח"כ כתיב מלחמה לה' בעמלק וגו'. ובהמ"ק אחר כולם. שנא' והניח לכם מכל אויביכם וגו': (יא) והיה המקום אשר יבחר ה'. זו ירושלים: עולתיכם וזבחיכם. לעיל נאמר בשילה וכאן שנה הכתוב בירושלים: וכל מבחר נדריכם. שצריך להביא מן המובחר מנין לכל הקרבנות שיביא מן המובחר ת"ל וכל: (יב) ושמחתם. לעיל נאמר ושמחתם בשילה. וכאן נאמר שמחה בירושלים: אתם ובניכם וגו'. קרוב קרוב קודם: כי אין לו חלק. בביזה שביזה הוא מטלטלין. שכל אחד בוזז לו רק שנותן חצי למלכות. ונחלה. בארץ: ג"פ נאמר כאן לוי. והלוי אשר בשעריך ושמח וגו'. והלוי אשר בשעריכם. פן תעזב את הלוי ר"ל תן לו מעשר ואם אין לו מעשר תן לו מעשר עני ואם אין לו מעשר עני תן לו משלמי שמחה: (יג) השמר לך פן תעלה. לפי שנא' בהעלאת חוץ כרת ואין עונשין אלא א"כ מזהירין ת"ל השמר פן תעלה. והשמר לאו הוא: בכ"מ אשר תראה. אבל ע"פ נביא כגון אליהו בהר הכרמל מותר: (יד) כי אם במקום אשר יבחר וגו'. הוא בית שני לפי שאין מוסיפין על העיר אלא במלך ונביא וכו' ואורים ותומים וכו'. ובבית שני נחסרו חמשה דברים וחד מינייהו אורים ותומים: שם תעלה ושם תעשה. לפי שנאמר כרת בשחוטי חוץ. ואין עונשין וכו' ת"ל שם תעלה ושם תעשה. מקיש זביחה להעלאה מה העלאה בלאו וכו'. אין לי אלא עולה. מנין לכל הקרבנות ת"ל כל אשר אנכי מצוך: (טו) רק בכל אות נפשך. שיש ג' דברים. זמן. ומקום. ואדם. ק"ק נאכל לזכרי כהונה והוא אדם. מקום. שנאכל לפנים מן הקלעים. זמן. ליום ולילה. וקדשים קלים נאכל לטהורים. ובירושלים. ולשני ימים וכו'. אבל פסולי המוקדשין נאכלין בכל זמן ולכך נאמר בכל אות נפשך. ובכל מקום. לכך נאמר בכל שעריך. ולכל אדם אף לטמאין. לכך נאמר הטמא והטהור: רק בכל אות נפשך. בפסולי מוקדשין הכתוב מדבר או אינו אלא בבשר תאוה. ת"ל כי ירחיב ה' הרי בשר תאוה אמור וכאן בפסולי המוקדשין: תזבח. ולא נחירה. ואכלת. ולא לכלביך. בשר. ולא חלב: כברכת ה' אלהיך וגו'. הא לאחר שחיטה מותר בחלב וגיזה. יכול אפילו על מום עובר ת"ל בכל שעריך. ונאמר בבכור בשעריך וגו' מה בכור מום קבוע שנאמר בו פסח או עור אף כו': הטמא והטהור יאכלנו. בין שהוא טמא והבשר טהור. בין שהוא טהור והבשר טמא: יאכלנו. פרט לתרומה. ואמרו בירושלמי בתרומה יש ד' חלוקים. טהור שאכל תרומה טהורה הרי הוא כמצותו. טמא שאכל את הטהור הרי הוא במיתה. וטמא שאכל את הטמא הרי זה בלאו. וטהור שאכל את הטמא הרי הוא בעשה האמור כאן: יאכלנו כצבי וגו'. כצבי שפטור מן הבכורה. וכאיל. שפטור ממתנות. ובספרי צבי ואיל לפטור מחזה ושוק ומתנות. וגירסת הגמ' יותר נכונה: (טז) על הארץ תשפכנו כמים. מלמד שדם מותר בהנאה ד"א מה מים מכשיר אף דם מכשיר. ד"א דם הנשפך כמים מכשיר. דם שאינו וכו' פרט לדם קדשים: (יז) לא תוכל לאכל בשעריך. יכול חלבו מותר ת"ל אך וגו'. וחומר מעשר מתרומה. שבמעשר בין טהור שאכל את הטמא בין טמא שאכל את הטמא הרי הוא בלאו שנאמר כאן לא תוכל לאכל בשעריך ונאמר בבשר תאוה בשעריך הטמא והטהור. ובטמא וטהור שאכלו יחדו הוי טמא שאכל את הטמא וטהור שאכל את הטמא. אבל בתרומה כשאכל טהור את הטמא הוא בעשה לבד: מעשר. זו מעשר טהור. דגנך. זו מעשר טמא. ותירשך. זו הלקוח בכסף מעשר. ויצהרך. זו הלקוח בכסף מעשר טמא. ובכורות. זה בכור וכו' ולא בא הכתוב וכו' וללמד אם אוכל זר אפי' לאחר זריקה הוא לוקה: בקרך וצאנך. זו חטאות ואשמות למה נאמר. אם לאוכל חטאת ואשם חוץ לחומה וכו' אם אינו ענין כו'. אלא חוץ לקלעים. וכל נדריך אשר תדר. זו עולה. למה נאמר כו' אלא בין לזרים ובין לכהנים ובין קודם זריקה וכו'. ונדבתיך. זו תודה ושלמים למה נאמר שאסור קודם זריקה. ותרומת ידך. זו ביכורים קודם קריאה. וששה דברים נאמר בפסוק. שני דברים בזמן לפני זריקה ולפני קריאה. ושני דברים במקום. בירושלים ולפנים מן הקלעים. ושני דברים באדם אחד שאסור לזרים. ואחד שאסור לכהנים: (יט) השמר לך פן תעזב וגו'. אפי' שמיטות ויובלות: על אדמתך. על אדמתך אתה מוזהר אבל בח"ל הרי הוא ככל העניים: (כ) כי ירחיב ה' אלהיך את וגו'. להתיר להם בשר תאוה כדברי ר"י. ר"ע אומר ט': כאשר דבר לך. זו קיני קנזי וקדמוני שהקב"ה נתן לאברהם עשר אומות ולישראל לא נתן רק ז' אומות ולעתיד יתן להם עוד ג'. ובסדר דברים נאמר ובאו הר האמרי ואל כל שכניו. אלו עמון ומואב והר שעיר וכו'. ולעתיד יירשו הג' הללו וזו היא שאמר כאשר דבר לך. רבי אומר כאשר דבר לך ע"י נביאים. הוא מה שנאמר מפאת קדימה. שמחורב נאמר כבר לנביאים ונביאים קבלו ממשה שיאמרו בשעת מעשה וזהו שאמר יחזקאל מפאת קדים עד פאת ימה: ואמרת אכלה בשר וגו' כי תאוה וגו' בכל אות נפשך וגו'. כי תאוה. למדה תורה ד"א שלא יאכל עד שיתאוה יכול שלא יאכל רק לשבור את התאוה כמו חולה ביום הכפורים ת"ל בכל אות נפשך כ"ז שאתה מתאוה ובעוד שתתאוה תאכל בשר: ואמרת אכלה וגו'. אמירה הוא בלב והוא לשון תורה כמו כי תאמר בלבבך וכן כי תאמר בלבבך רבים הגוים וגו' וכן אל תאמר בלבבך וגו' ורבים כאלה. ולמדה תורה שלא יאכל קודם שיתאוה ואף לאחר שיתאוה לא יאכל. רק בשעת התאוה: ואמרת אכלה וגו'. לפי שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים. שיש ג' כחות באדם. חפץ. חמדה. תאוה. תאוה הוא לזנות. והפץ לאכילה. והמדה הוא לממון כמו שאמר גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה להם ומחמדתן. כי תאוה הוא לעריות. וחמדה הוא לגזל. ותאוה הוא גדול מן החמדה. והחמדה הוא גדול מהחפץ וז"ש ולא תתורו אחרי לבבכם. זו חפץ. ואחרי עיניכם. זו חמדה. אשר אתם זונים. זו תאוה. אבל כאן בבשר תאוה התירה התורה ג' דברים הללו שנאמר ואמרת אכלה וגו' אמירה בלב. הוא חפץ. כי תאוה נפשך. זו החמדה. בכל אות נפשך. זו תאוה. יכול יקח מן השוק ת"ל וזבחת מבקרך ומצאנך. יכול כל בקרך וכו' ת"ל מבקרך מקצת בקרך נמצא לא התירה התורה אלא בג' תנאים רק בשעת תאוה ודוקא בקרך ומקצת דוקא: (כא) כי ירחק ממך המקום. בריחוק מקום אתה זובח ואי אתה זובח בקירוב מקום לימד שאסור לשחוט חולין בעזרה מנין שאסור באכילה ת"ל כי ירחק ממך וגו' ואכלת. אבל לא תאכל מה שתשחט בקירוב מקום. מנין שאסור בהנאה ת"ל ובשר בשדה טרפה וגו' זהו שיצא חוץ למחיצה דהיינו עובר שיצא וגו' לכלב תשליכון אתו. אותו אתה משליך לכלב מה שיצא חוץ למחיצה אבל אי אתה משליך לכלב חולין ששחטו בעזרה לפנים ממחיצה: וזבחת. לימד שגם חולין טעון שחיטה: כאשר צויתך. בקדשים. אין לי אלא בהמה. חיה מנין ת"ל אך וגו': (כב) את הצבי ואת האיל. הרי זה בא ללמד ונמצא למד. מה בהמה וכו', אבל עוף אין טעון שחיטה אלא מדברי סופרים. דברי ר"א הקפר. רבי אומר כאשר צויתך. הלכה למשה מסיני על בהמה ועוף. שנים בבהמה וא' בעוף. ורוב ב' בבהמה ורוב א' בעוף. ואכלת בשעריך. כל אדם ובכ"מ: בכל אות נפשך. בכל זמן. אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל. מלמד שפטור מחלבים למזבח ומחזה ושוק לכהנים: (כג) רק חזק לבלתי אכל הדם. ר"י אומר מלמד שהיו שטופים בדם קודם מ"ת. רשב"י אומר הרי הוא אומר רק חזק וגו'. מה דם שנפשו של אדם קצה בהן הפורש מקבל שכר. גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן. הפורש מהן על אחת כמה וכמה שזוכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. פי' דכתיב לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך וכתיב שמר ושמעת וגו' למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם: ולא תאכל הנפש עם הבשר. זה אבר מן החי: (כד) על הארץ תשפכנו כמים. שאינו צריך ליתן דם על המזבח: (כו) רק קדשך וגו'. במה הכתוב מדבר אם בקדשי א"י הרי כבר אמור הא אינו מדבר אלא בקדשי ח"ל דברי ר' ישמעאל (פי' דהא אין מביאין בכורות מח"ל דהרי הן כפסולי המוקדשין דאיתקש בכור למעשר דכתיב ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר וגו' מקיש בכור למעשר מה מעשר אינו נוהג בח"ל אף בכור נמי וכו') יכול אף כל הקדשים אינו נוהג בח"ל. ת"ל רק קדשיך וגו' דמביאין מח"ל לא"י ר"ע אומר רק קדשיך. אלו התמורות. אשר יהיו לך. אלו ולדות קדשים. רש"א ובאת אל המקום. מלמד שחייב באחריותם עד שמביא לבית הבחירה. יכול שיביא בלבד אף שלא יקריב ת"ל ועשית עלתיך וגו': ודם זבחיך. זו תמורת עולה וולדות שלמים: ועשית עלתיך הבשר והדם. ר"י אומר אם אין בשר אין דם אם אין דם וכו'. או אינו דהא כתיב ודם זבחיך ישפך אעפ"י שאין בשר הלא כתיב אח"כ והבשר תאכל. ור"א סבר מה דם בזריקה אף בשר בזריקה. מכאן שלול קטן היה וכו': והבשר תאכל. שאין הבשר נאכל עד שיזרוק את הדם: ועשית עלתיך הבשר והדם. למעט עצמות וקרנים וטלפים וכתוב אחד אומר והקריב הכהן את הכל וגו' והקטיר המזבחה הא כיצד בזמן שמחוברין יעלו. פרשו לא יעלו: ודם זבחיך ישפך. מפני שלא נאמר שירים אלא בחטאת. מנין לכל הקרבנות ת"ל ודם זבחיך וגו'. מפני מה לא כתיב אלא בחטאת משום דבחטאת זורק באצבע ונשאר ודאי שירים אבל שאר קדשים הוא במזרק יכול להיות בלא שירים. ד"א ודם וגו' ישפך. מתן ד' שנתן מתן א' יצא. ד"א הניתן בזריקה שנתן בשפיכה יצא. ד"א לימד על כל הקדשים שטעונין מתן דמים למזבח ומה ריבה מעשר ופסח שלא נאמר בהן מתן דמים למזבח: (כה) שמר ושמעת. אם תשמור בלבבך מה שלמדת בזכות זה ושמעת עוד: למען ייטב לך וגו'. זהו שאמרו שהעושה מצוה אחת זוכה לו ולדורותיו וכו': את כל הדברים וגו'. שתהיה מצוה קלה חביבה עליך כחמורה: שמר ושמעת. כל שהוא בכלל משנה הינו בכלל מעשה. וכן הוא אומר ביהושע מלך ישראל· לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות. ומה יהושע שהוא מלך ישראל ועוסק במלחמות חובה נאמר לא ימוש וגו'. ק"ו להדיוטות: כי תעשה הטוב והישר. הטוב לשמים. והישר לבריות דברי ר"ע. ר"י אומר הטוב בעיני אדם. והישר לשמים: (כט) כי יכרית ה' אלהיך את הגוים וגו'. בא הכתוב להזהיר שלא יעשו עבודותיהם ולא ילכו בנימוסיהם: וירשת אתם וישבת בארצם. בזכות וירשת. תהיו יושבים בארצם: (ל) השמר לך פן תנקש אחריהם וגו'. שלא תלך בנימוסיהם: אחרי השמדם מפניך. מחמת נימוסיהם ע"כ לא תלכו וכו' שאם לאו אשמיד גם אתכם: ופן תדרש לאלהיהם וגו' ואעשה כן גם אני. לשמים. לכן אני אומר לא תעשה כן וגו': איכה יעבדו הגוים. לפי שנאמר שלשה דברים במיתה. זובח ומשתחוה ועובד בעבודתו בכך. ובכלם כתיב בתורה מפורש זבח לאלהים יחרם. ועבודה והשתחואה. בפ' שופטים וילך ויעבד וגו' וישתחו להם. ובית כתיב מיתה ואין עונשין אלא

א"כ

א"כ מזהירין ובהשתחואה כתיב לא תשתחוה להם ולא תעבדם. ובזביחה נאמר ולא יזבחו עוד לשעירים ובעבודה לא נאמר בהם לאו ואף שכתב לא תעבדם הוא שלא כדרכה דכתיב גבי השתחויה. ולכן כתיב כאן ופן וגו' איכה יעבדו אזהרה על כדרכה: (לא) לא תעשה כן לה' אלהיך. לא תעשה לשמים מה שתעשה לע"ג: כי כל תועבת. בע"ג נאמר תועבה ושנאוי כאן ובפרשת עקב נאמר אצל ע"ג ולא תביא תועבה והיית חרם כמהו שקץ וגו'. וכל מקום שנא' תועבה הוא שנאוי ומשוקץ וחרם ובפ' תצא נאמר כי תועבת וגו' כל עשה עול. נמצא ע"ג נקרא ה' שמות עול. שנאוי. ושקץ. ותועבה. וחרם. ובת"כ לא תעשו עול במשפט בדין שדיין המקלקל את הדין נקרא ה' שמות. עול תועבה וכו'. משום שנאמר במשפט עול. ובפ' תצא נאמר אצל עול תועבה ואצל תועבה כתיב שקץ. וחרם. ושנאוי.

כי גם את בניהם ואת וגו'. לרבות אבותיהם ואמותיהם:

יג (א) **את** כל הדבר וגו' תשמרו לעשות לא תסף. פי' להוסיף על גופא דמצוה כמו על לולב וציצית. לא יפחות מד' ולא יוסיף על ד'. מכאן אמרו לא יוסיף מתנה אחת על מתן ארבע ולא על מתן א': את כל הדבר. שלא יוסיף כהן אפי' דיבור אחד על ברכת כהנים. ומה שנאמר בפ' ואתחנן לא תספו על הדבר ולא תגרעו ממנו. דרשו שלא יוסיפו על תרי"ג מצות. כי בתחלה אמר שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות ועל זה אמר לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם לעשות. ובפ' זו אמר את כל הדבר דרשו רז"ל שבאותה מצוה גופא לא תספו ולא תגרעו: ומה שכתב וירשת אותה אחר שמר ושמעת. ללמדך ששקולה ישיבת א"י ככל המצות שבתורה. ונאמר ג"פ לשון איכה מה שישראל אומרים. א' בפ' עקב כי תאמר בלבבך וגו' איכה אוכל להורישם. ב' כאן. איכה יעבדו הגוים. ג' בפ' שפטים וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר וכנגד זה אמר בקינות ג' איכה על שעברו אותן ג' איכה שבתורה: (ב) כי יקום בקרבך נביא. בפ' שפטים כתיב אך הנביא אשר יזיד לדבר וגו' ומת הנביא וגו'. והוא נביא השקר. ופרשה זו מיירי במדיח כי יקום בקרבך נביא. ומפני שבפרשת שפטים כתיב נביא מקרבך מאחיך כמני אליו תשמעון. יכול כמוני דוקא ת"ל כאן נביא או חלם חלום. אפי' חולם ולא נביא צריך לשמוע אליו: ונתן אליך אות או מופת. כשנותן לך אות תשמע לו. אבל אינך מחוייב לשמוע בלי אות. מפני שלנביא המוחזק צריך לשמוע אליו אפילו בלי אות. וכאן מיירי שאינו מוחזק עדיין שנאמר כי יקום משמע מחדש: ונתן אליך אות או מופת. אות. הוא לעתיד. שנאמר הגידו האותיות לאחור. והוא מלשון ואתה מרבבת קדש. אתא בקר וגם לילה. שמראה אות שיתקיימו דבריו לעתיד. או מופת. הוא שינוי הטבע. והוא לשון פיתוי כי שינוי הטבע מפתה לב האדם להאמין דברי המפליא לעשות. ובספרי אמרו אות הוא בשמים. ומופת הוא בארץ. מפני שנאמר ומאותות השמים אל תחתו. וכן נאמר והיו לאתת ולמועדים. ומופת הוא בארץ. שנאמר כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת וגו'. ואל תתמה הלא כתיב ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש וגו'. והוא מפני שלעתיד לבוא יראנו הקב"ה נפלאות להודיע שממשלתו בשמים ובארץ ובאויר. ולכן יתן אש מן השמים כמו שאמר ברד וגחלי אש וירעם בשמים ה' וגו' ודם הוא בארץ כמו במצרים נהפך המים לדם. ותמרות עשן הוא אויר הנהפך. וז"ש ונודעתי לעיני גוים רבים כי אני ה' וגו'. ונתתי מופתים בשמים ובארץ וי"ו העיטוף של ובארץ. הוא חיבור שמים וארץ. והוא האויר וכן בשמים ובארץ ובאויר יהיו כל שלשה דברים האלו. דם בשמים שנאמר (יואל ג) השמש יהפך לחשך והירח לדם וגו'. ואש ואויר בארץ כמ"ש ונהפכו נחליה לזפת וגו' והתורה גילתה על מה שנאמר נביא וגו' אליו תשמעון אפילו אינו נביא כמשה ואפילו חולם אליו תשמעון: (ג) ובא האות והמופת וגו' נלכה אחרי אלהים אחרים. לא תשמע לו אף שנתן אליך אות וכו': נלכה אחרי אלהים וגו' אשר לא ידעתם. שע"ג הקרובה לא תשמע לו בודאי שידעת שאין בה ממש אך על ע"ג הרחוקה צריך להזהיר אותך שלא תטעה שיש בהם ממש כי יקום בקרבך נביא. מפני שבפ' שפטים נאמר בנביא שקר מיתה וסתם מיתה בחנק וכאן מיירי במדיח והוא בסקילה שנאמר כאן להדיחך ונאמר במסית להדיחך ובמסית כתיב וסקלתו באבנים אף כאן בסקילה: (ד) לא תשמע אל דברי וגו' ההוא או אל חולם וגו'. ההוא פרט למפרע מה שאמר לך קודם הדחה שמוחזק היה בכשרות תשמע הדבר ההוא אפילו לאחר הדחה: חולם וגו' ההוא. פרט לשחזר פי' שחזר בתשובה ויתן לך אות תשמע לו כמו מקודם: כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. אפילו אם יעמיד השמש בחצי השמים כמו יהושע לא תשמע לו. וא"ת למה נתן לו הקב"ה כח לעשות כזה זהו כדי לנסות אתכם כו': (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו. להדבק במדותיו מה הוא רחום וכו': ואתו תיראו. שיהא מורא שמים עליכם: ואת מצותיו תשמרו. זו מ"ע ול"ת: ובקלו תשמעו. זו קול תורה ללמוד תורה: ואתו תעבדו. זו עבודת בה"מ: ובו תדבקו. הדבק בחכמים ותלמידיהם: (ו) והנביא ההוא או חלם החלום ההוא וגו'. פרט לשוגג ולמוטעה זהו כלל בכל התורה. בכל מקום שכתוב ההוא ממעט שוגג ומוטעה. אעפ"י שלא כתב אלא חד ההוא יליף בכל מקום מכאן דכתיב תרי ההוא: ומת. בסקילה: כי דבר סרה. שזייף דברי המקום שאמר בשם הקב"ה שהוא צוה לעבוד ע"ג והוא שקר כי סרה הוא שקר כמו שאמר הכתוב בעדים זוממין לענות בו סרה: המוציא אתכם מארץ מצרים והפדך מבית עבדים. שב' גאולות היה ביציאת מצרים אחד בלילה והוא אתחלתא דגאולה שאמר משה לפרעה בלילה אם תרצה לפטור מיד מן המכות אמור להם בני חורין אתם. ולמחרת בעצם היום יצאו ממצרים ביד רמה ועל גאולת לילה היה פדיון של ישראל ממכת בכורות כמ"ש כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת. וגאולה של יום הוא ביד רמה בחזקה לכך אמר המוציא אתכם ממצרים והוא ביום וזהו המוציא בעל כרחם. והפדך. הוא גאולת לילה שנתנו פדיון. וכן נאמר בישעיה הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל. ידי מפדות. הוא גאולה שע"י פדיון כמו במרדכי שניתן המן תחתיו. ובמצרים ניתנו בכוריהם תחת בכורי ישראל. לכך אמר לשון פדיון. ואם אין בי כח. הוא גאולה בלי פדיון. והוא ביד חזקה: ולמעלה כתיב מדוע באתי ואין איש. זו תפלה כשהקב"ה בא לבה"כ ולא מצא עשרה מיד הוא כועס. קראתי. זו תורה כאמור במשלי חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה. ואין עונה. כי בתורה לא צריך עשרה ולכך כתיב כאן קראתי ובתפלה כתיב באתי. וכאן כתיב עונה ובתפלה כתיב ואין איש ולכך אמר הכתוב הקצור קצרה ידי מפדות הוא כנגד תפלה. ואם אין בי כח וגו' כנגד תורה שתורה גדולה מתפלה: להדיחך. ג"ש ממסית מה וכו': מן הדרך. אפילו מקצת שאמר עבוד ע"ג היום ולמחר בטלה. שבשאר מצות אינו חייב עד שיעקור כל הגוף: אשר צוך ה' אלהיך. זו ע"ג שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום: ללכת בה. אמרו (בסנהדרין נ' עא) ללכת זו עשה. בה זו ל"ת. ועיין רש"י שם. ובספרי אשר צוך זו ל"ת ללכת זו עשה וגירסא זו נכונה. שאין צו אלא אזהרה שנאמר בפרשת ואתחנן השמרו לכם וגו' ועשיתם לכם פסל אשר צוך ה' אלהיך: ובערת הרע. בער רשעה מישראל. ודרש בספרי ובקלו תשמעו זו קול נביאים כמו שאמר אליו תשמעון: (ז) כי יסיתך אחיך. זו אח מן האב: בן אמך. זו אח מן האם: בנך או בתך. מ"מ: או אשת. זו ארוסה: חיקך. זו נשואה כמו שנאמר משוכבת חיקך וגו' וכן ואתנה לך וגו' נשי אדוניך בחיקך: או רעך. זה אב: אשר כנפשך. זו אם. שהאם אוהבת את בנה יותר מן האב כמו שאמרו רז"ל גלוי וידוע שלפני וכו': בסתר. שכל דברי שקר בסתר הוא כמו שאמר באשה זונה בנשף בערב וגו' ולחם סתרים וגו': נלכה ונעבדה אלהים אחרים. שאחרים לעובדיהם: אשר לא ידעת אתה ואבתיך. זהו גנאי. שהגוים לא עזבו את יראתם שהיו להם מאבותיהם ואתם תעזבו הקב"ה שבחרו בו האבות כמו שאמר ירמיה ההימיר גוי אלהים וגו' ועמי וגו': כי יסיתך וגו'. בספרי מכלל שנאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות מכלל שאין מעידין זה על זה (פי' שפרט כאן הכתוב קרובים ונאמר כאן ידך תהיה בו בראשונה להמיתו וגו' ובכל המיתות הכתובות בתורה נאמר יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו. יכול כאן נמי שאמר הכתוב ידך תהיה בו וגו' הוא מטעם שהקרוב כשר להיות עד וה"א שהקרובים שיש בדבר הזה ג"כ יהיו עמו בראשונה להמיתו לכך אמרו בספרי שבכל מקום פסולים קרובים להעיד וכאן אמר כל הקרובים ע"כ שאינן עדיו) אלא דגזירת הכתוב הוא שיד המסית תהיה בו בראשונה משא"כ בכל התורה: (ח) מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הרחקים וגו'. מהקרובים תוכל לידע כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים: מקצה הארץ ועד קצה הארץ. זו חמה ולבנה. והמפרשים פירשו מאלהי העמים אשר סביבותיכם הקרבים אליך שיאמר לך המסית שיסית אותך ראה מה שלוה יש בעובדיהם הללו. כמה ממון ותבואות יש להם וכמה דברים. כמו שאמר במשנה כך מטיבה כך וכו'. ועל הרחוקים יסית אותך בדבר אחר ואף שלא יוכל לומר לך שמטיבה שלא תאמין לו אלא שיאמר לך. ראה היאך נתפשט הע"ג הזו בכל העולם. לכך אמר מקצה הארץ ועד וגו': (ט) לא תאבה לו. מכלל שנאמר ואהבת לרעך וגו' לכך אמר לזה לא תאבה. ומכלל שנאמר עזב תעזב עמו לכך אמר ולא תשמע אליו. ומכלל שנאמר לא תעמד על דם רעך מלהציל אותו לכך נאמר ולא תחוס עינך עליו. ולא תחמל ולא תכסה עליו. שבדיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה וחילופו במסית. לא תחמל. אם תדע לו זכות לא תאמר. ולא תכסה. אם תדע עליו חובה תאמר. והיינו לפי שנא' בפ' מסעי ועד א' לא יענה בנפש למות ואמרו בסנהדרין אמר אחד מן העדים יש לי ללמד עליו זכות או א' מן התלמידים יש לי ללמד עליו חובה היו משתקין אותו. ופי' הפסוק כך הוא ועד א' לא יענה בנפש מה שהגיד בענין נפש אפילו לזכות. ואמר אחר לא יענה למות לחוב דוקא. ולכך אמר כאן הכתוב ולא תחמל ולא תכסה עליו שבמסית הוא להיפוך. ומפני שג' דברים הוא באדם נשמה וגוף וממון ובנשמה יש ג' נפש רוח נשמה והכל ה' דברים עם נשמה לכך אמר לא תאבה. הוא אהבה. ואהבה בגוף הוא כנגד ואהבת לרעך. ולא תשמע. הוא בממון אם עשיר הוא ולכך אמר ולא תשמע אליו שאליו הוא ממון פי' שאצלו הוא. ולא תחוס וגו' ולא תחמל ולא תכסה וגו' הכל בנשמה כנגד ג' חלקי נשמה: לא תאבה ולא תשמע וגו' פי' בברייתא לא תאבה בלב. ולא תשמע במעשה. וכן פי' הרמב"ן ולי נראה שאמר במשלי בני אם יפתוך חטאים אל תבא פי' לעשות כמוהם אבל מותר לשמוע דבריהם. אבל כאן במסית אמר הכתוב לא תאבה ולא תשמע אליו תיכף כשאמרו ילך לעבוד ע"ג א"ל לך מאתי. רק בפני עדים כשמכמינין לו אחורי הגדר צריך להשמיע דבריו כדי להמית אותו: (י) כי הרג תהרגנו. מכלל שנאמר ונקי וצדיק אל תהרג מנין אם יצא מב"ד חייב והוא יודע לו זכות שיאמר שנאמר ונקי אל תהרג אע"פ שאינו צדיק בדין ומנין אם יצא זכאי מב"ד והוא יודע חוב שלא יאמר לכך נאמר וצדיק אל וגו' אע"פ שאינו נקי וכאן להיפוך שאם יודע לו זכות לא יאמר לכך נאמר הרג לשון מקור כלומר עזוב אותו וממילא נהרג הוא: תהרגנו. אם יצא מב"ד זכאי ואתה יודע חוב אזי תאמר וזהו תהרגנו שתהרוג אתה אותו בידיים במה שאתה אומר עליו חוב: ידך תהיה בו וגו'. יד המסית תחלה: (יא) וסקלתו באבנים. יכול דוקא אבנים הרבה כגלו של עכן ת"ל בפרשת אמור וירגמו אתו אבן. א"כ מה ת"ל אבנים אם לא מת מאבן הראשון יתן עליו עוד אבנים יכול אם לא המית אותו באבן הראשון שיתן אח"כ אבנים הרבה ת"ל באבנים ומת שיסקול אותו אחד אחד עד שימות בלבד ויותר אין אתה מחוייב כלל: כי בקש להדיחך. לג"ש: המוציאך וגו' מבית עבדים. ב' גאולות בלילה וביום כמו שאמר לעיל והפדך וגו': המוציאך מארץ מצרים וגו'. אלו לא היה עליך רק שהוציאך היה די וכו': (יב) וכל ישראל ישמעו ויראון. ד' דברים שצריכין הכרזה

וברגל. מסית וזקן ממרא ועדים זוממין ובן סורר ומורה: ולא יוספו וגו' כדבר הרע. שיכול אין לי אלא עבודה. מנין זיבוח וקיטור וניסוך וכו' ת"ל כדבר הרע. יכול אפילו חיבוק ונישוק. ת"ל הזה: (יג) כי תשמע באחת. אחת ולא שלש יכול אחת ולא שתים. ת"ל עריך: לשבת. פרט לירושלים שלא ניתנה לדירה לכך אין בה דין עיר הנדחת: לאמר. שצריכין ב' עדים והתראה לכל א' וא': לשבת. אם בא אחד מעיר אחרת ודר כאן שלשים יום הרי הוא כאנשי העיר: לאמר. אמרו (סנהדרין קי"א ע"ב) אנשי עיר הנדחת הרי אלו כיחידים וצריכין ב' עדים והתראה זה חומר ביחידים מבמרובים שהיחידים בסקילה לפיכך ממונם פלט והמרובים בסייף לפיכך ממונם אבד והוא תמוה דזה חומר ביחידים וכו' היה צריך לומר אחר המימרא או שהיו מדיחיה חוצה לה הרי אלו כיחידים זה חומר ביחידים וכו' אבל הנראה שעיר הנדחת אינם צריכין עדים והתראה ואף שבגמרא אמר שמעמידים עדים לכל אחד זהו קודם שנעשו עיר הנדחת אבל יחיד צריך עדים והתראה נמצא רבים חמורים מיחידים וכן פי' הרמב"ם (ועיין בלחם משנה פ"ד מהלכות ע"ג הלכה ה') ולכך קאמר אח"כ זה חומר ביחידים שלעיל אמר שמרובים חמור וכאן להיפוך היחידים בסקילה לפיכך ממונם פלט והמרובים בסייף לפיכך אבד פי' שהגוים היה מיתתן בסייף ורבים שנדחו הם כגוים ולכך מיתתן בסייף וממונם אבד אבל יחידים בסקילה והרי הם כישראל והרוגי ב"ד נכסיהם ליורשים לכך ממונם פלט: (יד) יצאו. שיצאו מן הכלל ליתן להם חלק עוה"ב: אנשים. ולא קטנים ולא נשים: אנשים. מיעוט אנשים שנים: בני בליעל. שפרקו עולו של מקום: מקרבך. מאותו שבט דווקא ולא משבט אחר: עירם. ולא מיושבי עיר אחרת: לאמר. שצריכים עדים והתראה לכל א' וכו': (טו) ודרשת. מן התורה: ושאלת. מן הגמרא: וחקרת. מן העדים. שבע חקירות חקרו ב"ד מן העדים כי כאן נאמר ג' חקירות ודרשת וחקרת היטב. ונאמר עוד בע"ג שתים ודרשת היטב. ונאמר בעדים זוממין ודרשו השפטים היטב מנין מה שאמור בזה ליתן בזה ת"ל היטב היטב לג"ש: והנה אמת נכון הדבר. אמרו במתניתין היו בודקין אותן בשבע חקירות. באיזה שבוע באיזו שנה באיזה חודש בכמה בחודש באיזה יום באיזו שעה באיזה מקום. מכירין אתם אותו. התריתם אותו. העובד את ע"ג את מי עבד ובמה עבד וכל המרבה בבדיקות הרי זה משובח. מה בין חקירות וכו'. ולא ידענו דרישות מה הוא ולא נתפרש כלל אבל הנראה דדרישות הוא מה שאמר במשנה מכירין וכו' התריתם וכו' את מי וכו'. ובמה עבד. ולכך נקראו דרישות שדורש גופא דענין אם חייב מיתה אם לאו. וחקירות הוא לקיים בהן הזמה. ובדיקות אולי יכחישו זא"ז אבל דרישה הוא גוף הענין. וזהו ודרשת. הוא דרישה מן התורה בגוף הענין. וחקרת. זו חקירות. ושאלת. זו בדיקות. היטב. בכדי להיטיב את הדבר שאם יכחישו וכו' והיינו שלא יהיה מרומה וזהו מה שאמרו הדן דין אמת לאמיתו ואיתא בגמ' (סנהדרין דף ז' ע"ב) אמור לחכמה אחותי את. אם ברור לך הדבר כאחותך אמור. ואם לאו אל תאמר. דרש ר"י ואיתימא ר"נ בר"י דינו לבקר משפט אם ברור לך כבוקר אמור והוא תמוה מאי נ"מ. אבל הנראה שהדיין צריך להיות חכם בתורה שיפסוק הדין ע"פ התורה. וצריך להיות בקי בד"א בכדי שלא יהיה הדין מרומה ואלו ואלו דברי אלהים חיים אם ברור לך כאחותך זהו הדין גופא שיהיה ברור לך. ואם ברור לך כבוקר שיהיה בקי בעניני עולם בכדי שלא יהיה דין מרומה. וזהו מה שאמר הכתוב ושחד וגו' כי השחד יעור עיני חכמים וכתיב כי השחד יעור פקחים שחכמים נקראים חכמים בתורה ופקחים נקראים שבקיאים בד"א וזהו שאמר הדן דין אמת הוא דין תורה ויכול להיות שדן על פי ד"ת אבל הוא מרומה לכך אמר הדן דין אמת לאמתו לאפוקי דין מרומה וזהו היטב וזהו שאמר הכתוב והנה אמת נכון הדבר. אמת. הוא על פי ד"ת. נכון. שלא יהא מרומה. בקרבך. ולא בעיר אחרת: (טז) הכה תכה. אם אי אתה יכול להמיתה במיתה הכתובה בה תכה בכל מיתה שאתה יכול וכו': החרם אתה. ולא נכסי צדיקים שחוצה לה: ואת כל אשר בה. לרבות נכסי צדיקים שבתוכה: בה. ולא של מעשר: ואת בהמתה. ולא של הקדש: את ישבי העיר. החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום הרי אלו מצילין אותן: (יז) ואת כל שללה. לרבות נכסי רשעים שחוצה לה: שללה. אפילו פקדונות שיש להם מעיר אחרת שקבלו אחריות עליהם הרי בכלל עיר הנדחת: אל תוך רחבה. אם אין לה רחוב עושין לה רחוב. היתה רחובה חוצה לה כונסין אותו לתוכה שנאמר אל תוך. צריך שיהיה תוך ורחוב: תקבץ. אם מקבצין לתוכה ופירש רש"י אם מעות של עיר הנדחת הוא בתוך מהלך מעת לעת: ושרפת באש וגו' שללה. ולא שלל שמים מכאן אמרו ההקדשות וכו': כליל לה'. אמר ר"ש אם אתה עושה דין וכו' כאלו אתה מעלה עולה כליל וכו': והיתה תל עולם לא תבנה. לא תעשה אפילו גנות ופרדסים דריה"ג ר"ע אומר לא תבנה לכמו שהיתה וכו' אבל עושין בה גנות ופרדסים: (יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. מלמד שאסור בהנאה וזה שאמרו רז"ל מנין שלא יהנה מע"ג שנאמר ולא ידבק בידך מאומה וגו'. פי' שכאן כתיב מאומה מן החרם וע"ג נקרא חרם: למען ישוב ה' מחרון אפו. שכ"ז שרשעים בעולם חרון אף בעולם כו': ונתן לך רחמים ורחמך. כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים: **יד** (א) בנים אתם לה' אלהיכם. (קדושין ל"ו ע"א) בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרויים בנים ואם לאו וכו' דברי ר"י ר"מ אומר בין כך ובין כך קרויים בנים שנאמר בנים סכלים המה ואומר בנים לא אמן בם ואומר זרע מרעים בנים משחיתים ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי וגו' בני אל חי. בנים סכלים אף שלא למדו תורה נקראים בנים. לא אמן. אף שאין להם מעשים כי בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה ואף שעשו עבירות נקראו בנים והביא ראיה ואומר זרע וגו' בנים משחיתים וכו' בני אל חי: לא תתגדדו. שלא תעשו שרט ומפני מה לא כתב שריטה דרשו רז"ל (יבמות י"ג ע"ב) ג"כ שלא יעשו אגודות אגודות: ולא תשימו קרחה. יכול לא יהיה חייב אלא על בין העינים ת"ל בראשם לחייב על כל הראש וכו'. ואין לי אלא כהנים שריבה בהן מצות. ישראל מנין נאמר כאן קרחה ונאמר להלן קרחה מה להלן עשה הראש כבין כו' אף כאן כו' ומה כאן על מת אף להלן. ולמה כתיב בכהנים ולא כאן משום דכלל בכל התורה לכתוב דבר חמור אצל החמור (פי' ה"ל לכתוב כאן כל הראש ולא צריך ג"ש כלל שק"ו הוא לכהנים אלא דהכלל וכו'): (ב) כי עם קדוש אתה. קדושה שהיא עליך גרמה לך: ובך בחר. זה דור המדבר שכרת עמהם ברית. וזהו שאומרים אבל אנחנו עמך בני בריתך. זה דור המדבר. בני אברהם. אלו אבות: להיות לו לעם סגלה. שישראל נקראו סגולה וכן נאמר והייתם לי סגלה מכל העמים: אשר על פני האדמה. ולא מן האבות: (ג) לא תאכל כל תועבה. כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל לימד על בשר בחלב שאסור באכילה. ד"א לא וגו' לימד על פסולי המוקדשים בלי פדיון: (ד) זאת הבהמה. עשר מינים יש כאן ג' בבהמה ז' בחיות ושגלוי וידוע וכו': זאת הבהמה וגו' איל וגו'. מלמד שחיה בכלל בהמה ומנין שבהמה בכלל חיה ת"ל בפ' שמיני זאת החיה וגו' מכל הבהמה וגו': (ה) תאו. זה שור הבר ומין בהמה הוא שתרגמו תורבלא ור"י אומר מין חיה שחשבו בין החיות: (ו) בבהמה. לרבות את השליל הוציא ידו מנין ת"ל תאכלו אבל הוציא ראשו הרי הוא כילוד אין לי אלא בן ט' חי מנין בן ט' או בן ח' חי ומת ת"ל מפרסת פרסה שתי פרסות: מעלת גרה. לרבות הכל: (ז) השסועה. זה בריה שיש לה שתי גבין ושתי שדראות ומיירי ע"כ בשליל דאל"כ אינו חי כלל: את הגמל. דווקא שבא מגמל אבל גמל שהוא במעי בהמה טהורה טהור שדווקא גמל בן גמל וכן להיפך טהור במעי טמא טמא ובפ' שמיני בבהמה להזהיר עליה יכול אפי' יצאה מקלטה ת"ל אך: אתה תאכלו. הוא עשה על כל בהמות טמאות שלאו הבא מכלל עשה וכו': אך וגו' לא תאכלו. הוא ל"ת אין לי אלא ד' מינין טמאים מנין לרבות הכל וכו': אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה. אפי' טהור שנולד מן הטמא טמא: לא תאכלו וגו' ממפריסי הפרסה. לפי שנאמר ובשר בשדה טרפה מנין לכל י"ח טריפות ומנין לכל ה' חסרות המהות שאסורין באכלה ת"ל ממעלי הגרה. ומנין לרבות תמורת פסולי המוקדשין שאסור באכילה ת"ל וממפריסי הפרסה יכול טמא שנולד מן הטהור שהוא אסור ת"ל טמא הוא לכם למעט אם נולד מטהור שמותר באכילה. מנין שבשר מהלכי שתים מותר ת"ל את זה לא תאכלו וגו' זה למעט מהלכי שתים: את הגמל וגו'. למה נאמר והלא כבר נאמר בפ' שמיני אלא שהתם הוא בבשר והכא בחלב. וכן כל הרבוים והמעוטים שבפ' שמיני לענין בשר וכאן לענין חלב. ושני פעמים נאמר טמאים הם לכם. א' בא לאסור ציר ורוטב וקיפה. וב' בא שמצטרפין כל המינין יחד. ואפילו בשר וחלב בין בחייהם בין במותם: (ח) מבשרם. ולא גידים וקרנים וטלפים. ובנבלתם לא תגעו. אפילו בשחוטים יכול יהיו הישראלים מוזהרים על הטומאה ת"ל אמר אל הכהנים וגו' לנפש לא יטמא. וק"ו מה טומאת מת שהיא חמורה ישראלים אינם מוזהרים טומאת נבילה הקלה לא כ"ש. א"כ למה נאמר ובנבלתם לא תגעו ברגל (פי' משום שחייבים לראות ברגל בבית המקדש): (ט) את זה תאכלו מכל אשר במים וגו'. למעט בורות שיחין ומערות שאינם צריכים שני סימני טהרה. ומנין לרבות שבכלים בלא סנפיר וכו' ת"ל עוד תאכלו: (יא) כל צפור טהרה. כ"מ שנא' צפור נלמד בבנין אב מכאן שנא' אצל צפור טהרה. שבכ"מ הוא טהור: כל צפור וגו'. לרבות המשולחת שמותרת (והיינו אחר השילוח דווקא): (יב) אשר לא תאכלו. לרבות השחוטה שלא תאכל: הנשר והפרס. כ"ד עופות טמאים. כ"א מפורשים כאן וכ"א מפורשים בפ' שמיני אך שראה היא דאה ואיה היא דיה נמצא לא הוי אלא ך'. ובארבע כתיב למינו לרבות עוד ד' מינים. והוי כ"ד. במתניתין אמרו כל עוף הדורס טמא. וכל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבנו נקלף טהור פי' כל הטמאין דורסין וכל הטהורין אינם דורסין. ונשר לית ליה כלל סימן טהרה וכל שאר עופות לית להו רק סימן א' של טהרה ודורסין. ועורב יש לו שני סימנין. ופרס ועזניה חד מהם יש בו שני סימנים אחד והוא דלא דרס. ושאר ה"פ במתניתין. כל עוף הדורס טמא שטהור אינו דורס. וכל הטמאין דורסין, וכל שיש לו ג' סימנים כשר. דבמה איכא לספוקי. נשר אין לו סימן טהרה כלל. וכל שאר עופות אין להם אלא סימן אחד. ועורב אין לו אלא ב' סימנים. ואתי שפיר נמי מה שאמר ר"נ היה בקי וכו' עוף הבא בסימן א' טהור והוא דלא דרס פירוש הסימן האחד שמטהרין אותו יהיה הסימן שלא דרס דכל עופות טמאין דורסין. מאי איכא למימר דלמא פרס ועזניה לא שכיחי בישוב כלל: (יג) ואת האיה וגו'. לרבות כל מיני איה: (יד) ואת כל ערב. עורב זה שחור. כל ערב. זה עורב עמקי. פי' לבן ולהביא סימני עורב בראש וכו' פי' סנונית וזרזיר שראשו דומה ליונה: (טו) ואת בת היענה. וכי בת יש לה ליענה אלא זה ביצתה: הנץ למינהו. זו בר הריא: (טז) את הכוס ואת הינשוף. שלשתן שלהם דומות לב"א: והתנשמת. זה בריה שאין לה עינים: (יז) והקאת ואת הרחמה. זו רחם והסימן שכשעומדת על הגג יורד מטר לעולם וירחם הקב"ה על עולמו. וגם מורה על זמן הגאולה כשעומדת על הארץ ושריקה. ורחמה ג"כ מורה על הגאולה שרחמה נקראת בל' נקיבה: ואת השלך. שמעלה דגים מן הים. בפ' שמיני כתיב שלך ינשוף כו' והרחם. וכאן כתיב שלך אחר רחמה נראה שהשלך פרנסתו שמעלה דגים מן הים ואין משיח בא עד שלא ימצא דג לחולה. ולכך כתיב אחר רחמה שרחמה מורה על הגאולה וכשיבא הגאולה ימצא גם השלך שיהיה לו פרנסה: (יח) והחסידה. שעושה חסד עם חברותיה. וגם הסידה שמובלת אחר שימושה: הסידה. זו דיה לבנה: והאנפה. זו דיה רגזנית: למינה. הרי ל"ד עופות טמאים מפורשים עם ד' למינהו: (יט) וכל שרץ העוף וגו'. אלו חגבים טמאים שנאמר בפ' שמיני ולא נאמר בהם לאו ובא פסוק זה והזהיר בלאו

כל

(כ) כל עוף טהור תאכלו. זו הגבים טהורים: (כא) לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה. ר"מ אומר דברים ככתבן ר"י אומר להקדים נתינה דגר למכירה דנכרי: לא תבשל גדי. ג' גדי כתיב לרבות ג' דברים ולמעט ג' דברים. מרבה חיה וממעט בהמה. מרבה שליל וממעט שליא. מרבה חלב וממעט דם: בחלב אמו. למעט שחוטה וזכר. לא תבשל ג' פעמים אחד לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בישול ר"ע אומר נאמר ג' פעמים לא תבשל פרט לבהמה וחיה ועוף אבל מדרבנן אסורים שניהם. ריה"ג אומר בחלב אמו פרט לעוף שאין לו אם. ופליגי בשני דברים ר"ע סבר שניהם מדאורייתא מותר ומדרבנן אסור וריה"ג סבר כולם מדאורייתא רק עוף דמותר אפילו מדרבנן:

פרשת שפטים

טז (יח) **שפטים** ושטרים תתן לך. רז"ל דרשו כל הפסוק (סנהדרין ט"ז ב') מניין שמעמידין שופטים לישראל ת"ל שופטים תתן. שוטרים לישראל מניין ת"ל שוטרים תתן. לכל שבט ושבט מניין ת"ל שופטים ושוטרים לשבטיך. שופטים לכל עיר ועיר מניין ת"ל שופטים בכל שעריך. ושוטרים לכל עיר ועיר מניין ת"ל שוטרים בכל שעריך. ר' יהודה אומר אחד ממונה לכולם שנ' תתן לך: אשר ה' אלהיך נתן לך. אין לי אלא בארץ בח"ל מניין ת"ל והיו אלה לכם לחקת משפט לדרתיכם בכל מושבתיכם למדנו לסנהדרין שנוהג בארץ ובח"ל א"כ מה ת"ל בכל שעריך אשר ה' אלהיך נתן לך. בשעריך אתה מושיב בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר ובח"ל אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר: ושפטו את העם משפט צדק. פי' קאי על תתן לך שתתן לכתחלה שופטים ושוטרים אשר ישפטו את העם משפט צדק ופי' משפט צדק שיהיו חכמים ואנשי אמת. חכמים להבין לשפוט את העם ואנשי אמת לשפוט בצדק: ושפטו את העם. בעל כרחם דהו"ל לכתוב ושפטו משפט צדק ונאמר את העם ביאורו על כרחם אבל מושפטו הי' משמע בדעתם וברצונם כאשר יבואו מעצמם אליהם למשפט: (יט) לא תטה משפט לא תכיר פנים. למה נאמר והלא כבר נאמר לא תטה משפט לא תכירו פנים אלא זה מינוי הדיינים ולא תטה שלא תאמר איש פלוני עשיר איש פלוני עני. ולא תכיר פנים שלא תאמר איש פלוני נאה איש פלוני קרובי: ולא תקח שחד. אפילו שוחד דברים: כי השחד יעור עיני חכמים. ובפ' משפטים נאמר פקחים. חכמים הוא בתורה ופקחים הוא בעניני העולם בדרישה וחקירה כאמרז"ל (סנהדרין ז' ב') דרש ר' יאשיה ואיתימא רנב"י מ"ד בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט וגו' וכי בבוקר דנין וכל היום אין דנין אלא אם ברור לך הדבר כבוקר אמרהו ואם לאו אל תאמרהו ר' חייא בר אבא א"ר יונתן מהכא אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר כאחותך אמרהו ואם לאו אל תאמרהו ואלו ואלו דברי אלהים חיים כי הדיין צריך להיות מופלג בב' דברים אלו. בתורה צריך להיות בקי בכל חדרי תורה ובעניני העולם צריך להיות פקח בכל אופני ערמומית כדי שיבין האמת ר' יאשיה דרש דינו לבקר שצריך להיות פקח בכל ערמומית העולם ומלואה ושיהא האמת ברור לו כבוקר למען לא ישלחו בו פועלי און ידי ערמימותם ור' חייא דרש אמור לחכמה אחותי את שיהיה בקי בכל חדרי התורה כדבר הזה שידוע לכל שאחותו אסור (א"ה היות כי מבואר הדרשה דאחותו ובוקר לעיל פ' ראה בפסוק ודרשת וחקרת יעו"ש. אך כי יש בו קצת שינוי לשון מהודש והואיל שכל דברי הגאון ז"ל הם כגחלי אש לא שלחתי יד להשמיט בדפוס והמבין יבין לאשורו כוונת הגאון ז"ל וימצא דברים הרבה): ויסלף דברי צדיקים. אמר צדיקים בלשון רבים וכן נאמר מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו אמר רשע בלשון יחיד וצדיקים בלשון רבים ואמר יסירו ממנו והל"ל יסירו מהם וביאורו שאמר מצדיק רשע בעבור שלקח שוחד אזי מסיר צדקתו אף שהוא צדיק גמור כי השוחד מסלף דעתו וסבור שאין בו עול ועוד גורם זה המשפט המעוקל כאשר יבואו עוד למשפט לפניו לא יוכל לשפוט צדק בעבור משפט הראשון המעוקל שלא יסתור את הראשון וזהו יסירו ממנו. יסירו לעתיד את הצדק גם מהשני בעבור הראשון וזהו ממנו פי' מן הדיין: (כ) צדק צדק תרדף. צדק כדאי הוא מינוי הדיינים להחיותם ולירש את הארץ והן שני בתי דינין צדק עליון וצדק תחתון ולכן אמר למען תחיה וירשת והן ס' שלובין לעילא ועשרה למטה מלכא עילאה בדכורא חד: צדק צדק. אחד לדין ואחד לפשרה ואפילו בפשרה שהוא לדעת הפשרן צריך להיות ג"כ בצדק שלא יטה אחר אחד לבד: למען תחיה וירשת את הארץ. שמינוי הדיינים גורם שני דברים חיים וירושת הארץ: צדק צדק תרדף. מכאן אמרו להושיב דיינים בשני וחמישי כנגד צדק צדק ב' פעמים כי הלילות הוא בסדר המזלות כצנ"ש חל"ם. נמצא בשני בלילה בתחלתו הולך מזל צדק ותחלת הימים סדר המזלות חל"ם כצנ"ש נמצא בתחלת יום חמישי הולך מזל צדק וזהו צדק צדק: (כא) לא תטע לך אשרה. מפני חקות הגוים שנוטעים אצל אליליהם. ולא אשרה בלבד אלא אפילו כל עץ אסור אצל מזבח והוא בהר הבית. וראב"י אומר שאין עושים אפילו אכסדראות בעזרה שנאמר כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך והקשו הראשונים הלא היה לשכת עץ של כה"ג וכן אמלתראות של מילין. אבל האיסור הוא כדרך גידולן לקבען בארץ כי כל נטוע הוא לעקור ממקומו ולנטוע אותו במקום אחר כדרך גידולו. ולכן אסור גם בדרך בנין אם קבען כדרך גידולן ונראה כנטועין. והעיקר שנאסר גם לשם שמים וזהו לא תטע לך והוא מפני חקות הגוים: אשר תעשה לך. לרבות במה: (כב) ולא תקים. גם לשם שמים: אשר שנא ה' אלהיך. אפילו היתה אהובה לאבות שנואה היא לבנים: אשר שנא. כ"מ שנאמר שנאה או עול או תועבה נכלל בו חמשה דברים שנאוי תועבה משוקץ וחרם עול. וגורם חמשה דברים. מטמא את המקדש. ומחלל השם. ומסלק השכינה. ומגלה את ישראל מארצם. ומפיל אותם בחרב. והמקום קרא לו חמשה שמות. רע. מסל נבלה. מכעיס. משחית ומנאץ. כי אצל ע"ג נאמר בפ' קדשים במולך כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי ובפ' בחקתי נאמר ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם וגעלה וגו'. הוא סילוק שכינה. ונאמר ואתכם אזרה בגוים. הוא מגלה את ישראל. והריקתי אחריכם חרב. הוא מפיל אותם בחרב:

יז (א) **לא** תזבח לה' אלהיך שור ושה וגו'. והלא כבר נאמר בפ' אמר אלא לרבות אפי' בדמות יחיד אסור בבעלי מומין: רע. להביא גרב ובעלי יבלת ובעלי חזזית. מניין לחולה ולזקן ולמזוהם ת"ל כל. ומניין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד ת"ל תועבת ה' אלהיך. ומניין לאתנן ומחיר וכלאים וטריפה ויוצא דופן ת"ל כי. מניין למפגל בקדשים שהוא עובר בל"ת ת"ל דבר. מה שתולה בדיבורו: הוא. הוא תועבה ואין הולד תועבה. וסמיכות ו' פסוקים אלו מפני שכולם קאי על חשובי העיר וכן המדרגות שהיה בכסא שלמה בשעה שבא על כל דרגא הוכרז לפניו פסוק אחד מו' פסוקים כמפורש (במ"ר ריש אחשורוש) ומנהיגי העיר הם ג'. דיינים וראשים וחזן העיר. ג' פסוקים הראשונים נאמרו על הדיינים שיהיו הגונים. לא תטע לך אשרה. נאמר על דיין שאינו הגון. ולא תקים לך מצבה. נאמר על ראשי העיר שבעה טובי העיר שהם מצב העיר ועמודיה. לא תזבח לה' אלהיך שור ושה. נאמר על המתפללים שאמר במדרש שהחזן מקריב קרבן בתפלתו כי תפלה במקום עבודה. ואמר שור ושה שור נקראים חריפים בעלי תריסין ושה הפשטנים שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם הלומדים מקרא ומשנה:

אופן שני

טז (יח) **שפטים** ושטרים וגו' ושפטו את וגו'. זו מינוי דיינין: (יט) לא תטה משפט. שלא תאמר איש פלוני קרובי הוא אמנה אותו דיין על זה נאמר לא תטה: לא תכיר פנים. שלא תאמר פלוני נאה הוא על זה נאמר לא תכיר: ולא תקח שחד. מן הדיין למנות אותו. כי השחד יעור עיני חכמים. ובפ' משפטים נאמר פקחים. חכמים הוא בתורה. פקחים הוא בד"א שהדיין צריך שיהא בקי בתורה ובקי בעניני עולם וגם חכמים נגד חכמה ופקחים נגד בינה. ויסלף דברי צדיקים. כנגד וידעים וכנגד דעת:

יז (א) **לא** תזבח לה' אלהיך וגו' אשר יהיה בו מום וגו' מום אין לי אלא מום קבוע מום עובר מניין ת"ל רע. מניין חולה זקן ומזוהם ת"ל כל. מניין לרבות חוץ למקומו וחוץ לזמנו ושאר פסולים שבדבור ת"ל דבר. מניין לרבות רובע ונרבע ומוקצה ונעבד ת"ל תועבת. אין לי אלא שנולד במום. מניין אם נולד אח"כ ת"ל יהיה. כי לרבות כלאים וטריפה וכל הפסולין: הוא. הוא ולא ולדן:

(ב) כי ימצא וגו'. מכאן ג"ש לכל מקום דכתיב ימצא בעדים הוא: בקרבך. למעט נכרים מסקילה: באחד שעריך. לג"ש מה כאן שער שעבד בו אף להלן כו': באחד שעריך. אף שאין שם ב"ד: איש. למעט את הקטן יכול למעט גם אשה ת"ל או אשה. ולפי שבטומאת כהנים כתיב בני אהרן ולא בנות אהרן: ואמרת. לרבות שהוזהרו גדולים על הקטנים בא ללמד כאן שהוא להיפך: לעבר בריתו. שג' בריתות הן ברית תורה וברית ע"ג וברית מילה. ושבת כנגד כולם. שנאמר ג' פעמים ברית עם אות בפרשת כי תשא אצל שבת: לעבר בריתו. לכך עונש ישראל חמור מעו"ג שישראל עובד ע"ג בסקילה ועו"ג בסייף מפני שישראל כרתו ברית על ע"ג ולכך חמור מע"ג: (ג) וילך ויעבד. לפי שנאמר זבח לאלהים יחרם אין לי אלא זביחה שאר עבודות מניין ת"ל בלתי לה' לבדו ואין לי אלא עבודת פנים לע"ג מניין עבודתה שדרכה בכך והשתחויה ת"ל וילך ויעבד וישתחו: אשר לא צויתי. אפי' בשיתוף: (ד) והגד לך וגו'. הוא השבע חקירות: נעשתה התועבה הזאת. הוא דרישות. את מי עבד ובמה עבד: בישראל. בישראל היה צריך דרישה וחקירה. פרט לעו"ג שלא היה צריך דרישה וחקירה ולא היה צריך התראה ואפי' בעד אחד: (ה) והוצאת את האיש ההוא או את האשה וגו' אל שעריך. הוא נידון בסנהדרי קטנה פרט לעיר הנדחת או שבט שעבד ע"ג שצריך סנהדרי גדולה: ההוא. פרט לשוגג ולמוטעה: הדבר הרע. שיכול אין לי אלא אלו מנין המקבל לאלוה או אמר אלי אתה ת"ל הדבר הרע יכול אפי' מגפף ומנשק ת"ל הזה למעט: את האיש או את האשה. לפי שנא' בעיר הנדחת אנשים שנים. אנשים ולא נשים יכול שהם ג"כ פטורין ת"ל האיש אפילו אחד. האשה. אפי' נשים חייבות: וסקלתם. הכל כדלעיל: (ו) על פי שנים עדים או וגו'. מה שנים נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה. אף שלשה. ומניין אפי' מאה ת"ל עדים פי' דעדים ראשונה מיותר דהכי הל"ל על פי שנים או שלשה עדים: יומת המת. עד שיתיר עצמו למיתה: יומת המת. רשעים בחייהם קרויים מתים: על פי עד אחד. עדות מיוחדת. עד אחד ראה שחרית ועד כו' אחד ראה בחלון זה ואחד ראה כו': (ז) יד העדים תהיה בו בראשנה וגו'. מגיד בעדים ואם לא מת. יד כל העם תהיה באחרנה: (ח) כי יפלא. במופלא שבב"ד הכתוב מדבר: ממך זה יועץ וכן הוא אומר ממך יצא וגו' יועץ בליעל: דבר. זה הלכה: למשפט. זה הדין: בין דם לדם. זה דם נדה וזיבה ודם לידה: בין דין לדין. דיני ממונות ונפשות ומכות: ובין נגע לנגע. זו נגעי בגדים נגעי אדם ובתים: דברי. אלו חרמים והקדשות וערכין: ריבת. זו השקאת סוטה ועריפת עגלה וטהרת מצורע: בשעריך. זו לקט שכחה ופאה: וקמת. בב"ד: ועלית. מלמד. שבהמ"ק גבוה מא"י וא"י גבוה מכל הארצות: אל המקום. מלמד שהמקום גורם: אשר יבחר ה' אלהיך בו. פרט לב"ד שביבנה: והטעם שצריך מופלא שבב"ד לפי שמופלא נקרא תעלומת החכמה ואין חולקים בתעלומת החכמה: יועץ. זה עיבור שנים ואם מחולקים בעיבור חייב ג"כ לעלות אל המקום וכו': דבר. הוא הלכה למשה מסיני והוא תורה שבע"פ: משפט. הוא י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן והן ד' חלקי התורה כנגד פרד"ס: בין דם לדם. שהתורה נחלקת לשתי חלקים. טהור וטמא. אסור ומותר. חייב וזכאי. בין דם לדם. הוא אסור ומותר כדי לאסור אשה לבעלה. בין דין לדין.

הוא

הוא חייב וזכאי. בין נגע לנגע. הוא טמא וטהור. דברי ריבת בשעריך. זהו שנאמר אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה. כי ב' דברים הן בין אדם למקום ובין אדם לחברו. ובבין אדם לחברו יש שני דברים אדם ששוה בערכו ועניים ואביונים שלמטה מערכו וזש"כ אורח חיים למעלה למשכיל ישכיל ויזהר בין אדם למקום ולחברו. למען סור משאול מטה. הם העניים והאביונים שאין להם להשען רק על אביהם שבשמים שהוא יריב ריבם וזש"כ כאן דברי. זו הקדשות וכו' והוא בין אדם למקום· ריבת. הוא בין אדם לחבירו. בשעריך. אלו העניים שלמטה מערכו שנאמר בהם ואכלו בשעריך ושבעו. וקמת. מב"ד שמחולקים עם ב"ד שבשעריך: (ט) ובאת אל הכהנים הלוים. מצות ב"ד שכהנים ולוים יושבין בהם יכול אפי' בדיעבד פסול ת"ל ואל השפט אף שאין כאן כהנים: אשר יהיה בימים ההם. אל תאמר פלוני כמשה ואהרן כו' אין לך ב"ד אלא כו' יפתח בדורו כו' וכה"א אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה וגו' רי"א אפי' קרוב ונתרחק ודרש אשר יהיה בימים ההם אף שמקודם קרוב היה. והגידו לך את דבר המשפט. מלמד שמחוייב לשמוע גם לב"ד שביבנה יכול שיהיה חייב מיתה ת"ל יגידו לך מן המקום ההוא: (י) ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו. הגדה זו הכמה: אשר יורוך. אלו י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם וכמ"ש ועליהם ככל הדברים ודרשו רז"ל ככל. זו דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים. כי יש שבעים פנים לתורה ונרמז במלת ככ"ל שעולה שבעים והם בדרוש ורמז. אף כאן. עפ"י התורה אשר יורוך זו פשטות התורה שבכתב. ועל המשפט זו ראיות ונקראו דין. כמ"ש למעלה כי יפלא ממך דבר למשפט. וזו י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן וזהו ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו וגו' ושמר וגו': (יא) ע"פ התורה וגו' ועל המשפט הענין שהתורה נדרשת בד' ענינים. דהיינו פשטי תורה והראיות דהיינו ג"ש. ומה שנדרשת בי"ג מדות. ודינין שהלכה למשה מסיני הם. וסודות התורה. וז"ש ע"פ הדבר אשר יגידו לך הוא סודות התורה כמ"ש בזוהר הגדה הוא רזא דחכמתא. ושמרת לעשות. הוא תורה שבע"פ שבהם כל המצות. ע"פ התורה. הוא תורה שבכתב. ועל המשפט וגו'. הוא הראיות שמביאים החכמים מן הפסוק. וכל הד' כלולין בשלשה: אשר יגידו לך ימין ושמאל. הוא מה שיאמרו החכמים ויעשו גדרים וז"ש עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי. הוא גזירת חכמים. מצותי. זו משנה. חקתי. הוא ג"ש. ותורתי. הוא תורה שבכתב: לא תסור מן הדבר. מדברי סופרים: אשר יגידו לך. כמ"ש ואביו שמר את הדבר. אבא יסד ברתא: ימין ושמאל. אפי' הוא אומר על שמאל שהוא ימין או להיפך: (יב) והאיש אשר וגו'. האיש ולא תלמיד. אשר יעשה. עד שיורה לעשות: בזדון. ולא בשוגג: לבלתי שמע. ולא השומע ממנו: העמד לשרת. מלמד שהשרות הוא בעמידה: או אל השפט. אף שאין כאן כהן כשר: ומת האיש וגו'. סתם מיתה בחנק: ההוא. ולא אנוס ולא מוטעה: ובערת הרע. צריך לבער רשעה וכו': (יג) וכל העם ישמעו וגו'. ד' דברים שצריכין הכרזה וזו אחד מהם: (יד) כי תבא אל הארץ וגו' וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך. מלמד שלא ימנו להם מלך עד אחר ירושה וישיבה ר' נהוראי אמר התורה מדברת בגנאי של ישראל וכה"א בשמואל כי לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ר"י אומר מצוה היא שנאמר שום תשים וגו' אלא למה נענשו בימי שמואל לפי שהקדימו וכו': ככל הגוים. זהו הגנאי אף שמצוה לשאול מלך אבל הגנאי שיאמרו ככל הגוים: (טו) שום תשים. אם מת המלך תמנה מלך אחר: מלך. ולא מלכה: אשר יבחר. ע"פ נביא: מקרב. ולא מח"ל: אחיך. ולא נכרי: תשים עליך מלך. שתהא אימתו עליך אין רוכבין על סוסו וכו' ואין רואין כשהוא מסתפר כו': מקרב אחיך וגו'. זו עשה שלאו הבא מכלל עשה עשה: לא תוכל לתת עליך איש נכרי. ל"ת: אשר לא אחיך הוא. וגם לא עבד: (טז) רק לא ירבה לו סוסים. אבל כדי מרכבתו מותר: ולא ישיב וגו' מצרימה. שעבירה גוררת וכו': למען הרבות סוס. אפי' סוס אחד עובר א"כ למה נאמר סוסים לחייב על כל סוס וסוס: (יז) ולא ירבה לו נשים. אבל להדיוט מותר. ולא ירבה לו נשים. אלא שמונה עשרה ר"י אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהיו מסירות את לבו ר"ש אומר אפילו אחת ומסירה וכו'. וכסף וזהב לא ירבה לו. אבל כדי לתת לאכסניא מותר: (יח) והיה כשבתו וגו'. כשיעשה כל האמור בענין כדאי הוא שישב על כסא: וכתב לו. ואינו יוצא בירושה: את משנה התורה. זו משנה תורה מאלה הדברים. ר"י אומר משנה תורה ב' תורות א' שמונחת בבית גנזיו. ואחת שיוצאה ונכנסת עמו: על ספר. ולא קלף ודפתרא: ספר מלפני הכהנים וגו'. שצריך לכתוב מספר העזרה: (יט) והיתה עמו. נכנס. נכנסת עמו. יוצא. יוצאה עמו. יושב בדין. היא עמו וכו'. וקרא בו כל ימי חייו. מקום שראוי לקרות בו וכו' למען ילמד. זו תורה: ליראה. זו יראה. לשמר. זו שמירה שיחזור התורה. לעשתם. שיעשה. מכאן שהתורה מביאה לידי יראה ויראה מביאה לידי שמירה ושמירה מביאה לידי מעשה ולכך כתיב למען ילמד ליראה לשמר לעשתם שצריך שילמוד בתחלה כדי לבוא לידי מדות הללו: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו. שלא ינהג בגאוה: ולבלתי סור מן המצוה. אפילו על דבר קל של נביא: ימין ושמאול. אפי' אומר על ימין שהוא שמאל כמו בשאול: למען יאריך ימים על ממלכתו וגו'. וכן הוא אומר בשלמה גם עושר גם כבוד וגו' אם תלך בדרכי וגו'. והארכתי את ימיך שעשירות וכבוד אתן לך בלי תנאי אבל אריכות ימים כבר כתבתי ולבלתי סור מן המצוה: הוא ובניו. מלמד שבניו קודמין למלכות מכל ישראל אם ממלא מקומו מנין לכל נשיאות ושררות שבנו קודם ת"ל בקרב ישראל מה שבקרב כו' בנו קודם. והנה ג' ראשי מדות הם שמוציאין את האדם מן העולם גאוה תאוה וחמדה וכנגד זה נצטוה מלך ג' מצות אלו לא ירבה סוסים הוא גאוה לא ירבה נשים הוא תאוה וכסף וזהב הוא חמדה וכן מבואר בזוהר כי גאה גאה. שגאה על גוותנים. סוס ורכבו. שרוכבו מתגאה במה שרוכב על הסוס:

יח (א) **לא** יהיה לכהנים. לוים מנין ת"ל כל שבט לוי. בעלי מומין מנין ת"ל כל שבט לוי: חלק ונחלה. חלק בביזה ונחלה בא"י: אשי ה'. זו קדשי מזבח; ונחלתו. זו קדשי הגבול: (ב) ונחלה לא יהיה. זו שבעה עממים: בקרב אחיו. הוא מה שיהיה לעתיד לבא שיירשו עוד ג' עממים והוא קיני קנזי קדמוני: ה' הוא נחלתו. הם מתנות שניתנו לכהן בשביל הקב"ה: כאשר דבר לו. אני חלקך: (ג) וזה יהיה משפט. מלמד שמוציא בדיינין: וזה יהיה. כרס לחיה ושוק שאינו מוציא בדיינין. ד"א וזה למעט חולין שפטורין מחזה ושוק. ד"א וזה ללמד על המזיק מתנות כהונה או שאכלן שפטור: מאת העם. ולא מאת הכהנים: מאת זבחי הזבח. אפי' מכהנים כשהם טבחים. מאת זבחי הזבח. הדין עם הטבח. מאת זבחי. משעת זביחה החיוב וכ"מ לענין גר שנתגייר אחר זביחה פטור: שור. למעט חיה: שה. למעט עופות, אם שה. לרבות כלאים וכו': ונתן לכהן. שלא יקחו מעצמם ולעיל נאמר עוד כהנים אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט אפי' לכהנת נוהגים מתנות. הזרוע. זו ימין שנאמר בפ' צו ואת שוק הימין: תתנו. לרבות הזרוע של חולין שימין הוא. תרומה לכהן. לרבות הזרוע בשלה שהוא של ימין: והלחיים. לרבות צמר שעל ראשי כבשים כו': והקבה. לרבות שני חלבים שעל הקיבה ותוך הקיבה: (ד) ראשית. שראשון הוא לכל המתנות: דגנך. ולא של נכרי ובדיגון נכרי יש פלוגתא: דגנך תירשך ויצהרך. שאין תורם ממין על שאינו מינו: וראשית גז צאנך. ולא של עזים. צאנך. פרט לשל נכרי. ר"י ממעט אפי' שותף את הצאן. (חולין קל"ז ע"א וע"ש ברש"י) צאנך. חמש שנאמר חמש צאן עשויות ונלמד בג"ש: תתן לו. כדי נתינה שיוכל לעשות בהן בגד קטן דהיינו אבנט: (ה) לעמד לשרת. שרות בעמידה ולעכב עליו: בשם ה'. זו ברכת כהנים ולהקים לשרות: לשרת בשם ה'. בשם המפורש בבהמ"ק: הוא ובניו. מקים בניו לו מה הוא בנשיאת כפים אף בניו בנ"כ: כל הימים. אף בח"ל ובין בפני הבית בין שלא בפני הבית הכל בנשיאת כפים: (ו) וכי יבא הלוי. לוי ממש כשבא ברגל משמש עם שאר אחיו הלוים. ובספרי וכי יבא הלוי. בכהן הכתוב מדבר שנאמר ושרת בראוי לשירות: בכל אות נפשו. מלמד שמקריב כהן קרבנו בכל זמן אף במשמר אחרת: (ז) ושרת בשם וגו' ככל אחיו הלוים. מלמד שמקריב קרבנות אף שלא במשמר שלו יכול אף שלא בזמן הרגל ת"ל באחד שעריך כ"ז שישראל נכנסין בשער אחד והוא בזמן הרגל יכול אף קרבנות הבאין שלא מחמת הרגל ונדרים ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות מה שמכרו האבות זה לזה אני בשבתי ואתה בשבתך מנין אתה אומר שכהן בא ונושא כפיו אף במשמר שאינו שלו ת"ל ובא בכל אות נפשו ושרת בשם ה': העמדים שם. מלמד שעומדים על הדוכן: (ח) חלק כחלק. חלק לאכול. כחלק לעבוד. (ט) כי אתה בא וגו' לא תלמד לעשות. אבל אתה למד להבין ולהורות. כי אתה בא. עשה מצוה האמור בענין שבשכרה תכנס לארץ: (י) קסם קסמים. אוחז מקלו אם ילך או כו': מעונן. ר"ע אומר אלו מחשבי עונות שאומר פלוני יפה לצאת כו' רש"א זהו מעלה ש"ז על עיניו מז' מיני זכור והוא בסנהדרין (ס"ה ע"ב) והכ"א זהו אוחז עינים: ומנחש. פתו נפלה מפיו. צבי הפסיקו בדרך: (יא) וחבר חבר. שמקהיל נחשים ועקרבים במקום אחד: ושאל אוב. זה המדבר משחיו: וידעני. עצם ידוע בפיו: אוב וידעני. הוא אזהרה על השואל דאזהרה על אוב וידעוני גופא כתיב בפ' קדשים אל תפנו אל האבת ואל הידענים וכתיב מיתה בהותה פרשה ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו וגו' וגם בהותו לשון של אזהרה דאל תפנו כתיב ג"כ בהותו לשון כרת והנפש אשר תפנה אל האבת וגו' והכרתי אתו וגו': (א"ה פירוש הגאון ז"ל הוא שלא כדעת רש"י בסנהדרין דף ס"ה ע"א רק כדעת התוספות שם בד"ה והנשאל בהם יעו"ש. ועיקר הוכחת התוספות דאל תפנו קאי על בעל אוב עצמו ולא על הנשאל מדכתיב גביה כרת. אבל אין זה קושיא ונתפוס העיקר כדעת רש"י ז"ל כי אזהרת אוב עצמו בכאן ושאל אוב. ואזהרת הנשאל מאל תפנו ומה שהקשו א"כ יהא הנשאל בכרת ז"א דהא גבי כרת כתיב לשון אחר אשר תפנה וגו' לזנות אחריהם ש"מ דקאי על אוב עצמו ולא על הנשאל משא"כ באזהרה כתיב אל תפנו לחוד. ובהכי דייק שפיר ליפנא דקרא ושאל אוב ולא כתיב ונשאל אוב בלשון נפעל כמו דקאמר במתניתין דידן והנשאל בהם לפי דקאי על אוב עצמו והוא השואל ולא על הנשאל והדברים נכוחים למבין). ודרש אל המתים. זה הלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח הטומאה: (יב) כל עשה אלה. עושה כל אלה לא נאמר אלא כו' אפי' אחת מהן: ובגלל התועבת האלה וגו' מוריש אותם. מכאן שמוזהרים הכנענים על זה שאין עונשין אלא א"כ מזהירין: (יג) תמים תהיה וגו'. שלא תחקור על העתידות אלא תמים תהיה וכשתהיה תמים תהיה עם ה' אלהיך ועיין ברש"י: (יד) ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע אל המעוננים ואל הקוסמים אלא נביא כו': (טו) נביא מקרבך. ולא מח"ל: מאחיך. ולא מן הנכרים: כמני. שיקיים כל התורה כולה כמוני. שמתחלה אמרו כי מי כל בשר אשר שמע קול וגו'. וכשראו שדבר ה' עמהם האמינו ולכך אמר הכתוב וגם בך יאמינו פי' יאמינו שדברתי עמך פה אל פה. ולכך כתיב כמני: אליו תשמעון. אפילו לעבור על המצות כגון אליהו בהר הכרמל: (טז) ככל אשר שאלת. שיעמיד לכם נביאים: לא אסף לשמוע את קול ה' אלהי ואת האש הגדלה הזאת. משום שנאמר מן השמים השמיעך את קלו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה והוא כנגד נפש ורוח. שנפש מן הארץ ורוח מן השמים ע"כ כנגד הרוח שהוא מן השמים נאמר השמיעך את קלו וכנגד נפש אמר ועל הארץ הראך וגו' וע"כ אמרו לא אסף לשמע את קול ה' אלהי זהו מן השמים השמיעך את קלו וגו' שהרוח לא יכול לסבול ואת האש הגדולה זהו שנאמר ועל הארץ הראך את אשו וגו' שלא יכלו לסבול בנפש: (יז) היטיבו. כוונו לדעתי והיטיבו אשר דברו נביא אקים וגו' מלמד שבשכר יראתם זכו לנביאים: (יח) ונתתי דברי בפיו. אבל איני מדבר עמו פא"פ: ודבר אליהם אבל לא ע"פ מתורגמן: את כל אשר אצונו. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון (יט) והיה האיש אשר לא ישמע וגו'. אשר לא ישמע זה העובר על דברי הנביא. האיש אשר לא ישמע אל דברי. זה הכובש את נבואתו. אשר ידבר בשמי. זה העובר על דברי עצמו. י"ד תועבות כתיב והוא נגד עשרה שבקדושה עשרה הלולים עשרה מאמרות עשרה דברות וכנגד זה עשרה מלכיות עשרה זכרונות

עשרה שורות וכנגד זה בשומא ; אנכי אדרש מעמו . זו מיתה בידי שמים : (כ) אך הנביא אשר יזיד . ולא שוגג : לדבר דבר בשמי . המתנבא מה שלא שמע : אשר לא צויתיו . אבל צויתי לחברו וזהו המתנבא מה שלא נאמר לו : ואשר ידבר בשם אלהים אחרים . זהו המתנבא בשם ע"ג : ומת הנביא ההוא . ולא מוטעה . ומת . שהם מיתה בחנק . (א"ה יש ליתן טעם מדוע משונה מיתת נביא שקר מכל מיתות שבתורה שבכ"מ דכתיב מיתת חנק כתיב כפול מות יומת והיינו לחלק בין מיתה בידי שמים דכתיב בהו לשון מיתה לחוד כמו ומתו בו כי יחללוהו פ' אמר . ובפ' קרח כתיב כמה פעמים והזר הקרב יומת והוא מיתה בידי שמים . ובין מיתת ב"ד דכתיב בהו לשון כפול מות יומת . והטעם כמבואר (סנהדרין מ"ה ע"ב) שבא ללמוד אם אי אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה בו אתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול להמיתו . והייט ע"כ מיתה בידי אדם כי בידי שמים הלא כתיב ואין מידי מציל . וזה חילוק אמתי . וא"כ כאן דכתיב ומת הנביא ולא נכפל לשון מיתה . א"כ איכא למטעי ולומר שהוא בידי שמים ומהיכא שמעינן שהוא מיתת חנק ונראה כי כתיב אלו לא תגור ממנו והוא ל"ת שלא למנוע מללמד עליו חוב וזהו לשון תגור . אסיפת דברים כמבואר (בסנהדרין ז' ע"א ליטנא דכנופי וע"ש) ולכן קורא התורה כאן וכתבה ומת הנביא לחוד ולא מות יומת דממילא שמעינן שהוא מיתה בידי אדם ולא בידי שמים כיון שהזהיר לנו לא תגור ממנו א"כ החיוב על הב"ד להמיתו בחנק . והם שרים למוצאי דעת) : (כב) אשר ידבר וגו' ולא יהיה הדבר ולא יבא . כפל הדבר במלות שונות וביפעים אמר האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה והקרב ותבואה עצת קדוש ישראל. הפסוק הזה ג"כ כפל במלות שונות כי כתיב מעשהו וכתיב עצה וכתיב למען נראה וגם כתיב ונדעה . כי הקב"ה מנהיג עולמו בשני ענינים מה שהקב"ה עושה בעצמו ומה שהקב"ה עושה ע"י שליח . ומה שהקב"ה עושה בעצמו נקרא מעשהו ומה שהוא עושה ע"י שליח נקרא עצה שיתן בלב השליח לעשות זאת כמו באחשורוש והמן שנתן בלב אחשורוש שיעשה זאת ע"כ אמרו ימהר יחישה מעשהו מה שהקב"ה עושה בעצמו למען נראה שהוא בגלוי שכל העולם יודעים שמעשה הקב"ה הוא . ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל מה שעושה ע"י שליח . ונדעה . שבזה צריך בחינה לדעת שגם זאת לא בדרך הטבע הוא כמו ענין אחשורוש והמן ע"כ אמר ולא יהיה הדבר הוא מעשה שמים וכנגד עצה אמר ולא יבא מלשון ותבואה עצת קדוש : הוא הדבר וגו' בזדון דברו הנביא . שלא תאמר שהנביא מוטעה וסבור שהקב"ה דבר אליו ובחלום דבר ומתירא אתה להמיתו ע"כ אמר בזדון וגו' כמאמר (ירמיה כ"ג כ"ח) הנביא אשר אתו חלום וגו' מה לתבן את הבר : תגור ממנו . מללמד חובה עליו :

יט (א) **כי** יכרית וגו' וישבת בעריהם ובבתיהם . יכול שלא יוסיף על בתיהם . ת"ל בפ' ראה וישבת בארצם א"כ למה נאמר בעריהם ובבתיהם . שמחוייבים תיכף להבדיל ערי מקלט קודם שיוסיף : (ב) שלש ערים . ולא כרכים גדולים ולא כפרים : תבדיל לך . ולא לנכרים : בתוך ארצך . ולא בספר : (ג) תכין לך. שתסיר המכשולים . ראבי"א מקלט כתוב על פרשת דרכים : ושלשת. שתחלק א"י לד' חלקים ויהיה מרחקם שוה בשוה : (ד) וזה דבר הרוצח. שמוסרין שני תלמידי חכמים שמא יהרגנו בדרך . וידברו אליו . ר"מ אומר מדבר הוא ע"י עצמו . א"כ מה ת"ל וזה דבר שאם רצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני : אשר ינוס . יליף ניסה מניסה וניסה ממקום כו' . שמה . ג' שמה כתיב . שם תהא דירתו . שם תהא מיתתו . שם תהא קבורתו : וחי . שלא יפרוש רשתות לשם בכדי שלא ירגיל גואל הדם לתוכו : בבלי דעת . פרט למתכוין להרוג את הבהמה וכו' : והוא לא שנא . פרט לשונא שאינו גולה : מתמול שלשם . כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה הרי זה שונא : (ה) ואשר יבא וגו' ביער . מה יער רשות לניזק ליכנס שם פרט לרשות המזיק : לחטב עצים . מה חטיבת עצים רשות אף כל רשות יצא אב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח ב"ד . שהתורה נחלקת לשלשה חלקים למוד התורה . מ"ע . ומל"ת. אב המכה וכו' הוא מ"ע . ושליח ב"ד הוא על ל"ת . והרב הרודה כו' הוא המלמד תורה : ונשל הברזל . ר"א מן העץ המתבקע וחכ"א כמשמעו (פי' ונדחה ידו בגרזן וגו' ונשל הברזל משמע הברזל גופא תפול) ורבי דרש מן העץ ויליף ג"ש . כאן כתיב עצים ולהלן נאמר לכרת לו עצים וגו' מה להלן וכו' : אשר יכה את רעהו בבלי דעת. הפסיק והוא לא שנא לו וגו' בין בבלי דעת ובין ואשר יבא את רעהו ביער . והטעם הוא דביער לא צריך לידע אם שונא הוא אם לאו דודאי בבלי דעת הוא ולכך הפסיק . ולעיל אמר אשר יכה וגו' שצריך לידע אם לדעת הוא : ומצא את וגו'. ולא ממציא את עצמו : הוא ינוס . ולא עדים זוממין . ד' דברים שאין מקיימין בהם כאשר זמם . גלות . בן גרושה ובן חלוצה. כופר . אינו נמכר לע"ע : וחי. תלמיד שגלה מגלין רבו עמו . ורב שגלה מגלין ישיבתו עמו : (ו) ולו אין משפט מות. לו . הוא גואל הדם . ד"א לרוצח אין משפט כו' : (ז) על כן אנכי מצוך . להזהיר ב"ד על כך : (ח) ואם ירחיב ה' אלהיך את גבלך . הוא לעתיד שיתן הקב"ה עוד ג' אומות לישראל : ויספת לך עוד שלש ערים . אם תרחיב ותעשה מצוה האמורה בענין. ובזכותה ירחיב ה' גבולך. כאשר נשבע לאבתיך . בזכות אבות : (י) ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך . הוא ארץ ז' עממים שיפנו את הדרך בכדי שלא ישפך כו' : אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה. הוא לעתיד ג' עמים שיתן ויתוספו לכם עוד שלש ערי מקלט ג"כ תראו לפנות מן המכשולין : עליך דמים. מכאן שב"ד מתקנים הדרכים : (יא) וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב וגו' . מכאן שאם עברת עבירה קלה תבוא לידי חמורה בתחלה שנא וא"כ וארב וא"כ וקם עליו וא"כ והכהו נפש : וקם עליו והכהו נפש . שאם נתכוין להכותו על מתניו ולא היה בו כדי להמית והלכה על לבו והיה כדי להמית פטור . נתכוין להכותו על לבו והיה כדי להמית על לבו והלכה על מתניו ולא הי' כדי להמית ומת פטור משום שנאמר וקם (פי' על מה שנתכוין) : והכהו . על שהוכה נפש שהיה בו כדי להמית . וארב לו . פרט לזורק אבן וכו' ר"ש אומר פרט למתכוין כו' : (יב) ושלחו זקני עירו ולקחו אתו משם . מכאן שאחד שוגג ואחד מזיד גולה. וב"ד שולחין ולוקחין אותו משם מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו . ומי שלא נתחייב גלות פוטרין אותו . ומי שהרג במזיד מצוה למסור אותו ביד גואל הדם דכתיב ונתנו אתו ביד גאל הדם : (יג) לא תחוס עינך. שלא תאמר זה כבר נהרג מה בצע שיהרוג גם את זה לכך אמר לא תחוס : ובערת . בער עושי רשעה מישראל ואם אתה עושה כן וטוב לך : (יד) לא תסיג . והלא כבר נאמר לא תגזול אלא מכאן שהעוקר תחום עובר בשני לאוין : אשר גבלו ראשונים . זה העוקר תחום שבטים : בנחלתך . זו תורה שנקראת נחלה שמחליף דברי ר"א לדברי ר"ש : בארץ . דוקא בארץ עובר בשני לאוין אבל בחוץ לארץ אינו עובר אלא בלאו דלא תגזול . ד"א בארץ זה המוכר קברי אבותיו יכול אף שלא נקבר בה אדם מעולם ת"ל בנחלתך : (טו) לא יקום עד אחד . כל מקום שנא' עד הוא שנים עד שיפרוט בהן אחד : באיש . אינו קם אבל קם לעדות אשה ר"ל להתיר אותה : לכל עון . זו מיתה ומלקות : בכל חטא אשר יחטא . שלשה שגגות הן שוגג של מיתה הוא גלות . ושוגג שמביא חטאת . ויש שוגג שנותן חומש . וזהו חטאת. חטא. יחטא. דברי ר"מ. ר"י אומר לכל עון ולכל חטאת אינו קם אבל קם הוא לשבועה . על פי שני עדים וגו' . אם מתקיים עדות בשנים למה פרט הכתוב בשלשה אלא להקיש שלשה לשנים מה שנים נמצא א' מהם קרוב או פסול עדותן בטלה אף שלשה . ומנין אפילו מאה ת"ל עדים (פי' דכתיב שני עדים או שלשה עדים והכי הוי ליה למכתב שני או שלשה עדים ועדים ראשונה מיותר) : (טז) לענות בו סרה . עד שתסרה גופה של עדות (פי' שיאמרו עמנו הייתם) : (יז) ועמדו שני האנשים . אלו עדים : אשר להם הריב . אלו בעלי דינים . ועמדו שצריך להעיד עדותן מעומד . האנשים ולא נשים : לפני ה' . יהיה דומה להם כאלו עומדין לפני ה' : לפני הכהנים וגו'. וכי בע"ד ילך לפני כהנים אשר לא היו בימיו אלא יפתח בדורו כשמואל בדורו : (יח) ודרשו השפטים היטב . ג"ש לשבע חקירות : שקר ענה באחיו . ולא באחותו פי' אם העיד על בת כהן שזינתה שהיא בשריפה ובועל בנויתה אחרת והעדים נעשו זוממין נדונין במיתה של בועל : והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו . שבמלקות ומיתה ודיני קנסות אם העידו על האדם שהרג את חבירו וחייבו מיתה או מלקות או קנס ועדים אמרו עמנו הייתם אף שעדים אחרים באו ואמרו שאמת הוא שנהרג רק לא באותו היום וביום אחר הוא. אף עפ"כ יקויים בהם כאשר זמם שבשעה שדברו עליו לא היה חייב עדיין מיתה שלא באו עדים עדיין. וקנסות עדיין לא הי' חייב עד שיפסוק ב"ד על פי עדות כשר אבל בממון אינו חייב רק אם הוא שקר הדבר לגמרי אבל אם עדים אחרים באים ואומרים אמת שחייב ממון לחבירו אף ע"פ שהכחישו עדים ראשונים בעמנו הייתם . לא מקיים בהם כאשר זמם משום שלא הפסידו בזה שממון חייב אף בלא ב"ד ולכך כתיב והנה עד שקר העד שקר הוא לגמרי וקאי על ממון : שקר ענה באחיו . אף שהאמת היה המעשה רק שהוא אומר שקר עליו שרצה לחייבו מה שעדיין אינו מחויב שלא באו עדיין עדים כשרים ואינו מחוייב עדיין בב"ד : (יט) לו . ולא ליורשיו : כאשר זמם . ולא כאשר עשה : ובערת הרע. צריך לבער הרשעה מישראל : (כ) והנשארים ישמעו וגו'. מד' דברים שצריכים הכרזה ואין נהרגין עדים זוממין עד שיגמור הדין : ולא יספו לעשות עוד . אם באו עדים והזימום אפי' מאה כולם יהרגו ולכך אמר הכתוב עוד והוא לנטפל לעוברי עבירה ואף שבא השלישי והעיד לאחר שנגמרה ונחקרה עדותן של ראשונים בב"ד וא"כ באו עדים והכחישו את הנטפל הוא נהרג : כדבר הרע . בין דיני ממונות ובין דיני נפשות : בקרבך . בב"ד דוקא שיעידו בב"ד ומכחישים דבריהם אז מחייבים אותם בהזמה אבל אם העידו שלא בב"ד והכחישום בהזמה אין מחוייבין בהזמה : (כא) עין בעין וגו' . ממון :

כ (א) **כי** תצא למלחמה וגו' . סמך לראשי אברים לימד שמחוסר ראשי אברים אינו יוצא למלחמה : כי תצא למלחמה . במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת חובה אפילו חתן יוצא מחדרו וכלה מחופתה : סוס ורכב . בזמן שישראל עושין רצונו של מקום אין נחשבין אלא כסוס אחד כו' : על איבך . כנגד אויביך ולא שבט יהודה על שבט אחר שישראל מרחמים זה על זה אבל גוים אינם מרחמים ע"כ הזהר כו' : המעלך מארץ מצרים . הוא יענך בעת הזאת ג"כ : (ב) והיה כקרבכם אל המלחמה . הוא בשעת המלחמה : ונגש הכהן . זה משוח מלחמה : ודבר אל העם . בלשון הקודש נאמר כאן ודבר ונאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול זה קולו של משה אף כאן בלה"ק . ואף שכתוב ונגש הכהן קודם אף עפ"כ היה מאוחר כמאמר הגמרא פעמיים מדבר עמהם אחת בספר ואחת במלחמה . בספר . הוא שמעו דברי המלחמה וחוזרים . במלחמה מה הוא אומר אל ירך לבבכם וגו' וכה"א כקרבכם אל המלחמה וכה"א אתם קרבים היום למלחמה בשעת מלחמה משמע : (ג) ואמר אלהם שמע ישראל . אפי' לא קיימתם אלא ק"ש כו' אין אתם נמסרין בידם . על אויביכם . ולא שבט יהודה על שבט שמעון כו' : אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו . אל ירך . קודם הליכת דרכם למלחמה . אל תיראו . הוא בשעה שהולכים למלחמה . ואל תחפזו . הוא בתחלת המלחמה . ואל תערצו . הוא באמצע המלחמה והוא כנגד ד' דברים שאומות העולם עושין מגיפין ומריעין וצווחין ורומסין . מגיפין הוא קודם הליכה ומריעין הוא בשעת הליכה וצווחין הוא בתחלת המלחמה ורומסין הוא באמצע המלחמה. אל ירך לבבכם . מפני צהלת הסוסים וצחצוח חרבות. אל תיראו. מפני הגפת תריסין ושפעת הקלגסין. ואל תחפזו . מקול הקרנות . ואל תערצו . מקול הצווחות : (ד) כי ה' אלהיכם וגו' . הם הולכין בנצחונו של בשר ודם ואתם הולכין בנצחונו של מקום : ההלך עמכם . זה הארון וכנגד ד' דברים שהם עושין אמרו כאן ג"כ ד' דברים כנגד אל ירך שהוא בשעה שהם עדיין בביתם כנגד זה אמר כי ה' אלהיכם . וכנגד אל תיראו שהוא בשעת הליכה כנגד זה אמר ההלך עמכם . וכנגד אל תחפזו שהוא בתחלת המלחמה כנגד זה אמר להלחם לכם . וכנגד אל תערצו שהוא באמצע המלחמה כנגד זה אמר להושיע אתכם : (ה) ודברו השטרים וגו' . יכול דברי עצמן כשה"א ויספו השטרים וגו' הרי דברי עצמן אמור הא מה אני מקיים ודברו השטרים שכהן מדבר והשוטר משמיע ומכאן ואילך שוטר מדבר ושוטר משמיע . ואמר אלהם . הכהן קודם המלחמה . שמע ישראל וגו' בנה לקח ירש וניתן לו במתנה מניין ת"ל האיש וגו' . בית אין לי אלא בית . בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצרות מניין ת"ל אשר בנה א"כ מה ת"ל בית לאפוקי בית שער אכסדרה ומרפסת : חדש . זה שאמר ר"י שבנה בית על מכונו (עיין רש"י שם במתניתין) : חנכו . פרט לגזלן : פן ימות וגו' . אם אינו

שומע

שומע לכהן סוף שימות במלחמה: (ו) ומי האיש אשר נטע כרם. אין לי אלא נטע. לקח ירש וניתן לו במתנה מניין ת"ל ומי האיש וגו': כרם. מנין לרבות ה' אילני מאכל ואפילו משאר מינין ת"ל אשר וגו'. יכול שאני מרבה ד' אילני מאכל וה' מיני אילן סרק ת"ל כרם: חללו. פרט לגזלן: (ז) אשר ארש אשה וגו'. אחד המארס את הבתולה ואחד המארס את האלמנה. אשר. לרבות שומרת יבם וגם אם מת א' במלחמה אפי' חמשה אחין חוזרים וכו': ולא לקחה. פרט למחזיר גרושתו משנשאת ואלמנה לכה"ג וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת וכו': (ח) מי האיש הירא ורך הלבב. ר"ע אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. ריה"ג אומר זה המתירא מעבירות שבידו ולפיכך חסה עליו התורה: (ט) ופקדו שרי צבאות בראש העם. מלמד שמעמידין זקיפין לפניהם וזקיפין מאחוריהם וכשילין של ברזל בידם ורשות לקפח את שוקיו וכו' ת"ר אשר בנה אשר נטע אשר ארש למדה תורה ד"א שיבנה אדם בית ואח"כ יטע כרם ואח"כ ישא אשה וכן אמר שלמה הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך. אחר ובנית ביתך. הכן בחוץ זה בית. ועתדה וגו' זה כרם. אחר ובנית ביתך זו אשה: (י) כי תקרב אל עיר להלחם וגו'. במלחמת הרשות הכתוב מדבר: וקראת אליה לשלום. שגדול השלום: להלחם עליה. ולא להרעיבה ולא להצמיאה ולא להמיתה מיתת תחלואים: (יא) והיה אם שלום וגו'. יכול אפילו מקצתה ת"ל ופתחה לך כולה: והיה כל העם הנמצא. לרבות כנענים שבתוכה: יהיו לך למס ועבדוך. ג' דברים צריכין שתשלים עמך. ועבדוך. ומס: (יב) ואם לא תשלים. בודאי תעשה עמך מלחמה: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה כו': (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית את האמור בענין בודאי ה' אלהיך כו': (יד) רק הנשים והטף. אף טף של זכרים: כל שללה. יכול יהיה השלל לשמים ת"ל תבז לך. יכול שלא יאכל ת"ל ואכלת. וכל אשר יהיה בעיר. ✱ מה שבבתים. כל שללה. זו מה שברחובות: (טו) שלל איביך. זו מה שבשדה: (טז) רק מערי העמים האלה. זו שבעה עממין אף שעדיין לא ירשו: אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה. הם ערים הקרובות וזה שאמר הכתוב אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה וזהו נחלה אחר שירש ערים הקרובות ועליהם אמר הכתוב לא תחיה כל נשמה. אשר לא מערי שנים. זהו הקרובות וקודם ירושה מותר ג"כ להחיות נשים וטף ובקרובות קודם ירושה ממועט ממלת רק כו' והטעם שברחוקות מותר להחיות אף אחר ירושה משום שהתורה צוה להרוג כדי שלא ילמדו ממעשיהם כמש"ה למען אשר לא ילמדו וגו' אבל ברחוקות לא שייך הטעם לכך מותר: (יד) רק מערי העמים האלה וגו'. פרט אם עשו עמהם שלום מותר: (יז) כאשר צוך ה'. לרבות הגרגשי אף שהגרגשי פנה מעצמו הכתוב איירי במקצת הגרגשי שנשארו שם: (יח) ככל תועבתם. פרט אם עשו תשובה מותר. ובגבעונים שהערימו אותם ואם לא הערימו היו נהרגים אף שעשו שלום משום שהשלום שעשו היה אחר שעמדו במרדם שיהושע היה שולח אגרות מי שישלים יבוא וישלים ומי שרוצה להפנות יפנה ומי שרוצה לעשות מלחמה יעשה: (יט) כי תצור אל עיר. ולא כרך ולא כפר: ימים. שנים: רבים. שלשה. מכאן שלא היו צרין על עיר של נכרים פחות משלשה ימים קודם השבת. לתפשה. ולא להשביתה מנין שלא ימשוך ממנה אמת המים ת"ל לא תשחית וגו': כי האדם עץ השדה. וכי אדם עץ השדה אלא אם ת"ח הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תשחית ואם לאו וכרת. ולמה נמשלה תורה לעץ מה עץ קטן מדליק את הגדול אף ד"ת כן הוא. קטנים מחדדין את הגדולים. וכה"א ברזל בברזל יחד והיינו דאמר ר"ח ומתלמידי יותר מכולם ומה אש אינו דולק יחידי אף ד"ת כן (תענית ז' ע"א) וכה"א אשר יחדו נמתיק סוד: (כ) לא עץ מאכל. מניין לעץ מאכל ת"ל עץ א"כ מה ת"ל לא עץ מאכל להקדים אילן סרק לעץ מאכל יכול אף משולה בדמים (פי' שאילן סרק משולה בדמים יותר מאילן מאכל) ת"ל רק: עד רדתה. אפילו בשבת:

בא (כא) **כי** ימצא. ולא מצוי: חלל. ולא חנוק ולא מפרפר: באדמה. ולא טמון בגל: אשר ה' אלהיך נתן לך. לרבות בעבר הירדן: לרשתה. פרט לירושלים: נפל. ולא תלוי באילן. בשדה. ולא נמצא במים: לא נודע מי הכהו. פרט לשנודע לאחד בעולם: (ב) ויצאו זקניך מיוחדים שבזקניך זו סנהדרי גדולה: ויצאו. הן ולא שלוחן. זקניך שנים. ושפטיך שנים. ואין ב"ד שקול הרי חמשה. ראב"י אומר זקניך הן ע"א סנהדרין. ושפטיך. זה מלך וכ"ג: ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל. שימדדו מהחלל להעיר ולא מעיר לחלל: (ג) והיה העיר הקרבה. ולא קרובות (פי' אם שני עיירות קרובות בשוה. אין מודדים להם). ראב"י אומר מביאין שתי עגלות: ולקחו זקני העיר ההוא. ולא זקני סנהדרין שבירושלים: עגלת בקר. ר"א עגלה בת שנתה ופרה בת שתים וחכ"א עגלה בת שתים וכו': עגלת בקר אשר לא עבד. עבד כתיב וקרינן עובד מה עבד דניחא ליה אף כו' אין לי אלא עבד. משך בעול מניין ת"ל אשר לא משכה בעל. ומה ת"ל אשר לא עבד אף דלא משכה: (ד) איתן זו קשה. וכה"א גוי איתן. איתן מושבך: אשר לא יעבד בו וגו'. אף לשעבר. דברי ר' יאשיה. ר"י אומר להבא דוקא: ולא יזרע. אין לי אלא זריעה. מנין לרבות הכל ת"ל אשר לא יעבד. א"כ למה נאמר זריעה. מה זריעה מיוחד שהיא בגופה של קרקע. אף כל כו'. יצא סורק פשתן ודומיהן: וערפו שם. נאמר כאן עריפה ונאמר בחטאת עוף ממול ערפו מה להלן מאחוריו: בנחל. אפילו אינו איתן כשר: זקני עיר. נמצא סמוך לעיר אשר אין בה ב"ד אין מודדין לה ומניין שנודדין והולכין לעיר שיש בה ב"ד ת"ל ולקחו זקני העיר וגו': (ה) לשרתו ולברך בשם ה'. מה שירות שתוי יין אסור אף ב"כ וכו' אי מה שירות בע"מ אסור מקיש לנזיר מה נזיר מותר. אי מה נזיר אסור בחרצן מקיש לשירות. מה שירות מותר וכו': ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. מקיש ריבים לנגעים מה נגעים ביום אף וכו' ומקיש נגעים לריבים מה ריבים שלא בקרובים אף כו' יכול מה ריבים בג' אף כו' ת"ל או אל אחד מבניו הכהנים: ונגשו הכהנים. מלמד שכל המעשים נעשים דוקא בפני כהנים: (ו) ירחצו את ידיהם וגו'. על מקום עריפתה ירחצו וכו': (ז) וענו ואמרו ידינו לא שפכה. וכי ס"ד שב"ד שופכי דמים הם אלא שלא פטרנוהו בלא מזונות: ועינינו לא ראו. שלא פטרנוהו בלא לויה: (ח) כפר לעמך ישראל. כהנים אומרו כפר. כפרה כתיב בה כקדשים: וענו. בלשון הקדש: וכל זקני וגו'. אפילו מאה: ונכפר להם הדם. רוח הקודש אומר זה: אשר פדית. דהויה כפרה א שמתכפר על יוצאי מצרים: כפר לעמך. אלו החיים. אשר פדית. אלו המתים. אשר פדית. ע"מ כן פדית שלא יהיו בנו שופכי דמים. ד"א ע"מ כן פדית שאם נחטא לפניך תכפר לנו: (ט) ואתה וגו'. הוקשו כל שופכי דמים לע"ע מה עגלה מן הנוחר אף וכו' יכול מה כאן בקופין אף כל וכו' ת"ל ואהבת לרעך כמוך: ואתה תבער. בא ללמד שאם אחר כל המעשים נמצא ההורג שהורגין אותו:

פרשת כי תצא

(י) **כי** תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר: על איביך. כנגד אויביך להכניעו ולא לכבוש ולהרבות ארצות: ונתנו ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנו בידך: ושבית שביו. לרבות כנענים שבה [כי לשון שביו משמע מה שלל האויב מאחר]: (יא) וראית בשביה. בשעה שמוללין ובוזזין ולא לאחר זמן: אשת. אע"פ שהיא א"א: יפת תאר. לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר. אע"פ שהיא כעורה שנאמר וחשקת (כי חשק הוא דבוק בלי שום טעם): ולקחת לך לאשה. ולא לשפחה: לך לאשה. ולא לאביו ולא לבנו: (יב) והבאתה אל תוך ביתך. כאן בא להורות שכבודה בת מלך פנימה וכן מנשים באהל וגו' לכן אמר אל תוך ביתך ולא אל ביתך. שתשב באהל בביתך. כי כל הניוולים שעושה לה הוא כנגד יצרו אבל לא לבזותה בפני אחרים. וכן אמר אל מוציא שם רע ושנאה ושם לה עלילת דברים ונכתב לשון כי הוציא שם רע וגו': והבאתה אל תוך ביתך. תיכף אחר בעילה ראשונה לא תוכל לעזוב אותה במקומה אלא תביא אותה לתוך ביתך: אל תוך ביתך. ולא לבית אחר: וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה. ר"א אומר תקוץ ר"ע אומר תגדל: (יג) והסירה את שמלת שביה מעליה. מלמד שמעביר ממנה בגדים נאים ומלבישה בבגדי אלמנות שהגוים בנותיהם היו מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים והיא תחבולה במלחמה שהשונא יפים עיניו ולבו אל בגדים הנאים ויסור לבבו מכלי מות של מלחמה ולא ישמור עצמו. ולמדו רז"ל להעביר ממנה בגדים נאים ממלת שמלת המורה על בגד העליון העשוי להתקשט. וכן לא ילבש גבר שמלת אשה. ותרגומו ולא יתקן גבר בתיקוני איתתא. ודייק כן ממלת שמלת שדרכה להתקשט בה וליראות בתיקונה. וישבה בביתך. בבית שמשתמש בו נתקל בה ונכנס נתקל בה ויוצא רואה בקלקולה ורואה בניוולה: ובכתה את אביה ואת אמה. ר"א אומר אביה ואמה ממש ר"ע אומר אין אביה ואמה ממש אלא ע"ג שנאמר אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו כי היו עובדים בעבור השפעתם. ובדלא"ס יש זכר ונקבה. דומם הוא נקבה. וצומח הוא זכר. ובעבור השפעת אכילתם עבדו את העצים הצומחים. וקראו אותם אבי מפני שהוא זכר. ומפני השפעת כספם וזהבם עבדו את האבן הדומם. וקראו אותה אמי ובעבור העבודה עצמה נקרא אב. ואחר שהולך בנימוסיה נקרא אם. כמו שאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך: ירח ימים. סתם ירח הוא חודש. וכשאמר ירח ימים הוא חודש מלא שלשים יום: ואח"כ תבוא עליה. הא אם לא עשה את כל המעשים האלו ובא עליה ה"ז בעילת זנות. ואמר שלשה לשונות כפולים במלות שונות. תבא עליה. ובעלתה. והיתה לך לאשה. וכן נאמר וכתב לה ספר כריתות ושלחה מביתו ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר. אמר ושלחה ויצאה והלכה מזה למדו לכתוב בגופו של גט ר"י אומר ודן די יהוי ליכי מנאי ספר תרוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין למהך להתנסבא לכל גבר די תיצביין. כי עשרה דברים יש בין איש לאשה. שבעה מלאכות שהאשה חייבת לעשות לבעלה. ושלשה דברים שחייב הבעל לאשתו שארה כסותה ועונתה וזהו אמרו ושלחה מביתו. הוא מאישות. ויצאה מביתו. שהיא פטורה מלעשות מלאכתו. והלכה והיתה לאיש אחר. שאין חייב לה עוד שארה וכסותה ועונתה והיתה לאיש אחר והוא יעשה לה שלש אלה וכן הוא גופו של גט ספר תרוכין. מאישות. וכמ"ש ושלחה מביתו וכתרגומו ותליך. וגט פטורין. שנותן לה שטר שהיא פטורה מלעשות מלאכתו כמ"ש ויצאה מביתו נקיה ממלאכתו. ואגרת שבוקין למהך להתנסבא לכל גבר וכו' וכמ"ש והלכה והיתה לאיש אחר ואינו חייב לה עוד במזונותיה וכו' כי שבק אותה למהך להתנסבא לכל גבר די תיצביין. וזה אמרו כאן תבוא אליה. הוא מעשה אישות. ובעלתה. שיהיה לה לבעל שהיא חייבת לעשות מלאכתו. ולקחת לך לאשה. שמתחייב בשארה וכסותה ועונתה. ואמר ובעלתה. כי אמר ר"א מימי לא קראתי לאשתי אשתי אלא ביתי. מפני שלקיחת אשה הוא לשני דברים לשם אישות ולשם גברת ועקרת הבית ולכן לא קרא אותה אשתי לשון מגונה אלא ביתי לכוונה השניה וזהו אומרו והיה ביום ההוא תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי והסירותי את שמות הבעלים מפיה כי עבודת ה' יתעלה הוא בעבור שני דברים האחת בעבור טובו וחסדו שנותן לחם לכל בשר. השני בעבור אהבתו כאהבת איש ואשה וכמשוש חתן על כלה לכן אמר תקראי אישי בעבור אהבתו תעבוד אותו ולא תקראי לי עוד בעלי בעבור השפעתו כי בעבור זה הטעו אחרי הבעלים שאמרו שהם נותנים להם לחמם ומימי כו': (יד) והיה אם לא חפצת בה. הכתוב מבשרך שאתה עתיד לשנאותה: ושלחתה. בגט: לנפשה. ולא לבית אלהיה. לנפשה. שאם היתה חולה ימתין עד שתבריא. ק"ו לבנות ישראל שהן קדושות וטהורות: ומכר לא תמכרנה. אין לי אלא שלא ימכרנה בכסף. מניין שלא יתננה במתנה ושלא יעשה בה סחורה ת"ל ומכר לא תמכרנה בכל מיני מכירות: לא תתעמר בה תחת אשר עניתה. אפילו עינוי יחידי: (טו) כי תהיין. במי שיש בהם הויה יצאה שפחה שאין בה הויה: וילדו לו בנים. במי שהולדות שלו. יצאה שפחה שאין הולדות שלו. נאמר כאן ג' פעמים אהובה ושנואה וב' פעמים שנואה לבד. אהובה ושנואה הראשון שאפילו הן מרובות. כי ס"ד נשים אין לי אלא שתים מרובות מניין ת"ל וילדו לו בנים האהובה והשנואה וכתיב וילדו לשון רבים אפילו הן מרובות. אין לי אלא מקצתן אהובות ומקצתן שנואות ומקצתן יש שאינן אהובות ולא שנואות כולן אהובות ושנואות מניין כגון שיש עשר נשים חמש אהובות וחמש שנואות ת"ל האהובה והשנואה שנית. מנין אפילו אחת והיא אהובה ושנואה שהיתה אהובה לו ואח"כ שנאה ת"ל אהובה ושנואה שלישית ונאמר עוד שנואה על אהובה ומשנה. ונאמר עוד שנואה שהיא שנואה למקום ואיזו היא אלמנה לכ"ג וגרושה

וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט: וילדו לו בנים. ולא בנות: והיה הבן. ולא טומטום ואנדרוגינוס: הבכר. ולא ספק כגון שנתערבו: והיה. עד שיהיה בן ובכור בשעת הויה ויש בכן לקולא ולחומרא. טומטום שנקרע ונמצא זכר אינו נוטל פי שנים. כיון שהיה בשעת הויה טומטום והוא לחומרא. ולקולא אם נתערב אח"כ ובשעת הויה היה נודע שהוא בכור נוטל פי שנים: לשניאה. הכתוב מבשרך שיהיה בן הבכור לשניאה: (טז) והיה ביום הנחילו. ביום אתה מפיל בנחלות ואי אתה מפיל בלילה: הנחילו את בניו. שהוא יכול להוריש בן בין בניו ליתן לו את כל נחלתו. אבל הבכור לא יוכל לבכר וגו': את אשר יהיה לו. ואצל הבכור נאמר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו שהפשוט נוטל בראוי כבמוחזק. לכן נאמר אשר יהיה לו לשון עתיד. והבכור אינו נוטל בראוי כבמוחזק. לכן נאמר בכל אשר ימצא לו בשעת ירושה לבד: לא יוכל לבכר. ולא נאמר לא יבכר אפילו עבר ובכר אין מעשיו כלום: על פני בן השנואה. אפילו יצא הפרצוף של הבכור לא יוכל לבכר שנאמר על פני: (יז) יכיר. יכירנו לאחרים. נאמן איש לומר בני זה בכורי הוא: לתת לו. שאין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן שנאמר לתת. מתנה קריא רחמנא מה מתנה עד דמטי לידיה דאב אף חלק בכורה עד דמטי לידיה דאב: כי הוא ראשית אנו. את שלבו דוה עליו. יצא המפלת סנדל או שפיר מרוקם או שליא והיוצא מחותך: ראשית אנו. ולא אונה כגון בכור לאמו: לו משפט הבכרה. לאיש משפט הבכרה ולא לאשה. לתת לו. ולא ליבם פי שנים. ומשפט הבכורה שאפילו בת נוטלת חלק הבכורה של אב כמו בנות צלפחד שנאמר משפט הבכורה ולהלן נאמר לחקת משפט. רק שאין בבנות דין בכורה וכל הבנות נוטלות בשוה: (יח) כי יהיה לאיש בן. בן ולא איש. בן ולא בת. כי יהיה. משעת הויה ולא טומטום שנקרע שאין נידון כבן סורר ומורה. סורר. בתורה שבכתב ומורה בתורה שבע"פ. ועוד נאמר סורר ומורה. סורר בתורה. ומורה במצות: איננו שמע בקול אביו ובקול אמו. יכול אפי' אמר לו אביו להדליק את הנר בשבת ולא שמע לו ולא הדליק ת"ל להלן איננו שמע. מה איננו שמע האמור להלן זולל וסובא. אף האמור כאן זולל וסובא: בקול אביו ובקול אמו. עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו: ויסרו אתו. במכות: ולא ישמע אליהם. מלמד שמלקין אותו בפני שלשה. ודוקא אם חזר וקלקל אחר ההתראה: (יט) ותפשו בו. ולא גידמין: אביו ואמו. ואם רצו אביו ואמו למחול לו הוא מחול. ואם אביו רוצה. ואמו אינה רוצה. או אמו רוצה ואביו אינו רוצה. הוא פטור: והוציאו. ולא חגרין: (כ) ואמרו. ולא אלמין כי מצינו במוציא שם רע נאמר והוציאו ואחר כך נאמר ואמר אבי הנערה וכאן נאמר ואמרו שיהיו שניהם שוין שלא יהיו אלמים: זה. ולא סומין: איננו שמע בקלנו. ולא חרשין: ואמרו. שיהיו שניהם שוין בקול. לפי שנאמר בקלנו חסר יו"ד משמע קול אחד של רבים ואלו נאמר בקלינו היה משמע קולות שונות של רבים ונאמר בכל אחד לשון רבים שיהיו פניהם שלמין: אל זקני עירו. זו סנהדרין. ואל שער מקומו. במעמד שער מקומו. וכן נאמר ונגשו הכהנים בני לוי וגו' וענו ואמרו וגו'. וזאת אמרו הזקנים ולמה היה הגשת הכהנים כדי שיאמרו הזקנים במעמד הכהנים: בננו זה. שלקה בפניכם ואם מת אחד מהם אשר לקה בפניהם פטור: סורר ומורה. הוא כמ"ש ונהמת באחריתך וגו' איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי ולא שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה. כי לשון מוסר הוא להוסר בחבלי המוסר לבלתי לכת אחרי שרירות לבו הרע. ותוכחת הוא בדברים להתוכח עמו. ואיך שנאתי מוסר הוא זולל וסובא. ולא שמעתי בקול מורי וגו' לא שמעתי בקול מורי הוא מורה. ולמלמדי לא הטיתי אזני הוא סורר. ותוכחת נאץ לבי זה איננו שמע בקלנו. כי נאץ ביאורו לשון מיאוס ושיקוץ שנפשו קצה בהם לכן אמר נאץ לבי. כמעט הייתי בכל רע ע"ד שארז"ל מפני שאכל תרטימר בשר הוא נידון כעבירה חמורה כמגדף וכיוצא בו. שבהם נאמר ובערת הרע מקרבך ואצלו נאמר ג"כ ובערת הרע וז"א כמעט בעבור דבר מועט הוא שוה ככל רע. בתוך קהל ועדה כמ"ש אל זקני עירו ואל שער מקמו. עדה הוא סנהדרין שנאמר ושפטו העדה והצילו העדה. קהל הוא שער מקומו: (כא) ורגמהו כל אנשי עירו באבנים ומת. כל מקום שנאמר באבנים נאמר אצלו ומת כמ"ש באבנים יכול באבנים מרובות ת"ל אבן יכול באבן אחת ת"ל באבנים אמור מעתה לא מת בראשונה ימות בשניה ולכן נאמר אצל באבנים ומת שירגום אותו באבנים עד שימות ולא יותר: ורגמהו. ולא כסותו: ובערת הרע מקרבך. הוא טעם על מיתתו כי טומאתו מתפשט בכל אנשי עירו ויבערו הרע מקרבם. ואצל אשת איש בעולת בעל נאמר ובערת הרע מישראל ולא נאמר מקרבך לפי שעון בעולת בעל המתפשט בכל ישראל: וכל ישראל ישמעו ויראו. ד' צריכים הכרזה ואצל כלם נאמר ישמעו ויראו. בזקן ממרא. ומסית. ועדים זוממין. ובן סורר ומורה: (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת. הוא מצות עשה להמית את האיש אשר יהיה בו משפט מות. ונאמר באיש מכאן הוא לימוד לכל המצות שהקטן פטור. ואמר חטא משפט מות. חטא הוא שוגג ואיך יהיה משפט מות. וגם היה לומר וכי יעשה איש ואמר וכי יהיה באיש. וביאורו הוא אם נעשה לו ממשפט מות חטא והוא שוגג כגון שעשה תשובה כאשר מוציאין אותו למיתה והוא צועק שמתחרט על העבר ולא יעשה עוד ועושה תשובה מיראה ונעשו לו זדונות כשגגות. אמרה תורה מכל מקום והומת כמ"ש רז"ל (מכות י"ג ב') רע"א חייבי כריתות ישנן בכלל מלקות ארבעים שאם עשה תשובה ב"ד של מעלה מוחלין להם. חייבי מיתות ב"ד אינן בכלל מלקות ארבעים שאם עשה תשובה אין ב"ד של מטה מוחלין להם ולכן כתיב וכי יהיה באיש ולא אמר וכי יעשה איש ור"ל שיהיה בו רק קצת מחטאו אשר עשה שנעשה מזדונו שוגג: באיש והומת. שאין שנים מומתין ביום אחד: ותלית אתו. ולא אותה: אתו. ולא כסותו. אתו. ולא שנים ביום א'. אתו. על אותה עבירה נתלה ולא על עבירה אחרת: על עץ. תלוש ומשוקע בקרקע ולא מחובר. והומת ותלית. לא כדרך שהגוים עושין תולין ואח"כ ממיתין אלא והומת ותלית: (כג) לא תלין. הוא ל"ת: כי קבור תקברנו ביום ההוא. מ"ע. קבור תקברנו. לרבות כל המתים לקבורה: ביום ההוא. יכול אפי' לכבודו ת"ל על העץ מה שאינו לכבוד: כי קללת אלהים תלוי. אלהים הוא להפליג הדבר כמו הררי אל שלהבת יה וכן כאן פירושו בזיון גדול מופלג מאד והוא בזיון התליה כי קללה הוא לשון בזיון בכל מקום: ולא תטמא את אדמתך. הוא בהמ"ק ששם מזבח אדמה ולכן נאמר אדמתך שמשם נברא אדם הראשון ממקום המזבח: אשר ה' אלהיך נתן לך. זה כלל הארץ: נחלה. זו ירושלים:

פרשת כי תבא

כו (א) **והיה** כי תבא. והיה מיד שתבוא אתה חייב במצות בכורים: נתן לך. אבל לא הנוטע לתוך שלו והבריך לתוך של רבים או הנוטע כו'. וירשתה וישבת. נאמר כאן ובפ' מלך ופליגי בה שני תנאי דבי ר' ישמעאל חד אמר כל ביאה אינה אלא בירושה וישיבה ואינו חייב אלא בארץ. וחד אמר שהם שני כתובים הבאים כאחד ואינן מלמדין: וישבת בה. שמצוה לישב בה: (ב) ולקחת מראשית. ולהלן נאמר ועתה הנה הבאתי את ראשית. ולא נאמר מראשית. לפי שאמרו שבכורים אין להם שיעור. ובתוספתא אמרו ששיעור בכורים אחד מששים. והוא מפני שהדין של בכורים אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה וכו' קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים. ור"ש אומר שלשה מדות בבכורים. בכורים ותוספת בכורים וכו'. בכורים עצמן אין להם שיעור. כי ראשונה שבכרה קושרו בגמי ותוספת בכורים כיון שרואה שביכר עוד קושרו עוד ושיעורן עד אחד מששים מפירותיו וז"א מראשית קאי על בכורים עצמן ולא כל ראשית. ועתה הנה הבאתי את ראשית הוא כל הראשית והוא תוספת הבכורים. ורז"ל אמרו מראשית ולא כל ראשית. ועדיין איני יודע איזה חייב ולמדו ג"ש ארץ ארץ. נאמר כאן מארצך. ולהלן אומר ארץ חטה וגו': פרי האדמה. פרי אתה מביא ולא יין ושמן. דרכן והביא מיין שכשר. ת"ל אשר תביא (פי' שאמר פרי משמע דווקא פרי ולא יין. ואח"כ אמר אשר תביא משמע מה שתביא): מארצך ולא כל ארץ פרט שבגג ושבספינה ושבעציץ ושבחורבה. ארצך. כל זמן שמצויין בארץ. פרט לאחר חנוכה שאינו מביא. יכול יהא קורא עד החנוכה. ת"ל ושמחת עד זמן שמחה עד החג מביא וקורא וכו': נתן לך. ולא אריסין וחכירות וסקריקון וגזלן: ושמת בטנא. שטעונין כלי: והלכת אל המקום וגו'. זה שילה ובית עולמים: אל המקום אשר יבחר. מלמד שחייב באחריותן עד שיביא לבהמ"ק. שנאמר ראשית בכורי וגו' תביא בית ה' אלהיך: (ג) ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. וכי תעלה על דעתך וכו': כי באתי אל הארץ. שאינך כפוי טובה. אשר נשבע ה' לאבתינו. פרט לגרים: לתת לנו. פרט לעבדים: (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. שהסל ניתן לכהן: מידך. הגוזלות שבידם לכהנים: והניחו. רבי יהודה אומר והנחתו זו תנופה. אתה אומר זו תנופה או אינו אלא הנחה ממש. כשהוא אומר והניחו הרי הנחה. הא מה אני מקיים והנחתו זו תנופה (ובעלי תוספות הביאו סוכה מ"ז ע"ב) שבספרי אמרו שצריכים שתי תנופות. והרבו לפלפל בזה והוא דחוק מאד ודחקו שם הרבה אבל ט"ס הוא שצ"ל בספרי שתי הנחות ובגמ' צ"ל ר"י אמר והניחו זו תנופה וכו' כשהוא אומר והנחתו וכו' והספרי סבר שצריך שתי הנחות וכראב"י שתנופה למד מידך. ושני פעמים כתיב הנחה. ראשונה כתיב והניחו ואח"כ כתיב והנחתו לשתי הנחות. ובספרי שלנו כתיב הנפה וצ"ל הנחה. וגמרא שלנו סבר שקריאה אינו מעכב אבל הנחה מעכב. כי שתי פעמים כתיב הנחה לעכב: לפני מזבח ה' אלהיך. מכאן שאם אין מזבח אין בכורים: (ה) וענית. ולהלן הוא אומר וענו הלוים מה להלן בלה"ק אף כאן בלה"ק: וענית ואמרת. עניה ע"י אחרים מכאן מי שאין יודע לקרות מקרין אותו: ארמי אבד אבי. מעלין עליו כאלו איבד: וירד מצרימה. ע"פ הדיבור: ויגר שם. מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור יכול באוכלוסין הרבה ת"ל במתי מעט: (ט) ויבאנו אל המקום הזה. זה בהמ"ק או אינו אלא ארץ. כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הרי ארץ אמור. והקדיש בהמ"ק מלמד שלא זכה לארץ אלא בשביל בהמ"ק: ארץ זבת חלב ודבש. מכאן אמר ר"י הגלילי פרט לעבר הירדן. וכן הוא אמר למעלה אשר ה' אלהיך נתן לך פרט לעבר הירדן שבחרו מעצמם: (י) ועתה. מיד: הנה. בשמחה: אשר נתתה לי. פרט לאפוטרופוס ושליח ואשה ועבד וכו': והנחתו. זו הנחה ממש. והיא מעכבת כדלעיל: והשתחוית. זה כלל כל היוצא מבהמ"ק צריך השתחויה: (יא) ושמחת וגו'. כמ"ש שמחתי ושימחתי בו. ושמחת זה שלמים נאמר כאן ושמחת ונאמר להלן וזבחת שלמים וגו' מה להלן זבחי שלמים אף כאן וכו': בכל הטוב. זה שירה שנא' מטיב נגן מלמד שטעונין קרבן ושירה וכו': לך וגו' ולביתך. מלמד שמביא אדם בכורים מנכסי אשתו לפי שבכל מקום קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי וכאן רבתה תורה ולביתך: אתה והלוי וגו'. חביב חביב קודם: אשר בקרבך. זה גר תושב שנאמר עמך ישב בקרבך כי הוא אינו גר אבל הוא יושב בקרבך:

פרשת נצבים

כט (ט) **אתם** נצבים. הוא כנגד נפש ורוח: היום כלכם. הוא נגד ב' צלמין: לפני ה' אלהיכם. כנגד ג' חלקי הנשמה. נשמה חיה יחידה: ראשיכם. כי הם חמשה מנהיגי ישראל. כמו שביארתי בישעיה: (י) טפכם נשיכם וגו'. הם חמשה הסרים למשמעתם של החמשה מנהיגים: (יא) לעברך וגו' ובאלתו. כמו בסוטה היה שבועה ואלה. כמ"ש והשביע הכהן בשבועת האלה. כן היה עם ישראל כריתת ברית. ואלה היא התוכחה: כרת עמך היום. בכל יום ויום: (יד) כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום ואת אשר איננו פה עמנו היום. ולא נאמר תיבת עמד אצל אשר איננו פה מפני שהיו שם כל הנשמות אבל לא נראו עומדים: (טז) ותראו את שקוציהם ואת גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם. שקוציהם הוא שקוץ בני עמון. גלליהם הוא ע"ג של מואב והוא בעל פעור. עץ ואבן הוא ע"ג של עשו

וישמעאל

וישמעאל. כסף וזהב. הוא ע"ג של סיחון ועוג: אשר עמהם. כמ"ש (חבקוק ב') הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו. וביארו ע"ד ק"ו מן שנה האלילים של כסף וזהב אשר הוא תפוש בביתו. ורואה בכל עת שכל רוח אין בקרבו והוא נחשב בעיניו לאלוה כ"ש של עץ ושל אבן דומם. וכן אמר כאן כסף וזהב אשר עמהם בביתם בכל עת: (יז) פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה. השרש שיצאת ממנו פירות רעות: ראש ולענה. כמ"ש רז"ל פסל מיכה עבר עם ישראל בים והלא היה כמה מאות שנה ביניהם. אלא השורש שלמה ממנה האיש מיכה שעבד הפסל. הוא שעבר עמהם וכמו שנסתלק השכינה בעת שראה יעקב את אפרים שעתיד לצאת ממנו ירבעם בן נבט וכן אמרו (סנהדרין דף פ"ב ע"ב) הוא זמרי בן סלוא הוא שלמיאל בן צורישדי הוא שאול בן הכנענית. וה"ו שזמרי יהיה נשמה אחת עם שלמיאל הצדיק נשיא ישראל והוא ע"ד נגלה לו ולמשפחתו ולשבטו. והיה החטא פורח מן השורש מן שאול בן הכנענית. וזהו שרש פרה ראש ולענה: (יח) והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך. ביארו מפני שרז"ל אמרו (סוף מגלה) בתוכחה הראשונה אין רשאי להפסיק. מפני שבלשון רבים נאמר ובתוכחה השניה רשאי להפסיק מפני שבלשון יחיד נאמרה. פי' שבלשון רבים נאמרה וקאי על כל יחיד ויחיד. והשניה בלשון יחיד נאמרה והוא על כלל ישראל כאחד. וזהו אומרו והיה בשמעו את דברי האלה הזאת השניה. הנאמרה בלשון יחיד על כלל ישראל. והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי הלא אני יחיד ולא נאמר רק על כלל ישראל. לכן נאמר והבדילו ה' לרעה כיון שפירש עצמו מכלל ישראל: למען ספות הרוה את הצמאה. פי' הרמב"ן ז"ל כי יש דברים אשר האדם היסר זר בעיניו והוא רוה ממנה ואינו תאב אחריהם כמו משכב זכור ודומיהם. וכאשר ילך אדם אחרי שרירות לבו הרע אז יצמא ג"כ אל הדברים אשר היה רוה מהם ויספה חטא על עון לצמוא אחריהם ג"כ: (יט) לא יאבה ה' סלח לו. ואין מספיקין בידו לעשות תשובה: כי אז יעשן וגו'. חשב כאן חמשה אף וקנאה כו'. והם כנגד חמשה חומשי תורה: יעשן אף ה' וקנאתו. הוא כנגד ספר בראשית וכנגד דור המבול והפלגה. ומחה ה' את שמו מתחת וגו' כנגד ספר שמות. ששם נאמר וביום פקדי ופקדתי וכן נאמר בפ' שמות כי אל קנא הוא: (כ) ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה. הם האלות הנאמרים בספר ויקרא. והבדילו לרעה הוא כנגד ספר במדבר שהבדיל קרח ועל עדתו לרעה וכמ"ש בב"ר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך זה ספר במדבר שהבדיל וכו': הכתובה בספר הזה. הוא דברים ספר מ"ת: (כא) וראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלאיה. כבר ביארנו שמכה שהיא באבר מיוחד יסורים גדולים לאדם. וחולי הוא חמימות הגוף בלי יסורין אבל מתפשט בכל הגוף וכן מכות הארץ הם פרטי קללות שדפון וירקון במקומות יחידות. ותחלואי ארץ הוא בכלל הארץ שלא תוציא את כחה בעבור חליסותה ותחלואיה: (כב) גפרית ומלח וגו'. נאמר בה חמש קללות כנגד חמשה חומשי תורה: (כג) על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת. הוא כנגד וראו את מכות הארץ: מה חרי האף הגדול. הוא נגד ואת תחלואיה כי חמת מלך מלאכי מות. מלך המתו גורם שעבדיו הורגים וממיתים אבל בהקב"ה נאמר תשלח חרנך יאכלמו כקש. חרון עצמו הוא השליח הפוגע באויביו. לכן נאמר מה חרי וגו': (כה) וילכו ויעבדו וגו' וישתחוו וגו' אשר לא ידעום ולא חלק להם. חשב חמשה דברים כי שתי דברות הראשונות כולל כל התורה. ובהם נאמרו חמשה מצות. אנכי ה'. לא יהיה לך. בו ד' מצות. לא יהיה לך. לא תעשה לך פסל. לא תשתחוה להם. ולא תעבדם. וכנגד זה אמר חמשה קללות: (כח) הנסתרת לה' אלהינו. ארז"ל עד שעברו את הירדן לא נענשו על הנסתרות:

פרשת האזינו

לב (א) **האזינו** השמים וגו'. יש להעיר הרבה. א' אצל השמים אמר האזינו ואצל ארץ ותשמע. ב' בשמים אמר לשון רבים ובארץ אמר לשון יחיד. ג' בשמים אמר לשון נוכח ובארץ לשון נסתר. ד' אצל שמים אמר ג' תיבות ואצל ארץ ד' תיבות. ה' אצל ארץ הזכיר פי. ו' ההבדל של דיבור ואמירה. ז' אצל הדיבור אמר לשון יחיד והדברה ואצל אמירה לשון רבים אמרי. ח' אצל שמים אמר י"ז אותיות ואצל הארץ אמר ט"ו אותיות. ט' מדוע אמר ואדברה בה' אחרונה. י' מדוע ישעיה אמר איפוך שמעו שמים וגו'. ודע כי הזמנת העדות נצרכים ב' פעמים א' בראשונה בשעת יעודן והתראתן. ב' בשעת העמדה בדין. משה רע"ה יחד את העדות פרס כניסתן לארץ. וישעיה קרא אל העדות בשעת העמדתן בדין. והם אמרו נעשה ונשמע כי נגד המצות המיוחדים לגוף אמרו נעשה. ונגד התורה הלימודית המיוחד להנשמה והשכל אמרו נשמע. לכך מרע"ה הזהירם תחלה על התלמוד המביא לידי מעשה ואמר האזיני השמים תחלה. וכוונתו על התורה מן השמים שילמדו לעשותה והזכיר האזנה שהוא לשון הבנה בדיוק רב. וישעיה קרא את העדות בשעת העמדתן בדין להביאן במשפט על כל נעלם ועל שעברו חוק המצות הפרו ברית אלהיהם והוא עיקר תוכחה על שעברו על מצות ה' והזכיר האזנה אצל ארץ שיתבוננו היטב כמ"ש בסאסאה בשלחה תריבנה על כל מצוה ומצוה שעברו. ואמר משה האזינו לשון רבים אצל שמים לפי ששבעה רקיען הן. אבל הארץ אעפ"י שהיא כוללת ז' ארצות אעפ"כ היא יחידה ונקראת בת שבע. והזכיר דיבור אצל שמים. כי כוונתו במלת שמים על תורה שבכתב כידוע וזה בחינת קול ודיבור. אבל הארץ רומז על תורה שבע"פ לכן אמר אמרי פי. ולכן בכל התורה נאמר וידבר. ולא תמצא בכל הנביאים וידבר רק פעם א' ביהושע אצל ערי המקלט (שם כ' א') ששם חזר פרשה מהתורה. ואמר פה אצל הארץ לפי שהיא כלי מש"כ בשמים. ואצל השמים הזכיר ג' תיבות ואצל הארץ ד' לרמוז על ש"ין ימין של תפילין וש"ין שמאל ולכן בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. ומה שאמר אצל שמים והדברה לשון יחיד. לפי שבתורה שבכתב נכלל הרבה פרטים ודקדוקי [illegible]ת בפסוק א' אבל בתורה שבע"פ נפרשו כל פרט ופרט בפ"ע במסכתא מיוחדת ומה שאמר והדברה בתוספת ה' כלל בזה בחינת הארץ ג"כ שהיא ה' אחרונה. ונכללת ג"כ בדיבור שהוא שפה. ונמצא כשנחשוב ה' של והדברה לארץ אז אצל שניהם לכל אחד י"ו אותיות. כי הארץ צריך לכללה בשמים נוק' בדכורא ולכן אמר אל השמים בלשון נוכח האזינו. כי להם מיוחד הדיבור בפ"ע והשמים הם שבעה. והארץ היא יחידה. אף שהיא כוללת ונקראת בת שבע ומקבלת מן השמים. והני הפסוק הראשון הכל באות ה' "האזינו "השמים ואדברה" הוא נגד ה' חלקי תורה שבכתב. והני השני מתחלת בוא"ו ותשמע הארץ וגו'. נגד תורה שבע"פ שנכללת בוא"ו והן ו' סדרי משנה: (ב) יערף כמטר וגו'. חשב כאן ג' מיני מטר. והם מטר שעירים ורביבים. כי הצמחים הם ב' מינים א' העשבים המזריעים זרע צריכין רביבים והם הגשמים שיותר גדולים ורבים. ב' הם דשאים שאינם מזריעין זרע וגדלים על כל מים וגשמים דקים שהם כשעירים. ועיקר צריכין לטל כי ארץ ישראל מגדלת פירות בימות החמה שאין זמן גשמים שם וגדלים מטל השמים. ומטר הוא בשפיכותא להשקות כל חי אדם ובהמה ובורות ליכנס בהם מים על כל השנה. ולפי שע"י המטר אדם ובהמה תושיע ה' הזכירו בראשונה. ואמר ד' לשונות יערף תזל וגו' נגד ד' רוחות העולם: יערף כמטר. הוא הבא מרוח מערבית מערפו של עולם. תזל כטל. הוא הבא מרוח צפונית שהיא מזלת את הזהב. כשעירם. הוא הבא מרוח מזרחית המשעיר את כל העולם. וכרביבים עלי עשב. זה רוח דרומית המגדל כל מיני צמחים כמ"ש (במס' בבא בתרא דף כה ע"א וב') ושם ד' רוחות בלשון רז"ל מערב אוריה. צפון אסתניא. מזרח שדיא. דרום סותא. ובערוך העתיק בשעות. וד' רוחות חשב כאן ובפסוק ראשון הזכיר שמים וארץ ובזה הזכיר כל הקצוות. ודע שכל הברואים כלולים בג' אלו. שמים וארץ וים כמ"ש עשה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם. והם חב"ד כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו וכן כאן בפסוק ראשון כלל שמים וארץ שהם חו"ב. ובפסוק שני טל ומטר המחבר שמים וארץ כי בדעת מחבר שמים וארץ. והוא בתהומות נבקעו להוציא מים התחתונים ושחקים ירעפו טל. וא"כ טל ומטר מחברים שמים וארץ. ומטר כולל ג' מיני מטר וטל כולל א'. וכן דעת כולל ג"ר והוא א' וכן ד' רוחות הם המחברים שמים וארץ לכן הן ו"ק ונכללין בד' אותיות השם וכן חשב כאן ד' לשונות של דיבור הכוללים ו'. דיבור. אמרי. לקחי. אמרתי: ובאמירה כולל ג' כשל כשעירים כרביבים. והן תורה שבכתב. ושבע"פ. ומצות. וכן טעמי מצות. וסודותיה. ורמזים. לקחי. הוא תורה שבכתב כמ"ש משה קבל תורה מסיני. אמרתי. הוא תורה שבע"פ. אל אחד אמרן מפה אל פה. אמרי. הם המצות שנאמר בכל מצוה לאמר. ולכן נאמר ותשמע הארץ אמרי פי כי רוב מצות נוהגות בארץ. ודיבור הוא המשך המאמר בטעמי המצות ורמזיה וסודותיה: (ג) כי שם ה' אקרא וגו' דרשו רז"ל מכאן שעונים ב' ש' כ' מ' ל' ו' ומכאן שעונין אמן. ומכאן שמזמנים בשלשה. כי שם ה' אקרא. בתורה שכולה שמותיו של הקב"ה. הבו גדל לאלהינו. בתפלה שמספרים גדולתו. ובתי מדרשות ובתי כנסיות כל אחד כלול משניהם (שבבהמ"ד עוסקין בתורה שבכתב ושבע"פ ובבהכ"נ קורין ק"ש ותפלה) וזהו כי שם ה' אקרא. תורה שבכתב. הבו גדל לאלהינו. תורה שבע"פ שמגדלין שמו יתברך שדורשין על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות. כי שם ה' אקרא. ק"ש שקורין שמע ישראל. הבו גדל לאלהינו. זה תפלה כדלעיל: (ד) הצור תמים וגו'. חשב כאן שלשה דברים ותמורתן. כמ"ש (נדה י"ו ע"ב) שטואלין טפה זו מה תהא עליה חכם או טפש גבור או חלש. עשיר או עני. וכמ"ש אל יתהלל חכם בחכמתו גבור בגבורתו עשיר בעשרו וגו'. והן בנפש וגוף וקנין. חכמה בנפש. גבורה בגוף. עושר בקנין. וג"ד שהם עש"ן שהעולם מתנהג בהם. חכמה בנפש. עשירות בשנה. ברך עלינו ה' אלהינו את השנה הזאת. גבורה בעולם. ים ארץ מגדלת גבורים. ועוד ג' זמנים. קודם בריאתו. ובחיים חיותו. ואחרי מותו. וזה הצור תמים פעלו קודם בריאתו לא יחסר כל בו והאלהים ברא את האדם ישר וכו' כי כל דרכיו הכוללים בידיעתו הם משפט (משפטי ה' צדקו יחדו עם הבחירה) אל אמונה בחיים היותו כמ"ש ונאמן אתה להחיות מתים בכל לילה: ואין עול. בהנהגתו צדיקים ורע להם ורשעים וטוב להם: צדיק וישר הוא. אחר מות האדם הכל מצדיקים עליהם את דינו ואומרים שהוא ישר מתנהג עמהם בחסידות לפנים משורת הדין. וכן בג' מתנות חכמה וגבורה ועשירות. חכמה הוא הצור תמים פעלו. שברא חכמים וסכלים כיתרון האור מן החשך. ואלמלא חשך לא היה ניכר האור וכמשרז"ל במדרש תמורה: כי כל דרכיו משפט. שומר אמת לעולם שיהיה העולם שקול. אל אמונה ואין עול. ברא עשירים ועניים שיהיו גומלין זה לזה שנאמר בצדקה תכונני. צדיק וישר הוא. שברא גבורים וחלשים ועוד צדיק הוא מפי הבריות. וישר הוא להצדיקו: (ה) שחת לו. שחת לעצמו: לא בניו. שעשו עצמן כאלו אינם בניו. כמ"ש ונרגן מפריד אלוף. ואוי להם כי נדדו ממני וכי עשו להם מומם ושתים רעות עשו. שסלקו את השכינה מתוכם וזהו שחת לו. שנית שקבלו בנפשם הרע הגמור וזהו מומם. שהמדות רעות מומים בנפש. ומפני שיש ג' כללי עבירות. ג"ע. ע"ג. וש"ד. ובג"ע ג' פרטים. השחתת זרע. בעל כותית. ערוה. שחת לו. זה השחתת זרעו. לא בניו. זה בעל כותית שהולד הולך אחר הפגום. מומם. זה ערוה שהולד ממנה ממזר מום זר: דור עקש. ע"ג (כמ"ש עקש לב) והוא במחשבה ובע"ג נאמר למען תפוש את בית ישראל בלבם: ופתלתל. זה עון ש"ד כמ"ש והם לדמם יארבו בערמימות כפולות ומכופלות כמו שחושב בפרשה ההיא ולפי שאחז"ל (יומא ל"ט ע"א) אדם מטמא א"ע מעט מטמאין אותו הרבה. בעה"ז מטמאין אותו בעה"ב. מלמטה מטמאין אותו מלמעלה. וזהו שחת פי' אם שחת מעט. מטמאין אותו הרבה. וזהו שחת לו. ר"ל כולו. לא בניו. פי' כיון שעשו עצמם לא בניו בעה"ז. מומם. פי' מום זה קבוע להם לעה"ב כמ"ש ביחזקאל יען אשר ישרתו וגו' ולא יגשו אלי לכהן ונשאו את כלמתם: דור עקש ופתלתל. אדם מעקש א"ע מלמטה. מפתלין אותו מלמעלה. וכן ג' קדושות. אדם מקדש א"ע מעט מקדשין אותו הרבה. בעה"ז מקדשין אותו בעה"ב. מלמטה מקדשין אותו מלמעלה. ודע שג' ראשי העבירות. ע"ג ג"ע וש"ד. הם ג' דברים שהעולם

עומד

עומד עליהם על התורה ועל העבודה ועל ג"ח . והם ג' שלימות . בינו לבין נפשו . הוא היראה כמ"ש (פסחים ס"ח ע"ב) מעיקרא כי עביד איניש אדעתא דנפשי' קא עביד . ועבודה הוא בינו לבין המקום . וג"ח הוא בינו לבין הבריות . וכן בטומאה ג"פ . הוא בינו לבין נפשו . שנא' נואף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה . ע"ג . בינו לבין המקום . ש"ד . בינו לבין חבירו . וכן בקדושה (ב"ק ל' ע"א) הרוצה למהוי חסידא יקיים מילי דאבות הוא מדות טובות שלימות נפשו . ואמרי לה מילי דברכות הוא בינו לבין קונו . ואמרי לה מילי דנזיקין הוא בינו לבין חבירו. וז"ש כאן שחת לו הוא העבירות שבינו לנפשו . לא בניו . אלו שבינו לבין המקום . דור עקש . שנתעקש עם הבריות : (ו) הלה' תגמלו זאת . במעשה ובדבור ובמחשבה . במעשה אמר תגמלו זאת כמ"ש גמול ידיו יעשה לו : עם נבל . בדבור כמ"ש כי נבל נבלה ידבר : ולא חכם . במחשבה . כמ"ש לב אדם יחשב דרכו . ואומר ובלב כל חכם לב נתתי חכמה : הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך . חשב כאן ג' נפשות נר"ן : ויכננך . בנפש שתופא דגופא כמאחז"ל (חולין ל"ו ע"ש) שברא שנניות באדם וכן מעיו וקרביו שהם משכן הנפש . הוא אביך . בנשמה לנשמתא . קנך . זו הנשמה שקונה ומתקנת את כל הגוף כמארז"ל על ברכי נפשי . ה' דברים וכו' . עשך . הוא הרוח ולכך נאמר אצל אביך ואצל עשך חיבת הוא . ועוד אביך . בנפש כי הקב"ה מטיל בו נשמה וכו' . קנך . קנין הגוף וכל תקוניו באברים וגידין ועצמות ועור . הוא עשך . בלבושין וקנינים . ויכננך . זה קנין הדירה על מכונו . ועוד הלוא הוא אביך . מימי האבות . קנך . ממצרים שנאמר כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי וגו' . הוא עשך . במתן תורה כמארז"ל ועשיתם אותם א"ת אותם אלא אתם וכן דרשו על ואת הנפש אשר עשו בחרן שהכניסם תחת כנפי השכינה ולמדם תורה . ויכננך . שהביאך למכון שבתו לארץ ישראל ובנין בית המקדש שנאמר מקדש אדני כוננו ידיך : (ז) זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר . שאל אביך . הזכיר ג' לשונות . זכר . בינו . שאל . ע"ד שאמר ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע . כי ג' דברים אלו מביאים לידי אמונה . ע"י ראיה . או ע"י שמיעה . או ע"י בינה לבו מעצמו . ולכן אמר ביחזקאל בצורת הבית ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך וגו' . וכן אמר ישעיה השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו . והוא נגד ג' חלקי התורה . שבכתב . ושבע"פ . וסודות התורה . לתורה שבכתב צריך עינים לראות . ולשבע"פ צריך אזנים לשמוע . ולסודות התורה צריך הבנת הלב חכם ומבין מדעתו . כמו שביארנו בפי' ישעיה . ונגד ראיה . אמר זכר ימות עולם וגומר אשר ראו עיניך האותות והמופתים אשר עשה לעיניך . בינו שנות דר ודר . בבינת לבך . שאל אביך וגו' . הם המקובלות ומפורסמות ומוחזות והוא בשמיעה . וכן אמר למעלה השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך . ואמר כאן זכר נגד פן תשכח אשר ראו עיניך . בינו . נגד ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך . שאל אביך ויגדך זקניך וגו' נגד והודעתם לבניך ולבני בניך . והוא כנגד מוחא ולבא ופומא . זכירה במוחא ומתגלה ע"י העין לכן אמר זכר אל תשכח . בינה בלבא . לכך אמר בינו וכן ופן יסורו מלבבך . דעת בפומא . לכך נאמר שאל וכן והודעתם בפומא . והם חכמה בינה דעת . ודעת כולל שניהם חו"ב לכך אמר והודעתם לבניך ולבני בניך . וכן אמר כאן שאל אביך ויגדך זקניך וגו' . וכנגד עולם שנה ונפש . זכר ימות עולם . נגד עולם . בינו שנות דר ודר . נגד שנה . אביך וזקניך נגד נפש הכלול מבנים . כי עולם ושנה הם זו"נ שנאמר זה שמי דוכרא לעלם . וזה זכרי נו"ק לדר דר כמ"ש מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור . וז"ש כאן זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר . וההבדל בין עולם לשנה והוא שהשנה הוא בפרט והעולם הוא בכלל כי עולם הוא דוכרא כלל . ושנה הוא נו"ק פרט לכך נאמר ימות עולם . שנות דר ודר בכפל כי הנו"ק כפולה מהזכר כו' . ואין טפה יורדת מלמעלה עד שתהום עולה טפיים כי בית קבול כפול לעולם ולכן אות ה"א של נקבה נחלק לשנים כי לשון רבוי של נקבות הוא ו"ת כמו שנות והפרט שנה . וכן ימים ושנים הם א' זכר והב' נקבה כמ"ש כי בי ירבו ימיך ושנות חיים ושלום יוסיפו לך ולא אמר ירבו ימותיך כי ימים זכר ושנים נקבה . ולפי סדר הדורות כך הוא . זכר ימות עולם . זה משה . בינו שנות דר ודר . זה יהושע וזקנים אשר האריכו ימים בדור השני . והם שמשא וסיהרא כנגד עולם ושנה . שאל אביך . אלו הנביאים כמ"ש אבי אבי רכב ישראל . זקניך . אלו הזקנים שהם קודמים לנביאים כמ"ש משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים . ויגדך . ויאמרו לך . ההבדל שיש בין הגדה לאמירה . כי אמירה עיקרה בלב כמ"ש ויאמר אלהים יהי אור . אמרתי אני בלבי כי כשהלב מבין די באמירה כללית ולחכימא ברמיזא והגדה עיקרה בפה והיא בפרטות כמו דברי אגדות הבאים לפרש עמקי הפסוקים בפרטות וזהו שארז"ל חכם עדיף מנביא . ויש שני מיני נבואה א' בראיה ב' בדבור כמ"ש כי לנביא היום יקרא לפנים הראה . ונביא הוא מלשון ניב שפתים שאומר ע"פ הדיבור כמ"ש ונתתי דברי בפיך ומכאן אתה יודע היכן הנביאים וכו' . ולכן חכם עדיף מנביא שרואה את הנולד וזה שביקש דהע"ה ונביא לבב חכמה שנראה בראית הלב . ומה שנדבר יהיה בחכמה כמ"ש פיה פתחה בחכמה וכמארז"ל (מגלה דף י"ד ע"ב) שפיל ואזיל בר אוזא ועינוהי מטייפין והן מדרגת הזקנים והנביאים לכן אמר שאל אביך כי בשאלה כולל שניהם . ויגדך . אלו הנביאים שיגידו לך בפרטות שהנביאים מגידים פרטי הענינים . זקניך . אלו הרואים ויאמרו לך הוא ברמיזה ואמר בתחלה ויגדך ואח"כ ויאמרו לך כמ"ש לעולם ילמד אדם בתחלה והוא בדבור ואח"כ יהגה הוא בלב : (ח) בהנחל עליון גוים . כשהנחיל הקב"ה לכל א' מהשבעים אומות איש נחלתו : בהפרידו בני אדם . בדור הפלגה שנתפלגו כל אומה למדינה מיוחדת ולכל א' חלק הקב"ה נחלתה : פ"א בהנחל עליון פי' הקב"ה שהוא עליון על הכל . הנחיל לכל שר ושר ש' משבעים אומות ובחר אומה מיוחדת לו לעצמו : בהפרידו בני אדם . פי' גוים . הם שם האומות ושריהם . ובני אדם . שהפריד ג"כ בני אב אחד לשבעים נפש : יצב גבלת עמים למספר בני ישראל . כי תחלה חלק א"י לי"ב אומות ונתנה לכנען ובניו שהם י"ב . למספר בני ישראל . שהם ג"כ י"ב שבטים שלקחו נחלתם . וששים אומות היו סביבות א"י ועם י"ב אומות שבא"י היו ע"ב . וכשהבטיח הקב"ה ליתן את הארץ לאברהם חשב עשר אומות . כי עשר הם י"ב . וכן ע' אומות הם ע"ב . ולכן א"י נתחלקה לעשר כי שני מטות לקחו נחלתם בעבר הירדן וכן השבטים הם י"ב ואינם רק עשר . כי בני יוסף נחשבו לאחד כמ"ש אל בני יוסף חבל אחד וגו' . ושמעון ולוי אינם נחשבים כ"א לחלק אחד . כי שבט שמעון לקחו ערים מפוזרות בתוך יהודה . וזה כלל גדול בתורה כי עשר וי"ב וכן ע' וע"ב הכל א' כי השנים הם נעלמים : (ט) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו . כי בהנחל עליון לכל שר ושר אומה שלו בחר לחלקו את עמו ולקח א"י לנחלה שלו ונתנה לישראל כמ"ש כל הדר בח"ל וכו' . אבל א"י אין שום ממשלה לע' שרים עליה ולפיכך אפי' הגוי' הדרים בא"י צריכין לקיים כל המצות כמ"ש אל הכותי' ואת משפט אלהי הארץ וגו' וזהו כי חלק ה' עמו מה שלקח ה' לחלקו נתן לעמו . יעקב חבל נחלתו . פי' ליעקב ובניו נתן חבל נחלתו . ומתחלה אמר עמו הוא הפרט כל שבט ושבט דכתיב חבב עמים . ואח"כ יעקב הוא הכלל וכה"א ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם . חבל . פי' כי א"י נחלקת לשנים . א"י וירושלים . וירושלים נחלקת לג' חלקים . ירושלים . הר הבית . ועזרה . שהם מחנה ישראל ולויה ושכינה . ירושלים בזכות אברהם ויצחק . והר הבית ועזרה בזכות יעקב . ולכך עד העזרה היה מותר לערל ליכנס . וז"ש חבל נחלתו שניתן לו נחלה המשולשת כחבל . ונתנה ליעקב שגם הוא היה משולש וז"ש לא כאברהם שקראו הר וכו' אלא כיעקב וכו' . וכן בהמ"ק עצמו נחלק לשלשה : ד"א חלק ה' עמו זה א"י . חבל נחלתו ג' עולמות בי"ע : (י) ימצאהו בארץ מדבר . פי' סיפק צרכיהם כתרגומו : וזכר כאן ה' דברים . בארץ מדבר . ובתהו . יסבבנהו . יבוננהו . יצרנהו . כי חמשה מתנות נתן הקב"ה לישראל . מן . ובאר . משכן . תורה . וענני כבוד . והצילן מה' דברים רעים שהיו שם . כמ"ש המוליכך במדבר הגדול והנורא . נחש . שרף . ועקרב . וצמאון . אשר אין מים . פי' צמאון שהיה המקום יבש מאד מחמת השרפים . ועוד שלא היה שם מים כמ"ש המוציא לך מים מצור החלמיש. וז"ש כאן ימצאהו בארץ מדבר . ופי' סיפק צרכיו במדבר במן כמ"ש המאכלך מן במדבר וגו' ובתהו . פי' שהי' המדבר תהו בלי מים כי סתם מדבר ארץ לא זרועה ומעינות יוצאים בבקעה אבל שם היה צמאון אשר אין מים : ילל . לשון יללה כמ"ש מספד כתנים : ישמן פי' לשון שמם ומורא כמ"ש המדבר הגדול והנורא . יסבבנהו . בדגלים סביב המשכן . יבוננהו . שנתן להם התורה . יצרנהו כאישון עינו . שסיבבם בענני הכבוד לשמרם כאישון עין . וכמ"ש על כפים ישאונך פן תגוף וגו' : (יא) כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו . פי' דרך הנשר כשרוצה להוליך בניו ממקום למקום . כשמוצאם ישנים מקשקש בכנפיו להעירם שיקיצו משנתם . ואח"כ נכנס לתוך הקן . ומרחף בכנפיו עליהם . נוגע ואינו נוגע שלא יכביד עליהם . וכשרוצה ליקח אותם בתחלה פורש כנפיו הם נוצות כנפיו וכאשר ירצה להובילם למקום רחוק אז נושא אותם על אברתו שלא יפלו מהנוצות ארצה . וכן עשה הקב"ה עם ישראל ביציאת מצרים . בתחלה העיר אותם מן הגלות שדומה לשינה כמ"ש בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים . והעיר הקב"ה אותם שעשה נקמות בפרעה ובכל עמו ובטלה עבודה מאבותינו והוציאם . וז"ש כנשר יעיר קנו . על גוזליו ירחף שנשא אותם בענני הכבוד נוגעים בארץ ואינם נוגעים וכמ"ש וה' הלך לפניהם וגו' . והמצרים היו זורקים אבני בליסטראות והענן קבלם כמ"ש ויעמד הענן מאחריהם : יפרש כנפיו . מן הים להר סיני . כמ"ש ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי . וז"ש יקחהו שלקחם הקב"ה לו לעם . ישאהו על אברתו . הוא מהר סיני לא"י שהוליכם דרך המדבר הגדול והנורא וכמ"ש ובמדבר אשר ראית אשר נשאך וגו' כאשר ישא איש את בנו וגו' . ד"א כנשר יעיר קנו . זה רוח מזרח ששם דגל יהודה ששם היו העננים מעירים ומעוררים ללכת תחלה . על גוזליו . זה בנימין . דכתיב ביה . שם בנימין צעיר רדם וזהו רוח מערבית וכמ"ש חפף עליו כל היום . יפרש כנפיו . זה רוח דרום . ישאהו על אברתו . זה רוח צפונית . וכמ"ש המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן . ד"א כנשר יעיר קנו אלו ד' מצות המסבבים לאדם לכך יש ד' מלאכים המסבבים לאדם כמ"ש כי מלאכיו יצוה לך וגו' וכמ"ש כל שמזוזה בפתחו וכו' . כנשר יעיר קנו זה מזוזה . כי קנו הוא ביתו של אדם כי כשרוצה לילך מביתו תעיר אותו מצות מזוזה לראות שדי . על גוזליו ירחף . זו ציצית שמרחפין על הגוף . יפרש כנפיו אלו תפילין של יד שקושר בימינו על שמאלו . ישאהו על אברתו . אלו תפילין של ראש שהוא למעלה מכל האברים . ד"א כנשר יעיר קנו . אלו בעלי עבודה שנקראו בני מלכים כמו נשר מלך בעופות . על גוזליו ירחף אלו בעלי חכמה ג' ראשונות כמבואר . יפרש כנפיו . אלו בעלי מצות . ישאהו על אברתו . אלו בעלי תורה . כמ"ש באברתו יסך לך ותחת כנפיו . וכמ"ש בר"מ פ' פינחס : (יב) ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר . בדד ינחנו . ביום בעמוד ענן כמ"ש לנחותם הדרך . ולילה בעמוד אש להגן עליהם מן המזיקים וז"ש ואין עמו אל נכר . ד"א בדד ינחנו . בא"י כמ"ש כל הדר בא"י יש לו אלוה . ואין עמו אל נכר . בח"ל כמ"ש אשר ינהג ה' שמה אפי' בח"ל ינהגך ה' : ד"א בדד ינחנו . בעוה"ב וכמ"ש וישכן בטח בדד עין יעקב וכמ"ש ונשגב ה' לבדו . וכן והאלילים כליל יחלף : ואין עמו אל נכר . בעוה"ז כמ"ש אשר חלק ה' לכל העמים ואתכם לקח ה' להיות לו לעם נחלה . ד"א ה' בדד ינחנו . בתורה לשמו של הקב"ה והוא המלמד לאדם דעת . ואין עמו אל נכר . במצות . ד"א בדד . בק"ש כמ"ש ה' אלהינו . ואין עמו אל נכר . בתפלה כי מתפללין אנחנו לאבותא די בשמיא בלחוד כי כל הכחות וההנהגות הן מהקב"ה לבד . ולכך כתיב כאן שם אל שהוא שם ההנהגה וכתיב ואין עמו אל נכר שאע"פ שהכחות מנהיגים . הכל ממנו ית' והוא הנותן להם כח לעשות חיל והוא שם משותף ולכן אמרו כי בקרבנות לא כתיב אל ולא אלהים שלא ליתן פתחון פה וזהו ואין עמו אל נכר . והויה הוא שם המיוחד לכך נאמר בדד ינחנו : (יג) ירכבהו על במותי ארץ . פי' הכניסם לא"י והמשילם על א"י . ונקרא במותי ארץ מפני שהיא גבוהה מכל הארצות : ויאכל תנובת שדי . הם פירות א"י המשובחים ומפני שמזונות האדם הם מב' דברים צומח או חי כמ"ש ארץ זבת חלב ודבש . דבש הוא מצומח וחלב מבע"ח . וכאן חשב ה' דברים מצומח וה' דברים מבע"ח . ה' אכילות וה' שתיות . ויאכל תנובת שדי . חלב כרים . ואילים . ועתודים . וחלב כליות חטה . וה' שתיות . חמאת בקר . וחלב צאן . ודם ענב . דבש . ושמן : ירכבהו על במותי ארץ . זה התורה בכלל כמ"ש שאין תורה כתורת א"י : ויאכל

תנובת שדי זה מקרא כמ"ש לכו לחמו בלחמי : ויניקהו דבש מסלע . זו משנה כמ"ש ושים בסלע קנך : ושמן מחלמיש צור . זה גמרא כמ"ש הן הכה צור ויזובו מים : (יד) חמאת בקר . הם הלכות . וכמ"ש לכו לחמו בלחמי : חלב צאן . הם אגדות כמו צאן שמעברות בעליהם : חלב כרים . אלו ספרא וספרי וכל מדרשי תורה : עם חלב כליות חטה . אלו התוספות והברייתות משלות שועלים וכל החכמות : ודם ענב תשתה חמר . אלו סודות התורה יין המשומר בענביו ומה שנקרא ודם ויין מפני שיש שבעים פנים לתורה כמנין יי"ן וכן יש ע"ן פנים לתורה כמנין וד"ם . ענב וחמר . אלו מעשה בראשית ומעשה מרכבה . ענב . זה מעשה בראשית כמ"ש יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית . וחמר . זה מעשה מרכבה רמ"ח מצות עשה שהוא שיעור קומה של מרכבה . וע"פ פשוטו ודם ענב תשתה לשון נקבה נסתרת שקאי על הארץ שאמר למעלה על במתי ארץ . פי' שמפני רוב הענבים שבאילן יהיה היין זב מהם שדומה לדם על הארץ ושתה הארץ מהם וכל זה שבח א"י ושיהיו ענבים הרבה עד שיהיה היין זב מהם בלא כתישה : (טו) שמנת עבית כשית . כי חלקי האדם הם שלשה . עור בשר ועצמות . והגידין הם רק לחבר האברים שלא יתפרדו . ואמר כי השמן לב העם הזה בכל חלקי הגוף . שמנת . שהבשר שמן . עבית . הם העצמות . שנתעבו בשיקוי מוח עצמות . כשית . שנתכסה העור בשומן פימות עלי כסל . ואמר וישמן ישרון . שגם הקרבים והמעים הפנימים מלא שומן ולכך אמר וישמן לשון נסתר שקאי על חלקי הנסתרים בפנים . והנמשל הוא כי הברכה והעבירות הם בג' דברים . א' בפרי האדמה כמ"ש חלב כליות חטה ודם ענב . ב' בבע"ח כמ"ש חמאת בקר וחלב צאן . ג' בבנים ובנות כמ"ש ואהבך וברכך והרבך . ומפרש ואזיל . פרי בטנך אלו בנים ובנות . שגר אלפיך . אלו בעלי חיים . ופרי אדמתך . זה צומח . וכנגד זה אמר שמנת בפרי האדמה כדבש יין ושמן . עבית . במקנה בקר וצאן . כשית . בבנים ובנות . שהם מכסות עליך להגין . ועיקר העושר הוא בזהב וכסף וכנגד זה אמר וישמן ישרון ויבעט פי' שמורד בלבו : ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו . מפני שאנחנו צריכין לברך את ה' על שבראנו ומשגיח עלינו בכל עת . וזהו ויטש אלוה עשהו וינבל . דיבר דברים לא כן על צור ישעתו . כי כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה ואמר צור ישעתו כמו הצור שהוא יסוד הבית . כן הקב"ה סיבת כל הסיבות ולכך נקרא צור העולמים ובתחלה שכח את בוראו ואח"כ וינבל מפיח דברים כלפי מעלה . כמ"ש אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו וכן ואני חזקתי זרועותם ואלי יחשבו רע : (טז) יקנאהו בזרים . לא זו שעבדו אלא שיקניאוהו בזרים . ואין קנאה אלא בע"ג שנאמר כי אל קנא : בתועבת יכעיסהו . כמו שעושה אדם דבר מתועב בפניו והוא עריות שנאמר בהם תועבה . כמ"ש אלהיהם של אלו שונא זמה ואח"כ : (יז) יזבחו לשדים . כמ"ש ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים וישפכו דם נקי וגו' . ומפני שראשי עבירות הם שלשה . ע"ג ועריות וש"ד ולה"ר נגד כולם . חשב שעברו על כולם . יקנאהו בזרים . זה ע"ג . בתועבת יכעיסהו . זה עריות . יזבחו לשדים . זה ש"ד . וינבל צור וגו' . זה לה"ר שהוא שקול נגד ג' עבירות האלו והכל בא ממחשבה וזהו ויטש אלוה עשהו שכח בלב ואח"כ בדיבור הוא לה"ר ואח"כ במעשה הוא ע"ג וג"ע וש"ד . ואלו ד' ראשי עבירות נאמרו בארבעה ראשי עשרת הדברות . הדובר לה"ר עובר על אנכי שהוא כאלו כפר בעיקר . העובד ע"ג עובר על לא יהיה לך אלהים אחרים . ש"ד . עובר על לא תרצח . ג"ע . הוא לא תנאף . ועונשן של ע"ג וג"ע וש"ד . ג' מיתות בעוה"ז סקילה חנק הרג . ועל לה"ר בעה"ב שרפה וכמ"ש אני מלמעלה וגיהנם מלמטה . יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום . מפני שחלק האומות תחת השמים לע' שרים וכל שר נקרא אלוה אע"פ שאין להם יכולת בעצמן רק כח וגבורה נתן בהם להיות מושלים בקרב תבל . אבל ישראל אין להם שר למעלה רק הקב"ה בעצמו . וז"ש אלהים לא ידעום שאינם מכירים אותם רק חדשים מקרב באו שלא היו לכם מימים קדמונים . לא שערום אבתיכם . לא די שלא עשו אותם אלא שלא עלה על דעתם מחשבה כזו . כי מחשבה ע"ג כמעשה שנאמר למען תפש את בית ישראל בלבם (יחזקאל י"ד ה') וכמ"ש לא יהיה לך אלהים אחרים אפילו במחשבה . והוא נגד ג' חלקי העולם עש"ן וכמ"ש בעגל ויקח . ויצר . ויעשהו . והם נגד . עשיה . יצירה . בריאה . וכנגד הארץ שהיא רביעית אמר לשדים לא אלוה שהם תחת האדם : (יח) צור ילדך תשי . זה האב . מחללך . זו האם שבתחלה צור הולד כמ"ש הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם ואע"פ שהאב והאם הם הסיבה אבל סיבה הראשונה הוא הקב"ה לכן הקב"ה נותן בולד יו"ד דברים נגד שניהם שהאב נותן חמש והאם חמש . כמבואר במס' נדה (דף ל"א ע"א) (ואף שאינו חושב רק ט' דברים שנותן הקב"ה . חסר חד ממנינא והוא דעת וכ"ה הגי' בע"י שם) ואצל האב אמר צור ילדך שהוא סיבה הראשונה לאב . וצור הוא סיבה הראשונה . ואצל אם . אמר אל מחללך שהוא שם ההנהגה כמ"ש הצור תמים פעלו אל אמונה ולפי שאמר (תענית כ"ה ע"ב) אין לך טפח מלמעלה שהארץ מעלה טפחיים וכן האם מזרעת ממטה למעלה לכן אמר מחללך מן הכפולים : (יט) וירא ה' וינאץ מכעס בניו . כמ"ש (במנחות סוף המסכת) הביאי בני מרחוק אלו גליות שבבבל וכו' . ואמר וירא ה' . שה' לבדו רואה רום לבבם : וינאץ . וימאס ה' אותם כי תועבת ה' כל גבה לב ונאוץ הוא לשון מיאוס . ועד כאן חשב גנותם ואח"כ פורענותם : (כ) ויאמר אסתירה פני מהם וגו' . כי במתן תורה נתן להם לישראל ד' מתנות . דרכי תורה . ויראה . והתורה . והמצוה . והם כד' דרגין הידועין וז"ש אסתירה פני מהם זה החכמה והבינה . כמ"ש וקראתי בשם ה' לפניך שהם נקראים פנים וכמ"ש הנני יוסף להפליא וגו' ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר : אראה מה אחריתם . זו היראה והאהבה וכמ"ש סוף דבר את האלהים ירא וכמ"ש אם אין חכמה אין יראה : כי דור תהפכת המה . שמעשיהם אומרים לטוב רע ולרע טוב וז"ש דור פי' על כל הדור אע"פ שעוסקין בתורה : לא אמן בם . לשון קיום שלא נתקיימה תורתם בידם מחמת חסרון בטחון כמ"ש (סוף מכות) בא חבקוק והעמידן על אחת והוא בטחון שנאמר וצדיק באמונתו יחיה וכן אמרו העולם על עמוד א' עומד שנא' וצדיק באמונתו יחיה : (כא) הם קנאוני וגו' . נגד יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו : בגוי נבל אכעיסם . כמ"ש (יבמות ס"ג ע"ב) אין לך משוקץ באומות כברבריא : (כב) כי אש קדחה באפי וגו' . חשב בכאן ד' עונשין . נגד יזבחו לשדים לא אלוה . אמר כי אש קדחה באפי שהוא קודם הנקמה ואח"כ בסופה והוא הכל בשמים כמ"ש וחרה אף ה' ועצר את השמים : ותיקד עד שאול תחתית . זה ארץ התחתונה : ותאכל ארץ ויבלה . זה ארץ העליונה : ותלהט מוסדי הרים . אלו העמודים שהארץ עומדת על העמודים והעמודים על ההרים . ועוד העוה"ז נחלק לד' חלקים . א"י וירושלים ובהמ"ק כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון . וח"ל היא הרביעית . וז"ש אש קדחה באפי זה בהמ"ק כמ"ש ישימו קטורה באפך . ותיקד עד שאול תחתית . זה ח"ל כמ"ש מיד שאול אפדם וכן אם יהיה נדחך בקצה השמים זה הגליות . ותאכל ארץ ויבלה . זה א"י . ותלהט מוסדי הרים . זה ירושלים כמ"ש ירושלים הרים סביב לה . ד"א כי אש קדחה באפי . זו בהמ"ק . ותיקד עד שאול תחתית . זו גיהנם . ותאכל ארץ ויבלה . זה א"י . ותלהט מוסדי הרים . זו ג"ע . וכמ"ש צדקתך כהררי אל שהוא במרום הרים . משפיך תהום רבה . הוא שאול תחתית והם ד' ראשי אברים שבארץ : (כג) אספה עלימו רעות חצי וגו' . רעות הם הבאים מהש"י בעצמו . וחצי . הוא הבא ע"י שליח כמו חיה רעה חרב ודומיהן . אספה עלימו . פי' אכניס כל הרעות עליהם . כדמפרש ואזיל : (כד) מזי רעב וגו' ולחמי רשף . פי' שנעשים כלחם השרף באש : וקטב מרירי . הוא האויר . ורעב הוא יסוד המים שנתקלקלו ומזה בא רעב . רשף זה אש . ושן בהמות . הוא חי אכלה גם . ג' הראשונים הם כלל הרעות שהם ג' יסודות מזי רעב הם מחמת חסרון המים או מרבוי המים כמ"ש תשטוף ספיחיה עפר ארץ ולחמי רשף הוא אש . והם כלל הרעות וכמ"ש אני שלח את כל מגפתי אל לבך . ושם היו כל הג' ברד ואש ורוח . ואמר ושן בהמות כולל חיה ובהמה . ואלו הם כלל העולם כי ג' יסודות נבראו ביום א' אש מים ואויר . והרביעי שהוא ושן בהמות נברא ביום האחרון כמ"ש בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה . ובו ביום נעשה האדם כי הימים של מעשה בראשית יום הראשון כלל ג' ימים הראשונים ויום ו' כלל ג' ימים האחרונים : (כה) גם בחור גם וגו' . ד' דרגין הן בבני אדם . בעלי תורה בעלי חכמה ובעלי מצות והם נחלקים לשנים . בעלי מצות עשה . ויראי השם הנזהרים מלעבור על ל"ת . גם בחור . זה אנשי חיל המקיימים מ"ע . בתולה . הם יראי השם . כי מ"ע רק בזכרים ול"ת בנקבות . יונק . הם ת"ח כמ"ש תינוק יונק משדי אמו . איש שיבה . אלו בעלי חכמה כמ"ש בישישים חכמה וז"ש במס' מגילה (י"א ע"א) כמו שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בתורה כן בזקנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה . וחשב כאן ז' קללות כנגד ז' שמות של יצה"ר וז' מדורי גיהנם . ז' היכלות טמאות . ז' שמוציאין את האדם מן העולם . ז' עונשין והם ד' מיתות ב"ד כרת מיתה בידי שמים מלקות . וכל א' מז' ימי השבוע נחלק לד' עתים . וכן ז' שני שבוע נחלקו לד' תקופות וכ"ח עתים . וכולם נכללו בשתים אלו . רעות . וחצי : והוא נגד שני אלו ויטוש וינבל . וכמ"ש ומצאהו רעות רבות וצרות ואמר על כי אין אלהי בקרבי וגו' : (כו) אמרתי אפאיהם . פי' אשיתם פאה כי האל"ף נוסף בתיבה זו . אשביתה מאנוש זכרם . שלא יזכר עליהם שם אנוש כלל ושתים אלו הם נגד שבט יהודה ובנימין שהם בירכתי ארץ . ועשרת השבטים נשבתו מאנוש זכרם ולא נודע מקומם איה . ונגד צור ילדך תשי אמר אפאיהם ונגד ותשכח אמר אשביתה מאנוש זכרם וכמ"ש וישלכם אל ארץ אחרת הלמ"ד רבתי שהשליכם בהשלכה גדולה וכמ"ש למען הרחיקם מעל גבולם והמ"ט קללות נגד מ"ט שבפ' תוכחה ז' ומ"ב ולעתיד יתהפכו כולם לברכה כמ"ש ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שנאיך אשר רדפוך והותירך ה' אלהיך וכו' : (כז) לולי כעס אויב אגור . לשון מורא . שאני מתירא מפני כעס אויב פן יאמרו וגו' ולא ה' פעל וגו' . כי מפני ג' דברים יאמרו ידנו רמה . א' מפני שמקרה הוא . או מזלם גרם . או שע"ג שלהם גרמה . וז"א פן ינכרו צרימו שיתלו באלהי נכר שלהם ופן יאמרו ידנו רמה שיתלו במזלם ולא ה' פעל כל זאת . שיאמרו מקרה הוא . וג' עולמות הן . עולם המזל הוא עולם התחתון . עולם המלאכים . ועולם העליון . פן ינכרו צרימו נגד העולם העליון . ידנו רמה . הוא עולם המלאכים . ולא ה' פעל כל זאת אלא במקרה . והוא נגד עולם התחתון . וכנגדם ג' פורעניות אלו כי אש קדחה באפי . על שאמרו שע"ג גרמה זה . אספה עלימו . על שאמרו ידנו רמה שמזלם גרמה להם . ומה שאמר חצי אכלה וגו' שזה לא יוכלו לתלות לא בע"ג ולא במזל רק על שאמרו מקרה הוא ולא ה' פעל כל זאת והם ג' חלקי העולם . שמים וארץ ובני אדם . פן ינכרו צרימו . בשמים כמ"ש כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה . פן יאמרו ידנו רמה . הוא מעשה בני אדם . ולא ה' פעל כל זאת . בארץ כמ"ש כי אני ה' בקרב הארץ : (כח) כי גוי אבד עצות המה . חשב כאן עצה תבונה חכמה . כי בג"ד העולם מתנהג כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ וגו' וכן במעשה המשכן ואמלא אתו וגו' וכולם נתנו לישראל . והדעת קרא עצה כמ"ש אין חכמה ואין תבונה ואין עצה . וכמ"ש את מי נועץ וגו' וכן פלא יועץ וגו' והוא מתנה עליונה על הכל וכמ"ש ובתבונתו מחץ רהב (איוב כ"ו י"ב) וכולם כפולים בשמות חכמה שכל . בינה תבונה . ועצה אין לה אלא שם אחד ולכן אמר גוי אבד עצות המה וכן אין בהם תבונה שהם גנוז הדעת ואפי' מה שיש בכחם להבינם דהיינו חכמה ובינה אין נותנים על לבם כלל ולכן אמר : (כט) לו חכמו ישכילו זאת יבינו וגו' . אם היו משכילים מה שנקרא זאת היו מבינים לאחריתם . ג' האלו הנכללים במדת זאת וכן בפרעה נאמר ולא שת לבו גם לזאת והיא הנהגת מלכות שמים . ובינה נקרא אחרית וחכמה נקרא ראשית והשכל באמצע זהו אמר לו חכמו בתחלה . ישכילו . הוא השכל לדעת מדת זאת . יבינו . הוא תבונה וזהו לאחריתם ואם היו משכילים מדת זאת שהיא נותנת ממעלה כדי להשמידם עדי עד . היו מבינים לאחריתם שגם עליהם תעבור הרעה ומה אם לעושי רצונו כך לא ויתר הקב"ה על מעט עונותיהם לעוברי רצונו עאכ"ו : (ל) איכה ירדף א' אלף וגו' . שמחמת מורך לבבם הם נסים מפני שנים וזה שלא כדרך הטבע : אם לא כי צורם מכרם . לשר של הגוים וזהו ירדף א' אלף : וה' הסגירם . נגד ינוסו רבבה שזה אין תלוי בכח הגוים אלא במורך לבבם שהסגיר אותם

אותם ה' ביד שרי הגוים ומפני זה בא להם מורך לבב ואמר וה' הסגירם הוא וב"ד זה ב"ד של מעלה וב"ד של מטה: (לא) כי לא כצורנו צורם. פי' הגוים אומרים ודאי ה' הסגירם ולא מפני שאין בו יכולת להצילם אלא שמכרם לשר שלהם. ד"א הישראלים אומרים כי לא כצורנו וגו' כי בודאי הקב"ה מרחם על כל מעשיו ומה שאחד ירדף אלף שהוא בלתי רחמנות ואכזריות גדולה. הוא מחמת שמסר אותנו ביד השר של הגוים והשרים אין להם רחמנות כלל. ד"א כי לא וגו' כשהקב"ה שומר אותנו שומר גם כל האומות וכמו שצוה להקריב ע' פרים אבל צורם הוא רוצה לעקור הכל: ואויבינו פלילים. שהגוים שהיו שופטין אותנו. או פי' לשון עצה יועצין איך להשמידנו: (לב) כי מגפן סדם גפנם עד וראש פתנים וגו'. כאן חושב ג' דברים גפן. וענבים. ויין. וכל א' יש בו שנים מגפן סדום ומשדמת עמרה. ענבים ואשכלת. יינם וראש פתנים. ולפי שיש ג' דברים מחשבה. ודיבור. ומעשה. אמר כאן ג' אלו. מגפן הוא נגד מחשבה שאין ניכר כלל כמו הגפן שאין ניכר בו היין. ונגד הדיבור אמר ענבמו וגו'. ונגד המעשה שנראה לכל אמר חמת תנינם יינם. ובכל אלו הם לרעה על ישראל. וכמ"ש ה' מה רבו צרי וגו' לפי שהיו בגוים ג' מינין. א' אלו שעושין הרעה בידים. ב' אשר אינם יכולים לעשות רק שמסיתים לעשות רעה לישראל. והג' גם אינם מסיתים. רק שמחשבתם תמיד לעשות רעה וזה שאמר דוד מה רבו צרי. אותם שעושין רעה. רבים קמים עלי. אלו המסיתין. רבים אומרים. המבזין אותי במחשבתם. וכנגד זה. ואתה ה' מגן בעדי. נגד העושין בידים. כבודי. הוא נגד המסיתין. ומרים ראשי. נגד החושבין. וכן כתיב (ישעיה מ"א י"א י"ב) הן יבושו כל הנחרים בך וגו'. אנשי ריבך. אלו החושבין לעשות רעה אבל אין יכולין לעשות. אנשי מצתך. אלו היועצין לעשות · אנשי מלחמתך. אלו העושין. ואמר כאן מגפן זו מחשבה אלו אנשי ריבך אע"פ שאומר לעשות הרע אינו אלא במחשבתו כי הוא אינו יכול לעשות רע רק מחשבתו לרע. ענבמו. נגד אנשי מצתך כמו ענבים שסופן להיות יין והענבים הם מקור ועיקר היין כן אנשי מצתך הם עיקר הרעה שיועצין תמיד לרעה. חמת תנינם יינם. אלו אנשי מלחמתך שעושין הרע במעשה ונגד מה שאמר בישעיה כל הנחרים בך שהם המעמיקים עצות ואפי' אין מדברים רע אמר כאן ואויבינו פלילים שהוא עצה עמוקה שחושבין לרע ומה שאמר כפול מגפן סדם ומשדמת עמרה כי בסדום היו יושבין השופטים שלהם והקצינים. ובעמרה היו יושבין שאר העם וכמ"ש שמעו דבר ה' קציני סדם כי הנבואה לשרים ותורת אלהינו לשאר העם וכן אמר כסדם היינו וגו' שהם השרים. לעמרה דמינו. שאפי' שאר העם היו רעים. ואמר כאן כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה. כי הגפן הטוב מן השדמות וכולם לרעה מגדולם ועד קטנם הקצינים ושאר העם כי לולא שהיו כולם לרע לא היו יכולין לעשות רעה לישראל זה בלתי זה רק הגפנים והשדמות כולם רעים הן לישראל. ד"א לכך הוא כפול א' נגד האנשים והשני נגד שר שלהם וכמ"ש למעלה כי לא כצורנו וגו'. ד"א כנגד ד' גליות. אם לא כי צורם מכרם. זה גלות הראשון. משנת ה' ליהויקים שאז נחתם גזר דינם. מגפן סדם. זה גלות מדי שכתבו לבטל בהמ"ק. ומגפן סדם. זה אחשורוש. ומשדמת עמרה. זה המן שרצה במחשבתו לכלות כל ישראל. ענבמו ענבי רוש. זה גלות יון שאמרו כתבו על קרן השור וכו': חמת תנינם. זה גלות אדום שכולל הכל. ולכך כתיב בפסוק א' לבד. ששקול כג' הראשונים ולכך הם כפולים כי בכל גלות היו כפולים הא' בבל וכשדים. השני פרס ומדי. הג' יון ומוקדון. הד' אדום וישמעאל. מגפן סדם. לפי שבגלות מדי באה להם הצרה מחמת שנהנו מסעודת אחשורוש ושתו יין לכך כתיב מגפן וזה הטעם שתקנו פורים לשמוח לפי שהאבל בא להם מחמת אכילה ושתיה לכך כשנהפך לשמחה תקנו לאכילה ושתיה. ד"א בג"ד שולטין עלינו בגוף ובנפש ובממון. בגוף. שרוצים ליסר את הגוף. בנפש. שרוצים להרוג אותנו. ורוצים ליטול את הממון. והרביעית שרוצין לעקור תורתנו ח"ו. ולכן כתיב והימים האלה נזכרים ונעשים להיות עושים וגו' ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים חשב כאן ד' דברים. נזכרים הוא מקרא מגילה שהוא זכרון הנס. ונעשים. יש בו ג' דברים משתה ושמחה משלוח מנות כו' והם נגד מה שהמן חשב להרע לישראל הד' דברים וכמ"ש להשמיד. זו להשמיד התורה מישראל כמ"ש דורו של שמד שלא ישאר שום מצוה ושורש מן התורה. להרוג. זה הריגת הנפש כשיהרוג האדם אז הנפש הולכת ממנו. ולאבד. זה הגוף אפי' לאחר הריגה יאבדו את הגוף מן העולם כמו לשרוף באש וכדומה. ושללם לבוז. הוא ביזת הממון וכשנהפך הדבר ההוא לטובה הפך הקב"ה את כולם להיפוך ממה שחשב כי הוא חשב לעקור התורה לכן נתוסף עוד מקרא מגילה על התורה. ונגד הג' האחרים אמר ימי משתה הוא נגד לאבד שהוא הגוף ומשתה הוא לגוף. ושמחה. הוא לנפש וכמ"ש ולבי שמח מכל עמלי וכמ"ש לב יודע מרת נפשו בשמחתו וגו' שאין השמחה אלא בלב וכמ"ש במדרש שלעתיד יהיה הלב שמח יותר מכל האברים וישאלוהו למה אתה שמח יותר מכל האברים והשיב להם לב יודע מרת נפשו כי מהעצבון אינו עצב אלא הלב לכך ובשמחתו לא יתערב זר. ונגד מה שרצה המן לבוז ממונם אמר שנהפך הוא אלא משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים שישלחו זה לזה מתנות ומנות: (לד) הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי. פי' מה שעושין רע לישראל כל הרעות נחקקים בפורפירא של הקב"ה וז"ש כמס עמדי. עמדי הוא הרע מה שעשו לישראל. ועוד כי כמוס הפורעניות שלהם אלי שלא יבא להם פורעניות בעה"ז כלל כדי שירבה להם הפורעניות בעה"ב כמ"ש ויין חמר מלא מסך ויגר מזה שימלא על כל גדותיו עד שהוא נשפך לארץ והם ימצו אף שמרים את הכל יביא עליהם ולא ישאר כלום. וזהו חתום כמו דבר החתום שאין יכול להפתח כלל. ולעתיד יביא עליהם הפורעניות משלם כמו כוס מלא על כל גדותיו: (לה) לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם. פי' הקב"ה אומר. לי נקם אני בעצמי אנקם מהם וכמ"ש למעלה כמס עמדי. נקם ושלם. לפי שיש אויבים ושונאים. אויב הוא מי שרוצה להרע לאדם לגוף. שונא הוא שמסיתו מדרכי ה' לרעה. והשונא יותר רע מן האויב לפי שהוא בנפש ולכן כתיב ידך תמצא אויביך ימינך תמצא שונאיך. ידך שמאל לאויב שבגוף. ימינך תמצא שונאיך. שהוא בנפש תמצאנו ימינך. וז"ש ידי יסדה ארץ. הארץ ביד והשמים בימין. לכך אויביך הוא בעה"ז בשמאל וז"ש לי נקם הוא על אויבים אנקם מהם. ועל השונאים שהסיתו מדרכי הש"י. ושלם. אשלם להם פורענות על זה: לעת תמוט רגלם. זה יהיה כשתמוט רגל שלהם. והרגל הוא זכות מה שכיבד עשו ליצחק אביו בשליחותו של אביו וכתיב ועמדו רגליו של הקב"ה על הר הזיתים. ד"א כי בדניאל (ב' ל"א) כתיב חזה הוית וגו' הוא צלמא ראשה די דהב טב חדוהי ודרעוהי די כסף מעוהי וירכתה די נחש שקוהי די פרזל רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף חזה הוית עד די התגזרת אבן וגו' ומחת לצלמא על רגלוהי וגו' באדין דקו כחדה וגו'. וזהו לפי שנפל על הרגל שהוא כל קיום של האדם ויפול כל האדם. ואמר לעת תמוט רגלם. רגל של ד' גלות ואז אשלם להם על כל הרעה שעשו שהרעו לישראל וזהו בעקבתא דמשיחא הוא העקב שהוא בסוף הרגל: כי קרוב יום אידם. פי' בזמן שתמוט רגלם אז יקרב יום אידם והוא כשיגמור זכותם אז יקרב איד שלהם ולא יאריך להם: וחש עתדת למו. פורעניות העתידות לבא על גוג ומגוג הכל יביאה הקב"ה עליהם בזמן קרוב זה אחר זה וז"ש בקדים. בעגלא ובזמן קריב. בעגלא הוא שימהר הקב"ה להביא הגאולה. וגם הגאולה גופא יהיה הכל בזמן קרוב שהגאולה תהיה בהרבה שנים כמו תחית המתים וגוג ומגוג ויהיו הכל בזמן קרוב זה אחר זה וז"ש וחש עתדת פורענות העתידה לבא עליהם יביא הכל בזה אחר זה ולא יתנם השב רוחם: (לו) כי ידין ה'. ינקום הקב"ה מהם: עמו. בשביל הרעות שעשו לעמו: ועל עבדיו. הם עובדי ה': יתנחם. ינחם הקב"ה על הגלות גופא כי על מה שעשו לעמו ינקום הקב"ה אבל הגאולה לא היתה באה בשביל זה אבל ממה שעשו לעבדיו יתנחם עד הגלות ויגאל אותנו ועיקר פירושו ועל עבדיו יתנחם לפי שלהקב"ה אין לו שמחה כשנפרע מן הרשעים אבל על מה שעשו לעבדיו יתנחם לשון נחמה. יהיה לו נחמה כשיפרע ויגקום נקמתם מהם: כי יראה כי אזלת יד וגו'. ג' מעלות כלולות באדם חכמה גבורה עושר וכמ"ש מלאך הממונה על ההריון נוטל הטפה ושואל מה תהא עליה חכם או טפש גבור כו' עשיר כו' וכמ"ש אל יתהלל חכם בחכמתו גבור בגבורתו עשיר בעשרו והם נגד נפש גוף ממון. חכמה בנפש. גבור בגוף. עשיר בממון. ואמרו בגמרא נגד העשירות אין בן דוד בא עד שיכלה פרוטה. ונגד הגבורה אין בן דוד בא עד שתכלה כו' ונגד החכמה אין בן דוד כו' עד שיתמעטו התלמידים. ונגד ג' אלו שאין בן דוד בא עד שיכלו הם מישראל וזהו מ"ש נפלה לא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל שלכאורה אין לו פי' כיון שלא קמו מנפילה הראשונה היאך שייך לומר לא תוסיף לנפול אלא פי' נפלה לא תוסיף לנפול עוד שהנפילה תהיה עד מדרגה התחתונה שאין יכולה להיות עוד נפילה אחר זה ואז קום בתולת ישראל וכמ"ש התנערי מעפר קומי וגו' ודלשו עד שיגיעו לעפר ומשם עתידין להגאל וז"ש כי יראה כי אזלת יד היא הגבורה ואפס עצור הוא התורה כמ"ש ושם איש מעבדי שאול נעצר שהיה עוסק בתורה. ועזוב זה ממון שיכלה מהם כמ"ש עזוב תעזוב וגו': (לז) ואמר אי אלהימו. במצרים ובים. ביד הגדולה וביד החזקה: צור חסיו בו. במתן תורה: (לח) אשר חלב זבחימו יאכלו. במדבר ובגלגל: ישתו יין נסיכם. בשילה ובית עולמים. יקומו ויעזרכם. בחורבן בית ראשון ושני: יהי עליכם סתרה. בימי גוג ומגוג: ואמר אי אלהימו בק"ש שמע ישראל וברוך שם כבוד מלכותו. צור חסיו בו. בתפלה. אשר חלב זבחימו. בקרבנות. ישתו יין נסיכם. בפסוקי דזמרה. שאין אומרים שירה אלא על היין. יקומו ויעזרכם. בנפילת אפים. יהי עליכם סתרה. בקדושה דסדרא: ואמר אי אלהימו. אלו ישראל. צור חסיו. אלו הגרים. אשר חלב זבחימו. אלו כהנים. ישתו יין נסיכם. אלו לוים שאומרים שירה על היין: יקומו ויעזרכם. אלו ג' כתות כהנים לוים וישראלים: ואמר יאכלו ישתו כמ"ש ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה וגו': אי אלהימו. כ"ב שמות והוא חשבון שם הראשון של שם מ"ב. אי אלהימו. חו"ב שהם מתלבשים בו"ק לכך נאמר ג"כ בלשון רבים אשר חלב זבחימו וגו': צור. זה הדעת והוא מתלבש בבחינה האחרונה לכך נאמר יהי עליכם סתרה בת יחידה. ועיין מ"ש בפ' ויעש אלוה עשהו וגו': (לט) ראו עתה כי אני אני הוא. אני קודם שבראתי. אני אח"כ: ואין אלהים. בהוה. כמ"ש אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים וכמ"ש ה' אלהינו ה' אחד הוא בג' זמנים וכן אמר כאן ואין אלהים עמדי: אני אמית ואחיה. הם בג' דברים. ואחיה. בנפש. מחצתי. בגוף. ואין מידי מציל. בממון כמ"ש ויפלט ואין מציל. והוא כולל שנים נוטל מזה ונותן לזה. ואמר שני פעמים אני אני. ואין. א' כי אני אני ואין. הוא היה הוה ויהיה. ואח"כ אמר אני אמית ואחיה שהוא בחג"ת למפרע. מחצתי ואני ארפא. בנה"י. ואין מידי מציל. בחינה אחרונה בחכמה מתלבש בחג"ת. ובינה בנה"י. ודעת. בבחינה אחרונה ולילה ללילה יחוה דעת. והן כנגד ג' תפלות שחרית ומנחה ביום וערבית בלילה: ראו עתה כי אני אני הוא. כלולים ג"כ מג'. ראו עתה כי אני אני. הוא חו"ב. ואין אלהים עמדי. סוד הדעת. ג"כ בג' וכל א' מתלבש בג': (מ) כי אשא אל שמים ידי. כמ"ש ידי יסדה ארץ ואחבר אותה אל שמים שיתרומם שמי בארץ כמו בשמים כמ"ש כי לה' המלוכה ומושל בגוים ועלו מושיעים בהר וגו' ויתרומם שמי בארץ כמו בשמים וזהו כי אשא אל שמים וכמ"ש כי יד על כס יה והוא בשמים כמ"ש כה אמר ה' השמים כסאי: ואמרתי חי אנכי לעלם. שהקב"ה נקרא חי העולמים שמחבר ב' העולמות. אנכי. עם לעולם. אבל כי אשא אל שמים הוא במעשה וכאן הוא בדבור. ואמרתי חי אנכי וגו'. וענין הזה לפי שהעה"ז מתנהג בטבע. אבל בשמים הוא ע"פ רצון. כמ"ש ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואמר כאן אשא אל שמים ידי. ויתרומם ידי גם בארץ שיתנהגו ג"כ ע"י הרצון ויעשה נסים ונפלאות בארץ וכמ"ש כי לה' המלוכה וגו'. ואמרתי חי אנכי לעלם. כי עתה אין ניכר מלכותי בארץ. אבל לעתיד יכירו מלכותי גם בארץ כמ"ש חי העולמים בתרין עלמין וכמ"ש ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. וכאן שני שבועות והן א' וכמ"ש וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם. וכמו שאנו נשבעין בה' ובנקיטת חפץ. וכן העולם נברא באמירה ובעשיה. ואמר אלהים ויעש וגו' וכן באי

הלוחות

הלוחות וכן תורה שבכתב ותורה שבעל פה: (מא) אם שנותי. מלשון חן שנון. ברק חרבי. בעה"ז. ותאחז במשפט ידי. בעה"ב: אם שנותי ברק חרבי. ע"י אחרים שולח החרב בקרבם. ותאחז במשפט ידי. ע"י עצמי כמ"ש חרב ה' עד מתי לא תשקוטי הרגעי ודומי וגו': אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם. לצרי יהיה הנקם. ולמשנאי יהיה השילום כדלעיל בפסוק לי נקם ושלם. נקם לצרי. שהוא לגוף הצוררים בעה"ז. כי נקם קאי על ברק חרבי ולפי שעשו לגוף בעה"ז כך עתיד אני לנקום בעה"ז: ולמשנאי אשלם. שהרעו לנשמתם אמר ותאחז במשפט ידי. וכמו כן אשיב נקם לצרי. ע"י אחרים על מה שעשו לישראל. ולמשנאי אשלם. מה שהרעו נגדי אשלם להם וזהו ותאחז במשפט ידי אני בעצמי אשלם להם ולכך נאמר אשיב נקם שישיב להם הנקמה ע"י אחרים ועל מה שעשו נגד הש"י לזה אמר ואשלם: (מב) אשכיר חצי מדם. חצי הוא ותאחז במשפט ידי שהוא על הנפש לכך כתיב כאן מדם כי הדם הוא הנפש: וחרבי תאכל בשר. הוא הגוף. ג' שפטים רעים יש. מות. וחרב. ושבי. והם ע"י אדם אבל רעב הוא ע"י שמים ולא במעשה. רק במניעה שמונע המזונות מן האדם וחרב הוא מה שמכין בחרב אבל לא הנהרג ע"י חרב שזה הוא מות כמ"ש מכת חרב והרג וגו' וכמ"ש ונאק לפני נאקת חלל. ושבי הוא היושב בכבלי ברזל והוא ג"כ מלוכלך בדם היוצא ממנו ע"י הכבלים של ברזל הנתונים עליו. ז"ש כאן מדם חלל זה הוא החרב ושביה הוא השבי. מראש פרעות אויב. זה המות. שהראש פרוע הוא בבית השחיטה. מדם חלל ושביה. הוא אשכיר חצי מדם. והשלשה נחלקו לשנים. וחרבי תאכל בשר. זה הגוף לאחר המות וכן נאמר אמור לצפור כנף ואכלתם בשר וגו' ושתיתם דם ואכלתם חלב וגו' בשר גבורים תאכלו וגו' אילים כרים ועתודים וגו': (מג) הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. בגואל ראשון: ונקם ישיב לצריו. בגואל אחרון: וכפר אדמתו עמו. לתחיית המתים כמבואר כי הקבורה מכפרת על העונות. והרנינו גוים עמו קאי לעתיד לבא. אלא שמקדים התכלית כי דם עבדיו יקום. ממה שעשו להם בגוף שהכו אותם: ונקם ישיב לצריו. ממה שגזלו אותם כמ"ש דמם לא נקיתי. וכפר אדמתו. מה שהרגו אותם כמ"ש ולארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו. ואותן שלא עשו כלם. הרנינו גוים ישבחו לעמו כי ארבע כתות יהיה לעתיד לבא ג' לכריתות ולמיתות. וזהו דם עבדיו יקום שהכו אותם וזהו דם חלל. ונקם ישיב לצריו. זהו השבי. וכפר אדמתו עמו. אותן שהרגו מראש פרעות אויב. ואותן שלא הרעו כלל לישראל הרנינו גוים עמו שהם ישבחו לעתיד לבא את ישראל. וכן ג' עלמין. הרנינו גוים עמו נגד בי"ע. כי דם עבדיו יקום. זהו שהרעו לישראל. וכפר אדמתו עמו. ארץ התחתונה. וכן ד' קלופין ג' שני ערלה יהיה לכריתה. והרביעי תחזור לקדושה והוא קודש הלולים וזהו הרנינו גוים עמו וכאן נשלם ה' י' ועם אות האחרון הוא ה' ו' ומנין התיבות של השירה כמנין והמשכילים והוא פנים ואחור. וכן שם השילוב פנים ואחור ומנין התיבות של כל הסדרה הוא מנין התורה עם כל המצות לצדקתך כהררי אל שהם שדי בשני שיני"ן י"ה של שם י"ב בא"י אותיות נקרא ח"י עלמין: (מד) ויבא משה. כמ"ש בפ' וילך שנגנז ממנו חצוצרות באותו יום: את כל דברי השירה. חמשה דרגין של תורה כידוע בסוד פרד"ס ונשמתא לנשמתא שהוא פנימית הסוד שהוא אילן ושרשיו ופריו וענפיו ומוהין דאילנא וכמ"ש זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת. ואמר וידבר את כל וגו' שגילה להם בדברי השירה הזאת את כל אשר צוה לו הקב"ה שימה בפיהם ולכן גילה להם כל הפנים של התורה: באזני העם. לא כשאר פעמים שנכנסו תחלה אהרן ובניו ואח"כ הזקנים וכו' וכאן תחלה באזני העם כמו שנצטוה: הוא והושע בן נון. שהיה יהושע מתורגמן כמ"ש (סוטה י"ג ע"ב) שבת של דיוזגי היתה לכך כתיב והושע בן נון שהיה שפל לו ולכך לא נקרא יהושע בשמו שלם ואמרו שגם הוא לא גבה לבו ולכך כתיב והושע: (מה) ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל. פי' שבשירה הזאת כלולה כל התורה כולה עם כל מצותיה כמנין תרו"ת על הלוחות וכמנין חכמ"ה בינ"ה דע"ת שלכך נאמר לשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת מלמד שכל התורה נכללה בשירה הזאת ושקולה כנגד עשרת הדברות שבהן נכללה כל התורה כולה ג"כ כמנין כת"ר שהוא חכמ"ה בינ"ה ודע"ת וזהו אל דעות ה' דו"כ ושבחו"ב ונכלל דעת באחד אבל בדעת עצמו שהוא במקום כת"ר הוא בשנים ב' שהן ד' וזה שנאמר ב' לצדקתך ואמצעית ולצדקתך וזהו שאמר כאן את כל הדברים האלה כמ"ש בעשרת הדברות וידבר אלהים את כל הדברים האלה: (מו) ויאמר אלהים שימו לבבכם לכל הדברים וגו'. שצום שיבינו מעצמם עוד עד מקום שידם מגעת: לכל הדברים. שלא הניח אפי' תיבה אחת מלעמול ולעסוק בה: אשר אנכי מעיד בכם וגו'. כמ"ש למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל: היום. כמ"ש שבכל יום ויום יהיו חדשים בעיניך כאלו נתנה היום: אשר תצום את בניכם וגו'. כמ"ש כי אביאנו וגו' וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו וגו' וכן נאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וגו': לשמר. זה המשנה: לעשות. זה המעשה שמצווים על הלמוד והעשיה שכל שאינו בכלל למוד אינו בכלל עשיה מכאן אמרו אין בור ירא חטא ולא וכו': את כל דברי התורה הזאת. שהכל כלולין בשירה הזאת: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם. שאין דיבור בתורה שאין בו כל הון יקר ונעים כמ"ש עושר וכבוד אתי הון עתק וגו' ואמרו שאפילו דיבור א' בתורה שקול כנגד כל החפצים שבעולם וכמ"ש כל חפצים לא ישוו בה. ואמרו כי לא דבר רק הוא. ואם נראה דבר רק. הוא מכם שאין אתם מבינים בה: כי הוא חייכם וגו'. שכל דיבור שבתורה נותן חיים לעולם הבא ואריכת ימים בעה"ז כמ"ש כי הוא חייכם: ובדבר הזה. כמו ובדבור הזה: תאריכו ימים על האדמה. ואמר על האדמה שבשבילה נוחלין אתם את הארץ וכמ"ש כל העושה מצוה אחת מטיבין לו בעה"ז שהיא אריכת ימים. ובירושלמי דרש על ד' דברים שאדם אוכל פירותיהן בעה"ז וכו' כי לא דבר רק הוא מכם. הוא התורה. כי הוא חייכם הוא כבוד אב ואם. כמ"ש בעשרת הדברות למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך. ובדבר הזה. זה ג"ח שנא' כי בגלל הדבר הזה וגו' והמפייסו וכו'. על האדמה זה השלום שזה תיקון הארץ ודרש מכאן שת"ת שקולה כנגד כולם שבה נכלל הכל ולא אלו ג"ד בלבד אלא אפי' כנגד כל מצות שבתורה וכמ"ש בירושלמי כל חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות. כל חפצים אלו מצותיה של תורה שנאמר כי באלה חפצתי וכן בגמ' בבלי (מ"ק ט' ע"ב) פריך וכל חפציך וגו' ונקט אלו הג' מצות שהן ראשי כל המצות שאדם אוכל פירותיהן בעה"ז וכו': אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה. כמ"ש שתעברו את הירדן ע"מ לירש וכן אמר להם יהושע בשעה שעברו את הירדן כמ"ש (בפ' ז' דסוטה ל"ד ע"ב): (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. שביום הזה מלאו ימיו ושנותיו כמ"ש (שם י"ב ע"ב) ללמדך וכו': (מט) עלה אל הר העברים הזה. כמו במ"ת שנאמר עלה אלי ההרה: הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו. אמר ד' דברים שזכה לעלות אל ג"ר שהן ד' ושם כללות נוקבא כידוע לכן אמר וראה את ארץ כנען שמשם יראה את ארץ כנען. ונבו ומואב הם ג"ר בסוד נ"ר שהוא בששה נרות ונר מערבי: על פני ירחו. ירחו הוא י"ב וע"ב שמות דחו"ב: פני. פן דאמא ויו"ד דחכמה שכוללת בה כידוע בסוד פניאל: וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה. שהראה לו ב' ארצות שירשו עולי מצרים ועולי בבל: אשר אני נתן לבני ישראל. אלו עולי מצרים משא"כ בבית שני שנטלו מעצמם לאחזה והיא ירושה שניה וכמ"ש קדושה ראשונה קדשה לשעתה וכו' וקדושה שניה קדשה לשעתה וקדשה לעת"ל וז"ש לאחזה: (נ) ומת בהר אשר אתה עלה שמה וגו'. אמרו שמיתתו היתה רצונית והוא ע"פ צווי שגם במיתתו היה עובד הש"י וקיים מ"ע ולכן נאמר לו ושמה לא תבוא שהוא מל"ת כדי להוסיף שכר שהן ג' דרגין שכוללין הכל מ"ע ומל"ת וד"ת: וראה. הוא ד"ת שהראה לו גנזי תורה וסתרי תורה כמ"ש הביאני המלך חדריו: ואמר ומת והאסף. נגד ב' על אשר מעלתם וגו' כאשר מת וגו' וכמ"ש מלמד שנתאוה למיתה מיתה: (נא) על אשר מעלתם. מלמד שכל העובר אפי' בשגגה קלה של ד"ת נקרא מועל כמ"ש נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' ונאמר איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה': על אשר לא קדשתם אותי בתוך ב"י. אפי' בלא צווי היה להם לקדש והוא מ"ש אשר קדשנו וצונו. קידוש וצווי. ואמר כאן ד' מיני מיתות נגד ד' שגגות שהיה לו. א' שקירב את הערב רב והם גרמו לישראל לעשות עגל וגרמו מיתה לדורי דורות וכוונתו היתה לטובה והב' במרגלים שאמר להם אח"כ ואמר אלכם לא תערצון וגו' ה' אלהיכם ההלך וגו' ובמדבר וגו' ובדבר הזה אינכם מאמינים וגו' ולא שמעו לו שמרגלים המסו את לבבם כמ"ש אחינו המסו את לבבנו ולא הועיל בדברים שדיבר כעת והיה לו לדבר זאת קודם שילוח המרגלים אזי היו נשמעים לו ולא היו משלחים כלל מרגלים. הג' במי מריבה. והד' בשטים שנתעלם וכו' ונעלם ממנו לפיכך מת ולא זכה לכנוס לארץ אבל כוונתו היתה בכולן לטובה בערב רב לקרבן תחת כנפי השכינה. ובמרגלים כי מרוב צדקתו היה סבור שבזה יחזקו את לבם כמ"ש וייטב בעיני הדבר. ובמי מריבה כמשחז"ל כי בדיבור יתעכב הדבר ולא ישיב מהרה ויתחלל שמו של ה' רגע אחת. ובשטים כמ"ש שנעלם ממנו כדי שיזכה פינחס ולכן נאמר בו ד' עליות למעלה: (נב) כי מנגד תראה את הארץ ושמה וגו'. כמ"ש בז"ח שתיקן בראיה כמ"ש עשה לך שרף וגו' אבל לא תיקן בדיבור לכך ושמה לא תבוא ושמה שהוא ה"א בעה"ז אבל בעה"ב הוא בא בראש כולם: כי מנגד. הוא שלש אותיות משם השלישי שם מ"ב שמשם אספקלריא המאירה שמשם ראה אותה והמ"ם הוא כמלכות השביעית שמשם ראה אותה והיא סמוכה להבין ולכן נאמר בסוף זאת הברכה ששה ראיות את וגו' ואת וגו' ושי"ן הוא כלל כולם שהוא השלום והוא כלל כל הארץ וכלל כל הברכות וכמ"ש לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום וששה ברכות הן. ברכת כהנים חמשה היינו חמשה תיבות המדברים בלשון נוכח לבד תיבת שלום כנגד חמשה חומשי תורה שמהן יוצא השם של כ"ב שהוא כנגד כ"ב אותיות של התורה וכן בשמע ישראל. וששית הוא שלום כלל הכל והוא כנגד תורה שבע"פ שכולל כל חמשה חומשי תורה ולכן היא נכללת בששה סדרים וז"ש ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום והן בו"ק ממטה למעלה וזרעים כנגד צדיק שנאמר זרעו לכם לצדקה ולכן התחיל בברכות כמ"ש ברכות לראש צדיק וסיים ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ועוז היא תורה שבע"פ כמ"ש מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב ולכן סיים בששה שלומות אמר ר"א בר"ח תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם וכו' ורב שלום בניך וגו' שלום רב וגו' ובתיבת שלום נכלל כל הששה ברכות וכן הוא בברכת כהנים. וג' ברכות הם בסוד אבות. הראשונה נגד אברהם ונוקבא. השני נגד יצחק ונוקבא. והתורה נקנית בגבורה ולכן הוא ה' חומשי תורה וששה סדרי משנה והג' כנגד יעקב ונוקבא: וראה את הארץ. שמשם זכה לחכמה עליונה מה שלא זכה כל ימיו וע"ז נאמר הנה ישכיל עבדי ואמרו כמאן דארית ריחא מרחוק וכו' וכנגד ד' עליות דלעיל והוא מ"ש ירום ונשא וגבה מאד וגו' והוא בסוד נ"ר כמ"ש בר"מ בפ' פינחס. ירום. בסוד אריה נגד יברכך. ונשא מסטרא דשור. נגד יאר ה' כי שור הוא הגבוה שבחיות בסוד קרניו וקרני חיות כנגד כולם: ונשא. היא מסטרא דנשר נגד ישא ה' פניו וגו' שנשר הוא מגביה א"ע לעוף והם בשם ס"ג. מאד. מסטרא דאדם נגד ושמו את שמי וגו' בסוד שם מ"ה ונאמר לו רב לך. ל"ך נו"ן זמנין בגלגולא והוא מאדם עד צדקיה. כ' עד אברהם. ול' משם ואילך וכנגד זה אמר ר"ב לך לשון לך הרבה מאד וכן הוא בפרשה דהנה ישכיל ר"ב תיבות:

אופן שני

לב (א) **האזינו** חשבון שם הדעה ובהתפשטות בו"ק הוא שם הדעת והוא אל דעות ה': פסוק ראשון ז"ת והשני יב"ת כנגד זא"ק וי"ב תקונים של בראשית והארץ. והיינו שאינו נחשב בפסוק והארץ. ב' תיבות שנחשב בפסוק ראשון והוא אלהים והארץ וא"כ אין בו רק י"ב תיבות. בפסוק ראשון יש אותיות ל"ב נגד ל"ב נתיבות של חכמה ובפסוק שני נגד מ"ט שערי בינה. ופסוק שלישי כ"ה שם הדעת. והשם הזכיר אחר כ"א תיבות וכן בנקודה כדאיתא במדרש ואחר פ"ה אותיות. **ג'**

פסוקים

פסוקים הראשונים. כמנין אנכי. והשלישי כמנין השם עם החדר הנעלם וכולם נכללין בר"ת בפסוק הראשון יש המנין של כל האותיות האלו עם הכולל של השם וזהו כי שם ה' וגו' ר"ל הכולל של שם והוא סוד כשלג ילבינו והוא אותיות השם בב' גילופין וזהו סוד האזינו ג' נכללין בג' היינו ג' תיבות הראשונות נכללין בחצי האחרון כי ה"א של ואדברה מחובר עם וי"ו של ותשמע כמבואר בסמוך והוא י"ב עינות מים של הדעת : השמים. ה' שמים והוא התפשטות הדעה בהם והוא סוד ה' נשמות שיש באדם והן תתקנ"ה רקיעים בשמים הכוללים א' והן ה' שמות של ה' שמים ה' חלקי תורה וי"ט של נ"ך ומלכות כוללם בג' פנים והפן הד' כולל כולם וזה סוד של מלכות בד' שמות סלה שלכך אין לנו אלא ד' וסימנם חמשה : ואדברה הוא מנין זוהר. והוא סוד ה' ו' הוא שם מרגלא בגילופין והוא סוד לגדל ולחזק. ועם ג' אותיות אלו הוא סוד לאה ורחל. ה' של ואדברה הוא נוסף והוא מחבר שמים וארץ כי ב' חלקי הפסוק מחבר ה' עם ו' של ותשמע שהן י"ו אותיות מלמעלה וכן למטה. ואות וי"ו של ותשמע עם ה' הוא בג' גוונין שהארץ מתקיימת בהן והיו"ד נעלם כי הוא נעלם מעיני כל חי והן י"ב עינות מים ושבעים תמרים י"ב צירופים וע' פנים : אמרי. הוא ג' אותיות השם בגילופין בכללם והוא סוד תורה בארון : מנין תיבות של השירה כמנין והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע שהם חסד ושופט ושליה ומלאך והושיעה ודין ונערס. ומנין תיבות של כל הסידרא כמנין התורה ומצותיה בס"ד תב"ד ובסוף חרות על הלוחות וסוד צדקתך כהררי אל וזהו סוד קדשנו במצותיו כי השירה היא בסוד קדשנו וכל הסדרא בסוד מצותיו : (ג) כי שם ה' אקרא וגו' הוא השמש והירח וכוכבים : כי שם. שני של שם ס"ג : הבו. סוד י"ג תקונים : הבו גדל. סוד נ' שערי בינה שהוא סוד הרצון היינו י"ג ול"ז : כל השירה הוא בכל א' סתומה באמצע וב' שיטות חלוקים לפניה ולאחריה והם המשלימים לע"ב וכן בכל ע"ב השני שערים משלימים אותה ויש בהן כ"ו פסוקים גדולים נחלקים לד' חלקים ולב' שיטות. וי"ז פסוקים קטנים הנחלקים רק לב'. והגדולים בכל חלק. באמצען זקף ובסופן אתנחתא וס"פ. והקטנים אתנחתא וס"פ. ויש פסוקים גדולים שבכל אחד חצי פסוק יתר על ד' חלקים והכל ע' שיטין והגדולים הם א' חמאת בקר. וב' ראו עתה כי אני אני וגו' והם מהפכים הסדר דהיינו עד פסוק חמאת בקר הזקף ואתנחתא כדלעיל ומפסוק חמאת בקר ואילך נתהפך הסדר באמצען אתנחתא. ושני פעמים בסופן זקף. וכן בפסוקים קטנים באמצען אתנחתא והוא בסוף השיטה ובאמצע השיטה ס"פ. והוא עד ראו עתה וגו' ואז נתהפך כבראשונה וד' יוצאים מן הכלל ב' בפסוק חמאת. תיבת צאן ותיבת כרים. וא' בפסוק ראו תיבת ואחיה וא' בפסוק מזי רעב תיבת רשף וטעם ההפכה אשר הפך ה' על שנתהפכו מעשיהם מן וישמן ישרון. וכשאמר ראו עתה כי אני וגו' שהוא על לעתיד אז יתהפך ויחזור כבראשונה (ועיין במ"ש קצת הטעם) ובשירת הים הוא ל' שיטין ושיטה חלק לפניה ולאחריה הרי ל"ב וסדרן שיטה אחת נחלק לג' חלקים לב' כתומות ושיטה אחת נחלק לב' חלקים וסתומה אחת וכך סדרן שיטה ראשונה אז ישיר נכתבת ככל שיטות שבתורה בלא סתומה והשני נחלק לג' והג' לשנים והד' לג' וכן חוזר חלילה עד שנמצא שיטה אחרונה בשלשה. וכל התיבות שלפני הסתומות ס"פ אתנחתא וזקף חוץ מב' שיוצאין מן הכלל תיבת אשיג ותיבת בתוך וכל שיטה החלוק לשנים נתחלק באמצע ושיטה החלוק בשלשה תיבה א' בתחלת השיטה ותיבה א' בסופה והשאר באמצע וזה היפוך משירת האזינו שבשירת הים א"א לסיים השיטות במפסיקין רק קודם ריוח הסתומות וחוץ משיטה אחרונה ויש בה מ"ד סתומות נגד מ"ג פסוקים שבהאזינו ועם פסוק ויבא משה שהוא כלל השירה. לבד ב' חלק שלפניה ולאחריה שהן פתוחות וכל הפסוקים נחלקים א' לשנים וא' לשלשה לבד ב' פסוקים נחלקים לד' תפול. וכי בא. וד' פסוקים שאין נחלקים כלל ה' איש מלחמה. תהומות. נטית. ה' ימלך. כי שם והצור הם שלימא דמהימנותא. הצור הוא השם השולט אחר חצות לילה כי שמאל נכלל בימין ולכך נאמר שם אל כי היא כלת משה. הצור הוא חוזר שהוא דבוק עם תמים ואמר כאן ג' דברים ותמורתן שהם ששה ששואלין טפה זו מה תהא עליה שהן כלל העולם : (ד) הצור. הם י"ד פרקין שבשם : תמים. הוא מ"ט פנים ואחור : פעלו. הוא המקום : כי כל. הם ב' חיבורין כמ"ש כי כל בשמים ובארץ ובו השם השפי של מ"ב לכך נאמר דרכיו כמ"ש צדיק ה' בכל דרכיו והכל במשפט בג' אהי"ה אל ברבוע גילופין. הוא הצור : צדיק. בי"ב תחומין ובו שם אלוה והוא פנים של מ"ע : וישר. סופי תיבות של כל השמהן והוא ג' פנים ואחור של גילופי ע"ב של ע"ב אותיות : (ז) ויגדך זקניך. הוא שם השפי שהוא לשון למודים. שאל. שם השילוב. אביך. זה השכון האור. ויאמרו. מ"ט שערי בינה עם הפנים. לך. שער החמשים. אביך. ו"ק מס"ג. זקניך. ו"ק מתרע"ד : (ח) יצב גבלת עמים למספר וגו'. כי ע' וע"ב הם א'. וכן בע"ב שמות. ל"ו של ד' אותיות בסוד תלי וגלגל ולב. וכ"ד של ג' אותיות ויו"ד של ב' אותיות והכל באות א' כפול לבד וכן בששה שמות של ז"ת אלוה כו' שהן שבעים והשם המיוחד באמצע וכן בשם של י"ב ו' שמות ג' פשוטים וג' גילופין וא' גילוף גילופין שהן ע"ב לו"ק ואמר יצב גבלת שהן י"ב גבולי אלכסון וו"ק מקיפין לה וכל א' כלול מעשר שהם י"ב : בהנחל. הם שבעה ושבעה מוצקות כמ"ש כי יד על כס יה. על. הוא ג"כ יד דאימא : בני אדם. סוד בן אדם מ"ה וב"ן פ' תחתוניות ס"ה וקס"ג תתא דמתתא : בני אדם. הוא נקודה שבתוכה מ"ה וע"ב וכן בני ישראל תרי"ג שרשים שבהם כנגד תרי"ג מצות : (ט) חלק ה' עמו. זה א"י : חבל נחלתו. ג' עולמות בי"ע. חלק. ב' שילושים הידועים ד' שהן ג' הב"ד. נחלתו קפ"ד ס"ו קמ"ד : (י) ימצאהו בארץ מדבר. זו מדרגה התחתונה שנקרא ארץ : ובתהו ילל ישמן. ג' דרגין הראשונים שהן פ' כמ"ש בפסוק במדבר הגדול והנורא הם ג'. נחש שרף ועקרב ג'. צמאון אשר אין מים המוציא ג' : ימצאהו. הוא שם אהיה בכפול : יסבבנהו. הוא שם קל"ה : יבוננהו. הוא ע"ז פנים של החיות ד' שמות וכן יקחהו ע"ז כנפים אלא שכאן בפנים ושם בכנפיו וכמ"ש בכנפיו והן ל"ב נתיבות : יצרנהו. הוא שם עם יה"ו : כאישון עינו. בת עין אות רביעית ושם הוא קדש של ס"ג. כאישון הוא שם ג של מ"ב והוא בת עין וכמ"ש לא יגרע מצדיק עינו : (יא) כנשר. הוא שם של פ' אותיות באחורים ברבוע ואתחלתה הוא נשר וא' הוא כנשר. ועוד נשר הוא שם דאנכי של עשרת הדברות : יעיר. הוא אחורי שם מ"ה : קנו. סוד ציון : על. הוא סוד ע' בחינה אחרונה של מוצא ראשון שקבוע תמיד במוצא השני. יפרש. זה ציצית : ישאהו. ב' אהיה. כאן ששה חותמות שנחתם בהם שמים וארץ והשביעית הוא בדד ולכך כתיב בדד שהוא כולל עשר מדות. וזהו ימצאהו יסבבנהו וגו' כנשר יעיר קנו וגו' ובדד הוא שם של עשר אותיות ב' ווי"ן כו' וכן הוא כולל של ג' מצות האלו בתפילין ומזוזה : (יב) ואין עמו אל נכר. זה ציצית אף שאין בהם שם אעפ"כ הוא תשמישי מצוה והוא דרגא רביעית שנקרא אל ולכן אמר על ג' דלעיל לשון חיוב וכאן אמר לשון שלילה : אל נכר. הוא אשה נוכראה : ירכבהו. הוא עדן וטל מן בינה : ויאכל תנובת שדי. השב כאן עשרה דברים נגד ע"ס ג"ר בפסוק זה וז' דברים בפסוק שאח"ז וידוע שע"ס הן ה' כנגד ה' בב' אופנים ה'. עולם המושכל. וה' עולם המורגש שהם בסוד נקודות של השם תנ"ק ונח גדלה וסוד של תפילין וציצית ומזוזה ובשני הפסוקים יש ה' דברים מצומח וה' מן חי. ויאכל תנובת שדי. וינקהו דבש. ושמן מחלמיש צור. חלב כליות. ודם ענב. וה' מן חי חמאת בקר וגו' וכמו שידוע בסוד קטורת נטף כו' סמים ולבונה זכה בסוד ירכבהו והם נגד חמשה אכילות וה' שתיות ויאכל תנובת שדי חלב כרים ואילים ועתודים וחלב כליות חטה ה' אכילות וה' שתיות חמאת בקר וחלב צאן כו' : ד"א ירכבהו יש בהם עשר דברים כדלעיל. ואילים בני בשן ועתודים. שניהם בדעת. חלב כרים. בת"ת סמוך לו. חלב כליות חטה בחכמה כמ"ש מי שת בטוחות חכמה. ודם ענב. הוא בינה יין המשומר בענביו שעתיד להתגלות בעה"ב. כתיב ארץ ואח"כ תנובות שדי שהוא עץ עושה פרי ואח"כ דבש ושמן ולכך אמר וינקהו שהוא סוד נערים עולל ויונק ושם סלע וצור ואח"כ חמאה וחלב ובסוף אמר עם חלב כליות כמ"ש לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי : ענב וחמר. הוא סוד התפילין ש"י נהורין שהן ד' בתים ואמר כאן עשר דברים נגד עשר ארצות ועם בית המקדש הוא י"א וכן כאן ירכבהו על במתי ארץ הוא כלל כולם והוא ירושלים שהיא גבוה מכולם ואח"כ חשב העשר וחשב ז' בפסוק אחד וד' בפסוק השני וכן בקטורת ד' סמנים וז' בשמים : (יג) סלע. זה נער זה מט"ט. ולמעלה למטה דבש ושמן בדעת. והשאר הכל כסדר ואמר בקו האמצעי עם חלב וגו' וכנגד הארץ שהוא רביעית אמר לשדים לא אלוה שהם תחת האדם ואלו ב' שמות אלוה אלהים הם שמות ההנהגה שהן אותיות שניות ושלישית דאהי"ה וזה שמו של בצלאל בצל אל קונו של יו"ד : (יח) צור ילדך תשי. פי' התחלת השכחה ושכחת : ותשכח אל מחללך. שבראך. כי ג' שותפין באדם והג' כלול משניהם ולכך נותן י' דברים נגד שניהם כי באדם יש ה' אברים גלוים וה' נעלמים עין אזן פה יד ורגל גלוים. וה' נעלמים ריח קלסתר פנים. וג' יותר נעלמים חכמה בינה שכל. עור ובשר מן האב עצמות וגידין מן האם. מוח לעצמות ודם לבשר ושני לבושין שערות וצפרנים. צפרנים לאב ושערות לאם. ובעין אודם ולובן : ילדך. זה האב : מחללך. זו האם שבחללה נוצר הולד וכמ"ש הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם ופי' הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם ואע"פ שהם הסיבה אעפ"כ סיבה הראשונה הוא הש"י ולכך נותן נגד שניהם והאדם נבנה מששה דברים עור ובשר גידים ועצמות וכמ"ש עור ובשר תלבישני. ושנים בעין שחור ולובן שמהם בא החיות לאדם ושני פנימין המשקין מוח ודם שהם משקין העצמות והבשר. ושני לבושין שערות וצפרנים וכל הלובן בא מן האב. והשחור והאדום מן האם. והש"י נותן ה' נעלמים נגד האב. וה' גלוים נגד האם חמשה פנימים וחמשה חיצונים ה' חיצונים שהם ממשין עין אזן פה יד ורגל ה' נעלמים ריח וקלסתר פנים דעה בינה והשכל. והנשמה שאמרו בגמ' זו הנפש ונשמה עליונה הוא דעה בינה השכל שנכללת בג' לפיכך הש"י הוא סיבה של יצירה של האב ובריאת האם וז"ש צור סיבה ראשונה של ילדך. ואל. זו סיבה של מחללך בבטן האם. צור זה הסיבה ראשונה של העשייה. ואל הוא שם ההנהגה כמו שני שמות אלו הצור תמים ואל אמונה. ילדך. אב. מחללך. אם. וידוע שהאם מזרעת ספיים נגד האב וכמ"ש אין לך כל טפה כו' לפיכך מחללך הוא כפול כי אמו מזרעת ממטה למעלה. ג' אותיות של השם כל א' וא' מיוחד וא' נשאר בכפלו וכן בשמות אהי"ה וא"ד שנעשים אלהים ונד' כפלים חמש : תשי. תש י'. תשכח תש כח י' דאבא כח דאמא וכמ"ש שמתשת כח של מעלה כמו באצבעות ופרקין שמתישין כח של מעלה ובפסוק הזה שם אהרן משם מ"ב עם נקודותיו : פעל. בג' גילופין : כל זאת. בג' אחוריים רק מקום מ"ה הוא מוקדם שהוא הד"ס ראשית כל והשאר זאת בסוד מי זאת : חכמו. הוא י"ב אותיות של שע"ד : יבינו ז"ן. כ"א. סוד הדעת ז"ן יובל ושמטה שמתפשטין בז"ת וז"ש אבד עצות המה :

פרשת וזאת הברכה

לג (א) **וזאת** הברכה. התחלת התורה היא בראשית שהוא דרגא ראשונה ומסיים בזאת שהוא דרגא אחרונה וז"ש וזאת. והתחלת התורה הוא בבי"ת לפי שהב' הוא ברכה כמ"ש במדרש ולכך מסיים וזאת הברכה והוא ג"כ ד' אותיות וכ הב' מרמז על ב' אורות שנבראו כמ"ש יהי אור ויהי אור וכמ"ש לעושה אורים גדולים כל"ח. וכן בי"ת הן ב' אלפין דאור וגילופין הם שאר אותיות דאור וז"ש אז ימלא שחוק פינו וגו' וכן הוא חותמא דגושפנקא וכן הוא ג' שילובין דהו"א וג' שילובין דדו"נ. והברכה הוא ג' דדו"נ וא' דהו"א שהן ל"ב נתיבות שמשם הברכה והן חושבן יהי אור שעם ב' אורות שהן עשר שילובין ונאמר ויקרא לאור יום שהוא יהי ויהי שהוא יו"ד דמשתכף לכל האותיות ב' עלמין עלאה ותתאה ועוד מילואן של י"ו שהן הדעת שמשתתפת עם נוקבא בסוד כבד את אביך ואת אמך ובסוד כה וכה ובסוד שבע ביום הללתיך ג' בשחרית וד' בערבית וכן סוד ז"ת דאימא שהן ג' וד' : אשר. הוא כמ"ש ברים ישעיה ע"ש : ברך. הן ב"פ ה"י דאימא ג' וד וגם הוא בסוד כוסי רויה וא' כללא דלהון שהן ג"ן סדרים : משה. בסוד פני משה

כפני

כפי המה ומשה כליל ס' ירהין ועם העשירית הוא סוד י"ב אבני שהם שהוא וזאת כדלעיל : משה איש האלהים . כן י"ב אתוון דשילוב מעשרה זיווגין כל אחד מג' וז"ש נוגע בכת דכליל כל עשרה ולכן נקרא איש אלהים כמ"ש בסדר עולם : את . אחורי כתפי החיות : אשר . עלמא עילאה : את . עלמא תתאה לכן גבי המברך אמר אשר ולגבי בני ישראל אמר את : בני ישראל . הם תרי"ג שרשים שבישראל לכן נצטוה על תרי"ג מצות שכל א' וא' כלול מחבירו וערב בעד חבירו ויו"ד הראשון נעלמת נקודה בהיכלא ולכן יש בתרי"ג מצות י"ג שרשין : וזאת הברכה . הוא הפעולה : משה וגו' . הוא הפועל . איש האלהים . ברוח הקודש שבו שהוא הסיבה להשגה . את בני ישראל . הם הנפעלים . לפני מותו . הוא הזמן : איש האלהים בעלה דמטרוניתא כי אלהי מורה על התנהגותו ע"פ הטבע שהעה"ז מתנהג ע"פ הטבע . לכך לא נזכר במעשה בראשית כי אם שם אלהים . ולכן אמרו רז"ל מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ואמרו מתוך שהיא שקולה כתחיית המתים לפיכך קבעוה בתחיית המתים והענין כי הגשמים אינן ע"פ הטבע כלל כי כל הדברים בעולם אומרים הפילוסופים שהוא ע"פ הטבע אף זריחת השמש ושקיעתה אבל על הגשמים מודים שאינן ע"פ טבע כלל כאשר אנו רואים שפעמים לא ירד כלל ופעמים ירד בכל יום ויום ולכן נקרא גבורות גשמים שבזה ניכר גבורות ה' יותר מכל הדברים וז"ש מתוך שהיא שקולה וכו' כי גם בתחיית המתים מודים כולם שהוא אינו ע"פ טבע שע"פ טבע לא יתכן שיהא האדם הנרקב מזמן רב לחזור ולהיות ולכן קבעוה בתחיית המתים נמצא כל העולם מתנהג ע"פ הטבע כי הוא מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית אבל דורו של משה ע"ה כל הנהגותיו לא היה ע"פ טבע כלל כמו יציאת מצרים וירידת המן והשלו וענני כבוד . וזהו מענין עולם העליון שאינו מתנהג ע"פ הטבע . ולכן כתיב איש האלהים ואמרו בזוהר בעלה דמטרוניתא כי המטרוניתא הוא השכינה המנהגת את הארץ ע"פ הטבע אבל הוא היה למעלה מהטבע כמו איש שהוא למעלה מן האשה בחשיבות : (ב) ויאמר ה' מסיני בא . הם י"ו כנפי החיות י"ב בד' פנים ואח"כ פני אדם וכמ"ש אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ואח"כ ויאמר לאדם וכמ"ש בזוהר פ' בראשית וכן כאן מימינו אש דת למו הוא ויאמר לאדם . ב' עלמין הם זה ובא . שבשביל התורה יהיה זוכה לב' עלמין אלו . והוא בסוד ברכת כהנים האבות והשבטי' וכן כ"ח של הד' דרגין : וזרח . הוא י"ג תיקונים : הופיע . הוא פשוט וניצוצין והה' דרגין האלו הן נגד ה' מראות שראה יחזקאל : ה' מסיני בא . הוא צד מערב והם היו חונים במזרחה של ההר : וזרח משעיר . הוא צד הצפון : הופיע מהר פארן . הוא צד דרום : ואתה מרבבת קדש . הוא צד שישראל היו חונים שם והוא המזרח . ולכך אמר ואתה שהוא שבא עם אדם ביחד נקרא אתה : מימינו וגו' . הוא ד' קצוות בתורה נגד ד' קצוות דלעיל . פ"א ה' מסיני וגו' שד' פעמים נתחדש הדיבור עמו . א' מסיני בא . שנתן התורה . וזרח משעיר . דהיינו אחר שסבבו את הר שעיר ונאמר ויהי כאשר תמו וגו' וידבר ה' אלי לאמר וגו' שאז הדיבור היה מיוחד לו והג' הופיע מהר פארן . שאז נשנית התורה כמ"ש בין פארן ובין תפל ולכך אמר הופיע שהוא יותר מוזרח . והד' ואתה מרבבת קדש . שנכנסו לא"י ואז זכו לתורה מה שלא זכו קודם לכן . פ"א ה' מסיני בא וגו' שזכו מחמת עצמן בשביל שאמרו נעשה ונשמע . וזרח משעיר . כמ"ש בגמ' כשרצה הקב"ה ליתן תורה לישראל החזירה על כל אומה ולשון ובא אל ישמעאל א"ל תורה מה כתיב בה א"ל לא תנאף אמרו אי אפשר תנה לישראל וכו' וכולם נתנו להם מתנות דהיינו עשו וישמעאל ונתנו להם עשייה ושמיעה שאמרו נעשה ונשמע : ואתה מרבבת קדש . שגם שאר השרים נתנו להם מתנות : (ג) אף חבב עמים . שד' כתות בישראל כהנים לוים וישראלים וגרים וכמ"ש בית ישראל ברכו את ה' בית הלוי וגו' בית אהרן ברכו את ה' יראי ה' ברכו את ה' ולכך לא כתיב אלא יראי ה', בית , שאין להם שדה ונחלה וכן בהודו לה' וגו' חשב ד' כתות האלו ומ"ש הודו כוונתו לברך בקריאת התורה שאז הכל שומעין בכל שבת : (ד) קהלת יעקב . הם ב' חלקי התורה . דיני התורה והוא תורה צוה לנו . קהלת . הם המדרשים שנדרשים בקהל : (ה) ויהי בישרון מלך וגו' כי ד' פעמים קבלו ישראל את מלכותו עליהם אחד ביום ב' בסיני א' קודם מתן תורה והב' לאחר מתן תורה כשכרת ברית על שאר מצות . ביום כתיב זה אלי וגו' ה' ימלך לעולם ועד . אבל סיני קודם מתן תורה בפ' יתרו כתיב ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם וגו' ולאחר מ"ת בפרשת משפטים כתיב ויספר לעם את כל וגו' ויען כל העם קול אחד וגו' והד' כתיב שם וישכם משה בבקר וגו' וישלח את נערי וגו' ויקרא וגו' ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע דהיינו שבפעם הראשון קבלו עול מלכותו ובפעם הב' קבלו עליהם עול תורה ובפעם הג' קבלו עליהם לעשות את החוקים ואת המשפטים ולכן כתיב שם נעשה ובפעם הד' כשרצה לעלות להר לקבל שאר התורה קבלו עליהם עול תורה שבע"פ מה שיבא להם מן השמים ולכן כתיב שם נעשה את המצות ונשמע מה שיבא אלינו עוד . וז"ש ויהי בישרון מלך והוא שאמרו ה' ימלך וגו' . בהתאסף ראשי עם . הוא קודם מ"ת דכתיב ויקרא לזקני העם וגו' : יחד . הוא לאחר מ"ת . דכתיב ויען כל העם קול אחד וגו' . שבטי ישראל . הוא כשם הד' שבנה שתים עשרה מצבה לי"ב שבטי ישראל וכרת עמהם ברית ויען כל העם וגו' כל אשר וגו' ואלו הד' פסוקים לבד וזאת הברכה שהוא הכולל הן שלימות האדם כנגד ד' מדות הידועים והן אהבה . ויראה . תורה . ועבוד . אהבה ויראה הם כנגד אנכי ולא יהיה לך שהן כלל התורה בסוד כי נר מצוה והן נגד עשה ול"ת וכמו שאמרו עשה מאהבה עשה מיראה . עשה מאהבה שתעשה מ"ע . ועשה מיראה שלא תעשה עבירות ולא תעבור על ל"ת וזהו שכתב ימים רבים תשבי ולא תזני וגו' וזהו ה' מסיני בא הוא מדת האהבה לזכור החסדים הגדולים שעשה עמנו וכמ"ש אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד . אף חבב עמים . הוא נגד יראה . והוא לא יהיה לך וגו' והוא נגד הגרים שפירשו מע"ג וכמ"ש יראי ה' ברכו את ה' שהן הגרים וכן ע"ה שאינן עושין עבירות מחמת יראה . תורה צוה לנו . הוא נגד תורה . ויהי בישרון מלך . הוא נגד עבודה . ובפ' הראשון יש ה' דברים נגד ה' חלקי האהבה וכנגד זה נאמר באברהם עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר וגו' : וכמבואר שאברהם אבינו קיים כל התורה כולה . והיינו ד' חלקי התורה והם . א' תורה שבכתב . ב' תורה שבע"פ . ג' דרושי התורה . ד' גזירות ותקנות החכמים שהם בלא תסור וכמ"ש ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי וז"ש וישמר משמרתי הם גזירות החכמים . מצותי . זו שורש בנע"ס כמ"ש והמצוה זו המשנה . חקותי הוא מדרשות . והם הגמרא ושאר מדרשות : ותורתי זו תורה שבכתב . ועוד יש חלק ה' בתורה שהוא עשרת הדברות שהוא כלל הכל . וזה בקולי כי עשרת הדברות שמעו מה' עצמו בקולו וכמ"ש קול דברים אתם שומעים וגו' . והם נגד עשרה נסיונות שנתנסה בהם וז"ש עקב וכמ"ש בפ' עקדה עקב אשר שמעת בקולי . ובפ' הב' הוא ד' דברים נגד ד' חלקי יראה כמו שכתב את ה' היו יראים וגו' וכל הד' נכללין באהבה כמ"ש בזוהר פ' בראשית בפקודין והם רמוזין בפסוק ראשון של בראשית והוא הדעת המתפשט בו"ק שכולל כולם וז"ש בזוהר ובתיקונים בראשית הוא יראה וד' חלקי אהבה . תורה צוה לנו וגו' נגד ה' חלקי התורה : ויהי בישרון מלך . הוא נגד ה' חלקי העבודה : אף חבב עמים . שהוא מחבב את הגרים : כל קדשיו בידך . הם הכהנים כמ"ש עם קדשך : תכו לרגליך . הם הלוים שהלכו לרגלי הקב"ה שהיה הארון נושא את נושאיו : ישא מדברתיך . הם הישראל שעוסקים תמיד בתורה ודברי קדשי ותמיד הם נושאים ונותנים בדברי תורה . ועוד אף חבב עמים הם עמי הארץ שאף אותם הוא מכבד והם ד' כתות א' עץ חיים למחזיקים בה והם המחזיקים ידי לומדי תורה במאכל . ב' ותומכיה מאושר והם המשמשים ת"ח בגופם . ג' הם היושבים בבהמ"ד ושומעים דברי תורה תמיד . הד' הם שארי עמי הארץ שעושין רצון קונם . וזהו כל קדשיו בידך הם המחזיקים ידי ת"ח במתנת ידם : והם תכו לרגליך . הם המשמשים ת"ח שהולכין תמיד בשבילם . ישא מדברתיך . הם היושבין בבהמ"ד ושומעין תמיד ד"ת . אף חבב עמים . הם שארי עמי הארץ שעושין תמיד רצון קונם . ועוד כמ"ש (ישעיה מ"ד ד' ה') וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים . זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו לה' ובשם ישראל יכנה . והם ד' כתות כמ"ש ד' מינים בלולב א' טעם וריח . טעם בלא ריח . ריח בלא טעם . לא טעם ולא ריח . וכולם אגודין זה בזה . טעם וריח . הם הת"ח העוסקין בתורה ובעלי מצות ג"כ . וטעם בלא ריח . תורה בלא מצוה כמ"ש (יבמות ק"ט ע"ב) האומר אין לו אלא תורה כו' . ריח בלא טעם . הם בעלי מצות . לא טעם ולא ריח . בלא תורה ובלא מצות רק שאין פורשין מדרכי הציבור ואעפ"כ כולם אחודים זה בזה לבד אתרוג שהוא פרוש מן העולם אך אעפ"כ בשעת נטילה צריך לחברן יחד וז"ש זה יאמר לה' אני . הוא בעלי תורה ומצות . וזה יקרא בשם יעקב . הם הלומדים בלא מצוה והיינו שלומד לשם יעקב כמ"ש תורה צוה וגו' שכך קיבל מאבותיו ולא לשמה . וזה יכתוב ידו לה' . הם בעלי מצות שעושין בידיהם בלא תורה ולכן כתיב בשניהם לה' שהם עושין לה' . ובשם ישראל יכנה . הוא בלא תורה ובלא מצוה רק שמכנה א"ע בשם ישראל ואעפ"כ יש לו שכר וכמ"ש כל הכופר בע"ג כו' ולכן כולם אחודין זה בזה וזהו וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים אף שהם ערבים והם ערבי נחל בלא טעם ולא ריח יצמחו על יבלי מים וכמ"ש והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו וזהו על יבלי מים לכן הם אחודין זה בזה . וז"ש אף חבב עמים . הם הדומין לערבות . כל קדשיו בידך . הם הדומין לאתרוג . והם תכו לרגליך . הם הדומין להדס . ישא מדברתיך הם הדומין ללולב : תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב . פי' שהגרים אומרים שהתורה צוה לנו משה ג"כ וא"ת שדווקא לישראל ניתנה התורה ולא לגרים כדכתיב אשר הוצאתיך מארץ מצרים והיינו ישראל דוקא ולא את הגרים לכך אמרו שמשה צוה לנו ג"כ את התורה כמ"ש הקהל חקה אחת יהיה לכם ולגר הגר חקת עולם לדרתיכם ככם כגר וגו' תורה אחת וגו' ומשפט א' יהיה לכם ולגר וגו' . ואל תאמר דוקא לגרים שהיו בימי משה צוה ולא את הגרים שלאח"כ לזה נאמר שמורשה ג"כ התורה לכל קהלת יעקב דהיינו לכל מי שיקהל עליהם וכמ"ש הקהל חקה וגו' לדרתיכם הרי ירושה היא ג"כ לנו . ועוד אומרים ע"ה אותם שאין בו תורה ומצות שהתורה נתנה ג"כ לנו והיא מורשה לכל קהלת יעקב כי יעקב הם המון עם וז"ש בגמ' (פסחים מ"ט ע"ב) כל הלומד תורה בפני ע"ה כאלו בא על ארוסתו בפניו שהיא ירושה ג"כ לו . ויש בו ז' תיבות ה' וב' וכן היה במנורה והם כנגד ג' חלקי תורה . תורה שבכתב ושבע"פ היא הל"מ . והגמ' מחבר את שבכתב עם בע"פ ולכן נקרא יש התלמוד וכמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו . ובתורה שבכתב הם ה' חומשי תורה וזהו תורה צוה לנו משה מורשה הם חמשה חומשי תורה שבכתב שהיא ירושה לכל : (ו) יחי ראובן ואל ימת ויהי מתיו מספר . פי' שהתפלל עליו ג' דברים לפי שהשבט ראובן הלכו לפני הצבא במלחמה . התפלל עליהם שלא ימותו במלחמה ואל ימותו בידי שמים אלא יבואו לביתם בשלום . וגם שלא ימותו בניו ובני ביתו שעזב בעבר הירדן וזהו יחי ראובן בידי אדם ואל יהרג במלחמה . ואל ימות . אח"כ בידי שמים בתוך שבע שנים שחלקו . ויהי מתיו פי' בני ביתו ואנשיו במספר שלא ימות א' מהם אלא יהיו כמספר שהניחם . בתרגום אל ימות במותא תנינא והוא רומז על מ"ש בזוהר הדם דרות . פ"א יחי ראובן . בתחיית המתים . ואל ימות . בימות המשיח כידוע שהוא יהיה ראשון וכמ"ש פחז כמים אל תותר . שלא יומיל מן גוג ומגוג . כי עלית משכבי אביך . זו ירושלים . אז חללת יצועי עלה . שימלא מן גוג ומגוג חללים ע"ש שפשטו ידיהם ביצועי שהוא זבול בית המקדש . ויהי מתיו מספר . לעה"ב שיהיו כולם בני עה"ב כמ"ש כל הכתוב לחיים בירושלים וג' ספרים נפתחים לעה"ב וכמ"ש אלה לחיי עולם וגו' ובתרגום שאמר מותא תנינא כדכתיב מות יומת . מות בעוה"ז . יומת מיתה תנינא לאחר מיתה וכמ"ש (ברכות כ"ח ע"ב) אם ממיתני מיתתו מיתת עולם וכמ"ש במשלי וכמ"ש לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה . לא אמות . בגיהנם שהוא למות . כי אחיה . בתחיית המתים כמ"ש ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם וגו' . ואספר מעשי יה . לעה"ב בסוד כל הנשמה תהלל יה : (ז) וזאת ליהודה ויאמר . כי יהודה ירש את מדת זאת שהוא כלל כל הברכות כמ"ש וזאת הברכה י"ב בפרטות וזאת היא הי"ג כלל כולם ונגד זאת אמר אשריך ישראל וכן ביעקב כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם הוא הי"ג הכוללת כולם כנגד י"ג מדות וכמ"ש בתחלת זוהר כוס ישועות י"ג נהרי אפרסמון דכיא וי"ת נהרי אפרסמון . וכן בראשית וק"ש וציצית וכן ביצחק ויהי יצחק וכו' ויהודה ירש את הכלל כי זה מלכות ישראל וכמ"ש למי כל חמדת ישראל וכמ"ש כי יהודה גבר באחיו :

שמע

:מש ה' קול יהודה הוא נגד דוד שהתפלל תמיד כמ"ש יענך ה' וגו' ישלח עזרך וגו' אלה ברכב וגו'. ולכך התפלל שישמע ה' לקולו: ואל עמו תביאנו. הוא נגד שלמה שנטרד ממלכותו והתפלל עליו שישוב לעמו ולא"י ולמלכותו: ידיו רב לו. בימי אסא ויהושפט וזהו ידיו ב' ידים. ראשונה משמים שנאמר ויגוף ה' את הכושים (ד"ה ב' י"ד) שניה ע"י בני אדם על הג' אומות שבאו עליו: ועזר מצריו תהיה. בימי יחזקיהו שלא נעשה כלל בתכסיסי מלחמה אלא ה' עזרום. ועוד שמע ה' קול יהודה. בבית ראשון: ואל עמו תביאנו. הוא בית שני שחזר יהודה לארצו משא"כ בעשרת השבטים שלא חזרו: ידיו רב לו. במלחמת ירושלים לע"ל וכמ"ש (זכריה י"ב ז') והושע ה' את אהלי יהודה וכמ"ש (שם ו') ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש בעצים וגו': ועזר מצריו תהיה. הוא משיח אחרון במלחמת גוג ומגוג וכמ"ש (יחזקאל ל"ח ג') הנני אליך גוג וכתיב (שם י"ח) והיה ביום ההוא ביום בוא גוג וגו' ובגמ' דרש (מכות י"א ע"ב) שמע ה' קול יהודה על איבריה לשפא כו' והן מ"ש בתיקון י"ח ארבע סטרין מזרח מערב צפון ודרום. שדרך. דא ציון דהיא סבור עלמא. רישא למזרח. גופא למערב. דרועין לדרום. רגליו לצפון. ונקודה דאמצעיתא נגד צדיקיא וחסידיא וחכימיא ומארי דאוריתא ונבייא והן הכל בפסוק הזה והן נגד תנ"ך ומשנה וגמ' וברייתא והלכה שהוא קבלה ותוספתא והן נגד תורה וחכמה ומצות ומדות ועבודה כמ"ש בפקדון או בתשומת יד וגו' והכל מכוון בפסוק הזה והן נגד ד' אותיות השם והדעת כלל וז"ש וזאת הם י"ב שבטים של אבני שהם והן כלל ישראל ויהודה לקח כלל כולם. ולכן באבני מלואים ואבני שהם יהודה קודם לכולם וכן בדגלים: ידיו רב לו. ידיו הוא דרגא עשירית של בעלי תשובה והוא נגד עשרת ימי תשובה והוא נגד ר"ה מלמטה למעלה ולכן עשרה מלכיות עשרה זכרונות עשרה שופרות כי צדיק הוא ח"י עלמין בב' שמות עילאין וב' שמות תתאין וז"ס כתר כי ביום הזה יכפר בסוד י"ס. תטהרו בסוד כתר וזהו כ"י י' הוא בסוד י"ס וכ"ף הוא בסוד כתר. ובסוד לאה ורחל וזהו בסוד מ"ה אבל בסוד ס"ג היא רחל לבד וכן בסוד ג' הסי"ן בג' דרגין ודרגא אמצעית כפל בסוד הנה הנס וזהו סוד רחל ולאה. ועזר הוא בסוד כפל כדלעיל: (ח) וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך. פי' כל הלוים נקראים חסידים שהיו שלמים בעגל כמ"ש ויאספו אליו כל בני לוי. וכן במרגלים כמאמר הז"ל שלא נגזר על שבט לוי. ואיש. הוא השר שעליהם והוא אהרן שהיה נשיא עליהם כמ"ש ואת שם אהרן תכתב וזהו לאיש חסידך. וסוד של אורים ידוע שמעשה שמים היו כמו הלוחות והוא מרומז בכ"ת ואמר תמיך ואוריך ממטה למעלה שמתחלה זכו לתומים ואח"כ לאורים. ותומים. הוא נגד הים שהם נשלמו כמ"ש וייראו העם את ה' ויאמינו בה' שהוא שני עמודים של כל התורה כמ"ש רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו. ושם קבלו עול מלכותו עליהם כמ"ש למעלה ובהר סיני קבלו את אור תורה והם האורים וכן הר סיני והר חורב תורה ועבודה והן כנגד פרץ וזרח יכין ובועז. שמש וירח. ירושלים יראה ושלם. וכמ"ש שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך. אברהם ושם. והן סוד אחורי הגר וזכו שבט לוי לזה לפי שהיו שלמים בעגל ובמרגלים. ובעגל הוא במעשה שנא' ויעשהו עגל מסכה ובמרגלים ולא הביאם וגו' הוא בדיבור. אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה. במסה שאמרו היש ה' והם היו שלמים ובמריבה היו מריבים עם ישראל ועשו עמהם מלחמה כמ"ש המה מי מריבה אשר רבו וגו' והיינו עם הלוים עובדי ה' וזהו את ה': אשר. תריבהו. שקיימו את כל התורה כולה מאל"ף ועד תי"ו וכמבואר (שבת ל"א ע"א) שבכתב אני מאמינך ושבע"פ איני מאמינך א"ל א"ב למחר אפיך ליה וכו' דע"פ נמי סמוך עלי כמ"ש בז"ח שיר השירים משכני אחריך וגו': (ט) האמר לאביו וגו'. כלו' על אביו ועל אמו כמו אמרי לי אחי הוא: ואת אחיו לא הכיר ואת בניו וגו'. כי כאשר פורש אדם עצמו מן העולם מסתמא הוא בשנים כבר ולכך לא שייך על אביו ואמו לומר לא הכיר שמסתמא יכול להכיר ולכך אמר לא ראיתיו עכשיו איני רואה אותם ואמר ראיתיו לשון זכר כמו ותדבר מרים ואהרן במשה שדרך לדבר הענין במוקדם. אבל את אחיו שלא ראה אותם הרבה אמר לא הכיר. ובניו לא ראה אותם כלל ולא ידע. ובלוים היו כל הג' האלו מחמת שפירשו מן העולם. וכן יש ג' דרגין דמהימנותא או"א. ודרגא שניה נקרא אחי. כמ"ש למען אחי ורעי אדברה וגו' ודרגא שלישית הוא בנים כמ"ש ורב שלום בניך א"ת בניך אלא בוניך והן כלולין בג' בי"ע ג' עלמין וכתיב ושכחי עמך בית אביך וגו' ויתאו המלך יפיך. ולפי שפירשו מג' זכו לג' דרגין דמהימנותא שמשם נר"נ. נר"נ דעבד. ואח"כ נר"נ דבן. ומתחלה זכו לראיה ואח"כ להכרה ואח"כ לידיעה וכן כסדר. כי הראיה מביאה לידי הכרה וממנה לידיעה כמ"ש וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. וכתיב וראו ראו ואל תדעו וכן נאמר יכירו וידעו כל יושבי תבל. והכלל ראיה והכרה וידיעה: כי שמרו אמרתך ובריתך וגו'. פי' שמרו את התורה ואת המצות כמ"ש ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי. ולפי שהמצות צריכין שמירה יותר מן התורה אמר ינצרו וכמ"ש (מנחות מ"ג ע"ב) חביבים ישראל שסיבבן הקב"ה במצות תפילין וכו' והן מכל הצדדין. כי שמרו אמרתך. הוא כנגד או"א. ובריתך. הוא נגד אחיו ובניו שמחמת המצות שכח את בניו ואחיו. אבל אביו ואמו הם דוחים את המצות כמאמר חז"ל אביו אומר השקיני מים ומצוה לפניו אביו קודם ולכך אמר אמרתך שהוא גדול מכיבוד אב ואם (היינו אם אמר לו לעבור על ד"ה) וג"ם אמרתך כולל ג' תורות. שבכתב ובע"פ והל"מ. וברית הוא הרביעית. כמ"ש בפ' האזינו. ואדברה. אמרי פי. אמרתי. וכמ"ש כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. ורביעית הוא כמטר לקחי. כמ"ש חכם לב יקח מצות ובשביל שמרו את הד' אלו לכך זכו ג"כ לד' דברים אלו. והן הורה ומשפט לשבט ומחוקק והם המורים הוראה לעם ושופטי העם ורובם של מורי הוראות ושופטים היו משבט לוי וכמ"ש בפ' שופטים והאיש אשר יעשה בזדון וגו' לבלתי שמע אל הכהן וגו' וכמ"ש בספרי שם. וכמ"ש ובאת אל הכהנים הלוים וגו' ע"פ התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך: (י) ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך. קטורה. הוא עבודה הפנימית על מזבח הפנימי. וכליל. הוא על מזבח החיצון והן ג' דרגין שכולל הכל. חצר. אה"מ. וק"ק. שמשם התורה יוצאה וכן אשה ריח ניחוח ומבדלין בפרגוד. והן ג"כ נר דלוק ורוח וכנפי ריאה שמשם יוצאה הרוח וכמ"ש את מפיו תהלל וכמ"ש מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק. ושלחן בצפון ששם לחם הפנים ומנורה בדרומה ומזבח באמצע נגד מוחא ועיינין ואודנין. ואוזן נייחא דכולא. והוא ריח ניחוח וז"ש קטורה באפך ומתקמטין כל הס"ך דינין לשם ומתבסמין ומזבח החיצון נגד פומא אוכל קורבנין כמ"ש לחמי לאשי. ובפנימי נגד ריח. וק"ק הוא סוד שמיעה כמ"ש ובבא משה אל אהל מועד וגו' וישמע את הקול וגו' וכמ"ש ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו' והוא נייחא דכולא: וכליל. כליל הוא סוד צדיק והוא מזבח החיצון שנקרא כל ע"ש חמשים דרגין והוא בסוד כל הדרגין והוא נקרא כליל שנוטל מאו"א: (יא) ברך ה' חילו. הוא כנגד ישימו קטורה באפך כמשחז"ל (יומא כ"ו ע"א) מעולם לא שנה אדם בה ומפני שמעשרת דכתיב ברך ה' חילו ונגד וכליל על מזבחך אמר ופעל ידיו תרצה שהוא מרצה על כל העונות כמ"ש (קדושין ס"ו ע"ב) היה עומד על המזבח ונודע לו שהוא בן גרושה ובן חלוצה כשר שנא' ופעל ידיו תרצה: מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון. הוא נגד משפטיך. ותורתך. כמ"ש שני ניצוצות היו יוצאים מן ק"ק ושרף את שונאיהם וקמיו הוא נגד אבות נזיקין הקמים להזיק לישראל. ומשנאיו. הם המשניאין את ישראל לאביהם שבשמים ומחטיאין אותם והן אבות הטומאות. ולכך קמיו כאשר היו קמים היה מוחץ ומכה אותם אבל המשנאים לא יקומון כלל כי אפי' דבר קל לא יעשו ולא יקומון וזהו מן יקומון כאשר רוצין לקום אפי' מקצת הוא מכה אותם שלא יקומון: (יב) לבנימן אמר ידיד ה' ישכן לבטח עליו חופף עליו כל היום. פי' שהשכינה שורה במערב והוא הצעיר שבדגל מערבי. וכן הוא הצעיר שבכל השבטים ולפיכך היתה השכינה בחלקו ונקרא ידיד ה' לפי שהוא א' מאותן שמתו בעטיו של נחש: ישכן לבטח עליו. כי השכינה וכן הנשמה אם האדם בא לידי חטא אינן שוכנות עליו לבטח ולפי שהיה נקי ובטוח מכל חטא אמר ישכן לבטח: חופף עליו כל היום. כמ"ש (מגילה כ"ו ע"א) שהיה בנימין הצדיק מצטער עליו בכל יום לבלעו שנאמר חופף עליו וגו' לפיכך זכה בנימין ונעשה אושפיזכן לשכינה והגמרא אינו מובן מאי לפיכך הלא ידע מתחלה שתהיה השכינה בחלקו ועוד מאי אושפיזכן והל"ל מקום לשכינה. והענין כמ"ש בגמ' שבד' מקומות שרתה שכינה בשילה נוב וגבעון ובית עולמים. ובכולם לא שרתה אלא בשבט בנימין והיינו שבנימין ראה שתהיה השכינה בחלקו בבהמ"ק שהוא בית עולמים והיה מצטער על מקצת המזבח שאינו בחלקו ולפיכך זכה שנעשה אושפיזכן אפילו בשעה שהיתה השכינה אושפיזכן דהיינו בשילה ונוב וגבעון שהיתה בהם לפי שעה זכה ג"כ שתהא בחלקו: ובין כתפיו שכן. הוא בבהמ"ק כמ"ש (זבחים נ"ד ע"א) סבור למבנייה בעין עיטם וכו' אמרי ניחתי ביה קליל שנאמר ובין כתפיו שכן והיה בחלק בנימין: ובין כתפיו שכן. הוא בית ראשון ושני ישכן לבטח עליו הוא לע"ל. והן ב' לשונות עבר ועתיד שכן ישכן הוא ביורי דתיובתא והיו"ד לא יתגלה אלא לע"ל שבו יחיו המתים נגד נשמתא לנשמתא ולכך אמר כאן ישכן בג' עלמין בג' דרגין בסוד אשה ריח ניחח לה' והוא לע"ל שאז יתגלה ולכך נאמר עליו. וגם ובין כתפיו שכן. שנוקבא בא הדעת בין הכתפים ולע"ל שיהיה בסוד דכורא יהיה הדעת במוחין וכן בנשיאות כפים לברך את ישראל במקדש היה על גבי ראשיהם ובמדינה נגד כתפיהם שנשאו ידיהם למעלה לדרגא שעליהם: חופף עליו. זהו שילה ונוב וגבעון וז"ש כל היום: ידיד ה'. הוא במדבר ששם שרתה השכינה באתגליא כמ"ש כי עין בעין יראו בשוב ה' והיינו בחלקו של בנימין ואמר ידיד ה' ישכן. ראשית אחרית כחדא דלא מתפרדין ואח"כ אמר ממטה למעלה כסדר: לאיש חסידך. לאיש הוא ד' כתרים שמחכמה ולמטה הוא יש. הסידך. הסיד הוא ש' שילובין שהם חסד והעיקרי שם חסד דמשתתף בהו והוא חסיד בחסד והן חושבן המרגלא וז"ש והוכן בחסד כסא וכמ"ש השמים כסאי והוא שמי השמים והיו"ד של השמים חכמה דשריא בגווייהו: (יג) וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו. פ' שתהי' לו עצם הברכה והחילוק שבין עצם למקרה עצם הוא נשאר לעולם. והמקרה פעמים נופל, ויש שני מקרים. דבוק ושאינו דבוק כמו קור המים שהוא מקרה דבוק וחום המים הוא מקרה שאינו דבוק שאם יתפרד מן האש אזי יתקרר תיכף וישאר על טבעו ושניהם אינן דבוקים בעצם כי יכולין לסור ממנו אבל לחות המים הוא בעצם כי בלא לחות אינן מים כלל: ממגד שמים. מגד הוא לשון מתיקות והמתיקות לפירות ולתבואה הוא ע"י הטל והטל הוא מן השמים בעצם אבל הגשם והשלג הם למעלה מן השמים אלא שהן יורדין מן השמים. והמים של מעיינות ותהומות הוא מן הארץ וז"ש כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ובטל נאמר ויתן לך האלהים מטל השמים וכתיב ובמים עזים נתיבה והשלג מן הראשונה וטל מן השלישית והמים מן השניה ורביעית. אלא דאתפלגון הגיו למעלה מרקיע והגיו למטה וכמ"ש במ"ב פלג אלהים מלא מים שמהם הגשמים יורדין והחמישית הוא הקרח שמחובר מלמעלה ומלמטה והכפור יורד על המים ונעשה קרח כמ"ש (איוב ל"ח כ"ט) וכפור שמים מי ילדו והוא מג' שמות דאבהן. וקרח מב' שמות מורכבין יחד בין נו"ה שהם נקראים מעלה ומטה וה' מיני מים בה' שמהן בה' דרגין. ומתהום רובצת תחת. שתהום משקה הארץ מלמטה כמ"ש אין לך טפה יורדת מלמעלה שאין טפיים עולה כנגדה מלמטה ואמר רובצת תחת שתהא רובצת סמוך לארץ ממש כמ"ש (סוכה נ"ג ע"א) אמר דוד וכו' כמה דמדלי טפי מרטב לעלמא ולכן אמר ט"ו שיר המעלות אבל כאן רובצת ממש שבו שורה הדעת וכמ"ש והאדם ידע וגו' וכתיב בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל ולכן נתברך כאן בטל ובתהומות: (יד) וממגד תבואת שמש. שיש תבואה שמתבשלת מן השמים והוא הטל וכמ"ש בפ' ארץ חטה ושעורה: וממגד גרש ירחים. הם שעורים שמתבשלת מן הלבנה בלילה וכן בעומר כתיב גרש אלא ששם שי"ן שמאלית וכאן ימנית ולפי שהיא סמוכה לשמש הוא גבורות ממותקות ולכן בא העומר ממנה וכן במנחת קנאות כתיב מנחת זכרון וגומר ואמר כאן ירחים ולמעלה שמש. שהתבואה המתבשלת בשנים עשר חדשים והוא בהקף שמש פעם אחד בהקף שנה אבל בלבנה י"ב פעמים שיא מקפת בכל חודש אחת: (טו) ומראש הררי קדם. שנבראו בקדמותו של עולם והיא במרום הרים היפוך מן הגיהנם שהיא מתהום ואמר צדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה והעדן בראש כולם וז"ש ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם הן הרים שבא"י שהן נקראים גבעות וכמ"ש הליכות עולם לו. שהן גבעות עולם שכולם כלולין ביוסף הצדיק: (טז) וממגד ארץ ומלאה. הם הפירות

בממגדין

שממלאין כל הארץ כמ"ש ארץ צבי מה צבי אין עורו מחזיק וכו' : ורצון שכני סנה. הי"ד אותיות האמנצ"ו הנוספות כמו מושיבי המשפילי ודומיהן ופי' סנה קוץ. והוא במקום החורב ולכן נקרא סיני וחורב והשוכנים במקום יבש ערבה ושוחה בוודאי הם תאבים ורוצים לכל דבר כמבואר אביון שתאב לכל דבר. ופירוש הפסוק ורצון שוכני סנה שהם התאבים ורצונם לכל דבר ישינו הכל ביוסף : תבואתה לראש יוסף. פי' תבוא זאת הברכה לראש יוסף וכמ"ש פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון והן שני ברכות וכן אמר למטה נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' : נזיר אחיו. פרישא דאחוי. ויש בברכות יוסף ח"י ברכות ט' כתובים בפסוקים אלו. מברכת וגו' והן הכל כפולים לראש ולקדקד והן ח"י עלמין לצדיק וכמ"ש בת"ז ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ט' מלעילא לתתא וט' מתתא לעילא שהוא ח"י בשני עלמות והן ט' נהורין וכנגדן ח"י ברכות בתפלה כמ"ש ברכות לראש צדיק ולכן לא מכר ברכות בשארי שבטים כמו ביוסף שהוא מלא ברכות וכן ברכת אבינו יעקב ואת שדי ויברכך וגו' וצדיק הוא מב' שמות בהו"ב ותשובה הוא מב' שמות דדעת דו"נ כמבואר. תשובה תשוב ה' וביו"ד ימי תשובה ידיו פתוחות לקבל שבים ימין ושמאל ולכן אומרים בר"ה ג"פ עשרה של מלכיות זכרונות ושופרות וכנגדן הזכיר ר' אבהו י' קולות ולפי שצדיק כלול מעשרה לפיכך אמרו שתי ברכאן דצלותהון כנגד עשרה דברים שנאמרו כאן וח"י אזכרות שבק"ש וח"י פעמים אברהם יצחק יעקב כנזכר בתורה וח"י פעמים אל משה ואהרן וח"י ציווים בפ' פקודי וא' הוא הכולל כמו א' שבק"ש שנאמר וירא משה את כל המלאכה וגו' וח"י שמות שבמזמור לדוד הבו לה' בני אלים וגו' וח"י מזמורים עד יהיו לרצון וח"י יו"ט כמ"ש לאחת ולמועדים וח"י פעמים יראת ה' במשלי. וח"י נענועין בלולב והם נגד ח"י חוליות שבשדרה וז"ש צדיק כתמר יפרח שהלולב דומה לשדרה וז"ש בגמ' כנגד ח"י חוליות שבשדרה ואלו הברכות הן נגד הברכות שנאמרו במשיח שכולן כלולין בצדיק והוא מה שנאמר ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' והן ארבע רוחין וכנגד ה' נשמתין וד' עליונים נקראים רוחין שמסתיימין ברוח כמ"ש בזהר פרשת ויקרא עולה הוא דכר וכו' וע"ש. ורוח ה'. היא יחידה שכולם כפולין והיא יחידה שבהם אין נוקבא שנאמר ואין אלהים עמדי. רוח חכמה ובינה. הוא החיים כמ"ש והחכמה תחיה בעליה ונאמר כי חיים הם למוצאיהם וכמ"ש בת"ז ועיקר החיים לעה"ב שאין משתה שם והן מחשבה ושכל המעשי. ושכל המעשי נחלק לשנים. והם בינה ודעת הנכלל בה כמ"ש אם אין דעת אין בינה ועל זה נאמר (ישעיה ל"ב ט"ו) עד יערה עלינו רוח ממרום. רוח עצה וגבורה. הוא ברוח ממש והוא המתעורר והמניע שהם שתי בנות וכן לאה ורחל שהוא רוח המתעורר והמניע אבל המרגיש הוא בנפש ועליו נאמר והריחו ביראת ה' וגו' ובנפש הצומחת נאמר ונצר משרשיו יפרה ונפש הצומחת עליה נאמר ויהי האדם לנפש חיה ונאמר באיוב (ל"ג י"ח) יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר בשלח. ותקרב לשחת נפשו וגו' (שם כ"ב) פדה נפשו מעבור בשחת וחיתו באור תראה והגוף שהוא נגד הדומם נאמר ויצא חטר וגו' והוא נגד מלכות שהיא נכללת בכ"ע ונעשית כפולה והן חמשה שכוללין עשרה ועל זה נאמר ושפט בצדק דלים והוכיח וגו'. לימינו. והכה ארץ וגומר. לשמאלו. והיה צדק וגו'. לאמצעיתו וכמ"ש האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו וגומר האלהים הרעה אתי מעודי וגו'. וגר זאב עם כבש ג' מיני בהמות. והחיות ג' טהורות וג' טמאות והשביעית נכללת מבהמה וחיה שהוא שור הבר והוא ותאו אבל מ"מ היא נכללת בימין כמבואר (ברכות נ"א ע"א) בכוס של ברכה נוטלו בשתי ידיו ונותנו לימין ולכן היא טהורה והן כנגד ד' גליות המציקין לה שעליהם נאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו' ופרה ודוב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן. נגד ישמעאל ימין ושמאל שכוללין הכל. ואריה וגו' הן הערב רב באמצעיתא ולכן לא נאמר בזה תיבת יחדו שגם בעוה"ז נקראו גרים אלא שלע"ל לא יפרשו רק כבקר יאכל תבן ועליהם נאמר ואצרף כבור סיגיך וגו' ושעשע יונק וגו' הוא השטן שעולה ומרגיז יורד וכו' והנה עשרה האלו הן תשעה שכלולין בארץ שאף שהנפש היא כלולה משבעה מ"מ היא אחד. כמו הארץ אע"פ שהיא כוללת שבע ארצות מ"מ היא ארץ אחד וכן אמר כאן תשעה דרגין כולם כלולין בארץ וכמו שהגוף נכלל בכ"ע כן הוא אומר מברכת ה' ארצו שהיא נכללת בכ"ע : (יג) מברכת ה'. נגד רוח ה': ממגד שמים מטל ומתהום וגו'. כנגד חכמה ובינה כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה : (יד) וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים. שהן כנגד יום ולילה והם כנגד עצה וגבורה שעצה הוא בלילה כששוכב וכמ"ש כל הלילה הוא ישן וגו' וכמ"ש ברוך ה' אשר יעצני אף לילות וגו' וביום הוא המעשה והגבורה להתגבר וכו' : (טו) ומראש הררי קדם. הוא נגד והריחו ביראת ה' בריחין דבוסמין דג"ע : וממגד גבעות עולם. כנגד ונצר משרשיו יפרה שהם כלולין כל המטעים כמ"ש לא תחסר כל בה וכמ"ש בשלמה יודע היה שלמה וכו' : (טז) וממגד ארץ ומלאה. הוא כנגד דעת וכמ"ש ומלאה הארץ דעה : ורצון שכני סנה. כנגד יראת ה' כמ"ש רוצה ה' את יראיו והיא לית לה מגרמה כלום וכלולה מכולם וכמ"ש יראת ה' היא אוצרו. ואוצרותיהם אמלא : מברכת. הוא מה שנאמר יושב בסתר עליון בצל שדי שהם ג' מוחין דנצח. והם רק ב' מוחין אבל כשהיא מקבלת מן בעלה היא מתמלאה בג' וכן נאמר בצלו חמדתי ולא בצל הדיוט דהדיוט הוא למרי' וכן הב' כרובים כתריאל ומטטרון לכך נאמר עליון. ונאמר מברכת ה' שהם שורה השם כמ"ש בתז"ת פ"א א' אינון נשמתא אתו מכורסיא ובגין דתמן יה דאיהו מנהיג כלא טעמי כו' ואינון ב' כרובים דלעילא וכרובים דלתתא אינון מטטרון וסנדלפון : ממגד. בשמהון דחו"ב שהם כל מגדים המתפשטי' בכל וכמ"ש ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים ראשית ואחרית מה דהוי ומה דעתיד למהוי ואלה ח"י ברכאן הם כפולין כאן ובברכות יעקב כמ"ש מאל אביך וגו' ולכן אמר ברכות לראש צדיק שהצדיק אע"פ שכלול ח"י עלמין מ"מ הוא מב' ח"י ולכן נקרא יוסף הצדיק גילופין דיוסף וכן ברכות ג"כ ב' ח"י בב' גילופין שם בתו"ב ב"פ חב"ד והן נגד ח"י ברכות דתפלה ותיקון התפלה כ"פ ח"י בלחש ובקול והו ב"פ שם של יסוד בגילופין דלעילא ותתא וז"ש תבואתה לראש ולקדקד וכן אמר יעקב לראש והם ד' תוצאות שבהם נאחם שמים וארץ. לקדקד הוא ד' שמהן של אבהן כמו שנאמר ואלה ג"ג אברהם וגו' ויעקב כלול בב' לעילא ולתתא. ולכן לקח ללאה ולרחל ב' אמהות והכל כלולין בצדיק : (יז) בכור שורו הדר לו וגו'. הוא נקרא שור ע"ש כמו שכבש ל"א מלכים ונצח אותם והענין דאותמו ודיוסף הוא שור רשומי' דברית בכורסייא מילה ופריעה שהוא בחי' הנקרא שור וכולל אותם דכל ד' חיות וא' הוא דכורא ופריעה הוא סיומא דשמא מפרש ור"ת ג' אלפין ויו"ד והוא משמא מפרש וגדולה מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות והן ג"כ י"ג אתוון כמו גילופי השור ובכור שורו הוא יהושע שהי' ראשון לכל השופטים והמלכים : הדר לו. שנאצל מהוד, של משה כמ"ש ונתתה מהודך עליו והכל כוללין בצדיק שכל נה"י מתחשין בצדיק וז"ש בזמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הודה הוא הדרה פנה צדיק וכו' ועיר הוא נה"י והדר הוא שם מ"ב ז' אותיות דמרגלא והוד הוא השמינית כמ"ש למנצח על השמינית והוא משפלא דדעת שנתחלפה הוד בהדר ולכן כאן הוד קודם להדר שממנו נאצל ההדר : וקרני ראם קרניו. הם מלכי ישראל ושנמשחו על פי השם ירבעם מאפרים וע"כ נקרא כל ישראל אפרים ויהוא ממנשה עז"ש והם רבבות וגו' : קרניו. הם ב' השופטים ירובעל ויפתח שנצחו ג"כ ב"פ שלא בטבע ועיקר הענין הוא על משיח בן יוסף שהוא הראשון לגאולה לכך נאמר בכור שורו משיח הראשון וכמ"ש בר"מ אריה לימינו הוא משיח בן דוד גור אריה יהודה. והשור לשמאלו הוא משיח בן יוסף שעתיד לגלה הכל כמ"ש בר"מ בפי' משפטים נטלי כולהון מגבורה ומשיח בן אפרים נטיל נוקמיה מסמאל וכו' בדרגא דמשיח בן יוסף והוא דכתיב עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחך השור את ירק כשדה דעלייהו אתמר בפרות רשעים כמו עשב וגו'. הדר לו. כמ"ש לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים וגו' הדר הוא לכל חסידיו וכמ"ש בתז"ת פ' יתרו כיון דאנהרו בתיובתא כתבנא בדולתא וכו' כדין איהו שפירו וכו' וכדין אתוון מנצצן וכו' והוא מ"ש דרך כוכב מיעקב וכמ"ש דעתיד לאתגליא כוכב מנצצא וכו' : וקרני ראם הוא מ"ש ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת : קרניו. הוא מ"ש והיה אדום ירשה וגו'. והיה ירשה וגו' שאין זרעו של עשו היו נמסרין אלא ביד זרעו של יוסף וכמ"ש (עובדיה) ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד וגו' דבר. והיכן דבר הוא כמ"ש בפ' בלק והאביד שריד מעיר והוא מ"ש כאן בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ שמדבר שניהם וז"ש וישראל עשה חיל וירד מיעקב והאביד שריד מעיר וז"ש והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה וכמ"ש שובה ה' רבבות אלפי ישראל שביקש משה מהש"י שיעשה את ישראל אלפים ורבבות ובהם נתברך יוסף כמ"ש וידגו לרב בקרב הארץ ורבבות הוא מימינא ואלפים משמאל כמ"ש יפול מצדך אלף ורבבה מימינך וז"ש וישת ימינו על ראש וגו'. מלא הגוים. הוא בסוד אוד מוצל מאש והוא בסוד כתרין ועטרין דאשין דחו"ב וחו"נ כמ"ש בתיקונים תיקון עי"ן : (יח) ולזבולן אמר. לפי שבזבולן היו סוחרים ותגרים ובחלקו נפלו ימים שהם ספינות באים כמ"ש זבולן לחוף ימים ישכן וגו' : ויששכר באהליך. פי' בחלקו של יששכר נפלו פלטרים גדולים בניינים נאים ונפלאים והיו משכירין לכל הבא בא"י שהיו שוכרים אצלם הבתים מחמת יופיין וכמ"ש בפ' ויחי וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ע"ש בתרגום אונקלוס וזהו ויששכר באהליך ובגמ' דרשו באהליך של תורה שהיו יושבי אוהלים ונשתתפו יחד ולכן ברכם בברכה א' וכולל יששכר בברכת זבולן וכן אמרו בספרי ויששכר באהליך מלמד ששבטו של יששכר משתבח בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (ד"ה א' י"ב ל"ב) וכן מצינו באביו ששיבחו שנאמר וירא מנחה כי טוב. ופי' מנוחה כי טוב זו תורה שבכתב. ואת הארץ כי נעמה. זו תורה שבע"פ שמסורה לבני אדם כמ"ש וחיי עולם נטע בתוכנו. ועליהם נאמר מה טוב ומה נעים וגו' ולכן נעמה לשון נקבה והן בג' שמהן שלה : כי טוב. בחו"ב. ויט שכמו לסבל הן מדרשי התורה ספרא וספרי וכו' שמחברים יחד ועליהם נאמר גם יחד. ואמר שכמו לסבול שהוא קשה מאד וכמ"ש והוא ירד והכה את הארי וגו' שלמד ספרא דבי רב ואמרו (פסחים ס"ב ע"ב) בין אצל לאצל ארבע מאה גמלי וכו' : ויהי למס עבד. שלמדו לכל ישראל תורה וכמ"ש מבני יששכר יודעי וגו' וכמ"ש ר"ג (הוריו' יו"ד א' וב') לא שררות אני נותן לכם אלא עבדות אני נותן לכם עד עתה הייתם ברשותכם אבל עכשיו אתם משועבדים לצבור : (יט) עמים הר יקראו. כמ"ש בספרי שהיו אומות העולם והמלכים מתכנסות ובאות לפרקמטיא של ארץ ישראל והם אומרים הואיל ונטערנו ובאנו לכאן נלך ונראה פרקמטיא של יהודה מה טיבה ועולים ירושלים ורואים את ישראל שעובדים לאל אחד וכו' ואינן זזים משם עד שמתגיירין ובאים ומקריבים זבחים ועולות שנאמר שם יזבחו זבחי צדק ואמר זבחי צדק שנעשין גרי צדק וזבחיהם נקראו זבחי צדק שמתגיירין וזובחין לשם שמים. ואומר הר יקראו שמתכנסין להר הבית לתפלה ולקרבנות לזבוח בעזרה וכמ"ש לכו ונעלה וגו' ואמר כי שפע ימים יינקו ושפני וגו' לפי שיניקתם משני החלקים הים והמדבר. כי חול הוא מדבר וכן הן נגד המקדש אברהם קראו הר והוא הר הבית יצחק קראו שדה והוא העזרה ששם העבודה מלך לשדה נעבד. והצרים אחוזים הם באברהם ויצחק ולא ביעקב שיעקב היתה מטתו שלמה וכו'. כי שפע ימים. אמרו בספרי שהים מטילה בשפע ונותנת בשפע והשפע הוא מן ג' אתוון של השם וימים הם שנים ואמר ימים שהן תרין חו"ב כמ"ש בת"ז למאן אילין ינקין וכו' ואין לך באותיות כפול אלא יה לבד נאמר ימים שכלולין זה בזה ושפע הוא הדעת שמהם יונק צדק. והם בשם מ"ב ש"י נהורין בשני השנים : ושפני טמוני חול. שפוני הם החשובים כי מחמת ב' דברים הדבר יקר א' מחמת שאינו בנמצא וא' מחמת שהוא חשוב בעצמו ולכך אמר כאן ושפני טמוני את שניהם ייחס. וחול הוא גבול לים וכמ"ש בפ' ויהי זבולן לחוף ימים וגו' : (כ) ולגד אמר ברוך מרחיב גד. כי גד הוא ז' אתוון דת"ב וז"ש מרחיב גד וכמ"ש כי בי ירבו ימיך. והענין ברוך מרחיב גד כדאיתא בספרי מלמד שתחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח : כלביא שכן. בלא מצרים שראובן ומנשה היו להם מצרים סביב. עמון ומואב וגשור ומעכת : וטרף זרוע אף קדקד. שהגבול שלו היה כמו ראש וזרוע

דהיינו המחיצה היוצאת נגד מזרח היה כמו ראש והוא מתפשט עד נחל זרד שהוא דיבון גד. ורז"ל אמרו ניכרין היו הרוגי גד שהיו מכין זרוע וקדקד בפ"א ויש ליתן טעם על זה לפי שארז"ל סח בין תפלה של יד לתפלה של ראש חוזר מעורכי מלחמה לפי שיש בה קצת עבירה והורה לנו כי שבט גד היו צדיקים ביותר והיו נזהרין גם בזה ולכך זכו להרוג הראש עם הזרוע בפ"א דהיינו הזכות של הראש והזרוע : (כא) וירא ראשית לו. פי' בחר לו נחלה בראשית של א"י : כי שם חלקת מחקק ספון. מהוקק פי' גדולים ורוזנים. ושם חלקת הגדולים : ויתא ראשי עם. שהלך לפני ב"י למלחמה כמ"ש והחלוץ עובר לפני העם : צדקת ה' עשה · זה ידוע כי צדקה הוא יותר מן המשפט ובני גד ובני ראובן כשבקשו נחלתן אמר משה אם יקבלו עליהם שילכו עם ב"י כו' ואמרו את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה נחנו וגו' והוסיפו במאמר זה שרוצים להתעכב עוד אפי' שבע שחלקו וכמ"ש עד התנחל וגו' ואח"כ אמר משה לאלעזר והודיעו שהסכי' הקב"ה ע"ז שיתעכבו גם ז' שנים של חילוק וכאשר אמרו את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה ונמצא זה צדקה משלהם שמתחלה לא רצה משה אלא ז' שנים של כיבוש רק הם הוסיפו ז' שנים של חילוק ואז נתרצה הקב"ה ג"כ על זה וזהו צדקת ה' עשה שקיימו הצדקה שהסכים הקב"ה על זה והמשפט הוא לישראל : ויתא ראשי עם. הן ד' ראשים כמ"ש והיה לארבעה ראשים וכמה שכתוב ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבה של עם. פי' בסביבות כל הצדדין שלא ינוסו כמבואר וכשילין של ברזל בידיהם כו'. כי ראש נחלק לד' כמבואר. ומרומז ג"כ שלעתיד לבוא יזכה גם כן לילך בראש כולם כמו שעשו בעה"ז. כלביא הוא ז"ת דאימא וכן כלביא הוא בג"ר להאיר להם : וטרף. שילוב הידוע פנים ואחור שהוא כנגד תפילין של יד ותפילין של ראש. ובספרי ובגמ' דסוטה סוף פ"א דרשו וירא ראשית. זה משה שמשה נקרא ראשית תרומה של עולם. ראשית חכמה. כי שם חלקת מחקק ספון. זה קברו של משה שנתונה בחלקת גד מששת ימי בראשית והוא באמת בחלקו של ראובן שנא' עלה אל הר העברים הזה הר נבו ומה ת"ל כי שם חלקת מחקק ספון מלמד שהיה משה מוטל מת בכנפי שכינה ד' מילין כו' ובגמ' סוטה ספ"א תניא ר"א הגדול אומר שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל בת קול משמיע כו' ולמד זה מראשית שהוא ד' והוא י"ב : מחקק. שע"י נתנו רמ"ח מ"ע ונאמר לא יסור שבט מיהודה ומחקק וגו' ועל זה הוא אומר אנכי ה' אלהיך ונאמר ואדם אין לעבד את האדמה זה משה שהוא שליט בכל הרקיעין ובכל ממונין ובכל כרסון שנאמר וירדו בדגת הים וגו'. ויתא ראשי עם. כמ"ש בספרי מלמד שמשה יהיה עתיד לכנס בראש כל חבורה וחבורה. בראש חבורה של בעלי מקרא. ובראש חבורה של בעלי משנה. ובראש בעלי הלכה ובעלי הגדות ועל זה נאמר ויתא ראשי עם תורה שבכתב הוא ראש. ותורה שבע"פ הוא סוף : צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. למעלה אמר כי שם חלקת מחוקק וגו' שלמד תורה ברבים כמבואר (בסנהדרין ה' ע"א) מחוקק אלו נשיאי א"י שלמדו תורה ברבים ומלבד זה עשה ג' דברים צדקה ומשפט עם כל ישראל כמ"ש כי יבא אלי העם לדרש אלהים והוא צדקה גדולה כל דבר שהיה לכאו"א בא אליו לדרש אלהים והוא היה דורש מן השם והגיד להם. כי יהיה להם דבר בא אלי וגו' הוא משפט. והשליטי והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו כו' וכמ"ש בפ' דברים : (כב) ולדן אמר דן גור אריה. באלו ב' כתב גור אריה ביהודה ובדן כמ"ש בספרי לפי שהיו סמוכין לספר וגור הוא שם מ"ב ואריה. וא' עם ז' אתוון הוא בשם ע"ב וגור לבד ז' קשרים ואריה עם ז' קשרים לכן נאמר בשניהם גור אריה ימינא ושמאלא מ"ב וע"ב : יזנק. כמ"ש בספרי מה זינוק זה יוצא ממקום א' ונחלק לב' מקומות כך שבטו של דן נטל לו חלק בשני מקומות וכן הוא אומר ויצא גבול בני דן מהם וגו' (יהושע י"ט מ"ה) : מן הבשן. שהיה גבולו מגיע לעבר הירדן לנחלת עוג מלך הבשן שהירדן יוצא ממערת פמיים מגבול של דן : (כג) ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון. כמ"ש בספרי שהיה נפתלי שמח בחלקו בימים ובדגים וכו' : ומלא ברכת ה'. ברכת גינוסר שהוא ים כנרת. ודרום ירשה. שהיה נוטל את הירדן עד חלקו של יהודה כמ"ש גבול קדמה ים המלח עד קצה הירדן (יהושע ט"ו ה') ואמר שבע רצון ומלא וגו' שהן ב' ברכות רצון וברכה כמ"ש פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. והרצון הוא ב' שמות דאמא בגילופין והם שמות בי"ה ה'. ושבע. שהוא שם מלא במלואה כי ברכת ה' הוא תשעה חסדים. ומלא הוא העשירית רוה"ק שנכלל בג' אתוון וזהו מגדל עוז שם ה' כמ"ש כוסי רויה : ים ודרום. היא ים של אלהים שהוא דין. ודרום. הוא הגילופין שלו ושם אלהים בגילופין שהוא כולו רחמים וזהו סוד דרום. ואמרו בגמ' שהן נוחלין ב' עולמות שנאמר בי"ה שנברא בהן עוה"ז ועוה"ב : (כד) ולאשר אמר ברוך מבנים. אמר שהיה בחלקו של אשר שמן הרבה וכל מי שצריך שמנים בא אצלו לקנות וכל כסף של שאר השבטים היה מגיע לידו ולכך נאמר ברוך מבנים ר"ל משאר השבטים והברכה שורה בשמן כמ"ש בזוהר בפסוק מה יש לך בבית ותאמר וגו' כי אם אסוך שמן. ושמח שמחה גדולה שעם שורה הברכה וכמ"ש כשמן וגו' כי שם צוה ה' את הברכה וכן הרצון מפס וז"ש יהי רצוי אחיו. פי' שהכל יהיו צריכין לו ואוהבין אותו. וטבל בשמן רגלו. כמבואר זהו גוש חלב שמופכת שמן כנחל וכ"ה במנחות (דף פ"ה ע"ב) פעם א' נצרכו להן אנשי לודקיא כו' אמרו לו לך לגוש חלב הוציא לו ספל של זהב מלא שמן וטבל בו ידיו ורגליו לקיים מה שנאמר וטבל בשמן רגלו כו' ומדד לו שמן במאה רבוא וכו' ורז"ל דרשו שהיו בנותיו יפיפיות מאד מחמת השמן וכמבואר (מגילה י"ג ע"א) אנפקינון כו' שמשיר את השער ומעדן את הבשר והיו נשואות לכהונה והכהנים הם עשירים גדולים כמ"ש רובם של כהנים עשירים היו מחמת הקטורת וזהו ברוך מבנים אשר : (כה) ברזל ונחשת מנעלך. שהיה יושב על הים הגדול והוצרך לדלתות נחושת ובריחי ברזל והוא היה המנעול וחזקתם של כל ישראל : וכימיך דבאך. שכל הימים היה זבת שמן בקיץ ובחורף כי זיתים אינן נוטרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים וגם אמר ברזל ונחשת מנעלך שארצו יהיה מושך שמן כנחל ביום ובלילה ולא יהיו נגנבים כי ברזל ונחשת מנעלך שהיא סגורה בדלתי נחושת ובריחי ברזל. והנה פתח בשבחו של הקב"ה וישראל. ה' מסיני בא. וברכת השבטים בפרט. וחזר לשבחו של הקב"ה וישראל בכלל. וסיפר את כל הנסים שנעשו מיציאת מצרים והילך אין כאל ישורון. הוא יציאת מצרים כי מבואר שהיא שקולה כנגד כל הנסים שבתורה. ובו נודע שאין כמוהו בכל הארץ וכמ"ש בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ. ולמען ספר שמי בכל הארץ. ואמר אין כאל ישרון פי' כאל של ישורון. שנבחר לו אז לעם כמ"ש שלח עמי ויעבדני. וקרא ישורון על השירה הראשונה שאמרו לו ביציאת מצרים כמ"ש השיר הזה יהיה לכם כליל התקדש חג : רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים. פי' שהוא בגאותו רוכב שחקים שפולט עליהם והוא קריעת ים סוף שנעשו בו ב' נסים א' להציל את ישראל וא' לשקע במים המצרים וכמ"ש ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב שבאחד הציל את ישראל ובב' עשה נקמה במצרים וכמ"ש נחית בחסדך עם זו גאלת. זו ישראל ונאמר אשירה לה' כי גאה גאה שמתגאה על כל הגאים. והוא סוס ורכבו רמה בים וזהו ובגאותו שחקים כי מן השחקים נלחם עמהם כמ"ש ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה. ענן וחושך למצרים מעבי שחקים. ויאר לישראל. מן הרקיע שבו כל המאורות : (כז) מעונה אלהי קדם. מענה. היא הסוכה שעליהם מלמעלה כמ"ש עליון שמת מעונך : ומתחת זרעת עולם. כמבואר (חגיגה י"ב ע"ב) הארץ על מה עומדת על עמודים וגו' על ההרים וגו' רוח בסערה וכו' וסערה תלויה בזרוע של הקב"ה שנאמר ומתחת זרועות עולם ופי' שני עולמות שהן כח וגבורה שנקראים זרועות של הקב"ה אלא שנכלל גבורה בכח כמ"ש ימינך ה' נאדרי בכח ימינך וגו' ולכך אמרו בזרועו של הקב"ה וכן היו בסיני במ"ת כמ"ש מן השמים השמיעך את קלו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש אמר אשו ואמר גדולה כמבואר בא הכתוב הג' והכריע ביניהם שקולו מן השמים ואשו בארץ וזהו שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני : ויגרש מפניך אויב. הוא סיחון ועוג ורמז בו ג"כ לעמלק שגרשו מן העוה"ז ועוה"ב כמ"ש כי מחה אמחה את זכר עמלק וגו' והוא אויב הגדול מכל : ויאמר השמד. הוא מדין שצוה אותם להשמיד כמ"ש צרור את המדינים והכיתם אותם : (כח) וישכן ישראל בטח. הוא ארץ סיחון שירשו את ארצו והחרימו את עריו ואת כל אשר בו. בדד עין יעקב. הוא ארץ מדין שירשו את ארצם ג"כ ולא הותירו מהם רק טף ונשים אשר לא ידעו וגו' החיו לכם לשפחות. ואמר עין יעקב. אלו הכשרים שבישראל שלא נתנו עיניהם על בנות מואב וכמ"ש כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו וגו' ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. אל ארץ דגן ותירוש. הוא ארץ יעזר וגלעד כמ"ש והנה המקום מקום מקנה כי הם רועים מן השתת ומן הזמורות ובשבחה של הארץ דיבר הכתוב : אף שמיו יערפו טל. הוא ארץ עוג מלך הבשן כמ"ש כטל חרמון וגו' וכתיב הרעיפו שמים ממעל ואמר אף שמיו. שהטל אינו מיוחד אלא לא"י כידוע וכמ"ש ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ וכמ"ש שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה ובכאן נתקיימו מקצת ברכות של יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל : וישכן ישראל בטח. מחמת שובע הגדול כמ"ש ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם : בדד עין יעקב וגו'. הוא מה שנאמר החיו לכם. לעבדים ולשפחות וכמ"ש יעבדוך עמים. ועד כאן מדבר בנסי מדבר. ועכשיו מתחיל בנסי א"י שנעשו בימי יהושע לכן הוא בפסוק בפ"ע : (כט) אשריך ישראל מי כמוך. בהעברת הירדן שזכו בה לכנוס לא"י כמ"ש (מלאכי ג' י"ב) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה'. ור"ל ארץ חפץ. שחפץ בה השי"ת ושבחה מבואר בכל התורה ארץ חמדה טובה וכו' כי הארץ אשר אתה בא שמה וגו' לא כארץ וגו' וכמ"ש (ביהושע כ"א) לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' אל בית ישראל הכל בא. וכל תשוקתו של משה היה לכנוס בה כמ"ש אינני עבר את הירדן ואתם עברים וירשתם וגו' : מי כמוך. בימי יהושע כמ"ש (יהושע ה' א') ויהי כשמע כל מלכי האמרי וגו' וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני ב"י וכמ"ש שמעו עמים ירגזון וגו' נמגו וגו' עד יעבר עם זו קנית וגו' ונאמר (יהושע ג' יו"ד) בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם. שזה השם אינו מיוחד אלא לישראל לבד וכמ"ש אל חי חלקנו וזהו מי כמוך : עם נושע בה' זהו כיבוש יריחו שנכבש ע"י השם שנפלה חומת יריחו : מגן עזרך. בהליכתם להר גרזים ולהר עיבל שהלכו יותר מס' מיל באותו יום ואין כל בריה עומדת לפניהם וכל העומד לפניהם מיד נתרז וכמ"ש לא יתיצב איש וגו' ורמז בזה ג"כ לימות המשיח. מי כמוך. בימי שלמה. עם נושע בה'. בימי חזקיהו. מגן עזרך. היא ירושלים והיא העיר הראשונה שנלחמו עם סנחריב : ואשר חרב גאותך. בימי המן שכתב להרוג בחרב ואח"כ כל השרים היו מנשאים את היהודים : ויכחשו אויביך לך. בימי אלכסנדר מוקדון שעלה להחריב את ירושלים ואח"כ השתחוה לשמעון הצדיק : ויכחשו איביך. אלו גבעונים. וכן בימי חשמונאים. שכרתו ברית עמהם. ואתה על במותימו תדרך. לימות המשיח וכמ"ש ועל במותי וגו'. ועל ה' מלכים שהיה מלחמה גדולה שהפיל הקב"ה עליהם אבני ברד גדולים והעמיד יהושע את החמה כמ"ש לאור חציך יהלכו לנוגה ברק וגו' וכתיב (יהושע יו"ד כ"ד) ויאמר אל קציני אנשי המלחמה ההלכוא אתו קרבו שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה ויקרבו וישימו וגו'. ולכן אמר במותימו שהוא על הצואר תדרוך :

לד (א) **ויעל** משה וגו' כמבואר (סוטה סוף פ"א) שתים עשרה מעלות היה לו ופסען משה בפסיעה א' ר"ל מעלות שתים עשרה שבטים שזכה משה משם : מערבת מואב אל הר נבו ראש הפסגה. כמבואר למעלה שג' עליות היו לו שם בג"ר וכמ"ש ירום ונשא וגבה מאד : ויראהו וגו'. זה סוד הנה ישכיל עבדי וסוד מערבות מואב הוא פרשיות של התורה סוד ג"ן סדרים של ראש ולכן נאמר פני משה כפני חמה והן מ"ח סדרים של התורה וה' סדרים של התורה חמשה ספרים שנכללים באחד שהם כלל הכל והוא שער מ"ט. ה' אחרונה של השם כלל הכל וי' הדברות הוא שער נו"ן בחכמה : ראש הפסגה. הוא פ' אותיות של הדעת עם הכולל וראש היא עשירית הכתר עליון שלו והיא דרגא של משה : הר נבו. כמ"ש למעלה

בפ'

כפ' האזינו. ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן. הוא עבר הירדן מיריחו עד דן ממזרח א"י ואת"כ: (ב) ואת כל נפתלי. הוא בצפונה של א"י ממזרח למערב: ואת ארץ אפרים וגו'. הוא אמצע א"י כמ"ש (יחזקאל מ"ח ח') ועל גבול יהודה מפאת קדים וגו' וכמ"ש (מכות ס' ע"א) שכם היה באמצע ארץ ישראל ממש: ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון. הוא דרום וכן היה בחלקם ג' ערי מקלט ביהודה ובאפרים ובנפתלי שהיו משולשים בגבולות א"י שירש יהושע ומכאן ואילך הראה לו את הארץ שיתוסף עוד לעתיד וכמ"ש ביחזקאל: (ג) ואת הנגב. זו תוספת שבדרום שיירשו את הר עשו כו': ואת הככר. זה מזרח ככר הירדן שהוא בקעת ירחו מקום שעמד שם משה: עד צער. בדרומה ולא זהו צער שנאמר בסדום אלא הוא במי מריבה מדבר צין ועל שם המה מי מריבת קדש וגו' שאז נגזר עליהם גלות וגיהנם כידוע וכמ"ש ביחזקאל (מ"ח כ"ח) אל פאת נגב תימנה והיה גבול מתמר מי מריבת קדש נחלה על הים הגדול וגו' ובצפון שם נאמר למעלה פסוק א' צפונה אל יד חמת והיו לו פאת קדים הים דן אחד. ובמערב יתוסף להם עד הים הגדול שנאמר עד הים האחרון ורז"ל אמרו שהראה לו את כל הדורות דור דור וחכמיו דור דור ושופטיו ומנהיגיו כו' עד ימות המשיח. וזהו ויראהו ה' את כל הארץ הם כל מנהיגי ארץ. את הגלעד עד דן. הם כל הנביאים. גלעד הוא אליהו שהיה מתושבי גלעד והוא שר לכל הנביאים · עד דן. עד אותו זמן שכתוב (יואל ד' י"ב) כי שם אשב לשפט את כל הגוים וגו' הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו' וכמ"ש (יואל ג' ב') וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי: ואת כל נפתלי. הם כל השופטים ודבורה עם ברק והיא היתה ראש כל השופטים שהאשה היתה נביאה וכן הנסים שנעשו שם הם ראש לכל הנסים של אחר שופטים כמ"ש מן שמים נלחמו וגו' ואף הדגים שבים אמרו שירה ואמת ה' לעולם וגו': ואת ארץ אפרים ומנשה. הם כל מלכי ישראל שראשיהם הם אפרים ומנשה כמ"ש למעלה: ואת כל ארץ יהודה. הוא מלכות בית דוד: עד הים האחרון. הוא משיח בן דוד שיבוא באחרונה ולכן נקרא ים שכל הנחלים הולכים אל הים וכן כל הגוים יקבצו אליו וכמ"ש (ישעיה ב' ב') ונהרו אליו כל הגוים. וכתיב יהיה שרש ישי אשר עמד לנס עמים וגו' (שם י"א יוד) ואמר עד הים האחרון שהם הנשיאים ור"ג שיעמדו עד משיח כמ"ש לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים: ואת הנגב. הם כל החכמים כי זקני הנגב הם ראשי כל החכמים וכן בני קיני הלכו אצל יעבץ ללמוד תורה במדבר בארץ נגב וכן אמרה בת כלב לכלב על עתניאל כי ארץ הנגב נתתני וגו' שברוב חכמתו החזיר התורה ליושנה: ואת הככר. הם כל העשירים והפרנסים כמ"ש בלוט וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה וגו' כגן ה' כארץ מצרים: בקעת ירחו. הראה לו את כל המציקים לישראל עד גוג ומגוג כי יפול בבקעת ירחו: עיר התמרים. שהראהו את הג"ע ואת כל הצדיקים הזוכין אליו: עד צער. זה הגיהנם ואת כל הרשעים הנידונין בה ואמר עד צוער שלעתיד לבא גם הגיהנם יתהפך ויכלול בג"ע: (ד) ויאמר ה' אליו זאת הארץ וגו'. שהארץ נקראת זאת בסוד אבני שוהם שנחלק לי"ב תאומין ונאמר כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם שהם י"ב וי"ג ולכן זאת נכללת בזה וכמ"ש בפ' לו זאת וגו' וכן אברהם יצחק יעקב הם ג"כ י"ב וי"ג אתוון עם הה"א דאברהם שג' שמהן הן כלל י"ב שמהן כמ"ש בת"ז וכן אברהם יצחק ויעקב נכללו עם כל השבטים וז"ש זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר. לבניך שהם עולי מצרים: לזרעך. אלו עולי בבל: אתננה. הם לימות המשיח. שהקב"ה יחלק בעצמו כמ"ש בפרשת דברים אשר נשבע ה' לאבתיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם: הראיתיך בעיניך. כמ"ש וראה בעיניך: ושמה לא תעבר. על שלא הפליא עם ה' בדבור ולכן לא הפליא ג"כ להביאם אל הארץ. ועל שתיקן בעשיית השרף וראה אתו וחי לפיכך זכה לראיה וזכה לאור הראשון שמששת ימי בראשית שבו ראה את כל העולם כלו מראשו ועד סופו: ושמה. כתיב בה"א הוא עוה"ז כמ"ש לעיל אבל לעתיד לבא הוא בראש כולם וז"ש לא תעבר שעוה"ז הוא כפרוזדור שעוברים בו לעוה"ב וכמ"ש בפ' דברים אתם עברים בגבול אחיכם וגו' אבל עומד ומשמש במרום וכמ"ש חז"ל שהוא תי כו': (ה) וימת שם. נאמר כאן שם ונאמר בלוחות הראשונות עלה אלי ההרה והיה שם מה שם כו' עומד ומשמש כו' ונתקיים כאן בקביעות ושם לא עמד אלא ארבעים יום וכן ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה וגו' וחזרו לו כאן מה שאבד בלוחות הראשונות וכמ"ש בר"מ קב"ה עתיד לאהדרא לך אבידה דאבדת בגין ערב רב דא כלה דילך דבזמנא דעבדו ערב רב ית עגלא נפלה כלה דילך הה"ד וישלך מידו את הלחת ומ"ש שם עתיד לאהדרא לך ר"ל שאף בתחיית המתים לעתיד לבא יקום עם כל התורה הזאת ולא ישתכח ממנו: עבד ה'. שאז זכה להקרא עבד ה' אף שבחייו ג"כ כתיב עבדי משה. שם לא זכה לקרוא עבד ה' עד הנה וזו היא המעלה הגדולה שבכולם. שנקרא עבד ה' כמ"ש עבד מלך מלך. הדבק לשהוול כו' וכמ"ש בר"מ שם אתי כלהו מארי מתיבתא ואשתטחו קמי' ואמרו קמי' ודאי קב"ה מליל בפומך ולך אנן סגדין כו': על פי ה'. כמ"ש למעלה שמיתתו היתה רצונית ע"פ ציווי השם: ויקבר אתו בגי. מזל הי"ג מזלא עילאה שהיא כוללת הכל כל התיקונים וכל הקידושין. ואמר בגי. בן ב שמות: בארץ מואב. הוא הדעת הנעלם והוא דרגא דמשה שכנגדו היה בלעם וזהו ולא קם בישראל אבל קם באומות ואמרו בזוהר בדרגא דיליה וטינופא כו' וכמו שמבואר שנידון כו' והוא תכלית כל הטומאות לפי שהחטיאו את ישראל בנשים מדיניות וזהו שכתוב מול בית פעור כמו שכתוב בספר יצירה טוב כנגד רע ורע כנגד טוב ופעור נגד משה אלא שבש"א מוסיף א' בסוד כל מוסיף גורע ובסוד עשתי עשרה יריעות: ולא ידע איש וגו'. כמ"ש (איוב כ"ח כ"א) ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים וגו' אפי' מעוף השמים שנאמר ובשתים יעופף ואמר איש אפי' בני אדם שנאמר עליהם עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. נעלם מהם מקומו ומדרגתו וכן בכל הדורות ואפי' לימות המשיח וז"ש עד היום הזה: (ז) ומשה בן מאה ועשרים שנה. כמבואר שכל ימיו היו נקבצים וכולן היו שלמים עד אין תכלית והוא במדרגת ט"ב שנכללין זה בזה ותמשים שערי בינה. שבחייו לא זכה לשער הנו"ן לפי שהוא בחכמה כמ"ש ותחסרהו מעט מאלהים מן המלאכים שהם חיים נעולם ואמר ופני לא יראו כי לא יראני האדם וחי אבל במותו זכה לכולם: לא כהתה עינו. בנבואה שהנביאים נקראו רואים וחוזים: ולא נס לחה. בחכמה שנאמר בו כי מן המים משיתהו דאשקי לכל גופא וכמ"ש אבי אבי אבי. אב בתורה אב בחכמה אב בנבואה שלכולם זכה וכל הנביאים וחכמים נפסק מהם במותם אבל כאן לא נפסק כלל וכלל במותו. ומה שהיה חי ק"כ שנה. לפי שהוא תרומתו של עולם (והוא בינונית אחד מנו"ן ועולה מן קיום העולם שהוא ששת אלפים שנה א' מחמשים הוא ימי חייו של משה מאה ועשרים שנה) ואלמלא מי מריבה היו נותנים לו בעין יפה (והיה א' מארבעים כדין עין יפה ואז היו שנותיו מאה ותמשים שנה. והגאון ז"ל קיצר בדבריו) אבל בשביל מי מריבה נפלו ממנו שלשים שנה. וז"ש (מסכת שבת נ"ה ע"ב) אף משה ואהרן וכו' עדיין לא הגיע זמנכם וכו'. ולכן ויבכו אתו שלשים יום והוא יום לשנה. וזאת נגזר עליו מקברות התאוה כאשר מסר נפשו וביקש הרגני וגו' וכן נתנבאו אלדד ומידד תיכף משה וכו'. וכן אמר ואל אראה ברעתי. מפני שהיה בעיני משה רע מאד אשר היו מתאוננים לתת להם בשר. כי מדרגתם היה לאכול להם מן השמים. ועל זה נאמר בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה: (ח) ויתמו ימי בכי אבל משה. כנגד ג' מעלות דלעיל שהיה אב וכו' לכן כתיב ימי בכי אבל משה שגם הימים היו בוכים: (ט) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה. שזכה לדרגא דבינה שמתמלא מחכמה כמ"ש יהב חכמתא לחכימין. זה משה. ומנדעה. זה יהושע כמ"ש משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע: כי סמך משה את ידיו עליו. הכל בדרגא של הדעת שהן הו"ג וכמ"ש פותח את ידך וגו' וז"ש כי סמך משה את ידיו עליו שהן עשירית ד' אתוון של יו"ד כמ"ש למעלה: (י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. ואמרו בישראל ולא באומות והוא בלעם דדרגא דיליה שם כמבואר ואמרו בנביאים לא קם אבל במלכים קם ומאן איהו שלמה והוא ג"כ במדרגתו בעשר קדישא דיליה: אשר ידעו ה' פנים אל פנים. ועליו נאמר (משלי כ"ז י"ט) כמים הפנים לפנים וגו' כי מן המים משיתהו: (יא) לכל האתת והמופתים. שבמצרים: (יב) ולכל היד החזקה. הוא בים שנאמר ויולך ה' את הים וגו' וכן ביציאת מצרים כתיב וביד חזקה ישלחם: ולכל המורא הגדול. זה מ"ת שנאמר וירא העם וינעו ויעמדו מרחק. וכתיב ובעבור תהיה יראתו על פניכם וכתיב כי יראתם מפני האש וכתיב ותאמרו הן הראנו. אותות. הוא שמגיד ומתרה מקודם כמ"ש הגידו האותיות לאחור ונדעה וגו'. ומופתים הוא שינוי הטבע. ועיקר הענין כתיב לעיני כל ישראל שהוא כולל את הכל ואומר כאן יו"ד דברים לכל האותות והמופתים. הם ג' כלולין בו"ק: ולכל היד החזקה. הוא בא"ח: אשר ידעו. הוא הדעת. לעיני כל ישראל. הוא כל"י וסיים התורה בישראל ופתח בבראשית שהב' דגושה נחלק לשנים. לב רשע ובת רשע כמ"ש בתיקוני זוהר האי רשע משכחין לאחי בת לב כמ"ש תנה בני לבך לי ועיניך וגו': לא כהתה עינו. הוא בסוד הרוח דאתבנית בבינה: ולא נס לחה. בסוד הנפש דאתבנית בחכמה. לפיכך כתיב עינו בוא"ו. ולחה כתיב בה"א: פנים אל פנים. כמ"ש וידבר ה' אל משה הוא בסוד תב"ד וידבר לאמר בסוד זו"נ ולכך כל הנביאים נתנבאו באמירה לבד ומ"ת כל אלה ה' דרגין נכללין בג' שמות הכוללין הכל בגילופי ס"ג. ומה דכתיב ויאמר ה' אל משה לאמר. היא עם שם י"ה שהם ד' דרגין דנוקבי' בסוד אין. והן שנותיה של שרה וז"ש על שרה כשם שהיא תמימה כך שנותיה תמימים: לכל האתת והמופתים. הן בחמשה דרגין הכוללין עשרה בכללות: לכל האתת והמופתים. הן בו"ק ג' הכוללין ג': אתת. הוא ידוע כמ"ש לאותות ולמועדים: ומופתים הוא בגוף: ולכל היד החזקה. הוא מסטרא דשמאלא וכתיב בה"א בסוף. ולכל המורא הגדול. הוא מסטרא דימינא בלא ה' בסוף והוא נהירא דחכמתא: אשר. ידוע כי הוא הדבר בעצמו: לעיני כל ישראל. היא הכוללת הכל:

אופן שני

(א) **וזאת הברכה** התורה נעולה ראשה בסופה מתחלת בבי"ת בברכה ומסיימת בברכה ולכן נברא העולם בבי"ת כי כל מה שנברא בעולם זוגות נבראו והברכה באה מזוג כי כל השרוי בלא אשה הוא בלא ברכה. ועיקר הזוגות הוא באורות ויהי אור. יהי אור. והוא בי"ת. והמילוי של בית הברכה סוד יהי או"ר. ו' יהי או"ר וזאת הברכה זהו ויהי אור והוא תוספת הברכה כי הוי"ו בא להוסיף: (ב) ה' מסיני בא. כבר ביארנו שיש ב' עולמות. הזה ובא. וכל אחד כלול שתים וזהו סוד ברכת כהנים: וזרח. הוא סוד כושי רויה. מימינו אש דת למו. הוא סוד הדעת שהן ד' עטרין וכנגדן ד' תיבות האלו: (ג) אף חבב עמים. ארבעה כתות יש בישראל והם כנגד ארבעה ראשי מרכבה. חובב. כבטן שנאמר המו מעי לו. כל קדשיו בידך. אלו ידים. תכו לרגלך. אלו רגלים. ישא מדברתיך. בפה שהוא כלל הראש: (ד) תורה צוה לנו וגו'. יש בה ז' תיבות כנגד שבעה דרגין של התורה שנאמר חצבה עמודיה שבעה שהם כנגד שבעה דרגין של עץ שהוא עץ החיים וכמ"ש והיה כעץ שתול וגו' וכן כתוב אהיה כטל לישראל וגו' והשביעית לא הזכיר בתורה כי כן דרך הכתוב שלא להזכיר בפירוש מה שכתוב בתורה שבע"פ וכן במנורה לא הוזכר נר השביעי וכן בשבעה קרובים של הכהן לא הוזכר השביעי וסמך על תורה שבע"פ והיא קליפת העץ. נקבה תסובב גבר. ובאלו ד' פסוקים הראשונים כולל יראה ואהבה תורה ועבודה: (ו) יחי ראובן. הנשארים בבית: ואל ימת. אשר הלכו במלחמה: ויהי מתיו מספר. וכאשר יבאו בחזרה לביתם יבואו בשלום באותו מספר שהלכו: יחי ראובן. בעוה"ז לפי שיושב בין עמים רבים ברכו ביחיד. ואל ימת. בגלות לפי שהוא יגלה תחלה שהוא יושב על ספר הארץ. ויהי מתיו מספר. בקבוץ גליות יבוא ג"כ ראשון: (ז) וזאת ליהודה. סוד זאת הוא אבני השהם י"ב שבטים וכן יעקב כלל בסוף הברכות ואמר כל אלה שבטי ישראל וזאת והם י"ב תיבות וזאת

באמצע וי"ג עלים לשושנה לבד ה' תיבות שבסוף שהם ה' עלים שבשושנה ויהודה נתברך בזאת לפי שהיה מלך לכן זכה לזאת: וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך. התחיל בלוי ותחם באהרן לכן אמר לאיש חסידך הוא החשוב שבחסידיך והוא אהרן שעל מטה לוי אמר ואת שם אהרן תכתב וגו' ותומים ואורים הוא נגד ב' קדושות שנתן הקב"ה לישראל המשכן והכהנים. המשכן נאמר בפ' תרומה ובגדי כהנים נאמר בפ' תצוה והקב"ה קידם את המשכן שקידם בלוחות שאתן מן השמים ואת הכהנים קידמן מלמעלה באורים ותומים שהיו ג"כ מעשה שמים ואמר בהיפוך תמיך ואוריך מלמטה למעלה וזכו ישראל לזה בים ובסיני. בים אמרו ה' ימלך לעלם ועד. ובסיני זכו לאור התורה ולכן זכו לאורים ותומים. אורים שמאירים דבריהם. ותומים שמשלימים דבריהם וזהו מצטרפות ובולטות. מצטרפות היינו משלימות דבריהם שיוכל לקרותן. ובולטות היינו מאירים דבריהם שיכלו לראותן וכנגד זה ירושלים יראה שלם שקראו אותה שם בן נח ואברהם. והם כנגד פרץ וזרח ושין בחושבן וכנגד חמה ולבנה. חמה באור ולבנה במים. ימות החמה וימות הגשמים. וציון פנים דגדלות וירושלים אחורים דקטנות והם נמתקין זה בזה וזהו סוד שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך שהוא ירא שלם: (ח) לאיש חסידך. לאיש סוד האמת וד' כתרין דבהון הוא סוד ל"א וב' כתרין ותשעה כתרין הם סוד י"ש והם בסוד קדושה שהם תשעה. ושלשים ושתה. חסידך. סוד חסיד הוא סוד המרגלא. עשירית עוד הכתר על תשעה שהם ע"ב. אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה. הוא שבט לוי. שעמדו בנסיון יותר במי מריבה שהיו מריבים עם ישראל. אבל הלוים חשב מאל"ף לתי"ו אשר כו' תריבהו. ואצל אהרן אמר להיפוך תמיך ואוריך כמבואר שלמד עמו אל"ף בי"ת ולמהר הפיך לי' הסר"ק: (ט) האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו. חשב כאן ג' דרגין שהם ד' אביו ואמו אחיו ובניו כמ"ש שכחי עמך ובית אביך וגו' ובראיה יש שלש. ראיה והכרה וידיעה כמ"ש וירא יוסף את אחיו ויכירם וכן וירא אלהים וידע. ובתחלה הוא ראיה ואח"כ הכרה ואח"כ ידיעה ואצל אביו ואמו שהוא מפורסם אמר ראיה ואצל אחיו אמר הכרה ואצל בניו ידיעה כי עם אחיו הוא גדל מנעוריו. והטעם הוא כי שמרו אמרתך הם ב' התורות. ובריתך ינצרו הם שני חלקי מצות עשה ול"ת ולכן אמר ינצרו שהוא שמירה מעולה ביותר הצריך למצות שעליהם נכרת הברית והם נגד ד' דרגין כי שמרו אמרתך הוא כנגד אביו ואמו לא ראיתיו כי התורה היא כנגד כולם אבל במצות הדין שעוזב את המצוה לקיים כבוד אב ואם כאיסי בן יהודה לכן אמר ובריתך ינצרו שהם המצות והוא נגד אחיו ובניו שלא הכירם וידעם וכן הקב"ה חיבב את ישראל בתחלה קרא אותם בתי ואח"כ אחותי ואח"כ אמי והם ד' דרגין שהם ג' כי או"א לא מתפרדין: (י) יורו משפטיך ליעקב וגו' כנגד ג' דלעיל זכו לג' יורו משפטיך וגו' שהם ד' דרגין בג' מקומות בג' פרגודין שהם סוד אשה ריח ניחוח לה' והם מוח ריאה לב וכן בז' נקבים שבראש. ומשפטים הוא תורה שבע"פ ותורתך הוא תורה שבכתב וכנגד זה ברכן כד': (יא) ברך ה' חילו. ופעל ידיו תרצה. מחץ מתנים קמיו. ומשנאיו מן יקומון. משנאיו הם המבזין את האדם והם המסיתים. וקמיו הם העושים בפועל ואמר כי קמיו ימחץ את מתניהם כדי שיפולו ומשנאיו ימחץ אותם שגם הם לא יוכלו לקום עוד וכמ"ש קמה אלמתי וגם נצבה לזמן רב וכן המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד לעד: (יב) לבנימן אמר ידיד ה'. במדבר שהשכינה שרתה במערב. ישכן הוא בג' בתים. ישכן. לעתיד לבא. חפף. בבית שני שלא היה הארון רק חופף. כל היום. לרבות נוב וגבעון ושילה. ובין כתפיו שכן. בבית ראשון: (יג) וליוסף אמר וגומר ממגד שמים וגומר שמים וארץ נגד חכמה ובינה כמ"ש ה' בחכמה וגומר ושמש וירח הם כנגד עצה וגמרה. שעצה בלילה ומעשה ביום וכמ"ש באור הבקר יעשוה (מיכה ב' א') וכן אמר דוד אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי: (טו) הררי קדם. הוא ג"ע שנאמר צדקתך כהררי אל. ומראש הררי. ר"ת עדן שהוא ראש לכולן: וממגד גבעות עולם. הוא א"י שהם כנגד דעת שאוירא דא"י מחכים ויראת ה' בג"ע שנאמר עבדו את ה' ביראה כמ"ש בזוהר פרשת שלח לך: (טז) ארץ ומלאה. הוא פירות א"י שנאמר ומלא ברכת ה': ורצון שכני סנה. שימלא הרצון כמ"ש פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון וכמבואר כמתנת ידו עלמא תתאה. כברכת ה' אלהיך עלמא עילאה וכנגד ונצר משרשיו יפרה והריחו ביראת ה': תבואתה לראש יוסף. כבר כתבתי שהוא נגד ח"י עלמין ב' פעמים שדי בסוד ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה והן ז' רוחין המנויין שם ועם ב' ויצא חוטר ונצר הוא ט' שכלולין ברוח וכנגד זה ז' בנפש והריחו ביראת ה' וגו' ועם לא למראה עיניו ולא למשמע הוא ט' שהן ח"י עלמין כנגד ב' פעמים ט' דכאן והשנין והריחו כו' הוא ג' מוחין והוא הרביעי כולל ד' שכנגד ה' מוצאות הפה והן ד' בכללות וז"ש ושפט בצדק כו' והן ו"ק ימין ושמאל והאמצעית ימין ושמאל וז"ש והכה ארץ וגו' והוא הה' היא בגוף במעשה וכוללין הכל בהילוך בחינה אחרונה כמ"ש בישעיה וכמ"ש בעשרה דברים שהקב"ה נותן והילוך הרגלים הוא אחד מהן וכולל כל תשמישי הגוף שהרגלים הן שנים לפיכך הוא כפול והיה צדק וגו' וכן וגר זאב וגו' הוא ג"כ ח"י בחינות שהכל כפול חוץ משנים אחרונים שאין כפולים שכוללין זה בזה בסוד שמש ירח עמד זבולה והן עשר דרגין. לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי שהם ב' יצרין תאווני וכעסני והן ג' דרגין עולה ומשטין יורד ומסית כו' כמים לים מכסים בסוד חב"ד מלך למפרע. כ' בחכמה שהוא כתר בינה כמ"ש בתיקוני זוהר תיקון ל"ו. ולמ"ד בסוד מגדל פורח באויר. מ"ם היא בסוד ד' בחינות של דעת ובסוד צלם כן כמים הוא ג' זוגין. מכסים הוא בסוד פנים אל פנים: (יז) בכור שורו הדר לו. הוא מפני פחד ה' ומהדר גאונו מפני שהשור הוא מאויים מאד כמ"ש בפ' בהעלותך. הדר לו. כמ"ש לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו וכמ"ש במעשה המרכבה והוא מ"ש ומתן פתחי מוצב. וקרני ראם קרניו. הם אדום ושעיר כמ"ש בפ' בלק: בהם עמים ינגח. הם שריד מעיר כמ"ש בספרי כמו שהיה בירושלים כי כל מלך היה לו פלטרין בה. כן עתה בעיר רומי ולכן נקראת עמים בלשון רבים וכן תדעל מלך גוים: יחדו אפסי ארץ. וזהו מ"ש וקרקר כל בני שת וכן כתיב בשירת הים שמעו עמים ירגזון וגו' וחמישית נמוגו וגומר באמצעיתו וכן כתיב בישעיה שרש ישי וגו' וכן אנו אומרים בתפלת י"ח והזדים מהרה וגו' וכל הרשעה באמצעיתו דאהפסק לשלשה כמ"ש בגמ'. וכל אלה כלל יעקב ביהודה אוסרי לגפן עירה וגו' כבס ביין לבשו חכלילי וגו' ולבן שנים מחלב. חד דכליל ה'. ה"ג:

חידושי פרשת דברים מהרשא

רש"י **והצרות** זו מחלוקתו של קרח ודי זהב הוכיחן על העגל. אמר המלקט והא דלא הוכיחן מעיקרא על העגל שהיה מוקדם במעשה נראה לכוין זה עם מה שפירש"י לעיל בפרשת יתרו דלכך נאמר אנכי ה' אלהיך בלשון יחיד ליתן פ"פ למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל לי צוית ולא להם עכ"ל ולזה ניחא מה שלא הוכיחן מעיקרא על העגל דשמא היו באים בתשובה למשה דלא חטאנו כלום במעשה עגל ואתה לבדך צוית בסיני אנכי ה' אלהיך ולכך הוכיחם תחלה על מחלוקתו של קרח דאמרו למשה ואהרן ומדוע תתנשאו כו' ופירש"י שם לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי כו' כל העדה שמעו ובזה התשובה נשאר מעל להשיב למשה שאתה לבדך צוית שהרי הם בעצמם אמרו כל העדה שמעו משמע דכולם נצטוו על כך וק"ל:

רש"י **אמר** להם משה ראו מה גרמתם כו' ובכ"ט בסיון שלחו המרגלים. וא"ת אם בכ"ט בסיון שולחו המרגלים האיך אמרו רז"ל בשילהי דתענית אותו היום שחזרו מתור הארץ היה ליל תשעה באב ולכן נקבע בכיה לדורות והא מכ"ט בסיון עד ט"ב מ' נכי חד הוי ובכתוב הוא אומר וישובו מתור הארץ מקץ מ' יום. כבר תירצו שם בגמ' תמוז דההיא שתא מלויי מליוה דכתיב קרא עלי מועד לשבור בחורי כו' פירש"י דקיימא לן שחודש חסר שבא אחר חודש מלא עבדינן ב' ימים ר"ח והיינו יום ראשון השלמה לר"ח שלמעלה ממנו לעשותו מלא ונמצאו ב' ימים טובים מלא א' בתחלתו וא' בסופו וה"ק זמן עלי מועד לשבירת בחורי בט"ב שמגלגלין חובה ליום חייב. ובתו' שם בד"ה תמוז דההיא שתא מלויי כו' פי' עשו אותו מלא מל' יום כדי שיכלו מ' יום בט' באב ל' דתמוז וא' דסיון דכ"ט שולחו המרגלים וט' באב כו' עכ"ל. וכתב רבינו לכאורה דבריהם אינן מובנים בזה דחשיב א' דסיון והרי סיון ודאי מלא וה"ל ב' מסיון יום כ"ט ויום ל'. ויש ליישב דיום כ"ט מסיון לא חשיב ליה כיון שאין לילו עמו גם שהוא בכלל ז' של הסגר מרים. אך קשה לדבריהם דא"כ כלו המ' יום בט"ב כמ"ש בהדיא ובט' באב שבו המרגלים ובשמעתין לא משמע הכי אלא דלילה שלאחריו היה ט"ב שבכו בו ונקבע בו בכיה לדורות. ופירש"י בסוגיא זו לכאורה יותר מכון דחשיב ב' מסיון ול' מתמוז דמלויי מליי' וח' דאב הרי בערב תשעה באב שבו המרגלים דבלילה שלאחריו בט"ב בכו ויום כ"ט דסיון גם שאין לילו עמו חשיב לי' דלא כתיב הכי אלא מקץ מ' יום ולא אמרו מ' יום ולילו עמו אלא גבי מ' יום בשנה ראשונה שהיה משה בהר דהתם כתיב מ' יום ומ' לילה וצ"ל לדברי התוספות דט"ב תשעה באב לאו היינו בט' באב אלא בתשעה באב בערב שבו כדמסיק בשמעתין דבתשעה באב סמוך לחשיכה הציתו. ומצינו קרוב ללשון זה בקרא גבי י"ה בתשעה לחודש בערב כו' ובליל י' שלאחריו בכו ונקבע בו בכיה לדורות דרובו נשרף בו ותו לא מידי:

רש"י **שיהא** חביב עליך דין של פרוטה כו' בפ"ק דסנהדרין אמרו כקטן כגדול תשמעון אמר ר"ל שיהיה חביב עליך דין של פרוטה כו' ופריך למאי הלכתא אילימא לעיוני בי' ומיפסקי פשיטא אלא לאקדומי. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דהכתי מהיכא תיסק אדעתין להקדים דין של ק' כיון שבא לפניו קודם דין של פרוטה דפרוטה של עני ודאי היא שקולה כמו ק' מנה של עשיר. ויש להשיב בזה לפי שהותר לדיין ליטול שכר בטלתו והשתא מדין של מאה מנה יוכל ליטול שפיר שכר בטלתו אבל מדין של פרוטה לא יוכל ליטול שכר בטלתו דא"כ לא יהיה הדין בפרוטה ואין נזקקין לפחות משוה פרוטה גם אפשר שהפרוטה כולה לא תספיק לשכר בטלתו ושמא יאמר הדיין אקדים הדין של מאה מנה שאוכל ליטול ממנו שכר בטלתי וע"כ הזהיר עליו הכתוב דכקטון כגדול תשמעון שאם בא קודם לפניך הדין של פרוטה הקדימהו אף שלא תיטול עליו שכר וק"ל:

רש"י **על** דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכו'. הוא ע"פ הספרי אבל בפ"ק דסנהדרין אידחי זה דגרסינן שם והדבר אשר יקשה מכם אמר ר' חמא בר' חנינא ואי תימא רבי יאשיה על דבר זה נענש משה רבינו שנאמר ויקרב משה את משפטן לפני ה' מתקיף לה רב נחמן בר יצחק מי כתיב ואשמיעכם ושמעתיו כתיב אי גמירנא גמירנא ואי לא אזילנא וגמירנא אלא כדתניא ראויה פ' נחלות שתכתב ע"י משה רבינו אלא שזכו בנות צלפחד וכו' וכתב רבינו ורש"י בחומש פי' ותקרבון אלי עד"ז נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד כו' עכ"ל כדבעי למימר הכי מעיקרא והוא ע"פ הספרי אבל התימה ממנו שהניח סוגיא דשמעתין דדחי ליה מדכתיב ושמעתיו. ויהיה פי' ותיטור הכתובים לפנינו לפי שהזהיר על הדין כי המשפט לאלהים ושמא תאמרו א"כ

א"כ מי ירצה להיות דיין שאפשר שיהיה לו דבר קשה וספק ויהיה ענשו ע"ז אם לא יכוין לדון ע"פ האמת וע"כ אמר אין לכם לחוש ע"כ כי הדבר קשה וספק לכם תקרבון אלי ואם תחושו שיהיה גם הדבר קשה עלי ויהיה הקולר תלוי בי ובכם וע"כ אמר שדבר הספק לי ושמעתיו דאזלינא וגמירנא מאתו ית' ב"ה ומסיים ואצוה אתכם וכו' כל הדברים אשר תעשון כי דייני דורות צריכין מתון בדין ולא יפסקו הלכה למעשה כדאמרינן בכמה דוכתין אבל אני ששמעתי מפי הגבורה אין ספק בהם וכל מה שאני מצוה אתכם בעת ההיא הם הדברים אשר תעשון שהם הלכה למעשה וק"ל:

ותקרבון אלי כלכם. ובשילהי דתענית כתב רבינו סוגיא איכא למידק בכאן בשינוי סיפור מעשה מרגלים מסיפור בפרשת שלח לך דשם כתיב שאמרו המרגלים אפס כי עז העם וכו' ותשא כל העדה וילונו וכו' וכאן כתיב ויאמרו טובה הארץ וכו' ולא אביתם לעלות ותמרו וכו' ולא נתן טעם למה ועוד דבפ' שלח לך כתיב וילכו ויבואו אל משה וכו' דמשמע שהיה כל זה לפני אוהל מועד וכאן כתיב ותרגנו באהליכם וע"ק שאמר כאן ותאמרו בשנאת ה' אותנו וכו' ולא הוזכר כן בפ' שלח לך וע"ק שאמר כאן ותקרבון אלי כולכם וכו' כיון שזה היה בשנת מ' שכבר מתו כל דור המדבר ואלו היו בניהם פחות מבן כ' שזכו ליכנס לא"י מה הוכיחן בכך ויש ליישב בכל זה לפי שהאבות היו מביאין שגם בניהם באהליהם היו מתלוננים כמ"ש במדרש ותרגנו באהליכם מלמד שהיו יושבין במשכניהם ומכבדין את בניהם וא"ל אוי לכם למחר יהיו צולבים מהם וכו' ועמהם ידבר משה כאן ומוכיחן שגם אתם תקרבון אלי בעצת אביכם וזה שזכר כאן שהבנים המרו ומתלוננים בלי טעם קודם ששמעו ממרגלים עם גדול ורם ממנו וכו' וז"ש משה להם כי אמרתם בשנאת ה' וכו' וזה אינו מ"ש טובה הארץ וכו' אבל הוא אוהב אתכם ואתם שונאים אותו כמ"ש משל אומרים מה דבלבך על רחמך מה דבליבי' עלך כפירש"י בסמוך וזאת שנאת חנם שהיה להם לבנים לגבי הש"י במעשה המרגלים הביא להם בכי' לדורות בבית שני שהיה להם שנאת חנם כמ"ש פ"ק דיומא וז"ש רז"ל סוף מס' תענית אתם בכיתם בכי' של חנם וכו' דהיינו שנאת חנם למקום ב"ה כמו שכתבנו ודוק:

רש"י **לא** אשר להם על מואב אלא מלחמה כו'. מה שיש לדקדק בזה עיין מה שכתבתי לעיל בפרשת מטות:

רש"י **עוים** מפלשתים הם כו' שנאמר חמשת סרני פלשתים כו'. והא דנקט חמשה וחשיב שיתא כבר תרצו רז"ל בפרק אלו טריפות דאדוקי שלהם חמשה פי' החשובים שבהם. ודברי רש"י ז"ל בכאן בנוי' על האגדה דסוגי' הנ"ל דגרסינן שם אמר ר"ל הרבה מקראות ראוין לישרף כספרי מינים והן הם גופי תורה דכתיב והעוים היושבים כו' מאי נפקא ליה מיניה מדאשבעיה אבימלך לאברהם אם תשקור כו'. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר והא דלא חשיב בכיבוש א"י רק ז' עממין ולא חשיב נמי ארץ עוים שכבשו מכפתורים. וי"ל דכל ארץ פלשתים מארץ כנעני הוא נחשב כמפורש ביהושע ע"ש:

רש"י **למד** שעמדה חמה למשה במלחמת עוג כו'. בפרק אין מעמידין ועיין בש"ס אבל יש מרבותינו למדו שם מגופיה דקרא שנאמר אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך אימתי רגזו מלפניך בשעה שעמדה לו חמה. והא דכתיב גבי יהושע ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו כבר תרצו שם בגמרא שעות הוא דלא נפישי כולי האי. ועוד י"ל דאשבי ברכד קאי דלא הוו במשה. וכתב רבינו ולמאן דיליף מגופיה דקרא ורגזו וחלו ולא מג"ש דאחל אחל או תת תת הא בקריעת י"ס נמי כתיב כה"ג שמעו עמים ירגזון וכו'. ואפשר לומר שדרשו כן הכא ממלת מפניך וכמו שאמרו פני משה כפני חמה והוי ממש כשראו גם העמדת חמה הוא ראיית פני משה וק"ל:

רש"י **לא** לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים כו'. והקשה הרא"ם א"כ גבי מואב נ"כ צ"ל שנתנו להם אוכל ומים ואי אפשר לומר זה דהא כתיב על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. ותי' דיש לחלק בין קדמו להשבירו שהמואבים אע"פ שלא קדמו מ"מ השבירו להם אוכל ומים בכסף אבל לא קדמו דקדמו בלא כסף משמע עכ"ל. ובשמע שלמה טען עליו ואמר דא"כ היכי פרכינן ליה בפרק הערל הוה ליה לקדם נשים לקראת נשים. וכיון דבתנא קאמר אשה אין לה לקדם ולעיקר קושייתו נראה לומר דלעולם המואבים נתנו לחם בשכר ואשר לא קדמו דכתיב הוא על שהניחום בלעד מזונות עד שישראל שאלו בפיהם ואמרו להם אוכל בכסף תשברני והיה להם להקדים ולצאת לדרך לקראת למה התיו מים ולומר לישראל קנו מזונות קודם שיבואו לידי רעבון ולהכי פריך דאף נשים כו' כיון דבשכר הוה הוה להם להקדים קודם שישאלו עכ"ל. והרמב"ן ז"ל יש לו דרך אחרת בפרשת כי תצא שכתב בפסוק על דבר אשר לא קדמו אתכם כו' מצינו אוכל בכסף תשברני כו' כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים כו' ורבים אמרו שהם לא קדמו אותם אבל ישראל קנו מהם וזה הבל כי די למחנה שימכרו להם כאשר ירצו לקנות ועוד כי ישראל לא באו בגבול מואב והמואבים הוציאו להם לחם ומים בכסף והכתוב יספר שעשו המואבים כאשר עשו בני עשו ולמה ירחיק המואבים לעולם בעבור זה ולא יתעב האדומי כו' ע"ש שהאריך ומסיק בדבריו כי הנראה אלי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה והיו חייבין לעשות טובה עם ישראל והם עשו עמהם רעה האחד שכר עליך את בלעם בן בעור והם המואבים והאחד לא קדם אותם בלחם ובמים כאשר קרבו למולו כמו שכתב אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון והנה הכתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם והם לא קדמו אותם כלל כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו המואבים והעמונים אבל לא הזכיר עמון שלא קדמו אותם והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם כי בני עשו והמואבים כאשר ידעו שהוזהרו ישראל שלא יתגרו בהם הוציאו לחם ומים ועמון לא אבה לעשות כן וזה טעם שלא קדמו שלא יצאו לקראתם בלחם ומים כאשר עשו האחרים ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו על דבר אשר לא קדמו ואחרי כן הזכיר מואבי ופשעו עכ"ל:

ומה שאמרו באגדת חלק גדולה לגימה (ופירש"י אכילה שמאכילין לאורחים) שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנאמר על דבר אשר לא קדמו כו' ור"י אומר מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים כו' מרחקת את הקרובים מעמון ומואב ומקרבת את הרחוקים מיתרו בשכר קראן לו ויאכל להם זכו בניו כו'. טען רבינו ואמר מכאן נראה לדחות פי' הרמב"ן ז"ל בפרשת כי תצא ואשר לא קדמו לא קאי אלא אעמון ולא אמואב מדכתיב אוכל בכסף תשברני כו' כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כו' ועוד האריך. דהכא אמרינן בהדיא דאשר לא קדמו כו' הרחיקה גם משפחת מואב. גם נראה מכאן לקיים דברי המפרש דאשר לא קדמו היינו בחנם דכן משמע לשון לגימה אכילה שמאכילין אורחים בחנם כפירש"י ודומה ללגימה של יתרו דקאמר דמשמע בחנם קראן לו ויאכל להם. ומה שטען הרמב"ן על זה כי די למחנה שימכרו להם כאשר ירצו לקנות כו' אין טען טענה שכן דרך המלכיות השכנים ושלום ביניהם אם יבוא חיל אחד בגבול חבירו קרוב לו נותנין לו אכסני' והם לא עשו כן כשבאו ישראל בגבולם והיה להם שלום עמהם כמ"ש אל תצר את מואב כו' ואף על פי כן לא קדמו ליתן להם אכסניא בחנם והוצרכו לקנות מהם בכסף. ומה שטען עוד שהכתוב יספר שעשו המואבים כאשר עשו בני עשו ולמה ירחיק המואבים לעולם בעבור זה ולא יתעב אדומי כו'. גם זה אינו טענה שאפשר משנים שעשו עבירה אחת שיהיה תולה לא' מהם זכותו ולא יענש כמו השני שלא היה לו זכות וה"נ זכות הי' לבני עשו שלא נתרחק כ"כ כמ"ש כי אחיך הוא ודוק:

פרשת ואתחנן

אתה החלות בפ"ק דע"ג למדו רבותינו מכאן לעולם יסדר אדם שבחו של מקום קודם שיתפלל כו'. וכתב רבינו שם כי הזכיר כאן בשבחו של מקום ג' דברים שנזכר בפרשת עקב הגדול הגבור והנורא כו' לפי שהיה משה מתאוה ליכנס לארץ כדי להוסיף שם בשבחו של מקום מעין פרשתיו וז"ש אתה החלות להראות את גדלך זה הגדולה ואת ידך החזקה זו גבורה אשר מי אל גו' יעשה כמעשיך כו' זה הנורא וכל זה נתקיימה כבר במצרים וע"כ אעברה נא ואראה כו' שאוכל להוסיף עוד בשבחיך בנסים שתעשה שם בל"א מלכים והשיב לו רב לך מלהוסיף בשבחי כמ"ש לך דומיה תהלה וכמ"ש בברכות סיימתינהו לכולהו שבחא דמרך הני שלש אי לא דאמרן משה כו' ודוק:

רש"י **לא** תוסיפו כגון ה' פרשיות כו' וכן לא תגרעו. אמר המלקט רבים מתקשים בזה דהוסיף וכן לא תגרעו דלכאורה הוא ללא צורך. ואני שמעתי מאחי המופלא אר"י שבחבורה האלוף מ' ליב כ"ץ נר"ו אשר יושב ברמה בק"ק זיפל יע"א במדינת ליטא דאפשר כוונת רש"י ז"ל לתקן בזה דלא תקשה מנ"ל לומר דלא תוסיפו פירושו כגון ה' פרשיות בתפילין או ה' מינים בלולב דילמא בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר שלא להניח שני זוג תפילין וכן באידך. ולזה מסיק בדבריו וכן לא תגרעו ר"ל דלא תגרעו דומה ללא תוסיפו והנה אם נאמר דלא תוסיפו פירושו סובל כגון ה' פרשיות מיתוקם הקרא דלא תגרעו נמי שפיר כגון ג' פרשיות בתפילין או ג' מינים בלולב משא"כ אם נאמר דלא תוסיפו מורה על כפילת המצוה שלא להניח שני זוג תפילין וכיוצא בו וא"כ קרא דלא תגרעו הדומה ללא תוסיפו ע"כ נמי איירי כיוצא בו שלא לגרוע המצוה מכל ולישנא זה לא יתיישב דהאיך נאמר לא תגרעו והא אין זה גירעון המצוה אלא ביטול המצוה מכל וכל וק"ל:

רש"י **ונושנתם** רמז להם ש' בפרק המגרש ובפרק חד"מ. וכתב רבינו לא וחשוב דכתיב במלכים גבי בנין ב"ה ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' ויבן הבית לה' והבית הראשון עמד ת"י שנה הרי בין הכל תת"ן שנים שנכה מהם ארבעים שהיו ישראל במדבר הרי ישאר בידם תת"ן שנים משנכנסו לארץ עד חורבן הבית ואמר אלו שהו תתנ"ב שנה בארץ היה מתקיים בהו כי אבד תאבדון כו' ובסוף מכות אמרינן ואבדתם בגוים כאבידה המתבקשת היינו למאי דהקדים ב' שנים אבל אלו שהו עד זמנם תתנ"ב שנה היה נתמלא סאתם והיו נתחייבים כלייה ואבידה גמורה ח"ו והיינו צדקה עשה לנו דהיינו אבידה המתבקשת וק"ל:

רש"י **יום** אשר עמדת מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך כו' אבל מדרשו כ"ק דקדושין כל המלמד בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר סיני שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת כו'. וכתב רבינו ורש"י בחומש פירש לפי פשוטו יום אשר עמדת מוסב על מקרא שלמעלה כו' והדרש דהכא יתכן זה אלא דקאי אדסמיך ליה והודעתם לבניך כו' שזאת ההודעה לבני בנים ה"ל כאלו יום אשר עמדת. ולכאורה דעם דור המדבר ידבר המקרא שהיו בהם הרבה שקבלוה מהר סיני ומאי כאלו קבלה כו' דמ"מ כיון דבערבות מואב בסוף ארבעים שנה נאמר כן ולכולם אמר כן שהיו בהם הרבה שלא עמדו על הר סיני. ועי"ל דלא קאי כאלו קבלה מהר סיני על האב אלא על הבן שלא היה בהר סיני ודוק:

רש"י **ובראשונות** הוא אומר זכור כו' הרמב"ן ז"ל כתב בפרשת יתרו בענין זה ורבותינו הקפידו בזה אשר שינה במשנה תורה מפרשת יתרו ואמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפו להם והכוונה ז"ל כי זכור מצות עשה לוה שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו ושמור אזהרה מצות לא תעשה שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה יזהיר שנשמור לקדשו שלא נחללהו ואין ראוי למשה שיחליף בדברי השם ממצות עשה למצות לא תעשה אבל אם החליף בדיבור השני וכל תמונה ואמר כל תמונה בחסרון וי"ו והוסיף אותה בו על שלשים וכן כל כיוצא בזה בשאר הדברות אין בכך כלום כי הכל אחד ומפורש אמרו נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה שנאמר זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה שהנשים חייבות בשמירה שבכל מצות לא תעשה הם חייבות ולא היו חייבות בזכירה שהיא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אלא שההיקש הזה מחייב אותם כו' עכ"ל ע"ש. והנה זה מה שכתב הרמב"ן ז"ל ומפורש אמרו נשים חייבות וכו' סוגי' זו מתפרשה בפ"ג דשבועות. ורבינו בח"א הסכים לדבריו וכתב

ומה

אזי שהקשה בעל עקרים לפירושו שהרי הזכל גם לא תעשה בדברות ראשונות לא תעשה כל מלאכה לאו קושיא היא דמ"מ מלת זכור שהוא דבק למלת לקדשו משמע עשה זכרהו לקדשו דהיינו בזכירה על היין ושמור שהוא דבק ללקדשו בדברות אחרונות יתפרש לקדשו בשמירה מלעשות מלאכה. גם מה שהקשה הרא"ם לדברי הרמב"ן הא אמרינן דהשמר דעשה עשה הוא לאו קושיא היא כלל דלא קאמרינן הכי דהשמר דעשה עשה הוא אלא היכא דלא שייך במצוה ההיא לא תעשה אבל הכא במצות שבת כיון דאיכא בי' מצות לא תעשה כמפורש בהאי קרא לא תעשה כל מלאכה אית לן למיזל בתר כללין דהשמר אינו אלא ל"ת וזהו נ"ל ברור לפי סוגיא דשמעתין לקיים פי' הרמב"ן ומשום דמלת לקדשו הסמוך פעם לזמור ופעם לשכור יתפרש על ב' פנים פעם אזכור מצות עשה ופעם אשמור ל"ת הוכיחו לומר דבדיבור אחד נאמרו ודוק:

רש"י **ואהבת** עשה דבריו מאהבה וכו'. וכתב הרא"ם ולא הבינותי זה דהכא פי' עשה דבריו מאהבה כו' ואח"ז פי' בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך דמשמע שאם אמרו לך עבור על שום מצוה ואל תהרג יהרג ואל יעבור ואלו בפ' בן סורר ומורה אמרו בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך ופירש"י דכתיב ואהבת את ה' אלהיך שלא תמירנו באחר בע"ג לכך נאמר בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך כו' אלמא בע"ג בלבד קמיירי קרא אבל בשאר מצות יעבור ואל יהרג והאריך הרא"ם בזה והניח בצ"ע. ורבינו בח"א סוף פ' הרואה כתב ליישב זה וז"ל ודע דעיקר קרא דבכל נפשך בע"ג איירי כפרש"י בהדי' סו"פ בן סו"מ וז"ל ואהבת את ה' וגו' שלא תמירנו בע"ג דהא דאמרינן התם בג' עברות יהרג אדם ואל יעבור חשיב ע"ג ויליף ליה מהאי קרא דבכל נפשך וש"ד וגילוי עריות יליף מכי כאשר יקום וגו' ע"ש ובעובדא דר"ע דמסר נפשו על ביטול תורה היינו בשעת השמד הוי וכדמסקינן בפ' בן סורר ומורה כי אתי רב דימי אמר ר"י וכו' לא אמרו אלא בצנעה אבל בפרהסי' אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור וכן בשעת השמד אמרו אפילו ערקתא דמסאנא לא ישנה הרי דבשעת השמד אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ועוד דר"ע בפרהסיא הוה כדאמרינן מקהיל קהלות ברבים ובפרהסיא ג"כ אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ובזה יפול קושיות הרא"ם על פירש"י בפ' בן סורר ומורה שפי' דבכל נפשך מיירי בע"ג בלבד היינו שלא תמירנו ובחומש פי' סתם דכן הוא בכל המצות דלאו קושיא היא דהתם בגמרא אפי' בצנעה ואפילו שלא בשעת שמד איירי ודוקא בע"ג אבל בפרהסיא א"נ בעת השמד אשאר מצוה נמי איירי האי קרא דבכל נפשך דיהרג ואל יעבור ודוק:

רש"י **ושננתם** לבניך לשון חדוד כו' וכתב הרא"ם שכן הוא בספרי. וכמו חצי גבור שנונים לא מלשון משנה דא"כ ולמדתם מבעי ליה כמו בפרשת והיה אם שמוע ולמדתם אותם את בניכם עכ"ל. ורבינו טען ואמר שהוא תלמוד ערוך בפ"ק דקדושין דגרסינן שם ת"ר ושננתם שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך כו' והוא כתב בשם הספרי. גם מה שכתב שדרשו כן מדלא כתיב ולמדתם ומתוך שמעתין נראה שדרשו כן מדלא כתיב ושניתם אלא ושננתם דמשמע לשון חדוד ושינון וק"ל:

רש"י **הישר** והטוב זו פשרה לפנים משורת הדין. פי' משום דבקרא דלעיל מיניה כלל כל חלקי המצות דכתיב שמור תשמרון את מצות ה' וכו' ועדותיו וחוקיו אשר צוך והוסיף בהאי קרא דבתריה לומר ועשית הישר וכו' שאינו בכלל המצות אבל תעשה הישר לפנים משורת הדין כי הוא טוב בעיני ה' אע"פ שלא צוך עליהם וע"ש זה קרא ספר משנה תורה ספר הישר כמו שאמרו בפ' אין מעמידין אקרא שקונן דוד על שאול ואמר ללמד את בני יהודה קשת הלא היא כתובה על ספר הישר מאי ספר הישר ר"א אומר על ספר משנה תורה והיכן רמיזא ידיו רב לו איזו היא מלחמה שצריכה ב' ידים וכו' נמצא שנקרא ספר הישר לפי שהוא נוסף על התורה בכמה מצות הישרים וטובים בעיני ה' וק"ל:

רש"י **ולהלן** הוא אומר לאלפים וכו'. בפ' ו' דסוטה אמרו גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה שזה תלוי לאלף דור וזה תלוי לאלפים דור הכא כתיב ועושה חסד לאלפים לאוהבי והתם כתיב ולשומרי מצותיו לאלף דור ופריך התם נמי כתיב לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור ומשני האי לדסמיך ליה והאי לדסמיך ליה ע"כ. וכתב הרא"ם ולפי זה יהי' לאוהביו האמור פה דבוק עם שומר הברית והחסד דלעיל מיניה ולשומרי מצותיו דבוק עם לאלף דור שאחריו ולהלן יהי' לאוהבי דבוק עם ועושה חסד לאלפים ולשומרי מצותיו דבק עם ועושה חסד נגד כאלו אמר ועושה חסד לאלפים לאוהבי ועושה חסד לשומרי מצותי עכ"ל. ורבינו ימאן בקבלת פירושו דהקשה בסוגיא זו דשמעתין לכאורה ה"מ לאקשויי הכי אקרא קמא דפ' יתרו דמייתי דכתיב ביה נמי ולשומרי מצותיו וכתב ליישב זה ע"פ מה שאמרו לעיל מיניה תניא ר"מ אומר נאמר ירא אלהים באיוב ונאמר ירא אלהים באברהם מה ירא אלהים האמור באברהם מאהבה אף י"א האמור באיוב מאהבה וא"כ ה"נ איכא לפרושי לאוהבי ולשומרי מצותי מצד האהבה ולכך לא פריך אלא מקרא דבתריה דלא כתיב ביה אלא לאלף דור דאוקמוהו ביראה בעלמא הא כתיב ביה נמי לאוהביו ובהכי ניחא למאי דמסיק האי לדסמיך ליה כו' נדחק בזה הרא"ם בקרא דיתרו דולשומרי מצותיו דבק עם ועושה חסד דלפני פניו ולא עם לאלפים דלפניו דלדברינו ניחא דלשומרי מצותיו דבק נמי אלפניו דהיינו בעושים מיראה על צד האהבה ומיהו בקרא האמור בכאן האי לדסמיך ליה קאמר שפיר דלא קאי אלא אשומרי מצותיו ולא אוהביו אלא שאוהביו דבק עם שומר הברית והחסד כמ"ש הרא"ם ודוק:

פרשת עקב

עקר שאינו מוליד יש לכוין זה ע"פ מה שאמרו רז"ל למה נתעקרו האמהות מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ולפי זה האיך אמר הכתוב בכאן בעושים רצונו של מקום שלא יהיה בך עקר הא מצינו בהיפך מזה גבי האמהות וכדי לתקן זה פירש"י עקר שאינו מוליד ר"ל עקר כזה לא יהיה אבל עקר שמוליד יהיה בך מטעמא שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וק"ל:

רש"י **ואשב** בהר אין ישיבה אלא לשון עכבה. בפרק הקורא שנא' ותשבו בקדש ימים רבים דאם לא כן הא כתיב ואנכי עמדתי בהר. וכתב רבינו ומדכתיב וישב יעקב לא משמע ליה ראיה דהא דרשינן ליה בפ' חלק אין וישב אלא לשון צער ואע"ג דקרא דואשב בהר ארבעים יום גבי לוחות הראשונות כתיב מ"מ משמע להו ליתא את של האמור בזה לזה מדכתיב באחרונות כימים הראשונים ודוק:

רש"י **רבותינו** דרשו מכאן הכל בידי שמים וכו'. בפ' אין עומדין גרסי' אמר ר' חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אותו ופריך אטו יראה מלתא זוטרתי היא והאמר ר' חנינא משום רשב"י אין להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר יראת ה' היא אוצרו ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתי היא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול עכ"ל ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר לכאורה אגופי' דקרא ה"ל לדקדק כן דכי אם ליראה דמשמע שאינו מבקש ושואל ממך רק דבר קטן שהיא היראה ועוד יש מקשים במשל דמייתי לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול כו' דאין זה דומה דהכא משה א"ל לישראל כן כ"א ליראה ולגביהם ודאי דומה ככלי גדול ומסיק ליישב זה ע"פ מה שאמרו כי היראה נחלקת לשני מינים הא' היראה הטבעית יראת מעונש ופורעניות והיא דומה לכלי קטן והב' יראה שכלית יראת מדבר הגדול והנורא כמ"ש ויירא ויאמר מה נורא וכו' והיא יראה שלימה דומה לכלי גדול והשתא אגופי' דקרא כ"א ליראה אותי ודאי דהוה ידע לפרש דהיינו יראת עונש דהיא יראה טבעית ומילתא זוטרתא היא במעלה אבל ר"ח דקאמר הכל בידי שמים וכו' משמע ליה עפי דהיינו יראה השכלית דאינו בידי שמים כי היא תלויה בבחירה אבל יראה הטבעית היא קלת בידי שמים ליראם בעונש אחרים כמ"ש בפ' הבע"י אין פורעניות בא לעולם אלא בשביל ישראל ליראם כדי שיחזרו בתשובה שנאמר אך תיראי אותי תקחי מוסר והשתא אפילו ביראה השכלית קאמר ר"ח דמילתא זוטרתא היא מדמייתי ליה מכי אם ליראה ואהא פריך מהא דאין לו להקב"ה בבית גנזיו וכו' דודאי מיירי נמי ביראה השכלית שהוא ודאי דבר סגולי ראוי להניח באוצר ה' שהוא תלוי בבחירת האדם ולאו מילתא זוטרתי היא וכמ"ש ראשית חכמה יראת ה' וכו' ומשני אין כדקאמרינן דאיראה השכלית קאמר כי אם ליראה ולאו משום דזוטרתי היא במעלה אלא דלגבי משה נמי היתה אותה היראה השכלית על ישראל כי ראו בו דבר פלא ונורא כדכתיב כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו כי יראת עונש לא היה עליהם ממשה שלא היה בידו לענשם בלי רשות ית' ב"ה וכיון דביראה השכלית היתה יראתם לגבי משה כמו גבי הקב"ה קאמר שפיר מה ה' אלהיך שואל וכו' כמו שיראתם אותי ביראה שכלית וע"ד שאמר ריב"ז לתלמידיו י"ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו דהיינו ביראה השכלית וז"ש במשל כלי גדול ויש לו דהיינו יראה השכלית שהיא גדולה במעלה ויש לו דהיינו בבחירה דומה לו ככלי קטן משום דמצוי' ג"כ לגבי ב"ו וקטן דהיינו יראה הטבעית ואין לו שהיא קלת ברשות הקב"ה כמ"ש לעיל דומה עליו ככלי גדול ועפ"ז מה שאמרו דהכל בידי שמים חוץ וכו' אבל חכם גבור ועשיר כל זה בידי שמים כמ"ש בפ' כל היד דרש ר"ח ב"פ אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו ונוטל הטיפה וכו' ואילו רשע וצדיק לא קאמר וגו' יש לכוין הכתוב בירמיה אל יתהלל חכם בחכמתו גבור בגבורתו ועשיר בעשרו כ"א בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וכו' ר"ל כי ההכרח לא ישובח ולא יגונה וע"כ אלו הג' חכם גבור ועשיר שהם בהכרח הגזירה מעת יצירתו לא ישובח ויהולל בהם כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע וכו' שהוא דבר התלוי בבחירתו זהו תוכן דברי רבינו באגדה זו:

רש"י **עשה** משפט יתום ואלמנה הרי גבורה ואצל גבורתו כו' אבל במגלה אמרו כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה כו' כתוב בתורה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים כו' וכתיב בתריה עושה משפט כו'. ותמה רבינו על רש"י ז"ל שפירש עושה משפט כו' הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו ואוהב גר כו' וסוגיא דשמעתין הנ"ל לא משמע הכי אלא דגבורתו אתה מוצא בקרא דלעיל מיני' כי ה' אלהיכם כו' ובקרא דבתריה עושה משפט יתום כו' היא ענותנותו שמשגיח בחולשאי ונדכאי רוח ואין דברי רש"י ז"ל סובל לפרש כן וק"ל:

רש"י **בעתו** בלילות חושבנא דדין כחושבנא דדין ועיין מה שכתבתי לעיל בפרשת בחקותי שהארכתי שם בענין זה:

פרשת ראה

רש"י **אחרי** העברת הירדן כו' דרך מבוא השמש להלן מן הירדן כו'. בפרק א"נ שנינו ת"ר הלא המה בעבר הירדן מעבר לירדן ואילך דברי ר' יהודה אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת (ופירש"י אחרי דרך מבוא השמש ומה מבוא השמש זהו מזרח שהחמה באה משם כלומר רחוק ממזרחו של ירדן ומצינו בב"ר כ"מ שנא' אחרי מופלג) מול הגלגל סמוך לגלגל כו' ר' אלעזר אומר הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דאי מעבר הירדן ואילך מי כתיב והיה בעברכם את הירדן דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת כו'. וכתב רבינו בחידושי הלכות ורש"י פי' בחומש אחרי אחר העברת הירדן הרבה מהלאה למרחוק כו' ודרך מבוא השמש לצד מערב דהיינו שקיעת החמה וכמ"ש הרא"ם. ונ"ע שזה דלא כמאן מהני תנאי דלמ"ד דרחוקי' מן הירדן היו מפרש מבוא השמש היינו זריחת השמש ולמאן דמפרש מבוא השמש שקיעת החמה הא קאמר דסמוך לירדן הוו. גם מה שפירש"י בחומש מול הגלגל רחוק מן הגלגל הוא דלא כמאן דלכ"ע מול הגלגל סמוך לגלגל ונ"ע למה תפס לו שיטה אחרת. ובחידושי אגדות הביא ג"כ קושיא קמייתא ומסיק ליישב ואפשר שדרכו בפי' החומש לשמור הפשוט ולפי הניקוד בב' טעמים משמע ליה לפרש בב' דיבורים כמו שפירש"י בחומש ודוק:

רש"י **בבהמה** משמע מה שנמצא בבהמה אכול כו'. עיין מה שכתבתי לעיל בפ' שמיני:

רש"י **היא** ראה היא איה היא דיה כו' ולמה הזהירך בכל שמותי' שלא ליתן פ"פ לבעל'

לבעל דין לחלוק כו' ובעופות פרט לך הטמאים ללמד שהעופות טהורים מרובים כו' אמר המלקט העולם מקשים בזה האיך תלוי זה בכאן דנקט ובעופות פרט לך הטמאים כו'. ולמה לא הביא על הקרא גופי'. ואני שמעתי מילתא בזה משמי' דגברא רבה ליישב הגעת רש"י ז"ל בדרך נכון ותריץ עם מה שאמרו בפ' אלו טרפות דף ס"ג ע"ב מנין לביצת עוף טמא שהיא אסורה שנאמר ואת בת היענה וכי בת יש ליענה אלא זו ביצת עוף טמא. ולפי זה איכא למידק מנ"ל לומר דעופות טהורים מרובה ולכך פרט משום דילמא בשוין הם ואין א' מרובה מחבירו והא דפרט הטמאים להורות איסורא גבי ביצת עוף טמא מבת היענה. ואין סברא להקשות דלכתוב הטהורים ובת היענה לחוד מטמאים להורות שביצת עוף טמא אסורה דא"כ כ"ה שמות הוה צריך לפרוט הכתוב משא"כ עכשיו לא פרט יותר מכ"ד עופות טמאים. אבל אם ראה ואיה ודיה אחת היא והזהיר בכל שמותי' כדי שלא ליתן לבעל דין לחלוק בודאי תפול הקושיא והיא חזקה למה פרט הכתוב כ"ג שמות הטמאים ולא פרט הטהורים ובת היענה לחוד מעופות טמאים דלא הוו יותר מכ"ה והיה נשמע ג"כ איסורא דביצת עוף טמא אלא עכ"ל מזה דעופות טהורים הם מרובים על הטמאים ולכן נקט רש"י ז"ל במילתא ובעופות פרט הטמאים כו' אחר שפירש דראה ודיה ואיה אחת היא משום דבא זה ולימד על זה דעופות טהורים מרובים משא"כ בלא זה היה אפשר לומר דכי הדדי נינהו ולאשמעינן איסורא דביצת עוף טמא פרט הכתוב הטמאים ודוק:

רש"י **מום** כלל פסח ועור פרט כל מום רע חזר וכלל מה הפרט מפורש כו'. בפ' על אלו מומין שנינו על אלו מומין שוחטין את הבכור נפגמה אזנו מן הסחוס דהיינו תנוך האוזן ולא האוזן עצמו משום דהדר בריא כו'. ופריך בגמרא אמאי פסח ועור כתיב ומשני כתיב בו נמי כי יהיה בו מום. ופריך ואימא כי יהיה בו מום כלל פסח או עור פרט אין בכלל כו' פסח ועור אין כו' ומשני כל מום רע חזר וכלל כלל ופרט וכלל מה הפרט כו'. ופריך ואימא מה הפרט מפורש מומין שבגלוי ובטל ממלאכתו ואינו חוזר. אלמה תנן נפגמה אזנו כו' הא אינה בטלה ממלאכה ומשני כל מום ריבויא הוא. ובסוגיא זו תמה רבינו ואמר ורש"י בחומש הביא דרשת כלל ופרט כדבעי למימר הכי מעיקרא ולא ידענא למה הניח התלמוד ערוך דהא לא קאי הכי במסקנא. ויש ליישב דלמאי דמסיק נמי כל מום ריבויא הוא קאי נמי הכלל ופרט לרבות כל הדומה לפרט ולא נמעטיה נמי מפסח ועור כדממעטינן במסקנא דשמעתין מום עובר והכי משמע דקאי הכלל ופרט מדלא קאמר אלא כל מום ריבויא הוא וק"ל:

פרשת שופטים

רש"י **ולא** תקח שוחד אפילו לשפוט צדק. וכתב הרא"ס י"מ דאי לשפוט שקר הרי כבר נאמר ולא תטה משפט ואין צורך דמגופיה דקרא נפקא דאל"כ מאי כי השוחד יעור דמשמע שהשוחד מוציאו בע"כ מן הדרך הישר אל דרך הנוטה הרי ע"מ כן קבלו עכ"ל. אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שטען עליו ואמר וצ"ע דהא כי השוחד יעור לא מיירי בדין שדן עכשיו אלא מיירי לזמן העתיד שמבשר הכתוב שעתיד זה הדיין הלוקח שוחד בזה הדין שיתעורו עיני שכלו וכן אמר בסוף כתובות ת"ר כי השוחד יעור כו' ק"ו לטפשים. ופריך מידי טפשים ופקחים בני דינא נינהו אלא ה"ק אפילו חכם גדול ולוקח שוחד אינו נפטר מן העולם בלא סמיות הלב עכ"ל. ואני אשתומם על דברים אלו שיצאו מפה קדוש דלכאורה יש לדייק בדברי הרא"ס ז"ל אשר נהירין ליה שבילין דרש"י ז"ל ורש"י בעצמו כתב לעיל בפ' משפטים בפסוק ושוחד לא תקח אפילו לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות הדין שהרי להטות הדין כבר נאמר לא תטה משפט הרי דדברי הי"מ הן הן דברי רש"י ז"ל בעצמם ולא עוד שכתב ואין צורך כו' ובאמת אין זה טענה דרש"י ז"ל מפרש כאן קרא דכי השוחד יעור לפי פשוטו דנקט מקבל שוחד ממנו א"א שלא יטה את לבו אצלו להפך בזכותו עכ"ל ולפירושו בכאן איירי קרא בדין שדן עכשיו ולא לזמן העתיד כמו שפירש לעיל בפ' משפטים לפי מדרש רבותינו ז"ל ולפי זה שפיר כתב הרא"ס אדברי י"מ דאין צורך להבין כאן בכוונת רש"י ז"ל מקרא אחר דלא תטה משפט כמו שהביא רש"י בעצמו לעיל בפ' משפטים רק דמגופיה דקרא נפקא כמו שהוא בעצמו הולך ומפרש בכאן כי השוחד יעור מקבל שוחד כו' ומזה שמעינן שפיר דלא תקח שוחד מיירי אפילו לשפוט צדק ולא נומר דאידך קרא לא תטה משפט למד על זה ועל רש"י ז"ל ליכא לאקשויי הא דלא פירש הקרא דכי השוחד יעור התם כי הכא או הכא כי התם כי זה דרכו לפרש הכתובים לפעמים על דברי רז"ל ולפעמים לפי פשוטו. א"נ שינוי דקרא קא דייק כמו שכתב במנחת יהודה ובעל שפתי חכמים הביאו ע"ש. ומעתה דברי הגאון שמע שלמה מה שטען על המזרחי אינן מובנים כי שגגה יצא מלפני השליט דלפום חורפיה לא עיין כאן ברש"י ז"ל שפי' קרא דכי השוחד לפי פשוטו ולא לפי מדרש רז"ל ודברים אלו ברורים הם:

רש"י **אפילו** אומר לך על ימין שמאל כו' וכ"ש שאומר לך על ימין ימין כו' ולכאורה מסקנת דברי רש"י ז"ל דנקט וכ"ש שאומר לך כו' הוא ללא צורך דהא זה למראה עין ישפוט. אלא כוונתו בזה דאל תקשה מנ"ל לפרש כן דילמא הכתוב מתפרש כפשוטו דוקא כשהוא אומר על ימין ימין ועל שמאל שמאל יתחייב לשמוע לו ולא בהיפך וכדי לתקן זה מסיק וכ"ש כו' דזה אינו צריך הכתוב להורות דמהיכי תיתי לשגות אם דבריו כהוגן בעיניך אלא אפי' תחשוב בדעתך שהוא טועה בדין ואומר על ימין שמאל בא הכתוב ליתן לאו דלא תסור וק"ל:

רש"י **ודורש** אל המתים כגון המעלה בזכורו והנשאל בגלגלת כן הוא בספרי אבל בפ' ד' מיתות גרסינן ת"ר בעל אוב אחד המעלה בזכורו וא' הנשאל בגלגלת מה בין זה לזה וכו' ומסקינן שואל אוב היינו דורש אל המתים ומשני דורש אל המתים כדתניא ודורש אל המתים זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה עכ"ל וכתב רבינו בחידושי הלכות ורש"י בחומש פי' דורש אל המתים זה מעלה בזכורו וכו' ודבריו ע"פ ברייתא דספרי ושלא כברייתא זו דבשמעתין דכן דרכו של רש"י לפרש הפסוקים ע"פ היותר פשוטו של מקרא דמעלה בזכורו ונשאל בגלגלת משמע ליה שפי בכלל דורש אל המתים וכדבעי למימר נמי תלמודא שואל אוב היינו דורש אל המתים וכו' ופשטא דסתמא דמתניתין דסוגי' זו דגרסינן שם בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו וידעוני זה המדבר בפיו הרי אלו בסקילה וכו' נמי משמע כברייתא דספרי דאוב מילתא אחריתא היא שהוא זה המדבר משחיו וכדאידך ברייתא בשמעתין דגרסינן שם בסמוך לעיל מברייתא הנ"ל ת"ר בעל אוב זה המדבר בין הפרקים ומבין אצילי ידיו ידעוני זה המניח עצם וכו' ומה שכתב הרא"ס ואונקלוס שתרגם ידעוני זכורו איני יודע היכן מצא שהרי בפרק ד' מיתות כו' ידעוני זה המניח עצם ידוע בפיו כו' עכ"ל ולא היה ליה לתמוה על אונקלוס היכן מצא זה שהוא היה תנא אבל כבר הרגישו בזה התו' שם בד"ה מעלה בזכורו פי' הקונטרס מעלה ומושיב המת על זכורו ולא יתכן בבעל אוב דשאול אלא נראה דשם מכשפות כך הוא תרגומו דאוב וידעוני מתרגמינן בידין וזכורין ומיהו יש לתמוה דהו"ל למינקט המעלה בידין שהוא תרגומו של אוב עכ"ל. הרי קמן דזכורו שם מכשפות הוא ואפשר דהיינו בעצמו במניח העצם ידוע בפיו ולא קשיא להו רק על הברייתא דה"ל למנקט בידין גבי אוב שהוא תרגומו של אוב אבל זכורו תרגומו של ידעוני וק"ל:

רש"י **שמע** ישראל אפילו אין בכם זכות כו' בפ"ק דסוטה גרסינן ואמר אליהם שמע ישראל מאי שנא שמע ישראל א"ר יוחנן משום רשב"י אמר להן הקב"ה לישראל אפילו לא קיימתם אלא ק"ש וכו' וכתב הרא"ס דאל"כ שמע ישראל למה לי לא הו"ל למימר אלא ודבר אל העם ואמר אליהם אתם קרבים היום וכו' עכ"ל ע"ש ורבינו טען עליו וכתב ולשון מאי שנא דקאמר לא משמע כן דה"ל למימר שמע ישראל למה לי אבל הנראה משום דלפניו ואחריו נקט בלשון רבים דכתיב ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים וגו' ומ"ש שמע דכתיב בלשון יחיד ולא כתיב שמעו ג"כ בל' רבים למדרש אפילו לא קיימתם אלא ק"ש וכו' זו היא קבלת מלכות שמים ועול מצות להשרות השכינה להלוך עמכם להלחם וכו' ולזה אמרו שם בסוגיא זו בשמעתין גבי גלית שבא שחרית וערבית כדי לבטלן מק"ש וק"ל:

רש"י **על** איביכם אין אלו אחיכם כו' משנה ערוכה היא בפ' ח' דסוטה וז"ל משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם בלשון הקודש היה מדבר שנא' והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן זה כהן משוח מלחמה ודבר אל העם בלשון הקודש ואמר אליהם שמע ישראל וכו' על אויביכם ולא על אחיכם לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין שאם תפלו בידם ירחמו עליכם וכו' עכ"ל. ולא שדיבר משוח מלחמה דברים אלו אל העם אלא תנא דמתני' מפרש הכתובים אבל מפי משוח המלחמה נאמרו הכתובים כמו שהם כתובים בתורה והקשה רבינו בזה דנקט לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין דלכאורה שפי הוה ליה למנקט לא יהודה על אפרים לא וכו' כדמייתי מקרא ויקומו האנשים וכו' דמיירי במלחמת יהודה ואפרים והי' דהך משנה נשנית בזמן התנאים שהיו בבית שני שלא חזרו מבבל רק שבט יהודה ובנימין שהם גלו לבבל ע"י נ"נ וחזרו בבית שני אבל עשרת השבטים כבר גלו ע"י מלך אשור והם לא חזרו בבית שני ונקט הכא גם שמעון לפי שהיה נחלתו בתוך נחלת בני יהודה כמפורש בס' יהושע ומסתמא עמהם גלו וחזרו עכ"ל:

רש"י **הירא** ורך הלבב ר"ע אומר וכו' רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו וכו' וכתב הרא"ס פי' ר"י סובר מאחר שאין מיתה בלא עון אין לו לירא שמא ימות ואין המלחמה סכנה להם כדכתיב לעיל כי ה' הוא ההולך עמכם וכו' לפיכך פי' הירא מעבירות שבידו וא"כ מי שבנה בית ונטע כרם או ארש אשה לא ה"ל לחזור שהרי אינם בעלי עבירות אלא שהתורה תלאה לו לכסותו דאי לאו הכי הוי הכל יודעין שהוא בעל עבירות ויבוש מלחזור אבל עכשיו יחשבו הכל על כל החוזרים שהם מאותם השלשה ופי' ולא ימס את לבב אחיו כלבבו שכשמבינין או מרגישין בו שהוא ירא לא ידעו שמחמת שהוא בעל עבירות הוא מתירא שמא עונותיו ילכדוהו והם שאינם בעלי עבירות אין להם לירא אלא יחשבו שאינו בעל עבירות ואפילו הכי מתירא ויראו גם הם כמותו עכ"ל. ורבינו טען עליו דהא בפ' במה בהמה ליתא הכי אלא דרב אמי הוא קאמר הכי ואיתותב דיש מיתה בלא חטא ויסורין בלא עון ואי הוה סבר ר"י הגלילי הכי הל"ל דר' אמי כר"י הגלילי ס"ל ועוד לר' אמי נמי הכי קאמר דאין מיתה בלא חטא כו' וכתבו התו' שם פי' מיתה לפי שנגזרה ובאה אף על השוגג ואין יסורין בלא עון של מזיד כו' ע"ש וא"כ הוא השוגג שלא נתודע לחוטא לא תיקן שיחזור וימות במלחמה ודוחק לומר דאין מיתה בלא חטא דקאמר היינו דוקא בשוגג שנתודע ועדיין לא נתכפר ודברי הרמב"ן בזה נכונים שכתב על דעת ר"י הגלילי כאשר הבטיח הכהן שהשם יושיעם ולא יפקד מהם איש ראוי שיבטחו בו הצדיקים ויזהירו השוטרים את היראים מעבירות שבידם ולכך תלאה התורה לחזור על ביתו וכרמו ואשתו לכסות על האחרי' שחוזרין בשביל העבירות ויהיה טעם פן ימות שהוא יחשוב בלבו כן וינוס והאריך גם לדעת ר"ע עיין שם וק"ל:

פרשת כי תצא

רש"י **לא** דברה תורה אלא כנגד יצר הרע כו' אמר המלקט וזה עולה עם מה שפירש"י לקמן בפסוק כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה. וזהו שנקט כאן שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שלא ימצא מקום לקטרג בשעת הסכנה וק"ל:

רש"י **הגיע** תורה לסוף דעתו ומלסטס כו' וכתב רבינו גם אין זה סוף דעתו ממש דא"כ אכתי לא הוה חייב סקילה החמורה אלא שיבוא לידי עבירות החמורות בתורה שיהיה בהם דיני סקילה וכדאמרינן החייב ב' מיתות נידון בחמורה וק"ל:

רש"י **זלזולו** של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו כו' בפ' נ"ה תניא אמר ר"מ משלו משל למה הוא דומה לב' אחים תאומים בעיר אחת א' מינוהו לשר וא' יצא לליסטיות צוה השר ותלאוהו כל הרואה אותו כו'. ובאגדה זו כתב רבינו מפי' רש"י בחומש נראה דאין זה רק בישראל וע"פ הכוונה שישראל זרע יעקב הם דמות דיוקנו כדאמרינן אדם הראשון הוא דיוקנו של מקום, אבל הרמב"ן

ככב על דבריו שאינו כאשר השב הרב בישראל ונקראו בנים מקום כו' ולכן צוה יהושע ויורידם מעל העצים כו' עכ"ל והאריך ע"ש ולכאורה דכן הוא ז"פך דיהושע שהיו ה' מלכי עו"ג וצוה יהושע להורידם קשה לפירש"י . ויש ליישב לפירש"י איכא ב' טעמים בלא תלין נבלתו הא' קללת אלהים תלוי והאי טעמא איכא בישראל ועוד איכא טעמא אחרינא ולא תטמא את אדמתך כו' כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ שהוא טעמא שייך נמי בעו"ג וכ"כ רד"ק בספר יהושע ע"ש :

למען ייטב לך והארכת ימים . הא דנקט כאן למען ייטב לך קודם והארכת ימים ובכיבוד אב ואם הקדים אריכות ימים אגב לפניך סוגין דשמעתין סוף פ"ק דקדושין ודברי רבינו בענין זה ובדבריו יבואר זה ג"כ דשנינו שם כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ וכל שאינו עושה כו'. ופריך תלמודא מהא דאמרו אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ואלו הן כיבוד אב ואם כו' (ופירש"י מדקתני אלו הני הוא דאוכל פירות והקרן קיימת אבל מצוה אחריתא לא) ומשני אמר רב יהודה ה"ק כל העושה מצוה אחת יתירה על זכיותיו מטיבין לו כמי שקיים כל התורה כולה . ודייק תלמודא מכלל דהנך אפי' בחדא נמי (ופירש"י ואפי' לא קיים שאר מצות בתמי' והא רובא עונות הוא) ומשני אמר ר' שמעי' לומר שאם היתה שקולה מכרעת (ופירש"י הא דקתני אלו דברים במחצה עונות ומחצה זכיות קאמר ויש במחצה זכיות א' מאלו מכרעת את הכף כאלו הוי רובא זכיות ואינו צריך למצוה יתירה דמתניתין וכי לית ביה הדא מהני צריך למצוה יתירה) ופריך ורמינהו כל שזכיותיו מרובים מעונותיו מריעין לו כו'. ומשני רבא הא מני רבי יעקב היא דאמר שכר מצוה בהאי עלמא ליכא דתניא ר"י אומר כו' הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות כו' ובהזירתו נפל ומת כו'. ובמסקנא דסוגיא זו גרסינן רמי לי' רבא לרב נחמן תנן אלו דברים שאדם עושה אותם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ואלו הן כיבוד אב ואם וג"ח כו' בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך כו' א"ה בשילוח הקן נמי כתיב למען ייטב לך כו' . אמר רבא רב אידי אסברא לי אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו כו' (ופירש"י דהנך כולהו הבריות נהנו ממנו ונמצא טוב לשמים וטוב לבריות ובהאי כתיב כי פרי מעלליהם יאכלו בחייו אבל בשילוח הקן טוב לשמים הוא ואין טוב לבריות ולא כתיב ביה כי פרי מעלליו יאכל הלכך לא תנייה גבי אוכל פירותיהן עכ"ל) . הקשה רבינו אהא דפריך בשילוח הקן נמי כתיב למען ייטב לך כו' דהא הך מתניתין דפאה ע"כ כר' יעקב לא אתי דלדידיה אפי' בכיבוד אב ואם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ממעשה דחזי כדקאמר רבא גופיה אלא כרבנן דמתניתין דקדושין דאיכא שכר מצוה בהאי עלמא וא"כ מאי קשיא ליה ליתני נמי שילוח הקן הא אמרינן לעיל דהנך דקתני היינו לענין דשקולה מכרעת משא"כ בכל שאר מצות דבעינן רוב זכיות כדקתני במתניתין . וי"ל דהכי פריך כיון דלא פרש הני דהתם אלא משום דשקולה מכרעת ומכפל הלשון דכתיב בהו א"כ בשילוח הקן נמי דכתיב בכה"ג כפל לשון למען ייטב לך והארכת ימים ניתני ליה נמי בי' דשקולה מכרעת ומשני כיון דאין לשלוח הקן פרי אלא קרן לחוד לא תני ליה ולא נימא דשקולה מכרעת אלא היכא דאיכא פרי דהיינו טוב לשמים ולבריות כדמסיק משא"כ בשילוח הקן דלא הוי רק טוב לשמים אין לו פרי והכפל דכתיב בי' בשלוח הקן היינו שיהיה לו מן הקרן שכר טוב בעה"ז וגם באריכות ימים לעה"ב ולכך שינה הלשון דבכיבוד אב כתיב למען יאריכון ימיך ואח"כ למען ייטב לך והכא כתיב למען ייטב לך ואח"כ והארכת ימים דלשון טוב נאמר על הקרן ובהנהו שאוכל מפירותיהן בעה"ז והקרן קיימת לעולם הבא כתיב למען ייטב בסוף ובכל שאר מצות דאוכל בה מקרן בעה"ז כתיב למען ייטב בריש' . ועד"ז מייתי האי קרא אמרו לצדיק כי טוב כו' דהיינו שהקרן קיימת לו לעולם הבא שכולו טוב כי בעה"ז לא איצטריך לכך כי יאכל בעולם הזה הפרי וק"ל :

רש"י **כי** יפול הנופל ראוי זה ליפול כו' . בפ' ב"מ תנא דבי ר"י כי יפול הנופל ממנו ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל אלא שמגלגלין כו' . ופירש"י שהרי לא נפל כשניתנה תורה עדיין לא נפל . והקשה רבינו הא מצינו בכמה מקומות שהכתוב מדבר על העתיד . ושמא היכא דאיכא למדרש דרשינן עי"ל הכי פירושו דמשמע בקרא כי יפול הנופל זה שכבר נפל הוא יפול והאיך קראו נופל כיון דעדיין לא נפל וקאמר דע"ש שכבר ראוי ליפול קראו נופל קודם שנפל ולדרש זה צ"ל דקאי כינוי ממנו אבעל הבית שהוזכר בסמוך ולא תשים דמים כו' ולא אגג דכתיב לפני פניו וק"ל :

רש"י **ואמר** אבי הנערה מלמד שאין רשות לאשה כו' . אמר המלקט הרא"ם ז"ל כתב בזה דאל"כ ואמר הנערה אל הזקנים הנה האיש הזה שם לי כו' . ומהרי"ן כתב ובעל ספ"ח הביאו דרש"י דייק דהא אף האשה עומדת בב"ד כדכתיב ולקח אבי הנערה ואמה וכתיב אחריו ואמר אבי הנערה ולא כתיב ואמרה אם הנערה אלא מלמד כו' עכ"ל . ולכאורה יותר הדעת נוטה לדעת מהרי"ן ז"ל דלדברי הרא"ם ז"ל קצת קשה מנ"ל לרש"י ז"ל לפרש לעיל בקרא אבי הנערה ואמר מי שגדלו גדולים הרעים דילמא מטעם שאין רשות לאשה לדבר הוכרח האב לבוא ולטעון בעדה דאי לא טען הוא מאן טען לה . אבל לאו מילתא היא דגם דבריו מבוררין דאי מטעם שאין רשות לדבר לאשה בפני בעלה הוכרח האב לבוא ולטעון בעדה אם הנערה למה באה אם לא מטעם שגדלה גידולים הרעים דגידול בנים ספי היא באשה כדאמרינן ביבמות דיינו שמגדלת את בנינו וק"ל :

על דבר אשר לא קדמו אתכם כו' . כבר ענין זה מבואר הכל על נכון סוף פ' דברים ע"ש:

רש"י **אמור** מעתה נפלה סלע מידו כו' . אמר המלקט ואיכא למידק בזה האיך נאמר לדמות זה לשוכח עומר שהוא מתברך דילמא בעומר שאני מפני שבידו לשוב ולקחת היה כמתכוין משא"כ בסלע שאין בידו לשוב לקחת ולמה תחול עליו הברכה . והנראה לדקדק בדברי רש"י ז"ל דנקט נפלה סלע מידו ולא נקט האי לישנא נפלה סלע ממנו או אבד סלע ומצא עני כו' אלא כונתו בזה ר"ל דבשעת נפילה הרגיש ולכך נקט מידו והיה בידו לשוב ולקחת אם היה מחזר לחפש ולכבר בכברה החול במקום נפילה ולפ"ז שפיר יש לדמות נפילת סלע מידו לשכיחת עומר אע"פ שאין דומין במקצת דעומר נכר' וסלע נאבד ואינו נכרא מ"מ אם היה מטריח בדבר שמא האביד' ג"כ אתי לידו. וזהו שנקט רש"י אמור מעתה כו' מפני שבמקצת דבר דמיין אהדדי וק"ל :

פרשת כי תבוא

רש"י **ולא** שכחתי מלברכך על הפרשת מעשרות . וכתב הרא"ם פירוש מלשבחך ולברכך בעת הפרשת מעשרות אבל לא לברך על הפרשת מעשר שהוא נוסח הברכה שתקנו אנשי כנסת גדולה שהוא אינו אלא מדבריהם . וכן בספרי ובשלהי מעשר שני שנו מלברכך ומלהזכיר שמך עליו וזה מסכים עם מה שפרשנו על דברי רש"י ז"ל עכ"ל . ומזה שאמרו בפ' כיצד מברכין אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת שם אינה ברכה ור"י אומר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה אמר אביי כוותי' דרב מסתברא דתניא לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי לא עברתי מלברכך ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ואלו שמך ומלכותך עליו לא קתני עכ"ל . טען רבינו ואמר ורש"י פי' בחומש מלברכך על הפרשת המעשרות וכתב הרא"ם פירוש לא מלברכך ברכת הפרשת המעשרות כו' ואולי נעלם ממנו סוגיא זו דמוכח בהדיא דאנוסח ברכת הפרשת מעשרות קאי דאברכת כל המצות מייתי לה . וגם שנוסחה תקנו אנשי כנסת הגדולה מ"מ עיקר הברכה סמכוהו אהאי קרא ועניינו דבעי בכל ברכה שם ליחד שמו על כל מין ומין מעין ברכותיו ומ"ד דבעי נמי מלך הוא מה"ט דמלך הוא מורה על אחדותו שהוא מלך מלכי המלכים ולכך בי' מלכיות בר"ה מסיים ה' אחד וק"ל . ועיין בתוספות י"ט בשלהי מעשר שני שהשיג עליו ג"כ מסוגיא הנ"ל :

רש"י **ולא** נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין . וכתב הרמב"ן ז"ל ולא הבינותי זה שהרי מפורש בכתוב שמעשר שני אין מחללין אותו חוץ לירושלים אלא על כסף צורה ובירושלים יתן הכסף על דבר הראוי לאכילה בבקר ובצאן וביין ובשכר ויאכל לפני השם . והרב רבי משה כתב בחיבורו מעשר שני ניתן לאכילה ושתיה שנאמר ואכלת לפני כו' וסיכה כשתיה ואסור להוציאו בשאר צרכיו כגון שיקח בו כלים כו' עד וראיתי בירושלמי רבי אליעזר בשם רבי סימאי אומר לא נתתי ממנו למת למה מה אנו קיימין אם להביא ארון ותכריכין דבר שאסור לחי לחי אסור כ"ש למת איזה דבר שאסור לחי ומותר למת זו סיכה . גם זה לא ידעתי מהו שאם סך בשמן ממנו למת הרי ביערו בטומאה וכבר התודה עליו לא בערתי ממנו בטמא . ובגמרא פרק הערל אמר ר"ל משום רבי סימאי מנין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו שנאמר ולא נתתי ממנו למת למת הוא דלא נתתי הא לחי דומיא דמת נתתי איזהו דבר ששוה בחיים ובמתים הוי אומר זה סיכה . ושם הקשו ואימא ליקח לו ארון ותכריכין ופירושו שיהיה מותר בחי ליקח לו חלוק כשנטמא כיון דלא קרינא ואכלת שם לפני ה' אלהיך ופירקו ממנו מגופו . נאמר עכשיו כי הודוי בלא נתתי ממנו למת מחובר עם לא בערתי ממנו בטמא יתודה עליו שלא אכל ממנו טמא ולא נתן מן הטמא למת לסוך אותו כו' עכ"ל . והרא"ם השיב על דבריו מה שנקט גם זה לא ידעתי מהו שאם סך בשמן ממנו למת כו' דלא קשי' ולא מידי דהא לא נתתי ממנו למת במעשר טמא קמיירי שהוא טמא בטמא ווידוי דלא בערתי ממנו בטמא הוא טמא בטהור או טהור בטמא וא"כ אין הסיכה למת נכללת בוידוי דלא בערתי ממנו בטמא עכ"ל . ורבינו טען ואמר ותירוצי דחוק דודאי בכלל לא בערתי נמי בשניהם טמאים אלא י"ל דכיון דהסיכה בטמא אינה בכלל לא בערתי ממנו בטמא דאינה נקראת ביעור שהרי הותרה לחי על כרחך הולך הכתוב לאוסרו למת וק"ל :

רש"י **נמצאת** אתה אומר ג' מיני אבנים היו י"ב בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כו' . כך שנינו בסוטה פ' א"נ נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים א' שהקים משה בעבר הירדן שנאמר הואיל משה באר וכתיב התם וכתבת על האבנים כו' וא' שהקים יהושע בירדן וא' שהקים יהושע בגלגל דלאחר שבנו מזבח בהר עיבל קפלום והביאום לגלגל עכ"ל . ובאגדה זו כתב רבינו ודברי רש"י בחומש תמוהין בזה שכתב נמצא אתה אומר ג' מיני אבנים היו בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במ' סוטה . וזה אינו דהיינו של עיבל היינו של גלגל אלא דג' מיני אבנים קאמר בשמעתין היינו עם אבנים של משה וכבר כתב הרא"ם דל"ע . ובסוגיא זו ראוי לעיין מה טעם אבנים של משה שהקים דאותם של יהושע בגלגל מפורש כי ישאלון כו' אשר נכרתו מי הירדן כו' לזכרון לבני ישראל עד עולם . וכן שהניח במי הירדן קאמר מטעם זה ויהיו שם עד היום הזה . גם אינו מענין סיפורו של הברייתא דסוגיא זו דמיירי כולו במעשה יהושע בעברו הירדן . הכונה בו ידוע כמ"ש בעל העקרים באמונתו שלשה הם העיקרים ויסודי האמונה והם תורה מן השמים ומציאותו ית' ב"ה המחדש עולמו ושכר ועונש והאבן הוא רמז בכל מקום על היסוד ועיקר כמו אבן פנה כו' וקאמר ג' מיני אבנים לרמוז על ג' יסודי האמונה אבנים של משה לרמוז על יסוד התורה שנכתב עליהם מפי משה שהורידם מן השמים ובאותם שבגלגל והם עצמם שבנו מהם מזבח בהר עיבל אשר שם נאמרו קללות והברכות שהם השכר והעונש בקיום התורה ובהעברת התורה שנכתבה עליהם ואותם שהקים בתוך הירדן להורות על מציאותו ויכלתו לחדש עולם באות אשר נכרתו מי הירדן כו' וק"ל :

רש"י **עשתרות** צאנך כתרגומו ור"א כו' . ודרש זה הביא רש"י לעיל ג"כ בפ' עקב וכתב שם הרא"ם אינו ר"ל שפירשו עשתרות מלשון עישר כי לשון עשתרות לחוד ולשון עושר לחוד רק פירושו מעשירות את בעליהן מחזיקות אותם בעושר וכן פי' רש"י בהדיא בפ' כי תבוא עכ"ל ורבינו טען עליו וכתב דמתוך שמעתין בפ' אלו טריפות לא משמע כן דגרסינן שם אמר ר"י הרוצה שיתעשר יעסוק בבהמה דקה אמר רב חסדא מ"ד ועשתרות צאנך שמעשרות את בעליהן עכ"ל הרי דפירשו רז"ל דעשתרות מלשון עושר הוא ולא כמו שהבין הרא"ם וק"ל :

רש"י **שתהא** יציאתך וכו' . בפרק המקבל וכתב הרא"ם דאל"כ ברוך אתה בצאתך ברוך אתה בבואך מיבעי לי' שהרי היציאה מהבית קודם לביאה עכ"ל

ורבינו

ורבינו כתב ולכאורה אין זו הוכחה לפי מ"ש התו' בריש פ' הפועלים גבי פועל בכניסתו משלו וכו' דכן דרך התלמוד כדאמרינן לעולם יכנס אדם בכי טוב כו' והיכא למימר דמ"מ אין זה דרך המקרא כדכתיב אשר יצא לפניהם ואשר יבוא וגו' ובדוד כי הוא יוצא ובא לפניהם וכו' ומה שהקשה הרא"ם אבל לא ידעתי מה נעשה בארור אתה בבואך כו' עכ"ל נראה דלאו קושיא היא דה"נ איכא למדרש כשם שביאתך לעולם בלא מצות ומ"ע כך יציאתך וכו':

רש"י **ור"ד** זה הלוקח תבואה וכו' ולא תאמין בחייך זה הסומך על הפלטר (כן הוא) פ' המנחות והנסכים במנחות ושם נדרש גם מציעתא דקרא ופחדת לילה ויומם זה הלוקח תבואה מערב שבת לע"ש וכתב רבינו ושייך זה בקללות דבשעה שהיו ישראל על אדמתן הי' לכל איש מישראל קרקע אבל משגלו לא היה להם קרקע לזרוע והא דהביא רש"י בכאן דרשא דרז"ל ארישא וסיפא דקרא אבל מציעתא דקרא ופחדת וכו' דדרים מיניה הלוקח תבואה מע"ש וכו' לא מייתי והיינו משום דדרכו להביא דרשות הקרובים לפשוטו ומלת חייך דרישא דקרא ודסיפא דקרא הכי משמע דהתבואה היא ודאי חיותו של אדם אבל ופחדת לילה ויומם לא משמע ליה כן לפי פשוטו וק"ל:

רש"י **בבקר** תאמר מי יתן ערב ויהי' הערב של אמש. בשלהי דסוטה שנינו אין יום שאין בו קללה וכו' ובגמרא אמר רבא כל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו שנאמר בבוקר תאמר וכו' ופריך הי בוקר אילימא בוקר דלמחר מי ידע מאי הוי אלא דחליף ואזיל ואלא עלמא אמאי קאי מאחר שהקללה הולכת ורבה אקידושא דסדרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא שנא' ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרי' ותופע כמו אופל הא יש סדרים תופיע מאופל ע"כ ובאגדה זו דקדק רבינו ואמר אמאי לא מקשה רבא ברישא דקרא דכתיב בבוקר תאמר מי יתן ערב הי ערב אילימא דלמחר מי ידע כו' ויש לפרש בזה ע"פ מ"ש בספ"ב דשבת דמזל יומא גרים ובא לפרש טעם המשנה דאין יום שאין בו קללה כו' דבקרא מפורש דבכל יום קללתו מרובה מחבירו שאע"פ שיש יום דיום שלאחריו יש לו מזל טוב יותר משלפניו מ"מ קללתו מרובה מחבירו מיום שחרב ב"ה ומייתי מקרא שנאמר בבוקר תאמר וגו' דמרישא דקרא ליכא ראיה דאימא מי יתן ערב דלמחר מצפה ומקוה למזל יום אחר שיתחיל בערב אבל גבי ערב מי יתן בוקר שפיר קא קשיא ליה כיון דערב ובוקר שאחריו מזל יום א' הוא מי ידע מאי הוה וקאמר אלא דחליף ואזיל ומזל הבא בכל יום יתהפך לרעה יותר מיום שלפניו וקאמר דא"כ הוא עלמא אמאי קאי לבטל קצת רוע המזל של כל יום המתהוה תמיד ואמר אקדושא דסדרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא דהיינו תרתי שנאמרו בלשון תרגום שיבין בו גם עמי הארץ לקדושת ש"ש ולמוד תורה ומייתי ליה מדרש מקרא דכתיב ארץ עיפתה כמו אופל וכו' שרמז בזה חורבן ב"ה וגלות ישראל כמ"ש בתוכחה זו לעיל מיניה והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה והיינו ארץ שהיא א"י היא בעיפתה וצהרים כמו באופל ומיום שנתהוה זה היה צלמות וקללה בעולם ואין העולם מתקיים בלא סדרים דהיינו ב' סדרים סדר קדושה וסדר פ' התורה כפירש"י שם בשמעתין ודוק:

פרשת נצבים

אתם נצבים היום כלכם ראשיכם וכו' עד שואב מימיך. בפרק הספינה כתב רבי' לכוין זה עם מה שאמרו שם והמתנשא לכל לראש אמר רב אפי' ריש גרגותא מן שמיא מוקמי ליה והא ודאי דיותר חידוש ורבותא טפי שיש בידו יתברך היכולת אפילו מלכים גדולים מוקמי' משמים אלא דלענין השגחה קאמר דמשגיח הש"י אף בשפלים ולא כמאמר הרשעים עזב ה' את הארץ מתוך שפלותה גם השמיענו בזה מוסר דמשמיא מוקמי להו וכל ראש באומנות צריך להשגיח על אנשי כתו להדריכם דרך ישרה ולהוכיחם לש"ש וע"ז רמז הכתוב אתם נצבים היום כולכם ראשיכם וכו' עד שואב מימיך דהיינו ריש גרגותא וק"ל:

רש"י **ומ"א** למה נסמכה וכו'. לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים כו'. אמר המלקט ולכאורה יש לדקדק במה דנקט מאה חסר שתים דהוה ליה למימר תשעים ושמונה כדרך שאמר חוץ מן מ"ט וכו'. ועוד קשה למה לא הוריקו פניהם מן אותם מ"ט קללות שבת"כ. ושמעתי דיש לכוין זה ע"פ מה שאמרו בפרק אין דורשין ח"י קללות קלל ישעיה הנביא את ישראל וקחשיב ואזיל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם מקרא זה ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד עכ"ל הא קמן דשני קללות אלו גדולים בערכם מדלא נתקררה דעתו על הראשונות עד שאמרם לאלו כדרך מי שמגזם לחבירו אין דעתו מתקררת בקללה קטנה רק ביותר גדולה ולפי זה אפשר לכך נקט כיון ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים הוריקו פניהם ר"ל שדימו בנפשם שרצונו עוד לקללם ושתים אלו להשלים למאה וע"כ נבהלו כי בודאי קללות גדולות הם מדלא נתקרר דעת ישעיה הנביא עד שקללם באלו והתחיל משה לפייסן אתם נצבים וכו' זקניכם ושוטריכם ופירש"י החשוב קודם ר"ל אין הדבר כן כמו שחשבתם שבדעתי לקלל עוד אלו שתי הקללות ירהבו הנער בזקן וכו' רק שהחשיבות ניתן לזקנים ואין לכם לירא מזה כלום כך שמעתי. ומסקנת מ"א לא משמע הכי רק דהפיוס היה הרבה הכעסתם למקום וכו' ועוד דוחק גדול לומר דשקט ונח דעתו של ישעיה הנביא בשביל הקללה גדולה שקילל להם דאין זה מהשגת אנשי מעשה וק"ו לישעיה הנביא אפילו בשעת תוכחה שהיו בני דורו ראוים לקללה בודאי הקל בקללתם וכן כתב רבינו בח"א בהיפך מזה וז"ל ונראה לפרש הא דאמר שבקללה זו דירהבו הנער וכו' נתקררה דעתו של ישעיה שהוא ע"ד מה שאמרו בחלק בעקבות משיחא כל ירא חטא ימאסו כו' נערים ילבינו פני זקנים כו' וכיון דקללה זה סימן לביאת משיח נתקררה בה דעתו של ישעיה והנכון כפי מה שכתב בכלי יקר ורוח ה' דבר בו בענין זה וכל הספיקות מה שזכרנו יבוררו מאליו דהאריך להקשות באגדה זו הזכיר גם ספיקות אלו ומסקנת דבריו לייטב ונראה לומר בזה שבכל האלות המפורשות בת"כ ובספר' זו בכולה מקום לאיש קשה עורף להסיר יראת ה' מנגד עיניו וליתן ברכת שלום לעצמו לבקש שלוה מה ע"י איזה תחבולה אנושית כדרך שאמר בדור המבול קל הוא על פני המים יש לנו ספינות קטנות קלות שישוטו ע"פ המים וכן באלות אלו דרך משל כתיב והיו שמיך אשר על ראשך נחשת משמע דוקא מה שעל ראשך ולא מה שעל ראש האומות כי שם יהיה מטר א"כ יקשה ערפו לומר אלך ואקנה תבואה מן שאר אומות כי יש שבר אצלם וכן דבר וחרב יאמר אמלטה על נפשי וכמו שנאמר צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם וא"כ בכל הקללות לא הוריקו פניהם כי אמרו יש תקוה להנצל מהם ע"י תחבולה אנושית אמנם אם תגזור לאדם לעשות לו איזה דבר ולא תפרש ענינו א"כ אינו יכול להשמר ממנו כי לא ידע ממה יהא נזהר והנה באותם קללות של ערבות מואב ודאי מאה הם כי בעל המדרש מנאם ומנה מאה אך שנכללו בהם שנים שלא פירש מהותם מה הם והוא מה שנאמר גם כל חלי וכו' ובלי ספק שבעל מדרש זה לא מנה כל חלי וכל מכה בכלל מספר צ"ח אבל מנה צ"ח זולתם ועמהם יש מאה אך מן אותם מאה חסר שתים לא חסרו ממש אלא חסרו שלא פירש מהותם וא"כ א"א להשמר מהם ע"כ נבהלו בעבור שתים אלו שחסרו ונסתם מהותם ויראו מהם שיענשו בהם כליון וידבר משה על לבם אין הדבר כן כמו שחשבתם שלכך העלים מהות שתים אלו כדי שלא יהא לכם מקום להשמר מהם שהרי הרבה פעמים הכעסתם ולא חלו שתי קללות אלו אע"פ שהייתם ראוים שיחולו והטעם שלא נתפרשו לפי שהם מדברים בעונש העוה"ב הנעלם וכו' עכ"ל ע"ש שהאריך:

פרשת וילך

רש"י **היום** מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי כו'. בפ"ק דקדושין ובשלהי פ"ק דסוטה אמרו שאין ת"ל היום מה ת"ל היום מלאו ימי ושנותי שיושב הקב"ה וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחודש לחודש שנאמר את מספר ימיך אמלא. וכתב רבינו ר"ל מיום ליום בימי חודש כמו במשה בז' אדר נולד כו'. אבל אין לפרש מיום ליום בימי השבוע דא"כ תקשה לך דוד שמת בשבת כדאמרינן פ' ב"מ ודאי דגם נולד בשבת ולמה שאל הודיעני ה' קצי באיזה יום בשבוע שימות והודיעו לו בשבת. ואפשר דדוד לא היה מחזיק עצמו לצדיק. ואת מספר ימיך כו' ר"ל לפי דרכנו אמלא הימים במותו בימי אותו חודש שנולד בו. ונראה הא דלא כתיב מספר שנותיך אמלא משום דכיון דמיום ליום הוא הרי באותו יום מתחיל שנה האחרת כדמיון במשה שנולד בז' באדר כלו לו ק"כ שנה בז' אדר דבז' באדר מתחיל שנת קכ"א. אבל אמר דהשנים מלאים מיום ליום באותו חדש דקרא דאת מספר ימיך אמלא רמז גם לזה דאמלא בלא אלף ראשונה שהיא לשימוש מספרו ע"א כי שנות האדם ע' שנים וע"א הם שנותיו של אדם במילואם שמת ביום שנולד שמתחיל בו ביום שנת ע"א דיום א' בשנה חשוב שנה וק"ל:

רש"י **ד"א** לצאת ולבוא בד"ת מלמד שנסתמו ממנו כו' בשילהי פ"ק דסוטה. וכתב רבינו ולא ראה להם לפרש לא אוכל אינו רשאי לפי שה' אמר אלי לא תעבור כו' שלא מצינו וי"ו במקום לפי כמ"ש הרא"ם. ולפי זה יש לפרש סיפא דקרא וה' אמר אלי כו' שאמר להם אל תחשבו שאהיה לכם עוד לרב שבשבילי לא"י תחזור החכמה אלי דאוירא דא"י מחכים הנה ה' אמר אלי לא תעבור כו' וק"ל:

רש"י **כי** אתה תבוא את העם הזה ארי את תיעול וכו' זקנים שבדור יהיו עמך וכו' וכתב הרא"ם פי' אל יעלה על דעתך שמאמר שאמר הקב"ה ליהושע כי אתה תביא וכו' שנ"ל כי אתה תבוא שאמר משה פועל יוצא כמו תביא רק פי' כתרגומו פועל עומד (בלשון אשכנז דוא זאלסט קומן) ופי' את העם הזה עם העם הזה בא"ל משה ליהושע ע"ד עצה זקנים שבדור עמך אבל כי אתה תביא וגו' הם דברי השם בא"ל ליהושע הכל תלוי כך עכ"ל. ודברי רש"י ז"ל מיוסדין על סוגיא דשמעתין דגרסינן בפ"ק דסנהדרין כתיב כי אתה תבוא וכתיב כי אתה תביא אמר רבי יוחנן אמר לו משה ליהושע אתה והזקנים שבדור עמהם אמר לו הקב"ה טול מקל והך על קדקדם דבר א' לדור וכו' וכתב רבינו באגדה זו מדברי הרא"ם משמע דדברי משה ליהושע היה ע"ד עצה כו' ולפי מה שהובא זה המאמר הכא יראה לפרש לפי שכבר אמר למשה שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את היונק על האדמה וכו' דהיינו שיסבול את הציבור כי ניתן לו למשה כח הנהגה אלהות שינהג את כולם אבל מצד המקבלים שהיו טרחנים וסרבנים בדור ההוא היה הדבר קשה בעיניו לסבול מהם כ"כ וכמ"ש ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי והסכים הקב"ה ע"י שאמר ואצלתי מן הרוח ונשאו אתך ולכך אמר משה ג"כ ליהושע כי אתה תביא את העם הזקנים שבדור עמך שלא תוכל לישא אותם לבדך אבל הקב"ה א"ל כי אתה תביא שנתן לו כח והנהגה אלהית לפי הדור ההוא המקבלים ההנהגה שהיו בעלי תורה וזכו ליכנס לארץ טול מקל והך על קדקדם שתהא אימתך עליהם דבר אחד לדור לפי כח והנהגה אלהית ולא שני דברין ומנהיגין וק"ל:

רש"י **אנשים** ללמוד נשים לשמוע טף למה באו וכו' בפ"ק דחגיגה וכתב רבינו יש לכוין בזה דהא כתיב בתר הכי באותו ענין ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו וכו' הרי שטף הקטנים אשר לא ידעו הם בכלל השמיעה ולמידה וי"ל דההוא קרא בקטנים שהגיעו כבר לחינוך והם בכלל שמיעה ולמידה כדאמרינן קטן שהגיע לחינוך אביו מלמדו תורה ואשר לא ידעו היינו שאינן יודעין לשמור ולעשות שנזכר בקרא גבי אנשים ונשים א"כ הטף דהכא ע"כ לא איירי בהגיע לחינוך דלא איצטריך לה דהא מפורש בקרא דבתר הכי ובניהם אשר לא וכו' אלא דהטף איירי בקטנים שלא הגיעו לחינוך ואינן בכלל שמיעה ולימוד ולמה הם באים אלא כדי ליתן שכר וכו' ולכך כללן עם האנשים והנשים ליתן שכר להם על שמביאים אותם ובדרך צחות אותיות טף שלפניהם ולאחריהם הם אותיות עץ ח"י דהיינו שמביאים הטף בב"ה להחזיק עץ ח"י ולפי שהילא' גם בבנים שהגיעו לחינוך אינה עצמית לשמור ולעשו' לכך לא כללן בקרא קמא דכתיב ביה ושמרו לעשות באנשים ונשים אלא דכתיב הכא ישמעו ולמדו ליראה את ה' כל הימים דהיינו שמחזיק בהם השמיעה ולמדו ליראה את ה' כל הימים דהיינו בימי גדולתם ודוק:

הן בעודני חי וכו' ממרים הייתם וכו' ואף כי אחרי מותי וכתב רבינו יש להביא על זה כמו שגרסינן בפ' אד"מ הנהו בריוני דהוין בשבבותיה דר' זירא דהוה מקרב להו כי היכי דליהדרו בתשובה והוו קפדי רבנן כי נח נפשי' דרבי זירא אמרו עד האידנא הוה קטינא חריך שקא דהוה בעי עלן רחמי השתא מאן בעי עלן רחמי הרהרו בלבייה ועבדו

יעבדו תשובה עכ"ל וא"כ איך אמר משה הן בעודני חי וכו' ואמרו רז"ל דזה אחד מעשרה ק"ו שבתורה הא איכא למפרך דיאמרו האידנא הוה משה בעי עלן רחמי השתא מאן בעי רחמי עלן ויהרהרו בתשובה כדאמרינן גבי ר' זירא. אבל אין לחוש בזה דפירכא כזאת מבליעין אותה בתוך הק"ו כיון שאינה כתובה בתורה כמ"ש הרא"ם בפרשת וארא אפירש"י ז"ל שכתב שם. זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה דה"ק ומה בני ישראל שהוא לטובתם לא שמעו אלו פרעה שהוא לרעתו לא כ"ש באמת אין זו ק"ו דאיכא למפרך מה לישראל שכן היה להם קוצר רוח כמו שאמר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וכו' ודין הוא שלא שמעו לו אע"פ שהוא לטובתם תאמר פרעה שלא היה לו קוצר רוח ויש לו לשמעו אע"פ שהוא לרעתו ומשה רבינו ע"ה כשדן הק"ו הזה מתחלה לא ידע בהסיבה שלא שמעו אליו היה מסבת הקוצר רוח והעבודה קשה ותלה שחסרון בעצמו שלא שמעו אליו מפני שהוא ערל שפתים והכתוב מעיד ואומר שהסיבה שלא שמעו היתה מחמת קוצר רוח ועבודה קשה ומזה נפרך הק"ו וא"ת ואעפ"כ היה למשה להבליע הפרכא בתוך הק"ו כדאיתא בפ"ק דקדושין דף ה' ובכמה מקומות בגמרא לומר ומה ישראל שהיה לטובתם והיה להם לשמוע אע"פ שהיה להם קוצר רוח לא שמעו פרעה שהוא לרעתו אינו דין שלא ישמע אע"פ שאין לו קוצר רוח וי"ל שפירכא הכתובה בתורה היו מבליעין אותה מאחר שהכתוב מעיד שמה שלא שמעו היה מפני הקוצר רוח והיא סיבה עצמית להעדר השמיעה עכ"ל הרי לך בהדיא דפירכא שאינה כתובה יש להבליע בתוך הק"ו וק"ל:

פרשת האזינו

האזינו השמים כו' ושאלתי דר"ה האריך רבינו בביאור הכתובים אלו וז"ל כי הוא מבואר מה שאנו אומרים בר"ה מלכיות זכרונות ושופרות הם נגד ג' העקרים שהם מציאות השם. ותורה מן השמים. ושכר ועונש. מלכיות שתמליכוני עליכם וכל פסוקי מלכיות מורים על מציאותו ואחדותו. זכרונות שיעלה זכרונכם לטובה בשכר טוב שהיפך בעונש וכל פסוקי זכרונות מורים על זה. שופרות על עיקר תורה מן השמים בקול שופר. כמו שמורה ע"ז הפסוקים ותהלת פ' האזינו שהתחיל בתורה מן השמים האזינו השמים שהיתה התורה מתחלתה ותשמע הארץ אחרי שניתנה לשם. ואמר שאל תתמה בדבר שניתן בשמים שיהיה משם ניתן על הארץ הרי הוא יערוף כמטר לקחי שהוא המטר בא ממים העליונים שעל השמים וניתן על הארץ להיות הגופות. כן התורה ניתנת מן השמים על הארץ לחיות הגופות ועד"ז הפרש שאמר ישעיה כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים כו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי כו'. ועל עיקר מציאות השם אמר כי שם ה' אקרא כו' לפי שיש לאדם להאמין במציאות השם בקבלה ע"פ התורה. ועוד נוסף להשיג בשכלו מציאות השם וחידוש עולם כמפורש בפסוק הלא ידעת אם לא שמעת כו' כמ"ש בפ"ק דתענית ע"כ אני אקרא להם בתורה מציאות השם וחידוש עולם בראשית ברא אלהים כו' דהיינו בקבלה אבל אתם תוסיפו בזה והבו גודל לאלהינו שידע זה במופת וידיעת השכל והיינו הצור תמים פעלו כי מצד פעולתו שבעולם יש להשיג מציאותו ואחדותו. ועל עיקר שכר ועונש אמר כי כל דרכיו משפט אל אמונה כו' כמפורש פ"ק דתענית אל אמונה כשם שנפרעין מן הרשעים בעה"ב אפילו על עבירה קטנה שעושים כך נפרעין מן הצדיקים בעה"ז על עבירה קלה שעושין. ואין עול כשם שמשלמין שכר לצדיקים בעה"ב אפילו על מצוה קלה שעושין כך משלמין שכר לרשעים בעה"ז אפילו על מצוה קלה שעושין. ובזה איכא למידק לכאורה תלה תניא בדלא תניא דנפרעין מן הצדיקים בעולם הזה אנו רואים ודנפרעין מן הרשעים בעה"ב אין אנו רואים עכשיו. ובהיפך ה"ל למימר כשם שאנו רואים שנפרעין מן הצדיקים בעה"ז כו' וכה"ג יש לדקדק גבי ואין עול כשם שמשלמים שכר לצדיקים בעה"ב כו'. ונראה לפרש משום דהנו רואים דצדיק ורע לו בעולם הזה וקאמר דאל תתמה על כך דאל אמונה הוא דכשם שנפרעין מרשעים בעה"ב אפילו על עבירה קלה כן נפרעים מהצדיקים בעה"ז אפילו על עבירה קלה דאין אדם צדיק בארץ כו'. וכה"ג אמר ואין עול כשם שמשלמים שכר לצדיקים בעה"ב כו' שאל תתמה על רשע וטוב לו בעה"ז דכשם שמשלמין שכר טוב לצדיקים לעה"ב אפילו על מצוה קלה כן משלמין שכר לרשעים בעה"ז על מצוה קלה. ובאגדה זו דריש העונש לשניהם מאל אמונה. והשכר לשניהם מאין עול ולא ידעתי משמעו. ורש"י בחומש לקח לו דרך אחרת מפרש שניהם לענין שכר אל אמונה לשלם לצדיקים צדקתם לעה"ב כו' ואין עול אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעה"ז עכ"ל. והוא מבואר ברא"ם שכתב דאל"כ כיון שאמר אל אמונה שמשלם שכר פשיטא שאינו עושה עול. אבל אם פירושו שאף לרשעים משלם שכר מעט זכיותיהם בעה"ז הוצרך לומר זה מפני שהיה עולה על הדעת שיעבור זכיותיהם כנגד עונותיהם ולא יתן להם שכר זכיותיהם ולא עונש עבירותיהם כנגד הזכיות ומעניש אותם על עבירותיהם היתירות על הזכיות אלא מפני שהיה נראה כאלו הוא עול אם אינו משלם לו שכר זכיותיהם שיש רשעים שבמהפך מעשיהם ואין הכל יודעים שהם בעלי עבירות לכן הוא משלם להם מעט זכיותיהם בעה"ז עכ"ל. ובאגדה זו יותר נכון גירסת הילקוט דנקט כולא מילתא מאל אמונה בין שכר לצדיקים ובין לרשעים ובין עונש לצדיקים ובין לרשעים. אבל מאין עול נקט דכל מעשיו נפרעין לפניו ואומרים לו כך וכך עשית במקום פלוני והוא אומר הן ומצדיק ויושר יליף ולא עוד אלא שמצדיק עליו הדין ואומר יפה דנת. והגרסא שלפנינו באגדה זו דריש זה ממה שנא' למען תצדק בדברך כו'. ומצדיק ויושר דריש הא דכל מעשיו נפרעין ויותר נכון גירסת הילקוט ודוק:

כי שם ה' אקרא וכו' בס' הבע"י כתב רבינו לכוין זה עם מה שאמרו ויחיד אימת אמר רב נחמן אלו י' ימים שבין ר"ה ליה"כ וזש"ה כי שם ה' אקרא וכו' ר"ל בזמן דאף היחיד קורא ה' דהיינו בי' ימי תשובה אז אתם הבו גודל לאלהינו שלא תקרא אותו אל שהוא שם משותף בשמיכם אלא לגודלו תקראו אותו מלך כי הוא אז מלך על כל הארץ לדונה ובעי לחפושי רחמי ולא כמבקש מאותו ועד זה יש לכוין קרא ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש וכו' וק"ל:

רש"י **כי** לא דבר רק הוא מכם לא לחנם וכו' ד"א וכו' ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש וכו'. כן הוא באגדת חלק ת"ר והנפש אשר תעשה ביד רמה זה מנשה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי אמר וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע וכו' וכתב רבינו נראה דהקרא קמא דכתיב ותמנע היתה פילגש לאליפז וכו' לא היה אומר נמי שהוא דבר שאינו צריך דא"כ בכל סיפורי בני עשו ובניו ויחוס משפחותיהם אמאי לא היה אומר נמי שהוא דבר שאינו צריך אלא על שאמר הכתוב ואחות לוטן תמנע שבא להודיענו שתמנע שהיתה פילגש לאליפז היא היתה אחות לוטן אשר מזה הוכרח ליזקק ליכתוב כל משפחת החורי שלא היו מזרע אברהם ויצחק היה מלגלג דדבר שאין צריך היה בעיניו ליחס כל משפחת החורי בשביל תמנע שלא היתה רק פילגש לאליפז והכי פירושו וכי לא היה לו למשה אלא לכתוב כל ספור יחוס החורי אלא משום אחות לוטן תמנע להודיענו מאיזו משפחה היתה תמנע פילגש של אליפז. מיהו בב"ר דריש לה הקרא קמא והכי איתא שם תני רשב"י למה לו לדרוש ולומר ותמנע היתה פילגש וכו' אלא להודיעך שבחו וכו' והרמב"ן כתב גם לפי הב"ר למה הוצרך הכתוב להודיענו שאחות לוטן וכו' והוא דחוק לפרש דברי הב"ר כן ונראה לפרש לדברי הב"ר שדרשו כן דלמה ליה להזכיר שהיתה פלגש ולא אשתו אי לאו להודיעך שבחו וכו' דודאי מה שנשאת לאליפז לא היה חידוש דהא אהליבמה נמי בת אלופים ונשאת לעשו ולא קאמר שם להודיעך שבחו אבל מה שנשאת תמנע שהיתה בת אלופים לפילגש לאליפז הוי רבותא להודיעך שבחו וכו' וכל זה לדברי הב"ר אבל לדברי תלמודנו דנקט במילתא ואחות לוטן תמנע כמו שפירש"י בכאן אין לך אלא כמו שכתבנו ודוק:

פרשת וזאת הברכה

רש"י **האומר** לאביו ולאמו לא ראיתיו כשחטאו בעגל כו' אם אבי אמו מישראל כו'. בס' שמי שעירים גרסינן אמר רב יהודה אמר שמואל שבטו של לוי לא עבד ע"ג שנאמר ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי כו' איהיביה כו' האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. ומשני אביו אבי אמו מישראל אחיו אחיו מאמו מישראל בניו בני בתו מישראל. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דאגופיה דקרא תקשי לי' דכתיב ויאספו אליו כל בני לוי. וי"ל דאי לאו הא דרב יהודה היה אפשר לומר כשאמר משה מי לה' אלי נאספו אליו מהון לויים גם החוטאים או שנתחרטו או שעשו עצמם כאילו לא פעלו און וכשהכירו אותם הרגו אותם. אבל אדרב יהודה שאמר כל שבט לוי לא עבד ע"ג פריך שפיר. וקלא קשה אדפריך מקרא דוזאת הברכה אמאי לא פריך מקרא דפ' כי תשא והרגו איש אחיו כו' מלאו ידכם כו' איש בבנו ובאחיו כו' וק"ל: אמר המלקט ולא תם רבינו לשמייו זה דלכאורה נראה לי דבאמת לאו קושיא היא דמקרא פ' כי תשא ליכא לאקשויי דהוייתי אומר דמשה לא ידע מזה דנאספו אליו רק בני לוי והיה סבור דבתוך שבאים גם כן רבים מבני ישראל אשר לא כרעו לבעל וע"כ אמר והרגו איש את אחיו כו' שבנו ובאחיו כו' והא דכתיב ויאספו אליו כל בני לוי הכתוב מעיד זה אבל משה לא ידע מזה כלום משא"כ קודם מותו כבר נתודע לו אחר המעשה דהאסיפה הי' רק משבט לוי לכך מקשה שפיר מקרא האומר לאביו ולאמו כו'. ופירש"י ז"ל בפ' כי תשא ימתק בזה ע"ש וק"ל:

רש"י **ובחלקו** של יששכר וזבולן היה כו'. בפ"ק דמגילה. וכתב רבינו הא דלא מתרעם יששכר מפני שהיו בעלי תורה:

רש"י **כי** שם חלקת מחוקק כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה. אמר המלקט ראיתי בקלור מזרחי שכתב ובספר פענח רזא הקשה ע"ז דהא משה רעיא מת בהר נבו והוא היה בחלקו של ראובן כדכתיב סוף פ' מטות ובני ראובן בנו את נבו כו' ומהכא משמע שהיה בחלקו של גד. ותי' שהר נבו היה בחלקו של ראובן ושם עלה ומת אבל תחתית ההר היה של גד ושם נקבר כמ"ש ויקבר אותו בגי והוא תחתית ההר כדכתיב ומבמות הגיא. ולעד"נ דלא קשיא מידי דלא כתיב כאן שבחלקו של גד נקבר רק שראה ליטול חלקו בראשית הכיבוש שהוא ארץ סיחון ועוג משום ששם נקבר איש האלהים היה נטות שיבואו עמו לעה"ב כדאיתא במדרשות עכ"ל ואני הדיוט המה על דבריהם ואומר שלא נמלטו החכמים האלה משגגה דהשתמיטתי' מהם תלמוד ערוך בשילהי פ"ק דסוטה וז"ל תניא אמר רבי יהודה אלמלא מקרא כתוב א"א לאומר היכן משה מת בחלקו של ראובן דכתיב ויעל משה כו' ונבו בחלקו של ראובן קיימא דכתיב ובני ראובן בנו את נבו כו' והיכן משה קבור בחלקו של גד דכתיב וירא ראשית לו כו' מחלקו של ראובן עד חלקו של גד כמה הוי ד' מילין מי הוליכו מלמד שהיה משה מת ומוטל בכנפי השכינה כו'. הא קמן דרבותינו ז"ל תקנו רמיזות המקראות דודאי מת בחלקו של ראובן ובכנף סוד לבוש השכינה הי' מוטל והוליכו לקברו בחלקו של גד. ודברי פענח רזא אף כי נוטי' לסוגיית תלמודינו מ"מ כתם במקום שהיה לו לפרש דכבר הקשו זה בגמ'. וגם זה אינו אלא דברי נביאות דנקט אבל תחתית ההר היה של גד דמנ"ל זה דלכאורה מסוגיית תלמודנו לא משמע הכי דנקט במילהיה מחלקו של ראובן עד חלקו של גד כמה הוי ד' מילין כו' וביותר תמהני על מתנות עני שכתב דברי' שאין הדעת סובלן ע"פ סוגיות תלמודנו. והא דלא מת במקום קבורתו כתב רבינו בזה המכוון שלא היה מיתתו וקבורתו במקום א' להורות להם שיצטערו על העדר מיתתו כי לא יהיה להם עוד עומד בפרץ ומוכיח אבל אין להם להשען רק על התשובה שהוא מעשה ראובן שפתח בתשובה כו' והאריך באגדה זו ע"ש:

רש"י **במה** מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת בפ' הנ"ל הני' בהים עשרה מעלות היו שם ופסען משה כו'. וכתב רבינו כוונתם דלא ה"ל למכתב מערבות מואב אלא ויעל אל הר נבו דכבר ידענו דבערבות מואב היו כל ישראל אז וכל משנה תורה שם נאמר אלא דאשמועינן דבפסעה אחד ופסיעה אחת עלה מערבות מואב לשם בלי הפסק ביניהם. וענין י"ב מעלות הוא רמז על י"ב שבטים ע"פ מה שאמרו בתנחומא ואת עלית על כלנה אלו ברכותיו של משה כו' לא היה בו קטטה כו' והענין מבואר כמו שכתבנו כי לא היה מיתתו העדר ח"ו אבל הוא פסע בפסיעה אחת על כולן שהיה שקול כנגד כל ישראל ומיתתו הוא העדרם ופחיתותם הוא כמ"ש ויתעבר ה' בי למענכם כו' וק"ל:

רש"י **קברו** היה מוכן משחת ימי בראשית כו'. אמר המלקט שמעתי לכוין זה עם מה ששנינו פ' ג' דע"ז שאל פרוקלוס את ר"ג כשהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי א"ל כתיב בתורתכם ולא ידבק בידך כו' מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי כו' ובשילא אמר לו אני לא באתי בגבולה אלא היא באה בגבולי (ופירש"י היא באה בגבולי שמרחץ קודם לה והמרחץ נעשה לכל באה למרחץ ולא כל כימנא להכור על אחרים) והנה גם כאן בקבורת משה תחול קושיא זו באיך נקבר סמוך לפעור וזו לא יתכן מטעם לא ידבק בידך מאומה כו' וכדי להוי' זה פירש"י ז"ל קברו היה מוכן משחת ימי בראשית והשובת ר"ג שהוא לא בא בגבולה כו' וק"ל:

רש"י **שנשאו** לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר ואשברם לעיניכם כו' במס' פסחים פ' האשה אמרו ג' חזרו למטעתן וא' מהם כתב הלוחות דכתיב ואשברם לעיניכם הנה לוחות נשתברו ואותיות פורחות. וכתב רבינו מדלא כתיב ואשברם לפניכם דריש לה שהעין רואה להסתכל בו כפירש"י בשמעתין ועוד י"ל דמשמע לעיניכם שכולם ראו זה וזה דבר שאי אפשר שיהיו כולם ראו שבירת הלוחות שהיו ישראל מפוזרים ומפורדים במחנה ישראל ג' פרסאות על ג' פרסאות. אבל אותיות פורחות למעלה אפשר שכולם ראו בו וכה"ג אמרינן פ"ק דע"ג שראה ר"ח ב"ת אותיות פורחות והכא ניחא טפי שהאותיות ס"ת שהם כתובים על הקלף היו פורחות אבל הכא לפי מה שאמרו שהיו חרותים כאותיות מעבר לעבר ומ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין נמצא כשנשברו הלוחות לא היו ממש באותיות כי אויר היו ויש ליישב דנס זה נס היה שראו אותיות אלו שהם אויר היו פורחים באויר ונס בתוך נס היה. ויוסף ה' שנית ידו לעשות נסים עמנו לטובה ונשא נס כו' ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ אמן:

עשרת הדברות

לקרוא בצבור

אָנֹכִי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְּךָ פֶסֶל ׀ כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי*׃ ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהֹוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ ס

שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ׀ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ ׀ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ לֹא תִרְצָח׃ וְלֹא תִנְאָף׃ וְלֹא תִגְנֹב׃ וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃

---

*מצותו כתיב

לקורא ביחיד

אָנֹכִי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי*׃ ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהֹוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ ס

שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ׃ וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ לֹא תִרְצָח וְלֹא תִנְאָף וְלֹא תִגְנֹב וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃

---

*מצותו כתיב

* * *

חלק ששי
חמש מגילות

מקראות גדולות

עם
ל"ב פירושים

ואלה המה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום
למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם
הבראה מקומות, ואבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו.
ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה, מסורה קטנה,
מערכת המסורת , רד"ק, רלב"ג , פי' רבינו סעדיה גאון ,
פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר , חידושי מהרש"א, אדרת
אליהו , מצודת דוד, מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת
שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי ,
תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לנבולין ובנין הבית,
ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא
זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד תיבה
מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים ז"ע , פירושים
ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצ"ל אשר
נקראים בשם שפתי חכמים השלם :

נלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר שבתי משורר זצלה"ה בעה"מ
ס' שפתי ישנים :

(לד) תפלות לליל שבת , ולשבת קודש עם המולדות לכל כוך .

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר' יהושע גרשון נ"י בהמנות מ' יששכר בער זצ"ל מונק
ברחוב גענשע נומר 4 בבית חומה שלו .

ווארשא

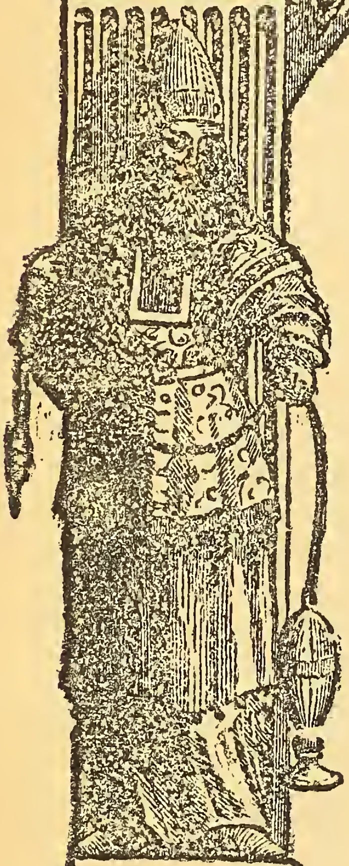

אהרן

משה

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ

т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть 6

ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера
на улице Электоральной № 14.
1885.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 27 Декабря 1884 года.

מגלת שיר השירים

עם תרגום . פי' רש"י . אבן עזרא . ספורנו . מצודת דוד . מצודת ציון . תולדות אהרן ותולדות יעקב . מסורה גדולה . ומסורה קטנה .

הקדמה לפירוש אבן עזרא

זה הספר נכבד וכולו מחמדים ואין בכל שירי שלמה המלך חמשה ואלף כמוהו על כן כתוב שיר השירים אשר לשלמה כי זה השיר מעולה מכל השירים אשר לשלמה ובו סוד סתום וחתום כי החל מימי אברהם אבינו עד ימות המשיח וכן כתב בשירת האזינו בהנחל עליון גוים החל מן דור הפלגה עד שוב ישראל מהגלות אחר מלחמת גוג ומגוג ואל תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה והמקום דודה כי כן דרך הנביאים. ישעיה אמר שירת דודי לכרמו ועוד כמשוש חתן על כלה. יחזקאל אמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ועוד ואכסה ערותך ואעדך עדי וכל הפרשה כולה. הושע אמר וארשתיך לי לעולם לך אהב אשה. ובספר תהלות משכיל שיר ידידות וכתוב בו שמעי בת וראי והטי אזנך. וחלילה חלילה להיות שיר השירים בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גודל מעלתו לא נכתב בסוד כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים. ולהיותו בדרכיו תמים פירשתיו שלשה פעמים. בפעם ראשונה. אגלה כל מלה נפונה. ובפעם השניה יהיה משפטו. על דרך פשוטו. ובפעם השלישית יהיה מפורש. על נתיבות המדרש:

הפעם הראשונה

נאם אברהם ב"ר מאיר הספרדי המחבר. אנשי המחקר הואילו לבאר זה הספר על יסוד העולם ודרך התחברות הנשמה העליונה עם הגוף שהוא במדרגה התחתונה. ואחרים פירשוהו על המתכונות ואת כולם ישא רוח כי הבל המה. ואין האמת כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל שזה הספר על כנסת ישראל וכן אפרשנו בפעם השלישית ופירוש כל שלמה הוא שלמה המלך בעצמו חוץ מהאלף לך שלמה לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק גם כל שלמה שיש בו הוא שלמה המלך בעצמו ובעבור שיש בספר הזה מלות קשות הואלתי לבאר אותה בתחילה ואחר כן אבאר עניני המשל והנמשל בו:

הפעם השנית

לא יתכנו דברי חשק במדינה לעיני כל הרואים. על כן הוא המשל נערה אחת קטנה מאד שאין לה עדיין שדים היתה נוטרת כרם וראתה רועה עובר ונפל החשק בלב כל אחד מהם:

הפעם השלישית

אין למעלה ממדרש שיר השירים שדרשו רבותינו ז"ל לכן כאשר ראיתי גדולים ועמודי עולם עשו גם הם דרש והוסיפו וגרעו גם אני יצאתי בעקבותיהם כל שלמה הוא שלמה המלך חוץ מהאלף לך שלמה שהוא המשיח ונקרא שלמה בעבור שהוא בנו כאשר נקרא דוד ודוד עבדי נשיא להם וכן נקראו בני ישראל עבדי יעקב ויתכן היות כמוהו תפלה למשה איש האלהים על דרך רב סעדיה גאון ז"ל שאמר שהתפלה הוא לדוד והיו מנגנים בה בני משה והנכון שהוא למשה. ודע כי בנות ירושלים השתבשו בו אנשים רבים אחר שכנסת ישראל היא המדברת מה ענין בנות ירושלים יש אומרים כי שתים הנה אחת בשמים ואחרת בארץ תחתיה כנגדה וענין בנות ירושלים המלאכים של מעלה ואחרים אמרו שהם אומות העולם כטעם ונתתי אתהן לך לבנות והנכון בעיני שהמשל הוא על אשה המדברת עם נפשה ותשיב אמריה לה כאלו תאמר עם מחשבותיה והן בנות ירושלים ואחר שהעיד הפסוק שנראה המקום לשלמה פעמים מה תימה יש בו שיתנבא על דבר עתיד כי ברוח הקדש דיבר זה הספר וכן תמצא שאסף המשורר והימן שחברו שירות ברוח הקדש שנקראו נביאים וחוזים וזאת היא הדרך הנכונה לא יוכל לכחש כי אם פתלתול ועקש. ועתה אחל לפרש על פי אשר תשיג ידי. ואתחנן לאל בכל מאדי. היודע סודי. להחכים כבודי. והוא יהיה עמדי:

הקדמה לפירוש רש"י

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה, יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד. ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות. ואמרתי בלבי לתפוס משמעות המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו. ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעוריה אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יפיה וכשרון פעליה בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיעם כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה:

הקדמה לפירוש ספורנו

כבר אמרו חכמים כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים. והכונה בזה שכל השירים שעשה שלמה המלך שנאמר עליו ויהי שירו חמשה ואלף כלם היו שירי קדש אשר בהם ישמח ישראל בעושיו. וזה שיר השירים הוא קדש קדשים בזה שכל ענינו לכונן את לב ישראל בפרט המתאוננים רע בשיעבוד גלות לאהוב את האל יתברך כאשר יהי' בהכרח אשר ידע האדם אל נכון דרכי טובו בלי ספק כאמרו שמע ישראל וכו'. ואהבת כו'. כי אמנם בידיעת פרשת גדולתו איזה נמצא מן הנמצאות שהוא גדול במעלה ועם זה תהיה לנו ידיעות טובו אשר בו מטיב לזולתו. יהיה אותו הנמצא נאהב בהכרח גם ממי שלא ישפעו עליו חסדי אותו הנמצא וכאשר תהיה מעלת אותו נמצא יותר גדולה ונדע שעם זה ישתדל להיטיב לזולתו ולא שקץ ענות עני תהיה בהכרח האהבה יותר גדולה. וענין האהבה הוא שישמח האוהב על מעלת הנאהב ועל השיגו כל חפצו. ויותר מזה ראוי שיאהבוהו אותם הנמצאים אשר ישפעו עליהם חסדיו יותר מעל זולתו. ובכן הגיד המחבר חסדי האל יתברך ורחמיו על כל מעשיו וכי מהם בחר לו זרע אוהביו ויודעי שמו ובכן גבר חסדו על עמו ועל חסידיו ובכן ראוי שיאהבוהו ושתהיה אהבתם יותר גדולה ועצמית ובכן היה כל זה הספר כמגיד דברי עדות ה' יתברך אליו בפרט בהיותם בצרת שעבוד גליות ותשובתו הרמתה אשר בה הודיע סבת מדת דינו עליהם יותר מעל זולתם וחסדיו עמהם ובפרט בשיעבוד גליות והתחיל ואמר:

הקדמה לבעל המצודות

שלמים וכן רבים שמו עין עיונם על מגלת **שיר השירים** לפרשה בפנים מפנים שונים. איש איש ממלאכתו אשר המה עושים. אולם כל רודפי הפשט לא מצאו מנוח ועדיין לא נתקררה דעתם בכל אלה. היות מהם יצאו הרחק מאד מדרך רז"ל במדרשות ומדרך רש"י אבי הפרשנים והסיעום לדבר אחר ומהם לא קשרו כל הפסוקים להיות אחד באחד יוגשו חותם צר. ומהם השמיטו במקומות מלבאר ענין המשל או הנמשל והיו מסתפקים באחת. לזאת קמתי מרעי ודרכתי בעקבות הפי' אשר ת"ל יתברך טפחתי ורביתי על נ"ר ונ"א וכתובים דאתבדרו בעלמא והוטב בעיני כל. הן קלטתי הסלת מכל דברי המפרשים הנדפסים ומספרי כ"י כל יקר ראתה עיני. ובמקום ההכרח והזדמן הוספתי עוד נופך משלי למען הוציא כלי למעשהו. וגם פה חלקתי הפי' לשנים. האחת שרשי המלות המסופקות ועדיו בלבו הנקרא בשם מצודת ציון והב' חבורי המלות והענין הנקרא בשם מצודת דוד. והמגלה הזאת ובכללותיה תמשיל אהבת כ"י עם המקום ב"ה לאהבת חשוקה עם החושק אשר מאד תכסוף ומשתוקק אליו אחרי הפרדו ממנה. והוא גם הוא לא זז מחבבה ומבטיחה לשוב אליה לשבת עמה כמאז כאשר יאמר בפסוקים אחת אל אחות. ובכל מאמר הנחלק מפורש יצא המשל מיד אחריו יאיר נתיב הנמשל. למען יערב לחיך הטועמת וישם לדרך פעמיו ויהי ה' אלהיו עמו:

ב' זוגין מוחדין מן פ' ומן ס' וסימן השירים כי כקול הסירים . השירים שיר השירים . בשירים סגני בן את דרקן . בשירים מעדם כנגד . ושיאון ומסרים ושיאון והמעדת . ולבני שבקו לעבודת בית . ולבני וכא לגיון גואל . יוסר ואת כל חלב . יוסר כיוס

יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני

פיהו כ"ב בלישנא וסי' ודברת אליו ושמת את הדברים , אלה פיהו מלא מרמות ,
מריתי , יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה , ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין , ופיהו

חברים מקשיבים לקולך השמיעני :

עמל עמלה לו , תחלת דברי פיהו סכלות ב' בו , צדיק הוא ה' כי פיהו
הוות , מופתיו משפטי פיהו דתלים , וחבירו דד"ה , כל עמל אדם לפיהו :

יסור כנניהו שר כלוים . יסור על אנשים ויאמר . נחם ומנחם העטם עליו . גרחם ויעמד גרחם רתבעם . שיאון מערער אשר על שפת . ונסב ונסע המדברה . ונסב ויסי כאשר שמעו כל אויבינו . כהים וזה לך האות דמלכים . שקים וזה לך האות דישעיה :

כי קולך ערב ומראך נאוה היושבת בגנים

פיהו . ערב לאיש לחם שקר , ראמות לאויל חכמות , טמן עצל ידו בצלחת קרמ' , נפש
היתה בפיהו , כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו , כי אין בפיהו נכונה קרבם

וממגד גרם . הכביעני במחורים כרוני . הכביעני אכי כסביעני . ויסכו ויזכר אלהים . ויסכו כי הכרוכים פרסים . ויסירו רגע ימותו . ויסירו בדרכי ה' . כי הביעני בקרב . בתי ובמתים ביד מוגיך . עסק וריבו רועי גרר . עסק וכני עסק אחיו דד"ס . תסובב נקבה תסובב גבר . תסובב אלהים נחתנו .

את מראיך השמיעני את קולך

ואיוב הבל יפצה פיהו , הן יעשוק נהר ולא יחפוז , לב חכם ישכיל
מבית לכותרות , ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש , תורת אמת
היתה בפיהו

מסים וסיו כנכורים . כוסים שמה נסיכי לסון . כסוס התדע כסוס אלוס . וכסוס והתנכי חגי . גרם ואם תקריב מנחת . גרם
בסוא יוסר . מסתולל עודך מסתולל . מסתולל ותסי האמת נעדרת . סכין ושמת סכין . סכין ואלהא די סכין . סחי ומאוס

שיר

א שִׁירִין וְתוּשְׁבְּחָן דִּי אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ. עֲסַרְתֵּי שִׁירָתָא אִתְאַמָרוּ בְּעָלְמָא הָדֵין שִׁירָא דֵין מְשַׁבַּח מִן כּוּלְהוֹן . שִׁירָתָא קַמַיְתָא אֲמַר אָדָם בְּזִמַן דְּאִשְׁתְּבַק לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ וַאֲתָא יוֹמָא דְשַׁבַּתָּא וְאַגֵּן עֲלוֹי פְּתַח פּוּמֵיהּ וַאֲמַר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא. שִׁירָתָא תִנְיֵיתָא אֲמַר מֹשֶׁה עִם בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל בְּזִמַן דִּי בְזַע לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא יַת יַמָּא דְסוּף פְּתָחוּ כּוּלְהוֹן וַאֲמָרוּ כַּחֲדָא שִׁירָתָא דְהֵיכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל. שִׁירָתָא תְלִיתָאָה אֲמָרוּ בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל בְּזִמַן דְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא דְמַיָּא דְהֵיכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל. שִׁירָתָא רְבִיעָאָה אֲמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא כַּד אֲתָא זִמְנֵיהּ לְמִפְטַר מִן עָלְמָא וְאוֹכַח בָּהּ יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְהֵיכְדֵין כְּתִיב אֲצִיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּיל. שִׁירָתָא חֲמִישָׁאָה אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן כַּד אֲגַח קְרָבָא בְּגִבְעוֹן וְקָמוּ לֵיהּ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא תְּלָתִין וְשִׁית שְׁעִין וּפְסָקוּ מִלְמֵימַר שִׁירָתָא פְּתַח פּוּמֵיהּ אִיהוּ וַאֲמַר שִׁירָתָא דְהֵיכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן יְשַׁבַּח יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם יְיָ. שִׁירָתָא שְׁתִיתָאָה אֲמָרוּ בָּרָק וּדְבוֹרָה בְּיוֹמָא דִמְסַר יְיָ יַת סִיסְרָא וְיַת מַשְׁרִיתֵיהּ בְּיַד בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל דְהֵיכְדֵין כְּתִיב וְשַׁבַּחַת דְבוֹרָה וּבָרָק בַּר אֲבִינוֹעַם. שִׁירָתָא שְׁבִיעָאָה אָמְרָה חַנָּה בְּזִמַן דְּאִתְיְהִיבַת לָהּ בַּר מִן קֳדָם יְיָ דְהֵיכְדֵין כְּתִיב וְצַלִּיאַת חַנָּה בִּנְבוּאָה וַאֲמָרַת. שִׁירָתָא תְּמִינֵיתָא אֲמַר דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל כָּל נִסַּיָּא דַעֲבַד לֵיהּ יְיָ פְּתַח פּוּמֵיהּ וַאֲמַר שִׁירָתָא דְהֵיכְדֵין כְּתִיב וְשַׁבַּח דָּוִד בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ. שִׁירָתָא תְּשִׁיעָאָה אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ קוּדְשָׁא קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ. וְשִׁירָתָא עֲשִׂירָתָא עֲתִידִין לְמֵימַר בְּנֵי גָלְוָתָא בְּעִדָּן דְּיִפְקוּן מִגָּלוּתָא דְהֵיכְדֵין כְּתִיב וּמְפָרַשׁ עַל יְדוֹי דִישַׁעְיָה נְבִיָּא דְהֵיכְדֵין כְּתִיב שִׁירָא הָדֵין יְהֵא לְכוֹן לְחֶדְוָא כְּלֵיל אִתְקַדָּשׁוּת חַגָּא דְפִסְחָא וְחֶדְוַת לִבָּא דְעַמָּא דְאָזְלִין לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא בְּמִינֵי זְמַר וְקָל טַבְלָא לְמֵיעַל לְטוּרָא דַיְיָ וּלְמִפְלַח קֳדָם יְיָ תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל: ב ישקני אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא בְּרִיךְ יְיָ דִּיהַב לָן אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹהִי דְמֹשֶׁה סִפְרָא רַבָּא כְּתִיבָא עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וְשִׁתָּא סִדְרֵי מִשְׁנָה ותלמודא

ל' ומ"ל ל' כ"ב כלים' הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה: ב יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ

שיר שי"ן רבתי מאותיות גדולות וסי' נמסר בריש סדר בראשית ובמסרה רבתא בריש המערכות : שיר חד מן ד' פסו' דבכל מליהון שי"ן וסימן נמסר בפנחס :

תולדות אהרן שיר השירים . סנהדרין קא ידים עם זוכר תרומה : ישקני . ע"ג ל"ס זוכר נת תרומה אחרי מות (ע"ג מא) :

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ב) כל נשיקה שהיא בלא למ"ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי וישק לו וכן

רשי

(א) שיר השירים אשר לשלמה . שנו רבותינו כל שלמה (דק"ל למה לא מייחסו אחר אביו כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו . שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב"ה מאת עדתו ועמו כנסת

מצודת ציון

(א) שיר השירים. ר"ל שיר המעולה והמובחר שבכל השירים וכן ותבואו בעדי

מצודת דוד

(א) שיר השירים . לפי שהאמת חבל שירים הרבה כמו שכתוב ויהי שירו חמשה

כִּֽי־טוֹבִ֥ים דֹּדֶ֖יךָ מִיָּֽיִן׃ ג לְרֵ֙יחַ֙ שְׁמָנֶ֣יךָ י"ו
טוֹבִ֔ים שֶׁ֖מֶן תּוּרַ֣ק שְׁמֶ֑ךָ עַל־כֵּ֖ן עֲלָמ֥וֹת אֲהֵבֽוּךָ׃ ד׳ . ג׳
ד מָשְׁכֵ֖נִי אַחֲרֶ֣יךָ נָּר֑וּצָה הֱבִיאַ֨נִי הַמֶּ֜לֶךְ חֲדָרָ֗יו ד׳
נָגִ֤ילָה וְנִשְׂמְחָה֙ בָּ֔ךְ נַזְכִּ֤ירָה דֹדֶ֙יךָ֙ מִיַּ֔יִן מֵישָׁרִ֖ים ד׳

לריח י"ו וסי׳ נמסר בסדר ויקרא : אהבוך ג׳ וסי׳ בשמואל א׳ סי׳ י"ח : הביאני ד׳

תולדות אהרן כי טובים דודיך. ע"ג כט לב : לריח שמניך טובים . שם ושם : משכני . חגיגה טו עקידה שער ח חגיגה טו) : מישרים אהבוך . (סנהדרין כב) :

וְתַלְמוּדָא בִּגְרָסָא וַהֲוָה מִתְמַלֵּל עִמָּן אַפִּין בְּאַפִּין כִּגְבַר דְּנָשֵׁק לְחַבְרֵיהּ מִן סְגִיאוּת חִבְּתָא דְּחַבֵּב לָן יַתִּיר מִשַּׁבְעִין עַמְמַיָּא׃ ג לריח לְקָל נִסָּךְ וּגְבוּרָתָךְ דַּעֲבַדְתָּ לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל זָעוּ כָּל עַמְמַיָּא דִּי שְׁמָעוּ יַת שֵׁמַע גְּבוּרְתָךְ וְאַתְוָתָךְ טָבַיָּא וּשְׁמָךְ קַדִּישָׁא אִשְׁתְּמַע בְּכָל אַרְעָא דַּהֲוָה בְּחִיר מִמְּשַׁח רְבוּתָא דַּהֲוָה מִתְרַבֵּי עַל רֵישֵׁי מַלְכִין וְכַהֲנִין וּבְגִין כֵּן רְחִימוּ צַדִּיקַיָּא לְמֵהַךְ בָּתַר אוֹרַח טוּבָךְ בְּדִיל דְּיַחְסְנוּן עָלְמָא הָדֵין וְעָלְמָא דְּאָתֵי׃ ד משכני כַּד נְפָקוּ עַמָּא דְּבֵית יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הֲוַת מַדְבְּרָא שְׁכִינַת מָרֵי עָלְמָא קֳדָמֵיהוֹן בְּעַמּוּדָא דַּעֲנָנָא בִּימָמָא וּבְעַמּוּדָא דְּאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא אֲמַרוּ צַדִּיקֵי דָּרָא הַהוּא רִבּוֹן כָּל עָלְמָא נְגִדְנָא בָּתְרָךְ וּנְהֵי רָהֲטִין בָּתַר אוֹרַח טוּבָךְ וְקָרִיב יָתָן בְּשִׁפּוּלָא דְּטוּרָא דְּסִינַי וְהַב לָן יַת אוֹרַיְיתָךְ מִן בֵּית גִּנְזָךְ דִּרְקִיעָא וְנֶחֱדֵי וְנִבְדַּח בְּעַסְרִין וְתַרְתֵּין אָתְוָן דְּמִכְתְּבָא בְּהוֹן וְנֵהֵי דְּכִירִין יַתְהוֹן וּנְרַחֵם יַת אֱלָהוּתָךְ וּנְהֵי מִתְרַחֲקִין מִבָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְכָל צַדִּיקַיָּא דְּעָבְדִין דְּתַקִּין קֳדָמָךְ יְהוֹן דַּחֲלִין

רשי

כנסת ישראל אמר רבי עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים אמר ר׳ אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו : (ב) ישקני מנשיקות פיהו . זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ושוקקת להיות נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה : כי טובים . לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה . ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר (אסתר ז) אל בית משתה היין (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין (שם) והיה כנור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם זהו ביאור משמעו . ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו : (ג) לריח שמניך טובים . שם טוב נקרא על שם שמן טוב . לריח שמניך טובים שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראות במצרים : שמן תורק . נקרא שמך להיות נאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחית חתומה אין ריחו נודף פותחה ומריק שמנה לכלי אחר ריחו נודף : על כן עלמות אהבוך . בא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה אמרה (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו׳ וע"י כן (שם) כי ה׳ אלהיכם הוא אלהים בשמים וגו׳ : עלמות . בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו ולפי הדוגמא העלמות הן העובדי כוכבים : (ד) משכני אחריך נרוצה . אני שמעתי משלוחיך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצ׳ להיו׳ לך לאשה : הביאני המלך חדריו . וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך : נזכירה דודיך . גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה : מישרים אהבוך . אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה [ל׳ פסוק (ישעיה מ׳) והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה] ורכסים . אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו לפי ענייני . ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות (ירמיה ב) לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו כזו

עו"ס

אבן עזרא

וכן וישק יעקב לרחל : דודיך אהוביך יותר ישמחו מהיין והגאון אמר כי הוא הריר שהוא תחת הלשון והביא ראיה מהפסוק לכה נרוה דודים עד הבקר :

הפעם השנית

ישקני . דברי הנערה כאילו תדבר עם נפשה וכל תאותה שישק אותה פעמים רבות כי לא תשבע מאחת וכאילו הרגיש הרועה וחזרה מדברת לו : כי טובים דודיך . יותר מיין ירוו וישמחו אהביך או על פי פירוש הגאון רבינו סעדיה :

הפעם השלישית

ישקני . האל מאברהם שהוא העיקר ונשיקות הפה הם התורה והמצות כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי . ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עבר כי כן דרך המקרא אז ישיר משה יעשו עגל בחורב והפך הדבר אלהים באו גוים ורבים כמוהם : כי טובים דודיך מיין . אהביך כמו שהעיד הכתוב על אהבתו זרע אברהם אוהבי כי הפרש יש בין אוהבי לאהובי :

הפעם הראשונה

(ג) לריח שמניך טובים . יש מפרשים כי הוא הפך והקרוב אלי כי זה המפרש לא סך שמן מימיו וחשב שהוא שמן זית : תורק . יש אומרי׳ כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף ועודף . ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה כי כן תמצא כל עמל ובית ומקום במקרא במקום אחד לשון זכר ובמקום אחר לשון נקבה : עלמות . הם נערות קטנות : (ד) נזכירה . יש אומרים שהוא מן אזכרתה וזכרו כיין לבנון : מישרים . תאר היין כמו יתהלך במישרים הולך לדודי למישרים . ומ"ס מיין . ישרת עצמו ואחר עמו . וכן עניינו ממשרים אהבוך . העלמות הנזכרות . וכמוהו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה׳ ענייעו ובשמי ה׳ ורבים כמוהו . ואחרים שאמרו כי המישרים אהבוך כמו

ומגיד

מצודת דוד

חמשה ואלף (מ"א ה) לכן אמר בפתיחת הספר זה השיר הוא המשובח והנעלה מכל השירים המיוחסים לשלמה על כי הוא שיר ידידות יספר בו את כל תוקף קשור אהבה העזה ודבוק האמתי שבין האל יתברך ובין עמו בית ישראל . ואמר במשל מן האהבה הנמרצת וחזקה שבין החושק ותשוקתו אשר למאד יתרבה געגועה בהפרדם זה מזו ויכספו עת בוא דבוק התמידי (ועם כי שאין הנמשל דומה אל המשל בכל חלקי פרטי הענינים אין בכך כלום . כי כן המה דרכי המשל שיש בו דברים נוספים ליפותו להיות מקובל על הלב לרדת חדרי בטן) : (ב) ישקני . עתה החל לספר מהפלגת הגעגועין שהיה אחר הפרד החשוק מאת תשוקתו והלך לו ומה הנגעה באותן הימים (ועם כי לא פורש במקרא שנפרד החשוק ממנה ועזבה אף לא פורש מי הוא המדבר כל דבר מהדברים הנה כן המה דרכי נחות מליצת השירים המעולים אשר יקצרו ויסתמו הדברים אולם הם מוכיחים על עצמם מי הוא המדבר ומי הוא המשיב ומה היה הסיבה לכל הדברים הנאמרים ובזה הדרך הולכת וסובבת גם המגלה הזאת עד תומה) ואמר בזה כאלו החשוקה המו מעיה גם תשתוקק אליו ואומרת אל לבה מי יתן וישקני עוד החשוק ההוא מעין הנשיקות התכיפות אשר נשקני בהיו בימי קדם (ועם כי אמרה מנשיקות הוסיפה לומר פיהו לתוספת ביאור כי כן דרך הנשים המזכירות אהבת נעורים מבררות ומאריכן במלות נוספות לפי גודל הגעגועין וזה יחשב להן לנחות מליצה) : כי טובים דודיך מיין . מרוב אהבתה לו החושק בנפשה כאלו עומד למולה ואליו תאמר הנה אתאוה אל הנשיקות האלה כי הדודים שהראית לי מאז היו טובים ממשתה היין ולכן אחמוד אליהם . והנמשל הוא לומר הנה כנסת ישראל בהיותה בגולה זוכרת אהבת ה׳ שהראה לה בעת הוציאה ממצרים ועת עמידתה מול הר סיני לקבל התורה והשראת השכינה שהיתה עליה מאז ולבה תתאוה וכן תחל פניו להופיע עוד עליה שכינתו לבאר לה סוד טעמי התורה ומסתרי צפונותי׳ : (ג) לריח שמניך טובים . בעבור ריח השמנים הטובים שאתה סך בהרבה מהם ועל כי תתמיד להריק בכל עת את השמן על בשרך עד כי נקרא כינוי שמך שמן תורק לפי מרבית הרקת השמן בעבור כל אלה אהבו אותך כל הנערות כולן . והנמשל הוא לומר בעבור גודל הנסים ומרביתם אשר הפלאת מאז נתפרסם שמך אף בין האומות : (ד) משכני . משך אותי אליך משיכה מועטת ואני ארוץ אחריך במהירות רב : הביאני המלך חדריו . ובזה אתה החשוק החביב בעיני כמלך תביא אותי אל חדריך ושם אגיל ואשמח בך ואזכיר הדודים הטובים ממשתה היין . והנמשל הוא לומר שאמרה כנסת ישראל הראה לי רמז ישועה וחיבה ואז אמהר לשוב אליך בכל לב ועי"ז הביאני אל בית המקדש ואגיל ואשמח בישועתך ואזכיר להודות לך על הגאולות ועל התשועות · מישרים אהבוך . ר"ל לא יהיה לי לבוז מה שאני רודפת כ"כ אחר אהבתך כי אין זה מצד החשק לבד אבל באה היא גם מפאת המעלה והיושר הנפלא

כך כי אוהבי מישרים אהבוך בעבור רוב המעלה והיושר והנמשל הוא שאמרה כ"י האהבה

הסים

מצודת ציון

בעדי עדיים (יחזקאל ט"ז) ור"ל היפה והמובחר שבעדיים : (ב) דודיך . ענין אהבה וחבה כמו נרוה דודים (משלי ז׳) : (ג) לריח . בעבור ריח כמו פתח פיך לאלם (שם לא) : תורק . ענין הזלה ושפיכה וכן על הארץ יריקו (קהלת י"א) : עלמות . נערות כמו והיה העלמה (בראשית כ"ד) : (ד) נרוצה . ענין מהירת ההליכה ובא בלשון רבים ליחיד לתפארת וכן ונתנה לך גם את זאת (שם כ"ט) : הביאני . עבר במקום עתיד וכמוהו רבים במקרא :

מישרים

מִנָּךְ וְרַחֲמִין יַת פִּקּוּדָךְ : ה שחורה כַּד עֲבָדוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת עֶגְלָא אִתְקַדָּרוּ אַפֵּיהוֹן כִּבְנֵי דְכוּשׁ דְשַׁרְיָן בְּמַשְׁכְּנֵי קֵדָר וְכַד תָּבוּ בִּתְיוּבְתָּא וְאִשְׁתְּבֵק לְהוֹן סְגָא זִיו יְקַר אַפֵּיהוֹן כְּמַלְאֲכַיָּא עַל דַּעֲבָדוּ יְרִיעֲתָא לְמַשְׁכְּנָא וּשְׁרַת בֵּינֵיהוֹן שְׁכִנְתָּא דַיְיָ וּמשֶׁה רַבְּהוֹן סְלִיק לִרְקִיעָא וִיהַב שְׁלָם בֵּינֵיהוֹן וּבֵין מַלְכְּהוֹן : ו אל אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל כָּל קֳבֵל עַמְמַיָּא לָא תִבְזוּן יָתִי עַל דִי אֲנָא קַדְרִיתָא מִנְכוֹן עַל דַּעֲבָדִית כְּעוּבָדֵיכוֹן וּסְגִידַת לְשִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא דִנְבִיאֵי שִׁקְרָא אִנּוּן גְּרָמוּ לְאִסְתַּקָּפָא תְקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ עֲלַי וְאַלְפוּנִי לְמִפְלַח טַעֲוָתְכוֹן וּלְהַלָּכָא בְּנִימוּסֵיכוֹן וּלְמָרֵי עָלְמָא דִי הוּא אֱלָהִי לָא פְלָחִית וְלָא אֲזָלִית בְּנִימוּסֵיהּ וְלָא נְטָרִית יַת פִּקּוּדוֹי וְיַת אוֹרַיְיתֵהּ : ז הגידה כַּד מְטָא זִמְנֵיהּ דְמשֶׁה נְבִיָּא לְמִפְטַר מִן עָלְמָא אֲמַר קֳדָם יְיָ גְּלֵי קֳדָמַי דְעַמָּא הָדֵין עֲתִידִין לְמֶחֱב וּלְמֶהֱלָכָא בְּגָלוּתָא כְּעַן חֲוֵי קֳדָמַי אֵיכְדֵין יִתְפַּרְנְסוּן וְיִשְׁרוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְקַשְׁיָן גְּזֵירַתְהוֹן כְּחוּמְתָא וְכִשְׁרָבֵי שִׁמְשָׁא

ג'. ל' ומ"ע אֲהֵבוּךָ : ה שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלָם
ל' ולא מפיק
ח' ל' ג' זמ"ל כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה : ו אַל־תִּרְאוּנִי שֶׁאֲנִי
ל' וחסר
ג' ל' ל' שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשְּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי
ל' וחסר שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי :
י"ז ז הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה
י"ב . תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי

וסימן בסדר עקב : כאהלי ל' שחורה אני ונאוה והוא חד א"ב מן חד חד ב"א בריש' וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות הכ"ף בס"ד : איכה י"ו וסימן נמסר בריש מגלת איכה :

תולדות אהרן שחורה אני . זוהר אחרי מות דברים : שאני שחרחורת . זוהר תזריע : בני אמי נחרו בי . זוהר ויחי : הגידה לי שאהבה נפשי . זוהר ויקרא בלק :

אבן עזרא

ומגיד מישרים והראשון קרוב אלי: שחורה . יש מפרשים שהיא יפה כמו האשה הכושית כי מרוב יפיה תפחד האם שתשלוט בה עין רעה על כן תקרא כושית ושחורה אין לנו צורך בפירוש הזה באשה הכושית ולא במלת שחורה כי הנה היא העידה בנפשה ואמרה אל תראוני שאני שחרחורת : ונאוה. כמו נחמדת מן אוה למושב לו והנון לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת אין אבן נראה : (ו) שחרחורת . זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם : ששזפתני . ראתני והביטה בי וגלתני וכמוהו ולא שזפתה עין איה : נחרו בי . נלחמו בי והנו"ן לבנין נפעל מן ויחר אפו : נטרה . שם התואר ועניינו שומרת : שאהבה נפשי . יחסר מקום הקריאה כמו אתה : איכה תרעה . הצאן : איכה תרביץ . אותם ויש אומרים שעניינו שאלת המקום כמו איכה הם : שלמה . השי"ן מקום אשר : כעטיה . מתערבת והיא פועלת מן ויעט העם אל השלל . ויש אומרים תוספת והוא רחוק : ויש אומרים נגרעת מן ויעט בהם :

הפעם השנית

לריח שמניך . כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק והזוכרת שמך כאילו שמן מור יורק לפניה על כן עלמות אהבוך ואם כן שמניך מרחוק אף כי נשיקות פיך: משכני . וכל אחת מהעלמות מתאוה ואומרת משכני אחריך נרוצה : המלך חדריו . יותר נשמח בך ממה שיביאני המלך חדריו : שחורה . ובעבור שאלה העלמות היו אומרות משכני חזרה הנערה לה ואמרה אינני פחותה מכם אף על פי שיש בי שחרות מעט כאהלי קדר שהם מגולים לשמש תמיד יפה אני כיריעות שלמה: אל תראוני . פירושו אל תבזוני או אל תראוני בעין קלון וחסרון כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים ובתחילה קודם זה אפילו כרמי שלי לא נטרתי וחזרה לרועה ואמרה לו הגידה לי אי זה מקום תרעה ותרביץ כי אני רוצה לשוב רועה וארדוף אחריך :

הפעם השלישית

לריח . היה מלמד מעשיו של המקום ומורה אנשי דורו ובכל מקום שהלך ויקרא שם אברהם בשם ה' וזהו שמן תורק שמך: על כן עלמות אהבוך . על כן עלמות שאין להם בעל כך אנשים שלא היה להם אלוה הכניסם תחת הייחוד כענין ואת הנפש אשר עשו בחרן : משכני . שנמשך אחר המקום ויצא מארץ מולדתו : הביאני המלך חדריו . שהביאו אל ארץ כנען ויתכן שהחכימו ועמד על סודות צפונים . וענין נזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונטיעת אשל : שחורה . החל בשעבוד מצרים אף על פי שאני שחורה בקצת מעשים רעים נאוה אני בשמירת הברית וייחוד השם : אל תראני . השמש הוא גלות מצרים ומי סבב לי שתכני השמש אנשים מבני אמי ששמוני נוטרה שאטור דתים נכרים ועזבתי שלי . וכן תמצא בספר יחזקאל שהזהירם הנביא שישובו כי היו מהם עובדים עבודת גלולים ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים : הגידה לי . שחזרו בתשובה ושאלו איך היו רועים האבות ונאחוז דרכם ולא נתערב עם אלהים אחרים שיאמרו שהם כמוך וזה ענין על עדרי חבריך :
בעקבי

רשי

עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי ענייס וצרתם ומשתעשעים בתורה ושם מזכירים דודיו מיין ומישור אהבתם אותו : (ה) שחורה אני ונאוה וגו' . אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחורה אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בחיתוך איברים נאים . אם אני שחורה כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעות שלמה . דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לעובדי כוכבים שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה . וקורא לעובדי כוכבים בנות ירושלם על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנבא יחזקאל (יחזקאל טז) ונתתי אותם לך לבנות כמו (יהושע טו) עקרון ובנותיה: (ו) אל תראני . אל תסתכלו בי לבזיון [כמו (שמואל א ו) כי ראו בארון ה'] : שאני שחרחורת . לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל : בני אמי נחרו בי . הם בני מצרים שגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסתם ופתוים עד ששמוני : נוטרה את הכרמים . ושם שזפתני השמש והושחרתי כלומר נתנוני ע"א אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי . מצינו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר (הושע ב) ונתתי לה את כרמיה משם ומתרגמינן ואתני לה להיות פרנסהא וכן (איוב כד) לא יפנה דרך כרמים : (ז) הגידה לי שאהבה נפשי . עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לצאן החביבה על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר היו בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן : שלמה אהיה כעוטיה . וא"ת מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני : על עדרי חבריך . אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי הגבליים הסמוכים על
אלהים

מצודת ציון

מישרים . מל' ישר ורצוי : (ה) ונאוה . מל' נאה ויופי כמו נאוה כירושלים (לק' ו') : כיריעת . ענין וילון : (ו) תראני . ענינו ההסתכלות דרך בזיון וכן לראות בך (יחזקאל כ"ח) : שחרחורת . מל' שחרות בהכפל העי"ן והלמ"ד ויורה על רוב השחרות וכן ירקרק או אדמדם (ויקרא י"ג) : ששזפתני . ענין ראיה והבטה כמו שזפתו עין (איוב כ"ח) : נחרו . מל' חרון אף וחמה : נוטרה . ענין שמירה כמו הינטור לעולם (ירמיה ג') : (ז) איכה . הוא כמו אנה וכן איכה הוא (מ"ב ו') : תרביץ . ענין השכיבה לנוח : בצהרים . מל' צוהר ואורה והוא חצי היום : שלמה . אשר למה השי"ן הוא במקום אשר : כעטיה . ענין הפרחה והעיפה כמו ותעט אל השלל

מצודת דוד

ההיא מוחזקת בידי מאבותי אנשי היושר והם העמידו אותי על האמת : (ה) שחורה אני כו' . חזרה פניה כלפי הנערות בנות גילה ותאמר להן אתן בנות ירושלים אל תחשבו שהחשוק עזב אותי בעבור השחרות הנמצא עתה בי כי אף שאני שחורה עכ"ז אני נאה בעיניו ועם כי יש בי שחרות כאהלי קדר הפרוסים למטר השמים ונשחרים מהחמדת רטיבת הגשם הנה נוחה אני להתלבן להיות כיריעות שלמה שהמה בתכלית הלבנינות ולכן לא נמאסתי . והנמשל הוא שאמרה כ"י אל מול האומות אל תחשבו שה' מאס בי בעבור הפשע הנמצא בי כי עכ"ז חביבה אני בעיניו בעבור הזכות הנמצא בי וכאשר אשוב אליו יכפר עון פשעי וכשלג ילבינו : אל תראוני . אל תסתכלו בי דרך בזיון על שאני בתכלית השחרות כי לא נולדה בי ממעי אמי כי במקרה באה כי השמש ראה בי וזרחה עלי ועל ידי זה נולדה בי השחרות ונוחה אני א"כ להתלבן בקל בסור המקרה כשאעמוד בצל : בני אמי נחרו בי . ר"ל אל תחשבו שאני יצאנית רודפת בשדה אל מול השמש ובביתי לא ישכנו רגלי כי לא כן הוא אלא אחי בני אמי נתכעסו בי ושמו אותי להיות יושבת ומשמרת את כרמיהם לעין השמש ואני מעולם לא שמרתי אף הכרם שלי ולא הורגלתי לעמוד בשמש ולזה הושחרתי ביותר . והנמשל הוא שאמרה כ"י אל תבזו אותי על שעבדתי מאז לעגלי הזהב בימי מלכי ישראל כי לא מלבי נעשתה אלא ע"י הכרחת המלכים ונוחה הייתי להפרש מהם בסור המכריחים : (ז) הגידה לי כו' . כאלו תשאל אמרי' אל החשוק ותאמר אליו אתה החשוק שנפשי אוהבת אותך הגידה לי אנה תרעה את הצאן ואנה תרביצם בעת הצהרים (כי אז היא העת להרביץ הצאן למנוח) וכאלו תאמר הודיעני מקומך ואבוא אני אליך לרעות עמך בצאן : שלמה . אשר למה אהיה כמעוטפה אנה ואנה על עדרי הרועים חבריך לחפש עד אשר
אמצאך

חֲבֵרָֽיִךְ׃ ח אִם־לֹ֤א תֵֽדְעִי֙ לָ֔ךְ הַיָּפָ֖ה בַּנָּשִׁ֑ים צְאִי־ ל׳. ח׳ ר״פ
לָ֞ךְ בְּעִקְבֵ֣י הַצֹּ֗אן וּרְעִי֙ אֶת־גְּדִיֹּתַ֔יִךְ עַ֖ל מִשְׁכְּנ֥וֹת ל׳ יחסר
הָרֹעִֽים׃ ט לְסֻסָתִי֙ בְּרִכְבֵ֣י פַרְעֹ֔ה דִּמִּיתִ֖יךְ רַעְיָתִֽי׃ ל׳ וחסר. ל׳ ל׳
י נָאו֤וּ לְחָיַ֙יִךְ֙ בַּתֹּרִ֔ים צַוָּארֵ֖ךְ בַּחֲרוּזִֽים׃ יא תּוֹרֵ֤י ל׳. ל׳. ג׳ מ״ל בלישנא

אם לא ח׳ ר״פ וסימן אם לא ימצא הגנב. אם לא תשמור לעשות. אם לא את דמי גבות. אם לא תשמעו. ואם לא תשימו על לב דמלאכי. אם לא ישוב חרבו ילטוש. אם לא שויתי ודוממתי. אם לא תרעי לך היפה בנשים. וכל ר״פ דאיוב דכו׳ אם לא במ״ב ואם לא וסימן ואם לא איפה מי יכזיבני. ואם לא ישמעו בשלח :

תולדות אהרן אם לא תדעי. שבת לג כתובות סז עקידה שער ק׳ זוהר ויקרא בלק (כתובות ל) : לסוסתי ברכבי פרעה. זוהר ויגש :

דטיהרא בתקופת תמוז ולמה דין יהון מטלטלין ביני עדרי בנוי דעשו וישמעאל די משתפין לך טעותהון לחבריא : ח אם אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אבעיא להון למחי גלותא כנשתא דמתילא לריבא שפירתא ודנפשי רחם לה תהא מהלכא באורחיהון דצדיקיא ותהא מסדרא צלותא על פום ברזילהא ומדברי דרהא ותהי מאלפא לבנהא דמתילין לגדיי עזין למהך לבית כנשתא ולבית מדרשא ובההיא זכותא יהוון מתפרנסין בגלותא עד זמן דאשלח מלכא משיחא ויהי מדבר יתהון בניח על משכניהון הוא בית מקדשא דיבני להון דוד ושלמה רעיא דישראל : ט לססתי כד נפקו ישראל ממצרים רדפו פרעה ומשריתיה בתריהון ברתיכין ובפרשין והוה אורח סגירא להון מארבע סטריהון מן ימינא ושמאלא הוו מדבריא דמלין חיוין קלן ומן בתריהון הוה פרעה רשיעא ומשריתיה ומן קדמיהון הוה ימא דסוף מה עבד קודשא בריך הוא אתגלי בכח גבורתיה על ימא ונגב ית ימא וית טינא לא נגב אמרו רשיעיא וערבלאין ונוכראין די ביניהון ית מוי דימא יכיל לנגבא וית טינא לא יכיל לנגבא בההיא שעתא תקף רוגזיה דיי עליהון ובעא לשנקותהון בגו דימא היכמא דאשתנקו פרעה וחילותוהי רתיכוהי ופרשוהי וסוסותוי אלולי משה נביא דפרש ידוי בצלו קדם יי ואתיב רוגזא דיי מנהון ופתח איהו וצדיקי דרא ית פומהון ואמרו שירתא ועברו בגו ימא דסוף ביבשתא בגין זכותא דאברהם יצחק ויעקב רחימיא דיי : י נאוו כד נפקו למדברא אמר יי למשה כמה יאי עמא הדין לאתיהבא להון פתגמי אוריתא ויהון כזממין בליסתהון דלא יעדון מן אורחא טבא היכמא דלא עדי סוסיא דזממא בליסתיה וכמה יאי קדלהון לסוברא ניר פקודי ויהי עליהון כנירא על קדל תורא דהוא חריש בחקלא ומפרנס יתיה וית מריה : יא תורי בכן אתאמר למשה

רשי

אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם : (ח) אם לא תדעי לך. זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות צאנך את היפה בנשים שחלל לו הרועה מלהנהיג אותם : צאי לך בעקבי הצאן. הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים טראצי״ש בלע״ז וכן הרבה במקרא (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו (ירמיה יג) נחמסו עקביך (בראשית מט) והוא יגוד עקב ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי : ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים. בין משכנות שאר הרועים שאת אצלם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים לך להיות ביניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר (ירמיה לא) הציבי לך ציונים שיתי לבך למסילה וגו׳ : (ט) לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. למ״ד זו כמו למ״ד (שם י) לקול תתו המון מים וכמו למ״ד לריח שמניך לקבילת סוסים הרבה שאספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר (חבקוק ג׳) דרכת בים סוסיך סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי שתקתיך מלצעקתך שנאמר (שמות יד) ואתם תחרישון זאת ראיתי בספרי אגדה. דבר אחר דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את : לסוסתי. קבילת סוסי ובלשון לע״ז קבליי״א : דמיתיך. אר״י שמאי בלע״ז כמו (שופטים כ) אותי דימו להרוג כי שם קשטתיך בקישוטים נאים : (י) נאוו לחייך בתורים. שורות נזמי אזן ומנחת זהב : צוארך בחרוזים. ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של ביזת הים : (יא) תורי זהב נעשה לך. נמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שאשיאנו ואחזיק

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ח) בעקבי הצאן. כמו ועקבותיך לא נודעו הלוקות העוקב הדורך אחריו : גדיותיך. כל קטן יקרא גדי ומסמיכתו לעזים היא הראיה : (ט) לססתי. היו״ד נוסף כיו״ד מלאתי משפט אהבתי לדוש : (י) בתורים. צורות מצויירות כמו תורים : חרוזים. הם הקשורים מהאבנים היקרות ואין לו חבר ויש אומרים כי וחרוזים במרכולתך כמוהו ויתחלף האל״ף בחי״ת וזה איננו נכון כי לא יתחלפו בלשון הקודש חוץ מאותיות יהו״א לבדם : (יא) נקודות הכסף. שיהיו בצורות התורים נקודות הכסף שהוא לבן : (יב) במסבו. כמו מקום מעולה ונכבד כמו ובמסבי ירושלים והקרוב אלי שהוא המקום שיש בו מסיבה לשתות כמנהג שותי היין : נרדי. בושם כמין כרכום : (יג) צרור המר. פירוש דבר צרור כמו וצרת הכסף בידך ויש אומרים חתיכה והוא רחוק. ופירוש מור יש אומרים כי מר דרור הוא המוס״ק וזה רחוק בעבור שאמר אריתי מורי והנה הוא בושם ממיני הצמחים שילוקט ועוד וידי נטפו מור והנה הוא נוטף והמוס״ק איננו נוטף וי״א כי מר יתפרש לשני עניינים :

הפעם השנית

השיבה צאי לך בעקבות הצאן ורעי גדיות קטנות כמו שאת קטנה למעלה ממשכנות כי שם הוא מקומי . לססתי. נקבת הסוס : ברכבי. יש רכב עץ ורכב ברזל אמר לה דמיתיך רעיתי בין אותם העלמות שאהבוני כמו הסוסיא בין הרכב ודימה הצעיף שיש על לחיה מצוייר כמו המתג המצוייר בדמות תורים שהוא על לחיי הסוסיא ואלי הכתם הם הקשורים כדמות קשורים שישימו על צואר הסוסיא ולא היה ראוי לך שיהיו התורים שלך כי אם זהב עם נקודות הכסף . ענתה היא ואמרה אע״פ שריחו נודף ואפילו המלך כשהוא במסיבו יתאוה להריח נרדי יותר טוב ריח נודף יש לדודי שהוא צרור המור והייתי מתאוה שילין בין שדי והייתי חושבת שאני מחבקה אשכול הכופר:

הפעם השלישית

אם לא תדעי. השיבה הנביא שהתנבא להם במצרים ויש אומרים שהיה אהרן וכן ענין שלח נא ביד תשלח שלח נא ביד אותו שתשלח בכל עת : את גדיותיך. הם קטני אמנה שאין להם דעת נכונה : לססתי. החל הנביא ואמר לישראל מפי הגבורה לסוסתי ונאוו לחייך בתורים והענין כי תצאי ממצרים בכלי כסף וזהב ושמלות וענתה כנסת ישראל עד שהמלך במסיבו והענין כשיביאני אל הר האלהים אז יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטורת : בין שדי ילין. בין הכרובים או באמצע מחנה ישראל :

אשכל

מצודת דוד

אצלך . והנמשל הוא שאמרה כ״י פתח לבי לדעת אמתותך ויכלתך למען אהיה נמשכת אחריך ודבוקה בך למה אהיה סוטעת כדעת חוקרת ונבוכה : (ח) אם לא תדעי לך. כאלו החשוק משיב לה ויגלה דבריו לאמר אתה היפה בין הנשים אם לא ידעת מקום תחנותי איו צאי ולכי במדרך עקבי רגלי הצאן צאני ותרעי גם את גדיותיך ממעל למשכנות שאר הרועים כי שם מקומי ותהיה א״כ קרובה אלי . והנמשל הוא כי משיב לה אם לא מצאת חכמה לדעת אמתתי מעצמך סמכי על הקבלה והאחזי בדרכי אבותיך ותהי דבוקה אלי ואז תהיה למעלה מכל גויי הארצות כי גדול אני מכל אלהי העמים הם שרי מעלה : (ט) לססתי. את רעיתי הן דמיתי אותך מול העלמות כולן לסוסיה הקשורה ברכבי פרעה מול שאר הסוסיות אשר בארץ מצרים שהנה מעולות מכולן כי מוצא הסוסים המה ממצרים כמ״ש ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים (מ״א י״ד) והמובחרות שבכולן יקשרו במרכבת המלך . והנמשל הוא לומר הנה את חביבה מכל משפחות האדמה אף מן המובחרים שבהם : (י) נאוו לחייך בתורים. לחייך נאים והגונים לקשרם בתורים וצוארך כ״כ והגון לקשטו בחרוזי מרגליות ואבני יקר . והנמשל הוא לומר כראויה את והגונה להשפיע לך טובה מרובה : (יא) תורי זהב נעשה לך. וכמו בראויה את לקשוטים כן אעשה

מצודת ציון

השגל (ש״א ט״ו) : בעקבי. ר״ל במדרך עקבות הרגל וכן ועקבותיך לא נודעו (תהלים עז) : ורעי. מל׳ מרעה : גדיותיך. מל׳ גדי עזים : על. ממעל : משכנות. מל׳ משכן : (ט) לססתי. נקבת הסוס תקרא סוסיא כאשר תקרא נקבת החמור חמורה והיו״ד נוספת ובעבור תוספת הו׳ נהפכה הה״א לחי״ו להסמיכה אל היו״ד וכן מלאתי משפט (ישעיה א׳) שבעבור תוספת היו״ד נהפכה הה״א לחי״ו ואמר בלשון נקבה לפי שדרך המלך והשרים היה לקשור במרכבתם סוסיות נקבות כי בסוסים זכרים יקשה על הרכב לעצרם ללכת לאט לבל ירוצו : פרעה. כל מלכי מצרים קרואים בשם פרעה : דמיתיך. מל׳ דמיון ומשל : רעיתי. חברתי : (י) נאוו. מל׳ נאה ויופי : לחייך. הם הלסתות אצל העינים וכן בשבט יכו על הלחי (מיכה ד) : בתורים. הם הפנינים המסודרים בתואר נאה ותכונה יפה וקרוב לו כתור האדם המעלה (ד״ה א׳ י״ז) ור״ל כתואר ותכונת האדם המעלה : בחרוזים. הם אבנים טובות ומרגליות נקובות

לך

נ' ל' זְהַב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף׃ יב עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ
ג'. נ' בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ׃ יג צְרוֹר הַמֹּר ׀ דּוֹדִי
ז' חסר בלישנ' ס' חסר לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין׃ יד אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי
י"א עֵין גֶּדִי׃ טו הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃
ס'. ג'. ב' א' טז הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃
מלעיל.

אשכל ה' חסר וסימן בלעדי אשר אכלו. ויבא הפליט ויגד לאברם. ויבאו עד נחל אשכל. ויפנו ויעלו ההרה. אשכל הכפר דודי לי:

תולדות אהרן עד שהמלך. שבת פח גטין לו (פסחים ב) : נרדי נתן ריחו. זוהר בראשית ואחרי מות ופקודי : צרור המור. שבת שם מנחות לח : אשכול הכופר. שבת שם :

למשה סק לרקיעא ואתן לך ית תרין לוחי אבנין חציבין מספיר כורסי יקרי בהיקן כדהב טב מסדרן בשיטין כתיבין באצבעי גליף בהון עסרתי דבריא זקיקין יתיר מן כספא דמזוקק שבע זמנין שבעא דסכום עניינין דמתפרשין בהון ארבעין ותשע אפין ואתננון על ידך לעמא בית ישראל :
יב עד ועוד דהוא משה רבהון ברקיעא לקבלא ית תרין לוחי אבניא ואורייתא ותפקדתא קמו רשיעי דרא ההוא ועבדו עגל דדהב וערברובין די ביניהון ואסריאו עובדיהון ונפק להון שום ביש בעלמא דמקדמת דנא הוה נפק ריחיהון נדיף בעלמא ובתר כן סריאו כנידא ריחיה ביש לחדא ונחת מכתש סגירו על בסרהון : יג צרור בההיא זמנא אמר יי למשה אזיל חות ארום חבילו עמך פסק מני ואשיצנון בכן תב משה ובעא רחמין מן קדם יי ודכר יי להון עקדת יצחק דכפתיה אבוי בטור מוריה על מדבחא ותב יי מן רוגזיה ואשרי שכנתיה ביניהון כמלקדמין : יד אשכול הא בכן נחת משה ותרין לוחי אבנין בידוי ובגין חובי ישראל אתיקרו ידוי ונפלו ואתברו בכן אזל משה ושף ית עגלא ובדר ית עפריה לנחלא ואשקי ית בני ישראל וקטיל ית כל מאן דאתחיב קטול וסליק זמנא תניתא לרקיעא וצלי קדם יי וכפר על בני ישראל בכן אתפקיד למעבד משכנא וארונא בההיא זמנא אוחי משה ועבד ית משכנא וית כל מנוי וית ארונא ושוי בארונא ית תרין לוחין אוחרנין ומני ית בנוי דאהרן כהניא למקרב קורבנא על מדבחא ולנסכא ית חמרא על קורבנא ומנן הוה להון חמרא לנסכא הלא אנון במדברא לא אתר כשר לבית דרע ואף לא תינין וגופנין ורמונין אלא הוו אזלין לכרמי עין גדי ונסבין מתמן אתכלין דענבין ועצרין מנהון חמרא ומנסכין יתיה על מדבחא רבעות הינא לאמרא חדא : טו הנך כד עבדו בני ישראל רעותא דמלכהון הוא במימריה משבח יתהון בפמליא במלאכיא קדישיא ואמר כמה יאון עובדך ברתי חביבתי כנשתא דישראל בזמן די אנת עבדא רעותי ועסיקא בפתגמי אורייתי וכמא תקנין עובדיך ועיניך כגוזלין בני יונתא דמתכשרין לאתקרבא על מדבחא : טז הנך אתיבת כנישתא דישראל קדם רבון עלמא וכן אמרת כמה יאי שכינת קודשך בעידן די את שרי ביננא ומקבל ברעוא צלותנא ובעידן די את משרי בפורינא חביבתא ובננא סגן עלוי ארעא ואנתנא

פיישן

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(יד) אשכל הכפר. יש אומרים שהוא הכותבת והקרוב שהוא כמו בלשון ישמעאל כן בלשון לע"ז כי הוא כמו אשכולות: עין גדי. מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכול הכופר: (טו) עיניך יונים. כעיני יונים כי מנהג בני יונה שלא להתחבר אלא עם הזוג שלה: (טז) רעננה. דומה כעץ רענן:

רהיטנו

רשי

ואחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבח גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב: עם נקודות הכסף. שהיה בידך כבר שהוצאת ממצרים שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים: נקודות. כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים: (יב) עד שהמלך במסבו. משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו. נרדי נתן ריחו. חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה (עיין ברש"י במסכת שבת פרק ר"ע דהטעם לא כתב הבאיש או הסריח משום חיבה. אכן לפירוש התוספות שם שפירש וה"ק מ"ש נתן ולא עזב זהו משום חיבה. אכן מה שלא כתב הבאיש או הסריח זהו בלאו הכי משום לשון נקיה) : (יג) צרור המור דודי לי. דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקדוש ברוך הוא נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין. אף לפי שמעלתי בו אמר לשכון שם: בין שדי. בין שני בדי הארון: (יד) אשכול הכופר. יש בושם ששמו כופר כמו (שיר ד) כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכלות: בכרמי עין גדי. שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושין פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל לנו הקדוש ברוך הוא על כמה נסיונות שנסוהו במדבר: (טו) הנך יפה רעיתי. אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברים רצויים לומר (במדבר יד) סלחתי כדבריך והרי את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך: כי עיניך יונים. צדיקים יש ביך שדבקה בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר כך (שמות לב) ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר (שמות לט) והנה עשו אותה וגומר ויברך אותם משה הרי שקלסם על כך: (טז) הנך יפה דודי אף נעים. לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה: אף נעים. שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכו וזהו קילוס של ירידת האש (ויקרא ט) וירא כל העם וירונו. אף ערשנו רעננה. על ידי נעימותיך הנה רעננה ערשנו בבנינו ובנותינו שהם כולם נקבצים אליך פה שנאמר (שם ח) ותקהל העדה וגומר המשכן קרוי מטה שנאמר הנה מטתו שלשלמה כן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש (ד"ה

בחדר

מצודת ציון

הוכא מחוברות בחוט ובדרז"ל מחרוזות של דגים (ב"מ כ"א) : (יא) נעשה. פעמים דרך היחיד נדבר בלשון רבים לתפארת : (יב) עד. בעוד וכן עד הויתי על אדמתי (יונה ד') : במסבו. דרכו היה לסבב ולהשען על המטות בשעת האכילה : נרדי. מין בושם : (יג) צרור. ענין קשור כמו צרור כספו (בראשית מ"ב) : המור. מין בושם : דודי. אהובי : שדי. הם דדי האשה : ילין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א') : (יד) אשכול. כן יקרא הענף והגרגרים התלוים בו וכן אשכול ענבים (במדבר י"ג) : הכופר. מין בושם : בכרמי. הוא מושאל לפרדסים בעלי אילנות וכן כרם זית (שופטים ט"ו) : עין גדי. שם מקום בא"י : (טו) הנך. הנה את כמו הנך הרה (בראשית ט"ז) : (טז) נעים. אהוב וחביב כמו נטעי נעמנים (ישעיה י"ז) : ערשנו. כן יקרא המטה כמו ערש יצועי (תהלים קל"ב) : רעננה.

ענין

מצודת דוד

לך קשורים מתורי זהב ובהם נקודות נקודות מכסף והוא תכשיט מסולא ביותר. והנמשל הוא לומר כמו שאת ראויה לטובה כן אשפיע לך : (יב) עד שהמלך במסבו. כאלו החשוקה תשלח אמריה לאמר לו הנה בעוד היות המלך נשען במסבו בגמר הסעודה ואז הדרך להביא לפניו המוגמר מבושם חשוב להעלות ריח טוב עכ"ז חבילי הנרד אשר עמדי נותן ריחו ונודף מאוד ומבטל ריח המוגמר ההוא. והנמשל הוא לומר הנה המעש"ם שבידי גברו מאוד על מעשה מבחרי העכו"ם וכאפס ותוהו המה מול מעשי : (יג) צרור המור דודי לי. עכ"ז אתה דודי נחשב לי לצרור המור שבעבור שהוא צרור וקשור עומד ריחו בו לבל תפוג והוא העולה על ריח נרדי ולכן תשוקתי אליך ואתאוה שתלין בין שדי להתענג בך. והנמשל הוא לומר הנה הטובות שגמלת עלי גברו על מעשי ולכן אתאוה שתשרה שכינתך בקרבי : (יד) אשכול הכופר. דומה אתה בעיני לאשכול הכופר הגדל בכרמי עין גדי המרובה בגרגרים וריחו נודף למרחוק. והנמשל הוא לומר הרבה פלאות עשית עמדי הנשמעים עד אפסי ארץ : (טו) הנך יפה רעיתי. כאלו החשוק ישלח דברו לקלסה ולומר הנך יפה ועיניך כעיני היונים היפות מאוד וממשיכות אהבה. והנמשל הוא לומר הנה מעשיך טובים והגונים וממשיכים אהבתי אליך : (טז) הנך יפה דודי. כאלו החשוקה השיב אמריה לקלסו ולומר הנך יפה במראה ואף חוט של חסד משוך עליך להיות נעים ואהוב : אף ערשנו רעננה. אף המטה שהכנת מאז לשכוב בה להתעלס באהבים הנה היתה נאה ויפה כעץ רענן. והנמשל הוא לומר הטוב שנגלה עלי מאז היה על צד המובחר בחסד רב ומקום שכנך בקרבי מאז של

כפסורת

יז קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַחִיטֵנוּ בְּרוֹתִים׃ ב א אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃ ב כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת׃ ג כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃ ד הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה׃ ה סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת

רהיטנו ק' . ל' ומ"ל
ג. ל'
ל'
ל' ג' סרף ג' ד'
ל' זקף קמץ. ל'

ג פישין וסגין כאילן דנציב על עינא דמיא די עפיה שפיר ואנביה סגי: יז קרות אמר שלמה נביא כמא יאי בית מוקדשא דיי דאתבני על ידי מן קיסי גולמיש אבל יתיר יהי יאי בית מוקדשא דעתיד לאתבנאה ביומי מלכא משיחא דכשרוהי יהוין מן ארזין דגנתא דעדן ושירתוהי יהוין מן ברתי ושגי ושורבני: ב א אני אמרת כנשתא דישראל בעדן דמשרי מרי עלמא שכינתיה ביני אנא מתילא לברקום רטיב מגנתא דעדן ועובדי יאין כורדא דבמישר גנוניתא דעדן: ב כשושנה ובעדן די אנא סטיא מן אורחא דתקנא קדמוי ואי הוא מסלק שכינת קודשיה מני אנא מתילא לורדא דמלבלבא ביני סליא דנעיצן עפיהא ובזיען הכדין אנא נעיצא ובזיעא מגזירן בישן בגלותא ביני מלכי עממיא: ג כתפוח היכמא דיאי ומשבח אתרוגא ביני אילני סרק וכולי עלמא מודעין יתיה כן רבון עלמא הוה משבח ביני מלאכיא בעדן דאתגלי על טורא דסיני בזמן דיהב אוריתא לעמיה בההיא שעתא בטלל שכנתיה רגינת למיתב ופתגמי דאוריתיה בסיסן על מוריגי ושכר פקודוי נטרין לי לעלמא דאתי: ד הביאני אמרת כנשתא דישראל אעל יתי יי לבית מתיבת מדרשא דסיני למילף אוריתא מפום משה ספרא רבא וטקס פקודוי קבלית עלי בחבתא ואמרית כל די פקיד יי אעביד ואשמע: ה סמכוני ובעידן די שמעית ית קליה די מתמלל מגו שלהובית אשתא זעית

רחיטנו רחיטנו כתיב וקרי' רהיטנו והוא חד מן ד' מלין כתיב ח' במצעות תיבותא וקרי' ה' וסי' רהטנו קורות בתינו. עמיחוד ואבשלום ברח. מבחלת נחלה מבחלת בראשונה. ולחתם שבעים שבעים נחתך על עמך:

תולדות אהרן קורות בתינו ארזים. יומא לח: אני חבצלת השרון. זוהר אמור ושמיני: כשושנה בין החוחים. עקידה ש' עה זוהר בראשית ותולדות: כתפוח בעצי היער. שבת שם עקידה וזוהר שם ועקרים מ"ב פ"א: כן דודי בין הבנים. זוהר אחרי מות ולך לך ומשפטים ופקודי: ודגלו עלי אהבה. שבת ס (סנהדרין כב): סמכוני באשישות. ביצה כ"א זוהר שמיני:

רשי

כ כה) באחד המטות אשר בבית ה' על שהם פריין ורביין של ישראל: (טז) קורות בתינו ארזים. שבח המשכן הוא זה: רהיטנו. לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון משנה שנינו רהיטי ביתו של אדם הן מעידים בו: (א) חבצלת. היא שושנה: שושנת העמקים. נאה משושנת ההרים לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולט שם: (ב) כשושנה בין החוחים. שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימותה כן רעיתי בין הבנות מפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה: (ג) כתפוח. אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח: כן דודי בין הבנים. בין הבחורים הדוגמא כך הקב"ה מכל האלהים נבחר לפיכך בצלו חמדתי וישבתי ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל העובדי גלולים מעל הקב"ה במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי: אל בית היין. אהל מועד ששם ניתנו פרטיה ודקדוקיה של תורה: (ד) ודגלו עלי אהבה. וקבוצתי שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אשר"ייט בלעז: (ה) סמכוני. עתה

אבן עזרא

(יז) רהיטנו. מדברי רבותינו ז"ל: ברותים. אין לו חבר וי"א שהוא ברושים ויש אומרים כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים אם כן יהיו ברותים כמו אבני שיש: (א) חבצלת. יש אומרים שהוא ורד ויש אומרים שהיא צמח אחד נכבד יש לו ריח טוב ועינו כעין שחרות: שושנת. יש אומרים שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב והוא חם מאד עד שריחו יכאיב הראש ויתכן להיותו כן יהיה פירושו מן שש כי לעולם היא ששה עלים לבנים גם בתוכו כדמות בד סעיפים ארוכים גם הם ששה ויהיה פירוש שפתותיו שושנים בריח לא בעין: (ג) כתפוח. כאילן התפוח: (ד) ודגלו. מן דגל מחנה יהודה: באשישות. כלי זכוכית מליאות יין: רפדוני. בלשון ישמעאל כמו חזקוני ויש אומרים שימו היציע תפוחים מן רפידתו זהב ירפד חרוץ עלי טיט שענינו ענין הלעה והוא רחוק בעיני:

הפעם השנית

הנך. אמר הוא הנך יפה. אמרה היא הנך יפה דודי ויש לי במדינה ערש רעננה ובית נכבד וזה ענין קורות בתינו ארזים: אני. לכן אני עתה בחוץ כמו חבצלת השרון ואין מריח: כשושנה. אמר הוא:

הפעם השלישית

אשכול הכופר. משל על השכינה. ענתה שכינה אחר שכל זה חשבת. יפה את כנסת ישראל עוד אעשה ערש והוא הבית כשתכניסני לארץ ישראל. לכן אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהוא מקום מישור כל אדם ישיגנה וכשושנה בעמק רגל תרמסנה ואני מתפחדה. אמרה שכינה אני אשמור אותך שלא יגע בך רע כשושנה בין החוחים. ענתה כנסת ישראל אם תשמרני לעולם אשב בצילך: וענין פריו. שאשמע כל מצותיו: בית היין. הוא בית ה' מקום נסוך היין. וענין אשישות ותפוחים הם המשוררים הלא תראה ימשל דברי הנבואה ליין ולחלב וכן חכמות נשים בנתה ביתה מסכה יינה ועוד תפוחי זהב: שמאלו

מצודת דוד

הכפורת היתה חמודה ביותר: קורות בתינו ארזים. הבית שהכנת לנו מאז לבוא בו הנה הקורות היו עצי ארזים והבנין שבעליות הבית מחדר לחדר הנעשה לנו להתהלך בו היה מעצי ברושים הנחמדים למראה העין. והנמשל הוא לומר הנה בה"מ כולו שהכנת מאז לשבתך היה בנין נפלא ומפואר:

ב (א) **אני** חבצלת השרון. עתה תשלח אמריה ומספרת בשבחה להתאהב על החשוק וכה תאמר דומה אני אל הורד הגדל במקום דשן ושמן היפה מאד ואל השושנה הגדלה בעמקים העומדת בלחותה והוא בת שש עלין ולא השתנה כי כן גם אני עומדת תמיד ביופיי מבלי השתנות. והנמשל הוא שאומרת כ"י בכל עת אני עומדת רטובה במע"ט וידי אוחזת במצות ורגלי עומדת במישור בדרך אחת לא אסור ממנה: (ב) כשושנה בין החוחים. כאלו החשוק ישלח דברו לומר לה הן אמת דומה את לשושנה ועוד אוסיף על שבחך לומר שדומה אתה מול הבנות כולן אל השושנה העומדת בין החוחים עד שאי אפשר למי לקרב אליה לממשש בה לשחת תארה וכמו כן גם אתה עם רוב היופי שבך שהיא סיבה להלהיב לב אנשים לרדוף אחר אהבתך עם כל זה לא תעזוב את מי לקרוב אליך. והנמשל הוא לומר אף שכל העו"ג מפתים אותך ללכת בדרכיהם להתחבר עמהם לא תאבה ולא תשמע אליהם: (ג) כתפוח בעצי היער. עתה תשלח אמרי' לקלס את החשוק ותאמר דומה אתה בעיני בין שאר הבחורים לאילן תפוח בין אילני סרק אשר ביער שאף שצל אילן התפוח הוא המעט מצל כל אילני סרק עם כל זה טוב הוא מכולם כי עושה פרי ולכן חמדתי בצלו וישבתי תחתיו עם כי הוא המעט מכולם כי פריו היה מתוק לחכי מה שלא נמצא באילני סרק וכאלו תאמר עם כי מול שאר הבחורים מצאתי מעט מן ההון עם כל זה חמדתי לשבת בצלך כי פרי חכמתך יערב לחכי וטוב לחסות בצל החכמה מבצל הכסף. והנמשל הוא לומר שאמרה כנסת ישראל אף שהנאות העבירה וע"ג ממהרת לבא בעולם הזה כצל האילן שהנאתה בא ממנה מיד כאשר ישב איש תחתיו עם כל זה משכתי ידי מן העבירה ומע"ג ודבקתי בך כי פרי הגמול בעולם הבא ערבה עלי ביותר עם כי היא מתאחרת לבא: (ד) הביאני אל בית היין. כאלו למולו מדברת לאמר מתאווה אני שתביא אותי אל בית היין להתענג בו במקום רואים לפרסם חיבתך אלי: ודגלו עלי אהבה. הרמת דגלו עלי להראות לכל שאני לו וסר למשמעתו זה תחשב לי הראות אהבה ותבה יתירה. והנמשל הוא לומר מתאווה אני להשרות בי שכינתך לעין כל העו"ג לפרסם הדבר שאני לו לעם היא חביבה עלי מאד: (ה) סמכוני באשישות. מרוב התענוגים שבאו לה אמרה לבני ביתה הקריבו

מצודת ציון

ענין לחות ורטיבות כמו דשנים ורעננים (שם נ"ב): (יז) קורות. כן יקרא העץ העב וכן ונקחה משם איש קורה אחת (מ"ב ו): רהיטנו. הם הבנינים שבעליות הבתים אשר בהם ילכו ויבואו מחדר לחדר וכן מלך אסור ברהטים (לקמן ז) כי התרגום של וירץ הוא ורהט ובלשון הזה יקרא גם שקתות המים כמ"ש ותמלאנה את הרהטים (שמות ב') וזה ע"ש מרוצת המים שבהן: ברותים. כמו ברושים בשי"ן והוא שם אילן סרק חשוב:

ב (א) **חבצלת**. הוא הורד המריח: השרון. הוא מקום שמן ודשן כמו והיה השרון כערבה (ישעיה לג): שושנת. שם צמח המריח ונקראת כן על כי היא לעולם בעלת שש עלין: (ב) כחוחים. מין קוצים כמו חוח עלה ביד שכור (משלי כ"ו): (ג) לחכי. החיך הוא מה שממעל להלשון: (ד) הביאני. עבר במקום עתיד: ודגלו. מלשון דגל המרומם בגבה: (ה) באשישות. הם הלגינים ושימו בהם היין כמו אשישי ענבים (הושע ג')

ג' ומ"ל ג' וח' רַפְּד֖וּנִי בַּתַּפּוּחִ֑ים כִּי־חוֹלַ֥ת אַהֲבָ֖ה אָֽנִי׃ ו שְׂמֹאלוֹ֙
כתפוחים ג' ד' תַּ֣חַת לְרֹאשִׁ֔י וִימִינ֖וֹ תְּחַבְּקֵֽנִי׃ ז הִשְׁבַּ֨עְתִּי אֶתְכֶ֜ם
ג' בְּנ֤וֹת יְרוּשָׁלִַ֙ם֙ בִּצְבָא֔וֹת א֖וֹ בְּאַיְל֣וֹת הַשָּׂדֶ֑ה אִם־
י"ח בטעם. ג' כסיפרא תָּעִ֧ירוּ ׀ וְֽאִם־תְּעֽוֹרְר֛וּ אֶת־הָאַהֲבָ֖ה עַ֥ד שֶׁתֶּחְפָּֽץ׃
ל. ג' ח ק֣וֹל דּוֹדִ֔י הִנֵּה־זֶ֖ה בָּ֑א מְדַלֵּג֙ עַל־הֶ֣הָרִ֔ים מְקַפֵּ֖ץ
עַל־הַגְּבָעֽוֹת׃ ט דּוֹמֶ֤ה דוֹדִי֙ לִצְבִ֔י א֖וֹ לְעֹ֣פֶר
ו' מ"ל. ל' ג' הָֽאַיָּלִ֑ים הִנֵּה־זֶ֤ה עוֹמֵד֙ אַחַ֣ר כָּתְלֵ֔נוּ מַשְׁגִּ֙יחַ֙ מִן־

עומד ו' מ"ל וסי' ויאמר אל תקרב הלם. עמד על שנים עשר בקר. וכל קהל ישראל עומד דויסב המלך בתרא. ותרא והנה המלך עומד דיואש. תלתיהון דד"ה : הנה זה עומד אחר כתלנו. ויעש הבא אליו כרצונו :

תולדות אהרן השבעתי אתכם. כתובות קיא : קול דודי. ר"ה יא : דומה דודי. זוכר בחקותי : משגיח מן החלונות. עקידה שער עב זוכר פקודי :

זָעִית ורתעית בתראי מן רתיתא בכן קריבית לות משה ואהרן ואמרית להון קבילו אתון קל פתגמי דיי מגו אשתא ואעילו יתי לבית מדרשא וסעידו יתי בפתגמי אורייתא די עלויהון אתבסם עלמא והבו רדידין על צוארי מפשר מליא קדישין דמתיקן על מוריגי כתפוחי גנתא דעדן ואהי עסיקא בהון מאים אתסא בהון ארום מרעת חבתא אנא : ו שמאלו כד הוו עמא בית ישראל אזלין במדברא הוו ענני יקרא מסחרן להון ארבעה מארבע רוחי עלמא בגין דלא ישלוט בהון עינא בישא וחד מן עלויהון בגין דלא ישלוט בהון שרבא ושמשא ואוף לא מטרא וברדא וחד מלרע להון די הוה מסובר יתהון היכמא דמסובר תורבינא ית ינקא בעטפיה וחד הוה רהט קדמיהון מהלך תלתא יומין למככא טוריא ולמדלי מישריא וקטיל כל חיון קלן ועקרבין די במדברא והוה מאלל להון אתר כשר למבת בגין דהוו עסיקין באולפן דאוריתא דאתיהיבת להון ביד ימינא דיי : ז השבעתי בתר כן אתאמר למשה בנבואה מן קדם יי למשלח אזגדין לאללא ית ארעא וכדו תבו מלאללא אפיקו שום ביש על ארעא דישראל ואתעכבו ארבעין שנין במדברא פתח משה בפומיה וכן אמר אשבעית יתכון כנשתא דישראל ביי צבאות ובתקפי ארעא דישראל דלא תזידון למיסק לארעא דכנען עד דיהא רעוא מן קדם יי ויסופון כל דרי אנשי קרבא לממת מגו משריתא היכמא דזדו אחוכון בני אפרים די נפקו תלתין שנין ממצרים עד לא מטא קצא ונפלו ביד פלשתאי דיתבין בגת וקטלו יתהון אלהן אוריכו עד זמן ארבעין שנין ובתר כן יעלון בניכון ויחסנון יתה : ח קול אמר שלמה מלכא בעידן דהוו יתבין עמא בית ישראל במצרים סליקת קבלתהון לשמי מרומא הא בכן אתגלי יקרא דיי למשה על טורא דחורב ושדר יתיה למצרים למפרק יתהון ולאפקא יתהון מגו דחוק מרות מצרים וטפן על קיצא בגין זכותא דאבהתהון דמתילין לטוריא ושור על זמן שעבודא מאה ותשעין שנין על צדקתא דאמהתן דמתילן לגלמתא : ט דומה אמרת כנשתא דישראל בזמן דאתגלי יקרא דיי במצרים בליליא דפסחא וקטל כל בוכרא רכב על חיזא קלילא ורהט כטביא וכאורזלא דאילא ואגן על בתיא די אנן תמן ואתעתד בתר אשותנא ואשגח מן כותא ואסתכל מן חרכיא וחזא דמא דנכסא דפסחא ודמא דגזרת מהולתא דחקיק על תרענא וחש מן שמי מרומא וחמא לעמיה דאכלין ית נכסת חגא טוי נורא על תמכה ועולשין ופטירין וחס עלן ולא

יהב

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ו) שמאלו תחת לראשי. עולת הערב והבקר: (ח) מקפץ. תרגום לנתר בהן לקפצא בהון : (ט) לצבי. לשון זכרים צבי צבאים וכצבאים על ההרים ולנקבות צבאות: עפר האילים. הוא הקטן : כתלנו. ידוע בלשון תרגום ואע מתשם

רשי

עתה כמדת החולים באשישי ענבים או באשישות סלת נקיה : רפדוני. רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים כי חולה אני לאהבתו כי צמאתי לו פה בגלותי רפידה לשון מצע היא כמו (איוב מא) ירפד חרוץ עלי טיט : (ו) שמאלו תחת לראשי. במדבר : וימינו תחבקני. דרך ג' ימים נוסע לתור להם מנוחה ובמקום המנוחה מוריד להם מן ושלו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו : (ז) השבעתי אתכם. אתם האומות : בצבאות או באילות. שהיו הפקר ומאכל כצביים ואיילים : אם תעירו ואם תעוררו את האהבה. שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם : עד שתחפץ. בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי : עד שתחפץ. כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך במסיבו : אם תעירו. אם תשנאו כמו (שמואל א כד) ויהי ערך (דניאל ד') ופשרה לערך : ואם תעוררו. כמו העורר על השדה קלניי"ר בלע"ז יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתנבא שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בית שני וחורבנו : (ח) קול דודי. חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברים הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך פקדם במצרים בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר משיכה זו שאמרתי לכם שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה נואש הייתי אומרת לגאולה עד תם ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים : קול דודי הנה זה בא. לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות : (ט) דומה דודי לצבי. בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האילים עופר איל בחור : הנה זה עומד וגו'. סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי

מצודת ציון

ה) רפדוני. ענין הצעת המטה כמו רפדתי יצועי (איוב י"ז) : (ו) תחבקני. ענין סבוב הזרוע בגוף : (ז) השבעתי. מלשון שבועה : בצבאות. נקבות הצבאים : באילות. נקבות האילים : תעירו תעוררו. מל' התעוררת וכפל המלה לחזק הענין : (ח) הנה זה. הלשון הזה יורה על מהירות הענין וכן והנה זה מלאך נוגע בו (מ"א י"ט) : מדלג מקפץ. שניהם ענין רקוד ומהירות ההליכה והכפל במלות שונות יורה על מרבית המהירות : (ט) דומה. מלשון דמיון : לעופר. כן יקרא ילד האיל וכן יקרא ילד הצבי כמ"ש כשני עפרים תאומי צביה (לק' ד') : משגיח. ענין הבטה בהתבוננות רב : מציץ. מל' ניצן והוא גלוי הפרח ר"ל

מצודת דוד

הקריבו אלי בלגיני היין להשיב נפשי ותציעו מטתי בתפוחים המעלים ריח טוב להבריא אותי כי חולה אני על כי כלתה נפשי לאהבת החשוק ההוא. והנמשל הוא שתאמר כ"י לחכמים ולזקנים אמצו ברכי הכושלות וחזקו ידי הרפות לנחם אותי בהחזרת השכינה למקומה כי כלתה נפשי לה : (ו) שמאלו תחת לראשי. כי מתאוה אני להיות דבוקה בו כמאז להשים שמאלו תחת ראשי ותחבקני ימינו דרך אהבה וחיבה. והנמשל הוא כי תאמר כ"י הן מאוד תאבתי להשרות בי שכינתו כמאז : (ז) השבעתי. חזרה פניה כלפי הנערות ותאמר להן אתן בנות ירושלים השבעתי אתכם להיות דומות לצבאות או לאילות השדה להיות להפקר ולמאכל כמותן אם תעוררו אליכן אהבת החשוק ההוא עד שתהיה האהבה נהפלא לשוב אלי מעצמה ר"ל כל עוד שלא שבה האהבה מעצמה אל תמאסו אותי בעיניו לעורר האהבה אליכן וכאומרת אבל אחר שתשוב האהבה הנה לא יהיה לאל ידכן להמאיס אותי בעיניו ולעורר האהבה אליכם ואין צורך אז אל השבועה. והנמשל הוא לומר כאלו כ"י השביעה את העכו"ם ואמר אשר כל עוד שלא שבה אלי אהבת המקום ב"ה מעצמה שלא תכריחוני לעבור על דת להמאיס אותי בעיניו ולעורר אליכם אהבתו להמשיל אתכם עלי עד עולם אבל אלא מאחת ידכם וכאומרת אבל אחר כו' כמו במשל : (ח) קול דודי. והנה מהר תשוב האהבה למקומה וכאלו נשמע קול צעדי דודי והנה כאלו הוא בא חיש מהר וכאלו מדלג על ההרים למהר ביאתו. והנמשל הוא לומר הלא הגאולה מוכנת ומהרה תשוב אהבת המקום ב"ה אלי : (ט) דומה דודי. בקלות מרוצתו דומה הוא לצבי או לעופר האילים שהם קלי המרוץ וכאלו הוא עומד כבר אחר כותל בתינו ומשגיח כי דרך החלונות ומגלה עצמו אלי דרך החרכים. והנמשל הוא לומר מוכן הוא להשיב שכינתו אלי וימהר את הקץ וכאלו

כבר

הַחֲלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ י עָנָה דוֹדִי וְאָמַר
לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יא כִּי־הִנֵּה
הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ׃ יב הַנִּצָּנִים
נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע
בְּאַרְצֵנוּ׃ יג הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר
נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לכי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יד יוֹנָתִי
בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי אֶת מַרְאַיִךְ

ג׳ חסר וי"ו קדמאה ל׳. ב׳ מס אדכר. ג׳
הסתיו קרי
ג׳ מ"ל
ג׳
לך קרי
ג׳ ובסיפרא ג׳

התור ג׳ מ"ל בלישנא וסי׳ וקול התור נשמע בארצנו. תורי זהב נעשה לך. וראיתני כתור האדם המעלה בד"ה: יונתי ג׳ ובסיפרא וסי׳ יונתי בחגוי הסלע. אחת היא יונתי. פתחי לי אחותי רעיתי:

תולדות אהרן הנצנים נראו בארץ. תענית כה זוהר בראשית וירא ויקרא: התאנה חנטה פגיה. נדה מז: יונתי. עקרים מ"ג פ"ב זהר לך לך ואחרי מות וירא אמור:

יְהַב רְשׁוּתָא לְמַלְאַךְ מְחַבֵּל לְמִחְבְּלָא בָּן׃ י ענה וּבְעִדַּן צַפְרָא אֲתִיב רְחִימִי וַאֲמַר לִי קוּמִי לָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל רְחִימְתִּי דִי מִלְּקַדְמִין וְשַׁפִּירַת עוֹבָדִין אֲזִילִי נְפֻקִי מִן שִׁעְבּוּד מִצְרָאֵי׃ יא כי אֲרוּם הָא זְמַן שִׁעְבּוּדָא דְּדָמֵי לְסִתְוָא פְּסַק וּשְׁנַיָּא דַּאֲמָרִית לְאַבְרָהָם בֵּינֵי פַלְגַיָּא אִתְקְטָעוּ וּמָרְוַת מִצְרָאֵי דִּמְתִילָא לְמִטְרָא טְרִידָא חֲלַף וַאֲזַל וְלָא תוֹסְפוּ לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא׃ יב הנצנים וּמשֶׁה וְאַהֲרֹן דִּמְתִילוּ לְלוּלְבֵי דְתָמָר אִתְחֲזוּ לְמֶעְבַּד נִסִּין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְעִדַּן קְטוּף בּוּכְרַיָּא מְטָא וְקָל רוּחָא דְקוּדְשָׁא דְפוּרְקָנָא דַּאֲמָרִית לְאַבְרָהָם אֲבוּכוֹן כְּבָר שְׁמַעְתּוּן מַה דַּאֲמָרִית לֵיהּ וְאַף יַת עַמָּא דִי יִשְׁתַּעְבְּדוּן בְּהוֹן דָּאֵן אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּיָּא וּכְעַן צְבֵיתִי לְמֶעְבַּד מַה דְּקַיֵּמִית לֵיהּ בְּמֵימְרִי׃ יג התאנה כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְבִכּוּרֵי תְאֵנִים פַּתַחַת פּוּמָהּ וַאֲמַרַת שִׁירָתָא עַל יַמָּא דְסוּף וְאַף עוּלֵימַיָּא וְיַנְקַיָּא שַׁבָּחוּ לְמָרֵי עָלְמָא בְּלִשָּׁנְהוֹן מִן יַד אֲמַר לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא קוּמִי לָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל רְחִמְתִּי וְשַׁפִּרְתִּי אֲזִילִי מִכָּא לְאַרְעָא דְקַיֵּמִית לַאֲבָהָתָךְ׃ יד יונתי וְכַד רְדַף פַּרְעֹה רַשִּׁיעָא בָּתַר עַמָּא דְיִשְׂרָאֵל הֲוָת מְתִילָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְיוֹנְתָא דִסְגִירָא בְּחַגְוֵי טִנָּרָא וְחִוְיָא מָעִיק לָהּ מִגָּיו וְנִצָּא מָעִיק לָהּ מִבָּרָא הָכְדֵין הֲוָת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל סְגִירָא מֵאַרְבַּע סִטְרוֹי דְעָלְמָא דְמִן קֳדָמֵיהוֹן יַמָּא וּמִן בַּתְרֵיהוֹן רָדַף סַנְאָה וּמִן תְּרֵין סִטְרֵיהוֹן מַדְבְּרָן

דמלין

רשי

לי שנאמר (שמות ג׳) ראה ראיתי את עני עמי וגו׳: (י) ענה. לשון עניה ולשון צעקה קול רם וזה בנין אב לכלם (דברים כז) וענו הלוים: ואמר לי. ע"י משה: קומי לך. (שמות ג) אעלה אתכם מעוני מצרים: הנה הסתיו עבר. אין עכשיו טורח בדרך. סתיו חורף תרגום סתוא: הנצנים נראו בארץ. קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם: עת הזמיר הגיע. שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: וקול התור. כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיות משוררים ומצפצפים בימי ניסן: התאנה חנטה פגיה. כמשמעו: והגפנים סמדר. כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר. כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי. על ידי משה: ואמר לי. על ידי אהרן: קומי לך. זרזי עצמך (שמות יא) וישאלו איש מאת רעהו: (יא) כי הנה הסתיו עבר. אלו ארבע מאות שנה דלגתים למנותם משנולד יצחק: הגשם. שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלומר שמנים ושש שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים הקשו המצריים שעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים על שמררום: (יב) הנצנים נראו בארץ. הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם: עת הזמיר הגיע. שאתם עתידים לומר שירה על הים: וקול התור. קול התייר הגדול. דבר אחר קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: (יג) התאנה חנטה פגיה. הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ: והגפנים סמדר. קרב זמן נסכי היין. דבר אחר כשרים שבכם חנטו והנצו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב: קומי לכי. כתיב יו"ד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות. דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח. אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא: (יד) יונתי בחגוי הסלע. זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות

מפני

אבן עזרא

מתשם בכותליא וכן חרכים תרגום בעד החלון מן חרכיא. וכן הסתיו כתרגום קיץ וחרף סתוא: (יא) חלף. נכרת כמו והאלילים כליל יחלוף: (ב) הנצנים. כמו עלתה נצה והנו"ן השני נוסף: הזמיר. כמו וזמיר עריצים יענה ועניינו זמירות העופות ויש אומרים כי הוא מן וכרמך לא תזמור ואיננו עתו: התור. כמשמעו מן התורים: (יג) חנטה. המתיקה ויש אומר כי עשתה כדמות אבק מן ויחנטו הרופאים: פגיה. הוא הפרי טרם שיתבשל וכן הוא בלשון ישמעאל: סמדר. כשיצא ציץ הגפן:

הפעם השנית

אין את נמשלת לשושנת העמק שהיא קרובה לקחתה כי אם כשושנה בין החוחים. אמרה כתפוח אלו הפסוקים דבוקים עם מלת חמדתי שהייתי חומדת שאשב בצלו ויביאני אל בית היין ושים דגלו עלי והענין בפרהסיא ויראה אהבתו ושים שמאלו תחת לראשי ואשביע בנות ירושלם שלא יעירוני עד שיגיע עת חפץ האהבה וזו השבועה בעבור שידמה חשוקתו לצביה וכן אילת אהבים ויעלת חן בעבור יפיה ונקיותה ושחרות עיניה כאילו אמרה השבעתי אתכם בדומות לכם ביופי: נשלמה זאת הפרשה. והיא הלכה אל ביתה כמו שאמרה לו קורות בתינו והנה הוא בא אחריה בעת צאת בני אדם להתענג לחוץ לראות הנצנים: קול דודי. אמרה כי דודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגליו: דומה דודי לצבי. במהירות: ענה דודי. כל הפרשה:

הפעם השלישית

השבעתי אתכם. זה שאמרו רז"ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שהגיע הקץ וזה ענין שתחפץ ונהרגו ועליהם כתוב ויתאבל אפרים אביהם וענין בצבאות כמו שדמיהם מותרים לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ: קול דודי. זהו שנראה המקום בסנה: מדלג על ההרים. על הר סיני: מן החלונות. כמו ממכון שבתו השגיח מחלוני הרקיע כמו ראה ראיתי את עני עמי: ענה דודי. שאמר לישראל ואומר אעלה אתכם: כי הנה הסתיו עבר. משל לגלות וענין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהיו בה והעינוי כמו יום ענן וערפל: הנצנים. הם הצדיקים של ישראל: עת הזמיר. שתאמר שירה: קול התור. שהגיע תור לישראל: התאנה חנטה פגיה. בארץ ישראל ועת להביא ממנה בכורים: והגפנים. ליין הנסכים. או ידמה אותה לתאנה שחנטה פגיה. ולגפן כשהיא סמדר כמו שכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה:

הפעם הראשונה

(יד) בחגוי הסלע. מן חוג הארץ שפירושו גלגל הסובב על הארץ והוא הפוך או שהם שני שרשים והענין אחד: המדרגה. כמו מעלות וכמוהו ונפלו המדרגות

וכן

מצודת דוד

כבר בא ומשגיח בי בעין חמלתו: (י) ענה דודי. ר"ל הנה בתחלת צמיחות האהבה כאשר בא אלי בראשונה הרים קול ואמר לי קומי ממקומך להנאתך את רעיתי יפתי ולפותך לכי אחרי. והנמשל הוא לומר הנה ביום בחרו בי עוד הייתי במצרים שלח שלוחיו להוציאני מקושי השעבוד: (יא) כי הנה הסתיו עבר. כי כבר עבר החורף וחלף זמן הגשם ואין טורח להולכי אורח. והנמשל הוא שאמר הנה כבר נשלם ימי השעבוד וזמן עבודת הפרך: (יב) הנצנים כו׳. כבר נראים פרחי האילן והגיע עת האביב שהעופות מצפצפים ומשוררים בקול ערב ובארצנו נשמע קול התורים ודרך הולכי אורח להתענג באלה. והנמשל הוא שהלכה במדבר בעמוד אש וענן ואמרה שירה על הים על שנטבעו המצרים: (יג) התאנה כו׳. אילני תאנה חנטו פירותיהם ודרך האדם להתענג בראותן והסמדר מן הגפנים נתנו ריח טוב באפי הולכי אורח והכל הוא ענין פתוי מה שהדרך לפתות בהם ללכת בדרך: **קומי לך**. ר"ל הואיל וכ"כ תתענג בדרך לכן קומי לך כו׳. והנמשל הוא שבאכילת המן התענגה לטעום בו כל הטעמים והגיז לה השליו ולא חסרה דבר: (יד) יונתי בחגוי הסלע. עודה מספרת החיבה שהראה לה החשוק מאז ואמרה

הנה

מצודת ציון

ר"ל מגלה עצמו להיות נראה ונשקף: החרכים. תרגום של חלון חרכא: (י) ענה. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים כו׳ קול רם (דברים כ"ז): (יא) הסתיו. זמן החורף כמו וקיץ וחורף (בראשית ח׳) ת"א וקיטא וסתוא: חלף. עבר כמו וחלף ביהודה (ישעיה ח׳): (יב) הנצנים. ענין פרח כמו עלתה נצה (בראשית מ׳): הזמיר. מל׳ זמר ושיר: התור. הוא שם עוף: (יג) חנטה. יציאת הפירות והראותן קודם גמר בישולן תקרא חנטה ובדרז"ל אילן שחנטו פירותיו (ר"ה ט"ו): פגיה. הם התאנים שלא בשלו כל צרכן ובדרז"ל פגה שטמנה (שבת קכ"ג): סמדר. הם הענבים הדקים הניכרים אחר שנפל הפרח וכן פתח הסמדר (לקמן ז׳): לך. ר"ל להנאתך: (יד) בחגוי. ענין בקוע וחריץ כמו שוכני בחגוי סלע

הַשְׁמִיעִנִי אֶת־קוֹלֵךְ כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ יתיר יו״ד
נָאוֶה׃ טו אֶחֱזוּ־לָנוּ שֻׁעָלִים שֻׁעָלִים קְטַנִּים כולסון חסר במ״ב וילך שמשון שעלים הלמז
מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׃ טז דּוֹדִי לִי
וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ יז עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם ג׳
וְנָסוּ הַצְּלָלִים סֹב דְּמֵה־לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר ד. ו׳ חס׳. ג׳

שעלים שעלים ב׳ ובפ׳ אחזו לנו שעלים והוא חד מן א״ב מן ואינון בפסוק ומן א׳ב
תאומים וסימנם נמסר במסרת רבתא בערך אות הבי״ת בס״ד : ונסו ד׳ וסימן בישעיה
סוף סימן ל״ה : סב ו׳ וחסר וסימן רב לכם סב . ויאמר המלך לדויג . סב תתיצב בה
דשמואל . וילך רוכב הסוס לקראתו . וישלח רוכב הסוס שני . סב דמה לך דודי :
תולדות אהרן כי קולך ערב . ברכות כה נדה לא : אחזו לנו שועלים . סוטה יב : עד
שיפוח היום . זוהר ויקרא תזריע :

דְמַלְיָן חִיזָן קָלָן דְנַכְתִין וְקַטְלִין בְּאַרְסֵיהוֹן יַת בְּנֵי נְשָׁא וּמִן יַד פָּתְחַת פּוּמָהּ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וּנְפָקַת בְּרַת קָלָא מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וְכֵן אֲמָרַת אַנְתְּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִמְתִילָא לְיוֹנְתָא דְכִיתָא וּמְטַמְרָא בִּסְגוֹר חַגְוֵי טִנָרָא וּבְחֶבְיוֹנֵי דַרְגָתָא אַחֲזִינִי יַת חֶזְוָיִךְ וְיַת עוֹבָדָיִךְ דְתַקְנָן אַשְׁמְעִנַנִי יַת קָלִיךְ אֲרוּם קָלִיךְ עָרֵב בִּצְלוֹתָא בְּבֵית מוּקְדַשׁ זְעֵיר וְחֶזְוָיִךְ שַׁפִּיר בְּעוֹבָדִין טָבִין׃ טו אחזו בָּתַר דַעֲבָרוּ יַת יַמָא אִתְרַעֲמוּ עַל מַיָא וַאֲתָא עֲלֵיהוֹן עֲמָלֵק רַשִׁיעָא דִי נְטַר לְהוֹן דְבָבוּ עַל עֵסַק בְּכֵרוּתָא וּבִרְכְתָא דִי שְׁקַל יַעֲקֹב אֲבוּנָא מִן עֵשָׂו וַאֲתָא לְאַגָחָא קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל עַל דְבַטִילוּ פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וַהֲוָה עֲמָלֵק רַשִׁיעָא גָנֵב מִתְּחוֹת גַדְפֵי עֲנָנֵי יְקָרָא נַפְשָׁתָא מִשִׁבְטוֹי דְדָן וּמִקְטַל יַתְהוֹן עַל דַהֲוָא בִידֵיהוֹן פִּסְלֵיהּ דְמִיכָה בְּהַהִיא שַׁעֲתָא אִתְחַיָבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל דִמְתִילִין לְכַרְמָא לְאִתְחַבָּלָא אִלוּלֵי צַדִיקֵי דָרָא הַהִיא דִמְתִילִין לְבוּסַם טָב׃ טז דודי בְּהַהִיא שַׁעֲתָא הֲדָרוּ בִּתְיוּבְתָּא בְּכֵן אִתְעַתַּד מֹשֶׁה נְבִיָא וְצַלִי קֳדָם יְיָ וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ אִזְדְרַז וּנְפַק מִתְּחוֹת גַדְפֵי עֲנָנָא יְקָרָא דַיְיָ וְעִמֵיהּ גַבְרִין צַדִיקַיָא דְדָמְיָן בְּעוֹבָדֵיהוֹן לְוַרְדָא וְאַגִיחוּ קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וְתַבְּרוּ יַת עֲמָלֵק וְיַת עַמֵיהּ בְּשַׁמְתָּא דַיְיָ וּקְטָלָא וּתְבִירָא בְּפִתְגַם דְחָרֶב׃ יז עד וּבִזְעֵרוּת יוֹמַיָא עֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת עֶגְלָא דְדַהֲבָא וְאִסְתַּלָקוּ עֲנָנֵי יְקָרָא דִי מְטַלְלִין עֲלֵיהוֹן וְאִשְׁתָּאֲרוּ מְפַרְסְמָן וְאִתְרוֹקְנוּ יַת תִּקוּן זְיָנֵיהוֹן דַחֲקִיק בֵּיהּ שְׁמָא רַבָּא מְפָרַשׁ בְּשַׁבְעִין שְׁמָהָן וּבְעָא יְיָ לְהוֹבָדָא יַתְהוֹן מִן עָלְמָא אִלוּלֵי דְאִדְכַּר קֳדָמוֹי קְיָם דְקַיֵם בְּמֵימְרֵיהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב דַהֲווֹ קַלִילִין בְּפוּלְחָנֵיהּ כְּטַבְיָא וּכְאוֹרְזִילָא דְאַיְלָא וְתִקְרוּבְתָּא דִי קָרֵיב אַבְרָהָם יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ בְּטוּר מוֹרִיָה וּמִן קַדְמַת דְנָא

קרב

אבן עזרא

כן תרגם אונקלוס לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין וכן בלשון ישמעאל : ערב . כמו וערבה לה׳ שפירושו טוב ונחמד : נאוה . תאוה לעינים : (טו) אחזו . לשון ציווי כמו אהבו את ה׳ שחדו בעדי : מחבלים משחיתים כמו וחבל את מעשה ידיך : (יז) עד שיפוח . רוח היום : הרי בתר . הרי נדוד מן ויבתר אותם בתוך כלומר שיתפרד ממנו :

הפעם השנית

ועוד יונתי בחגוי הסלע . אמר לה את נסתרת בביתך ולא אוכל לראותך כמו יונה שהיא בחגוי הסלע : הראיני את מראיך . מאחד החרכים או השמיעני את קולך ואמרי לי מה אעשה . ענתה היא ואמרה לנעריה אחזו לנו שועלים . והענין לכו שמרו את הכרם מן השועלים כי אני רוצה ללון שם עם דודי שהוא הרועה בשושנים בעבור הריח הטוב שיש לשושנים . ואתה דודי עד שיפוח רוח היום ויגדלו הימים וזה ענין ונסו הצללים לך אל הרי בתר והענין כי לא אוכל עתה לצאת חוצה והנה הלך לדרכו כאשר דבר לה : נשלמה הפרשה :

הפעם השלישית

וקרא אותה יונתי בעבור שיצאה ממצרים. וענין בסתר המדרגה שהיו ישראל מסותרים בעננים : הראיני את מראיך . זה הוא ויאמינו בה׳ : השמיעני את קולך . אז ישיר משה ובני ישראל . או יהיה פירושו שאמרו נעשה ונשמע והוא יותר נכון : אחזו לנו שעלים . הם עובדי העגל שהשחיתו כרם ה׳ שהם ישראל ועוד הכרם היה סמדר : דודי לי ואני לו . שנהרגו עובדי העגל ומבקשים דברי השכינה : בשושנים . הם הצדיקים . וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה . אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות . אז חליתי כאשה שוכבת והיא במחשך בלא נר וזה ענין בלילות ובקשתי השכינה שתלך בקרבי . וענין בשווקים וברחובות הוא שעברו ושבו משער לשער:

כתמרות

רשי

מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקב״ה הראיני את מראיך את כשרון פעולתך למי את פונה בעת צרה : השמיעני את קולך . (שמות יד) ויצעקו בני ישראל אל ה׳ . בחגוי . בנקיק והוא לשון שבר ודומה לו (תהלים קז) יחוגו וינועו (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא וכשכן רדים קורא להן חגוי וכן קלה קלוי וכן (שמואל ב י) ויכרות את מדויהם : מדרגה . אישקלו״ויש בלע״ז כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכים העפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו : בסתר המדרגה . פעמים שיש בהן חורים ונכנסים שם שרצים ועופות : (טו) אחזו לנו שועלים . שמע הקב״ה את קולם צוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים בעוד כרמנו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תנוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופסין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלים מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר (שמות יד) אנוסה מפני בני ישראל : שעלים קטנים . כתיב חסר וי״ו על שם שהיה נפרע מהם במים שנמדדו בשעלו של מקום : (טז) דודי לי ואני לו . הוא כל צרכיו תבע ממני ולא צוה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת : ואני לו . כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים : הרועה . את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוח ויפה : (יז) עד שיפוח היום . מוסב למקרא של מעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום וגבר השרב : ונסו הצללים. חטאנו בעגל חטאנו במרגלים . ונסו הצללים זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו : סוב דמה לך דודי . גרמתי לו להסתלק מעלי על

הרים

מצודת ציון

סלע (עובדיה א׳) : המדרגה . ענין מעלות כמו ונפלו המדרגות (יחזקאל ל״ח) : ערב . ענין מתיקות ונעימות כמו וערבה לה׳ מנחת (מלאכי ג׳) : נאוה . נאה ויפה : (טו) שעלים . שם חיה מה : מחבלים . משחיתים כמו וחבל עול (ישעיה י) : (יז) שיפוח . מל׳ הפחה ונשיבה : היום . כן יקרא השמש כמו לרוח היום (בראשית ג׳) וזהו לפי שבעוד השמש על הארץ הוא יום : ונסו . מל׳ ניסה ובריחה : הצללים . מל׳ צל : סב . מלשון סביב : דמה . מלשון דמיון : לעופר . הוא ילד האיל : בתר . ענין חלוקה והפלגה כמו ויבתר אותם בתוך (שם ט״ו) :

בשוקים

מצודת דוד

הנה כשהלכתי אחריו אמר לי אתה שמובטחני בך שלא תמיר אותי באחר כדרך שאין היונה ממירה בן זוגה בבקשה ממך כשהיה בדרך במקום מוצנע בנקועי הסלע או במקום נסתר שבין המדרגות שם הראי לי את מראך ושם השמיעי לי את קולך לדבר בי דברי חשק ואהבה כי קולך ערב ומראך נאוה ולזה אתאוה להקשיב קולך ולהשביע עיני ממראך . והנמשל הוא שאמר ב״ה לישראל הנה במדבר מול הר סיני שם תתראה לפני ושם אקשיב מאמרך שתשיבי לאמר כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע : (טו) אחזו לנו שועלים . ר״ל עם כי אז נפרדה החברה כי בני אדם ערומים כשעלים אחזו אותנו בהסתתם ופיתויים להיות נפרדים זה מזו לבל התקרב : שעלים קטנים מחבלים כרמים . בזה תפרש היאך היה מהאפשר לעשות פירוד בין החשוקים והאמר הלא אף שעלים קטנים יכולים הם להשחית את הכרמים בעוד שכרמינו סמדר כי אז נוח להשחית וכאלו תאמר לפי שעדיין לא הוחזקה האהבה כי היתה בתחלתה לכן מצאו ידי האנשים ההם הערומים כשעלים לעשות פירוד . והנמשל הוא לומר הנה הערב רב והאספסוף אשר עלה עמי הם פתוני לעבוד את העגל ויכלו לי כי אז עדיין לא נשרשה בלבי אמונת המקום ב״ה ומצאו יד לעשות פירוד ביני ובין המקום ב״ה משך ארבעים שנה שהייתי במדבר : (טז) דודי לי . עכ״ז לא נפסקה האהבה מכל וכל אבל דודי היה מיוחד לי ולא געלתי בו לחשוק במי וכן אני הייתי מיוחדת לו ולא געל בי לחשוק באחרת : הרועה בשושנים. ר״ל לא הלך לחבק חיק נכריה אבל הלך לרעות עצמו לטייל בין השושנים עד יעבור הזעם ולשוב אלי והנמשל הוא לומר שעכ״ז לא בחר באל נכר והמקום ב״ה לא בחר בעם אחר אבל השרה שכינתו על משה ואהרן ועל שבעים זקני העם הנמשלים לשושנים בריח מעשיהם וביופי כשרון מעלליהם : (יז) עד שיפוח היום . ואז מיד חזרתי ופייסתי אותו ושאלתי ממנו לומר עד העת שיהיה השמש נטוה מן הארץ לרדת לשקוע ועד ינוסו הצללים הוא עת ערב שאז ינוסו צללי הדברים להיות מתארכים נמשכים למרחוק ועד לא תבוא העת הסיה סוב דודי והמה עצמך בדבר

מהירת

הָאַיָּלִים עַל־הָרֵי בָתֶר׃ ג א עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת ל׳. ד׳
בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃
ב אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת ג׳ ל׳ את מזבחך דשיר השירים
אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ פ״ל
ג מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה ל׳ וחסר וי״ו ובסיפרא
נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃ ד כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד ל׳
שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ ל׳. ל׳
עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃ ל׳מ״ל בלישנא ל׳ ומ״ל
ה הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ
בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־ ג׳
הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ו מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר י״א בטעם מארי׳. ג׳
כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מוֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת ר ל׳. ז׳ חסר בלישנא. ל׳

בלילות ד׳ וסימן להגיד בבוקר חסדך ואמונתך. על משכבי בלילות בקשתי. העמדים בבית ה׳ בלילות. איש חרבו על ירכו מפחד בלילות: אקומה ג׳ וסימן אקומה וידברו. בי אקומה ואלכה ואקבצה. אקומה נא ואסובבה בעיר. ואינון חד מן ה׳ זוגין מן ג׳ ג׳ חד א׳ וחד וא׳ וסימן אמלא ג׳ וסימנם נמסר בסדר משפטים ואיוב ריש סי׳ ב״ג ומשלי סימן ח׳: אבלה ג׳ וסימן באיוב סי׳ ל״א אקומה ג׳ מלעיל: אבל ג׳ וסימן בהושע: אמגה ג׳ וסימן במלבים ב׳ סימן ח׳: ואסובבה ב׳ חד מ״ל וחד חסר וסימן את מזבחך. אקומה נא ואסובבה בעיר. בתרא מ״ל: שהביאתיו ג׳ מ״ל בלישנא וסימן לך הבא העיר. והבאתי אתם וידעו את הארץ. עד שהביאתיו אל בית אמי: עד ועד י״א בטעם מאריך ס״פ וסימן ערבון עד שלחך. ודדפוך עד אבדך. עד רדתה. מכף רגלך עד קדקדך. אנבי אשב עד שובך. ואשמתינו גדלה עד לשמים. במחנת עד חיותם. מכף רגלו עד קדקדו דאיוב. עד שתחפץ ג׳ בסיפרא: כתימרות ג׳ מ״ל דמ״ל בלישנא וסי׳ בתימרות עשן מקטרת. ואיליו ואילמיו ותימוריו. דם ואש ותימרות עשן:

תולדות אהרן על הרי בתר. זיסר וילא: על משכבי. זוכר תזריע: הסובבים בעיר.
זוכר לך לך: מי זאת עולה. זוכר בראשית וישלח:

קרב תמן ית קורבניה ופליג יתהון בשוה׃ ג א עד וכד חזו עמא בית ישראל דאסתלקו ענני יקרא מעלויהון וכלילא דקודשא דאתיהב להון בסיני אתנטילת מנהון ודאשתארו חשיכין כליליא ובעו ית כלילא דקודשא דאסתלק מנהון ולא אשכחוהי׃ ב אקומה אמרין בני ישראל אלין לאלין נקום וניזיל ונסחר למשכן זמנא דפרסיה משה מברא למשריתא ונתבע אולפן מן קדם יי ושכינת קודשא דאסתלקת מננא וחזרו בקרוין ובפלטיא ובפתון ולא אשכחו׃ ג מצאוני אמרת כנשתא דישראל אשכחו יתי משה ואהרן וליואי נטרי מטרת מימרא דמשכן זמנא די מסחרן יתיה חזור חזור ושאילית להון על עיסק שכינת יקרא דיי דאסתלקת מני אתיב משה ספרא רבא דישראל וכן אמר אסק לשמי מרומא ואצלי קדם יי מאים יכפר על חוביכון וישרי ית שכינתיה ביניכון כמלקדמין׃ ד כמעט כזער צבחר הוה ותב יי מתקוף רוגזיה ופקיד למשה נביא למעבד משכן זמנא וארונא ואשרי שכינתיה בגויה ועמא בית ישראל הוו מקרבין קורבניהון ועסיקין בפתגמי אוריתא באדרון בית מדרשא דמשה רבהון ובקטונא דיהושע בר נון משומשניה׃ ה השבעתי כד שמעו שבעא אומיא דבני ישראל עתידין למחסן ית ארעהון קמו כחדא וקציצו ית אילניא וסתימו ית מבועי מיא וצדיאו ית קרויהון וערקו אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אנא קיימית לאבהתהון דאלין לאעלא ית בניהון לאחסנא ארעא עבדא חלב ודבש והכדין אנא מעיל ית בניהון לארעא צדיא וריקניא כען אנא מעכב יתהון ארבעין שנין במדברא ותהי אורייתי מתערבא בגופיהון ומבתר כן אנון עממין רשיעין יבנון מה דאצדיאו בכן אמר משה לבני ישראל אשבעית לכון כנשתא דישראל ביי צבאות ובתקיפי ארעא דישראל דלא תזידון למסק לארעא דכנענאי עד משלם ארבעין שנין ויהא רעוא מן קדם יי למימסר יתבי ארעא בידיכון ותעברון ית ירדנא ותהי ארעא כבישא קדמיכון׃ ו מי כד סליקו ישראל מן מדברא ועברו ית ירדנא
עם

רשי

הרים המופלגים ממני: בתר. לשון חלוקה והפלגה: (א) על משכבי בלילות. בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמנה שנה שהיו ישראל נזופים: בקשתיו ולא מצאתיו. (דברים א) כי אינני בקרבכם (שמות לג) כי לא אעלה בקרבכם: (ב) אקומה נא ואבקשה. (שמות לב) ויחל משה (שם) אעלה אל ה׳: (ג) מצאוני השומרים. משה ואהרן: את שאהבה נפשי ראיתם. מה מצאתם בפיו: (ד) כמעט שעברתי מהם. קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה: עד שמצאתי. שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים: אחזתיו ולא ארפנו. לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי: (ה) השבעתי אתכם. הבבליים בהיותי גולה ביניכם: אם תעירו ואם תעוררו. אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעוזבו לשוב מאחריו: עד שתחפץ. בעוד שאהבתו חפץ עלי: (ו) מי זאת עולה מן המדבר. כשהייתי
מהלכת

אבן עזרא

הפעם הראשונה

כתימרות. כמו עמודים כמו כרובים ותמרות ויש אומרים שהם דומות לאילן התמר

מצודת דוד

מהירת ההליכה להיות דומה לצבי או לעופר האילים ההולכים על הרי בתר המחולקים ומופלגים אלו מאלו כי שם היו מצויים. ויתכן שהמקום שעמדו שם הוא מ״ש וילכו כל הבתרון (ש״ב ב׳) ר״ל הנה אני בקשתי ממנו לשוב אלי קודם הערב להתעלס באהבים. והנמשל הוא לומר מיד הלך משה לפייס את המקום ב״ה לשוב ולהתרצות אלי חיש קל מהר:

ג (א) על משכבי בלילות. עודה מספרת מה הנעשה באותן הימים ותאמר כשבא הלילה הלכתי על מקום רפידת משכבי בלילות ושם בקשתי את החשוק שנפשי אוהבת אותו בחושבי שכבר בא כאשר שאלתיו ושוכב הוא על משכבי אבל בקשתיו ולא מצאתיו כי לא חזר. והנמשל הוא לומר הנה חשבתי שע״י תפלת משה נתרצה לי המקום ב״ה מכל וכל אבל לא כן היה כי אמר כי לא אעלה בקרבך (שמות ל״ג): (ב) אקומה נא. אז אמרתי אל לבי עתה אקומה נא ואלכה בעיר מסביב בשוקים וברחובות ואבקשה את שאהבה נפשי והנה כן עשיתי כי בקשתיו אבל גם שם לא מצאתיו. והנמשל הוא לומר הנה בכל הימים שסבבתי במסעות המדבר הייתי מחזרת אחר אהבתו אבל לא נתרצה לי ולא אבה להכניסני מיד אל הארץ: (ג) מצאוני השומרים. בעת סבבתי בעיר לחפש אחריו מצאו אותי שומרי העיר הסובבים בלילה לשמרה והנה לא בושתי ואת פיהם שאלתי האם ראיתם את שאהבה נפשי כי מרבית האהבה קלקלה את השורה והשלכתי הבושה מנגד ושאלתים אבל לא מצאתי מענם. והנמשל הוא לומר כאשר מצאו אותי השומרים הסובבים המנהיגים אותי הם משה ואהרן ושאלתים מה מצאתם בפי ה׳ והנה אין ולא מצאו נבואה על כי הייתי נזופה לפניו באותן הימים: (ד) כמעט שעברתי מהם. אבל כזמן מעט היה משעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי וכאשר מצאתיו אחזתיו בידי ולא נתתי לו רפיון להיות נעזב ממני עד שהבאתיו אל בית אמי לשבת שם עמדי בחושבה שאמה תעזור לה על התמדת האהבה. והנמשל הוא לומר מיד שפרשו ממני המנהיגים ההם שמתו בשנת הארבעים עמד יהושע והעבירני את הירדן לבוא לרשת את הארץ והמקום ב״ה נלחם באומות ובאתי אל א״י המוחזקת לי מאבותי והיא ארץ קדושה ומוכנת לעבוד שם את ה׳: (ה) השבעתי כו׳. אחר שספרה תחלת האהבה שהרבה לפתות אותה ללכת אחריו וכל הנעשה אז חזרה לראשית אמריה לומר הואיל וכן היה מאז ולכן אבטח שמאד תשוב האהבה למקומה ולכן השבעתי אתכם להיות הפקר כצבאות כו׳ אם תסיתו אותי לעורר אליכן האהבה בעוד שלא שבה אלי האהבה מעצמה וכמ״ש למעלה כי קרובה היא לשוב כמו שהיה מאז. והנמשל הוא לאחדים עם המשל וכמ״ש למעלה: (ו) מי זאת עולה. עודה מספרת ומשתבחת במרבית הצלחתה שהיה לה מאז וכה תאמר אל הנערות הידעתן מי היא זאת שעלתה מן המדבר ומרוב זהרה היתה נראית
למרחוק

מצודת ציון

ג (ב) בשוקים וברחובות. כפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י״ב): (ד) כמעט. באה הכ״ף לאמתת הדבר וכן מכרה כיום (בראשית כ״ה): ארפנו. מלשון רפיון: הורתי. מלשון הריון ור״ל אמי שהרתה אותי והוא כפל ענין במ״ש: (ה) תעירו תעוררו. מל׳ התעוררות: (ו) כתימרות. מלשון אילן תמר ור״ל עמוד עשן זקוף כאילן תמר וכן ותמרות עשן (יואל ג): מקטרת. הבערת הבשמים נקרית קרוי קטרת בלשון מקרא: מור ולבונה. שמות מיני בושם: אבקת. ר״ל בשמים השחוקים דק דק כאבק
וכן

ל׳ . ז׳ חסר רוֹכֵל׃ ז הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים
ס׳ חסר. ל׳ סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב
וחסר. ל׳ מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד
ל׳ מן ה׳ בַּלֵּילוֹת׃ ט אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי
ד׳ מל׳ . הַלְּבָנוֹן׃ י עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ
ל׳ ומן מלין דמספין סו . ל׳ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ׃

גברים ז׳ חסר וסימן וכל אנשיה גברים. קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל. איך נפלו גברים ויאבדו כלי מלחמה. אתה ידעת את אביך. והיו כגברים בוסים. עיר גברים עלה חכם. ששים גברים סביב לה: בלילות ד׳ וסימן להגיד בבקר חסדך. על משכבי בלילות. העמדים בבית ה׳. מפחד בלילות: אפריון ל׳ עשה המלך שלמה מעצי והוא חד מא״ב מן חד חד א״א בריש תיבותא וסימן נמסר במסרת רבת׳ במערכת אות האל״ף בס״ד:

תולדות אהרן הנה מטתו. יבמות קט גטין סח סנהדרין ז כ שבועות לה וזכר אחרי מות ג: כולם אחוזי. סנהדרין ז: אפריון עשה לו. בתרא יד וזכר תרומה: רפידתו זהב. מגלה י:

עם יהושע בר נון אמרו עמי ארעא מה היא דא אומא בחרתא דסלקא מן מדברא מתגמרא מן קטורת בוסמין וסעידא בזכותיה דאברהם די פלח וצלי קדם יי בטור מוריה ומתמרקא משח רבותא בצדקתיה דיצחק די אתעקד באתר בית מוקדשא דמתקרי טור דלבונתא ומתעבדן לה נסין בחסידותיה דיעקב דאשתדל עמיה עד מסק קריצתא ואתגבר מניה ואשתזיב הוא ותרי עסר שבטוי׃ ז הנה כד בנא שלמה מלכא דישראל ית בית מקדשא דיי בירושלם אמר יי במימריה כמא יאי בית מוקדשא הדין דאתבני לי על ידוי דמלכא שלמה בר דוד וכמא יאין כהניא בעדן דפרסין ידיהון וקימין על דוכניהון ומברכין לעמא בית ישראל בשתין אתין דמסירין למשה רבהון ובההיא ברכתא מסחרא להון כשור רם ותקיף ובה מתגברין ומצלחין כל גבורי ישראל׃ ח כלם וכהניא וליואי וכל שבטיא דישראל כולהון אחידין בפתגמי אוריתא דמתילין לחרבא ושקלן וטרין בהון כגברין מאלפי קרבא וכל חד וחד מנהון חתימת מילה על בסרהון היכמא אתחתימת בבסריה דאברהם ומתגברין בה כגבר דחרבא חגירא על ירכיה ובגין כן לא דחלין מן מזיקיא וטלני דאזלין בליליא׃ ט אפריון היכל קודשא בנאליה שלמה מלכא מן אילני זנגבילא ושאגי ושורבני דאתי מן לבנון וחפא יתיה דהב דכי׃ י עמודיו ובתר די שלים יתיה שוי בגויה ית ארונא דסהדותא דהוא עמודא דעלמא ובגויה תרין לוחי אבניא די אצנע תמן משה בחורב דיקירין מן כסף מזוקק ושפירין מן דהב טב ופריש וטליל מן עלויה ית פרוכתא דתכלא וארגונא וביני כרוביא די עלוי כפורתא הות שריא שכינתא דיי דשכן

שמיה

אבן עזרא

התמר: אבקת. מן אבק עפר רגליו: רוכל. סוחר כמו המה רוכליך: (ח) מלמדי. רגילים כמו כעגל לא למד: (ט) אפריון. אין לו דומה ופירושו לפי ענינו בנין נכבד:

הפעם השנית

היתה רואה בחלום וזה ענין על משכבי בלילות שהיתה מבקשת דודה עד שמצאה אותו והביאתו אל בית אמה והיתה משבעת בנות ציון שלא יעירוה וכאשר היה בבקר רדפה הנערה אחר דודה וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עולה מן המדבר. וטעם הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים. כי היה שלמה המלך צריך לגבורים רבים שישמרו מטתו: מפחד בלילות. שמא יחטפוה לסטים בעבור יפיה ואיך עלתה זאת מן המדבר לבדה ועוד ששלמה המלך כאשר לקח את חשוקתו הוצרך לבנות אפריון והוא היה בתוך האפריון:

הפעם השלישית

עד שמצאוני השומרים. והם משה ואהרן. ומעט זמן היה שעברתי והתפרדתי מהם והענין שעלה משה והתפלל בעד ישראל: עד שהבאתיו. אל הארון: השבעתי אתכם. אע״פ שנכנסה השכינה עמכם לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ והם אמרו הננו ועלינו וכתוב ויכום ויכתום: מי זאת עולה מן המדבר. כנסת ישראל שעלתה מן המדבר ושמעה הולכת בכל המדינות וזה ענין מקוטרת מור. וענין הנה מטתו שלשלמה. הוא ארץ ישראל שהיא היום מטתו של שלמה. וענין ששים גבורים. ששים רבבות הם הבאים אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן: מפחד בלילות. היו מלומדי מלחמה והרגו כל נשמה כי היו מפחדים שיביאום לידי גלות:

הפעם הראשונה

(ט) אפריון. ואחר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית ה׳: (י) רפידתו. היציע שלו: מרכבו. הוא המרכב המסתיר הקורות מבפנים כי כן דרך ארמוני המלכים: רצוף. י״א מן רצפת בהט ושם שענינו ענין הצעת אבנים בקרקע **ויש** אומרים שהוא **כמו** שרוף מן ובידו רצפה שפירושו גחלת והוא היושר בעיני

כאשר

רשי

מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפניה והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן העובדי גלולים ומתמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלו׳ כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגומר כתימרות עשן גבוה וזקוף כתמר: מקטרת מור. על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי: רוכל. בשם המוכר כל מיני בשמים: אבקת. על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק: (ז) הנה מטתו שלשלמה. אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר: ששים גבורים סביב לה. ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל. מיוצאי הצבא לבד פחותים מבן עשרים והיתרים על בני ששים: (ח) מלמדי מלחמה. מלחמתה של תורה וכן הכהנים הסובבים אותה החונים סביבות המשכן מלומדי סדר עבודתם: איש חרבו. כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסרה שלא תשתכח: מפחד בלילות. פן ישכחוה ויבאו עליהם צרות וכן הוא אומר (תהלים ב) נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך: (ט) אפריון עשה לו. זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת כתר לכבוד: (י) רפידתו. משכבו ומשכנו על הכפרת שהיא זהב: מרכבו ארגמן. זה הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד: תוכו רצוף. סדור ברצפת אהבה ארון וכפרת וכרובים ולוחות: מבנות ירושלם

אלו

מצודת ציון

וכן יקרא עפר הדק כמו יסכך אבקתם (יחזקאל כ״ו): רוכל. כן יקרא **מוכר** הבושם כמו הצרפים והרוכלים (נחמיה ג׳): (ח) מלמדי. ענין הרגל כמו וילמד לטרוף טרף (יחזקאל י״ט): על ירכו. על צדו: (ט) אפריון. הוא המטה שנושאין בה הכלות ובדרז״ל הושיבה באפריון (סוטה י״ב) וכן קראו רז״ל למטה פוריא ואמרו ע״ש פרין ורבין עליה (כתובות י׳): הלבנון. שם יער בא״י: (י) רפידתו. ענין הצעה כמו רפדוני בתפוחים (לעיל ב׳): מרכבו. מל׳ רכיבה: ארגמן. שם צבע חשוב: רצוף. ענין גחלת אש ובידו רצפה (ישעיה ו):

ודרך

מצודת דוד

למרחוק כמו תימרות עשן אשר נראה למרחוק וריחה הטוב היה נודף כאלו היתה מקוטרת במור ולבונה ומכל בשמים המחוקים המצויים אצל הרוכל שמעלים ריח ערב ומעולה וכאומרת הלא אני היא העולה ואין אחרת. והנמשל הוא לומר הלא אני עליתי מן המדבר בעמודי אש וענן ההולכים לפני אשר היו נראים כתימרות עשן ועמי המשכן והמזבח שהקטירו עליו הקטורת מהרבה מיני בושם: (ז) הנה מטתו שלשלמה. לפי מרבית אהבתה אל החשוק היה גדול בעיניה עד שכינה אותו בשם מלך שלמה שהיה הגדול והמעולה שבכל בני אדם וכה אמרה אל הנערות הנה כ״כ הייתי מאז אהובה ויקרה בעיני החשוק עד כי מפחדו פן שודדי לילה יחמסו אותי מן המטה אשר הכין לו עשה שמירה מעולה וסבב את המטה בששים גבורים מגבורי ישראל הנאמנים על השמיר׳ לבלתי תת שינה לעיניהם. והנמשל הוא לומר הנה בבה״מ היו ששים כתות גבורים והם כ״ד משמרות כהונה וכ״ד משמרות לויה ושתים עשרה מחלוקות ישראל כן הוא במדרש וכולם היו צדיקים וזריזים וגבורים בכבישת יצרם: (ח) כלם אחוזי חרב. כל הגבורים השומרים היו אוחזים החרב בידם להיות נכונים להלחם מול שודדי לילה והיו מורגלים במלחמה לדעת תכסיסיה ותחבולותיה: איש חרבו על ירכו. כ״א מהם היתה חרבו מזומנת לו על ירכו להיות נכונה לאחזה ביד אם תפול החרב האחוזה בכפו וחריצות השמירה היתה מן הפחד המצוי בלילות מהשודדים והגנבים. והנמשל הוא לומר כל הכתות האלה היו מורגלים במלחמת היצה״ר ועמדו על משמרתם לעשות גדרים להשמר מפתוי היצה״ר ואופן תחבולותיו ועומק ערמתו על כי פחדו פן יולכדו ברשת פתויו ויהיה מעותד לבוא חושך כחשכת הלילה: (ט) אפריון. עתה חזרה לספר בשבח ויופי האפריון שעשה מאז להתעלס עמה בו וכה אמרה הנה האפריון עשה מעצי הלבנון מן המובחר במינם. והנמשל הוא על בנין המקדש שהיה בנין נפלא ומפואר: (י) עמודיו. הם העולים בארבעת מקצועות האפריון ועל הכלונסות שמעל להם יתלו הוילון סביב האפריון, והנמשל הוא על עמודי יכין ובועז שהיו חמודות ככסף: רפידתו. המצעות שעל הפריון היו מפתילי זהב מעשה רוקם. והנמשל הוא

על

יא צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה ל׳
שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת ל׳. ל׳
לִבּוֹ : ד א הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ י״א
יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ ל׳
מֵהַר גִּלְעָד : ב שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־ ל׳ וחד מהר בגלעד
הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם : ל׳. ל׳ ל׳ וכסיפרה.

צאינת ל׳ והוא חד מן יציאות דכל חד וחד לית דכוותא וסימן נמסר במסרה רבתא בערך יצא בס״ד : עיניך י״א וסימן שאי סביב עיניך : ואת שדוד מה תעשי . שאי עיניך על שפיים . ותקשרים ככלה . ואף כי תשלחנה לאנשים . והשבתי זמתך . עיניך בשדה . הנך יפה רעיתי . וחברו . הסבי עיניך . צוארך כמגדל השן :

תולדות אהרן צאינה וראינה . תענית כו זוהר משפטים :

שְׁמֵיהּ בִּירוּשְׁלֵם מִן כָּל כְּרַכֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל : יא צאנה כַּד אֲתָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא לְמֶעְבַּד יַת חֲנֻכַּת בֵּית מוּקְדְּשָׁא כָּרוֹזָא נְפַק בְּחֵיל וְכֵן אֲמַר פּוּקוּ וַחֲזוּ יָתְבֵי פִּלְכַיָּא דְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְעַמָּא דְצִיּוֹן בְּתָגָא וּבִכְלִילָא דְכַלִּילוּ עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל יַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּיוֹם חֲנֻכַּת בֵּית מוּקְדְּשָׁא וַחֲדֵי בְּחֶדְוַת חַגָּא דִמְטַלַּלְתָּא דַעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעִדָּנָא הַהִיא יַת חַגָּא דִמְטַלַּלְתָּא אַרְבְּעָה עֲסַר יוֹמִין : ד א הנך וּבְהַהוּא יוֹמָא קָרֵיב מַלְכָּא שְׁלֹמֹה אֲלַף עֲלָוָן עַל מַדְבְּחָא וְאִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ נְפַקַת בַּת קָלָא מִן שְׁמַיָּא וְכֵן אֲמָרַת כְּמָא יָאָה אַנְתְּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וּכְמָה יָאָן אִנּוּן רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא וְחַכִּימַיָּא יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְאִינוּן מְנַהֲרִין לְעָלְמָא לְעַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל וְדַמְיָין לְגוֹזָלִין בְּנֵי יוֹנָתָא וַאֲפִילוּ שְׁאָר בְּנֵי כְנִשְׁתָּךְ וְעַמָּא דְאַרְעָא אִנּוּן צַדִּיקִין כִּבְנוֹי דְיַעֲקֹב דִּי לְקַטוּ אַבְנִין וַעֲבָדוּ גַּלְשׁוּשִׁיתָא בְּטוּרָא דְגִלְעָד : ב שניך כְּמָא יָאָן כַּהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי דִמְקָרְבִין יַת קוּרְבָּנָךְ וְאָכְלִין בְּסַר קוּדְשָׁא וּמַעַשְׂרָא וְאַפְרָשׁוּתָא וְדַכְיָין מִכָּל אוֹנְסָא וּגְזֵילָא הֵיכְמָא דַהֲווֹ דַכְיָן עֶדְרָא עָנָא דְיַעֲקֹב בְּעִדָּן דַהֲווֹ גְּזִיזִין וְסַלְקָן מִן נַחְלָא דְיוּבְקָא דְלָא

הות

רשי

אלו ישראל יראים ושלמים להקב״ה : (יא) בנות ציון . בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית : בעטרה שעטרה לו אמו . אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר ברבי יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר (תהלים מה) שמעי בת וראי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר (ישעיה נא) שמעו אלי עמי ולאומי אלי האזינו ולאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו׳ : ביום חתונתו . יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו : וביום שמחת לבו . זה שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן במדבר : (א) הנך יפה רעיתי . קילסן ורצן וערבו עליו קרבנותיהם : עד שיפוח היום . שחטאו לפני בימי חפני ופינחס : עיניך יונים . גווניך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכששוחטין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צוארה כך את נתת שכם לסבול עולי ומוראי : מבעד לצמתך : מבעד . שערך כעדר העזים . הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה הנאהבת לחתן מכפנים לקישורייך שערך נאה ומבהיק כצוהר ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך היא מכפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הריקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם . ד״א כאותן שנבאו על מדין בעבר הירדן שהיא בארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים : מבעד . הוא לשון מכפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר כמו (איוב ט) ובעד כוכבים יחתום (יונה ב) הארץ בריחיה בעדי (איוב כב) הבעד ערפל ומבעד הוא הדבר שהוא מכפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד : צמתך . לשון דבר המצמצם השער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורים ולא יתכן לפרש צמתך לשון צומת שהא התי״ו משורשת בתיבה שא״כ היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה״א לפעול בה פעולת נקבה או לוי״ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי״ו של שבת כשהוא נותנה לנקבה היא מודגשת כמו חגה חדשה ושבתה וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי״ו של צמתך שהיא רפה על כרחינו באה במקום ה״א ויהא שם הקישור צמה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה״א לתי״ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה . וכן אמה אמתי אמתה . ערוה ערותו ערותה . וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך : שגלשו . שנקרחו גבח מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח וממורט מהם : (ב) שניך כעדר הקצובות וגו׳ . אף קילוס זה בלשון נוי אשה : שניך . דקות ולבנות וסדורות על סדורן כצמר וסדר עדר הרחלים הברורות משאר הצאן בקצב ומנין נמסרות לרועה חכם והגון ליזהר בצמרן שעושין אותם לכלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותן מיום אל יום : שכולם מתאימות . לשון מתום (תהלים לח) אין מתום בבשרי כלומר תמימות אינטכי״ש בלע״ז : ושכלה . שום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתים ואוכלים אויביהם בשיניהם סביבותם והרי הם מתרחקים מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שנבאו על מדין בקצב ומנין שלא נחשד אחד מהם על העריות שנאמר (במדבר לא) ולא יפקד ממנו איש ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב (שם) ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר

הכהן

אבן עזרא

כאשר אפרשנו במקומו : (א) מבעד לצמתך . מבפנים כמו בעד החלון פי׳ שער הרב : שגלשו . שנשקפו ונראו או יתדלגו מן העין ויש אומרים שנקרחו תרגום קרח הוא גליש והוא רחוק בעניין : (ב) כעדר הקצובות . יחסר מקום רחלים כמו ומאכלו בריאה שעניינו שה בריאה וענין הקצובות שיש לכן מדה אחת כאילו נחצבת כל אחת כמו חברתה וכמוהו וקצב אחד וממנו ויקצב עץ : מתאימות .

כמו

מצודת דוד

על מקום משכן השכינה שעל כפורת הזהב : מרכבו . זהו הוילון התלוי ורוכב על הכלונסות שמעמוד לעמוד . והנמשל הוא על פרוכת פתח ההיכל המבדלת בין הקדש לקודש הקדשים : תוכו . בתוך האפריון שוכב גחלת של אהבה הנאהב מכל הנערות ועל החשוק תאמר שאש אהבתו תוקד בלב כל הנערות כולן וכמ״ש על כן עלמות אהבוך (לעיל א׳) . והנמשל הוא לומר בתוך המקדש היתה השראת השכינה הנאהבה והנעימה בעיני כל האומות : (יא) צאינה וראינה . עתה מתפארת בפני הנערות וכאילו אומרת אל תחשבו שהחשוק חשק בי מפאת החשק ועם כי אין אני כדאי לו כי צאינה מבתיכן ולכנה ראינה העטרה שעטרה לו אמו ביום שנתחתן עמדי ואז היה יום שמחת לבו כי הרבה לשמוח על שנפלתי בגורלו וכאומרת הנה מזה תקחו ראיה שאני הוגנת לו כי לולא זאת לא העטירה לו אמו עטרה ביום שמחת חתונתו . והנמשל הוא לומר אתם האומות אל תחשבו שמה שבחר בי ה׳ הוא בעבור אהבת האבות לבד עם כי אינני הוגנת לו מפאת עצמי כי הבינו וראו שביום מתן תורה הייתי לו לעטרה ולאוצר חביב כמ״ש והייתם לי סגולה כו׳ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י״ט) ונאמר ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ״ט) וכ״ז חוזר למעלה לומר הואיל וכן הוא בודאי תמהר לשוב האהבה למקומה ולכן השבעתי אתכם כו׳ :

ד (א) **הנך** יפה רעיתי . כאשר היה נשמע אל החשוק שהיא משתעשעת באהבתו אליו והפלגת בתשוקה בו שלח אמריו לקלסה וכה אמר הנך יפה כו׳ ר״ל יפה היית מאז עודך רעיתי ויושבת עמדי ועדיין את עומדת ביופיך ולא נפרדה היופי ממך מכל וכל בעבור הזמן שעזבתיך . והנמשל הוא לאחדים עם המשל ויאמר על כשרון המעשים : עיניך יונים . מראה עיניך היה מאז כמראה עיני יונים והנה נסתרות מבפנים להמסך ובזה היו ממשיכות אהבה וחשק יותר מאלו היו גלויות מבלי מסוה והנמשל הוא על החכמים שהם עיני העדה להורותם הדרך אשר ילכו בה אשר היו נחמדים כיונים וצנועים במעשיהם להסתירם מבני אדם : שערך כעדר העזים . שער ראשך היה מאז סרוק ומבהיק כשער עדר העזים אשר נמרטו ונסרקו בענפי הקוצים בדרכם ממקום מרעיתם מהר גלעד וכאלו נסרקו במסרק . והנמשל הוא על הנזירים שהיו בה המגדלים פרע שער ראשם כעדר העזים כו׳ שהם סרוקות ושערותם ארוכות ותלויין כלפי מטה : (ב) שניך כעדר הקצובות . שניך היו דומות זו לזו בגובה ובעובי ולבנות היו במראה כמו עדר הדומות זו לזו כאלו נחצבו כאחת וכשהם עולים מן הרחצה שמבהיקים בלובן אז : שכלם מתאימות . מוסב על השנים לומר אשר כל השנים שוות היו כתואמים ולא היה בהם שכולה ר״ל לא היה נחסר אחד מהם ולא נפגם ולא נשתנה מראהו . והנמשל הוא על הגבורים אנשי המלחמה אשר היו בה מאז הכורתים ואוכלים אויביהם שהיו כעדר השוים במדה המנוקים מן הלכלוך אחר שעלו מן הרחצה כי

כמו

מצודת ציון

שמקרא לכנות הפלגת האהבה באש הבוער ומתלהב . וכן רשפיה רשפי אש שלהבת יה (לקמן ח׳) :
(יא) בעטרה . בכתר : חתנתו . מל׳ חתן :

ד (א) הנך . הנה את : יונים . כיונים : מבעד . בפנים כי בעד ענינו דבר המפסיק כמו הארץ בריחיה בעדי (יונה ב׳) ומבעד הוא הדבר שהוא מפנים לאותו בעד המפסיק : לצמתך . הוא המסוה המכסה את הפנים כמו גלי צמתך (ישעיה מז) והוא יריעה דקה מאד ומראית הפנים נראה דרך בה : שגלשו . ענין מריטת השער כי גבח הוא (ויקרא י״ג) ת״א גליש הוא : (ב) הקצובות . ענין חתוך וכריתה כמו מדה אחת וקצב אחד (מ״א ו׳) : מתאימות . מלשון תאומים : ושכלה . ר״ל חסרון ופגם ואמר בלשון שכלה

מלשון

ל׳, ג כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתוֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵךְ נָאוֶה כְּפֶלַח
כ׳מ״נ הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ ד כְּמִגְדַּל דָּוִיד
ל׳. ג׳ צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל
שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים׃ ה שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים
ל׳ וחד תְּאֹמֵי תְּאוֹמֵי צְבִיָּה הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ו עַד שֶׁיָּפוּחַ
כ׳. ד׳ ל׳ י״ו. ד׳ מ״נ בליבנא הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל־הַר הַמּוֹר וְאֶל־

דויד ה׳ מ״ל וסימן נמסר במלכים א׳ סימן י״א ויחזקאל סימן ל״ד : המור ד׳ מ״ל בלישנא וסימן אלך לי אל הר המור . וידי נטפו ב׳ בו נוטפות מור עובר :

תולדות אהרן כפלח הרמון . ברכות נז עירובין יט חגיגה כו סנהדרין לז : כמגדל דוד . ברכות לא זוכר ויגש :

הֲוַת בְּהוֹן אֲנִיסוּתָא וּגְזֵילָא וְכוּלְהוֹן דַמְיָין דָא לְדָא וְיַלְדָן תְּיוּמִין בְּכָל עִידָן וְעַקְרָא וּמְתַכְלָא לָא הֲוָת בְּהוֹן׃ ג כחוט וְשִׂפְוָתֵי דְכַהֲנָא רַבָּא הֲוָן בָּעְיָין צְלוֹתָא בְּיוֹמָא דְכִפּוּרֵי קֳדָם יְיָ וּמִלּוֹי הֲווֹ מְהַפְּכִין חוֹבֵיהוֹן דְיִשְׂרָאֵל דְדַמְיָן לְחוּט זְהוֹרִיתָא וּמְחַוְּרָן יָתְהוֹן כַּעֲמַר נְקִי וּמַלְכָּא דִי הוּא רֵישְׁהוֹן מְלֵי פִּקּוּדַיָא כְּרִימוֹנָא בַּר מִן אַמַרְכְּלַיָא וְאַרְכוֹנִין דְאִינוּן קְרִיבִין לְמַלְכָּא דִי אִנּוּן צַדִּיקַיָא וְלֵית בְּהוֹן מַדַּעַם בִּישׁ׃ ד כמגדל וְרֵישׁ מְתִיבְתָּא דִי הוּא רַב דִי לִיךְ חָסִין בִּזְכוּתָא וְרַב בְּעוּבָדִין טָבִין כְּדָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְעַל מֵימַר פּוּמֵיהּ הֲוָה מִתְבְּנֵי עָלְמָא וּבְאוּלְפַן דְאוֹרַיְתָא הֲוָה עָסֵיק רְחִיצִין עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל וּמְנַצְּחִין בִּקְרָבָא כְּאִילוּ אֲחִידִין בִּידֵיהוֹן כָּל מִינֵי זַיָּנִין דְגִבָּרִין׃ ה שני תְּרֵין פָּרִיקַיִךְ דַעֲתִידִין לְמִפְרְקִיךְ מָשִׁיחַ בַּר דָוִד וּמָשִׁיחַ בַּר אֶפְרַיִם דַמְיָן לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּנֵי יוֹכֶבֶד דְאִמְתִּילוּ לִתְרֵין אוֹרְזִילִין תְּיוּמֵי טַבְיָא וַהֲווֹ רָעָן לְעַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל בִּזְכוּתְהוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא בְּמַנָּא וּבְעוֹפִין פַּטִּימִין וּמֵי בְּאֵרָא דְמִרְיָם׃ ו עד וְכָל זְמַן דַהֲווֹ בֵית יִשְׂרָאֵל אֲחִידִין בִּידֵיהוֹן אוּמָנוּת אֲבָהָתְהוֹן צַדִּיקַיָא הֲווֹ עָרְקִין מַזִּיקֵי וְטַלָנֵי וְצַפְרִירֵי וְטִיהֲרֵי מְבִיגֵיהוֹן עַל דַהֲוָה שְׁכִינַת יְקָרָא דַיְיָ שַׁרְיָא בְּבֵית מוּקְדְשָׁא

אבן עזרא

כמו תואמות ויש אומרים שיש לפני כל אחת תאומים : (ג) ומדברך . כמו דבורך : כפלח הרמון . יש אומרים כחצי והקרוב שהוא עין הרמון האדום ויש מפרשים אותו מלשון פלח דבלה שהוא לשון ביקוע כן זה ביקוע הרמון : רקתך . בין המצח והעין : לצמתך . הוא השער הרב וכמוה גלי צמתך :

הפעם השנית

רצוף אהבה . כלומר שרוף אהבה על אחת מבנות ירושלם ושם עטרה בראשו וכל זה עשה שלמה המלך אז ראה תאותו : הנך . ואת יותר יפה מחשוקתו של שלמה ויכולתי לראותך בלי שאצטרך לעשות אפריון : שערך כעדר העזים . הענין כי מנהג העזים שיתלו בהרים הגבוהים ועומדות ברגליהן ללקט עלים לכאן ולכאן כן דימה שער ראשה שזה על זה נופל : שניך וגו׳ . וענין מן הרחצה . הלבן : ושכלה . כמו נשברת :

הפעם השלישית

עמודיו רפידתו . עניינו רוב הזהב והכסף וכתוב שליפהו בזהב ובכסף : מרכבו ארגמן . כענין ארגמן או הרכיב מבחוץ . וטעם צאינה וראינה . הוא ויקהלו אל המלך שלמה : הנך יפה רעיתי עיניך יונים . שהיו עובדי השם כאשר פירשתי בפעם הראשונה . וענין עיניך . נביאים כי כן יקראו רואים וחוזים . וענין שערך . הם הנזירים : שניך . הם הגבורים : שפתותיך . המשוררים : רקתך . הם הכהנים :

הפעם הראשונה

(ד) לתלפיות . יש אומרים לתלות פיות שהם חרבות ויש אומרים כי התי״ו נוסף ויחסר אל״ף והוא מן מלפנו מבהמות ארץ ומדקדקים אמרו אין לו דומה

רשי

הכהן וגומר ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד : (ג) כחוט השני שפתותיך . נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו שעשו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה (יהושע ב) את תקות חוט השני וגומר ושמרו הבטחתם : ומדברך . דבורך והרי הוא מגזרת (יחזקאל לג) הנדברים בך אצל הקירות (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה׳ פרלרי״ץ בלעז : רקתך . היא גובה הפנים שקורין פומלי״ש בלע״ז אצל העינים ובלשון גמרא קורין אותו רומני דאפי ודומין לפלח חצי רמון בחוץ שהוא אדום וסגלגל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקנים שביך מלאים מצות כרמון : מבעד לצמתך . מבפנים לקישוריך : (ד) כמגדל דוד צוארך . קומה זקופה נוי באשה והדוגמא כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חזקן ומבצרן של ישראל ואותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו ונוי מלאכת תבניתו והיא מגזרת (איוב לה) מלפנו מבהמות ארץ והתי״ו בתלפיות כמו תי״ו שבתרמית ובתבנית : אלף המגן תלוי עליו . כך מנהג השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים : שלטי . אשפות שנותנין בהם חצים כמו (ירמיה נא) הברו החצים מלאו השלטים ודומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאה שהתורה מגן לישראל ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף על שם (ד״ה א יו) דבר צוה לאלף דור : כל שלטי הגבורים . מצינו שהתלמידים נקראים על שם חצים ושלטים כענין שנאמר (תהלים קכז) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא אשפתו מהם : (ה) שני שדיך . המניקות אותך זה משה ואהרן : כשני עפרים תאומי צביה . דרך צביה להיות יולדת תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה . דבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור . אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב״ה . לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבודת גלולים דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים . לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר . זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית . כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלה אותו ומכבד למי שאינו אביו : הרועים . את צאנם בשושנים ומדריכים אותם בדרך נוחה וישרה : (ו) עד שיפוח היום . עד שתתפשט החמה : ונסו הצללים . הוא עת ערב וחום היום אני אלילך ואת עריבה עלי : היום . הוא השמש וכן (בראשית ג) לרוח היום וכן (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור ומשיפוח היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים בבראשית רבה . כלומר משחטאו אז

מצודת ציון

מלשון הנופל בבע״ח הנשכל מחיה רעה : כחוט השני . פתיל צבוע אדום כמו ושני תולעת (במדבר י״ט) : ומדברך . דבורך : נאוה . נאה ויפה : כפלח . ענין בקוע כמו כפלח תחתית (איוב מ״א) : רקתך . היא גובה הפנים שאצל העין מזה ומזה ויקרא כן על מיעוט ורקות הבשר אשר בהם וכן ותתקע את היתד ברקתו (שופטים ד) : (ד) לתלפיות . ענין הוראה ולמוד כמו מלפנו מבהמות הארץ (איוב ל״ה) והתיו שבתלפיות הוא כמו תי״ו שבתרמית ובהבנית : שלטי . הוא המגן וכן את שלטי הזהב (דה״א י״ח) : (ה) שדיך . שם דדי האשה : עפרים . כן יקראו ילדי הצביה והאילה : (ו) שיפוח . מל׳ הפחה ונשיבה : היום . השמש :
ונסו

מצודת דוד

כמו כן היו שוים גם המה אלו לאלו וכולם היו קדושים ומנוקים מן הגזל ולא נמצא במי מהם נלנוד עוסק לא כדרך גדודי העו״ג : (ג) כחוט כו׳ . שפתי פיך המה היו דקות ואדומות כחוט השני והוא ענין יופי . והנמשל הוא על הנביאים שהיו מתנבאים ומודיעים לעתות רחוקות ודבריהם היו מקויימים כצבע אדום הנראה למרחוק ולא הוכר כ״א בקושי : ומדברך נאוה . דברי פיך המה היו נאים ונחמדים במיטב המליצה ובחן המבטא . והנמשל הוא על הלוים שהיו עומדים על הדוכן לדבר בשיר והחן היה מולק בשפתותם : כפלח כו׳ . גובה פניך מזה ומזה היה סגלגל ואדום ומעורב בלובן כמראה חתיכה הנבקעת מן הרמון והמה היו נסתרים מבפנים למסוה ובזה היו ממשיכים אהבה וחשק יותר מאלו היו גלוים מבלי מסוה . והנמשל הוא על הסנהדרין שופטי העדה שהם פני הדור והיו ממולאים בכל חכמה ומדע כרמון המלאה לה גרגרים והמה היו מסתירים החכמה בלבותם ולא התפארו בפני אנשים : (ד) כמגדל כו׳ . צואר שלך היה זקוף ומיושר כמו המגדל של דוד הוא מצודת ציון הבנוי להתלמד להולכי אורח כי לפי רוב הגובה היה נראה למרחוק והיה סימן להם לדעת אנה ישגו : אלף המגן . אשר על המגדל ההוא היה תלוי אלף המגן כי כן היה הדרך לתלות המגינים על כותלי המגדל להיות להדר ולפאר וכמ״ש מגן וכובע תלו בך המה נתנו הדרך (יחזקאל כ״ז) : כל שלטי הגבורים . בזה יפרש אמריו מה שאמר אלף המגן אמר מספר מרובה והכונה הוא לומר כל שלטי הגבורים אנשי המלחמה ולא אלף לבד וכאלו ישבח בזה את החשוקה לומר שצוארה זקוף ומיושר כמגדל והרבה מיני עדי וחלי כתם היו תלוים על צוארה לקשטה וליפותה . והנמשל הוא על בה״מ שהיה מאז חזקן ומבצרן של ישראל כצואר הזה שהוא חוזק האדם והיה עומד על הר גבוה ותלול ומשם יצא הוראה לכל ישראל והי׳ בנוי בהמובחר שבבניני׳ ומצופה זהב בפתוחי מקלעות כרובי׳ ותמרות ופטורי ציצים כמו שכתב במ״א : (ה) שני שדיך . דדיך היו שוים זה עם זה כשני ילדי צבי שנולדו תאומים שהם בשווי גמור וכשהם רועים בין השושנים שאז המה נחמדים ביותר אל הציץ הרואה וכן נחמדו היו שדיך . והנמשל הוא על המלך וכה״ג שהיו מניחים אותם מאז ומשפיעים לה טובה המלך במלחמתו וכה״ג בעבודתו והיו שוים בגדולה ומסכימים ושומעים זה לזה כרעים אהובים והיו מקובלים על האומה כשני עפרים כו׳ : (ו) עד שיפוח היום . כאומר לכן בעבור הכשרון והיופי הנמצא בך מאז ביאר שאת הוחילי על הטובה כי יש תקוה ועד העת שיהיה השמש
נסוח

גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה׃ ז כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין ג׳ . ל׳
בָּךְ׃ ח אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי ג׳ ומ״ל
תָּשׁוּרִי מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן מִמְּעֹנוֹת ל׳ . י״ד . ג׳ ב׳
אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים׃ ט לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה ג׳ . ב׳ וחסר
לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַד מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ׃ באחת קרי ל׳
י מַה יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַּלָּה מַה טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן ב׳ . ב׳ וכפסוק
וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל בְּשָׂמִים׃ יא נֹפֶת תִּטֹּפְנָה ס׳ ב׳
שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ ל׳ ומ״ל . ס׳

נ֫פת חד מן י״א פסו׳ רישיהון נו״ן וסופיהון נו״ן וסי׳ נמסר בסדר תזריע ותהלים סי׳ מ״ח׃

תולדות אהרן כולך יפה רעיתי. יבמות קא קדושין עו סנהדרין לו: אתי מלבנון כלה. זוהר שמות: לבבתני אחותי כלה. שבת נג סח: דבש וחלב. חגיגה יג:

דַּהֲוָה מִתְבְּנֵי בְּטוּר מוֹרִיָּה וְכָל מַזִּיקַיָּא וּמְחַבְּלַיָּא הֲווֹ עָרְקִין מֵרֵיחַ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין׃ ז כלך וּבְזִמַּן דְּעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל עָבְדִין רְעוּתֵיהּ דְּמָרֵי עָלְמָא הוּא מְקַלֵּס יָתְהוֹן בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וְכֵן אֲמַר כָּלָּךְ שַׁפִּירְתָּא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמַחְתָא לֵית בִּיךְ׃ ח אתי אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ עִמִּי תְּהֵי יָתְבָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּדְמְיָא לְנִנְפֵי דְהִיא צְנִיעָא וְעִמִּי תֵּעֲלוּן לְבֵית מוּקְדְּשָׁא וִיהוֹן מְקָרְבִין לָךְ דּוֹרוֹן רָאשֵׁי עַמָּא דְיָתְבִין עַל נְהַר דַּאֲמָנָא וְדַיָּרֵי דְיָתְבִין בְּרֵישׁ טוּר תַּלְגָּא וְאוּמַיָּא דִי בְחֶרְמוֹן מַסְּקִין לָךְ מִסִּין יָתְבֵי כְרַכִּין תַּקִּיפִין דִּי אִנּוּן גִּבָּרִין כְּאַרְיָוָן תִּקְרוּבְתָּא מִן קִרְוֵי טוּרַיָּא דַּחֲסִינִין מִן נַמְרִין׃ ט לבבתני קְבִיעַ עַל לוּחַ לִבִּי רְחִמְתִּיךְ אֲחָתִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְנִנְפֵי דִי הִיא צְנִיעָא קְבִיעַ עַל לוּחַ לִבִּי חֲבַת זוּטַר דִּי בֵינָךְ דִּי הוּא צַדִּיקָא כְּחַד מִן רַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין וּכְחַד מִן מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה דַּהֲוַת יְהִיבָא כְּלִילָא דְמַלְכוּתָא עַל צַוְרֵיהּ׃ י מה כַּמָּה שַׁפִּירָן עֲלַי חִבָּתִיךְ אֲחָתִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְנִנְפֵי דְהִיא צְנִיעָא כַּמָּה טָבָן עֲלַי חִבָּתִיךְ יַתִּיר מִשִּׁבְעִין אוּמַיָּא וְשׁוּם טָב דְצַדִּיקַיִךְ נָדִיף מִכָּל בּוּסְמָנִין׃ יא נפת וּבְעִידָן דִּמְצַלִּין כָּהֲנַיָּא בַּעֲזָרְתָא דְקוּדְשָׁא זָלְחָן סִפְוָתְהוֹן יַעֲרַת דּוּבְשָׁא

רשי

אז לפני לחלל את קדשי ולמאס מנחתי בימי חפני ופינחס אסתלק מעליכם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים. ושם כולך יפה ומום אין בך וארצה שם כל קרבנותיך: (ח) אתי מלבנון כלה. כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי. וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי. כשתגלו מלבנון זה אתי תבא ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם לכאן אני עמכם בכל אשר תלאו ותבואו: תשורי מראש אמנה. בקבלי את נדחיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי לכתך אחרי במדבר ומסעותיך וחניותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג. ד״א מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו (במדבר לד) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשהגליות נקבצות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודיה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: (ט) לבבתני. משכת את לבי אליך: באחת מעיניך. הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה ביך אלא אחת מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורוניך באחת מרבידי ענק קישוטיך הם תכשיטי מצוה שישראל מצויינין בהם. ד״א באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: (י) מה יפו דודיך. כל מקום שהראית לי שם חבה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיסד הבבלי מנוחה ושאר ויעודים נחלה זו ירושלים ושאר ויעודים מקום שנתוועדה שם שכינה לישראל: וריח שמניך. שם טוב: (יא). נפת. מתוק: תטופנה שפתותיך טעמי תורה: וריח שלמותיך

אבן עזרא

דומה: שלטי. מיני הנשק וכן והשלטים עגולים כמו מגינים: (ח) תשורי. כמו אשורנו ולא עתה: (ט) לבבתני. לקחת לבי: ענק. מיני חלי קשורים על הצואר וכמוהו וענקים לגרגרותיך:

הפעם השנית

כמגדל. דימה החרוזים שהם הקשורים שיש על צוארה כמו המגינים שהם תלויים על מגדל דוד: שני שדיך. חוזר למשל: כשני עפרים. שיש להם ריח טוב שהם רועים בשושנים אמר לה את אמרת לי שאלך אל הרי בתר עד שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כלך יפה. הטעם כל מה שאמרת יפה בעיני ומום אין בך לכן אתי מלבנון כלה בואי עמי תראי מראש אמנה הוא הר מקום האריות והנמרים והענין ברחי מהמדבר ומאותם המקומות כי הם בסכנה ובואי עמי כי לא אוכל להפרד מעמך כי לבבתיני ולא נשאר לי לב:

הפעם השלישית

צוארך. המלך: אלף המגן. הם שריו: שני שדיך. הם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי השדים מוציאין את החלב כענין לכו שברו ואכולו. אמרה השכינה אני אלך לי אל הר המוריה שהוא בית ה׳ כי שם נבנה הבית וזה הענין מפורש בספר דברי הימים ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו והענין אני אשב בהר המוריה: עד שיפוח היום. עד שתשתנה הרוח והטעם כל זמן שישראל שומרים מצותי אשב בקרבה על כן אמר כלך יפה שהיו כל ישראל כולם בימי שלמה צדיקים: אתי מלבנון. שבאים לרגלים מ״מ גם מעבר לירדן ששם שניר. ועוד מי שהיה בארץ הבבליים הנמשלים לאריות ולנמרים היו הכל באים: לבבתני. אחר שאמר כלך יפה אמר עתה לבבתני באחת ענק מצורוניך זהו שבט יהודה שהלך אחרי השכינה כי רובי מלכי יהודה היו חסידים. וענין באחת מעיניך. הוא אליהו הנביא שהחזיר ישראל בתשובה ודבקו בשם וזה ענין מה יפו דודיך ושפתותיך משלמי נדרים ונדבות ושלמותיך פתוח:

מצודת דוד

יפוח מן הארץ לרדת לשקוע ועד ינוסו הצללים הוא עת ערב שאז ינוסו צללי הדברים להיות מתארכים ונמשכים למרחוק ועד לא תבא העת ההיא אלך אל הר שגדל שם בושם המור ואל גבעה שגדילה שם לבונה ושמה אלין הלילה. והנמשל הוא לומר בעבור כשרון המעשה והטבת הנמצא בך מאז אמהר להשרות שכינתי בבה״מ מקום שמקטירין סממני הקטרת ובהם מור ולבונה: (ז) יפה רעיתי. מעידך רעיתי כל חלקי גופך יפה ולא נמצא בך שום מום. והנמשל הוא לומר אתה כ״י מאז כולכם כשרים ולא נמצא בכם שמץ פסול: (ח) אתי מלבנון כלה. הנה אתה כלה ר״ל כלולה בכל מיני יופי אתי מלבנון וחוזר ומפרש אתי מלבנון הבואי ר״ל ממקום שאת עומדת עתה בלבנון משם תבואי אתי אל הר המור כו׳ ושם נתעלסה באהבים ונרוה דודים עד הבוקר: תשורי מראש אמנה. הלעדי ותלכי ממקום שאתה שם מראש הר אמנה ומראש הרי שניר וחרמון שהם מקומות מעון אריות ונמרים ולא תעמודי עוד באלה המקומות כי אתי תבואי אל הר המור ט׳. והנמשל הוא לומר עמי תבואי לארצך ותצאי מהגולה: (ט) לבבתני. הנה מאז בהיותי עמך משכת את לבי אליך את אחותי כלה ואמר אחותי בלשון חיבה יתירה: לבבתני באחת מעיניך. יפרש במה משכה לבו ואמר בהבטת עין אחת מעיניך כי הבטה בדרך חיבה בעין אחת ממשיך את הלב עד מאוד: באחד ענק. אף בעדי אחד מקשוטי צוארך משכת את לבי אליך ומכ״ש בכולם. והנמשל הוא לומר אהבתי לך בעבור אברהם אביך שהיה עין העולם לפרסם אלהותי בין בני אדם להיישירם בדרך אשר ילכו בה ובעבור משה עבדי המכניסך עמי בברית. וכינהו באחד ענק מן הצואר שהוא היה כעדי והקשוט המיוחד בהמדברים בך וקוראים בגרון ללכת בדרכי ה׳ ולשמור מצותיו: (י) מה יפו דודיך. מה מאוד היו יפים הראות חיבתך אלי את אחותי כלה מה מאוד היו טובים יותר ממשתה היין וריח השמן שאתה סך מהם הוא ריח ערב מריח כל בשמים. והנמשל הוא לומר האמונה שאתה מאמין כי ופרסום קדושת שמי הבא על ידך הגון בעיני ומקובל לפני: (יא) נפת העופנה. אמרי שפתיך מתוקים וערבים כאלו מטיפים הזלת נופים וכאלו תחת לשונך דבש וחלב ויזלו מפיך והוא כפל ענין במלות שונות. והנמשל הוא על עסק למוד חכמת התורה: וריח שלמותיך. הריח הנודף משלמותיך מן המוגמר הוא כריח יער הלבנון הנמלא בו הרבה עשבים וסממנים המעלים ריח טוב. והנמשל הוא על המצות התלויות בבגדים כמצות ציצית ואיסור שעטנז:

מצודת ציון

ונסו. מלשון ניסה ובריחה: הצללים. מל׳ צל: המור הלבונה. שמות מיני בושם: (ח) מלבנון. שם יער: כלה. תקרא כן על כי אז היא כלולה בכל מיני יופי ופאר: תשורי. ענין צעדה והלוך כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כ״ג): אמנה שניר וחרמון, שמות הרים: ממעונות. ענין מדור כמו ה׳ מעון אתה היית (תהלים צ׳): (ט) לבבתני. מגזרת לב: ענק. כן יקרא עדי הצואר כמו וענקים לגרגרותיך (משלי א׳): (י) מה יפו. מלת מה יורה על הפלגת הדבר כמו מה רב טובך (תהלים ל״א): דודיך. אהבתך וחבתך: (יא) נופת. ענין הזלה והטפה כמו ונופת צופים (שם י״ט) והחסר מלת צופים והוא מובן מעצמו שר״ל כהזלת

וְלִישָׁנִךְ נִגְפֵי צְנִיעָא בְּמַלְּלוּתִךְ שִׁירִין וְתוּשְׁבְּחָן מְתִיקִין כַּחֲלַב וּדְבַשׁ וְרֵיחַ לְבוּשֵׁי כַּהֲנַיָּא כְּרֵיחַ אוּלְבְּנָן: יב גן וּנְשָׁיִךְ דְּמִתְנַסְּבָן לְגוּבְרִין צְנִיעָן כְּנִגְפֵי צְנִיעָא וּכְגִנְתָּא דְעֵדֶן דְּלֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְמֵיעַל לְגַוַּהּ אֱלָהֵן צַדִּיקַיָּא דְּנַפְשְׁהוֹן מִשְׁתַּלְּחִין לְגַוַּהּ עַל יַד מַלְאֲכַיָּא וּבְתוּלָתִיךְ טְמִירָן וּגְנִיזָן בְּאַנְפִּלְיָן וַחֲתִימָן בְּכֵן כְּמַבּוּעַ דְּמַיִן חַיִּין דְּנָפִיק מִתְּחוֹת אִילָנָא וּמִתְפָּרַשׁ לְאַרְבַּעַת רֵישֵׁי נַהֲרִין וְאִלְמָלֵי דִּי הוּא חָתִים בִּשְׁמָא רַבָּא וְקַדִּישָׁא הֲוָה נָפֵק וּמַבַּע וְשָׁטֵף כָּל עָלְמָא: יג שלחיך וְעוּלֵמַיִךְ מַלְיָן פִּקּוּדַיָּא הֵיךְ רִימּוֹנִין וְרָחֲמִין לִנְשֵׁיהוֹן וְיַלְדָן בְּגִין כֵּן צַדִּיקִין כְּוָתְהוֹן וְרֵיחֵיהוֹן מְטוּל הָכִי כְּבוּסְמָנִין טָבִין דְּגִנְתָא דְעֵדֶן כְּפוּרִין עִם נַרְשְׁקִין: יד נרד רְשַׁק וּמוּרִיקָא וּקְנֵה בוּסְמָא וְקִנָּמוֹן עִם כָּל קִיסֵי לְבוֹנְתָא מֵירָא דַכְיָא וְאַקְסִיל אֲלוּוָן עִם כָּל מִינֵי בוּסְמָנִין: טו מעין וּמַיָּא דְשִׁילוֹחַ מַדְבְּרִין בְּנִיחַ עִם מוֹתַר מַיִן דְּנַגְּדִין מִן לְבָנוֹן לְאַשְׁקָאָה יַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִין דְּאִינוּן עָסִיקִין בְּפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא דִּמְתִילִין לְבֵירָא דְמַיִן חַיִּין וּבִזְכוּתָא דְנִסּוּךְ מַיָּא דְנַסְכִין עַל מַדְבְּחָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דְּמִתְבְּנֵי בִּירוּשְׁלֵם דְּמִתְקְרֵי לְבָנוֹן: טז עורי וְעַל סְטַר צִיפּוּנָא הֲוָה פְּתוֹרָא וַעֲלוֹהִי תְּרֵי עֲסַר לַחְמִין דְּאַפִּין וְעַל סְטַר דָּרוֹמָא הֲוָת בּוּצִינָא לְאַנְהָרָא וְעַל מַדְבְּחָא הֲווֹ מְקָרְבִין כַּהֲנַיָּא קוּרְבָּנָא וּמַסְּקִין עֲלוֹי קְטוֹרַת בּוּסְמִין כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲמָרַת יֵיעוּל אֱלָהָא רְחִימִי לְבֵית מַקְדְּשָׁא וִיקַבֵּל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּנְהוֹן דְּעַמֵּיהּ: ה א באתי אֲמַר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עָלֵית לְבֵית מַקְדְּשִׁי דִּבְנֵית לִי אֲחוּתִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְנִגְפֵי צְנִיעָא אַשְׁרֵיתִי שְׁכִינְתִּי בֵּינָךְ קַבֵּלִית יַת קְטֹרֶת בּוּסְמָיִךְ דַּעֲבַדְתְּ לִשְׁמִי שְׁלָחִית אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וַאֲכַל יַת עֲלָוָן וְיַת

ל׳ . ב׳ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן׃ יב גַּן ׀ נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה
ס׳ . ל׳ גַּל נָעוּל מַעְיָן חָתוּם׃ יג שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם
ל׳ . ל׳ פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים עִם־נְרָדִים׃ יד נֵרְדְּ ׀ וְכַרְכֹּם קָנֶה
ב׳ קליעות וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־
ד׳ רָאשֵׁי בְשָׂמִים׃ טו מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים
ל׳ מן ס״ו יהודאין מִן־לְבָנוֹן׃ טז עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ
בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו׃ ה א בָּאתִי
ל׳ ל׳ ל׳ ומ״ל וד׳ מ״ל בלי׳ לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי
ל׳ . ל׳ . פ׳ עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ

מעין ה׳ קמצין וסימן אך מעין ובור מקוה מים . אתה בקעת מעין ונחל . עברי בעמק הבכא . מעין נרפש ומקור משחת . גן נעול מעין חתום . וחד ומעין מבית ה׳ יצא . וד׳ פתחין וסימן אל מעין מי נפתוח . וחברו . וכל מעין מים יסתמו . מעין גנים באר מים חיים : ויאכל ה׳ וסימן בלשון ארמי קם עשבא דרחמא וכפר בגנתיה וביאורם בסדר תולדות : רעים ח׳ וסימן בלשון ארמי שלח חולקא לגברא ראתא ואיסף . וביאורם באיוב סי׳ י״ז וירמיה ריש סימן ג׳ ומשלי סוף סי׳ י״ח :

תולדות אהרן גן נעול . יומא עה עקידה שער ז : שלחיך . נזיר ג בתרא כח נדה יט עקידה כה : מעין גנים . זוהר תולדות ובלק : עורי צפון . זבחים קיו זוהר ויקרא : באתי לגני . זוהר בראשית ויקרא פנחס :

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(יב) גן נעול: נהר יוצא והוא קטן וכמוהו גלות עליות וגלות תחתיות: (יג) שלחיך. כמו סעיפיך קרוב מן תשלח קציריה עד ים וכן שלוחותיה נטשו: פרדס. בלשון ישמעאל כדמות גן יש בו מין אחד: כפרים. לשון רבים מן אשכול הכופר: (יד) ואהלות. מין בושם וכמוהו כאהלים נטע ה׳: (א) אריתי מורי. לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך: יערי. מן יערת הדבש: חלבי. יש אומרים שהוא הלובן העולה על היין. ויפרש כמוהו כיין חלבון והוא

רחוק

רשי

שלמתיך: מצות הנוהגות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז: (יב) גן נעול. על שם צניעות בנות ישראל שאין פורצות בעריות: גל נעול. יש לפרשו לשון מעין כמו (יהושע טו) גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בתלמוד טרוקו גלי: (יג) שלחיך. ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס יבש שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מרטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים. מיני בשמים הם: (טו) מעין גנים. כל זה מוסב על שלחיך ומקלסן כמעין המשקה אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן לבנון. ממקום נקיות שאין עכירת טיט: (טז) עורי צפון ובואי תימן. אחר שערב עלי ריחך ונוי משכנותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לצאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלים ובימי הבנין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים וישראל משיבין יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם: (א) באתי לגני. בימי חנוכת הבית: אריתי. לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורה וסלו ואף לשון מקרא (תהלים פ) וארוה כל עוברי דרך ונאמר על שם הקטורת שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין (שנאמר ש״א יד) ביערת הדבש ויערת הוא לשון קנה כמו (שמות ב) ותשם בסוף ושויתיה ביערא ומוצצין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חבה אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבה נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני. הם הנסכים: עם

חלבי

מצודת ציון

כזולת חלות הדבש: תטפנה. תרד טיפין: שלמותיך. בגדיך: (יב) נעול. סגור וכן ונעל הדלת (ש״ב יג): גל. מעין כמו גולות מים (יהושע טו): חתום. ענין סגירה כמו כי חתום הוא (ישעיה כ״ט): (יג) שלחיך. כן יקראו הסעיפים המתפשטים ויוצאים כמו שלוחותיה נטשו (שם טז): פרדס. כן יקרא גן מעצי מאכל וכן גנות ופרדסים (קהלת ב): מגדים. כן יקרא דבר משובח ומעולה כמו ומגדנות נתן לאחיה (בראשית כ״ד): כפרים נרדים. מיני בושם: (יד) נרד וכרכם כו׳. כולם שמות מיני בושם הם: ראשי. ענין מיטב ומובחר כמו וראשית שמנים (עמוס ו): (טו) חיים. נובעים כמו על מים חיים (ויקרא יד): ונוזלים. מלשון הזלה ונטיפה: (טז) עורי. מלשון התעוררות: הפיחי. מלשון הפחה ונשיבה:

ה (א) באתי. עבר במקום עתיד וכן אריתי אכלתי שתיתי: אריתי. ענין לקיטה כמו וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ׳): יערי. כן יקראו הקנים שגדל בהם הדבש וכן

ביערת

מצודת דוד

(יב) גן נעול. עתה חוזר לשבחה בדבר הצניעות וכה יאמר הרי את כגן הנעול שאין מי יוכל לבוא בו כ״א בעל הגן כי כ״כ לא תעזוב את מי לגשת אליך: גל נעול. את נעול כמעין הנעול כי לא הערה מי בך לקלקל ולשבור הבתולים והרי את נעול: מעין חתום. כפל הדבר במ״ש. והנמשל הוא על ההרחקה מן עובדי כוכבים ומזלות: (יג) שלחיך. הנה לפי מעשיך הטובים ושמירת הצניעות מובטחני בך שיהיו שלחיך פרדס רמונים ר״ל פרי בטנך המתפשטים ונשלחים ממך יהיו מלאי חכמות כרמון המלאה לה גרגרים עם פרי מגדים גם יהיו בני מדות טובות כפרי משובח ומעולה בהרבה מיני שבח בטעם וביופי וכדומה: כפרים עם נרדים. פרסום שמותם נתפשט למרחוק כריח כפרים עם נרדים שהרכבה ההיא מעלה ריח ערב ונודף למרחוק. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (יד) נרד וכרכם. ר״ל פרסום שבחם יהיה מוסיף והולך להתפשט ממרחק רב כריח נרד כו׳ עם כל מין עצי לבונה מור ואהלות עם כל מיטב מיני בשמים שהרכבה גדולה כזאת אין למעלה ממנ׳ בדבר העלאת ריח טוב וערב עד למרחוק. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (טו) מעין גנים. ר״ל בדין הוא שיהיו הצלחות פרדס רמונים כו׳ כי המעין המשקה את הגנים הוא באר של מים חיים מוקף מחיצות ולא מגולה לשיבא בו אבק ועפרורית וגם המים ההם מזלים ונובעים מהר הלבנון ולכן המה מתוקים ביותר ולזה מהראוי שיצליחו הצלחות להיות פרדס רימונים כו׳ ר״ל בדין הוא שיהיו בניך מלאים חכמות ומדות טובות לפי שאת הוא מקור מחצבם והגונה את להוליד תולדות כאלה. והנמשל הוא לומר לפי שמקום מחצבם כ״י היא מאבות ואמהות כשרים וצדיקים ראויים התולדות להתדמות אל האבות: (טז) עורי צפון. כאשר נשמע לאוזן החשוקה מרבית הקילוס מה שהחשוק מקלס׳ אמרה אתה רוח הצפוני התעוררי לנשב ואתה רוח תימן בואי הנה והפיחי אל גני למען יזלו ויטיפו בשמיו את השרף והמזין ולמרבי׳ הריח אשר יהיה נודף למרחוק יבוא דודי חיש קל מהר אל הגן שהכנתי לו לטייל בו ושם יאכל הפירות החשובים אשר זמנתי לו למען יתמיד לשבת עמדי. והנמשל הוא כאלו תאמר כ״י עם כל אלה כי אמצא חן בעיניך יחיש נא ומהר ישרה בי שכינתו בבית המכון לשבתו ויקבל שם קרבנותי ברצון:

ה (א) **באתי** לגני. החשוק שלח דברו וכה אמר כן אעשה ואמהר לבא אל הגן שהכנת לי ואלקט המור עם שאר מיני הבושם שהזמנת לי ואת הדבש אוכל לתאוה עד שאוכל גם הקנים למתוק הדבש מהם ואשתה היין עם החלב שהזמנת לי: אכלו רעים. למרבית השמחה אזמין קרואים ואפייסם לאכול וכה אומר להם

אכלו

וְשִׁכְר֖וּ דּוֹדִֽים׃ ב אֲנִ֥י יְשֵׁנָ֖ה וְלִבִּ֣י עֵ֑ר ק֣וֹל ׀ דּוֹדִ֣י דוֹפֵ֗ק פִּתְחִי־לִ֞י אֲחֹתִ֤י רַעְיָתִי֙ יוֹנָתִ֣י תַמָּתִ֔י שֶׁרֹּאשִׁי֙ נִמְלָא־טָ֔ל קְוֻּצּוֹתַ֖י רְסִ֥יסֵי לָֽיְלָה׃ ג פָּשַׁ֙טְתִּי֙ אֶת־כֻּתָּנְתִּ֔י אֵיכָ֖כָה אֶלְבָּשֶׁ֑נָּה רָחַ֥צְתִּי אֶת־רַגְלַ֖י אֵיכָ֥כָה אֲטַנְּפֵֽם׃ ד דּוֹדִ֗י שָׁלַ֤ח יָדוֹ֙ מִן־הַחֹ֔ר

ד׳ חד מ״ל ב׳ ולמתך. ג׳ מ״ל. ג׳ ל׳ ודגש. ל׳ זקף קמץ. ל׳. ל׳. איככה ד׳ ב׳ מלעיל ובפסוק וב׳ מלרע

איככה ד׳ ב׳ מלעיל וב׳ מלרע וסי׳ פשטתי את כתנתי ב׳ כו ומלעיל. כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בו ומלרע:

תולדות אהרן אני ישנה. זוכר כראשית אמור הלזונו: פשטתי את כתנתי. זוכר בראשית:

נכסת קודשיא אתקבל ברעוא קדמי נסוך חמר סומק וחמר חיור דנסיכו כהניא על מדבחי כען אתו כהניא רחמי פיקודי אכלו מה דמשתאר מן קורבניא ואתפנקו מן טובא דאתעתד לכון: ב אני בתר כל פתגמיא האילן חבו עמא בית ישראל ומסר יתהון ביד נבוכדנצר מלכא דבבל ואוביל יתהון בגלותא והוו דמין בגלותא כגבר דמכא דלא יכיל לאתערא משנתיה וקל רוחא דקודשא מזהרא להון על יד נביאיא והות עירא יתהון מדמוך לבהון ענה רבון כל עלמא וכן אמר הדרי בתיובתא פתחי פומיך ובועי ושבחי לי אחתי רחמתי כנשתא דישראל דמתילא ליונתא בשלימות עובדיך ארום שער רישי אתמלי מן דמעתיך כגבר דשער רישיה מצטבע מטלא דשמיא וציצית נזרי אתמלי מן טפי עיניך כגבר דציצית נזרוהי מלין מטפי מטרא דנחתין בליליא: ג פשטתי ענת כנשתא דישראל כל קבל נביאיא הא כבר אעדיתי מני ניר פקודוי ופלחית לטעות עממיא והכדין יהוון לי אפין למהדר לותיה אתיב להון מרי עלמא על יד נביאיא ואף אנא הא כבר סלקית שכנתי מביניך והכדין אהדור ואת עבדת עובדין בישין ואנא קדשית ית רגלי מסובתיך והכדין אטנפינון בינך בעובדיך בישיא: ד דודי כד אתגלי מן קדם יי דעמא בית ישראל לא צבן למהדר ולמתב אושיט מחת גבורתיה על שבטא דראובן וגד ופלגות שבטא דמנשה למעברא לירדנא ומסר יתהון ביד סנחריב מלכא דאתור ואגלי יתהון

רשי

חלבי. מתקי ונאו מחלב: אכלו רעים. באהל מועד אהרן ובניו ובית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים. אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: (ב) אני ישנה. כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקב״ה כישנה ונרדמת: ולבי ער. זה הקב״ה כך נדרש בפסיקתא ולבי ער. הקב״ה שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי: קול דודי דופק. משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי. אל תגרמו לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל. לשון אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם והדוגמא שראשי נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שערבו עלי מעשיו כטל הנני בא אליך טעון ברכות ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קוצותי רסיסי לילה. אף בידי הרבה קבוצות מיני פורענות ליפרע מעוזבי וממאסי. טל הוא לשון נחת: רסיסי לילה. גשמי לילה שהן טורח ועייפות. רסיסי תרגום של רביבים (דברים לב) וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא. קוצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין כלוציי״ש ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקוצות שדרך טל ומטר לאחוז בשער ובקוצות ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם לטובה שכר מצות קלות הנאות להעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כטורח רסיסי לילה: (ג) פשטתי את כתנתי. כלומר כבר למדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר (ירמיה מד) ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים וגומר שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: (ד) דודי שלח ידו מן החור. שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי

אבן עזרא

רחוק כי חלבון הוא שם מקום ואיננו תאר לכן חלבי הוא כמשמעו: (ב) דופק. מכה כמו מתדפקים: תמתי. התמימה שלי: קוצותי. קצות השער והוא הפוך: רסיסי לילה. מגזרת לרוס את הסלת:

הפעם השנית

גן נעול. ואת דומה לגן נעול שיש לו ריח טוב מחוץ ולא יוכל אדם להכנס לשם. ואחר שדימה אותה למעין חתום אמר את כמו מעין גנים שהם באר מים חיים. ענתה היא ואמרה עד שיתעורר רוח צפון ויבוא רוח תימן ויפיחו שניהם בגני ויזלו בשמיו. ילך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא. אמר באתי לגני ואריתי מורי והענין שבע אני מכל טוב ולא יחסר לי כי אם דמותך ועוד אל תפחדי כי ריעי שהם הרועים כאשר כתוב בתחילה על עדרי חבריך האכלתים והשכרתים. אמרה אני ישנה אע״פ שאני ישנה לבי כמו ער וזאת אמרה פעם שנית רק בראשונה בקשה ממנו בחלום ועתה בא אליה לגן שלה כאשר אמרה לו עורי צפון: קול דודי דופק. עתה היא פושטת וכל הפרשה כלה מבוארת:

הפעם השלישית

גן נעול. בתולותיהם נטועות: ופרדס רמונים עם עצי בשמים. הם שנים עשר כנגד השבטים. ומעין מעין גנים. על נשי הטבילה: עורי צפון ובואי תימן. באה רוח צפונית וזה עד שיפוח היום והפיחה בגן שהם ישראל והפילה בשמיו לארץ. ברח דודי אל גנו. השכינה שעלתה לשמים כענין אלכה ואשובה אל מקומי. וענין ויאכל פרי מגדיו לא הקריב עולות עוד כענין אשר חלב זבחימו יאכלו. אמרה שכינה באתי לגני ואין לי צורך כענין כי לי כל חיתו יער ואילו הוצרכתי יש לי הכל: יערי עם דבשי. והייתי מאכיל לרעי שהם המלאכים והענין איך תאמרי ויאכל פרי מגדיו. אחר שעלתה שכינה גלו ישראל לבבל אמרה כנסת ישראל אני ישנה בגלות בבל כאדם שהוא במחשך. וענין ולבי ער. שהייתי מתאוה לחזור עם השכינה כשהייתי: קול דודי. זהו העיר ה׳ את רוח כורש מלך פרס: שראשי נמלא טל. דרך משל כענין כי לא ישבתי בבית העת אתם לכם לשבת בבתיכם ספונים או טל דמעות של ישראל שעלו:

הפעם הראשונה

(ג) אטנפם. בלשון רבנן ז״ל לשון גיאול: (ד) מן החור. הנקב שיש בין שתי

הדלתות

מצודת דוד

להם אכלו רעים כו׳. והנמשל הוא לומר כאלו המקום ב״ה מבטיח ואומר הנה חים מהר אשרה שכינתי בקרבך ואקבל ברצון קטורת הסמים ואש תרד מן השמים ותאכל על המערכה עם הקרבנות אשר יערבו עלי כדבש ואקבל ברצון נסכי היין אשר ימתקו עלי כחלב והכהנים בני אהרן יאכלו חלקם ממותר אשי: (ב) אני ישינה. עתה חזרה החשוקה להשלים אמריה עם הנערות כי כשבא לאוזן החשוק נועם אמריה והפלגת חשקה שלח אמריו לקלסה באומרו הנך יפה רעיתי כו׳ (לעיל ד) וכל הענין והיא חשבה מחשבות ביאה אל הגן לשבת עמה והוא השיב שכן יבוא הספיק הענין בזה הספור ועתה שבה לספר מה היה הסיבה אשר החשוק נפרד ממנה כ״כ הרבה מן הזמן ואמרה כאשר הלכתי לישן ועדיין היה לבי ער כי לא נשתקעתי בשינה שמעתי קול דודי נוקש על הדלת וכה אמר פתחי לי הדלת את אחותי רעיתי הדבוקה בי כיונה בבן זוגה התמימה באהבתה אלי: שראשי נמלא טל. כי שער ראשי נמלא מן הטל שירד עלי והקוצות נתמלאו מזלוף הגשמים שירדו בלילה וכאומר מהרי פתחי כי מיצר אני בעומדי חוצה בעבור רטיבת הטל והמטר שירדו עלי. והנמשל הוא לומר כאשר ישבתי בגולה בבבל הייתי נואש מן הגאולה אבל הבחורים שבי כדניאל וחביריו היו מצפים עליה וחשבו את הקץ הנאמר בפי ירמיה והנה המקום ב״ה העיר רוח כורש לשלחה חפשי למען לא יחולל עוד שמו בין הגוים לומר עם ה׳ אלה ומארצו יצאו מבלי יכולת להעמידם בארצו: (ג) פשטתי את כתנתי. ואני השבתי לו הנה כבר פשטתי את כתנתי כדרך ההולכים לישן ואין ללכת ערומה ואיך א״כ אלבשנה כי יש לי טורח בזה וכבר רחצתי את רגלי עד לא עליתי על המשכב ואיך א״כ אטנפם ללכת בארץ לפתוח לך הדלת. והנמשל הוא לומר הנה נתעצלתי לעלות לירושלים לפי שכבר נתישבתי בבבל והיתה הארץ ההיא ערבה עלי ולא רציתי לטרוח בטלטול הדרך: (ד) דודי שלח ידו מן החור. אמ״ז הושיט החשוק את ידו מן החור שאצל הדלת והכוונה היה למען תראה ידו ותגעגע עליו ויצר לה בהפרידו ממנה: ומעי המו עליו. כאשר ראיתי ידו השלוחה מן החור נגעגעתי בעבורו ונכמרו רחמי. והנמשל הוא לומר שהמקום ב״ה שלח דברו ע״י חגי וזכריה לנבאות לה שבא הקץ וע״י נתעוררה לבנות הבית כמ״ש

והתנבי

מצודת ציון

ביערת הדבש (ש״א י״ד): ושכרו. ענין השתיה יותר מכדי השבע: דודים. אהובים: (ב) ער. מל׳ הערה והקצה: דופק. ענין הכאה בנחת על הדלת כמו מתדפקים על הדלת (שופטים י״ט): תמתי. מלשון תמימות והוא הפוך המרמה: קוצותי. הוא שער הראש התלוי למטה וכן קווצותיו תלתלים האמור למטה: רסיסי. ענין זלוף ונטיפה וכן לרוס את הסולת (יחזקאל מ״ו): (ג) פשטתי. ענין הסרת המלבוש: איככה. מלשון איך: אטנפם. מלשון טינוף ולכלוך: (ד) שלח. ענין הושטה: החור. הנקב: המו. מלשון המייה והוא

ענין

ל׳. וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו׃ ה קַמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי וְיָדַי
ד׳ מ״ל בלישנ׳ ל׳ נָטְפוּ־מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל׃
ל׳ וא׳ חמק ו פָּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עָבָר נַפְשִׁי
ל׳ יָצְאָה בְדַבְּרוֹ בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא מְצָאתִיהוּ קְרָאתִיו
מס׳. כ׳ ומ׳ וְלֹא עָנָנִי׃ ז מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר הִכּוּנִי ו׳ וכסיפרא
כ׳. ל׳. י׳ ל׳ פְצָעוּנִי נָשְׂאוּ אֶת־רְדִידִי מֵעָלַי שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת׃
ח הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם אִם־תִּמְצְאוּ

מור ד׳ מ״ל בלישנא וסימן נמסר לעיל בסיפרא : חמק ל׳ וא׳ המק ואינון חד מן ט״ו זוגין חד חי״ת וחד ה׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה״א בס״ד : נשאו י׳ וסימן נמסר בסדר מטות ובשמואל ב׳ סי׳ י״ט :

תולדות אהרן פתחתי אני לדודי. זוהר האזינו : נפשי יצאה. שבת פח : נשאו את רדידי. (שבת ח) : אם תמצאו את דודי. זוהר ויחי :

יַתְהוֹן בְּכַחְלַח וּבְחָבוּר נַהֲרֵי גוֹזָן וְקִרְוֵי מָדַי וּדְבַר מִיַּדְהוֹן עֶגְלָא מַתְּכָא דְשַׁוִּי יָרָבְעָם חַיָּבָא בְּלֶשֶׁם דָּן דְּמִתְקַרְיָא פָּמִיאָס בְּיוֹמֵי פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ וְכַד שְׁמַעַת אֲנָא רַחֲמֵי אִתְגַּלְגְּלוּ עֲלֵיהוֹן׃ ה קמתי וּכְדוּ תַקִּפַת עֲלַי מְחַת גְּבוּרְתָּא דַייָ תְּהֵית עַל עוֹבָדַי וְכַהֲנַיָּא קָרִיבוּ קוּרְבָּנָא וְאַסִּיקוּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְלָא אִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא אֲרוּם מָרֵי עָלְמָא אֲחַד דָּשֵׁי תְיוּבְתָּא בְּאַנְפַּי׃ ו פתחתי אֲמָרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל צְבֵיתִי לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְאִיהוּ סַלֵּק שְׁכִנְתֵּיהּ מִבֵּינִי וְנַפְשִׁי תְּאֵבַת לְקַל מִלּוֹי תְּבַעִית שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וְלָא אַשְׁכְּחִית צַלֵּיתִי קֳדָמוֹהִי וְאִיהוּ טַלֵּל שְׁמַיָּא בַּעֲנָנֵי וְלָא קַבֵּיל צְלוֹתִי׃ ז מצאוני אַדְבִּיקוּ לִי כַּשְׂדָּאֵי דְּנָטְרִין אוֹרְחָתָא וּמְעִיקִין חֲזוֹר חֲזוֹר עַל קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם מִנִּי קְטָלוּ בְּחַרְבָּא וּמִנִּי אוֹבִילוּ בְּשִׁבְיָתָא נְטָלוּ תָגָא דְמַלְכוּתָא מֵעַל צַוְרֵיהּ דְּצִדְקִיָּהוּ מַלְכָּא דִיהוּדָה וְאוֹבִילוּ יָתֵיהּ בְּרִבְלָא וְסַמִּיוּ יַת עֵינוֹהִי עַמָּא דְבָבֶל דִּמְעִיקִין עַל קַרְתָּא וְנָטְרִין יַת שׁוּרַיָּא׃ ח השבעתי אֲמָרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אַשְׁבְּעִית לְכוֹן נְבִיאַיָּא בִּגְזֵירַת מֵימְרָא דַייָ

אבן עזרא

הדלתות: (ו) חמק. כמו הלך מן חמוקי ירכיך ויש אומרים כמוהו עד מתי תתחמקין בענין רחוק: (ז) רדידי. בלשון ישמעאל כמו צעיף: (י) דגול. מן דגל:

הפעם השנית

ענין דגול מרבבה. כמו הדגל הוא בין חבריו:

הפעם השלישית

פשטתי. שנתעצלו ישראל לעלות ולבנות הבית: דודי שלח ידו מן החור. מחלון הרקיע וזהו דאתנבי חגי וזכריה בר עדו: קמתי אני לפתוח לדודי. זהו בנין הבית וחשבו שהשכינה תדור עמהם וכן הבטיחום הנביאים ושכנתי בתוכך אילו היו על דרך ישרה והנה השכינה לא נכנסה עמהם וזה ענין בקשתיהו ולא מצאתיהו. וטעם נפשי יצאה בדברו. נפשי תצא כשאזכיר דברו כשהיה מדבר עמי בימים הקדמונים: מצאוני השומרים. מלכי יון: הכוני פצעוני נשאו את רדידי. והענין עזבוני ערומה מהמצות ואני בין כך ובין כך דבקה בשם וחולת אהבה ולא עבדתי ע״ג: דודי צח. שמעשיו זכים ונקים לזכים ואדום למכעיסיו כענין מדוע אדום ללבושך וענין מרבבה אלף אלפין ישמשוניה:

כתם

רשי

המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בלב שלם ונפש חפצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר. ריח עובר ומתפשט לכל צד: ודודי חמק עבר. נסתר ונכסה ממני כמו (שיר ז) חמוקי ירכיך סתרי ירכיך ע״ש שהירך בסתר (ירמיה לא) עד מתי תתחמקין תסתרי ותתכסי מחמת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו. שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחילה לא אבית לפתוח: בקשתיו וגו׳ מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ותופסין גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני. חבלו בי חבורה כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא נברדור״א בלע״ז: רדידי. עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו. וזו היא הדוגמא: דודי שלח ידו מן החור. כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע״ג שבחרתי בה: שלח ידו. והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם (ד״ה ב כח) ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה וגומר ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: ומעי המו עליו. בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקב״ה וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאין בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגומר אף יאשיהו נאמר בו (מלכים ב כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו עליו: (ו) פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר. לא ביטל גזרתו שנאמר בחזקיהו (ישעיה לט) הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגומר ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה (ירמיה יט) הנני מביא רעה אל המקום הזה ואל יושבי וגו׳ ואומר (מלכים ב כ) וכמוהו לא היה לפניו מלך אך לא שב ה׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה׳ גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת: נפשי יצאה בדברו. יצאה ממנו בדברו דבר זה: בקשתיהו ולא מצאתיהו. ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נתישה ולבנותם מאין הורס: (ז) מצאוני השומרים. נבוכדנצר וחיילותיו: הסובבים בעיר. לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי. בית המקדש: שומרי החומות. אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנאמר (ישעיה סב) על חומותיך ירושלים וגו׳ הם הציתו בו את האור כענין שנאמר (איכה א) ממרום שלח אש וגומר: (ח) השבעתי אתכם. האומות אנשי נבוכדנצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי. לעתיד לבא ליום הדין שיבוקש מכם להעיד עלי כענין שנאמר (ישעיה מג) יתנו עידיהן ויצדקו: מה תגידו לו. שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי ביסורים קשים ביניכם יבא נבוכדנצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות

מצודת ציון

ענין צער והכמרת רחמים וכן על כן המו מעי לו (ירמיה ל״א): עליו. בעבורו: (ה) עובר. ענין התפשטות: כפות המנעול. הכלי שסוגרין בו הדלת קרוי מנעול כמו מנעוליו ובריחיו (נחמיה ג׳) וכפות הם ידות המנעול הנתחבים במקום העשוי להם לסגור הדלת והוא מלשון כף היד: (ו) חמק. ענין סבוב כמו עד מתי תתחמקין (ירמיה ל״א): (ז) פצעוני. היא מכה המוציאה דם וכן פצע תחת פצע (שמות כ״א): נשאו. לקחו וכן ובתים ונשאו (מיכה ב׳): רדידי. הוא שם תכשיט מה מרודד ודק וכן והצניפות והרדידים (ישעיה ג׳ ג׳):

לא

מצודת דוד

והתנבי חגי נביאה וזכריה כו׳ באדין קמו זרובבל כו׳ ושריו למבנא בית אלהא כו׳ (עזרא ה׳): (ה) קמתי אני. אז קמתי ממטתי לפתוח לדודי את הדלת ובכדי להתאהב עליו התבשמתי להיות ריחי נודף ובעבור מרבית הבושם היו ידי נוטפים מור ומן אצבעותי היה המור עובר ויורד על ידי המנעול האוחזים את הדלת לסגרה. והנמשל הוא לומר הן עסקתי בבנין בנפש חפצה והצלחתי בה כמ״ש ושבי יהודיא בנין ומצלחין (שם ו׳): (ו) פתחתי. כאשר פתחתי לו הדלת אז סבב עצמו ועבר משם: נפשי יצאה בדברו. כי כשפנה ממנה דבר קשות לאמר לא אשוב עוד אליך ואמרה בשמעי דבריו אלה כמעט יצאה נפשי מהפלגת הגעגועין: בקשתיהו. אח״ז בקשתי אותו וחפשתי אחריו ולא מצאתי אותו וקראתי אותו בחשבי שהוא במקום סתר ויגלה עצמו אלי בשמעו קולי אבל לא ענה לי. והנמשל הוא לומר כאשר גמרתי בנין הבית נסתלקה הנבואה ומאוד נצטערתי על סעדה ומחזרת הייתי על החזרת הנבואה ולא עלתה בידי: (ז) מצאוני השומרים. בעת סבבתי בעיר לחפש אחריו מצאו אותי שומרי העיר הסובבים בלילה לשמרה והכו אותי ופצעו בי ושומרי החומות לקחו מעלי את רדידי כדרך שעושין להולך יחידי באישון לילה שמכים ופוצעים בו ומפשיטין בגדיו באמרם שהולך הוא לגנוב או לנאף. והנמשל הוא לומר הנה פגעו בי השודדים המתפרצים בעולם ואבדו ממני כמה וכמה בכל דור ודור וחמסו אותי אלוני הממוני היוונים ככלי ריק: (ח) השבעתי כו׳. כאלו היא לספר אמרה אל הנערות משביע אני אתכן אם תמצאו את דודי הנה זאת היא מה שתגידו לו אשר אני חולה מרוב הגעגועין אל אהבתו וכאלו תאמר אין חליי בעבור ההכאות שהכו ופצעו בי השומרים כי הצער הזה הוא כאין מול צער הפרדתו ממני וזהו חליי. והנמשל הוא כאלו כנסת ישראל משבעת את העכו״ם להעיד עליו לעתיד לפני המקום ב״ה לומר שכל התלאות שסבלתי בגולה קבלתי באהבה אבל כל חליי ודאגתי היה על המנעת השראת השכינה כי לבד זאת

סים

אֶת־דּוֹדִ֔י מַה־תַּגִּ֣ידוּ ל֔וֹ שֶׁחוֹלַ֥ת אַהֲבָ֖ה אָֽנִי׃ ט מַה־ ל'
דּוֹדֵ֣ךְ מִדּ֔וֹד הַיָּפָ֖ה בַּנָּשִׁ֑ים מַה־דּוֹדֵ֣ךְ מִדּ֔וֹד שֶׁכָּ֖כָה ב' וכפסוק ב'
הִשְׁבַּעְתָּֽנוּ׃ י דּוֹדִ֥י צַח֙ וְאָד֔וֹם דָּג֖וּל מֵרְבָבָֽה׃ ג'. ל' ל'. ל' ל'
יא רֹאשׁ֖וֹ כֶּ֣תֶם פָּ֑ז קְוֻצּוֹתָיו֙ תַּלְתַּלִּ֔ים שְׁחֹר֖וֹת כָּעוֹרֵֽב׃ ד' מ"ל בליש'
יב עֵינָ֕יו כְּיוֹנִ֖ים עַל־אֲפִ֣יקֵי מָ֑יִם רֹֽחֲצוֹת֙ בֶּֽחָלָ֔ב ל'. ל' וה' כחלב.
יֹשְׁב֖וֹת עַל־מִלֵּֽאת׃ יג לְחָיָו֙ כַּעֲרוּגַ֣ת הַבֹּ֔שֶׂם ד' ל' ל'
מִגְדָּל֖וֹת מֶרְקָחִ֑ים שִׂפְתוֹתָיו֙ שֽׁוֹשַׁנִּ֔ים נֹטְפ֖וֹת מ֥וֹר ל'. ד' מ"ל בליש"א
עֹבֵֽר׃ יד יָדָיו֙ גְּלִילֵ֣י זָהָ֔ב מְמֻלָּאִ֖ים בַּתַּרְשִׁ֑ישׁ מֵעָיו֙ ל' ח' מלרע ב'

מאים אתגליית עליכון רחמתכון חוויאו קדמוהי דמרעיתא מן חבת רחמוהי אנא׃ ט מה ענו נביאיא ואמרו לבית ישראל אידין אלהא את בעיא למפלח כנשתא דישראל שפרתא מכל עממיא לאידין את צביא למדחל דהכדין קיימת עלנא׃ י דודי בכן שריאת כנשתא דישראל למשתעי בשבחא למרי עלמא וכן אמרת להדוא אלהא רעותי למפלח דעטיף ביממא באצטלא חור כתלגא וזיו יקרא דיי דאנפוהי זהרין כנורא מסגיאות חוכמתא וסברא דהוא מחדת שמועין חדתין בכל יומא ועתיד לפרסמנון לעמיה ביומא רבא וטקסיה על רבוא רבון מלאכין דמשמשין קדמוי׃ יא ראשו אוריתיה די היא רגיגא מדהב טב ופירוש מליא דבהון דגורין דגורין טעמין ופקודין למן דנטרין להון חורין כתלגא ודלא נטרין יתהון אוכמין כאגפי עורבא׃ יב עיניו עינוהי מסתכלין תדירא על ירושלם לאוטבא לה ולברכא לה מרישא דשתא ועד סופא דשתא כיונין דקימין ומסתכלין על מפקנות מיא בגין זכותא דיתבי סנהדרין דעסקין באוריתא ומנהרין ית דינא למהוי שעיע כחלב ויתבין בבית מדרשא ומתינין בדינא עד דגמרין לזכאה ולחיבא׃ יג לחיו תרין לוחי אבנין דיהב לעמיה כתיבן בעשר שטין דמין לשטי גנת בוסמא מרבין דקדוקין וטעמין היכמה דגנוניתא מרבי בוסמין וספותי דחכימוי דעסקין באוריתא זלחין טעמין בכל סטר ומאמר פומהון כמירא בחירא׃ יד ידיו תרי עסר שבטין דיעקב עבדיה

שככה כ' וסימנם אשרי העם שככה לו. שככה השבעתנו : השבעתנו ג' וסי' נקיים אנחנו . וחברו. מה דודך מדוד : יושבות ד' וסימן נמסר בשמואל א' סימן כ"ז ע"ש : גלילי ב' וסימן על גלילי כסף . ידיו גלילי זהב : קדמא מלעיל :

תולדות אהרן דגול מרבבה. חגיגה טו : קוצותיו תלתלים. ערובין כא חגיג' יד חולין סג : לחייו כערוגת. שבת פח ערובין נד : שפתותיו שושנים . שבת ל פח פסחים קיז :

רש"י

האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: (ט) מה דודך מדוד. כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו. להעיד לו על אהבתך: (י) דודי צח. לבן כמו (איכה ד) צחו מחלב: ואדום. אפרש תחלה כל הענין לפי פשוטו קילוס נוי בחור כשהוא לבן ופניו אדמוניות: דגול מרבבה. נדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה קרויין רבבה שנאמר (יחזקאל טז) רבבה כצמח השדה נתתיך: (יא) ראשו. מבהיק ככתם פז. כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם וכן (איכה ד) ישנה הכתם הטוב וכן (איוב לא) ולכתם אמרתי מבטחי וכן (משלי כה) וחלי כתם: קווצותיו תלתלים. לשון תלויים בגדלוי"ש בלע"ז: שחורות כעורב. כל אלה נוי לבחור: (יב) עיניו כיונים על אפיקי מים. עיניו על אפיקי מים נאות כעיני יונים אפיקי מים עריבים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים. רוחצות. עיני דודי בחלב: ויושבות על מלאת. כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי לא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלהם הענין (ס"א העין לפי הגומא) לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאת גומא העשויה לו למושב כמו (שמות כה) אבני מלואים (שם כה) ומלאת בו מלואת אבן: (יג) לחייו כערוגת הבשם. אשר שם באותם ערוגות גידולי מרקחים: מגדלות מרקחים. מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמים אותם מעשה רוקח: (יד) גלילי זהב. כאופני זהב: ממולאים בתרשיש. כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת: עשת. לשון (ירמיה ה כה) שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משעיה"ה בלעז

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(יא) כתם. דבר עגול ממיני חלי: פז. אבנים יקרות: קוצותיו. קצת שערו: תלתלים. מן תל כמו הר גבוה ותלול: (יב) על מלאת. על מתכונת כמו ומלאת בו מלואת אבן: (יג) ערוגת. חתיכת מקום בגן: מגדלות. יש אומרים מן גדול והנכון שהוא לשון רבים ממגדל: (יד) גלילי. כמו גלגלי וכן על גלילי כסף: ממלאים. כמו ומלאת בו: בתרשיש. אבן יקרה כמו תרשיש שהם וישפה ויש אומרים שהיא כעין השמים: מעיו. בטנו: עשת. כלי.

מצודת דוד

היה מגמתי ותוחלתי: (ט) מה דודך. כאלו הנערות משיבות אותה מה זה התרפק בו ומגעגעת עליו את היפה בין הנשים וכי במה נחשב הוא ביותר משאר הדודים: שככה השבעתנו. אשר כך השבעתנו להגיד שאתה חולה לאהבתו וכאלו תאמרנה הנה גודל החרידות הזה יורה שאין מי להעריך אליו אמרי נא מה הם הטובות הנמצאות בו שאינם בזולתו. והנמשל הוא כאלו העו"ג משיבות אותה לומר אמרי נא במה הוא נחשב מכל שרי מעלה של העו"ג הלא כולם משפיעים טובה לאנשיהם וא"כ הואיל והוא עזבך התחברי עמנו ונהיה לעם אחד ותהי גם את תחת ממשלת השר המושל בנו: (י) דודי צח ואדום. כאלו משיבה הן אין להעריך שאר הדודים מול דודי כי דודי הוא צח הלבון מעורב במראה אדמימות הנחמד לעין. והנמשל הוא לומר הנה המקום ב"ה פועל הרחמים והדין כי נאות הלבון יורה על הרחמים והאודם על הדין כמפורסם וכאומר הנה בידו הכל הרחמים והדין אבל שרי מעלה לא ייטיבו ולא ירעו מעצמם כי אינם אלא שלוחי המקום ב"ה: דגול מרבבה. יש לו דגלים מקבוצת רבבות. והנמשל הוא לומר רבים הם מלאכיו עושי דברו כמ"ש אלף אלפין ישמשוניה ורבו רבבן קדמוהי יקומון (דניאל ז) ולא כן שרי מעלה: (יא) ראשו כתם פז. כאומרה אין להניח בראשו עטרת זהב כי הראש עצמו יפה ומבהיק עוד ככתם פז. והנמשל הוא לומר אין לספר עוצם גדלו כי הוא מרומם על כל ברכה ותהלה: קווצותיו תלתלים. שערותיו המה מסולסלים ועל כי יתהפכו בסלסולם פעמים נכנסים ופעמים יוצאים לכן המה נראים תלים תלים והמה שחורות כנוצות העורב וזה דבר נוי. והנמשל הוא לומר הנפלאות הנשפעות מאת המקום ב"ה יתהפכו בהתבולותיו והמה צפונות וחשוכות מעין האדם ואין להשיגם ובא הרמז בנוצות העורב כי דבר שחור הוא חשוך אל העין: (יב) עיניו כיונים. הבטת עינין יפה כהבטת עיני יונים בהתילכם על אפיקי מים ומביטים לרוות שם צמאונם ויש הבטה נאה מאוד: רוחצות בחלב. ילובן עיניו המה נאות ונקיות מבלי מלוא בהן רושם אדמימות כאלו הן רוחצות תמיד בחלב: יושבות על מלאת. קבועות המה בגומא שלהן לפי מדת הגומא למלאותו אינן בולטות ואינן שוקעות והוא דבר נוי. והנמשל הוא לומר שהוא משגיח בהבטת אהבה והשגחת הדין ממתיק ברחמים כי לובן החלב יורה על הרחמים וההשגחה עצמה היא על דרך המילוא עם כי על הכל ישגיח מ"מ על מחשבה רעה אינו משגיח בה לענוש עליה כמ"ש און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' (תהלים ס"ו): (יג) לחיו כערוגת הבושם. לחייו המה בתכלית ההדור ידמו אל הערוגות שצומחים שם הבושם שמייפין אותן ביותר: מגדלות מרקחים. אשר בערוגות ההן יש גידולי סממנים מובחרים לעשות מהם מעשה רוקח להיות שמור לזמן מרובה שאז הערוגות ההן הנה בתכלית ההדור מפאת נויים ומפאת הסממנים המובחרים במינם הצומחות עליהן. והנמשל הוא למר הדבורים שיצאו מפי המקום ב"ה המה יקרים ומחוכמים ובתכלית התועלת וירמוז בלחיים על כי המה יקיפו כלי הדבור: שפתותיו שושנים. מבין שפתותיו עולה ריח טוב כריח השושנים וכאילו מטיפות המור. והנמשל הוא על הנביאים השלוחים מאת ה' לדבר דבריו שהמה כמו שושנים שריחם נודף למרחוק כי כ"כ המה מודיעים מה שיהיה לאחרונה ומייעדים טובה מרובה והנחמות מחמידות: (יד) ידיו גלילי זהב. אצבעות ידיו כשהן פרודות ידמו במראיהן כזרועות אופני הזהב ר"ל נקיות כזהב ועם כי ראשי אצבעותיו הן כלי השימוש ודרכן להיות מלוכלכות: ממולאים בתרשיש. וכאילו יושבים אבני תרשיש לפי מדות הגומות לא בולטין ולא שוקעין ועל הצפרנים יאמר שהם

מצודת ציון

(י) צח. ענין בהירות הלובן כמו צחו מחלב (איכה ד): דגול. מל' דגל והוא הנס שנושאים לפני כל מחנה ומחנה וכן איש על דגלו (במדבר ב): מרבבה. רבוא הוא עשרת אלפים: (יא) כתם פז. זהב טוב ויקר כמו בכתם אופז (דניאל י): קווצותיו. הוא שער הראש התלוי למטה: תלתלים. מל' תל וגובה: כעורב. שם מין עוף: (יב) אפיקי מים. מקומות שהמים שוטפים ונגרים בחוזק וכן כאפיקים בנגב (תהלים קכו): (יג) לחיו. הוא המקום מתחת לעין: כערוגת. הוא תלם המחרישה כמו מערוגת מטעה (יחזקאל יז): מגדלות. גידולי: מרקחים. כן יקראו הסממנים המעורבים השמורים לזמן מרובה וכן רקח מרקחת (שמות ל): שושנים. שם עשב המריח: עובר. ר"ל מתפשט: (יד) גלילי. אופני המרכבה כמו על גלילי כסף (אסתר א): בתרשיש. שם אבן יקר: מעיו. על הבטן

גְּלִיפָן עַל צִיץ כְּלִילָא דְּדַהֲבָא דְקוּדְשָׁא גְּלִיפָן עַל תְּרֵי עֲסַר
מַרְגְּלִיתָא עִם תְּלָתָא אֲבָהָן דְּעָלְמָא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב רְאוּבֵן
גְּלִיף עַל אַחְמַר שִׁמְעוֹן גְּלִיף עַל עָקִיק לֵוִי גְּלִיף עַל בָּרְקָן
וְעִפְרַן יְהוּדָה גְּלִיף עַל כַּחֲלֵי יִשָּׂשכָר גְּלִיף עַל אַזְמוֹרַד זְבוּלֻן
גְּלִיף עַל גִּיהַר דָּן גְּלִיף עַל בִּרְלָא נַפְתָּלִי גְּלִיף עַל אֶסְפּוֹר גָּד
גְּלִיף עַל טַבְאָג אָשֵׁר גְּלִיף עַל פְּרוֹזָג יוֹסֵף גְּלִיף עַל מְרִיבָג
בִּנְיָמִין גְּלִיף עַל אַפַּנְטוֹר דַּמְיָן לִתְרֵי עֲסַר מַזָּלַיָּא נְהִירִין כְּעַשְׁשִׁית

ג׳ כ׳ מ״ל ל׳ ומ״ל עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים׃ טו שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ
ד׳ כ׳ מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים׃
כ׳ אפס קלוטז חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה

כלבנון ד׳ וסימן אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה. וריח לו כלבנון. יהי פסת בר בארץ בראש הרים. מראהו כלבנון בחור כארזים׃

תולדות אהרן מראהו כלבנון. סנהדרין ק:

צְחִיחִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן כְּשֵׁן דְּפִיל וּבְהִיקִין כְּשַׁבְזִיזִין׃ טו שוקיו וְצַדִּיקַיָּא אִנּוּן עַמּוּדֵי עָלְמָא בְּסִיסָן עַל סַמְכִין דִּדְהַב טָב אִנּוּן פִּתְגָמַיָּא דְאוֹרַיְתָא דְעָסְקִין בְּהוֹן וּמוֹכְחִין עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד רְעוּתֵיהּ וְאִיהוּ מִתְמְלֵי רַחֲמִין עֲלֵיהוֹן כְּסָבָא וּמְחַוַּר חוֹבֵיהוֹן דְבֵית יִשְׂרָאֵל כְּתַלַג וּמִתְעַתַּד לְמֶעְבַּד נִצְחָן וּקְרָבָא בְּעַמְמַיָּא דְעָבְרִין עַל מֵימְרֵיהּ כְּעוּלֵם גְּבַר וְחָסִין כְּגַלְמִישִׁין׃ טז חכו מַלֵּי מוֹרִיגוֹי מְתִיקָן כְּדוּבְשָׁא וְכָל פִּקּוּדוֹי רְגִיגָן עַל חַכִּימוֹי מִדְּהַב וּכְסַף דֵּין הוּא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא רְחִימִי וְדֵין הוּא תְּקוֹף חוּסְנֵיהּ דְּמָרֵי חַבִּיבִי

אבן עזרא

כלי עשוי משן הפיל שהוא לבן ונקרא עשת בעבור שהוא נא כמו שמנו עשתו: מעלפת. כמו ויתעלף: ספירים. אבן יקרה אדומה ויורה עליו אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם כי כבר משל הלובן כחלב ושלג וטעה המפרש כמעשה לבנת הספיר מן לבן כי אין פירושו אלא מן קח לך לבנה ויורה עליו כמעשה כי מה ענין כמעשה עם הלובן כי היה לו לומר כמראה לבנת: (טו) שש. אבני שיש ומשקלו עש ועיש:

הפעם השנית

לחייו. זקנו: מגדלות. הם כמו מגדלות סביבות לחייו: ממלאים בתרשיש. רמז לשער שעל ידיו: מעיו עשת שן. חגור מתניו אבל מעיו חגורים כי איננו ערום: אדני פז. רגליו ואצבעותיו: מראהו כלבנון. שהוא נחמד למראה:

הפעם השלישית

ראשו כתם פז. הוא כסא הכבוד: שחורות כעורב. כענין ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו: עיניו. כענין בכל מקום עיני ה׳: רחצות בחלב. כענין טהור עינים מראות ברע: לחיו. הם שרי הפנים: שפתותיו. הם המלאכים השלוחים לבני אדם כמו גבריאל: ידיו גלילי זהב. הם האופנים: וענין בתרשיש. כענין מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש: מעיו. היא האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבצים: שוקיו. הוא הגוף שממנו נברא העולם. וענין שש. שיש לו שש קצוות: אדני פז. הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו: ומראהו כלבנון. כענין שיש בלבנון עצים אין מספר להם אלא בני אדם וכשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו ולא ילך כי אם מעט בלבנון וימצא יותר מופלא ונכבד ממנו כן מעשה המקום: בחור כארזים. שהוא עומד וכן מעשיו ולא יכלו כי חדשים לבקרים רבה אמונתו:

כתרנה

רשי

בלע״ז: שן. מעלמות פיל: מעולפת ספירים. מקושטת ומתוקנת בספירים לשון ותתעלף דמתרגמינן ואיתקנת: (טו) שוקיו. כעמודי שש המיוסדים על אדני פז: עמודי שש. עמודי שיש וחבירו במגלת אסתר (אסתר א) על גלילי כסף ועמודי שש. ומראהו גבוה כארזי הלבנון: בחור כארזים. נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים: (טו) חכו ממתקים. דבריו ערבים: זה דודי. זה דמות דודי וזה דמות רעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו. והדוגמא כלפי הקב״ה כך היא: דודי צח. ולבן להלבין עונותי. צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט (דניאל ז) לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקא: ואדום. ליפרע משונאיו כענין שנאמר (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושיך: דגול מרבבה. הרבה חיילות מקיפין אותו: ראשו כתם פז. תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר (תהלים קיט) פתח דברך יאיר פתח אנכי ה׳ אלהיך הראם תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו: קוצותיו תלתלים. על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות: שחורות כעורב. על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה. ד״א קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה: עיניו כיונים על אפיקי מים. כיונים שעיניהם צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שהם מוצאי התורה המשולים למים: רוחצות בחלב. כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: יושבות על מלאת. על מלאת של עולם משוטטות בכל הארץ צופות טובים ורעים. ד״א תלמידי חכמים שהקב״ה נותנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אוכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלוני חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה: על אפיקי מים. על בתי מדרשות שהם מוצאי מים של תורה: רוחצות בחלב. לפי שקראן עינים והעין לשון נקבה הם מלבנין עצמן בחלב של תורה ומלבנים סתריה וסתומותיה: יושבות על מלאת. מישבים דברים על אופניהם. ד״א עיניו עניניו פרשיות של תורה הלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מצוחצחות כחלב כמו שפירשתי: לחייו. דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות: שפתותיו שושנים. דבורים שנדבר באהל מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים: ידיו. הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה: גלילי זהב. אלו הדברות שבהן הנחמדים מזהב ומפז רב. א״ר יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפרינון היו והיו נגללין. ד״א על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממולאים בתרשיש. שכלל בעשרת הדברות תרי״ג מצות: מעיו עשת שן. זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: עשת שן מעולפת ספירים. נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב וקלים וחמורים: מיוסדים על אדני פז. אמר ר׳ אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלה ובסים למטה אמר ר׳ שמואל בר גרא פרשיות שבתורה יש להם כותרת למעלה ובסים למטה וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל (ויקרא כה) וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ערכין וסוכה וכגון (במדבר טז) יפקוד ה׳ איש על העדה צו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו׳: מראהו כלבנון. המסתכל ומתבונן בדרכיו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים: בחור. נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה: חכו ממתקים. דבריו ערבים (ויקרא יט) ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם. אני ה׳. הנאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה. אל תחללו במעשיכם ותקבלו שכר ובשוב רשע מרשעו (יחזקאל יח) ועשה משפט וצדקה עליהם חי

מצודת ציון

בבטן יאמר שבו המעים: עשת. ענין בהירות וזכות וכן ברזל עשות (יחזקאל כז): שן. הוא שן הפיל: מעלפת. ענין עטוף וכסוי כמו ותתעלף (בראשית לח): (טו) שוקיו. הוא פרק מפרקי הרגל: שש. אבן שיש: מיוסדים. מל׳ יסוד: אדני. הוא הבר שהעמוד תקוע בו וכן אדני כסף (שמות כו): פז. הוא המובחר שבזהבים: (טז) חכו. הוא מה שממעל הלשון והוא מכלי הדבור: ממתקים. מל׳ מתוק:

אנה

מצודת דוד

שהם נאים וחלקים כאבני תרשיש והמה במדה הראויה לא קצרות ולא ארוכות. והנמשל הוא על גלגלי השמים מעשה אצבעות המקום ב״ה שנאמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך (תהלים ח) שהמה בהירים ויקרים כזהב וממולאים כוכבי אור: מעיו עשת שן. בטנו זך ובהיר כזכות שן הפיל כשהיא מעופפת בספירים וקביעים בה באופן זוהר הספירים על השן ומבהיק ביותר והנמשל הוא לומר עם כי השמים שמים לה׳ אוה מאז למושב לו על הכפורת שהוא מקום פנימי ונעלם כמו המעים שבתוך הגוף ומשם באה האורה לכ״י כנחות וזכות השן ובהירות הספיר: (טו) שוקיו עמודי שש. רגליו נאים בלובן וביושר כעמודי אבן שיש והמה מיוסדים על אדני פז הם כפות הרגלים שהמה נקיות כזהב פז עם כי מדרכם להיות מלוכלכות בעפר הארץ. והנמשל הוא על העולם השפל הדום רגלי המקום ב״ה שנא׳ והארץ הדום רגלי [ישעיה ס״ו] שהוא חזק כעמודי אבני שיש ואדני יסוד כדור הארצי המעמידו במקומו לבל יתקרב לפאה מן הפאות דומה הוא אל הפז ויאמר על הנקודה האמצעית מכדור הארצי שהיא מעמדת כל הכדור במקומו כאשר הקרו הטבעיים כי כל יסוד משתוקק ליסודו ולכן בא הרמז בפז כי הנקודה הזאת הוא כמעט קט כמו הפז שמעט ירד לעולם כמ״ש רז״ל: מראהו כו׳. מראה קומתו הוא כהר הלבנון והוא נבחר מאלה הדודים כארזים מכל עצי היער. והנמשל הוא לומר שהמקום ב״ה גדול ורם מכל אלהים ומאד נבחר מכולם ואין להעריך אותם אליו: (טז) חכו ממתקים. כל דברי חכו המה מתוקים במליצה נאותה ונאות אמרים וכל מעשיו ותנועותיו המה חמודים כי עשוים בהשכל רב. והנמשל הוא לומר דברי התורה הכתובים מפיו המה משפטים צדיקים וחוקים ישרים וכל מעשיו בחסד וברחמים: זה דודי כו׳. הגה מי שיש בו אלה השבחים זה דודי ורעי וכאומרת בהיות כן

אין

רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃ ו א אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים
אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ׃ ב דּוֹדִי יָרַד
לְגַנּוֹ לַעֲרוּגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט ג׳ כתיב כן ל׳
שׁוֹשַׁנִּים׃ ג אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ג׳ מ״ל בליש׳
ד יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלִָם אֲיֻמָּה ל׳. ב׳.
כַּנִּדְגָּלוֹת׃ ה הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי ח׳ בטע׳. ל׳ וכתיב כן

וללקוט חד מן מלין נסבין ול׳ כריש תיבות׳ וסימן נמסר במערכת אית הלמ״ד בס״ד : נאוה ד׳ וסימן נמסר כתהלים סימן קמ״ח ומשלי סי׳ י״ז : שהם הרהיבוני חד מן ח׳ מלין בתרי טעמי פי׳ הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבת׳ כי אם בה׳ מקומות וסי׳ בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמור . ההרתיה ואת כל ההרתיה בקע דמלכים . מבליגיתי עלי יגון . גלוליכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם . מכל תועבתיכם . כי למבראשונה דד״ה . ונכזביתך לאחרן הב . שהם הרהיבוני וסימן מה״מג תלוש :

תולדות אהרן דודי ירד לגנו. (ברכות ס) : הסבי עיניך . זוהר קדושים :

נביאיא ומתנבאין בירושלם: ו א אנא אתיבו נביאיא כד שמעו וכן אמרו תושבחתא דיי מפום כנשתא דישראל על אידין חובא אסתלק מבינך שכינתא דיי את דשפירא עובדך מכל אומיא ולאן אתר אתפני רחימך באסתלקותיה ממוקדשך אמרת כנשתא דישראל על חובין ומרודין ואשתדור די השתכחו בי אמרין נביאיא כען הדרי בתיובתא ונקום אנת ואנן ונצלי קדמוהי ונבעי רחמין עמך: ב דודי ומרי עלמא קביל צלותהון ברעוא ונחת לבבל לסנהדרין דחכימיא ויהב רוחא לעמיה ואסקנון מגלותהון על יד כורש ועזרא ונחמיה וזרובבל בר שאלתיאל וסבי יהודאי ובנו ית בית מוקדשא ומניאו כהניא על קורבניא וליואי על מטרת מימרא דקודשא ושלח אשתא מן שמיא וקביל ברעוא ית קורבנא וית קטורת בוסמין וכגבר דמפרנס ית בריה רחימא בתפנוקין כן פנקנון וכגבר דמנבב ורדין מן מישריא כן כנשנון מן בבל: ג אני ובההיא יומא אנא פלחא למרי עלמא רחימי ורחימי אשרי שכינת קודשיא ביני וזן יתי בתפנוקין: ד יפה אמר יי במימריה כמה יאה את חביבתי בזמן דצבותך למעבד רעותי שפיר בית מוקדשא דבנית לי במקדש קדמי די בנא לי שלמה מלכא בירושלם ואימתך על כל עממיא ביומא דהלכו ארבע טקסיך במדברא: ה הסבי אסחרי רבניך חכימי כנשתא רבתא חזור לקבלי די אינון אמלכוני בגלותא וקבעי מדרשא לאולפן אוריתי ושאר עטוטיך ועמא

רשי

יחיד עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך מתוק מזה: (א) אנה הלך דודך. מאנים ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה: אנה פנה דודך. כשחזר והשרה רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר (עזרא ד) וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגומר ויגשו אל זרובבל וגו׳ נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו׳ וכוונתם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה והם משיבים: (ב) דודי ירד לגנו. צוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו: לערוגת הבשם. מקום מקטר הקטרת: לרעות בגנים. ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: וללקוט שושנים. שומע ומקשיב נדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה׳ וגומר ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כענין שנאמר (עזרא ד) לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם: (ג) הרועה בשושנים. הרועה את צאנו במרעה נוח וטוב: (ד) יפה את רעיתי כתרצה. והקדוש ברוך הוא מקלסה על זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בספרי: נאוה. את עתה כאשר בראשונה בירושלם: איומה כנדגלות. חיילי מלאכים אימתך הטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא: (ה) הסבי עיניך מנגדי. כבחור שארוסתו חביבה ועריבה עליו ועיניה נאות והוא אומר לה הסיבי עיניך מנגדי כי ברואותי אותך לבי משתחץ ומתגאה עלי ורוחי גסה כי איני יכול להתאפק: הרהיבוני. הגיסו לבי כמו (תהלים צ) ורהבם עמל ואון (ישעיה ל) רהב הם שבת איסמיי״ר בלע״ז והדוגמא כך הוא

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ד) כתרצה. שם מדינה תמלאנה בדברי אחאב: איומה. שיש אימה ממנה לכל רואיה. כמו איום ונורא: כנדגלות. כמחנות בעלות הדגלים: (ה) הרהיבני. חזקו ממני או הסירו כחי וממשלתי כמו המתכבת רהב ורהבם עמל ואון:

הפעם השנית

דודי ירד לגנו. כאשר פירשתי שאמרה לו יבא דודי לגנו וכשאר הקיצה רדפה אחריו וכאשר ראה אותה אמר יפה את רעיתי ואמר שערך ושניך גם כפלח הרמון והטעם כי את הוא תשוקתי הקדמונית ולא תתערבי לי באחרת כי הנה שערך ושניך ורקתך לעדים נאמנים ולא יתכן שתתערבי באחרת כי אחת את היא בעולם ואין דומה לך גם הנה שלמה יש לו ששים מלכות ושמונים פלגשים ועלמות אין מספר אין כמותך כי אחת את לאמך:

הפעם השלישית

דודי ירד לגנו. זה שעלה למרום: לרעות בגנים וללקוט שושנים. שהוא דר עם המלאכים שהם הצדיקים: אני לדודי. אמרה כנסת ישראל אע״פ שירד דודי לגנו אני שלו והוא שלי. ענתה שכינה יפה את. זה שחזרו בבית שני ופי׳: הסבי עיניך מנגדי. שנפסקה הנבוא׳ בבית שני כאשר התנבא דניאל ולחתום

מצודת דוד

איך לא אשתוקק אליו וכי יש מי להעריך אליו. והנמשל הוא לומר דעו מי שכל אלה בו הוא אלהי וכאלו תאמר עתה שפטו נא אם מי דומה לו ומה זה תאמרו לעזבו ולהתחבר עמכם להיות תחת ממשלת השר של מעלה המושל בכם הלא כלם כמוכם כאין למול אלהי:

ו (א) אנה הלך דודך. כאשר שמעו הנערות אמריה כי נעמו אמרו לה את היפה בנשים אם לא מצאת את דודך בעיר אמרי נא להיכן הלך ולהיכן פנה ר״ל אנה דרכו ללכת ונלך עמך לבקשו במקום ההוא כאלו תאמרנה אם את מפחדת ללכת יחידי נלכה גם אנו בחברתך. והנמשל הוא כאלו יאמרו האומות אם הדבר כן הוא אמרי לנו היכן הוא כלומר במה תשיב אותו אליך ובמה יתרצה ונעזור לך על הסבה להספיק בידך להשיבו אליך ולא נוסיף להדיחך עוד מאחריו: (ב) דודי ירד לגנו. כאלו משיבה לומר דרכו ללכת בגנים ובודאי ירד שם אל בין ערוגות הבושם לרעות ולטייל בגנים וללקוט שושנים להביאם לי תשורה. והנמשל הוא אשר תשיב אמריה מעולם דרכו להשרות שכינתו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות להקשיב רנה של תורה ותפלה לקבלם ברצון להיות במורים אלו לשלם מהם שכר טוב וכאומרת הנה בעסק התורה והתפלה אפתנו לשוב אלי: (ג) אני לדודי כו׳. ר״ל כמו שכל תשוקתי היא אל דודי כן תשוקתו אלי והוא זה הרועה בשושנים להביא לי מהם תשורה. והנמשל הוא לומר כמו שאני לא בחרתי באל נכר כן הוא לא עזבני מכל וכל לבחור בעובדי גלולים ואף עתה מקבל ברצון עסק התורה והתפלה ומשורים אלו להשיב לי עליהם גמול טוב: (ד) יפה את רעיתי כתרצה. כאשר נשמע אל החשוק נועם דבריה והפלגת תשוקתה אליו שלח אמריו לקלסה וכה אמר יפה את רעיתי כעיר תרצה והיא היתה עיר יפה מאד בבנינים נפלאים (ועד שלא נבנית שומרון היתה עיר מלוכה למלכי ישראל): נאוה כירושלים. שהיתה נאה מאוד בהפלגת הסדור וההנהגה: איומה כנדגלות. לפי רוב חשיבת׳ ומעלתך את מטלת אימה על רואיך כמו דגלים ממחנות רבות המטילים אימה על רואיהם. והנמשל הוא לומר עם כי את גולה וסורה עכ״ז יפה את במעשים הגונים ובמדות ישרות וכל האומות אינם יכולים להשחיתך עד התכלית כאלו היית המון עם רב מלומדי מלחמה: (ה) הסבי עיניך מנגדי. גם זה מדברי החשוק ישלח אמריו לאמר לה בדרך הבה החזירי לי עיניך שהם מוסרים מנגד פני כי מאז בהבטתם בי חזקו והמצו את לבבי להיות נמשך אחריך. והנמשל הוא כאלו יאמר להחכמים עיני העדה שיביטו גם עתה ויסתכלו בתורה ויעסקו בה כי בזה היו מוסיפים כח מאז בפמליא של מעלה וגם עתה יאהבו בזה אל המקום ב״ה וכאומר עם כי המה בגולה ואין עסק התורה מוספת כח כ״כ כמו העסק בא״י מ״מ מוסיפים הם: שערך כעדר העזים. שער ראשך סרוק ומבהיק כשער עדר העזים אשר נמרטו ונמרקו בענפי הקוצים בדרכ׳ ממקום מרעית׳ מהר הגלעד ונראו נמרקו במשרק. והנמשל הוא על הנזירים המגדלים פרע שער ראשם כעדר העזים כו׳ שהם ברוקים ומערותם

מצודת ציון

ו (א) אנה. להיכן כמו אנה אלך מרוחך (תהלים קלט): (ב) לרעות. מל׳ מרעה: (ד) כתרצה. שם עיר מלוכה למלכי ישראל: נאוה. נאה ויפה: איומה. מלשון אימה ופחד: כנדגלות. מל׳ דגל ור״ל מחנות בעלי דגל: (ה) הסבי. מל׳ סבוב והחזרה: הרהיבוני. ענין התחזקות כמו תרהיבני בנפשי עוז (תהלים קלח): שגלשו. ענין מריטת

ג׳. ג׳ שַׂעְרֵךְ֙ כְּעֵ֣דֶר הָֽעִזִּ֔ים שֶׁגָּלְשׁ֖וּ מִן־הַגִּלְעָֽד׃ ו שִׁנַּ֙יִךְ֙
ל׳. ל׳. ג׳ כְּעֵ֣דֶר הָֽרְחֵלִ֔ים שֶׁעָל֖וּ מִן־הָֽרַחְצָ֑ה שֶׁכֻּלָּם֙ מַתְאִימ֔וֹת
ל׳ וחסר וכספרא וְשַׁכֻּלָ֖ה אֵ֥ין בָּהֶֽם׃ ז כְּפֶ֤לַח הָֽרִמּוֹן֙ רַקָּתֵ֔ךְ מִבַּ֖עַד
חסר ככתוב לְצַמָּתֵֽךְ׃ ח שִׁשִּׁ֥ים הֵ֙מָּה֙ מְלָכ֔וֹת וּשְׁמֹנִ֖ים פִּֽילַגְשִׁ֑ים
ג׳. ג׳ וַעֲלָמ֖וֹת אֵ֥ין מִסְפָּֽר׃ ט אַחַ֥ת הִיא֙ יוֹנָתִ֣י תַמָּתִ֔י
ס׳ כתוב ס׳ ל׳ אַחַ֥ת הִיא֙ לְאִמָּ֔הּ בָּרָ֥ה הִ֖יא לְיֽוֹלַדְתָּ֑הּ רָא֤וּהָ בָנוֹת֙
ל׳ וחד ויהללוה בגעיא וַֽיְאַשְּׁר֔וּהָ מְלָכ֥וֹת וּפִֽילַגְשִׁ֖ים וַֽיְהַלְלֽוּהָ׃ י מִי־זֹ֥את
ח׳ מלעיל ה׳ כתיב ס׳ הַנִּשְׁקָפָ֖ה כְּמוֹ־שָׁ֑חַר יָפָ֣ה כַלְּבָנָ֗ה בָּרָה֙ כַּֽחַמָּ֔ה

ברה ה׳ כתיב ה׳ וסימן עד בית ברה. וחבירו דבתריה דשפטים. מצות ה׳ ברה מאירת עינים. ברה כחמה איומה בנדגלת. ברה היא ליולדתה. וכל לשון אבילה דכוותה כתי׳ ה׳ במ״א:

תולדות אהרן שערך כעדר העזים. ברכות כח: אחת היא יונתי. עקידה שער כח: מי זאת הנשקפה. זוהר תרומה ויגלח:

דְאַרְעָא אַצְדִּיקוּ יָתִי בְּמֵימַר פּוּמְהוֹן כִּבְנוֹי דְיַעֲקֹב דִּלְקָטוּ אַבְנַיָא וַעֲבָדוּ גְלִישׁוּשִׁיתָא בְּטוּרָא דְגִלְעָד: ו שניך וְכַהֲנַיָּא וְלֵוָאֵי אָכְלֵי קוּרְבָּנָיךְ וּמַעֲשַׂר קוּדְשָׁא וְאַפְרָשׁוּתָא דַכְיָן מִכָּל אֲנִיסוּת וּגְזֵילוּת דַהֲווֹ הֵיכְמָה דַכְיָן עֶדְרֵי דְעָנָא דְיַעֲקֹב בְּזִמַן דְסַלְקָן מִן נַחַל יוּבְקָא דְלָא הֲוַת בְּהוֹן אֲנִיסָא וּגְזֵלָה וְכוּלְהוֹן דַמְיָן דָא לְדָא וְיָלְדָן תְּיוּמִין בְּכָל עִדָּן וּמְתַכְּלָא וְעַקְרָא לָא הֲוַת בְּהוֹן: ז כפלחי וּמַלְכוּת בֵּית חַשְׁמוֹנָאֵי כוּלְהוֹן מַלְיָן פִּקּוּדַיָא כְּרִמּוֹנָא בַּר מִן מַתִּתְיָה כַּהֲנָא רַבָּא וּבְנוֹהִי דְאִנּוּן צַדִּיקִין מִכּוּלְהוֹן וּמְקַיְמִין פִּקּוּדַיָא וּפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא בִּצְחוּתָא: ח ששים בְּאַדַיִן קָמוּ יָוָנִים וְכַנִּישׁוּ שִׁתִּין מַלְכִין מִבְּנוֹי דְעֵשָׂו מְלוּבָשֵׁי שִׁרְיוֹנִין רָכְבִין עַל סוּסָוָן וּפָרָשִׁין וּתְמָנַן דוּכְסִין מִבְּנוֹי דְיִשְׁמָעֵאל רָכְבִין עַל פִּילַיָא בַּר מִן שְׁאָר עַמְמַיָא וְלִישָׁנַיָא דְלֵית בְּהוֹן מִנְיָן וּמַנִּיאוּ אַלְכְּסַנְדְרוֹס מַלְכָּא עֲלֵיהוֹן לְרֵישָׁא וַאֲתוֹ לְאַגָּחָא קְרָבָא לִירוּשְׁלֵם: ט אחת וּבְעִדָּנָא הַהִיא הֲוַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְמַתִּילָא לְיוֹנְתָא שְׁלִימְתָא פָּלְחָא בְּלֵב חַד לְמָרַהָא וַאֲחִידָא לְאוֹרַיְתָא וְעַסְקָא בְּפִתְגָמֵי בְּלֵב שְׁלִים וּבְרִירָן זַכְוָתְהָא כְּיוֹמָא דִנְפָקַת מִמִּצְרַיִם הָא בְכֵן נְפָקוּ בְּנֵי חַשְׁמוֹנָאֵי וּמַתִּתְיָה וְכָל עַמָּא דְיִשְׂרָאֵל וְאַגִּיחוּ בְּהוֹן קְרָבָא וּמְסַר יְיָ יַתְהוֹן בִּידֵיהוֹן וְכַד חֲזוֹ יַתְבֵי פִּלְכַיָא אַשִּׁירוּ יַתְהוֹן וּמַלְכְוַת אַרְעָא וְשִׁלְטוֹנַיָא וְקַלִּיסוּ לְהוֹן: י מי אֲמָרוּ אוּמַיָא כְּמָה זִיוְתָנִין עוֹבָדֵי עַמָּא הָדָא כְּקְרָצְתָּא שַׁפִּירִין עוּלֵימָתָא כְּסִיהֲרָא וּבְרִירָן זַכְוָתְהָא כְּשִׁמְשָׁא וְאֵימְתָהָא עַל כָּל יַתְבֵי אַרְעָא בִּזְמַן

אבן עזרא

ולאחוז חזון ונביא כאשר פירשתי בספר דניאל: שערך. שהיו בבית שני נזירים:
הפעם הראשונה
שניך. גבורים: רקתך. כהנים: ששים המה. מפרשים הוציאו מספר ששים ושמונים בני נח ובני אברהם עם בני עשו בן בנו: ועלמות אין מספר.
שאין

רשי

הוא אמר הקדוש ברוך הוא במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפרת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתירה עד שמעלתם בי: (ו) שערך כעדר העזים. בקטנים ורכים ודקים שבכם יש שבח הרבה: שניך. קציניך וגבוריך שניך כולם לטובה: כעדר הרחלים. הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכינורות עורה לתוף אבל הרשעים נמשלו לחיות שאין מהם לקדושה כלום: ששים המה מלכות. אברהם ויוצאי ירכו בני קטורה שש עשרה. ישמעאל ובניו שלש עשרה. יצחק ובניו שלשה. בני יעקב שנים עשר. בני עשו שש עשרה. בדברי הימים. הרי ששים. ואם תאמר לא מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין: ושמונים פלגשים. נח ובניו עד אברהם תולדות יוצאי התיבה שמונים תמצאם וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשים כך היו אברהם ויוצאי יריכו חשובים גדולים ויתרים בחשיבות על הכל כאשר תראה הגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשה פלגש לעשו ואומר (בראשית יד) אל עמק שוה וגומר הושוו כלם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמות אין מספר. למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: (ט) אחת היא יונתי. ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימות לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה. לכנסיותה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כולם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה. יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנאמר (בראשית מז) וישתחו ישראל על ראש המטה: ראוה בנות. את ישראל בגדולתה: ויאשרוה. ומה היה קילוסך מי זאת הנשקפה **עליה** ממקום הגבוה לנמוך קרויה השקפה כך בית המקדש גבוה מכל ארצות: (י) כמו שחר. הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל
פחת

מצודת ציון

מריטת השער: (ו) מתאימות. מלשון תאומים: ושכלה. ר״ל חסרון ופגם ואמר בלשון השאלה: (ז) כפלח. ענין בקוע כמו כפלח תחתית (איוב מא): רקתך. הוא גובה הפנים שאצל העין מזה ומזה וכן ותתקע את היתד ברקתו (שופטים ד): מבעד. מבפנים: לצמתך. היא המסוה המכסה את הפנים וכן גלי צמתך (ישעיה מז): (ח) ועלמות. נערות. וכן עלמות אהבוך (לעיל א): (ט) ברה. מל׳ ברור ונקי: ויאשרוה. ענין הלול ושבח כמו אשרי האיש (תהלים א): (י) הנשקפה. ענין ראיה והבטה כמו בעד החלון נשקפה (שופטים
שחר

מצודת דוד

ושערותם ארוכות ותלויות כלפי מטה וכאומר עם כי אין קרבן בגולה להביא במלאת ימי נזרן מ״מ חביבים הם לפני: (ו) שניך כעדר הרחלים. שניך המה לבנות במראה ומסודרות כמו עדר הרחלים כשהם עולים מן הרחצה שמבהיקים בלובן נא: שכולם מתאימות. מוסב על השנים לומר אשר כל השנים שוות כתאומים ואין בהם שכולה ר״ל לא נחסר אחד מהם ולא נפגם ולא נשתנה מראהו. והנמשל הוא על שוטרי העדה הממונים להכרית ולהשבית את החייבים במשפט בהם נקיים מן העושק כעדר העולה מן הרחצה המנוקים מן הלכלוך וישוו אלו לאלו וכולם קדושים מנוקים מגזל ולא ימצא במי מהם נדנוד עושק: (ז) כפלח הרמון רקתך. גובה פניך מזה ומזה הוא כגלגל ואדום ומעורב בלובן כמראה חתיכה הנבקעת מן הרמון והמה נסתרים מבפנים להמסוה ובזה ממשיכים אהבה וחשק יותר מאלו היו גלוים מבלי מסוה. והנמשל הוא על שופטי העדה שהם פני הדור שהמה ממולאים בכל חכמה ומדע כרמון המלאה לה גרגרים והמה מסתירים החכמה בלבותם ואינם מתפארים בפני אנשים וכאומר עם כי בגולה יתמנו השופטים בישראל ע״פ חוקי הממשלה עכ״ז לא ימצא מי יערב לבו לגשת להיות מן השופטים אם לא ימצא בו כל אלה (ולא זכר שבח השפתים מה שזכר למעלה כי הם מרמזים על הנביאים ואינם בגולה ובעבור זה לא זכר גם שבח הדבור כי הוא מרמז על הלוים העומדים על הדוכן לדבר בשיר ובגולה אין דוכן ואין שיר וכן לא זכר שבח הצואר כי הוא מרמז על בה״מ והוא חרב וכן לא זכר שבח השדים כי הם מרמזים על המלך וכה״ג ובגולה אין מלך ואין כה״ג): (ח) ששים המה מלכות. יתכן שבנשי המלך שלמה שהיו שבע מאות שרות היו בהן ששים מופלגות ביופי ובמדות חמודות ובשלש מאות פלגשיו היו בהן שמונים שהן מופלגות ביופי כו׳ כאלו המקרא ישלח דברו לאמר הנה בנשי המלך השרות יש ששים מופלגות ביופי ובמדות חמודות וכן בפלגשיו יש שמונים ואולם יש הרבה מן הנערות שהן מופלגות ביופי כו׳. והנמשל הוא לומר כי הנה אמרו זרעו של שם בן נח נחלק אח״כ לששים עממים וכינה אותם בשם מלכות להיותם מזרע שם הנאהב מהמקום ב״ה והמבורך מפי נח אביו וזרעו של יפת אחיו נחלק אח״כ לשמונים עממים וכינה אותם בשם פילגשים להיותם מזרע יפת שלא היה נאהב להמקום ב״ה כמו שם אבל לא היה שנוא לפניו כמו חם וזרעו של חם אחיהם נחלק אח״כ לעממים אין מספר וכינה אותם בשם עלמות לבד להיותם מזרע חם השנוא מהמקום ב״ה והמקולל מפי נח אביו: (ט) אחת היא. אבל רעיתי הדבוקה בי כיונה בבן זוגה ותמימה היא באהבתה אלי היא אחת ומיוחדת בכולן ואין להעריכן אליה וזה על כי היא אחת ויחידה לאמה ושמה בה כל מגמתה לפלס מעגל דרכיה להיישירה בכל עוז והיא ברה ונקיה בעבור אמה שילדתה כי השתדלה לנקותה ולמרקה בתמרוקי הנשים. והנמשל הוא לומר הנה כ״י היא המיוחדת שבכל העמים כי מקור מחצבת׳ היו קדושים האבות והאמהות והם השרישו בלבה אהבת ה׳: ראוה בנות. כשראוה העלמות בכשרון מעשיה ובהפלגת יופיה היו מאשרות ומשבחות אותה וכאשר ראוה נשי המלך ופילגשיו היו מהללות אותה כאלו הודו בעצמן שהיא עולה על כלן. והנמשל הוא על חכמי האומות שכלן מפארים את ישראל ומודי׳ בשבח׳: (י) מי זאת הנשקפה כו׳. הלשון הזה יורה על ענין שבח וחשיבות וכן מי מלל לאברהם (בראשית כ״א) ומוסב למעלה לומר כן היה הקילוס שקלסוה הבנות והמלכות והפלגשים וכה אמרו ראו מי היא וכמה גדולה וחשובה היא זאת אשר מתחלה היתה נשקפה ונראה כזוהר כוכב השחר ולאח״ז נתעלתה עד שנעשית יפה כלבנה ולאח״ז הוסיפה עוד ביופי עד שנעשית ברה כחמה לא כדרך שאר הנשים שנכחש יפיין כשהן מזדקנות. והנמשל הוא לומר כמה גדולה האומה הזאת
שבכל פעם מוספת על עצמה סייגים וגדרים
לנשום

אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ יא אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת ל׳. ג׳
בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃ ג׳ ב׳ חסר
יב לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב ד׳ ה׳ חסר. ל׳ ותרתין כתיב
ז א שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּךְ
מַה־תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃ ב מַה־ ג׳ וחסר
יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ ל׳. ג׳
חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃ ג שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־ ל׳. ג׳. ל׳. ג׳

מרכבות ד׳ חד חסר וסימן מרכבת פרעה וחילו ירה בים חסר. מרכבות השמש שרף. שמה מרכבות כבודך. מרכבות עמי נדיב קדמא חסר: בנעלים ב׳ וסימן והדריך בנעלים. מה יפו פעמיך בנעלים:

תולדות אהרן אל גנת. חגיגה יא: שובי שובי. בתרא טו: מה יפו. סכה מט חגיגה ו: חמוקי ירכיך. סכה מט מועד קטן יו (ככה גו): שררך. סוטה מה סנהדרין יד לז עקידה שער לה:

דהליכו ארבעת טקסהא במדברא: יא אל אמר מרי עלמא לבית מקדש תנין דאתבני על ידוהי דכורש אשריתי שכנתי למחמי עובדין טבין דעמי ולמחמי אלולי פשן וסגן חכימיא דמתילין לגופנא ולבלוביהון מלין עובדין טבין הכרמונין: יב לא וכדו אתגלי קדם יי די אנון צדיקין ועסקין באוריתא אמר יי במימריה לא אוסיף למבכנון ואף לא אעביד עמהון גמירא אלהין אמליך בנפשי לאוטבותהון ולשואה יתהון גיותנין ברתיכי מלכין בגין זכותא דצדיקי דרא דדמין בעובדיהון לאברהם אבוהון: ז א שובי תובי לותי כנשתא דישראל תובי לירושלם תובי לבית אולפן אוריתא תובי לקבלא נבואה מן נביאיא די מתנבאין בשום מימרא דיי ומה טיבכון נביאי שקרא למטעי עמא דירושלם בנבואתכון די אתון ממללין סטיא על מימרא דיי ולאחלא משרית ישראל ויהודה: ב מה אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם יי כמה שפירן רגליהון דישראל כד סלקן לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא ומקרבין ית נדריהון וית נדבתהון ובניהון נפקי ירכיהון יאון כיוהרין דקביעין על כלילא דקודשא דעבד בצלאל אומנא לאהרן כהנא: ג שררך וריש מתיבתך די בזכותיה מתפרנסין כל עלמא היכמא

רשי

פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליון ואחר כך נצחום בית חשמונאי׳ ונעשו מלכים: איומה כנדגלות. איומה בגבוריה כנדגלות של מלכים כל זה הקב״ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין ע״כ: (יא) אל גנת אגוז ירדתי. עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באבי הנחל. מה לחלוחית מעשים טובים אראה בך: הפרחה הגפן. אם תפריחו לפני ת״ח וסופרים ושונים: הנצו הרמונים. מקיימי מצות מליאי זכיות למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר בתוכו פוצעו ומצאו מלא מגורות של אוכלים כך ישראל צנועין וענוותנין מעשיהם ואין תלמידים שבהן נכרים ואין מתפארים להכריז על שבחן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל היו גולין לבין הבבלים ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין: (יב) לא ידעתי. כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי בגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסתובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות לרומי וקיבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד. ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נדיבות שאר אומות: עמי נדיב. כמו עם נדיב יו״ד יתירה כיו״ד של (דברים לג) שכני סנה (בראשית ל׳) גנבתי יום (איכה א) רבתי עם: נפשי שמתני. אני בעצמי מניתים עלי כענין שנאמר (ירמיה יג) ואת למדת אותם עליך אלופים לראש: (א) שובי שובי השולמית. אומרים אלי שובי מאחר המקום: השולמית. השלימה באמונתך עמו שובי שובי אלינו ונחזה בך נגיד ממך נגידים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם כך דרש רבי תנחומא. ד״א ונחזה בך נתבונן אליך מה גדולה ניתן לך והיא אומרת מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפילו לגדולת דגלי מחולות מחנות המדבר: (ב) מה יפו פעמיך בנעלים. הם אומרים לה חפצים אנו שתדבקי בנו בשביל יופי ותשובות שראינו בך בעודך ביפייך: מה יפו פעמיך. בעליית הרגלים בת נדיבים: חמוקי ירכיך. קבוצת עדיי זהב קרוייה חלי כתם אל חלי בלשון ערבי ורבותינו דרשו על נקבי השיתין של נסכים שנעשו מששת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליות הבור: מעשה ידי אמן. ידי הקב״ה. במס׳ סוכה אמן כמו אומן קילוסו של הקב״ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסם מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושכה אליו: שררך אגן הסהר. טיבורך כאגן של מים צלולים שרוחצין בהן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי סהר על שם שהטבור

אבן עזרא

שאין להם ייחוס: אחת היא. כמו גוי אחד בארץ: (יא) אגוז. ידוע בדברי קדמונינו ז״ל: באבי. כמו בפרי הנחל כמו ואנביה שגיא וכן עודנו באבו לא יקטף ויש אומרים שהוא המבוכר ומן אביב ומן אב יוליאנו: (יב) עמי נדיב. שתי מלות ויש אומר כי יו״ד עמי נוסף כיו״ד בני אתונו ויתכן שלא תהיה היו״ד במלת בני נוסף: (א) השולמית. שהיא מן שלם הוא ירושלם ועניינו יראו שלם: כמחולת המחנים. מן תוף וחליל ומחול: (ב) חמוקי ירכיך. יש אומרים שהוא המקום שיסוב הירך וכן יפרע תתחמקין גם חמק עבר: חלאים. לשון רבים מן וחלי כתם כמו צבאים שהיא לשון רבים מן צבי: אמן. חרש וזה הלשון ידוע: (ג) שררך. טבורך כמו רפאות תהי לשרך: אגן. כלי עגול וכן וישם באגנות: הסהר. תרגום ירח וכן השהרונים כדמות ירח

מצודת דוד

לעשות משמרת למשמרת התורה: איומה כנדגלות. לפי רוב חשיבותה ומעלתה מטלת אימה על רואיה כמו דגלים ממחנות רבות המטילים אימה על רואיהם. והנמשל הוא לומר כל האומות אינם חפצים להשחיתה עד התכלית כאלו היתה המון עם רב מלומדי מלחמה: (יא) אל גנת אגוז ירדתי. גם זה מדברי החשוק שאמר הנה כשנפרדתי ממנה לא הלכתי לחבק חיק נכריה אבל געגועי היה עליה ולהפק הגעגועין ירדתי אל גנת אגוז לטייל שם ולקבל ריח עלי האילנות ולראות בצמחים הגדילים בשפת הנחל ולהביט אם פרחה הגפן אם גדלו נצי הרמונים. והנמשל הוא לומר אף בהיות כ״י בגולה לא בחרתי בעם אחר אבל מצוי אני בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לקבל ברצון עסק חדושי התורה וכוון התפלה: (יב) לא ידעתי. חזרה החשוקה להתאונן ולומר הנה אז לא שמתי לבי לדעת ולהזהר בכבוד החשוק לפתוח לו הדלת מיד והנה נפשי עשתה לי להיות מרכבות להטעין עלי נדיבי עם ר״ל להיות משועבדת ונכנעת אליהם כדרך היושבת בדודה וגלמודה. והנמשל הוא לומר שכ״י התאונן לומר לא שמתי לבי מאז לצאת מבבל כולנו יחד כאשר צוה ה׳ ונפשי עשתה לעצמה להיות משועבדת בגולה:

ז (א) **שובי** שובי השולמית. כאשר נשמע אל החשוק אשר חשוקתו מתאוננת על שלא נזהרה בכבודו שלח אמריו לאמר לה את השלמה במעלות ומדות הגונות שובי אלי להיות עמי כמאז וכפל המלות יורה על החזוק והזרוז: ונחזה בך. אני ואנשי ביתי נסתכל ונביט בך להפליא הפלך בכל אשר תשאלי: מה תחזו. כאילו מיסב הדבור לאנשי ביתו לומר להם דעו מהו הדבר אשר תחזו בה לפלאות תשוקתה להרכיב לבה בשמחה מרובה כשמחת רקוד מחולות של מחנות רבות והנמשל הוא כאלו המקום ב״ה אומר לה שובי מהגולה אל ארצך ואני באמצעות מלאכי מעלה נפלים הפלך בהחזרת בה״מ וחלוק המחנות של שכינה ולויה וישראל כאשר היה מאז: (ב) מה יפו פעמיך בנעלים. עוד זה מדברי החשוק מבטיחה לומר את בת נדיב מה מאד יתייפו רגליך כשהם בתוך הנעלים המהודקים בהם לפי מדתם לא יעדפו ולא יחסרו. והנמשל הוא לומר את כ״י מזרע אברהם מה מאוד תתיפי בשובך לארצך ותבוא לבה״מ ברגלים שלש פעמים בשנה: חמוקי ירכיך. הקפת ירכיך ישוו בעגולם כעגול התכשיטים שהמה מעשה ידי אמן. והנמשל הוא לומר כאשר תקיפו בעזרה ברגל להיות נראה לפני תהיה חמודה בעיני כחלאים נאים: (ג) שררך. טבורך יהיה עגול כאגן שעגול כדמות הירח: אל

מצודת ציון

ס): שחר. כוכב השחר: איומה. מל׳ אימה ופחד: כנדגלות. מל׳ דגל של מחנות עם: (יא) באבי הנחל. בצמחי הנחל כמו עודנו באבו (איוב ח): הפרחה. מל׳ פרח: הנצו. הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל כמו ויוצא פרח ויצץ ציץ (במדבר יז): (יב) שמתני. מל׳ שימה ועשיה: עמי. היו״ד יתירה כמו שוכני סנה (דברים לג) ורבים כמוהו: נדיב. ענין שררה כי דרך השר לנדב ולתת מתן:

ז (א) השולמית. מל׳ שלם: ונחזה. ענין ראיה והבטה: כמחולת. ענין רקוד של שמחה כמו לחול במחולות (שופטים כא): המחנים. מל׳ מחנה: (ב) פעמיך. כן יקראו הרגלים וכן פעמי דלים (ישעיה כו): בנעלים. מלשון מנעול: חמוקי. ענין סבוב והיקף כמו חמק עבר (לעיל ה): ירכיך. מל׳ ירך והוא מפרקי הרגל: חלאים. ענין תכשיט כמו וחלי כתם (משלי כה): אמן. כן יקרא המופלג במלאכה: (ג) שררך. הוא הטבור כמו ואזנו בשרירי בטנו (איוב מ): אגן. מזרק וכן וישם באגנות (שמות כד): הסהר

יחסר

ג׳. נ׳ יַחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃
וחד תלומיד מן זוגין. ד שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה׃ ה צַוָּארֵךְ
י"ה. ג׳ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר
ג׳ א"ב מן ג"ב על ג׳ מ"נ בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃
נ׳. נ׳ ו רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן

על שער ג׳ וסימן צוארך כמגדל השן. ויבן עזיהו מגדלים. ואינון חד מן א"ב מן ב"ב על וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות העין בערך על בס"ר:

תולדות אהרן צוארך ככרמל. (ברכות יג): אמרתי אעלה בתמר. עקידה שער לג: ראשך עליך ככרמל. זוהר בראשית: ודלת ראשך. עקידה שער ז:

דְעוּבְרָא מִתְפַּרְנֵס מִן פַּרְתֵּיהּ בִּמְעַיְנָא דְאִמֵּיהּ כָּהִיק בְּאוֹרַיְתָא כְּאוֹגָנָא דְסִיהֲרָא בְּמֵיתֵיהּ לְדַכָּאָה וּלְסָאָבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא וְלָא חָסְרִין פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא תְּדִירָא מִפּוּמֵיהּ הֵיכְמָא דְלָא חָסְרִין מוֹי דְנַהֲרָא רַבָּא דִי נְפַק מֵעֵדֶן וְשַׁבְעִין חַכִּימִין מְסַחֲרִין יָתֵיהּ כְּאִדַּר סְגַלְגַל וְאוֹצְרֵיהוֹן מַלְיָן מִן מַעֲשַׂר קוּדְשָׁא וְנִדְרָא וְנִדְבְתָא דְסַיְגוּ לְהוֹן עֶזְרָא כַּהֲנָא וּזְרוּבָבֶל וְיֵשׁוּעַ וּנְחֶמְיָה וּמָרְדְּכַי בִּלְשַׁן אֱנָשֵׁי כְּנִשְׁתָּא רַבְּתָא דִמְתִילִין לְוַרְדִּין בְּגִין דִי יְהֵי לְהוֹן חֵילָא לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא יְמָם וְלֵילְיָא׃ ד שני תְּרֵין פָּרִיקַיִךְ דַעֲתִידִין לְמִפְרְקִיךְ מָשִׁיחַ בַּר דָוִד וּמָשִׁיחַ בַּר אֶפְרַיִם דָמְיָן לְמשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּנֵי יוֹכֶבֶד דִמְתִילָן לִתְרֵין אוֹרְזִילִין תְּיוּמֵי טַבְיָא׃ ה צוארך וְאַב בֵּית דִינָא דְדָאֵין דִינַיִךְ חֲסִין עַל עַמָּא לְכַפָּתָא יָתְהוֹן וּלְמִנְגַד מַן דִי יִתְחַיַּב בְּדִינָא לְנַגְדָא כִּשְׁלֹמֹה מַלְכָּא דַעֲבַד מִגְדָלָא דְשֵׁן דְפִיל וּכְבַשׁ יַת עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל וְאַהֲדַר יָתְהוֹן לְמָרֵי עָלְמָא סָפְרַיִךְ מַלְיָן חוּכְמְתָא כְּפַרְקְטִינִין דְמַיָא וְיָדְעִין לְמִמְנֵי חוּשְׁבָּנֵי עִבּוּרִין וּמְעַבְּרִין שְׁנִין וְקָבְעִין רֵישֵׁי יַרְחִין וְרֵישֵׁי שְׁנִין בִּתְרַע בֵּית סַנְהֶדְרִין רַבָּא וְרַב בֵּית אַבָּא לְבֵית יְהוּדָה דָמֵי לְדָוִד מַלְכָּא דִי בְנָא מְצַדְתָּא דְצִיּוֹן דִי מִתְקְרֵי מִגְדָלָא דִלְבְנָן דְכָל מַאן דִיקוּם עִלוֹהִי יָכִיל לְמִמְנֵי כָּל מִגְדָלִין דִי בְדַמֶּשֶׂק׃ ו ראשך מַלְכָּא דְאִתְמַנֵּי עֲלָךְ רֵישָׁא צַדִּיקָא כְּאֵלִיָּהוּ נְבִיָּא דְקַנֵּי קִנְאָתָא לְמָרֵי שְׁמַיָּא וּקְטַל יַת נְבִיאֵי שִׁקְרָא בְּטוּרָא דְכַרְמֶל וַאֲתִיב יַת עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל לְדַחַלְתָּא דַייָ אֱלָהָא וְדַלַּת עַמָּא דִי אָזְלִין בְּרֵישָׁא מִכָּא עַל דִי אִנּוּן מִסְכְּנִין עֲתִידִין לְמִלְבַּשׁ אַרְגְוָנָא הֵיכְמָא דִי לְבִישׁ דָנִיֵּאל בְּקַרְתָּא דְבָבֶל וּמָרְדְּכַי בְּשׁוּשַׁן בְּגִין זְכוּתָא

אבן עזרא

ירח וכן יקראו בלשון ישמעאל: המזג. ידוע בלשון רבנן כמו מסכה יינה ויש אומרים שפירושו כפי ענינו וכן אפרשנו במקומו ואין לו ריע דומה: סוגה. כמו בדברי חכמינו סייג:

הפעם השנית

אמרה היא כל מי שהיה רואה אותי היה תמה ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר והשיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי וטעם לא ידעתי. אמרה תמיהה אני שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שיש בעמי והיה כל רואי צועק אחרי שובי השולמית והייתי אומרת להם מה תחזו בשולמית שיצאת' כולכם לראותה כאשר תצאנה שתי מערכות במחולות לקראת המלך והוא עובר באמצע בין שתי המערכות וזה ענין המחנים והיו אומרים מה יפו פעמיך. וענין חמוקי ירכיך. שהיו מכוסים בבגד מצוייר במיני חלאים: שררך. והענין בשררך אזור בשרירה חגור במתניה יש בו דמות השהרונים ואחר שדימהו ללבנה בשעת היותה מליאה אמרה כי זה הסהר שלך אל יחסר אורו כאשר יחסר אור הסהר אחר היותו שלם: בטנך ערמת חטים. שהיתה נראית בחוץ כמו ערימת חטים עבה מלמטה ודקה מלמעלה. וענין סוגה בשושנים. אמר כי הערימה לא היתה נראית כי שושנים היו סביבם:

הפעם השלישית

מי זאת הנשקפה. כמו מי זאת עולה מן המדבר והענין על חשמונאי שאותו הזמן היתה המלוכה בבית שני. אמרה שכינה אל גנת אגוז ירדתי משל לכנסת ישראל שלא יראה הפרי אלא אחר השברו הפך וישמן ישורון ויבעט. נשקפתי לראות הפרחה הגפן אם יש ישראל צדיקים גמורים וישרים. אמרה כנסת ישראל לא ידעתי והענין לא הרגשתי עד ששמתני נפשי והענין שאני הרעותי לנפשי עד שחזרתי להיות מרכבות לאחרים הפך ואתה על במותימו תדרוך והרכבתיך על במתי ארץ והטעם שנאת חנם שהיתה בבית שני עד שהולידה הגלות על ישראל: שובי שובי. זה לעתיד בשוב ה' את שבות ציון: וענין מה תחזו בשולמית. כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה: מה יפו פעמיך. שיעלו ישראל מכל מקום כענין מי אלה כעב תעופינה: שררך. סנהדרי גדולה כחצי גורן עגולה: בטנך. סנהדרי קטנה: ככרמל. יש אומרים

סר

רשי

שהטבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה אינו מענין נוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלסה וזה ריעותיה מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמא על שם לשכת הגזית היושבת בטבור הארץ: אל יחסר המזג. לא יכלה משם משקה רוצה לומר לא יכלה ולא יפסוק משם שום דברי הוראה: בטנך ערמת חטים. שהכל צריכין לה: סוגה בשושנים. גדורה ומסוייגת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מכם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגעת לחופה ולחבת חתונין בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של אחרים הם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים: (ד) שני שדיך. שתי הלוחות. דבר אחר מלך וכהן גדול: (ה) צוארך. ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויה לחוזק ולמגן כמגדל השן: עיניך. כבריכות אשר בחשבון המושכות מים. כן עיניך על שער בת רבים חכמיך כשהם יושבים בשערי ירושלם העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתם לעיני העמים מושכות כבריכות מים. ועוד יש לפרש בריכות בחשבון כמו יונים. ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפריח בריכה ראשונה קובי"רש בלעז: אפך כמגדל הלבנון. איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קלוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפיך שעל המצח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך ברכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות (יחזקאל ג) מצחך חזק לעמת מצח כל הבאים להרעותך ולפתותך: כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק. דבר אחר פניך צופות פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלם עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק: (ו) ראשך עליך ככרמל. אלו תפילין שבראש שנאמר בהן (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך הרי הוא חוזק ומורא כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך. קליעת שערות נזירייך נאה במצותה כקליעת ארגמן

מצודת ציון

הסהר. תרגום של ירח הוא סיהרא: המזג. ענינו יין המעורב במים וזה בלשון ידוע בדרז"ל: ערמת. אגודת שבלים וכן שלוה כמו ערמים (ירמיה נ): סוגה. מל' סייג וגדר ובמשנה מסורת סייג לתורה (פ"א פ"ג): עפרים. כן יקראו ילדי הצבי והאיל: (ה) כשן. שן הפיל: ברכות. מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים וכן בתעלת הברכה (מ"ב י"ח): אפך. חוטמך: צופה. ענין הבטה וראיה: ודלת. כן יקרא דבר הנתלה בדבר ויורד למטה ובדרז"ל הדלה עליה את הגפן (סוכה יח) וכן ורעו דליותיו ירמיה

מצודת דוד

יחסר המזג. לפי שהטבור הוא מקום רב הלחות הפרשי המזין את הגוף לכן אמר שלא תחסר בו הלחות והרי הוא כאגן הזה שלא יחסר בו יין מזוג. והנמשל הוא על ההשפעה המסבבת יב"ה שלא תופסק בשום זמן וכא הרמז בשרר כי דרך בו בא הזנת הולד במעי האם: בטנך ערמת חטים. בטנך יהיה יפה ומריח כאגודת שבלי החטים הנגדרה בשושנים המעלים ריח טוב. והנמשל הוא לומר פרי בטנך יתרבו כגרעיני ערמת חטים וכולם יהיו גדולים בגדרים נחמדים והגונים לבל יכשלו בדבר איסור: (ד) שני שדיך. דדיך ישוו זה עם זה והמה יהיו כשני ילדי צביה שנולדו תאומים שהמה בשווי גמור. והנמשל הוא על סמלך וכה"ג המיניקים ומשפיעים טובת המלך במלחמתו וכה"ג בעבודתו ואמר שישוו בגדולה ויהיו מסכימים ונשמעים זה לזה כרעים אהובים: (ה) צוארך כמגדל השן. הצואר שלך יהיה זקוף ומיושר ובתכלית הלובן כמו מגדל משן הפיל. והנמשל הוא על בה"מ שהוא חזק ומגדלן של ישראל כצואר הזה שהוא חוזק האדם שיעמוד על הר גבוה תלול ויהיה בנוי בהמבחר שבבניינים משם יצא מחילת החטא ולבון העון: עיניך ברכות בחשבון. עיניך תהיינה זכות ובהירות כמו הברכות שבעיר חשבון אצל השער ששמו בת רבים. והנמשל הוא על החכמים שהם עיני העדה להורותם הדרך אשר ילכו בה שהמה יהיו כברכות מים המשקים את הגנות: אפך. חוטמך יהיה ביושר נמרץ מבלי עקמימות כמגדל העומד ביער הלבנון הרואה פני דמשק שהוא ממולו ואותו המגדל היה בנוי ביושר רב. והנמשל הוא על השופט אשר יהיה בימים ההם שהוא תואר פני הדור כחוטם הזה שהוא תואר הפרצוף והוא יהיה מיושר בלי עקמימות כמגדל הזה: (ו) ראשך עליך ככרמל. ראשך אשר עליך

יעמוד

מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃ ז מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ ל׳. ל׳
אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים׃ ח זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר ל׳. ל׳
וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת׃ ט אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר אֹחֲזָה ל׳. ל׳.
בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ ו״א ל׳. ס״מ
אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים׃ י וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי יוחד כתפוחים. ו׳ כלישנה. ל׳
לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים׃ יא אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי מ״ל. ל׳ ס׳

אחזה ל׳ אמרתי אעלה בתמר וא׳ ואחזה כי המגיד לי ואינון חד מן כ״ג זוגין חד נסיב א׳ וחד וא׳ וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל״ף בס״ד : וריח ה׳ וסימן וריח לו כלבנון. שמלותיך כריח. אפך כתפוחים. וריח שמניך מכל בשמים. וריח נור לא עדת בהון :

תולדות אהרן מה יפית. עקרים מ״ג פ׳ לו : וחכך כיין הטוב. יבמות צז סנהדרין צ בכורות לא זוהר שמיני (סנהדרין צ ע״ב מא) : דובב שפתי ישנים. (ברכות ד) : אני לדודי ועלי. זוהר לך :

דאברהם דאמליך מן קדמת דנא למרי עלמא ובצדקתא דיצחק דכפתיה אבוהי למקרביה ובחסדותא דיעקב דקליף על חוטריא ברהטיא : ז מה אמר מלכא שלמה כמא יאה אנת כנישתא דישראל בזמן די תסבולי עליך ית ניר מלכותי בעדן די אנא מוכח יתיך ביסורין על חוביך ואנת מקבלא יתהון ברחים דמין באנפיך כתפנוקין : ח זאת ובעדן די פרסין כהניך ידיהון בצלו ומברכין לאחיהון בית ישראל דדמין ארבעת ידיהון מתפרשין כלולבי דתמר וקומתהון כדקלא וקהליך קימין אפין באפין כל קבל כהניא ואפיהון כבישן לארעא כאתכלא דענבין : ט אמרתי אמר יי במימריה אסק ואנסיה לדניאל ואחזי אי יכהל למקם בנסיונא הדא היכמא דקם אברהם דדמי ללולבא בעסרא נסין ובחן אף אנא לחנניא מישאל ועזריא אי כהלין למיקם בנסיוניהון אפרוק בדיל זכותהון לעמא בית ישראל דמתילן לאתכלין דענבין ושומהון דדניאל חנניא מישאל ועזריא אישתמע בכל ארעא וריחיהון יהי נדיף כריחא דתפוחין דגנתא דעדן : י וחכך אמר דניאל וחברוהי קבלא נקבל עלנא גזירת מימרא דיי היכמא די קבל עליה אברהם אבונא דמתיל לחמר עתיק ונהך באורחן דתקנן קדמוהי היכמא דאזלו אליהו ואלישע נביאיא די בזכותהון קמו מתיא דדמין לגבר דדמיך וכי יחזקאל בר בוזי כהנא דמנבואת פומיה אתערו דמכי מתיא די בבקעת דורא : יא אני אמרת ירושלם כל זמן די אנא מהלכא באורחא דמרי עלמא

רשי

ארגמן : דלת ראשך. על שם שהקליעה תולה על גובה הראש : מלך אסור ברהטים. שמו של מקום קשור בתלתלים שנאמר (במדבר ו) נזר אלהיו על ראשו : רהטים. קור״ש בלעז כן קורין לתלתלי האזורות שקושרין בהן החגורות. ד״א מלך אסור ברהטים הקב״ה נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו : (ז) מה יפית ומה נעמת. אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה : (ח) זאת קומתך דמתה לתמר. ראיתי נוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם ואתה עומדת בקומה זקופה כתמר הזה : ושדיך לאשכולות. דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים לינק מהם דמו לאשכולות שמשפיעות משקה כך הם השפיעו להניק וללמוד את הכל שאין יראה כיראתכם. עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין הבבליים. (ט) אמרתי אעלה בתמר. מתפאר אני בין חיילות של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין הבבליים : אחזה בסנסניו. ואני אחוז ואדבק בכם. סנסנים ענפים : ויהיו נא שדיך. ועתה האמנתי את דברי שלא תתפתי אחרי הבבליים ויהיו הטובים והחכמים שביך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם : (י) וחכך כיין הטוב. הזהרי בתשובותיך שיהיו כיין הטוב : הולך לדודי למישרים. זהירה אני להשיב להם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקיבה : כיין הטוב. שהוא דובב שפתי ישנים אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם. דובב מרחיש פרומ״יר בלעז ויסודו לשון

אבן עזרא

הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימים כתיב וכרמל עם ארגמן :

הפעם הראשונה

(ו) ברהטים. כמו ברהטים בשקתות המים והם מקומות עשויות להתחבר שם המים : ודלת. כלשון ישמעאל קצה השער : (ט) בסנסניו. אין לו דומה והוא למעלה ששם הפרי : (י) למישרים. תאר היין כמו יתהלך במישרים : דובב. כענין דבור ואולי כמוהו דבה : (יא) תשוקתו. כמו ואל אישך תשוקתך :

הפעם השנית

אפך כמגדל הלבנון. אותו המגדל היה שוה לא היה בו עוות : ראשך עליך ככרמל. כענין כרמל וכארגמן בעין או באף : וטעם מלך אסור ברהטים. כי דימה השער שהוא יורד זה תחת זה כדמות המים ברהטים והמלך הוא הראש או יהיה פירושו כי המלך הוא היה מתאוה להיות אסור וקשור בחבלי שערה וזה הענין הזכירוהו שרי קדר החושקים : מה יפית. אין בעולם תענוג לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק : זאת קומתך דמתה לתמר. ואשכלות הם אשכלות הגפן שעלתה עם אילן התמר כל אחד היה מתאוה ואומר אעלה בתמר אחזה בסנסיניו. ויאחז בשדיה וריח אפה שהיא כתפוחים : וחכך. הוא הריר שתחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרים וירחיש הישן כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב. אמרתי להם הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם המתאוים. ועלי תשוקתו. לעשות חפצו :

הפעם השלישית

(ד) שני שדיך. שתי תורות : (ה) צוארך. המלך המשיח : עיניך. הם הנביאים שהיו בתחלה בחשבון עתה יהיו רבים כענין והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו וגו׳ : אפך. הוא כהן גדול כענין ישימו קטורה באפך : (ו) ראשך עליך ככרמל. זהו נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף : ודלת ראשך. זה אליהו : מלך אסור ברהטים. הוא המשיח שהוא אסור כאשר העתיקו קדמונינו כי ביום שחרבה ירושלים נולד : (ז) מה יפית. שתחזור כנסת ישראל לגדולתה. וענין זאת קומתך דמתה לתמר זהו שאמר ועמך כלם צדיקים וכתיב צדיק כתמר יפרח : וריח אפך. הוא הכהן הגדול המעלה העולות והמקטיר : (י) וחכך. הם המשוררים : (יא) אני לדודי. כי חלק ה׳ עמו :

מצודת דוד

יעמוד מחוקף ויהיה סגלגל כהר הכרמל. והנמשל הוא לומר אשר השכינה היא הראש אשר עליה יראה כהר הכרמל : ודלת ראשך. קווצות השער המודלה על ראשך המה יהיו יפים כפתילי ארגמן. והנמשל הוא על הנביאים הנשפעים מהמקום ב״ה שפע הנבואה הם ישמיעו מה שיהיה לאחרונה וכן יקום כצבע ארגמן הנראה למרחוק ולא תסור כ״א בקושי רב : מלך אסור ברהטים. כ״כ תהיה נחמדת לעין שאף המלך יהיה חפצו להיות קשור בבנין שבעליית הבית מחדר לחדר הנעשה להתהלך בו בחפצו כי שם ישביע עינו ממראית פניך ברהוטך מההלך מחדר לחדר והנמשל הוא לומר אשר המקום ב״ה יהיה אז כאלו הוא אסור בבניני בה״מ כי עוד לא תסור משם שכינתו : (ז) מה יפית. מה מאד תהיה יפה ונעימה והאהבה תהיה עם התענוג כי בעודי נפרדת ממך האהבה היא סיבה אל העצבון בעבור רוב הגעגועין אבל כשתשבי עמדי תהיה האהבה סיבה אל התענוג. והנמשל הוא לומר כשתשובי מן הגולה יהיה שמחה לפני המקום ב״ה אשר לא כן כשהיא בגולה : (ח) זאת קומתך. זאת הדבר מראה קומתך תדמה לאילן תמר הזקוף מבלי עקמימות, והנמשל הוא על כל האומה שתהיה בכללה ישרה : ושדיך. דדיך יהיו תלוים כלפי מטה כאשכלות מן האילן. והנמשל הוא על המלך וכה״ג המיניקים אותך להשפיע לך טובה הנה ישפיעו טובה מרובה כאשכלות הגפן המשפיעים יין רב : (ט) אמרתי אעלה בתמר. ר״ל אשב עם הרעיה שדמתה לאילן התמר ואחזה בסעיפי האילן כלומר עוד לא אפרד ממנה. והנמשל הוא לומר שהמקום ב״ה ישרה בה שכינתו ולא תפרד ממנה : ויהיו נא שדיך. ר״ל עתה בזמן קרוב אתענג בשדיך שיהיו כאשכולות התלוים כלפי מטה. והנמשל הוא לומר בזמן קרוב ישפיעו לך המלך וכה״ג טובה מרובה כאשכולות המשפיעים את היין : וריח אפך. שיהיה כריח התפוחים. והנמשל הוא לומר ארצה קרבנותיך ויעלו לריח ניחוח : (י) וחכך. מאמריך ישמחו לבי כיין הטוב ההולך במתן לדודים מאהבי׳ לאהוב ליישר האהבה ביניהם לבל תמוט : דובב שפתי ישנים. ר״ל כיין אשר יש בו מן החוזק עד שמשים אף שפתי

מצודת ציון

(ירמיה יא) : כארגמן. מין צבע אדומה : אסור. ענין קשירה : ברהטים. הבנינים שעל העליות מחדר לחדר וכן רהיטנו ברותים (לעיל א) : ומה יפית. מלת מה סובבת על הפלגת הענין וכן מה רב טובך (תהלים לא) : נעמת. ענין אהבה כמו אף נעים (לעיל א) : (ח) קומתך. מל׳ קומה וגבהות : דמתה. מלשון דמיון והשוואה : לאשכלות. כן יקרא הענף והגרגרים תלוים בו וכן אשכול הכופר (לעיל א) : (ט) בסנסניו. ענין סעיף וענף ואין לו דומה : נא. עתה : (י) וחכך. הוא מה שמתעגל הלשון והוא מכלי הדבור : לדודי. כמו לדודים ונפלה המ״ם כמו על דברי חוזי (דה״ב לג) ומשפטו חוזים ורבים כמוהו : למישרים. מל׳ יושר : דובב. ענין שיחה ודבור כמו ודבת עם (יחזקאל לו) : ישנים. מלשון

תְּשׁוּקָתוֹ׃ יב לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה נָלִינָה בַּכְּפָרִים׃
נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים נִרְאֶה אִם־פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח
הַסְּמָדַר הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת־דֹּדַי לָךְ׃
יד הַדּוּדָאִים נָתְנוּ־רֵיחַ וְעַל־פְּתָחֵינוּ כָּל־מְגָדִים
חֲדָשִׁים גַּם־יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ׃ ח א מִי יִתֶּנְךָ
כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ
גַּם לֹא־יָבֻזוּ לִי׃ ב אֶנְהָגְךָ אֲבִיאֲךָ אֶל־בֵּית אִמִּי
תְּלַמְּדֵנִי אַשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי׃
ג שְׂמֹאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ ד הִשְׁבַּעְתִּי

כ׳ ואליך תשוקתו
ס׳ כ׳ כי יתהריג
ז כליסנא
י
כ׳ כרע ג׳.
ג׳ וג׳ חסר.
ג׳. ג׳
ג׳. ג׳ וס׳
חסר כנו׳. ג׳ מן זוגין

נראת ה׳ וסימן נמסר בישעיה סימן ה׳ וירמיה סימן מ״ב : שם אתן נתינה שם ז׳ בלישנא וסי׳ ונתת את הכיור . ונתן ה׳ לך שם לב רגז וכליון . לתתן שם את ארון . מקום אשר נתנו שם ריח . ויתנו שם כעס קרבנם . שם תתנו נחלתו . שם אתן את דודי לך : רמנים ט׳ חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר תצוה ע״ש :

תולדות אהרן לכה דודי. ערוכין כ״ח : נשכימה לכרמים. שם : הדודאים נתנו ריח. שם זוהר ויהי : מי יתנך כאח. זוהר ויבא : אשקך מיין הרקח. ברכות נט : שמאלו תחת ראשי. זוהר בראשית :

משרי שכנתיה ביני ועלי מתויה ובעדן די אנא סטיא מן אורחתיה מסלק שכנתיה מביני ומטלטל יתי ביני עממיא ואנון שלטין בי כגבר דשליט באנתתיה׃ יב לכה כד חבו עמא בית ישראל אגלייני יתהון בארעא דשעיר חקלי אדום אמרת כנשתא דישראל בבעו מנך רבון כל עלמא קביל צלותי די אנא מצלא קדמך בקרוי גלותא ובפלכי עממיא׃ יג נשכימה אמרין בני ישראל אלין לאלין נקדים בצפרא ונהך לבית כנשתא ולבית מדרשא ונבקר בספרא דאוריתא ונחמי אי מטא זמן פורקנא דעמא בית ישראל דמתילין לגופנא לאתפרקא מגלותהון ונשאל לחכימיא אתגלי קדם יי זכותא דצדיקיא דמלין פקודיא כרמנא אי מטא קצא למסק לירושלם למתן תמן שבח לאלהא דשמיא ולמקרב עלון ונכסת קודשין׃ יד הדודאים וכד יהי רעוא מן קדם יי למפרק ית עמיה מן גלותא יתאמר למלכא משיחא כבר שלים קץ גלותא וזכות צדיקיא אתבסם קדמי כריח בסמון וחכימי דריא קביען על תרעי מדרשא עסקין בפתגמי ספריא ופתגמי אוריתא כען קום קביל מלכותא די גנזית לך׃ ח א מי ובההיא זמנא אתגלי מלכא משיחא לכנשתא דישראל ויימרון ליה בני ישראל אתא תהא עמנא לאח ונסק לירושלם ונהי ינקין עמך טעמי אוריתא היכמא דיניק ינקא בחדיא דאמיה דכל זמן דהויתי מטלטלא לברא מן ארעי כד הויתי דכירא ית שום אלהא רבא ומסירא נפשי על אלהותיה אף עמי ארעא לא הוו מבזין לי׃ ב אנהגך אדברינך מלכא משיחא ואעלינך לבית מוקדשי ותאלף יתי למדחל מן קדם יי ולמהך באורחתיה ותמן נסעוד סעודתא דלויתן ונשתי חמר עתיק דאצטנע בענבוהי מן יומא דאתברי עלמא ומרמוני פירי דאתעתדו לצדיקיא בגנתא דעדן׃ ג שמאלו אמרת כנשתא דישראל אנא בחרתא מכל עממיא דאנא קטרא תפילין ביד שמאלי ובראשי וקביעא מזוזתא בסטר ימינא דרשי תולתא לקבל תיקי דלית רשו למזיקא לחבלא בי׃ ד השבעתי יאמר מלכא משיחא משביע אנא עליכון עמי בית ישראל מה דין אתון מתגרין בעמי ארעא

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(יב) את דודי. אוהבי או ריר הלשון : (יד) הדודאים. צמח כדמות צורת אדם : (ב) תי״ו תלמדני. חוזר על האם :

מתרפקת

רשי

לשון דבור וכך היא התשובה אני לדודי וגם הוא משתוקק לי : (יב) לכה דודי נצא השדה. דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק : נלינה בכפרים. נלינה בכופרים בא ואראך הבבליים שהשפעת להם טובה וכופרים בך : (יג) נשכימה לכרמים. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות : נראה אם פרחה הגפן. אלו בעלי מקרא : פתח הסמדר. כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה : הנצו הרמונים. כשהם גמורים והנץ שסביבותיהן נופל. הנצו נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד שכן בחכמה גמורה וראויין להורות : שם אתן את דודי. שם אראך את כבודי וגודלי שבח בני ובנותי : (יד) הדודאים נתנו ריח. דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנאמר (ירמיה כד) הראני ה׳ והנה שני דודאי תאנים וגומר הדוד האחד טובות וגומר והדוד השני תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך : ועל פתחינו כל מגדים. יש בידינו שכר מצות הרבה : חדשים גם ישנים. שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי : צפנתי לך. לשמך ולעבודתך צפנתים בלבי. ד״א צפנתי לך להראות לך שקיימתים : (א) מי יתנך כאח לי. שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו (בראשית נ) וינחם אותם : אמצאך בחוץ אשקך. אמצא נביאיך מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדאי היא אהבתך שתהא אהובתך סובבת לחזור אחריה : (ב) אל בית אמי. בית המקדש : תלמדני. כאשר הורגלת לעשות באהל מועד : אשקך מיין הרקח. נסכים : עסים. יין מתוק : (ג) שמאלו תחת ראשי : (ד) השבעתי

אתכם

מצודת ציון

מלשון שינה : (יא) תשוקתו . ענין תאוה ותשוקה כמו ואליך תשוקתו (בראשית ד) : (יב) לכה . הוא ענין זרוז : נלינה . מל׳ לינה : בכפרים . כן יקראו המקומות הקטנות כמו בערים ובכפרים (דה״א כו) : (יג) נשכימה . מל׳ השכמה : הסמדר . הם הענבים הדקים הניכרים אחר שנפלה הפרח וזהו פתח הסמדר : הנצו . הוא חנטת הפרי : דודי . ענין אהבה וחבה : (יד) הדודאים . שם עשב כדמות אדם זכר ונקבה וכן וימצא דודאים בשדה (בראשית ל) : מגדים . כן יקראו פירות משובחים וכן פרי מגדים (לעיל ד) : ישנים . ענין זקנה : צפנתי . ענין הטמנה והסתרה כמו ולפנו דעת (משלי י) :

ח (א) שדי אמי . דדי אמי : בחוץ . בשוק : אשקך . מלשון נשיקה : יבזו . מל׳ בזיון : (ב) אנהגך . מלשון הנהגה והליכה : אשקך . ענין שתיה : הרקח . ענין תערובות בשמים כמו רוקח מרקחת (שמות ל) : מעסים . ענין סחיטה ור״ל המיץ היוצא ע״י סחיטה וכן וכעסיס דמם ישכרון (ישעיה מט) : (ג) תחבקני . ענין סבוב הזרוע בגוף :

תעירו

מצודת דוד

שפתי ישנים והוא ענין הפלגה על כי דרך היין החזק להרגיל שפתי שותיהו להרבות אמרים עם כי היה דרכו למעט בדבור ור״ל כמו היינות כאלו משמחים את הלב כן מאמריך ישמחו לבי . והנמשל הוא לומר הנה עתה תפלתך ועסק למודך יקובל ברצון לפני : (יא) אני לדודי . כאשר נשמע אל החשוקה ההבטחה והייעודים הללו אמרה הנה מאז ידעתי אשר אני מיועדת לדודי וכל תשוקתו היה עלי לא על הזולת . והנמשל הוא כאלו אמרה כ״י מאז ידעתי שאני לו לעם ולא ימאס בי להחליפני בעם אחר : (יב) לכה דודי . תשלח אמריה לאלות פני החשוק לומר לו נצא מן העיר אל השדה ונלין באחת מן הכפרים אשר הכרמים סמוכים אליה . והנמשל הוא כאלו אמרה כ״י אל המקום ב״ה לך נא בערי השדה ובכפרים להשגיח במעשה אנשיהן עם כי אינם מיושבים ומחוכמים כאנשי כרכים ועיירות גדולות שיש בהם ממי ללמוד כי חכמיהם רבו למעלה אשר לא ימצא כן בערי השדה ובכפרים : (יג) נשכימה לכרמים . בהיות שהכרמים סמוכים לה נבוא בהשכמה אל הכרמים עד בלא הזרח השמש בתוקף החום : נראה . שם נתענג לראות אם כבר פרחה הגפן אם פתח כו׳ : שם . בכרמים אראה לך אהבתי אליך אשר שיהיה לנו הרחבת הלב מהענוג ראיית פרחי הגפן כו׳ . והנמשל היא כאלו כ״י אומרת לך שם לבתי כנסיות ומדרשות וראה את התלמידים והחכמים הפריחו חכמת התורה ומעש״ט ושם תראה גודל שבחי ואהבתי לך : (יד) הדודאים . תביא ראיה שקרוב הדבר שפרחה הגפן כו׳ כי הנה עשבי הדודאים כבר הפריחו ומעלים ריח טוב ועל פתחינו כבר יש כל מיני מגדים מן החדש ומן הישן של אשתקד אשר קייצים וצפנתים לתת לך וכאלו אומרת והנה ראיתים אלו מול אלו וראיתי בהם מגדים מן החדש וא״כ קרוב הדבר שפרחה הגפן כו׳ וכשילך שמה נמלא קורת רוח והרחבת הלב ואראה לך שם תוקף אהבתי אליך . והנמשל הוא כאלו תאמר כ״י הלא אף עמי הארצות שבהם שהמה רק בצורת אדם כדמות עשבי הדודאים עכ״ז גם הם נתנו ריח בעסק המצות ויש א״כ בהם הרבה זכיות ממה שעשו מחדש ומה שעשו מזמן רב וכולם עשוים המה בעבור כבוד שמך לא לבד האם כה עשו עמי הארצות מה הם עוד הזכיות אשר תמצא בין החכמים והתלמידים : ח (א) מי יתנך כאח לי . גם זה מדברי החשוקה תשלח אמריה לומר אל החשוק הן אתאוה לנשק אותך בשוק בפומבי אבל בוש אני פן אהיה לבוז ומי יתן אותך שתהיה למולי כאח קטן שעדיין יונק שדי אמי שאין בושה לאחותו לנשקו בשוקים כי אם כן הייה למולי הייתי מנשק אותך כאשר מצאתיך בשוק והייתי א״כ ממלא תאותי וגם לא היה מי מבזה אותי . והנמשל הוא לומר מי יתן ויסורו הסבות המונעות אותי מעבודה התמימה כי אם כן הי׳ הייתי אז עוסקת בתורה ובמצות בכל מקומות מהלכתי : (ב) אנהגך . הייתי מוליכך להביאך אל

אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם מַה־תָּעִירוּ | וּמַה־תְּעֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד־שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ה מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃ ו שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ

עד ועד י"א בטעם מאריך ס"פ וסימן ערבון עד שלחך . ורדפוך עד אבדך . עד רדתה . מכף רגלך ועד קדקדך . אנכי אשב עד שובך . ואשמתנו גדלה עד לשמים . במחנה עד חיותם . מכף רגלו עד קדקדו דאיוב . עד שתחפץ ג' בספרא : כשאול ג' ומ"ל וסי' הרחיב כשאול נפשו . נבלעם כשאול חיים . קשה כשאול קנאה :
ת"א תחת התפוח. סוטה יא: שימני כחותם. תענית ד זכר ויהי משפטים סוף דברי הסכה ופ' מצורע:

למפק מן גלותא ומה דין אתון מרדין בחילותיה דגוג ומגוג אתעכיבו פון זעיר עד די ישיצון עממיא די עלו לאגחא קרבא לירושלם ובתר כן ידכר לכון מרי עלמא רחמי צדיקיא ויהא רעוא מן קדמוהי למפרקכון: ה מי אמר שלמה נביא כד יחון מתיא עתיד לאתבזעא טור משחא וכל מתיא דישראל עתידין למפק מתחותוהי ואפילו צדיקיא דמיתו בגלותא עתידין למיתי אורח כוביא מלרע לארעא ונפקין מן תחות טור משחא ורשיעיא דמיתו ואתקברו בארעא דישראל עתידין למהויהון רמין היכמא דרמי גבר אבנא באלא בכן יימרון כל דירי ארעא מה הוא זכותא דעמא הדין דסלקא ארעא רבוא רבבן ביומא דסלקת מן מדברא לארעא דישראל ומתפנקין על רחמי מרהא ביומא דאתחמת תחות טורא דסיני לקבל ית אורייתא ובהיא שעתא עתידא ציון דהיא אמן דישראל למילד ית בנאה וירושלם לקבלא ית בני גלותא: ו שימני אמרין בני ישראל ביומא ההוא לרבוניהון בבעו מינך שוי יתן כגלוף דעזקא על לבך כגלוף דעזקא על אדרעך דלא נוסיף עוד למהוי גלן ארום תקיפא כמותא אהבת אלהותך וחסינא כגהנם קנאתא דעמא מקנאן לן

רשי

אתכם. עכשיו כנסת ישראל מסבבת דבורה כלפי הגליים אף על פי שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם: מה תעירו ומה תעוררו. כי לא יועיל לכם: (ה) מי זאת. הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ובדבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה: מתרפקת על דודה. מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו. רפק בלשון ערבי רפקתא חבורה: תחת התפוח עוררתיך. כך היא אומרת בבקשה חבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו: שמה חבלתך. הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו שם נהיתה לך לאם: חבלתך. לשון חבלי יולדה. חבלתך באו לך חבלים ממך כמו (ירמיה י) בני יצאוני יצאו ממני: (ו) שימני כחותם. בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות אהבה האהבה שאהבתיך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגתי עליך: קשה כשאול קנאה. התגר שנתקנאו ושנתגרו בי העו"ג בשבילך. קנאה בכל

אבן עזרא

(ה) מתרפקת. מתחברת ואין לו דומה במקרא וכן ענינו בלשון ישמעאל. חבלתך. לשון הריון כמו הנה יחבל און ויתכן שהוא הלידה מענין חבלי יולדה:

הפעם השנית

ועתה לכה דודי נצא השדה נלינה. באחת הכפרים לא נלך אל המדינה ובעלות השחר נשכימה ובמקום הראוי שיש לו ריח טוב שם אתן את דודי כענין נתתי את ידידות נפשי ואם הוא הפך. וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים. התחברות פה ואמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא ובגלוי ולא אהיה לבוז בעיני בני אדם ועל זאת אמרה מי יתנך כאח לי הייתי נוהג אותך ומביא אותך אל בית אמי לעיני הכל תלמדני והיא היתה מלמדת אותי איך אשקך מיין הרקח ועניינה דבר שירקח יותר מיין: רמני. הוא הריר שתחת הלשון או היה כמשמעו והנה הדוד והנערה יחד על כן אמרה שמאלו תחת לראשי. מי זאת עלה. אמרה לו והם שוכבים יחד בכרם ויקרא גן. הראית לעולם נערה שעלתה מן המדבר תבקש להתחבר עם דודה כאשר עשיתי אני מרוב אהבתי כך ותדע למה עוררתיך בעבור להזכירך דבר אילן התפוח כי כמדומה לי שלא הרתה אמך ויחמה בך כי אם תחת התפוח על כן ריחך כתפוח בעצי היער כאשר אמרה לו בתחילה שהיתה מתאוה ומחמדת לשבת בצלו ולהיות שמאלו תחת ראשה:

הפעם השלישית

לכה דודי. אמרה כנסת ישראל הואיל והסתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן כמו שהעתיקו חז"ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו מעמיד עליהם מלך שגזירותיו כגזרות המן ונגאלין. והנה תראה שהדודאים נתנו ריח והתחברו חסידים אלה שהם חדשים עם חסידי אבות קדמונים וזה ענין חדשים גם ישנים: מי יתנך כאח לי. בעבור שיש בגלות עובדי השם ושומרי המצות בצניעות הם מתאוים לשמור את המצות בפרהסיא ושתשוב השכינה כאשר היתה בתחלה: מיין הרקח. הוא ניסוך היין: שמאלו. עולות הערב והבקר. אמר שלמה ברוה"ק השבעתי אתכם שלא תתעוררו עד שיגיע הקץ: מי זאת עלה מן המדבר. וכן אמר שלמה כשהיו ישראל במדבר ונכנסו לארץ אמר בתחלה השבעתי אתכם ואחר כן מי זאת עולה וזה הענין כמו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כשיעלו ישראל ממדברות העמים יאמרו למשיח שהוא דודה דע כי תחת התפוח עוררתיך והענין כי היית אסור וישן ולא התרתיך כי אם בתפלתי כענין תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו ודברי ותפלותי כאילו הם הולידוך:

מצודת דוד

בית אמי למען תלמד אותי שמה במה אתרצה לך להפקת רצונך ושם הייתי משקה אותך מיין המעורב בבשמים ומהמיץ הנסחט מן רמוני. והנמשל הוא לומר עוד הייתי חוקר לדעת מצפוני המצות ועומק מסתריה והייתי עושה אותם בתכלית מן השלימות ועוצם הדקדוק למען יערב לך: (ג) שמאלו. כאומרת הן ידעתי כי בזה ידבק בי דרך אהבה וישים שמאלו תחת ראשי ותחבקני ימינו. והנמשל הוא לומר הנה בזה היית משרה שכינתך בי דרך אהבה וחיבה יתירה: (ד) השבעתי. עתה חזרה פניה כלפי הנערות ותאמר אליהן עונש בטול השבועה שהשבעתי אתכן מאז יהיה עליכן בעבור מה שהעוררו אליכן אהבת החשוק ההוא בהמאיס אותי בעיניו וכל האיום הזה הוא עד הזמן שתהיה האהבה נחפצת לשוב מעצמה וכל עוד שלא שבה אני מאיים עליכן על זאת וכאלו תאמר אבל אחר שתשוב האהבה אין עוד צורך לאיים עליכן כי אז לא תוכלו להמאיס אותי להעיר עליכן אהבתו. והנמשל הוא כאלו תאמר כ"י אל העכו"ם עונש בטול השבועה יהיה עליכם בעבור מה שתכריחו אותי לעבור על דת להמאיס אותי בעיני המקום ב"ה להיות חלוטה בידכם וכל האיום הזה כו' כמו במשל: (ה) מי זאת עולה. עתה תשא אמריה אל החשוק וכה תאמר מי עוד זאת כמוני שעלתה מן המדבר מקום שממון ואף גם שמה היתה מתחברת עם דודה ולא נפרדה ממנו. והנמשל הוא כאלו כנסת ישראל אומרת אל המקום ב"ה מי האמין עוד בך כמוני ללכת אחריך במדבר ארץ לא זרועה: תחת התפוח. עוד סיפרה תחת אילן התפוח עוררתי שם אהבתך לי ושמה באה לאמך חבלים ממך וכמו ששמה בא לה חבלים כן ילדתך שמה וכאלו תאמר בתחלת ביאתי לעולם תחת אילן התפוח שנולדת שמה מיד עוררתי אהבתך לי. והנמשל הוא לומר מעת שיצא טבעך בעולם אני מאמנת בך כי ע"י אברהם אבי נתפרסם שמו בעולם והוא וזרעו נמשכו אחריו: (ו) שימני. לכן שים אותי על לבך לבל תזוז האהבה לעולם כמו החותם הניתן על היד ואינה זזה משם: כחותם על זרועך. כמו החותם הנתון על היד כן שים אותי על זרועך והוא כפל ענין במ"ש: כי עזה כמות אהבה. האהבה שיש לי אליך היא חזקה כמות כי היא עומדת נגד המות לבל יוכל לבטל אותה ר"ל יותר אקבל עלי המיתה מלהסיר אהבתי ממך ולכן מהראוי שלא תסיר אהבתך ממני. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: קשה כשאול קנאה. הקנאה הוא דבר קשה כהירידה אל השאול וכאלו תאמר בזה אם תסיר את האהבה להפרד עוד ממני מאוד יקשה עלי הקנאה בראותי הנערות בנות גילי יושבות תחת בעליהן ומתענגות ואני אהיה בודדה וגלמודה. והנמשל הוא לומר אם

מצודת ציון

(ד) תעירו תעוררו. מלשון התעוררות וכפל המלה לחזוק הענין: (ה) מתרפקת. ענין התחברות ודבוק ואין לו דמיון במקרא והוא מלשון ערבי: על דודה. עם דודה וכן ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה): עוררתיך. מל' התעוררות: חבלתך. כן יקראו מכאובי הלידה כמ"ש חבלים יאחזון כמו אשת לידה (ירמיה יג): (ו) כחותם. הוא הטבעת שעשוי לחתום בו כתבים וכן חותמך ופתילך (בראשית לח): עזה. חזקה: כשאול. הוא בור הקבר: קנאה. ענינו צער הבא בראות דבר מה בזולת והוא לא יוכל להשיגו כמו ותקנא רחל באחותה (שם ל): רשפיה. ענין גחלת הבוער וכן ומקניהם לרשפים (תהלים עח): בלהבת

רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃ ז מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת
אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ
אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ׃ ח אָחוֹת
לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲחֹתֵנוּ
בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר בָּהּ׃ ט אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ
טִירַת כָּסֶף וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז׃
י אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו
כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם׃ יא כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל

ג' חד רפי
סמס סבר.
י"פ. ל'
ל' חד חסר
כ' סגול. כסיפ'
ל'. ו'
ל'. ל' וח'
נמר כחולם
ל'
ל'

אחות ג' קמצין וסימן ולאבשלום אחות יפה ושמה תמר. לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות. אחות לנו קטנה:

תולדות אהרן מים רבים. סוטה כא זוהר תרומה מצורע פנחס: אם יתן איש. שם עקרים מג פ' לו: בוז יבוזו לו. שם: אחות לנו קטנה. פסחים פז קדושין מט: ת: נעשה לאחותנו. זוהר יתרו: אם חומה היא. יומא ט סנהדרין כד: אני חומה. פסחים פז: בתרא ז ח: אז הייתי בעיניו. פסחים פז כתובות עא זוהר בראשית:

ודבבו דנטרין לן דמיא לגומרין דאשא דגהינם די ברא יתיה יי ביומא תניינא לבריית עלמא לאוקדא ביה פלחי פולחנא נוכראה: ז מים אמר מרי עלמא לעמיה בית ישראל אלולי מתכנשין כל עממיא דמתילין למוי דימא דאנון סניאין לא יכלין למטפי ית רחמי מנך ואי מתכנפין כל מלכי ארעא דמתילין למוי דנהרא דנגדא בתקוף לא יכלין לממחי יתיך מעלמא ואלולי יהב גבר כל ממון ביתיה למקני חוכמתא בגלותא אנא מהדר ליה כפיל לעלמא דאתי וכל בזתא דיבזזון מן משריתיה דגוג יהי דיליה: ח אחות בעדנא ההיא יימרון מלאכי שמיא אלין לאלין אומא חדא אית לן בארעא וקלילן זכוותהא ומלכין ושלטונין לית לה למיפק לאגחא קרבא עם משריתיה דגוג מה נעביד לאחתנא ביומא דמלילו אומיא למסק עלהא לקרבא: ט אם יימר מיכאל רבהון דישראל אם היא מתעתדא כאושא ביני עממיא ויהבא כספא למקני יחוד שמיה דמרי עלמא נהי אנא ואתון עם ספריהון סחרין לה כנדבכין דכספא ולית רשו לעממיא למשלט בה היכמא דלית רשו לזחלא למשלט בכספא ואפילו אי מסכינא היא מן פקודיא נבעי רחמין עלהא קדם יי וידכר לה זכות אוריתא דעסקן ביה ינקיא דכתיבא על לוחא דלבא ומתעתדא לקבל אומיא כארזא: י אני מתיבא כנשתא דישראל ואמרת אנא תקיפא בפתגמי אוריתא כשורא ובנוי חסינין כמגדלא ובההיא זמנא תהי כנשתא דישראל משכחא רחמין בעיני מרהא ויהון שאלין בשלמא כל דיירי ארעא: יא כרם אומא חדא סלקת בעדביה דמרי עלמא דשלמא עמיה דהיא מתילא

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ו) רשפיה. גחליה וכן ובני רשף יגביהו עוף: שלהבת יה. מחלוקת בין אנשי המסרה אם היא מלה אחת או שתים והקרוב שהיא שתים וסמיכת השם כמו כהררי אל ושי"ן שלהבת שורש וכמוהו להבת שלהבת והנה היא מלה מרובעת מארבע אותיות: (ט) נצור עליה. לשון נקבה על משקל. מה היוצאת הזאת. והמלה מן מלא ונעלם האלף כמנהגו: (יא) בבעל המון. שם מקום שם כרמים רבים והעומד על זה החבור אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קוצר דעתנו כי לא נדע מלשון הקדש כי אם הכתוב במקרא שהוצרכו הנביאים לדבר ומה שלא הוצרכו לא נדע שמו ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב מאד ללשון הקדש כי בנייניו ואותיות יה"וא והמשרתים ונפעל והתפעל והסמיכות

דרך

רשי

בכל מקום אינפ"רמנט בלע"ז לשון אחיזת הלב לנקום נקם: אש שלהבת יה. רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גיהנם טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה: (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. על שכינם בלשון רשפים נופל עליהם לשון לא יכבו: מים רבים. הבבליים: ונהרות. שריהם ומלכיהם: לא ישטפוה. על ידי חוזק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה: אם יתן איש את כל הון ביתו. כדי להמיר אהבתך: בוז יבוזו לו. כל אלה הקב"ה ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה: (ח) עתה אחות לנו בתחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מרובכם וגומר שהם מקטינים עצמם: אחות. לשון איחוי אלו קרעים שאין מתאחין: ושדים אין לה. כענין שנאמר בגלות מצרים (יחזקאל טז) שדים נכונו בהגיע עת הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים: מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה. כשהבבליים היו מתלחשים עליה להכחידה כענין שנאמר (תהלים פ"ג) לכו ונכחידם מגוי: (ט) אם חומה היא. אם תחזק באמונתה וביראתה להיות כנגדם כחומת נחשת שלא יכנסו לתוכה רוצה לומר שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם: נבנה עליה טירת כסף. נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקודש ובית הבחירה: ואם דלת היא. הסובבת על צירה ובהיקש עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם: נצור עליה לוח ארז. נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן. וכנסת ישראל אומרת אני חומה חזקה באהבת דודי: (י) ושדי כמגדלות. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה: אז. באמרי זאת: הייתי בעיניו כמוצאת שלום. ככלה הנמצאת שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה: (יא) כרם היה לשלמה. זו כנסת ישראל שנאמר (ישעיה ה) כי

מצודת ציון

שלהבת יה. שלהבת הוא ענין להב כמו היבש שלהבת (איוב טו) ור"ל להבת אש גדולה כי כן דרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת השם וכן ארץ מאפליה (ירמיה ב) ורבים כמוהו: (ז) לכבות. מלשון כבוי: ישטפוה. ענין גריפה ע"י חוזק הרדיפה וכן תשטף ספיחיה (איוב יד): הון. ענין עושר וכן הון יקר (משלי א): בוז יבוזו. מלשון בזיון: (ח) בה. ר"ל בענינה: (ט) נבנה. מלשון בנין: עליה. בעבורה: טירת. היכל וארמון וכן ותהי טירתם נשמה (תהלים סט): נצור. מלשון מצור ומבצר: לוח. נסר כמו את כל לחותים (יחזקאל כז): כמגדלות. מלשון מגדל: כמוצאת. מלשון מציאה:

מצודת דוד

עוד אשב בגולה יקשה עלי הקנאה בראותי כל האומות יושבים בארצם בשקט ושאנן ואני אהיה גולה וסורה: רשפיה רשפי אש שלהבתיה. גחלת האהבה היא כרשפי אש וכשלהבת גדולה ר"ל אהבתי אליך שמורה לעולם כחמימות הגחלת המתקיימת זמן מרובה וגם היא חזקה כלהבת אש גדולה השורף בחזקה. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (ז) מים רבים. לפי שהמשיל את האהבה באש לכן אמר מים רבים כו' לשון הנופל בכבוי האש ור"ל לא יועיל שום הסתה ופתוי לבטל את האהבה ואם מי יתן כל הון ביתו בעבור האהבה להמיר אותה בשנאה הנה כל בני עולם יבוזו אותו וילעגו עליו על שלא השכיל לדעת שא"א לבטל אהבה עזה זאת בשום דבר ומוסב למעלה לומר מהראוי שלא תסיר עוד אהבתך ממני הואיל וגם אהבתי אליך חזקה מאד. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (ח) אחות לנו קטנה. ועל כי שמעה החשוקה אשר לב החשוק טוב עליה וחפץ לשבת עמה שלחה אמריה אל החשוק וכה תאמר הנה יש לנו קרובה אחת קטנה בקומה ואין לה שדים להניק בנים ועתה אשאלך והודיעני מה נעשה עמה בעת שידובר בה להנשא לאיש וכאומרת הלא אין מי ימלא שישאנה בעבור קטנותה והעדר השדים. והנמשל הוא לומר אחר הבטחת הגאולה בבוא הזמן יאמרו בני יהודה הנה אחינו בני עשרת השבטים קטנים המה במעשה המצות כי עוד היו בארצם הדיחום מלכיהם מאחרי ה' ואף כי בגולה וגם לא נמצא עמהם בעלי חכמה ומדע כדרך שהיה עמי בבית השני אנשי כנה"ג ומהם נביאים ולא מצאו א"כ מי להניק אותם מחלב חכמת התורה וא"כ במה יזכו גם המה אל הגאולה: (ט) אם חומה היא. כאלו החשוק שולח אמריו לומר עליה אם היא סגורה וסתומה כבנין חומה ולא שכבה מי משכבי אשה לאבד ולשבר בתוליה אזי נבנה בשבילה ארמון כסף לשתשב בה יחידי מבלי בעל ותתענג לשבת בארמון כסף אם לא תתענג בשבת תחת בעל: ואם דלת היא. אם לא שמרה בתוליה והיא כדלת הנפתח אזי נעשה בשבילה מאסר בנין חזק ומשומר מנסרי ארז לבל יוכל מי לקרוב אליה ותשב בדודה ובדממה. והנמשל הוא כאלו המקום ב"ה משיב אם היו כחומה ולא עזבו להכנס ביניהם מעובדי גלולים לדבקה בהם אזי יזכו גם המה לבנין ב"המ ואם פתחו הדלת ונכנסו ביניהם ישבו עוד במאסר הגולה: (י) אני חומה. ענתה החשוקה ושלחה אמריה לומר הלא אני כחומה כי שמרתי מקום בתולי ולא שכב מי אותי ועם כי שדי המה גדולות כמגדלות המעוררים תאות הנואפים מ"מ אני שמרתי את עצמי וכאלו אומרת הואיל וכן ראוי א"כ אני לשבת בארמון כסף והשב הקרובה עמדי. והנמשל הוא כאלו בית יהודה תשיב לומר הלא אני לא דבקתי בעובדי גלולים ויש בי בעלי חכמה ומדע להניק אותי מחלב חכמת התורה וראוי' אני לשוב מהגולה ולבנין בה"מ ובעבורי ישובו גם המה לארצם ויזכו לבנין בה"מ: אז הייתי כו'. היתה משתבחת לפני הנערות ואמרה אז כשדברתי הדברים האלה הייתי בעיניו יקרה ונכבדת כדרך שמייקרין למחזרת אחר השלום ומוצאה אותו כי הוטב בעיניו מה שהייתי מחזרת אחר שלום הקרובה. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (יא) כרם היה לשלמה.

עתה

הָמוֹן נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ ל׳ דגש׳. חסר
אֶלֶף כָּסֶף׃ יב כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה ג׳. ג׳
וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ׃ יג הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים ל׳ רפי וחד דגש.
חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי׃ יד בְּרַח ׀ דּוֹדִי כל״ס וחד ב׳ וכסי׳. ל׳
וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים׃ ולחד דמס

סכום פסוקי דשיר השירים קי״ז וסי׳ אשר דבר טוב על המלך . וחציו נרד וכרכם :

יבא ה׳ חסר וסימן שתי תורים דנזיר . ותאותם יבא להם . יבא בפריו אלף כסף . כי את כל מעשה יבא במשפט . וגם מלכיהם עם נסיכיהם . וי׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסוף סדר צו : דמה ל׳ ותר דמה ואינון חד מן ג׳ זוגין מיחדין חד ד׳ וחד ור׳ וסימן דמה ל׳ עד שיפוח היום . ודמה ל׳ ברח דודי. דשן ל׳ ונתן מטר זרעך אשר תזרע ודשן ל׳ כי אביאנו אל האדמה. דחופים ל׳ הרצים יצאו ודחופים ל׳ הרצים רוכבי הרכש :

תולדות אהרן כרמי שלי. סכומות לה : היושבת . סכת סג בתלת עס. ברח דודי. סנת פג :

ס׳לְכַרְמָא אוֹתִיב יָתֵהּ בִּירוּשְׁלֵם וּמְסַר יָתֵהּ בְּיַד מַלְכַיָּא דְבֵית דָּוִד דִיהוֹן נָטְרִין יָתַהּ הֵיכְמָא דַאֲרִיסָא נָטַר לְכַרְמָא בָּתַר דְמִית שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אִשְׁתְּאָרָא בִידוֹי רְחַבְעָם בְּרֵיהּ אֲתָא יָרָבְעָם בַּר נְבָט . וּפַלֵּג עִמֵּיהּ מַלְכוּתָא וּדְבַר מִן יְדוֹי עֲסַר שִׁבְטִין עַל מֵימַר פּוּמֵיהּ דַאֲחִיָּה דְמִן שִׁילֹה דִי הוּא גַּבְרָא רַבָּא : יב כרמי כַּד שְׁמַע שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל נְבוּאֲתֵיהּ דַאֲחִיָּה דְמִן שִׁילֹה בְּעָא לְמִקְטְלֵיהּ וַעֲרַק אֲחִיָּה מִן קֳדָם שְׁלֹמֹה וַאֲזַל לְמִצְרַיִם וּבְהַהִיא שַׁעְתָּא אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְמֶהֱוֵי אִיהוּ שַׁלִּיט בַּעֲסַר שִׁבְטִין כָּל יוֹמוֹהִי וּבָתַר מוֹתֵיהּ יְהֵי שַׁלִּיט בְּהוֹן יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּתְרֵין שִׁבְטִין יְהוּדָה וּבִנְיָמִין יְהֵי שַׁלִּיט בְּהוֹן רְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה : יג היושבת אֲמַר שְׁלֹמֹה בְּסוֹף נְבוּאֲתֵיהּ עָתִיד מָרֵי עָלְמָא לְמֵימַר לִכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּסוֹף יוֹמַיָּא אַתְּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְגִנְתָא קְלִילָא בֵּינֵי אוּמַיָּא וִיתִיבָא בְּבֵית מִדְרָשָׁא עִם חַבְרֵי סַנְהֶדְרִין וּשְׁאָר עַמָּא רְצַיְתִין לְקַל רֵישׁ מְתִיבְתָּא וְיַלְפִין מִן פּוּמֵיהּ פִּתְגָּמֵיהּ אַשְׁמְעִינִי אוֹרַיְתָא קַל מִלַּיִךְ בְּעִדָּן דְּאַתְּ יָתְבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא וַאֲנָא מַסְכֵּים לְכָל מַה דִי אַתְּ עָבְדַתְּ : יד ברח בְּהַהִיא שַׁעְתָּא יֵימְרוּן סָבֵי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲרוֹק לָךְ רַחֲמִי מָרֵי עָלְמָא מֵאַרְעָא הָדָא מְסָאַבְא וְתִשְׁרֵי שְׁכִנְתָּךְ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּבְעִדָּן עָקְתִין דִי אֲנַחְנָא מְצַלִּין קֳדָמָךְ תְּהֵי דָמֵי לְטַבְיָא דִי בְעִדָּן דְּדָמִיךְ עֵינָא חֲדָא קָמִיץ וְעֵינָא חֲדָא יְהֵי פְּתִיחַ אוֹ כְּאוּרְזִילָא דְאַיָּלָא דִבְעִדָּן דְּעָרִיק מִסְתַּכַּל בַּתְרֵיהּ כֵּן אַנְתְּ תְּהֵי מַשְׁגַּח בָּן וּמִסְתַּכַּל בְּצַעֲרָן וּבְסִגּוּפָן מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא עַד זְמַן דִי תִתְרְעֵי בָן וְתִפְרוֹק יָתָן וְתָעֵל יָתָן עַל טוּרָא דִירוּשְׁלֵם וְתַמָּן יִסְּקוּן כַּהֲנַיָּא קֳדָמָךְ קְטֹרֶת בּוּסְמָנִין :

רשי

כרם ה׳ צבאות בית ישראל: בבעל המון. בירושלם שהיא רבתעם והמון רב: בעל. לשון מישור כמו (יהושע יב) מבעל גד בבקעת הלבנון. נתן את הכרם לנוטרים. מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי כו׳ במדרש שיר השירים מצאתי מקצת סמך על נוטרים הללו שהם בבליים: איש יביא בפריו. כלו׳ שיכלו לגבות מהן גולגליות וארנוניות ואנפרית הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם: (יב) כרמי שלי לפני. ליום הדין יביאם הקב״ה את הבבליים במשפט ויאמר כרמי אף על פי שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם והם אומרים. האלף לך שלמה. אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור. ומאתים לנוטרים את פריו. ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנאמר (ישעיה ס) תחת הנחשת אביא זהב: לנוטרים את פריו אלו ת״ח ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר (ישעיה כג) כי ליושבים לפני ה׳ יהיה סחרה ואתננה של צור. ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין הנהנה מן המקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתו קרן וחומש חמשו של קרן ומאתים הם חומשו של אלף: (יג) היושבת בגנים. הקב״ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: חברים מקשיבים לקולך. מלאכי השרת חבריך בני אלהים דוגמתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות: השמיעני. ואחר כך יקדישו הם שנאמר (איוב לח) ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים: (יד) ברח דודי. מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם: ודמה לך לצבי. למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן :

אבן עזרא

דרך אחת לשתיהן וכן בחשבון ויותר מחצי הלשון ימצא כמוהו בלשון הקדש על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש דומה בלשון ישמעאל נאמר אולי פירושה כן אע״פ שהדבר בספק :

הפעם השנית

ועתה דודי שימני כחותם על לבך הדביקני אל לבך כהדבק החותם באצ״ע כן הדביקני ואני על זרועך. וענין בוז יבוזו לו. היו בני אדם מלעיגים עליו : אחות לנו קטנה. אמרה הנערה אחד מבני אמי חשד אותי ואמר לאחיו אחות לנו שמנו נוטרה את הכרמים והיא היתה באותו הזמן קטנה. מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה להנשא : אם חומה היא. אם שמרה את עצמה והיא בתולה נבנה עליה טירת כסף והענין כי נשים בנין חשוב על החומה מכסף כדי שיהיה לה כבוד על כל האחיות וזה הטעם נקנה לה חלי כתם שהם הקשורים הראויים לכלה : ואם דלת היא. שכבר נפתחה נצור עליה והענין נביאנה במצור ונסגור עליה שלא תראה הפך טירת כסף שכל הרואה על החומה טירת כסף יבא לראותה. אמרה הנערה אני חומה ושדי גדלו ונכונו והענין אע״פ ששדי נכונו בתולה אני. אז הייתי בעיני החושד אותי כמוצאת שלום כי בתחילה נחרו בי ועתה מצאתי שלום עמהם. ויש אנשים שיתמהו ויאמרו אם שדיה כמגדלות הנה הם גדולים ואינו כן אלא מאחר שהיא דומה לחומה והיו שדיה כמגדלות שהם על החומה הם הקטנים : כרם היה לשלמה. חזרה להלל נפשה ורוב אהבתה ואמרה כרם היה לשלמה והענין כי הנה שלמה המלך השכיר הכרם שלו בעבור שיביאו לו בפריו הנוטרים ששכרו אותו אלף כסף :

הפעם השלישית

שימני כחותם. אלו דברי כנסת ישראל לשכינה שאהיה דבוקה בך לעולם. וענין מים רבים הם האומות הנמשלות למים כענין ימשני ממים רבים וכן את מי הנהר הגדולים וכמוהם רבים : אם יתן איש. כמו המן הרשע ללעג יהיה שלא יוכל לשנות דת ישראל כי המקום הוא שומר תורתו כענין אתה ה׳ תשמרם שהוא חוזר על הפסוק הראשון שהוא אמרות ה׳ אמרות טהורות : אחות לנו קטנה. תאמר כנסת ישראל אחר שתתחבר עוד נשארה לנו אחות מעבר

מצודת דוד

עתה חזרה החשוקה לספר ולומר הנה בעבור שהייתי מחזרת אחר שלום הקרובה יקרה דברי בעיניו לקלס את כל מאמרי כי החשוק הזה יקר בעיני כמלך שלמה היה לו כרם במישור שמצויים שם המון עם רב ועל כי חשש מגנבה מסרו לשומרים מתחלפים בזה אחר זה באופן שכל שומר בזמנו יביא לעצמו אלף כסף וזהו בעבור חלקו בפרי הכרם בשכר השמירה ושאר הכסף יהיה להחשוק בעל הכרם. והנמשל הוא על עדת ישראל המכונים בשם כרם כמ״ש כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל (ישעיה ה׳) ואותם מסר לשומרים הם מלכי ישראל שמלכו זה אחר זה וכ״א משל בזמנו על עשרת השבטים ובא הרמז באלף שהם עשרה מאות מאה לשבט : (יב) כרמי שלי לפני. ושלחתי אמרי לאמר כרמי שלי יהיה לפני ר״ל אני אשימה עליו עין לשמרו : האלף כו׳. האלף כסף שלקח כל שומר בזמנו יהיה לך כי אתה הקחם : ומאתים כו׳. כאומרת לא בלבד האלף הקח אשר הרבית לתת יותר מהראוי כי אף המאתים כסף שהוא הראוי לתת לשומרים הנה עתה כששמור אני תקח גם את זאת ולא תוציא כלום על שכר השמירה. והנמשל הוא לומר בעת הגאולה העתיד׳ תבקש מלכות יהודה שכל עדת בני ישראל תהיה תחת ממשלתה ויהיו א״כ עשרת השבטים לה׳ להאמין בו לא כמו שהיו מאז שמלכיה הדיחוה מאחרי ה׳ גם המאתים המרמזים על שני השבטים יהודה ובנימין גם הם יהיו אחרי ה׳ ואיש אחיו יעזרו : (יג) היושבת בגנים. עתה מספרת ואומרת כ״כ ישרה דברי בעיניו עד שאמר לי אתה היושבת בגנים מקום ימצאו שם החברים בעלי כרמי׳ כמוני הנה הם מקשיבים לקול עלתך וכאומר פן גם הם יעשו כזאת ולא יהיה א״כ תפארתך עליהם לזאת השמיעני דבריך בלחש רק לי לבד ולא ישמעו הזולת. והנמשל הוא לומר כאלו המקום ב״ה ישיב לה עתה מלכות יהודה היושבת בירושלים הנה כל בית ישראל חבריך מקשיבים לקולך ותפלים בזה כמ״ש ובקשו את ה׳ אלהיהם ואת דוד מלכם (הושע ג׳) אבל הזהרי להשמיע קולך לי לבד ולא תפנה עוד אל אלהים אחרים : (יד) ברח דודי. ואני אמרתי לו אם יש לחשוב בזה מהר ללכת מן הגנים ודמה עצמך בקלות המרוצה לצבי כו׳ ובוא על הרי בשמים והוי אבוא אחריך ושם נשב שם נדבר דברינו ולא ימצא מי שם מקשיב אמרינו. והנמשל הוא לומר כאלו בית יהודה משיב דבר לומר א״כ מהר והשרה את שכינתך בבה״מ מקום יקטירו שם הקטרת וזה יהיה סיבה להשרים אמונתך ויראתך :

מצודת ציון

(יא) בבעל. במישור וכן בעל גד (יהושע י״א) : המון. ענין עם רב : לנטרים. ענין שמירה כמו נוטרה את הכרמים (לעיל א) : (יג) היושבת. הה״א הקריאה כמו הדור אתם ראו (ירמיה ב) : מקשיבים. ענין שמיעה והאזנה : (יד) ברח. ענין מהירות ההליכה : ודמה. מלשון דמיון : לעפר. כן יקרא ילד האיל :

לנהר כוש או הם שני המטות וחצי המטה: ביום שידבר בה. ביום הנחמה כמו דברו על לב ירושלים: אם חומה היא. אם שמרה עצמה ולא יצאה מהדת נכין לה מקום וטירות מלאות כסף ונלך בשבילה: ואם דלת היא. שלא שמרה המצות ופתחה לכל נצור עליה ונמנעה שלא תבא אליה. ענתה היא ואמרה אני חומה שומרת דתי הייתי תורה שבכתב ושבעל פה היו לי אז יהיו כל ישראל בשלום: כרם היה לשלמה. הם ישראל ששלמה היה מלך על כולם וזה הענין בבעל המון שכל ההמון היה שלו והוא סבב לתת את הכרם לנוטרים והם מלכי ישראל. וענין אלף כסף. עשרת השבטים שהיו לנוטרים וכל שבט מאה כסף:

הפעם השנית

ואני לא עשיתי כן אלא כרמי שלי לפני וחזרה מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים. אני איכני רוצה ממון ולא קרן וריוח אלא להיות כרמי שלי לפני שהתחברתי בו עם דודי וזהו יותר תענוג לי מכל ממון. אמר דודה כשאת יושבת בגנים שיש בתוך הכרם אל תרימי קולך כי חברים יש לי והם מקשיבים לקולך ועתה השמיעני ואמרי לי ברח דודי כאילו תחשבי שאני עמהם שלא יחשדוני שאני עמך בכאן כאשר אמרת לי בתחלה סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים:

נשלם הפירוש מהפעם השנית

הפעם השלישית

כרמי שלי. אמר שלמה ברוח הקודש זה הכרם כולו שהיה לי עוד יחזור להיות לפני: האלף לך שלמה. יאמר למשיח שהוא בנו ויקרא שלמה האלף לך שלמה יחזרו שהיו לנוטרים את פריו גם המאתים שהם יהודה ובנימן. אמרה שכינה היושבת בגנים את כנסת ישראל כמה יתאוו המלאכים לשמוע את שיריך ענתה כנסת ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכים ורד אל הרי בשמים הם הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם:

ספורנו

שיר השירים אשר לשלמה. וזאת שאע"פ שאמרו חכמים ז"ל כל שלמה האמור בשיר השירים קדש חוץ מהנה מטתו שלשלמה הנה בפסוק הלז היתה הכוונה על שיר השירים שחבר שלמה המלך על המלך הקדוש שהשלום שלו כמו שפירשו הם ז"ל כי אמנם מציאות הנמצאות יהיה בשלום בלתי מנגד וההפסד יהיה בהתנגדות הפכו ומאתו המציאה כל נמצא יהיה השלום וההפסד יהיה בהסתיר פניו ממנו כאמרו תסתיר פניך יבהלון כו' ובכן קצת הקדמונים בהגידם התחלות המציאות אמרו שהם השלום והריב ובכן התחיל המחבר כמגיד דברי עדת ה' ותפלתה לאל יתברך באמרה: ישקני מנשיקות פיהו. כלומר ישקני המלך שהשלום שלו מנשיקות פיהו כדרך הנושק את הנשוק בדבוק אהבה על דרך יאר ה' פניו אליך על הפך והסתרתי פני. ודבר אל המלך בל' נסתר כענין ירא פרעה ויפקד: כי טובים דודיך מיין. וראוי שתפנה מדת טובך לי יותר מלזולתי. כי טובים דודיך מיין כי אמנם דודיך שהם התורה והמצוה אשר כתבת להורות במדת טובך הם טובים וחביבים אצלי יותר מן היין שהוא ראש לתענוגות בני האדם מצד מה שהוא נאות בטעמו וריחו ומזונו ועם זה הוא פוגם בפתע ובהכיר דרכי טובך אלי תהיה אהבתי אותך בהכרח גדולה מכל אהבה זולתי אליך ובזה אני ראויה לנשיקה הנז' יותר מכל זולתי: לריח שמניך טובים. כי אמנם גם שיהיה קצת מחסידי א"ה שיאהבוך הנה אהבתם הוא לריח שמניך טובים השופעים לעולם כלו: שמן תורק שמך. וזכרון שמך אצלם הוא בהיותו שמן תורק מריק עליהם שמנים ממוחיים שהם החיים והטוב בעולם הזה: על כן עלמות אהבוך. ולריח אותן הטובות הזמניות שבו הכירו היותן מאתך אהבוך חסידי א"ה. ובסור מהן אותן הטובות תסור אהבתם התלויה בדבר כמאמרם ז"ל חסיד אחד היה באומות ואיוב שמו התחילו יסורין באים עליו התחיל מחרף ומגדף וזה כי לא שמו לבם לדעת אותך זולתי לריח אותן הטובות הזמניות אבל לא טעמו וראו טובך כי לעולם חסדו וגם כי מצד טובך היה תכלית כל המכוון מאתך גם בטובות הזמניות ובהפכם להיטיב לזולתך כי חפץ חסד אתה ובזה ראוי שתהיה נאהב מצד טובך לא בלבד מצד הטוב המושג מאתך לכן אני אומרת: משכני אחריך. הדריכני באמתך ולמדני כענין אחרי ה' אלהיכם תלכו: נרוצה. כי אמנם דרך מצותיך נרוץ בשמחי לעשות רצון לפניך. וזה כי כבר: הביאני המלך חדריו. בספורי מעשה בראשית וזולתו עם מופתיו חושיים ושכליים אשר בם הודיע התכלית המכוון ממנו. ובכן נגילה ונשמחה בך. על היותך לנו לאלהים. נזכירה דודיך. נזכיר לפניך את דודיך ואוהביך שהם האבות אשר הם: מיין מישרים אהבוך. אהבו אותך אהבת יושר בלתי תלויה בדבר יותר ממה שיאהב את היין המתענג בו: שחורה אני ונאוה. הקדים המחבר דבור עדת ה' לאומות הנקראות בנות ירושלים כאמרו ונתתי אתהן לך לבנות להודיע שלא יהי' להן פתחון פה במה שתבקש היא מאת ה' ית' השגחה פרטית עליה יותר מכל זולת' ותאמרנה שיש משוא פנים בדבר באמרה ראוי הוא שיחפוץ בי האל יתברך יותר מכל שאר האומות כי גם שאני שחורה במעשים כמותן מכל מקום אני נאוה בידיעת האל יתברך ויראתו ואהבתו יותר מכל זולתי: כאהלי קדר. שהשחרות בהם הוא מקרי לא עצמי כי לא נעשו מבגד שחור אלא מבגד לבן שקרה לו השחרות אבל בעצם אני נאוה: כיריעות שלמה. שהם נאות מצד עצמן בדברים אשר מהם נעשו ומצד מלאכתן וסדרן: אל תראוני שאני שחרחורת. אל תראו ראייה מצד המעשים שהם מקולקלים לדון אותי לכף חובה על מחשבת הלב כי אמנם המעשים נעשו לי הרגל במקרה: ששזפתני השמש. נקנו מצד הרגל אצל רעי כותים שגלותי בתוכם ובלבדי זאת. בני אמי נחרו בי. הכבידו עלי מסים וארנוניות כענין מצרים ויותר מהמה: ובכן שמוני נוטרה את הכרמים. להשתדל בצרכי חיי שעה: כרמי שלי. שהיה שלי בלבד ואין לזרים אתי והוא העסק בתורה ובמצות: לא נטרתי. לא עסקתי בה מקוצר רוח ומעבודה קשה ובכן קלקלתי מעשי: הגידה לי. אחר שהגיד בטול טענת האומות התחיל המחבר בדברי עדת ה' אליו ותשובתו על דרך דברי אוהבת עזובה עם אהובה ואמר: הגידה לי שאהב' נפשי. אתה ה' אבינו שאהב' נפשי אעפ"י שהמעשי' מקולקלים הגד לי: איכה תרעה. את התלמידים דעה והשכל: איכה תרביץ. את ההמון תחת חכמי הדור שיתנהגו על פיהם: בצהרים. זמן שיהיו שני בני יצהר חולקים בהלכה וכל אחד מהם מאיר דבריו בטעם הגון כמו שיקרה בצהרים שחצי מאור במזרח וחציו במערב וזה קרה בסבת שכרמי שלי לא נטרתי ולא שמשו כל צרכם: שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך. על עדרי אותם החברים. החולקים ותלמידיהם שהם שלך ואומרים אלו לאלו שהם דברי אלהים חיים ובכן אהיה כעוטיה על שפה שלא אדע את מי אשאל ויודיעני דבר אל נכון: אם לא תדעי לך. הלכה פסוקה: היפה בנשים. במדת חסד ופרישות: צאי לך בעקבי הצאן. כיון שהלכה רופפת בידך לכי אחר המנהג: ורעי את גדיותיך. העתידות להניק כמותך התלמידים העתידים להורות: על משכנות הרועים. במדרשי חכמי הדור לדעת טעמים ויתבוננו איזה יכשר. אמנם התגלות אמרך ששזפתני השמש הוא התגלות בלתי מספיק כי הנה: לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. כי כמו שקרה לך בהיותך סוסתי בין רכבי פרעה שנגלית שכינתי עליך כאיש מלחמה ונצחת את כלם כן דמיתיך בין האומות בהיותך רעיתי גוי אחד בארץ כמו שאני יחיד בעולמי וזה כי אמנם ישובו המה אליך ויודו את מעשיך ודעותיך ביסודות תורתי ומופתיה ואתה לא תשוב אליהם ובהיותך על זה האופן גם כי אז: נאוו לחייך בתורים. בבזת מצרים: צוארך בחרוזים. בבזת הים עכשו: תורי זהב נעשה לך. עם תשלומי. כל נקודות הכסף. והמעט ששללו מאתך כאמרו תחת הנחשת אביא זהב: עד שהמלך במסבו. מסב בינותינו בעמוד אש וענן ושאר נפלאותיו: נרדי נתן ריחו. היו מעשי נותנים ריח טוב. והנה עתה: צרור המור דודי לי. את אצלי לראש לכל בשמים הן לו: בין שדי ילין. שתגלה שכינתך עלי כמאז ונשוב אליך כמאז אבל אין הענין כן כי. אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי. אשר שם אפרסמון כמו שספרו ז"ל כן אתה מראה מעוט דרכי טובך בתוכנו בערך אל מה שאתה מראה בין הבבליים: הנך יפה רעיתי. משיב האל ית' הנה עתה אינך צריכה לאותו אופן גלוי שכינה באותות ומופתים כמאז כי כבר עשיתיך יפה בנתינת התורה ומצות אשר כתבתי להורות במופתים שכליים וזה בהיותך רעיתי כנז': עיניך. המורים מחכמי הדורות: יונים. כעיני יונים: יושבות על מלאת. כן יביטו נפלאות התורה ומופתיה בשלמות: הנך יפה דודי. מכל מקום היית מועיל לנו בזה כי תרחיב לבנו כאשר ילך כבודך בקרבנו כמאז: אף נעים. וסלחת ונחלתנו כמאז: אף ערשנו. יסוד המטה: רעננה. אף על פי שסרו יצועי בקלקול מעשי כי הסתרת פניך מכל מקום יסוד המטה והוא ידיעת האל ית' ונטיית לבבנו אליו הוא חדש ורענן כמאז ומוכן לקבל המצע בשוב ה' ציון כי לא שכחנו שם אלהינו: קורות בתינו. חכמי הדורות: ארזים. גבוהים בחכמה בתורה ומצות: רהיטנו. תלמידיהם: אני. ההמון: חבצלת השרון. נותנת ריח טוב בקיום קצת מצות: שושנת העמקים. הגדלה בין החוחים כן אני דבקה בך אפילו בשעת גזרות בבל ולכל אלה ילך נא ה' בקרבנו. משיב האל יתעלה: כשושנה בין החוחים. שאינה גדלה אלא בתוכם. כן רעיתי בין הבנות הבבליים המצרות לה כי תתן איזה ריוח וזה כי לא תפנה לי באופן אחר כאמרו ה' בצר פקדוך: כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים. משיבה עדת ישראל ה' הנה ראוי לחוש לכבוד שמך כי אמנם כמו התפוח שהוא נכבד מכל עצי היער ואין שם מכיר מעלתו על השאר כן אין מן האומות מכיר מעלתך על בני האלהים שהם שרי האומות כאמרו וידבר על אלהי ירושלים כעל אלהי גויי הארץ ובכן אני לבדי: בצלו חמדתי וישבתי. במתן תורה כאמרו והם תוכו לרגליך. ופריו מתוק לחכי. כאמרו ושמענו ועשינו ובכן: הביאני אל בית היין. אל ארץ ישראל שהוא מקום כל תענוג ומזון שלא בצער כאמרו זבת חלב ודבש: ודגלו. להלחם: עלי אהבה. נלחם בעדנו באהבה כאמרו כי לא בחרבם ירשו ארץ וכו' כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם אתם בני האלהים שרי האומות: סמכוני. עזרוני: באשישות. בקיום המצות שלא יבטלוני גזרות בבל וזה תעשו בשלא תלמדו עליהם זכות: רפדוני. היו לי לקרקע קיים שלא יטלטלוני בגזרותם: בתפוחים. בהיותי עוסקת בתורה וטעמה וריחה: שחולת אהבה אני. כי אמנם כל גזרותם נגדי הם בשביל אהבתי את האל ית' ובכן תהיה: שמאלו תחת לראשי. שמאלו של דודי הנז' תהיה תחת לראשי להקימני משפלות גלותי: וימינו. ימין צדקו להושיע: תחבקני. לתשועת עולמים: ובכן השבעתי אתכם בנות ירושלים. שהן האומות השבעתי בהודיעי שחולת אהבה אני: בצבאות או באילות השדה. שתהיו כצבאות וכאילות שאין להם כח להמלט מיד מתקוממם זולתי בנוסם מפניו: אם תעירו. אותה בגזרותיכם להתפלל: ואם תעוררו את האהבה. של דודי לרחם מרוב גזרותיכם

עלי: עד שתחפץ. בזכות הדוד או לקץ הימין: קול דודי הנה זה בא. אומרת עדת ה' כמתאוננת על הגלות הנה קול דודי זה שלא השתנה בא בהיותי בשעבוד מצרים: מדלג על ההרים. בהראותו למשה רבינו על הר האלהים: מקפץ. כאמרו וארד להצילו ועתה בשעבוד גליות הנה: דומה דודי לצבי. כממהר לעמוד מרחוק שלא אשב בצלו: הנה זה עומד אחר כתלנו. גם כי אינו רחוק באמת אבל קרוב לכל קוראיו ומסתתר שלא נרגיש בו עד שנתעורר לבקשו כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת: משגיח מן החלונות. שלא יכלונו העומדים עלינו לכלותינו: מציץ מן החרכים. ועם זה ממכון שבתו משגיח כמו מארובות השמים לראות היש משכיל דורש אלהים ומכלנו אין איש ואין מפגיע ומכפר עלינו עבטיט של גלות: ענה דודי. הנה בשעבוד מצרים הוא העיר רוחי ואמר לי קומי לך. ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו: כי הנה הסתו. גזרת פרעה על הילדים: הגשם חלף. שבטלה עבודה מאבותינו בר"ה קודם לגאולה: הנצנים. משה ואהרן שהיו מוכנים לעשות פרי: נראו בארץ. לעזור ולהושיע: עת הזמיר. שירת הים: וקול התור. שהוא כקול מתאונן: נשמע בארצנו. כי אמנם נמוגו כל יושבי כנען: התאנה חנטה. בארץ כנען באופן שתאכלו פריה מיד כי היתה הכונה שיכנסו לארץ תכף אחר מתן תורה לולי חטאו בעגל ובמרגלים ועכשו בשעבוד בבל אין ציה ומעורר ואין אתנו יודע עד מה: יונתי בחגוי הסלע. משיב האל ית' הנה בשעבוד מצרים היו צדיקי הדורות מלמדים דעת את העם ומתפללים כאמרו ונצעק אל ה' וישלח מלאך אבל עתה בשעבוד בבל את בחגוי הסלע להמלט ולהסתר מגזירות הבבלים: הראיני את מראיך. היש משכיל מראה ומורה דרך עץ החיים: השמיעני את קולך. היש מפגיע ומתפלל באמת על הגאולה: כי קולך ערב ומראך נאוה. כי אמנם אז בשעבוד מצרים היה קולך ערב אצלי בתפלה ומראיך המורה לצדקה היה נאוה והגון הוא אהרן ומשה ודומיהם אבל עכשו: אחזו לנו שועלים. מתיהרים בלבוש של ת"ח וכל רוח אין בקרבם: שועלים קטנים. שלא הגיעו להוראה: מחבלים כרמים. להורות שלא כהלכה: וכרמינו סמדר. שלא תמצא הלכה ברורה ומשנה ברורה: דודי לי ואני לו. משיבה עדת ה'. אף על פי כן לא שכחנו שם אלהינו: הרועה בשושנים. הרועה בצדיקי הדורות שהם בין החוחים וצרות הגלות: עד שיפוח היום. בחום מכל צד לרב נגון האור המכה בכל צד וזה יהיה בצהרים שתהיה לאור עולם ושלמו ימי אבלנו: ונסו הצללים. מחשכי ארץ בעיון ובמעשה אשר בגלות: סוב. פנה אלינו: דמה לך דודי לצבי. מהר יקדמונו רחמיך: על הרי בתר. עם היותך רחוק מישועתי: על משכבי בלילות. הלא בימים ראשונים חטאתי וסלחת מיד אחרי שובי ועתה לא כן כי אמנם הלילות שהם מחשכי ארבעים יום שהיו בכעס: בקשתי את שאהבה נפשי. בודוי ובתפלת משה רבינו וצדיקי הדור: בקשתיו ולא מצאתיו. מפני האף והחמה: ואסובבה בעיר. בכל מחנה ישראל בקשתיו היש מוצא חן ולא מצאתיו בכל המחנה והיה כל מבקש ה' וכו': מצאוני השומרים. משה ואהרן בכהניו ושאלתים האמנם: את שאהבה נפשי ראיתם. ואין עונה: כמעט שעברתי מהם. מאותם הלילות שהיו בכעס: עד שמצאתי כו'. בלוחות שניות: אחזתיו. תכף בנדבת המשכן: ולא ארפנו. ולא שבתי לכסלה ולחטוא: עד שהביאותיו. להשרות שכינתו: אל בית אמי. אל מזבח החיצון בעזרת ישראל אשר שם ראשי העם שהם כמו אם בישראל וזה בירידת האש אחר קרבנותינו: ואל חדר הורתי. אל בית קדש הקדשים אשר שם הורתי תורת הלוחות לבדה המורה לצדקה וזה בחנכת הנשיאים כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו וכן השבעתי את האומות שלא ילחצוני בגזרותם למען יוכלו צדיקי הדורות להתעסק בתורה ותפלה ולהשיב עטרה ליושנה: מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן. משיב האל ית' אמת הוא שאז סלחתי בתפלת משה בחירי שעמד בפרץ לפני אך לא לגמרי כי כאשר שנו כונתם בענין המרגלים פקדתי עליהם חטאת העגל כי אמנם קודם ענין המרגלים היתה הכונה שיכנסו לארץ מיד בלתי מלחמה: כתמרות עשן מקטרת. כאמרו קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו אבל אחר עון המרגלים מי זאת עולה באופן זה הנה הוצרכו להלחם גם אחרי כן בארצם היו צריכים לכלי זיין באופן שאפי' בימי שלמה שנתתי שלום על ישראל היו צריכים לכלי זיין: מפחד בלילות. מפני הפחד שקנו בלילות מ' יום שהיו בכעס ובליל ט' באב שנפקד אז עליהם גם חטאת העגל כאמרו תשאו את עונותיכם: אפריון עשה לו המלך שלמה. משיבה עדת ה' הלא חזרה עטרה ליושנה בבנין בית ראשון שהיה מכוסה בארזים אין אבן נראה עם רב כסף וזהב לכבוד: תוכו רצוף אהבה. שהיו שם בקירות כרובים ותמונות להורות. אהבת ה' את עמו: מבנות ירושלים. יותר מכל האומות: צאנה וראנה בנות ציון. אתם צבאות ה' בנות ציון שמשבתם שחזרה עטרה ליושנה צאו וראו ההבדל אשר בין המשכן שהיה קודם המרגלים ובין מקדש ראשון שהיה אחר כך: בעטרה שעטרה לו אמו. עדת הנשיאים שהיו אם בישראל קנויה לאל יתעלה: ביום חתונתו. בחנוכת המשכן: וביום שמחת לבו. ביום חנכת מקדש ראשון כי גם שירדה אש בחנוכת המקדש מכל מקום גדולה מזו היתה במשכן שלא היה שם רב כסף וזהב וחנכתו קטנה מאד בערך אל מקדש ראשון וזה כי ענן ה' על המשכן כו' ותכף לחנכתו בבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול וכן תבינו שאחר שנשנה העון ולא היתה שם תשובה מגעת עד כסא הכבוד כמו שתהיה לעתיד כאמרו ושבת עד ה' אלהיך אין שם מחילה גמורה משיבה עטרה ליושנ' מכל מקום: הנך יפה רעיתי. בהיותך רעיתי יחידה בעולמה בין כל האומות: הנך יפה. מימי יהושע והזקנים אשר האריכו ימים אחריו: עיניך. שופט וכהן גדול מורה הדור: יונים. דבקים בבוראם כיונה בבעלה: מבעד לצמתך. שהיא תכשיט של שער נכרי: שערך. הטבעי והם מנהגי אבות הם: כעדר העזים. כשער עדר העזים שמכניסים גם אותו למילת: שגלשו. שכל שערן הוא באחורי הראש והוא נאות ויקר: שניך. אנשי הצבא: כעדר הקצובות. שגזזו שערן כן הם לא לקחו דבר מהשלל עד שחלקוהו ביניהם כלם כאמרו חלקו שלל אויביכם עם אחיכם: שכלם מתאימות. כן היו אנשי הצבא שלמים בתורה ומ"ע: ושכולה אין בהם. אין ביניהם מורד: כחוט השני שפתותיך. חכמי הדורות המורים את החלק העיוני: ומדברך. המורים את החלק המעשי. באופן כי: כפלח הרמון רקתך. הסמוכה לפה והם התלמידים מלאו דעה את ה' כפלח הרמון היפה במראה וטוב בטעמו גם שאינו רמון שלם: מבעד לצמתך. שהיא שער נכרי וזה כאשר לא התערבו בגוים: כמגדל דוד צוארך. ואז היה צוארך שר צבאך שתחת הראש כמגדל דוד המראה כל שלטי גבורי האומות המנוצחי': שני שדיך. אמנם אחרי כן הנה המורים ומלמדים שהם שופט וכהן גדול היו: כשני עפרים. הנלחמי' ולא השוו לדעת אחת כענין שספרו ז"ל על פנחס ויפתח: הרועים בשושנים. בין החוחים במלחמות האומות: עד שיפוח היום. וכל זה נמשך עד שבא אור הצהרים בימי דוד שהדריך את ישראל בעיון ובמעשה כאמרו ונסבה את ארון אלהים אלינו כי לא דרשנוהו בימי שאול: ונסו הצללים. שהעביר השקוצים מן הארץ המונעים אור החיים: ובכן אלך לי אל הר המור. בגרן ארונה: ואל גבעת הלבונה. אל הר הבית בימי שלמה והנה אז היית: כלך יפה רעיתי. כאמרו אשר בנינו כנטיעים בנותינו כזוית: ומום אין בך. כאמרו אין פרץ ואין יוצאת ומכל זה התבאר שה' עמך בהיותך עמו בלעדי משכן וכליו כאמרם ז"ל כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה כו' לכן: אתי מלבנון כלה. אף על פי שלא תשבו בביתי אלא כמו כלה חוץ לביתי או בין האומות פנה אלי ואל תשימי לב למקדש אם אינו עם כל גדלו בעצי הלבנון: אתי מלבנון תבאי. בכל המקום אשר אזכיר את שמי: תשורי. להעביר חטאים מן הארץ: מראש אמנה כו'. שהם גבולות הארץ: ממעונות אריות. שמשם ולחוץ מעונות חיות רעות טורפות כי אמנם בימי דוד: לבבתני באחת מעיניך. שהיה מלך לרצון אבל לא אביתר כ"ג: באחד ענק. בבניהו שהיה על הכרתי והפלתי לא ביואב. כי אמנם בימי שלמה: מה יפו דודיך. שהיו כלם צדיקים המלך וצדוק כ"ג ובניהו בן יהוידע על הצבא: מה יפו דודיך. בעיון ובמעשה: מה טובו דודיך. ללמד דעת את העם: וריח שמניך. במדות. לכן: נפת תטופנה שפתותיך כלה. ראוי שתתעסקי גם בגלות בתורה ובמצות כי אמנם: דבש וחלב תחת לשונך. כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ותחת לשונך דבש וחלב העיון והמעשה ללמוד וללמד: וריח שלמותיך. במדות: כריח לבנון. רצוי בעיני אלהים ואדם: גן נעול אחותי כלה. הלא תראי שאין התשועה מן האויבים תלויה במקדש כי אמנם בימי דוד היה גן נעול לא נודע מקום המקדש: גל נעול. הר הבית: מעין חתום. מקום המזבח ומכל מקום היו בימיו: שלחיך. שהם קרקעות בלתי נאותות לפירות: פרדס רמונים. היו כפרדס רמונים כי אמנם עתות צרת מלחמות האומות היו לו כל ימיו לעושר ולכבוד: עם פרי מגדים. להבין ולהורות כאמר' ז"ל אלמלא דוד עסק בתורה לא עשה יואב מלחמה: כפרים עם נרדים. במדות כאמרו לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה כו': נרד וכרכום. וכן היה בימי אסא שהשתדל ללמד דעת את העם כאמרו אשר לא ידרוש לאלהי ישראל יומת היו כמו כן שלחיו וצרות מלחמות הכושים לעושר ולכבוד לו: מור ואהלות. וכן יהושפט שהשתדל בזה כאמרו וישיבם אל ה' אלהי אבותיהם היתה לו מלחמת עמון ומואב לעושר ולכבוד: מעין גנים באר מים חיים. וכן חזקיהו שהיה מעין משתדל ללמד תורה לישראל עד שאמרו רבותי' ז"ל עליו שבדקו מדן ועד אנטוכיא ולא מצאו עם הארץ היו צרות מלחמת סנחריב לעושר ולכבוד לו: ונוזלים מן לבנון. ומן לבנון ובית המקדש היו נוזלים אגדות לתורה: עורי צפון. כי הוא אמנם הרבה השתדלות לעורר את ישראל לתשובה כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך כו' לאמר בני ישראל שובו אל ה' אלהי אברהם יצחק וישראל: באתי לגני. לעורר את השבים אליו ובכן: אריתי מורי. קבלתי ברצון חכמי הדור: עם בשמי. עם תלמידיהם: אכלתי יערי. קבלתי עמי הארץ: עם דבשי. עם בעלי מעשה: שתיתי ייני עם חלבי. מלמדי תינוקות עם תינוקות של בית רבן: אכלו רעים. ובכן אמרתי אכלו רעים כאמרו כי חמא' ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ: אני ישנה ולבי ער. משיבה עדת ה' הנה צדקו דברי דודי כי אמנם אני הייתי ישנה מעסוק בתורה ומצות: ולבי. שהם הנביאים וחכמי הדורות התעוררו והעירוני לשוב אל דודי ואנכי מריתי: קול דודי דופק. על ידי נביאיו: פתחי לי. שערי צדק שאוכל להכנס כאמרו שובו אלי ואשובה אליכם: שראשי נמלא טל. קודם זריחת השמש של מלכות בית דוד וזה בימי עלי שהיו בניו ודומיהם בלתי הגונו': נמלא טל. בלבד שלא היו ישראל כל כך פרוצים בע"ג וזולתה כמו עכשו אמנם עתה: קווצותי. מלאו: רסיסי לילה. שהם קשים יותר מן הטל כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ולזה העיר הנביא באמרו כי לכו נא אל מקומי אשר בשילה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ואתם הרעותם מאבותיכם ואנכי מריתי אמרתי: פשטתי את כתנתי. הנכבדת בתורה ובמעשים טובים להתענג בתענוגות זמניות: איככ' אלבשנה. ללמוד וללמד כאמרם ז"ל שנה ופירש קשה מכלם: רחצתי. לתענוג: איככה אטנפם. כאמרם ז"ל ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל: דודי שלח ידו מן החור. בימים הראשונים בימי רחבעם על ידי שישק להחזירם בתשו' כאמרו וידעו את עבודתי ואת עבודת מלכי הארצות: ומעי המו עלי. אז ושבו בתשובה כאמרו ובהכנעו שב אף ה' ממנו: קמתי אני לפתוח לדודי. לעורר את ישראל לתשובה בימי חזקיהו: וידי נטפו מר. באגרות המלך: ואצבעותי מר עבר. באגרות שריו כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו: פתחתי אני לדודי. בימי יאשיהו כאמרו ויעמוד המלך על עמדו ויכרות את הברית כו' כל ימיו לא סרו מאחרי ה' כו': ודודי חמק עבר. כאמרו אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול כו' לכל הכעסים אשר הכעיסו מנשה: נפשי יצאה בדברו. על ידי חולדה הנביאה

כאמרו ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה: בקשתיו. בימי יהויקים כאמרו קראו צום לפני ה' ויקרא ברוך בספר: קראתיו. על ידי ירמיהו כאמרו אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך כו': ולא ענני. כאמרו אינני שומע אל רנתם וכאמרו אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה: השומרים הסובבים בעיר הכוני. כאמרו שריה בקרבה אריות שואגים כו' ובכן: נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות. נכנסו הגוים שהיו שומרי החומות מבחוץ לבלתי תת יוצא ובא כאמרו כשומרי שדי היו עליה מסביב ונשאו את רדידי מעלי כאמרו ויבאו ויאכלו ארץ ומלואה עיר ויושבי בה: אם תמצאו את דודי. בנבואותיו אשר יעשה בקרבכם כענין כבשן האש: מה תגידו. לאומות: לו. בשבילו כאמרו אתיא ותמהיא כו' ספר קדמוהי להחויא: שחולת אהבה אני. הגידו שחולת אהבה אני כאמרו ויהבו גשמהון דלא יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן לאלההון כי בזה תמהו כל האומות ואמרו. מה דודך מדוד. מה ההבדל אשר בין זה האלהי לזולתו מאלהי העמים שתמסרי עצמך לבלתי החליפו באחר: היפה בנשים. בהשכל וברחמים ופרישות באופן שתהיי לרצון גם לפני כל אלוה זולתו: שככה השבעתנו. להגיד אמונתך עמו עד מות: דודי צח ואדום. הוא צח כלו בהיותו מטיב במדת רחמיו על כל מעשיו עם היותו אדום במדת הדין ואין זה מפועל שום עצם שכלי כאשר הוא שכלי בלבד כי אמנם פעולתו באמת היא בחינת האמת מן השקר ולכך היותו צח ואדום כו' יורה על היות מציאותו מציאות רביעי ושכלו עצם משכיל נבדל מאמת זולתו פועל בהכרח סדרו ומצותו בלבד ובכן הוא בהכרח: דגול. נודע לבעל דגל נצחון היכולת: מרבבה. מרבבות קדש עושי רצונו: ראשו כתם פז. ומאותו' מדת רחמיו הוא כי ראש דברו בתורת קדשו הוא במעשה בראשית להגיד כח מעשיו לעמו במופתים שכליים וחושיים למען ידעוהו ויזכו לחיי עולם. כי אמנם יאמר על הדבר שהוא שלו בהיות הדבר מסודר מאתו בלבד לא שיהיה חלק ממנו וחלק מגופו ח"ו וכן יקרא ברב מקומות בספרי הקדש כענין ברוך כבוד ה' ממקומו וזולתו ובזה יסורו ספקות ופקורי התועים: קווצותיו. יסודי תורתו שהם כמו השער בגוף שאינו חלק ממנו וכמו כן ספורי תורתו שאינם מן החלק העיוני גם לא מהמעשי: תלתלים. מספרים ענייני חכמי הדורות שגבה לבם בדרכי ה' וצדיקים ילכו בם כמו ענייני האבות וזולתם שהיו לרצון: שחורות כעורב. וכמו כן מספרים ענייני רשעי ארץ שהיו כמו העורב שהוא טמא ומראהו מנגד לאור הלובן כענין דור המבול ודור הפלגה ובני סדום וזולתם ומשפטי פיהו נגדם ובכן שומר נפשו ירחק מהם: עיניו. וכמו מספרים ענייני המורים לצדקה שהם כמו עינים לזולתם כענין האבות: כיונים על אפיקי מים. להשקות ממעייני תשועת עולמים: רוחצות בחלב. את צאתם בחלב מעשיהם שהם בכל עת לבנים ומאירים להורות לזולתם: יושבות על מלאת. שכל תכלית מכוון בפעלת' היה להשלים עצמם וזולתם לרצון להם לפני ה' כאמרו התהלך לפני והיה תמים: לחייו. וכמו כן מספרים ענין לחיין המגיעים אל הדבור והם נביאיו: כערוגת הבושם מגדלות מרקחים. הנותן טעם וריח וגדולה למרקחות וכמו כן היו הנביאים לפני הנביאים כאמרו ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם: שפתותיו. בדבור ראשון ובדבור שני שהיו פנים בפנים היו: שושנים נוטפות מר עובר. שהעביר מהם מעלה לישראל והוא עדים מהר חורב וכן קרה למשה רבינו כי קרן עור פניו בדברו אתו וכן לשאול בהתנבאו כאמרו והתנבית עמה ונהפכת לאיש אחר: ידיו. מצות וקשרתם לאות על ידך וגם הם כמו גלילי זהב שהם אצעדות בזרוע: ממלאים בתרשיש. בארבע פרשיות שבהם למען תהיה תורת ה' בפיכו: מעיו. המעים המתוקנים מאתו במצות אסורי מאכלות הם: עשת שן. מנוקים מכל טומאה ושקוץ כאמרו אל תטמאו ואל תשקצו: מעולפת ספירים. ובזה תהיה תכונות הנפש החיוני' והנפשי' בהם מוכנות לשרת את העצם השכלי לקבל כל חכמה ודעת ומעשה לבנת הספיר: שוקיו. פעולות הרגלים בעליית רגלים ובהקהל הנה מצותיו אלה הן כמו עמודי שש מיוסדים על אדני פז. שהאדני' נכבדים מן השוקים כן המכוון מהם הוא למען נלמד ליראה ולאהבה כי מציון תצא תורה: מראהו. לראות את פני האדון ה': כלבנון. הוא נכבד מכל הראותנו לפניו גם בבתי כנסיות ובתי מדרשות כי שמה ישבו כסאות סנהדרי גדולה: בחור כארזים. וכמו כן הוא נבחר לתפלה מכל מקום זולתו כאמרו וזה שער השמים: חכו ממתקים. כאמרו מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה כו' לטוב לך: וכלו מחמדים. וכל המכוון הוא למען נשיג חיים נצחיים הנחמדים מכל זולתם: זה דודי. כאמרו כי מאהבת ה' אתכם: וזה רעי. לשכנו בתוכנו כאמרו כי לא יטוש ה' את עמו: אנה הלך דודך. אמרו א"ה מה היה לו שסלק שכינתו ממך: אנה פנה. בהסתירו פניו: ונבקשנו עמך. כאמרם עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם: דודי ירד לגנו. בקהל קדושים אנשי כנסת הגדולה: לרעות בגנים. לשמוח בבתי כנסיות ובתי מדרשות כענין ישמח ה' במעשיו: וללקוט שושנים. צדיקי עמו מבין החוחים: יפה את רעיתי. אמר האל ית' עתה בבנין בית שני אל תוסיפו לסלק שכינתי מתוכך כי אמנם את עתה יפה בחכמת אנשי כנסת הגדולה: נאוה כירושלים. הראשונה שהיתה עיר הצדק כי שמה ישבו כסאות למשפט: איומה. כענין שמעון הצדיק שהשתחוה לפניו אלכסנדרו': כנדגלות. כמערכות ישראל בנצחונם מכל מקום: הסבי עיניך. הנביאים כאמרו ויעצם את עיניכם את הנביאים: מנגדי. שלא יפגשו עמל חזון גם שיהיו ראוים לכך: שהם הרהיבני. הם היו סבה שהתנשאתי להנקם מכם כאשר לא שמעתם: שערך. כי אמנם מנהגי אבות הם נאותים ויקרים כמו שער של עדר העזים המוכן להיות בגד חשוב וכן תנהיגו מנהגי נכבדים כאמרם והעמדנו עלינו מצות כו' ואין צורך עוד לנביאים: שניך. הנלחמים כמו בני חשמונאי וזולתם: כעדר הרחלים. הם צדיקים ויקרים בעיני כעדר הרחלים שמכניסים אותו לאילת: מתאימות. בעיון ובמעשה: ושכולה אין בהם. אין בהם מורד מקדיח תבשילו: כפלח הרמון רקתך. התלמידים שהגיעו להוראה **סקרנים** לעיני הדור כמו הרקה לעינים הם כמו פלח הרמון שגם שאינו רמון שלם הוא נאות בטעמו ומראהו כן מלאו דעה את ה' בעיון ובמעשה: מבעד לצמתך. מהיותם נבדלים מדעו' חכמי ע"ג שהם כמו הצמח שהיא תכסיס שער נכרי וזה כי אמנם: ששים המה מלכות. רבו דעות חכמי א"ה **החוקרים** באלקיות: ושמונים פלגשים. ויותר מהמה החוקרים בטבעיות: **ועלמות אין מספר**. המורים ענייני העולם בהנהגת הבית והמדינה: אחת היא **יונתי**. האומה הדבקה בי כיונה לבעלה: תמתי. השלמה מכל אומה זולתה בכל **אלה**: אחת היא לאמה. לשרה תחוללכם לא לאברהם שיצא ממנו ישמעאל: ברה היא ליולדתה. לרבקה אוהבת את יעקב לא את עשו בהכירה את דרכי שניהם. ראוה בנות ויאשרוה. כענין רחב הזונה באמרה כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: מלכות ופלגשים. כענין מלכת שבא ושפחותיה באמרה אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה כו': מי זאת הנשקפה. לכן ראוי לתמוה כי אמנם דניאל וחביריו שהיו בגלות היו מצפין לאור הישועה: יפה כלבנה. המקבלת אור מזולתה כן הוא וחביריו התבוננו בדברי ירמיה כאמרו אני דניאל בינותי בספרים כו': ברה כחמה. בנבואת חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו הם בעצמם על הישועה: איומה. כענין דריוש מלך פרס באמרו ואלהא די שכן שמיה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידיה להשניא לחבלא בית אלהא דך די בירושלם והנה אחרי כן: אל גנת אגוז ירדתי. מצאתי עשרה יוחסין שעלו לארץ שהיו רובם פסולים ובלתי ראוים לשריית שכינה: לראות באבי הנחל. מכל מקום ירדתי שם על חגי זכריה ומלאכי לראות במיוחסים שנשארו בבבל: הפרחה הגפן כו'. אם יש בהם חכמים ותלמידים אשר לבבם פונה לבא לארץ ה' להשרות שם שכינתי: לא ידעתי נפשי. משיבה עדת ה' הנה לא ידעתי מה היות אז נפשי רצוני ודעתי: שמתני מרכבות עמי נדיב. שבחרתי לשבת בגולה תחת יד פרס ומדי גם שהם בלי ספק עם נדיב כאמרו אשר כסף לא יחשובו אחרי אשר נקראתי מהנביאים לבא אל המלך הקדוש בארצו למען תשרה שכינתו בתוכנו ויוליכנו קוממיות: שובי שובי השולמית. והנה כאשר קראו הנביאים בדבר ה' כאמרם שובו אלי ואשובה אליכם הוי הוי ונוסו מארץ צפון הוי ציון המלטי יושבת בת בבל: ונחזה בך. ובהיותכם בארץ ה' תשרה שכינתו בתוככו ובכן נחזה כי נמצא חזון מה' ולא תהיה חתימת חזון: מה תחזו. הנה אמרתי לנביאים מה תחזו האמנם תוכלו לתת תורה חדשה: כמחולת המחנים. כמו שקרה לישראל במדבר שהיו כמו מחול חונים סביב לשתי המחנות שהם מחנה שכינה ומחנה לויה וזה לא יהיה כלל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה: מה יפו פעמיך. והנה אז השיבו הנביאים הרבה תרויחו בבאכם אל ארץ ה' כי ירבה התועלת בעלית רגלים וזה כי חמוקי ירכיך. שהם סתרי תורה וטעמי המצות שהם כמו ירכים המעמידי' כל הגוף והם בלתי גלוים הם באמת כמו חלאים מעשה ידי אומן. שלפעמים לא יתקשט בהם האדם אל נכון עד שיודיעהו האומן אופן עשייתם: שררך. סנהדרי גדולה היושבים על טבור הארץ בלשכת הגזית: אגן הסהר. כחצי גורן עגולה ובידם להסיר כל מחלוקת: אל יחסר המזג. הכרעתם בין החולקים אל נא תחסר ביניכם בני בבל כי אמנם עתה בטנך. תופשי התורה שהם כמו בטנך שממנו מזון ורוח חיים לשאר הגוף הוא כמו: ערמת חטים סוגה בשושנים. שאין שם דבר מחזיק להיות לאחדים אלא ערמות ערמות עד היות תורה כשתי תורות: שני שדיך. נשיא ואב בית דין: כשני עפרים. הנלחמים תמיד יוסי בן יועזר לסמוך ויוסי בן יוחנן שלא לסמוך וכו' במשנה הראשונים נשיאים והשניים להם אבות בית דין. וכל זה אפשר התקון אם תהיו כלכם בארץ ישראל ותשרה בה שכינת האל יתעלה: צוארך. כהן גדול שהוא שני במעלה למלך כמו הצואר תחת הראש: כמגדל השן. שהוא חשוב למראה בלתי טעם וריח הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו: עיניך. חכמי הדור: ברכות בחשבון על שער בת רבים. הולכים להשקות צאן מרעיתם ותלמידיהם בחשבון שהוא בעבר הירדן סמוך לגבולות הגוים שיוכלו שם להמלט מהרה אל ארצות הגוים מגזרת ינאי המלך וחכמיו: אפך. ומגמת פני הנשארים בארץ היתה: כמגדל הלבנון. שהוא במבחר ובטבור ארץ ישראל אמנם הוא: צופה פני דמשק. שהיא חוצה לארץ כך הם בהיותם בארץ היה לבבם פונה לצאת חוצה לארץ מרעת יושבי בה: ראשך. המלך הוא. עליך ככרמל. כמו ראש שבולת לחם המוכן למאכל בלתי רוב מלאכות כן הוא היה למאכל: ודלת ראשך. נגיד שהיה מתנשא על המלך היה כארגמן המורה על מעלת לובשו כן הוא היה מורה על מעלת ישראל: מלך אסור ברהטי'. כי אמנם המלך היה משועבד למצות המלכות ביד הרצים ובכן: זאת קומתך. מעלתך: דמת' לתמר. שהוא גבוה ופריו מושג בטורח רב ועם זה פריו מעט המזון נעדר הריח ומזונו בלתי נאות כן ראשי עמך משתררי' על הצבור עם היותם נותנין פרי בלתי רב התועלת: ושדיך. המורים בעם דומים לאשכלות של תמר שבהם תמרי' רבים ומעטי התועלת כן הם מלאו חכמות של מעט תועלת כענין שיחת דקלים ומשלי כובסין וזולתם: ובכן אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסיניו לתלוש אותם ולהשחיתם: ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן. שבהם מזון רב וטוב כן יהיו הם נותנים פרי נאות בעיוניות: וריח אפך. במעשיות: כתפוחים. בעל ריח עם איזה מזון: וחכך. בעת הוכוח. יהיה נא כיין הטוב. כיין הגפן הטוב באופן שיהיה החיך: הולך לדודי למשרים. מכוון למצא חן בעיני דודי. בבקשת האמת לא לנצחון: דובב שפתי ישנים. ויהיו דבריו בהזכיר דברי חכמת הקדמונים והוסיף עליהם כראוי לכל אחרון: אני לדודי. משיבה עדת ה' אל לבה אמת הוא שנכשלתי בכל אלה מכל מקום אני לדודי ולא עזבתיו כאמרו אם שכחנו שם אלהינו כו' כי עליך הורגנו כל היום: ועלי תשוקתו. כאמרו יחכה ה' לחננכם כו' ובכן אני אומרת: לכה דודי. נצא השדה: לשוח בשדה בקטון גליות: נלינה בכפרים. כאמרו יושבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם:

נשכימה לכרמים. נתבונן בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: נראה הפרחה הגפן כו'. אם יש יוצא למשנה ולתלמוד בעיון ובמעשה. שם בבאתי: אתן את דודי לך. ארצך אהבתי את שם קדשך. כי אמנם הדודאים אפילו עמי הארץ נתנו ריח טוב במעשיות. ועל פתחינו. בתי מדרשות: כל מגדים. בעיון ובמעשה: חדשים. דברים שהבינו חכמי הדור מחדש: גם ישני'. שהורו הקדמונים: דודי צפנתי לך. בספריהם: מי יתנך כאח לי. מי יתן ואשיג דרכי טובך ואעבוד מאהבה כמו לאח לא מיראה בלבד כראוי לאב: אמצאך בחוץ אשקך. באופן שגם כשאהיה עוסק בחיי שעה חוץ לבתי מדרשות יהיה העסק מכוון לעבדך מאהבה: גם לא יבוזו לי. שלא יחשבו שיהיו מעשי ליהורא. ובכן אנהגך אביאך אל בית אמי. אזכה להשרות שכינתך בבתי מדרשות כאמרו וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ונוגה אש כו': אשקך. ישמח ה' במעשיו: מיין הרקח. בחכמת צדיקי וחכמי הדור: מעסיס רמוני. וכמו כן בפעולות ההמון במעשיות: השבעתי אתכם. שלא ימהר גוג ומגוג לבא ולבטל ובכן לא ינקה מאלתי: מי זאת עולה מן המדבר. יאמר האל ית' מה היה לה לזאת העולה בארצות ז' העמים שהיו כמו מדבר לא אדם בו אבל חיות טורפות בלבד: מתרפקת. מכה את עצמה ומתאוננת: על דודה. על איחור ביאת המשיח שהוא האדון אשר אתם מבקשים והפלים כאמרה הלא: תחת התפוח. בהיותי בגולה מתלוננת בצל שדי כמו בצל תפוח בעצי היער: עוררתיך. השתדלתי בתפלותי להביאך: שמה חבלתך. כמו הרה תקריב ללדת: אמך. קהלת יעקב: ילדתך. עדת ה' של צדיקי הדורות שהיו בתפלותם סבה למציאותך ולהגלותך וזה כאמרו לאל יתברך בתפלותם: שימני כחותם על לבך. לזכרני בביאת משיחך: כחות' על זרועך. לחשוף את זרוע קדשך לעיני כל הגוים: כי עזה כמות אהבה. כי עליך הורגנו כל היום על קדושת שמך אף על פי שאין מעשינו טובים: קשה כשאול קנאה. בלבנו המקנא על דבר כבוד שמך: רשפיה. בלבנו כאש בוערת עצור' בעצמותינו: מים רבים לא יוכלו לכבות. בכל השתדלותם להדיחנו מעל ה' אלהינו: ונהרות. מלכי בבל: לא ישטפוה. ברב מתנות' וגזומיהם כענין נבוכדנצר עם חנניה מישאל ועזריה וזה כי אמנם אם יתן איש את כל הון ביתו כו' שאין דבר כערכה אצלנו: אחות לנו קטנה. משיב האל יתברך הנה את הנצטערת על איחור שריית שכינתי בתוכך וביאת משיחי הנה אפילו בקבוץ גליות תהיה עדת הצדיקים מועטת: ושדים אין לה. ואותם המעטים אינם מלמדים דעת את העם ובלתי מוכיחים להשיב מעון בהיות ההמון אז כלו עוסק בחיי שעה בלבד כאמרו עושי מקנה וקנין: מה נעשה לאחותנו. אני ומשיחי כי גם המשיח הוא כמו אש מצרף כסף: אם חומה היא. הנה אם יהיה זכות' מספיק להגין על דורם: נבנה עליה טירת כסף. נבנה בית המקדש של כסף שלא תשלוט בו האש: ואם דלת היא. שלא יסגרו דלת בעדם ולא יחושו לתקון ההמון: נצור עליה לוח ארז. נעשה להם בית המדרש של עץ ארז נכבד ולא יבנה בית המקדש בזכותם: אני חומה. משיבה עדת ההמון אני השתדלתי במעשי גם בגלות להיות חומה להגין מצרת האויבים: ושדי. חכמי המורי': כמגדלות. כמגדל עוז להגין ולהיות בית מנוס מכל צרה בתפלותם: אז הייתי. ובכן הייתי אפי' בגלות כמוצא שלו' גם שהיתה עת צרה. לכן עתה בקבוץ גליות ראוי שנזכה בזה לביאת משיחנו: כרם היה לשלמה. משיב המלך המשיח הנה כרם היה לשלמה המלך הקדוש: בבעל המון. בארצות בבל בגולה כי כרם ה' צבאות בית ישראל: נתן את הכרם לנוטרים. לחכמי הדור: איש יביא בפריו אלף כסף. כדי שכל אחד מהם יעמיד תלמידים הרבה יגדיל תורה ויאדיר. והנה כרמי שלי. אותם חכמי הדור שהם שלי ורואי פני הם בלבד לבנין שיוכלו לעמוד בהראותו כי לא השתדלו להרבות אשכולות ובכן תלמידיהם מעטים: האלף לך שלמה. משיבה עדת חכמי הדור לאל יתברך. אין לאל ידינו להרבות כרצונך כי זה תוכל אתה לבדך: ומאתים. אבל השתדלנו להעמיד המעטים כפי אשר השיגה ידינו: היושבת בגנים. משיב האל ית' אל קהלת יעקב ההמונית היושבת בגנים עושה מקנה וקנין בקבוץ גליות: חברים מקשיבים לקולך השמיעני. השמיעי אותי קול חברים בבתי מדרשות המקשיבים לקולך כאשר תתני להם די מחסורם למען יחזקו ותזכי עמה' בתורת ה': ברח דודי. משיבה קהלת יעקב כלה אתה דודי המשיח מאחר שרצון המלך הקדוש להרבות ת"ת מהר אתה ביאתך אל הר ציון זה ותרעה אותנו דעה והשכל לרצון לפניו: על הרי בשמים. הר ציון שהוא בית מלכות לבית דוד והר הבית אשר שם סנהדרי גדולה:

מנחת שי

שיר השירים

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) **שיר**. שי"ן רבתי רמז למה שאמרו רבותינו כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים עיין בחיי פרשת כי תבא: אשר לשלמה. במסכת סופרים סוף פרק ה' כל שלמות האמורים בשה"ש כולם קודש חוץ מאחד שהוא חול ואיזהו הנה מטתו שלשלמה וי"א האלף לך שלמה ע"כ. אבל בגמ' פ' שבועת העדות הכי איתא כל שלמה האמור בשיר השירים קדש שיר למי שהשלום שלו חוץ מזה כרמי שלי לפני האלף לך שלמה לדידיה. והכי אי' בזהר פ' פקודי ד' רכ"ז ומאתים לנוטרים את פריו רבנן כלו' הניחם ויעסקו בתורה א' משמה שבהם וי"א אף זה חול הנה מטתו שלשלמה ופרכינן אף זה ולא מבעיא האיך אלא הא דאמר שמואל מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא כלו' באגריא דעבודת המלך או בהוצאה למלחמת הרבות לא מיענשא שנאמר כרמי שלי לפני האלף לך שלמה למלכותא דרקיעא ומאתים לנוטרים את פריו למלכותא דארעא שמואל לא כת"ק ולא כי"א אלא ה"ק ויש אומרים אף זה קדש וזהו חול דמטתו ושמואל דאמר כיש אומרים ע"כ בגמרא. והר"ן כתב ולפי זה נ"ל דק"ל דכל שלמה שאמור בשיר השירים קדש ואף כרמי שלי לפני חוץ מהנה מטתו שלשלמה. ותמהני על הרמב"ם ז"ל שכתב בפ' ו' מהלכות יסודי התורה כל שלמה האמור בשיר השירים קדש והרי הוא כשאר הכינויין חוץ מזה האלף לך שלמה ע"כ. והכסף משנה כתב וכיון דשמואל כיש אומרים משמע דהכי אית לן למפסק. והר"ן תמה על רבינו שפסק כת"ק ולי נראה דהיינו טעמא דכיון דלשמואל אנו צריכים להגיה לשון ויש אומרים לא נקטינן כוותיה אלא נקטינן כמאי דמשמע פשט לשון ויש אומרים אף זה חול דמשמע ולא מבעיא האיך וכיון שאנו תופסים הברייתא כפשטה פסקינן כת"ק ומה שכתב רבינו והרי הוא כשאר הכינויים דעתו לומר דכשאמרו דשלמה האמור בשיר השירים ומלך מלכיא שבדניאל הם קדש לא אמרו לענין שאין נמחקים אלא הרי הם כשאר הכינויים לכל דבריהם ונאמר דהוו קדש שאם השביע את העדים בהם וכפרו חייבים וכ"כ הריטב"א אבל ריא"ז כתב כלשון הזה ומזה ביאר שהם נמחקים כמו חנון ורחום ולי נראה שאינן נמחקים שהקדוש ברוך הוא עצמו נקרא שלמה שנאמר ויקרא לו ה' שלום והרי הוא כשאר הכנויין בב"ה ברכאיה ח' ע"כ. והרמב"ן ז"ל בחידושיו לשבועות כתב כל שלמה האמור בשיר השירים קדש אפשר דלענין מחק קאמר ולא דמי לכינוי רחום וחנון דאיכא כנוי שהוא שם כגון אל"ף למ"ד אל"ף דל"ת וכן שלמה האמור בשיר השירים קדש ואינו נמחק אבל מלך מלכיא האמור בדניאל שהוא קדש נ"ל דלאו לענין מחק קאמר שהרי זה כנוי ואינו שם ודמי לחנון ורחום ומותר למחקו שהרי מלך גדול אני והמלך הקדוש מותר למחקן ולא מצינו בו איסור אלא לענין שבועה קאמר שאם השביעו במלך מלכיא האמור בדניאל קדש הוא א"כ קמ"ל פירושא דקרא אגב אורחיה ואף בשלמה האמור בשיר השירים לא ראיתי הסופרים נמנעים מלמחוק בהן וכן נראה מדברי הרב ר' משה ז"ל ועיקר עכ"ל. וגם הר"ן תפש לעיקר דעת זה האחרון של הרמב"ן וכ"כ הרא"ש בשבועות וכן כתב בתשובותיו סוף כלל שלישי שאף על פי שהשם עצמו נקרא שלום כיון שאינו שם העצם אלא ע"י הפעולה נקרא כך הוה ליה שמות הנמחקים וכ"ש שלמה שאינו קדוש אלא בשביל שהשלום שלו שהוא נמחק וכן כתב רבינו ירוחם בספר אדם נתיב ב' חלק א' ועיין מ"ש בדניאל ב' בס"ד ובירמיה סימן ר"ג ושופטים ו': (ב) כי טובים דדיך מיין. בפרק אין מעמידין ובשיר השירים רבה אמר לו ר"ע לר' ישמעאל ישמעאל אחי האיך אתה קורא כי טובים דֹּדֶיךָ מיין או כי טובים דַּדַּיִךְ מיין ופירש"י לשון נקבה והכי קאמרה כנסת ישראל ישקני הגיל מנשיקות פיהו כי כך אמר לי כי טובים דַּדַּיִךְ מיין א"ל אין הדבר כן שהרי חבירו מוכיח עליו לריח שמניך טובים וגו' פי' חבירו מוכיח עליו שהוא לשון זכר וכנסת ישראל היא שאמרה כך לפני השכינה לריח שמניך וגו' עלמות אהבוך לא שייך למימר לנקבה ועיין ש"ת בר ששת סימן רפ"ד ואילת אהבים למהור"ר שלמה הלוי בן אלקבץ: (ה) ונאוה. הוא"ו בגעיא בספרים כ"י ובדפוסים קדמונים: (ו) נחרו בי. בס"ס הנו"ן במאריך: (ז) שאהבה נפשי. ש' ה' בטעם בקריא וסימנהון שאהבה נפשי. עד שהמלך במסבו. שהביאתיו אל בית אמי. שהנחלים הלכים. שהימים הראשונים היו טובים סי' אמבנ"י. זה מצאתי במסור' כ"י: (ח) נאוי לך. הצד"י בגעיא: בעקבי הצאן. בס"ס הקו"ף רפה וכן כתב המכלל יופי וכן משמע מדברי רד"ק בשרשים שרש עקב: על משכנות הרועים. כתיב חסר וי"ו ונדרש בזהר פ' בלק דף קנ"ח: (ט) לססתי. לית חסר ויש בו דרש בשיר השירים רבתי ובמכילתא פ' בשלח פ' וינער ה' את מצרים: (טו) הנך יפה עיניך. הנו"ן בפת"ח: רחיטנו. רהיטנו ק' והוא חד מן ד' מלין כתיב ח' באמצע תיבותא וקרי' ה' על פי המסורת:

ב (ז) ואם תעוררו. הוא"ו בגעיא בס"ס ובדפוסים ישנים כחברו שבסי' ג': עד שתחפץ. התי"ו בסגול: (יא) הסתו. הסתיו קרי והסמך דגושה: הלך לו. בס"ס מדוייקים הטעם בלמ"ד ובספרים אשכנזים בה"א: (יג) נתנו ריח קומי לכי. לך קרי אבל ואמר לי קומי לך דלעיל בסמוך כתיב וקרי לך וכן במסורת מ"ב ד' לכי ב' כתיב כי מה יש לכי בבית. קומי לכי רעיתי הגיינא דספרא. גם במסורת דריש מלכים לא נמנה עם מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא ולא קריין רק קומי לכי שבפסוק התאנה חנטה פגיה: (טו) שועלים שעלים. במדרש שמות פ' כ"ב ושיר השירים רבה על פסוק זה א"ר ברכיה שועלים קדמאה מלא תניינא חסר שעלים כתיב על שם שעלו של ים ע"כ. והביאו ג"כ רב"י ז"ל וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י אך ברוב ספרים שניהם חסרים ומסרה דילהון שועלים ב' נמלאים בקריא וסימנהון ויפן זנב אל זנב. שועלים הלכו בו. וכתוב במכלל יופי אף על פי שחסרו הוא"ו אחר שמקומו וה"ו מאריך קריאתו כמו עם הוא"ו נר' שאין בו געיא עכ"ל:

ג (ד) עד שהביאתיו. בא מלא בעי"ן הפעל והבי"ת בציר"י והאל"ף נחה ברוב נוסחאות הדפוס וכ"י וכן נקדו המכלול בהפעיל מנחי העי"ן והלמ"ד וכן ראוי על פי המסורת וכסדר הסימן כאן ובישעיה מ"ג שזהו אחד מהתיבות מלאים יו"ד בלישנא הבאה ובמ"ג משנת שכ"ח מצאתי הבי"ת בחיר"ק והאל"ף בחולם וטעות הוא: (ו) כתימרות. בספרים כ"י התי"ו במאריך ובקצתן המ"ם בחטף פתח: מקטרת. אין בה"ס געיא: (ז) הנה מטתו שלשלמה. איכא מ"ד קדש הוא כדכתיבנא לעיל ריש ספרא: (יא) בעטרה שעטרה. השי"ן במאריך לא בטפחא:

ד (א) שערך. העי"ן בשו"א לבדו: (ב) מן הרחצה. בנסחא כ"י הרי"ש בקמץ וכן מצאתי בספר דקדוק ישן שנמצא בקמ"ץ חט"ף בכל אספמיא וכ' ג"כ אחר כך שנמצא ברוב דוקים הָרַחְצָה ופלוגתא הָרַחְצָה וכך מקובלי

עכ"ל. וברוב ספרים שלנו בפת"ח: (ה) תאומי צביה הרועים בשושנים. דין קדמאה תְאוֹמֵי בשו"א וחולם. ותניינא תָּאֳמֵי בקמץ וחטף קמץ בסימן ז' וסימן תְתָאוּ פי' הראשון תי"ו בשו"א והשני תי"ו בקמ"ץ: (ח) שניר וחרמון. בשי"ן שמאלית כמ"ש בסוף פ' דברים: (ט) באחד מעיניך. באחת קרי: (יג) כפרים עם נרדים: (יד) נרד וכרכם. חצי הספר בפסוקים: (טז) יזלו בשמיו. הזי"ן בדגש:

ה (ב) שראשי נמלא טל. הרי"ש בדגש ע"פ המסורת ומכלול ד' ע"ב: קווצותי. בדגוש הצד"י וכן קווצותיו תלתלים: (ג) איככה איככה. שניהם מלאים מלעיל על פי המסורת: (ד) ומעי המו עליו. כתב החכם מוהר"ר שלמה הלוי בן אלקבץ הלקו בחיים בפי' שיר השירים הנקרא בשם אילת אהבים זה לשונו וחייב אני להודיע לעברי לרבים כי מצאתי פי סופרים ופי ספרים מוטעים בפסוק הזה כי ברוב הספרים כתוב ומעי המו עלי ביו"ד וכבר תראה מי שיפרשהו בנוסח זה כי לא אגלה ערותו בקהל אמרתי לגלות אזן שומעת דברי לבל תטעה גם הוא כי הגירסא האמיתית ומעי המו עליו בוא"ו. ר"ל בעבורו ע"כ. וגם כי דבריו אינם צריכים חיזוק לא אמנע פי מלומר כי גם אני מצאתי כתוב עלי בדפוסים ישנים וגם חדשים מקרוב באו וכן במאיר נתיב שרש המה ושרש מאה ובקצת המפרשים ומה גם כי במדרש חזית על זה הפסוק ובספר אות אמת שם ובמדרש שוחר טוב על פסוק אזכרה אלהים ואהמיה במזמור ע"ז ובילקוט תהלים גם כן על פסוק הנזכר בכולם כתוב עלי ביו"ד איברא כי משמעות המדרשים אין הכרח ומשתמעי לתרי אנפי. אמנם בילקוט ירמיה רמז רפ"ו ע"פ על כן המו מעי לו. הובא מדרש שוחר טוב בסגנון אחר ונכרין דברי אמת שהוא היותר שלם שבכולם ומוכח בהדיא מהתם דקרינן עליו וכן הוא בספרים כ"י המדוקדקים: (ה) וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר. מור ד' מלא בלישנא וסימן אלך לי אל הר המור. וידי נטפו ב' בו נטפת מור עבר. ובמדרש חזית דרשו שלשה אחרונים מלשון מרירות וכן בפרק במה מדליקין ובפ' ר"ע אמר רב גידל אמר רב כל ת"ח שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר פי' מרירה מחמת אימה תכוינה שנאמר שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר אל תקרי שושנים אלא ששונים. אל תקרי מור עובר אלא מר עובר. ועיין מה שאכתוב במלאכי סימן ב': (ח) שחולת אהבה אני. קדמאה כי חולת תניינא שחולת סימן כי שקר:

ו (ה) שערך כעדר העזים. השי"ן בשוא לבדו: (יב) עמי נדיב. בס"א כ"י מסור עליו חדא מלה אבל בכמה ספרים תרתין מלין וכ"כ אבן עזרא וכן נראה מפירוש רש"י וגם במקרא גדולה נמסר עליו לית ותרתין כתיב:

ז (א) שובי שובי. ארבעתם מלעיל: (ב) ידי אמן. האל"ף בקמץ והוא חטוף מפני דגשות המ"ם מכלול דף רי"ב: (ג) שררך. השי"ן בקמץ השיף כמ"ש בירמיה ה' על ישדדם וזה נ"כ בא שלם ונקוד ע"ד החסר כמו רפאות תהי לשרך משלי ג' וכן לא כרת שרך (יחזקאל טז) שהדגש ברי"ש להסרון אות הכפל וכן כתב הראב"ע בספר מאזני לשון הקדש דף רי"ז ועיין מ"ש במזמור ס' על חנני: (ד) כשני עפרים. בגליון ס"א מטוליטולא כתוב בהאי עֳפָרִים: (ח) ושדיך לאשכלות. האל"ף בפתח והכ"ף בחולם: (ט) כאשכלות. האל"ף בסגול והכ"ף בשוא כן כתב רד"ק בספר מכלול משקל אֶפְעוֹל ובשרשים וכן מצאתי במסורת כ"י שכל אשכלות בלשון רבים פתוחות חוץ מזה שהוא בסגול ובמקצת ספרים כ"י ודפוס ישן כתוב גם זה בפתח ואין לסמוך עליהם: (יג) הנצו הרמונים. מצאתי בס' דקדוק ישן כ"י שהצד"י הנצו בדגש במקום אות החסרה כמו הנצו ובספרים שבידינו אין בהם דגש ורפו נלה:

ח (א) אשקך. בנסח כ"י השי"ן במאריך וברוב הספרים בגלגל ולפ"ד הוא במקום מאריך כמ"ש בחומש פעמים רבות: (ב) אנהגך. במקצת ספרים הה"א במאריך ובחילופי בן אשר ובן נפתלי שבדפוס הנימ"ל בשוא ופתח לב"א וטעות הוא אצלי וצ"ל בשוא לבדו וכן מצאתי בחילופים כ"י: (ה) חבלתך. בס"ס הלמ"ד בגלגל ואין טעם אחר בכ"ף וכן הוא ברוב ספרי הדפוס ובספרים אחרים בגלגל בכ"ף ואין שום טעם בלמ"ד ויש ספרים שהלמ"ד במאריך והכ"ף בגלגל. ובעל רב פעלים ובעל הלשון כתבו בפתח הלמ"ד ובספרים שלנו קמוצה: (ו) רִשְׁפֵּי הפ"א דגושה ע"פ המסורת שמה שבר רשפי קשת רפה וכן כתב רש"י בתהלים סימן ע"ו: שלהבתיה. מלה חדא לבן אשר לכן התי"ו בשוא וכ"כ רד"ק בשרש אהל ובשרש שלהבת והה"א אחרונה רפויה בספרים כ"י מדויקים וכן בחסירת סוף פרשה בבלא במ"ג: (ח) ביום שידבר בה. חד מן ג' ביום דגשים ומטעין בהון מסירת קהלת סי' י"ב ועי' מה שאכתוב שם: (י) כמוצאת שלום. במקצת ספרים כ"י הצד"י בצירי והאל"ף נחה כמו אין בשורה מֹצֵאת (שמואל ב' י"ח) וכן כתב אבן עזרא ונעלם מהאל"ף כמנהגו אך ברוב הספרים הצד"י בשוא והאל"ף בצירי וכן כתב האפודי ורד"ק במכלול דף קע"ב ובשרשים שרש מצא ואות הן פ' י"א מהשער השביעי וזהו א' מן י"ז מלין שתנוע בהן האל"ף שלא כדין הברותיהן וקורין להם במסורה מפקין אל"ף פי' מפקין מיליהון וסימן נשבר ברים מברה גדולה וכ"כ ר' אליה המדקדק בדבור תשיעי מספר מסורת המסורת ובהגהת שרשים המה על רא"בע ובב"ר פ' ל"ע דרים ליה כאילו המ"ם בחולם לשון יציאה כמו היא מוצאת ולא לשון מציאה כמשמעו בחולם ואין משיבין על הדרש: (יב) האלף לך שלמה. אילא מ"ד קדש הוא כדכתיבנא לעיל ריש ספרא: (יד) ודמה לך. הוא"ו במאריך והדל"ת בשוא ובס"א כ"י בחטף פתח ועיין שופטים ה':

נשלם שיר השירים. תהלה ליוצר אורים:

הקדמה

מאת הרב המחבר ספר אגרת שמואל למגלת רות

אמר המחבר ראשית דברי ואחרית אמרי אהלל בקול רנה ותודה לאל נורא בשיר שבח והודאה אשר הוציאני לאויר העולם והביאני לחיי עולם על ידי לומדי התורה הראשון ראשון לכל דבר שבקדושה מורי זלה"ה ואחריו כל ישרי לב נתתי לב לנוח בין ברכי ירכי החכמים והיה אמונת עתי חוסן ישועות בעיר צפת תוב"ב בכל לבב שמתי מגמת פני להיות יוצא ובא בהוויות אביי ורבא שמעתתא אליבא דהלכתא אגב חדא תרתי אחר שזכני ה' להיות מרבין תורה ברבים בקהל קדוש אשר אני מסתופף בצלו חמדתי לדרוש בכל שבת ושבת מגילה דיומא בתוך החברים מקשיבים לקולי בכל העדה כלם קדושים והייתי כותב מגילת סתרים עד תם כל השנה זה היה דרכי כל הימים עד שנמלא בידי חבור וחבורים. ראשית דגני פירוש מסכת אבות קראתיו **מדרש שמואל** וזיכני ה' להדפיסו ותהלות לאל נפשט בכל העולם. גם חברתי ספר קראתיו על שם המאורע כי רע ומר היה לנו בעונותינו שנחרב בית המקדש עם כמה קדושים שנהרגו בתוכה הכי קראתי שמו **לחם דמעה** והנה מדפיסים אותו כעת בעיר ויניציאה. גם חברתי פירוש מגילת רות זה לי ארבעים שנה היותי בעיר הקדושה צפת תוב"ב לא יצאתי אנה ואנה רק זאת הפעם שילחתי על צד ההכרח לא ישובה ולא יגונה הנה שמתי לדרך פעמי אחר זמן פטירת הגביר נכון ונעלה השר המאושר ישר בכל ענייניו הנדיב כה"ר שלמה די שירים נ"ע נדיבות יען כל ימי חייו פזר נתן מהונו לישיבתי הרמתה חן ופרנס די מחסורה לא יחסר כל בה ואחר שנתבקש בישיבה של מעלה השר הנזכר נ"ע נלאתי נשוא עול הישיבה עד שהוכרחתי לבא על פתחי הנדיבים יצ"ו פה קושטאנטינא יע"א יפרישו ממתונם נדבה לקיים אותה על תלה והאלהים אנה לידי גבר בכולא חכם שלם בחכמה ובדעות אחי הוא ורעי הוא הלא הוא החכם הנעלה לשם טוב ולתהלה כה"ר אברהם אלגאזי נר"ו יאיר ויזהיר כזוהר הרקיע הוא אים חמודות מאגפי המעלה והמדות על אחת כמה וכמה מעלות טובות רמות ונשאות זאת המצוה גדולה על כלם לתפים אומנות אברהם אבינו ע"ה להכניס אורחים וביתו בית ועד לחכמים וכן אירע לי עמו כי כן קרבני ויעש עמי חסד כן יעשה ה' לו ותהי שלמה משכורתו הנה קנת שכרו אתו מגלגלין זכות על ידי זכאי שזכני ה' להדפיס ספרי חיבורי ממגילת רות כל זמן שנתאכסנתי בביתו ראיתי מעשה הדפוס פה קושטאנטינא ונמלכתי להראות לכל יודעי דעת ומביני מדע את טובו ואת יופיו גם כתבתי וחברתי בו קצת פירושי ספירי אמרי פירושי החכמים השלמים אשר מצאתי ספריהם מודפסים וגם מכתיבת יד יצאתי בעקבותיהם ללקוט שושנים פרי מגדים נרדים עם כפרים אשר הזהב מעליהם מריקים כתבתים מן הם הפירושים אשר הנאוני כדי לזכות את הרבים וקראתי שם הספר **אגרת שמואל** לכוין מה שכיוון שמואל הרמתי ע"ה שתהיה מגילת רות ביד כל ישראל כאגרת אוגרת המסוכסכת כדי שידעו כל ישראל יחוס דוד המע"ה על נכון לכן אמת ויציב ונכון הכון יכון לקרא שם ספרי זה לכל שואל אגרת שמואל כי שמי בקרבו אל אלהי השלשים יהיה בעזרי ובעזרת כל ישראל ובעיני כל העדה:

נאם המחבר הצעיר **שמואל ד׳ אוזידא**

מגלת רות

א א וַיְהִי בִּימֵי שְׁפֹט הַשֹּׁפְטִים וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ ג׳ ב׳ סס וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר ד׳

וַהֲוָה בְּיוֹמֵי נְגִיד נְגִידַיָא וַהֲוָה כְּפַן תַּקִּיף בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עֲשַׂרְתֵּי כַּפְנִין תַּקִּיפִין אִתְגְּזָרוּ מִן שְׁמַיָא לְמֶהֱוֵי בְעָלְמָא מִן יוֹמָא דְּאִתְבְּרֵי עָלְמָא עַד דְּיֵיתֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא לְאוֹכָחָא בְהוֹן דַּיָּירֵי אַרְעָא: כְּפַן קַדְמָאֵי בְּיוֹמֵי אָדָם. כְּפַן תִּנְיָין בְּיוֹמֵי לֶמֶךְ. כְּפַן תְּלִיתָאֵי בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם. כְּפַן רְבִיעָאֵי בְּיוֹמֵי יִצְחָק. כְּפַן חֲמִישָׁאֵי בְּיוֹמֵי יַעֲקֹב. כְּפַן שְׁתִיתָאֵי בְּיוֹמֵי בוֹעַז דְּמִתְקְרֵי אִבְצָן צַדִּיקָא דְּמִן בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה. כְּפַן שְׁבִיעָאֵי בְּיוֹמֵי דָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל. כְּפַן תְּמִינָאֵי בְּיוֹמֵי אֵלִיָּהוּ נְבִיָּא. כְּפַן תְּשִׁיעָאֵי בְּיוֹמֵי אֱלִישָׁע בְּשׁוֹמְרוֹן. כְּפַן עֲשִׂירָאֵי עָתִיד לְמֶהֱוֵי לָא כְּפַן לְמֵיכַל לַחְמָא וְלָא צָחוּתָא לְמִשְׁתֵּי מַיָּא אֱלָהֵן לְמִשְׁמַע פִּתְגָם נְבוּאָה מִן

ויהי בימי ה׳ דסמ״ך וסימן ויהי בימי אמרפל. ויהי בימי אחז. ויהי בימי יהויקים דירמיה. ויהי בימי שפט השפטים. ויהי בימי אחשורוש: שפט ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל וסימן אם תבא עלינו רעה חרב שפוט. ויהי בימי שפט השפטים. פתח פיך שפט צדק. קדמא מ״ל בתר׳ הפ״א נקוד בחטף קמץ:

תולדות אהרן ויהי בימי שפוט. מגלה י׳ בתרא ט״ו: מחלון וכליון. בתרא נא:

רשי

(א) ויהי בימי שפוט השופטים. לפני מלך מלך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש. עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות

אבן עזרא

בשם אל יחזיק ידי וזכרו יעמיד הודי
בפירוש על מגלת רות לאברהם ספרדי

נאום אברהם בעבור היות דוד שורש מלכות ישראל נכתב בספרי הקודש יחוס דוד:

(א) ויהי בימי שפוט השופטים. יש אומר כי השם שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישראל. ויש מדקדק שאומר שאיננו שם הפועל כי אם שם כמו חרב שפוט ויתכן היות כמשמעו כי כל פועל עבר או עתיד או פועל לעולם הם נגזרים משם הפועל כי הוא העיקר. מ״ש מבית לחם יהודה.

מש מש

אגרת שמואל

ויהי בימי שפוט השופטים הנה כי רז״ל דרשו אותו לגנאי או שהיו שופטיו צריכין להשפט או שהיו שופטים את שופטיהם בהיות שלעולם השם יתברך רוצה בישרוני בשבחן של ישראל ורוצה הקב״ה לזכות את ישראל לכן כל מאי דמצינן למדרשיה לשבח דרשינן ליה וזה במה שמצינו שארז״ל שהרעב שהיה בימי דוד היה ראוי לבוא בימי שאול רק בהיות שדוד ודורו היו ראוים לעמוד בנסיון הרעב ולא יבעטו בארץ חמדה לצאת ולברוח מארץ ישראל לכן הביאו בימי דוד. וכן אפשר לומר שזה הרעב שהביא השם יתברך עתה בשביל דור של צדיקים ראוים לעמוד בנסיון הרעב שלא לבעוט בארץ חמדה ולא היו דור שכל אחד עושה דין לעצמו וכל דאלים גבר רק היו נשמעים לשופטים והם היו עושים המשפט ואין מוחה בידם כי על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע ולזה לומר ויהי בימי שפוט השופטים שהשופטים היו דנין וכל העם נשמעים אליהם אז ויהי רעב בארץ והביא בימיהם הרעב לפי שידע הש״י שיעמדו בנסיון ולא יברחו ויבעטו בארץ חמדה וכן היה שכולם עמדו ולא יצאו מארץ ישראל רק א׳ היה ופרסמו הכתוב וז״ש וילך איש כלומר איש א׳ לבד הלא הוא אלימלך: וראוי להבין למה הפסיק בהזכרת המקום בין הזכרת הנפשות וכך הל״ל וילך איש ואשתו ושני בניו מבית לחם יהודה וגו׳ ובזה לא היה צריך לחזור ולומר מלת היא או הל״ל וילך מבית לחם יהודה איש ואשתו ושני בניו וגו׳ ולמה הפסיק במבי׳ לחם יהודה בנתים: ואפשר לומר כי יציאתם מארץ חמדה לא היה בעצת אשתו ובניו כי אנשים היו בזה מאביהם הזקן ורע היה בעיניהם המעשה לפי שביציאתו היה מפיל לבן ישראל ולכן בהזכיר ההליכה מבית לחם לא הזכיר רק לו לבדו לפי שהוא היה המוליכן מארץ חמדה ועל כרחם היו נגררים אחריו וזהו שכתוב וילך איש מבית לחם יהודה ולכן בבחינת היציאה מבית לחם לא הוזכר אלא הוא לבדו אמנם בבחינת המקום אשר הלכו אליו כיון שראו אשתו ובניו שהיו מוכרחים ללכת עמו ולצאת מא״י אז נתיעצו כולם כאחד לאיזה מקום ילכו ובזה כולם שוו לעצה אחת ללכת לגור בשדה מואב וז״ש לגור בשדה מואב הוא ואשתו ושני בניו שכלם נתייעצו והושוו בעצה זו לפי שראו שאיזה אומה ולשון אשר ילכו לגור שם יהיו לבושת וגם לחרפה וגם ללעג וקלס לסביבותם באמרם איך נתאכזר אכזריות גדול עם בני עמו להפיל לבן בהיות האיש ההוא גדול מכל בני קדם ובידו יכולת לזון את עמו עשר שנים ותכף בבוא שנת הרעב ברח מפני העניים והאביונים המבקשים לחם ואין לכך נתיעצו ובחרו ללכת לגור בשדה מואב ששם צרי עין כמו שאמר הכתוב על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ובודאי לא ירע בעיניהם מה שעשה אלימלך ואם כן אף אם בבחינת יציאתם מבית לחם אשתו ובניו לא הושוו בעצתו בבחינת הליכתם לגור בשדה מואב בזה הושוו הוא ואשתו ושני בניו: בעל המסורה אמר שיש שני וילך איש הא׳ וילך איש מבית לוי והב׳ הוא וילך איש מבית לחם יהודה והכונה להשמיענו שעמרם ואלימלך מתנגדים זה לזה כי כל אחד תפס בקצה אחד וזה שהרי עמרם פירש מאשתו אפילו בזמן שהיה מצוה להדבק בה אלא שאחר כך בעצת בתו החזירה כמו שאמרו ז״ל במה שאמר וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי דהיינו שהחזירה אמנם אלימלך היה להפך שאפילו בזמן הרעב שהיה מצוה לפרוש מאשתו וכאמרם ז״ל בפסוק וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב מכאן שאסור לעשות צרכיו בשנת רעבון אף בזמן הזה אלימלך לא פירש מאשתו וזהו שאמר וילך איש וגו׳ הוא ואשתו ושני בניו ואילו פירש מאשתו הכי הל״ל הוא ובניו ואשתו וכמו שמצינו בנח בכניסתו אל התיבה נאמר בא אתה ובניך ואשתך ונשי בניך וגו׳ מכאן שנאסר לעשות צרכיו וביציאתו נאמר צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך וגו׳ מכאן שהותרו לעשות צרכיו ואם כן בנדון דידן דאלימלך כיון שאמר הוא ואשתו סמוכה אליו ולא הפסיק במלת בניו בנתי׳ נראה דלא פירש מאשתו הפך וילך איש מבית לוי כדאמרן: ובמדרש אמר ר׳ ברכיה בשעה ההיא היה הקב״ה דן את העולם וב״ד של מעלה עומדין והקב״ה מסתירו שנאמר וילך איש עמדה מדת הדין והזכירו שנאמר ושם האיש אלימלך מיד נגזר עליו ועל בניו מה כתיב בתריה וימת אלימלך וגו׳ ע״כ. הוקשה להם כפל הפסוק כי כן הל״ל וילך אלימלך מבית לחם יהודה ונעמי אשתו ומחלון וכליון בניו ולמה תני והדר מפרש על כן אמרו כי הפסוק הראשון הם דברי מדת רחמים המלמדת עליו זכות ומסתירו והכתוב השני דברי מדת הדין המקטרגת עליו ומזכירו: ועל פי דרכם ז״ל אפשר שיפורשו הכתובים כן התחיל ואמר כי זה המאורע אשר בא להודיענו היה כן כי היו ב״ד של מעלה עומדין לדון את העולם וזהו ויהי בימי שפוט השופטים על ב״ד של מעלה אמר השופטים. או שב״ד של מעלה היו דנין את השופטים של מטה על שלא היו נוהגין כשורה ויצא דבר מלכות מלפני ב״ד של מעלה ונגזרה גזרה על רוב פשעיהם וז״ש ויהי רעב בארץ ומדת רחמים למדה זכות על יציאת אלימלך ועל כן אמרה וילך איש מבית לחם יהודה לומר כי איש אחד היה ההולך משם לבדו והוא איש כשאר אנשי הארץ וכמו שאין ראוי לתפוש באחד משאר יושבי הארץ אם יצאו ממנה בסבת הרעב גם אין לתפוש לזה כי רעב בעיר פזר רגליך ואף כי ארבעה היו ולא איש אחד אין ראוי לתת לב גם לזה כי שלשתם נגררים אחר הגדול שבהם וזהו שאמר הוא ואשתו הנגררת אחר בעלה כי הוא ימשול בך כתיב וגם שני בניו טפלים אליו ומחוייבים ללכת אחר עצתו ולשמוע בקולו ואין ראויים לעונש כלל ובזה ידויק מה שחזר לומר מלת הוא ומה גם עוד טענה אחרת שאינם ראויים לעונש לא הוא ולא הם שלא הלך להשתקע אלא לגור שם כגר בארץ והיה כמשלים חדשים ישוב אל ביתו ואל מקומו הראשון ולא יתייחס בחוצה לארץ עמדה מדת הדין וקטרגה עליו ונתוכחה עם מדת רחמים ואמרה לכי נא ונוכחה למה אמרת וילך איש כאילו הוא אחד העם ואחד הריקים ושם האיש שאמרת וילך איש אלימלך שמו שהוא גדול הדור האומר אני ואפסי עוד ואין כמוני עשיר בכל הארץ עד שעל כן נקרא שמו אלימלך שהיה אומר אלי מלכות ולי נאה להיות מלך על רוב תשבחותי ועושרי והיה ראוי לאיש כמוהו לפרנס כל יושבי עירו ולא להפיל לבם וראוי להענישו להיותו אדם חשוב וגם האשה אשר אמרת כי אשתו היא ונגררת אחריו היא גם היא ראוי׳ לעונש גדול כי שם אשתו נעמי ונקראת שמה כן על שם שהיא נעימה במעשיה כמאמרם ז״ל ולכן כיון שאשה יראת ה׳ וצדקת גמור׳ היא ראוי לדקדק עמה כחוט השערה כד״א וסביביו נשערה מאד והיה לה לפתותו בדברים אולי יפותה ותוכל לו לעכב בידו ולא עשתה והבנים אשר אמרת כי שמעו בקול אביהם כי הם טפלים אליו גם עליהם יהיה הקצף כי שם שני בניו מחלון וכליון וכל אחד מהם חשוב בפני עצמו ולו שם בגדולים אשר בארץ המה וז״ש אפרתים ותרגם יונתן רופילין שהיו גדולי הדור ולא היתה מעלתם וגדולתם אחרי לכתם מאליהם אלא אפרתים היו מבית לחם יהודה מאז בהיותם בבית לחם היו גדולים וחשובים אם כן גם המה היו יכולים למחות ולא מיחו ולהורות על מה שאמרנו חזר פעם שנית לומר מבית לחם יהודה אחרי אומרו וילך איש מבית לחם יהודה כי היו גדולים וחשובים מזמן היותם בבית לחם ולא מקרוב נתגדלו. וגם אשר אמרת כי גר בארץ הוא וישוב עוד לביתו ואל מקום משכן כבודו הנה הנם יושבים ומתיישבים שמה וזהו שכתוב ויבאו שדי מואב ויהיו שם כי עשו מושבם והוייתם וקבעו דירתם בשדי מואב ועל כל זה לא אפקוד ולא תתנקם נפשי: אי נמי אמרה ויבאו שדי מואב דרך תימה כמקטרגת שלא היו ראויים לבא בשלום עד מתוז חפלס וז״ש וכי ראוי היה שיבאו עד שדה מואב ולא מתו בדרך ולא די שבאו בשלום אין שטן ואין פגע רע אלא שהם בהויה וקיום וכי ראוי היה לאנשים הללו להיות עדיין בעולם מיד בבואם היה ראוי לקוברם מיד נגזרה גזרה על כולם עליו ועל בניו וימת אלימלך וברוב רחמיו וחסדיו ית׳ נשארה היא ושני בניה אף כי היו ראויים למיתה כולם כאחד נשארו ליתר הפלטה ואפשר שזה כיוון ר׳ חנינא שאמר נעשית היא שירי

מנחות וכמו שאחז"ל על שני בני אהרן הנותרים שגם הם היו חייבים מיתה רק שנותרו וכן אמר בכאן ותשאר היא ושני בניה כי נשארו לשארית וליתר הפלטה אולי ישובו בתשובה ולא שבו מדרכם הרעה ויוסיפו עוד לחטא לו וישאו להם נשים וגו' וישבו שם עד עשר שנים ולא זכרו את ארץ חמדה לשוב להם חזרה מדת הדין וקטרגה פעם שנית וימותו גם שניהם ותשאר היא ברחמים גדולים נשארה גם בפעם הזאת כי לא הוכיחה את בניה לשוב לאדמתם באופן כי מב' קטרוגין נשארה ונשתיירה לשיורים וליתר הפלטה הא' במות אישה גם כן מדת הדין היתה מתוחה גם עליה ותשאר ואפשר שזו היא כוונת ר' חנינא שאמר ותשאר האשה נעשתה שיורי שיורים ובזה דייק שפיר מה שחזר עתה לומר ומאישה ועתה נתנה בלבה כי ח"ו בפעם השלישית הקצף יהיה עליה וז"ש על כן ותקם היא וכלותיה וגו':

אי נמי אמר ויהי בימי שפוט השופטים לפי שאחרי מות יהושע עמדו שופטים על ישראל ככתוב בספר שופטים והיו עם בני ישראל יראים את ה' כל ימי השופט הרועה אותם ושמעו לקולו שהיה מדריכם בדרך ישרה ובמות השופט היו מכעיסים לפניו ית' ואיש כל הישר בעיניו יעשה כצאן אשר אין להם רועה ובמעלם אשר היו מועלים בו ית' היה מוסר אותם לחרב ביד אויביהם עמון ומואב ופלשתים וסיסרא וגו' ובצר להם היו שבים אליו ית' וישלח מלאך ויושיעם והיה מנהיג אותם וגם כל ימי השופט ההוא המושיע אותם היו הולכים בדרכי השופט שהיה מנהיגם בדרך ה' עד מות השופט ההוא באופן שלא היו סרים מאחריו ית' אלא בין שופט לשופט להיותם משולחים מבלי רועה אבל בהיות השופט עליהם לא ימו מני דרך וכן אמר שם ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ואהוד מת לומר כי מיתת אהוד מושיעם המורה להם את הדרך ילכו בה זאת היתה הסיבה לרעתם ועל כן היה מביא עליהם חרב ונותן אותם ביד אויביהם עד כי בצר להם ישחרוהו ולא כן היה בימים הללו כי ווי והי והגא וקינים היה דרכם ומעלליהם אף בימי השופטים עצמן והרעו לעשות בימי שופטיהם ולא היו בושים מהם ולא ישמעו לקולם ועל כן הוכפל עונשם ויהי רעב בארץ ולא חרב כי מכה קלה היא מן הרעב כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב:

אי נמי לפי שצריך האדם לסלק עצמו מן הדין עד שיתישב דעתו עליו כי הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח ורבים חללים הפילה וגו' על כן אמר ויהי בימי שפוט השופטים כלומר כי רבו דיינים בלתי הגונים בכל עבר ובכל פנה על כן באה עליהם הצרה הזאת ויהי רעב בארץ: **אי נמי** רז"ל אמרו דור ששופטיו צריכין להשפט הדיין אומר לאדם טול קיסם מבין שיניך והוא אומר לו טול קורה מבין עיניך וכוונו לתרץ מלת שפוט יתירא ולפי דרכם אפשר לדקדק מאי ויהי ויהי שני פעמים כי כשהדיין והשופט אשר יהיה בימים ההם הוא ראוי והגון צדיק מושל בירא' אלהים והקב"ה גוזר והוא עומד בפרץ לפניו ית' להשיב חמתו מעל עמו ומבטל הגזרה ואם היו השופטים בזמן הרעב ההוא אנשי אמונה היו באים בכח מעשיהם ודוחים מעליהם את הגזרה ההיא כי טרם יקראו היו נענים ויודעים לעתור ולרצות אבל ווי והי היה בימי שהשופטים עצמן צריכין להשפט ולא נהגו כשורה כי מזה נמשך כי היתה מקום והויה לגזרת הרעב להתקיים שלא נמצא מכולם מי שיהיה ראוי שבזכותו יתבטל הגזרה וזהו שחזר לומר ויהי רעב שהיתה הויה לה שאיש אין בארץ לדחות הגזרה ההיא מעליהם: **אי נמי** לפי' המתרגם שהרעב הזה לא היה כי אם בארץ ישראל בלבד אפשר שנמדד להם מדה כנגד מדה כי אע"פ שכל השפע והטובה הבאה לזה העולם בתחלה היא באה בארץ ומשם יפרד חוצה לארץ ושם נאמר הנותן מטר על פני ארץ זה א"י והדר ושולח מים על פני חוצות ואם בארץ ישראל לא ירד השפע עם היות כי עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה כ"ש שלא ירד לחוצה לארץ ויהיו בכל הארץ משפטיו שאם גבירה לוקה שפחה לא כ"ש ולפי זה היה ראוי להיות רעב כבד בכל הארצות ועל שהושג אחור משפט עד כי השופטים הוצרכו להשפט ומקום המשפט שמה הרשע תחת זה ויהי רעב בארץ בדוקא היינו בארץ הידועה והיא ארץ ישראל כי בפת"ח הבי"ת מובלעת ה"א הידיעה ובכל הארצות היה להם ובמקום הברכה שמה נוה ה' את הקללה ובמקום מואב חיים עד העולם: **ועוד** דרשו רז"ל דור ששופטים את שופטיו היה אחד מישראל עובד ע"ג והדיין מבקש להעביר עליו מדת הדין היה הוא בא ומלקה את הדיין אמר מה שבקש לעשות לי עשיתי לו וגם אלו דרשו מלת שפוט יתירא ולפי דרכם אפשר שבא הכתוב ליתן טוב טעם והתנצלות ליציאת אלימלך מארץ ישראל כי אחרי ראותו כי אף גם בהיותם שלוים ושקטי' ולא שבט אלוה עליהם בתיהם מלאים כל טוב איש כל הישר בעיניו יעשה ואין מוחה בידם כי אם יבא הדיין למחות בידם יכו אותו על הלחי והם ישפטוהו במשפטי נקמות כ"ש בבוא עליהם צרה ונוקה מכת רעבון שעין כל בריה צרה בחברתה שאם יקומו אנשים בני בליעל בצר רוחם ובמר נפשם גנבים ושודדי לילה הלא יגנבו כל אשר לו ולא ישאירו גם צרור ומי יאמר להם מה תעשה כי הדיין ירא וחרד מפחדם פן על פניו יוכיחוהו ועל כן בראותו הרעב בארץ מיד וילך איש וגו' חלף הלך לו בורח מביניהם פן יקחו את ממונו מידו כי הכירוהו מתמול שלשום לאיש חיל והון רב ומיד בצר להם ילכו ויבואו בביתו לחפש בנרות ולא ישאירו עוללות וכמה שחזר לומר פעם שני' ויהי הודיענו כי בלכתו משם עשה הרעב הויה בארץ כי עד עתה היו ישראל בטוחים עליו אשר אמרו בגלוי כזה שיכול לפרנס המדינה עשר שנים ועתה כשראו אותו הולך ובורח יצא לבם ויחרדו איש אל אחיו ויכבד הרעב בעיניהם ולזה הפירוש וילך איש וגו' דקאמר הוא סבה לויהי רעב בארץ דקאמר כי בסיבת הליכתו נעשה הויה חדשה לרעב בארץ: **אי נמי** הודיענו רעת האיש הזה וחטאתו כי כבדה מאד כי לכבוד הש"י לא הלך לו מתוך ההפכה האנשים החטאים האלה בנפשותם שהיו שופטים את שופטיהם וגם בשופטיו צריכין להשפט ולכבוד עצמו ישים כגבור לרוץ אורח חלף הלך לו מפני זלעפות רעב וכמו שהיה ענין פלגש בגבעה כי אף שהיו כל בני ישראל מדן ועד באר שבע הולכין על דבר אמת וענוה צדק על כי נבלה עשו בני בנימין וכן לא יעשה אף גם זאת נפלו לפני בנימין עד השלישית ואולם בעבור זאת כי לכבוד בשר ודם מיחו ויקהלו מיד עליהם ולכבוד המקום לא מיחו ולא עשו ככל החרדה הזאת בענין פסל מיכה וכמו שאמרו ז"ל שלא עמדו להם הפושעים בפסל ההוא ושם עמדו בפרץ בעון שבין אדם לחבירו ועל כן לא נתנם ה' בידם עד הפעם השלישית ואל זה כיון הכתוב באומרו ויהי ווי והי תאניה ואניה היה בדרכם ובמעלליהם בימים ההמה עד כי שופטיו צריכין להשפט וכו' והחוטא היה שופט ומלקה את הדיין ואלימלך לא סר מעל אהלי האנשים ההמה ולא ברח מחברת פריצים וישב בתוך עם טמא שפתים ולא גמל חסד לנפשו כי רעה גדולה היא לו היותו בין כנסת פועלי און כי בהתחברך לרשע פרץ ה' מעשיך אבל בבא עליו צרה ונוקה הנגע אל הגוף כי בא רעב בארץ מיד ויקץ כישן וילך לו מבית לחם יהודה:

ואמר וילך איש מבית לחם יהודה לגור וגו'. וראוי לדקדק למה לא אמר כמו שנאמר ביעקב ונזכרה היציאה וההליכה דכתיב ויצא יעקב מבאר שבע ואח"כ הזכיר ההליכה אל המקום אשר היה הולך כאומרו וילך חרנה וכן הוה ליה למכתב ויצא איש מבית לחם יהודה וילך לגור בשדה מואב ולמה כלל במלת וילך תרווייהו המקום שממנו יצא והמקום אשר אליו הלך. ואפשר לומר שיתורץ עם מ"ש ז"ל ויצא יעקב וכי הוא לבדו יצא והלא כמה חמרים וכמה גמלים יצאו אלא בזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הוד' פנה זיוה פנה הדרה ועשה רושם יציאתו בעיר ובודאי שיציאת יעקב מבאר שבע שלא היה באותה יציאה נדנוד עבירה עשתה רושם יציאת אותו הצדיק מהעיר וכאילו בצאתו יצא הדור כל העיר אמנם באלימלך שיציאה זו היתה עבירה בידו אחת שהם שתים יוצא מארץ ישראל בורח מלפרנס לעניים זאת היציאה אינה דומה ליציאת הצדיק מן העיר ולא עשתה רושם בהדר ובזיו העיר כי לא היה הוא זיו העיר כיון שנכשל במה שנכשל ולכן דילג מלת ויצא לרמוז שלא עשתה יציאתו רושם לזיו העיר וכלל יציאתו מבית לחם והליכתו לגור בשדה מואב תרווייהו במלת וילך. אח"כ מצאתי קרוב לזה בשורש ישי: ועוד אפשר לתרווייהו בחדא מחתא מחתינהו להקישן זו לזו כי שתים רעות עשה הא' יציאתו מבית לחם יהודה שהיא ארץ ישראל הרי חטא אחד בבחינת מה שממנו ועוד חטא שני' בבחינת מה שאליו והוא המקום אשר הולך אליו והוא במה שהלך לגור בשדה מואב שאילו היה הולך אל מקום אחר לא היה נחשב לו לחטא כפול אבל עתה סיפר בגנותו בהודיענו המקום אשר הלך אליו והוא לגור בשדה מואב אשר הש"י שנא אותם וציונו לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' עד עולם וסיים בפרשה לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם והוא הלך לדור אצלם אשר בבקר ובערב מקדים להם שלום או לפחות מחזיר להם שלום משום איבה באופן כי שתי עבירות בידו אחת ממה שממנו ואחת למה שאליו כדאמרן ולהקישן ששקולה זו כזו כלל תרווייהו במלת וילך:

אמר עוד הוא ואשתו ושני בניו הוסיף עוד לספר בגנותו של אלימלך כי אף אם נקטינן רעב בעיר פזר רגלך עם כל זה היה לו לראות כי לא היה לו טיפול רב מבנים ובנות ונשי בניו ובני בנים כאשר בא יעקב מצרים בשבעים נפש או כאבצן זה בועז שהיה שם בבית לחם יהודה והיו לו שלשים בנים ושלשים בנות וגם שלשים בנות הביא לבניו מן החוץ באופן שהטיפול שלו רב והרעב כבד בארץ ועם כל זה לא מאס בארץ חמדה ואלימלך הלך לו עם היות שלא היה לו טיפול רב רק הוא ואשתו ושני בניו בלתי נשואים בחורים ורווקים ועם כל זה ברח מארץ ישראל וכל זה גנאי הוא לו לאלימלך: ואפשר עוד לומר שהשמיענו במ"ש ושם האיש אלימלך וגו' שאע"פ שהלך לגור עם זדים ארורים שלא יבאו בקהל לך לא למד ממעשיהם ולא נטמע בהם אך כשמו כן הוא ולא שינו את שמותם רצוני לומר שכל מה שהיה מורה שמותם עד עתה כן הוא עכשיו וז"ש ושם האיש אלימלך ר"ל ראוי להקרא אלימלך כמו שהוא היה אומר אלי תבא מלכות ושם אשתו ג"כ עתה נעמי רצה לומר נעימה במעשיה ולא למדה כלל ממעשיהם וכן שני בניו מחלון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה רצה לומר שהיו ניכרים בשם יהודים כי הם זרע ברך ה' והיו קוראים אותם על שם מקומם שהיו מבית לחם יהודה ובזה לא קשה מידי אמאי חזר ואמר שהיו מבית לחם יהודה וא"ת כל זה היה בתחלת ביאתם אמנם אח"כ למדו ממעשיהם בהמשך הזמן לכך אמר ויבואו שדה מואב ויהיו שם רצה לומר כל זה היה אחר ביאתם לשדי מואב והיותם שם בהויה גמורה ועם כל זה לא נטמעו בהם כלל ועיקר ולא שינו את מעשיהם הטובים ואגב חדא הודיענו תרתי והשמיענו מעלת הרחמנות על עניי ישראל ופחיתות האכזריות כי להיות שנתאכזר על עניי ישראל והפיל לבן במה שהלך לו כל זכיותיו לא עמדו לו כנגד העון הזה ולקה בגופו ובממונו כמסופר לקמן:

ואפשר לומר שנכתב שפוט חסר וא"ו להורות כי הושג אחור משפט והיו שופטיו צריכין להשפט כי היו דנין דין מעוקל ומעוות ולכן שפט הוא חסר כי הדין והמשפט שהיו דנין היה חסר וגרוע ולכן גם להם קראם שפטים חסרים כי גם השפטים דכתיב הוא חסר וא"ו והם ודיניהם חסרים:

ועוד אפשר לפרש מה שנכתבו חסרים עם מה שאחז"ל במדרש אוי לדור שמקולקל במדה תני ר' חייא לא תעשו עול במשפט בדין אם לדין כבר אמור הדין א"כ למה נאמר במדה ובמשקל ובמשורה אלא מלמד שהמודד נקרא דיין ע"כ. וראוי לדייק מאי קאמר בהנחתו הראשונה דקאמר לא תעשו עול במשפט בדין פי' מי לא ידע כי פירושו של משפט הוא דין וכך הל"ל לא תעשו עול במשפט אם לדין כבר אמור הדין וכו' גם צריך לפרש כונת אומרו כבר אמור הדין וכו'. עוד מאי קאמר אם כן למה נאמר במדה במשקל ובמשורה דמאי א"כ דקאמר דנראה בזאת הקושיא שלדה מדבריו שאמר לעיל ועוד ייל קא מקשה למה נאמר במדה במשקל להגביל

על

בִּשְׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו׃ ב וְשֵׁם הָאִישׁ ג׳. י״ג ר״פ
אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נָעֳמִי וְשֵׁם שְׁנֵי־בָנָיו ׀ מַחְלוֹן ו׳ פסו׳ ושם שם
וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִים מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ שְׂדֵי־ ג׳

קֳדָם יְיָ וְכַד הֲוָה כַּפְנָא הֲדֵין תַּקִּיף בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל נְפַק גַּבְרָא
רַבָּא מִן בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַאֲזַל לְדוּר בַּחֲקַלָא דְמוֹאָב הוּא וְאִתְּתֵיהּ
וּתְרֵין בְּנוֹהִי׃ ב ושם וְשׁוּם גַּבְרָא אֱלִימֶלֶךְ וְשׁוּם אִתְּתֵיהּ נָעֳמִי וְשׁוּם
תְּרֵין בְּנוֹהִי מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִין רַבָּנִין מִן בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה

רשי

צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו לכך נענש: (ב) אפרתים. חשובים וכן (שמואל א א׳) בן תוחו בן צוף אפרתי אבגינו״ס. ראה חשיבותו שהרי הביא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה

אבן עזרא

משתש עצמו ואחר עמו בעבור כי שם מקום לא יסמך: (ב) מחלון וכליון. לא ידענו המקרים שהיו על שנקראו כן כמו יששכר גם משה. ובדרש אומר שהם יואש ושרף בעבור שלקחו בנות מואב ושם כתיב אשר בעלו למואב והמואביות מותרות לישראל כי הכתוב לא אסר כי אם עמוני ומואבי שלא יבואו בקהל ושלא יקחו מבנות ישראל ובספר עזרא אמר זה בטוב. וטעם מבית לחם פעם אחרת להודיעם שהם אזרחים. ועוד בעבור שאמר אפרתים וזאת המלה פעם הוא לייחס המקום הנקרא אפרת ופעם אחת ממשפחת אפרים ואפרת שם אשת כלב בן חצרון ונקרא המקום על שמה כמו מצרים ולא

אגרת שמואל

על המדות ועל המשקלים. ואפשר דכונת הברייתא הוא דמעיקרא מפני הקושיא כיון בפסוק שאם בא להזהירנו על הדין שלא יעשה הדיין עוות הדין הרי כבר אמור במקום אחר לא תטה משפט וגו׳ והייתי אומר מפני קושיא זו כי מ״ש הכא משפט לאו על הדיינות קאמר לה אלא על ענין ההריגה והמשפט ונקמה הנעשית למומתים שלא יעשו עול או להקל מעליו ממשפט וממיתה חמורה לקלה או להפך ופירוש משפט דקאמר הכא היא המיתה וחבירו כי כאשר משפיך לארץ וגו׳ באופן שבאזהרה זו נכנעים ההורגים ובלעז גיליט שלא ישנו את הפקידם לעשות עול באותה המיתה או להורגם באכזריות חימה ושטף אף לאותם שלא מצאו חן בעיניהם ולהפך למוצאים חן רק יהיה דבר השוה לכל נפש ובזה לא היה קשה אם לדין הרי כבר אמור לכן ר׳ חייא הניח הנחה לראשונה ואמר לא תעשו עול במשפט בדין כלומר אין לשנות קרא מפשטיה ופשטיה דקרא בדין משתעי ועתה בפירוש זה קשה אם לדין והוא אזהרה לדיין הרי כבר אמור הדין בדרך שהם ובדרך כולל לכל הדינים שבעולם אם כן למה נאמר במדה במשקל ובמשור׳ כלומר כי כפי פירוש זה שהכתוב מדבר על הדין אם כן פירוש הכתוב יהיה כך כי כאשר יבואו לפניו תובע ונתבע על תביעה במדד או שקל לו חסר לא יעשה הדיין עול אלא ידון ביניהם כפי הדין האמיתי אם כן למה פרט בפרטות ענין תביעה זו שהרי לדין כבר אמור בסתם בכולל לא הטה משפט שהוא כולל לכל התביעות א״כ למה נאמר במדה במשקל ובמשורה ואין לומר דשתי אזהרות הן אחד לדיין במ״ש לא תעשו עול במשפט ואחד למודדים ולשוקלים שלא ימדדו חסר ובזה לא הוה קשה אלא הקושיא הא׳ אם לדין הרי כבר אמור דאם כן הוה ליה למימר ובמדה בוא״ו אלא לאו דחדא אזהרה היא ואם כן הדרא קושיין לדוכתין אם כן למה נאמר במדה במשקל וגו׳ ועתה בזה שתי קושיות הוקשה לו לרבי חייא האחד אם לדין הרי אמור שנית אם כן למה נאמר במדה במשקל וגו׳ ותירץ אלא מלמד שהמודד נקרא דיין וכולה חדא אזהרה היא ובמודד משתעי קרא ומה שלא אמר לא תעשו עול במדה במשקל וגו׳ והזכיר מלת משפט הכונה להודיענו שהמודד נקרא דיין ודי בזה לביאור דברי המאמר. והכלל העולה מזה המאמר וגם ממאמרי׳ אחרים שמביא שם במדרש שהעון שהיה בימי שפוט השופטים היה שהמודד והשוקל שנקרא שופט היה מודד חסר ואפשר דלהורות דבמודדים חסר משתעי קרא כתב להו חסרים ואפשר דדייק עוד לכך שהשופטים או המודדים הם שלשה או במדה או במשקל או במשורה וזה רמוז בפסוק באומרו שפוט חד השופטים תרי הרי שלשה:

ואפשר עוד שסיפר לנו הרעות אשר היו לאבותינו לפני מלך מלך לבני ישראל ולא היה להם אלא שופטים לבד ולסבה זו היה להם זה שאילו היה להם מלך לא היה להם שום דבר מזה ראשונה אמר ויהי בימי שפוט השופטים כלומר כי לסבת היות הדור מתפרנס על ידי שופטים היה ווי ונהי לכל הדור וזה כמה שראינו בספר שופטים כי היו משועבדים זמן רב תחת הגוים אשר סביבותיהם ובכל עת ובכל רגע היו לוחצים אותם והסבה היתה אם בדרך טבע שלא היה להם מלך אחד אשר יצא לפניהם ללחום מלחמותיהם ולהכריח את כולם לצאת למלחמה כולם אחוזי חרב וגם לסבה אחרת תורנית הלא היא כי בימים ההם אין מלך בישראל איש כל הישר בעיניו יעשה ואם היה להם מלך כאשר האדם היה עובר עבירה היה שמלך מייסר אותו בשוטים ובעקרבים בהרמנות׳ דמלכא וכל העם ישמעו וייראו ולא יזידון עוד ואז היה הש״י מתרצה ברחמים עליהם ועל זרעם להפיל פחדם על כל העמים ולא היו נמכרים בידי אדונים קשים כאשר נמכרו עתה ביד סיסרא ושאר אדונים קשים וכל הגוי והנביה שזאת היתה בימי שפוט השופטים על בלתי היות מלך בישראל ועוד שנית רעה חולה כי על היות בזמן שפוט השופטים ולא היה מלך על ישראל זה היה סבה שהיתה הויה וקיום לאותו הרעב שבא ותכבד והחזק הרעב בארץ וזהו שחזר לומר מלת ויהי כלומר שהיה לה הויה וקיום ואם היה מלך בישראל בודאי שהיה יכול להקל מעליהם הרעב מעט וזה במה שהיה מכריח לבעלי האוצרות האוצרים חמשת מיני דגן וכל אוכל השנים הטובות שיפתחו את אוצרותיהם וישברו לכל עם הארץ והמלך היה משים וקוצב להם את השער ושלא יהיו רשאים להפקיע שערים אמנם עתה שהיה בימי שפוט השופטים שמתפרנסים על ידם לא היה כח בידם להכריחם לפתוח האוצרות וכולם מייקרים את השערים כרצונם וחפצם ואין דובר אליהם דבר ולכן ויהי רעב בארץ והיתה הויה לרעב ועוד שלישית שאם היה בזמן מלוך מלך בישראל כאשר היה רוצה אלימלך לצאת ולברוח מן הארץ בעוברו הגדול בודאי שלא היה מניחו כי הוא היה כדאי לפרנס את בני עירו עשר שנים אמנם עתה לסיבת היות לפני מלוך מלך רק בימי שפוט השופטים וילך איש מבית לחם יהודה ואין דובר אליו דבר כי אין מי שיהיה כח בידו לעכבו לא כן היה אם היה מלך בישראל ובשלשתן רמוז לשון ווי בראשונה ויהי בימי הרי ווי א׳ הב׳ ויהי רעב הרי ווי שני השלישי וילך הרי ג״כ מתחיל בווי שלישי כי ווי היה בהליכתו שלא היו יכולים לעכבו ובהיות שמו אלימלך מורה שום אדם לא היה יכול לעכבו כי הוא היה אומר אלי תבא מלכות אמנם אם היה מולך מלך עליו והוא משועבד תחת ידו בודאי שלא היה הולך ולזה סמך ואמר ושם האיש אלימלך וגו׳:

ובמה שאמר ויהי הרי זימני אפשר שרצה לספר קנת מה בשבח אלימלך ולמעט הגנאי שלא יצא וברח תיכף בתחילת הרעב רק אחר זמן שהכביד הרעב בארץ והיה לרעב הויה וקיום וזהו ויהי רעב דקאמר אז וילך איש ולא קודם לכן אפילו שכבר התחיל הרעב לבא ואפשר שלזה כיון המתרגם דקאמר והוה כפן תקיף בארעא והיותו תקיף מי אמר לו אם לא דדרים מלת ויהי יתירא וכן בסיום דבריו אמר וכד הוה כפנא הדין תקיף בארעא דישראל נפק גברא רבא וכו׳ משמע דכד הוה תקיף נפק הא עד דלא הוה תקיף לא נפק והוא שבח קצת לאלימלך:

ושם האיש אלימלך וגו׳. אפשר לומר עוד שהודיענו ורמז לנו כי שמא גרים ומורה על מה שאירע להם והנה האיש שמו אלימלך והכונה שהיה מתגאה הוא בעצמו ומתהלל הספך יהללך זר ולא פיך והוא היה אומר על עצמו אלי תבא המלכות ומתגאה וזה סייע לבל ינצל אמנם אשתו שמה נעמי שהיתה נעימה במעשיה לצדקות גמורה ולכך ניצולה ושם שני בניו כשמם כן בא להם כי שם הא׳ מחלון וכן נימוח מן העולם ושם הא׳ כליון ובא כליון חרון עליו ומתו גם שניהם באופן דנקטינן דשמא גרים לכן הודיענו את שמותיהם וקרוב לזה נמצא ברז״ל:

והנה רז״ל אמרו עשרה מיני רעבון באו לעולם א׳ בימי אדה״ר א׳ בימי למך וא׳ בימי אברהם וא׳ בימי יצחק וא׳ בימי יעקב וכו׳ ומונה והולך גם א׳ בימי שפוט השופטים והנה כל הראיות שמביא בכולם הם ברורות לפי שמצינו שבכולם הוזכרה הרעב בפירוש אמנם בימי אדם מנלן כי הראיה שמביא בעל המאמר דהיינו ארורה האדמה בעבורך נראה מפשטיה דקרא דלא קאמר על רעב שנגזר בזמנו בלבד אלא במשל שאם היה מטבע בריאת העולם להוציא הארץ תבואה רבה ועצומה במשל אלף חטים מחטה אחת נתאררה שלא יוציא כל כך וזאת הקללה היא נמשכת לכל הדורות כקללת בזעת אפך תאכל לחם כי היא קללה תמידיה לו ולדורות וכן כי עפר אתה ואל עפר תשוב כי היא קללה תמידית וגם אפשר שהיתה הקללה באיכות גודל התבואה כי אפשר שהיתה כל חטה וחטה גדולה ככוליא כמו שעתיד להיות לע״ל כמו שאמר הכתוב עם חלב כליות חטה וכאשר נתקללה נתמעטה החטה ונשארה בקטנותה שהיא עתה והיה זה לו ולדורות ולפי פי׳ זה ג״כ הראיה שמביא בעל המאמר א׳ בימי למך שנאמר מן האדמה אשר אררה ה׳ הוא כזמן אדה״ר שנא׳ ארורה האדמה וגו׳. ואפשר לומר דבעל המאמר סובר הכרח לענין זה וזה מהראיה שמביא מהרעב שהיה בימי יצחק דקאמר קרא ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם שראוי לדייק למה האריך ודי שיאמר מלבד הרעב הראשון ומדקאמר הראשון ופי׳ איזה ראשון ואמר אשר היה בימי אברהם מכלל דראשון אחר איכא שלא היה בימי אברהם ובודאי שבכאן גילה לנו כי מ״ש ארורה האדמה וגו׳ נאמר על הרעב דאל״כ מאי אשר היה בימי אברהם יתירא דקאמר אלא לאו מכלל דאיכא ראשון אחר שלא היה בימי אברהם אלא בימי אדה״ר וכיון שהארורה דקאמר באדם בהכרח הוא שהוא רעב גם מה שנא׳ בלמך אשר אררה ה׳ על רעב קאמר והענין מבואר כדאמרן:

ומצאתי כתוב בביאור רות לרב אחרון לא ידעתי אכנה והביא מה שאז״ל שופטיו צריכין להשפט ולא קיימו מ״ש ז״ל פי׳ ח״ה התקוששו וקושו קשט עצמך ואח״כ קשט את אחרים וכן אז״ל בר׳ בנאה דהוה כתוב אבבא דאבולא כל דיין דמתקרי לדין לאו דיינא הוא א״ל אלא מעתה אתא איניש דעלמא ומזמין ליה לדינא פסליה אלא כל דיין דמתקרי לדינא ומפקי מיניה ממונא בדינא לאו שמיה דיינא כתבו הכי ברם שבי דיהודאי אמרי וכו׳ ואע״פ דר׳ בנאה הגיה בדבריהם על״ז הניחו את שלהם ולא מחקוהו אם מפני כבודם ואם שדעתם לומר דלא מבעיא דבעינן דיין דלא ליפקו מיני׳ ממונא בדינא אלא בעינן נמי דכ״ע להוו מפייסין מיני׳ בענין הממון ואפי׳ תביעה של חנם לא ליפוק עליה וזה לרוב הסלסול הצריך להיות בשופט:

או ירצה בימים שהשופטים היו נוהגים עצמם במשפט ולא היו עושים לפנים משורת הדין לעשות חסד כלל וכן אמרו ז״ל אלופינו מסובלים בשעה שהגדולים סובלים לקטנים אין פרץ ואין

ואין זה נאה. וכיוצא בזה כתב בשורש ישי בשם החסיד הר' יוסף יעבץ זלה"ה שפוט השופטים ע"ד הא דאמור רבנן לא חרבה ירושלים אלא מפני שדנו בה דין תורה ואסיקנא שהעמידו דבריהם על דברי תורה ולא עשו לפנים מן השורה ובהיותם שופטים בארץ יקוב הדין את ההר ויהי רעב וגו' עכ"ל: ודקדק הכתוב לומר וילך איש להודיע כי גדול הדור היה ונקרא בשם איש: ודקדק עוד הכתוב להגביל רעת אלימלך בג' בחינות הא' שהלך מבית לחם יהודה ארץ ממנה יצא לחם דבדקינן בשמא וכדר' מאיר בפ"ב דיומא מאי רות א"ר יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שרוהו להקב"ה בשירות ותושבחות ומנא לן דשמא גרים א"ר אלעזר דאמר קרא לכו חזו מפעלות אלהים אשר שם שמות בארץ וגו'. הב' לגור בשדה מואב גוי חוטא אשר לא קדמו את ישראל בלחם ובמים וזה הלך שם להנצל מן הרעב. הג' שהלך הוא וביתו עמו בלבד ולא הוליך עמו אביוני עמו ובזה הודיע שכיון במחשבתו מחשבה רעה לברוח מעשות חסד באופן שכלל הכתוב שגנהו בבחינת המעשה במה שהלך מבית לחם יהודה לגור בשדה מואב וגו' ובבחינת המחשבה במ"ש הוא ואשתו ושני בניו יחידי וגרדום כנזכר: (ב) ושם האיש וגו'. הזכיר שמות כולם להודיע גדולתם כי כולם חשובים בפני עצמם נזכרים וניכרים בשמותם וזה הגדיל החטא כי החטא הקל לאיש נכבד גדול יחשב עכ"ל: והרשב"א הלוי כתב בביאורו בספרו שורש ישי זה לשונו ויהי בימי שפוט השופטים וגו' איתא בפרק קמא דמגלה אמר ר' לוי ואיתימא ר' יוחנן דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מאנשי כנסת הגדולה שכל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער וגו' והוינן ושקלינן וטרינן בקראי אחריני ומסיק רב אשי ויהי איכא הכי ואיכא הכי ויהי בימי ודאי לשון צער ע"כ בגמ' ובב"ר פמ"א ובויקרא רבה פי"א אמר רבי שמואל בר נחמן ועבד פלגא בכל מקום שנאמר ויהי משמש צרה והיה שמחה ע"כ. וידוע היות תיבת ויהי נחלקת לשנים וי הי ושניהם לשון הוי. וסברת ר' שמואל בר נחמן נ"ל דהכי פירושו אחר שתיבת ויהי היא מלה מהופכת מעתיד לעבר כי יהי הוא עתיד והוא"ו מהפכו לעבר אין זה ספק כי ודאי מורה לצער אחר שמה שהיה עתיד אמרו עליו שכבר היה וההפך בתיבת והיה כי היה הוא עבר והוא"ו מהפכו לעתיד זה יורה על שמחה והוא מבואר עכ"ל: ואני אומר שגם אפשר לי לומר טעם אחר והוא כי ידוע שהצדיקים לעולם תחלתם יסורין וסופם לוה והיה ראשיתם מצער ואחריתם ישגא מאד וכאשר עברו היסורין והצרות חלפו להם אז באים לעתיד גילות ושמחות ולכן כל השמחות כותבן בלשון והיה שהוא לשון עתיד כי הוא"ו מהפכו לעתיד ועוד נוכל לדקדק שכן השמחה העתידה לבוא על הצדיק הוא על ידי היפוך שכל היגונות שהיו לו לשעבר נהפכו לו לשמחות לעתיד. אמנם הצער כיון שבא בתחלה וברגע חלף ועבר לכן נקט לה בלשון עבר דהיינו ויהי שהוא לשון עבר כי הוא"ו מהפכו לעבר וגם בזה נוכל לדקדק עוד כי רמז בהיות העבר נאמר על ידי היפוך הוא"ו כי מלת יהי הוא עתיד להורות כי השי"ת הוא רב חסד מטה כלפי חסד בעל רחמים ואף אם כפי הראוי והדין היה עתיד עדיין עוד לבא על האדם הזה צרה ונוקם הקב"ה מהפכו לשעבר ומסתפק במה שכבר עבר עליו ומעלה עליו כאילו אפי' מה שעדיין היה עתיד לבוא עליו כפי הראוי מהפכו לשעבר כאילו כבר בא ועבר עליו ואינו מביא עליו יסורין עוד ואפשר לדקדק שהוא"ו שהיא אות אחת משמו ית' שם הרחמים מרחם על זה ומהפכו לשעבר כדאמרן ומה גם אם אותו האדם הוא שלם שלא פגם כלל במקום שרומז הוא"ו כי אז הוא"ו מהפכו לשעבר כדאמרן: ועוד אפשר לומר טעם אחר כי ידוע הוא שאם ח"ו השי"ת גוזר שיבא רעה על האדם אפי' אחר גזר דין אפשר שלא תבא שאם יעשה תשובה או על ידי תפלה אפשר שתבטל הגזרה ולא תבא כי ינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לכן אין שום רעה ודאית לאדם אלא הרעה שכבר באה ונהיתה לא העתידה ולכן לעולם הרעה מכנה אותה במלת ויהי שהוא לשון עבר ולא במלת עתיד אמנם אם השי"ת גוזר איזו טובה שתבא על האדם לעולם לא יחל דברו והוא יקיימנה אפילו שהאדם לא יהיה ראוי אליה ואינו מתחרט כלל מהשמחה העתידה לבוא כי אפי' העתידה היא ודאית ולכן נקט לה בלשון עתיד שהוא לשון והיה שהוא לשון עתיד כי וודאי הוא שתהיה ותתקיים לעתיד והנה הצגתי לפניך שני טעמים לסברת ר' שמואל בר נחמן ושניהם נכונים: ובענין מ"ש הכתוב תרי ויהי אפשר לי לומר שמואל הנביא שכתב המגלה הזאת רמז נכו ברמז הקבלה שמסרו לנו אנשי כנסת הגדולה כפי סברת רבי לוי או רבי יוחנן שכל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער וכן סברת רבי שמואל בר נחמן כדאיתינן לעיל ואף אם רב אשי אסיק כי ויהי גרידתא איכא הכי ואיכא הכי אבל כל ויהי בימי ודאי לשון צער הוא אפשר שהכתוב דייק כסברת רבי יוחנן ורב שמואל בר נחמן כי בין ויהי בימי ובין ויהי גרידתא כולם לשון צער הם והנה הכא הצער הוא בדור שהיה הרעב ולכן נקט הכתוב ויהי בימי וגם חזר ונקט ויהי גרידתא כאלו עתה מתחיל לדבר במלת ויהי גרידתא להורות כי בין ויהי בימי ובין ויהי גרידתא כולן לשון צער הם: והה"ר שמריה האיקריטי ז"ל כתב כי טעם שפוט השופטים גדול השופטים ועל משקלו כי יתואר הדיין במשפט על משקל שומר ועל משקל גדול כמו שפוט והסמכו יאמר שפוט השופטים כמו אלהי האלהים ואדוני האדונים עכ"ל. וכדומה כתב הראב"ע בשם מדקדק אחד והמתרגם נראה שכן כונתו שכתב והוה ביומי נגיד נגידייא: והה"ר יוסף יחייא ע"ה כתב ובימי אבצן והוא בועז קרובו מאלימלך היה המאורע הלז ולא רצה הכתוב לגלותו פה אלא החטא והעונש מאלימלך לכבודו כי זכר צדיק לברכה ולא יזכרו הצדיקים רק במקום הישועה כאשר הזכירו אח"כ כאשר שבה נעמי אל אדמת הקדש עכ"ל ונכון הוא: ובמדרש אמרו והא תניא בשעת דבר כנס רגליך בשעת רעב פזר רגליך ולמה נענש לפי שהפיל לבן של ישראל משל לבוטים של מלך וכו' כך אלימלך מגדולי הדור היה ומפרנסי הדור היה וכיון שבאו שני רעבון אמר עכשיו יהיו כל ישראל מסובבין בקופתו על פתחו זה בא בקופתו וזה בא בכפיפתו מה עשה עמד וברח מפניהם הדא גרמא ליה בנא' וילך איש מבית לחם יהודה ע"כ: וראיתי להרשב"א הלוי שהקשה וז"ל הן אמת לא שמענו מהמקרא שחטא זאת עלתו על שנאמר וילך איש ואולי הלך לקיים אומרם ז"ל רעב בעיר פזר רגליך והדרא קושיא לדוכתא עכ"ל. והנה הוא הלך בשיטה אחרת בתירוץ קושיא זו: ולדידי אין כאן קושיא כי העונש יוכיח כי לא עליו נאמר רעב בעיר פזר רגליך והוא גם הוא ידע שלא עליו נאמר ומה שהלך לא היה אלא בורח מפני העניים שזה בא בקופתו וגו' כי צדיק וישר הוא יהי' דאי לא תימא הכי למה נענש נמצא שהעונש הוא ההכרה שלזה נתכוון: ועוד שכיון שהיה מגדולי הדור שהיה כ"כ עשיר אשר לכך נקרא אלימלך כלומר אלי תבא מלכות א"כ ודאי כי לדידיה לא היה מעלה ומוריד הרעב רק ברח מן העניים: ועוד אפשר לומר כי ממה שאמר הכתוב וילך איש קא דרשי זה וכן אמרו הדא גרמא ליה שנאמר וילך איש וגו' וזה יובן במה שאמר ר' אבהו להלן במדרש כתיב להלן סוסיהם וחמוריהם וגמליהם ברם הכא וילך איש גרדום ע"כ. והנה אם היה יוצא כפי מ"ש המקשה רעב בעיר פזר רגליך ועל פי הדין יצא למה הזכירו וילך איש גרדום ולא הגיד העתק האיש הזה מקניינו וכל אשר לו כי בודאי צאן ובקר ועבדים ושפחות היו לו אלא וודאי לפי שהגליתה היתה בעבירה והוא במה שהפיל לבן של ישראל ואמר עכשיו יהיו כל ישראל מסבבין בקופתן וכו' ולכן ברח מפניהם לכן הזכירו יחידי כאחד הפחותים ולזה כוונו רז"ל במ"ש הדא גרמא ליה שנאמר וילך איש וגו' ולכן אפשר שהקדימו ז"ל בדבריהם ואמרו שאלימלך מגדולי הדור ומפרנסי הדור היה להורות לנו ההכרה שלהם כי לכן לא היה ראוי להזכירו כאחד הפחותים אלא וודאי לא הזכירו כך אלא לפי שהפיל לבן של ישראל וכו': והה"ר יוסף נאקין ז"ל כתב לגור בשדי מואב אמר שלא יצא להשתקע אלא לגור שם וזה הוראה וסיוע לאומרם ז"ל כי יצא להיות עינו צרה בעניים. ואולי כי לזה לא בא לאחד מערי המבצר פן יאמרו וידעו איה מקומו וילכו העניים אחריו כי אם באחת ערי השדה או שנסה אלו בשדה מואב ממש עכ"ל וכתב הרשב"א הלוי ז"ל דלפי דבריו לכך נכתב בשדי ביו"ד כי מפחדתו מן העניים היה הולך ממקום למקום עכ"ל: ובמדרש ויבאו שדי מואב ויהיו שם בתחלה באו להם בעיירות מצאו אותם פרוצים בעבירות אח"כ באו להם בכרכים מצאו אותם מרותקים במים ואח"כ חזרו להם בעיירות ע"כ. וראוי להבין מי אמר להם לרז"ל שלא נתיישבו במקום תחנותם בתחלה ביאתם ואפשר דדייקי מ"ש ויהיו שם שהוא מיותר דבודאי כיון שבאו שם שהיו שם כל זמן שעדין לא הודיענו הכתוב נסיעתם ועוד דלקמן הודיענו הכתוב בפירוש וישבו שם כעשר שנים וא"כ ויהיו שם למה לי אלא מדקאמר ויהיו שם מכלל דאיכא ביאה אחריתא בבאו שדי מואב ולא היו שם ולא נתיישבו שם לפי שהיו מחזרים משדות לכרכים עד שעתה בביאה שניה ויבאו וגו' ויהיו שם ונתיישבו שם ולפי דרכם ז"ל דייק נמי מאי דנקט שדי ביו"ד ולא בה"א: ואומרו הוא ואשתו ושני בניו אמרו ז"ל במדרש שהכונה לחייב את כולם כי הכל סג סרו מהר מהדרך הטובה אין אומר השב. וכן אמרו בפסוק ושם האיש אלימלך שלא עיכב אחד על חבירו ולכן חלה הגזרה עליהם ע"כ. והה"ר יוסף דקדק כן מדלא קאמר ויקח את נעמי כמו שאמר הכתוב ויקח אברם את שרי אשתו. או מכפל הוא ואשתו אחרי שאמר וילך איש למה עוד הוא אלא להורות שכלם לדבר אחד נתכונו עכ"ל: והרשב"א הלוי ז"ל כתב אם נתן רשות לספר בגנותן אחר שמתו בארץ חמדה אומר כי אלימלך לא שמע לקול תופסי התורה שאמרו אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון שנאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב והנה ר' יוחנן דרש פ"ק דתענית שנאסרו נח ובניו בתשמיש המטה בכניסתם לתיבה מדלא קאמר ובאת אל התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך כדקאמר ביציאה אלא הזכיר הזכרים כולם ביחד ואחרי כן הנקבות וא"כ פה שראינו שסמך האשה אליו הוא ואשתו משמע שלא נמנע בצער הצבור ולכן לא ראה בטובה כמשפט הפורשים מן הצבור בעת צרתם עכ"ל: ושם שני בניו. בנמוקי החסיד הר"ר יוסף יעבץ זצ"ל כתוב היה די ושם בניו אולי רמז כי לא היו שומעין זה לזה כיוצא בו שני בני אהרן ואמרו ז"ל מלמד שלא נטלו עצה זה מזה ע"כ: והרשב"א הלוי ז"ל כתב ואני אומר להורות כי שניהם שוים בגדולה עכ"ל: ואני אומר שהנה הרב ר' יוסף יעבץ ז"ל לא הרגיש הייתור של שני אלא בזה הפסוק דקאמר ושם שני בניו מחלון וכליון והוא לפי שכיון שהזכיר שמם ואמר מחלון וכליון למה ושם בניו מחלון וכליון ואנא ידענא דתרי ניהו אבל בפסוק דלעיל שלא הזכיר שמם אלא אמר ושני בניו לא קשה מידי דהיך יאמר ובניו ולא ידענא כמה הם לכן הזכיר לעיל מניינא דשני אמנם בפסוק השני הוקשה לו ז"ל ועם זה יצא לי תירוץ נאה אחר לקושייתו שכיון שידענו נאמנה שדברי הפסוק הראשון היו דברי מדת רחמים ודברי הפסוק השני הם של מדת הדין שעמדה לאתוכח ולסתור כל דברי מדת רחמים אחד לאחד למצא חשבון וכדכתיבנא לעיל בשם רז"ל א"כ כל דברי מדת הדין היו דנקט להו לכל דברי מדת הרחמים ומשיג השגה עליהם לסותרם ועלייהו קאי וכך אמר לה למדת רחמים ושם האיש דקאמרת וילך איש שהם שמו אלימלך ושם אשתו דקאמרת הוא ואשתו שהם נעמי שמה וכדכתיבנא פירושא דמלתא לעיל וכן נמי תפסה בדברי מדת רחמים שאמרה לעיל ושני בניו ושם לא קשה כלל מאי קאמר שני כדאמרן וכך אמרה לה ושם שני בניו דקא אמרת לעיל ושני בניו סתם ולא פירשת את שמם אני אפרשם והם מחלון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה וכדפריכנא לעיל כוונת מדת הדין בזה מה שיהא ובזה לא קשה מידי כי שני בניו דקאמר הכא מדת הדין הם הדברים שאמרה מדת הרחמים לעיל: והה"ר יוסף נאקין זלה"ה כתב אומרו אפרתים מבית לחם יהודה אחשוב שבא להודיענו ייחוסן שהיו מבני יהודה הדרים בבית לחם יהודה מאותם שבאו ממשפחת מרים הנביאה הנקראת אפרתה אשר הבטיחה הא־ל ית' לעשות לה בית מלכות כמ"ש ז"ל ויעש להם בתים וגו' ובני יהודה אחרים יושבים בבית לחם שאינם מזרע מרים כי אם מאותם אשר נשאו נשים משבטים אחרים ולכן נקראו

כאן

מוֹאָב וַיִּהְיוּ־שָׁם׃ ג וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נָעֳמִי
וַתִּשָּׁאֵר הִיא וּשְׁנֵי בָנֶיהָ׃ ד וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים כ׳ וכסיפרא
מֹאֲבִיּוֹת שֵׁם הָאַחַת עָרְפָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רוּת וַיֵּשְׁבוּ ס׳ חסר ו׳ קדמא בלישנא

וַאֲתוֹ עַד חֲקַל מוֹאָב וַהֲווֹ תַּמָּן רוּפִילִין׃ ג וימת וּמִית אֱלִימֶלֶךְ
בַּעְלָהּ דְּנָעֳמִי וְאִשְׁתְּאָרַת הִיא אַרְמַלְאָ וּתְרֵין בְּנָהָא יַתְמִין׃ ד וישאו
וַעֲבָרוּ עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּיְיָ וּנְטָלוּ לְהוֹן נְשִׁין נוּכְרָאִין מִן בְּנַת
מוֹאָב שׁוּם חֲדָא עָרְפָּה וְשׁוּם תִּנְיֵיתָא רוּת בַּת עֶגְלוֹן מַלְכָּא

מאביות ה׳ חסר ו׳ קדמא בלישנא וסימן והמאבים יקראו להם אמים. מארם וממאב דשמואל. וישאו להם נשים מאביות. וגם את רות המאביה. העמני המאבי דעזרא׃
תולדות אהרן וימת אלימלך. סנהדרין כב׃ ערפה. סוטה מב׃ רות. ברכות ז בתרא יד׃

רשי

היתה. ד״א אפרתים בית לחם קרויה אפרת׃ (ג) איש נעמי. למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו (ואמר איש נעמי כלומר לפי שהוא היה איש נעמי

אבן עזרא

ולא יתכן שיקחו מחלון וכליון אלו הנשים עד שנתגיירו והעד אל עמה ואל אלהיה

אגרת שמואל

כאן אפרתים כי הם היותר מיוחסים מכל השבט וברוך אלהי אמת שנתן בפי דבר אמת כי אח״כ מצאתי בפסוק ודוד בן איש אפרתי שאז״ל שהיה בא מזרע מרים הנקראת אפרתה עכ״ל: והר״ר יוסף יחייא ז״ל כתב שאומרו אפרתים מבית לחם יהודה הנראה לי בזה הוא כי בארץ ישראל היו מקומות הרבה נקראים בשם אחד כמנהג בכל העולם וכן היו נמצאים מקומות משתנים הנקראים בשם בית לחם ולהיות בית לחם יהודה הנכבד מהם להיות כי יהודה גבר באחיו לכן תארו הבית לחם שלו בתואר אפרתה כאומרו ואתה בית לחם אפרתה ראש ועלוי וכאשר אמר להלן ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם וז״א אפרתים ר״ל מיוחסים מבית לחם יהודה שהוא הבית לחם המיוחס והנעלה עכ״ל. ואני שמעתי פה לפה תוב״ב מפי מגידי אמת דתרי בית לחם היכא וכן העיד הרשב״א הלוי ז״ל בספרו שכתב ודבריו כנים כי בלכתי להשתטח על קבר הצדיקים עליתי אל הר הכרמל וכאשר ירדתי ממקום המזבח ללכת אל צפורי מקום קבר איש האלהים רבינו הקדוש עליו השלום פגעתי בעיר אחת ושמה בית לחם וזו היא בגליל והנכתבת על יד הנביא שמואל ע״ה היא בארץ יהודה מקום קבורת רחל ראו עיני ושמח לבי עכ״ל: ואומרו ויהיו שם כתב הרשב״א הלוי ז״ל בספרו בשם אביו כי בביאתם שמה היתה להם הויה חדשה כי גם הם לגרי עין כמואב על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים: ובנמוקי החסיד הר״ר יוסף יעבץ ז״ל כתוב ויהיו שם לא אמר וישבו שם כמו להלן להגיד כי הויה היה להם שם ולא היו דואגים על צאתם מארץ ישראל כיוצא בו והיה לפיכך מתו עכ״ל: והר״ר יוסף יחייא ז״ל כתב ספר הכתוב אשר עליו נחתם גזר דינם והוא כי המעשה היה יותר רע מהמחשבה כי מחשבתם בצאתם מארץ הקדושה היתה לגור בשדי מואב וכאשר באו שמה לא עשו כן כי נתיישבו ויאחזו בה והוא אומרו ויהיו שם לשון הויה כאשר ראינו שישבו שם כעשר שנים עכ״ל. וכיוצא בזה כתב ה״ר יהודה נתן פרובינצאל והטיבו את אשר דברו עכ״ל: ואני אומר טעם למה בכאן אמר ויהיו ולא אמר וישבו כמו שאמר למטה ואפשר שרצה הכתוב לרמוז לנו תירוץ לקושיא אחרת שיש להקשות במה שאמר וימת אלימלך איש נעמי שהרי קיימא לן שאין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה וכמו שמצינו באיוב כי מתחלה הוכה בכל ממונו וכאשר תם הכסף וכל אשר לו ספו תמו מן בלהות אז הכה את גופו בשחין רע וקשה דבאלימלך לא התנהג כך אלא בתחלה הוכה בגופו וימת אלימלך וגו׳ אבל עם מ״ש ויהיו שם ולא וישבו יתורץ כי נקטינן כי כל לשון ויהי ל׳ צער וצרה ובהכרח כן תהיה מלת ויהיו לרבים ולכן אמר בכאן ויהיו שם לרמוז כי בתחלה הוכו כולם בנהי ונהיה במה שנתרוששו ונדלדלו וכל עשרם חלף הלך לו ועכ״ז לא נתנו לב לחזור לארץ ישראל ולכן אותה הכו אח״כ בגופו וימת אלימלך איש נעמי וגו׳:

(ג) **וימת** אלימלך איש נעמי אפשר לומר שסיפר בשבח אלימלך כי אף גם זאת בהיותו בארץ מואב ובתוך עם שטופי זמה וכל בנותיהן פרוצות בעריות ויפיפיות אשר על כן סרו מאחריו ית׳ עם בני ישראל ויחל העם לזנות את בנות מואב וזמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני נטבע ביון מצולה מאהבתו אותן והאיש הלזה הולך בישרו העביר עיניו מראות ברע ומהסתכל בהן ואחר עיניו לא הלך לבו ועד יום מותו לא היה אלא איש לנעמי ולא לאחרת ולא נשא אשה אחרת עליה וז״ש וימת אלימלך איש נעמי כי עד עת מותו לא נתיחס אליו אלא איש נעמי לבד והיא גם היא גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה ולא נשאת לאחר ולא נזדווגה נשוא אדם אחרי מותו וזהו ותשאר היא ושני בניה כי לא היה לה חברה אחרת לבד בניה: אי נמי אמר כי בעוד אביהם אלימלך חי אף גם זאת בהיותם בני י״ח לחופה ראוים לישא אשה אפי׳ הכי אלימלך ונעמי שניהם לא הניחו לשני בניהם לישא למואביות כי היה בידם כח למחות בהם להיותם שנים כנגד שנים אבל במות אלימלך איש נעמי כלומר ההולך בעצתה כי שניהם היו בעצה אחת שלא להניחם לישא נשים מואביות ולכן ייחס אותו לאיש נעמי ותשאר היא ושני בניה כלומר שנשארה אחת כנגד שנים לא היה כח בידה למחות בידם כי רובים השנים מן האחד ולכן נקט ושני בניה ולא אמר ובניה להורות על האמור ואז וישאו להם נשים מואביות וזהו להם דקאמר להורות על שהיו בבחירתם ולקחו נגד רצון אמם וכח לא נשארה בה למחות בהם: א״נ אפשר שספר בגנות נעמי שלא נתנה לב אל מאמרם ז״ל אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו ויען כי מדת רחמיו ית׳ ליתן יד לפושעים ולהעיר לו לאיש המוכה הקל הקל תחלה אולי יעור משנתו אמר כי כן נעשה לה ולא שתה לבה גם לזאת בתחלה וימת אלימלך ולא חשבה מחשבה כי הרעה הבאה עליה היתה על צאתם מארץ חמדה ותתן לב לשוב אלא תיאנה קתת מוכר והשאר היא ושני בניה נשארו שם ולא שמעו ולא הטו את אזנם לשוב אל ארץ חמדה ואין אחד מהם שם על לב כי על היותם בחוצה לארץ באה עליהם הצרה הזאת ולא די שנתישבו שם אלא הרעו לעשות עוד וישאו להם נשים מואביות וגו׳ ועל כן וימותו גם שניהם להתרות בה פעם שנית על רעתה כי גדלה וחטאתה כי כבדה מאד על היותה בארץ העמים ולא שתה לבה גם לזאת ותשאר האשה שם במקום ההוא אחר שנשארו בה בשתי התראות אחת משני ילדיה במות שני בניה והתראה אחרת מאישה במות אישה וגם אחר כן כי קמה היא וכלותיה ותשב משדי מואב לא כיוונה לשמים לשוב אל ארץ ישראל כי לא שבה כי אם כאשר שמעה בשדה מואב כי פקד ה׳ את עמו לתת להם לחם וקודם שתשמע זה לא שבה ועודנה מחזקת בדרכה וז״ש כי שמעה כמו כאשר שמעה כי פקד אז שבה ואם לא שמעה לא שבה: ואפשר עוד לומר וידוייק כי בכאן אמר ותשאר היא ולקמן אמר ותשאר האשה והכוונה כי במות אלימלך לא חסר ממנה כי אם בעל לבד וזהו שאמר איש נעמי כי לא חסר ממנה אלא בחינת היות לה איש ובעל אמנם עדין כל כבודה במקומה ותשאר היא בהוייתה בכל עשרה אבל אחרי כן ירדה מנכסיה וקיא קלון על כבודה עד שלא נשארה בהוייתה כי אם כאשה עזובה ועצובת רוח אחו ותשאר האשה כאילו היא אשה אחרת זרה ונכריה מרת נפש: אי נמי אפשר שבא להודיענו גודל עונש המתאכזר עם העניים והאביונים המבקשים לחם ואין ספרי נעמי שהיתה צדקת וחסידה ונעימה במעשיה ועם כל זה לא עמדה זכותה לאלימלך אישה להצילו ממות וכמו שראינו שרחב הזונה הצילה את כל משפחתה וגם אם במות אלימלך נתאלמנה נעמי והגיע אליה נזק מזה והיה ראוי שזכותה תעמוד לה שלא תתאלמן עם כל זה על שהפיל לבן של ישראל בברחו מבית לחם יהודה על כן באה עליו הצרה הזאת וימת אלימלך עם היותו איש נעמי והלואי שתספיק זכותה להנצל היא ושני בניה וזהו שאמר ותשאר היא ושני בניה. ודייק עוד ששני בניה היו ראוים לעונש על שחלק לבם ולזה אמר ושני בניה שהיה די שיאמר ובניה כי כבר ידענו שהם שנים אלא רמז לנו כי לא היה אחדות ואהבה ביניהם אלא לעולם היו שנים בחילוק הלבבות ולא ניצולו אלא בזכותה ולזה אמר ושני בניה כלומר על היותם בניה ניצולו. וגם אפשר דדייק מה שאמר ושני לפי שרז״ל אמרו בפסוק אני מלאה הלכתי שנעמי הלכה מעוברת והודיענו שגם אותו העובר מת חלף הלך לו ולא נשארה אלא היא והשנים לבד: אי נמי עם מה שפירשנו לעיל בשם הרשב״א הלוי אגל הוא ואשתו שלא פירש מאשתו בשני רעבון שאסור בתשמיש המטה אפשר לומר שאמר הפסוק בכאן כי זאת היתה סבה למותו וז״ש וימת אלימלך איש נעמי לומר כי סבת מיתתו היתה להיותו איש נעמי ובא עליה אף בשני רעבון: א״נ לפי׳ המפרשים שפירשו שגיירום ולא בשלימות כי מת אלימלך ולא היו ב״ד של שלשה לגיירם כראוי וכהלכה אפשר שזהו שאמר וימת אלימלך כלומר שאם בחיי אביהם היו נושאים אותם היו יכולים לגיירם כדין שהיו שלשה אבל אחרי מותו ותשאר היא ושני בניה כלו׳ כאשה אחת ושני אנשים היו שלשה ואין האשה ראויה להמנות במנין ב״ד ועל כן כשנשאום אע״פ שגיירום עדיין נשים מואביות הן שאי אפשר להם לגיירם כראוי לפי שלא נשארה רק היא ושני בניה ולא היה שם ב״ד של שלשה אנשים:

(ד) **וישאו** להם נשים מואביות. אמר כי אף גם זאת בהיות בידם עון אחר לא נחתם גזר דינם אלא על מאסם בארץ חמדה וזהו שאמר וישאו להם כי אף שגיירום כדת וכהלכה מואביות היו ועדין היו בכלל לא יבא עמוני ומואבי לפי שעדיין לא נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית והם לא ידעו זה ולאיסורא מיהא איכוונו אעפ״י שלבסוף נתחדשה הלכה באופן שלא חטאו למפרע מ״מ בעת שנשאום ע״מ כך נשאום אף אם יהיו אסורות לבוא בקהל וזהו להם מיוחד דקאמר כי אצלם בעת לקיחתם אותה נשים מואביות ואסורות היו ואעפ״י כן לא היו נענשים אלא על שישבו ונתעכבו שם כעשר שנים וז״ש לקמן וימותו גם שניהם לרבות כדומה מיתתם דומה למיתת אביהם וכשם שמיתת אביהם היה על הדבר הזה כן מיתת הבנים היתה על מאסם בארץ חמדה כדאמרן: ובמדרש וימת אלימלך איש נעמי תניא הכל למות והכל למיתה ואשריו לאדם שיצא בשם טוב מן העולם מת האיש מי מחסרו אלא אשתו שנאמר וימת אלימלך איש נעמי ע״כ: מאד תמהתי מאי דקאמר הכל למות והכל למיתה שהכל דבר א׳ ונראה שהוא כפל ענין במלות שונות ועוד קשה שהוא במלות שונות שהיינו למות היינו למיתה ולמה שינה: ואפשר לומר שהכונה על שתי מיתות שכל אדם מעותד אליהם הא׳ היא המיתה שמת ונפטר מן העולם ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו ועל זה אמר הכל למות ר״ל למות ולהפטר מן העולם ואמרו והכל למיתה היא על מיתה העתידה בעה״ב כי אפילו הצדיקים בגיהנם יש להם חלק בו וקראה בשם התואר יאמר והכל למיתה כי שם איננו מת האדם שאילו היה מת בגיהנם איך אמרו משפט רשעים בגיהנם י״ב חדש והלא בשעה אחת שישרף ימות אלא הענין הוא במתדבק אל המיתה לטעום בכל עת טעם מיתה אבל

תיכף

דְמוֹאָב וִיתִיבוּן תַּמָּן כִּזְמַן עֲשַׂר שְׁנִין׃ ה ומיתו עַל דַעֲבָרוּ עַל
גְּזֵירַת מֵימְרָא דַייָ וְאִתְחַתְּנוּ בְּעַמְמִין נוּכְרָאִין אִתְקְטָעוּ יוֹמֵיהוֹן
וּמִיתוּ אַף תַּרְוֵיהוֹן מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן בְּאַרְעָא מְסָאַבְתָּא וְאִשְׁתְּאָרַת

י שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים׃ ה וַיָּמֻתוּ גַם־שְׁנֵיהֶם מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן

אתתא

רשי

נעמי ושולט עליה והיא טפלה לו לפך פגעה בו מדת הדין ולא בה) : (ה) גם שניהם. מהו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם אחרי כן מתו גם הם

אגרת שמואל

תכף חוזרים ובוראים אותו בריאה חדשה כדי שיחזור ויפשוט טעם מיתה ולכן אמר הכל למיתה ולא למות כי לעולם אינו מת וגם הצדיק יש לו חלק בזאת המיתה ולכך אמר והכל למיתה אלא שאם זכה נוטל חלקו וחלק חברו בג"ע והרשע נוטל חלקו וחלק חברו בגיהנם ולכן אמר ואשריו לאדם שיצא בשם טוב מן העולם : או אפשר שהכונה עם מה שאמרו ז"ל במקום אחר סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים ע"כ. והכונה בכאן היא זאת מה שאמר הכל למות היינו מה שאמר דסוף אדם למות והכונה היא דסוף סוף אפי' שיאריך ימים כימי מתושלח סופו למות. ועוד רעה חולה כי לא ידע האדם כמה יחיה ולא ידע מה ילד יום כי בכל שעה ושעה הוא מעותד ועומד אל המיתה והמות בחדריו וזהו שאמר והכל למיתה הן עומדין ואל זה ג"כ כוונו בכאן במ"ש והכל למיתה כלו' מעותד אל המיתה אף אם לא ימות הוא מעותד אליה ולכן צריך שישוב היום שמא ימות למחר ולכן סיים דבריו ואמר ואשריו לאדם שיצא בשם טוב מן העולם. ואפשר שכונת המאמר בזה לומר ולגנות לאלימלך שלא יצא בשם טוב מן העולם על אשר לא זכר עשות חסד וברח והפיל לבן של ישראל ואפשר שלזה סמך ואמר מת האיש מי מחסרו אלא אשתו והכונה כי סתם כל איש אשר ימות אינו מחסרו אלא אשתו כי היא לבדה מרגשת בחסרונו ובמיתתו ולא אחר לא כן מי שהוא צדיק גמו' כי כל הדור מחסרו כי הצדיק אבד לדורו אבד ובזה אפש' שהודיענו הכתוב שגם אלימלך מת כא' העם שלא הרגיש בחסרונו ולא חסרתו אלא אשתו ולא עשה רושם מיתתו כלל בישראל ולאו לדורו אבד וזה לפי שבחטאו מת על שמאס בארץ חמדה וגם שלא חמל על עניי עמו וז"ש וימת אלימלך איש נעמי כלו' שלא מת אלא לנעמי ואפי' בניו הקרובים אליו לא הרגישו בחסרונו לפי שנשארו נחסים תחת צל כנפי נעמי אמם וז"ש ותשאר היא ושני בניה כלומר עמה נחסים בצילה אמנם נעמי היתה נחסית בצל כנפי אישה ועתה במותו סר צילה מעליה ולהודיענו זה אמר הכתוב איש נעמי יתירא. אח"כ מצאתי בהרשב"א הלוי ז"ל שכתב בפירוש הכתוב כדפרישית : ובמ"ש וישאו להם נשים מואביות אפשר לומר שאמר וישאו ולא אמר ויקחו לפי שהאמת כמאמרם ז"ל שלא גיירום כי אין קיחה אלא בכסף קידושין כמו שאמר הכתוב כי יקח איש אשה והכי גמרינן לה במסכת קידושין אין קיחה אלא בכסף וגמר לה קיחה קיחה משדה עפרון ובמואביות לא שייך בה קידושין לזה לא אמר ויקחו. ואמר מלת להם שהוא מיותר להודיענו שלא היה הזווג הזה לשם שמים רק להנאתם לטובתם להתענג ולהתעדן בהם ולא לקיום המין שהרי ידוע הוא כי בנך הבא מן עמוניות או מן מואביות אינו קרוי בנך אלא בנה ובודאי שלא להם יהיה הזרע ולא היתה כונת זווגם אלא לתאות המשגל לבד ויוכיח שזו היתה כונתם לפי שהיו נשים מואביות וגויות גמורות וכדאמרן. ואמר שם האחת ערפה וגו' לפי שדרך מי שהיה מתגייר היה משנה את שמו ממה שהיה ויקרא שמו בישראל שם אדם ואלו הנשים בהיות שלא גיירום לא שינו את שמם רק שם האחת ערפה וגו' וכיון שלא גיירום זאת היתה נסיבה שישבו שם כי' שני' שכיון שהיו גויות לא היו רוצות להפרד אשה מבית אמה. ועל שעשו כל זה נגזר עליהם מיתה וזהו שנאמר וימותו גם שניהם וגו': **מצאתי** כתוב לרב אחרון זה לשונו וימת אלימלך איש נעמי כלומר שלעולם היה איש נעמי ובא ללמד שנעמי טוב לא נשאת כלל שישכח שם אלימלך מהיות אישה אלא לעולם היה אלימלך אף כי אחרי מותו איש נעמי והוא על דרך מה שאמר שלמה על אשת חיל גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה ואמרו רז"ל וכי אפשר לאשה לגמול טוב כל ימי חייה והלא אם הוא מת אינה גומלת אותו כל ימי חייה אלא זאת האשה שמת בעלה ואינה רוצה להזדווג עם אחר אבל נראית כאילו היא נשואה לעולם עמו : **ותשאר** היא ושני בניה אפשר שבא להודיע צדקת מחלון וכליון שאף שמת אביהם לא נתגאו להתנכר לאמם ולהסירה מגבירה רק לעולם היא היתה בהוייתה והם נכנעים אליה כשני בנים עכ"ל :

ולשינוי שינה דלעיל קאמר ויהיו שם וכאן כתיב וישבו שם כבר כתבתי בו בפסוק דלעיל ואפשר לומר עוד טעם אחר והוא שאלימלך מה שנענש ומת היה על יציאתו מארץ חמדה והוא המוציא את כולם כי אשתו ובניו טפלים אליו ולכן כיון שהעונש היה על היציאה תכף בהגיעו אל שדה מואב בהגיעם ובהיותם שם תכף וימת אלימלך וזהו שאמר ויהיו שם כלומר כיון שהיו והגיעו שם תכף וימת וגו' אבל בניו לא היו נענשים על היציאה כי לא היה בידם למחות שהיו טפלים אליו ולא נענשו אלא על העכבה שנתעכבו ולא חזרו לארץ חמדה ולז"א וישבו שם כעשר שנים מלשון ותשבו בקדש ימים רבים שהוא לשון עיכוב כן אלו כאשר ישבו ונתעכבו כעשר שנים אז נתמלאת סאתם וימותו גם שניהם : **ובביאור** לרב אחרון כתוב ז"ל וישאו להם נשים וגו' במדרש ר"מ אומר לא גיירום ולא הטבילום ולא היתה הלכה להתחדש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ולא היו נענשין עליהן וילמדו כן מדדייק קרא וכתב נשים מואביות כלו' אף שבשעה שנשאום מואביות היו ומקרא מסייע דאי נתגיירו בתחלה איך היתה נעמי דוחה אותן לשוב לסורן גם מה טעם לרות לומר עמך עמי ואלהיך אלהי גם בועז אמר ותלכי אל עם אשר לא ידעת וגו' אשר באת לחסות וגו' עם שאפשר שגיירום ועם כל זה חשבה נעמי שנתגיירו לאהבת בעליהן ואהבה התלויה בדבר שבטל בהבטל הדבר ואחרי מות בעליהן לא יהיה לבן שלם ולכן היתה אומרת להן שתשובנה גם זה טעם עמך עמי ושבח ביעז כאשר אזכיר בע"ה : **רז"ל** דרשו שם האחת ערפה שהפכה עורף לחמותה ושם השנית רות שראתה בדברי חמותה. רצו לומר שבא הכתוב להודיענו העתיד ולזה הזכיר שמותיהן דאי לאו הכי מאי נפקא מיניה . עוד אמרו שם דשתיהן בנות עגלון מלך מואב היו והיינו דהזכיר הכתוב שמותיהן להודיע כי היו נכרות לעולם בשמותיהן להיותן בנות מלכים : **עוד** כתב במה שאמר וישבו שם כעשר שנים והוא קרוב למה שכתבתי לעיל וזה לשונו וישבו שם כעשר שנים אמחלון וכליון קאי וקאמר בתרי מות אביהם ישבו שם עשר שנים ולפי שנתעכבו שם עשר שנים נענשו הם על אשר היו אז בבחירתם שהיו יכולין לחזור ולא עלתה להם ישיבת ח"ל ליסיבה כדי שיענשו עליה אלא בתשלום עשר שנים וכדאמרו ז"ל על פסוק מקץ עשר שנים לשבת אברם וגו' ולפי דרך זה אומר אני שגיירו את הנשים וקדושה נשאום ולא נענשו על הנשים רק על העכבה והכתוב סיפר סדר הענין ואמר שלהיות שנשאו נשים מבנות מואב כשגיירום והטבילום וגם קראו להם שמות והיינו דכתיב שם האחת ערפה וגו' ולזה הוכרחו להתעכב שם ולהשתקע וישבו זמן ראוי להקרא ישיבה ולזה נענשו אבל אם היו נושאים הנשים והולכים להם אל ארץ מולדתם לא היו נענשים והיינו דסמיך ואמר וימותו גם שניהם וגו' כלומר וישבו שם ולכך וימותו גם שניהם עכ"ל: **והחסיד** הכ"ר יוסף יעבץ זלה"ה כתב בנימוקיו איש נעמי כי היה חשיב בהצטרפו אליה וז"ש איש נעמי ולא נזכרה בשום מקום אשת אלימלך . ולחשיבותה כאילו לא מת כי נשארה היא בחשיבותה עכ"ל : **עוד** כתב בנימוקיו וישאו ולא ויקחו כי הלקיחה מורה על שהאשה משועבדה אמנם כאן נשאום כי היו חשובות מאד ואמר להם כלומר לא בעצת אמם אלא להעונג מואביות כי לנשיאותם לא הכריחום להתגייר עכ"ל: **ועי"ד** זה אפשר לי לומר ולדייק מ"ש וישאו ומ"ש להם שהכוונה שלא קיימו מה שאמרו ז"ל חות דרגא וסב איתתא אלא אלו נשאו נשים כלו' שהיו נשים חשובות בנשיאות להם כלומר כי אפי' להם ובערכם היו הנה חשובות ונשיאות מהם לפי שהיו בנות עגלון מלך מואב וז"א וישאו להם : **ולענין** אם גיירום אם לאו כם אמת ודבריהם אמת דתניא ר' מאיר אומר לא גיירום ולא הטבילום ולא הניחו הלכה להתחדש עמוני ולא עמונית ע"כ באותן דשתים רעות עשו א' במה שלא גיירום ועוד דאפי' היו מגיירים אותן עדין איכא לאו דלא יבא עמוני כי לא נתחדשה הלכה עדין. וכן במדרש לקח טוב מואביות בדתם הניחום ולא גיירום ולא הטבילו' ע"כ. והראב"ע כתב לא יתכן שיקחו מחלון וכליון אלו נשים עד שנתגיירו והעד אל עמה ואל אלהיה ודבריו בטלים לגבי דברי רז"ל(*) ועוד שעד שקר העד שהביא כי מ"ש שבה יבמתך הכוונ' לפי שהיא גם היא אמרה כי אתך נשוב לעמך כנראה שבמחשבת' היה להתגייר ובערך זה יאמר שכבר במחשבת' ניתקה מעמה ומאלהיה ועתה חזרה בה ושבה כבתחלה אל עמה ואל אלהים . וה"ר יוסף גאקין רצה לפשר פשרה שנשאום באיסור ואחר כך גיירום והעד כי רות בתורת יבמה נשאה בועז עכ"ל . וכתב הרשב"א הלוי על דבריו ז"ל כבודו במקומו מונח כי עד מוכחש הוא ואין כאן ייבום כי בועז ומחלון לא היו אחים אבל היו שני בשני כנודע וענין בועז אני אפרש במקומו בע"ה דבר נכון ומתקבל עכ"ל: **ומ"ש** כעשר שנים בכף ולא אמר עשר שנים אפשר שלא היו עשר שנים שלמים כי אפשר חסרו מהם ב' או ג' חדשים והוא על דרך כמשלש חדשים ואפשר שלזה כוונו רז"ל במדרש שאמרו וישבו שם כעשר שנים כשלשים כארבעים או חסר או יתר ע"כ. וראוי להבין מאי קאמר כשלשים כארבעי' והיה די שיאמר כעשר שנים או חסר או יתר והיה מובן שבא לדרוש הכף דכעשר שנים דלא כתיב עשר שנים ואמאי נקט כשלשים כארבעים ועוד אמאי דילג מנין עשרים ולא אמר כעשרים כשלשים אלא פשיטא דכוונת בעל המאמר שהרגיש קושי' הכף ובא לתרץ שלא היו עשר ממש אלא או חסר או יתר ולא קפיד קרא למנקט שנין בדקדוק כמה היה כיון שההפרש הוא בפחות ויתר מעט משכום העשר נקט לה הכי ואמר כעשר שנים ואין זה מן התימה שכן דרך המקרא ועל פי שנים עדים יקום דבר הלא הם כי פסוק א' כתיב כשלשים בכף והוא מ"ש הכתוב כשלשים וששה איש ועוד כתיב כארבעים בכף כמ"ש הכתוב כארבעים אלף חלוצי צבא ודרך המקרא למנקט מנין גדור אע"פ שיהיה חסר או יתר :

ובזוהר רות איתא כדברי הראב"ע ודברי רז"ל מצינן לפרושי דהו"ל כאילו לא הטבילום ולא גיירום הואיל ועדיין לא נתחדשה הלכה ומה טעם קאמ'. מפי הגאון מו"ה מוהרב"א נר"ו :

(ה) **וימותו** גם שניהם וגו' כבר פירשתי אותו עם הפסוקים דלעיל ועכ"ז אשיב ידי שנית עליו ואומר כי אמר מלת גם ועוד חזר והזכיר פעם מיתת אישה באומרו ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה ומיתת אישה כבר נאמרה בפסוק וימת אלימלך וגו' אלא הודיענו שגם עתה מת אלימלך מיתה שנית במה שמתו בניו בחורים ולא נשאר לו לא נין ולא נכד בעמו ובזה הוה ליה כאילו פעם מת אישה ואל זה כיון במלת גם לרבות לאלימלך דהוה ליה כאילו חזר פעם ומת פעם שנית ולז"א ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה כי הוה ליה כאילו שלשתם באחד

כאחד מתו ביחד: **ואפשר** עוד לומר שהודיענו שעם היות שעיקר עונשם שנענשו היה על שישבו שם כעשר שנים ומאסו בארץ חמדה עם כל זה גם סייע להענישם חילוק הלבבות ולכן יאשמו וז״ש וימותו גם שניהם כלומר גם לסיבת היותם לעולם שנים מחולקים ולא היו באהבה ואחדות גם על זה מתו. וגם אפשר דרבי במלת גם לעוברה שבאה נעמי מעוברת כמו שאמרו ז״ל בפסוק אני מלאה הלכתי וריבה במלת גם לאותו הולד שגם הוא אחרי שילדה אותו מת גם כן: **ואחר** שאמר מלת שניהם חזר ואמר מחלון וכליון לומר שנתקיים בהם הוראת שמם מחלון מלשון נימוח וכליון מלשון כליה כמותו וכלו כעשן כלו ושמא גרים: **ואמר** ותשאר האשה וגו׳ לספר בשבח ערפה ורות כלותיה שלא עזבוה לשוב אל בית אביהן כנעוריהן ולא עשו עמה כדרך כלה בחמותה כי שם עמדו ותשאר האשה מבלי חברת שני ילדיה ואישה אבל ערפה ורות לא הלכו מעמה ויתעכבו שם עד קומה לשוב אל ארץ יהודה וקמו גם המה ללכת עמה ותקם היא וכלותיה: **ובמדרש** רבי חוניא ורבי יהושע בר אבין ור׳ זבדה חתניה דר׳ לוי לעולם אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחלה ממי אתה למד מאיוב שנאמר ומלאך בא אל איוב ויאמר הבקר היו חורשות וגו׳ ואח״כ ויקח לו חרש להתגרד בו אף במצרים כך היה ויך גפנם ותאנתם ואח״כ ויסגר לברד בעירם ואח״כ ויך כל בכור במצרים ואף בנגעים כן בתחלה הן באים על ביתו וגו׳ ואף במחלון וכליון כך היה בתחלה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ואח״כ וימת אלימלך ואח״כ וימותו גם שניהם ע״כ: **ראה** גם ראה שהראיות שמביא שהביא ראיית איוב בראשונה והיא מדברי קבלה ואיחר את הראיות הכתובות בתורה לפי שראיית איוב היא יותר ברורה ומחודשת שאפילו ייסורי הגוף אשר אין בהם מיתת הנפש דהיינו ויקח לו חרש להתגרד בו אפילו זה לא התחיל בו תחלה. ואח״כ הביא ראיית מצרים לפי שאינה ראיה חזקה כראיית איוב לפי שהרי מצינו שהביא עליהם ועל גופם ייסורין קודם שהביא הברד שהרי מכת הצפרדעים היו נכנסים בגופם והשחין גם כן היה בגופם ובאיוב איחר אותו ובמצרים הקדימו ואין ראיה ממצרים רק ממה שאיחר מכת בכורות וטעם השינוי הזה מאיוב למצרים הוא לפי שייסורי איוב היו על צד הנסיון כי תם וישר היה על כן אפילו השחין שהוא ייסורי הגוף איחר אותו אמנם במצרים שהיה הענין על צד הנקמה לנקום נקמת בני ישראל וכמו שאמר הכתוב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי די להם שירחם בנפשות בלבד ויאחר מכת בכורות וענין הנגעים שהיו באים על ישראל ובאים תחלה על ביתו ואחר כך בבגד ואחר כך בבשר והיו באים על עון אשר חטא עם כל זה לא דמי לענין המצריים לפי שבמצרים היה הדבר להנקם כדאמרן אמנם בנגעים שבאים על החוטא לא היתה כונתו ית׳ להנקם מהחוטא רק לעוררו שישוב בתשובה על כן גם עליהם היו מרחמים שלא להביא הנגע בגופו תחלה אף אם לא היה בזה סכנת נפשות אבל במצריים די להם במה שאיחר להם מכת הנפש באופן שבזה הושוו שלשתן שאין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה ולזה לא אמר אין בעל הרחמים נפרע מן האדם תחלה לפי שראיית מצרים לא הושוה בה ומה שאיחר ראיית הנגעים לבסוף עם היותה שוה לראיית איוב לפי שאינה ברורה בתורה שבתורה הסדר הוא בספק כי בתחלה כתב נגעי אדם ואין הכרח כי גם בנגעים היה כן אלא על פי השתי ראיות מאיוב וממצרים ועל פי שנים עדים יקום דבר לכן הקדים אותם וטעם למקרא למה היפך אותם הפך המאורע אדם בגדים בתים יתבאר לקמן בע״ה ואחר הכל הביא ראיית מחלון וכליון לפי שאינה ברורה כי היא באה מרבויא דגם. ומהראיה שמביא מאיוב יש לדקדק איך רחמיו ית׳ הם רחמים פשוטים שאפילו כשמביא המכה בממון האדם מביא אותה מן המועט אל המרובה שכן מצינו שבתחלה באה בבקר ובאתונות שהיו המעט מן הכל ואח״כ בצאן שהיו שבעת אלפי צאן אח״כ בשלשת אלפי גמלים שהם שוים ממון רב ואח״כ בנפשות בניו ואח״כ בו ויקח לו חרש להתגרד בו על כן הביא אותה בראשונה. וגם אפשר לדקדק זה בדברי המאמר דקאמר ואף במחלון וכליון כך בתחלה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ומדנקט להו כסדר הזה נראה דכסדר הזה מתו והסוס אינו למשא ולעבודה אלא סתם סוס הוא לרכיבה ועל הסתם היה לכל אחד מהם סוס אחד או שנים לרכוב עליהם שהוא דבר מועט ולכן התחיל בסוס שהוא המועט ומתו סוסיהם שהיו רוכבים עליהם ואח״כ מתו חמוריהם שעל הסתם היו רבים לפי שהם לעבוד ולמשא ואח״כ מתו גמליהם שהם יותר חשובים ולפי זה מן הראוי היה שיאמר בעל המאמר ואח״כ מתו חמוריהם ואח״כ מתו גמליהם אלא במקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך וקיצר במובן: **והרשב״א** הלוי ז״ל כתב במאמר שמביא בויקרא רבה והוא קרוב לזה שהוא במדרש רות וזה לשונו לפי שהייסורין הבאים לעולם יתחלקו לשלשה חלקים הביא ראיה על כל אחד מהם כנגד הבאים לנסיון הביא ייסורי איוב אשר באו על זה הדרך וכמו שאמר אליפז הנסה דבר וגו׳ וכנגד הבאים לנקמה הביא מכות מצרים ותחלואיה כנודע כי זה היה להנקם מהם וכנגד תוכחית על עון זה יתחלק לשנים על עון שבין אדם לחבירו הביא ענין הנגעים הבאים רובם על זה הדרך זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע ובא אשר לו הבית מי שמייחד ביתו לו כדאיתא פרק יש בערכין וכנגד עון שבינו לקונו הביא דבר שניהם בני אלימלך כי על שנשאו נשים נכריות מתו וכמו שתרגם המתרגם והנה אפשר שלקו מתחלה בעושר כמאמרם ז״ל וגם לקו בכבוד כי כבודם בקלון הומר וזה נאמר באומרו מחלון וכליון שנאמר פה ללא צורך וזה כי בבואם שמה קראם מחלון וכליון אפרתים כלומר גדולים ועתה אמר מחלון וכליון בלבד כי כבר הזמן כבודם מעליהם הפשיט ולא נקראו בשם גדולים רק בשם מחלון וכליון ואחרי כל זה קצרות ימיהם כדברי המתרגם ונראה שדרש זה ממאמר משני ילדיה נראה שעדין היו ילדים עכ״ל: **והנה** נ״ל שעדיין ראוי לתור ולהבין ולתת לב לענין הראיה שמביא מנגעים שאמר שבתחלה באים על ביתו ואח״כ על בגדו ואח״כ על גופו קשה לזה שגם אם האמת יהיה כן למה בתורה לא נקט להו כסדר הזה אלא נקט להו מן המאוחר אל הקודם והמאוחר שהוא האדם בו התחיל ואמר זאת תהיה תורת המצורע והבית שהיא ראשונה בסכנה נקט לה באחרונה. **ואפשר** לומר שכונת התורה במה שהקדים צרעת האדם הוא להדריך ולהיישיר את האדם שישוב בתשובה מעבירות שבידו ולכן הודיעו שגם אם על צד הרחמים הנגע בא תחלה בבית ואח״כ בבגד ואח״כ בבשר עם כל זה ראוי הוא לאדם שיכיר שזהו על צד רחמים אמנם מן הדין ומן הראוי היה שיתחיל הצרעת בו ובבשרו ומה שמאחרים אותו ומתחילין מן הבית הם רחמים מאתו ית׳ ולכן כדי שידע האדם ויכיר את זה וישוב אל אלהיו סדר את הדברים כפי הסדר שהיה ראוי שיבא אע״פ שאינו בא: **ואפשר** לומר עוד טעם אחר והוא בהיות שנגעי בתים לא היו נוהגים אלא בארץ ישראל ואחר כיבוש וחילוק שכן כתיב ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם אחר שיהיה כל אחד מכיר את חלקו ואת אחוזתו. ונגעי בגדים לא היו נוהגים אלא בארץ ישראל וכמו שכתב הרמב״ן ז״ל וכן אני חושב בנגעי הבגדים שלא ינהגו אלא בארץ והוצרך למעט מהם חוצה לארץ עכ״ל. ולפי דבריו ז״ל אין סברא לומר שלא יהיה נוהג צרעת הבגד רק אחר כיבוש וחילוק כי מה ענין כיבוש וחילוק לצרעת הבגד אלא ודאי שצרעת הבגד היה נוהג תיכף בכניסתן לארץ קודם שכבשו וקודם שחלקו ועם זה יצא לנו טעם נכון לסדר התורה כי כפי אותו הזמן שהיו דור המדבר ולא נכנסו לארץ כל מי שקודם ונוהג בזמן מקדים אותו ולפי זה צרעת האדם שהיה נוהג גם במדבר וכמו שאמר הכתוב והנה מרים מצורעת כשלג לכן הקדים אותו אבל נגעי בגדים ונגעי בתים לא היו נוהגים עדין וכשנכנסו לארץ תכף היו נוהגים נגעי בגדים כי אין סברא לומר שלא היו נוהגים עד אחר כיבוש וחילוק כי מה לבגד עם כיבוש וחילוק ולכן כיון שהיו נוהגים תכף בכניסתם לארץ כתב אותם קודם נגעי בגדים וקודם נגעי בתים לפי שנגעי בתים היו מאוחרים בזמן עד אחר כיבוש וחילוק ולכן איחר נגעי בתים לסוף. וגם אם נאמר שנגעי בגדים נוהג בח״ל עם כל זה לא קשה מבגד כלל לפי שהבגד לעולם היה באמצע או יתחיל מנגעי בתי׳ או מצרעת האדם ולא קשה אלא מנגעי בתים לנגעי אדם וכבר הוא מתורץ כדאמרן: **ולענין** מ״ש בעל המאמר ואף במחלון וכליון כך היה בתחלה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ואח״כ וימת אלימלך ואח״כ וימותו גם שניהם נראה לי דמ״ש ואח״כ וימת אלימלך הוא טעות סופר ולא גרסינן ליה חדא דהוא בעצמו התחיל ואמר ואף במחלון וכליון כך נראה דבמיתת מחלון וכליון משתעי ולא במיתת אלימלך ועוד ראיה שכך נקט בתחלה מתו סוסיהם וכו׳ ונקט סוסיהם לשון רבים נראה שעל ממונם של מחלון וכליון קאמר שאחר שירשו מאביהם נאבד הממון תחלה ואח״כ מתו הם ועוד ראיה דמהיכא מפיק לה להאי דרשא ודאי שהיא ממלת גם יתירא דקאמר וימותו גם שניהם ריבה מיתת סוסיהם וכו׳ שמתו בתחלה וגם אפשר שבאיבוד נכסיהם ריבה מיתה להם לפי שעני חשוב כמת ובמיתת אלימלך לא נאמר וימת גם אלימלך לדרוש ולומר שבתחלה ירד מנכסיו ואח״כ מת וכן לרש״י בביאור המגלה זה לשונו גם שניהם מהו גם בתחלה לקו בממונם מתו גמליהם ומקניהם ואח״כ מתו גם הם עכ״ל והדבר ברור ועוד הכרח ממה שאמרו ז״ל בויקרא רבה פ״י הביאו זה המאמר בשם רבי חנינא ורבי יהושע בר אבין וכו׳ וכשמביא ראיה מנדון דידן כתבו זה לשונם אף כאן וימותו גם שניהם לאחר שירדו מנכסיהם עכ״ל הרי בפירוש שלא הזכירו אלא למחלון וכליון ולא לאלימלך אבל עדיין צריך לתור ולהבין מה נשתנה אלימלך שממנו נפרעו תחלה ולא מממונו ובמחלון וכליון נפרעו מממונם תחלה ואם הוא כלל שאין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה היה לו להיות דבר השוה לכל נפש לזה אפשר לומר שנפרעו ממנו תחלה לפי שהוא התחיל בעבירה תחלה להיות מואס בארץ חמדה ולא די שיצא הוא אלא הוציא את אשתו ובניו עמו והם היו טפלים אליו ולא היה כח בידם למחות ועוד שאלימלך נענש על אשר חטא בקום עשה לצאת מארץ חמדה ובניו חטאו בשב ואל תעשה על שנתעכבו וישבו שם כעשר שנים על זה וימותו גם שניהם ועוד כי שתים רעות עשה אלימלך והוא שגם הפיל לבן של ישראל כשראו אותו בורח מפני זלעפות רעב לפי שהיו בטוחים עליו שהוא היה יכול לפרנס לעשר שנים על כן לא עמד לו שום זכות גם הוא ית׳ נתאכזר לעומתו ושינה את מנהגו שאין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה לסבות האמורות ולכן לא נאמר וימת גם אלימלך אלא וימת אלימלך. וכבר כתבתי למעלה עם זה טעם נכון למה לעיל נקט ותשאר היא ולמטה נקט ותשאר האשה לפי שלעיל נשארה בהוייתה ובכל ממונה ולמטה נשארה כאשה אחרת עלובת רוח ורקנית מכל טוב: **והרשב״א** הלוי כתב וז״ל ועדין היה לבי תומה לי למה נעשה פתגם הרעה לאלימלך במהרה מבלי לאט לו עד שראיתי במדרש רבתי דרות ואף במחלון וכליון כך היה בתחלה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ואח״כ וימת אלימלך ואח״כ וימותו גם שניהם ע״כ. הנה שפעת גמלים סוסים וחמורים שמתו בתחלה ולא שבו אל ה׳ עכ״ל ומה מאד תמהתי עליו איך נחה דעתו בזה ולבו בלתי תומה לו כי הוא בעצמו פירש דממלת גם דכתיב במיתת מחלון וכליון מיניה קא דריש שירדו מנכסיהם והרי במיתת אלימלך לא נאמר וגם לא משתמע ממלת גם שנאמר בבניו שגם הוא העני ואדרבה אילו נאמר באלימלך אפשר שהיה משמע שגם בניו נשארו עניים ולא ירשו מאביהם כלל ועוד טעמים אחרים שכתבתי לעיל דמשמע מנייהו דמאי דקאמר במדרש רות ואח״כ מת אלימלך טעות הוא שנפל בספרים ואם לבו תומה לו למה נעשה פתגם הרעה לאלימלך במהרה מבלי לאט לו כבר כתבתי טעמים נכונים וישרים ועוד אשיבה ידי שנית בטעם נכון אשר לב כל אדם לא יתמה עוד על זה והענין הוא לפי שידוע הוא שמה שאין נפרעין מן הנפשות תחלה הוא על צד הרחמים כי מן הדין היה שיפרעו ממנו תחלה וכן אמרו ז״ל בלשונם אין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה וגם אם בשאר עבירות אין נפרעין מן הנפשות תחלה כאן אין ראוי שירחם הש״ת על נפש אלימלך לבלתי הכות אותו כיון שהוא לא ריחם על נפשות בניו ית׳ אלא נתאכזר עליהם וברח והפיל לבן של ישראל ולכן מדד לו הקב״ה מדה כנגד מדה וגם הוא לא התנהג עמו כבעל הרחמים אלא על פי הדין ונפרע ממנו תחלה ועם זה יובן מ״ש

אִתְּתָא מִתְכְּלָא מִתְּרֵין בְּנָהָא וְאַרְמְלָא מִבַּעְלָא: ו ותקם וְקָמַת הִיא וְכַלָּתָהָא וְתָבַת מֵחֲקַל מוֹאָב אֲרוּם אִתְבַּשַּׂרַת בַּחֲקַל מוֹאָב עַל פּוּם מַלְאֲכָא אֲרוּם דְּכַר יְיָ יָת עַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִתַּן לְהוֹן לַחְמָא בְּגִין זְכוּתֵיהּ דְּאַבְצָן נְגִידָא וּבִצְלוֹתֵיהּ דְּצַלֵּי קֳדָם יְיָ

ה׳ וַתִּשָּׁאֵר הָאִשָּׁה מִשְּׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִישָׁהּ: ו וַתָּקָם

ג׳ כתיב ס׳ כסי׳. הִיא וְכַלֹּתֶיהָ וַתָּשָׁב מִשְּׂדֵי מוֹאָב כִּי שָׁמְעָה בִּשְׂדֵה

ד׳ מוֹאָב כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־עַמּוֹ לָתֵת לָהֶם לָחֶם:

פקד ה׳ ד׳ וסימן ויאמן העם וישמעו. כי פקד ה׳ את חנה. כי פקד ה׳ את עמו לתת להם לחם. כי פקד ה׳ את עדרו:

אבן עזרא

אלהיה: (ה) ותשאר האשה. לבדה משני ילדיה ומאישה והזכירה הכתוב כי כן משפט כאשר יזכיר שני דברים יאמר על האחרון או הזכירם בעבור רוב מכאוביה על בניה שהיו בחורים כי אישה זקן מת: (ו) ותשב משדה מואב במחשבת

אגרת שמואל

הכתוב ונתן לך רחמים ורחמך כלומר יתן לך הש"י טבע של רחמים לשתהיה רחמן על העניים ואז ורחמך כי הא בהא תליא אבל אם לא יש לך רחמים לרחם על אחרים גם הוא לא ירחם עליך את זה ראיתי בתשובת קושיא זו ואין ראוי לכותה בשפעת גמלים תכסך כמו שכסה אותה הרשב"א הלוי באופן דשאני עבירה זו של אלימלך משאר עבירות שבתורה שבכולם אין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה חוץ מזו מן הטעם שכתבנו ועם זה יובן מה שאמר הכתוב גומל נפשו איש חסד כלומר כי מי שהוא איש חסד ורחמן עושה חסד עם נפשו כי גם כן בעל הרחמים לא יפרע מנפשו תחלה אמנם עוכר שארו האיש אכזרי כאלימלך כי יפרעו מגופו תחלה: **ובפשט** הכתוב אפשר לומר וימותו גם שניהם משמע שניהם כאחד מתו ביום אחד וזהו גם שניהם לרמוז שלא מתו בזה אחר זה בזמנים מחולפים: **וגם** אפשר דגם שניהם דקאמר לרבות במיתות כי מלבד מיתה והפסד גופם גם מת ונאבד שמם מן הארץ וזהו שחזר להזכיר שמם מחלון וכליון פעם שניה לומר כי מלבד מיתת שניהם גם מתו מחלון וכליון ונכרת שמם מן הארץ כי לא יזכרו ולא יעלו על לב עוד כי לא נשארה כי אם האשה יחידה שכולה וגלמודה ובנים לא היו להם שאם היו להם בנים מעולם לא היה נכרת שמם מן הארץ ומה גם כי לעולם אומרים פלוני בן פלוני לא כן עתה כי מת גם שמם מן הארץ ולזה קראם ילדים וקרוב לזה הדרך פירש מורי ז"ל: **ואמר** ותשאר האשה משני ילדיה וגו'. קראם ילדים להורות על חסידותם כי עם היותם הם אנשים חשובים בתכלית החשיבות וכמו שקראם לעיל אפרתים ות"י רופילין ועכ"ז לגבי אמם היו מחזיקים עצמם כילדים קטני' ומקטיני' עצמם לכל דבר לגבי דידה להיותם שבים אל משמעתה ושומעים לעצתה שלא לסור מאשר תגיד להם ועוד קראם ילדים להורות שהיא היתה משתעשעת בהם כאילו היה כל אחד ילד שעשועים שהקטן כשהוא ילד אביו ואמו משתעשעים בו ועוד אפשר שקראם ילדים על דרך מ"ש הכתוב בן שנה שאול במלכו ואמרו ז"ל כבן שנה לחטא להורות על חסידותו. ואפשר שאלו ג"כ היו צדיקים כילדים שאין בהם חטא ולא נמצא בהם רק העיכוב שנתעכבו שם כעשר שנים כאשר נשאו אותן הנשים אשר על כן נענשו אמנם בכל שאר הדברים היו צדיקים:

(ו) **ותקם** היא וכלותיה ותשב וגו'. אי אפשר לומר ותשב ממש שהרי כתיב אח"כ ותצא מן המקום אשר היתה שמה אלא הכוונה ששבה במחשבתה ושמה על לבה לשוב ומשום דקיימא לן שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה לכן כתב ותשב כי מעתה מעלה עליה הכתוב כאילו כבר שבה: **ובמדרש** כי שמעה בשדה מואב שמעה מהרוכלים המחזירין בעיירות ומה שמעה כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם כתוב אחד אומר כי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב וכתוב אחד אומר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול א"ר שמואל בר נחמני פעמים שהוא עושה בעבור עמו ונחלתו ופעמים שהוא עושה בשביל שמו הגדול א"ר איבו כשישראל זכאין בעבור עמו ונחלתו וכשאין ישראל זכאין בעבור שמו הגדול ורבנן אמרי בארץ ישראל בשביל עמו ונחלתו בחוצה לארץ בעבור שמו הגדול שנאמר למעני למעני ע"כ. ראוי להבין מנא להו דמהרוכלין שמעה דילמא מבני מואב כי בלי ספק מהם היו הולכין לארץ ישראל ואח"כ היו חוזרין לשדי מואב אל בתיהם ומהם שמעו לא מהרוכלין כי כפי משמעות לשונם משמע שהיו רוכלין ישראלים באים ומחזרין בשדי מואב שהם נקראים עיירות וכמו שדרשו רז"ל בפסוק לגור בשדי מואב ומהם שמעה ומנא להו שכך היה. ועוד מהו שאל בדרך שאלה ומה שמעה כי אין כאן מקום לשאלה כלל דפשטיה דקרא הוא כי שמעה כי פקד וגו'. גם יש לדעת אם ר' איבו ורבנן אי פליגי אי לא ואי נימא דפליגי באיזה דבר תלוי מחלוקתם: **ואפשר** לומר כי מאופן דברי השמועה דקדקו רז"ל שרוכלים ישראלים המחזרים בעיירות מהם שמעה וז"ש ומה שמעה כלומר מהדברים אשר שמעה מזה תכיר ותדע כי כנים דברינו שמהרוכלים ישראלים שמעה וזה כי מה שמעה כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם וכדי להבין פירוש הכתוב הזה הקשה ורמי הכי קראי כתוב א' אומר כי לא יטוש וגו' וכתוב אחד אומר וגו' ותירץ ר' שמואל בר נחמני פעמים שהוא עושה וכו' ופעמים שהוא עושה וכו' והנה רבי איבו ורבנן פליגי לידע פירוש אלו הפעמים מאי נהו ור' איבו אמר כשישראל זכאין בעבור עמו ונחלתו כשאין ישראל זכאין בעבור שמו הגדול ובהא פליגי דרבי איבו סבר דמאי דקאמר קרא כי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב פירוש עמו ונחלתו הוא נאמר על ישראל כי קרויים עמו וגם קרוים נחלתו שכן מצינו דכתיב כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו הרי שישראל קרואים נחלתו ואם כן עמו ונחלתו דקאמר קרא על ישראל קאמר וכתוב אחר אומר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול הא כיצד בזמן שישראל זכאין וצדיקים וראוים ליקרא נחלתו אז בעבור עמו ונחלתו ועל זה אמר הכתוב כי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב וכשאין ישראל זכאין אז בעבור שמו הגדול ובזה משתעי קרא דכי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול ודייק זה דבזה הפסוק לא קראם נחלתו: ורבנן סברי דקרא דכי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב תרתי קאמר עמו הם ישראל ונחלתו היא ארץ ישראל כי שם היכל קדשו ובמקום משכן כבודו ועיני ה' בה מראשית השנה וגו' ובארץ ישראל עושה בשביל עמו ונחלתו כלומר בעבור שתים אלה הוא מרחם בשביל עמו ובשביל נחלתו שהיא ארץ ישראל וזהו פירוש פסוק כי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב שהכוונה בשביל עמו וגם בשביל נחלתו שהיא ארץ ישראל ולפי זה דייק שפיר מה שעשה הפסוק שני גזרות מחולקות ומרוחקות זו מזו אחת לא יטוש ואחת לא יעזוב משמע דתרתי קאמר כי לא יטוש ה' את עמו היינו ישראל ונחלתו לא יעזוב היינו ארץ ישראל וכאשר ישראל הם בארץ ישראל עושה בשביל עמו ובשביל נחלתו וקרא דקאמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול היינו כשהם בחוצה לארץ ולכן לא הוזכרה נחלתו בזה הפסוק: **ועם** זה יצא לנו פירוש לקרא דידן דדייק כרבי איבו שהפקידה היתה לפי שישראל חזרו בתשובה והיו אז זכאין ובשבילם פקד וז"ש כי פקד ה' את עמו נראה שהעם הוא העיקר ובשבילם פקד לא בשביל ארץ ישראל ובזה ידוייק מלת להם דקאמר מיותר כלומר לתת להם בשבילם כלומר כי ראויים הם לתת להם לחם וזה למה שעשו תשובה והיו זכאין ולכן אמר בעל המאמר ומה שמעה כלומר מן הדברים ששמעה והם כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם הדברים הללו עדים שמהרוכלים שמעה שהיו באים רוכלים ישראל וספרו לה איך חזרו ישראל בתשובה והיו זכאין וריחם ה' עליהם אמנם אם היה שמבני מואב שמעה מי היו יודעים הם אם חזרו בתשובה והיו זכאין אם לאו הלא לאו מהרוכלים שמעה: **ובפשט** הכתוב אפשר לומר לפי פשוטו כי בשמעה כי פקד ה' במדת רחמיו את עמו שלא מצינו ולא שמענו שחזרו בתשובה עם בני ישראל ופקד אותם לתת להם לחם במתנה מבלי היותם ראוים לטובה כלל מיד שמה לדרך פעמיה ותשב משדי מואב אשר מדת הדין היתה מתוחה עליה שמה ואמר בלבה אלכה ואשובה אל מקומי הראשון והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' במדת טובו אל עמי ואל מולדתי גם לי גם להם יהיה אף שאיני ראויה לטובה כי במקום ההוא מתנהג ה' ברחמים וז"ש פקד ה' שמורה על רחמים וגם לתת לשון מתנת חנם: **ואומרו** ותקם היא וכלותיה וגו'. אפשר כי נשא לבה אותה לשוב משדה מואב לשתי סבות בסבת מה שממנו ומה שאליו ועל סבת מה שאליו אמר כי שמעה כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם וכיון שנפקדו עמה נכספה וגם כלתה נפשה אל עמה ואל מולדתה ואל אלהיה לשוב כי שמה תרגיש ותמצא לה מנוח בארץ מולדתה הארץ אשר חפץ בה המלך הקדוש ית' שמו והיה לה לאלהים ועל סבת מה שממנו אמר ותצא מן המקום כלומר מסבת המקום אשר היתה שמה כי צרה ויגון ואנחה מצאה לה במקום ההוא מעת בואה שמה מיד מת אישה ואחריו בניו ובקשה לברוח מן המקום הרע ההוא המוכן לפורענות וכו': **ומ"ש** כי שמעה בשדי מואב תרגם יונתן כי נאמר לה על פום מלאכא דס' ואפשר לומר לפי האומרים כי הרעבון הזה היה כולל בכל הארצות ולא נסע אלימלך מבית לחם אלא לברוח ממקום שהיו מכירים ברוב עשרו אל מקום שלא יכירוהו כי אמר אלכה לי מן המקום הזה פן ישובו על פתחי כל העם מקלה לשאול אוכל לנפשם כי יודע כל שער עמי כי יש בידי יכולת לזון את כולם ובהיות כי גם היתה רעב בשדי מואב אז הבינה בדעתה כי פקד ה' את עמו ויהיה כי שמעה מלשון הבנה כמו וישמע אברהם אל עפרון כי ראתה שדי מואב בנאות דשא דשנים ורעננים אמרה מסתמא כי כן יהיה בארץ ישראל ופרוח תפרח ותגל ערבה ואח"כ אלכה ואשובה וז"ש ותשב משדי מואב כי שמעה והבינה בשדות גנות ופרדסים אשר במואב המקום אשר היתה שמה ראתה אותם ירעפון דשא וגיל גבעות תחגורנה ומהם שמעה והבינה כי פקד ה' את עמו וגו': **ואפשר** לומר כי לפי שבמע' בשדי מואב כי פקד ה' את עמו וגו' לזה שבה שאילו לא שמעה זה לא היתה שבה לפי שתמות ברעב ויתאכזרו עמה לפי שהיא ג"כ נתאכזרה היא ובעלה בברחם מפני זלעפות רעב ולבלתי רחם על אביוני עמו ולכן לא שבה עד אשר שמעה כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם ועם דרך זה אפשר ג"כ לומר דמאי דקאמר להם על נעמי וכלותיה קאמר והכוונה כי פקד ה' את עמו באופן שיוכלו עמו לרחם עליהם ולתת להם לחם לאכול ואינו מן התימה דהוה ליה למנקט להן בנון לפי שכבר מצינו במקומות רבים שאומר בכנוי מם על הנקבות והעד ותלכנה שתיהם עד בואנה בית לחם אשר בנו שתיהם את בית ישראל. כאמרם המלך אחשורוש וגו': **ובמה** שאמרו רז"ל וימותו גם שניהם וגו' מתחלה ירדו מנכסיהם וזה דייק ממלת גם שניהם אפשר עם זה לומר מ"ש ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה כלומר שלא הרגישה ולא שתה לבה אל איבוד הממון כי ידעה שהכל הבל ואם נפשה דאבה הוא על שני ילדיה ועל אישה וז"ש משני ילדיה ומאישה לא מן הממון: **אח"כ** מצאתי למורי זלה"ה שפירש כן ובביאור לרב אחרון כתוב לאמר ותשאר האשה וגו' א"ר חנינא שירי שיריים. ולי נראה כי צרות אחרונות הזכירו צרות ראשונות לנעמי וזה כי בחיי הבנים היתה מתנחמת בבניה ולא היתה זוכרת מיתת בעלה אך במות בניה אז נדמה לה שבאותן מתו כאחד בעלה ושני בניה וזה ע"ד שדרשו רז"ל בפסוק יוסף איננו ושמעון איננו וגו' אמר להם בתחלה כשהיה בנימן אצלי היתה דעתי מיושבת עלי ועכשו דומה לי כאילו שלשתן לקחתם ביום א' עכ"ל. וגם הרשב"א הלוי כתבו ועוד כתב ובמדרש

ז וַתֵּצֵא מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיְתָה־שָּׁמָּה וּשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ עִמָּהּ וַתֵּלַכְנָה בַדֶּרֶךְ לָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה׃

ג׳ הוּא בוֹעַז חֲסִידָא : ז ותצא וּנְפָקַת מִן אַתְרָא דִי הֲוָת תַּמָּן וְתַרְתֵּין

רשי

הם : (ז) ותצא מן המקום . למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדי מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן

אגרת שמואל

לקח טוב משני ילדיה ומאישה צרות אחרונות משכחות את הראשונות לפיכך הקדים ילדיה לאישה עכ"ל: עוד כתב הרב האחרון ותקם היא וכלותיה וגו' לימד שבעת נסיעתם מן העיר לא נודע שהיה הולך מן המקום אלא היא לבד וכלותיה היו הולכות עמה בחזקת לויה לא ללכת מארץ מולדתן ולכן אמר ותקם היא וכלותיה ותשב כלומר לשוב אל ארץ מולדתה והליכה שמה תקרא השבה וחזרה לנעמי שיצאה משם אך לכלותיה לא תקרא חזרה אלא הליכה:

כי שמעה בשדי מואב וגו'. סיפר הכתוב שהרגישה נעמי בעונש המתים שנענשו על ישיבת ח"ל ולא הרגישה כן עד מות בניה כי מתו יחדו ופתאום כנז' ואז נתנה את לבה לשוב אחר שאין לה סיבה להתעכב והיא שמעה קודם לכן כי פקד ה' וגו' וראויה היא לשוב אחרי הוסרה סבת היציאה משם. א"כ למד הכתוב שלא ברחה נעמי משד' מואב בכונ' שלא תרא' ברע' שכלותי' ינשאו לזרים כדרך הנשי' המקנאו' רק ששמעה כי פקד ה' ואין לה טעם להתעכב בח"ל. א'כ כיון לומר שאחרי שמעה כי פקד ה' חזרה למקומה כי לולא כן לא היתה חוזרת פן תוכרח לחזור על פתחי הנדיבים ורואיה ינקמו ממנה באומרם כי נמדד לה מדה כנגד מדה עכ"ל: והה"ר יוסף יחייא ז"ל כתב וזה לשונו אבל האשה שעד פה לא חטאה להיותה מוכרחת מהאנסים ומשועבדת לאב ובניה לא מתה ונשארה עכ"ל: והה"ר יהודה נתן פרוביבצאל כתב ואללי ותשאר מגזרת שאר רוצה לומר קירוב דיספארי" נטאדה בלעז כמו ודשנו את המזבח פירושו הוא הסרת הדשן עכ"ל: ומורי זלה"ה כתב כפי דברי המתרגם ומיתו אף תרויהון מחלון וכליון בארעא מסאבתא יצא לנו מלת גם שמרבה בדרך אחרת והיא מיתה אחרת שהמת חוצה לארץ מת שתי מיתות וכדמשמע בפסיקתא על פסחור עכ"ל: ומה שאמר ותקם היא וגו' ותשב וגו' והכל ל' יחיד אפשר לדורשו לגנאי על כלותי' כי אז לא קמה בלב שלם לשוב אלא נעמי והיא לבדה גמרה בלבה לשוב כי כלותיה עדיין מספקא להו והיה הדבר אין ולאו ורפייא בידייהו עד אח"כ שכל אחת מהם גמרה בלבה מה שגמרה כיתד תקועה כל אחת לדרכה פנה זו לטובה וזו לרעה כמסופר לקמן אבל בתחלת המחשבה לקום ולשוב אל ארץ יהודה לא היתה אלא נעמי ולכן לא אמר אלא ותקם ותשב לשון יחיד: ואפשר לדורשו לשבח כלותיה כי בתחלת המחשבה קודם שיבוא הדבר לידי גמר ולמעשה כולם היו בלב אחד כאיש אחד וחשבו לשוב עמה ולהיותם שלשתם בלב א' אמר על שלשתם ותקם היא וכלותיה ותשב כי שלשתן כחד חשיבי בעת המחשבה אבל כאשר בא הדבר לידי גמר ולידי מעשה כי גדול נסיון עשות הדבר בפועל ומעשה אז נתחלקו לבות הכלות לשתים אחת הנה ואחת הנה וז"ש ותצא מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלותיה עמה כי בעת שיצאה בפועל ובא לידי גמר אז ושתי כלותיה עמה כי עתה נעשו שתים מחולקות זו מזו אבל בפסוק הראשון דייק דלא קאמר היא ושתי כלותיה אבל עתה נעשו שתים כי חלק לבם מעלת רות עד שלא היו שוות אלא בהליכה בדרך לפנים וזהו ותלכנה בדרך כי בזו שתיהן שוות כי ערפה היתה בושה להפנות עורף אל חמותה ולבה לא נכון עמה ומפני הבושה ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה ונעמי ברוח בינתה הכירה בפני ערפה כי לא מלבה היתה הליכתה עמה והכר' פניה ענו בה ופניה לא היו לה עוד כי היא עצובת רוח על פרידתה מעמה ומולדתה כי מבין ריסי עיני האדם ניכר אם זר מעשהו ואם בכל לבבו ובכל נפשו עובד עבודתו וע"כ בראות' כי שתים הנה ואין לבבם שוה וזהו ותאמר נעמי לשתי כלותיה דייק מלת לשתי דקאמר פעם שנית והתחילה לדבר אותן ולדחותן מעליה להעביר מסוה הבושה מעל פניהן ואם תדבר לערפה בלבד כי היא אשר פניה זועפים אמר תאמר כי לבה נכון עמה יותר מרות ויעלה עשן באפה על כי דחתה אותה לבדה ועל כן דברה לשתיהן יחד לכנה שובנה וגו' עד כי העביר מסוה הבושה מעל פניהם וערפה נשקה לחמותה ורות דבקה בה כדלקמן:

(ז) **ותצא** מן המקום אשר היתה שמה וגו'. למה שכבר כתבנו לעיל בפסוק ותקם היא וכלותיה וגו' כי נעמי נסעה משם אם מצד מה שממנו והוא המקום אשר ממנו יוצאה ואם בסבת מה שאליו והוא המקום אשר אליו הולכת ולפי שאלו השתי סבות צדקו יחדיו לנעמי וכדאמרן לעיל אבל לשתי כלותיה שלא ראו מימיהן ארץ יהודה לא יחפצו בה ואין אצלן סבת מה שאליו סבה כלל אין עוד להם אלא סבת מה שממנו כי גם עליהן עבר כוס התרעל' במות בעליהן בחורי חמד במקום ההוא ויבקשו להסתיר פני' ממנו ולא תשובנה לראותו עוד עד עולם ע"כ אמר ושתי כלותיה עמה בסברתה וכשם שנעמי היתה מתאוה לשוב אל ארץ יהודה מקומה הראשון מקום מנוחת' ומקום משכן כבודה גם שתי כלותיה תלכנה בדרך כאילו היתה' אצלן השבת הליכתן אל ארץ יהודה ואף גם שלא ראו ארץ יהודה מעולם כ"כ היתה תאותן וחפצן אליה כאלו היה מקום מולדתן עד כי יאמר גם עליהן שהולכות לשוב אל מקומן הראשון כי היתה חביבה א"י בעיניהן עד כי הליכתן הראשונה אליה היתה בעיניהן כאילו הן שבות אליה ולא הולכות בתחלה: ואפשר עוד לפרש עם הפסוק דלעיל דקאמר ותקם היא וכלותיה הגיד לנו כי לא קמה היא וכלותיה ושמו לדרך פעמיהן לשוב מיד אל ארץ יהודה אלא ותשב משדי מואב כי אלימלך כדי שלא ידעו העניים והאביונים איה מקומו נכנס חדר לפנים מחדר ושדה בתוך שדה שע"כ אמר שדי ביו"ד ל' רבים כי בא בתוך שדות הרבה ועתה קמה היא וכלותיה ותשב מתוך אותם השדות ומשדה אל שדה לאט ולא מהרה ללכת דרך א"י על כי שמעה כי פקד ה' את עמו ולא שניתן להם כבר לחם לשובע כי לא נפתחו ארובות השמים להריק עליהם לחם מן השמים אלא התחיל לפקוד אותם בגשמי רצון בעתם ובטללי ברכה ובהמשך הזמן יותן להם לחם וזהו לתת להם לחם דקאמר שעדיין לא ניתן אלא פקד לתת אחר זמן ועכשו בתחלה לא עשתה עוד אלא ותצא מן המקום אשר היתה שמה אותו השדה אשר היתה בו שהיה באמצע שדי מואב ושתי כלותיה עמה ותלכנה קו לקו זעיר שם הולכות ומתהלכות בדרך לאטם וזהו בדרך מיותר דקאמר להורות שהיו הולכות לאטם בדרך לשוב אחר זמן לארץ יהודה בזמן שינתן להם לחם: אי נמי באומרו ותצא מן המקום הגיד לנו גודל תאותה לשוב אל א"י עד שלא המתינה על שיירא ללכת בחברת אנשים מפני פחד הדרך אלא היא לבדה יצאת מן המקום אשר היתה שמה וא"ת ומה פחד יש באשה זקנה כדבריה שאמרה כי זקנתי מהיות לאיש וממי תירא ולזה אמר ושתי כלותיה עמה בחורות יפיפיות עמה בחברתה לא היה להם חברה לשמרם מאורב בדרך אלא הזקנה בלבד כאיש מגן ולא היה דרכם במקום ישוב אלא מקום ציה ושממה דרך לא עבר בה איש וזהו ותלכנה בדרך דרך מהלכי דרכים אשר הוא בחזקת סכנה וכל זה מרוב חשקם ומאוויים לשוב אל ארץ יהודה מרוב חיבתן אל הארץ הקדושה לא נכנס פחד בלבן כלל: רז"ל אמרו שהיו הולכות יחפות בדרך יצא להם מתיבת בדרך מיותרת כי הי' די שיאמר ותלכנ' לשוב אל ארץ יהוד' מאי בדרך אלא להורות שלא היה דבר מפסיק בין פרסת רגליהן לקרקע הדרך כי יחפות היו: א"נ אמרה נעמי לשתי כלותיה לאחד משתי סבות אפשר שאין אתן רוצות להתפרד מעלי אם בעבור שלא התנהגתי עמכם כחמותה בכלה שנא' עליהן אם גר זאב עם כבש כן תדור כלה בחמותה ודרך העולם הוא להיות בין שתיהן איבה ושנאה ותחרות ואנכי הייתי לכן בחיי בעליכן לאם ואהבתי אתכם ולכן בחרתם שלא לעזוב אותי אם בעבור זה יותר טוב לכן ללכת אל בית אמכן כי היא אמכן האמיתית כי אף אם אני לכם כאם יותר באמת היא אמכם לכם לאם ממני וזהו שובנה אשה לבית אמה ואם מה שאין אתם רוצות להפרד ממני היא לסבה אחרת וזה אשר הרביתם לעשות טובה עמי כל ימיכם ונראה בעיניכן כי אם תעזבו אותי יחידה וגלמודה אתן מפסידות ומאבדות כל מה שעשיתן עד עתה ולא תזכר ולא תפקד ולא תעלה על לב עוד כל הטובה אשר עשיתן עמדי עד עתה אחר שבשעת הצורך כי ראיתן אותי שכולה וגלמודה נפרדתם ממני ותעזבו אותי וכדי שלא להפסיד החסד אשר התחסדתם עמדי במה שעבר באתם עמי עתה כאשר גר לי זאת לא זאת כי אע"פ שלא תלכו עמי יעשה ה' עמכם חסד כאשר עשיתן עם המתים במה שעבר ולא תפסידו שכר מה שעשיתן עד עתה אם לא תלכו אתם עמי עתה ואין אתם צריכות לעשות עוד: **ובמדרש** ותצא מן המקום אשר היתה שמה ותצא וכי לא יצאת משם אלא היא והלא כמה גמלי' יצאו כמה חמרי' יצאו ואת אמרת ותצא ר' עזריה בשם ר"י בר סימון גדול שבעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה והוא שבחה פנ' משם פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה פנה שבחה וכן את מוצא ביעקב אבינו כשיצא מבאר שבע פנה זיוה פנ' הוד' פנ' הדר' פנה שבח' תמן לא הות אלא אות' הצדקת ברם הכא לא הוה יצחק תמן אלא א"ר עזריה בשם רבי עזריה בר סימון לא דומה זכות צדיק אחד לזכות שני צדיקים ע"כ: ראוי לעורר ראשונה כי אחרי שכבר תפס בקרא ואמר ותצא מן המקום אשר היתה שמה תכף היה לו לומר וכי לא יצאת משם אלא היא מאי מלת ותצא דקאמר עוד בנתים: ועוד מאי האי דקא מתמה והלא כמה חמרים וכמה גמלים יצאו כי מה יש בזה ואפי' שיצאו וכי תיסק אדעתין שהיה לו לפסוק לכתוב יציאת החמרים והגמלים כאשר כתב יציאתה: ועוד קשה כי רש"י ז"ל כתב ענין המאמר הזה בביאורו לרות זה לשונו ותצא מן המקום למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדי מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת הצדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן ויצא יעקב מבאר שבע. והנה בזה קשה לי שהרי בעל המאמר שדרש מכאן שיציאת הצדיק עושה רושם לא הרגיש קושית רש"י אלא הרגיש וכי לא יצאת משם אלא היא והלא כמה חמרים וכמה גמלים יצאו ולא דרש מכח שכבר נאמר ותשב משדי מואב כמו שאמר רש"י ז"ל ואין לומר דשני הכרחיות הן ומר אמר חדא ומר אמר חדא כי רש"י ז"ל אין לו לזוז מדברי רז"ל הקדושי'. גם ראוי להבין למה חזר ואמר ואת אמרת ותצא דנראה מיותר והיה לו לקצר במובן. עוד ראוי לדעת מאי האי דקאמר ד' חלוקות שמשמעותן ענין אחד ונראה כפל ענין דזיוה והודה הדרה ושבחה הכל דבר אחר ובחד מנייהו הוה סגי. עוד מאי מלת הוא דקאמר בכל אחד ואחד דבהוא אחד הוה סגי ולימא הכי הוא זיוה הודה והדרה ושבחה. עוד מה שאמר וכן את מוצא ביעקב אבינו ולמה עשה עיקר לדרוש הדרשה בנעמי שהם דברי קבלה ואח"כ כמו בדרך טפל דרש ענין יעקב שכן אמר וכן את מוצא ביעקב ולמה לא דרש בפסוק התורה ולימא אח"כ וכן את מוצא בנעמי. עוד ראוי להבין מאי קא מקשה תמן לא הות אלא אותה הצדקת ברם הכא כו' כי מי לא ידע התירוץ שאינו דומה זכות צדיק אחד לזכות שני צדיקים ודקארי לה מאי קארי לה ואם נאמר שאעפ"כ הקשה אם כן יקשה לפו מה תירץ לו המתרץ: **הביאור** אפשר לומר כי באומרו מלת ותצא אחר שכבר תפס ל' הכתוב היא התחלת

התמיהא

התמיהא כלומר ותצא יתירא למה לי כי קרא יתירא הוא כיון שכבר כתב לעיל ותשב משדי מואב ואי אפשר לשוב אם לא שתצא והוא ההכרח של רש"י ז"ל ואם כן מלת ותצא היא יתירה, ואומרו כי לא יצאה משם אלא היא והלא כמה גמלים וכו' כונתו היא זאת כלומר ואף אם תרצה לתרץ דלאו יתירא הוא דאצטריך להשמיענו גודל חשקה ותאותה עם ארץ ישראל עד שלא המתינה לצאת עם שיירה אלא היא לבדה יצאה עם שתי כלותיה וכל זה מהחשק ותאוה שהיה לה לשוב אל ארץ יהודה זה אי אפשר שכונת הכתוב היא זו לפי שאם לא היה אומר הכתוב אלא ותצא היא ושתי כלותיה עמה ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה היה אפשר לומר שכונת הכתוב להודיענו שהיא יצאה יחידה מרוב החשק של ארץ ישראל אבל באומרו מן המקום אשר היתה שמה יצדק שכיון לומר ותצא יחידה מן המקום אשר היתה שמה כי זה שקר כי מאותו המקום לא יצאה היא לבדה שהלא כמה גמלים וכמה חמרים יצאו אלה מפה ואלה מפה זה למזרח וזה למערב ואיך רצה להודיענו במלת ותצא שהיא יצאה יחידה אם מ"ש מן המקום אשר היתה שמה מנגד לכונה זו כי לא יצדק זה עם זה וזהו שחזר ואמר ואת אמרת ותצא כלומר אף אם תהיה כונתו שיצאה יחידה מבלי שיירה ולא לשלול שלא יצאו אחרים מן העיר עם כל זה אומרו ותצא עם מ"ש מן המקום וגו' מחזי כשיקרא וזהו שתפס בעל המאמר בתחלת דבריו כל הפסוק באומרו ותצא מן המקום אשר היתה שמה שאילו לא היה אומר אלא ותצא בלבד היה אפשר לתרץ דלאו קרא יתירא כדאמרן וזהו מ"ש וכי לא יצאה משם כי דייק מלת משם ר"ל כי על היותו מורה מקום על זה קשה דודאי הוא גילוי שאין כונת הכתוב להודיענו שהיא יצאה יחידה מרוב חשקה ותאותה אם כן הדרא קושיין לדוכתין כי ותצא הוא קרא יתירא כיון שכבר כתיב לעיל ותשב וכדפירש רש"י ז"ל כדאמרן ולכן לא כתב רש"י אלא ההכרח הזה שהוא האמתי כי מה שאמר והלא כמה חמרים וכו' אינו אלא דיחוי לפירוש אחר שהיה אפשר לפרש כדי לתרץ מלת ותצא וכיון שנדחה שוב אין לפרשו והדרא קושיין לדוכתין למה נאמר ותצא: **ותירץ** ואמר גדול שבעיר הוא זיוה והוא הודה וכו' נקט הני ארבעה ליפוי אפשר דתרי מנייהו שכר רוחני ותרי אחריני שכר גשמי והתחיל מלמעלה למטה מן היותר חשוב והוא השכר העיקרי דמעותד לחיי העולם הבא והוא שהצדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה ובזמן שהצדיק בעיר המדריך ומיישיר את אנשי העיר בדרך אשר ילכו בה ובמעשים אשר יעשון נמצא שהוא מזכה אותם לחיי העולם הבא ליהנות מזיו השכינה נמצא שהוא זיוה שעל ידו זוכים לזיו. ועוד זוכים לשכר אחר רוחני שהוא ההוד וההוד נקרא ע"ד מה שאמר הכתוב ונתת מהודך עליו והיא ניכרת בפנים כי חכמת אדם תאיר פניו וכן מצינו שאמרו ז"ל מהיכן זכה משה לקרני ההוד הרי שלזוהר פניו קרא הוד ומאותו ההוד שבפניו היו יראים ישראל מגשת אליו וכמו שאמר הכתוב וייראו מגשת אליו ואז"ל בוא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ואינן יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים. והשמיענו שבזמן שהצדיק בעיר על ידי מה שמדריכם ללמוד וללמד לשמור ולעשות זוכים על ידו להוד ויקר עד שיראו ויזדעזעו מגשת אליהם להרע עמם כי יראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליהם ויראו מהם וכל זה בסבת הצדיק ולכן ראוי לומר עליו הוא הודה. אמר עוד הוא הדרה עתה ביאר השכר הגשמי והאחד הוא ההדר וההדר הוא הזקנה ע"ד מה שאמר הכתוב והדרת פני זקן כי הזקנה הוא מהודר וגם הכל מהדרים אותה ואמר שבזכות אותו הצדיק שבעיר כולם יאריכו ימים וימותו בהידור של זקנה וח"ו לא ימותו אנשים בחורי ראש וזקן וזה כמה שיסיר ה' מהם כל חולי וכל מדוי מצרים הרעים בזכות אותו הצדיק ז"ל הוא הדרה: **אמר** עוד הוא שבחה הוא שכר גשמי אחר והוא אחרון פחות מכולם וזה כי שבחה של עיר יאמר על שבח מזונותיה שהיא משובחת בהם ע"ד שאז"ל ז' מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל דשבח העיר מתקרי עניני מזונותיה ובזמן שהצדיק בעיר הוא שבחה שבזכותו הקב"ה מברכה בגשמי רצון ותהי אחריתה חיים ושבע ועליו יאמר כי שם צוה ה' את הברכה ברכת המזונות חיים עד העולם הוא ענין ההדר והזקנה. וארבעת הפנים האלו זוכים אנשי העיר בזמן שהצדיק בעיר: **ואומרו** מלת הוא בכל חדא וחדא ולא אמר הוא אחד לכולם להורות כי כל טובה וטובה מאלו שזוכים בשבילו מעלה הקב"ה כאילו לא הקדים לתת טובה אחרת בשבילו אלא זו היא הראשונה וכאילו עתה הוא מתחיל ואומר הוא הודה כי לעולם בראשונה היה צריך לומר מלת הוא ולכן נקט מלת הוא בכל חדא כאילו זו היא הראשונה ובזה כל טובה וטובה מאלו היא כאם בריטי מבלי צמצום כלל לפי שמעריכים אותה כאילו עדיין לא עשו שום טובה בשבילו אלא זו ולכן ראוי שתהיה בריבוי עצום וכשהצדיק הולך משם פנה זיוה בו הנה כפי חשיבות השכר כן הוא מהירות איבודו שלא יוכלו להשיגו ולכן נקט בראשונה פנה זיוה כי הראשון שנאבד מהם הוא זיוה שבנקל במה שלא יהיו הגונים כבתחלה תכף יאבדו שלא יזכו להיות כאותם שיושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה ואח"כ פנה הודה כי סר צלם מעליהם ואח"כ פנה הדרה כי ח"ו בחטאם ימותו אנשים כי אין ערוד ממית אלא חטא ממית ואח"כ ויהי רעב בארץ ומייסרם ברעב ובצמא ובחוסר כל באופן שפנה שבחה: **אמר** עוד תמן לא הוה אלא אותה הצדקת ברם הכא הא לא הוה יצחק תמן אלא א"ר עזריה וכו' הנה המקשה בודאי שידע שאינו דומה זכות צדיק אחד לזכות שני צדיקים אבל חשב שההפרש שביניהם הוא בכפלים לבד במשל שאם כשיהיו שני צדיקים בעיר יהיה במשל מאה אוקיות של זיו והוד והדר כאשר יצא הצדיק הא' ישארו החמשים ולכן הקשה דבשלמא תמן במואב לא הוה אלא היא ויצדק באומרו שביציאתה משם פנה זיוה ופנה הדרה לפי שנשארה העיר כארץ מאפליה ותחשך הארץ ברם הכא לא הוה יצחק תמן והכונה שכיון שהיה יצחק תמן לא יצדק אומרו פנה זיוה פנה הודה וכו' כי נראה שכל זיוה וכל הודה פנה וזה אינו שאם פנה לא פנה אלא חצי זיוה וחצי הודה וחצי הדרה כי החצי האחר נשאר כיון שעדיין נשאר יצחק שם ולא שייך למימר פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה וכו': **ותירץ** אלא א"ר עזריה לא דומה זכות צדיק אחד לזכות שני צדיקים הכונה אין הדבר כמו שחשבת שהיית מדמה הזכיות שחשבת שהיו שוים שאם כשיש צדיק אחד יש בעיר שיעור חמשים שיעורים של זיו והוד והדר כשיהיו שנים יהיו מאה שיעורים של זיו והוד והדר ויוכפל הדבר בשוה כיון שבשביל צדיק אחד יש חמשים שיעורים של זיו וכו' בשביל שני צדיקים יהיו מאה שאם היה הדבר כן האמת אתך דלא שייך למימר פנה זיוה וכו' כי עדיין נשאר חלקו של זיו של הצדיק האחר ולא פנה אלא חצי זיוה כדאמרן אבל הדבר הוא עולה כמו שאמרו בלע"ז אלגאלי"ארין שאם כשיש צדיק אחד בעיר יש במשל חמשים שיעורים של זיו כאשר יהיו שני צדיקים לא יהיה שוה זכות שניהם אל האחת וזה במה שיוכפל הזיו למאה שיעורים אין הדבר כן אבל יעלה במדרגה גדולה לאלף אלפי שיעורים של זיו והוד והדר וכן היה בבאר שבע כשהיו שני הצדיקים שם כי היה הזיו וההוד בערך אלגאלי"ארין ועתה כאשר יצא יעקב מבאר שבע לא נשאר אלא צדיק אחד וכל אותה מעלת הזיו שעלתה אלגאלי"ארין פנה והלך לה ולא נשאר אלא החמשים שיעורים של זיו באופן שכפי שיעור הזיו וההוד שפנה ואלף הלך לה יצדק לומר על העיר פנה זיוה כאילו כל זיוה הלך כי מה שנשאר אינו נערך לכלום כפי ערך מה שהיה לה עד עתה ונדקתי באומרי פנה זיוה וכו' ולפי דנדון דידן הדרשה היא פשוטה משום דלא הוה אלא היא אמנם ביעקב אינו ברור כל כך משום דהא הוה שם יצחק לכן נקט לה לדרשא בנעמי ואח"כ הודיענו וכן ביעקב אף אם אינו ברור כל כך והילך אינו דומה זכות צדיק אחד לזכות ב' צדיקים וכו' וכיון דבנעמי הדרשא היא מוכרחת מחמת עצמה זה יהיה קצת הכרח שגם ביעקב אזלינן לה לשטה זו ודרשינן ליה הכי. אח"כ מצאתי בבראשית רבה דדריש ר' עזריה בעצמו הדרשא ביציאת יעקב ואח"כ אמר ודכוותה ותצא מן המקום אשר היתה שמה דייק דלא קאמר וכן כדקאמר הכא במדרש רות בראיית יעקב לפי שראיית נעמי היא פשוטה ואדרבא היא הכרח שגם ביעקב דרשינן לה הכי ולזה אמר לישנא דדכוותיה כלומר אל יקשה בעיניך מה שדרשתי ביציאת יעקב דדכוותיה מצינו בנעמי ושם אין לספק בדבר וכן תמצא בבראשית רבה כשמביא דרשת ויצא יעקב דריש לה ר' עזריה בשם רבי סימון וכשמביא דכוותה ותצא מן המקום אשר היתה שמה דריש לה בשם רבי עזריה בשם רבי סימון וגם בשם רבי חנן בשם רבי שמואל בר רב יצחק בזמן שהצדיק בעיר וכו' ואח"כ כאשר מקשה ניחא תמן דלא הוה אלא היא ברם הכא וכו' תירץ ר' עזריה בשם ר' סימון נראה דר' עזריה דוקא דריש לה הכי ביציאת יעקב נמי הילכך לתרץ אינו דומה וכו' אבל ר' חנן אפשר דלא דריש לה אלא בנעמי לבד משום דלא הוה תמן אלא היא ולכן דייק שפיר דבבראשית רבה כאשר מביא ראיית נעמי נקט לה בלישנא דדכוותה וברות כאשר מביא ראיית יעקב אמר וכן ביעקב: **ואפשר** לדייק בפשט הכתוב אומרו אשר היתה שמה על דרך דרשת רז"ל שהודיענו גודל הרושם שעשה יציאתה בעיר שנשארה כארץ מאפליה וזהו שאמר ותצא כלומר יצאה זיוה מן המקום אשר היתה שמה ואומרו מן המקום אשר היתה שמה כלומר מן המקום אשר היא לבדה היתה שמה דלא הוה תמן אלא היא ובודאי שביציאתה חשכה הארץ לא כן ביעקב שגם אם פנה זיוה משום שאינו דומה זכות צדיק אחד וגו' עם כל זה הא מיהא נשאר בעיר זיו יצחק אמנם הכא ותצא מן המקום אשר היתה שמה היא לבדה היתה שמה וגם אם בשתי כלותיה אפשר שהיה להם שום זיו או הדר כי בהכרח למדו איזה דבר טוב מנעמי ולפחות רות סופה יוכיח על התחלה שהיו לה מעשים טובים אפילו אלו לא נשארו שם אלא ושתי כלותיה עמה באופן שנשארה העיר מבלי זיו כלל ענן וערפל סביבותיה וגם אפשר לדייק מלת היתה כי נקטינן והיה לשון שמחה ויהי לשון צער כמאמרם ז"ל ועם זה נאמר שבמקום והיה לזכר יאמר היתה לנקבה והכל לשון שמחה ושבח ולכן אמר אשר היתה שמה כי היא היתה שמחת העיר כולה וביושבה שמה העיר היתה צהלה ושמחה כי היא היתה זיוה והדרה ועתה נשארה העיר דוה ונאנחה:

ובמדרש ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה אמר רבי יוחנן עברו על שורת הדין והלכו ביום טוב ע"כ: **וראוי** לדעת מנא להו לרז"ל לחשוד אותם שעברו על שורת הדין והלכו ביום טוב ואפשר לומר כי קרא יתירה קא דריש דהוה סגי דלימא הכי ותצא מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלותיה עמה לשוב אל ארץ יהודה ואנא ידענא דבשובם היו הולכות בדרך דאי אפשר בלאו הכי לכן הודיענו שכונת הכתוב שהזכיר הליכת הדרך להשמיענו שעם היות שהליכתם בדרך היתה נמנעת על פי שורת הדין וראוי שלא ללכת ועם כל זה הנה ותלכנה בדרך ואין זה אלא שנאמר שהלכו ביום טוב דבשבת שהוא חמור טובי האי לא חשידי וביום טוב הלכו שהוא קל וקילא להו מלתא ומתוך גנותן למדנו שבחן כי באות נפשן לשוב אל ארץ יהודה נקל בעיניהן ההליכה ביום טוב וזהו שסיים הכתוב לשוב אל ארץ וגו': **ועוד** במדרש ד"א ותלכנה בדרך מלמד שהולכות יחפות וגופן נוגעות בארץ. וכתב הרשב"א הלוי ז"ל זה הדבר אפשר שידרש כי שכל נפשן לארץ הקדושה ובאו יחפות להורות עוצם החשוקה. ואשר יראה יותר אמיתי כי הגלות והשפלות גרם זה ולכן ותלכנה בדרך יחפות וגופן ר"ל רגליהן נוגעות בארץ. וגם זה שבח הוא להן בהיותן לפנים רכות וענוגות אשר לא נסתה כף רגליהן הצג על הארץ מהתענג ומרוך ועתה כהיום בסבת חבת א"י הולכות יחפות ותתגנפנה רגליהן באבני ורגבי הסלעים לבא לנס ה' עכ"ל. והנה הוא ז"ל העיד כי הדרך האמיתי הוא האחרון והדבר פשוט אבל ראוי לדקדק בדברי המאמר למה כפל ואמר שהולכות יחפות וגופן נוגעות בארץ כי באומרו שהיו הולכות יחפות בודאי שהיה גופן נוגעות בארץ אבל אפשר שאילו אמר יחפות בלבד הוה סליק אדעתין שהיו יחפות לגמרי מבלי מנעל וסנדל כלל לכן אמר שלא היה הענין כן לפי שכן היו צנועות בתכלית הצניעות וכבר נקטינן דטפח באשה ערוה ובפרט במקום שדרכו להיות מכוסה לכן הודיענו פירוש יחפות שלא היו יחפות לגמרי אבל היו לובשות מנעלים בלוים כל כך עד שלא נשאר מהמנעל כי אם הכיסוי העליון שהוא מכסה את הרגל אמנם כפות רגליהן היו נוגעות בארץ כי היו בלוים ומרוב עניותם אין לאל ידם לתקנם והי' גופן נוגע בארץ דהיינו כפות רגליהן וזהו אומרם ז"ל יחפות וגופן נוגעות בארץ באופן שהיו הולכות בצניעות גדול אין רואה מבשרם עד מדרך כף רגל ומה שדרשו ז"ל דרשא זו הוא מקרא יתירא דותלכנה בדרך דאל"כ מה בא ללמדנו וזה דייק במ"ש

במאמר

ח וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לִשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ לֵכְנָה שֹּׁבְנָה אִשָּׁה כ׳. נ׳ כַּלָּתָהָא עִמַּהּ: ח וַאֲמַרַת נָעֳמִי לְתַרְתֵּין כַּלָּתָהָא אֵיזִילְנָא
לְבֵית אִמָּהּ יַעֲשֶׂה יְהוָה עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם ל׳ חסר ס׳ תּוּבְנָא אִתְּתָא לְבֵית אִמַּהּ יַעֲבֵיד יְיָ עִמְּכוֹן טֵיבוּ כְּמָא דִי עֲבַדְתּוּן
יעש קרי עִם בַּעֲלֵיכוֹן שְׁכִיבַיָּא דְּסָרֵיבְתּוּן לְמִסַּב גּוּבְרַיָּא בָּתַר מוֹתֵיהוֹן

אגרת שמואל

בתחלת דבריו מלמד וכו'. כלומר דאי לא תימא הכי מה בא ללמדנו: **במדרש** ותלכנה בדרך עסוקות בהלכות גרים ע"כ. וכתב הרשב"א הלוי ז"ל אפשר שדרשו כן כדרכם הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות כדאיתא במדרש וכן ענין ותלכנה בדרך פנין הלכות. אמנם במדרש לקח טוב מצאתי ותלכנה בדרך עוסקות בהלכות גרים לשוב ארץ יהודה לשוב בדת היהודים ע"כ. א"כ מתיבת לשוב אל ארץ יהודה דרשוהו ואומרו בדת היהודים כו' שדרש תיבת ארץ כמו שדרשוהו רז"ל בב"ר פל"ז מן הארץ ההיא יצא אשור כיון שרא' אות' בא' לחלוק על הקב"ה פנה מארצו ע"כ. הנה שתיבת ארץ ענינה עצה ודברי התורה כולם עצות מרחוק להשכיל להיטיב לאדם עכ"ל: ואני אומר דודאי דמדרש רות ומדרש לקח טוב לא פליגי אלא שבמד' רות קיצר ובכתוב יש שני הכרחיות לדרשא זו הא' אומרו ותלכנה בדרך מיותר והוה סגי דלימא הכי ותצא וגו' ושתי כלותיה עמה לשוב אל ארץ יהודה כי בודאי א"א לשוב אם לא שילכו בדרך ומה גם שאם היה רוצה להזכיר ההליכה לימא ותלכנה לשוב אל ארץ וגו' מלת בדרך למה לי: **ועוד** הכרח שני מה שאמר לשוב אל ארץ יהודה דלא הול"ל אלא לשוב אל בית לחם לפי שעיקר שם העיר היה בית לחם והכינוי שלה הוא יהודה כמו שאמר לעיל וילך איש מבית לחם יהודה וא"כ למה דילג השם העיקרי ונקט הכינוי הטפל והנה מצינו דלקמן כשהזכיר ביאתן נקט והמה באו בית לחם בתחילת קציר שעורים ולא אמר והמה באו ארץ יהודה כדאמר הכא וא"כ למה לא נקט הכא לשוב אל בית לחם. והנה במדרש רות לא הביא אלא ההכרח הא' וקיצר ובמדרש לקח טוב נקט השתי הכרחיות בפירוש והכונה כי דרך יאמר במקומות רבים על דרכי התורה והמצות וכמו שאמר הכתוב והודעת להם את הדרך ילכו בה ועתה אלו היו הולכות ומתעסקות בדרך אשר אותו הדרך היה לשוב אל ארץ יהודה כלומר לשוב בדת היהודים דהיינו הדרך אשר ילכו בה והמצות וההלכות של הגרים השבים מגיותן לגירות ועתה מ"ש הכתוב לשוב אל ארץ יהודה אין הכונה על כינוי המקום אלא הכונה אל ארץ אשר נוהגים דת יהודים וזו היא כונת מלת יהודה דקאמר ע"ד מ"ש הכתוב איש יהודי היה בשושן הבירה דלאו משבט יהודה ממש היה דאיש ימיני הוה ומבנימין קא אתי אלא פירוש יהודה דקאמר הכונה גברא חסידא וכמו שתרגם המתרגם וכן מצינו שאמרו ז"ל שכל מי שכופר בע"ג נקרא יהודי וכן נאמר בחנניה מישאל ועזריה שנאמר עליהם איתי גוברין יהודאין והטעם למה כל הכופר בע"ג נקרא יהודי מפורש בביאורי למגלת אסתר ודרשהו משם וכן מה שאמר בכאן לשוב אל ארץ יהודה הסיבה אל ארץ שכולם יהודים ונוהגים דת יהודית ולפי שאלו הנשים היו באים עתה להתגייר ולשוב אל דת יהודית ולכפור בע"ג ע"כ אמר לשוב אל ארץ יהודה כדאמרן: **עוד** כתב הרשב"א הלוי ז"ל אפשר לדרוש אומרו אל ארץ יהודה כי קיימו בעצמן דברי חכמים ותידותם במסכת יראת חטא פ"ג תן שכר לפסיעותיך וכן אלה על כל מסע ומסע היו אומרות לשוב אל ארץ יהודה כדי לתת שכר לפסיעותיהן כאמור עכ"ל. ולי אפשר לומר לפי דרך זה בהיות כי נשים לבדן יצאו ואף לא היה להם איש להראותם הדרך ילכו בה עד שהיו צריכות לשאול אל כל הולכי דרכים אשר תמצאן איזו היא דרך לשוב אל ארץ יהודה וז"ש ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה כי בכל הדרך אלו היו דבריהם לשוב אל ארץ יהודה באיזה דרך הולכים: **עוד** כתב הרשב"א הלוי ז"ל זה לשונו ועוד ירצה לשוב אל ארץ יהודה כי מטבע האדם להשתוקק אל ארץ מולדתו אמר כי ההליכה הזו כולה לשמים ואין בה חלק נכרי וזר ולא לבא לבית לחם עיר מולדת נעמי היתה הכונה רק לשוב אל ארץ יהודה באיזה עיר שתהיה. האמנם אחרי רואי המציאות עד בואנה בית לחם נראה שמגמת פניהם המקום ההוא ואם כן אומרו לשוב אל ארץ יהודה ר"ל לבית לחם וגם זה אדרוש לשבח כי מטבע בני האדם אשר ירדו מנכסיהם ללכת ולהרחיק נדוד למקום שאין מכירין אותם כי כסתה כלימה פניהם ברואותם אנשים אשר מאסו אבותם לשית עם כלבי צאנם עולים מעלה מעלה אמנם האיש הירא את דבר ה' יעמוד במקומו ופניו משתנים ברואותו בני נבל גם בני בלי שם עולים למעלה והוא יורד מטה להיות זה לו כופר נפשו וכן עשתה הצדקת נעמי באות נפשה באה וחזרה למקומה ללמד דעת את העם כי צדיק ה' בכל דרכיו וכמו שהצדיקה עליה את הדין נגד השמש באומרה וה' ענה בי ורצתה להתכלם ולהתבייש שמה במקום אשר חטאה למען תהיה לה כפרה גמורה והוא ענין אמיתי ונפלא עד מאד עכ"ל: **ובביאור** לרב אחרון זה לשונו בא להודיע מה שהזכרתי כי בצאתם מן המקום לא נתפרסם שהיתה הולכת אלא נעמי בלבד וז"ש ותצא מן המקום היא לבדה אך כלותיה היו הולכות עמה בחזקת לויה ולכן לא אמרה נעמי להן דבר בצאתן מן המקום ותלכנה בדרך וגו' כיון לומר שנעמי לא דברה לכלותיה כל עוד שלא הגיעו לפרשת דרכים אשר מנהג המלוים לשוב משם בחשבה שכלותיה היו יוצאות ללוותה אך כשהלכה בדרך לשוב אל ארץ יהודה כלומר שהגיעו לפרשת דרכים ללכת אל ארץ יהודה וכלותיה עוד הולכות עמה אז אמרה להן לשוב: **או** אפשר לומר שעד צאתן אל אם הדרך לא תקנו כלותיה עצמן ומלבושיהן כדרך כל הולכי דרך ולזה לא הרגישה נעמי שהיו רוצות לשוב עמה אך אחרי הגיען אל אם הדרך הן תקנו עצמן כהולכי דרך והיינו דקאמר ותלכנה בדרך לשוב אל וגו' והורו בדעתן שכונתן היתה לשוב עמה אז השיבה אמריה להן:

(ח) **ותאמר** נעמי וגו' לפירוש הא' שכתבתי השיבה נעמי ואמרה לשתי כלותיה לכנה שובנה כלומר עד כאן תשום המלוים מכאן ואילך שובנה בנותי והתחילה לברך אותן כמנהג הנפטר מחברו ואמרה יעש ה' עמכם חסד וגו'. לפירוש השני אמרה להן בנותי עד כאן חשבתי שכונתכן היתה ללוות אותי עתה שאני רואה שתקנתם עצמכן ללכת עמי רואה אני כי זה הוא מגד בטחכן לעזבני ולא תרצו אתן להתחיל העזיבה לכן הריני מתחלת בדברי העזיבה ואומרת לכנה שובנה בנותי וחן חן לכן על אהבתכן. עוד כ' זה לשונו ומורי פי' כי אומרו אשה לבית אמה להיו' שהבחורו' הללה נשאו לאנשי' אשר לא מעטם היו ועל כל פני' הי' זה שלא ברצון אביה' על המוחלט רק ברצון אמותם או ברצונם מגד חשק או דבר אחר והאב אכזרי וחזק הלב מרחם בן חלציו שמורד בו והאמים רחמניות למרחמיהן כדין ושלא כדין ולכן אמרה נעמי אם כוונתכן לשוב עמי ליראתכן משום בית אביכן כי לא יקבל אתכן הנני מיעצת אתכן שתשובנה אשה בית אמה והאם תרחם עליכן ואם שהיהן היו בנות עגלון כדברי חז"ל צריך לומר כי נשים רבות היו לו כי מלך הוא וכל אשה עומדת בהיכל מלכות לבדה כמנהג נשי המלך. יעש ה' עמכם חסד וגו' כלומר ייטיב ה' עמכם טובה בשופע בדרך חסד כלומר יותר מדאי כאשר עשיתם עם המתים ועמדי כלומר כל מה שיוסיף ויתן הקב"ה בדרך חסד הכל כדאי לכן ואינו מיותר רק כן עשיתן אתם עם המתים טוב יותר מדאי והראוי ועמדי אחרי מות אנשיכן ולכן גם שאני אומרת שיעשה ה' עמכן חסד באמת כי אין דבר מיותר כי כל מה שיוסיף ויתן הכל כדאי לכן כפי פעולתכן הטובה עכ"ל: **ומורי** זלה"ה כתב ותאמר נעמי לשתי כלותיה וגו' אמרה להן אפילו שתהי' פרידתכן ממני באופן שתקרא הליכה והוא שתלכו למקום שמעולם לא הייתן בו ראוי לכן ללכת להפרד ממני כי אין לכם בחברתי שום תועלת כל שכן לשוב כל אחת לבית אמה שהוא קל לכם ואם הכוונה לעשות עמי גמילות חסד והוא שלא להניחני יחידה וגלמודה או לפחות ללותי תספיק מה שעשיתן עד עתה כי רב הוא יהי רצון שיעשה ה' עמכם חסד כשיעור מה שעשיתן עם המתים ועמדי כי בלי זה יספיק לכם שיש בו כדי שיתן ה' לכם וגו' וטעם יעשה דכתיב מלא בהא וקרינן יעש חסר אפשר דמשום דהחסד הנזכר בפסוק הוא ענין גופני בעולם הזה הורה הפסוק שהיתה כונת נעמי שהיתה חסד חסר וטפל אמר כן כי העיקר יהיה קיים לעולם הבא:

ואומרו עמכם ועשיתם במ"ם והיה ראוי להיות בנו"ן כי נקבות הנה אפשר לפי שהנה בחרו בדרכיהם לעשות כמעשה גבר להשפיע להאריס לאן ולפרנס לנעמי וגם לוותר הכתובה כאילו לא היו נקבות אשר לכן משפט הכתובה ולכן אמר כאשר עשיתם במ"ם שהוא סימן זכרות וגם בתפלה עליהם אמרה יעש ה' עמכם במ"ם לומר שתסבב טוב והחסד אשר יעשה ה' עמכן במנוחה רבה בהשקט ושלום מבלי השתעבדות וטירחא יתירה כמשפט הנשואות לבעליהן וכאילו לא היה רשות אחרים עליהן וזהו טעם יתן ה' לכם הכתוב בקרא דבתריה והרי זה מדה כנגד מדה עכ"ל: **ואפשר** לי לומר עוד שכונת לכנה שובנה הוא לפי שיש אומרים שגיירום ואח"כ נשאום ולכך אפשר שאמרה נעמי לשתי כלותיה שפרדו נא מעלי והם כאחד משתי אופנים אם תרצו לעמוד בגרותכן ולא לחזור ולשוב לסורכן אם כן תקרא חזרתכם לבית אמכם הליכה לבד כי אינכם שבות לסורכן הראשון וזו היתה התנוקה הראשונה שראוי שתעשו ואם לא תחפצו בדת היהודים רק תרצו לשוב כעלם לקדמותכן להיות גויים [illegible] שבות בידכן וזהו שאמר שובנה אשה לבית אמה כי זו תקרא שיבה ממש ואמר יעש ה' עמכם חסד כאשר עשיתם וגו' כלומר בין אם תלכו לבית אמכם מבלי שתשובו לסורכן הראשון ובין שתשובו לסורכן הראשון הריני מתפללת לה' שיעשה עמכם חסד כאשר עשיתן וגו' וכתיב יעשה וקרינן יעש לרמוז על השתי אופנים של תורה שאם ילכו לבית אמם לא ישובו לסורן וגיותן לזה רמז יעשה מלא כי בזה האופן היתה מתפללת שיעשה לכן החסד רב ולזה כתב יעשה מלא בה"א לרמוז שיהיה עשיה מלאה ואמנם אם ישובו ויחזרו לסורן לזה התפללה שאינו הכי יעש עמכן חסד כאשר עשו גם המה אבל קרינן יעש כי או לא תהיה עשיה מלאה וכריבוי אלא די לכן עשיה חסרה: **א"נ** אמר לכנה שובנה כלומר גם אם היה מכאן לבית אמכן מרחק רב עד שיצטרך הליכה ללכת שמה היה ראוי שתלכו לבית אמכם ותניחו אותי וזהו לכנה דקאמר כ"ש שאין צריך רק שתשובו לאחוריכם ארבעים פסיעות אלו שהלכתם עמי ללוות אותי שובנה אשה לבית אמה וכן אז"ל שארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה. ואמר אשה לבית אמה ולא אמר אשה לבית אביה אפשר כי לא היה לכן אב. או הזכיר האם לפי שכאשר תתאלמן הבת האם מרחמת על הבת יותר מן האב כי עליה מוטל נשיאתה ולפרנס אותה בנדוניא ובכל צרכיה ואילו כשהיא בתולה דרך האם שמרחמת על הבת ודרך האב לרחם על הבן ולכן נקט אשה לבית אמה:

ואומרו כאשר עשיתם עם המתים ועמדי אמרו ז"ל עם המתים שנטפלתם בתכריכיהן ועמדי שויתרו לה כתובותיהן ע"כ דרשו ז"ל שנטפלו בתכריכים מדקאמר עם המתים ולא קאמר עם בני נראה שעל החסד שעשו עמהם כאשר היו מתים אמר ואין זה ודאי אלא שנטפלו בתכריכיהן ודרשו ממאי דקאמר ועמדי שויתרו לה כתובותיהן שאין לומר שהיה על שעשו עמה חסד בכל העשר שנים שישבו נשואות עם בניה דאם כן הוה ליה למימר עמדי קודם שיאמר עם המתים ומדקאמר עמדי בתר עם המתים נראה שאחר שעשו עם המתים שכבר מתו עשו חסד עמה ואין זה אלא כמה שויתרו לה כתובותיהן: **וצריך** לחקור דלכאורה נשמע שאלו נשארו בדלי דלות שכן אמרו ז"ל ותלכנה בדרך שהיו הולכות יחפות משמע שדלות והשפלות גרם זה וא"כ כיון שמחלון וכליון לא הניחו נכסים אם כן מאי ויתרו לה הלא שעבוד כתובתן לא היה על נעמי אלא על נכסי המת ונכסים ליתנהו כדאמרן. ואפשר לומר שנעמי יצאה ערבנית על כתובתן ועתה ויתרו לה על הערבנות. או אפשר שכאשר מתו מחלון וכליון הניחו נכסים וכן לא רצו לגבות את כתובתן רק ויתרו לה את כתובתן והניחו את נעמי בכבודה כאשר היתה בתחלה וישבו שלשתן כאחת עד אשר תם הכסף ואז ותצא מן המקום אשר היתה שמה ותלכנה בדרך ובאו יחפות. או אפשר שכאשר הלכו אלימלך ובניו מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב נשארו להם בתים ונחלת שדה וכרם בבית לחם יהודה וכולן בודאי שהיו משועבדין לכתובתן וכן ויתרו לה לנעמי וכן נראה דלקמן כתיב קרא חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי נראה שנשאר להם נחלה עדיין בבית לחם:

ובאומרו יעש ה' עמכם חסד וגו' אפשר לומר עם מה שאמרו ז"ל כי נפש גר מואבי בעולם הבא אין לה מקום כדי שתתלבש בו לבא לראות ולהשתחוות לפניו ית' כשאר הצדיקים ואי אפשר לה בהיותה ערומה לעלות ולראות והשי"ת עושה חסד עמהן שמלבשן בנשמות הצדיקים ועולות לפני האדון ה' צבאות ולכן אמרה להן נעמי יעש ה' עמכם חסד שילביש את נשמתכן בלבוש איש נקי וצדיק מדה כנגד מדה כאשר עשיתן עם המתים שהלבשתם את גופם בתכריכין כן ילביש השי"ת את נשמתכם בתכריכין רוחניים ולבושים כדאמרן לפי שע"י אותו הלבוש זוכים לעלות במעלה רמה ואשלם לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו וגם כן לחסד אשר עשיתם עמדי שויתרתם כתובתכם כנגד זה תסתפקו ואמרה יתן ה' לכם כלומר אף אם ויתרתם על כתובתכם ועתה אין לכם ממון כלל [illegible] בכתובה לא [illegible] אתכם יתן ה' לכם [illegible] הוא יתן ה' לו הכסף

ולו

רות א

וְעִמִּי דְזַנְתּוּן וְסוֹבַרְתּוּן יָתִי׃ ט יתן יְהַב יְיָ לְכוֹן אֲגַר שְׁלִים עַל טִיבוּתָא דִי עֲבַדְתּוּן לִי וּבְהַהוּא אֲגַר תִּשְׁכְּחוּן נְיָחָא כָּל חֲדָא

ל׳ חסר · ב׳ נדרה. י״ד · ב׳ ומ״ל

עִם־הַמֵּתִ֖ים וְעִמָּדִֽי׃ ט יִתֵּ֤ן יְהוָה֙ לָכֶ֔ם וּמְצֶ֣אןָ מְנוּחָ֔ה אִשָּׁ֖ה בֵּ֣ית אִישָׁ֑הּ וַתִּשַּׁ֣ק לָהֶ֔ן וַתִּשֶּׂ֥אנָה קוֹלָ֖ן

תולדות אהרן ותשאנה קולן. סוטה מג:

בית אישה ב׳ וסימן ואם בית אישה נדרה. ומצאן מנוחה אשה בית אישה: להן י״ד וסימן נמסר בסדר פנחס וביחזקאל סימן כ״ג:

אבן עזרא

במחשבת כמו וילחם ישראל עם בלק: (ח) עם המתים. הם בניה: (ט) יתן ה׳ לכם

רשי

המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן ויצא

אגרת שמואל

ולו הזהב והוא יריק לכם ברכה עד שתכניסו לבעליכם כתובה מרובה באופן שתמצאנה מנוחה אשה בית אישה וידוע הוא שהאשה שכתובתה מרובה יש לה מנוחה בבית אישה לפי שאינו יכול לגרשה בנקל כאותה שכתובתה מועטת ולכן אמר יתן ה׳ לכם כ״כ ברכה שתכניסו בכתובתכן תמורת מה שויתרתם לי ובזה תמצאנה מנוחה אשה בית אישה כדאמרן. ובהיות שהשני חסדים הללו שיעשה ה׳ עמכן תמורת מה שעשו הן עם המתים ועמה האחד הוא שכר רוחני אשר אין לו קץ וגבול והוא תכריכי נשמותיהן לעולם הבא תמורת התכריכים שנתנו למתים והאחד הוא שכר גשמי תמורת מה שויתרו לה כתובתן כדאמרן ע״כ כתיב יעשה וקרינן יעש כי כנגד השכר הרוחני כתיב יעשה מלא לפי שהשכר הוא מלא ואין לו קץ וגבול וכנגד הגשמי שהוא הוה ונפסד קרינן יעש לפי שבודאי היא עביה חסרה כיון שבהכרח הוא כלה ואבד: **ואפשר** עוד לומר שמה שאמר ועמדי הכונה שהיא התפללה לאל שיעשה ה׳ עמהן חסד לתקן להן לבושי נשמותיהן לעתיד לבוא ואפשר שהיא נתאוותה לשיותה נשמתה לבוש לנשמותיהן ועל ידה יעלו לראות וזהו שאמר ועמדי ר״ל יהי רצון שזה החסד שיעשה השי״ת עמכם להלביש את נשמותיכן שיהיה עמדי שאני אהיה הלבוש לכם וע״י ועמדי תעלו לראות את פני ה׳ וזהו ועמדי דקאמר באופן שגם אם עתה תתפרדו ממני לעתיד לבא תתחברו עמדי שהוא התבור האמתי והקיים לעולם: **ובמדרש** א״ר זעירא מגילה זו אין בה לא טומאה ולא טהרה לא איסור ולא היתר ולמה נכתבה ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים ע״כ. וראוי להבין מאי קאמר אין בה לא טומאה ולא טהרה כי מה טומאה וטהרה שייך במגלה וגם מאי קאמר לא איסור ולא היתר אלא אפשר לומר דלקושיות למה נכתבה מגילה זו היה אפשר לתרץ אחד משני תירוצים או שנאמר שרות ברוח הקדש נאמרה על יד שמואל הרואה ואין טעם ברצונו ית׳ לומר למה נכתבה כמו שאין להקשות למה נכתבו כל הספורים בספר שופטים ובספר מלכים לפי שכולם ברוח הקודש נאמרו זה אי אפשר לתרץ כן לפי שהס׳ שופטים ומלכים פשוט הוא לכולי עלמא שברוח הקדש נאמרו וכולן מטמאים את הידים לתרומה כמו שכל כתבי הקדש תורה נביאים וכתובים מטמאים את הידים לפי שברור הוא שנאמרו ברוח הקדש ולכך מטמאין את הידים אבל מגלה זו אין שום גילוי מתוכה אם נאמרה ברוח הקדש ומטמאה את הידים אם לאו באופן שמגלה זו אין בה לא טומאה ולא טהרה ברור מתוכה ואם נאמר שלסבה אחרת נכתבה שלא הוא שהוא פסק דין על דוד הע״ה וכל זרעו אהו שמותר לבא בקהל אע״ג דמרות המואביה קא אתי משום דעמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית גם זה אינו כי מגלה זו אין גלוי ממנה לזרעו של דוד לא לאיסור ולא להיתר דאלא אמינא דמעשה שהיה כך היה ומאן לימא לן דזווגו של בועז בהיתר הוה שהרי ראה ראינו שבזמן שאול נסתפקו על דוד אם היה כשר לבא בקהל וכמו שאז״ל על פסוק בן מי זה העלם ומכח כל הנהו קושייתא דאקשי עלייהו דואג ואחיתופל ובעו להכרזי עליה דדוד שאסור לבא בקהל לולי עמשא בן איש ושמו יתרא הישמעאלי ואמר רבא מלמד שחגר חרבו כישמעאלי ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית הרי בבירור כי מן המגלה הזאת אין ממנה שום גלוי לזרעו של דוד לא איסור ולא היתר. אמר עוד ולמה נכתבה ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים הכונה כי מכל המאורעות שמספר בה יודע כמה שכר טוב לגומלי חסדים ראשונה מפורענותו של אלימלך על שנאכזר ולא גמל חסד עם עניי עמו משם יודע כמה שכר טוב לגומלי חסדים כי מדה טובה מרובה על מדת פורענות. וגם ממה שאמר יעש ה׳ עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים בתכריכין ועמדי בויתור הכתוב׳ כמאמרם ז״ל או כמו שתרגם המתרגם ועמי דזנתון וסוברתון יתי ועל זה זכתה שיצא שלמה ממנה. וגם לערפה על שלותה חמותה והלכה עמה מ׳ פסיעות נתלה לבנה מ׳ יום וכן מהגמילות חסד שעשה בועז עם רות ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר ע״כ זכה שיצא ממנו כל מלכי בית דוד: **ובנמוקי** החסיד הה״ר יוסף יעבץ זלה״ה היה די לומר לכלותיה אבל הכונה כי בהתחבר שנים בכונה אחת איש אל אחיו יעזורו להוציא מה שבכחם לפועל על כן אם היתה מדברת לכל אחת אולי לא יאותו ע״כ דברה לשתיהן יחד עכ״ל: **והרשב״א** הלוי כתב שהכונה להורות כי דברה לשתיהן ביחד שלא תאמר שמא דברה לרות דברים המושכים את הלב באהבתה אותה מערפה ולכן נתקרבה זו ונתרחקה זו רק לשתי כלותיה כי כולן שוות בעיניה ולשתיהן דברה דברים אחדים: **עוד** כתב ז״ל ועוד מ״כ בלשון הזה ותאמר נעמי היה לה לומר קודם שתלכנה מביתן ויש לומר שאילו היתה אומרת זה בביתן אולי מגד שהמרת ניהומיה לא היו עוזבות אותה לפי שלא היו יודעות טורח הדרך ולכן הניחה אותם שתלכנה בדרך כדי שתתיגענה ויגיע ללבן עזיבת מקומן כדי שתתנחמנה ואז אמרה להן שתשובנה וז״ש ותלכנה בדרך ואח״כ ותאמר נעמי עכ״ל: **ובאומרו** לכנה שובנה כתב הרשב״א הלוי ז״ל יקבה לשיתן תנועות הפכיות כי ההליכה היא תנועה נכחית אל מה שאליו ושובנה היא תנועה הפכית והחזרה אל מה שממנו ולא תדקנה מתוכרות. והיותר נראה אני שהיה עינינו שתלכנה עמה עד בית לחם ואחרי כן תשובנה למקומן וזהו לכנה שובנה ואחרי כן לא אמר כי אם שובנה פעמי׳ והכונה לפי שעורי כמו שכבר כתבתי שהיה לנסותן לכוונתה לגיירן כדרך הלדקניות שהיה מגיירת את הנשי׳ ולא לחנם ותלכנה בדרך עסוקות בהלכות גרים כי דעתה ומעיינה להכניסם תחת ה׳ בלבן אך אמנם על דרך הגירות כמו שיהיה שמאל דוחה וימין מקרבת ולכן בתחלה שהלכנה כדי שעיניהן תראינה תפארת ישראל ותתמדנה יופי התורה והמצוה בלבותן ולכן עוסקת עמהם בהלכות גרים למען דעת צדקות ה׳ כי מ״ח אזהרות הוסיף על הגר וכיוצא באלה הדברים והבליע הדבר בנעימות דבריה לכנה שובנה אשה לבית אמה למען לא אלך יחידה שכולה וגלמודה לכנה עמי ואח״כ שובנה אשה לבית אמתה: **ובנמוקי** החסיד הר״ר יוסף יעבץ ז״ל מצאתי כתוב לכנה שובנה להורות מסופקת פן יתרעמו אמרה ב׳ לשונות הפכיים עכ״ל: **עוד** כתב הרשב״א הלוי ז״ל יעש ה׳ עמכם חסד מצאתי כתוב במדרש לקח טוב יעש ה׳ עמכם חסד מלמד שאין הגר שמת בעולם הזה וכן אז״ל במסכת יבמות מפני מה ייסורין באין על מואב מפני שעכבו עצמן להתגייר וכדי שיתמרקו עונותיהם הראשונות לכך קרי יעש וכתיב יעשה. ואף גם זאת מדרכי הגירות להודיען כי יעשה עמהן הסד אך חסר לא כבני ברית לראות היעמדו דבריהן והאמרנה יודעות אנו ואין אנו כדאין לכך כדרכי הגר: **ובמדרש** רות מהזוהר כתוב לאמר יעש יעשה כתיב אמרה להם אם תזכו להכנס תחת רגלי השכינה ואם לאו יעש חסר ה״א והדבר מבואר כי ה״א אחרונה היא שכינה עכ״ל: **עוד** מצא כתוב כלשון הזה כאשר עשיתם עם המתים יראה כי כשהייתן מכבדות אותי בחיי בני לא היה חסד כי אולי ממוראכם עשיתם אבל מה שאתנה עושות עכשיו הוא חסד עם המתים שעתה נראה שמאהבה שהוא לכן עמם אתנה זוכרות ואתנה עושות חסד עם בני ועמדי עכ״ל: **ואומרו** עמכם במ״ם וכן כאשר עשיתם במ״ם והם הוא סימן זכרות לא נקבות כתב הרשב״א הלוי ז״ל אפשר שכוונה כי עד הנה שהיא הלכו עמה מ׳ פסיעות כדאמרינן במדרש רבי ברכיה בשם רבי יצחק ארבעים פסיעות הלכה עמה עם חמותה ונתלה לבנה מ׳ יום שנאמר ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום ע״כ. ובהיותה כעת כדלי דלות ולא מצאה ידה די השב לכן גמולן אמרה כי בעל הגמול יגמול לכן שכר הפסיעות ההנה כי ארבעים הנה ולכן אמרה יעש ה׳ עמכם חסד וכאשר עשיתם כי בהיות אמרה על התכריכין ועל ויתור הכתובות כמדובר ובהיות הודיעה שאפי׳ שכר פסיעות הטולנה וכי הנה ההולות והם ארבעים עכ״ל: **והמתרגם** תרגם כמא דעבדתון עם בעליכון דסרבתון למיסב גוברייא בתר מותיהון ואף אם ירצה כי מה לו למה אם אמרו הנבא או התרגן עם מה שהביאו בספר הזוהר בשם הסבא מתרג׳ כי במות האדם מניח רוח אחד בכנן אחבו וכן בהכנסת לשני הותו השני בכואו עליו עייל רוחא אחרא בגווה ואי אפשר לשתיהן שיתקיימו כאחת ונלחמו איש באחיו עד דנגה חד לחבריה ומגרש יתיה ולכן כאשר שאשה שנתאלמנה לא הנשא עוד הרי זו עושה חסד עם בעלה שמת כי הרוח הנות בקרבה ובאו דברי המתרגם על נכון. והרשב״א הלוי ז״ל האריך בזה בביאורו והביא כל דברי הסבא בארוכות דרשהו משם כי מקום באמרו לקצר אוני רצאי להאריך. וכמה שכתב במ״ס לשון זכר הבאר דעבי בפסוק הבא בע״ה:

(ט) **אמר** כי יתן להם בשכר שחסד שעשו עם המתים ועמה קרן שהוא השכר הראוי להם ועוד יתן להן פירות במתנה ועל עיקר השכר אמר יעש ה׳ עמכם חסד ועל המתנה אמר יתן ה׳ לכם שיתזור ויתן לכם יותר מן הראוי לכן במתנה ומצאן מנוחה עוד בדרך מציאה יותר מן הראוי לכם: **א״נ** אמר כי ההסד שיעשה ה׳ עמכם לא יהיה כדרך שעשיתם אתם עם המתים ועמדי כי אתנה בשר ודם ועשיתם הסד עמנו אבל החסד שיעשה ה׳ עמכם בשכר זאת לא יהיה ע״י בשר ודם אלא שיעשה טובה איש אל עמהם כי מתנתם מעוטה ותרפתם מרוב׳ אלא מידו לידכם ידו הפתוחה המלא׳ והרחבה וזהו יתן ה׳ לכם הוא ולא אחר. ואמר ומצאן מנוחה אשה בית אישה שנדהקו המפרשים לפרשו הרשהו ודרשהו יתן ה׳ לכם אשה בית אישה ומצאן מנוחה. ולי פירושו לפי שעשו עמהם שתים אחד תכריכי המתים ועוד מחילת הכתובה לה ועל מאי דסליק מיניה שהוא מה שעשו עמה אמר יתן ה׳ לכם ועל תכריכי המתים אמר שיהיה להם מדה כנגד מדה וכמו שהניחו נפש בעליהן אחרי מותן בקברם בקנות נסם תכריכים בידוע שמנוחה גדולה היא אל המת לילך לבוש ולא ערום עד שעל זה היה בוכה יעקב אבינו ע״ה על בנו באומרו כתונת בני כלומר הנה הכתונת והוא נשאר ערום ועוד שנית שלא זכה נקבורה כי היה רעה אכלתהו וקבורת חמור נקבר נמצא שבתכריכים הניחו את נפשם ובשכר המנוחה הזאת תמצאן מנוחה אשה בית אישה בתיכון בעולם הזה ואחר שסיימה דבריה לומר תשובנה מאחריה לא נשאר כי אם נשיקה של פרישות כדרך הפורשין מחבריהם כי יפרדו איש מאחיו בנושקין איש את רעהו ואולי יבושו בושת בנה ליסק. לכן ולכן הקדימתה היא ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה: **א״נ** יאמר בשנדייק למה דברה דברים במ״ם בלשון זכר ואמרה יעש ה׳ עמכם כאשר עשיתם יתן ה׳ לכם וגו׳ והכונה בהיות שהיא ראתה בהן שישבו עשר שני׳ נשואות ולא ילדו והאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה הוא סימן עקרות כי עקרה היא וכן מצינו ברבקה דכתיב ויעתר יצחק לה׳ לנוכח אשתו כי עקרה היא ואותו היא קרינן היא וכתיב הוא ואלולי הכונה יובן עם מה שאמר רב נחמן בגמ׳ אף אנן דרבינן מאי אילונית דוכרניתא כי תרגום איל דכר וזה לפי שאינה יולדת כזכר קוראי׳ אותה אילונית כלומר דוכרניתא לשון זכר ובלשון לעז מאגו״רת ולכן ברבקה כאשר הודיענו שהיא עקרה כתיב הוא כאלו היא כזכר אינו יולד וקרינן היא כי סוף סוף נקבה היא ולכן בנדון דידן כאשר ראתה נעמי ששהו עשר שנים ולא ילדו אמרה בלבה אולי עקרות הנה ולכן כינה אותם בשם כזכר ועל זה בעלמו היקה הפלתה עליהם ע״ד ויעתר יצחק לה׳ לנוכח אשתו ועל זה אמר יעש ה׳ עמכם הסד תמורת מה שעשיתן עם המתים ועמדי והשכר יהיה זה שיתן ה׳ לכם ומצאנה מנוחה אשה בית אישה והענין הוא כי כאשר האשה אינה יולדת אין לה מנוחה כלל עם בעלה אבל מבקר לערב יתקוטטו זה עם זה על דבר הבנים ולכן אמרה להם אתם שאני רואה בכם סי׳ של זכר דלוני שכמדומה שאתם עקרות יתן ה׳ לכם וזהו מלת לכם במ״ם יתן לכם מתנה טובה באופן שתמצאנ׳ מנוחה אשה בית אישה וזה יהיה בתת ה׳ לכם בנים ויפקוד אתכם כאשר פקד לאמהות: **א״נ** יאמר לפי שבגמ׳ ריש סוטה אמר ר״ל אין מזווגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו ומותבינן עליה דהא ק״ל דמ׳ יום קודם יצירת הולד אומרים בת פלו׳ לפלוני אפי׳ מעבר לים ומסקינן כאן בזווג ראשון כאן בזווג שני באופן כי זווג שני הוא לפי מעשיה לכן התפללה נעמי שגם אם מעשיהן לא יאותו כ״כ למצא דבר הפן כבעל הגון כשימצאו מנוחה אשה בית אישה התפללה לאל שאעפ״כ יתן לכם ה׳ בדרך מתנה אף אם לא תהיינה ראויות לפי מעשיהן יתן לכם הוא ית׳ ויחשוב כאילו הוא הזווג הראשון אשר בידו ית׳ כן גם עתה אף אם זווג שני הוא יתן לכם זווג טוב והגון באופן שתמצאנה מנוחה אשה בית אישה: **ובמדרש** יתן ה׳ לכם א״ר יוסי כל אותן הטובות והנחמות שעתיד הקב״ה ליתן לשלמה דכתיב וה׳ נתן חכמה לשלמה יהיו מכם דרשו זה לפי שדברים הללו הם מבעלי גיזרה שאמר יתן ולא פירש מה יתן שאם על המנוחה דלקמיה קאמר הכי הל״ל יתן ה׳ לכם מנוחה ומדקאמר ומצאנה מנוחה הרי התחיל במלת ומצאן לסרום דמלתא אחריתי היא ברכת המנוחה לכן דרשו דיתן ה׳ לכם היא גיזרה אחת לבדה ומה שאמר יתן ה׳ הוא הודעת העתיד והכונה הדברים שעתיד שיתן ה׳ לשלמה דכתיב ויתן ה׳ חכמה לשלמה יהי רצון שזה החלק יהיה לכם ומלת לכם היא הגיזרה ומלת יתן ה׳ הוא הודעת מה שעתיד ליתן: **עוד** במדרש ומצאנה מנוחה מכאן כתיב אחת מוצאת שתים לא מוצאות. ראוי להבין שאם היא ידעה שאחת מוצאת שתים לא מוצאות אם כן כשאמרה יתן ה׳ לכם ורמזה הטובות שעתיד הקב״ה ליתן לשלמה יהיו מכם אם כבר ידעה שאחת לבדה מוצאת למה אמרה לכם וכללה את שתיהן אפשר לומר שבודאי שהיא ידעה הכל ורוח ה׳ דבר בה אבל רצתה שלא לשנות בדברה בלשון יחידה כאלו מדברת עם רות לבדה ומקרבת אותה כי חששה לכבוד ערפה ולכן דברה לשתיהן בדיבור אחד בשוה ולכן כאשר אמרה יתן ה׳ לכם לא היתה יכולה לומר לך כי היתה מטלת קנאה לכן אמר׳ לכם אבל מלת ומצאנה כי ההא האחרונה היא מאותיות הגרון ואינה נרגשת בקריאתה כי בין אם יאמרו ומצאנה בה״א או ומצאן בלא ה״א אין בקריאתה שום הפרש ואין ההפרש אלא בכתיבה על כן הודיענו שהיא כבר ידעה העתיד שאחת מוצאת וכשאמרה ומצאנה מנוחה היתה חסר ה״א אבל במלת יתן לכם אי אפשר לשנות במלת לכם ולכן הוכרחה לומר לכם לשון רבי׳ גם אם כבר ידעה היא שאחת יתן ולא לשתיהן: עוד במדרש אשה בית אישה מכאן שאין קורת רוח לאשה אלא בבית בעלה ע״כ. פשטן של דברי׳ מבואר שהכונה שהאשה אין לה מנוחה אלא כשיש לה בעל שאם תשב אלמנה אפי׳ שיהיה לה עושר ונכסים לרוב ושאר תאוות ותענוגי העולם עם כל זה אין לה מנוחה והכל כלא חשיב בעיניה כי אין לה מנוחה אלא עם בעלה ולכן ברכם בברכה זו ומצאן מנוחה אשה בית אישה

וַתִּבְכֶּ֫ינָה׃ י וַתֹּאמַ֫רְנָה־לָּ֑הּ כִּֽי־אִתָּ֥ךְ נָשׁ֖וּב לְעַמֵּֽךְ׃ י"א בטעם

יא וַתֹּ֥אמֶר נָעֳמִ֛י שֹׁ֥בְנָה בְנֹתַ֖י לָ֣מָּה תֵלַ֣כְנָה עִמִּ֑י

וְחָדָא לְבֵית בַּעֲלָהָא וּנְשִׁיקַת לְהוֹן וּנְטָלִין קָלֵיהוֹן וּבְכִיָאן׃ י ותאמרנה וַאֲמַרָא לָהּ לָא נְתוּב לְעַמָּנָא וּלְדַחַלְתָּנָא אֲרוּם אֱלָהִין עִמָּךְ נְתוּב לְעַמֵּךְ לְאִתְגַּיָּרָא׃ יא ותאמר וַאֲמָרַת נָעֳמִי תִּבְנָא בְּרַתַּי

ותאמרנה לה י"א מלין בטעם פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במי"א מקומות שישרתנה מאיילה וסימן נמסר בסדר פנחס :

אגרת שמואל

איפה כי זאת היא המנוחה ולא אחרת . ואפשר לומר עוד כי מלת בית אישה קא דרשי כי ככי הל"ל אשה עם אישה מאי בית אישה אלא מכאן שאין קורת רוח לאשה אלא בבית בעלה כלומר בבית בעלה ממש כלומר שהוא בית שלו ונחלתו ולא בשכירות וזה כי ידוע שאין בית אלא אשה ועיקר הבית שישכון האיש צריך שיהיה כפי רצונה וחפץ האשה וכאשר היא דרה בבית אחרי' בשכירות אשר רשות אחרי' עליה אין לה קורת רוח לאשה אלא בבית בעלה ממש על כן כתב אשה בית אישה ולא אמר אשה עם אישה : **והמתרגם** ז"ל רצה לתרץ כי מה שאמר יתן ה' לכם אין לו גיזרה ואין לומר כי ומצאן מנוחה היא הגיזרה כדאמרן לעיל דאם כן יתן ה' לכם מנוחה הל"ל על כן תרגם כי הגיזרה היא בכח ואמר יהב ה' לכון אגר שלים על טיבותא דעבדתון לי ובההוא אגר תשכחון נייחא כל חדא וחדא לבית בעלהא , ולפי דרכו כונת הכתוב כך יתן ה' לכם רוב טובה עד שבאותו רוב הטובה שיהיה לכם תמצאו מנוחה אשה בית אישה לפי שהחשובים שבעיר וכבדי ארץ יקפצו עליכן לישא אתכן בראותם הטוב והעושר שיש לכן כי רב הוא וכשתנשאו לגדולי העיר הנה זאת היא מנוחתכם : **והראב"ע** כאשר הרגיש כי הגיזרה חסרה בכתוב כתב יתן ה' לכם בעל עכ"ל: **ואפשר עוד לומר** לפי שאפשר שאמור יאמרו כלותיה לה אם לו חפץ ה' שיהיה לנו מנוחה כבר היינו נשואות לבניך ובהם ועמהם היה יכול השי"ת להניח אותנו באופן שאלו הנישואין הראשונים יוכיחו גם על האחרונים כי מזלנו גרם הרעה הזאת לנו לכן אמרה להם נעמי שאם הנשואין הראשונים לא עלו ולא נתקיימו היינו לפי שלא היה זווגן מאתו ית' ובפרט לרז"ל שאמרו שלא גיירום וגם אם נאמר שגיירום לא נשאום אלא להנאתם וזהו שאמר הכתוב וישאו להם וידוייק מלת להם מיותר שהכונה שזה הזווג היה שהם נשאו להם לא שהשי"ת השיאם ולכן לא עלה לטוב ולא נתקיים אמנם מכאן והלאה יתן ה' לכם כי הוא יהיה המזווג אתכן באופן שבזה תמצאנה מנוחה אשה בית אישה כי הוא יתן לכל אחת אותו שהוא בן זוגה ממש וזהו בית אישה במפיק ה"א להורות שיהיה אישה ובן זוגה ממש המיוחד לה ובזה בודאי שתמצאנה מנוחה בעלם ויהיה דבר של קיימא : **וה"ר יצחק עראמה** ז"ל סרס הכתוב כאילו אמר יתן ה' לכם אשה בית אישה ומצאן מנוחה כי בהיות כל אחת בבית אישה יהיה להן קורת רוח כדבריהם ז"ל עכ"ל . וכבר כתבתי כי אין צורך בסירוס : **והרשב"א** ז"ל כתב אם תדע לכוין את הרוחות כפי מה שהקדמנו כי רוח האיש הראשון מכשכש במעשה כל י"ב חדש ולכן אינה רואה קורת רוח בבעלה השני כמדובר ובראות נעמי כי הן ממשפחות האדמה שפשה כי לא היו בניה בני זווגן ולכן לא עלתה זווגן יפה וברכה אותן יתן ה' בעל הזווגין היודע זווג איש ואשה ומצאן מנוחה כי לא יהיה עוד רוח מכשכש במעיכם רק שתנוחו ויזמין לכם אשה בית אישה כלומר זווג הניתן לה מאז הולדת ולכן אמרה לכם במם ולא בנון כמשפט הנקבית לרמוז אל מאמר רב יהודה אמר רב מ' יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני והוא מספר המ"ם ובכן ותשק להן לאדבקא רוחא כמבואר בספר הזוהר במקומות רבים ובייחוד בפ' תרומה ובשיר השירים ובספר התקונים ובזה הנוח עליהן הברכה אשר ברכה אותן : **ועוד ירצה** כי למה שהמנוחה מהמצטרף וראוי שתקדם אליה היגיעה ודומה לו וינח ביום השביעי הפליגה בברכתה שתהיה המנוחה דרך מציאה הבאה בהיסח הדעת כדתניא בפרק חלק שלשה באים בהיסח הדעת אלו הן משיח מציאה עקרב עכ"ל . ואולי מה שברכם במנוחה לפי שראתה והכירה שמיום שהיו בביתה לא ראו מנוחה והנה כי לעולם היה כל יום קללתו מרובה מחברו לאחור ולא לפנים הן באיבוד ממון הן באיבוד נפשות באופן כי רבה היא היגיעה והצרה אשר באה להן עד עתה על כן כנגד איבוד הממון שעד עתה אמר יתן ה' לכם וכנגד איבוד הנפשות במות בעליהם בחורי חמד ברך אותן ומצאן מנוחה אשה בית אישה ולא תתאלמן ולא תתעגן עוד שום אחת מהן רק ינוחו כל אחת בית אישה : **ובביאור לרב** ההון כתוב לאמר יתן ה' לכם ומצאן וגו' כלומר עם היות מנהג הנשים במיתת בעליהן שתאונה חמותיהן שכלותיהן לא תנשאנ' ואם תנשאנה שתנשאו לאיש רע מעללים עד תרגזנה ותעצבנה על בעליהן הראשון עם כל זה אני אומרת הפך זה כי יתן ה' לכם ותהיינה במנוחה אשה בית אישה וטעם יתן ה' לכם פירושו יתן לכם בעל : **עוד כתב** וז"ל ומורי פירש יתן ה' לכם נכסים וכבוד אע"פ שעתה אין בידכם כל מאומה באופן שכשתנשאו לאנשים יהיה לכם מנוחה בבית בעליכן ותהיו פטורות מעשיות המלאכות המתחייבות על האשה לעבוד את בעלה וזה על דרך מה שאמרו רז"ל בכתובות פ' אע"פ ואלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה וכו' הכניסה לו שפחה וכו' באופן שכפי מנין השפחות שהיא מכנסת לבעלה כן תמעטנה המלאכות וזהו אומרו יתן ה' לכם נכסים וכבוד ותוליכו שפחות לבית בעליכן באופן שתמעטנ' מלאכותיכן ותמצאו מנוחה . ותשק להן נשיקה של פרישות ותשאנה קולן כאמרו ניחומיהן לקולה לא בכיה של פרישות רק אמרו לה כי אתך נשוב לעמך כלומר את חושבת שכוונתינו עד הנה ללותך עד הנה אינו כן רק כי אתך נשוב עד עמך והרצון כי נפשנו דבקה באהבתך ולא נעזבך הגם כי תלכי לעמך עכ"ל: (י) **ותאמרנה** לה כי אתך נשוב לעמך אפשר לומר כי בדבריהן אלה כיונה כל אחת כונה אחת רות כיונה לומר כי לשתי סבות גם יחד היתה כונת לכתה עמה אם ללכת אתך וזהו כי אתך וגו' ואם כדי לשוב לעמך ולאלהיך לחסות תחת כנפיו ושתיהן לעיכובא ואם לא היתה אלא אחת משתי הסבות הללו שיה בה די ללכת עמך כ"ש דאיכא תרווייהו וערפה כוונה לומר כי הסבה העקרית ועיקר מגמתה שיתה לעשות טובה עמה וכדי שלא לעזוב אותה כי ראתה בחברתה עד שבשביל אהבתה תתגייר ותשוב אל עמה ואל אלהיה אף כי אין בלבה להתגייר אלא בעבור כבוד שמה תעש זאת וזהו כי אתך כל עיקר הכונה הוא ללכת אתך ובעבורך נשוב לעמך הרי שפה אחת ודברים אחדים וכוונות בהם שתים ועדיין אחרי הדברים האלה היתה נעמי במקומה כי ראתה דבריהן תלוין ויש להבין בכונת ערפה כדאמרן שכל עיקר כוונתה היתה מאהבתה אל חמותה ולבלתי הפרד ממנה וגם יש להבין כי עיקר מגמתן שיתה מאהבתו ית' לחסות תחת כנפיו ית' ונטפל לזה היו רוצות ללכת אתה בחברתה והעיקר לשוב אל עמה ואל אלהים כי לא עלתה בדעתה כי על שתיהן יחד היתה הכונה ככונת רות כדאמרן ועל כן חזרה לומר להן שובנה בנותי וגו' שעשתה חלקי הסותר ואמרה אם כל כוונתכם לעשות טובה עמי שלא להפרד מחברתי הנני מוחלת על כבודי ושובנה בנותי ואם הכונה לחסות תחת כנפיו ית' למה תלכנה עמי בחברתי הלא טוב לכן ללכת זולתי כדי שלא יחשדו אתכם שמפני הבושה שלא לעזבני באתם להתגייר ועל כן שובנה וגו' או לכנה כדאמרן לעיל ואחר שהעבירה משוה מעל פניהן והפצירם עד בוש אז גלתה כל אחת מצפוני לבה והשק ערפה לחמותה ושבה אל עמה ואל אלהיה ורות שהיתה כונתה לשמי' וגם ללכת אתה דבקה בה : **והמתרגם** ז"ל תרגם ואמרנא לה לא נתוב לעמנא ולדחלתנ' ארום אלהין עמך נתוב וכו' רצה לטעות מלת כי שלא יצדק בשאלת הדברים לכן פירש שהוא ליה כאילו כתיב הכי ותאמרנה לה לא כי אתך נשוב וגו' והכונה לא נשוב אל עמנו כאשר אמרת כי אתך נשוב כלומר אלא אתך נשוב ויסמך כי בכאן במקום אלא שהוא אחד משימושים שלו :

ואפשר עוד לומר לפי שהיא אמרה להן לכנה שובנה אשה לבית אישה וגו' ופירשנו לעיל שרמזה אחת משתי חלוקות או לכנה אתן לבית לחם יהודה מבלי חברתי כי הליכה תקרא אל מה שאליו או שובנה אשה לבית אמה ועתה השיבו לה תשובה לפי דבריה ואמרו לה כי אתך נשוב לעמך כלומר כל כך תקועה אהבת היהודית ואהבת עמך בלבותינו עד שכמו שלך תקרא שיבה וחזרה לפי שאת שבה אל עמך ואל מולדתך אשר מהם נפרדת גם אנחנו כל כך היא האהבה שיש לנו עם עמך עד שיאמר עלינו כי אתך נשוב לעמך וגם לנו היא שיבה וחזרה כאילו מעיקרא היינו מהם ועתה שבנו אליהם וזהו מרוב אהבתינו אותם כי בעינינו כאילו מקטנותינו נתגדלנו עמהם . וכאשר נעמי ראתה תוכן דבריהם כי הטיבו אשר דברו לכן אזלא לה לאידך גיסא ואמרה שובנה בנותי למה תלכנה עמי כלומר אם כדבריכם כן הוא שובנה לבית לחם יהודה אתם לבדכן כי אז כל העולם יעידון יגידון כי כדבריכם כן הוא ושיבה תקרא אליכם כיון שיראו אתכן לבדכן הולכות לבית לחם יהודה בדת יהודית זה יורה על האהבה המוחלטת כמי ששב אל עמו ואל אלהיו אמנם בבואכם עמי אז לא תקרא שיבה רק הליכה כי יאמרו כל העולם כי בסיבת הליכתי ואהבתי הלכתן עמי לא מאהבת עם בני ישראל ואם כן אתם גורמים במה שאתן באות עמי שתקרא ביאתכן הליכה וזהו שאמר למה תלכנה עמי : **או אפשר לפרש** מלת כי כמו כאשר וחברו כי יבא הלוי כי תכלה לעשר והענין לפי שנעמי אמרה להן לכנה וגו' יעש ה' עמכם חסד וכונתה כמו שפי' לעיל שאמרה להן עשו מה שתרצו או לכנה לבית לחם או שובנה אשה לבית אמה כי בין הכי ובין הכי ואפי' שישובו לבית אמן יעשה ה' עמכן חסד ויתן להן מנוחה אשה בית אישה כי לא יקפח שכרן ועתה השיבו לה כי אתך נשוב לעמך כלומר כל הברכות שאמרת אפשר שיתקיימו כאשר אתך נשוב לעמך אבל אם לא נשוב אל עמך פשוט הוא שלא יתקיימו לפי שהשי"ת מטיב לטובים ולישרים בלבותם ולאותם שהם רשעים לא די שלא ייטיב אבל יגמור נא רע רשעים ומה שאמר כי בין הכי ובין הכי ייטיב לנו פטומי מילי בעלמא נינהו ולכן הכרח הוא שנשוב לעמך : **ומורי זלה"ה** כתב כי אתך נשוב וגו' ירצה הכונה ללכת בחברתך הוא לפי שימשך לנו תועלת נפשיי גדול שנשוב לעמך להיות מכלל כי בסבת דבריך והדרכתך והישרתך יכנס יראת שמים בלבנו קו לקו מעט מעט עד אשר נחפוץ ונרצה להיות מכלל עמך דבלאו הכי אין בנו השערה והשכלה לבא לידי מדה זו ושיעור הכתוב ותאמרנה לה כי אתך ר"ל בלכתנו אתך ובחברתך ימשך שנשוב לעמך מה שבהפרד ממך אין לנו מקום לזה אפילו תהיה כונתינו לטובה עכ"ל :

(יא) **ותאמר** נעמי וגו' העוד לי בנים במעי . אין הכונה לומר שלא היתה הרה כי עיניהן הרואות שלא נכתה בטנה אלא העוד מעי ראויות להריון ולהיות בנים בהן והכתוב הזה הוא הקדמה והדר מפרש לה כי פי' העוד לי בנים במעי הוא אומרו בפסוק הב' כי זקנתי מהיות לאיש כלומר ואין מעי ראויות להריון ופירוש והיו לכם לאנשים היא אומרה בכתוב הג' הלהן תשברנה עד אשר יגדלו וכי אפשר שיהיו לכם לאנשים ואתן תמתינו עד אשר יגדלו : **א"נ** אמר בודאי כיון שאינני הרה אי אפשר שתמתינו עד אשר אתעבר ואם היה אפשר שתמתינו היה בראותכם אותי מעוברת וזהו שאמר העוד לי בנים במעי כדי שתמתינו ואף גם אם הייתי מעוברת אין לכם להמתין כי אולי לא ירצו הבנים אשר אלד להיות לכם לאנשים כי לא ירצו לישא נשים גדולות מהן וקרוב להיותן זקנות או לסבה שלא ירצו לישא נשים מואביות אע"פ שמן הדין הן מותרות כי

מואבי

לְמָה תֵיזְלִין עִמִּי הַעוֹד כְּעַן אִית לִי וַלְדָא בִּמְעַי וִיהוֹן לְכוֹן
לְגוּבְרִין יב שבנה תּוּבְנָא בְרָתַי מִבַּתְרַי אֲזִילְנָא לְעַמְּכוֹן אֲרֵי
סָבִית מִלְמֶהֱוֵי מִבַּעֲלָא לִגְבַר אֲרוּם אֲמָרִית אִלּוּ אֲנָא רִיבָא אִית
לִי סְבַר בְּרַם הֲוֵיתִי מִבַּעֲלָא בְּלֵילְיָא לִגְבַר וּבְרַם הֲוֵיתִי יָלְדָה

ס׳ ‧ נ׳ הַעֽוֹד־לִ֤י בָנִים֙ בְּמֵעַ֔י וְהָי֥וּ לָכֶ֖ם לַאֲנָשִֽׁים׃ יב שֹׁ֤בְנָה
נ׳ חסר פ׳ בְנֹתַי֙ לֵ֔כְןָ כִּ֥י זָקַ֖נְתִּי מִהְי֣וֹת לְאִ֑ישׁ כִּ֤י אָמַ֙רְתִּי֙ יֶשׁ־
לִ֣י תִקְוָ֔ה גַּ֣ם הָיִ֤יתִי הַלַּ֙יְלָה֙ לְאִ֔ישׁ וְגַ֥ם יָלַ֖דְתִּי בָנִֽים׃

לאנשים ח׳ וסימנם רק לאנשים האל אל . ולקחתי את לחמי . התחזקו והיו לאנשים כ׳ בו . ויצאו לאנשים . קחו נשים והולידו . ואף כי תשלחנה . העוד לי בנים במעי
תולדות אהרן גם הייתי הלילה . עקידה שער קס :

אבן עזרא

לכם . בעל : (יא) העוד לי בנים . רבים מחברינו חשבו כי זאת התשובה על המכחישים ולא ידעו כי אבותינו העתיקו כי הייבום לאחים מן האב ולא מן האם רק אמרה להם אילו היו לי בנים במעי הייתי נותנת אותם לכם תחת המתים

רשי

(בראשית כה) ויצא יעקב מבאר שבע : כי זקנתי מהיות לאיש . שאנשא לו ואוליד בנים ותנשאו להם שאינם אסורים לכם ואינכם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהן שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד : כי אמרתי יש לי תקוה . כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים : וגם הייתי הלילה לאיש . ויותר מכן אפילו הריתי הלילה זכרים : וגם ילדתי בנים. או אפילו כבר ילדתי בנים :
הלהן

אגרת שמואל

מואבי ולא מואבית עכ"ז אפשר שהם לא ירצו לסמוך על זה ולא יחלקו בין זכרים לנקבות כי אפי׳ הנקבות יחשבו אותן כאילו הן זכרים לענין איסורא ולזה כתב לכם במ"ם כנזכר להורות כי אולי תחשבו בעיניהם כזכרים לענין איסורא וזהו והיו לכם לאנשים כלומר וכי אתנה ידעתן שירצו לכם להיות לכם לאנשים ובזה ידוייק שלא אמר ותהיינה להם לנשים לפי שאף אם אתם תרצו להיות להם לנשים הם אולי לא ירצו להיות לכם לאנשים : וע"ד זה אפשר גם כן לדייק מה שאמר לכם במ"ם שהוא ל׳ זכר ונכון הל"ל אלא הכונה כלומר אולי הבנים יהי׳ להם טינא זו בלבם לומר שאתם אילוניות כזכר שאינו יולד כן אתם עקרות שהרי שהיתן עשר שנים נשואות למחלון וכליון ולא ילדתן ולכן נקט לכם ל׳ זכר לומר שמא לא ירצו להיות לכם לאנשים בחושבם שאתם בבחינת הזכר שאינו יולד ודוכרניות אתם : ואפשר שרמזה במם דלכם כי אולי כאשר תחשוב שנותיהם יהיו באותו הזמן כל אחת מהן בת ארבעים שנה ובשנים אלו כמעט שהאשה היא זקנה ואינה ראויה לילד וזה אינו רחוק כי אולי כשנשאו למחלון וכליון היו הנה כל אחת בת י"ו או בת י"ז שנים וי׳ שנים שישבו בשדי מואב כמו שאמר הכתוב וישבו שם כעשר שנים הרי כ"ז שנים וי"ג אחרים שצריך להמתין לבנים אשר תלד עד אשר יגדלו הרי הם אז בנות ארבעים שנה ולכן נקט מלת להם במ"ם: א"נ כונת הכתוב באומרו שובנה בנותי הסתכל כי באמירה הראשונה אמר ותאמר נעמי לשתי כלותיה קראן כלות ועתה וגם בפסוק השני קראן בנותי לפי שבראשונה עדיין לא הבחינה משכיות לבן מה הוא וחשבה אולי עדיין הם טבועות בבור ברית אלהיהן ובגיותן הן עומדות אבל מכאן והלאה אשר ראתה תורף דבריהן באומרם כי אתך נשוב לעמך וראתה בדבריהם שרוצות עכ"פ להתגייר ע"כ מכאן והלאה קראן בנות. אח"כ מצאתי להרשב"א הלוי שכתב כן וגם כתבו בשם החסיד הה"ר יוסף יעבץ ז"ל ועכ"ז לא נמנעה מלדחותן ולומר להן שובנה עד שלשה פעמים כי כן הדין ששלשה פעמים דוחין את הגר. וגם אמרה מלת בנותי כלומר לא תחשדוני שעצתי זאת אליכם היא להרע עמכם כי האמת אפילו שיצוייר שהייתם בנותי ממש כך בעצמי הייתי מיעצת אתכם : ואומרה למה תלכנה עמי הכונה לפי שהיא אמרה שישובו לבית אמם וזהו שובנה בנותי דקאמר ואם תאמרו שאתנה רוצות להתגייר עכ"פ לזה אני אומרת לכן למה תלכנה עמי כלומר מה לכן להרע עמדי ולהעציב אותי להיות בעצבון כל ימי כי בהיותנו כולנו בעיר אחת ואראה אתכן נשואות לאנשים זרים שנכנסו במקום בני בודאי שאהיה עצובת רוח כל ימי והרי מדינות ועיירות רבות בישראל תלכו שם אם תרצו להתגייר ואל אראה ברעתי וא"כ למה תלכנה עמי ואם היה עולה בדעת שנלך יחדו היה אם היה אפשר במציאות לחזור ולהתחתן עמכם כי אז לא די שלא אצטער כי אדרבה תהיה תרופה למחלתי אבל זה הוא מהנמנע כי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים וכיון שכן למה תלכנה מעי אל מקומי ואל ארצי יותר טוב שתלכו אל ארץ אחרת ושם תנשאו לטוב בעיניכם ועיני לא תראנה :

ובמדרש העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים וכי יש אדם מייבם אשת אחיו שלא היה בעולמו ע"כ . הם ז"ל הרגישו ייתורא דבמעי דקאמר והיה די בשיאמר העוד לי בנים והיו לכם לאנשים אלא הכונה שאמרה להם הדין כלומר אילו היו לי בנים אפי׳ שיהיו בתוך מעי כיון שכבר הוא בעולם אשת אחיו זקוקה לו ותמתין עד שתלד ומייבם לכשיגדל אבל אם לא היה בעולם ואפילו בתוך מעי אמו לא היה אין לו לייבם וזהו שאמר העוד לי בנים בתוך מעי כדי שיוכלו להיות לכם לאנשים וכיון שלא יש בנים במעי כבר שלא יוכלו להיות לכם לאנשים כי אין לאדם לייבם אשת אחיו שלא היה בעולמו : וע"ד זה יאמר הכתוב שלאחריו שובנה בנותי וגו׳ כלומר אף אם תאמרו לי אם לא יש לי בנים במעי אם אנשא ואלד אינכם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בכם לפי שלא גיירו אתכם או גם אם נאמר שגיירום לא היה עולה כדין לפי שלא היו ב"ד של שלשה לגיירם כי כבר מת אבימלך ואה ליה כמי שלא גיירום עכ"ז שובנה בנותי כי זקנתי מהיות לאיש וגו׳ : עוד במדרש שובנה בנותי לכנה ר׳ שמואל בר נחמני בשם ר׳ יודן בר חנינא בשלשה מקומות כתיב כאן שובנה שובנה כנגד שלשה פעמים שדוחין את הגר ואם הטריח יותר מכאן מקבלין אותו אמר רבי יצחק בחוץ לא ילין גר לעולם יהא אדם דוחה בשמאל ומקרב בימין : ראוי להבין למה האריך ואמר בשלשה מקומות כתיב כאן וכו׳ והיה די שיאמר כתיב שובנה שובנה וגו׳ שובנה כנגד שלשה פעמים וכו׳ ועוד כמו שמנה השלשה פעמים שובנה למה לא מנה שני פעמים לכן דקאמרה . ואפשר שבלשונו אשר האריך רצה לתרץ זה והכונה כי אפי׳ אלף פעמים שתאמר להם לכן או שובנה וכולהו בפעט אחת כחד חשיבי וחדא דחייה מתקרי אמנם אחר אשר ישיב הגר דבריו על הדחייה הראשונה ויתאמץ ויתחזק לבוא להתגייר כאשר ישיב הישראל אמריו אליו לדחותו עוד זאת תקרא דחייה שניה ואפי׳ שיאמר לו אלף טענות לדחותו כולה דחייה חדא היא . וזהו שאמר בשלשה מקומות כתיב כאן שובנה וגו׳ כלומר במקומות מחולפים שהרי בפעם הראשונה אמרה להן שובנה בנתי לכן והכל חדא דחייה היא ואח"כ השיבו הן כי אתך נשוב לעמך וחזרה פעם שנית לדחותן ותאמר נעמי שובנה בנותי וגו׳ ונתנה להן טעם העוד לי בנים וגו׳ ומדחזרה לומר עוד שובנה בנותי לכן שהוא מיותר שהיה לה לסמוך כל טענותיה לשובנה בנותי למה תלכנה עמי דקאמרה ולימא הכי שובנה בנותי למה תלכנה עמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים כי זקנתי מהיות לאיש כי אמרתי וגו׳ ומדחזרה להתחיל כבתחלה לומר שובנה בנותי וגו׳ נראה שבפעם השנית כאשר דברה דבריה לא היתה בכונתה לדבר אלא עד והיו לכם לאנשים אם באולי בזה ישובו לארצם וכאשר ראתה שאולי רמזו לה בכתף סוררת שלא היו רוצות לחזור אף אם לא דברו שום דבר בפיהם לחכימא ברמיזה ונעמי הבינה ברמיזותיהן שאינן רוצות לחזור לסורן אז התחילה בדחייה הג׳ וחזרה לומר כבתחלה שובנה בנותי לכן ויורה על זה היות דברים אלו ראש פסוק להורות שהוא תחלת דבור מופסק מהדבור הקודם וז"ש בשלשה מקומות כלומר מקומות מחולקין זה מזה ובמה שאמרנו נתישב אמאי לא קחשיב שני פעמים לכן דקאמרה : ולהבין דברי ר׳ יצחק דקאמר בחוץ לא ילין גר לעולם יהא אדם דוחה בשמאל ומקרב בימין מהיכן קא מפיק לדרשה זו מהאי קרא ואפשר לומר שבגר לא אמר דלתי לאורח אפתח כי הגר לא היה מקרב אותו כל כך להכניסו תוך דלתי ביתו ובערך זה יקרא שמאל דוחה וגם בערך שלא היה מניחו שילין בחוץ ברחובות קריה רק אולי היה מצוה לעבדיו שישימוהו בבית אחד כדי שלא ילין בחוץ זהו ימין מקרבת ועתה יבא פי׳ הכתוב על נכון הגר לא ילין בחוץ אבל גם לא היה לן בתוך דלתי ביתי זה היה לגר לפי ששמאל דוחה וימין מקרבת אבל לישראל דלתי לאורח אפתח והריני מקרבו בשתי ידי בתוך דלתי ביתי ממש ועיני בנאמני ארץ לשבת עמדי : ואפשר עוד לומר במה שאמר העוד לי בנים במעי כלומר אף אם ראה ראינו עקרות יולדות וכן זקנות כי הזכות גורם שיעשה להן נס והאמהות יוכיחו עם כל זה אני אין לי זכיות ותשש כחי כנקבה ובודאי שלא יעתר לי ה׳ וכמו שמצינו ברבקה שנא׳ ויעתר לו ה׳ ואז"ל לו ולא לה וגם אם רז"ל נתנו טעם לדבר אינו דומה זכות צדיק בן צדיק וכו׳ אמרו זה לפי שלא מצא טעם מרווח אלא הוא לפי שאז קודם נתינת התורה איש ואשה שוים בענין המצות כי כלם אינם מצווים ועושים אבל אחר נתינת התורה אינו דומה זכות הצדיק לזכות הצדקת לפי שהקב"ה הרב׳ לאיש תורה ומצות עשה שהזמן גרמא ולכן אמרה מלת לי מיותרת ולא אמרה העוד בנים במעי להורות כי לה שהיא אשה תשש כחה כנקבה וכח זכותה תשש כנקבה וכמו שאמרו שם לו ולא לה גם בכאן לא יעתר לה ה׳ וזה העוד לי דקאמר אמרה עוד והיו לכם לאנשים כלומר ואפילו אם אלד בנים מי יודע אם ימותו בעודן קטנים קודם שיזכו להיות לאנשים ראויות לינשא וזהו והיו לכם לאנשים דקאמר :

(יב) **שובנה** בנותי לכן כי זקנתי מהיות לאיש וגם אם היה נעשה לי נס כי אחרי בלותי היתה לי עדנה והייתי הלילה לאיש וילדתי בנים וכי אתן תחכבנו כל כך ותמתינו להם עד אשר יגדלו ואם תאמרו שאין אתן רוצות להנשא עוד כי אם
לגמול

לגמול חסד עם בעליכן המתים שיקרא שמם עליכם אף אחרי מותם ותשבו אלמנות עגונות לכבוד' כל ימיכם איני רוצ' בזו וזהו שאמר הלהן תעגנ' אם בשביל המתים תעגנ' לבלתי היו' לאיש כל ימיכן עוד לעול' וזהו שאמר הלהן ב' פעמי' כי הי' די בשיאמר הלהן תשברנה ותעגנה עד אשר יגדלו אלא הכונה כדאמרן הלהן תשברנה על הבנים אשר אלד הלהן תעגנה על המתים שכבר מתו אל בנותי כי בדבר הזה אני מחשיב אתכן כבנותי כשם שלא הייתי רוצה בבנותי שיתעגנו כל ימיהם כך איני רוצה בכם שתתעגנו ולא תנשאו עוד ומר לי הדבר הזה שתתעגנו ורע עלי המעשה מאד יותר ממה שירע לכן ואני מצטערת בצעריכן זה יותר מכם כי אין אתם מועילות ומטיבות עמדי בדבר הזה בשלא תזדווגו עוד לאיש אחר כי כבר יצאה בי יד ה' ואחר שנעשה פתגם רעתי מה הוא התועלת שיגיעני בעיגון שלכם האם ישובו המתים שכבר מתו עוד לביתם בעבור מה שאתם עושות שלא תנשאו לאחרים: א"נ לפי שהיה אפשר שיעלה בדעתן שזה שהיתה חמותם דוחה אותה בשתי ידים היה באומרה כי הצרה והיגון אשר מצאה במיתת בניה היה בסבת אשר נשאו להם נשים מואביות אשר לא מבני ישראל הנה ועל כן היא דוחה אותה כי הן הגורמות מיתת בניה וכמו שער בנפשה כן הוא לה ראות פניהן על כן אמרה להן אל בנותי כי מר לי מאד מכם כלומר לא יעלה בדעתכן שאני חושבת כי המר שהיה לי מאד במיתת בני היה מכם מסבתכם מפני שנשאו אתכם ועל כן אני אומרת לכם שתלכו מעמי כי לא עלתה על לבי דבר זה ח"ו אלא עונותי גרמו רעתי וזהו כי יצאה בי יד ה' בשלי הצער הגדול הזה ועונותי המה אלה: א"נ אמרה אל בנותי לא יעלה בדעתכן בנותי כי זה שאני אומרת אליכן לשוב מאחרי הוא מפני שאני קצה בראות פניכם בחשבי כי בסימן רע נכנסתם לביתי ועת צרה היתה לי העת ההיא כי מתו בני כי אדרבא בעת מותם גדלה מאד אנחתי ומר לי מאד על שאבדתי אתכן מלהיות כלותי כבתחלה וזהו מכם מסיבת פרידתכם גדול מאד תמרורי וכאבי בעת שיצאה בי יד ה' בעת פטירת בני וזהו כי יצאה בי יד ה' גדלה מאד אנחתי מכם על כי יתפרדו ממני כלות טובות כמותכן: **ואמרה** כי זקנתי מהיות לאיש כלומר אין לכם כלל מחברתי שאם תחשבו שאנשא ואלד בנים שינשאו לכם לאנשים זה אין השכל סובלו לפי שמעולם לא ראינו אשה גדולה בשנים כמוני היום שתנשא לאיש וז"ש כי זקנתי מהיות לאיש ומלת היות הוא מלשון ויצאה והיתה לאיש אחר שהוא לשון קידושין והוא לעג וקלס שתנשא אשה לעת זקנתה כמוני היום ואם תאמרו שאני נעמי משאר הנשים כי היתה יפה ונעימה ברה כחמה והיא בת מאה כבת עשרים ליופי ושמה יוכיח עליה שנעמי הוא לשון נעימות ואם שאר הנשים לא יש להן תקוה לילד כאשר הגיעו לשנים שכמותי אני יש לי תקוה וז"ש כי אמרתי יש לי תקוה דייק מלת לי מיותרת כלומר לי יש תקוה גם אם לאחרות אין תקוה כאשר אמרתי חלוקה זאת והרצה להנשא ולא זו בלבד אלא גם חלוקה אחרת אילו כבר נשאתי והייתי הלילה לאיש דייק מלת הייתי לשון עבר כלומר גם אם כבר הייתי הלילה שעברה לאיש והריתי ולא זו בלבד אלא גם אילו היתה חלוקה אחרת הלא היא וגם ילדתי בנים כלומר שכבר ילדתי הבנים וכבר הם בעולם הבנים שכבר ילדתי אותם ובזה דייק מלת ילדתי לשון עבר ולא אמרה וגם אלד בנים באופן שלש חלוקות אמרה וכל חדא נפרדת מחברתה ולזה אמרה מלת גם בכל חדא ולא כייל לתרוייהו בחד גם להורות כי חלוקה בפני עצמה הוא והתחיל מהנישואין אילו יהיו ואילו כבר היו ואילו כבר ילדה כי שלש חלוקות הן ואפילו על אותה אשר אילו היה במונח שכבר ילדה אמרה בה"א התימה הלהן תשברנה וגו' כלומר לשון תקוה ואפקיה בלשון השברנה לפי שתקוה כזו שברון מתנים היא וכן מ"ש הכתוב שברו על ה' אלהיו פירושו תקותו על ה' אלהיו ואפקיה בלשון שבר לפי שגם כן אפשר שיהיה פירושו לשון שבר והכונה שסובל שבר על שבר והוה על הוה והכל על קידוש ה' וזהו על ה' אלהיו דקאמר על דרך כי עליך הורגנו כל היום באופן שכל לשון תקוה דאפקיה בלשון שבר הענין הוא לפי שיש לפרשה לשון שבר ממש ומשמש ורומז לשתי הלשונות ואמרה הלהן בנו"ן ומהראוי היה להיות במ"ם שהוא כינוי לזכרים אפשר לומר לפי שראה ראינו בזמנינו זה שכל הנישואין הנעשים בעולם האיש גדול מהאשה כעשר שנים או פחות או יותר והאשה היא קטנה מהאיש בשנים ואולי גם באותו הזמן היה המנהג כן ואברהם ושרה יוכיחו דכתיב הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה נראה שאברהם היה גדול משרה עשר שנים ולכן אמרה הלהן תשברנה עד אשר יגדלו כי כיון שהם קטנים ואתם תשברנה שיגדלו אם כן הוא הפך הנהוג כי דרך הנשים להיות קטנות והאנשים גדולים וכאן נהפוך הוא אשר הם הקטנים על כן כינה אותם בנו"ן בכינוי הנשים ואמרה שתי פעמים הלהן לפי שהם שתי תמיהות האחת גם אם היה במונח שהיו עדיין הנה בתולות שמעולם לא נשאו היתה תמיהה איך תשברנה עד אשר יגדלו ממתינות ומאחרות לינשא עד שתהיינה כל אחת בת ארבעים שנה כ"ש שיש התמיהא שנית על האשה אשר כבר נשאת וטעמה טעם משגל איך תוכל לסבול ולהתעגן לבלתי היות לאיש כי כבר טעמה טעם משגל והוא עגון ועינוי אליה וכן רז"ל שאמרו במקומות רבים משום עיגונא הקילו רבנן הכונה באשה אשר כבר נשאת ומת בעלה ובה שייך לשון עיגון ולכן אמרה הלהן תעגנה ודייק שאמרה הלהן שתי פעמים ולא כייל הכל בחד הלהן להורות ששתי תמיהות נפרדות הם לא ראי זה כראי זה. ואמרה אל בנותי כלומר בנותי אל תעשו רעה לי כי אני מפחדת שלא אלכד בעון העיגון הזה שאתן העגנה בסיבתי ודי הרע המר שהגיע לי מכם ובשבילכם וזהו שאמר כי מר לי מאד מכם כי בשבילכם יצאה בי יד ה' כי חשבה נעמי אולי מתו בניה על שמיהרו לישא נשים מואביות ולא המתינו עד שיגיירו ויטבילום כדין וכהלכה ועל זה מתו ולכן אמרה נעמי עד עתה מר לי מאד מכם ובשבילכם כי בשביל מהירות שמיהרו לישא אתכם נענשו ויצאה בי יד ה' ואני מפחדת שלא עד עתה קטרג עון המהירות עתה יקטרג עון העיגון והאיחור גם זה לעומת זה ולכן אל בנותי כלומר אל תעשו לי רעה כזאת, ועל זה אפשר שכוונו רז"ל שאמרו אל בנותי כי מר לי מאד מכם בשבילכם כי יצאה בי ובבני ובבעלי יד ה' ע"כ. ולפי זה מ"ש מכם תהיה מ"ם הסיבה לא מ"ם היתרון:

ופשט דברי רז"ל הוא שאמרה להן אל בנותי כלומר איני רוצה עוד להתחתן עמכם גם אם אתן תשברנה עד אשר יגדלו לפי שמר לי מאד מכם בשבילכם כי פגיעתכם היתה לי מרה כלענה כי מיום בואכם בביתי ובחומותי יצאה בי יד ה' ואיך אתחתן עוד עמכם ודייק מלת לי שלא ליגע בכבודן כל כך אמרה שגם אם פגיעתן אפשר שתהיה טובה לאחרים לי היתה לרעה ולכן אל בנותי לא אתחתן עוד עמכם לכן שובנה בנותי לכנה וזהו פשט דבריהם ז"ל, אלא כדי לספר בשבח נעמי שלא נגעה בכבודן לומר להן בפניהן שפגיעתן רעה לכן אינו רחוק לומר שכוונו רז"ל למה שפירשתי ואיך שיהיה מה שנשאר לדייק בדברי רז"ל הוא אומר בי ובבני ובבעלי וכל זה בסבת התחתנות עמהם כי זה אינו כי לא נשאום רק אחרי מות בעלה אלימלך. ואפשר לומר כי בחיי אלימלך קדשו אותם בליקוחין וקידושין ואחר מיתתו נשאום וכנסום לחופה כי אירוסין לחוד ונישואין לחוד וכמ"ש ז"ל במ' קדושין ביאה אירוסין עושה או נישואין עושה ולכן לא אמר הכתוב ויקחו להם כי הליקוחין כבר נעשו בחיי אלימלך ואחר מיתתו נשאום והכניסום לחופה וזהו שאמר וישאו להם דקאמר ובזה יצדק בעצם אומרה בשבילכם יצאה יד ה' בי ובבני ובבעלי שגם אלימלך נענש על ידכם כדאמרן: והרשב"א הלוי ז"ל תירץ לזה כי נענש אלימלך על שלא השיאם סמוך לפרקן כי בודאי כשהיו בבית לחם היו סמוכין לפרקן ויותר אחרי שהיה להם שם על פני חוץ אפרתים גדולים וכמו שאמרו ז"ל אלימלך ומחלון וכליון גדולי הדור היו ואחרי שלא השיאם והשיאם שמה במואב אם כן הוא גרם להם עון נישואים אלו ולכן היתה יד ה' בהם ובאביהם עכ"ל: אי נמי אמרה כי זקנתי מהיות לאיש וגו' לפי ששני מיני זווגים יש באשה שגם שיודעת שאינה ראויה לילד ואין לה תקוה עם כל זה היא נשאת אם לפי שפעמים היא תתאוה למשגל וגם אם ישכבו שנים וחם להם ולכן רוצה להיות לאיש לכן אמרה לשלול זאת כי זקנתי מהיות לאיש כלומר כי אפי' ממדה זו כבר עברתי כי אני זקנה ביותר וזקנתי מהיות לאיש כי כבר איני ראויה לביאה כלל ואולי רמזה ג"כ באומרה כי זקנתי מהיות לאיש לומר כי כל כך זקנתי כי אפילו שאתרצה אני לא ימצא איש שירצה שאהיה לו לאשה כי יקוץ נפשו להיות נזקק לאשה זקנה כמותי. וגם רצתה לרמוז המין הזווג השני והוא שמזדווגת האשה לפי שיש לה תקוה לילד בנים ובנות ולפי שהזווג הראשון שאמרנו שהיא האשה שאינה ראויה לילד כאשר ישאלו לה למה נשאת אין לה מה להשיב כי בושה היא לה לומר שנתאוותה למשגל או שישכבו שנים ויחם להם אמנם האשה הראויה לילד שתנשא כאשר ישאלו לה למה נשאת אף היא תשיב אמריה יש לי תקוה לילד ובעינא מרא וחצינא ולכן אמרה בזאת החלוקה מלת כי אמרתי לפי שהיא טענה טובה ומספקת שתשיב האשה לכל אשר ישאלנה למה נשאת, ואמרה עוד גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים וראוי להבין גם שני דקאמר למה כי בודאי מה שאמר גם הייתי הלילה לאיש ודאי שכונתה היא לומר שתהיה לאיש ותלד כי מאי איכפת מהביאה אם לא כדי שתלד וכיון שכולה חדא חלוקה היא הל"ל הכל בחדא מחתא ולומר הכי גם הייתי הלילה לאיש וילדתי בנים כי כוונת היות לאיש הכונה היא על העיבור לא על הביאה מבלי עיבור: ואפשר לומר כי רצתה לגלות ולדחות שתי חלוקות גם הייתי הלילה לאיש והתעבר יש ספק אחר כי מי יודע אם יבא לידי גמר והלד או אולי כנפל טמון יהיה וגם אם נאמר שיבוא לידי גמר הלידה וילדתי אותם כי מפלת לא שכיח הלהן וגו' ולזה אמר וגם ילדתי בנים מלת וגם להורות על הדיתוי של גם הייתי הלילה לאיש דמדקאמר וגם ילדתי נראה דעד עתה נסתפקה אולי לא תבא לידי לידה: או אפשר שגם אם נאמר כי במ"ש גם הייתי הלילה לאיש כונתה לומר שתלד עכ"ז רבתה במ"ש מלת וגם לפי שאפילו שתהיה הלילה לאיש ותתעבר ותלד אם לא תלד תאומים לא נתקן הדבר שאם תלד בן אחד תתקנו חדא מנייהו ואולי אפי' חדא לא נתקנה כי תהיינה שתים אוחזות בכנף איש יהודי זאת אומרת כולו שלי וזאת אומרת כולו שלי לכן רבתה ואמרה וגם ילדתי בנים כי צריכה אני בזה ההריון שאלד שנים ומיעוט רבים שנים והרי כל זה הוא ספק ועכ"ז גם אם נאמר שיהיה הדבר כן עדיין יש תמיהא בדבר הלהן תשברנה וגו'. אח"כ מצאתי להרשב"א הלוי ז"ל שפירש כן. וגם אפשר שבמלת וגם רצה לרבות ספק אחר שיש והוא אולי תלד בנות ולא בנים וזהו שאמר וגם אם נניח במונח שילדתי בנים ולא בנות הלהן תשברנה עד אשר יגדלו וחזר ואמר הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש ר"ל כיונה להוליד ספק אחר כי גם אם נניח במונח שתשברנה עד אשר יגדלו עדיין יש ספק ומי יודע אם ימותו בנתים ולא יזכו לחיות ולגדל ומה גם כי זה הספק הוא קרוב לודאי אם הם תאומים כדאמרן לעיל כי שתים תאומים אינם עולים לקיום לסבת היותם מבטן ומהריון דקים ובדופים כל אחת זרת ארכו וזרת רחבו ולרמוז הספק הזה אמרה הלהן תעגנה כלומר מי יודע אם להן תעגנה ותהיו עגונות כי ימותו גם כן המה כראשונים באופן שאלו האחרונים הם סבה שבשבילן תעגנה ותשארו אלמנות לעולם לבלתי היות לאיש לעולם כי בתרתי הויא חזקה חזקת קטלנית באופן כי בסבת אלו האחרונים אשר אתם מקוים יאמרו במזלכם מתו כי קטלניות אתן נמצא שבשבילן תעגנה לעולם לבלתי היות לאיש ולכן אמרה הלהן פעם שנית כי הראשון בה"א התימה והשני בה"א השאלה שהיא כשואלת ומסתפקת גם בספק אחר:

ואמרה אל בנתי כי מר לי מאד מכם. כלו' אל תתנחמו ואל תאמרו שברנו וקבלנו ליכנס בכל הספקות הללו כי תנוחמו במה שאתם רואות שאפי' שיגיע לכם כל אלו הספקות ותעגנה לבלתי היות לאיש עוד עם כל זה מר לי מאד מכם ובראותכם כי יותר מר הגיע לי מכל אשר יגיע לכם אף אם תעגנה לפי שיצאה בי יד ה' בבעלי ובבני ובנותי וכל אשר היה לי והנני כעת שכולה וגלמודה אל בנותי לא תתנחמו בזה באמרכן כי כבר הגיע לי יותר מכם אפי' שיהיה ודאי שתעגנה כ"ש שעדיין הדבר בספק אולי יבא לידי גמר אל תנוחמו ואל תסתכלו בזה רק שובנה לכנה ומצאן מנוחה אשה בית אישה וכן מצינו שאמר ירמיה הנביא ע"ה מה אעידך

מה

בְּנִין: יג הלהן דִלְמָא לְהוֹן אַתּוּן מִתִּינָן עַד דִּי יִרְבּוּן כְּאִתְּתָא דְנַטְרָא לְיַבָּם קְלִיל לְמִסְבָּה לִגְבַר הַבְדִילְהוֹן אַתּוּן יָתְבָן עֲגִימָן בְּדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי מִתְנַסְבָן לִגְבַר בְּבָעוּ בְּרַתַּי לָא תְמָרְרוּן נַפְשִׁי

כ׳ ג׳ נ׳ יג הֲלָהֵן ׀ תְּשַׂבֵּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדָּלוּ הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה
י׳ לְבִלְתִּי הֱיוֹת לְאִישׁ אַל בְּנֹתַי כִּי־מַר־לִי מְאֹד מִכֶּם

תולדות אהרן הלהן תעגנה. בתרא ע״ג :

אבן עזרא

השתים וזאת דרך חיבור ולא על דרך ייבום: (יג) הלהן תשברנה. הנו״ן תחת המ״ם והפך כי מר לי מאד מכם והמה באו בית לחם. מלת תשברנה. דבוקה עם אות למ״ד או עם מלת אל כמו עיני כל אליך ישברו: תעגנה. מבנין נפעל

רשי

(יג) הלהן תשברנה. בתמיה שמא להם תצפנה עד אשר יגדלו לשון (תהלים קמו) שברו על ה׳ אלהיו: תעגנה. לשון אסור כלא כמו עג עוגה ועמד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנו״ן דגש או לכתוב שני

אגרת שמואל

מה אדמה לך הבת ירושלים מה אשוה לך ואנחמך וגו׳ משמע שאם היה מוצא רע אחר שהגיע לאחרים שוה אל רעתה היתה מתנחמת ולכן אמרה נעמי איני רוצה שתתנחמו במה שכבר הגיע לי יות׳ ממה שיגיע לכם גם אם תעגנה כי נעמי ראתה מיתת בעלה ובני׳ והנה לא ראו זה אין ראוי שתתנחמו בזה. וגם אפשר לומר עוד עם דרך זה כי מה שאמר כי יצאה בי יד ה׳ הכונה שרמזה שתי מיני נחמות שהיה אפשר שתנוחמו בהם הא׳ כי מר לי מאד מכם כדאמרן ובזה תנוחמו אף אם תעגנה לבלתי היות עוד לאיש כדאמרן ועוד אפשר שתחשבו להתנחם בנחמה אחרת כי תאמרו שאפילו שהיית במונח שימותו הבנים אשר אתם ממתינים עם כל זה לא תעגנה לבלתי היות עוד לאיש כי לאו קטלניות אתן בזה לפי שיצאה בי יד ה׳ ומתו בדבר כמאמר ר׳ לוי כל מקום שנאמר יד ה׳ מכת דבר היא ובנין אב לכולם הנה יד ה׳ הויה במקנך ובזה התגלגלו לומר שאיכם קטלניות כי יש סברה מי שאומר שאין האשה קטלנית עד שימותו שניהם במיתה טבעית אמנם אם אחד מהם מת במיתה דברייה אין האשה קטלנית עם כל זה אל בנותי אל תתנחמו בזה כי כולם תנחומין של הבל כי רוב האנשים בודאי לא יחושו לסברא זו ותהיינה עגונות כל ימיכם לכן שמעו לעצתי ושובנה בנותי לכן: **ולפי** הפשט מה שאמרה שני פעמים הלהן נוכל לומר כי פירוש הלהן הא׳ הוא כי להן בעצמן אתם ממתינים כדי ליקח אותם והלהן השני פירושו הבשבילן העגנה ומדברי המתרגם נראה כן דבמלת הלהן הראשון תרגם דלמא להון אתין מתינן ובהלהן השני תרגם הבדילהון אתון יתבן עגימן נראה שכיון לתרץ כפל שתי פעמים הלהן: **ומ״ש** כי יצאה בי יד ה׳ ראוי להבין דהל״ל כי היתה בי יד ה׳ שכן כתיב קרא וגם יד ה׳ היתה בם וגו׳ ואפשר לתרץ כי בהיות שגם יצא קטרוג על נעמי כמו שאמרו ז״ל עמדה מד״הד וקטרגה ואמרה ושם האיש אלימלך וגו׳ נמצא שעל כולן קטרגה אלא שעל אלימלך ובניו נהיה הדבר בפועל ועל נעמי אף אם יצא הקטרוג גם עליה עכ״ז לא נהיה הדבר בה בפועל וכמו שדקדקנו לעיל מה שאמר הכתוב ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה משני קטרוגים נותרה ונשארה כשירייס וזהו שאמרה כי יצאה בי לפי שבה בעצמה ובגופה יצאה יד ה׳ אבל לא היתה בה יד ה׳ כי היא ניצולה: **ואפשר** עוד שאמרה כי יצאה בי יד ה׳ כלומר כי יד ה׳ נתאכזרה עליה כ״כ עד שיאמר עליה שיצאה חוץ ממחיצתה שאין דרכה להתאכזר כ״כ ולכן נקט יצאה. וגם אפשר לומר כי גם תהדברים המעציבים ומדאיבים אותה הוא כי יצאה בה יד ה׳ כלומר כי אילו הי׳ מתחיל ויבא מכת הדבר בשאר אנשי העיר ובתוכם היו מתים גם בניה לא היתה לה כ״כ מרירות לב אבל גדלה מרירותה על כי בה התחילה לצאת ולהתגלות יד ה׳ והיא הדבר וזהו שאמר כי יצאה בי יד ה׳ כלומר כי התחילה בי יד ה׳:

והרשב״א הלוי ז״ל כתב שובנה בנותי לכן כלומר שובנה בנותי ולכנה לדרככם וכן תרגם המתרגם תובנא ברתי מבתרי אזלנא לעמכון וכל עין טובה תראה ההבדל רב ועצום שבין הפסוק הזה לפסוק של מעלה כי למעלה אמר לכנה שובנה ופה אמר שובנה לכנה כי למעלה כיונה שתלכנה עמה כדי ללוותה והשובנה אחרי כן ופה כיונה שלא תלכנה עמה כלל רק שובנה תכף מאחרי ולכנה לבתיכן וכן ראיתי לרבותינו הקדושים שדרשו אבל ומלאן מנוחה מפני שאינו כתוב בנו״ן כפופה וה״א אחריה ויאמר ומלאנה אלא ומלאן בנו״ן פשוטה לבסוף אמרו אחת מלאה ואחת לא מלאה וכאילו התנוצץ רוח הקדש בדבריה ואחזה אנכי אשית לבי כי פה כתיב לכן בנו״ן פשוט׳ ולא לכנה בנו״ן כפופה וה״א אחריה כמו שכתב למעלה לכנה שובנה אשה לבית אמה ועל כן אומר כי גם בזה רוח ה׳ דבר בה ואמרה לכנה אחת הולכת עכ״ל: **עוד** כתב הרשב״א הלוי ז״ל אומרה הלהן בנו״ן במקום מ״ם פירש אבא מארי ז״ל שרמזה עוד ספק אחר אולי תהיינה נקבות ולא תועילנה שום דבר ומצאתי כתוב בלשון הזה מנין הלה״ן כימי״ם דהיינו תשעים יום ישבה רות בלא בעל שהם שלשה חדשים עכ״ל: **והרד״ק** ז״ל פירש וכתב בשרש ענה זה לשונו הלהן תעגנה בפלם אשר לא תעשינה ועניינו תתאחרנה ותתעכבנה. והנכון והישר בעיני בזאת המלה שפרשה ענין כמו שנשתמשו רבותינו ז״ל הרבה בזה השורש כמ״ש עגונה לאשה היושבת בלא בעל ועוד אמרו ובלבד שלא ישהא העגונה שבהן שלשים יום כלומ׳ שלא ישהה אותה הבהמה שלקח באחרונה שלשים יום וכן אמרו מכר את הגם ואת העוגין ומני ר׳ חייא אלו עגונין שלה וכן הוא אומר הלהן תעגנה והן הקרדומים הגדולים שקושרים אותם בחבלים ומשליכים אותם בים להעמיד הספינה והוא שקורין בלע״ז אנקורא״ש ותרגום וסוגרו על מסגר ויתעגנון בבית עיגונא ולאשר בחשך הגלו לדעגונין ובבתי כלאים החבאו ובבתי ייסורין עגיניהון והסרה נון השורש לפי שאם היתה נון השורש נכפלת עם נון הרבות והיינו אומרים תעגיננה היה כבד על הלשון ולחסרון נון השרש היתה נון הרבות ראויה להדגש ובא הנה תמורת הדגש כמו שבא גם כן במקומות רבים ולפיכך הגימל נקודה בצרי כמו שהיה אם היה שלם תעגננה ואלו היה שרשו עגה היתה נקודה סגול כמו ש״ן תעשינה והדומים לו עכ״ל: **ובפשט** הכתוב

אפשר שכיון במ״ש הלהן תעגנה וגו׳ לפי שנעמי ראתה שאם התאחרנה כל כך זמן עד שיגדלו הבנים שיולדו תתלבן ראשם ויהיו זקנות לבלתי היות ראויות עוד למשכב איש וז״ש הלהן תעגנה ותתעכבנה בשבילן עד זמן שתזקינו כל כך לבלתי היות לאיש כלומר שתהיו בלתי ראויות היות לאיש להנשא עוד וזה אינו מן הראוי לכן שובנה לכנה: (יג) **ואומרה** אל בנותי כי מר לי מאד מכם אפשר שהכונה שאמרה איני רוצה לשתהן עמכם והטעם לפי שיש לי מרירות מכם כלו׳ מהרעה אשר אני יודעת שתבא עליכם אם תחזרו ותתחתנו בי והטעם לפי שיצאה בי יד ה׳ ועתה מדת הדין מתוחה כנגדי ובודאי שבמתחתן עמי גם עליו תעבר כוס כי בהדי הוצא לקי כרבא. אח״כ מצאתי למורי זלה״ה שכתב כן ועוד הוסיף זה לשונו ולפי דעתי בפי׳ הזה אפשר שנפרש אל בנותי שהכונה לומר איני רוצה שתקראו בשם בנותי כי נשי הבנים גם בשם בנותי יקראו לכן והטעם באומנה זה הוא כמדובר לעיל: **והה״ר** יצחק עראמה זלה״ה כתב כי מר לי מאד מכם ירצה אע״פ שכולנו אלמנות אין אנו שוות ברעה אשר מצאתנו כי מר לי מאד מכם לפי שיצאה בי יד ה׳ לענוש מפני חטאתי מה שלא היה כן אליכן כי אע״פ שאמרו שימות האיש במזל האשה ודאי לא אמרו שימות בעונה כי אין האיש נגרר אחריה בזה כמו שהיא נגררת אחריו עכ״ל: **וכתב** הרשב״א הלוי ז״ל עליו זה לשונו ויותר נכון שירצה כי דעת הטו״ג ונרוהיהם הנה המערכה ואין ראוי לדאוג ולהתעצב אליכן כי על כן סרו מאחרי ה׳ באומרם כי הכל בידי שמים ובסיליס׳ ואין מצוה לסגל מסה כאשר אין מצוה לסגל מהזקנה וכמו כן אין לירא מן הרפית הבאות אחרי שהן מוכרחות ומסודרות מהגרמים השמימיים ועם בני ישראל עם תורת ה׳ בלבם יאמינו כי אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה ועל כן ידאגו ויראו מהמקורות וז״ש כי מר לי מאד יותר מכם כי יצאה בי יד ה׳ זו הדבר כדברי רז״ל ועמוד על זה עכ״ל: **ואני** אומר כי פשוט הוא שרצתה נעמי לקחה בכפלים בשכול ואלמון אלמנה מבעלה ושכולה מבנים ושכנות אשר היו לה ומתו כולם ורות וערפה היו אלמנות אבל מעולם לא מתו להם לא בנים ולא בנות וזה פשוט לומר שרעותיהם אינם שוות ועל זה אמר כי מר לי מאד מכם: **ועוד** אפשר לומר כי נעמי נפשה מרה לה על כי ראתה שהורע לה כמעשה הרשעים כי הרשעים מהפכים להם מדת רחמים למדת הדין אמנם הצדיקים הוא להפך שמהפכים מדת הדין לרחמים ואל זה אפשר שכיון דוד המלך ע״ה באומרו חנון ה׳ וצדיק ואלהינו מרחם והכונה כי מדת רחמים שהוא שם ההויה מדתו הוא להיות רחום וחנון וז״ש חנון ה׳ ועם היות שמדתו להיות חנון לפעמים הוא צדיק וישר ואינו מרחם כלל וזהו וצדיק דקאמר והיינו לרשעים שמהפכים אותו לדין ולפעמים הוא להפך שאפילו מדת הדין שהוא אלהים הוא מרחם וז״ש ואלהינו מרחם והיינו לצדיקים שמהפכים מדת הדין לרחמים ועתה נעמי נפשה מרה לה כי ראתה כי יצאה בה יד ה׳ ונהפכה לה מדת רחמים למדת הדין ודנו אותה בזה כאשר דנין את הרשעים ועל זה אמרה כי מר לי מאד מכם לפי שאני יודעת ומכרת ענין זה כי יצאה בי יד ה׳ אמנם אתן אינכם יודעות מהו מד״ר ומהו מד״ד ואינכם מרות אלא על כמות הרעה ואני מרה על כמותה ועל איכות׳ על היות מיד ה׳ וזהו שאמרה כי יצאה בי יד ה׳: **וכ׳** הרשב״א הלוי ז״ל זה לשונו ומצאתי כתוב בלשון הזה הנה נעמי לא הבינה כוונתן כי אלו הדברים היו דברים שיובנו על הרבה פנים ולכן השיבה להן דברים רבים כדי שתשיב לכל מה שכוונו לומר וזה שבאומרן כי אתך נשוב לעמך היה נראה אחת משתי כוונות הא׳ נשוב ללוות אותך בדרך עד שתגיע לעמך, השנית אתך נשוב לעמך ושם נשב עד שתלדי בנים אחרים ויהיו אומרות זה כי היו חושבות שאם תלד בנים אחרים כי תהיינה הן זקוקות ויקחו לכן בהכרח לקיים מצות ייבום ואף אם לא יהיה כדרך ייבום מצד האהבה הקדומה שהיו כלותיה בתחלה בהכרח יתנם נעמי להן לאנשים, הג׳ אתך נשוב לעמך לאמונתך ולכל אלה הכוונות השיבה, לא׳ אמרה שובנה בנותי למה תלכנה עמי אם כוונתכם אינה אלא ללוותני אחר שמתו בעלי ובני מה כבודי בזו הלוייה, לב׳ אמרה העוד לי בנים וגו׳ ירצה אתן חושבות שאם יהיו לי עוד בנים במעי שיהיו לכם לאנשים במצות ייבום לא תחשבו כן לפי שאין אדם מייבם אשת אחיו שלא היה בעולמו ומחלון וכליון לא היו בעולמם ואם כן אפי׳ אם יהיו לי עוד בנים לא יהיו לכם לאנשים ואפילו אם לא תסמוכו על הייבום אבל תסמוכו לאהבי׳ אעפ״כ זה הענין מצד האהבה הקדומה גם כן לא תחשבו זה כי האמת כבר זקנתי מהיות לאיש ולכן שובנה בנותי, פי׳ אתר העוד לי בנים במעי ירצה בודאי היה מנהג ישראל שמואסים לבעלת גיורת ולא תמצאו מי שישא אתכם ואילו היו לי בנים במעי מתוך שהורגלתי עמכן לא הייתי מונעם מכם אבל יהיו לכם לאנשים ולכן אחר שלא תמצאו מי שישא אתכן שובנה. ולג׳ אמרה ואף אם נניח שיש לי תקוה ובבוא הלילה הזה היה אפשר להיות לאיש ובלילה עצמה היה אפשר להוליד בנים ואתן תחשבו שאתן אנכי אותם בעבור שתעשו גיורות אשר בסבה זו תמתינו נגם שיגדלו שיהיו לכם לאנשים גם זה אל בנותי אל התחשבו זה כי אע״פ שתבואו לחסות תחת כנפי השכינה לא הייתי נותנת לכם יותר בנים ונתנה הטעם לזה ואמרה כי מר לי מאד מכם ירצה בעבורכם מתו בני כי לא רציתם להתגייר ואם כן בעבור זאת הסבה מתו בני אע״פ שעתה תבאו ותחזרו להיות גיורות כיון שבראשונה לא עשיתן וגרמתן כל כך רעה לי גם עתה אין רצוני לתת לכם בני כי אם תעשו זה תזכירו אנחתי וכששמעו זה ותשאנה קולן ותבכינה עוד יותר ממה שבכו עד עתה כי תלתה עליהן החטא ממיתת בניה עכ״ל: **ובביאור** לרב אהרן כתוב ותאמר נעמי שובנה בנותי וגו׳ כלומר אם הדבוק הזה היה אפשר שהתמדה היה מן הנכון ללכת עמי אך דיבוק זה נמנע ההתמדה כי בהכרח יפרד בזמן וזה בהיות שהנשים מוכרחות לכנוס לאהבים ואז הפרדו מאתי בהכרח כי האמנם אם היו לי בנים במעי להיות לכם לאנשים ותהיינה נשואות לבם הנה היה הדיבוק מתמיד אך אחרי שאין לי בנים לזה מה יסכון לכם דבקותכם לפת כזאת אחר שבהכרח יפסק במעט זמן. ולכן שובנה וגו׳ ואין סברא שאנשא ואלד בנים כי זקנתי מהיות לאיש ואם אמרתי יש תקוה ואחרי בלותי תהיה לי עדנה הנה צריך לקיום זה שני תנאים כל אחד מהם מסופק והרי זה דומה לספק ספקא דליכא למיחש עליה הלא המה כי צריך תיכף ומיד שאנשא לאיש וזהו אומרו גם הייתי הלילה לאיש ועוד אחרת כשאלד לא אלד בנות כ״א בנים וז״א וגם ילדתי בנים ואני הכותב כבר כתבתי לעיל ענין זה דוגם ילדתי בנים ומצאתי כאשר אח״כ מצאתיו אותו בביאור הרב ז״ל: **וכתב** עוד הרב ועל כל זאת אם נניח שככה יהיה הלהן תשברנה עד אשר יגדלו וגו׳ אל בנתי כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד ה׳ יצאה בי במכה באין לה תמורה כי מיתת בני אין לה תמורה בהיות שלא יהיו לי בנים אחרים אבל מכתכם עתידה לחיות ולהתרפאות כ״א מתו בעליכן הנה תקחו לכם אנשים אחרים והכלל מיתת הבנים אין לה תמורה מיתת הבעל יש לה תמורה וזהו אומרו כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד ה׳ ולא בכן:

ומזי

כִּֽי־יָצְאָ֥ה בִ֖י יַד־יְהוָֽה׃ יד וַתִּשֶּׂ֣נָה קוֹלָ֔ן וַתִּבְכֶּ֖ינָה כתיב כן למערבאי.
ע֑וֹד וַתִּשַּׁ֤ק עָרְפָּה֙ לַחֲמוֹתָ֔הּ וְר֖וּת דָּ֥בְקָה בָּֽהּ׃
טו וַתֹּ֗אמֶר הִנֵּה֙ שָׁ֣בָה יְבִמְתֵּ֔ךְ אֶל־עַמָּ֖הּ וְאֶל־אֱלֹהֶ֑יהָ י׳

אֲרוּם מְרִיר לִי יַתִּיר מִנְּכוֹן אֲרוּם נְפַקַת בִּי מַחָא מִן קֳדָם יְיָ׃
יד ותשנה וּנְטַלָן קָלְהֵן וּבְכִיאָן עוֹד זִמְנָא אוֹחֲרָנָא וּנְשִׁיקַת עָרְפָּה
לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת אִתְדַּבְקַת בָּהּ׃ טו ותאמר וַאֲמַרַת הָא תָּבַת יְבִמְתֵּיךְ

ותשאנה ב׳ חד מ״ל וחד חסר וסימן ותשאנה קולן ותבכינה . ותשנה קולן ותבכינה עוד . בתרא חסר א׳ וא׳ ותשנה עלינו נתי חסר :

תולדות אהרן ותשק ערפה . שבת קיג סוטה שם .

רשי

שני נוני״ן: כי יצאה בי יד ה׳. אמר רבי לוי כל מקום שנאמר יד ה׳ מכת דבר הוא ובנין אב לכולם (שמות ט) הנה יד ה׳ הויה: (טו) הנה שבה יבמתך. זה טעמו למעלה תחת השי״ן לפי שהוא לשון עבר (אסתר ב) ובבקר היא שבה טעמו למטה בבי״ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם: אל

אבן עזרא

נפעל ואין לו חבר: לבלתי היות לאיש. היות כל אחת מהן לאיש כמו ויתלו שניהם על עץ: אל בנותי. כלו׳ אל תלכנה עמי: כי יצאה בי. גזירת השם שיצא מלפניו או שהיתה נמסרת ויצאה בי עד שנראתה: יד ה׳. מכה כי ביד היא כלשון בני אדם דבר הכתוב: שבה יבמתך. מגזרת יבמה כבר פירשתיה בתורה

אגרת שמואל

ומורי זלה״ה כתב ובמדרש כי יצאה בי יד ה׳ א״ר לוי כל מקום שנאמר יד ה׳ מכת דבר היא ובנין אב לכולם הנה יד ה׳ הויה וגו׳ והטועם את דבריהם ימצאם מתוקים מדבש שאומרו כי יצאה בי יד ה׳ הוא נתינת טעם לשבת למה שאמר מר לי מאד מכם במ״ש היתרון ואמרה בהוראת זה היתה לפי שראתה שנגפה במכת הדבר אשר הוא חולי המתדבק כנודע ועם כל זה לא יצאה אלא כה לא כשאר העם השוכנים במקום דירתה הרי מגד זה ראוי לומר שמרירות שלה גדול ויסיה עד התכלית כי והאת אומרת היות הרעות רודפות אחריה בסבת עונותיה שנה מדוייק בדבריהם מלת כי שהוא למעט את אחריה: **עוד** ה׳ הלהן תשברנה וגו׳ כלו׳ אף אם תרצנה לשום את עצמן בכל הספקות האמורות ותרצו להמתין עד אשר יגדלו מ״מ נשאר ספק עצום כי מי יודע אם הם הבנים אחרי היותם גדולים ראוים לקחת נשים ירצו לקחת אותן בראותם שכבר הן באות בימים והמה ילדים בחורי חמד ותשארנה באפס תקוה בנהי אפשרי התיקון קרחות מכאן ומכאן וזהו באמר הלהן וגו׳ כלו׳ האם בשביל ספק שיאמרו הן תשברנה עד אשר יגדלו או אם בשבילהן תעגנה כלו׳ תשארו עגונות לעולם שביני וביני תאבדו ומנכם ואחרי גודלם כבר לא תהיו ראויות לנשות לאיש באופן שאם הם לא יתפצו בכם לא ימצא איש פונה אליכם בעת ההיא כאמור ונתיישב בפירוש זה אומרו הלהן בנו״ן שהיה ראוי להיות במ״ם ואמרה עוד אל בנותי כלו׳ אם תאמרו כי לא מתשבותי מחשבותיכם והטענו לאמר אין רצונינו ודעתינו להנשא כלל אחרי נפילת עטרת ראשנו ונשארנו אלמנות האנשים גדולים וחשובים מה לנו עוד ללכת אחרי בבעלים אלא יש את נפשנו לשבת עמך במקומך באלמנות כמותך לזאת אמרה להן אל בנותי כלו׳ אין ראוי לכן להשתוות עמדי בענין זה כי מר לי מאד יותר מכם כי יצאה בי יד ה׳ אשר היתה בלי ספק מאתו ית׳ להכותני ביד שלימה ולא לקותי באצבע לבד ואמרה זה יען נשארה שכולה וגלמודה בעת שאין מקום לתקן: **עוד** כתב או ירצה הלהן תשברנה וגו׳ כלו׳ אפי׳ אם תרצו אתם להמתין להם ולהתעגן להם אני יכולה לסבול מלדכם יותר מרירות ממה שקבלתי עד הנה ולא אוכל להתאפק ולסבול עוד ראותי אתכם אבודות ועגונות כל ימיכן וזהו שאמר אל בנותי כי מר לי מאד מכם כלו׳ יש לי מרירות הרבה בשביל מה שאירע לכם שנסתבב מגדי ומגד בנותי כי יצאה בי יד ה׳ ולפי דרך זה אומרו הלהן תשברנה הוא ע״ד לו סונת ולא על דרך תמיה: או ירצה אל בנותי כלומר איני רוצה שתבואו עמי בשום צד כי מר לי מאד מכם שאירע לכם זה עמי בזמן אשר יצאה בי יד ה׳ ונשארתי בערום ועריה שאפילו אין בידי יכולת לזון ולפרנס אתכם כפי כבוד המתים כמנהג האלמנות החשובות עכ״ל: יהר״ם אלמושנינו ז״ל כתב שובנה בנותי לכנה כי זקנתי וגו׳ ירצה כבר אמרה שובנה בנותי מטעם א׳ ועתה חזרה ואמרה שובנה בנותי מטעם שני והוא שאפשר שתאמרו לי שתרצו להמתין שלא תנשאו לאיש עד אשר אשוב להיו׳ לאיש ויהיו לי בני׳ אחרי׳ ויגדלו כי בזה אתנחם מבני כאשר יהיו לי בנים אחרים כמותן ואז לא אדאג בנשואיכן כי כל אשה תדאג ותתעצב כשתנשא כלתו אחרי מות בנו כל זמן שלא יהיה לה בן אחר אך אחר שתוליד בן אחר ויגדל עד שיהי׳ כראשון אז לא תדאג כשתנשא כלתה והוא אומרו כי אמרתי יש לי תקוה וגו׳ וגם ילדתי בנים הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היו׳ לאיש , ירצה אף אם אמרתי יש לי תקוה לילד והייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים הלבנים ההם תמתינו עד אשר יגדלו לנחמני מעצבי ושתהיה ההמתנה לשלא תהיו לאיש עד יגדלו הם ולא לינשא להם קאמרה מאחר שאי אפשר כפי דין התורה כי מאחר שלפי דעת רז״ל האח שלא בא לעולם וכן האח שאינו אח מן האב אינו ראוי ליבם אם כן איך אמרה נעמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים והלהן תשברנה לבלתי היות לאיש ועל כן נדחק הראב״ע ז״ל לומר שהוא בדרך חיבוב ושהוא כאילו אמר אף שיהיה מותר הלהן תשברנה וגו׳ ורש״י ז״ל הוכרח דמאחר שלא היו למתגון וכליון קידושין בהן שהיו נכריות היו עתה מותרות לאחי המת והנה הוא נדחק לפרש זה על צד הדוחק ויותר טוב יהיה אם אפשר לפרש הפסוקים מתישבים עם שורש הדין וגם אין לחשוב שבכתבי הקדש יכתב דבר כנגד האמת לחיבוב בעלמא ועם מה שאמרתי הוא מיושב כי מה שאמר הלהן תשברנה וגו׳ הלהן תעגנה לא לינשא להם קאמר כי זה א״א כפי דין התורה וכאילו אמר׳ י״א היתה ההמתנה להיות להם לנשים שייבמו ניחא אמנם שימתינו ויתעגנו כל כך ויהיה תכליתן לבלתי היות לאיש לבד מפני עצבונה זה לא יאות מאחר שעצבונה אינה מגד בניה שמתו אלא מגד חטאתיה מלבד אבידת הבנים כי באבידת בניה כבר היתה משתתפת היא עמהן שגם הן אבדו בעליהן אמנם עצבונה נוסף על עצבונותם במה שנגעה בה יד ה׳ שהיה על זה בהשגחה אלהית מגד חטאתיה ומזה לא תתנחם כשתלד עוד בנים אחרים והוא אומרו אל בנותי כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד ה׳ ירצה אל בנותי אל תמתינו לכל זה כי אם הוא לבל תעצבוני עוד ממיתת בני הנה יש לי עצבון אחר מגד אחר ומרירות יותר מכם בשיצאה בי יד ה׳ והוא על דרך נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו כי חטאנו ירצה אין אנחנו מרגישים נפילת העטרה רק סבת נפילתה שהוא החטא: או יאמר כי מר לי מאד מכם כי האשה כשמת בעלה היא הנשא לאחר ותשכח בעלה הראשון אמנם האם לא תשכח בן בטנה והוא אומרו כי מר לי מאד מכם וגו׳ ירצה במרירות שני גדול משלכם להיות שבי בעצמי יצאה יד ה׳ במה שיצאה בבני שהם פרי בטני והם כגופי ובשרי אמנם לכם לא היו עצם ובשר רק זרים והוא אומרי כי יצאה בי והנה עם זה נתיישבו הכתובים מסכים לשרש הדין ביישוב נפלא בעיני אחשוב לא קדמני אדם בו עכ״ל: ובישוב מ״ש הכתוב והיו לכם לאנשים שיהיה מסכים כפי הדין כתב עוד זה לשונו ואמרה נעמי שאף שיהיו לה בנים עתה במעיה היתכן שיהיו להן לאנשים וזהו אומרו העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים כאילו אמר האם יהיו לי בנים במעי היתכן שיהיו לכם לאנשים מאחר שאינם בעולם כנז׳ והיא תמיהא תפלת הדין ועל כן אמרה מלת והיו שאם אינה תמיהא היה לה לומר שיהיו לכם לאנשים או להיות לכם וגו׳ עכ״ל: **ונראה** לי שזהו פשטן של דברי חז״ל שאמרו זה לשונן העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים וכי יש אדם מייבם אשת אחיו שלא היה בעולמו ומשמע מדבריהם שמפרשים והיו לכם לאנשים בתמיהא כלומר וכי אפשר שיהיו לכם לאנשים ויהיה מייבם אשת אח שלא היה בעולמו . ולעיל פירשתי שגם כפי דברי רז״ל אפשר לפרש מה שאמר והיו לכם לאנשים שהוא בניחותא עמוד עליו שגם הוא אינו רחוק בדברי רז״ל :

(יד) **במדרש** ותשנה קולן חסר א׳״ף תשש כחן מהלכות ובוכות ע״כ . רצו בזה כי מדכתב חסר אל״ף אין שרשו משרש נשא אלא מלשון תשוש כח והבירו נור ילדך תשי והכונה שע״י שהיו מהלכו׳ ובוכו׳ תשש כחן ועם זה אפשר שידוייק מה שאמר בכאן מלת עוד ולעיל כתיב ותשאנה בא׳״ף ולא כתיב עוד אלא לעיל שהיה בתחלת הבכיה עדיין לא תשש כחן ולכן כתיב ותשאנה בא׳״ף אבל בכאן הודיע כי לא פסקה בכייתן אלא ותבכינה עוד והיו מהלכות ובוכות על כן כתב ותשנה חסר אל״ף לשון תשות כח . ואפשר שכוונת רז״ל שכל כך תשש כחן כי לא יכלו לישא קולן בכח באופן כי התשות כח הוכר גם בקול ולזה כתב ותשנה קולן חסר אל״ף : **ועל** דרך הפשט אפשר לומר כי למעלה שעדיין לא נכנס כל כך מורך בלבבן אמר ותשאנה מלא בא׳״ף ולא אמר עוד אלא ותבכינה כי אף שנשאו קולן בקול מלא כאולות לעורר הבכי לא בכו אלא מעט וזהו ותבכינה ולא אמר עוד כי לא נכנע לבבן אז: עתה אחרי שומען דברי נעמי שאמרה כי מר לי מאד מכם וכל דבריה אז נמס לבבן והיה למים עד כי לא הוצרך להתעורר הבכיה אלא התעוררות מעט וזהו ותשנה חסר אל״ף והתעוררות מעט זה גרם להם לבכות הרבה וזהו ותבכינה עוד :

(טו) **ותאמר** הנה שבה יבמתך . אחרי ראותה כי שבה ערפה אמרה אולי זאת גם כן כונתה לשוב אלא שאהבתה אלי יותר מערפה ומתביישת לחזור אם בעבור שלא יאמרו עליה כי היא כפויית טובה בטובת ובאהבת חמותה ואם בעבור שלא ישימו עליה חטאת על שחזרה לסורה אחרי היותה עשר שנים תחת כנפי אלהי אמת ועל כן אמרה לה לא תגורי מזה כי הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה ואחר שהוא העבירה מסוה הבושה מעל פניה שובי אחרי יבמתך ולא יאשימוך על אשר עזבתני כי יאמרו כי כמו שהיית רוצה בחברתי כן היית רוצה בחברת יבמתך כי יחד הייתם בחברה אחת וזהו אחרי יבמתך דקאמר ועוד כיונה במ״ש אחרי יבמתך כלומר וגם לא תחזור לסורך אלא שובי אחריה לבד להיות בחברתה ולא אל אלהיה ולא לעשות כמעשיה ובזה לא יהיה עליך עון אשר חטא: **ואפשר** עוד לומר כי כאשר שמעו את דברי חמותה שאמרה להן בפירוש כי בשבילן לקתה היא ואלמלא לא היו נשואות לבניה לא יצאה בה יד ה׳ ומיום ביאתה לביתה היתה פגיעתן רעה ובשומען דבריה אלו מפיה ויחרדו לבן ותשש כחן ולזה כתיב ותשנה קולן חסר וגם ותבכינה עוד והוסיפו לבכות עוד על שומען בשורה רעה כזאת שהיא היתה חושבת שבשלהן הצער הגדול הבא עליה ועל זה אמר ותבכינה עוד דייק מלת עוד שלא אמר כן לעיל ואת היתה בסיבה שנפרדה ערפה מחמותה כי עד עתה חשבה ערפה לנעמי לאם והיא היתה לה לבת ולכן היא גם היא אמרה לה כי אחך נשוב לעמך אמנם אחרי שאמרה להן עתה שהם סבבו את כל רעתה כי פגיעתן רעה אז דנה בשכלה כי אין לב נעמי עמהן כאם אלא כהמות וכבר ידע מה שאמרו ז״ל כלה בחמותה ולזה קראה הכתוב עתה חמותה וזהו שאמר ותשק ערפה דהיינו נשיקה של פרישות והטעם לפי שחשבה להמותה כפי הדברים אשר שמעה מפיה אמנם רות דבקה בה כי היתה כוונתה לשמים כדי לבא לחסות תחת כנפיו ית׳ ולא שתה לבה אל הדברים האלו אלא דבקה בה: **והרשב״א** הלוי ז״ל כתב חסרון אל״ף שבמלת ותשנה בא להורות על ערפה שלא בכתה בפעם הראשונה אם בכמות ואם באיכות כי אחרי שחמותה גלתה מקור צרותיה שהיו הן ושלא תתחתן עוד עמהן אף אם היה אפשר לכן תקעה נפשה מתנה ולא בכתה כהוגן כי אם דבר שבעי בראות האדם צרת בן גילו אם לא שיתאכזר עליו וכדברי רבקה אמנו הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך . ויש לי ראיה מורה ומעידה על זה דברי רבותינו הקדושים ע״ה שתי נשים מסרו עצמן על שבט יהודה תמר היתה צועקת אל אנא ריקם מן הבית הזה . ורות כל שעה שחמותה אמרה לה לכי בתי היתה בוכה שנאמר ותשנה קולן וגו׳ ע״כ . והראיה

לְוָת עַמַּהּ וּלְוָת דַּחַלְתַּהּ תּוּבִי בָּתַר יְבִמְתֵּיךְ לְעַמִּיךְ וְלִדְחַלְתֵּיךְ׃
טז ותאמר וַאֲמָרַת רוּת לָא תַקְנִיטִי בִּי לְמִשְׁבְּקִיךְ לְמִיתָב מִן בַּתְרָךְ
אֲרוּם תָּאֵיבָא אֲנָא לְאִתְגַּיָּירָא אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא לְמִטַּר
שַׁבַּיָּא וְיוֹמֵי טָבָא בְּדִיל דְּלָא לְהַלָּכָא בַּר מִתְּרֵין אַלְפִין אַמִּין
אֲמַרַת רוּת לְכָל מָן דִּי אַתְּ אָזְלָא אֵיזֵיל אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא
דְּלָא לְמִבַת כַּחֲדָא עִם עַמְמַיָּא אֲמַרַת רוּת לְכָל אֲתַר דִּיתְּבִיתִי אֲבִית
אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא לְמִנְטַר שֵׁית מְאָה וּתְלַת עֲסַר פִּקּוּדַיָּא אֲמַרַת
רוּת מָה דְּנָטְרִין עַמִּיךְ אֵיהָא נָטְרָא אֲנָא כְּאִלּוּ הֲווֹ עַמִּי מִן קַדְמַת

שׁ֖וּבִי אַחֲרֵ֥י יְבִמְתֵּֽךְ׃ טז וַתֹּ֤אמֶר רוּת֙ אַל־תִּפְגְּעִי־בִ֔י
ג׳ ס׳ לְעָזְבֵ֖ךְ לָשׁ֣וּב מֵאַחֲרָ֑יִךְ כִּ֞י אֶל־אֲשֶׁ֨ר תֵּלְכִ֜י
ד׳ ס׳ אֵלֵ֗ךְ וּבַאֲשֶׁ֤ר תָּלִ֙ינִי֙ אָלִ֔ין עַמֵּ֣ךְ עַמִּ֔י וֵאלֹהַ֖יִךְ אֱלֹהָֽי׃

אל אשר ה׳ וסימן נמסר בכי תשא ומסעי וריש יחזקאל: עמך ה׳ וסימן והשביע הכהן את האשה. בפרסו׳ סוסיו ירמוס את כל חוצותיך. הנה עמך נשים בקרבך. שמעי בת וראי והטי אזנך. עמך עמי. והר ועמך כלם צדיקים:

תולדות אהרן אל אשר תלכי אלך. יבמות מו:

אבן עזרא

כתורה: אל עמה ואל אלהיה. לעד שהתגיירו: (טז) אל תפגעי בי. הטעם פיוס ולעולם הוא דבוק עם אות בי"ת כמו ופגעו לי בעפרון ואין מלה זרה רק לא אפגע אדם ובמקומה אפרשנה: עמך עמי. לעולם לא אעזוב תורת ישראל

רשי

(טז) אל תפגעי בי. אל תפצרי בי: כי אל אשר תלכי אלך. מכאן אמרו רבותינו ז"ל גר שבא להתגייר מודיעים אותו מקצת עונשים שאם בא לחזור ם יחזור שמתוך דבריה של רות אתה למד שאמרה לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת א"ל באשר תלכי אלך. אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינה אישה אמרה לה באשר תליני אלין. עמנו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי. אסור לנו עכו"ם אלהיך אלהי. ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות. שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ונשרפין ואחד

אגרת שמואל

הזאת מבוארת היא כי על שתיהן נאמר כי שתיהן נשאו קול ותבכינה ואחרי הפרד ערפה מנעה קולה מבכי רות ואם כן מאי אולמיה דזאת מזאת אגא ודאי על נשיאות קול השנית נאמר שהוא חסר להורות על שלמות רות כמדובר עכ"ל:

וקשה לי על דבריו שאם רז"ל היו אומרים כל שעה שחמותה אמרה לה לכי בתי היתה צועקת היה מתיישב פירוש חסרון האל"ף שבמלת ותשנה קולן מורה שרות לבדה היתה צועקת בעלם ולא ערפה אבל כפי דברי רז"ל שאמרו שהיתה בוכה היה ראוי להיות החסרון במלת ותבכינה להורות חסר יו"ד להורות שרות לבדה הרבתה בבכיה: **אשר** ע"כ נראה לי דודאי מנשיאות הקול השני קא מייתו רז"ל ראיה ואי קשיא לך מאי אולמיה דזאת מזאת כי שתיהן נשאו קול ותבכינה זו אינה קושיא כי סופו של מקרא יוכיח על תחלתו דקאמר ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה נראה שבכייתה של ערפה היתה בכיה של פרישות כדרך המתפרד מחבירו שבוכה בעת פרידתו ושעד ותשק ערפה לחמותה אמנם בכיית רות היתה להפך כי בכתה ונפשה מרה לה על דברי חמותה שהיתה אומרת שובנה בנותי ושעד ורות דבקה בה באופן דאלימא לה בכייתה של רות מבכייתה של ערפה ובכייה זו של רות תהיה בנין אב לכולן לכל פעם שחמותה היתה אומרת לרות לכי בתי שהית' בוכה ומסתמא שבכתוב' ואמרה לה הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך שגם כן בכתה אלא שהכתוב לא חש לכותבו דלאו כרוכלא ליזיל וליתני כי בתרי זימני הויא חזקה שכן היתה עושה בכל פעם בכיה גדולה ורבה עד שהיה אפשר כי מרוב בכייתה תצא נפשה ותמות וכמעשה דר׳ אלעזר בן דורדייא ששם ראשו בין ברכיו ובכה עד שיצאת נפשו ומת ועל כן אפשר שאמרו רז"ל שתי נשים מסרו עצמן על שבט יהודה ובשלמא תמר מצינו שהיתה צועקת אל אלא ויקם מן הבית הזה עד שראינו שמסרה עצמה למיתה על זה וכמו שאמר הכתוב הוציאוה ותשרף ואם לא שיהודה קידש את ה׳ והודה ולא בוש היתה נשרפת אמנם ברות אם מצינו שהיתה בוכה לא מצינו שמסרה עצמה אלא לאו כי כל כך היתה הבכיה רבה וגדולה ועצומה עד שכמעט שהיה אפשר שמרוב הבכיה תצא נפשה ותמות. ועם זה אפשר לפרש מה שאמר הכתוב ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך ודברי נעמי לרות והפצרת' עמה אשקיה קרא בלשון פגיעה ואפשר שהוא לשון לך פגע בו שהוא לשון מיתה וכונתה לומר לה תרצה להמיתני בדבריך שאת אומרת לי לכי בתי כי בכל פעם ופעם שאת אומרת לי כך אני מוסרת עצמי למיתה בבכיה רבה כי ידעתי שטוב מותי מחיי אם אעזבך וא"כ אם אמות נמצא שאת ממיתה אותי בדבריך אלו ולכן די מה שכבר אמרת ומכאן והלאה אל תמיתני בדברים כאלה שתאמר לי שאעזבך וזהו שאמר אל תפגעי בי לעזבך לשוב וגו׳: **ובמדרש** ותשק ערפה לחמותה כל נשיקה של תפלות בר מתלת נשיקה של גדולה ונשיקה של פרקים ונשיקה של פרישות של גדולה דכתיב ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו וישקהו נשיקה של פרקים וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו נשיקה של פרישות ותשק ערפה לחמותה ע"כ: **וכתב** הרשב"א הלוי ז"ל זה לשונו הנה אמרתי לך למעלה בפסוק יתן ה׳ לכם ומצאן מנוחה כי הנשיקה היא התדבקות רוחא ברוחא כדברי המקובלים בספר הזוהר ובפרשת תרומה ובמדרש הנ"ם וע"כ כאשר נהגה גדולה והוא אינו ראוי אליה צריך נשיקת הנביא להאציל ויתן עליו מרוחו וזולת למלוכה כאשר היה דבר שמואל אל שאול במשחו אותו כי כל הימים אשר היה מלך על ישראל שאול היה וכי המלוכה נכונה בשבט יהודה כדברי אבינו הזקן לא יסור שבט מיהודה ומה שיעידך על דברי אלה כי לא נשק שמואל אל דוד כאשר משחו בקרב אחיו להיות הממלכה מחזרת על בעליה ומהטעם הזה בעצמו הנשיקה בהתחבר הרחוקים והנפרדים לשוב להיות לאחדים ורוח אחד לכל ועל זה כדרך הספרדים אשמעאל אחיו נשקו זה את זה לחבר הרוח הנתק ע"ד אומרם ז"ל הנפטר מחבירו אל יפטר אלא מתוך דברי תורה שמתוך כך זוכרו והוא מבואר עכ"ל: **ואני** אומר דאפשר לומר טעם אחר למה נשק לשאול כשמשחו ולא נשק לדוד כשמשחו לפי שהגדולה הבאה לאדם כאשר היא גדולה גמורה באה ממדת החסד אשר היא גדולה נקראת כמובא בספר הזוהר אז ראוי לנשק על אותה הגדולה כי חביבה היא בהיותה בחסד פשוט ולכן בגדולתו של שאול היה חסד פשוט גדולה פשוטה ואין גבורה ודין מעורב בה לפי שאז במלכי שאול לא היה שום מלך אחר נדחה מפניו ע"כ יאות לנשק ולחבב אותה הגדולה אבל כאשר משח את דוד היתה באותה הגדולה גדולה וגבורה מצותפים זה עם זה שאם היתה חסד לדוד היה דין לשאול על כן לא נשקו כי לא היתה כל כך חביבה בעיניו ובפרט בהיותו מפחד משאול שכן אמר ושמע שאול והרגני וגו׳: **וכתב** עוד הרשב"א ז"ל עדיין יש לדקדק מפני מה הוציאו זה מפסוק ותשק ערפה לחמותה ולא מפסוק הקודם ותשק להן לנפרד מעליהן לכן אני אומר כי זו ראיה לדברי שכתבתי למעלה כי כונת נעמי היתה לקרב אותן בעת ההיא וכמו שכתבתי בלבנה שובנה הבה לבית אמה וע"כ בנשיקה ההיא לא היתה פיה ולבה שוים אמנם עתה ערפה נשקה אותה נשיקה שאמרנו אחרי שדעתה והסכמתה להפרד ממנה ולכן לא נשקה נעמי אותה כי לא מלבה היתה הפרידה הזאת כי כל דבריה היו נסיון וערפה לא עמדה בנסיון ובאה לידי בזיון ורות שעמדה בנסיונה דבקה בה עכ"ל: **ואני** אומר כי גם אם נאמר שבנעמי פיה ולבה שוים בפרידה עם כל זה לא היה יכול להביא ראיה לנשיקה של פרישות ממה שאמר הכתוב ותשק להן כי אין הוכחה בכתוב כי אותה הנשיקה היתה נשיקה של פרישות כי אפשר שמה שנשקה להם היה כדי שלא יתעדו שמה שהיתה דוחה אותן היה על כי היתה לה שום טינא ושנאה עמהם כדרך כל חמות עם כלתה שנתאלמנה מבנה כי לעולם יש לה שנאה עמה לסבה כי יודעת שהלך ותנשא לאחר ותפלה שהלך ותנשא בעיר אחרת ולא תראינה עיניה והיה אפשר לחושדם לנעמי שבשבת שנאה וטינא זאת היתה דוחה אותן ע"כ היה אפשר שנשקה להן להורות כי לא היתה אהבתה עמהן בהמות בכלתה אלא כאמה ובתה ונשיקתה יורה על הכתוב שהיתה מתאבת אותן ולכן לא הביאו משם ראיה לנשיקה של פרישות אמנם מפסוק ותשק ערפה לחמותה היא ראיה פשוטה לפי שהליכה ערפה לא הוזכרה בכתוב כאשר הוזכר דבקות רות וכן הל"ל ותלך ערפה שהוא מקביל לאומרו ורות דבקה בה מדקאמר ותשק ערפה במקום ההליכה והפרישות נראה דבהזכירו הנשיקה הוא ליה כאילו הזכיר הפרישות כי יש נשיקה של פרישות: **ועוד** כתב הרשב"א הלוי ז"ל ותאמר הנה שבה יבמתך וגו׳ אחרי שהסכימו שתיהן להתגייר כענין כי אתך נשוב לעמך הנה כודאי יקראו אתה בנות אל הדת אשר יצאו ממנה כבר ולכן ילדק הזה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה לא כמו שחשב הראב"ע והרלב"ג שנתגיירו בשדי מואב ועתה נתגלגלה תובה ע"י שלדקת זאת ששבה ערפה לסורה. ובמדרש הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה כיון ששבה אל עמה שבה אל אלהיה ע"כ. שהיטיבו אשר דברו כי מי הגיד לנעמי שלא תנהוג ערפה דת ישראל מהיום ההוא והלאה אחרי שקבלה עליה להתגייר לכן אמרו כי מתוך ששבה אל עמה שבה אל אלהיה כי ההיכור עושה רושם גדול כי ע"כ כתיב לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי עכ"ל: **ואפשר** שכונתה במה שאמרה הנה שבה יבמתך כאילו אמרה אל תאשימני בספק הזה שאני מפצרת בך בהשוב נעמך אחרי אשר את רוצה להתגייר כי הנה יבמתך גם כן אמרה בתחלה כי אתך נשוב לעמך ועם כל זה הנה עתה שבה אל עמה ואל אלהיה נראה כי לא מלבה אמרה כי אתך נשוב רק לפנים מפני הבושה ואם כן יש לחוש אולי גם את הולכת כמוה לכן שובי אחרי יבמתך:

(טז) **ותאמר** רות אל תפגעי בי לעזבך יען אשר דברי נעמי היו שתשוב לבית אמה ואם לאו אלא שרוצה להתגייר שתלך היא לבדה מבלי חברתה כדאמרן לעיל אל לכל׳ שובנה אף היא תשיב אמריה לה על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון על מה שאמרה שאלך אנכי לבדי מבלי חברתך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה ואל תפגעי בי לעזבך כי לא אעזבך כי בחרתי השתופף בגלך לשבת אלך להיות עמך ועל מה שאמרת שאשוב אל בית אמי אל תדבר עוד דבריך אלה לשוב מאחריך כאשר שבה יבמתי כי באשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין אתך בחברתך כי באלה חפצתי וגם לא אשוב עוד לסורי ח"ו אל בית אמי כי עמך עמי ואלהיך אלהי: **א"נ** כמה שתרגם יונתן אל תקניטני וכו׳ אפשר שאמרה לה רות אל תאמרי בלבך אכעיסנה גם כעס בעבור הרעימה עד שתשוב מאחרי וזהו שאמרה אל תפגעי בי אל תקניטני ויהי כונת הכעסתך אלי לעזבך לשוב מאחריך כי אף אם תכעיסני לא אשוב מאחריך ולא יעלה עשן באפי על כל הקנטותך כי אם באשר תלכי אלך אחר עקבך לא אזוז ממנה וכל אשר תאמרי אעשה אם כה תאמר ותשים חשך לאור אעשה כן גם אני לא אטה מדרכך ימין ושמאל ובאשר תליני אלין שאם כונת בחרי בחברתך לא היתה אלא לאהבתך אפשר היה כי בהכעיסך אותי הייתי בורחת אבל אין כונתי זאת אלא עמך עמי ואלהיך אנכי ובדי להסות תחת כנפי רחמיו אנכי הולכת וא"כ איפא אף אם תכני בשבט לא אשוב: **א"נ** אמרה אל תפגעי בי כי מלכות גרים הוא שלא לדחותם בשתי ידים כי אם שמאל דוחה וימין מקרבת שמא בריבוי השפלג בהם לדחותם יחזרו לסורם ולכן אל תפצרי בי לסיותי באה להתגייר ולחסות תחת כנפי השכינה ואין מן הדין ולא מן הראוי לדחות אותי בשתי ידים ואף גם אם תעתיר עלי דבריך לא יהיה לי כאשר הגרים ח"ו שאשוב לסורי כי לא אשוב עוד מעולם כי אם ימשך מרבוי השפלג הוא פלא יהיה זאת המצוה נעשית על ידך כי יהיה סיבה ריבוי השפלג לעזבך לשוב מאחריך ולא אלך אתך בחברתך ואנכי אלך לבדי להתגייר ולכן אל תפצרי יותר מדאי כדי שיהיה סבה לעזבך ולשוב מאחריך ולא יהיה מצוה זאת על ידך כי אל אשר תלכי אלך שלא לצאת חוץ לתחום אלך אנכי לבדי ולא אהיה בחברתך ובאשר תליני בלי ייחוד אלין גם אני בפני עצמי כי עמך עמי ואלהיך אלהי ולא אשוב עוד לסורי ח"ו והנה זאת בלבד תעשה לך כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אלך כי אלכה לי לבדי ואלך ונעמי כיון שראתה כי בכל לבה ובכל נפשה באה לחסות תחת כנפי השכינה וכל רוחות שבעולם לא יזיזוה ממקומה כי אהבתו ויראתו ית׳ תקועות בלבה וכל מה שהיתה מתאמצת בדבריה לא היה רק ללכת אתה בחברתה וזהו שאמר כי מתאמצת היא ללכת אתה וכל האומץ לא היה אלא ללכת אתה אבל מ"מ היא באה באהבה רבה להתגייר ואם יהיה בחברתה או לא יהיה ועל כן ותחדל לדבר אליה: **ובנמוקי** החסיד הר"ר יוסף יעבץ ז"ל כתיב כי אל אשר תלכי גם אם לא תלכי אל מקומך אלך שלא תחשוד אותה שלבאוב כתובתה היתה הולכת עכ"ל: **ובמדרש** עמך עמי אמרה לה נעמי שש מאות ושלש עשרה מצות יש לנו מנין עמך ד׳ חמש מאות ע"ס ק"י הרי שש מאות ועשר ואותיות דעמך הרי תרי"ג אמרה לה רות עמך עמי ואלהיך אלהי כלל כל התורה כולה עכ"ל: **עוד** אמרו רז"ל אמרה לה אסור לן תחום שבת באשר תלכי אלך אסור לן ייחוד באשר תליני אלין ע"כ: **והנה** מצינו לרז"ל שאמרו גר בא"י שבא להתגייר מודיעין לו מקצת מצות קלות וחמורות ואפשר שבחרה נעמי להודיעה מצות שבת בפרטות לפי שעיקר אמונת האל ית׳ ואחדותו ויכלתו תלוי במצות השבת לפי שענין השבת מורה שהש"י ברא את כל העולם יש מאין וביום השביעי שבת וינפש וכיון שהוא ית׳ בראנו הוא אדונינו הוא מלכנו וראוי לקיים כל מאמרו וכל ציוויו באופן שעיקר ויסוד מוסד לכל התורה כולה הוא בהיות האדם מקבל עליו מצות שבת: **ועוד** אפשר לומר טעם שני למה בחרה לדרוש לה מצות שבת יותר מכל השאר גם אם נוכל לומר בזו אינה קושיא כי חדא מנייהו נקטא לה עם כל זה אפשר לומר דבכוונה מכוונת נקטא לה והוא לפי שעתה היו שתיהן שמות לדרך שמתיך ללכת לבית לחם ואפשר שכאשר תנוח נעמי ביום השבת ירע בעיני רות באמרה ביותר טוב שילכו גם ביום השבת כי סתם דרכים בחזקת סכנה ויותר טוב שילכו במהרה וישימו לדרך פעמיהן גם ביום השבת לכן אמרה לה מעתה ומעכשיו דעי כי אסור לן למיזל יותר מתחום שבת ולכן אל ירע בעיניך כאשר אנוח ביום השבת: **ומן** המצות הקלות תפסה בענין הייחוד משום דביולא נדידה דרות שהיתה אשה יפה בתכלית עד שאמרו ז"ל בפסוק ויקר מקרה שכל כרואה: אי כ

כיב

אֱלֹהָי׃ יז בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקָּבֵר כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יֹסִיף כִּי הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֵךְ׃ יח וַתֵּרֶא כִּי־מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ

כ' מנסין ר"פ כ' ל

תולדות אהרן ותרא כי מתאמצת. שם עכ :

דְנָא אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא דְלָא לְמִפְלַח פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה אֲמַרַת רוּת אֱלָהָךְ הוּא אֱלָהִי׃ יז באשר אֲמַרַת נָעֳמִי אִית לָנָא אַרְבַּע דִּינֵי מוֹתָא לְחַיָּיבַיָּא רְגִימַת אַבְנָא וִיקֵדַת נוּרָא וּקְטִילַת סַיְפָּא וּצְלִיבַת קֵיסָא אֲמַרַת רוּת לְכָל מַה דִּתְמוּתִי אָמוּת אֲמַרַת נָעֳמִי אִית לָנָא בֵּית קְבוּרְתָּא אֲמַרַת רוּת וְתַמָּן אֱהֵא קְבִירָא וְלָא תוֹסִיפִי עוֹד לְמַלָּלָא כִּדְנַן יַעֲבֵיד יְיָ לִי וְכִדְנַן יוֹסִיף עֲלַי אֲרוּם מוֹתָא מַפְרִישׁ בֵּינִי וּבֵינָךְ׃ יח ותרא וַחֲזָת אֲרוּם מְאַלְּמָא הִיא לְמֵהַךְ

רשי

,אחד לנהרגין ונחנקין אמרה ושם אקבר: (יז) כה יעשה ה' לי. כאשר התחיל להרע שיצאה בי ידו להמית אישי ולירד מנכסי: וכה יוסיף. אם

אגרת שמואל

היה רואה קרי ועי"כ הזהירה אותה על הייחוד שלא תתייחד עם שום אדם לפי שא"א שלא יחטא עמה לשכב אצלה להיות עמה: ומ"ש עמך עמי ואלהיך אלהי אפשר שנעמי אמרה לה בדרך כלל שיש עוד מצות רבות יתחלקו לשני חלוקות מהם בין אדם לחבירו ומהם בין אדם למקום וכולם קבלה עליה ועל אותם שבין אדם לחבירו אמרה עמך עמי וכמו שתתנהג את עמהם כן אתנהג גם אני ועל מצות שהם בין אדם למקום אמרה ואלהיך אלהי והכל סברית וקבלית עלי ועל נפשי לא אסור ימין ושמאל:

(יז) **באשר** תמותי אמות אמרו רז"ל אמרה לה נעמי כי יש בתורתנו ד' מיתות ב"ד סקילה שריפה הרג וחנק וב' קברים א' לנסקלין וא' לנשרפין והיא אמרה באשר תמותי אמות והריני מקבלת עלי כ"ז ושם אקבר וע"ז אפשר לומר שאמרה עוד רות שאע"פ שאני מקבלת כל המיתות הללו יהי רצון מלפניו ית' שכה יעשה לי ה' וכה יוסיף להגדיל חסדו עמי בדבר הזה שלא יבואני לידי בזיון כדי שאבוא לידי חיוב א' מד' מיתות הללו אלא המות הידועה והמורגלת לכל העולם היא תהיה אשר יפריד ביני וביניך ולא אתחייב שום מיתה מאותם הד' מיתות ב"ד כי אף שאנכי מקבלת על עצמי המיתות הללו אם אתחייב בהם יהי"ר מלפניו ית' שלא אתחייב: **א"נ** במה שאמרה באשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין לפי הפשט שהיתה אומרת לה שהיתה רוצה במחשבתה ללכת אתה והדברים כפשטן אל מקום אשר יהיה רצונך לילך אלך אם השמאל ואם הימין ולא אטה מדרכך ימין ושמאל ועל הדבר הזה היה תלוי בבחירתה ללכת אל המקום אשר לבה חפץ לא הוצרכה להתפלל אבל על מה שאמרה באשר תמותי אמות ושם אקבר כי דבר הזה איננו בידה כי רגלוהי דב"נ אינון ערבין ביה לאוליכו אל מקום קבורתו על הדבר הזה התפללה ואמרה כה כאשר דברתי יעשה ה' לי וכה יוסיף להגדיל חסדיו עמי וכן יה"ר מלפניו שאמות במקום הזה במקום אשר תמותי וקבורתי תהיה סמוכה אל קבורתך כאשר המות יפריד ביני וביניך יה"ר מלפניו ית' כי שם סמוך לקבורתך אקבר: **א"נ** כמדרשם ז"ל שקבלה עליה ארבע מיתות ב"ד אמרה כי לא דבר זר הוא לקבל עליה זה כי אף אם לא תקבל אשר לו היכולת יכול לעשות לה זה ויותר ונותן נשמה ליושבי הארץ יכול לדון אותם בד' מיתות הללו אף גם זאת בהיותם ע"א אלמים ולא קבלו עליהם הד' מיתות האלה אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש וז"ש כה יעשה ה' לי כלומר כדבר הזה יכול לעשות לי וכמשפט הזה יש יכולת בידו לעשות לי ואף גם יכול לדון אותי במיתה המורה מכל ארבע מיתות אלה וזהו וכה יוסיף ופי' מהו התוספת כי המות יפריד ביני וביניך כלומר בדבריו וברוח שפתיו ויכול להמיתני עתה בעת הזאת ברגע ויש לאל ידו לעשות כי המות יפריד בין שנינו עתה בתוך כדי דיבור אף אם לא אקבל עלי גזרותיו וע"כ אוי לי נקבל עלי גזרותיו אחר שיש בו יכולת להביאם עלי מבלי קבלתי כי לו הממשלה והמלוכה ומושל בגוים לתת לאיש כדרכיו: **א"נ** אחר שקבלה עליה כל מצות התורה וארבע מיתות וגומרה בלבה להתגייר התפללה לפניו ית' שימלא את רצונה ויבא הדבר לידי גמר וזהו שאמר כה יעשה ה' לי והוא יגמור בעדי וכה יוסיף להפליא חסדו עמדי לקרבני לעבודתו ושאחסה תחת צל כנפיו כי עתה בעת הזאת שאנכי ע"ג המית מפרדת ביני וביניך לפי שהרשעים בחייהם קרויים מתים ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום ובהיותי ע"ג מחיצת מות יפריד ביני וביניך בעודני בחיים כי הוי אינם חיים אלא מות וחייך הם חיים אמתיים לכן יה"ר מלפניו ית' לגמור בעדי ויזכני להתגייר ולחסות תחת כנפיו ביסוד חיי חיים:

ובביאור לרב אחרון כתוב ותאמר רות אל תפגעי בי כלומר אל תבקשי ממני לשוב מאחריך בלשון היורה זיקים והדברים אלה אלי כפגעים ועקיצות וזהו אומרו אל תפגעי בי לשון לך פגע בו כי אני לא היתה כונתי להראו' לך אהבה בגלוי ובקרבי ארבי לשוב אל מקומי ומנעתי מלגלות מלפני לסבת הבושת כאשר חשבת כי הנני בלב שלם וכפי כן לבי כי אל אשר תלכי אלך. וטעם לעזבך פירושו עזיבה כלל כי גם שאכנס לאיש עמך אהיה תמיד או לפחות אם זה יהיה נמנע עם כל זה לשוב מאחריך אל בית אבי אל תפגעי בי כי זה לא אעשה. ושעור הכתוב אל תפגעי בי לעזבך אפילו שעה אחת או לפחות לשוב מאחריך בהחלט כי אל אשר תלכי אלך אמרה כי לא יקשה בעיניה ללכת עמה בשום צד מהצדדים לא מצד נלאה מארצה ומולדתה ולא מצד הפרדתה מקרוביה ומעמה ולא מצד כפירתה בדתה ולא מצד השגת טורח עול סכנת הדרכי' ולרמוז אל הא' אמרה באשר תלכי אלך וכן לא תחשדני לומר שכונתי להפקיר עצמי ולכן אני יוצאה מארצי כי איני רוצה לעשות כן במקומי הנני מעתה אומרת כי לא אלין במקום אחר זולתי עמך וז"א באשר תליני אלין ולרמוז אל הקרובים עמך עמי ואל הדת ואלהיך אלהי ואל מקומות הדרך באשר תמותי אמות אע"פ שיהיה בהרים ובגאיות ושם עמך אקבר והנני נשבעת כה יעשה לי ככל הדברים שאמרתי ואקבר וכה יוסיף לעשות זה באופן משונה שהמות יפריד שהמות היא שמפריד בין שנינו אך כל עוד נשמת רוח חיים באפינו יחדו נחיה: א"נ אמרה כה יעשה וגו' כי המות יפריד כלומר שאפי' במות איני רוצה להפרד ממך ואת הלכי לחיי העול' הבא בג"ע ואני לחרפות ולגהינם אך יחדיו נהיה גם במות וזה כי כל האנשים בעולם הזה מעורבות זו בזו ומתאחדות אך במות יפרדו אלה לחיי עולם ואלה לדראון עולם ולפי זה מלת כי תשמש במקום אם עכ"ל. **א"נ** כוונת הכתוב הוא לפי שעד עתה לא דברה רות אלא בדברים הנוגעים בהיותה נעמי בחיים היתה שלא תעזוב אותה רק אמרה אל אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין אמנם היה אפשר כי אחרי מות נעמי תלך רות אל המקו' אשר תחפוץ ואם תרצה תעקור דירתה משם ותלך למקום אחר לכן הוסיפה עוד ואמרה כי אפילו אחר שתמות נעמי היא לא תזוז מאותו המקום וזהו שאמר באשר תמותי אמות כלומר במקום אשר תמותי שם אשב עד שאמות אני שם לפי שכונתי להקבר שם סמוך קבורתי עם קבורתך וזהו שאמר ושם אקבר ועל זה נשבעה ואמר' כה יעשה ה' לי וכה יוסיף כלומר כאשר התחיל עד עתה להרע עמדי להמית אישי ולירד מנכסי

כה יעשה וכה יוסיף להרע עמדי אם המות יפריד ביני וביניך כלומר אם מיתתך כאשר תמותי היא' סיב' שיפרד ביני וביניך ושאלך למקו' אחר אחר מיתתך כי אפי' אחר שתמותי שם אשב ושם אמות כדי להקבר אצלך ושלא להפרד ממך לא בחיים ולא במות: **א"נ** אמרה באשר תמותי אמות כלומר במקום אשר תמותי אמות ולא זו בלבד שאמות באותו המקום אלא שגם קבורתי תהיה אצלך וזהו שאמר ושם אקבר ושתים אלו התפללה לאל על שתזכה למות באותו המקום אשר תמות נעמי על זה אמרה כה יעשה ה' לי שבאשר תמותי אמות וכה יוסיף עוד ענין הקבורה שאזכה להקבר אצלה וזהו מה שאמר ושם אקבר ועל האמור אני מתפללת שלפחות הגופים יהיו בחבור כי המות ידעתי שיפריד ביני וביניך כי מי אני ומי בית אבי שאזכה להיות עמך במחיצתך בעוה"ב לפחות בזה העולם נהיה בחבור אפי' בקבורה שאזכה להקבר אצלך: **ואפשר** שעל הכל התפללה לאל יתברך שתזכה להתחבר עמה לעולם ועד בעולם הזה ובעולם הבא ועל חבור העולם הזה אמרה אל אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין באשר תמותי אמות ושם אקבר ועל זה אמרה כה יעשה ה' לי כי אפשר שכל זה יעשה אותו כן בשביל זכותי שבאתי לחסות תחת כנפיו ית' וידוייק מלת לי עם זה ועל כל חבור העולם הזה אמרה כה יעשה ה' לי ועל חבור העולם הבא אמרה וכה יוסיף כי המות יפריד ביני וביניך כלומר וכה יוסיף הוא ית' מדיליה לעשות החבור הזה כאשר המות יפריד ביני וביניך כלומר כאשר לא אהיה ראויה כי אין לי זכות לישב עמך במחיצתך והמות יפריד ביני וביניך אז הוא יוסיף בדרך תוספ' ובדרך מתנה לשום אותי עמך במחיצתך: **והר"ר** יצחק עראמה ז"ל כתב וזה לשונו כי המות יפריד ביני וביניך ולא אמרה ולא יפריד ביני וביניך כי אם המות ירצה שאותם שאין להם דת אלהית ודאי מקרה אחד לכל ואין המות מפריד ביניהם שכולם הם מתים בחייהם ובמותם לא נפרדו כי מותרם מן הבהמה אין כי הכל הבל אמנם הצדיקים בעלי ברית לאלהינו אשר הם מקוים לנפשות' התעצמות נבדל במעשה ועיון הנה הם כמו שאי אפשר שלא יהיו נבדלים במעלותם בחייהם וכמו שאמרו משה מחיצה בפני עצמו אהרן מחיצה בפני עצמו כן בהכרח המות יפריד ביניה' להיות כל אחד במדרגתו מתחלפת במין למדרגת חבירו כמדרגת הנבדלים וכמו שאמרו אין לך כל צדיק וצדיק שאינו נכוה מחופתו של חבירו עכ"ד ושפתים ישק: **והר"ר** יואל שועב ז"ל בפירוש מאמר שביעי כתב שענינו יעשה ה' לי הטוב בעיניו כי לא יפריד ביני לבינך כי אם המות: **ובשם** הרמ"ג ז"ל כתוב ענין נאה כי כל הדברים הנאמרים למעלה אפשר שתעשה במעט השתדלות ללכת עמה וללין במלונה ולהאמין באמונתה ולמות במותה לא כן להקבר בקבורתה כי אחרי מותה מי יערב לה שתקבר שמה על כן התפללה על הדבר הזה ואמרה כה יעשה ה' לי וכה יוסיף שאקבר בקבורתך ובכבודך כאשר המות יפריד ביני וביניך וכי כאשר וכמוהו רבים כי תשמע כי תשמור ע"כ: **ואביו** של ה"ר שלמה ן' אלקאבץ הלוי ז"ל פירש כי תקנה פה רות עשתה במ"ש באשר תמותי אמ"ת הקדימה המיתה לחמותה לכן חזרה ותקנה זה במאמרה כה יעשה ה' לי וכה יוסיף כי המות יפריד ביני וביניך כלומר אני דברתי בדרך טבעו ומנהגו של עולם כי את זקנה ואני בחורה אבל בדרך רצוני כה יעשה ה' לי זה החסד שהמות יפריד ביני בתחלה ואח"כ ביניך ועל כן לא אמר בינך וביני כמ"ש באשר תמותי וגו': **והר"ר** יוסף גאקון ז"ל כתב שהוא לשון תפלה אחרי שנזכר בו שם הרחמים כה יעשה ה' לי ואיננו לשון אלה כמו כה יעשה לי אלהים: **ובשם** הר"ר יוסף טייטאצק ז"ל כתוב לאמר כה יעשה ה' לי כלומר את מאיימת ומפחדת אותי בעונשי שמים ומיתות ב"ד כה יעשה ה' לי יודעת אני שככה בכל העונשים והמיתות הנז' ויותר מהמה יוסיף אם תהיה המות נפרדת ונבדלת ביני לבינך שתמותי את בדת ישראל ואני בדת אחרת ולכן אבחר בדת ישראל עם כל חומרותיה ויעבור עלי מה: **והר"ר** יהודה נתן פרוביניאל ז"ל כתב ואגלי טעמו כי אעשה עמך חסד לשרתך תמיד ובכל מקום שתמצאי שם ואני בחברתך והחסד אשר אעשה עמך יעשה ה' לי וכה יוסיף כאשר המות יפריד ביני וביניך כלומר שיהיה שכרי מהחסדים שאני עושה עמך לעולם הבא אחר המות:

(יח) **ותרא** כי מתאמצת וגו' ראתה כי מתאמצת והולכת היא כל עוד שהיא מדברת עמה שלא כדרך העולם שכל שמוסיפין לדבר עמהן כן ירך לבבם ולזאת היתה להפך כי בתחלתה לא אמרה דבורה כ"כ בחוזק שלא אמרה רק כי אתך נשוב לעמך ובאחרונה אמרה אל תפגעי בי וגו' באשר תמותי וגו' ונתחזקה עוד בסברתה ולא בא מורך בלבבה כלל וכיון שראתה כן נעמי ותחדל לדבר אליה. א"נ ראתה נעמי כי אם תלך רות לבית לחם מקום שאין אדם מכיר בה יחידה וגלמודה מבלי חברתה אין אדם שידרוש שלומה וטובתה ותגיע לה צער גדול מזה ואם תלך בחברתה תתאמץ רות ויהיה לה אומץ וחוזק לפי שבמקום ההוא הכל מכירין לנעמי וישאלו לנעמי בשלומה וגם יש לה שמה קרובים ומיודעים ויודעיה לפנים ובכללה ישגיחו ג"כ על רות וכיון שראתה כי מתאמצת רות וקונה אומץ ללכת אתה כלומר

בשביל

עִמַּהּ וּפְסַקַת לְמַלָּלָא לַהּ׃ יח ותלכנה וַאֲזַלָן תַּרְוֵיהֶן עַד דְּעָלָן בֵּית לֶחֶם וַהֲוָה כַּד עָלָן לְבֵית לֶחֶם וְאַרְגִּישׁוּ כָּל יָתְבֵי קַרְתָּא עֲלֵויהוֹן וַאֲמַרָן הֲדָא נָעֳמִי׃ יט ותאמר וַאֲמַרַת לְהוֹן לָא תְּהֶוְיָין קָרְיָן לִי נָעֳמִי

לשון נקבה וכסי׳ · ב׳ מ״ל וא׳ חסר . ג׳ · ז׳. ס׳ רפין

וַתֶּחְדַּ֖ל לְדַבֵּ֥ר אֵלֶֽיהָ׃ יט וַתֵּלַ֣כְנָה שְׁתֵּיהֶ֔ם עַד־בֹּאָ֖נָה בֵּ֣ית לָ֑חֶם וַיְהִ֗י כְּבֹאָ֙נָה֙ בֵּ֣ית לֶ֔חֶם וַתֵּהֹ֤ם כָּל־הָעִיר֙ עֲלֵיהֶ֔ן וַתֹּאמַ֖רְנָה הֲזֹ֥את נָעֳמִֽי׃ כ וַתֹּ֣אמֶר

תולדות אהרן ותהם כל העיר . בתרא נ״א (כתובות כה) :

שתיה׳ ב׳ לשון נקבה ובסיפרא וסימן ותלכנה שתיהם עד באנה בית לחם. אשר בנו שתיהם את בית ישראל:

אבן עזרא

ישראל וייחוד השם: (יח) מתאמצת. מבנין התפעל: (יט) ותהם. מבנין נפעל מפעלי הכפל: הזאת נעמי. כי אלימלך ואשתו היו מגדולי ישראל: (כ) אל תקראנה לי

רשי

יפריד ביני וביניך כי אם המות: (יח) ותחדל לדבר אליה. מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו: (יט) ותלכנה שתיהם. אמר רבי אבהו בא וראה כמה חביבים הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי: ותהם כל העיר. נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבר אשתו של בועז שמתה בו ביום: הזאת נעמי. ה"א נקודה חטף מפני שהיא בתמיה הזאת נעמי שרגילה לצאת בגלגים ובפרדים חזיתם מה עלתה לה

אגרת שמואל

בשביל לכת אתם כי בלכתה אתה לא תחשב כזרה ונכריה שם במקומה בשבתה והחדל לדבר אליה עוד כדי שתלך אתה והיה הטוב ההוא אשר ייטיבו קרוביה להטיב עמה והיא גם כן תטיב עמה: א"נ יאמר עם מה שפירשנו במה שאמר אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך כי כל תשובתה של רות לא היתה להתאמן שלא היתה רוצה לשוב אל עמה ואל אלהיה כי זה כבר היה דבר פשוט אצלה ללכת להתגייר ומה שהיתה מתאמצת בדבריה לא היה אלא בשביל לכת אתה והיתה חפצה להתגייר על ידה ולא על ידי זולתה וזהו שאמר ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה וכל האומץ לא היה אלא ללכת אתה ולא עם זולתה אבל ענין הגירות היה כדבר פשוט אצלה מבלי שהצטרך להתאמץ כלל על כן ותחדל לדבר אליה ר"ל כי כל דבור הוא לשון קושי והנה הודיעה מקצת עונשין שבתורה אולי תתנחם ולא תרצה להתגייר וכמו שהוא דין שמודיעין לה מקצת עונשין שבתורה כי אולי בשמעה לא תרצה להתגייר אבל עתה כאשר ראתה בדבריה שאמרה לעזבך לשוב מאחריך וכל האומץ שלה לא היה אלא ללכת אתה אמנם הגירות היה כדבר פשוט אצלה שכונתה להתגייר בהכרח אפי' שלא יהיה על ידה על כן ותחדל לדבר אליה עוד עונשין שבתורה כי כבר הכירה בה כי הכל תקבל על עצמה: ומהר"ר שלמה ן' אלקאבץ הלוי ז"ל שמעתי כי נקטין כי גר בא"י הבא להתגייר שמאל דוחה במה שמודיעין לו מקצת עונשין שאם בא לחזור בו יחזור וגם ימין מקרבת שאם קבל עליו העונשין אח"כ יודיעו שכר העולם הבא הצפון לצדיקים כדי שיתאמץ ויוסיף אומץ וחוזק בגירות וביהדות ולא יחזור לסורו והנה ראינו שנעמי הודיע לה מקצת העונשין והיה לה להודיעה גם כן השכר כדי שלא תחזור בה על כן אמר ותרא כי מאליה היא מתאמצת ללכת אתה על כן ותחדל לדבר אליה ענין שכר המצות כי אין צורך ברות להיות ימין מקרבת כי היא מעצמה מתאמצת ללכת אתה על כן ותחדל לדבר אליה שכר המצות שהיא חלוקת ימין מקרבת: **ובביאור** לרב אחרון כתוב ותרא כי מתאמצת וגו' רצה שראתה נעמי ברות שנכסה בעוז מתניה ושמה לדרך פעמיה באופן שדבריה באו למעשה ותחדל לדבר אליה כי לולי כן כבר היתה חוזרת לדבר על לבה בתוספת שדברי רות היו דברים בעלמא כמנהג המסרבים והיינו דקאמר ותרא כי מתאמצת וגו' עכ"ל. וכן כתב מורי זלה"ה: **והר"ר** יצחק עראמה ז"ל כתב ראתה שנתאמצה בחכמ' וטענותיה יותר ממה ששיערה ממנה ותחדל לדבר אליה עכ"ל: **והרשב"א** הלוי ז"ל כתב בשם רבו נ"ע כי תיבת מתאמצת מוסבת לנעמי כי היה לה אומץ וחוזק גדול בלכת רות עמה אחרי היותה אשת חיל ולבה לשמים בכל מכל כל וכבן כל אשר יקרב אליה יתהולל בצל זכותה וזהו כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה עכ"ל: (יט) ותלכנה שתיהם עד בואנה בית לחם וגו' הודיענו אומץ לב רות להתגייר שעם היות שכל כמה שהם הולכים בדרך ומתרחקים משדי מואב מארצה וממולדתה מדרך טבע היה שלבבה ילך וישוב בקרבה בחשבה בעמה ובמולדתה איך נפרדה מהם ולכן השמיענו כי לא כן היה רק שתיהם הלכו בלב אחד ובכונה אחת וכמו שנעמי היתה חוזרת בלב שלם אל עמה ואל מולדתה כן היתה רות ולכן במלה שתיהם השוה אותם זו לזו: **עוד** אפשר שהשמיענו כי כל כך היתה תאותן לשוב אל ארץ יהודה עד שלא המתינו כלל לבא עם שיירא רק שתיהם לבדם שמו לדרך פעמיהם לבא בית לחם. ועם זה אפשר לדייק מלת שתיהם היא במ"ם וסי' ראוי שיכתב שתיהן בנו"ן בכינוי הנקבות אמנם בהיות כי הנשים אין דרכן ללכת יחידות בדרך ואפילו שיהיו עשרה כ"ש שתים אמנם בהיות שאלו עשו כמעשה האנשים ללכת שתיהם יחידות מבלי שיירא לכן נקט להו במ"ם: **ואפשר** לומר שכיון שהיו הולכות יחידות בדרך שינו את לבושיהן כדמות לבוש האנשים כדי שלא יכירו אותן עוברי דרכים שהיו נשים ולכן כתב שתיהם במ"ם ואילו היו אנשים ממש היה ראוי לכתוב שניהם כי מלת שתי יאמר על הנקבות ומלת שני לאנשים אמנם בכאן שהיו נשים מלובשות כדמות אנשים על כן הרכבא אחרי רכשי וכתב שתיהם כי שתי כינוי לנקבות ומה שכתוב במ"ם כינוי לזכרים על כן כתב שתיהם: **ואפשר** עוד לומר כי במלת שתיהם שהיא מיותרת השמיענו הנס אשר עשה להן השי"ת כי עם היות שהיה דרך מורגל לעוברים ולשבים נעשה להן נס כי בעוד הן הולכות בדרך הסבים השי"ת עובר ושב כדי שלא יזדווגו אליהן שום אדם כלל וזהו ותלכנה שתיהם עד בואנה בית לחם ולא אמר ותבאנה בית לחם להודיענו כי עד שבאו בית לחם לא פגעו בשום אדם רק היו הולכות שתיהם לבדם עד בואנה בית לחם לא כן אירע לערפה כאשר שבה אל עמה כי צאותה הלילה פגעו בה מאה ערלות ערלים וכל זה מחסדיו ית' שנעשה להן נס שלא פגעו בשום אדם עד בואנה בית לחם: **וחזר** לומר ויהי כבואנה בית לחם שנראה מיותר וסי' די שיאמר תכף ותהום כל העיר עליהן וגו' אפשר שיובן עם מ"ש במדרש כי אשתו של בועז מתה היום ההוא שבאו לבית לחם ונתכנסו כל ישראל לגמול חסד עמה והאמת שנראה שיצא להם זה ממאי דקאמר ותהום כל העיר ומי קבצם יחד כלם שאמר כל לז"א שנתכנסו כל ישראל לגמילות חסדים לגמול חסד עם אשת בועז: **ואפשר** לומר שבכתוב מפורסם יותר שאמר ויהי כבואנה וידוע היות מלת ויהי מורה על צער והספד וזהו שאמר ויהי וגו' כלומר ווי והי והספד גדול היה בעיר כבואנה שמה כי מתה אשת השופט ויצאו כולם לגמול חסד עמם ובראותם הנשים הללו באות אז ותהום כל העיר עליהן וכהוב בנגון כי התמיהא היא איך מלאן לבם לשתי נשים יחידות לשום לדרך פעמיהן ותאמרנה הזאת נעמי כלומר האם באולי זאת היא נעמי שהיתה נעימה במעשיה ובצדקת ולכן סמכה על זכותה לבל יקרה אותה מקרה ופגע שאשה אחרת בודאי שלא ימלאנה לבה לבא יחידה בדרך: **אי** נמי אמר ותלכנה שתיהם עד בואנה בית לחם ואע"פ שלא היה מן הראוי לה לשוב אל מקומה הראשון מקום אשר ידעוה תמול שלשום לובשת שני עם עדנים וכל אנשי ביתה אמונים עלי תולע ועכשיו יראוה בבלויי הסחבות והיא התביים מהם שזוכרים מה היה לה מרוב עושרה כספה וזהבה ועתה יביטו ויראו את הרפתה והיה לה לילך אל מקום אחר אשר לא יכירוה והיא מרוב שפלותה ובלתי מחשבת הבלי העולם הזה שבה אל מקומה אל בית לחם ולא שתה לבה לזאת ויהי כבואנה בית לחם ויתמהו האנשים אשר הכירוה לפנים ותמיהתם היתה זאת בואה אל בית לחם מקום אשר ידעו אותה תמול שלשום כי היה לה ללכת אל מקום אחר וזהו שחזר לומר ויהי כבואנה בית לחם כי אחרי אומרו כי באו לבית לחם מיד כל"ל ותהום כל העיר ומה לו להזכיר עוד בית לחם פעם שנית אלא להורות על מה שאמרנו כי כל מה שתמהו עליה היה בואה לבית לחם מקום שמכירין אותה ועל בואנה אל בית לחם ותהום כל העיר ואח"כ אמרו זו לזו הזאת נעמי כלומר כי גם נשתנית צורתה ונפל עורה על עצמה עד שכמעט נשתנית צורתה כאילו אינה זאת נעמי ולכן אמרו הזאת נעמי: **אי** נמי המה ראו אותנה יחפות ומלובשות סמרטוטין ובלויי הסחבות בטלאי על גבי טלאי כן תמהו וזהו שאמר ויהי כבואנה ולא אמר בבואנה בבי"ת כי על אופן בואנה נתמהו בראותם אותן כמו שהיו באות ערומות ויחפות ותהום כל העיר עליהן על ראותם אותן בכף רגליהן על הארץ ולפי שנעמי מקדמת דנא היתה יפה ונעימה וכמו שאמרו ז"ל שהיתה מגנה את הכל ביופיה ואתה בבואם היו פניה מוריקות וזיו פניה נשתנו ורות שבאה עמה היתה עכשיו בעת בואה יפה עד שכל הרואה אותה היה רואה קרי כמאמרם ז"ל אגל ויקר מקרה ובראותם לנעמי פניה מוריקות וחברתה הבאה עמה יפה אמרו אולי אין זאת נעמי כי אם האחרת היא נעמי ועל כן נסורה נא אליהן ונראה אם נתחלף לנו רות בנעמי וזהו ותאמרנה הזאת נעמי היו מורים באצבע אל רות ואומרים הזאת שהיא יפה היא נעמי:

אי נמי בראות אנשי העיר מרחוק שתים נשים באות וזהו כבואנה בכ"ף ולא בבי"ת כי עדיין לא באו אלא עדיין היו רחוקים מאד מן העיר ונכנראו אל בני העיר מרחוק וזהו כבואנה בכ"ף ותהום כל העיר על ראותם שתים נשים יחידות מבלי חברת אנשים כלל ובטרם תקרבנה אליהן ותאמרנה הזאת נעמי מורים באצבע ועיניהם לנכח הנשים יביטו ואומרים כנראה בעינינו כי אחת מהנה היא נעמי שהיו מכירים אותה וזהו ה"א של הזאת ולא אמר זאת נעמי כי להיותם רחוקות מאד מן העיר עדיין לא היו רואים אותם בבירור אלא כמסתפקין היו אומרים הזאת נעמי: **ובביאור** לרב אחרון כתוב ותהום כל העיר עליהן ותאמרנה וגו' כלומר תמהו משפיכן מבחינות מתחלפות מרות תמהו איך עוזבת את עמה ואת אלהיה ללכת אל עם אשר לא ידעה ובזה לא אמרו כלל אלא תמהו איש אל נפשו אך מנעמי תמהו משינוי יפיה והדרה ומזה דברו בפה ואמרו הזאת נעמי עכ"ל: **ואצלי** שתי תמיהות אחת כוללת לשתיהן וזהו שאמר ותהום כל העיר עליהן והתמיהה היתה איך מלאן לבן לב' נשים לבא יחידות ומזה תמהו כל העיר אנשים ונשים ביחד אמנם על נעמי שהיו מכירות אותה מקדמת דנא הנשים תמהו עליה כי עתה נשתנית צורתה לגמרי ולכן אמר ותאמרנה בלשון נקבות הנשים דווקא כי האנשים גם מקדמת דנא מעולם לא הסתכלו ביופיה של נעמי כדי שעתה יתמהו משינוי צורתה ולכן לא תמהו לומר הזאת נעמי אלא הנשים לבד: **והרשב"א** הלוי ז"ל כתב ועניינו אצלי כי עד בואנה בית לחם היו שתיהן שוות ואחר כך כל אחת הכירה מקומה ורות שומעת בקול תמיהה כנראה מכל הסיפור כנו' עכ"ל: **וענין** אומרו ותהום כל העיר דמשמע שהיו כולם מקובצים יחד ולא ידענו על מה נתקבצו ובמדרש יש דעות חלוקות יש אומרים אותו היום קציר העומר היה דתנינן תמן כל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהיה נקצר בעסק גדול ויש אומרים אבצן היה משיא את בנותיו ויש אומרים אשתו של בועז מתה ונתכנסו כל ישראל לגמילות חסדים. והנה הסברא הראשון מקרא מלא הוא והמה באו בית לחם בתחלת קציר שעורים ואמרו ז"ל כל מקום שנאמר קציר שעורים בקציר העומר הכתוב מדבר ואחר דרש מלת ויהי כבואנה וגו' מלשון הויה וקידושין כן מ"ש ויהי כבואנה הכונה שהיה הויה וקידושין בעיר כאשר באו בית לחם וזה שהיה אבצן משיא את בנותיו ולפי שהיה גדול הדור נתקבצו כל העיר לכבודו. ויש אומרים אשתו של בועז מתה דריש מלת ויהי מלשון נהי ונהיה וזה במה שמתה אשתו של בועז וכדאמרן לעיל:

(כ) **על פי** מדרשם ז"ל שאמרו שנקראת נעמי על שהיתה נעימה במעשיה אפשר לומר

רות א

אֲלֵיהֶן אַל־תִּקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי קְרֶאןָ לִי מָרָא כִּי־הֵמַר שַׁדַּי לִי מְאֹד׃ כא אֲנִי מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי

כ' חד חסר ל' חסר ל' כתיב א'

קְרוֹ לִי מְרִירַת נַפְשָׁא אֲרוּם אַמְרִיר שַׁדַּי לִי לַחֲדָא׃ כא אֲנָא מַלְיָא אֲזָלִית מִבַּעְלִי וּמִבְּנַי וְרֵיקַנְיָא אֲתִיבַנִי יְיָ מִנְּהוֹן וּלְמָה דֵין אַתּוּן קָרֵן לִי נָעֳמִי וּמִן קֳדָם יְיָ אִסְתְּהִיד גְּלִי חוֹבְתִי וְשַׁדַּי הַבְאִישׁ לִי׃

מרא ל' כתיב א' והוא חד מן מלין דכתיב א' בסוף תיבותא ולית דכותא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל"ף בס"ד

רשי

לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ: (כא) מלאה הלכתי. בעושר ובנים. ד"א שהיתה מעוברת: ענה בי. העיד עלי שהרשעתי לפניו. ד"א ענה בי מדת הדין

אבן עזרא

לי נעמי קראן לי מרא. אע"פ שהוא כתוב באל"ף בא כדרך בעלי הה"א הנעלם בסוף אל"ף מרא תחת ה"א וכמוהו כעגלה דשא על דעת ר' יהודה ולפי דעתי הנועם דבר תענוג והמר הפך תענוג והנועם הוא המאכל הוא המתוק: (כא) מלאה. בנים וממון: וה' ענה בי. יש אומרים מגזרת לענות מפני ולפי דעתי שהוא מגזרת לא תענה ברעך כטעם תחדש עדיך נגדי: ושדי הרע לי. כמו נגע וכמוהו ובורא רע או הרע לי על מעלי או על דרך לשון

אגרת שמואל

לומר שזהו שאמר ותאמרנה הזאת נעמי כי בראותם הצרות אשר סבבוה וכתרוה אמרו בלבן בודאי שאם זאת היתה עדיין נעימה במעשיה בודאי שהיתה מגינה עליה שלא לבא לידי עוני כזה ואולי היתה מגינה גם על בניה ועל אישה ולזה תמהו ותאמרנה הזאת נעמי נעימה במעשיה ועודה מחזקת בצדקתה ובאו עליה ייסורין כאלה אלא לאו אפשר שהיא גם היא חטאה ונעשית כעורה במעשיה ועל כן באו עליה כל הצרות האלו. והשיבה נעמי ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי כלומר האמת אתכם שאין ראוי לקרות לי כן ואל תקראנה לי נעמי רק קראן לי שם חדש ותקראו לי מרא וזה למה שאני רואה שאפילו שם של שדי שדרכו ומנהגו לומר די לצרות לדידי נהפך לי לאויב ולא אמר די לצרותי אלא מהו בעלי ובני והעושר חלף הלך לו אבל כדי שלא תחשדוני שהייתי על כל מעשי הטובים ועל כן אפי' שם שדי המר לי מאד אומר לכם העון שעשיתי אשר על כן באו עלי הצרות האלה ולא היה מקום לשם שדי להליץ טוב בעדי ופירשה העון מה הוא ואמרה אני מלאה הלכתי כלומר בהיותי מלאה מכל טוב בבנים ובנות בעושר ובנכסים צאנים ובפרדים הלכתי מארץ ישראל כי אף שאמרו רעב בעיר פזר רגליך נאמר על אחד מאשר העם אבל מי שהיה יכולת בידו לפרנס כל אנשי עירו עשר שנים לא היה לו לילך ולהפיל לבן של ישראל וז"ש אני מלאה מכל טוב הייתי והלכתי אם כן יותר מהבא עלי היה ראוי לבוא עד שאפילו ריקם לא ישיבני השי"ת אל ארץ ישראל כי אם שמה יקברוני עם בעלי ובני ואם ריקם זכני והשיבני אל ארץ נחלתו היה ברחמיו וזהו שהזכיר שם בן ארבע המורה על החסד והרחמים ואם כן איפה כיון שעון הזה היה כל כך כבד עד שאפילו אם היו כל שאר מעשי בכף מאזנים וזה בכף שניה מכריע את כולם אם כן למה תקראנה לי נעמי נעימה במעשי כיון שכולם לא הכריעו כנגד העון הזה א"כ הוה ליה כמאן דליתנהו ואם כן למה תקראנה לי נעמי כיון שאתם רואים כי ה' והוא שם בן ארבע ענה בי וגם שם שדי הרע לי עם היות דרכם לרחם ולומר די לצרות ועם כל זה לא עמדו לי זכיותי האחרים כנגד העון הזה אפילו למדת רחמים ומה תעשה מדת הדין אם כן הוה להו כמאן דליתנהו לזכיות ולכן למה תקראנה לי נעמי קראן לי מרא: אי נמי בהיות כי בראותם אותה שבה לארץ ישראל ובעלה ובניה מתו יאמרו בודאי כי האשה הזאת נעימה במעשיה וצדקת כי מי אשר חטא מת בעונו בניה ואישה והיא שלא חטאה חיתה על כן והאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי כי אינני צדקת כדי שיצדק עלי שם זה רק קראן לי מרא כי זה שאתם חושבים שהוא טוב לי הוא רע לי ובמה שהחיה את נפשי ואמר די המר לי מאד ושם שדי האומר די לצרות בני האדם להנאתם ולטובתם נהפך עלי לרעתי ובאומרו די לצרותי המר לי יותר כי אחרי היותי מלאה בבנים ובבנות כשהלכתי מכאן וריקם השיבני ה' למה לי עוד חיים וטוב מותי מחיי וא"כ איפה למה תקראנה לי נעמי וצדקת על שהחיה את נפשי כי חיי אינם חיים ושם שדי במה שאמר די לצרותי והשאירני הרע לי בזה יותר כי בחרתי מות מחיים אחרי ראותי את עצמי רקנית מכל טוב שהיה לי: אי נמי אמרה להן אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא לפי שהיה אפשר שיקראו לה נעמי המרה ושמה הראשון במקומו עומד ומכונה בשם מרה על מה שהמר לה ה' על כן אמרה שיא כי ראוי לשלול לגמרי שמה הראשון ובל ישאו שמה הא' על שפתם ולזה אמרה דרך שלילה אל תקראנה לי נעמי כלל אלא קראן לי מרה לבד ובהיות כי שם נעמי הוא שם טוב מורה על נעימות וכשקורא האדם השם טוב קורא אותו בפה מלא וימלא פיו תהלתו על כן כתיב תקראנה מלא בה"א אמנם מרא שהוא שם מורה על מרירות וכשקורא האדם השם רע קורא אותו בשפה רפה על כן כתיב קראן חסר ה"א ונתנה טעם למה רצתה לשלול שם נעמי לגמרי לפי שלא נשאר לה כלל מהנעימות וז"ש כי המר שדי לי מאד ופירשה איכות המרירות מה היא ואמרה אני מלאה הלכתי וכמאמרם ז"ל שיצאה מעוברת ואפילו אותו העובר לא נשאר לה וזהו שאמר וריקם השיבני ה' ואם כן ראוי לעקור שם נעמי לגמרי וז"ש למה תקראנה לי נעמי ואמרה וה' ענה בי וגו' כלומר וחטאתי לא היה כבד מאד כי לא היה חטא מפורסם לבני אדם כי גם אם יצאתי מארץ ישראל מפני הרעב אין בזה עון אשר חטא כי הדין הוא לרעב בעיר פזר רגליך אמנם לא היה מי שיעיד על יציאתי שהיה בחטא כי אם ה' שהוא יודע מחשבות האדם וידע כי כונת יציאתנו היתה כדי לברוח שלא לרחם על עניי עמו וז"ש וה' ענה בי והיא היה אשר העיד עלי ועל מחשבותינו מלשון לא תענה ברעך ועם היות שלא היה עון מגולה ומפורסם ולא ידע אותו כי אם הוא לבדו ועם כל זה ושדי הרע לי ועל כן ראוי הוא שלא תקראנה לי נעמי כלל: **וכתב** הרלב"ג הנה הנועם הוא הפך המרירות כמו שהמתיקות הפכו כי הנועם יאמר על המתוק וכמ"ש הכתוב מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם עכ"ל וטוב פשר: **והר"ר** יצחק עראמה ז"ל כתב ירצה אם שם נעמי הוא נפרד מהו התימה לומר הזאת נעמי שהוא שוה לומר הזאת לאה או רחל ואם הוא נגזר מנעימות הנה התימה הוא על דבריכן שאתן קוראות אותי בזה השם כיון שסרה נעימותי קראן לי מרא המורה על המרות כי המר שדי לי מאד אני מלאה הלכתי אז תצדק עלי שם נעמי אבל אחרי שריקם השיבני ה' למה תקראנה לי נעמי וה' ענה בי ראשונה לשום את שמי נעמי אמנם אחר כך שדי הרע לי כי אני שדי עמדי עכ"ל: **והרשב"א** הלוי ז"ל כתב שמשמע בבחרותו קראן לי מרא שהוא כתוב באל"ף ומשפטה בה"א מלשון מרא וחליצא והכונה הקיברת בעלה ובניה: **עוד** מרא כתוב מפני מה הוא מרא באל"ף מפני שנחסרו לה ארבעה דברים בעלה ושני בניה והממון עכ"ל: **והרשב"א** הלוי ז"ל כתב כי כיונה לדברי רז"ל במסכת יראת חטא סוף פ"ג אם הרשעת מעט יהי בעיניך הרבה ואמור אוי לי שחטאתי אוי לי שבא דבר מכשול על ידי אם הרעות הרבה יהיה בעיניך מעט ואמור אוי לי שחטאתי ובמעט מחובותי נגביתי והלא הרבה יותר מכן הייתי שוה. וזאת כונת נעמי הנה אמרה מהעונש יודע החטא ואחרי שאתם רואים העונש רב ועצום ראוי שתבחינו היות החטא גדול ורב ממנו והנה עיניכן רואות כי אני הלכתי מלאה בבעל בבנים בבנות מעוברת מלאה בעושר ונכסים וריקם השיבני ה' אם כן למה אתם עוברים את פי ה' במה שאתם קוראים אותי נעמי וה' ענה בי וגו' ונודע לכל באי שערי התורה כי וה' בכל מקום עניינו הוא וב"ד דינו ואמרו בויקרא רבה ה' נתן וה' לקח א"ר יודן כיון שנתן ברחמים נתן וכיון שלקח ברחמים לקח ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בבריה וכשלקח נמלך בבית דינו. ובספר הזוהר פרשת נח כי במבול נאמר אלהים בכל מקום ובסדום נאמר וה' המטיר על סדום כי במבול היה לשיצאה כולא מה שאין כן בסדום ולכן נאמר בסדום וה' לצרף מדת רחמים במדת הדין ובמבול הכל במדת הדין ונודע כמו כן כי שם שדי הוא שאמר לעולמו די לפי שהיו נמתחים והולכים והבינו הזקן אמר מי שאמר לעולמו די יאמר די לצרותי והכונה כי כמו שהוצרך לומר די לעולמו למה שהשמים היו נמתחים והולכים לפי שהפעולה תערך אל הפועל ואחרי שהפועל היא בלתי בעל תכלית היה מן הראוי שיהיו כן השמים והוא ית' במדת טובו רצה לתת להם קצבה כן אף אם כפי החטאים והעונות הנפעלים למלך מלכי המלכים בלתי בעל תכלית היה מן הראוי שיהיה העונש בלתי בעל תכלית הוא יאמר להם די. ובכן נבוא אל האשה הגדולה הזאת בדברה דבריה אמרה אל תדמו בנפשכם שהוא ית' מדד אלי חקי כפעלי ודעו באמת כי חשך למטה מעונותי כי להעיד על עוצם חטאתי לא אבה שיהיה בשם אלהים הפועל בחוזק אלא וה' במדת רחמים ומדת הדין וכשבא להעניסני כמו כן לא היה בשם מדת הדין אלא בשם שדי האומר די עכ"ל: **והר"ר** יוסף גאקון ז"ל כתב וזה לשונו ברע אומר שדי ובשיבה אמר ה' כלומר ברחמים התנהג עמי כשהשיבני לארצי אע"פ שבאתי ריקנית חסד הוא שלא להמיתני כי ה' ענה והתרה בי כשמת בעלי והיה לי לשוב מיד וכשלא שבתי שדי בדין הרע לי במיתת בני עכ"ל: **והר"ר** שלמה ן' אלקאבץ הלוי ז"ל כתב שמפני חבתה של ארץ ישראל אמרה כן ותחשבה לה ית' צדקה שהשיבה לארץ הקדושה ואפילו שבאה ריקנית גדלה בעיניה ישיבתה של ארץ ישראל טוב מבנים ומבנות עכ"ל: **ובביאור** לרב אחרון כתוב ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא ונתנה סבה לשני דברים אלה לקריאת שם מרא דסליק מיניה נתנה סבה ואמרה כי המר שדי לי מאד כי הלא תראו כי אני הלכתי מלאה ושבתי רקנית היא מרירות יותר מזה ולסילוק שם נעמי נתנה סבה ואמרה למה תקראנה לי נעמי כי הנה שם נעמי מורה על טוב מפעלי וזה ודאי נמנע ממני כי הנה יד ה' ענה בי ושדי הרע לי על רוע מעללי עכ"ל: **ומורי** זלה"ה כתב ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי וגו' הכונה כי הבינה מדבריהם שכל החרדה שחרדו עליה לא היה כי אם בשביל שהכירוה מקודם בחשיבות נמרץ ועתה ירדה למדרגה התחתונה בדלי דלית וכמ"ש הזאת נעמי והיא אמרה להן שצרותיה ומכותיה היו כל כך באיכות

כב ותשב וְתָבַת נָעֳמִי וְרוּת מוֹאֲבִיתָא כַּלְּתַהּ עִמַּהּ דִי תָבַת מֵחֲקַל מוֹאָב וְאִינוּן אֲתוֹ בֵּית לֶחֶם בְּמֵעֲלֵי יוֹמָא דְפִסְחָא וּבְהַהִיא יוֹמָא שָׁרִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶחְצַד יַת עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא דַהֲוָה מִן שְׂעוֹרִין:

ד הֵרַ֥ע לִֽי׃ כב וַתָּ֣שָׁב נָעֳמִ֗י וְר֨וּת הַמּוֹאֲבִיָּ֤ה כַלָּתָהּ֙ עִמָּ֔הּ הַשָּׁ֖בָה מִשְּׂדֵ֣י מוֹאָ֑ב וְהֵ֗מָּה בָּ֚אוּ בֵּ֣ית לֶ֔חֶם

תולדות אהרן ותשב נעמי ורות . (יבמות ט) :

הרע ד' וסימן נמסר בסדר שמות ומלכים ב' סי' כ"א :

אבן עזרא

לשון בני אדם דבר הכתוב והוא הנכון : (כב) ה"א השבה . ה"א הדעת כמו הנמצא פה . וטעם ותשב נעמי . פעם אחרת לדבק הזמן שבאו בתחלת קציר שעורים בעבור

אגרת שמואל

ובכמות שאפילו באשה אחרת אשר לא היתה מעיקרא חשובה ראוי באמת להתמרמר עליה בלב ונפש וזהו שאמר אל תקראנה לי נעמי בשום צד אפילו בשיתוף שם מרא כדי לחזק שם המרירות אלא קראן לי מרא כי המר שדי לי מאד וריבוי הצרות ימררו את לב השומעים והרואים אפילו שלא יבחנו בבחינת חשיבותה הקודם ונתיישב בזה כפל אל תקראנה לי וגו' קראן לי וגו' :

(כב) **ותשב** נעמי וגו' הגיד לנו בשבח רות כי כשם שהיתה ביאת נעמי אל בית לחם באהבה ובחבה רבה על ששבה אל ארץ ישראל ארץ הקדושה וגם אל עמה כן היתה רות כלתה בסברא זו ושוה אל חמותה כי לבה חפצה בדירת א"י עד שילדק על ביאתה אל בית לחם לשון שיבה כאילו יצאה משם ואח"כ שבה כמו שילדק על נעמי לשון שיבה כן היתה ביאה ראשונה של רות אל בית לחם נערך לביאה שנייה וזו היא שיבה מרוב חשקה ומאויה לבוא שמה ואף גם שיצאת מתיך עמה ומארץ מולדתה ובאה אל עם אשר לא ידעה באה שמה כאילו היה ארץ מולדתה וזהו שאמר השבה משדי מואב : **א"נ** אמר כי אף שמן הראוי היה לשוב אל עמה ואל מולדתה אחרי בואה שמה עם חמותה אם כל כונתה היתה לאהבת חמותה ולבלתי עזוב אותה די שעשתה עמה יותר מערפה כי ערפה באה ללוותה מעט לאהבת חמותה וקבלה שכר על החסד ההוא כמבואר בדברי רבותינו ורות כי עזה אהבתה אל חמותה היה די לה שבאה ללוותה עד שובה אל אדמתה בין קרוביה ומיודעיה ואחר כן היה לה לשוב אל בית אמה על כן אמר ותשב נעמי וגו' כי אף אחרי שובה אל ארץ מולדתה והיתה בין יודעיה לא עזבה אותה ולא נטשה אלא רות המואביה כלתה נשארה עמה והטעם כי לא היתה כוונת בואה לאהבת חמותה אלא לאהבתו יתברך ולחסות תחת כנפיו וזהו שאמר השבה משדי מואב כי כל סוף מגמתה היה לשוב מארץ מואב מבין עובדי ע"ג : **א"נ** אמר ותשב נעמי וגו' אמר זה אחרי אומרו שכבר באו בית לחם ושם היו ונתווכחו עם יושבי העיר הזאת לפי שהיא שינתה את שמה ואמרה שלא תקראנה לה נעמי כי מרא שמה אמר עתה הכתוב כי שבה להקראות בשמה הראשון וזהו ותשב נעמי כי שבה להיות ראויה להקראות בשם נעמי על היות רות כלתה עמה כי היא טובה לה מעשרה בנים ומיד הלכה ללקט בשדות לכלכל את שיבתה הרי בזה נעימות לגופה וגם היה לה נעימות לנפשה ותשב נעמי כלומר ליקראות נעמי על היות רות המואביה עמה השבה משדי מואב ודי זכות זה ששבה עמה ונתגיירה על ידה לשתשוב ליקראות נעמי כלומר נעימה במעשיה : **והמה** באו בית לחם בתחלת קציר שעורים תרגם יונתן במעלי יומא דפסחא שהיא תחלת קציר השעורים למצות העומר ועל פי דרכו יתורץ מה זה ועל מה זה לא יצא לקראתן בועז מודעתן לשחר פניהן ולגמול חסד עם נעמי קרובתה השבה משדי מואב שכולה וגלמודה עניה ומרודה אלא להיות ערב פסח אשר כל בני ישראל המה טרודים בשחיטת פסחיהן ובאפות מצותיהן ולפיכך לא יצאו . וגם יתורץ מה קשר יש לזה הפסוק בכאן שאמר ולנעמי מודע לאישה כי אין זה מקומו כי כבר אמר אותו למטה במקומו אצל ויקר מקרה חלקת השדה לבועז אשר ממשפחת אלימלך אלא הכונה לומר כי אף שלא יצא אדם לשחר פניהם ולגמול אתם חסד לא היה בעבור שלא היו לנעמי קרובים שמה כי ולנעמי מודע לאישה וגו' ובודאי שבועז היה יוצא לקראתה ומי היה רואה אותו יוצא ולא יצא ע"ד מה שעשו ליתרו אבל להיותו טרוד בערב פסח לא יצא אפילו בועז לשחר ולהקביל פניהם ולכן רות שידעה היות לה שם קרוב אמרה אלכה נא השדה דייק מלת נא כלומר עתה לפי שעה שהכל טרודים ואין אחד מקרוביך יכולים לבוא אלינו אלכה ואלקטה בשבלים כי. אחרי זאת ידוע ידעתי כי יבואו קרוביך לעשות טובה עמך : **ואמר** ולנעמי מודע לאישה וגו' ולא אמר ולאיש נעמי מודע להורות על מה שאמרו רז"ל כי שלמון אביו של בועז ואלימלך ופלוני אלמוני ואביה של נעמי אחים היו ועל כן אמר מודע באמצע להיותו נדרש לפניו ולאחריו לומר כי בועז היה מודע לנעמי ומודע לאלימלך אישה גם כן ואמר שהיה צדיק גמור וגבור חיל כי איזהו גבור הכובש את יצרו ואע"פ כן היה טפל לאלימלך ומתייחס בהיותו ממשפחת אלימלך שהיה אלימלך גדול ממנו ושמו בועז שהעז אמיתי היה בו לכבוש את יצרו : **או** אפשר שהכונה להשמיענו שבאו נעמי ורות שלהיות הסכן רב וגדול לבא לארץ ישראל לא המתינו עד שתתקבצן שיירא לצאת אלא כן לבדן שבו וזהו שאמר ותשב נעמי ושיבת נעמי היה בשביל לשוב אל ארץ ישראל וזו גם כן היתה כונת רות וזהו ורות המואביה כלתה עמה בסברה זו גם כן בסבת המקום מה שאליו שבים שהיא ארץ קדושה אמנם ברות נוסף שבה אחרת והיא מה שממנו שבות ממקום שיצאת ממנו כי היתה רוצה לצאת מאותו המקום אשר היו שם כי שם לא היתה יכולה להתגייר מפני שהיו שם בית אביה ועמה ומולדתה ולזה אמר ברות השבה משדי מואב כי מלבד חיבת המקום מה שאליו הולכים נוסף ברות חיבת יציאת המקום מה שממנו יצאה ולזה אמר בה השבה משדי מואב. ואמר והמה

באו בית לחם בתחלת קציר שעורים הודיענו שאין מחמיצין את המצות רק יעשנה במהרה ובשכר זאת יזכה שתבא לידו תכף מצוה אחרת ע"ד גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו כלומר הם גבורים לעשות דברו במהרה ובזריזות כדי שבשכר זה יזכו למצוה אחרת והוא לשמוע בקול דברו וכן אירע לנעמי ולרות שאפילו לא היו באות הן לבדן רק היו ממתינין לשיירא לא היו זוכות להיות נמצאות במצות קציר העומר של שעורים וזהו שאמר ותשב וגו' כלומר בשביל ששבו הן לבדן ולא המתינו בביאתן על כן זכו שבאו בית לחם בתחלת קציר שעורים והיא קצירת העומר ואילו נתאחרו אפילו יום אחד לא היו זוכות להמצא במצוה זו והם הם דברי התנא שמצוה גוררת מצוה ואף אם הנשים פטורות ממצוה זו שהיא מצות עשה שהזמן גרמא עם כל זה זכו אליה כאילו היו אנשים המחויבים בה ועל כן אמר והמה במ"ם ולא אמר והנה בנו"ן : **או** אפשר שאמר והמה במ"ם לפי שעשו כמעשה האנשים לבוא שתים נשים יחידות בדרך שזה הוא דרכן של האנשים לא דרך הנשים : **גם** אפשר לומר שנעמי לא היתה משימה את עצמה בסכנה לשוב יחידה אבל ותשב נעמי בהיות שרות המואביה כלתה עמה לא פחדה כלל מסכנות הדרכים לפי שכל אותו התחום שהיו הולכים בו היה שדי מואב וז"ש השבה משדי מואב ורות היתה מואביה מלשונן כמוהם ובודאי כראותם אשה מואביה מלשונן עמה לא יזיקו לה כלל וז"ש ורות המואביה כלתה עמה ולזה כינה אותה עתה מחדש בשם מואביה ולעיל הזכירה בשם רות סתם כמ"ש ורות דבקה בה וגם ותאמר רות אל תפגעי בי וכאן אמר רות המואביה לשבח תאמרנו ועוד היום שמענו שיש מקומות שאפילו אשה אחת מלווה שיירא אחת בתחום עמה ולשונה ובהיותה היא הולכת עמה לא ירים איש את ידו ואת רגלו כנגד השיירא וכל אותו התחום שהיו הולכים היו שדי מואב ותיכף בצאתם משדי מואב באו בית לחם ואין ביניהם הפסק של אומה אחרה כלל : **ורב** אהרן ז"ל כתב ותשב נעמי חזר הכתוב לומר כן להגיד כי גם שכל העיר תמהו עליהן **וביחוד** על נעמי אמרו הזאת נעמי והרי זה חרפה לה בהיותה נבזית בעיני יודעיה ומכיריה וטוב לה לשבת בארץ נכריה אשר אין לה מכיר לזה אמר הכתוב כי עם כל זה סבלנותה של נעמי גבר עד ששבה כלומר שלא חרה לה על שובה אלא בסבר פנים יפות סברה וקיבלה גם רות לאהבתה ולהיות עמה בחרה בגירות עם היות ששבה משדי מואב מקום מולדתה : **והמה** באו בית וגו' התחיל להגיד סדר המאורע אשר קרה מראשיתו עד בא לתכליתו שהוא נישואי בועז עם רות ולזה הגיד כי באו בית לחם בתחלת קציר שעורים אשר נמשך מזה שהלכה רות ללקט בשדות ונתגלגלו הדברים על האופן אשר יזכיר . ולנעמי מודע לאישה וגו' מגיד שעם היות לנעמי קרוב ממש ממשפחת בעלה גבור חיל ועשיר לא לקחה מידו מאומה רק חייתה חיי צער והוצרכה רות ללקט בשדות . גם אפשר לומר שבועז העלים עיניו ממנה לשלא יחשדוהו שהיה שולח מנות לרות בתואנה שהם לנעמי כי היה פנוי והיא פנויה וחשד ההמון קרוב וקרא כתיב והייתם נקיים מה' ומישראל עכ"ל : **והר"ר** שלמה ן' אלקבץ הלוי ז"ל כתב ותשב נעמי עם היות פסוק זה אח לפסוק ויוסף הורד מצרימה אשר סופר למעלה ונשנה להתחיל ענין תולדותיו ומקריו אשר היו לו במצרים וכן הענין הנה כי נשנה דבר זה להגיד ענין רות ובועז ובזה הסכימו כל המפרשים נוחי נפש . עוד יראה לי שבא להגיד שני דברים הא' מה שהקדמתי בפסוק ותלכנה שתיהם כי בדרך היו שוות עיין עליו הגיד פה כי על כל פנים העיקר היתה נעמי ורות כלתה נטפלת אליה וזהו עמה ולא אמר ותשובנה נעמי ורות כלתה. ושוב מצאתי בנמוקי החסיד הכ"ר יוסף יעבץ זלה"ה כדברי ושמחתי . ב' אומרו השבה משדי מואב ביו"ד להורות כי כוונתה מתחלה ועד סוף לעזוב ארצה ומולדתה ולבא לשם ה' וזה כי כבר אפשר שידומה היות תחלתה דרך ארץ ללוות לחמותה הבאה שכולה וגלמודה הגם שתסכים לבא עמה עד הביא אותה למקומה ואח"כ בנועם דברי נעמי נתפתתה והסכימה להתגייר ומתוך שלא לשמה בתחלה באה לשמה לבסוף באופן שמאז הסכימה בדעתה להתגייר תקרא שבה לא מהעת הראשונה לכן העיד עליה השבה שמכל גבול ארץ מואב שבה ומעת נתקו כפות רגליה מארץ מואב גמרה להתגייר וזהו השבה משדי מואב עכ"ל : **ובמדרש** ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי זו היא ששבה משדי מואב ע"כ. כוונתם ז"ל לדרוש קרא יתירא דהשבה משדי מואב כי כבר הודיענו כמ"ש ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עתה הרי כבר אמור שגם רות שבה עמה למה חזר לומר ששבה משדי מואב לכן דרשו זו היא ששבה משדי מואב כלומ' שעד עתה לא נתגיירה אשה אחרת מואבית אלא זו בלבד וענין שבה לפי פירושם ז"ל ששבה בתשובה ונתגיירה וטעם למה עד עתה לא נתגיירה שום אשה אחרת אפשר שחשבו שלא יתחתנו בהם משום שנאמר לא יבא עמוני ומואבי ולא ידעו ההלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ורות באות נפשה להתגייר לא חששה אם תטען או תנשא : **ואפשר** ג"כ לפי דרך רז"ל שרצו לתרץ מלת השבה דבשלמא בנעמי שייך מלת שיבה לפי ששבה

אל

בְּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃ ב א וּלְנָעֳמִי מְיֻדַּע לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בֹּעַז׃ מודע קרי

ב א ולנעמי וּלְנָעֳמִי אִשְׁתְּמוֹדַע לְגַבְרָא גְּבַר גִּבַּר תַּקִּיף בְּאוֹרַיְתָא

בתחלת ר׳ וסימן והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב . ויהי בתחלת שבתם שם . בתחלת עלות הלקש . באו בית לחם בתחלת קציר שערים . בתחלת תחנונך יצא . ובמלכות אחשורוש בתחלה :

רשי

הדין כמו וענה גאון ישראל: (כב) בתחלת קציר שעורים. בקצירת העומר הכתוב מדבר: (א) מודע. קרוב בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותינו ז"ל אלימלך ושלמון

אבן עזרא

בעבור לקוטי רות: (א) מודע. קרוב ידוע כמו ומודע לבינה תקרא: לאישה. מאת אישה והנה הלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא: בועז. אמרו רבותינו

אגרת שמואל

אל מקומה הראשון וזהו ותשב נעמי אמנם רות מעולם לא היתה בבית לחם כדי שיצדק עליה לומר השבה ולכן דרשוהו על ענין הגירות שנתגיירה ובזה יצדק היטב מלת השבה לפי שידוע הוא שהנפש בתחלה ממקום קדוש חוצבה ובתחלה באה לגוף קדוש אבל לרוע מעלליה נדחית אל מקום הקליפות ולהיותה אז במקום הקליפות בבואה בגלגול לזה העולם הוכרח שתבא בבטן אשה מואבית ואח"כ כאשר תתגייר ותחזור לדת יהודית נמצא שאז היא שבה אל מקומה הראשון כי ממקום קדוש היתה ונדחית למקום אחר ועתה שבה מאותו המקום לדת יהודית ובזה יצדק אומרו השבה משדי מואב וזה הוא שאמרו ז"ל זו היא ששבה : ואפשר ג"כ לומר דרז"ל ה"א יתירא קא דרשי דהכי הל"ל ורות המואביה כלתה עמה שבה משדי מואב אלא באומרו השבה בה"א הידיעה הוא כאילו מורה באצבע זו היא ששבה כו' ויובן במה שאמרו ז"ל למה צוה ה' לומר אל תצר את מואב וכן בבני עמון אל תתגר בם מלחמה אמר הקב"ה שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן הלא הן רות המואביה ונעמה העמונית וזה שאמרו זו היא ששבה כלומר זו היא אותה הידועה שעתה שבה משדי מואב ובזה מתורצת ה"א יתירא : ובנמוקי החסיד הר"ר יוסף יעבץ ז"ל כתוב לאמר בתחלת קציר שעורים ולא קציר חטים כי בחרו לשבת בארץ ישראל אף כי יצטרכו לאכול לחם שעורים עכ"ל : ומורי זלה"ה כתב בתחלה הזכיר הכתוב השבתן דרך כבוד וכפי סדר דרך ארץ להזכיר את נעמי קודם ואח"כ את רות טפלה אליה לשתי סיבות אם לחשיבות נעמי אשר היא בת ישראל ורות מואביה. ב' היות חמות וכלה וראוי שתהיה החמות עקר וכלתה טפלה אליה ושתי הסבות דייק קרא דכתיב ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה ואח"כ ביאר הכתוב שלענין התשובה גם רות היתה עיקר לא טפלה וזהו שאמר השבה משדי מואב כלומר שרות שבה בהחלט משדי מואב כי הניחה את טבע מקומה ומולדתה והוא ענין הגרות עין כאמור לעיל וגם ענין הזנות המוטבע במואב מתחלת שרשן כנודע באופן ששתיהן יחדו כחמות ככלה בשווי אחד המה באו בית לחם לעבודת הבורא ופגעו בעסק מצוה תחלה והוא קציר שעורים שהכונה על קציר העומר וכמאמרם ז"ל עכ"ל :

(א) ולנעמי מודע לאישה וגו' כתב הה"ר שלמה ן' אלקאבץ הלוי ז"ל בא להורות עולם שלמות שתים נשים אלו נעמי ורות כי עם היות נעמי מודע לאישה איש גבור חיל והיה האיש ההוא גדול לא השליכה יהבה עליו נעמי ולא הודיעו דבר ורות גם היא הטתה שכמה לסבול את אשר לא נסתה כי בת מלך היא ובכל זאת השליכה נפשה מנגד להחיות נפשה ונפש חמותה : ופה מקום ספק אינגו קטן והוא בהיות בועז איש גבור חיל ירא אלהים וסר מרע איך לא חסה נפשו היקרה על הנשים האלמנות והאומללות עד שהוצרכה רות ללכת על כל גרנות דגן והוא העיד שקדמה לו ידיעה בכשרות רות וטובתה כמ"ש הוגד הוגד לי כל אשר עשית את חמותך וגו' וכמ"ש בהיותו מודע לאלימלך בן אחיו והיאך התנכר אליו ועיני אלמנתו יכלה באופן שהוצרכה למכור חלקת השדה אשר לה כי לא הספיק את אשר לקטה לכל צרכי הבית וכן אמר להלן חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי ואם היה טרם לכת למואב היה המוכר אלימלך לא נעמי כ"ש כי לא יעלה על הדעת שאלימלך ימכור שדהו ודעתו לשוב לארצו כנראה מלגור בשדי מואב לגור ולא להשתקע כ"ש שהיו לו צאן ובקר וגמלים שהוליך עמו למואב כמו שכתבנו בשם רז"ל ולא היה מוכר השדה ומוליך המקנה באופן שאין ספק כי בבא נעמי ורות סמוכה עליה והמה יחפות רגל לבושות בלויי הסחבות וכמו שקדם למעלה שהוצרכה נעמי למכור חלקת השדה לכסות בשר ערותן והשאר תאכלנה מעט מעט עם מה שתביא רות ורות בשערה בנפשה כי לא יספיקו דמי השדה לאכול ולשבת בבית כדרך כל כבודה בת מלך הוצרכה לנגף רגליה בשדות ללכת אחרי הקוצרים ומכ"ז חטא בועז גדול ורב עד שאינו רחוק שנאמר כי על בלתי התעוררות זה כיון הנביא בכתב מודע ביו"ד ולא בוא"ו כקריאתו להורות כי התנכר אליו ולא נודע במעשיו היותו בן אחיו כמשפט להולכי תום לחוס על דל ואביון ומבשרו לא יתעלם ואלמנותיו לא תבכינה : והר"ר שמריה האיקרטי ז"ל חשב שהתחסד עמהן וכי כבואן לבית לחם הלך להקביל פניהם במנחה כדרך הקרובים וכי על כן אמר אשר לא עזב את החיים ואת המתים כי בחייהן התחסד עמהן ודברים כאלה הנאמרים בדרך נבואה : והר"ר יצחק עראמה ז"ל עמד על הספק הזה והתירו וזה לשונו וקשה איך גמילות חסדים של בועז איש גבור חיל ממשפחת אלימלך להתעלם מבשרו ושתבא כלתו ללקוט אחרי הקוצרים כאחת הנבלות וכל ישעו וכל חפצו שלא יגערו בה ובאמת היה ראוי להושיבה בביתה ולכלכלה שם עם חמותה בכבוד כמו שחוייב לעשות לאיזה עני בן טובים. ויש לומר שמתחלה כשראה אותה והוגד לו מצניעותה וחסידותה וזריזותה מיד נכנסה בלבו ונתן עיניו בה להכניסה בביתו אלא שרצה לבודקה ולהכירה היטב בהמשך הזמן לפי שהיא נכריה ויש לחוש ולכן צוה לה שלא תלך ללקוט בשדה אחר ושתקבע ישיבתה עם נערותיו והיא עצה נכונה מאד ואולי רוח הקדש נזרק בפיה למה שאמרה בתשובת אלה הדברים מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואמרו ז"ל מלמד שנבאתה בעצמה שהוא מכירה באישות. ועוד שם במדרש גופי הלום למלכות כד"א כי הביאותני עד הלום וזהו שאמרה נעמי בשובה הלא בועז מודעתנו אשר היית עם נערותיו כלומר לפי הקורבה לא היה ראוי שתהיי עם נערותיו אלא בכבוד עמי בבית רק שכיון להכירך היטב ולזה השיאתה עצה נכונה לפי עניינה והגליה כשרות רות ומעלת בועז והשקפותיו והסכמת נעמי בהתחבר כל אלה ה' שם ובא להסכים על ידיה והעד הספרי עכ"ל . הן אמת עם היות הדעת הזה בתחלת העיון טוב ויפה כאשר יובא בכור ההשכל והבינה נראה היותו בלתי מספיק וכמעט אומר בלתי נאות וזה כי נמצא לפי זה צדקת בועז וחסדו עם רות כענן בקר וקרוב לאונן יותר מצדקה אחרי שנתן עיניו בה להכניסה בביתו ולבודקה יפה יפה היה עושה עמה מה שעשה ועל כן אמר לה שלא תלך בשדה אחר ודברים כאלה בלתי ראוים לבעז הצדיק ובשנעלים עין מזה או ניפאו או נלפהו מהון היתכן כי לבדוק לרות ילבין פני נעמי ואלמנה לא ייטיב : והנראה אלי בהיתר זה הספק הנה הוא כבר קדם לנו דעת ר' יצחק בגמרא פרק המוכר את הספינ' אותו היום שבאת רות המואביה לארץ ישראל מתה אשתו של בועז היינו דאמרי אינשי עד דלא שכיב שכבא קיימא מנו ביתיה וכן בפ"ק דכתובות והא בועז אלמון שכנס אלמנה ואין ספק כי היא היתה אשה בת גדולים ונפשו מרה עליה ובבואה נעמי ורות בעת ההיא עת רעה לא היה לו לבועז להטפל ולפקח בעניניהם כי הוא היה עסוק בהספדו באופן שלא ראו זה את זה ובמלאת שבעת ימי אבלו הלך בעז לחלקת שדהו ואם שהיה מן הראוי שהקוצרים יקדימו לו שלום מצד חשיבותו והיותו בעל השדה להיות עדיין אבל לא שאלוהו כדין וכהלכה הוא שואל בשלום אחרים שרויין בשלום ואחרים אינם שואלים בשלומו דאין לו שלום וזה טעם ויאמר לקוצרים ה' עמכם וכמו שיבא בס"ד וכשמוע בעז ביאת נעמי וראה את רות מלקטת אחרי הקוצרים שפט בצדק כי נעמי קיימה בעצמה ושונא מתנות יחיה ושהיה לה שדה ודברים אחרים כמו שנראה מפסוק כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי אשר ירצה שהיו להם שדות וכרמים והשכל מחייב שלא מכרו מהם דבר כי לא הותר להם למכור כדאמרינן בסיפרא מנין שאין אדם רשאי למכור שדהו ולהניח אפונדתו וליקח בהמה וליקח לו כלים וליקח לו בית אא"כ העני וכו' וכן בפסיקתא ובודאי שכשהלכו עדיין הלכו בעושר ולא הותר להם למכור כמדובר ואחרי שהיו לה שדות ולא רצתה למכור ירצה שיש לה על מה שתסמוך ויהיה זה כמו כן התשובה לטוב הגואל הקרוב שהתיצב על דרך לא טוב ולא חמל עליהן וכן לכל בני יהודה כי שרים רבים נכבדים המה סוף דבר בועז הצדיק חשב שהיה לנעמי על מה שתסמוך למלאכה וכי אין מזונות רות עליה שלחה על פני השדה ללקוט אחר אשר תמצא חן בעיניו ואחרי שאין מדעת נעמי ליהנות בעוד יש לה אינו מן הראוי להעבירה מדעתה וגם לרות אינו מן הראוי לשלוח לה שום דבר פן יחיה לבוז אחרי שהוא אלמן והיא אלמנה ודי והותר להתיר לה פיסת בר בצנעא ע"י הקוצרים וכבר הורונו ז"ל פחדת בועז מהחשד בפסוק אל יודע כי באה האשה הגורן אמרו כל אותו הלילה היה בועז שטוח על פניו ואומר רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שלא נגעתי בה יהי רצון מלפניך אל יודע כי באה האשה הגורן שלא יתחלל שם שמים ובכן יצא בועז צדיק בדינו בדבר הזה לפי שיעורי. הגם היום אחרי כתבי דברים הללו ראיתי אמרי הה"ר יוסף זלה"ה מסכימים עם מה שכתבתי ושמחתי עכ"ל : ולי נראה לתרץ קושיא זו למה בועז הצדיק התנכר אליהן והניחן בחוסר כל עד שהוצרכה רות ללכת ללקוט לקט שכחה ופיאה כדי לזון את נעמי אבל אפשר שהכתוב בעצמו תירץ זה כי אילו לא היתה באה אלא נעמי לבדה בודאי שלא היתה מניחה בועז אלא היה מכניסה לתוך ביתו ומושיבה בקתדרא ולה מטה ושולחן וכסא ומנורה כי עצמו ובשרו היא ומבשרו לא היה מתעלם וזהו בעצמו מה שאמר הכתוב ולנעמי מודע לאישה וגו' כלומר אילו לא היתה אלא נעמי לבדה בודאי שמודע וקרוב היה לה ובודאי שהיה מכניסה לתוך ביתו בקרוב ובפרט בהיותו איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בועז ולא העלים עין משתיהם אלא כדי שלא יחשדו אותו שנתן עיניו ברות והעד לאמת החשדה שישלח להם בכל יום מתנות ומגדנות וכדי להנצל מהחשד העלים עין משתיהם אף מנעמי כי בהדי הוצא לקי כרבא וכאשר ראתה רות כי בשלה הצער הגדול הזה גם על נעמי כי לא חשבה שמפני החשד התנכר אליהן

מִן יְחוּס אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמֵיהּ בֹּעַז׃ ב ותאמר וַאֲמָרַת רוּת מוֹאֲבִיתָא לְוַת נָעֳמִי אֵיזִיל כְּעַן לְחַקְלָא וְאֶלְקוֹט בְּשִׁיבּוֹלִין בָּתַר דִּי אַשְׁכַּח

ב וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל־נָעֳמִי אֵלְכָה־נָּא הַשָּׂדֶה וַאֲלַקֳטָה בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא־חֵן ל׳ וה׳ ואלקטה

ואלקטה ל׳ וחד אלקטה ואינון חד מן זוגין חד א׳ חד וא׳ וסימנם במסרה רבתא במערכת אות האל״ף בס״ד ׃

אבן עזרא

רבותינו ז״ל שהוא אבצן שהיה שופט את ישראל: (ב) אחר אשר אמצא חן בעיניו יש אומרים כי הוי״ו שב אל בועז הנזכר והטעם אולי יהיה ולפי דעתי שהוי״ו שב שלא יגער בי ; ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו . אחר מי אשר אמצא

רשי

ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילו להם זכות אבותם כשיצאו מהארץ לחוצה לארץ: (ב) אלכה נא השדה לאחד משדות אנשי העיר אחרי אחד מהם אשר אמצא חן בעיניו

אגרת שמואל

אליהן אלא מפני כי נעמי היתה באה בחברת אשה זרה ונכריה על כן העלים עין משתיהן כי לא רצה להתאכסן לשתיהן על כן ותאמר רות המואביה אל נעמי אלכה נא השדה ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו כלומר אם בעיני בועז לא מצאתי חן כלל עד שבשבילי ריחק גם אותך ובשבלי הצער הזה עליך אם כן עלי מוטל הדבר הזה ללכת ללקט אחר האיש אשר אמצא חן בעיניו להניחני ללקוט בשדהו ולכן כאשר אמר לה בועז אל תלכי ללקוט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה אז השיבה לו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה נחשבתי בעיניך עד עתה ולהיות שהיה בועז בוש מלומר לה שמפני החשד נמנע מלהביאם אל תוך ביתו וגם לא שלח אליהם שום דבר לא ממאכל ולא מלבוש כדי שלא יחשבוהו האנשים לאתנן זונה ולהיות לו בושה לומר לה טעם זה להרחקתו אותם על כן ענה לה דברים אחרים ואמר לה הוגד הוגד לי כל אשר עשית את חמותך וכל זה כעורבא פרח השיאה לדבר אחר ולדבר על לבה על כל הטובה אשר עשתה ושהשי״ת ישלם לה פעלה ומשכורתה :

(ב) **בהיות** שלמעלה אמר ולנעמי מודע לאישה ואפשר שכונה לומר כי מיד כבואן שמה אשר היה בתחלת קציר שעורים מיד נודע לנעמי מודע ועשה מעשה קרוב ויצא לקראתם להקביל פניה ולגמול חסד עמה ושיי כי ראתה רות הקרוב הזה לנעמי מיד אמרה אלכה נא השדה הכונה לשדה בועז קרובך ואלקטה בשבלים אחר אשר ידעתי כי אמצא חן בעיניו להיותו קרובך ובשרך ותאמר לה לכי בתי ואמר לנו הכתוב כי לא הוצרכה לשאול איזו היא דרך שדה בועז כי האלהים אנה לידה מבלי שאלה כלל וזהו ויקר מקרה חלקת השדה לבועז : **א״נ** אמרה לא אעשה כשם שעושים כל המלקטים בשדות כי קודם שימצאו חן בעיני בעל השדה לוקטים ולפעמים אחרי התחיל׳ ללקוט מוצאי׳ חן בעיניו ולפעמי׳ אינם מוצאין חן כלל לא בתחיל׳ ולא בסוף ולכך אמר׳ כי לא תתחיל ללקוט עד אשר תמצא חן תחילה בעיני בעל השדה ואחר כן תלקט וזה ואלקטה אחר אשר אמצא חן בעיניו לא קודם מציאת החן : **א״נ** אחר שאמר אל תלכי ללקוט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וצוה את נעריו אל יגערו בה אז לא הביאה את אשר לקטה עם השבלים אל ביתה כי אם שמה בשדה והחביטה את אשר ליקטה ויהי כאיפה שעורים אבל עתה אמרה ואלקטה בשבלים עם שבליהן אלקטה ואביאה אל הבית ואחרי כן אחבוט אותו בתוך הבית : **ואפשר** עוד לומר בכונת הכתוב ותאמר רות המואביה אלכה נא וגו׳ לא אעשה כדרך הנשים שרוצות לטייל בשדות שהולכות ומנקיות להטב כדי להתעכב בשדה זמן רב אלא אלכה והנני באה תכף ומיד וזהו נא דקאמר להורות על מהירות בואה וגם לא אלך משדה לשדה אחר כדרך שאר המלקטים כי אם אל המקום הראשון אשר אלך שם אהיה וממנו אשוב אל הבית וזהו השדה דקאמר לומר כי לא תלך כי אם אל שדה אחד וגם לא אלקט יותר מדיני כי שני שבלין לקט שלשה אינן לקט וזהו שאמר ואלקטה בשבלים מיעוט רבים שנים: **א״י** נמי אמרה אלכה נא השדה ואלקטה ולא אלך עם בני אדם בלתי מהוגנים אלא אלכה ואתלוה בדרך עד בואי אל השדה ללקוט עם בני אדם מהוגנים וכשרים וזהו אשר אמצא חן בעיניו מרוב ענותנותו עמו אלך וכן עשתה כי הלכה ובאה אל הדרך והיתה רואה אנשים שאינם הגונים וחוזרת לביתה עד כי ראתה אנשים הגונים ואחריהם הלכה בהכרתם וזהו שאמר ותלך ותבא ותלקט כי הלכה ובאה עד כי האלהים אנה לידה אנשים כשרים שתתלוה עמהם ובזה ידוייק שלא אמר ותלך ותלקט ותבא : **א״י** נמי אמר ותלך ותבא ותלקט ולא אמר ותלך ותלקט ותבא להודיע גודל צניעותה כי כדי להיות תמיד פניה אחרי הקוצרים כדי שלא יסתכלו בה ויתנו עיניהם בה היתה הולכת ובאה כי אף שהיא היתה מלקטת אחורי הקוצרים מ״מ לפעמים הקוצר מחזר עצמו אל צד אחר לקצור מה שבצדדים ופונה לכאן ולכאן והיא היתה מכוונת בזה כי כשהיה הקוצר מחזר פניו ופונה ממקום למקום לא היתה יושבת במקומה כי אז יוכל לראותה אלא היתה הולכת ובאה תמיד כדי להיות אחורי הקוצר ומסתתרת עצמה אחריהם : **א״י** נמי אמר זה להודיע גודל זריזותה כי היתה מלקטת קל מהרה כל כך עד שהיתה מלקטת כל הנשאר אחרי כל הקוצרים כי אף שהיה שם שורה גדולה של קוצרים היא היתה הולכת ובאה כל כך בזריזות עד שהיתה מלקטת הנשאר אחרי כלם כי היתה הולכת מאחרי זה לאחרי זה וכן על זה הדרך אחרי כולם ואחרי כן חוזרת ובאה אל מקומה הראשון ומלקטת הנשאר עתה אחרי הקוצר הראשון והולכת אל שאר הקוצרים וזהו שאמר אחרי הקוצרים כי כונת הליכתה וביאתה היתה כדי ללקט כל הנשאר אחרי כל הקוצרים : **א״י** נמי אמר כן להורות על נדיבות לבו של בועז כי היה נדיב נדיבות יען כי דרך כל בעלי השדות לצוות את פועליהם הקוצרים שיתנו לב לבל ישכחו הרבה כי אחרי שנשכחה מאתם יעברו על לאו לא תשוב לקחתו ובועז הצדיק לא היה מצוה כן אל קוצרי שדהו כי הוא חפץ שישכחו הרבה כדי לשמח לב העניים והאביונים ועם זה נבין מה שאמר הכתוב להלן וגם שול תשולו לה לא אמר ותשולו לה וגו׳ כי זה כבר היו מצווים כי מבועז שישולו מן הצבתים כדי שיהיה לקט הרבה לעניים אבל עתה ברות צוה להם עוד שיוסיפו שכחה הרבה וזהו שכפל ואמר ברות וגם שול תשולו לה באופן שנראה מכאן שבועז היה חפץ שישכחו הרבה כדי לשמח לב העניים ואמר הכתוב כי כ״כ היתה הלקט והשכחה שהיה בשדהו כי אף שלקטה בהליכה אף בביאתה בדרך אשר הלכה בה בתוך השדה היתה מוצאת ללקט עוד וזה מריבוי הלקט הנמצא בשדה אשר קרה מקרה ללכת שמה אשר היה לבעז הצדיק אשר היה ממשפחת אלימלך שלעולם היה מצוה את קוצריו שישולו וישכחו מן הצבתים וז״ש ויקר מקרה חלקת השדה לבעז וגו׳ : **א״י** נמי אמר ותאמר רות המואביה אל נעמי כלומר עם היות מואביה ודרך המואבים להיות אכזרים ובפרט בענין המזונות כמו שאמר הכתוב על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ורות עם היותה מואביה ריחמה על נעמי חמותה ורצתה לרחם עליה לזון ולפרנס אותה אף אם תתבזה היא ללכת ללקוט כשאר עניי ישראל ולא עוד אלא שהיגהה את פני חמותה שתתן לה רשות ללכת וזהו שאמר אלכה נא השדה ואין נא אלא לשון בקשה וכאילו אמר נא אלכה השדה ואמרה ואלקטה בשבלים כלומר ולא בעמרי׳ כי אולי ירע בעיני בעל השדה או בעיני הקוצרים ויכלימוה ועל כן מצינו לקמן שהזהיר בעז לקוצרים גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה אבל היא בצאתה אמרה לנעמי שלא תלקט אלא בשבלי׳ ואמר׳ אחר אשר אמצא חן בעיניו כלו׳ מאחר אשר בזה האופן שאמרתי בודאי אמצא חן בעיניו ולא יגער בי : **או** אפשר שאמרה אחר אשר אמצא חן בעיניו כלומר לפתות בין כל הקוצרים אשר בשדה ימצא איש אחד ביניהם אשר יהיה איש כשר והגון ואני לא אלקט אחר כל הקוצרים רק אראה ואבחין הקוצר אשר אמצא חן בעיניו ולא ירע לו בלקיטתי אחריו אלך בלבד וכיון שאמרה לה כל התנאים כללו ידעה כי אשה כשרה היא ולא מלבה היתה יוצאת רק על צד ההכרח על כן אמרה לה לכי בתי כלומר ידעתי והכרתי שאת צדקת כאילו את בתי על כן אמרה לכי בתי : **ואמר** ותלך ותבא ותלקט ולא אמר ותלך ותלקט ותבא שמך ההליכה לביאה להקישם ומקיש ההליכה לביאה כי כשם שהבאים בעת בואם מהשדות נושאים בר ולחם ומזון ששים ושמחים בביאתם אמנם בהליכה דואגים כי אינם יודעים אם ימצאו שום דבר או יגערו בהם או לא ימצאו אמר עתה ברות כי כך היתה שמחה בהליכה כמו בביאה כי אחר שמן השמים הביאוה לידי מדה זו הכל קבלה עליה בסבר פנים יפות ותלך ותבא ואיתקש ההליכה לביאתה והכל בשמחה ובטוב לב ותלקט בשדה אחרי הקוצרים הכונה כי עם היות שהיא הבטיחה שבלולי בכל הקוצרים תמצא אחד שיהיה ראוי והגון כדי שתלך אחריו ושלא יהיה רע עין וכמו שאמרה אחר אשר אמצא חן בעיניו ועתה מצאה את כל הקוצרים הגונים וכשרים באופן שלקטה אחרי כל הקוצרים ולעיל אמר אחר וכאן אמר אחרי לפי שאילו לא היתה הולכת אלא אחר קוצר אחד לבד ללקוט השכחה שהוא שוכח בנקל היה לה ללקוט שכחת קוצר אחד ובודאי בלעולם תהיה הולכת סמוך אל הקוצר לכן אמר אחר דכל אחר הוא סמוך אמנם עתה שמצאה חן בכל הקוצרים והלכה ללקוט אחרי כל הקוצרים שכחת כולם בודאי שבין הזמן שהיא עסוקה ללקוט שכחת כולם יתרחקו הקוצרים ממנה כי הם קוצרים והולכי׳ ועל כן אמרה אחרי כי אחרי הוא מופלג וזהו טעם למה הלכה אחרי כל הקוצרים לפי שקרה מקרה שהלכה בחלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך ונקטינן דמושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים שהם לדבר אמת כל משרתיו צדיקים ולכן כיון שראתה שהיו כולם צדיקים הלכה אחרי כל הקוצרים כדאמרן : **ובמדרש** ויקר מקרה א״ר יוחנן כל הרואה אותה מריק קרי . דהא זה נגלה קאמר קרא ויקר הלקת השדה וגו׳ והיה כינוי ותיקר שב אל רות ולמה אמר ויקר לשון זכר כי בזה הולך נומר מקרה שבא כינוי ויקר שהוא לשון זכר אל שמקרה וכאילו אמר ויקר המקרה שלה חלקת השדה וגו׳ ובזה כלבון האריך הכתוב לשעניתו שלא נורך ולכן דרשו כי ויקר שב אל האיש הזכר הרואה אותה שהיה מריק קרי והכוונה ויקר האיש מקרה בסיבתה אבל עדיין צריך לדעת איך נמשך עם זה סוף הפסוק דקאמר חלקת השדה לבעז וגו׳ ואפשר דלעולם רז״ל לא מפקי קרא מפשטיה ומגמגמותיה אלא מדבני קרא ואמר ויקר מקרה כדאמרן רמז ברמז אותה הדרשה שכל הרואה אותה כו׳ . גם אפשר כי לפי שכל הרואה אותה מריק קרי על כן האלהים אנה לידה חלקת השדה לבעז שכל משרתיו היו צדיקים ולא יפגעו בה בשדה אחר פן יתעללו בה . ועוד אפשר שהשמיענו שכל הרואה אותה מריק קרי ואפי׳ הקוצרים אשר היו בחלקת השדה שבודאי היו צדיקים כל הרואה אותה מסס היה מריק קרי לרוב יופיה ותוארה : **ומורי** זלה״ה כתב אומרו אחר אשר אמצא חן בעיניו הדבר קשה כי היתה אומרת בפיה שהיתה הפלה ורוצה לקיטת השבלים כמעט כמו אתנן כמציאת חן . ואפשר שמלת חן מלאגוהו בכל מקום מגד הטוב לא מגד הרע כדכתיב כי לוית חן וגו׳ ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם וכיוונה רות בדבריה שלא תלך ללקוט כי אם אחר האיש אשר תמצא שיש בעיניו חן כ״ל שמשתמש בעיניו בעבודת ה׳ ולא כרשע אסורה שאם היתה רואה אותו מסתכל להביט ולהסתכל בה הרי ניכר היות בעיניו רשע לא חן והיתה בורחת מאללו וסרה מאחריו כרחק כמטחוי קשת עכ״ל : **ובמדרש** ותלך ותבא עד כדון לא אזלה ולא אמרת ותבא ר׳ יהודה בר סימון אמר התחילה מסיימת לפניה את הדרכים . וכונתו ז״ל שבעת לכתה היתה מסיימת את הדרכים לצורך ביאתה כדי שלא תטעה בביאתה למלאת הדרך ופשוט הוא וכן פירש מורי זלה״ה וכתב שכן נראה לו עיקר . וגם כתב שאפשר שהיה כונתם שאחרי שהלכה חזרה לבוא בכל הדרך ההוא כדי לסיים את הדרכים ואחר כך חזרה ללקט עכ״ל : **עוד** כתב מורי זלה״ה שיתכן לומר על דרך הפשט כי באולי חלקת השדה לבעז היתה סמוכה לעיר יותר משדות אחרים ואע״פ שהיא תכף ומיד פגעה בחלקה ההיא מ״מ הלכה עוד משם והלאה אולי תמצא אחרים במציאות חן יותר וכמו שהיא הבטיחה אחר אשר אמצא חן בעיניו ולכן הלכה שדות הרבה ואח״כ חזרה ובאה ללקוט בחלקה אשר הניחה כי לא מצאה חן כמו בחלקה ההיא ויקר מקרה במציאות חן חלקת השדה לבעז עכ״ל : **ורב** אחרון כתב אחר אשר אמצא חן בעיניו כלומר בעיני בעל השדה והכתוב קצר . ותלך ותבא וגו׳ רז״ל דרשו עד כדון לא אזלה ולא אמרת ותבא ר׳ יהודה ב״ר סימון אמר התחילה מסיימת לבניה הדרכים . ואפשר לומר שהגיד הכתוב זריזות הנערה שלא עמדה בטלנית אפי׳ רגע אך לעולם היתה הולכת ובאה בתוך השדה ומלקטת . ודקדק הכתוב ואמר אחרי הקוצרים להגיד מה שאמרו רבותינו ז״ל בסמוך למי הנערה וגו׳ ש״מר כיון שראה אותה בועז התחיל שואל עליה כל הנשים משחקות עם הקוצרים וזו מצנעת עצמה כל הנשים מלקטות בין העמרים וזו מלקטת מן ההפקר והיינו אחרי הקוצרים ולא עמהם שלא ללקוט בין העמרים ולא לשחוק עם הנערים עכ״ל : **והרשב״א** הלוי ז״ל כתב דע שאלהינו ית׳ כמו ברא טוהרים כרובים בעם כם הנקראים כפי חכמי האמת קליפות והם נקראים רעה ועל זה נאמר לא תאונה אליך רעה כלומר הזהר שלא תעליל עליך הקליפה הנקראת רעה עלילות ברשע ותאונה לשון תואנה כך פירשו בספר הזוהר בפרשת ויצא יעקב ובפרשת ויחי בשלח ועל זה נאמר יש רעה חולה כי הקליפה הזאת הנקראת רעה שולטת באדם הבילי ההוא ומחזקת אותו לחולה ואינה מנחת אותו לאכול באופן שהיא מחליאה אותו כך דרשו בספר הזוהר בפרשת בשלח ושם נאמר כי על זה אמר הכתוב עושר שמור לבעליו לרעתו כי הרעה הנאמרת משמרת העושר ההוא ואינה מנחת אותו נעשות טוב ולא ליהנות ממנו עד שיצא בעליו של העושר ההוא כי איש אחר יאכלנו ככלל כי הקליפה הזאת נקראת רעה וגם בעליו נקרא רע עין ושלמה צוה אל תלחם את לחם רע עין כי הוא מרבות הקליפות וכן הזהירה התורה ולא ירע לבבך בתתך לו כי הצדקה היא מצד הטוב ולכן אין נמרב רע עמה ולכן פיה פתחה בחכמה אחר אשר אמצא חן בעיניו כי לא יהיה רע עין אבל שיהיה טוב עין עכ״ל : **ותאמר** לה לכי בתי כתב החכם הר״ר יוסף יעבץ זלה״ה בנמוקיו לא מפני מיעוט ערכך אלא אני מסכימה לכך אלא בשביל צריכה לכך וזה טעם בתי עכ״ל :

(ג) **ותלך** ותבא כתב הר״ש ן׳ אלקבץ הלוי אפשר שהכונה על כל הימים כי תמיד כל היום היתה הולכת ובאה עד כלות קציר השעורים וקציר החטים עכ״ל . והר״ר יצחק עראמה ז״ל כתב ותלך מביתה ותבא בשדה ותלקט : **והר״ש** ן׳ אלקבץ הלוי כתב ז״ל ואני שמעתי שיערו כמה מהלך היתה יכולה ללכת ובהגיעה לסוף הגבול המבואר אז ותבא ותלקט כי אם היתה הולכת ומלקטת היתה הולכת ובאה ומבאה על שכמה ובזה תקל כשורה כי תלך עד סוף הגבול ואז בבואה היתה מלקטת באופן כי בסיום השמאל ככד ובזה מן הקלות מה שלא יתפלס עכ״ל

בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בִתִּי׃ ג וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט
בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה ג׳ . נ׳
לְבֹעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ׃ ד וְהִנֵּה־בֹעַז בָּא כ׳
מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ ד׳ מ״ל
יְבָרֶכְךָ יְהוָה׃ ה וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ הַנִּצָּב עַל־

רַחֲמִין בְּעֵינוֹי וַאֲמָרַת לַהּ אֵיזִיל בְּרַתִּי׃ ג ותלך וַאֲזָלַת וְעָלַת וְכַנְשַׁת
בְּחַקְלָא בָּתַר חֲצוֹדַיָּא וְאוּרַע אַרְעֲהָא אַחְסָנַת חַקְלָא דַהֲוָה לְבוֹעַז
דְּמִן יִחוּס אֱלִימֶלֶךְ׃ ד והנה וְהָא בוֹעַז אֲתָא מִבֵּית לֶחֶם וַאֲמַר
לַחֲצוֹדַיָּא יְהֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן וַאֲמָרוּ לֵיהּ יְבָרְכִינָךְ יְיָ׃
ה ויאמר וַאֲמַר בּוֹעַז לְעוּלֵימֵיהּ דִּמְמַנֵּי רַב עַל חֲצוֹדַיָּא לְאֵי דֵין אוּמָּא

לקוצרים ד׳ מ״ל וסימן ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם . ודבתריה הנצב על הקוצרים למי הנערה. ודבתריה ויאמר נערה מואביה ודבתריה ותאמר אלקטה נא ואספתי :

תולדות אהרן ותלך ותבא ותלקט. שבת קיג : והנה בעז בא , ברכות נד (ברכות יד) : ויאמר בועז לנערו . שבת סט :

רשי

אמצא חן בעיניו: (ג) ותלך ותבא ותלקט בשדה. מצינו במדרש רות עד לא אזלת אתת שהוא אומר ותבא ואחר ותלקט אלא שהיתה מסמנת הדרכים קודם שנכנסה

אבן עזרא

שב אל בעל השדה ואם לא נזכר בעבור ויקר מקרה וטעמו כן הוקרה: ה׳ עמכם. לעזור אתכם בעבור שהם עמלים: יברכך ה׳. שיתן ברכה בקציר: למי

אגרת שמואל

עכ״ל: **ואומרו** אחרי הקוצרים כתב הס״ר יוסף גאקון ז״ל למדנו מוסרה שלא לקחה אפילו ממה שבצידי הקוצרים כי אם ממה שאחריהם שכבר הניחוהו לדעת או נתייאשו ממנו וגם כדי שלא יסתכלו בה לא הלכה כי אם אחריהם עכ״ל: **ויקר** מקרה חלקת השדה כתב הר״ר יצחק ערמאה ז״ל ויקר מקרה כענין אנכי בדרך נחני ה׳ בית אחי אדוני כי מה טוב הזדמן לצדיק׳ בלא ספק. ובמדרש כל הרואה אותה מריק קרי שהיה קשה בעיניהם לייחס ענינו זו אל המקרה ודרשוהו ליופי עכ״ל: **ובמדרש** לקח טוב ויקר מקרה מלמד שמלאך הוליכה כענין שנאמר ויקר אלהים אל בלעם עכ״ל. ועם זה אפשר שיובן מה שאמר הכתוב ותלך ותבא ותלקט כי כיון שהמלאך הוליכה כיון ששמה לדרך פעמיה ללכת תכף באה אל השדה כהרף עין על ידי המלאך שהוליכה וזהו ותבא ואח״כ ליקטה :

(ד) **והנה** בועז בא מבית לחם וכיון שראה אשה יפה כזאת בשדה אשר כל רואה אותה מיד רואה קרי כאמרם ז״ל בויקר מקרה וגו׳ לכן ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם להצילכם מיצר הרע ואל יעזוב אתכם ביד יצריכם הרע המפתה אתכם ליתן עיניכם באשה הזאת ויאמרו לו יברכך ה׳ כי גם לך צריך ברכה זאת או אפשר אמרו לו כי לו לבדו צריך ברכה זאת לא להם לפי שהוא אלמון ואינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו: **והראב״ע** ז״ל כתב ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם לעזור אתכם בעבור שהם עמלים. יברכך ה׳ שיתן ברכה בקציר עכ״ל: **ואני** אומר שאפשר שהם אמרו לו יברכך ה׳ לפי שהיה נתאלמן מקרוב ואפשר שמיום שמתה אשתו לא בא בשדה כי היה אבל ולא בא אלא באותו היום ולפי שלמדונו רז״ל כי השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה על כן אמרו לו יברכך ה׳ כלו׳ וימציא לך אשה הגונה כדי שתהא שרוי בברכה: **א״נ** אמר להם ה׳ עמכם בהיות שמצות רבות תלויות בענין הקצירה אם בעזוב עומר ששכחו שלא נשוב לקחתו וגם בלקט ופאה ושלא לגעור בעניים הבאים ללקט רק נקבלם בסבר פנים יפות וכיוצא על כן הזהירם ואמר להם הזהרו באופן שיהיה ה׳ עמכם ולא יסתלק מביניכם ולכן הוו זהירין לבלתי תחטאו רק קיימו כל המצות התלויות בקצירה בסבר פנים יפות וכיון שראו שבהיות הוא בעל הקציר ובעל הממון עם כל זה היה נותן בסבר פנים יפות ומזכירם על הנתינה אם כן מי שהוא טוב עין הוא יבורך ראוי הוא שיבורך ולכן ברכוהו ואמרו לו יברכך ה׳ כלומר יברכך בממון וכמו שדרשו ז״ל בפסוק יברכך ה׳ וישמרך: **אי** נמי לפי שבועז באותה שעה פגעה בו מדת הדין זו מדת אלהים ומתה אשתו על כן לא מצא ברכה יותר חשובה מזו להתפלל עליהם שלעולם לא יתנהג עמהם במדת אלהים שהוא מדת הדין אלא שם ההויה שהוא רחמים הוא יהיה עמהם וז״ש להם ה׳ עמכם והם השיבו ואמרו לו יברכך ה׳ כלומר יאמר די לצרותיך ולא יתנהג עמך עוד במדת הדין מדת אלהים אלא במדת רחמים וז״ש יברכך ה׳ שהוא מדת רחמים. אח״כ מצאתי קרוב לזה בהר״ש אלקבץ הלוי ז״ל: **ורב** אתרגון כתב והנה בועז בא וגו׳ מגיד גודל השגחת השי״ת שגם שבועז היה אפשר שלא היה הולך שם אותו היום עכ״ז לזכות הצדקת הזמינו הקב״ה שם והיינו דקאמר והנה בועז בא וגו׳ ויאמר לקוצרים וגו׳ אפשר להעיר למה לא הזכיר הכתוב שראה בועז את רות ואח״כ שאל עליה אלא אמר בועז לנערו וגו׳ בזולת הגדת ראייתו אותה ולכן אומר דאפשר דבועז הבין מרחוק בשדהו והכיר במילוי עינו שהיתה שם נערה מחודשת בלתי רגילה ללכת שם ותשב שמא היה בלב הקוצרים דבר בליעל אשר לא נכון ולכך כשבא אל השדה תכף אמר להם ה׳ עמכם כאיש מתמיה על דבר זר שאמר מה זאת לכם ה׳ עמכם יהיה והם השיבו יברכך ה׳ בכל משלח ידיך כי אין פרץ ואין יוצאת אתנו: **והר״ש** ן׳ אלקבץ הלוי ז״ל כתב האמת כי עתה שלמו לו ימי אבלו שבעה ימים ועדיין הוא שואל בשלום אחרים ואחרים אינם שואלים בשלומו ולכן הוצרך הוא להתחיל בשאלת שלום תחלה ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם עכ״ל וקרובים דבריו לדברי בפירושי ראשון שפירשתי :

(ה) **ויאמר** בעז לנערו הנצב על הקוצרים למי הנערה ולא אמר מי הנערה כדי לדבר בלשון קצר כדרך החכמים המדקדקים בדבורם וזה שאם יאמר מי הנערה והם ישיבוהו רות עדיין צריך אח״כ לשאול למי היא בת מי היא או אשת מי היא כי לא יכיר בה בשמה להיותה אשה ע״כ שאל מתחל׳ למי היא כדי לדבר בלשון קצרה: **א״נ** בועז רצה לידע אם היא אשת איש או פנויה אבל היה בוש לשאול שאל׳ זו בפירוש שמא יחשדוהו כי נתן עיניו בה לישא אות׳ כי אלמון היה ובנקל יחשדוהו ע״כ שאל בסתם למי הנערה הזאת כלומר ברשות מי היא ולמי הנערה שאם יאמרו בת פלוני היא יהיה הוכחה כי פנוי׳ היא ועדין היא ברשות אביה ואם היא אשת איש וכבר יצתה מרשות אביה בודאי שיאמרו אשת פלוני היא ועל כן שאל למי הנערה הזאת. והנער הנצב על הקוצרים בשמעו כי שאל להכירה ואמר למי היא ולא אמר מי הנערה וגו׳ הבין הוא כי כוונתו אם יש לה בעל וזהו למי היא היא אשת איש או פנויה וחשב מחשבות כי נתן בועז עיניו בה על רוב יופי׳ ורצה שיגלה את אזניו אם היא פנוי׳ ליקח אותה לו לאשה ויען ויאמר הרחיב פה האריך לשון לספר לו בגנות׳ ושלא היתה ראוי׳ להנשא לאיש כמוהו בתחל׳ אמר עליה דברים אשר לא כן ואמר שהיתה מסלסלת בשערה ומקששת את עצמה ועושה מעשה נערות וזהו נערה דקאמר וכמו שאחז״ל אצל והוא נער דיוסף עושה מעשה נערות. ואפשר ג״כ שבאומרו נערה כיון לומר שאינה ראויה אליו שהוא זקן ובא בימים וזו נערה קטנה ולא יאות לזקן כמוהו כפי שניו וגם אם כפי דברי רז״ל היתה בת מ׳ שנה עם כל זה כל כך היתה יפה כי גם אם היתה בת ארבעים היתה נראית כבת ז׳ או כבר עשר ועל כן אמר נערה וכמו שדרשו ז״ל בשרה בת מאה וכו׳ ועוד כי מואביה היא ואפשר שרמז בדבריו שלא היה יכול ליבא אותה כי לא יבא עמוני ומואבי כתי׳ וזאת היא מואבית והנער אפשר שלא ידע ההלכה דעמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית שעדיין לא נתחדשה ההלכה דעמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. מה שכתבתי כפי׳ נערה מואבית מצאתי אח״כ בהרשב״א הלוי ז״ל שפירש כן. ועוד אפשר שכיון באומרו מואביה היא כלומר שעדיין לא נתגיירה בכל לב ובכל נפש כי עודה מחזקת ברשעתה וזהו מלת היא יתירא דקאמר כלומר כי עדיין היא מואביה ואמר השבה עם נעמי כלומר שכל סוף מגמתה בבואה פה לא היה לאהבת ה׳ ולחסות תחת כנפיו כי אם לאהבת נעמי וזהו השבה עם נעמי. ואף גם זאת האהבה כבר אבדה כי זאת האהבה היתה לה בעת באתה משדי מואב ועתה כעת אין לה אפי׳ האהבה ההיא וזהו משדי מואב דקאמר כי אז בעת באתה היתה לה אהבה עמה ועתה לא כן. ואפשר גם כן שכיון באומרו משדי מואב כלומר ראה מאיזה מקום שבה יחידה עם נעמי לבדה משדי מואב שבה יחידה עם נעמי ובודאי כ״לם שטופים בזמה והתעללו בה כי ממי יפחדו שלא לבא עליה ואשה שהתעללו בה ערלות אינה ראויה אליך ויוסף עוד לספר בגנותה מה שאין בה ואמר כי היא חשודה בגזל ותאמר בלבה אלקטה נא כלו׳ נא כעת לעת הקוצרים לא אשלח ידי כי אם בלקט כדרך החסידים ואחר שירחקו מאצלי אספתי שומרים שלמים ואגזול אותם ולא ירגישו בי להיותם רחוקים ממנו וזהו אחרי הקוצרים כי אחרי הוא מופלג ובהיותי אחריהם ורחוקה מאד מהם ולא ירגישוני אספתי בעמרים והעד שזו היתה כוונתה ראותי כי ותבא ותעמוד ונתעכבה כאן מאז הבקר ועד עתה להמתין עד שנתרחק מאצלה כדי שתוכל לגזול אשה כזאת צריך האדם להשמר ממנה ולבלתי עזבה להכנס בביתו כדרך קבע כי תגזול כל אשר בבית וזהו שאמר זה שבתה הבית מעט כלומר אשה כזאת שיש לה דופי זה צריך שלא תכנס בבית אחרים אלא מעט פן תגזול כל אשר להם :

והרשב״א הלוי כתב נערה מואביה היא כלומר שאף אם נאמר שהיה נודע להם חידוש הלכה דעמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית לאו משנת חסידים היא ואינו מן הראוי שמי שיקווה לצאת ממנו שבט מושלים ישא עמונית או מואביה ואף אם תהיינה מותרות הלא תראה הגואל פלוני אלמוני כמה ברח מזה כמי שנשכו נחש ולמה יקחנה בעז שהוא גדול ממנו בתורה התמו בנות ישראל הכשרות אשר הורתן ולידתן בקדושה ועוד השבה עם נעמי משדי מואב כי נתגדלה בין צרי עין אשר לא יאות לאיש כמוך נדיב על נדיבות יקום והנה אליעזר עבד אברהם בקש ליצחק נערה מורגלת בנדיבות והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה וגו׳ ואמרה שתה וגו׳ אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואחרי שזו הורגלה בין צרי עין ודאי תהיה מורגלת בצרות עין ומה גם בהיותה מואביה אשר צרות עין טבעי להם באופן שתהיה צרת עין בקבע ובהרגל עכ״ל: **אי** נמי לא אמר מי הנערה הזאת אלא למי הנערה לפי שבעז בראותו אשה כזאת יפה כלבנה ברה כחמה אמר בלבו בודאי הגמור כי אחד מהקוצרים קדשה כבר כי אי אפשר שלא יתנו עיניהם בה ובפרט נער הנצב על הקוצרים שהוא יושב ובטל כי הקוצרים שהם טרודים במלאכתם אפשר שלא היה להם פנאי לראותה אבל הנער הנצב על הקוצרים אפשר שהוא קדם אותה לו באשה פנויה ועל כן שאל ממנו למי מכולכם מקודשת הנערה הזאת וכיון ששמע הנער הנצב על הקוצרים דברי אדוניו שהיה חושדם שקדשו אותה ואם תהיה פנויה עדיין ישאנה לו כי חשק ביפיה עד כי חשד אותם שלא היה אפשר שלא קדשוה

כבר

כבר לרוב יפיה התחיל לדבר בגנותה ואמר כי אינה הוגנת לו כי היא נערה מואביה והיא מהם אשר שבה ה' אלהים וגם מזלה רעה עד כי לא נשאר לנעמי מכל בניה ובנותיה כי אם היא לבדה כי מעת אשר באה אל ביתה צרה ויגון מצאה לה ובסימן רע באה ובמזלה הרע הרגה את בעלה וזהו שאמר השבה עם נעמי לבדה כי לא נשאר לה אלא היא לבדה באה עמה וגם היא מעם הפרוצים בעריות וזהו משדי מואב וכאומרם ז"ל שהיו פרוצים בעריות ובהכרח היא גם כן תהיה פרוצה כהם : א"נ ספר מפריצותה כי בשלמא נעמי שהיתה אשה זקנה שתבא בדרך לבדה לא תפחד כלל כי מי יביט בפניה אבל אשה בחורה ויפה כזאת השבה עם נעמי שהיכן לבדנה בדרך וממרחק רב כזה משדי מואב בודאי שאשה פרוצה היא שאלמלא היתה צנועה היתה מפחדת שלא יפגעו בה אנשים שאינם מהוגנים ויתעללו בה ואף אם נאמר שקרה מקרה שלא פגעו באדם והיא לא נטמאה מ"מ אם היא לא היתה פרוצה לא היתה שמה לדרך פעמיה עם נעמי לבד בלא חברת אנשים כל זה מורה על רוב פריצות . ואף גם זאת יש לה שהיא עצלנית ואינה חפצה אלא להיות יושבת ובטלה כל היום כי באה אל השדה ותאמר אלקטה בדבור פיה לבד ולא עשתה מעשה כלל הבטיחה לעשות ולא עשתה ותבא ותעמוד עומדת ובטלה מאז הבקר ועד עתה ועל כן לא אמר ותבא מאז הבקר ותעמוד עד עתה כי אין הכונה שעמדה שמה מן הבקר אלא שעמדה בטלה ולא לקטה דבר מאז הבקר ועד עתה כל אלו המדות הרעות יש אתה וזאת היתה לה כי נחרבה ביתה בזמן מועט על רוב פשעיה ומיד מת בעלה כי מדותיה המגונות גרמו לה מזלה הרע וזהו שאמר זה שבתה הבית מעט כי כל הרע הזה אשר אתה מהפריצות ויתר הדברים שאמרתי גרמו שתשב בביתה זמן מועט והחרב ביתה כי אולת בידיה תהרסנה :

אי נמי אמר כי הראתה סימני טהרה כחזיר ולכה יקבוץ און לה כי אמרה אלקטה אחרי הקוצרים רחוק מאד מהם להראות שאני צנועה ועל כן ותבא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה להמתין שנתרחק מאלה ואז תתחיל ללקט כדי שלא נסתכל בה ויהי כן ה' עמה כאשר זאת היא כונתה כי אם כונתה להתעכב בשדה הרבה כי מדתה להיות אשה אשר בביתה לא ישכנו רגליה ואינה רוצה לישב בבית כי זונה היא וסוררת בביתה לא ישכנו רגליה וז"ש זה שבתה הבית מעט כלומר זה אין זה כי אם רוע לב שרוצה לשבת בבית מעט ולכן המתינה שנתרחק מעליה ולא מרוב צניעותה אלא מפני כי שבתה הבית מעט ובביתה לא ישכנו רגליה . הנה פירשתי דברי הנער לגנאי של רות : **אח"כ** מצאתי להרשב"א הלוי שפירש כן במה שאמר הכתוב זה שבתה הבית מעט ועוד כתב כי עד עתה דבר בגנויות טבעים אליה היותה נערה ומעם טמא ומתגדלת עם בלתי הגונים ואלה הגנויות ואם הם רבים אינה היא שבהם ועתה דבר בגנויות הרגליים אשר היא שבתם ואמר ראשונה שיש לה עין רעה לא יספיק לה כל השדה כולה וזה יראה בלקיטה אם בכמות ואם באיכות ואולם באיכות אמר אלקטה נא ואספתי בעמרים מה שאין בו דין לקט כי אם בשבלים והיה זה מהמגיד שקר מפורסם כמו שנראה ממאמרה אלכה נא השדה ואלקטה בשבלים אמנם זה להוציא דבה עליה אמר הפך מאמרה ואם נחזיק בדברי רש"י שהם שני דברים לקט ושכחה גם זה יורה על הנאמר כי לא תספיים בזה או בזה אלא בזה ובזה ואמנם בכמות אמר ותבא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה כי לא יספיק לה שעה אחת או שתים אבל כל היום כולו וביען בעת ההיא עדין לא היתה עת האוכל כנראה מהמסופר לפנים הפליג בקדימה ואמר מאז הבקר ולא אמר מהבקר כאילו רצה בזה שהיתה מעוררת השחר ובטרם יכיר איש את רעהו היתה באה וזהו מאז הבקר ועד עתה עכ"ל : **והנה** עד עתה פירשנו כל דברי הנער הנצב על הקוצרים לגנאי וכל הדברים אשר דבר הנער על רות שכל שוא ודבר כזב וגדול עונו מנשוא אם לכך כיון להעליל על אשה כשרה דברים אשר לא היו בעולם והמה מהגנאי אשר המשורר ע"ה נתרעם על מספרי לשון הרע במזמור הושיעה ה' כי גמר חסיד וכדי שיוסרו מספרי לשון הרע יראו ויקחו מוסר אבאר פי' המזמור שאמרו דע"ה כשהיה בורח משאול והיו הולכים ובאים לשאול לגלות אזנו היכן דוד שרוי כענין הזיפים שאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו ואלו היו מראים פנים לדוד והיו מבטיחים אותו שישב ביניהם ולא ימסרוהו ביד שאול עד שלך הולך לשאול באורים ותומים היסגירוני אנשי קעילה ויאמר יסגירו וזה בודאי כי אנשי קעילה היו מבטיחים אותו שישמרו אותו ולא יסגירוהו ולכן שאל אם ישמרוהו כדבריהם או יסגירוהו ואמר לו ה' שלא יבטח בדבריהם כי יסגירוהו ולכן אמר הושיעה ה' כי הריני קרוב למיתה שימיתני שאול כי כולם רוצים להסגירני ביד שאול וז"ש כי גמר חסיד ועל עצמו אמר כן כענין שאמר שמרה נפשי כי חסיד אני ולכן אמר הושיעה ה' כי גמר זה החסיד כמעט שימיתוהו שאול ואנשיו והרי הוא הולך למות לפי שפסו ואפסו אמונים מבני אדם ואין איש אמת בארץ שהרי כולם מבטיחים אותי ובקרבם ישימו ארבם להסגירני ביד שאול ושוא ידברו איש את רעהו וגו' ואמר כי כ"כ הורגלו לדבר שוא ודבר כזב עד שאינם מדברים איש את רעהו בשפתותיהם רק בלבותם כי כשזה מדבר יודע חברו כי שקר הוא מדבר ושהדברים הם הפך ממה שמוציא בפיו וזה משיבו דברים כפי דבריו וגם בתשובתו יש בלבו הפך מה שאומר בפיו וחברו מבין כי בלבו דבר אחר הפך ממה שאומר בפיו באופן כי בלב ולב ידברו זה מבין לבו של זה וזה מבין לבו של זה ובזה הם מדברים בלבם ולא בפיהם : א"נ ביען כי צריך האדם להפך יצרו הרע ליצר הטוב ושיסכימו שניהם לעבודתו ית' ולאהבה אותו כענין ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך בשני יצריך אמר כי אלו הורגלו כ"כ לדבר שקר עד שאף יצרם הטוב הושוה והסכים ליצרו הרע לדבר שקרים וז"ש בלב ולב ידברו השוא והשקר בב' הלבבות ובב' היצרים הם מדברים כי נהפך יצרם הטוב ליצה"ר ואמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לא לבד המדברים אתי השקר ולשאול האמת אלא אף המדברים לי האמת ולשאול השקר גם אלו יכרתו לפי שאלו אומרים שבסיבת לשונם יעלו במעלה גדולה וז"ש אשר אמרו ללשוננו נגביר ויעלה במעלה בסיבת לשוננו כי כבר דברנו טוב עם שאול וכן עם דוד באופן כי איזה מאיתנו שימלוך על ישראל ייטיב עמנו וז"ש שפתינו אתנו כבר שפתינו הכין לנו הכנה לעלות במעלה איזה מאיתנו שיהיה אדון לנו וז"ש מי אדון לנו כי מי שיהיה אדון לנו וימלוך על ישראל יאהוב אותנו כי שפתינו הכין לנו להיותנו אהובים בעיני שניהם וביען כי גם ענוש לצדיק לא טוב וכמ"ש דוד במקום אחר על און פלט למו באף עמים הורד אלהים אשר המפרשים פירשוהו בתמיה על און פלט למו ואני אומר כי אפשר לפרשו בניחותא כי גם ענוש לצדיק לא טוב ולא היה רוצה שיענשו בעבור האון שעשו לו כן אמר על און אשר עשו לי איני תובע כעת עלבוני אלא בעידן ריתחא שיהיה לך אף בעמים זו הורד אלהים אותם אשר עשו לי און ובעידן ריתחא יענשו אגב אחרים ולכן אמר כאן אני אומר כי על הרעה הזאת אשר הם עושים לי שמשקרי' כי יכרתו רק משוד עניים ומאנקת אביונים שכבר הם חייבים ממקום אחר על אותו עון יכרתו ויהיה עתה כי על פי דרכו אגאל גם אני מידם וז"ש עתה אקום יאמר ה' על מה שהם חייבים מקדמת דנא עתה אקים כי על פי דרכי שאנקם מהם אשית בישע את זה החסיד כשתמיד הוגה בתורתי יומם ולילה וז"ש אשית בישע יפיח לו אמרות ה' כלומר על פי דרכו אושיע את דוד שיפיח לו תמיד אמרות ה' כלומר שהוגה תמיד בתורה וכיון שהזכיר התורה סיפר בשבחה וז"ש אמרות טהורות יובן במ"ש ז"ל מצינו שעיקם הכתוב שנים ושלשה תיבות שלא להוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה אשר איננה טהורה וז"ש אמרות ה' כלומר אם תראה בתורת ה' אמרות רבות אל יקשה בעיניך שהיה יכול לדבר בלשון קצרה ולומר בהמה טמאה דע לך שאין זה עיקום כי אין בתורה עוקמנות ואם עיקם שם היינו כדי שלא להוציא דבר מגונה מפיו ולומר טמא רק רצה לומר אמרות טהורות אמנם האמת כי התורה היא ככסף צרוף בעליל לארץ ואם תקשה ותאמר ממקום שבאת משמע שאינ' ככסף צרוף שהרי שם כתיב גם מעוף השמים שבעה שבעה זכר ונקבה ואיכא למידק שמאי לא ערבינהו ולתנינהו בהמה ועוף בחדא מחתא ולכתוב הכי מכל הבהמה הטהורה ומעוף השמים תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ואי הוה כתיב הכי לא הוה צריך לחזור ולכתוב פעם אחרת שבעה שבעה זכר ונקבה ותו איכא למידק כי היכי דנקט בבהמה חלוקת טהורה ואשר לא טהורה אמאי בעוף לא זכר כלל חלוקת אשר איננו טהו' ואם נאמר כי לא הוצרך להזכירו משום דממילא משתמע מן חלוקת בהמה טמאה אם כן גם חלוקת עוף טהור למה כתביה דהא שוה משתמע מחלוקת בהמה טהורה דמאי שנא באופן כי לכאורה משמע כי מה שחזר ואמר גם מעוף השמים תקח לך שבעה שבעה הוא מיותר הני שבעה שבעה לכך הודיענו המשורר כי גם אותם שבעה שבעה דנקט בעוף מזוקק הוא אותו שבעתים והוכרח לעשות חלוקה בפני עצמה בעוף ולא לערבינהו בבהמה וזה כי ידוע הוא כי קרבן העוף הוא קרבן העני אשר אין ידו משגת היה מביא שתי תורים או שני בני יונה והנה ידוע הוא מה שלוה הוא ית' להביא ז' ז' מן הבהמה הטהורה היינו כדי שיהיה לו לנח להביא מהם קרבן ואם היה מערב קרא העוף עם הבהמה הטהורה הוה אמינא דודאי מה שלוה הש"י ז' ז' העיק' הוא בשביל קרבן הבהמה שהוא קרבן חשוב ומתנה הראויה להתכבד אמנם העוף כדי נסבה לפחות כדי שלא לבייש גם קרבן העני אמנם הייתי אומר כי עיקר כי ציוי ז' ז' לא היה אלא מפני קרבנות של הבהמה לכך רצה הקב"ה לגלות כי כך חשוב בעיניו ית' הב' תורים של העני כמו הקרבן של עשיר ולכך עשה מהעוף חלוקה בפני עצמה ופסוק בפני עצמו בצוותו שיפרים ויקח מהם שבעה שבעה וז"ש פסוק בפני עצמו ובמלת גם להורות כי שקולין הם ויבאו שניהם וז"ש גם מעוף השמים שבעה שבעה ולזה לא ערבינהו אלא נקט בהם פעם אחרת ז' ז' להודיע כי שוה הוא לפניו ית' קרבן העני לקרבן העשיר ולכן לא עשאו טפל לערבינהו עם הבהמה הטהורה וכתב בעוף להודיה פעם אחרת שבעה שבעה וז"ש מזוקק שבעתים כי כפי הטעם שאמרנו גם אותו השבעתים שכתוב שני פעמים הוא מזוקק להודיענו כי לפניו ית' חשוב קרבן עני כקרבן עשיר ומטעם זה מפורש אלי מאי דכתיב בפרשת ויקרא כי בקרבן העשיר כתיב אם עולה קרבנו מן הבקר ובקרבן העני כתיב ואם מן העוף עולה קרבנו ולמה לא אמר ואם עולה קרבנו מן העוף אלא כונתו להודיענו האמור כי מתחילה אמר אם עולה קרבנו מן הבקר כלומר ידעתי כי העולה האמיתית אשר היא חשובה בעיניך הוא מן הבקר כי היא היותר עולה חשובה אמנם אני באתי לחדש לך כי אם יהיה מן העוף עולה קרבנו ומלת עולה קרבני היא גיזרה כי אפילו שיהיה מן העוף אני מחשיב אותו לעולה שלמה וזהו שאמר עולה קרבנו ונחזור לענינינו כי לכך נקט גם בעוף שבעה שבעה בלחודייהו להשוות קרבן העוף לקרבן בהמ' וז"ש בכאן מזוקק שבעתים ואחר שסיפר בשבח התורה משום כיון שהזכירו סיפר בשבחו חזר לענינו הראשון ואמר אתה ה' תשמרם כלומר ואם אתה ה' חפץ על כל אלה אשר עשו לשומרם ואין אתה חפץ להמיתם וז"ש אתה ה' תשמרם כלומר אם אתה להיותך בעל הרחמים כי כן מורה שם זה אתה אומר לשומרם על שפחות הצילם מידם וז"ש תצרנו מן הדור זו לעולם והנון של הצרנו היא דגושה והוא כנוי אל היחיד הנז' אשר אמר עליו אשית בישע החסיד אשר יפיח לו ויהגה באמרות ה' אמרות טהורות לפחות אם תרצה לשמור את הדור ואתה ה' תשמרם לפחות תצרנו לזה שיפיח לו אמרות ה' תצרנו ותצילנו לו מן הדור זו לעולם וכ"ש כי למה זה ועל מה זה יהיה מזלם קבוע תמיד כרום הגלגל כי ראוי הוא כי כשם שגלגל הוא שחוזר בעולם כי לפעמים האדם ברום המעל' ולפעמי' למט' לארץ עני ואביון כן יהיה ג"כ לאלו הרשעים כי יחזור גם הגלגל חוזר עליהם ולא יהיו קבועים במסמרות במעלתם וז"ש סביב רשעים יתהלכון ראוי שיתהלכון ויחזרו חוזרים תלילה כשאר בני אדם וז"ש כרום זולות לבני אדם כלומר כמו הרום והזלות והזלזול ועניות לבני אדם כי לפעמים הם ברום ולפעמים הם בזלות ועוני כן ראוי שיהיה גם לאלו פעמים כן וסביב סביב יהלכו גם המה ושיהיה הגלגל חוזר גם עליהם ולכן היה מתפלל דוד עליהם שיפלו בגזמנותות רשעים על היותם בעלי לשון הרע כי שוא ידברו איש את רעהו ושפת חלקות בלב ולב ידברו כי לשון הרע שוא שקול

הַקּֽוֹצְרִ֑ים לְמִ֖י הַנַּעֲרָ֥ה הַזֹּֽאת׃ ו וַיַּ֗עַן הַנַּ֛עַר הַנִּצָּ֥ב ג' ומ"ל
עַל־הַקּֽוֹצְרִ֖ים וַיֹּאמַ֑ר נַעֲרָ֤ה מֽוֹאֲבִיָּה֙ הִ֔יא הַשָּׁ֥בָה ד' מ"ל נ"א
עִֽם־נָעֳמִ֖י מִשְּׂדֵ֥י מוֹאָֽב׃ ז וַתֹּ֗אמֶר אֲלַקֳטָה־נָּא֙
וְאָסַפְתִּ֣י בָֽעֳמָרִ֔ים אַחֲרֵ֖י הַקּֽוֹצְרִ֑ים וַתָּב֣וֹא וַֽתַּעֲמ֗וֹד ד' מ"ל ג' מ"ל למערבאי
מֵאָ֤ז הַבֹּ֙קֶר֙ וְעַד־עַ֔תָּה זֶ֛ה שִׁבְתָּ֥הּ הַבַּ֖יִת מְעָֽט׃ ג'
ח וַיֹּאמֶר֩ בֹּ֨עַז אֶל־ר֜וּת הֲל֧וֹא שָׁמַ֣עַתְּ בִּתִּ֗י אַל־תֵּֽלְכִי֙ ט' מ"ל ככתו'
לִלְקֹט֙ בְּשָׂדֶ֣ה אַחֵ֔ר וְגַ֛ם לֹ֥א תַעֲבוּרִ֖י מִזֶּ֑ה וְכֹ֥ה ד'. ג' ס' רפין ג' ומ"ל

רִיבָא הָדָא׃ ו ויען וַאֲתֵיב עוּלֵימָא דְאִתְמַנָּא רַב עַל חֲצוֹדַיָא וַאֲמַר
רִיבָא מִן עַמָּא דְמוֹאָב הִיא דְתָבַת וְאִתְגַּיְירַת עִם נָעֳמִי מֵחֲקַל
דְמוֹאָב׃ ז ותאמר וַאֲמַרַת אֶצְבּוֹר כְּעַן וְאֶכְנוֹשׁ שׁוּבְלִין בַּאֲלוּמַיָא מַה
דְמִשְׁתָּאַר בָּתַר חֲצוֹדַיָא וַאֲתַת וְקָמַת וְאִתְעַכְּבִית כְּעַן מִקְדָם
צַפְרָא וְעַד כְּעַן פּוּן זְעֵיר דֵין דְיָתְבָא בְּבֵיתָא צִבְחַר׃ ח ויאמר
וַאֲמַר בּוֹעַז לְוַת רוּת הֲלָא קַבֵּלְתְּ מִנִּי בְּרַתִּי לָא תְהַכִין לְמִצְבַּר
שׁוּבְלִין בַּחֲקַל אוֹחֲרָן וְאַף לָא תַעְבְרִי מִכָּא לְמֵיזַל לְאוּמָה אַחֲרִיתָא

תולדות אהרן וכה תדבקין. שם:

הלוא ט' מ"ל בכתוב וסי' הלוא משנאיך ה' אשנא. הלוא יתעו חרשי רע. הלוא שמעת בתי. הלוא צויתי את הנערים. הלא הם כתובים דאסתר. הלוא ביראת אלהינו תלכו. הלוא בה עשו אבתיכם דבסוף עזרא. הלוא על אלה חטא שלמה. תאנף בנו עד כלה:

רשי

שנכנסה לשדה והלכה ובאה וחזרה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים שלא תטעה בשבילים ותדע לשוב: ויקר מקרה. לבא בחלקת השדה אשר לבועז: (ה) למי הנערה הזאת. וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדות מעומד ושוכבות מיושב כדי שלא תשחה: (ו) השבה עם נעמי. הטעם למעלה תחת השי"ן לפי שהיא לשון עבר ואינה לשון פועלת: (ז) ותאמר. בלבה: אלקטה נא

אבן עזרא

(ה) למי הנערה הזאת. חשב שהיא אשת איש אולי שאל את הנער כי ראה לבושה כלבוש ארצה גם הצורות משתנות בעבור האויר ודרך הדרש ידוע: (ו) ותבא ותעמד. שתתעסק תמיד בצרכה ולא בדבר אחר שלא יחשדנה בעבור יפיה: זה שבתה הבית מעט. זמן מועט. שבתה שישבה. וטעם בית. כמו סוכה: (ח) תעבורי. בשורק תחת חולם כמו ישפוטו הם והיא מלה זרה בעבור היותה מלרע אולי היתה כן בעבור שאיננו במקום מוכרת: ונו"ן תדבקין נוסף

אגרת שמואל

שקול כע"ג וגלוי עריות ושפיכת דמים כי בכל אחת מאלו לא נאמר אלא גדול בשפיכות דמים גדול עוני מנשוא ובעריות ואיך אעשה הרעה הגדולה וגו' ובע"ג אנא חטא העם הזה חטאה גדולה אמנם במדבר לה"ר נאמר בו לשון רבים כמש"כ לשון מדברת גדולות ואם הנער כיון בדבריו להוציא עליה שם רע ודאי גדול עונו מנשוא ולכן אפשר לדרוש כל דברי הנער הנצב על הקוצרים לכף זכות לקיים מאמר והוי דן את כל האדם לכף זכות: **ואפשר** לפרש שלא דבר אלא בשבח של רות ואמר ויען הנער ויאמר נערה מואביה וגו' כלומר זאת היא ראויה אליך כי היא נערה ראויה לילד והוא מתו כל בניו וצריך שלא ישא אשה אלא שתהיה ראויה לילד לא זקנה ואומרו מואביה היא כלומר אין עליך לחוש אל מה שאמר הכתוב לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' כי למדתנו רבינו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית וזהו שאמר נערה מואביה היא ועוד תראה את טוב כונתה שנתגיירה לשם שמים כי שבתה עם נעמי עם היותה עניה שכולה וגלמודה בעירום ובחוסר כל וכלא תראה מהיכן שבה מארצה וממולדתה משדי מואב ועזבה את אביה ואת אמה עם היותה בת מלכים ושבה עם נעמי עם היותה בחוסר כל זה יורה שלא נתגיירה אלא לשם שמים. ועוד יש בה מן המוסר ודרך ארץ כי אפילו הלקט שהתורה זיכתה לה בו לא רצתה ללקט אלא בשאלת רשות ובלשון בקשה וז"ש ותאמר אלקטה נא כאילו אמר ותאמר נא אלקטה ואין נא אלא לשון בקשה. ואף גם זאת כי אפילו הלקט שהתורה זיכתה לה בו לא רצתה ללקט כי אם בשכר טורחה ועמלה וזהו שאמר אלקטה ולא בחנם איני רוצה ללקט אלא בשכר טורחי ועמלי שאטרח ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים והענין כי מנהג הקוצרים לקצור ולעשות עמרים ומניחים אותם במקומם ואחר כך נאספים הם או אחרים כל אותם העמרים אל מקום אחד ועושים מהם תל גבוה כלם במקום א' ולכן אמרה הניחני נא ואלקטה בלקט וגם אני אעשה זאת לכם ואקל מעליכם טורח אסיפת העמרים אל מקום אחד כי אני אלך אחרי הקוצרים ואטרח ואספתי בעמרים אשר יקצרו ואאסוף את כולם אל מקום אחד הרי שלא רצתה אפילו בלקט כי אם בשכר טורחה ועמלה ואמר ותבא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה להורות על חריצותה כי לחם עצלות לא תאכל ומאז הבקר ועד עתה לא ישבה לנוח אלא עמדה עומדת על עמדה וטורחת וזהו שאמר ותבא ותעמוד כלומר שלא ישבה לנוח אלא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה ואומרו זה שבתה הבית מעט אפשר כי שם בשדה היה בית אשר שם היו נערות בעז יושבות ואותה השעה אשר היה הנער מדבר עם בועז על ענין רות אפשר שהיתה רות יושבת לנוח שם בבית עם נערות בעז ולכן אמר הנער לבעז אף אם אתה רואה אותה בתוך הבית לא מפני שהיא עצלה כי עתה הלכה לשבת בבית לנוח מעט וז"ש זה שבתה הבית מעט כלומר עתה מעט זמן יש שישבה אבל מאז הבקר ועד עתה עמדה על עמדה ועל רגליה ולא ישבה כלל אלא ותבא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה וזה קרובים דברי לדברי ה"ר שמריה האקרטי ז"ל: **והנה** אח"כ מצאתי לרב אהרן שפירש דברי הנער הלז לשבחה של רות ובמקצת דברים קרובים דבריו לדברי והנני מציגם לפניך ז"ל אמר לנערו הנצב על הקוצרים למי הנערה הזאת כי בראותו נערה מהודרת בלתי רגילה לבא שמה חשבה לזונה ואולי א' מהנערים הביאה שמה ועל כן אמר של מי מהקוצרים האלה היא הנערה הזאת והוא השיבו אל אדוני אל ישת אל לבו חטאת לנער מהנערים כי נערה מואביה היא השבה וגו' ואם כוונתה היתה לדבר נבלה לא היתה באה עם חמותה רק היתה נשארת בארצה והנה מאז הבקר באה אלינו לא ראינו בה ערות דבר כי הנה נראה בעניינה שאמרה אלכה ללקט העומרים אחרי הקוצרים ולא עמהם או לפניהם ולשמור מכל דבר רע גם מאז הבקר שבאה עמדה פה לעין כל ולא גבהה מעינינו ולא זזה ידה מתוך ידינו ומה שעיניך רואות כי היא יושבת בעת בצל סוכת הקוצרים מעט זמן הוא שישבה וטעם בית כמו סוכה וכן כתב הראב"ע: **או** אפשר שזה היום יום שביעי הוא לביאת רות ונעמי היה ובו ביום יצא בעז מאבלו ולהפיג נערו יצא אל השדה כי בו ביום התחילו הקוצרים לעשות במלאכתו כי קודם זה היה אסור להם ולהיות כי בערב זה היה בעז אסור בשאלת שלום ובעניית שלום הגיד כי היום הזה בא ונתן להם שלום והחזירו לו שלום ושאל לנער בת מי הנערה הזאת ויען כי אין לה אב ואם בארץ הלזו והאשה קרובה לו וכאילו רצה לרמוז לו שהיא נאותה לו וזה בדברים מכוסים וערום יבין לאשורו וזהו שאמר נערה מואביה היא כלומר נערה בת בנים היא גם מואביה ואין לה אב ואם וקרוב במלכות הזה וכמה מהאנשים חפצים לקחת בת יחידה גם היא ששבה עם נעמי ורמז לו בזה חסידותה וטוב מזגה שבאת לחסות תחת כנפי השם ית' גם שהיתה קרובה לנעמי ומגואליה היא גם שהיא משתדלת ועוסקת וצנועה וטובה כי הנה להיותה ענייה ומרודה לתת טרף לנפשה הוכרחה לצאת החוצה ודקדקה ללקט ולאסוף אחרי הקוצרים ולא עמהם כנז' והנה עמדה על רגליה בעסק מלאכתה מאז הבקר ונראה מזה ששבתה בבית מעט כלומר כי כשהיתה בביתה שובתת ממלאכתה מעט הוא יראה מזה כי היא חרוצה במפעליה עכ"ל: **והר"ר** יצחק עראמה ז"ל כתב נערה מואביה היא השבה עם נעמי ומוסריה בידה והנה ידוע שאמש באה העירה ותבא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה אם כן זה שבתה הבית מעט שלא עמדה בבית יום או יומים לנוח מיגיעת הדרך וזה יורה זריזותה וטעם הקילוס שמא יכניסנה בביתו לשם שירות הואיל והיתה חרוצה במעשיה מאד עכ"ל ודומים לזה דברי הרלב"ג ז"ל: **והר"ר** יוסף נאקון ז"ל כתב מאז הבקר ועד עתה הגיד זה לעוצם השתדלות כי מאז הבקר נגה באה וזו שבה שלקטה מאד כדי שלא יחשדוה כי בעבור יפיה נתחסד עמה ונתן לה משל בעז ע"כ: (ח) **ויאמר** בועז אל רות הלא שמעת בתי דברי הנער הלז שאמר כי לא תחפוץ לשבת בית כי אם יצאנית ועל כן השמרי והזהרי מאד לא תעשה באופן שיאמנו דבריו ותהיה נקיה מה' ומישראל ולכך אל תלכי ללקוט בשדה אחר כי יאמת ויקוים דבריו בלכתך בשדה אחר כי יאמרו כי להיותך רוצה לילך פעם בחוץ פעם ברחובות ועל כן הלכת משדה זו אל שדה אחר ובזה הרי את מקיימת דבריו שאמר זה שבתה הבית מעט שכוונתו לומר כי בביתה לא ישכנו רגליה וכדאמרן לעיל ועל כן העצה הנכונה לך והנקי מדברי הנער היא זאת כי לא תלכי בשדה אחר וא"ת עוד אוסיף על זאת ולא אצא מפתח ביתי ולא אבוא לא אל שדה זו ולא אל שדה אחר ויותר טוב הוא לי שאמות ברעב בירכתי ביתי ולא לילך להתבזות לעיני בני אדם אשר חרפתם מרובה ולא יבזו אותי כדרך שביזה אותי הנער לז"א וגם לא תעבורי מזה השדה ותשבות בביתך כי אין זו עצה טובה אלא בואי לכאן והלקט וכה תדבקין עם נערותי וכוונתו שתבא ללקט אם כדי שתהנה היא ממדותיו וגם כדי לזכות את עצמו כי יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית וכאשר עשית עד עתה שהלכת אחריהן מרחק רב והנהגת בעצמך מדת הצניעות כן תעשה גם כן מכאן והלאה ותן עיניך בשדה אשר יקצורון ואחרי תומם לקצור כל השדה והלכת אחריהם רחוקה מהם ולא מיראה אולי יגעו בך אני אומר לך שתלכי רחוקה מהם כי אם מפני הצניעות אבל הם לא יגעו בך כי הלא צויתים לבלתי נגעך ואם צמית לא תלכי את לשאוב כי הוא פריצות גדול שתצאי בפניהם ואינו כבודך אלא והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים: **ואפשר** לפרשו לפי הדרך שפירשנו שדברי הנער היו כולם מספרים בשבחה של רות וכמו שפירשנו לעיל עתה היות דברי בועז אל רות מיוסדים על זה נאמר לה הלא שמעת בתי כלומר הרי כבר שמעת בתי כל השבחים הללו שגיבה אותך הנער ולכן ראוי הוא

וְהָבָא תתוספין עם עוּלֵימָתִי׃ ט עיניך תְּהֵא מִסְתַּכְּלָא בְּחַקְלָא כ׳. כ׳ חסר תִּדְבָּקִין עִם־נַעֲרֹתָי׃ ט עֵינַיִךְ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר־יִקְצֹרוּן
דְּיַחְצְדוּן וְתַהֲכִין בַּתְרֵיהוֹן הֲלָא פַּקֵּדִית יַת עוּלֵימַיָּא דְלָא יִקְרְבוּן י׳ יכל וְהָלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת־הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי
בִּיךְ וּבְעִדָּן דִּי אַתְּ צָחִית לְמוֹיֵי אִיזִילִי לְמָנַיָּא וְתִהֵי שַׁתְיָא מוֹיֵי הסבלים דכות׳
י׳ נָגְעֵךְ וְצָמִת וְהָלַכְתְּ אֶל־הַכֵּלִים וְשָׁתִית מֵאֲשֶׁר

תולדות אהרן עיניך בשדה. זוהר ויקהל:

רשי

נא. לקט השבלים: ואספתי בעמרים. שכחה של עמרים: (ט) וצמית והלכת אל הכלים. ואם תצמאי אל תכלמי מלכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים

אגרת שמואל

לך שלא תלכי ללקוט בשדה אחר כלומר בשדה של אחר שהוא אחר אצלך כי בודאי לא יקרבוך ולא ישבחוך כאשר עשו לך פה וזהו שדה אחר דקאמר הרי טענה אחת שאין ראוי לך שתלכי ללקוט בשדה אחר. ועוד טענה ב' מלבד זו והוא אומרו וגם לא תעבורי מזה והכונה שאפשר שכל שדות של בועז היו קרובים לעיר יותר מכל שאר כל השדות והעובר לכל שאר השדות היה בהכרח שהיה פוגע בשדות בועז בתחלה והיה עובר מעליהם ללכת אל שאר השדות אשר היו יותר רחוקים ולכן אמר וגם לא תעבורי מזה כלומר גם אם נאמר שאפשר שגם כן יקרבוך בשאר השדות וג"כ ישבחוך אין ראוי שתעבורי משדותי אשר תפגעי בהם בתחלה ותלכי אל שדות אחרים הרחוקים מזה וזהו שאמר וגם לא תעבורי מזה הרי שתי טענות בשביל כל אחת מהן ראוי שלא תלכי אל מקום אחר ללקוט כ"ש בהתחבר שתיהן וזהו מלת וגם דקאמר שמוסיף טענה אחרת על הראשונה. ואמר עוד טענה שלישית וכה תדבקין עם נערותי כלומר כי בשאר השדות לא יש שם נערות שתוכלי להדבק בהן אמנם פה בשדותי יש נערות וכה תדבקין עם נערותי. אמר עוד טענה רביעית והוא אומרו עיניך בשדה אשר יקצורון ואפשר שכל שדותיו של בועז אשר היו עתידים לקצור אפשר שכלם היו סביב סביב אל אותו השדה אשר היו שם נערות בועז ומשם שלטא בהו עינא לכל שדה ושדה אשר היו עתידים לקצור והפסוק הזה הוא מקושר עם הפסוק דלעיל בסופו שאמר וכה תדבקין עם נערותי מכאן מזה השדה הנך רואה בעיניך כל שדה ושדה אשר עתידין לקצור וזהו שאמר עיניך בשדה אשר יקצורון אמנם שדות אחרים אפשר שיתעללו בך לפי שהם בהחבא ובמסתרים שדה לפנים משדה אבל שדותי הם במקום מגולה כי הנה מכאן שלטא בהו עינא עיניך בשדה אשר יקצורון. אמר עוד טענה חמישית והוא אומרו והלכת אחריהן דייק דכתיב מלת אחריהן בנון והיה מן הראוי להיות כתובה במ"ם אבל הכונה שהיה מעיד על נעריו שכולם היו צדיקים גמורים ושתהיי הולכת אחריהן הוה ליה כאילו את הולכת אחרי נשים ולא אחרי האנשים וכמו שכאשר תלכי אחרי נשים אין לך פחד שיתעללו בך כי הן נשים כמותך כך כאשר תלכי אחרי נערי הוה ליה כאילו תלכי אחרי נשים ולכן כתיב אחריהן בנון ולולי דמספקנא הייתי אומר כי גם כאשר אמר לעיל וכה תדבקין עם נערותי על הנערים קאמר כי לא היו נערות לבועז בשדה אלא נערים וקראם נערות להחזיק את לבה שלא תפחד מהנערים שיתעללו בה על כן אמר לה שלא תפחד כלל שתוכל להדבק בהם כאילו היא מתדבקת עם נערות לפי שהיה יודע בהם שכולם היו צדיקי'. ובזה אתי שפיר מאי דקאמרה רות לקמן גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין ולא מצינו שאמר לה כך אלא כך אמר לה וכה תדבקין עם נערותי ובמה דפרישית אתי שפיר דלעולם כאשר אמר לה וכה תדבקין עם נערותי על הנערים קאמר וקראם נערות להורות על חסידותם כי תוכל רות להדבק בהם כאילו הם נערות מסכים למה שפירשנו במה שאמר והלכת אחריהן בנון וזה בעצמו רמזה לה נעמי באומרה לה טוב בתי כי תצאי עם נערותיו כי הנערים שלו הוה ליה כאילו הם נערות ובזה לא קשה מידי מהשינוי הנמצא בסיפור הלז כי בועז אמר לה וכה תדבקין עם נערותי והיא אמרה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין. אמר לה עוד טענה ששית כי מלבד חסידותם אשר הזכיר כי כל משרתיו צדיקים עוד נוסף על זה כי הם מוזהרים ומצווים ממנו לבלתי נגוע בה כלל וזהו שאמר הלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך אמר עוד וצמית והלכת אל הכלים ושתית וגו' הכונה אחר שראה שהכל מתוקן מבלתי חשש כלל לא נשאר חשש כלל אלא ממקום שאיבת המים כי אולי היה רחוק מעט ממקום השדות אשר היו שם נעריו ואולי אם הלך לשאוב ממקום שאיבת המים אולי יפגעו בה אנשים שאינם מהוגנים על כן אמר לה אם צמית והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים ולא תלכי לשאוב ממקום שאיבת המים: **ואפשר** עוד לומר במה שאמר עיניך בשדה אשר יקצורון שהכונה לפי שראה ראינו כי שש הנה שנא ה' והאחת מהם עינים רמות כי העין הוא סרסור העבירה ולכן הזהירה התורה ואמרה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם כלומר כי אם תתורו ודאי שתהיו זונים ועושים מעשה אחרי הראייה כי עין רואה ולב חומד ואח"כ כלי המעשה גומרים ולכן אמר לה הזהרי שלא תרים את עיניך לא למעלה ולא לצד מן הצדדין ולא תסתכלי אלא לנוכח עצמך ולצורך מלאכתך עיניך בשדה אשר יקצורון לראות וללקוט השבלים של לקט ושכחה ופיאה ועל דבר הרחקת העין מראות ברע אמר שע"ה עיניך לנוכח יביטו ועפעפיך יישירו נגדך אשר הרצון בו שיעשה כמו שהיה עושה רב ע"ה שלא היה מביט לעולם חוץ לארבע אמותיו וז"ש עיניך לנוכח יביטו כלומר השמר לך פן תשא עיניך השמימה ותראה נשים בעליות ובעד החלונות רק לעולם עיניך לנוכח יביטו כלומר לנוכח דרכך ולא למעלה ואם לפעמים תפגע באשה שהיא באה נגדך ולא כיסתה פניה הרי עפעפיך כי לכך נוצרו כדי שהם יישירו את דבר העבירה הבאה נגדך כי הם תעלים העפעפים על העין. אמר עוד ולא זו בלבד תעשי אלא והלכת אחריהן כלומר הזהרי בכונה מכוונת שלא תלכי לצדי הקוצרים כי אולי יסתכלו ביך ויבאו לידי הרהור עבירה אלא תתכווני שלעולם ועד והלכת אחריהן ממש ומגבן כדי שבשום צד לא יוכלו להסתכל ביך ועל כל אלו ההכנות שאמרתי נוסף עליהם צויתי את הנערים לבלתי נגעך כי יד ליד לא ינקה רע ולכן לא יגעו בך אפי' באצבע קטנה וזהו לבלתי נגעך ולכן אנכי מצוך שאם צמית בעודך לוקטת בשדה לא תשאלי מן הקוצרים שיתנו לך הכלי של מים שיש עמהם בשדה אשר הם קוצרים אלא והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים בכל אלו ההכנות הרי את ניצולת מכל דבר רע: **ואפשר** עוד שאמר עיניך בשדה לפי שבגזרות הדברים שלטא בהו עינא בישא ושעין הרע שולט בכל דבר לכן בעז בהכירו כי רות היא צדקנית ועינה היא עין טובה ובכל אשר תראה ותסתכל בעיניה שם צוה ה' את הברכה ועליה נאמר טוב עין הוא יבורך על כן כדי שתתברך תבואתו צוה אותה שתסתכל בעיניה בשדה אשר יקצורון כדי שתשרה ברכה בשדותיו. ואמר עוד והלכת אחריהן לפי שידוע שעינא וליבא תרי סרסורי דעבירה והעין הוא הסרסור הראשון של העבירה כי העין רואה והלב חומד ועל כן הזהיר הכתוב באומרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ובהיות כי בועז ראה והבחין צדקתה ויושרה של רות ולעולם עיניה תחזינה מישרים על כן אמר לה והלכת אחריהן כלומר אף אם כולי עלמא אין ראוי שילכו ויתורו אחרי עיניהם אין את כמותם אלא את והלכת אחריהן כלומר אחרי עיניך תלכי ושינוי מלת אחריהן שב אל עיניך דרישיה דקרא ודבר זה רמזו בזוהר בפרשת ויקהל: **והרשב"א** הלוי ז"ל כתב זה לשונו עיניך בשדה אשר יקצורון פה השיאה עצה טובה והגונה אשר עוד דקדק בדברי הנער המוליא דבה עליה באומרו ותאמר אלקטה נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים אשר דברי אחרי הקוצרים אבל האמת רב דברים ודקדק שלא יחדל פשע בהם כאילו רצה לומר שהיתה הולכת אחריהן כתוספת מידם אשר על זה אמר לנעריו בצוואתו אותם וגם שול תשולו לה אשר כל זה להקהות שני עד שקרים על כן הרבה לדבר לה דברים טובים עיניך בשדה אשר יקצורון כלומר לא תלכי עמם בעת היותם קוצרים בלא תהא נראית כתוספת אבל עיניך תחזינה מישרים השדה אשר יקצורון ואחרי אשר יקצורו תלך אחריהם ולפי שמזה אפשר שימשך כי בלכתה בשדה אחרי כלות הקוצרים לקצור יתעלל בה אחד מהנערים מה שלא יהיה בהיותם בשדה כלם לכן אמר הלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך אף אם תהיי יחידה בשדה הנה צויתי אותם בפרט עליך ואין ספק כי הצואה הזאת היא האמורה למטה כדברי הה"ר יצחק עראמה ז"ל ונראה לי כי לא צוה להם מקודם עד ידבר על לבה כי לא ידע אם תקבל היא דבריו או אם עשה תעשה לה כנפים ותרחיק נדוד מעם אחרי שכבר דובר בה דבר כי עוד ומה בלע בצוואה זו אם היא לא תתרצ' בזה ולכן לא צוה עד חקור את לבה וצמית והלכת אל הכלים עוד הוסיף להשיאה וליעצה עצה נכונה עד מאד והוא שתרחיק ממנה לזות שפתים וזה שאם היא תשאל לאחד מהנערים שישאב לה לא תנא מידי ספק כי יאמר האומר שעיניה נתנה בו לכן, יעצה שתלך בין משאבים ושם תשתה מאשר ישאבון הנערים לא שהיא תאמר לאחד מהם לשאוב וביותר צריך זירוז בדבר שיש בו חסרון כבוד כי הבזיון דבק בנפש כדברי הרב המורה ומה גם בהיותה כלילת יופי ובקל יוכלו לחשוד אותה ושוב מצאתי אל החסיד הה"ר יוסף יעבץ ז"ל שכתב בנמוקיו ושתית מאשר ישאבון לא שיתנו לך הם כי זה התחלת הפריצות ע"כ ושמחתי עכ"ל: ורב אחרון כתב הלא במעט בתי מה שאלתי לנער ולא תחשב ששאלתי את פי הנער להיות רע בעיני היותך לוקטת בשדה שלי כי אדרבא הנני מצווך שלא תלכי ללקוט בשדה אחר. וגם לא תעבורי מזה כלומר מזה הדרך שבתוך הנער הנצב שאת הוספת אחרי הקוצרים ולא עמהם לא תעבורי ממנו וכשתרצי לדבר דבר לפקח עמך טוב שתדבקי עם הנערות ורמז לה שלא תדבר עם הנערים ולא בשדה זו בלבד אני אומר לך שתלקטי לפי שאמרתי אל תלכי ללקוט בשדה אחר כי הנה כוונתו היא שלא תלקטי בשדה איש אחר אך אם יהיה השדה שלי לקטי כרצונך כי עיניך בשדה אשר יקצורון והלכת תמיד אחריהן כלומר אחר הנערות כי הנה צויתי את הנערים לבלתי נגעך גם לגמירת נקיותך איני רוצה שתלכי עד הבאר כשתרצי לשתות רק תלכי אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים ועם הקפדתם בשתיית המים אשר טרחו בשאיבתם הנה עם כל זה לא יפגעו בך וזה טעם הלא צויתי את הנערים וגו' עכ"ל: והה"ר יצחק עראמה ז"ל כתב לא תעבורי מזה ירצה שלא תלך לביתה עד כלות הקציר כדרך שאר המלקטות עכ"ל. ע"ד אחר תעבורי:

אמר

יִשְׁאֲב֖וּן הַנְּעָרִֽים׃ י וַתִּפֹּל֙ עַל־פָּנֶ֔יהָ וַתִּשְׁתַּ֖חוּ אָ֑רְצָה ג׳
וַתֹּ֣אמֶר אֵלָ֗יו מַדּ֨וּעַ מָצָ֤אתִי חֵן֙ בְּעֵינֶ֣יךָ לְהַכִּירֵ֔נִי
וְאָנֹכִ֖י נָכְרִיָּֽה׃ יא וַיַּ֤עַן בֹּ֙עַז֙ וַיֹּ֣אמֶר לָ֔הּ הֻגֵּ֨ד הֻגַּ֜ד לִ֗י ב׳. למדנחאין
כֹּ֤ל אֲשֶׁר־עָשִׂית֙ אֶת־חֲמוֹתֵ֔ךְ אַחֲרֵ֖י מ֣וֹת אִישֵׁ֑ךְ את כל ה׳
וַתַּֽעַזְבִ֞י אָבִ֣יךְ וְאִמֵּ֗ךְ וְאֶ֙רֶץ֙ מֽוֹלַדְתֵּ֔ךְ וַתֵּ֣לְכִ֔י אֶל־ ג׳
עַ֕ם אֲשֶׁ֥ר לֹא־יָדַ֖עַתְּ תְּמ֥וֹל שִׁלְשֽׁוֹם׃ יב יְשַׁלֵּ֥ם יְהוָ֖ה ב׳
פָּעֳלֵ֑ךְ וּתְהִ֨י מַשְׂכֻּרְתֵּ֜ךְ שְׁלֵמָ֗ה מֵעִ֤ם יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י י״ד. ל׳. ג׳ דסמיך
יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁר־בָּ֖את לַחֲס֥וֹת תַּֽחַת־כְּנָפָֽיו׃ יג וַתֹּ֡אמֶר ג׳ רפין

די מליין עולימיא: י ותפול ונפלת על אפהא וסגידת על ארעא
ואמרת ליה מה דין אשכחית רחמין בעינך לאשתמודעותני
ואנא מעמא נוכראה מבנתהון דמואב ומעמא דלא אידכי למיעל
בכנישתא דיי: יא ויען ואתיב בועז ואמר לה אתחואה אתחואה
לי על מימר חכימיא דכד גזר יי לא גזר על נוקביא אלהן
על גובריא ואתאמר עלי בנבואה דעתידין למיפק מינך מלכין
ונביאין בגין טבותא דעבדת עם חמותיך דפרנסת יתה בתר
דמית בעליך ושבקת דחלתיך ועמך אביך ואמך וארעא דילדותיך
ואזלת לאתגיירא ולמיתב בין עם די לא אשתמודע ליך מאתמלי
ומקדמוהי: יב ישלם יגמול יי ליך גמול טב בעלמא הדין על עובדך
טב ויהי אגריך שלימא לעלמא דאתי מן קדם יי אלהא דישראל
דאתת לאתגיירא ולאתחבאה תחות טלל שכינת יקריה ובההוא
זכותא תשיזיבי מן דין גיהנם למהוי חולקך עם שרה רבקה רחל
ולאה: יג ותאמר ואמרת אשכח רחמין בעינך רבוני ארום נחמתני

עשית ה׳ וסימניהון לאשה מה זאת עשית. ראי דרכך בגיא דעי. ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית. איפה לקטת היום ואנה עשית. אשר עשית את ונכלמת. ומן הידע את ירושלים עד וגחלת בך דכו׳: לחסות ג׳ רפין ומ״ל וסימן סבטות באדם. סבטות בנדיבים. אשר באת לחסות תחת כנפיו:

תולדות אהרן עשית את חמותך. נדרים לז:

אבן עזרא

נוסף: (ט) וצמית. כמו בבעלי הה״א בסוף: (יא) הגד הגד לי. פועל שלא נקרא שם פועלו: אשר לא ידעת. לדור עמהם: (יב) משכרתך. כמו מתכונת

אגרת שמואל

(י) **אמר** ותפול על פניה ותשתחו ארצה הנה רות ראתה את דברי הנער מרים לענה ודברי בועז מתוקים מדבש על כן עשתה שני דברים הפכיים נפלה על פניה מרוב שיחה וכעסה על דברי הנער ותשתחו ארצה על דברי בעז הצדיק אשר ניחם אותה וידבר על לבה ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני לגמול חסד עמדי ודברת על לבי באמרך לא תעבורי מזה וגם תדבקין עם נערותי וצוית את הנערים לבלתי יגעו בי כי אין טעם למציאת חן הזה כי אם בלבך הטהור עשית זה כי לפי דברי הנער הלז הנצב על הקוצרים אנכי נכריה עדיין כאמרו מואביה היא עלי עודה מחזקת בטומאתה ועדיין היא מואבית ואין ראוי כי אשה זרה ונכריה במעשיה תמצא חן בעיניך על כן היא קא מתמה ואמרה מדוע מצאתי חן בעיניך ואנכי נכריה לפי דברי הנער: **א״נ** אמרה מדוע מצאתי חן בעיניך במה שרצית להכירני ושאלת עלי למי הנערה הזאת ואנכי נכריה כלומר והנה אנכי נכריה כשאר כל הנשים הבאות ללקוט כי הם כנכריות ואין להם מכיר ואין שואל עליהן מי הן ומדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ולשאול עלי למי הנערה הזאת ויען בועז ויאמר לה הכונה כי ענה אותה על שאלתה ששאלה מדוע מצאתי חן בעיניך וגו׳ וגם אמר לה אמירה אחרת מחודשת וזהו ויען ויאמר והעניה היא דברי הפסוק הזה והאמירה היא בכתוב שלאחריו במה שאמר לה ישלם ה׳ פעלך וגו׳ ועל שתים אלה אמר ויען בעז ויאמר לה ופירש העניה ואמר הוגד הוגד לי כפל ואמר הוגד הוגד לומר שכל כך היה הדבר אמת ויציב ומפורסם לרבים עד שהוגד הוגד לי מפי מגידים רבים מגיד אחר מגיד: **וגם** אפשר שרמז בשתי ההגדות שהוגד לי שהיתה שלימה וצדקת במה שבין אדם לחבירו וגם הוגד לו צדקתה במה שבין אדם למקום ועל הגדת מה שבין אדם לחבירו אמר כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך והוא המבואר לעיל בסיפור המגלה ומה גם מה שאמרו ז״ל שויתרה לה על כתובתה וגם הוגד לי כי בלב שלם ובנפש חפיצה נתגיירת ואינך מואבית ונכריה כדברי הנער הלז שאמר מואביה היא כי עדיין את מואביה ונכריה רק ידעתי נאמנה כי עזבת את אביך ואת אמך והכונה על דרך מה שאמר הכתוב אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני וזהו שאמר ותעזבי אביך ואמך ותלכי אל עם אשר לא ידעת וגו׳: **אי** נמי רצה לפרט החסד שעשתה עם המותה כדי להגדיל אותה ואמר כי לא עשתה כדרך שאר הנשים שהדרך היא להיות איבה ושנאה בין כלה לחמותה ואת לא כן ואף אם תמצא לומר שתשבו בשלום כלה בחמותה בחיי בעלה אחרי מות בעלה אי אפשר כי בחייו תשב בשלום עם חמותה לעשות נחת רוח עם בעלה אבל אחרי מותו אין בכל הנשים מי שלא תשנא חמותה ואת עשית עמה אף אחרי מות אישך ואם לא היה לך אב ואם והתחברת לה להיותך יתומה לא היה ראוי להחזיק לך טובה כל כך כי להיותך יחידה ויתומה אהבת אותה ורצית בה אבל אב ואם היו לך ותעזבי אביך ואמך ותלכי אל עם אשר לא ידעת וגומר ועל כל אלה שככה הרבה מאד ועל כן אמר ישלם ה׳ פעלך וגו׳: **והרשב״א** הלוי ז״ל כתב מדוע מצאתי חן בעיניך וגומר פיה פתחה בחכמה כי אין מן הפלא אם נחשדה אחרי דקים להו לרבנן שהתם בנות מואב זונה אשר זה דרכן להפקיר עצמן כנודע והצדקה נפלאת היא מבעז מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני כי אני נגועה בכל דרכי בהיותי מעם נכרי וכן תרגם המתרגם ואנא מעמא נוכראה מבנתהון דמואב ומעמא דלא אידכי למיעל בכנישתא דה׳ הנה כי הם שני דברים מתמיהים הא׳ בהיותה מבנות מואב המפקירות עצמן מתחלה ועד סוף כי הבכירה קראה שמו מואב לא כן הצעירה שאמרה בן עמי כדאיתא בפרק רביעי דנזיר ובב״ר פרשה כ״א והשנית בהיותה מהאסורים לבא בקהל וזה גם העמונית שוה אבל בנות מואב נתייחדו לזנות וכאומרו ויחל העם לזנות אל בנות מואב ולכן אמרה מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני בהיותי נגועה ופרושה בהיותי מעם המיוחדים בזנות מלבד היותי מעם אשר אינני כשר לבא בקהל וכאילו בזה הורתה כי אינו מן הפלא כי ידברו עליה רעות והצדקה בהיות בעז הצדיק מדבר עליה טובות נפלאת היא בעיניה עכ״ל: **והחסיד** הה״ר יוסף יעבץ ז״ל כתב בנמוקיו התרגום אמר הוגד לי הלכה עמוני ולא עמונית ואולי כי בעבור זה רמז לה את אשר עשית וגו׳ כי גמלת חסד ולא נתרחקו עמון ומואב אלא על אשר לא קדמו וגו׳ עכ״ל: **ובאומרו** ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום כתב הרשב״א הלוי ז״ל דברי רז״ל שרירין וקיימין כי זה נס שלשת ימים שנתחדשה ההלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והיא לא ידעה מזה דבר אשר זה יורה גודל פרי לבבה לב טהור להתגייר מבלי פנות לשום דבר עכ״ל: **ורב** אהרן ז״ל כתב הנה רות כשמעה נפלו פניה ותשבה בלבה אולי נתן עיניו בה ולכן הטיב עמה ורצתה לדעת כוונת הטבותיו מה היתה וזה בלשון לא נסתר ותשתחו ותאמר מדוע מצאתי חן בעיניך וגו׳ והוא דרך מוסר כמי שאומר הגדלת חסדך להטיב למי שאינו ראוי וכדאי להטבתך אך אמרה זה בלשון שאלה קנת נגלות כי היתה רוצה לדעת כוונת הדברים באמיתות אז בעז הבין מאמרה והשיב לה ואמר הנה מה שהטבתי עמך הוא מעט מזער בערך מה שראוי לך כי כן אמת הוגד לי שני דברים אחד כל אשר עשית את חמותך. ועוד זאת שנית שמעתי לצדקתך כי נתגיירת בהיות לאל ידך לשכון בטח בדד בית אביך ואמך או לפחות בארץ מולדתך ובהיות לך כל אלה כי עזבת את כולן ובאת אל עם אשר לא ידעת זה יורה כי גם גר צדק את ומאהבת השי״ת נתגיירת ולא לתועלת תקות דבר גופני וזה הוראה כי את טובת המזג וטובת הנפש. עכ״ל:

(יב) **הכתוב** הזה יתפרש או בדרך הבטחה או בדרך תפלה ויהיה אמר אם על החסד אשר עשתה עם חמותה כמבואר ואמר ישלם ה׳ פעלך ואמר מלת ישלם להודיע ולרמוז אל מה שאמר הכתוב מלוה ה׳ חונן דל כי מי שהוא חונן לדל הוה ליה כאילו הלוה אותם המעות להשי״ת ולכן השי״ת גמולו ישלם לו כאילו הלוה לו יתברך והאל יתברך משלם את חובו וז״ש ישלם ה׳ פעלך כי מה שהתחסדת עם חמותך הוה ליה כאילו הלוית להש״י והוא ישלם פעלך וכנגד מה שאמר ותעזבי אביך ואמך שהוא עזיבת הע״ג כד״א אומרים לעץ אבי אתה על זה ותהי משכורתך שלמה כלומר שכר הרבה שאין לו הפסק כלל מעם ה׳ אלהי ישראל כלומר בעולם הבא להיות נהנה מעמו ממש וכענין שאמרו צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה וזה על אשר באת לחסות תחת כנפיו ונתגיירת בלב שלם ובנפש חפצה מבלי פני׳ חצונית כלל רק לחסות תחת כנפיו יתברך: **אי** נמי הפליג לדבר בשבחה שכמעט זכותה גדול מזכותו של אברהם אבינו ע״ה שהיה ראש לכל הגרים ולכן אמר ותהי משכורתך שלמה כי אף אם נאמר שזכותו של אברהם אבינו יחסר בהמשך הזמן ע״ד מ״ש ז״ל תמה זכות אבות עכ״ז זכותך ומשכורתך לא יחסר לעולם אלא לעולם תהיה משכורתך שלמה מעם ה׳ אלהי ישראל והטעם לפי שלך יתר שאת על אברהם אבינו לפי שאברהם אבינו לא בא מאליו עד שהקב״ה אמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך ואז עזב את אביו ואת אמו על פי מאמר האל יתברך אמנם את באת מאליך לחסות תחת כנפיו וזהו אשר באת לחסות תחת כנפיו כלומר באת מאליך לחסות תחת כנפיו ומה גם אשר נעמי הפצירה בה שתשוב אל עמה ואל אלהיה והיא לא שמעה בקולה אלא באה לחסות תחת כנפיו ית׳: **א״נ** בהיות כי גמילות חסדים היא אחד מהדברים שאדם עושה אותם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ולכן על החסד אשר גמלה עם חמותה אמר לה והיה שככך כי ישלם מפעלך ופאלי הפירות בעולם הזה והקרן יהיה שלם וישאר קיים לעולם הבא וזה שאמר ותהי משכורתך שלמה לעולם הבא כל הקרן בשלמות מעם ה׳ אלהי ישראל אשר בזה הגמילות חסדים שעשית זכית אשר באת לחסות תחת כנפיו שתזכה להיות נחסית לעתיד לבא תחת כנפיו יתברך והמלך ברחמיו יסתיר אותך ותחסה בסתר כנפיו ובסתר אהלו לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו והזכה להיות בישיבה עליונה תחת כנפי השכינה: **ומצינו** במדרש שהפליגו לדבר בשבחן של גומלי חסדים ואמרו בא וראה כמה גדול כחן של צדיקים וכמה גדול כחה של צדקה וכמה גדול כחן של גומלי חסדים שאין חסין לא בצל שחר ולא בצל כנפי ארץ ולא בצל כנפי שמש ולא בצל כנפי החיות ולא בצל כנפי כרובים ולא בצל כנפי שרפים אלא בצל מי שאמר והיה העולם שנאמר מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון עכ״ל: **והנה** ראיית הכתוב מובנת כפי פשוטה אמנם נרחיב ביאורה עם ביאור הכתוב הקודם שרצה להפליג לדבר בגדולת צדקתו וחסדיו יתברך עם בריותיו ואמר צדקתך כהררי אל כלומר שהיא רבה וגדולה וגבוה כהררי אל ההרים הגבוהים ומשפטיך תהום רבה כלומר להיות כונתך לעשות צדקה וחסד עם כל בריותך לכן כל הדינין תקיפין וכל המקטריגין אתה משליך אותם בנוקבא דתהומא רבא וזהו שאמר משפטיך תהום רבה כלומר כל הדינין תקיפין אתה משליך אותם בתהום רבה ובזה אדם ובהמה תושיע ה׳ כלומר בין האדם החשוב והצדיק ובין האדם אשר נחשב כבהמה והוא הרשע את כולם תושיע ה׳ במדת רחמיך וחסדיך כי אין שטן ואין פגע רע שיקטרג עליהם ואמר עוד מה יקר חסדך אלהים כלומר אין ערך ודמיון לחסדך שאתה מתחסד עם בריותיך ואין סוף לחשיבות חסדך כמה וכמה הוא יקר ויעיד עליו הגמילות חסדים של בני האדם המתדמים אליך להיותם גומלי חסדים והיה שכרם בשכר החסד שעשו כי בצל כנפיך יחסיון בצל מי שאמר והיה העולם וגם ירויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם ואם החסד של בני אדם כל כך יקר וגדול כי משכרו יודע יקר תפארת גדולתו וזה עם היות שהחסד בן אדם לסבל נחשב בערך חסדו יתברך אם כן מזה יודע מה יקר חסדך אלהים וז״ש ובני אדם בצל כנפיך יחסיון זאת כלומר ובני אדם העושים חסד וגומלים חסדים זוכים אשר בצל כנפיך יחסיון א״כ זה לעד ולאות אשר מה יקר חסדך אלהים וכדאמרן:

(יג) **ותאמר** אמצא חן בעיניך אדוני וגו׳ לפי מה שאמרו ז״ל שאמר לה שמחולתה בעולם הבא תהיה עם האמהות שרה ורבקה ורחל ולאה החזיקה לו טובה

רות ב

וְאַכְשַׁרְתַּנִי לְמִדְכֵּי בִּקְהָלָא דַיְיָ וַאֲרוּם מַלֵּילְתָּא תַּנְחוּמִין עַל לֵב אַמְתָּךְ דְּאַבְטַחְתַּנִי לְמֶחְסַן עָלְמָא דְאָתֵי הֵי בְצִדְקוּתָא) וַאֲנָא לֵית לִי זְכוּ לְמֶהֱוֵי חוּלְקָא לְעָלְמָא דְאָתֵי אֲפִילוּ עִם חֲדָא מִן אַמְהָתָךְ׃ יד ויאמר וַאֲמַר לָהּ בֹּעַז לְעִידַּן סְעוּדְתָא קְרִיבִי הַלְכָא וְתֵיכוּלִי מִן לַחְמָא וּטְמִישִׁי סְעֵדִיךְ בְּתַבְשִׁילָא דְאִתְבַּשַּׁל בְּחַלָּא וִיתִיבַת

כד. ג׳ זקף קמן

ל׳ ותס׳

ג׳ לא מפיק

ס״ת.

י״כ חסר

ל׳. י״כ

אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי כִּי נִחַמְתָּנִי וְכִי דִבַּרְתָּ עַל־לֵב שִׁפְחָתֶךָ וְאָנֹכִי לֹא אֶהְיֶה כְּאַחַת שִׁפְחֹתֶךָ׃ יד וַיֹּאמֶר לָה בֹעַז לְעֵת הָאֹכֶל גֹּשִׁי הֲלֹם וְאָכַלְתְּ מִן־הַלֶּחֶם וְטָבַלְתְּ פִּתֵּךְ בַּחֹמֶץ וַתֵּשֶׁב מִצַּד הַקֹּצְרִים

ובי דברת חד מן כ״ו יחידאין וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך כי בס״ד: לה ג׳ לא מפקין ה׳ וסי׳ ויקרא לה נובח בשמו. לבנות לה בית בארץ שנער. לה בעז לעת האוכל גשי הלום :

תולדות אהרן ויאמר לה בעז. שבת קיג: ותשב מצד הקוצרים. שם:

אבן עזרא

מתכונת הלבנים והוא שם מן הבנין הכבד הנוסף בעבור המ״ם: (יג) ואנכי לא אהיה. איני ראויה להיות כאחת שפחותיך: (יד) בחמץ. בעבור החום ותותר

רשי

הנערים: (יג) לא אהיה כאחת שפחתך. איני חשובה כאחת מן השפחות שלך (יד) וטבלת פתך בחומץ. מכאן שהחומץ יפה לשרב: ויצבט לה קלי. ויושט לה

אגרת שמואל

טובה בשתים אחת כי נחמתני במה שהבטחתני שאני מזומנת לחיי העולם הבא עם האמהות וגם על מה שדברת על לב שפחתך באמרך אל תלכי ללקוט בשדה אחר ושתית מאשר ישאבון הנערים וגומר ואם כן אינה אחת במצאתי חן בעיניך להכירני בשתים אנו לא אהיה כל ימי כאחת שפחותיך וקנויה לך לשפחת עולם : **ואפשר** עוד בכונת ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך לפי שהוא הבטיחה שיהיה חלקה עם האמהות ולכן אמרה לו אמצא חן בעיניך כי נחמתני במה שהבטחתני אבל הריני רצויה ומפוייסת אשר אנכי הלואי שאהיה ותהיה מהולאי לעתיד כאחת שפחותיך וזה לפי שהיתה חשבה שאין לה חלק בכלל באלהי ישראל משום דכתיב לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ אבל עתה אחר אשר נחמתני הלואי ואולי שיהיה חלקי כאחת שפחותיך כי מי אני ומי בית אבי שיהיה חלקי עם האמהות ופירוש לא אהיה כאילו אמר הלואי שאהיה : **ואפשר** עוד לומר כי בהיות שראתה שעד עתה מצאה חן בעיניו במה שניחמה וגם דבר על לבה כי ניחמה בהבטחת שכר העולם הזה באמר ישלם ה׳ פעלך וגם דבר על לבה במה שהבטיחה בשכר העולם הבא כאומרו ותהי משכורתך כי על זה היו כל מחשבות לבה כל היום לא יתשה במחשבה אם הזכה לחיי העולם הבא אם לאו ואתה דברת על לבי והוצאתני מן הספק אשר היה בלבי ואם כן אוסיפה עוד לשאול מאתך שאמצא חן בעיניך ואל תחשיבני ותשווני כאחת שפחותיך כאשר אמרת לי וכה תדבקין עם נערותי ה״א הם השפחות וכאילו אמר אחר אשר נחמתני ודברת על לב שפחתך אמצא חן בעיניך ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך ואל תשווני אליהם לאמר שאדבק עמהם וכן עשה בעז כי לעת האוכל לא הניחה שתאכל עם נערותיו אבל אמר לה לעת האוכל גושי הלום במסיבתנו ואכלת מן הלחם ואל תשבי במסיבת נערותי וכן עשתה ותשב מצד הקוצרים ויצבט לה קלי והנערות אוכלות לבדהן :

ורב אהרן ז״ל כתב הספר לומר שאמרה אמצא חן בעיניך כי נחמתני וכי דברת עם היות ידעתי כי גם בברכתך תחול עלי אגיע להיות כאחת שפחותיך וזה מצד חסרון מקבל הברכה עכ״ל ונ״ל כי זאת היא כונת מלת ואנכי וגו׳ כלומר חסרון מקבל הברכה אנכי :

והרשב״א הלוי כתב ישלם ה׳ פעלך כאומר אל תדמי בנפשך שדברים הללו שדברתי לך הן שכר פעולתך כי זה ניתן אליו ית׳ ומה רב טובך אשר לשן לך ה׳ אלהיך וזהו ישלם ה׳ פעלך : **ואומרו** ותהי משכורתך שלמה לפי האמת נראה כי מה צורך לומר שלמה וכי הוא ית׳ יתן שכר חסר עד שיצטרך לומר שלמה ובאמת יראה כ״כ מיותר עד שרז״ל במדרש דרשו שלמה רמז לה שלמה יעמוד ממך : **ואפשר** עוד שרצה להתנצל ממנה מפני מה הצריכה לבוא ללקוט בשדות כמו שנאמר לעיל אחרי היותו גואל קרוב ומצאה ידו כדי גאולתו ויותר ובאלו אל התנצלות זה כפי שיעורי נועם מאמריה מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה כאילו אמרה מה לי ולך כי שאלת על אודותי והיום רבו כדנות ההולכות בשדות ובכרמים ואין דובר לכן דבר ואנכי נכריה שאם היה לך איזו קורבה עמי היה הדבר נודע אבל אנכי נכריה הבט ימין וראה ואין לי מכיר לא קרוב ולא רחוק ואפשר שכל זה כמתנכרה כי רחוק הוא שלא שמעה בקול איבה או תמורה בהיותם בשדי מואב כי יש להם בארץ יהודה קרובים נכבדי ארץ ראשי אלפי ישראל המה ובבואה הנה באה אל שדה בעז וידעה מי הוא אלא שכוונה בזה להוכיחו על פניו כמתנכרה ואמרה ואנכי נכריה והוא בברכו אותה רצה להתנצל מזה והתחיל הוגד הוגד לי וגומר ידעתי בתי ידעתי מי את וכל אשר עשית מיום היותך עד היום הזה כאמור האמנם לא עשיתי המוטל עלי כגואל להנאתך ולטובתך שלא למעט בזכיותך רק שישלם ה׳ פעלך ותהי משכורתך שלימה ולא תחסרה בנכיתו ממך את אשר השתדלתי עמך אם היה דרך גמול על אשר עשית את חמותך ואנכי הסתרתי פנים ממך ביען תהיה משכורתך שלימה כמו שקדם עכ״ל : **עוד** כתב זה לשונו ותאמר אמצא חן בעיניך וגומר ואנכי לא אהיה וגומר לפי פשוטו של מקרא הפליגה בדברי מוסר לאמר אף אם דברתי ואמרתי על לב שפחתך כאילו אני כדאית להיות שפחתך דברתי כמנהג של עולם שאין בהתעבדות פחות ושפל ממנו כי גם יודעת אני כי כפי גודל ערכך וקוטן ערכי כאותי מכחת שיעורי עד שאיני כדאית נכיות כאחת שפחותיך עכ״ל. והמתרגם תירגם ואמרת אשכחת רחמין בעינך רבוני ארום נחמתני ואכשרתני למדכי בקהלא דה׳ וארום מלילתא תנחומין על לב אמתך דהבטחתני למחסן עלמא דאתי היך בצדקיתא ואנא לית לי זכו למהוי לי חולקא לעלמא דאתי אפי׳ עם חדא מן אמהתך עכ״ל. ודבריו מבוארים ואין צריך פי׳ לפירושם : **והרב** מורי זלה״ה כתב אפשר לפרש ג׳ פסוקים אלה בדרך קצר ונמשך והוא שרות בראותה את כל המעשים אשר עשה עמה בעז ואת דברי נחומיו חשבה בלבה שהיה אפשר כל זה לאחד משתי סבות או שיהיה מדאגה מדבר שמא אם לא יקרבנה בדברים טובים תחזור לסורה וכעין והשבתם את הגר או לסבה אחרת בשביל מה שעשתה את חמותה ולכן אמרה מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני אולי הסבה היא בשביל שעדין אנכי נכריה בעיניך והוא אמר לה אין הטעם אלא בשביל כי הוגד הוגד לי וגו׳ ואז הסיבה היא אמצא חן בעיניך אדוני כי נחמתני במה שאתה מחזיק אותי לכשרה וכי דברת על לב שפחתך מהטוב הגנוז אף על פי שאנכי מכרת את עצמי וערכי שאפילו להבת הלואי ואשיג לערך אחת משפחותיך הנכריות עכ״ל :

והר״מ אלמושנינו ז״ל כתב אחר שסיפר בעז הטובות שעשתה רות אמר בודאי שאין בזה יכולת ואפשרות ביד שום אדם לשלם שכר פעולתך כי רבה היא בלתי לה׳ לבדו וזהו אומרו ישלם ה׳ פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה׳ אלהי ישראל וביאר הטעם למה יבוא לה השכר מאתו ית׳ והוא להיות כוונתה בכל פרטי מעשיה אלה נבא לחסות תחת כנפיו יתברך כו׳ והיא גם היא השיב אמריה ותאמר לו אמצא חן בעיניך אדוני וגומר ירצה ויקובל לפי דרכנו המרה שבגי כבר מצאתי חן בעיניו והוא אומרו ואנכי לא אהיה כאחת בעבודתך ר״ל ידעתי וא״ת ד״לא״ת הן ובאנכי לא אהיה כאחת בשפחותיך רק כאחת

קרובותיך : **עוד** כתב הספר ברמז לדרוש יקר הערך והוא כי כשפחות כן עובדות מוכרחות והאוכל הניתן להם הוא בעד פעולתן בלתי הספקה מצד שלמותם רק לקיומם כדי שלעולם בהם יעבודו אמנם האיש הישראלי העובד את הבי״ת הנה הוא עובד מאהבה כבן את האב שאביו ישלם לו מצד שלמותו שלא היה חייב לעובדו בתורת חיוב רק מצד אהבה ולא כעבד את אדוניו לכן אמרה לו ואנכי לא אהיה כאחת בשפחותיך ר״ל לא אהיה בעבודתי כאחת שפחותיך בעבודתם כפי ברכתך אשר ברכתני היתה משכורתי שלמה מעם ה׳ אלהי ישראל וגומר עכ״ל : **ור״מ** אתה נחמתני ודברת על לב שפחתך אמנם אנכי לא שיערתי בעיני שאהיה בעיניך אפי׳ כאחת שפחותיך :

(יד) **ויאמר** לה בעז לעת האוכל גושי הלום הר״ר יצחק עראמ׳ ז״ל כתב כי שיעורו הפך לעת האוכל אמר לה גושי הלום. ואני אומר כי אין צורך בהיפוך אפי׳ כפי ההבנה הפשוטה כי הענין מובן מעצמו כ״ש דלדידי מה שאמר הכתוב לעת האוכל אינם דברי כותב המגלה מודיע לנו אימתי אמר בעז לה גושי הלום והודיענו הזמן שאמר לה גושי הלום וגומר שהיה לעת האוכל זה אי אפשר חדא בהם דברי מותר דמאי איכפת לן אם כשקראה לאכול או לאו ודי כשיאמר ויאמר לה בעז גושי הלום וגומר ועוד כי על הסתם כיון שקראה לאכול עת האוכל היה ודאי ועוד באם הכונה היא הודעת הזמן אשר קראה הכי הל״ל בעת האוכל בבי״ת כלומר בזמן עת האוכל והיה בי״ת זמנית אז אמר לה גושי וגומר ולמה בלמ״ד אבל על כן נראה לי כי מה שאמר לעת האוכל הם דברי בעז אל רות לא הודעת הזמן שקראה כי אין צורך בו כדאמרן והענין כי בעז זימנה את רות מהיום לכל שאר הימים לעת שיהיה עת האוכל שתגש הלום לאכול וזהו שאמר ויאמר לה בעז לעת האוכל גושי הלום הכונה שכך אמר לה לזמן שיהיה עת האוכל גושי הלום מכאן והלאה ואכלת וגומר ולא תצטרכי שיקראו לך בכל יום כי הריני מזמן אותך ומעתה אני אומר לך כי לעת האוכל גושי הלום ואכלת מן הלחם וזה אמר לה ודאי ביום הראשון ושכן תעשה בכל שאר הימים ואמר ואכלת מן הלחם בה״א הידיעה ולא אמר ואכלת לחם להודיע לה כדי שלא תתבייש כי אין לו בזה חסרון כיס ולא הוצאה יתירה בעבורה רק מן הלחם שידוע אשר יש להם תאכל גם היא כי לא יצטרך להרבות בבשילה כי ממה שיאכלו מאה יאכלו מאה ואחד באופן כי איני מוציא הוצאה יתירה בבשילך ואם לא תרצי לאכול מן הלחם שלי כי תחשבי כי הוא הוצאה יתירה כי לפחות פתך אשר הוא פת שלך אותו כפת בידך לך תטבול אותו בחומץ שלנו כי אין בשיעור החומץ בזה הוצאה יתירה ובזה ידויק מלת פתך שהיא מיותרת ומה גם שהיה ראוי שיאמר וטבלת הפת בחומץ ומדקאמר פתך בכנוי הכונה נרמוז לכדאמרן עם זה ידוייק למה שינה מלשונו דנקט בתחלה לחם וכל״ל וטבלת לחמך בחומץ אבל בהיות כי בשני רוב הפעמים אין לו לחם שלם רק חתיכות חתיכות של פת על כן נקט פתך מלשון פתות אותה פתים והיות שהכונה כדאמרן כי על פתה שהיה לה משלה קאמר ועל הסתם היו החתיכות פת לא לחם שלם על כן אמר פתך מלשון פתות אותה פתים כדאמרן :

ואומרו גושי הלום ומן הראוי היה שיאמר גשי הנה כמו שאמר שלמה המלך ע״ה כי טוב אמר לך עלה הנה אמנם בעז רצה להרחיק לזות שפתים ממנו כי הבנת מלת הנה היא שמקרבו אצלו ואומר לו עלה הנה אצלי כלומר פה סמוך לי ובודאי כי בעז לא היה רוצה שתגש אצלו לאכול משום ולזות שפתים הרחק ממך אבל כאשר ראה אותה שהיתה חוץ מן המסבה אמר לה גושי הלום כלומר גש הלאה במקום המסובה ואכלת מן הלחם וכן עשתה שנגשה אבל מפני הצניעות לא נגשה כעלם אלא ותשב מצד הקוצרים כלומר נגדי הקוצרים ולא שוה ממש בשורה אשר היו הקוצרים יושבים אלא ישבה מן הצד מפני הצניעות : **וגם** אפשר לומר כי בעז לא היה אוכל במסבת הקוצרים רק היו מביאים לו לבדו וכמו שנוהגים ולכן לא אמר גושי הנה כי לא קראה להגש אצלו אלא שתגש הלום במסבת הקוצרים : **ואפשר** לומר כי רז״ל הוקשה להם כי הל״ל גושי הנה אם הענין כפשוטו על כן אמרו אין הלום אלא מלכות : **ויצבט** לה קלי פירושו ויושט לה כדפירש רש״י ז״ל והכונה כאשר ראה בעז צניעותה כי ישבה מצד הקוצרים ולא שוה בשורתה עמהם כי היתה בושה להושיט ידה בשוה עם הקוצרים על כן הושיט לה בעז בידו מעט קלי כי כן דרך הבעל הבית כאשר רואה שהאורח בוש לאכול מושיט לו בידו מן המאכל ונותן לו וכן בעז ויצבט לה קלי כלומר ויושט לה קלי : **ובמדרש** ויצבט לה קלי קליל זעיר בשתי אצבעותיו א״ר יצחק את בוטמת מינה תרתי או ברכה שרתה באצבעותיו של אותו צדיק או ברכה שרתה במעיה של אותה צדקת דכתיב ותאכל ותשבע ותותר ונראין הדברים שהברכה שרתה במעיה של אותה צדקת ע״כ. דרש שנתן לה קליל זעיר בשתי אצבעותיו מדנקט לשון ויצבט שהוא לשון הושטה ולא אמר ויתן לה קלי להודיע שלא היה במה שנתן שיעור נתינה אלא הושיט לה מעט אוצר בדרך הושטה בשתי אצבעותיו והכריח דנראין הדברים שהברכה שרתה במעיה של אותה צדקת מדקאמר ותותר ולא אמר ונותר כי לפי האמת המותר היא נותר מאליו אחרי שבע האדם מלאכול ואינו יכול לאכול עוד שאר המאכל נשאר מותר מאליו ולא שייך למימר שהאוכל הותיר אותו אמנם להודיענו כי זה המותר לא נותר מאליו כי לפי האמת לא היה באותו המאכל שיעור כדי שתשבע כי לא נתן לה אלא קליל בשתי אצבעותיו אמנם לפי בסיבת מה שנותר היתה היא שברתה ברכה במעיה על כן אמר ותותר בהו״ו של כינוי הנקבה כאילו היא היתה סיבת מה שנותר כי בזכותה נותר שברתה ברכה במעיה וכן דייק לקמן דקאמר את אשר הותירה משבעה ולא אמר את אשר נותר משבעה להודיענו כאמור שהיא הותירה אותו ע״י ששרתה ברכה במעיה של אותה צדקה :

והרשב״א הלוי ז״ל כתב ויאמר לה בעז וגומר הנה רז״ל בקבלתם האמיתית קבלו היות תיבת לה רפויה שלא במפיק ואמרו במסורת בהנהו לה דלא מפיק ה״א ויקרא

וַיִּצְבָּט־לָהּ קָלִי וַתֹּאכַל וַתִּשְׂבַּע וַתֹּתַר׃ טו וַתָּקָם לְלַקֵּט וַיְצַו בֹּעַז אֶת־נְעָרָיו לֵאמֹר גַּם בֵּין הָעֳמָרִים

ל׳ וחסר

מִסְּטַר חֲצוֹדַיָּא וְאוֹשִׁיט לַהּ קְמַח קְלֵי וַאֲכַלַת וּשְׂבַעַת וְאִשְׁתְּאַרַת׃ טו ותקם וְקָמַת לְמִצְבַּר שׁוּבְלִין וּפַקֵּיד בּוֹעַז יָת עוּלֵימוֹי לְמֵימַר

תולדות אהרן ויצבט. חגיגה כב:

רשי

לה ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה אחורים ותוך ובית הצביטה: וגם

אבן עזרא

ותותר. כעבור סוף פסוק כמו זכור מלחמה אל תוסף: ויצבט. אין לו חבר ופירושו

אגרת שמואל

ויקרא לה נוכח בשמו לבנות לה בית בארץ שנער ויאמר לה בעז וגומר וכמדרש רבתי דרות אמר לה ת"ו אין את מן האמהות אלא מן האימהות ונוכח הלך וילכוד את קנת ואת בנותיה ויקרא לה נוכח בשמו מלמד שלא עמד לה אותו השם ודכותה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תבוע' ע"כ. הנה פירשו תיבת לה בלא מפיק כאלו כתוב לא באל"ף. וכונת בועז להשיב לדברי רות דברי נחומין כי אחרי שהיא מרוב ענותנותה אמרה ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך השיבה כדרכי טובו ויאמר לא כלומר לא תהיה כזאת שלא תהיי מן האמהות הן השפחות אלא כאימהות שבנו את בית ישראל וכן ויקרא לה נוכח בשמו כאלו כתיב לא באל"ף כי לא עמד לה אותו השם וכיוצא בו בשאת שתי נשים את האיפה האמור בזכריה הנביא וישאל הנביא אל המלאך אנה המה מוליכות את האיפה והשיב לו לבנות לה בית בארץ שנער כתיב לה רפה לומר שאין לשקר תבועה כי אחרי שהאיפה הזאת היפת רזון מורה על הגנבה וגסות הרוח אין ראוי שתבנה ותהיה לה בית מנוחה כי טוב לא יהיה לרשע ולכן כתיב לה ברפ"ה כאילו כתיב לא באל"ף כמדובר וכן כתבו התוספות בשם י"מ כהאים מקדש וקרוב לזה פירש רבינו בחיי בפרשת מטות. ואמר לה גושי הלום ואכלת מן הלחם הנה ממאמר וטבלת פתך בחומץ שומע אני שאין כונת ואכלת מן הלחם כמשמעו לחם לבד שאם כן הוא היה לו לומר וטבלת אותו בחומץ מלבד היות זימון זה נקלה עד מאד לאכול פת לחם בחומץ ומצינו כי תיבת לחם הנה היא נאמרת בתורתנו על כל מאכל אשר יאכל בסעודה להיות עיקר קביעות הסעודה על שלהם אמר הכתוב לאכול לחם עם חותן משה ובודאי שסעודה גדולה היתה שם. מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם עד שסעודת שלמה בשעתו נקראת לחם דכתיב ויהי לחם שלמה וגו' וכן כתב רש"י ז"ל בביאור מגלת קהלת בפסוק לשחוק עושים לחם וזה לשונו לחדות מזמוטי חתנים ומלכים עושים סעודה ושם סעודה גדולה קרויה לחם כד"א בלשאצר מלכא עבד לחם רב ע"כ. וכן מצאתי טוב בדברי הר"ר יוסף יחייא ז"ל והביא ראיה מאומרו ביוסף שימו לחם כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברי' לחם עכ"ל ובעיני הדברים כל כך פשוטים כי לא היה צריך להאריך בראיות כאשר האריך: **ובאומרו** וטבלת פתך בחומץ כתב עוד הר"ש הלוי ז"ל שכן דרך הקוצרים להיות טובלין פתן בחומץ בשעת השרב כדברי רז"ל בויקרא רבה פל"ד והיה זה מפני כי החומץ הנה הוא משקיט הצמא ומחזק האצטומכא ועומד כנגד העיפושים כדברי הרלב"ג ז"ל ומפני היותה בת מלכים אשר לא נסתה כף רגלה הצג בשדות פחד פן יכה שרב ושמש על כן יעצתה עצה טובה עכ"ל:

והחסיד הה"ר יוסף יעבץ ז"ל כתב ויאמר לה גושי הלום וגו' כל מי שלא יהיה כפוי טובה ויסבת המעניקו יפתח לבו לעשות עמו יותר ולזה אמר מה שאמר וצוה מה שצוה עכ"ל: **ובמדרש** א"ר יצחק בר מריון בא הכתוב ללמדך שאם אדם עושה מצוה יעשנה בלבב שלם שאם היה ראובן יודע שהקב"ה מכתיב עליו וישמע ראובן ויצילהו מידם בכתפו היה מוליכו אל אביו ואילו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתיב עליו וראך ושמח בלבו בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו ואילו היה בועז יודע שהקדוש ברוך הוא מכתיב עליו ויצבט לה קלי עגלות מפוטמות היה מאכילה עד כאן לשונו: **וכתב** הרשב"א הלוי ז"ל נהירנא כד הוינא טליא שמעתי בביאור מאמר זה דבר נאה והוא כי שלשה דברים מוציאין את האדם מן העולם הזה אם מפני שיש בדבר ההוא טורח וירא מנוחה כי טוב ואיננו רוצה להטות שכמו לסבול הטורח ההוא ועל כן יושב לו מנגד. ואם בשביל שיש בדבר ההוא חסרון כבוד אליו ובהיותו רודף אחר הכבוד בורח מהעדרו. ואם בשביל שיש בדבר ההוא חסרון כיס. בא רבי יצחק ללמד דעת את העם שלא ימנע אדם את עצמו לעשות מצוה אחרי שיודע שהקב"ה כותב וקובע לו שכר וכנגד הטורח הביא דבר ראובן שלא השיב אחור ימינו אף אם היו כולם מוסכמים לדעת א' לשפוך את דמו והתעסק עמהם עד השיקם מאותה המחשבה ואם היה יודע שמעשיו בספר נכתבין היה עוד רב עמהם עד הביאו אותו אל אביו. וכנגד הכבוד הביא דבר אהרן בחיר ה' הנודע לנביא לישראל טרם זרות שמשו של משה רבינו ע"ה כדאמרינן בשמות רבה פ"ג אלא שלח נא ביד תשלח ועכשיו היה ניטל כבודו וניתן למשה ובכל זאת שמח ואם היה יודע שזה נכתב בספר בודאי בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו. וכנגד הממון הביא דבר בעז הצדיק כי נתן מלחמו לדל ואם היה יודע כי טוב בעיני ה' להיות זאת זכרון בספר אין ספק שהיה מאכילה עגלות מפוטמות. זהו הנשמע והנראה אלי עוד היות נרמזים פה שלשה מקורי שלמיות מחשבה דבור ומעשה כנרמז בפסוק בפיך ובלבבך לעשותו ונדרשו פה כסדר הכתוב כי על הדבור הביא דבר ראובן כי לא בחיל ולא בכח יגבר על אחיו כי אם ברוח שפתיו שפתי צדיק וכנגד המחשבה הביא דבר אהרן דבר המסור ללב כדכתיב וראך ושמח בלבו וכנגד המעשה הביא דבר בועז שהוא ענין מעשה רב. ובנשמע ונראה עדיין הומה לי לבי במאמר בא הכתוב ללמדך שאם אדם עושה מצוה כו' שאילו היה ראובן יודע כו' שנר' היותם משמשים על מנת לקבל פרס וביען לא נתברר להם שכר פעולתם לא עשו המצוה כהוגן וזה דבר מתמיה על בעל תשובה כראובן ועל חסיד בחיר ה' כאהרן ועל צדיק גמור כבועז. ולכן נראה לי שהקב"ה רצה להלין בעד שלמתם בדבר מעשיהם הטובים כי הנה יראה דבר ראובן אם בטרתו אם בדבורו שלא עשה הדבר כהוגן אחרי שיעץ להשליכו הבור והבור רק אין בו מים ואז"ל מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו ומה זו הצלה ובודאי יראה כי כונתו ככונתם להמיתו רק שלא יתאכזרו בידיהם כנגדו על כן הוא יתברך הבוחן לב וחוקר כליות העיד עליו למען הציל אותו מידם ופירוש אילו היה יודע ראובן כלומר אם היה יודע שהיה צריך הוא יתברך להלין בעדו ולהכריז עליו שהיה נקי מהדבר הזה הוא היה משים נפשו בכפו והיה מוליכו על כתפו למען דעת הכל כי כונתו רצויה וכן דבר אהרן כי מי יודע מה בלבו ואף אם נאמר וישק לו אין מזה ראיה כי נמצא כזה בעשו וישקהו ואם ננקד לכן הוצרך הוא ית' להשמיע תהלתו באומרו וראך ושמח בלבו וכן דבר בועז אשר נראה נותן בעין רעה וצרה שנתן כראשי אצבעותיו והוצרך רוח הקדש להודיע שנתן בעין טובה עד שהיה כדי שביעה. וכן מצאתי במדרש רבתי דרות ואילו היה יודע בועז שהקב"ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר הנה שדרשו זה מסופיה דקרא דותאכל ותשבע ותותר ואם היו הצדיקים הללו יודעים שהיה צריך הקב"ה להצילם מבוא לשון היו הם מתאמצי' לעשות מעשיה' מנוק' ומשופ' מחשד ולכן כל בר לבב יעשה מעשיו בלבב שלם בתכלי' השלמות להיות נקי מה' ומישראל עכ"ל. ואל אלהים הוא יודע ועד כי הדרך הזה אות באות עיינתי אותו ולפי שקדמני בו העתקתי אותו על שמו ואפריון נמטייה כי יפה פירש והוא ענין נחמד: **אמנם** עוד הסבר לי לומר כי כונת בעל המאמר להודיענו שעיקר העבודה תלויה בלב ורחמנא לבא בעי וכשעושה האדם המצוה במחשבה בלבד מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה בשלמות ומכתיב עליו שעשאה וז"ש בעל המאמר א"ר יצחק בא הכתוב ללמדך שאם אדם עושה מצוה יעשנה בלבב שלם כלומר כי בהיות הלבב שלם אפי' שהמעשה לא היה שלם מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו בשלמות וראיה מראובן שהפועל היה פועל חסד כי אותה שעלה אשר יען מהכל ומעט שאמר השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר ואלמלא הקב"ה עזרו היה מת כמאמר רז"ל מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו אבל כונתו היתה שלמה למען הציל אותו ולא מנע עצמו מלהרכיבו על כתפו להביאו אל אביו אלא מפני שחשש אולי לא יעלה בידו ואולי אם יפציר עמהם להשיבו אל אביו יהרגו את שניהם ולכן חשב כי אולי באותה העלה אשר יען יוכל בערמה להשיבו אל אביו ולזה בודאי אילו היה יודע ראובן שהקב"ה מכתיב עליו ויצילהו מידם כי אם היה יודע זה אז בודאי שהיה מובטח שיוכל להצילו ושתעלה בידו ההצלה ובודאי שהיה מרכיב אותו על כתפו ומביאו אל אביו אבל חשש אולי לא תעלה בידו ההצלה אם לא יהיה בערמה ובתחבולה ולכן יען להשליכו בבור כי חשב שע"י זה יוכל להשיבו אל אביו ולא כן היה כאשר דימה אבל הקב"ה ראה כי כונתו בלבב שלם היה להצילו אף אם המעשה לא עשאו בפועל כתב עליו השי"ת ויצילהו מידם הרי ראיה אחת שכאשר יעשה האדם המצוה גם אם בפועל יהיה חסר הלבב יהיה שלם עמו יתברך ומעלה עליו הכתוב כאלו עשאו:

ועוד ראיה מאהרן הכהן שהוא לא מנע עצמו מלצאת לקראת משה בתופים ובמחולות אלא מפני החשד ואדרבא אם היה יוצא בתופים ובמחולות אדרבא היה פרסום בדבר כל כך והיה מקיץ את הלוצנים הנרדמים בקול תופים והמחולות יקיצו ובפירסום גדול כזה יבואו להתלונן עליו כי יאמרו כי לא הוציא התופים ומחולות אלא כדי שיחשבו האנשים שאין לו קנאה מאחיו מרע"ה ובנפשו מהקנאה נטהרת והתחיה תעמוד סבהרת לכן בחר יותר שלא לעשות שינוי כלל שב ואל תעשה שאני אבל אילו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתיב עליו וראך ושמח בלבו כי אז כיון שהקב"ה היה מכתיב עליו זה היה יוצא מן החשד והיה נסתר ונסכר פי דוברי שקר בודאי שהיה יוצא בתופים ובמחולות לעשות המצוה בשלימות אבל עשה הפועל בשב ואל תעשה לצאת בלא תופים ומחולות כדי שלא לתת מקום לבעל דין לחלוק כי שב ואל תעשה שאני והאלהים שידע שהיה לבו שלם כתב עליו וראך ושמח בלבו: **הרי** ראיה שנית שאם יעשה האדם מצוה יעשנה בלבב שלם אפי' שהמעשה לא יהיה שלם שהקב"ה מכתיב עליו כאילו השלים אותו כיון שלא מנע עצמו מלעשותו אלא לסיבת עבודת ה': **וראיה** שלישית שהעיקר תלוי בכונת הלב מבעז וזה שאילו היה יודע בועז שהקב"ה היה מכתיב עליו ויצבט לה וגו' היה מאכילה פטומות כלומר בועז בודאי שהיה גודל צדקתו וחסידותו ותרבותו והרחמנות שבו בודאי שהיה מאכיל אותה פטומות אבל כדי להתרחק מן החשד שלא יאמרו שעיניו נתן בה ועל כן שינה אותה כמאכלה שלא להאכיל אותה עגלות מפוטמות לכן כדי להנצל מן החשד לא עשה המצוה בשלימות אלא האכילה מאכל אכלו הנערים אבל אילו היה יודע בעז שהקב"ה היה מכתיב עליו מה שהיה נותן לה כי באותה הכתיבה היה ניצול מן החשד כי כולם יעידון ויגידון כי כיון שהקב"ה כתבו שהוא חוקר לב בודאי ידע שהוא יתברך כי לשם מצוה נתכוין ולכך כתבו ואילו היה שמץ מנהו של הרהור עבירה בודאי שלא היה כותבו באופן שאילו היה יודע בועז שהקב"ה היה מכתיב עליו בודאי שאז היה מאכיל אותה עגלות מפוטמות כי לא היה מקום כלל לחשדו אבל כיון שלא ידע זה חשש אל החשד ולא נתן לה אלא קלי והש"י ראה טוהר לבו ומחשבתו והכתיב עליו המצוה אשר עשה גם אם לא היה עשויה בשלימות כי אם מעט קלי והקב"ה הכתיבו כי רחמנא לבא בעי הרי על פי שלשה עדים יקום דבר שאם אדם עושה מצוה יעשנה בלבב שלם כי זה סוף העיקר: **והרב** אחרון ז"ל כתב ותשב מצד הקוצרים דקדקה לשבת מצד הקוצרים ולא לפני הקוצרים פן יביטו בה ולא לאחוריהם פן תביט באיש מהם. ובעז נתן לה קלי ולא לחם בחשבו שהיה לה לחם אך קלי שהוא ביסקו"טו בלעז ראוי ליתן על כל לחם והגיד הכתוב שזה הקלי שנתן לה בועז לדמות פירות שעל השבע ומזה אכלה ושבעה ועשתה באופן שהותירה עכ"ל: **ומורי** זלה"ה כתב ויאמר לה בועז לעת האוכל גושי הלום וגומר נראה שהמתין לומר לה כן עד עת האוכל לפי שאם היה אומר לה מקודם היתה משמטת את עצמה ומתביישת ומסרבת והיה צריך לקרותה פעם אחרת ותנן אל תרבה שיחה עם האשה. ועוד שאם היה אומר לה מקודם היה מקום לחשד דשמא נתן עיניו בה ולפיכך המתין עד עת האוכל שאז אם היו כולם אוכלים והיא לבדה אינה אוכלת היה נראה האכזריות אם לא יקרא אותה ואז אמר לה גושי הלום ולא תשמיטי את עצמך כי אין ההזמנה אלא לדבר מועט וז"ש ואכלת מן הלחם וגו' עכ"ל: **ומצאתי** כתוב וטבלת פתך בחומץ לא קראה כדי שתאכל מן הלחם שהביאה היא כי אם נתת לה משלו ואמר פתך לרמוז כי הכל שלה וברשותה כאילו תאכל משל עצמה. ותרגומו ותטמשי סעודתיך בתבשילא דאתבשל בחלא עכ"ל:

(טו) **ויצו** בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים וגו' אמר לאמר מיותר לפי שבדרך הנערים לעשו' פחות מעט ממה שאומר להם אדונם לעשות וזה להנאת אדוניהם וכאן היתה כונתו של בועז שלא לבד תלקט בשדה במקום פנוי מעומרים כי אם גם בין העמרים שול תשולו לה וגו' כדי שאף אם יעשו הנערים פחות ממה שאמר לא יחסר זה שתלקט גם בין העמרים וז"ש ויצו להם צואה נוספת והקדמה למה שהיה רוצה לאמר להם שגם בין העמרים תלקט נוס להם והצואה היא זאת וגם שול תשולו לה וגו' ואם יתחכרו מזה ולא יבולו לה לפחות לא יפחתו מלהניחה ללקט בין העמרים: **א"נ** נפרש מלת לאמר שהיא מיותרת באופן אחר והוא כי לא היה בועז חושד את נעריו בכלימות כי בודאי בועז הצדיק לא היה מקרב אליו לעבוד עבודתו אלא צדיקים וישרים בלבותם כי מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים וא"כ אין לומר שחשדם שיכלימוה כי בודאי יחושו שלא להלבין פניה אלא חשש בועז כי היא מעצמה בהיותה מלקטת בין העמרים בפני נעריו של בועז והם רואים אותה איפשר שתקבל בושה וכלימה מהם אף אם הם לא יאמרו לה דבר להכלימה היא מעצמ' תכלם ולכן צוה את נעריו לחזק את לבה בדבריהם ושיאמרו לה שגם בין העמרים תלקט ובהיות ברשות נתונה מפיהם לא יהי' סיבה שהיא תכלם וזהו לאמר דקאמר צוה את נעריו לאמר לה שגם בין העמרים תלקט וימשך מזה שלא תכלם היא מעצמה מסברתם:

אח"כ מצאתי להרב מורי זלה"ה שפירש קרוב לדברי אלה שהיה במה שאמר ולא תכלימוה שהכונה שתהיה אמירתם זאת לא בהצנע ולא בקולות נשמעים פן תכלם ותבוש רות מהשומעים ובזה אתי שפיר לישנא דקרא דאי לאו הכי הל"ל גם אם בין העמרים תלקט לא תכלימוה עכ"ל: **ואומרו** ותקם ללקט הורה לנו גודל זריזותה כי דרך מי שאכל ושבע ודשן שרוצה לנוח מעט אחר האכילה וגם לישן קימעא וזו לרוב זריזותה ותאכל ותשבע ותותר ולא רצתה לנוח כלל אלא תכף ותקם ללקט. אח"כ מצאתי להר"ר יוסף יחייא ז"ל שכתב כדברי זה לשונו ותקם ללקט תכף אחרי אכלה כי לא בקשה מנוחה אחר האכילה לרוב זריזותה וכדי שלא לבא לידי מתנת בשר ודם עכ"ל: **והר"ר** יוסף גאקון כתב לא המתינה עד שיקומו הקוצרים אבל מיד שאכלה קמה בזריזות ואז שלא בפניה אמר בועז לנעריו וגומר עכ"ל: **והר"ש** ן' אלקבץ הלוי כתב הטעם לגם בין העמרים

אַף בֵּינֵי אֲלוּמַיָא תְּהֵי צְבִירָא וְלָא תְּכַסְפִינַהּ : טז וגם וְאַף מֵיתַר
תַּתִּירוּן לַהּ מִן אֲסוֹרַיָא וְתִשְׁבְּקוּן לְמֶהֱוֵי צְבִירָא וְלָא תְנַזְפוּן בַּהּ :
יז ותלקט וּצְבִירַת שׁוּבְלִין בְּחַקְלָא עַד רַמְשָׁא וּדְשַׁת יַת שׁוּבְלִין
דִּצְבִירַת וַהֲוָה שְׁעֵירֵיהוֹן כִּתְלַת סְאִין סְעוֹרִין : יח ותשא וְסוֹבָרַת

ג׳ ב׳ ר״פ בכתוב תְּלַקֵּט וְלֹא תַכְלִימֽוּהָ׃ טו וְגַם שֹׁל־תָּשֹׁלּוּ לָהּ מִן
ג׳ . ג׳ הַצְּבָתִים וַעֲזַבְתֶּם וְלִקְּטָה וְלֹא תִגְעֲרוּ־בָֽהּ׃ יז וַתְּלַקֵּט
ג׳ . ב׳ וכענין בַּשָּׂדֶה עַד־הָעָרֶב וַתַּחְבֹּט אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַיְהִי
ג׳ כְּאֵיפָה שְׂעֹרִֽים׃ יח וַתִּשָּׂא וַתָּבוֹא הָעִיר וַתֵּרֶא

וגם כ׳ ר״פ בכתובים וסי׳ וגם אהלי מקנה היו . וגם במלך נבוכדנצר מרדו . וגם בירושלים העמיד . וגם אל הגברי אשר . הקרובים אליהם . וגם ללוים אין לשאת . וגם מעכה אם אסא המלך . וגם עלה לרוב בחלבי השלמים . וגם עבדי חירום ועבדי שלמה . וגם עד זקנה ושיבה . וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך רסוף איוב . וגם אני אתי ונערי רעזרא . וגם במלאכת החומה . וגם נביאים העמדת . וגם כל האדם שיאכל ושתה . וגם זה רעה חולה כל עומת שבא כן ילך . וגם ברוך כשהסכל הולך לבו חסר . וגם אלהיהם עם הנסכים ועם כלי . וגם של תשלו לה מן הצבתים . וגם את רות המואביה אשת מחלון :

אבן עזרא

ופירושו כמו נתינה: (טז) של תשלו. מגזרת שולל ויש אומרים כמו שגגה מן על השל: (יז) ויהי כאיפה שעורים. פעם אחת שאלני אדם מה טעם כאיפה שעורים אמרתי לו אין טעם לשאלה הזאת כי הכתוב ספר מה היה אז נקלותי בעיניו ואמר לי כי יש לו טעם ואני החרשתי ממנו ולא שאלתיו. והנה בא ביום אחד ואמר לי כי יש לו טעמים הרבה האחד שראתה רות בדרך נבואה כי עתיד היה אחד מבניה להעמיד עמוד על שם בעלה וטעם איפה ל״ו רמוזים שהיו על העמוד וזה בגימטריא איפה. ופירוש שעורים כמו שיעורים כמו שער בנפשו. וטעם אחר ויהי שתי מלות ארמית ועברית והיא כאשר ראתה שיתלה אבשלום

רשי

(טז) וגם של תשלו. שכח תשכחו עשו עצמיכם כאילו אתם שוכחים תרגום של שגגה שלותא וכן על השל. דבר אחר לשון כי ישל זיתך: צבתים. עמרים קטנים

אגרת שמואל

העמרים תלקט אחר שנתחדה במה שלא היה בה והוא בלקיטה בין העמרים אשר לא כדת וכמו שנעשה הנגב על הקוצרים הוציא דבה עליה שאמרה ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים ומן הראוי כאשר דיבר עליה יעשה לה גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה עם היות הדבר הזה יוצא מהספק התוריי : **ואפשר** שתהיה תיבת ותקם על דרך שנדרש בב״ר פ״ע אצל וישא יעקב רגליו א״ר אחא תיו בשריה לב מרפא כיון שנתבשר בשורה טובה טעין לביה ית רגלוהי הדא אמרה כריסא טענא רגלייא ע״כ וזהו ותקם ללקט כי אחרי שנתבשרה בשורות טובות קימה היתה לה ותקם ללקט . ומצאתי במדרש כיון שנתרחקה אמר בועז לנעריו גם בין העמרים והיה זה להצילו מהחונף וגניבת דעת שלא יחשבו הנערים שהיה הדבר הזה פטומי מילי בעלמא בסעודה לפניהם אבל אחר אשר נתרחקה אמר בעז כדברים האלה למען ידעו ויאמינו כי מלב ונפש הוא אומר ועם היות דבריהם אמת אף גם זאת רואה אני את דברי הה״ר יצחק עאראמה ז״ל שכתב ויתכן כי המאמר הזה הוא מאוחר והוא מ״ש תחלה שלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך ע״כ ובזה יאמנו דבריו . ולא הוציא שקר מפיו ע״כ : **ואומרו** וגם שול תשולו לה וגו׳ הכונה שצוה להם עוד שיעשו עצמם מוטעים ובשגגה היוצאת מידם ישכחו עוד ולהורות על רבוי הפעמים שיעשו את עצמם מוטעים לכן כפל שול תשולו ואמר מלת לה כלומר שתהיה השכחה לה ולא לאחרים לפי שעניים רבים מחזרין בשדה ללקוט צוה את נעריו שישכחו עוד בכונה ויהיה באופן שהשכחה יהיה לה ולא לאחרים וז״ש שול תשולו לה ופירש להם היאך יעשו ואמר ועזבתם ולקטה כלומר העזבון והשכחה אשר העזבון בכונה יהיה באופן שתלקט אותו העזבון היא ולא אחר וזה באם אתם רואים אותה באה מצד זה העזבון שתעזבו ויהיה מאותו הצד שהיא באה בו ובכן תלקטהו היא ולא אחר ואף אם תקח יותר ויותר לא תגערו בה ח״ו : **והרשב״א** הלוי ז״ל כתב מאמר ולא תגערו בה יראה דברי מותר כי אם עשו לה שכחה מה שאינגו שכחה והתירו לה אגודות השבלין מימרא בעי שלא יגערו בה . והכונה אצלי כי הם שתי גזרות האחת וגם שול תשולו לה מן הצבתים כמ״ש והשנית ועזבתם ולקטה ולא תגערו בה כלומר שלא תאמרו אחרי שנתן לה מה שלא ניתן לאחרות די לה זה ותניח לקט האמור בתורה ליתר האלמנות והאומללות על כן אמר ועזבתם ולקטה כלומר עזבו אותה ללקט כדרך המלקטות האחרות ולא תגערו בה לאמר שהיא רוצה לזכות לכמה שולחנות : **ועוד** יראה לי ענין ועזבתם ולקטה כי להיות הפלגת יופי רות רב ועצום כמדו׳ אמר בועז שלא יסייעוה בלקיטה שלא ימשך מזה אליה שם רע אבל יניחוהו לפניה והיא תלקוט כי תמיד חשש על כבודה וענין לא תגערו בה כלומר על שום דבר אחר לא תגערו בה ולא תדברו אליה קשות כי בת מלך היא כדברי המדרש עכ״ל : **ורב** אחרון ז״ל כתב גם בין העמרים וגו׳ גם שתלקט בין מקומות קבוצי העמרים כפי המנהג שמקבצים אותם במקומות מתחלפים והמלקט שם אפשר שישלח ידו גם אל העמרים הנאותם ואל תכלימוה ותאמרו שלא תלקט במקום ההוא ולא זו לבד שבלים מפוזרים אלא אף צבתים שאין בהם דין שכחה עשו באופן שאתם שוכחים קצת צבתים ועזבתם ולקטה אותם ולא תגערו בה באמרכם אינה שכחה והוא שיעור רב עכ״ל :

(יז) **ותלקט** בשדה עד הערב הורה צדקתה וענותנותה כי אף שהיו מניחים אליה דרך שכחה כדי שתלקט שיעור רב היא היתה מדקדקת ולא רצתה לשלוח ידה רק במה שהיה דינה מה שהיה לקט לקטה ולא יותר כי שתי שבלים לקט ושלשה אינגו לקט וזהו ותלקט דקאמר לא פשטה ידה רק בלקט ועוד שלא הלכה משדה אל שדה כדרך כל שאר העניים רק בשדה אחת באותה השדה שהיתה שם שמה לקטה עד הערב ולפי שיראה זה מדרך העצלות כי לא היתה ממהרת ללקט ולכן נתעכבה בשדה אחת ובלקט לבד עד הערב לזה אמר כי גם ותחבוט את אשר לקטה ועם היות שלא שלחה ידה רק במה שהיה לקט שם צוה ה׳ את הברכה ויהי כאיפה שעורים וע״כ נתעכבה עד הערב כי לחבוט איפה שעורים צריך זמן רב ולא היה מעצלות שהיה בה ח״ו :

ואפשר שהודיענו זריזותה במה שחבטה את אשר לקטה כי לא רצתה לשאת אותו כאשר הוא וכמו שהיו נושאות כל שאר הנשים כי ראתה כי אין תועלת במה שתשא עליה משא גמל של תבן וקש וגבהה אבל חבט׳ אותו ולא שמה על שכמה אלא בר ולחם ומזון ויהי כאיפה שעורים והלואי שתוכל לשאת אותם ובודאי שאילו היה נושאה אותו בקשו ותבנו שהיתה מפסדת שהיתה מביאה קש במקום שעורים לכן ותחבוט את אשר לקטה : **ואפשר** עוד שהודיענו שהיה איפה שעורים כי ידוע שהאיפה ג׳ סאין ומשא אדם בינוני כשמסייעין אותו להרים משאו עליו הוא חמש סאין וגמירי טונא דמדלי איניש על כתפו מעצמו אינו אלא שליש משאו ממשוי שמסייעין אותו אחרים להרים דהיינו סאה ותלתא ושתות של סאה וזאת מרוב כחה וגבורתה עם היות מה שלקטה כאיפה שעורים דהיינו שלש סאין היא בעצמה נשאתו על כתפה וז״ש ותשא ותבא העיר כי לא הוצרכה לסיוע אחרים לישא משאה על כתפה כי היא לבדה נשאתו : **אי** נמי אמר ותלקט בשדה עד הערב כי בהיות שהיו הנערים עוזבים לה הרבה כמצות אדוניהם ועושים את עצמם כמוטעים והשכחים הרבה היא מוצאת כל כך ללקט כי ישבה בשדה אחד כ[illegible]דה הוא עד הערב וז״ש ותלקט בשדה א׳ לבד עד הערב להודיע לנו גודל חריצותה במעשיה אמר כי אף שהיה בין הערבים כשבתה ממלאכת הלקיטה כי עד שהיה ערב עסקה בלקיטה ובערב עמדה מללקוט באותו הזמן המועט שנשאר משם עד הלילה חבטה את אשר לקטה שהיה כאיפה שעורים ותשאהו על כתפה ובאה מן השדה עד העיר ועדיין היו שעות ביום כדי שתוכל חמותה לראות את אשר לקטה לאור היום וזהו ע״ד מה שאמרו רז״ל אסור לתלמיד חכם לצאת יחידי בלילה והביאו ראיה מקרא דכתיב לך נא ראה וגו׳ ופירש רש״י ז״ל שהזהירו שילך בעוד שהיה אור היום ולא בלילה וזהו לך נא ראה בעת שאתה יכול לראות בהות בעוד שהוא יום כי בלילה החשך יכסה ארץ לא יוכל לראות וזה שאמר כאן ותרא חמותה כלומר עדיין היה השמש במרומים כשבאה אל חמותה כי ראתה חמותה לאור היום את מה שלקטה ולא הוצרכה לאור הנר ועם היות שהוצרכה להתעכב בלקיטה עד הערב מרוב הלקט שהיתה מוצאת מ״מ באותו הזמן המועט ותחבוט את אשר לקטה שהיה כאיפה שעורים ונשאת אותו ובאת העיר ועדיין לא בא השמש מרוב מהירותה ותרא חמותה לאור היום את אשר לקטה ואמר ותוצא ותתן לה את אשר הותירה משבעה כי רז״ל אמרו על ויצבט לה קלי שנתן לה דבר מועט בין שלשה אצבעותיו לקח ונתן לה ואיני יודע אם שרתה ברכה בידו של צדיק או במעיה של צדקת והם ז״ל הכריעו ממקום אחר כי במעיה שרתה הברכה אפשר לנו לומר כי הכתוב כיון כאן לזה ותוצא ותתן לה את אשר הותירה ואף שלא היה ראוי להותיר כי מעט היה מה שנתן לה מ״מ היא היתה הסיבה שהותירה משבעה שהשבע היא במהרה וזהו משבעה דקאמר מסבת שביעתה במהרה בשרתה ברכה במעיה הותירה מה שהותירה ולרמוז לה שהיא היתה סיבת מה שהותירה לכן לא אמר את אשר נותר משבעה וכדפרישנא לעיל :

ואפשר לומר עוד במה שאמר ותרא חמותה את אשר לקטה דנראה שהם דברים שאין להם לא טעם ולא ריח כי בודאי שכיון שהביאו לעיר שתראה אותו אמנם אפשר שיהיה פירושו מלשון רואה אני את דברי אדמון כלומר ראתה וישרה בעיניה את אשר לקטה שהיה בודאי בזריזות גדול שאם היתה אשה אחרת לא היתה מלקטת החצי ממה שהביאה היא : או אפשר לפי שכיון שהביאה אותו מחובט שחבטה את אשר לקטה אחר שהוא מחובט יראה לעין כל שהוא דבר מועט מה שלקטה לפי שהוא בר ומנוקה מתבן וקש ולא יוכל השכל לדון ולידע כמה וכמה שבלים צריך לטרוח וללקוט כדי לחבוט אותו השיעור אמנם נעמי חמותה בטוב טעם ודעת שהי׳ בה ראת׳ והבחינה בדעתה את כל אשר טרחה ולקטה בשבלים כמה שיעור רב היה צריך ללקוט כדי שתצא ממנו איפה שעורים וידעה והבחינה טוב הזריזות והחריצות שהיה בה . אח״כ מצאתי כדברי בהר״ש אלקבץ הלוי ז״ל : א״נ גזרת ותרא חמותה את אשר לקטה וגו׳ הוא הכתוב השני שאומר ותאמר לה חמותה וגו׳ והכי קאמר ותרא חמותה את אשר לקטה שהיה שיעור רב וראתה עוד שהוציא׳ מאכל מחיקה אשר הותירה משבעה כי נתנו לה לאכול ולשבוע ולהותיר וע״כ ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום שאלה ממנה אמור נא לי איפה לקטת היום ואנה עשית שעשו עמך כל הכבוד וכל החסד הזה יהי רצון שיהיה מכירך ברוך כלומר האיש אשר עשה עמך כל הטובה הזאת יהי רצון שיהיה ברוך כלומר שיהיה ברוך ולא ארור כי אפשר שיהיה אחד מבני בליעל שנתן עיניו ביופיך וע״כ התחסד עמך לפנים מן השורה ולכן אמרה יהי מכירך ברוך כלומר יהי רצון שיהיה איש ברוך וטוב עין ומנדיבות לבו וטוב מדותיו וצדקתו עשה לך כל זה ולא על שנתן עיניו ביופיך וכיון ששמע׳ רות שהית׳ חושד׳ אותה שקבלה חסד ממי שאינו הגון עלה עשן באפה ודבר׳ אתה קשות וז״ש ותגד לחמותה דברים קשים כגידים : אי נמי שסיפרה לה כל הענין בפרטות בהגדה ובהמשך להודיע מעשיו של האיש שעשה עמה כי צדיק וישר הוא בכל מעשיו ואח״כ אמרה לו שמו וזהו שאמר עוד ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז : ואפשר ג״כ שאמר׳ לה שם האיש להורות שהיה איש צדיק כי שמו יורה על מעשיו הטובים כי שמו בעז להורות שבו עוז ותעצומות להתגבר על יצרו ולהלחם בו על דרך מה שאמרו בגמרא במעשה דכידור שהיה נקרא כידור ואמר אותו החכם עליו כי דור תהפוכות המה כו׳ אז אמרה לה ברוך הוא לה׳ כלומר צדיק הוא וברוך מפי ה׳ כי הרשעים הם זדים ארורים מפי ה׳ אמנם זה ברוך הוא לה׳ : ורב אחרון ז״ל כתב ותחבוט מהרה חושה בין הערבים לראות אשר לקטה והיה איפה שעורים והוא שיעור רב והגיד הכ׳ את זריזותה שבזמן הראוי ללקיט׳ בכל היום לא חבטה רק בין הערבים גם לא רצתה להביא השעורים בשבלים כאשר תעשינה שאר המלקטות כי יהיו לה למשא כבד רק תבואה נקיה הביאה וז״ש ותשא ותבא העיר כלומר אם היתה התבואה בקשיה היה נמנע אצלה להביאה העיר כי יכבד עליה משאה אך אחר שחבטה יכלה להביא את הזרע עכ״ל : והר״ר יוסף יחייא ז״ל כתב ותלקט בשדה וגו׳ ספר בשבחה שאף שראתה היות בעז נדיב לב והרגישה בדבריו בצוותו את נעריו את האמור לא רצתה ללקט בין העמרים ולא בין הצבתים רק לקטה בשדה כהפקר אשר הוא מתנת ה׳ לעמו ולכן הוצרכה לטרוח בלקיטה עד הערב מה שלא היתה טורחת כ״כ אם היתה לוקטת מן המוכן עכ״ל : וטעם ותחבוט כתב הר״ש ן׳ אלקבץ הלוי

חֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַתּוֹצֵא וַתִּתֶּן־לָהּ אֵת ג׳ ב׳ מ״ל
אֲשֶׁר־הוֹתִרָה מִשָּׂבְעָהּ׃ יט וַתֹּאמֶר לָהּ חֲמוֹתָהּ ג׳ חסר בליש׳
אֵיפֹה לִקַּטְתְּ הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית יְהִי מַכִּירֵךְ בָּרוּךְ ל׳. ל׳ י׳ כתי׳ ס׳
וַתַּגֵּד לַחֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה עִמּוֹ וַתֹּאמֶר שֵׁם
הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם בֹּעַז׃ כ וַתֹּאמֶר נָעֳמִי
לְכַלָּתָהּ בָּרוּךְ הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ אֶת־ ב׳
הַחַיִּים וְאֶת־הַמֵּתִים וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי קָרוֹב לָנוּ ג׳ ל׳

וְעָלַת לְקַרְתָּא וַחֲזַת חֲמוֹתַהּ יַת מָה דְּכַנְשַׁת וְאַפְּקַת מִן תַּרְמִילָא
וִיהֲבַת לַהּ יַת מְזוֹנָא דְּאִשְׁתְּאָרָא לַהּ מִשַּׂבְעַהּ : יט ותאמר וַאֲמַרַת
לַהּ חֲמוֹתַהּ לְאָן צְבַרְתְּ יוֹמָא דֵין וּלְאָן אִשְׁתַּדַּלְתְּ לְמֶעְבַּד יְהֵא
גַּבְרָא דְּאִשְׁתְּמוֹדַע לִיךְ מְבוֹרָךְ וְחַוִּיאַת לַחֲמוֹתַהּ יַת דְּאִשְׁתַּדְּלַת
לְמֶעְבַּד עִמֵּיהּ וַאֲמָרַת שׁוּם גַּבְרָא דְּאִשְׁתַּדְּלִית עִמֵּיהּ יוֹמָא דֵין
מִתְקְרֵי בּוֹעַז : כ ותאמר וַאֲמָרַת נָעֳמִי לְכַלָּתַהּ מְבוֹרָךְ הוּא מִפּוּם
קוּדְשָׁא דַּיְיָ דְּלָא שְׁבַק טִבְוָתֵיהּ עִם חַיַּיָא וְעִם מִתַיָּא וַאֲמָרַת לַהּ

רשי

קטנים ים דוגמתו בלשון משנה מלאן צבתים או כריכות : (יט) יהי מכירך ברוך . בעל השדה שנשא ונתן לך פנים ללקט בשדהו : (כ) את החיים ואת המתים

אבן עזרא

אבשלום שהוא מבניה והנה כ"ף עם אל"ף רמז לשנות אבשלום במותו ואחר כך איפה שערים לשון רבים בעבור היותו כבד עליו . וטעם אחר כי תחלת אות כאיפה עם תחלת שעורים הוא בגימטריא ישי שהוא צדיק גמור אז שמח ויסב לבו בקרבו : (כ) ברוך ה' אשר לא עזב חסדו . לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה: החיים. נעמי ורות: מגואלנו הוא. אין

אגרת שמואל

הלוי מצאתי במדרש לקח טוב כדי שלא לשאת העמרים על שכמה ואין ספק כי היה זה מאשה משכלת שלא להטריח עצמה במה שאין בו צורך גם מפני מראית העין והוא נכון וכו בחר החסיד הה"ר יוסף יעבץ זלה"ה בנמוקיו עכ"ל:

ובמדרש לקח טוב ותשא ותבא העיר מלמד שלא עמדה בשום מקום שלא תועד עם הפריצים ע"כ ודייק באומר מלת מלמד דאי לא תימא הכי מה בא ללמדנו: והר"ש ן' אלקבץ הלוי כתב אפשר שעם שבועז כבר דבר עליה דברים טובים וצוה לנעריו להשגיח עליה בכל זאת לא בטחה בהם כי אין אפטרופוס לעריות אלא ותשא ותבא העיר בפעם א' כמו שנשכה נחש פן יפגעו בה אנשים שאינם מהוגנים עכ"ל: ואני אומר כי אפשר שלסבה זו חבטה את אשר לקטה שאם היתה מביאה אותו בקשיה היתה צריכה ללכת ולבא ב' או ג' פעמים כדי להביאו כי לא תוכל שאתו בפעם א' והלואי בשנים או בג' פעמים ופחדה אולי תפגע בדרך עם אנשים שאינם מהוגנים לכן ותחבוט ותשא העיר בפעם א': והר"ר יצחק עראמה ז"ל כתב ותשא ותבא העיר כי באת אותו היום ליטול רשות מחמותה להשאר מכאן ואילך עם נערות בועז עכ"ל:

(יח) **ותרא** חמותה כתב הר"ש ן' אלקבץ הלוי ז"ל הכונה שרות לא הראתה לה שלא להתגאות ולהתייהר בחריצות וזהו ותרא חמותה את אשר לקטה:

(יט) **ותאמר** לה חמותה איפה לקטת היום ואנה עשית וגו' אמר' לה ב' דברים אחד איפה לקטת היום שעשה האיש בכל השדה עמך טובה ואנה עשית שעשית את טובה עמו הרי ב' דברים שהוא עשה עמך וגם את עשית עמו לפי שהעני עושה טובה עם בעל הבית כי מתברך בשבילו וז"ש איפה לקטת היום אמר על הטובה שקבלה היא ועל הטובה שעשת' עם בעל השדה אמר' ואנה עשית ופירשה דבריה ואמרה לה למה אני אומרת ואנה עשית שאת עשית טובה עם בעל השדה לפי שיהיה מכירך ברוך בשכר הטובה אשר עשה עמך יהיה ברוך כי יברכהו אלהים ולכן אני אומרת שאת עשית עמו ותגד רות לחמותה את אשר עשתה עמו כלומר אינו נערך מה שאני עשיתי עמו אל מה שעשה הוא עמי ולכן אין להזכיר ולומר שהוא עשה עמי דבר אלא הכל עשיתי אני עמו כי יהיה שכרו גדול וזהו שאמר ותגד לחמותה כי לא היה כדבריה רק היא עשתה עמו לבד ולא הוא עמה ואח"כ אמרה לה אמירה אחרת שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז וע"כ אמר ותאמר שם האיש כי זו היא אמירה אחרת: א"נ לפי שראתה כי הביאה כאיפה שעורים שהוא שיעור רב יותר מן הראוי ללקט אמרה לה איפה לקטת היום ואנה עשית שיעור רב כזה בודאי שיהיה מכירך ברוך כלומר האיש שיקח אותך לו לאשה ויכירך באישות בודאי שיהיה ברוך ומאושר כי אין זאת רק מרוב מהירותך וחריצותך לעשות מלאכתך כי אשת חיל את שלל לא תחסר לעולם ולחם עצלות לא תאכל ויהיה נודע בשערים בעלך בשבתו עם זקני ארץ . והיא מרוב ענותנותה אמרה לחמותה אין זה ממני ומחריצותי רק מטיבותיה דבעל השדה כי איש חסד הוא וז"ש ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו כי מטובו ומנדיבות לבו שמתחסד עמה יותר מן הראוי היה זאת שלקטה הרבה ולא מזריזותה ואח"כ אמרה לה שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז וזאת היא אמרי' שנית:

(כ) **ותאמר** נעמי לכלתה ברוך הוא לה' כלומר עד עתה הייתי אני מברכת אותו בחשבי שהוא אדם הצריך לברכתי אבל עתה שהודעתני שהוא בועז אמרה זה אינו צריך לברכתי כי ברוך הוא לה' ברוך הוא ומבורך מפיו ית' כי בועז הצדיק הזה כן דרכו על כל העולם אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים דכל העולם וכל מעשיו הם אלו לרדוף אחר גמילות חסדים דחיים ודמתים . ואמרתי זה לפי שראיתי למפרשים שהוקשה להם מה היא החסד שעשה עם המתים דבשלמא עם החיים עשה חסד עם רות ונעמי אבל עם המתים אלימלך ומחלון וכליון מה חסד עש' עמה' ולזה תירצו כי המתי' יש להם נחת רוח מן הטובה המגעת לקרובם החיים וכיון שעשה בועז טובה עם רות גם בעלה המת שם וקבל נחת רוח ועם היות שהדברים הללו פשוטים ומתיישבים עם כל זה נוכל לומר דמתים דקאמר קאי אמתים דכולי עלמא כי בעז הצדיק תמיד היה עוסק בגמילות חסדים דחיים ודמתים וכדאמרן: אי נמי אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים דקאמר לאו אבועז קאי רק על השי"ת כי בעל החסד והרחמים הוא ועושה חסד עם החיים בעולם הזה ועם המתים בעולם הבא וזהו שאמר ברוך הוא בועז לה' אשר לא עזב השי"ת חסדו את החיים ואת המתים וכן לא יעזוב חסדו ויברך את בועז על כל הטובה הזאת אשר עשה עמך כי אנו אין לנו יכולת לגמול חסד עמו כאשר הוא התחסד עמנו: א"נ לפי שאין אדם רוצה שתתבזה אשתו בבית דין וכל שכן שאינו רוצה שתתבזה בשדה ללכת ללקט אוכל לנפשה ולכן אמרה נעמי ברוך יהיה בועז לה' אשר בזאת הטובה שעשה עמך לא עזב חסדו עם החיים עמי ועמך ועם המתים שאינם רוצים שתתבזה אשתו בשדות אנשים אחרים אשר לא ידעתי תמול שלשום ובזה שלא הוצרכת ללכת אל שדות אחרים עשה חסד עם המתים חמיך ובעליך הרוצים שלא תתבזי ועם החיים ג"כ ולפי שיאמר לה רות וכי עתה בשדה הזו של בועז שהלכתי לא נתבזיתי כי איש זר הוא אתי שלא ידעתיו תמול שלשום ויותר כבוד היה לי לשבת בביתי ובחומותי לכן אמרה לה נעמי ממה שהלכת אל שדה זו של בועז לא הגיע למתים שום בזיון כי קרוב לנו האיש מגואלינו הוא וז"ש פעם שנית ותאמר לה נעמי אמירה שנית לתרץ קושיא שיש על דבריה ואמרה כי קרוב לנו האיש וממנו אין שום בזיון נמשך : ובמדרש ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום תני בשם ר' יהושע יותר ממה שבע"ה עושה עם העני העני עושה עם בע"ה שכן אמרה רות לנעמי שם האיש אשר עשיתי עמו היום ולא אמר' אשר עשה עמי אלא אשר עשיתי עמו היום בועז הרבה פעולות והרבה טובות עשיתי עמו בשביל שהאכילני פרוסה אחת עכ"ל . ראוי לדעת למה תפסו בתחלת הפסוק שהם דברי נעמי כיון שהראיה היא מדברי רות שאמרה שם האיש אשר עשיתי עמו ולא אמרה אשר עשה עמי ועוד יש להבין שגם מדברי נעמי נראה שהיה אפשר לדרוש דרשה זו והכי היה יכול לומר מדקאמרה ואנה עשית ולא אמרה ואנה עשו עמך אלא ואנה עשית הרבה פעולות עשית עמו כו' ואפשר שזאת הראיה רצה בעל המאמר לשלול אותה כי אין מדברי נעמי ראיה לדרשה זו ולכן תפס בדברי נעמי ואמר ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום כלומר אילו לא היתה אומרת נעמי לרות אלא אנה עשית הייתי דורש דיותר ממה שבע"ה עושה עם העני כו' מדלא קאמר' ואנה עשו עמך כדאמרן אבל נעמי אמרה שתים איפה לקטת היום ואנה עשית נראה שהשוה עשיית העני עם מה שעשה בע"ה כי באומרה איפה לקטת היום הרי מה שעשה בע"ה אמור ובאומרה ואנה עשית הרי מה שהעני עושה עם בע"ה אמור באופן שהייתי אומר דשקולים הן אבל מדברי רות נשמע שיותר ממה שבע"ה עושה עם העני העני עושה עם ב"ה שכן אמרה רות לנעמי שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז ולא אמר' אשר עשה עמי כלומר ולא הזכיר' כלל רות החלוקה אשר בע"ה עושה עם העני זה היה להורות שיותר ממה שבע"ה עושה כו' ובהיות שאינו נערך כלל עם מה שהעני עושה עם ב"ה לכן לא הזכירו ובזה מדוייק הכפל שכפל ר' יהושע שאמר ולא אמר אשר עשה עמי כלומר ולא אמר נמי אשר עשה עמי ולימא הכי שם האיש אשר עשה עמי ועשיתי עמו היום וגו' אלא אמר אשר עשיתי לבד וזהו הוא הכרח שיותר ממה שבע"ה עושה עם וכו' : ואפשר להרחיב עוד הפי' הזה והוא כי נעמי הקדימה הטוב שעשה הבעל הבית עמה וז"ש איפה לקטת היום ואיחר' את הטוב שהיא עשתה עמו ואמר' ואנה עשית ונתן טעם לדבריה למה הקדימה לטובת בעל הבית ואמרה יהי מכירך ברוך כלומר המקדים לא יושג ובשביל שהכירך ראוי שיהיה ברוך וכל הברכות ראויות אליו בשביל שהכירך הוא ואין לך מכיר וכשמעה רות כי מיעטה נעמי הטוב אשר העני עושה עם ב"ה לכן מרה לה ודברה בלשון דברים קשים כגידין וזהו ותגד לחמותה והקדימה את הטוב אשר עשתה היא עמו וז"ש ותגד לחמותה את אשר עשתה היא עמו ולפי שלפחות היה מן הראוי כי גם אם לא הקדימה הטוב שעושה בעל הבית עם העני לפחות היה לה לאחר אותו ולהזכירו בסוף דבריה ולומר שם האיש אשר עשה עמי וגו' והיא לא רצתה להזכירו כלל

ולפי'

ואפי' לבסוף ולכך לא אמרה אותו דרך הגדה וקושי ע"כ מלת ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו וגו' כלומר אפילו בסוף דברי איני מזכיר שהוא עשה עמי לפי שאינו נערך כטיפה מן הים מה שעשה עמי למה שאני עשיתי עמו כי הרבה פעולות כו' בשביל שהאכילני פרוסה אחת וכמאמרם ז"ל:

א"נ דקדק בייחוד לשונו שאמר ולא אמר אשר עשה עמי אלא אשר עשיתי עמו הרבה פעולות כו' אפשר שרצה להודיענו איך היתרון שיש לזה על זה הוא דבר שאין לו שיעור וזה כי אם היתרון היה דבר מועט בודאי שרות לא היתה משבחת את עצמה שהיא עשתה עמו בהיות שהמקדים לא יושג ואפי' אם היא גם היא עשתה עמו יותר ממה שבו"ה עשה כיון שהפרש היתרון הוא דבר מועט היה מזכיר את טובת ב"ה כיון שהוא הקדים להטיב עמה או לפחות היה מזכיר את שתיהן אבל בהיות שלא אמר אשר עשה עמי ולא הזכיר החלוקה הזאת כאילו לא היתה אלא אמר אשר עשיתי וגו' זה יורה שהיתרון של זה על זה הוא דבר שלא ישוער וזה שסיים ואמר הרבה פעולות והרבה טובות עשיתי עמו ואמר הרבה פעולות על טובות העולם הזה וקראן פעולות להיות שהן נפעלות בעה"ז לעין כל וכנגד טובות העה"ב אמר והרבה טובות שהן טובות צפונות לעולם הבא ע"ד מה רב טובך אשר צפנת ליראיך כי הן טובות אשר עין לא ראתה אלהים זולתך והכל בשביל שהאכילני פרוסה אחת:

ועם זה אפשר לפרש מה שאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום וגו' כי נראה מלת היום מיותרת לגמרי כי כבר אמר לעיל איפה לקטת היום וגו' וידוע כי אותו היום היה הראשון שיצאתה ללקט וגם אם היה רוצה להזכיר מלת היום היה לו להזכירו ברישא ולימא הכי ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו היום ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו וגו' אי נמי לימא הכי שם האיש אשר היום עשיתי עמו בועז אבל כיון שכונתה היתה לרמוז שהרבה טובות עשתה היא עמו לכן אמרה שם האיש אשר עשיתי עמו וגומר כלומר באלו הטובות אשר עשיתי עמו לפי האמת היום נצדק עליו שם בועז לפי שהיום נתעטר בטיבות ועוז ותעצומות כדאמרן באופן כי היום נצדק עליו שמו של בועז במה שעשיתי עמו לא כן התמול ולכן אמר היום בועז כלומר היום הוא נקרא בועז באמת: ובפשט הכתוב אפשר לומר עוד שאעורר קצת הערות שיש בכתוב וכבר כתבם הר"ש הלוי ז"ל הלא המה ראשונה כפל עניינו איפה לקטת היום ואנה עשית כי איפה ואנה כולם שאלת המקום. ב' לקטת ועשית שניהם ממין אחד כי אין מעשה אחר אשר יעשון כי אם הלקיטה וכן נראה ממה שלא השיבה כי אם אל המעשה ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו ותאמר שם האיש אשר עשיתי וגו' וא"כ מה כפל זה ואם הוא לצורך למה לא השיבה לשתי השאלות. ג' כפל ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו ותאמר שם האיש אשר וגומר ולפי הנראה היינו הא אשר עשתה עמו היינו שם האיש אשר עשיתי עמו. ד' כי בא הא' בלשון הגדה והב' בלשון אמירה. ה' כי ותאמר הוא מיותר לגמרי כי היא המדברת ולא הפסיקה חמותה. ו' תיבת היום למה ונודע כי זה לה יום א' לצאת השדה:

והמסתבר לי בזה הוא כי הנה רות עשתה שני מעשים הא' הלקיטה אשר הוא דרך כל הבא ללקט כי בזה זכתה לו התורה. ב' עשתה ענין החבטה והחבוט את אשר לקטה וזה שלא כדרך כל המלקטים כי אין דרך לחבוט אותו בשדה של בע"ה והיה בידו של בע"ה למחות בידה על זה ושתוליכהו לביתה ושם תחבוט אותו ויש מקום לקפידא לנוח ובפרט דנפיק מניה חורבא לכל שאר המלקטים כי ישמעו וילמדו לעשות כן והוא עיכוב רב וטורח רב לבעל השדה, ועל שתים אלו אמרה על הלקיטה אמרה איפה לקטת היום ואמרה מלת היום בלקיטה לחודה ולא אמרה איפה לקטת ואנה עשית היום והיה שב מלת היום ללקיטה ולעשיה שהיא החבטה אבל אמרה איפה לקטת היום כלומר ידעתי בתי ידעתי שכל היום צריך ללקוט השיעור הזה שהבאת ובלקיטה לבדה היית מתעכבת כל היום וכן היה כדכתיב ותלקט בשדה עד הערב נראה דכל היום עד הערב היה צריך ללקיטה ולכן אמרה איפה לקטת היום ואמרה מלת איפה כונתה לידע איה פה לקטה וזו היא מלת איפה אמנם מה שאמרה ואנה עשית הכונה שתמהה על החבטה היכן חבטה אותו כי אין דרך שום בעל שדה להניח לחבוט בשדהו לכן אמרה ואנה כלומר איני יודעת לך באיזה מקום היכן עשית ולכן אמרה ואנה עשית וקרא החבטה עשייה כי הוא התקון האחרון של התבואה כי הוא מוכן ומתוקן ועשייה הוא לשון תקון כמו עושה אדם שפמו וכו' ועל ענין שהניחוה לחבוט שם אמרה יהי מכירך ברוך כי בודאי לא היה מניח לחבוט בשדהו אלא למי שהוא מכירו וכיון שהתנהג עמך כאילו היה מכירך ברוך יהיה ומבורך ולכן כיון שעיקר התמיה לא היה אלא לדעת איך הניחוה לחבוט ולעשות ולתקן שם השעורים לכן השיבה לזה וממילא תדע איפה לקטה כי בכלל מאתים מנה וז"ש ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו כלומר הגידה לה בדרך הגדה ובדרך פרט איכות האיש ומעשהו וצדקת האיש אשר עשתה עמו וחבטה בשדהו ולא דבר לה מאומה מצד צדקותו וחסידותו אשר הכירה בו ולפי שהרגישה קושי אחד בדבריה שאם הכירה מדת האיש וחסידותו במה שצוה עליה לקוצרים ועזבתם ולקטה וגו' או במה שדבר ע"ה עיניך בשדה אשר יקצורון והלכת אחריהן היינו כדי שתלך ללקוט במה שזכתה לה התורה ובזה בענין יפה הוא נותן אבל בענין החבטה בשדהו מאין ידעת שלא ירע בעיניו הדבר שמלאך לבך לעשות מה שאינו נהוג כי המשנה ידו על התחתונה ובפרט במה דנפיק מניה חורבה להבא לשאר המלקטות שישמעו וילמדו לעשות כדאמרן לכן אמרה תשובה לקושי הזה שהוא בדבריה ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו וגו' כלו' אני בדקתי בשמו בעז שמורה שיש בו עוז ותפארה בכל מעשיו ולכן בראותי את שמו ידעתי כי איש חסיד הוא ולכן מלאני לבי לחבוט גם את אשר לקטתי כי משמו שנקרא בועז ידעתי שאיש חסיד הוא ולא ירע בעיניו הדבר כלל:

והרשב"א הלוי ז"ל כתב בתירוץ הקושיות שהקשינו ואמר כי אחר החיפוש נמצא כי שתי התיבות האלה איפה ואנה היותן מורות על שאלת המקום תתחלפנה בפחות ויתר וזה כי תיבת איפה מורה על המקום הקרוב וזה נודע מהרכבתה כי היא מורכבת מאיה ומפה ופירושו אי פה וכן הוא פסוק מי איפה הוא הצד ציד על דעתי וזה כפי הנדרש בב"ר ויהי אך יצא יצא יעקב א"ר איבו פולייונו של אבינו יצחק מפולש היה זה יצא מכאן וזה בא מכאן רבנין אמרין כמין איפטרופומיט' הדלתות היו נכפלים לאחוריהם עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו הה"ד אך יצא יצא יעקב נראה כיוצא ואינו יוצא ע"כ נראה היות תיבת איפה מורה על קירוב המקום עד שלא טוב בעיני רבנן דברי ר' איבו שהיה פולייונו של אבינו יצחק מפולש זה בא מכאן וזה יוצא מכאן אלא שעמד לו אחרי הדלת וע"כ צעק מי איפה מי הוא והיה הוא שהיה פה עמי עומד ברגע הזה:

ואני המחבר נראה לי דאי משום הא לא איריא דעד כאן לא פליגי ר' איבו ורבנן אלא בפסוק אך יצא יצא יעקב דר' איבו דרש בתחלה מלת אך דקאמר דנקטינן דאכין ורקין מיעוטין הן והכונה שמיעט בזמן שלא הספיק יעקב לצאת כי מעט היה ביאת עד בתכף ומיד והנה עשו אחיו בא מצידו ואין זה אלא שהיה ביתו של יצחק אבינו מפולש זה יצא מכאן וזה בא מכאן. ורבנן דרשי ג"כ מלבד המיעוט של מלת אך מה זה הכפל של יצא יצא והם כדברי רבי איבו היה די בשיאמר אך יצא יעקב אמנם באומר יצא יצא פירש לנו המיעוט של מלת אך כמה היה וזהו שעמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו וזהו שהזכירו רבנן ואמרו הה"ד אך יצא יצא יעקב נראה כיוצא ואינו יוצא דנראה דדרשי הכפל של יצא יצא עם מלת אך שהוא מיעוט שהכונה של יצא יצא הכונה יוצא ואינו יוצא אבל במלת מי איפה הוא הצד ציד לא דברו כלל ולאו בהאי פלוגתייהו. את זה כתבתי להורות דר' איבו ורבנן לכולהו דייק מלת איפה ולא בהאי פלוגתייהו ולא מפני שאני חולק לומר דמלת איפה אינו מקום קרוב כי הסברה בעצמה של מלת פה נראה שהוא פה כמוך וקרוב אצלו:

עוד הביא ראיה הר"ש הלוי ז"ל ממה שאמר הכתוב הגידה נא לי איפה הם רועים כי להיות מרעיתם בשכם אמר איפה איה פה במקום קרוב ויגיד עליו רעו נסעו מזה כלומר מזה המקום אשר עליו שאל איפה הם רועים וכן תיבת עשיה נאמרת על האסיפה בקצת מקומות כמו ותעש הארץ בשבע שני השבע וכן על דעתי ועשת את התבואה לשלש השנים כי אסיפת הארץ בכתה אוכל לשלש השנים. ועוד צריך לזכור מה שכתבנו למעלה אצל ותרא חמותה את אשר לקטה כי שיערה היות השיעור ההוא בשבלים רב ועצום ולכן שפטה כי ממקום קרוב באה ולכן היה לה זמן רב ללקוט ולהביא העיר או שלא היה הענין לקט כדרך המלקטות אבל מתנה שניתן לה ע"ד גם בין העמרים תלקט וגם שול תשולו לה או מן הצבתים או בדרך אחר עד שהיה הענין אסיפה לא לקיטה ולכן שאלה כנגד המציאות הראשון איפה לקטת היום וכבר הקדמנו כי תיבת איפה מורה על שאלת המקום הקרוב ואמרה איפה לקטת היום כאומר איה מקום כל כך קרוב כאילו הוא אחר הדלת שלקטת בו עד שהספקת ללקוט כל כך כיום זה וזה טעם היום כלומר אפשר שהיום לקטת כל זה אם לא שיהיה המקום קרוב עד מאד על הדרך שאמרנו וכנגד המציאות השני אמר ואנה עשית וא"ו ואנה כוא"ו ומקלל אביו ואמו ופירושו או אנה עשית כי אם המקום הוא רחוק עד שלא יתייחס בלשון איפה אבל בלשון אנה אי אפשר ביאה אלא א"כ יהיה באסיפה ועלה קאי יהי מכירך ברוך על שויתר שתאספי כל מה שתוכלי מבלי פיאה כדרך לקט והנה רות מרוב ענותנותה לא רצתה להחזיק טובה לעצמה לסורות הרלוקה וברכה אשר ברתה בה עשה ידיה אבל אמרה שהיה הענין אסיפה וזהו שאמר ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו והיא מעצמה אמרה שבעל השדה התחסד עמה לפנים מן השורה וכיוצא ממה שהוא אמר לנעריו אמרה היא לחמותה אע"פ שהיא לא שמעה דבריו כמו שכתבנו אבל שלא להחזיק טובה לעצמה כמדובר כי לכן לא הגידה דברי בעז עמה הוגד הוגד לי כל אשר עשית את חמותך וגו' ישלם ה' פעלך וגו' וכל הדברים הטובים ההם כדי לברוח מהסברה ומההתפארות כדרך השלמים ואחרי כלותה מדבר מה שהתחסד עמה ואשר זמנה לסעודתו ויצבט לה קלי אשר כל זה נכלל באומרו ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו שעל זה תפול תיבת הגדה המורה על חידוש דברים אשר לא נודעו קודם לכן כנודע אחרי כן אמרה שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז כלומר שאספתי כל זה כיום א' בשות שיעור רב הנה הוא בועז אחד מיוחד שבעם וזה טעם היום כמו שנאמר בשכבר עכ"ל:

ותמהני מאד איך פירש על רות שדברה כזבים בשביל שלא רצתה להחזיק טובה לעצמה ומקרא מלא הוא שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ואיך אמרה שהיה הענין בדרך אסיפה או במתנה או מן העמרים או מן הצבתים בענין שהיה אסיפה לא לקיטה ולא היה כן כי לא לקטה אלא לקט כדרך שאר המלקטות וכמו שאמר הכתוב ותלקט בשדה וגו':

והחכם החסיד הר"ר יהודה ן' שושן ז"ל כתב אחר שמצינו בתורה עד אנה ינאצוני וגו' וכן עד אנה תשימון וגו' עד אנה אשית עצות שפירושן עד אימתי אומר אני ששני דברים הם הא' באיזה מקום לקטת והב' אימתי עשית זה כי הכמות הזה רב השיעור לזמן מועט אשר בו היית והיא אחת דברה שתים שמעה חמותה כי פירש' לה את אשר עשתה עמו כלומר את האיש אשר עשתה עמו ואמרה אליו כי שם האיש אשר עשתה עמו מלאכה מרובה ביום קצר הוא בועז עכ"ל:

והחסיד הר"ר יוסף יעבץ ז"ל כתב בנמוקיו שיעדה אחד מג' דברים או שהניחו לקט ושכחה הרבה או בסייעה היא או שנתנו לה מתנת חנם ואפשר כולם ע"כ אמרה בלשון לשונות איפה לקטת ואנה עשית יהי מכירך ברוך עכ"ל:

עוד כתב החסיד הר"ר יוסף יעבץ ותאמר נעמי ברוך הוא לה' וגו' בתחלה ברכו בגופניות יהי מכירך ברוך ועתה ברכו בנפשיות ברוך הוא לה' כיון שידעה שכיון לשמים עכ"ל:

ואומרו את החיים ואת המתים כתב הה"ר יצחק ערמאה כי החסד שהוא בעשה עמהן הוא את החיים בעבור המתים עכ"ל:

והראב"ע ז"ל כתב לאות אשר עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה עכ"ל. ולפי האמת הם דברים בלתי אמיתיים וכמו שכתב הר"ש הלוי ז"ל כי הלא טוב עוללות אלימלך מבציר בועז וכמו שאמרו ז"ל שהפיל לבן של ישראל שהיו בוטחים בו ואין כדבר המשפט גמילות חסדים: **ואפשר** לומר דחזר ואמר מלת ותאמר דנראית מיותרת והענין הוא שבדבריה אלה רמזה לה אמירה אחרת והוא שהוא גואל ואולי ירצה לגאול אותה ולהביאה לו כי קרוב לנו האיש מגואלינו הוא. אח"כ מצאתי להרב מורי זלה"ה שפירש כן:

ורב אהרן ז"ל כתב בראותה חמותה את אשר לקטה אמרה לה כמות כזה נמנע להיות לקט ולכן לא ימנע מאחת מתרתי אם שלקטה בשדה או בעשית מלאכה ובשכירות היום נתן לך כן ובספק זה נתחזקה בראותה שנתנו לה לאכול ולשבוע ולהותיר וז"ש איפה לקטת היום או אנה עשית מלאכה ונשכרת אצל בעל הבית ובכל אופן שיהיה יהי מכירך ברוך והיא השיבה לה לפי דרכה והגידה לה המלאכה שעשתה והוא שלקטה יותר מהראוי והרי זה כדמות מלאכה כי הכניסה בכנסת הצבתים והיתה גם בין העמרים והוסיפה לומר לה שם האיש אשר עשיתי עמו מלאכה הוא איש גדול שמו בעז ואיש לו רבבות נערים ונערות ואינו צריך לשכור. ברוך הוא לה' אשר לא עזב חסדו וגו' כלומר כי כל מה שעשה עמה היה אם לטובת החיים והם נעמי ורות כי עניות היו או בזוכרו אהבת המתים אלימלך ובניו כי לכן הטיב לנשיהם אחריהם כי לא היה קרוב רק לאנשים לא לנשים עכ"ל:

ורז"ל אמרו אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים שזן ופרנס את החיים ואת המתים שנטפל בתכריכין עכ"ל. כונתם ז"ל שזן ופרנס את החיים היינו מה שהתחסד עמהן ובזה עשה חסד עם המתים שנטפל בתכריכין הכונה עם מה שאמרו ז"ל בפסוק כאשר עשיתם עם המתים שנטפלתם בתכריכין ע"כ ועתה במה שנתחסד בועז עם רות עם היות נכריה היא לו כי לא היה קרובה אלא עם בעלה ואם התחסד עמה ביותר מדאי השיבה היתה לפרוע לה קצת ממה שנטפלה היא בתכריכי המת ועתה בפרעו לרות קצת מהחסד שעשתה במה שנטפלה בתכריכין הוה ליה כאילו מתם בועז נטפל בתכריכי המתים וע"כ אמר ואת המתים וזו היא כונת שנטפל בתכריכיהם:

ומצאתי כתוב קרוב לנו האיש מגואלינו הוא כלומר בגואלינו מלך המשיח עתיד לצאת ממנו:

ובמדרש ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגואלינו הוא א"ר שמואל בר נחמן בועז גדול הדור היה והאשה עשתה אותו קרוב שנאמר קרוב לנו האיש ע"כ. הנה ר' שמואל בר נחמן הרגיש למה לא אמר אנו קרובים לאיש אלא אמר קרוב לנו האיש אלא כהיות דנקטינן מי נתלה במי קטן נתלה בגדול ורצתה נעמי להודיע לרות כי עם היות שבעז גדול הדור היה עם כל זה

הָאִ֖ישׁ מִגֹּאֲלֵ֥נוּ הֽוּא׃ כא וַתֹּ֖אמֶר ר֣וּת הַמּוֹאֲבִיָּ֑ה גַּ֣ם ׀
כִּֽי־אָמַ֣ר אֵלַ֗י עִם־הַנְּעָרִ֤ים אֲשֶׁר־לִי֙ תִּדְבָּקִ֔ין עַ֣ד אִם־ ב׳ לטעות
כִּלּ֔וּ אֵ֥ת כָּל־הַקָּצִ֖יר אֲשֶׁר־לִֽי׃ כב וַתֹּ֥אמֶר נָעֳמִ֖י
אֶל־ר֣וּת כַּלָּתָ֑הּ ט֣וֹב בִּתִּ֗י כִּ֤י תֵֽצְאִי֙ עִם־נַ֣עֲרוֹתָ֔יו וְלֹ֥א ג׳. ב׳ מ״ל
יִפְגְּעוּ־בָ֖ךְ בְּשָׂדֶ֥ה אַחֵֽר׃ כג וַתִּדְבַּ֞ק בְּנַעֲר֤וֹת בֹּ֙עַז֙ ס׳ רפין
לְלַקֵּ֔ט עַד־כְּל֥וֹת קְצִיר־הַשְּׂעֹרִ֖ים וּקְצִ֣יר הַֽחִטִּ֑ים

נָעֳמִי קָרִיב לָנָא גַבְרָא מִפּוּרְקָנָא הוּא׃ כא ותאמר וַאֲמַרַת רוּת
ב׳ לטעות מוֹאֲבִיָה אַף אֲרוּם אֲמַר לִי עִם רַבְיָא דִילִי תִּתּוֹסְפִין עַד זְמַן דִּכְדֵי
יְשֵׁיצוּן יַת כָּל חֲצָדַיָּא דִילִי׃ כב ותאמר וַאֲמַרַת נָעֳמִי לְוַת רוּת
כַּלְּתַהּ שַׁפִּיר בְּרַתִּי אֲרוּם תִּפּוּק עִם עוּלֵימוֹהִי וְלָא יַעְרְעוּן בִּיךְ
ב׳ מ״ל בְּחַקַל אוֹחֲרָן׃ כג ותדבק וְאִדְבָּקַת בְּעוּלֵימָתוֹי דְבוֹעַז לְמִצְבַּר עַד

תצאי ג׳ וסימן נמסר במיכה סימן ד׳: בשדה ה׳ רפין וסימן נעברה נא בארצך. אעברה בארצך. הוי מגיעי בית בבית. ותאמר נעמי אל רות. ויאמר בועז אל רות:

אבן עזרא

אין הגאולה יבוס רק הוא דרך אחרת: (כב) כי תצאי ללקוט עם נערותיו. ולא עם הנערים שהוא נצב על הקוצרים והקוצרות: ולא יפגעו בך. אנשים וכמהו

אגרת שמואל

יותר מעלה וגדולה היה לנו יותר ממנו עד שהוא היה מתייחס לקרובנו והוא היה קרוב לנו ונתלה בנו כי ערכו קטן מערכנו ואמר כפי הפשט מגואלנו הוא הכונה עד עתה הוא היה טפל אלינו ועתה נהפך הדבר עד שהוא בא לגואלנו ומגואלנו הוא לגאול אותנו מעניותנו ע״ד כי ימוך אחיך וגו׳ והחזקת בו:

ומורי זלה״ה כתב איפה לקטת היום כ״כ שיעור רב ביום א׳ ובפרט בהיות הענין חדש אליך כי היום הוא ראשון ללכתך השדה וז״ש היום ואנה עשית באופן שנתנו לך לאכל לשבעה ולהותיר יהי מכירך ברוך כי בלי ספק מנדיבי עם הוא ועל נדיבות יקום עכ״ל:

(כא) **ותאמר** רות גם כי אמר אלי וגו׳ כלו׳ אתה ברכת אותו על הטובה והחסד שעשה עתה עמי גם ראוי הוא לברכה על שני דברים אחרים, א׳ כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין וזה במה שאמר לה לעיל עיניך בשדה אשר יקצורון והלכת אחריהן וזה מורה על רוב חסידותו שאינו מקרב אלו רק אנשים צדיקים וידועים אלו שהן יראי חטא כי מושל מקשיב על דבר אמת כל משרתיו צדיקים וכדפרישנא לעיל בפסוק עיניך בשדה אשר יקצורון וגו׳ ולכן אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין ולא תחוש כי בטוח אני בנערי שהם צדיקים ולא יתנו עיניהם בך על דא ודאי הוא ראוי לברכה ועוד על דבר אחר הוא ראוי לברכה על כי אמר אלי כי לא לבד ליום אחד או ליומים אלך אל שדהו ללקוט רק עד אם כלו את כל הקציר אשר לי וזהו גם כי אמר אלי דקאמר כלומר ראוי הוא לברכה גם על שני דברים הללו על כי אמר אלי וגו׳:

(כב) **ותאמר** נעמי אל רות כלתה משני דברים הללו שאמר לך בועז האחד עשה והאחד לא תעשה וז״ש טוב בתי כי תצאי עם נערותיו כלומר על מה שאמר לך שתלך אחר הנערים וכמו שאמר והלכת אחריהן טוב הוא לך שתלך עם נערותיו ולא עם נעריו אבל על מה שאמר לך שתלך לשדהו ולא אל שדות אחרים עשה כדבריו בזה ולא יפגעו בך בשדה איש אחר: א״נ אמרה לה נעמי טוב בתי כי תצאי עם נערותיו ולא תלכי אל שדה אחר כי אין נערות כי אם בשדה זו ולצניעותך טוב הוא שתלכי עמהן וגם שבשדה אחר לא יחלו פניך שתלקט כמו שחילה פניך בועז לא תעבורי מזה וז״ש ולא יפגעו בך בשדה אחר כלומר שלא יחלו פניך ללכת שמה כי אדרבה יכלימוך ובועז צוה לבלתי נגעך וגם חילה פניך שתלכי אל שדהו ולכן טוב לך שלא תעבורי משם כדבריו. ויפגע בלשון חילוי ובקשה: ובמדרש א״ר חנן בר לוי בודאי מואביה היא זו שהוציאה עילה על אותו צדיק הוא אמר לה כה תדבקין עם נערותי והיא אמרה לחמותה עם הנערי׳ אשר לי תדבקין ע״כ והנה הם ז״ל דקדקו אמאי קרי לה עתה מחדש מואביה וכבר כותב המגלה פסק ועקר כנוי זה ממנה ולא קראה אלא רות סתם וכמו שאמר הכתוב ויאמר בועז אל רות הלא שמעת בתי ומה זה שעתה מחדש חזר לאחוריו וקראה מואביה אלא קראה מואביה לפי שעשתה כמעשה מואבית ולא כמעשה ישראלית כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב והיא בדתה מלבה מה שלא היה כי בועז לא אמר אלא וכה תדבקין עם נערותי והיא אמרה שאמר לה גם כן עם הנערים אשר לי תדבקין זו היא הבנת דברי רז״ל אבל עם כל זה צריך לתת לרות סברת מה להבין מה עלה על לבה לדבר ולומר מה שלא היה ועוד כי נראה הכתוב בלתי גזרה כי הבנת גם כי אמר אלי וגו׳ נראה שהוא בהמשך הכתוב כך אף אם אמר אלי עם הנערים וגו׳ כי מלת גם פירושה אף ומלת כי פירושה אם ונמצא שנשאר הכתוב בלתי גיזרה וכפי טבע הלשון האמתי כך היה לו לומר גם אמר אלי עם הנערים וגו׳ אמנם רות עתה נהגה כמואביה לומר מה שלא היה וכונתה היתה להתחסד בעיני חמותה וכאילו גזרת הכתוב חסרה מן הספר ומובנת במלת גם כי דקאמרה וכונתה היתה לומר כך גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין אני לא אדבק אלא בנערות ונעמי הבינה תכף כונתה בהתחלה במלת גם כי הגיזרה היא שתדבק בנערות ולא בנערים ע״כ לא שבקת לסיומי למילתא ואמרה לה תכף ומיד טוב בתי כי תצאי עם נערותיו כאשר אני הבנתי מדבריך אשר אמרת גם כי אמר אלי וגו׳ ואמרה עוד ולא יפגעו בך בשדה אחר רצתה ג״כ להזהירה שלא תלך לשדה אחר פן לסבת רוב יפיה יתעללו בה כמה ריקים ופוחזים לבא עליה לטמאה בה ואפקיה בלשון פגיעה שהוא לשון מיתה ע״ד לך פגע בו כי אפשר שכל כך יתעללו בה עד שימיתוה וכמעשה שהיה בפלגש בגבעה כי מרוב מה שהתעללו בה מתה דכתיב והנה האשה פלגש נופלת פתח הבית וידיה על הסף ולכן טוב בתי כי תצאי עם נערותיו בשדותיו ולא יפגעו בך וגו׳: או אפשר לפי שנעמי אמרה קרוב לנו האיש מגואלנו הוא ורמזה בדרך רמז כי גואל הוא ואולי רוצה לישא אותה ולכן התחסד אתה יותר מדאי ע״כ השיבה לה רות להודיעה כי הבינה את דבריה כי דילחכימא ברמיזה ואמרה גם יש הוכחה וספק לדבריך שאולי נתן עיניו בי שאני רואה כי אמר אלי עם הנערים וגו׳ ואילולי שנתן עיניו בי לא היה מתחסד עמי כ״כ לומר לי שאשב שם עד אם כלו את כל הקציר מה שלא אמר לשום אשה מהנשים המלקטות ולכן ראוי והגון הוא להתרחק מאיש הלזה כיון שיש הוכחה שנתן עיניו בי והשיבה נעמי אע״פ כן טוב בתי כי תצאי עם נערותיו ולא יפגעו בך בשדה אחר כלומר כי האיש גם אם יהיה שנתן עיניו ביך הנה בבירור שהוא ימתין לישא אותך ע״י חופה וקידושין לא כן בשדה אחר כי שמא יפגעו בך ויתעללו בך ותהיה אנוסה בשדה של איש אחר: והר״ר שמריה ז״ל כתב ואמרה עם הנערים אשר לי אע״פ שהוא אמר לה עם נערותי מפני שאמר עד אם כלו את כל הקציר אשר לי ואין להקפיד כי הנערים והנערות כולם בקציר: והר״ר יצחק עראמה ז״ל כתב ולדעתי היא אמרה כן לפי שהקציר היה מוטל על הקוצרים לא על הקוצרות. אמנם לענין מעשה נזדרזה ע״כ: והחסיד הה״ר יוסף יעבץ זלה״ה כתב בנימוקיו עם הנערים אשר לי תרגם המתרגם רביא ולא עולמיא ונערותי עולמתי אם כן ירצה עם הילדים הקטנים אשר לי כי הם כמגודלים בנעוריהם במצות ובמעשים טובים תדבקי ע״כ: והחכם החסיד הה״ר יהודה ן׳ שושן ז״ל כתב הטעימה דבריה אל רות ואמר׳ לה קרוב לנו האיש כי בן אחי בעלה הוא ובן אחי אביה נמצא שהוא קרוב לכן כי הוא ובעלה של רות בני אחים הם ואמרה גם כן מגואלנו הוא כי אחרי פלוני אלמוני שהוא אחי אלימלך הנה לו משפט הגאולה לגאול נחלתינו ועתה ששמעה רות דברי׳ שמעה אזנה ותבן לה כי מפני זה אמר׳ אל תלכי ללקוט בשדה אחר ולא אמרה כן מתחלה לחמותה כי חששה כי אחרי שהיא נכריה בעיניה ואיננה קרובה אל בעז לפי דעתה אולי תחשוב חמותה כי איש נכרי האומר לה ללא סיבה שתלך ותבא שם עד כלות הקציר לשמץ דבר אמר לה כן ועתה שנודע לה כי מפני קורבה אמר והיא היודעת שלא דברו בינייהם דברי הבאי אמרה גם כי אמר אלי כלומר גם הגדיל חסדו כי כך וכך אמר. ויש כאן דקדוקי דברים כי הוא אמר לה וכה תדבקין עם נערותי והיא משנה דבריו עם חמותה באמרה כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין והנה נעמי חמותה מרגשת ואומרת לה כפי המשך הדבור טוב בתי כי תצאי עם נערותיו הסכימה דעתה אל דברי בועז עד שאני אומר לפי הדרך הנזכר כי גם כשגלתה דברי בועז לא רצתה לומר דבריו כי אולי תחשוב כי לולי שראה בה דבר הדומה או מביא אל הדומה לכיעור לא היה מזהירה שתדבק עם נערותיו ולכן התחכמה לו שאמרה לנעמי עם הנערים אשר לי תדבקין וחמותה הסכימה אל האמת ונעמי כמתמהת ומזהרת לה כי ראתה כי מתחלה אמרה לה שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז והיה ראוי לפי דבורה לומר וגם לימים הבאים אני קרואה לו אמרה לה טוב בתי שתעשי כדבריו שלא יפגעו בך העם בשדה אחר ויהיה ההתדבקות עם נערותיו לא עם נעריו עכ״ל: והרשב״א הלוי ז״ל כתב ותאמר נעמי לכלתה וגו׳ אמרה לה דעי בתי כי אם הוא אמר לך עם הנערים אשר לי תדבקין בודאי הנה הוא בקי בהם ובדיק בהו שהם כשרים וצדיקים עד שאין שום חשד לשבת בחברתם ומה שאני אומרת שהוא יותר טוב שתצאי עם נערותיו לא שעם הנערים הוא רע מאחר שאותו הצדיק אמר שהם טובים אבל הצד היות׳ טוב הוא שתצאי עם נערותיו ולא תעלה חמתך באפך על דבריו ולא תעבורי מזה. ועוד דקדקה בדברי׳ כי אחרי שבעז אמר שתדבק עם נעריו אין ראוי להפרד מהם לא על צד ההכרח ולא על היותר טוב כי בודאי הם צדיקים אבל העצה שיעצתה היא שעם היות בעת היותה בשדה ראוי שתדבק עם הנערים בכל זאת בעת צאתה מן השדה אל העיר או מן העיר אל השדה הוא יותר טוב שתצאי עם נערותיו מפני הרואים כי אם הנערים הם מוחזקים לכשרים לבועז אינם מוחזקים לכל רואיהם ולכן אמרה כי תצאי ולא אמרה כי תדבקי עכ״ל: ומצאתי כתוב אפשר שנערות בעז לא היו נשארות בגורן אבל באות לבית וכשמשכימות לצאת השדה קוראות לרות וזה טעם כי תצאי וגו׳:

(כג) **ותדבק** בנערות בעז וגו׳ עד כלות קציר השעורים וקציר החטים ואחר שהוצרכה להיות עם נערות בעז כל הזמן הזה שהוא ג׳ חדשים היה ראוי שתאסף עם נערות בעז גם בלילו׳ שלא לילך ולשוב בכל יום בערב היא

בלא

דִישֵׁיצֵי חֲצַד סְעוֹרִין וַחֲצַד חִטִּין וִיתִיבַת עִם חֲמוּתָהּ׃ ג א ותאמר וַאֲמָרַת לַהּ נָעֳמִי חֲמוּתָהּ בְּרַתִּי בִּשְׁבוּעָה לָא אֲנִיחַ עַד זְמַן דְּאִתְבַּע לִיךְ נִיחָא בְּגִין דְּיִיטַב לָךְ׃ ב ועתה וּכְעַן הֲלָא בּוֹעַז דְּאִשְׁתְּמוֹדַעְנָא לָנָא דַּהֲוֵית בְּחַקְלָא עִם עוּלֵימָתוֹי הָא הוּא מְבַדַּר יַת

י״ג וַתֵּשֶׁב אֶת־חֲמוֹתָהּ׃ ג א וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי חֲמוֹתָהּ
בִּתִּי הֲלֹא אֲבַקֶּשׁ־לָךְ מָנוֹחַ אֲשֶׁר יִיטַב־לָךְ׃ ב וְעַתָּה
ל. ב׳ פ״ג הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ אֲשֶׁר הָיִית אֶת־נַעֲרוֹתָיו הִנֵּה־

אבן עזרא

וכמוהו רבים: (כג) ותשב את חמותה. כמו עם חמותה: (א) מנוח. כי אין לאשה

רשי

המתים. שזן ומפרנס את החיים וטפל בצרכי המתים: (ב) מודעתנו. קרובנו:
הנה

אגרת שמואל

באה לביתה ובבקר היא שבה אל השדה לכן אמר שהיא לא עשתה כן כדי שלא לעזוב את חמותה יחידה וגלמודה אלא ותדבק בנערות בועז ללקט לבד ביום אבל מלילה ללילה ותשב את חמותה שלא להניחה מאהבתה אותה: א"נ הפליג לספר בשבחה של רות כי עם היות שדבקה באותו הזמן דבקות עצמי דבקות של אהבה עזה כי לכן אמר ותדבק ולא אמר ותלך עם נערות בועז וגו' כדקאמרה נעמי כי תצאי וגו' ועם היות כי דרך טבע הוא להדבק נערה עם נערות כמותה כי הוא מין במינו ואינו חושש ולא להדבק עם זקנה ובפרט אם היא זקנה עגומת רוח ונפשה מרה לה אז אין טבע הנערה להדבק ולשבת עמה ורות עם היות כי כבר דבקה נפשה לנערות באותם הג' חדשים עם כל זה לא נפסקה חוט האהבה שהיתה לה עם חמותה אלא ככלות הקציר חזרה אל מקומה הראשון וז"ש ותשב את חמותה: א"נ הודיענו הצדקות של נערות בועז אף אם היו בשדה שהוא מקום של עוברים ושבים זה יוצא וזה בא עם כל זה מושל מקשיב על דבר אמת כל משרתיו צדיקים וצדקניות היו ורות עתה כאשר דבקה עם נערות בועז עד כלות וגו' דע לך שהוא כאילו היתה יושבת את חמותה וזה שאמר ותשב את חמותה וכמו שכאשר היתה שמורה מכל דבר רק בהיותה עם חמותה בתוך הבית כן גם בשדה עתה שדבקה עם נערות בעז שהיו צדקניות גמורות היתה רות שמורה עמהם וביניהם כאילו היתה יושבת את חמותה וגם בזה הדרך דייק מה שאמר ותדבק בנערות בעז ללקט כי דרכן של כל הנערות כאשר הם בשדה הם משחקות זו עם זו ומשחקות בדברי שחוק והתול אבל הכא רות דבקה עם נערות של בועז שהיו צדקניות כי כל העסק שלהן לא היה אלא ללקט: א"נ ספר בשבחה של רות כי גם באותם השלשה חדשים אשר היתה שם בשדה וכדברי מי שאמר שלעולם היתה בשדה ביום ובלילה עד כלות הקציר אמר שעם היות שהיתה שם בשדה עם נערות בועז כל הג' חדשים בכל אותו הזמן עיניה ולבה וכל מחשבתה היה עם חמותה כאילו היתה יושבת עמה ולא היתה מסיח דעתה ממנה כאילו היתה יושבת עמה וזה מרוב אהבתה וזהו שאמר ותשב את חמותה באופן כי גופה בשדה ועיניה ולבה ומחשבתה שם יושבים עם חמותה:

(א) **ותאמר** לה נעמי חמותה וגו' הכונה כי עם היות שדרך האשה כשמת בנה ונשארה כלתה אלמנה אינה רוצה שתנשא לאחר אבל כשמת חתנה ונשארה בתה אלמנה רוצה שתנשא מיד ולא תשב באלמנותה וכאן אמרה לה חמותה עם היותה חמותה אמרה לה איני מחשיב אותך ככלתי רק כבתי וזהו שאמר בתי הלא אבקש לך מנוח ואני רוצה שתנשאי לאחר, ואמר אשר ייטב לך כלומר אף כי לפי הנראה כיון שאני רוצה להשיאך לבעז שהוא זקן יראה לך שלא ייטב לך בזווג זה לזה אמר אין הדבר כן רק אשר ייטב לך ואם לא לתענוגי העולם הזה ייטב לך לעולם הבא בהיותך אשה לאיש צדיק כזה וכן מצינו לרז"ל שדרשו בפסוק למען ייטב לך לעולם שכולו טוב: א"נ אמרה לה נעמי חמותה בתי וגו' הכונה בהיות שארז"ל כי שנאה קדומה לכלה עם חמותה ורות לא התנהגה עם נעמי כאילו היתה חמותה אלא כאילו היתה אמה והיא בתה ולכן אמרה בתי וגומר כלומר כיון שעד עתה התנהגת עמי כאילו את בתי וכנהוג במצות כיבוד האם מאכיל ומשקה וכו' כן עשית עמי הפך הטבע אשר לכלה בחמותה ואם כן ראוי הוא שאעשה כן גם אני ואבקש לך כלומר עם היות שזה ייטב לך ולא לי בראות כלתי נשואה עם אחר ראוי הוא שאבקש לך מנוח עם היות שייטב לך ולא לי. ויובן זה יותר מרווח עם מה שאז"ל כי בהזדווג האיש עם אשתו רוחא שביק בגווה ואחרי כי במות האיש נשאר הרוח בבטן האשה וכל עוד שלא תנשא האשה אז ינוח לו אבל כאשר תנשא האלמנה בבוא עליה האיש השני עייל רוחא אחרא בגוה ודחי לרוחא קדמאה ולכן אמרה לה נעמי הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך כלו' גמרתי בלבי לבקש לך מנוח אפילו שלא ייטב באותם הנישואין אלא לך לבד וזהו אשר ייטב לך ולא ייטב לבני המת כי רוחא דעייל בגווה בעלה השני דוחה את רוח הראשון עם כל זה אני איני מבקש אלא טובתך אשר ייטב לך וזו היא כוונתי לבקש לך מנוח אפילו שלא יהיה בועז ויהיה איש זר כי אז ייטב לך ולא לבני עם כל זה על כל פנים אבקש לך מנוח אמנם עתה כעת אנסה הנישואין האלו כי הם טובים לשניכם לך וגם לבני וז"ש ועתה כלומר כעת הנה הוא מוכן בועז אשר הוא מודעתנו ובהיות מודע וקרובו של המת תנוח רוחו על המת כי הוא זווג קרוב לייבום להקים שם המת על נחלתו ורוחא דשביק המת בגווה לא מכסכסא בקרבה וזהו מלת ועתה דקאמר כלומר עתה אנסה ענין הזווג הזה אולי יגמר והוא טוב לך ולבני אבל כוונתי שגם אם לא יגמרו הנישואין האלו אבקש לך נישואין אחרים אפי' שיהיו מאיש זר אשר ייטב לך לבדך ולא לבני עם כל זה אבקש לך מנוח ולכן אמר אבקש לשון עתיד ולא אמרה הנה בקשתי לך מנוח אשר ייטב לך: א"נ בהיות כי לרוב הפעמים הנישואין והזווגים נעשים אז שייטב בעיני המזווגן כי מאמינים לסרסור המזווג או על פי הקרובים שלה כאשר ייטב בעיניהם תגמר הזווג אמנם עתה בזווג הזה אמרה לה נעמי אבקש לך מנוח אשר ייטב לך כלומר שגם בעיניך ייטב ולא ע"י האמנה שתאמין כי שהוא טוב בעיני אלא גם בעיניך ייטב: והמתרגם ז"ל כתב ואמרה לה נעמי חמותה ברתי בשבועה לא אניח עד זמן דאתבע לך נייחא לדעתי פירש מלת הלא כמו אלה כי אותיות אחה"ע מתחלפות ה"א באל"ף ואל"ף בה"א דאלת"ה לא הוזכר בכתוב שבועה כלל וענין השבועה היה כדי שלא יחשדוה שלפנים היא אומרת לה שתבקש לה מנוח להשיאה לאיש אמנם לבה בל עמה להשיאה לאיש כי מי היא החמות שרוצה שתנשא כלתה לאחר ומה גם היות הנשואין על ידה אבל כל דבריה פטומי מילי בעלמא נינהו לכן נשבעה לה שיבקש לה מנוח וגו':

(ב) ועתה הלא בועז וגו' לפי שעל א' מב' דברים אפשר שלא תרצה האשה בזווג אם מפני שהוא ממשפחה בזויה יותר ממה שהיה בעלה הראשון כי בעלה הראשון היה ממשפחה מעולה ולכן ירידה היא אליה להנשא עתה למי שהו' ממשפחה פחותה או אפשר שלא תרצה כי אינה יודעת האיש ההוא אם טוב ואם רע הוא כי לא ידעה אותו מתמול שלשום לכן אמרה לה נעמי ועתה הלא בועז מודעתנו הוא ממשפחתנו וקרוב לנו ואין לך שום ירידה ממה שהיית עד עת' וגם את ידעת טוב מדותיו אשר היית את נערותיו וידעת אותו כי צדיק תמים הוא ולכן אנכי מצוך שתעשי כל מה שאומר אליך ורחצת וסכת וגו' וירדת הגורן וגו': ואפשר עוד שאמרה נעמי הזווג הזה נאה ומתקבל מכמה טעמים הא' בהיות איכות האיש וחשיבותו רב ועצום וז"ש הלא בעז כלומר נודע בשערים שמו ואיכות חשיבותו מודעת היא בכל הארץ ועוד שהוא מודעתנו וקרוב לנו האיש מגואלנו הוא ועוד כי אין את זרה ונכריה עם כל אנשי ביתו וזה כמה ימים שהכירוך ואהבת עולם אהבוך ועוד כי עת דודים הוא כי הוא זורה את גורן השעורים והוא שש ושמח בראותו את הברכה אשר ברכו ה' במעשה ידיו כי עד עת הזריה לא תודע הברכה. אמרה לה עוד ורחצת וסכת כלומר שתלך למרחץ ותרחץ גופך ואחר כך תסיך בשמן הטוב ובבשמים והנה יש פסק במלת ורחצת להודיע שלא תסוך את עצמה במרחץ כי יחשדוה הרואות בזנות כי יאמרו אין דרך אלמנה לסוך בשמן הטוב כיון שאין לה בעל לצורך מה תסוך ולכן נוח לה כי לא תסיך בעת רחיצתה במרחץ כי בזה משימה עליה שם רע בשכנותיה אלא יהיה הפסק מן הרחיצה לסיכה לכן ורחצת במרחץ ואחר הפסק זמן שתבא לביתך אז וסכת ושמת שמלותיך עליך וירדת הגורן ושמתי כתיב וירדתי כתיב כי אם היתה יורדת לגורן בלא מלבושים נאים אלא כאשה אלמנה עגומת רוח בודאי לא היה פחד כלל אבל בהיות שהיתה הולכת מלובשת בבגדי שבת ויורדת הגורן היה אפשר שיתפשו האנשים אחריה להפשם לשכב עמה לכן כתיב ביו"ד בשימת המלבושים ובירידת הגורן לומר זכותי ילך עמך כי ע"י שימת המלבושים וירידת הגורן באה הסכנה ולכן צריך שזכותי יגן בעדך ואולי על צד היותר טוב נעמי בעצמה הלבישה אותה כדי שזכותה יגן עליה ולכן כתיב ביו"ד ושמתי שמלותיך ואמר אל תודעי לאיש הידוע הלא הוא בועז ולכן לא כתיב לאיש בשב"א תחת הלמ"ד להורות שמדבר על האיש הידוע והוא בועז עד כלותו לאכול ולשתות כי אז אחר האכילה והשתיה יהיה שמח וטוב לב: וה"ר יצחק ערמאה ז"ל כתב ורחצת וסכת ושמתי וגו' צותה להטהר מטומאה ולהתקשט בשמן הטוב אמנם שתשים שמלותיה על שכמה ולא תתכסה בם עד בואה שם כדי שלא יכירו בה עכ"ל: והחסיד הה"ר יוסף יעבץ ז"ל כתב אומרו ועתה הלא בועז וגו' הכונה על כל פנים לא אשקוט ולא אנוח עד אשר אבקש לך מנוח ועתה כעת לפי שעה אנסה אם יצא הדבר הזה לפועל עכ"ל. וכן כתב הר"ש הלוי ז"ל: ובמדרש ורחצת וסכת ורחצת מע"ג שלך וסכת אלו מצות וצדקות ושמת שמלותיך עליך וכי ערומה היתה אלא אלו בגדי שבת ע"כ וקשה וכי עד עתה לא נטהרה רות מע"ג שלה והלא מעת ששבה עם נעמי נטהרה מע"ג ונתגיירה וכמו שאמר' עמך עמי ואלהיך אלהי ועוד כי כמה מצות וצדקות יכולה היא לעשות באותו היום והיא עסוקה בטהרתה כי צריכה שתהיה טהורה לתשמיש אם באולי ירצה בעז ליקרב אליה. והייתי יכול לומר כי גם אם כבר קבלה עליה כל מצות התורה וכל עונשיה כמ"ש באשר תמותי אמות וגו' עם כל זה אפשר שעדיין לא הטבילוה ב"ד כי תיכף ביום הראשון לביאתם מיד הלכה ללקט בשדות ועד כלות קציר החטים וקציר השעורים לא נחה ולא שקטה מהלוך ללקוט ולא אסתייעא מילתא להטבילה בב"ד של שלשה עד היום ההוא ועל טבילה זו אמרה ורחצת מע"ג שלך. א"נ גם אם נאמר שכבר טבלה ונתגיירה מעת בואה אפשר שהרחיצה שהזכיר פה הוא שתרחץ לבה בתוכה מע"ג שלה בהיותה כופרת בע"ג שלה ואף אם כבר כפרה בה כשנתגיירה עם כל זה עתה מחדש כאשר תחזור ותכפור בע"ג שלה ותקבל אותם לצדקה תחשב לה כאילו אתה מחדש כפרה בע"ג ורחצה מהם וכדי להרבות לה זכיות שיגינו בעדה והיא הלכה במה שהיתה הולכת לעשות אמר' לה ורחצת וגו' כדאמרן וסכת אלו מצות וצדקות וגם אם לא היה לה פנאי באותו היום לקיים מצות וצדקות הא נקטינן מן היום אשר נתת אל לבך להתענות
וכיון

הוּא זֹרֶה אֶת־גֹּרֶן הַשְּׂעֹרִים הַלָּיְלָה׃ ג וְרָחַצְתְּ וָסַכְתְּ ב׳. ל׳
וְשַׂמְתִּי שִׂמְלֹתַיִךְ עָלַיִךְ וְיָרַדְתִּי הַגֹּרֶן אַל־תִּוָּדְעִי ושמת קרי וירדת קרי
לָאִישׁ עַד כַּלֹּתוֹ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת׃ ד וִיהִי לג׳. ג׳ דסמיך נ׳
בְשָׁכְבוֹ וְיָדַעַתְּ אֶת־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב־שָׁם וּבָאת ז׳. ס׳
וְגִלִּית מַרְגְּלֹתָיו וְשָׁכָבְתִּי וְהוּא יַגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר ושכבת קרי

אִידַּר סְעוֹרִין בְּרוּחָא דִי בְלֵילְיָא׃ ג ורחצת וְתִתְחַלִּילִי בְּמַיָּא וְתִסּוּכִי
בּוּסְמָנִין וְתִשַּׁוִּאי תִכְשִׁיטַיִן עֲלַיִךְ וְתֵחֲתִין לְאִידְּרָא לָא תִתְפַּרְסְמִי
לְגַבְרָא עַד שֵׁיצֵיוּתֵיהּ לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי׃ ד ויהי וִיהֵי בְּעִדַּן
מִשְׁכְּבֵיהּ דְמִכֵיהּ וְתִדְּעִין יַת אַתְרָא דִידְמוּךְ תַּמָּן וְתֵיעוּל וּתְגַלֵּיאִי
יַת רִיגְלוֹי וְתִדְמוּכִי וּתְהֵי שָׁאֲלָא מִנֵּיהּ עֵיטָא וְהוּא יְחַוֵּי לָךְ

תולדות אהרן הנה הוא זורה. חולין לא: ורחצת וסכת. שבת קיג (פאה כא):

זרה ב׳ וחסר וסימן אשר זרה ברחת ובמזרה. הנה הוא זרה את גורן השערים: וידעת ז׳ וסימן נמסר ביחזקאל סימן כ״ב: ובאת ה׳ לנקבה וסימן ולקחת בידך עשרה לחם ונקודים. ובאת אל המלך. ובאת וסגרת הדלת בעדך. ובאת עד בבל ושם תנצלי. ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי. וחד חסר ובת טות:

רשי

הנה הוא זורה. המוץ ווינטו״ר בלע״ז: הלילה. שהיה הדור פרוץ בגנבה וגזל והיה ישן בגורנו לשמור גורנו: (ג) ורחצת. מע״ג שלך: וסכת. אלו מצות: ושמת שמלותיך. בגדים של שבת: וירדת הגורן. וירדתי כתיב זכותי
תרד

אבן עזרא

לאשה מנוחה עד שתגשה: ומלת מודעתנו זרה והוי״ו נוסף: (ג) וסכת. שמן שיש לו ריח טוב כי כן מנהג גדולי ישראל אנשים ונשים: ושמת שמלותיך עליך. הטובות שלא היתה קודרת בכן: מרגלותיו. כמו רגליו וכן בדניאל
על

אגרת שמואל

וכיון שביום הזה חזרה וקבלה עליה לגמור ולקיים כל המצות והצדקות הכתובות בתורה מעלה עליה הכתוב כאלו היום ההוא קיימה אותם וכולן יגינו עליה בדרך אשר היתה הולכת ובזכות זה תצליח את המעשה אשר תעשה עתה: והרב מורי כתב כי חז״ל הרגישו בפסוק שכפי פשוטו נר׳ שהיתה מזמינה לזנות שהרחצה ותתעדן במיני בשמים והתקשט במלבושים כדי להגביר תאותו של בועז וישכב עמה וכן לא יעשה בלא קדושין וכתובה ושבע ברכות וכ״ש לאיש אשר כמוהו ומה גם שדבריה האמורים לקמן והוא יגיד לך את אשר תעשין מוכיחים שלא היתה הכונה שישכב עמה בלילה ההוא וא״כ למה הוצרכו כל הקישוטין והעינוגין האלו ולכן פירשו שכונת המעשים האלו היו לרמוז זכיות אשר תסמוך עליהן לשיצא הדבר לפועל ותכלית וכוונת הפסוק לדעתם באומרו ורחצת וסכת וגו׳ אין הרמז על מה שתעשה עתה כי בזמן מועט כזה מאי מצות ומאי צדקות מצי למעבד ועוד שבענין ע״ג כבר נראה ממנה קודם כאשר באת עם נעמי אלא נראה שהכונה לומר שיסייע לך בענין הזה מה שרחצת מע״ג ומה שסכת במצות וצדקות לשעבר ולפי זה וי״ו דקרא וי״ו התוספת והעטוף לא וי״ו ההיפוך עכ״ל: והר״ש הלוי ז״ל כ׳ בראות נעמי היות רות מעותדת לרבו יתירא להיות אימא של מלכות ראתה שבעכ״פ תהיה נבחנת ונצרפת לראות אם היא כדאית למעלה הזאת. וכמאמר הזוהר על ענין יוסף הצדיק בפ׳ מצורע על פסוק ענו בכבל רגלו וגו׳ עד עת בא דברו וגו׳ ורצתה נעמי כי מעת התגיירה לא ימצא בה ערות דבר האמנם אפשר שימצא מצד עוברה על שבע מצות טרם שתגייר או על שלא מיהרה להתגייר ומה גם אחרי היותה נשאת למחלון ועיניה רואות יהודית נעמי וכשרותה והיה ראוי שתתגייר ואפשר שתהיה זה לה קיטרוג באופן שלא תאורנה מצותיה ומעשיה הטובים אשר עשתה כי עבירה מכבה מצוה כל עוד שלא נטהרה מטומאתה ולכן צוה שתטהר מע״ג שלה באופן שצריכה הטובה על שעבר וזהו ורחצת ואז יאירו המצות אשר עשתה וזהו וסכת אלו מצות וצדקות עכ״ל: ובפשט הכתוב אפשר שכתוב וירדתי ביו״ד להוציא מלב רות שום חשדא שלא יתפת׳ בשום דבר לכן אמרה כי העצה שיעצתי אותך שתרד הגורן דעי לך כי אילו בדידי הוה הוי עובדא הייתי יורדת אני אל הגורן לעשות המעשה הזה ולא יעצתי לך, אלא הדבר אשר אני הייתי עושה אילו בדידי היה עובדא וזה שאמר וירדתי ביו״ד של המדבר בעדו וכן לקמן כתיב וגלית מרגלותיו ושכבת קרי וכתיב ביו״ד להורות אל האמור כי גם בענין השכיבה לא יהיה הדבר זר בעיניך כי אם בדידי היה המעשה הייתי שוכבת מרגלותיו וז״ש ושכבתי ביו״ד: גם אפשר שרמזה באומרה ושכבתי ביו״ד כי אף אם גלית מרגלותיו ושכבת לא תפחד שהוא יגע בך ח״ו אלא דעי לך שהוא כאילו שכבתי אני עמך כי לא יצא כלל ולא עוד אלא שהוא יגיד לך גם את אשר תעשין: גם אפשר שהכונה באומרה ושכבתי ביו״ד הכונה ע״ד מאמרז״ל במ״ש הכתוב וירדתי הגורן כתיב ביו״ד לומר זכותי ירד עמך גם באמרה ושכבתי כיוונה לומר זכותי ישכב עמך. אח״כ מצאתי בהר״ש הלוי ז״ל זה הטעם האחרון. גם הזהירה אותה שהיא לא תתחיל לדבר כלל עמו רק שתשכב לבד והוא יגיד לך פי׳ כלומר הוא יתחיל לדבר ויפתח שפתיו עמך: והנה יש בזה ספק הינו קטן כי אם גדול ועצום עד מאד וזה בראותנו לנעמי הכשרה יועצת לרות כלתה פועל מגונה כזה הכזונה יעשה לכלתה ללכת לשכב מרגלות בועז ולשום אותה בנסיון גדול כזה אתרא דשכיח היזקא להיות נחשבת כאחת הנבלות ומה גם ללכת לשכב הלילה ולגלות מרגלותיו והרי זה דומה למעשה הזונה וכמאמר שלמה והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה וגו׳ הלא טוב היה לה להעשות וליגמר הדבר ע״י אמצעיים חשובים רבים ונכבדים או מפיה אל בועז תמתיק לו דבריה כי גואל קרוב הוא ולו יאתה בהיותה רות אשה כשרה והגונה כי הוא בעצמו היה מכירה ויודע כי אשת חיל היא ואם מה׳ יצא הדבר במעט השתדלות היה הדבר נגמר כי היא מלאכת ה׳ להיות מזווג זווגים ומה ראתה על ככה ומה הגיע אליה לעשות הדבר הזה באופן הבלתי נאות לעין כל. והנה הרלב״ג ז״ל נתעורר בזה ועשה מהספק תועלת וז״ל התועלת הי״ג הוא כי כשהיה אפשר שישיג תועלת גדולה באמצעות פועל מה ידומה בו קצת עזות הנה אין ראוי שיאבד הטוב ההוא מפני בושתו בעשיית הפועל ההוא אך ראוי שימעט העזות בו כפי היכולת ולזה תמצא שלא נמנעה רות מלעשות מה שאמרה לה נעמי ללכת לשכב במרגלות בועז אך עשתה זה בלט בדרך שלא יודע לאיש ועשתה באופן שלא הרגיש בבואה שם לשכב גם בלילה לא שכב לבה לשמור עצמה מגלוי ערוה ולזה תמצא שהיא לא היתה ישנה אך את כף שאל בועז מי את ענתה לו בחכמה ובשכל לא כנורת מקין משנתו. הנה שהוא ז״ל עשה מהספק תועלת ועדין הספק עומד אלא שנעלם עיניו ממנו ועשאו תועל׳ ואם נאמר שתירץ לרות במה שעשתה עצת נעמי ולא אמרה לא אעשנה לא תירץ לנעמי למה לא עשתה הדבר ע״י אמצעיים כדרך כל הזווגים שבעולם וקרוב הדבר שיגמר ע״י אמצעי מתה שיגמר ע״י מעשה של פריצות לשכב אצלו להיות עמו: והר״ש הלוי תירץ לזאת הקושיא כי בראות נעמי לבועז שכול ואלמון ידעה כי לא יצא מן העולם בלא בנים ולכן ראתה שיצא הדבר הזה ע״י רות הצדקת הגם כי הוא כבר אמר לה לרות שהיא מותרת לבא בקהל ופלוני אלמוני לא ידע זה וראתה בחכמתה כי אם ידובר לבועז על ידה או על יד אחר הנה תשובת בועז גלויה ומפורסמת יש גואל קרוב ממני וראוי לשאול את פיו ואולי הגואל יתן עיניו ביופי רות ויתרצה לכן ראתה כי טוב שיעשה בדרך זה כי אז יכמרו רחמיו עליה כי בהיותה שמה תתפרסם כי כונתה המצוה לא התענוג וזה במה שצוה לה ובאת וגלית מרגלותיו ושכבת והוא יגיד לך וגו׳ אשר היתה הכונה לדעתי שלא יעוררהו משנתו לדבר אליו כי זה דרכן של זונות לתפוש בהם וזאת בהיותה יושבת ודוממה יראה שאין דרכה כדרך הנשים המפתקות וכראות בעז הדבר הזה נכמרו רחמיו ודבר על לבה כמו שיבא עכ״ל: ואני אומר כי לענין כל התירוץ הזה דחוי מאליו כי מ״ש כי אם ידובר לבועז על ידה או ע״י אחרים הנה תשובת בועז גלויה יש גואל קרוב ממני וראוי לשאול את פיו ואולי הגואל יתן עיניו ביופי רות ויתרצה בדבר זה אינו כלום שהרי הגואל גם עתה לא ידע המעשה אשר נעשה בירידתה אל הגורן וכמ״ש הכתוב אל יודע כי באה האשה וגו׳ ועכ״ז לא נתן הגואל עיניו בה אבל אמר לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי: לכן אני אומר כי התירוץ הנראה לי בקושיא זו הוא כי נעמי כבר ידעה כי דוד מלך ישראל והגואל המשיח ראוי לצאת מבעז הצדיק ולכן רצתה רות כי מאחר שבזווג הקדוש הזה עתיד לצאת ממנו שורש ישי וכל מלכות בית דוד בהכרח הוא שיקטרג ס״א איזה קטרוג עד שלא יבא לידי גמר על כן רצתה רות לסמות עיני הקטגור בתת לו חלק מה בזה הזווג כדי שלא יקטרג עליו כלל ע״ד מה שצוה השי״ת ביום הכפורים אשר הוא יום אדיר וקדוש בימי שנה ואותו היום כל ישראל כלם קדושים כלם עושים באימה וביראה רצון קוניהם הוא מקנא על קדושתם ואפשר שיקטרג עליהם על כן צוה הש״י שיתנו לו חלקו והוא שעיר המשתלח לעזאזל וכאשר נתנו לו חלקו באותו היום הקדוש אז מתפיים באותו החלק שכבר נתנו לו ושוב אינו מקטרג עליהם לפי שדרכו להדבק אל כל דבר של קדושה לקטרג עליו ולכן נ״כ אז״ל תלמיד חכם אל יצא יחידי בלילה שמא יוזק והטעם הוא על הדרך האמור כי לעולם זה דרכו להדבק אל מקום הקדושה ואולי יוזק ממנו וע״ד זה אז״ל כי בגדיו של ת״ח מהבלי׳ במהירות לפי שהשטן מתחכך בבגדיהם וזה מקנאתו שמקנא בכל מי שמתנהג בענין קדושה וכל מגמתו לקטרג על כל דבר של קדושה ובתת לו חלקו באותו המעשה בזה מתפיים ושוב אינו מקטרג עליו ע״ד שעיר עזאזל כדאמרן וכן בענין הזווג הקדוש הזה רצתה נעמי שאם לא יהנו לסמ״אל חלק מה בו יקטרג בודאי עליו לכן יעצה היות נעשה המעשה הזה בדרך פריצות כי זה הוא חלקו ותאותו של סמ״אל ושוב לא יקטרג עליו ולכן אמרה לה ורחצת וסכת וגו׳ ובאת וגלית מרגלותיו וגו׳ כי בהיות נעשה בדרך זה שנר׳ כפריצות בזה יתפיים סמא״ל ולא יקטרג ויבא הדבר לידי גמר וכן המצא כי גם בזיוג שנזדווג יהודה עם תמר אשר כל תפארת מלכות בית דוד יצא ממנו הוכרח שיהיה לסמ״אל חלק מה כי בהיותו נעשה דרך זנות כי כן כתיב ויחשבה לזונה וגו׳ ואלמלא שנעשה הדבר כן לא היה נעשה הדבר ולא היה יהודה לוקח אותה וכן ביעקב אע״ה שהיתה מטתו שלמה בי״ב שבטי ישראל הוכרח שיהיה נראה באותו הזווג שמץ דבר שנראה כפיסול במה שנשא שתי אחיות שעתיד הב״ה לאוסרן אף אם באותה השעה היו מותרות עכ״ז נראה כשמץ פיסול בדבר כיון שעתיד ליאסר אלא הוכרח להיות כן להיות חלקו של סמ״אל שהיה לו באותו הזווג ולכן בזווג רות עם בועז כדי שיגמר בשלמות ולא יקטרג עליו סמ״אל רצתה לעוור את עיניו בהיות נעשה בדרך קצת מה של פריצות כי זה חלקו מכל עמלו. ובפשט הכתוב כתב מורי זלה״ה ורחצת וגו׳ צותה אותה לרחוץ אם להתקדש מטומאתה אם לנקיות וכן הסיכה לנקיות ולעידון כמנהג בימי חכמי התלמוד ואמר ושמת שמלותיך עליך לומר כי מלבד הלבישה
תסדר

בְּחָכְמְתֵיהּ יַת דִּי תַעַבְדִין׃ ה ותאמר וַאֲמָרַת לָהּ כָּל דִּי תֵימְרִין לִי אַעֲבֵיד׃ ו ותרד וּנְחָתָא לְאִדְּרָא וַעֲבָדַת כְּכָל דִּי פַּקְדַת חֲמוּתָהּ׃ ז ויאכל וַאֲכַל בּוֹעַז וּשְׁתָא וְאוֹטֵיב לִבֵּיהּ וּבְרִיךְ שְׁמָא דַּייָ דְּקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ וְאַעְדֵּי כַּפְנָא מִן אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאָתָא לְדַמְכָא בִּסְטַר

תַּעֲשִׂין׃ ה וַתֹּאמֶר אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי ◦◦◦ אֶעֱשֶׂה׃ ו וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ׃ ז וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו וַתִּשְׁכָּב׃

ל' אלי קרי ולא כתיב

ל' חסר נכתוב. ד'

בלט ד' וסימן נמסר בשפטים סוף סימן ד' ע"ש:

תולדות אהרן כל אשר תאמר אלי אעשה. נדרים לו: ויאכל בועז וישת. זוהר ויקהל:

אבן עזרא

על כן טינה המפרש כי הוא כסת יוסס תחת הרגלים כמו טעם מראשותיו שיושם תחת הראש: (ו) צותה. כמו

רשי

תרד עמך: אל תודעי לאיש. לבועז: (ו) ותרד הגורן ותעש. היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואחר כך קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה: (ז) וייטב לבו. עסק בתורה: ותבא בלט. בנחת: ויחרד

אגרת שמואל

תסדר אותן עליה באופן וסדר נאות כי לה יאתה סדור המלבושים ויפוי לבישתם אשר תראה בהם יפת מראה אע"פ שלא יהיו המלבושים יקרים ונכבדים כי ידוע המנהגה נשים אשר היותן יפיפיות לא יתייפו מלבושיהן עליהן עם היותן יקרי הערך ויש אחרות שאע"פ שלובשו' בגדים קלים ומלבושים מערך מועט הן לבשות אותן בנקיות וסדור יפה עד שיראה בהן נאות ויפות וז"ש ושמת שמלותיך ושמת הוא כמו אשר תשים לפניהם דמתרגמינן דתסדר קדמיהון וכזה ידוקדק אומרו ושמת שמלותיך לומר שאע"פ שלא היו שמלות יקרי הערך שודאי לא היו לה כי המה באו יחפות כמאמרם ז"ל ומאין יבאו להם המלבישים הטובים המן הגורן או מן היקב עם כל זה היתה יודעת כי בסידור שתשימם עליה תתייפה היא בהם יותר מלבושה במלבושי משי ובגדי זהב וסמיך ליה וירדת הגורן לומר לה טענה אחרת כי לא תתביים אם מלבושיה לא היו כל כך יקרי ערך ובפרט להיות הליכתה לקניית בעל גדול הערך ושופט כל הארץ כי כיון שהיה מקום ההליכה לגורן אין לחוש כי אין דרך ללבוש שם הבגדי' החשובים כל כך והסתפק בסדר מלבושי' כדאמרן:

(ד) ויהי בשכבו וידעת את המקום וגו' טובים בעיני דברי המתרגם שפירש כי ויהי בשכבו פירושו שכיבה ושינה דאילו כפשטיה דקרא שהוא השכיבה בלתי שינה יהיה עדיין קשה שאיך יהיה מקום לגילוי המרגלות כי תכף ירגיש ולא יניח אותה כלל לשכב ועוד כי בזמן ההוא עדיין לא יהיו האנשים אשר בגורן משוקעים בשינה ויורגש הדבר והנה לסבה זו אפשר ג"כ שהזהירה שלא תשתדל לדעת את המקום אשר ישכב שם עד אחרי השכיבה והשינה כי בתחלת השכיבה בודאי יהיו כל האנשים והנערים נעורים בלתי ישנים ואפשר שירגישו בדבר רות בהיותה מחזרת בגורן הנה והנה לדעת מקום השכיבה. ואפשר שתהיה הכונה שבעת השכיבה כשהוא נוטה לשכב תשתדל לדעת המקום המיוחד לו לשכיבה כי אז בנקלה תוכל לדעת כלאחר יד ולא תורגש כל כך אמנם אחרי השקיעה בשינה לא יהיה ניכר ונודע כי אם בקרוב אל האיש הישן ולתת עיניה בו להכיר אם הוא בועז או אחר ופעמים אפשר שיתחלף לה באחר ותטעה מסבת היותה באישון לילה ואפילה ובזה יבא הדבר לידי הרגש וז"ש ויהי בשכבו וידעת את המקום ר"ל שכיבה כפשוטה בלי שינה ואחר כך כאשר יהיה שקוע בשינה ובאת וגלית מרגלותיו ודוק דכתיב ובאת וגלית וגו' להורות שתהיה הביאה לגלות מרגלותיו אחרי כן לא בעת ידיעת המקום וכדי להפסיק כתב מלת ובאת והרי ביאה זו היא אחרי השינה כדברי המתרגם והכל כונה אחת אלא שפירוש הפסוק הוא בדרך אחרת פשוט עכ"ל:

(ה) ותאמר אליה כל אשר תאמרי אלי וגו' דייק דלא קאמר כל אשר אמרת אלי אעשה להודיע שבחה של רות כי השיבה לחמותה ואמרה לה גם אם העצה היעוצה נראה דבר זר לעשות' לא מפני זה אמנע עצמי מלעשות' ולא זו בלבד אלא גם אם תאמרי עוד דברים כהנה וכהנה הכל אעשה ולכן כתיב תאמרי לשון עתיד. ומלת אלי קרי ולא כתיב לרמוז שאפילו אם תאמר אליה דברים כ"כ זרים עד שנעמי בעצמה מתביישת לומר לה אותו הענין בפירוש אבל תדבר אותו עם אחר והיא שומעת כדי שתבין רות מעצמה שכונת נעמי היה לומר לרות אותן הדברים שתעשה ומן בושתה לא אמרה אליה בפירוש אפילו אותם הדברים שתאמרי ולא תאמרי אותם אלי בפועל אלא בכה כי דברת אותן כדי שאשמע אותן ואעשם אפי' אותן הדברים אעשה אותם ולרמוז לזה אלי קרי ולא כתיב כלומר כי בפועל לא אמרת לי הדברים אבל הם אמורות בכה כדי שאבין שכל אותן הדברים הם אמורות לי ואפי' שלא אמרת אלי בפועל שהוא רמז אל הכתיב אלא בכה הוא מובן שהדברים הם כנגדי והוא הקרי הכל אעשה: א"נ מלת אלי חסר ולא כתיב להורות ולרמוז כי אף אם עצה זו אינה נכונה בעיני ולא נהירא לי ולא סבירא לי וזו היא כונת אלי חסר כלומר אלי לא סבירא לי עם כל זה אבטל דעתי מפני דעתך וכל אשר תאמרי אעשה: ואפשר עוד לומר כי רות אמר' לה אל אפיל דבר אחד מכל דבריך ארצה כי כל אשר תאמרי אעשה בלא מגרעת כלל אך זאת אעשה כי אשנה הסדר כי אמרת לי לרחוץ ולסוך תחלה ואח"כ לירד לגורן ולא נאה לי לעשות כן שאם יפגע בי בדרך אחד מבני בליעל ואני מקושטת ומבוסמת יחשבני לאחת הנבלות ויבא אלי לשחק בי לכן לא אעשה כן רק ארד לגורן תחלה ושם אעשה ככל אשר צויתני ארחץ ואסוך וז"ש ותרד הגורן תחלה ואח"כ ותעש ככל אשר צותה חמותה ולכן לא נכתב מלת אלי להורות על זה כי לא עשתה ממש כדברי חמותה כי שינתה הסדר כאמור וז"ש ככל אשר תאמרי אבל לא כסדר שאמרת אלי ולזה חסר מלת אלי ובזה דייק ג"כ דלא קאמר ותעש כל אשר צות' חמותה אלא אמר ככל בכף הדמיון משום דלא עשתה ממש כל אשר צותה כי שינת' הסדר: ואפשר שהשמיענו הכתוב כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ומעת ירידתה לגורן נחשב עליה כאלו כבר עשתה ככל אשר צותה חמו' אף אם עיקר המעשה לא היה אלא בחצי הלילה מעתה ירידתה לגורן נחשב עליה כאלו כבר עשתה וקיימה את כל צוויה ולז"א ותעש כל אשר צותה וגו' ולא אמר ותרד הגורן לעשות ככל אשר צותה וגו': ואפשר לומר במה שמלת אלי קרי ולא כתיב לרמוז כי לא מבעי זאת העצה היעוצה אשר כולה היא בשביל רות להנאתה ולטובתה לבקש לה מנוח אשר ייטב לה אלא אפילו עצה שלא תהיה אלי כלומר אל דבר הנוגע אלי ולזה מלת אלי לא כתיבא כלומר אפי' שלא יהיה דבר בא אלי ולהנאתי אע"פ כן אעשה אותה ומכל שכן שאעשה זאת אשר הכל להנאתי ולטובתי: ובמ"ש ותעש ככל אשר צותה חמותה אפשר כי בכל מעשה ומעשה שהיתה עושה הית' אומרת הריני עושה כמצות חמותי אשר צותה אותי כדי שזכותה יסייענה ויגן בעדה ודייק עם זה הכ"ף של מלת ככל ולא אמר כל להורות שכן היתה אומרת רות הריני עושה ככל אשר צוני חמותי:

(ז) ויאכל בעז וישת וייטב לבו וגו' לא אמר ויאכל וישת להורות כי בעת האכילה היה בעז אבל אחר השתיה נשתנה לאיש אחר וייטב לבו וכאלו אין זה בעז כי נכנס יין בקרבו ועם כל זה ראה תראה ההפרש שבין בועז לאחשורוש כי בכאן אחר שאכל ושתה והוטב לבו ובאה לו במשכבו אש' יפת תואר מקושטת מבוסמת וטהור' בטבילה ותגל מרגלותיו ועם כל זה נשבע ליצרו שלא לבא עליה וכמאמרם ז"ל בפסוק חי ה' שכבי עד הבקר ואחשורוש הרשע כטוב לב המלך ביין ולא היתה ושתי לפניו אמר להביאה ערומה להראות העמים והשרים את יפיה לפי שהיה רשע ושטוף בזמה ולהודיענו שבחו של בעז הודיענו שאכל ושתה וייטב לבו ועם כל זה לא חטא דאי לאו הכי מאי אתא לאשמועינן: ובמדרש ויאכל בעז וישת וייטב לבו למה וייטב לבו שבירך על מזונו. וקשה מאי רבותא הוא לאיש גדול כבעז שבירך ברכת מזון והא מי שאכל ושתה ולא בירך על מזונו לא מבני ישראל הוא וא"כ מאי רבותא דבעז: ואפשר כי בהיות הכונה הצריכה בברכת המזון רבה וגדולה וכמו שאז"ל שצריך הכנת הלב כמו התפלה וצריך עוד כמה דברים שהם תיקונים שצריך על הברכה וכ"ז לא ימצא איש שיעשה את כולם בשלימות והעיד הכתוב על בעז הצדיק שבירך על מזונו בכל התנאים הצריכים ולא נמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו שישלים כל הצריך אלא הוא לבדו: אי נמי אפשר שאין הכונה במה שאמר שבירך על מזונו על ברכת המזון אלא הודה ושבח לאלהיו על כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם ומזון כי בהיות שעד עתה היה רעב בארץ ועתה היה מזון לפניו בריוח בירך על המזון שנתן ה' לעמו והיתה הברכה ברכת הודאה על הטובה אשר עשה ה' לישראל וכן משמע קצת מלשון המתרגם ז"ל ויצדק פירוש זה יותר לפי הגירסא שיש גורסים שבירך הטוב והמטיב והכונה היא זאת בודאי שהודה על הטובה אשר עשה ה' לישראל וזהו הטוב והמטיב הטוב לדידיה והמטיב לאחריני ודרכה כזאת לא כל אדם היה אומרה כי עדין לא נתקנה ברכת הטוב והמטיב בימי בועז עד הרוגי ביתר והוא לבדו נתן לב לברך ברכה זו ולפי גרסא זו דייק שפיר וייטב לבו שהיא על הטוב והמטיב והקשה בלשון קושיא למה וייטב לבו ולא אמר בלשון שאלה מאי וייטב לבו להורות הקושי שיש בפסוק אם יובן כפשוטו והוא כי איש כמוהו לא היה ראוי לשתות כל כך עד שייטיב לבו ביין כי זה הוא מנהג השכורים השותים במזרקי יין וז"ש למה וייטב לבו כלומר למה הביא עצמו ע"י השתיה שייטב לבו ביין ולאו מסכת חסידים היא זו לכך אמר שבירך על מזונו. ד"א וייטב לבו שאכל מיני מתיקה אחר המזון שהיא מרגלת לשון תורה ובזה דייק מלת וייטב שמיני מתיקה הם טובים וגם שהם מכשירי תורה ומרגלת לשון תורה כלומר מרגילים לאדם להגות בתורה אחר שאכל מיני מתיקה והוא מענייני האכילה והשתיה אשר זכר. ד"א וייטב לבו שעסק בתורה שנאמר טוב לי תורת פיך. לא בחר במיני מתיקה כי לא קרא טוב למה שהם טובים לגוף ומתוקים לחיך רק הטוב האמיתי הוא הטוב הנפשיי והוא לעסוק בתורה ולזה קרא טוב שנאמר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף והביא הפסוק הזה ולא כדמייתי במקום אחר אין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם להורות חסידותו של בעז כי בהיות שאותה הלילה היה זורה את גורן השעורים

ודרט

ח וַיְהִי֙ בַּחֲצִ֣י הַלַּ֔יְלָה וַיֶּחֱרַ֥ד הָאִ֖ישׁ וַיִּלָּפֵ֑ת וְהִנֵּ֣ה ג׳. ל׳
אִשָּׁ֔ה שֹׁכֶ֖בֶת מַרְגְּלֹתָֽיו׃ ט וַיֹּ֖אמֶר מִי־אָ֑תְּ וַתֹּ֗אמֶר
אָנֹכִי֙ ר֣וּת אֲמָתֶ֔ךָ וּפָרַשְׂתָּ֤ כְנָפֶ֙ךָ֙ עַל־אֲמָ֣תְךָ֔ כִּ֥י גֹאֵ֖ל למערבאי חס׳. ל׳
אָֽתָּה׃ י וַיֹּ֗אמֶר בְּרוּכָ֨ה אַ֤תְּ לַֽיהוָה֙ בִּתִּ֔י הֵיטַ֛בְתְּ ל׳ וחד וברוכה ל׳
חַסְדֵּ֥ךְ הָאַחֲר֖וֹן מִן־הָרִאשׁ֑וֹן לְבִלְתִּי־לֶ֗כֶת אַֽחֲרֵי֙ ל׳. ס״ג

בחצי הלילה ג׳ וסימן וה׳ הכה כל בכור. ויקם שמשון בחצי הלילה. ויחרד האיש וילפת:

תולדות אהרן ויחרד האיש וילפת. סנהדרין יט:

עֲרֵימְתָא וַעֲלַת רוּת בְּרַז וּגְלִיאַת רִיגְלוֹי וּדְמִיכַת׃ ח ויהי וַהֲוָת בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וּתְוָה גַבְרָא וּרְתֵת וְאִתְרְכִיךְ בְּלִיפְתָּא בִּשְׂרֵיהּ מִן רְתִיתָא וַחֲזָא אִתְּתָא דְמָכָא כָּל קֳבֵל רִיגְלוֹי וּכְבַשׁ יִצְרֵיהּ וְלָא קְרִיב לְוָתַהּ הֵיכְמָא דַעֲבַד יוֹסֵף צַדִּיקָא דְסָרִיב לְמִקְרַב לְוַת מִצְרֵיתָא אִתַּת רִבּוֹנֵיהּ הֵיכְמָא דַעֲבַד פַּלְטִיאֵל בַּר לַיִשׁ חֲסִידָא דִנְעַץ סַיְפָא בֵּין מֵימְרֵי וּבֵין מִיכַל בַּת שָׁאוּל אִתַּת דָּוִד דְסָרִיב לְמִקְרַב לְוָתַהּ׃ ט ויאמר וַאֲמַר מָאן אַנְתְּ וַאֲמָרַת אֲנָא רוּת אַמְתָךְ וְיִתְקְרֵי שְׁמָךְ עַל אַמְתָךְ לְמִסַּב לְאִנְתּוּ אֲרוּם פָּרִיק אַנְתְּ׃ י ויאמר וַאֲמַר בְּרִיכָה אַנְתְּ מִן קֳדָם יְיָ בְּרַתִּי אוֹטֵבְתְּ טֵיבוּתִיךְ בַּתְרָא מִן

רשי

(ח) ויחרד האיש. כסבור שד הוא ובקש לצעוק והיא אחזתו ולפפתו בזרועותיה: וילפת. ואחז כמו (שופטים טז) וילפת שמשון: והנה אשה. נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה: (ט) ופרשת כנפך. כנף בגדך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין: כי גואל אתה. לגאול נחלת אישי כמו שנאמר (ויקרא כה) ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וגומר וחמותי ואני צריכות למכור נחלתינו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון: (י) מן הראשון. אשר

אבן עזרא

כמו וכעסתה צרתה: (ח) וילפת. מבנין נפעל כמו ילפתו ארחות דרכם והטה עוות וכן וילפת שמשון והוא כמו משוש והענין שנהפך מצד אל צד: והנה אשה. יתכן שאמרה לו לא תפחד וקול אשה לעולם ניכר או היה אור הלבנה רב וראה אותה שהיתה בלא זקן גם יוכל להכירה במלבושיה: (ט) ופרשת. רמז לקחת לו לאשה: כי גואל אתה. כי כן משפט כל ישראל כי הגידה לה נעמי: (י) חסדך האחרון מן הראשון. שהיא עשתה חסד עם בעלה כאשר אמרה נעמי כי רחוק הוא שוב אל התגיירה

אגרת שמואל

ודרכן של בני האדם כי באותה הליל׳ מתעסקים בזריית הגורן ושמחים בהביטו כמה וכמה הוציא׳ לו שדהו ובכמה וכמה דינרים ימכר אבל בועז לא פנה אל רהבים ושטי כזב כי טוב לו התורה מאלפי זהב וכסף ולכן עסק בדברי תורה. ד״א וייטב לבו שהיה מבקש אשה שנאמר מצא אשה מצא טוב. ולא בחר בסברות הראשונות האמורות כי זה אינו מן השם ולא באותה הלילה שהיה זורה את גורן השעורים בלבד היה עושה כן רק בכל לילה ולילה היה דרכו ומנהגו ומה לו לכותב המגלה לומר לנו שבזאת הלילה אחר האכילה עסק בתורה או שאכל מיני מתיקה כי זה דרכו בכל הלילות אבל האמת הוא כי באותה הלילה הרהורי דברים היו שם והיה מחשב לבקש אשה שנקראת טוב שנאמר מצא אשה מצא טוב ותכף האלהי׳ אנה לידו אשה הוגנת לו ותבא בלט ותגל מרגלותיו ותשכב כי רצון יראיו יעשה נמצא כי מ״ש וייטב לבו הוא מדבר בענין הזווג דמפרש לה לקמן: וה״ר יהודה ן׳ פרובינצאל כתב ואולי בלט מגזרת ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם כלומר במעשה כשפים שילכו בלילות וקולם לא ישמע כי אם בעז היה ישן בגורן לשמור גורנו מהגנבים כמה לא חלי ולא מרגיש גם הוא גם אנשיו שלא שמעו האשה הבאה בקצה הערמה ככה יעשו אם יבא גנב ויגנוב והנה בני מות הם כי לא ישמרו את אשר לאדוניהם לכן אמר בלט כמו בלטיהם דרך רואה ואינו נראה וכן בהיות שאול במערה ויקם דוד ויכרות את כנף המעיל אשר לשאול בלט ולולי בואו בחכמת הלהטים היה זה פחיתות גדולה לדוד להיותו מסתכן עכ״ל: ואני אומר כי יש סעד לזה מלישנא דקרא דקאמר ויבא לשכב ולא אמר ויבא וישכב להורות כי כמעט שעדין לא שכב כי עדין לא נשקע בשינה כלל ולכן לא אמר וישכב וכיון שכן שהיה עדין נים ולא נים תיר ולא תיר כאילו עתה היה בא לשכב ובודאי שהיה בועז מרגיש בדבר אם לא שבאה דרך רואה ואינו נראה בדרך כישוף והוא רמוז במלת בלט כדאמרן: ובמ״ש וייטב לבו אפשר שכיון למה שאחז״ל שראוי לכל אדם כשהולך לשכב על מטתו להיות מוחל לכל מי שציערו ביום ההוא ויאמר כן שרי ליה מאריה למאן דמצערן לי ולא יהיה לו טינא בלבו עם שום אדם והעיד הכתוב על בועז הצדיק שעשה כן שמחל לכל מי שציער לו ביום וזהו וייטב לבו להיות לבו טוב ושלם עם כל בני אדם ואח״כ בא לשכב בקצה הערמה וע״ד זה אמר דוד המלך ע״ה בשלום יחדו אשכבה ואישן כי כשאבא לישן אז אני מוחל לכל מאן דמצערן לי ואני בשלום עם כל העולם יחדו אשכבה ואישן: ובביאור לרב אחרון כתוב לאמר סיפר הכתוב שהשי״ת סיבב כל הדברים והגיען באופן נאות והוא שנתן בלב בועז לאכול ולשתות ולהטיב לבו עד שישתקע בשינה ותוכל היא לבא בלט לשכב מרגלותיו ותעבור חצות לילה בשינה כדי שכשירגיש וידבר עמה לא יהיו אנשים נעורים בגורן גם מהר הקב״ה שכיבתו כדי שלא תצטרך רות להתעכב זמן רב נטמנת בגורן בין הערימה עכ״ל:

(ח) אמר ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש בהיות אשה שוכבת מרגלותיו היה פוסח על שתי הסעיפי׳ כי בהיות בחצי הלילה שידוע כי בשעה ההיא הקב״ה נכנס עם הצדיקים בג״ע להשתעשע עמהם כמובא בספר הזהר על כן בעת ובעונה הזאת ויחרד האיש כלומר היה חרד חרדה גדולה איך יעשה דבר זה ויחטא לאלהי׳ ולא יזכה הוא להשתעשע שם בג״ע עם הצדיקים שזוכים בעת ובעונה הזאת ומצד יצרו הרע היה מתגבר עליו וזהו וילפת כמו שאמרו ז״ל שנעשה בשרו כלפת שנתקשה שהיתה אשה שוכבת מרגלותיו הרי שתים מצד אחד שהיה חצי הלילה והיה זוכר מעלת הצדיקים היה חרד ומצד אחר היה רואה אשה שוכבת מרגלותיו ומתקשה ולא היה יודע מה לעשות וגמר אומר בדעתו לשאול ממנה מי את מותרת או אסורה וז״ש ויאמר מי את וכמו שאמרו ז״ל שאמר לה פנויה וכו׳ טהורה או טמאה וכיון שראתה רות כל השאלות הללו חששה אולי היה נותן לב לבא עליה מיד כי גבר יצרו עליו ולא יכול לו ועל כן אמרה לו אנכי רות אמתך ופרשת כנפיך על אמתך כלומר אף שאני אמתך וסרה אל משמעתך לא יעלה ע״ל לבך לבא עלי בלא ברכה וזהו ופרשת כנפיך שהוא לשון נקיה לשון נישואין כלומר קח אותי לאשה בנישואין ושבע ברכות בעבור שהכונה להביא נפש מחלון לזה העולם וזה כי גואל אתה ולכן צריך קדושה רבה ונישואין וכל צד היתר כדי שיבא על ידך נפשו של מחלון וכיון ששמע בועז שהיא היתה מזרזת אותו שלא לבא עליה עד אחר נישואין בירך אותה ואמר ברוכה את לה׳ בתי בודאי שהטבת חסדך האחרון שהוא החסד הזה שזרזתני שלא לבא עליך עתה קודם נישואין יותר מן הראשון שלא רצית ללכת אחרי הבחורים אפילו שיהיה דל כי רוצה אשה בקב ותפלות מקביים ופרישות וכל שכן שהיה נמצא לך בחור עשיר על רוב יפייך ולא בחרת בהם אלא בי ולכן מה שזרזתני שלא אבא עליך עתה קודם נישואין וזהו ועתה דקאמר כלומר לפי שעה קודם נישואין לא תיראי אבל כל אשר תאמרי אעשה לך אחר נישואין כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל וצדקת את וא״כ איך יעלה בדעתי לחטא עמך ולהחטיא אשה צדקת כמותך: א״נ אמר הטבת חסדך האחרון יותר מן הראשון החסד הראשון היא מה שנתגיירה ובאה לחסות תחת כנפי השכינה ובודאי שהטובה הגדולה שראוי להחזיק לכל גר או גיורת הוא מה שהוא מתגייר ועוקר עצמו מע״ג ובא לחסות תחת כנפי השכינה ואחרי כן כל המצות והטובות שיעשה הם טפלות לזו לפי שכבר נכנס תחת עול התורה שעיקרית היא הראשונה ואמר לה בעז הכא כי זאת האחרונה גדולה כל כך שאף גם זאת בהיות הראשונה שנתגיירה גדולה על היותה ראשונה וזו להיות אחרונה לא היתה ראויה להחשב כ״כ מכל מקום גדולה היא כ״כ כי היא גדולה אף גם שהיא אחרונה וזהו מלת האחרון דקאמר יותר מן הראשונה אף גם שהיא ראשונה וזהו אומרו מן הראשון והאחרונה היא זאת שלא הלכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר ובחרת בי עם היותי זקן להיותי גואל: א״נ אמר ויהי בחצי הלילה כי בועז היה נעור לעולם משנתו וקם בחצי הלילה לעסוק בתורה וכמו שאמר בן בנו דוד המלך ע״ה חצות לילה אקום להודות לך וכן היה מנהגו של בועז זקנו וז״ש ויהי בחצי הלילה אשר נעור משנתו לעסוק בתורה אז ויחרד האיש על כי ראה עצמו בנסיון גדול כי בעת הראוי לעסוק בתורה ובמשפט שמה הרשע ולא ידע אם יוכל לכבוש את יצרו שלא יחטא ולכן חרד חרדה גדולה והתחיל ללפת עצמו ונהפך מצד זה אל צד זה כדי שתרגיש האשה שכבר הכיר בה בועז שהיא אשה ובורח ממנה ונהפך אל צד אחר ואולי בזה תקום האשה מאצלו ותלך כי תרגיש האשה שאין איש זה מאותם הרודפים אחר תאות המשגל ותלך לדרכה כי לאו בעל דבריה דידה הוא וכשראה בעז שלא הועיל כלל בזה לשתלך אבל הנה אשה שוכבת מרגלותיו ולא קמה ולא זעה ממנו אז רצה לידע מי זאת הנשכבת אשר כמעט נראה ממעשיה שתובעת אותו בכה ויען ויאמר לה מי את ואז היא תשיב אמריה לו בענוה רבה ותאמר אנכי רות אמתך וקראה את עצמה אמתו לומר גם אני מכרת את ערכי כי הלואי שאהיה כאחת שפחותיך ואני אין ערכי לגבי דידך אלא להיות אמתך ואע״פ כן הריני מחלה פניך שתפרוש כנפיך על אמתך והוא לשון נישואים אמורים בלשון נקיה וקלה כי גואל אתה ואפשר דקרי פרישת כנף לנישואין שכן דרך התרנגול כאשר רוצה לבא על התרנגולת הוא פורש את כנפיו עליה והוא דרך פיוס שמפייסה וכאמרם ז״ל על כן קרי לה לביאה פרישת כנף ודייק דכנפיך הוא חסר יו״ד וכתיב כנפך והכונה שאמרה לו תדע שכוונתי אינה להנאתי אלא לשם שמים כדי שתגאל נשמתו של מחלון ותביאה לזה העולם כי איני שואלת ממך אלא ביאה ראשונה לבד ולזה נקט כנפך בלא יו״ד שהוא לשון יחיד נאמר על כנף אחד אמנם כנפיך ביו״ד הוא לשון רבים וזו אמרה איני שואלת ממך אלא פרישת כנף אחד לבד וביאה אחת וזה לסיבה כי גואל אתה ותגאל נשמתו של מחלון כי אין כונתי להנאתי אלא להנאתו ולטובתו של מחלון אשר מת והנה מצינו בדברי רז״ל אל יפתח אדם פיו לשטן כי כיון שהיא לא שאלה ממנו אלא ביאה ראשונה כן היה שלא בא עליה כשנשאה אלא ביאה הראשונה בלילה הראשונה לבד כי למחרתו מת וכאמרם ז״ל

קַדְמָאָה דְאִתְגַּיַּרְתְּ וּבַתְרָאָה דַעֲבַדְתְּ גַּרְמִיךְ כְּאִתְּתָא
דְנָטְרָה יְבָם קַלִּיל עַד זְמַן דְּיִרְבֵּי בְּגִין דְּלָא לְמֵהַךְ בָּתַר רוֹבִין
לְמֶעְבַּד זְנוּ עִמְהוֹן אִם מִסְכֵּן וְאִם עַתִּיר : יא ועתה וּכְעַן בְּרַתִּי לָא
תִּדְחֲלִין כֹּל דִּי תֵימַר לִי אַעְבֵּיד לִיךְ אֲרוּם גְּלֵי קֳדָם כָּל

הַבַּחוּרִים אִם־דַּל וְאִם־עָשִׁיר׃ יא וְעַתָּה בִּתִּי אַל־ י״ב פתחין בלישנא
תִּירְאִי כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֶעֱשֶׂה־לָּךְ כִּי יוֹדֵעַ כָּל־ י׳ מ״ע

ל י״ב פתחין בלישנא וסימן נמסר בשפטים סימן ו׳ ותהלים סימן קמ״ב ז

אבן עזרא

התגיירה: אם דל ואם עשיר. שהכל אוהבים **אותך בעבור** יופיך: (יא) **אשת** חיל

אגרת שמואל

ז״ל שאמרה שלא היה אלא אותו היום שנשאה בלבד ודרשו זה ממה שאמר הכתוב ברוך ה׳ אשר לא השבית לך גואל היום כלומר שבשביל יום א׳ שחיה לא השבית לך גואל שאילו לא חיה אותו היום נשבת לה גואל . וכאשר ראה בועז כי כל כוונת׳ לגמול חסד עם נפש מחלון המת אמר לה ברוכה את לה׳ בתי והנה את עשית שני מיני חסדים הא׳ הוא מ״ש לעיל יעש ה׳ עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתי׳ והוא מ״ש רז״ל שנטפלו בתכריכיהן והנה החסד ההוא היה חסד שעשת׳ עם גוף המת שלא נקבר ערום אלא בתכריכין אמנם זה החסד האחרון שאת רוצה לעשות עמו הוא יותר טוב וחשוב מן החסד הראשון כי החסד הראשון היה עם גופו וזה החסד הוא עם נפשו במה שהנחת מלכת אחרי הבחורים ולינשא לבחור כי יותר טוב היה לך לינשא לבחור אפי׳ שיהיה דל מלינשא לזקן בן שמונים שנה וזהו אם דל דקאמר גם שאם היית רוצה לינשא לבחור היית מוצא בחור ועשיר וז״ש ואם עשיר וזה לרוב יופייך וחשיבותך ועם כל זה הנחת הכל לבלתי לכת אחריהם ולבא אצלי בשביל שאני גואל ואגאל נפש המת וא״כ הטבת חסדך זה האחרון שעשית עם מחלון מן החסד הראשון שעשית עמו וכדאמרן : א״נ אמר ויהי בחצי הלילה כי בהיו׳ השעה הזאת דחצי לילה שולטנו׳ למזיקים חרד ופחד שלא יהיה רוח או שד ומלך אחר וילפת שנעשה בשרו כלפת כאומרם ז״ל שנתקשה משום שהנה אשה שוכבת מרגלותיו באופן שהיה מסופק אם היתה אשה כפי מה שנראה ממנה או אם היה שד כפי מה שהיה מורה השעה שהיה חצי הלילה ולכן הוצרך לשאול מאתה אם היא אשה או שד וזהו שאמר מי את ותענהו ותאמר אנכי רות אמתך וגו׳ : ובמדרש התחיל ממשמש בשערה אמר רוחות אין להם שער אמר לה מי את רוח או אשה אמרה אשה אמר פנויה או אשת איש אמרה לו פנויה טמאה את או טהורה אמרה לו טהורה והנה אשה טהורה מכל הנשים שוכבת מרגלותיו שנאמר ויאמר מי את ע״כ : והר״ש הלוי ז״ל כתב ז״ל ואין ספק כי שאלת מי את רוח או אשה הוא כמו הכנסת דברי׳ כי כבר אמר רוחות אין להם שער ושוב לא תפול שאלת מי את רוח או אשה אלא שזה כוונתו להכנס עמה בדברים וכן מה שאמר ממשמש בשערה אין פירושו שראה שהיה לה שער דאם כן היה לו לומר ממשמש בראשה וראה שהיה לה שער אלא פי׳ הדברים שממשמש בשער וראה שהוא שער של אשה ולא של איש ולכן לא שאל איש אתה או אשה עכ״ל : ודבריו ז״ל אינם מחוורים בעיני לפי שאם כדבריו שכבר ידע שהיתה אשה ולא שד כי כבר נתברר אליו ע״י המשמוש וכבר אמר רוחות אין להם שער ומה ששאל לה מי את רוח או אשה אין זה אלא הכנסת דברים כדי להכנס עמה בדברים קשה לזה למה נכנס עמה בדברים אלו ולא בשאלה אחרת איש את או אשה כיון שגם זו כבר נתברר אליו ע״י משמוש השער שהיה שער של אשה ולא של איש אם כן יותר טוב היה שיכנס עמה בדברים באמור לה איש אתה או אשה ולא לעשותה רוח כיון שאין לו ספק לא באיש ולא ברוח יותר צניעות היה ליכנס עמה בדברים של איש אתה או אשה מלעשותה רוח כדאמרן . ועוד למה לו ליכנס עמה בדברים אלו ודי שיכנס עמה באומרו פנויה את או אשת איש כי באלו נסתפק ולא ישאל דברים אשר לא נסתפק בהם ואין צורך ליכנס עמה בדברים אחרים :

אמנם הנראה לי בזה הוא כי רצה לבדקה בשער וחשב שיוכל למשמש בשערה והיא לא תרגיש במשמוש כי חשב שהיא ישנה נרדמת בשינה וכוונת דברי המאמר הוא כך התחיל למשמש בשערה ורצה לעשות הנסיון במשמוש השער לפי שאמר הוא בקרבו קודם שימשמשנה רוחות אין להם שער ולכן ע״י המשמוש יודע הדבר ואין נסיון כנסיון המשמוש שאמשמשנה ולכן התחיל למשמש ומ״ש בעל המאמר אמר רוחות אין להם שער אין הכונה שאחר המשמוש אמר רוחות אין להם שער אלא נתן טעם מי הניעו למשמש לפי שאמר רוחות קיימא לן דאין להם שער ולכן אנסה במשמוש ובזה אדע אם היא רוח או אשה וכאשר ראה בעת המשמוש והרגיש בה שהיא ערה ולא ישנה אמר בלבו אם אני לא אדבר עמה פה אל פה אלא אמשמשנה לבד תחשוב שאני ממשמש אותה לכונה רעה ליהנות ממשמוש שלה על כן תכף אמר לה בפירוש מי את רוח או אשה כי לכך משמשתי אותך להעיר אותך לשאול לך אם את רוח או אשה וכיון שהתחיל לדבר עמה והשיבה לו אשה שאל לה ג״כ פנויה את או אשת איש אמרה לו פנויה טמאה או טהורה אמרה לו טהורה אמר עוד בעל המאמר והנה אשה טהורה מכל הנשים שוכבת מרגלותיו כוונתו הוא לפי שהרגיש כי מה שאמר הכתוב והנה אשה שוכבת וגו׳ הם דברי מותר כי כבר אמר למעלה ותבא בלט ותגל מרגלותיו ותשכב והיה די באומר ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת ויאמר מי את ולכן דרש ואמר המקרא הזה סרסהו ודרשהו וכאילו מה שאמר הכתוב והנה אשה שוכבת מרגלותיו הם נאמרים אחר שאלת מי את והם דברי כותב המגלה שכפי תשובתה שהשיבה אותו הנה אשה טהורה מכל הנשים שוכבת מרגלותיו : וסיים עוד בעל המאמר את דבריו ואמר שנאמר ויאמר מי את וסיום זה השמיטו הר״ש הלוי ז״ל ואפשר שחשב שהוא נמשך למה שאח״כ ותאמר אנכי רות אמר ר׳ ברכיה ארורים הרשעים להלן כתיב ותתפשהו בבגדו ותאמר שכבה עמי אבל הכא ופרשת כנפך על אמתך ע״כ . והנה עיניך הרואות כי ר׳ ברכיה דברי רות קא דריש שאמר אנכי רות אמתך ופרשת וגו׳ ומ״ש שנא׳ ויאמר מי את הוא סיום דבריו דהפסוקים והכונה שהוא אמר ששאל לה שלש רוח או אשה אשת איש או פנויה טמאה או טהורה ומאן לימא לן שלא שאל לה שאלה רביעית איש את או אשה לכן אמר בעל המאמר אי אפשר לומר שגם זה שאל לה לפי כי הלא הראה אופן שאלתו שאמר מי את ולהיות אשר היה ברור לו שהיתה אשה ולא איש על כן אמר מי את שהוא ל׳ נקבה ולא שייך להסתפק בהבות אלו של מי את אלא אם היא רוח או אשה טמאה או טהורה פנויה או אשת איש דאלו אשה או איש לא נסתפק דהרי את קאמר לה בכינוי אשה ומה שלא נסתפק בזה הוא לפי שהכיר בה אפי׳ שהיה בחצי הלילה את זה הכיר וראה שלא היה מגלחת על ראשו כמנהג האנשים אלא על ראשה היה מטפחת׳ כלבוש הנשים שלובשות על ראשיהן וזה יוכל אפי׳ בלילה וכן אמר לקמן הבי המטפחת אשר עליך נראה שהיתה במטפחת שקורין בלעז ליזא״ר וזה יוכל אפי׳ בחשון לילה ואפילה ולכן לא שאל לה אם היא איש או אשה אלא אמר לה מי את לרמוז אל השאלות הנז׳ כדאמרן : ובפירוש מלת וילפת יש שפירשו אותו לשון הפיה כי כאשר הרגיש שיש אחר עמו הפנה עצמו לדעת מי הוא ואחרים פירשוהו לשון צער . והמתרגם תרגם ותוה גברא ורתת ואתרכיך כלפתא בשריה מן רתיתא ופירושו כמו הלפתות שהם רכים כן נתרכך בשרו מהפחד ומן החרדה : ובגמרא סנהדרין פרק כ״ג אמר רב שנעשה בשרו כראשי לפתות ופירש רש״י בשרו הקשה כראשי לפתות נתקשה ואעפ״כ לא כבש יצרו : והנה הר״ש הלוי כתב בזה וז״ל הן אמת זה דבר זר כי החרדה היא מסירה הקושי לא שמגרום אותו לכן יש לפרשו כמו וירם תולעים ויבאש לאחר שבאש ככה זה ויחרד האיש לאחר שנתקשה ופשר הדבר ידוע הא דתקון רבנן בפרק הרואה על הנכנס לישן על מטתו שאומר יהי רצון מלפניך שתתן חלקי בתורתך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ותשלט בי יצר הטוב ואל תשלט בי יצר הרע ועל כן בועז הצדיק אחר שנכנס לישן והוא שבע מדברי תורה וראה שנשלט בו יצה״ר עד שהביאו לידי קישוי חרד חרדה גדולה ושיעור הכתוב ויהי בחצי הלילה כאשר הקיץ משנתו ויחרד האיש לפי שמצא אברו כראשי לפתות ולכן אמר ויחרד האיש ולא אמר ויחרד בועז כל זה להפליג החרדה וכהא דאמרי׳ בפ״ק דע״ג אשרי איש ירא את ה׳ איש ולא אשה אריב״ל אשרי שמתגבר על יצרו כאיש ובהיות זה דרכו כל הימים ועתה ראה יצרו מתגבר עליו חרד את כל החרדה הזאת עכ״ל : **ואני** אומר כי אין צורך לפרשו כמו וירם תולעים ויבאש לאחר שבאש אלא כמשמעו כי בתחלה ויחרד ויחר לבו ממקומו כי לא ידע מי היה שוכב מרגלותיו אבל אחר שמשמש וראה אשה שוכבת מרגלותיו אז נתגבר יצרו עליו ונעשה כראשי לפתות שנתקשה אברו כדפרש״י וז״ש וילפת כלומר שנתקשה כראשי לפתות והטעם לפי שראה אשה שוכבת מרגלותיו וז״ש והנה אשה וגו׳ : והה״ר יצחק עראמה ז״ל כתב ופרשת כנפיך וגו׳ ירצה שהיא למדה אותה ממ״ש אליה בועז ביום הא׳ ישלם ה׳ פעלך וגו׳ אשר באת לחסות תחת כנפיו אמרה כן הוא האמת שבאתי לחסות תחת כנפיו אמנם מדרך השגחת כנפי מעלה לגמול ולהטיב ע״י כנפים של מטה ואתה שאתה הגואל הנה כנפיך הן אשר הכין אלי האל ית׳ לעת כזאת עכ״ל : ואומרו ברוכה את לה׳ בתי כתב החסיד ה״ר יוסף יעבץ ז״ל כנגד מ״ש ופרשת כנפיך על אמתך את בתי לא אמה עכ״ל : והרלב״ג כתב היטבת חסדך האחרון מן הראשון כיון חסדה הראשון היה שלא רצתה להפרד מנעמי וחסדה השני היה שבחרה להתחבר בגואל בעלה עכ״ל : וה״ר יהודה ן׳ שושן כתב וכה אמר או יאמר מן הראשון שבאת לחסות תחת כנפי שכינתו ית׳ כי אותו החסד עשתהו עם נפשה ואין לאיש נכבד מנפשו אבל במה שבחרת בי להיותי זקן ואני ממשפחת בעליך גם כי מי יודע אם באת מפני בחורי עמנו ועת׳ נודע כי לשם שמים נתגיירת עכ״ל : ובביאור לרב אחרון כתוב לאמר ברוכה את וגו׳ הבין והגדיל לדבר אליה דברי חן ופיוס לפי שדעתו היה להשיב לה כי יש גואל קרוב ממנו ולהיות זה האופן קצת מעלה היה אפשר שרות תחשוב בלבה שלאונס היה אומר בועז כן ולכן הקדים לדבר על לבה ואמר לה ברוכה את לה׳ בתי כלומר מטעם ראשונה היית ברוכה לה׳ כי נוספה בך רוח קדושה וטהרה ושם ה׳ נקרא עליך ומעשיך ודאי יקרבוך כי הנה הטבת חסדך האחרון הזה אשר יזכיר לבלתי לכת מן הראשון שהוא ההתגיירות כי בפועל הטוב היה אפשר לחשוב שלא מחמת דבר עשית כך אך הנה הוכיח סופך כי בחרת בזקן ולא נשאת פניך אל בחור בין שיהיה דל או עשיר ומואסת בזקן ואפשר לומר הטבת חסדך האחרון שבחרת בזקן וזה ודאי נראה בך מן החסד הראשון שעשית שבאת לחסות תחת כנפי השכינה משם נודע באמת כי חסדך האחרון טוב וישר והוא לבלתי לכת וגו׳ עכ״ל :

(יא) **בהיות** שהיה רוצה לומר לה שיש גואל קרוב ממנו ובודאי שרות היתה חפצה יותר בבועז הצדיק שיהיה גואל לנפש מחלון בטהרתו יותר מאחר **לזה** אמר לה אף שיש גואל קרוב ממני אל תיראי וזה כמה שארז״ל כי שלשה ימים **לבד היו** שנתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבי׳ ולכן אמר לה **בתי אל** תיראי שאין מי שידע שאת מותרת לבא בקהל בעדין לא נתפרסמה

שַׁעַר עַמִּי כִּי אֵשֶׁת חַיִל אָתְּ׃ יב וְעַתָּה כִּי אָמְנָם כִּי אם גֹאֵל אָנֹכִי וְגַם יֵשׁ גֹּאֵל קָרוֹב מִמֶּנִּי׃ יג לִינִי | הַלַּיְלָה וְהָיָה בַבֹּקֶר אִם־יִגְאָלֵךְ טוֹב יִגְאָל וְאִם־לֹא

כתיב ולא קריין

למדנחאי

ל' רבתי

ל' וכל שום גבר דכוות'

יָתְבֵי תְּרַע סַנְהֶדְרִין רַבָּא דְעַמִּי אֲרוּם אִתְּתָא צַדִּיקְתָּא אַנְתְּ וְאִית בִּיךְ חֵילָא לְסוֹבָרָא נִיר פִּקּוּדַיָּא דַייָ׃ יב ועתה וּכְעַן אֲרוּם בְּקוּשְׁטָא אֲרוּם פָּרִיק אֲנָא וְאַף אִית פָּרִיק אוֹחֲרָן דַּחֲזֵי לֵיהּ לְמִפְרַק יָתֵר מִנִּי׃ יג ליני בִּיתִי בְּלֵילְיָא וִיהֵי בְּצַפְרָא אִם יִפְרְקִנָּךְ גַּבְרָא דַּחֲזֵי לֵיהּ לְמִפְרְקִיךְ מִן אוֹרַיְתָא הֲרֵי טָב וְיִפְרוֹק לְחַיֵּי וְאִם לָא צָבֵי

אם כתיב ולא קרי ועתה כי אמנם כי והוא חד מן ד' אם כתיב ולא קריין וסימן אם במקום ויען אתי את המלך. אם אמנון ועתה אל ישם אדני המלך אל לבו. אם כאשר קחנו ועיניך שים עליו. אם גאל ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי. ואינון חד מן ח' מלין כתיב ולא קרי' וסימן נא דיסלח לדבר הזה יסלח ה'. **את הנפש** וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו. ידרך הדרך אל ידרך הדרך קשתו. חמש דנגב ואלה מדותיה פאת. וד' אם דלעיל:

תולדות אהרן כי אם גואל אנכי. נדרים ל"ח: ליני הלילה. (חגיגה טז):

ל' רבתי

רשי

אשר עשית עם חמותך: (יב) ועתה כי אמנם. אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממנו. (ס"א כי אם משמע ספק והוא ודאי). אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנאמר (בראשית יד) וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בועז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר: קרוב ממני. שהוא אח ואני בן אח: (יג) ליני הלילה. ליני בלא איש: חי ה'. אמרה לו בדברים אתה מוציאני ריקם ונשבע לה שאינו מוציאה בדברים ויש מרבותינו אמרו ליצרו נשבע

אבן עזרא

חיל. אפרשנו במשלי. מ"ם ואמנם. נוסף כמ"ם חנם: (יג) אם יגאלך טוב. יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואילו היה כן למה אמר הכתוב במגלה סור' שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם יגאלך הגואל טוב הוא לך שיגאל כי

אגרת שמואל

הלכ' והגואל ההוא אינו יודע ההלכה ובודאי שלא יחפוץ לגאול וכמ"ש לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי והכוונה לפי שהיתה מואבי' שהיה משחית נחלתו אם ישאנה וז"ש לה בועז ועתה בתי אל תיראי כלומר להיות ענין זה עתה שעדיין לא נתפרסמה הלכה וזהו ועתה לכן אל תיראי כי בודאי אנכי אגאל וזהו כל אשר תאמרי אני הוא אשר אעש' לך לפי שאין מי שיודע אם את מותרת לבא בקהל או לא הלא אני וחבירי הסנהדרין וזהו כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את ומותרת לבא בקהל ושאר העם אינם יודעים ולכן הגואל ההוא לא ירצה לגאול בודאי ואין מי שיגאל אלא אנכי לבדי וזהו שאמר ועתה כי אמנם כי גואל אנכי וכתיב אם ולא קריין ליה לומר שאינו ספק אלא קרוב לודאי וזהו כי אמנם באמת אנכי אהיה הגואל וגם אם יש גואל קרוב ממני ועל כן ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל כלומר אף גם שהוא קרוב לודאי שלא יחפוץ לגאול אם באולי יחפוץ לגאלך לא תחוש כי בודאי ראוי הוא והגון לגאול נפשו של מחלון כי אדם כשר הוא והוא גם הוא בטהרת כוונתו יגאל וזהו יגאל מיותר דקאמר כלומר אם יחפוץ לגאלך ראוי הוא לכך ויגאל בודאי אבל אני מבטיחך שאם לא יחפוץ לגאלך בלב שלם ובנפש חפיצה וזה מורה ליגאל דיחפוץ אם לא יהיה בחפץ שלמה אלא אם ידחה הענין וידבר קטנה או גדולה מיד וגאלתיך אנכי חי ה' ולכן שכבי עד הבקר ולא תחושי ולפי שהוא אמר לה ליני הלילה וגם אמר לה שכבי העיד הכתוב שמן הבתים שאמר לה לא עשתה אלא השכיבה שישבה שם אבל לא לנה כלל מרוב טרדתה וזהו ותשכב מרגלותיו עד הבקר וכיון שלא לנה ולא נתנה שינה לעיניה קמה בטרם יכיר איש את רעהו שאם היתה מתנמנמת אפשר שהיתה השינה אונסתה עד אור הבקר ומה גם בהיות שלא נתנה שינה לעיניה מתחלת הלילה עד אותה שעה שהיה אחר חצות אלא בהיות שלא נתנמנמה כלל קמה בטרם יכיר איש את רעהו ולפי שראה בועז שאף אם בעת ההיא לא היה מקום להכיר איש את רעהו מ"מ בין איש לאשה שההפרש רב ועצום ביניהם בודאי כל רואיה יכירו וידעו כי אשה היא כי האשה מביאה עליה רדיד או מטפחת וזה הדבר נראה אף בעת ההיא ולכן אמר בועז ראוי הוא שלא יודע כי באה האשה הגורן כי להיות אשה אפשר שיודע שיראו מרחוק המטפחת אשר עליה ויכירו כי אשה היא ולכן מה עשה צוה לה להכיר המטפחת אשר עליה וז"ש לה הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה וימד שש שעורי' וישת עליה ובהיותה בלי מטפחת בראשה וגם המשאוי דשש שעורי' שעליה מעלמת אופן לבושה וגופה ובזה לא הכירוה ולא נודע כלל כי בתיקון זה שעשה לה נעשתה כאיש והעת ההיא עדיין לא היה עת להכיר בין איש לחברו ולא נודע כי באה האשה לגורן וז"ש ויבא העיר ולא אמר ותבא לשון נקבה אלא ויבא לשון זכר לפי שבאה כזכר בלי מטפחת בראשה ובמשאוי אשר עליה שלא היתה ניכרת אם היא אשה או איש: **ואפשר** עוד לפרש המשך כל הפסוקי' בענין אחר והוא כי רות אמרה לו אנכי רות אמתך ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה אפשר שכוונת שאלתה היה מ"ש רז"ל כי נשמת הגר אחרי היותה שמה בגן עדן אינה עולה לראו' את פני האדון ה' עם שאר הנשמות של צדיקים העולות פעם בפעם מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו לראות את פניו ית' מפני שאינן עולות אלא אותן שיש להן מלבוש כדי שלא יהיו ערומות לפניו ית' ונשמות הגרים אין להם המלבוש ההוא ואינם עולות אלא על ידי שלפעמים מתלבשת נשמת הגר בנשמת שום צדיק גמור אחר ועל ידי הצדיק ההוא עולה נשמת הגר למעלה ואפשר שענין זה שאלה רות מבועז שיגאלנה שתתלבש נשמתה בנשמתו של בועז הצדיק ועל ידו תעלה נשמתה למעלה לראות את פני ה' בעת שעולות שאר הנשמות וזה יהיה לה שמה אם יקח אותה לו לאשה פה בעולם הזה בודאי שבזה תדבק נשמתה בנשמתו ויגאלנה וז"ש ופרשת כנפיך על אמתך הכונה על המלבוש שלו שמה כי היא להיותה גיורת היא ערומה ולא תוכל לעלות ולכן יפרוש הוא כנפי מלבושו עליה על נשמתה ותעלה על ידו ואמרה כי גואל אתה כלומר בודאי צדיק גמור אתה וכח גדול לך לעלות ולהעלות אחרו' על ידך ובודאי גואל אתה ותוכל לגאלני בדבר זה ויען ויאמר לה ברוכה **את לה' בתי** כלומר הינך כשאר הגרים כי ברוכה את לה' ונשמתך תעלה ואין את צריכה לאחרים כי ברוב צדקתך השבת ותקנת חסדך שהוא החסד שיעשה עמה הוא ית' במה בעולם הבא וזהו האחרון שהו' בודאי עולם האחרון ובמה תקנת והשבת אותו מן הצדקות והמעשים טובים שעשי' בעולם הזה שהוא עולם הראשון וז"ש מן הראשון כי ממעשיך הטובים שעשית בעולם הזה היטבת חסדך שיעשה עמך לעולם הבא כי מעשיך הטובים רבו למעלה ראש שבחרת אף גם זאת בזיווגך אשה יפיפיה לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר וקדשת עצמך במותר לך ולכן עתה בתי אל תיראי כי אינך צריכה לגואל בדבר הזה כי נשמתך תעלה את פני ה' בלי סיוע אחרים ולכן אם יש ליך שום שאלה אחרת לשאול מאתי שאל מכאן והלאה ואעשה לך וז"ש כל אשר תאמרי אעשה לך לא אמר כל אשר אמרת אלא כל אשר תאמרי ותשאלי מכאן ואילך אעשה לך אבל מה ששאלת אינך צריכה אלי כלל כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את ואינך צריכה לסיוע אחרים בדבר זה ומ"מ אף אם אינך צריכה אלי אני מבטיחך שאם באולי תצטרך אלי דעי לך באמת שאהיה לך לגואל וז"ש ועתה כי אמנם כי גואל אנכי באמת אם תצטרך הריני גואל אבל לפי האמת איני חושב שאינך צריכה אלי כי יש לך גואל קרוב ממני שהוא ה' אלהיך אשר באת לחסות תחת כנפיו ולכן ליני הלילה שהוא העולם הזה שנמשל ללילה והאדם בזה העולם נמשל לחולם חלום והיה בבקר שהוא העולם הבא אם יגאלך טוב שהוא השי"ת שהוא טוב ומטיב לכל יגאל כמו שאמר הכתוב טוב ה' לכל ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי ה' ואמר לה שכבי עד הבקר: אי נמי אפשר לפרש כל הפסוקי' האלו על דבר אורך גלותינו כי כל דברי תורתנו הקדושה יש להם פשט ורמז והתחיל ואמ' ויהי בחצי הלילה הנה לילה יקרא הגלות אשר היא דומה ללילה והנה נתארך הגלות יותר מדאי ויהי בחצי הלילה כלומר באמצעית שני הגלות ויחרד האיש דהיינו האל ית' כד"א ה' איש מלחמה והנה חרד חרדה גדולה וילפת בראותו אשר הנה היתה אשה שוכבת מרגלותיו ואשה זאת הלא היא השכינה אמן של ישראל ובהיות כי כאשר ישראל הם בגלות גם השכינה היא עמהם וכמאמרם ז"ל גלו למצרים שכינה עמהם גלו לבבל שכינה עמהם וכן ג"כ שורה עמנו היום באופן היא שוכבת מרגלותיו ית' ויען ויאמר לה מי את ותענהו ותאמר אנכי רות אמתך ופרשת כנפך על אמתך כלומר ראוי לך לפרוש כנפיך עלי ולחזור ליקח אותי כאשר בתחלה ואל תעזבני עזובה וגרושה ומשולחת ממך כאשר עד עתה הנחתני וכמו שאמר הכתוב ובפשעיכם שולחה אמכם הלא היא השכינה כי היא אמן של ישראל רק תפרוש כנפיך על אמתך כי גואל אתה כלומר אתה הוא הגואל האמתי אשר אנכי מצפה שתגאלני כי גואל אתה ואין זולתך לגאול. ויען השם יתברך ויאמר לה ברוכה את לה' בתי כלומר גם אם עד עתה לא השפיע ה' עליך שום השפעה וברכה כאשר בתחלה מכל מקום מעתה ומעכשיו ראוי שתקרא וברוכה את לה' שהוא שם ההויה כי הוא ישפיע לך ברכות עד בלי די וקראה השי"ת בתי כלומר אינך ח"ו כאמה אלא כבת ולכן קראה בתי ואמר היטבת חסדך האחרון מן הראשון כלומר החסד שעשית עם ישראל בגלות האחרון הזה במה שהלכת עמהם הוא טוב מן החסד שעשית עמהם בגלות הא' שלא הוא גלות מצרים שגם כן נכנסת עמהם כמו שאמר הכתוב אנכי ארד עמך מצרימה כן בעת גאולתם נטיב השי"ת עמהם גם כן החסד האחרון המעותד לבא בעת הגאולה יהיה יותר טוב מן הראשון ופירש גודל החסד הראשון שעשית עמהם הלא הם לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל וגו' כי בצאת ישראל ממצרים יצאו כולם מובחרים אחד לאחד וכמו שאמרו רז"ל בפסוק וחמושים עלו בני ישראל אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות כי כל הרשעים מתו בשלשת ימי אפלה ובצאתם מארץ מצרים הפליא לעשות וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן ולילה בעמוד אש ולא רצה להוליך את ישראל לפניו כמנהג הרועה שמוליך לפניו את הצאן אחר המדבר והוא אחריהם אבל התנהג עמהם כביכול כעבד המוליך את הפנס לפני רבו וכמאמרם ז"ל וז"ש כאן לבלתי לכת אחרי הבחורים כלומר כי לא רצה ללכת אחריהם רק לפניהם להאיר להם וזה עשה להם בין בזמן שהיה ישראל דל מן המצות כי גם כאשר הכעיסו במדבר את השי"ת לא ימיש עמוד הענן ועמוד האש וגו' ובין כאשר היה ישראל עשיר מן המצות וזהו שאמר אם דל ואם עשיר כי לעולם נעשה פתגם

שחסד

לְמִפְרְקִיךְ וְאִפְרוֹקִנִיךְ אֲנָא אֲמָרִית בִּשְׁבוּעָה קֳדָם יְיָ כְּמָא דְמַלֵּילִית עִמִּיךְ כְּדֵין אַעְבֵּיד דְּמוּכִי עַד עִידַן צַפְרָא׃ יד ותשכב וּדְמָכִית מִלְּקֳבֵיל רִגְלוֹי עַד צַפְרָא וְקָמַת בִּקְרִיצְתָּא עַד לָא אִשְׁתְּמוֹדַע גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ מִן קֳדָם חֲשׁוֹכָא וַאֲמַר לְעוּלֵימוֹי לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר

ח׳ מלעיל יַחְפֹּץ לְגָאֳלֵךְ וּגְאַלְתִּיךְ אָנֹכִי חַי־יְהוָה שִׁכְבִי עַד־הַבֹּקֶר׃ יד וַתִּשְׁכַּב מַרְגְּלוֹתָו עַד־הַבֹּקֶר וַתָּקָם חד׳ קי׳ בְּטֶרֶום יַכִּיר אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיֹּאמֶר אַל־יִוָּדַע כִּי־ יתיר ו׳

רשי

נשבע שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בוא אליה ונשבע שלא יבא אליה אלא על ידי נישואין : (יד) ויאמר אל יודע. מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא

אגרת שמואל

החסד הזה עמהם כל שכן החסד האחרון שבודאי יהיה גדול עצום ונורא מאד ובודאי בשכר התהלכך עמהם בגלות הזה היטבת חסדך האחרון המיוחד לבא עליהם יותר גדול מן הראשון וכדאמרן כי כפי גודל שיעור הנסבל בגלות כן יגדל השכר בעת הגאולה: או אפשר לפרש כפי דרך זה מה שאמר לבלתי לכת אחרי הבחורי' וגו' והכונה היטבת חסדך האחרון שתעשה עם ישראל בגאולה הזאת מן הראשון בגאולת מצרים וזכו ליתרון הזה בעבור שבגלות הזה לא עבדו ישראל ע"א ולא בחרו בע"א לבחור ולהכין פסל לו וכמו שאמר הכתוב עץ לא ירקב יבחר וז"ש לבלתי לכת אחרי הבחורים הלא הם העבודות וכיוצא בה ובזה הושוו כולם הדלים והעשירים וזהו שאמר אם דל ואם עשיר לא כן בזמנים הקדמונים בזמן מלכי ישראל כי אם היה מתעשר על פי הע"ג היה עובד אותה אמנם בגלות החיל הזה לא הלכו אחרי הע"ג בין אם היה דל וגומר ודבר השכינה עם השי"ת וכה אמר ועתה כי אמנם כי אם גואל אנכי כלומר אמת הוא כי גואל אנכי כאשר אמרת ופרשת כנפיך וגו' כי גואל אתה אבל גם יש גואל קרוב ממני הלא הם ישראל במעשיהם הטובים וכמו שאמרו רז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה באופן כי ישראל הוא גואל יותר קרוב ממני כי על ידם יתקרבו ויחיש הגאולה. ואמר לה ליני הלילה והוא הגלות הזה הנמשל ללילה ליני בו. כי כבר נגזרה הגזרה ואפשר כי להיות הלילה גדולה וארוכה כי זה לנו אלף וחמש מאות ועשר שנים בגלות לכן כתי' ליני בלמ"ד גדולה כי היא בעונות לינה גדולה בלמ"ד רבתי והיה בבקר אם יגאלך טוב וגו' כלומר לעת קץ כי קצים הרבה יש לגאולה הזאת ואז בעת ההיא באיזה טוב שיעשו בני ישראל תכף יבוא הגאולה על ידי אותו הטוב נגאל כי אם זכו אחישנה וז"ש אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפוץ לגאלך לא אמר ואם לא יגאלך להודיע כי אפי' במחשבה ובחפץ טהור שיחפצו לעשות איזה טוב שיבא לידם שיעשו אותו זאת המחשבה די כדי שבשבילה יגאלו כמ"ש ז"ל מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה אבל גם אם לא יחפצו אפילו בחפץ ובמחשבה לעשות מצוה כדי שבזה יהיה סיבה לגאלך ולא יחפצו בו וגאלתיך אנכי חי ה' כלומר הריני נשבע חי ה' שאגאלך אנכי ואנכי לא אשכחך ולמעני למעני אעשה כי לא זכו בעתה כלומר בהכרח שיבא בעתה ולכן שכבי עד הבקר עד שיבא זמן הגאולה וכן עשתה ותשכב מרגלותיו עד הבקר והוא עת הגאולה ותקם בטרם יכיר איש את רעהו כלומר קודם שיכיר את רעהו לעשות זה עם זה צדק' וחסד ע"ד יהי מכירך ברוך וגם אם לא הכירו זה את זה להתחסד זה עם זה ולהיטיב בצדקה תכונני לא מפני זה תשארו לעולם ועד בגלות הזה אבל היה לה הקמת רגל ותקם בטרם יכיר איש את רעהו: **ואומרו** ועתה בתי אל תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך ולא אמ' כל אשר אמרת גם זה מדרך המוסר כלומ' לא לבד מה ששאלת אעשה אם יבא מידי אבל אם תוסיפי לשאול כהנה וכהנה כל אשר תאמרי אעשה לך אבל יש עיכוב אחד לבד כי יש קרוב ממני וצריך להודיענו ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי וגו': **והרב ר' יצחק ערמא ז"ל** כתב היה לו לומ' כל אשר אמרת אלא שזהו מדרך המוסר לומר שמאחר שדברה עדיין לא יוכל הענין לגומרו אלא דרך כלל על הספק' על ענייניה אבל שהוא מבטיחה לעשות כל אשר תאמרי ואמר כדי שלא תסתפק בזה מפני שפלותה כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את וראויה לכל דבר שבקדושה לכבוד עכ"ל:

(יב) **ועתה** כי אמנם כי אם גואל אנכי וגם יש גואל וגו' כתב הר"ש הלוי ז"ל כי בועז בראותו כונת רות הטובה לגאול נפש בעלה הראשון כאשר רמזנו שמח שמחה גדולה ופחד מפני מונעים אחד מצדו וא' מזולתו ואשר מצדו הנה הוא היותו זקן בא בימים בן שמונים שנה וזה לו ימים ושנים שלא נפקד ונסתפק אם יוליד אם לאו ואשר מזולתו הנה הוא היות טוב גואל קרוב ממנו להיותו אח לאלימלך ובעז בן אח ומצוה בקרובים וזהו שאמר ועתה כי אם אמנם הע"פ שדעתי ולבי ופי שוים לעשות רצונך בכל זאת יש לי ספק אם גואל אנכי מסופק אם אוכל לגאול כלומר וגם יש ספק שני כי יש גואל קרוב ממני באופן שלפי הכתיב יש שתי ספקות ותיבת וגם באה על נכון ולפי הקרי אין בו רק ספק אחד והוא מבואר עכ"ל:

(יג) **ליני** הלילה וגו' כתב הר"ש הלוי ז"ל המסופק בדבר אשר יחפוץ בו ולא ידע איך יפול הנה הוא נבוך כל היום גם בלילה לא שכב לבו לא כן מי שהוא מובטח כאשר ירצה ועני ועשיר המורים בדברי שלמה המלך ע"ה עדים בדבר מתוקה שנת העובד וגו' והשבע לעשיר איננו מניח לו לישן זה שהסתפקותו במה שיבא וזה בשוטע מחשבתו במה שאין לו לכן בועז רצה להבטיחה שלא תספק בדבר עד שתדד שינתה אבל שתתיישב דעתה עליה ותישן וזהו ליני הלילה ואפשר שלכונה זו באה הלמ"ד של ליני גדולה שתהא הליני' הזאת בלב שקט לינה גדולה ובאה חילופה למ"ד לא אליכם כל עוברי דרך קטנה והטעם מפני שדרשו רז"ל עוברי דרכה של תורה וביען ההלל שלא תבא עליהם רעה לא היתה תפלה זו בענין טובה כי טוב לא יהיה לרשע ולכן היתה קטנה: **והיה** בבקר אם יגאלך טוב יגאל

כבר הקדמנו כי איש טוב זה לא היה **בן חורש** ולא ירד לסוף כונת רות הטובה בגאולת נפש מחלון באופן שכבר ראה בעז בעין שכלו כי אם עשה יעשה טוב דבר הגאולה יהיה מפני הבושה לא בחפץ ורצון טוב ולכן לא אמר אם יחפוץ טוב לגאלך יגאל כמו שאמר ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי כי נפשי יודעת מאד כי הגאולה אם תהיה לו לא תהיה בחפץ ורצון טוב ושבלתי גאולה ומחלון יהיה בחפץ מלב ומנפש והיא דקדוק נאה בכתוב וסוף הדברים כי אחרי שטוב הוא הקודם הראוי לדבר אליו ואף גם זאת הבטיחה בגילוי דעת כוונת טוב הגואל וכונתו הטובה באופן כי הוא מובטח שהיא תהיה לו לאשה עכ"ל. **ואני אומר** כי לדברי האומר כי לאו טוב שמיה דגואל ולא נודע לנו שמו אפשר לומר שהבטיחה בועז ואמר לה אם יגאלך בחפץ טוב ובאופן טוב ובאות יגאל ואם לא יחפוץ בחפץ ורצון לגאלך וגאלתיך אנכי ובזה לא קשה מ"די למה לא אמר אם יחפוץ לגאלך יגאל כי החפץ הוא רמוז במלת טוב כלומר בחפץ טוב ובאופן טוב כדאמרן: **והחסיד** הה"ר יוסף יעבץ זלה"ה כתב בנימוקיו לפי שעד עתה היתה חושבת שהוא הגואל לא היה עון לעמוד עם בעלה וכאשר אמר לה כי יש גואל קרוב ממנו נתחרטה ורצתה לקום אמר לה בעז ליני פה הלילה ועכ"ז היתה רוצה לקום עד שנשבע לה שכבי עד הבקר כי לא רצה לשולחה בזו השעה שמא יקרה לה מקרה בלתי טהור ואין ראוי לשלחה מפני הרואים עכ"ל: **ורב** אחרון ז"ל כתב ועתה בתי אל תיראי כי אני אעשה כדבריך ולא תחשוב שתשובתי הוא להפיס דעתך ואין בלבי לעשות כן לפי שתחשובי בלבך כי עיני אתן במשפחה ובאשה חשובה ממך כי הנה אני אעשה כל אשר תאמרי ובזה אין לי גנאי ליקח אותך כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל ונגועה את ולא יגנו אותי על שלקחתי אשה בלתי הוגנת האמנם יש גואל קרוב ממני ולזה איני מאריך ליך הזמן עד שתחשוב שזה תואנה להפיס דעתך בלבד כי הבקר אור לגמור להן או ללאו ולזה ליני הלילה ובבקר אם יגאלך הגואל ששמו טוב יגאל ואם לא יחפוץ אני אגאלך וכי לא תחשוב דברי אלה לשקר וכזב אומר לך שני דברים הא' שאני נשבע בשם ה' לקיים זה והשני שכבי עד הבקר במקומך ולא תזוז ממקום זה וזה להורות שלבי חפץ ביך. והז"ל דרשו שנזדרז על יצרו כיוסף ודוד והיינו דסמיך ליה ותשכב מרגלותיו וגו' כלומר שלא זזה משם עכ"ל: **ומורי** זלה"ה כתב ועתה כי אמנם כי אם גואל אנכי וגו' אמר לה בעת היות פה ב' סבות שהיה אפשר לעכב בסיבתם שלא יצא מבוקשו לתכלית א' בהיות בענין הגאולה עצמה היה בה צד מחייב וצד פוטר ענין גאולת השדה היה עצמי לבעז כי היא נוהגת בכל הקרובים אלא שהקרוב קרוב קודם האמנם ענין הייבום אינו אלא באחי המת ככתוב בתורה וז"ש כי אם גואל אנכי ומלת אם כתיב ולא קרי כאילו שם זה בבועז תלוי ועומד כתיב מפני גאולת השדה ולא קרי מפני גאולת נפש המת אשר הכונה היא ייבום ולכן בהיות הדבר רשות ולא חובה מחמת מצוה היה מקום לזות שפתים בנישואי בעז עם רות וילעגו עליו כל בני המדינה והרי זו סבה מונעת קצת. עוד סבה אחרת וגם יש גואל קרוב ממני והיא סבה שנית ואמר שעכ"ז ישתדל שתבוא עד תכונת שאלתה וכדמפרש ואז"ל ליני הלילה וגו' ואם לא יחפוץ לגאלך וגו' כלומר לא אסרהב ואפציר עמו פעם ושתים אלא בראותי שמן גילוי שלא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי ואפילו על פרטי זה נשבע לה חי ה' ואמר שכבי עד הבקר כדי שיבא הדבר לגמר ותכלית טוב בכבוד בלתי חסדא צריך שתהיה זהירה לשכב עד הבוקר לבד והכונה שתקומי בבקר השכם שלא יבא הדבר לידי גילוי וכן עשתה ותשכב וגו' ותקם וגו' עכ"ל:

(יד) **לפי** שאמר לה שכבי עד הבקר כן עשתה ותשכב עד הבקר ותקם בטרם יכיר איש את רעהו ולפי שדרך הבאים לתוך כרם חבירו או גנו או גרנו שיתן לו חבירו איזה דבר מפרי הגן או מן הגורן מפני שלא יצא ריקם משם ויודע לו שנכנס לתוך גנו של חבירו שאם לא יוציא בידו שום דבר במה יודע לי או מה הנאה היתה לו במה שנכנס לשם ולכן אמר בועז אל יודע כי באה האשה הגורן כלומר האם ראוי שלא יודע ולא יוכר לה שבאה האשה אל הגורן אלא שתלך בידים ריקניות מן הגורן ולכן אמר לה הבי המטפחת אשר עליך וימד שש שעורים ויתן לה כדי שיהיה לה הנאה ויוכר בידה שבאה לגורן: **ואל המפרשים** ז"ל הוקשה להם איך אפשר שאשה היתה בה כח לשאת עליה שש סאין ולכן פירשו בהם שש שעורים בלבד ואני אומר שלא זו בלבד עשתה בנשאה עליה משאוי שש סאין אלא שהכתוב העיד יותר עליה וזה במה ששמעתי מהחכם השלם כה"ר מנחם קורדואירו זלה"ה על מה שאמרו רז"ל רבה פרשת שמות אצל את כל עבודתם אשר עבדו בהם וגו' שאמרו שהיו מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים הכונה כי בהיות שדרך האשה לעולם לסבול כובד משאה על ראשה ולא על גופה או גבה והטעם הוא כי בהיות הזרעת האשה תלויה במתניה לכן אינה יכולה לסבול כובד משאה על גבה אלא **על ראשה** והאיש הוא בהפך שדרך האיש לשאת משאו על גבו ולא על **ראשו והטעם**

בָּ֥אָה הָאִשָּׁ֖ה הַגֹּֽרֶן׃ טו וַיֹּ֗אמֶר הָ֠בִי הַמִּטְפַּ֨חַת אֲשֶׁר־עָלַ֧יִךְ וְאֶֽחֳזִי־בָ֛הּ וַתֹּ֖אחֶז בָּ֑הּ וַיָּ֤מָד שֵׁשׁ־שְׂעֹרִים֙ וַיָּ֣שֶׁת עָלֶ֔יהָ וַיָּבֹ֖א הָעִֽיר׃ טז וַתָּבוֹא֙ אֶל־חֲמוֹתָ֔הּ וַתֹּ֖אמֶר מִי־אַ֣תְּ בִּתִּ֑י וַתַּ֨גֶּד־לָ֔הּ אֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר עָֽשָׂה־

ט׳ ה׳ חסר
בלישנא
כולא
ופלוגתא
על דין
כ׳

אֲרוּם אֲתַת אִתְּתָא לְאִדְּרָא׃ טו ויאמר וַאֲמַר הָבִי סוּדְרָא דִי עֲלָיִךְ וְאַחִידִי בָהּ וַאֲחִידַת בָּהּ וְכָל שִׁית סְאִין דִסְעוֹרִין וְשַׁוִי עֲלָהָא וְאִיתֵי לָהּ כֹּחַ מִן קֳדָם יְיָ לְסוֹבָרוּתְהוֹן וּמִן יַד אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה דַעֲתִידִין לְמִיפַּק מִינַהּ שִׁתָּא צַדִּיקֵי עַלְמָא דְּכָל חַד וְחַד עָתִיד לְמֶהֱוֵי מִתְבָּרַךְ בְּשִׁית בִּרְכָן דָּוִד וְדָנִיאֵל וְחַבְרוֹהִי וּמַלְכָּא מְשִׁיחָא וַעֲל בּוֹעַז לְקַרְתָּא׃ טז ותבוא וַאֲתַת לְוַת חֲמוֹתָהּ בִּקְרִיצְתָּא וַאֲמָרַת מַן אַנְתְּ בְּרַתִּי וְחַוִּיאַת לָהּ יַת כָּל מָה דַעֲבַד לָהּ גַּבְרָא עַל פּוּם מֵימַר

אבן עזרא

כי אדם חשוב הוא: (טו) וימד שש שעורים. ספר הכתוב מה שנתן לה ובדרש ששה צדיקים יעמדו ממנו: (טז) מי את בתי. יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג וקצר הכתוב לאמר אנכי רות אמתך וכמוהו קראן לו ויאכל לחם וכתיב ויואל משה. ויאמר רבי יונה המדקדק כי מי מה והטעם מה היה לך ואמר לי כי כמוהו מי שמך כי אין משפט מי שישאלו על הענין כי אם בן אדם לפי דעתי כי שמך הוא שם עצם ועל כן מי על הענין : עשה

אגרת שמואל

והטעם כי בהיות הזרעת האיש יורד מן המות לכן אינו נושא משא על ראשו אלא על גבו והמצריים הרשעים שהיתה כל כוונתם למעטם פן ירבה היו משימים מלאכת נשים לאנשים שהיו מעמיסים להם משא על ראשיהם מלמעלה כדי שיזיק להם בענין ההזרעה וכן לנשים עשה שהיו נושאות על גביהן להזיק להן במתניהן שיהיה במתניהן תמיד כמעד ובזה אפשר לי לומר שהעיד הכתוב הנה על רות כי שם שאין שם על כתפה כאיש גבור חיל ולא על ראשה כדרך הנשים וז"ש וישת עליה לא אמר על ראשה אלא עליה על גבה כאיש ולכן אמר ויבא העיר ולא אמר ותבא העיר לשון נקבה אלא ויבא לומר שעשתה כמעשה זכר במה שנשאה כל כובד משא על גבה וגם כנוי וישת אפשר שאינו שב אל בועז אלא אל רות ונקט לה לשון זכר לומר שעשתה כמעשה איש וכדאמרן ומה גם כי הנקבה תשש כחה והלואי שאחרים ישימו המשא על כתפה ותוכל להוליכה אמנם הזכר הוא בעצמו משים המשא על גבו מבלי סיוע אחרים וכן עשתה רות וישת כזכר המשא עליה ויבא העיר: **ואמר ותקם** בטרם יכיר איש את רעהו כלומר כי כ"כ השכימה לקום כי באותה השעה לא היה מכיר איש את רעהו הרגיל אצלו כ"ש מי שאינו רגיל ואמר אל יודע כי באה האשה הגורן המתרגם כתב ואמר לעולמוי לא אתמודע לגבר ארי אתת איתתא לאידרא הנה לפי פירושו צוה והתרה בנעריו שלא יגלו הדברים ולא יוציאו הדבר מפיהם שבאה האשה הגורן : **א"נ** אפשר שהוא לשון תפלה כי נשא עיניו למרום ויאמר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שאל יודע כי באה וגו' ולא יתגלה אולי יתחדש שומע אבל אל יודע כי באה האשה הגורן ובזה אהיה נקי מה' ומישראל: וגם כדי שלא יבא הדבר לידי גלוי כלל לא רצה לשאול מנעריו שיביאו שק כדי למוד בתוכה השעורים רק אמר לה הבי המטפחת אשר עליך ותן לי בידי הצד האחד והוא אומרו הבי כדי שאאחוז בו ואתה בצד האחר וזה ואחזי בה וכדי שלא להטריחו שיאחז וגם ימוד אחז היא לבדה המטפחת משני קצותיה וזהו ותאחז בה דקאמר ומזרה המדידה לו לבדו וז"ש וימד שש שעורים ואמר וישת עליה שאלמלא שבועז סייעה לשום עליה משאה בודאי שלא היתה יכולה היא לשום עליה שש סאין ויבא בועז העיר כדי ללותה בדרך כדי שלא יפגעו בה אנשים שאינם מהוגנים ובפרט בהיות בטרם יכיר איש את רעהו ואם יפגעו בה אנשים שאינם מהוגנים לצוק תצעק ואין מושיע לה על כן בא עמה וזהו ויבא העיר: **ובמדרש** ותשכב מרגלותיו עד הבקר א"ר ברכיה בטרם יכיר איש בטרום כתיב מלמד שנשתהה שם שעות כמנין הוא"ו עכ"ל. וראוי להבין כי מה שנשתהה שם שעות היה בשכיבה שם שעות וא"כ למה רמז לנו ענין זמן השכיבה בקימה ואפשר לומר שהמאמר תפס לשונו ברישיה דקרא ותשכב מרגלותיו עד הבקר לרמוז לנו כי במלת מרגלותיו יש וא"ו יתירה כי לעיל כתיב ותגל מרגלותיו ושניהם חסרים ורמז לנו קרא בכאן שכתב מרגלותיו בוא"ו להורות כי שש שעות שכבה מרגלותיו ותכף קמה וז"ש ותשכב מרגלותיו מלא בוא"ו ומה שכתב בטרום בוא"ו להודיענו כי שש שעות נשתהה אפשר השמיענו כי לא הושלמו השש שעות בשלמות אבל קמה בטרם יושלמו הו' שעות כי אפי' הו' שעות לא היו שלמות וזה יובן עוד שהרי בחצי הלילה הרגיש בה בועז כמ"ש הכתוב ויהי בחצי הלילה ויחרד וגו' ומחצי הלילה עד אור הבקר שש שעות ואם היתה שוכבת כל הו' שעות בודאי שאז היה מכיר איש את רעהו כי כבר האיר היום אבל בהיות שקמה בטרם יושלמו הו' שעות לכן היה אותה שעה בטרם יכיר איש את רעהו ולכן כתב הוא"ו במלת בטרם והודיענו בזה שבחו של בועז כי לא שעה אחת ולא שתים כבש את יצרו לבלתי יגע בה אבל ו' שעות שלמות שכבו ולא נגע בה וכן כתוב במדרש רבה של רות בטרום כתיב ששכבה מרגלותיו ו' שעות ולא נגע בה: **ובמדרש** ויאמר אל יודע כי באה האשה הגורן למי אמר א"ר מאיר לבן ביתו א"ר חוניא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק כל אותו הלילה היה בועז שטוח על פניו ואומר רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שלא נגעתי בה כן יהי רצון מלפניך אל יודע כי באה האשה הגורן ואל יתחלל בה שם שמים ע"כ: **והר"ש** הלוי כתב הנה ר' מאיר ראה שהיה לו לומר ויקם בטרם יכיר איש את רעהו אחרי שהוא חשש שלא יודע הדבר עד שהרלב"ג כתב שהוא העיר אותה והם דברי נבואה והכתוב אמר ותקם לכן אמר ר"מ שהוא לא חשש מבני ביתו כי יודעים לצדקתו וצדקתה ולא יעלה על לבם טינא על הדבר וכמעשה רב של אותו חסיד שפדה ריבה אחת וכההיא דר' יהושע כשנכנס אצל מטרונית' שגדולי רומי מצויין אצלה וגו' וכדאיתא בשבת פרק כל כתבי וכן דבר בועז כי הם מכירים אותו וכמו כן הכירו צניעות בעז זה שלשה חדשים וכן דעת המתרגם אמנם ר' שמואל בר רב יצחק לא ראה דברי ר"מ שבועז ידבר כדברים האלה לנעריו ואדרבה יהיה זה הכנסת חשד בלבם מה שלא יתעלם לכן אמר שהיה כל אותו הלילה שטוח על פניו בוכה ומתחנן שלא יודע באופן שאין צריך לויקם כי בלילה לא נתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו והוא לא היה מתפלל עליו כי יודע כל שער עמו היותו תם וישר ק"ו מהאשה ריבה כמו שנאמר אבל היה בוכה ומצטער עליה שמא תבא לידי חשד אחרי שהיא מואבית אשר זה דרכן להפקיר עצמן וז"ש ואל יתחלל בה שם שמים ומה גם בהיות הדור ההוא שטוף בזמה והרי תאות הנערים רבה בימים ההם כאמור והגירס' הזאת של ואל יתחלל בה שם שמים נראה בעיני עיקר ומי שמחק וגרס כי בחנם דחק. ובמדרש רבתי של רות שלא יתחלל שם שמים ובי או בה לא כתיב שמא פחד על שניהם עכ"ל: **ובמדרש** ותאחז בה מלמד שהגבירה מתניה כזכר ע"כ. וכתב הר"ש הלוי הענין אצלי מחוור טעמי אם מייתורא דקרא דשתמא כפירוש' ובודאי שעשתה כאשר צוה ואומרו ותאחז בה לדרשה שאחזה כאחד הגברים ואם כי נודע מטבע המציאות כי המטפחת יש לה ד' פאות והיה צריך שני בני אדם בד' ידות ולכן דרשו שהגבירה מתניה כזכר לעשות יותר ממה שבטבע הדבר ליעשות עכ"ל: **עוד** כתב הר"ש הלוי וימד שש שעורים נ"ל שכיון בזה אם יפגעו בה ויראו משאה על שכמה יאמרו כי על כן נשארה בגורן הלילה לזרות את אשר לקטה כי הנה הוא זורה את גורן השעורים הלילה ויהיה זה כסות עינים עכ"ל. ואין צורך בזה שהכתוב העיד שמה שכיון בזה היה כדי שלא תבא ריקם אל חמותה וכמו שאמר הכתוב שש השעורים האלה נתן לי כי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך: **והחסיד** הה"ר יוסף יעבץ כתב בנימוקיו תיקן מה שאפשר לתקן מבית ומחוץ אם שזפתה עין שיחשוב שבאה לקנות שעורים ולזה נתן לה במדה כי אין מדרך נותן צדקה למדוד ע"כ ועוד כתב ז"ל בכל זה הענין לא נזכרו שניהם לצניעותם הרב ואפי' כשאמר מי את בתי לא השיבה אנכי רות עכ"ל: **והביא** הר"ש הלוי ראיה לדבריו כי כזה נמצא בספר הזהר פרשת שמות וילך איש מבית לוי וגו' ולא אמר שמו מה טעם לא נזכר שמו ר' יהודה אמר בשם ר' אבהו מפני שבצינעא הלך ובצינעא חזר לאשתו כדי שלא יכירו בו הה"ד וילך איש ולא נאמר וילך עמרם בפרהסיא ויקח את בת לוי אף היא בצינעא חזרה ולא נזכר שמה ע"כ: ורב אחרון ז"ל כתב ויאמר אל יודע וגו' אמר בעז בלבו כל הפוגע בה יחשדוה ויאמרו עליה שבאה האשה אל הגורן לאיזה דבר רע ולכן ראוי לעשות אופן וענין שלא יודע שבאה האשה אל הגורן ולזה אמר לה הבי המטפחת ושים בה שעורים וכל הפוגע בה יאמר במלאכתה היא עוסקת עכ"ל: **והרב** מורי ז"ל כתב ויאמר הבי המטפחת וגו' פי' הבי הזמיני כמו שפרש"י ז"ל בהבה נתחכמה לו ואמר אשר עליך כלומר לא שיסירה מעליה מכל וכל לשום בה השעורים וא"כ ישאה על ראשה או על שכמה כדרך נושאי משא ותלך בדרך מגולה לעין כל כי כן לא תעשנה בנות ישראל הצנועות רק הלכנה עטופות ומכוסות ואפי' לפי שעה בפני בועז לבדו היה פריצות כ"ש שיעור רב עד בואה לעיר ואם היה בבקר השכם ואיך יאמר בועז שתסיר המטפחת מעליה ולכן נראה שלא אמר לה אלא הזמיני המטפחת אשר עליך ואחזי בה כלומר תאחזי בשתי הקצוו' המשולשלות כי בזה יספיק להחזיק השעורים [illegible] השתי קצוות האחרות אחוזות עליה וכן עשתה ותאחז בה וימד שש שעורים וישת עליה רוצה לומר בעוד המטפחת עליה שת השעורים עליה במטפחת וכדאמרן ובמ"ש יתיישב היטב היאך יכלה רות לבדה לאחוז בארבע כנפות המטפחה כדי שתחזיק השעורים שהיה מודד בועז וג"כ יתיישב מה שהוצרך לומר לה שתאחוז המטפחת ולכאורה היה יותר טוב שיקח המטפחת מעליה וישטחנה בארץ וימדוד עליה ולא הטריח באחיזת' בעוד שהוא מודד וא"כ בין שניהם יסייעו לחזור לשומה עליה מלאה שעורים ובהיות הדבר כדאמרן הדברים מוכרחים כהלכתן והוכרח לומר לה הבי ואחזי וגו' וכדאמרן עכ"ל:

(טז) **ותבא** אל חמותה ותאמר מי את בתי כלומר שאלה מאתה באם עדין היא פנויה וראויה ליקרא בשם בתי או אם כבר בא עליה בועז והיא אשת איש וכבר יצאת מרשותה ונכנסה ברשות בעז וז"ש מי את האם את עדין בתי או לא: **א"נ** אמר ותבא אל חמותה וגו' ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש בכינה

מִן קֳדָם נְבוּאָה דְּאִתְגְּלִיאַת לֵיהּ עֲבַד לָהּ׃ יז ותאמר וַאֲמַרַת שֵׁית סְאִין דִּסְעוֹרִין הָאִלֵּין יְהַב לִי גַּבְרָא אֲרוּם אֲמַר לִי לָא תֵהַכִין רֵיקַנְיָא לְוָת חֲמוֹתִיךְ׃ יח ותאמר וַאֲמַרַת תִּבִי בְּרַתִּי עִמִּי בְּבֵיתָא עַד זְמַן דְּתִדְעִין אֵיכְדֵין יִתְגְּזַר מִן שְׁמַיָּא וְהֵיכְדֵין יִתְפְּרֵישׁ פִּתְגָם אֲרוּם לָא יְנוּחַ גַּבְרָא אֲרוּם אֱלָהֵן יְשֵׁיצֵי לְטַב פִּתְגָמָא יוֹמָא דֵין׃

קרי ולא כתיב [illegible] ג׳ ומ״ל ג׳

לָהּ הָאִישׁ׃ יז וַתֹּאמֶר שֵׁשׁ־הַשְּׂעֹרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִּי אָמַר אֵלַי אַל־תָּבוֹאִי רֵיקָם אֶל־חֲמוֹתֵךְ׃ יח וַתֹּאמֶר שְׁבִי בִתִּי עַד אֲשֶׁר תֵּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר כִּי לֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי־אִם־כִּלָּה הַדָּבָר הַיּוֹם׃

אלי קרי ולא כתיב כי אמר אלי אל תבואי והוא חד מן י׳ מלין דקריין ולא כתיב וסימן בני ועתת תנו את האנשים תניינא דפסוק. פרת ויך דוד את הדרעזר דשמואל. איש ועצת אחיתפל אשר יעץ. בן ויאמר לו יואב לא איש. בניו ויהי הוא משתחוה דמלכים. צבאות כי מירושלים תצא רישעיה. באים הנה ימים באים נאם ה׳ מסגדל. לה השמיעו אל בבל רבים. אלי ותאמר אליה כל אשר תאמרי. אלי ותאמר שש השערים:

תולדות אהרן שש השעורים האלה. סנהדרין לג: אל תבואי ריקם. נדרים נו:

אבן עזרא

עשה לה האיש. השבועה: (יח) איך יפול דבר. בעבור שכל הגזירות באות מן השמים

רשי

הוא זרזה לקום כי אמר בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן: (יז) שש שעורים. אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳: (יח) כי אם כלה. האיש את הדבר

אגרת שמואל

הכונה לפי שבפעם הא׳ אמר׳ רות שם האיש אשר עשיתי עמו וגו׳ ואז״ל עמי לא נאמר אלא עמו לומר לך יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בע״ה וכמו שפירשנו דבריהם לעיל במקומו. עתה רות בפעם הזאת השנית הכירה וידעה גודל הטובה והחסד אשר עשה עמה בעז בפעם הזאת ולכן אמרה והגידה את כל אשר עשה לה כי הודית כי הוא עשה עמה וזה כי אם היה איש אחר היה עושה אחת משתים או שיבוא עליה ובעלה על כרחה מבלי שמתנה לקידושין ולשבע ברכות או אם לא יהיה חפץ בה בודאי שכשיראה אותה שוכבת מרגלותיו ינער בה ויחרפנה ויגדפנה ויכלימנה בפני הכל ובועז לא כן עשה אבל מלבד שלא קרב אליה ולא נגע בה דבר על לבה דברי תנחומין וכמ״ש ברוכה את לה׳ בתי וגו׳ ועתה בתי אל תיראי וגו׳ ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי וגו׳ ובודאי שהוא גבר חסדו עד לשמים עד שראוי שיאמר כי הוא עשה עמי וז״ש ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש ולפי שהשש סאין של שעורים היה קצת הוכחה שבעל אותה ובא עליה והשעורים היו כמו אתנן על כן אמרה שש השעורים האלה נתן לי כי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך כלומר לכבודך נתנם ובשבילך לא בשבילי כדי שתחשוב שהם לי לאתנן ומלת אלי קרי ולא כתיב להודיע ענותנותו של בעז כי אפילו כאשר אמר לי אלו הדברים אל תבואי ריקם וגו׳ מרוב ענותנותו ופרישותו לא היה מסתכל בי וכאילו לא היה מדבר אלי ועל כן מלת אלי קרי ולא כתיב אלא היה מדבר ועיניו ופניו כבושות בקרקע כאילו לא היה מדבר אלי א״כ דעי בודאי כי אין זה לי אתנן רק לכבודך נתנם כי אמר אל תבואי ריקם אל חמותך. ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפול דבר אמרה מלת יפול להודיע לה כי אין ענין הזווג תלוי בידי אדם כי הוא ית׳ הוא המזווג זווגים ואם מאתו ית׳ נסבה הדבר הזה הדבר בעצמו יפול מאליו ויעשה לא בחיל ולא בכח כי אם במאמר ה׳ צבאות ובפרט בזווג זה והאיש הזה ידעתי בו כי לא ישקוט כי אם כלה הדבר היום ובהיותו בועז יודע כי מאת ה׳ הם כל הזווגים על כן ישתדל לגמור הענין היום כי מן השמים יסייעו בדבר ויודו למי זווגיה אם לגואל או לבעז: אי נמי הורה לנו גודל זריזותה בעת היותה נושאת משא כבדה כזו באה כל כך במרוצה מן השדה לעיר שעדיין כשבאה מצאה את חמותה ודלתי ביתה סגורות בעדה שעדיין לא האיר אור היום ועדיין לא פתחה דלתות ביתה כי בהכרח השדות רחוקים מן העיר והיא קמה בטרם יכיר איש את רעהו בלבד והגיעה אל בית חמותה ועדיין הפתח סגור עד שהוצרכה לומר לה מי את שאם היה הפתח פתוח לא היתה שואלת מי את אלא בודאי שאלה זו מורה היות הפתח נעול עדיין ועל כן שאלה מי את: א״נ אפשר שכל האמור כאן נעמי היתה המדברת כי רוח אלהין קדישין בה וז״ש ותבא אל חמותה ותאמר מי את אני יודעת שאת בתי עדיין לא נכנסת ברשותו של בעז ותגד לה חמותה ברוח הקדש אשר בה את כל אשר עשה לה האיש ומאי דקאמר ותגד לה לאו ארות קאי אלא אחמותה שהיא הגידה מעצמה כל אשר עשה לה בועז שם בשדה ולפי שהיה אפשר שתתעצב רות אל לבה לאמר בודאי לא ימהר בעז לעשות הענין הזה והוראה לזה שנתן לי שש סאין שעורים ואם הוא היה חפץ למהר הענין ולישא אותי אליו למה נתן לי כל זה האם ביום או יומים אוכל שש סאין שעורים ולכן אמרה לה חמותה שש השעורים האלה נתן לי אלי ובעדי נתנם ולא בעדך וכל זה הם דברי נעמי לרות ולא דברי רות כדמשמע לכאורה ועל כן מלת אלי לא כתיבא אלא כי אמר אל תבואי ריקם אל חמותך אמרה נעמי לא תחוש למה שנתן לך שש השעורים כי שש השעורים האלה נתן לי לעצמי כי אמר בלבו אל תבואי ריקם אל חמותך ואמרה לה עוד נעמי שבי בתי עד אשר תדעין איך יפול דבר כי בודאי יפול מאליו כי נפילה יאמר על הדבר הנעשה במהירות על נקלה כי בודאי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום ושש השעורים לי נתנם לא לך: ומורי ז״ל כתב ותאמר שש השעורים האלה נתן לי וגו׳ ירצה שרצתה לפייס את חמותה ולהוציא מלבה שלא תחשוב בראותה אותה קריבה אל המנוחה ואל הנחלה להנשא לבועז כי תאמר בלבבה שאבדה תקותה מכאן והלאה ולא תחוש רות בשירותה כבראשונה בהכירה איש אחר זולת מחלון בנה ונתפרדה החבילה ומה גם כי לא תהיה ברשותה כמו מקדמת דנא שהיתה יושבת אלמנה בביתה בלתי רשות אחרים עליה ומצד זה תתעצב ולא תביעיה שלא תשמח ותגל במנוחתה ואף אם היא סבבה אותה במועצותיה הטובות ככתוב לעיל בבירור ולפיכך רצתה רות לדבר על לבה בדברי פיוס ולהכי נקטו לשון ותאמר ואמרה שש השעורים האלה נתן לי כי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך נראה בזה שכונתו טובה עם החמות כמו באוזן שגם היא תמצא מנוח במנוחתה ולא יחסר דבר מכבודה כלל ולא שירות שום דבר כאשר בתחלה וטעם אלי דלא כתיב משום שלא מצינו שדבר בועז דברים אלו אליה בפירוש וקרינן אלי משום דהיא אמרה כן שבועז אמר אליה דברים אלה פה אל פה כדי להטיב את לב חמותה כדאמרן ולקחה היתר לעצמה כענין מותר לשנות מפני השלום ולא נכנסה בזה בכלל כת שקרנים שאינן רואות פני שכינה: או אפשר כי היא הבינה כך מכלל דבריו ועניניו בשבועתו ושאר מעשיו כיון דממה נפשך לא תהיה לילה אחרת לנה בלא איש לא היתה צריכה לשעורים שלו וא״כ הוה ליה כאילו אמר לה בפירוש אל תבואי ריקם אל המותך ואם הוצרך לפרש הדבר בהיות רות בעיניו בחזקת בעלת חכמה ושכל ותבין תוכן הדברים ברמז כענין ולחכימא ברמיזא ולפיכך קרינן אלי כי לאשה כמותה הוה ליה כאילו נאמרו הדברים בפירוש ולא כתיב משום דסוף סוף לא אמרם בועז בפירוש וכדאמרן:

(יח) **ותאמר** שבי בתי נראה הכונה כי בהיות שיצאה בלילה אל גורן השעורים בעת הזרייה אשר כנראה כי כן מנהג ומשפט בנות ישראל המלקטות ללכת שמה כמו בזמן הקציר כי בודאי זה היה לה כסות עינים בירדתה אל הגורן בלילה ההוא וכיון שכן בהיות כי עדין לא כלתה זריית החטים והשעורים כי שיעור רב היה לו ולא יכלו לזרות את הכל בלילה אחת היה אפשר שהיא תרצה לרדת אל הגורן גם עתה כאשר עשתה בלילה ולפיכך אמרה לה שבי בתי עד אשר תדעין לפי שהזמן קצר כי בודאי לא ישקוט האיש וגו׳ וראוי שתהיי מוכנת פה אם יקראוך לגמר הענין ולא יצטרכו ללכת להביאך מאחד השדות עכ״ל: ואני אומר כי מה שאמר לה שבי בתי הכונה לפי שענין זה הוא מעשה רב ואפשר שלא יגמר הדבר היום ואולי תצטרך ללכת פעם אחרת אל השדה ולשכב מרגלותיו כאשר בתחלה ואם בפעם הראשונה לא הרגישו בה ולא נודע כי באה האשה הגורן אולי לאו בכל שעתא ושעתא אתרחיש ניסא ואם תלך פעם שניה אולי ירגישו בה ותבא לידי בזיון על כן הבטיחה נעמי ואמר לה שבי בתי עד אשר תדעין וגו׳ כלומר דעי לך כי אינך צריכה לצאת עוד מדלתי ביתך החוצה לצורך ענין זה רק שבי בתי עד אשר תדעין איך יפול דבר כי ידעתי את האיש ואת שיחו כי הין שלו הין ולאו שלו לאו וכיון שהוא אמר לך והיה בבקר אם יגאלך טוב וגו׳ דעי לך כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום: ורב אחרון כתב ותבא אל חמותה חז״ל דרשו וכי לא היתה מכרת אותה אלא אמרה לה מי את פנויה או אשת איש אמרה לה פנויה ותגד לה ונראה בעיני דמתשובתה דתכף ומיד הגידה את אשר עשתה ולא אמרה אנכי רות בחך דרשו כן. ולי אפשר שנעמי לא ראתה שינה בעיניה בלילה ההוא מנהגה בענין ולעת בקר אנסתה שינת הבקר ורות נכנס׳ פתאום בבית ועמדה נגדה ונתעוררה בבהלה וקום ובראותה אמרה מי את אך אחרי ראותה לא הוצרכה לומר אני רות אמתך ולכן לא אמרה אלא סיפור הענין ואת כל אשר עשה לה האיש רמזה לשבועה שנשבע וליצבתה ששכיבתה במקומה כנז׳ ואלה שש השעורים נתן לי להבהך כי אמר שלא תבא אליך ריקם. ותאמר שבי בתי עד אשר וגו׳ אפשר שנעמי ורות דברו בענין זה וכי ראו פי היה הדבר מסופק מי יגאל אמרה רות בעצמה ואם רוצה טוב לגאול ולקחת אותי הנה אני תפלה בזה לפי שהוא היה נשוי אשה ולו בנים כמו שאמר פן אשחית את נחלתי אז אמרה נעמי שבי בתי כלומר השקיטי ואל תהמי ואל תדברי דבר עד אשר תדעין איך יפול הענין וידעתי כי לא יעברו ימים רבים כי אחרי שנשבע האיש ההוא ידעתי בו שלא ישקוט עד שיגמור הדבר ביום ההוא כי מוצא שפתיו ישמור עכ״ל: והראב״ע ז״ל כתב מי את בתי יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג וקצר הכתוב לאמר אנכי רות אמתך וכמיהו קראן לו ויאכל לחם וכתיב ויואל משה עכ״ל: **ותאמר** שש השעורים האלה נתן לי כתב החכם החסיד הה״ר יהודה ן׳ בושן ז״ל פירוש אל תדמי בנפשך שמתן זה אלי כמיאס אותי ואותך אבל הטעם הוא שלא תבא ריקם אליך כי עוד יתן

משוב

ד א וּבֹ֨עַז עָלָ֣ה הַשַּׁעַר֮ וַיֵּ֣שֶׁב שָׁם֒ וְהִנֵּ֨ה הַגֹּאֵ֜ל עֹבֵ֗ר
אֲשֶׁ֤ר דִּבֶּר־בֹּ֙עַז֙ וַיֹּ֥אמֶר ס֛וּרָה שְׁבָה־פֹּ֖ה פְּלֹנִ֣י ג׳ בטעם לגעל
אַלְמֹנִ֑י וַיָּ֖סַר וַיֵּשֵֽׁב׃ ב וַיִּקַּ֞ח עֲשָׂרָ֧ה אֲנָשִׁ֛ים מִזִּקְנֵ֥י ג׳ מלרע

ד א ובועז וּבֹועַז סְלִיק לִתְרַע בֵּית דִּינָא דְסַנְהֶדְרִין וִיתִיב תַּמָּן עִם
סָבַיָּא וְהָא פְּרִיקָא חֲלַף דְּמַלֵּיל בֹּועַז לְרוּת וַאֲמַר סְטֵי תִיב הָכָא
גְּבַר דִּצְנִיעָן אוֹרְחָתֵיהּ וּסְטָא וִיתִיב: ב ויקח וּדְבַר עַשְׂרְתֵּיהּ גּוּבְרִין

פלוני אלמוני ג׳ וסימן ואת הנערים יודעתי . ומלך ארם היה נלחם. סורה שבה פה:

תולדות אהרן ויקח עשרה אנשים . כתובות ז (כתובות כט) :

רשי

הדבר היום: (א) פלני אלמני. ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול: פלני אלמוני. מתורגם בנביאים (שמואל א כא) כסי וטמיר: פלני. מכוסה ונעלם לשון (דברים יז) כי יפלא (בראשית יח) היפלא מה׳ דבר: אלמוני. אלמון מבלי שם. (ס״א אלמוני שהיה אלמן מד״ת שהיה לו לדרוש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית

אבן עזרא

השמים על כן יפול ואיננו כן לא נפל דבר אחד מכל דברו: (א) עלה השער. כן היה מנהג והתורה לעדה: פלוני אלמוני. יש אומרים שהוא מן מופלא ואלמוני

אגרת שמואל

נמויה לחונן ולתת ואפשר שכיון לזה במדרש לקח טוב שכתב נאמר להלן ולא ירא פני ריקם ונאמר כאן ריקם מה להלן דבר מועט כדתנן הראיה שתי כסף אף כאן כן כי כיונה שכמו שדבר אלהינו אלינו איננו כי אם ההשתעבדות וההודאה כן הדבר הזה כי אין בו כדי מתנה אבל הענין הוראת האהבה והחבה עכ״ל :

ואפשר לומר עוד כי מ״ש לה שבי בתי עד אשר תדעין וגו׳ כונתה להודיע לה עוצם המהירות שיהיה בענין זה עד שבמעט זמן שתשב רות לנוח מעט מהיגיעה שהיתה באה מן השדה ובמעט הזמן הזה אשר תשבי לנוח תכף תדעין איך יפול דבר קודם שתקומי מהישיבה שתשבי עתה לנוח וז״ש שבי בתי עד אשר תדעין וגו׳ ואם יהיה שיתארך יותר דעי באמת כי לא יעבור הדבר מהיות כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום :

(א) **ובעז** עלה השער וישב שם וגו׳ ספר מעלתו של בעז כי שער הזקנים שהוא מקום שהסנהדרין עומדין שם עלה וישב שם ולפי שאין רשות לקטן לישב לפני גדול ממנו אלא אם כן נתן לו הגדול רשות וכמאמרם ז״ל אמר כי בעז היה ראש הסנהדרין וישב שם בלי שום רשות שירשה אותו אחר כי הכל היו קטנים ממנו ואמר והנה הגואל עובר אשר דבר בעז רז״ל הוקשה להם וכי אחר הדלת היה שעבר מיד דרך שם ואפשר שהכתוב עצמו אמר כי מאת ה׳ היתה זאת לקיים דבר בעז שאמר והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל וז״ש והנה הגואל עובר בעבור אשר דבר בעז כי צדיק ישר הוא ונאמר עליו ועל כיוצא בו ותגזר אומר ויקם לך ולקיים דברו של בועז הזמינו הקב״ה שיעבור דרך שם . ודייק עם זה דלא אמר הכי והנה הגואל אשר דבר בעז עובר רק אמר והנה הגואל עובר אשר דבר בעז להודיע כי סבת עבור הגואל היה לקיים דברו של בעז אשר דבר כדאמרן . וגם אפשר שבעז התפלל לאל שיעבור הגואל וצעקתו שמע אל ושעור הכתוב ישר בלי היפוך והנה הגואל עובר לפי שדבר בעז והתפלל לאל על זה שיעבור . אח״כ מצאתי הפירוש הזה בהר״ש הלוי ז״ל וכתב כי בזה אין צורך בהיפוך . ויאמר סור׳ שבה פה פלוני אלמוני אמר כי אף שפלוני אלמוני זה היה דודו של בעז כי הוא אח אביו אעפ״כ לא היה יושב לפני בעז אלא ברשותו כי אין רשות לקטן לישב בפני הגדול ולכן אמר שנתן לו רשות שישב ויסר וישב ואמר שלא לזה בלבד הוצרך ליתן לו רשות אלא אף לעשרה שה, רבים והיו אנשים חשובים שכל מקום שהוזכר שם זה דאנשים הם צדיקים והיו מזקני העיר ואעפ״כ לא היה להם רשות לישב לפני בועז אלא ברשות שאמר להם שבו פה וישבו ואם לא היה נותן להם רשות לא היו יושבים : א״נ אמר ובעז עלה השער כי בהיות הגורן במקום נמוך וכמו שמורה הכתוב דכתיב לעיל וירדת הגורן וכ״כ ותרד הגורן אמר כי בועז עשה כאשר הבטיח לרות שכבי עד הבקר וכמ״ש לה נעמי כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום ואמר כי מיד בבקר כשעלה מן הגורן לא עלה והלך לביתו אלא מן הגורן עלה אל השער אשר שם הסנהדרין יושבים וישב שם אמר כבר אני עשיתי את שלי מכאן והלאה אם הדבר מאת ה׳ הוא יעשה את שלו וז״ש וישב שם לא עשה עוד אלא ישב שם לראות מה שיזמין הוא ית׳ וכן היה והוא ית׳ הזמין הגואל שיעבור דרך שם ואמר שלא עבר שם דרך העברה כאיש ההולך לדרכו שעובר דרך הפתח בנקלה וצריך לרוץ אחריו ולקרוא לו בקול גדול אלא עובר היה באופן אשר דבר עמו בעז בעצמו שהיה יושב במקומו ויאמר לו סורה שבה פה ויובן גאי לישנא דסורה דקאמר כמ״ש ז״ל שהגואל הזה היו כל מעשיו ועסקיו בכל הדברים בהסתר ובהצנע ועכשו שהיה קורא לו בעז לדבר עמו בפני כל הזקנים והוא חוץ מדרכו והוא רוצה לעשות הדברים מכוסים וזהו פרסום גדול אמר לו בעז סור׳ מדרכך והסר עצמך מטבעך ומדרך שאתה פלוני מכוסה וטמיר וזהו לישנא דפלוני אלמוני מכוסה וטמיר דהשתא לענין זה צריך פרסום וכך עשה ויסר ממדתו וישב לפני הזקנים : אי נמי למה שהוקשה לרז״ל וכי אחר הדלת היה יושב הגואל שעבר מיד דרך שם אפשר לומר כי הכתוב עצמו הודיענו כי בועז דבר עמו שיעבור דרך שם כי יש לו דברים עמו וז״ש והנה הגואל עובר אשר דבר בעז שיבא לשם ובא : והר״ש הלוי ז״ל כתב ובעז עלה השער וגו׳ החכם בעז שלא שלח אחרי הגואל אבל עלה השער מקום המשפט ומושב הסנהדרין והוא אחד מהם וישב שם פירושו נתעכב שם כי אין ישיבה בכל מקום כי אם עכבה ואב לכולם ותשבו בקדש ימים רבים והיו י״ט שנה כדאיתא בסדר עולם כי אם היה שולח אחריו היה נראה כתוקע עצמו לדבר וכבעל דין ולא יאמנו דבריו לכן ישב ונתעכב שם זמן מה וכשראוהו מתעכב ונמצער ה׳ משמים שלח ויביאהו שמה כדאיתא במדרש והנה הגואל עובר מה לאחורי תרעא הוה קאים א״ר שמואל בר נחמן אפילו היה בסוף העולם הפיסו הקב״ה והביאו לשם כדי שלא ישב אותו הצדיק וינצער מיישובו אמר רבי ברכיה וכך דרשו שני גדולי עולם ר׳ אליעזר ור׳ יהושע בועז עשה את שלו ורות עשתה את שלה ונעמי עשתה את שלה אמר הקב״ה אף אני אעשה את שלי . הנה שהיה מצטער להיותו מתעכב ואחרי שבועה עשה את שלו בכבשו את יצרו ולא קרב אליה וכן רות בהיותה נשמעת לדבר חמותה בהיות הדבר קשה ומסוכן וכן נעמי כי חדל להיות לנעמי אורח כנשים השואלות כלותיהן כי כשתדור זאב עם כבש תדור כלה עם חמותה ומה גם בהנתק הכח הקושר אותנה והיא כלתה רוצה לבקש לה מנוח ומעת׳ הדבר מסור לשמים ליגמר וכן היה כמדובר ובזה נעשתה כוונת בעז שלא יראה כאילו הוא מחזר אחר הדבר רק שהדבר נעשה מאליו עכ״ל : ואומרו אשר דבר בועז פי׳ החכם החסיד ה״ר יהודה ן׳ שושן כי הוא כמו הפך והנה הגואל אשר דבר בועז עובר עכ״ל . וכבר פירשתי לעיל כי אין צורך בהיפוך : ובפי׳ מלת פלוני אלמוני יש אומרים כי טוב היה שמו וכמ״ש לעיל אם יגאלך טוב וגו׳ והראב״ע השיג עליהם וכה אמר אם יגאלך טוב יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואלו היה כן למה אמר הכתוב במגלה סורה שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם יגאלך הגואל טוב הוא לך שיגאל אדם חשוב הוא עכ״ל : והר״ש הלוי כתב פלוני אלמוני האמת הוא מה שבא בלהקת המפרשים כלם כי הכתוב קראו כך מבלי שם ובעז קראו בשמו והכותב הזכיר בלשון זה לגנאי ודרשו פתוח אלי מים טהורים דברי רבותינו הקדושים יעלזו חסידים בכבוד עכ״ל . והר״ר שמריה האיקרטי כתב אלמוני פירושו זקוק לאלמנה עכ״ל : ובגמרא פ״ק דכתובות מנין לברכת חתנים בעשרה שנא׳ ויקח בעז עשרה אנשים וכן במדרש א״ר אלעזר בר יוסף מכאן דברכת חתנים בעשרה א״ר יודן בן פזי לא סוף דבר בחור לבתולה אלא אפי׳ אלמון לאלמנה עד שתהיה בעשרה : כתב הר״ש הלוי כן אמת על זאת ישתומם כל משכיל כי שער הוא סנהדרין וכן תרגם המתרגם ואין הסנהדרין היושבים בשער פחות מכ״ג שהם סנהדרי קטנה ולפניהם ג׳ שורות של כ״ג תלמידי חכמים בכל שורה ושורה ושני סופרים ושני חזנים ומה גם אם היו סנהדרי גדולה ולמה עוד עשרה אנשים והנראה לי כי ללמד דעת את העם עשה כן למען ידעו שברכת חתנים בעשרה וזה לא ידעוהו בהעשותו לפני הסנהדרין אשר בשער כי יאמר האומר שלא באו שמה כי אם לשפוט את העם ויקר מקרהו שנא׳ שם ברכת חתנים וכהא דאמרינן בפ׳ במה מדליקין אמר רבא היה תופס נר חנוכה ועומד לא עשה כלום משום דהרואה אומר לצרכו הוא דנקט לה לכך הוצרך להביא עוד עשרה אנשים מזקני העיר כלומר צדיקים כי כל מקום שכתוב אנשים הם צדיקים והאיש בימי שמואל זקן בא באנשים וכן הנה תמרת ונתת לאמתך זרע אנשים כדאי׳ במד׳ ר׳ תנחומא פרשת שלח לך ובשיני רבה פרשה י״ו ואפשר שהיו משבט יהודה קרובים למחלון ולבעז . והנ״ל בדבר הכתוב כי להיותו בועז השופט הגדול ראש השופטים הנקרא אבצן כמו שקדם כבר ואפשר שיחשד משום לא תענה על ריב והסנהדרין לכל אשר יחפוץ יטו לכן הוסיף עוד עליהם עשרה אנשים צדיקים אשר החונף רחוק מהם עכ״ל : ואני אומר כי בודאי שהסנהדרין לא היו שם באותה שעה ומה שאמר ובועז עלה השער ואין שער אלא סנהדרין היינו שעלה אל מקום מושב הסנהדרין אשר דרכן לישב שם לשפוט את העם אבל באותה שעה בוודאי שלא היו שם הסנהדרין וראיה לדבר כי בעז היה ראש הסנהדרין כנודע והוא בלילה היה בגורן שהיה זורה את גורן השעורים בלילה ועתה בבקר השכם קם ויבא העיר ולביתו לא הלך אלא תיכף עלה השער וכדדייקינן לעיל מלת עלה כי הגורן היה במקום נמוך וכמו שאמר וירדת הגורן תכף עלה השער דהיינו אל מקום מושב הסנהדרין ואין איש מאנשי הסנהדרין שם אתו והוא לא רצה לקבצם שהיה נראה כתוקע עצמו לדבר וכבעל דין ולא יאמנו דבריו לכן ישב הוא לבדו ונתעכב שם מעט וראה והנה הגואל עובר אז קראו ויאמר לו סורה שבה פה פלוני אלמוני ואז בפתע פתאום לקח עשרה אנשים מזקני העיר אשר נזדמנו לידו ויאמר להם שבו פה וישבו וכיון שלקח עשרה אנשים מכאן לברכת חתנים שהיא בעשרה ובזה לא קשה מידי ולא ישתומם כל משכיל : והרב מורי זלה״ה כ׳ אמרו מלת פה בהוראת המקום נ״ל כי בועז כשעלה השער לא ישב ממש במקום מושב הסנהדרין כמנהגו בפעם בפעם כשהיה יושב לדון אלא במקום ההוא בזוית אחרת לכונה אשר נזכיר בע״ה ולפיכך אמר לגואל סורה שבה פה פלוני אלמוני ויתיישב בזה אומרו אח״כ ויקח עשרה אנשים מזקני העיר וגו׳ דקשה כיון שהשער ההוא מקום הסנהדרין כבר היו לשם זקנים ומה צורך לו ליקח אחרים או לומר בשם לשון קיחה ושם היו יושבין ולומר שהיו ב״ד של שלשה והוכרח ליקח אחרים כדי להשלים המנין הוא דוחק כי ודאי במקומו של בועז שהיה השופט בימים ההם

מִסָּבֵי קַרְתָּא וַאֲמַר תִּיבוּ הָכָא וִיתִיבוּ׃ ג ויאמר וַאֲמַר לְפָרוֹקָא אַחְסָנַת חַקְלָא דִּי לְאָחוּנָא לֶאֱלִימֶלֶךְ זַבִּנַת נָעֳמִי דִּי תָבַת מֵחֲקַל מוֹאָב׃ ד ואני וַאֲנָא אֲמָרִית אֲגַלֵּי אוּדְנָךְ לְמֵימַר קְנֵה כָּל קֳבֵל יָתְבֵי תַּרְעָא דְּבֵית דִּינָא דְּסַנְהֶדְרִין וְכָל קֳבֵיל סָבַיָּא דְּעַמִּי אִם אִית רְעוּתָךְ לְמִפְרוֹק פְּרוֹק וְאִם לָא אִית רְעוּתָךְ חֲוֵי לִי וְאֶנְדַּע ואדע אֲרוּם לָא אִית בַּר מִנָּךְ דְּהוּא רַשַּׁאי לְמִפְרוֹק קֳדָמָךְ וּדְהוּא

י

כ' כתיב כסי'

כ' זקף קמן

ואדעה קרי כ'

הָעִיר וַיֹּאמֶר שְׁבוּ־פֹה וַיֵּשֵׁבוּ׃ ג וַיֹּאמֶר לַגֹּאֵל חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לְאָחִינוּ לֶאֱלִימֶלֶךְ מָכְרָה נָעֳמִי הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵה מוֹאָב׃ ד וַאֲנִי אָמַרְתִּי אֶגְלֶה אָזְנְךָ לֵאמֹר קְנֵה נֶגֶד הַיֹּשְׁבִים וְנֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי אִם־תִּגְאַל גְּאָל וְאִם־לֹא יִגְאַל הַגִּידָה לִּי וְאֵדַע* כִּי אֵין זוּלָתְךָ

משדה כל סיפרא כתיב יו"ד במ"ב כתיב ה' וסימן כי שמעה בשדה מואב כי פקד. ויאמר לגאל חלקת השדה. גכל שאר קרי' דכותא במ"ו כתיב יו"ד בלישנא וסימן הרי בגלבוע אל טל. על שדים ספדים. ולבני אהרן הכהן כשדי. הנה שמענוה באפרתה. אל תשיג גבול עולם. ויפקדו ביום ההוא:

אבן עזרא

ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אצל המדבר: (ג) חלקת השדה. יתכן שהיה השדה גדול וחלק ממנו היה לאלימלך: (ד) ואם לא יגאל. אמר רבי יונה כי היה ראוי להיותו ואם לא תגאל וכן ובאשת נעורי אל יבגוד וזה לא יתכן כי יבגוד שב אל שלת ברוחכם וכן פירושו ואם לא יגאל הגואל אותה ואני

רשי

מואבית והיא אמר פן אשחית את נחלתי): (ד) ואדעה כי אין זולתך. קרוב לגאול

אגרת שמואל

ההם היה ב"ד ולא יגרע מהיות שם ב"ד של עשרים ושלשה ואיך אמר ויקח עשרה אנשים וגו' ובמה שאמרנו מיושב שלקחם ממקום מושבם והביאם אצלו וז"ש ויאמר שבו פה כלשון מראה מקום ר"ל סורו ממקומכם ושבו פה אצלי ובזה יתיישב מאמר רב נחמן מנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר ויקח בעז עשרה אנשים והענין הוא שהפריש הי' זקנים אלו ממקום מושבם עם שאר הסנהדרין כדי להבליט הדבר המבוקש ושאר הסנהדרין לא יתבטלו מהדיינות ומשפוט את העם הנצב עליהם מדהפריש עשרה לא פחות ולא יותר משמע שברכת חתנים בעשרה והפריש את הצריכין לו לבד: ורב אחרון ז"ל כתב ובעז עלה השער וגו' הגיד הכתוב כי הדבר הראשון שעשה בעז ביום ההוא היה קיום שבועתו ומוצא שפתיו כי הנה הוא עלה אל השער. והנה הגואל חז"ל דרשו שהטיסו הקב"ה שם שלא יהיה בועז מצטער בעבורו ואמרו עוד נעמי עשתה שלה ורות שלה ובעז שלו אמר הקב"ה אף אני אעשה שלי. עשרה אנשים דרשו רז"ל מכאן לברכת חתנים בעשרה. ולי נראה כדי שיהיה הדבר בכנופיא: ויאמר שבו פה דרשו רז"ל מכאן שאין רשות לקטן שישב עד שיתן לו הגדול רשות. ולי הגיד הכתוב מעלת בעז שבאמירה קלה שאמר להם שבו בזולת דבר עוד ישבו שם עכ"ל: **והראב"ע** ז"ל כתב פלוני אלמוני י"א שהוא מן מופלא ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אצל המדבר עכ"ל:

(ג) **ויאמר** לגואל חלקת השדה אשר לאחינו עתה באה נעמי למוכרה ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה והכונה על החלק הנוגע מן השדה לנעמי לגביית כתובתה ומן החלק הנוגע אל רות לא הזכיר עדיין כשאמר על חלק הנוגע לנעמי אנכי אגאל אמר לו בועז עוד צריך לך לקנות החלק הנוגע לרות נמי ולפי דרך זה לא הזכיר לו כלום שיקח את רות ולא דבר לו אלא על השדה וז"ש ויאמר בועז ביום קנותך השדה מיד נעמי חלקה ומאת רות המואביה נמי אשת המת קנית את חלקה שאין ראוי שתקנה אתה חלק מן השדה ואיש אחר זר יקנה החלק האחר אלא ראוי שיהיה כל השדה בידך להקים שם המת על נחלתו שבהיות כל השדה בידך יקרא עדיין שם המת עליו אבל אם יחלק לב' ב"א לא יקום שם המת עליו ויאמר הגואל לא אוכל לגאול לי כל השדה כולה שאין מעות בידי לקנות אלא חלקה של נעמי אבל לקנות נמי חלקה של רות איני יכול פן אשחית את נחלתי שאצטרך למכור משאר שדותי ליקח זה ולכן גאל לך אתה שיש יכולת בידך כי לא אוכל לגאול כלו' אף אם ארצה למכור משדותי ולקנות את זה לא אוכל מן הדין שאין מוכרין ברע לגאול ביפה: **ואפשר** עוד שקראו חלקת השדה משום דשלמון אביו של בועז ואלימלך וטוב שהוא הנקרא פלוני אלמוני היו ג' אחים בני נחשון בן עמינדב וג' האחים הללו נשאר להם מנחלת אביהם שירשו מנחשון בן עמינדב שדה א' וחלקוהו לג' חלקים כ"א מהם נטל חלקו וז"ש הכתוב לעיל ויקר מקרה חלקת השדה לבעז שהיה חלק א' מאותו השדה מחלק שנפל ממנו שלמון אביו של בועז וז"ש כאן ויאמר לגואל חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך כלו' זהו חלק א' מן השדה שירשנו נחלת אבות ואין ראוי שימכר לאחר שלא יבא איש זר בינינו ולכן צריך אתה לקנותו כיון שהוא חלק נחלתינו ועוד סיבה אחרת כי נעמי היא הרוצה למוכרו השבה משדי מואב כמו שאמרו ז"ל שבשבה יחפה שלא היו לה אפי' מנעלים לרגליה שהיא בדלי דלות וראוי לך לרחם עליה כי אשת אחיך היא וראוי לך שתקנה השדה מידה וז"ש לב' סבות הללו אני אמרתי אגלה אזנך שתקנהו אתה ואם לא אנכי אגאל. ואמר קנה ואח"כ אם תגאל גאל ל' גאולה אפשר לומר שיש הפרש בין ל' קנין לל' גאולה כי הקונה הוא קונה הדבר בשוויו ולא ביותר כי רע רע יאמר הקונה כדי שיוזילו גבי' אבל הגואל השדה משום שהוא נחלת אבותיו הוא חביב עליו ונותן יותר משוויו ולכן אמר לו בועז לגואל אם אני אומר לך קנה ל' קנין הוא הכא נגד היושבים ונגד זקני עמי אבל איני רוצה שיהיה קנין אלא אם תגאל גאל שיהיה הגאולה שתתן לה יותר משווי השדה כדרך צדקה לנעמי מובלעת בקנין השדה ואם לאו אנכי אגאל ואתן לה יותר ממה ששוה השדה ויאמר הגואל אנכי אגאל ואתן לה יותר כאשר דברת. ויאמר לו בעז עוד ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת ג"כ קנית ליקח אותה לך לאשה להקים שם המת על נחלתו שם בג"ע דכיון שמת בלא בנים אין לו מנוח בעוה"ב כנודע אם לא ישוב נשמתו בעוה"ז ע"י הגואל היותר קרוב ולכן צריך לך ליקח את אשתו כדי להקים שם המת על נחלתו שם בעה"ב שינוח שם אל המנוחה ואל הנחלה

ויאמר הגואל בענין האשה איני יכול ואפשר שדייק ואמר לא אוכל לגאול לי כלו' לעצמי לא אוכל לגאול שלא אמות כדרך שמת מחלון שנשא אותה כי היא מואביה ומחלון מת על שנשא אותה ואיך אשיאנה אני ועוד אני ירא פן אשחית את נחלתי אף אם לא אמות אני בעצמי ירא אני שלא ימותו בני בעון זה וזהו שאמר פן אשחית את נחלתי כי הבנים הם נקראים נחלה כד"א הנה נחלת ה' בנים ולכן גאל לך אתה את גאולתי כי יש לך זכות להמלט מעונשה אבל אנכי אין לי זכות להמלט מידה. ועוד אין לי זכות להשיב נשמתו של מחלון כי צריך זכות רב להופיע נשמתו ואיני כדאי לזה ואתה זכותך יגרום ותשיב נשמתו וז"ש כי לא אוכל לגאול כלו' איני כדאי לענין כזה שאין לי זכות: א"נ לפי שיוכל הגואל לומר לבעז מה ענין גאולת השדה בפני הזקנים היה לך לאומרו לי בינך לביני אם הייתי רוצה לקנות הייתי קונה ואם לאו היית אתה קונה ומה צריך לזה ב"ד והזקנים לזה אמר לו בעז זה שאני אומר לך קנה נגד היושבים ונגד הזקנים הוא לגלות דעתך בזה על ענין אחר לרמוז לך שאין כונתי על קנין השדה בלבד אלא על גאולה אחרת וז"ש ואני אמרתי אגלה אזנך על ד"א באמרי לך קנה לפני הזקנים והריני רומז זה לך בלשוני ואמר לו אם תגאל גאל שתי גאולות גאולת השדה וגאולת רות אשת המת ואם לאו אנכי אגאל והשיב לו הגואל על שתיהם אנכי אגאל ואף על גאולת האשה ויאמר לו בעז לא יעלה על דעתך לומר הריני כונסה לתוך ביתי ואזון ואפרנס יתה שתשב בכבודה אבל לא אבא אליה כדרך כל הארץ אלא דע כי ביום קנותך השדה וגו' ג"כ אשת המת קנית להקים שם המת על נחלתו ולהזכירו לזה העולם ולכן צריך אתה לבא עליה וכן אחז"ל שכן היתה כוונתו לומר הריני כונסה בתוך ביתי וגו' ויאמר הגואל א"כ לא אוכל לגאול וזהו לי דקאמר שתהיה הגאולה לי שאבא עליה לא אוכל פן אשחית את נחלתי שהיא אשתי הראשונה שהיא רעה לה והאשה נקראת נחלה כענין שאמר הכתוב הנה נחלת ה' בנים ונא' בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת: א"נ עד השתא אשתי היא בעוזרי להרויח ולהשביח נכסי והשתא שיהיו לי ב' נשים כל אחת מהם משנאת חברתה כלם יאבדו הנכסים ואפסיד ואשחית את נחלתי בזה ולכן אתה שאין לך אשה שכבר מתה גאל לך אתה את גאולתי כי לא אוכל אנכי לגאול לענין זה אם שלא לעשות היזק לאשתי הראשונה כפי הדרך הראשון שאין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה אם שלא להפסיד את נכסי כפי הדרך השני: א"נ במה שאמרו רז"ל אם תגאל גאל בעז אמרו ואם לא יגאל הגידה לי ב"ד אמרו ועם זה יובן מה דקאמר ואם לא יגאל ולא אמר להם ואם לא תגאל שאם בעז המדבר עם הגואל הכי הל"ל ואם לא תגאל הגידה לי וגו' ואנכי אחריך אלא בעז מרוב ענותנותו לא פירש הדבר בהדיא אלא אמר אם תגאל גאל והכונה על ב' הגאולות על גאולת רות נמי ולכן לא פירש ואמר ואם לא תקח אתה את רות אני אקח אותה שנתבייש ולא אמר אלא אם תגאל גאל וב"ד אמרו לגואל הם מעצמם ואם לא יגאל כלו' ואם אתה לא תגאל הוא יגאל וז"ש ואם לא הוא יגאל ולפי שהיו דברי פריצות לא פירשו לו כלם הענין בפי' אלא א' מן הזקנים דבר לו ואמר לו הגידה לי וכמו שאמרו רז"ל שאמרו לו לא תאמר הריני כונסה לתוך ביתי ואזון אותה ולא אבא עליה אלא הגידה לי אם תבא עליה ואחר שאמרו ב"ד זה בעז ג"כ הודה לדבריהם ואמר לו ואדעה כי אין זולתך לגאול הודיעני כונתך כי אנכי אחריך כאשר אמרו לך הזקנים ויאמר הגואל אנכי אגאל ואקח את רות כאשר אמרו לי הזקנים לבא עליה ויאמר לו בעז עוד דבר א' צריך לך לדעת כי ביום קנותך השדה אשת המת קנית להקים שם המת על נחלתו כלו' דע לך כי לא לך יהיה הזרע ההוא לשום דבר אלא להקים שם המת על נחלתו וצריך אתה לכוין לזה כי הזרע ההוא לא יקרא בנך כי הוא מחלון עצמו ואמר לו א"כ מדבריך נראה שלא אוכל לגאול לי כלו' שיהי' הזרע שלי שאפשר באם לכך אכוין שימותו בני על עון זה וזהו שאמר פן אשחית את נחלתי אם אכוין להיות הזרע שלי א"כ גאל לך אתה את גאולתי שתוכל לכוין כראוי לכל הצריך כי אנכי לא אוכל לגאול: **ובענין** אופן הגאולה הזאת שנתחבטו בה רבים וגדולים ובפרט הר"ש הלוי ז"ל ואחר שהצריך להקדים כל דיני גאולת השדה הכתוב בתורה כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו ובא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו ואיש כי לא יהיה לו גואל והשיגה ידו וגו' וחשב את שני ממכרו וגו' ואם לא מצאה ידו די השיב לו וגו' ויצא ביובל וגו' ואח"כ הביא כל דיני הגאולה השמורים במשנה ובגמ' בספרא ובספרי ולכן הקשה ואמר זה לשונו ומעתה לא מצאש

לִגְאוֹל וְאָנֹכִי אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶגְאָל׃ ה וַיֹּאמֶר ג' מ"ל
בֹּעַז בְּיוֹם־קְנוֹתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נָעֳמִי וּמֵאֵת רוּת ג
הַמּוֹאֲבִיָּה אֵשֶׁת־הַמֵּת קָנִיתִי לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־ קנית ק
נַחֲלָתוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לֹא אוּכַל לִגְאוֹל־לִי פֶּן־ ג' מ"ל
אַשְׁחִית אֶת־נַחֲלָתִי גְּאַל־לְךָ אַתָּה אֶת־גְּאֻלָּתִי כִּי י'
לֹא־אוּכַל לִגְאֹל׃ ז וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל־ י"ז ר"פ
הַגְּאֻלָּה וְעַל־הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל־דָּבָר שָׁלַף אִישׁ

וזאת י"ז ר"פ וסימן וזאת התרומה אשר תקחו. וזאת תורת המנחה. וזאת תורת האשם. וזאת תורת זבח השלמים. וזאת תהיה טומאתו בזובו. וזאת עשו להם וחיו. וזאת משמרת משאם. וזאת תורת הנזיר. וזאת התורה החקים. וזאת התורה אשר שם. וזאת הברכה. וזאת ליהודה ויאמר. וזאת התרומה אשר תרימו. וזאת לכם האות דירמיה. וזאת תהיה המגפה. וזאת שנית תעשו. וזאת לפנים בישראל:

קָרִיב לְמִיתַב כְּוָותָךְ וַאֲנָא אֱדַע מִנָּךְ וּפָרוּקָא אֲהָא בָּתְרָךְ וַאֲמַר אֲנָא אֶפְרוּק׃ ה ויאמר וַאֲמַר בּוֹעַז בְּיוֹם זְבִינְתָּךְ יַת חַקְלָא מִן יְדָא דְנָעֳמִי וּמִן יְדָא דְרוּת מוֹאֲבִיתָא אִתַּת מִיתָא חַיָּיב אַתְּ לְמִפְרוּק וּבָעֵי לְיַבָּמָא יָתַהּ וּלְמִסְבַהּ לְאִנְתּוּ מִן בְּגְלַל לַאֲקָמָא שׁוּם מִיתָא עַל אַחְסַנְתֵּיהּ׃ ו ויאמר וַאֲמַר פָּרוּקָא כִּי הַאי גַּוְונָא לֵית אֲנָא יָכִיל לְמִפְרוּק לִי עַל דְּאִית לִי אִתְּתָא לֵית לִי רְשׁוּ לְמִסַּב אוֹחֲרַנִיתָא עֲלַהָא דִּלְמָא תְּהֵי לְמַצּוּ בְּבֵיתִי וַאֲהֵא מְחַבֵּל יַת אַחְסַנְתִּי פְּרוֹק לָךְ אַתְּ אֲרוּם דְּלֵית לָךְ אִתְּתָא אֲרוּם לֵית אֲנָא יָכִיל לְמִפְרוּק׃ ז וזאת וּכְהָדָא מִנְהֲגָא בְּעִידָנָא דִּי מִלְקַדְמִין מִתְנַהֲגָא בְּיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דְּשָׁקְלָן וְטָרְן וּפָרְקָן וּמְחַלְּפָן חַד מִן חַבְרֵיהּ וּמְקַיְּימִין כָּל מִדְעַם וּשְׁלַע גְּבַר יַת נַרְתֵּק יַד יְמִינֵיהּ

תולדות אהרן שלף איש נעלו. מציעא מז נדה מה וזכר חקת (קדושין ס) :

רשי

לגאול: (ה) ומאת רות המואביה. אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: (ו) פן אשחית את נחלתי. זרעי כמו (תהלים קכז) נחלת ה' בנים לתת פגם בזרעי שנאמר (דברים כג) לא יבא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית: (ז) על הגאולה. זו מכירה: תמורה. זו חליפין: שלף איש נעלו. זהו לקניין כמו שאנו קונין בסודר מקום נעל. ורבותינו ז"ל נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש אומרים קונין בכליו

אבן עזרא

ואני אדע כי אין גואל קרוב ממך: (ה) אשת המת קנית. הטעם מזאת המלה תקנה ופועל עבר תחת עתיד כי האשה יש לה כתובה גם האם יורשת הנשאר ונכתב קניתי והטעם כן אקנה אני: (ו) פן אשחית את נחלתי. היתה לו נחלה רבה ויש אומרים רמז על אשתו: גאל לך. הנה נתתי לך רשות כי אני לא אוכל: (ז) לפנים. בימים קדמונים שעברו כמו הפנים שהם הראשונים: על הגאלה. אם אדם יגאל או יחליף שדה בשדה: וזאת התעודה. מגזרת עדות

אגרת שמואל

ידינו ורגלינו בגאולת בועז וזה שבועז אמר חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדי מואב ופשוטן של דברים מכרה אחרי ששבה משדי מואב כי לא בא לחוש לתרי נעמי עד שיאמר השבה דתרי נעמי נשי תרי אלימלך ותרוייהו אחי טוב ובני אחי בועז חזקא ואטלולא אלא ניכרים הדברים אחרי ששבה ומיום בואה עד היום ההוא ג' חדשים כמו שקדם וא"כ היאך גאלוהו קודם ב' שנים והא תנן אינו מותר לגאול פחות מב' שנים ואסיקנא דאיסורא נמי איכא וכ"ת דמכרה טרם לכתה כמה תשובות בדבר חדא דאלימלך היה לו למכור ולא נעמי ותו דלזה ולזה אסור דכי ימוך אחיך כתיב אינו מותר לו למכור אלא א"כ העני ותו השבה משדי מואב ל"ל וכ"ת דשויה עליה נעמי בהיותם בשדי מואב למכור השדה לפרעון כתובתה זה דבר זר עד מאד שאם נעשה השטר בבית דינו של עגלון אביה של רות וכ"ת א"כ דשטר הנעש' בערכאות שלהם עולה סוף סוף השבה ל"ל ותו לכל הפירושים מיד נעמי ומאת רות המואביה נעמי ורות מאי עבידתייהו והלא אין לו לבעז או לגואל לקנות כי אם מאת אשר קנה השדה מיד נעמי לא מאת נעמי. ועוד קשה בדבר מה ענין ליקוחי רות עם גאולת השדה עד שמפני זה משך ידו טוב מלגאול השדה והרי אין זה תלוי בזה עכ"ל: ובעיני נ"ל כי בכדי נסבה לכל אלו הגמגומי' והסערו' כי לא עלה על לב שום אדם דמאי דקאמר מכרה הכונה שכבר מכרה כי זה לא עלה על לב אדם והם דברים אשר אין להם שחר אבל הכונה שהסכימה בדעתה ומכר' כלו' שהסכימ' למכור ולפי שבודאי בלי שום פקפוק הסכימה למכור ואין לחוש שתתחרט ולא תמכור לכן נקט לה בל' עבר להודיע כי כ"כ בודאי הסכימה למכור עד שיתואר בה כאילו כבר מכרה ואינו דבר זר כי לאמת הדבר נקט לה בל' עבר כמו שמצינו הרבה נבואות עתידות נאמרו בל' עבר להודיע אמתותן של דברים שאע"פ שהוא עתיד להיות ראוי לאדם להאמין בהם כאילו כבר היו כי האל ית' לא אדם הוא להנחם וכיוצא בזה נקט לה הכא בל' עבר להודיע כי מה שהסכימה למכור היה בלי פקפוק כלל עד שיתואר כאילו כבר מכרה ולית דין צריך בשם והרי הוא מבואר בדברי במה שפירשתי לעיל בפסוק אבל הוא אמור בקיצור נמרץ אמנם אחרי ראותי עתה כל מה שנתחבטו המפרשים שאחרונים בענין גאולה זו חששתי להאריך בה מה שהארכתי. והנה הר"ש הלוי בסוף דבריו אחר כל מה שהאריך בענין גאולה זו עיין בספרו הנה הוא ג"כ הסכים כי פירושו של מכרה נעמי הכונה הסכימה למכור והדברים פשוטים. ועוד כ' דרך אחר כי מכרה יהיה כמשמעו שכבר מכרה וחילק בין המוכר לגואל כי המוכר עצמו לא יוכל לגאול עד ב' שנים לא כן הגואל כי יוכל לגאול מיד ולזה ייסד דבריו והוא בעצמו העיד שלא מצא סמך לדבר זה לא בתלמוד ולא בספרא ולכן אני אומר כי הפי' הראשון הוא העיקר:

ואומרו חלקת השדה כתב הראב"ע יתכן שהיה השדה גדול וחלק ממנו היה לאלימלך עכ"ל: **והרד"ק** כתב נקראת אחוזת השדות חלקת לפי שזו חלק א' וזו חלק אחר: **והר"ש** הלוי כתב כי עשה דבר המכירה באסיפת זקנים וקהל עמים לפי שנעמי היתה שמוכרת ומי ידע אם אלימלך או א' מבניו מכרוהו טרם לכתם כי אע"פ שעשו שלא כדין שמכרם ממכר ואם כן היום או למחר יצא עליו ערער ויטרפוהו מידו ולכן העלה שיעולה לקנות או לגאול בקהל רב ואם יש מי שיערער יבא ויערער והן לא ישאר המקח מנוקש ומשופש מכל מיני ערעור ואם לא היה מפני זה בודאי שדברים הללו היה אומרם בינו לבינו ומה לו אל פרסום הזה עכ"ל: **ואני** אומר כי כיון שכל תכלית כונת בעז היה על דבר רות ליקח אותה לו לאשה אם יוכל ולפי שיתפרסם הדבר של עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית כדי שיהיה הלכה רווחת בפי הכל מבלי פקפוק כלל עשה אסיפת זקנים וקהל עמים היושבים על המשפט ולא מפני דבר השדה כלל כי ענין השדה הוא טפל בכאן ואין ראוי לעשות מהעיקר טפל ומהטפל עיקר כאשר עשה הר"ש וכמו שכתבתי:

(ה) **ביום** קנותך השדה וגו' כתב הר"ש הלוי שאמר בעז לגואל דע לך שצריך אתה לקנותו מיד נעמי ומאת רות המואביה כי אחרי שהסכימה נעמי למכור השדה המשועבד לה למי שישא את רות באשתו אותה הנה גם לרות מגיע במכר אלא שאיננו שוה כי על כן לא אמר ומיד רות אלא ומאת רות כי אין יד שתיהן שוה ואז"ר שכן הוא צריך שתקנה אשת המת עכ"ל: **ואני** אומר כי גם אם נאמר שהיה בשדה שיעור ודי והותר יותר ממה שהיתה כתובת נעמי באופן כי גם יד רות שוה ליד נעמי כי גם השדה משועבד לכתובת רות עם כל זה שינה ואמר ומאת רות וגו' לפי שידע והכיר ענותנותה דרות כי במקום נעמי לא היתה היא מדברת אפילו בענין חלקה המגיע אליה רק היו כאם ובת כי האם העיקר והבת טפלה ולכן נקט ומאת רות המואביה כי היא טפלה אל נעמי והעיקר יד נעמי הוא ולכן נקט יד בנעמי ואת ברות: **קניתי** לדברי הראב"ע עבר במקום עתיד והר"ש הלוי כתב לפי דעתי אין צריך להפכו אבל אחרי שהודיעוהו שהכל תלוי בקנין רות אם כן בבואו לקנות השדה כבר הסכימה דעתו לקנות את רות והוי כאילו כבר קנה וכמו נתתי כסף השדה. ואומרו אשת המת לפי דעתי להכריחו לטוב כי אחרי שנפשו יודעת מאד כי מלכים ממנה יצאו והוא אמון ובלא בנים ראתה כי לו יאתה וטוב לא יהיה ראוי לכך ולכן הזכירו יום שמיתה כאילו בתעאה את מחלון כדי שיברח ממנה ומה שעוררנו על זה אומרו כאשר לקחה לו וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה ואילו אשת המת לא קאמר עכ"ל: **ועיין** קניתי וקנית כבר נאמר על ידי אשר קדמוני בו שרמז שהוא עתיד לקנות ולכן נכתב קניתי ונקוד קנית:

(ו) **פן** אשחית נחלתי כתב הה"ר יצחק עראמה שאמר לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי שהרי אני נוטל דמי המקח מנכסי בני ולא להם יהיה הזרע כי אם לבנים השניים אשר תלד האשה הנגאלה ואם תאמר יחלקוה הבנים ביניהם הרי תשחת הנחלה הזאת אשר אני נוחל לכן גאל לך אתה את גאולתי מן הנכסים שתוכל לעבות עמה השכר והטוב כיון שאין לך בנים אחרים עכ"ל: **ורז"ל** אמרו אלם היה מדברי תורה אמר הראשונים לא מתו אלא ע"י שנטלו אותה ואני הולך ליטלה חס לי ליטלה לית אנא מערבב זרעיתי איני מערב פסולת בבני ולא היה יודע שכבר נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ע"כ: **וכתב** הר"ש הלוי אמר שני דברים. א' שהראשונים מתו בעון זה ב' פיסול הזרע והוא כפל הכתוב לא אוכל פעמים עכ"ל: **ועל** דברי המאמר קשה לי איך אמר ולא היה יודע שכבר נתחדשה הלכה שהרי בפני הסנהדרין היה עומד וכיון שבפניהם היה בעז אומר לו שיקנה את רות והם שותקים מכלל שכולם הסכימו בהלכה זו דעמוני ולא עמונית ואם הוא היה אלם מדברי תורה הרי ראה לאותם שלא היו אלמים שהתירוה ועוד שיאך אמר לו לבעז גאל לך אתה וכי בעז לא היה ישראל ויהודי כשר כמותו ואם הוא חשב שהיתה אסורה איך היה אומר לבעז שיקחנה אבל הכונה כי הוא בודאי שהיה אלם מדברי תורה וחשב אולי הראשונים מתו בעון זה שהיא אסורה לבא בקהל וגם אם נאמר שאם הראשונים מתו בסיבתה היינו לפי שבימיהם לא ידעו שם שנתחדשה ההלכה והא מיהא לאיסורא נתכוונו אבל עתה שהיו מתירים אותה לו לא היה פחד פן ימות גם הוא כאחיו כי בהיתר היה נושא אותה עם כל זה אמר איני מערב פסולת בבני כי חשב שמעשה רב כזה אין ראוי שיעשה ע"י מעשה שיהיה בהדיוט עם הארץ רק כדי שכל העם ישמעו וילמדו צריך שיעשה ע"י גדולי ישראל וחכמיהם ואז יתפרסם ההלכה בכל ישראל ברואותם לגדול שבישראל נושא מואבית וכמ"ש ז"ל בענין חילול שבת על פיקוח נפש והוא חולה שיש בו סכנה שמחללין עליו את השבת ע"י גדולי ישראל וחכמיהם לכן אמר הגואל עם הארץ אין ראוי שחדוש הלכה זו יתחדש על ידי כי אני מפחד שכיון שאני מוחזק בעם הארץ הריני פוגם פגם בזרעי והרוצה להרהיב פה ולשון עלי לתת פגם בזרעי יוכל לתת אבל כאשר יתחדש הלכה זו ע"י אחד מגדולי ישראל בודאי יכירו וידעו כל באי עולם שהיא מותרת כיון שאדם גדול נשא מואבית ועל כן אמר לו גאל לך אתה את גאולתי כי לך יאתה שתתחדש הלכה זו על ידך ועל כן אמר בעל המאמר ולא היה יודע שכבר נתחדשה הלכה כלומר הוא חשב שעתה כעת היותה הלכה מתחדשת ברות אבל לא היה כן רק כבר מקדמת דנא נתחדשה ההלכה דעמוני ולא עמונית ולא על ידו היתה מתחדשת: **והר"ש** הלוי כתב עוד בכונת הכתוב שאמר הגואל לבעז כי הנה הוא ירא וחרד כאונן פן ישחית את נחלתו נחלת ה' בנים שנגזרים לו מן השמים כי לא לו יהיה הזרע כי אם יקח את רות יהיו הבנים למחלון ובזה נחלתו משחתת ויתן לאחרים הילו עכ"ל: **והרב** האחרון כתב חלקת השדה יתכן שהשאיר אלימלך בבית לאם חלקה אחת ולא נכנס בה אדם מעולם גם נעמי לא היתה יכולה לעבדה ולשמרה ולזה אמר הגואל חלקת השדה וגומר ואיני אומר זה לפי שאני רוצה אותה אלא רק לכבודך אני תם ואמרתי שלא לעשות מעשי בסתר ובהשאי זולת ידיעתך כי אמרתי לגלות אזנך שתקנה: **נגד** היושבים יתכן שכשראו עם הארץ אסיפת הזקנים נאספו עליהם קהל רב: **ואם** לא יגאל הו"ל דרכו אם תגאל יגאל גואל ואמר לב"ד ואם לא יגאל הגידה לי ב"ד: **ולי** נראה דלפנינו

שפונה

וְאוֹשִׁיט בֵּיהּ קִנְיָן לְחַבְרֵיהּ וְהָכִין נָהֲגִין לְמִקְנֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן
חַבְרֵיהּ קֳדָם סַהֲדַיָּא ח ויאמר וַאֲמַר פָּרוֹקָא לְבוֹעַז אוֹשִׁיט יְדָךְ
לְקִנְיָנָא וּקְנֵי לָךְ וּשְׁלַף בּוֹעַז יָת נַרְתֵּק יַד יְמִינֵיהּ וּקְנֵיהּ לֵיהּ׃
ט ויאמר וַאֲמַר בּוֹעַז לְסָבַיָּא וּלְכָל עַמָּא הֲווֹ סָהֲדִין אַתּוּן עֲלַי יוֹמָא
דֵין אֲרוּם קְנֵיתִי יָת כָּל מָה דַּהֲוָה לֶאֱלִימֶלֶךְ וְיָת כָּל מָה

י נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל׃
ח וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה־לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ׃ ט וַיֹּאמֶר
כ״ה ס בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי
י אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן

תולדות אהרן ונתן לרעהו. מגילה ז:

אבן עזרא

עדות על זה היו מעידים. ויש מפרש כמלת תעודה רגילות ומנהג והראשון הוא הנכון: (ח) וישלף נעלו. בועז שלף נעלו ונתן אותו לגואל והנה זה כאשר אמרו חכמינו ז״ל חליפין והטעם שקבלת זה הנעל ונתת תחתיו גאולתך וטעם נעל בעבור שהוא נמצא תמיד ולא יתכן להסיר חלוק או מכנסים שלא ישאר ערום

אגרת שמואל

הטובה שהוא אם תגאל דבר לנוכח אך לענין הרע שהוא ואם לא יגאל לא דבר לנוכח וזה דרך מוסר: **ואדעה** כלומר אדע אם כן אם לאו לפי שזולתך אין גואל אחר קודם ואנכי אחריך ואם לא תגאל אתה אגאל אני: **והנה** בעז לא הזכיר לו בתחלה ענין האשה לפי שנסתפק אולי ימאן בשדה אפילו שיהיה לבדו ולא יתוייב להזכיר שם האשה כדבר זה וזה כי אינו כבוד לה אמנם אחרי ראה בעז שאמר אנכי אגאל הוכרח לומר לו סוד הדבר ואמר ביום קנותך וגו' אשת המת קנית כי לא לסיבה מכרתה בהכרח רק מדרך היושר והטוב כדי לקיים שם המת: **ויאמר** הגואל לא אוכל לגאול ולא כדי שלא להקים שם המת חלילה כי בזה הייתי חפץ ולא גם לאיזו סבה נמאסת באשת המת זולתי לסבה שלא אשחית את נחלתי והוא כי יש לי אשה ובנים ומה לי לקחת עוד אשה להוליד בנים ואע״ג דאפשר דהשתי והיא נחלתי היתה תפלה כדבר עכ״ז זה מסופק מאד ואפשר שרמז שאולי יביאנו במחלוקת אל גדר יוכרת לעשות או זה הפסד בנחלם הראשונה וז״ש פן אשחית כלומר פן בעשות זה אפשר שאהיה מוכרח להשחית את נחלתי הקודמת: **עוד** גם זאת אני אומר לך שתגאל אתה גאולת השדה כי גם שאמרתי אנכי אגאל בעוד שלא היתה אשת המת מתחברת עם השדה הנה כפי האמת עתה אני אומר שאפילו גאולת השדה איני יכול לגאול וזה כדי שלא תאמר בלבבך שתמיד עיני יהיו על שדך ולא עזבתיו אלא בשביל המת אך השדה חמדתיו ולכן הנני אומר לך כי אפילו השדה לא אוכל לגאול ולכן גאל בסבר פנים יפות ובלבב טוב עכ״ל: **ומורי** זלה״ה כתב בענין גאולה זו קשה שאם כבר מכרה נעמי השדה לאחר שהלך שייך ביה גאולה שהרי בתוך שתי שנים קיימי כי מיום בואה משדי מואב עד פעם הזאת לא עברו אלא כג' חדשים מעלה ומטה ואיך יהיה אפשר שיגאל הקרוב את השדה כיון דאיכא איסורא לגאול בתוך שתי שנים וכדאמרינן בערכין ע״כ מסברא אני אומר דלא קפיד קרא לאסור לגאול פחות משתי שנים אלא כשמכר בעל השדה בעצמו את שדה אחוזתו דאלים מכירתו ועומד ביד שלוקח שתי שנים האמנם כאשר תהיה שלא מדעת הבעלים או שלא בפניהם וכגון דמכרו ב״ד לפריעת בעל חוב או לכתובת אשה ומזונותיה לא אלים כולי האי וריעא כח הלוקח ויש כח לגאול בתוך השתי שנים וסברא זו קרובה אצלי לענין הדין ובהכי סליק לן שפיר ענין גאולה זו דנעמי שחלקת השדה לא יבצר מאחד משתים או שמכרה ע״י ב״ד או ע״י עצמה למזונות או לכתובה ומכירה כזו רעועה היא ואפי' בתוך הב' שנים יכולין לגאול ובפרט אם מכרה ע״י עצמה שאינה יכולה למכור לכתחילה וידוקדק אומרו מכרה נעמי והיינו רתוק עכ״ל: **חלקת** השדה מצאתי כתוב ז״ל אחשוב כי השדה הוא חלק נחשון בן עמינדב וירשוהו אלימלך ופלוני אלמוני ושלמון אבי בעז ואבי נעמי וחלק אלימלך הוא הנמכר ואפשר שגם חלק אבי נעמי ירשה נעמי כי לא היה לו בן אחר והיה לאלימלך שהכניסתו לו נעמי ואמר מכרה נעמי שהיא העיקר ורות טפלה לה ואפשר כי היה משועבד לכתובת שתיהן ומה שהזכיר בכאן הסבה משדה מואב לא ידעתי הסבה אם לא שנותן טעם למכירתה בכאן מצד עניה כי מפורסם היה ע״כ:

(ז) **וזאת** לפנים בישראל לפי שהיה רוצה לומר ששלף בעז נעלו הודיענו עיקר זה הקנין כענין נעל מאין יצא ואמר כי אין לו עיקר בתורה אלא לפנים בישראל נהגו כן לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וכיון שהיה מנהג נעשה אח״כ תורה דמנהג ישראל תורה היא וז״ש וזאת התעודה בישראל דכיון שהיה מנהג נעשה תורה: **ולדייק** למה פרט בתחלה ואמר על הגאולה ופרט עוד ואמר על התמורה ואח״כ כלל ואמר לקיים כל דבר ולמה פרט וכלל הוה סגי דלימא הכי וזאת לפנים בישראל לקיים כל דבר שלף איש נעלו וגו' ואפשר לומר כי מעשה שהיה כך היה ומתחלה ומלפנים לא היו נוהגים ענין קנין סודר כי אם על הגאולה זו מכירה משום דמלתא דשכיחא היא ועל המכירה לבדה היו נוהגים ענין קנין סודר ואח״כ הוסיפו עוד לנהוג גם זה הקנין על התמורה והן החליפין ואח״כ נהגו אותו לעשות ולקנות בקנין סודר כדי לקיים כל דבר כלומר שכל דבר של משא ומתן לא היו מקיימים אותו כי אם בקנין דנעל דשלף איש נעלו ונתן לרעהו ולפי דתדא תדא נהגינהו על כן תדא תדא גרסינהו: **ואפשר** עוד לומר בכונת הכתוב אמר כי לפנים בישראל לא היו צריכים אפילו לקנין כענין נעל אלא כל אחד היה עומד בדבורו ודבור קל היה מועיל להם כי בני ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב לא ימצא בפיהם לשון תרמית וז״ש וזאת לפנים בישראל וגם לקיים כל דבר כל דבור קל היו מקיימים ואם לפעמים היו עושים קנין נעל לא היו צריכין לעדות כלל כי לא איכרו סהדי אלא לשקרי וז״ש שלף איש נעלו ונתן לרעהו אם לפעמים היו עושים היה בין איש לרעהו ולא היו צריכים לעדים כלל וז״ש וזאת התעודה בישראל מלשון עדות שזה היה העדות בישראל וזה הגואל שלא היה יודע בתורה וכמ״ש רז״ל פלוני אלמוני שהיה אלם מדברי תורה אמר לבעז בפני כל הזקנים קנה לך שיעשה קנין וכיון ששמע בעז כן שלף נעלו וקנה ממנו ובעבור שהצריכו לקנין מה שלא היה ראוי דדבור קל הוה סגי להם על כן גם בעז העיד עליו עדים ויאמר בעז לזקנים עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך וסילק גואל זה זכותו מעל כל הנכסים ולא מחלקת השדה בלבד כאשר אמר עד עתה אלא סלק כל זכותו מעל כל אשר לאלימלך וכו'. **א״נ** כמשז״ל על הגאולה זו מכירה אפשר שרצו לומר דעל הגאולה לא בעי קנין דהא מחילת השעבוד היא ומחילה לא בעי קנין וזו היתה מחילה שהיה הגואל הזה קודם לכל אדם בגאולת נכסי אלימלך והוא סלק ומחל זכותו לבעז ולא שייך ביה קנין ולכן אמר וזאת לפנים בישראל על הגאולה שהיא המכירה ועל התמורה היו עושים כן קנין כענין נעל וזאת היתה התורה והתעודה בישראל אבל על מחילה לא היו עושים קנין אלא שגואל זה שהיה אלם מדברי תורה אמר לבעז שיעשה קנין ויעש כן וישלוף נעלו:

(ח) **ויאמר** הגואל לבעז קנה לך וישלוף נעלו. יש מרבותינו אומר בעז שלף נעלו וקנה בכליו של קונה כי בעז היה הקונה ויש אומרים הגואל שלף נעלו ונתנו במתנה לבעז ובההיא הנאה שקבל בעז ממנו במתנה גמר הגואל והקנה לו אפשר דמ״ד הגואל שלף נעלו הוכרח ממאי דקאמר קרא בתר הכי ויאמר בעז לזקנים ול״ל להזכיר שמו לימא וישלוף נעלו ויאמר לזקנים וגו' והא ידענא כי בעז הוא האומר. או לימא וישלוף בעז נעלו ויאמר לזקנים וגו' ממאי דקאמר וישלוף נעלו ואח״כ אמר ויאמר בעז לזקנים משמע דעד השתא מי ששלף נעלו לאו בעז הוא אלא הגואל ומ״ד בעז שלף נעלו הוכרח משום דאם איתא דהגואל הוא דשלף נעלו ולא היה צריך לו שיאמר לו אחר דבר כי הוא מעצמו היה אשר הזכיר הכא הקנין וא״כ כשאמר לעיל גאל אתה את גאולתי תכף הל״ל וישלף נעלו אלא כיון שלא אמר כן משמע דבעז היה והוא לא היה שולף נעלו אם לא שאמר לו הגואל קנה לך ואז שלף בעז נעלו: **ורב** אחרון ז״ל כתב וזאת לפנים וגו' ז״ל אלה דברי כותב הסיפור שאמר כי לפנים היה מנהג בישראל כשהיו גואלים בישראל איזה דבר או ממירים אותו או כשהיו רוצים לקיים כל דבר שהיה שולף הא' נעלו ונתן לרעהו והוא קנין חליפין וזה לא מתורת מנהג בלבד רק מתורת הדת והתעודה ולכן כשאמר הגואל לבעז כך שלף בעז נעלו ונתן לגואל עכ״ל: **והר״ש** הלוי כתב בס' הזוהר משמע דדוקא נעל וכדאי' בפ' זאת חוקת התורה פתח ואמר וזאת לפנים בישראל האי קרא אית לאסתכלא ביה אי אינון עבדין הסכמה בעלמא ואתו בתראי וביטלוה אמאי ואי לאו איהו הסכמה בעלמא אלא בדינא דאורייתא אמאי ביטלוה והא כל מאן דביטל מלה דאורייתא כאלו החריב עלמא שלים אלא בדינא דאורייתא ודאי הוא וברזא עילאה אתעביד מלה ובגין דהוו זכאי חסידי אתגליא בינייהו מדאסגיאו חייבי בעלמא אעברו האי מלה בגיסא אחרא בגין לאתכסייא מלין דאינון ברזא עילאה והא אוקמוה וכו' ע״כ. ובכן יצא לנו פי' המקרא וזאת לפנים בישראל ביען נשכח דבר הקנין במנעל מפני הפושעים והמורדים ימים רבים ע״כ רצה בעז להחזיר עטרה ליושנה וע״כ אמר כי המנהג הזה לא נתחדש עתה אבל נתחדשו גזרותיו כי נשכח זכרו כמדובר ואחרי שנמצא בעז בחברת תמימי דרך המיישרים אורחותם ומה גם כדבר יקר הערך כזווג הזה כפי אשר הטיב הוא ע״כ רצה לחדש זה הדבר אשר נתיישן זה כמה וביען שלא יחשבו שזה דבר אשר בדה מלבו ע״כ אמר וזאת התעודה בישראל להורות שהוא דבר תורה ותעודה הוא כינוי לתורה כענין לתורה ולתעודה עכ״ל:

(ט) **ויאמר** בעז לזקנים וכל העם עדים אתם וגו' עשה את כל העם כולו עדים אפשר כדי שיאבדו זכותם שמא אולי אחד מן העם קנה ככר מיד נעמי ויהיה קודם בקנין השדה ויבא להוציאו מידו של בעז לכן עשאם כולם עדים כדי שיאבדו זכותם וכמו ששנינו אדמון אומר הערער על השדה והוא חתום על השטר איבד את זכותו ואמר שיהיו עדים כי קנה הכל מיד נעמי ולא הזכיר רות כמו שהזכירה לעיל אל הגואל שלא רצה שלא תבא ערפה היום או למחר ותתבע גם היא כתובתה ולכן בהיות כתובת נעמי קודמת לכל וכל אשר לאלימלך ולבניו כלואי שיספיק לגביית כתובתה של נעמי לכן רצה שיהיו עדים שקנה הכל מיד נעמי בתורת גביית כתובתה ואפשר שהיתה עם נעמי וקנה מידה וז״ש כי קניתי וגו' מיד נעמי וכמדומה לי כי כשאמר לו הגואל לבועז קנה לך הכונה קנה לך מיד נעמי אשר היא היתה שמה וכונת קנה לך היא עול קנין ממנה וכן עשה וישלוף נעלו והכונה כי שלף נעלו וקנה בתורת נעמי קנין סודר מיד וע״ז הקנין שנטל ממנה על קניית הנכסי' העיד עדים ואמר עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך וגו' מיד נעמי ואחר קניית הנכסים קידש את רות המואביה בקדושין ונשבע ברכות כי אז הביאה נעמי עמה ושם קידשה בפני הזקנים וכמ״ש ז״ל מנין לברכת חתנים בעשרה שנ' ויקח י' אנשי' וגו' וקידשה בפניהם וז״ש וגם את רות המואביה וגו' קניתי לי לאשה ואז קידשה והעיד גם על הקדושין עדים ואמר עדים אתם היום. וגם אם אין צריך להעיד עדים ולומר להם אתם עדי בענין הקדושין רק כיון שראו הקדושין שקידשה תיכף הרי היא מקודשת עכ״ז העיד עדים על דבר הקדושין מפני שהיא מואביה ואפשר בהיום או למחר יטילו פיסול בזרעו שיאמרו שהם כלא יבא עמוני וגו' לכן על היותה מואביה רצה שיהיה הדבר בפרסום גדול כדי שיזכרו כי בפרסום גדול ובמאמר כל הסנהדרין נעשה הדבר ונתחדשה ההלכה עמוני ולא עמונית כו' ולזה הזכירה עתה בשם מואביה ואמר וגם את רות המואביה וגו' קניתי לי לאשה כי על היותה מואביה לכן אני אומר לכם עדים אתם היום כדי שע״י עדותכם וע״י הפרסום הלז יסכר פי דוברי שקר הדוברות על צדיק עתק ואע״פ לא הועיל לו כי בימי דהע״ה רצו לערער עליו לומר שהיה פסול לבא בקהל: **א״נ** אמר וגם את רות המואביה וגו' לפי שהגואל לא רצה לקחתה משום שהיתה מואביה וכמ״ש פן אשחית את נחלתי וגם חשש שלא ימות גם הוא כאשר מת מחלון שנשא אותה ואף כשהודה ואמר אנכי אגאל וכמ״ש לפי דברי רז״ל שאמר אנכי אגאל על רות עצמה היתה כונתו שלא לבא עליה כדרך כל הארץ אלא הריני כונסה לתוך ביתי לזון אותה לבד וגם כשידע כי לא לו יהיה הזרע לא רצה כלל לקחתה לו לאשה אמר בועז כפי' כי על כל זה היום הוא לוקח אותה וז״ש וגם את רות המואביה אף כי היא מואבית ואף שהיא אשת מחלון שמת אחר שנשאה קניתי לי לאשה ואיני כונסה לתוך ביתי לזון אותה לבד כאשר אמר הגואל אלא לבא עליה וז״ש לי לאשה להקים שם המת על נחלתו כלומר אף שידעתי כי לא לי יהיה הזרע אלא להקים שם המת לבדו כדי לעשות עמו טובה בעה״ז ובעה״ב וז״ש ולא יכרת שם המת מעם אחיו בעוה״ז ומשער מקומו שם בעה״ב ועל הכל עדים אתם היום: **ורב** אחרון כתב וגם את רות אשת המת קניתי לי לאשה ולא לאהבת נשים רק להקים שם המת על נחלתו וגם זה לא בבחירתי במקום שהיה גואל אחר כי הנה הוכרחתי בזה כדי שלא יכרת שם המת מעם אחיו ורמז שאם לא היה עושה כן לא היה לשדה קרוב גואל והיה ראוי ליתן לנושא את רות איש זר והיה שם המת נכרת ולזה לא ראיתי לומר תחלה עדים אתם כי עידי הקדושין לא צריכי לומר אתם עדי אמנם צריך ייחוד ולפי שהגואל כאן בענינו ובכלל בכלל העדים ודומה זה לפיסול עדות לכן אני מייחד עדים ואומר שאתם לבדכם תהיו עדים היום ולא הגואל או קרובי האחרים היושבים פה עכ״ל: **והר״ש** הלוי כתב ויאמר בועז וגו' כבר רמזתי למעלה כי היה בענין בועז בלקוחין אלו קנת רמאות כי לו יאתה והוא עם נביאים ניבא כי מלכים ממעיה יצאו והיה דברו זה כדבר הבכורה והברכה הנלקחות במרמה ע״י אבינו הזקן ולכן כהניגו דבר הגאולה לפני הגואל טוב לא אמר כי אם חלקת השדה בלבד וכאשר שקנהו הגואל פרט הדבר עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי ואם היה שומע טוב כל זה אולי היה מעט אזנו לתידום הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית אבל ראה הריות מעט חלקת השדה וההפסד מרובה בהיותם מואבים ואם הבורם הבירה תהיה כיפת תואר שהתירתה כמו כן וסמיך ליה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה ומי יהיה באיש חטא משפט מות והכשלום עד כדבר כנודע ומה גם כשמעו אשת המת שרמז שאולי בהיכנסה מת וע״כ ברח ואח״כ סבר וקיבל והקנה הכל כמו שנאמר:

וראיתי אחד קדוש מדבר ומתמרמר על דבר מחלון וכליון אשר נספו הנה וקדם כלית למחלון אשר יראה כי לכן היתה ערפה גדולה נשאת לכליון הוא הבכור ורות לקטן

וּמַחְל֖וֹן מִיַּ֥ד נָעֳמִֽי׃ י וְגַ֣ם אֶת־ר֣וּת הַמֹּאֲבִיָּה֩ אֵ֨שֶׁת מַחְל֜וֹן קָנִ֧יתִי לִ֣י לְאִשָּׁ֗ה לְהָקִ֤ים שֵֽׁם־הַמֵּת֙ עַל־נַ֣חֲלָת֔וֹ וְלֹֽא־יִכָּרֵ֧ת שֵֽׁם־הַמֵּ֛ת מֵעִ֥ם אֶחָ֖יו וּמִשַּׁ֣עַר מְקוֹמ֑וֹ עֵדִ֥ים אַתֶּ֖ם הַיּֽוֹם׃ יא וַיֹּ֨אמְר֜וּ כָּל־הָעָ֧ם אֲשֶׁר־בַּשַּׁ֛עַר וְהַזְּקֵנִ֖ים עֵדִ֑ים יִתֵּן֩ יְהוָ֨ה אֶֽת־הָאִשָּׁ֜ה הַבָּאָ֣ה אֶל־בֵּיתֶ֗ךָ כְּרָחֵ֤ל ׀ וּכְלֵאָה֙ אֲשֶׁ֨ר בָּנ֤וּ שְׁתֵּיהֶם֙ אֶת־בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֔ל וַעֲשֵׂה־חַ֣יִל בְּאֶפְרָ֔תָה וּקְרָא־שֵׁ֖ם בְּבֵ֥ית

ג׳ ר״פ בנביא. ה׳ חסר בליש. ס׳. ד׳. ל׳. ד׳ ו׳ בטעם. ג׳ מלרע. ג׳ בסיפרא. ד׳. ג׳

וּמַחְלוֹן מִיַּד נָעֳמִי׃ י וגם וְאוּף יַת רוּת מוֹאֲבִיתָא אִתַּת מַחְלוֹן קְנֵיתִי לִי לְאִנְתּוּ בְּגִין לְמֵיקַם שׁוּם שְׁכִיבָא עַל אַחְסַנְתֵּיהּ וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי שׁוּם שְׁכִיבָא מִלְּוַת אֲחוֹהִי וּמִתְּרַע סַנְהֶדְרִין דִּבְאַתְרֵיהּ סָהֲדִין אַתּוּן עֲלַי יוֹמָא דֵין׃ יא ויאמרו וַאֲמַרוּ כָּל עַמָּא דִּי בִּתְרַע סַנְהֶדְרִין וְסָבַיָּא סָהֲדִין אֲנַחְנָא יִתֵּן יְיָ יַת אִתְּתָא הָדָא דְּאַתְיָא לְבֵיתָךְ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה דִּי בְנוֹ תַּרְוֵיהוֹן יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲבוּנָן בִּתְרֵי עֲסַר שִׁבְטִין וַעֲבֵד חֵילָא בְּאֶפְרָת

תולדות אהרן יתן ה׳ את האשה. עקידה שער כח :

הבאה ג׳ מלרע וסימן כל הנפש הבאה ליעקב. ובני ישראל למספרם. ויאמרו כל העם אשר בשער: וקרא ד׳ וסי׳ קום לך אל נינוה. וחברו. וקרא ואנכי אענה דאיוב. וקרא שם בבית לחם:

רשי

של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל. משפט העדות: (י) להקים שם המת על נחלתו. מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה אומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: (יא) כרחל וכלאה. אף על פי שהיו משבט

אבן עזרא

ערום. ויש אומרים כי הגואל שלף נעלו ונתנו לבועז. והטעם כאשר נתתי לך זה הנעל כן הגאולה: (יא) כרחל וכלאה. הקדים ברחל בעבור שהיתה אשת יעקב בתחלת מחשבתו: ועשה חיל. כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא

אגרת שמואל

לקטן אלא שבכל המגלה קדם מחלון לכליון הלא הוא החכם השלם החסיד ה״ר יהודה ן׳ שושן ז״ל וכה אמר בפסוק וישאו להם נשים כדומה שמחלון גדול מכליון כפי המשך הסיפור והוא בעלה של רות שכן נא׳ בפירוש וגם את רות המואביה אשת מחלון גם במעלה היא העולה וא״כ יש לתת לב מה שהקדים ואמר שם האחת ערפה שהיא אשת כליון ואפשר שקראה שנית לפי שבתחלה נשאת למחלון ובמותו קיים בה כליון מלות יבום ולפי שלא באה לכליון רק מכח אחיו קראה אשת מחלון כי הוא היה העיקר וכן יראה מן המדרש שדורש שנתיבמה לכליון ולפי הפשט הולך אני בזה שתהיה קטנית ויעזבנה פלו׳ אלמוני פן ישחית את נחלתו ולא יחוש בעז לדבר הזה לכן אני אומר כי אע״פ שיהיה מחלון גדול מכליון כליון קדם בנשואי ערפה ואח״כ נשא מחלון רות ובמיתתם מת מחלון ואח״כ כליון וכפי סדר הכתובים כ״ש שאפשר שכליון הוא הגדול וכמו שאמר בסוף כל אשר לכליון ומחלון והגדול קדם בנשואין ומה שמקדים מחלון בסיפור כי אולי היה חשוב מאחיו ומלך מואב נתן לו בתו עכ״ל. ואני אומר דברים כפשטן מחלון הוא הגדול וערפה היא הגדולה ואחרי שמצינו בספרי דא״ר יוחנן צריך אדם לחוש לשם מחלון שהוא ל׳ מחילה נזדווגה לו רות שהיתה מרתתת מן העבירות כליון ל׳ כליה נזדמנ׳ לו ערפה שילא ממנו גלית ע״כ למדנו שכליון גדול מאחיו ורשע מאחיו ולכן תולין הקלקלה במקולקל והוא שהתחיל בעבירה תחלה לקחת המואבית בזמן שלא נתפרסם היתרה ואחרי כן ילא אחיו מחלון הבכור כמו כן מעולמו ולקח גם הוא מואביה אלא שלהיותו לדיק לשעבר נזדווגה לו רות ולכן זה נכנס וזה לא נכנס וטעם ההיפוך הנה מ״כ במד׳ ש״ע למה הזכיר את כליון תחלה מלמד שצריך אדם להזהר מן הרעים שבמשפחה שלא תבא ערפה ותאמר של בעלי הוא השדה או בן ויאמר בן כליון אני ע״כ. ואומר מיד נעמי לא שנעמי ירשה את אלימלך ומחלון וכליון כאשר חשבו הרא״ב״ע וה״ר שמריה האיקריטי ז״ל כי אין לאשה ירושה מבעלה ומבניה כלל אבל פשר הדבר כי במת מחלון וכליון ירש אותם אלימלך בקבר ונשאר הכל משועבד לכתובתה של נעמי כי רבה היא ולכך תהיה הקנין מידה והוא מבואר עכ״ל: ובמ״ש להקים שם המת על נחלתו כ׳ הר״ש הלוי הנה השי״ת ברא את האדם ויפח באפיו נשמת חיים אצולה ממנו ית׳ עולה עמו בעלותה מלובשת ומקושרת במלות הללו כאשר אחת מהנה לא נעדרה ואם חסר אחת מכל שממניה חייב מיתה ולא יעלה אל המקום הנועד לה וכפי חסרון מנין המלות כן ריחוק המקום ומה גם אם עבר על אחת מכל מלות ה׳ אשר לא תעשנה והוא ית׳ בחמלתו על מעשי ידיו חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח ותקן להם מדת הגלגול והיא החזרה אל העה״ז. וע״ז הענין שמעתי מהרב ה״ר יעקב בי רב ז״ל ענין נאה ומתקבל כמ״ש אליהוא באיוב חרה אפו על לדקו נפשו מאלהים ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וירשיעו את איוב כי ב׳ הכתות לודקות ובלתי לודקות כי איוב אמת שהיה לדיק אבל נפשו לא היתה לדק׳ כי חטאה בשכבר כמדובר ולכן חרה אפו על לדקו נפשו לא על לדקת עלמו כי בזה הדין עמו ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר הרשיעו את איוב כי איוב לא היה רשע כי נפשו הית׳ רשעה מהפעם האחרת והוא היה לדיק בפעם הזאת. ועם סוד זה של הגלגול נבין לדקת בעז הלדיק שאמר להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו כי כ״ז אמר על הנפש שנקרא שם אשר במות אדם רשע נא׳ עליו ושם רשעים ירקב כי לא על השם ההסכמיי הוא נא׳ כ״א על עצם אדם הוא הנפש וזה מבואר מס׳ הבהיר וממקומות רבים ובעז הלדיק נפל עליו וסבר וקיבל להמשיך נפש המת באשה ההיא וגם לריך בזה השתדלות נמרץ אחרי שהוא איננו גואל קריב כאשר ילטרך השתדלות נמרץ להמשיך המים ממקום רחוק יותר מהמשיכם ממקום קרוב עכ״ל. ענין זה של גאולת רות היותה להשיב נפש המת לזה העולם כבר בארתי אותו לעיל בפסוק גאל לך אתה את גאולתי וגו׳: ומורי ז״ל כ׳ ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם וגו׳ כבר נתבאר ענין העדאת עדים הללו אשר היתה לעשות הדבר בשלמות בלתי השארו׳ ספקות כלל ולפיכך נזדרז ג״כ לומר אתם עדי ולפי שאפשר דנסיק מיניה חורבה שיאמרו השומעים דקנין בעי עדים לפיכך אמר עדים אתם היום כלומר שלא ילמדו כן לדורות רק היום בלבד ולרווחא דמילתא. ויתכן עוד לומר כי בהיותו מעיד את הזקנים אשר הם הדיינים והחכמים הסנהדרין כי אין זקן אלא מי שקנה חכמה והיותו מעמידם לעדים על דבריו קשה דלאו אורח ארעא לעשות הדיין עד וזילותא דבי דינא הוא ולכן אמר עדים אתם היום כלומר ידעתי שאין זה כבודכם להיות עדים אמנם היום לבד למעני כי היה דבר נוגע אליו ולמען היות דבר מלוה עדים אתם. ואומר מיד נעמי כל בעל שכל יקשה בעיניו דמה לה לנעמי בנכסי אלימלך וכליון ומחלון ואף אם נא׳ דנכסי אלימלך היו משועבדים לכתובתה בנכסי מחלון וכליון מאי איכא למימר דמדקאמר ואת כל אשר לכליון ומחלון נראה שהיו להם נכסים לבדם בלתי שעבוד כלל וא״כ מי נתן כח לנעמי בהם דקאמר מיד נעמי. האמת כי אפשר ליישב הדבר עם מאמרם ז״ל במדרש בפ׳ יעש ה׳ עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי ופירשו עמדי שויתרתם לי כתובתכן ודקדוק הדברים אפשר שהכוונה שלא לעלמה ויתרו לא לאחרים וכדקאמר שויתרתם לי ואין זאת כי אם שנתנו לה במתנה את כל כתובתה וזכותם נמלא היות כל נכסי מחלון וכליון לנעמי מלד שעבוד כתובת נשותיהן אשר נתנו לה במתנה דבלי ספק יהיה שעורם רב ובכן אתי שפיר אומרו מיד נעמי עכ״ל: ואני חשבתי לתרץ הענין באופן אחר אלא שאח״כ מלאתי להרב מורי זלה״ה שכתבו ואכתבנו על שמו ז״ל ואפשר עוד לומר דאומרו מיד נעמי לא קאי לקניתי אלא אדסליק מיניה ופירוש הדבר את כל אשר לכליון ומחלון הבא להם מיד נעמי כי השכל מורה שאחרי מות אלימלך בקחתם להם נשים אינו רחוק שנתנה להם נעמי אמם מנכסיה כולם או מקלתם להחזיקם בממון רב כדי לשאת בנות מלך וא״כ גם נכסי נעמי משעבוד כתובתה להם היה ותרתי מיני נכסים הוי הכא ותרווייהו אתו עכשיו מכח מחלון וכליון חדא מה שבא להם מכח ירושת אלימלך אביהם והוא אומרו את כל אשר לאלימלך ועוד מה שבא להם מיד נעמי במתנה כדאמרן. ובזה יתיישב מאי דאיכא למידק באומר מיד נעמי שאם הדבר כפשוטו שהקנין היה מיד נעמי נראה זה עדות שקר דנעמי מי הביאה שם ולא נזכר בכל הענין שעלתה השערה אל הזקנים ואדרבא קרא מוכיח שישבה בביתה עד ראות איך יפול דבר ולא ראינו מקום בפסוק לומר ששלחו אחריה ובאה שמה פ״ש דקרא משתעי בקנין בעז מהגואל קנייתו מיד נעמי מאן דכר שמה ולכן אני אומר שאינו דוחק לפ׳ דמיד נעמי קאי לכל אשר לכליון ומחלון והקנין היה מיד הגואל לסלקו מעל נכסי אלימלך ובניו ובזה הדבר מיושב עכ״ל: ובענין אם היתה שם נעמי ורות כבר כתבתי לעיל כי רות בהכרח היתה שם וכדדרשו רז״ל תנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר ויקח וגומר ובודאי שכיון שבאת רות באה נעמי עמה ולא הניחה שתבא יחידה וגלמודה ועיין עליו לעיל: ועל דבר קדימת כליון למחלון כתב הרב מורי זלה״ה ז״ל מסתבר לומר דבהיות הקנין הזה מהגואל עיקר הקניה ממנו היה בנכסי כליון שלא היה שם אשה האמנם מחלון בהיות שם רות שהיו נכסיו משועבדים לה בקניית רות נקנו נכסיה ממילא ולא היה לריך קנין לחוד אפי׳ לסילוק ולפיכך הזכיר בקנין זה דנכסי כליון לעיקר ומחלון לטפל באשגרת לישן ואפי׳ לליטנא קמא אשר נתפרש במיד נעמי שייך למימר טעם זה כי עם היות לנעמי זכות הנכסים כולם מלד הויתור והמתנה כדאמרן מ״מ רולה היתה היא בתקנת רות אשר היתה לה לבת להחזיקה בזכות כתובת׳ משים חינא ותשלום בהם כבתחלה ובנישואין נקנין נכסים מאליהן דאיתת׳ דמאן נכסי דנוגן עכ״ל: ואני אומר כי גם אפשר לתת טעם אחר למה הזכיר כליון תחלה לפי שהוא היה מוכרח להזכיר אח״כ קניית רות אשת מחלון וכמש״ה וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי וגו׳ לכן הזכיר בקניית הנכסים כליון תחלה כדי שיבאו נכסי מחלון ואשת מחלון מוזכרים כלם כא׳ סמוכים זה לזה נכסיו ואשתו:

(י) **וגם** את רות המואביה אשת מחלון וגו׳ כתב הרב מורי זלה״ה בהיות כוונת הדבר לש״ש ולשם מלוה וכמו שמפרסם הוא בדבריו שיותו בטוח יבא הדבר לתכלית ויראה זרע ממנה זרע אנשים טוב בעיני אלהים ואדם אשר הוא המכוון והתכלית במלוה זו והקדים כי מכל הלדדין לא יהיה דבר מונע כלל אם מלד האשה אמר רות המואביה כלומר עם שהיתה מואביה ונתגדלה עם זרע מרעים ורשעים עכ״ז לא למדה ממעשיהם אלא קראה שם לעלמה הוא שם רות המפורסמת בלניעות וכשרות ג״כ בשביל בעלה הראשון לא הפסידה שאשת מחלון היתה שנודע בלדקות יותר מאחיו וכמאמרם ז״ל לריך אדם לחוש לשם מחלון שהוא לשון מחילה נזדווגה לו רות שהיתה מרתתת מן העבירות הנה כי מלדה ומלד בעלה אינה מפסדת ויכולני לומר קניתי לי לאשה שהיא ראויה לי ואמר שהכוונה ג״כ היא טובה שהיא להקים שם המת על נחלתו ובהיות הדבר כן אמר שהיה בטוח שלא יכרת שם המת מעם אחיו כלומר שיבא הדבר לתכלית לקיים זרע ויהיה הזרע ראוי לעמוד בין שאר אחיו ובני משפחתו שיהיה בגדר הלדקות כמותם וג״כ שיהיו בני תורה וחכמה ראויים לעמוד בשער הסנהדרין וז״ש מעם אחיו ומשער מקומו וכמו שתרגם המתרגם ומתרע סנהדרין וחזר ואמר עדים אתם היום כלומר שיהיו מעידים על דבריו סיום שיתקיימו לסבא ואף אם לא היה הדבר נראה לעין בעת ההיא ולקיום הבטחתו אמר כן עכ״ל

עכ"ל: **ואפשר** לי לומר עוד בענין קדימת כליון למחלון ובכל המגלה הקדים מחלון לכליון וכמ"ש הכתוב ושם שני בניו מחלון וכליון וגו' אפשר לומר כי במיתתם כליון מת תחלה ונשארו הנכסים למחלון כי הוא ירש לאחיו ולכן כאשר הזכיר קניית הנכסים אמר שקנה את כל אשר היה לכליון תחלה ואח"כ נשאר למחלון ולכן איחר למחלון באחרונה אמנם בכל שאר המגלה במחלון הגדול החל ובכליון הקטן כלה וגם כשמספר מיתתן של שניהם הזכיר למחלון הגדול תחלה ואמר וימותו גם שניהם מחלון וכליון כי שם לא איכפת לן מי מת תחלה ולא בא להודיענו אלא שמתו שניהם אבל בכאן שרצה להודיענו הנכסים למי היו ואיך קנה אותן לכן הזכיר לכליון תחלה ואח"כ למחלון לפי שהוא ירשו:

(יא) **ויאמרו** כל העם אשר בשער והזקנים אנחנו עדים לפי שאמר להם להיות עדים הודו לדבריו ואמרו שהם עדים ובעז מענותנותו לא אמר לזקנים אשר בשער שהם הסנהדרין להיות עדים אלא לבאר כזקנים והעם שהיו אמר עדים אתם היום וזהו שלא הזכיר לעיל מלת אשר בשער והעם והזקנים אשר בשער הם מעצמם אמרו לו עדים וז"ש כאן ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עדים כלומר אנחנו עדים בדבר וכן תרגומו ואמרו כל עמא די בתרע סנהדרין וסביא סהדין אנחנא ואח"כ מצאתי למורי זלה"ה שכתב דזילותא דבי דינא הוא להיותם הם עדים בדבר ועכ"ז היו מרוצים בכך מפני שידעו היות הדבר הזה גדול הערך שהיו בטוחים כי יתן ה' את האשה וגו' וכמ"ש לבעז כדמפרש לקמיה ובזה אנ"ל דמלת ויאמרו מושך עצמה ואחר' עמה וכאילו אמר פעם אחר' ויאמרו יתן ה' את האשה וגו' עכ"ל: **א"נ** אמר ויאמרו כל העם הנמצאים שם עתה בשער אמרו מלבד זכותו של בעז וגם זכותה של רות יש עוד נוסף בזווג זה שהזקנים שהם סנהדרין הם עדים בדבר זה וכיון שהם עדים בזווג זה בודאי שגם זכותם יועיל כדי שיתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וגו' וז"ש והזקנים עדים בוא"ו מוסיף על ענין ראשון כלו' מלבד זכותם יש עוד נוסף וזהו והזקנים עדים א"כ בודאי שיתן את האשה וגו':

ואמר יתן ה' את האשה וגו' כי באולי יהיה חושש בועז לומר שלא יהיו לו בנים ממנה ואולי כי אילונית היא ולזה לא קראו אותה עתה נערה אבל קראוה אשה כלומר אף כי אשה גדולה היא שכבר נשאת לאחר ולא ילדה דנראה מזה כי עקרה היא לא תחוש לזה כי ה' יתן אותה כרחל וכלאה שמתיהן היו עקרות ואפי' לאה עקרה היתה כדמשמע ממאי דקאמר קרא וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה משמע שהיה צריך לפתיחה ולכן נקט רחל תחלה לפי שהיא היתה יותר עקרה ולא ילדה עד לבסוף וז"ש אשר בנו שתיהם במ"ס ולא אמר שתיהן בנו"ן להורות שהיו אילוניות ולא היו ראויות לילד וחשובות כאנשים והאילונית אמרי' בגמ' למה נקראת אילונית כי תרגום אילונית דוכרניתא לשון איל זכר שאינה יולדת כזכר ואל זה אפשר שכיון במ"ש שתיהם במ"ס להורות כי עם היותם אילוניות דוכרניות כאנשים עכ"ז בנו שתיהם את בית ישראל ולפי שהגואל חש להפסיד ולאבד את נכסיו אם היה לוקח אותה כי בהיות לו ב' נשים כל אחת מאבדת את הנכסים כל מה שיכולה וכמ"ש פן אשחי' את נחלתי ע"כ אמרו לו לבעז כי אדרבה יברך ה' חילו וקניניו עמה וז"ש ועשה חיל באפרתה וקרא שם טוב בבית לחם וזה שלא ילדה למחלון אפשר שלא זכתה להבנות ממחלון ותזכה להבנות ממך ויהיה ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה שהרי תמר היתה נשואה לער בכור יהודה ולא ילדה לו. ואף שאמרו רז"ל כו' א"א שלא בא עליה בשום פעם כדרך כל הארץ ואע"פ שאמרו שהיתה רעתו של אונן כרעתו של ער עכ"ז אין דומה זה לזה כי אונן היה יודע שלא לו יהיה הזרע היה מקפיד שלא לבא עליה כלל כדרך כל הארץ אבל ער אי אפשר שלא היה ג"כ בא עליה כדרך כל הארץ ואעפ"כ לא ילדה לו אלא אשר ילדה תמר ליהודה כי זכתה להבנות מיהוד' ולא מער והכי נמי יהיה לך דאף שלא ילדה רות למחלון תזכה להבנו' ממך וז"ש מן הזרע אשר יתן ה' לך מן הנער' וגו' ולעיל קראה אשה יתן ה' את האשה והשתא קורא אותה נערה כלו' אף כי אשה גדולה היא ולא ילדה אלך תחשב כנערה כי אפשר שלא זכתה להבנות מאחר כי אם ממך: א"נ לפי שהיה אפשר שיחוש בעז לזה לומר כי היתה רות בת עגלון מלך מואב בת רשע ומואביה היא וטוב היה לו שהיה ראש הסנהדרין שישא בת ת"ח כדי שיהיו בניו ממנה ת"ח ולא מואביה לזה אמרו לו יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה שהיו בנות לבן הרשע וגם היו באיסור שתי אחיות ואעפ"כ בנו שתיהם בית ישראל כי כל הדברים הטובים בישראל אינם יוצאים אלא ממקום שיש שמץ פיסול וכמו שפירשתי הענין בטעם נכון בפסוק ובאת וגלית מרגלותיו ושכבת עמוד עליו. ועשה חיל באפרתה שיהיו לך בנים ובנות רבים ממנה ותזכה לקרא שם בבית לחם שהוא מה שאמר לעיל להקים שם המת על נחלתו שתזכה לקרא ולהקים שמו של מת. ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה כלומר הרי שהיה שם פיסול בדבר שיהודה לא כיון לתמר כי חשבה לזונה אלא תמר בלבד כיוונה ליהודה וז"ש אשר ילדה תמר ליהודה כי תמר כיוונה ליהודה ולא יהודה כיון אליה ואע"פ כן הועילה כונתה של תמר בלבד שהיתה לשמים כ"ש שיועיל לכם שכונתך וכונת רות לשמים וז"ש מן הזרע אשר יתן ה' לך מן הנערה הזאת כלומר שאתה מכוין אל הנערה הזאת והיא אליך ואין אחד מכם מחשב לזנות ח"ו: ואפשר עוד לומר כי בהיות כי ראו הזקנים הדמות לרות עם רחל ולאה ע"כ ברכוה שתהיה כרחל וכלאה וזה כי מצינו שרחל ולאה עזבו את לבן אביהן ונדבקו ביעקב וכמ"ש הכתוב וישלח יעקב ויקרא לרחל וגו' ויאמר להן רואה אנכי את פני אביכן וגו' ושם נאמר ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלא נכריות נחשבנו לו וגו' כי כל העושר וגו' ועתה כל אשר אמר אלהים אליך עשה והנה רות ג"כ עזבה את אביה ואת אמה ובאה עתה אל בית בועז והניחה בית עגלון אביה וע"כ אמרו הזקנים והזכירו ענין ביאתה לביתו ולא אמרו יתן ה' את האשה הזאת כרחל וגו' רק הזכירו הבאה אל ביתך להורות ההדמות שיש לה עם רחל ולאה שזו באה ועזבה את אביה ואלו באו עם יעקב ועזבו את אביהן ולפי ששם בענין רחל ולאה כאשר קראם יעקב השדה אל צאנו להתייעץ אתם לראות מה ישיבו לו אז רחל ענתה בראשונה וכמ"ש הכתוב ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו ולפי שהיא התחילה בתשובה העוד לנו חלק וגו' ואחריה לאה ע"כ בפסוק דהכא הקדימו רחל ללאה ואמרו כרחל וכלאה ואומרם אשר בנו שתיהם את בית ישראל כונתם היה לפי שהם ראו כי יותר ראוי היה שיברכו אותה שתהיה כרבקה אשר ההדמות של רות היה יותר עם רבקה וזה כי רבקה עזבה את אביה ואת אמה קודם נישואין ובאת להנשא עם זרע אברהם וכן רות עזבה את אביה ואת אמה ובאת להנשא בבית לחם ואלים כחה דרות מרבקה כי רבקה כבר נתארסה עם יצחק קודם לאתה מבית אביה ואמה אבל רות עזבה את אביה ואת אמה ובאת לבית לחם מקום אשר שם היהודים ולא ידעה עדיין עם מי תנשא אם דל ואם עשיר ועכ"ז בטחה בקונה ובאת לחסות תחת כנפיו וא"כ מן הראוי היה שיאמרו הכי יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרבקה ע"כ לתירוץ זה אמרו בדבריהם אשר בנו שתיהם את בית ישראל וגו' כלומר האמת כי מה שאמרנו שיתן אותה כרחל וכלאה ולא אמרנו כרבקה לפי שרחל ולאה בנו שתיהם את בית ישראל לבד ולא נמצא פיסול אחר בזרען אמנם רבקה אם בנתה בית ישראל גם בנתה בית עשו הרשע ויצא פיסול זה ממנה ע"כ בירכוה כרחל וכלאה לפי שבנו שתיהם את בית ישראל לבד ולפי שבענין ביאת רות אל בית בועז לה יתר שאת בכפלים לפי שדבקות וביאת רות היה קודם נישואין וקודם אירוסין עזבה את אביה ואת אמה ובאת אל בית בעז בן שמונים שנה ולא הלכה אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר א"כ ראויה היא שתזכה גם אם היא אחת למה שזכו רחל ולאה גם אם הם שתים וכל מה שבנו שתיהם תזכה זאת לבנות ואמר ועשה חיל באפרתה כי נקטינן ללפעמים שמא גריס אמרו כי מלבד זכותם כנז' יעשה חיל רב של בנים זכרים כי שם המקום אפרתה שהוא מלשון פריה ורביה ויהיה פרה ורבה הוא וזרעו אשר לא יספר מרוב וקרא שם בבית לחם אפשר שרמזו על העושר כי כ"כ יתעשר עד שיצא שמו היותו גדול מכל בני אדם וזה היה בבית לחם כי שם העיר יורה על השבע הגדול כי בית לחם ר"ל הבית של הלחם והשבע באופן שיקרא שם גדול מרוב עושרו. אמרו עוד ויהי ביתך כבית פרץ כי עד עתה בירכו אותם בכמות הבנים כאותם אשר בנו את בית ישראל כך יעשה חיל גדול באפרתה ועתה ברכוהו באיכות שיהיו כל בניו גדולי הערך ורבי האיכות שיהיו כולם צדיקים כבית פרץ שהיו כולם צדיקים גמורים וכדמפרש לקמיה ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד וגו' כי לא מנה לנו לקמן תולדות פרץ אלא להודיע לנו איכות כל המשפחה איך היו אנשי היחס והמעלה וכן נתקיים ג"כ ברכת הזקנים לבועז כי גם הנמשכים אחריו היו הלוך וגדל הראשונים והאחרונים יותר מהמה וכמו שמפרש כי בועז הוליד את עובד ועובד הוליד את ישי וישי את דוד ולזה אמרו ויהי ביתך כבית פרץ כלומר וכמו שכל שבאו מפרץ היו צדיקים גם אותם שיבאו ממך והלאה יהיו כבית פרץ: והחכם החסיד הה"ר יהודה ן' שושן ז"ל כתב ז"ל הנה בועז דבר עם הזקנים והעם כמשפט אך במענה ויענו כל העם ואח"כ הזקנים כי כן משפטם לקפוץ בראש ויש לי לצדק הענין ולומר כי סדר העם ואח"כ הזקנים כדי לסמוך אל הזקנים ברכת יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך ואחד מנבוני הדור דקדק כי מפני שרות באה בגבולו ותגל מרגלותיו מפני כן אמרו הבאה אל ביתך כרחל שיצאה לקראתו עם הצאן וכלאה שיצאה השדה ג"כ אליו ואמרה אלי תבא ושתיהן בנו את בית ישראל ואני איני רואה בזה אלא פטומי מילי שהרי לא נודע כי באה האשה הגורן ואף אם נעשה לו סמוכות שנזרק בפיהם והם לא כוונו לכך הנה לא אמר' כאן הבאה הטעם בבית רק הבאה הטעם באל"ף והוא ברור עכ"ל: וכתב הר"ש הלוי על זה והנה באמת לא השאיר שורש וענף לסברא היא ואם הרבה ליפותה הה"ר יצחק עראמה ותהי בפיו כדבש למתוק דבר שלשת הנשים הצדקניות הללו רחל הבה לי בנים לאה בשדה תמר בפתח עינים בדרך אף אם זאת האמת בלי ספק כי באה מלרע מורה על העתיד והבאה מלעיל מורה על העבר וכדברי רש"י ז"ל אבל והנה רחל בתו באה עם הצאן אשר הוא מלרע והוא לעתיד כלומר הנה היא תבא עתה עודנו מדבר עמם ורחל באה אשר הוא מלעיל הוא לעבר כלומר כבר באה וזה שלפנינו הוא מלרע ומורה העתיד מבלי ספק. והנראה אלי בפי' הכתוב כבר הקדמתי בפסוק ויקח בועז עשרה אנשים וגו' כי כבר היו שם סנהדרין בשער ואינם פחות מכ"ג ולפניהם ג' שורות של ת"ח כ"ג בכל שורה ושני סופרים ושני חזנים וכי לקיחת י' זקנים היה פרסומי מילתא לטעם כתבנוהו שם ומצאת כי תדרשנו ובמדרש רות מהזוהר כל העם אשר בשער אלו סנהדרי גדולה שהיו שם כד"א מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער ומעתה פי' כל העם אשר בשער הם הסנהדרין והת"ח כי לא היו שם עמי הארצות אבל לרבויים קראם בשם עם ולכל נכשל אמר אשר בשער ושער הוא סנהדרין ככתוב שם והזקנים הם עשרה אנשים אשר לקח בועז מחדש ככתוב שם והפסוק על נכון ואלו ואלו פתחו בברכה וראשונה ענו על אשר נדרשו ואמרו כולם אף כי עתה ייחדת עדים עשרה זקנים שהבאת מחדש עכ"ז גם הם גם אנחנו עדים בדבר וכמו כן מפינו ומפיהם תשמע יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כלו' הנה אתה נשיא אלהים בתוכנו ואין אתה צריך לברכתנו אבל נברך את האשה הבאה עתה אל ביתך אף אם היתה מעם נכרי וממקום רשע יתן אותה כרחל וכלאה בנות לבן הארמי אשר כן משפטו ולהיותנה כשרות וטהורות לא נדבק בהן מום עון ואשמה ותהי מטת יעקב אע"ה מהן שלמה ובנו שתיהן את בית ישראל כן תהיה האשה הכשרה הזאת אחרי שכונתך לשמים בעבור זה יהיה חזון נפרץ בכל גבול ישראל כי המואבי' מותרת והקדימו רחל ללאה כבר דובר ע"פ רז"ל כי אע"פ שהם מלאה רחל עיקרה של בית: ושוב מצאתי בנימוקי החסיד הה"ר יוסף יעבץ ז"ל שכתב בארבעה דברים דמתה לרחל ולאה האחד שהן היו מבקשות ליבנות מיעקב השני שלא לקח יעקב עמהן כלום השלישי שהם מאנשי רשע הרביעי כי באו בהשגחה כי סיבב השי"ת שיברח יעקב לארצו וכולם נמצאו ברות כי הש"י סיבב שילך אלימלך וכו' ובניו נשאו וכו' והיתה מואביה ועניה ובקשה ליבנות ממנו ובאה אחריו עכ"ל: וכתב החכם השלם הה"ר יהודה ן' שושן זלה"ה אמרם ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם ואפרתה היא בית לחם וכמו שנא' בתורה ובנביאים ג"כ ואתה בית לחם אפרתה הנה הוא דרך מליצה כלשון מי מנה עפר יעקב ומספר

לָֽחֶם׃ יב וִיהִ֤י בֵֽיתְךָ֙ כְּבֵ֣ית פֶּ֔רֶץ אֲשֶׁר־יָלְדָ֥ה תָמָ֖ר לִֽיהוּדָ֑ה מִן־הַזֶּ֗רַע אֲשֶׁ֨ר יִתֵּ֤ן יְהוָה֙ לְךָ֔ מִן־הַנַּעֲרָ֖ה נ״נ י׳ זקפין כנביאי׳ וכתובי׳

וּתְהֵי קְרָא שְׁמָא בְּבֵית לָחֶם׃ יב ויהי וִיהֵי מַצְלַח בֵּיתָךְ כְּבֵית פֶּרֶץ דִי יְלֵידַת תָּמָר לִיהוּדָה מִן זַרְעָא דִי יִתֵּן יְיָ לָךְ מִן רִיבָא

תולדות אהרן ויהי ביתך כבית פרץ. עקידה שם:

לך חד מן י׳ זקפין בנבי׳ וכתובים וסימן והיה ביום הניח ה׳ לך מעצבך. עשה לך מוסרות ומוטות. ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך. הכון והכן לך. שבא ודדן וסוחרי תרשיש. לכן לא יהיה לך משליך חבל. לו איש הולך רוח ושקר. ויאמר ה׳ אלי עוד קח לך. אבל אגיד לך את הרשום בכתב. ויהי בי ך בבית פרץ. וכל נתינה דמלכים דכו׳ במ״ה וסימן ויאמר לה אלקנה. ויאמר לו נשא כליו. וידבר יהונתן בדוד טוב. ואבי ראה גם ראה. וגם אשר לא שאלת נתתי:

רשי

משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרו של **בית** והקדימו רחל ללאה: **וקרא שם.** כלומר **יגדל שמך**: (יב) **כבית פרץ.** שיצאו ממנו:

ואלה

אגרת שמואל

את רובע ישראל ברכוהו בשני השמות שיפרה וירבה בחיל רב באפרתה הלשון טפל על לשון וקרא שם כשם הגדולי׳ בבית לחם עכ״ל. וכבר קדם לי פירוש זה בכלל דברי לעיל עמוד עליו: והר״ש הלוי כתב ועשה חיל באפרתה ותקרא שם בבית לחם תוכן הענין כי לא לבד יהיה לו בן להאציל עליו נפש מחלון כי לא לו יהיה הזרע הזה וכמו שקדם למעלה בדברי הגואל אמרו אחרי שהגואל הקרוב עם שהיו לו בנים לא רצה לתת לאחרים חילו כמדובר ואתה בהיותך שכול השלכת נפשך מנגד להקים שם המת ולא פנית שיהיו לך בנים כפעל גמולות ישיב גמולך אל חיקך ויתן לך בנים ובנות באופן תעשה חיל ושם באפרתה היא בית לחם: ושוב מצאתי אל הה״ר יוסף יחייא ז״ל דברים דומים למה שכתבתי ושמחתי וזה אשר דיבר להיות כי בעז היה עתיד להוליד מן הנערה הזאת שני מיני בנים הא׳ והוא הבן המיוחס לאביו הראשון המת אשר ממלא מקומו והמין השני הבנים אשר יולדו אחריו אשר יתייחסו למוליד החי והוא בעז לכן הזקנים בירכו בעז בתחלה בבנים מהאופן השני אשר הם עצמיי׳ לבועז ואח״כ ברכוהו בבן הבכור הנולד מבועז ומיוחס לבן המת אשר כמעט בועז לא היה לו חלק בו והוא אומרו הזרע הזה המגולגל ממחלון אשר יתן ה׳ לך מן הנערה וגו׳ יצליח כאשר עשה פרץ בן תמר המגולגל מער או אונן אחיו אשר ממנו יצאנו אנחנו בני בית לחם אשר אנו ראשי אלפי ישראל ושופטיהם עכ״ל: ועוד כתב הר״ש הלוי הנה הראב״ע כתב ועשה חיל כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא לקחתה בעבור הממון וטוב פתר. ועם זה נאמר שנתחלקה ברכה זו לשלשה חלקים בנים ועושר וכבוד על הבנים אמר אשר בנו ועל העושר ועשה חיל כדברי הראב״ע ועל הכבוד וקרא שם בבית לחם עכ״ל ופשוט הוא:

(יב) **ויהי** ביתך כבית פרץ כתב הר״ש הלוי כי הסנהדרין והזקנים אחרי כלותם מלברכו שיפרה וישגא חזרו לברכו על הדבר העצמיי המכוון ממנו ככל אשר שמעו והוא לתקן נפש מחלון וראו כי אולי יסתפק בזה בועז באמור כי תוכן מצוה זו ואמתתה הוא באה לא באחר לסבה באה בספר הזוהר וא״כ היאך תבא נפש זו על ידו והוא איננו אחיו ע״כ אמרו אליו אל יפול לבך ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה אף כי היה אב ולא אח והוא יותר רע מזה וזה כמו שהשיב הר׳ שלמה אל הרב שם טוב כמו שקדם הנה שהכל הולך אחר הכונה וכמו שהועילה הכונה ההיא בימים ההם ובעת ההיא כן מועיל עתה ואומרו מן הזרע לשון מיעוט הוא ולא כל הזרע כי זה לבד יקום על שם המת והאחרים יהיו בניו ממש כמדובר עכ״ל:

והרב מורי זלה״ה כתב יתכן לפרש שכל העם אשר בשער והם הדיינים סנהדרי גדולי׳ וג״כ הזקנים שהיו עדים כלם כא׳ פתחו בברכה ואמרו יתן ה׳ את האשה וגו׳ והכונה היא שנזרקה נבואה בפי כל השתי כתות הדיינים והעדים לומר בסגנון אחד גלא שינו אלו מאלו אפי׳ מלה אחת והרי זו הוראה שברוה״ק נאמרה ותתקיים ברכתם. **וידקדק** הקורא ברכה זו וימצא שהיא כלולה משלשה דברים גדולים ראשונה ריבוי הזרע אשר ימשך מהם וכנגד זה אמר כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם וגו׳ שנית היותם גדולים בתורה ובחכמה וכנגד זה אמר ועשה חיל באפרתה והכונה חיל בתורה ואמר באפרתה לומר שאפי׳ במקום בשום כמוהו עיר של חכמים וסופרים יהיה זרעו ראש בין אנשי המקום ההוא לתורה ולתעודה מלבד היות אמת כי אין חכם בעירו שלישית כתר מלכות וז״ש וקרא שם בבית לחם ולכך שינה מאפרתה לבית לחם בשם העיר להורות על לחמה של מלכות וכמו שפירשו ז״ל על ואכלת מן הלחם זו לחמה של מלכות. ואם ירצה המעיין להפך הדברים הרשות בידו ויפרש ועשה חיל על המלכות כי צריך להגדיל חיל לצורך קיום המלכות וקרא שם בבית לחם על התורה והחכמה וכדכתיב לכו לחמו בלחמי ואפשר ג״כ שיתפרש וקרא שם על היותם צדיקים ויקנו כתר שם טוב ויהיו בעלי מעשים טובים וז״ש וקרא שם ועוד כי הצדיקים הם הם הנקראים בשם ונמשלים לכוכבים דאית בהם לכולם בשם יקרא. ואפשר שיאמר כרחל וכלאה כרחל באהבה עם בעלה וכלאה ברבוי הזרע והא בהא תליא כי כפי אשר תגדל האהבה ותוסיף בין איש לאשתו כן יהיה שלימות הזרע אפי׳ במקום דלא נפיש זכותה ומאמרם ז״ל על בני שנואה יוכיחו עכ״ל: **עוד** כתב ויהי ביתך כבית פרץ כלומר כמו שבבני יהודה נתייחד פרץ משאר אחיו להיות המלכות יוצא מאליו כן בכל משפחות ובתי אבות היוצאות מפרץ יהי ביתך המיוחדת שבהם לענין המלכות ואמר מן הזרע אשר יתן ה׳ לך מן הנערה הזאת לומר כי היה צריך להשתתף בזה צדקתו וחסידותו והוא אומרו אשר יתן ה׳ לך וג״כ היה מוכרח לסיבת המלכות היותה רות מעם נכרי וכמ״ש ז״ל אין ממנין פרנס על הצבור אלא כו׳ וזהו אומרו מן הנערה הזאת ולא אחרת וזהו רמז ג״כ באומרו אשר ילדה תמר ליהודה כי מצד התחברותה עם יהודה באופן הכתוב בפרשה במקומו יש כו׳ על בית המלכות היוצא מיהודה ואם היא סבה רחוקה עכ״ל: **ורב** אהרן ז״ל כתב ויאמרו כל העם אשר בשער וגו׳ כלומר המתאסף בשער וגם הזקנים אמרו הננו עדים כלומר הננו עדים כדבריך ופתחו פיהם בברכה ואמרו יתן ה׳ את האשה עם היות שבאה היא אל ביתך ואתה לא חזרת אחריה כרחל באהבתה וכלאה בפריה אשר שתיהן בנו את בית ישראל. כי שני מלכיות היו הא׳ אפרים והשני יהודה וז״ש ועשה חיל באפרתה לרמוז על מלכות ישראל וקרא שם בבית לחם על מלכות יהודה אמנם ההבדל ביניהם כי מלכות אפרים היה בחיל ובכח נגד הדת והאמת ולא שם לו על פני חוץ אך מלכות יהודה לו השם והשמן טוב ועם היות מעשה זה תחלתו בגנות הנה אין בזה חשש של כלום כי הנה ביתך יהיה כבית האב הכולל והוא יעקב שלאה אשתו אמרה לו אלי תבא ועכ״ז נאמר וישכב עמה בלילה הוא גם רחל תמיד היתה מדברת עם יעקב בטרם ישאנה וכמו שאחז״ל בפסוק ויהי בבוקר והנה היא לאה וכמו כן יהי ביתך כבית פרץ והוא הבן הנולד לאב הפרטי לשבטך והוא יהודה אשר ילדה לו תמר לדרישתה ולתביעתה ועכ״ז תכלית טוב היה להם אחר שכך היה תכליתן עכ״ל: **ושמעתי** מפי החכם השלם הר״מ אלשיך נר״ו כי אמר הבאה אל ביתך כלומר כי היא באה מאליה ע״ד מה שעשו רחל ולאה כי רחל יצאה לקראתו עם הצאן ולאה יצאה אל אם הדרך ואמרה לו אלי תבוא וגו׳ ודקדק עם זה כי לכן כתב שתיהם במ״ם הנאמר על כינוי הזכרים והכונה לפי שעשו כמעשה אנשים כי דרך האיש לחזר אחר האשה ואין דרך האשה לחזר אחר איש לכן כתיב במ״ם עכ״ל: **והר״מ** אלמושנינו ז״ל כתב ויאמרו כל העם אשר בשער הנה ספר הכתוב שכל העם אשר בשער והזקנים העדים אשר נמצאו שם וראו שנגמר הזווג ההוא ברכו אותם ואמרו לבעז יתן ה׳ את האשה וגו׳: **והנה** אמת גזרת כל העם אשר בשער והזקנים עדים הוא קשה היישוב דאין שייך עדות בנתינת ברכה וכל״ל ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים יתן ה׳ את האשה וגו׳ ולמה הפסיק במלת עדים שנראה ללא צורך ועוד דלא שייך הכא עדות כלל ואם הכונה היתה לומר שהעם היו אומרים הברכה והזקנים אשר בשער היו עדים איך היו העם מברכין הנה זה לא יתכן שמדרגת הברכה היה ראוי שיברכו אותה הזקנים ולא המון העם וההמון יהיו עדים ועוד שא״כ הוא הל״ל והזקנים שומעים כי עדות אינו צודק רק על פועל או על דבור שהוא תנאי בין שנים אך בענין ברכה מה שייך עדות ועוד למה לא יהיו כולם יחד מברכין הזקנים והעם: **ואני** כאשר הייתי בימי חרפי שמעתי אומר שהעם היו המברכין והיו אומרים לבעז שתתקיים כ״כ מהרה ברכתם עד שיהיו הזקנים עדים בקיום הברכה שבימיהם תחזינה עיניהם שיתן ה׳ את האשה ההיא כרחל וכלאה בירכו קודם שימותו בנים רבים ממנה: **והנה** זה הלצי הוא אלא שהיה ראוי שתהיה גזרת והזקנים עדים אחר תשלום הברכה כולה ושיאמר ויאמרו כל העם אשר בשער יתן ה׳ את האשה הבאה אל ביתך וגו׳ עד מן הזרע אשר יתן ה׳ לך מן וגו׳ ואח״כ יאמר והזקנים עדים שאין לומר שהוא מסורס למטה כ״כ עכ״ל: **ואני** הכותב נר׳ לי במחיל׳ מכבודו דאי משום הא לא איריא ואין צורך בפירוש כי מה לי אם יאמר והזקנים עדים בתחלה או בסוף אחר שלא תשתנה הכונה כלל דמה לי אם יקדים זמן הברכה למהירות זמן קיומה או יקדים ברכת מהירות קיומה לעצמותה והכל אחד למבין:

אמנם הר״מ אלמושנינו כתב והנכון אצלי הוא שמלת עדים שב אל הזקנים והעם יחד והוא כי בעז לקח עשרה זקנים מזקני העם שהיו הזקנים רבים זולת העשרה הנז׳ והושיבם שם ונמצאו שם בשער רבים מעם הארץ כי לא היה כל עם הארץ שם ואל הזקנים והעם הנמצאים אמר להם עדים אתם כאומרו ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם היום וגו׳ ועתה אמר שהזקנים והעם אשר היו עדים כולם בדבר הקנין האמור לעיל אמרו לו יתן ה׳ את האשה הבאה אל ביתך וגו׳ וכאלו אמר העם אשר בשער והזקנים שהיו עדים בדבר הזווג אמרו יתן ה׳ את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה וגו׳: **ואני** אומר כי דרדקי דבי רב ידעי דפשטיה דקרא הכי הוא כי מ״ם והזקנים עדים הכונה והזקנים אשר היו עדים אבל מה שקשה על זה אשר מפני זה כל מעיין לדרכו פנה הוא דא״כ הל״ל והזקנים העדים בה״א ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים העדים יתן ה׳ את האשה וגו׳ אבל באומרו והזקנים עדים בלא ה״א זו היא סיבה שכל מעיין יברח מפשטיה דקרא הדין ואתה המעיין בין תבין את אשר פירשתי לעיל בפסוק ולנפשך ינעם: **ובענין** הברכה הזאת כתב הר״מ הנז׳ וז״ל לדעתי רמזו לענין טוב וגאות והוא שנראה לכאורה שזווג כזה איננו מן השמים כי כשמזווגים הזווג מן השמים הוא שבאים במקום אחד והאשה במקום אחר או שיהיו שניהם במקום אחד ואין שייכות ביניהם הש״י מחבר אותם ומזווגם אך כשהזווג מתחייב כמו זה שהאשה באה מעצמה להקים שם המת מפני שקרה מקרה שמת בעלה הנה זה נראה שנתחייב מצד מקרה המותה ובכן יראה שאין התולדות היוצאות מהן מכוונות מן השמים על כן אמרו הזקנים והעם הנמצאים שם שזאת האשה עם היות שהיא באה מעצמה אל ביתך ולא היה הזווג הזה כשאר הזוגים יהי רצון שהשי״ת יתן אותה כאלו הוא זיווג אותם והוא אומרו יתן ה׳ את האשה הבאה אל ביתך ירצה שעם היותה באה אל ביתך הוא ית׳ יתן אותה לך כרחל וכלאה אשר עם היות שגם הם נראה שנזדווגו ליעקב במקרה כי הוא הלך אל לבן וברח מעשו אחיו והיה עובד ללבן ואח״כ חלף עבודתו נתנו לו שתי בנותיו ועכ״ז בהשגחתו הנפלאה בנו שתיהם את בית ישראל כי זה לא יתכן שהיה על צד מקרי והזדמן כי יתן ה׳ את האשה הזאת עם היותה באה מעצמה כמו שנתן לרחל ולאה כי אם שנראה שהיו הזווגים ההם על צד הקרי והזדמן מאלנו ראינו שבנו

שתיהם

הָדָא׃ יג ויסב וּנְסֵיב בּוֹעַז יָת רוּת וַהֲוָת לֵיהּ לְאִנְתּוּ וְעַל לְוָתַהּ
וִיהַב יְיָ לַהּ עִידוּי וִילֵידַת בָּר׃ יד ותאמרנה וְאָמְרָן נְשַׁיָּא לְנָעֳמִי
בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דַּיְיָ דְּלָא פְסַק לִיךְ פָּרוֹקָא יוֹמָא דֵין וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ
מִן צַדִּיקֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו והיה וִיהֵי לִיךְ לִמְקַיֵּים נְפַשׁ וּלְכַלְכָּלָא יָת
סֵיבְתִיךְ בְּתַפְנוּקִין אֲרוּם כַּלָּתִיךְ דִּי רְחִימַת יָתִיךְ יְלֵידַתֵּיהּ דְּהִיא

תולדות אהרן לה הריון. מה לה:

הַזֹּאת׃ יג וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת־רוּת וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא
אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן׃ יד וַתֹּאמַרְנָה ג׳ ופ״ע
הַנָּשִׁים אֶל־נָעֳמִי בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית
לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל׃ טו וְהָיָה לָךְ ג׳ רפין כ׳ ח׳ נאור
לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת־שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־ שולם ג׳.

אבן עזרא

לא לקחתה בעבור ממון: (יד) אשר לא השבית לך גואל. הטעם בעבור שיוקם שם המת על נחלתו: (טו) ולכלכל. מטעם ויכלכל יוסף וי״א כמו ומי מכלכל את

אגרת שמואל

שתיהם את בית ישראל כן יצא מהאשה הזאת זרע שיבנה בית ישראל וזהו אומרו כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל ומה שאמר לו ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם לדעתי אפרתה הוא שם מקום מיוחד שהיו דרים שם ועל כן נקראו אפרתים ובית לחם היה שם המקום כולל את אפרתה ומקומות אחרים ועל כן אמרו שיעשה חיל במקום דירתם שהוא אפרתה שהוא שם כולל לכל המעלות כנודע כי האיש חיל הוא המוכתר בכתר כל המעלות כולם ולהיות שהמעלות והקניינים יתהוים מהרגל הפעולות אמר שיעשה החיל במקום מושבו בהרגל הפעולות ויקרא לו שם בכל בית לחם כי השם יוצא עד למרחוק אחר הויית הקניינים והמעלות וזהו אומרו וקרא שם בבית לחם עכ״ל:

(יג) **ויקח** בעז את רות ותהי לו לאשה ספר השבחה של רות דכמו שבעז לקח אותה בשמחה כי היתה אשה נאה וחשודה כן היא שמחה עמו עם היותו זקן מופלג ולא פנתה לכה אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר אלא לשם שמים בלבד וז״ש ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה לבשוות את שניהם כי היתה רוצה רות י. בעז כמו שהיה בעז חפץ בה ואפשר שאמר ותהי לו לאשה שהיתה מתייחסת אליו וראויה להיות לו לאשה וצדקת כמוהו וז״ש לו לאשה. ואמר ויתן ה׳ לה הריון אפשר ע״ד שאמרו רז״ל גבי ויעתר לו ה׳ דיצחק ורבקה שאמרו זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפלל ויעתר לו ה׳ לו ולא לה והכא אמר בהיפך ויתן ה׳ לה הריון בזכותה ולא בזכותו של בעז כי זכותה רב ועצום ותלד בן ולא בת והשוה הריון ללידה לומר שילדה בלא שום צער לידה וכמו שאחז״ל נשים צדקניות לא היו בפתקה של חוה שנאמר בעצב תלדי בנים אלא כמו שההריון בלא צער כן הלידה היתה לה בלא שום צער ובטרם תחיל ילדה ובטרם יבא חבל לה והמליטה זכר: **ואפשר** שמ״ש ויקח בעז את רות הכונה על הקדושין שקדשה בכסף כי אין קיחה אלא בכסף ואח״כ אמר ותהי לו לאשה הכונה על הכניסה לחופה כי בחופה קונה אותה לכל דבר לו לאשה ליורשה ולטמא לה כו׳ ואח״כ ויבא אליה ואומר ויתן ה׳ לה הריון אפשר שהכונה ע״ד מאמז״ל בזיווג ה׳ לשרה כאשר דבר כי מקום ההריון אשר הולד מתהוה בתוכו לא היה לה והקב״ה עשאו וברא מחדש בתוך בטנה וזהו ויעש ה׳ לשרה דקאמר ואפשר שזהו בעצמו מ״ש כאן ויתן ה׳ לה הריון ולא אמר ותהר ותלד בן להורות כי מקום ההריון בעצמו היה חסר ממנה ועתה ה׳ נתנו לה במתנה ונתהוה בתוכה מקום ההריון ותלד בן: **ואפשר** לומר עוד כי הודיענו כי גם אם כבר נשאת למחלון לא היתה בת זוגו ולא הקנוה לו לאשה מן השמים אבל כאשר לקחה בעז דע לך כי היא האשה אשר הוכיח ה׳ לו לאשה ולכן לא נבנה בעז מאשתו הראשונה רק מתו כל הבנים אשר היו לו וכן מחלון מת ולא נבנתה רות ממנו כי אינו בן זוגה וז״ש ותהי לו לאשה כלומר כי היא האשה אשר נתכוה לו לאשה מהשמים ולכן תכף מביאה ראשונה הרתה וז״ש ויבא אליה ויתן ה׳ לה הריון וגו׳: **ואומרו** ויתן ה׳ לה הריון ותלד בן אפשר שהכונה ע״ד מ״ש רז״ל אשה כי תזריע וילדה זכר אשה מזרעת תחלה יולדת זכר ולכן אמר ויתן ה׳ לה הריון כלומר נתן הקב״ה לה הריון שהיא הזריעה תחלה ובזה ותלד בן ולא בת:

(יד) **ותאמרנה** הנשים אל נעמי ברוך ה׳ אשר לא השבית לך גואל וגו׳ כיון שהיה נודע לכל שע״י גאולתו של בעז החזיר נפש מחלון וזה הבן אשר ילדה רות הוא היה מחלון עצמו אמרו ברוך ה׳ אשר לא השבית לך גואל לנפש מחלון בנך היום ולפי שנודע היה בכל ישראל כי המלכות היה עתיד לצאת מיהודה וגם הגואל מלך המשיח ובעז היה משבט יהודה ולכן אמרו הנשים יהי רצון שיקרא שמו גואל בישראל שיצא ממנו המלכות ומלך המשיח שהוא הגואל לישראל וז״ש ויקרא שמו בישראל לפי שקראו גואל אמרו כן יקרא גואל בישראל כמו שנקרא גואל לך: **א״נ** כמ״ש רז״ל כי בעז מיד אחר שבא עליה בפעם הראשונה מת אמרו ברוך ה׳ אשר לא השבית לך גואל לנפש מחלון בנך בעבור יום אחד שחיה בעז וגם לפי שלא היו לבעז בנים עד עתה כי מתו כולם ואם היה הדבר מתעכב יום אחד גם הוא היה הולך ערירי ולא היה נזכר שמו של בועז עוד וז״ש ברוך ה׳ אשר לא השבית לך גואל בעבור יום אחד וגם שיקרא שמו של בעז בישראל ולא תשכח שמו מישראל ח״ו: **א״נ** אמר ברוך ה׳ אשר לא השבית לך גואל היום לנפש מחלון בנך ולפי שאם היה בעז בחיים היה קורא שם הבן הזה מחלון על שם המת ועכשיו שמת בעז יקראו את שמו בעז על שם אביו כי כן ראוי כיון שמת אביו קודם שיולד הוא וא״כ השתא היה אפשר שלא תתנחם נעמי בעולם כיון שלא יקראו לו מחלון בשם בנה ולכן אמרו לה הנשים ברוך ה׳ אשר לא השבית לך גואל היום ואף שיקרא שמו של בעז בישראל לא תיחוש לזה דסוף סוף זו היא נפשו של מחלון בנך ואם אין קוראים לו מחלון אלא בעז לא תחושי אף שיקרא שמו של בעז בישראל. ואפשר לומר שעשו השכנות בחכמה משום דאי הוו קורין לו בועז היה שולל את מחלון שהרי היה על שם אביו לזה קראו לו שם אחר שיהיה רמוז בזה בהעלם ולא בגלוי ובזה לא יהיה שולל שם זה את מחלון אלא יורה היותו מחלון ולא על שם בעז יקרא כיון שלא קראו לו בעז בגלוי אלא ברמז וז״ש לקמן ותקראנה לו השכנות שם שיאמר השם שהוא מחלון בנה של נעמי וזהו לאמר יולד בן לנעמי שיאמר מן השם שהוא בנה של נעמי וזה ממה שלא נקרא שמו בעז בגלוי אלא עובד שהוא בגמטריא בעז שבעז עולה מניינו כמו עובד פ״ב וכן בעז ע״ש ושלשה אותיות הם פ״ב הרי כאן רמוז בעז: **א״נ** אמר ויקרא שמו כלומר יהי רצון שיקרא שמו בישראל ולא ביעקב לפי שבזמן שישראל הם כשרים הם מכונים בשם ישראל וכשאינם עושים רצונו של מקום הם נקראים בשם יעקב וכענין שאמר הכתוב ולא אותי קראת יעקב כשאין אתה קורא אותי אז שמך יעקב וכי יגעת בי בתורה ובמצות אז שמך ישראל הכי נמי אמרו הנשים יהי רצון שיקרא צדיק ויקרא שמו בישראל ולא ביעקב: **אי** נמי כמ״ש ז״ל ביומא על מאי דא״ק ושם רשעים ירקב דהרשעים לא מסקינן בשמייהו דאסור לקרא בשם הרשעים ואותו קרא שם בנו דואג ונהרג אמרו הנשים יהי רצון שיהיה צדיק כדי שיקרא שמו בישראל דמסקי בשם הצדיקים שיהיה אדם קורא שם בנו הנולד לו בשמו של זה לומר שיהיה צדיק כמותו וז״ש ויקרא שמו בישראל יהי רצון שיקרא שמו בישראל שיהיה כל אדם חפץ לקרא שם בנו על שמו של זה וכענין זכר צדיק לברכה המובא ביומא: **והר״ש** הלוי כתב ויקח בעז את רות וגו׳ הגיד לך אדם מה טוב וישר בעז הצדיק פי׳ לא נתן עיניו בממון ולא פנה דרך כרמים ושדות ואף כי אמר כי קניתי את כל אשר לאלימלך וגו׳ ונראה לטוב כי צריך לקנין השדה לקנות את רות ומפני זה כרת עוב הוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי כל מעיינו בקיום המצוה ולכן לא הזכיר לקיחת השדות כי אם ויקח בעז את רות ולא הזכירה עוד בלשון גנאי מואביה אלא רות בלבד. והיה לו לאשה במדרש לקח טוב והיו לו לאשה הגונה להגון אשת גבור לאיש חיל. ויתן ה׳ לה הריון במדרש עיקר מטרין לא היה לה ד״א כל הנשים יולדות למנין הריון ע״כ. וביען על הרוב הנולדים בזרוע לא יעלו לגמר פרי והנה אלביס ולא כלו להם הדשיהם כי אין כח לעבור הולד כ״כ הימים על כן אמרו ד״א כל הנשים יולדות למנין הריון להורות כי להיות הדבר הזה למעלה מן הטבע שלמו לה ימי ההריון שלמים כדרך כל הנשים הבחורות הסרות מאנשים בחורים. ובסיני רבה פי״ב ויתן ה׳ לה הריון בגמטריא רע״א שיעור מקוה ע״כ והכונה כי נטהרה האשה והכלה לשם מצוה ועל כן נתייחס הכל אליה עכ״ל: **והחסיד** מהר״ר יוסף יעב״ץ זלה״ה פירש במצות ר׳ נויטם כו׳ כי בא להורות שהיה הדבר הזה כולו לשמים אין בו מהתאוות המגונות ועל כן לא אמר ותהר ותלד בן אלא ויתן ה׳ לה הריון כי מאת ה׳ היתה זאת עכ״ל: **והר״ש** הלוי כתב עוד ירצה לי זה שדרשו רז״ל שאותו הלילה שבא עליה מת שמצאו להם מקום שלא אמר ותלד לו בן אלא ותלד בן כי כאשר ילדה כבר היה הוא מת ולא ילדה לו עכ״ל: **והחכם** השהביד הכה״ר יהודה ן׳ שושן ז״ל כתב שדרשו כן מפני שקראו לו השכנות שם ואם היה הוא בחיים אין ספק שהוא יקרא שמו לא השכנות עכ״ל: **ואני** אומר שהמקום אשר מצאו נכם לדרוש שאותה הלילה שבא עליה מת הוא ממה שאמר הכתוב ברוך ה׳ אשר לא השבית לך גואל היום דממלת היום משמע דהשבית יום אחד בלבד לא השבית לה גואל שאילו היה מאחר ומתעכב הענין יום אחד היה מת בעז ולא היה לה גואל ואח״כ מצאתי להר״ש הלוי שכתב כדברי זה לשונו ותאמרנה הנשים אל נעמי הנשים השכנות שהלכו ראו מעשה ה׳ כי נורא הוא ככתוב שאותה הלילה שבא עליה מת ועל כן פתחו פיהם בברכה ברוך ה׳ אשר לא השבית לך גואל היום כי כמעט קט היה מושבת כי אם יעבור יום א׳ לא יפדה ולא יגאל כי טוב גואל ראשון לא אבה לקחתה ובעז הצדיק קיים מצוה סמוך למיתתו ומזה כל אנש יחרד בבוא מצוה לידו לא יחמיצנה אותה כי לא ידע מה ילד יום הלא תראה כי אם לא היה הפלגת זריזות בעז ביום ההוא לגמור המצוה הסית ואם היה מלפה עד שיפגע בטוב וידבר אליו יום או יומים היה מת ולא היה מקיים מצוה זו וזה היה דרכו כל הימים רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביו שבשמים כי כן העידה עליו המעטירה נעמי כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום כי לא יתהלל ביום מחר ועל כן אמרו הנשים כי לא השבית לך גואל היום כמתמיהות על הדבר וזה טעם היום עכ״ל: **ואני** אומר כי מזה נלמוד ונקטינן האי כללא בידן כי לעולם האדם לא יחמיץ את המצוה רק בעת שבאה לידו תכף יקיימנה בו ביום ולא ידחה אותה לעת אחרת ועל זה היה אומר דהמע״ה עת לעשות לה׳ הפרו תורתך כלומר אותם שלעולם הם עצלים בענין קיום המצות ואומר עת וגו׳ כלומר יש שהות ביום לעשות לה׳ ודוחין המצוה מלקיימה תכף בבואה לידם אבל אומר שעדיין יש עת לעשות לה׳ אנשים כאלו הפרו תורתך לפי שהמצוה אין ראוי להחמיץ עליה ולדחות אותה לעת אחרת או ליום מחר כי הנה בעז אם היה דוחה ומחמיץ מצוה זו עד יום מחר הי׳ה מושבת לו גואל והיה מת בלא בנים ועל זה היה אומר הכתוב כי תמול אנחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי ארץ רצה להיות מסביל חיי העולם הזה כי לא תדע מה ילד יום ואפי׳ היום בעצמו אינו יודע האדם אם יחיה כל היום כי ראינו אנשים רבים היום כאן והיום בקבר ולכן אמרו כי תמול אנחנו כלומר אין אנו למנות ימים שלנו אלא עד תמול שהוא יום שכבר עבר וכבר חיינו אותו אבל לא היום אשר אנחנו בו וז״ש ולא נדע כלומר ולא נדע עוד אם נחיה היום שאנחנו בו אם לאו וזה מפני כי צל ימינו עלי ארץ ולא כצל כותל או צל אילן אלא ימיו כצל עובר שהוא צל עוף הפורח כי הוא צל עובר אם כן לעולם אין לנו לחשוב היום הזה שאנחנו בו בתוך ימינו רק היום של תמול וז״ש כי תמול אנחנו וגו׳ וכדאמרן ולכן לא החמיץ בעז הענין כי אילו החמיץ אותו אפי׳ יום אחד היה מת בלא בנים ח״ו אלמלא שנזדרז במצוה ונשאה במהרה ובנחיצות רב: **ואפשר** עוד כי מ״ש אשר לא השבית לך גואל היום היינו על גאולת נפש מחלון שגאל אותה ולזה אומרו ויקרא שמו בישראל והענין הוא כי לא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו כמו שאמרנו לעיל אבל יקרא שמו בישראל ויהיה נקרא שמו עם אחיו ועם שער מקומו: **ורב** אהרן ז״ל כתב ויקח בעז את רות מגיד כי מביאה ראשונה נתעברה ועל שהמת לא היו גם שניהם בני בנים אם בעז לזקנתו ואם רות לעיכובה מהיות לאיש וכמ״ש ז״ל בכתובות פ׳ אע״פ עליה דרבי דאיעסקא לבריה ואיטיב בבי רב תריסר שנין עד דאתי עקרה דביתהו אך השי״ת להשלים עלמו העמוקה נתן לה הריון וגם ילדה בן, ואפשר שזה רמז באומרו מנוח אשר ייטב לך והיא השיבה כל אשר תאמרי אלי אעשה גם בעז אמר לבלתי לכת אחרי הבחורים ועוד אמר להקים שם המת על נחלתו שכל זה רמז שלא היה בן בנים ודוק ורז״ל דרשו שהקב״ה גלף לה עיקר מטרין ומפקי לה מייתורא דקרא דקאמר ויתן ה׳ לה הריון ולא קאמר ותהר ותלד בן. ותאמרנה הנשים אל נעמי רז״ל דרשו שאותה הלילה שבא עליה מת והוציאו זה ממה שלא הזכיר הכתוב כלל את בעז מכאן והלאה ועם זה אפשר לומר שאמרו השכנות אל נעמי עם היות תכלית אלו הנישואין היום עכ״ז ברוך ה׳ שלא השבית לך גואל כי גם שמת בעז אשר חשבת להיות מתלוננת בלנו הנה כבר נשאר לך מנחם משיב נפשך והנער הזה עוד יגדל ויהיה כאביו ויקרא שמו בישראל עכ״ל:

(טו) **והיה** לך למשיב נפש שם בעולם הבא דברא מזכה אבא ואימא ויהיה זה לך כמו בנך עצמו ויזכה אותך לעולם הבא שישיב את נפשך שם בטובה ונחת גם לכלכל אותך פה בעולם הזה ואם תאמרו מה לי עמו והא בן איש אחר הוא לזה אמרו לה טעם לדבריהם דהא כלתך אשר אהבה אותך אהבה עזה ילדתו וכיון שנתהוה במעי רות שהיא אוהבת אותך בוודאי הגמור שהוטבעה האהבה ההיא בו ג״כ וגם הוא יהיה אוהב אותך לעשות טובה עמך בעה״ז ובעה״ב ואע״ג שהאהבה נראית רחוקה שהיא ע״י אחר מ״מ קרובה היא כיון שרות אמו טובה לך משבעה בנים א״כ אף אם לא יהיה אהבתו של בן אליך כשבעה בנים לפחות כבן אחד יהיה לך. וכיון ששמעה נעמי את דבריהן עשתה גם היא הכנה אל האהבה ותקח את הילד ותשיתהו בחיקה כדי שיוטבע בו אהבתה: **א״נ** אפשר שניחמו הנשים לנעמי באומרן כי הבן הזה השיב את נפש מחלון לעולם הזה ועל זה אמרו והיה לך למשיב נפש וגם לכלכל את

שבתך

אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים׃ טו וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת־הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ י׳ . י׳ י׳ וחסר

הֲוָת טַבְתָּא לִיךְ בְּעִידָן אַרְמְלוּתִיךְ מִסַּגִיאִין בְּנִין׃ טו ונסיבת נָעֳמִי יַת רַבְיָא וְשַׁוִיאַת יָתֵיהּ בְּעִטְפָהּ וַהֲוָת לֵיהּ לְתוּרְבִּינְתָּא׃

אגרת שמואל

שבתך כי כבר נכנסת לימי הזקנה ואיך יכולה לייגע ולהתפרנס והוא יכלכלך כי כלתך אשר אהבתך ילדתו אשר היא עד עתה היתה טובה משבעה בנים שהי׳ היתה הולכת ללקוט משדה אל שדה להביא טרף לחמותה ומעתה מעשה האם יעשה הבן ויכלכל את שבתך. ואז ותקח נעמי את הילד ותשיתהו בחיקה כי פחדה להניחו בחיק רות אמה כי לא נכתה עדיין באלה ואולי תשכב על הילד ותמיתהו לכן לא הניחתו בחיק רות אבל ושיתהו בחיקה וביום ותהי לו לאומנת כאשר ישא האומן את היונק: ואח״כ מצאתי להר״ם אלשיך שכתב כפירושי וז״ל והיה לך למשיב נפש וגו׳ חכמות נשים ראו כי בעת הולדת את רות לא שתה את לבה נעמי לקחת את הילד ולהושיבו בחיקה כמשפט אם מפני היות בנה ממש כמדובר ואם להיותו בן רות אשר כל ימיה נאמנה בבריתה וסרה אל משמעתה וכן יראה מהמשך הספור כי לא נתנתו בחיקה עד עת בא דבר הנשים האלה כי על כן נכנס פסוק ותקח נעמי את הילד בין הדבקים בין ותאמרנה הנשים אל נעמי וגו׳ והיה לך למשיב נפש וגו׳ ובין ותקראנה לו השכנות שם מפני כי הלקיחה נמשכה ממאמר הנשים הנה כן גמרו אומר כי עמדו בפני נעמי שתי ספקיות הא׳ רוחניי והב׳ גופניי וכי על כן לא שמחה בילד ואולם הרוחניי הלא הוא אם באולי לא היה הילד הזה בנה כי לא באה נפש מחלון שמה כי לא היתה הכונה הצריכה לדבר ההוא כהוגן כי רבה היא ואולי בעז כיון להנאתו לקחת אשה כלילת יופי כמוה ומה גם בלילה הראשון כי בזרות יתיישר שכלו אל האמת ולא יוסף עוד לדעתה כמו שנאמר למעלה כי בלילה ההוא מת ולכן נעמי מסופק׳ בדבר ולכן לא שמחה בו ואולם הספק הב׳ הגופניי הנה היא יצאה נקיה מכל נכסיה והקנתה הכל לבועז כמ״ש עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון וגו׳ מיד נעמי וכל זה כי אמרה להיות בצל בועז הצדיק ועתה כי מת והילד הזה יורש את הכל ותאמר היא שכולה וגלמודה גולה וסורה כי רות לא תחפוץ עוד באהבתה אחרי שיש לה בן מבעז וכבר ניתק חבל הקורבה אשר ביניהן לגמרי ביודעה איש אחר ומה גם בלדת ממנו בן ולכן נתעצבה בילד כי הוא המדיח עליה את הרעה בעצם. לכן הנשים הללו באו לדבר על לבה דברים טובים דברי ניחומי׳ להסיר כעס מלבה ולהעביר דאגה משברה בב׳ הספקות אמנם בא׳ אמרו והיה לך למשיב נפש כלומר דעי באמת כי הילד הזה הנה הוא משובב נפש בנך אשר עד היום לא מצאה נפשו מנוח ומרגוע אבל היא הולכת מדחי אל דחי וכמי שקדם ועתה נחה שקטה והרגיעה בשובה ונחת וזהו למשיב נפש לשובב ולהרגיע נפש בנך אמנם בשני אמרו ולכלכל את שיבתך כדברי המתרגם והראב״ע כי הוא כמו ויכלכל יוסף את אביו ותאמרנה לה אל תדמי בנפשך שתהיי משום והלאה נעזבת ותצטרכי לשוטט בשדות ללקט כי הנה הילד הזה יהיה סבה לכלכל את שיבתך. ואחרי השיבן על ב׳ הספקות נתנו טעם לדבריהן וכלפי הא׳ אמרו כי כלתך אשר אהבתך ילדתו והדבר הוא מה שידובר ע״י חכמי האמת הקדושים אשר בארץ המה כי המשכת נפש המת ואם הוא תלוי ביבם וביבמה העיקר הוא באשה ואמרו זכר לדבר באות נפשה שאפה רוח ולכן אמרו כי כלתך אשר אהבתך ילדתו כי באהבתה אותך לא הסירה מחשבתה מאהבתך בעת ההיא ותמיד לבבה אל אשר נכספת להמשיך נפש בנך אל העה״ז וכלפי הב׳ אמרו אשר היא טובה לך משבעה בנים כלומר את יודעת אותה כל ימי נתגוררם עמך כי היא טובה לך וכן תרגם המתרגם דהיא הות טבתא ליך בעידן ארמלותיך כסגיאין בנין ואחרי שבימים הראשונים היתה אליך כבת וטובה משבעה בנים כן תהיה מהיום והלאה וכל מחסורך עליה ולכן לא תיראי ולא תחתי עכ״ל: ורב אחרון ז״ל כתב והיה לך למשיב נפש כלומר ישיב את נפשך מרוב אנחותיך וגם יכלכל את שיבתך כי הבנים אם לשמחה אם לתועלת וגם שאינו בן בנך ואמרו כי המגדל בן זרים בגדלו יתכבד למגדלו והרי הוא כעמל שוא לז״א כי כלתך אשר אהבתך ילדתו והיא טובה לך וטבע המקום ראוי שימלא במה שיחלב והבן יהיה לך כאמו עם היותה נכריה וא״כ בן בנך ממש הוא זה ונעמי נתנחמה מן אנחותיה גם ממיתת בועז ותשיתהו בחיקה ולא בגאוה אלא היתה לו כאומנת לאהבתה אותה עכ״ל: והרב מורי זלה״ה פירש והיה לך למשיב נפש כי כיון שהבן הזה יהיה מכלל הצדיקים וכמו שנאמר ויקרא שמו בישראל ימשך תועלת לנפשה כאמור וכענין ברא מזכה אבא וכן הענין דברא מזכה אימא ומה גם כי אדריכהו ותיישרהו בדרכי ה׳ ועבודתו דבהאי הני נשי זכיין וא״כ נקוט חדא בבירור דוהיה לך למשיב נפש ועוד אחרת הנוגעת לגוף והוא לכלכל את שיבתך באופן שיהיה ליך חוטרא לידא ומרא לקבורה דזהו הנאה לנשים בחייהן אע״ג דלא מיפקדי אפריה ורביה ומלבד השתי טענות אלו הנוגעות לעצמה וראוי לה לשמוח בבן הנולד לה עוד יש טענה אחרת שראוי לאדם לשמוח בטובת האוהב ובפרט כאשר הוא אוהב נאמן כי יחשוב טובתו כאילו הגיע אל עצמו ואל בשרו וידמה כי בשלומו יהיה לו שלום וכיון שכן בהיות הטובה הזאת נוגעת לרות ראוי שתשמח ותגל אף גילת ורנן כאילו הגיעו והטיבה לה לעצמה וז״ש כי כלתך אשר אהבתך ילדתו ומה גם כי הוציאה אהבתה לפועל ומעשה רב וכמ״ש אשר היא טובה לך משבעה בנים:

(טז) **ותקח** נעמי את הילד ותשיתהו וגו׳. הכונה כי רצתה לעשות גם היא הכנה לשיבא לגמר ותכלית דבר הנשים הצדקניות בשתי טענותיהם אם בענין לכלכל שיבתה אשר זה ימשך מסבת אהבת הבן הלזה עמה רצתה להקדים להתנהג עמה באהבה עזה כאהבת בן יקיר ולזה ותשיתהו בחיקה ומזה ימשך כי גם הוא כאשר יגדל וידע אהבתה עמו יאהבה ג״כ אהבה יתירה כי המקדים לא יושג ועל דבר הנפשיי אשר אמרו והיה לך למשיב נפש בחרה להיות לו לאומנת להדריכו להיישירו בדרכי השי״ת ובלימוד תורתו כי לכל הצדדין יהיה נפש פה או לא יהיה יש לה חלק בצדקתו

וכדאמרן דבהאי הני נשי זכיין בהיותן משתדלות ומסבבות לימוד התורה ומעשה המצות כי המעשה ומנהיג ומדריך יש לו חלק עם העושה וכל המזכה זכות הזוכה תלוי בו. ולבא עד תכונת הענין הזה נציע הצעה אחת ירוץ הקורא בה ויתיישבו הדברים על לבו ותברכני נפשו והנני מציגה לפניו: כי החל האדם לרוב על פני האדמה ויתפרד לכמה ראשים ועמים מעמים שונים עד הגיעם למספר שבעים והנחיל עליון גוים לשבעים שרים ומאז הבדיל והפריש את ישראל להיות עמו וחבל נחלתו כי רצה הקב״ה לזכות את ישראל צוה להם תורה ומצות אשר בסבתם יאירו ויזהירו כזוהר הרקיע להיות דבקים בה׳ אלהיהם לאור באור החיים הנצחיים בהפרד נפשותם מהם ויתעדנו מזיו השכינה. והנה מספר המצות הוא רמ״ח מצות עשה כמספר רמ״ח איברים אשר באדם ושס״ה מצות לא תעשה כמנין הגידין אשר הם קישור גוף האדם ועליהם יעלה הבשר ויקרם וכן הדבר בשלימות האדם כי צריך סור מרע ואחר כך עשה טוב דאי לאו הכי עבירה מכבה מצוה כי אם אין האבר מקושר בגידיו בגוף לא יתקיים הבשר העולה עליו ועצמות האבר לא יהיה חזק ובריא וקל להבין. וג״כ באו מספר מצות לא תעשה כמנין ימות החמה כי בהם משלים האדם ימיו ומחזק אותם כי ימים יוצרו והוא מתכסה בהם בקרוב איש להשתחוות לפני בוראו בהפרד הנפש מהגוף ובהיותם נקיים מחטא ועון ימצאו מצות עשה מקום לנוח עליהם ויתצרפו ויתלבנו ונעשים מלבוש לנשמה ודברים אלו ברורים בספר הזוהר פרשת ויחי גם בפרשת וישלח בענין גיד הנשה. וראוי לדעת כי מספר המצות כנגד האיברים הנה גם הוא בכיון גדול באמת לתועלת העולם הבא והוא כי כאשר יזכה האדם ויקיים את כולם יקנה גוף האדם שלימות וכל מצוה ומצוה מחזיק אבר מאברי האדם ומתקנו כל אחד ואחד אבר המיוחד לו ומקנה ומהוה אור עליון בהיר הוא בשחקים ואז יהיה באמת בצלם אלהים ומוראו ואימתו מוטלת על כל הנבראים וכל המזיקים בורחים ממנו כמטחוי קשת ויראו מגשת אליו ואם ח״ו יחסר מצוה או מצות הרי זה חסר התיקון והרי זה בעל מום לא שלם או תמים ואז האור העליון מתרחק ממנו והרי הוא בהסתר פנים מגדר ההשגחה פרטית ומעותד לסכנות ומקרי הזמן בר מן דין תועלת יותר עיקרי נוגע לנפש והוא כי בהתפרד הנפש מן העולם הזה ללכת לאור באור החיים בג״ע להתעדן מזיו השכינה ידוע כי שם תמצא מלבוש ודיוקן כדמיון גוף דק ורוחני ומתלבשת ומתכסה בו ואז תהיה לה כח לעמוד בהיכל המלך מלכו של עולם ליהנות מזיו העליון ואם לא תמצא שם מלבוש ודיוקן להתלבש בו היא נדחית כי אין ראוי להיות כערומה כמו שמוכיח בס׳ הזוהר במקומות רבים וזהו ענין חלוקא דרבנן והחלוק הזה נעשה מן מעשה המצות אשר יעשה אותם האדם בעולם הזה וחי בהם לעולם הבא כאמור ואף אם האדם יראה לעינים וידמה שאין בהם ממשות ומישוש עבים סתר לו ולא יראה בעיני בשר אשר לו כי יוצר כלם הוא ובריאה יברא במעשה ידיו ופועל כפיו במצות שמורים לו לעד לעול׳ להיות לו בגד ללבוש לכסות את מערומיו ולא יתבושש לעמוד במקום גדולה ורבו יהירא יש מצות מיוחדות לכל אבר ואבר מכף רגל ועד ראש קטן וגדול א׳ מהם לא נעדר וכפי מה שיזדרז האדם במצות וידקדק בהם במחשבתו וכונתו מבלי התדבקות סיג ותולדה כן יעלה ערך טוהר ודקות וזכות המלבוש הנעשה מהם וגם כפי אשר ישנה וישלש האדם במצוה כן יהיה בהירות וטוביות ויופי חלק המלבוש הנעשה ממנה. נקטינן מהאי כי צריך האדם להיות זריז וזהיר בקיום המצות כלם כי אם יחסר אפי׳ אחת מהנה הרי החלוק והדיוקן בלתי שלם בחסרון אבר או אברים כפי המצוה הנעדרת ויהי׳ שם בעל מום ואוי לה לאותה בושה ומה גם כי בעל מום לא יקרב לפניו ית׳ ולא יוכל לגשת אל הקדש פנימה ואור חשך בעדו לא יראה באור נה בהיר אור מצוחצח כשאר הצדיקים אשר שם. והן אמת יש כאן מקום ספק איננו קטן והוא כי אם הדבר כן לא שבקת חיי לכל בריה דאין אדם צדיק בארץ אשר יזכה לדיוקן ההוא וללבוש חלוקא דרבנן כי ידוע היות בכלל המצות חלק שאינו שוה בכל והוא חלק המצות המיוחד לכהנים הלוים וא״כ איך ישלימו רמ״ח איברים ושס״ה גידין לתקן המלבוש והדיוקן כי לפי הנראה שנים הם עליון ותחתון והא׳ דק יותר מחבירו מלבוש הימים ומלבוש הרמ״ח מצות ועוד מלבוש פנימי אחר יותר דק וזך הנעשה מהכונות כדמשמע בפרשת ויקהל ויכולים היינו להאריך בביאור הענין הזה ובסדר המלבושים האלו עם ביאור הדיוקן אשר היה לנפש קודם בואה לעולם והדברים עתיקים אלא שאין כאן מקומו להכנס לפנים מן המחיצה ונחזור למסקנת הספק דא״כ נימא ח״ו דכל מנייהו דישראלים חלוקא דין כיון שאין יכולת לקיים המצות הנז׳ זאת ועוד מצות התלויות בארץ מאי איכא למימר דאטו כל הצדיקים קדושים אשר חוצה לארץ המה לא יזכו בחלוק ההוא ועוד מי שאין לו אח או שלא מת אחיו ואין בידו לקיים מצות ייבום לא יהיה לו דיוקן שלם ומאי הוה ליה למעבד וכהנה רבות במצות אשר לא יבאו ליד האדם בלתי פשיעה מה יעשה בעלותו אל הר ה׳ והוא שרת את ה׳ בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו וימנעוהו מבא אל הקדש להתעדן בעדן גן אלהים ויהיה צועק ואינו נענה והרי כאן דמעת העשוקים ואין מנחם: **ואנו** בעניותינו לא ראינו ייטוב לזה כי אם באמרם ז״ל בפסוק זאת תורת העולה וגו׳ זאת תורת האשם וגו׳ בזמן שאין בית המקדש קיים יקראו בתורת קרבנות ויחשב להם כאילו הקריבו הקרבנות וכן אמרו שהקורא בתורה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות וכו׳ נמצינו למדין שהקורא בתורה בענין הקרבנות נחשבו לו כאלו קיים בפועל ובמעשה מה שלמד וקרא ואף אנו נאמר כי בגמת איש בארשת שפתיו ללמוד בחלק מחלקי התורה עקימת שפתיו הויא מעשה והרי הוא כאילו קיים אותם

יז ותקראנה וּקְרָאָן לֵיהּ שֵׁיבְבָתָן שׁוּם לְמֵימַר אִתְיְלִיד בַּר לְנָעֳמִי וחס׳ וכסג״ו וַתְּהִי־לוֹ לְאֹמֶנֶת׃ יז וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם
וַהֲווֹ קָרְאָן שְׁמֵיהּ עוֹבֵד הוּא אֲבוּי דְיִשַׁי אֲבוּי דְדָוִד׃ יח ואלה וְאִלֵּין ד׳ ד׳. ב׳ מ״ל בסיפרא לֵאמֹר יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא
תולדות ב׳ מ״ל דמ״ל וסימן נמסר בסדר בראשית ע״ש ועיין במסרה רבתא בערך׳ ספוק דמיין אֲבִי־יִשַׁי אֲבִי דָוִד׃ יח וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פֶּרֶץ פֶּרֶץ
יל : פרץ ל׳ זקף קמץ אלה תולדות פרץ והוא חד מן א״ב קמץ בזקפא וסימן נמסר ב׳ מ״ל דמ״ל
במסרה רבתא במערכת אות הקו״ף בס״ד :

תולדות אהרן ותקראנה לו. סנהדרין יט :

אבן עזרא

את יום בואו : (יז) ילד בן לנעמי. כמו ויהי לה לבן: אבי דוד. יתכן שישוב אל ישי גם אל עובד כמו אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. דרך סברא כי נחשון מת במדבר כי לא יתכן להיות נער והוא בעל דגל ונוסע בתחילה קודם ישראל ועוד שהיה הכתוב מזכירו שנכנס בארץ ולא יהיה נשיא השבט אחר והנה אין בין שנכנס לארץ עד שנולד דוד רק שע״ו שנה כי הכתוב אמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה היא השנה הרביעית למלך שלמה ודוד חי שבעים שנה וארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר ואם אמרנו שהיה שלמון כאשר

רשי

(יח) ואלה תולדות פרץ. לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר ויחסו על שם יהודה :

אגרת שמואל

אותם וכן במצות התלויות בארץ ואם לא ראה מאורות הארץ מימיו וכן בכל שאר המצות ונמצא היות האדם אפשרי הקנין הצלוק בשלמות וידו משגת בסבת לימוד התורה כי היא המשלמת ומטהרת ומתקנת את כל המצטרך לנפש האדם באופן ימצא מרגוע אחר המות בג״ע ולא יהיה ערום שליח וערטילי יכין צדיק וילבש בגדי קדש לכבוד ולתפארת וזהו אמרו פסוק תורת ה׳ תמימה משיבת נפש ר״ל משיבת ומרגעת במנוח והשקט את הנפש ומטעמא דאמרן ולבי אומר לי דלהכי קרו ליה לדיוקן ההוא חלוקא דרבנן כי החכמים בתורתם בנקל יבאו עד תשלום החלוק הנז׳ ובענין זה עלתה ארוכה ומרפא לנפשות בני האדם אשר לא חכמים המה ואינם מתעסקים בתורה ובמצות והוא בהיותם מחזיקים ידי לומדי תורה ומעמידים אותם כי בזה יש להם חלק בתורתם ובתקון עמלי תורה נמשך להם תקון ג״כ וזהו אמרו פירוש עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר וזהו ג״כ פי׳ כי בצל החכמה בצל הכסף והוא עם מאמר רז״ל עתיד הקב״ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות וכו׳ : **והנה** בהקדמה זו יובן מאמרם ז״ל בברכות פ׳ היה קורא גדול׳ הבטחה שהבטיחן הקב״ה לנשים יותר מן האנשים שנאמר נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי א״ל רב לר׳ חייא נשי במאי זכיין באקרויי בנייהו לבי כנישתא ולאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן ע״כ : **והדבר** קשה דמאי קאמר נשי במאי זכי והלא יש להן מצות רבות שהן מצוות בהן כגון מצות עשה שאין הזמן גרמא וכל מצות לא תעשה כי השוה רחמנא אשה לאיש לכל עונשין שבתורה . ונראה דקאי רב למאי דקאמר ברישא גדולה הבטחה שהבטיחן הקב״ה לנשים ופרש״י גדולה הבטחה שהרי קראן שאננות בוטחות ופירושן של דברים במאי דאיתא בספר הזוהר פ׳ שלח לך במעשה דר׳ אילא בענין ההיכלות אשר בג״ע מיוחדו׳ לנשים צדקניות להתעדן באור הבהיר והעליון אשר הא׳ מיוחס לבתיה בת פרעה והב׳ לסרח בת אשר והג׳ ליוכבד אם משה והד׳ לדבורה אשה נביאה ולפני ולפנים מאלו ההיכלות ד׳ היכלין דאמהן קדישין ובכל היכל והיכל יש סיעת נשים צדקניות וכמה רבוא ואלפי נשין זכיין בחברת כל א׳ מהנז׳ ומפרש התם דנשי זכיין אשר בהיכל הא׳ איקרון נשים שאננות והיכלין דאמהן קדישין איקרון בנות בוטחות והנה יקש׳ כי כמו שהאנשים צריכין דיוקן ומלבוש שלם בלי חסרון כאמור כן הנשים תצטרכנה בגד ללבוש ולכסות את מערומיהן כי בזולת זה לא יהיה להם כח לעמוד ולהתיצב בהיכלי מלך הנז׳ לעיל כי במה כחן גדול מן האנשים ואדרבא חזינן דהורע כחן ומעתה כיון שכל עצמן של האנשים עם כל ייפוי כחם אין להם מציאות תקון שלם כי אם ע״י התורה נשים דלא מפקדי אתלמוד תורה איכה ישלימו את כל תקון רמ״ח איברים אשר נכללו בגופן וזהו שהוקשה לרב הני נשי במאי זכיין לעמוד בהיכלי שאננות ובוטחות ומשני באקרויי בנייהו וכו׳ כי היותן משתדלות בענין התורה אם בבניהן ואם בבעליהן יש להם חלק בתורתם וזכות לימודם תלוי בהן מאחר שהן היו סבה בהשתדלותן ובשיותן דוחקות את עצמן מצדן ומרצות להמתין את בעליהן ולתת להם רשות ללכת להתעסק בתורת ה׳ נמצא כי התקון בעצמו שיש לאנשים שייך לנשים ואם לא יהיה עצמי בהן נאמר שיהיה הבדל ושנוי ביופי ושלמות המלבוש אבל מלבוש מיהא איכא שלם בלי חסרון חלק מחלקיו . עד פה הגיע ענין הדרוש הזה מיוסד על שרשי האמת והצדק כלמד מבאר מים חיים המגל׳ עמוקו׳ הוא ספר הזוהר . ומעתה נחזור לענייננו כי זאת היתה כונת נעמי הצדקת להיות אומנת לבן הנולד להדריכו ולהיישירו בתורה ובמצות כדי שיהיה לה חלק בהם ותשיג לעמוד בהיכלי קדש שאננות או בוטחות בחברת נשי זכיין כדאמרן עד כאן לשונו :

ואני אומר כי בודאי אמת הוא כי המלבוש של הנשמה הוא נעשה מן המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אמנם נראה לי כי בודאי הוא ית׳ אשר הוא יודע העלומות ידע והבין כמה מצות היה צריך שיעשה האדם אשר בהם יעשה מלבוש שלם לנשמתו והיא חלוקא דרבנן כאמור ובכל המצות אשר הוא מצוה כל ישראל לעשותם מבלתי מצות הכהנים הלוים יש די סיפוק למלבוש אשר יעשה שאדם להתלבש בו נשמתו ולא יחסר כל בו אבל המצות אשר ריבה הכתוב לכהנים הלוים אין בהם צורך לתשלום הלבוש כי במצוה אשר צוו הישראלים בהם הושלם החלוקא דרבנן והלבוש ובמה שהבדיל אלהי ישראל את הכהנים והלוים וריבה להם הכתוב מצות יתירות היינו כדי שיזכו לייפות לבושם בייפוי יתירתא נוסף על היותו חלוק שלם במנין המצות שנצטוו הישראלים לכהנים הלוים יתר שאת כי הקריב הקב״ה מצות יתירות כדי שבהם יזדכך לבושם יותר תתלבש היופי לא מפני שהיה חסר קצת מהלבוש ולא יושלם רק במצות הכהנים כי איך נאמר שגם הישראלי צריך למצות הכהנים כדי להשלים לבוש נשמתו והנה רוב מצות שכהנים הישראלי אשר יעשה אותם עליו נאמר והזר הקרב יומת ואיך ישלים הישראל לבוש נשמתו בקריאתו בתורה במצוה הכהנים כי אם נאמר זאת התורה לעולה כי כל העוסק בתורת עולה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב עולה היינו מפני שאילו היה בית המקדש קיים היה מקריב אותה בפועל ובמעשה ועתה שחרב בית המקדש ואי אפשר להקריבה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב עולה בקראו בדיני עולה וכיון שהיה ראוי הישראלי לעבודה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה וכל הראוי למעשה אין מעשה מעכב בו על דרך כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו אבל מי שאינו ראוי לבילה הלא הוא הישראל שאינו ראוי לעשות ולקיים מצות הכהנים והוא במיתה על עשייתם אם כן איך יחשב קריאתו בהם כאילו עשאה והרי אם עשאם הוא חייב מיתה הלא ודאי על כרחין במצות אשר חייב הישראלי בהם יושלם החלוקא דרבנן הלוק ולבוש שלם מבלי חסרון והמצות יתרות של הכהנים הוא ליפוי יתירא ומאהבתם אשר אהב אותם יותר הש״ת הקריב אותם אליו לעבוד עבודתו ובזה יזכו ליפות לבושם בייפוי יתירא : וכן בענין הנשים אשר ראה ראינו כי כל מצוה עשה שהזמן גרמא נשים פטורות לא מפני זה יהיה חסר לבוש נשמתן בג״ע אבל דבר פשוט הוא כי לבושא דאיתתא להוד ולבושא דגברא להוד לא ראי זה כראי זה ומשונה זה מזה ולכן נאמר לא ילבש גבר שמלת אשה ולהשלמת לבוש נשמתן של נשים די להן באותם המצות שנצטוו ובקיימן אותם השלימו לבוש נשמתן והא תליא הא מילתא בשיקול אל דעות כי הוא ית׳ יודע כי אין צורך במצות עשה שהזמן גרמא ללבושי הנשים ומאי דאמר ליה רב לרבי חייא הני נשי במאי זכיין כבר ידע במאי זכיין דהיינו במצות שנצטוו אבל בהיות כי לעיל קראן נשים שאננות ובוטחות ואמר גדולה הבטחה שהבטיח לנשים יותר מן האנשים על כן תמה כי היך אפשר אשר במצות אשר נצטוו יזכו לאותה המעלה יותר מן האנשים והרי נקטינן כי תלמוד תורה כנגד כל המצות היא שקולה והאשה פטורה מלימוד התורה וא״כ איך אפשר שהזכו הנשים למעלה הנז׳ אם בתוך המצות אשר לא נצטוו היא ת״ה אשר היא שקולה כנגד כולם ומה גם שנאמר שיזכו ליותר מן האנשים על כן שאל במאי זכיין כיון שמן העיקרים הן פטורות והשיב שאין הדבר כן כי אם ג״כ הן זוכות בענין ת״ת וזה באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן וכו׳ הרי שגם להן יתר שאת בענין לימוד התורה כי גדול המעשה יותר מן העושה ולכן גדולה הבטחה שהבטיח הקב״ה לנשים יותר מן האנשים ובדרך זה מיושב הכל ולא קשה מידי :

(יז) ותקראנה לו השכנות שם לאמר כלומר שיאמר השם ויובן ממנו שנולד בן לנעמי ולכן קראוהו עובד שהכונה עובד אלהים וזה מורה היות בן נעמי שנקראת כן על שהיתה צדקת ונעימה במעשיה. ואמר הוא אבי ישי ודוד ולא שהוא זכה להיות לו ישי וישי זכה להיות לו דוד אלא עובד זכה לשתיהם לישי ולדוד וזהו הוא אבי ישי ואבי דוד : **ורב** אהרון ז״ל כתב כי להיות שלא היה לו אב ואמו מרוב צערה לא שתה לבה הוכרחו השכנות לקרא לו שם ועל שם הענין קראו לו את השם והוא כי הן אמרו יולד בן לנעמי כי זה הבן לה הוא להשיב נפשה לכלכלה ולעבוד עבודתה ולכן קראוהו עובד כלומר עובד את זקנתו . הוא אבי ישי וגו׳ הן הנה דברי כותב הספור כלומר וזהו תכלית כל הספור עכ״ל :

ואפשר עוד לומר כי ב׳ שמות נקראו לו א׳ מקרה וא׳ עצמי כי בתחלה כאשר שתה אותו בחיקה ותהי לו לאומנת אז באותם השתי שנים הראשונים קראו לו השכנות שם והוא שם מושאל לא שיהיה שמו העצמי וז״ש ותקראנה לו השכנות שם לאמר אותו לפי שעה יולד בן לנעמי ותהי שמו כפי השכנות בן לנעמי וכשהיו קוראות אותו כך היו קוראים אותו בן לנעמי אבל אחר שגדל ולא היה צריך לאומנת אז ותקראנה שמו עובד ולכן אמר בכאן שמו ולעיל אמר שם כי הראשון לא היה שמו המיוחד לו אלא בדרך מקרה אמנם אח״כ קראו לו שמו המיוחד לו ולכן נקט שמו בכנוי כי הוא היה שמו המיוחד לו . אח״כ מצאתי קרוב לדברי בהר״ת אלמושנינו ז״ל : **והרב** מורי ז״ל כתב המסתבר כי בהיות רות גם נעמי עצובות רוח ושמחתן בלתי שלימה מסבת מיתת בועז בלילה הראשונה כאמור ועתה נתחדש׳ תוגתן בראותן הבן הנולד שלא זכה בועז לראות לידתו ולשמוח בו בהיותו סבול משלשים בנים והנה הוא יתום משעת לידה אשר בלי ספק אין צער גדול מזה בעת ההיא ולכן גם שניהם לא שתו לב לקרא לו שם מגודל יגונם לסבה הנז׳ כי נעדר מי שהיה ראוי לו לשום לו שם כמנהג ולכן הוכרחו השכנות לקרוא לו שם :

הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן׃ יט וְחֶצְרוֹן֙ הוֹלִ֣יד אֶת־רָ֔ם וְרָ֖ם
הוֹלִ֥יד אֶת־עַמִּֽינָדָֽב׃ כ וְעַמִּֽינָדָב֙ הוֹלִ֣יד אֶת־נַחְשׁ֔וֹן
וְנַחְשׁ֖וֹן הוֹלִ֥יד אֶת־שַׂלְמָֽה׃ כא וְשַׂלְמוֹן֙ הוֹלִ֣יד אֶת־
בֹּ֔עַז וּבֹ֖עַז הוֹלִ֥יד אֶת־עוֹבֵֽד׃ כב וְעֹבֵד֙ הוֹלִ֣יד אֶת־
יִשָׁ֔י וְיִשַׁ֖י הוֹלִ֥יד אֶת־דָּוִֽד׃

ג' שוס אנש. ג' ומ"ל
ב' מ"ל בסיפ'
ב' בל' וחד ואישי כד"ס

סכום הפסוקים של ספר רות שמונים וחמשה וחציו ותאמר רות המואבית.

תּוֹלְדַת פָּרֶץ פֶּרֶץ אוֹלִיד יַת חֶצְרוֹן: יט וחצרון וְחֶצְרוֹן אוֹלִיד יַת רָם וְרָם אוֹלִיד יַת עַמִּינָדָב: כ ועמינדב וְעַמִּינָדָב אוֹלִיד יַת נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית יְהוּדָה וְנַחְשׁוֹן אוֹלִיד יַת סַלְמָא צַדִּיקָא הוּא סַלְמָא מִן בֵּית לֶחֶם וּנְטוֹפָה דְּבַטִּילוּ בְנוֹי פְּרוּזְבִין דְּאוֹתִיב יָרָבְעָם חַיָּבָא עַל אוֹרְחֵי וַהֲוָאָן עוֹבְדֵי אָב וּבְנִין יָאֲוָן כִּנְטוֹפָא: כא ושלמון וְשַׁלְמוֹן אוֹלִיד יַת אִבְצָן נְגִידָא הוּא בוֹעַז צַדִּיקָא דִּי עַל זְכוּתֵיהּ אִשְׁתֵּיזְבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְגִין צְלוֹתֵיהּ עֲדַת כַּפְנָא מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּבוֹעַז אוֹלִיד יַת עוֹבֵד דִּפְלַח לְמָרֵי עָלְמָא בְּלֵב שְׁלִים: כב ועובד וְעוֹבֵד אוֹלִיד יַת יִשַׁי דְּמִתְקְרֵי נָחָשׁ בְּגִין דְּלָא אִשְׁתַּכַּחַת בֵּיהּ עִילָא וּשְׁחִיתָא לְאִתְמַסְרָא בִידוֹי דְמַלְאֲכָא דְמוֹתָא לְמִסַּב יַת נַפְשֵׁיהּ מִנֵּיהּ וַהֲוָה יוֹמִין סַגִּיאִין עַד דְּאִדְּכַר קֳדָם יְיָ עֵיטָא דִיהַב חִוְיָא לְחַוָּה אִתַּת אָדָם לְמֵיכַל מִן אִילָנָא דְאָכְלִין פֵּירוֹי חַכִּימִין לִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ וְעַל הַהוּא עֵיטָא אִתְחַיָּיבוּ מוֹתָא כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא וּבְהַהִיא עִילָא שְׁכִיב יִשַׁי צַדִּיקָא הוּא יִשַׁי דְּאוֹלִיד יַת דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל:

אבן עזרא

כאשר נכנס לארץ בן שנה הנה הם ארבעה שלמון ובועז ועובד וישי הנה כל אחד הוליד והוא בן תשעים ואחת שנה ואם יקום מערער ויאמר כי נחשון היה כאשר יצא ממצרים פחות מעשרים שנה הנה נחשב שיהיה בן י"ח שנה ולא נחסר שנות לכת ישראל במדבר והנה יהיו חמשה והנה יוליד כל אחד והוא בן שמנים וארבע וזה נכון בעיני כי הנה בעז זקן היה וזה למדנו בעבור שאמר לרות לבלתי לכת אחרי הבחורים גם ישי זקן היה כאשר הוליד את דוד כי הוא שמיני לבניו ויתכן שנקרא עובד שהולידו זקן ולא לקח האשה כי אם בעבור כבוד השם וגם האם עזבה דתה וארץ מולדתה וחסתה בצל כנף השם על כן יהיה הבן עובד השם כי רובי הבנים דומים לאב ולאם כי הם השרשים ;

אגרת שמואל

א ירצ' שקריאת השכנות שם לבן הזה לא האם ולא נעמי היה בשביל שיצא הקול באמירה דלא פסיק שיולד בן לנעמי ולפיכך רות לא קראה שם בחושבה שנעמי היתה קודמת כיון שקול המון נשמע שיולד בן לנעמי ועוד כי חשבה רות תהיה לבה נוקפ' שבכונה היתה קוראה היא שם להבריח מנעמי ולהפסיק הקול שיולד בן לנעמי ונעמי גם היא לא היתה קוראה שם באומרה שרות קודמת שהוא בנה באמת ומהקפדת שתיהן זו ובשביל זו היה נשאר הבן מבלי שם עד שבאו השכנות וקראו לו שם וטעם לאמר לפי זה בשביל שהיו אומרים יולד בן לנעמי :

(יח) **ואלה** תולדות פרץ כתב הר"ש הלוי ז"ל אחרי כלותו את כל תוקף דבר זה מסיפור הקדוש הזה מהיתר המואבית בא לייחס דוד אשר עליו נתגלגל כל זה כאמור והתחיל מפרץ להיות דוד העשירי קדש כמו שכתב החכם השלם החסיד כה"ר יהודה ן' שושן. ואומרו תולדות מלא אמרו בראשית רבה פרשה י"ב מפני שחסרו ששה דברים מאדם כי על כן היה תולדות השמים והארץ מלא על שם אותם ששה דברים ומשחטאו אדם וחוה וחסרו אותם הששה נחסרו כל תולדות שבמקרא להורות שהם חסרים וביען עתידים לחזור בביאת הגואל היוצא מפרץ על כן תולדות פרץ מלא. ובשמות רבה פרשה ל' אתה מוצא כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ משנים אלה תולדות השמים והארץ ואלה תולדות פרץ וטעם גדולים להם למה אמר אלה תולדות השמים והארץ מלא מפני שברא הקב"ה את עולמו ולא היה מלאך המות בעולם ובשביל כך הוא מלא וכיון שחטא אדם וחוה חיסר הקב"ה כל תולדות שבמקרא וכיון שעמד פרץ נעשה תולדות שלו מלא שהמשיח עומד ממנו ובימיו הקב"ה מבליע המות שנאמר בלע המות לנצח לפיכך תולדות השמים והארץ ותולדות פרץ מלא ע"כ. וכתב הר"ש הלוי ונודע לבאי בשערי חכמת האמת כי הוא"ו הוא סוד קו האמצעי מדתו של יעקב והם החיים וזה שמו אשר יקראו כל מקובל עץ החיים ולכן מורה העדר הוא"ו על העדר החיים ומילואה על מילוי החיים האמנם ביען היות התולדות הנאמר פה הוא דוד השרוי בעלמא דנוקבא דמותא שריא ביה על הדרך הנאמר על כן מלא הנה תיבת תולדות להורות כי ממנו יצא המבטל ומבליע המות. ואומרו פרץ א"ר אבא בר כהנא כל שכפל שמו יש לו בעולם הזה ויש לו בעולם הבא איתיבון ליה והכתיב תרח תרח א"כ יש לו חלק לע"ה אמר להם אף היא לא תברא דא"ר יודן בשם ר' אבא בר כהנא ואתה תבא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לעה"ב ע"כ בב"ר עכ"ל. ועוד אני אומר כי כיון שמואל הנביא ביחס הזה לשכך תלונות מה ידומו בדבר הזה ואני אפרשם כל אחד במקומו ראשונה ידומה גנות גדול מה שהתנהג בעז ברמאות עם טוב הגואל הקרוב כאשר ראו עיניך במה שקדם דברים צדיקים כמה עקם לו את הדרך שלא יקחנה אחרי שפתח דבריו האיר באומרו אנכי אגאל ולכן אמר ואלה תולדות פרץ כי הנה זרח אחיו הזריח אורו ראשונה וחוט השני לעד ואף גם זאת פרץ זה פרץ ועבר לפניו ויפטור רחם אמו ויהי בכור יורש עצר והממלכה נכונה בידו כן דבר בעז כי עם היות טוב נתן ידו בראשונה לגאול ובועז בעז ותעצומות איחרו וכאשר פרץ ישנו בעולם הבא כנדרש בכפל שמו כמדובר כן ענין בעז ולא תשיגהו מזה בושת ופגם כי אדם קרוב אצל עצמו להגיע אליו השלמות. ועל דרך זה פירש החכם השלם כה"ר מאיר ערמאה באגרת ייסורי הצדיקים מאמר הנביא מחמס אחיך יעקב תכסך בושה כלומר מהחמס אשר עשה לך אחיך פעמים בבכורה ובברכה לא עתה יבוש יעקב אבל תכסך בושה כי הוא נזדרז לקנות השלמות ואתה בשצף קצף הסתרת פניך ממנו והוא ענין נפלא בכתוב וזה דבר בעז כאמור ולכן הזכיר את פרץ עכ"ל : ואני אומר כי בהיות שכל עיקר המגלה הזאת הוא להודיע היחס של דוד המלך ע"ה והדברים מוכיחים מתוך הספור כי מאת ה' היתה זאת ואשה זאת מן השמים הקנו אותה לו אף אם נראה כי היה בדבר קצת פריצות בהיות שהלכה ותגל מרגלותיו ותשכב והנה פרץ בן יהודה יוכיח כי עם היות שעמדה תמר בעינים על אם הדרך כדרכן של זונות וכן יהודה חשבה לזונה ועם כל זה יצאו ממנה כל הצדיקים שיזכור כן היה ענין הזווג הזה וכדאמרן לעיל: ובמדרש וחצרון הוליד את רם ולא ירחמאל הוה קדמאי שנאמר ובני חצרון ירחמאל ואת רם ואת כלובי אלא לפי שנשא ע"ג להתעטר בה שנאמר ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה ע"כ וכתב החכם החסיד כה"ר יהודה ן' שושן ז"ל צא ולמד כי חטא אחד יאבד טובה הרבה שאבד זה הצדיק שלשלת יוחסין משום עונג שעה: וכתב הר"ש הלוי ואני אומר כי בא לסלק ממנו עוד גנות אחר והוא אשר דובר בו כמה פעמים כי איך ולמה יצא שורש זה מהמואביה הזאת ואף אם תהיה מותרת נראה דלאו משנת חסידים היא כאשר נכפל למעלה וזאת שאמר וחצרון הוליד את רם ועזב הראשון ירחמאל ביען נשא ע"ג להתעטר בה ואחרי שזה לא רוחם ביען נשא ע"ג ויאשם ויצא ממשפחת בית אביו ולא עוד נזכר שמו זאת אומרת שאם היה דבר רות לא טוב בעיני ה' גם היא גם בעז לא יבואו בסוד ה' אלא שהיה זה ממנו ית' כי כל הנפשות לו הנה והוא היודע אותנה כי ירחמאל נשא ע"ג להתעטר בה ואין ספק שנתגיירה שאם לא כן לא היו מקפידים על המקרה להתעטר בה ומניחים העלם שנשא ע"ג אלא איברא כדאמרן ובעז נשא את רות המואביה ונשא הוא בישראל ואין המלט מהציץ הנה ניצוץ משביב חכמת האמת והוא כי מעת חטא אבינו הראשון נתקלקלו הדברים ונעשו פנימיים חצוניים וחצוניים פנימיים וכנרמז במגלת איכה מהזוהר בפסוק והתעוותו אנשי החיל והוא סוד העשוקים הנאמר בקהלת כנרמז בספר הזוהר ובייחוד במעשה רב דרב ייבא סבא המוזכר למעלה ומאז נצחו רות ונעמה ונתקרבו עתה והנה הוא סוד צפורה אשת משה ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל והמשכילים יזהירו והוא הדבר אשר הזכיר לרם ועזב את ירחמאל כמו שנאמר וכל זה להורות כי השורש הזה עושה פרי למעלה פרי צדיק עץ חיים עד שאם יפגע במנוול מן גו יגורש ולא יזכר שמו בשלשלת היחס אף אם הוא בכור וכאשר היה דבר יעקב ועשו עכ"ל : והרב מורי זל"הה כתב נראה לי כי על כן ייחס מפרץ ולא מאביהם הראשון יהודה בהיות כי גם הוא נבזה קצת כדומה לזה שענין תמר ליהודה בעיני השומעים לא טוב הוא ויש מקום לייחס בו קצת גנאי ח"ו ולכן התחיל לייחס התולדות מפרץ ואגב אורחיה אשמעינן שאם בעיני ההמון הדרך מעוקם עם כל זה יודע תעלומות גלוי לפניו היות הכונה לשמים ואין ראוי לייחס בו פגם כלל כי מה' יצא הדבר וכמאמרם ז"ל בפסוק צדקה ממני עכ"ל :

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) **יעשה**. יעש ק׳. ובמדרש רות מהזוהר יעש יעשה כתיב אם תזכו להכנס תחת כנפי השכינה יעשה ואם לאו יעש חסר ה״א. וע׳ עוד בשרש ישי בשם מדרש לקח טוב ובספר אגרת שמואל להחכם כמהר״ר שמואל אוזידה ובמתנות כהונה: (ט) ומצאן. כתב המכלול דף קע״ג שנגדעה ה״א הנקבה מהמכתב והאל״ף נחה והצד״י בציר״י וכן קראן לי מרא שבסמוך עכ״ל. ואנו מצאנו שניהם בסגול גם בספרים כ״י ובמקרא אחת בלבד מדפוס ישן מצאתי קראן הרי״ש בציר״י ובמדרש רות רבתי ומצאן כתיב אחת מלאה ושתים לא מלאות: (יב) שהנה בנופי לכן. בנסחא כ״י ובדפוסים ישנים הלמ״ד בסגול וברוב הספרים בציר״י ובמכלול דף קס״ו הלמ״ד בסגול לפי שהיה בתשלומו לכנה הלמ״ד בפת״ח כמו שמענה נשים (ירמיה ט) ויש ספרים מדויקים הלמ״ד בציר״י והוא על העיקר כמו לך עכ״ל. ובעל שרש ישי דרש לה לכאי נו״ן כפופה כמו שדרשו רבותינו אצל ומצאן מנוחה דלעיל: (יג) תשברנה. הבי״ת בציר״י: תעגנה. ברוב הספרים הגימ״ל בציר״י וכ״כ רד״ק במכלול דף קנ״ו ובשרשים האריך לתת טעם לדבר גם בספר רב פעלים כתוב הגימ״ל נראה כמשפט השלמים וכן כתב ר׳ אליה בספר הרכבה ולוית חן שער ב׳ פ׳ ה׳ ובמקצת ספרים כ״י וגם באיזה דפוס בסגול: (יד) ותשנה. בהעלם האל״ף מהמכתב רד״ק בשרשים ומכלול וכן הוא למערבאי ובחילופי הדפוס כתיב עם יו״ד למערבאי וטעות הוא ובמדרש רות רבתי ותשנה חסר אל״ף השם כתן מהלכות ובוכות היינו חסרות כח ועיין בעל שורש ישי ובעל אגרת שמואל: (יט) עד בואנה. מלא וא״ו ללמדך שהלכו ו׳ ימים ובשבת נחו: (כ) קראן לי. עיין לעיל על ומצאן: מרא. לית כתיב א׳ והטעם לפי שחטאה במוראתן של עניים שלא פרנסם בשני הרעב: (כב) משדי מואב. ביו״ד וכן במסורת כל ספרא כתיב יו״ד בר מן ב׳ כתיב ה״א וסימן כי שמעה בשדה מואב כי פקד ה׳ את עמו. ויאמר לגואל חלקת השדה:

ב (א) **מידע**. מודע קרי: (ב) ואלקטה בשבלים. וכן אלקטה נא שבסמוך שניהם בחט״ף קמץ כ״כ רבינו יונה בספר הרקמה ורד״ק במכלול דף כ״כ ושרשים ומדקדקים אחרים וכן מצאתי במקצת ספרים כ״י גם כי בהרבה ספרים הם בשוא לבדו: (ג) ותלך ותבוא ותלקט. מלא וא״ו לומר לך ו׳ ימים לקטה ובשבת נחה: (ז) אלקטה נא. הקו״ף בחט״ף קמץ כמ״ש לעיל: (ח) תעבורי. במקצת ספרים כ״י אשכנזים ובדפוסים ישנים מלעיל שהטעם בבי״ת אך בס״ם מדוייקים כתובי יד וגם במקצת ספרי הדפוס מלרע וכן כתב רד״ק במכלול דף כ״ג ז״ל ובא שורק תחת חולם במלת תעבורי מזה והוא מלרע וכן כתב בדף קכ״ח שהטרחא ברי״ש: (יא) הגד הגד לי כל אשר עשית. בנדרים פ׳ אין בין המודר נמנה עם מלין דקריין ולא כתבן את דהגד הגד וכתב הר״ן ז״ל האי את ק׳ ולא כתיב מיהו בספרים שלנו ק׳ וכתיב ואף במסרה שלנו לא מדכר ליה בהנך דקריין ולא כתבן עכ״ל. ודבר זה נפלא הוא מאד בעינינו אדרבה איפכא אשכחן בספרי דילן ולא כתיב ולא קרי את כלל ועיקר רק הוא חילוף בין מערבאי ומדינחאי דלמדינחאי כתיב את כל אשר ולא קיימא לן כוותייהו: (יג) כאחת שפחתך. ברוב ספרים חסר יו״ד: (יד) ויאמר לה בעז. ה״א הכנוי נחה והיתה ראויה להיות במפיק והוא חד מן מלת לה דלא מפקין על פי המסורת וסימנם אנ״ך פי׳ אורייתא נביאים כתובים לפיכך נראה לי שבי״ת בעז רפה שאין כאן דין מפיק כמו שכתבתי בפרשת ואלה שמות על ותאמר בתמר ובסוף פרשת שלח לך ובזכריה ה׳ ועיין מ״ש בסוף פ׳ מטות: (טו) גם בין העמרים. הע״ין בחט״ף קמ״ץ: (כ) האיש מגאלנו הוא: (כא) ותאמר. חצי הספר בפסוקים:

ג (ג) **ורחצת** וסכת ושמת. בדפוסים אחרונים כתוב ושמתי ביו״ד וקרי ושמת בלא יו״ד אבל בכמה ספרים כ״י וגם בדפוסים ישנים כתב ושמת בלא יו״ד ואין כאן קרי וכתיב כלל ואף במסורת ריש ספר מלכים נסדר הסימן מן מ״ג מלין דכתיבין י׳ בסוף תיבותא ולא קריין ולא נחשב בהם מזה הפסוק רק תיבת וירדתי ובמדרש אמרו וירדתי כתיב כדלקמן ולא דרשו שום דבר אצל ושמת ואין אנו צריכים למה שכתב בזה בעל שרש ישי ואל יקשה בעיניך אם בפרטן אי אתה מוצא רק מ״א מלין מפני שצריך להוסיף בתי תיבות שהם בפרשת תוכחה בפסוק יען אשר לא זכרתי (ביחזקאל טז) שכתוב זכרתי ביו״ד וקרי זכרת בלא יו״ד ובאותו פסוק עצמו ולא עשיתי כתיב ביו״ד וקרי עשית בלא יו״ד ופשע המגיה בזכירתם. עוד יש לדעת כי מה שכתוב בסוף מסרה הנזכרת. הייתי לכן כה אמר ה׳ אלהים יען אכלת. טעות סופרים הוא המעוותים עלינו את הכתובים וצ״ל אתי כה אמר אדני אלהים יען אמרים לכם אכלת אדם אתי שכתוב ביו״ד וקרי את בלא יו״ד והוא ביחזקאל סימן ל״ו: שמלתך. שמלתיך קרי: וירדתי. וירדת קרי ובירושלמי פ״ת דפאה וירדתי כתיב אמר לה זכותי תרד עמך: (ד) ושכבתי. ושכבת קרי והכי איתא ברות רבתי ועיין מה שכתב בעל אגרת שמואל והמתרגם תרגם והאה שאילה מיניה עיטא והוא יחוי לך וגו׳ נראה שדורש יו״ד של ושכבתי לרמוז על שאלתה שתשאל ממנו ושכבתי כלומר תן לי עצה אם אנצל לאיש דאל״כ אין תבור לוהוא יגיד לך עם שכבתי כך כתב בספר גאולת הגר: (ה) כל אשר תאמרי ◦◦◦ אעשה. אלי קרי ולא כתיב וכן אלי דהשערים שבסמוך ואינון מן מלין דקריין ולא כתבן על פי המסורת והכי איתא בנדרים פ׳ אין בין המודר א״ר יצחק מקרא סופרים ועיטור סופרים וקריין ולא כתבן וכתבן ולא קריין הלמ״מ קריין ולא כתיבן פרת דבלכתו (שמואל ב ח) איש דכאשר ישאל (שמואל ב׳ טז) באים דונבנהם (ירמיה לא) לה דפליטה (ירמיה נ) את דהגד הגד. אלי דהגורן. אלי דהשערים ע״כ. וע׳ מ״ש לעיל גבי הגד הגד ובמסורת חשיב כל הני ועשר עלייהו אחריני ואלו הן בני דונא אבו ◦◦◦ בנימין (שופטים כ) כן דכי על ◦◦ בן המלך מת (ש״ב יח) צבאות דקנאת ה׳ ◦◦ תעשה זאת (מ״ב יט) בניו דוהדרמלך ושראצר ◦◦◦◦ הכהו (שם במלכים) וכולהו אינון עשר וכן נסדרו במ״ג כאן ובריש ספר דברים ובטעם י׳ מלין אלו שקורין ואינן כתובים מצאתי כתוב על זה בשני פעמים לותה נעמי את רות בראשונה אמרה כל אשר תאמרי אעשה ובשנייה אמרה כל אשר תאמרי אלי אעשה ע״כ. ובמדרש רות רבתי אלי ק׳ ולא כתיב אמרה לה שמא יבא אחד מן הכלבים ויזדווג לי ואעפ״כ עלי לישב הדברים ובמדרש לקח טוב לר׳ טוביהו בר׳ אלעזר אמרה רות לחמותה וכי כל אשר תאמרי אלי אעשה ואלך בדרך מקושטת ויחשבוני לזונה לא אעשה כן אלא הטוב והישר בעיני אלהים ואדם אעשה ולזות שפתים ארחיק ממני וכן עשתה שהלם ותרד הגורן ואחר כך ותעש ככל אשר צוה חמותה והיינו דגרסינן במסכת שבת פ״ק ואלו קשרים מאי דכתיב תן לחכם ויחכם עוד זו רות המואביה ושמואל הרמתי וכו׳ ועיין עוד בשרש ישי ובאגרת שמואל: (יב) ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי. אם כתיב ולא קרי על פי הגמרא דנדרים פרק ד׳ ובמסורת עשר עלייהו אחריני כמו שנמסרו כאן במ״ג ועיין מ״ש בירמיה ל״ב בס״ד וברש״י ושרש ישי ואגרת שמואל ובספר גאולת הגר כתוב דמה שכתוב אם לרמוז שספק בידו אם גואל הוא מצד היכולת שככה אם כחו וזקן: (יג) ליני. כפי המסרה דריש ד״ה וריש בראשית הנו״ן רבתי ולא הלמד ובנוסחא אחר מאותיות גדולות לא נמנית עמהם וכן בספרים כ״י אין שום אחד מהן גדולות: (יד) ותשכב מרגלתו. מרגלותיו קרי: בטרום. יתיר וא״ו ובמדרש רות ר״פ ז׳ אמר ר׳ ברכיה בטרום כתיב מלמד שנשתהה שש שעות כמנין הוא״ו פי׳ שש שעות ששכבה למרגלותיו ועיין שרשים ואגרת שמואל: (טו) ויאמר הבי המטפחת. במדרש רבתי דרות הבה כתיב מלמד שהיה מדבר עמה בלשון זכר שלא ירגיש בו בריה. וכתב בעל מתנות כהונה צריך לומר שכן היה כתוב בספרים שלהם שבספרים שלפנינו כתיב הבי גם בעל שרש ישי כתב שלא נמצא כן בכל הספרים שלנו ובמסורת שלנו מהדפוס כאן וגם בירמיה סוף סי׳ ל״ט כתיב דפלוגתא על דין המוסרה במסורת כ״י נמסר מסרה הנזכרת ט׳ חסר א׳ בליבנא בלא פלוגתא כלל: (יז) כי אמר ◦◦◦ אל תבואי. אלי ק׳ ולא כתיב להודיע כי רות הגידה הדבר לנעמי ב׳ פעמים כדאמרן לעיל על כל אשר תאמרי אלי וע׳ עוד בשרש ישי ואגרת שמואל:

ד (א) **ויסר** כרוב הספרים הסמ״ך בפת״ח לא בקמ״ץ: וישב. טעמו למטה ולכך הוא כלו קמץ קטן ולית דכוותיה כן מצאתי בספר דקדוק כ״י: (ד) ואדע. ואדעה ק׳: (ה) קניתי. קנית ק׳ ובמד׳ רות קניתי כתיב וזה מסייעא להאי דא״ר שמואל בר נחמן אנס היה מדברי תורה אמר הראשונים לא מתו אלא ע״י שנטלו אותה ואני הולך ליטלה חס לי ליטלה לית אנא מערבב זרעייתי איני מערב פסולת בבני ולא היה יודע שכבר נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית וע׳ שרש ישי: (ו) לגאול לי. מלא והאל״ף בקמ״ץ והוא הטוף והוא חד מן יתרים וא״ו והטפים קמצים על פי המסורת: (ט) אשכתך הבי״ת בקמ״ץ בספרים מדוייקים כתובי יד והתי״ו בסגול מפני שהמלה מלעיל בשני פשטין וכן כתב בלוית חן ש׳ ב׳ מהשער השני ובס״ת כ״י התי״ו בציר״י ובפשט אהרן לבד וביטול ברובא ובמקראות ראשונות מהדפוס בציר״י ובשני פשטין ואינן מחוורות אצלי: טובה. בס״ת כ״י נמסר עליו לית בטעם בטי״ת וכן נמנה בסוף מסרה גדולה בטעם הדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה: (יח) ואלה תולדות פרץ וגו׳. במדרש ב״ר אלה תולדות השמים והארץ אמר ר׳ שמואל בר נחמן כל תולדות שנאמרו בתורה חסרין בר מן תרין אלה תולדות פרץ וגו׳ והדין ומפני מה אינון חסרין ר׳ יודן אמר כנגד ששה דברים שנטלו מאדם הראשון ואלו הם. זיוו. חייו. וקומתו. ופרי הארץ. ופירות האילן. ומאורות. וכלהו יליף להו התם מקראי ושוב אינן חוזרים לתקונן עד שיבא בן פרץ. וכתיב בס׳ גאולת הגר נ״ל דהיינו טעמא שפרץ הראשון נקוד קמ״ץ וסגול והשני בתרין סגולתא שהם שש נקודות להורות שעד פרץ היו ששה דברים חסרים לגמרי מאדם ומפרץ ואילך עד דוד חזרו ג׳ מהן שהרי זיו מצינו במשה פירות הארץ ופירות האילן חזרו ונתקנו ג״כ בקצת אבל חיי האדם והקומה והמאורות נשארו חסרים לגמרי ולעתיד יחזרו כלם לתקונם הראשון לכן ראשון קמץ וסגול להורות שבתחלה היה הכל שלם והסיר וא״כ נפחתו שלשה ופרץ שני בשש נקודות להורות שלעתיד יחזרו כלם ע״כ: (כב) ועבד. במקצת ספרים חסר וא״ו אחר העין וכן במסורת כ״י עובד ב׳ מלא וסימן ותקראנה לו השכנות. וכמו הוליד את עובד: ועבד הוליד את ישי. ב׳ זקפין קמצין בקריא וסימנהון ודוד בן ישי. ועבד הוליד את ישי:

הקדמה

מאת הרב המחבר ספר לחם דמעה למגלת איכה

הדור אתם ראו משפטי ועיני הן בעודני חי חי תהלה לאל חי והגון לחדש דבר מדעתי ממה שחננני קוני שמתי כל מעיני מגמת פני להקדים העקר ודבר ה׳ היה יקר מדרש שמואל על מסכת אבות כי באמת אמרו האי מאן דבעי למיהוי חסידא ליעיין במילי דאבות וכן אמרו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת על כן קודם כל חקיקת חרות ספר מספרי בדפוס הקדמתי ספרי הראשון ספר מדרש שמואל פירוש לאבות מגן לכל החוסים בו ובהיכלו כלו אומר אל לבו הוד חכו ומלתי מלים מכל מחללים חדשים גם ישנים שם יתנו צדקות ה׳ אשרי איש ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאד. אחר כל אלה ידי עשתה נתתי אל לבי לדרוש ולתור במילי דאיכה חשכה גדולה נפלה עלינו בנפול עטרת ראשנו בית קדשנו ותפארתנו וכל מחמדנו היו לאין וחרבה עירנו ובשיתי שוממי שאשי׳ אני מה מני עיני הלך עיני יורד מים ולא תדמה מאין הפוגות צרות רבות ורעות כתרוני באו בנים עד השברים מרים ונאנחים אי לזאת היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה כי רבתה בתה מאנה הנחם נפשי כי קדר שמשי לזאת קראתי שם הספר השני **לחם דמעה** כי האכילנו ה׳ לחם דמעה והשקנו מי רוש על כרוש בדמעות מרות ויגונות לאלפים ולמאות במלאת סאת העונות. אלה אזכרה ואשפכה עלי דמעות ליס הגדול כי גדול כים שברנו לפני ה׳ וכולי האי ועדין אולי אולי לי אללי הוא ירפא לנו הנה כי כן דרשתי סמוכות אחר המדות קינות ודמעות חוברות ונעתרות את פני ה׳ אלהי אל אלהי הרוחות להמציא אלינו מנוחות והשביע בצחצחות נפשנו כבתחלה. וגם פה אחזתי דרך מדרש שמואל להרבות דברות להכות אישים ראשונים ואחרונים למען ישמחו ויעלזו כל הלומדים בו וזכות הרבים תלוי בו אחוה דעי ומדעי אשא דעי ישמח לבי גם אני בשתים אלה הספרים וחבורים דוברים מרות וזולגות דמעות חשבתי דרכי כי בגללם יכון כסא ה׳ וכסא משיחו לנצח נצחים כי מפתח בית דוד על ה׳ ועל משיחו ליגאל אותנו ולהשיב בנים לגבולם על תלם על כן הדפסתי אחריהם ספר **אגרת שמואל** והוא באור מגלת רות אמה של מלכות קטנה הכמות ורבות האיכות גם הוא אור בהיר דעות שלמים וכן רבים על שמם אקראם אענדם עטרות לראשי ואני שונה דבריהם תחלה בטרם כל דברי יראו ישרים וישמחו. גם עתה אשא פני אל ה׳ אלהי יעזרני על דבר כבוד שמו ויזכני להיות ממצדיקי הרבים עולם ועד ביתר שאת ויתר עז ספרי ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בעבור שמו הגדול אמ״ו

נאום המחבר הצעיר **שמואל די אוזידא**

א אֵיכָה ׀ יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה׳׳. מ׳. כ״א
כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת׳ ול׳ כמדינות

אֲמַר יִרְמְיָהוּ נְבִיָּא וְכַהֲנָא רַבָּא אֵיכְדֵין יִתְגְּזַר עַל יְרוּשְׁלֵם וְעַל עַמָּהָא לְאִתְדָּנָא בְּתִירוּכִין וּלְמִסְפַּד עֲלֵיהוֹן אֵיכָה הֵיכְמָא דְּאִתְדְּנוּ אָדָם וְחַוָּה דְּאִיתְרְכוּ מִגִּינְתָא דְעֵדֶן וְאַסְפִּיד מָרֵי עָלְמָא עֲלֵיהוֹן אֵיכָה עֲנַת מִדַּת דִּינָא וְכֵן אֲמָרַת עַל סְגִיאוּת חוֹבָאָהָ דִּי בְגַוָּהָא אִשְׁתְּדוּר וּבְגִין כֵּן תְּהֵי יָתְבָה בִלְחוֹדָהָא כִּגְבַר דִּמְכַתַּשׁ סְגִירוּ עַל בִּסְרֵיהּ דִּי בִלְחוֹדֵיהּ יָתֵיב וְקַרְתָּא הֲוַת מַלְיָא אוֹכְלוֹסִין וְעַמְמִין סַגִּיאִין אִתְרוֹקִינַת מִנְּהוֹן וַהֲוַת דַּמְיָא כְּאַרְמְלָא וְדִי מִתְרַבְרְבָא בְעַמְמַיָּא וְשַׁלִּיטָא בְּאַפַּרְכַיָּא וַהֲוָה מַסְּקִין לַהּ מִסִּין הַדְרַת לְמֶהֱוֵי מְכִיכָא וּלְמִתַּן כְּרַגָא לְהוֹן בָּתַר דְּנָא:

איכה י״ו וסי׳ איכה אשא לבדי. איכה אוכל להוריש׳. איכה יעבדו הגוים. איכה נדע את הדבר. איכה ירדוף אחד אלף. איכה היתה לזונה. איכה תאמרו חכמים. איכה נהיתה הרעה הגדולה. אהה ה׳ אלהים איכה נעשה. איכה נשבר מטה עוז. איכה ידע אל. איכה תרעה ה׳ כו. איכה ישבה בדד. איכה יעיב באפו. איכה יועם זהב איכה נחשבו לנבלי. וחד איכה הוא:

תולדות אהרן איכה ישבה בדד. מ״ק כו סנהדרין קד זוהר תרומה: היתה כאלמנה. תענית כ:

רשי

(א) **איכה** ישבה בדד. ירמיה כתב ספר קינות היא המגלה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האש והיו בה שלש אל״ף ביתו״ת איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אל״ף ביתו״ת שנאמר (ירמיה לו) ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש: בדד. גלמוד מיושביה: רבתי עם. יו״ד יתירה כמו רבת עם שהיתה עמה רב יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה. ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אצלה

אבן עזרא

אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים. שהם נוסדים על קשט ובזיקת מדע ינוקים. וכל דבריהם כזהב וככסף שבעתים מזוקקים. אכן מדרשיהם על דרכים רבים נחלקים. מהם חידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים ומהם להרויח לבות נלאות בפרקים עמוקים. ומהם לאמץ נכשלים ולמלאות הריקים על כן ידמו לגופות טעמי הפסוקים. והמדרשים כמלבושים בגוף דבקים. מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים. ודרך הפשט הוא הגוף בדברים נבחרים ובחוקים. וכן אמרו שהמקרא כפשוטו והדברים עתיקים: ואני אברהם בר מאיר מארץ מרחקים. הוצאתני מארץ ספרד אמת המציקים. וספרי אלו בגלותי היו בידי מחזיקים. ויורוני לבאר ספרים בטעמים מנופת מתוקים. וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים. ואיכה המגלה הנשרפת על יד יהויקים. כי לא נמצא שני דברי השם אשר הם בספר ירמיה חקוקים. וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים ועוד כתוב מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה: (א) בדד. שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ״ד ובחסרונו וכן מלת בטח: רבתי. שרתי. מלעיל להבדיל בין היו״ד הנוסף ובין יודי״ן סימן המדבר כמו אוהבתי לדוש ועמדה מלת גנובתי יום מלרע בעבור השתנות הבי״ת: רבתי בגוים. איננה כראשונה רק בלשון גדולה כמו ורבי המלך. על כל רב ביתו. ונפתחה למ״ד למס להורות על ה״א הדעת הנעדר

לחם דמעה

(א) **יאמר** בשנדייק כי בתחלה קראה עיר ואח״כ קראה מדינה והכונה כי לא׳ מג׳ סבות אפ׳ שלא תכבש העיר אם לסבת היות בתוכה עם רב. או לסבת היות האנשים אשר בתוכה אנשים חכמים ונבונים אפילו שיהיו מעטים כי עצה וגבורה למלחמה. או לסבת היות המדינה מוקפ׳ חומה גבוהה דלתי׳ ובריח. ובירושלם היו כל השלשה הנז׳. ולכן קא מתמה המקונן איכה נחרב׳. וז״ש איכה ישבה בדד העיר רבתי עם כלומר כי אפילו אם היתה עיר פרוזה אין חומה יש לתמוה איכה ישבה בדד בהיות שהיתה רבתי עם. ועוד יש לתמוה איכה היתה כאלמנה בהיות שהיה בה ג״כ עצה וחכמה למלחמה, וזה יובן במשז״ל וז״ל רבתי בגוים והלא כבר נאמר רבתי עם ומה ת״ל רבתי בגוים רבתי בדעות ע״כ. ומכפל לשונם נראה כי ראשונה הוקשה להם והלא כבר נאמר רבתי עם ואם כן רבתי בגוים הוא מיותר ועוד הוקשה להם כי רבתי עם הוא יותר חידוש מרבתי בגוים כי רבתי עם נראה כי היתה רבה באוכלוסא וכולהו מעם אחד ורבתי בגוים נראה שהיתה רבה באוכלוסא מגד עממין סגיאין שהיו בתוכה ולכן חזרו ואמרו ומה ת״ל כי יותר חידוש השמיענו במה שכבר אמר רבתי עם וא״כ מה ת״ל רבתי בגוים אלא בודאי הכונה רבתי בדעות. ועוד בה שלישיה שהיתה שרתי במדינות כלומר שהיתה שרתי בכל המדינות הגבוהות חומה דלתים ובריח וא״כ איכה היתה למס: ורז״ל אמרו איכה ישבה בדד איה כה האמור לאברהם כה יהיה זרעך ואיה כה האמור לישראל כה תאמר לבית יעקב ע״כ. כיון המקונן בפותחו בתיבת איכה לפי דבריהם שאלה ותשובתה. השאלה היא איה כה האמור לאברהם כה יהיה זרעך כי עכשיו נשארו מעט מהרבה וישבה בדד העיר רבתי עם ובמלת איכה עצמה רמוזה התשובה והיא כי באה עליהם הרעה על עזבם תורת אלהים וזהו איה כה תאמר האמור להם בנתינת התורה באופן כי בתיבת איכה רמז השאלה והתשובה: ובפשט הכתוב אפשר לומר עוד כי בכה ויקונן ירמיה הנביא על ירושלם בשתי בחינות אם בבחינת שישבה בדד והכונה כי מבלי בניה היא יושבת כאשה עקרה שלא ילדה. ובאומרו רבתי עם אפשר שרמז למ״ש ז״ל. שפעם אחת רצה המלך אגריפ׳ לידע כמה אוכלוסין היו בירושלם צוה לכהנים ליקח כוליא אחת מכל כבש וכבש שהיו שוחטין לפסחיהן ואח״כ מצא כליו׳ כפלי׳ כיוצא מצרי׳ ועל ריבוי גדול כזה אמר רבתי עם. ומאי דנקט רבתי ביו״ד יתירא אפשר שרמז לנו גודל ועוצם הריבוי והוא משז״ל דגמירי שלא היו נמנים על כל כבש וכבש פחות מעשרה אנשים באופן כי מלבד היותה רבתי עם כדאמרן עכ״ז לפי האמת היו עשרה פעמים באותו הריבוי לפי שאין לך כבש שלא היה בו עשרה אנשים באופן שלזה כיון רבתי ביו״ד להורות שהיה עשר פעמים רבת כדאמרן. ועוד שנית מפני שהיתה כאלמנה כי היא אלמנה בחיי בעלה ע״כ כאלמנה בכ״ף הדמיון וכמ״ש הנביא כי בועליך עושיך ה׳ צבאות שמו והניחה ואין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק באופן כי היתה ירושלים כאלמנה מבלי בעלה היא יושבת. גם אפשר שכיון במאי דנקט כאלמנה בכ״ף למה שאמרו ז״ל כי לא זזה שכינה מכותל מערבי על כן כאלמנה ולא אלמנה ממש. ואומרו רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס אפשר כי בהיות שהיא היתה רבתי בגוים ופירושו כמו רבי המלך כלומר רבתי ואדונית ושלטנית בכל הגוים וגם היתה שרתי בכל המדינות ושולטת עליהם כי לא היתה קריה אשר שגבה ממנה ועתה היתה למס ונהפוך הוא אשר ישלטו המה ביהודים כדאמרן: ומה שאמר שישבה בדד ולמטה אמר היתה למס דנראה דקשו אהדדי עכ״ז מ״ש שישבה בדד אין הכונה שישבה בדד לגמרי אבל גם אם נשארו בה מעט העם קראה בדד בערך שעד עתה היתה רבתי עם והוא רבתי עם ועל אותם המעטים שנשארו בה עליהם אמר היתה למס שהיו פורסי׳ מסים וארנוניות: גם אפשר לומר שמ״ש ישבה בדד שנראה פשוטו שהיתה בדד לגמרי היינו על אותם השנים שנשארה ירושל׳ חרבה ושממה כי גם מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו ועל שאר השנים שהיו בה יהודים א׳ מעיר ושנים ממשפחה על אותו הזמן יאמר היתה למס. ואפשר גם כן שרמז מ״ש היתה למס אל מה שראינו אנחנו בזמנינו זה כי בכל מקום אשר תחת ממשלת המלך יר״ה אין לך מדינה שיהיה בה ריבוי מסים וארנוניות על היהודים כארץ ישראל ופרט מן הפרט ירושלם והלמלא כי מכל גלילות ישראל שולחים שם מעות לפרוע המסים וארנוניות שלהם לא היו יכולים יהודים לדור בה מרוב המסים ועל כן היה מקונן הנביא עליה שרתי במדינות היתה למס:

ובמדרש איכה ישבה שלשה נתנבאו בלשון איכה משה ישעיה וירמיה. משה אמר איכה אשא לבדי. ישעי׳ אמר איכ׳ היית׳ לזונ׳. ירמיה אמר איכה ישב׳ בדד ע״כ. כונתם ז״ל להודיע שאין יסורין בלי עון וראיה משלשה נביאים אשר נבאו בלשון איכה. להודיענו כי אף אם ממאמר משה שאמר איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וגו׳ נודע מעלת ישראל וחשיבותן לפניו ית׳ וכשאז״ל במ״ש הכתוב ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה׳ אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינים. וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אם אני חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר וקבע את קובעיהם נפש. עד כאן. והנה מזה יודע כי ישראל הם בחשיבות גדול בעיני השם יתברך כיון שאמר משה איכה אשא לבדי וכו׳. לפי שהרבה אתכם על דייניכם ומזה איכה של משה יתגלגל התמיה׳ של ירמיה שיתמה איכה ישבה בדד העיר רבתי עם כיון שראה ראינו חשיבותם לפניו ית׳ וכמ״ש על כן בא הכתוב השלישי והוא ישעיה וניבא ג״כ בלשון איכה לתרץ הקושיא המתיילדת מהאיכה של משה והיא האיכה שאמר ירמיה וניבא בלשון איכה לתרץ הקושיא הזאת והוא אומרו תדע איכה היתה לזונה קריה נאמנה וכו׳ לפי שעד עתה צדק ילין בה ועתה מרצחים ומהכתוב השלישי שהכריע ביניהם יודעו דיניו ומשפטיו לישראל כי צדיק וישר הוא ולא נשא פנים אפילו לבנו אהובו ועל כן שלשתן נבאו בלשון איכה לרמוז על האמור. ובמדרש אמרו ז״ל אמר הקב״ה לירושלים מי הושיבך בדד אמרה לפניו מי יכול להושיבני בדד אלא אתה בלבד נגעה בי יד פרעה ולא ישבתי בדד נגעה בי ידו של סנחריב ולא ישבתי בדד וכיון שנגעה בי ידך בדד ישבתי איכה ישבה בדד ע״כ: **הנה** המר״ר משה אלמושנינו ז״ל נראה מתוך דבריו שמה שאמר נגעה בי יד פרעה היינו גלות מצרים ואינו כן כי כאן מדבר עם ירושלים עצמה כי יד פרעה לא הושיבה בדד ובגלות מצרים עדיין לא עלו לירושלים ומאי קאמר ולא הושיבני בדד אבל הענין הוא דבר פרעה נכה שהרג את יאשיהו כבעלה לירושלים ויאשיהו לא רצה להניחו מפני שאמר לו לירמיהו משה רבך אמר וחרב לא תעבור בארצכם ואפילו חרב של שלום ונהרג יאשיה

פ׳ כסיגו׳ הָיְתָה לָמַס: ב בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ
ג׳ אֵין־לָהּ מְנַחֵם מִכָּל־אֹהֲבֶיהָ כָּל־רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ

תולדות אהרן בכה תבכה בלילה. מועד קטן כו סנהדרין קד:

ב בכו כַּד שְׁלַח מֹשֶׁה נְבִיָּא אִזְגַּדִּין לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא וְתָבוּ אִזְגַּדַיָּא וְאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְהַהִיא לֵילְיָא תְּשַׁע יוֹמִין בְּאָב הֲוָה וְכַד שְׁמָעוּ עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל יַת בְּשׂוֹרְתָא בִּישָׁא הָדָא דְאִתְבַּשְּׂרוּ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל נְטָלוּ עַמָּא יַת קָלֵיהוֹן וּבְכוֹ בְּלֵילְיָא הַהוּא מִן יַד תְּקִיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּהוֹן וּגְזַר לְמֶהֱוֵי בָּכָן בְּלֵילְיָא הָדָא לְדָרֵיהוֹן עַל חוּרְבַּן בֵּית מוּקְדְּשָׁא וְכַד אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה לְיִרְמְיָהוּ כַּהֲנָא רַבָּא לְמֶהֱוֵי חָרִיבָא יְרוּשְׁלֵם עַל יְדוֹי דִנְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא אִין לָא תַּיְבִין בִּתְיוּבְתָּא מִן יַד עָאל וְאוֹכַח יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְסָרִיבוּ לְקַבָּלָא בְּמֵימְרֵיהּ בְּכֵן עָאל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וְצָרָא יַת יְרוּשְׁלֵם וּבֵית מוּקְדְּשָׁא אוֹקִיד בְּנוּרָא בִּתְשַׁע

אבן עזרא

הנעדר ולא נדגש המ״ס להקל על הלשון. וי״ו בכו תחת ה״א כי אותיות אהו״י מתחלפות

רשי

אללה: בכה תבכה. שתי בכיות על שתי חורבנין: בלילה. שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הציתו בו את האור. דבר אחר בלילה לילה של בכיות מרגלים בתשעה באב גרמה להם דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה. מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה

לחם דמעה

יאשיהו על ידו אבל עם כל זה ירושלים עדיין עמדה על תילה ולא הושיבה בדד פרעה נכה וכן כשגלו עשרת השבטים ע״י סנחריב נשארו שבט יהודה ובנימין באופן שלא הושיבני בדד וכיון שנגעה בי ידך בדד ישבתי כי לא בא נבוכדנצר על ירושלים רק אחר שכמה שנים היתה בת קול יוצאת בהיכלו ומכרזת ואומר עלה והחרב את ביתי והחרבן הזה היה על ידו ית׳ כי שלוחו של אדם כמותו באופן כי כאשר נגעה בי ידך בדד ישבתי: עוד אז״ל דבר אחר בדד מעמה בדד מנבואה בדד מכהונה ע״כ. נראה דשלשתם רמוזות בכתוב איכה ישבה בדד העיר רבתי עם הרי בדד מעמה ובאומרו היתה כאלמנה רבתי בגוים היינו בדד מנבואה כי בהיות השכינה שוכנת בתוך ירושלים מבין שני הכרובים היה שפע הנבואה יוצא ומדבר אל עבדיו הנביאים אבל עתה שנסתלקה השכינה היתה העיר כאלמנה מנבואה אשר בענין הנבואה היתה רבתי בגוים וחשובה בעיניהם ונעמן מצרעתו יוכיח באופן שהיתה רבתי בגוים בענין זה ועתה היתה כאלמנה בדד מנבואה. וכנגד מעלת הכהונה אמר שרתי במדינות שהרי משנאסרו הבמות אין עבודת הכהונה כי אם בירושלים באופן שבזה היה לה יתר שאת מכל שאר המדינות ועתה איכה ישבה בדד מכהונה מה שעד עתה היתה שרתי במדינות לענין זה ועתה היתה למס ועל כן בכה תבכה וכו׳: ובפשט הכתוב כתב הר״מ אלמושנינו ז״ל זה לשונו אפשר לדקדק מלת רבתי ושרתי בכינוי היו״ד עם שלדעת המפרשים היא כיו״ד המגביהי לשבת המשפילי לראות וכו׳ שהיו״ד נוספת עם כל זה כל היכא דאיכא למדרש דרשינן ואומר אני שכונת הנביא בזה כאלו מדבר בשם השי״ת ואומר שאיך יתכן שהעיר שהיתה רבתי עם שאני הרביתי אותה בהשגחתי תהיה בדד כאלמנה וכמו כן איך יתכן שהעיר שהיא רבה מצד שהשי״ת הרבה אותה ושמה ית׳ עשה אותה שתשתרר על שאר המדינות בהשגחתו הנפלאה תהיה למס וכאילו אמר בשמו ית׳ העיר אשר אני הרביתי אותה בגוים ועשיתי אותה שרה במדינות איך יתכן שהיתה למס כי אם היתה רוממותה על צד הקרי וההזדמן או מפאת המערכה אינו מן התימה כי גלגל הוא שחוזר בעולם אמנם בהיות הטוב מפאת השגחתו ית׳ איך יתכן שיעדר עד שבכה תבכה בלילה כו׳ וגלתה מעוני כו׳ ודרכי ציון אבלות וכו׳ עד פסוק חטא חטאה ירושלים שהיא התשובה אל השאלה הזאת שאמר שבעבור שחטאה חטא גדול כי על כן נכפל על כן לנידה היתה שחטאה גרמה שהשי״ת אשר נתן לה את כל הטוב הנז׳ הוא הסתיר פניו ממנה והיתה לאכול עכ״ל: ואני אומר כי אפשר למדרש מאי דנקט ביו״ד לרמוז כי עם היות דפשטיה דקרא מדבר על ירושלים התחתונה גם רמז ביו״ד שמדבר על ירושלים העליונה ואמר בשם השי״ת שגם כן מקונן על ירושלים העליונה שהיא רבתי ביו״ד של מדבר בעדו שהוא בכינוי אל השי״ת כלומר אותה העיר שהיא רבתי עם כי לעולם היתה מתמלאת נשמות על ידי הזווג העליון וזהו שאמר רבתי עם ועתה ישבה בדד והסיבה שישבה בדד היתה שאין זווג לאחדש נשמות עם רב מפני שהיתה כאלמנה ומדודה נפקדה ונקט כאלמנה ולא אלמנה ממש מפני כי בשבתות וימים טובים יש זווג למעלה בעלייתה לבא עם דודה לחדש נשמות חדשות ועל כן עונתן של תלמידי חכמים מלילי שבת ללילי שבת וג״כ רבתי בגוים שהיא ירושלים העליונה והיא רבה וגדולה בעיני שרי הגוים אשר הם שבעים שרים של מעלה והיא שרה במדינות ולרמוז שגם כונתו לקונן עליה נקט ביו״ד של המדבר בעדו וכאילו השי״ת מדבר על העיר שהיא שלו והיא ירושלים העליונה וקא מתמה איכה היתה למס כי היא פורעת מס לכל שאר המדינות ולכל שאר השרים של מעלה כי כלם יונקים ממנה ואינה יכולה לרעות ולהניק את גדיותיה אבל היא פורעת מס לשבעים שרים וכל היניקה יונקים הם לעצמם ולזה רמז אומרו היתה למס ודי למבין: עוד כתב הר״מ אלמושנינו ז״ל זה לשונו ואפשר שהפסוק הזה יהיה בו שאלה ותשובה והשאלה הוא איך ישבה בדד העיר רבתי עם והתשובה היא היתה כאלמנה ירצה איך יתכן שתקרא ירושלים יושבת בדד בהיותה ברבוי עם שהרי היא מלאה גוים שבאו גוים רבים אליה והיא ראש ממלכה לכל גוים ואם כן איך יאמר שישבה בדד בהיותה גם עתה רבתי עם רב בכמות אשר בקרבה. והתשובה היא שיקרה לה כמו שיקרה לאלמנה אשר בהיות לה בנים ובנות ועבדים ושפחות לרוב הנה במות בעלה תשב בדד אעפ״י שתשאר בחברת כל שפחותיה ועבדיה כי בהעדר בעלה הוא כאלו נעדרו כולם כך קרה לירושלים כי בהרחיק השי״ת שכינתו מתוכה אעפ״י שתהיה רבתי בגוים ושרתי בכל המדינות עכ״ז היתה למס והוא אומרו היתה כאלמנה ר״ל קרה לה כמו שיקרה לאלמנה בהעדר בעלה ממנה ועל כן אעפ״י שירושלים תהיה עתה רבתי בגוים ושרתי במדינות כולם שתהיה ראש לכל מדינות המלכות עם כל זה היתה למס כאמור עכ״ל: ואני אומר שאם נרצה לפרש על פי דרך זה יותר טוב לומר שכל הכתוב הוא שאלה ואמר איכה ישבה בדד וכו׳ כלומר איך יתכן שהקריה שישבה בדד העיר שעתה היא רבתי עם וג״כ איך יתכן שתקרא שהיתה כאלמנה בהיות שהיא כעת רבתי בגוים ומלאה גוים שרים רבים ונכבדים וגם כן היא בעצמה עתה אחר החרבן היא שרתי במדינות והיתה חשובה מכל שאר המדינות וגם לעולם היתה למס כי כל העולם נותנים אליה מסים וכיון שעדיין יש לה אלו השלשה שהיא רבתי בגוים ושרתי במדינות וגם היתה למס לקבל מס משאר המדינות ואיך יצדק עליה לומר שהיתה כאלמנה. והשיב הנביא ואמר בכה תבכה בלילה ודמעתה על לחיה והטעם מפני שאין לה מנחם מכל אוהביה שהם היהודים ואדרבה כל רעיה שהם ישראל בגדו בה והיו לה לאויבים באופן שאין לה נחמה אלא כאשר היא מיושבת מכל אוהביה לא כעת אשר היא מיושבת מאויביה כי אז תקנתה קלקלתה ועל כן כיון שגלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה וגלתה יהודה שהם אוהביה אעפ״י שהיא ישבה בגוים כלומר שירושלים ישבה בגוים אשר בתוכה כלומר עם הגוים אשר בה לא מצאה מנוח בהם וידוייק עם דרך זה מלת היא מיותרת דלשתוק מניה ולימא הכי גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה וישבה בגוים לא מצאה מנוח ובודאי שמה שאמר ישבה בגוים אמלת יהודה שהזכיר קאי אבל לפי פירוש זה שב אל עצמות העיר שהזכיר למעלה והכונה שהעיר שהזכיר אעפ״י שהיא ישבה בגוים כלומר שהיא מלאתי גוים רבים לא מצאה בזה מנוח ועל כן דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד אעפ״י שהיא מלאה גוים הם אבילות לפי שאין באי מועד והם עולי רגלים שהיו באים לה בכל מועד וגם כל שעריה שוממין מפני שעד עתה היו שערים מצויינין בהלכה ועתה חלפו למו על כן ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה: ומצאתי כתוב איכה ישבה בדד הנה הדברים שהם גדולי הערך וסכמות אעפ״י שיאבדו לעולם ישאר מהם שארית נמצאה ותמה הנביא איך ירושלים נאבדה מן הקצה אל הקצה שלא נשארה ממנה כלל וזהו שאמר איכה וכו׳ ואמר ישבה בדד מדה כנגד מדה כי ישראל הובטחו שכל זמן שיהיו דבקים וקרובים אל השי״ת שישכנו לבטח כמו שאמר אשריך ישראל וכו׳ וישכון ישראל בטח בדד וכו׳ אמנם אחר שפנו אליו עורף ולא פנים השיב השי״ת השגחתו מהם והסיר מהם מלת בטח ונשארו בדד. ואמר רבתי עם כלו׳ הם הם עם שיש להם תרי״ג מצות בגימט׳ של רבתי עם החיבה שלה. ואמר היתה כאלמנה ולא אמר אלמנה לומר שהיא כאלמנות חיות שלא תוכל להנשא כן היא לא תוכל לעזוב תורת אלהיה ומה שאמר רבתי בגוים אינו כפל שהכונה על אומות העולם שהיו הולכים ובאים אליה היתה למס משועבדת למס כל המלכיות. או ירצה היתה לחסיסות או כמלה הפוכה ואמר היתה לסמל כלומר העיר הקדושה היה עתה בה סמל הקנאה ע״כ: ועוד מצאתי כתוב ישבה בדד יש בתורה שהוא לשון טובת העם שוכנין בטח בדד שאין אומה ולשון מתערב בהן להזיקן וכתוב בהם לשון שכונה ולא לשון ישיבה כמו הן עם לבדד ישכון. וישכון ישראל בטח בדד אבל אותו שכתוב בו לשון ישיבה הוא פורענות כאדם שיושב יחידי ומצטער בדד ישבה מיליף של רבתי עם וכן בירמיה בדד ישבתי ישב בדד. ובכמה מקומות מצינו לשון ישיבה אצל אבלות שבי אלמנה בית אביך ישבו לארץ ידמו וישבו אתו לארץ. רבתי עם יו״ד יתירה כמו היושבי בשמים ולשון הזה הוא הייתי מרבת עם רבתי דבר שהוא תדיר וכן היושבי בשמים תדיר הוא יושב בשמים וכן מקימי מעפר דל תדיר אחת שתים ושלש בכל יום כאלמנה שמת בעלה ונתמעטו אוכלי שולחנה ואלמנה יושבת שוממה כדכתיב ותשב תמר שוממה ור״ל איכה ישבה כאלמנה כדאמרן ע״כ:

(ב) **בכו** תבכה בלילה ראוי לדקדק שכפי דקדוק הלשון היה ראוי שיאמר בכה בה״א שהוא מקור כי בכו בוא״ו הוא לשון עבר והנה המפ׳ פי׳ כי אותיות אהו״י מתחלפות כמו השכלת עשו. והרשב״א הלוי ז״ל פי׳ כי מטבע החולה שיכבד חוליו מתחלת הלילה עד חצות ולכן בוכה ומתמרמר גנוחי גנח ויילולי ייליל מחצי הלילה והלאה יקל החולי וצערותיו ולא דמוע ידמעו עיניו לא כן היה בצרות חרבן שהיו הולכות ומתגברות ומכבידות כמז״ל בבקר תאמר מי יתן ערב וגו׳ כתבו רש״י ז״ל בפ׳ ולז״א כי בכתה כל הלילה בין כו׳ שעות של לי׳ וזהו בכו וכן כו׳ שעות של לילה וזהו תבכה בלילה. ולי יג״ר בכו כ״ד ו׳ כי בכייתם היתה שעברה על כ״ד בתורתך שבכתב וכן על ו׳ שיתא סדרי תורה שבע״פ שניתנה בו׳ סיון.

וכן תבכה בלילה כמד"א והלילה אמר והיינו עון זנות. ודמעתה על לחיה כמד"א בשבט יכו על הלחי וזהו ש"ד. אין לה מנחם מכל אוהביה שרי מעלה שאליהם היתה עובדת למה שהן הם בורות נשברי הכח וזהו ע"ג. **כל רעיה בגדו בה** פי' בשבתה כי מה בה בתוכה לא כברא ושנאת חנם גוברת כן כמדתה כל רעיה בגדו בה. היו לה קרוביה ובני מעיה לאויבים כמעשיה עם אביה ואמה שבשמים עכ"ד דכתיב שבתך בתוך מרמה לדעת הרי"ט ז"ל זו עבודת ע"ג כל ימות השנה ואפי' ברמיות לתת יום א' לה' כשאר השרים מאנו דעת אותי ביום שאין הבטן שולט זה י"ה וכן מנין השט"ן מאנו דעת אותי עכ"ל וזהו לדעתי ימים יוצרו כל ימות השנה בבחינת שליטת היצרים טוב ורע ולו יתב' א' בהם זה י"ה שאין שטן ויצה"ר שולט בו כי כלו לה' והללו לא ייחדוהו לה' לכן גם הב"ה השיב לה לאויבים אנשי ביתה וגדוליה עכ"ל. ואני אומר שאפשר שיובן עם מ"ש בפ' ויהי העם בוכה למשפחותיו אמר הקב"ה חייכם אני קובע אותה לכם בכיה לדורות. ואפשר שלזה כיון מ"ש בכו בוא"ו שהוא לשון עבר כלומר כיון שהם בכו לשעבר באותו הלילה על כן נגזר עליהם שתבכה לעתיד באותה הלילה וקבעה בכיה לדורות. א"נ יתפר' עם מה שאמרו ז"ל לארץ כשל בכה תבכה ואמרו שהיתה בוכה ומבכה. בוכה ומבכה להב"ה בוכה ומבכה למה"ש וכו' והנה מנו שם ששה דברים שהיתה בוכה ומבכה ואפשר שלזה רמז באומרו בכו בוי"ו לרמוז כי לו' דברים היתה בוכה ומבכה. ודמעתה על לחיה אפשר שבא לתרץ איך ולמה לא עלתה ארוכה ומרפא לישראל בהיות כי קי"ל שערי דמעה לא ננעלו על כן השיב ואמר ודמעתה על לחיה כלומר כיון שלא היו שופכים לבם כמים על כן לא נענו כי אפילו בעת שהיו בוכים לא היה אלא מעט מזער לא כביר כי מעולם לא הרבו בבכיה עד שירדו מהדמעות עד לארץ אבל גם בעת שהיו מעוררים הבכיה היה כ"כ מועטת עד שלא היה בה כשיעור שתרד דמעתה לארץ אבל לעולם נשארה דמעתה על לחיה כ"כ היתה מועטת: **וגם** אפשר שבא לתרץ למה לא נענו כיון דקי"ל שערי דמעה לא ננעלו וזה עם מ"ש ז"ל ודמעתה על לחיה אלו גבוריה והנה לזאת הסבה לא הצילם כי מן הראוי שיבכו על הגורם מיתת גבוריה שהם העונות והם לא בכו מהעונות שגרמו המיתה כ"א על מיתת גבוריה וז"א ודמעתה על לחיה: **אין לה מנחם מכל אוהביה וכו'**. כפי הנראה אוהב הוא יותר נאמן מריע ולכן אותם שהיו אוהביה לא היו מנחמים אותה וגם לא מצערים אותה רק היו בשב ואל תעשה אבל אותם שהיו רעיה לבד שלא היה ביניהם כ"כ אהבה מקודם עתה בגידתם היה בקום עשה שהיו מצערים אותה בקום עשה והיו לה לאויבים: **א"נ** מ"ש אין לה מנחם אין הכונה שלא היה מי שינחם אותה אבל הכונה שעם היות שהיו לה נביאים ואוהבים מנחמים לה לא היתה מקבלת נחמה מהם וז"ש אין לה מנחם מכל אוהביה וזה יובן עם מ"ש ז"ל כל רעיה בגדו בה אלו מיכאל וגבריאל שהם ירדו לשרוף את ההיכל והנה הנביאים היו מנחמים אותה וכמ"ש ישעיהו ע"ה נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם כו' ותאמר ציון עזבני ה' כו' כלומר אמרה ציון כיון שהוא אין מנחם אותי כ"א ע"י שלוחים הם הנביאים א"כ נמצא שעזבני ה' וה' שכחני כי לא רצה הוא בעצמו לנחמני ולא רצתה להנחם ועל כן חזר הנביא ואמר לשי"ת עניה סוערה לא נוחמה עד שאמר השי"ת אנכי אנכי הוא מנחמכם בשתים אחד רני עקרה מעונות ב' קומי אורי כי בא אורך תורה אור ואור זכות ואז משיבה כנ"י שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כמ"ש שובה ישראל בתשובה ולב נשבר אז הנביא א"ל הנה כי כן שהב"ה נמצא פנים בפנים אליכם דרשוהו ואל תרפו אותו עתה בהמצאו זהו קשור ז' דנחמתא ותרי דתשובתא. נמצא בעד עתה לא היתה היא מקבלת התנחומין ע"י הנביאים והטעם לפי שמיכאל וגבריאל שהם רוחניים שרפו את ההיכל ואיך יקבל תנחומין מבשר ודם על כן כיון שרוחניים שרפו את היכלה אין לה מנחם מכל אוהביה כלומר לא רצתה לקבל התנחומין מכל אוהביה והם הנביאים והסבה מפני שכל רעיה שהם מיכאל וגבריאל בגדו בה והיו לה לאויבים על כן לא רצתה לקבל נחמה מאנשים שהם חומריים עד שיגלה עליהם ממ"ה הקב"ה וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר כאמור ואז תקבל התנחומין. ואפשר כי מה שאמר לאויבים בלמ"ד שהכונה כי מיכאל וגבריאל היו לה לעזרה בהלחם ישראל עם האויבים כי היו מיכאל וגבריאל נגד האויבים וכמו שראינו שהלך גבריאל במחנה סנחריב והרג ק"פ אלף והם היו לה לעזרה נגד האויבים ועתה בגדו בה אותם שהיו לה בעזרתה להלחם עם האויבים על כן אין לה מנחם: **ובמדרש** אין לה מנחם וכו' כל מקום שנאמר אין לה הוה לה ע"כ. יצא להם ממאי דנקט מלת אין ולא אמר לא היה לה מנחם מכל אוהביה וכיון שאמר אין שיש במשמעו אין ולא שאם יהיה נקוד בצר"י תחת האל"ף משמעו לאו ואם יהיה נקוד בחירק תחת האל"ף משמעו הין על כן אמרו כי היה לה ולהורות זה נקט אין דמשמע תרוייהו כי אין לה עכשו אבל היה לה וכדאמרן: **ואמר** שאין לה עכשו לפי שעה מנחם מכל אוהביה וכל רעיה בגדו בה ואמר היו לה לאויבים כלומר אלו אוהביה ורעיה לא שהיו אוהבים באמת ועכשו נהפכו לאויבים אלא אף בתחלה היו לה לאויבים והיו נראין כאוהבין בשעת הנאתן ועכשיו גילו מצפוני לבם וקרא אותם אוהבים ורעים בערך מה שהיו מראים להם קודם: **אי נמי** אמר בכו תבכה וכו' בכו על חרבן בית ראשון ותבכה לעתיד על חרבן בית שני והכל בלילה א' והוא ליל ט' באב וזאת הלילה מדי שנה בשנה היא קבועה בכיה לדורות וכל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' ועל כן בלילה בפת"ח להורות על הלילה הידועה ואחר כל ימות השנה גם אם לא תבכה ותוריד כנחל דמעה לפחות הא מיהא בזוכרה את בת ציון יזלו עיניה דמעה ותרד דמעתה על לחיה אף אם היא דמעה יחידה באופן שתשאר על לחיה דבוקה כי אין כח בבכיה לעשות טיף טיף כנגד טיף טיף לירד על הארץ עם כל זה בזוכרה את בת ציון יזלו עיניה דמעה ודמעתה על לחיה ואמר אין לה מנחם מכל אוהביה הודיעה כי נפשה מרה לה על אובדן אוהביה והם החסידים ואנשי מעשה שהיו בתוכה ויהרגו בזדון חסידי עליון בי' הרוגי מלוכה וכיוצא בהן ע"כ ציון במרר תבכה לבי לבי על חלליהם מעי מעי על הרוגיהם ואין לה מנחם מכל אוהביה כלומר א"א לה לקבל תנחומין ממה שנעשה לכל אוהביה אבל על כל רעיה שהם שאר כל ישראל שהם היו בראשונה רעיה אח"כ בגדו בה וחטאו עוו ופשעו ואדרבא הם היו לה לאויבים כי הם בעונותיהם החריבוה ועל אלו כיון שבגדו בה והיו לה לאויבים אפשר שתקבל נחמה עליהם: **ובמדרש** בלילה למה בלילה לפי שאין קול הולך אלא בלילה לכך נאמר בלילה אמר רבי אייבו לילה מוסף עמה קינה מעשה באשה א' שהיתה בשכונתו של ר"ג והיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה עליו בלילה והיה ר"ג שומע את קולה והיה נזכר חרבן בית המקדש והיה בוכה עמה עד שנשרו ריסי עיניו וכיון שהרגישו בו תלמידיו עמדו ופינו אותה משכונתו ע"כ: **ראוי** להבין אם ר' אייבו פליג אתנא קמא או לא. ועוד כי כפי הנראה המעשה שמביא הוא ראיה לת"ק וא"כ אמאי הפסיק בסברת ר' אייבו באמצע. על כן נ"ל דר' אייבו ות"ק לא פליגי ומר אמר חדא ומא"ח ולא פליגי ועל כן נקט א"ר אייבו ולא קאמר ר' אייבו אמר כדרך מאן דפליג. ואמר למה בלילה כלומר למה היתה בוכה בלילה יותר מביום ותירץ לפי שאין קול הולך אלא בלילה והיא בכונה מכוונת היתה כיונה בלילה כדי שישמעו קולה וכשישמעו קולה בוכה בתמידות גם השומעים קולה יבכו עמה ועם זה אפשר שיישב באופן אחר אומרו בכו בוא"ו לרמוז כי רבים בכו עמה לפי שהיא תבכה בלילה אשר הקול הולך ונשמע ובשמעם את קולה בכו אחרים עמה וחזר ואמר לכך נאמר בלילה לרמוז כי במ"ש יתורץ גם קושיא אחרת כי לו הונח שהיא אמת שהיתה בוכה בלילה לבד הכתוב לא היה ראוי שיאמר שהיה בלילה כי מאי איכפת לן אם היה הבכיה בלילה או ביום ומה בא ללמדנו וכך הל"ל בכו תבכה ודמעתה על לחיה כו' ובמ"ש מתורץ למה נאמר וז"ש לכך נאמר בלילה כו' והביא עוד מימרת ר' אייבו שהוא סייעתא למ"ש והביא מעשה רב וז"ש א"ר אייבו לילה מוסף עמה קינה כלומר שמוסף עמה קינה כי ע"י שישמע קול הבכיה מוסף לאחרים שיבכו עמה ויקוננו גם הם וז"ש מוסף עמה קינה והביא המעשה של ר"ג באותה אשה שהיתה בשכונתו והיה ר"ג שומע את קולה והיה בוכה עמה וכו': **והרב מורי** זלה"ה כתב בביאור דברי רז"ל וז"ל הכונה שהרגיש בפסוק אומרו שהיתה בוכה בלילה וכי בלילה ולא ביום ואם הכונה אף בלילה הל"ל כן בפי' ואם נאמר דלעולם היו מכוונים לבכות בלילה ולא ביום והטעם בשביל שביום לא היה מועיל להם ובלילה אשר הקול נשמע חשבו שיועיל להם אין זו טענה כי היאך יוכלו להתאפק מגודל צרותיהם ומכותיהם ולא יבכו וז"ש למה בלילה ותירץ הטעם הוא בשביל הליכת הקול ולא משום זה נאמר שלא היו בוכים ביום אלא לפי שאינו נרגש ביום אלא בלילה לכך הזכיר בלילה. ועם זה ידוקדק אומרו לכך נאמר בלילה ולא אמר לכך בכו בלילה דהוה משמע שלא בכו ביום אלא לכך נאמר וכדאמרן. ור' אייבו אמר לילה מוסף עמה קינה כלומר לא תדייק שאומרו בלילה ר"ל ולא ביום או אם היו בוכי' שלא היה נרגש אלא ודאי היו בוכים ובכייתם רבה היתה שהיתה נרגשת אפי' ביום אלא שמ"ש בלילה הכונה היא שהוא נמשך עם בכו תבכה שהוא הכפלת ריבוי ותמידות הבכיה וזה אינו כי אם בלילה שמוסף עמה קינה ולדעת האומר הראשון יהיה בכה תבכה בוכה ומבכה שזה נמשך מהליכת הקול. עכ"ל: **עוד** כתב בפשט הכתוב בכה תבכה וכו' ספר מגודל הבכי וההספד הנעשה על זה שאף בלילה שדרך העולם לישן ואף אותם שסיבבום כחרוס ילדי הזמן והמוכים בצרות רבות ורעות ינוחו על משכבותם א"כ במקרה הרע בחורבן הזה כ"א מרוב הפלגת הבכי גם תבכה בלילה ולא תתן שינה לעיניה ומרוב התמדת הבכי לעולם לא תוסר הדמעה מעל לחייה כי אין מקום לנגב הדמעה מעל פניה לרוב התמדתם ועבדי טיף טיף כנגד טיף טיף ולכך לעולם הדמעה על לחייה. עכ"ל: **והרי"ע** ז"ל כתב כבר נזכר בדברי המדינות כי אחר שיחוייב אל איש החיל כלות המעלות והטובות בענינים חזקים קשה ההסרה ממנה ולא יתהפך מהם בשום צד. ואף אם יגיעהו רוע מקרהו לשיעור מהרע שא"א להתאפק לא יתגולל בשוקים וברחובות לעין כל אך במסתרים תבכה נפשו מפני גובה לבו ותוקפו וכמ"ש ויבקש לבכות ויבא החדרה ולא יכול יוסף להתאפק ויקרא וכו' ואז"ל כאן בבתי גואי כאן בבתי בראי ולז"א המקונן כי אחר שהגיעו אליה הרעות שתשם כהם להתאפק עליהם הנה היא היתה מסולסלת במעלותיה עד שלא תבכה לרוב תלאותיה כ"א בלילה מקום חשך וצלמות ואין רואה ועכ"ז לא תוכל להעלם כי דמעתה היתה רשומה על לחיה וכל רואיה יכירו בה ונפלו קנאת אוהביה לנחמה עם שהיא אינה מתנחמת מהם ואמר זה על האומות הקרובים אליה הנראין כאוהבין עמון ומואב פלשתים ומצרים ונתן טעם ואמר כל רעיה בגדו בה היו לה לאויבים גמורים ע"ד ביום עמדך מנגד והרי אין האדם מתנחם כ"א מדברי אוהבו כנפשו כמ"ש כאיש אשר אמו תנחמנו כ"ש שלא יתנחם מאויבו והנה נשארה בצערה עכ"ל: **והר"ם** אלמושנינו ז"ל כתב בכה תבכה וכו' אפשר שיאמר בכפל כי להיות שהכונה הראשונה והעצמית בבכיה היא כדי להפסיק הבכי כי בבכיה ובאנחה ובקינות יוציא האדם הרוח החוצה אשר זה יהיה סבת העדר הדאגה יען העצבון והדאגה הם סבת התקבצות הרוחות אל הלב ובהעדר הדאגה יעדר הבכי על כן אמר שהבכי הוא אשר בכתה ירושלים היתה סבת בכיה אחרת יען עצבונה היתה כ"כ גדולה ורעתה כ"כ רבה עד שהבכי היה מרבה את הבכי למה שהיה זכרון הרע וסבת הבכי מתפשט לבב"ת הפך מה שיקרה בכל הצרות שהבכי סבת הפסקו כאמור וה"א בכה תבכה וכו' ירצה הבכי יגרום לה בכי אחר ולא יפסק הבכי ולא תחלש הצרה והדאגה בו כאמור: **ולהיות** שהבכי בכל הרעות ימצא הבוכה נחת רוח בבכייתו בא' מג' צדדין אם מצד שיראו העולם את הבוכה איך מרגיש צרתו כמו שיקר' לנשי' כאשר יבכו על מיתת בעליהן בפני הבאים אליהן כי הכונה הא' בהם היא שיכירו וידעו כל העולם שהיא מרגשת העדר בעלה ומספדת אותו כראוי על כן אמר הנביא שבבכיה הזאת לא היה בה נחת רוח מהצד הזה שהרי בכייתה היתה בלילה בזמן בלתי נראה לכל בלתי מפורסם והצד הב' כדי להחליש הצער והדאגה כי בצאת הבכיה החוצה לא יתקבצו הרוחות אל הלב כאמור וימצא הבוכה נחת רוח בצערו כנגד זה אמר שדמעתה על לחיה וכמו שדרז"ל שהדמעות היוצאות ממנה היו שורפות ועושות אבעבועות בלחייה אשר זה בלי ספק היה מוסיף צרה על צרתה והצד הג' הוא כדי שיצטערו השומעים בצערה וינחמו אות' כנגד זה אמר אין לה מנחם מכל אוהביה שאף

אוהביה

י׳ . י׳ לָהּ לְאֹיְבִים׃ ג גָּֽלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא
י׳ ות״ל יָֽשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָֽצְאָה מָנוֹחַ כָּל־רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ

תולדות אהרן גלתה יהודה . מועד קטן טז עקידה שער עה:

יוֹמִין בְּיַרְחָא דְאָב וּבְכִיָה בְּכִיָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּכוּתָא וְדִמְעֲתָא
נָלְיָא עַל לֵיסְתָּהָא וְלֵית דִּי יְמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבָּהָא מִן כָּל
מְעַוְתָא דִי רְחִמְתָּא לְמֵיזַל בָּתְרֵיהוֹן וּבְגִין כֵּן כָּל חַבְרָהָא אַרְשִׁיעוּ
בָהּ אִתְהַפִּיכוּ לְמֶהֱוֵי לָהּ לְבַעֲלֵי דְבָבִין׃ ג גלתה אִיזִילוּ בֵּית יְהוּדָה
בְּגָלוּתָא עַל דַהֲווֹ מְעַנִּין יַתְמִין וְאַרְמְלָן וְעַל סְגִיאוּת פּוּלְחָנָא דַהֲווֹ מְפַלְחִין בְּאַחוּהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְאִזְדַבְּנוּן לְהוֹן וְלָא קְרוֹ חֵירוּתָא
לְעַבְדֵיהוֹן וְאַמְהַתְהוֹן דַהֲווֹ מִזַּרְעִית יִשְׂרָאֵל וּבְגִין כֵּן אַף אִינוּן אִתְמְסָרוּ בְּיַד עַמְמַיָא וּכְנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה יָתְבָא בְגוֹ עַמְמַיָא וְלָא
אַשְׁכָּחוּ נְיָחָא מִפּוּלְחָנָא קַשְׁיָא דְשַׁעְבִּידוּ יָתָהּ וְכָל דַהֲוָה רָדִיף יָתָהּ כַּד הִיא מִתְחַבְּאָה בֵּין תְּחוּמַיָא וְאַעִיקוּ

אבן עזרא

מתחלפות כמו הסכלת עשו: (ג) יהודה . זכר ונקבה כישראל ומצרים ותחזק מצרים . ויש מפרשים המצרים מדברי מעתיקי הדת ז״ל דינא דבר מצרא והישר בעיני מן המצר ואם הוא משוקה מעט והרי״ש ראוי להדגש . כמלא דרך זכר

רשי

רעיה . אוהביה: (ג) גלתה יהודה . מארצה: מעוני . מחמת עוני : ומרוב עבודה . שהכבידו עליה כשדים: היא ישבה בגוים: ובמקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח: בין המצרים . שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: המצרים . גבולים

לחם דמעה

אוהביה שהיו עמה והיו רואים לערה והיותה בוכה לא היו מנחמים לה ורעיה בגדו בה והיו לה לאויבים באופן שלא היה לה נחת רוח כלל בבכייתה: **עוד** כתב ואפשר שאמרו בגדו בה ולא אמר בגדו לה כמ״ש היו לה תהיה הכונה שבגדו בשי״ת והבגידה היתה בתוך העיר הזו ובמה שעשו זה בתוכה היו לה לאויבים כי לפיכך נסתלקה השכינה ממנה כמ׳ והוא דקדוק אמיתי עכ״ל: **ואני** אומר כי אינו אמיתי כי טבע הלשון כך היא באויב אמר לו וכמ״ש והוא לא אויב לו וכמו שבענין האויב אינו יכול ליאמר אלא במלת לו או לה כן מלת בגידה לא ינדק במלת לו או לה אלא במלת בו או בה וכן טבע הלשון בה׳ בגדו או בגדו בו כי א״א לפרשו בתוכו כמ״ש הר״ס כאן מ״ש בגדו בה אלא הדקדוק האמתי הוא מאי דאמרן כי כפי המשמעות האמיתי של בגידה לא ינדק אלא במלת בו או בה אחריו: **א״נ** מ״ש אין לה מנחם מכל אוהביה הכונה כי כל אותם העבודות כותיים שעבדו כי חשבום לאוהבים וכמ״ש אלכה אחרי מאהבי ובעת רעתה לא יועילו ולא יצילו כי הבל המה מעשה תעתועים ועל כן אפשר דמלת אהביה היא חסרה בלא וא״ו להורות כי גם אהבתם גם שנאתם חסרה היא ומהבל ימעטו ונראין כאוהבין ואינם אוהבים כי בעת צרתם יקומו אם יושיעוך ועל כן אמר אין לה מנחם מכל אוהביה ואדרבא כל אותם אשר עבדה אותם והיו לה לרעים אהובים הם בגדו בה ולא די שלא הושיעוה אבל הם החריבוה והיו לה לאויבים כי אלמלא לא עבדו ישראל אותם לא היתה נחרבת ירושלים באופן כי כפי אמת העבודו׳ שעבדו הם היו לה לאויבים והוא קרוב לפ׳ המת״ר:

(ג) **עתה** אמר לנו המקונן על מה ועל מה גלו וז״ש גלתה יהודה מעוני כלומר מסבת מה שהיו עושים לעניים ולאביונים אשר היו מבקשים לחם ואין גם א׳ עושה צדקה בארץ זו היתה סיבה ראשונה לגלותה וע״כ נגזר עליה שלא תפדה אלא ע״י רוב הצדקה אשר יעשו וכמש״ה ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ואומר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות . ועוד שנית גלו מסבת רוב עבודה והוא רומז למ״ש ז״ל כי לא נחרבה ירושלים עד שי׳ בתי דינין עבדו ע״ג וזה״ש ומרוב עבודה כלומר מרוב עובדי ע״ג שעבדו גלו . ועוד בה שלישיה עון אחר שהיה בידם והוא כי כשנכנסו לא״י לא הורישו את כל הכנענים אשר בה ועברו על לא תחיה כל נשמה וכמש״ה פלו׳ לא הוריש את יושבי מקום פלו׳ וכבר הזהיר להם השי״ת והיו לשכים בעיניכם וגו׳ ולז״א היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח על מה שהיא ישבה בתוך הגוים ולא הוריש את כלם זאת היתה סבה כי לא מצאה מנוח ולזה כל רודפיה השיגוה בין המצרים כלו׳ כי ג׳ אלו העונות היו נעשים מצרים וגדרים גדר מזה וגדר מזה א׳ מימינו וא׳ משמאלו וא׳ מלפניו באופן כי כאשר הי׳ הישראל בורח מהרודף הבא אחריו היה משיג אותו הרודף מפניו שאותם הג׳ עונות היו נעשים מצרים לפניו ולצ׳ לצדיו ולא היו מניחים לאדם לברוח והרודף הבא מאחריו היה משיג אותו בין המצרים האלו כי לברוח להוריסם לא היו יכולים כי הרודף נוסע אחריהם וע״כ השיגוה: **א״נ** אמר גלתה יהודה וגו׳ הכונה כי עתה זכר המקונן כל הגליות שגלו ישראל עד הגלות הזה שאנו בו כאשר הוא מנהג העולם כשבא לאדם איזו צרה אז זוכר כל הצרות הראשונות שבאו עליו וכמו שמפורש אצלי בבאורי למגלת רות בפ׳ ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה כי לא אמר וזכר עתה אישה אלא לפי שהצרות האחרונות מזכירות את הראשונות וע״כ אמר גלתה יהודה מעוני וגו׳ והוא על גלות מצרים כמ״ש ויענונו וגו׳ וז״ש מעוני ומרוב עבודה היינו ויתנו עלינו עבודה קשה . היא ישבה בגוים זכר לנו גלות בבל כי כמעט שם ישבו ישראל לבטח ביישוב כי לא היו מענים אותם וזה מצד דניאל וחבריו וגם מרדכי ואסתר בשושן הבירה ואמר ישבה בגוים כלו׳ אע״פ שישבה ונחה ושקטה בגוים שהוא גלות בבל שם היתה בשלוה אפ״ה לא מצאה מנוח ועל הגלות הזה אשר אנו בו אמר כל רודפיה השיגוה בין המצרים ודייק כי רדפיה הוא חסר וא״ו וכתיב רדפים לרמוז כי אפי׳ מי שלא היה רודף מלא כי לא היה גבור ואיש מלחמה אבל היה רודף חסר איש עור אי פסח והיה רודף את ישראל משיגם וז״ש כל רודפיה השיגוה בין המצרים ורדף אותם קול עלה נדף:

א״נ אמר כי כשגלו כבר הגיעו להכלית העניות והדלות שאם בעת גלותם היו עשירים כבראשונ׳ האויב היה חומל עליהם שם בארצו באמור די לנו כי כל העושר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו ודי שהגלינו אותם מארצם והם כבושים תחת ידינו לעבדינו ונאכל גם אכול את כספם ולא נכביד העבודה עליהם אבל בהיות כי גלו מעוני ומרוב עבודה ולא לקח האויב ביזה ובזל מהם שכבר ירדו מנכסיהם קודם הכנס האויב בארץ על כן כשהיא ישבה בגוים לא מצאה מנוח ולא הקילו עולם מעליהם כלל בעבור כי כל רדפיה כשהשיגוה כבר היתה היא בין המצרים במצור ובמצוק ברעב ובעירום ובחסר כל ולא נהנו מנכסיהם כלל וע״כ לא חסו עליהם ולא רחמום כלל : **א״נ** אמר כי כשגלו כבר תשש כחם מרוב עונם ועניים ורעבונם שהיו רעבים גם צמאים ואם (לא) היו בריאים וטובים כבראשונה אם לא ימצאו מנוח להם שמה בארצות אויביהם יוכלו לברוח ולנוס מבית אדוניהם ולהמלט על נפשותם אבל בהיות שגלתה יהודה מרוב עוני ועבודה וכבר תשש כחם כשהיא ישבה בגוים ואז לא מצאה מנוח שמה ורצתה לברוח מבית האדוני׳ כל רודפיה יהיה מי שיהיה אפי׳ הפסח והקטע בירך אחריה וזהו כל דקאמר וגם רודפיה חסר וא״ו כדאמרן להורות כי אפי׳ אם יהיה הרודף איש עור או פסח ישיגוה בין **מצרי דמי השיר** הקרובים וסמוך מאד אל העיר וזהו בין המצרים של הכרמים שלא היה צריך לרדוף מאד אחריהם כי אם ישיגום מיד מרוב חולשתם : **א״נ** אמר גלתה שבט יהודה אחרי עוני ומרוב עבודה של י׳ השבטים שגלו קודם לכן והגוי אשר סביבותיהם אשר צוה ה׳ עליהם לא תחיה כל נשמה וישראל הטיבו עמהם ולא הרגום אלא היו להם למס ובחיום לא בעבור הטובה הזאת גמלו לישראל טובה עתה בעת גלותם ולא מנעו מהם מניה כלל כי אם בעת בא צר האויב מרות זה ורצו ישראל לברוח מדוה אחר אותם הגוים אשר ישבו בסביבותיהם עמדו כנגדם ולא הניחום לעבור ולהמלט על נפשם אלא עכבום עד כי השיגום רודפיהם בין אותם בצלי המיצר שלו העומדים סביב לארצו וז״ש היא ישבה בגוים מה שישבה בגוים ולא הרג את כולם כאשר נצטוו שלא להחיות מהם כל נשמה לא בעבור זאת הטובה שהטיבה מלאה עמהם מנות כי גמלו לה רעה תחת טובה ועמדו בפניהם על הדרך ולא נתנום לעבור וכל רודפיה השיגוה בין המצרים בין אותם המצרנים שלהם מלשון בני המיצר שעמדו המצרנים ולא הניחום כדי שישיגום רודפיהם : **א״נ** אפשר שבא ליתן טעם ודעת מה נשתנה גלות יהודה מגלות י׳ השבטים ומדוע י׳ השבטים הם שוכנים לבטח בדד ואין חומה ולשון שולטת עליהם לא יחסר כל להם כ״א שהם יושבים בח״ל ונתרחקו מעל אדמתם לא כן אנו גלות יהודה כי הא והא אית בנו כי גלינו מא׳לנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ואנו משועבדים בידי אדונים ונתן טעם לדבר ואמר גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה הכונה שגלתה יהודה מסבת העוני שהיו מענין יתום ואלמנה וזהו מעוני דקאמר וע״כ נגזרה עליה גלות וגם גלתה מסבת רוב עבודה שהיו מעבידים לאחיהם בני ישראל והכתוב אומר לא תרדה בו בפרך והם מרבים העבודה ומכבידים העבודה על האנשים והכתוב צוה כשרוכית ובשביעית ולא לתפשי הגס ועל שתים אלה קוראותיה וכיון שעל אלה נגזר גלות עליה ע״כ לא גלתה אל מקום שתשב בטח בדד כאשר גלו י׳ השבטים אבל היא ישבה בגוים כלומר גלתה בין הגוים וע״כ חזר ואמר מלת היא כלומר היא ולא אחרים לרמוז אבל גלות י׳ השבטים כי היא לבדה נגזרה עליה שישבה בגוים ולא מצאה מנות כאשר מצאו י׳ השבטים בארצם אמר עוד כל רודפיה השיגוה בין המצרים הכונה כאלו מאותו היום שגלינו ועד עתה היינו תחת הרודף הא׳ אשר השיגנו היה אז טוב לנו מאשר אירע לנו עתה כי לא יש אומה ולשון שלא שלטה עלינו באופן כי כל מלך ושר שרדף אחרינו והשתדל לפגוע אותנו פתח ידו השיגנו ונתמלא׳ תאותו וז״ש כל רודפיה השיגוה בין המצרים ולא רדף אחרינו מלך ושר שלא כבש אותנו באופן שלא יש אומה ולשון שלא השתעבדו בנו והשיגונו וכל זה מכ״מ על העינוי והעבודה שנשתעבדנו באחינו בני ישראל גם אנחנו עינו בכבל רגלינו ברזל באה נפשנו ולא עביד דינא בלא דינא: **ועדיין** יש לדייק כי הכי הל״ל הוגלתה יהודה מעיני אבל הכונה כי היא גלתה את עצמה ע״י עינוי הדין ועינוי יתום ואלמנה ועבודה ורוב העבודה באחיהם בית ישראל בזה שעתה היא גלתה את עצמה וזהו מעוני ומרוב עבודה דקאמר וכזה ג״כ ידייק מלת היא יתירה דקאמר כלומר היא מעצמה הלכה לשבת בין הגוים כי לא הושיבה אחר בין הגוים רק היא הלכה וישבה בגוים ע״י המעשים רעים שבידה ועד״ז יפורש מש״ה גם כי אלך בגיא צלמות ולא אמר גם כי מוליכין אותי בגיא צלמות לפי שאין מי שמוליך אותי בגיא צלמות אבל אני הולך מאלי לשום את עצמי בגיא צלמות ע״י עבירות שבידי ואין נושך בשרי בשינו : **ובמדרש** גלתה יהודה אומות העולם אינם גולים אלא אעפ״י שגולים אין גלותם גלות וא״ה שאוכלים מפתם ושותים מיינם אין גלותם גלות אבל ישראל שאין אוכלים מפתם ואין שותים עמהם גלותם גלות : **ע״כ** דרשו זה לפי שהיה אפשר שיאמר הכתוב כך ישבה יהודה בגוים מעוני ומרוב עבודה ולא מצאה מנוח וכו׳ שהרי סוף סוף אומר היא ישבה בגוים ובודאי כי ישבה בגוים הכונה בגלות קאמר אמאי קאמר גלתה יהודה אלא לרמוז שא״ה גלותם אינו גלות ויהודה גלתה כלומר גלותה גלות . וע״פ דרכם אפשר לפרש הכתוב באופן אחר כי רצה המקונן להגדיל ענין גלות יהודה כאלו גלותה יקרא גלות ואין גלות אחרת נקרא גלות וזה שאמר גלתה יהודה כי שאר הגולים שם בגלות׳ אפשר כי גם שהם בגלות ירויחו ממון ויתעשרו אמנם בגלות יהודה לא היה כן אבל גלתה מעוני כי לעולם בגלות׳ הכל עינם מרוב העוני פיש להם כי בעונות כלתה פרוטה מן הכיס ונתרבה העוני בישראל . וג״כ משתעבדי׳ בהם א״ה לעבוד בהם עבודת ועבודת משא וז״ש ומרוב עבודה ולכן לזו תקרא הגלתה ולא זו בלבד אירע לה אלא כל שאר הגולי׳ שם בארץ אויביהם ימצאו מנות לכף רגליהם לפי שאוכלים מפתם ושותי׳ מיינם אמנם יהודה היא ישבה בגוים לא מצאה מנות לפי שכיון ברז״ל התמירו עלינו לאסור לנו את פתם ולשתות ממהם באופן כי בין אלו הב׳ מצרים אשר עשו לנו רז״ל כדי להרחיק אותנו שלא ליגע באיסור של תורה ולא נבא להתחתן עמהם על כן עשו לנו המצרים האלו לעשות משמרת למשמרתה של תורה וכל רודפיה השיגוה ולעולם מקשים עליה קושיות והשגות על אלו המצרים אשר למה יהיה פת כגס לחם מגואל בעיניהם כאילו נחשם עמה ועל זה השיגוה רודפיה בין ב׳ אלו המצרים וגדלה שנאתם אותנו וכאשר ישבה בגוים לא מצאה מנות לסבה שאמרנו : **עוד** במדרש א״ה שהם מהלכין באסקפטיות שלהם אין גלותם גלות אבל ישראל שהם מהלכין יחפים גלותה גלות ע״כ . ואפשר באה הדרשה וגם הראשונה בתיבת אסורות ורמוזות במלת מעוני דקאמר כי מהדברים שיש בהם עינוי נפש ואסורים בי״כ א׳ היא נעילת הסנדל לפי שעינוי הוא לילך יחף וע״כ ישראל שהולכים יחפים אין לך עוני גדול מזה ועל זה רמז אומרו גלתה יהודה מעוני כי שאר הגולים אין להם עינוי זה אבל הם מהלכים באסקפטיות שלהם לא כן עם ה׳ כי בארץ פי״ה אינם מניחים לישראל שילך במנעלו ובסנדלו וכן בענין הדרשה הראשונה שלא לאכול מפתם ושלא לשתות עמהם אין לך תענית גדול מזה ראות מאכלם ומשתיהם ומעדניהם ועל ידי שנאסרו להם אין לאל ידם לאכול מהם אבל מאכלם פת כוכין יבש היה נקודים אין לך עוני גדול מזה ועל זה אמר גלתה יהודה מעוני : **ואמרו** גלתה לשון נקבה וגם נאמר ויגל יהודה מעל אדמתו אפשר שבאו רמז אל גלות חרבן בית שני

כשר

בֵּין הַמְּצָרִים׃ ד דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל־שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת וְהִיא מַר־לָהּ׃ ה הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי־

ל׳ ז׳ ל׳ וח׳ שוממו׳ ומן ווגים ל׳ ומ״ל ג׳ ר״פ ז׳

תולדות אהרן בתולותיה נוגות. ברכות כח: היו לריש. מועד קטן כו גיטין נו סנהדרין קד: (כי ה׳ הוגה. מועד קטן כו):

לָהּ׃ ד דורכי כָּל זְמַן דַהֲוָה יְרוּשְׁלֵם מִתְבַּנְיָא סְרִיבוּ יִשְׂרָאֵל לְמִיסַק לִירוּשְׁלֵם לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ תְּלַת זִימְנִין בְּשַׁתָּא וְעַל חוֹבֵיהוֹן דְיִשְׂרָאֵל אִיצְטְדִיאַת יְרוּשְׁלֵם וְאִתְעֲבִידוּ שְׁבִילֵי צִיּוֹן אֲבִילָן מִדְּלֵית עָאֵיל בָּהּ בִּזְמַן מוֹעֲדַיָא כָּל תַּרְעָהָא צָדְיָין וְכַהֲנָהָא אָנְחִין עַל דִי בְּטִילוּ קוּרְבָּנַיָא בְּתוּלָתָהָא סַפְדָן עַל דִי פָּסְקוּ לְמִיפַּק בְּחַמְשָׁא עֲשַׂר יוֹמִין בְּאָב וּבְיוֹמָא דְכִפּוּרַיָא דִי הוּא בְעַסְרָא יוֹמִין בְּתִשְׁרֵי לְחִינְגָא בְּחִינוּגִין אַף אִיהִי מְרִיר לִבָּא לַחֲדָא׃ ה היו הֲווֹ מְעִיקָהָא מִתְמַנָן עֲלָהָא לְרֵישִׁין וּבַעֲלֵי דְבָבָהָא הֲווֹ יָתְבִין בְּשַׁלְוָה אֲרוּם יְיָ תְּבַר

רשי

גבולים של שדה וכרם ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב: (ד) באי מועד. עולי רגלים: נוגות. לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הגימ״ל לבדה

אבן עזרא

זכר ונקבה כבית ומקום: (ד) באי מועד. שהיו באים במועדים והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם וכן בקרב מועדיך שרפו כל מועדי אל בארץ: שוממין. נו״ן תמורת מ״ם וכן קח לך חטין לקץ הימין כי הנו״ן והמ״ם משרתים בסוף המלה סימן רבים ורבות: (ה) נוגות. מבנין נפעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והתי״ו והנו״ן נוספים: (ה) היו צריה. כל אחד לראש וכן בנות צעדה עלי שור כל אחת מהן: שלו. מגזרת

לחם דמעה

המר והנמס׳ אשר מרוב אריכותו חשש כאן כנקבה: **עוד** במדרש גלתה יהודה מעוני על שחבלו משכוני עני בתוך בתיהם כד״א ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו ע״כ: **והנה** ראה ראינו עונש שחובל משכונו של עני ואינו מחזיר לו כסות של יום ביום וכסות לילה בלילה עליו נאמר אם חבול תחבול שלמת רעיך עד בא השמש תשיבנו לו ולפי שבפסוק רצה לבאר דין השתי חבלות אם הוא כסות יום או אם היא כסות לילה ע״כ כפל אם חבול תחבול ואם היא כסות יום עליו נאמר עד בא השמש תשיבנו לו כי היא כסותה לבדה וחזר ואמר היא שמלתו לעורו אפשר שרמז טעם נכון לדין שיש לנו בדין שאם משכנו חלוק א׳ שוה ה׳ פרחים או יותר לא יאמר אמכור אותה ואתפרע מתוכי ואקנה לו חלוק בת י׳ אתיכות רק אותה חלוק החשובה תהיה במשכון ויחזיר אותה לו שילבשנה ונתן טעם לדבר למה ישיבנה לו ולא ימכרנה כדאמרן ואמר היא שמלתו לעורו כלומר עור בשרו של זה העני אשר כעת הוא עורו כ״כ רך והטוב כי ואת השמלה החשובה היא שמלתו לפי ערך עורו הרך והטוב ואיך תמכו׳ את זאת ותלבישהו אחרת שילטער בה מה שלא לומד עורו לכך וז״ש היא שמלתו לעורו כלומר לפי עורו. ועל כסות של לילה אמר במה ישכב וע״כ צריך שתחזירנה לו לשכב עליה אמר עוד והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני וראוי לדייק כי כפי הנראה לספך הכ״ל ושמעתי כי דיין אני כי היותו חנון הוא סבה שלא יפקוד עליו חטאתו אשר חטא ע״כ אפשר שיפורש עם המעשה המובא בגמרא כי פגע אליהו באותו שהיה לובש סרבלא שהוא פטור מציצית ואמר לו אליהו כי למה היה לובש טלית שפטורה מן הציצית אמר לו וכי ענשיתו אעשה א״ל בעידן ריתחא׳ ענשי׳ נראה דבעידן דליכא ריתחא׳ לא ענשו עליה ע״כ אמר בפסוק הזה להורות גודל עונש מי שאינו משיב את העבוט כי אפילו בעידן דליכא ריתחא יענש וז״ש ושמעתי כי חנון אני כלומר אפילו בעידן שחנון אני שמוע אשמע צעקתו ולא אמחול ולא אהיה וותרן ופירוש כי כמו כאשר וכיוצא בו כי תצא למלחמה כי תבא אל הארץ והעד חרבן הבית וכמ״ש גלתה יהודה מעוני וכמ״ש ז״ל על שמשכנו משכונו של עני בתוך בתיהם כד״א ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו: **ובמדרש** היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח ר׳ יודן ברבי נחמיה בשם רשב״ל אמר אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת ודכוותה לא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ובגוי׳ ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ע״כ: **וכפי** דרך רז״ל אפשר שיתפרש הכתוב כך גלתה יהודה מעוני כלומר לא דיין להם מה שגלו ונתרחקו מעל אדמתם אלא גם שם בגלותם בגוים ההם לא תרגיע אבל גלתה יהודה מעוני כי שם בגלותם הנה הנם בדלי דלות ובעוני רב וגם משתעבדים בהם ברוב עבודה וזהו מרוב עבודה והטעם הוא כדי שתחזור שאילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת וז״ש היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח כלומר היא היתה יושבת בין הגוים ולא היתה חוזרת אלא שלא מצאה מנוח וע״כ חזרה ולכן נגזר עליה שכל רודפיה השיגוה בין המצרים כדי שתחזור ודכות׳ ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה שאילו מצאה לא היתה חוזרת והעד כי אחר ז׳ ימים אחרים שילח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד. והנה כ״י היא נמשלת ליונה כד״א יונתי בחגוי הסלע כי על כ״י נאמר ומ״ש ולא מצאה היונה מנוח ותשב אליו אל התיבה הוא רמז אל גלות היונה שהם כ״י כי ע״י שלא מצאה מנוח לכף רגלה ע״כ היא חוזרת ותשב אליו אל התיבה והיא ב״ה שיב״ב. אמר עוד ודכותה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך והוא כתוב בקללות שבמשנה תורה והכוונה לפי שבפסוק דלעיל מיניה כתיב ועבדת שם אלהים אחרים וגו׳ ע״כ הוכרח לומר עקב בסוף כל הקללות ובגוים ההם לא תרגיע שכיון שתרצה לעבוד עבודתם נכריה עבודתם אם תרגיע אחר כל זה ותהיה להם לעם א׳ בודאי שלא תרצה עוד לחזור לירושלים עכ״א שאפילו אחר שחזרת לדתם לעבוד עבודתם אפ״ה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגליך כדי שתשוב חוזרת: **ובמדרש** כל רודפיה השיגוה בין המצרים בין י״ז בתמוז לט׳ באב. וכתב הרב מורי ז״ל הדבר גדול הנביא דבר בחוזק ותוקף מעלת ישראל וחשיבות׳ לפני הש״י עם היות שעוו ופשעו כמו שהקדים הפ׳ במיני עונות גדולי הערך עכ״ז הולך לסיוע העת והזמן המוכן לפורעניות כדי שיוכלו האויבים להשיג ולכבוש אותם שהוא בין י״ז בתמוז לט׳ באב דאלו בשאר ימות השנה לא יכלו למו עכ״ל:

(ד) **דרכי** ציון אבלות מבלי באי מועד קרא אותן אבילות כי דרך האבל לגדל שער ראשו לפי שהוא אסור לגלח. וכן דרכי ציון היו מגדלות עשבים כאבל המגדל שער וזה כי דרך הוא שהד׳ אינם מגדלים עשבים כאשר יש הולכים ובאים באותו הדרך כי ברגלים תרמסנה העשבים אבל כשאין יוצא ואין בא באותו הדרך אז הדרך מגדלת עשבים וע״כ קראן אבלות לפי שגדלו עשבים על כי כלתה רגל מן השוק מהם ואין עובר ושב עליה׳ וז״ש מבלי באי מועד וכיון שאינם עולים בג׳ מועדים עולי רגלים כי ספו תמו באי מועד ע״כ הם אבילות מבלי באי מועד וכדאמרן. אח״כ מצאתי כתוב בשם מהר״י נתן ז״ל: **גם** אפשר שרמז שדרכי ציון היו אבילות לסבה שבטלו מ״ש במעון הצדיק על ג׳ דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים וז״ש מבלי באי מועד והם עולי רגלים ג׳ פעמים בשנה ושם בירושלים היו עושים עולי רגלים ג״ח ע״י מתנות עניים שהיו נותנים לעניים והיו העניים שמחים עמהם ג׳ פעמים בשנה כל שעריה שוממין הוא ביטול תורה והם השערים המצויינין בהלכה כהניה נאנחים הוא ביטול העבודה והקרבנות וע״י שלא היו עושים עבודה וקרבנות ולא היו נותנים להם מתנות כהונה ע״כ כהניה נאנחים וגם בתולותיה נוגות שהיו בועלים אותם ועל כל אלה היא מר לה ועל אלה היא בוכיה: **א״נ** עתה מקונן ירמיה על כל מה שעבר על ישראל ואמר דרכי ציון אבילות והיתה ציון אבילה ובוכה על ישראל ועל הלוים ועל הכהנים וז״ש מבלי באי מועד והם עולי רגלים שבעונות נתבטלו ע״י החרבן כל שעריה שוממין הלא הם הלוים שהיו שוערים וג״כ על הכהנים בכתה. ואמר כהניה נאנחים וגם כן בתולותי׳ נוגות אם מפני שכשהיו עולי רגלים אז בירושלים היו מזווגים ווגים בחורים עם בתולות אלו עם אלו כי שם היו נמצאים כל ישראל ועתה שנחרב הבית ואין עולים לירושלים בתולותיה נוגות כי הבתולות הם מונחות בקרן זוית ואין דורש ואין מבקש אותן וגם אפשר שרמז מ״ש בתולותיה נוגות אל הגזירה שגזרו הגוים על ישראל כי כל בתולה תבעל להגמון תחלה וע״כ בתולותיה נוגות וכו׳ והנה דרכי ציון אבילות על כל אלה שזכרנו והיא אבילה ובוכה ומתאבלת על כולם ואין שום אחד מישראל בוכה ומתאבל על מה שאירע לציון עצמה שנחרבה ונלתה מבלי איש עובר והיא מר לה כלומר היא לבדה מר לה עליה ואין שום אחד בוכה עליה באופן שהיא בוכה על כולם וגם על עצמה ואחרים אינם בוכים עליה וז״ש והיא מר לה היא לבדה מר לה בשבילה: **א״נ** אמר כי אף שהיו רבים מצטערים ומתאבלים באבל ההוא ודרך העולם הוא כי בהיות רבים המצטערים בצער א׳ זה מתנחם בראות את חבירו מצטער כמוהו וכן כולם וכן אף כי היו מרובים המצטערים כי שעריה שוממין כהניה נאנחים ובתולותיה נוגות ועכ״ז היא עומדת בתוקף מרירותה ולא בעבור זה נתמעט צערה אלא והיא מר לה כבראשונה וכמו אם לא היה שום אחר שיצטער עמה בצערה: **א״נ** מ״ש דרכי ציון אבילות אין הכונה על האנשים הבאים בדרכי ציון שהיו אבלים אבל על השעים והאבנים של הדרכים עצמם עליהם קאמר שהם ממש היו בוכות ומתאבלות כי להם קדושה ורוחניות לבכות ולהתאבל ואמר ג״כ כל שעריה שוממין כי בהיותה בבנינה עליהם אמר הכתוב עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים והכונה כי כ״כ היו שערי ירושלים יפות ומרוקמות באבנים טובות ובאבני שיש או מרמ״רי עד שכאשר היינו עולים עולי רגלים לירושלים כאשר היינו מגיעים לשערי ירושלים לא היינו נכנסים תכף ומיד אל תוך ירושלים אבל היו עומדות רגלינו ומתעכבים היינו בשעריך ירושלים כי היינו תמהים מראות בנין שעריך ירושלים מה יפו ומה נעמו ועתה היו אותם השערים לשמה ולשאיה וז״ש כל שעריה שוממין וכהניה ג״כ נאנחים על ביטול הקרבנות כדאמרן וגם בתולותיה נוגות וכמ״ש המתרגם על שפסקו מלצאת בט״ו באב וביו״ה בתופים ובמחולות כמנהגן ואמר והיא מר לה כ״א אחר שההריבו עמה היתה ציון בעין הגוים בעין החשיבות והיו משימים בה כסא מלכותם ולהחשיבה בעיניהם לשרתי במדינות לא היו מצירים כ״כ כי כבוד גדול עשו לה אמנם לא עשו כן אבל היתה כאלמנה והניחוה שכולה וגלמודה גולה וסורה וז״ש והיא מר לה בשביל עצמה כי גם לה סורו טמא קראו לה:

(ה) **ואמר** היו צריה לראש וכו׳ עם מאמ״ז כי כל המיצר לישראל נעשה ראש וכו׳ הודיענו הכתוב כי כפי שיעור הצרות שהיו עושין לישראל כך היתה שיעור מעלתן על שאר הגוים כי אותם שהיו צרים לישראל נעשו ראשים וניתן להם מעלה על כל הגוים שיהיו כל הגוים תחתיו והיתה כ״כ מעלתם לפי שהיו מצירים לישראל בעצם אבל אותם שלא היו לישראל לצרים אבל היו אויבים בלב אבל במעשה לא היו מצירים לישראל אלו כפי מיעוט שנאתם לישראל ג״כ נתמעטה מעלתם כי לא זכו להיות לראש ולמשול על אחרים אבל זכו כי שגו מלשון שלוה כי לא היה שום אדם מריע להם אבל הם גם הם לא היו יכולים להריע לאחרים ולהיות ראש עליהם וע״כ נקט באויביה שלו ובצר שהיה לראש כי כל מי שהיה מצר לישראל נעשה ראש וכדאמרן: **אך** יאמר באופן אחר והוא עם מו״ל שאמרנו כל המיצר לישראל נעשה ראש ויהיה פירוש שלו מלשון שגגה כמו ויכהו על השל והכוונה היו צריה לראש כי אותם שהיו צרים נעשו ראשים א״כ אויביה שנשארו במדרגת אויב ולא רצו להצר להם במדרגת צרים בודאי שגגו וטעו האויבים במה שלא נעשו כולם צרים לישראל כדי שמתוך כך היו עולים במעלה רמה וכדאמרן דכל המיצר נעשה ראש: **א״נ** היו צריה לראש אויביה שלו הכוונה כ״א היו צריה לראש לא בצדקתם וביושר לבבם כי אויבים ג״כ טעו ושגו וזהו שלו מלשון שגגה כי גם המה הרשיעו ועכ״ז היו לראש בעבור כי ה׳ הוגה לפי גודל רעתה בכמות ובאיכות וזה על רוב בכמות וגם שהיו פשעים הגדולים באיכות יודעת את הבורא ומכוונת למרוד בו: **א״נ** בהיות כי היו בירושלים פריצים ונלחמים אלו עם אלו והורגים אלו את אלו ובבא עליהם האויב עשו שלום ביניהם ונעשו יחד כולם ועכ״ז לא הועילו כלל וז״ש היו צריה לראש וכבשו את העיר אף כי אויביה שלו הפריצים שהיו אויבים אלו לאלו עשו שלום ביניהם ועם כל זה היו צריה לראש ולא הועיל להם חכמתם כי ה׳ הוגה על רוב פשעיה: **א״נ** אמר כי הראוי כפי דרך העולם הוא כי בהיות צרים לראש וכבשו את ירושלים ג״כ כל הערים הקרובות אותם שלא הורישו בני ישראל יצורו הצרים גם עליהם ויכבשום אבל זו רעה חולה כי היו צריה לראש זה נ״ל ואעפ״כ אויביה שהם היושבים סביב להם שלו ושקטו ולא בא נ״ל גם עליהם לכבש׳ כי היתה להם ואת מאת ה׳ על רוב פשעיהם להוסיף צער על צערם ולהרבות ביגונם וז״ש כי ה׳ הוגה: **אי** נמי יאמר בשנדקדק כי הנ״ל היו צריה לראשים כי צריה דקאמר לשון רבים הוא אלא הכונה השמיענו כי האומות אותם שהיו צרים לישראל עם היות שעד עתה היא לאומה א׳ עם אחרת מחלוקת ומלחמה ביניהם עתה כאשר רצו להלחם עם ישראל ולהצר להם עשו שלום ביניהם ונעשו כולם לראש א׳ וכמו שנעשו מדין ומואב בעצה אחת נגד ישראל וכמו״ל משל לב׳ כו׳ וע״כ אמר היו צריה לראש כי כלם שמו עניה׳ ראש א׳ כדי להצר להם לישראל ולהלחם בם והאומות שהיו אויביה שלו כלו׳ עשו שלום ביניהם אלו עם אלו כדי להלחם עם ישראל והטעם כי ה׳ הוגה על רוב פשעי׳. ואמר עולליה הלכו שבי לפני צר כי שבי הוא המכה היותר קשה מכולם וכמ״ש ז״ל בפסוק אשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי כי המאוחר בכתוב קשה מכולם והוא השבי ולפעמים האדם אשר יהיה בשבי יהיה לו כח לעבוד עבודת השבאי גם כי נכריה עבודתו אבל כאן לא היה בהם כח בודאי כי עולליה קטנים היו ואמר לפני צר לפי שלפעמים יהיה השבאי רחמן וירחם על השבוי לבלתי הטיל עליו עבודה קשה ע״כ אמר כי בנדון דידן לא היה כן כי לא היה רחמן כלל אבל היה צר מצורר וזהו לפני צר דקאמר באופן דבשביה הואת תרתי לריעותא איתנהו בה:

ובמדרש אחז״ל כי ה׳ הוגה יכול על מגן ת״ל על רוב פשעיה ע״כ. וקשה שאיך יעלה על הדעת כי בחנם היתה ואת לה׳ השופט כל הארץ לא יעשה משפט ועל דרך הפשט נוכל ליישב עם מ״ש ז״ל גבי היו צריה לראש שכל המיצר לישראל נעשה ראש והיה אפשר לומר כי אמת שבחינת הרעה הבאה על ישראל היה על רוע מעללם אבל בחינת טובת צריהם שנעשו ראשים אפשר כי בחסדו כי חפץ חסד הוא הואיל לעשות אותם ראש וז״ש יכול על מגן היתה

יָתָהּ עַל סַגִּיאַת מְרוֹדָהָא רַבְיָהָא אָזְלוּ בְּשִׁבְיָתָא קֳדָם מְעִיקָהָא׃
ו ויצא וּנְפַק מִן כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן כָּל זִיוָהָא הֲווֹ רַבְרְבָנָהָא
מִסְתַּחֲרַן עַל מֵיכְלָא הֵיכְמָה דְמִסַּחֲרַן אַיְלַיָא בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכָּחוּ
אֲתַר כָּשַׁר לְמִרְעֵיהוֹן וַאֲזַלוּ בְתָשׁוּת כָּחָא וְלָא הֲוָה לְהוֹן חֵילָא

ג׳ כ׳ חסר יְהוָה הוֹגָהּ עַל־רֹב־פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי־
מבת קרי ג׳ צָר׃ ו וַיֵּצֵא מִן־בַּת־צִיּוֹן כָּל־הֲדָרָהּ הָיוּ שָׂרֶיהָ
כְּאַיָּלִים לֹא־מָצְאוּ מִרְעֶה וַיֵּלְכוּ בְלֹא־כֹחַ לִפְנֵי

תולדות אהרן כל הדרה. יומא נג: היו שריה. שבת קיט:

אבן עזרא

מגזרת שלוה: הוגה. מן הבנין הכבד הנוסף מיגון וכן תוגיון נפשי. הלכו שבי. בחסרון בי"ת כמו הנמצא בית ה' יחסר מקום אשר אחר כאילים וכן כמים לים מכסים

רשי

לבדה: שלו. יושבים בשלוה: (ה) הוגה. הדאיבה והוא לשון יגון: כאילים לא מצאו מרעה. כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהותש כחם

לחם דמעה

היתה עוצת הצרים ושררותם לא בעונ' של ישראל ת"ל על רוב פשעיה כי גם זאת היתה לצריה' על רוב פשעי ישראל להוסיף יגון על יגונם שכל המיצר אותם יהיה לראש באופן כי רעתם וצרת אויביהם הכל היה לצערם על רוב פשעיהם: אי נמי לפי שאף שישראל ע"פ הדין היו חייבין כל הרעה ההיא שנעשתה להם זה היה אם יתנהג הקדוש ברוך הוא עמהם במדת הדין אבל מדת רחמים מרחמת אף על החייבים כפי הדין וכאן אמר כי ה' הוגה וגם זה הוא המורה על מדת רחמים וע"כ אמרו יכול על מגן כי בערך שם זה היה רעתם בחנם שהיה לו לרחם עליהם כפי הוראתו וכפי דרכו ת"ל על רוב פשעיה כי היו ריבוי הפשעים כ"כ שנהפך להם מד"ר למד"ה. ועל דרך הסוד פירוש דבריהם ז"ל פשוטים כי מלכות העליונה היא ירושלים והיא ציון ועתה בזמן הגלות מדודה נפרדה והוא שם ההויה שהוא ת"ת ועתה כי מדודה נפרדה אין לה שום הארה מת"ת וז"ש כי ה' הוגה ואומרו על רוב פשעיה נראה דאינו צודק כי ה"ו לא שייך בה כלל באופן כי אני הייתי אומר כי ה' הוגה ונפרד על מגן כ"א ישראל פשעו הא מה פשעה וז"ש יכול על מגן כי על חנם הוגה אותה תלמוד לומר על רוב פשעיה כי כביכול פשעי ישראל פשעיה מתקרו כי ידוע כי נשמות ישראל ממנה תולדו והיא אם לכל נשמות ישראל והנפש החוטאת כביכול כאלו היא גם היא חטאה כי הנשמה היא חלק ממנה וע"כ ה' הוגה ושכינה נסתלקה וזה על רוב פשעיה ואלמלא מקרא כתוב אין הפה יכולה לאומרו וע"כ נאמר ובפשעיכם שולחה אמכם כי היא סובלת ייסורי פשעינו כאילו היו פשעיה:

והרב מורי זלה"ה כתב על זה המאמר ז"ל קשה כדבריו וכי היה עו"ה בדעת שהשי"ת הביא עליהם צרות רבות ורעות על חנם. ואפשר לומר שבעל המאמר הרגיש בפסוק קושיא זו בעצמה ואמר מאי אשמועינן קרא כי ה' הוגה על רוב פשעיה וכי היה עולה בדעתי שעל מגן ותירץ ת"ל על רוב פשעיה כלומר תדייק הפסוק היטב שלא אמר על פשעיה אלא על רוב כלומר אפילו אם באו עליה צרות רבות ומשונות ג"כ רצה להתדיב' בפרט זה לפי שהיו הפשעים רבים בכמות ובאיכות ולא הספיקו הצרות לפרעון עד כאן לשונו. (ולי יג"ר הרבה פי' בו אך כי היכי דלהוי זנב לאריות אכתוב שתים מהם הן אלה א' מעין הרב שהפסוק גופיה הרגיש אטו מימרא בעי כי ה' הוגה על רוב פשעיה לומר שלא היה על חנם והלא נביאו' מלאי' בספור זדונם ומרדם ולמה נכתב ומשני משום עולליה שאם האבות חטאו יאמרו כי עולליה הלכו שלא על חנם לז"א שאינו אלא שנתמלא סאתם אף מעוללים הבקו ע"ג כדאיתא במדרש ונעשה באומרו על רוב פשעים נתוסף עולליה ועולליה תירוצא דקושיא ונתלקת עולה לשם י"ס והריף הוא. הב' אמת ויציב שהקב"ה מכה לפעמים בחמת קרי כענין אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו ואמר שצרותיה' על חנם וכדכתב הרמב"ן ז"ל באו' בחמת קרי ולא כתיב בקרי. ולפעמים מכה בהם על העון ממש ולז"א אי לא כתיב על רוב פשעיה הייתי אומר שהיה מכה בהם על עון אומרם שלוקים במגן ובחנם ת"ל על רוב פשעיה שרבו כ"כ פשעיה שלא הכם לא על מגן ולא ע"כ פשעיה שאם היה כן לא היתה בהוגה ואנחה לבד רק בכליה וכרת ולעולם רחמנות שם ה' שהוגה ולא כלה כתב על רוב והתגלל שהכם בפשעיהם דלא נימרו על מגן וחנם עכ"ד): **ואם** לא קאמר היו צריה ראש אלא צרים בלמ"ד אפשר שהכונה היא שהיו מתחדשים ומתהוים להצר לה וז"ש היו צרי' כלו' היו ונהוו ונתחדשו צרי' כדי לזכות לראש כלו' ליעשות לראש כי ראו כי כל המיצר לישראל נעש' ראש ומלת היו שב אל צרי' כלו' שהיו ונתהוו לצרים כדי לזכות ליעשות לראש ואינו שב אל מלת לראש כלומר היו לראש דא"כ הול"ל היו צריה ראש וכדאמרן: **ובמדרש** היו צריה לראש אמר ר' הלל בר' ברכיה כל מי שבא להצר לישראל נעשה ראש מה טעם היו צריה לראש את מוצא עד שלא חרבה ירושלים לא היתה מדינה חשובה כלום משחרבה ירושלים נעשית קיסרין וטריפולין ותנופולין ע"כ: **וראוי** לדעת רבי הלל מאי אתא לאשמועינן דפשטיה דקרא הוא כן. ועוד מ"ש מה טעם וכו' אין בו טעם כ"א שואל מה טעם כל המיצר לישראל נעשה ראש הרי הטעם מפורש בכתוב באומרו כי ה' הוגה על רוב פשעיה וכזה הרבה יגונה כי בהיות כל המיצר לישראל נעשה ראש בזה יתרבו צרים וע"כ מה שאל מה טעם. ועוד קשה דבמאי דקאמר את מוצא עד שלא חרבה ירושלים וכו' לא נתן טעם כלל ועדיין הקושיא במקומה עומדת ואם היה שואל היכן מצינו שנעשה ראש הנה הוא מתרץ שפיר את מוצא וכו' אבל לשאלת מה טעם לא מתרץ כלל במאי דקאמר את מוצא:

על כן אני אומר כי ר' הלל רצה להודיענו כי בכל הגלות הזה נגזר על ישראל כי כל המיצר לישראל יעשה ראש וז"ש כל מי שבא להצר לישראל נעשה ראש כלומר כל מי שבא מחדש להצר לישראל נעשה ראש ולא על אותם שהחריבו בית המקדש קאמר קרא רק על כל מתחדשים להבא להצר לישראל ופירש שני הכרחיות לזה האחד הוא אומרו מה טעם היו צריה לראש כלומר במה שדרשתי יש טעם למה שאמר הכתוב היו צריה שהשמיענו חידוש גדול לכל המיצר לישראל אמנם אם הכתוב כפשוטו שאינו מדבר אלא על אותם הצרים שהחריבו הבית א"כ מה טעם יש במ"א היו צריה לראש כי דבר פשוט הוא שכיון שהבבל אמר לנו שהיתה כאלמנה ושגלתה יהודה והבבל הצורר את ירושלים א"כ ממילא ידעינן שהוא הי' לראש ולמושל ומה טעם אומרו היו צרים לראש וכו' כי דבר פשוט הוא ועוד הכרח ב' כי הנך רואה בעינ"ך שכן הוא כי את מוצא עד שלא חרבה ירושלים לא היתה מדינה חשובה כלום משחרבה ירושלים נעשית קיסרין וטריפולין וכו' הרי מעינים בכל יום שאחר שחרבה נעשית קיסרין וכו' נראה בבירור כי מ"ש היו צרים לראש לאו על אותם שהחריבו ב"ה לחוד קאמר אבל על כל העתיד קאמר כי בכל דור ודור כל מי שבא להצר את ישראל נעשה ראש:

והרמ"ע ז"ל כתב דרכי ציון וכו' אמר כי כשהיו דרכי ציון אבילות מבלי באי מועד מכל עברי יסודם שכבר נתפשו היו אז כל שעריה שוממין כי אין שעם יוצא ובא בהנה גם כהניה נאנחים כי תדלו מהנותיהם אמנם העם אשר בקרבה עדיין לא הרגישו לפי שלא הגיע להם עדיין הרעה אבל לסוף לא נאלו בכבד היגון יגון ואנחה כ"א גם בתולותיה נוגות והיא מר לה: **היו** צריה לראש אמר כי מצד שהצרים המפורסמים היו ראשים ורודים בה בפרך אויביה שמו ירצה שאויביה הבלתי צרים נחשבו לה כמו הם שלוים עמה והיה זה כי ה' הוגה על רוב פשעיה לבלתי השאיר לה זרע ומפני זה עולליה מעצמם הלכו שבי לפני צר כי היא בטחה שאלו האויבים השלוים עמה והפקידה בידם עולליה להבריח מהשבי והאויבים מנהיגים אותם לפני צר וילכו מבלי דעתם כסבורים שהולכים לנפשם כי על זה הדרך אמר בכתוב הסמוך ויצא מן בת ציון כל הדרה ופשוטו של מקרא על הכהנים והזקנים והחכמים והשרים ואמר כי היו צריה כאילים לא מצאו מרעה הנה והנה כי הצרים הסירו המזונות מכל עבר כדי שלא ימצאו מרעה. עד אשר יבאו לתומם למקום הרשתות והמכמרו' אשר הכינו להם ויתפשו בם וכן היו שרי ישראל הגבורים הולכים לתומם עם אנשי שלומם מהאומות כבבורין שהם הולכים בטח והם הא"כ לוקחים אותם לשבי ולהרג לא בחיל ולא בכח וה"א וילכו בלא כח לפני רודף כי לא בכח יגברו עליהם רק מנפשם הלכו בעת לפני רודף עכ"ל:

(ו) **ויצא** מן בת ציון רז"ל על פסוק זה אמרו מן בת כתי' א"ר אחא יש לנו מל' א' יפה זה הקב"ה שכתו' בו ה' מנת חלקי וכוסי כל הדרה זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לפניו וגו' ד"א כל הדרה אלו התינוקות א"ר יהודה בא וראה כמה חביבים תינוקות לפני הקב"ה גלו סנהדרין ולא היתה שכינה עמהם גלו משמרו' ולא היתה שכינ' עמהן וכיון שגלו תינוקו' היתה שכינה עמהם הדא הוא דכתיב עוללי' הלכו שבי לפני צר מיד ויצא מן בת ציון כל הדרה ע"כ: והנה עיניך תחזינה אהבת השי"ת את בת ציון כי הסתלקות השכינה ממנ' לא רצה לפרסמה ולפרשה בפירוש רק רמזה בלשון סתום באומרו ויצא מן שהו' מלשון יי מנת חלקי וכו' ואפ"ה הוסיף עוד לסתום הדברים כי מלת מן כתיב ולא קרי אבל קרינן ויצא מבת ציון והכל להודיע אהבתו ית' אותנו כי לא רצה לכתוב בפי' שנסתלק השי"ת שכינתו מציון אלא רצה ללמדנו עוד כי לא יצא' לגמרי כי נקטינן שלא זזה שכינה מכותל מערבי ולעולם עיני ה' בה מראשית השנה ועד אחרית שנה ולכן מזכיר יציאתו ברמז ואפי' אותו הרמז כתיב ולא קרי: **ואמר** היו שריה כאילים לא מצאו מרעה כי כשהיתה השכינה עמהם אז היו כצאן שנא' ואתנה צאני צאן מרעיתי והקב"ה הרועה כמ"ש יי רועי לא אחסר ואז לא הייתי חסר כלום כי היה בעל הצאן עומד על צאנו אבל עתה שנסתלקה השכינה מביניהם היו כאילים שהם הפקר ומבלי בעלים וכל הרוצה ליטול בא ונוטל ועל כן וילכו בלא כח לפני רודף:

אי נמי אמר וילכו בלא כח וכו' כי בהיות שהיו שריה רעבים גם נמאים כאותם אילים אשר לא מצאו מרעה ולא נשאר בהם כח כלל אפ"ה וילכו בלא כח כלומר עם היות שלא היה להם כח אפ"ה הלכו לפני רודף הכונה היה הולך יותר מהרה מן הרודף ואפי' מרודף מלא. ועם זה הדרך אפשר לומר שזו היא כונת היו שריה כאילים לא מצאו מרעה כלומר היו שריה רצים כאילים ירוצו ולא יגעו ילכו ולא יעפו ואף גם זאת בה ותם רעבים ונפשם בהם התעטף כי לא מצאו מרעה ואוכל להשיב נפש ואעפ"כ וילכו לפני כל רודף אף שיהיה רודף קל כצבי הם היו הולכים לפניו ועל כן נקט' רודף מלא בוא"ו וילכו עם היות בלי כח הלכו לפני כל רודף: **אי** נמי אמר על החרש והמסגר שיצאו בראשונ' ויצא מן בת ציון כל הדרה כי שמה נשארו דלת העם עם גדליה בן אחיק' וא' כי סבת יציאת' משם היה על כי כולם אוהבי שוחד היו ורודפי שלמונים וכו' וז"ש היו שריה כאילים לא מצאו מרעה שהיו השרים והשופטים כרעבים וכאילים שלא מצאו מרע' כן היו גם המה והיו אומרי' הב הב ועל כן גלו ויצאו ממקומ': ועל דרך זה אפשר ג"כ לפיי' פסוק דקאמר וילכו בלא כח לפני רודף הכונ' לפי שהזכיר שהשרים היו אוהבי שוחד ורודפי שלמונים אמר ג"כ כי גם בכל שאר ענייני המצות לא היה בהם כח לכבוש את יצרם הרודף אות' ע"כ הלכו לפני היצה"ר הרודף אותם כי בדרך שהוא הי' מוליך אות' בה היו הולכין כי לא הי' בהם כח לעמוד כנגדו להלחם בו ועל כן רודף מלא בוא"ו לרמוז אל היצה"ר כי הוא הרודף אמיתי: **אי** נמי על שאר העם שנשארו עם גדליה בן אחיקם אמר ויצא מן בת ציון כל הדרה כי אחר שהרגו השרים את גדליה ברחו כל העם מצרים לעזרה כי יראו לשבת בארץ מפני הכשדים ועל אותה שעה שלא נשאר אחד מהם בירושלים נאמר ויצא מן בת ציון כל הדרה ואעפ"י שהיו הכשדים עדיין רחוקים מאד מהם עכ"ז בלכתם מצרימה היו שריה רצי' כאילים שלא מצאו מרעה להם וממהרים לרדוף למצא מרעה לאכול וילכו בלא כח ולא נותר בהם נשמה כדרך הממהר ורץ בלכתו שנפשו ורוחו קצרה ונשאר בלא כח כן אלו היו ממהרים לילך ואף שלא היה להם לירא כל כך כדי לנוס בחפזה שהאויב עדיין רחוק הוא מאד מהם וז"ש לפני רודף שקודם שיבא הרודף עליהם היו ממהרים הליכתם והולכים בלי כח מרוב פחדם ויראתם לקיים ונסתם ואין רודף אתכם:

ואני כל ימי יגעתי מעיין בדברים אלו ומצאתי שדקדקו דלא כתיב ויצא מציון ותו בין בכתיב דכתיב מן או בקרי מבת או שהיה כתוב בפי' מציון שמ"ם מורה מקצתות ואחר כך אמר כל אתמהא לכן פי' מן לשון מנה ובת לשון ובת צדק יהיה לכם ביחזקאל לשון חלק. וציון לשון יופי ורצה בכתוב להעיד כי תקותם ובטחונם בה' מנת חלקי וכוסי יופיופיות כי כל צופת מעצמותו נובת ובכביכול לא ידע לעצמם לכן כדי שישובו הוציא המנה חלקם היפה זו ציון כל הדרם של בנ"י לראות אם ישובו ואם לאו יכלו בהם האויבים בהעדר מהם הבת היפה העוזרם ובלאו הכי לא יכלו להם ועכ"ז לא שבו כי היו צרים כאילים לא מצאו מרעה התורה והזכות וילכו בלא כח בחסרון כח המנה היפה זו ציון השכינה לפני רודף עכ"ד יצ"ו מסכים למ"ש בשם רבו בפ' בין המצרים:

רוֹדֵֽף׃ ז זָֽכְרָה יְרוּשָׁלַ͏ִם יְמֵי עָנְיָהּ וּמְרוּדֶיהָ כֹּל מ״ל וסי׳ ג׳ ומ״ל מַחֲמֻדֶיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־מִשְׁבַּתֶּֽהָ׃ ו׳ ס׳ מ״ל ס׳

לְמֶעֱרוֹק לְאִשְׁתֵּיזָבָא קֳדָם רָדִיף׃ ז זכרה הֲוַת דְּכִירָא יְרוּשְׁלֵם יוֹמִין קַדְמָאִין דִּי הֲוַת מְדוֹרָא בִּכְרַכַּיָּא וּבִפְצִיחִין תַּקִּיפִין וּמָרְדָא וְשָׁלְטָה בְּכָל עַלְמָא וְכָל רִיגוּגְהָא דַּהֲווֹ לָהּ מִן יוֹמִין קַדְמָאִין וְעַל חוֹבָא נְפַל עַמָּהּ בִּידוֹי דִּנְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וְאָעִיק לְהוֹן וְלֵית דְּסַיֵּיעַ לָהּ חֲזוֹהָא מְעִיקַיָּא דְּאָזְלָא בְּשִׁבְיָתָא חַיִּכוּ עַל

עוזר ה׳ מ״ל וסימן יתום אתה היית עוזר. וכשל עוזר ונפל עזור. אל תרחק ממני כי צרה קרובה. זכרה ירושלים ימי עניה. ויטע אהלי אפדנו:

רשי

כחס ברעב: (ו) לפני רודף. כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלמה על כן יסד הפייט מלא רודפתי וחסרה שנת גאולי שנת גאלי באה חסר כתיב: (ז) זכרה ירושלם. בגלותה: ימי עניה. ימי חורבנה שהביאה לידי עוני: ומרודיה. הוא לשון צער כמו (שופטים יא) וירדתי על ההרים (תהלים כח) אריד בשיחי ואהימה: כל מחמדיה. וזכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם: שחקו על משבתיה. שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה. ומ״א דורשו בלשון אחר שהיו שוחקין בגולה בשבתות וימים טובים ושובתים בשביעית והיו האומות

אבן עזרא

מכסים: (ז) ימי עניה. כמו כי ששת ימים עשה ה׳: ומרודיה. בגלות והמ״ם שרש

לחם דמעה

אי נמי וילכו למצרים בעבור שלא היה להם כח וזהו בלא כח בשביל שראו עצמם בלי כח לעמוד לפני רודף ראו שאין כח בהם לעמוד כנגד הרודף ועל כן ברחו למצרים לעזרה: ורז״ל אמרו בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח וכו׳ ובזמן שעוברין על רצונו כביכול מתישין כח של מעלה שנאמר וילכו בלא כח ע״כ. וקשה כי זה הכתוב נאמר על שרי העם ולא עליו ית׳. ואפשר עם מאז״ל שלא נסתלקה השכינה עד שגלו עולליה וכשעולליה הלכו שבי לפני צר אז ויצא מן בת ציון כל הדרה שהיא השכינה כי אז נסתלקה ואם כן פשט הכתוב כך הוא ויצא מן בת ציון כל הדרה שהיא השכינ׳ וגם היו שריה הולכים בהרים כאילים לא מצאו מרעה וילכו השכינה כביכול והשרים בלא כח לפני רודף כי בזמן שישראל עוברין על רצונו עוברין ומתישין כח של מעלה ומלא וילכו דקאמר קאי אשניהם ואכל מאי דקאמר בראשית המקרא שהיא השכינה והשרים:

(ז) **זכרה** ירושלם וגו׳ יובן עם מאז״ל על ראוה צרים שחקו על משבתיה שראו את ישראל שומרים דיני שמטה ויובל חוץ לארצם ושחקו על שבתותיהם שהיו שומרים כי אמרו בתוך ארצכם לא אביתם לשמוע ולשמור שבתותיה ועכשו חוצה לה אתם שומרים. ועל פי דרכם אפשר שגם על זה היתה ירושלים בוכה וזה זכרה ירושלים ימי עניה הימים שהיו ישראל מענים אותה אשר לא שבתה בהיות׳ עליה וגם זכרה מרודיה שהיו מכניעים אותה בשנת השמטה כי הדבר הזה היתה כל מחמדיה וכל תאותה כשפ׳ ותשק׳ ומאויה בהיותה בידי הכנעניים מימי קדם קודם שהיתה תחת יד ישראל היתה מתאוה ומומדת להיות ביד׳ לפי שישראל ישמרו את שבתותיה ויניחוה לשבות בשנת השמטה כי מנוחה היא לארץ שיניחו אות׳ לשבות ולרצות את שבתותיה ואחר היותה תחת ידיהם עינו אותה את זה זכרה בפה ומתרעמת בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה ושם בהיותם בארצות אויביהם היו שומרים והיו מניחים לשבות כל שדותיהם שהיו להם בחוצה לארץ עד כי הצרים שהיו רואים כן היו שוחקים עליהם ואומרים בארצכם לא אביתם לשמוע ועכשו חוצה לה אתם שומרים גם את זה היתה זוכר׳ בפה: אי נמי בהיות כי מדרך העולם כי כאשר בא לו לאדם איזה צרה אז נזכר מן הימים הראשונים ימי עידון ותענוגי׳ ימי מחמדים ואם גם אחר הצר׳ הזאת באה לו אחר׳ קשה מן הראשונה אז זוכר גם את הצר׳ הראשונ׳ כי גם בה היה חפץ יותר מזו האחרונ׳ שהי׳ קשה וכן אירע לירושלים כי בחרבן בית שני הגלות הארוך המר והנמהר הזה אלף ותקל״ב שנה שהי׳ בחרבנה ואין עוזר לה עתה זכרה ימי עניה ומרודיה שאירע לה בחרבן בית ראשון ודייק מלת ימי כי כלם ימי מספר שבעים שנה לבד והיתה זוכרת עתה אותם ימי עניה כי הלואי היתה לוקה עתה כאשר בראשונ׳ לקתה ולא יותר וזכרה ג״כ כל מחמודיה אשר היו לה בימי קדם גם קודם החרבן הראשון כי היתה לבנה במילואה את כל זה זכרה עתה בחרבן הבית השני בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה כי בחרבן ראשון נמצא לה עוזר מהרה ובזה הגלות אין עוזר לה וגם הצרים ראוה כ״כ זמן שנשבתה ונתבטלה מלכותה ושחקו על משבתיה: אי נמי אפשר שהוא וידוי דברים שהאומה ישראלית מתודה וזוכרת עונותיה בפה וז״ש זכרה ירושלים כלומר האומה ישראלית שהיא יושבת ירושלים זכרה בפיה ימי עניה הימים שהיתה מענה גר יתום ואלמנה וגם שאר מרודיה הם המרדים והפשעים שפשעה ושחטאה וגם זכרה כל מחמודיה והיא התורה כד״א הנחמדים מזהב ומפז רב אשר היו מימי קדם כלומר שהתורה והמצוה נבראו קודם בריאת העולם תתקע״ד דורות ועתה בעת השובה זכרה ענין התור׳ והמצות כדי לשום אותה על לבה באופן כי נתחרטה על העבר ושמה וזכרה על לבה התורה והמצות: או כונת אשר היו מימי קדם לתת טוב טעם ודעת מאחר שהתורה והמצות היו מחמודיה אם כן למה לא נגאלו לכן אמר אם אני קורא אותם שהם מחמודיה כן הוא אבל מחמודיה היו מימי קדם וז״ש אשר היו מימי קדם כלומר מחמודיה היו מימי קדם אמנם אחר כך מאסו בה: אי נמי זכרה גם כל מחמודיה אשר היו מימי קדם הלא הם חמדות העולם ומאויו ותענוגיו את כל זה זכרה והתודית עליהם ולא הועיל לה הטעם לפי שזכרה את כל זה בנפול עמה ביד צר כלומר אחר שבאה עליה את כל הצרה הזאת ועל כן אין עוזר לה כי אמר הקב״ה ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם וכמש״ה היערוך שועך לא בצר ואמר ראוה צרים שחקו על משבתיה הכונה לפי דק״ל מה שאמר הכתו׳ בנפול אויבך אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך וגו׳ ועתה הודיענו הכתוב גודל רעת ירושלם כי ראוה צרים בנפילתה ובגוולה ושחקו ושמחו על משבתיה ועם כל זה אין עוזר לה ועדיין בנפילת׳ הי׳ עומדת אין עוזר לה עם היות שראוה צרים ושחקו ושמחו על משבתיה: אי נמי אחרי היות בני ירושלם בארצות אויביהם היו זוכרים בפיהם בפני האויב מה היה להם בארצות אויביהם מה היה להם בימים הראשונים שהיו עובים מעלה כי תחת אשר הם עתה מעונים וכבושים תחת יד אחרים היו הם מענים וכובשים את אחרים וז״ש ימי עניה הימים שהיו מענים לאחרים אשר היו כבושים תחת ידם וגם היו זוכרים כל מחמודיה ואוצרם ועושרם אשר היו להם בימי קדם בזמן שעבר את כל זה היו זוכרים בפיהם ואומרים בנפול עמה ביד צר בפני הצר אולי יכמרו רחמי הצר עליהם באמור אנשי׳ חשובי׳ כאלה שהיה להם ממשלה על אחרים ועשירים מלאי די להם שהם כבושים תחת ידינו ויקלו עולם מעליהם ולא הועיל למו ולא נכמרו רחמי הצר עליהם כלל ואין עוזר למו אלא אדרבא ראוה צרים שחקו על משבתיה כלומר על כל אותם הדברים ששבתו ונתבטלו ממנה ובמקום שהיה להם לרחם על שביתת מעוזם ותפארתם אדרבא שחקו ושמחו על משבתיה ואין זה כי אם מאת ה׳ היתה זאת להם כי השם הוגה על רוב פשעיה: ואמר זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה פי׳ הראב״ע שהוא כמו כי ששת ימים עשה ה׳ וכונת הראב״ע שתחסר בי״ת כמו כי ששת ימים שהכוונה לומר כי בששת ימים וכו׳ וכן בכאן זכרה ירושלם בימי עניה ומרודיה כל מחמודיה אשר היו מימי קדם לה ואפשר לומר כי מ״ש כל מחמודיה הכונה שזכרה כל מחמודיה שהיו חומדים אותה כל מלכי הארץ מימי קדם כי כל המלכים היו חפצים בה שיקרא שמה עליהם ובנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים מלשון אל תראוני שאני שחרחורת וכו׳ ביזו אותה הצרים ולא עשו אותה עיר המלוכה כאשר יאות לעיר כמוה אלא אדרבא שחקו ושמחו על משבתיה על כי שבת עובר אורח ממנה ונשארה חריבה ושממה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו: אי נמי אומרו ויצא מן בת ציון כל הדרה אמר על הצדיקים ואנשי מעשה שהם הודה זיוה והדרה של העיר הוציא אותם הקב״ה מתוכה שהמית אותם קודם בא הרע׳ ואין מבין כי מפני הרעה העתידה לבא נאסף הצדיק ואחר שהוציא מן בת ציון כל הדרה ויאספו אל עמם אח״כ היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וכן כל זמן שהיה ירמיה הנביא ע״ה בתוך ירושלים לא נחרבה ולא היתה יכולה יד א״ה לשלוט בה אבל הוציאו הקב״ה בערמה מתוך העיר ושלחו לקנות השדה מיד חנמאל ואחר שהוא יצא מתוכה והעיר נתנה ביד הכשדים ועל זה ג״כ אמר ויצא מן בת ציון כל הדרה ואח״כ היו שריה כאילים לא מצאו מרעה כי עד עתה בזכות הצדיקים שבה היה להם מרעה והוכלים בזכותם ועתה לא מצאו מרעה: גם אמר כל הדרה על השכינה כי גם אם נקטינן שהצדיקים הם הודה והדרה אמנם לא כל הודה ולא יצדק כל הדרה אלא על השכינה שהיא היתה בודאי כל הדרה וכשיצאה היא יצא כל הדרה לגמרי ואז היו שריה כאילים לא מצאו מרעה שהרי דהע״ה אמר ה׳ רועי לא אחסר והכונה כי כאשר הקב״ה רועה ישראל לא יחסר כל בו ובנאות דשא ירביצהו ועל מי מנוחות ינהלהו אבל כיון שסילק שכינתו מביניהם היו כאילים לא מצאו מרעה ולכן הלכו בלא כח לפני רודף וקרוב לזה פי׳ הר״מ אלמושנינו ז״ל: זכרה ירושלם כתב הר״מ אלמושנינו ז״ל ע״ד מ״ש הראב״ע שתחסר אות הבי״ת כאלו אמר זכרה ירושלים בימי עניה ומרודיה כל מחמודיה וכו׳ יקשה בי״ת בנפול עמה ביד צר כי אחר שאמר שהזכירה היתה בימי עניה ומרודיה מה צריך לחזור ולומר בנפול עמה ביד צר. אמנם לדעתי לפי דרכו ז״ל יאמר כי ירושלם בזמן הגלות אחר החרבן והם הנקראים ימי עניה ומרודיה הנה אז זכרה כל הטוב המופלג שהיה לה בעת ובעונה שנפלה עמה ביד צר כאילו אמר בימי עניה ומרודיה זכרה כל מחמודיה אשר היו לה בנפול עמה ביד צר והיו בידה מימי קדם ובכל זאת לא נמצא שום עוזר לה כ״א היו נעדרות כל מחמדיה בעת שנפלה ביד צריה מזמן התימה שלא ימצא עוזר לה כי כשיעדר הטוב הנחמד לפני בני אדם יעדרו האוהבים אמנם התימה הוא כי בזמן שנפלה ביד צר היו לה מחמדים רבים שהיו בידה מזמן רב ובכל זאת אין עוזר לה עד שראוה צרי׳ ושחקו על משבתיה כלומר שלעגו על שביתת מחמודיה להעדר מי שיעזור לה כי כל זה הוראה על שהכל מסודר מפאת ההשגח׳ שלא כדרך העולם כי לא בכח יגבר איש כאשר יגרום החטא וע״כ גזר ואמר שחטא חטאה ירושלם וע״כ לנדה היתה עכ״ל: ובמדרש וילכו בלא כח לפני רודף רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון אמר בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה כד״א באלהים נעשה חיל ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה

טוּבְהָא דִי פְּסַק מִבֵּינַהָא : ח חטא חוֹבָא רַבָּא חָבַת יְרוּשְׁלֵם בְּגִין כֵּן בְּטִלְטוּל הֲוַת כָּל עַמְמַיָא דַהֲווֹ מְיַקְרִין לַהּ מִלְקַדְמִין נָהֲגוּ בַהּ זִילוּתָא אֲרוּם חֲזוֹ בִּדְקָהָא בְּרַם הִיא מִתְאַנְחָא וְרְתִיעַת לַאֲחוֹרָא :

ח חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַםִ עַל־כֵּן לְנִידָה הָיָתָה כָּל־ ג׳ / ג׳ ומ״ל

מְכַבְּדֶיהָ הִזִּילוּהָ כִּי־רָאוּ עֶרְוָתָהּ גַּם־הִיא נֶאֶנְחָה ג׳ / ב׳

תולדות אהרן כל מכבדיה . יומא נד זוכר פ׳ מקן :

אבן עזרא

שרש : (ח) לנידה . ללעג כמו מנוד ראש ועוד שפתי והוא מגזרת נע ונד : הזילוה . הפך הכבוד כמו להוציא יקר מזולל רק הוא משורש אחר או טעמו הורידו׳

רשי

האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים בארצכם לא שמעתם ועכשיו בגולה תשמעו בארצכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון : (ח) לנידה . לגולה לשון נע ונד אישמוב״ר בלע״ז : ערותה . קלונה : נאנחה . לשון נפעלה שושפי״רר בלעז : שמעו כי נאנחה אני . הוא שם דבר שישופורי״רא :

טומאתה

לחם דמעה

מעלה דכתיב צור ילדך תשי . רבי יהודה בר סימון בשם רבי לוי בר טרפא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הם מוסיפין כח בגבורה כמה דאת אמר ועתה יגדל נא כח ה׳ ובזמן שאין עושים רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה והולכין גם הם בלא כח לפני רודף . עד כאן לשונו . וראוי לדקדק מאי איכא בין ר׳ יהודה לר״ל בר טרפא כי לומר משמעות דורשין איכא בינייהו הוא דוחק . ומה גם כי אין הכרח במשמעות הכתובים בזה יותר מבזה . ועוד כי ר״ל מייתי קרא לחלוקת כשעושין רצונו ולא מייתי קרא לחלוקת כשאין עושין רצונו של מקום ואם נאמר דבחלוקה האחרונה לא פליג כלל וסמיך אראיה דמייתי ר״י א״כ קשה אמאי הזכיר כלל החלוקה השנית ודי בשיאמר החלוקה דפליג עליה לבד . על כן אפשר לומר דבהא פליגי כי ר״י סבר שבזמן שישראל עושין רצונו של מקום הם מוסיפין כח בגבורה ואפילו מד״ה מתהפכת להם למד״ר ומוסיפין בה כח לרחם עליהם ולהשבי׳ אויב ומתנקם וז״ש באלהים נעשה חיל ומוסיפין כח וחיל במדת אלהים עצמו והוא יבוס צרינו . ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה דכתיב צור ילדך תשי הכונה כי כביכול אתה מתיש כח אביך זה ילדך והוא מדת תפארת ישראל וכביכול עד שם מגיע התשות כח . ור״ל סבר כי לעולם תוספת הכח או התשת הכח לעולם לא יעלה רק עד השכינה לבד כי היא אתנו ובה נוכל לעשות תוספת או מגרעת בכחה לא במקום אחר למעלה וז״ש בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כביכול מוסיפין כח בגבורה כמד״א ועתה יגדל נא כח אדני שהוא שם אדנות והיא המדה האחרונה ובזמן שאין עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה והולכין גם הם בלא כח לפני רודף והיינו כח השכינה ולא הביא קרא כי סמך למה שדרשו ז״ל לעיל בזה הפסוק ויצא מן בת ציון כל הדרה היינו השכינה וביא׳ דכאשר אמר בסיפיה דקרא וילכו בלא כח לפני רודף אתרוייהו קאי אשריה והדרה שהזכיר דהיינו השכינה וז״ש בעל המאמר והולכין גם הם בלא כח לפני רודף וגם הם דקאמר הכונה השכינה וגם השרי׳ דאלת״ה מלת גם מאי רבי ולפי שלמעלה הזכיר במדר׳ כי מ״ש ויצא מן בת ציון כל הדרה על השכינה קאמר ע״כ לא הוצרך עתה לחזור לפרשו אבל הזכיר בסיפא דקרא וילכו גם הם בלא כח לפני רודף להודיע כי לשניהם קאי מאי דקאמר וילכו בלא כח השכינה והשרים ובזה כבר מובן הדבר . והרב מורי זלה״ה כתב בפשט הכתוב כי העיר הזאת ירושלים זכרה כי מקודם בהיותה עומדת בשלותה עמדו לה זכיות להצילה מרעתה ובפרט שנים הא׳ ימי הצום והתענית שישראל מתענים מדי שנה בשנ׳ לכפרת עונותיהם ולהצלת׳ ותשועת נפשם מיד שונא כי בימים ההם יטהרו העם מכל עונותיהם באופן שבהבטל הסיבה שהם העונות תבטל המסובב שהם הצרות גם זכות הב׳ והוא זכות האבות אשר עמד לעולם לישראל ויעמוד ועתה שום אחד מהם לא עמדו לה ולא עזרוה ולא סייעוה להצילה מצרתה ועל זה היתה מקוננת במר וז״ש זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה והם ימי העוני והצום וגם כל מחמודיה אשר היו לה מימי קדם והוא זכות האבות וכל הצדיקים אשר היו מימי קדם זכרה עתה בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על משבתיה שהם ימי הצום הנקראים שבתון ושחקו כי לא הועילו לה ולא עזרוה . עכ״ל . ובמדרש ראוה צרים שחקו על משבתיה רצו לפרש שחקו מלשון שחוק והיתול כי רצו להעביר׳ על דת ושחקו על שבתותיה והיו מכריחים אותם שיחללו את השבת וכמו שראה ראינו בארץ פורטו״גאל כי בכל עת ובכל שעה מלעיגים עליהם לאמר אתה שמרת את השבת אכלת חמין בשבת לבשת חלוק לבנה בשבת ובכל עת הצרים שחקו על שבתותיה והשתדלו לבטלם מהם . ד״א על משבתיה על שמיטותיה כד״א ובשנ׳ השביעית שבת שבתון וכו׳ רצה לפרש שחקו מלשון שמחה ולא מלשון היתול ואמר ששמחו ושחקו על שהם ביטלו שמיטות הארץ כי העון הזה היה סיבה שנמסרו ביד׳ כי אז תרצה הארץ את שבתותי׳ בהשמ׳ מהם ועל כן שחקו ושמחו על משבתי׳ . ד״א על משבתיה זה ריב״ז . רצה גם הוא לפרש שחקו מלשון שמחה כמו אז ימלא שחוק פינו ולשונינו רנה והכונה ששמחו אבל לא על השמטות שמחו כי מהיכן היו יודעים הצרים שנצטוו על מצות השמטה וגם אם נאמר דידעי לה מי אמר להם שביטלוה על כן פי׳ ששחקו ושמחו על ריב״ז ששבת מתוכה ויצא מן העיר כמובא במדרש ושמחו אם מפני שכשראו את ריב״ז בורח מירושלים ידעו ונתבשרו במפלתן של ישראל ואם מפני שידעו שאם ריב״ז היה בירושלים אולי זכותו היה מגין עליהם ועתה ששבת מתוכה שמחו ושחקו כי ידעו כי בצאתו מן העיר פנה זיוה פנה הדרה ועל כן שחקו על משבתיה :

(ח) **חטא** חטאה ירושלים ראוי לדקדק שהרי כבר אמר למעלה כי ה׳ הוגה על רוב פשעיה ולמה חזר ואמר חטא חטאה ירושלים ועוד כי למעלה אמר פשעיה וכאן אמר חטא ומלבד השינוי מפשע לחטא למעלה אמר בלשון רבים וכאן בלשון יחיד . על כן אפשר שיובן עם מש״ה הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה אשר כוונת הכתוב לפי שעורי הוא כי היצה״ר איננו מפתה לאדם בתחלת פיתויו במלתא דאיכא בה עון ממש כי בודאי האדם לא יאבה לו ולא ישמע אליו אבל מה עושה בתחלה מפתהו בדברים אשר כמעט אין בהם איסור תורה אבל הם עבירות שאדם דש בעקביו והם נקראים חבלי השוא והאדם בראותו כי הם דברים שאין בהם חומ׳ איסור כלל מתפתה אל היצה״ר ושומע לעצתו באומרו לו ומה בכך כאשר תעשה זאת ואח״כ מן הקלה מביאו אל החמורה וז״ש הוי האנשים שמושכים העון בחבלי השוא כי ע״י אותם החבלים של שוא נמשך העון החמור אבל כאשר יתפתה האד׳ לעשות חטאה שהוא איסור תורה ממש אז לא נעש׳ מן החטאה חבלי השוא אבל נעשה חבל עב וחזק כעבות העגלה אשר בחבל חזק כזה יש כח בה למשוך עמה עונות הרבה . ועם זה יובן מ״ש המקונן חטא חטאה ירושלים על כן לנידה היתה כלומר כיון שהמסבב הראשון אשר סיבב הגלות הזה היה החטא הקל הראשון כי ממנו נעשה עבות העגלה למשוך בה עונות אחרים ומהחטא הראשון נמשכו כולם על כן כלו׳ הוה לי׳ כאילו בסיבה מהחטא הראשון לנידה הית׳ כי הוא הוא שסיבב הכל : כל מכבדי׳ הזילוה כי ראו ערות׳ הכונ׳ ישראל בזמן הגלות שחושקים לראות׳ ועולים פעם בשנה בחג השבועות לראות׳ וחושבים כי בעלותם לראות׳ שמכבדים אותה ואינו כי אם אדרבא אלו שחושבי׳ שהם מכבדי׳ הם הזילוה ובעלות׳ לראותה הם מזלזלים אותה וזלזול הוא לה והטעם מפני כי ראו ערותה ורואים אות׳ בניוול׳ חרבה ושוממה והיא גם היא נאנחה בראות׳ שעולים לראותה ותשב אחור כלו׳ ששבה לאחור לזכור הזמן שעבר בזמן שבה״ה היה קיים שהיו עולים אליה ג׳ פעמים בשנה והיא בבניינ׳ ועתה שבאו לראות ערות׳ נאנחה וזוכרת הזמן שעבר וזהו ותשב אחור דקאמר : אי נמי לפי דרך זה כל מכבדי׳ הזילו׳ הכונה הוא סיפור העונשים אשר השיגוה והוא כי גם אותם שהיו מכבדי׳ עד עתה הזילוה עתה ושמו באידה כי ראו את ערות׳ וגם היא כשהיתה נאנחה על פשעיה שגרמו רעתה היתה שבה לאחו׳ וזוכר׳ החטא הקל א׳ כי החטא השוגג ההוא גרם לה טלטול׳ וז״ש ותשב אחור שבה לאחור לזכור החטא שחטאה בזמן שעבר : אי נמי אמר חטא חטאה וכו׳ כי בתחלה אם היו מכירים אנשי ירושלים את פשעיהם ולא מכסים עליהם בודאי שהיו חוזרים בהם מדרכם הרעה וינחם על הרעה אבל בהיות כי לעולם ירושלים לא הכירה את פשעיה ואת מרודיה אבל כל מה שהיתה עושה לעולם הכל היה קל בעיניה ולעולם היתה חושבת כי חטא חטאה ירושלם ומה בכך וע״כ לנידה היתה וגלתה כי בחשבה כי הוא דבר קל מה שעשתה לא חזרה בתשוב׳ . ואמר כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה הכונה הנביאים והחסידים אשר היו מכבדיה כי בעודם יושבים בה הם כבודה הודה זיוה והדרה אלו הזילוה מלשון יזל מים כלומר היו נוזלים עיניהם דמעות עליה מפני כי ראו במראה הנבואה את ערותה שהיתה עתידה ליחרב גם היא נאנחה בגלותה על אשר לא שמעה בקולם הכל לא הועילה כלום באנחתה ובתשובה מפני שהתשובה שלה לא עשתה אותה מקודם שתחרב אבל ותשב אחור ונתעכבה במרדה ולא שבה בתשובה עד אחר נפילתה ונקטינן אוקיר לאסיא עד דלא תצטרך לי׳ וכמש״ה היערוך שועך לא בצר אבל זאת ותשב אחור ובעודה בבנינה היתה טומאתה בשוליה ואז לא זכרה אחריתה על כן ותרד פלאים : אי נמי לפי שלמעל׳ אמר ראוה צרים שחקו על משבתיה אשר הרצון בו אפשר שהצרים עצמם שחקו ולעגו על רוב משבתיה כי פעמים רבות שבתה וגלתה והורקה מכלי אל כלי ומרעה אל רעה וממלך אל מלך פעמים רבות ועתה הנביא משיב׳ כי לפי רשעתה ומרדה כן היה לה כי בגלות הראשון גלות בבל בחרבן בית ראשון לא היתה רעתה כל כך אלא חטא חטאה ירושלים ועל כן לנידה היתה ונדד׳ ממקומה וכל מכבדיה הזילוה וכו׳ וכששבה בתשובה והרבה יגונה ואנחתה על פשעיה מיד שבה אל ארצה ואל מולדתה וז״ש גם היא נאנחה גם כשנאנחה על חטאתיה מיד ותשב אחור מן המקום אשר היתה שמה בבבל שבה אחור אל מקומה הראשון אבל אחרי כן שהרבית לפשוע ולטמא את עצמה וטומאתה הית׳ בשוליה ואולי רמז בשוליה אל העריות שהיא בשולי׳ ולא זכרה אחריתה אז בפעם הזאת ותרד פלאים ירדה מטה מטה ומרעה אל רעה יצתה עד שכמעט נראה כי אין מנחם לה :

אי נמי אמר חטא חטאה ירושלים שבשבילה נחתם גזר דינה לנוד ממקומה עם היות שהיו לה עונות ופשעים אין מספר לא אבדה ירושלים אלא על חטא זה על עזבם את תורתי וכמש״ה על מה אבדה הארץ ויאמר על עזבם את תורתי ועל חטא זה לנידה היתה ואח״כ שבה אל חיקה כמפעלה גם על השאר וז״ש חטא לבד חטאה ירושלים

וַתֵּ֥שֶׁב אָחֽוֹר׃ ט טֻמְאָתָ֣הּ בְּשׁוּלֶ֗יהָ לֹ֤א זָֽכְרָה֙ ל׳ ומ״ל
אַחֲרִיתָ֔הּ וַתֵּ֣רֶד פְּלָאִ֔ים אֵ֥ין מְנַחֵ֖ם לָ֑הּ רְאֵ֤ה יְהוָה֙ ל׳

ט טמאתה סוֹאֲבוּת דַּם רִיחוּקְהָא בְּשִׁפּוּלָהָא לָא אִידְכִיאַת מִנַּהּ
וְלָא תְהָת עַל חוֹבָהָא וְלָא דְכִירַת מַה דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי עֲלָהָא
בְּסוֹף יוֹמַיָּא וּנְחָתַת וּנְפַלַת וַהֲוָת פְּרִישָׁן וְלֵית דְמַלֵיל תַּנְחוּמִין לַהּ

תולדות אהרן טומאתה בשוליה. יומא נז בבא קמא נט׃

אבן עזרא

(ט) טומאתה בשוליה. לשון גנאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה כלומר חטאותיה גלוין הרבה עשאתן בגלוי: לא זכרה אחריתה. כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתם לפיכך ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה

רשי

הורידו' או עשו שתזל דמעתה: (ט) פלאים. ירדה ירידה: כי

שהכל

לחם דמעה

ירושלים והוא חטא ביטול תורה ועל כן לנידה היתה ונדד' ממקומ' ואחר כך כל מכבדי' הזילוה כי ראו כל ערות' וכל שאר חטאתי' ולקתה על כולם ואפשר שאמר כל מכבדיה על מיכאל וגבריאל וכמ"ש רז"ל הכל רעיה בגדו בה זה מיכאל וגבריאל ואל זה ג"כ כיון מ"ש כל מכבדיה שהם מיכאל וגבריאל כי לעולם היו לה לכבוד ולתפארת עתה הזילו' כי גבריאל בעצמו הצית האש בב"ה כמז"ל לפי שראו כל ערותה וא"ת הרי היא נאנחה ומתחרטת על חטאתיה ושבה ועזבה מעשי' הרעים וז"ש גם היא נאנחה כלומר גם אם תראה אות' שהיא נאנחה על חטאתיה ותשב אחור ממעשיה הרעים כי יחנן קולה אל תאמן בה כי שבע תועבות בלבה ועדיין טומאתה בשוליה והיא טובלת ושרץ בידה ולכך ותרד פלאי' אין מנחם לה: אי נמי לפי שמדתו ית' לדקדק עם סביביו כחוט השערה אמר שלא היתה לירושלים הרעה הבאה עליה על כי הדקדוק להיותה אהוב' וחשוב' בעיניו ית' כד"א וסביביו נשערה וכו' אלא חטא חטאה החטא היה חשוב בפני עצמו ואע"ג שיחטא אותו החטא אחר זולת ירושלים היה ראוי לעונש ולכך אמר חטא חטאה ולא אמר חטאה ירושלים ועל החטא ההוא לניד' היתה כיון שאף אם יחטא החטא ההוא אחר היה נענש ונוסף הוא שחטאה החטא ההוא ירושלים האהוב' והחשוב' על כן לנידה הית' ונענש' וכל מכבדיה הזילו' והזלזול שהיו מזלזלין אותה היה זה כי ראו ערות' היו מחרפין ומגדפין אותה ואומרים לה כי ראו ערות' בגלוי כי חטאה ופשעה לפני אלהיה בפרהסיא ועל כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן את צעה זונה גם היא נאנח' בשמעה את דבריהם ותשב אחור ממעשיה הרעים ולא עשתה משם והלאה בגלוי ובפרהסיא אלא בצנעה ובמטמונים אחורי הדלת ואחורי המזוזה וז"ש טומאתה בשוליה כי משם והלאה היתה עושה טומאתה תחת שוליה בצנעה ובהסתר: אי נמי יובן עם משז"ל אבל על נהרות בבל כי לא היו מניחים אותם אויביהם לבכות והיו הולכים על נהרות בבל שלא היו רואים אותם אויביהם ושם היו בוכים וז"ש ישבנו אנחנו אין איש זר אתנו גם בכינו וכו' ז"ש כאן גם היא נאנחה ספר בגודל רעתה כי גם כשהיתה רוצה להתאנח ולבכות היתה חוזרת פניה לאחור ויפן כה וכה לראות אם אין איש רואה אותה כדי שתוכל לבכו' כי לא היו מניחים אותה אויביה לבכות אם היו רואים אותה וז"ש ותשב אחור כי היתה נאנח' ובוכה ותשב את פניה אחור לראות אם יש רוא' אותה: אי נמי הודיענו כי ג' עבירות החמורות שבתור' הלא הם ע"ג ג"ע ש"ד בכולם נכשלו ישראל ועל כלם לקו ועל ש"ד שאמר הכתוב עליה צדק ילין בה ועתה מרצחים עליו אמר חטא חטאה וגו' ועליו שהוא עון פלילי בין אדם לחברו ע"כ נגזרה הגזרה ולניד' הית' ועוד נוסף עליהם עונש בגלותם אשר כל מכבדיה הזילוה ואפי' שם בגלות' לא מצאה מנוח לכף רגלה אבל הזילוה לפי שראו ערותה והוא עבירת ג"ע ולא בזאת העבירה לבד נכשלה אבל גם בע"ג נכשל' ואף גם זאת בהיות' נאנח' משבע עברתו ית' ותשב אחור לאחוז במעשה תרח שהיה עע"ג וגם המה הרשיעו ועבדו ע"ג. אי נמי אומרו גם היא נאנח' ותשב אחור הכונה שאירע לה הפך טבע העולם כי כאשר האדם מתאנח אנחות באותם האנחות שמוציא מתוך לבו ינוח וישקוט מעט דאבון לבו ע"י האנחות שמתאנח ולישראל היה להפך ועז"א לקמן כי רבות אנחותי ועכ"ז לבי דוי וז"ש בכאן גם היא נאנח' באנחות שמוציא' מפיה ועכ"ז לא שוה לה כלל אבל ותשב אחור ולעולם היתה לאחור ולא לפנים ולא נחה ולא שקטה כלל:

(ט) **טמאתה** בשוליה לא זכר' אחרית' והעלימ' מעלמה מה שעתיד לבא עליה על טומאתה וכנגד זה מכ"מ היה לה ותרד פלאים מלשון והוא פלאי כי כשם שהיא העלימה והסתירה מה שהיה עתיד לבא עליה על רוע מעללי' ולא זכרה אחריתה גם קץ גלותה וסוף זמן ירידת' נעלמה ונסתרה וזהו ותרד פלאים מלשון והוא פלאי ירידתה נסתר' ולפי שאינה יודעת מתי קץ פדותה אין לה נחמה כלל ואמר ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב ראה ורחם כי הגדיל האויב לעשו' יותר מרצונך כי אתה קצפת מעט והמה עזרו לרע' וז"ש לקמן תבא כל רעת' לפניך כי אף כי מקצת רעתם שהריעו אותנו היה ברצונך כל רעתם לא הי' ברצונך ולהיות הבחיר' בידם הרעו לעשות עוד וע"כ עולל למו כאשר עוללת לי. אי נמי ביען כי הית' ירושלים רבתי בדעות עד שנמצא בקרבה מי שתלה את ירושלם באויר כדי שלא יכבשוה אויביה ועל כן בזמן שהיו מכעיסין את בוראם וטומאת' בשולי' לא עלה על לבם שתכבש אדם כי לא יאמינו כל מלכי ארץ שתכבש ירושלי' ולא זכר' אחרית' וכן היה האמת כי בדרך טבע לא היה באפשרות שתכבש אלא ותרד פלאים ירידתה הי' דרך נס ופלא שלא בדרך טבע כי כשתלו אותה באויר לא היה אדם יכול לתפשה אלא שבעט בה הקב"ה והשליך משמים ארץ את ירושלים שהיא תפארת ישראל ועל הדבר הזה לא היתה לה נחמה כי בהיות שלא היה באפשרות בדרך טבע לתפשה קפץ הקב"ה לשדד המערכות ולעשות נסים ונפלאות לרעתם וז"ש אין מנחם לה ראה ה' את עניי כי הגדיל עצמו האויב ונתגדל בעיניו ועלה על לבו כי כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה: אי נמי לפי שאף הרשעים גמורים מדרכם הוא להיותם מלאים חרטות כי בעת עשותם העבירה יגרם תקפה ולא יש להם יכולת לעמוד כנגד יצה"ר אבל אחרי עשותם העבירה מתחרטין כי זוכרים אחריתם והרעה שתבא עליהם על חטאתם אמר כי לא היה כן לירושלם אלא גם אחרי עשותם העבירה לא נתחרטו ולא זכרו אחריתם וז"ש טומאתה בשוליה אף בהיותה בשלהי הטומא' ובסופה לא זכרה אחריתה ע"כ גדלה רעתה ותרד פלאים מטה. אי נמי אמר טומאתה בשולי' כי כשם שמן המצות שהאדם עושה בזה העולם נעשה לנשמתו מלבוש שם בג"ע הנקרא חלוקא דרבנן כדברי רז"ל גם מן העבירות נעשה מלבוש של טומאה ואמר עליהם כי כ"כ גדלה רשעתם כי אותו המלבוש של טומאה שעשו להם הי' לו שולי' גדולים ולא זכרו אחריתם וע"כ ותרד פלאים מטה מטה כפי גודל רשעתם ומרדם אין מנחם לה ארז"ל שלא עלה על לב בני ישראל שיעלה עליהם נ"נ כי אמרו הוא אסף כל ממון שבעולם וא"א שיחמוד ג"כ ממון שלנו אמר הקב"ה חייכם שאני נותן בלבו שיערב עליו ממונכם כבשמים ז"ש ראה ה' את עניי וכמה גדלה רעתי. כי אף אחר שהגדיל האויב ואסף כל ממון שבעולם חמד ג"כ ממון שלי וידו פרש צר על כל מחמדי וערבה לו כבשמים: ארז"ל שהיו שם בב"ה כהנים שלא נימולו ומקריבים קרבנות והם ערלים אפשר שיבא להם ממאי דקאמר טומאת' בשוליה והערלה לישר' היא במקו' שולים. אי נמי טומאתה בשוליה הכו' כי היא לא חשבה כי עונה וטומאתה הי' עושה פגם ורוש' בנפשה אבל חשבה כי טומאת' היא על שולי המעיל סביב וז"ש על כי חשבה כי טומאת' אינה אלא בשוליה סביב ולא פגמה בנפשה ע"כ לא זכרה אחרית' ותרד פלאים כשם שבעלותה ממצרים עלתה ע"י פלאים ונסים ונפלאות כן בירידת' לא ירדה אלא על ידי פלאים נסים ונפלאות וכמז"ל שנשקעה החומה מאליה ונכנסו בה האויבים ועל כן אין מנחם לה כלומר כי כאשר הצרה היא בדרך טבע מה שאפשר שכבר רבים שתו כיוצא בו זאת היא קצת נחמה בהיות שירידת' היתה על ידי נסים ופלאים מה שלא אירע כן לשום אדם על כן אין מנחם לה כי במה ינוחם אל מי ידמוהו וישוה ועל זה אמר המקונן לקמן מה אעידך מה אדמה לך מה אשוה לך ואנחמך כלומר כי אילו הייתי יודע אחר שאירע לו כמוך בו הייתי מנחם אותך אבל לא יש מי שאשוה אותו לך כדי שבו אנחמך כי גדול כים שברך מי ירפא לך כי אין מי שישוה לך: והרב מורי זלה"ה כתב חטא חטאה ירושלם כלומר חטא א' בכללות חטאה ירושלים כי כולם נכשלו בחטא א' ולכך אעפ"י שהיה חטא שהוא קל מהעון עכ"ז בהיות שכולם חטאו בו היו ראוים לעונש ועל כן לניד' היתה זאת ועוד אירע להם כי כל מכבדיה שהיו מקודם מכבדים אותה מסבת יראתם ממנה עתה הזילוה כי ראו ערותה ר"ל שטוב ויושר בעיניהם ערותה לפי שסבת כבודם שהיו מכבדים אותה לא הי' מאהבה רק מיראה, ויתפרש ראו מלשון רואה אני את דברי אדמון דאמור במשנה במסכת כתובות, גם היא נאנחה ותשב אחור ר"ל גם היא נאנחה בשובה ובחשבה אחור ימי קדם אשר היו יראים ממנה והיתה יכולה לעשות להם רע ולא עשתה: או ירצה שמדבר המקונן בלשון תמיהא ואמר כי כבר קרה לאומ' זו פעמים אחרים שחטאה וגם כן עותה ולא התאנף ה' בה כמו בפעם הזאת וז"ש חטא חטאה ירושלים בימים הראשונים ובזמן שעבר ואפ"ה על כן לנידה היתה וכל מכבדי' הזילו' הגם כי ראו ערות' הא ודאי לא ואם כן על מה היה להם עתה ככה והשיב המקונן ואמר הטעם הוא בשביל שבימי' הראשונים אף אם היתה מקלקלת דרכיה גם היא נאנחה ותשב אחור ממעשיה הרעים ולכן לא הגיע אליה רעות כאלה עכ"ל: ובמדרש חטא חטאה ירושלי' עו"ג אינ' חוטאי' אלא אעפ"י שחוטאים אינ' כלום אבל ישראל חטאו ולקו עכ"ל. ראוי להבין כי בכתוב מאן דכר שמייהו דע"ג והפסוק מעשה שהי' משתעי דחטא חטאה ירושלי' ושלילת עו"ג היכן הוזכרה. על כן נ"ל דמדקאמר ירושלים יתירא קא דריש שהרי בכתוב של מעלה כבר הזכיר את ירושלים שאמר זכרה ירושלים ובה משתעי עדיין שהרי כן כתיב ואין עוזר לה וגו' שחקו על משבתיה והכינוי של משבתיה שב אל ירושלים שהזכיר וכן הל"ל חטא חטאה על כן לנידה היתה ואנא ידענא דאירושלי' שהזכי' קאי ומדכתביה לדרשא אתא לשלילת עו"ג שאעפ"י שחוטאין אינם כלום. וגם אפשר דדייק מדקאמר חטא חטאה ודי בשיאמר חטאה ירושלים אבל הודיענו שמה שחטאה ירושלים הוא חטא אבל מה שחוטאים אחרים אינו כלום. וכן מצאתי שכ' ה' מורי זלה"ה קרוב לדברי וענין הכנת דברי רז"ל נ"ל שהטעם הוא כי בהיות שעו"ג שמדרגתן הן מס"א מסטרא דסמאל ולילית ועל כן כאשר חוטאי' אינם עושים כלל פגם בסטרא דקדושה כי מה לתבן את הבר ולכן אעפ"י שחוטאים אינם כלום אבל ישראל כי נשמתן היא מסטרא דקדושה צריך שיהיו קדושים וע"כ נאמר קדושים תהיו כי קדוש אני יי וכאשר הם חוטאים עושים רושם ופגם למעלה במקום שחוצבו נשמותיהן ועל כן כיון שחטאו לקו

וכמה

ובמה שלוקין הם מתכפרי' ויתוקן הפגם אבל ע"ג דלא שייך למימ' בהו שפגמו ע"כ אעפ"י שחוטאי' אינם כלו' ואין לוקין כלל כי במה פגמו כדי שילקו ועם זה יובן הכתוב חטא חטאה ירושלי' כי לירושלי' יחשב לחטא מהטעם שאמרנו על כן לקתה וע"כ לנידה היתה :

טומאתה בשוליה וכו' אפשר שכיון לומר כי שולי ירושלים היו הרים גבוהים וכמש"ה ירושלים הרים סביב לה וקצה תחומה היו הרים והם דמיון השולים שהם קצה הבגד ואמר שעיקר טומאתה היתה בשוליה והם באותם ההרים ע"ד מש"ה כי על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן את צועה זונה : אי נמי אפשר שכיון אל ריבוי ג"ע שהיו בה ורוב טומאתה היתה בזה וז"ש טומאתה בשוליה והיא מקום הערוה שהיא ממתנים ולמטה במקום השולים ואפשר גם כן שרמז אל עון הנידה שלא היו נזהרים בה כראוי וז"ש טומאתה בשוליה והם שולי המעיל סביב אשר שם טומאת דם הנידות וכתמי הדם ואל זה אפשר שרמז בפסוק הקודם ברמז והדר מפרש לה בפסוק שלאחריו ועל עון הנידות שמפרש בפסוק טומאתה בשוליה עליו אמר בפסוק הקודם חטא חטאה ירושלים והוא על חטא הנידה ועל כן מכל מקום לנידה היתה כי אותיות דדין כאותיות דדין : אי נמי כיון אל מ"ש ז"ל גבי ותתפשהו בבגדו כי דרכו של יצה"ר להתחיל לפתות לאדם בענין הבגדים שיהיה מסולסל בבגדיו ומענין הקל הזה מביא אותו אל העון החמור ועל כיוצא בזה אפשר שאמר שהע"ה יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות כי הדרך הזה שיהיה האדם מסלסל בבגדיו נראה לאדם שהוא דרך ישר ואין בו עון אשר חטא אבל האמת כי אחריתה דרכי מות ומזה נמשך אל העבירות החמורות אלא שבראשונה אי אפשר לו ליצה"ר לתפוס לאדם בעבירות חמורות כי לא יאבה לו ולא ישמע לעצתו אבל ותתפשהו בבגדו בתחלה ומשם נמשך להיות שומע לעצתו ואל זה אפשר שרמז הכתוב הזה טומאתה בשוליה כלומר כי התחלת טומאתה היה לה בשוליה והוא בגדיה הנטיפות והשרות והרעלות וכיוצא בהם והיא שמעה אל פיתוי היצה"ר בזה אבל לא זכר' אחריתה ולא ידעה כי אותו הדרך אחריתה דרכי מות והוא פתח ומבוא לשאר עבירות שהם דרכי מות ועז"א לא זכרה אחריתה ועל כן ותרד פלאים עד שאין מנחם לה ועכ"ז אמרה כנ"י ראה ה' את עניי והמול עלי כי הגדיל אויב כלומר כי אם אני בחרתי לחטא ולהרשיע יותר הגדיל האויב להכעיסך ולעשות הרע בעיניך ולכך בחור ברע במיעוטו ורחם עלי :

והרי"ן שועב ז"ל כתב ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב יתכן שיאמר והוא נכון ראה ה' את עניי בעבור שעניי הגדיל את האויב וינשאהו והוא בלתי ראוי לזה רצוני שיהיה שמח לאיד ונקה ינקה עכ"ל : אי נמי בהיות שאמרו ז"ל בענין טומאת הנגעים כי בתחלה היו באים הנגעים בבתים אם שב בתשובה הרי טוב ואם לאו היו הנגעים מתקרבים אליו יותר והיו באים על בגדיו אם חזר בתשובה הרי טוב ואם לאו היו הנגעים באים עליו וכמ"ש נגע צרעת כי תהיה באדם וכו' אמר המקונן גודל חטא האומה ישראלית כי כבר באה טומאתה בשוליה הלא הם נגעי בגדים ועכ"ז לא שבה בתשובה ולא זכרה אחריתה שאם לא תשוב בנגעי הבגדים יבאו הנגעים על גופה ממש ולא זכרה אחריתה ועל כן ותרד פלאים היא בעצמה ועל כן אין מנחם לה כי אין ראוי שיהיה לה מנחם כיון שהיא עצמה גרמה לה את רעתה ולא זכרה אחריתה בהיות שהרעו לה והתרו לה בבוא טומאתה בשוליה כדאמרן ולא זכרה אחרית'. ואמר ראה ה' את עניי כי עיקר התרעומת שהיתה מתרעמת לא היה על הצרות אשר באו עליה אבל תרעומתה היה על שכל המיצר לישראל נעשה ראש וז"ש ראה ה' את עניי כי עניי הגדיל לאויב ועשאו שר וגדול שאלמלא עניי שעינוי לא היה מתגדל נמצא שעניי הגדיל אותו וז"ש ראה ה' את עמי כי עניי הגדיל לאויב ואינו מן הראוי שיעשה כן שכל המענה לישראל יעשה ראש : **ובמדרש** מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר ממאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה ומחרבן ב"ה בתוכחות כתיב והפלא ה' את מכותך ובחרבן ב"ה כתיב ותרד פלאים אבל בסילוקן של צדיקים כתיב לכן כה אמר ה' הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וכל כך למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר : **הנה** מצינו במקומות אחרים שיאמר קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף ואף אם לפניו ית' אין שום דבר קשה עכ"ז כיון שכבר ברא הש"י את הים מחוברת בחיבור אחד היות משנה את טבעה ולקרעה בי"ב קרעי' הוא קשה לפניו היותו משנה הטבע ממה שבראו ואם במונח היתה הים מתחלת בריאה קרעים קרעים קריעתה היתה טבע והיה נס ופלא אם היה הקב"ה מחברה כאשר היא עתה באופן שלא יקרא קשה אלא על שינוי טבע הבריאה הראשונה וא"כ בכ"ד בתוכחות ובחרבן הבית ובסילוקן של צדיקים שלשתן הם כולם קשים לפניו יתברך והטעם לפי שתחלת בריאת העולם לא בראו הש"י אלא כדי להיטיב עם בריותיו ולהודיע חסדו בעולם וכמש"ה עולם חסד יבנה והשפטים והתוכחות שמביא הש"ת בעולמו הם קשים לפניו ית' להביאם אבל מה יעשה כי הוא הכרח להביאם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו כי הוא דיין אמת אבל לעולם הוא קשה לפניו יתב' להביאם אמנם אלו הג' חלוקות אין קושי שלשתן שוה כי המאה תוכחות אין הקושי כל כך קשה לפי שגוף החוטאים הם הלוקים אמנם חרבן ב"ה הוא יותר קשה בעיניו ית' לפי שהבית לא חטאה ולקתה בשביל חטא אחרים והם ישראל ועל כן הוא יותר קשה כי בתוכחות לא נאמר אלא והפלא כאלו הביא התוכחות על האדם יקרא פלא לפי שהוא חוץ מטבע בריאת העולם כי עולם חסד יבנה ואינו קשה כ"כ וכאילו אינו אלא פלא א' אמנם בחרבן ב"ה שהוא כאלו טוביה חטא וזיגוד מינגד זה הוא יותר קשה כאלו הוא שני פלאים ועל כן כתיב ותרד פלאים. ועכ"ז אף אם הוא לוקה על אחרים אינו כ"כ קשה כסילוקן של צדיקי' לפי שסוף סוף הוא חרבן של בנין אבני' שהם דומ' אבל סילוק הצדיקים שהם נשמת רוח חיים באפם ושימותו ויסתלקו על חטאת אחרים זו קשה מכולם וע"כ כתיב בהו ג' פלאים הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא כי באומרו להפליא חד הפלא תרי ופלא תלת והסתכל כי יותר הוא יתרון הקושי שיש בסילוק הצדיקים והפרש שביניהם הוא יותר מהדרג' והפרש שיש בין החרבן לתוכחות וזה כי גם אם ראה ראינו כי בחרבן כפל הפלא באומרו פלאים עכ"ז הא מיהא אפיקיה לב' הפלאים במלה א' אמנם בסילוק הצדיקים כתב ג' פלאים נפרדים בג' תיבות להודיע גודל הקושי שהוא כאלו הם ג' פלאי' נפרדי' זה מזה. ועוד אפשר לומר כי גדול קושי סילוקן של צדיקי כי כמעט איכא בי' ד' פלאי' הנני יוסיף חד דמדיוקא יוסיף הרי חד דתוספת להפליא תרי הפלא ופלא תרי אחריני הרי ד' באופן דמשמע דקשה מתוכחות ומחרבן דלא נא' בהו אלא תלת בין כלם וכו' הרב מורי זלה"ה בביאור המאמר ז"ל אפ"ל דהכונה לכאורה כי אע"פ שלפי הדין לא היה ראוי להחריב את הבית וג"כ לסלק את הצדיק מן העולם וג"כ להזיק את ישראל בק' קללות אפ"ה לטובת העולם ותועלת ישראל הקב"ה מסלק את הצדיק כמאמר הפסוק כי מפני הרעה נאסף הצדיק כדי לשכך חמתו וזה הענין בעצמו היתה הכונה בחרבן ב"ה וכמז"ל ויצת אש בציון וגומר ובמזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וגומר וזהו בעצמו הנרצה בק' תוכחות וכו' כדי למרק עונם ואעפ"י שקשין לפניו מ"מ לטובת ישראל לא איכפ' ליה וסילוק הצדיקים קשה לפניו יותר מכולם לפי שבעודם בעולם מרבים תורה ומצות ומגיני' ג"כ על הדור ולכך כתי' בהו להפליא הפלא ופלא דאינון תלת כנגד והפלא התוכחו' ופלאי' דחרבן ב"ה ועדיפא מתלת דהתם הני תלת דהכא דאתמרו בתלת תיבין : **ועוד** מסתבר לומר בהקדמ' ידוע' והוא שהצדיקי' בעה"ז הם מרכב' לשכינ' כי באמצעות' יושפע השפע' וזהו אלגי פי' פ' ויהי נועם ה' וגו' שכונה שאעפ"י שהמשכן היה על עומדו ושם תנות ההשפע' אלהית ומשם יפרד לכל העולם מ"מ אמר משה בתפלה לפניו ית' שלא בשביל זה תוסר ההשפע' בהם להיות על המשכן לבדו וז"ש ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ואמר ומעש' ידינו כוננה וכו' וכימר כלו' לא בשביל זה או' שיחרב המשכן ח"ו דכיון שגופות הצדיקים הם מרכבה לקבלת השפע נמצא היות המשכן בלתי צורך והרי תפלתו שבה לחרבן המשכן לכן אמר ומעשה ידינו שהוא המשכן כוננה עלינו ואמר הטעם למה לפי שיש צורך במשכן כדי לכונן הדבר הזה שהצדיקים יהיו מרכבה לשכינה וההשפעה כי ע"י הדברי' אשר בו והנעשים בתוכו באים הצדיקים לטהר גופותם ולהיות ראוים לכך וז"ש ומעשה ידינו כוננהו סוף דבר מה שהקב"ה היה משמש שהוא להיות מכון ומושב לשכינה והשפעתה זה השימוש בעצמו יש בצדיק והוא יותר חשוב שהוא שורה על גוף נקי וקדוש מצורף ומזוכך מלא מצות נמצא שהפסדן קשה לפני הקב"ה יותר מחרבן ב"ה כי בם מוצא נחת רוח ומקום להשתמש בזה העולם ולהטיב בו כי זאת היתה מחשבת הבריאה מעיקר' ועוד כי כמו שהיה במקדש שהיו מגינים על העולם כלו ומכפרים עונותיהם כך הצדיק מגין על הדור כנודע וג"כ קללות שבמשנה תורה משמשים לזה בעצמו וכמו שאז"ל אתם נצבים וכו' הקללות והייסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו וכו' נראה שלטובתם היה ענין התוכחות כדי שישמעו ויקחו מוסר ומפחדם לא ישו מני דרך ואם ישו יקחו עונשם בעה"ז נמצא שהיה הדבר לתועלתם ועתה הוכיח ההוא סבא שאעפ"י שענין התוכחות היה קשה בעיניו ית' להביאם על ישראל ולהזיק להם בדברים הקשים ההם מ"מ כיון שהיה להועלת ישראל כדאמרן לא היה קשה לפניו יתב' כ"כ ולפיכך לא נאמר בהם רק והפלא אמנם בחרבן ב"ה נאמר בו פלאים לפי שהיה קשה לפניו כפלים כי נעדר השכן והמושב אשר היה לו בתחתונים וכמ"ש ולכך נאמר בו פלאים על הקושי כפלים כאמור וסילוק הצדיקים שהוא זה בעצמו אלא דעדיפא מיניה כדאמרן נאמר בהו להפליא הפלא ופלא דאינון תלת אע"ג דבכלל חרבן ב"ה הוי תוכחות דבכלל מאתים מנה וא"כ הו"ל יותר מחרבן ב"ה דכתיב ביה פלאים וממילא משמע מינה דהוי יותר מתוכחות דלא כתיב אלא והפלא כבר במה שפירשתי לעיל בדרך הראשון מתורץ שהכונה שהוא נערך יותר מג' פלאים וכדאמרן לעיל וזה בעצמו נימא לדרך הזה הב' עכ"ל :

ועוד אני אומר שאפשר לומר כי מ"ש מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקדוש ברוך הוא יותר מק' תוכחות חסר שתים ומחרבן בית המקדש אין הכונה שהוא קשה יותר מן התוכחות ומהחרבן שניהם כא' כי אפשר שהתוכחות והחרבן שניהם ביחד הם קשים יותר מסילוקן של צדיקים וכשאמר קשה לפני הקב"ה יותר מק' תוכחות ומחרבן ב"ה אין הכונה משניהם כאחד אבל הכונה ממאה תוכחות לבדם או מחרבן הבית לבדו ולא קשה על זה דלימא שהוא קשה מחרבן הבית שכתוב בו פלאים ולשתוק מתוכחות דלא כתיב בו אלא והפלא לבד דבכלל מאתים מנה זו אינה קושיא כי כן הוא דרך בכל הגמרא לומר ב' חלוקות והם בזו אף זו וגם שהחלוקה האחרונה נשמעת במכ"ש מהראשונה דכך הוא למינקט תרוייהו בזו אף זו ולעולם לפי דרך זה אפשר כי התוכחות וחרבן ב"ה ביחד הם קשים יותר מסילוקן של צדיקים וגם אם הפלאים הם שוים כאן תלת וכאן תלת הא ליתא דלפי הפשט בסילוקן של צדיקי' ליכא אלא תרי פלאים דהיינו מ"ש הפלא ופלא דמ"ש להפלי' אינה מן המנין לפי שהוא תני והדר מפרש ואינה הפלאה ג' רק אמר הנני יוסיף להפליא את העם הזה ופירש מה היא הפלאה זו ואמר שהיא הפלאה כפולה הפלא ופלא באופן דלעולם ליכא בסילוק הצדיקים רק תרתי הפלאה וכדאמרן ועל כן בהכרח כי תוכחות וחרבן ב"ה כא' קשים מסלוקן של צדיקים כי שם תלת ובסילוקן של צדיקי' תרתי וכדאמרינן אבל סילוק הצדיקים או חרבן ב"ה סילוק הצדיקים קשה אע"ג דכאן תרתי פלאים התרתי פלאי' דסילוק הצדיקים קשה וחמירי לפי שהם מפורשי' בשתי תיבות כל א' בתיבה א' אמנם בחרבן בית המקדש התרתי פלאים כתובים בתיבה א' להורו' על קלותם כי אינ' קשים כ"כ : והרי"ע ז"ל כתב טומאתם בשוליה וכו' כלומר לא די שלא שבה אבל טומאתה הוליכה בשולי רעיוניה ואחרי גוה ולא זכרה כי אחרית רשעים לרע ולכן קבלה את דינה במה שירדה פלאי' כמו שהשליכ' חטאיה בתחתית מחשבותיה ואין מנוס לה. עכ"ל. והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב בהיות הירידה מופלגת מאד אמר שאין מנחם לה ר"ל שלא נמצא ירידה כמוה שתנחם בה שהנחמה הוא בדומה וז"ש אין מנחם לה ואומרו ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב אפשר שירמוז למ"ש חז"ל שב' דברי' אמר הש"ס ע"י נתן הנביא לדוד רעב ודבר ונוס לפני צריו ואמר ירמיה שהגדיל צרת האויב יותר מהשתים רעות האחרות. עכ"ל.

אֶת־עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב׃ י יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל־
מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר צִוִּיתָה
לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ׃ יא כָּל־עַמָּהּ נֶאֱנָחִים מְבַקְשִׁים

י׳
כ׳
ה׳ מ״ל
ד׳ דגשים

חֲזֵי יְיָ וְתֶהֱוֵי מִסְתַּכַּל אֲרוּם אִתְרַבְרַב עֲלַי בְּעֵיל דְּבָבָא׃ י ידו יְדֵיהּ
אוֹשִׁיט נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וְשָׁלַף סֵיפָא וּקְטַע כָּל רִיגוּגַהּ אַף כְּנִשְׁתָּא
דְיִשְׂרָאֵל שְׁרִיאַת לִילְלָא אֲרוּם חֲזָת עַמְמִין נוּכְרָאִין עָלוּ לְבֵית
מוּקְדְּשַׁהּ דִּי פַּקֵּדְתְּ עַל יְדוֹי דְמֹשֶׁה נְבִיָּא עַל עַמּוֹן וּמוֹאָב דְּלָא
יִדְכּוּן לְמֵעַל בִּקְהָלָא דִּי לָךְ׃ יא כל כָּל עַמָּהָא דִירוּשְׁלֵם אֲנִיחָן מִכַּפְנָא ותבעין

את עניי ג׳ וסימן את עניי ואת יגיע כפי. ראה ה׳ את עניי כי הגדיל אויב. אשר ראית את עניי ידעת בצרות: צויתה ג׳ מ״ל וסימן נמסר בתהלים סימן קיט ע״ש: בקהל ד׳ דגשים וסימן בלשון ארמי נסוק נצלי דסגין אתפקדית וביאור׳ מי אשר לא עלה בקהל. כי רבת בקהל אשר לא התקדשו. אשר צוית לא יבאו בקהל

תולדות אהרן ידו פרש צר. יבמות יו :

רשי

שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: (י) ידו פרש צר. עמון ומואב: על כל מחמדיה. ספרי תורות שנאמר בהם (תהלים יט) הנחמדים מזהב הכל נסנו לבוז כסף וזהב והם נפנים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם (דברים כג) לא יבא עמוני וגומר: אשר צוית לא יבאו בקהל לך אלו

אבן עזרא

(י) כי ראתה גוים. על ירושלם שבה: זוללה

לחם דמעה

(ו) **ידו** פרש צר על כל מחמדיה זה היה לה על כי ראתה ירושלים גוים אשר באו מקדשה בעודם יושבים בשלותם ולא מיחו בידם אשר צוית שלא יבאו בקהל לך והם עברו והכניסו גוים במקדש להראות להם בית נכאות׳ ע״כ באה עליהם הצרה הזאת: אי נמי אמר שהיה בעיניהם כאילו ידו פרש צר על מחמדיה כשראתה גוים שבאו מקדשה אשר צוית שלא יבואו בקהל לך ולכן היה רע וקשה בעיניהם זה כאלו לוקח מהם כל מחמדיהם ויהיה כי מלשון כאשר כשראתה גוים וכו׳: אי נמי ידו פרש צר על כל מחמדיה גם כספה גם זהבה וכל עושרה וטובה לקחו בידם אויביהם על רוב פשעיה כי ראתה האומה הישראלית גוים באו מקדשה לשרת שם את פני ה׳ ולהקריב קרבן לפניו כמז״ל אצל טומאתה בשוליה שהיו שם בב״ה כהנים עו״ג עובדים עבודתם ומקריבים קרבנותיהם והיא ראתה גוים עו״ג הכהנים הללו באו מקדשה לשרת ואתה צוית שלא יבואו בקה׳ שנאמר וערל זכר אשר לא ימול וכו׳ ונכרתה כי לא מבני ישראל המה והם לא מבעיא שבאו בקהל אלא גם זאת באו בבית המקדש בתוכו והקריבו קרבנות ולא מיחו כל האומה בכללה בידי הכהנים הללו ע״כ באה עליהם הצרה הזאת שפרש הצר ידו בכל מחמדיהם ואין עוזר ואין מוחה בידם: אי נמי אמר ידו פרש צר על כל מחמודיה והם ספרי התורה כמאמר ז״ל והטעם שמלאו לבו לצר לשלוח ידו בספרי התורה ולא פחד מהאל ית׳ לפי שיד הצר שהזכיר ראתה גוים אשר באו מקדשה אשר צוית לא יבאו בקהל לך ונכנסו בשלום להחריב את המקדש ויצאו בשלום ע״כ גם הוא פרש ידו על כל מחמודיה והם ס״ת וכינוי ראתה לשון נקבה שב אל יד הצר: אי נמי הודיע שבחן של ישראל כי גם אם ידו פרש צר על כל מחמדיה לא שתה על לבה אל הלקח מחמדיה אמנם כי ראתה גוים באו מקדשה כלומר כאשר ראתה גוים באו מקדשה ומרקדים בהיכלה אשר צוית לא יבאו בקהל לך אז כל עמה היו נאנחים ונאנחו על חרבנו ומאז היו מבקשים לחם דהיינו לחמה של תורה ואין כמש״ה לכו לחמו בלחמי וגומר והיו מבקשים אותו ואין כי ספו תמו מורי הוראות מישראל ומשם ואילך שראו שהתורה היתה הולכת ומתדלדלת נתנו כל מחמדיהם באוכל להשיב נפש כלומר באוכל שהוא משיב את הנפש דהיינו התורה וכמש״ה תורת ה׳ תמימה משיבת נפש והיו חומדים לדעת אותה ולהשיגה ועל האוכל הזה התפללה ואמרה ראה ה׳ והביטה כי הייתי זוללה והריני זוללה לאכול מלחמה של תורה וראה והביטה וחוסה וחמול על עמך ישראל:

(יא) **אי** נמי אמר כל עמה נאנחים מבקשים לחם כלומר עם היותם נאנחים היו צריכים לבקש לחם כי כל צרות שבעולם יוכל האדם לסבול אם לא יחסר לחמו וכמ״ש באיוב כי על זה בחרת מעוני כי בחר בשאר יסורין ואמר כי כולם טובי׳ וקלים מן העוני אבל אם צרות רבות יסבבוהו ויחסר לחמו את זה לא יוכל שאתו וז״ש כל עמה נאנחים וצרות רבות ואנחות סבבום ועל הכל גדלה רעתם שהוצרכו לבקש לחם וכיון שלא מצאו להם לחם נתנו כל מחמדיהם באוכל איזה אוכל שיהיה כמו פירות וכיוצא להשיב נפש וביען כי לחם לבב אנוש יסעד וכל שאר המאכלים לא סעדי לבא בכל עת היו רעבים וצריכין לאכול עוד כאלו הם זוללים וז״ש ראה ה׳ והביטה כי הייתי זוללה כי כל היום אני אוכלת ואינה שבעה: אי נמי במה שכתוב מחמודיהם אלא בוא״ו על הבנים החמודים להם קאמר שכיון שלא מצאו להם לחם נתנו מחמודיהם בניהם הנחמדים והיו מחמד עיניהם נתנו אותם לאוכל ואכלו בשר בניהם ובשר בנותיהם וכמ״ש לקמן ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן וגו׳ ועשו זה להשיב נפש ראה ה׳ והביטה כי הייתי זוללה עד שאכלתי בשר בני ובנותי כי אין לך זוללה גדול מזה ואמר ראה ה׳ והביטה כי ראייה קרוב והבטה מרחוק והכונה אם עדין ה׳ בקרבנו ראה ה׳ מקרוב ואם אין ה׳ בקרבנו אלא כבר סילק שכינתו מבינינו הביטה מרחוק: אי נמי כל עמה נאנחים מבקשים לחם והיתה זאת להם בעבור כי בזמן שעבר נתנו מחמודיהם כל חמדתם וחשקם באוכל מאכל ומשתה היו עושים כל ימיהם כחגים אכל ושתה והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פועל ה׳ לא הביטו ועשו זה להשיב נפשם הבהמית ויעשו פימה עלי כסל ובא עליהם מכ״ת כי עתה היו מבקשים לחם ואין ובזה ידוייק מאי דאיכא למידק שהיה ראוי שיאמר נותנים מחמדיהם באוכל כמ״ש מבקשים א״כ כמ״ש נתנו מחמודיהם לשעבר הל״ל בקשו לחם ובמ״ש הוא מתורץ וגם לפי ד״ז אפשר שאמר נתנו מחמדיהם באוכל להשיב נפש כלומר שהיו חומדים המאכלים החשובים והמתוקים המשיבים את הנפש מרוב תאיבותם ואמר ראה ה׳ והביטה כי הייתי זוללה כלומר תדינני כזולל וסובא שחייב מיתה ויותר טוב לי למות כי טוב מותי מחיי שטובים הם חללי חרב מחללי רעב: אי נמי אחר שסיפר גודל הרעב שהיו מבקשים לחם ואין ושנתנו כל מחמודיהם באוכל להשיב את נפשם אמר ראה ה׳ והביטה מה זה ועל מה זה הבאת עלי צרה גדולה כזאת אולי בשום זמן הייתי זוללה ועל כן הבאת עלי רעב כזה מכ״ת וזהו כי הייתי זוללה כי לשון דילמא הוא שהוא א׳ מן לשונות שמשמש כי דילמא הייתי זוללה וע״כ באה עלי הצרה הזאת: אי נמי אמר נתנו מחמדיהם וגו׳ הפליג לספר בגודל צרתה כי דרך העולם להיות חמדתו של אדם בממון לאסוף חיל והון ואלו כל מחמדיהם ומאויים היתה זאת באוכל להשיב נפש שהוא להשיג פרוסת לחם כזית או כביצה כדי השבת נפש לבד: והר״מ אלמושנינו ז״ל כתב הנה הכתוב הזה קשה היישוב כי איך הוא טעם כי ראתה גוים וגו׳ לגזרת ידו פרש צר וגו׳ ואפשר שיאמר שבא הכתוב לתרץ קושיא א׳ והיא למה לא מסרה עצמה על קדושת הס״ת והיה ראוי שימותו כולם ולא יפרוש ידו הצר על ספרי התורה שהם מחמודיה. כמו שפרש״י ז״ל שנאמר בהם הנחמדים מזהב ומפז רב וכו׳ ולמה הניחו את הצר שיפרוש ידו עליהם ותירץ הכתוב שהטעם ידו פרש צר על כל מחמדיה בלתי מונע הוא לפי שראתה גוים שבאו מקדשה אשר נוה הבי״ת שלא יבאו והם באו הפך מצותו מזה שפטו כי מאת ה׳ היתה זאת ובכן הניחו את הצר למלאת תאותו ולעשות רצונו. עכ״ל: **עוד** כתב הר״מ אלמושנינו ז״ל כל עמה נאנחים אפשר שיאמר שעם היות כל עמה נאנחים לבקש לחם להשיב נפש לבד הנה בזה היתה זוללה לפי האמת והוא כי מי שראה הצרות והרעות שראתה היא היה ראוי שתמות ברעב ולא תתאוה למאכל כלל ואם כן במה שהיו כל עמה נאנחים מבקשים לחם אף שלא היה אלא להשיב נפש היתה זוללה באמת לפי הצרות הצרורות באמתחו׳ עתה: **ואם** באנו ליישב גזרת כי הייתי זוללה על נכון שנראית ללא צורך אפשר שיאמר כי מי שהוא מורגל ברעב כל ימיו אף בזמן השבע לאכול לשבעה יצטער מאד בזמן הרעב ולא יוכל לסבול והנה בהיות בני ציון היקרים בזמן שלותם האוכלים למעדנים בהיותם מבקשים לחם להשיב נפש לבד היה להם צרה גדולה וז״ת כל עמה נאנחים מבקשים לחם ונתנו כל מחמדיהם באוכל להשיב נפש ואמר ראה ה׳ ירצה ראה ה׳ בעניי והביטה בצרתי ברעב הזה בהיות כי הייתי מקודם לכן זוללה ר״ל שהייתי מורגלת לאכול לשבעה עד שהייתי במדרגת זוללה לריבוי המאכלים ועתה באתי במדרגה הזאת הפוכית לה שכל עמי מבקשים לחם לבד להשיב נפש כי אם לא הייתי מקודם לכן מורגלת בשבע לא הייתי מרגשת עתה כ״כ צרת הרעב. עכ״ל: **ובמדרש** את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לב״ה נכנסו עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצים לבוז את התורה כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ ר״י בר סימון בשם ר״ל בר פרטא לדליקה שנפלה לתוך פלטין של מלך והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב ועבד רץ לבוז את אוניתו כך בשעה שנכנסו שונאים לב״ה נכנסו עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצו לבוז את התורה כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ ע״כ: **ראוי** להבין איך עלה בדעת שתי האומות הללו לעקור הדין ההוא וכי ספו תמו כל ס״ת שהיו בישראל כי לפי שהם יעקרוהו מאותו הספר יהיה נעקר מכל ס״ת שבישראל ועוד כי כבר היה הדבר ידוע ומושרש בדעת כל חכמי האומה ישראלית ולא ישכחוהו. ועוד אמאי אצטריך למשל דר״ל. ועוד אומרו בתחלת לשונו את מוצא כו׳: **אמנם** הכונה היא דר״ל כי אלו הב׳ אומות היה להם לבושת וגם לחרפה בעיני העמים היות כתוב עליהם לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ ועל כן בעת חרבן ב״ה הכל היו רצין לבוז כסף וזהב והם היו רצין לבוז את התורה לעקור מ״ש בה לא יבא עמוני וכו׳ וכונתם היה פי׳ בראות כל העמים כי הם שולחים יד בספרי התורה ובוזזים אותם ועושים זה להכעים את אלהי ישראל אשר כתב בתורתו לא יבא עמוני יאמרו כל העמים מבלתי יכולת ה׳ להלחם עמהם הם בזזו התורה שלו על אשר כתב בתורתו לא יבא עמוני גם יכלו ובזה בהיותם בוזזים התורה שלו כל העמים כאחד יעידון יגידון כי אין ממשות במ״ש לא יבא עמוני וכו׳ כיון שבזזו הס״ת ולא פקד עליהם ובזה חשבו העמונים והמואבים כי היו עוקרים מ״ש עליהם לא יבא עמוני וכו׳ והרגיש בעל המאמר שאם זו היתה כונת העמונים לזלזל בו ית׳ בכבודו ובתורתו אם כן למה הניחם הש״י שישלטו בס״ת על כן הביא ר״ל משל לדליקה שנפלה לתוך פלטין של מלך והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב ועבד רץ לבוז אוניתו

וְתָבְעִין לַחְמָא לְמֵיכַל יַהֲבוּ רִיגוּגֵיהוֹן בִּסְעִיד לַחְמָא לְקַיָּמָא נַפְשׁ
חֲזֵי יְיָ וּתְהֵי מִסְתַּכֵּל אֲרוּם הֲוֵיתִי גַרְגְרָנִיתָא׃ יב לוא אַשְׁבְּעִית לְכוֹן
כָּל דְעָבְרִין בְּאוֹרְחָא זוּרוּ הָכָא אִסְתַּכְּלוּ וַחֲזוּ אִין אִית כֵּיבָא כְּכֵיבִי

לך. קסתי בקהל אשוע: כמכאבי ג' חסר בלישנא וסימן רבים מכאבים לרשע.
כמכאבי אשר עולל לי. שמעו נא כל העמים וראו מכאבי בתלותי:
תולדות אהרן לא אליכם. סנהדרין קד:

יתיר ו' לֶ֤חֶם נָתְנ֧וּ מַחֲמַוֹּדֵיהֶ֛ם בְּאֹ֖כֶל לְהָשִׁ֣יב נָ֑פֶשׁ רְאֵ֤ה
ג' ומ"ל ל' זעיר' יְהוָה֙ וְֽהַבִּ֔יטָה כִּ֥י הָיִ֖יתִי זוֹלֵלָֽה׃ יב ל֣וֹא אֲלֵיכֶם֮ כָּל־
ג' חסר בליש' עֹ֣בְרֵי דֶ֒רֶךְ֒ הַבִּ֣יטוּ וּרְא֔וּ אִם־יֵ֥שׁ מַכְאוֹב֙ כְּמַכְאֹבִ֔י
ל'. ג' אֲשֶׁ֥ר עוֹלַ֖ל לִ֑י אֲשֶׁר֙ הוֹגָ֣ה יְהוָ֔ה בְּי֖וֹם חֲר֥וֹן אַפּֽוֹ׃

אבן עזרא

(יא) זוללה. כמו זולל וסובא: (יב) לוא. יש אומרים מלשון אלה ולא מלאנוה בלא אל"ף וטעמו לא יגיע אליכם מה שהגיע אלי: עולל. נעשה לי והוא מהבנין הכבד שלא נקרא שם פועלו בעבור שאיננו בקמץ קטן כמו

רשי

אלו עמון ומואב: (יב) לא אליכם. לא תבא כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ראו מה עשה לי הביטו וראו וגומר: אשר עולל. אשר נעשה לי: אשר הוגה ה'. אותי ביום חרון אפו גם זה

לחם דמעה

רצה בזה לומר שהוא דמיון הדליקה שנפלה בפלטין של מלך כי כמו שאותה הדליקה לא היה יכולת במלך לכבותה והלכו ובזזו את כל אשר לו כן כביכול ע"י עונותיו של ישראל נפלה דליקה בפלטרין של מלך ודייק מלה נפלה כי ב"ה לא היה מן הראוי שישרף כי הוא מה עשה אבל נפלה שם הדליקה כאילו נפלה בדרך נפילה ובדרך מקרה כי עונות ישראל הטו אלה וכביכול חטאתינו המקדש נשא ועונינו הוא סבלם ושנית את אנשי הצבא ובזזו אים לו את ספרי התורה דמיון המלך שנפלה דליקה בפלטרין שלו כי ע"י העונות תשש כח של מעלה כד"א צור ילדך תשי באופן כי אין קושיא למה הניחם הש"ת לשלוח יד בספרי התורה ולתמרה את מולא הכונה כי אעפ"י שאין הכרח בכתוב שהעמונים רצו לבוז את התורה עם כל זה מעשה שהיה כך היה ואילו שאלת וחקרת ובקשת את מוצא אים מפי אים יספרו לך ומצאת כי הדרשנו כי בשעה שנכנסו השונאים לב"ה נכנסו עמונים ומואבים עמהם ופשט הכתוב לפי דרשא זו כך הוא ידו פרש צר על כל מחמדיה היינו כל השונאים שהיו הכל רצין לבוז כסף וזהב וזה היה באותו הזמן בעצמו כאשר ראתה גוים ושם העמונים שבאו מקדשה לבוז ספרי התורה אשר צוית לא יבאו בקהל לך ואומרו כי ראתה היינו כאשר ראתה הודיענו כי שנאת העמונים היתה כ"כ רבה לנקום נקמת לא יבא עמוני שלא רצו לבוז בראשונה כסף וזהב עם שאר העמים ואח"כ יבוזו הם בספרים וזה וזה נתקיים בידם אבל כ"כ היתה שנאת' לנקום נקמתם כי לא חמדו לשלול שלל ולבוז בז כסף וזהב עד שינקמו נקמתם וז"ש ידו היה פרש צר על כל מחמדיה דהיינו שאר העמים שבזזו כסף וזהב וזה היה בזמן כאשר ראתה ירושלים גוים שבאו מקדשה אותם אשר צוית לא יבאו בקהל לך ותחלת ביזתם של אלו היה כסף וזהב ותחלת ביזת עמון ומואב היו הספרים הכל בזמן א' וכאומרו כי ראתה וכו' דהיינו הודעת הזמן הודיע לנו שנאת העמונים כמה וכמה היתה:

והר"י ן' שועב ז"ל כתב ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה ירצה אחר שהעם המיוחד יושבים בלעג בשביה הנה אני יושבת בחרפה וגידופין עם שאר הגוים וכאומרו למעלה והיא מר לה ומלת זוללה מגזירת בזיון כמו כרום זלות לבני אדם וכן במדרש זה לשונו א"ר פינחס עובדא הוה בתרתין נשין זניין באשקלון והויין מתכתשן דא עם דא אמרה חדא לחברתה לית את אזלא מהכא דחזיין אפך כיהודיתא לבתר יומין אתרציאת דא לדא אמר לה על כולא שרי לך אלא על דאמרת לי הזיין אפך כי יהודיתא לא שרי ולא שביק לך הה"ד כי הייתי זוללה: או ירצה ראה ה' והביטה מה היה לה בעבור שהייתי בימי שלותי זוללה כי פרעתי חטא עכ"ל:

והרב מורי זלה"ה כתב כל עמה נאנחים וגו' אמר כי כל עם ירושלים אשר נתגדלו במקום זבת חלב ודבש ותענוגי עולם נאנחים והגיעו למדרגה פחותה עד מאד להיות כעניים מחזרים על הפתחים לבקש לחם וזה היה לפי שאין להם אפי' ש"פ כדי לקנות להם לחם ואיזה דבר מאכל כי כבר תם הכסף ואפס מכל וכל וכמ"ש נתנו מחמדיהם כבר באוכל להשיב נפש כלומר בדבר מועט כדי השבת נפש לבד ראה ה' והביטה כאשר הייתי זוללה לומר שעונש זה היה יותר משעור החטא וכפי שעור הזוללות היה ראוי להיות מכת הרעב לא יותר בעונש כפול ומכופל ולכן ראוי להקל את עול הרעב הבא מחמת הזוללות להיות הדבר מכ"מ ואף אם גברו שאר העונות עד התכלית כי אין הרעב בא מהמתם כאמור עכ"ל: והרי"ע ז"ל כתב כל עמה נאנחים וגו' למה שראה המקונן כי עם ה' אלה בסובלם רעב וצמא הולכך להם לשוטט בחוצות וברחובות עיר לבקש אוכל לנפשם ושמא ימצאום האויבים ויהרגום עד שידמה כאלו הסכינה באה להם לרודפם אחרי אותם כמשפט הזוללים היה מתלונן במליצה תמרורות כדרך עגמת נפש ואו' כי מכל התנאים הצריכים לדון את הזולל הם ד' היותר מפורסמות הא' שיהיה הנדון פחות מבן י"ג שנה כמ"ש כי יהיה לאיש בן ולא בן לאיש וע"ד רז"ל משיביא ב' שערות ואעפ"י שלא הגיע לכלל איש. הב' שיהיה זולל בשר כתרגומו לא בלחם ולא בפירות. והג' שיגנוב ממון ויקנה. והד' שיאכל תרטימר בשר ואם חסר אחד מאלו אינו נשפט בזולל ולכן כנגד הא' אמר כל עמה ולא הקטנים בלבד מבקשים לחם ולא בשר ויין נתנו מחמודיהם ולא גנבו משל אחרים. באוכל להשיב נפש ולא לשבוע כ"ש שלא יעבור שיעור ראה ה' והביטה כי נשפטתי כאלו הייתי זוללה והוא ע"ד הפלגת האמונות והבכי עכ"ל:

(יב) **לא** אליכם המתרגם תרגם אשבעותי לכון מלשון אלה ושבועה ויצא לו ממאי דכתיב לוא בוא"ו יתירה והרי הוא כאילו כתיב אלו מלשון אלו וכתם כונת הפסוק לפי שבעוברי דרכים יקרה להם צרות רבות מחמת סכנת דרכים וגם רואים צרות רבות שאירעו לאחרים במקומות אשר הם הולכים ולכן משביע לעוברי דרכים אם ראו מכאוב כמכאוב ירושלים ולפי שלפעמים יהיה באדם נגע קטן שכמות למראה עינים ואיכותה גדול כי גדל הכאב מאד ולפעמים הנגע גדול למראה עינים והכאב אינו כל כך ולכ"א הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי הרי שאיכות גדול שהוא הכאב וגם הביטו וראו אם יש בעולם כאשר עולל לי שהוא הנגע עצמו הכמות הגדול למראה עינים. עוד שלישית היתה לי אשר הוגה ה' כי בשם הזה המורה על הרחמים הביא עלי את הרעה ויותר מצטער האדם ברעה הבאה עליו מיד אוהבו יותר ממה שבא עליו ע"י מי שאינו אוהבו. ועוד רביעית אשר היה ביום חרון אפו בט' באב דכיון דנחרב הבית הראשון בט' באב וכמה דברים אחרים היה ראוי שיחמול עלי שלא להביא עוד רעה עלי ביום ההוא ועכ"ז לא ריחם עלי אלא ביום ההוא הביא עלי עוד צרות אחרות הרי זה שבר על שבר והוה על הוה וע"כ גדל מכאובי מאד. אי נמי אמר הביטו וראו וגו' שעשה לי והביא עלי ועולל לי במעשה כל אשר דבר עלי ביום חרון אפו כל מה שדבר להביא עלי בעוד כעסו עלי הביא ולא נתקרר כעסו בדיבור לבד במה שהוציא הדברים מפיו אלא כל מה שדבר הביא אותו והוגה הוא מלשון דבור והוא הפך וינחם ה' על הרעה ונתפיים בדבור אשר דבר לעשות לעמו: א"נ אמר לוא אליכם מלשון אלה ושבועה וכדאמרן לעיל שהשביעו להולכי דרכים המחזרים בעיירות והולכים מעיר אל עיר וממלכה אל ממלכה וראו וידעו צרת כולם ע"כ השביעם גם כן אפשר שאמר כל עוברי דרך כלומר אינו משביע לאותם שבאו עליהם יסורין כדרך כל הארץ אלא לאותם שבאו עליהם יסורין כ"כ רבים וגדולים עד שעברו יותר מדרך כל הארץ וזהו עוברי דרך דקאמר שעברו מדרכן של היסורין כל כך גדלו עד מאד ולכן אני משביע אם בכל מכאוביכם ראיתם אם יש מכאוב כמכאובי ואומרו הביטו וראו הכונה שדבר עם הקרובים והרחוקים כנגד הרחוקים אמר הביטו כי כל הבטה היא מרחוק וכנגד הקרובים אמר וראו כי כל ראייה היא מקרוב: או אפשר שדבר אפי' עם הרחוקים שהיא להם בדרך הבטה וכל דבר הנראה מרחוק בדרך הבטה לעולם יראה א' מאלף מכמותה וכדמיון הלבנה שלרוב ריחוקה היא נראית ככף איש עגולה ולפי האמת היא גדולה יותר מגוף הארץ וההבטה ממרחק מקטין אותה ע"כ דבר לרחוקים שהיא להם הבטה ואמר להם הביטו וכ"כ הוא המכאוב גדול עד מאד כי אפי' ההבטה שלכם יהפך לכם לראייה וז"ש וראו כי אפי' ממרחק יתראה לכם המכאוב כל כך גדול כאלו אתם רואים אותו מקרוב בדרך ראייה וז"ש וראו ואמר להם ראו אם יש מכאוב אף אם יהיה המכאוב היותר גדול שבעולם וע"כ נכתב מכאוב מלא בוי"ו וראו אם המכאוב הגדול והמלא אשר ראיתם בימיכם אם ישוה אל המכאוב היותר קטן שבא עלי וע"כ נכתב כמכאבי חסר וי"ו כי הגדול של אחרים לא ישוה למכאבי היותר קטן וע"כ ממרחק תוכלו לראותו על רוב גודלו ותעריכו עולל אשר עולל לי ויגדל עוד כי אין רעת העני אשר כל ימיו מכאובים וכבר הורגל והוכח במכאוב תמיד ואין מכאובו שוה אל מכאוב האיש אשר כל ימיו התענג על רוב שלום מהתענג ומרוך כי לפי מה שהורגל להיות תמיד בתענוגים כן יגדל כאבו וכן אם תעריכו מכאובי לערך שבא עלי שהייתי מלאה כל טוב כן יגדל המכאוב וז"ש אשר עולל לי גם אם תעריכו מיד מי היתה זאת לי יגדל עוד הכאב כי לא יכאיב את האדם ולא יצר לו הרעה שיבא עליו מיד א' משונאיו לפנים כאשר יכאיב אותו הרעה אשר תבואהו מיד א' מאוהבי שמו כי זה יצר לו יותר כי איש שלומו אשר בטח בו הגדיל עליו עקב וז"ש אשר הוגה ה' אם תעריכו כי מיד ה' היתה זאת לי יגדל הכאב מאד כי עד עתה ה' לי בעוזרי ועתה נהפך עלי והיה ה' לאויב וגם אם היה נותן לי ריוח ביני ובין צרה לצרה החרשתי אבל גדולה אנחתי כי ביום אחד שפקד עלי כל חמתו וכל הצרות הביאם עלי ביום חרון אפו. אי נמי משביע אני עליכם הוגי התורה וזהו עוברי דרך כי דרך על התורה יאמר לך כמשז"ל דרך זו תורה ואמר משביע אני עליכם כל אותם שעברת' כל התורה מתחלתה ועד סופה והגית' בה ולמדת' את כולה וראיתם כל הכתוב בה שתביטו וראו בתוכה אם תמצאו כתוב בפ' אם בחוקותי ובפ' והיה כי תבא מכאוב כמכאובי אשר עולל לי אם כתב באותם הפר' אשר הוגה ואמר ה' ויעד להביא עלינו התוכחות ההמה ביום חרון אפו ראו שמה אם יש כתוב שם מכאוב כזה שהביא עלי כי בודאי כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך כלומר שאינם ככתבם

יג מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת ס׳ חסר לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה׃ ג׳. ג׳

כלי׳ דְּאִסְתְּקִיף לִי דְּתַבַּר יְיָ יָתִי בְּיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ יג מִמְּרוֹם שְׁמַיָּא שְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּכַרְכֵּי תַקִּיפִין וּכְבַשׁ יַתְהוֹן פְּרַשׂ מְצַדְתָּא לְרִגְלַי אַרְתִּיעַנִי קֳדָל בַּעֲלֵי דְבָבִי יְהִיבַנִי לְמֶהֱוֵי צַדְיָא כָּל יוֹמָא

בעצמתי ח׳ חסר בלישנא וסימן נמסר בסוף סדר ויחי ע״ש : דוה ג׳ וסימן נמסר בישעיה סימן ל׳ ובקדשים :

תולדות אהרן ממרום שלח אש . שם : נתנני ס׳. יבמות סג :

רשי

זה לשון יגון: (יג) וירדנה. וירד אותה וישבר אותה ע״י רידוי ויסורין לכן הנו״ן דגושה לפותרו בלשון יחידית כמו יעשנה יכרסמנה ירעגה שהעצם לשון נקבה כמו דאת אומר (יחזקאל לז) העצמות היבשות שבר כל אחת ואחת. ד״א וירדנה כמו (שופטים יד) וירדהו אל כפיו הריק את המוח גורר ורודה המוח מתוכו

אבן עזרא

כמו כון אשורי: הוגה. כמו הרה: (יג) וירדנה. שב אל האש כי ימצא לשון זכר נשקד

לחם דמעה

כתובים בתורתך: אי נמי ביען כי ה׳ כרחמיו וכרוב חסדיו לא הביא על יושבי ירושלם הרעה הראויה לבא עליהם על גודל רשעם אלא שפך חמתו על העצים ועל האבנים כלה ה׳ את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה וע״כ נתרעמה ירושלם ואמר׳ ליושביה לא אליכם כל עוברי דרך אתם עברתם דרכה של תורה ותמרו את פי ה׳ למרות עיני כבודו ולא הביא אליכם כאשר היה ראוי לכם וז״ש לא אליכם כל עוברי דרך כי את הכל הביא עלי ואנכי לא חטאתי אחור לא נסוגותי והביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי שנאמרתי שוממ׳ בזויה ותרבה ואתם החוטאים ואנכי עונותיכ׳ סבלתי אשר הוגה ה׳ ביו׳ חרון אפו ושפך עליה חרון אפו שהי׳ לו לשפוך על ישראל: ובמדרש לא אליכם כ״י אומרת לעו״ג לא ייתי עליכון דאתא עלי לא ימטי עליכון דמטה עלי כל עוברי דרך כל עוברי דרכה של תורה הביטו וראו תמן תנינן משפט דור המבול י״ב חדש משפט מצריים י״ב חדש משפט איוב י״ב חדש משפט גוג ומגוג י״ב חדש משפט רשעים בגיהנם י״ב חדש נ״נ ג׳ שנים ומחצה אספסיינוס ג׳ שנים ומחצה הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי שדקדק עמי וקטיף עוללתי כד״א כי תבצור כרמך וכו׳. אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו א״ר אחא יום אחד היה חרון אפו של הקב״ה אלו עשו ישראל תשובה פטרו ע״כ. כוונת הכתוב לפי דבריהם ז״ל שאמרה כנסת ישראל לעו״ג לא יבא עליכם מה שבא עלי ואם היות שגם אתם רשעים עוברי דרכה של תורה ואמר הביטו וראו תמן תנינן משפט דור המבול כו׳ עם דבריהם יתורץ הכפל של הביטו וראו באומרו הביטו רמז אל משפט דור המבול ומשפט מצריים שהיא רמז אל המשפטים שעברו ועליהם אמר הביטו ואמר וראו על משפט גוג ומגוג שהוא לעתיד כי על הדבר העתיד יצדק מלת ראיה ועל כן הנביא המתנבא עתידות נקרא רואה כי רואה העתיד לבא ועל משפט גוג ומגוג העתיד וגם על משפט רשעים בגיהנם שהאדם משיג ורואה אותו בעין שכלו על כן אמר ראו אם יש בהם מכאוב כמכאובי של נ״נ ואספסייאנוס ואמר אשר עולל לי שדקדק עמי וקטיף עוללתי כמד״א כי תבצור כרמך וכו׳ ופי׳ עולל מלשון עוללו׳ והתורה אמרה כי תבצור כרמך לא תעולל והאויב עולל לי וקטף אפי׳ העוללות אשר לא כתורתך כי הוא יתברך צוה לא תעולל אמר עוד אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו א״ר אחא יום א׳ היה חרון אפו של הקב״ה אילו עשו ישראל תשובה פטרו דרש זה ממאי דכתיב מלת ביום מיותרת והיה די שיאמר אשר הוגה ה׳ בחרון אפו מאי ביום דקאמר על כן דרש כי גם אם חטאו ישראל והרשיעו לשעבר אילו עשו תשובה מה שעבר עבר ובודאי פטרו ודייק זה מדקאמר ביום חרון אפו כי לא הוגה ה׳ אלא ביום חרון אפו וכאילו לא היה חרון אף אלא אותו היום לבד ובאותו היום היה תלוי הכל לפי שאותו היום היה בחרון אף הוגה אותה הא אם אותו היום פייסוהו ועשו תשובה פטרו ולא היו לוקים. והרי״ע ז״ל כתב לא אליכם אמר׳ בנערה ומר נפשה לא באה אליכם כל עוברי דרך ישרה ומעבטי אורח נכונה כמוני שהגיע לכם עונש כעונשי כי הביטו וראו אם סופר משום מעול ואימן שנלאו מכאוב כמכאובי אשר עולל לי אין זה אלא אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו כי מה שיעשה בחרי אף הוא בלתי משוער ויוסיף עונש כמו שאמר הנביא בעצמו בעת אפך עשה בהם. עכ״ל והר״י ן׳ שועב ז״ל כתב אמר לא אליכם כל עוברי דרך וכו׳ כי האדם קרוב אל עצמו ויודע מרת נפשו ואיננו מרגיש צרת אחרים ולזה לקח עדים מעוברי הדרך אשר אין להם חלק בצרה וז״א לא אליכם וכו׳ כלו׳ כל עוברי דרך אשר לא אליכם הצרה הזאת כדי שתהיו פסולים לעדות הביטו וראו וכו׳ ואפשר שיאמר זה לפי שיש אנשי׳ לא ירצו להסתכל בצרת אחרי׳ מירא׳ פן תדבק׳ הרעה אם בדרך טבעי כאשר יהיה הרע מהמזיקים בדבקות ואם בדרך השגחיי כמו שיקרה לשמח מאד כאומרו בנפול אויבך אל תשמח וגו׳ ולז״א אל תיראו שיבא אליכם זה הרע כי לא יבא אליכם למה שאתם עוברי דרך במקרה ולא יספיק שידבק בכם גם כן אינכם באים בכונה לראות רעתי ולשמוח מזה אבל אתם עוברים כי במקרה ולזה הביטו והסתכלו היטב אם יש בטבע הנמצא מכאוב כמכאובי עכ״ל. אי נמי בהיות כי למעלה אמר ראה ה׳ את עניי כי הגדיל אויב ואומרים ידינו רמה ולא ה׳ פעל כל זאת השיב ירושלים ואמרה אליהם אין האמת אתכם ולא אליכם להחזיק טובה על גבורתכם וכח ידכם כל עוברי דרכה של תורה גוים זדים ארורים כי לא מידכם היתה זאת לכם הראיה הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי שהיה שלא כדרך טבע כנ״ל אלא על כרחכם תודו כי ה׳ הוגה ומידו היתה זאת לנו וז״ש אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו עד כי בהיות ירושלים תלויה באויר שאין אדם יכול לה

ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה וכו׳ :

(יג) **ממרום** שלח אש בעצמותי וכו׳ דרך אנשי המלחמה אפילו את הנופלים הם מתנחמים במה שהורגים ולוקחים נקמתם תחלה מאויביהם קודם מיתתם אבל ישראל לא היה להם נחמה זו דכיון שראו כי מן השמים נלחמו עמהם וממרום שלח אש בב״ה ע״י גבריאל זו היתה סיבה ששבו אחור ולא שמו פניהם נגד אויביהם וז״ש פרש רשת לרגלי השיבני אחור שלא לפרוש יד על אויבי כיון שראיתי שמן השמים נלחמו עמי באופן שהרגו אותי ונתנני שוממה ולא היה לי שום נחמה כדרך כל העולם שהם מתנחמים קצת בשהורגים הם תחלה קצת מאויביהם אבל אני כל היום דוה ומתאוננת תמיד כי לא היתה לי שום נחמה לפי שלא הרגתי מהם: **אי** נמי אמר לנו אופן הכיבוש והיאך כבשה האויב שאם היה שלום ביניהם מעולם לא היה יכול טיטוס לתפשה כי כולם גבורי כח היו ואין איש יכול לעמוד נגדם אלא ממרום שלח הקב״ה אש שמחלוקת בין הגבורים והעצומים שבהם והוא בעצמותי בעצומים שבקרבי וכיון שהם היו שונאים והורגים זה לזה היתה יכולת ביד טיטוס וירדנה וכבשה פרש רשת לרגלי ולא עזבני לברוח מיד האויבים השיבני אחור מדרך כל העולם כי דרך העולם שהולך ומתמעט היגון והאנחה ומיקל הצרה ולנו היה הפך כי נתנני שוממה וכל יום ויום קללתו מרובה מחבירו ואנחתינו הולכת ומתגדלת והוו כל היום דוה יותר ויותר: **אי** נמי אם היה האויב בא מצות זה היינו יכולים לברוח לצות אחר והקב״ה מה עשה כדי שלא יהיה לנו מנוס ממרום שלח אש בעצמותי ועל כן נלכדנו בתוך המצודה כאלו פרש רשת לרגלי כי לאיזה מקום שנברח היה אש נופל עלינו ולא יכולנו לברוח אלא השיבני אחור מן המקום אשר היינו פונים אליו לנוס שמה ועם היות כי מדרך העולם בהיות האדם נבהל ומשומם לא ירגיש בכאבו כלל מרוב השתוממותו ולנו לא היה כן אלא נתנני שוממה כאלו כל החושים שלי בטלים ועכ״ז עם היותי שוממה הייתי מרגשת בכאב מאד וז״ש כל היום דוה ואסלדה בחילה: **והר״מ** אלמושנינו ז״ל כתב אשר עולל לי אשר הוגה ה׳ וכו׳ אפשר שיאמר שמה שפעל בה הוא מה שדבר ה׳ ביום חרון אפו ולא ההכאות שהכה אותה ברוב הצרות והרעות השתרגו עלו על צוארה והוא בדרך משל הכמוני שאומרים שהמכות נשכחות והדברים אינם נשכחים עולם ועד וכאילו אמר אשר עולל לי אינו החרון או ההכאה הנמשכת מהחרון רק מה שדבר השי״ת נגדי ביום החרון וה אני מרגשת יותר מכל הצרות אשר באו עלי יען דבריו יורו על סילוק השגחתו מעלי:

ואם באנו לפרש מלת הוגה כמשמעה כפי שפירשו אותה כל המפרשים מלשון יגון אפשר שאמר לא עליכם כל עוברי דרך הוא תואר אל השלמים שהם עוברים בעה״ז כאורח נטה ללון שטף ועבר אל העולם הרוחני וכאילו אמר שלא יקרה להם לעוברי דרך מה שיקרה לה ואמר לשלמים שיביטו ויראו איך מכאובה משונה מכל מכאוב וזה כי כל מכאוב הוא מקרה נמשך מההכאה והאיש המכה אינו פועל המכאוב רק ההכאה אבל המכאוב נמשך מאליו מההכאה אמנם אמרה ירושלים שמכאובה משונה מכל המכאובות למה שמכאובה היא נפעלת לה וז״א אשר עולל לי אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו ירצה שהמכאוב עצמו והוא אשר הוגה ה׳ מלשון יגון כמו שפירשו כי היגון והמכאוב הכל דבר א׳ כפי גדרו וז״א אשר עולל לי אשר הוגה ה׳ ירצה היגון אשר שלח ה׳ כי ביום חרון אפו עולל ונפעל לי הפך כל היגונו׳ כי היגון אינו נפעל רק נמשך מאליו כאמור והוא כאילו אמר אשר עולל לי אשר הכאיב ה׳ ביום חרון אפו שאומרו אשר הוגה הוא כמו אשר הכאיב והוא כאלו אמר שהוא ית׳ פעל הכאב הפך הטבע כי הכאב אינו נפעל רק נמשך מאליו כאמור והמכה היא הנפעלת אשר ימשך ממנה הכאב: **ואם** תהיה מלת הוגה מלשון דבור והגיון הלב אפשר שיאמר שהדיבור בו ית׳ הוא פועל שאינו כב״ו שהאומר ואח״כ פועל ואפשר שבין הדיבור והפועל יתחרט אך הוא ית׳ במחשבה לבד הוא פועל כאומרו ונפשו אותה ויעש וכו׳ והוא כאלו אמר אשר נפעל בי אשר חשב ה׳ בקרב לבו בלתי פועל אחר כי הגיון לבו ית׳ הוא פועל כאמור ועל כן אין מקום להשיב שאינו פועל בזמן כנודע: **ואומרו** ממרום שלח אש בעצמותי אפשר שהפליגה בסיפור צרתה בבחינה אחרת והוא שהשי״ת שלח אש מן השמים והוריד האש בעצמותיה והוא מלשון לא ירדנו בפרך ואמרה שלהיות האש גדולה אם היה שורף אותה השי״ת היתה נכוית פתאום כרגע ותמות ולא תרגיש המיתה אמנם השי״ת פרש רשת לרגליה כדי שלא תשליך עצמה באש למות פתאום שלא לסבול כאב הצלויה באש אך שרף אותה מעט מעט שהוא כאב מכאיב מאד וייסורין קשין וז״א פרש רשת לרגלי השיבני אחור ירצ׳ פרש רשת לרגלי והשיבני אחור ממקום האש שאהיה רחוקה ממקום האש כדי שאהיה שוממה וכל היום דוה, כ״א לא היה פורש רשת לרגלה לא היתה דוה ושוממה כל היום רק כרגע היתה משלכת עצמה לאש ומתה אך עתה היתה כל היום דוה עכ״ל: **והרי״ע** ז״ל כתב ממרום שלח נמשך למ״ש אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו אמר כי ע״כ הבריאה את הטבע לעשות נקמה בה כי ממרום שהוא מקום טבעי לאש וטבע האש לעלות הכריחה לרדת אל עצמיותה וה״א וירדנה שחוזר לאש מלשון וירדו בם ישרים. גם אפשר שהוא מלשון רדיית הפת. ויאמר שרדה אותה רצוני האש בתוך עצמיותה כרדיית הפת בתוך התנור ורמזו אל הקדחת הדקה אשר בתוך העצמות אשר אין המלט ממנה עכ״ל: **אי** נמי בהיות כי בזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה ומלוה הוא נקי וכאשר רצה השי״ת להחריב את ירושלים סילק את הצדיקים מן העולם ותאכלם האש הגדולה ומפני הרעה העתידה לבא על ירושלים נאספו מתחלה כל הצדיקים שהיו בתוכה ואח״כ נלכדה העיר ונשמו הבתים וז״ש ממרום שלח אש בעצמותי שלח הם הצדיקים העצומים אשר היו בי והיו עצומים וגבורים לעמוד בפרץ דוחים את הגזירות וכאשר ממרום שלח אש בעצמותי וסלקם מן העולם או וירדנה שלט בה האויב כד״א כי הוא רודה בכל עבר הנהר והוו בעצמו מה שסיים ואמר פרש רשת לרגלי והם הצדיקים אשר היו כדמיון רגלי כי בהם היה לי הקמת רגל ובהסתלקותם נפלתי ולא קמתי כי כשפירש רשת לרגלי וסילקם בזה השיבני אחור והלכתי מיום הסתלקותם לאחור ולא לפנים ונתנני שוממה כל היום דוה. וכפי הדרך זה אפשר שרמז באומרו פרש רשת לרגלי על עשרה הרוגי מלוכה שהיו רגלי כל האומה ישראלית כי בזכותם ובהם היה לישראל הקמת רגל וידוע הרשת שפרש להם לצודם והוא מכירת יוסף שאמר להם האויב דינו משפט זה גונב נפש מישראל מה דינו השיבו לו כתם לגבם ומת הגנב ההוא ואז לדם ברשת ההוא וגזר עליהם שיקבלו דין עשרת השבטים עליהם כי מימותם לא נמצאו כהם ואל זה רמז מ״ש פרש רשת לרגלי ואומרו השיבני אחור אפשר כי הוא פי׳ מה היא הרשת והוא שהשיבני אחור כלומר השיבני לשלם חובין שהוא אחור מזמן מכירת יוסף הצדיק ובזה נתנני שוממה בהסתלקות העשרה ישישים צדיקים וכל היום לבי דוה עליהם: **אי** נמי סיפר לנו גודל כאבו ואין מכאוב כמכאובי כי גדול הכאב מאד בהיות כי העלבו השי״ת ברום

יד נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי
הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־אוּכַל קוּם׃ טו סִלָּה
כָל־אַבִּירַי ׀ אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר
בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה׃ טז עַל־
אֵלֶּה ׀ אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי ׀ עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק

ל׳ י״ד בספרא . ב׳ בתרי לש׳ . ה׳ ס״פ וכתיב ה׳ . י״ד בסיפרא . ל׳ מ״ל. כ״ע

סלה ב׳ בתרי לישני חד כתיב א׳ חד ר״פ וחד ס״פ וסימן היורד סלא . סלה כל אבירי קדמא כתיב א׳ :

תולדות אהרן סלה כל אבירי . סנהדרין קד : קרא עלי מועד . תענית כ״ט שבועות י׳ : גת דרך ה׳ . שם לו : עיני יורדה מים . גטין נח : כי רחק ממני . סנהדרין נה :

מרחקא וחלישא : יד נשקד אתיקר ניר מרודי בידיה אתיבשו כשיבשין דגופנא סלקו על צוורי אתקל חילי מסר יי יתי בידוי מן דלית יכיל אנא למיקם : טו סלה כנש כל תקיפי יי ביני ארע זמן עלי לתבירא חיל עולימי ועלו עממיא על גזירת מימרא דיי וסאיבו בתולתא דבית יהודה די הוה דמהון דבתולתהון מיתשד היך כחמר מן מעצרתא בעידן דגבר מבעיט ית ענבין חמר עינבוהי שריין : טז על על טפליא דאתרטשו ועל נשיא מעדיתא דאתבקעו כרסיהון אמרת כנישתא דישראל אנא בכיא ותרין עיני זלגין דמעתא היך מבועא דמיא ארום

אבן עזרא

זכר כמו תאכלנו אש לא נופח וטעמו כמו לא ירדנו בפרך : (י) ומלת נשקד . אין לה אב ואם והטעם נמשך כמו נמהר . והיה ישתרגו . מבנין התפעל ממשפחת השריגים : הכשיל . שב אל עול פשעי ויחסר אשר אחר בידי גם אחר קום עמו או מפניו : (טו) סלה . מגזרת מסלה וכן גת דרך ה׳ מגזרת דרך רק סלה שרש אחר היה : גת . יקב : בתולות . הסמוכה אל בת ובת יהודה כל השבט והבתולה ירושלים : (טז) בוכיה . כמו פוריה : עיני עיני יורדה מים .

עין

רשי

(יד) נשקד עול פשעי בידו . אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פסיקתא קורין לדרבן מסקדא מלמד הבקר ואומר אני נשקד פויינט״ריגט בלעז נקודים מנומרים ומסומנים היו פשעי בידו של הקב״ה לזכרון לא נשכח מניינם ותשלומיהם : ישתרגו . נעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון משנה אין מסרגין את המטות : (טו) סלה . רמס ורפס לשון (ישעיה סב) סולו סולו המסילה : קרא עלי מועד . יעידת גייסות לבא עלי ורבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דההוא שתא מלויי מלאה של שנה שנייה לצאתם ממצרים לכך אירע חזרתן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות : גת דרך . לשון דריכה כמו (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס הגוים להוציא דמם : (טז) עיני עיני . כלומר תמיד עיני יורדה מים

כפל

לחם דמעה

ברום שמעלות ואח״כ השליכו ואלו לא הוציאם הקב״ה ממצרים אבל הניחם בדלותם ועניים גם אם היו בדלי דלות ויוסיף עליהם כהנה וכהנה לא היה נרגש כלל המכאוב אבל בהיות כי כבר הוציאם וגדלם ורוממם עד מרום ומשם שלח אש בעצמותם בזה יודע כי אין מכאוב כמכאובו וז״ש ממרום כלומר מאחר היותי במרום וברום המעלות שלח אש בעצמותי וירדנה ומה שחשבתי אני להיות עולה עוד מעלה מעלה לא די שלא עליתי אבל פרש רשת לרגלי והלואי שהיתה כרשת כדי שלא אעלה עוד ואשאר במצבי אבל השיבני אחור כי שבתי אחור כימי קדם כאשר הייתי בזמן אחור בגלות מצרים מדוכה ומעונה ולא זה בלבד כי אם בארץ מצרים גם אם הייתי בגלות הייתי פרה ורבה וכמש״ה ובני ישראל פרו וישרצו וגומר אבל עתה בגלות הזה מלבד הגלות נתנני שוממה כי מידם הורגנו כל היום מה שמצרים לא עלה בידם להרוג אפילו אחד מהם עם שנתחכמו על זה כאומרם הבה נתחכמה וגו׳ ועתה בגלות הזה נתנני שוממה כי כל יום ויום היו הורגים אותנו קהלות קהלות משפחות משפחות באופן שאני כל היום דוה *על שוממותינו שאנו שוממים בכל יום קללתו מרובה מחבירו וגם רמז כל היום דוה כי בגלות מצרים לא ישבו בגלות רק רד״ו שנה ועתה כבר עבר כל האלף שהוא יומו של הקב״ה וז״ש כל היום דוה : אי נמי אמר הסבה שלח ה׳ אש בעצמותי היא היותי מתנהגת בגאוה וברוממות וזה שאמר ממרום כלומר מסבת חשבי כי מרום וקדוש אשכון וראשי בשמים בגאוה ובגודל לבב על כן מסבת זה שלח אש בעצמותי וירדנה בירידה התחתונה מכ״מ וז״ש הכתוב לקמן השליך משמים ארץ תפארת ישראל כי כשהשליך ה׳ את תפארת ישראל משמים השליכו לארץ כי הוא שם את ראשו בשמים בגאוה ובגודל לבב ובגאותו שמקים ומשם השליכו לארץ : **והרב** מורי זלה״ה פירש פרש רשת לרגלי ר״ל למהני כמו רק אעברה ברגלי והכונה עם מז״ל במדרש שבכל מקום שהיו בורחים היו מסגירים אותם ביד אויביהם הגרים אותם ובסיבת הדבר הזה השיבני אחור מלברוח . או תהיה הכונה השיבני אחור ממעלתי וגם נשתבש מזה דבר אחר שנתנני שוממה כל היום דוה ר״ל שאם היו מהני ובני אומתי בורחים הייתי נשארת שוממה לבד לא דוה יען שהרי הנה הנם בארץ אחרת עודם חיים ואף אם הייתי דוה לא היה הכאב נמשך בכל יום רק בשעת תימום ובעת הליכתם לבד אבל עתה שלא נתן להם מקום לברוח איה תרתי לריעותא נתנני שוממה וכל היום דוה בסיבת כי כלו באפס תקוה בכלה ונתהלה עכ״ל :

(יד) **נשקד** עול פשעי וגו׳ ר״ל כשהייתי פושע ותועה לפניו לא הבה לפקוד עלי אלא שמר אותם ועכבם בידו וכשעזבתי את תורתו אז פקד כל עונותי עלי וז״ש השתרגו עלו על צוארי כשהשתרגו עונותי ועלו על צוארי שלא רציתי להגות בתורה בצוארי ובקולי אז הכשיל כחי ונתנני בידי לא אוכל קום כי לא אבדה הארץ אלא על עזבם את תורתי : **אי** נמי אפשר לומר שהשמיענו איך הש״י האריך אפו עמנו והעול אשר היינו ראויים לסבול תמורת מה שפשענו לא יסרנו בו האל ית׳ אבל נשקד בשקידה ובתמידות עול פשעי בידו יתברך ולא יסרני בו וכיון שהיו כלם קיימים השתרגו ועשו שריגים ועלו על צוארי וכל כך השתרגו וגדלו הם מאליהם עד שנעשה עול גדול מהם והם עלו על צוארי כדמיון העול העולה על הצואר ועלו על צוארי וכ״כ הם בריבוי כי לא אוכל שאת אותם אלא הכשיל כחי באופן שנתנני אדני בידי לא אוכל קום כלומר מה שהנהג עמי במדה״ד הרפה אדני ולא בקשה ולא ייסרני על ראשון ראשון רק נשקד עול פשעי בידו כדאמרן בזה היה אדני לי כאויב ורחמנותו נהפך לי לאכזריות כיון שכל פשעי עדיין כולם חיים וקיימים עתה לבסוף ברצה לפרוע לי כל פשעי ביחד נתנני אדני בידי לא אוכל קום כלומר בידי פשעי רבים אשר לא אוכל קום מפניהם ואילו לקוני מעט מעט עליהם ולא נשקד עול פשעי בידו הייתי ממרק את כל פשעי מעט מעט ראשון ראשון : **אי** נמי נשקד פירושו כמו שפירשו המפרשים מלשון התרשמות וחקיקה והכונה נחקק ונרשם עול פשעי וכונת עול פשעי כלומר שפרקתי מעל צוארי וקבלתי עלי עול הפשעים להיות לעולם חוטא ופושע ואלו הפשעים השתרגו כי גדלו גידולים והעלו שריגים רבים ומשתרגים אלו עם אלו כי נקטינן עבירה גוררת עבירה ומשתרגים ועושים שריגים עד שעלו על צוארו והכונה כי מכף רגל ועד ראש אין בו מתום כי כל אבריו קיימא בעבירות מכף רגלו עד שעלו על צוארו והוא פגם חטאו בצואר וכענין שאמר הכתוב ותלכנה נטויות גרון ואומר ידברו בצואר עתק וכשעלו על צוארי שכבר נטמאו כל אברי גופי בעבירות אז הכשיל כחי הש״ת ופירש ואמר שאין כונת הכשיל כחי שהש״ת בעצמו הכשיל כחי כי נקטינן שאין רע יורד מלמעלה כי הוא ית׳ טוב ומטיב עכ״א כי מאי דקאמר הכשיל כחי הכונה שישב הוא ית׳ בשב ואל תעשה ונתנני פי׳ עזבני ומסרני בידי המשחיתים הנבראים מן העבירות אשר לא אוכל קום בהיותי מסור בידם וז״ש נתנני ה׳ בידי לא אוכל קום וכיון שהוא ית׳ הניח אותי למקרה ופגע בידי המשחיתים שנבראו מפשעי הוה ליה כאלו הוא הכשיל כחי ועל דא קאמר הכשיל כחי לא מפני שהוא ית׳ עושה רע לשום בריה רק תמותת רשע רעה הרעה שהוא עושה היא בעצמה ממיתה את הרשע : **והרב** מורי זלה״ה כתב נשקד עול פשעי בידו העול הנעשה מפשעי עדיין נשאר בהתמדה בידו ית׳ ומה שבא עלי עתה צרות רבות וייסורין לאין תכלית היו בבחינת הפרי והענפים שנעשה מהם במה שהשתאתי וילפין מני מקלקלתא וז״ש ישתרגו עלו על צוארי ר״ל הענפים הם שעלו עתה על צוארי וכל א׳ מהענפים היה בהם כדי להכשיל ולהתליש כחי ובזה נתנני אדני בידי לא אוכל קום בהיות עול הפשעים עצמם שנשארו קיימים וגם זה לא אוכל קום אשר הענפים והפרי השיגוני מהם כך מה יעשו העונות והפשעים עצמם וכל זה כמתמרמר לעורר את לבו לבכי נמרץ . עכ״ל :

(טו) **סלה** כל אבירי וכו׳ בתחלה נתן הוא ית׳ מלחמה בישראל הם בהם כענין בסיפר ן׳ גוריון כי הפריצים היו הורגים בישראל והם בקרבם היו הורגים אלו את אלו וזה בקרבי דקאמר ואחר זה קרא עלי מועד לשבור בחורי דהיינו בא האויב והרג כל הבחורים הנשארים כי האבירים כבר מתו ובזה נשארו הבתולות בלי שום עזר כי כבר נהרגו כל האנשים והנשים לבדן נשארו וטמאו האויבים הבתולות עד שהיו דם בתוליהן הולך כמו היין היוצא מן הגת וז״ש גת דרך ה׳ לבתולת בת יהודה וכן תרגם המתרגם : **אי** נמי אמר כי בא האויב וסלה ורמס תחת רגליו כל אבירי וכל גבורי עם היות שכינתו בקרבי עדיין ויוכל להרע לי וז״ש ה׳ בקרבי כי אף גם זאת בהיות ה׳ בקרבי הרע לי וא״ת איך יעלה על הדעת כי נשאו ראש בעוד שכינתו בקרבך לז״א קרא עלי מועד הש״ית עצמו קרא שיבואו עלי לשבור בחורי כמאחז״ל שבכל יום היתה בת קול יוצאת בהיכלו של נ״נ להחריב את ירושלים באופן כי אין לומר כי מיד האויב בא עלי שום נזק ורעה אלא מידו יתברך היתה זאת לנו וכן ראוי לומר גת דרך ה׳ לבתולת בת יהודה : **אי** נמי קרא אבירי לצדיקים אשר הם האבירים שבעיר ובאים בכח מעשיהם גבורים לעמוד בפרץ ועליהם נאמר אבירי לב הרחוקים מצדקה כי הם רחוקים מלקבל שום טובה מאתו ית׳ בדרך צדקה כנותן פרוטה לעני אבל באים בכח מעשיהם כי כל טובה שמקבלים מאתו ית׳ הם ראויים אליה בשכר תורתם ועמלם לא בדרך צדקה וז״ש הרחוקים מצדקה ולכן כאשר רצה הש״ת לינקם מישראל מקודם סילק את הצדיקים והאבירים שבהם וזהו שאמר סלה כל אבירי אדני בקרבי ואח״כ כאשר לא נשארו צדיקים בעיר רק הבחורים אשר מאוויים ואלם אחר הבלי העולם עליהם אמר קרא עלי מועד לשבור בחורי כי היה נחשב בעיני הש״ת למועד יום שבירת הבחורים לא כן סילוקן של צדיקים שקשה הוא לפניו יתברך וכן גת דרך ה׳ לבתולת בת יהודה שעד עתה היתה כבתולה אשר איש לא ידעה ולא בלעה אותה ולשון עליה ועתה באו עליה גרים זדים ארורים ודרכוה כדורך בגת : **והרי״ע** ז״ל כתב למה שלוקחתי הבתולות הם האנשים הבאים בעיקר הימים הם בני העמידה והם יקראים אבירים או בחורים בעוד שהם בשני הגידול והעלים והנה א״כ כאשר סלה ה׳ כל האבירים אשר בקרבי וקרא עלי מועד לשבור בחורי והבתולות התעלפנה כי אין איש לבא עליהן ונאמנו מאליהן בלי תועלת והרי הוא כאלו גת דרך ה׳ לבתולת בת יהודה כי הגת אינו רק לרמוס ולנמק הענבים או הזתים עכ״ל :

(טז) **על** אלה אני בוכיה אפשר לומר דעל אלה דקאמר קאי אהנכו דלעיל ואמר על אלה שהזכרתי אני בוכיה וג״כ עיני עיני יורדה מים מפני כי רחק ממני מנחם וכו׳ או אפשר דמאי דקאמר על אלה אני בוכיה היינו מאי דמפרש ואזיל דהיינו כי רחק ממני מנחם משיב נפשי הרי חד והיו בני שוממים כי גבר אויב הרי תרי ועל אלה קאמר שהיא בוכיה ועינה יורדה מים על כי רחק ממנה מנחם כו׳ ואומרו על אלה אני בוכיה ולא אמר אני בוכה כי מלת בוכה היא פועל שהיתה בוכה ובוכיה היא שם שפעלם כי קנתה שם לעצמה שראוי לקראתה בוכיה וז״ש על אלה אני ראוי לקרות אותי בוכיה וזה לסיבת רוב התמדת הבכי שאני בוכה יום ולילה לא אשבות ואמר עיני עיני יורדה מים ולא אמר עיני יורדות מים כי למען ימשך זמן בכייתי ואוכל לבכות זמן רב לא אבכה בב׳ עיני יחד אלא אבכה בעין א׳ ואנוח אותו העין ואבכה בעין האחר וכן אחליף תמיד לבכות זה אחר יומם ולילה בלי הפסק כלל וז״ש עיני עיני פעם בעיני האחד ופעם בעיני האחר ואמר יורדה מים ולא אמר אוריד מים לומר שלא היה צריך לעשות הכנות להוציא הדמעה מהעין כי העין מעצמה היא יורדת מים בלי כונת המוריד ובלי שום טורח והכנה להורידה ובזה נ״כ דויק באופן אחר מאי דקאמר עיני תרי זמני כאלו העין הוא מעצמו יורד מים ופי״ב הכפל של עיני עיני כאלו הוא טבע מוטבע בו מים ובכי ואמר בשבת הבכיה היתה על כי רחק ממני מנחם משיב נפשי הכונה שנתארך זמן גלותו ורחק ממני האחד [illegible] משיחנו

בבוא

מִמֶּ֔נִּי מְנַחֵ֖ם מֵשִׁ֣יב נַפְשִׁ֑י הָי֤וּ בָנַי֙ שֽׁוֹמֵמִ֔ים כִּ֥י גָבַ֖ר
אוֹיֵֽב׃ יז פֵּֽרְשָׂ֨ה צִיּ֜וֹן בְּיָדֶ֗יהָ אֵ֤ין מְנַחֵם֙ לָ֔הּ צִוָּ֧ה ל'. ג'
יְהוָ֛ה לְיַעֲקֹ֖ב סְבִיבָ֣יו צָרָ֑יו הָיְתָ֧ה יְרוּשָׁלִַ֛ם לְנִדָּ֖ה
בֵּינֵיהֶֽם׃ יח צַדִּ֥יק ה֛וּא יְהוָ֖ה כִּ֣י פִ֣יהוּ מָרִ֑יתִי שִׁמְעוּ־ כ"ג. ג'
נָ֣א כָל־*עַמִּ֗ים וּרְאוּ֙ מַכְאֹבִ֔י בְּתוּלֹתַ֥י וּבַחוּרַ֖י הָלְכ֥וּ העמים קרי ל ג' חסר כלים'

אִתְרְחַק מִנִּי מְנַחֵם דִּמְקַיֵּם יָתִי וּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל נַפְשִׁי הֲווֹ בְנוֹי צַדְיָן אֲרוּם אִתְגַּבַּר עֲלֵיהוֹן בְּעֵיל דְּבָבָא׃ יז פרשה פַּרְסַת צִיּוֹן יְדָהָא מִן עָקְתָא הֵיכְמָא דִּמְפָרְסָא אִתְּתָא עַל מַתְבְּרָא כְּגִינַת וְלֵית דְּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבָּהּ פַּקֵּד יְיָ לְבֵית יַעֲקֹב פִּיקוֹדַיָּא וְאוֹרַיְיתָא לְמִנְטַר וְהִינוּן עֲבָרוּ עַל גְּזֵירַת מֵימְרֵיהּ בְּגִין כֵּן אִסְתַּחֲרוּ חֲזוֹר חֲזוֹר לְיַעֲקֹב מְעִיקוֹהִי הֲוַת יְרוּשְׁלֵם דָּמְיָא לְאִתְּתָא מְרַחֲקָא בֵּינֵיהוֹן׃ יח צדיק אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּלָא יֶעְבַּר קָטְלִין בְּחַרְבָּא בְּאַרְעֲהוֹן אֲזַל יֹאשִׁיָּהוּ מַלְכָּא שְׁלַף סַיְפָא עַל פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּבִקְעַת מְגִדּוֹ מַה דְּלָא אִתְפְּקַד וְלָא תְּבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ בְּגִין כֵּן רְגַמוּ רָגוֹמַיָּא גִּירִין לְמַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ וּמִית תַּמָּן עַד דְּלָא נְפָקַת נִשְׁמְתֵיהּ הֲוָה רָחִישׁ בְּסִפְוָתֵיהּ וְכֵן אֲמַר זַכַּאי הוּא יְיָ אֲרוּם עַל מֵימְרֵיהּ עֲבָרִית שְׁמָעוּ כְעַן כָּל עַמַּיָּא הֶסְפֵּידָא דְּאַסְפֵּיד יִרְמְיָהוּ עַל יֹאשִׁיָּהוּ וַחֲזוֹ כֵּיבִי דִּי

שוממים ל' כתיב מ"ם בסוף וא' שוממין ואינון חד מן י"א זוגין מיחדין חד נסיב נו"ן וחד נסיב מ"ם וסימן נמסר בסוף סדר בהר סיני : פיהו כ"ב וסימן נמסר בסדר שיר השירים : מריתי ג' וסימן ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי : צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי . כי מרו מריתי מחוץ שכלה חרב :

תולדות אהרן צוה ה' ליעקב . יבמות עז קדושין עב : היתה ירושלים לנדה . תענית כ : צדיק הוא ה'. שם כט :

רשי

כפל הלשון מלמד שאין הפוגות : (יז) פרשה ציון בידיה . כמו (ישעיה כה) ופרש ידיו בקרבו כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומצטער בהם . דבר אחר פרשה ציון לשון שבירה כמו (איכה ד) ופורש אין להם לקבל לנחמו על מת כך חברו מנחם ובלשון משנה פירושו קיימת ומשמעו כאדם המצטער שחובק את ידיו ומשברם . תוספת מצאתי : צוה ה' ליעקב סביביו צריו . צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנתרים אותם כמ"ש במסכת קדושין הומיא איכה

אבן עזרא

עין אנוש דומה לעין המים והעין יורד וכן יזלו מים ושניהם פעלים עומדים : (יז) פרשה . בי"ת בידיה נוסף כמו ותשקמו בדמעות שליש : (יח) כל נא בלשון עתה וכן אוי נא לנו כי חטאנו גם אל נא רפא נא לה על כן השיב השם הלא תכלם שבעת ימים . יומת נא . דבר נא . שמע נא . ועם תוספת אל"ף לשון בקשה

לחם דמעה

שהוא המנחם כי זה שמו והוא משיב נפשי כי בבא מלך משיחנו אז תשוב נפשינו בשובה ונחת כי לא יצטרך הנפש להלחם עם חלק הגוף כי אז יתבטל היצר הרע שהוא חלק הגוף החומרי באופן שלא תהיה לנפש צורך להתקוטט עם חומר הגוף אבל שניהם יהיו שוים לטובה ואין מי שיעכב ביד הנפש לעשות חפצה ורצונה ועל זה קאמר משיב נפשי ואמר שהיתה בוכה על ב' דברים שאירעו לה בגלות הזה מה שלא היה לה בגלות מצרים א' כי בגלות מצרים לא ישבו אלא כמנין רד"ו שנה וכאן רחק ממני מנחם משיב נפשי והיא מלך משיחנו כי זה לנו אלף ותקל"ב שנה שרחק ממנו מנחם ועוד שנית כי בגלות מצרים כאשר גבר האויב אלא הוא פרעה הרשע מני אז היו ישראל מתרבים ככוכבי השמים לרוב וכמש"ה וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ אמנם בגלות הזה כאשר גבר האויב מני אז היו בני שוממין הולכים ומתמעטים ומשתוממים וז"ש היו בני שוממין והיו לשממה כאשר גבר האויב :

אי נמי אומרו על אלה אני בוכיה הכונה על מה שאמר אלה אלהיך ישראל בעשיית העגל אני בוכיה מפני כי בסבת אותו העון נסתלק ממני שכינתו ית' ועליו אמר כי רחק ממני מנחם והוא הש"י שהוא היה נחמתי והוא משיב נפשי כי כשעמדו ישראל על הר סיני כמז"ל פרחה נשמתן ואלמלא שהוא השיב נשמות לפגרים מתים כבר נשארו כולם פגרים מתים ועל זה קראו משיב נפשי ועתה בעונותי רחק ממני והיו בני שוממים מפני כי מני אז מעת שאמרתי אלה אלהיך ישראל גבר האויב והוא סמאל ואלמלא לא עשו את העגל ולא נשתברו הלוחות היה חרות על הלוחות כמז"ל חירות מגליות חירות ממלאך המות חירות מיצה"ר ובאומרו כי גבר אויב כיון לשלשתם לאויב כמשמעו ולאויב שהוא סמאל והוא מלאך המות והוא יצה"ר ואלו לא גבר האויב מני אז לא היו עתה בני שוממין ואם הם שוממין הוא מפני כי גבר אויב בשעה שאמרתי אלה אלהיך ועל אותו אלה אני בוכיה כי הוא היה גרמא דכולא : אי נמי הודיענו באומרו היו בני שוממין כי גבר אויב כי כאשר גבר יד האויב ושלטה על יש' כבר היו הן שוממין וכמעט שמתו כלם או רובם שהפריצים הרגו הם בהם מקודם באופן כי כבר היו בני שוממין כאשר גבר האויב ואלמלא כן אולי לא היה גובר האויב : א"ב אמר על אלה שאומר עכשיו אני בוכיה וכו' והבכי הוא על זה שדבר כי אני גרמתי לעצמי כל סבה עלי כי אני הרשעתי וז"ש כי רחק ממני ומסבתי רחק שמנחם ומשיב נפשי על ריב פשעי והיו בני שוממין ונאנחים ונאנקים על כי גבר עצמו האוי' ואמר כי ידו רמה וכחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה ולא ידע שחטאתינו גרמו ואין נושך בפרו בשינו ועל זה היתה בוכה ועל דבר אחר לא יכלה להתאפק אלא פרשה ציון בידיה מרוב שיחה וכעסה ואין מנחם לה ולא מצאה לה מנוח על הדבר הזה וזה כי לא חטאתיה גרמו רעתה לבד אלא גם היא החטיא את אשר הרעו לה כי צוה ה' ליעקב ואמר שכל הגוים אשר סביביו הם צריו ועל כן לא יחיה מהם כל נשמה כי יהיו לשיכים בעיניו ולצנינים בצדיו ולא עשה כן והחיה אותם ועבר על גזרתו יתברך ושם נפל והיתה ירושלים לנדה ביניהם בין הגוים אשר סביביו כי היו לשכים ולצנינים כמאמר האל ועל הדבר הזה אני צריכה להצדיק עלי את הדין . ואומר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי ועל כן היו לי לשכים כמאמרו יתברך :

(יז) אי נמי יאמר לפי דרך זה פרשה ציון בידיה הם דבריו יתברך שאומר הנביא ברוח הקדש פרשה ציון בידיה אין מנחם לה בהיות כי כשהאדם הוא בעצמו גרם רעתו אין מי שינחמנו ואינו מקבל תנחומין ואין דעתו מתקרר עליו באומרו כי בידו הכה את עצמו וז"ש פרשה ציון בידיה כלו' כיון שפרשה ציון את עצמה בידיה והיא בעצמה גרמ' רעת' ע"כ אין מנחם לה ולא היתה מקבלת תנחומין וז"ש כי צוה ה' ליעקב סביביו וא"ל לא תחיה כל נשמה והיה כל הנשאר סביבותיכם והיו לשכים בעיניכם ולצנינים בצדכם וז"ש צוה ה' ליעקב שאם ישאירו מהם יהיו כל יושבי סביביו אשר ישאירו צריו ונוגשיו וכן גלה את אזנם שהיתה ירושלים לנדה ביניהם כלומר שהיו שונאים אותם בקרב לבם וביניהם ובקרב לבם היו שונאים ומואסים את ירושלים כנדה וזה היה ביניהם ובקרבם גם אם בעיני ישראל היו נראין כאוהבין להם ועל כל זה הצדיקה עליה את הדין ואמרה צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי וכו' . אי נמי ביען כי מדרך העולם הוא שהשכנים הם העומדים לעזרה אל היושב אצלם ובבוא על האיש צרה וצוקה הם הבאים לנוד לו ולנחמו כי טוב שכן קרוב ועכ"ז שהיתה ציון מצירה ופרשה בידיה שלא די שאין מנחם לה יאין א' משכניה בא לנוד לה ולנחמה ולהצטער בצערה אלא אדרבא צוה ה' על יעקב כי יושבי סביביו הם בעצמם יהיו צריו והיתה ירושלים לנדה ביניהם כלומר עם היותה ביניהם ויושבת אצלם והיה מן הראוי להיות לה מנחמים אעפ"י כן הם היו צריה : אי נמי אפשר לומר ע"פ מה שתרגם המתרגם על צוה ה' ליעקב כי צוה להם תורה ומצות ועברו עליהם ועל כן היו סביביו צריו ואם הם חטאו הארץ בעצמה ציון וירושלים מה חטאו כי נצתו כמדבר מבלי איש עובר וז"ש פרשה ציון בידיה ואין מנחם לה על הרעה אשר נגעה בארץ עצמה בציון עצמה וזהו לה דקאמר ולא היתה מקבלת תנחומין על רעתה שהם בעבור שצוה ה' ליעקב תורה ומצות ועברו עליהם על כן היו סביביו צריו ירושלים מה חטאה כי נכללה עם ישראל וגם נגעה אליה הרעה והיתה ירושלים לנדה ביניהם : **והרב** מורי זלה"ה כתב היו בני שוממים כי גבר וגדל האויב כאשר הצר להם וכמז"ל כל המיצר לישראל נעשה ראש וכראות ציון כי כל המיצר לישראל נעשה ראש גם היא פרשה את עצמה בידיה ורצתה לחבול בה ולחתך ולשבר את עצמה בידיה לראות אולי תכנס גם היא בכלל כל המיצר וכו' ותנוח דעתה מעט מהצרות אשר הקיפוה ואף עכ"ז אין מנחם לה : או ירצה פרשה מלשון פרישות כפים וכ"ש במדרש ועד"ז יאמר פרשה ציון את כפיה שהתפללה והתחננה לפני האל שיסיר חמתו מעליה וכמתנחמת מחטאתיה ועכ"ז אין מנחם לה כי נגזרה גזרה ואין אומר השב וזהו אין מנחם לה . עכ"ל :

(יח) **אמרה** ציון מצאוני עוני וציון היתה מצדקת עליה את הדין כי לא על חנם באו עליה הצרות האלה וז"ש צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי ואמר שמריתי אבל שמעו נא כל העמים וראו מכאובי כי מריי איננו כפל ומכאובי מכופל ולקחתי מיד ה' כפול כפלים בכל חטאתי וז"ש שמעו נא כל העמים ובאו להתבונן עמי וראו מכאובי ותראו איך הוא יותר על מריי כי בתולותי ובחורי הלכו בשבי הרי מכאוב אחד מכאוב השבי ועוד מכאוב אחר מכאוב הרעב וז"ש קראתי למאהבי שהם בני ישמעאל כמו שאז"ל והלכתי להם מחמת הרעב ושמה רמוני והאפילוני מלוחים והשקוני נודות נפוחים והמיתו ממני שמונים אלף פרחי כהונה וכהני וזקני הנשארים בעיר גועו כי בקשו אוכל למו וכו' הרי שהיו צרות שבי ורעב וז"ש ראה ה' כי הבאת עלי הצר הצורר שהוא ענין השבי וז"ש כי צר לי כי הבאת צר עלי זאת ועוד אחרת כי מעי חמרמרו מכובד הרעב וא"כ איפה כיון שאני רואה שלקיתי בכפלים איני רוצה לומר שעשה עמי שלא כהוגן אלא הריני מתנחם מגוה שאמרתי שלא היה מריי כפול כי כן אמרתי כי פיהו מריתי ועתה ניחמתי וחזרתי בי וז"ש נהפך לבי בקרבי והריני מתנחם כי ידעתי כי צדיק אתה ה' ואתה תשלם לאיש כמעשהו ולא יותר וכיון שמכאובי כפול הריני גוזר ואומר כי מרו מריתי ואין הדבר כאשר הייתי אומר עד עתה כי מריתי לבד אלא מודה אני כי מריי כפול היה ומרו מריתי וע"כ מכאובי היה כפול ומחוץ שכלה חרב שהוא ענין השבי ובבית כמות שהוא ענין הרעב על מריי כפול בא ג"כ מכאובי כפול . אי נמי ציון מצדקת עליה את הדין ואומרת צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי וביען אשר דרך כל המצטער הוא שרוצה ומתאוה שישמעו אחרים ויראו ברעתו ויצטערו בצערו ותהי זאת נחמתו ע"כ אמרה ציון שמעו נא כל העמים וגם בתולותי ובחורי אשר הלכו בשבי ראו גם אתם מכאובי כי אני שכולה וגלמודה שרופה באש כסוחה וז"ש וראו מכאובי אתם בתולותי ובחורי אשר הלכו בשבי וקאי וראו דקאמר אבתולותי ובחורי ואמרה ציון טענה למה קראה להולכים בשבי כי לפי הנראה היה די להם צרת שבי' ומה להם עוד לראות בצרתה ולהצטער בצערה ע"כ אמרה ציון קראתי למאהבי בהם בתולותי ובחורי שיראו במכאובי בעבור שהם היו בעוכרי והמה גרמו רעתי בדרכם וברוע מעלליהם וז"ש המה רמוני בעבור שהמה רמוני ברשעתם וא"ת שהכהנים והזקנים הנשארים בעיר די שהם יראו מכאובך ע"כ אמרה כהני וזקני אשר בעיר איני קורא להם שיראו מכאובי לפי שהם כלם חשובים כמתים וכאילו כבר גועו בעבור שהם עסוקים וטרודים בבקשת אכלם ואינם מבקשים לחם לאכול כי לחם אין בכל ארץ וז"ש כי בקשו אוכל למו אינם מבקשים לחם רק אוכל איזה שיהיה והלואי ימצאו אנשים מתים לאכול מנבלתם וז"ש בקשו אוכל למו כלומר להם בעצמם הם מבקשים לאוכל נבלת אנשים בקשו לאוכל וכל זה לא לשבעה רק וישיבו את נפשם כדי השבת נפש לבד וע"כ אני קוראה להולכים בשבי כי טובים הם בשביים מחללי רעב הנשארים בעיר ויכולים ההולכים בשבי לראות ולהצטער בצערי יותר מן היושבים בעיר : אי נמי אומרו צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי היא תשובת ישראל שעוזבים ואומרים על דבריו יתברך ומצדיקים עליהם את הדין ומתודים על פשעיהם ואמרו שמעו נא כל העמים וראו מכאובי שלא עשו לי אויבי כאשר אני עשיתי להם כי אני השארתי מהם והיו לי לשם לבד והוא לא הניחו לי במקומי ושאהיה פורע להם מה אלא בתולותי ובחורי הלכו בשבי ושלומי שהיו מניחים אותי במקומי לשם :

אמר

עַרְעֵנִי בָּתַר מוֹתֵיהּ בְּתוּלוֹתַי וְרַבְיַי אֲזָלוּ בְּשִׁבְיָתָא׃ יט קראתי
אֲמָרַת יְרוּשְׁלֵם כַּד אִתְמַסְרַת בִּידוֹי דִנְבוּכַדְנֶצַּר קְרֵית לִמְרַחֲמַי
בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְקַיֵּימִית עִמְּהוֹן קְיָם דִּי יְסַיְיעוּנִי וְאִנּוּן חַבִּימוּ מִנִּי
וְאִתְהַפִּכוּ לְחַבָּלָא יָתִי הִינוּן דְּעָלוּ עִם טִיטוּס וְאַסְפַּסְיָינוּס וּבְנוֹ
כַּרְכּוֹמִין עַל יְרוּשְׁלֵם כַּהֲנַי וְסָבַי בְּגוֹ קַרְתָּא אִתְנְגִידוּ אֲרוּם תְּבָעוּ
סְעִיד לַחְמָא לְהוֹן לְמֵיכַל וִיקַיְימוּן יַת נַפְשֵׁיהוֹן׃ כ ראה חֲזֵי יְיָ אֲרוּם
אָעִיק לִי בְּגִין כֵּן מְעַי אִתְגָּרוּ אִתְהַפַּךְ לִבִּי בְּגַוִּי אֲרוּם מֶעְבַּר

ג' ל' ומ"ל בַּשֶּׁבִי׃ יט קָרָאתִי לַמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי
ג' רפין בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי־בִקְשׁוּ אֹכֶל לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת־נַפְשָׁם׃
ל' כ רְאֵה יְהוָה כִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ לִבִּי
י"א. ג'. ג' בְּקִרְבִּי כִּי מָרוֹ מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת

וישיבו ג' רפין חד חסר וב' מ"ל וסימן ותקרבון אלי כלכם. וארא ואין איש ומאלה ואין כי בקשו אוכל למו, וסימן בלשון ארמי גבריא שאילו למיכל ;

אבן עזרא

בקשה ובלשון ישמעאל הפוך והוא כמו עתה: (יט) למאהבי. איננו כמו אוהבי וכן טעמו למבקשים שאוהב אותם: (כ) חמרמרו. כפול העי"ן הלמ"ד וטעמו כמו עכורים וכן פני חמרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר:

הבאת

רש"י

איכה בבבל כולה דעמוכאי: לנדה. לריחוק לבוז: (יט) קראתי למאהבי. לאותם שמראים עצמם כאוהבים: המה רמוני. כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכים אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאילו מרחמים עליהם והיו מוציאים להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים וצמאים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בשיניו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב (ישעיה כא) ביער בערב תלינו וגו' (שם) לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד: וישיבו את נפשם. כדי שישיבו את נפשם: (כ) חמרמרו. כווצו ויש בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה: בבית כמות. בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקים ומלאכי מות

לחם דמעה

(יט) **אמר** קראתי למאהבי המה רמוני שמתודים ואומרים אם קראתי למאהבי בהם בני ישמעאל שהלכו בם שמנים אנף בתורים והמה רמוני שהביאו לפניהם נודות נפוחים והאכילום מלוחים והיו חושבים שהם מים והרוח נכנס בקרבם וכרסם נבקעה אני גרמתי לעצמי כי עונותי הטו אלה מכ"מ כי גם כהני וזקני בתוך העיר גועו גם ברעב כי לא היינו עושים צדקה עם העניים והאביונים ורעתי בעשותי עם כהני וזקני העניים היתה גדולה ממה שעשו לי הישמעאלי' כי הישמעאלי' היו בשדה ואנחנו בתוך העיר והיישוב היינו הורגים אותם ברעב ואם תאמר שהיתה זאת להם מפני שלא היו מודיעים עניים וצערם עלינו אינו כן אלא היו שואלים ובקשו אוכל למו שישיבו את נפשם ולא היינו מרחמים עליהם וע"כ באה עלינו הצרה הזאת וע"כ אמר ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו ולכן תוכחה ותמול ואם עד עתה הכבדתי את לבי עתה כבר נהפך לבי בקרבי ואודה עלי פשעי כי מרו מריתי מפני שאני רואה ומכיר כי הרעה שבאה עלי היא בהשגחה על רוע מעללי כי דרך העולם הוא שמחוץ שכלה חרב כשהאדם הולך בדרכים ובמדברות שם חוץ לעיר שכלה חרב כי שם חרב הגנבים מצויה אבל האדם שיושב בביתו ובצל קורתו אין שם חרב אלא המיתה הטבעית ויגיענו שם בביתו ועתה היא זאת לנו בבית שכלה לנו החרב כמו המות הטבעית שמצויה בבית כן מצויה החרב עכשיו בביתי וז"ש כמות בפת"ח תחת הכ"ף דהיינו כמו המות הידועה והטבעית כן מצויה החרב בבית והזרה החרב להיות לנו כמות:

אי נמי אמר צדיק הוא ה' ולא אמר צדיק ה' כי פיהו מריתי מלת הוא נעוצה הוא להורות כי כל צדיקי עולם מלת צדיק אליהם היא בדרך השאלה כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אבל האל יתברך עליו יצדק לומר שהוא צדיק ולא על אחר וע"כ אמר צדיק הוא ה' ואמר כי גם"כ גם אם דרכו לרחם על בריותיו ומארי' אפיה בכאן בחרבן הבית גם ה' שהוא רחמים לא התנהג ברחמים אבל היה צדיק כי צדיק הוא שעושה היושר וצדיק ויושר הוא לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו באופן כי בנידון דידן ה' שהוא רחמים יצא ממחילתו ולא ריחם אלא צדיק הוא ה' והטעם שיצא ממנהגו ויצא ממחילתו לפי שגם אני יצאתי ממחילתי וז"ש כי פיהו מריתי וזה כי טבע האדם למצא עונו לכסותו שמקבל מהעבירה אבל המורד שיודע רבונו ומכוין למרוד בו למרות עיני כבודו זה ודאי יצא ממחילתו כיון שהוא חוטא לא לעזור ולא להועיל וכן באני פיהו מריתי למרות עיני כבודו ויצאתי ממחילתי ג"כ הוא נעשה צדיק עם היות שהוא ה' בעל הרחמים ומדד לנו מכ"מ ואמר שמעו נא כל העמים נא לשון בקשה כלומר בקשתי מנייכו שמעו נא דברי ואמר וראו מכאובי כי בסיפור המכות אמר לשון שמיעה כי יסופרו אבל איכות הכאב לא ניתן לומר בפה ולא שייך ביה שמיעה אלא ראיית הלב כי מי שיש לו הצערה רואה בדעתו איכות המכאוב על כן וראו מכאובי והתחיל לספר ואמר בתולותי ובחורי הלכו בשבי וכיון במה שאמר הלכו בשבי כאלו היו מניחים אותם בארצם בירושלים ושם יהיו שבויים לא היה הכאב כ"כ אבל בהיות שהלכו בשבי ושליכם אל ארץ אחרת זו קשה מכולם:

ואמר קראתי למאהבי המה רמוני כלומר ע"כ קראתי לעליונים ולהתחתונים אולי יעתירו בעדי כי כולם מאהבי והקרא ולא מצאתי מענן ולא כמך כי המה רמוני וכמ"ש ז"ל כל רעיה בגדו בה זה מיכאל וגבריאל כי כולם רמוני ובגדו בי ואומרו כהני וזקני בעיר גועו לא נתן טעם איך לא נצולו בזכות כהני ה' אשר בירושלים וגם זקני ירושלים הם הסנהדרין ושאר החכמים אשר בעיר איך לא ניצולו בזכותם ע"כ אמר כהני וזקני אשר היו בעיר כבר גועו ויגועו ויאספו אל עמם כי מפני הרעה נאסף הצדיק כדי שלא יראה בצרתם וגם כדי שלא ינצלו בזכות הצדיק ודייק לפירוש זה מ"ש כהני וזקני בכינוי ולא אמר כהנים וזקנים להורות כי על הצדיקים קאמר אותם שראויים ליקרא כהני וזקני בעיר גועו ולכן נאמר בהם גויעה כי כאשר מזכיר מיתת הצדיקים מזכירה בלשון גויעה כד"א ויגוע וימת ויאסף אל עמיו ונתן טעם לסלוקם וזהו כי בקשו אוכל למו והיא הסעודה שעתידה לצדיקים לעתיד לבא כדתנן והכל מתוקן לסעודה כי באותו האוכל ישיבו את נפשם בשובה ונחת שם בג"ע נהנים מזיו השכינה ע"כ גועו ומתו מקודם כדי שלא יראו ברעת בני ישראל רק עזבו אותנו לאנחות והלכו המה למנוחות וזהו וישיבו את נפשם דקאמר מלשון בשובה ונחת תושעון. ואמר עוד ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו כלומר גם אם חטאתי עויתי ופשעתי ע"כ ראה ה' כי יש צר לי שמחטיאני והוא היצר הנוצר הוא היצר הרע וגם מעי חמרמרו כלומר מהחומר קורצתי גם אני והחומר כל תאוייו וחפצו לתאות ולהרשיע ואמר נהפך לבי בקרבי כו' כלומר גם אם הלב יש בו שכל והשכלה והיה לו ללב לבחור בטוב ולמאוס ברע עכ"ז כבר נהפך לבי בקרבי ממש שהיה כי מרו מריתי והוא כי ידוע כי באדם הראשון היו כל באי עולם תלויים בו וכל הנשמות היו אחוזות בו מהם בשערותיו מהם באבריו כמז"ל כשחטא ומרד אדה"ר נמצא שגם כל נשמות כל באי עולם מרו ג"כ בו יתברך ובזה יובן אם אדה"ר חטא ונגזר עליו מיתה כל שאר באי עולם מה חטאו למה נגזר עליהם מיתה אבל בהיות שכל הנשמות היו אחוזות בו כנודע ממ"ש רז"ל בפסוק איפה היית ביסדי ארץ א"כ כאשר חטא הוא נמצא שכל באי עולם גם כן חטאו עמו וע"כ שמיתה אחוזה בעקבו של כל אדם ומקודם חטא אדם הראשון היה לבו לב טוב והוא היצה"ט לבדו הוא לבדד היה שוכן באדם וכאשר חטא אז נהפך לבו בקרבו ללב אחר ונעשה היצה"ר ונכנס בקרב לבו וז"ש נהפך לבי בקרבי כי מרו מריתי כלומר כאשר מרו מריתי בעון אדה"ר כי אז אני הוא אשר מריתי עמו כדאמרן מני אז נהפך לבי בקרבי מטוב לרע והוא רחוק לומר לפי דרך זה כי אז נהפך הלב כקרב והוא מנכן והקרב והכרעים והכונה כי נתגדה ההשכלה עושה שהיה בו ונעשה חומרי כקרב וכרעים ונהפך ונתחלף הלב כקרב וקרוב לזה אז"ל ככבד לב פרעה כי הלב נעשה ככבד בכל מה שמביאים אל תחתיו להתבשל הוא מתקש' וזה היה כי מרו מריתי כאשר מרו מריתי וכדאמרן. ואמר מחוץ שכלה חרב בבית כמות הכונה שהוסיף לספר גודל גבורת היצר הרע ומלחמותיו עם האדם כי כל היום לוחם ילחמהו ולא לחנם אז"ל איזה גבור הכובש את יצרו כי היא מלחמה תמידית יום ולילה לא ישבות וע"כ אמר מחוץ שכלה חרב כו' כלומר אל ימעט בעיניך מלחמת היצה"ר כ"א מחוץ שכלה חרב מכת חרב והרג ואבדן והיא מכת האויבים הלוחמים ג"כ יש מלחמה אחרת בתוך גוף האדם ובחדרי משכיות לבו והוא מלחמת היצה"ר וה"א בבית כמות ואין כונת בבית בבית ממש אבל הוא כמו מבית ומחוץ הנפנו בפירוש כאלו אמר מבפנים ומבחוץ הנפנו והכונה שכלה לפחות לשבות המלחמות הפנימיות והחיצוניות וז"ש אם מחוץ שכלה חרב ג"כ בבית והוא בפנים בקרב לב האדם יש שיכול שקול כמות שממית חרב האויב שהזכיר שהמלחמה שבבית היא כמות בעצמה ובקולה כמוה וה"כ כיון שכל היום לוחם ילחמהו והאויב ידחפו הרי הוא כאלו הוא אנוס במעשיו וראוי לרחם על האדם והוא סובב על מ"ש ראה ה' כי צר לי וכדאמרן:

אי נמי בהיות שרז"ל אמרו כי יאשיהו המלך אמר פסוק זה של צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי כשבא פרעה נכה לעבור בארצו ולא נתנו יאשיהו לעבור והנביא אמר לו בשם ה' הניחהו לעבור ויאמר לו יאשיהו רבא דרבך אמר וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום ואתה אומר לי שאניחנו לעבור איני מניחו אף אם הוא חרב של שלום וכיון שלא נתנו לעבור בא פרעה נכה ונלחם עם יאשיהו והמורים עשו את גופו ככברה ואז היה מצדיק עליו את הדין ואמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי. ועל פי דרכם אפשר שאמר הכי צדיק הוא ה' על הרעה אשר באה עלי כי פיהו מריתי ולא הנחתי לפרעה עבור בגבולי אבל שמעו נא כל העמים וראו מכאובי באני גרמתי כי בתולותי ובחורי הלכו בשבי ואם אני חטאתי הם מה חטאו ואני גרמתי רעתם ורעתי וע"כ גדל כאבי וראו מכאובי:

אי נמי בהגלה אמרה ציון שמעו נא כל העמים וראו מכאובי כדי שיבאו מן העמים הרחוקים לנוד לה ולנחמה כיון שראתה שלא באו אמרה קראתי למאהבי היושבים סביב לאהלי וכמוכים הללו שיבאו לנחמני וגם המה רמוני ולא באו וכו' וכיון שכן ראה אתה ה' כי צר לי ונחמני אתה ה' אלהי כיון שהעמים שקראתי לא באו ואו"ה לא שמעו עדיין ברעתי ולכן לא באו זה אינו כי כבר שמעו כי נהגתה אני ואעפ"כ אין אחד מהם מנחם לי ולא באו לנחמני:

והרב מורי זלה"ה כתב צדיק הוא ה' וכו' אמר כי באת לכלל הכרה ואמרה צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי כי כמדרגת הרשע יגדל חוזק משפט הצרות ולכך אתם העמים שמעו נא את מאמר ה' ולא תסורו והטו ימין ושמאל מדרכיו ואם יכרו במה שקרה לי וז"ש וראו מכאובי כי גדל שכאב מאד והוא בלקיתי בלקוי הגדול שבלקיות והוא השבי וכמאמרם ז"ל על פסוק אשר למות למות וכו' אמרו כל המאוחר בפסוק קשה מחבירו והשבי הוא המאוחר שבכולן והוא קשה מכל ייסורין שבעולם כי הוא כשביה מזומן ומעותד לכולן כנודע וז"ש בתולותי ובחורי הלכו בשבי ולכן התיסרו במה שקרה לי ושמעו את מאמר ה' ולא הטו ימין ושמאל:

אי נמי אומרו בתולותי ובחורי הלכו בשבי הכונה שהם מעצמם הלכו לשבי ועמי הלוקחם מפורש במדרש שהיו חושבים בסביבותם שלמים עם אתם והלכו אצלם בכעלם כמתאהבים והם שבו אותם וכמ"ש בסמוך קראתי למאהבי המה רמוני וכו' הכונה מאהבי שהיו הולכים אליהם נתגלגל מאויביהם בהשבם שישבו אתם בעת והם רמו אותם ושבו אותם באופן שזה היה סבה שכהני וזקני בעיר גועו מחמת רעב כי בראותם את הבחורים והבתולות שהלכו מעיר אל סביבותיהם והמה שבויים ובבתי כלאים נחבאו וקברו עליהם קבר לא רצו הכהנים והזקנים להמסר בידם ונשארו בעיר ומתו ברעב כי בקשו אוכל וישיבו את נפשם ולא מצאו: **אי נמי** כמה שנודע ומפורסם באמת כי בחרבן בית שני הפריצים שבבני ישראל הם היו גרמא בנזקין וכבשו את כל רעת החרבן ובריונים היו מתוך לעיר והכניסום לעיר לעזר ולהועיל להם והם עזרו לרעה וז"ש קראתי למאהבי המה רמוני כהני וזקני בעיר גועו בסבה שהיו מעלילים עליהם לומר תנו לנו אוכל ונאכל ומים ונשתה להשיב את נפשנו מטורח המלחמה וכשלא היו נותנים להם היו הורגים אותם בעלילה ובמדרש וז"ש כהני וזקני בעיר גועו בסבת כי בקשו הפריצים מהם אוכל להשיב את נפשם וכשלא היו נותנים היו הם הורגים אותם: **ויתכן** לפרש שהפריצים סבבו מיתת הכהנים והזקנים ברעב לפי שבשרפו האוצרות שהיו בירושלים אוצרות חטים ושמן ועצים לכ' שנה וכמאמרם ז"ל שהיו בהם ג' עשירים גדולים נקדימון בן גוריון ובן ציצית הכסת וכלבא שבוע וכ"א מהם היה יכולת בידו לכלכל את ירושלים בא' מג' אלו עד כ' שנה והפריצים קמו ושרפו את הכל וזאת היתה סיבה למיתת הזקנים כי בקשו האוכל שהיה להם להשיב את נפשם בקשו ולא מצאוהו כי כבר נשרף. עכ"ל:

פרש

כָּמָֽוֶת׃ כא שָׁמְע֞וּ כִּ֧י נֶאֱנָחָ֣ה אָ֗נִי אֵ֤ין מְנַחֵם֙ לִ֔י כָּל־ ג' ר"פ
אֹ֨יְבַ֜י שָׁמְע֤וּ רָֽעָתִי֙ שָׂ֔שׂוּ כִּ֥י אַתָּ֖ה עָשִׂ֑יתָ הֵבֵ֥אתָ
יוֹם־קָרָ֖אתָ וְיִהְי֥וּ כָמֹֽנִי׃ כב תָּבֹ֨א כָל־רָעָתָ֤ם לְפָנֶ֙יךָ֙ י"ב רפין
וְעוֹלֵ֣ל לָ֔מוֹ כַּאֲשֶׁ֥ר עוֹלַ֛לְתָּ לִ֖י עַ֣ל כָּל־פְּשָׁעָ֑י כִּֽי־

ויהיו י"ב רפין וסימן נמסר בסדר תרומה ⁝

עֲבָרַת עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וּמִן בְּגְלַל הָכִי מִן בָּרָא תַּכְלֵי חַרְבָּא וּמִלְגָיו הַרְגַת כַּפְנָא כְּמַלְאֲכָא מְחַבְּלָא דִי מְמַנָּן עַל מוֹתָא׃ כא שמעו שְׁמַעוּ אוּמַיָּא אֲרוּם מִתְאַנְּחָא אֲנָא וְלֵית דִּמְנַחֵם לִי כָּל בַּעֲלֵי דְבָבִי שְׁמַעוּ בִּישְׁתָא דִי מְטַת עָלַי בְּדַחוּ אֲרוּם אַתְּ הוּא יְיָ דַעֲבַדְתְּ אַיְיתֵיתָא עָלַי יוֹם פּוּרְעָנוּתָא עַרְעִיתָא עָלַי מְעָרַע לְצַדִּיאוּתַנִי כְּדֵין תְּעָרַע עֲלֵיהוֹן וִיהוֹן צַדְיָן כְּוָתִי׃ כב תבא תֵּיעוֹל לְיוֹם דִּינָא רַבָּא כָּל בִּישְׁתְהוֹן דִּי אַבְאִישׁוּ לִי קֳדָמָךְ וְתִסְתַּקַּף

רשי

מות ומחוץ חרב האויב משכלת : (כא) כי אתה עשית . אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני מהאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם : הבאת יום קראת . הלואי והבאת עליהם יום המועד שקראת עלי : ויהיו כמוני . ברעה : תבא כל רעתם לפניך . יזכרו ויפקדו עונותם לפניך : (כב) ועולל למו . ופועל למו כמו (משלי כ) גם במעלליו יתנכר (ירמיה כא) וכפרי מעלליו :

איכה

אבן עזרא

(כא) הבאת יום קראת . תחסר מלת לו טרם הבאת כאילו הוא מתאוה ויתכן להיות כמשמעו : (כב) ועולל . עשה מגזרת עלילותיו והנכון שטעמו כמו סבה וכן ולו נתכנו עלילות :

פירוש הטעמים

(א) **לא** די שישבה בדד במות בניה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא נואשת מהיות לה בנים כלל : (ב) כל אבל ישן בלילה והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מכל רעיה עד ששבו לאויבים לה : (ג) כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות והעבודה הקשה אשר עובד בה גלתה מארצה גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה לשוב ורדפוה והשיגוה במקום צר : (ד) שממו שעריה שאם נאספו זקני ישראל הבאים ויאנחו כהניה כי אין להם בכורים ומעשר ודאגו הבתולות שהיה מנהגן לחול במחולות בכל חג : (ה) אויביה הם בשלוה והיא לבדה בתוגה ועולליה שאין להם עון נשבו ברוב פשעיה : (ו) הזכיר בפסוק שלמעלה שאויביה ראשים וכל הדרה יצא מציון היא המלכות : (ז) אם באה לזכור בגלותה בנפול עמיה ביד צר וכל חמודיה הקדמונים שחקו צריה כי נשבתה ממעשיה אין לה מה שתעשה : (ח) כאשר ראו ערותה נאנחה והשיבה פניה לאחור מפני הכלמה : (ט) כשהיה בתחלה דם הנדות נראה בשוליה לא פחדה לזכור שמא תראה ערותה בסוף והיא מגולה ירדה למטה לא תראה ראה ה' כי הגדיל אויב לעשות או לדבר . פירוש אחר ותרד פלאים כמו ותספוד מענין וירדתי על ההרים נהה על המון מצרים והורידהו . וכן אריד בשיחי וכלם שני עיקרים ירד וריד : (י) כאשר ראתה כי באו מקדשה עמון ומואב שלא קדמו אותם בלחם ובמים בצאתם ממצרים מרוב אכזריות לבם הוצרכה לתת להם כל מחמדיה : (יא) לא היו מעטים הרעבים רק כל עמה ואחר שנתנה כל מחמד באוכל דמתה לזוללה שתתן כל מה שיבוקש ממנה למלאות תאותה : (יב) מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואתנחם : (יג) דמתה חרון אפו לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לה יכולת לברוח ממול האש כי רשת פרושה והיא משיבה לאחור והאש הבעירה עד שישבה שוממה ויש דוה שתנוח לעתים ידועות וזאת כל היום דוה : (יד) דמתה העונות לשריגים של גפן שתולדתם לאחוז עם כל עץ גבוה ויגבהו ומלת נתנני כמו עזבני וכן על כן לא נתתיך והטעם ביד העונות ויתכן ביד האויב בעבור הפשעים : (טו) סלה . נתנה ביד צר כי אביריה אנשי המלחמה דרכם האל במסלה והם בקרבה וכאילו הקדיש קרואים לבא לשבור הבחורים בעלי הכח וגרו דמיהם כדם ענב בגת : (טז) אמרה ירושלם שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה ועת אחר עת תרדנה עיני דמעות ואין לי מנחם ובני שגלו שוממים כי גבר אויב הצר עליהם : (יז) גם ציון עיר המלוכה בקשה מנחם ואין כי ה' גזר על יעקב ונוה צריו מכל סביביו ויטמאו ירושלם ותהי כנדה : (יח) הצדיקה הדין והיא אומרת שמעו נא כל העמים שראיתם בתולותי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו : (יט) קראתי לנכרים שכני אולי יתנו לי עצה והמה רמוני כי כל יועצי מתו ברעב והכהנים המתפללים בעדי והזקנים אנשי עצתי רק נשארו מהבחורים ומן הבתולות שיש להם כח לסבול וגם הם נשבו : (כ) והייתי צועקת לשם ומתודת כאשר ראיתי חרב הצר משכלת בחוץ ובבית רעב כמות : (כא) שמעו אוהבי הנזכרים למעלה ואין מנחם מהם והאויבים שמעו לצעקותי ושמחו כי אתה שמחתם וקרבת היום שקראתם ובאו במצותך עד שהיו נמשלים לי ויתכן להיות פירושו לעתיד לבוא תבוא היום שקראת ביד הנביאים ואירע להם מה שאירע לי: (כב) עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי עד שיהיו כמוני פשעו גם הם כך :

איכה

לחם דמעה

(כא) **ספרה** בגודל שנאת העמי' כי על ששמעו שאני הייתי מצטער' על כי לא באו לנחמני אמרו נוסיף עוד לצערה במה שנשמח ונעלוז על צרתה וז"ש כיון ששמעו כי נאנחה כי הייתי נאנחה ומצטערת על כי אין מנחם לי הם הוסיפו עוד להכעיסני ולצער אותי כי כל אויבי שמעו רעתי ושמחו וששו! כי אתה עשית לי את כל הרע' הזא' וכיון שכן שהבאת יום שנקראת עלי על כי חטאתי הלא זא' תעשה לי שיהיו כמוני ותבא כל רעתם ורשעתם לפניך ועולל למו וכו'. א"נ בהיות כי למעלה אמר שמעו נא כל העמים וראו מכאובי אמרה עתה כמתרעמת שמעו כי נאנחה אני אין מנחם לי כלומ' מה שלא באו לנחמני אינו מפני שלא באה השמועה אליהם כי כבר שמעו כי נאנחה אני ועכ"ז אין מנחם לי וזה היה לכללות כל העמים אשר קראתי שיבואו לנחמני והם כבר שמעו כי נאנחה אני ואעפ"י כן אין מנחם לי אבל כל אויבי והם אות' אשר הכוני פצעוני הלמוני ואלו שמעו רעתי ששו כלומר אילו היו חושבים שהם הרעו לי בלי שום סבה לא היו שמחים כי ידאגו לאמר כי הש"י נקום ינקם מהם אבל אויבי שמעו רעתי כלומ' רשעתי שהרעותי והרשעתי ולכן ששו כי ידעו כי הרעה אשר הגיע לישראל על ידם אתה עשית אותו ושלוחי דרחמנא נינהו וז"ש כי אתה עשית ואת' הבאת יום קראת כי את' קראת ואני מתפלל שיהיו גם הם כמוני היום וא"ת אם שלוחים שלי נינהו ושליחותי קא עבדי א"כ אינם ראויים לעונש על מה שעשו לך עכ"א תבא כל רעתם ורשעתם אשר הרשיעו לפניך ועולל למו כלומר פעל להם כאשר פעלת לי . אי נמי פי' ועולל הוא מלשון עוללות כלומר תבא כל רעתם אשר הרעו תבא לפניך ועולל אחר רעת' וחזור אחריה' כמחזר אחר עוללות כאשר עוללת לי ג"כ מלשון עוללו' שחזרת אחרי כל פשעי כמחזר אחר עוללות והבאת עלי רעה על כל פשעי לא נשאר עד א' כך עולל למו א"נ פי' ועולל כלומר קטף אותם בקטנות' ולא תני' שיגדלו וירבו ויעצמו רק ימותו מעולל ועד יונק ולא ישאירו עוללות כי האשכולות הקטנים נקראו עוללות וסיים ואמר כי רבות אנחותי ולבי דוי כלומר א"ת כי אנו ראויים לעונש רב וגדול יותר מהם כי הש"ת הטיב עמנו מיום צאתנו ממצרים והראנו נפלאות ואנו כדמיון הבן המורד באביו והם כעבד מורד באדוניו ואנו ראוים לעונש גדול מהם עכ"א יש הפרש גדול ביניהם לבין הש"ת ולבין ישראל כי באיכות האנחות ודוות הלבב רבות אנחותי ולבי דוי ודי זה ההפרש אשר ביני לבינם אמנם בענין כמו הרעות עולל למו כאשר עוללת לי . אי נמי לפי שאמר ועולל למו ולא אמר ואנק' מהם בידי ואעשה אני להם כאשר עשו לי לכך אמר כי רבות אנחותי ולבי דוי לכן אינני שואל שאנקם מהם אני בידי כי אין לבי עמי לעשות להם דבר אלא תעשה להם אתה בידך כאשר עשו לי : אי נמי אמר שמעו כי נאנחה אני וכו' הכונה אמרה כנ"י לפני הקב"ה רבש"ע הנה על איכות הייסורין שייסרתני אולי הייתי מקבל נחמה עליהם אמנם על מה שנעשה הדבר בפרסום גדול ונשמע הדבר לאויבי כי נאנחה אני על זה אין מנחם לי וז"א שמעו כי נאנח' אני אין מנחם לי כלומר על אשר שמעו כי נאנחה אני על זה הדבר אין מנחם לי לקבל תנחומין מפני שכל אויבי שמעו רעתי אשר הגיע אלי וששו ושמחו על רעתי כי אתה עשית את כל זה לייסרני בפרהסיא להוסיף מכאוב על מכאובי וכבר עשי' מה שעשית והבא' יום קרא' אמנם אני מתפלל אליך שיהיו הם כמוני כי כן אמרת בנפול אויבך אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו ויבא האף והחמה על האויב השמח ולכן אמר ויהיו כמוני שתשיב חרון אפך מעלינו ותביא אותה עליהם ויהיו כמוני כיון ששמעו רעתי וששו : (כב) **ואמר** תבא כל רעתם לפניך וגו' הכונה כי לא מיבעיא שתדין אותם על מעשיהם הרעי' אבל גם על המחשבו' הרעו' תדין אותם כי אם הקב"ה ויתר להם לישראל ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה . ואמר כי רבו' אנחותי ולבי דוי לפי שהוא אמר שמפני שאויביו כששמעו רעתי ששו מפני זה ראוי שיעולל למו כאשר עוללת לישראל לקיים מה שנאמר בנפול אויבך וגו' והשיב מעליו אפו אם כן גם עתה שישראל הם מתפללי' על מפלתן של אויביהם נמצא שישראל שמחים במפל' אויביהם ויצטרך הש"י להשיב מעליהם אפו מפני ששמחו ישראל במפל' אויביהם לכן אמר תבא כל רעתם וגו' ועולל למו וגו' כי אף שתביא עליהם ותעולל להם כאשר עוללת לי על כל פשעי לא מפני זה יכנס שמחה בלבבי כי רבות אנחותי ולבי כל כך דוי כי לא אשמח במפלתן כדי שיהיה סבה שיוסר מהן האף והחימה כי רבות אנחותי ולבי דוי ואין מקום שיכנס בו שמחה כלל באופן כי אם תעולל למו כאשר עוללת לי בודאי שיתמיד בהם הרעה לעולם ועד

ולנצח

לְהוֹן הֵיכְמָא דְאִיתְתַקְּפַתָּא עֲלַי עַל כָּל סְגִיאוּת מְרוֹדֵי אֲרוּם סַגִּיאוּ אַנְחָתַי וְלִבִּי חַלִּישׁ׃ ב א איכה אֵיכְדֵין יְקוֹץ יְיָ בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ יַת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן טְלַק מִשְּׁמַיָּא לְאַרְעָא תּוּשְׁבַּחְתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְלָא דְכִיר בֵּית מוּקְדְּשָׁא דַהֲוָה גְלוּנְדְקָא דְרִגְלוֹהִי וְלָא חָס עֲלוֹהִי בְּיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ ב בלע שֵׁיצֵי יְיָ וְלָא חָס יַת כָּל עִידִית יַעֲקֹב פַּגַּר בְּרוּגְזֵיהּ כְּרַכֵּי כְּנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אַמְטֵי

ג' ל' רַבּ֥וֹת אַנְחֹתַ֖י וְלִבִּ֥י דַוָּֽי׃ ב א אֵיכָה֩ יָעִ֨יב בְּאַפּ֤וֹ ׀
אֲדֹנָי֙ אֶת־בַּת־צִיּ֔וֹן הִשְׁלִ֤יךְ מִשָּׁמַ֙יִם֙ אֶ֣רֶץ תִּפְאֶ֣רֶת
ג' יִשְׂרָאֵ֔ל וְלֹא־זָכַ֥ר הֲדֹם־רַגְלָ֖יו בְּי֥וֹם אַפּֽוֹ׃ ב בִּלַּ֨ע
ולא קרי אֲדֹנָ֜י *לֹ֣א חָמַ֗ל אֵ֚ת כָּל־נְא֣וֹת יַעֲקֹ֔ב הָרַ֧ס בְּעֶבְרָת֛וֹ

תולדות אהרן השליך משמים ארץ. חגיגה ה: בלע ה'; גטין נז:

דוי ג' וסימן כל ראש לחלי וכל לבב. מבלגיתי עלי יגון. כי רבות אנחתי ולבי דוי:

אבן עזרא

(א) **איכה** יעיב. י"א יעיב מעב כמו יחשיך והנכון יגביה עד עב. הדום דמות כסא קטן לרגלים: (ב) אל"ף נאות. במקום וי"ו כמו .

רשי

(א) **איכה** יעיב. יאפיל כד"א (מלכים א יט) והשמים התקדרו בעבים: משמים ארץ. לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמה לבירא עמיקתא: הדום רגליו. שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש: (ב) נאות יעקב בתי יעקב לשון נוה: הגיע לארץ. השפילם

לחם דמעה

ולבא נכאים: אי נמי יאמר שמעו כי נאנחה אני על כי אין מנחם לי והם הוסיפו עוד וששו כי את' עשית והבאת יום קראת להשפיל אותנו והיה די בזה שתביא עלינו הרעה בלבד אבל שיהיו הם כמוני ולהעלות אותם באותה המעלה שהייתי אני עד עתה ולגדלם עד שיהיו ממש כמוני זו רעה גדולה כי ראוי שתבא כל רעתם לפניך ואמר כי רבות אנחותי ולבי דוי כי דרך הנאנח שמוציא האנחה מלבו ומתקרר אנחתו מעט כשהוא נאנח ואני רבות אנחותי והיה ראוי שיתרחב לבי מעט ואפילו הכי אין מועיל לי אלא לבי דוי לעולם ואין האנחות שאני מוציא מועילות לי כלל:

(א) **איכה** יעיב וגו' השליך משמים ארץ וגו'. הכונה ידוע הוא שירושלם של מעלה מכוונת כנגד ירושלם של מטה וכמש"ה ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו וכן ג"כ ב"ה של מטה מכוון כנגד ב"ה של מעלה וכשנחרב הבית עשה השי"ת כאשר הוא עושה לאחרים כי יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ על מלכי האדמה באדמה וז"ש איכה יעיב באפו ה' כלומר תדע לך איכה עשה כיעיב ויחשיך באפו ה' את בת ציון החשיך אותה במה שהשליך משמים ארץ תפארת ישראל כלומ' שהשליך מן השמי' ארץ ירושלים העליונה שהיא היתה תפארת ישראל כיון שהשליך אותה שהיתה בשמים זה היה סבה אשר לא זכר אותה ירושלים של מטה שהיא היתה הדום רגליו כמד"א השמים כסאי והארץ הדום רגלי לא זכר אותה ביום אפו וחמתו והחריב גם אותה: ארז"ל השליך משמים ארץ וגו' שהיה זיו איקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד וכשהיה רואה אותה ה' יתברך היה מרחם על ישראל לכן מה עשה הש"י כאשר רצה להחריב ב"ה השליך מן השמים לארץ את תפארת ישראל סבה שהוא זיו איקונין של יעקב ועם זה אפשר שמסיים הכ' ואמ' ולא זכר הדום רגליו ביום אפו והכונה שהרגיש כי מה הועיל השי"ת בהשלכת זיו איקונין של יעקב מן השמים לארץ והרי מלא כל הארץ כבודו ומשגיח לראות בשמים ובארץ ואם היה רואה אות' כשהיתה בשמים ג"כ יראנה כשהיא בארץ לזה תירץ הכתוב בעצמו ואמר ולא זכר הדום רגליו ביום אפו והכונה כי ידוע כי השמים כסאו והארץ הדום רגליו וכשהיתה בשמי' היתה חקוקה בכסא שלו ואינו דומה הדבר החקוק בכסא לפניו תמיד אל הדבר אשר הוא תחת רגליו כי בהיותה בהדום רגליו לא זכר אותה ביום חרון אפו. אי נמי אמר איכה יעיב באפו ה' את בת ציון כלומר שכיסה אותה בעבים ע"ד סכות בענן לך וגומר ובהיות שהעיב עליהם בעבים גם כי ירבו תפלה וגו' ואומרו השליך משמים ארץ תפאר' ישראל הכונה כי אילו לא נשא הש"י את ישראל עד לשמים במעלה וברוממו' כאשר נשאם גם אם עתה היו באים עליהם ייסורין קשים לא היו מרגישים אותם לפי שמעולם לא ראו אור מעלה ורוממות אבל כיון שנשאם ורוממם מכל לשון הרגישו במפלתם לפי שהפילם משמים לארץ וז"ש השליך משמי' ארץ תפאר' ישראל ומרום לארץ השליך פארם ולא זכר הדום רגליו ביום אפו על ב"ה קאמ' וכמ"ש המתרגם ועדז"א דהע"ה מפני זעמך וקצפך כי נשאתני וגו' הכונה כי נשאתני ורוממתני ואח"כ ממקום גבוה השלכתני כדי שארגיש ההשלכ': א"נ יאמר כשנדייק אמאי נקט יעיב לשון עתיד והל"ל איכה עב או העיב לשון עבר כי כן כל שאר הכתוב הוא מלשון עבר אבל אפשר דיובן ע"ד כמ"ש המפרשים ז"ל בפסוק על מה תוכו עוד תוסיפו סרה שהיה כנגיף שאמר להם בדרך משל כי מרוב ההכאו' שהוכו לא נשאר מקום שלם בגופ' כדי להכותם עוד כאשר יוסיפו עוד סרה וז"ש על מה תוכו כלומ' על איזה אבר עוד תוכו כאשר עוד תוסיפו סרה לפי שהרי הכה אתכם על חטאתיכם בכל ראש לחלי וכל לבב דוי וגו' ועד"ז היה אומר כאן ירמיה הנביא ע"ה איכה יעיב באפו וגו' כלו' איכה יעיב לעת דכשיהיה לו אף עמכם איכה יעיב ויכה את בת ציון כי לא נשאר בה אבר שלם לפי שכבר השליך אותה מן השמים לארץ שהיא מקום גבוה עד מאד משם השליך את תפאר' ישראל באופן שכבר נתרסקו כל אבריה מכף רגל ועד ראש אין בו מתום וגם החריב המקדש ולא זכר הדום רגליו ביום אפו: א"נ משז"ל כי מהחכמים אשר היו בירושלם הם עשו השבעות בשמות הקדושי' עד שתלו את ירושלים כלה באויר ולא היו האויבים יכולים להלחם בה מה עשה הב"ה בעט והשליכה לארץ ואז כבשוה האויבים וז"ש המקונן תדע איכה החשיך ה' את בת ציון כיון שראה השי"ת שתלו אותה באויר בעט בה והשליך אותה מן השמים וז"ש השליך משמים ארץ שהיתה תפאר' ישראל ולא זכר שהיא היתה הדום רגליו שגם היה המקדש לא זכר זה ביום אפו וכיון שכן לא יאמר שהאויבים בלעו אותה כי לא היו יכולים להורידה מן השמים ולכ"א בלע ה' כלו' כי הוא היה המבלע והוא היה ההורס וז"ש הרס בעברתו מבצרי בת יהודה ואמ' הגיע לארץ וגו' כלו' לא תחשוב כי לא עשה הש"י רק שהורידה לארץ והאויבים הם שהשחיתוה אין הדבר כן רק אירע לה כשעיר של עזאזל כי לא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה איברים איברים כן ירושלים כאשר השליך אותה השי"ת מן השמים תכף כשהגיע לארץ אז הוא ית' חלל ממלכה ושריה לפי שנעשית חתיכות חתיכות היא וחומותיה: א"נ יאמר עם משז"ל כי כאשר היו ישראל עבדים במצרים עושים בחומר ובלבנים ותוכן לבנים יתנו וכל אשה היתה מסייעת את בעלה כדי להשלים תוכן הלבנים דבר יום ביומו והפילה אשה את בנה בעת עשותה לבנים ועשתה ממנו לבינה ובא המלאך ולקח אותה הלבינה והעלה אותה למרום לפני כסאו יתברך לאמר ראה מה נעשה מבניך ורחם עליהם ואז ריחם השי"ת על ישראל ויוציאם ממצרים ומאז שם אותה הלבינה תחת רגליו כי בעת צרה ליעקב ממנה יושע בהביטו באותה הלבינה ובזוכרו מהצרות אשר עברו עליהם ולא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ברוגז רחם יזכור וע"ז נאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וז"ש הכתוב איכה יעיב באפו ה' את בת ציון ולא ריח' עליה לפי שהשליך משמים ארץ אותה הלבינה שהיתה תפארת ישראל השליכה מן השמים לארץ כדי שלא לרחם על ישראל ולא זכר הלבינה שהיתה הדו' רגליו לא זכר אותה ביום אפו וע"כ בלע ה' ולא חמל וגו': וע"ד הסוד אפשר שיאמר לפי כי ידוע הוא כי ברצות הש"י דרכי ישראל יש זווג למעלה ת"ת עם מלכו"ת ואז מתרבה השפע העליון ויורד על ידי הצנורות העליונות ויוריק ברכה בעולם עד בלי די אמנם כאשר חטאו איכה העיב באפו ה' את בת ציון השליך וגו' כלומר השליך משמים שהוא ת"ת את ארץ שהיא מלכות והמשליך הוא ת"ת ישראל כי השליכה והרחיקה והפריד את המלכות ממנו ומדודה נפרדה כד"א ובפשעיכם שולחה אמכם וז"ש ולא זכר הדום רגליו שהיא מדה האחרונה שהיא מלכו"ת לא זכר אותה ביום אפו כי אדרבה שולח אתה מעל פניו ושכינה נסתלקה:

(ב) **בלע** ה' ולא חמל וגו'. בהיות שידוע הוא כי הצדיקים הם מגני' על הדור ודוחים את הגזירות וקודם בא הרעה נאסף הצדיק כדי שלא ימצא מי שיגן על הדור וכן עשה השי"ת קודם שהחריב ב"ה סילק כל הצדיקים אשר היו בבת יהודה אשר הם היו מבצרים וחומות ולמחסה ולמסתו' ביום זעם וז"ש בלע ולא חמל את כל נאות יעקב הלא הם הצדיקים אשר הם נאות יעקב וכן הרס בעברתו מבצרי בת יהודה והם הצדיקים שהם כדאמרן וכיון שסילק מקודם כל הצדיקים שהם אח"כ כשהגיע לארץ והם שאר ההמון עם הארץ שהם אז תכף חלל כל ממלכה ושריה לפי שלא היה מי שיגן בעדם כלל. וגם עד"ז אפשר שיאמר כי לפעמים כדי להקל העונש מההמון הכולל נוטל השי"ת הרב שבהם וזהו ג"כ כונת מפני הרעה נאסף הצדיק כדי להקל אותה ולכ"א כי אחר שסילק כל הצדיקים שהם והרס בעברתו מבצרי בת יהודה ואח"כ כאשר הגיע לארץ אשר הם שאר עם הארץ לא נעשה בהם כליה ח"ו רק חלל הממלכה והשרים לבד והם נשארו חיים וקיימים כי בהסתלקות הצדיקי' מקודם נחה שקט' הרוגז והחימה ונתפייסה מדה"ד במה שחילל ממלכה ושריה לבד: א"נ הכונה שזה השם של אד"נות שהיא מדה"ד הרפה ובה דין ורחמים וז"ש בלע אדני כי פעל הדין שבו ולא פעל בצד הרחמים והחמלה שבו וזהו ולא חמל דקאמר וביאר הכתוב ענין הדין הגמור אשר עשה בהם שלא עשה כדרך המלך הנלחם עם שכנגדו מקודם הולך אל העיר הגדולה אשר שם המלך והורס מבצריו ולוחם מלחמתו ובזה האופן אפשר כי כאשר רואה המלך המנוצח כי הבקעה עירו הוא נס אל א' הערים או מבצר קטן אשר במלכותו והצלה פורתא מיהא הויא לכן מה עשה הש"י כדי שלא יהיה לו אפילו הצלה פורתא כלל ועיקר רק יחל ממלכה ושריה לזה הרס מקודם כל שאר המבצרים אשר סביבות ירושלים וז"ש בלע אדנ"י וגו' וכן הרס מקודם כל שאר המבצרים של יהודה ובזה כשהגיע לארץ הידועה שהיא ירושלם שם חלל ממלכה ושריה כי לא נשאר להם מקום לנוס שמה כלל ועקר: אי נמי יאמר עם משז"ל חלל ממלכה ושריה לפי

שהיו

מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה
וְשָׂרֶיהָ׃ ג גָּדַע בָּחֳרִי־אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב ג׳. ס׳
אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה ג׳
אָכְלָה סָבִיב׃ ד דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר ל׳ וח׳ כצר

לְאַרְעָא אַפֵּיס מַלְכוּתָהָא וְרַבְרְבָנָהָא׃ ג גדע קְצַץ בִּתְקוֹף רְגָז
יַת כָּל יְקָרֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל אַרְתַּע לְאָחוֹרָא יַת יְמִינֵיהּ וְלָא סַיַּע לְעַמֵּיהּ
מִן קֳדָם בְּעֵיל דְבָבָא וְאַדְלֵיק בְּבֵית יַעֲקֹב כְּאֶשָּׁתָא דְמִשַּׁלְהֲבָא
אָכְלַת חֲזוֹר חֲזוֹר׃ ד דרך מְתַח קַשְׁתֵּיהּ וּרְגַם עֲלַי גִירִין כִּבְעֵיל
דְבָבָא אִתְעֲתַד עַל יַד יְמִינֵיהּ דִנְבוּכַדְנֶצַּר וְסַיְעֵיהּ כְּאִילוּ הֲוָה

בחרי אף ה׳ וסימן ויצא מעם פרעה בחרי אף. ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף. בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו. ויבדיל׳ אמציהו להגדוד. גדע בחרי אף כל קר ישראל: כצר ל׳ וחד כצר ואינון חד מן זוגין מן חד חד נסבי כ״ף בריש תיבותא חד מלרע וחד מלעיל וסימן במסרה רבתא במערכת אות הכ״ף בס״ד:
תולדות אהרן גדע בחרי אף. סם:

רשי

השפילם לארץ: חלל ממלכה ושריה. אלו ישראל שהיו קרויים (שמות יט) ממלכת כהנים: ושריה. מדרש אגדה יש אלו שרים של מעלה שהחליפם הממונה על האור מינה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו ברשעי ישראל בעלי שם המפורש ובוטחים הם שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש וממים ומחרב ועכשו כשהי׳ משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: (ג) השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: (ד) דרך קשתו. לפי שכך דרך קשת שהם חזקים לשום רגלו עליהם
כשהוא

אבן עזרא

כמו נות רועים וכן תתאו לכם: (ג) ויבער. פועל עומד ויחסר אף והנכון שהוא שב אל בחרי אף: (ד) נצב ימינו. בנין נפעל ויש ימין זכר כאדרי בכח:
וירב

לחם דמעה

שהיו חכמים וידועים בירושל׳ שהא׳ ישביע לשר המים ויעשה לה חומת מים סביבות ירושלים ואחר היה או׳ שישביע שר האש ויעש׳ לה חומת אש סביב ע״כ הוצרך השי״ת לחלל הממלכה העליונ׳ ושריה ולהחליף את מלאכת כולם איש איש ממלאכתו אשר המה עושים באופן כי כאשר היו משביעים לשר האש היה משיב אין אני ממונה על האש וכן כולם ועם זה אפשר שאמר הכתוב בלע ה׳ וגו׳ הכונה כי לכל שאר נאות יעקב ולכל מבצרי בת יהודה הרס אותם ולא הוצרך להריסתם לחלל ממלכה ושריה לפי ששם לא היו נמצאים חכמי׳ שידעו להשביע למלאכי׳ אבל כאשר הגיע לארץ והיא הארץ הידיעה היא ירושלים אז הוצרך לחלל ממלכה ושריה לפי שהיו בהם חכמים יודעי דעת להשביע למלאכים כי היא היתה רבתי בדעות כמז״ל. אי נמי בהיות כי מדרך המלכים הלוחמים על עיר בצורה בחומה דלתים ובריח אחר שפרצו את החומה פרוץ מרובה על העומד אין הורסים עד היסוד בה כי מה להם אם ישארו היסודות קיימים לא כן נעשה בירושלם כי כיון שהיה השי״ת ההורס רצה להרוס עד היסוד בה כדי לחלל ממלכה ושריה לגמרי ולא יוסיפו לבנותה עוד ולחזק את בדק המבצר וז״ש בלע ה׳ ולא חמל כלל את כל נאות יעקב והרס בעברתו מבצרי בת יהודה עד שהגיע לארץ ועשה הכל שוה לקרקעית הארץ וזהו הגיע לארץ דקאמר ולא נשאר בנין כלל ועקר ובזה חלל ממלכה ושריה לגמרי שלא יוכלו להחזיר הממלכה ליושנה: או יאמר שהשמיענו גודל החבה שהיה לה לירושלים עם ישראל שאף אם עשו בה משפט נקמות והרסו אותה ואת מבצריה ונאותיה עכ״ז לא הרגישה ולא נגע אל לבה רק הנקמה אשר נעשתה בישראל במה שחילל ממלכה ושריה זהו אשר הגיע אליה וז״ש בלע וגו׳ הרס וגו׳ ואעפי״כ לא הגיע אליה מה שחלל ממלכה ושריה זהו הדבר אשר יאמר שהגיע לארץ לא הריסת מבצרותיה: או יאמר ע״ד מש״ה מזמור לאסף והוקשה לרז״ל מזמור קינה מיבעי לי׳ ותירצו שהיה מזמר על ששפך חמתו בעצים ובאבנים ואלמלא כן לא היה נשאר מישראל גם אחד ועם זה אפשר שהכתוב בעצמו אחר שסיפר הריסת כל העיר בתיה ומבצריה הרגיש ולמה שפך חמתו בארץ והיא לא חטאה לז״א הגיע לארץ חלל ממלכה וגומ׳ כלומר במה שהגיע לארץ ושפך חמתו עליה בזה לא נעשה בישראל רק שחלל ממלכה ושריה ועמה הלכו בגולה אמנ׳ אם לא היה שופך חמתו בארץ והם העצים והאבנים לא היה נשאר מישראל שריד ופליט ח״ו: אי נמי אפשר שהשמיענו שאין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה ע״ד מז״ל בנגעים כי בתחלה היו באים נגעי בתים ואח״כ נגעי בגדים ואח״כ נגעי הגוף וכה אירע לגלות ירושלים כי ראשונ׳ השליך אפו בבתים ובלע ולא חמל את כל נאות יעקב דהיינו בתי יעקב לשון נוה ואח״כ כיון שלא שבו בתשובה הרס בעברתו מבצרי בת יהודה כי המבצרי׳ הם כדמיון הבגדים וכתועלתם כי כמו שהבגד הוא לאדם להגין עליו למחסה ולמסתור מזרם וממטר כן המבצרים הם למחסה ולמסתור מזרם הבלסטראות והחרבו׳ ובה יחסו עניי עמו וכיון שלא שבו הרסם עד שהגיע לארץ והשפילם לארץ ואח״כ כאשר ראה כי עכ״ז לא שוה לו ועדין במרדם הם עומדים אז נגע אל הגוף וחלל ממלכה ושריה: א״נ הי׳ מקונן על גלות י׳ השבטים אשר גלו בראשונה ועז״א בלע ה׳ ולא חמל וגו׳ ואמר כל כי רובו ככולו כי מהי״ב גלו הי׳ ואח״כ הרס בעברתו מבצרי בת יהודה דהיינו גלות מלכות בית דוד ואז באותו הגלות חלל ממלכה ושריה כי אף אם גלו הי׳ שבטים עדין היה נשאר מלכות ושררה לישראל אבל כאשר הרס מבצרי בת יהודה והיא מלכות בית דוד מני אז חלל ממלכה ושריה ולא נשארה מלכו׳ ושררה לישראל:

(ג) **סיפר** לנו כי השי״ת הוא רחום בדין ולא רצה לעקור ח״ו יהוד׳ וישראל כאח׳ אבל בראש׳ גדע בחרי אף וגו׳ והם גלות י׳ השבטי׳ ותכף אמר די והשיב אחור ימינו מפני אויב והכונה לפי שבודאי כאשר גדע בחרי אף כל קרן ישראל אז בודאי שימינו של השי״ת היתה הולכת לפני האויב והורג בישר׳ והאויב שהי׳ הורג לישר׳ גבר׳ קטיל׳ קטיל לפי שהשי״ת יצא לפניו ויד ה׳ היא אשר הית׳ בהם אבל אח׳ שגדע כל קרן ישראל ורצה להשחי׳ ליהוד׳ אז השיב אחור ימינו מפני אויב שעד עתה היתה הולכת לפניו לגדע כל קרן ישראל ועתה השיבה אחור מפניו כי לא רצה הוא ית׳ להכרית גם את יהודה בפעם א׳ ובזה לא נעשתה עוד בפעם ההיא רק ויבער ביעקב לבד באש להבה כלומר ביעקב לבד כאש להבה ולא אש ממש רק להב׳ שאכלה סביב כלומר סביבות סביבות ירושלים שהם היו מלכי ישראל אמנם ירושלם שהיא היתה מלכות בית דוד עדיין נשארה קיימת ולא שבו בתשובה עד שבפעם אחרת דרך קשתו עתה מחדש ונצב ימינו כצר ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון שהיא ירושלים ומלכות בית דוד ושם שפך כאש ממש חמתו בחימה שפוכה לפי שכבר התרה בהם בראשונה. אי נמי אמר גדע בחרי אף וגו׳ וסבת הגידוע היה במה שהשיב אחור ימינו מפני אויב והכונה שגזר אומר הש״י שינוצחו ישראל מאויביו ועשה באופן שהשיב הש״י ימינו של ישראל אחור מפני האויב ולא תוכל ימינו של ישראל לעמוד נגד פני האויב להלחם עמו וכינוי ימינו אינו על ימינו יתברך רק על ישראל שהזכיר למעלה כל קרן ישראל וימינו של ישראל השיבה הש״י אחור מפני האויב כדי שלא יוכלו לעמוד כנגדו והנה מחוץ תשכל חרב האויב כי לא יכלו ישראל לעמוד נגדו ומחדרים אימה כי בער ביעקב אש המחלוקת ושמו ג׳ ראשים פריצים עליהם והשחיתו את נחלת ה׳ כמבואר בספר ן׳ גוריון באופן שאכלה סביב ומכל סביביו היו נאכלים ונשרפים מבית ומחוץ: אי נמי הכונה כי הש״י כדי להקל העונש מעל עמו ישראל בתחלה גדע בחרי אף כל קרן ישראל והם הצדיקים והחשובים שבישראל שהיו שקולים כנגד כל ישראל ועונות ישראל הם סבלום ולא זה בלבד אלא כביכול עונינו הוא ית׳ סבלם וכמז״ל כי כביכול הוא יתב׳ כפת יד ימינו לאחוריו מפני אויב וכאילו ידו כפותה לאחריו ע״ד עמו אנכי בצרה וז״ש השיב אחור ימינו וגומר וכיון שעיקר העונות סבלו הצדיקים וגם כביכול הוא יתברך כדאמרן על כן לא נעשה כליה ח״ו בישראל אבל ויבער ביעקב שהם שאר המון העם המכונים בשם יעקב בער בהם כאש ממש להבה ולא ממשות האש באופן שאכלה סביב סביב ולא נעשה כליה ח״ו בישראל ואח״כ כאשר ראה כי בכל זאת לא שבו בתשובה לא הרגם תכף ומיד אבל דרך קשתו כאויב ולא אויב ממש כי בתחלה נתעכב בדריכ׳ הקשת על מיתרו יכונן על פניהם אולי בין כך ובין כך יחזרו בתשובה ובזה נהג עמהם כאויב ולא אויב ממש וגם אחר שדרך את קשתו וכונן חיצו על יתר לא ירה החצי להעבירו תכף אבל נצב ימינו אשר בה תופש הקשת נצב כשע׳ חדא ולא ירה החצי תכף אבל נצב ימינו כצר ולא צר ממש ואח״כ כאש׳ ראה שלא שבו בתשובה הרג מהם אבל לא שפך חמתו בכמו׳ העם רק באיכותם כי א׳ היה שקול כנגד ק׳ וז״ש ויהרוג כל מחמדי עין כדי שיהיו הם כפרה על שאר הדור ואומרו כל מחמדי עין לומר כי כולם היו חשובים כי לא הי׳ צורך להכירם להתוכח עמה׳ אבל בראיה לבד כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה׳ ולזה קראם מחמדי עין כי בראית העין לבד היו מכירים בהם היותם מחמדים ולא זה בלבד עשה כדי להקל עונשם של ישראל אלא שפך חמתו בעצים ובאבנים ובאו גוים בנחלתו וטמאו את היכל קדשו וז״ש באהל בת ציון שהם העצים והאבנים שפך כאש חמתו ושמו את ירושלם לעיים: ארז״ל אמר ר״ל כל פורענות שבא לישראל אינו מרגיש בה אלא יעקב מאי טעמא ויבער ביעקב וגו׳ וכל טובה שבאה לישראל אינו מרגיש בה אלא יעקב הה״ד יגל יעקב ישמח ישראל. יש להבין למה ברישא נקט מלת מאי טעמא ובסיפא נקט הה״ד. אבל בהיות שבענין הפורענות מלבד שצריך להביא ראיה מכ״ל עדיין קשה מ״ט הוא לבדו מרגיש בפורענות יותר משאר האבות אברהם ויצחק על כן הראיה שמביא שמרגיש בה יעקב נקט אותה בלשון מ״ט להשמיענו מ״ט ולהשמיענו שתים ראיה וגם טעם למה הוא לבד מרגיש ולא האחרים כי כן אמר בלשון שלילה אינו מרגיש בה אלא יעקב והכל נדרש מזה הפסוק ראיה וטעם וז״ש ויבער ביעקב כאש להבה ולא בשאר האבות לפי שביעקב אכלה האש סביב כלומר מכל סביביו לא נשאר בו צד שלא שלט בו האש אמנם אברהם נשאר לו ישמעאל שלא שלט בו האש ויצחק עשו וגם אם עיקר זרעם הי׳ ישראל ע״ד כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק הא מיהא נשאר בו צד מה שלא נכוה באש אמנם ביעקב אכלה סביב מכל סביביו ועל כן יאמר שאינו מרגיש בה אלא יעקב וכיון שהביא טעם איך אינו מרגיש בה אלא יעקב אין צריך ליתן טעם למה בטובה אינו מרגיש בה אלא הוא כי מן הדין הוא כי כיון שבפורענות לא טעם אלא הוא ראוי הוא שהוא לבדו יטעום ויתעדן לע״ל בטובתם ולכן לא אמר בסיפא מ״ט רק הה״ד יגל יעקב ישמח ישראל:

(ד) **דרך** קשתו כאויב הכונה שהש״י עשה עם ישראל הפך דרך העולם כי מדרך
העולם

מָעִיק לְעַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל וּקְטַל כָּל עוּלֵים וְכָל דִּמְרַגְגִין לַחֲזֵי עַיְנָא
בְּמַשְׁכַּן כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן שְׁדָא בְּבִיעוּר אֶשָּׁא רוּגְזֵיהּ׃ ה היה הֲוָה
יְיָ דָּמֵי כִּבְעֵל דְּבָבָא שֵׁיצֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁיצֵי כָּל בִּרְנְיָתְהָא חַבֵּיל כָּל
קִירְוֵי פְּצִיחָהָא וְאַסְגֵּי בִּכְנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲבֵילוּתָא וַאֲנִינוּתָא׃
ו ויחמס וְשָׁרֵשׁ כְּגִינְתָא בֵּית מוּקְדְּשֵׁיהּ חַבֵּל אֲתַר מְזוּמָּן לְכַפָּרָא
עַל עַמֵּיהּ אִינְשֵׁי יְיָ בְּצִיּוֹן חֶדְוַת יוֹמָא טָבָא וְשַׁבַּתָּא וּשְׁנָא בִּתְקוֹף

וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ
ג׳ כ״פ בסיפ׳ חֲמָתוֹ׃ ה הָיָה אֲדֹנָי ׀ כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־
כ׳ ומ׳ וירב אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה
ל׳ . ג׳ כ״כ ג׳ חסר וַאֲנִיָּה׃ ו וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מֹעֲדוֹ שִׁכַּח יְהוָה ׀
כ׳ קרוה מקרא בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן׃

שכו ג׳ חד כתיב שי״ן וסימן ויחמס כגן שכו . עזב ככפיר סכו . ויהי בשלם סכו . קדמא כתיב שי״ן :

אבן עזרא

(ה) וירב . בג׳ נקודות תחת היו״ד מהבנין הכבד הנוסף . תאניה התי״ו נוסף מגזרת ואנו ואבלו : (ו) ויחמס . כמו נחמסו עקביך : שכו . וסכתו כמו חקו וחקתו

רשי

כשהוא תופסה לכך נכתב בלשון דריכה : שפך כאש חמתו . כך חבור המלה שפך חמתו שהיא כאש כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אצל חמה כדכתיב (תהלים עט) שפוך חמתך כו׳ : וירב בבת יהודה . הרבה בכנסת יהודה : תאניה ואניה . לצער ויללה : וירב . נקוד יו״ד קמץ קטן שהוא ל׳ הרב׳ את אחרים וירב העם ויעצמו מאד נקוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה״א כגון פנה זכה בכה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה״א כשהוא מדבר על עצמו נקוד חירק כגון (שמות ז) ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ כגון (שופטים טו) ויפן זנב אל זנב (מלכים ב כג) ויגל יהודה מעל אדמתו (שם יח) ויגל מלך בבל את ישראל אשורה : (ו) ויחמוס . לשון כריתה וכן (איוב טו) יחמוס כגפן (ירמיה יג) נחמסו עקביך : כגן . כמו שגוזזין ירקות הגנה : שוכו . מעונתו שכו כתיב שסיכך חמתו על בניו בחורבן ביתו כך נדרש במדרש קינות : שחת מועדו . בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר (שמות כה) ונועדתי

לחם דמעה

העולם האדם המתכעס על חברו ובעת התלהבות הכעס תכף דורך קשתו ותוגר חרבו על ירכו וכונתו שלא להשאיר לו משתין בקיר אבל בעת שמוציא את הדבר לפועל אינו עושה חצי הרעה ממה שחשב לעשות אמנם הש״י לא עשה כן רק כשדרך קשתו היה כאויב שהוא פחות מצר . אמנם כשבא לעשות הדבר בפועל ולזרוק חציו בימינו אז נצב ימינו כצר ועשה יותר ממה שחשב לעשות וכמו שנבאר בפסוק חשב ה׳ להשחית וכו׳ בס״ד . אי נמי אפשר שהכונה להודיענו שיותר יש להתרעם ממד״ר במה שיש בה בשב ואל תעשה ולא ריחם עלינו ממה שיש לנו להתרעם ממה״ד שבקום עשה הגלה אותנו לבין האומות וזה לסבת שישראל היו אז רשעים וז״ש דרך קשתו כאויב כלומר במה שדרך קשתו בקום עשה להשמידנו אין לכנו׳ אותו אלא כאויב אמנם במה שנצב ימינו והוא צד הרחמים במה שנצב בשב ואל תעשה ולא ריחם עלינו היה כצר שהוא גדול מאויב ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון הכונ׳ שידוע הוא שאהל בת ציון היתה רבתי בגוים וכמז״ל רבתי בדעות יותר מכל המדינות ואותם אשר היו מחמודים וחשובים אפילו באהל בת ציון שהיא ירושלים בהם שפך כאש חמתו ומבחר הצאן לקוח . ואפשר כי באומרו גדע ולא אמר הרס או הכרי׳ רמז לנו כי מה שעשה במלכות ישר׳ הוא שגדע אותו כמי שמגדע ענפי האילן מן האילן ברם עיקר שרשוהי בארעא שבק כי עתיד הוא לחזור ולצמוח ותחזור עטרה ליושנה ואמר השיב אחור ימינו מפני וגומר השמיענו כי אין רע יורד מלמעלה כלל אבל במה שישב בשב ואל תעשה והשיב אחור ימינו מפני אויב ולא סייעם תכף ויבער ביעקב וגו׳ . ומורי זלה״ה כתב ויבער ביעקב וגו׳ ירצה כי דבר ידוע הוא שלהגדיל יסורי הנשרף ולהגדיל צערו ומכאובו אין משליכין אותו לתוך ריבוי האש ממש כי ימות מהרה תכף ולא ירגיש ויגדל כאבו אמנם משימין האש סביבותיו והנשרף בתווך ונשרף והולך לאט קו לקו באופן כי ירגיש במיתתו כאב נמרץ וצער גדול לאין תכלית וכן אמר המקונן שהיו צרות ירושלים דמיון זה וז״א כאש להבה אכלה סביב באופן שמזה יוכל גודל הצרו׳ באיכות וכמות ויגדל הבכי וההספד . וסיפר עוד המקונן גודל חרון אפו ית׳ בסבת רובי עונות ישראל וה״א דרך קשתו כאויב והכונה שהתנהג עמו כאויב המתכוין להכות בבן קשתו במקומות הנבחרים שבגוף כדי להמית פתאום ולא יהיה תרופה למוכה כלל וז״ש דרך קשתו בכח כאויב והימין המושך את יתר הקש׳ הניצב מעט אחרי שדרך את קשתו ועשה זה כדי שיהיה לו זמן לכוין באור עיניו היטב אל המקומות המיוחדים שלא יחיה ממכתו ולזה כיון בעצם שלא בא המכה אלא לכל מחמדי עין כצר הצורר אשר יכוין בחצו אל המקומות הנבחרים כגון הלב וכיוצא בו ובודאי שזאת אומרת שפך כאש חמתו . עכ״ל :

(ה) **אמר** שיותר גדול היה הרע אשר הגיע לבת יהודה ממה שהגיע לי׳ השבטים כשגלו וז״ש היה ה׳ כאויב לבד ולא אויב ממש כשבלע ישראל לפי שלא הרע להם כל כך רק שבלע כל ארמנותיה ושחת מבצריו והניחם פרוץ מרובה על העומד אמנם בבת יהודה הרבה להם הרע יותר ויותר כי הרס מבצריה לגמרי האומר׳ ערו ערו עד היסוד בה וכמ״ש לעיל . הגיע לארץ כלומר עד שהגיע לארץ ואם כן מזה תדע כי וירב בבת יהודה תאניה ואניה והגיע אליה מה שלא הגיע לישראל . ואפשר ג״כ לפרשו כי כשבלע ישראל לבד אז עדיין כיון שנשארה בת יהודה מקיומה לא היתה נרגשת הרעה כל כך אמנם עתה שגם נחרבה בת ציון עם בת יהודה שנחרבה נחרבה תאניה ואניה כפולה ומכופלת ובי״ת בבת תשמש במקום עם כי כיון שפרצם פרץ על פני פרץ שבר על שבר והוה על הוה בהתחברו שתיהן נעשית תאניה ואניה כפולה :

(ו) **ויחמוס** כגן שכו . הכונה התמים את סוכת ישראל כגן הירק אשר יבש והלבינו שריגיה כן עשה הש״י את סוכת דוד הנופלת והטעם לפי שמחת ישראל מועדו והיו מחללים את המועדות וגם כן מדה כנגד מדה שכח יי בציון מועד ושבת כלומר כי מרוב הדאגות והיגונות שבאות עליהם שכחו שמחת מועד ושבת כי לא היו שמחים לא עם השבתות ולא עם המועדים : או אפשר שהכונה שהש״ת הביאם לידי מדה זו ששכח ה׳ בציון מועד ושבת כמו שמצינו שבימי עזרא לא היו יודעים לעשות סוכה ומה היא עניינה עד שלימד אותם עזרא הסופר וגם בדורנו זה בעונות כמה וכמה מבני ציון היקרים שכחו את השבת מרוב הגזרות . ואומרו וינאץ בזעם אפו מלך וכהן הכונה כי אם היות שהש״ת היה שולח להם נביאים השכם ושלוח בבקר ובערב מתרים בהם זעם אפו יתברך שתחרב ירושלים והם כשומעם היו מנאצים בזה ואפילו הגדולים שבהם וזה שאמר וינאץ בזעם אפו מלך וכהן כלומר אפילו המלך והכהן שבהם כל אחד מיאן בזעם אפו אשר היו אומרים הנביאים שעתיד לזעום אפו ית׳ ולא היו חרדים מזה כלל אבל מנאצים בזעם אפו ואומרים כי שלום ואמת יהיה בימיהם : א״נ אמר היה ה׳ כאויב כו׳ הודיענו כי לא התנהג עמהם במדת רחמים כמנהגו להכות מתחלה בנגעי בתים ואח״כ בבגדיו ואח״כ בגופו וזה דרכו אולי ישוב האדם בנתים וירחם על השאר אבל בכאן לא נשאר שום דבר שלא בלע ובשינוי הסדר וז״ש בלע ישראל דהיינו גופם בתחלה ואחר כך בלע כל ארמנותיה דהיינו בתיהם וגם שחת מבצריו ולא זה בלבד אבל הביא עליה׳ גם אשר לא כתוב בספר ורבו מספור עכ״א וירב בבת יהודה תאניה ואני׳ ואין הפה יכולה לספר ולא זה בלבד אלא גם שכו ומעונתו אשר בציון התמים אותו וז״ש ויחמוס כגן שכו שחת מועדו כלומר בית מועדו יתברך דהיינו הב״ה . אמר עוד שכח ה׳ בציון מועד ושבת כלומר כי כל כך נתרבתה התאניה והאניה בציון עד כי אפילו אם היה בא מועד ושבת אשר הדרך הוא לשמוח בהם ע״ד ושמחת בחגך מרוב יגונם לא היו זוכרים אם הוא מועד או שבת וכימי החול היו בעיניהם מרוב יגונם ואמר וינאץ בזעם אפו מלך כו׳ כלומר כי שני עמודי עולם שהיה ראוי שית׳ יגן בזכותם אם זכות דהע״ה שהיה ראוי שזכותו יגן על בת יהודה כי מבית יהודה קא אתי וכן בזכות אהרן הכהן היה ראוי שיחוס ויחמול על ב״ה אשר זרע אהרן הכהן משרתים בו ולא הועילו כלל אבל בזעם אפו ית׳ נאץ המלך דהיינו דהע״ה וגם הכהן דהיינו אהרן הכהן וזכותם לא הועיל לא לבת יהודה אבל וירב בבת יהודה תאניה כו׳ ולא לב״ה אבל ויחמוס כגן שכו שחת מועדו דהיינו הב״ה כדאמרן וז״ש אח״כ זנח יי מזבחו נאר מקדשו ולא הועיל זכות אהרן הכהן וגם הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה אשר בחומות היו חוזק כל מלכות בית דוד ולא הועיל זכות דוד אליהם : א״נ ע״י שהתמים כגן שכו דהיינו הב״ה שחת מועדו היינו תמידים ומוספין כד״א את הכבש אחד תעשה בבקר כו׳ וכיון ששחת הקרבנות זה היה סבה ששכח יי בציון מועד ושבת כי היכר המועדות ושבת הוא בשינוי הקרבנות וכפ״ה וביום השבת שני כבשים בני שנה כו׳ וכן במועדים וכיון שהשחית מועדו זה היה סבה ששכח יי בציון מועד ושבת וכן כתב מורי זלה״ה : **עוד** כתב מורי זלה״ה ויחמוס כגן שכו שחת מועדו היינו ב״ה של מעלה מכוון כנגד ב״ה של מטה כנודע וכל זמן שאין הקב״ה נכנס בב״ה של מטה אינו נכנס בשל מעלה נמצא שבהגיע היזק לזה יגיע לזה כביכול כמז״ל וזה שכתוב ויחמוס כגן שכו שהוא ב״ה של מטה שחת מועדו שהוא ב״ה של מעלה : **עוד** כתב ואפשר לפרש הפסוק כולו בדרך א׳ והוא שנראה שהש״ת סגר דרכי החמלה והחנינה בסבות חטאתם כי כבדה מאד והוא בהבטל מהם הדברים שהיו לה לעזר ולהועיל ולכפר על עונותיהם הש״ת בחרונו הסירם וגאלם לבלתי תת להם דרך לעבור גאולים ראשונה סוכתו אשר הוא כללות ב״ה אשר היה סבה לשכון כבוד בארצנו ותדור השכינה בתחתונים ולהשפיע לישראל רב טוב וישע ולא יוכל שום נברא להזיק אליהם כלל הנה הש״ת הסירה וגילה אותה והסיר צלו מעליה ומסרה למקרה ופגע וז״ש ויחמוס כגן שכו גם דבר שני שהיה מגין עליהם והם הקרבנות הנקרבים על גבי

המזבח

ז זָנַ֨ח אֲדֹנָ֤י ׀ מִזְבְּחוֹ֙ נִאֵ֣ר מִקְדָּשׁ֔וֹ הִסְגִּיר֙ בְּיַד־אוֹיֵ֔ב ג׳. נ׳
חוֹמֹ֖ת אַרְמְנוֹתֶ֑יהָ ק֛וֹל נָתְנ֥וּ בְּבֵית־יְהוָ֖ה כְּי֥וֹם מוֹעֵֽד׃ ח׳ כתיב כן ע״ל. י״א
ח חָשַׁ֨ב יְהוָ֜ה לְהַשְׁחִ֗ית חוֹמַ֣ת בַּת־צִיּ֔וֹן נָ֣טָה קָ֔ו
לֹא־הֵשִׁ֥יב יָד֖וֹ מִבַּלֵּ֑עַ וַיַּֽאֲבֶל־חֵ֥ל וְחוֹמָ֖ה יַחְדָּ֥ו ל׳. ה׳ חס׳ בליסנא
אֻמְלָֽלוּ׃ ט טָֽבְע֤וּ בָאָ֙רֶץ֙ שְׁעָרֶ֔יהָ אִבַּ֥ד וְשִׁבַּ֖ר ט׳ זעירא מן ח״ב
בְּרִיחֶ֑יהָ מַלְכָּ֨הּ וְשָׂרֶ֤יהָ בַגּוֹיִם֙ אֵ֣ין תּוֹרָ֔ה גַּם־נְבִיאֶ֕יהָ מאתוון זעירי׳ ב׳ מ״ל

רוּגְזֵיהּ מַלְכָּא וְכַהֲנָא רַבָּא׃ ז זנח אַשְׁלֵי יְיָ מַדְבְּחֵיהּ בְּעַט מַקְדְּשֵׁיהּ
מְסַר בְּיַד בְּעִיל דְּבָבָא שׁוּרֵי בִּירָנְיָתָא קָלָא יְהַבוּ בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא
דַּייָ כְּקַל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּמְצַלְיָן בְּגַוֵּיהּ בְּיוֹמָא דְפִסְחָא׃ ח חשב
חֲשַׁב יְיָ לְחַבָּלָא שׁוּר כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן סָאט מַשְׁקוֹלְתָּא וְלָא אָתֵיב
יְדֵיהּ מִלְּשֵׁיצָאָה וַאֲבֵיל מַקְפָנָא וְשׁוּרָא כַחֲדָא אִתְפַּגָּרוּ׃ ט טבעו
טְמַעוּ בְּאַרְעָא תַּרְעָהָא (עַל דִּי נַכַּסוּ חֲזִירָא וְאוֹבִילוּ מִן דְּמֵיהּ
עֲלַוֵּיהוֹן) הוֹבִיד וְתַבַּר מְזוֹזָהָא מַלְכָּהָא וְרַבְרְבָנָהָא גָלוּ בֵּינֵי
עַמְמַיָּא עַל דְּלָא נָטְרוּ פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא כְּאִילּוּ לָא קַבִּילוּ יָתַהּ
בְּטוּרָא דְסִינַי אַף נְבִיאָהָא אִתְמְנַע מִנְּהוֹן רוּחַ נְבוּאַת קוּדְשָׁא

זנח ג׳ וסי׳ ביהושע סי׳ ה׳: מזבחו ג׳ וסי׳ האתם תריבון לבעל. ירב בו הבעל כי נתץ.
זנח ה׳ מזבחו: חל ה׳ חסר בלישנא שור וסימן וישפכו סוללה. וגם לאיזבל דבר ה׳
לאמר וגו׳ בחל יזרעאל. ישית חומות וחל. וגלות החל הזה. ויאבל חל וחומה יחד אומללו:

תולדות אהרן ויאבל חיל וחומה. פסחים פז: טבעו בארץ. סוטה ט בבא קמא נה:

רשי

נועדתי לך שם: מלך וכהן. לצדקיהו המלך ושריהו כהן גדול: (ז) נאר. ביטל וכן (תהלים פט) נארת ברית עבדך: כיום מועד. שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבים בחרבנו קול שמחה: (ח) חשב ה׳ להשחית. זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר (ירמיה לב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני: נטה קו. של משפט ליפרע על עונינו: מבלע. מהשחית: חיל וחומה. שורא ובר שורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה: (ט) טבעו בארץ שעריה. מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשי ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה

אבן עזרא

וחקתו: מועדו. כמו באי מועד: (ז) נאר. הגאו״ן פירש נארת ברית עבדך כמו עזב או שנא: (ח) נטה קו. תהו: חל. כמו ותעמוד בחל והוא מקום סביב חומה

לחם דמעה

המזבח כמטהרות את נפשותם מכל חטא ועון דרך כלל לכל כללות האומה והם התמידין והמוספין שנאמר בהם להקריב לי במועדו גם בזה לא בחר יי ושחת אותם וזה שחת מועדו גם דבר שלישי והם השבתות והמועדים אשר בשמר׳ עקב רב וכמז״ל אילו שמרו ישראל שתי שבתות כהוגן כו׳ ואם לגאול אותם מגלו׳ יספיק כ״ש למנוע מהם הגלות טרם בואו יספיק והותר ולא תאונה להם רעה כלל ועשה השי״ת בחרונו להשבית מועד ושבת כי עונותיהם גרמו השעת עיניהם והשמנת לבם כמז״ל ושכר עבירה עבירה גם דבר רביעי שהיה להם והם הצדיקים אשר היו ביניהם שהיו יכולים להתפלל עליהם ביזה אותם השי״ת וינאץ אותם והם המלך והכהן אשר הם בחירי האומה ישראלית בלי ספק ואל זה כיון מ״ש מקרא שכתוב וינאץ בזעם אפו מלך וכהן עכ״ל :

(ז) **ואמר** זנח ה׳ מזבחו נאר מקדשו. הכונה כי מתחלה הסיר מהם כל מגן ונגה אשר היה מגן על ישראל והמגן הא׳ אשר היה המזבח מכפר על ישראל זנח אותו וכן המקדש שהיה מגן על ישראל כי היו אומרים היכל ה׳ ולא היו יודעים כי היכל ה׳ המה ובדידהו תליא מילתא על כן נאר מקדשו כדי שלא יגן עליהם וגם כל שאר הצדיקים אשר הם היו מגן על הדור והיו להם לחומה ולמכסה ביום זעם את כולם הסגירם ביד שמאל האויב ועז״א הסגיר ביד אויב חומות ארמנותי׳ ופי׳ מה טיבם של אנשים אלו ואמר כי זה היה מעשיהם כי לעולם היו נוהגים קול בבית ה׳ בלימוד התורה ובתפלה כיום המועד אשר הוא מעותד לכל תורה ותפלה כי לכך ניתן המועד ואלו לעולם אפילו בחול קול נתנו בבית ה׳ כיום מועד האנשים האלה והחומות האלה הסגיר אותם ביד האויב והוא השטן ונלקם מן העולם כדי שלא יהיו להם לחומה ביום זעם וכאשר חשב ה׳ להשחית חומת בת ציון והם הצדיקים אחר שנטה קו הזה לא השיב ידו מבלע גם כל שאר המון העם וכעם ככהן כצדיק כרשע כולם יחדו אומללו ועכ״א ויאבל חיל וחומה יחדו כי חיל והוא רמז להמון העם וחומה והוא רמז לצדיקים אלו ואלו אומללו לפי שלא נתנו לב לשוב בתשובה כאשר ראו מיתת הצדיקים וא״כ אלו ואלו יחדו אומללו : א״נ עם מ״ש לעיל במ״ש וינאץ בזעם אפו מלך וכהן שהכונה שהמלך והכהן כל א׳ ניאץ בזעם אפו ית׳ ולא היו מאמינים לנביאים המתנבאים שהקב״ה יזעום אפו בהם אבל מנאצים בזעם אפו ית׳ ואומרים שלום ואמת יהיה בימיהם וע״כ הקב״ה נפרע מכל א׳ מהם כנגד הכהן אשר היה מנאץ אמר זנח ה׳ מזבחו נאר מקדשו כי המזבח והמקדש היה לתועלת הכהן כי שם ביתו ואמר השי״ת כיון שהוא מנאץ אותי גם אני אין לי חפץ לא במזבח ולא במקדש וזנח ונאר אותו וכן המלך במה שם מבטחו אם לא בג׳ חומות שהיו בירושלים לכן הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה ואמר קול נתנו בבית ה׳ לומר שלא תחשוב שחומות ירושלים וגם ב״ה בכו וחרה להם על אשר נמסרו ביד אויב כי אדרבא יותר היו שמחים בהיותם ביד אויב מהיותם ביד ישראל כי בפסיליהם הכעיסוהו ושמו צלם בהיכל והחומות ובה״ב נתחברו ביחד ונשאו קול יחדו ירננו כאילו היה יום מועד וז״ש קול נתנו בבית ה׳ כלומר אלו החומות האמורות נתנו קול בבית ה׳ כלומר עם בית ה׳ יחד כולם כאחד נתנו קול כיום מועד כלומר כיום מועד אשר הכל שמחים בו כן שמחו אלו ע״ד והיה כאשר שש ה׳ עליכם להיטיב כו׳ : א״נ בהיות שהמזבח הוא היה חומה על ירושלים לפי שהאדם היה מקריב קרבנו עליו ומתכפר וכן המקדש והיו אלו השני דברים כמו ב׳ חומות לירושלים ואת שתיהן איבד ושיבר השי״ת וז״ש זנח ה׳ מזבחו שהיה החומה האחת ונאר מקדשו שהיה החומה האחרת באופן שהסגיר ביד האויב ב׳ חומות ארמנותיה וז״ש הסגיר ביד אויב כו׳ ועברו האויבים בבית ה׳ ונתנו בה קול ושריקות כאלו היה יום מועד לרוב שמחתם על נצחונם :

(ח) **חשב** ה׳ להשחית חומת בת ציון כו׳ הודיענו שהתנהג עמנו שלא כדרך העולם והוא כי מי שחושב לעשות איזה רע לחבירו לפעמים המחשבה אינה בא׳ לידי מעשה. כי הוא מתחרט ואינו עושה אותה וגם אם לפעמים בא לידי מעשה אינו עושה אלא המחשבה שחשב ואם באולי יעשה לפעמים כל מה שחשב הלואי שיעשה מה שחשב אבל בודאי שלא יעשה יותר ממה שחשב כי אין סברא שיעשה יותר ממה שחשב אמנם השי״ת התנהג עם ישראל להפך בכל מכל כל כי הוא מתחלה חשב להשחית חומת בת ציון ולא מנע עצמו מלעשותו בפועל אבל שם את הדבר למעשה ולפועל וז״ש נטה קו והלואי שהיה משים מקצתו ולא כולו אבל הוא ית׳ לא כן עשה רק לא השיב ידו מבלע והלואי שהיה עושה כל מה שחשב לבד אבל עשה יותר ממה שחשב שהוא לא חשב להשחית רק חומת בת ציון לבד וכשהוציא את הדבר לפועל עשה יותר שהשחית החיל והחומה יחדו אומללו שהוא שורא ובר שורא כפרש״י באופן שעשה יותר ממה שחשב : א״נ באומרו זנח ה׳ מזבחו כו׳ הודיענו מ״ש ז״ל כי לא רצה השי״ת שישלוט יד האויב בב״ה אבל שלח למלאך גבריאל ושרף את מקדשו אמנם חומות ירושלים הסגיר אותם ביד אויב ולא איכפת ליה מנייהו וז״ש זנח ה׳ מזבחו נאר מקדשו כלומר המזבח והמקדש הוא ית׳ זנח ונאר אותו אבל החומות חומות ארמנותיה הסגיר ביד אויב וע״כ קול נהגו ישראל וגם כל פמליא של מעלה נתנו קול בעבור בית ה׳ אשר חס על כבודו ולא הסגירו ביד אויב ע״כ נתנו קול כאלו היה יום מועד בקול זמרה ותודה כמנהג יום המועד : א״נ רמז למ״ש ז״ל כי כשנחרב הבית בא השי״ת לביתו וכל מלאכיו עמו וקרא גם לאברהם ונתחברו כתות כתות וכל כת וכת מספידים בקול יללה באופן שנתרבה הקול יללה בבית ה׳ כיום מועד כלומר כשעור הקולות אשר היו נעשים בבית ה׳ ביום המועד בשמחת בית השואבה בקול ששון קול שמחה כן עתה בקול יללה תאניה ואניה כל מלאכי מעלה : א״נ יאמר עם מ״ש ז״ל כי כאשר ישראל חטאו עוו ופשעו מאז נראתה כצורת כלב רבוץ על גבי המזבח וכשהיו רצויים לפניו ית׳ היה נראה כגור׳ אריה דרביע׳ עלויה ועכ״א כי בתחלה זנח ה׳ מזבחו ושכח אותו כי בהראות צורת כלב רבוץ על המזבח מוכיח כי לא לרצון היה להם אבל עדיין היו מקריבים את קרבנם לכל מנחתם ואח״כ כאשר לא שבו אל האלהים נאר מקדשו כלומר שביטל מקדשו ובוטל התמיד וכאשר ראה כי בכל זאת לא שבו בתשובה אז גזר אומר והסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה ובא נ״נ ירושלים ויצר עליה ואז ויזעקו אל ה׳ וקול נתנו בבית ה׳ בצלותין ובבעותין כצלותא דיום מועד וזהו כיום מועד ולא הועיל להם כלום והטעם לפי שהתפללו אחר גזר דין שנגזר והסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה וכמד״א היערוך שועך לא בצר : **חשב** ה׳ להשחית חומת בת ציון כו׳. כלומר זה ימים רבים שחשב ועלה על דעתו להשחית חומת בת ציון שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני וכיון שמתחילה חשב השי״ת וצפה כי בפסיליהם יקניאוהו ויכעיסוהו וחשב להשחיתה אם כן בודאי כי מחשבתו ית׳ הרי היה כמעשה וא״כ נוכל לומר כי מיום אשר חשב ה׳ להשחית מאותו היום נטה קו עליה והתחיל להשחיתה וכיומא אריכתא דמיא ונמצא שמעולם לא השיב ידו מבלע ומשעת מחשבה התחיל להשחית עד עתה ואומרו ויאבל חיל וחומה יחדו אמללו רצה לתת טעם למה אבל והכרי׳ החיל והחומה אם הוא מתחלה לא חשב להשחית רק את החומה לכ״א אם האביל חיל וחומה הטעם הוא כי להיות שכנים זה לזה יחדו אמללו ע״כ אוי לרשע ואוי לשכנו : **חשב** ה׳ להשחית חומת בת ציון נטה קו מצינו שיש קו לטובה כמד״א וקו ינטה על ירושלים ואפשר לומר שקו זה ג״כ לטובה והודיענו שהקב״ה טרם מכה כין רפואה פרח והנה כאשר חשב להשחית טרם שישחית נטה קו המשקולת עליה למדוד ארכה ורחבה לזמן שתוב״ב

וְלָא אִתְאֲמַר לְהוֹן פִּתְגָם נְבוּאֲתָא מִן קֳדָם יְיָ׃ י ישבו יָתְבִין עַל אַרְעָא שָׁתְקִין סָבֵי כְנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אַסִּיקוּ עֲפַר מִקְלָה עַל רֵישֵׁיהוֹן קַמְּרוּ סַקִּין עַל בִּסְרֵיהוֹן אַחִיתוּ לְעַפְרָא דְאַרְעָא רֵישֵׁיהוֹן בְּתוּלְתָּא דִירוּשְׁלֶם׃ יא כלו סַפָּקוּ בִדְמָעִין עֵינַי אִידְגָּאָרַן מֵעַי אִתְּשַׁד לְאַרְעָא כַּבְדִי עַל תְּבִיר כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי כַּד דְּצָחוּ עוּלֵימַיָּא וְיַנְקַיָּא.

ד׳ בליש׳ לֹא־מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְהוָה׃ י יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי ג׳ וד׳ בלישנא
בַת־צִיּוֹן הֶעֱלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם חָגְרוּ שַׂקִּים הוֹרִידוּ
ג. ג לָאָרֶץ רֹאשָׁן בְּתוּלֹת יְרוּשָׁלִָם׃ יא כָּלוּ בַדְּמָעוֹת
ג עֵינַי חֳמַרְמְרוּ מֵעַי נִשְׁפַּךְ לָאָרֶץ כְּבֵדִי עַל־שֶׁבֶר

לא מצאו ד׳ וסימן נמסר בירמיה ריש סימן י״ד ובאיוב סימן ל״ב: בדמעות ל׳ כלו בדמעות עיני וא׳ בדמעות ואינון חד מן י״א זוגין חד מלרע וחד מלעיל ב׳ בריש תיבותא . וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ר:

תולדות אהרן ישבו לארץ . נדרים סה:

אבן עזרא

חומה: (ט) אבד ושבר. שב אל השם הכתוב בפסוק ראשון: (י) ראשן. שער וראשן או כמשמעו: (יא) חמרמרו. כראשון: בעטף. בחסרון ה״א מבנין נפעל כמו

רשי

תורה. אין בהם מורה הוראה: (י) ישבו לארץ וגומר. כמשמעו ומדרש אגדה נבוכדנצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנה של אנטוכיא ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והשיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם אם כן אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו צוה ושמטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום: (יא) המרמרו. רגרז״לירט בלעז דרך בני מעים כשמשליכם אדם

לחם דמעה

שתוב״ב ואחר שנטה קו והקו שמור ומוצנע בידו לטובה לזמן שיבנה במ״ב ע״כ בזאת החומה לא ריחם כלל ולא השאיר ממנה כלום רק לא השיב ידו מבלע ויאכל הכל חיל וחומה וגו׳: או אפשר כי בתחילה חשב ה׳ להשחית וגו׳ לבד ולהשליך אפו וחמתו בעצים ובאבנים לבד ולא בגופן של ישראל אבל אחרי שנטה קו להשחית לא השי׳ ידו מבלע ואת זה וזה בלע ויאכל חיל והוא רמז לכל עם מדינת ירושלים וגם החומה הכל יחדו אומללו לפי שראה הש״י קושי ערפ׳ של ישראל וקרוב לזה פי׳ הרב מורי ז״ל:

(ט) **טבעו** בארץ שעריה. הכונה שעשה הש״י באופן שהצדיקים שהיו בירושלים רובם או כולם לא מסר אותם ביד הכשדים אבל מתו מותת עצמם ונקברו ונטבעו בארץ ירושלים וז״ש טבעו בארץ שעריה והם השערים המצויינים בהלכה והצדיקים שבהם טבעו בארץ ולא שלטה יד א״כ עליהם אמנם בריחיה והם הפריצים אשר היו רוצים לשלוט על השערים כי כמו שהבריח שליט על הפתח לסגור ולפתוח כן אלו הפריצים היו שולטים על השערים המצויינים בהלכה ועל כן אבד ושבר בריחיה מהם איבד איבוד גמור הם וכל אשר להם מהם שיבר או שברון מתנים או שברון של ממון גם מלכה ושריה הלכו בגלות בתוך מלכי מדי ופרס אשר אין להם תורה ודת ודין והם אכזרים בתכלית האכזריות לפי שאין להם תורה ומצות וז״ש בגוים אין תורה ולא למלכה ושריה לבד אבל גם נביאיה אותם אשר לא מצאו חזון מה׳ והיו נביאי השקר שהיו אומרים כי ה׳ נראה אליהם והכל שוא ודבר כזב כי מעולם לא מצאו חזון מה׳ גם שהם הלכו בגוים אין תורה ויאכלו מפרי דרכם:

אי נמי עם מז״ל כי השערים לפי שחלקו כבוד לארון לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ עד״ז קיים הכתוב ואמר אבד ושבר בריחיה בהם משל אל אנשי המעלה אשר בתוכה וכן מלכה ושריה הלכו בגוים ושלטה בהם יד הגוים לפי שלא עסקו בתורה וזהו אין תורה דקאמר כי על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי מקבילות מתלוקות זו עם זו כי שעריה לפי שחלקו כבוד לתורה לא שלטה בהם יד הגוים ומלכה ושריה שלטו בהם הגוים לפי באין תורה ולא עסקו בה וגם נביאיה אשר לא מצאו חזון וגו׳ כדאמרן לעיל גם הם נאבדו בתוך הגוים כמות זה כן מות זה:

(י) **ישבו** לארץ ידמו זקני בת ציון. ראוי לדייק שהיל״ל ישבו בפת״ח שהוא לשון עבר ואמאי נקט בציר״י לשון עתיד וזה ג״כ קשה במלת ידמו שהוא לשון עתיד ועם מאז״ל והביאו רש״י ז״ל בפירושו כי כשמרד צדקיהו ועבר על שבועתו שלח נ״נ בשביל הסנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והושיבם בקתדראות של זהב וא״ל סדרו לי תורתכם וכיון שהגיע לפרש׳ נדרים וגילו לו שיש התרה על ידי שילך אצל חכם ויתיר לו א״ל א״כ אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו אז צוה ושמטום והושיבום לארץ ולפ״ז אפשר שהכתוב כתב לנו בכאן כציווי שצוה נ״נ ואמר ישבו לארץ וגזמר כלומר וירדו מהקתדראות וישבו לארץ זקני בת ציון וכן צוה ואמר ידמו זקני בת ציון כלומר ידמו ויתרישו וישתקו כי עד שהגיעו לפרשת נדרים היו מסדרים לו התורה פ׳ פ׳ ומתרגמים אותה לו כשהגיעו לפרשת נדרים השתיק אותם וצוה שידמו זקני בת ציון. ולפי שקשה לפירוש רז״ל שפירשו הענין בסנהדרין שהיו לפני נבוכדנצר איך אמר העלו עפר על ראשן והן היו עומדין לפני המלך ואיך היה אפשר אשר יעשו כן לפני המלך על כן דרשו שהזכירו זכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר וגם זכות יעקב שנאמר וישם שק במתניו וז״ש חגרו שקים: **א״נ** אפשר שיובן עם מ״ש ז״ל העלו עפר על ראשן שהיו מזכירין זכותו של אברהם דכתיב ואנכי עפר ואפר חגרו שקים התחילו להזכיר זכותו של יעקב דכתיב וישם שק במתניו ועם זה אפשר שיפורש הכתוב כך זקני בת ציון ראוי הוא שישבו לארץ וידמו וישימו יד על פה לפי שהם היו חושבים שזכות אבותם יסייעם והעלו זכות אברהם שנאמר ואנכי עפר ואפר זכותו העלו על ראשם וגם חגרו שקים והזכירו זכותו של יעקב שנאמר וישם שק במתניו וכל זה היה סבה אשר הורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים כי בדידהו תליא מילתא ולא בזכות אבותיהם וכיון שהזקנים לא הזהירו את בני דורם להיטיבם ולהדריכם בדרך ישרה וטעו שחשבו שזכות אבותם יסייעום ישבו לארץ וידמו וישימו יד על פה כי בחשבם זה העלו עפר על ראשם כדאמרן על זכות אבות והדרכה בזה היה סבה אשר הורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים: **א״נ** בהיות כי ידוע הוא כי על הדין העולם עומד וע״כ הזכיר הכתוב ואמר דרשו אשרו חמוץ וגו׳ ובהיות כי ירושלים בתחלה היתה מלאתי משפט וצדק ילין בה ועתה מרצחים ע״כ גלו מעל שולחן אביהם ואל זה אפשר שכיון הכתוב ואמר טבעו בארץ שעריה הכונה כי אותו הדור היו שופטים את שופטיהם ומכניעים אותו כבור תחתיות וז״ש טבעו בארץ שעריה כלומר שערי הב״ד טבעו בארץ והכניעו׳ עד עפר כי לא היו מניחים להם שידונו דת ודין אבל מונעים אותם בכח הזרוע וטבעו בבור התחתיות ארץ ולכן פקד עליהם ואבד ושבר בריחיה והם הבעלי זרוע והשרים אשר היו לדיינים מכניעים אבד ושבר אותם ואמר הכתוב מלכה ושריה בגוים אין תורה כלומר אילו המלך הזה והשרים האלו היו מולכים בגוים והיו ממלכי א״ה מ״ה שלהם אין תורה כלומר שאינם משועבדים אל דת התורה ועושים כל דבריהם מכוח הרמנותא דמלכותא אפילו שיהיה הפך תורתם ודתם וז״ש בגוים אין תורה אבל כיון שהם מלכים ושרים בישראל ע״כ יש דין תורה אפילו להם וכדקי״ל דבין מלכי ישראל ובין מלכי בית דוד דנין אותם אם לא מפני מעשה שהיה ואל זה כיון מ״ש המבורר ע״ה כי שמה ישבו כסאות למשפט לשפוט כסאות לבית דוד כי אותם הכסאות שישבו למשפט לשפוט את העם היו כסאות גם לבית דוד כלומר לשפוט גם למלכות בית דוד וכאשר נהגו כתף סוררת וטבעו בארץ שעריה כדאמרן אז השי״ת אבד ושבר בריחיה. אמר עוד גם נביאי׳ לא מצאו חזון מיי׳ ודווק אמאי לא קאמר לא מצאו נבואה מיי׳ אבל נקט חזון מטעם אפשר כי לפי דנקטינן כי כל חזון היא נבואה רעה כד״א חזות קשה הוגד לי והעד חזון ישעיהו בן אמוץ והנה נביאי ירושלים אילו היו מנבאים לישראל כאשר היה מנבא ירמיהו הנביא כי היה אומר להם בשם ה׳ כי רעה תבא אליהם נאם ה׳ אז אפשר שהיו שבים מדרכם הרעה וינחם ה׳ על הרעה וכמעשה דנינוה אבל גם נביאיה לעולם ועד היו אומרים כי לא מצאו חזון שהוא רע וקשה מיי׳ שיאמר להם שום נבואה רעה אבל לעולם היו אומרים בשם ה׳ כי שלום ואמת יהיה בימיכם והעיר לא תנתן ביד הכשדים באופן כי במה שלא מצאו חזון מיי׳ אבל לעולם היו מתנבאים נבואות טובות זה היה סבה שלא שבו בתשובה ובאה עליה הצרה הזאת: **ואם** נאמר כי מ״ש טבעו בארץ שעריה הכונה על השערים המצויינים בהלכה ובלימוד התורה כי טבעו אותם בארץ כלומר כי הגדולים והעשירים שבהם שהיה ראוי לפרנסם כדי שילמדו ע״ד זבולון ויששכר ולא די שהם לא עשו כן אבל אכלו גם אכול את כספם במסים וארנוניות וכיוצא באופן שהכניעו אותם וטבעו אותם בארץ וע״כ השי״ת אבד ושיבר בריחיה והם העשירים שבה והם וכל אשר להם נאבדו וכן מלכה ושריה הלכו בגוים אשר לא היו יכולים ללמוד תורה ביניהם ולא לקיימה וז״ש בגוים אין תורה וזה מרוב שמדות וגירושין שהיו עושים בהם וגזירות קשות שלא ילמדו התורה לא ללמד ולא לקיימה וזה היה להם חלף עבודתם ומעשיהם כדאמרן אשר הם טבעו בארץ שעריה המצויינין בהלכה והיו סבת ביטול התורה וכן גם כמה בגוים אשר הלכו שמה אין תורה כלומר לא היו מניחים להם ללמוד התורה ולקיימה גם נביאיה שמה בח״ל לא מצאו חזון מה׳ כי לא היה אפשר לבא להם חזון מה׳ בגוים אשר גם הנביאים אשר הלכו שמה לא יכלו למצא חזון מה׳ קרובים דברי בזה לדברי הרב מורי זלה״ה:

ואפשר לומר כו׳ עי״ת טבעו היא טי״ת זעירא לרמוז כי טביעתם בארץ לא לרעתם היתה רק לטובתם כדי שלא ישלטו בהם יד האויב ע״כ טי״ת טבעו זעירא לרמוז כי דמיית כאילו לא היתה טביעה כיון שלטובתם היה כדאמרן ה״ל כאילו לא טבעו ממש: **ואומרו** ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון כו׳ אפשר שכנגד כל הדברים אשר ספר בקרא דלעיל שאירעו לאבותינו כנגד כל אחד ואחד עשו הזקנים הספר רמז על כל אחד כנגד מה שטבעו בארץ שעריה כנגד זה ג״כ זקני בת ציון ישבו לארץ דומים כאלו טבעו גם הם בארץ וכנגד אבד ושבר בריחיה הבריחים שמשמיעים קול בעת פתיחה והסגירה הם דממו בלי השמעת קול לבד וז״ש ידמו זקני בת ציון וכנגד מלכה ושריה אשר היו עטרת ראשם כנגד זה העלו עפר על ראשם וכנגד האהרת אשר אין תורה והתורה חוגרת שק על אשר אבדו כותריה גם המה חגרו שקים וכנגד האחרת שנפרך חזון מישראל גם נביאיה לא מצאו חזון מה׳ ע״כ הורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים ורמז על אותם הצדיקים גמורים שמעולם לא טעו טעם חטא כבתולה הזאת אשר היא בבתוליה ולא טעמה טעם ביאה כן אותם אשר לא טעמו טעם חטא והיה ראוי שתשרה שכינה עליהם כמרע״ה עתה הורידו לארץ ראשן על אשר נפרך חזון מישראל וגם נביאיה לא מצאו חזון מיי׳:

א״נ אפשר שאמר וצוה לזקני בת ציון אשר הם מנהיגי ישראל שינהגו אבלות וישבו לארץ כאבל אשר הוא יושב על הארץ ודומם וז״ש ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון ואמר שראוי שינהגו האבלות הזה כל ימיהם על אשר הם במעשיהם ובמעלליהם העלו עפר על ראשן הכונה על האויב אשר היה עד עתה עפר תחת כפות רגליהם ועתה הם העלו אותו על ראשם כי על רוב חטאתם גבר האויב חגרו שקים והם במעשיהם הרעים עשו להם בגדים צואים ע״ד מ״ש ביהושע הכהן הגדול הסירו הבגדים הצואים מעליו באופן שאלו הם בידיהם חגרו שקים עליהם והם הבגדים הצואים שנעשים מהעבירות ולא זו בלבד שבו אבל כביכול נגעו בכבוד השכינה ומדודה הפרידוה והורידו לארץ ראשן והיא השכינה שהיא ראשן וראש כל ישראל והורידוה לארץ ואומרו בתולות ירושלים אפשר שרמז שכן גרמו בעוונותיהן את כל זה בהיות שהיו הולכות נטוות גרון ומשקרות עינים ועל כל זה מן הראוי הוא שישבו לארץ וידמו זקני בת ציון כמנהג האבלים: **והרב** מורי זלה״ה כתב ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון כו׳ אמר המקונן אף אם עברו עליהם צרות רבות ורעות אפ״ה ישבו לארץ וידמו זקני בת ציון ולא יהיה להם פה להשיב ולהתפלל לאל כמו לרחם והסבה כי כבר עשו ולא הועילו כי העלו עפר על ראשם וחגרו שקים והורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים ולא שוה להם ולכן ירפו ידיהם ויחרישו לא יענו עוד ע״כ:

(יא) **כלו** בדמעות עיני כו׳. אפשר כי להפליג צרתו אמר כי מרוב אנחותי על שבר בת עמי נעשו לי כל סימני טרפות והרי הוא חשוב כמת כאבונה אמר שכלו בדמעות עיניו וסומא חשוב כמת ואירע לו כמ״ש איוב ותכל מכעס עיני שלא היה רק שבכתב עינו מראייה אבל עיני במקומו עומד וגם שם לא כהו כהי עיניו רק עינו היהת אמנם בנ״ד לא לבד כהו מראיי׳ אבל עקר גוף העין כלה ונתרוקן לגמרי ע״ד מ״ש דסע״ב ואור

בַּת־עַמִּ֑י בֵּֽעָטֵ֣ף עוֹלֵ֔ל וְיוֹנֵ֔ק בִּרְחֹב֖וֹת קִרְיָֽה׃ ל׳
יב לְאִמֹּתָם֙ יֹֽאמְר֔וּ אַיֵּ֖ה דָּגָ֣ן וָיָ֑יִן בְּהִֽתְעַטְּפָ֤ם כֶּֽחָלָל֙ ל׳ ול׳ נחמת׳
בִּרְחֹב֣וֹת עִ֔יר בְּהִשְׁתַּפֵּ֣ךְ נַפְשָׁ֔ם אֶל־חֵ֖יק אִמֹּתָֽם׃ ל׳ ל׳ ל׳
יג מָֽה־אֲעוֹדֵ֞ךְ מָ֣ה אֲדַמֶּה־לָּ֗ךְ הַבַּת֙ יְר֣וּשָׁלִַ֔ם מָ֤ה ל׳. ל׳ ל׳.
אַשְׁוֶה־לָּךְ֙ וַאֲנַֽחֲמֵ֔ךְ בְּתוּלַ֖ת בַּת־צִיּ֑וֹן כִּֽי־גָד֥וֹל כַּיָּ֛ם ל׳. ל׳

בִּפְתָאוּת קַרְתָּא׃ יב לְאִמְּהוֹן אָמְרִין רוֹבַיָא דְיִשְׂרָאֵל אָן
עִיבּוּר וַחֲמַר כַּד הֲווֹ צַחְיָין בִּקְטַל דְחַרְבָּא מִן צַחוּתָא בִּפְתָאוּת
קַרְיְתָא כַּד יִתְּשַׁד נַפְשְׁהוֹן מִן כַּפְנָא לְגוֹ עֲטִיף אִמְּהוֹן׃ יג מה
אַסְעִיד בָּךְ וּמָה אֱהָא מְדַמֵּי לָךְ כְּנִשְׁתָּא דִירוּשְׁלֵם מָה אַחְבִּיר
לָךְ אֱהֵי מְנַחֵם לִיךְ בְּתוּלְתָּא דִכְנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרוּם סַגֵּי תַבְרִיךְ
כְּסַגִּיאוּת תְּבִיר גַּלְלֵי יַמָּא רַבָּא בְּעִידַן נַחְשׁוֹלֵיהּ וּמַן הוּא אַסְיָא

הבת ד׳ פתח וסימן וכל הבת תחיון . עד מתי תתחמקין . זב עמקך תבת . מה אעידך ומה אדמה לך הבת ירושלם :

תולדות אהרן מה אעידך . זוכר ברא״שית : אעידך קרי

רשי

אדם לאור הם כוולים ומתמרמרים : בעטף . פשמיי״ר : מה אעידך ומה אדמה לך . לומר לך מה תתמהי על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמותך : (יג) מה אשוה לך ואנחמך . כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה

אבן עזרא

כמו כהרג הרג : (יב) שי״ן בהשתפך . קודם תי״ו התפעל כמו וישתמר : (יג) אעידך . מגזרת

כך

לחם דמעה

ואור עיני גם הם אין אתי כי היה די שיאמר הכתוב ואור עיני אין אתי מאי גם הם אבל מורה מה שאמרנו כי בא לרבות כי לא לבד אור עיני שכהה והלך הלך לו אבל גם הם אין אתי כי גוף העין נתרוקן לגמרי והוא משל ורמז אל גודל הצרה וז״ש כאן כלו בדמעות עיני ולא אמר כהו להורות כי כלו לגמרי והעינים בעצם גם הם אין אתי וכן נולד כי סימן טרפות כי חמרמרו מעי והוא לשון אדמימות כי כן קורין בלשון ערבי לאדום אחמר והאדמימות במעים הוא סימן טרפות בבהמה שהבהמות האוכלות ההלתית אם נמצאו במעיהן קורט דם אדמימות טרפה ולכן דמה את עצמו כאילו חמרמרו מעיו וגם נשפך לארץ כבדי והוא טרפות אחר כי נשפך לארץ כל כבדי ולא נשאר אפילו כזית במקום מרה וכזית במקום חיותא רק נשפך לארץ כל כבדי על שבר בת עמי : **א״נ** הודיענו כי גם אם יש לנו בהקדמה אמיתית כי שערי דמעה לא ננעלו עכ״ז לא הועילו לנו הדמעות ולז״א כלו בדמעות עיני עד שחמרמרו מעי ועכ״ז לא נעניתי וא״ת כי לא נעניתי לפי שאני שכבדתי את לבי מלשוב בתשובה ע״ד מאז״ל במש״ה כבד לב פרעה שנהפך לבו ככבד כי מטבע הכבד כי כל מה שמבשלים אותו ומשימים אש תחתיו לא מפני כך מתרכך אבל מתקשה והלב הוא להפך כי כל מה שמבשלים אותו הוא מתרכך כבשר ועתה לב פרעה נעשה ככבד הזה כי כל כמה שמייסרים אותו ונכוה בחמי חמין עוד היה מתקשה לבו על כן אמרה האומה ישראלית לא תחשבו כי גם אני כמוהו הקשתי את לבי ככבד הזה מלשוב בתשובה כי לא מבעיא הלב בעצמו שהוא רך וכבר נתרכך אבל אפילו הכבד שיש בי השלכתי אותו לארץ וז״ש נשפך לארץ כבדי ולא הקשתי לבי מלחזור בתשובה ושבתי אל ה׳ על ראותו שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ברחובות קריה : **ארז״ל** ג׳ דמעות הן דמעות העשן ודמעות הבכיה ודמעות בית הכסא ע״כ . ופי׳ דמעות בית הכסא הוא שהאדם לפעמים יש לו עיצור רב ומתקשה בצואת הרעי עד שבשעת עשיית צרכיו זולגות עיניו דמעות וזו קשה ועתה אמר המקונן על ישראל כי מהג׳ דמעות תרתי איתנהו בי וז״ש כלו בדמעות עיני ומיעוט רבים ב׳ כי מלבד דמעת הבכיה גם יש בו דמעת בית הכסא לפי שחמרמרו מעיו יש לו חולי מעים ודייק דלא קאמר כלו בדמע עיני אלא בדמעות ואפשר ג״כ כי גם דמעת העשן היה בישראל והוא רמז לדמעת עשן האש מהשרפה אשר שרף ה׳ וכל בית ישראל בכו את השרפה אשר שרף ה׳ וע״כ קאמר בדמעות בפת״ח תחת הבי״ת ולא אמר בדמעות בחי״רק לרמוז על הג׳ דמעות הידועות כי כל פת״ח מובלע בו ה״א הידיעה וכן נשפך לארץ כבדי הכונה לרמוז אל מה שסיפר ן׳ גוריון שהפריצים היו מביאים סכינים תחת כנפי בגדיהם וכשהיו רואים את הצדיק היו תוחבים את הסכין בכרסו ונשפך לארץ כבדו ואומר על שבר בת עמי כלומר כי זה השבר לא היה יחידי אבל בא זה השבר על שבר אחר של רעב שהיה בירושלים וז״ש על שבר בת עמי וגו׳ מחמת הרעב באופן שהיה שבר על שבר והוה על הוה . **אך** אפשר כי במ״ש על שבר בת עמי נתן טעם למה נשפך לארץ כבדי והענין כי היו הורגים האנשים העשירים אשר היו בירושלים כדי ליקח ממונם ואוצרותיהם ומזונותיהם ולכן היו הורגים אותם ובוקעים כבדם לארץ מסבת שבר הרעב וכל אחד בזזו איש לו וז״ש על שבר בת עמי וגו׳ והוא שבר הרעב : **אי** נמי אפשר שעתה הודה והתודה על כל חטאתיה ואמרה אם כלו בדמעות עיני מרוב הצרה הטעם הוא לפי שעבר חמרמרו מעי כלומר שהלכו מעי אחר החומר וכל היום התאוו תאוה לאכול ולשתות ואם עתה נשפך לארץ כבדי ע״כ באה אלי הצרה הזאת על השבר והעון שהיה לבת עמי לשעבר בעטף עולל ויונק ברחובות קריה מחמת הרעב ואין מרחם עליהם רק מתים ברעב בראש כל חוצות על כן עתה נשפך לארץ כבדי ובאה עלי הצרה הזאת . ועל כיוצא בזה אמר דהע״ה אשרי משכיל אל דל וגו׳ כלומר אשרי מי שמשכיל ומשגיח על הדל בימי הרעב וזהו ביום רעה דקאמר קרא ולאיש כזה בודאי ימלטהו ה׳ כיון שהשגיח על הדל ביום הרעה וביום הרעב כי להשגיח על הדל בימי השבע לאו רבותא היא . **אי** נמי אמר כלו בדמעות עיני עם מה שאמרו רז״ל שאמר במש״ה אל שאול ואל בית הדמים כי הרעב באה על שאול שלא נספד כהלכה והנה היו עתה מקוננים ישראל כי אירע להם הפך זה כי כל אדם כשר שהיה נפטר היו מורידים דמעות עליו ולא עברו על זה כלל ועכ״ז לקו ברעב וז״ש כלו בדמעות עיני כי עיני העדה הם הצדיקים והכשרים וכאשר היו כלים ונפטרים מן העולם היו מורידים דמעות עליו וז״ש כלו עיני והם הכשרים בהורדת דמעות כי אין גם אחד מאותם הכשרים שהיו עיני העדה שלא הורדנו דמעות עליו כאשר היה כלה ונפטר מן העולם ועכ״ז לקינו ברעב ונשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ברחובות קריה מתים ברעב וספר גודל הרעב ואמר :

(יב) **לאמותם** יאמרו איה דגן ויין . ואז״ל גלוסקאות וחמר עתיק והכונה כי כיון שהיו אמונים עד עתה ביין ישן וגלוסקאות עתה היו שואלים לאמותם איה דגן ויין שהיינו אוכלים עד הנה ודרשו זה רז״ל כי על מה שהיו אוכלים לשעבר קאמר קרא והיו דואגים עליו שאם על ההווה קאמר שהיו עתה מבקשים דגן ויין ולא היו מוצאים מה יש בזה אם לא ימצא חמר עתיק וגלוסקאות ודי להם אם ימצאו שאר אוכלים וישיבו את נפשם אלא לאו כי עתה אפי׳ מציאות שום אוכל לא היו מוצאים אבל מה שהיו דואגים ואו׳ איה דגן ויין הכונה כמי שדואג על זמן שעבר כי לשעבר היה להם גלוסקאות יפות ויין ישן ועתה היו מתים ברעב וז״ש בהתעטפם כחלל ברחובות עיר אז היו זוכרים הזמן שעבר ואומר איה דגן ויין שהיינו אוכלים לשעבר ואמר עוד בהשתפך נפשם אל חיק אמותם עתה בזה הפסו׳ פירש מ״ש לעיל בפ׳ בעטף עולל ויונק ברחובות קריה כי העוללים והם גמולים מחלב ואינם יונקים אלו שואלים לאמותם איה דגן ויין וזה בהתעטפם כחלל ברחובות עיר ואלו כבר היו מדברים ושואלים לאמותם אבל היונק שזכר לעיל כי עדיין יונק שדי אמו אלו אינם יכולים לשאול בפיהם אבל משליכים נפשם אל חיק אמותם ואל דדי אמותם לא היו מוצאים חלב לינק והיו מתים תכף ומיד : **א״נ** אומר בהשתפך נפשם אל חיק אמותם הכונה שהיו שוחטין את בניהם בחיק אמותם ושפכת דמם ונפשם אל חיק אמותם כי הדם הוא הנפש : **ושמעתי** אומרים כי כיון שכלו עיני ונתרוקנו העינים ע״י הדמעות כיון שלא נשארו עינים לא היה יכול לבכות ולהוריד דמעות ולכן נשארה כל הדאגות והיגונות בתוך קרבו במעיו ועל כן חמרמרו מעי כי כאשר האדם מוריד דמעות מעיניו מוציא כל יגוניו לחוץ אבל כיון שכלו עיני לגמרי ע״י הדמעות שהורדתי עד עתה לא נשאר עין כדי לבכות בו ועל כן היגונות שנשארו בתוכו על ידו חמרמרו מעי וכן נשפך לארץ כבדי כי הכבד כאשר צולין אותו על האש נשפך לארץ הדם אשר בתוכו וכן מהאש בוערה אשר בקרבי נשפך לארץ כבדי וכל זה עשיתי על שבר בת עמי כלומר על מזון בת עמי שחסר כד״א שמעתי אומרים כי יש שבר במצרים וכל זה כאשר ראיתי בעטף עולל ויונק ברחובות קריה מפרפרים ומתים ברעב : **והר״מ** אלמושנינו ז״ל כתב הנה הפ׳ הזה קשה הייסוד מצד הלשון שהל״ל כלו עיני מרוב הבכי או מרוב דמעותי כי גזרת בדמעות אינו מתיישב על נכון וגם מצד הענין יראה בלתי צודק כי לא יכלו העינים מרוב הדמעות אך אפשר שיעוורו העינים ולא יוכל הבוכה לראות מרוב הדמעות אך לא יכלו העינים בהחלט יען אינם ניתכות בדמעות כי הדמעות באים אל העינים ויוצאות דרך שם ואין תחלת הויתם מהעינים כי הם אדים עולים שם ויוצאים החוצה כנודע וע״ק דלא שייך חמרמרו מעי עם כלו בדמעות עיני וכן נשפך לארץ כבדי כי מה שייכות ומה הדמות יש לזה עם זה עד שיחבר ג׳ דברים יחד בחדא מחתא : **והנכון** אצלי הוא שר״ל שמרוב הצער והעצבון והדאגה לא הפסיק כלל מלבכות עד אשר כלו עיניו ודמעיו יחד בזמן א׳ והוא כאלו אמר שאם היו עיניו קיימים היה בוכה תמיד וכלו הדמעות כאשר כלו העינים יחד בזמן א׳ וזה״א כלו בדמעות עיני וגומר והיא כאילו אמר כלו עם הדמעות עיני כלומר שזה עם זה כלו יחד בזמן א׳ כי כל זמן שהיו העינים קיימים היו הדמעות בהם וביאור הסבה לזה והוא כי המעים אשר מהם יעלו האדי׳ מהמאכל אשר מהם יתהוו הדמעות נשרפו לגמרי ולא נמצא בהם לחות כלל וכן הדם שהוא חם ולח אשר מהם יתהוו רוב הדמעות ומקורו הוא כנודע נשפך לארץ ובזה נפסד כל הגוף יחד בזמן א׳ ונמצא לפי זה כי כאשר כלו הדמעות בכלות סבת הוייתם כלו העינים לגמרי בהפסד כל הגוף ואמר שכל זה היה על שבר בת עמי במה שראה עולל ויונק שאינו יודע לשאול עטופים ברעב ברחובות קריה ואין לאל ידם להיותם ברעב על זה נמס כל לב ונשבר ונדכה עכ״ל : **לאמותם** יאמרו וגו׳ כתב הר״מ אלמושנינו ז״ל אפשר שמלת איה לא תהיה שאלה כמשפטה רק הודעה ויאמר שהעגמת נפש הגדול היא שבעת התעטפ׳ כחלל ברחובות עיר העולל והיונק שזוכרים ובעת השתפך נפשם אל חיק אמותם והוא בעת מיתת׳ אז היו אומרים ומורי׳ הרואים מיתתם לאמותם מקום הדגן והיין בזמן ההוא במה שהיו רואים שהיה להם אפשרות להצילם אם היו מגידים להם זה קודם והוא עגמת נפש גדול באמת כי היה להם קצת נחמה אם היו חושבות אמותם שלא היה אפשר בשום צד להחיותם להעדר המזון לגמרי אך במה שהיו אומרות להם שהיה אפשר למצא דגן ויין והיו אומרים ומורים להם איה הוא והיו אומרים זה בזמן שלא היה מועיל כלל שכבר היו מתים והוא בזמן השתפך נפשם וכו׳ על זה היו מצטערות הרבה מאד מאין נחמה כלל ומצער היה מגיע לנביא המקונן צער שיעור רחב ידים כנז׳ עכ״ל . והרב מורי זלה״ה כתב כלו בדמעות בשביל דמעותיו של נ״כ הרשע שהיו סבה להשליטו בכל העולם לכך כלו עיני וחמרמרו מעי וזה נלמד ממדרש תלים בפ׳ הנזכר ז״ל אמרה כנ״י לפני הקב״ה בזכות ג׳ דמעות שהוריד אותו רשע השלטת אותו בכל העולם כו׳ ע״ש. לאמותם יאמרו וגו׳ אפשר לחלק הפ׳ לג׳ חלקים והם העוללים והיונקים ושאר העם על העוללים אמר לאמותם יאמרו וגומר ועל שאר העם אמר בהתעטפם כחלל ברחובות עיר ועל היונקים אמר בהשתפך נפשם אל חיק אמותם . ואמר על השנית כחלל להורות כי אלו לא ימותו כ״כ בקל כמו המעונגים ולכ״א כחלל שאינה מיתה טבעית עכ״ל :

(יג) **מה** אעידך וגו׳. הכונה כי מדרך העולם כי המצטער אשר באו עליו יסורין

ינוחם

דִּי יַסֵּי יָתִיךְ מִן מְרַעִיךְ׃ יד נביאיך נְבִיאֵי שִׁקְרָא דִּי בֵינָךְ הִינוּן אִתְנַבִּיאוּ לִיךְ שִׁקְרָא וְלֵית מְשַׁשׁ לִנְבוּאַתְהוֹן וְלָא פַּרְסִימוּ יַת פּוּרְעָנוּתָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי עֲלַיִךְ בְּגְלַל חוֹבַיִךְ לְאַהְדָרוּתִךְ בִּתְיוּבְתָּא

ג׳ שִׁבְרֵךְ מִי יִרְפָּא־לָךְ׃ יד נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל וְלֹא־גִלּוּ עַל־עֲוֺנֵךְ לְהָשִׁיב שְׁבִיתֵךְ וַיֶּחֱזוּ לָךְ
שבותך ק׳

אבן עזרא

תגזרת עדות : (יד) ותפל . כמו שוא וכן היאכל תפל שאין לו טעם מדרך ישרה וכן לא נתן תפלה : משאות . נבואות וכן משא דמשק : ומדוחים

רשי

כך תנחומים הם לו : (יד) שוא ותפל . דברים שאין בהם טעם ובלשון לעז אפלשטרימנ״ט : ולא גלו על עונך . להוכיח דרכך על פניך : להשיב שבותך . ליסר

לחם דמעה

ינוחם במה שיעידו לו אחרים כי כבר באו יסורין כאלו על אחרים ועל כן אמר המקונן מה אעידך כלומר איני מוצא בכל העולם מי שבאו עליו יסורין כיסוריך ואיני יכול להעיד שבאו על שום נברא יסורין כאלו . אמר עוד מה אדמה לך וגו׳ כלומר וגם אם אפשר שבאו יסורין כאלו על אחרים עכ״ז צריך שמקבלי הייסורין יהיו שוים באיכותם כדי שינוחם האחרון אבל אם אין איכותם שוה אין ינוחם בן מלך גדול ורם שבאו עליו יסורין במה שיאמרו לו שכבר לקה בן האמה ביסורין כמוהו לז״א מה אדמה לך הבת ירושלים כלומר וגם אם אומר ואודה ואעיד שכבר באו על אחרים צריך שיהיה אותו האחר דומה אליך אבל מה אדמה לך הבת ירושלים כי אתה הוא כבתו של מלכו של עולם ושאר כל העולם הם כבנות האמה וז״ש הבת ירושלים ואמר מה אשוה לך וגומר הכונה בהיות כי השואה היא יותר מדמיון כי דמיון יאמר על הדבר הדומה אל חברו בצד מה אף אם לא יהיה בהשואה וציור גמור עכ״א חלוקה ג׳ כי גם אם אודה ואומר שימצא בדמיון בצד מה מי שדומה אליך וקבל ייסורין כמוך עכ״ז בהשואה ממש שימצא מי שיהיה שוה ממש אליך ובא עליו מה שבא עליך לא ימצא וז״ש מה אשוה לך בהשואה ממש ואנחמך כו׳ כי בזולת ההשואה ממש לא תנוחם כ״ש וק״ו כי בשתים אלה נבדלת לרעה אם בכמות ואיכות היסורין כי גדול כים שברך ועצבונך ואם באיכותך וחשיבותך לא ימצא אחר חשוב כמותך שבא עליו מה שבאו עליך ולז״א מי ירפא לך כלומר מי אשר יהיה כמוך באיכותך שבאו עליו ייסורין כמוך כדי שיהיה הוא רפואה ונחמה אליך : אי נמי הודיענו כי אין בעולם מי שהגדיל לחטא ולהרשיע לפניו ית׳ ולעשות כתועבות אשר עשו עם בני ישראל וז״ש מה אעידך כלומר מה עדות אעיד מאחרים שהרשיעו כמותך כי לא יש מי שהרשיע כמותך וגם אם אומר שימצא אומה שהרשיע כמותך עכ״ז לא ראי זה כראי זה כי כפי ערך החוטא כך יגדל החטא ע״ד מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה וז״ש מה אדמה לך הבת ירושלים וכיון שאת בתי ומרדת בי וא״כ גם אם חטאיך ימצאו באחרים עכ״ז ערך החוטאים לא דמו וע״כ ראוי שאפרע ממך ואמר מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון כלומר גם אם בדמיון בצד מה בערכך ימצא מי שהרשיע כמותך עכ״ז בהשואה גמורה לערכך לא ימצא וז״ש מה אשוה לך ואמר ואנחמך בתולת בת ציון כלומר כי אם הייתי מוצא אחרת שוה לך שעשה מה שאת עשית הייתי נודת לנחמך תכף ולהשיב שבותך כי הייתי אומר לא הוא לבדו עשה לי מה שעשה כי כבר אירע לאחר שכמותו כך והיתה לי טענה טובה כדי לרחם עליך מיד ולנחמך אבל מה אשוה לך כדי שאוכל לנחמך בתולת בת ציון כי גדול כים כו׳ כלומר כי בב׳ דברים הולית אם בענין הרשע כי הוא אשר קראו עתה שבר כי אין לך שבר כעון וז״ש כי גדול כים שברך כלומר עונך וע״כ הרשעים נמשלו למשברי ים כד״א והרשעים כים נגרש וגו׳ אבל משברי ים הם באים שבר על שבר וקודם שנשברה הגל הא׳ באה עליו שבר וגל גדול אחר וז״ש כי השקט לא יוכל וכאשר הסערה בים ובאים משברי ים זו על זו ויגרשו מימיו רפש וטיט וכן הרשעים יגרשו רפש וטיט במעשיהם הרעים ולזה כיון במ״ש כי גדול כים שברך כלומר השבר והעון שלך הוא גדול כשבר של הים באיכותו וכמותו באופן שאין בעולם עבירות כעבירות אשר עשית אתה וגם אם נאמר שימצאו לא ימצאו באנשים חשובים שכמותך כי אילו נמצאים באנשים שכמותך הם היו מרפים אותך כי כבר נדרתי שאם ישוה לך שתחטא הייתי מנחמך תכף אבל מי הוא אשר ירפא לך כלומר כי לא אמצא כמוך בערכך ובחשיבותך שעשה מה שאתה עשית כדי שהוא ירפא לך ובסבתו תתרפא : א״נ לפי שלא נמצא בעולם מי שיהיה באיכות שוה לירושלים כדי שיתנחם ירושלים בה באומרה הנה חברתי שוה לי ואירע לה מכאוב כמכאובי לפי שאין בעולם שוה לה באיכותה ולכן מה עשה הקב״ה רצה לעשות שני מינה ובה ורצה לנחם את ירושלים בציון ולציון בירושלים וז״ש מה אדמה לך כו׳ כדי שתתנחם כי אין שוה לך ולכן אמר כמדבר עם ירושלים תדע מה אשוה לך ואנחמך בה אשוה לה את בתולת בת ציון שג״כ אירע לה כמו שאירע לך ירושלים ואין מי שאשוה לך כדי שתתנחם כ״כ בתולת בת ציון לפי שגדול כים שברך ואין אחר שירפא לך כלומר שאם אשוה אותך לו שירפא לך ותתנחם בה וזהו מי ירפא לך דקאמר : א״נ אמר מה אעידך כו׳ . הכונה שרוה״ק מנחמת את ירושלים ואומרת לירושלי׳ גם אם עתה אתה בגלות ובצרה עכ״ז אני אנחם אותך ואאכיל אותך ביזת אחרים וכל עשרם ואעידך הוא מלשון ביזה כמ״ש ז״ל לפי דרכם על העבר ביזת מצרים וביזת ל״א מלכים ולפי פירושינו ידבר על מלחמת גוג ומגוג אשר בימים ההם ובעת ההיא יקחו ישראל ביזת כל העולם וז״ש מה אעידך ומלת מה הוא להגדיל הענין ע״ד מה רב טובך כו׳ וכן מה אדמה לך כו׳ הכונה שירושלים תנוחם כאשר תראה שיגיע לגוג כאשר הגיע אליה וכמ״ש באיכה הראשונה ועולל למו כאשר עוללת לי וכן אמר לעיל ויהיו כמוני כו׳ וז״ש מה אדמה לך לשון ריבוי עלוס צומר ריבוי גדולה של עו״ג אדמה לך שיהיו הם כמוך שאתה עתה שוממה וחריבה כן יהיו הם שוממים ואעשה להם כאשר עוללתי לך וכן מה ריבוי של עו״ג אשוה לך ואעשה להם כאשר עשיתי עמך ובזה אנחמך בתולת בת ציון ותהי זאת נחמתך וז״ש ואנחמך בתולת בת ציון ואמר כי גדול כים שברך מי ירפא לך הכונה לתת טעם לדבריו שכפל דבריו פעמים שלש להגדיל הענין ואמר ג׳ פעמים מה אעידך מה אדמה מה אשוה ונתן טעם לד״ר למה כ״כ כי גדול כים שברך שאין מי שירפא לך הכונה מי ומי אשר ירפא לך כי אף אם אכרית שליכם או הניס של עו״ג לא בזה תתרפא ותתנחם לפי ששברך הוא גדול בכמות שאין מי שירפא לך והלואי והולי שאעשה כלה בכל עו״ג מ״ה אשר הדחתיך שמה ואז תתרפא ולזה כפל הענין פעמים שלש להגדיל הענין במאד מאד . וכפי דרך רז״ל כונת הכתוב כך היא מה אעידך כלומר כמה נביאים העדתי בכם ואשלח לכם את כל עבדי הנביאים השכם ושלוח בבוקר ובערב ולא שוה לי : ג״ב פירשו מה אעידך כמה ביזות נתתי לכם ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון וביזת ל״א מלכים ובערביא נווחין לביזתא עדיתא : גם פירשו מה אעידך כמה קישוטין קשטתי אתכם מלשון סורד עדיך מעליך כי ס׳ רבוא של מלאכי השרת ירדו עם הקב״ה ועטרה ביד כל א׳ וא׳ לעטר כל א׳ וא׳ מישראל וי״א ק״כ רבוא ירדו א׳ מקשטו וא׳ מלבישו עטרה . מה אדמה לך כלומר לאיזו אומה דמיתי אתכם לאיזו אומה גאלתי ביד חזקה והבאתי על אויביה עשר מכות לאיזו אומה קרעתי להם את הים והורדתי את המן והגזתי את השלו והעלתי להם את הבאר לאיזו אומה הקפתי ענני כבוד וקרבתי לפני הר סיני ונתתי לה הורתי וכונתה בכתוב היא כי אמרה רוח הקודש מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו ועכ״ז לא שוה לי : עוד אמרז״ל הבת ירושלים הבת שיראה ומשלמת לי עכ״ל . כונתם דרשו מלת ירושלם כאלו היא מלה מורכבת מב׳ תיבות מהג׳ אותיות שהם יר״ו אמרו שיראה והג׳ האחרונות שהוא של״ם אמרו ומשלמת לי והפשר לומר לכוונה שפי׳ דבריהם הוא שהיתה מתרעמת רוח הקדש על ירושלים כי ראתה ירושלים מה שראתה מהטובות אשר גמלם השי״ת והם הטובות אשר סיפר לעיל כי שכל מאמר א׳ לרז״ל ואומר שיראה הוא לשון ראיה ועם כל זה משלמת לי רעה תחת טובה וזהו ומשלמת לי דקאמר והוא לשון תשלומין והוא דרש על הג׳ אותיות האחרונות של ירושלם שהם של״ם והוא מלשון השלומין וזהו קצת דוחק כפי׳ דברי רז״ל כי מה שדרשו שיראה נראה שהוא לשון יראה לא לשון ראיה על כן אפשר שכונתם היא שהיתה רוח הקדש מתרעמת על ירושלים כי לא היתה משלמת עמו יתברך אלא כבא עליה צרה וצוקה אז היא משלמת לו וחוזרת בתשובה להיות בשלום עמו יתברך ותשובה זו אינה שוה לו כלום כי היערך שועך לא בצר וז״ש שיראה ומשלמת לי כלומר אחר שיראה מהאויב ומהצרה אז משלמת לי ולא קודם : מה אשוה לך ואנחמך ר׳ יעקב דכפר חנין אמר לכשאשוה לך אנחמך לכשיגיע אותו היום שכתוב בו ונשגב ה׳ לבדו באותה שעה אנחמך ע״כ : וצריך פירוש לפירושו ואפשר שפי׳ הכתוב כך לכשאשוה לך אנחמך כלומר כי עתה עו״ג אינם שוים עם ישראל כי ישראל מאמינים בו ית׳ ועו״ג איש לדרכו פנה וכולם רשעים ושלום שכרן ונחמתן של ישראל לא יבא עד בא אחרית הימים ושיבא הזמן שיהיה נשגב ה׳ לבדו ביום ההוא כי אז יהיו כל העולם שוים לישראל ויודו ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו אז יקבלו ישראל שכרן אז אנחמך וז״ש מה אשוה לך ואנחמך כלומר לכשאשוה לך כל העולם דהיינו לכשיגיע אותו היום שכתוב בו ונשגב ה׳ לבדו ביום ההוא באותה שעה אנחמך ותקבל שכרך . כי אז תהיו אתם מצויינים במצות וזהו שדרשו אח״ז תכף בתולת בת ציון בנים המצויינים במילה ובתגלחת ובציצית ע״כ ושאר כל העולם יהיו ערומים ממצות ובזה אנחמך ואתן שכרך ועכ״א בת ציון מלשון מצויינים במצות ע״כ . ואומרו כי גדול כים שברך וגו׳ הכונה כי כל כך גדול שברו של ישראל עד שא״א שתהיה רפואתו בדרך טבע אלא בדרך השגחה ע״י ית׳ כי הוא הרופא האמתי וז״ש כי גדול כים שברך וגומר כלומר הב״ה שנקרא מ״י וכמ״ש בס׳ הזוהר מ״י ברא אלה שהם ג׳ שערי בינה שעולים מ״י והוא אשר ברא אלו כל ברואי מעלה ומטה באופן כי נקטינן כי מלת מ״י הוא כינוי אל הש״י ואפשר שאל זה כיון הפ׳ באומר מי ירפא לך והוא השי״ת שהוא ירפא לך . ובמדרש ריב״ל אמר מי שירפא לך נביאיך ע״כ . כונתם ז״ל לקשר הפ׳ הזה עם פ׳ נביאיך חזו לך וגומר והכונה כי מהראוי שמיישירי הדור לעבודתו ית׳ יהיו הנביאים לא שיהיו הם המדיחים וז״ש מי ירפא לך נביאיך כלומר מי היה ראוי שירפא לך נביאיך ואדרבא הם חזו לך שוא ותפל וגומר לא גלו על עונך לרפאתך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים ובמבתם הלכת מדחי אל דחי גולה ממקום למקום :

(יד) **נביאיך** חזו לך שוא ותפל וגו׳ בהיות שהנביאים הם הם מיישרי הדור אומרים לישראל עורו עורו משנתכם כי זאת הצרה שבאה עליכם לא על עון פלוני באה ובזה ישובו בתשובה מאותו העון על כן אמר המקונן נביאיך והם נביאי השקר חזו לך שוא ותפל ולא גלו כו׳ כלומר אפילו אחר אשר חזו לך שוא ותפל והוא כינוי אל הצרות אשר באו עליהם ועכ״ז לא גילו על עונך כלומר לא

מַשְׂאוֹת שָׁוְא וּמַדּוּחִם׃ טו סָפְקוּ עָלַיִךְ כַּפַּיִם כָּל־
עֹבְרֵי דֶרֶךְ שָׁרְקוּ וַיָּנִעוּ רֹאשָׁם עַל־בַּת יְרוּשָׁלָםִ
הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי מָשׂוֹשׂ לְכָל־
הָאָרֶץ׃ טז פָּצוּ עָלַיִךְ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבַיִךְ שָׁרְקוּ וַיַּחַרְקוּ־
שֵׁן אָמְרוּ בִּלָּעְנוּ אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינֻהוּ מָצָאנוּ

למערכאי חסר יו"ד
ג' חסר בלי'
ו"כ
כ' רפין
ד'
ג'
ג' וכ"כ.

אֲלָהֵן נַבִּיאוּ לִיךְ נְבוּאַת מַגָּן וּמִלֵּי טַעֲוָתָא׃ טו ספקו שְׁפַקוּ עֲלַיִךְ
יְדֵיהוֹן כָּל עוֹבְרֵי אוֹרְחָא שְׁרִיקוּ בְּסִפְוָתְהוֹן וְטַלְטִילוּ בְּרֵישֵׁיהוֹן
עַל כְּנִישְׁתָּא דִירוּשְׁלֵם אֲמָרוּ בְּפוּמְהוֹן הֲדָא הִיא קַרְתָּא דַהֲווֹ
אָמְרִין אֲבָהָתָנָא דְמִלְקַדְמִין דְהִיא גְמִירַת נוֹאי וְשׁוּפְרָא חֶדְוָא לְכָל
יָתְבֵי אַרְעָא׃ טז פצו פְּתַחוּ עֲלַיִךְ פּוּמְהוֹן כָּל בַּעֲלֵי דְבָבִיךְ שְׁרִיקוּ
בְּסִפְוָתְהוֹן וַעֲסִיאוּ בְשִׁינֵיהוֹן וַאֲמָרוּ שֵׁיצֵינָא בְּרַם דֵּין יוֹמָא

וינעו ג' חסר בלי' וסי' וינעם במדבר . והנעתי בכל הגוים את בית ישראל בעמוס . שרקו וינעו ראשם :

תולדות אהרן פצו עליך פיהם . סנהדרין ק"ד :

רשי

ליסר משובותיך לשון סובבה שובבים (ישעיה נז) וילך שובב: ומדוחים. הדיחוך מעלי: (טז) שרקו. נופח בפיו שיבלי"ר בלעז ודרך אדם לעשות כן הרואה דבר חשוב שחרב וכלה: כלילת יופי. כל היופי היה שלה: (טז) פצו עליך פיהם. מפני מה הקדים פ"ה לעי"ן מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם:

אבן עזרא

ומדוחים. שהדיחו מדרך ישרה: (טו) כלילת יופי. מגזרת כל: (טז) פצו. פתחו

לחם דמעה

גילו שאותם הצרות היו באות על עונך עון פלוני להשיב שבותך כלומר כדי שתשוב בתשובה כי אילו היו מגלים היית שב בתשובה. או יאמר להשיב שבותך כי אילו גלו לך על עונך היה תכף הש"ת משיב את שבותך ומסיר מעליך הצרה ומחזירך לקדמותך ובסבה בלא גלו על עונך ולא חזרת בתשובה הוכפלו הצרות כל יום קללתו מרובה מחברו עד שאח"כ ראו ויחזו הנביאים בעצמם שבאו עליהם משאות שוא כלומר משאות כמשא גמל של צרות רבות ורעות ומדוחים רבים וכמ"ש והלכתם עמי קרי ויספתי וגומר: אי נמי אמר נביאיך חזו לך שוא ותפל אמר בכינוי נביאיך להורות כי אותם הנביאים היו נביאיך שאתה היית מחזיק אותם לנביאים אבל מעולם לא מלאו חזון מה' ולא נביאי היו אלא נביאיך וחזו לך שוא ותפל כלומר נבואות של שקר כי שוא ושקר אחד הם ואומרו והפל הכונה שכל דבריהם היו תפל מבלי מלח דברים שאין להם טעם וכל רואיהם יכירום כי הם שוא ודברי כזב ועכ"ז היו מאמינים בהם ולא גילו על עונך להשיב שבותך כלומר להשיבך ממשובתיך כד"א וילך שובב וכונת להשיב כלומר להשיבך אחור ממשובותיך ולא תהיה שובב עוד: או יהיה פירושו כפי דרך זה שהוא לשון משובה כלומר כונתם במה שלא גלו על עונך היה כדי להשיב שבותך כלומר שתשוב עוד למשובתיך ועוד תוסיף סרה ולא פעם או פעמים חזו לך שוא ותפל אבל נבואות רבות של שוא חזו לך וז"ש ויחזו לך משאות שוא כלומר נבואות שוא מלשון משא גיא חזיון וכו' נבואות רבות של שוא חזו לך עד שהדיחוך מעבודתו ית' וזהו ומדוחים דקאמר: אי נמי מה שאמר שוא ותפל היא כנוי אל העבירות כי כולם שוא ותפל הם וגילו בחטא הראשון שהטאתם היו מגלים לכם הנביאים חטאתכם כיון שהיה חטא יחידי תכף הייתם שבים בתשובה לפניו אבל הם לא עשו כן אבל בתחלה נביאיך חזו לך שוא ותפל כלומר עון יחידי אשר עשיתם ואילו אז גילו לך אותו העון שהיה יחידי בודאי שהיה בנקל לשוב בתשובה ממנו כי אחד היה וז"ש ולא גילו על עונך כאשר היה עון יחידי רק חיפו אותו ולא גילו עליו כדי להשיב שבותך ותשוב בתשובה ואח"כ כיון שעבירה גוררת עבירה הגדלת לחטא והרשעת עד אשר חזו לך משאות של גמל של שוא ודבר כזב והם העבירות וז"ש ויחזו לך משאות שוא ולא זו בלבד ראו אבל ראו לך מדוחים והוא רמז שנדחו לגמרי ללכת לעבוד אלהים אחרים כד"א נדחת והשתחוית להם ואמר מדוחים לשון רבים לרמוז למשז"ל כי לא ע"ג א' לבד עבדו אבל אלוהות רבות עבדו כמנין ימות השנה וכל זה נגרר מהעבירה הראשונה ואפשר כי אומרו ומדוחים לשון רבים הכונה שכל כך רבו מספור עונותיהם עד שהיה בהם די והותר לסיבת השני גליות ושני מדוחים שנדחו לבין האומות גלות ראשון וגלות שני:

(טו) **ספקו** עליך וגומר. הכונה מה מאד תמהו על חרבנך וספקו עליך כפים כל עוברי דרך ושרקו את גופם בתשרקות ויניעו ראשם כמייללים ואמרו בלבם הזאת ולפי שהיתה האמירה בלבם ע"כ לא הוזכרה בכתוב והאמירה שהיו חושבים ואומרי' בלבם היתה הזאת העיר שיאמרו וגו' וכאלו אמר אמרו הזאת העיר וגומר והכונה כי מדרך העולם אם יאמרו על מלכות אחת שהיא כלילת יופי הלא ידאג מלכות אחר' על הטובה של זאת בחשבה איך קנאה ידה וירב תפארת חברתה יותר משלה אבל לירושלם לא היה כן רק כל העולם היו ששים ושמחים שיאמרו על ירושלם שהיא כלילת יופי וז"ש הזאת העיר כלומר כלום היתה זאת העיר שמה שהיו אומרים עליה שהיא היתה כלילת יופי זה היה משוש לכל הארץ ולא ידאגו על זה כלל ועקר כמנהג העולם על מעלת שאר עיירות: אי נמי בהיות כי ג' מיני יללות הם הא' הוא סיפוק כף אל כף הב' קול יללה בפה הג' הנעת הראש מצד אל צד ושלשתן נעשו על ירושלם הראשונה ספקו עליך כפים כל עוברי דרך והזכיר עוברי דרך לפי שגם להם הגיע היזק מחורבנה כי מד' פנות העולם היו מביאין סחורותיהן למוכרם שם וגם שרקו בפיהם וישמיעו קול יללה וגם ויניעו ראשם כדאמרן על בת ירושלם והנעת הראש וקול היללה היה על בת ירושלים והיא האומה הנבחרת שהיה בה אשר שפו תמו מקרבה ושפכו דמים כמים סביבות ירושלם ואמנם על העיר גופה שנחרבה עד היסוד בה והיתה תל עולם עליה דאגו בקרבם לבד ולכן לא הזכיר אמירה בה רק הזאת העיר וכו' כי חשבו בלבם הזאת העיר שהיו אומרים עליה שהיא היתה כלילת יופי לפי שמדרך כל הארצות הוא שכל אחת משובחת מחברתה בדבר אחד אם בזרועיה מה שגדל בזו אינו גדל בזו אם בסחורותיה הסחורה שנמצא בכאן אינה נמצאת בכאן והא' צריכת לחברתה להביא אליה הדבר אשר חסר בה אבל ירושלים לא כן היא כי די היא לכל הארצות והיתה כלילת יופי כלומר שלמת היופי לא יחסר כל בה והיא היתה משוש לכל הארץ כי מינה יתזנין כל העולם אם בכח כד"א הנותן מטר על פני ארץ ואח"כ ושולח מים אם בפועל כי ממנה היו מוציאים ומוליכים סחור' ומזונות לכל העולם באופן כי כל הארץ היו ששים ושמחים בשליתה וזהו משוש לכל הארץ ועתה תמהו על חרבנה. ואם נדייק כי מן הראוי יות' צודק היה שידבר לשון עבר הזאת העיר שאמרו כלילת יופי מה שיאמרו לשון עתיד ואפשר שהכונה לפי שפעמים רבות גם אם ילכדו עיר אחת ושמו הבתים אפשר שבהמשך הזמן תחזור לקדמותה כאשר היתה בראשונה אבל ירושלים אשר חרבנה היה באכזריות גדול האומרים ערו ערו עד היסוד בה ועשאוה תל עולם ע"כ גזרו ואמרו בודאי שלא תבנה עוד לא תשוב לקדמותה עוד וז"ש הזאת העיר שיאמרו וכו' כלומר הזאת העיר אשר שתבנה עוד ושיאמרו עליה שהיא כלילת יופי ומשוש לכל הארץ כאשר בתחלה:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב ספקו עליך כפים כל עוברי דרך ר"ל כל העוברים איש לא נעדר מהם כלם ספקו עליך כפים כמתמיהי' על השינוי המופלג מן הקצה ולהיות השינוי מפורסם לכל אמר מלת כל וכן שרקו ויניעו ראשם על מה שהיו אומרים לבת ירושלים נביאי השקר הנזכרים לעיל שהיתה כלילת יופי כי לא היו מגלים להם חרפתם ועונותיהם ומומיהם כנז' רק שהיו אומרים שהיא כלילת יופי ועתה עוברי דרך היו תמהים איך היה מקום לנביאי השקר לומר לה בעודה מלאה גילולים תעבים ואשמות שהיתה כלילת יופי ולא גילו על עונה כי עיר ההפוכה כמו רגע אי אפשר שיאמר עליה קודם שתתהפך שהיא כלילת יופי שאם היתה כלילת יופי לא היתה הפוכה מן הקצה אל הקצה כאמור וז"א ויניעו ראשן וגו' ירצה ספקו כפים על הפיכת העיר ושרקו והניעו ראשן על בת ירושלים העם ששם העומדים בקרבה והיו תמהים על מאמר נביאי השקר שהיו אומרים לה שהיתה כלילת יופי וכו' וז"א הזאת העיר כו' ירצ' היתכן שזאת היא העיר בהיותה הפוכה כמו רגע שיאמרו עליה נביאי השקר קודם הפיכתה שהיא כלילת יופי וכו' שאם היה אפשר לומר זה עליה לא הי' אפשר שתהפך כמו רגע אלא ודאי אחר שראינו אותה הפוכה נגזור עליה שלא היתה כלילת יופי רק מלאה גילולים ואיך א"כ יאמרו עליה נביאי השקר שהיא כלילת יופי וכו' עכ"ל . והרב מורי זלה"ה כתב כל עוברי דרך ר"ל דרכם של תורה שרקו ויניעו ראשם ר"ל שחקו ולעגו בספיק' כפים ובשריקה כי כן דרך ומנהג המלעיגים לספוק כפים ולשרוק שן כאשר מלעיגים על איזה אדם והכונה שלעגו על האומה בכללה בספיקת כפים ושרקו וכו' והכל דרך שחוק ולעג ומקונן על זה המקונן ואמר הזאת העיר וכו' באה להיות לעג וקלס לסביבותיה עכ"ל:

(טז) **פצו** עליך פיהם כל אויביך. וימלאו פיהם שחוק ושרקו שריקות של שמחה ויחרקו שן ואמרו בלענו הכונה שהיו אומרים כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה והם המבלעים לא הש"י וז"ש בלענו אך זה היום שקוינוהו מצאנו בידינו ובכחנו וראינו היום שקוינוהו ואינו כן רק עשה ה' אשר זמם הוא עשה ולא הם כי צורם מכרם וה' הסגירם וזהו שסמך לזה פסוק עשה ה' אשר זמם וכו'. אי נמי אמר פצו עליך פיהם וכו' ואמרו בלענו הכונה בהיות כי גם מהאויבים נאבדו הרבה מהם וכמעט רובם כי גבורי ישראל הכו בהם מכה רבה אבל לבסוף נצחו האויבים ועכ"ז גם אם נצחו שמחו עד מאד ופצו פיהם ואמרו האמ' שבמלחמה הזאת בלענו את עצמנו אך זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו ונצחנו ולזה אנו שמחים אף אם בלנו מה בלענו את עצמנו ומיושבת בזה מלת אך אי נמי אמר פצו עליך פיהם כל אויביך הכונה כי ידוע הוא כי האויב הוא בלב ובקרבו ישים ארבו והוא אויב לו ואמר המקונן הנה אויביך שעד עתה היו לך אויבים בלב ולא בפה עתה בראו מפלתך פצו עליך פיהם כל אויביך ופרסמו האיבה שהיה בלבם ושרקו ויחרקו שן ובפירסום שאו ושמחו אמרו בלענו הכונה כי אמרו האויבים ידענו ונאמנה כי בזאת השמחה אנו שמחים על מפלתם בזה בלענו את עצמנו ע"ד בנפול אויבך אל תשמח וגו' כי הש"י בהשגחתו ישיב מעליו אפו ויביאהו על השמח ויבלע וישחית אותו והוא נופל והאחר קם וגם אם ידענו שבלענו את עצמנו בשמחה שאנו שמחים עכ"ז נשמח היום ומחר יהיה מה שיהיה וזהו מיעוטו של אך כי כל אכין ורקין מיעוטין וז"ש אך זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו ונגילה ונשמחה בו ולמחר יהיה מה שיהיה ויבא מה שיבא. אי נמי אמר פצו עליך פיהם כל אויביך הכונה שפצו פיהם לאכול את ישראל ואכלו את ישראל בכל פה ושרקו הוא תנועה אל הגילה והשמחה שהיו שמחים על הרעה הבאה על ישראל ובכל זאת לא נתקררה דעתם אלא עתה מחדש חורקים שניהם עליהם כד"א וחורק עליו שניו כך הם חורקים שניהם על ישראל לעשות עמהם רעה נוסף ז"ש ויחרקו שן ועד"ז אמר איוב בעולם ידך הטעמני מטעמה יקרא שמטעמי' אותו לעשות לו רעה ע"ד וישטום עשו את יעקב וכו' ואמר איוב לשי"ת אילו המטעמה שהטעמתני היתה קודם שהביא אלי היסורין שהרגשתי

אבל

דַּהֲוֵינָא מְתִינָן אַשְׁכַּחְנָא חֲזֵינָא׃ יז עשה עֲבַד יְיָ מַה דַּחֲשִׁיב גְּמַר
מֵימַר פּוּמֵיהּ דִּי פַקֵּיד לְמשֶׁה נְבִיַּיָא מִן יוֹמִין קַדְמָאִין דְּאִי לָא
נַטְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת פִּקּוּדַיָא דַייָ עָתִיד לְאִתְפְּרַע מִנְהוֹן פַּגַּר וְלָא
חָס וְאַחְדֵּי עֲלַיִךְ בְּעֵיל דְּבָבָא אָרוּם יְקַר מְעִיקָיִךְ׃ יח צעק צְוַוח
לִבְּהוֹן קֳדָם יְיָ דְּרַחִים עֲלֵיהוֹן שׁוּרָא יְקָרָא דְּצִיּוֹן זִילְגִי כְּנַחְלָא
דִּמְעִין יְמָם וְלֵילְיָא לָא תִתְּנִין תַּנְחוּמִין לְצַעֲרִיךְ לְפַיְינָא צְלוֹתָא דִּי

כ' ר"פ כ'. ל' — רָאִינוּ׃ יז עָשָׂה יְהוָה אֲשֶׁר זָמָם בִּצַּע אֶמְרָתוֹ אֲשֶׁר
ל' — צִוָּה מִימֵי־קֶדֶם הָרַס וְלֹא חָמָל וַיְשַׂמַּח עָלַיִךְ אוֹיֵב
כ'. י"ד בכסיפ' — הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ׃ יח צָעַק לִבָּם אֶל־אֲדֹנָי חוֹמַת
ל' — בַּת־צִיּוֹן הוֹרִידִי כַנַּחַל דִּמְעָה יוֹמָם וָלַיְלָה אַל־

עשה ב' ר"פ וסימן עשה ירח למועדים. עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו.
תולדות אהרן בלע אמרתו. זכר נח:

אבן עזרא

פתחו. יפלה פיהו: (יז) בלע. כלה. וכן ודיו תבלענה: (יח) פוגת. דבק והטעם

רשי

(יז) בלע אמרתו. כלה גזרתו כמו (איוב ו) יתר ידו ויבלעני: אשר צוה מימי קדם. שכתוב בתורה (ויקרא כו) ויספתי ליסרה אתכם שבע: (יח) פוגת. הפגרה טרישאלמי"נט כמו (בראשית מח) ויפג לבו: בת עינך. שחור של עין סקורין

לחם דמעה

אבל רע ומר עלי ענין זה כי אחר שהכיתני בעונש ידך תחזור ותשממני מחדש כאלו לא הכיתני עד עתה כלל וכן עשו אלו האויבים לישראל אחר אשר פצו עליך פיהם ושרקו ושמחו על כל הרעה אשר הגיעו אותך עתה מחדש ויחרקו שן שהוא תנועת המשטמה ויטעמו אותם אמרו בלענו כלומר מה שעשינו עד עתה הוא אשר בלענו והשתתגו בהם אבל עדיין הם קיימים כי לא עשינו בהם כליה אלא שבלענו בהם אבל אך זה היום שקוינוהו והוא לעשות בהם כליה ח"ו מצאנו ראינו כי אחר בהם כבושים תחת ידינו הרי מצאנו מה שקוינו ולכן אומרים בכל עת לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד ובכל יום ויום עומדים עלינו לכלותינו וזו היא תקותם ומאוייהם והב"ה מצילנו מידם וקרוב לדרך זה מצאתי להר"מ אלמושנינו ז"ל. וז"ל כתב פצו עליך פיהם כל אויביך ר"ל אויבי' שהיו מקוים שהפך כשראו הרעות הגדולות הנז' שבאו עליך מרוב שמחתם פצו פיהם כלומר פתחו פיהם והוא משל לשחוק הגדול בהרחבת הפה כנודע וכן שרקו ויחרקו שן שהוא מין לעג שעושים בשריקה בפה ותריקת השנים עד כאן הוא מה שהיו מורים שמחתם בתנועו' בפה ובשנים אך זה היום שקוינוהו ירצה שהיו אומרים כי הנה הם בלעו פעמים רבים ואיננו חדש בהם הנקמה כי עשו כאלה רבות וזה אמרו בלענו וכו' אך כלם היו באותם הנקמות בהזדמן אתגם זה היום המיוחד לישראל לא בא במקרה רק שקוו אותו וע"כ הם שמחים ביותר כי הדבר אשר יקוה האדם בייחוד ישמח בו יותר כאשר יבא וז"א אך זה היום שהוא ממעט הימים האחרים שבלעו את שונאיהם וזה אמרו בלענו כאלו אמר אנחנו בלענו פעמים רבות אך הבלע הזאת שביום הזה הנה זה היום בייחוד הוא שקוינוהו ועתה כבר מצאנו אותו וראינו בעינינו שזה הוא וכאילו אמר מצאנו בלי ספק והוא שראינו אותו בעינינו ובזה נתיישב הכתוב על נכון ביישוב מלת אך שממעטת כי אכין ורקין מיעוטין והיא קשת הסכנה וקשת היישוב עכ"ל. וכבר פירשתי כמה שיתיישב מלת אך: **ובמדרש** למה הקדים הפ"א לעי"ן לפי שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם. ע"כ. הכונה שנקו מכ"מ וכמו שהם הקדימו הפ"א לעי"ן ואמרו מה שעדיין לא ראו כן השי"ת הקדים הפ"א לעי"ן וכתב פצו עליך פיהם ואח"כ עשה ה' אשר זמם והכונה כי גם האויבים הקדימו את עצמם ופצו פיהם ויחרקו שן על ישראל קודם העין כלומר קודם אשר עשה ה' אשר זמם כי האויב שיעשה הוא אחר שנתן לו רשות מה' כי ה' התחיל ואח"כ יעשה הוא מה שעשה אינו מן התימה אבל אלו קדמו ועשו הם את שלהם ופצו עליך פיהם ואח"כ עשה ה' אשר זמם והיה זה חלף עבודתם ומעשיהם אשר עשו גם המה שהקדימו הפ"א לעי"ן. א"כ אין כונת רז"ל רק שהכתוב השמיענו בסיפוך האותיות העון אשר בידם שהקדימו הפ"א לעי"ן:

(יז) **עשה** ה' אשר זמם וכו' הכונה לפי שמדרך העולם שאני המחשבה אינה באה לידי מעשה אמנם עתה השי"ת כל מה שזמם וחשב הכל הביא לידי מעשה וז"ש עשה ה' אשר זמם ועוד שהאדם שמתכעס על חבירו בדברו מה שרוצה לעשות לו להנקם ממנו אז באותו הדיבור הוא מתנחם מעט ושופך כל כעסו באמירה לבד ע"ד וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו אשר הרצון בו כי במה שדבר לעשות לעמו שפך חמתו בדיבור וזה היה סיבה כי ניחם ה' על הרעה אמנם בחרבנה של ירושלים לא עשה כן השי"ת אבל אף אם דבר אותו מקודם אח"כ בעת המעשה בלע והשלים כל אמרתו אשר צוה מימי קדם. **ואפשר** לפרש בלע לשון בילוע וחילוק הכונה כאלו מתרעם ישראל כביכול על השי"ת על אשר ראינו כי שלוח שלח את עבדיו הנביאים מהם ניבאו על הרעה הבאה על ירושלים ומהם נבאו על נחמתה שהשי"ת יחמול עליה וינחמם בביאת משיחנו ולפי שנתארך הגלות עד מאד אמר כמתרעם הנה עשה עד עתה השי"ת אשר זמם אבל נראה שבלע מלשון בילוע וחילק את אמרתו אשר צוה מימי קדם ע"י עבדיו הנביאים שקיים המקצת האחד והם הנבואות הרעות ולא קיים המקצת האחר והם הנבואות הטובות והנחמות ז"ש הרס ולא חמל ר"ל שהוא צוה להרוס ואח"כ לחמול ולרחם עליה בביאת משיחנו והוא בלע וחלק אמרתו אשר צוה מימי קדם והרס ולא חמל ועוד עשה לנו ע"ד מ"ש ז"ל כל המיצר לישראל נעשה ראש והוא בעצמו מש"ה היו צריה לראש וכו' כלומר צריה שהוא יותר מאויב זכה והיה לראש האמנם אויביה בשביל שלא היצרו בעצם לישראל לא זכו להיות לראש אבל בעבור היותם אויבים לבד שלו לבד שקטים ושאננים וכן עשה כאן השי"ת האויב שאינו במדרגת צר שימח אותו וז"ש וישמח וכו' כלומר שמח למי שהיה עליך אויב אמנם לצריך נתן מעלה יתירה שהרים את קרנם ומלכותם ונעשו ראש וז"ש הרים קרן צריך. **א"נ** סיפר מהפלגת הצרות אשר באו על ישראל כי ראו ראינו כל ריבוי התוכחות אשר בפ' ואם בחוקותי וגם במשנה תורה ואת כולם השלים והביאם עליהם לא נשאר בהם עד פ' ולא זה בלבד אלא גם תוכחות אחרות אשר לא הועלם על ספר אלא שנשארו במחשבה אפילו אותם הביא עליהם אשר לא כתוב בספר וז"ש עשה ה' אשר זמם והם אותם מיני רעות אשר עלו במחשבה ולא הוציאם בפיה בימי קדם בעת שאמר התוכחות רק נשארו במחשבה גם אותם עשה אחר אשר בלע אמרתו והשלים להביא עליהם כל אותם התוכחות אשר אמר וצוה מימי קדם אח"כ עשה אותם אשר זמם במחשבה והרס ולא חמל כלל ועוד עשה אחרת אשר היא שקולה כנגד כולם והיא שמחת האויב וע"כ פרט אותה וז"ש וישמח עליך אויב ולא זה בלבד עשה אבל בהיות כי הש"י היה לעולם מקנא בזה כי כעס אויב אגור פן יאמר ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת וביום אפו לא פנה אל זה כלל אבל הרים קרן צריך קרנם ומלכותם ואפי' שהיו הם מתגאים בקרנם ומלכותם לא פנה אל זה כדי להנקם מישראל עבר על דעתו והרים את קרנם:

(יח) **צעק** לבם אל וגומר. אפשר שהמקונן היה מדבר עם השכינה והיה א"ל מצד ישראל הנה הם עשו המוטל עליהם וצעק לבם אל אדנ"י אבל גם את אשר את היא חומת בת ציון ולעולם היית להם לחומה ולמחסה ביום זעם גם את שפכי לבך וגומר והורידי כנחל דמעה וגו' אולי מנייהו ומגך השתיים הגאולה: **או** אפשר שהמקונן סיפר בכאן כל מה שעשו ישראל מתפלה וצעקה ואמר כי צעק לבם אל ה' וכתוב באד"נות שהיא השכינה להורות כי צעק לבם אליה ויאמרו לה תומת בת ציון הורידי כנחל וגו' כלומר את שלעולם היית חומת בת ציון ומרחמת עלינו גם אתה הורידי כנחל וגומר כי עת צרה היא ליעקב. **א"נ** ראה המקונן כי אם חומת בת ציון היתה מתרעמת עליו ית' לאמר לו אם ישראל חטאו אני מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי ושפכת חמתך בעצים ובאבנים האו' ערו ערו עד היסוד בה ואם היתה מתרעמת קודם שיחזרו ישראל בתשובה בודאי שהיתה תרעומתה לפוקה ולמכשול לישראל כי אמור יאמר לה השי"ת אם איך רוצה לפרוע את חובת ישראל הריני חוזר ופורע את חובי מישראל לכ"א המקונן כמדבר עם החומה ואמר צעק לבם וגומר כלומר בזמן אשר ישראל כבר שבו בתשובה שלימה ולא מן השפה ולחוץ רק מלב ומנפש ועכ"א צעק לבם בזמן אשר צעק לבם של ישראל אל ה' כי אז שבו בתשובה שלימה אז את חומת בת ציון תתבעי עלבונך והורידי כנחל דמעה וגו' כי אז כאשר יענה הש"י אותך ויראה מה שנעשה לך וירצה לרחם עליך אין פחד כלל שיחזור וישפוך חרונו ית' על ישראל כי כבר צעק לבם אל ה' ושבו בתשובה והשב בתשובה כקטן שנולד דמי והימים הראשונים יפלו לא יזכרו ולא יפקדו ולכן כיון שכבר צעק לבם אל ה' ושבו בתשובה את חומת בת ציון תתבעי עלבונ' כי מה פשעך כי דלק אחריך והורידי כנחל דמעה ולא אמר הורידי כנחל דמעות להורות על איכות הבכיה וכמותה עד שכל דמעה ודמעה תהיה איכותה וכמותה כנחל ואמר ג"כ שלא תהיה הבכיה בלילה לבד כמ"ש לעיל בכה תבכה בלילה אמר הורידי כנחל דמעה יומם ולילה לא ישבות ואמר אל תתני פוגת לך כלומר גם אם יומם ולילה בהתמדה א"א להיות בוכה ומורדת דמעות כי בהכרח הוא שתנוח מעט כי מי יש לו כח להתמיד בבכיה יומם ולילה תמיד עכ"א אל תתני פוגת לך על הפוגה אשר היא הכרחית איני מזהירך עליה כי בהכרח הוא להפיג מעט אבל על הפוגה הבחיריית שאפשר שלא תתני בבחירתך פוגת לך על זה אני מזהיר אותך אל תתני פוגת לך ובזה דייק מלת תתני ולא אמר אל תהיה פוגת לך כי הויית הפוגה היא הכרחית אבל הזהיר על הבחיריית ואמר אל תדום בת עינך כלומר ואף אם אפשר שתתני פוגת לך שלא להוריד לעולם ועד דמעה כשיעור הנחל עכ"ז פתות לא יהיה שעה שידום בת עינך מכל וכל אבל לעולם תהיה בוכה ואל תדום בת עינך אפי' שיהיה מעט טיף טיף כנגד טיף טיף אל תדום בת עינך. **אי נמי** אמר עשה ה' אשר זמם כלומר מהדברים אשר עשה ה' והוא בעל הרחמים הוא אשר זמם וחשב בתחלה במיתון רב ולא עשה דבריו במהירות בבעט מבלי העיון ומחשבה כי אם היה עושה הש"י דבריו במהירות בחרון אפו אולי ח"ו היה מכלה את ישראל ולא היה נשאר ביום אף ה' פליט ושריד אמנם מהדברים אשר עשה ה' שהוא רחמן עשה שזמם חשב ראשונה שיטב מה שעתיד לעשות טוב

תִּתְּנִי֙ פּ֣וּגַת לָ֔ךְ אַל־תִּדֹּ֖ם בַּת־עֵינֵֽךְ׃ יט ק֣וּמִי ׀ רֹ֣נִּי י׳. נ׳
בַלַּ֗יְל לְרֹאשׁ֙ אַשְׁמֻר֔וֹת שִׁפְכִ֤י כַמַּ֙יִם֙ לִבֵּ֔ךְ נֹ֖כַח בלילה קרי כ״ד
פְּנֵ֣י אֲדֹנָ֑י שְׂאִ֧י אֵלָ֣יו כַּפַּ֗יִךְ עַל־נֶ֙פֶשׁ֙ עֽוֹלָלַ֔יִךְ י״דכסיפ׳. ח׳ כ׳ חד חסר
הָעֲטוּפִ֥ים בְּרָעָ֖ב בְּרֹ֥אשׁ כָּל־חוּצֽוֹת׃ כ רְאֵ֤ה יְהוָה֙ כ׳ חד חסר ד׳. נ״ס

לָךְ וְלָא תִשְׁתּוֹק עֵינָךְ מִלְּמִדְמַע׃ יט קומי קוּמִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל
דְּשַׁרְיָא בְּגָלוּתָא עֲסוֹקִי בְּמִשְׁנָה בְּלֵילְיָא אֲרוּם שְׁכִנְתָּא דַיְיָ שַׁרְיָא
לְקִבְלִיךְ וּבְפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא בְּשֵׁירוּי שַׁפְרְפָרָא שַׁדְיָא הֵיךְ מַיָּא
עֻקְמוּמִית לִבֵּיךְ וְהַדְרִי בִּתְיוּבְתָּא וְצַלָּאִי בְּבֵית כְּנִשְׁתָּא כָּל קֳבֵל
אַפֵּי יְיָ טוּלֵי לְוָתֵיהּ בִּצְלוֹ יָדַיִךְ עַל נַפְשַׁת עוֹלֵמַיִךְ דְּצָחֲיָן בְּכַפְנָא
בְּרֵישׁ כָּל מְחוֹזִין׃ כ ראה חֲזֵי יְיָ וְתֵהֵי מִסְתַּכֵּל מִן שְׁמַיָּא לְמַן

בלילה בליל כתיב קומי רני בליל וקרי בלילה והוא חד מן כ״ט מלין חסר ה׳ בסוף תיבותא וקרי׳ וסימן נזכר במסרה רבתא במערכת אות הה״א בס״ד :

תולדות אהרן קומי רני . תמיד לג זוכר בשלח :

רשי

סקורין פורני״לש: (יט) אשמורות. שתי חלקי הלילה שהלילה נחלקה לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות: העטופים. אשפומי״ן בלע״ז: עוללי

אבן עזרא

והטעם פוגת עין מגזרת ויפג לבו: (יט) רני. הרמת קול בשיר או בנהי וכ׳ ותעבור

לחם דמעה

עשה כדי לרחם על ישראל כי בלע אמרתו ע״ד מרז״ל קרע פורפירין שלו ואפשר שהכונה הוא כינוי אל השכינה שהוא כמו לבוש אל שאר מדותיו יתברך אשר הם אוכיח ונשמה אליה כביכול יבזע פורפירין שלו הכונה שאלהם בגלות וכמש״ה ובפשעיכם שולחה אמכם ועונינו הוא שגלם וזה״א בלע אמרתו והכונה כמו אמרת אלוקי אשר צוה מימי קדם כלומר כי כן צוה מימי קדם אשר יקח את שכינתו מעמו בעבור ישראל וכמרז״ל ושב ה׳ אלהיך וגו׳ והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד שהשכינה עמהם ועוד עשה כדי לרחם על ישראל ושלא לעשות ח״ו כליה כי השליך חמתו בעצים ובאבנים וז״ש הרס ולא חמל ועוד רצה לצער את גופם בשמחת האוי׳ שמשמח אותו וז״ש וישמח וגומר וגם הרים קרן צריך וכל זה כדי להרבות ביגונם של ישראל כדי למרק את עונותיהם והביא עליהם אופן אלו הצרות כדי שלא לעשות בהם ח״ו כליה. ואמר צעק לבם אל ה׳. הכונה שהוא כמדבר עם הצדיקים ואמר להם הנה כל כוללות ישראל גם אם אינם מורידים כנחל דמעה יומם ולילה עכ״ז לבם בקרבם אגן שהדי כי כבר נכנע צעק לבם אל ה׳ ולפחות שהרהרו תשובה בלבם וגם אמר בלשון יחיד צעק לבם ולא אמר וצעקו לבותם וגו׳ להיות כי אין חילוק הלבבות ביניהם רק כולם בלב אח׳ אבל אתה חומת בת ציון והם הצדיקים שבדור שהם כחומה לבת ציון עליך המלאכה לגמור לגמרי והורידי כנחל דמעה יומם ולילה וגו׳ עד שיבא לציון גואל: והרב מורי זלה״ה כתב ז״ל צעק לבם אל אדני וכו׳ הנה הורה להם הנביא דרך התפלה שיתפללו שתועיל להם כדי שינוחו מעט מצער ואמר שצעקתם ובכיתם לא היה עליהם ולמה שנוגע לעצמם וגופם רק על השגחת השי״ת והשפעתו ושכינתו שנסתלקה מהאומה גם על חרבן בית השי״ת ועיר הקדש וז״ש צעק לבם אל אדני כלומר בעבור שכינת השי״ת שנסתלקה וגם שהולכת בגלות ובשביל חומת בת ציון ומלת אל מוסף עצמו ואחר עמו הורידי כנחל דמעה יומם ולילה ואומרו אל תתני פוגת לך וכו׳ הכונה כי ידוע שהאדם שהוא חלוש אין לו כח לבכות ולהוריד דמעות אמר אל תתני פוגת לך ר״ל עשה באופן שלא תרפה ותחלים גופך שבעשיתך כן תוכל לעשות שלא תדום בת עינך כי יהיה לך כח לבכות בהתמדה על הצער הגדול אשר הגיע לך כדי שינחמך האל ממעל כרוב רחמיו עכ״ל. והר״ם אלמושנינו ז״ל כתב עשה ה׳ אשר זמם וגו׳ על פי השרש האמיתי המושרש אצלנו שאין רע יורד מלמעלה מפאת השגחתו הנפלאה אפשר שיאמר שהש״י עשה אשר זמם ואשר חשב על ישראל ובלע אמרתו אשר צוה בתורה ושמח אויביו עליהם במה שהרים קרן צריהם וזה כי הש״י כשרוצה להעניש לישראל נותן גדולה לצריו ואויביו כדי שהם ינקמו נקמתו מהם שבע על חטאתיהם והוא כאלו אמר כי במה שהרים קרן צריו הנה בזה לבד בלתי מעשה אחר עשה אשר זמם ובלע אמרתו אשר צוה מימי קדם ושמח עליו אויב שהם כללות הרעות שיבאו על האדם הרע מצד עצמו ושמחת האויב בו ואמר שכל זה יצדק ויאמר שעשה אותו השי״ת במה שהרים קרן צריו כי זאת היא הסבה לכלם והמסבב סבת׳ והרי הוא כאלו עשה אותם ובזה יתיישב הכתוב על נכון שגזרת הרים קרן צריך הוא טעם לכל הקודם כמדובר. אמר עוד צעק לבם אל ה׳ וגו׳ הנה הפסוק הזה הוא קשה הישוב מאד כי בהיותו מדבר לנכח עם בת ציון איך אמר צעק לבם אל אדוני בלשון נסתר ושב לדבר לנוכח עם חומת בת ציון באומרו הורידי כנחל דמעה וגו׳: ואפשר כי מלת לבם שב אל האויבים שקראם צריך כנ״ל כמ״ש הראב״ע ז״ל וז״ל צעק לבם וגו׳ הוא מדבר תמיד עם בת ציון והם האומה הישראלית ואומר להם כי הנה הש״י הרים קרן צריך למה שצעק לבם אל ה׳ נגד ישראל באומרם שהארץ היתה שלהם כי היא היתה תמיד צעקת ז׳ אימות וכמ״ש רז״ל בב״ר שאומרים ז׳ אומות לישראל לסטים אתם שכבשתם וכו׳ והשי״ת לא היה שומע עד עכשו צעקתם בהיות ישראל שלמים אך כשחטאו הגיע צעקת האומות והם הצרים הנ״ל אל ה׳ ושמע צעקתם וע״כ אתה בת ציון ראוי שתורידי כנחל דמעה יומם ולילה שהרעה היא רבה ששמע ה׳ צעקת צריך ונתן להם את ארצך והיא רעה כפולה שהסירה ממך ויתנה להם וע״כ אל תתני פוגת לך אל תדום בת עינך כי יש טעם חזק לשראוי שתבכה ואינו מאמר הצרים כמ״ש הראב״ע ז״ל רק מאמר המקונן שמדבר עם בת ציון כי בזה יתיישב הכל על נכון וחומת בת ציון תהיה לפי זה חומר וכינוי אל החסידים שבהם והם שלמים שבשלמים שהם כבת עין המקונן ואמר שראוי שיבכו כולם יומם ולילה יען שמע ה׳ צעקת האומות כי זה לא יתכן רק מצד עונם והחטאם כי כבדה מאד.

ואפשר לומר עוד שגזרת צעק לבם אל ה׳ שב אל העולל והיונק אשר זכר לעיל שאמר בעטף עולל ויונק וכו׳ ועליהם יאמרו איה דגן ויין וכו׳ ואחר שאמר זה על העוללים ויונקים דבר עם ישראל ואמר מה אעידך כו׳ נביאיך חזו לך וכו׳ ספקו עליך וכו׳ פצו עליך וכו׳ עשה ה׳ וכו׳ עד הרים קרן צריך שכלו נקשר וכאלו אמר שגדול כים שברה בראות העולל והיונק העטופים כחלל ואמר עתה שהעולל והיונק הנז׳ צעק לבם אל אדני כי עם שלא היו יכולים לדבר הנה לבם במה שהיה נכסף אל המאכל היה צועק אל ה׳ ועל זה ראוי שאתה בת ציון תורידי דמעה יומם ולילה ואל תתני פוגת לך ואל תדום בת עינך כי מה שלא שמע השי״ת צעקת עוללים ויונקים הוא מצד רוב רשעתך וע״כ ראוי לך לבכות יומם ולילה כנז׳ ובאלו הפירושים מתיישב הפסוק כלו על נכון עכ״ל. ואני אומר כי לא נתישבו הפ׳ בעצם על נכון כי נדחק בפירוש הכתוב כדי ליישב כי מקצתו מדבר לנוכח ומקצתו בלשון נסתר וכפי הפירושים שפירשתי לעיל נתיישב בעצם הדבור נסתר ונכח דוק ותשכח והכל נתיישב על נכון ואין צורך להשיב הדיבור אל העוללים כי הוא דוחק:

(יט) **הנה** אחר אשר אמר למעלה הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך וכו׳ וזה בודאי שדבר בדרך גוזמא כי בהכרח הוא צריך לישן קימעא עכ״א עתה גם אם תשכב לישן לא יהיה באופן שתשכב כל הלילה עד הבקר אבל קומי בלילה לראש אשמורות ושפכי כמים לבך וכו׳ ואמר רוני כי אין רנה אלא בלילה וביום יצדק לשון צעקה כד״א יום צעקתי והטעם כי ביום יוכל האדם לצעוק בקול רם לפי שע״י קול הברת כל אנשי העיר לא ישמע קול צעקת היחיד אמנם בלילה כי כולם ישנים על מטתם אז לא יוכל האדם לצעוק בקול רם כי ישמע בעיר קולו וכל העם יחרדו לקול צעקתו על כן אין רנה אלא בלילה כי רנה אינה צעקה בקול רם אבל היא בלחש כמרנן ומשמיע דבריו לאזניו לבד ועכ״א קומי רני בלילה. ואפשר עוד דאפיקיה לצעקה זו בלשון רנה לפי שכל הדברים לעולם יקראו על שם התכלית שעתיד להיות וכיון שברור הוא כי צעקה ובכיה זו שאמר שפכי כמים לבך וכו׳ לשמחה ולרנה ושון יהפך לבית ישראל ע״כ קראה רנה מתחלתה על שם סופה: והמתרגם תרגם קומי כניסתא דישראל שריא בגלותא עסוקי במשנה בליליא ע״כ. הנה דמדקדק קרא רני לשון רנה תרגם שהוא על עסק המשנה ונקטינן מהכא שהעוסק במשנה צריך שיקרא אותה ברנה ובניגון יפה. ומ״ש בלילה ולא אמר בראש אשמורות להודיע כי לפחות יהיה זהיר בזה שיקום מעט מזער קודם בוא ראש האשמורות באופן כי הוא כבר קם מן המטה לכשבא ראש האשמורות לא שהוא שוכב ובראש האשמורות קם וע״כ לא אמר בראש האשמורות בבי״ת אלא בלמ״ד לראש אשמורות. וגם אפשר לדייק דמדקדק בליל חסר ה״א הכונה שיקום בחצי הלילה הראשונה ולא אחר שכבר נחלית הלילה כי מחצות ואילך נקרא לילה בה״א וקודם חצות נקרא ליל ובחצי הראשון שולטים המזיקים ולכך נקט קרא ליל שמורים הוא כי אז צריך שמירה בכל הלילות ובליל פסח אין צריך שימור וזה מבואר כי חצי הראשון נקרא ליל וע״כ כתב בכאן בליל ובאומרו לראש אשמורות אפשר שרמז כי המצוה מן המובחר אם יוכל שיקום לראש שני חלקו הלילה כדפרש״י ז״ל ונחלק הא׳ לבד ישן: **ואמר** שפכי כמים לבך נכח פני אדני וכו׳ הכונה לומר כי בתחלה יבכה על מה שנוגע אל השכינה שהיא נסתלקה ויבכה ויצטער על צערה וז״א נוכח פני אדני שהוא כתוב באדנות והיא השכינה ואח״כ ג״כ צעקי ושאי אליו כפיך על נפש עולליך וגו׳ ואין מרחם באופן כי יקדים לצעוק ולבכות על הסתלקות השכינה שהוא העיקר ואח״כ יבכה על נפש העוללים העטופים ברעב ואומרו בראש כל חוצות להורות גודל הצרה והרעב כי לא מבעיא שלא היו הולכים לחפש עליהם לזונם ולפרנסם אלא אפילו שהיו רואים אותם מושלכים בראש כל חוצות אין מרחם עליהם. **עוד** כתב המתרגם עסוקי במשנה בליליא ארום שכינתא דה׳ שריא לקבליך והנה ראוי לדעת על איזו מלה תרגם ואמר ארום שכינתא דה׳ שריא לקבליך ואין לומר כי על נכח פני אדני דקאמר קרא זהו מה שתרגם ארום שכינתא דה׳ שריא לקבליך כי לקמן תרגם מלת נכח פני ה׳ ואמר כל קביל אפי ה׳. ואפשר כי על מש״ה בלילה רמז על השכינה דקאי לקבליה וכאלו אמר קומי ורני בלילה כלומר עם השכינה שנקראת לילה כי היא עומדת לנגדך ועם זה דייק ג״כ דכתיב ליל וקרינן לילה שהוא רמז לרחל ולאה ליודעי חן:

(כ) **ואמר** ראה ה׳ והביטה וכו׳ ידוע הוא כי ראיה מקרוב והבטה מרחוק מלמעלה

אִסְתַּקִּיפְתָּא כִּדְנַן אִם חֲזֵי לִבְנָתָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל פֵּירֵי בִטְנֵיהוֹן
עוּלֵמַיָא רְגִיגְתָא דַהֲווֹ מְלַפְּפִין בְּסִדִינִין דְּמֵלָתֵיהּ עֲנַת מִדַּת דִּינָא
וְכֵן אֲמָרַת אִם חֲזֵי לְמִקְטַל בְּבֵית מוֹקְדְּשָׁא דַיְיָ כַּהֲנָא וּנְבִיָא
כְּמָה דִקְטַלְתּוֹן יַת זְכַרְיָה בַּר עִדּוֹ כַּהֲנָא רַבָּא וּנְבִיָא מְהֵימָן
בְּבֵית מוֹקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָא עַל דְּאוֹכַח יַתְהוֹן דְּלָא

ג׳ וכסי׳ וְהַבִּיטָה לְמִי עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם־תֹּאכַלְנָה נָשִׁים
י״ח פסוק אם אם. חס׳ בליש׳ פִּרְיָם עֹלְלֵי טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן

עללי ו׳ חסר בלישנא וסימן ויעלהו במסילות. מעלל ועד יונק משור עד שה קדמא דשמואל. אשרי שיאחז ונפץ את עלליך. כעללים לא ראו אור. ועללתי בעפר קרני. עללי טפחים:

תולדות אהרן אם תאכלנה. יומא נ״ח סנהדרין ז:

אבן עזרא

ותעבור הרנה הכרוז: (כ) טפוחים. מגזרת טפח כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים

רשי

(כ) עוללי טפוחים. ילדים רכים שעודן גדלים בטפוחי אמותם ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחים בכל יום לתת זהב לבית המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא. רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע כמו שכתוב בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו ע״ג (ד״ה ב כד) ורוח לבשה את

לחם דמעה

מלמעלה למטה ועל כן אמר אם יש ה׳ בקרבנו ואתה שוכן בתוכנו א״כ ראה ה׳ כי ראיה מקרוב ואם אין ה׳ בקרבנו אלא נסתלק מבינינו ועלה למרום עכ״א והביטה מלמעלה למטה הביטה וראה למי עוללת כה ואומרו למי עוללת כה כלומר אפילו שלא יהיה חשוב כערכי שאם היה נמצא בעולם מי שאירע לו כצרותי הייתי מתנחם בו אבל הראני נא למי עוללת כה כי באופן כי בודאי לשעבר לא יש שום נברא שעוללת לו כאשר עוללת לי ולא זה בלבד אבל כמדומה לי כי גם להבא לא יבא לשום נברא צרות כצרותי כי אם היית מעיד לי כי יש רבים שעתידים להיות עורר לויתן ויארע להם ככל אשר אירע לי הייתי מתנחם ג״כ באמרי כי עתיד לבא על אחרים צרות כצרותי אבל כלום תעיד לי אם להבא תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים או אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא כאשר הרגו עתה האויבים בבית ה׳ כמה כהנים ונביאים צדיקים וחסידים באופן כי לא באו ולא יבאו על שום נברא צרות כצרותי ועכ״פ ראה ה׳ והביטה וחוסה נא ורחם: ולפי דרך רז״ל כי מ״ש אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא היא תשובת השי״ת שאמר לישראל אתם אומרים לי אם תאכלנה וכו׳ גם אני אומר לכם וכי אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא כאשר הרגתם אתם לזכריה שהיה כהן ונביא באופן כי בא לכם זה תחת זה. ועם דרכינו יאמר כי השיב להם השי״ת תשובה אם יהרג וכו׳ כביכול אילו הייתי יודע כי לעתיד בדורות הבאים היה עתיד דור שיבא להרוג במקדש ה׳ כהן ונביא בודאי שגם אני הייתי מוחל לכם על מה שהרגתם במקדש ה׳ כהן ונביא וא״כ כיון שעשיתם מהרשע מה שאינו עתיד ליעשות א״כ גם אם אביא עליכם צרות אשר אינם עתידות לבא על שום אדם אינו מן התימה אבל הוא מכ״מ שתאכלנה נשים פרים וכו׳: א״נ אמר קומי רני בלילה דהיינו בגלות הזה הדומה ללילה קומי והתפללי לאל ית׳ לראש אשמורות כלומר בשביל שיבא לך הוא ית׳ ראש אשמורות דהיינו הגאולה אשר היא תקרא ראש אשמורות כי אשמורה תקרא הגאולה לפי שהיא הוראת יציאתם מאפילה לאורה ובכל האשמורות הגאולה לא יש שום אל גאולתנו העתידה כי היא גדולה תמידית ולא יוסיפו לדאבה עוד ועכ״ל קראה ראש אשמורות כי היא ראש לכל הגאולות במעלה ובאיכות ועכ״א רני בגלות הדומה ללילה בשביל שיבא לך ראש אשמורות וזהו לראש אשמורות דקאמר ואמר שפכי כמים לבך נכח פני אדני הכונה לפי שלמעלה אמר הורידי כנחל דמעה וכו׳ אמר עתה כי לא בבכיית העין בלבד תליא מילתא אבל העיקר הוא שגם ישפוך כמים לבו לפי שבכיה זו של הלב היא נכח פני ה׳ לבד כי האדם יראה לראית העינים וה׳ יראה ללבב והעיקר היא הבכיה אשר היא נוכח פני אדני ויעיד עליו יודע תעלומות כי באמת ובתמים נשבר לבו בקרבו ורחפו כל עצמותיו אמנם בכיית העין גם אם עינו בוכה אפשר שהוא לפנים להראות סימני צרה ואולי הלב נוטה או לעקל או לעקלקלות עכ״א שפכי כמים לבך כי זהו נכח פני ה׳ כדאמרן: אי נמי כיון במ״ש שפכי כמים לבך כו׳ אל הענין שפלות לבו כי עיקר הגאוה משכן כבודה הוא בלב וכמש״ה תועבת ה׳ כל גבה לב ועכ״ל צריך האדם להשפיל את לבו ולשופכו כמים כמו שהמים כאשר שופכין אותם תיכף הם יורדים למקום מדרון שפל כל השפלים כן אתה שפכי כמים לבך ואמר נכח פני אדני כלומר דע לפני מי אתה משפיל את עצמך נכח פני אדני אשר לו יאתה הגאוה כד״א ה׳ מלך גאות לבש: אי נמי אמר שפכי כמים לבך נכח פני ה׳ הכונה יאמר על דרך מש״ה כי אפר כלחם אכלתי ושקוי בבכי מסכתי מפני זעמך וקצפך אשר הרצון בו כשיעור הלחם שהייתי אוכל כ״כ אפר הייתי מטבל בו באופן כי האפר והלחם שוים ולכן לא אמר כי אפר בלחם בבי״ת כי אז היה משמע שמטבל הלחם באפר אבל אפשר שהיה האפר מועטה ועתה השמיענו שהיה באפר כשיעור הלחם ושיקווי בבכי מסכתי הכונה ע״ד מ״ש ז״ל כל חמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא באופן כי כאשר מסכתי שקוי ייני בבכי מסכתי אותו והיו על חד של יין תלת של דמעות ואמר מפני זעמך וקצפך כו׳ כלומר לא הייתי עושה כל זאת הבכיה על הרגישי צער איכות וכמות צרותי אבל הייתי מצטער על אשר הכעסתיך והקצפתיך באומרי איך אפשר שאני הקצפתי למי שהוא אדון כל הארץ ז״ש מפני זעמך וקצפך שהכעסתיך והקצפת מפני זה אני בוכה ומתאבל כי על ענין איכות צרותי לא שמתי לב להתאבל מפני כי נשאתני ותשליכני כלומר כי המעלה שהיה לי עד עתה לא היה לי ירושה מאבותי כדי שאתאבל עליה כאשר אבדתי אותה והרי אתה הוא שנשאתני כי מתחלה עבדים היינו לפרעה במצרים באופן שלא אבדתי כלומר משל עצמי כי אתה נשאתני ואתה השלכתני וז״ש כי נשאתני ותשליכני ואין לי לבכות רק מפני זעמך וקצפך כי מי אני שנגרמתי לאל שיהיה הוא בכעס ובפנים של זעם וז״ש כאן שפכי כמים לבך אבל לא תהיה זאת הבכיה על צרותיך רק על אשר זעמת לה׳ במעשיך הרעים ונגרמת שיזעום ה׳ וז״ש נכח פני אדני ויהיה פירוש פני אדני בכאן פנים של זעם כמו פני ה׳ חלקם או ונתתי פני באיש ההוא וכו׳: אמר עוד שאי אליו כפיך ולא אמר שאי כפיך על נפש וכו׳ הורה במלת אליו שינקה תחלה את כפיו מן החמס אשר בכפיו ואח״כ ישא כפיו בתפלה דאם לא כן איך תהיינה בלי נקיון כפים פרושות השמים ובפרשו כפיו יעלים עיניו מהם עכ״א שישאם עליו ר״ל אליו ממש שהוא יראה אותם פרושות ויסתכל בהם ולא יעלים עיניו מהם וזהו שאי אליו כפיך דקאמר ויגיעו אליו ית׳ במה שיהיה נקי כפים ובר לבב: ואומרו על נפש עולליך הכונה שיצעק על העוללים אשר נכרתו כעוללים לא ראו אור ובלי עון והגלותי שמתו מן מיתה טבעי אבל מתו במיתה משונה עטופים ברעב שהרעב מיתה משונה היא ואף גם זאת אילו היו מתים ברעב בבתיהם לא היתה כ״כ רעה גדולה אבל היו מושלכים מתים ברעב בראש כל חוצות ועל כל זה נעקי אל ה׳ ושפכי כמים לבך:

ראה ה׳ והביטה למי עוללת כה כלומר בשביל מי עוללת כה ועשית מה שעשית אם תאכלנה נשים וכו׳ כלומר האם ראוי שיענשו שתאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים ואפי׳ אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא כלומר גם אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא כאשר הרגו את זכריה במקדש ה׳ כהן ונביא האם בשביל זה ראוי שתאכלנה נשים פרים וכו׳ וזהו למאי דנקט בריש׳ כלומר בשביל מי כ״ש כי כבר לקו על אותו החטא כהנה וכהנה וזהו שסיים ואמר שכבו לארץ חוצות נער וזקן וכן בתולותי ובחורי נפלו בחרב נבוזראדן והרגת ולא חמלת אלמלא שנבוזראדן בעצמו נשא עיניו לשמים ואמר הכלה אתה עושה לבך ביום אחד אבל אתה ית׳ שמה שנחת ולא חמלת להשקיט את הדם של זכריה עד שכמעט שטבחת את כל ישראל ואם כן הדרא קושיין לדוכתין האם ראוי גם כן שתאכלנה נשים פרים עוללי טיפוחים וכי ראויים היו לעונש הזה אף אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא: אי נמי יאמר כ״ד זה למי עוללת כה וכו׳ כלומר כי טוביה חטא וזיגוד מינגיד וז״ש ראה ה׳ והביטה למי עוללת כה כי יסרת למי שלא חטא לך האם ראוי שהנשים והעוללים שלא הרגו את הנביא הם ישאו את עונו וז״ש אם תאכלנה כו׳ כלומר אם ראוי הוא שהנשים שלא חטאו תאכלנה את פרים עוללי טיפוחים אשר העוללים גם כן לא חטאו בזה האם ראוי העונש הזה לאלו אפילו אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא כי העונש היה ראוי להורגים לא לאלו כ״ש כי גם אשר חטא לך כבר מחית אותו מספרך כי כבר שכבו לארץ חוצות נער וזקן וכו׳ ואם כן ראה ה׳ והביטה וחוסה וחמול על עמך ישראל. והר״ם אלמושנינו ז״ל כתב שזכר שמקונן שתשוב עדת ישראל אליו ית׳ בשלימות דיבור ומחשבה ומעשה כנגד הדבור אמר קומי רני בלילה קומי עתה בזריזות רני שתהא בהרמת קול בשיר בלילה לראש אשמורות בזמן הנאות [illegible] המעיקים והטרדות השונים ולשלמות המחשבה אמר שפכי כמים לבך נכח וגו׳ שהלב יחשוב ויכוין אליו ית׳ ואפשר שרמז שתהיה מחשבתו פשוטה ונקי׳ מבלי סיג ופל שתהיה פשוטה בלתי הרכבה כלל אמר שתהיה כמים הפשוטים זכים וברים נכח פני ה׳ ולשלמות המעשה אמר שאי אליו כפיך כי רוב המעשה נעשה בכפים ועכ״א שמעשיו יהיו מכוונים אליו ית׳ ע״ד שפי׳ בפ׳ שאו ידיכם קדש שבא על אזהרת שלמות המעשה וכל זה ראוי לעשות על מה שקרה מנפש עולליך שהיו עטופים ברעב בראש כל חוצות וזה לא יתכן שיהיה רק מרוב עונות העם ותפלת הקהל היא כי העוללים ההם לא חטאו רק שהש״י פוקד עון אבות על בנים ומה גם בהיות הענין ההוא בראש כל חוצות שסבבה השגחתו ית׳ שיהיה כן כדי שכולם יביטו יראו יזכרו וישובו אל ה׳ כאמור עכ״ל. עוד כתב ואפשר שכיון במ״ש שפכי כמים לבך הכונה להיות שהש״י כעס על ישראל ושערי תפלה ננעלו כי בערה כאש חמתו ית׳ כמ״ש בפתיחתו איכה יעיב באפו וגו׳ עכ״א שתשתדל לכבות אש חמתו ית׳ בהפלגת כונתה בתפלתה אליו יתברך ותחשוב שלבה יהיה במדרגת מים לכבות אש חרונו ית׳ וז״א שפכי כמים לבך נכח וגו׳ ותהיה מלת פני כמו פני ה׳ חלקם והוא כאלו אמר שנגד פני ה׳ שהוא פנים של זעם וחרון אף תשפיך לבה כמים בכונה נכונה ובמחשבה שלמה. ואמר כי אף אם לא יספיק זכותה לשאת אליו ית׳ כפים פרושות בתפלה ובקשה הנה בזכות נפש העוללים ויונקים תקובל שועתה וז״א על נפש עולליך ר״ל שתפללי אליו בכפיך פרושות לפניו ית׳ כמבקשת רחמים על נפש עולליך כלומר עול

ספך

וְנָבִיא׃ כא שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן בְּתוּלֹתַי ל׳.
וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶחָרֶב הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ לֹא ג׳ וגסיפרא
חָמָלְתָּ׃ כב תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי מִסָּבִיב וְלֹא י״א. כ״ס
הָיָה בְּיוֹם אַף־יְהוָה פָּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר־טִפַּחְתִּי ל׳. ל׳

תַעַבְדוּן דְבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ כא שכבו דְמָכוּ עַל אַרְעָא בִּמְחוֹזִין עוּלֵימַיָא וְסָבַיָא דַהֲווֹ רְגִילִין לְמִשְׁכּוֹב עַל כָּרִין דְמֵילַת וְעַל עַרְסִין דְשֵׁן דְפִיל בְּתוּלָתַי וְרוּבַי נְפָלוּ קְטִלִין בְּחַרְבָּא קְטַלְתָּא בְיוֹם רוּגְזָךְ נְכִיסְתָּא וְלָא חַסְתָּא׃ כב תקרא תְּהִי קָרֵי חֵירוּתָא לְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל יַד מְשִׁיחָא הֵיכְמָא דַעֲבַדְתְּ עַל יַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּיוֹמָא דְפִסְחָא דְאִתְכַּנְשִׁין עוּלֵימַי חֲזוֹר חֲזוֹר מִן כָּל אֲתַר דְאִתְבַּדַּרוּ

רשי

את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה: (כב) תקרא כיום מועד. כמו קראת בלשון הווה הוא: מגורי. שכיני הרעים להאסף עלי להשחית: אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם. הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם:

אני

אבן עזרא

קטנים שישנו: (כא) שכבו. מטעם ושכבתי עם אבותי: (כב) מגורי. מגזרת גורו לכם מפני חרב וי"א שהטעם אנשי מגורי:

פירוש הטעמים

(א) **איכה** יעיב. לא הגביה השם את ציון רק באפו כדי להשליכה ממקום גבוה: (ב) והשפיל המבצרים וחלל מלכה שהיו דרים במגדל וארמון: (ג) גדע כל קרן ישראל השתי ממלכות: (ד) לא די שלא נלחם עם הצר אלא שהשיב אחור ימינו כאילו אין כח לו עד ששב כאויב: וטעם באהל אם תפול האש בו הכל יאכל מיד: (ה) בלע ישראל על גלות שומרון והיה יהודה אחרי גלות השבטים באנחה: (ו) ואחר כך גלה סכו שהוא מקום הדביר. וטעם כגן אשר נפלו עליו. וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את המצות והמלך משמר התורה בכחו ולשניהם נתן תורה: (ז) חומת ארמנותיה שב אל המקדש וקול נתנו הצרים בבית ה' מרוב שמחתם כאשר היו ישראל עושים במועדם: (ח) נלכד הבית כי נפלה חומת העיר ונבקעה: (ט) כאשר טבעו שעריה הלך המלך בגולה ונשאר בלא משנה תורה וגם הנביאים נפסקה נבואתם מהם בארץ נכריה: (י) על שנפלה גבהות ציון ישבו על עפר הזקנים בגולה והבתולות לא תשמחנה בחופתן: (יא) וכל אחד מן הזקנים אומר כלו בדמעות עיני כאשר יזכור ימי הרעב בציון: (יב) האם היא המינקת על כן זכר האמהות ולא האבות: (יג) מי עדים שאירע להם כך ואם השבר גדול כים לא ימצא חובש אחד לו: (יד) כל זה בא אליך בעבור נביאיך ולא נביאי השם: (טו) יש נאנחים עליך כאשר שממת ויש מניעים ראש ומלעיגים: (טז) הרחיבו פה כל האויבים: (יז) כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים: (יח) צועק לב צריך והטעם כי נתנו צעקות כנגד השם והם אמרו לחומת בת ציון שתבכה: (יט) ותתאונן על עולליה והמתים ברעב ותאמר כן: (כ) שהנשים אוכלות בניהן והנביאים והכהנים יהרגו במקדש והמפרש כי על זכריה ידבר דרך דרש: (כא) מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים: (כב) כאילו קראת כל הפחדים שהיו לי וקבצתם סביבי ואשר טפחתי הם הקטנים ואשר רביתי הם הגדולים כמו ורבי המלך. כלם אויב אחד יכול לכלותם:

אני

לחם דמעה

סמך שלמות נפש עולליך שלא חטאו והיו עטופים ומתים ברעב בראש כל חוצות. אמר עוד ראה ה' והביטה וגו'. אחר שהשלים הענין לקונן על הרעות שבאו על ישראל מראש ועד סוף כסדר ושב לדבר אליהם שיתפללו לפניו ית' וישובו בתשובה שלימה לפניו כראוי שב לדבר נכח פני השי"ת בהוכיח לפניו יתב' שראוי שינחם על הרעה לעמו וצאן מרעיתו כי הרע והעונש היה יותר מהראוי ובא בטענה נכונה באמור אליו ית' שעשה ב' דברים זריה אכזרים והרכיב שניהם יחד בנושא אח' שעיקר העונש הגיע למי שלא חטא מה זה כי העונש והרע היותר גדול בהיה פה היה מה שסיפר בסדר האחרון באומר ידי נשים רחמניות וגו' שהיא האכזריות היותר גדול ומופלג שאפשר שיצוייר והוא אכזריות מצד הרע המגיע להן והב' מצד היותו בלי סבה כי העוללים ההם לא חטאו והם נענשים על לא חמס בכפם וגם הנשים אשר אכלו אותם לא חטאו במדרגת חטא האבות אשר עברו חק הפרו ברית תורת אלקינו וא"כ איך השי"ת יעשה כן שיהיה העונש כ"כ בהפלגה ושיהיה בנושא שלא היה ראוי אלא מסורת הדין בהרכבה הנושא אשר עליו בא העונש מב' דברים שאין בשום אח' עון אשר חטא והם הנשים והבנים והגיע העונש לשניהם מורכבי' בנושא א' יחד שאם היה בא לכל אח' בפני עצמו לא היה כ"כ רע וזה כלו כלל באומ' ראה ה' והביט' וגו' ר"ל ראה העונש הגדול והביט' בנושא אשר פעלת זה כי ע"כ כפל הראיות במלות שונות והם הראיה וההבטה ואמ' ראה העונש המופלג והביטה אשר בו פעל שהוא בלי חטא וז"א למי עוללת כה ועל אופן העונש בהרכב' בנז' אמר אלה כה וז"א למי עוללת כה שהוא כאילו אמר הבט ב' דברים למי עוללת שהם הנשים והעוללים ואיך עולל' אותו בהרכבת שניהם כאמור שהוא הפלג' העונש וכאלו אמר וראה שכה עוללת וגומר ופיר' הענין באו' אם תאכלנה נשים פרי' ירצה בהיותן נשים שלא חטאו הן וכ"ש פריה שלא טעמו עדיין טעם חטא לא היו ראוים לעונש וכ"ש לעונש אכזרי כזה שהנשים הרחמניות עצמן יאכלו פרי בטנם והם עוללי טפוחים אשר טפחו אותם האם. וכן היהרג במקדש ה' כהן ונביא אשר העונש הוא גדול ואכזריות מופלג והוא ג"כ שתים רעות מורכבות בנושא א' שיהרגו במקדש ה' מקום המשפט שמה הרשע והוא בנושא נקי מכל חטא ועון והעונש בו בלתי ראוי מחמת הצדק בכל א' מהם בפני עצמו שמקדש ה' מה חטא וכן כהן ונביא שהיו שלמי' ולא חטאו והיה משפטיך וצדקך בהרכב' ב' נושאי' אשר כל א' מהם לבדו הי' נענש בלא צדק כ"ש שניה' מורכבי' יחד והיא תלונה חזקה אשר בעבור' היה רוצה המקונן להוכיח שראוי לחמול ולרחם עליהם כנזכר: ואפשר שהיה מתלונן בדר' ויכוח עמו יתברך באמור לו שהיה נוהג שלא כמנהגו הטוב כי אפי' אצל ב"ו היא מדה רעה ואכזריות שלא כדרך העולם והוא כי יש אנשים שרוצים לשבר עינם כדי לשבר ב' עינים לאויבו והיא מדה רעה נגד הטבע וזאת היא התלונה עצמה שהתלונן הנביא שהיה מגיע הרע לכבודו יתב' שנהרג במקדשו כהן ונביא שהוא דבר נוגע אליו ית' ולכבודו והוא מ"ש ראה ה' והביט' וגו' ירצה ראה השי"ת והביטה למי עוללת והכונה לומר לעצמך עוללת וביאר הענין באו' אם תאכלנה נשים וגומר אם בעבור זה יהרג וגו' ר"ל האם כדי שתאכלנה נשים פרים שהוא הדבר האכזר אשר רצית אם בעבור זה יהרג במקדשך כהן ונביא שהוא דבר נוגע אליך ולפחו' בעבור מה שנוגע אליך היה לך לרחם כאמור עכ"ל: והרב מורי זלה"ה כתב שאי אליו כפיך וגו' ירצה אתה צריך לשאת אל ה' כפיך בשביל מיתת העוללים אשר אין להם חטא והסבתך

מתו וכמאי דאיתא במסכ' ברכות פ"ק גבי ג' אשמורות הוי לילה וכו' שיש סיוע גדול להיות התפלה בראש אשמורות כי אז השי"ת גם כן מעלה לפניו זכרון ירושלים וב"ה וגלות ישראל: ראה ה' והביטה וגו' כלומ' אם לאיזו אומה אחרת שעוללת לה כה ועשית כזה כלו' כמו המכות הגדולות והנמרצות האלה האם הגיעו לתכלית זה שתאכלנה נשים פרים בהיותם עוללי טפוחים וזה אכזריות גדול ואם יהרג במקדש ה' כהן ונביא במקום הטהרה ותורף המכוון על ענין התפלות לומר כי הלא המכות כאלה יספיקו לכפרת עונותיהם וא"כ מן הראוי שיקבלו תפלותיהם עכ"ל: ואומרו עוללי טפוחים הוא כמז"ל שהיו כ"כ עשירות שהיו מודדות את בניהן בטפחים וכל טפח וטפח שהיה גדול היו נותנים משקלו זהב לחלק לעניים כל כך היו יקרים ומסולאים בפז ועתה תאכלנה אותם אמותם מן כובד הרעב: או יהיה טפוחים כמשמעו שהיו עוללים קטנים כי עדיין אמם היו מטפחים אותם כדרך התנוק שמטפחים אותו לפייסו כדי שלא יבכה ומרוב רחמנותם עליה' לא היו מניחים אותם לבכות ועתה נתאכזרו עליה' ותאכלנה הנשים אמותם לעוללי טפוחים שלהם:

(כא) **הפליג** עוד לספר גודל הצרות הבאו' על ישראל ואמר שכבו לארץ חוצות נער וזקן והכונ' לומר כי לקו בשתי' ברעב ובחרב כנגד הרעב אמר שכבו לארץ וגו' כלו' כי היו שוכבים לארץ ועטופי' ברעב בראש כל חוצות וכונ' שכבו יהיה פירושו או שנפלו מקומתם בתוך הרחוב כי לא היו יכולים לעמוד על עמדם מחמת הרעב ונפלו ושכבו לארץ. או יהיה שכבו לשון מית' כד"א ושכבתי עם אבותי כי היו מתים ממש בראש כל חוצות ואמר כי הנער והזקן מתו ברעב מפני שאין דרך נער קטן ולא הזקן לעשות מלחמה כדי שיפלו בחרב אמנם הבחורי' מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צב' למלחמה וכן הבתולות הם מסעדות את הבחורים במלחמה בקולם ובצפופם והמייתם שעושים בפיהם כדי לחזק את לב הבחורים במלחמה כי אין כחם אלא בפיהם וכל אלו נפלו בחרב במלחמה שעשו האויבים עמהם וז"ש בתולותי ובחורי נפלו בחרב אבל הנער והזקן אשר לא מתו במלחמה כי לא בני מלחמה ניהו שכבו לארץ מתים ברעב והנמלט מהחרב מת ברעב: ואומרו הרגת ביום אפך. הכונה ביום ט' באב אשר הוא יום מיוחד לחרון אפך ובו נגזרה על מתי מדבר כמשז"ל ויבכו העם בלילה ההוא ליל ט' באב היה ובו נחרב הבית בראשונה ובשניה אילו לא הרגת באותו ביום שהוא יום אפך אלא היתה ההריגה ביום אחר היה אפשר שההריגה תהיה בחמלת ה' ולא בדרך כליה אבל בהיות שהרגת ביום אפך כלומר מיוחד לאפך על כן טבחת ולא חמלת כלל: אי נמי מ"ש הרגת ביום אפך הכונה על הבתולות והבחורים שאמר שנפלו ברעת האויב והרגו וטבחת ולא חמלת דקאמר הוא רמז על גודל וכובד הרעב אשר הביא הש"י עליה' וזה כי כל שחיט' שהיא לצורך אוכל נפש תקרא טביחה ע"ד מש"ה וטבוח טבח והכן והנה הרעב היה כל כך כבד עד שהיו הנשים רחמניות שוחטות את ילדיהן והיו לברות למו ונמצא כיון שהשי"ת הביאם לידי מעשה זה ה"ל כאילו הוא ית' בעצמו שחט וטבח אותם וז"ש טבחת ולא חמלת, ואינו רחוק גם כן אם נפרש טבחת מלשון בישול ממש כי כן יאמר בדברי רז"ל לשון טביחה על הבישול עצמו והוא ממש מאמר הכתוב בשלו ילדיהן וגם כן מצינו כי בלשון ערבי קורין לדבר מבושל טבי"ח:

(כב) **תקרא** כיום מועד מגורי מסביב. הכונה גם אם הרגת ביום אפך

והוא

תַּמָּן בְּיוֹמָא תְּקִיף רוּגְזָךְ יְיָ וְלָא הֲוָה בְהוֹן שֵׁיזָבָא וּשְׁאָרָא ל׳. ז׳. ל׳ וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם׃ ג א אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי
דְּלַפֵּיפִית בִּסְדִינִין וְדִרְבֵּיתִי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין בַּעֲלֵי דְבָבִי שֵׁיצִיאוּנוּן׃ ו׳. כ״ז מ״ל בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ׃ ב אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃
א אני אֲנָא גַּבְרָא דַּחֲזָא עַנְיֵי בְּחוּטְרָא דְּרָדֵי בְּרוּגְזֵיהּ׃ ב אותי יָתִי ל׳ וחסר.

בשבט ו׳ רפין בקריאה וסימן ומזבולן משכים בשבט סופר. והוכחתיו בשבט אנשים. והכה ארץ בשבט פיו. תרועם בשבט ברזל. ופקדתי בשבט פשעם. אני הגבר ראה עני בשבט עברתו.

אבן עזרא

(א) **אני** הגבר. אמרו קדמונינו ז״ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה אם כן יהיה הוא האומר אני הגבר או יאמר כל אחד מישראל: עני. סמוך ויחסר מקום השבות או הגלות וראה תחת ראיתי וכן ונשאר אני: בעברתו. שב אל אויבי כלם וי״א שהוא שב אל אף השם ואיננו נכון בעיני וזה המקונן אמר כי הצר היה מענה אותו בשבט עברתו: (ב) ונהג אותי

רשי

(א) **אני** הגבר ראה עני. היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה אני אשר ראה עוני מכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית שבימיהם לא נחרב

לחם דמעה

והוא יום ט׳ באב והוא היה יום מועד לחרון אפך וכד״א קרא עלי מועד וגומר אפ״ה לא נתקררה דעתך במה שכבר עשית אבל עוד ידך נטויה עלינו ובכל יום ויום תקרא כיום מועד כלו׳ כמו שעשית ביום מועד של ט׳ באב כן גם כן תקרא לעתיד למגורי מסביב כי בכל יום ויום עומדים עלינו לכלותינו ואין לך יום שאין קללתו מרובה משל חברו ואלמלא שבודאי אתה תקרא אותם הם לא היו יכולים ליגע בי אפי׳ באצבע קטנה: ואמר ולא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד כלומר שמא תאמר כי מה שגם עתה לעתיד הוא ית׳ קורא למגורי מסביב הטעם הוא לפי שביום אף ה׳ והוא יום החרבן לא עשה מה שראוי לעשות רק ריחם עליהם והאריך אפו עד לעתיד ע״ד וביום פקדי זה אינו כי ביום אף ה׳ והוא יום החרבן כמעט שלא נשאר בישראל פליט ושריד כי אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם ועכ״ז לא נתקררה דעתך אבל תקרא בעתיד כיום מועד מגורי מסביב. ומה שאמר אשר טפחתי ורביתי הוא כנגד מ״ש ולא הי׳ ביום אף ה׳ פליט ושריד וזה כי מדרך מי שנשארים שריד לשיורים הם העוללי טפוחים ואינו מדרך האויבים לכלותם כי מה עשו להם ואדרבא מניחים אותם כדי שיגדלו להיות להם לעבדים ולשפחות ועל כן פירש מ״ש שלא נשאר אפי׳ שריד לשיורים לפי שגם אשר טפחתי והם העוללי טפוחים שדרכן לישאר שריד אויבי כלם וגם אותם אשר רביתי וכבר הם גדולים ויוצאים להלחם ומדרך הלוחמים כי בהכרח נשאר איזה פליט שברח ונמלט וביום אף ה׳ לא היה פליט כי כל הבחורים שרביתי וכבר היו גדולים יוצאי׳ לצבא אויבי כלם באופן כי נקט טפחתי כנגד שריד ונקט רביתי כנגד פליט ואלו ואלו אויבי כלם ולא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד וכל זה בדרך גוזמא כי כמעט כלוני בארץ ולא נשאר מישראל גם א׳: אי נמי אמר שכבו לארץ חוצות וגומר הכונה לפי שידוע שהש״י הבטיחנו כי בזמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים וכמז״ל בפ׳ ועלה מן הארץ בזמן שישראל הם בירידה התחתונה הם עולים ואל זה בעצמו כיון דהע״ה שאמר כי שחה לעפר נפשנו וגו׳ אם כן קומה עזרתה לנו ועשה מה שהבטחתנו וזהו בעצמו מ״ש המקונן בכאן שכבו לארץ וגומ׳ כמתרעם על אורך גלותינו וריחוק גאולתינו כי כבר דבקה לארץ בטנם ושכבו לארץ חוצות נער וזקן והם בתכלית השפלות ולא זה בלבד אבל עליך הורגנו כל היום על קדוש׳ ה׳ וז״ש בתולותי ובחורי נפלו בחרב באופן כי ב׳ מיני הריגות עברו עלי הא׳ ביום אפך והוא יום החרבן וזה שאמר הרגת ביום אפך ואחר כך במשך הגלות טבחת והורגנו כל היום על קדושת שמך והגענו לירידה התחתונה והיה ראוי שתחמול ולא חמלת. ועם כן התפלל ואמר תקרא כיום מועד מגורי מסביב כלומר כמו שבכל מועד ומועד היו נאספי׳ לירושל׳ ר״ל עולי רגלים גם עתה קבצם ותקרא אותם כיום מועד שהיו מגורי מסביב באים אל תוך ירושלים וקראם מגורי מלשון אגרה בקציר מאכלה שהיו נאספים כולם מסביב גם עתה תקרא אותם ונתן טעם למה אמר שיקרא אותם מסביב אשר הרצון הוא על י׳ השבטים שגלו מקודם שיקרא אותם שיאספו אל תוך ירושלם הטעם לפי שבירושלם לא נשאר עד א׳ ביום חרבנה וז״ש ולא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד מפני כי אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם ועל כן צריך שתקרא למגורי מסביב בא יבאו ברנה כיום מועד: אי נמי נתן טעם איך אפשר שטבח ולא חמל הטע׳ לפי שתקרא כיום מועד מגורי מסביב ויהיה לשון מגורי מלשון מגור מסביב והכונ׳ כי אם היה הש״ית סר וזעף ודואג על אשר היה מכה את בנו בכורו וחמודו בודאי שהיה הש״ית מרחם קצת על עמו ישראל והיה נשאר פליט ושריד אבל בהיות כי תקרא כיום מועד וגו׳ הכונה כי כאשר תקרא למגורי ובא עלי פחד ומגור מסביב אז הוא לך כיום מועד ואתה שש ושמח כשמחת י״ט וכיום מועד וכמש״ה והיה כאשר שש ה׳ עליכ׳ להטיב אתכם כן ישיש ה׳ וגו׳ להאביד אתכם על כן כיון שהבאת הרעה היא כיום מועד לו ית׳ לזה לא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד רק אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם כי הוא שש ושמח ברע עמדי וז״ש באיכה הקודמת קרא עלי מועד וגו׳ שהוא לו יתברך כשמחת מועד לשבור בחורי וכיון שהוא שמח בשבירתם בוצרים באו לה ולא השאירו עוללות וגת דרך ה׳ לבתולת בת יהודה ואשר טפחתי ורביתי אויבי כלם: והר״ם אלמושניט ז״ל כתב שכבו לארץ וגו׳ הכונ׳ אחר שאמר אם תאכלנ׳ נשים פרי׳ וגו׳ והם העוללים והיונקים ואמר שהם הנשים שאינם בתולות ואמר על השלמים שבכל העם אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא אמר שגם שאר כל העם איש לא נמלט מהם שהם ב׳ חלוקות אחרות אשר בקבוץ אח׳ היו נער וזקן כי הנער הוא כמו הזקן לענין המיתה שהם חלושי הטבע והם יותר קלי ההפסד והשחתה והאחרת היא הבחורים והבתולות שהם יותר חזקי המזג וסובלי׳ הרעות יותר מכולם. ועל החלוקה הא׳ אמר שכבו לארץ חוצות נער וזקן וגו׳ כי הנער והזקן דרכם להיות שוכבים על מטות גבוהות בתוך הבית ולא למטה לארץ פן יזיקם לחות העפר וכן לא ישכבו חוץ מהבית פן יזיקם הקור בלילה והשמש ביום ואמר שעתה היה להפך בהם מן הקצה אל הקצה כי הנער והזקן שכבו לארץ הפך מה שהיו שוכבי׳ על מטות גבוהות ולא זו בלבד אלא שהיה זה בחוצות ולא בתוך הבית הפך מה שהיה קודם לכן כאמור וז״ש שכבו לארץ וגו׳. ואמנם על הבחורים והבתולות אשר כח בהם לסבול המקרים והם שוכבים לארץ חוצות ולא יזיקם קור וחום וקיץ וחורף אמר שנפלו בחרב כי רצו להתקומם נגד האויב ותחת היותם הם מכים לאחרים ואיש לא עמד בפניהם עתה נפלו בחרב ואמר נגד הש״ית אשר אליו היה הדיבור כאמרו ראה ה׳ והביטה וכו׳ שהסבה לכל הרע הזה היה להיות שהוא ית׳ עשה הרע וההריגה ביום חרון אפו שאם לא היה עושה זה ביום חרון אפו רק אחר עבור הכעס לא היה טובח והורג בלי חמלה אך להיותו בזמן חרון אפו באותו יום כלמו שחרה אפו על כן היתה ההריגה טביחה בהחלט בלי חמלה וז״א הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת ר״ל לפי שהרגת ביום אפך כלומר לפי שהיתה ההריגה וההשחתה באות מן האף על כן טבח׳ בהחלט לא חמלת כלל כי בזמן הכעס והאף לא תכנס שם החמלה והרחמנות כנודע. ואפשר כי מ״ש הרגת ביום אפך הכונ׳ שלא עשה הש״ית נקום עשה כי אין רע יורד מלמעל׳ אבל נמשך זה מצד הסתרת פניו שנתן כח לאויב להתקומם ולנקום נקם וז״א הרגת ביום אפך ר״ל יום אפך לבד היה ההורג אותם כי זה היה נותן כח למנגד האויב להורג׳ ונמצא אם כן שעם יום אפך הרגת והאף היה החרב ההורג בהם: אמר עוד תקרא כיום מועד וכו׳ המשיך המקונן תלונתו נגד הש״ית ואמר שהוא ית׳ קרא כאלו היה יום מועד שנאספים שם כל עולי רגלים כן קרא לאויביו והם שכניו הרעים שיבאו להשחית את העיר ואת היושבים בה וז״א תקרא כיום מועד מגורי מסביב ותהיה מלת תקרא עתיד במקום עבר כפרש״י והוא כאלו אמר אתה האל קראת מגורי והם אנשי מגורי אשר אני ירא מפניהם קראת אותם כולם מכל מקום שהם סביב סביב שיתאספו ויבאו כיום מועד במקום א׳ להתקומם כנגדי והנה התרעומ׳ מתגו ית׳ שהיה מתלונן הנביא עליו הוא שלא היה צריך שיתקבצו כלם להשחית את כל האומה שאויב א׳ לבדו הספיק לכלותם קטון וגדול אך רצה הש״ית לאסו׳ את האויבי׳ כלם להוסיף יגון על יגונם שכל האויבים יראו נקמתם מהם וישמחו במפלתם וז״א ולא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד אשר טפחתי וכו׳ ירצה אתה הש״ית קראת כיום מועד מגורי מסביב עם שלא היה צריך לכל זה הנה הנסיון יורה עליו שלא נשאר ביום אף ה׳ פליט ושריד הקטנים והם אשר טפחתי הגדולים והם אשר רביתי אויבי לבדו והוא נבוכדנצר כלם כבר וכל השאר שבאו עמו היו ללא צורך כי אויב א׳ לבדו היה מספיק לכלות כלם כמו שהיה כן בפועל כי לא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד וכולם כלה אותם אויב אחד לבדו ז״ש אויבי כלם ולא אמר אויב בלשון רבים לרמוז אל הכונה הזאת שהש״ית קרא אותם כיום מועד שיבאו מגוריו מסביב כדי שישמחו כלם במפלתו ולא לצורך עשיית הנקמה כי אחד לבדו היה מספיק כמו שנראה זה בפועל: ואם באנו ליישב מלת תקרא כמשמעה לעתיד יאמר שהש״ית כשירצה להשיב שבות ארצו צריך שיקרא את העתידים לגור שם מסביב והם אשר קרא אותם מגורי כלומר שכני שיבואו לגור שם עמדי צריך שתביא אותם מחוץ ותקרא אותם מכל סביבותי כי אותם שהיו דרים שם קודם לא נשאר אפילו פליט ושריד מהם על כן צריך שתקרא שכנים מסביב וז״א תקרא כיום מועד כמו שביום מועד אתה קורא שיבאו לשלש רגלים כן תקר׳ לעתיד את השכני׳ שיבאו לגור שם מסביב וביאר למה יצטרך לזה והוא לפי שלא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד רוצה לומר לא נשאר ביום אף ה׳ פליט ושריד כלומר שלא נפלט וניצול שום אחד שישוב לדור שם ולא נשאר בפנים כלל כי אשר טפחתי ורביתי כול׳ אויבי כלם אם כן צריך שתקרא אותם מסביב כאמור והוא כולו תרעומות נגד הש״ית שעשה הנקמה באופן שיהיה מעוות לא יוכל לתקון שעשה כלה עמהם והיה ראוי שיעשה זה בקצתם וישארו קצתם להשיב את שבותם כשיחזרו בתשובה שלימה לפניו כמנהגו הטוב עכ״ל: ואפשר לומר עוד בשנפרש תקרא עתיד במקום עבר כדפרש״י ז״ל והכונה כי הקב״ה הפיל פחד האויב על כל שאר היהודים הדרים סביבות ירושלים ובסבת הפחד והרעדה אשר אחזתם כלם נקבצו ובאו אל תוך ירושלים אשר היא היתה עיר גבוהה דלתים ובריח ומושביה לבית מנוס וז״ש תקרא כיום מועד מגורי מסביב וגומר כלו׳ כמה שעשית שנכנסו בלבם מורא ופחד מהאויב הבא קוה ליה כאלו אתה קראת כיום מועד לכל ישראל

ג אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם׃ ד בִּלָּה בְשָׂרִי ג׳ חסר
וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ ה בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף רֹאשׁ ל׳

דְּבַר וְאוֹבִיל חֲשׁוֹכָא וְלָא לְאַנְהָרָא׃ ג אך בְּרַם בִּי יָתוּב יְגַלְגֵּל עָלַי
מַחֲתֵיהּ כָּל יוֹמָא׃ ד בלה עָתַק בִּסְרִי מִמַּכְתָּשִׁין וּמַשְׁכִי מִן מַחֲתָא
תְּבַר גַּרְמַי׃ ה בנה בְּנָה עֲלַי כַּרְכּוּמִין וְאַקֵּף קַרְתָּא וְעַקַּר רֵישַׁי

רשי

נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו. של רודה ומכה הוא הקב"ה: (ג) אך בי ישוב. אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי: (ד) בלה בשרי. כמו (ישעיה מ) לבול עץ. ד"א בלה בשרי ועורי כמו (ישעיה נא) והארץ כבגד תבלה כלומר שכבו לארץ חוצות נער וזקן ולא היה להם כר וכסת ובלה בשרם כשהם גולים: (ה) ויקף. הקיפני: ראש ותלאה. כמו ראש ולענה. ומדרש אגדה

אבן עזרא

אותי ממקומי במקום חשך: (ג) המפרש וי"ו בעברתו על השם יפרש יהפך ידו מכתו כמו הנה יד ה' הויה במקנך והמכה ביד: (ד) הבשר והעור שירגישו בלו. והעצמות שלא ירגישו נשברו: (ה) ויקף ראש. בצרה ותלאות או יהיה כמו ועמי תלואים ויהיה הראש לשון נקבה והה"א נעלם כה"א ושערה לא הפך

לחם דמעה

ישראל שהיו מגורי מסביב כלו' שהיו גרים ושכנים מסביב לירושלים וראית שיבואו כלם אל תוך ירושלים וכל זה היה לרעתם של ישראל כי כאשר בא האויב נבוכד נצר מצא את כל ישראל מקובצים בתוך ירושלים ומוכנים לטביחה והרג את כולם עד בלתי השאיר להם שריד ופליט. וז"ש ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד וכל אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם אמנם אם לא היו כולם בתוך ירושלים רק היו כלם מפוזרים ומפורדים בכפרים ועיירות בהכרח היו בורחים רבים אנה מפה ואנה מפה והיה נשאר מהם פליט ושריד אבל בהיות שהשי"ת קרא אותם כאלו היה יום מועד של שלש רגלים וקבצם אל תוך ירושלים זה היה סבה כי לא היה ביום אף ה' פליט ושריד ואשר טפחתי ורביתי כלו' הקטני' שהם אשר טפחתי והגדולי' אשר רביתי אויבי כלם: והרב מורי זלה"ה כ' שכבו לארץ חוצות נער וזקן וגו' כונת הכתוב שכבו לארץ חוצות נער וזקן מסבת חולשת' והעדר כחם כי שניהם צריכי' הנהגה ושיהי' להם מי שיכלכל' ויעשה את המצטרך להם ואמר שהיה זה בסבה שבתולותי ובחורי אשר הם המנהיגי' ומכלכלי' ומשרתי' את הזקני' ואת הנערי' כולם כפו תמו ונפלו בחרב באופן שהרגת ביו' אפך וטבחת וכו' כי היתה בהריגה יותר ממה שנראית לעין דהוי כאלו הרגו וטבחו ג"כ הזקני' והנערים ומצד זה תחשב טביחה בלי חמלה וחנינה יען כי נכלל בה ג"כ הזקנים והנערי' שדרך הכל לחמול ולרח' עליהם ונקט מלת טבחת להורות גודל ההריג' היות' בלי שעור כי נחשבנו כצאן טבח' אשר לכך נוצרו ואין מרחם עליהם. תקרא כיום מועד וכו'. הכונה תקרא כיום מועד הגרים סביבותי כדי שיחזרו ויתיישבו בעיר ויבטחו כי לא נשאר בה שריד ופליט אשר טפחתי ורביתי והם הנחמדים מזהב אויבי כלם. או ירצה תקרא ותזמין לדין כיום מועד מגורי מסביב המפחדים אותי מסביב והם האומות לפי שאתה קצפת מעט והם שחתו הרבה ועזרו לרעה כי מה שלא היה ביום אף ה' פליט ושריד ואשר טפחתי ורביתי אויבי כלם מדעתו לא מרצון האל ית' כי אין דרכיו רק לרחם ולא היה מכלה מכל וכל רק היה מכה ברחמים כנודע כי אפי' בזמן שרגע באפו חיים ברצונו וחפצו כמאמר המשורר עכ"ל:

(א) **אני** הגבר ראה עני וגו' היה בוכה ומקונן כי היו לישראל עתה צרות רבות ורעות בהפך ובחילוף כל הטובות אשר היה להם בצאתם ממצרים ע"ד הקינה שייסד הפייטן אש תוקד בקרבי בהעלותי על לבי וגו' והתחיל תחל' בחלוף המט' שהי' ביד משה בצאתם ממצרים אשר בה הי' עושה את האותות ועתה נתחלף המט' ההוא בשבט עברתו וז"ש אני הגבר ראה עני וגומר במקום המטה דמשה שהיה שבט רחמים לישראל ראיתי עתה עני בשבט עברה וחרון אף שבט האויב ובמקום אשר היה הוא יתברך הולך לפניהם יומם לנחותם הדרך ולילה וגו' בצאתם ממצרים עתה בצאתם מירושלים אותי נהג וגו' וביציאתם ממצרים נאמר עליהם שמלתך לא בלתה מעליך וגומר ובצאתם מירושלים לא מבעיא השמלה אלא אף העור והבשר בלו וז"ש בלה בשרי ועורי שבר עצמותי כי שם ביציאת מצרים אף השמלה אשר עליהם לא בלתה וכאן אף העור והבשר בלו ואז בצאתם ממצרים היו מוקפים בענני כבוד וכאן בצאתם מירושלים היו מוקפים באויבים וז"ש בנה עלי ויקף ראש שהוא נ"נ ותלאה שהוא נבוזראדן כמשז"ל היו מקיפי' עליהם ובנו עליהם דייק ומצודות לכבשם וא"ת שהיתה לי מרגוע בתוך העיר כיון שלא היה יכול האויב ליכנס שם לא כן הוא כ"א במחשכים הושיבני כמתי עולם מרוב הפריצים שהיו בתוך ירושלים ואותם הפריצים המה היו בעוכרינו יותר מן האויבים כענין מהרסיך ומחריביך ממך יצאו באופן שמחוץ תשכל חרב האויב ומחדרים אימת הפריצים וז"ש גדר בעדי ולא אצא מירא' האויב היושב חוץ לעיר ולא הייתי יכול לצאת מן העיר חוצה והכביד נחשתי בתוך ירוש' מיראת הפריצים ובמקום שהיה להם בצאתם ממצרים טובה גדולה כי טרם יקראו הוא יתב' היה עונה אותם כענין ויצעקו בני ישראל אל ה' וגו' מה תצעק אלי וגו' הרי שלא היו צריכים לצעוק כלל וכמ"ש מה תצעק אין צריך לצעוק אלא דבר אליהם ויסעו ועתה בצאתם מירושלים אמר גם כי אזעק וגו' דייק מלת גם כלו' לא מבעיא שאינו עונה אותם טרם נקרא אלא גם אחר שנזעק עונותינו הם מבדילים בינינו לבינו ושתם תפלתי: אי נמי לפי שלא היה אדם בעולם שסבל ייסורין כאיוב ואז"ל ששאל ממנו הוא ית' שיהיה בוחר בא' מב' או עוני או יסורין ולא אבה הוא ית' להביא עליו שתיהם יחד והוא בחר בייסורין יותר מהעוני כמש"ה כי ע"ז בחרת מעוני ואמר המקונן בשם כל ישראל אשר בדור ההוא אני הגבר שבאו עלי שתיהם יחד מה שלא בא אפי' על איוב שהוא האיש שסבל יסורין בעה"ז יותר מכל אדם שבעולם וז"ש אני הגבר שראיתי עוני ודלות מצורף עם שבט עברתו ית' שהכני ביסורין קשים בגופי הרי שתיהם יחד עוני ויסורין ובהיות כי שכינה עמנו בגלות וכמשז"ל וכענין עמו אנכי בצרה אמר אותי נהג וגו' אעפ"י שהש"י הוא המנהיג אותי בגלות המר הזה וכענין המנהיג שהולך עם המתנחמים והמתנהגים עמו כן הוא ית' עמי בצרה ואותי נהג והיה ראוי לפי זה שירחם עלי מעט ויאיר מאורו עלי ולא עשה כן אלא אף שאותי נהג מ"מ אינו מאיר אלי כלל מאורו אלא וילך אותי חשך ולא אור וא"ת שהיה לי כן לפי שנסתלקה השכינה מעלי והלכה מאתי אין הדבר כן כי אך בי ישוב היא עתידה לשוב מהגלות עמי וכענין שארז"ל והשיב לא נאמר אלא ושב ה' אלהיך את שבותך הוא עצמו ישוב עם שבותך וז"ש אך בי ועמי ישוב מן הגלו' ואעפ"י כן יהפוך ידו ומכתו עלי כל היום שהיה ראוי כיון שהוא עמי שיקל ידו מעלי מעט ולא עשה כן: א"נ אמר אני הגבר וגו' אמר המקונן בשם כל ישראל כאלו המה המתאוננים ובוכים אני הגבר כלומר אני אני הוא הגבר שראה עני ולא נמצא אחר בעולם זולתי שיראה עני וידמ' לי וזה ע"ד מ"ש ז"ל על איוב מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים שהרצון בו שאין דומה לו מי שקבל יסורין בזה העלם כמוהו ועדז"א המקונן אני הוא הגבר שראה עני ואל מי תדמיוני ואשוה כי אין מי שישוה לי שראה עני כאשר ראיתי אני כי אני ראיתי העני בשבט עברתו שהאויבים היו מכים לישראל שילכו וירוצו לפניה' ערומים רעבים יחפים קטנים וגדולי' נערים וזקנים וילכו בלא כח לפני רודף וכמשז"ל וז"ש בשבט עברתו אותי נהג ויולך והיה מכה בי בשבט כדי שארוץ לפניו במרוצה והאויבים לא היו מהלכי' ביום כדי שלא יכם שרב ושמש אלא בלילה ואז מתנגפים באבנים רגלי וז"ש חשך ולא אור הייתי הולך בליל' שהוא חשך ולא אור לאור היום וגם ביום אשר האויב הי' חונה ואני גם כן חונ' עמו גם אז לא ינוח לי אך בי ישוב וגו' כל היום הית' יד האויב נטויה עלי כדרך המכ' שמהפך ידו ומניעה על המוכה באופן שביום בלה בשרי ועורי מרוב המכו' שיהפוך ידו כל היום להכותני ובליל' שבר עצמותי מטורח הדרך וממהירות ההליכ' בחשך שהייתי נופל וקם בעבור המכשולות שבדרכים ועצמותי היו נשברים על האבני' והטעם שהיו מתאכזרים עלינו בתכלי' האכזריו' מבלי חמלה כלל לפי שבנה עלי ויקף שהוצרך האויב לבנות עלי דיק ולשפוך סולל' ולהקיף את ירושלים ימים רבים ולא כבש אותנו אלא אחר עמל וטורח גדול וראש ותלאה לכך היו מתאכזרים עלינו כי חרה אפם בנו ולכן כשתפס את המלך צדקיהו מיד עור את עיניו וז"ש במחשכי' הושיבני על המלך צדקיהו אמר כן שסימא את עיניו ולפי שהסומ' חשוב כמת אמר כמתי עולם ואע"פ שסימא את עיניו וסומא לא היה יכול לברוח אסר אותו בנחושתים וכמש"ה ויאסרהו בנחושתים וז"ש גדר בעדי ולא אצא כלומר אחר שסימא את עיני ובזה גדר בעדי שאיני יכול לצאת עוד ולברוח ולא נסתפק האויב בזה אלא ג"כ הכביד נחשתי ויאסרני:

(ד) **ארז"ל** בלה בשרי אלו המון העם ועורי אלו הצדיקים שחופפין על העם כמו העור על הבשר שבר עצמותי אלו הגבורים. יצא להם זה להוציא הכתו' מידי פשוטו משום דשינה ולא נקט אות' כסדרם או מלמטה למעל' עצמו' ובשר ועור או מלמעלה למט' עור ובשר ועצמות אמנם התחיל מן הבשר שהוא באמצע ואח"כ העור ואחר הכל העצמות לכן דרשו שלא על הבשר והעצמות ממש כפשוטו של מקרא דבר הכתוב אלא הבשר המון העם והעור הצדיקים וגו':

(ה) **ואומרו** בנה עלי ויקף ראש והתלאה הכונה כי אחר שהגלה אותי נ"נ חזר עוד הוא ית' ובנה לי ב"ה פעם שנית וז"ש בנה עלי בית שני וגם בנה חומת ירושלים וז"ש ויקף מוקפת חומה וכל זה בטורח גדול כי היו מעיקים רבים ומונעים הבנין ההוא כמובא בספר ד"ס וז"ש ראש והלאה כי בתלאה רבה ובטורח גדול נבנה הבנין ההוא ואחר כך חזר עוד והגלני והחריב גם בית שני וז"ש במחשכים הושיבני כי כבר זה היה לי ב' חרבנות וב' גליות וב' מחשכים כי החרבן והגלות הראשון היה חשך א' והחרבן והגלות הב' הוא חשך אחר הרי מחשכים ל"ר ובעונותי נתארך כ"כ הגלות עד שנשכחתי כמת מלב והושיבני במחשכים כמתי עולם: **ואפשר** לומר עוד כי הקדים בתחלה גודל הצרות אשר באו עליו והוא אומרו אני הגבר ראה עני בשבט עברתו והאכזריות גדול וכבת כ"ז היה מפני כי אותי נהג ויולך וגו' כלומר כי הרשעתי במעשי והלכתי אחר החשך והוא היצר הרע אשר במחשך כל מעשיו הוא נהג אותי והוליכני אחריו וז"ש אותי נהג ויולך אותו שהוא נקרא חשך והוא היצה"ר ולא נהג אותי האור שהוא התורה כד"א ותורה אור וזהו ולא אור דקאמר כלומר לא נהג אותי אור התורה כי לא רציתי ללכת אחרי אור התורה וזה החשך שנהג והוליך אותי והוא היצה"ר לא הניחני אפילו שעה שלא היה מפתה אותי וז"א אך בי ישוב וכל עסקיו ועצתו אינם אלא בי ואם לפעמים היה רואה היצה"ר כי אותה השעה שהיה יועץ אותי לא הייתי חפץ בה יהפך ידו כל היום והיה הופך ידו כל היום לראות מאיזה צד יוכל לפתות אותי אם מצד זה או מצד זה הופך ידו כל היום וכל כך רב חילו וכביר מצאה ידו עד שבלה בשרי והוא המון העם שהם כוללות המון העם כמז"ל לעיל שהבשר הוא דמיון להמון העם ויאמר כפי דרכנו זה כי הראשונים נתפתו

עַמְמַיָּא וְשַׁלְהֵי אִנּוּן : ו בְּמַחֲשַׁכִּים בְּבֵית יִסּוּרִין דַּחֲשׁוֹכָא אוֹתְבַנִי כְּמֵיתִין דְּאָזְלִין לְעָלְמָא אוּחֲרָן : ז גדר סְגַר בַּתְרֵי בְּגִין דְּלָא אֶפּוֹק

הולדות אהרן במחשכים הושיבני. נדרים סד סנהדרין כד ע"ג ס:

ג׳. ג׳ וּתְלָאָה : ו בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם : ז גָּדַר

במחשכים ג׳ וסימן בתהלים סימן פ"ח : גדר ג׳ וסימן ארחי גדר ולא אעבור . גדר בעדי ולא אצא . גדר דרכי בגזית :

אבן עזרא

הפך לבן : (ו) במחשכים . מחשך בתוך מחשך : נחשתי

רשי

אגדה ראש זה נבוכדנצר לגלות יהויכין . ותלאה נבוזראדן שגמר המכה בימי צדקיהו והלאני : (ז) גדר בעדי. עשה חומה לנגדי להיות כלוא : ולא אצא . הושיב

לחם דמעה

שנתשתו אחר עלות היצה"ר היו המון העם שהם דמיון הבשר ולכן נקט בשר בתחלה לפי שהיו מתפתים תחלה והיו רבים עם הארץ וז"ש בלה בשרי שעשאם כבלויי הסחבו' ולא נתפייס היצה"ר בזה אבל גם יש לצדיקים שפתה אותם עד שתהו על הראשונות וזהו ועורי דקאמר שהוא משל אל הצדיקים כמ"ש ז"ל לעיל וכפי דרכם וכפי דרכנו אמר כי גם אותם בלה ועשאם כבלויי הסחבות אמנם כת אחרת של צדיקים גמורים בעמדו על עמדם וירא היצה"ר כי לא יכול להם מה עשה היצה"ר קטרג עליהם מיני קטרוגים עד ששבר וסלק אותם מן העולם וזהו שבר עצמותי דקאמר והם העצומים והגבורים שהי כי איזהו גבור שכובש את יצרו : אשר ראה היצה"ר כי לא יכול להם שבר אותם והמית אותם במיני קטרוגים וסלקם מן העולם : **ואמר** בנה עלי וגו' הודיענו כי לא נתפייס היצה"ר בהטיא אותי חטא אחד אלא ב' אבל בנה עלי בניינים של עבירות עד כי עונותי עברו ראשי וזהו עלי דקאמר וגם הקיפני מכל ד' רוחותי ראש ותלאה אשר הוא כינוי אל העבירות אשר הם מרים כמו ראש ולענה באופן כי במחשכים רבים הושיבני כי הרשעים במחשך מעשיהם ודרך רשעים כאפילה ובמחשכים ועבירות רבות הושיבני כמתי עולם כי הרשעים בחייהם קרויים מתים וגם אחר מות במחשכים מושכם אל שאול יורד אל ירכתי בור מקום חושך וצלמות : **א"נ** אפשר כי האלפ"א בית"א זאת שהיא מג' פסוקים האחד רמז לגלות מצרים והב' לגלות בבל והאחת לגלותינו זה אשר הוא גלות שלישי והתחיל לספר הגלות הראשון והוא גלות מצרים ואמר אני הגבר ראה עני והענין על העינוי שהיו מענין אותם כד"א ויענונו כמו שנאמר וכו' וכל זה העינוי היה בשבט עברתו כי הנוגשים היו עומדים בשבטם עליהם אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו ויכו שוטרי בני ישראל וזהו בשבט עברתו דקאמר כי הוא רמז אל ההכאות ההם אבל ענין הליכתם למצרים הם מעצמם ובבחירתם ירדו כד"א בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה אמנם בגלות בבל השבאים הוליכו ונהגו אותנו לשם אשר הוא מקום חשך ולא אור וז"ש אותי נהג וגו' ואומרו חשך ולא אור דקשה שכיון שקראו חשך פשיטא שלא היה אור כי החשך הוא יותר רע משלילת האור אמנם הכונה כי בתחלת גלותם היה חושך כי א"ה היו מצירים לישראל אמנם אחר כך אחר שעלו במעלה חנניה מישאל ועזריה ודניאל בתרע מלכא כולם היו מכבדים ומנשאים את היהודים וכן בזמן מרדכי היו מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם וזהו ולא אור דקאמר כי האמת שלא היה חשך בסוף הגלות אבל מה שהיה הוא שלא היה אור כאשר בזמן שהיו ישראל יושבים על אדמתם כי אז אור השכינה נגה עליהם כד"א ואור פניך כי רציתם וכנגד הגלות הג' אשר אנו עתה בו אמר אך בי ישוב להורות כי כל יום קללתו מרובה משל חבירו וכי הוא נושא ונותן להגדיל ולהכפיל צרותי צרה אחר צרה וזהו אך בי ישוב דקאמר וכן יהפוך ידו ומכתו עלי כל היום והנה כנגד הגלות הא' גלות מצרים אמר בלה בשרי וגו' כי כל אותו הגלות לא היה אלא בבילוי והכנעה מבשרו ועורו ועצמותיו על ידי החומר והלבנים וכל עבודה בשדה ועל זה אמר בלה בשרי ועורי וגו' וכנגד גלות בבל אמר בנה עלי ויקף וגומר דהיינו נבוכדנצר ונבוזראדן וכנגד הגלות הג' הזה אמר במחשכים הושיבני כי בגלות בבל הושיבני במקום חשך אחד דהיינו בבל וז"א אותי נהג וגו' אמנם בגלות הזה כי כלם הלכו בפזור מפוזר ומפורד בין העמים נמצא שבמקומו של מחשכים רבים הושיבני והלואי שלא היה אלא שבעים שנה כנגד כאשר היה גלות בבל אבל ה' שכחני כמתי עולם : **והרב** מורי זלה"ה כתב אפשר שהנביא מקונן בצרת ישראל ורעת החרבן ג' הדרגות אחד מציאות הצרות רבות ורעות אשר הביא השי"ת עליהם באף ובחימה ובקצף גדול וז"ש אני הגבר ראה וגו'. ב' כי לא הספיק החרבן והחימה בזה אלא שג"כ לקו בעול הגלות ונתרחקו מעל אדמתם כי הנה זו רעה חולה כי בהיותם בגלות בארץ בבל הדבר קשה להאיר להם מחשכם וצרתם ואם היו נשארים באדמתם ובארצם הקדושה היתה הארץ ביישובה וב"ה על מכונו ובלי ספק יהיה להם אור במושבותם וישובו לקדמותם וז"ש אותי נהג ויולך ר"ל בגלות היה זה סבת חשך ולא אור כי עולם חשך בעדי ואקוה לאור ואין . שלישית רעה עוד אחלה כי גם שם בארצות הגוים לא הונח להם שם ובכל יום ויום היו עומדים עליהם לכלותם ומחדשים עליהם גזירות קשות וז"ש אך בי ישוב וגו' :

ואפשר עוד שכונת יהפוך ידו כל היום הוא דמיון האדם אשר רצונו להכות פעם אחר פעם בגודל חרונו וכשנלאה ידו הא' מחליף ידו כדי שלא ייעף ויגע והכונה לומר שהכה בהם באכזריות עכ"ל: **והר"ם** אלמושנינו ז"ל כתב אפשר שרצה להגדיל צרתו ורעתו כ"כ עד שקרא בו הספק מה שיקרה בכל הרעות שבמציאות שבכל הרעות יקרה כמו שיקרה בתלאים שיש ג' אופני מיני זמנים שונים יש זמן מוגבל לעליה ויש זמן העמדה וזמן ירידה כי א"א שיהיה עולה לעולם בלתי העמדה או ירידה כלל ואמר הנביא שרעתו גדלה כ"כ עד שלעולם היתה בעליה ולא היה בה העמדה ולא ירידה והוא אומרו אני הגבר ראה וגו' ר"ל שראה העוני במצב אחד קיים לעולם עולה תמיד וזהו הנרמז בשבט עברתו שהעברה בוערת בו תמיד ואמר אותי נהג וגו' ירצה נהג אותו ויולך אותו בדרך עליה אל תכלית הרע שהוא החשך בלתי עירוב אור כלל ואמר שכאשר הגיע אל תכלית הרע שב לתחלתו לעלות וז"א אך בי ישוב וגומר ירצה אחר שנהג אותי אל תכלית הרע שב להפוך בי ידו מכתו כבתחלה בשבט עברתו באופן שאני תמיד בעליה ואין שם ירידה כלל :

ואפשר שיאמר שראה את העני ומקלו בידו כדמות רועה וז"א אני הגבר וגומר ירצה אני הוא הגבר אשר ראיתי את העני ושבטו בידו כדמות רועה ואמר שהעני הנזכר היה רועה אותו הפך כל הרועים כי הרועה מקלו בידו להנהיג את הצאן אל מקום טוב בנאות דשא ונחלי מים ונאספו שמה העדרים אמנם זה במקלו נהג אותי אל מקום חשך אשר לא יקוה אחריו אור , ירצה כי הרועים גם כשמנהיג את הצאן לעת ערב בבית אחד או באוזב מקום מיוחד ללינת' הנה זה הוא לתקו' אור הבקר וכמו השחר עלה ישוב להנהותם אל כר נרחב אמנם העני נהג אותי אל מקום חשך אבל לא יקוה אחריו אור כלל וז"א חשך ולא אור וכו' ואמר שעוד יעשה דבר אחר הפך הרועים והוא כי הרועה מנהיג את הצאן בדרך ישר כי אם יבא איש נגד הצאן וישיב אותם אחור יהיה נקל לשוב אל הדרך ואמר שהרועה הזה והוא העני אין הנהגתו בדרך ישרה רק ישוב יהפוך ידו כל היום פנים ואחור בארחות עקלקלות וז"א אך בי ישוב וכו' עכ"ל : **ואומרו** בלה בשרי וכו' כי נראה כי אין סדר המקרא הזה שלא התחיל מהעור דהיינו [illegible] היה לו להתחיל מלמטה למעלה דהיינו מהעצמות . אמנם אפשר שלקח הסדר הטבעי כי בכל המורסות והחלאים ראשונה תתפשט הבשר מבפנים להכת רבותו והעור שעל המורסא עדיין הוא קיים אמנם אחר שכבר נתפשט הבשר באיכות גדול אז תתבקע המורסא ויפסד גם העור ואם המורסא הזאת יתארך זמן רב מלהתרפאות מגיע העיפוש אחר כך גם אל העצמות וז"ש אחר הכל שבר עצמותי ונקט לשון שבירה בעצמות לפי שהם קשים ושייך בהו שבירה והעור והבשר שהם רכים שייך בהו בילוי ולכן אמר בלה בשרי וכו'. אחר כך מצאתי להר"מ אלמושנינו ז"ל שכתב כזה כדברי : **ובמדרש** במחשכים הושיבני כמתי עולם א"ר שמואל ד' חשובים כמתים סומא דכתיב במחשכים הושיבני כמתי עולם מצורע שנאמר אל נא תהי כמת ומי שאין לו בנים דכתיב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ומי שירד מנכסיו שנאמר כי מתו כל האנשים המבקשים וכי מתים היו אלא שירדו מנכסיהם עכ"ל : **הנה** הראיה שמביא לסומא ומצורע הנה הנה ברורות והראיה שמביא נמי שאין לו בנים דקדק בעל המאמר דקאמר דכתיב בה ברחל והיה די שיאמר דכתיב הבה לי בנים וכו' אמנם כוונתו להביא הדבר בק"ו שאם האשה שאינה מצווה על פריה ורביה כתיב בה מתה אנכי וז"א דכתיב בה ברחל כלומר בה ברחל שאינה מצווה על הבנים כתיב בה הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי כ"ש לאיש שהוא מצווה שאם אין לו בנים חשוב כמת : **ולהבין** כי כפי הנראה לא נפקא דרשא זו כלל ממעשה דרחל דשאני רחל שהיתה מקנאה באחותה דכתיב ותקנא רחל באחותה וגו' ואמרה ליעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי כלומר שתצא נפשי מצער הקנאה שיש בי ואפשר דדייק זה מדקאמר מתה לשון הווה ולא אמרה אמות כי הכונת אמות כלומר תצא נפשי ואמות מצער הקנאה שיש בי אבל מדקאמר מתה אנכי כלומר מתה ומעכשיו אני קרויה מתה וגם אם עתה אני בחיים אני קרויה מתה מכאן שכל ישראל שאין לו בנים חשוב כמת : **ולראיית** מי שירד מנכסיו שהביא ראיה שנאמר כי מתו האנשים וגו' וקשה על ראיה זאת דמהכן ניחא לן שהיו עניים דלמא היו סומים או מצורעים או חשוכי בנים שבכל אלו חשובים כמתים כדאמרן ומנ"ל שירדו מנכסיהם :

הנה בזה כבר קדמני המזקוני ז"ל שכתב בפרשת שמות ז"ל כי מתו כל האנשים וגו' פירש"י מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת ע"כ. כלומר סומין היו אין לומר שהרי כתוב בפרשת קרח העיני האנשים ההם תנקר אין להם בנים אין לומר שהרי כתוב ונשיהם ובניהם וטפם מצורעים היו אין לומר שהרי במחנה ישראל היו כדכתיב העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם על כן עניים היו עכ"ל : **ואפשר** לפרש דברי המקונן על ישראל שלקו בד' דברים אשר חשובים כמתים וכל ארבעתם נתקיימו בהם הא' הוא העוני כי עני חשוב כמת ע"א אני הגבר ראה עני בשבט עברתו כי כל ישראל הם עניים אביונים מבקשים לחם ואין וידל ישראל וכן דימה את עצמו כסומא אשר הוא חשוב כמת ועז"א אותי נהג וגו' כסומא אשר לא ראה מאורות מימיו וגם כפועל עשה הדבר הזה במלך צדקיהו אשר עור נ"נ את עיניו ונוסף על כל זה כי אך בי ישוב וגו' בייסורין קשים ומתחדשים כל יום קללתו מרובה משל חבירו וכנגד הלוקה בגופו בצרעת שגם הוא חשוב כמת אמר בלה בשרי ועורי בנגעים עצומים שבר עצמותי אשר לא יוכל להרפא . ולענין הבנים כי מי שאין לו בנים חשוב כמת א"ר בנה עלי וגו' כלומר כי בתחלה הרבני והפרני אלהים בבנים ובנות וז"ש בנה עלי מלשון ואבנה גם אנכי ממנה שהוא מלשון בנים ואחר כך ביום חרון אפו הכרית את כולם בהכרית עולל מחוץ בחורים מרחובות ועז"א ויקף ראש ותלאה כי הקיפני במיתם מי ראש ולענה באופן כי בכל ד' מינים מחשכים וצרות אשר חשובים כמתים בכולם הושיבני כמתי עולם וז"ש כמתי לשון רבים כלומר בכל אותם אשר הם חשובים כמתים מן העולם וכדאמרן ועל כל זה הי' הנביא מקונן מי אנוש שבר ישראל נחלה מכתם :

(ז) **הנה** עתה נתרעם על אורך הגלות הזה כי עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו וז"ש גדר בעדי ולא אצא איני יוצא מן הגלות הזה לעולם כאלו גדר לפני בלא אלא הרי כמות אורך הגלות וגם באיכותו הכביד נחשתי כי הכביד עול הגלות והצרות עלי ולא זה בלבד עשה לנו אלא כדי שלא יעלה בדעתינו להתאסף ראשי עם יחד עם בני ישראל כל העם מקצהו להתפלל אליו שיושיענו מן הגלות הזה השביענו הוא יתברך שלא נעשה כן וכמרז"ל על קרא דהשבעתי אתכם בנות ירושלים וגו' שהשביע הוא יתברך את בני ישראל לאמר כי מעולם לא יתפללו על הישועה שתבא קודם זמנה עד שתחפץ וז"ש גם כי אזעק ואשוע ואף אם אומר לזעוק על הישועה שתם תפלתי והשביעני שלא יעלה על לבי לעורר את האהבה עד שתחפץ. ואמר גדר וגו' כי בהיות האויב צר על ירושלים לא היו יכולים ישראל לצאת חוץ לעיר בדרך שערי ירושלים כי היו כל השערים נסגרים כדי שלא יכנס האויב ולא היו יכולים לצאת אלא דרך השערים הקטנים, הנחבאים במקום שאין יד האויב שולטת בם וז"ש גדר דרכי בגזית הדרכים שהם דרך המלך שהוא הדרך המפורסם שהוא דרך שערי ירושלים גדר אותם כאלו הם גדורים בגזית שנסגרו השערים כולם מפני פחד אויב והוצרכתי לעות נתיבותי אם באתי לצאת מן העיר הייתי צריך ללכת בארחות עקלקלות נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה ואמר על האויב דוב אורב הוא לי ובהיות כי בני ישראל ומלכם נמשלו לארי כענין גור אריה יהודה וגו' ואמר כי היה לי שלא כדרך העולם כי דרך העולם שהארי רודף ואורב אל הדוב והדוב בורח ומסתיר עצמו במסתרים מפחד הארי וכאן אף על פי שאני נמשל לארי והאויב נמשל לדוב הדוב אורב הוא לי ואני שאני הארי מסתיר את עצמי במסתרים מפחד הדוב ומי ראה כזאת מי שמע כאלה שיהיה הדוב אורב אל הארי והארי יפחד ויברח מן הדוב וישים עצמו הארי במסתרים . ואמר דרכי סורר כענין דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כי עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים כמו הדרך שאין עובר ושב בה וז"ש דרכי סורר כי עלה כלו קמשונים וגם ויפשחני הרג והשמיד את כלנו וביען כי נאמר בתורה חצי אכלה בם ואחז"ל חצי כלים והם אינם כלים אמר הם כי כן היה דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ והביא בכליותי כל בני אשפתו עד שלא נשאר באשפתו אפילו חץ א' ועדיין לא כלה אותנו כמ"ש רז"ל חצי כלים והם אינם כלים : **א"נ** אמר גדר בעדי ולא אצא הכונה שהודיענו העונות ניסים ונפלאות שהיה עושה עמנו ועם אבותינו בימים שחלפו למו כי בימי חזקיה המלך עליו השלום מצינו שלא הוצרכו הם לצאת להלחם עם מחנה אשור רק כל ישראל היו אוכלים ושותים ומסובים בבני ברק ליל ראשון של פסח ושלח ה' מלאך ויך במחנה אשור ולז"א גדר בעדי כלומר לשעבר הוא יתברך היה גודר גדר בעדי כדי שלא יזיקני סנחריב מלך אשור ולא אצא כלומר לא הוצרכתי אני לצאת להלחם כי ה' נלחם לי ועתה כעת נקת הוא יתברך הקנה האחר והכביד נחשתי זה אשר אנחנו אסירי עני וברזל ולא זה לבד אלא גם כי אזעק ואשוע אם נאמר לצעוק ולהתפלל לאל שתם האל תפלתי על ידי האויבים כי שלוחי דרחמנא נינהו והם סותמים בית תפלתינו וכאלו יאמר שתם בית תפלתי כי גוזרים גזרות לסתום בתי התפלות ואינם מסתפקים בסגירת בית התפלה לבד כי אם גם גוזרים עלינו שמדות שלא נקיים מצות אלהינו וז"ש גדר דרכי בגזית שהם מצות אלהים כענין והלכת בדרכיו וגומר הם גודרים אותם בגזרה שגוזרים עלי גזרות רעות כדי שלא אקיים אותם ולא זו בלבד אלא גם מכריחים ואונסים אותי להמיר דתי וז"ש נתיבותי עוה שמעותים

לרשות

איכה ג

בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי׃ ח גַּם כִּי אֶזְעַק כ׳. ג׳ מִן טְרִיקָא יְקַר עַל רִגְלוֹי כְּבָלִין דִּנְחָשָׁא׃ ח גַּם אַף אֲרוּם אֱצַוַּח

וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי׃ ט גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית נְתִיבֹתַי ס׳. ג׳ כ׳ א׳ כתיב וְאַצְלֵי אִסְתְּתִים בֵּית צְלוֹתִי׃ ט גדר סְגַר אוֹרְחִי בְּמַרְמְרִין פְּסִילָן

תולדות אהרן גם כי אזעק. ברכות לב ב״מ נט: (גדר דרכי בגזית. מעשר שני נו) : נתיבותי עוה. ר״ה כג :

רשי

הושיב סביבותי מחנות וגייסות של אורבים: הכביד נחשתי. עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך פירייש״ש בלעז: (ח) שתם תפלתי. סתם חלונות הרקיע בפניה: (ט) נתיבותי עוה. אם באתי לצאת איני יוצא בדרכים הסלולים

אבן עזרא

(ז) נחשתי. כבלי׳: (ח) שתם. בשי״ן כסמ״ך וכן השירו ולא ממני: (ט) הנתיבות. הם ידועות יש אומרים כי מנהג

לחם דמעה

אותי לפקח ולעות את דרכי שיסרס ובכל זאת עדיין לא שב אפס ממני אלא כדוב אורב הוא לי האויב לראות אם אני מקיים שום מצוה מהמצות להפיל אותי בכבשן האש וכל זה בא אלי לפי שהוא יתברך שהוא הארי כענין אריה שאג מי לא יירא הוא נהסתר פניו ממני ולא בהסתר א׳ לבד אלא בב׳ מסתריה כענין ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ההסתר כפול כי הארי הוא ית׳ הסתיר פניו ממני וע״כ יש יכולת ביד האויב להצר לי כל השיעור הזה: **א״נ** אפשר שהכתובים הללו מדברים על היצה״ר כאשר פירשנו הכתובים דלעיל אשר הוא יצר הרע להטיא את האדם והיינו מחטיא לאדם בזה מבקש להמיתו ואחר שהחטא בעצמו נקום יקום ממנו ועל היצר הרע כי הוא האויב האמתי עליו אמר וסיפר מה מעשה היצר הרע אל האדם וה״א גדר בעדי ולא אצא ע״ד מש״ה לפתח חטאת רובץ וכמעט שעדיין לא גמר לצאת הולד מרחם אמו אלא שהוציא ראשו לאויר העולם תכף נכנס היצה״ר בתוכו וז״ש גדר בעדי והקיפני היצר הרע כלומר כמעט שעדיין לא גמרתי לצאת מרחם אמי וז״ש ולא אצא ותכף הוא גדר בעדי ותכף הכביד נחשתי בשלשלאות נחשת על צוארי והכביד את עולו עלי ואמר גם כי אזעק וגומר הכונה כי ביודעו היצה״ר כי הקול קול יעקב לכן הוא עושה באופן כי גם כי אזעק ואשוע הוא שתם את תפלתי מעבור תפלה ובמה סתמה במה שגדר דרכי בגזית נתיבותי עוה והכונה כי המצות הם ב׳ חלקים מצות עשה עליהם אמר גדר דרכי שהייתי רוצה להלוך ללכת קיום מצות אלהי והיצה״ר הוא גדר דרכי בגזית ואינו מניח אותי לקיים אותם וגם המצות לא תעשה פתני ואפת עד שנתיבותי עוה והכונה שהטעני והרשעתי ועוד דוב אורב הוא לי ארי במסתרים הכונה על היצה״ר כי הוא כדוב אורב יושב לו בהדר וכן הוא כארי יושב במסתרים לטרוף טרף לנפשי כן היצה״ר הוא אורב לו לאדם ומקומו המושכר לו הוא בחדרי חדרים משכיות לב האדם כי שם ביתו וז״ש ארי במסתרים ואפשר גם כן שקראו ארי במסתרים לפי שכל עלות היצה״ר אינם בפי׳ שאומר לאדם שיחטא שאם כן היה לא יאבה לו האדם ולא ישמע אליו כלל אבל מורה לו לאדם היתר ותתיר תעמוד הבהרת ומראה לאדם סימני טהרה אבל לפי האמת הוא כארי נחבא ויושב במסתרים לארוב לאדם. ואמר דרכי סורר ויפשחני הכונה כי הוא ממלא כל דרכי בקוצים ובדרקונים אחר כך ויפשחני כי היצה״ר הוא המחטיא והוא גם כן נקום ינקם מן האדם כמז״ל הוא שטן וכו׳ באופן כי שמני שומם כי הוא המשומם אותי ולעולם דרך קשתו הוא קשת העבירות והוא לוחם ולהאני בהם כי הם תליון לירות במסתרים תם ודרך קשתו ויציבני כמטר׳ להן כדי להחטיאני וכאשר רואה כי אין בו כח להחטיאני במעשה אז לפחות משתדל להחטיא אותי במחשבתי וז״ש הביא בכליותי בני אשפתו כי הכליות הם מושב המחשבה כי כליות יועצות וזה שאמר הביא בכליותי וגו׳ כי החטיא אותי במחשבות רעות אשר הוא דבר נקל לחטא בהם: **וכפי** הדרך אשר פירשנו לעיל גם כן כי סודר כל ג׳ פסוקים על הג׳ גליות שגלו ישראל וכן גם עתה כנגד גלות מצרים אמר גדר בעדי ולא אצא והוא ע״ד מז״ל כי מעולם לא היה עבד יכול לצאת ממצרים ועל זה אמר הכתוב אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים כלומר שהיה בית מוכן לעבדים כי עבד שהיה נכנס למצרים לא היה יוצא ועכ״א גדר בעדי ולא אצא שלא הייתי יכול לצאת משם ושם הכביד נחשתי כי היינו שם אסירי עני וברזל אבל היה קרוב ה׳ אליהם כאשר יקראוהו באמת כי ויזעקו בני ישראל אל ה׳ ותכף וישמע אלהים את נאקתם כו׳ אמנם בגלות הב׳ גלות בבל גם כי אזעק ואשוע כהם תפלתי עד בא הזמן המוגבל למלאת שבעים שנה ובאותו הגלות הב׳ מהרה ספו תמו הע׳ שנה אמנם בגלות הזה האחרון גדר דרכי בגזית כאלו גדר לפני באבני גזית שא״א להרסם ולצאת מהגלות ונתיבותי עוה באופן שאין לי מקום לצאת מן הגלות הזה והמשיל הדבר כאלו הוא גדור באבני גזית להורות על אורך הגלות. וכאות הדל״ת שבפסוק הא׳ הוא רמז על פרעה מלך מצרים שהיה בהצרותיו ובטירותיו והיה אורב משם לישראל וכמו שמצינו בהזמינם בביתו להתייעץ עליהם וכמש״ה ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו וגו׳ הוא התחיל בעצה תחלה ועליו אמר דוב אורב וגו׳ שם בהצרותיו ובטירותיו ועל גלות בבל אמר דרכי סורר כי הכשדים היו מוליכין אותם יחפים על הדרכים אשר עשו כולם קמשונים וילכו בלא כח לפני רודף וז״ש דרכי סורר בקוצים ובדרקנים ויפשחני שמני שומם וכנגד הגלות הג׳ אשר אנו בו אמר דרך קשתו וגו׳ כי בכל עת ובכל רגע אני מוצב לקראתם כמטרה להן:

(ח) **ובמדרש** גם כי אזעק ואשוע. ר׳ אחא אמר כל המתפלל עם הצבור למה״ד לב״א שעשו עטרה למלך בא עני א׳ ונתן חלקו בתוכה מה המלך אומר בשביל זה עני איני (זז) (ה״ג בעלי י״ע) מקבלה מיד מקבל המלך ונותנה בראשו כך אם היו י׳ צדיקים עומדים בתפלה ורשע עומד ביניהם מה הקב״ה אומר בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם בתמי׳. ורבנן אמרי בא אחר צבור מעשיו נפרעין למה״ד למלך שנכנסו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא אחד באחרונה אמר תפסתם חביתו מי גרם לו הרי שבא באחרונה כך כל המתפלל לאחר הצבור מעשיו נפרעין לכך נא׳ גם כי אזעק ואשוע סתם תפלתי שתם כתיב לפי שתמו הצבור תפלתהון עכל״ה: והרב מורי זלה״ה כתב בפירוש המאמר הזה ז״ל הנה ר׳ אחא קרא כפשטיה דמיירי בל׳ יחיד ללמד על המתפלל ביחיד שאין תפלתו מקובלת אא״כ יהיה כשר וצדיק וראוי מצד עצמו מה שאם יתפלל בצבור אינו כן אלא תפלת הרשע מקובלת בכלל שאר הצדיקים כי לא לבד שאינו מזיק לתפלת שארית הצבור אלא גם תפלתו מקובלת והביא משל בני אדם שעשו עטרה למלך ובא עני ונתן חלקו כו׳ ללמד לנו שכשאנו אומרים שגם תפלת הרשע מקובלת עם תפלת הצדיקים היינו כאשר התפלה היא כתקנה ואין בה פיסול מחמת עצמה כלל אז לא תזכרנה מעשיו הרעים של אותו הרשע בעת ההיא אמנם אם התפלה אינה כתקנה בודאי לא תתקבל בשיתוף האחרים ולא תתערב עמהן להיות בכלל העטרה וזה נלמד מהמשל שאותו העני שנתן חלקו אין פחיתותו וגרעונו בשביל החלק שנתן שהיה גרוע שהשאר נתנו זהב או כסף והוא נתן נחשת וברזל או כסף סיגים כי בודאי יחשבו לפושעים המקבלים ממנו לערב אותו בעטרה ולזייף אותה וא״כ אין הפחיתות רק מצד היותו עני ובלתי חשו׳ שאפי׳ שיהיה חלקו שוה לשאר בני האדם אין זה כבוד המלך ללבוש עטרה שאדם עני נתן בה חלקו ומ״מ אינו חושש לחלק אותו העני בשביל שאר האנשים החשובים שעשאוה כן יהיה דמיון הרשע שהוא מתפלל עם צדיקים אינו חושש להיותו רשע והתפלה מקובלת ונעשית עטרה בראש חי העולמים ואינה נדחית וכמ״ש ז״ל בפסוק שומע תפלה וכו׳ אמנם אם תהיה מחשבת פיגול בתפלה או באופן אחר שהתפלה לא תהיה כתקנה בוודאי שתהיה פגם גדול בעטרה שיהיה בה זיוף ועירוב כסף סיגים או בדיל ונחשת ובודאי שאז נפסלת התפלה ולא תתקבל זו היא סברת ר׳ אחא ואמנם סברת רבנן דלא מיבעיא רשע אלא אפי׳ שיהיה צדיק או בינוני צריך שיתפלל עם הצבור ואם לא התפלל עמהם אפי׳ שיהיה תכף אחריהם שלא עבר זמן כלל אפשר שיבא לו היזק רב שמעשיו נפרעין ולזה הביא המשל למלך שנכנסו אריסיו וכו׳ להורות דבשון משתעי כי אין ריעותא לאותו שנסתם חביתו אלא שבא באחרונה וכן הנמשל אין ריעותא לאותו שמעשיו נפרעין אלא שהתפלל אחר הצבור וזש״ה גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ולמה לפי שתם תפלת הצבור כי דרשינן שתם כפי המכתב שכתוב בשי״ן ותרתי שמעינן מיניה לשון סתימה ולשון השלמה מדכתיב בשי״ן ולא בסמ״ך ואמר לכך נאמר גם כי אזעק וכו׳ לומר שאין כונתם להכחיש את סברת רבי אחא אלא לומר שמהפסוק הזה אין ראי׳ כי הפסוק הזה לכך נא׳ וכו׳ נמצא תורף הענין דרבי אחא פריש קרא במעלת המתפלל עם הצבור ורבנן פרשי קרא בגריעות המתפלל ביחיד ורב אחא אפשר דלא סבר כרבנן אמנם רבנן כר׳ אחא עכ״ל: ואפשר לי להוסיף עוד בזה המאמר כי גם אם ענין תפלת הצבור בודאי שהעשרה צדיקים היו מכוונים בתפלה בכונה שלימה לא כן הרשע אשר בתוכם כי בוודאי שלא כיון באותה תפלה כבונת הצדיקים והלואי שתהיה תפלה בלא כונה כלל לא כונה טובה ולא מחשבת פיגול רק תפלה פשוטה ותפלה זו נמשלת לחלק העני אשר נתן בעטרה כי בודאי שלא נתן בחלק כאשר נתנו כ״א מהי׳ עשירים ודייק זה מ״ש בא עני א׳ ונתן חלקו בתוכה כלו׳ חלקו כפי הראוי לו שאם כאו״א נתן ח׳ או י׳ לטרין כסף והוא נתן מעט כסף חלקו כפי עונייו וכ״ה בענין תפלת הרשע שנתן חלקו כפי עונייו וכפי מיעוט מעשיו נמצא שהחלק שנתן הרשע מאפס ותוהו נחשב ואילו היתה לבדה לא היתה נחשבת כלל ולא היתה מקובלת ועתה שנתערבה תפלתו הוה סלקא דעתין שיעשה היזק גם לשאר תפלות הצדיקים כי עירב פסולת באוכל אלא שהקב״ה אומר וכי בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם ומקבל אותם יחד וגם תפלת הרשע תקובל כי כבר נתן חלקו בעטרה שעשו הצדיקים לראש הצדיק הוא השי״ת כדמיון העני שנתן חלקו בעטרת המלך ודייק עוד בלשון המאמר דקאמר כך אם היו י׳ צדיקים עומדים בתפלה ורשע עומד ביניהם נראה דדוקא כאשר יש י׳ צדיקים מלבד הרשע והרשע הוא י״א אז הוא ראוי שתקובל תפלתם ואומר השי״ת וכי בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם לפי שכבר יש י׳ שהם מנין של עשרה צדיקים כדי שיעור עשיית העטרה כי בפחות מי׳ אין בה שיעור לעשיית עטרה שלימה וחשובה כי בי׳ אומרים קדיש וקדושה לא כן בט׳ ולכן כאשר יש י׳ צדיקים מלבד הרשע הנה אז הרשע הוא כיתר לצורך עשיית העטרה ומבלתו תעשה העטרה וכל היתר כבטול דמי ולכן אינו מעכב לקבלת תפלות הצדיקים והוא דמיון לאותם בני אדם שעשו עטרה למלך שכבר הם נתנו כשיעור הצריך לעטרה אלא שבא גם העני הוסיף בה מדיליה חלקו אמנם אם לא יהיו אלא ט׳ צדיקים ורשע א׳ שהתפללו יחד אפשר שבשביל אותו רשע לא תקובל תפלתם ודרש ר׳ אחא דרשא זו מקרא דכתיב גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי נראה כיון שמדבר בל׳ יחיד אזעק אשוע שתם תפלתי נראה כי מפני שהתפללתי תפלה ביחיד ע״כ שתם תפלתי הא׳ אם הייתי מתפלל בצבור לא היה סותם תפלתי וכל עוד שלא יש אלא ט׳ צדיקים תפלת יחיד מתקרי כי חד כט׳ וט׳ כחד ואפי׳ שיהיה רשע משלים לי׳ הרשע כמאן דליתיה דמי וכתפלת יחיד חשיבא ואינה נעשי׳ העטרה הראויה ליעשו׳ מתפלה שהיא במנין של י׳ ואיכא בינייהו בין ר׳ אחא לרבנן כי לר׳ אחא אם האדם התפלל ביחיד אפי׳ שיתפלל קודם שהתפללו הצבור אפשר שלא תקובל כיון שהתפלל ביחיד ולא נאמר שתהיה אות׳ התפלה מזומנת ביד המלאך עד שיתפללו הצבור ואז מערבה עם תפלות הצבור כי לא תתערב עם תפלות הצבור רק כאשר התפלל עם הצבור ממש ושם חלקו עמהם ודייק קרא דנקט בלשון יחיד כי כיון שנאמרה ביחי׳ ע״כ שתם תפלתי אמנם רבנן סברי כי אם האדם הקדים והשכים כמו השחר עלה והתפלל קודם שתמו הצבור תפלת׳

שְׁבִילַי סְרַךְ: י דוּבָּא מְכַמֵּן הוּא לִי אַרְיָא דְמִיטַּמַּר בִּכְבִישָׁא: יא דרכי אוֹרְחַי סְרַךְ וְשַׁסְעַנִי שַׁוְינִי צָדוּ: יב דרך מְתַח קַשְׁתֵּיהּ

י דֹּ֣ב אֹרֵ֥ב הוּא֙ לִ֔י אֲרִ֖יה בְּמִסְתָּרִֽים׃ יא דְּרָכַ֥י סוֹרֵ֛ר וַֽיְפַשְּׁחֵ֖נִי שָׂמַ֥נִי שֹׁמֵֽם׃ יב דָּרַ֤ךְ קַשְׁתּוֹ֙ וַיַּצִּיבֵ֔נִי

ארי קרי. ג׳ רפין. י׳

אבן עזרא

מנהג שדוב להכריז על הארי והוא רחוק: (יא) יש אומרים סורר. מגזרת סירים. וכן הנני שך את דרכך בסירים והישר בעיני שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סורדה: (יב) כמטרא. אל״ף במקום ה״א הנקבה והוא מגזרת נוטר:

דימה

רשי

בדרך ישרה מפני האויבים אלא דרך עקלתון: (י) דוב אורב הוא לי. הקב״ה נהפך לי לדוב אורב: (יא) דרכי סורר. לשון סירים קוצים סורר קוצץ אותם מפזר קוצים בדרכי: ויפשחני. לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מופנים צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון גמרא האי מאן דפשח דיקלא: (יב) ויציבני כמטרא. העמידני לנגד חציו לירות בי כמטרא אשנייל״א בלעז:

כני

לחם דמעה

אפי׳ שהוא אמרה ביחיד המלאך המקבל התפלות מערב גם אותה התפלה של אותו יחיד שקדם והתפלל כי עדיין זמן תפלה לכל היא אמנם אם הדלת תסוב על צירה והוא על מטתו ואחר שתמו הצבור תפלתהון בא באחרונה והתפלל אז מעשיו נפרעין וז״ש בא אחר הצבור מעשיו נפרעין למה״ד למלך שנכנסו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא א׳ באחרונה אמר תסתם חביתו מי גרם לו הרי שבא באחרונה כך כל המתפלל לאחר הצבור מעשיו נפרעין לכך נאמר גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי שתם כתיב לפי שתמו הצבור תפלתהון הנה מדבריהם משתמע כי מאי דאמרן איכא בינייהו: עוד כתב הרב מורי זלה״ה גדר בעדי ולא אצא ועכ״ז שלא הייתי יכול לצאת הכביד נחשתי ובכבלי ברזל הביאני אע״פ שלא הייתי צרי׳ וזאת אומר׳ שאין זה רק גודל חרונו ית׳ והוא רמז אל הגליו׳ אשר גדר השי״ת בעדם וחק וזמן נתן להם וגדר בעדי שלא לצאת מהם אם לחרבן ראשון ע׳ שנה אם לשני עד קץ הימין ועכ״ז הכביד נחשתי והם צרותי שרבו כמו רבו עכ״ל: והר״מ אלמושנינו ז״ל כ׳ הנה העומד בבית האסורים אפשר שינצל וימלט בא׳ מב׳ דרכים כי אם הוא אסור בנחושתים ובכבלי ברזל כדרך רוב האסורים אפשר שיהיה הכבל חלוש ונקל לשבור הכבל וינצל: ואפשר שינצל עוד מצד אחר אף שיהיה אסור בנחושתים כבדים והוא אם יצעק וישמעו קולו ויבואו אוהביו וישברו הכבלים: וספר הנביא שהיה אסור בבי׳ האסורים וז״א גדר בעדי ולא אצא וגו׳ ואמר שהיה אסור באופן שמכל השתי אופנים שאפשר שתבא ההצלה לא היתה אפשרית כנגד הראשון אמר הכביד נחשתי שהיו הנחושתים כבדים שלא היה יכול להנצל מהם בשום צד כמו שעושים היום הכבלים משני ענים כבדים שא״א להמלט מהם כי המסגר הוא רחוק מהאיש האסור שם ולא יוכל לפותחו: ובנגד הדבר השני והוא שאף בהיות הכבלים כבדים ובלתי אפשר לשבר אות׳ הנה א״א שיבואו מחוץ לרוחקו לשועתו באופן שאין מקום להצלתו: ולהיות שלכל ב׳ דרכי ההצלה צריך תנאי ג׳ והוא שיהיה בקי בדרכים אשר ינוס בהם ויהיו הדרכים מפותחים ומרווחים שיוכל לנוס במרוצה באופן שאף אם ירגישו בדבר וירדפו אחריו לא ישיגוהו:

(ט) **הנה** כנגד התנאי הזה אמר גדר דרכי וגו׳ והוא כאלו אמר שאף אם היה אפשר שישמעו צעקתו ויצאו וישברו הכבל וימלט משם ואפילו היה אסור בלתי נחושתיים עדיין אין לו הצלה כלל מצד הדרכים שאינו יכול לצאת משם יען גדר הדרכים כולם בבנין גזית שא״א לעבור בשום צד ולא עוד אלא אף אם לא היו הדרכים בנויי׳ בגזית שא״א לעבור והיה אפשר שיצא הנה הנתיבות הם מעוותות שאין יוצא ואין בא בהם ולא יוכל לברוח כי הבורח צריך שיהיה בקי מאד שאל״כ יתפשוהו מיד וזהו אומרו נתיבותי עוה וגו׳. עוד כ׳ שעל הדרכים והם הדרכים הידועים לכל ומרווחים אלו גדר אות׳ בגזית וסת׳ אותם לגמרי כדי שלא יוכל ללכת בהם אף כי הכל היו בקיאים ללכת בהם עת׳ הם גדורים בגזית וסתומים אמנם הנתיבות והם דרכים צרים אורחות עקלקלות בלתי ידועים לכל רק לבקיאים אלו עוה אותם באופן שאם היה הולך בהם היה חושב שהוא הולך לפנים והוא שב לאחור באופן שהיה נתפס מיד וז״א נתיבותי עוה: או יאמר גדר בעדי וכו׳ הכול׳ שגד׳ בעדי עם היות שהוא לא היה יוצא אף אם לא היה גדר בעדו יען תשש כחו והוא כאלו אמר שלא נתפיים באפיס׳ כחי המחייב לי שלא אצא מצד עצמי אלא שרצה לגדור בעדי וז״א גדר בעדי ולא אצא ר״ל גדר בעדי ללא צורך כי אני לא אצא כי אין בי כח לצאת אף אם לא היה גודר בעדי וכן עם היותי מצד חולשתי ואפיס׳ כחי כאילו היה לי נחושתי׳ לא נתפיים בנחושתי הטבעי רק שרצה להכביד אותי עוד וזהו הכביד נחשתי ר״ל יותר על מה שהיה נחשתי המחייב אותי שלא לזוז ממקומי הוא הכביד אותו עוד כי חושש לחששות רחוקות. ובזה יתיישב ל׳ הכתוב על נכון שלכל הפירושי׳ הל״ל גדר בעדי שלא אצא והיל״ל הכביד נחשתי עלי או שם אותי בנחושתים כבדים כי אומרו הכביד נחשתי נראה שהוא כבד בנחושתים והכביד אותם ובמה שאמרנו מתיישב הכל: ולהיות כי מי שהוא על האופן אחר זכר שלא יוכל לזוז ממקומו בשום צד לא יתכן בעולם שיאמר עליו שיהיה לו ריוח והצלה מצד עצמו רק מצד אחר שיבא שם להצילו וזה יהיה בא׳ מב׳ פנים אם שהוא יקרא מי שיעזור לו וקולו ישמע למרחוק ויבאו לקבל צעקתו לרוחתו לשועתו ויוציאוהו משם כי אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים ומה גם בהיותו על האופן אשר זכר ועל אופן ההצלה הזאת אמר גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ירצה אני מעצמי איני יכול לזעוק ולשוע כי תשש כחי רוחי ושיחי על הדרך שזכרנו ואף גם שהייתי יכול לזעוק ולשוע אין מי שישמע שהוא התכלית המכוון בזעקה פה וז״א גם כי אזעק ואשוע וכו׳ כי מלת גם יורה על הכונה שזכרנו כאלו אמר גם אם הייתי יכול לזעוק אינו מועיל לי בהיות הכונה בזעקתי שישמיעני ויבא להצילני וזה לא יתכן כי שתם תפלתי כ״ש שאיני יכול לזעוק כנזכר והוא דקדוק נכון מסכים אל הכונה הנכונה הנז׳ והאופן הב׳ מההצלה תהיה שאף שהוא לא יוכל לזעוק ואף אם יהיה צועק אין מי שישמע אפשר שיבאו אנשים ע״צ הקרי והזדמן או לאיזו כונה ויצילוהו משם אף אם היה כאלם לא יפתח פיו לז״א שגם זה לא היה אפשר בו יען כל המעברים סתומים וסגורים שהדרכים גדר בגזית וז״א גדר דרכי בגזית והנתיבות והם הארחות הבלתי ידועות לכל הם מעוותות וז״א נתיבותי עוה באופן שאין יוצא ואין בא ואין מקום להצלה כלל:

(י) **אמר** עוד דוב אורב הוא לי וכו׳ הנה הפליג צרתו מפאת האויב יהיה מי שיהי׳ עד שדימה אותו לדוב אורב וארי במסתרי׳ אשר אין מנוס מהם כי אם היה אפשר לראות׳ מרחוק אפשר שהיתה ההצלה אפשרית בבריחה מהם או בעליה אל אילן או אל מקום אשר לא יוכלו הארי והדוב להשיג׳ אך אמר שהם במארב ובמסתרי׳ אשר לא ירגישו בהם קוד׳ בואם רק יבואו פתאום עליהם באופן שאין מידם מציל וז״א דוב אורב הוא לי ארי במסתרים ירצה אינו דוב אורב מקוה לכל מי שיעבור דרך שם כדרך הדובים שאם היה כן היה אפשר להנצל בעודו טורף לאחר שיבא עמי או שקדמני אך כל זה המארב הוא בייחוד לי שאין כל מגמת פניו להזיק רק לי לבדי ובכן אין מידו מציל וע״כ הוסיף מלת לי לרמוז על היות המארב מכוון לו לבדו ובכל עת ולהיות שבכל זה אפשר שתהיה הבריחה וההצלה ממנו אפשרית אף שהוא אפשר רחוק בהיות הדרך סלולה בלתי מעיק מקוצים וברקונים שימנעו הבריחה והמרוצה בה ומה גם בהיות האיש אשר יארבו לו אץ ברגלים רץ כצבי הנה אפשר בב׳ אלה שהוא טוב הכנת הדרך לרוץ בה והכנת האיש הרץ להנצל עכ״א ששתיהם חסרו ממנו כי הנה האויב זולת היותו דוב אורב וארי במסתרים כנזכר הנה דרכיו מלא קוצים וסירים כמ״ש רש״י ז״ל שלא יוכל לברוח בהם וז״א דרכי סורר וזולת זה פסק רגליו שלא יוכל הרחיב צעדיו וז״א ויפשחני מל׳ פיסוק רגלים כפרש״י ז״ל אשר על כן גזר אומר שנתנו האויב שומם באפס תקות ההצלה בשום צד מהצדדי׳ וז״א שמני שומם והפליג על שוממותו ואמר שנתנו כל כך שומם עד שעשאו כאבן דומם ממקומו לא ימיש ולא ירגיש החצים אשר יורו עליו ולא עוד אלא שהציב אותי האויב כמטרה לחץ כי המטרה לא תזוז ממקומה והיא בלתי מתנועעת אשר על כן יכוונו אליה החצים וז״א דרך קשתו וגו׳ והוא מקושר למעלה כאלו אמר שנתנו האויב כל כך שומם ובלתי מתנועע עד שהאויב שהרגי׳ זה דרך קשתו ויציבני לו למטר׳ לרמוז על שהניח אותו במצב קיים בלתי מתנועע כלל לירות בו חציו כנזכר ובמה שידע שלא יזוז ממקומו דרך קשתו ראשונה לעיניו ואח״כ הציבו למטרה: ואפשר שאמר שאם היות שפשחני ושמני שומם אשר לא אוכל לזוז ממקומי ועכ״ז אינו מניח לי שום רגע שאוכל להתנועע אף שהיה בי יכולת והוא שראשונה דרך קשתו ואח״כ הציבני לו למטרה כדי שיוכל לירות החצים בי פתאום שאם היה מציב אותי למטרה ראשונה ואח״כ היה דורך הקשת היה לי זמן מה לנטות ימין ושמאל אך במה שדרך הקשת ראשונה ואח״כ השיבני למטר׳ עם זה לא היה זמן מפסיק בין יציבתו למטר׳ לזמן ירויית החצים. והוא דקדוק נכון: ואפשר שהפליג שנאת האויב נגדו במה שהיה מראה לו היותו שונא לו בגלוי והיה כפלים בסתר אויב ומתנק׳ וז״א דוב אורב הוא לי ירצה בגלוי הוא לי במדרגת דוב אורב שאינו כל כך רע כמו הארי כנודע אמנם במסתרים והוא בסת׳ שלא בפני הוא במדרג׳ ארי שהורג מיד כשסע הגדי ועל כן מזכיר מלת לי עם הדוב ולא עם הארי כי מלת לי מורה על הגלוי כנז׳:

(יא) **וביאר** הדבר עוד באופן הרע שעושה עמו בפועל וה״א דרכי סורר ירצה בגלוי מה שהוא עושה אינו עושה רק שסורר דרכי שלא אוכל לצאת ולבא שם בדרכי קוצי׳ וסירי׳ וברקנים אמנם בסתר קודם זה ויפשחני ושמני שומם בהחלט וז״א ויפשחני שמני שומם ירצה מה שעושה עתה בהווה הוא שסורר דרכי אמנם כבר פשחני ושמני שומם בשעבר בסתר ואחר ששמני שומם הוא סורר דרכי ובזה יתיישב למה לא אמר כולו לשון עבר והל״ל דרכי סרר או כולו פעל הווה ואמר שכמו כן ראשונה דרך קשתו כאויב לבלעני חנם ואח״כ הציבני כמטרה לחץ שלא כדרך המורי׳ החצים כי ראשונה משימי׳ המטרה ואח״כ דורכים קשתם לירות החצים אל המטרה אמנם זה האויב ומתנקם כדי שלא יהיה מקום לתרופה ראשונה דרך קשתו שיהיה מוכן לירות לי ואח״כ ויציבני כמטרה לחץ עכ״ל:

כפי הדרך שפירשנו כי כל פסוק מדבר על גלות א׳ מהג׳ גליות כנגד גלות מצרים אמר הביא בכליותי בני אשפתו והכונה על הגזרה שנגזרה אז בשחיטת הילדים שהיה שוחט פרעה הרשע אם על גזרה כל הבן הילוד כי בניו של האדם הם הם כליותיו ממש ועז״א הביא בכליותי וגו׳ ועל גלו׳ בבל אמר הייתי שחוק לכל עמי כי כל האומות היו משחקי׳ עלינו והיינו לעג וקלס לסביבותינו ואומרו לכל עמי הכונה

כי

כַּמַּטָּרָא לַחֵץ׃ יג הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ׃
יד הָיִיתִי שְּׂחֹק לְכָל־עַמִּי נְגִינָתָם כָּל־הַיּוֹם׃
טו הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוַנִי לַעֲנָה׃ טז וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ
שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר׃ יז וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי

ג׳ וכתיב ג׳ ר״פ ג׳ וחסר. ג׳ ד׳ חסר בכתו׳ ג׳ ג׳. ג׳ זקף ג׳

ח׳ וְעַתְּדַנִי הֵיךְ פִּגְלֵיסָא לְגִירָא׃ יג הביא אָעֵיל בְּכֻלְיָתַי גִּירֵי
תִּיקֵיהּ׃ יד הייתי הֲוֵיתִי חוּכָא לְכָל פְּרִיצֵי עַמִּי וּמְזַמְּרִין עֲלַי כָּל
יוֹמָא׃ טו השביעני אַשְׂבְּעַנִי מְרִירַת חִיוָן אַרְוְנִי גִידָא׃ טז ויגרס וְרַצִּיץ
בִּפְרִידָן שִׁנַּי כְּנַע יָתִי בְּקִטְמָא׃ יז ותזנח וְקָצַת מִלְמִשְׁאַל שְׁלָם

אשפתו ג׳ וסימן בירמיה סימן ח׳: שחק ד׳ חסר וסימן נמסר בירמיה סימן כ׳ ע״ש ועיין במשלי סימן י״ד: עמי ג׳ סבירין עמים וסימן בשמואל ב׳ סימן כ״ב.

תולדות אהרן ותזנח משלום. שבת כה עקידה שער טז:

רשי

(יג) בני אשפתו. חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קוויב״ר: (טז) ויגרס. וישבר ודוגמתו (תהלים קיט) גרסה נפשי וכן (ויקרא ב) גרש כרמל: בחצץ. אבנים דקים שבתוך העפר שהיו הגולים לשין עיסתן בתוך הגומות שחופרים בקרקע והחצץ נכנס לתוכה כשאמר הקב״ה ליחזקאל (יחזקאל יב) עשה לך כלי גולה לחתור בו ללוש בתוכו חררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר (שם כ״ד) והיה יחזקאל לכם למופת והם היו משחקים עליו ולא עשו כן לסוף נשתברו שיניהם: הכפישני. כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו ארנטי״ר בלעז ויש דומה במשנה (יבמות ק״ו) פישון הגמל במדה הכפושה מדד ואומר

אבן עזרא

(יג) דומה האשפה לבטן ההרה: (יד) לכל עמי. עד שהיו עמי שוחקים ממני או לכל העם שהיה תחת ידי. כמו את עמלק ואת עמו. או היה נוסף. ואין ותפלטני מריבי עמי כמו עמים כי על שאול רמוז וכן אמר בראשית השירה ומכף שאול: (טו) בי״ת במרורים. נוסף וכן בדמעות שליש: (טז) ויגרס. כמו וישבר וכן גרסה נפשי: הכפישני. אין לו אח והטעם גאלני: (יז) ותזנח. כמו

לחם דמעה

כי לכל עם אשר אני הייתי שרוי עמו ועל כן קראו עמי בכינוי לרמוז אל העם השרוי עמי הייתי שחוק אליהם ולא די זה אבל היו אומרים לנו שנגגן להם באומרם שירו לנו משיר ציון וז״ש נגינתם כל היום לרמוז כי השחוק שהיו משחקים עלינו היה להם במקום ניגון וז״ש נגינתם כל היום. אמנם הגלות האחרון הכביד וע״כ המשיל כי אכילתו הי׳ מרורים וז״א השביעני במרורים וגם שתייתי היתה לענה וז״ש הרוני לענה כי רוייה שייך בשתיה. ועל גלות מצרים אמר ויגרס בחצץ שני וגו׳ כי כל היום היה נתון בעפר ואפר בחמר ובלבנים וכנגד גלות בבל אמר ותזנח משלום נפשי והטעם על אשר נשיתי טובה והיא התורה כי אין טוב אלא תורה ועל מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי וכנגד הגלות הג׳ הזה אמר ואומר אבד נצחי ותוחלתי מה׳ כי היאוש פרח בלבותם של ישראל לא כן היה בגלות בבל כי למלאת ע׳ שנה נגאלו:

הנה כפי הדרך אשר פירשנו לעיל שאר הפסוקים שהיה מקונן לאותם האנוסים אשר אנסום להמיר את דתם ואחר שהמירו את דתם היו מעלילים עליהם עלילות והיו שורפים אותם בכל עת ובכל שעה וכאשר לא היו מוצאים בהם הגוים שום עילה מפורסמ׳ אז היו אומרים כי בכליותי ובתוך לבי אני מואס בדתם ואוהב את דתי וז״ש הביא בכליותי וגו׳ הוא אומר כי בכליותי אני אוהב תורת אלהי וע״כ ממיתים אותי באופן שהייתי שחוק לכל עמי בהם אותם אשר קדשו ש״ש ולא המירו את דתם הם שוחקים עלי שם בג״ע שרואים שלא נתקיימה עצתי שחשבתי לחיות ולהאריך ימים בעוה״ז והרי הם הורגים אותי אחר שהמרתי את דתי וע״כ הייתי שחוק להם ונגינתם כל היום כי עשו לי הגוים הללו שתים רעות א׳ שהשביעני במרורים והם כל העונות אשר העבירני עליהם בהמיר את דתי כי הם מרים כלענה ועוד עשו לי כי אחר שהמרתי דתי והלכתי אחר עצתם הרגו אותי וז״ש ויגרס בחצץ שני וגו׳ ובזה נטרד אני מן העוה״ז ומן העה״ב וז״ש ותזנח משלום נפשי שהוא העה״ב שהוא השלום הבא על מנוחת הצדיקים וכמ״ש ז״ל כתובות פ׳ הנושא א״ר חייא בר גמדא א״ר יוסי בן שאול בשעה שהצדיק נפטר מן העולם אומרים מה״ש לפני הקב״ה רבש״ע צדיק בא כו׳ ויש לדקדק בדבריהם כי למה צריך הודעה זו והלא הכל גלוי וצפוי לפניו ית׳ ומה להם למה״ש להודיעו צדיק בא. ועוד מה היא כונתם אמר עוד בהודעה זו. אמר הקב״ה יבאו צדיקים ויצאו לקראתו וקשה שהיה די שיאמר יצאו צדיקים לקראתו מאי יבאו צדיקים דקא׳ מהיכן יבאו ועוד מנ״ל לר׳ יוסי כל זה ואם יצא לו מקרא דיבא שלום בכתוב אין דבר מזה: אלא אפשר כי ר׳ יוסי ס״ל מאי דקאמר ר״א במאמר המובא אחר זה כי כשהצדיק נפטר ג׳ כתות של מה״ש יוצאים לקראתו א׳ אומרת יבא שלום וגו׳ ולכן באים מה״ש להודיע אליו ית׳ שהצדיק בא כדי שיתן להם רשות לצאת לקראתו וז״ש רבש״ע צדיק בא כלומר שלחנו ונלכה לקראתו: ועוד אפשר כי בהיות שמכל מצוה ומצוה שאדם עושה הוא בורא מלאך א׳ מצד הקדושה ועליהם אמר אומרים מה״ש לפני הקב״ה רבש״ע צדיק בא והם מלאכיו של צדיק זה הנפטר ובאים לפניו יתברך לאמר הרי הצדיק שבראנו בא וראוי לכבוד ולשכר כי הוא עשנו וראוי לשכר אומר הקב״ה יבאו צדיקים וגו׳ להיות כי כל צדיק וצדיק יש לו מדור לפי כבודו ואינו חפץ הוא ית׳ שיצאו הצדיקים לקראתו וילך כל א׳ ממקומו הוא לבדו כי אין זה כבוד הצדיק אלא יבאו צדיקים כל א׳ ממדור שלו ויתאספו במקום א׳ ואח״כ כלם כאחד יצאו לקראתו כי זה הוא כבודו של צדיק שיצאו מרובים ביחד לקראתו ואומר הוא ית׳ להם איני חפץ שמיד אחר שתבואו עמו שתלכו כאו״א לבית מנוחתו אלא יבא בשלום הוא תחלה וינוח הוא במדור שלו ואח״כ ינוחו כל הצדיקים על מנוחתם: וז״ש רש״י ז״ל ויבוא בשלום ואח״כ ינוחו הצדיקים שיצאו לקראתו על משכבות׳ כי אומר הוא ית׳ שימתינו הצדיקים אשר יצאו לקראתו עד שיכנס הצדיק שנפטר עתה במעונו ובמדור שלו ואח״כ ילכו הם וינוחו על משכבותם. ולא קודם ויצא לו לר״י כל זה מן הכתוב הקודם לזה דיבא שלום שם בישעיה אומר הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואין איש מאנשי העוה״ז שם על לב ואנשי חסד שהם הצדיקים שכבר מתו נאספים כולם למקום א׳ לצאת לקראת הצדיק הנפטר הזה בעבור שבאנשי העוה״ז אין בהם מבין כי מפני הרעה העתידה לבא נאסף הצדיק ואינם נכירים בכבודו ולכן הם שהם מכירים בכבודו נאספים לצאת לקראתו לכבודו ואומר להם הוא יתב׳ שימתינו לו עד שיבא בשלום הנפטר הזה וינוח במנוחתו ואח״כ ינוחו המה על משכבותם. נמצא שיש שלום לצדיקים בעה״ב ולכ״א המקונן על אנשי הגלות ותזנח משלום נפשי כיון שהמרתי את דתי וגם נשיתי טובה בעוה״ז כי נטרדתי משני העולמות מן העוה״ז ומן העה״ב ואומר אבד נצחי ותוחלתי מיי׳ אבד כי מה אדבר ומה אצטדק לפניו אחר שפניתי אליו עורף ולא פנים והמרתי את דתי: א״נ לפי שבזמן החרבן כל עיקר שהיו מצירים לישראל היו הפריצים יותר מן האויבים עכ״א הביא בכליותי בני אשפתו והכל ע״י הפריצים וז״ש על הפריצים הייתי שחוק לכל עמי ונגינתם כל היום והשביעני השי״ת במרורים והרוני לענה ויגרס בחצץ שני וגו׳ הכונה שדרך העולם שלא לטחון החטים עד שיברו וינקו אותם מאבנים קטנים שיש בתוכם וכאשר הביא השי״ת באותו הזמן רעב לעולם לא היו מנקים את החטים אבל היו טוחנים אותו כך ואותם הרגבים והאבנים קטנים שבו היו נטחנין עמו והיו מעורבות עם הסולת וכאשר היו אוכלין אותו כפת היו האבנים נרגשים בשניו וז״ש ויגרס וגו׳ והנכון כאלו שבר בחצץ שני והם אותם האבנים שבתוך הסולת ועוד הכביד הרעב והרעב כבד בארץ עד שמוכרי הפת היו הם מערבי׳ אפר עם הקמח ולשי׳ אות׳ ביחד כדי להשתכר ועכ״א הכפשני באפר:

(יז) **ותזנח** משלום נפשי. ידוע כי שלום הוא שמו של הקב״ה כענין ויקרא לו ה׳ שלום אמר לפי ששכחתי שם אלהי ע״כ באה אלי הצרה הזאת וז״ש ותזנח משלום נפשי ושכחתי תורותיו ובחוקותיו לא הלכתי ומאסתי מצותיו ועל כן נשיתי הטובה שהיתה לי עד עתה ובאה עלי הרעה ביען שכל חוזק ותוקף בר ישראל הוא קיום מצותיו יתברך ואני שעזבתי פקודיו אמרתי אבד נצחי ותוקפי ומעוזי כיון שלא שמרתי המצות אין לי שום חוזק ז״ש ואומר אבד נצחי ואין לי עוזר וסומך אלא רחמיו ית׳ וז״ש ותוחלתי מה׳ אין לי תוחלת ותקוה רק משם זה דייקא שהוא המורה על רחמים. ועוד אפשר שנתן סיבה עצומה לרעה הבאה עליהם והוא מש״ה על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי וז״ש ותזנח משלום נפשי ואין שלום בעצמי והכל מפני חטאתי כי נשיתי טובה שהיא התורה וכמ״ש ז״ל אין טוב אלא תורה כי היא הטוביות האמיתי ולפי שנשיתי ושכחתי ועזבתי את התורה ע״כ ותזנח משלום נפשי לפי שנשיתי טובה: א״נ אמר ותזנח משלום נפשי וגו׳ הכונה הודיענו כי סבת הגלות היה על שנאת חנם שהיה מהם ובהם וכמש״ה חבור עצבים אפרים הנח לו חלק לבם עתה יאשמו ח״ו וז״ש ותזנח משלום נפשי כלו׳ בהיות כי ותזנח משלום נפשי וכל כך שנאה היה לי עם חברי עד כי לא הייתי נותן לו אפי׳ שלום ושכחה נפשי מלשאול בשלום כל אדם. או הכונה שלא היה שלום בינינו אלא חילוק הלבבו׳ ועל כן באה עלי הרעה ונשיתי טובה ומרעה אל רעה יצאנו כי כל יום קללתו מרובה מחבירו וכמז״ל שאין לך כלי מחזיק טובה אלא שלום ובהפסד הכלי תפסד מה שבתוכו: א״נ אמר ותזנח משלום נפשי לפי שלפעמים הרעה הבאה על האדם לא היתה נחשבת לכלום בערך הרעה עצמה אם היתה נערכת בפני עצמה והיא רעה גדולה כשמעריכין אותה בערך הטובה שהיתה לאיש ההוא קודם לכן לכ״א כאן כי רעתם וצרתם היתה גדולה עד מאד היא בעצמה ולא בערך הטובה שהיתה להם קודם לכן וז״ש ותזנח משלום נפשי אחר ששכחתי השלום שהיה לי מקודם לכן ונשיתי הטובה הרעה שבאה אלי היתה כל כך גדולה כי נתיאשתי מן הרחמים ואומר אבד נצחי ואבד תוחלתי מה׳ ומלת אבד מוסבת עצמה ואחרת עמה ובודאי שלא ייטיב עוד עמדי כיון שהביא עלי רעה גדול׳ כזאת כי זה מורה על רוב כעסו עמדי כיון שזכירת עניי ומרודי הוא לי מרירות כלומר כיון שכשאזכור עניי ושברי וצרתי לבד מבלי פנייה אל הטובה הקודמת אלא הרעה נערכת בפני עצמה הוא לענה וראש: **והר״ם** אלמושנינו ז״ל כתב הביא בכליותי וגו׳ השביעני במרורים וגו׳ הפליג ברעתו מב׳ צדדין אם מצד הרע בעצמו שהיה גדול מאד ואם מצד הנחמה שלא היה לו מקום וצד בעולם להתנחם והנה על הרע מצד עצמו אמר הביא בכליותי בני אשפתו ירצה שהחצים והם בני האשפה אשר לקשת אשר דרך האויב לירות לו הביא אותם בכליותיו ולא בקרב לבו כדי שימות מעט מעט כי אם היה מביא אותם בקרב לבו היה מת פתאום ולא היה מרגיש עוד כאב כלל אך הביא אותם בכליותיו כדי שירגיש המיתה והצער מעט מעט ולא ימצא שום צד לנחמה: **ועל** הצד הנחמה אמר הייתי שחוק וגו׳ והוא כי כאשר ישראל

בגלגער

נַפְשִׁי אַנְשִׁיתִי טִיבוּתָא : י ואמר וַאֲמָרִית אוֹבַד תּוּקְפִּי וְטוּבָא
דַהֲוֵיתִי אוֹרִיךְ מִן קֳדָם יְיָ : יט זכר אִדְכַּר עַנוּי נַפְשִׁי וּמַה דַאֲמִירוּ
בִי סַנְאַי וְאַשְׁקְיָן יָתִי גִידִין וְרֵישֵׁי חִיוָן : כ זכור מִדְכַּר תִּדְכַּר וְתַצְלֵי
עֲלַי נַפְשִׁי עַל סִיגוּפָא : כא זאת דָא נֶחָמְתָא אָתִיב עַל לִבִּי בְגִין כֵּן
אוֹרִיךְ : כב חסדי טִיבוּתָא דַיְיָ אֲרוּם לָא פְסָקוּ אֲרוּם לָא אִתְמְנִיעוּ
רַחֲמוֹהִי : כג חדשים נִיסִין חַדְתִּין מַרְחִישׁ בְּצַפְרַיָא סַגִיאָה הִיא

ל' כתרי נוס' לן
ג'. כ' כתרי ליסר'. ב'
ותשוח קרי
ג' ומ"ל ל' זקף ד'

נָשִׁ֖יתִי טוֹבָֽה׃ יח וָאֹמַר֙ אָבַ֣ד נִצְחִ֔י וְתוֹחַלְתִּ֖י מֵיְהוָֽה׃
יט זְכָר־עָנְיִ֥י וּמְרוּדִ֖י לַעֲנָ֥ה וָרֹֽאשׁ׃ כ זָכ֣וֹר תִּזְכּ֔וֹר
וְתָשִׁ֥יחַ עָלַ֖י נַפְשִֽׁי׃ כא זֹ֛את אָשִׁ֥יב אֶל־לִבִּ֖י עַל־כֵּ֥ן
אוֹחִֽיל׃ כב חַֽסְדֵ֤י יְהוָה֙ כִּ֣י לֹא־תָ֔מְנוּ כִּ֥י לֹא־כָל֖וּ
רַחֲמָֽו׃ כג חֲדָשִׁים֙ לַבְּקָרִ֔ים רַבָּ֖ה אֱמוּנָתֶֽךָ׃ כד חֶלְקִ֤י

*למערבאי כן כתי' וקרי ולמדינחאי רחמו כתי' וקרי רחמיו

זכר ג' קמצין וסימן כחסדך זכר לי אתה. זכר דבר לעבדך. זכר עניי ומרודי. וכל דסמיכי לאו"ן פי' וכר אני זכר זאת זכר נא דכותהון קמצין : אוחיל ג' וסימן מה אוחיל לה' עוד. זאת אשיב אל לבי. חלקי ה' אמרה נפשי :

תולדות אהרן נשיתי טובה. נדרים כ: אבד נצחי. עקידה שער סז עקרים מ"ד פרק מח: אשיב אל לבי. עקידה שער מח: כי לא כלו רחמיו. שם : חדשים לבקרים. חגיגה יד ויקהל: חלקי ה'. עקידה שער כח :

אבן עזרא

כמו ותתאם: (יח) נצחי. עמידתי בגלא שיש לי כמו ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי על הדם שבו יעמוד החי נצחו: (כ) זכור. שם הפועל כמו כזכור בניהם או לשון בקשה לשם כאשר תזכור נפשי זאת הרעה תשוח עלי: (כא) זאת. התוחלת: (כב) תמנו. כמשמעו או הנו"ן תחת חסרון הכפל: (כג) חדשים. הם החסדים: לבקרים. בכל יום כמו לבקרים אצמית: רבה. גדלה

רשי

(יח) ואומר אבד נצחי. אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי וסברי: (יט) ומרודי. קימפלויי"נט בלעז: (כ) זכור תזכור. נפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא. ומ"א זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן ייסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור: (כא) זאת אשיב אל לבי. אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי: (כב) חסדי ה' כי לא תמנו. וכל הענין עד מה יתאונן וגומר: כי לא תמנו. כמו כי לא תמו. ויש מפרשים כי לא תמנו כמו (במדבר טז) האם תמנו לגוע חסדי ה' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: (כג) חדשים לבקרים. מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רבה אמונתך. גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין דך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לם: (כד) חלקי ה' אמרה נפשי. ה' מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו

לחם דמעה

המצטער שאחרים מרגישים לצערו הוא חצי נחמה לו אך כשאינם מרגישים לצערו אין לו צד להתנחם אמנם כשיהיה להפך שלא די שאינם מצטערים בצערו אלא שהם שמחים בצערו אז צערו יתוסף ונעשה כפול ומכופל וע"כ להפליג על היות צער נוסף על צערו מצד הרואים אמר הייתי שחוק לכל עמי וגו' ועל שתיכן אמר השביעני במרורים ירלה מצד הרע בעצמו שהיה בהפלגה אמר השביעני במרורים ועל הצער אשר היה מצטער בשמחת הרואים אמר הרוני לענה וזה כי הנחמה מהרע המגיע לאדם הוא כמו שיקוי טוב שנותנים למי שהשביעוהו מרורים להסיר מעליו המרירות ולהמתיק חכו אך כשאין שם נחמה וכ"ש בהיות תוספת צער ודאגה נמצא שהשקוי שנותנים לתקן רוע המרורים המכונים ברע המגיע לו הם לענה והם מרירות: והרב מורי זלה"ה כ' ובמד' השביעני במרורים זה י"ט הראשון של פסח דכתיב על מצות וגומר הנה הרגישו אומרו במרורים דהל"ל ממרורים ולכן פירשו דמיירי בי"ט הראשון של פסח ר"ל בעת אכילת המרורים והכונה כי ידוע שביום שחל י"ט של פסח בו ביום חל ט"ב ובסימן המסור א"ת ב"ש וגו' וא"כ היה מקונן שבלילה כזו השביעה הסי"ת שמחה וגיל לאין תכלית ועתה בלילה כמוה הרוה אותה לענה וראש בליל ט"ב וזהו להגדיל הכאב מאד על דרך מאמר הכתוב זכרה ירושלים וגו' ומה גם בהיות שיום הששון והשמחה נהפך לאבל ויגון כדאמרן ועוד יאמר כי ידוע שהאדם שהוא מורגל ברב טוב וישע וששון ושמחה יתירה כאשר יחסר מהנה ירגיש ביותר ויגדל יגונו מהאדם אחר אשר לא ראה מאורות הטוב מימיו ביתרון וכ"ש אם נחלה הסבה לחול עליו רעות רבות וצרות נמצא שהטוב העבר יהיה סבת הרגשת הרע לאין תכלית יותר ממה שהוא מצד עצמו וז"ש מה שהשביעני בליל י"ט של פסח הרוני לענה בליל ט"ב נמצא שכיון שהטוב הוא סבת הגדלת הרע ראוי לכנות הטוב בשם רע וזהו שאמר הוי ליל י"ט הראשון של פסח הוא ליל ט"ב ומאי דנקט ליל י"ט הא' של פסח מפום שמעולם לא היו ישראל במדרגה עליונה והצלחה יתירה מפורסמת וגלויה לכל העמים כי אם בצאתם ממצרים כנודע: עוד כתב הרב מורי זלה"ה הביא בכליותי וגו' דבר על מלך אשור ואמר הביא בכליותי והם מבחר ארצות ארץ ישראל אנשי' נבזי' ופחותי' והם השמרונים ודומיהם וכמו שמבואר בספר מלכי' ויהיה אשפתו מלשון אשפה וזבל וכמ"ש במדרש מאמיה דשמואל ב"א שאוכלין הרבה ומוציאין אשפות הביאן עלי וז"ש בני אשפתו :

(יט) **הכונה** שלא תאמר שאם חטאתי כבר סבלתי עוני ויסורין כנגד חטאתי לז"א זכר עניי ומרודי ולשון זכר דקאמר הוא מקור כלומר זכירת העוני והיסורין שסבלתי וגם המרד שמרדתי הוא לענה וראש כי כשאזכור שניהם ואשקול זה לעומת זה המרד והפשע שמרדתי לפניו ית' הוא יותר ויותר וז"ש זכור תזכור נשמתי זוכרת שתי הזכירות היסורין שסבלתי והמרד שמרדתי ותשוח עלי נפשי כי טומאתה יותר מן היסורין שסבלה וע"כ היא נשברת ונכנע' ומתמעטת על רוב פשעיה וכיון שאני רואה כן כי עונותי רבו למעלה ראש ולא כחטאתי עשה לי ולא כעונותי גמל עלי זאת אשיב אל לבי ע"כ אוחיל לרחמיו כי ידעתי שאיני ראוי לטובה כלל רק ברחמיו וברוב חסדיו וכמ"ש לעיל ותוחלתי מה' אין לי תוחלת רק מזה שהם על צד הרחמים וז"ש חסדי ה' כי לא תמנו זאת אשיב אל לבי כי המרד שמרדתי הוא יותר מן היסורין שבאו עלי ע"כ אוחיל חסדי ה' אוחיל לחסדיו ולרחמיו הרבים : **אי** נמי אמר זכר עניי וכו' הכונה כי כשאזכור הרעה והצרות אשר עברו על ראשי הוא לענה וראש ולא לבד כשאזכור הרעה הבאה עלי ממש והצרות אשר עברו על ראשי אלא כנותני אל לבי בלבד לזכור הצרות אשר עברו עלי וז"ש זכור תזכור אפי' כשאני נותן אל לבי לזכור מני או ותשוח עלי נעשה כשרי הידודין הידודין ולבי כדונג נמס ימס ונפשי נשברת ונכנעת מגודל ותוקף צרותי אבל מ"מ לא נתייאשתי מכל וכל אלא אדרבא זאת אשיב אל לבי אני משיב תשובה אל לבי ואומר כי אדרבה על כן אוחיל לו כיון שהביא עלי מן הרעה כל אשר אמר עלי ע"י עבדיו הנביאים כן יאמית לדבר יתעלה ויקים גם הנבואות שאמרו עלי את הטובה שעתיד להביא עלי כי מדה טובה מרובה : **אי** נמי אמר זאת אשיב אל לבי אעפ"י שגודל ותוקף הצרות גורמין לי להתייאש מן הרחמים ותשוח עלי נפשי מ"מ תשובה אל לבי אשיב כדי שלא יתייאש אלא שייחל ויבטח והתשובה היא זאת חסדי ה' כי לא תמנו והכונה כי לפי מה שעבר על נפשנו שאכלנו כעלה ולולי ה' שהיה לנו אזי חיים בלעונו היה ראוי שלא יזכר בעולם שארית מישראל הלא הם מ"מ בארץ גלות כזה וכיון שאני רואה כי לא תמנו ולא היתה בנו כליון חרוץ זהו בודאי חסדי ה' עלינו ואם כן אין לנו להתייאש ולומר שכיון שהביא עלינו כל הרעה הגדולה הזאת בודאי כי נפשו געלה אותנו ומאום מאס בנו ושי כלו רחמיו מעלינו ולא ירחם עוד עלינו אלא בודאי כיון שהחיינו וקיימנו והעמידנו זמן רב כזה ולא הכרית את שמינו מן הארץ זו היא הורא' כי לא כלו רחמיו שאם לא רצה בנו לגמר לא עשה עמנו כלה וז"ש זאת התשובה אשיב אל לבי ועל כן על פי התשובה הזאת אוחיל לרחמיו יתברך ודבר זה שהוא עושה עמנו שמציל אותנו מיד א"ה מ"כ שלא יכריתו את שמנו מן הארץ לא יום אחד ולא יומים כי בכל יום ויום היו עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם וז"ש חדשים לבקרים בכל בקר ובקר ובכל יום ויום הוא עושה עמנו חדשים ונסים ונפלאות להצילנו מידם ומכל זה שאנו רואים שהוא ית' עושה עמנו צריך לנו להאמין כי יתברך וגאולתנו כן יושיענו מצרותינו וז"ש רבה אמונתך הרי תשובה אחת ועל כן אוחיל על התשובה הזאת אוחיל ועוד תשובה אחרת שגם היא לי פתח תקוה והיא זאת כי חלקי ה' אמרה נפשי כי ידוע כי הוא יתברך חלק ע' אומות לע' שרים ולעם בני ישראל בחר לו יה לחבל נחלתו ומאותם הע' אומות לא נמצאו עתה בכל העולם רק ב' או ג' אומות וכל השאר תמו נכרתו ונתבלבלו כי בא סנחריב ובלבל את העולם באופן שבשר של אותם האומות שנאבדו אינו יודע ומכיר את חלקו ולא האומות אשר בארץ כמה מכירים את השר שלהם ויודעים איזהו השר שהוא חלקו' ולא כן אנחנו עם בני ישראל כי עדיין אנו מכירים את חלקנו שהוא הסי"ת ואנחנו מובדלים מכל שאר האומות אני לדודי ודודי לי וז"ש חלקי ה' אמרה נפשי וע"כ אוחיל לו כי זאת היא תשובה שנית ופתח התקוה אחרת מלבד התשובה הראשונה וז"ש ע"כ אוחיל לו תרי זימני : **אי** נמי אמר זכר עניי וגו' הכונה שמדבר עם הסי"ת ואומר לו זכר אדני לכל מעני שמעני' אותי וזהו עניי ומרודי דקאמר וכן ראה גם ראה כי לפולם השקוני מי רוש ולענה וזהו לענה וראש אמר עוד זכור תזכור וההכרח עתיד אתה לזכור את עניי אבל מה אעשה כי בין דא לדא תשוח עלי נפשי ובכל יום ויום הכלים המוביל בנו כמכלה קוצים מן הכרם וז"ש ותשוח עלי נפשי : **אמר** עוד זאת אשיב אל לבי וגו' כלומר כדי שלא יתייאש לבי מרוב הצרות שרואה שבאו עלי זאת התשובה אשיב לו שעל התשובה הזאת אוחיל ויהיה לי לפתח תקוה והתשובה היא זאת חסדי ה' כי לא תמנו כיון שאנו יודעים שהוא ית' הבדילנו מן האחרים כי הסביר לנו אחר המות ברכה וגם נפשנו בחיים ויש לנו השארות הנפש וזה ברחמיו וברוב חסדיו וז"ש חסדי ה' אלינו היא כי לא תמנו כשאנו מתים מתיו העכו"ם ונפטרים אין אנחנו כלים ואובדים ונפסדים כבהמות כי עדיין נפשנו הולכת אל החיים האמתיים ויש לה השארות וזה מורה כי לא כלו רחמיו מעלינו ועל כן נקוה לו ועם זה יהיה מקובל היטב הכתוב הסמוך לזה כמ"ש עליו רז"ל כי אחז"ל על קרא דחדשים לבקרים כי ממה שרואה האדם שסוכך בליל' ליתן על מטתו יגע מעורת עמל מלאכתו ובבקר כשהוא קם ממטתו נתחדש כחו עליו כאלו מעולם לא עסק במלאכה כלל וז"ש חדשים לבקרים ממה שרואה האדם שנתחדש כנשר נעוריו בכל בקר ובקר מזה הוא מאמין בתחית המתים וז"ש רבה אמונתך כי כמו שהוא ית' חדש כנשר נעוריו בכל בקר כן יתחדשו גם בתחיית המתים ועם מה שפירשנו כי יש לאדם השארות הנפש אמר כי גם ממה שאנו רואים חדשים לבקרים כפי' ז"ל מזה יש לנו להאמין כי יש השארות נפשנו אף לגוף שיתאחו כתוך הפגרים המתים ולהאמין בתחיית המתים הרי שהוא יתברך מטיב עמנו בחלק הנפש וגם בחלק הגוף טוב ה' לקוו וגומר ולכל הפירושים שכתבתי דייק דלא קאמר קרא חסדי ה' כי לא תמו אבל קאמר בנו"ן כי לא תמנו דוק : **א"נ** אמר זכר עניי ומרודי וגו' זכר הוא מקור כלומר זכירת עניי והוא בניות המצות עשה שאין בנו מצות ומעשים טובים כי אין עני כעני מן המצות וגם זכירת מרודי והם המרדים שעברתי על מצות לא תעשה שהם הם לי לענה וראש לענה כנגד הע' וראש כנגד הב' המחלוקת האחרת ודייק לפירוש זה מאי דקאמר עניי ומרודי בכינוי המדבר בעדו לפי שזהן נגד הביאני לגרום ואני הכאתי זכירות זכור תזכור נפשי אותן העוני שיש לנו מאומות מצות עשה שבנו וגם תזכור המרדים וז"ש זכור תזכור נפשי אלו השתים זכירות הנזכר ותשוח עלי נפשי הכונה כי כשה למען נפשנו בסבת החטא שחטא הגוף וז"ש ותשוח עלי נפשי כלומר עלי ובשבילי ובשבתי הבות ותדכה נפשי ויאמרו טיבורין לנפשי שחי ונעבורה וזה"ש כי שחה לעפר נפשנו והסבה היתה לפי

שדבקה

יְהֹוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹחִיל לוֹ׃ כה טוֹב יְהֹוָה ג'
לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ׃ כו טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת י

הֵימְנוּתָךְ: כד חלקי חוּלָקִי יְיָ אֲמָרִית נַפְשִׁי בְּגִין כֵּן אוֹרִיךְ לֵיהּ: כה טוב
טוֹב יְיָ לְסוֹבְרִין לְפוּרְקָנֵיהּ לְנַפְשָׁא דְתִבְעֵי אוּלְפָנֵיהּ: כו טוב טָב
תולדות אהרן טוב ס' לקוין. סנהדרין ל"ט :

רשי

לו: (כו) טוב ויחיל ודומם. וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של (בראשית ל"ו) ואיה

אבן עזרא

גדלה או כמשמעו: (כד) אמרה. לי: (כה) תדרשנו. באמת: (כו) וי"ו ויחיל

לחם דמעה

שדבקה לארץ בטננו והבטן הוא הגוף נתדבק לארץ ולחומריות ולתאוה הגשמיות והנפש תשא את עון הגוף והשאני רואה שלבי ונפשי ויצרי תמיד ירדפני ופוגע בי מנוול זה אני מושך אותו לבית המדרש ואם אבן הוא נימוח וז"ש זאת אשיב אל לבי כלומר זאת שהיא התורה כד"א וזאת התורה אשיב אל לבי ואל יצרי הרע על כן אוחיל שיש תקוה לאחריתי וע"כ אלחם עמו ואוכל לו ואגרשנו מקרבי ועוד כי ידוע ידעתי כי הבא ליטהר מסייעין אותו וחסדי ה' כי לא תמנו כלומר ולא תמו חסדיו כי לא כלו רחמיו והשי"ת יגמור בעדי ולא יעזבני בידו ואמר חדשים לבקרים כו' כלומר זמן הנסים והנפלאות אשר אתה ה' מחדש לבקרים בכל בקר ובקר בזה נתרבתה האמונה שיש לי בך וזהו רבה אמונתך כלומר רבה האמונה שאאמין בך שתרחם עלי להצילני מיד יצרי הרע ועוד כי אני אומר כי אם לא ית' יעשה בגיני ובגין גופי יעשה בגין נפשי שהוא חלק אלוה ממעל ויציל את נפשי מדינה של גיהנם וז"ש חלקי ה' אמרה נפשי ובאומרי ובחשבי שנפשי היא חלק שלו על כן אוחיל לו: **אי** נמי אמרו ישראל להשי"ת זכר עניי והוא גלות מצרים שהיו ישראל שם מעונים וכמ"ש ויענונו כמו שנאמר וכו' וכן זכר מרודי שהוא כנגד גלות בבל וגם הגלות הג' הזה אשר הוא לענה וראש וכל אלו הגליות זכור תזכור נפשי ותשוח עלי בזוכרה כל אלו הג' גליות שעברו עלי וכמה אתנחם ואוחיל לז"א זאת אשיב וגו' כלומר אשיב אל לבי כי הנה זאת שהיא השכינה הנקראת זאת והיא גם היא כב"י עמי בגלות על כן אוחיל כי כשיוציא את עצמה יוציא את עצמי ע"ד ושב ה' אלהיך והשיב לא נאמר אלא ושב כמז"ל ומה גם כי גם מדת תפארת גם אם אינו בגלות עמנו עכ"ז חסדיו הם רבים וז"ש חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו זמן כלל הנסים והנפלאות אשר הקב"ה מחדש בכל יום תמיד כי בכל יום ויום היו עומדים עלינו לכלותינו וזה שאמר חדשים לבקרים כלומר מן הנסים שמתחדשים לנו לבקרים בכל בקר ובקר מזה יודע כי רבה אמונתך וגדול כח שכינתך אשר היא נקראת אמונתך שאלמלא היא לא היה נשאר לנו שארית בארץ טענה אחרת לשאוחיל כי נפשי ג"כ ועוד היא חלק מהש"ת וזה שאמר חלקי ה' שהוא שם הוויה שהוא תפארת אמרה נפשי שג"כ היא חלק ממנו וע"כ אוחיל לו כלומר אוחיל גם לנגדת הוויה שהיא מדה דדכורא ואע"פ שאינו בגלות עמי עכ"ז אוחיל לו כי בודאי יוציא את נפשי מן הגלות ודייק עם זה הדרך כי בכאן נקט מלת לו ואמר אוחיל לו ולעיל אמר ע"כ אוחיל ולא אמר לו כי שם דבר על השכינה: **ובאופן** אחר הייתי רוצה לפרש אלו הפסוקים אלא שמצאתי רובו ככולו בהר"ס אלמושנינו ז"ל על כן אעתיק את לשונו וז"ל הנה הפליג המקונן על רעתו וצרתו כי רבה היא עד שהזכירה ממנה במה שעבר היא כמו מציאות הרעה בהווה כי מטבע הרעות והצרות הוא שבהווה הם מרות כלענה וכאשר יעברו הנה זכירתם הם מטיבות אך לא ימררו בפועל רק שמעוררים עצבון מה מצד היותם זוכרים אותם ועל"א שזכיר' עני במה שכבר עבר היה לו לענה וראש ממש ולא עצבון רק לענה וראש כמו שהוא מציאות הצרה בהווה וז"א זכור עניי וגומר: **וביאר** הטעם למה זה היה רעתו וצרתו משונה מכל הצרות והרעות שבעולם והוא כי רוב הצרות העוברות להיותם נמשכים מפאת המערכה אינם עומדות בקיום כי ישתנה הגלגל בכל חלק מרגעיו בעלות וירידת שנויים אין מספר על כן כשיזכור האדם הרעות והצרות שעברו עליו ישוב יזכור גם כן הפכם כי הזכירה תקיף על כל מה שעבר והיות מטבע המערכה לעשות רע וטוב מעורבים זה עם זה הנה כשיזכור האדם הרעות שעברו עליו לא יתעצב בהם מאד למה שיזכור עמו הטובות שעברו וע"כ לא ימרר לו זכירת הרע כמו שימררו לו מציאותו בהווה להיות שזוכר הרע מעורב עם הטוב שעבר אך בשכל מה שעבר עניו היה רע וצרה כמבכירה בלתי עירוב טוב כלל יפה זכירתו ממרר כמו בהווה ועל"א כי היה זכירת עניו לענה וראש יען זכור תזכור נפשו כל הדברים העוברים כמו שרמז בכפל מלת זכירה וז"א זכור תזכור וגו' כאלו אמר שכל מה שתזכור נפשו תשוח לארץ כי כלם הם זכירות של צרות תכופות זו לזו והצרות אשה אל אחותה ובלתי עירוב טוב כלל כנזכר: **ואחר** שזכר הפלגת צרתו ורעתו כי רבה היא אמר שבהיות צרתו כ"כ הפלגה יש לו נחמה בבחינה נאמנה לשלימות הנפש כי הפלגת ייסורי החומר והצרות הבאות עליו הם סבת שלמות הנפש להיותם סבת הכנעת החומר כנודע וז"א זאת אשיב אל לבי וגומר ירצה זאת שזכרתי שבאו עלי מהצרות עד שזכירתם הם לי ללענה וראש הנה כל זאת אשיב אל לבי ויכנע בה ועל כן יהיה לי תקוה לשלימות הנפש וז"א על כן אוחיל כי התקוה סתם היא תקוה על שלימות הנפשיי ורמז באומר זאת אשיב אל לבי ולא אמר זאת לבי אומר לי שתלה הדבור בו שהוא מדבר אל לבו לרמוז למאמז"ל שהצדיקים לבם ברשותם והרשעים הם ברשות לבם עכ"ל. **ולכאורה** נראה שיש לדייק בזה והוא שידוע שהחסדים הם יותר גדולים מן הרחמים ואם כן כיון שבחסדים כבר התחיל לנהוג בהם אם כן היאך אומר שלא כלו הרחמים שאם עדיין נשארו מן הרחמים לא היה צריך להתחיל מהחסדים אמנם הכונה לפי שהרחמים יקראו שאעפ"י שרובה עונות עכ"ז הקב"ה מרחם ברחמיו לעמו ועיניו תחזנה מישרים מקצת מעשים שבהם ומרחם עליהם אמנם חסדים יקראו חסד פשוט שאין שום צד זכות לרחם עליהם ועכ"ז בחסדו הפשוט מטיב עמהם על כן יאמר הדור האחרון אשר יראו שאין בהם זכות כלל ועקר וצריך שיתנהג עמהם בחסדים פשוטים ואם לאו היו מתחייבים כליה ח"ו אומר הדור ההוא חסדי ה' הם כי לא תמנו והטעם שנשארו חסדים לנו ולא תמנו לפי שהדורות הראשונים לא כלו רחמיו כי היה בהם צד מה של זכות באופן שהיה מתנהג עמהם ברחמים ולא הוצרכו להנהגת החסדים הפשוטים לפי שהיה בהם קצת מעשים טובים והיה מתנהג עמהם ברחמים ולא כלו רחמיו באופן שנשארו החסדים שמורים לנו שאין בנו מעשים כלל שאילו היו כלים הרחמים מן הדור הקודם כי לא היה בהם זכיות כלל באופן שהוצרכו לחסדים אפשר היה שיתמו החסדים ולא ישארו לדור האחרון בלא יתמו ויעשה בהם כליה אבל חסדי ה' הם כי לא תמנו והטעם לפי שלא כלו רחמיו בדורות הקודמים והתנהג עמהם ברחמים באופן שישארו החסדים שמורים לנו. **והרב** מורי זלה"ה כתב חסדי ה' וגומר כי רחמיו וחסדיו הם רבים וגדולים ואמר חדשים לבקרים וגו' אמר שאעפ"י שנראה שהחסדים הם צריכים למה שעושה עמנו בכל יום שמחדשנו וכמ"ש ז"ל אפי' הכי לא נתמכו החסדים בזה לפי שמה שאתה עושה כן שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר הוא לפי שטבעך אמונתך ר"ל גדולה היא אמונתך ואתה נאמן בפקדונך לטובים ולרעים: **או** ירצה רבה אמונתך גדולה היא זכות האמונה שאנו מאמינים בך שיספיק לזה וא"כ החסדים במקומם עומדים: **עוד** כתב חלקי ה' אמרה נפשי אפשר לפרש לומר חלקי על הנפש אשר היא חלק אלוה ממעל כנודע והכונה לומר כי מה שמגביה ומרומם את עצמו לומר שהוא חלק אלוה ממעל לא היה זה כדי להתנשאות ולהתגדל בזה העולם כי הגאוה תחתיה יעמדו כל העבירות כלם ויפסיד את עצמו אלא כונתו באומרו זה הוא לעבודתו ית' שלא יאמר מה אני ומה חיי ומה יחשב יתוש כמוני לפני אלהי השמים ויבא להתרחק מן המצות לכך אני אומר שאני חלק אלהי לסבב שעל כן אוחיל לו. **ואני** המחבר פירשתי קרוב לזה במש"ה בלבי צפנתי אמרתך וגומר והכונה כי מן הראוי שהאדם לא יתגאה בחושבו כי צדיק וישר הוא והיא מן הגנאי שיתגאה בתוך לבו וקרבו בחושבו כי חסיד הוא לכ"א דהע"ה האמת כי אני בתוך לבי מחזיק את עצמי כי צפנתי אמרתך וחסיד אני אבל אין כונתי בזה להתייהר ולהתגאו' פ"ז

אבל כונתי בזה הוא למען לא אחטא לך והכונה כי במה שמחזיק אני את עצמי שצפנתי אמרתך הוא כמתג ורסן לי שלא אחטא לך כי אמור אומר כשיבא חטא לידי איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים כיון שעד עתה צפנתי אמרתו וז"ש למען לא אחטא לך: **אי** נמי אמר זאת התשובה אשיב אל לבי ועל כן אוחיל לגאולתנו ומה שאשיב אל לבי ואומר לי הם שתי טענות שבשביל' אוחילה לאל וטענה האחת היא חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו ובודאי שירחם עלינו ועוד טענה שנית כמדבר עם השי"ת כי בודאי שהוא יהיה מוכרח להביא גאולותיו העתידות אם גאולת בבל ואם גאולתנו העתידה וז"ש חדשים לבקרים כלומר לזמן השתי גאולות הנמשלו' לבקר כי כאור בקר יזרח שמש הגאולה כי הגלות דומה ללילה והגאולה לבקר ולכ"א בנסים החדשים שאתה עתיד לעשות לבקרים לזמן הב' גאולות בזה רבה אמונתך כלומר בזה מתרבה אמונתך וכל העולם כלו יאמינו בך כי ה' א' ושמו א' באופן שאם לא תעשה בגיני תעשה בגין אמונתך כי גם בך יאמינו לעולם. ועוד טענה ג' כי אני כבר פרסמתי לכל העולם ואמרה נפשי לכל העולם כי חלקי הוא ה' וכל הע' אומות חלקם הם הע' שרים ואני חבלים נפלו לי בהשי"ת והוא נפל בחלקי וכיון שפרסמתי זה לכל העולם ולעולם אמרה נפשי שהוא חלקי ה' על כן אוחיל לו שודאי יוציאנו מהגלות הזה לפי שהוא חילול שם כבודו שאהיה בגלות כיון שאני חלקו והוא חלקי ובעת גאולתנו כתיב והתגדלתי והתקדשתי:

(כה) **אמר** טוב ה' לקוו לנפש תדרשנו. לפי שאפשר לאדם שיקוה עליו ית' שיושיענו לא' משני תועלות או לתועל' גופו שיכבוש הוא את אחרים תחת ידו והוא לא יהיה כבוש תחת יד אחרים שירב' טובתו והצלחתו בעה"ז אחר ביא' משיחנו וישב בטח תחת גפנו ותחת תאנתו מה שאין לו כן עתה בעודו בגלות או יקוה לתועלת נפשו כי עתה אין לו יכולת להשלים את נפשו ולעסוק בתורה ולקיים המצות כי המעיקים והמונעים מרובים ואחר ביאת גואלנו ישב בטח ויוכל להשלים את נפשו אין שטן ואין פגע רע ועכ"א שאין ראוי לאדם שיקוה לתועלת הגוף אלא לתועלת הנפש וז"ש טוב ה' לקוו ולא שחלק הגוף יהיה המקוה לו לתועלתו אלא לנפש שתדרשנו הוא טוב שהנפש היא הדורשת אותו לתועלת ובזה גם כן יוכלל שכל תקות האדם יהיה לתועלת נפשו שאם יאוה ויקוה לממון יהיה כונתו תקותו כדי שיהיו מזונותיו בריוח ויוכל לעסוק בתורה ולקיים את התורה מעושר ואם יקוה וידרוש מה' שיתן לו בריאות בגופו כונתו יהיה כדי שבהיות לו בריאות יוכל לעסוק בתורה וכן בכל שאר תאוותיו ותקותיו יהיו לתועלת נפשו ע"ד בכל דרכיך דעהו אבל עדיין המקוה לתועלת הנפש הוא מקוה אל הנוגע אליו ואין ראוי לאדם שיקוה רק אל הנוגע לכבוד שמו ית' המהולל וכענין עמו אנכי בצרה וז"ש טוב ויחיל ודומם לתשוע' ה' כי הטוב טוב יותר הוא זה שמקוה לתשועת ה' לא לתועלתו ואף שיהיה לתועלת הנפש וזה ע"ד לישועתך קויתי ה' איני מקוה רק לישועתך שתושיע את עצמך ויתקדש שמך בעולם לא לישועתי ולתועלתי ועד"ז מפו' אגלי מש"ה ואני בחסדך בטחתי וכו' כלומר בחסדך בטחתי שתביא גאולתנו אמנם מה שאגיל שם ושמח בגאולה אינו בשביל מה שנוגע אלי ולישועתי רק יגל לבי בישועתך כלומר במה שתושיע מן הגלות אשר שמך מחולל ז"א בישועתך ואמר אשירה לה' כי גמל עלי כלומר אף אם בשמחה ובגילה אגיל שם ושמח על ישועתי כי אם על ישועתך בענין חיוב השירות והתושבחות שאהיה מחויב שאשיר לך על גאולתנו אשירה ואודה את שמך כאילו טובת גמול הישועה היה לי ולא לך וז"א אשירה לה' כאלו גמל עלי לבד כל טוב הישועה ובשבילי עשאה וחיוב ההודאה מוטלת עלי ועל כן אשירה לה' כי גמל עלי באופן כי בענין הגילה והשמחה אשמח בישועתך על דבר כבוד שמך ובענין השירה אשירה לה' כאילו כל הגמול היה עלי. אמר עוד טוב לגבר וגומר כלומר אם תראה שהגלות הולך ומתארך יותר מדאי והצרות הולכות ומתחזקות לא למען זאת תתייאש ותהיה בועט רק אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא וז"ש טוב לגבר כי ישא עול הגלות בנעוריו שהוא בעודו בעה"ז שעול יסבול ולא יבול ולא יקוץ בתוכחת וישב בדד וידום כי כבר נטל עליו עול הגלות וסבר וקביל מזמן אברהם אבינו וכמ"ש ז"ל בפסוק אם לא כי צורם מכרם זה אברהם כשאמר לו השי"ת לאברהם בחר לבניך אחת משתים או גלות בעה"ז או גיהנם כי בהכרח צריכים עונש למירוק עונותיהם ובחר בגלות ועכ"א ישב בדד וידום כי כבר נטל עליו וסבר וקביל ואעפ"כ אם ירצה להקל המשא הכבד הזה דהיינו עול הגלות יבעי רחמי ויתפלל לפני אלהיו וישתטח לפניו על הקרקע שיתמו שונאיו וז"ש יתן בעפ' פיהו ישתטח על הקרקע ויתן בעפר פיו כדרך הצועקים חמס על אחרים אולי יש תקוה וירחמהו הוא ית' ויכניע קמיו תחתיו באופן יתן למכהו כלומר לאויבו שהיה מכה בו עד עתה הוא יתן לו בלחי ויכה אותו וגם יחרף אותו עד שישבע וימלא תאות לבו ויתנקם היטב וז"ש ישבע בחרפה ישבע מן החרפה שיחרף הוא את אויבו ואינו דבר זר ורחוק שיהיה לו כן כי לא יזנח לעולם ה': אי נמי טוב ה' לקוו. הכונה כי כאשר ששים ושמחים המקוים והמתפללים לאל הם רבים והם מובטחים כי ישמע אל ויענם וייטיב עמהם ויושיעם לפי שהן אל כביר לא ימאס ולא בזה את תפלתם וז"א לקוו לשון רבים וגם ליחיד המתפלל ולנפש א' שתדרשנו הוא ית' טוב לו וישמע תפלתו אבל ההפרש שבין רבים ליחיד הוא כי כאשר הם צבור אפילו שלא יקראוהו וידרשו אל ה' מלב ומנפש רק בפיהם כבדוהו ולבם ונפשם רחוק ממנו עכ"ז הוא עונה אותם והוא טוב להם כדאמר והן אל כביר לא ימאס אמנם ליחיד המקוה ומתפלל צריך שידרשנו בלב ובנפש ואז יעננו ויהיה ה' טוב לו ולכן נקט ביחיד אמר לנפש תדרשנו

כלומר

כלומר שידרשנו מלב ומנפש והוא ע"ד מ"ש בספר הזוהר בפסוק פנה אל תפלת הערער וגומר וכפי דרך זה גם כן אפשר לומר כי מ"ש אדרשנו אין הכונה על דרישת השאלה אשר מקוה ושואל הוא מאתו ית' אבל הכונה כי לנפש אשר אותה הנפש אדרשנו לשי"ת ודורשת לעולם לעשות חפצו ית' ולעובדו בלבב שלם לנפש כזו גם כן השי"ת הוא טוב לה להטיב עמה. אי נמי אמר טוב ה' לקוו כלומר שיקוו אותו ויבטחו בישועתו ויעמדו בנסיון מבלי שידרשו מקודם לשי"ת אם יעשה להם נס אם לאו כי אם ידרשו מקודם לשי"ת אם יעשה להם נס אולי לא יעשה להם נס לפי שלא בטחו בישועתו ויאמר להם הלדרוש אותי אתם באים חי אני אם אדרש לכם וז"א טוב ה' לקוו שאם כלומר מקוים לו על הנסים מבלי דרישה ואלו בודאי שהשי"ת הוא טוב להם ויעשה להם נס ולפעמים יהיה טוב אף לנפש אדרשנו וזה כי ידוע מאמז"ל בענין חנניה מישאל ועזריה כשהפילו עצמן לכבשן האש כי היה הוא ית' חפץ לעשות עמהם נס ולהצילם מן האש אבל היה חפץ שאם לא ידרשו אל הנביא וישאלו ממנו אם יצילם ה' אם לאו אלא שיפילו עצמ' ע"מ להשרף ויבטחו בישועתו ולכן כשבאו אל הנביא לדרוש מאתו חרה אף ה' ואמר להם הלדרוש אותי אתם באים חי אני אם אדרש לכם ואעפ"י כן הצילם ז"ש טוב ה' לקוו ולא לבד למקוים ובוטחים בו בתכלית הבטחון אלא אף לדורשים מאתו וז"ש לנפש אדרשנו אף למי שידרשנו הוא טוב לו וכמו שעשה עם חנניה מישאל ועזריה כי אף שדרשו הצילם ולפי כי לאו לכל הדורשים אתרחיש ניסא רק לפרט מן הפרט כחנניה מישאל ועזריה וכדי שיתקדש ש"ש על כן נקט לה בלשון יחיד לנפש תדרשנו כי על הנסים לדורשים אותו מקודם אם יעשה להם נס אם לאו בכל שעתא ושעתא אתרחיש להו ניסא כ"א לפרטי א'. אי נמי לפי שאנו מקוים להיותנו נושעים מן הגלות הארוך הזה בא' מב' פנים או בזכותינו ויקרא תשועה זאת תשועתנו כי מידינו תבא אלינו ועל זאת אז"ל זכו אחישנה או ברחמיו ית' וזאת יקרא תשועת ה' כי ברחמיו הוא מושיע אותנו מבלי שנהיה ראויים אל הישועה ועל זאת אז"ל לא זכו בעתה וז"ש טוב ה' לקוו כי מקוים אותו שיושיעם אים מהר לפי שהם ראויים אל הישועה על פי יושר מעללם וז"ש לנפש תדרשנו הם מקוים אליו לפי שהנפש שלהם דורשת אליו ית' לעובדו ומתאמצת היא בדרכיו ית' ואם לא יקוו לישועה זו כי אין הנפש דורשת אליו ית' ולא זכו אז טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' יקוו לישועתו שיהיה בעתה ואם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יקון בהוכחת וז"ש טוב לגבר כי ישא עול הגלות בנעוריו שהוא בעודו בעולם הזה בגלות הזה ואם רואה עצמו בדד כי הוא לבדו נשאר לערך אשר השמידו את כל שאר ישראל אע"פ כן לא יתייאש מן הרחמים אלא יקוה וז"ש ישב בדד וידום אם רואה שנשאר הוא לבדו בדד יקוה לו ית' וז"ש וידום מלשון דומי נפשי שהוא לשון תקוה ותוחלת. או יהיה ידום מלשון שתיקה ולא יטיח דברים כלל כי נטל עליו כלומר כי נטל שכרו על הדימום והשתיקה הזאת ונתן לו עצה טובה ואמר יתן בעפר פיהו וישים ידו לפיו ויסתום פיו כעפר ולא יטיח דברים ח"ו אלא ישמור לפיו מחסום אולי בזה יהיה לו תקוה ואחרית טוב שישקיף וירא ה' משמים ואם האויב יכה אותו על הלחי יכין לו הלחי האחר שיכהו גם עליו ז"ש יתן למכהו לחי ויזמין לו הלחי שלו כדי שיכהו עוד וגם ישבע בחרפה אם יחרפוהו אויביו ישמע חרפתו וישבע ולא ישיב כי הוא ית' ישלם להם שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך כי לא יזנח ה' לעולם אל עמו וחבל נחלתו. ורז"ל אמרו טוב לגבר כי ישא עול וגו'. שישא ג' עולים עול תורה ועול אשה ועול מלאכה ולפי זה אפשר שיתפרשו הכתובים כך כי בהיות הגבר מורה על שהוא גובר על יצרו אמר כי טוב הוא למי שרוצה להיות גבר גובר על יצרו שישא עליו עול תורה בנעוריו כי בלמוד התורה יוכל לכבוש את יצרו כענין שאמרו רז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וגם טוב לו לכבוש את יצרו ולהתגבר עליו שישא עליו עול אשה שהיא תציל אותו מן החטא כשישא אותה בנעוריו וכמ"ש אנא נסיבנא בשיתסר הוה נסיבנא בארביסר הוה אמינא גירא בעיניה דשטנא כי כל מה שנושא אותה בנעוריו יות' טוב הוא לו וגם בעול המלאכה יהיה טרוד במלאכתו ולא יוכל לחטוא אבל אם לא אבה לקבל עליו ג' עולים הללו אלא רוצה לישב בדד בלא אשה וז"ש ישב בדד וגם אינו רוצה לעסוק בתורה אלא יושב ודומם וז"ש וידום וגם אינו רוצה לעסוק במלאכה כי אומר שמוטל על הבורא לזון ולפרנס לכל ברואיו וז"ש כי נטל עליו איש כזה ימות ברעב כי לא ימצא אוכל לנפשו אלא יתן בעפר פיהו ויהיה עפר לחמו שהוא דבר מצוי הרבה בלי טורח ואם יקוה לומר אולי יש תקוה שיהיה לו תקוה ואחרית טוב אדרבא יגדל ויוכפל שברו וצרתו כי תחת אשר לא עסק בתורה עם הפה והלחיים יכו אותו אויביו על הלחי וז"ש יתן למכהו לחי יכין הלחי שלו למכים והייו למורטי' ואם בשום זמן ישבע להם לא בכבוד אלא בבושת וחרפה כי יחזר על הפתחים ואז ישבע ממה שיתנו לו וז"ש ישבע בחרפה. ואפשר לומר גם כן כפי דרך זה על דרך הלצה כי בזמנינו זה ראה ראינו כי יש אנשים משחקים שרוצים להכות על הלחי ועל כל הכאה שמכים על לחיו נותנים לו פרוטה על כל הכאה ואמר בכל כך יהיה עוניו כי כדי לשבוע מפת לחם יתן למכהו לחי ויכין לחייו למכה כדי שיכהו ויתן לו פרוטה על כל הכאה כדי שיקח באותם הפרוטות פת לחם וישבע באופן שהוא שבע ע"י חרפה וז"ש ישבע בחרפה וכל זה יהיה לו אם לא ישוב שאם ישוב אף כי בנעוריו לא קבל עליו העולים הללו לא למען זאת ימשך עונשו ורעתו כי אף שבנעוריו לא קבלם ובזקנותו שב מדרכו הרעה ידו ית' פשוטה לקבל שבים כי לא יזנח לעולם ה' שאם יתן בלבו עתה להגות בתורה יומם ולילה ח"ש כי אם הוגה שאם יהגה בתורה יברכהו אלהים וירחם עליו כרוב חסדיו :

א"נ אמר טוב ה' לקוו והם רבים המקוים לה' וגם כן טוב ה' אפי' ליחיד המקוה ודורש אל ה' וז"ש לנפש תדרשנו אל היחיד צריך לו ג' תנאים ראשונה צריך שיהיה הוא בעצמו טוב וזהו דסמיך ליה בפסוק ב' טוב ויחיל וכו' כלומר כאשר יהיה האדם טוב וישר וגם צריך תנאי ב' והוא ויחיל כלומר שאף אם יתמהמה ויאחר שאלתו לבוא אל יתייאש אבל יחיל ויקוה וגם אם לא יבא לא יטיח דברים אבל עדיין ידום ויקוה לתשועת ה' הנפש שתדרשנו ויסיים בו אלו הג' שלמיות אפילו שהוא תפלת יחיד יהיה השי"ת טוב לו ויקובל תפלתו ומה שאמר בפסוק ראשון טוב ה' הוא נגדה לקוו דקאמר וגם הוא נגדה לנפש תדרשנו כי טוב ה' לנפש תדרשנו ומה שאמר בפסוק הב' טוב ויחיל וכו' הם התנאים הצריכים אל היחיד כדי שתקובל שאלתו ודיבתו ובזה דייק שפיר הוא"ו שבמלת ויחיל שכיון שהזכיר התנאי הראשון במלת טוב יצדק הוא"ו בויחיל לפי שהוא תנאי ב' אמנם אם מלת טוב שבפסוק ב' היה נגדה הפסוק הב' בעצמו שאומר שהוא טוב להיות מיחל ודומם לתשועת ה' הול"ל טוב יחיל ודומם וכו' ובמ"ש שהוא מקושר עם קרא דלעיל כדאמרן נתיישב הכל : אי נמי הכונה בהיות שההפרש שבין שאלה לתקוה הוא כי השאלה אפשר שתכף אחר שפירש שאלתו תכף ומיד יותן שאלתו או אפשר שלא יותן שאלתו תכף אחר ששאלה אבל צריך להיות מקוה ומיחל זמן מה עד שיותן וזו יקרא תקוה כי כבר שאל ולא נתנה שאלתו וצריך לקוו' ועל זה היה אומר איוב מי יתן תבא שאלתי כלומר שתכף אחר שגמרתי דברי יותן שאלתי ואם איני ראוי לזה שתכף יותן שאלתי רק אצטרך להיות מקוה זמן מה הלואי שאחר שאקוה זמן מה יותן תקותי וזה"ש את"כ ותקותי יתן אלוה אבל היה יפחד כי אפילו שיקוה זמן מה לא יותן תקותו ודייק קרא בזה כי בשאלה נקט מלת תבא ובתקוה נקט יתן כי מי שזוכה שתכף אחר ששאל תבא שאלתו זה מורה שהוא צדיק גמור וכמעט שלאיש כזה לא יצטרך אל יד נותן שיתננה רק כמעט בביאה מעצמה תבא תכף אמנם מי שצריך לקוות עד שיותן תקותו נראה שאינו ראוי אליה ועל כן אינה באה תכף עד שיצטרך להתפלל אל ה' שברחמיו הרבים יתן תקותו ולכן בשאלתי אמר מלת תבא ובתקותו אמר מלת יתן והזהיר לענייניו טוב ה' לקוו כי הנה כולו זה כל כעולב הלואי שאחר שישאלו שאלתם ויקוו זמן מה עד שיתן ה' ברחמיו את תקות' ואז יותן תקותם וז"ש טוב ה' לקוו אחר שיקוו זמן מה השי"ת ברחמיו הוא טוב ונותן להם תקותם וזהו לרוב העולם ועל כן נקט לקוו לשון רבים אבל לפעמים יש פרט מן הפרט שהוא יותר מעולה אפי' מאותו שיותן שאלתו הכף אחר שאלה כי זה בנתן בשאלתו אחר שאלה כבר הולך לשואלה בפיו אבל יש אחר יותר הטוב מזה כי גם אם לא ישאלו עדיין הדבר בפיהם רק בתאוו תאוה בנפשם ורצונם והפצם והקדים כלוך הוא פרט יקראו והוא יענם ונותן להם תאות נפש אשר או בנפשם וז"ש לנפש תדרשנו לרמוז כי לפעמים השי"ת הוא טוב גם לנפש אשר תדרשנו כלומר כי לא דרש ושאל את הדבר בפיו רק דרשו בקרבו ובנפשו ומה שדרש בנפשו ורצונו ואותו טרם יקרא והוא יענה ולהיות זה פרט מן הפרט נקט לה בלשון יחיד כי מי אשר היה זוכה זה. ועוד אפשר דדייק כפי דרך זה כי אמר תדרשנו לשון עתיד ולא אמר לנפש דרשהו לשון עבר לרמוז עוד אל פרטיות אחר יותר חשוב מכולם כי לפעמים כל כך הוא חשיבות האדם לפניו ית' כי השי"ת יודע מה בעתיד נפש הצדיק לחפוץ ולהתאוות ועדיין לא בא אפילו לידי מחשבה ולא לידי חפץ ותאוה וקודם שיחפוץ ויתאוה נפש אותו הצדיק אותו הדבר הקב"ה ממלא תאותו אשר עתיד נפשו להתאוות וז"ש לנפש תדרשנו לעתיד כי אפילו אותה התאות נפש לא דרש אותה עדיין ולא התאוה אותה רק עתידה שתדרשנו והקב"ה הוא טוב למלאת תאות נפש אשר תדרשנו לעתיד : ועד"ז מפורש הכי מש"ה מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ והכונה כי מי שהוא גבר גובר על יצרו הקב"ה כונן מצעדיו לרגלו מכף כל אויב ומכל צרה גם אם אותו הדרך אשר הצדיק עתיד לשים מצעדיו בו עדיין לא בא לידי מחשבה בלב הצדיק ללכת בו רק שיודע הקב"ה שעתיד לחפוץ לילך באותה הדרך והקב"ה כונן מצעדיו קודם שחשב הצדיק לילך באותה הדרך וז"ש ודרכו יחפץ לשון עתיד כלומר הדרך שעתיד הצדיק לחפוץ ולהתאוות הקב"ה מעתה כונן מצעדיו ומיי' מצעדיו כוננו ועדיין הצדיק דרכו יחפץ כי עדיין לא היה חפץ לילך שם וזהו ודרכו יחפץ : אי נמי אפשר כי אלו הפסוקים מזהירים לאדם על מצות השכמת ב"ה אשר היא מצוה כדאית ליגאל בשבילה וראשונה אמר טענה אחת בפסוקים הקודמים שראוי שיוחיל האדם לתשועה ה' ואם יתמהמה יחכה לו כי רבים רחמיו וכמ"ש זאת אשיב אל לבי וכו' כלומר זאת הטענה אשיב אל לבי ובשבילה אוחיל ולא אתייאש וזהו על כן אוחיל והטענה היא חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו וכדאמרן לעיל ואמר עוד חדשים לבקרים רבה אמונתך רצה לאמר טעם מספיק שראוי לאדם יחזיק בעצם במצות השכמת ב"ה ובשבילה נזכה לתשועת ה' והטעם שראוי שיחזיק האדם בה הוא זה כי הנה רואה האדם כי בשכבו על מטתו מפקיד נשמתו בידו ית' כד"א בידך אפקיד רוחי והוא ית' מחדש נשמתו בכל בקר ובקר ומחזיר נשמות לפגרים מתים ונאמן בפקדונו להחזירם וז"ש חדשים לבקרים כלו' במה שאתה מחדש הנשמות לבקרים ומחזירם לגוף האדם כנשמה חדשה שהוא האדם הפקידה בידו לעת ערב יגיעה ועייפה והוא ית' מחזירה לו כאור בקר כאלו היא מחודשת ומזה נראה כי רבה אמונתך כי אתה נאמן בפקדונך ונתן טעם למה קרא לאמונה זו רבה כי גם דרך ב"ו הוא להיות נאמן בפקדונו להחזירו לבעליו ואמר לזה חלקי ה' אמרה נפשי הכונה כי ראוי הוא שאמונה זו תקרא רבה והטעם כי שאני ב"ו כי הפקדון הוא של המפקיד והנפקד אין לו שום דבר בפקדון וע"כ אין להחזיק לו טובה בהזרת פקדונו אמנם הנשמה שמחזיר השי"ת לאדם אינה שלו של האדם אלא אדרבא היא מופקדת ביד האדם בתורת פקדון והנפקד הוא האדם והמפקיד הוא השי"ת שנתן לאדם הנשמה בתורת פקדון ועתה אילו השי"ת לא החזיר לאדם הנשמה בכל בקר ובקר אינו מן הגזל כי היא שלו וחלקו ואפלו הוא זוכה וז"ש חלקי ה' אמרה נפשי והנשמה היא חלק אלוה ממעל ולזה אמרתי רבה אמונתך כי היא אמונה רבה וגדולה להחזיר הנשמות חדשים לבקרים לסבה האמורה : ועוד כיון טעם נכון שהיה ראוי שבדרך טבע לא תחזור הנשמה לגוף לפי שבדרך טבע כל חלק משתוקק ומתאוה להדבק בכל והוא הש"י א"כ בכל לילה ולילה שהיא מופקדת בידו ית' היה מן הראוי שלא תחזור לבקר בגוף האדם כי היא חלקו ית' וחפצה ומתאוה להדבק בו וז"ש חלקי ה' אמרה נפשי והקב"ה מחזירה בע"כ לגוף האדם א"כ מזה נראה כי רבה אמונתך וקראתיה רבה לפי שנפשי בעצמה מודה ואומרת כי חלקי ה' אמרה נפשי א"כ ראוי גם כן שאני אוחיל לו והטעם לרמוז של השכמה ב"ה

יְהוָֽה׃ כז טוֹב לַגֶּבֶר כִּֽי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָֽיו׃ כח יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָֽיו׃ כט יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ ג׳ ומ״נ מ׳ ל׳ כ״כ

פיהו כ״ב וסימן בריש שיר השירים׃

תולדות אהרן ושב בדד, אבות ח׳ ; יתן בעפר פיהו. חגיגה ד (חגיגה טז)׃

לְאוֹרְכָא וּלְמִשְׁתְּקַע עַד דְּמָטֵי פּוּרְקָנָא דַיְיָ׃ כז טוב טָב הוּא לְגַבְרָא אֲרוּם יַאֲלֵף נַפְשֵׁיהּ לְסוֹבָרָא נִיר פִּקּוּדַיָּא בְּטַלְיוּתֵיהּ׃ כח ישב יְתִיב בִּלְחוֹדוֹהִי וְיִשְׁתּוֹק וְיִסְבּוֹל יִסּוּרִין דְּאָתְיָן עֲלוֹהִי בְּגִין יְחוּדָא דִשְׁמָא דַיְיָ דְּמִשְׁתַּלְחִין לְאִתְפְּרַע מִינֵיהּ עַל חוֹבָא קַלִּילָא דְּחָב בְּעָלְמָא הָדֵין עַד כַּד יָהוֹס עֲלוֹהִי וְיִטְלִינוּן מִנֵּיהּ וִיקַבֵּל אַפֵּי שְׁלִים לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ כט יתן יִתֵּן בְּעַפְרָא פּוּמֵיהּ וְיִשְׁתַּטַּח קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ מָאִים

רשי

ואיה ועכה טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשועת ה׳ : (כח) ישב בדד. מי שאירע לו אבל וצרה ישב גלמוד ויצפה לטובה : וידום. לשון המתנה כמו (שמואל א יד) אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן : כי נטל עליו. כי בעל הגזרות

אבן עזרא

ויחיל. כמו פ״ה רפה בלשון ישמעאל : (כז) עול. מוסר : (כח) כי נטל עליו. עד הטעל : (כט) ישתחוה לעושהו

לחם דמעה

שראוי הוא שגם אני אשכים בבקר לב״ה קודם שיבא הוא ית׳ לב״ה ואוחיל אני לו ולא שיבוא הוא מקודם ויוחיל לי כי על איש כזה אשר כשהקב״ה בא לב״ה ואינו מולא שום אדם שקדמו עליו נאמר מדוע באתי ואין איש ואעפ״י דלא שייך בו ית׳ ביאה וקדימה כי מלא כל הארץ כבודו דברה תורה כלשון בני אדם ומה גם כי יותר גילוי שכינה יש בב״ה בעת התפלה ממה שיש בשאר היום ועכ״א מדוע באתי והוא הגילוי שכינה שבא בהשכמה לב״ה ולא מצא איש וז״ש בכאן ע״כ אוחיל לו כי כיון שהוא היטיב עמי במה שהזהיר לי נשמתי בבקר א״כ ראוי הוא שאני אשכים לב״ה ואוחיל לו ולא שהוא ית׳ יבא מקודם ויחיל הוא לי וזהו דסמיך ואמר טוב ה׳ לקוו כלומר שמשכימים בעלב עד שילדק לומר כי הם קווים לו ית׳ שיבא ולא שהוא ית׳ מקוה עליהם ואמר לנפש תדרשנו לרמוז אל הנאי אחר אשר לריך ההולך להתפלל והוא שלריך שיתפלל בכונת הלב ואם לא כיון הוה ליה תפלה בלא כונה כגוף בלא נפש ונשמה וז״ש לנפש תדרשנו כי כשיש לו כונה הנפש היא הדורשת אבל כשאין לו כונה הוה ליה כאלו הגוף הוא הדורש בלא נפש וכדמטי למודים כרע מבלתי כונה בהופן כי לריך ג׳ תנאים כדי שישמע תפלת האדם ויושיענו מלרותיו וז״ש טוב ויחיל ודומם התנאי הא׳ הוא שיהיה המתפלל איש טוב והגון שאם הוא איש רשע רע יאמרו לו מי ביקש זאת מידך רמוס חלרי אבל לריך שיהיה איש טוב וזהו טוב דקאמר וגם כן תנאי ב׳ והוא אומרו ויחיל והכונה שישכים עד שהוא יחיל ויקוה לשי״ת שיבא לב״ה ותנאי שלישי וה״א ודומם שהכונה שיהיה שותק ודומם בב״ה ולא ישיח בב״ה אפילו שיחה קלה וכל אלו הם הנאי לתשועת ה׳ הכונה כדי שיושיענו ה׳ ויעננו בעת לרה ואמר טוב לגבר וגו׳ הכונה כי עול זה של השכמת ב״ה טוב הוא לגבר כדי שיתגבר על ילרו שישא עול זה מנעוריו וישכים לב״ה וגם אביו יחנך אותו להוליכו עמו בנעוריו לב״ה וכמו שאמר הכתוב חנוך לנער על פי דרכו אשר שמעתי שהרלון בו שיחנך את הנער כאשר הוא על פי דרכו כלומר קודם שיכנס בדרכו אשר הוא מעשה נערות כי אם תניח אותו שיכנס בדרכו אשר הוא מעשה נערות יהיה טורח להחזירו אח״כ לאחור לכן חנוך לנער כאשר הוא בפי הדרך קודם שיכנס בו ובזה גם כי יזקין לא יסור ממנה ולעולם יהיה גובר על ילרו וז״ש טוב לגבר כדי שיהיה גבר גובר על ילרו שישא עול זה דהאמרן בנעוריו קודם שיגדל כדי שיהיה רגיל בו ואמר עוד ישב בדד וגומר כלומר וגם אם כשזה משכים הרבה לבא לב״ה והוא יושב בדד כי עדיין לא בא שום אדם אפ״ה ישתדל לבא קודם הכל וישב בדד וגם אם הוא ע״ה ואינו יודע להתפלל והוא יושב שותק ודומם עכ״ז יהיה יושב שם וידום כלומר אפילו יושב ודומם כי ישיבת ב״ה לבד היא מלוה ואמר כי נטל עליו כלומר כי שכרו נטל עליו אפילו שיהיה יושב ודומם ואמר יתן בעפר פיהו כלומר אם לא יועיל כ״ז להשועת ה׳ ולקרב גאולתנו יעשה דבר אחר וה״א יתן בעפר פיהו כלומר שישפיל עלמו עד עפר עד שיגיע פיו אל העפר ע״ד מש״ה כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו ואז קומה עזרתה לנו כי ישראל כל זמן שהם בירידה התחתונה הם עולים וז״ש אולי יש תקוה ואמר עוד יתן למכהו לחי וגומר כלומר יתן ויזמין הלחי למכהו כדי שיכהו עליו אעפ״י שהמכה אשר זכר ישבע בחרפה לבד שיהיה מחרף את היהודי ולא היה מכה אותו על לחייו אלמלא שהיהודי בעלמו נתן והזמין הלחי לפניו אבל האויב עלמו ישבע בחרפה ובחירופין וגידופין שהיה מחרף אותו היה הוא שבע ולא היה מכה בו אעפ״י כן הוא יזמין למכהו הלחי אעפ״י שהוא המכה ישבע בחרפה והטעם לעלה זו היא כדי להבאים המכה הזה את ריתו בעיני השי״ת לפי שידוע הוא כי לא יזנח לעולם ה׳ ורחם כרוב חסדיו : אי נמי אמר טוב ה׳ לקוו וגומר הכונה שה׳ הוא טוב לקווים לו ובפרט לנפש אשר תדרשנו ברבים ולעולם דורש לרבים ומפרסם אלהותו ית׳ ע״ד מ״ש דהע״ה ואתהלכה ברחבה כי וגומר כלומר בתוך הרחבה כדי לזכות לרבים כי כולם ישמעו ולמדו. וגם אפשר שכיון באומרו לנפש תדרשנו שחזר לדבר עם המקוה ואמר שה׳ יהיה טוב לך עד שאפילו שתדרשנו לנפש כלומר שתדרוש ותשאל ממנו נפש א׳ שיחזיר נשמות לפגרים מתים ויחיה את המת אפי׳ אם תדרוש ממנו זה שאין לך שאלה גדולה מזו אפילו לזה ימלא תקותך ושאלתך כמו שמלינו באלישע הנביא שהחיה לבן השונמית ואמר טוב ויחיל אמר וא״ו ויחיל שהיא יתירה שהוא מוסיף על הקווי הנזכר וזה כי ידוע כי תוחלת ממושכה מחלת לב ולפי שעד עתה שבה למקווה אמר שאעפ״י שקוה ולא באה תקותו עכ״ז לא יתייאש אבל יכנס בגדר ההוחלה ויחיל כו׳ וזהו ויחיל דקאמר כלומר נוספת על תקוה תכנס בגדר התוחלת ויחיל וגומר ואם רואה כי עול ייסורי הגלות כבדו עליו ולא מזוקן אבל הייסורין מנעוריו גדלוהו כאב טוב לגבר כי ישא עול הייסורין בנעוריו ועול יסבול ולא יבול וישב בדד וידום ויצפה לישועה וכל זה הוא טוב כי נטל עליו הייסורין כי יש הפרש רב בין מי שאינו בוטש בייסורין שמביאים עליו ובין מי שהוא בעלמו מביא ומטיל הייסורין עליו כי זה הוא בודאי משובח מן הראשון לפי שהוא בעלמו נטל עליו הייסורין בבחירתו וזהו כי נטל עליו דקאמר קרא וזה הוא ע״ד אשר פירשתי במשנת כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו׳ אם אתה עושה כן וכו׳ דקשה מאי ואם אתה עושה כן דהא ביה משתעי שאמר כך היא דרכה של תורה אבל רמז למ״ש אם אתה עושה כן בבחירתך לסבול יסורין אלו ולהתנהג כעני עם היות שאתה עשיר אז אשריך בעה״ז וטוב לך לעה״ב אבל מי שהוא הכרחי בדרך הזה לסבת עוניו אין זו רבותא : או יהיה כינוי עליו דקאמר שב אל מלת ה׳ דקאמר לעיל לתשועת ה׳ ואמר כי טוב הוא האדם אשר ישא עול הגלות בנעוריו וישב בדד וידום וכל זה הוא טוב כאשר נטל הייסורין וסבל הכל בשבילו ית׳ וזהו עליו דקאמר כלומר עליו ובשבילו ית׳ סבל מה שסבל על דבר כבוד שמו : ואמר יתן בעפר פיהו. ע״ד המתרגם הכונה ישתחוה אפים ארצה וישטח לפניו ית׳ בפישוט ידים ורגלים עד שידבק פיו עם העפר אולי יש תקוה. והר״מ אלמושנינו ז״ל כתב הנה להיות שאמר שחסדי ה׳ כי לא תמנו ולא כלו רחמיו הנה לריך לחלק בזה ולידע כי הטוב המגיע לאדם מאלו ית׳ הוא נמשך ומגיע למי שמקוה הטוב עלמו וכן לנפש אשר תדרוש אותו ע״ד שאמר המשורר הנה עין ה׳ אל יראיו וגומר כי השי״ת על היותו משגיח בכללות לכל הנמלאים הנה לא יגיע טובו והשפעתו רק אל המכין עלמו אל הטוב ההוא ומייחל אותו וז״א טוב ה׳ לקוו ירלה טובו יתברך אינו רק לקווי הטוב הנזכר ולנפש אשר תדרוש הטוב הנזכר אך אל הנפש שלא תדרוש הטוב ההוא לא יבואו וז״א לנפש תדרשנו שהוא כינוי אל הטוב עלמו ולפי שאמר שהטוב האלהי תבא למי שיקוה לו כדי שלא ילקח זה בכללות על כל מקוה טובו ובכן יהיה כולל לכל האנשים כי כולם מקוים טובו ית׳ כלדיק כרשע ע״כ ביאר התנאי שלריך שימלאו עם המקוה ואמר שלריך שימלאו לו למקוה ישועת ה׳ ג׳ תנאים הא׳ שיהיה האיש המקוה טוב ושלם וז״ש טוב ושיקוה וז״א ויחיל ושיהיה סובל הייסורין באהבה כי אם הוא טוב ומקוה מטוב וכאשר יבא אליו הרע יבעוט בו ויטיח דברים כלפי מעלה חלילה בו לא ילדק שיגיע לו טובו ית׳ בעלם ורהשוגה וז״א ודומם ר״ל שישתוק ולא יכעוס ולא ילעק בבוא עליו הרע הנה כל אלו התנאים לריך שיהיו למקוה ישועה ה׳ וז״א לתשועת ה׳ וכוא מקושר עם הפ׳ הקודם כאלו אמר טוב ה׳ יגיע לקוו לנפש תדרשנו כשתהיה נפש האדם טוב ויחיל וגו׳ עכ״ל :

(כו) **והרב** מורי זלה״ה כתב אומר ויחיל בוי״ו שיאמר כן על הפלגת הייסורין פעם אחר פעם ועכ״ז הוא יחיל ויחזור ויחיל ע״ד ויתן לך אלהים שארז״ל יתן ויחזור ויתן עכ״ז הוא מיחל ומקוה ודומם וגו׳ לתשועת ה׳ וידע כי לטובתו באו עליו הייסורין וכמ״ש המשורר זמרו לה׳ חסידיו וגומר כי רגע וגומר ר״ל ידוע הוא כי זכר יאמר על שם אדנות וכמש״ה זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור כי השם הוא שם הכויה שהוא השם העלמי וזכרי מורה על שם אדנות שבו אנו מזכירין אותו עתה אף על פי שכתוב בשם ההויה וידוע כי שם ההויה מורה כשהוא ית׳ מתלבש במדת הרחמים והאדנות מורה דין אף על פי שאינו חוק כרו שמורה שם אלהים אבל נקרא מדת הדין הרפה והנה אמר המשורר להחסידים הקרובים אליו ית׳ זמרו לה׳ חסידיו וג״כ והודו לזכר קדשו שהוא שם אדנות כלומר שבחוהו אף על פי שיתנהג עמכם בדין ויביא עליכם ייסורין והטעם לפי שרגע באפו כלומר אפילו באותו רגע שהוא באפו חיים ברלונו כלומר אין רלונו לעשות רע אלא חיים הוא נותן ועושה טוב כי בערב ילין בכי שהוא העולם הזה הנמשל ללילה ולבקר רנה שהוא העולם הבא אשר הוא אור ולא חשך. ואפשר עוד לומר כי רגע באפו וגומר שהוא כמביא ראיה לדבריו שהשי״ת כונתו להטיב שהרי אפילו הרגע שהוא אפו של השי״ת שנאמר ואל זועם בכל יום ואמרו רז״ל וכמה רגע אפילו זה הרגע נחזר לחיים ברלונו ית׳ והיה זה בימי בלעם שלא לבד שלא קללם אלא שברכם כנודע א״כ נמלא שכונתו להיטיב אלא שאנו בעונותינו גורמים לנו את כל הרע ואפילו בעת הכותו הוא לכונה טובה כאשר ביאר לכך לא ירבה דבריו המוכה בייסורין ולרות רק יקוה לתשועת ה׳ עכ״ל :

(כז) **ומ״ש** טוב לגבר וגו׳ קרא ימי נעורים לחיי העה״ז כי הם החיים הראשונים אשר לאדם וימי זקנה יקרא ימי חיי הע״ה כי הם באים אחרונים ולכן מוטב לגבר שישא עול הייסורין בנעוריו שהוא העה״ז וימרק עוניו בעה״ז ויהיה מתוקן לסעודה

אִית סְבַר׃ ל יתן יוֹשִׁיט לְמָחֵי לֵיהּ לִיסָתָא בְּגִין דְחַלְתָּא דַייָ
יִסְבַּע קְלָנָא׃ לא כי אֲרוּם לָא יִשְׁלֵי יְיָ לְעוֹבָדוֹי לְעָלַם לְמִמְסְרִינוּן
בִּידָא דְסַנְאֵיהוֹן׃ לב כי אֲרוּם אֱלָהֵן בְּרֵישָׁא יְתַבַּר וּבָתַר כֵּן יְתוּב
וִירַחֵים לְצַדִּיקַיָא בִּסְגִיאוּת טֵיבוּתֵיהּ׃ לג כי אֲרוּם מִן בְּגַלַל דְלָא
עֲנֵי גְבַר יַת נַפְשֵׁיהּ וְאַעְדֵי זְחוּחָה מִלִּבֵּיהּ בְּגִין כֵּן גָרַם לְאִסְתַּקָּפָא
תְבִירָא בִּבְנֵי אֱנָשָׁא׃ לד לדכא לְמַכְּכָא וּלְכַבְּשָׁא תְּחוֹת רִגְלוֹי
כָּל אֲסִירֵי אַרְעָא׃ לה להטות לְמַצְלֵי דִין דִּגְבַר מִסְכֵּן כָּל קֳבֵיל אַפֵּי
עִלָּאָה׃ לו לעות לְסָרְכָא אֱנָשׁ מִסְכֵּן בְּמַצּוּתֵיהּ אֶפְשַׁר דְּמִן קֳדָם
יְיָ לָא יִתְגְלֵי׃ לז מי מָן הוּא אִינַשׁ דַאֲמַר וַהֲוָה בִּישְׁתָּא מִתְעַבְדָא
בְּעָלְמָא אֱלָהֵן מִן בְּגַלַל דַעֲבָדוּ מָה דְלָא אִתְפַּקָּדוּ מִן פּוּמָא דַייָ׃
לח מפי מִפֵּי אֱלָהָא לָא תִיפּוֹק בִּישְׁתָּא אֱלָהֵן עַל בְּרַת קָלָא רְמִיזָא
בְּגִין חֲטוּפִין דְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא וּבְעִידָן דְבָעֵי לְמִגְזַר טוּבָא בְּעָלְמָא

מטעים כ״ס אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה׃ ל יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה׃
ו״ד כסי׳. ג׳ לא כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי׃ לב כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם
ז׳. ג׳ חסדיו ק׳ כְּרֹב חֲסָדָו׃ לג כִּי לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ וַיַּגֶּה בְּנֵי־אִישׁ׃
לד לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל אֲסִירֵי אָרֶץ׃ לה לְהַטּוֹת
ו״ס. ד׳ מִשְׁפַּט־גָּבֶר נֶגֶד פְּנֵי עֶלְיוֹן׃ לו לְעַוֵּת אָדָם בְּרִיבוֹ
ו״ד כסיפ׳. ג׳ אֲדֹנָי לֹא רָאָה׃ לז מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי אֲדֹנָי לֹא
ד׳ צִוָּה׃ לח מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב׃

הוגה ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסימן כאשר הגה מן המסלה. אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו. כי אם הוגה ורחם. וא׳ כי ה׳ הוגה על רוב ל׳ כפיק ה״א קדמא חסר: והטוב ד׳ ומ״ל ועשית הישר והטוב בעיני ה׳. אנא ה׳ זכר נא את אשר התהלכתי דמלכים. וחברו דישעיה. מפי עליון לא הצא הרעות והטוב:

תולדות אהרן כי לא יזנח. חולין ז: כי לא ענה. מגלה י״ב: מי זה אמר. עקידה שער לג: מפי עליון. עקידה שם:

אבן עזרא

עד בא העפר בפיו: (ל) בי״ת בחרפה. נוסף כבי״ת השביעני במרורים: (לא) יזנח. ימאס: (לב) ורחם. כמו ירחם וכן דרך הלשון והיה ה׳ לי לאלהים: (לג) מלבו. מרצונו. ויגא. אל״ף תחת ה״א והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו הילא אתך: (לד) לדכא. אל״ף לדכא שורש. מלת הטה עם משפט כמו עוות: (לו) לא ראה. בחכמה להיות כן: יתאונן

רשי

אגזרות נשא עליו הגזירה זו: (לא) כי לא יזנח לעולם ה׳. לכן טוב לידום: (לב) כי אם הוגה. אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו: הוגה. ויגה. לשון תוגה הם: (לג) כי לא ענה. ויגה בני איש מלבו ומרצונו כי העון גורם: (לד) לדכא תחת רגליו. מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכה תחת רגליו וגומר. ולא להטות משפט גבר וגומר. ולא לעות אדם בריבו כל אלה ה׳ לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן: (לו) לא ראה. לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו׳: (לז) מי זה אמר ותהי וגומר: (לח) מפי עליון וגומר. ואם באתי לומר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה היא שהיה לי אין זאת כי אם בין רעות בין טובות מי זה אמר ותהי אם ה׳ לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה. מפי

לחם דמעה

לסעודה לימי הזקונים שהוא הע״ה וקרוב לזה פירש מורי זלה״ה: ובמדרש טוב ה׳ לקוו יכול לכל ת״ל לנפש תדרשנו כונתם ז״ל כי הבטחה זו שהיה אמיתית ושלעולם לא תכזב בשום פעם מן הפעמים זה לא יהיה לכל וז״ש יכול לכל תהיה הבטחה זו מאושרת ומקויימת ת״ל לנפש תדרשנו הכונה לאותו הנפש אשר תדרשנו לעולם לפי״ת לעבוד עבודתו ית׳ והלך לדרוש את ה׳ לקיים חוקיו ומצותיו לזה יהיה טוב ה׳ לעולם ועד והוא כלל גדול שלא יכזב:

(כח) **ישב** בדד וידום כי נטל עליו. אפשר שהכונה אף על פי שישב בדד ומתו בניו ונשאר ערירי ידום כאשר עשה אהרן כשמתו נדב ואביהוא וידום אהרן וקבל שכר על השתיקה כמז״ל וקבל שכר על השתיקה וז״ש בכאן כי נטל עליו כלומר כי נטל עליו שכר על מה שהיה דומם ושותק. והרב מורי זלה״ה פירש קרוב לזה ז״ל אמר אף על פי שיגיעו הייסורין לתכלית האחרון כי נשאר בדד וערירי אפ״ה וידום יקבל עליו גזרת השי״ת כי נטל עליו ר״ל כי הוא המעמים והמטיל עליו הייסורין ועונותיו גרמו לו ואם כן יתרעם על עצמו וכמאמר המליץ אל מי מגאלי דם אזעק וידי שפכו דמי: עוד פירש ישב בדד וידום כלומר כשרואה אדם שייסורין באין עליו ישתדל לישב בדד ולהתבודד כי אז יהיה שכלו פנוי ויחשוב ויכוין האמת וישיג תכלית סבת הייסורין שהם העונות ובהכרח ידום כי ישיג האמת וז״א ישב בדד וידום ר״ל ישב בדד ובזה ודאי ידום כאשר נטל עליו הייסורין ובזה יכיר האמת ויתן בעפר פיהו ברצון נפשו על הספק אולי יש תקוה כי יכיר היותו מחוייב בייסורין אלו וגדולים מהם ולא לבד יעשה זה אלא ירדוף אחריהם כמאן דרדיף בתר חיי וכמו שהיו עושים הקדמונים שהיו שואלים אותם בפיהם ואומר בואו אהי בואי רעי וז״ש יתן למכהו לחי ברצון נפשו ובשמחה ישבע בחרפה ר״ל כי לא יאכלו ולא ישבעו עד שיהיו נחרפים ונעלבים כי אז יערב להם מאכלם וישבעו ובלא זה נראה להם כאלו לא אכלו כלל:

(ל) **ואפשר** עוד ישבע בחרפה החרפה יהיה להם כלחם שנשבעים ממנו והוא מזון להם וכן פירש ג״כ הרב ן׳ שועב ז״ל עכ״ל: **ולי** אפשר לפרש עוד כי מ״ש ישבע בחרפה הכונה כי האומות לא היו מוכרים שום דבר של מזון עד שמקודם מחרפים ומגדפים אותו באופן כי ישבע ממזון ע״י חרפה וגידופין: **אי** נמי רמז שבעונותינו בעינינו ראינו כי שופרים שופריה של המזון אוכלים הגוים והשיורים והם חרפת כל המזון מוכרים אותו ליהודים וז״א ישבע בחרפה כלומר ישבע נפשו בחרפת המזונות:

(לא) **בהיות** כי בפסוקים הקודמים הזהיר לאדם שישב ויסבול היסורין בסבר פנים יפות וישא עול הייסורין בנעוריו ויתן בעפר פיהו ויתן למכהו לחי עתה נתן טעם לדבריו וה״א כי לא יזנח לעולם אדני ודייק קרא שלא אמר כי לעולם לא יזנח אדני לרמוז כי הקדוש ברוך הוא בקרוב ירחם על עמו ולא יזנח אותם כלל ואם באולי יזנח זמן מה זאת החלוקה היא בספק כי אין מדרכו לזנוח ולשכוח וז״א כי לא יזנח ואם באולי יזנח לא יהיה לעולם ואמר כי אם הוגה וגו׳ כלומר ואם אתה רואה כי השי״ת הוגה לאדם וייסרו בייסורין ובנגעי בני אדם אם ישכיל ויבין האדם יראה כי אלו הייסורין שיסרו השי״ת הם רחמים שריחם עליו כרוב חסדיו וז״ש ורחם כרוב חסדיו ותייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה לפי בהם רחמים כדאמרן ונתן טעם לזה ואמר כי לא ענה מלבו והכונה כי השי״ת כשהוא מענה את האדם לא ענה אותו מלבו ומרצונו כי הוא ית׳ לא ברא את העולם אלא להטיב עם בריותיו ואם ענה לא מלבו ומרצונו אבל מעשיו גרמו לו והוכרח ה׳ להרע עמו כי צדיק וישר הוא ונתן הכרח עצום שהשי״ת אינו מענה מחפצו ורצונו והא ראיה כי ויגה בני איש מלשון תוגה כי השי״ת כשהוא מענה לא נגע אלא בני האיש ולא האיש עצמו וכמ״ש ראינו כי בעון האב בניו מתים והוא נבאר קיים ואם השי״ת רצונו וחפצו להרע עמו למה לא המית את החוטא עצמו והלך לו מן העולם אבל בהיות כי הוא ית׳ לא ענה מלבו ומחפצו על כן ויגה בני איש ולא האיש עצמו רק בניו של אדם מתים וכל כונתו ית׳ באלו הייסורין אינם אלא להחזירו למוטב וז״א לדכא תחת רגליו וגו׳ כלומר להכניס תחת כנפי השכינה ולדכא תחת רגליו כל אותם שהם אסורים ביד התאוה ותחת היצה״ר וז״ש כל אסירי ארץ אותם האסורים תחת תאוות החומר וזהו ארץ דקאמר להכניסם לעבודתו וגם אם לפעמים משפט האיש ומעשהו וטבעו נוטים לדרך רעה כענין מי שהוא אדמוני עם יפה עינים כי טבעו נטוי אל הרעה מביא הקדוש ברוך הוא עליו ייסורין מיתת בנים וכיוצא להטותו ממשפטו ומטבעו אל הדרך הישרה וז״ש להטות משפט גבר וגו׳ להטותו שתמיד יהיו כל מחשבותיו וכל מעשיו נגד פני עליון ולעבוד עבודתו ולעשות רצונו כענין אורח חיים למעלה למשכיל כו׳ וכענין שויתי ה׳ לנגדי תמיד לעובדו וללכת בדרכיו ולדבקה בו באופן כי בעת שיפטר מן העולם ימות זכאי ואל ימות חייב כי אין רצונו ית׳ כי כשימות ויבא שרו של גיהנם לתפשו להפילו לגיהנם ויעמוד לדין עמו לפניו ית׳ חפצו ית׳ הוא שיצא זכאי בריבו ובלא עונות וז״א לעוות אדם בריבו אדני לא ראה כלומר לעותו בריבו לעתיד לבא ושיצא מעוות ומקולקל בריבו אדני לא ראה כלומר לא הוכשר בעיניו ועל כן מייסר אותו בזה העולם כדי להטות משפטו נגד פני עליון ולהחזירו למוטב:

(לז) **ואמר** עוד מי זה אמר ותהי אדני לא צוה הכונה לפי שהוא באלו הפסוקים הבטיחם הבטחה לעתיד כי לא יזנח לעולם אדני וגם הוכיחם ואמר כי לא ענה מלבו וכו׳ לדכא וכו׳ להטות וכו׳ עתה כדי לאמת נבואתו שניבא להם לעתיד כי לא יזנח לעולם כו׳ וריחם כרוב חסדיו להאמינו בו נתן להם אות ומופת ואמר הנה מן הנבואות שנבאתי לכם על דבר החרבן כולם נתקיימו מזה תדעו ותאמינו כי גם דברי אלה מפי הגבורה שמעתים כי האות והמופת להבחין בין הנבואה השקרית לאמתית הוא זה שאם יבא ויתקיים דברי הנביא הוא היה נביא אמת ואם לא היה מתקיים דבריו היו הורגים אותו לפי שדבר סרה על ה׳ להתנבאות שקר בשמו בזדון דברו הנביא ובזה היה נבחן השקר וזה״א בכאן מי זה אמר ותהי ה׳ לא צוה כלומר מי הוא הנביא שאמר דבר וניבא ותהי כלומר ויתקיים אותו הדבר אם ה׳ לא צוה כי בודאי אם ה׳ לא צוה לא יהיה ולא יתקיים וכיון שאתם ראיתם שכל הנבואות אשר נבאתי עליכם לרעה והרבה התריתי בכם וכל דברי נתקיימו מזה תדעו ותכירו כי גם כל דברי אלה של נחמות לעתיד אמת הם ויתקיימו בכם אם תחזרו בתשובה כי היום אם בקולו תשמעו כתיב ועצת הרעות והטוב בידכם נתנו והבחירה היא ביד האדם וז״א מפי עליון לא תצא וגומר ואומרו הרעות לשון רבים והטוב לשון יחיד שמעתי בו שהכונה כי כל הרעות שעושה האדם כולם הוא עושה אותם בבחירתו מבלי סיוע כלל אמנם יתברך כי מפיו לא יצאו הרעות כלל אמנם הטובות והם המצות שהוא הטוב הראשון לבד לא תצא מפיו יתברך כי צריך שהאדם יתעורר מאליו לעשותו ואחר שהוא מאליו עשה הטוב הראשון ה׳ יגמור בעדו בכל שאר הטובות והמצות ואפשר לי לומר שאל זה כיון דהע״ה במ״ש גול על ה׳ דרכך וגומר וזהו דנקט דרכך לשון יחיד לרמוז על הדרך הראשון לבד שצריך שיתחיל האיש גול אותו לעשותו ואח״כ בטח עליו והוא יעשה השאר ויסייע אותך ונ״ל לומר עוד כי נקט ברעות לשון רבים כנפרש כי כונת אומרו רעות הוא כינוי אל הייסורין ולפי שרוב בני אדם רוב ימיהם במכאובים על כן כינה את הרעות ואת היסורין בלשון רבים והטוב בלשון יחיד כי הוא ליה כאלו הוא יחיד בערך הרעות ואלו לא יצאו מפי עליון רק הכל לפי מעשיו של האדם ולכ״א מה יתאונן אדם חי וגומר הכונה לומר מסקנא דמילתא היא זאת כי כיון שמפיו ית׳ לא תצא הרעות והם העבירות וגם העונשין לא ענה מלבו אם כן בודאי מה שראוי שיתאונן האדם ויתאבל הוא על חטאיו כי הם סבבו את כל הרעה הבאה עליו ואמר על חטאיו בכינוי ולא על החטאים הכונה לרמוז על שהוא לבדו עשאם מבלי סיוע מאחר כלל. ואמר על חטאיו ולא אמר פשעיו או עונותיו לפי שהעון בנקל יוכל האדם לתקנו בשובו בתשובה אמנם החטאות אשר הם בשוגג ולא ידע אותם ולא הם ולא מספרם בודאי שלא יוכל לשוב בתשובה מהם כראוי ולכן עליהם צריך שיתאונן וקרוב לזה אמר דהע״ה כי עוני אגיד אדאג מחטאתי ר״ל העון שהוא מזיד אגיד שאני זוכר אותו ואתודה עליו ובזה אתכפר אמנם אדאג שיש לי הוא מחטאתי לפי שאין אני יודע מה הם וכמה הם לפי השגיאות מי יבין ואיני יכול לשוב בתשובה שלימה מהם: **אי** נמי בהיות בהכרית עד עתה שהעונות הם סבת הצרות והרעות אם כן בודאי שהצדיק גמיר יצליח ויהיו בטוב ולעולם לא יתאונן על שום רעה כי מעולם לא תאונה אליו רעה וה״א מה יתאונן של [illegible]

רשב

לט מַה־יִּתְאוֹנֵן֙ אָדָ֣ם חָ֔י גֶּ֖בֶר עַל־חֲטָאָֽו׃ מ נַחְפְּשָׂ֤ה
חטאיו קרי

מִן פּוּם קוּדְשָׁא נַפְקָא: לט מה מָה מָמוֹן יִשְׁכַּח אֱנָשׁ דְּיָהוּב עַל
יוֹמֵי חַיוֹהִי גַּבְרָא רַשִׁיעָא עַל חוֹבוֹהִי: מ נחפשה נִבְלוֹשׁ אוֹרְחָתָנָא

תולדות אהרן מה יתאונן. קדושין פ עקידה שם: נחפשה. ברכות ה:

רשי

עליון לא תצא אמר רבי יוחנן מיום שאמר הקב"ה (דברים ל) ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו' לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם

לא

אבן עזרא

(לט) יתאונן. מגזרת און: (מ) נחפשה. מבנין הקל:

נשא

לחם דמעה

רצה אדם חי גבר על חטאיו כלומר אדם שלעולם חי גבר על חטאיו וכל ימי חייו נתגבר על חטאיו לבלתי עשות אותם זה ודאי שלא יתאונן כלומר שלעולם לא תבא עליו רעה שתהיה סבה שיתאונן עליה. ואפשר דדייק אומרו על חטאו חסר יו"ד להורות שמתגבר על יצה"ר שהוא חטאו המחטיא אותו והוא גבור לכבוש את יצרו:

(לט) **ואפשר** גם כן שרמז באומרו מה יתאונן אדם חי וגומר. דכתיב חסר יו"ד וקרינן חטאיו להורות כי צריך שהאדם שיזהר עד מאד מן החטא הראשון כי הוא ראשון והוא אחרון כי הוא גורר כל שאר החטאים כי עבירה גוררת עבירה נמצא שהוא גרר את כולם והוא חטאו יחידי והוא חטאיו רבים כי הוא גררם ולכן כתיב חטאו וקרינן חטאיו ולכן מה שיתאונן ויתאבל אדם חי הוא זה כל גבר על חטאו הראשון כי הוא גרר את האחרים וסבב אותם ולכן צריך האדם לעמוד בפרץ כנגד יצרו שלא יחטיאנו בחטא הראשון: **אי** נמי אמר ויגה בני איש הנה הוא ית' מביא ייסורין על הרשע וגומל לאיש חסד כמפעלו ונותן לרשע רע כרשעתו הוא להכניעם לעבודתו כדאמרן לדכא תחת רגליו וגומר ולהסיר מלבן של רשעים טענה א' שיש להם לומר שהם מוכרחים במעשיהם ואין לאל ידם להיטיב מעשיהם וגם רוצים לערוך משפט עמו ית' לומר שאינם ראוים לרעה לכל אחד שהם מוכרחים במעשיהם ולזה אומרים ב' טענות הא' כי להיותו הוא ית' יודע העתידות בודאי שידע עלי מיום היותי אם צדיק אהיה או רשע ואם הוא ית' ידע עלי שאהיה רשע אם כן אין בידי לשנות מן הידיעה ההיא וידיעתו מכרחת אותי להיות רשע הרי טענה א' ועוד טענה שנית כי מאמר על הטיפה בעת שהביאו אותה לפניו חכם יהיה או טפש עשיר או עני גבור או חלש והכל גלוי וצפוי לפניו למה הודה ואומר שבחירה ביד האדם והלא צדיק ורשע לא קאמר כי הסכל אומר מי שגזר על כל שאר פרטיו גזר גם על זה וכדי להוציא מלבן דבר זה משלם להם כפעלם כדי שיכירו וידעו כי הבחירה בידם ויצדקו ויאמרו אמת שאם היתה גזירה מלפניו שנהיה רשעים למה הכה אותנו מה פשענו ומה חטאנו אלא ודאי מידנו היתה זאת לנו ומרוע בחירתנו וע"כ באה אלינו הצרה הזאת וז"ש ויגה בני איש מה שמביא הוא ית' ייסורין על האדם הוא לקרבו לעבודתו כדאמרן ולהטות המשפט שיש לו לגבר נגד פני עליון המשפט שרוצה לערוך עם בוראו להטותו ולסתור ולנהון אותו ולעות אדם בריבו כלומר להכחיש ולהכזיב הריב והטענה שיש לו לאדם נגד בוראו ולעותו בריבו שהוא רב עם יוצרו ואומר מה בידי לעשות כדי להטיב את דרכי וכי ה' לא ראה אם צדיק אהיה או רשע בודאי שהוא ית' יודע העתידות והוא ראה וידע ואם כן ידיעתו מכרחת אותי להיות רשע ועוד טענה אחרת אומר וכי מי זה אמר ותהי מי הוא זה שגזר על כל שאר הפרטים חכם או טפש עשיר או עני וכו' איך אמר שה' לא צוה וגזר גם על צדיק ורשע בודאי כי מי שידע וגזר על השאר גם ע"ז פקח עיניו וראה וגזר ולהאביד ולהרוס טענות אלו מלבן מביא ייסורין עליהם ונותן שכר טוב לצדיקים כדי שיכירו וידעו כי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב ואף שגזר בפיו ובשפתיו על שאר הפרטים זה הפרט לא גזר עליו וכמו שארז"ל ואילו צדיק ורשע לא קאמר ממי יתאונן ויתרעם האדם אלא על חטאיו כי שלו הם וברוע בחירתו עשאם ואין ידיעתו ית' מכרחת ע"ז וכמ"ש הרמב"ם ז"ל ועיין ע"ז בביאורי למסכת אבות ספר מדר"ש שמואל במשנת הכל צפוי: **אי** נמי ביען בדרך האדם כשהוא כועס על חבירו אם אינו מודיע כעסו ומוציאו בשפתיו אלא בלבו ישים ארבו הרי זה לא ישיב חמתו עד נקמו את נקמתו בתכלית הנקמה אבל אם ידבר דבריו ויוצי' כעסו בשפתיו הרי זה מתקרר מעט כעסו ואינו מתנקם כל מה שהכתב וע"ד זה אמרו בשם מוהר"ר יעקב בירב זלה"ה על קרא דוינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו דכיון שדבר והוציא בשפתיו לעשות להם בזה נתקררה חמתו וינחם על הרעה וז"ש אשר דבר לעשות וה"א כאן בודאי אין לנו להתייאש מן הרחמים כי בודאי ירחם עלינו כי גם עתה בעת הכעס לא שמר כעסו בקרבו אלא הוציא ודבר כעסו בשפתיו כדי להתקרר חמתו מעט וז"ש כי אם הוגה לא הביא עלינו הרעה במחשבה לבד כי אם הוגה אותו ודבר ורחמים גדולים שריחם עלינו כרוב חסדיו היה מה שלא עינ' אותנו מלבו וממחשבתו בלבד אלא הוציא כעסו בשפתיו וז"ש ירחם כרוב חסדיו כי לא ענה אותנו מלבו כי אם אחר שהוגה וזה היה סבה שלא נעשה כליה ח"ו רק ויגה בני איש כי הביעה ביגון ואנחה ולא נעשה כליה וזה נסתבב מ"ה שלא ענה מלבו אלא הוגה את הדברים בפיו וזה היה סבה שרחם כרוב חסדיו כדאמרן: **א"נ** אמר כי לא יזנח לעולם אדני ואם יעלה על דעתך כיון שהוגה אותנו כל כך בתכלית היגון והאנחה זה מורה כי זנח אותנו ומאס בנו זה אינו שאם היה דן אותנו כמעשינו לא היה נשאר ממנו מאומה וז"ש כי אם הוגה אם אתה רואה שהוגה אותנו שיעו' רב לא משנאתו אותנו הביא עלינו כל הצרה הזאת כי לפי מה שחטאנו לפניו לא הביא עלינו רעה אחת מני אלף כפי שראוי אלינו אדרבא רחם כרוב חסדיו לפי שבוש בר ישראל לא השתדל לכבוש יצרו הרע כלל אלא הלך אחר תאותו וז"ש כי לא ענה מלבו וידוע כי יצרו של אדם נקרא לב כענין שאחז"ל בכל לבבך בשני יצריך ואמר מלבו כמ"ש כי אפילו מקצת לבו ויצרו הרע לא כבשו לא ענה אותו אלא הלך בתאות יצה"ר והלך לאחריו ביד רמה ובזרוע נטויה וז"ש ויגה בני איש לדכא תחת רגליו וגו' והטיל אימתו על העניים והאביונים שהם נקראים אסירי ארץ שהעשירים הם כבני חורין לא כן העניים ומדכא אותם תחת רגליו וגדלה רעת הדור ועונותם לפניו ית' שלא היה חושב להם לעון רק מה שהיו מטים את הדין בגמר דין שהיו מחייבים את הזכאי ומזכים את החייב כי מה שהיו עושים קודם גמר דין כגון הסברת פנים לזה יותר מזה וכיוצא עון כזה לא פקד אותו השי"ת ולא ראה וז"ש להטות משפט גבר וגו' מה שהיה משפט גבר בגמר דין עון זה לבד היה נגד פני עליון והיה חושב אותו עליהם לעון כי לעות אדם בריבו בעת ריבו מה שהיו מעוותים בעת הריב והטענו' קודם גמר דין כגון לכבד את זה יותר מזה כגון כזה ה' לא ראה ולא חשבו אצלם לעון מגודל רשעם ורעתם כי אל הצדיקים בדוקא הוא ית' מדקדק עמהם כחוט השערה ועוד שכולם היו מחוסרי אמנה מבטיחים ואינם עושים ואם לפעמים היו עומדים בדבורם לא היה זה אלא להרע כי היה האדם נשבע להרע ולא ימיר כמ"ש מי זה אמר ותהי כלומר שקיום מאמרו זה היה בדבר עבירה שה' לא צוה לעשותו אבל בדבר מצוה לא היו מתקיימים אם כן בודאי כי הרעה הבאה עלינו לא משנאתו אותנו הביא עלינו ומפי עליון לא תצא הרעה הבאה עלינו כי כפי הראוי אלינו לא בא עלינו א' מני אלף וז"ש מפי עליון לא תצא וגו' אלא עונותינו גרמו לנו וז"ש מה יתאונן האדם ויתרעם אין לו להתרעם רק על חטאיו כי הם גרמו רעתו. **אי** נמי הכונה כי בהיות הוא ית' בעל הרחמים וחפץ חסד הוא להטיב עם ברואיו כשהוא מענים ומענה את האדם על רוב פשעיו לא מלבו הוא כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה וז"ש כי לא ענה מלבו ומרצונו וגם לא הוגה בני איש ברצונו וז"ש ויגה בני איש כלומר וגם לא הוגה בני איש ברצונו וקאי אמלבו דקאמר כי הוא ית' רחמן מלא רחמים ורצונו להיטיב ולא זולת והסברא נותנת כן שאין רצונו לענות ואף כשהוא מענה את החוטאים שלא ברצונו הוא עושה כי למה ירצה לענות ב"א אם כדי לדכא אותם תחת רגליו שיהיו משועבדים וכבושים תחתיו הלא כל בני עולם הם אסורים בארץ הזאת ובעולם השפל הזה וז"ש כל אסירי ארץ וכל העולם הזה הללו הוא מאסר וכאילו הם אסורים בזיקים כענין אם אסק שמים שם אתה וכו' אנה אלך מרוחך וגו' אם כן מעצמם הם כבושים תחת ידו ומה לו עוד לענותם ועתה שרוצה להטות משפט גבר והוא עושה עול עם בני אדם ומענה אותם שלא כדין ח"ו זהו דבר זר ורחוק והפך מי שהוא עליון על כל נמצא וז"ש נגד פני עליון כי לפעמים הדיין נוטה את הדין כדי לזכות את העשי' שהוא פרנס שצבור כי ירא ממנו שלא יורידנו ממעלתו ויתן מעלתו וממשלתו לרעהו הרי כי להיות העשיר שהוא עליון על הדיין הוכרח הדיין להטות הדין שאם היה הדיין עליון על כל הארץ ואין בכוח א' כח להורידו ממעלתו לא היה מטה הדין כיון שאיננו ירא משום א' מהם ובהיותו הוא יתברך עליון נורא גבו' על כל גבוהים מה לו להטות הדין ממי ויירא וז"ש להטות משפט גבר א"ת שהוא ית' מטה דין ח"ו זהו נגד והפך פני עליון זהו דבר רחוק אל מי שהוא עליון על כל הארץ: **אי** נמי אמר כי לא יזנח לעולם אדני. והוא כתוב באדנות שהוא השכינה אשר כ"י היא עתה עמנו בגלות ואפשר שהענין שב אל כינוי שהוא ההויה שאמר לעיל לתשועת ה' ואמר כי שם ההויה לא יזנח לעולם גם האדנות אבל יושיע ויוציא כדי לרחם על ישראל כי עונינו הוא שבלם כי היא אמנו וכמד"א ובפשעיכם שולחה אמכם וז"ש כי אם הוגה אותם ורחם כרוב חסדיו על ישראל שאלמלא לא היה כן לא היה נשאר מישראל ח"ו כלל כי כל כונתו ית' הוא להיטיב עמנו ולא לענותנו וז"ש כי לא ענה מלבו ומרצונו וראייה לדבר מה שאני רואה כי לעולם ועד הוא פוגע בצדיקים ומדת הדין פוגעת בהם וז"ש ויגה בני איש והם אותם הצדיקים אשר להם קרא בני איש כי כל איש שבמקרא לשון חשיבות ויגה וייסר את הצדיקים כדי שהרשעים יראו ויקחו מוסר ויאמרו ק"ו בעצמם אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו עאכ"ו אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר וז"ש לדכא תחת רגליו כל אותם שהם אסירי ארץ ואסירי החומר הארצי' יתדכאו תחת רגליו ית' ויחזרו בתשובה ברואותם כי ויגה בני איש וכל זה הוא סבה להטות משפט גבר ומעשהו הכל לשם שמים נגד פני עליון ושיחזור בתשובה כי כדי שישאר הרשע ברשעו ויצא מעוות בדינו אין זה חפץ ורצון השי"ת וז"ש לעות אדם כלומר אותו שהלך אחר החומר והאדמה ה' לא ראה ולא יכשר בעיניו זה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מרשעו וא"ת כי זה נראה קצת מהפעול בחוקו ית' שימות הצדיק בשביל שיקח מוסר הרשע ע"כ סמך אליו ואמר מי זה אמר ותהי ה' לא צוה ויהיה סייעתא לפירושנו מה שתרגם המתרגם מן בגלל דעבדו מה דלא אתפקדו מן פומא דה' והענין יהיה כי נקטינן שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואם המית אותם כדין המיתם ואין מיתה בלא חטא כי עשו מה שה' לא צוה ודקדק עמהם כחוט השערה וכמעשה ידיהם השיב להם אמנם לפי שאמת מפי עליון וגו' ומה יתאונן וגו' הכונה לשון אנינות ואבל כי ראוי לאדם להתאונן ולהתאבל מאד על חטאיו ולהיות על עצמו כאונן שמתו מוטל לפניו שהרי הוא עצמו חשוב כמת כי רשעים בחייהם קרויים מתים וזהו שאמר מה יתאונן על מה יהיה האדם אף על פי שהוא חי מתאונן ואילו מת על חטאיו שעושים עצמו כמת וראוי שיהיה אונן על עצמו וקרינן על חטאיו וכתיב חטאו לשון יחיד שהכונה להורות כי צריך האדם להתאונן על כל חטאיו ולשוב מכולם ולא שישוב ממקצתם ולא ממקצתם אלא צריך שישוב מכולם וזהו על חטאיו דקרינן לשון רבים אבל לא יתודה עליהם בדרך כלל אלא צריך לו לפרט חטאיו א' לא' למאת החשבון וזהו דכתיב על חטאו לשון יחיד: **אי** נמי אמר ע"ד שאמרו על קרא דולך ה' חסד כו' חסד גדול אתה עושה שתשלם לאיש כערך החוטא לא כערך אל מי שחוטאים אליו שאם היה החטא נערך כערכו ית' שהחטאים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא אשר אין קץ ותכלית לגדולתו לא היה לו לאדם תקנה בעולם אבל הוא ית' מעריך החטא כערך העושה החטא ההוא שהוא ילוד אשה אשר מחומר קורץ ובזה יש לו תקנה וז"ש להטות משפט גבר וגו' א"ת שהוא ית' מטה משפט הגבר נגד פני עליון ומעריך אותו כערך שחטאו לפניו שהוא עליון וגבוה על כל גבוהים ועושה זה כדי לעות אדם בריבו ולחייבו יותר שלא יהיה לו תקנה על חטאתו אשר חטא ענין כזה ה' לא ראה ואדרבא ברחמיו וכרוב חסדיו מעריך החטא כערך החוטא שהוא קצר ימים ושבע רוגז שלא להגדיל חטאתו ורעתו יצא מכל זה שאם האיש הזה ישוב בתשובה ירחמהו כרוב חסדיו כי לא יחפוץ במות הרשע כי אם בשובו מרשעו וחיה והביא ראיה לדבר הזה כי השי"ת כונתו הוא להיטיב את האדם שישלים את נפשו שהרי ראה ראיתי כי האדם א"א שיהיה שלם אלא כאשר הוא נשוי אשה כי כשיש לו אשה יוכל לעבוד את אלהיו בטהרה ומה גם שהיא עושה לו כל צרכי הבית והוא פנוי ללמוד תורה לשמור ולעשות ולכן נקראת עזר כמד"א אעשה לו עזר כנגדו ולז"א מי זה אמר ותהי ה' לא צוה וזה כמשז"ל כי הוא אמר ויהי זו אשה כי לשון הוי' הם קדושי אשה ולכן הודיענו כי בהכרח הגמור ידענו כי אין מזוגו של איש אלא מהקדוש ברוך הוא ומברא העולם ועד עתה הוא מזווג זווגים ובני האדם אבל הם סרסורים בדבר ומזווגים זווגים בודאי הגמור כי כל דבריהם לא היו עולים לידי גמר אם לא שה' צוה אבל הזווג שה' לא צוה לעולם לא יגמר ע"י בשר ודם וז"ש מי זה אמר ותהי שום זווג אם ה' לא צוה וכל מלאכתו ית' אינה אלא לעשות זווגין כדי לעשות עזר לאדם כדי שיוכל להשלים את נפשו וא"ו. נקטינן בודאי כי מפי עליון לא תצא וגומר ומה שיתאונן אדם חי הוא כל גבר יגבר על חטאיו: **והרב** מורי זלה"ה כתב ז"ל כי לא יזנח כו' כי אם הוגה כו' ספר התועליות הנמשכות לאדם מצד הייסורין הבאי' אליו מאתו ית' כשהוא שמח בהם ויתן למכהו לחי ומכניע ומשפיל את לבבו כי בודאי האדם הנז' לא ישכח את השי"ת לעולם כי אף אם ישיתהו יצרו פעם ופעמים מתוך הייסורין יבא לזכור כי חטא ואשם וישוב אליו ית' באופן שלא ישכחהו לעולם וזו תועלת אחת תועלת ב' כי אם הוגה ורחם כרוב חסדיו כלומר שאם באולי יגרמו עונותיו שיתן לו ייסורין קשין מצד שהפילו את לבבו השי"ת ירחמהו וז"ש כי אם הוגה אותו השי"ת ורחם כרוב חסדיו כלומר בהרגישו ובזוכרו תכף כי חטא ואשם ירחמהו ויסיר מעליו הצרות האחרות אשר היו ראויות לבא אליו וכמאמר המשורר כי חמת אדם תודך וגו' כלומר כאשר האדם בשביל חימה ה' הבאה עליו תודך ויחזור בתשובה אז שארית חימות הראויות לבא עליו תחגור ותמנעם ממנו עכ"ל: **ובמדרש** כי לא ענה מלבו ר' ברכיה בשם ר"ל אמר בב' מקומות פעלו ישראל בא' פעלו בפיהם ולא פעלו בלבם ובא' פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם ואלו הם סיני ובבל בסיני פעלו בפיהם ולא בלבם שנא' ויפתוהו בפיהם וגו' בבבל פעלו בלבם ולא בפיהם שנ"ד כי לא ענה מלבו אמר הקב"ה יבא פה שבסיני ויכפר על פה שבבבל ויבא לב שבבבל ויכפר על לב שבסיני אעפ"כ ויגה בני איש הביא עליהם צר איש ואויב זה המן וסגה את מכתן עכ"ל: **בהיות** כי עיקר שלימות העבודה הוא שיהיה פיו ולבו של האדם שוים באותה העבודה ואם יתחלפו בניהם ואין פיו ולבו שוים לא תועיל אותה העבודה כלל ובודאי כי בסיני כיון שהקב"ה העיד עליהם כי היו מפתים אותו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו

א"כ

דְּרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְהוָה׃ מא נִשָּׂא לְבָבֵנוּ ד׳ תס׳ ו׳ ס׳ ג׳ וּנְבַקֵּר וּנְתוּב בְּתְיוּבְתָּא קֳדָם יְיָ׃ מא נשא נְטוֹל לִבְנָא בְּרִיר

תולדות אהרן נשא לבבנו. תענית ח יו יבמות קה (תענית סה)

אבן עזרא

(מא) נשא לבבנו. כטעם וישא משאת: אל״ף

רשי

לא על חטאיו: (מא) נשא לבבנו אל כפים. כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבבנו עמהם לשוב להשיב לבבינו לפני המקום ב״ה. ד״א אל כפים. אל העננים של שמים כמה דאת אמר (מלכים א יח) והנה עב קטנה ככף איש עולה וכן (איוב לו) על כפים כסה אור ומדרש רבותינו נשא לבבינו באמת להקב״ה

לחם דמעה

א״כ בודאי שהיה מן הראוי שלא יתשיב השי״ת את תשובתם אשר השיבו כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע כיון שידע שלבם לא נכון עמו אבל עכ״ז לפה הקדוש ברוך הוא כי בבבל לבם יהיה נכון עמו ית׳ וגם אם הענין הזה בב׳ מקומות מחולקין וכל אחד בפני עצמו היה חסר מגיד אחד או מן הפה או מן הלב עכ״ז רחם כרוב חסדיו וצירף הטובות שבלבם כשהיו בבבל עם הטובות שבפיהם כשהיו בסיני נמצא כי בצירוף ב׳ המקומות ביחד פיהם ולבם שוים בטובה אמנם אלו ונצייר כי לעולם לבם לא יהיה נכון עמו בודאי שלא היה הקדוש ברוך הוא נותן להם את התורה בסיני ולא היה נותן להם ההשגה שהשיגו בסיני כי הפה כנגד הלב אינו שוה כלום אבל כשר הלב שבבבל על הלב שבסיני וכן כשר הפה שבסיני על הפה שבבבל וזה כי ישראל בבבל השתחוו לצלם דנבוכדנצר בפיהם ובשפתותם כבדוהו אבל לבם רחק ממנו ועל זה ריחם השי״ת כרוב חסדיו וכיפר הפה שבסיני על הפה שבבבל וז״ש הכתוב ורחם כרוב חסדיו והטעם כי לא ענה מלבו כלומר כי שום אחד מישראל לא ענה עצמו תחת יד הצלם של נבוכדנצר מלבו ומנפשו כי אם היה האדם משתחוה לצלם בפיו ובשפתיו כבדוהו ולבו רחק ממנו ואעפ״כ ויגה בני איש הביא עליהם איש צר ואויב זה המן והנה את מכתן הא אינו לא היה הקדוש ברוך הוא מצרף השלימות שבב׳ המקומות וכיפר זה ע״ז בגלל מה אם לא היה כן היו ח״ו מתחייבים ישראל כליה אלא אמר הקדוש ברוך הוא הם לא עשו אלא לפנים אף אני לא אעשה אלא לפנים בימי המן. ודומה לזה פירש מורי הרב זלה״ה כמאמר: **ובמ״ש** רז״ל במסכת מגלה שאלו תלמידיו את רשב״י מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה והוא השיב להם מפני שהשתחוו לצלם א״ל וכי משוא פנים יש בדבר א״ל הם לא עשו אלא לפנים אף הקב״ה לא עשה אלא לפנים הה״ד כי לא ענה מלבו ויגה בני איש ע״כ. אפשר בטעם זה יצא לנו פירש אחר בפסוקים וזהו שדקדק בדבריו שאמר והיינו דכתיב כי לא ענה מלבו וגו׳ שהכונה שהוקשה לו בפסוק איך אמר הכתוב כי לא ענה מלבו וכי נעשה שום דבר בעולם בלא מרצונו ית׳ וגם הם הכתוב אומר מפי עליון לא תצא הרעות כו׳ היינו שהוא ית׳ אינו גוזר הוא בעצמו בפיו הרעות של האדם אבל מפני הבית דין של מעלה תגזר והכל מלבו ורצונו ית׳ ואיך אמר כי לא ענה מלבו. עוד הוקשה לו כי מלת לא חסר בויגה בני איש והכ״ל ולא נגה בני איש והמפרשים פירשו כי מלת לא שב אל עינה ואל ויגה וכאילו אמר לא עינה ולא נגה וזה נראה לו דוחק אמנם עם המעשה אשר אירע לדורו של מרדכי אשר הקדוש ברוך הוא מה שגזר עליהם לא הוה אלא לפנים בזה יתיישב הפסוק על מתכונתו כי לפי האמת אותה הגזירה והעינוי לא היה מלבו ר״ל מלב ומנפש לכלייה רק באותה הגזירה כונתו ית׳ היה ליתן תוגה ואנחה בלב כל ישראל כדי שיתכפר עון הצלם ויכירו וידעו כל העולם שהוא מלך מלכי המלכים ואפי׳ שיבא מלך אחר ויגזור על ישראל שיעבדו ע״ג כמו נבוכדנצר ויהיו ישראל אסירי עוני וברזל תחת ידו עכ״ז לא מפני היראה יעבדו ע״ג רק יהרג ואל יעבור ויבטח בהשי״ת ולזה כיונו הג׳ פסוקים שאחריו לדכא תחת רגליו כו׳ ר״ל עשה הקב״ה זה כדי לדכות תחת רגליו ית׳ כל אותם אשר הם אסירי ארץ תחת האומות ולא יעבדו ע״ג מפני היראה אמנם נעלות על הדעת שכונתו ית׳ היה להטות משפט גבר כמו שהבינו התלמידים ואמרו משוא פנים יש בדבר זה הוא נגד פני עליון והוא דבר נגדיי למי שהוא עליון על כל הארץ לעשות ח״ו משוא פנים ולהטות משפט גבר:

ובמדרש לדכא תחת וגומר להטות משפט גבר וגומר לעות אדם בריבו כו׳ זה נבוכדנצר שכתוב בו ובכל די דיירין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידך והשלטך בכולהון אנת הוא רישא די דהבא ע״כ. אפשר שכוונת רז״ל לדרוש אלו הפסוקים על נבוכדנצר שהשי״ת השליטו על כל העולם חיות ברא ועוף שמיא והשליטו בכולהון וה״ש לדכא תחת רגליו כל וגומר כלומר גזר השי״ת לדכא תחת רגלי נבוכדנצר כל אסירי ארץ דהיינו כל העולם בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא ומה שזכה לכל זה היה כמז״ל יען נמצא בו דבר טוב שחזר לאחוריו ופסע ג׳ פסיעות על דבר כבוד שמו יתברך כי אמר בראוי להקדים שלומו ית׳ לשלום מלך ועל אלו הפסיעות לבד זכה לדכא תחת רגליו וגומר וזה הוא סבה להטות משפט גבר נגד פני עליון שיכסוף לעולם לעבוד עבודת בוראו כי ישא ק״ו בעצמו אם נבוכדנצר על ג׳ פסיעות כך לעושי רצונו עאכ״ו וזה הוא סבה עצומה גם כן לעות אדם בריבו עם יוצרו והאומר ה׳ לא ראה ושאינו משגיח בפרטי העולם הפך מעשה דנבוכדנצר יוכיח והוא סבה לעותו בריבו ולהכזיבו כי מי שהשגיח על ג׳ פסיעות של נבוכדנצר לתת לו כל כך שכר גדול ודאי ישגיח על כל פרטי בני האדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ומשלם לאיש כמעשהו באופן כי כל אלו הג׳ פסוקים נאמרו על נבוכדנצר כי הם תולדות יוצאות ממעשה דנבוכדנצר. והאומרו מפי עליון לא תצא הרעות לשון רבים והטוב לשון יחיד אפשר לומר לפי שעושה הרעות מכח הוא מתדבק בסמאל וסיעתו אשר הפירוד יתואר אליהם אמנם עושה הטובות הוא מתדבק בשי״ת כי הוא תכלית ההתדות על כן כל הטובות יתוארו בטוב בלשון יחיד כי מכולם ישתדל להדבק עמו ית׳ שהוא תכלית האחדות וכל המצות הם חלק אלוה ממעל ועל כן יקראו בלשון יחיד למקיימם ועושה כונת בוראו בהם ואפשר כי לזאת הסבה נאמר בהם נפשות ביחו שמתדבקות בסמאל הם מחלק הפירוד וביעקב נאמר כל הנפש הבאה לפי שנפשם היא מחלק האחדות חלק אלוה ממעל. ובמדרש מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אמר ר׳ אלעזר מטעה שאמר הקדוש ברוך הוא ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע לא יצאת טובה לעושה רעה ורעה לעושה טובה אלא טובה לעושה טובה ורעה לעושה רעה כד״א ישלם ה׳ לעושה הרעה כרעתו עכ״ל. כתב הר״מ בפי׳ המאמר ז״ל אם הגרסא היא כמ״ש בספרים לא יצאת טובה לעושה הרעה ורעה לעושה כו׳ צריך לפרש כי מקודם אם היה מחייב לאדם מערכתו ומולדתו טובה ועושר לא היה מפסיד בשביל רשעתו את הגזור עליו בעת יצירתו וג״כ איפכא אם היה מחוייב עליו עניות וצרות לא בשביל שיהיה צדיק וישר היו נמנעים מלחול עליו אמנם אחרי נתינת התורה שנדבק החיים עם הטוב והמות עם הרע לא יצאת טובה לעושה רעה וכו׳ כי רשעת האדם יעכב הטובה או כולה או מקצתה כפי גודלו או קוטנו ואם תצא לו הפס לרעתו ומשלם לשונאיו וכו׳ וכדומה באופן שאין ראוי שתקרא טובה כי אם רעה וכן נמי לצדקות האדם תעכב הרעה באופן הנז׳ וחזר והכל אלא טובה לעושה טובה וכו׳ להורות על מ״ש כי אעפ״י שהאדם יראה על עושה הרעה הצלחה וטובה והפך על עושה הטובה אין לתמוה כי לא לאדם הראיה כ״א להשי״ת שאעפ״י שלכאורה יראה כי המגי׳ עליו אך הם להכליה רע או טוב באופן שיש לנו לומר שהטובה לעושה הטובה רע׳ היא, ראוי׳ שתקרא טובה כיון שהם לטובתו וכן נאמר בצד האחר. ועוד אפשר שיכוין אומרו אלא טובה לעושה טובה וכו׳ לומר כי לא לבד שלא תצא טובה לעושה רעה וכן איפכא אלא שגם הטובה לעושה הטובה אין צריך לצאת מלמעלה כי ממילא הטובה כרוכה עם עושי הטובה וכן איפכא ובזה מדויק מה שאמר לעיל יצאת והכא לא קאמר אלא טובה יוצאת וכו׳: **ובמימרא** אחריתי דרבי אלעזר דאיתא בדברים רבה פ׳ ראה אכי ז״ל א״ר אלעזר משאמר הקב״ה דבר זה בסיני מאותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אלא מאליה הרעה באה על עושי הרעה והטובה באה על עושי הטובה ע״כ. והי לאו דמסתפינא אמינא שהנוסחא בכאן משובשת וגרסינן א״ר אלעזר כו׳ לא יצאה טובה לעושה טובה ורעה לעושה רעה אלא טובה וכו׳ וכל הכונה לומר בלא יצאת מלמעלה כי הם מאליה והיא היא מימרא דר״א דהתם בדברים רבה והיו הדברים באים יותר כפשוטן בלי קושי כלל וגרסא נכונה היא אצלי ולרוצים לדרוך על פי הספרים הכתובים כבר נתתי להם מקום והבוחר יבחר לו הכלל העולה כי פירוש הפסוק כפשוטו דמיירי ברעות הבאים על האדם מלמעלה לא על מעשה האדם אם טוב ואם רע כי אם על הטובות הבאו׳ עליו עכ״ל. **ובמדרש** מה יתאונן אדם חי דיו שהוא חי ופי׳ הפסוק לפי סברת׳ אפשר שהוא כך מה יתאונן ויתרע׳ האדם דיו שהוא חי והשי״ת נותן לו חיות עם היותו גבר על ענין חטאיו וכשהולך לעשות שום חטא ישים כגבור לרוץ אורח מצות ומקולקל א״כ לז״א דיו שהוא חי כי מן הראוי היה שימות וה״כ מה יתאונן דיו שהוא חי: **עוד** במדרש א״ר ברכיה מה יתאונן חי העולמים אם מבקש הוא להתאונן גבר על חטאיו ע״כ. הכונה כי אדם חי דקאמר קרא על הקב״ה נאמר כד״א ועל דמות הכסא כמראה אדם מלמעלה והוא כינוי אליו ית׳ אשר הוא נקרא אדם חי כי האדם התחתון לא יצדק לקרותו חי כי חייו אינם חיים וסוף אדם למות ע״כ פירש שמדבר בשי״ת כי מה יתאונן הוא ית׳ אם מבקש שוא להתאונן הוא גבר על חטאיו והאדם התחתון ראוי שיתאונן עליו ועל חטאיו ולא שהשי״ת יתאונן עליו כי על מה יתאונן כי אם רבו פשעיך מה תעשה לו ואיהו הוא דאפסיד אנפשיה כד״א ולא לבדך תשא ולכן לא תתאונן אלא על חטאתיך ואז השי״ת ירחם עליך:

(מ) **בהיות** כי רז״ל למדנו בענין בדיקת החמץ שצריך לבדוק בנר להכניס הנר בחורין ובסדקים ויליף לה חיפוש מחיפוש וחיפוש מנר על כן אפשר שנקט בכאן לשון חיפוש כי כמו שבבדיקה אור הנר יפה לחיפוש החמץ כמו כן צריך האדם לעשות בדיקה אחרת בדרכיו להוציא לאור החמץ ונוקבה של היצה״ר מחורי ומצפוני לבו וסדקי מעיו ולכן נקט לה בלשון חיפוש שצריך לחפש כבדיקת החמץ והנה הנר שיפה לבדיקה זו היא הנשמה כי נר ה׳ נשמת אדם ונשמתו מסייע את האדם לשוב בתשובה ולחפש את דרכיו וז״ש נחפשה דרכינו ונקט דרכינו ולא נקט אורחותינו להודיע כי החיפוש צריך שיהיה אפי׳ בדרכים אשר דרך יקרא דרך סלולה ואפי׳ הדרך אשר האדם יראה בעיניו כי כשהלך בה היא דרך טובה וישרה ומעולם לא נכנס בה החמץ של היצה״ר עכ״ז אם יחפש היטב ימצא בה שום פיסול כי אפי׳ המצוה אשר יעשה האדם רוב הפעמים מעורב בה שום מחשבת של פיסול המפגל בקדשים כי לפעמים עושה את המצוה לשום סבה שהיא שלא לשמה ונמצא שהוא דהבא מעורב בחסף עינא ותאוה חומרית מעורבת בה על״א נחפשה דרכינו אעפ״י שלכאורה נראה כי היא דרך סלולה ולא נכנס שם חמצו של היצה״ר עכ״ז יחפש אותה וימצא וגם אם בבדיקת החמץ תנן מקום שאין מכניסין בו חמץ אינו צריך בדיקה עכ״ז בבדיקת חמצן של עוברי עבירה צריך בדיקה וחיפוש אפי׳ בדרכים כדאמרן כי סתם דרכים בחזקת סכנה ולז״א נחפשה דרכינו: **אמר עוד** ונחקורה כי אחר שחיפש האדם את דרכיו צריך שיתקן גם לאחרים ויעשה חקירה במדינה לראות אם יש עושה רשעה כי כולנו ערבים זה לזה ואם כן מה יועיל תשובת האדם אם לא ישיב גם לאחרים אשר הוא ערב פרעון בעדם ולכ״א ונחקרה ועם פירוש זה דייק דלא קאמר קרא נחפשה ונחקורה דרכינו להורות אל מ״ש כי הא בדידיה והא באחריני כי צריך לחקור ולדרוש ולהעבי׳ גילולים מן הארץ ולהשיב רבים מעון. ואז ונשובה עד ה׳ כלומר כי אז תשובה כזו תהיה מגעת עד כסא הכבוד וזהו עד ה׳ דקאמר ע״ד מ״ש ז״ל בפסוק שובה ישראל עד ה׳ אלהיך גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. **אי נמי** רמז במה שאמר ונשובה עד ה׳ אל מ״ש הרמב״ם ז״ל בתנאי התשובה שצריך שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לדרך הזה לעולם שבל לא שתהיה תשובה לפנים נגד בני אדם ובקרבו ישים ארבו ואפשר שז״א ונשובה עד ה׳ הכונה ונשובה עד שה׳ בעצמו שהוא יודע תעלומות לב יעיד על תשובתינו היות תשובה שלימה שלא נשוב לדרך הזה עוד:

(מא) **ובהיות** כי אחר תיקון המעשה צריך גם כן לתקון המחשבה והדיבור כי ג׳ המה מחבלים גרמים מחשבה דבור ומעשה על כן אמר

שדבר

אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם׃ מב נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ ג׳ זקף.
אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃ מג סַכּוֹתָה בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא ג׳ ול׳ כתי׳ כן
חָמָלְתָּ׃ מד סַכֹּתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃ מה סְחִי ג׳. ז׳ מ״ע בליסנא
וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ מו פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם ג׳ ול׳ סחי

ג׳ וְנִרְמֵי חֲטוּף וּגְזֵיכָן מִן יְדָנָא וְנִתוּב קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דִשְׁכִינְתֵּיהּ
בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא׃ מב נחנו נַחְנָא מְרַדְנָא סָרְבְנָא וּמִן בְּגְלַל דְלָא
הֲדַרְנָא לְוָתָךְ אַנְתְּ לָא שְׁבַקְתָּ׃ מג סכותה טְלַלְתָּ עֲלָנָא בְּרֻגְזָ
וּרְדַפְתָּנָא בְּגָלוּתָא קְטַלְתָּ וְלָא חַסְתָּא׃ מד סכת טְלַלְתָּ שְׁמַיָא
בַּעֲנָנֵי יְקָרֵי דִילָךְ מִן בִּגְלַל דְלָא תֶעֱבַר לְוָתָךְ צְלוֹתָנָא׃ מה סחי
טַלְטוּלִין וּרְטוּשִׁין שַׁוִּיתָא יָתָנָא בֵּינֵי עַמְמַיָא׃ מו פצו פְּתַחוּ עֲלָנָא

נחנו ג׳ וסימן כולנו בני איש אחד. געבור חלוצים. נחנו פשענו ומרינו:

תולדות אהרן סכותה. ברכות לב.

רשי

להקב״ה כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו: (מב) נחנו פשענו ומרינו. זה דרכינו על ידי יצה״ר: אתה לא סלחת. ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך: (מג) סכות באף. חללת את האף להיות מחילה בינך ובינינו ותרדפנו בו: (מה) סחי ומאוס. הוא ניע בלשון משנה כיחו וניעו שניסח מתוך הריאה ויוצא

אבן עזרא

(מב) אל״ף אנחנו נוסף: (מג) סכתה. מפעלי הכפל: (מה) סחי. מגזרת וסחיתי עפרה כטעם טלטול: (מו) פצו. פתחו: השאת

לחם דמעה

שדבר על תיקון המעשה במ״ש נחפשה דרכינו וכו׳ אמר על תיקון המחשבה נשא לבבינו ודייק מל׳ נשא לרמוז כי האדם כאשר יחטא ואשם ולבו במחשביו הולך חשכים הוה ליה כאלו לבו טבוע ביון מצולה ואין מעמד על כן בעת טהר׳ הלב והמחשבה ה״ל כאלו נשא והגביה את לבו מטיט היון וז״א נשא לבבינו ואומרו לבבינו ולא אמר לבנו לרמוז אל מ״ש רז״ל בכל לבבך בב׳ יצריך ביצה״ט וביצה״ר וכן נאמר באברהם ומצאת את לבבו ואז״ל לבו לא נאמר אלא לבבו לרמוז כי אפילו את היצה״ר שלו תקן והבין דבר זה על מתכונתו כי נראה לכאורה דבר תפל מבלי מלח כי איך אפשר לשום מר למתוק ואם הוא נקרא יצה״ר איננו נקרא יצה״ט ואם הוא יצה״ט הרי הכל הוא יצה״ט והכל לב א׳ ולא יצדק עליהם לבבך כי לא נשאר אלא לב טוב על כן אפשר שהכונה בהיות דרכי בני האדם יתחלקו לב׳ מינין הא׳ הוא קיום מצותיו ית׳ עשה ולא תעשה סור מרע ועשה טוב וכו׳ זה הוא עלת היצה״ט בודאי אמנם יש דברים אחרים בדרך משל מ״ש הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם כולם הם עלות היצה״ר ולפעמים אלו הדברים בהם בודאי מעשי יד היצה״ר מביאין את האדם לעולם הבא ולפעמים אלו מעשה ידיו הם להתפאר האדם כי ראוי שיתפאר בהם וכמו שמצינו בקנאתו של פנחס אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל ולא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי ובזכות זה זכה שהוא חי וקיים לעולם כי פנחס זה אליהו וכל קנאה מוציא את האדם מן העולם וקנאה זו הושיב את פנחס בעולם וחי לעולם ובזה יצדק בכל לבבך בב׳ יצריך כי הקנאה היא פעולת היצה״ר וצריך לאדם להשתמש ממנה לצורך גבוה ולא לצורך עצמו וכן בענין התאוה מוציאה את האדם מן העולם וכמו שמצינו במס״ה והאספסו׳ אשר בקרבו התאוו תאוה והשי״ת הביא את תאותם כד״א ותאותם יביא להם אבל לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם ואף אלהים וגומר אמנם אם שאדם כל תאותיו יהיו לש״ש גם אם הוא נהנה גופו מאותם התאות הם מביאים אותו לחיי העה״ב כי במשל אם יזדווג האדם עם אשתו יהיה כונתו ומחשבתו לש״ש לקיים מצות פריה ורביה וגם אם הפועל בעצמו א״א שיעשה אלא ע״י היצה״ר וא״א לבא לידי קישוי אלא ע״י תאותו עכ״ז הפועל עצמו הזה מביא אותו לחיי העה״ב וכמעשה דאותו צדיק שנטע ה׳ נטיעות ע״י סדין וכולם היו מורי הוראות בישראל וכן כל שאר התאוות אם הוא אוכל יכוין כדי שיהיה בו כח לעסוק בתורה כי היא מתשת כחו של אדם ואם הוא לובש מלבוש נאה יכוין למ״ש הכון לקראת אלהיך ישראל וכן בהליכתו לבית המרחץ יכוין לטהר את גופו לכבוד שבת וכן בכל תאוה אשר יתאוה האדם יוכל לעשות בו לצדקה יחשב לו וכן בענין הכבוד ע״ד מ״ש בגמרא במתא מאן דלית ביה כי יכוין האדם כי מה שחפץ שיכבדוהו ולא יזלזלו בו הוא בשביל כבוד התורה אשר בתוך מעיו לא בשביל כבוד עצמו כי האדם המכבד בעלי תורה לתורה הוא מכבד לא לגופם וכמ״ש בגמרא הני בבלאי טפשאי דקיימי מקמי ס״ת ולא קיימו מקמי רבנן ואם הכונה שיכבדוהו יהיה בשביל כבוד התורה אשר הוא בתוך מעיו כדיפת אחר הכבוד הזה מביא אותו לחיי העוה״ז והבא ועז״א נשא לבבינו כי על ב׳ היצרים רמז ודייק עם זה שרמז במלת נשא כי עד עתה היה טבוע ביון מצולה בב׳ לבותיו ועתה גם היצה״ר שהיה טבוע ביון מצולה כי לפתח חטאת והוא טבוע בעלם בטיט היון אם בקדימת הזמן שקדם ואם מצד טבעו הרע עתה נשא לבבינו הרי כנגד רמז המחשבה שתהיה לעולם טהורה אפילו שהפועל הוא פיעל היצה״ר ואומרו אל כפים רמז אל שלימות הדבר שהוא רמז אל התפלות כמד״א כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה׳ כדי שיגיעו תפלתינו אל אל בשמים שאל״כ ימצאו מעכבים רבים שלא יניחוהו לעבור אל אל בשמים כמ״ש לקמן סכות בענן לך וגו׳: אי נמי כונת אומרו נשא לבבינו אל כפים. הכונה לפי שהוא אמר למעלה שצריך שיתאחדו כולם כא׳ לשוב בתשובה בלב אחד ח״ש ונשובה עד ה׳ ובהיות כי אפשר שאני אומר לחבירי שאני שב בתשובה ואומר שאעשר את לבבי ובקרבי אשים ארבי כי האדם יראה לעינים ולא ללבב לכ״א נשא לבבינו אפי׳ שהלב בקרב האיש עכ״ז נשא לבבינו אל כפים כדי שיהיה הלב גלוי גם לבני אדם כאשר הוא גלוי אל אל עם היותו בשמים כי הוא יודע תעלומות לב והכונה לרמוז אל גודל התשובה שתהיה כל כך בעיקר עד שכל העולם יעידון ויגידון שהיא מלב ומנפש כאלו ראו את לבם נשוי בכפים. אי נמי אמר נשא לבבינו אל כפים. בתפלות ובתחנונים ועיקר הצרה אשר נהיה צועקים עליה הוא בשביל הכלל שנסתלק השי״ת מבינינו כי עד עתה היה שוכן בתוכנו כד״א ושכנתי ושכנתי בתוכם ועתה נסתלק והלך לו אל מקומו הראשון שהוא השמים וז״ש בשביל האל אשר חזר לשכון בשמים וז״א אל אל בשמים. אי נמי בהיות כי עתה כבר סלק הקב״ה מקום שכינתו ודירתו מן התחתונים וחזר אל מקומו הראשון שהוא השמים ואינו דר בתחתונים עכ״א צריך שנשא לבבינו אל כפים והם העננים שנקראו כפים כד״א הן על כפים חקיתיך כדי שיוליכו העננים את הלב אל אל אשר כעת הוא שוכן בשמים והכונה הוא משל על גודל התשובה שהם ברי לבב עד שיוכלו לתת לבבם לעבים שיוליכו אותם אל אל שהוא בשמים ויכירו וידעו ויראה זכות לבבם והיותם טהורי לב. אי נמי בהיות כי מעיקרים הראשונים של החסידות הם הלב והכפים וכמ״ש דהע״ה נקי כפים ובר לבב כלומר נקי כפים מגזל ומחמס ובר לבב ממחשבות רעות ולכ״א נתקן את שניהם וז״ש בתחלה נשא לבבינו אל כפים ונתקן את שניהם כא׳ כדי שאלו ואלו נשא אותם אח״כ אל אל בשמים ולא יתביישו לא הלב ולא הכפים מהתראות שניהם אל אל בשמים:

(מב) **נחנו** פשענו ומרינו וגו׳. אפשר דדייק מאי דנקט נחנו שהוא חסר אל״ף כי המלה המודקת היא אנחנו ולמה חסר האל״ף ואין לומר דמשום דעסיק באות הנו״ן נקט נחנו כי לא היה חסר לו לשון אחר טובה ויפה לומר אות הנו״ן ויבחר לשון ערומים ואפשר שאומרים ישראל לפני הקב״ה אלו היה כן שכולנו כאן תעינו אין עושה טוב אין גם אחד היה ראוי שלא סלחת כי אין אדם צדיק בארץ כדי שבשבילו תסלח אמנם אין הדבר כן כי אם פשענו ומרינו לא כולנו אנחנו פשענו כי כבר ימצא א׳ מעיר שלא פשע וכבר נקטינן כי ימלט אי נקי וצדיק א׳ יסוד עולם וז״ש נחנו ולא אמר אנחנו וחיסר האל״ף שהיא א׳ להורות שבהכרח ימצא אחד שלא פשע ואם פשענו ומרינו היינו כי נחנו פשענו וכו׳ אבל לא אנחנו כולנו ועכ״ז אתה לא סלחת בשביל אותו הא׳ שלא פשע הפך מה שהבטחת וצדיק יסוד עולם. אי נמי יאמר ע״ד מש״ה כי עמך הסליחה למען תורא אשר הרצון בו עמך היא הסליחה וראוי שתסלח והטעם למען תורא כי אם רואים שאיך סולח לחטאתם יתייאשו מן הסליחה כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא ואם אין סליחה יתייאשו החוטאים ויוסיפו לחטוא באומרם כי כבר חטאו ואין להם תקומה ויתפקרו הרשעים נגדך לבלתי ירוא את ה׳ אמנם אם ידעו הרשעים כי יש סליחה וכפרה יחזרו בתשובה ובכן ייראוהו אנשים וז״ש כי עמך הסליחה וראוי שתסלח והטעם למען תורא כדאמרן. וז״ש בכאן נחנו פשענו בראשונה ואח״כ הוספנו למרות עיני כבודו וזהו ומרינו והכל נגרר ממה שראינו שאתה לא סלחת הפשע שפשענו בראשונה אלא היתה ידך ומכתך מתוחה עלינו וז״ש אתה לא סלחת וממה שראינו שמה שפשענו לא סלחת נתייאשנו לגמרי ועל כ הוספנו ומרינו באופן כי למען תורא ראוי הוא שתסלח:

(מג) **ואמר** סכות באף ותרדפנו. הכונה להורות על ב׳ צרות עצומות אשר באו עליהם הא׳ היא צרת הרעב והב׳ סכות באף ורמז כי מעולם לא סיכך עליהם בענגו ענן על הארץ להוריד הגשם על הארץ ושהשמים יתנו טלם אבל נתקיים בהם והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וזה בסב׳ האף שהיה עליהם ונמצא כי במקום שכך העבים היו מכוסים באף וז״א סכות באף ולא זו בלבד שהיא צרת הרעב אבל גם ותרדפנו והכונה על האויבים אשר רדפונו כי קלים היו רודפינו וילכו ישראל בלא כח לפני רודף ומחוץ תשכל חרב הרודף ומחדרים אימת הרעב באופן שהרגת ע״י הרודפים ולא חמלת ברעב וז״א הרגת לא חמלת. ואם סכות בענן לא סכות מתחת לשמים כדי שיתנו גשמיהם אבל סכות למעלה מן השמים ולמעלה מז׳ רקיעים סמוך אליך וסביב לך סכות בענן לך וז״א מלת לך וכונת אותו הסיכוך היה כדי לעכב את תפלתינו שלא יעברו וז״א מעבור תפלה באופן כי מהעננים הגיענו ההיזק שבו ולא התועלת וזה לסבה שלא סכות מתחת לשמים אבל סכות בענן לך וסמוך אליך מעבור תפלה:

(מה) **ואמר** סחי ומאוס וגומר. סחי הוא כמ״ש רש״י ז״ל ניע בלשון משנה כיחו וניעו שניסח מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון ובהיות כי יש סחי וניע שאינו מאוס כל כך והוא היוצא מן הפה ויש סחי אחר מאוס בתכלית המיאוס והוא היוצא מן החוטם על כן המשיל את ישראל לסחי היותר מאוס וז״א סחי ומאוס כלומר כסחי היותר מאוס כך תשימנו בקרב העמים כי הם מואסים

פּוּמְהוֹן כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָנָא לְמִגְזַר עֲלָנָא בִּישִׁין : מז פחד אֵימְתָא
וְזִיעָא הֲוָה לָנָא מִנְהוֹן רְתִיתָא וּתְבִירָא : מח פלגי הֵיךְ יַבְלִין דְּמַיָּא

נ' כָּל־אֹיְבֵינוּ : מז פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ הַשֵּׁאת
ג'. כ"ט וְהַשָּׁבֶר : מח פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־

פלגי מים ג' ר"פ וסימן פלגי מים תרד עיני על שבר. פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו. פלגי מים לב מלך ביד ה' :

אבן עזרא

(מז) השאת. כמו השואה יהיה האל"ף ראוי להראות : (מח) נהרים פלגים הם

רשי

ויוצא דרך הגרון : תשימנו . לשון הוה הוא : (מז) פחד ופחת. כשנסנו מפני הפחד

לחם דמעה

בנו ומעריכים אותנו כסחי המאוס ומאס בענין אכול גם אכול את כספנו זה חביב עליהם כל כך עד שפצו עלינו פיהם כל אויבינו ויאכלו את ישראל בכל פה וכמ"ש דהע"ה אוכלי עמי אכלו לחם כלומר אוכלי עמי חביב עליהם אכילה זו כאילו אכלו לחם אשר הלחם לבב אנוש יסעד כן ערב להם אכילת עמי וזו היא כונת פצו עלינו פיהם כל אויבינו :

(מז) **ואמר** פחד ופחת היה לנו וכו'. הכונה כי ישראל בגלות הזה יש להם פחד גדול מהאויב עד שירדוף אותם קול עלה נדף מרוב הפחד והמורא שהובא בלבבם ולא הפחד בלבד היה לנו אבל הפחד היה דבר נוסף על הפחת אשר כבר היה לנו עד עתה כי נפלו בפחת ובתוך שוחה עמוקה וביאר את שתיהם ממאי דסליק מניה כי הפחת היינו השאת והשממון שבא על יהודה וישראל ונוסף על כל זה השבר והכונה על שברון הלב והפחד שכבר נכנס בקרב כל ישראל עד כי ירדוף א' אלף וכו' ואם פלגי מים תרד עיני היינו על שבר בת עמי כי על השאת והשממון שכבר עבר כבר שתינו אותו כוס התרעלה אבל ענין שבר הלב והפחד בכל יום ויום הולך ורב ועל כן פלגי מים תרד עיני וגו'. אי נמי אמר נחפשה דרכינו ונחקורה כלומר בדרך כולל צריך לחפש כל דרכינו בין קלים בין חמורים אפילו הדרך שנראה שהיא דרך סלולה כדאמרן לעיל ואמר ונחקורה ולא אמר ונחקרם להורות כי צריך לפרט את החטא כל א' וא' בפני עצמו וזהו ונחקורה ואמר ונשובה עד ה' לפי שרז"ל אמרו אם רואה אדם שייסורין באים עליו יפשפש במעשיו פשפש ומצא יעשה תשובה פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה הרי שאפשר שימצא ויצטרך לתשובה או אפשר שלא ימצא אפילו אחר החקירה עכ"ז בכאן נחפשה ונחקורה וברור לן שאין אנו מאותם שיפשפשו ולא ימצאו אבל ידעתי שנמצא כל כך עונות אשר נחנו פשענו ומרינו עד שנצרך לעשות תשובה וז"ש ונשובה עד ה'. ואמר נשא לבבנו אל כפים לעבודת האל שבשמים וז"א אל אל בשמים באופן שעוד לא נחט' לפניו שאם נשוב עוד לפשוע לפניו יגלגל עלינו את הכל ויזכור לנו עונות הראשונים וז"ש נחנו פשענו ומרינו וגומר כלומר אם אנחנו פשענו ומרינו אחר התשובה ונשובה לדרכינו הרעים אתה לא סלחת על העבר כי צריך כדי שיהיה המחילה חלוטה שלא נשוב אל הדרך ההוא עוד. ואמר' סכות באף ותרדפנו וכו'. אמר כמה מעלות טובות עשה לנו בצאתנו ממצרים ואיך נהפך לאבל מחולינו בצאתנו מירושלים כי בצאתנו ממצרים היה הוא ית' חופף עלינו כל היום בענני כבוד ועתה סוכך באף במקום ענני כבוד וגם נאמר בצאתנו ממצרים אלה מסעי בני ישראל להודיע חבתו כי במ' שנה לא נסעו אלא המסעות המועטות הללו וכמו שאז"ל ועתה לא כך אלא ותרדפנו וילכו בלא כח לפני רודף וגם בצאתנו ממצרים אם לפעמים היתה מגפה בעדת ה' על איזה עון מיד היה הוא ית' מרחם וחומל עליהם וכענין ויעמוד פנחס ויפלל וגומר ועתה לא כן הלא הרגת ולא חמלת כלל ואז בצאתנו ממצרים הוא ית' היה שוכן בתוכנו כי שכינתו שורה בתוך המשכן ואני והוא בתוך ענני כבוד ובכן כשהיינו מתפללים אליו מיד היה שומע כי היה בתוכנו ה' ועתה לא כן אלא סכות בענן לך ואנחנו מבחוץ עומדים ובכן אנו צועקים ואינם נענים וזהו סכות בענן לך מעבור תפלה ובצאתנו ממצרים היו כל א"ה יראים ממנו שנאמר שמעו עמים ירגזון ורעדה אחזת' כענין שאמרה רחב ונשמע וימס לבבינו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם ועתה סחי ומאוס תשימנו בקרב העמים ואנחנו כענין המיאוס נגד פניהם. ופצו עלינו פיהם כל אויבינו הכונה כי פצו עלינו פיהם ושחקו עלינו וימלא שחוק פיהם בהלעיגם על צרותי' כי סחי ומאוס שמתנו בקרב העמים ועל כן שחקו עלינו ופצו עלינו פיהם כל אויבינו. ואמר פחד ופחת וגו' הכונה כי בזמן החרבן היו לכל ישראל ב' רעות הא' השאת והוא השממון אשר היתה כל העיר לשמה ולשאיה ונשמו הבתים ועוד היה השבר אשר נשבר מטה עוזם מקל תפארתם ומלכות' ועתה בזמנינו זה נתחדש לנו ב' כנגד ב' והם פחד ופחת הפחד כד"א והבאתי מורך בלבבם ורדף אותם קול עלה נדף ובברחם מפני הפחד יפלו אל הפחת כד"א הנס מתוך הפחד יפול אל הפחת וז"ש פחד ופחת היה לנו בזמן הזה במקום השאת והשבר שהיה להם לראשונים היה לנו עתה במקומם פחד ופחת ועכ"ז כשאני בוכה ומתאבל איני בוכה על מה שנתחדש עתה לנו אבל פלגי מים תרד עיני וגומר והוא השבר אשר נשבר מטה עוזם ומלכותם מקל תפארתם כי ממנו נמשכו כל הרעות המתחדשו' לבא עלינו וראוי לאדם שיבכה ויתאבל על רעת חבירו יותר ממה שיתאבל על רעת עצמו : אי נמי אפשר לפרש הכתובים הללו בדרך אחר וזה כי לא די לאדם שיהיה הוא לבדו שב בתשובה כי צריך לשוב הוא עצמו וגם להשיב את אחרים ולהיות זוכה ומזכה וז"ש מה יתאונן אדם חי וגו' כלומר מה יועיל לו שישוב ויתאונן על חטאיו בלבד כי צריך לו להשיב גם את אחרים עמו וז"ש אח"כ נחפשה דרכינו תחלה כדי שלא יאמרו לנו טול קורה מבין עיניך ואח"כ נחקורה אם יש אחרים שעברו כמונו ונשובה אותם גם כן שישובו גם המה בתשובה ואז כולנו יחד אנחנו והם נשובה עד ה' וכי תימא היאך נעיז פנינו לשוב לפניו אחר שחטאנו לו ומה נדבר ומה נצטדק לזה השיב נשא לבבינו אל כפים וידוע כי לבב יאמר על הב' יצרים יצה"ט ויצה"ר ונאמר לפניו כי אנוסים אנחנו כי יצר לב האדם רע והוא התעה אותנו מן הדרך הטובה וז"ש נשא לבבנו בכפינו אל אל בשמים ונאמר לפניו כי הוא ברא לנו יצה"ט ויצה"ר ואיש באחיו נלחמו חלק לבם עתה יאשמו ואנחנו לא יכולנו לעמוד כנגדו כי בהכרח מי שיש בו יצה"ר הוא מוכרח שיחטא כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא וכאשר יאות לנו לחטוא ולמעול כך נאה לך למחול וכבר אנחנו עשינו מה שיאות לנו ונחנו פשענו ומרינו אבל אתה עדיין לא עשית מה שיאות לך וזהו אתה לא סלחת:

ואמר סכות באף ותרדפנו. כי כשם שביציאת מצרים הוא בעצמו הוציא אותנו משם ולא ע"י מלאך ולא ע"י שרף אלא הוא ית' בכבודו ובעצמו כן עתה לא הכה אותנו ע"י מלאך המשחית שלו הנקרא אף אלא הבדיל האף מעלינו והוא בכבודו ובעצמו נתאכזר עלינו וזה שאמר סכות באף כלו' האף שהוא שליח שלך להכות בני אדם סכית אותו ואתה ע"י עצמך רדפת אותנו וזהו ותרדפנו ובכן הרגת ולא חמלת ולפי שהיה נמשך אלינו תועלת אחד מהיותך אתה בעצמך המכה אותנו שבהיותך קרוב אלינו היה נקל לך לשמוע בקולנו תכף בזעקנו לך מה עשית סכות בענן לך מעבור תפלה כדי שימשך ההיזק לבדו ולא התועלת כלל באופן שאנו יראים ומפחדים מאוד שאחר כל הצרה הזאת שבאה עלינו שלא תעשה עמנו כלה ולא יזכר שם ישראל עוד וז"ש פחד ופחת היה לנו וגומר שאת הוא מלשון שאיה ושממה וכליה כלומר פחד היה לנו השאת שתבואם ותכלה אותנו אחר שסבלנו השבר באופן שתעשה עמנו ב' רעות השבר שהם הצרות שהבאת עלינו ואחר כולם נקוה לאור ויבא אופל שהוא השאת והכליה: אי נמי השאת הוא מלשון התנשאות ושררה הכונה כי כמו שהשבר שהבאת עלינו לפחד ופחת היה לנו ולצרה וצוקה כן השררה והרוממות שרוממתנו קודם לכן היתה לרעתינו כדי שנרגיש היטב הנפילה שאחריה כי האדם שהיתה לו טובה תחלה הוא מרגיש מאד בצרה יותר ממי שלא הורגל כלל בטובה מימיו נמצא לפי זה כי פחד ופחת היה לנו מה שנשאתנו ורעה היתה לנו מן השאת כמו מן השבר כי ע"י השאת הרגשנו בשבר שבא אחריו ואמר פלגי מים תרד עיני ב' פלגים היה ראוי שתרד עיני על שבר בת עמי ואיני עושה כן אלא עיני נגרה לבד כדי שלא תדמה לעולם ולא תיבש מקור הדמעה: והרב מורי זלה"ה כתב נחפשה דרכינו והם העבירות שעשינו אנחנו בעצמנו בידים ונחקורה אם גרמנו להחטיא בהם את אחרים כדי שנשוב כולנו אל השי"ת שאם הם לא ישובו לא יספיקו לי לעשות תשובה וכמו שאמרו חז"ל שאיך יהיה החוטא בגהינם והאחר שגרם הוא שיחטא בג"ע לכך כדי שיקובל תשובתנו צריך שנחקור' אם גרמנו להחטיא את אחרים כדי שישובו הם גם כן עמנו בתשובה ובזה נהיה כולנו מתוקנים וכבר ראינו המשורר שהראה לדעת כי צריך האדם רחמי שמים לכפר לו העונות שחטאו אחרים בסבתו וגרמתו אמר חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי וגו' מלבד פירושים אחרים רבים המתפרשים בזה הפסוק מאי דשייך לכונתינו הוא כי הנה המשורר אמר שהיה מודה לשי"ת על הג' מיני עונות שהאדם שוגה בהם והם חטאות עונות ופשעים ומלבד ההודאה על שלשתם הורה והודיע בדבריו כי לחטאות היה מספיק ההודאה ולעונות שמצד גודלם הם רשומים ונודעים בשלא יכסה אותם סגי כלומר שלא יבקש מקום להתנצלות אבל הפשעים צריך וידוי גדול וגומר וכולי האי ועדיין צריך רחמי שמים כדי שיכופרו וז"ש אמרתי אודה עלי פשעי לה' שהוא מדת רחמים ואמר ואתה נשאת וכו' כלומר זהו מה שעלי לעשות שהוא מה שאני יודע אמנם יש צד עון אחר והוא שלפעמים עשיתי איזו עבירה בשוגג ואפשר שאחרים ראו ולמדו ממני ועשו במזיד של זה שאינו בידיעתי נשאר עליך לשאת אותי שאתה צופה כל נעלם וז"ש ואתה נשאת עון חטאתי סלה רצה לומר העון שהוא מזיד שנסתבב מחטאתי ובפירוש זה יתיישב מ"ש עון חטאתי ולא אמר עוני וחטאתי ופשוט הוא עכ"ל. ולדרוש מי שהוא מחטיא את הרבים עיין בספרי ספר מדר"ש שמוא"ל במשנת כל המזכה את הרבים ויתיישב לך: אי נמי אפשר שיפורשו הכתובים הללו על ענין אחר והוא כי העבירות הם ב' מינים או בין אדם למקום או בין אדם לחבירו כענין גזלה גניבה או בזהו והלפהו וכיוצא אשר עצמו מספר וקמ"ל כי קודם אשר ישוב האדם אל אלהיו מעבירות שבינו לבין קונו צריך שיפייס את חבירו שנתקוטט עמו ואחר כך ישוב אל ה' וזה שאמר הכתוב קחו עמכם דברים ושובו אל ה' כלומר הנה אתם יש בכם עבירות אשר הם עמכם כלומר ביניכם לחביריכם ולפעמים שהאדם לא ירצה למחול לחבירו אשר חטא כנגדו ואשר הרע לו באומרו הנה הוא הרע לי במעשה ובפועל כפיו ואיך אשא את פניו ואסלח לו במה שעשה הוא שואל מחילה ממני על כן הזהיר ואמר קחו עמכם דברים וקחו הוא מלשון קוחה וקבלה דברים שיקבלו דברים ביניהם וימחלו בשאלת מחילה לבד ואחר כך ושוב

עַמִּי׃ מט עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃ נ׳ וכ״כ.
נ עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה מִשָּׁמָיִם׃ נא עֵינִי עוֹלְלָה נ׳ רפין. כ״ע
לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי׃ נב צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי ל׳ ומ״ל. ג׳ דגשים

וירא ג׳ רפין וסימן וירא וירב את ריבי. עד ישקיף וירא ה׳ משמים. כי מי עמד בסוד ת׳׃ תולדות אהרן עיני עוללה. סוטה מט גיטין נח כ״ק סג (תענית סט):

זְלַגַת עֵינַי דִמְעָן עַל תְּבִירָא דִכְנִישַׁת עַמִּי׃ מט עיני עֵינַי זָלְגַת דִּמְעָן וְלָא תִשְׁתּוֹק מִלְמִבְכֵּי מִדְּלֵית פָּאֵיג עָקְתִי וּמְמַלַּל תַּנְחוּמִין לִי׃ נ עד כְּדוּ דְיִסְתְּכֵי וְיֶחֱזֵי עוּלְבָנִי יְיָ מִן שְׁמַיָא׃ נא עיני בְּכוּתָא דְעֵינַי אִסְתַּקְּפַת לְמְרַע נַפְשִׁי עַל חוּרְבַּן פִּילְכֵי דְעַמִּי וְנִוּוּל בְּנָתָא דִירוּשְׁלֶם קַרְתִּי׃ נב צוד כְּמָנָא כְמַנּוּ לִי הֵיךְ כְּצִפְּרָא בְעַלֵי

רשי

הפחד נפלנו אל הפחת שוחה: השאת. לשון שאייה כמו השאת: (מט) מאין הפוגות. מאין חליפין והעברה: (נא) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. ירמיה ממשפחת כהני׳ היה ואומר עיני בדמעה עוללה ועולה פני עלי נפשי מכל בנות עירי: עוללה. לשון עול כמו (איוב יז) ועוללתי בעפר קרני. מכל בנות עירי. משפחתי יש

לה

אבן עזרא

הם: (מט) תדמה. כטעם לא תדמה לכל עינו והוא רחוק וה״א הפוגות כמו תי״ו תרומות: (נ) ישקיף. כאלו יש לשמים חלון שישקיף ממנו: (נא) יש אומרים עיני עוללה האחרון ויפרשו עוללה כעוללות בציר. והישר בעיני מגזרת ועולל למו: (נב) חנם. שב

אל

לחם דמעה

ושובו אל ה׳ ואמרו אליו כל תשא עון וכו׳ וגם הוא יקבל דבריכם במה שתשאלו ממנו מחילה בפה עם היות כי הרעותם אשר עשיתם במעשה העבירות וז״ש בכאן נחפשה דרכינו בינינו במה שבין אדם לחברו ועל ז״א ונחקורה כי צריך חקירה רבה בזה לפי שהוא דבר מתמיד כי רוב החטאות הם בין אדם לחבירו לפי שהוא תמיד עמו ולעולם האדם הוא נושא ונותן עם חבירו ויוצא ונתקל בו נכנס ונתקל בו ע״כ אמר ונחקורה ואח״כ ונשובה עד ה׳ בדברים שבין אדם למקום: **ולפי** שכאשר יעשה האדם שלום עם חבירו וימחול לו אפשר שלא יהיה בלב שלם ואומר שמחל ולא מחל עכ״א כי בתשובה מן העבירות שבין אדם לחבירו נשא לבבינו אל כפים והוא משל כאילו הלב הוא נשוי בכפים כי אז היה מכיר כל א׳ בחבירו אם טיהר והשליט את לבו עמו כך צריך שנשא לבבינו אל כפים בעבירות שבין אדם לחבירו כאשר נשא אותו אל אל בשמים בעבירות שבין אדם למקום כי שם הוא הכרחי להיות טהור לב לפי שה׳ יראה ללבב כן גם כן במה שבין אדם לחבירו נשא לבבינו אל כפים כדאמרן ונתן טעם לדבר איך הוא מוכרח כי קודם שנשוב אל ה׳ מעבירות שבין אדם למקום צריך שנמחול זה לזה מה שבין אדם לחבירו וה״א נחנו פשענו ומרינו וגומר כלומר כי אם נחנו בינינו לבינינו עדיין פשענו ומרינו גם אתה לא סלחת את שלך במה שבין אדם למקום כי כמו שהאדם אינו סולח מה שיש לו על חבירו גם הוא ית׳ לא יסלח את שלו ואפשר שרמז במה שחיסר האל״ף ואמר מלת נחנו לרמוז כי אינו מדבר מ״ש פשענו ומרינו על הפשעים שבינו למקום אשר הוא יחידו של עולם והאל״ף שמורה על האחדות חיסר אותה ואמר נחנו להורות כי מ״ש נחנו פשענו ומרינו הוא על הפשעים שבינינו לחברינו: **והרב** מורי זלה״ה כתב נחפשה דרכינו אם יש בהם חטא ועון ואחר אשר נמצאהו נחקור בו באיכותו על פי הכונה והזמן והמקום ואחרי כן נשיבה וגומר כי יהיה התשובה בשלימות כפי פרשות כמותו ואיכותו וגודלו לא דרך כלל כי יהיה קטון בעינינו ונתרשל בתשובה המוערכת לו: **נשא לבבינו אל כפים.** ר״ל המעט שנעשה בכפינו יהיו בלב ונפש וכונה מרובה כאילו הלב בתוך הכפים ובשניהם נעשה המעשה והפועל הטוב ההוא והכונה שלא לבד יספיק עזיבת החטא וסור מרע אלא צריך ג״כ ועשה טוב ואמר כי אחרי זאת צריך וידוי וז״ש נחנו פשענו ומרינו אתה וגומר ואומר אתה לא סלחת הכונה בדין ומשפט נהגת בנו שאתה לא סלחת אעפ״י שאתה מלא רחמים: **ובמדרש** תאני רב הונא נחנו פשענו ומרינו כמדותינו ואתה לא סלחת כמדותיך ודבריהם אמת ויציב ונכון. ולקרב הדברים אל הסברא אפשר שאומרו פשענו ומרינו כמדותינו הכונה כי מצד היות האדם ילוד אשה ומחומר קורץ גופו ואבריו המה ילידי העה״ז אשר הוא חשך ולא אור וגם היות יצר לב האדם רע מנעוריו מכל אלה מסתבכים לאדם מדות רעות ולהרבות אשמה בטבע והרי זה קצת התנצלות ומזה נמשך היות השי״ת מוחל וסולח ולהתנהג במדת רחמיו וז״ש ואתה לא סלחת כמדותיך עכ״ל. **ובברכות** פ״ק אמר רבה ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שייסורין באין עליו יפשפש במעשיו ומצא יעשה תשובה שנאמר נחפשה דרכינו וגומר פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה עכ״ל ובמעתי ממוהר״ש ן׳ אלקבץ הלוי זלה״ה שכונת המאמר הוא שידוע שלעולם הב״ה מודד מכ״מ ובמדת הייסורין ידע ויכיר במה חטא כי לעולם הוא מכ״מ ולכ״א יפשפש במעשיו ולעולם ימצא בחטא מכ״מ במה שלקה ויעשה תשובה ואם פשפש ולא מצא אין הכונה שלא מצא כלל כי הרי נקטינן כי אין אדם צדיק בארץ וגומר אבל הכונה כי כבר פשפש ולא מצא שיהיה מכ״מ אם כן יתלה בביטול תורה כי היא שקולה כנגד כל המצות וכל מדת ייסורים יקרא מכ״מ בשבילה כיון שהיא שקולה כנגד כל המצות וזש״ה בכאן להורות שכאשר יבאו ייסורין על האדם צריך שיפשפש במעשיו כי לעולם ימצא שהם מכ״מ על מה שחטא על כן אמר נחפשה דרכינו ונחקורה ולא אמר נחפשה ונחקורה דרכינו להורות כי חיפוש לחוד וחיקור לחוד כי בראשונה יחפש ואחר החיפוש יחקור בחקירה עצמית אם הוא מכ״מ ואח״כ ונשובה עד ה׳: **סכות בענן לך** וגומר. כתב הרב מורי זלה״ה אפשר שיאמר אם עתה עדיין שאנחנו בא״י שהוא מקום מוכן לקבלת התפלה אפ״ה עשית הבדלים בינינו לבינך כדי שלא יעבור תפלה מהו הטוב שנקוה בלכתנו ח״ל בקרב העמים אין ספק שאין לנו תקנה שמה וז״ש סחי ומאוס וגו׳: **אי נמי** אמר סכות באף וגומר הכונה כי בזמן העבר סכות באף ועוד ידך נטויה ותרדפנו לעתיד ועוד שליפיה כי הרגת ולא חמלת כי אילו היתה ההריגה בסייף היינו מתנחמים מעט אבל מה נעשה כי דנתנו במיתות משונות וז״ש הרגת ולא חמלת באותה ההריגה אבל היתה ההריגה באכזריות שרופה באש כסוחה ומהם שמו בסוגין של נמר על לבם מהם הפשיטו עור פניו וכיוצא וז״ש הרגת ולא חמלת ואמר עוד סכות בענן לך והסתרת פניך ממנו והטעם בשביל שגם אנחנו עברנו על מצות התפלה וז״ש מעבור תפלה כלומר מסבת עבור על מצות התפלה וכבר הזהירנו התנא ר״ש ואמר הוי זהיר בק״ש ובתפלה וכו׳ והלואי שהיית דן אותנו בסחי ומאוס שתשימנו בקרב העמים וז״ש תשימנו בדרך תפלה ולא אמר שמתנו אבל מה ששדי אמר לי שאדרבא לא מאסונו העמים אלא כמו נופת צופים טעמו באוכל את ישראל ויאכלו את ישראל בכל פה וז״א פצו עלינו פיהם כל אויבינו:

(מח) **לפי** שלמעלה אמר פלגי מים תרד עיני אשר הרצון בו שלא עשה כאשר נאמר בד״ה ע״ה פלגי מים ירדו עיני דמשמע ב׳ פלגים בב׳ העינים פלג א׳ בעין א׳ ואיני עושה כן אלא פלגי מים תרד עיני בעין אחת ב׳ פלגים ועיני נגרה תמיד בדמעה עד שכמעט כבר נימוח העין ונמס ואינו דומה כלל עיני שהוא עין וזהו לא תדמ׳ לשון דמיון ותי״ו דתדמ׳ תי״ו הנקבה הכונה שלא נשאר בו דמות עין. ואפשר ג״כ לומר לפי דרך זה כי זהו ג״כ פירוש נגרה כלומר נגר ונתרוקן העין עצמו ולא תדמ׳ לעין כלל וכל זה מאין הפוגו׳ כי לעולם מוריד דמעה:

(נ) **עד** ישקיף וירא ה׳ משמי׳. ידוע הוא כי כל השקפה לרעה וראיי׳ לטובה וז״ש עד ישקיף לרעה על מ״ה וירא ה׳ ראיה לטובה עלינו ה׳ משמים:

ועם מ״ש ז״ל כי אין בן דוד בא אלא או בדור שכולו חייב או בדור שכולו זכאי נוכל ליישב מלת השקפה שהיא לרעה כי אם הוא בא בדור שכולו חייב דודאי שהוא בא לרעתם וישקיף עליהם לרעה והלואי שיגאל אחד מעיר ושנים ממשפחה ויהיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו ולכ״א עד ישקיף בדור שכולו חייב או ירא בדור שכולו זכאי: **ולפי** שהזכיר העין יותר מכל שאר אברי הגוף אמר והטעם שאני מזכיר העין יותר מכל שאר האברים ואמרתי פלגי מים תרד עיני ועיני נגרה הטעם הוא מפני שהעין הוא המועיל לי יותר מכל שאר אברי הגוף וז״ש עיני עוללה לנפשי עיני הוא פועל ועושה טובה עמי ועם נפשי יותר מכל שאר אברי וזהו מכל בנות עירי כי האדם הוא עיר קטנה ואנשים בה מעט ואנשי העיר הם האברים ואמר שהעין הוא עושה טובה לנפש יותר מכל שאר האברים משום דשערי דמעה לא ננעלו ועל כן סכות באף זה הוא מלא בוא״ו וסכת בענן לך הוא חסר בלא וא״ו לפי שהסכך שהיתה עליהם מן האף היתה סכך גמור ושלם ועלתו מרובה אבל הסכך שסיכך מעבור התפלה אינו סכך שלם כי לעולם התפלה בדמעה עוברת כי שערי דמעה לא ננעלו וזהו סכת חסר בלא וא״ו כי זה הסכך אין עלתו מרובה מחמתו:

(נב) **ואמר** צוד צדוני וגומר. הכונה כי צדוני גם צדדוני פעמים רבות צידה אחר צידה בצידות משונות זו מזו וזה בחנם על לא חמס בכפי וז״ש אויבי חנם כלומר שהם אויבי לי על חנם ופירש אופן המצודות כי מהם מישראל שמו אותם בבור האסורים בבית הסוהר עד שמתו שם בבית הסוהר ולז״א צמתו בבור חיי ומהם המיתו במרגמת האבן בסקילה ולז״א וידו אבן בי ומהם השליכו אותם אל תוך הים דומה לגזרת פרעה שגזר כל הבן הילוד וגומר ולרמוז לזה אמר צפו מים על ראשי באופן כי כ״כ מיני צידות צדוני עד שאמרתי נגזרתי ונכרתי מן העולם:

אי נמי אמר עיני נגרה ולא אמר עיני אגיר להורות כי לא אצטרך אני להגיר את עיני בכונה כי כל כך התמידה בבכיה עד שהיא מעצמה נגרה כמים הנגרי׳ במהרה ובמרוצה כי זה יורה לשון ניגור ואם לפעמים ינוח מעט שלא יגיר במהירות לעשות טיף טיף כנגד טיף טיף עכ״ז לא תדמה לגמרי מלהוריד דמעה וז״א ולא תדמה לגמרי כי אלא הא מיהא זולגות עיניו דמעות אם מעט ואם הרבה וגם אם לפעמים אפשר שתדמה לגמרי מבלי הורדת דמעה כלל אפשר שיקרה זה פעם א׳ שאפשר שתפוג ותנוח הפוגה א׳ פרטית אבל מאין הפוגות לשון רבים הפוגות רבות וז״א מאין הפוגות כי לא ימצא שתנוח הפוגות רבות: **אי נמי** אמר עיני נגרה ולא תדמה כלל והטעם שלא תדמה הוא מפני שלעולם ועד אין הפוגות לצרות ולעולם אין ריוח כלל בין צרה לצרות רק צרות תכופות זו לזו וכיון שאין הפוגות לצרות גם העין לא תדמה כלל מלבכות: **אי נמי** אמר עיני נגרה כלומר שכמעט כבר נגר הכל וכמעט שגוף העין בעצמו נגר באופן שאם מדמה העין ולא תבכה לא תדמה בשביל שפסקו הצרות ואין הפוגות והפוגות רמז אל הצרות כי ע״י הצרה לבו של אדם נופג ע״ד ויפג לבו וכן בלשון רז״ל מפיגין את טעמן והוא רמז על דבר שניפג טעמו וריחו באופן שלא תדמה העין תדמה מסבת שכבר ניגר כל העין כדאמרן אבל לא תדמה מסבת שאין הפוגות וצרות וז״א לא תדמה מאין הפוגות כי הצרות רבו כמו רבו: **אי נמי** אמר עיני נגרה ולא תדמה כלל וטעם מפני שאין הפוגות כלומר אין מי שינחם אותי להפיג ולהסיר הצרות מלבי: **עד ישקיף** וירא וגומר ואמר ישקיף כי בתחלה ישקיף ישגיח מן החלונות יציץ מן החרכים אם זכות קצת

צדיקים

דְבָבַי עַל מַגָּן: נג צמתו עֲבָרוּ בְגוּבָא חַיַי וּרְגִימוּ אַבְנָא בִי: נד צפו'. ל' נ' .חִנָּם: נג צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי: נד צָפוּ־
שָׁטוּ מַיָּא עַל רֵישִׁי אֲמָרִית בְּמֵימְרִי אִתְגַּזֵרִית מִן עָלְמָא: ל' מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי: נה קָרָאתִי שִׁמְךָ

תולדות אהרן צמתו בבור. ערכין סו:

אבן עזרא

אל אויבי: (נד) צפו. כמו שטו מגזרת אשר הציף: (נה) תחתיות. מתחתיות התחתיות

רשי

לא לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ולעבודת הקב"ה מכל ישראל: (נג) צמתו בבור חיי. בבית הכלא: צמתו. אסרו כמו צומת הגידין (שיר ד) מבעד לצמתך אישרויי"טיר: וידו אבן בי. על פי הבאר כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקדש: צמתו בבור חיי. ואף על פי שצמתו בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכו לא שתו לבם גם לזאת עד שידו אבן בי: (נד) צפו מים וגומר. שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים

לחם דמעה

צדיקים אשר הם עושים חלונות וחרכים באותו הסכך של ענן אשר נאמר סכות בענן לך וכן במחילה אשר נעשית מן העונות אשר הם מבדילים בינינו לבין אלהינו וכה"א עונותיכם היו מבדילים וגומר והצדיקים עושים חלונות באותם מסכים ומשם ישקיף ה' על עמו ואח"כ הולך ומתמעט המסך לגמרי ויראה הש"ת ראיה גמורה ברחמיו הפשוטים וז"א וירא ה' משמים: ואמר עיני עוללה וגומר נתן טעם למה תבכה העין באו' עיני נגרה ולא הדמה הטעם לפי שהעין היא אשר טנפה לנפש יותר מכל שאר האיברים כי סרסור' קמא דעבירה הוא העין כי העין רואה והלב חומד ושאר האיברים גומרים וכיון שעיני עוללה וטנפה לנפשי יותר מכל בנות עירי שהם שאר האיברים וכמ"ש לפירושא קמא א"כ ראוי שתבא העין ותקנת מה שטנפה ולכן עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות ועוללה מלשון עינוף כמו ועוללתי בעפר קרני כדפירש רש"י ז"ל: אי נמי כפי דרך זה יאמר מכל בנות עירי כפי פשוטו ממש שהעינוף שטנף עיני לנפשי היה מכל בנות עירי כלומר ממה שהייתי מסתכל בכל בנות עירי והייתי נותן עיני בבנות הארץ לחטוא בהנה באופן כי אלו בנות עירי צד לדוני בפיהם והזיקו בי ונשקו לי כל א' וא' מלא אשה זונה היה לה וכנכריה אמריה החליקה באומרה מרבדים רבדתי ערשי וצוד לדוני כצפור אשר מראים לה שמשליכים לפניה חטים כדי שתאכל ולא ידע כי בנפשו הוא כן לדוני אלו בנות עירי וזה בראותי שנמסרות ונשמעות לי מבלי מחיר ואתנן זונה רק בחנם ולא ידעתי ולא הכרתי כי הם נעשים לי אויבים בחנם וזהו אויבי חנם דקאמר כלומר כי בהיות הדבר בחנם הוא סבה שמפתים אותי והן הם אויבי בחנם אויבי הנפש כי ע"י ובסבתם ארד אל ירכתי בור דהיינו גהינם וז"א צמתו בבור חיי. או יהיה בור הקבר כמשמעו והכונה כי בנות עירי הם סבבו לי המיתה והקבורה וצמתו בבור חיי וידו אבן בי דהיינו האבן שעל הקבר וגם אם יהיה שלא המות לפחות ייסורין וצרות אחרות הם מביאין על ראשי והמים רמז לצרות כד"א כי באו מים עד נפש ולא הביאו וצפו המים על ראשי באופן שאמרתי נגזרתי ועל כן עיני נגרה כדאמרן לפי שהיא טינפה לנפשי מכל בנות עירי כלומר מסבת בנות עירי שהסתכלתי בהן ונתפתיתי אחריהן: אי נמי אמר צוד לדוני וכו'. על חרבן ראשון שהיא צידה א' ולדוני בחרבן בית ב' שהיא צידה שנייה ונעשו אויבי בסבת שהייתי חנם מן המצות ע"ד מ"ש ז"ל זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם ודרשו ז"ל חנם מן המצות ואלו היו אויבי וצוד לדוני על אשר הייתי חנם מן המצות וז"א אויבי חנם: אי נמי אמר צוד לדוני צידה אחר צידה ופעם אחר פעם תכופות הצידות זו לזו ואומרו כצפור כלומר כמו שצדין הצפור כך לדוני אבל מי שצד את הצפור היינו להנאתו ולטובתו לאכול לשבעה אמנם אלו אויבי צוד לדוני על חנם לא לעזר ולא להועיל להם כי בצידה הראשונה לקחו את כל הממון אשר היה לי נמצא כי בצידה השנייה אשר חזרו לדוני פעם אחרת היה על חנם וזהו אויבי חנם דקאמר כלומר חנם לדוני כי בצידה התשובה ריקם שלחוני והשניה לא נהנו ממני כלום אבל לדוני אויבי חנם לא לעזר ולא להועיל. והמשיל הצרות העושים לנו בגלות הזה למי שמשליכים אותו בתוך הבור שיש בו מים כדי שיטבע בתוך המים וימות ונקט המשל במי שנטבע בבור ולא במי שנטבע בים לפי שנטבע בים הם מים שאין להם סוף ואפשר כי בתולי ישליך אותו הים אל מקום אחר ויקיא אותו אל היבשה חי ולכן הנטבע במים שאין להם סוף אין אשתו מותרת לזרים אמנם אם יטבע במים שיש להם סוף דהיינו בבור אז בודאי שמת ותנשא אשתו לזרים ולכן המשיל את צרות הגלות כאלו צמתו בבור חיי שהם מים שיש להם סוף כי בודאי הוא מת ולפי שאפשר כי אפילו שישליכו אותו בתוך הבור אפשר שהחי הוא נושא את עצמו ויהיה שט על פני המים ולא יטבע על כן המשיל את עצמו כאלו קשרו אבן גדולה ברגלו כדי שתכף ירד עם האבן לתחתית הבור וז"ש וידו אבן בי כלומר ידו אבן קשורה עמדי באופן שתכף ומיד ארד לתחתית הבור והמים צפו על ראשי וז"א צפו מים על ראשי כי בזה הענין ההצלה היא בלתי אפשרית ועל כן אמרתי נגזרתי והכל משל על גודל הצרות הבאות עלי בגלות הזה באומרם הגוים לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד ח"ו וע"כ אמרתי נגזרתי ואין לי שום צד של הצלה אבל כי אברח ממך אליך וקראתי שמך ה' גם שאני בתחתיות הבור וז"ש מבור תחתיות וכדאמרן: אי נמי כונת אומרו אמרתי נגזרתי מתיישב על כל הפי' האמורים לעיל והכונה כי כיון שראיתי כל הצרות התכופות שעברו עלי מינים ממינים שונים אמרתי בודאי אין זה בדרך מקרה ע"צ הקרי וההזדמן אבל נגזרתי כלומר הכל נגזר עלי מלפני שוכן מרומים ואין לי תקומה אלא לקרוא למי שגזר הגזירה שיבטלנה וזהו שסמך אליו קראתי שמך ה' מבור תחתיות. אח"כ מצאתי לר"מ אלמושנינו שפירש כדברי: אי נמי כנגד גלות מצרים אמר צוד לדוני כצפור כי כמו שהצפור ניצוד במה שמשליכין חטים לפניה והיא רעבה ובאה לאכול ובזה צדין אותו כן ניצודו בני ישראל ע"י כי ראו כי יש שבר במצרים וכדי שלא למות ברעב ירדו מצרים וע"י אותה הירידה נצודו וצדו אותם האויבים המצרים להיות להם לעבדים ואומרו חנם הכונה כי לא קנו אותם כקונה עבד בקנין כספו אבל צדו אותם בחנם ונשתעבדו בהם בחנם:

(נג) **וכנגד** גלות בבל אמר צמתו בבור חיי שכן השליכו לדניאל בגובא דאריותא וז"א צמתו בבור חיי ואח"כ שמו אבן גדולה על פי הבאר וז"א וידו אבן בי ואם הם חשבוה לרעה בשימת האבן על פי הבאר אלהים חשבה לטובה:

(נד) **וכנגד** הגלות הג' הזה אמר צפו מים על ראשי כי מי המרים המצרים מי הצרות תכופות זו לזו צפו ועברו על ראשי כי מכף רגל ועד ראש אין בי מתום באופן שאמרתי נגזרתי: והרב מורי זלה"ה כתב צפו מים על ראשי וכו' כלומר שמרוב הצרות הקשות והרעות היה שואל המות בפיו כי אמר שטוב לו מחיים כאלה בייסורים משונים וז"ש אמרתי נגזרתי כלומר הלואי ונגזרתי כבר זה ימים מסבול יסורין כאלה עכ"ל:

(נה) **קראתי** שמך ה' מבור תחתיות כלומר בזמן שעבר כאשר הייתי בבור תחתיות כלומר בבור אשר היו בו תחתיות רבות והוא רמז על צרות רבות בכמות ובאיכות אז קראתי שמך ה' כלומר מבלי שאצטרך לסדר לך סדר תפלות ותחנונים אבל הייתי מזכיר את שמך לבד ואומר ה' ה' וזהו שמך ה' דקאמר ותיכף קולי שמעת והוא ע"ד מב"ה מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה כלומר לא קראתי אלא יה לבד ותכף ענני וז"א בכאן קראתי שמך ה' לבד ותכף קולי שמעת זה היה לי בימים חלפו לנו ועתה לפחות ראוי הוא שכיון שסדרתי לך כמה תפלות ותחנונים ראוי הוא לך כי אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי וזהו כפל לרוחתי ולשועתי כלומר תפלות רבות ממינים שונים ולכן ראוי הוא שאל תעלם אזנך. ולא זה בלבד עשית לי בזמן העבר כי בהיותי קורא שמך ה' לבד קולי שמעת אבל פעמים רבות בזמן שעבר קרבת אני קודם שאקרא אליך כלל וקיימת כי טרם יקראו ואני אענה וז"ש קרבת ביום אקראך לשון עתיד ולא אמר ביום קראתיך באופן כי קודם שאקראך קרבת אני כשהיית יודע שהייתי רוצה לקרוא לך קרבת אלי והבטחתני אל תירא וז"ש אמרת אל תירא וכיון שכן ראוי הוא כי עתה לפחות אל תעלם אזנך לרוחתי וכו' כדאמרן ולא זו בלבד עשית לי בימים שעברו שהיות מבעית אותי אמרת לי אל תירא אבל רבת ה' ריבי נפשי וגאלת חיי והם ב' דברים הא' היא גאלת חיי והוא אומר גאלת חיי ולא זה בלבד אבל רבת ריבי נפשי והוא להנקם מהאויבי' וכד"א ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם באופן כי ה' עשית עמדי כי רבת ריבי נפשי להנקם מן האויבים וא"ל שגאלת חיי ולכן עתה גם כן ראית ה' עותתי והוא העיות שעושים עמי כמובא במדרש כי יהודי א' עבר לפני המלך ונתן לו ליהודי שלום וצוה לחתוך ראשו כי א"ל מי אתה כי נבזה שכמותך מה לך לתת לי שלום וכששמע כי זה מבשטו פעם אחרת עבר לפני יהודי אחר ולא נתן לו היהודי שלום מפחד שלא יהרגנו כאשר הרג את האחר וצוה ג"כ להורגו כי א"ל וכי גברת רבת אתה שאינך נותן שלום למלך כמותי עד שאמרו לו שריו אדונינו המלך להוא שאתה הרגת על אשר נתן לך שלום ולזה הרגת על שלא נתן לך שלום השיב להם כלום אני עושה זה אלא כדי למצוא להם עילה כדי להורגם ועל עיות הדין כזה אמרו ישראל ראית ה' עותתי וגו' ונקום את נקמתי ואמרו עוד ראית כל נקמתם שעשו כי אשר לא נהיה כמוה וע"ז לא נחה דעתם במה שעשו עד עתה אבל עדין כל מחשבותם לי לחשוב מחשבות לגרע ממדי ולכן אל תעלם אזנך וגו': **אי** נמי בהיות כי נקטינן כי בזמן שישראל הם בירידה שבתהומה אז הם עולים כד"א ועלה מן הארץ וז"ש קראתי שמך ה' וגו' וזה רמז באמרו תחתיות לשון רבים ולא אמר בור תחתית להורות כי לא נשאר עוד ירידה תחתונה אחרת לירד כי כבר ירדנו לירידה התחתונה שבכולם ומשם קראתיך ואיני מאותו הכת שאומרים כי השמים שמים לה' והשי"ת אינו משגיח בתחתונים אבל אני מאמין כי קולי שמעת וז"ש קולי שמעת אבל אפשר שתאמר שאפשר שמעת קולי אפשר שלא תשגיח עליו ותעלם אזנך ותעבה בעלמא עין ולאו ולכ"א אל תעלם וגו'. ואומר לרוחתי לשועתי כונת הכונה ענין ריוח וה"א הבאת התועלת כד"א ונהפוך הוא אשר וגומר ואם אין בנו זכות לכך לפחות אל תעלם וגומר והוא רמז אל הרחקת הנזק אשר האדם משוע וזועק על הנזק הבא עליו כד"א שועתי אליך ותרפאני וגם ידעתי נאמנה כי קירובך או ריחוקך ממני בדידי תליא מלתא כי כן כתיב היום אם בקולו תשמעו וז"ש ידעתי כי קרבת ביום אקראך בלב שלם ובתשובה שלימה ידעתי כי קרבת ואמרת לי אל תירא אבל ידעתי כי עונותי גורמים ולטובתי שאהיה בבור תחתיות בגלות הזה ע"ד מאז"ל אם לא כי צורם מכרם זה אברהם שא"ל הש"ת בחר אתה לבניך אם תרצה שימרקו עונותיהם בגלות בעה"ז ויזכו נפשותם לחיי העה"ב או אם תרצה שימרקו עונותיהם בעה"ב בגיהנם ובחר אברהם בגלות וז"ש אם לא כי צורם מכרם בגלות ואח"כ וה' הסגירם ובזה זכו ישראל לחיי העה"ב וז"ש רבת ה' ריבי נפשי וגומר כלומר אמרו ישראל ידענו ה' כי בגלות הזה אשר נשתעבדו רבת ה' ריבי נפשי בריב שטוב לו לסמאל עם נפשי על עונותינו אתה רבת אותו בזה העולם על ידי הגלות באופן כי בזה גאלת גם חיי הלא הם חיי העה"ב ואין לאל יד השטן ליגע בנו בעה"ב ולטובתי נשברה רגלי בזה העולם ושברית וקבלו' שאיני רוצה שאשאל ב"ת לעה"ב אבל מה שאני מתחנן ומתנפל לפניך הוא זה כי אם ראית ה' עותתי כלומר מה שעויתי והרשעתי לפניך שפטה אתה בידך משפטי והבא עלי ייסורין בידי שמים וביד אדם אל אפולה וכו' וז"א דהע"ה מלפניך משפטי יצא כלו' משפטי ודיני ונקמתי יצא מלפניך ואתה בידך תפשם כי מפשם ואל תמסרני ביד אדונים קשים לפי שעיניך תחזינה מישרים אמנם בני אדם כמה עזרו לרעה לגבות כי יותר על הגזור עלי וזהו שסמך לזה ראית כל נקמתם כלומר כל משפטי נקמות אשר עשו כי במיתות משונות אשר עין לא ראתה וכל מחשבותם לי לחשוב מחשבות לעולם לעשות בי מעשים אשר לא יעשו: **אי** נמי בהיות כי לשעבר גם אם היינו אנשים חטאים ועובדי ע"ג שמעת אל תפלותינו וזה כי כשהיו בגלות מצרים הללו עובדי ע"ג והללו עובדי ע"ג והללו מגדלי בלורית והללו מגדלי בלורית ועכ"ז שמעת קולנו וז"ש קראתי שמך ה' מבור תחתיות כלומר בעודני הייתי טבוע בבור שאון טיון סרסורי העבירו' ומעשיהם ועכ"ז כאשר קראתיך משם קולי שמעת וכיון שכן אל תעלם אזנך וגו' כלומר שתפלתי אינה יוצאה ממקום צר כור שאון טיט היון אבל ככר הוא במקום מרווח מעט כי אין לך אדם שאינו מלא מצות כרמון וכמו שאמרו רבותינו ז"ל אפילו ריקנים שבך מלאים מצות כרמון וזה אומרו לרוחתי לשועתי ואמר עוד קרבת ביום

אקראתי

יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ נו קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם ז׳. ל׳
אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ נז קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ ל׳. ל׳
אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ נח רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ י״ד בסי׳
חַיָּי׃ נט רָאִיתָה יְהוָה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ ל׳. ל׳.
ס רָאִיתָה כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ סא שָׁמַעְתָּ ל׳
חֶרְפָּתָם יְהוָה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ סב שִׂפְתֵי קָמַי

נה קראתי צַלֵּיתִי לִשְׁמָךְ יְיָ מִן גּוֹב אַרְעִיתָא׃ נו קולי צְלוֹתִי
קַבֵּילְתָּא בְּזִימְנָא הַהִיא וּכְעַן לָא תְכַסֵּי אוּדְנָךְ מִלְקַבָּלָא צְלוֹתִי
לְאַרְוָחוּתְנִי בְּגִין בָּעוּתִי׃ נז קרבת קְרִיבְתָּא מַלְאָכָא לְשֵׁיזָבוּתְנִי
בְּיוֹמָא דְצַלֵּיתִי לָךְ אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ לָא תִדְחַל׃ נח רבת נְצֵיתָא
יְיָ לְעַבְדִין מְצוּתָא לְנַפְשִׁי פְּרִיקְתָּא מִן יְדֵיהוֹן חַיָּי׃ נט ראיתה חֲזֵיתָא
יְיָ סְרוּךְ דִּסְרִיכוּ לִי דּוּן דִּינִי׃ ס ראיתה גְּלֵי קֳדָמָךְ כָּל נִקְמַתְהוֹן כָּל
מְזִימַתְהוֹן עָלָי׃ סא שמעת שְׁמִיעַ קֳדָמָךְ כְּסוּפֵיהוֹן יְיָ כָּל מְזִימַתְהוֹן

תחתיות ד׳ וסימן ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני דיהושע. שתני בבור תחתיות. והורדתיך את יורדי בור. רני שמים כי עשה ה׳. בן אדם נהה על המון מצרים. שם עילם וכל המונה. קראתי שמך ה׳ מבור: משפטי י״ו וסימן נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ותהלים סימן י״ז:

רשי

המים על ראשו אז אמר אבד׳ תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו׳: כפו מים. אומות העולם: (נז) קרבת ביום אקראך. כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קוראי: (נח) רבת ה׳ ריבי. בימים שעברו: (נט) ראית ה׳ עותתי. בצרה הזאת שעוותו בי אויבי: שפטה משפטי.

כאשר

אבן עזרא

התחתיות: (נו) לרוחתי. שתעשה לי רוחה או עת רוחתי ושועתי: (נז) קרוב מלאכיך: (נח) מה שהיית אני רב רבת אתה ה׳: (נט) עותתי. השוות שיעשה לי: (ס) נקמתם. בפרהסיא: (סא) וחרפתם. בגלוי: (סב) עלי. לרמתי:

מנגינתם

לחם דמעה

אקראך וגומר כלומר ולא זו בלבד עשית עמנו אבל כאשר היית רואה באדם שהיה רוצה לשוב בתשובה שלימה לפניך היית מתקרב אליו לעוזרו ולתומכו להלחם עם יצרו הרע וז״ש קרבת ביום אקראך כלומר ביום שהיית יודע שהייתי רוצה לשוב בתשובה ושאקראך אז קרבת אלי ואמרת לי אל תירא ואל תחת מפני יצרך הרע כי אני אעזור אותך וכן עזרתני להלחם בו וגרשתיו באופן כי אתה ה׳ רבת ריבי נפשי גאלת חיי כלומר הריבות שיש לחומר עם הנפש להתקוטט זה עם זה בכל יום ויום אתה רבת את ריבי נפשי וסייעת אותה וגאלת חיי כי אלמלא נהני הגוף אפילו בחיי הייתי חשוב כמת אבל במה שאתה רבת ריבי נפשי וגברה נפשי על החומר בזה גאלת חיי וכיון שכל זה עשית עד עתה ראוי הוא שגם עתה אל תעלם אזנך וגו׳:

(נט) **ואם** תאמר שיש בי עון אשר חטא והוא עות הדין שהייתי מעוות את הדין כד״א מלאתי משפט וגו׳ עכ״א אם ראית ה׳ עותתי כלומר העוו׳ הדין שעשיתי בזמן העבר עכ״ז אני שואל ממך שפטה משפטי כלומר העונש הצודק עלי על זה הוא זה ועבית לו כאשר זמם לעשות לאחיו וז״ש שפטה משפטי כלומר שפטה והבא עלי המשפט אשר שפטתי אני ומשפטי אשר דנתי תבא בי ולא עוד וזהו משפטי דקאמר כלומר משפטי אשר שפטתי אני ולא תדינני בדין יותר חמור ממה ששפטתי אני אבל אתה ראית כל נקמתם כל מחשבותם עלי כלומר כל נקמתם שעשו בי נקמות משונות ועוד כי אינם חושבים בשום דבר אחר רק לחשוב מה יעשו לי ובמה ידינוני שיהיה דין מר וקשה וז״ש כל מחשבותם לי: **והרב** מורי זלה״ה כתב קראתי שמך ה׳ וגו׳ ר״ל ככר קרה לי בגלות מצרים כי קראתי שתתנהג עמי במה שמורה שמך ה׳ שהוא מדת רחמים וקריאה זו היתה מבור תחתיות הוא גלות מצרים ונמשל לבור תחתיות משום שאין עבד יוצא משם לעולם וכמז״ל ובמסות גדולות ובנפלאות רבות גאלם והצילם ואז קולי שמעת מה שהייתי אומר כפי בלעקתי אל תעלם אזנך וגומר וקרבת ביום אקראך נתקרבת אלי ואמרת לי אל תירא וטענת מבור תחתיות שהוא היותם בירידה התחתונה היותה סיבת הגאולה והישועה מלאנוה בבירור לרז״ל בשמות רבה וז״ל יעלה מן הארץ כל זמן שישראל בירידה התחתונה מיד הם עולים ראה מה כתיב ועלה מן הארץ אמר דוד כי שחה לעפר נפשנו וגומר אותה שעה קומה עזרתה לנו וכנה פשיטות המאמר מבואר שאמנם לבא עד תכונת הכנתו יש לדקדק בו ראשונה שיאך דורש את הדרשה הזאת בזה הפסוק בהיות שהוא מאמר פרעה אל עמו ואיך יאמר דברים סותרים אל כונתו שהיה רוצה לשעבדם והוא אומר להם שמתוך השעבוד שיהיו בירידה התחתונה יעלו והלא בזה כל התחכמותו בטל והדרכא היה הותר ומבקש מקום לגאולה ולישועה ואם נאמר שניבא ולא ידע מה ניבא נראה דוחק. האמת כי מצאנו ראינו בספר הזוהר פ׳ ואלה שמות ז״ל ועל דא כתיב הבה נתחכמה לו וכו׳ ונתנבא על העתיד כפי מה שאירע להם ונוסף גם הוא שונאים נבאו על מתנות עליונים שהיו שרויים בתוכם ונלחם בנו נבאו על מה דכתיב ה׳ ילחם לכם ועלה מן הארץ כד״א ובני ישראל יוצאים ביד רמה ודבריהם עטרה לראשינו ונחזור ליישב הדברים על פשוטן ולא נאמר שנזרקה בו רוח נבואה. ולומר שהם דברי התורה גם זה דוחק. ועוד ראוי להבין איך נדרש מן הפסוק שכל זמן שהם בירידה הם עולים. ועוד דמה שמביא ראיה מדוד נראה שאינה ראיה כלל דהתם היא תפלת דוד לשי״ת ואולי לא תתקבל לפניו ית׳ ואף אם תתקבל אפשר שזכותו גרם ואינו מוכרח שכל זמן שישראל בירידה התחתונה מיד הם עולים: **והנראה** בפירושו הוא לפי שמרגיש בפסוק זה שהיה לו לומר ועלינו מן הארץ וכמו שהרגישו ז״ל התם לעיל ותירץ כאדם שמקלל את עצמו וכו׳ ורצה לתרץ קושיא זו בדרך אחרת ואמר ועלה מן הארץ כל זמן וכו׳ והכונה שדורש ועלה מן הארץ כשהם מושפלים עד הארץ ויורדים עד עפר אז ועלה ר״ל הם עולים והוכיח זה ממאי דכתיב ועלה מן הארץ ולא כתיב ועלינו מן הארץ וז״ש ראה מה כתיב ועלה מן הארץ והטעם שאמר פרעה כן הוא שהתחכם ואמר לעמו מה שאנו צריכים לעשות הוא לבקש תחבולות שלא ירבה כי אף אם נשעבדם ונשפילם אין לנו תקומ׳ עמהם כי ועלה מן הארץ ר״ל כ״ז שהם בירידה התחתונה שהגיעו עד הארץ הם עולים וז״ש הבה נתחכמה לו פן ירבה ולזה שמו עליו שרי מסים למען ענותו ולבטלו מפריה ורביה וזו היתה סבה מהגזירה שגזרו על הבנים וכדומה לה והראיה שמביא מדוד אפשר שהכונה כי ברואתינו בד״ה ע״ה אף אם ספר במזמור שהוא לצרות רבות ורעות שקראו לישראל לא אמר קומה עזרתה לנו עד שאמר כי שחה לעפר נפשנו וגומר ואותה שעה קומה עזרתה לנו וכו׳ נראה שהכו׳ גדולה היא לשתקובל תפלתו והיא ראיה שכל זמן שישראל בירידה התחתונה עולים ולסבה זו לא אמר בעל המאמר וכן מצינו בדוד או שנאמר וכו׳ אלא אמר דוד וכו׳ להיות שאינה ראיה בהחלט וכמ״ש: **ואפשר** עוד לומר בכונת המאמר כשנדקדק במ״ש ראה מה כתיב ולא אמר שנאמר ועלה וכו׳. שהכונה שהוא בעצמו תירץ איך אפשר להוכיח כן מדברי פרעה ואמר ראה מה כתיב כלו׳ מה שאני מוכיח הוא מהכתיבה לא מהענין והוא שהיה יכול להיות כתוב בתורה יעלה ממצרים או ועלה מן העיר או מהמדינה כי פרעה לא דבר בלשון הקדש שנאמר שהוא אמר מן הארץ ועכ״ז כתוב בתורה ועלה מן הארץ הכונה להורות לנו שכל זמן שישראל הם בירידה התחתונה הם עולים והתבונן בו כי נ״ל פירוש נאות במאמר ודברי הפסוק מיושבים בו כמ״ש עכ״ל. ואני הכותב הדרך הראשון עייפתי במאמר אלא דכיון שאמרה הרב זלה״ה ראוי לתלות באילן גדול:

(ס) **עוד כתב** הרב מורי זלה״ה בפסו׳ ראית כל נקמתם וגומר הכונה עוד אכזריות גדול עשו עמי באף וחימה שאתה רואה כל נקמתם שכל מה שחשבו לעשות שמו בפועל ולא נשאר דבר מ״ש כדרך כל הארץ כי אף אם יחשוב אדם על חבירו להורידו ולהשפילו עד התהום ולייסרו בייסורין קשים מ״מ כשיבוא לעשות בפועל יכמרו רחמיו עליו וימעיט מאשר זמם לעשות וז״ש כל מחשבותם עלי עכ״ל: **אי** נמי אפשר לומר שרמז למ״ש ז״ל כי לישראל בדווק׳ אין השי״ת דן אותם על המחשבה רעה וז״ש ראית ה׳ עותתי כלומר לי ראית עותתי כלומר מה שהעותי במעשה וכל המעשה שפטה משפטי אבל ע״ג ראית מעשיהם ונקמתם וגם מחשבותם וז״ש ראית כל נקמתם שהוא כמעשה וגם כל מחשבותם לי ועל הכל תדונם וכדמפרש והז״ל:

ואני המגיה שאלתי עליו מחכם אחד שבדורנו והשיבותי לו כדרכי טובו הרב אך עד״ז שהיו אומרים הבה נתחכמה לו כלומר לייחודו פן ירבה בסבת האחדות והיה כי תקראנה מלחמה ויערב לבו להתקומם עלינו ונלחם בנו בכח האחדו׳ ואם שורדנים לארץ יש בהם סגולה זו כי ועלם בעליה מן הארץ א״כ לכו נא ונועצה איך נוכל להם שאם נניחם אוי לנו ואם נדכם ונכוף אותם אהה לנו נדעה נרדפה מה לעשות אז וישימו עליו על האחדות שרי׳ ישימו ביניהם קטגוריא מסי דלבא ושנאת חנם למען נוכל לענותו בסבלותם ועינותם וכן עשו והגליתי כי ויבן והשכיל אופן הסכלתם ולשון ערי מלשון ויהי ערך שסנאו זה את זה ונתמסכנו מזכיות לדרך זה שמלא פרעה את פיתום שנתפתו ונכנס בהם רעמים וסס אכל את חלקיהם ותיהי לי שכוונתי לדעת גדולים והדרשה תדרש ל יג״ר שהודתה:

(סא) **אומרו** שמעת חרפתם ה׳ כו׳. אפשר שמדבר על גלות מצרים ועל זה נקט שמעת בלשון עבר כי בזמן העבר שמעת חרפתם ה׳ כלומר מה שהיו מחרפים את ה׳ באומרם מי ה׳ אשר אשמע בקולו לא ידעתי את ה׳ שמעת את חרפתם אשר חרפו את שם ה׳ וכן שמעת כל מחשבותם אשר היו חושבים עלי ומתייעצים עלי באומרם הבה נתחכמה וז״ש כל מחשבותם עלי וכן בגלות בבל שפתי קמי הקמים נגדי שפתותם בענין הדבור והגיונם במחשבותם עלי כל היום וכמו שראינו שנתייעצו על דניאל עד שמצאו עילה בדניאל וז״ש שפתי קמי והגיונם עלי כל היום כלומר דבריהם ומחשבותם היו עלי כל היום וכנגד הגלות הארוך אשר ישבו אחרים על מכונם ומושב׳ וקמו ויתעודדו זמן עדי עד עז״א שבתם וקימתם הביטה כלומר ייסודם בהשקט ובבטחה וקימתם הביטה כי זמן רב הם בקימה ואני בתכלית השפלות אשר הם לועגי׳ עלי ואני מנגינתם. או אפשר שכיון לומר כי לעולם ועד אני להם במקום נגינה כי שוחקים ולועגים עלי עד שאני להם במקום נגינה וזה לא פעם א׳ ולא ב׳ אבל בין בשבתם ובין בקומם הביטה וראה כי לעולם אני מנגינתם בין בשבתם ובין בקימתם. ואמר תשיב להם גמול ה׳ וגומר רצה לקללם בכל הבחינות אשר הם הרעו את ישראל וכנגד מה שהרעו במעשה כמ״ש לעיל ראית כל נקמתם כנגד זה אמר תשיב להם גמול ה׳ כמעשה ידיהם ודייק במ״ש כמעשה ידיהם לומר כי על מה שעשו בשליחותו ית׳ כי היו הם שלוחי ההשגחה על זה אינם חייבים כלום כי שלוחי דרחמנא נינהו אבל ידוע הוא כי הוא ית׳ קצף מעט והמה עזרו לרעה באופן כי מה שעזרו המה לרעה זה יקרא מעשה ידיהם לא מעשה ידי השם ועכ״א תשיב להם גמול ה׳ וגומר: וכנגד מחשבותם כי אמר כל מחשבותם עלי וכל מחשבה היא בלב כנגד זה אמר תתן להם מגנת לב כלומר שברון הלב ואומרו תאלתך להם כלומר ראוי הוא שתאלתך שיש לך והצער שיש לישראל בגלות כי בכל גלות וגלות כ״י בגלות ולכן יותר ראוי הוא שתאלתך ונערך שאתה ית׳ מצטער בגלות יותר ראוי והגון הוא שיהיה להם ולא לך וז״א תאלתך להם וכנגד הזכירה שלעולם היו מזכירים את ישראל בשפתותם לגנאי וכמ״ש שפתי קמי והגיונ׳ עלי כל היום כי לעולם היו מזכירים אות׳ לגנאי על כן היה מתפלל תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה׳ ע״ד כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים וכמ״ש ז״ל כי לא ישאר להם זכר וזכרון אפי׳ בשה כי לא ישאר להם מגמל ועד חמור כדי שלא יזכרו בפיהם ויאמרו זה חמורו של פלוני או זה גמלו של פלוני באופן כי הכל יכרת ולא ישאר להם משתין בקיר שלא ישאו את שמותם על שפתותם והוא כנגד מה שאמר שפתי קמי והגיונם עלי כל היום: והרב מורי זלה״ה כתב שמעת חרפתם וגומר כלומר שמעת את כל חרפתם ה׳ שחרפו אותי ועכ״ז לא נתקררה דעתם אלא עדיין כל מחשבותם עלי כאילו לא הוציאו ממחשבותם דבר לפועל וגדולה מזו כי שפתי קמי והגיונם וגומר כלומר מצד ראות שאפילו כרגע לא יחשו מדבר כי נראה שמליאות השמים וגם כח דבורם לא נתן להם אלא עלי כל היום כלומר בשבילי ולדבר בי כל היום שאינם שותקים אפי׳ כרגע מלדבר ולשחוק עלי כי לא מצאו אחר שישבו בייסוד ומה גם כשהולכים על רגליהם כי אני מנגינתם אלא גם בעת שיסיבה עלמה וגם בעת הקימה עלמה באותם הפתים בעלמם הביטה וראה כי אני מנגינתם:

עֲלָי׃ סב שפתי סִפְוָת קָמַין עֲלַי וְהֶגְיוֹנְהוֹן עֲלַי כָּל יוֹמָא׃ סג שבתם מוֹתְבֵיהוֹן וּזְקִפַּתְהוֹן אִסְתַּכַּל אֲנָא זְמָרְהוֹן׃ סד תשיב תְּתִיב לְהוֹן גְּמוּלָא בִישָׁא יְיָ כְּעוּבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ סה תתן תִּתֵּן לְהוֹן תְּבִירוּת לִבָּא וְשַׁלְהוּבָךְ שַׁלְהֵי לְהוֹן׃ סו תרדוף תִּדְלְקִינוּן בְּרוּגְזָא וּתְשֵׁיצִינוּן

וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ סג שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה ל. ל
אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ סד תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה ל. י
יְדֵיהֶם׃ סה תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃ ל. ל
סו תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃ ל ול׳ ותשמידם. ל

תשיב י׳ וסימן השמר לך פן תשיב את בני שמה. תשיב לו את העבוט. חכמות שרותיה תענגה. ואיך תשיב את פני פחת אחד דמלכים. וחברו דישעיה. אף תשיב צור חרבו. למה תשיב ידך וימינך. כי תשיב אל אל רוחך. אם תשיב משבת רגלך. תשיב להם גמול׃

אבן עזרא

(סג) מנגינתם. כמו נגינתם והמ"ם נוסף: (סד) גמול. בסמוך ובמוכרת שוה: (סה) מגנת. יש אומרים שדגשת הנו"ן נוסף והוא מגזרת מגן צריך על משקל אכילה והנכון בעיני שהוא מן גנון והציל: תאלתך. מגזרת אלה והתי"ו נוסף כמו תאנתה מי ישיבנה: (סו) שמי ה׳. הוא כמו שמיך כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳:

רשי

כאשר עשית ככר: (סה) מגנת לב. שבר לב כמה דאת אמר (הושע יא) אמגנך ישראל (בראשית יד) אשר מגן צריך בידך. ד"א מגנת לב. אוטם הלב צרה ואנחה אשר היא כמגן כנגד לבם. והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נו"ן נופלת בו שהנו"ן ביגון אינה שורש אלא כגון נו"ן של המון מגזרת המו גוים וכגון נו"ן של קלון מגזרת נקלה וכנו"ן של ציון מגזרת ציה וכן נו"ן של שברון מגזרת שבר (וכגון נו"ן של שממון שגעון כ"ל שכ"ל וק"ל): תאלתך. לשון (ישעיה יט) נואלו שרי צוען:

איכה

פירוש הטעמים

(א) **אני** הגבר. יספר המקונן שהוא הגבר מכהו בשבט עברה: (ב) והיה מוליכו בחשך ולא יקוה לאור: (ג) ובכל שעה הופך ידו ומכהו: (ד) ומרוב המכות בלו בשרו ועורו ונשברו עצמותיו: (ה) ואח"כ בנה עליו בנין והקיף ראשו: (ו) והוא יושב בחושך: (ז) ושם גדר בעדו ורגליו בכבל: (ח) ואם יצעק אין צעקתו נשמעת: (ט) ושם גדר בעדו שיהיה נואש והנתיבות שהיה יודע עוה אותם: (י) ועוד רעה אחרת שדוב יבא אליו ובא מדרך לא ידעו: (יא) ויפשחני תרגום ויספק שמואל ופסח. ושומם שכל רואהו ישום וכן שקוץ משומם ובמקום אחר שומם: (יב) ומרחוק הבר יורה עליו חץ: (יג) ובאו החצים בכליותיו שהם נסתרים כחלב: (יד) ושב להיות שחוק: (טו) ותחת לחם ומים מרורים ולענה: (טז) ונשברו שניו באבנים ולא יוכל לאכול ומלא הבר פיו באפר או כטינס אפר כלחם: (יז) כאלו לא ירגיש ונשה הטובה: (יח) ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה: (יט) כי תמיד יזכור ענין שיענה אותו הבר הלענה והרוש והם המרורים מקום לחם: (כ) יש אומרים כי זכור תזכור: (כא) זאת הנחמה אשיב אל לבי כאשר תשוח נפשי: (כב) שאין קץ לחסדי השם: (כג) יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כמו על כל רב ביתו או לשון רבים: (כד) והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים: (כה) ואדע כי טוב יעשה לקוויו: (כו) טוב שיסבול הדורש השם ויחיל וישב דומם לתשועת השם כטעם דום לה׳ והתחולל לו כמו דומו עד הגיענו: (כז) בנעוריו אולי המקונן נער היה כאשר נשבה או יחזיק לב הנערים: (כח) כי נטל שב אל עול האמור למעלה: (כט) יכנע לעפר: (ל) יתן ברצונו: (לא) יש אומרים יזנח כמו ישכח והוא הנכון והראיה ותזנח משלום נפשי: (לב) רק הוגה ורחם: (לג) מלבו לא עלה במחשבתו: (לד) דמה השם יושב שמים ובני אדם אסורים בארץ סגרים במסגר האופן: (לה) להטות הדין בעבור היותו עליון ויעש בדרי מטה רצונו: (לו) אלה הג׳ הפסוקים דבקים וטעם לא ראה כטעם לא היה כי כל יש השם רואהו: (לז) אם כן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה וטעמו לא גזר וכן כי הוא צוה ונבראו: (לח) השם לא יגזור רע או טוב מן המעשים רק הם ברשות אדם: (לט) אם כן למה יתאונן בדבור וכן כמתאוננים והעד וישמע ה׳: (מ) רק יחפש. אדם דרכיו: (מא) יתן לבו דורון בכפיו או יהיה לבו נשוי בכפיו. (מב) יודה ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח: (מג) שמת סוכת אף עלינו ולא נראה אנה נברח ותרדפנו: (מד) דרך משל כאילו הענן יבדיל בין התפלה ובין השם: (מה) טלטול עם מיאוס: (מו) פצו פיהם מלעיגים: (מז) כאשר תפחד הנפש והפחת לפני הגוף מיד יפול והנה באה שואת הנפש ונשבר הגוף בפחת: (מח) דברי המקונן: (מט) תמיד בוכה: (נ) עד שיראה השם פלגי מים שירדו מעיני: (נא) יותר עששה עיני בכי לנפשי מכל בנות עירי שמנהג הנשים לבכות: (נב) וכל זה הבכי בעבור שאני תפוש כצפור: (נג) והושמתי בבור ושמו אבן גדולה על פי הבור או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי: (נד) ואין הבור ריק רק הוא מלא מים: (נה) ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם רק הוא בתחתית: (נו) ואדע כי אתה השם שמעת קולי ואם אני בתחתיות: (נז) ומקדם מצאתיך קרוב בעת שקראתיך: (נח) וכמה פעמים רבת בעדי: (נט) כאשר ראית אתה העוות שיעשו ליקח משפטי: (ס) מה שיש בלבם גם תשמע דבריהם: (סג) בשבתם וקימתם תמיד ינגנו על אידי: (סד) כמעשיהם ששמוני בבור עשה להם: (סה) מגנת לב סתר בלב שלא יראו האלה שתביא להם: (סו) תרדפם באפך כי תשיגם ותשמידם:

איכה

לחם דמעה

(סג) **אי** נמי אומרו אני מנגינתם כלומר כי אני הוא הסיבה שהם שמחים ומנגנים ומזמרים וכמז"ל כל המיצר לישראל נעשה ראש ולכן כיון שאתה ה׳ יודע שכן הוא אמת אין ראוי שתסבול את כל נקמתם ומחשבותם עלי עכ"ל:

(סה) **והר"מ** אלמושנינו ז"ל כתב אמר התן להם מגנת לב וגומר ירצה כנגד הדברים הזרים והרעים אשר דברו נגדי אשר אמרתי שפתי קמי והגיונם עלי וכו׳ אתה כאל עושה פלא תתן להם מגנת לב שיגיע הרע בלבם עד שתאלתך וקללתך הכתובה בתורתך תגיע להם והוא כללו׳ האלות והקללו׳ הכתובו׳ בספר התור׳ וזה אומרו האלהך להם ר"ל מה שאמרתי שתתן להם מגנת לב הוא שתתן תאלתך להם שהוא מלשון אלה וקללה כנז׳ כי מלת תתן נמשכת גם למטה וכאילו אמר תתן להם מגנת לב ותתן האלתך להם שיהיו הקללות הכתובות בתורה כלם בחדא מחתא כאלה אחת תגיע להם:

(סו) **ואמר** תרדוף באף ותשמידם וגו׳. הכונה אולי שהתפלל בהמעשה שיעשה ויפעל בם יהיה באף ובחימה כי בזה האופן ישמיד אותם בהחלט ואם לא יהיה באף ובחימה לא ישמידם בהחלט כי יכמרו רחמיו בזה וירחם עליהם וז"א תרדוף באף ותשמידם כלומר וימשך מזה שודאי תשמידם מתחת השמים כי לא יעלו למעלה באל"כ היה לו לומר תרדוף באף ותשמידם שהוא סוף הגזרה וכה משפטה אך היא הודעה ולא תפלה שיהיה המעשה אשר יפעל בהם החלטי באף וחימה באופן שלא תהיה להם ריוח והצלה: אי נמי בתחלה אמר מה שהיה לו לשעבר וה"א ראית כל נקמתם וכו׳ אמר כי לשעבר כמו שראה הש"ת נקמתם והוא הפועל שהיו פועלים האויבין נגדו וכל מה שהיו מחשבים לפעול נגדו כן שמע לשעבר מה שהיו מחרפים אותו בדבור וז"א שמעת כל חרפתם ולא זו בלבד אלא אף מה שהיו חושבים לדבר היה שומע וז"א כל מחשבותם עלי כי מלת שמעת נמשכת גם למטה וכאילו אמר שמעת מה שהיו מחרפים אותנו וכן שמעת כל מחשבותם לדבר עלי ועכ"א בזה הפסוק כל מחשבותם עלי ובקודם כל מחשבותם לי כי להיות הראשון על המעשה ידבק בו מלת לי שהמעשה היו חושבים לעשות לי אך בדבור אמר שהיו חושבים לדבר עלי ולא ידבק על הדבור לי כנודע ובזה יתיישב על נכון. ואחר שהשלים ספור מה שעבר התחיל לדבר במה שקרה לו בהווה ותפלתו אליו ית׳ עליו וז"א שפתי קמי והגיונם וגו׳ ואחר זה התפלל שאחר שיבים רוע מעלליהם ישיב גמולם להם ולהיות שמלבד הגמול הוא שיהיה לפחות כפלים ממה שקיבל בין ברע בין בטוב ע"ד כי לקחה מיד ה׳ כפלים וגומר אמר שאינו שואל אלא שלפחות ישיב הגמול בכמות מה שעשו ולא יותר עם שהיה ראוי שיהיה יותר בהיותו גמול ולא תחלת מעשה וז"א תשיב להם גמול ה׳ וגומר ר"ל השיב להם גמול מהרע שעשו ועם היותו תשובת גמול יספיק שיהיה כמעשה ידיהם. **ואחר** שהתפלל על השבת הגמול ביאר תואר הגמול באומרו התן להם מגנת לב ר"ל באינו שואל שיעשה להם רע ממש כמו שעשו הם רק שיתן להם שברון לב והיא הקללה שיש להם מעצמם כמ"ש כי גזרת תאלתך לכם ר"ל קללתך ככר היה להם ועמהם היה תמיד ומה שיש להם אני שואל מאתך שתתן להם ולא דבר רק שתחזיק עונשם ושברון לבם כאמור: **ואמנם** כפי דרך ב׳ יתיישבו כל הכתובים בנקל על נכון כי היה מתלונן נגד הש"ת על כחותיו הגשמיות שביארנו ואמר כי בזמן העבר שמע כל חרפת אומה מורשי לבבו וכחותיו שהיו כל מחשבתו להשפיל ולהפיל עצמותו שנרמז במל׳ לי להכניע היקר שהיא השכל לזולל שהוא החומר: **ואמר** שכמו שהשגיח בו לעוזרו נגד כחותיו לשעבר כן יעזור לו עתה על פי הסדר שכתבנו והוא אומרו שפתי קמי והגיונם וגו׳ ירצה ראה אתה ה׳ אלהי אלי כי שפתי קמי והם כחותי כי הם אשר יצדק בהם היותם קמי יען קמים נגדי והם שלי לפי שהם חלק הרכבתי כנודע וע"כ קרא אות׳ קמי ולא אמר שפתי הקמי׳ עלי כמשפט רק אני קמי לרמוז שעל כחותיו ידבר שהם קמים עליו והם שלו כי הם חלק מהרכבתו כנז׳ ואמר שספתיהם והגיונם הם על השכל להכניעו אליהם: **והתפלל** נגדו ית׳ שהגמול שמבקש שישיב להם הוא ממש כמעשה ידיהם כלומר כי כמו שכל ישעם וכל חפצם הוא להכניע השכל אליהם הוא ית׳ יכניע אותם אל השכל בזה יקרא גמול כמעשה ידיהם ממש והוא הדרך הנכון להשגת השלימות וז"א תשיב להם גמול וגומר ר"ל תהיה השבת הגמול מסכי׳ מכל צד למעשה ידיכם והיא ההכנעה אלא שהיה ההפך כאמור: **וביאר** האופן הראוי להעשות כדי שתמשך ההכנעה מהם אל השכל שיהיה גמול כמעשה ידיהם ואמר שזה ימשך ויתחייב במה שיעליב הש"ת אל הכחות הגשמיות כי העלבון הוא סבת ההכנעה וכמו שנתבאר בספר המדות וז"א תתן להם מגנת לב ר"ל תתן להם לכחות הגשמיות הנזכר שברון לב כי זה יהיה סבה שיכנעו אל השכל ויהיה לפי זה קללתך לתועלת׳ כי במה שתתן להם מגנת לב וזהו תאלתך יגיע לך מזה תועלת רב בשיכנעו אל השכל ותמצא שתאלתך היא להם ר"ל

להגאתם

ד א אֵיכָה֙ יוּעַ֣ם זָהָ֔ב יִשְׁנֶ֖א הַכֶּ֣תֶם הַטּ֑וֹב י״ז. ל׳ תִּשְׁתַּפֵּ֙כְנָה֙ אַבְנֵי־קֹ֔דֶשׁ בְּרֹ֖אשׁ כָּל־חוּצֽוֹת׃ ב בְּנֵ֤י ל׳. נ״ס צִיּוֹן֙ הַיְקָרִ֔ים הַמְסֻלָּאִ֖ים בַּפָּ֑ז אֵיכָ֤ה נֶחְשְׁבוּ֙ לְנִבְלֵי־ ל׳. י״ז

מִתְחוֹת שְׁמֵי מְרוֹמָא דַיָי׃ ד א איכה אֵיכְדֵין (כְּהָה) עֲמָא דְהַב בֵּית מוּקְדְשָׁא אִשְׁתַּנֵּי זִיו פַּלְטִין בְּחִיר מִשְׁתַּדְיָין מַרְגְּלָאוָן קַדִּישִׁין בְּרֵישׁ כָּל מְחוֹזִין׃ ב בני בְּנֵי צִיּוֹן יַקִּירִין דִמְתִילִין אִיקוּנֵיהוֹן לִדְהַב טָב הֵיכְדֵין הֲווֹ עַמְמִין כְּסָאֲבִין מָחֲתִין יַתְהוֹן מִלְקָבֵל (ס״א בְּלִיקְבֵל) עַרְסֵיהוֹן וּמִסְתַּכְּלִין בְּהוֹן בְּגִין דִילְדוּן נְשֵׁיהוֹן בְּנִין שַׁפִּירָא כְּשׁוּפְרֵיהוֹן ואתחשבו

תולדות אהרן בני ציון היקרים. גטין נח (הוריות מח): לנבלי חרש. עקידה שער סג:

רשי

(א) **איכה** יועם זהב. קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים (ד"ה ב יט) הלא היא כתובה על ספר הקינות ועמה חיבר בתוך הקינה את שאר בני ציון: יועם. יכהה כמו דאת מתרגם כהה עמיא: זהב. מראית פנים המאהיב כזהב: ישנא. ישתנה ממראיתו: הכתם. קבולת כלי נוי הזהב שהם לעדי קרוי כתם: אבני קדש. בנים המאירים כאבנים טובות ומ"א כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל חץ וחץ שנעצו בו היה ירמיהו קוברו במקומה ועליה הוא קורא תשתפכנה אבני קדש: (ב) המסולאים בפז. המהוללים והנערכים כפז הרואה אותם אמר ראו תוארם של אלו כמראות פז וכן (איוב כח) לא תסולה בכתם אופיר (שם) בכתם טהור לא תסולה (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות לשון הילול וערך הן: לנבלי חרש. כדי חרש שנותנים בהם יין כגון נבלי

אבן עזרא

(א) **איכה** יועם. יש אומרים יועם כמו חשך תרגום והנה כהה הנגע עמיא מכתשא והישר בעיני כמו לא עממוהו ומשקלו לחם יודק: ישנא. מגזרת שנים: (ב) אל"ף המסולאים. תחת ה"א השורש כי הה"א הנעלם לא

לחם דמעה

להנאתם ולטובתם כי מלת להם כפי דרך רז"ל הוא כאלו אמר להנאתם ולטובתם ע"ד שדרשו בפסוק לך לך על מלת לך וכו' ויאמר איך קללתו ית' הוא לתועלתם והוא טעם נכון ונודע והוא כי כל העונש הנמשך מאתו ית' אינו רק בעה"ז ונמצאים נקיים מכל חטא לעולם הבא כי כשזה קם זה נופל וז"א תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה' ירצה כשתרדוף באף נגד הכחות הגשמיות לא תשמיד אותם בהחלט רק מתחת שמי ה' שלא יהיה להם הצלחה בעה"ז ובזה התכשר ההצלחה אמיתית והנצחית לעה"ב אשר על זאת יתפלל כל חסיד השמח בייסורין ועשה פרי למעלה לאור באור החיים הנצחיים עכ"ל:

(א) **אפשר** שהתנבא על העניות אשר יבא לבני ישראל בגלות הזה עד שתכלה פרוטה מן הכיס ויכלה כל זהב שהיה להם וכל כתם הטוב באופן שלא יהיה להם אפילו פרוטה לקנות פת לחם לאכול אבל ימותו אבות ובנים ברעב בראש כל חוצות וזהו שהיה מקונן ואומר איכה יועם זהב כלומר שיבא זמן שיועם ויחשך הזהב שלא יהיה אפילו זהוב א' בכיס בר ישראל וכן ישנה הכתם הטוב ובמקום הכתם הטוב שהיה להם עד עתה יבא זמן שישנו ואולי לא יהיה להם אפילו פרוטה בחילופה כי יגיעו לדלי דלות עד שימותו ברעב בראש כל חוצות ויובן מ"ש תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות עם מ"ש ז"ל במס"ה ויקח מאבני המקום וכו' שרמז לאבות ובנים ויובן כונתם כי מלת אבן נגזרת מאב יבן וכן רמז בכאן באומרו תשתפכנה אבני קדש והכונה אבות ובנים יחדו המלו וז"א אבני קדש כי ישראל נקראו קדש כד"א קדש ישראל וכו' והכונה כי האבות והבנים מחמת הרעב ימותו ותשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות למצוא טרף לנפשם ושם ימותו וכל זה מסבת עניותם ומהעדר הזהב וע"כ היה מקונן ואומר איכה יועם זהב: א"נ אמר איכה יועם זהב לפי שאמר לעיל אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים ואז"ל שהיו מודדים אותם בטפחים ובכל שנה היו נותנים מה שהיה גדל משנה לשנה כ"כ זהב לצדקה ועל אלו היה בוכה המקונן ואומר איכה יחשך ויועם הזהב ההוא שהיו נותנים על אותם עוללי טפוחים וישנה הכתם הטוב ההוא שהוא הזהב שלא יועיל להם ויחשך כי העוללים עצמם יוכלו נבלתם בראש כל חוצות וז"ש תשתפכנה אבני קדש שהם אותם עוללי טפוחים יהיו נשפכים בראש כל חוצות: א"נ היה אומר בזה המקונן תקנה לרעה העתידה לבא עליהם שהוא היה רואה מדת הדין מתוחה על ישראל וידוע כי הזהב הוא מתואר למדת הדין הלא תדעו איכה יועם ויחשך הזהב והדין מתקפו כי הצדיקים הם סבה לבטל ולהמתיק גזרת המדת הדין וגם אם לא יוכלו לבטלו ושיועם לגמרי לפחות לזה יועילו שישנה הכתם הטוב כלומר שאם עד עתה היה טוב מוחלט ורחמים פשוטים עתה לצדקתם מועיל לזה שלא יתבטל הטוב לגמרי ויבא רע בחילופו אבל יהיה שישנה מעט הכתם הטוב שהיה עד עתה ישנה מעט ממה שהיה אבל לעולם יקרא טוב אלא שיהיה טוב משונה מן הטוב שהיה עד עתה איכה יוכלו לעשות או זה או זה במה שכל החכמים לא ישבו בבתיהם שוקדים על למודם אלא יחזרו משער לשער בשווקים וברחובות להוכיח את הרבים ולהחזירם למוטב וזהו שאמר תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות שהם החכמים המוכיחים בעם ודברי תוכחותם צריך שתשתפכנה בראש כל חוצה להחזיר את הרבים למוטב וסעד לזה אמר דוד המלך עליו השלום ואתהלכה ברחבה כי וגו' כלומר ברחובות קריה כאשר פקודיך דרשתי להחזיר את הרבים לטובה והייתי הולך ברחבה בראש כל חוצות: א"נ לפי שהיה רואה הנביא כי לפי פשעי בני ישראל בזמן ההוא היו ראוים לכליה והנו רואים שלא עשה בהם כליה והיה אומר הנביא טענה לזה וז"ש שלא ידעת איכה יועם זהב בני ישראל היקרים המשולים לזהב איכה היו כגחלים עוממות שלא חשכו מאורן מכל וכל אלא יועם לבד כגחלים עוממות ונשתנה מעט הכתם הטוב שהם ישראל ולא נעשה בהם כליה הטעם מפני ששפך ה' את חמתו על העצים והאבנים וז"ש תשתפכנה אבני קדש שהם אבני המקדש בראש כל חוצות שופך חמתו באבני קדש ולכן לא עשה בהם כלה שאם לא היה שופך חמתו באבנים לא היה נשאר מכל ישראל שריד ופליט: א"נ אמר איכה יועם זהב על איכה נחשך ונחרב וזהב אמר על ב"ה ראשון וישנא הכתם הטוב אמר על חרבן בית שני ויהיה לשון ישנה לפי ערך זה שינוי גמור ולכן בראשון נקט יועם שלא היה אלא ע' שנה שגלו לבבל אבל חרבן בית שני נקט לשון שנוי ישנה הכתם הטוב שהיה גלות ארוך ובזה החרבן השני היה עוד שתשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות שהרג טורנוס רופוס הרשע את ההיכל ושפך אבני ההיכל בחוצות וכענין שנאמר בו ערו ערו עד היסוד בה:

(ג) **ואמר** בני ציון היקרים וגו'. אמר ג' דברים שהיה בהם שלא היו ראויים לרעה זאת כפי הטבע א' שהיו בני ציון שהיה משכן ומושב אל השכינה וכמו שהיו הם בוטחים בזה ואומרים היכל ה' וכו' כי קדושת המקום והשכינה שהיתה שורה שם היה ראוי להיות להם למגן שלא יבוא צר ואויב בשערי ציון או ירושלים ועוד היה בהם שהיו חכמים גדולים וז"ש היקרים כי החכמה נקראת יקר וכמו שארז"ל וידוע כי עצה וגבורה למלחמה וכיון שהיו החכמים הוה ראוי שלא יפלו במלחמה וגם היו עשירים בתכלית העושר וזהו המסולאים בפז וא"כ איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר. ושמעתי מהחכם החסיד כמהר"ר משה קורדואירו זלה"ה כי כל שאר הכלים אף אחר שבירתם הם שוב ככף שאם הם מתכות יכולים עוד לחזור לעשותם כלים וכן כלי עץ הם מועילים לשפות להצית בהם את האור וכן כל הכלים לבד כלי חרש שאחר שהם נשברים אין בהם שום תועלת נמצא שאין בהם רבת אלא מעשה ידי יוצר בעושה אותם כלי אבל אחר שבירתם אינם מועילים השברים לכלום וזהו שאמר איכה נחשבו לנבלי חרש שאין בהם עוד אלא מעשה ידי יוצר: ואני אומר איכה נחשבו לנבלי חרש בעת שיוצאים מיד היוצר שעדיין לא נגמרה מלאכתם כי עדיין צריך הולכה לכבשן ושרפה וכל עוד שלא הוליכן לכבשן אין כלי חרש מועילים לכלום כי אם יעשו בהם שום שימוש מיד ישברו כי עדיין הם לחים וז"ש איכה נחשבו לנבלי חרש כשאין בהם אלא מעשה ידי היוצר שאינם מועילים כלום עד אחר הולכה לכבשן: א"נ אמר בני ציון היקרים שמסיבה רוה"ק על אשר אמר ושאל תהלה איכה יועם זהב וכו' והסיבה רוה"ק להם אמרו לי אתם איכה נחשבו זה הא כה הוא כנגד האיכה יועם שאמר הנביא ושאל שאלתו בל' איכה יועם ורוה"ק השיבתו נמי בל' איכה ואמר אמור נא אלי איכה בני ציון שהם המון העם והיקרים שהם שבעם והראשים שהם שועי יהודה וכן המסולאים בפז שהם העשירים איכה כולם יחד נחשבו לנבלי חרש הלכו אחרי תאות הגוף שהוא במקום שימוש כלי חרש כי במקום שהיה להם לזכך את גופם וחומרם כזכוכית לבנה אדרבא טמאו את גופם ושעבו את חומרם ונחשבו לנבלי חרש ולא אמר לכלי חרש לפי שנבלי הוא מל' נבלי יין והכי תרגם המתרגם שנחשבו לנבלי יין שהם גבורים לשתות יין ואנשי חיל למסוך שכר ועכ"ז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר: ואפשר שאמר מעשה ידי יוצר כלומר בהיותם מעשה ידי יוצר בראשית מעשה ידיו להתפאר והיה להם להשתדל להשלים נפשותם והם לא הלכו אלא אחרי החומר ונחשבו לנבלי חרש: א"נ אמר איכה יועם זהב הכונה שהיה מקונן על חכמים רבים אשר נשפך דמם כמים כסביבות ירושלים כר"ע וחבריו י' הרוגי מלוכה בהיות כי היו בקיאים בכל חכמה בדינין בדרש ובכל דיני גמרא מלבד שהיו חכמים גדולים בחכמת הקבלה ובסודות התורה כי מצינו שר"ע היה דורש כתרי אותיות מה שלא נשמע שום אדם השיג בסודות הללו ועל החלק שהיה בהם בפשט שגם כן נשארו חכמים גדולים בדורו ויודעים על החלק הזה אמר איכה יועם זהב כי התורה נקראת זהב כענין לא יערכנה זהב וזו החכמה תשכח בלבד לפי שיש אחרים יודעים כמותם ומ"מ היתה תורה לא יותר בהיותם גם אלו העשרה זקנים לומדים בה וכענין אותו תלמיד שנפטר וראו אשה חוגרת שק ולבושה בגדי אלמנות ואמרה שאמה מס' חגיגה על שהיה התלמיד ההוא תמיד עוסק במס' חגיגה והכי נמי כודאי שהתורה לבשה בגדי אלמנות על הי' ישישים כי הם היו בעלי התורה באמת אבל הכתם הטוב שהוא חכמת הזוהר וסודות כתרי התורה שלא נשאר בעולם יודעים ומבינים בה כר"ע וחבריו חלק זאת התורה שהוא כתם טוב באמת לא לבד יועם ולא לבד תשכח תורה מעט אלא תשנה לבושיה מכל וכל ותהיה חוגרת שק עליהם וז"ש ישנה הכתם הטוב ותלבש בגדי אלמנות מכף רגל ועד ראש מעתה ועד עולם כאשה אלמנה ועזובת רוח על אשר עד עתה תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות כי בהיותם אותם החכמים חיים היו כל היודעים נשפעים מהם ולומדים בחכמה היא ובכל מקום ובכל שנה ושנה בארץ היו לומדים בחכמת רזי תורה כי היו מלמדים את כולם והיו שופכים אבני קדש שהם הסודות שהיו מתגלין אליהם היו נשפכות בראש כל חוצות והכל היו יודעים בחכמה היא ויודעים בה ומעתה מה תהא עליהם כי בהפסק המקורות יפסקו ג"כ היאורים הקטנים שהיו מושכים מים מן המעינות הגדולות והכונה לשאול איכה באה על ישראל רעה גדולה כזאת שנסתלקו חכמים גדולים מבינינו כאלה והתשובה על זה בני ציון היקרים המסולאים וכו' איכה נחשבו לנבלי חרש לא שנו לנפשותם אלא הלכו אחר תענוגי הגופות שהם נבלי חרש והלכו אחרי שרירות לבם הרע וכדאמרן לעיל: א"נ אפשר שיאמר עם מה ששמעתי ממהר"ר די קוריאל זלה"ה על מש"ה כל הזהב העשוי למלאכה וכו' שהרצון בו כי כל הדברים שנבראו בעולם לא נבראו אלא בשביל שהיה צורך באותו דבר לצורך גבוה ובשביל אותו הדבר הטוב אשר יעשה מאותו מין בשביל זה נעשה ונברא כל אותו המין וכן זה הענין בעצמו רמז הכתוב באומרו כל הזהב העשוי למלאכה וכו' כלו' כל הזהב שבעולם שנברא ונעשה בעולם לא נעשה אלא בשביל הזהב שהוצרך למלאכת הקדש אם למנורה ולשאר כל כלי הזהב שבמקדש וכל הזהב העשוי בעולם לא נברא אלא בשביל הזהב העשוי למלאכה: ועפ"ז אפשר שזו היתה כוונת המקונן שהיה מקונן על כל הזהב שבעולם שיועם ויחשך כי בהתבטל הסבה אשר בשבילה נברא נמצא שבזה יועם ויחשך בהיקוהו וישתנה צורתו וז"ש איכה יבא זמן שיועם ויחשך הזהב וישתנה צורתו וז"ש ישנה הכתם הטוב וזה יבא לסבה שתשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות והם אבני המקדש כשיחרב ותשתפכנה אבניו בראש כל חוצות ואז יועם כל הזהב שבעולם לפי שאז יתבטלו כל כלי הזהב שבמקדש וכיון שכל הזהב שבעולם לא נברא אלא בשביל הצריך למקדש בהתבטל המקדש ויהרסו אבני קדש בראש כל חוצות אז יועם כל זהב וישנה הכתם הטוב: והר"מ אלמושנינו ז"ל כ' היותר נכון אצלי היה שבשני הכתובים הללו הם משל ונמשל אל ארבעה מדרגות אשר יוכללו כל אישי האומה ישראלית בהם והם הכהנים

איכה ד

ואתחשבו לגינין דחסף עובדי ידי פחרא: ג גם אף בנתא דישראל מפנקתא לבני עממיא דמן לחורמנא תלען תדיהן ורבי כנישתא דעמי מסירין לאכזראין ואמהון ספדן עליהון כנעמיא במדברא: ד דבק אדביק לשן עולימא למוריגיה בצחותא טליא תבעו לחמא מושיט לית להון: ה האכלים דהוו רגילין למיכל תפנוקין אשתממו במחוזין דאתרביאו על צבע זהרין גפיפו

תנים קרי

כתיב תרתין וקרי' חד

ב' חד חסר וחד מ"ל

ל' וחסר. ב'

חֶרֶשׂ מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר׃ ג גַּם־תַּנִּין חָלְצוּ שַׁד הֵינִיקוּ גּוּרֵיהֶן בַּת־עַמִּי לְאַכְזָר כַּי־עֵנִים בַּמִּדְבָּר׃ ד דָּבַק לְשׁוֹן יוֹנֵק אֶל־חִכּוֹ בַּצָּמָא עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם פֹּרֵשׂ אֵין לָהֶם׃ ה הָאֹכְלִים לְמַעֲדַנִּים נָשַׁמּוּ בַּחוּצוֹת הָאֱמֻנִים עֲלֵי תוֹלָע חִבְּקוּ אַשְׁפַּתּוֹת׃

תנין תנים קרי חלצו שד והוא חד מן ז' כתיב נו"ן ולא קריין וסימן נמסר בשמואל ב' סימן כ"א: למעדנים ל' האכלים למעדנים וא' מעדנים ויתן מעדנים לנפשך. מועדה ל' והשבתי כל משושה חגה. למעדה ל' ושמרת את החקה הזאת:

תולדות אהרן בת עמי לאכזר. תולע סד:

אבן עזרא

לא ימלא בתוך המלה: (ג) חלצו. כמו וחלצה נעלו. יש לשון זכר ונקבה: (ד) פורש. כמו פרוש לרעב והוא פת לחם פתותה: (ה) האוכלים. שיתעדנו.

תולע

רשי

נבלי יין (ירמיה כח) ונבליהם ינפצו: (ג) גם תנין. אף על פי שאכזרי הוא חולצו שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן: בת עמי לאכזר. רואים את בניהם צועקים ללחם ואין פורש להם שחייהם קודמים להם לחיי בניהם מחמת הרעב: (ה) האמונים עלי תולע. על בגדי צבעונין: האמונים. לשון (אסתר ב) ויהי אומן את הדסה: אשפתות. אשפות

לחם דמעה

לויים וישראלים ונביאים אשר בכללם החכמים כי אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר והנה הנביא מקונן על כל החלקים האלה אלא בדרך משל נפלא וכל יללתו ובכייתו היתה כי החלק היותר שלם היה יותר נשחת ומכתו יותר רעה: והתחיל מן החלק הפחות אל היותר משובח והנה על החלק הראשון והם רוב עם בני ישראל אמר איכה יועם זהב והוא כי האומה הישראלית נמשלה בין אוה"ע לזהב עם שאר המתכות כי כולם משתנים ונפסדים והזהב לא יכלה ולא יפסד לעולם וכמאמר הנביא בשם השי"ת אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם כו' ועכ"א שאיך יתכן שהחלק אשר נמשל לזהב יועם וישנה גוונו כי גוון הזהב לא ישתנה לעולם אף אם יעמוד תחת הקרקע זמן רב לאין תכלית: ועל החלק הב' והם הלוים שהם מדרגה אחת יותר מהישראלים אשר ע"כ נמשלו לכתם טוב שהוא הזהב המובחר מדרגה אחת יתירה יותר על הזהב אמר שאלה שהיו מדרגה א' יותר מהזהב והוא יותר מזוקק ובלתי אפשרי הפסד איך יתכן שזה ישונה בהחלט שהוא יותר רע מזה כי יועם הוא חסרת הגוון וישנה הוא שנוי בעצמות והתלונה היתה שאפילו הזהב לא יזוייף בו חסרת הגוון כ"ש הכתם שלא יזוייף בו שישונה אשר ע"כ התמיהה מהשינוי הטוב בכתם היא תמיהה חזקה. ועל החלק הג' והם הכהנים שהם מדרגה א' יותר מהלוים שהם במדרגת אבני קדש שהם מדרגה א' יותר מהכתם הטוב בערך וביוקר והם נבדלים הבדל גמור מהראשונים בנושאם כמו שהם הכהנים נבדלים משאר העם ועל אלה אמר שאיך יתכן שעם היותם יותר חשובים מהזהב והכתם אופיר שיגיע להם הפסד יותר מהראשונים כי בראשונים אמר שיועם וישונה אך לא יתהפך ויושלך בראש כל חוצות אך אלה אבני קדש בהיותם במדרגה יותר עליונה מהראשונים היתכן שתשתפכנה בראש כל חוצות כדבר בזוי מאד שהיא מדרגה יותר מהשינוי הנז': ועל החלק הד' אמר בני ציון היקרים ירצה השלמים במעלת התורה והנבואה כי מציון וכו' היתכן שאותם שהם בני ציון היקרים מאד מכל הקודמים שהם מיוחד מן המיוחד' איך אפשר ואיך יתכן שתהיה מדרגת הרע בהם יותר מכל הקודמים בהיותם הם יותר יקרים וחשובים מהם כי הראשונים היותר רע באו בהם הוא העדר החשיבות שנשפכו בראש כל חוצות אך אלה נחשבו לנבלי חרש שהוא ההפך ממה שהיו מן הקצה אל הקצה שבהיותם יקרי הערך הם פחותי הערך כנבלי חרש ובם הכלים שנותנים בהם יין כמו נבלי יין ונבליהם ינפצו כו' שהם קלי ההפסד וההשחתה כמו שהם כלי חרש שהם מוכנים אל ההפסד והשבירה וז"א בני ציון היקרים המסולאים בפז ר"ל שהיו יקרי הערך למעלה מכל הדברים היקרים בקצה האחרון ולמעלה מאבנים יקרות ועז"א היקרים והיו חזקי הקיום בלתי מוכנים אל ההפסד כמו שהיא הזהב מופז ועז"א המסולאים בפז כלומר שהם מהוללים יחד עם הפז שבכל מה שיהולל הפז והוא הקיום והעמידה יהוללו הם וז"א המסולאים בפז איך באו מן הקצה אל הקצה ההפכי שנחשבו לנבלי חרש שהם בזול מאד וקלי ההפסד ומוכנים אליו והיא הפך מאי דסליק מיניה שמתחת היותם מסולאים בפז וקיימים הם קלי ההפסד כנבלי חרש והם ממדרגה פחותה להיותם מעשה ידי יוצר אשר יעשה בנקל חלק רב מהם והוא הפך הקודם שאמר בני ציון היקרים שהם יקרי הערך כו' ובזה יתיישבו הב' כתובים בדקדוק מסכים אל האמת מכל צד כי כן עשה האויב נקייה יותר עלומה ביותר שלמים כפי מדרגה שלימות כי לעם הארץ והם הישראלים לא הרג אותם כלה הניח רבים מהם כי עשה חשבון מהם ובלוי' שהם יותר מובחרים הבדיל להורגם כולם כפי אשר [illegible] והכהן והנביא לא נתקררה דעתו בהריגתו אלא שהי' הורג אות' בתוך מקדש ה' וכמ"ש הנביא בסדר הב' אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כו' עכ"ל:

(ג) **הנה** למעלה אמרנו שרוח הקודש השיבה על מ"ש איכה יועם זהב שהשיבה היא איכה גם הם נחשבו לנבלי חרש כי הלכו אחרי תאות הגוף שהוא כלי חרש ופירש הדבר עוד ואמר גם תנין חלצו שד כלומר גם תנין חלצו וגלו השד שלהם כלומר דבקו לצד הטומאה ואל נחש הקדמוני שהוא סמאל וכל סיעתו חלצו שד והניקו אותו במעשיהם הרעים להגבירו בעולם והניקו גוריהן שהם כל כחות הטומאה באופן שנדבק בת עמי לאכזר שהוא סמאל שהוא צד הטומאה נדבקו בו כיענים שנדבקו וישבו שם במדבר ועוד עשו שמי שהיה יודע דברי תורה לא היה רוצה ללמדה לאחרים וז"ש דבק לשון יונק שהוא התלמיד שהיה רוצה לינק וללמוד דבק לשונו אל חכו בצמא שאין מי שירצה ללמדו תורה כי אין מים אלא תורה ואם העוללים שהם התלמידים שאלו לחם להמה של תורה כד"א לכו לחמו בלחמי אין מי שיתן להם וז"ש פורש אין להם אין מי שיפרש להם. ועוד שהיו עושים כל ימיהם כחגים והיו כל ימיהם עושים משתה ושמחה וז"ש האוכלים למעדנים ורודפים אחר האכילה ואחר התאוות הגופניות ולזה נשמו בחוצות ועל שהיו לובשים תולע ורקמה והיו מתגאים בלבושיהם כענין ותפשהו בבגדו וז"ש האמונים עלי תולע ולכן בגלל זה חבקו אשפתות: אי נמי אמר גם תנין חלצו שד כו'. הכונה כי עד עתה ספר ברע אשר מלא את האנשים בני ציון היקרים עתה סיפר הרע אשר הגיע לבנות ציון והוא כי הנשים אשר בציון המניקות היו האויבים מכריחים אותנה שיהיו מניקות את בניהם של האויבים אשר האויב כינה עתה אותו לתנין כי אין לך תנין כמוהו שנשך והמית את ישראל וז"ש גם תנין חלצו שד כלומר גם לתנין והוא האויב חלצו והוציאו השדים להניק גוריהן וז"א חלצו שד הניקו גוריהן ואמר בת עמי לאכזר כי מן הראוי היה כי כיון שהם מניקות היו את בניהן היה מן הראוי א"כ שאותם הבנים שהניקו שירחמו עליהן כי כמעט הן הנה היו במקום אמותם כיון שחלצו שד להם והניקום ועכ"ז לא היו מרחמים עליהם כלל אלא עשו עצמם כאלו לא ידעום וז"א בת עמי לאכזר והיו אכזרים עמהם ואומרו כיענים במדבר אפשר שהכונה כי אפילו הבעלי חיים ובפרט הבייתים אפשר שהבן יכיר את אמו ויש לו אהבה קצת עמה לפי שנתגדל עמה בבית אמנם היענים אשר מקום מושבם הוא במדבר ותכף כשגדל הוא פורש מאמו זה הופך פניו למזרח וזה הופך פניו למערב למצא טרף לנפשם ואין עוד לבן שום היכר עם אמו ואומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וז"ש בת עמי אף אם הניקו גוריהן לא בשביל זה היה לשום א' מאותם הבנים אהבה כלל עם מניקתו אלא בת עמי היתה מסורה לאכזר ולא הכירו מה שיינקו מהם כיענים במדבר שאין שום קירוב ואהבה לבן עם אמו כי הם מתפשטים במדבר למצוא טרף לנפשם ואין עוד היכר לבן עם אמו ולא הוא אמה כי היענים הם יש להם תכלית האכזריות אלו עם אלו זהו ואומרו כיענים במדבר הוא פשוט כפשוטו:

(ד) **ואומרו** דבק לשון יונק אל חכו בצמא הוא מקושר עם האמור כי כיון שהניקו גוריהן של האויבים לסבה זו לא היו יכולים להניק את בניהם היהודים באופן שדבק לשון יונק היהודי אל חכו בצמא ואמר עוללים שאלו לחם פורש אין להם כי גם אם היה לאשה בן עולל ואינו יונק כי כבר לא היה יונק ולפחות לאלו היה הראוי שירחמו האויבים עליהם לפרוס להם פת לחם חלף ושכר מה שהיו אמותם מניקים את בניהם ועכ"ז עוללים שאלו לחם ופירש אין להם והיו מניחים אותם שימותו ברעב: ועם דרך זה אפשר שנפרש מ"ש חלצו חליצה והסרה כלומר גם הנין כל אחד מהתנינים והם האויבים כולם חלצו שד מהיונק היהודי והסירו ממנו השד של אמו שלא יינק עוד והניקו גוריהן במקום בני היהודים ולא היה להם רחמנות על היונק היהודי אם ימות כי בת עמי נמסר לאכזר כיענים במדבר:

(ה) **וספר** מגודל הרעב ואמר האוכלים למעדנים לא אמר האוכלים מעדנים לרמוז כי כל כך היו מלאי' כל טוב עד שכאשר היו אוכלי' המאכלי' המטובי' לא היה בשביל שהם היו רעבים וכשהיו אוכלים המעדנים היה אגב אורחא כי היו אוכלים להשביע את נפשם וגם היו מתעדנים באותם המעדנים אמנם גם אחר שהיו שבעים ואין להם תאוה לאכול עם כל זה היו אוכלים בשביל היותם מעדני' וזהו למ"ד של למעדנים כלו' בשביל איכות המעדנים שהיו כל כך חשובים בשביל זה היו אוכלים אותם לתוספת עידון לא מצד רעבון ועתה בעונות לסבת גודל הרעב נשמו בחוצות והאמונים עלי תולע ורקמה עתה מגודל הרעב נפלו מתים באשפה וחבקו אשפתות: או אפשר שהיו הולכים אל האשפה לבקש בתוך האשפה אולי ימצאו בתוך האשפה גרעיני חטים או שעורים או פירורי פת לחם ממה שמכניסים מן הבית ומשליכים באשפה והם היו הולכים לבקש באשפה ומחבקים את האשפה בזרועותיהם להפכה מצד לצד מלמעלה למטה לחפש אותה כדאמרן: ואומרו עוללים שאלו לחם אפשר שכיון כי עוללים רבים שאלו בין כולם שיתנו לכולם לחם שלם כי הלואי שיספיק להשיב את נפשם והאויבים לא מבעיא שלחם שלם לא נתנו להם אבל אפי' לפרוס פרוסה אחת לכולם אין להם וז"א פורש אין להם: ור"ם אלמושנינו ז"ל כתב קרוב לפירוש רש"י ז"ל. ז"ל גם תנין וכו' הנה הפליג על האכזריות האומה ישראלית כל מה שאפשר ואמר שעם היות שידוע ומפורסם היות התנין מהב"ח האכזריים שאפשר הנה עכ"ז אצל גוריהם הם רחמנים ויגיע רחמנותם עד שאף שגוריהם אינם נמצאים אל הדד ואינם מתאוים אליו הנה הן כשיראו את בניהן מרחוק חולצים השדים מנרתק' והם כדמות כיס אשר השדים בתוכו וכשיראו בניהן מרחוק כדי שיתפתו ויתאוו אל היניקה מהם מוציאים השד מהכיס כי אם היתה מכוסה היה חוזר הגור ולא היה יונק יען לא היה נמצא אל החלב כי כשהוא [illegible]

ו וַיִּגְדַּל֙ עֲוֺ֣ן בַּת־עַמִּ֔י מֵֽחַטַּ֖את סְדֹ֑ם הַֽהֲפוּכָ֣ה׃ ג׳ ול׳ בסופם קִקְלָאתָן׃ ו ויגדל וּסְגִיאַת חוֹבַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי מִן חוֹבַת סְדוֹם דְּאִתְהַפְכַת כְּשַׁעְתָּא וְלָא שְׁרִיאוּ בַהּ נְבִיַּיָא לְאִתְנַבָּאָה לְאַהְדָרוּתַהּ

תולדות אהרן ויגדל עון. סנהדרין קד:

רשי

אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ : (ו) ויגדל עון וגומו . פורענותם מוכיח עליהם שגדול עונם משל סדום : ההפוכה כמו רגע . שהרי סדום לא נמשכה

אבן עזרא

תולע . כתולעת שני : (ו) חלו . מלשון חיל ואחרים אמרו כמו על ראש רשעים יחול

לחם דמעה

בא במרוצה ואין המשל על הפעם ההיא רק כשבא בנחת ואמו חולבת השד כדי שישתוקק אל החלב והנה זה התנין עם כל אכזריותו הוא עושה כן ובת עמי עם היותם רחמנים בני רחמנים הוא אכזר בערך אל התנין ונמצא שעם היות התנין אכזר הוא רחמן בערך בת עמי והגיע בת עמי למדרגת אכזריות היענים במדבר שאין למעלה ממנו והוא הפך התנין שהיענים מניחין גוריהן מתים בצמא ואינם מניקים אותם ובאה מלת גם להפליג על אכזריות בת עמי וכאילו אמר גם התנין עם היותו אכזר מאד עם כ"ז הם מעצמם חלצו שד קודם שיתקרבו להם גוריהן ובכן הן היניקו גוריהן ולא באו גוריהן לינק וז"א היניקו גוריהן כלומר שיתואר הפועל אל התנינין שהן היניקו גוריהן ונמצא לפי זה שבת עמי הוא לאכזר בערכ' והם רחמנים בערך בת עמי כי הגיע אכזריות בת עמי לאכזריות היענים במדבר כמדובר וז"א בת עמי לאכזר ר"ל בערך אל התנין עם היותו אכזר היתה בת עמי לאכזר בערכו כמו היענים במדבר בערך אל התנין כאמור : **וביאר** איך בת עמי היו אכזריים בערך אל התנין כנז' ושהגיעו למדרגת אכזריות היענים כאומרו דבק לשון יונק אל חכו בצמא כו' ירצה הנה בת עמי עשו הפך התנין כי התנין עם היות גוריהן בלתי משתוקקים אל החלב הם יחלצו שד כדי שישתוקקו אליו ובת עמי היה להפך כי עם היותם משתוקקים אל החלב שדבק לשון יונק אל חכו בצמא והיה משתוקק בחוזק אל החלב לרוות צמאו כי היונק אינו אוכל רק שותה החלב וכן העוללים שהם יותר גדולים מהיונק שאלו לחם ועם היות שהיונק היה צמא לחלב והעוללים היו שואלים בפה הלחם ולא נמצא פורש להם כלל לא לעולל ולא ליונק הפך ממש מן התנין כי אלה היו תובעים ומשתוקקים אל החלב ואל הלחם ולא היו פורשים להם עם שהיה נמצא עמם לחם וחלב כי כן משמע לשון פורש כי לא אמר רק הפריש' ללחם שהי' האכזריות כ"כ עד שעם היות שהיה נמצא אצלם חלב ולחם לא היו פושטין ופורשין להם עם היותם משתוקקים אליהם ומתים ברעב כאמור : **אמר עוד** האוכלים למעדנים וכו' האמונים עלי תולע וכו' . אמר שבני ציון היקרים נהפכו ממה שהיו מן הקצה אל הקצה ויד האויב היה בם ורדף אחריהם להנקם מהם ויאכלו אותם בכל פה כאמור עד שהגיע מדרגתם שהמפונקים שהיו אוכלים למעדנים כלומר שלא היו אוכלים כל מאכל אשר יאכל איך שיזדמן רק למאכלים מעודנים הנה אלה באו מן הקצה אל הקצה והגיע מדרגתם שהיו סובבים בחוצות בשוקים וברחובות למצא איזה עצם בשר או קליפות פירות שמשליכים אותו החוצה אל הכלבים והם היו מבקשים אותו לאכול והוא מאכל מאוס מאד הפך מה שהיו אוכלים קודם למעדנים ואפילו אותו המאכל המאוס בחוצות לא מצאו אותו ונשמו שם בחוצות ברעב וז"א נשמו בחוצות וכן המפונקים בכסותם שלא היו רוצים להתכסות בכל כסות אשר יזדמן רק בתולעת שני שהוא חם וגוונו יפה למראה עינים באופן שיש בו ב' תועלות ומעלות גדולות שהוא כסוי נאות אל הקור ומתענג האדם בו לטוב מראהו וז"א האמונים עלי תולע כלומר המורגלים ומגודלים ליסב עלי תולע ולהתכסות בו כמו ויהי אומן את הדסה וכו' הנה אלה באו מן הקצה אל הקצה שבזמן הקור לא מצאו דבר להתכסות בו וחבקו אשפתות של זבל להתחמם בו שהוא הדבר היותר מאוס שבעולם וז"א חבקו אשפתות ואומרו חבקו ר"ל חבקו האשפות אצלם כמוצא מציאה יקרה שנושק אותה ומחבקה כאמור עכ"ל : ועוד אני מוסיף כי בב' פסוקים הראשונים שבאיכה הזאת . תמה המקונן תמיהא אחר תמיהא בפסוק הראשון איכה יועם וכו' ובפסוק הב' איכה נחשבו לנבלי חרש כו' עתה בב' הפסוקים האחרים באה התשובה כי כל הרעה הבאה עליהם היה על כי יד עני ואביון לא החזיקה כנאמ' בסדום ונוסף גם שוא וכדמפרש לקמן ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום והיו מתאכזרים על העניים והאביונים אשר היו מבקשים לחם ואין ופורש פרושה לענין אין להם וז"ש גם תנין עם היותו אכזר מרחם על בניהן והניק גוריהן ובת עמי נהפך לאכזריות גדול כאכזריות היענים הגדלים במדבר כדאמרן לעיל וישראל בעודם בארצם בתקפם ובגבורתם לא היו מרחמים על בני ישראל העניים והיה ראוי לעשיר שיחשוב כי בניו ובנותיו של העני הבנות בנותיו והבנים בניו כי כולנו בני אל א' אנחנו וכמד"א אתה ה' ומי כעמך ישראל גוי א' בארץ ועכ"ז היו רואים כי דבק לשון יונק אל חכו בצמא עוללים של היהודים שאלו לחם על פתחי העשירים ופורש אין להם ועל כן הב"ה פרע להם מכ"מ ואותם העשירים האוכלים למעדנים ויד עני ואביון לא החזיקו עתה גם הם נשמו בחוצות כי היו הולכים בחוצות שואלים לחם על הפתחים ואין פורש להם באופן שנשמו בחוצות וכן אומרו האמונים עלי תולע חבקו אשפתות . או ידבר על כי כיון שאפי' פורש פת לחם אין להם ליש' כשהיו העשירים בתוקפם מכ"ש שלא היו מקיימים מצות כי תראה ערום וכסיתו והעניים ערום הלכו מבלי לבוש ואין כסות לאביון ועל כן באה אליהם צרה כי האמונים עלי תולע בלבוש תולע וקמה עתה חבקו אשפתות להתחמם . או ישיה הכונה שחבק אשפתות לבקש איזה אוכל או פירורין אשר דרכן להמצא באשפה ממה שמכנסין כשמכבדין את הבית :

והרב מורי זלה"ה כתב אמר עוללים שאלו לחם לומר שאינם שואלים כי אם להם ואינם מחזרים אחרי מאכלים אחרים אשר היו נוהגים לאכול מקודם כמנהג העוללים . ואפשר גם כן שיאמר עוללים שאלו לחם כלומר שהם רואים את הלחם בעיניהן לפניהן ושואלים אותו ועם היות דרך העולם שאפילו האכזרי גדול דרכו לרחם על הקטנים הצועקים על פת לחם והוא לפניהם מ"מ לעם הזה קרה שאפילו הקטנים שואלים ללחם שרואים אותו ופורש אין להם ואין לך צער גדול מזה בהיותם רואים אותו בעיניהם וממנו לא יאכלו והפירוש הזה מורהו אומרו פורש אין להם דמשמע שאינו חסר אלא הפריסה או החיתוך עכ"ל :

(ו) **ויגדל** עון בת עמי מחטאת סדום . ואף שנקט חטא' בסדום והכא עון ופשיטא שעון גדול מחטאת ומה צורך לומר ויגדל אלא הכונה לומר אף אם נניח במונח שהיה חטא לסדום עון זה היה גדול וז"ש ויגדל עון בת עמי כ"ש שזה עון וזה חטא' וז"א מחטאת סדום והראיה כי גדל עון בת עמי כי הם בסדום היתה הפוכה כמו רגע ואנחנו סבלנו עול כפלים ומרעה אל רעה יצאנו אלף ותקל"ב שנה שנתארך גלותינו ובכל יום ויום קללתו מרובה מחברו ועוד שבסדום לא חלו בה ידי בני אדם אלא נהפכה על ידי המלאכים כדפרש"י ז"ל אבל בישראל שלטו ידי בני אדם כ"כ ואדום : א"נ אמר ויגדל עון בת עמי . מפני כי סדום נהפכה כמו רגע מפני שלא נמצא צדיק שיגן עליהם וז"ש לא חלו בה ידים ולא היה צדיק ביניהם שישא את כפיו בתפלה עליהם אבל אם היה בהם עשרה צדיקים היו ניצולים ולא כן בישראל כי אף שהיו ביניהם צדיקים לא עמדו להם זכות הצדיקים להצילם וז"ש זכו נזיריה משלג הנזירים והפרושים שהם הצדיקים שהיו בהם זכו גופם וחומרם יותר משלג שהיה גופם טהור וקדוש כזכוכית לבנה וצחו מחלב ועל חלק נשמתם אמר אדמו עצם כעצם השמים לטוהר אותם החלקים שבפנים לגופם שהם הרוח והנפש והנשמה שהם תוך גופם וזהו מפניים אותם שלפנים לגוף הם מאירים ומזהירים כספיר והם מאירות כמו שהיו בעת שנגזרו ונחצבו מתחת כסא הכבוד וזהו ספיר גזרתם דקאמר וכענין תנה לו כמו שנתנה לך : **ואפשר** עוד שאמר שהנזירים שהיו נודרים בנזיר לא היו נודרים מחמת כעס אלא לשם ה' להכניע את יצרם כי היו יפים והיה יצרם מתגבר עליהם על רוב יופיים ועל כן היו נודרים בנזיר להכניע את יצה"ר וכמעשה דההוא נזיר המובא בגמרא שהיה יפה עינים וטוב רואי ושערותיו קווצות לו תלתלים ואמרו לו ירבו כמותך נזירים בישראל וז"ש זכו נזיריה הנודרים נזירות זכו חומרם משלג וצחו מחלב ובשביל שהיו יפים שאדמו עצם מפניים והיה כספיר גזרתם ותוארם לכן היו נודרים ועכ"ז לא הועיל להם להנצל מיד אויב : **ואמר** עוד שהיו הצדיקים שביניהם נגועים כי אף שהיו מתים ברעב לא היו שואלים בחוצות צדקה לעני מפני הבושה וז"ש חשך משחור תארם מרעב ואפ"ה לא נכרו בחוצות לשאול אוכל לנפשם מרוב ענותנותם . א"נ ספר מן הרעה הגדולה שהיה להם אז בזמן החרבן שהיו מתים ברעב ואין מי שירחם עליהם וז"ש חשך משחור תארם מן הרעב ולא נכרו בחוצות כלומר אין מרחם וחומל עליהם והכרה הוא לשון הטבה וכענין יהי מכירך ברוך כי האיש שעשה טובה עמך יהי ברוך ועל אלו אמר שלא נכרו בחוצות כלומר אין מי שיכירם ויעשה טובה עמהם ואומרו בחוצות הכונה כי לא מבעיא שלא היו הולכים לבקש את העני הנצרך ולהטיב עמו בביתו אלא אפילו שהעני היה יוצא בחוצות לשאול צדקה מהעוברים ושבים ועכ"ז לא נכרו ואין מכיר אותם להטיב עמהם באופן כי חשך משחו' תארם מן הרעב עד שלא נשאר עליהם אלא העור לבדו והעור כדי למצא לו שום ליחלוח היה הולך ומתדבק אל העצם בשביל לחות המוח אשר בקרבו וזהו צפד עורם על עצמם והעצם היה יבש כעץ שלא היה שום מוח בקרבו ובאיוב נאמר בעורי ובבשרי דבקה עצמי שם שהיה לו בשר ושומן אז היה בבשר לחות והעצם היה מטבעו הולך ומתדבק אל הבשר עד למצוא לחות מהבשר אבל הכא שלא היה בהם בשר אלא עור לבדו היה העור נדבק אל העצם והעצם היה יבש כעץ באופן כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב וכדמפרש לקמן : **א"נ** אמר ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום הכונה כי עם היות כי חטאת סדום עצמו מספר בכמות ובאיכות עכ"ז גדל עון בת עמי בערך היותה בת עמי אשר קרבתי אותה לפני הר סיני ונתתי לישראל את התורה אשר מורה להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון ועכ"ז חטאו והעוו למרום עיני אביהן שבשמים גם אם לא חטאו כובד חטאות של סדום עכ"ז בערך היותם אלו בת עמי בערך זה גדול עון בת עמי מחטאת סדום אשר מעולם לא ראו אור ולכן מייחס מה שעשו סדום לחטאת ומה שעשו ישראל לעון וגדול ועכ"ז היתה הפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים אפשר שיהיה ידים מלשון נבואה וכמ"ש המתרגם לפי דרכו ויהיה מלשון היתה עלי יד ה' ולא חלו

בִּתְיוּבְתָּא: ז זַכּוֹ הֲווֹ בְּרִירָן נְזִירָהָא יַתִּיר מִתַּלְגָּא שָׁעֲעוּ יַתִּיר מִן ג׳ ל׳ כְּמוֹ־רָגַע וְלֹא־חָלוּ בָהּ יָדָיִם: ז זַכּוּ נְזִירֶיהָ מִשֶּׁלֶג
חַלְבָא סְמִיקוּ חֵיזוּ יַתִּיר מִן יוֹהֲרִין (ס״א מַזְהוֹרִין) וּכְשַׁבְזִיזָא ל׳ ל׳ צַחוּ מֵחָלָב אָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים סַפִּיר גִּזְרָתָם:

זכו ג׳ וסימן באיוב סי׳ ט״ו. נזיריה ב׳ וסימן ולא תבצרו את נזירה. זכו נזיריה משלג: מחלב ג׳ וסימן בישעיה סימן כ״ח:

אבן עזרא

יחול: (ז) משלג ומחלב. כפול וכן ספיר כמו פנינים וכן טעמו מ״ם מפנינים מושך עצמו ואחר עמו כמ״ם מאל אביך כאילו נגזרו מספיר ולבנת כמו לבנה והעד

רשי

נמשכה לרחם כרגע אחד נהפכה: ולא חלו בה ידים. ידי האויב כי ע״י המלאכים נהפכה. ויש מדרשי אגדה ואינו מיושב על סדר המקראות: (ז) זכו נזיריה. שריה כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי: אדמו עצם מפנינים. אותם שהיו מראיהם אדום מפנינים. וגזרתם כמו ספיר חשך תארם מפחמים

לחם דמעה

בה ידים כלומר שלא היו בה נביאים שיתנבאו שאילו היו בה נביאים אולי היו ניצולים בזכותם ובישראל היו בה נביאים וצדיקים גמורים ועכ״ז לא הועילו להם כלום והטעם לפי שגדול עונש מנשוא כדאמרן והעד שגדל עון בת עמי הוא היות בה כמה צדיקים ולא הועילו להם וז״ש זכו נזיריה מלשון נזר וכתר שהיו מוכתרים בכל הד׳ כתרים כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר ש״ט וז״ש זכו נזיריה כלומר שריה זכו והם האנשים שהיו מוכתרים באלו הכתרים זכו משלג וצחו מחלב כלומר כי לעולם היה השי״ת מתנהג בעולם בסבתם ברחמים שהוא דמיון השלג והחלב כי כל לבנונית הוא סימן של רחמים ואם לפעמים היה מתנהג עמהם באדמימות ובדין כי כל אדמימות הוא דין וז״א אדמו עצם מפנינים כלו׳ אם לפעמים אדמו עצם מפנינים והיה מתנהג עמהם בדין עכ״ז ספיר גזרתם הכונה כי עם היות שהיה מתנהג בהם יתי׳ עמהם בדין לעולם היו חיים וקיימים כספיר הזה וכמ״ש ז״ל בטבע אבן הספיר מעשה באדם אחד שהלך למכור ספיר ברומי א״ל הלוקח ע״מ לבדקו אקחנו נתנו על גבי הסדן והתחיל מקיש עליו בפטיש נבקע הסדן ונחלק הפטיש והספיר במקומו ע״כ. וכן היתה גזרתם כספיר כי גם אם היו מכים עליהם בפטיש ובייסורין ע״י אדמימות הדין עכ״ז היו הם לעולם חיים וקיימים והסדן נבקע והפטיש נחלק אמנם עתה בעת החרבן אפילו אלו הצדיקים שזכו כו׳ כדאמרן עתה אפילו להם לא הועילו רק חשך משחור תארם וגומר והיו מתים ברעב וטובים שיו אילו היו מתים חללי חרב מחללי רעב: א״נ אמר ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ומ״ם מחטאת לא יהיה מ״ם היתרון אבל יהיה מ״ם הסבה כלומר מסבת חטאת סדום אשר ראו ישראל שחטאו אנשי סדום ועל כן נהפכה כמו רגע ועכ״ז ראו ולא לקחו מוסר ולזה הוא נערך עון בת עמי לעון גדול וז״ש ויגדל עון בת עמי וממה נתגדל עון בת עמי מסבת חטאת סדום ההפוכה כמו רגע ואפ״ה לא חלו בה ידים כלו׳ לא חלו עמה עם כל מה שארע לה והיה ראוי שיכאבו ידי חוטאים אחרים ויספקו כף אל כף באומרם פן כמקרה סדום יקרה לנו ועכ״ז ראו שהיתה הפוכה כמו רגע על חטאתיה ועכ״ז לא חלו בה ידים לא חלו כענין לא חלי ולא מרגיש לא חלו בסבתה ידים אחרות לראות וליקח מוסר רק חטאו ועוו ועל כן אמר ויגדל עון וכו׳: אי נמי כפי פשוטו שהוא מ״ם היתרון וביאור בערך מה מעריך לעון ישראל גדול מחטאת סדום לפי שהיתה הפוכה כמו רגע כמימריה וזה בהיות שלא חלו בה ידים כלל להרע עמה לא ידי אויבים מלמטה ולא ידי מלאכים מלמעלה אבל לעולם ישבה על שמריה ולכן אין להאשים ולהגדיל כל כך את חטאתם כי בראותם כי ישלו אהליהם ובטוחות למרגיזי אל לזה לא היו שבים בתשובה אבל עון ישראל עון גדול מנשוא כי כבר חלו בה ידים פעם ושתים אם בגלות מצרים ויעבידו מצרים את בני ישראל וכו׳ והשי״ת הוציאם מעבדות לחירות והיה ראוי שיראו ויקחו מוסר וכן חלו בה ידים פעם שנית בחרבן בית ראשון ואח״כ כאשר נטעו בבית ב׳ חזרו לחטא ולהרשיע ועל כן אמר ויגדל עון בת עמי לפי שגם שהיתה הפוכה כמו רגע בפעם הראשונה ושוב פעם אחרת מקודם זה לא חלו בה ולא שלטו בה ידים וישראל שטעמו טעם גלות וחלו בו ידי האויב ועכ״ז לא לקחו מוסר: אי נמי אומרו ההפוכה כמו רגע וכו׳ הכונה כי מן העונש יתאמת איזה עון היה יותר גדול וזה כי אנשי סדום לא טעמו מהייסורין רק רגע כמימריה וז״א ההפוכה כמו רגע וגו׳ כלומר לא הספידו בידים אלו את אלו ולא נכאבו בה ידים כי כן דרך הספדניות לספוק כף אל כף וז״ש ולא חלו ונכאבו בה ידים אמנם בבת עמי קול נהי נשמע מציון ועליהן נאמר קראו למקוננות ותבואינה באופן שחלו בה ידים ולא היתה הפוכה כמו רגע אבל נתארך רעתם וצרתם וגלות׳ זמן רב וכל יום ויום קללתו מרובה מחבירו ובכל יום ויום ההספד הולך ומתגדל: אח״כ מצאתי להרב מורי זלה״ה שפירש כדברי במה שפירשתי לעיל כי קרא גדול לעון ישראל בערך היותם אלו בת עמי כדפרישית לעיל. וז״ל מה שעשו ישראל בערכם ראוי להקרא עון בהיותם מלומדים בדרכי ה׳ ועמהם אור תורת ה׳ המלמדם להועיל ומזרזם לבלתי נטות אל השמאל כלל ולכן איזה דבר שיעשו ואף אם יהיה דבר קל יחשב לעון כבד אמנם אנשי סדום אף אם הועד עליהם בתורה ואנשי סדום רעים וחטאים לה׳ מאד מ״מ נדקדק אומרו וחטאים שהוא כינוי אל השוגגים והטעם שהיו מוטים ונוטים אל הרשעות וטבע׳ רע ולכן ראוי לכנות כל מעשה אשר יעשון בשם שוגג שהוא כמו אנוס ולזה כיון הפסוק באומרו ויגדל עון בת עמי מגיד שראוי לקרותו עון בערך היותם בת עמי מחטאת סדום שבערך היותם אנשי סדום ראוי להקרא חטאת כדאמרן:

ועם זה יובן טעם מז״ל על פסוק וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב״ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה והסברא נותנת להפך כי מי שלעולם לא חטא אף אם יחטא חטא גדול ואפילו ב׳ וג׳ היה ראוי לעבור עליו וכמ״ש מתורץ ומיושב שבהיות הצדיק מלומד ונטוי אל הדרך הטוב אם יעקל מעט הוא פשיעה גדולה וראוי לעונש גדול ולפיכך מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה אמנם הרשע שהוא נטוי אל הדרך הרע הוא כמעט קצת אנוס ואין ראוי לדקדק עמהם כ״כ. וזהו אצלי פי׳ הפסוק שאמר הנביא ישעיה ע״ה: **אורח** לצדיק מישרי׳ ישר מעגל צדיק תפלס. כלומר יען היות שאורח לצדיק ומנהגו הוא ללכת מישרי׳ ומלומד טבעו בהם לכן אתה השי״ת שאתה ישר בכל הדברי׳ גם בזה אתה מתנהג ביושר במה שמעגל צדיק תפלס ותשקול והדקדק שלא יתעקל אפילו כחוט השערה עכ״ל: ואצלי פי׳ מז״ל שאמרו וסביביו נשערה מאד מלמד שמדקדק עם צדיקיו כחוט השערה הסברא לזה היא פשוטה כי להיות שהצדיק לעתיד לבא יזכה לחזות בנועם ה׳ שסביבו׳ מעילי רגלי השכינה ונהנה מזיו השכינה ע״כ כדי שיזכה הצדיק למעלה רמה ונשגבה כזאת להיות סביבו ית׳ מאוכלי שולחנו על כן מדקדק עמהם אפילו כחוט השערה ואותו החוט השערה פורע אותו בזה העולם ומדקדק עמו השי״ת להפרע ממנו בזה העולם וכן לכל הצדיקים מדקדק עמהם אפי׳ כחוט השערה כדי שבזה יזכו לעתיד להיות סביביו וז״ש וסביביו נשערה מאד כלומר אותם הצדיקים שהשי״ת חפץ בשביל מעשיהם הטובים שיהיו סביביו לעתיד לבא לאלו מדקדק עמהם כחוט השערה אמנם לאות׳ אשר לא הגיעו למדרגת שיהיו לעתיד סביביו ית׳ גם אם לא יהיו בגדר שירדו לגיהנם כיון שאינם מאיה׳ בני עליה שהם סביביו ית׳ אינו מעלה ומוריד החוט השערה בהם ואינו מעכב כלל לחלק׳ אשר יש להם לעתיד וע״כ וסביביו נשערה מאד:

ופירוש פסוק אורח לצדיק וכו׳ מכבי׳ עם זה כי צדיק הוא יותר חשוב מישר כי הוא מצדיק משלו ועושה לפנים משורת הדין ע״ד מש״ה מאזני צדק יהיה לך צדק משלך כלומר שכשימכו׳ יכריע המאזני׳ וצדק משלו ליתן לו יותר מעט ממה שיגיע לו על כף היושר ולכן הצדיקי׳ אשר יזכו לעתיד להיות סביביו ית׳ ע״כ צריך שיעשו לפני׳ מהיושר ולפנים משורה וז״ש אורח לצדיק מישרי׳ ידוע כי כל אורח יקרא דרך שאינה כל כך סלולה והעד אורחו׳ עקלקלו׳ וז״ש אורח לצדיק מישרי׳ כלומר לצדיק עשות הוא מישרי׳ והוא כף היושר לגבי דידיה מלתא זוטרתי היא וכמעט שיכונה לגבי דידיה לאורח ולכן ישר מעגל צדיק תפלס כאלו הוא הפוך מעגל ישר של צדיק תפלס הכונה אפי׳ המעגל היושר של הצדיק תפלס אותו ותדקדק עמו כחוט השערה מכבים למז״ל שמדקדק עם צדיקיו כחוט השערה לראות אפילו אם אותו המעגל היושר של הצדיק יש בו שום פנייה שלא לשמה או שום דופי אפילו שיהיה כחוט השערה וזה אמר כנגד הצדיק אמנם כנגד כוללות ב״י אמר אף אורח משפטיך ה׳ קוינוך כי כוללות ב״י בסכרת כאשר הם מקוים לשי״ת שיושיעם לסבות משפטיו ית׳ כלואי שיעשוהו באופן שנקרא אורח שיש בהם שום פניה וגונית וז״ש אף אורח משפטיך כלומר קיום המשפטים בגדר שיקראו אורח אפי׳ לזה קוינוך שאתה תסייע אותנו אבל שנקיי׳ המשפטים לשמה בעלם וז״ש לשמך ולזכרך תאות נפש כלו׳ שיהיה הקיום לשמך ונזכרך לבד מבלי שום פניה אחר׳ זה הוא תאות נפש כי הנפש לבד מתאו׳ לזה לעבוד מאהבה גמורה אמנם כללו׳ הגוף החומרי אינו מניח אותם לעבוד את ה׳ מאהבה ולקבל משפטיך ולקיימם בשביל שמך ובשביל זכרך וז״א לשמך ולזכרך תאות נפש כלו׳ תאות הנפש הרוחנית ולא הגוף החומרי וכדאמרן. **והרב** מורי זלה״ה כתב עוד וז״ל ואפשר עוד לפרש שנמשך לדבר על הרע הגדול המגיע לישר׳ מצד האויבים אשר עושים להם במזיד וכונה כמאמר הנביא אשר אתה קצפת מעט והמה עזרו לרעה בגודל אכזריות בלי חנינה כלל וכמו שכופר למעלה וז״ש ויגדל עון בת עמי כלו׳ העון שעושים עם בת עמי אלו הצרים האכזרי׳ יותר מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע ועכ״ז בבת עמי לא חלו בה ידים כלו׳ אין אדם שיהיה מיצר ומתאבל בצרתה לספוק את כפיו אפילו להראות לפני׳ עם שלא יהיה בלב ונפש אין גם א׳ שיעשה את זה ואין לך צער גדול מזה לאדם שיושב בצרה ובמר כ״א רואהו שאין מיצר בצרתו: **ומה** מתוק מדבש מ״ש המתרגם ולא שריאו בה נביאייה לאתנבאה לאהדורה בתיובתא ע״כ. פירשו ידים מל׳ היתה עלי יד ה׳ כו׳ והכונה שעון בת ציון היה בהתראה ובתוכחות הנביאים הבאים ובלוח ולא הועילו ולפיכך העון עלה במדרגה ונתגדל יותר מעון בת סדום שלא היתה שם התראת הנביאים בדבר הזין כלל:

(ז) **זכו** נזיריה משלג ביאר אופן יופיו׳ מקודם בהיות׳ יושבי׳ על אדמת׳ כמעלת׳ שהיה בשלימות בכל הצדדין והוא שידוע שהלבנונית היפה צריך שיהיה מאיר ומזהיר וזך וגם אם יהיה באיש בהירות והארה בלתי לבנונות לא יקר׳ יפה תואר זולתי בהמצא שתיהן לבנונות עם בהירות כאמור. וגם הלבנונו׳ הנזכר אינו מספיק אלא צריך שיהיה בו ג״כ אדמימו׳ וזה הוא היופי השלם ולכ״א שבעם ה׳ אלה היה היופי בשלימות כי זכו נזיריה ר״ל שריה מלשון נזר וכתר כמו שפרש״י ז״ל ואפילו יתפרש כמשמעו אמר שאפי׳ הנזירים שהם מובדלי׳ מתאוות העול׳ ותענוגיו והיה מן הראוי בדרך טבע שיהיו חלשי׳ וכחושים אפי׳ אלו זכו ר״ל היו זכים ומאירים ומבהיקי׳ יותר מהשלג וגם צחו מחלב מלשון צח ואדום שהוא לשון לבנונות ואמר כי לבנונותם היה יותר מחלב הנה שלימות ב׳ הדברים האלה נמצא בהם יחד וגם אם תמצא שהפניני׳ יש בהם ב׳ השלימיות האלו שהם לבנים וזכים

ח חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם לֹא נִכְּרוּ בַּחוּצוֹת צָפַד ד' ל' ומ"ל ל'. ל'
עוֹרָם עַל־עַצְמָם יָבֵשׁ הָיָה כָעֵץ׃ ט טוֹבִים הָיוּ ל'
חַלְלֵי־חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם יָזֻבוּ מְדֻקָּרִים ב' בתרי טעמי. ב'
מִתְּנוּבוֹת שָׂדָי׃ י יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ ל'

פַּרְצוּפֵיהוֹן׃ ח חשך חֲשַׁךְ מִן אוּכְמָתָא דְגָלוּתָא רֵיוְהוֹן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּ
בְּמָחוֹזִין אֲדַק מַשְׁכֵיהוֹן עַל גַּרְמֵיהוֹן פְּרִיךְ הֲוָה כְּקִיסָא׃ ט טובים
מַעֲלֵי הֲווֹ קְטִילֵי סַיְפָא יַתִּיר מִן קְטִילֵי כַּפַּן דִּקְטִילֵי סַיְפָא דַּיְיבִין
כַּד אִינוּן מְבַזְּעִין כְּרֵיסֵיהוֹן מִן מָה דַּאֲכָלוּ מֵעֲלַל חַקְלָא וּנְפִיחֵי
כַפְנָא פְּרִיק כְּרֵיסֵיהוֹן מִן מֵיכְלָא׃ י ידי יְדֵי נְשַׁיָּא דַּהֲוָן מְרַחֲמָן

חשך ד' בלישן חושך וסימן באיוב סימן ב"ח: שהם ב' וסימן תרהיבוני. יזובו מדוקרים יזובו ויזובו ד' מ"ל בלישנא וסימן שהם יזובו מדקרים. הן הכה צור ויזובו מ"ם. פתח צור ויזובו מים. ויבקע צור ויזובו מים דישעיה: עב"ל המס"רה. ובמס"רה אחרי"תי נמס"ר יזובו ב' חסר ואי"נו מבי"א כי א"ם שה"ם יזובו מדוק"רים ובתל"ים סימ"ן ע"ת מסרי"נן חס"ן ע"ל פ"י המ"סר' ויזו"בו ב' מ"ל ומסריג' הנ"הו דת"לי' לסי"מן ע"ת ודסי"מן ק"ה ובן הו"א נמ"סר בכ"ל הספר"ים נשא"ר חד ויזובו ההוא דישעי"ה ויבק"ע צו"ר א"כ ע"ב אי"ת לן למימ' דהנ"ך דישע"יה והד"ין דסיפ"רא חס"ר ובכ"ל הספר"ם הרי"ן דסיפ"רא הו"א חס"ר ומי"הו בח"ד סיפ"רא אשכ"חנ' ג' מ"ל ומייתי ההוא דישע"יה וההוא דתלי"ם וא"כ לישנ"א קמ"א דמס' ד' מ"ל בליש"נא קש"ת טו"בא:

תולדות אהרן צפד עורם. כתובות י: טובים היו. בתרא ח: ידי נשים רחמניות. סנהדרין קד:

רשי

מפחמים: (ח) משחור. הוא פחם: תארם. ל' מראה כמו (שמות כד) וכעצם השמים לטוהר קול"ר בלע"ז: צפד. נקמט ונתחבר ואין לו דמיון: (ט) שהם יזובו מדוקרים וגומר. חללי הרעב היו נפוחים מריח תנובות השדה שהיו האויבים צולים בשר על העשבים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסן נבקעת ופרשם זב והרי זה מיתת ניוול יותר מהרוגי חרב: מדוקרים. מובקעים בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה: מתנובות שדי. משרשים ועשבים

אבן עזרא

והעד כמעשה ובמקום אחר אבן: (ח) משחור. יותר מן השחרות והוא שם: צפד. כמו דבק והוא שם לבדו: (ט) שהם יזובו. והם מדוקרים: (י) לברות מגזרת

לחם דמעה

וזכים ומבהיקי' מ"מ לבני ציון היקרים יש בהם שלימות אחר על הב' שהוא האדמימות משא"כ בפניני' וז"ש אדמו עצם מפניני' ויהיה עצם לשון מראה וכמו שפרש"י ז"ל כמו וכעצ' השמים לטוהר וכן תרגם המתרג' סמיקו חיזו כו' וכ"ז הוא בשלימות התואר וגם בשלימות תכונת איברי גופ' הם יפי' ושוי' ומסודרי' וז"ש ספיר גזרתם. ועתה מגודל הצרות הרבות והרעות אשר נחו עליה' וכתרו' סבום גם סבבו' נהפכו ג' שלמיות אלו מהיופי והתואר מן הקצה אל הקצה כדמפרש בפסוק הבא אחריו חשך משחור תאר' אמר כנגד הלבניות חשך משחור וכו' לומר שהיה חשכת פניה' עד הקצה האחרון באופן שלא נכרו בחוצות וגם בזה יש די בער והעדר האדמימות האמור לעיל וכנגד הזכות והבהירות אמר צפד עורם על עצמם ר"ל שנדבק העור על העצם מרוב חולשת' וידוע כי השמניות בהכרח יסבב הארה וזכות ואלו שצפד עור' על עצמ' בהכרח יוסר הזכות והארת פניהם וכנגד תוכן הגוף ותיקונו וסידורו אמר יבש היה כעץ והוא הפך ספיר גזרתם וחולשתם היא המסבבת העדרות הזכות וההארה וגם מסבבת את רוע תוכן הגוף ונמצא שלקו בשלשתם כמ"ש עכ"ל: אי נמי אפשר כי מ"ש ההפוכה כמו רגע שב אל בת עמי שהזכיר והכונה שאמר כי גדול היה עון בת עמי מחטאת סדו' והטעם הוא לפי שסדום אם ראה ראינו שחטאת' כבדה מאד עכ"ז אין להאשי' כל כך חטאתם ולהגדילו לפי שלעולם ועד נתגדלו באותו הרשע ומעשה אבות יעשו בנים ובאות' המדות הרעות נמלאו ושם היו ותפשו מעשה אבות' בידיה' אמנם ישראל ובת עמי אשר היתה צדקת בתכלית הצדקות המה ואבותם ותכף כמו רגע נהפכו כקשת רמיה אלו בודאי גדול עונ' מנשוא וז"ש ההפוכה כמו רגע כי נתן טעם למה גדול עון בת עמי מחטאת סדו' לפי שבת עמי היית' הפוכה כמו רגע כלומר שנהפכה כמו רגע מהצדקות לרשע ע"ד כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם ועם זה הפירוש נוכל ג"כ לפרש מ"ש כמו רגע עם כף הדמיון ולא אמר ברגע בבי"ת שהכונה כאשר פירש הר"מ אלמושנינו כפי דרכו גם לפי דרכנו יאמר כי כמו שנהפך הרגע מעבר לעתיד שהם ב' הפכים כן נהפכה בת עמי כמו רגע לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו ודומה להפוכת בת עמי להיות דור תהפוכות בנים לא אמון בם כמו הפיכת הרגע שישתנה ויתהפך מעבר לעתיד כנודע וז"א ההפוכה כמו רגע ואמר ולא חלו בה ידים כלומר אילו היה ההפיכה שנהפכו מצדיקי' לרשעי' ע"י שחלו בה ידי' ידי נבוכדנצר שהכריחום להמיר את דתם בע"כ אילו חלו בה ידי' להחטיא' לא היה כל כך גדול עונם כי אנוסים היו ואף אם היה ראוי שיהרגו ואל יעברו אבל גודל עונם היה שנהפכו להרע את מעשיהם מחפצ' ורצונם ולא חלו בם ידי' לאונסם על ההיפוך הזה אבל היא מחפצה ורצונה היתה הפוכה והפכה את מעשיה ולז"א ויגדל עון בת עמי וכו': וביאר ענין ההיפוך הזה איך היה מן הקצה אל הקצה כי הצדקות שהיה להם עד עתה היה עד הקצה האחרון ועתה נהפכו לקצה אחר מהרשעו' וז"ש זכו נזיריה משלג כלומר שלא מיבעיא שלא היו נוגעים באיסור תורה אבל גם היו מזירים עצמם מן הדברים המותרים ע"ד לך לך אמרין לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב והוא מ"ש ז"ל קדש עצמך במותר לך וזכו את החומר שלהם משלג וצחו מחלב ע"י מה שהיו מזירים עצמם מן התאות גופניות וג"כ מצד נשמת' וכדאמרן לעיל אדמו עצם מפנינים אשר הוא רמז אל הנפש רוח ונשמה אשר מושבה בפנימיות האדם והיתה ספיר גזרתם כלו' טהור' וברה וזכה כספיר והיתה טהורה כעת גזרתה מתחת כסא הכבוד וכדפרישית לעיל ועתה כמו רגע נהפכו מהטובו' והזכות הזה אשר הזכות היה נראה בפניהם ממש ע"ד חכמת אדם תאיר פניו וכמו שמצינו במשה כי קרן עור פניו והיה זך משלג וצח מחלב אדום מפנינים ספיר גזרתו וכן מצינו כי כל מעשיו של האדם נרשמים בפניו ע"ד ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל כו' והמצות מאירים ומזהירים את פני האדם כזוהר הרקיע והעבירות משחירות את פני האדם ואת תוארו כי כולם הם נרשמות בפניו וז"ש עד עתה זכו נזיריה כו' כדאמרן ועתה חשך מחשך תארם ע"י העבירות שעשו כולם נרשמו בתאר' וחשך משחור תארם אבל החשך הזה הנרש' בתואר' לא נכרו בחוצות ומי ומי אשר יכיר ויראה בחשך תאר הרשע שנחשך תארו ע"י העבירות אם לא כר' שב"י וכדומה שהיה מכיר בפרצוף האדם וז"א לא נכרו בחוצות כלומר כי מה שחשך תארם לא נכרו בחוצות. ואומרו צפד עור' על עצמ' וכו' אפשר או שהוא סיפור העונש אשר הגיע אליהם לסיבה שגדל עונ' מחטאת סדום ועל כן באה עליהם צרת הרעב וצפד עורם על עצמם יבש היה כעץ עד שטובים היו חללי חרב מחללי רעב וכו'. או שהוא נמשך עם מ"ש שהיו העבירות נרשמות בתוארם וחשך משחור תארם אבל אותו השחרות לא היה ניכר בחוצות ואין לו מכיר וכדאמרן ואם לפעמי' צפד עור' על עצמם כי אז היה ניכר השחרות בפועל והיה ראוי שיכירו הרואים ויאמרו כי בהשגחה צפד עורם על עצמם ואפ"ה הרואים אות' כך אומרים כי הדבר בא להם בדרך טבע ואם צפד עורם על עצמם הטעם לפי שיבש היה כעץ ובדרך טבע בא להם מה שצפד עורם על עצמם לא בדרך השגחה. וע"ד זה פירשו הקדמונים מש"ה על מה תכו תוסיפו סרה כל ראש לחלי והוא מבואר:

(ט) **אפשר** שמ"ש טובים או שהוא תואר אל טוביות המיתה כי טובה היא מיתת החרב ממיתה שע"י הרעב. או שהיא כינוי ותואר אל צדקות וטוביות האנשים וז"א טובים היו כלומר טובים וישרים בלבותם היו אותם שהיו חללי חרב ומתו במיתת החרב מאות' שמתו במיתת הרעב כי אותם שמתו במיתת החרב הקל' יורה היות' יותר טובי' וצדיקים בהיות' מאות' שמתו במיתה האכזרית מיתת הרעב כי אופן המית' היא כעד על טוביות'. ומ"ש שהם יזובו מדוקרי' וכו' אפשר שהוא שב אל חללי הרעב שהם אותם שהיו חללי רעב יזובו מדוקרי' מתנובות שדי הכונה שמחמת הרעב כריס' נבקע מחמת נפח הרעב ומחמת הנפח נבקע וכל כרס בקוע יקרא מדוקר כי מה לי שיהיה בקוע ודקור בחרב או שנבקע מאליו מחמת נפח רעב ואמר שהם יזובו מדוקרים מתנובות שדי הכונה מסבת תנובות שדי שהיו מתאוים אל שום מאכל מתנובת השדה ולא היו נותנים להם כלל עד שהיו מתים ברעב וכריס' נבקע ואומרו שדי בכינוי היו"ד ולא אמר מתנובות שדה להודיע גודל צערם כי השדות הם שדות של ישראל ותנובות שדותיהם לעיניהם ולא יאכלו מהם כי נחלתינו נהפכה לזרים וזהו שהיה מקונן הנביא כי חללי הרעב יזובו מדוקרים כדאמרן והסבה מתאות תנובות שדי ושדותי ולא היו מניחים לישראל לאכול מהם עם היותם שדי שדי שלי: א"נ מ"ש שהם יזובו מדוקרים שב אל חללי החרב וביאר למה היו טובים חללי חרב לפי שחללי החרב יזובו מדוקרים כי דרך דקירתם שדקרו אותם בחרב הם זבים וזבה מהמאכל אשר בכריסם אשר היה מלא ממש מתנובות שדי כי מתו שבעי' מכל טוב וזהו דרך המתרגם ז"ל: ועם דרך זה שמ"ש שהם יזובו שב לחללי חרב אפשר לפרשו ע"ד רפאה נפשי כי חטאתי לך שהוא כמו אע"פ והכונה שאומ' טובים היו חללי חרב מחללי רעב אע"פ שהם החללי חרב יזובו מדוקרי' מתנובות שדי והוא מהגנאי כי כריס' נבקע וזב מתנובות שדי אשר בבטנם ואותו הפרש והדם הוא טינוף גדול אל המת כי בסיבת זיבת הפרש ירחש תולעים ויבאש לא כן המת מחללי רעב כי כריסו ריקן וצפד עורן על עצמן יבש היה כעץ ואין בו שום לחות שיזוב ועכ"ז אע"פ שחללי החרב יזובו מדוקרים מתנובות שדי וכדאמרן עכ"ז טובים היו חללי החרב מחללי הרעב לפי שהרעב היה כל כך כבד עד אשר ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן כדמפרש בסמוך וגם אפשר לפרש שהם יזובו נתינת טעם כמשמעו כלומר לפי שחללי חרב מתו שבעים מתנובות שדי:

(י) **ואומרו** ידי נשים רחמניות כו'. הכונה כי מטבע הנשים לרחם על בניהן כמש"ה התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה ועם היות טבען לרחם

לרחם על בניהן ואלא תמיהן עכ"ז עתה ידי נשים רחמניות כלו' שדרכן של הנשים להיות רחמניות לרחם פרי בטנן עתה בשלו ילדיהן: א"נ אמר כי ידי נשים הרחמניות והצדקניות והחסדניות שהיו מרחמות על העניים והאביונים וקי"ל מאן דספיד יספדוניה מאן דרחים ירחמוניה ואעפ"כ לאלו הנשים לא היה כן אבל עם היות שהיו רחמניות על העניים והאביונים ועכ"ז עתה בזמן הרעב אין מרחם עליהם עד שהוצרכו לבשל ילדיהן והיו לברות ולמאכל למו. והיות נקוד תחת החי"ת של רחמניות בפת"ח ולא בשב"א כי דרכו היה לינקד בשב"א וכמו שכשאומרי' רחמן לזכר החי"ת בשב"א כן כשאומרים רחמניות לנקבות היה ראוי לינקד בשב"א החי"ת אלא היא מנוקדת בפת"ח כי כל פת"ח הוא להרחיב המלה בהרחבה ולהורות על גודל רחמנותם שהיה בהרחבה גדולה בלי קצבה ע"כ ניקד רחמניות בפת"ח נרגשת ונקרא' בעצם לא כן אם היה בשב"א והאריך ואמר בשלו ילדיהן והיה די שיאמר אכלו ילדיהן אבל אפשר דבמאי דנקט ענין הבישול דבר גדול דבר אלינו והוא יובן עם מה שאז"ל באותו החסיד הוא ואשתו שהיו משליכין בפתח שכנם העני מעות בכל לילה וכשהאיר הבקר והעני היה פותח את פתחו היה מוצא אותם המעות עד שבלילה א' רצו לידע העני ואשתו מי היה משים אותם המעות שם וישבו אחורי הדלת והמזוזה לדעת מי ומי הם אשר הי' משים שם את המעות וכאשר הרגישו רגלי חסידיו דהרות אביריו איש ואשתו אשר היו באים לשום שם המעות כדרכם בכל לילה תכף פתחו הפתח וירוצו אחריהם לדעת מי ומי היו והנה האיש החסיד ואשתו בברחם שהיו בורחים כדי שלא ידע העני שהם היו ולא יתבייש מהם אם יכירם באו ונחבאו בתוך תנור אש בוער באש ונעשה להם נס ולא נשרפו כלל אמנם האיש החסיד נחרכו מעט השוקים שלו והיו קורין לו קטינא חריך שקיה כי רב קטינא היה שמו והיה חליש דעתיה איך אשתו זכתה יותר ממנו כי היא לא נחרכו אפילו שער משערות ראשה והוא חריך שקיה עד שא"ל אשתו הטעם לפי שהאיש הצדקה שהוא נותן הוא מעות שנותן פרוטה לעני והעני עדיין צריך לטרוח ללכת לשוק לקנות מאכל באותו הכסף שנתן האיש כי לא ישבע כסף ולא יוכל לאכול הכסף עצמו רק שקונה בו מאכל ואוכל באופן שעדיין העני צריך הוא לטרוח עד שיקנה ויאכל אמנם הצדקה שעושה האשה אין לה ערך ודמיון מפני שהיא נותנת לעני ממיטב התבשיל אשר בשלה והרי העני מוצא תכף התבשיל מתוקן ומבושל ואוכלו מבלי טורח ועל כן באותה האשה החסדנית והרחמנית לא שלטה בה נורא כלל ועיקר ועל כן הודיענו עתה בפסוק הלז גודל הרעה אשר הגיע לנשים הרחמניות הללו כי עם היות שהיו מרחמות על העני כדרכן לתת לו תבשיל מבושל ומתוקן ואותו הבישול והתבשיל של הרחמניות לא הועיל להן לשלא יבשלו ילדיהן אבל בשלו ילדיהן והיו לברות למו ואפילו שהיו צדקניות היה להן זה בשביל שבר בת עמי בעונות אנשי הדור כי כל ישראל ערבים זה לזה ובהדי הוצא לקיא כרבא וז"א בשבר בת עמי: א"נ אמר ידי נשים שהיו רחמניות בשלו ילדיהן וא"ת ולמה להם לבשלם היה להם לאוכלם בשר חי ולא יבשלו אותם כי צער גדול הוא להם כמחט בבשר החי ואכזריות גדולה היא לזה נתן טעם הפסוק למה עושות כן שאם היו אוכלות אותן בשר חי לא היה מספיק להם לסעודות הרבה וע"י בישול היו נהנות מן המרק ג"כ והיה מתרבה להן לסעודות רבות וז"ש התדע ידי הנשים הרחמניות אמאי בשלו ילדיהן כדי שיהיו לברות למו ליהנות מן המרק ג"כ וז"א לברות לשון רבים: א"נ אומרו היו לברות למו הכונה כי אל האבל דרך הוא להברותו לעשות אליו הבראה ואלו הנשים היו מבשלות ילדיהן והיו לברות למו כלומר להבראת אבלים בשבר בת עמי כלומר בשביל שבר בת עמי ואין להם לעשות הבראה על שבר בת עמי אלא שהיו מבשלות את ילדיהן וכן היו הבראתן: א"נ אמר טובים היו חללי חרב וגו' לפי שראה ראינו צדיקים רבים אשר חרבו של מלאך המות פוגע בהם ולא יחצו ימיהם ויש רשעים רבים אשר הם נטועים גם שורשו ילכו גם עשו פרי עכ"א הכתוב אל תתמה על זה כי העיקר תלוי במי שיזכה לאכול מן הסעודה העתידה לע"ל ועז"א טובים היו חללי חרב כלומר אותם שהם חללי חרב וחרבו של מלאך המות פוגעת בהם הם טובים מאותם אשר הם מאריכים ימים בזה העולם ולע"ל הם חללי רעב מן הסעודה וכמד"א הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וטובים הם אותם שהם חללי חרב ומתים בקצרו' שנים מיד חרבו של מלאך המות או שהם מדוקרים בייסורין מיד חרבו של שטן ונתן טעם נכון למה הם טובים החללי חרב לפי שהם יזובו לע"ל לסבת היותם מדוקרים בזה העולם מיד חרבו של שטן אשר בזה קבלו עונשם בזה העולם לזה יזובו לע"ל יזובו מתנובות שדי והוא חקל של תפוחין והוא הג"ע כד"א כריח שדה אשר ברכו ה' וז"א שדי בכינוי היו"ד אל שדותיו ית' ג"ע העליון וג"ע התחתון אשר הם שדות אשר ברכם ה' וגם לפי' רש"י ז"ל שכתב מ"ש שהם יזובו מדוקרים לחללי רעב כפי דרך זה ג"כ הרשעים באותו העולם יזובו מדוקרים מתאות תנובות שדי כי רואים את הצדיקים שאוכלים והם רעבים וז"א מדוקרים מתנובות שדי כי הם מדוקרים מתאות תנובות שדי ומתאוים אל אותם התנובות ואין לאל ידם להשיגם: ואמר כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון וכו' אפשר כי בזה האכזריות הגדול שהביא עליהן שידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן בזה כלה ה' את חמתו והלכה לה החימה שאלמלא לא היה מביא עליהם הרעה הזאת ח"ו לא היה נשאר מישראל שריד ופליט אבל בזה כלה ה' את חמתו אמנם השליח האחר שיש לו ית' והוא החרון אף וכד"א ישלח בם חרון אפו זה עדיין היה קיים ומה עשה השי"ת שפך אותו על העצים ועל האבנים כדי שישאר שם שארית מישראל וז"ש שפך חרון אפו במה שהצית אש בציון ותאכל יסודותיה והם העצים והאבנים ע"ד מ"ש ז"ל מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך קינה מיבעי ליה אלא זימר על ששפך חמתו בירושלים נחלתו ובמה שטימאו את היכל קדשו ושמו את ירושלים לעיים.

ואם נרצה נוכל לומר כי כלה את חמתו ואלפה הלכה לה וגם שפך לגמרי חרון אפו במה שהצית אש בציון כדאמרן וגיזרת הכינוי והשפיכה הוא אומרו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה והכל עולה לדרך אחד: א"נ אפשר שהכונה ע"ד מ"ש ז"ל רב עתה הרף ידיך טול הרב שבהם והרף ידיך וכן עשה השי"ת בציון כדי לרפות את ידו מהכוללות מה עשה כלה את חמתו ושפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה והם הצדיקים אשר הם היסודות כד"א וצדיק יסוד עולם ובמה שאכלה האש יסודותיה והם הצדיקים בזה כלה את חמתו ושפך חרון אפו וישב חרון אף ה' מישראל ונשאר מה שנשאר: א"נ שהצית אש מחלוקת הפריצים אשר בתוכה ותאכל יסודותי' והפריצים בעצמם היו שופכים דם הצדיקים אשר בקרבה שהם היו יסודותיה: והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב ידי נשים וגו' לא אמר נשים רחמניות בשלו ילדיהן יען היה אפשר להבין שבשלו ילדיהן על ידי מבשלות אחרות ולמה שהסכימו בבישול יצדק בהם שהם בשלו אותם עכ"א ידי נשים שעל ידן ממש בשלו את ילדיהן אחר שמתו והיו ילדיהן הנזכר לברות למו כלומר היו להברה להן על ידיהן עצמן והיו הילדים במקום לחם אשר יאכל בהבראה וז"א בשבר בת עמי ר"ל במאכל בת עמי שמותם היו הילדים להברות להן: **ואפשר** לפרש שמלת בשלו אינה שבה אל ידי הנשים הנזכר רק אל הילדים עצמן וכאלו אמר שהילדים בשלו ידי אמותם כדי לאכול להשיב את נפשן בהיו מתים ברעב ואמותם היו מפוייסות ומרוצות שיחתכו ידיהן ויבשלו אותם כדי שיאכלו בניהם ולא ימותו ברעב וז"א ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן ר"ל הידים של הנשים בהיותם רחמניות בשלו אותן ילדיהן כי היא גזרה מתהפכת ע"ד אבנים שחקו מים ואמר שהידים הנזכר אשר בשלו אותן הילדים הנזכר היו להברות לילדים הנזכר בסבת שברון בת עמי שהיה הרעב כבד מאד והיה מלת לברות למאכל כמו שפרש"י ז"ל כמו לא ברה אותם לחם וכמו ותברני תמר וכו' ומלת בשבר ר"ל בעבור שבר בת עמי שהיה שבר רב ברעב ע"כ בשלו ידי אמם והיו לברות למו ובזה הפירוש יתיישב היטב למה אמר ידי נשים ולא אמר נשים רחמניות בשלו ילדיהן ויתיישב ג"כ מלת למו על נכון שהיא לילדיהן הנזכר ולא לנשים שלפ"ז היו לברות להן אם שהם לנשים הנזכר ויותר גם כן ספק אחר שיש להסתפק שהנביא בא עתה לספר הרעות שהירעו לבת עמי ולא האכזריות כי בזה יתיישב הכל על נכון שהדרגא בא לספר רחמנות הנשים שהיו סובלות שיחתכו ידיהן להברות ילדיהן כאמור עכ"ל: ואני אומר כי תימה הוא בעיני איך מלאו לבו לפרש הפירוש הזה והוא רחוק עד מאד כ"א מפני שיתיישב מ"ש ידי נשים ולא אמר נשים רחמניות זה הוא דבר פשוט שרמז כי בידן ממש בשלו ילדיהן ולא שלוו לאחרים לבשלם ובמה שהסכימו יצדק בהם לומר שבשלום כן כי לא היה כן רק שהן בידן ממש בשלו אותן והוא ז"ל בעצמו כתב זה הפירוש לעיל ואיני יודע מה מצא בו עול והוא פשוטו של מקרא ומ"ש עוד שיתיישב עם זה הפירוש אומרו למו ולא אמר להן היינו למו היינו להן ואין זה כדאי להסיר הפסוק מפשוטו ואם נרצה לומר שמלת למו הכונתו שב לילדים נוכל לומר שכך היא הכונה היו עושות לברות ולמיני מאכל למו לילדים. ומ"ש שיותר ג"כ ספק אחר שיש להם זספק שהנביא בא עתה לספר הרעות שהירעו לבת עמי ולא האכזריות זו אינה קושי' כלל כי גם בסיפור האכזריות יודע סיפור הרעות כי לפי האמת אלו הנשים רחמניות היו ולא אכזריות כי כן כתיב ידי נשים רחמניות וכו' אבל כונתו לספר כובד הרעב שהיה כבד כל כך עד שאפילו הרחמניות בשלו ילדיהן מרוב צרת הרעב ומסיפור האכזריות הזה יודע כובד הרעב: ועוד קשה לי על פירוש זה כי אם הודיענו הכתוב רחמנות הנשים שהיו סובלות שיחתכו ידיהן כדי להברות ילדיהן קשה כי למה היו מניחות לחתוך ידיהן כי אין בהם מאכל הרבה כי הידים צפד עורם על עצמם והנאתם מעוטה וחרפת קציצתם מרובה כי הם כלי חפצו של האדם ומבלתם לא יוכל שום אדם להשתמש ובפרט הנשים כי הן עיקר כלי תשמישן ואם היו מרחמות על ילדיהן יותר טוב היה להן שיחתכו מהירכים אשר יש בהם בשר הרבה והנאתן מרובה וחרפתם מעוטה אלא ודאי שפרושו דחוי הוא מאליו ואעפ"י שיצאתי ממחילתי כי מעולם אין כונתי לדחות שום פירוש אפי' שאין דעתי נוחה הימנו עכ"ז בראותי כי הר"מ אלמושנינו ז"ל נתעלם להכריח אותו הפירוש בהכרחות בגלוי בעיניו נכוחים ע"כ כתבתי כי אותם ההכרחות אין בהם ממש ומה גם כי אין דרך הילדים **לבשל** ואינם יודעים לבשל:

ואומר כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו. אפשר שהשמיענו גודל האכזריות אשר נתאכזר אפי' שם הרחמים עם ישראל כי ברוב הפעמים מצינו כי גם אם יצא יצא חמתו להשחית ולהמית עכ"ז השי"ת ברחמיו אינו מניח אותו לגמור שליחותו אבל משיב אותו אחור בחצי שליחותו או בשלישו או ברביעו ע"ד מש"ה השיב וכו' השיב את חמתי מעל בני ישראל באופן שהשיב אחור את חמתו מהשחית ולא כלה את כל חמתו כי מי שמשיב אחור ימינו מעשות כל מה שבידם שנתו בעשת כעסו לא יקרא שכילה את חמתו וכן השליח האחד אשר הוא חרון אפו ית' כד"א ישלח בם חרון אפו ואז"ל חרון אפו אחת ולפעמים הוא ית' אשר הוא רחום יכפר עון והרבה להשיב אפו משלים את שליחותו ולא יעיר כל חמתו אמנם בכאן כלה ה' את חמתו ושפך חרון אפו לגמרי ולא השיב כלל את חמתו מהשחית וראיה לזה כי כאשר ראינו כי ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה האומרים ערו ערו עד היסוד בה וזה יורה כי כלה ה' את חמתו בשלימות ושפך בדרך שפיכה לגמרי כל חרון אפו שהרי לא נשאר מקום כלל להשחית כי כבר הצית אש בציון ותאכל עד יסודותיה. וקרוב לזה פירש הר"מ אלמושנינו ז"ל: וז"ל טובים היו חללי **חרב** כו' אפשר לפרש לפי שהם ר"ל המתים מצד הרעב יזובו מדוקרים מתנובות שדי ר"ל מצד חסכות שדי הנעדר מהם במציאת היות סבת הריגתם מדבר שהוא ממין הצומח והדומם אמנם חללי חרב הוא ע"י האדם אשר הוא **גדול** המדרגה אשר בחלקי הנבראים הלא תראה שאפי' בבני האדם יש הפרש ממי שנהרג **ביד** בני אדם משאר העם לנהרג ע"י מלך

יְלָדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ יא כִּלָּה ל' ומ"ל
יְהוָה אֶת־חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ וַיַּצֶּת־אֵשׁ בְּצִיּוֹן ל'
וַתֹּאכַל יְסוֹדֹתֶיהָ׃ יב לֹא הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכֹל כ' א' חסר וא' מ"ל
יֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי יָבֹא צַר וְאוֹיֵב בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם׃ כל קרי ל' חסר כסיפ'
יג מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֺנוֹת כֹּהֲנֶיהָ הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ כ'
דַּם צַדִּיקִים׃ יד נָעוּ עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַּדָּם ל'
בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ בִּלְבֻשֵׁיהֶם׃ טו סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ ל' וחסר
לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ ל'

תולדות אהרן ויצא אש בציון. בבא קמא ס:

עַל מִסְכְּנִין בְּשִׁילוּ עוּלֵימֵיהוֹן הֲווֹ לְמִסְעַד לְהוֹן בְּיוֹם תְּבַר
דִּי אִתְּבְרַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ יא כלה סַף יְיָ יַת חֵימְתֵיהּ שְׁדָא עַל
יְרוּשְׁלֵם יַת תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְאַסֵּיק בְּאוּר לְפִיד אֶשָּׁתָא בְּצִיּוֹן וְאַכְלַת
אֲשָׁוָתְהָא׃ יב לא לָא הֲווֹ מְהֵימְנִין מַלְכְּוָת אַרְעָא וְכָל דַּיָּרֵי תֵּבֵל
אֲרוּם יְעוּל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וּנְבוּזַרְאֲדָן בְּעֵיל דְּבָבָא לְנַכְסָא עַמָּא
בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּתַרְעַיָּא דִּירוּשְׁלֵם׃ יג מחטאת עֲנַת מִדַּת הַדִּין וְכֵן אֲמָרַת
לָא הֲוַת כָּל דָּא אֱלָהֵן מֵחוֹבַת נְבִיאָהָא דְמִתְנַבְּאָן לַהּ נְבִיאוּת
שִׁקְרָא וּמֵעֲוָיַת כַּהֲנָהָא דְּאַסִּיקוּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין לְטַעֲוָותָא וְאִינוּן
גְּרַמוּ לְאִתְּשַׁד בְּגַוַּהּ דַּם זַכָּאִין׃ יד נעו אִיתְטַלְטְלוּ עַוִּרִין בְּמָחוֹזִין
אִטַּנְּפוּ בְּדַם קְטוּלִין בְּחַרְבָּא וְעַל דְּלָא הֲווֹ יָכְלִין לְמֶחְמֵי קְרִיבוּ
בִּלְבוּשֵׁיהוֹן׃ טו סורו זוּרוּ מִמְסָאֲבָא קְרוֹ עַמְמַיָּא זוּרוּ זוּרוּ לָא

רשי

ומשנים שמלקטים ואוכלים רב פרשם ומאוסם : (י) לברות. למאכל כמו (שמואל ב יג) ולא ברה אתם לחם (שמואל כג) להברות את דוד : (יא) כלה ה' את חמתו. אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותו בהנקמו מהם : מחטאת נביאיה. של שקר היתה לה הרעה הזאת : נעו עורים בחוצות. כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נשמטים בדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכה : נגואלו בדם. נתלכלכו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים אליהם ליגע בלבושיהם והיו קוראים אליהם : סורו. מעלינו אתם הטמאים המלוכלכים בדם : כי נצו. לשון פרחון ולכלוך כמו (ויקרא א) מוראתו בנוצתה

אבן עזרא

מגזרת להברות את דוד והם שני בניינים : (יא) דמה האף לאש : (יב) תבל. מקום היישוב : (יג) דם צדיקים. דם כל צדיק וצדיק וכן בלב חכמים : (יד) עורים. כעורים וכן אש אוכלה הוא : נגאלו. מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו : (טו) סורו. גוי טמא : נצו. יש להם נוצה כעוף וכן

לחם דמעה

ושל או אדם חשוב וכמ"ש אגג כששסף אותו שמואל אכן סר מר המות שהכונה שבהיותו מומת על ידו סר מר המות כמשמעו וכמש"א זבח ולמוגע קרב אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו וכו' כן יהיה הפרש רב לנהרג ביד אדם מנהרג ביד הבעל חי וממנו לנהרג ביד הדומם והצומח וז"ש שהם יזובו מדוקרים מתנובות שדי אשר זה בלי ספק כדי בזיון וקצף וכדאמרן עכ"ל :

(יב) **אמר** לא האמינו כו' כי יבא צר ואויב וכו'. והיה להם זה הרע שיבא צר ואויב בשערי ירושלים מחטאת נביאי' וכו' שהרגו במקדש ה' כהן ונביא כגון זכריה ואחרי' רבים ונכבדים הגונים כהנים ונביאים וז"ש מחטאת נביאיה שהיו הורגים ועונות כהניה שהרגו ואמרו חטאת בנביאים ועון בכהנים משום שהנביא שאינו ידוע בעין כי ה' שלחו אליהם ושהוא ית' מדבר עמו הרי זה חטאת כי אולי לא נביא הוא אבל הכהן המקריב קרבנותיהם שהיו רואי' בעין כי כהן הוא והיו הורגין אותו ושופכין דם צדיקים ע"כ באה עליהם הצרה הזאת :

(יד) **ואמר** על הפריצים שהיו כמו עורי' כל כך היו להוטים אחר יצה"ר עד כי עינים להם ולא יראו להנצל מיד היצה"ר אלא היו הורגים בחוצות הצדיקים וז"ש נעו עורים בחוצות היו הולכים כעורים בחוצות והיו מטמאי' עצמם בעון ש"ד וז"ש נגאלו בדם וכשלא היו יכולים להרוג את האיש שהיה פוגע בהם בחוצות על הפחות היו מפשיטי' את מלבושיו מעליו וגוזלים וחומסים אותו וז"ש בלא יוכלו כשלא היו יכולים להורגו יגעו בלבושיהם היו מפשיטים את לבושיהם מעליהם וגוזלים אותם :

(טו) **ואמר** סורו טמא קראו למו. ספר מן הרעה הגדול' אשר באה עליהם שהיו לחרפה ללעג וקלס בין העמים כי כשהיו בגלות מצרים סורו טמא קראו למו וכמש"ה שם כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברי' לחם כי תועבה היא למצרים לא היו אם כן לחרפה אלא לענין האכילה עם העברים בלבד אבל בגלות זה הרחיקום אפילו בנגיעה שאם היה נוגע איש ישראל בכלי של גוי מיד היה שוברו כאשר שמענו כן ראינו אות' שהם ממלכות פרס ומדי המקום שגלו ישראל כי אם יגע ישראל בכל כלי שלהם מיד שוברי' אותו וז"ש סורו סורו אל תגעו היתה להם בגלות הג' וכי נלחמו עוד בה' אלהיהם והכעיסוהו עוד וז"ש כי נצו לשון מריב' כשרבו בני ישראל עוד את ה' והכעיסוהו גם נעו וגלו עוד פעם ג' אי נמי כי נצו לשון מריבה כשרבו בני ישראל זה עם זה ונתרבה המחלוקת ביניהם אז גם נעו כי הגלות הג' הזה לא היה רק על שנאת חנם שהיה ביניהם . ובפעם הזאת אמרו בגוים לא יוסיפו לגור הכונה שגזרו עליהם כמה גירושין וכמה שמדות ולא היו רוצים שיהיו ישראל גרים בארצות' ומגרשי' אותם מכל הארץ ההיא ואומרים להם שלא יוסיפו לגור עמהם בארצם : אי נמי בהיות כי כל מלכי ארץ ידעו והכירו כי ירושלים הבנויה היא היתה מושב ומשכן המלך מלכו של עולם השמים והארץ וכל צבא' והיא היתה משכן כבודו ולכן לא האמינו אות' שהם מלכי ארץ בעולם התחתון לא האמינו שיוכל לבא צר ואויב בשערי ירושלים שהיא עיר של מלך השמים והארץ וכן כל יושבי תבל אשר מושבם בתבל ארצה לא האמינו שיבא צר ואויב וכו' וכונת אומרו צר ואויב הכונה צר לישראל ואותו שהוא אויב להקב"ה לא האמינו מלכי ארץ שהצר והאויב להקב"ה שיוכל לבא לירושלים ושיניחם השי"ת לבוא בשערי עירו בהיותם צריו ואויביו ומצד ריבוי חטאת נביאיה ועונות כהניה וגו' הניח לצריו ואויביו שיבאו בשערי עירו ומקום משכן כבודו ואל זה כיון ישעיה הנביא ואמר הוי אנחם מצרי ואנקמ' מאויבי כלומר בודאי שלא היה ראוי שאניח לצרי שיכנסו ויחריבו את ביתי ואת היכלי אבל הוי ונהי כי יודע אני כי בסבת חטאת ישראל אנחם ואקבל נקמה מכניסת צרי בשערי עירי כדי שבזה אנקמה מאויבי והם רשעי ישר' אשר הכעיסוני בהבליהם ולכן אנחם מצרי ואניח שיבוא צר ואויב בשערי ירושל' וז"ש מחטאת' נביאיה וכו' ואמר נביאיה בכינוי וגם אמר מחטאת נביאים להורות כי על נביאי השקר אמר וז"א נביאיה כלומר נביאיה ולא נביאי השי"ת כי נביאי השקר היו וכן מסבת עונו' כהניה כי כהניה היו ולא כהנים לשי"ת ונתן טעם למה לא קרא אותם כהנים סתם כיון דמזרעא דאהרן קא אתו לפי שאותם הכהנים היו ש"ד וז"א השופכי' בקרבה דם צדיקים ונקטינן כי כהן שהרג את הנפש חילל את כהונתו ולכן קרא אות' כהניה כי כהניה היו ולא כהנים כפי הדין לפי ששפכו דמים וז"א השופכים בקרב' דם צדיקים : אי נמי כונת אומרו השופכים בקרבה דם צדיקים הכונה כי ידוע הוא כי בעון הדור מסתלקים הצדיקים נמצא כאילו הדור בעצמ' הם הם אשר שפכו דם נקי וז"ש מחטאת נביאיה עונות כהניה אשר הם היו סבת הסתלקו' הצדיקים שביניהם וכיון שהם היו הסבה יכולנו לומר עליהם השופכי' בקרבה דם צדיקים והוה ליה כאלו הם בעצמ' שפכו דמם כמ' ועד"ז אמר הכתוב ונקי וצדיק אל תהרוג הכונה אם אתה מתדבק בדבר שקר והיא כינוי אל העבירות אשר כולם הם שוא ודבר כזב אז בעונותיך הם מסתלקים הצדיקי' ומעל' אני עליך כאלו אתה בעצמך הרגת הנקי והצדיק וז"ש מדבר שקר תרחק ובזה נקי וצדיק אל תהרוג לפי שעונותיך גורמי' הריגת הנקי והצדיק וז"ש בכאן השופכי' בקרבה דם צדיקים . ואומרו נעו עורי' בחוצות נגואלו בדם כו' כונת הפסוק הזה הוא משל שהמשיל ישראל לעורים ואמר כי כמו שיש עורים אשר נעו בחוצות ובסבת עורון הם דשי' בכל מקום ועוברים בתוך הדם ומתטנפי' בו עד שנגואלו כל כך בדם הם ומלבושיהם באופן שאחרי' לא יוכלו יגעו בלבושיהם ומתרחקי' מהם כן בנמשל לישראל סורו טמא קראו למו לישראל סורו סורו אל תגעו בלא יוכלו יגעו בלבושיהם :

אי נמי אפשר שכונת מ"ש נעו עורי' בחוצות הכונה לספר גודל חטאתיהם ועונותיהם כי מדרך הרשע לחטא במקום אשר אין רואה והוא בחדרי חדרים אמנם בחוצות בתוך רחובות הוא מתבייש מחטא בתוך קהל ועדה וישראל בדור ההוא לא היו מתביישי' לחטא ולהרשיע אפילו בחוצות וזה שאמר נעו עורי' בחוצות כי אין עורה כעורון החוטא ואמר שהם נעו כעורי' אפילו בחוצות כי אין להם בושה גדול מכאוב' ואמר נגואלו בדם הכונה על הנפש שנמשלה כי הדם הוא הנפש ואומרו בלא יוכלו יגעו בלבושיהם הכונה על הלבוש אשר יש לכל אדם בע"ה הנקרא חלוקא דרבנן ועז"א בספר הזוהר על פסוק אשרי נשוי פשע כסוי חטאה כי אושר גדול יש לו לצדיק שהוא נשוי פשע שזוכה לקחת גם הכיסוי של האיש החוטא אשר בסבת חטאתיו לא יוכל ליגע בחלוק' דרבנן שלו ואלו היה צדיק היה זוכה בה כי היא היתה שלו וז"ש בכאן שלא יוכלו יגעו בלבושיה' כי כ"כ נגואלו בדם הוא הנפש אשר לא יוכלו יגעו לעתיד בלבושיהם אשר היו מעותדי' אליה' ואדרבא כרוזא קרי בחיל לפניהם סורו טמא קראו למו ואומר להם סורו סורו אל תגעו כלומר שלא יגעו בלבושיהם כי נשמותיהם תכף היו רוצי' לילך להתלבש ולהחזיק בלבושיהם ואומרי' להם סורו סורו אל תגעו בלא יוכלו יגעו בלבושיהם וכרוזא קרי בחיל ומפרש' על מה תרחיק אות' ואמ' לשון טינוף כי נצו שהוא לשון טינוף ולכלוך כדפרש"י כמו והסיר את מוראתו בנוצתה כלו' כי נטנפו במעשיהם גם נעו ממעגלי התורה וסרו מהר מן הדרך אשר ילכו בה וז"א גם נעו אמר עוד לא יוסיפו לגור כלומר שגם נטנפו בכפיר' הזאת שכפרו בביאת משיחנו והוא אחד מי"ג עקרי' שצריך שיאמין כל בר ישראל כי ישלח לקץ ימין משיחנו לפדות מחכי קץ ישועתו ואלו אמרו בגוים לא יוסיפו לגור כלו' אמרו בהיותם בגוים כי לא יוסיפו עוד לגור בארצם כאשר בתחלה

תִּקְרְבוּ בְּהוֹן אֲרוּם אִתְקוֹטְטוּ אַף אִתְטַלְטְלוּ אֲמַרוּ בְּמֶהֱוֵיהוֹן
בְּשַׁלְוָתְהוֹן דְּבֵינֵי עַמְמַיָּא לָא יוֹסִיפוּן לְמִידַר׃ טז פני מִן קֳדָם אַפֵּי
יְיָ אִתְפְּלִיגוּ לָא יוֹסִיף לְאִסְתַּכָּלָא בְּהוֹן בְּגִין כֵּן אוּמַיָּא רַשִׁיעַיָּא
אַפֵּי כַהֲנַיָּא לָא סַבָּרוּ וְעַלְוֵי סָבַיָּא לָא חָסוּ׃ יז עודינו עוֹד סַפְיָאן
עֵינָנָא לְאִסְתַּכָּלָא לְסַיְיעָנָא דַהֲוֵינָא מְתִינָן לְנוּכְרָאֵי דְּאִתְהַפִּיךְ לָנָא
לְחַבָּלוּ בִּסְכוּתָנָא דְּאִסְתַּכֵּינָא לְנוּכְרָאֵי דְּאִנּוּן עַמָּא דְּלָא יִפְרוֹק׃
יח צדו הִינוּן צָדִין שְׁבִילָנָא מִלְּמֵיהַךְ לְרוֹחֲצָן בִּפְלָטְיָיתָנָא אֲמַרְנָא

ד'דכתי' כן ל' בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִפוּ לָגוּר׃ טז פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא
וזקנים קרי יוֹסִיף לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ *זְקֵנִים לֹא
עודינו קרי חָנָנוּ׃ יז עוֹדֵינָה תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ אֶל־עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל
ל' ב'כתי' כן. ל' בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל־גּוֹי לֹא יוֹשִׁעַ׃ יח צָדוּ צְעָדֵינוּ
כ' וכתיב כן ב' ובפסוק מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ יָמֵינוּ כִּי־בָא

עודינה עודינו קרי והוא חד מן י"ר מלין כתיב ה' בסוף תיבות' וקרי' ו' וסימן יקרחה לא יקרחת קרחה בראשם. שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה. נשברה אניות בעציון גבר. עלה בעת ההיא עלה עבדי נבכד נצר. נצתה עריו נצתה מבלי יושב. היה צאן אבדות היה עמי. נושבה בי כה אמר ה' על בית מלך יהודה גלעד. יזנה ואמר לבלה נאופים. יהיה ועשיתי אותם לגוי אחד. שממה וידעתי כי אני שמעתי. שפכה ואני כמעט נטיו רגלי. חמרמרה פני חמרמרה מני בכי. עודינה תכלינה עינינו אל. שלה ומני שים טעם די כל עם:

תולדות אהרן (צדו צעדינו. תענית סט):

אבן עזרא

וכן נלא תלא: (טז) פני ה'. זעף כי בפנים יראה כמו ופניה לא היו לה עוד: (יז) בצפיתנו. אין לנו משכל: (יח) כאילו צדו צעדינו: (יט) וכן ויאמר דלקונו כמו

רשי

דמתרגמינן באוכליה כך חברו מנחם: גם נעו. נשמטו בדם: פני ה' חלקם. פניו של זעם מאת הקב"ה חלקם והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלוותם: עודינו תכלינה עינינו אל עזרתינו הבל. כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם (ישעיה ל) ומצרים הבל וריק יעזורו שהיו מבטיחים אותנו עזרה ולא באו כמו שנאמר בהם (ירמיה לו) הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה. מצינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקב"ה לים והציף לפניהם נודות נפוחים כמין מעי אדם ננערים במים אמרו זה לזה הנודות הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם: צפינו. חכינו: צדו צעדינו. אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ברחובותינו כמו

לחם דמעה

אבל פני ה' אשר חלקם בארצות אויביהם לא יוסיף עוד להביט' וכבר נתייאשו מן הגאולה וע"כ פני כהנים לא נשאו וזקנים לא חננו וכל זה מכריזין עליה' באותו העולם והאומרים להם סורו טמא כו': ואפשר עוד כי מ"ש סורו טמא קראו למו ולא אמר סורו טמא אמרו למו לרמוז כי קריאת שם העלה שלהם היה טמא וטמא טמא יקרא לכל איש ישראל וז"ש קראו למו: והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב נעו עורי' בחוצות הם שהיו עורי' מחמת הרעב שהרעב בטבע מעור את העינים ואם שהיו עורי' ממש בהשגחתו הנפלאה שהוכו בסנורי' והיו בחוצות נעים ומתנועעי' אנה ואנה ועם היות שמדרך העולם הוא כשהעור הולך בחוצות שכל הרואי' אותו מדריכי' אותו בדרך ישר' שלא יתנועע אנה ואנה הנה אלה בחטאתם כי כבדה מאד למה שנטו אחרי נביאי השקר וכהני הבעל והוא מ"ש מחטאת נביאיה עונות כהניה על כן היו נעי' אף כשהיו הולכים בחוצות ולא היה נמצא איש ידריכ' בדרך ישרה וז"א נעו עורי' בחוצות: ואמר שאלה בהיות' עורים ובלתי רואי' והיו הולכי' בחוצות בלי מדרי' ומייסיר אות' נמשך מזה שנגאלו בדם החללי' בשוקי' וברחובות שהיו הולכי' על החללים וההרוגי' וז"א נגואלו בדם ואמר שהיו כ"כ חלושי' מחמת הרע' והרעות והצרות שבאו עליהם שלא היו יכולים להגביה מלבושיהם שלא יתלכלכו בדם כי לפחות העור אעפ"י שאינו רואה הנה הוא מרגיש כשדורך במקום טיט או רפש או דם ומגביה מלבושיו שלא יתלכלכו אך אלה אמר שנתלכלכו בדם הם ומלבושיהם שלא היה להם יכולת ליגע בלבושיהם להגביה' וז"א בלא יוכלו יגעו בלבושיהם והוא כאילו אמר בלא שיוכלו ליגע בלבושיהם להגביהם עכ"ל:

ושמעתי מפי מהר"ר הרשב"א הלוי ז"ל וגם הביאו הרב מורי ז"ל משמו כי בהיות האמת כי העם עם ישראל היה לו שם על פני חוץ לתהלה ולשם ולתפארת ודורכי' דרך ישרה בעבודת בוראם ומה גם גדולי' שבהם הם הנביאים והכהני' אשר מעולה אנשי שם לא יאמינו כי יסופר היות הם ועונותיהם ודרכיהם המקולקלים סבת חרבן העיר הגדולה לאלהים והפסד קדושת הבית אשר בתוכו וז"ש לא האמינו מלכי ארץ וגומר מסבת חטאת נביאיה וגו' כלומר שאף אם יחשבו ויעלו על לבם שאנשים כאלו יחטאו ועכ"ז לא חשבו שיהיו חטאתם ועונותם ממדרגה גדולה כזאת לשפוך דם נקי ולדיק שהוא עון פלילי ע"כ: והרב מורי זלה"ה פירש לא האמינו מלכי ארץ כ' שלפי גודל החטאות והעונות שעשו ראשיה בתוכה שיבא צר ואויב בשערי ירושלים כי ליותר רע מזה היו ראויים כהפיכת סדום ועמורה מסבת חטאת נביאיה וגומר עכ"ל:

(טז) **אמר** פני ה' חלקם. פניו של זעם שלו יתברך חלק' בד' כנפות כל הארץ ועשה זה כדי שלא יוסיף עוד להביטם שאם היו כלם במקום אחד אולי היו שבים בתשובה והיו ג"כ מתפללי' ומתחנני' אליו יחד כולם ואפשר שיוסיף להביט' וכדי שלא יוסיף להביט' חלק מעט הנה מעט הנה שאם אלו שהם במקום זה שבי' האחרים שבמקום אחר אינם שבים ובזה לא יוסיף להביטם וזה עשה להם בעבור שהם פני כהנים לא נשאו זקנים לא חננו והיו שופכים את דמם: אי נמי היא תפלה שמתפלל המקונן ואומר יהי רצון שאות' פני' של זעם שלו ית' שחלקם לישראל לגלות בארבע כנפות הארץ לא יוסיף הוא ית' להביט' עוד לפני' של זעם החמ' לא יתנהג עוד עמהם בפנים ההם כי אות' פנים של זעם שלו פני כהנים לא נשאו וזקנים לא חננו כי את כולי' מסר ביד האויב נחשב לטבח:

(יז) **ואמר** המקונן כי כל זמן שאנו בעוון זה שאנו מתפתי' אחר עצת יצרנו הרע ואין אנו שבים בתשובה שלימה לפניו אין לנו תקוה להיות נגאלים וז"ש עודנה תכלינה עינינו כלומר כל עוד שאנו מוכי' בעוון זה אל עזרתינו הבל כלומר הבל וריק יהיה עזרתינו כי לא יהיה לנו הוא יתברך לעזרה ואם אנו מצפי' ומחלים פני המלך והשרים אשר אנו גולי' בארצם כסבורים למצא חן בעיניהם ונתן להם מתנות להיות לנו לעזרה שלא יעברו אותנו הגוים גם המלך ההוא לא יושיע וז"ש בצפיתינו צפינו אל גוי כשאנו מצפי' אל הגוי' והמלך או השר למצא חן בעיניהם שיצילנו מיד הקמים עלינו גם הוא לא יוכל להושיע כי עונותינו גורמים ומי יוכל להציל אותנו מיד עונינו:

(יח) **ואמר** צדו צעדינו. כי נלכדנו בפח הזה ובאה עלינו הצרה הזאת על שהיינו יושבי קרנות ובטלים מלמוד התורה והיו הולכים ומטיילים ארוכות וקצרות בשווקי' וברחובות וז"ש מלכת ברחובותינו מסבת מה שהיינו הולכים ברחובות ולא היינו הולכים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועל כן קרב קצנו וגלינו מארצנו ולא קרב קצנו בעבור שמלאו ימינו כי ישראל אינם תחת מערכות השמים ואם היו עושים רצון השי"ת היה מלכותם וממשלתם ושלותם נמשכת לעד לעולם ומעולם לא ימלאו ימיהם אלא על העונו' שעשו גרמו ובא קצם ולכן מלאו ימיהם על כי בא קצם וקץ כל בשר ישראל בא לפניו יתברך לקטרג וז"ש מלאו ימינו על כי בא קצנו שגרמ' עונינו ולא שבא קצנו על כי מלאו ימינו כי מעולם לא מלאו ימינו: אי נמי אמר צדו צעדינו וגו'. כי האומות מזלזלי' בנו כ"כ עד שאינ' מניחים אותנו ללכת ברחובותינו אלא צריך שהיהודי לירד מן המסיל' כדי שיעבור הגוי ואם הישראל אינו יורד מעצמו מורידין אותו למטה בע"כ ובפרט הגזירה הזאת היא מצויה בירושלים יותר משאר ארצות וזהו דדייק ברחובותינו ממש שהיא ירושלים ואמר קרב קצנו כלומר נשארנו מעט מהרבה ואנו יראי' שימלאו ימינו שהוא זמן גאולה שהבטיחנו אלהינו אחר שכבר בא קצנו ח"ו שכבר יהיה בנו כליה ח"ו ולא יזכר שם ישראל עוד בעולם כשיבא הזמן ההוא של גאולתנו כ"כ מתארך והולך. אי נמי אמר פני ה' חלק' כו'. הכונה כי שם זה מורה על הרחמים והנה הוא יתברך ברחמיו הרבים חלקם כד"א כי חלק ה' עמו כו' וז"ש פני ה' בפנים של רחמים חלקם חלק בפני ועצמו ויעקב בחר לו יה וישראל לסגולתו ועתה לא יוסיף להביט' ונתן טעם למה לא יוסיף להביטם עם היות שהוא חלקם חלק לעצמו הטעם כי פני כהנים לא נשאו והי' ראוי שישאו פניהם בכל דבר להיות א' לכל דבר שבקדושה נכנס א' ויוצא א' והם לא עשו כן אבל פני כהנים לא נשאו וכן הזקנים והם החכמים כי אין זקן אלא מי שקנ' הכמ' ולא חננו אותם בהיות כי רוב בני תורה הם עניים צריך שיחננו אותם כדי שיוכלו לעסוק בתורה כי אם אין קמח אין תורה והם פני זקנים לא חננו ולכן השי"ת תבע עלבונם ולא יוסיף להביטם וגו': ואמר עודינו תכלינה עינינו וגו'. תכלינה עינינו לשון תאוה ותקוה מלשון נכספה וגם כלתה וכו' ואמר עודינו תכלינה עינינו כלומר כל עוד שאנו מקוים אל עזרתינו כלומר אל עזרת עצמנו שאנחנו נושיע את עצמנו כל זה הבל ורעו' רוח כי אין בנו כח להושיע את עצמנו וז"א הבל כי להיות לעזר' עצמנו זו היא תקוה של הבל וזהו שסיים ואמר בצפייתינו צפינו אל גוי לא יושיע כלומר בצפייתינו שאנו מצפים את צפיית עצמנו שאנחנו נושיע את עצמנו ה"ל כאילו צפינו אל גוי לא יושיע וכו' משל שהמשיל צפיית תשועת עצמם על ידם כאלו היו מצפים אל גוי לא יושיע ונתן טעם לדבר לפי שראו כי שלא כדרך טבע נלכדו וזה יורה כי משמים נלחמו עמהם וז"ש צדו צעדינו וגו' כי מדרך טבע כי בני העיר אשר הם מורגלים ברחובות עיר וברחובות קריה הם יצודו לאויבים הנכנסים למדינה כי אינם יודעים הרחובות והמוצאו' והמבואו' מהעיר ובנקל הם נילכדים ברחובות עיר כי נכרים הם בארץ אמנם לנו היה בהפך כי האויבים הם צדו צעדינו וגו' עם היות שהיו רחובותינו הם היו צדים אותנו ולא אנחנו אליהם וכל זה הוא שלא כדרך טבע שיורה כי מן שמים נלחמו ואומרו קרב קצנו אפשר שהכונה ע"ד מ"ש רז"ל במס"ק קץ כל בשר בא לפני והוא שם של מקטרג א' ששמו קץ ועליו נאמר קץ שם לחשך והנה בתחלת עונותיהם של ישראל אותו הקץ והמקטרג שלהם היה הולך ומתקרב אליו ית' כדי לקטרג עליהם אבל לא היה בו כח לבא לפניו ית' ממש לפי שעדיין לא נתמלאה סאתם

וז"ש

קִצֵּנוּ׃ יט קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל־

קְרֵב סוֹפָנָא אִתְמְלִיאוּ יוֹמָנָא אֲרוּם מְטָא סוֹפָנָא׃ יט קלים קַלִּילִין הֲווּ רָדְפָנָא יַתִּיר מִנִּשְׁרֵי שְׁמַיָּא עַל טוּרַיָּא אַדְלִיקוּ יָתָנָא בְּמַדְבְּרָא

תולדות אהרן קלים היו רודפינו. ר"פ בא עקידת שער מד:

לחם דמעה

וז"ש קרב קצנו כלומר קרב מעט לפניו ית' אבל לא בא ממש לפניו ולכן נתארך לנו מעט ולא גלינו מהרה אבל מלאו ימינו כי בא קצנו כלומר כאשר היה כח בקצנו לבא לפניו ית' ממש לקטרג עלינו אז מלאו ימינו וז"ש מלאו ימינו והנה הגזירה להשחיתנו כי בא קצנו כלומר כאשר בא קצנו לפניו ית' אז מלאו ימינו וגזר אומר המשחית את הארץ וכד"א קץ כל בשר בא לפני וכו' :

והרב מורי זלה"ה כתב פני ה' חלקם כו' אפשר שיהיה הפסוק הזה נמשך עם שלמעלה שאמר אמרו בגוים לא יוסיפו לגור ויהיה פי' לגור מלשון קיבוץ ואסיפה כמו אוגר בקיץ כו' ופירושו אמרו בגוים לא יוסיפו עוד לגור ולהתאסף אל ארצם לפי שפני ה' זעמו וחרונו בפנים של זעם חלקם לא יוסיף עוד להביטם : או ירצה אמרו בגוים לא יוסיפו עוד שונאיהם של ישראל לגור ולהתפחד מעשות עמהם רע לפי שפני ה' חלקם ולא יוסיף להביטם ולהשגיח עליה' כיון שאפי' במדת רחמיו חלק וכו' ולא ריחם עליהם לכך פני הכהנים לא נשאו וזקנים לא חננו כי חשבום לאויבי ה' ונעשה להם כהיתר שלא לרחם עליהם :

עודינו תכלינה עינינו וכו'. הורה גודל המצוקות הרבות אשר עברו עלינו כי להצלה מהם היו חותרים ומשתדלים לבקש עזר וסיוע אף אם היו מכירים ויודעים באמת שכל העזר והסיוע ההוא לא יהיה בהם ממש ולא יהיו העוזרים יכולים לעזור אלא עזר של הבל אשר לא יועיל ולא יציל עכ"ז היו עינינו אל העזר ההוא וז"ש עודינו תכלינה עינינו אל עזרתינו אף אם יהיה הבל ובצפייתינו יודעים היינו שאנו מצפים אל גוי לא יושיע ואפ"ה אנו מצפים אליו אפי' לחיי שעה יען היותינו עומדים במצוקי הצרות וכדמפרש צדו צעדינו וכו'. או ירצה אל גוי לא יושיע שלא יושיע אותנו כי מסבת רוב הצרות היו בוחרים מות מחיים עכ"ל : א"נ אפשר שרמז במש"ה עודינה תכלינה עינינו וגו'. כלומר כי אדרבא כל מה שישר' כלתה עיניהם לצפות לישועת ישר' אדרבא אז כאשר הם מצפים לישועת משיחנו אז נתוסף עליהם איזו צרה וכיוצא וז"ש עודינה תכלינ' עינינו כלתה עינינו אל עזרתינו עזרת משיחנו אז נעשה הכל הבל וז"א הבל ואדרבא בצפייתנו כלומר אז בצפייתינו אל עזרת משיחנו אז בא עלינו בפתע פתאום חיל המלך ובא לעיר כאלו צפינו לו שיבא וז"א בצפייתינו הצפוי שהיינו מצפים דומים כאילו צפינו אל גוי לא יושיע כי תכף פתע פתאום בא לעיר גוי אשר לא יושיע באופן כי אנחנו היינו מצפים אל משיחנו וסיעתו שהוא גוי שיושיע ובא לנו גוי שלא יושיע כאלו צפינו אל גוי לא יושיע שיבא באופן כי כאשר בא חיל המלך אל העיר היו מפחדים היהודים לצאת ברחובות עיר מפחד האנגריא באופן שאז בזמן בא אותו גוי אשר לא יושיע לעיר היינו נחבאים בתוך הבית וז"א צדו צעדינו וגומר כי מפחדתנו אותם היינו נחבאים בתוך ביתינו והנה ב' הגאולות הראשונות לא נתאחרו פעמי מרכבות הגאולה כאשר נתאחרה עתה כי הנה בגאולה הראשונה גאולת מצרים עם היות שהגזירה היתה ת' שנה לא ישבו שם כי אם כמנין רד"ו כי הקב"ה קירב את קיצם במה שחישב הת' מזמן יצחק וז"א קרב קצנו ונגאלנו קודם שבא קצנו כדאמרן ובגאולת בבל גם אם לא קרב וכמד"א למלאות לחרבות ירושלים ע' שנה עכ"ז לא נתאחרה כלל אבל כמעט שלא הספיקו למלאת ימינו כאמ' תכף ומיד בא קצנו וז"ש מלאה ימינו כאשר בא קצנו וגאולתינו אמנם בגלות הזה תכלינה עינינו אל עזרתינו ואל גאולתינו והכל הבל כמ"ש לעיל וכל מה שישראל הם מקוים ומצפים לגאולה כמדומה שהיא מתרחקת מהם : אי נמי מ"ש קרב קצנו וכו' הכל מדבר על גאולתינו העתידה לבא בזמנינו זה ואמר זה לפי שב' הגאולות שעברו היה להם קצבה אם לגאולת מצרים ת' שנה אם לגאולת בבל ע' שנה וגאולה זו היתה לה יתר שאת על כולם כי בגאולה זו קרב קצנו בעצם כי על גאולה זו נאמר היום אם בקולו תשמעון כי אין לה זמן קבוע ואם היו היום שומעים בקולו בו ביום ההוא היו נושעים ונגאלים כי קרב קצם ואין לה זמן קבוע וז"ש קרב קצנו ועם היות שהיה לה זה ליתר שאת על כל שאר הגאולות עכ"ז אני רואה כי כמעט מלאו ימינו כאשר בא קצנו כי כבר נקטינן כי שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חריב באופן כי כמעט שמלאו ימינו כאשר בא קצנו כי מה נשאר לתשלום האלף הששי כי אז בתשלום האלף הששי בהכרח מלאו ימינו כי אין עוד ימים ולא עולם באופן כי כמעט שמלאו ימינו כאשר בא קצנו : בשם מהר"ר אברהם צרפתי ז"ל שמעתי שדרש הכתוב כן לילה א' בבית מהר"ר שלמה סאגיס ז"ל כי הקב"ה העיד בתורתו שאם היו ביישוב על הארץ הטובה מנין שנים כמנין ונושנת"ם מיד כי אבד תאבדון לכן הגלם הקב"ה שתי שנים קודם תשלום מנין ונושנתם שנא' וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו וז"א אם ראו ראינו כי צדו צעדינו מלכת ברחובותנו לטובתנו חדל ה' צעדינו מלכת ברחובותינו יען כי קרב קצנו וכלייתנו כאשר מלאו ימינו כי בא קץ כל בשר לפניו השטן לקחת רשות לכלותינו ע"כ הטיב ה' עמנו וצעדנו צדו קודם כלות מנין ונושנתם וערב ואמיתי הוא לי יג"ר :

(יט) **אמר** קלים היו וגו'. באות' הרים שבמדבר ארבו לנו בהם וכמו שארז"ל שעשו האמוריי' שם בנחלי ארנון שהיו שם ב' הרים גדולים ועשו האמוריים שם וארבו להם בהרים ההמה באומרם שישראל הם באים דרך נחל ארנון והם יהיו שם מלמעלה בהרי' להרוג את כולם והקב"ה חיבר ב' ההרים יחד ונהרגו כל האמוריים ונעשה תשועה לישראל בהרים ההמה ואמר כי עתה נהפך להם כי באותם הרים שהיה להם תשועה לישראל שהיו במדבר עכשיו רדפו אחריהם והשיגו אותם בהרים ההמה וז"ש על ההרים דלקונו באותם הרים שבמדבר ארבו לנו ולא עלה בידם אלא אדרבא הם נהרגו שם עתה בהרים ההם הרגו אותנו. א"נ אמר הסבה שדלקונו הוא על ההרי' על הע"ג שהיינו עובדים על ההרים הרמים ועל הגבעות וגו' ע"כ דלקונו ומן המדבר ארבו לנו יום זה יום ט' באב שהוקבע בו בכיה לדורות מן המדבר שבכינו בלילה ההיא כמש"ה ויבכו העם בלילה ההוא משם היה לנו לאורב בלילה הזאת וקבעו בכיה לדורות ואמרו רוח אפנו משיח ה' על המלך צדקיהו נלכד בשחיתותם והרגוהו ונתן טעם למה קראו אותו רוח אפינו על אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים : אמר שישי ושמחי בת אדו'. משום דאמר הכתוב בנפול אויביך אל תשמח וגו' לכ"א שישי ושמחי בת אדו' על מפלתינו כי בזה ישיב מעלי אפו וגם עליך תעבור כוס ויהיה עליך זה מה שלא היה לי שאת תשכרי ותתערי מה שלא היה לי כ"כ ואמרו תם עונך בת ציון היא נחמה כי הנה הב"ה הגלנו לארץ מצרים להיות לנו לכור הברזל להיות צרופים וטהורים ובחונים כצרוף כסף ולא עשינו כן רק למדנו ממעשיה' הרעים וכארז"ל גוי מקרב גוי הללו ע"ג והללו ע"ג ואילו לא הוציא הוא יתברך אותנו ממצרים בעת ההיא לא היה עוד מציאות לישראל כנודע שהיו נטבעים בכל הטומאה ולכן הוצרך להוציאם משם אף שלא נזדככו עדיין וכן במלכות בבל לא נזדככו ומיהר הוא ית' להוציאם משם לפי שנתערבו בגוים ויקחו להם נשים נכריות ושכחו את התורה עד שכשבאו לא"י לא היו יודעים לעשות סוכה ולכן מיהר להוציאם משם כדי שלא יהיו אבודים מכל וכל אבל בגלות הארוך הזה לא יהיה כן כי בגליות ההמה להיות שעדיין לא תם העון הוצרכו עוד לגלות אחר אבל בגלות הזה יהיה גאולת עולם שאין אחריה גלות כי תם עונך בת ציון ולכך לא תצטרך עוד לגלות ולא יוסיף להגלותך כי פקד עונך בת אדום וכבר נזדכך העון ולא נשאר שמץ מנהו למרק עוד: א"נ אמר קלים היו רודפינו אמר רדפינו חסר וא"ו לרמוז אל כל אשר נשאו לבו לרדוף אחרי ב"י אפי' שהיה איש חגר ופסח כי זה אינו ראוי להיות רודף אבל הוא רודף חסר וא"ו כי הוא נכה רגלים ואפ"ה היו קלים מנשרי שמים וזה לסיבה שהיו רודפינו בייחוד לנו ולכן לא אמר קלים היו הרודפים כי הם בטבעם לא היו קלים אבל בעת היותם רודפינו ורודפים אחרינו וזהו כינוי רודפינו אז היו קלים מנשרי שמים : גם אפשר שרמז במה שהוא כתיב חסר וא"ו למ"ש במד' קלים היו רודפינו מנשרי שמים טרכינוס ילדה אשתו בליל ת"ב והיו כל ישראל אבלים נשתתק הולד בחנוכה אמרו ישראל נדליק או לא נדליק אמרו נדליק וכל מה דבעי למיטי עלן ימטי אדליקו אזלין ואמרין ליסן ביש לאשתו של טרכינוס אלין יהודאין כד ילידת הוו מתאבלין וכד מיית ולדא אדליקו בוציניא שלחה וכתבה לבעלה עד דאת מכבש ברברין בא וכבוש אלין יהודאין דמרדו בך סליק לאילפא וחשיב למיתי בעשרה יומין ואייתיתיה רוחא בה' יומין אתא ואשכחינון דהוו עסקין בהדין פסוקא ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר א"ל אנא הוא נשרא דחשיבי' למיתי בי' יומין ואייתיתני רוחא בה' יומין הקיפן לגיונותיו והרגן אמר לנשים השמיעו ללגיונותי ואם לא אני עושה לכם כדרך שעשיתי לאנשים א"ל עביד בארעאי מה דעבדת בעילאי מיד הקיפן לגיונותיו והרגן ונתערבו דמים של אלו בדמים של אלו והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקפרוס נהר עכ"ל. והנה תשובת הנשים לטרכינוס היתה תשובה בל' נקיה וקלה כי האשה היא קרקע עולם תחת בעלה כי כן דרך התשמיש היא מלמטה והוא מלמעלה וע"כ השיבו הנשים עביד בארעי מה דעבדת בעילאי והם האנשים. והנה לא חשב שירדוף בה' ימים טרכינוס כי אם עד חצי הדרך והחצי האחר היה חסר מדעתו ומלבו ולכן כתיב רדפינו חסר כי אפילו הרדיפה אשר גם לפי סברת הרודפים היו חסרים ממנה ועכ"ז היו קלים יותר מנשרי שמים ואומרו מנשרי שמים שהוא בד"מ להגזים ולהפליא את רדיפתם אמנם אפי' כנשרי שמים לא היה כי א"א לב"א להיות קל כנשר אפי' שיהיה קל ברגליו אבל בהיות הענין בד"מ וגוזמא ע"כ כתב מנשרי ולא אמר כנשרי : ואמר על ההרים דלקונו הכונה להורות איך היה רדיפתם שלא כטבע כי מטבע הרודף להיות קל כנשר כשהוא רודף בדרך מישור כמדבר וכיוצא בו שהוא מקום מישור מבלי אבן וצור מכשול אמנם בהרים הוא קשה לאדם עלות בהר וכ"ש לרדוף אמר כי אלו הרודפים אפילו על ההרים הגבוהים דלקונו ורדפונו והיו בעיניהם כ"כ נקל כאילו במדבר ארבו לנו שהוא מקום מישור : א"נ אמר קלים היו רודפינו וגו' ידוע הוא כי הנשר הוא העוף היותר קל שבעופות לעוף בגבעות אבל כל כונת רדיפת' היא להנאת' ולטובת' כי בקשו אוכל למו כד"א כנשר יטוש עלי אוכל והנה רודפינו תפשו קלות הנשרים כי קלים היו רודפינו מנשרי שמים אבל לא היה קלותם ומרוצתם אלי אוכל להנאתם ולטובת' כנשרים וראויה לדבר כי אחר אשר הנחנו להם הערים ושלל הערים יבוזו למו ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאו וברחנו על ההרים להמלט על נפשינו ואפ"ה גם שם לא הונח לנו ועל ההרים דלקונו כי כל כונת' לא היה לבד להנאתם רק כל כונתם לקחת נפשי זממו וע"כ על ההרים דלקונו וא"ת כי מה שדלקונו על ההרים הטעם הוא מפחדם כי ההרים ההמה היו סמוכים לירושלים כי ירושלים הרים סביב לה והיו מפחדים אולי נתחזק שם ופתע פתאום נבא עליהם להלחם בם ועל כן על ההרים דלקונו זה אינו והראיה כי אפילו במדבר שהוא רחוק מאד אפ"ה גם שם לא הונח לנו וז"א במדבר ארבו לנו וזה יורה על כונתם הרעה שהוא להרע עמדי ולהמיתני במדבר : א"נ אפשר כי מ"ש קלים היו רודפינו מנשרי שמים על היצה"ר וסיעתו קאמר שהם רודפים את האדם להחטיאו וע"כ כתיב

רדפנו

הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ לָנוּ׃ כ רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ נִחְיֶה בַגּוֹיִם׃ כא שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבְתִּי בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי׃ כב תַּם־עֲוֹנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד

ג' ומ"ל וכל שמואל דכוות' כמ"א בליסנא מכיה כבמן ישבת קרי ג' ל' ל'

תולדות אהרן רוח אפינו. תענית כב (שבת מו): תם עונך. ברכות נז עקרים מ"ד פמ"ב:

כְּמָנוּ לָנָא׃ כ רוח מַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ דַהֲוָה חָבִיב לָנָא כְּנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין דִּבְאַפָּנָא וַהֲוָה מִתְרַבֵּי בִּמְשַׁח רְבוּתָא דַיְיָ אִתְּחַד בְּמֵיצַד חִבּוּלֵיהוֹן דְּמִצְרָאֵי דַהֲוֵינָא אָמְרִין עֲלוֹהִי בִּטְלַל זְכוּתֵיהּ נֵחֵי בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ כא שישי חֲדִיאִי וּבְדִיחִי בְּרַתָּא דֶאֱדוֹם דְיָתְבָא בְּאַרְעָא דְעוּץ (בת"ק הגירסא חֲדִיאִי וּבְדוּחִי קַרְתָּא דְמִתְבַּנְיָא בְּאַרַע אַרְמֵנִיאָה) בְּסַגִּיאִין אוּכְלוּסִין דְּמִן עַמָּא נוּכְרָאֵי אַף עֲלַיִךְ עָתִיד לְמֵיתֵי פּוּרְעֲנוּתָא וִיצַדְיָין יָתִיךְ פַּרְכְוָאֵי וְתִעֲבַר עֲלַיִךְ כַּס דִּלְוָוט תִּרְוֵי וְתִתְרוֹקְנִי׃ כב תם וּבָתַר כֵּן יִשְׁלַם עֲוָיָתִיךְ כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן וְיִתְפָּרְקוּן עַל יְדֵי דְמַלְכָּא מְשִׁיחָא וְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא וְלָא יוֹסִיף יְיָ תּוּב לְאַגְלוּתִיךְ וּבְהַהִיא זִימְנָא אַסְעַר עֲוָיָתִיךְ בְּרַתָּא דֶאֱדוֹם

אבן עזרא

כמו כי דלקת אחרי: בשחיתותם. כמו בשחתם נתפש: (כא) עוץ. שנים הם והם ארמים: (כב) לא יוסיף. שב אל עונך ועליו ישוב פקד או ישוב אל השם הנזכר ברוח אפינו:

רשי

(שמות כא) ואשר לא צדה (שמואל א כד) ואתה צודה את נפשי: משיח ה'. הוא יאשיהו כמו שנאמר בד"ה (ד"ה ב לה) ויקונן ירמיהו על יאשיהו: בשחיתות'. בגומות שחפרו: שישי ושמחי בת אדום. נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחרבוהו הרומיים: שישי ושמחי. לפי שעה אבל סופך שגם עליך תעבור כוס הפורעניות ותשכרי ממנו: ותתערי. ותקיא כמו (בראשית לד) ותער כדה: תם עונך בת ציון. לקית על כל חטאתיך: לא יוסיף להגלותך. מגלות אדום ולהלן עוד: תימינו

פירוש הטעמים

(א) **איכה** יועם. איכה ישנה הזהב וידמה לאחרים שהם שנה הכתם הטוב החלי העגול וזה משל לפסוק הבא אחריו: (ב) בפז. אבן יקרה ויש אומרים כי הוא כסף וזהב מופז יכחישם: (ג) הזכרים יקחו שד הנקבות ויניקו גורי הנקבות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין חלצו שד גשי נאן ויניקו גוריהן: (ד) החלב ליונק מקום לחם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כדמות עוללות הגפן: (ה) נשמו הם שממו בפרהסיא כל רואים ישום. חבקו אשפתות כי הם מושלכים כדומן ואין קובר: (ו) יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון והחטאת והוא השכר הרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרך עון בדבר הזה גדול עוני מנשוא והפסוק הבא אחריו לעד והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדולה מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע ולא היו הידי' בכל עת בחיל בעבור שאין להם כח או טעמו שלא חלו בה ידי' כטע' יחולו על ראש יואב: (ז) זכו נזיריה בימי השבע: (ח) חשך תארם ברעב. (ט) המדוקרים שיזובו דם מתנובות שדי שהם שבעים. טובים היו מחללי רעב: (י) הנשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב: (יא) והרעב בגוף ידמה לאש שהיא דולקת ונוגעת עד יסוד העלם: (יב) ובעבור הרעב בא צר בירושלים: (יג) מחטאת נביאי הבעל וכהני הבמות נהרגו החסידים כדברי אסף: (יד) והחיים נעו בחוצות העורים והתגאלו בדמי החללים עד שלא יכלו הנוגעים שיגעו במלבושיהם ובא פועל אחר פועל והטעם יוכלו שיגעו וכן נדעה נרדפה: (טו) היו קוראים על נפשם סורו טמא והראשון נכון ויחסר מקום הקוראים ואמרו בגוים כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו: (טז) כי אף השם חלקם בארצות ולא יוסיף להביט אליהם כמו ויזעקוך על כן לא חששו לעשות נקמה בזקנים ובכהנים: (יז) ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתינו: (יח) והם לא באו רק לצדינו שצדו אותנו ברחובותינו וקרב קצינו כי מלאו ימינו שבישועתנו ובא קץ גלותינו: (יט) ולא יכולנו לברוח: (כ) יש אומרים כי ירמיהו על יאשיהו יקונן וראיה לדבר והנם כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הצרות ופה אמר תם עונך והנכון בעיני כי על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלים והוא היה באחרית הגלות: (כא) שישי כטעם שמח בחור בילדותך כי בסוף תבא במשפט והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתם שמחו וכן זכור יי' לבני אדום את יום ירושלים שהיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה. ותתערי כטעם וישכר ויתגל:

לחם דמעה

רדפינו חסר וא"ו לפי שהיצה"ר וסיעתו אינו מראה לו לאדם שהוא רודף אחריו ומבקש להמיתו רק נראין כאוהבין לו לאדם ומועצותיו כדת נתונות ואין הדבר כן כי הוא רודף אחר האדם ומבקש להמיתו כרודף וע"כ כתיב רדפינו חסר כי אינם מראים עצמם לאדם כרודפים ואמר שהיו קלים בענין רדיפתם ופיתויים לאדם יותר מנשרי שמים ובהיות כי נקטינן כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ע"ד מש"ה ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני כי רוצה לומר שבכל מה שאני תמים ושלם עמו ית' אז צריך אני יותר להיות זריז להשתמר מעוני כי אחרי הצדיק והתמים רודף היצה"ר בכל כחו להשיגו וז"א על ההרים דלקונו כי הצדיקים נמשלו להרים כד"א כי מראש צורים אראנו כו' ועל ההרים והם הצדיקים שם דלקונו לפתותם ולהחטיאם וגם במדבר והם בני האדם אשר הם כמדבר שממה וחרב ואין בהם תורה ומצות גם לאלו אשר היה בנו ארבו לנו לצוד ציד להביא כי רודפינו והם היצה"ר וסיעתו לדמם יארובו יצפנו לנפשותם באופן כי:

(כ) **רוח** אפינו משיח ה'. והוא רמז אל הנשמה נשמת רוח חיים אשר באפו כד"א ויפח באפיו נשמת חיים והנה רוח אפינו אשר זה הרוח הוא משיח ה' כי הוא חלק אלוה ממעל ונלכד בשחיתותם של הרודפים והם היצה"ר וסיעתו אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים כלומר אשר אמרנו וחשבנו כי בצל רוח אפינו הקדוש שהיא חלק אלוה ממעל אמרנו וחשבנו כי בצלו ובצל קדושתו של הרוח נחיה בגוים ובכל הגוים והם מ"ה אנחנו נקראים חיים בסבת צל הרוח הקדוש ועתה בעונותינו נלכד רוח אפינו בשחיתותם של הרודפים והם היצה"ר וסיעתו ולכדוהו שהחטיאו אותו. ועד"ז אפשר ג"כ לומר כי כינוי רוח אפינו הוא על כל צדיק וצדיק שבדור אשר הצדיק נקרא בודאי משיח ה' והוא הצדיק אשר הוא חיות כל שארית ישראל והוא הנשמה שלהם ולכן קראו רוח אפינו והכונה כי גם משיח ה' אשר הוא היה רוח אפינו נלכד בשחיתותם של היצה"ר וסיעתו הנזכר אשר אמרנו וחשבנו שאותו הצדיק היה צל על ראשינו וחשבנו כי בהיותינו בצלו ובזכותו נחיה בגוים והוא יהיה גם למחסה ולמסתור והוא גם הוא נלכד בשחיתותם כי גם הוא הרשיע ולבסוף נעשה צדוקי באופן כי אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים סר צלו מעלינו:

(כא) **ואמר** שישי ושמחי בת אדום וכו'. אחר שהתודו ישראל על כל פשעיהם כפי הדרך האמור דבר עם בת אדום ואמור יאמר אליה שישי ושמחי בת אדום הנה בת אדום תשיש ותשמח בב' דברים אשר יש לה הא' היא החכמה שנשתבחו בה כד"א והאבדתי חכמים מאדום וידוע כי העצה והחכמה היא העיקר גדול למלחמה כמד"א עצה וגבורה למלחמה בתחלה עצה כי היא העקרית ואח"כ הגבורה היא טפלה אל העצה כי עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה ועז"א שישי ושמחי בת אדום כלומר על ב' דברים יש לך לשמוח שמחה כפולה ששון על הדבר הא' ושמחה על האחר ופירש שתיהן הא' הוא על היותך בת אדום כי תשמח על איכות חשיבותך וחכמתך וגם תשיש על היותך יושבת בארץ עוץ אשר היא עיר קוסטנטינא כמ"ש המתרגם והיא עיר בצורה חומה גבוה דלתים ובריח ובהיותך בתוכה תשיש בחשבך כי בהיותך בתוכה את תקרא יושבת שהוא רמז אל הישוב בקביעות בלי פחד מטלטול וז"א יושבת בארץ עוץ כי את מחזקת עצמך ליושבת על היותך בארץ עוץ והיא עיר קוסטנ"טינא דע לך כי גם עליך תעבר כוס התרעלה ב' כנגד ב' והמשוש והשמחה לתוגה ולאבל יהפך וז"א תשכרי ותתערי כנגד החכמה אשר את מתגאה בה והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו ותשכרי כשכור אשר אין בו דעת ולא תבונה וכד"א יחוגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע וג"כ כנגד הב' אשר בטחת על משענת הקנה הרצוץ אשר את יושבת בארץ עוץ עיר קונסטנטינא דע לך כי תתערי ותתרוקני ויחריבו אותך ואת חומותיך הבצורות והגבוהות ותתערי כד"א ערו ערו עד היסוד בה: א"נ אמר שישי ושמחי וגו'. הנה תמצא כי יושבתי כתיב יתיר יו"ד והכונה לרמוז כי אין מי שיקיים את בת אדום להיותה יושבת על מכונה וממשלתה כי אם עון ישראל ועון בת ציון הם המקיימים את בת אדום שתהיה יושבת על מכון שבתה וז"א יושבתי ביו"ד המדבר בעדו כלומר שאם את יושבת הוא בעבורי כי עונותי מקיימים אותך בישובך וסעד לזה כי כן הוא מהפסוק דכתיב בתריה תם עונך בת ציון וכו' ותכף פקד עונך בת אדום נמצא כי המעכב מלפקוד חטאת בת אדום הוא בת ציון אבל דעי באמת כ"ג עליך תעבר כוס התרעלה וכפל ואמר תשכרי ותתערי לרמוז כי לא יהיה שתכף תבא עליהם חרב נוקמת נקם ברית ותתרוקן העיר בפתע פתאום אבל בראשונה ישביע הש"ת אותם צרות רבות ורעות עד שישכר אותם מכוס תרעלת הצרות צרורות בשמלותם על שכמם ואחר גמר דין הצרות רבות ורעות העולה אחריהן הוא חרב נוקמת נקם ברית כדי שתתרוקן העיר לגמרי וז"א ותתערי מלשון ותער כדה אל השוקת כי תתרוקן לגמרי מבלי איש יושב אשר תהייה שכורה מרוב הצרות כדאמרן: א"נ אפשר שאמר לבת אדום שישי ושמחי כעת כי לעתיד גם עליך תעבר כוס התרעלה ולכן עתה שישי ושמחי ותשכרי ותתערי כלומר את עתה תתעדני נפשך בב' דברים הא' הוא המאכל והמשתה כי בכל יום ויום הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתה יין אכול ושתה ואחר האכילה והשכרות את מתעדנת בתאות וז"א תשכרי כלומר תשכרי עתה בשכרות המשתאות וגם תתערי בעידון העריות והוא מלשון פתהן יערה לשון ערוה כאלו אמר שישי ממה שתשכרי במשתאות ושמחי במה שתתערי בעריו' כי דעי כי יבא יומך וגם עליך תעבר כוס התרעלה:

(כב) **תם** עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך וכו'. [illegible]

עֲוֺנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־חַטֹּאתָיִךְ׃ ה זְכֹר יְהוָה ו׳ חסר
מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָ* וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ ב נַחֲלָתֵנוּ הביטה קרי
נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ ג יְתוֹמִים הָיִינוּ *אֵין ואין קרי

דִּמְלֵאָה אוּכְלוּסִין וְיֵיתוֹן פַּרְסָאֵי וְעִיקוּן לִיךְ וְיִצְדּוֹן יָתִיךְ אֲרוּם
אִתְפַּרְסַם קֳדָם יְיָ עַל חוֹבוֹתָיִךְ׃ ה א זכור הֲוֵי דְּכִיר יְיָ מָה דְּאִתְגְּזַר
לְמֶהֱוֵי לָנָא אִסְתַּכַּל מִן שְׁמַיָּא וַחֲזֵי יַת בְּסוּפָנָא׃ ב נחלתנו אַחְסַנְתָּנָא
אִתְהַפְּכַת לְחִלוֹנָאֵי בֵּיתָנָא לְעַמִּין נוּכְרָאִין׃ ג יתומים הֲוֵינָן מְתִילִין

תביט כן כתיב וקרי׳ הביטה וראה את חרפתנו והוא חד מן כ״ט מלין חסרים ה׳ בסוף תיבות׳ וקרי׳ וסימן נמסר במסר׳ רבתא במערבת אות הה״א בס״ד׃

אבן עזרא

(א) **זכור**. הזכור בלב והמבט בעין והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה׃ (ב) נחלתנו. שדות וכרמים מכורה לזרים שהם בארצנו׃ (ג) יתומים. ועוד היינו עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו

לחם דמעה

ועונות הם המזידים וחטאות הם השגגות ואמר לבת ציון כי בשיתום עונה וימרק בגלותם את עונה אשר עותה תכף השי״ת יגאל אותה ולא יוסיף לעכבה בגלות כדי שתמרק גם החטאות לפי שהחטאות כשיבנה ביהמ״ק יש להם תיקון שתביא קרבן ויכפר וז״א תם עונך וכו׳ כלומר איני מעכב אותך בגלות אלא עד שתמרק העון והוא המזיד כי זה אין לו תיקון בקרבן אמנם כאשר יהיה כי תם עונך בת ציון אז לא יוסיף הוא ית׳ להגלותך כלומר לא יוסיף לעכב אותך עוד בגלות כי בכל עת שמעכב אותנו בגלות הוה ליה כאלו בכל עת ועת הוא מגלה אותנו וז״א לא יוסיף להגלותך כי תכף כשתם העון לא יוסיף להגלותך על החטאות כי החטאות יתוקנו ע״י הקרבנות בבנין ביהמ״ק אמנם לבת אדום אינו כן כי בתחלה פקד עונך בת אדום והוא המזיד ואחרי שיתמם העון אח״כ גלה על חטאתיך לפקוד גם עליהם חטאתם והם השגגות ואמר ל׳ גילוי בחטאות לפי שמקודם כאשר יש עונות לאדם העונות שהם הגדולים והחמורים הם מכסים את החטאות שהם קלים וקטנים והם מכוסים בעונות ונפרעים מן העונות ואחר שפקדו על העונות מה שהיה ראוי עליהם אז נתגלו החטאות כדי שגם הם יקחו חלקם וז״א פקד עונך בת אדום כאשר כבר פקד עונך בת אדום אז גלה על חטאתיך ויתגלה פנקס החטאות להשיב לה עליהם גמולה בראשה וז״א גלה על חטאתי׳ כי אין להם כפרה על החטאות ע״י קרבן אלא צריך להנקם מהם גם על החטאות. ועי״ז אפרש מש״ה אשרי נשוי פשע וכו׳ כלו׳ העיקר הוא שיהיה האדם נשוי פשע שהוא המזיד כי החטא לעולם השי״ת מכסה אותו ואינו מגלה אולי יזכה שיבנה ביהמ״ק ויכופר ולכן הוא מכסה אותו וז״א כסוי חטאה אבל לבת אדום גלה על חטאתיך: **א״נ** הכונה לפי שלמעלה התודה על עונות ישראל והיה מקונן איך נשמתנו ורוח אפינו נלכד בשחיתו׳ היצה״ר וסיעתו הרודפים אחרינו כי בעת שיבא לציון גואלנו אז יוסר לב האבן מבשרנו ולא יוסיפו לחטא ועל זה ניחם הנביא את ישראל ואמר תם עונך בת ציון כלומר עוד לא יוסיף לעוות אדם במצותיו ית׳ כי כבר תם עונך ולא יהיה היצה״ר בעולם באופן כי בודאי לא יוסיף עוד להגלותך כי בהבטל המסבב יבטל המסובב ומסבב הגלות הוא העון וכיון שיתום העון לא יוסיף עוד העון להגלותך ומלת יוסיף ולא יוסיפו עוד לחטוא בודאי שלא יוסיף אפשר שבא אל העון כי כמעט שהוא המגלה בגלות לישראל וכיון שיתום לא יוסיף עוד העון להגלותך ואז בימים ההם ובזמן ההוא יתחיל לפקוד עון בת אדום וז״א פקד עונך בת אדום ואפשר שגם מלת פקד שב אל העון כי העון בעצמו הוא הפוקד ורצה לגבות את חובו והוא בעצמו גלה על חטאתיך כי עד עתה היו מכוסים על יד העון ועתה בהפקד העון שהומר גלה על החטאות ונגלו חטאתיו וגם אפשר כי מ״ש ל׳ גילוי בחטאות הוא לפי שהחטא הוא נעשה בשוגג והוא לא ידע ואשם ע״י הפקידה והיסורין כי לעולם היסורין הם מכ״מ דומה לחטאות נמצא שהפקידה היא כמו גילוי החטאות שעל ידה יזכו׳ בודאי החטאות ויאמר זה תחת זה ודייק עם זה שלא אמר גלה חטאתיך ומלת על יורה שהעונש בעצמו הוא גילוי שעונש זה הוא על חטא זה ועונש זה הוא על חטא זה וזה אמר על חטאתיך דייק מלת על בהיות כי שגיאות מי יבין ומטעו׳ רבו מארב׳ ואין להם מספר ע״כ נקט חטאתיך בל״ר והעון כינה אותו בל״י בערך החטאת וגם הפי׳ ידוייק כי טעמו ונימוקו עמו במה שהבטיחו שלא יוסיף עוד להגלותם דאל״כ מנ״ל שלא יוסיף להגלותם אם באולי יחטאו אבל בהיות שמדבר על העתיד וכדאמרן הכסית על המסבב והמסובב כי בהבטל המסבב יבטל המסובב ולזה אמר לא יוסיף בוא״ו: **והר״מ** אלמושנינו כ׳ קלים היו רודפינו וגו׳ הפליג בקלות רודפינו ואמר שהיו יותר קלים מנשרי שמים וספר קלותם ברדיפתם אותנו אשר ממנו יראה קלותם היותם יותר מנשרי שמים כמ״ש והוא כי הנה מטבע העולם הוא שהרוצה לתפוש לאדם אחר ולרדוף אחריו אם הוא מהלך על ההרים נסתרים בגבוהים אורבים לו שם במארב במסתרים וכשיעבור באותו המארב יתפשוהו כי לא יכלו לרדוף לרוץ אחריו בהרים כי המרוצה היא בלתי אפשרית שם בהרים אמנם אם הוא הולך במדבר או בכל איזו דרך ישרה הנה שם אין מקום למארב יען כל הדרך ישרה ומגולה ואין מקום להסתתר במארב ועל כן הרדיפה שם היא המרוצה אחריו בחוזק עד שישיגהו ויתפשהו ואמר המקונן כי אלה רודפינו לרוב קלותם יותר מנשרי שמים עשו להפך מהנוהג בעולם אשר זכרנו והוא כי על ההרים היו דולקים ומדלגים ורצים במרוצה חזקה לתופסנו וז״א על ההרים דלקונו כי לא ארבו לנו על ההרים רק רצו אחרינו דלקונו ודלגו על ההרים במרוצה גדולה מהר להר ומגבעה לגבעה כאשר ידאה הנשר ובמדבר ארבו לנו ר״ל בהיותינו הולכים במדבר שם ארבו לנו כי היתה מרוצתם כ״כ חזקה כעוף הפורח עד שהיו אורבים לנו מרחוק מאד עד שהיו נסתרים ממנו כמו היושב במארב ומשם היו משיגים אותנו במרוצתם החזקה וז״א במדבר ארבו לנו הפך הנהוג כי במדבר אין מקום למארב יען הנרדף רואה את הרודף מרחוק ויברח ממנו ולא יוכל להשיגו אך אלה היו כל כך קלים שהיו אורבים לנו בהיותינו הולכים במדבר כלו׳ שהיו כ״כ רחוקים ממנו שהיו נסתרים ממנו כמו במארב ואעפ״כ היו רצים הרודפים ומשיגים אותנו כמי שעומד במארב קרוב בהר שעוברים עליו ותופסים וז״א במדבר ארבו לנו עכ״ל וקרוב לזה פי׳ הרב מורי זלה״ה: **ואני** אומר כי אפשר ג״כ לומר כפי דרך זה שסיפר כי מרוצתם ואריכתם היתה שלא כדרך העולם כי דרך הרצים והרודפים לרדוף ולרוץ כשהוא דרך מישור לא בהרים הגבוהים כי בהר גבוה ותלול אינו יכול האדם לרדוף ולהשיג לחבירו ואלו על ההרים דלקוני ואינו רחוק לומר כי הקו״ף של דלקונו תתחלף בגימ״ל כי אותיות גיכ״ק מתחלפות ואפשר שהפליג לספר בקלות רדיפתם כי לא די שהשיגום הרודפים אבל מרוב כח מרוצת׳ דלגום ויעברום כד״א ויעבור את הכושי כי כן דרך הרץ במרוצה אין בידו לעכב המרוצה עד מקום מצומצם שיכוון אליו אבל מכח מרוצתו הוא עובר מעט לפני אותו הדבר שרוצה להשיג וז״א דלקונו כלומר דלגונו ובודאי שהמרוצה על ההרים היא שלא כדרך טבע אם לא כי משמים נלחמו עמהם וכן בענין המארב כי במדבר אין מקום למארב יען הנרדף רואה את הרודף מרחוק ויברח ממנו ולא יוכל להשיגו ועכ״ז אלינו במדבר ארבו לנו והשי״ת עור את עינינו והכה אותנו בסנורים ולא ראינו את הרודף באופן שאפי׳ במדבר שאין מקום למארב שם ארבו לנו ונתקיים בנו עינים להם ולא יראו. ואפשר לפ׳ דלקונו מל׳ דליקה והבערה ושריפה כי כן פירשו אותו רז״ל לפי דרכם והכונה שרמז כי רבים מישראל היו דנים אותם בשריפה וכדי שתהיה חרפת שריפתם מפורסמת גלוי לכל העמים היו הולכים לשורפם על ההרים הגבוהים כי בהיות השריפה בהר גבוה ותלול תתפרסם למרחוק דומה למה שמצינו כי כשהיו מקדשין ע״פ הראייה היו משיאים משואות בהרים הגבוהים וכדתנן היו מביאין משואות מהר המשחה לסרטבא ומסרטבא לאגריפנא כו׳ כן אלו האומות על ההרים הרמים דלקונו ושרפונו בו׳. והרב מורי זלה״ה כ׳ רוח אפינו משיח ה׳ ויאמר כי רעה גדולה קרה להם על עונש חטאתם ורוב עונותיהם כי גרמו מיתה לפי שלא היה ראוי למות כלל כ״א שיהיה נלכד בשחת הגוים והסבה זה היה מפני שישראל היו בטוחים בצלו באמרם שזכותו יגן בעדם ולא היו חוששים לחזור בתשובה בהשענם על רוב זכותו ומפני הרעה נאסף הצדיק וז״ש רוח אפינו משיח ה׳ כלומר אותו צדיק אשר הוא כולו רוחני מצד גדולת מעלת חסידותו והיה בערכנו כערך הנשמה לגוף ומלבד זה היה לו מעלה אחרת שהיה משיח ה׳ ובחירו עכ״ז נלכד בשחיתותם וזה הם לפי שאנחנו היינו בטוחים בזכותו שאמרנו בצלו נחיה בגוים ולא חזרנו בתשובה כאשר היה מן הראוי עכ״ל: **ואני** אומר כי לפי דרך זה נוכל להמשיך אותו מתחלת הפסוק על כונה זו וז״א רוח אפינו משיח ה׳ כלומר בשביל שחשבנו כי חיותינו ורוח אפינו היה הצדיק אשר הוא משיח ה׳ סמכנו עליו כי הוא יהיה רוח אפינו וג״כ וחיותינו ולא חזרנו בתשובה ע״כ נלכד הצדיק בשחיתותם של הרודפים ונסתלק מן העולם כדי להביא עלינו רעה כי מפני הרעה נאסף הצדיק וע״כ סלקו השי״ת מן העולם כדי שלא יגן עלינו לפי שאנחנו אמרנו בצלו נחיה בגוים והיה היה לנו לצל יומם מחורב ושמנו בטחונינו בו וז״א אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים כלומר בשביל אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים ע״כ נלכד בשחיתותם כי אינו חפץ הוא ית׳ שישראל יסמכו ויבטחו על זכות הצדיק והמה ימרו את דברו אבל חפץ כי המה ישובו אליו ית׳ בתשובה שלימה והוא ירחם והוא ינחם: **עוד** כתב הרב מורי זלה״ה שישי ושמחי בת אדום כו׳. אמר שבהיות שהאומה הישראלית עם היות בת ציון שהשם הוא מורה היותה קדושה וטהורה והביאה לאנשים מצויינת בתורה ובמצות וגם עם שהיתה שוכנת בא״י שהיא אה״ק לא שוה לה ביום הפקידה והכ׳ בהיותה אנוש מעלה יתירה וזכות גדול לא הגינו עליה ככל את שאת בת אדום והוא שם מורה על הגנות כד״א הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כו׳. ויושבת בארץ עוץ ארץ טמאה ומזוהמת שבודאי אין דבר להגן עליך בלי ספק שגם עליך תעבר כוס הפורעניות ולא יקרך כמו שקרה לנו אלא יהיה יותר בכלה נחרצת שתשכרי ותתערי תתרוקני מכל וכל מן העולם עכ״ל: **והרמ״א** ז״ל כ׳ גם עליך תעבר כוס הפורעניות והשכרי ממנו ותקיאהו וז״א ותתערי כמו ותער כדה כו׳ עכ״ל:

(א) **זכור** ה׳ מה היה לנו. שמעתי כי בהיות שאין הרעה המגעת אל מי שלא הורגל בטוב׳ כלימיו נערכת עם מי שהוא הי׳ בטובה ועכשיו באה עליו רעה כי זה בודאי הלא רעתו רבה כי קשה עליו מאד כי הוא מורגל להיות לו טובה ולכן אמרו ישראל זכור ה׳ הטובה שהיה לנו לשעבר ורוב המעלה אשר היה עלינו בזמן אשר עבר והביטה וראה עתה את חרפתינו כי קשה מאד עלינו כי היינו מלומדים בטובה: **א״נ** אמר זכור ה׳ מה היה לנו. ממה שהרגו הגוים בנו ושפכו דמינו כמים סביבות ירושלים וגו׳ הרי מה שהיה על המתים שכבר מתו ביד האויבים והביטה וראה את חרפתינו אנחנו אשר אנו חיים עדנה כי כל היום חרפוני אויבי וכתיב הבט חסר בלא ה״א לומר כי אף שההבטה היא מרחוק אעפ״כ אינו צריך הבטה גמורה ושלימה כי חרפתינו גדלה כ״כ שהיא נכרת ונראית בהבטה חסר׳ וז״ש הביט הבטה חסרה אף שלא תביט בעלם מיד אתה תראה את חרפתינו: **א״נ** אפשר שאמר הביטה חסר ה״א וגם יובן למה כפל הביטה וראה ופתח בהבטה וסיים בראיה אמנם התחיל לשאול ממנו ית׳ מן המועט אל המרובה ובהיות כי בעונותינו שרבו סילק הש״י את שכינתו מן התחתונים ויאמר אלכה ואשובה אל מקומי הראשון הלא הוא השמים לכ״א ידענו כי כבר נסתלקת מבינינו ואתה עתה בשמים ממעל אבל עכ״ז משם ממכון שבתך הבט כי הבטה היא ממקום רחוק ולפי שאפי׳ להבטה שלימה שיביט משם ממקומו עלינו בשלימות אין לנו זכות על זה לכן לא שאל רק הבטה ואפי׳ שתהיה הבטה חסרה כי ידענו כי אין בנו זכות לשתביט בהבטה שלימה ואחר אשר שאל ההבטה הוסיף לשאול שיראה בדרך ראייה שירד לראות מקרוב את חרפתינו שמחרפים לנו הגוים וזהו את חרפתינו דקאמר והוא כדמיון שארז״ל בכותי שהולך לשאול בפתחים בראשונה שואל שיתנו לו בצל ואחר שנתנו לו בצל או׳ בצלא בלא פתא כסיב לגא ונותנים לו גם את הפת: **א״נ** אפשר כי היה נר׳ בעיני ב״י כי לקחה מיד ה׳ כפלים וגו׳ כמאמר הנביא ע״ה ולכן חילה פני אל ואמר זכור ה׳ מה היה לנו כלומר העבירות שהיה לנו בידינו והביטה ג״כ וראה את חרפתינו ושים זה לעומת זה ותראה איך לקינו בכפלים ומכ״ש שתם עונינו:

(ב) **ואמר** נחלתינו נהפכה. מתחלה כשצרו האויבים עלינו מיד השדות והכרמים שהיה לנו חוץ לעיר מיד נהפכה לזרים כי אלו הם נחלום ולקחו להם נחלתינו ואח״כ שהבקיעה העיר ונכנסו הגוים לתוכה גם בתינו היו לנכרים והרגו את אבותינו בהיותם בתוך הבתים ונשארו יתומים וז״ש יתומים היינו וגו׳: **א״נ** אמר נחלתינו נהפכה לזרים. לפי שמי שמת לו אביו חייב לברך שתים ברוך דיין האמת על מיתת האב והטוב והמטיב על שהוא יורש נחלות אביו לזה אמר הכא ברוך דיין האמת בירכנו וברכת הטוב והמטיב לא וז״ש נחלתינו שהיה לנו לברך עליהם הטוב והמטיב נהפכה לזרים ובתינו לנכרים באופן שלא נתחייבנו לברך ברכה זו אבל ברכת דיין האמת ברכנו כי יתומים היינו ואין אב וגו׳ את זה שמעתי מפי החכם השלם הר״ר שמואל ן׳ וירגה זלה״ה: **א״נ** כונת או׳ נחלתינו הוא על כל כללות א״י אשר היא נחלה מאבותינו אברהם יצחק ויעקב אשר נשבע לאבותינו לתת לנו ונתנה לנו ונחלנו אותה ועתה נהפכה לזרים זדים פרודים ואמר נהפכה ולא אמר נתנה לזרים או נחלה זרים להורות כי א״י היא

לְיַתְמִין דְּלֵית לְהוֹן אַבָּא אִמְּהָתָנָא כְּאַרְמְלָן דְּאָזְלוּ גֻּבְרֵיהוֹן בְּקִרְוֵי יַמָּא וּמְסַפְּקָא לְהוֹן אִם אִינוּן קַיָּמִין׃ ד מימינו מֵימָנָא בְּכַסְפָּא שְׁתֵינָנָא קִיסָנָא בְּדָמִין יֵיתוּן׃ ה על עַל פִּירְקַת צַוְּורָנָא אִטְעֲנָנָא כַּד

תולדות אהרן מימינו בכסף. יבמות קה: על צוארנו נרדפנו. זכר ויגש:

ט"ו רפין אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת׃ ד מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ
ג' זקף קמץ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ׃ ה עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ

בכסף ט"ו רפין וסימן נמסר ביהושע סימן כ"ב:

אבן עזרא

הייע ואין אב ידוע שמנהג משפחת האב לעזור היתומים: (ד) מימינו. אפילו המים והעצים שאינם ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב כי העיר יושבת במצור מן אויב: (ה) על. ואם אנחנו מביאים המים או העצים על צוארנו נרדפנו הצר

רשי

(ד) **מימינו** בכסף שתינו. שהיו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים מהם בכסף: על צוארינו נרדפנו. בעול עבודה קשה: יגענו. לאסוף ממון ונכסים: ולא הונח לנו. יגיעו בידינו כי האויבים גוזים

לחם דמעה

היא כמו עיר הפוכה בהיותה ביד זרים מלשון בהפוך ה' את הערים האל וכן כמהפכת סדום ועמורה ולכ"א נהפכה לזרים כי בהיותה בידם תקרא הפוכה שהוא כאילו נהפכה על היותה בידם ומה גם כי אחר שבאה ביד זרים נהפכה מטבעה ונכנסה פירותיה ואינה מוציאה פירות א' מני אלף ממה שהיתה מוציאה בזמן ישראל ולסבת כל האמור קראה נהפכה וגו' ולא לבד לקחו הנחלות אבל גם בתינו לנכרים ואומר בתינו אפשר שרמז לנשים כי אין בית אלא אשה ורמז כי שובים שבוים ונשים בזיון ענו וגו' וז"א בתינו לנכרים:

(ג) **ואמר** יתומים היינו ואין אב כלומר יתומים היינו מן האב של ב"ו כמותו ואין אב כי גם אבינו שבשמים שהוא האב אמיתי הוא ג"כ הסתיר פניו ממנו וז"א ואין אב וכתיב אין אב בלא וי"ו דאי הוה כתיב ואין בוי"ו היה מורה מוסיף על ענין ראשון דקאי איתומים היינו והיה נראה ח"ו שגם מאבינו שבשמים אנו יתומים ולכ"א אין אב בלא וי"ו העטוף שאין אנו יתומים ממנו כי לא אלמן ישראל מאלהיו אלא אין אב בלבד כי הסתיר פניו ממנו ואינו מתנהג עמנו כמדת אב עם בנים אבל עם היותו חי וקיים אני יתומה ואבי חי אינו מתנהג עמנו במדת אב וז"א אין אב כי אדרבא יהפך לאכזר לנו בעולם ידו ישטמנו. ואמותינו אמר לשון רבים על ב' האמהות חדא האם שילדתו ועוד כנסת ישראל השכינה שהיא אם של בנים ואמר כי שתיהן הן כאלמנות לא אלמנות ממש אלא כאלמנות וחדא לטיבותא וחדא לרעה כי לכנ"י היא לטובה שאינה אלמנה ממש אלא כאלמנה כי עוד ישוב בעלה אליה אבל היא בהסתר פנים עתה וכנגד האם שילדתו היא כאלמנה לרעה שהרגו את בעלה ואין רואה ואין מי שיעיד כדי שתגבה כתובתה ויתירוה להנשא לאחר והרי היא עגונה כל ימיה וזהו כאלמנה לא אלמנה ממש שאסורה לינשא לאחרים: א"נ מה שכפל ואמר יתומים היינו ואין אב כי היינו יתומים היינו ואין אב אלא הכונה כי פעמים רבות אפי' כאשר מת האב ונשארו הבנים יתומים הנה ינוחמו היתומים הקטנים כשתנשא אמם לאחר ובעל אמם הוא להם במקום אב ומרחם עליהם ושמעתי שזו היא כונת מש"ה כאיש אשר אמו תנחמנו ע"י שנשאת לאחר ובעלה הוא לאותו היתום במקום אב כן אנכי אנחמכם אבל יש הפרש גדול בין נחמתי שאנחם אתכם לנחמת אותה האם לבנה כי אותה האם אינה יכולה לנחם את בנה כאביו ממש לפי שאביו כבר מת אבל מנחמת אותו באחר במקום אביו אמנם אתם בירושלים תנוחמו כלו' בירו' עצמה תנוחמו והאבידה עצמה שאבדתם היא עצמה תחזור אליכם: והנה אמר עתה המקונן יתומים היינו והכונה על שמתו אבותם ואו' ואין אב הכונה שאפי' אב אחר במקום אביהם המת א"א שיהיה להם וזהו ואין אב דקאמר והטעם מפני שאמיתנו כאלמנות לא אלמנות ממש לפי שאבותיו מתו במלחמה ואין מכיר שיעיד על מיתתם כדי שתוכל האשה להנשא באופן שאמותם נשארו עגונות כאלמנות ולא אלמנות ממש באופן שלא יוכל לבא להם אב אחר במקום אביהם המת וז"א ואין אב והטעם לפי שאמותינו כאלמנות ולא אלמנות ממש כדאמרן:

(ד) **ואמר** מימינו בכסף שתינו. המים שכבר הם שלנו בבתינו צריך ליתן כסף לאויב שיניח אותה לנו לשתותה ולזה לא אמר מים בכסף שתינו ועצים במחיר וגו' אלא אמר מימינו בכינוי לרמוז אל האמור ועצינו העצים שכבר לקחנו אותם במעות והרי הם מונחים בבתינו וז"א עצינו באים אויבינו ולוקחים אותם וצריכים לנו ליתן להם עוד מחיר כדי שיניחום לנו וז"א במחיר יבואו כלו' שחוזרים ומוכרים אותם לנו במחיר עם היות שהיו הם מימינו ועצינו מקודם ומונחים בבתינו אח"כ מצאתי במדרש כפי' הזה: א"נ אמר לשעבר היינו עשירים מלאים כל טוב עד שאף כלי המים שלנו היו כלי כסף לא לבד כלי היין אלא אף כלי המים היינו שותים אותם בכלי כסף שתינו ועתה הלואי שתחת הכסף יהיה נחושת אלא אפי' של נחשת או של ברזל לא היה לנו במקום כלי כסף אלא הלואי פשוטי כלי עץ היה לנו כדי לשתות וז"א עצינו במחיר יבאו כלומר במחיר ובתמורת הכלי כסף שהיה לנו עד עתה כדי לשתות בהם עתה באו כלי עץ במקומם ובמחירם וחילופם וז"א עצינו וגו': א"נ מ"ש עצינו במחיר יבואו הכונה שכל הפסוק הוא סיפור כל המעלה שהיה להם לשעבר וז"א מימינו בכלי כסף שתינו כדאמרן ועצינו להסקה מעולם לא הלכנו אנו בעצמינו ליער לחטוב עצים אלא הגוים היו הולכים וכורתים עצים מן היער ואנו בממונינו היינו לוקחים אותם מהם במחיר ועתה בעונותינו שאנו בגלות וכלתה פרוטה מן הכיס אנו צריכים לילך אל היער לחטוב עצים הצריכין לנו ועל צוארנו אנו מביאים עצים מן היער עד הבית ואחר כל היגיעה הזאת בא האויב ורודף אותנו ליקח העצים מידינו וז"א נרדפנו אחר שהביאנו העצים על צוארינו רודפים אותנו באופן שמה שיגענו אינם מניחים אותה לנו וז"ש יגענו לא הונח לנו כי מה שיגענו לא הניחוהו לנו: א"נ אמר על צוארינו נרדפנו שהאויבים אינם רודפים אחרינו על עסקי ממון ליקח את ממונינו בלבד אלא על עסקי נפשות לעשות לנו שחיטה בצואר וז"ש על צוארינו להרוג אותנו ולכרות את ראשינו על זה נרדפנו: א"נ אמר על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי וז"ש על צוארינו כי דברי התורה הם ענקים לגרגרותינו ולצוארנו ועל צוארנו שבטלנוהו מלהגות בתורה על זה נרדפנו ואין לומר כי צואר יקרא העורף שהרי בשחיטת חולין קאמר מנין לשחיטה שהוא מן הצואר כו' ונקטינן שהשחיטה היא בסימנין לא בעורף הרי שגם הקנה הוא נקרא צואר ולכן על צוארינו שבטלנו מלהגות בתורה על כן נרדפנו:

א"נ אמר על הגאוה כענין ידברו בצואר עתק וכענין יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון וז"ש על צוארנו שהיינו גסי הרוח על עון זה נרדפנו רדפו אותנו האויבים. ואמר יגענו לא הונח לנו כלומר שלא שמחתנו כימות אשר עניתנו שהרי ת' שנה היינו מעונים בעוני מצרים ומשיצאנו ממצרים לא ישבנו בשלוה ובמנוחה ת' שנה אעפ"כ בכל עת היו באים עלינו אויבים מכל עבר ומכל פנה פלשתים ואדום ומואב וכדומה באופן שבזמן שיגענו בעוני מצרים ובעבודת הפרך לא הונח לנו ולא שלונו: ואם נאמר שירמיה הנביא התנבא על העתיד והוא על הגלות הארוך הזה אשר יגענו בו עד היום אלף ותקל"ב שנה ובודאי כי כשיעור הזמן הזה אשר יגענו לא הונח לנו לשעבר וגם לעתיד אפי' אם יבא היום משיחנו לא הונח לנו ולא נשאר לנו זמן כדי שיהיה לנו מנוחה כשיעור הימים אשר יגענו שהרי נקטינן כי שיתא אלפי שני הוי עלמא והרי חלפו למו ה' אלפים וש"ס ליצירה נשארו תר"מ שנה ואפילו אם יבא עתה משיחנו שיעור מה שיגענו לא הונח לנו כי אלף ותקל"ב שנה יגענו ולא הונח לנו שיעור השנים שיגענו אפילו אם נסים במוכח שהיו' יבא משיחנו כי לא נשארו אלא תר"מ שנה ונקט לא הונח ל' עבר כי כל נבואה לגבי דידיה הכל נחשב כאלו כבר עבר ולהורות על אמיתת הנבואה מדבר אותה בל' עבר כאלו כבר נתקיימה וכבר נעשתה: והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב אמר נחלתינו נהפכה לזרים ירצה הנה כללות הרעב שבא אלינו בשעבר שראוי שתזכור אותה הוא שנחלתנו נהפכה לזרים כי זרים בנחלה נחלו אותה בהיותינו אנחנו יורשים אמיתים ונהפכה להם הנחלה שיהיו הם יורשים אותה ואנחנו נגרשים ממנה שהוא להיפך ממש כי ע"כ לא אמר נחלתינו לזרים וכו' ואמר נהפכה כלו' הדבר נעשה להיפך מן הקצה אל הקצה כנזכר: ואמר על צוארינו נרדפנו. הורה בזה היגיעה והעמל שהיה להם בשעבוד ובזה אמר כולל אחר שנכללו תחתיו כמה דברים אחרים שיורו על הפלגת העמל והיגיעה שהיה להם מהצרים שמצירים אותם והוא שעל היותם סובלים עול העבודה תמיד על צוארם עוד היה נוסף על זה נרדפים מאת האויבים לעמול עוד וז"א על צוארינו נרדפנו רוצה לומר נוסף על עבודת צוארינו עוד נרדפנו ונמצא שיגענו בעבודה שעל צוארינו תמיד ולא הונח לנו אחר שעל כ"ז נרדפנו מאת האויבים כי אם היו מתפייסים ומרוצים בעבודת צוארנו אף שהיינו יגעים תמיד היה לנו מנוחה בכד מה במה שלא היינו עוד נרדפים מהם והיו מתפייסים בעבודתינו אך במה שנרדפנו עוד נוסף על עבודתינו הנה מזה הכד אין לנו כד לנוח מרגזנו ומעצבנו ובזה הכולל נכללו כל אופני מיני עמל ויגיעה יום יום יעמס לנו הצר הצורר כי נוסף על היותו עם ה' עיף ויגע בעול העבודה על צוארו תמיד היתה עוד יד האויב והרודף נטויה לרדוף אחריהם לשעבדם בעבודה אחרת באופן שאין להם שום כד ואופן מנוחה בעולם וז"א יגענו לא הונח לנו: א"נ אמר על עצמות השעבוד דרך גוזמא והוא כי בהיות הרדיפה על ענין הצואר שנוגע בעול העבודה על צוארינו וכאשר נעשה התכלית המבוקש מהם ויגענו בצוארינו עדיין לא היו מניחים אותנו רק היו עוד רודפים אחרינו אחר השגת המבוקש והוא הפך הטבע והנוהג שבעולם שאחר השגת המבוקש לא יבוק' עוד וז"א על צוארנו ר"ל ע"ד צוארנו שנעבוד עבודה שבצואר ע"ז נרדפנו מהם ואחר השגת המבוקש הזה לא הונח לנו וז"א יגענו לא הונח לנו ירצה יגענו בצוארינו כאשר נדרשנו מהם ועכ"ז ולא הונח לנו כי רודפים אחרינו על המבוקש עצמו והוא דבר מתמיה הפך נוהג שבעולם כאמור עכ"ל: ואפשר לי עוד לומר כי מ"ש מימינו בכסף שתינו ולא אמר מימינו בכסף קנינו הכונה להורות הפלגת הרע אשר הגיע אליהם אפילו מים מועטים כשיעור שתייה שהוא רביעית מים אפילו שיעור מועט כזה לא היה אלא בכסף מלא במעה של כסף ולא בפרוטות של נחשת ואם במים אשר מטבעם הם בזול וכמעט שנמצאים בחנם אפ"ה היו כל כך ביוקר לישראל מצד היותם בגלות כ"ש לשאר המזונות הצריכים לאדם שלא היו נמצאים לישראל אלא בכסף מלא יתנו אותם אליהם בק"ו מן המים:

(ה) **אמר** עוד על צוארינו נרדפנו וכו'. לפי שלמעלה סיפר איך כל יגיעם אכל צר באומרו נחלתינו וגומר מימינו וגו' ועל צוארינו נרדפנו והטעם לפי שיגענו במה שלא הונח לנו כי הנה האדם אשר כל יגיעו יהיה בעסקי

*לֹא הוּנַח־לָנוּ׃ ו מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ ולא קרי
לָחֶם׃ ז אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ *אֵינָם *אֲנַחְנוּ עֲוֺנֹתֵיהֶם ואינם קרי ואנחנו קרי

הֲוֵינָא אָזְלִין בְּשִׁבְיָתָא חֲמָא נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא סַרְכַיָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּאֲזְלִין רֵיקָנִין פַּקִּיד לְחַיָּטָא סִפְרֵי אוֹרַיְתָא וּלְמֶעְבַּד מִנְּהוֹן גוּאַלְקָן וּמַלִּיאוּ יַתְהוֹן מִן פְּרִידָא דִּי עַל סְפַר פְּרָת וּטְעַן יַתְהוֹן עַל צַוְּורֵיהוֹן וּבֵי הִיא זִמְנָא לְעֵינָא לָא הֲוַת נְיָחָא לָנָא׃ ו מצרים מִצְרַיִם יְהַבְנָא סְטַר (בת״ק סְעַד) לְאִתְפַּרְנָסָא תַּמָּן וּלְאָתוּר לְמִסְבַּע לַחְמָא׃ ז אבותינו אַבְהָתָנָא חָבוּ וְלֵיתְהוֹן בְּעָלְמָא וְנַחְנָא בַתְרֵיהוֹן

מצרים ג׳ ר״פ וסימן מצרים שממה תהיה. מצרים כיאר יעלה. מצרים נתנו יד: נתנו ד׳ דגשים וסימן ביחזקאל סימן כ״ז:

רש״י

גובים וחוטפים הכל במסים וגולגליות וארנוניות: (ו) מצרים נתנו יד. דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאצלו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו. ולאשור. שישביעונו בלחמם: נתנו. כמו נתננו דגשות הנו״ן משמשת במקום נו״ן שנייה וכן (ד״ה א כט) כי ממך הכל ומידך נתנו

אבן עזרא

הצר רדפנו ויגענו חנם כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים: (ו) מצרים נתנו יד. דגשות הנו״ן במלת נתנו תחת נו״ן השרש כי זאת הנו״ן סימן המדברים ותינת היד שבועה והנה נתן ידו והטעם כתקיעת כף כי נשבעו למצרים ואשור ואולי נשבע: (ז) אבותינו. זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם

לחם דמעה

בעסקי העולם הזה כמו נחלות ובתים וכיוצא ולאסוף ממון הנה הוא יצבור ולא ידע מי אוספם כי אפשר שהוא עושר שמור לאחרים שהם בעליו ומה שיגע לא הונח לו אמנם היגע בתורה הנה תורתו היא שמורה לו ואין מי שיקחה ממנו כי אינו דבר הניטל ביד שיוכלו להפקיחה לו כי תורתו תוך מעיו וא״א ליטלה ממנו לא בעה״ז ולא בעה״ב וכמש״ה בהתהלכך תנחה אותך בעה״ז בשכבך תשמור עליך בקבר וכו׳ וז״א בכאן יגענו לא הונח לנו כלומר כל הבא עלינו הוא לפי שיגענו בדבר שלא הונח לנו והם הנחלות והבתים שהזכיר אבל נהפכו לזרים ולנכרים ואם היינו עוסקים בתורה ובמצות לא היה בא עלינו מה שבא מהצרות אשר ספר: אי נמי אמר נחלתינו נהפכה לזרים. אפשר שכונת המקונן היה לקונן איך הנחלה שהנחיל לנו הב״ה נהפכה עתה לזרים כי היה ראוי שיקיים השי״ת מאמר יפתח לבני עמון את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש וגומר ולא כן היה אבל מה שהנחילנו והורישנו השי״ת נהפכה לזרים והיה מן הראוי שלא יצליחו בה ותהיה מכלת אותם ואוכלת אותם כי הם זרים אצלה ועכ״ז לזה ראינו כי נהפכה לזרים האלו הפכה את טבעה כי עד עתה לא יכלה הארץ הזאת לשאת זרים בתוכה אבל וקיאה הארץ את יושביה הראשונים ועתה בראותינו כי הזרים הצליחו בתוכה נראה כי נחלתינו נהפכה מטבעה לטבע אחר וסברה וקבלה אותם בסבר פנים יפות וההפוך היה מן הקצה אל הקצה עד שלהם היתה מקבלת בסבר פנים יפות ולנו היתה מקיאה אותנו וז״א בתינו לנכרים כלומר בתינו הם הבתים בעצמם נהפכו לנו לנכרים כי התנכרו לנו וזה כי ידוע אמז״ל כי בית תנוק ואשה הם סימן ולפעמים רבות הבית בעצמו היה לאדם סי׳ או לרע או להטיב וז״ש בתינו הם בעצמם נהפכו לנו לנכרים כי התנכרו לנו ובהיותינו שוכנים בהם לעולם היינו הולכים לאחור ולא לפנים וכינוי נכרים שב אל הבתים עצמם כי בית הוא לשון זכר כמד״א הבית הזה אתה בונה וכן ברז״ל בית זה אני מוכר לך וכו׳ וסיפר איך בתיהם בעצמם הוא לסימן רע להם וזה כי בשכנם בתוכם היו בניהם יתומים ונשותיהם אלמנות וז״א תכף יתומים היינו וגומר וכן בענין מזונותיהם היו הולכים לאחור ולא לפנים כי אפילו המים והעצים לא היו משיגים לקנות וז״א מימינו בכסף שתינו כו׳ ועל צוארנו נרדפנו ועם היות שיגענו למצא טרף לביתינו לא הונח לנו כי לא היינו משתכרים אפילו כדי לקנות המים והעצים כ״ש לקנות לחם ולכן כאשר ראינו כי הארץ היתה מקיאה אותנו ולא הונח לנו תכף עזבנו את הארץ ונתפזרנו מהם למצרים ומהם לאשור ולמצרים נתנו יד כלומר הושטנו את ידינו אליהם כדי להסמך כאדם המושיט ידו להשען על חבירו שלא יפול כן אנחנו נתנו יד והושטנו ידינו להסמך על מצרים ועל אשור כדי לשבוע לחם כי שם הלחם בזול ולפחות כדי לשבוע מלחם לבד הלכנו לשם בראותינו כי הקיאנו בתינו אותנו: ובמדרש ירמיה קורא אותה נחלתינו ישעיה קורא אותה בית קדשנו ותפארתנו בא אסף ואמר לא נחלתינו היא ולא בית קדשנו ותפארתנו היא אלא באו גוים לתוך שלך הדא הוא דכתיב אלהים באו גוים בנחלתך וגומר ע״כ: ובונת רז״ל היא כי ירמיה אמר גם אם לא היה בירושלים רק בחינה זו אשר היא כבר היתה נחלתינו שהנחילנו ה׳ אלהינו והיה ראוי שאוהו נירש לעולם ועד וכיון שהוא ית׳ נתנה נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו היה מן הראוי שימשך המתנה הזאת ולא יהיה לה הפסק ולכ״א ראוי לקונן אפילו על זאת החלוקה לבדה איך נחלתינו נהפכה לזרים והנה ירמיה לא הזכיר כי אם בבחינת ישראל על היותה נחלתינו ואיך נהפכה לזרים: בא ישעיה וצירף ב׳ בחינות והיה מקונן על שתיהם אם בבחינת ישראל ואם בבחינת השי״ת וז״ש בית קדשנו ותפארתנו אשר היא בחינת ישראל כי המקדש היה תפארת ישראל וגם בחינה שנית והיא הנוגע לכבוד השי״ת וה״א אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש כי מקום שהללו ית׳ לא היה ראוי שיהיה לשרפת אש: בא אסף ואמר לא נחלתינו היא כלומר אין לקונן על בחינת היותה נחלתינו לבד כאשר עשה ירמיה ולא לצרף ולקונן על ב׳ הבחינות כאשר עשה ישעיה וז״א ולא בית קדשנו ותפארתנו היא כי אין להשוות בחינתינו לבחינתו ית׳ כי מה לתבן את הבר אבל ראוי לקונן על דבר כבוד שמו ית׳ לבד וז״ש אלא באו גוים לתוך שלך הלא הוא דכתיב אלהים באו גוים בנחלתך וגומר: וכפי מ״ש רז״ל בפסוק ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך שהכונה שצפה ב״ה ראשון ושני שהיה עתיד לבנות בחלקו של בנימין ועתידין ליחרב ובכה על חורבנן וקראם צוארי אפשר שז״א בכאן על צוארנו נרדפנו כי לעולם נרדפנו מהאומות על ענין הב״ה שהיה לנו ועליו נרדפנו פעם ראשונה ושניה כדי להחריבו באופן כי מה שיגענו בבנינו בראשונה ובשניה לא הונח לנו רק החריבו אותה האומות: גם אפשר שרמז לטורח שטרחו ישראל בבנין בית שני שלא היו מניחים להם להיות יגעים בבנינו אבל קמו עליהם מונעים רבים כמסופר בד״ה וז״א יגענו ולא הונח לנו לייגע בו כי היו רוצים למנוע אותנו:

(ו) **בהיות** כי למעלה סיפר מגודל הרעב כי אפילו המים לא היו משיגים לקנות וכ״ש הלחם וכמ״ש מימינו בכסף שתינו וגומר באופן כי הרעב כבד בארץ עם היות כי עד עתה בארצנו ארץ ישראל שם צוה ה׳ את הברכה עד כי אפינו למצרים אשר תכלית ריבוי הלחם ימצא בה לסיבת כי נילוס עולה ומשקה אותה ועכ״ז למצרים נתנו יד וכונת נקיטת היד כמי שנותן ידו לחבירו לסעדו ולתומכו כן אנחנו נתנו יד למצרים כדי לתמכם ולסעדם כדי שישבעו מלחם וכן לאשור נתנו יד לשבוע לחם כלומר כדי שישבעו מלחם ומלת לשבוע לחם שב למצרים ולאשור כי ב׳ המקומות הללו בניסם היו ניזונים ממנו כי נתנו יד אליהם לסעדם בלחם ועתה נהפך לאבל מחולנו ומימינו בכסף שתינו כו׳: **אי** נמי הכונה ע״ד שפירשנו לעיל כי אנו מרוב הרעב שהיה לנו למצרים נתנו יד כדי שיסייעונו ויסעדונו לשבוע לחם וכונת נתנו יד כמי שמושיט ידו לחבירו להשען עליו כן אנו הושטנו את ידינו למצרים וגם לאשור כדי לשבוע לחם: **אי** נמי אפשר שרמז למה עברו את דבר הנביא אשר הזהיר אותם שלא ירדו למצרים ועליהם נאמר הוי היורדים מצרים לעזרה ועבר על מה שכתוב בתורה לא תשובו בדרך הזה עוד וז״א מצרים נתנו יד כלומר למצרים נתנו יד שיעזרונו וירדנו שם לעזרה שיסמכו בידינו להצילנו כמו שאשור דרכו לירד למצרים על דבר שלהם וז״א אשור לשבוע להם כלומר כי כמו שאשור דרכו לירד שם למצרים לשבע להם כן אנחנו ירדנו למצרים לעזרה והנה אשור אם היה יורד למצרים לא היה בו עון אשר חטא כי היה הולך שם לשבוע להם וז״א אשור לשבוע לחם אמנם אנחנו עברנו על מאמר ה׳ ובודאי כי אשמתינו גדלה עד לשמים והנה סיפר כובד העון הזה וגודלו:

(ז) **אמר** אבותינו חטאו ואינם. כלומר כי גם אבותינו הראשונים חטאו ונכשלו בזה כי אמרו בפיהם נתנה ראש ונשובה מצרימה וקורא אותו חטא לג׳ סבות אם לפי שלא ראו עד עתה שאחרים נכשלו בהוגו העון ולקו כדי שיראו ויקחו מוסר ועוד שניה כי לא עשו הדבר בפועל רק חטאו במחשבה ודבור כי חשבו מחשבה ונתנו לב לשוב והכרו בפיהם אבל לא עשו הדבר בפועל ולכן אינו קורא אותו אלא חטא וז״א אבותינו חטאו בזה שחטא בעצמו אבל אם חטאו כבר עברו ונענשו ובמדבר תמו ושם מתו וז״א ואינם. ואנחנו עם היות שראינו שלקו אבותינו לא לקחנו מוסר אבל העוינו והרשענו וירדנו בפועל למצרים לעזרה וכמ״ש מצרים נתנו יד וגומר וזה שאמר ואנחנו עונותיהם סבלנו כלומר כי העונות אשר יעשה אותם האדם הם כמו משא על האדם וכמש״ה כמשא כבד יכבדו ממני וז״א ואנחנו עונותיהם סבלנו כלומר כי העונות אשר יעשה אותם האדם הם כמו משא על האדם כלומר כי נכשלנו במה שהם נכשלו ואם להם יקרא חטא ומכשול לנו בעברנו יקרא עון כדאמרן וז״א עונותיהם סבלנו: **והנה** השי״ת השיב גמולינו בראשינו וז״ש עבדים משלו בנו וגומר כי לפי שהוא ית׳ אמר כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ולא עבדים לעבדים הוא הוציאנו שלא נהיה עבדים לעבדים ועל שחזרנו לשם וביטלנו מאמרו ע״כ עבדים משלו בנו כי כל העולם הם עבדים להשי״ת ואנחנו היינו עבדים לעבדים ואמר פורק אין מידם לרמוז איך היה הדבר מכ״מ כי הנה מצרים אפשר שהיה נקראת בית עבדים כד״א מארץ מצרים מבית עבדים לפי שאז״ל כי כל עבד שהיה יורד למצרים שוב לא היה יוצא באופן כי שם היה מאסר ובית מושב לעבדים והוא ית׳ הוציא את ישראל מארץ מצרים ועתה על דבר אשר ישראל ירדו מצרים לעזרה על כן עבדים חזקים משלו בנו אשר פורק וגואל אין מידם כי כמו שהעבד שהיה יורד למצרים שוב לא היה לו פורקן וגאולה כן עתה עבדים משלו בנו אשר פורק אין מידם ואין מידם מציל וגם כאשר ירדנו למצרים גם שם לא הונח לנו כי הנה אבותינו הראשונים אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וכו׳ לפי שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב אמנם בכאן אפילו מימינו בכסף שתינו וכ״ש הלחם כי בנפשנו נביא לחמנו וגומר וכן עורנו עור פני כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב באופן כי חשך משחור תארם וצפד עורם על עצמם וגומר: **אי** נמי אמר אבותינו חטאו ואינם וכתיב אנחנו עונותיהם כו׳ וקרינן ואנחנו שמן הכתיבה משמע כי אנחנו עונותיהם סבלנו וזה הוא שלא כדין כי אבות לא יומתו על בנים ובנים לא יומתו על אבות ולכן קרינן ואנחנו לומר כי אבותינו חטאו וכו׳ וגם אנחנו חטאנו כאבותינו ולכן אנחנו עונותיהם סבלנו שהוא הכתיב כי כשאוחזין הבנים מעשה אבותיהם בידיהם מגיע להם רעה על עון אבותם ומגלגלים עליהם את הכל: **גם** אפשר לומר כי כשהאבות הם בחיים ויוכלו לקבל ענשם אינו מן הראוי כי אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה אבל כאשר כבר מתו האבות אז אינו מן התימה שהבנים יסבלו עון אבותם וז״א אבותינו חטאו ואינם כלומר כבר מתו וכיון שכבר מתו ואינם אנחנו עונותיהם סבלנו: **אי** נמי הכונה לומר אנו מקבלים עלינו לסבול עונות אבותינו כענין שחייב הבן לומר אחר פטירת האב הריני כפרת משכבו וז״ש אבותינו חטאו ובשביל החטאים שעשו שהם השגגות בחטאם מתו וז״א ואינם נשארו עדיין עליהם העונות שהם הזדונות לסבול עונשם בע״ה ולכן אנו עשינו המוטל עלינו כפי הדין שאנחנו עונותיהם סבלנו וקבלנו עלינו להיות כפרת משכבותם: **אי** נמי יובן כיונה שכתוב כגון עם מה ששמעתי בשם חכמי קשטיליא׳ על מש״ה כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך וכו׳ והנה קושיא מבוארת יש בפסוק הזה פועל אחד כנגד שנים וכן יכבד אז יאמר ... עשו להפך והחטאות הקלים והשוגגים תלו בהם ואמרו כי בחטאינו והעונות המזידים שלו באבותיהם כאומרם ובעונות אבותינו ולכסף הוא״ל כי בעונותינו ובחטאת אבותינו. ואמרו הם ז״ל כי בהיות כי השוגג בזמן שהיה בית המקדש קיים הקרבנות היו מכפרים על החטאות כי אדם מקריב קרבן ומתכפר לו אמנם המזיד אין קרבן בא על המזיד ולכן אבותינו שהיו בזמן בבית המקדש היה קיים גם אם חטאו נתכפר להם החטאים על ידי הקרבנות ולא נשאר עליהם בחוב אלא העונות כי אין

קרבן

עֲוָיָתְהוֹן סוֹבַרְנָא׃ ח עבדים בְּנוֹי דְחָם דְאִתְיְהִיבוּ עַבְדִין לִבְנוֹי דְשֵׁם
אִינוּן שַׁלִּיטוּ בָנָא פָּרִיק לֵית מִיְדֵיהוֹן׃ ט בנפשינו בְּסַכָּנַת נַפְשָׁנָא
נַיְיתָא לְחֵם פַּרְנָסוּתָנָא מִן קֳדָם קְטוֹל דְחַרְבָּא דְאָתֵי מִן סְטַר
מַדְבְּרָא׃ י עורנו מַשְׁכְּנָא הֵיךְ תַּנּוּרָא אִתְקַדְּרוּ מִן קֳדָם מַפַּח כַּפְנָא׃

ל׳ סָבָֽלְנוּ׃ ח עֲבָדִים֙ מָ֣שְׁלוּ בָ֔נוּ פֹּרֵ֖ק אֵ֥ין מִיָּדָֽם׃
ד׳ ט בְּנַפְשֵׁ֙נוּ֙ נָבִ֣יא לַחְמֵ֔נוּ מִפְּנֵ֖י חֶ֥רֶב הַמִּדְבָּֽר׃
ל׳. ל׳. ל׳ י עוֹרֵ֙נוּ֙ כְּתַנּ֣וּר נִכְמָ֔רוּ מִפְּנֵ֖י זַלְעֲפ֥וֹת רָעָֽב׃ יא נָשִׁים֙

לחמנו ד׳ וסימן אך בה׳ אל תמרדו. זה לחמנו חם הצטידנו. לחמנו נאכל ושמלתינו נלבש. בנפשנו נביא לחמנו:

תולדות אהרן נשים בציון. יבמות יו קדושין עח:

אבן עזרא

עם עונות אבותינו והם נמלטו ולא אנחנו כטעם פוקד עון אבות על בנים: (ח) עבדים. ועבדינו נותני מס לנו כאדום משלו בנו: פורק. כמו מציל כמו ויפרקנו מצרינו ושניהם מגזרת מפרק הריס: (ט) בנפשנו. בתחלה היו עבדינו מביאים לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו והישר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי בנפשותם הביאום: (י) עורנו. ואם לא נסתכן להביא לחם נמות ברעב: נכמרו כמו יִבערו ויקדו ונכמרו כי נכמרו רחמיו: זלעפות. כמו ורוח זלעפות כטעם סערה: (יא) נשים. לא די צרת הרעב עד שענו העבדים

רשי

לך וכן (בראשית לד) ונתנו את בנותינו לכם: (ט) בנפשנו נביא לחמנו. בסכנת נפשנו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: (י) נכמרו. נתחממו וכן (שם מג) כי נכמרו רחמיו ובלשון גמרא יש הרבה על הכמר של ענבים מכמר בישרא: זלעפות רעב. כמו (תהלים יא) ורוח זלעפות

לחם דמעה

קרבן בא עלינו אמנם אנחנו אשר באנו אחר החרבן אפילו החטאות שלנו עדיין חיים וקיימים וכ״ש העונות שעדיין חיים וקיימים כי אין מקדש ולא כהן שיכפר בעדנו וז״א כי בחטאינו כו׳ כלו׳ כי אנחנו אפילו בעבור חטאינו והם השגגות הם סבה שירושלים ועמך יהיה לחרפה וכ״ש בעבור העונות כי אלו ואלו הם חיים וקיימים ולכן הזכיר החטאות ולא הוצרך להזכיר העונות אמנם אבותינו שהיו בזמן שבית המקדש היה קיים כבר נתכפר להם על החטאות שהם השוגגים ולא נשאר עליהם אלא העונות ולכ״א ובעונות אבותינו: **ועם** זה אפשר שיובן הכתוב הזה בשנדייק אמאי נהגה בלשון חטא וסיים בל׳ עון ולאו רישיה סיפי׳ ולאו סיפי׳ רישיה כי פתח בהך וסיים בהכי. ועוד להבין מלת ואינם כי נראית תפל מבלי מלח והיה די בשיאמר אבותינו חטאו ואנחנו עונותיהם סבלנו אבל הכתוב מובן עם ההקדמה שהקדמנו כי אבותינו לפי שהיו בזמן שבית המקדש היה קיים כל החטאות שחטאו בשוגג כבר נתכפרו חלפו למו ואינם ולא נשאר עליהם בחוב אלא העונות וכדאמרן וז״א אבותינו חטאו ואותם החטאות אינם כי כבר נתכפרו חלפו למו ואומרו ואינם שב אל חטאו ולא אל אבותינו באופן שלא נשאר עליהם בתורת חוב רק העונות ואנחנו עונותיהם סבלנו וזהו פי׳ נאה בפסוק מסכים עם פירוש רבני קסטילייא:

(ח) **ואמר** עבדים משלו בנו פורק אין מידם. שמעתי אומרים בשם המקובל האלהי מהורר״מ קורדווי״רו ז״ל שהכונה בזה עבדים משלו בנו ולא העבדים החשובים שכשמביאים איזה משא עליהם יש עבדים פחותים למטה מהם ופורקים את משאם מעליהם אלא העבדים שמשלו בנו הם העבדים היותר פחותים שאין מי שיסייע אותם לפרוק את משאם מעליהם אלא הם עצמם פורקים המשא מעליהם וז״ש פורק אין מידם העבדים שמשלו בנו הם אותם שפורק אין מידם שהם היותר פחותים: **אי** נמי אמר מ״ש רז״ל עליו נריה לראש כל המיצר לישראל נעשה ראש וז״ש עבדים משלו בנו העבדים נעשו מושלים והיו לראש בני עמנו ובשבתינו על שהצרו אותנו ולא היתה ממשלתם ממשלה מועטת אלא המלך שהיה בא על ישראל מיד היה עולה עד שהיה מולך בכיפה וז״ש פורק אין מידם ממשלת העבדים שעלו לגדולה בשבתינו לא היתה נקלה אלא באופן כי פורק אין מידם אין מי שניצול מידם שלא יהיו כבושים תחת ידיהם כי היו מושלים על כל העולם:

(ט) **ואמר** בנפשנו נביא לחמנו וכו׳. הפר מגודל הרעב הכבד אשר בארץ ואם ישבו בארץ ימותו ברעב וגם אם היו יוצאים לחוץ להביא מזונות גם כן היו יראים מפני חרב המדבר כי יצאו עליהם ליסטים מזויינים ויהרגום ועל״ז בחרו ברע במיעוטו והיו מסכנים את נפשם בסכנת נפשות מפני חרב המדבר והיו הולכים להביא להם טרף כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב וז״א בנפשנו נביא לחמנו כו׳ כלומר במה שאנו משימים נפשינו בכפינו נביא לחמנו מפני חרב המדבר ובלכתנו דרך שם אפשר שיהרגונו ועל״ז בסכנת נפשנו נביא לחמנו וכו׳: **אי** נמי אמר בנפשינו נביא לחמנו. כי כשהיינו הולכים לקנות לחם לא היינו יכולים להביא את הלחם בידינו מפני חרב האויבים שיקחו אותו מידינו אלא שם במקום שהיו מוכרים אותו לנו שמה היינו אוכלים אותו באופן כי בנפשנו ובתוך מעינו אשר שם מושב הנפש החיונית וכד״א ברכי נפשי את ה׳ וכל קרבי וגומר ובתוך נפשנו ובתוך קרבנו אנו מביאים לחמנו מפני חרב המדבר מפחד שאם נביא אותו בידינו יקחו אותו: והמתרגם ז״ל תרגם מצרי׳ יהבנא סטר לאתפרנסא תמן ולאתור למסבע לחמא ומדקדק במצרים לאתפרנסא ובאשור למשבע לחמא נראה שסובר כי מ״ש לשבוע להם לא קאי אלא לאשור אבל מה שנתנו יד למצרים לאתפרנסא תמן הכונה כי בראשונה בראותם כי מצרים היא מבורכת בכל מכל כל כד״א כגן ה׳ כארץ מצרים וכן נאמר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים וכו׳ ואין צריך לומר ריבוי הלחם כי לריבויו אינו נחשב אפילו כעפרה דארעא ולכן בהיות ארץ מצרים משובחת בכל מיני פרנסה בראשונה למצרים נתנו יד לאתפרנסא תמן וכאשר ראינו כי גם שם לא הונח לנו אז ירדנו לאשור גם אם אינה שלימה כ״כ בשאר מיני פרנסה לפחות לחם לא יחסר והלכנו שם לשבוע לחם וגם אפשר כי מ״ש לאתפרנסא כולל גם ענין המלבוש שנקרא בדברי רז״ל פרנסה וזה כי במצרים יש בזול לחם לאכול ובגד ללבוש ממיני לבעונין מאמר ופשתים כי הכל נקרא פרנסה. גם פירש מ״ש עבדים משלו בנו על בני חם דאתיהיבו עבדין לבנוי דשם: והר״מ אלמושנינו ז״ל כתב אבותינו חטאו ואינם וכו׳. הנה מלת ואינם אפשר שתובן על שאינם נמצאים שם אז וברחו להם ואפשר שתובן על העדרם לגמרי שכבר מתו. ואם ר״ל על אותם שברחו לשם בזמן החרבן ובאו בניהם ביד האויבים ואמרו הבנים אבותינו חטאו אל האויבים שעזבו אותנו במה שברחו מתוך העיר ואינם פה ועל כן אנחנו עונותיהם והוא עון הבריחה סבלנו שרוצים להנק׳ בנו על עונות אבותינו שלא רצו להשתעבד אליהם וברחו אליהם: ואם רצה על אבותינו הקדמונים שכבר מתו והוא היותר נכון יאמר שאבותינו חטאו פעמים רבות לפניו ית׳ והשי״ת הוא פקד עון אבות על בנים ועל כן אנחנו עונותיהם סבלנו בגלות המר והנמהר וחרבן בית קדשנו ותפארתנו: וביאר הגלות הנמשך לנו בעון אבותינו והוא שעבדים ופחותים משלו בנו והם הכשדים אשר אמר עליהם השי״ת יעבדון עמים אך עתה בזמן החרבן אינו כמו הזמן הקדמון כשהיו אבותינו נמכרים בידם שהיה מרע״ה עומד בפרץ ומציל מידם אך עתה פורק ומציל מידם כמו מרע״ה אין לנו וז״א פורק אין מידם שהוא כאלו אמר מציל אין מידם וע״ד ויפרקנו מצרינו וכו׳ כמ״ש הראב״ע ז״ל: **ואפשר** שיהיה הפסוק הזה מקושר עם הפסוק הקודם וגזירתו וכאלו אמר שנתנו יד למצרים ולאשור לשבוע לחם והם בעון אבותינו שחטאו להם שהיו סבת טביעתם בים וכן הוי׳ סבת רעת אשור ואנחנו עונותיהם סבלנו ועל כן לא רצו לחמול עלינו כמה שנכנענו לעובדם ופשטנו להם יד שירחמו עלינו יען אבותינו חטאו להם ואינם נמצאים להנקם מהם ועל כן אנחנו עונותיהם סבלנו: **ולפ״ז** יאמר שאלה מצרים ואשור שהיו אצלנו במדרגת עבדים או שאר האומות שהיו תחתינו בזמן ממלכתינו שהיו תחת יהודה עתה הם משלו בנו ולהיות שהיו עבדים לנו כל ימי היותם תחתינו על כן פורק אין מידם כי לא ירצו ולא יסכימו שיפרקו אותנו יען היו עבדינו ואנחנו לא הסכמנו בהצלת׳ והם מודדים לנו מ״כ״מ וז״א עבדים משלו בנו וגומר ר״ל יען עבדים שבנו משלו בנו תחת היותם תחתינו היינו תחתיהם על כן אין פורק מידם כי הם מעכבים בדבר ואף על פי שימצא פורק ופודה ומציל אותנו הם אינם מסכימים כי רוצים לנקום ממנו ונמצא שבעדר הפורק הוא מידם וז״א פורק אין מידם. **אמר** עוד בנפשנו נביא לחמנו וכו׳ עורנו וכו׳. הפר המקונן הפלגת הרעב אשר היה בזמן ההוא באומרו בנפשנו נביא לחמנו וכו׳ והכונה הכבושה בו שעם היות שהלחם היה שלנו לא היינו מביאים ממנו מן הגורן רק להשיב נפש לבד כלומר מה שיספיק לקיום נפשנו וזהו בנפשנו נביא לחמנו כלומר בעד נפשינו לבד לא להתענג גופינו רק לקיום הנפש לבד נביא לחמנו כלומר עם היות לנו לחם רב שלנו אין אנחנו מביאין ממנו רק הצריך בעד נפשנו מפני שאנחנו יראים פן ידבקונו בחרב אויבינו אם נביא נוסף על הצריך להשיב נפש וז״א מפני חרב המדבר כלו׳ מפני חרב המדבר לא נביא לחמנו רק כדי קיום נפשנו: **ובכן** עורנו כתנור נכמרו נתחממו העורות שאין ליחות השמן עובר אליו למיעוטו ומפני רעדת הרעב שמתחזק מעט מעט לשעדר השובע על כן נכמרו העורות כמו כי נכמרו רחמיו כו׳ כדפרש״י ז״ל וז״א עורנו כתנור נכמרו וגומר כי נתחממו העורות מפני הפחד והרעדה המתחייבים מהרעב שנעדר הלחות מהתפשט עד הקלוות שהם העורות וזהו המכוון באומרו מפני זלעפות רעב ר״ל מפני הפחד והרעדה הנמשכים מהרעב והוא מה שיקרה בו מהעדר המזון אל האיברים כנודע: **ואפשר** שיפורש הפסוק הראשון הזה ע״ד שפי׳ בפסוק מימינו בכסף שתינו והכונה כי אם היות הלחם שלנו נביא אותו מן הגורן אל בתינו בתמורת נפשנו שנשעבד נפשנו אל האויבים כדי שיניחו לנו להביא לחמנו אל ביתינו לאכול וכאילו אמר שנמכרנו להם לעבדים ונתננו להם נפשנו תחת לחמנו עם היותו שלנו וכל זה עשינו מפני חרב המדבר כי אם לא נעשה כן יהרגונו ועל כן בחרנו משתים רעות הקלה שבשתיהם וז״א מפני חרב המדבר כלומר מפני זו בחרנו זו כאמור: **ולפ״ז** מ״ש עורנו כתנור וגו׳. ירצה כי עם היות שהיה לנו לאכול כי שעבדנו נפשנו תחת לחמנו כדי שיעזבו לחמנו בידינו כנזכר הנה עכ״ו מפחד שאנחנו יראים שאחר זה לחמנו לא נמצא עוד להם לאכול כי זה שנתנו לנו תחת נפשנו שנשתעבדנו אליהם שהסכימו בו יעי׳ היה לחמנו אך לא נקוה שיסבו לנו מלחמם ועל כן אנו יראים מאד מהרעב כלומר שנבוא לידי רעב ומאותו הפחד עורנו כתנור נכמרו עם היות שבעת אין אנחנו רעבים וז״א מפני זלעפות רעב ע״ד וזלעפה אחזתני כו׳ ר״ל מפני יראה ופחד הרעב שימשך לנו אחר זה כאוכל ושלחם בנו ע״ד ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן וכו׳ שהכונה בו שלא ירגישו השובע מפני יראת הרעב שיבא אחרי כן שיהיו יראים ממנו: **ואפשר** שיאמר שבעבור נפשנו כלומר להציל נפשנו מן המות בחרנו בצער הרעב והבאנו אנחנו לחמנו אל האויבים כדי שלא יהרגונו וז״א בנפשנו נביא לחמנו ר״ל בעבור נפשנו שלא יקחו את נפשנו נביא אנחנו בידינו לחמנו אל העבדים שמשלו בנו אשר זכרם לעיל וזה עשינו מפני חרב המדבר שהיתה עלינו להורגנו אם לא היינו עושים כן ובחרנו ברע במיעוטו והוא בחיר׳ החיים לפי שעה ונמשך מזה שהתחלנו מעט מעט למות מעצמינו ברעב כי עורנו כתנור נכמרו ככר מפני שריפת הרעב עצמו בכבר שהיינו רעבים ללחם ואיננו ומה גם בהיותינו אנחנו מביאים אותו אליהם ועינינו רואות וכלות אליו ואין לאל ידינו לאכול ממנו ומדאגה מזה שמין מהרע׳ שלחמנו בידינו ואנחנו רעבים באה ושריפ׳ מזה שצער נתחממו עורנו כתנור שמתחמם באש אשר שופם בתוכו וז״א מפני זלעפות רעב והוא כמו ורוח זלעפות שהוא שריפה כרש״י ז״ל עכ״ל: **והרב** מורי זלה״ה כתב עבדים משלו בנו וכו׳. ירצה שהגענו למדרגה התחתונה שהעבדים משלו בנו כלומר בגדולי הערך כמונו ואף אם דרך העולם שהשרואים הטובים וגדולים שמשעבדים אותם עבדים נבזים אשר מאסו כמשועבדים את אבותם לשית עם כלבי צאנם כל שעם הרואים מרחמים עליהם ובפרט בזמן שמשעבדים בהם בחזקה מגלין אותם בזוכרם ימי עולם ושנים קדמוניות ואת ערך חשיבותם מקדמת דנא עכ״ו עלינו נשתנו סדרי בראשית ומנהג העולם שעבדים משלו בנו ואין פורק מידם: **או** ירצה שידוע בשהעבד הוא תחת אדון בן חורין הוא קרוב לשכר ולהפסד שאם רבו רוצה לשעבדו משעבדו וכשרוצה להקל מעליו הרשות בידו שאין רשות אחרים עליו ועל דעת עצמו הוא עושה אמנם כשהם נמסרים תחת רשות עבדים אשר ממשלת אדוניהם עליהם וצוה עליהם לשעבדם אינו יכול העבד להקל מעליהם בלתי רשות כי אינו ברשות עצמו ואם כן נמצא שהשעבוד הוא בידם ופריקת השעבוד אינו בידם וז״ש עבדים משלו בנו והיות איזה מהם פורק אין מידם כמ״ש: **או** ירצה עבדים משלו בנו מלשון מכל ושנינה כלומר אפי׳ העבדים משלו מושלים להרחיב פיהם בבזיון ישראל והסבה לפי שפורק אין מידם ישראל ומצד בהם רואים אותם בבזיון גדול כי הם להם למשל ולשנינה:

(ט) **בנפשנו** נביא לחמנו. כונת בנפשנו יהיה מלשון חפץ כמו אם יש את נפשכם והכונה אעפ״י שמקודם היו לנו עבדים או שכירי׳ שמביאים אותנו בבית ובבדם מ״מ עתה בחפצינו ורצונינו אנחנו בעצמנו נביא את לחמנו שמצטרך לנו ומכניסים אותו לבתים מפני שאם ישאר פה חוצה היינו מפחדים שמא בשגגה להכניסו הבית לא נוכל מפני חרב המדבר:

(י) **עורנו** כתנור נכמרו כו׳. יתפרש הפסוק זה עם הפ׳ שנל״ל בהמשך א׳ והכונה היא שאנשי ישראל גבורתם היתה לאין תכלית והיו בוטחים בה ואילולי הרעב לא היו יכולים לכבשם כל מלכי מזרח ומערב ומי השמיעם זלעפות הרעב וז״ש בנפשנו נביא לחמנו כלו׳ בנפשנו ורצוננו היינו מביאים את לחמנו אפי׳ שהיה במקום הסכנה כי אין לנו פחד מחרב כלל ואפי׳ היינו מוצאים הלחם במקום מסוכן ובפני חרב המדבר היינו לוקחים אותו מהם בלתי פחד כלל וז״ש מפני חרב המדבר אבל מה נעשה שעורנו כתנור נכמרו וגו׳ הרעב הכבד שאין מה להביא וזהו מפני זלעפות רעב עכ״ל:

(יא) **אמר** נשים בציון ענו וכו׳. אפשר שאלו הד׳ פסוקים הם חצי הפסוקים דברי המקו׳ והחצי האח׳ היא תשוב׳ שמשיב׳ רוח הקדש על דברי המקונן וז״ש נשים בציון ענו כלומר מאיכה היתה רעה כזאת שנשים הנשואות לבעליהן באו האויבים בציון וענו אותם ורוח הקודש משיבה ואומרת ובתולות בערי יהודה כלומר איכה

בְּצִיּוֹן עִנּוּ בְּתֻלֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה׃ יב שָׂרִים בְּיָדָם ל׳ חסר דחס׳ יא נשים נְשַׁיָּא דַהֲווֹ נְסִיבָן לִגְבַר בְּצִיּוֹן אִתְעַנִּיאוּ מִן אֲרַמָּאֵי

נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ׃ יג בַּחוּרִים טְחוֹן נָשָׂאוּ

וּבְתוּלָתָא בְּקִרְוֵי יְהוּדָה מִן כַּשְׂדָּאֵי׃ יב שרים רַבְרְבָנִין בִּידֵיהוֹן אִצְטְלִיבוּ אַפֵּי סָבַיָּא לָא סָבָרוּ׃ יג בחורים רוּבָין רֵיחַיָּא נְטַלוּ

טחון ל׳ בחורים טחון נשאו והוא חד מן א״ב מן ג׳ ג׳ בחד לישן אנ״ך וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל״ף בס״ד:

רשי

לשון שריפה: (יג) טחון נשאו. כשהיו האויבים מוליכין אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם ריחיים ומשאות כדי לייגעם. וכן בעץ כשלו. כשל כחם. ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא (נחמיה ד) ויאמר יהודה כשל כח הסבל

אבן עזרא

העבדים נשינו וכל שכיבה באונס והיא כדרכה תקרי ענוי: (יב) שרים. אין לנו שרים שיושיעו נשינו כי אפי׳ הם נתלו בזרועם ויש אומרים כי בידם שב אל העבדים הנזכרים למעלה: (יג) נשאו. בחורים לטחון ויהיה טחון שם הפועל

לחם דמעה

איכה היתה זאת בהם כי בהיותם עדיין ערי יהודה היו בני ישראל מענים את הבתולות וע״כ באה עליהם הצרה הזאת שהאויבים ענו נשיהם. חזר ואמר המקונן איכה היתה זאת בעולם כי שרים שרי יהודה וישראל נתלו ביד שעבדים הארורים האלה שהזכיר לעיל. ורוח הקדש משיבה והם למה פני זקנים שבהם לא נהדרו ועל כן גם האויבים אינם מהדרים פני השרים אלא תולים אותם על העץ כיון שהם עברו על והדרת פני זקן. חזר ואמר המקונן איכה הבחורים טחון נשאו שמו את בחורי ישראל במקום החמור אשר אחר הרחיים שסובב סובב הולך וטוחן החטים. ורוח הקדש משיבה ועל מה נערי בני ישראל בע״א כשלו ע״א של עץ ואבן וז״ש ונערים בעץ כשלו שעבדו ע״א ועל כן הבחורים מוליכין אותן לטחון. חזר ואמר המקונן איכה זקנים שהם החכמים והסנהדרין משער שבתו מלשון ונגשה יבמתו השערה אל הזקנים והוא על מקום מושב הדיינים. ורוח הקדש משיבה שבתו הזקנים כדי שישבתו הבחורים מנגינתם שהיו הבחורים עושים כל ימיהם כהגים לאכול ולשתות בנגינות שותי שכר ועל כן שבתו זקנים משער כדי שישבתו ג״כ הבחורים מנגינתם: א״נ אמר כי בתחלת הגלות נשים נשואות לבעליהן בציון ענו אותם האויבים ואח״כ אף כי לבתולות אינם מענים כאשר חוק זה להם כ הבתולה הנשאת תבעל להגמון תחלה וז״ש בתולות בערי יהודה:

(יב) **ואמר** השרים בידם נתלו שהיו כופתים את ידיהם לאחוריהם ובידיה׳ היו תולים אותם לייסר אותם ביסורין קשים כדי שלא ימותו במהרה ולא אם היו זקנים היו עושים להם כן ופני זקנים לא נהדרו ובחורי ישראל היו נותנין אותם אחר הרחים לטחון החטים ואם היו נערים שאין בהם כח לחזר ברחיים על צוארם היו מכים אותם בעץ עד שהיו טוחנים במהרה וז״ש ונערים בעץ כשלו. ואמר זקנים משער שבתו כו׳ על הלוים דבר הכתוב כי הלוים עד בן כ׳ שנה היו משוררים ומנגנים בב״ה ומבן נ׳ שנה שהיו זקנים משם והלאה היו שוערים לסגור ולפתוח שערי המקדש ועל אלו אמר זקנים משער שבתו הלוים הזקנים שבתו מהיות שוערים לפתוח את שערי המקדש והלוים הבחורים שבתו מנגינתם שהיו משוררים ומנגנים בעת הקרבת הקרבנות. ואמר שבת משוש לבנו שהוא הרחקת הטובה והתועלת ולא לבד הרחקת התועלת היה לנו אלא גם הבאת הרעה והנזק וז״ש נהפך לאבל מחולנו. ואמר נפלה עטרת ראשינו על המקדש שנחרב ומעתה מה נעשה כשנחטא כי בזמן בב״ה קיים היה אדם חוטא ומביא קרבן ועתה מה נעשה כשנחטא היכן נקריב קרבן החטאת לכפר על נפשותינו לפני ה׳ כי אין מקדש להקריב קרבן וז״א אוי נא לנו כי חטאנו נא לשון עתה כלומר עתה אוי לנו כשנחטא: א״נ אמר נפלה עטרת ראשינו שנחרב בית קדשינו ועד עתה בעודו בנוי לא היה כח בחטאות להיות סבה שיחרב אלא היו צריכים פשעים ומרדים רבים להחריבו ועתה שגרמו הפשעים ונחרב מעתה החטאות שהם השגגות די בהם לעכב בניינו שלא יבנה ולכן אוי נא לנו אף אם חטאנו בשוגג שיהיו סיבה לעכב בניינו: א״נ אמר נפלה עטרת ראשינו ונחרב בית מקדשינו אבל אין לנו להתאונן על חרבן המקדש אלא על החטאות שחטאנו לפניו ית׳ והכעסנו אותו שהם היו סבה להחריבו ועל זה ראוי ודאי להתאונן על שהכעסנו את בוראנו וז״ש אוי נא לנו כי חטאנו שהיתה הסבה שנחרב: ועדז״א דהע״ה כי אפר כלחם אכלתי כו׳ אשר הרצון בו כי אפר כשיעור הלחם אכלתיו והכונה שלא היה כן שהייתי מטבל הלחם במעט אפר אבל באפר היה כשיעור הלחם שאכלתי ולכן לא אמר בלחם בבי״ת ושקוי בבכי מסכתי יובן עם מ״ש ז״ל כל חמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא ואמר כי כשהייתי מוזג את היין שהייתי שותה בבכי הייתי מוסך אותו כלומר כי על חד של יין היו תלת מדמעות וז״א ושקוי בבכי מסכתי וזו בעצמה כונת מש״ה ותשקמו בדמעות שליש. ונתן טעם למה אפר כלחם אכלתי ושקוי כו׳ מפני זעמך כו׳ כלומר אין אני מיצר על צרתי בשביל צרתי אלא מפני כי מן הצרה משתמע שאתה בכעס עמדי ושהכעסתיך ועל זה אני בוכה ושקוי בבכי מסכתי מפני זעמך וקצפך אשר הקצפתי אותך אמנם על איכו׳ מפלתי וצרתי איני מצטער מפני כי נשאתני ותשליכני כלומר וכי נשיאותי ורוממותי שהיה לי עד עתה על כל שאר עמים מהיכן בא לי והלא בתחלה עבדים היינו לפרעה במצרים ואתה ברחמיך הרבים שנשאתני ורוממתני מכל הלשונות ואת׳ שנשאתני אתה השלכתני והחזרתני לקדמותי וז״א כי נשאתני והשליכני ולכן אין לי להתאונן על השלכתי שהשלכתני על כי ה׳ נתן וה׳ לקח יהי שם ה׳ מבורך ואין לי להתאונן אלא על שהכעסתיך בחטאתי וגרמתי לך זעף וקצף וז״א מפני זעמך וקצפך כו׳ כדאמרן והנה כל זה מסכים עם מה שפי׳ במ״ב אוי נא לנו כי חטאנו: א״נ אמר נשים בציון ענו כו׳. ויובן למה בציון נקט נשים דמשמע בעולות ובערי יהודה נקט בתולות ולכן אפשר כי בראשונה כאשר עלו החיילות להלחם בירושלים ובציון בעברם דרך ערי יהודה לא היו שובים ואונסים אלא הבתולות ולא הנשואות כי עדיין לא גברה ידם כ״כ לתפוש אפילו הנשואות ולא ידעו מה יולד יום אם יגברו אם לאו ולכן לא מלאם לבם לתפוש אלא הבתולות אשר אין בזה כ״כ קפידא כמו לשכב הנשים הנשואות אמנם כאשר כבר גברה ידם וכבשו גם את ציון ואת ירושלים אז גם לנשים הבעולות שובים שכבום וז״ש נשים בציון ענו: **והרב** מורי זלה״ה כתב כי הנה בציון שהוא המקום שיותר מובחר וקדוש אשר לנו לא נתרצו בטמאם את הבתולות אלא אפילו שאר הנשים הבעולות עינו ואמנם בשאר ערי יהודה נסתפקו בבתולות לבד ומה טעמו רק אם מפני שהיתה כונתם לטנף מקום הקדוש ואם מפני בהשק לד הטומאה להתגבר במקום קדושה יתירה והגביר בהם זוהמת יצרם שם יותר או תהיה הסבה מגד יתרון היופי עכ״ל: **ואפשר** שגם המתרגם הוקשה לו זה למה בראשונה נקט נשים דמשמע אפי׳ בעולות ואח״כ נקט בתולות ותרגם דבב׳ מלחמות משתעי קרא וז״ל נשיא דהוו נסיבן לגבר בציון אתעניאו מן רומאי ובתולתא בקרוי יהודה מן כסדאי עכ״ל ובזה לא קשה מידי כי אפשר שהרומאי׳ לא היו מקפידים לשכב אפילו עם הנשים הבעולות וע״כ אפילו הנשים הבעולות בציון עינו אמנם הכשדים אפשר כי גם בדתם הוא נאסר להם לשכב את אשת איש ולכן לא תפשו כי אם לבתולות וז״א בתולות בערי יהודה. וגם אם נראה קצת דוחק לפירוש המתרגם כי המלחמה הראשונה היתה מהכשדים והוא נ״נ שהחריב בית ראשון והרומאי׳ החריבו בית שני והל״ל על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון וקרא איפכא הוה ליה למינקט י״ל שאין זה דוחק כי לפי שגלות בית שני שאנו בו היה יותר רע ומר מהראשון אשר לא היה רק ע׳ שנה ע״כ בפתח דבריו התחיל לקונן על היותר חמור גם אם הוא מאוחר בזמן ומה גם כי כובד וגודל הדבר הרע אשר רצה לקונן עליו יותר רע היה לשכב עם הנשים הבעולות ולכן התחיל נשים בציון עינו:

(יב) **ואמר** שרים בידם נתלו. הכונה אפשר כי השרים הם בעצמם אבדו עצמם לדעת ותלו את עצמם בידם ממש ותבחר מחנק נפשם כי יראו פן יתעללו בהם האויבים על היותם שרי המדינה כי כן דרך האויבים הכובשים את העיר כי להמון העם מוליכין אותם בשביה לעבדים ולשפחות אמנם לשרי העיר הם מתעללים בהם בעשות בהם משפטים בל ידעום ומיראתם מזה הם בידם ממש נתלו ונחנקו ומה גם כי השרים שהיו שרים רבים ונכבדים במעלה ושררה רבה ולעבדים ושפחות לא רצו להיות עבדים לעבדים אבל בחר מחנק נפשם ונתלו בידם ואומרו פני זקנים לא נהדרו הכונה שאלו השרים אשר בידם נתלו עדיין היו בחורי חמד שלא הגיעו לימי הזקנים פניהם לא נהדרו עדיין בזקנה וז״א פני זקנים לא נהדרו כלומר היות פניהם פני זקנים עדיין לא נהדרו בזה כי בחורים היו ועכ״ז לא חסו על חייהם ובידם ממש נתלו מיראתם כדאמרן אמנם שאר הבחורים מהמון העם כי ידעו שלא יהרגו האויבים אותם רק שהיו שבוים תחת ידם להתעסק במלאכת אדוניהם אלו סברו וקבלו כל המלאכה עליהם ולא רצו להמית את עצמם וז״א בחורים טחון נשאו על כתפם וסברו וקבילו: אי נמי אמר כי מה שנתלו ונהרגו השרים ע״י האויבים ראוי לומר כי ה״ל כאילו השרים בעצמם ובידם נתלו לפי שהם בידם סבבו את תלייתם שתלאום לפי שבהיותם בשררתם גברה גאותם וגאונם כי פני זקנים לא נהדרו ואפילו בזקנים ובחכמים היו מזלזלים כי אין זקן אלא מי שקנה חכמה ולא נהדרו בימיהם פני הזקנים והחכמים לרוב גאותם ונמצא שהם סבבו את מיתתם וה״ל כאלו הם בידם תלו את עצמם שאלמלא העון לא היה שום אומה ולשון יכול לכבשם ואחר שאמר קינה על השרים שכבר מתו בא לקונן על הבחורים אשר הם חיים עדנה וספר גודל חולשתם מרוב צרותם כי אפילו הבחורים שכחם רב ועצום לא נשאר בהם כח לעשות שום מלאכה שיש בה טורח אבל עדיין היו יכולים לסבול מלאכת הטחינה שהיא מלאכה קלה להיות יושב והשוט בידו להכות את הסוס המסבב הרחים כי אין בזה טורח כי בהיות האדם יושב ושוט לסוס בידו ובכל פעם שסובב הסוס ועובר עליו מכה בו פעם ושתים וסובב ולרוב חולשתם לא יכלו לסבול שום מלאכה כי אם מלאכת הטחינה שהיא קלה וז״א טחון נשאו אמנם הנערים שהם יותר קטנים מהבחורים אלו לא נשאר בהם כח להלוך בחוץ על רגליהם ואפילו ע״י משענת עץ שיקחו בידם וז״א ונערים בעץ כשלו כלומר אפי׳ במשענת של עץ בידם כשלו בהליכתם מרוב חולשתם שבהם אח״כ מצאתי בהר״מ אלמושנינו ז״ל כפירושי זה בפסוק בחורים טחון נשאו כמו שאביא לקמן לפני:

וְטַלְיָא בִּצְלִיבַת קֵיסָא תְּקַלוּ: יד זקנים סָבַיָּא מִתְּרַע סַנְהֶדְרִין
אִתְבַּטַּלוּ וְרוֹבִין מִן בֵּית זְמַרֵיהוֹן: טו שבת בְּטֵילַת חֶדְוַת לִבְּבָנָא
אִיתְהַפִּיךְ לְאֶבְלָא חִינוּגָנָא: טז נפלה נְפָלַת כְּלִילָא דְרֵישָׁא וַוי לָנָא

ג׳ כ׳ ירת וּנְעָרִים בָּעֵץ כָּשָׁלוּ: יד זְקֵנִים מִשַּׁעַר שָׁבָתוּ בַּחוּרִים
ג׳ מִנְּגִינָתָם: טו שָׁבַת מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל
ג׳ ג׳ מְחוֹלֵנוּ: טז נָפְלָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ אוֹי־נָא לָנוּ כִּי

תולדות אהרן (שבת משוש לבנו. שם שם) : אוי נא לנו. פקודים שפר נפז

אבן עזרא

הפועל כמו נלאיתי נשוא וכשל כח הנערים בהגיע עץ הטחנה ויש אומרים שהוא כמשמעו והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצים: (יד) זקנים. מנהגם היה לשבת בשערי ירושלים: (טו) שבת. על הקרבנות שנכרתו: ומחולנו. המחוללים והמשוררים: (טז) נפלה. בית המקדש מקום השכינה: (יז) על זה היה דוה

לחם דמעה

(יד) **ואמר** זקנים משער שבתו על החכמים כי אין זקן אלא מי שקנה חכמה וכמד"א כי בן זקונים הוא לו ותרגם המתרגם ארי בר חכים הוא ליה ואמר כי החכמים שבתו משעריהם המצויינין בהלכה וז"א משער שבתו וכן הבחורים התלמידים בחורי חמד אשר היו מסדרים המשניות בע"פ ובניגון כי העיקר הוא ללומדם בניגון ג"כ שבתו מנגינתם כי מלת שבתו תשמש לזקנים ולבחורים באופן כי גם הבחורים שבתו מהניגון של הקריאה וכיון שלומדי התורה וסוחריה שבתו אם כן נוכל לומר שבת משוש לבנו כי עיקר משוש לב האדם היא התור' כד"א פקודי ה' ישרים משמחי לב ומה שהיה לנו במקום תופים ומחולות והיא התורה עתה נהפך לאבל מחולינו ואומרו נפלה עטרת ראשינו על התורה היה מקונן שהיא היתה עטרת ישראל ומה גם כי בנתינת' בסיני נתעטרו ישראל בעטרה במה שאמרו נעשה ונשמע ועתה שאפסו סוחריה ואין מורה דעה ואין מבין שמועה נפלה עטרת ראשינו ואוי נא לנו כי חטאנו כי עונותינו הטו אלה באופן כי על זה היה דוה לבנו והוא רמז אל התורה אשר נאמר בה מזה ומזה הם כתובים וכמ"ש ז"ל בפסוק שאמרה אסתר לדעת מה זה ועל מה זה אם עברו על מה שכתוב בתורה מזה ומזה הם כתובים ואפשר שגם בכאן באומרו ע"ז היה דוה לבנו על התורה רמז שנא' בה מזה ומזה הם כתובי' וזה היה משוש לבנו כדאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב ועתה עליו דוה לבנו לפי ששבת כדאמרן ומ"ש ועל אלה חשכו עינינו היינו מש"ה אלה דברי הברית אשר כרת ה' כו': אי נמי אמר שבת משוש לבנו לפי שהמקור והמעין של הששון והמשוש והשמחה הוא בלב כי שם ביתה כד"א משמחי לב ישמח לבב אנוש ובהיותה מעין נרפש ומקור משחת כי מעין השמחה ומקורה שהוא הלב נרפש ונשחת באופן ששבת משוש מהלב שהוא המקור א"כ שמחה לתוגה ולאבל נהפכה וזה שאמר נהפך לאבל מחולינו: וגם אפשר שרמז נהפך לאבל מחולינו כי אפילו בחופות חתנים ומקום אשר יש שם מחולות אז יהפך לאבל אותם המחולות בזכרנו את ציון ועם היות כי דרך המחולות לעורר השמחה עכ"ז כיון ששבת המקור א"א ליכנס בו שמחה ואדרבא יהפך לאבל אותם המחולות כי בהעדרם אולי לא היו אז זוכרים את ציון אבל ע"י המחולות שנתעורר הלב לשמוח אז נזכר מי המעכב השמחה מלבא והיא ציון באופן כי המחולות נהפכו לאבל וסבבו להביא אבל ודאגה לאדם בזוכרו את ציון. ועד"ז יובן מש"ה על נהרות בבל שם וגו' כי ראוי להבין מאי מלת שם והיה די בשיאמר על נהרות בבל ישבנו כו' אמנם מלת שם היא למעט ולומר כי בכל הדרך לא ישבו לנוח מעט רק וילכו בלא כח לפני רודף שהרודף היה מכה בהם שירוצו וייגעו ילכו ולא ייעפו ולא ישבו ונחו מעט כ"א על נהרות בבל וז"ש שם ישבנו למעט כי דוקא שם ישבו ולא במקום אחר ובהיות כי כיון ששם ישבו ונחו מעט היה מן הראוי שתפסק הבכיה מעיניהם לסיבה שנחו מעט עכ"א כי אדרבא אז כשנחו מעט הוסיפו לבכות הטעם בזכרנו את ציון כלו' כי עתה כעת בעת בוא להם מעט מנוחה ע"י מנוחה והיישוב שהי' להם בציון ולכן אז געינו כולנו יחד בבכיה גם בכינו בזכרנו את ציון מסבים עם האמור נהפך לאבל מחולינו: א"נ מ"ש נהפך לאבל מחולינו. הכונה כי דרך המחולות והתופים להמצא בחופות חתנים ממשתה ונערים מנגינתם ועתה רבו כמו רבו ענין האבל עד שאינם קוראים למנגנות במחולו' אלא לאבל לקונן ע"י מקוננו' והמקוננות מקוננות במחולות בידן וזה הוא הפך טבע המחולות למה שנבראו ונתקנו אלא עולם הפוך ראיתי כי נהפכו המחולות לצורך האבל לקונן עמהם בבית האבל ולז"א מלת נהפך לפי שנהפך מטבעו וכן תמצא כי במקומות רבים הם מקוננות ע"י מחולות:

(טז) **ואמר** נפלה עטרת ראשינו. על השכינה אמר שהיא היתה עטרת ישראל וכמ"ש בברכת הלבנה שהיא רמז אל השכינה עטרת תפארת לעמוסי בטן והיא היתה עטרת ראשינו כי היא אמן של ישראל ועתה שכינה נסתלקה ונפרדה והשליך משמים ארץ שהיא השכינה שהיתה תפארת ישראל באופן שנפלה משמים לארץ והכל בשביל חטאתינו ע"כ אוי נא לנו כי חטאנו: אי נמי מ"ש אוי נא לנו כי חטאנו הכונה אוי נא לנו כי חשבנו שחטאנו לבד שהוא שוגג ולא הכרנו כי עוינו והרשענו שאלמלא לא היה אלא חטא שהוא שוגג לא היתה נופלת עטרת ראשינו ולא הכרנו איכות העון שבשבילה נפלה וז"ש אוי נא לנו כי חשבנו לבד שחטאנו בשוגג ואין הדבר כן אלא נחנו פשענו ומרינו: והרב מורי זלה"ה כתב נפלה עטרת ראשינו כו' יאמר שראוי לבכות על החרבן מלד כי בחרבנו נסתבב לנו חטא גדול יותר מאותם שסבבו את חרבנו והיא חילול השם כי יאמרו איה אלהי המקדש וירושלים וז"א אוי נא לנו כי חטאנו ר"ל בנפילת עטרת ראשינו שמתחלל ש"ש וחטא זה תלוי בנו כיון שהיינו סיבה לחרבן שהוא סבה לחילול השם: ואם נפרש עטרת ראשינו על המלוכה יהיה פירושו נפלה עטרת ראשים הוא מלכנו אוי נא לנו כי חטאנו בשאול לנו מלך בראשונה ולסוף לא שוה לנו כי לא הותמד בידינו ולא הרוחנו אלא החטא: ויש לפרשו ג"כ בדרך אחר עם מאז"ל שהשי"ת לתועלת ישראל שפך חמתו בב"ה בעצים ובאבנים שלולא כן לא נשאר מישראל שריד ופליט אם כן נמצא שבהיות המקדש בנוי היה תועלת לישראל אם יחטאו ויאשמו כי היה לו מקום לשי"ת לכלות בו את חמתו האמנם עתה שנפלה עטרת ראשינו הוא המקדש המעוז אוי נא לנו כאשר חטאנו כי יחול העונש כלו עלינו כי אין מקום אחר לחול עליו וזו רעה רבה באמת עכ"ל: והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב נשים בציון עינו כו'. ספר עתה הרעות שנמשכו מהאויבים לפרטי הקיבוץ המדיני לכל חלק ממנו נשים נשואות ובתולות ושרים וזקנים ובחורים ונערים אשר בהם יתחלק הקיבוץ המדיני כלו כנודע: ואמר שהשרים והם גדולי ישראל בידם של העבדים הנזכר נתלו ולא ע"י אחרים כדי להנקם מהם כם עצמם תלו אותם שהיו שמחים בזה וז"א שרים בידם נתלו כלומר השרים שבעם בידם של העבדים הנז' נתלו: ואמנם הזקנים המה ראו שהזקנה היא מיתה או התחלה לפחות וכאשר יעדר מהזקנים ההידור שלא יהדרו פניהם הנה זה יהיה להם קשה מאד מן המיתה ועל כן נתרצו ויאותו לבלתי תלות הזקנים כי יותר רע להם להניחם חיים ולא יהיו פניהם נהדרים כי הוא קשה להם מהמיתה כאמור וז"א פני זקנים לא נהדרו כי זה היה להם יותר קש' מתליי' השרים אך לשרים לא היה מספיק זה שהיה אפשר שעוד ישובו לגדולתם באורך הזמן אך הזקנים שכבר נס ליחם ותם כחם הנה הם נחשבים כמתים כי לא נשאר מהטוב הזמני להם רק ההידור שמהדרים אותם שאר העם: ואמר על הבחורים שנשאו עול העבודה הקשה שבעבודה שהוא ג"כ קשה להם מהמיתה ובהיות שיש כח בהם לסבול לא ירצו האויבים להמיתם רק להחיות' כדי שיעבדו להם בעבודה קשה כמו שהיא הטחינה שהיא קשה שבעבודות כי היא טחינה בידים ולא ע"י מים או בעל חי כי כן משמע מגזירת טחון נשאו שהיא עצמו הטחינה סבלו עם היותה מהעבודות הקשות כי טחון הוא שם הפועל כמו נלאיתי נשוא ונערים בעץ כשלו כחם בעץ הטחינה כמ"ש הראב"ע ז"ל וז"א ונערים בעץ כשלו: הנה בזה כלל כל אופני מיני חלקי הקבוץ המדיני ולהיות שהזקנים במה שלא נהדרו נענשו יותר מכולם יען הם בטבע נוטים אל ההפסד והכליה וכן הבחורים שהם הפכיים לזקנים שהם בתכלית החוזק והכח יותר מכולם הנה בסובל' הקשה שבעבודות תשש כחם ונס ליחם תחת היות כל ישעם וחפצם התענוג והניגון אשר על כן ירגישו גם הם מאד הצער והעצבון בעבודתם אמר שהזקנים במה שלא נהדרו כמו שזכר הם מעצמם שבתו מעמוד בשער כי זה היה התענוג המיוחד לזקנים לעמוד בשער לספר במה שעבר וז"א זקנים משער שבתו ולא אמר נשבתו לרמוז שהם בעצמם שבתו כאמור כי מאסו בחייהם וכן הבחורים שבתו הם מעצמם מנגינתם בהרג שם חולשת כחם נתעצבו כ"כ עד שפס היות מטבעם לשמוח מאד בניגון וכלי שיר הם שבתו מעצמם ממנו: ואפשר שיאמר שהנשים הנשואות בשלומי חמדת עדת ישראל והם הצדקניות והחסדניות בהיותן שמחות בציון ובבנין בית קדשנו ותפארתינו הנה במה שהחריבו העבדים הנז' אשר מבלו בנו את ציון הנה בזה לבד עינו את נשי ישראל שזה היה להן עינוי גדול וז"א נשים בציון עינו ר"ל אלה העבדים הנז' במציאות ציון במה שהוא חרב בזה לבד עינו את הנשים בלתי שיעשו להם צער אחר וכן עינו העבדים הנזכר את הבתולות במציאות ערי יהודה כלומר במה שנלכדו ערי יהודה כי הם שמחות בעריהן ועתה הלכו שבי לפני צר הנה זה היה להן עינוי וצער גדול וז"א בתולות בערי יהודה כי מלת עינו נמשכת גם לבתולות כנזכר וכאלו אמר ענו אותם העבדים הנזכר במציאות ערי יהודה לבד במה שלכדו אותם כאמור: ואמר שהגיע חולשת כח כל העם מקלקו משברון הלב ודאגה ועצבון מהחרבן עד שהבחורים שהם היותר חזקים שבעם ואשר כח בהם לעבוד עבודה היה להם למשא הטחינה לבד והיא שימת התבואה בכלי והנהגת הסוס או תיקון הרחיים וכדומה לזה ולא עצמות הטחינה כי הכונה פה להגזים חולשת הבחורים שאפילו מלאכת הטחינה שהיא נקלה היה להם למשא וז"א בחורים טחון נשאו והנערים עם היותם נסמכים בעץ המשענ' לא היו יכולים לעמוד בעצמם כי היו נכשלים ונופלים וז"א ונערים בעץ כשלו ר"ל הנערים שכבר יצאו מכלל ילדים אפילו במשענת ועץ בידם להשען עליו עכ"ז כשלו במהלכם כי לא היו יכולים לעמוד וללכת ביושר מרוב חולשתם: ואמר שגם הזקנים עם היות הישיבה בשער להם הדבר היותר קל גם זה היה קשה לעשותו לרוב חולשתם עם היות' מתענגים בזה כי לרוב תענוגם לעמוד בשער לספר בדברים

שעברו

חָטָאנוּ׃ יז עַל־זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ עַל־אֵלֶּה חָשְׁכוּ ל׳. ג׳ וח׳ וחשכו. י״ח אֲרוּם חַבְנָא׃ יז על זה עַל דֵּין בֵּית מוּקְדְּשָׁא דְאִצְתְּדֵי הֲוָה חָלִישׁ
עֵינֵינוּ׃ יח עַל הַר־צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִלְּכוּ־בוֹ׃ ל׳ ב׳ מ״ל לִבְּנָא וְעַל אִלֵּין עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְאָזְלוּ בְּגָלוּתָא מִתַּמָּן חֲווֹ
חֲשִׁיכָן עֵינָנָא׃ יח על הר עַל טוּרָא דְצִיּוֹן דְהוּא צָדֵי תַּעֲלִין הֲלִיכוּ
יט אַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ לְדוֹר וָדוֹר׃ ג׳ ר״פ ס׳ מ״ל בֵּיהּ׃ יט אתה אַתְּ הוּא יְיָ לְעָלַם בֵּית מוֹתְבָךְ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא כּוּרְסֵי
כ לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים׃ ג׳. למדנחאי אדני יְקָרָךְ לְדָרֵי דָרַיָּא׃ כ למה לְמָה לְעָלְמִין תַּשְׁלִינָנָא תִּשְׁבְּקִינָנָא
כא הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה׀ אֵלֶיךָ *נָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃ ב׳ ונשובה קרי לְאוֹרִיכוּת יוֹמִין׃ כא השיבנו אָתִיב יְיָ יָתָנָא לְוָתָךְ וְנִיתוּב בִּתְיוּבְתָּא

אתה ה׳ ג׳ ר״פ וסימן בתהלים סימן ס״ח: לארך ימים ג׳ דסמיך וסימן נמסר תהלים סימן צ״ג:

תולדות אהרן שועלים הלכו בו. מכות כד: השיבנו ה׳ אליך. עקידה שער פ:

רשי

הסבל וכן (איכה א) הכשיל כחי: על זה היה דוה לבנו וגו׳. על המפורש במקרא שלאחריו. על ששמם הר ציון ושועלים הלכו בו: (יט) אתה ה׳. ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא: (כ) למה לנצח תשכחנו. הלא נשבעת לנו

אבן עזרא

דוה לבנו. והעין חשכה מרוב הבכי: (יח) על הר ציון ששמם. פועל עבר כמו כאשר אהב: הלכו בו. המהלכים כמו ויחנטו אותו ויהיה הלכו כטעם הליכה מהבנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמצאתי ערום הלכו הוצרכתי לדקדוק הראשון. והשועלים מנהגם להיות בחורבות: (יט) אתה ה׳. ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה: (כ) למה. בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו סלה: (כא) השיבנו. לעיר משכן שמך ונשוב לעבדך

לחם דמעה

שעברו עם זקני׳ אחרים לא ירגישו צער כלל בהליכה והישיבה שם אך עתה לרוב החולשה גם מזה שבתו וז״א זקנים משער שבתו ירצה אפילו מזה שהיו עושים בנקל שבתו כ״ש מהדברים האחרים שתשש כחם בהחלט וכן הבחורים לרוב חולשתם עם היותם מתענגים בניגון שבתו ממנו כי לא נשאר בהם כח אפילו לנגן עם היותו נקל בעיניהם קודם לכן שהיו מתענגים בו כאמור וז״א בחורים מנגינתם ולא אמר מניגון לרמוז כי אפילו מהניגונים שהיו מורגלים בהם קודם לכן שהיה ראוי שיהיה נקל מאוד לעשותו בהיותם מורגלים בהם קודם לכן אפי׳ מנגינתם המיוחד להם שבתו כאמור: שבת משוש לבנו כו׳ אפשר לומר שמשוש לבנו הוא תאר לבית קדשנו ותפארתנו שהיה משוש לבנו ובו היינו שמחים כולנו וז״א שבת משוש לבנו ר״ל שבת ונשבת מה שהיה משוש לבנו והוא ב״ה ומזה נמשך שנהפך לאבל מחולנו כי מחולנו היה ראות הבית בנוי לתלפיות ועתה היותנו רואים אותו חרב הוא לאבל לנו ונמצא שמה שהיה קודם לכן מחולנו ושמחתנו הוא עתה אבלנו וז״א נהפך לאבל מחולנו ובזה יתיישב הפסוק יותר על נכון כי לפירוש המפרשים כולם היה ראוי שיאמר הכתוב שבת ששון מלבנו כו׳ אם הוא השבתת הששון מהלב אך כפי פירושנו מתיישב היטב כי מלת משוש יצדק על דבר עומד קיים נמשך ממנו הששון ואינו הששון עצמו עכ״ל:

(יז) **בהיות** כי למעלה אמר כי אין ראוי לנו להתאונן עיקר האנינות על חרבן המקדש אלא על החטאות שחטאנו לפניו ית׳ שהיו סבה להחריבו כי על זה ודאי ראוי הוא להתאונן וז״א אוי נא לנו כי חטאנו שהיתה הסב׳ שנחרב וז״ש על זה היה דוה לבנו על הסבה שהוא החטא שמרדנו באלהינו ועל אלה חשכו עינינו על סבת החרבן ולא על החרבן עצמו כי על הר ציון ששמם ושועלים הלכו בו אין לנו להתאונן על זה כי מה צריך לנו בית המקדש אתה ה׳ לעולם תשב וגומר ומה לנו אם נחרב בית קדשנו וע״כ אין לנו להתאונן אלא על מה שחטאנו לפניו ית׳: א״נ אמר על זה היה דוה לבנו וגו׳. כי זכו העצים והאבנים שבמקדש יותר ממנו עם היות שלא באה הקדושה העליונה שם באבנים הבמה אלא בסבתינו ולא זזה שכינה מכותל מערבי לעולם ואותנו עזב בין האומות מכל וכל וז״ש על גבי הר ציון אחר ששמם ושועלי׳ הלכו בו אעפ״כ בקדושתו הוא עומד ואתה ה׳ לעולם תשב על גבו כי לא זזה שכינה משם ואותנו שכחת וז״ש למה לנצח תשכחנו וגומר האבנים לא שכחת ואותנו שכחת ולכן השיבנו ה׳ אליך וגומר כמו שהיה קודם בנין ב״ה המרכבה אל השכינה היינו אנחנו וכענין שהיה באבותינו אברהם יצחק ויעקב שהם הם היו המרכבה וכן כל שאר הצדיקים היתה השכינה שורה עליהם עד שנבנה המקדש ושרתה שם שכינה ולכן אמר חדש ימינו כמו שהיינו אנחנו משכן השכינה לא המקדש וכענין שאמר משה ויהי נועם ה׳ אלהינו עלינו י״ר שתשרה שכינה עלינו: א״נ אמר חדש ימינו כקדם. על הימים עצמם קאמר כי עתה ימי שנותינו ע׳ שנה ולכ״א חדש והארך ימינו כמו שהיה מקדם בימי מתושלח וחביריו כי אם מאסתנו מכל וכל זה ודאי אין ראוי כי הוא קצף גדול יותר מדאי ואין אנו ראויים לקצף גדול כזה: א״נ במ״ש ז״ל אם מאיסה לית סבר ואם קליפה אית סבר יצא להם מכפל הפסוק שאמר מאס מאסתנו כלומר אם מאוס שהיתה מאיסה אין לנו עוד תקוה ותוחלת כי הרי מאסתנו ואין לנו תקוה ואם הוא קצף אם יהיה קצף גדול שקצפת עלינו עד מאד יש לנו תקוה ואם כן השיבנו ה׳ אליך ונשובה שזה הפסוק כפול שחזר לכותבו הכא בסוף והיתה זאת הכונה שאם היא קליפה א״כ אית סבר ולכן השיבנו ה׳ אליך וגומר: אי נמי מ״ש על זה היה דוה לבנו כו׳. הכונה לפי שבפסוק הקודם אמר שהיה מתאונן על החטאות שסבבו החרבן והוא אומרו אוי נא לנו כי חטאנו ולפי שראה שהעיקר הוא לדאוג על החטא המסבב על כן הזכיר החטא הראשון אשר ממנו נסתבב כל הרעה הזאת אלא הוא עון העגל כי אלמלא שעשו ישראל את העגל חרות על הלוחות כתיב ואז״ל אל תקרי חרות אלא חירות חירות ממלאך המות חירות מיצה״ר כו׳ והנה תחלת דברי ישראל באותו החטא הוא אומרם כי זה משה האיש כו׳ ולזה רמז באומרו על זה היה דוה לבנו כלומר על אותו זה שאמרנו כי זה משה האיש אשר העלנו כו׳ על זה היה דוה לבנו כי הלואי שלא אמרנו אותו וממנו נמשך שעשינו את העגל ואמרנו אלה אלהיך ישראל וזה אמר ועל אלה חשכו עינינו כלומר כי על אותו אלה שאמרנו חשכו עינינו כי בשביל אותו החטא נשתברו הלוחות ונאבד אותו החירות שהיה בהן אלמלא לא נשתברו כמ״ש חירות ממלאך המות וכו׳ וכדאמרן: א״נ אם נפרש כי מ״ש נפלה עטרת ראשינו הוא על עטרת וכתר מלכות אשר נתן כתר מלכות בראש ישראל ומיכן מלכי מיכן אפרכי ובחטאינו נפלה עטרת ראשנו וניטלה מלכות מישראל ועזא״ה על זה שנפלה עטרת ראשינו על זה היה דוה לבנו אמנם יש ב׳ דברים אחרים שעליהם חשכו עינינו ולקמיה מפרש להו וז״א על אלה חשכו עינינו הלא הם על הר ציון ששמם והוא מקום מקדש מכון בית העולמים ועתה היותו שמם וחרב הרי אחת שעליה חשכו עינינו ועוד שנית נוסף על השוממות כי מלבד היותו שמם עוד רעה חולה כי שועלים הלכו בו כי נעשה מושבו משכן לשועלים תנים ויענים במקום שכינה וזו רעה חולה הוה על הוה ועל שתים אלה חשכו עינינו: וגם אפשר כי מ״ש שועלים הלכו בו לא לבד אמר על שועלים ממש אלא גם על ארמיים אשר הם נקראו ג״כ שועלים כו׳ ועליהם אמר שועלים הלכו בו כי מקום טהרה וקדוש׳ כי אפילו הכהן הגדול לא היה נכנס לפני ולפנים כי אם י״כ משנה לשנה בקדושה ובטהרה ועתה אשר נמשלו לשועלים הם הלכו בו:

(יט) **ואומרו** אתה ה׳ לעולם תשב כו׳. הכונה שאמרו ישראל להקב״ה רבון העולמים אם היה אמת שבמה שחטאנו העוינו והרשענו והיינו סיבה לחרבן ביתך ושממות היכלך אם בזה היינו עושים רושם או פגם בך ח״ו היה ראוי שלנצח תשכחנו ואל תשוב תרחמנו כיון שעשינו בך כביכול פגם או רושם אבל אין הדבר כן כד״א אם חטאת מה תפעל בו וגו׳ וז״א אתה ה׳ לעולם תשב כלומר לא בשביל שחרבנו את בית מקדשך ומקום משכן כבודך לא מפני זה יעלה על הדעת כי אתה הולך מטולטל ואין לך מושב בעולם לשבת בו כי נחרב בית מושבך זה אינו כן כי אתה ה׳ לעולם תשב ולעולם ועד אתה ה׳ תשב בשובה ונחת כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכסאך נכון לעולם ועד בין אם יהיה דור זכאי או דור חייב לא זכות׳ ולא חטאת׳ פוגע או נוגע בכסאך כלל וז״א כסאך לדור ודור כלומר כסאך נכון בכל דור ודור בין בדור זכאי ובין בדור חייב כסאך נכון לכל דור ודור כד״א אם חכמת וגומר וא״כ שלך ה׳ לא הרענו במעשינו כלל א״כ למה לנצח תשכחנו ולמה תעזבנו לאורך ימים והכונה על אורך גלותינו זה אשר כבר עברו אלף ותקל״ב שנה ונקטינן כי יומו של הקב״ה הוא אלף שנים והנה כמעט כבר נתארך הגלות לאורך ב׳ ימים כי היום הא׳ והוא האלף הא׳ הוא יום שלם והאל׳ האחר כבר עבר רובו ככולו ולכן אמר למה תעזבנו לאורך ב׳ ימים מימיך ומלת למה מושך עצמו ואחר עמו וכאילו אמר ולמה תעזבנו לאורך ימים ולכן השיבנו ה׳ כי ידענו כי בתשובה תליא מילתא ושאור שבעיסה הוא מעכב בידינו ולכן אתה תסייענו והשיבנו ה׳ אליך וג״כ אנחנו ונשובה וזהו ונשובה כי אין אנו שואלים ממך רק מעט סיוע והוא אומרו השיבנו כו׳ ואומרו חדש ימינו כקדם הכונה שיעביר היצר הרע מן העולם כד״א אעביר את רוח הטומאה מן הארץ כאשר היה מקדם קודם בוא נחש על חוה כי אז היה האדם רוחני כמש״ה ויטע ה׳ אלהים גן בעדן מקדם וגומר על היותו רוחני ועתה ג״כ חדש ימינו כקדם שלא היה יצה״ר בעולם כן עתה קיים בנו מש״ה והסירותי את לב האבן וגומר חדש ימינו כקדם:

שְׁלִימְתָּא תְּחַדֵּת יוֹמָנָא לְטָב כִּזְמַן יוֹמַיָּא טָבַיָּא דַהֲווֹ מִלְּקַדְמִין :
כב כִּי אֲרוּם אֱלָהֵן מִיקָץ תֵּיקוּץ בָּנָא רְגִיזְתָּא עֲלָנָא עַד לַחֲדָא :

ג' חסר כב כִּי אִם־מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד־מְאֹד :
כג הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה ׀ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

סימן יתק"ק

מאוס ג' וחסר וסימן חמאה ודבש יאכל. כי בטרם ידע הנער. כי אם מאם מאסתנו קצפת :

תולדות ארהן (מאס מאסתנו, ברכות ח) : קצפת עלינו. עקידס סס :

סכום פסוקי איכה מאה וחמשים וארבעה. וסימן יסע קדים בשמים. ופרקיו חמשה והרמז בן בג בג אומר לפום צערא אגרא · וחציו לדכא תחת רגליו :

אבן עזרא

לעבדך כימי קדם: (כב) כי. השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו [illegible] כבר קצפת עלינו קצף גדול. והישר בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האמללים. וינחם את האבלים. ויעמיד השר מיכאל. להליץ טוב על ישראל. ובא לציון גואל :

רשי

לך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת: (כב) כי אם מאוס מאסתנו. בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת: (כג) השיבנו ה' · מפני שמסיים בדברי תוכחה הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיה ותרי עשר וקהלת :

לחם דמעה

(כב) **ואמר** כי אם מאוס מאסתנו כו'. כלומר אריכות השכחה והעזיבה הזאת אי אפשר שידון שום שכל אנושי שהוא בדרך קילפון שקצפת עלינו אלא אם ח"ו בדרך מאיסה שמאסתנו וז"א כי אם מאוס מאסתנו כלו' אריכות העזיבה לא היה אפשר שיהיה כ"כ באריכות אלא אם מאם מאסתנו לגמרי ותשמש אלא כי במקום אלא ולכן עזבתנו כל כך. שאם אין הדבר כן אשר איננו מאיסה לגמרי ח"ו אלא קילפון לזמן מוגבל בודאי שקצפת עלינו עד מאד אשר לא ישוער שיהיה קילפון גדול כזה ולכן חזר ואמר השיבנו ה' אליך ונשובה וחדש ימינו כקדם כדאמרן כי כיון שאינו מאיסה בודאי כאשר הבטחתנו בתורתך לא מאסתים ולא געלתים א"כ למה יהיה הקיפה עד מאד עד שהשכל האנושי ידון כי יצא מגדר קליפה ונכנס בגדר מאיסה כי לקליפה הוא מאד ולכן השיבנו ה' אליך וגומר וכדאמרן: אי נמי יאמר בשנדייק כי אומרו על זה היה דוה לבנו הוא קשה היישוב כפי דקדוק הלשון אם בחילוף הלשון שאמר באחד על זה ועל האחר אמר על אלה שהיה אפשר לומר בשניהם על זה או בשניהם על אלה: ועוד יקשה שהל"ל על זה היה דוה לבנו ועל אלה היו חשוכים עינינו או לא יאמר אלא היה ויאמר על זה דוה לבנו וגומר והנה גם הר"מ אלמושנינו ז"ל נתעורר על זה בלשון הזה. ואפשר לי לומר כי מ"ש על זה היה דוה לבנו הכונה על המפורש במקרא של אחריו כמ"ש רש"י ז"ל ועם זה מובן הכתוב כי מ"ש על זה היה דוה לבנו הכונה הוא על הר ציון ששמם ונחרב ומ"ש על אלה חשכו עינינו הכונה על ששועלים הלכו בו וכאילו אמר על אלה השועלים שהלכו בו חשכו עינינו וכיון דאלת שועלים הוא כינוי לרבים ששועלים רבים הלכו בו לכ"א על אלה חשכו עינינו ובהיות כי ענין השוממות ששמם הר ציון מעת ששמם היה דוה לבנו ע"כ נקט אלת היה כי מעת ששמם היה דוה לבנו בזכרנו את ציון אמנם ענין הילוך השועלים בו לא יתפעל האדם מזה אלא בעת ראותו השועלים הלכו בו והענין הרואה אותם אז בעת ראותם מתפעל ותחשך העין ולכן לא אמר היו חשוכים עינינו כי לא היו חשוכים לעולם רק חשכו בעת ראייתם שועלים הלכו בו ואומרו הלכו בחיר"ק תחת הה"א ולא כתב הלכו בפת"ח תחת הה"א להורות כי כבר היה להם הר ציון לבית מושב יושבים שם בשובה ונחת עד שהילוכם בו היא בדרך טיול מהלכים ארוכות וקצרות מבלי פחד ואימה מאיש עובר כי כבר היו יודעים שהיה שמם מבלי איש עובר והיו מהלכים בו ארוכות וקצרות וזה יורה באומרו הלכו בחיר"ק מלשון מתהלך בגן שהוא לשון טיול: ולפי מה שפירשתי לעיל כי באומרו שועלי' הלכו בו רמז ג"כ על מ"ה אשר נקראו שועלים כד"א אחזו לנו שועלים וכו' יצדק גם כן לפי פירושינו זה כי מ"ש לעיל על אלה חשכו עינינו בלשון רבים על השועלים שהזכיר למטה רמז כי כל אלה השועלים שהלכו בו חשכו עינינו וגם יצדק אומרו הלכו בחיר"ק שהגוים כל זב ומצורע הולכים תוך המקדש ומטיילים בתוכו ארוכות וקצרות וז"א הלכו בו: והתחיל להתפלל על אורך גלותינו והקדים ואמר אתה ה' לעולם וגומר כלו' אתה ה' אינך מקפיד על הגאולה ולבנות ב"ה מפני כי אתה חי וקים לעולמי עד ולדורי דורות ולנצח נצחים ולכן אינך מקפיד כי אם לא תבנה אותו בדור הזה תבנה אותו בדור אחר וז"א אתה ה' לעולם תשב וכסאך נכון וקיים לדור ודור עד סוף כל הדורות ולכן אינך מקפיד למהר בנין בית קדשנו ותפארתנו אבל עכ"ז גם אם לגבי דידך לא איכפת לך כי אתה ה' לעולם תשב כו' עכ"ז הביטה וראה את חרפתינו כי אנו הווים ונפסדים וימינו ככל עובר דור הולך ודור בא וא"כ למה לנצח תשכחנו ועבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו ותעזבנו לאורך ימים השיבנו ה' וגו' ובתשובה יתוקן הכל מבלי שתאחר אותנו בגלות וז"א חדש ימינו כקדם כי כבר נקטינן כי הב"ת כקטן שנולד דמי והימי' הראשונים יפלו לא יזכרו ולא יפקדו ובאופן כי ע"י התשובה תחדש ימינו כקדם והיא עת הלידה וכדאמ' כי כקטן שנולד דמי ע"ד מש"ה לעם נולד כי עשה כי כשהאדם עושה תשובה ומ"מ הרי הוא כאלו נולד אז והימים הראשונים יפלו כדאמרן וזהו אלת כקדם והוא עת הלידה: וגם אפשר שרמז במה שאמר חדש ימינו כקדם שהכונה שיחדש ימינו כמו שחידש ימינו ביציאת מצרים מקדם קדמתה כן יחדש ימינו עתה בגאולת הגלות הזה וכמד"א כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וז"א חדש ימינו כקדם ורמז כי תפלתו זאת על כל א' מהב' גליות קאמר כי בגלות האחרון הזה אשר אנו בו עתה כל כך נתארך עד שכמעט שדומה שמאוס מאסתנו וז"א כי אם מאם מאסתנו ואם בגלות בבל גם אם בכמות היה קצר ע' שנה ותו לא עכ"ז באיכות היה קצפון גדול וז"א קצפת עלינו עד מאד ולכן חזר ואמר השיבנו ה' אליך וגו': והרב מורי זלה"ה כתב אתה ה' לעולם תשב אמר כי ידוע היה שאין לך תלונה ותרעומת על השי"ת ח"ו בהבאת הצרות והייסורין על ישראל כי בדין היו ראויין לכך ובצדק ובמשפט כל דרכיו אבל להיות שכבר סבלנו עול הצרות והייסורין זמן רב עתה יכבשו רחמיו את כעסו ויתנהג במדת הרחמים וירחם עלינו ויגאלנו וזה שאמר אתה ה' לעולם תשב כלומר אתה בשם זה שהוא מורה רחמים לעולם תשב בו לנהוג בו העולם וכסאך שהוא שם מדת הדין הרפה שהוא כסא למדת הרחמים אף על פי שיש בו תגבורת דין אין אתה מתנהג עם כך הדין שלו לעולם כמו שם הרחמים שהוא מצטרך בכל עת ובכל שעה אלא לדור ודור ולכן אני מתפלל שתתנהג עמני בו ולמה לנצח תשכחנו: או ירצה שפירוש מלת תשב יהיה כמ"ש בזוהר פ' נח דף ס"ד פסוק ה' למבול ישב ורזא דא ה' למבול ישב מהו ישב אלמלא קרא כתיב לא יכלינן למימריה ישב בלחודוי דלא אתיא עם דינא כתיב הכא ישב וכתיב התם בדד ישב ישב בלחודוי עד כאן וז"ש כאן אתה ה' מדת הרחמים לעולם תשב לבדך ולא תבא עם הדין לרחם עלינו ותניח כסאך שהוא מדת הדין כמ"ש להתנהג עמנו לדור דור כן תעשה עמנו לעולם לשבת בלחודך אלא תבא עמנו ברחמים ותגאלנו עכ"ל: והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב ז"ל על הר ציון ששמם זה הפסוק הוא גזרה בפני עצמה ואינו מקושר עם הפסוק של מעלה אבל בהיות כי על כל הסיפורים שסיפר למעלה מהצרות אמר עליהן על זה היה דוה לבנו כו' עתה הוסיף לומר גזרה אחרת בפני עצמה כפי מ"ש מהרי"ן שועב ז"ל שהיה בוכה ומתאונן הנביא ואומר שעל שממות הר ציון נוסף עוד רע אחר והוא ששועלים הלכו בו והוא כאילו אמר על ששמם הר ציון לא די לנו זה הצער אלא שנוסף ע"ז ששועלים הלכו בו כמו מדבר ושממה ומקום מיוחד לחיות השדה כי על כל זה מורה היות הדבר בהשגחתו הנפלאה אשר כן גזר על שממות הר ציון ושלא יספי' זה אלא שעוד שועלים הלכו בו וזה אינו מלבם כי מה להם לשועלים להלך בו רק היה זה מאתו יתברך להראות לנו שמאס המקום ולא ירצהו עוד: ואפשר שיאמר שעל ששמם הר ציון בהשגחתו ית' שהוא רצה והסכי' שיבאו גוים בנחלתו ושממות היכלו הנה נוסף על מה שגזר השי"ת על שממות הר ציון עוד הוסיפו מעצמם האויבים להלך שועלים בו לבזיון בית קדשנו כי זה היה מאתם שלא כרצונו ית' לבזיון בית קדשנו ותפארתנו והוא ית' יענישם ע"ז עם שהוא הסכים על שממותו וז"א שועלים הלכו בו ירצה על ששמם הר ציון בהשגחתו ית' הם הוסיפו מעצמם ששועלים הלכו בו הם מעצמם כנזכר: אמר עוד למה לנצח תשכחנו כו' השיבנו ה' אליך כו' כי אם מאסתנו כו'. הן אמת ג' פסוקים הללו הם קשי היישוב מאד ולא יעלה הקושי בכל א' מהם כפי הדקדוק הישר בעיני פני המעיין כי הנה בפסוק הראשון קשה כי ראשונה אמר למה לנצח תשכחנו ומלת נצח הוא לאין סוף במשפט הנצחיות ואח"כ אמר תעזבנו לאורך ימים כי אורך ימים אינו לאין סוף כי בב"ת לא יקרא זמן אורך כי זמן ארוך צודק על זמן שיש לו קצבה ותכלית רק שהוא ארוך וזמן רב ואיך נכנס בנצח ויצא בזמן ארוך. ובפסוק הב' ג"כ קשה כי אחר שאמר השיבנו ה' אליך שהיא התשובה החלטית כי תכלית שלימות התשובה הוא עד השי"ת כמאמר הנביא ע"ה שובה ישראל עד ה' אלהיך כו' ואחר שהתפלל שישיבנו ה' אליו אם כן מה ישאר עוד לשנשוב אנחנו ואם היה אומר פתח לנו שערי תשובה ונשובה או שיאמר עזרנו אלהי ישענו ונשובה היה נכון אך אחר שאמר השיבנו אליך איך יאמר שנשוב אנחנו אחר שכבר השיבנו אליו הוא ית'. ובפסוק הג' גם כן קשה מלות כי אם שהיל"ל למה מאם מאסתנו קצפת עלינו וכו' כמשפט למה לנצח תשכחנו וגו'. ואמנם ליישב הפסוק הראשון מג' פסוקי' אלה בלי דוחק שמעתי מפי מהרי"ט זלה"ה פשט נאה ומתקבל והוא שגזרת תעזבנו לאורך ימים הוא תפלה אליו ית' שלא תהיה השכחה לנצח והוא לבב"ת רק שיעזבנו לאורך ימים ואחר הימים הארוכים ההם ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו

וז"א למה לנצח תשכחנו ירצה למה ה' יעשן אפך והסכמת בחרבן ביתך ושממות היכלך עד שנראה שאתה מסכים להשכיחנו סלה ועד למה זה יהיה כן תשכחנו לנצח לפחות תעזבנו לאורך ימים ירצה כיון שאתה מסכים לעזוב אותנו לא תהיה העזיב' לנצח רק לאורך ימים שיהיה לו קצבה אף שיהיו ימים רבים ואחר כך תשוב תחיינו וז"א תעזבנו לאורך ימים והיא תפלה ובקשה מאתו ית' שיעזבנו לאורך ימים ולא לנצח כאמור ובזה מתיישב על נכון: ואמנם הב' פסוקים הנמשכים יתיישבו ג"כ לדעתי בלי דוחק כלל כי מ"ש השיבנו ה' הכונה הוא שהדרך הראוי לו ית' כפי מדת חסדיו הוא שיביא עלינו ייסורין קשים ויענישנו במיני עונשים עד ישיבנו אליו בעל כרחינו שלא ברצונינו כי בזה יצדק שהוא ית' שב אותנו ואין אנחנו שבים אליו כמו העבד שעושה עבודת רבו שלא ברצונו שקשה עליו העבודה אך הוא עושה אותה על כרחו ויצדק בו שהוא עושה אותה אך אינו עושה אותה מעצמו ברצונו וכן התפלל הנביא עליו השלום לפניו יתברך שיעשה עמנו שהוא ישיבנו אליו במה שיענישנו ונהיה מוכרחים לשוב לפניו על כרחינו וזהו מכוון מלת השיבנו כי לא אמר שובנו ה' אליך רק השיבנו רצה לומר שתעשה שנשוב אנחנו על כרחנו כי להיותינו שקועים בחטאים ובעונות לא יצדק שנשוב אנחנו כיון שאינו ברצוננו רק ע"כ אך אחר ההרגל אף שנהיה על כרחינו אנחנו נשוב ברצוננו הגמור וז"א ונשובה כלומר אחר שתשיבנו אתה אליך שלא ברצוננו ע"י יסורין כאשר ייסר איש את בנו ותדריכנו בדרך ישרה על כרחינו מזה ימשך שאנחנו נשוב אחר כך ברצוננו הגמור באופן שיצדק שאנחנו נשוב ברצוננו הגמור כי מההרגל יעשה הקנין בנפש כנודע מחכמת המדות והוא הנרצה לרז"ל דמתוך שלא לשמה בא לשמה והוא מה שביאר באומרו חדש ימינו כקדם ר"ל עשה עמנו חסד שתחזירנו אליך לעבדך אף שיהיה על כרחינו כי בזה תחדש ימינו כשיהיה פועל ידינו ברצון טוב כמו שהיה קודם שחטאנו וז"א חדש ימינו כקדם:

וביאר הענין בשלימות בפסוק הנמשך באומרו כי אם מאס מאסתנו כו' והכונה כ"א הש"י אינו רוצה להענישנו כאשר ייסר איש את בנו רק שמסתיר פניו ממנו ומואס אותנו בהחלט הנה זהו העונש היותר גדול שיצוייר כמו שיקרה אף אצל מלך אדם כי אם יחטא העבד לפניו ולא ייסרהו ויכהו כדי שלא יחטא עוד רק ישליכהו מלפניו ולא ירצה לראותו עוד הוא העונש היותר גדול שאפשר כי כאשר ייסרהו ויענישהו אז נראה שאוהב אותו ורוצה שיהיה עמו עוד והוא ע"ד שבארתי בפסוק ה' אל באפך תוכיחני כו' והוא מה שרצה פה באמרו כי אם מאס מאסתנו וגו' ר"ל ראוי שתשיבנו אליך ביסורין ועונשים עד שימשך מזה שאנחנו נשוב אליך ברצון טוב כי אם איננו כן רק שמאוס מאסתנו ואינך רוצה ליסרנו ולראותנו עוד הנה זה הוא קצף גדול מאד יותר מכל העונשי' שיצויירו במציאות וז"א קצפת עלינו עד מאד ויותר אנחנו הפלים בייסורין רבים ותוכחות על עון ממה שתסתיר פניך ממנו וע"כ חזר הנביא עצמו פסוק השיבנו ה' אליך מלבד היותו עושה זה כדי שלא לסיים בפורענות כמו שעשה שהמע"ה בספר קהלת וכן ישעיה ע"ה הנה כיון עוד בזה לומר לפניו ית' כי אם היה הענין שמאס אותנו הנה זה הוא קצף גדול יותר מדאי ויותר מהראוי בחקו ית' וע"כ ראוי שישיבנו אליו ע"י ייסורין ויהיה זה קצף אך לא עד מאד וע"כ חזר ואמר חדש ימינו כמו שהיה בימי קדם שהיית קרוב אלינו כן יהי רצון שיקרבנו לעבודתו ית' תמיד אמן עכ"ל:

הנה בזה נשלם מה שראינו לבאר במגילה הזאת כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף לתת לי חלק טוב בכל שאר ספרי הקדש לבארם ולחברם כאשר עם לבבי כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה ויראני נפלאות בתורתו ובסודותיו הכמוסי' מתוקים מדבש ונופת צופים אמן וכן יהי רצון:

בילא"ו בנל"ך ואע"י:

מגלת מנחת שי איכה

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) **למה** כתב אבן עזרא ונפתחה למ"ד למה להורות על ה' הדעת הנעדרת ולא נדגשה המ"ם להקל על הלשון עכ"ל. ובכל ספרים מדוייקים שבאו לידי הלמ"ד בקמץ וכ"כ במכלול דף כ"א ונקודת המ"ם במקצת ספרים אשכנזים בקמץ ובס"ם בפתח וכן כתב המכלל יופי והם דברי מכלול דף רכ"ב: (ב) בכה תבכה. מלת בכו בוא"ו רמז לו' דברים שאמרו במדרש שהיתה בוכה ומבכה אחרים עמה. לחם דמעה: (ד) כהניה נאנחים. האל"ף בשוא וסגול וי"ס בשוא לבדו: (ה) כי ה' הוגה. במפיק הה"א לנקבה מכלול דף קס"א ומסורת שמואל ב' כ': (ו) ויצא מן בת. מבת ק' והוא חד מן ח' מלין דכתיבין תרין מלין וקריין חדא מלה וסימן בד"ה ב' ל"ד ובאיכה רבתי ויצא מבת ציון מן בת כתיב א"ר אחא יש לנו מנה אחת יפה זה הב"ה שכתוב בו ה' מנת חלקי וכוסי ועיין בס' לחם דמעה לכמהר"ר שמואל אוזידה ובס' קול בוכים בפי' כמהר"ר אברהם גלאנטי: לפני רודף. מלא וי"ו ובמדרש איכה אמר ר' אחא כשם שלא גלו ישראל אלא ברודף מלא כך אינן נגאלין אלא בגואל מלא דכתיב ובא לציון גואל מלא כתיב: (ז) כל מחמדיה. המ"ם בשלש נקודות ובקצת ספרים בוא"ו שרוקה ובטלים הם ברוב: בנפל. הפ"א רפה: (ח) גם היא נאנחה. האל"ף בסגו"ל והנו"ן בשו"א נח ועיין מ"ש בריש יואל: (יא) מחמודיהם. מחמדיהם ק': והביטה. הוא"ו בגעיא בס"ם ובדפוסים קדמונים: (יב) לוא אליכם. הלמ"ד זעירא במקצת ספרים וכן הוא באלפא ביתא מאותיות קטנות. בריש מסרה גדולה וגם במסורת כ"י ותלת לוא מלא וא"ו ואל"ף. עיין מ"ש בעל לחם דמעה ובקול בוכים בפירוש גלאנטי: אם יש מכאוב כמכאבי. הביטה וראה כי מכאוב מלא כמכאבי חסר כלומר ראו אם המכאוב הגדול והמלא אשר ראיתם בימיכם אם ישוה אל המכאוב היותר קטן והסר שבא עלי. לחם דמעה: (יג) נתנני שממה. במקצת מדוייקים חסר כמ"ש בישעיה סימן כ"ג: (טו) סלה כל אבירי אדני. בפסיקתא דאיכה יש פסיק בין אבירי לשם וכן בספרים כ"י מדוייקים: (יח) כל *עמים. עמים ק': (יט) למאהבי. הה"א בחטף פתח: (כא) כי נאנחה. במקצת ספרי' האל"ף בשוא לבדו ועיין מ"ש בריש יואל: אין מנחם לי. תרגומו ולית דמנחם לי ובמקרא דפוס ישן נכתב בגליון ואין אכן בכל ספרים אחרים שבאו לידי כתיב אין:

(ה) וירד בבת יהודה. היו"ד בסגול במדוייקים וכ"כ בעל פתח דברי ד' ק' וכ"כ רש"י במלכים ב' י"ז אע"פ שלא כתב כן כאן ובריש פ' שמות על וייטב אלהים: (ו) ויחמס כגן שכו. כתוב בשי"ן על פי המסורת דסכא ובריש הושע ובמדרש קינות אמר ר' אבהו שכו כתיב כיון שגלו ישראל סככה חמתו של הקב"ה הכי גרסינן באיכה רבתי וכנ"ל בערוך ערך סך: (ז) זנח אדני מזבחו. בס"א כ"י ישן יש פסיק בין השם למזבחו וכן הוא בפסיקתא דאיכה: (ט) טבעו. טי"ת זעירא שבט' באב נחרב הבית ובמסורת הברית הגדול כתוב לרמוז שלא טבעו עמוק עגוק רק טביעה קטנה ועכ"ז לא מצאום החופרים כי נעלמו מעיניהם דרך נס: מלכה ושריה בגוים. הבי"ת רפה כי אין לה דין מפיק כמ"ש בפ' עקב על אבניה ברזל: (י) העלו. העי"ן בחטף סגול: (יב) בהתעטפם כחלל. מלת כחלל בכ"ף: (יג) אעודך. אעידך ק': (יד) שביתך. שבותך ק': משאות. השי"ן בלא דגש. ומדוחים. למערבאי חסר יו"ד וכן ראיתי בס"ם מדוייקים ובס"א כ"י הדל"ת בשלש נקודות ובמדרש איכה באלפ"א בית"א קדמאה פסוק קראתי למאהבי לא זזו מתנבאין עלי שקר עד שהגלו אותי ממקומי שנאמר ויחזו לך משאות שוא ומדוחים מלחים כתיב פי' שדחו אותם מארצם שגלו ובמדרש הנזכר על זה הפ' גרסי' ומדוחם כתיב וכתב בעל מתנות כהונה ומדחים כתיב גרסי' וכדלעיל בפ' קראתי למאהבי פי' הנביאים היו מדיחים אותם תוך הגולה בנבואות שקר שהיו מתנבאים להם לטובה: (טז) ויחרקו שן. החי"ת בפתח לא בחטף פתח: (יז) בלע אמרתו. האל"ף בסגול רד"ק במכלול ושרשים: (יח) צעק לבי אל אדני. וכן בפסוק י"ט נכח פני אדני. וכן בפסוק כ' אם יהרג במקדש אדני. כולם שם של אדנות בספרים מדוייקים וכן ראויים להיות על פי המסורת וסימן נמסר במ"ג במערכת אות האל"ף ואינון מן י"ד בספרא: אל תדם. במקצת ספרים כ"י ואל תדם בוא"ו וכן הוא בתרגום אבל בספרים מדוייקים בלא וא"ו: (יט) בליל. בלילה ק' רוצה לומר ליל תשעה באב זכרי אותו בכל שנה ושנה· לקח טוב ועיין עוד קול בוכים ולחם דמעה: (כא) טבחת לא חמלת. בס' קדמון כ"י כתוב ולא בוא"ו ונכתב בצדו פליגי ביה לא חמלת ע"כ. ויש לפשוט שכתוב לא בלא וא"ו מהמסורת האומרת לא חמלת ב' ובסיפרא הדין חד ואידך הרגת לא חמלת דאני הגבר:

איכה יעיב

ב (א) **הדם רגליו**. כל הדם בלישנא חסר וא"ו ועל זה אמרו במדרש לא זכר הקב"ה אותו הדם של בין רגליו של זקן שנימול לצ"ט שנה. ד"א ולא זכר אותו הדם שבמצרים שנאמר ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות. ד"א ולא זכר דם הברית שנזרק על ישראל בבאם להתיצב בתחתית ההר לקבל התורה. מדרש רבתי ולקח טוב: (ב) *לא חמל. ולא ק':

אני הגבר

ג (ז) **הכביד נחשתי**. במכלול בשמות גשקל פְּעֹלֶת כתב שהוא בשלש נקודות והביאו עם דומים אחרים כולם בשלש נקודו' וכן הוא בשרשי' וכן מצאתי בס' כ"י אך בספרי' אחרים שלנו מהדפוס וכ"י החי"ת בקמץ חטוף וכן כתב בפירוש בעל הלשון בשרש נחש: (ח) שתם תפלתי. נסתמו עיניהם של מדפיסים שעשאוהו כולו קמוץ כי בכל

ספרים כ״י אניו קמץ ואניו פתח כדינו ובמסורת ב׳ דין כתיב בשי״ן וחד כתיב בסמ״ך יחזקיהו סתם את מוצא (ד״ה ב׳ ל״ב) וזה אחד מן מלין דחמיין שי״ן וקריין סמ״ך עיין במ״ג הושע ב׳ ובאיכה רבתי כל המתפלל לאחר הצבור מעשיו נפרשין לכך נאמר גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי שתם כתיב לפי שתמו הצבור תפלתהון פי׳ לשון השלמה ועיין פי׳ המאמר בס׳ לחם דמעה: (י) אריה. ארי ק׳ והכתיב רמז לנבוכדנצר דכתיב ביה עלה אריה מסבכו (ירמיה ד׳): (יא) ויפשחני. בשי״ן ימנית: (יד) הייתי שחק. חסר וא״ו ועוד אדבר מזה בירמיה מ״ח: לכל עמי. חד מן ג׳ דסבירין עמים ובמדרש לקח טוב למה כתיב חסר מ״ם אלו כשדים שהם אומה שפלה ובזויה כדכתיב הן ארץ כשדים זה העם לא היה: (יט) עניי. העי״ן בקמץ לבדו והוא חטוף: (כ) ותשיח. ותשוח ק׳ ובמדרש ילמדנו פרשת בשלח נמנה ותשוח עלי נפשי עם י״ח תיקון סופרים וכן הוא במסורת כמ״ש בזכריה סי׳ ב׳ וצ״ל שאם הנביא מדבר על עצמו היל״ל ותשוח נפשי אלא שר״ל ותשוח עליו כלפי השכינה אלא שכינה הכתוב ואמר עלי: (כב) כי לא כלו רחמיו. כן כתיב וקרי למערבאי ביו״ד בין מ״ם לוא״ו וקי״ל כוותייהו וכן מצאתי במקצת ספרים כ״י ובדפוס ישן גם לא נמנה במ״ג עם מלין דחסר יו״ד באמצע תיבותא וקריא ולמדינחאי רחמו כתיב רחמיו ק׳: (לא) כי לא יזנח לעולם אדני. וכן בפסוק ל״ו לעות אדם בריבו אדני ובפסוק ל״ז מי זה אמר ותהי אדני ובפסוק נ״ח רבת אדני כלם בשם של אל״ף דל״ת על פי המסורת ואינון מן י״ד דקיימות: ברוב חסדו. בכמה ספרים כ״י מדוייקים וגם בדפוס ישן חסדו כתיב חסדיו ק׳ ותימה שלא נמנה במסרה גדולה במערכת אות יו״ד עם מלין דחסר יו״ד באמצע תיבותא וקריא: (לג) ויגה בני איש. במקצת ספרים כ״י וגם בדפוסים קדמונים כתוב ויגא באל״ף גם ר׳ אליה המדקדק כתב בספר ההרכבה ראיתי בספרים הרבה שנכתב באל״ף וכן כתב אבן עזרא האל״ף תחת הה״א ובשרשים ובעל הלשון ומאיר נתיב נכתב בה״א וכ״כ הלוית חן בפ״ג מהשער השביעי לפי הדעת הראשון שהביא שהוא הנבחר אצלו כמ״ש בהקדמת השער ההוא. בני איש (לד) לדכא תחת רגליו. חצי הספר בפסוקים: (לו) לעות. העי״ן זעירא במקצת ספרים כ״י וכן הוא באלפא ביתא האותיות זעירות: בריבו אדני לא ראה. כדלעיל: (לז) מי זה אמר ותהי אדני. כדלעיל: (לט) על חטאו. חטאיו ק׳ ובמדרש לקח טוב חטאיו חטאו כתיב אפילו על חטא אחד שחטא צריך לעשות תשובה ולהתגבר על יצרו ולהכניעו: (מ) ונחקרה. הוא״ו בגעיא בכל הספרים וכן מצאתי בחילופים כ״י אליבא דב״א ובחילופים שבדפוס החליפו: (נב) צוד צדוני כצפר. במקרא קדמוניות כ״י נמסר עליו לית חסר למערבאי ע״כ. וכן בחילופים שלנו למערבאי צוד צדוני כצפר חסר למדנחאי כצפור מלא: (נו) אל תעלם אזנך. בספרים מדוייקים כ״י וגם בדפוס ישן העי״ן בשו״א לבדו וכן כתב הרב ר׳ אליה מזרחי בפרשת כי תבוא על פסוק יעלם ה׳ עליך ובס׳ מכלול דף פ״ב על וה׳ העלים ממני (מלכים ב׳ ד׳) כתוב בהגהת ר׳ אליה הלוי כן כל לשון העלמה העי״ן בשוא לבדו כמבואר במסורת: (נח) רבת אדני. כדלעיל: (ס) ראיתה כל נקמתם כל מחשבותם לי: (סא) שמעת חרפתם ה׳ כל מחשבתם עלי: (סב) שפתי קמי והגיונם עלי כל היום. סי׳ קדמאה דפסוקא לי תניינא עלי תליתאה עלי וחד פ׳ בסוף יואל סי׳ להון וגם מה אתם לי צר וצידון וגו׳ הגמול אתם משלמים עלי ואם גומלים אתם עלי וגו׳:

איכה יועם

ד (א) **תשתפכנה**. בס״ס מדוייקים הפ״א בצירי כמנהג וכן נקדו בעל הלשון. אבני קדש. אין מאריך בנו״ן: (ב) המסלאים הה״א במאריך: (ג) גם תנין. תנים ק׳: היניקו. בס״ס ובדפוס ישנים מלא ביו״ד גם אחר הה״א. כי ענים. כיענים ק׳ והיו״ד רפה והוא חד מן ח׳ מלין דכתיב תרין וקריין חד וסימן בד״ה ב׳ ל״ד במ״ג וכן כתב במכלול דף כ״א שהיו״ד רפה: (ה) אשפתות. התי״ו דגושה: (ט) יזבו. במ״ג יש בלבול גדול ממסורות מחולפות והגירסא הישרה כמו שמצאתי בספרים מדוייקים ויזובו ג׳ ב׳ מלא וחד חסר ב׳ דתילים מלאים וחד דישעיה חסר וחד יזבו מדקרים חסר: (י) רחמניות: בלא מאריך ברי״ש: (יב) וכל ישבי תבל. כל קרי: (יג) מחטאת. במקצת ספרים מחטאות מלא אל״ף וא״ו ונמסר עליו לית מלא: (יד) נעו עורים. יש מוסרים נו״ן נעו באותיות קטנות ואין כן בספרים המדוייקים: נגאלו. אין שום מאריך בנו״ן: (טז) זקנים ק׳: (יז) עודינה. עודינו ק׳: (יח) צדו צעדינו. בכוזרי מאמר ג׳ סי׳ כ״ז אמר החבר ומה תאמר באות שתמצא בספרים בחילוף ההקשה כמו צדו צעדינו התראה שהוא צרו ע״כ. ובכל ספרים שלנו כתוב צדו בדל״ת וכן פירשוהו כל המפרשים מלשון ואשר לא צדה וכן כתב ראב״ע בספר צחות באות הרי״ש ז״ל וי״א כי בעבור היות הדל״ת והריש דומים במכתב על כן דודנים רודנים דעואל רעואל ולפי דעתי שהם שני שמות לאדם אחד כמשפט ע״כ טעה האומר כי צדו צעדינו היו צרו צעדינו וראייתו ברחבתינו וכתיב לא יצר צעדך והלא פקח עיניו וראה הבא אחריו: (יט) קלים היו רדפינו נלכד בשחיתותם והנה צדו כמשמעו ואין צורך לדבר הזה המבהיל עכ״ל: (כא) יושבתי. יושבת ק׳: תעבר כוס. הבי״ת בקמץ והוא חטוף מפני המקף והבי״ת בלא מאריך: (כב) תם עונך. הנו״ן בצירי כמשפט וכחבירו שבפ׳:

ה (א) **הבית***. הביטה ק׳: (ב) נחלתנו נהפכה. הה״א בסגול והפ״א בשוא נח וכן הובא במכלול דף ע״ב ובשרשים עם דומים אחרים שהם בסגול הה״א וק״ל הפ״א וכן כתב בספר רב פעלים בבנין נפעל: (ג) אין אב. ואין אב ק׳: (ה) יגענו לא. ולא ק׳: לא הונח. אין מקף באמצע הונח לנו במקף. הונח הה״א בוא״ו שורק במדויקים עם דגש בנו״ן: (ז) אינם. ואינם ק׳: אנחנו. ואנחנו ק׳: (יא) בתלת בערי יהודה. כתוב במדרש נבוזראדן צוה לחיילותיו וכו׳ הזהרו באשת איש וכו׳ בר מתלת נשים שנתעללו ולא עשו כן ונתענו לכך נאמר נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה בתלת כתיב ופי׳ בעל מתנות כהונה נשים משמע שתים בתלת משמע אחת ונראה מדבריו שיש מפרשים בתלת שלשה כתרגומו ובמסורת לית חסר דחסר ועיין במסורת תילים קמ״ח: (יח) ששמם. עיין מה שכתוב בקהלת סי׳ ו׳ על שהתקיף: אתה ה׳. בפרושי רש״י כתוב ואתה בוא״ו וטעו בין פסוק זה ובין פסוק של תילים סימן י״ב הדומה לו וכן במסורת אתה ה׳ ג׳ ריש פסוק וסימן אתה ה׳ תשמרם אתה ה׳ לא תכלא רחמיך ואחד באיכה אתה ה׳ לעולם תשב ועיין עוד מ״ש בתילים ק״ב: (כא) ונשוב. ונשובה ק׳ והוא״ו בגעיא: (כב) מאס. עיין מ״ש בישעיה סי׳ ז׳:

נשלם ספר איכה. תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה.

א דִּבְרֵי֙ קֹהֶ֣לֶת בֶּן־דָּוִ֔ד מֶ֖לֶךְ בִּירוּשָׁלִָֽם׃ ב הֲבֵ֤ל הֲבָלִים֙ אָמַ֣ר קֹהֶ֔לֶת הֲבֵ֥ל הֲבָלִ֖ים הַכֹּ֥ל הָֽבֶל׃ ל' ג' ב' בו ל'

הבל הבלים ג' דסמיך וסימן הבל הבלים אמר קהלת דריש ספרא ב' בו. הבל הבלים אמר הקהלת הכל הבל דסוף ספרא :

תולדות אהרן דברי קהלת. סנהדרין כ': הבל הבלים. בתרא ק' עקידת שער ו' וזהר ויקהל :

א פִּתְגָמֵי נְבוּאָה דְּאִתְנַבֵּא קֹהֶלֶת הוּא שְׁלֹמֹה בַּר דָּוִד מַלְכָּא דַּהֲוָה בִּירוּשְׁלֵם׃ ב הבל כַּד חֲזָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה יַת מַלְכוּת רְחַבְעָם בְּרֵיהּ דַּעֲתִיד לְאִתְפַּלְּגָא עִם יָרָבְעָם בַּר נְבָט וְיַת יְרוּשְׁלֵם וּבֵית מוּקְדְּשָׁא דְּאִנּוּן עֲתִידִין לְמֶחֱרַב וְיַת עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אִנּוּן עֲתִידִין לְמִגְלֵי אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ הֲבֵל הֲבָלַיָּא עָלְמָא הָדֵין הֲבֵל הֲבָלַיָּא כָּל מַה דְּטָרַחִית אֲנָא וְדָוִד

רשי

(א) **דברי** קהלת. כל מקום שנא' דברי אינו אלא דברי תוכחות. (דברים א) אלה הדברים אשר דבר משה. (שם לב) וישמן ישורון. (עמוס א) דברי עמוס. (שם ד) שמעו את הדבר הזה פרות הבשן. (ירמיה א) דברי ירמיהו. (שם ל) שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו'. (שמואל ב כג) אלה דברי דוד (שמואל ב כג) ובליעל כקוץ מונד כלהם. דברי קהלת. וזרח השמש: כל הנחלים הולכים אל הים. כינה את הרשעים בחמה ובלבנה ויש שאין להם מתנת שכר כך שנויה בספרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת החמה שסופה שוקעת. תוספ' ד"א כל הנחלים הולכים אל הים מה ת"ל. בעובדי ע"ג נאמר שוטים המשתחוים למים סבורים שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין להבין כי אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת שמימי הנהרות ההולכים לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני שיש בהן ממש ע"כ: קהלת. על שם שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קוראו (משלי ל) אגור בן יקא שאגר כל החכמה והקיאה וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלם. עיר החכמה: (ב) הבל הבלים אמר קהלת. קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת שבעת ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא: הבל. נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית:

מה

אבן עזרא

שמע אמרי שפר, לאברהם סופר, כתבם על ספר, לרוח משכלת:
בן מאיר נקרא, מכונה בן עזרא, ומצורו עזרה, כבודו שואלת:
להגיה חשבו, להצליח דרכו, אשר נשאר עד כה, כעלה נובלת:
ומארצו נפרד, אשר היא בספרד, ואל רומי ירד, בנפש נבהלת:
ושם לבו כונן, לפרש ולשנן, ואל אל מתחנן, ולו התוחלת:
להרבות לו עצמה, והוא יתן חכמה, ויסלח כל אשמה, בפירוש קהלת:

בשם אשר לו הממשלה. אחל לפרש קהלת:

אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה. כי כאשר יתאוה האורח שנשבה לשוב אל ארץ מולדתו להיות עם משפחתו כן תכסוף הרוח המשכלת להאחז במעלות הגבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים שאינו שוכני בתי חומר כי הגויות נמשלות לבתים ובעפר יסודם וכענין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וזה יהיה אם תתלבן הרוח ותתקדש מטומאות תאות הגויות המגואלות המטנפות הקודש להתערב בשאול מטה ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני החכמה שלא תכהינה והרחוק כקרוב לפניה והלילה כיום אז תהי נתכנת לדעת קשט אמרי אמת ויהיו מחוקקין עליה שלא ימחו בהפרדה מעל גויתה כי המכתב מכתב אלהים הוא כי למען הראותה הובאה הנה על כן נכלאה במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהטיב לה ואם סבלה עמל שנים במספר כן תנוח ותשמח עולמי עדי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים טוב כולו או טוב רובו ורע בקצהו או רע כולו או רע רובו וטוב בקצהו והחלק הראשון הוא מנת בני אלהים והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ואם היה שם רע היה בקצהו כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב ושורש הרע מחסרון המקבל ואם אין לנו יכולת לדמות מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור היות הכל מעשיו הנה ראינו ילבינו הבגדים השטוחים לשמש ויחשכו פני הכובס והלא הפועל אחד יוצא מפועל אחד לכן ישתנו הפועלים בעבור השתנות תולדות המקבלים ומחשבות בני אדם משתנות כפי תולדות גוייה וגוייה והשתנות התולדות בעבור השתנות המערכות העליונות ומקום השמש והמקבל כחה והמדינות והדתים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל דרך איש זך בעיניו. ויער ה' אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי חפץ ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה טובו לא יעמוד כי כל הנבראים ילאו לברוא עצם שהוא שורש או להכחידו עד שיהיה נעדר רק כל מעשיהם דמות ותמונה ומקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהניע נח ולהניח נע על כן מעשה בני אדם תהו וריק כי אם יראת ה' ולא יוכל איש להשיג אל מעלת יראתו עד עלותו בסולם החכמה ויבנה ויכונן בתבונה:

(א) **דברי**. כתיב וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו וגו' והמשל הוא שנמשל בו דבר אחד כמו חוד חידה ומשל משל והוא הנשר הגדול והנמשל נבוכדנצר ודרך השיר להיות תהלה או דבר עתיד להיות ובעבור היות חפץ שלמה לחבר הדברים שיעלו על הלב הקל במלת דברי ואיננו כן כל דברי כי הפסוק שיש אחריו יורה עליו או הוא בעצמו גם כן יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת הוא שלמה כי לא היה מבני דוד משיח ה' מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון החכמה שנקהלה בו וזכר שם מקום ממלכתו בעבור תפארתו הלא תראה כי נקרא מלך ירושלים מלכי צדק כי הוא שלם ויורה עליו ויהי בשלם סכו וכן אדני צדק בעבור היותו אדון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק והוא דוד המלך: (ב) הבל. אמר על דברי הבלי העולם וסמך הבל אל הבלים ואם לא ימצא מהשמות שהם על משקל ארץ שישתנה חוץ מחדר משכבך וסגור לתך מספח חמתך גם אלה בפתח וזה בצרי וסמיכת היחיד

הקדמה לבעל המצודות

הפעם אודה את ה' ואברכו במקהלות על ביאור קהלת אשר ברחמיו גמלני. וברוב חסדיו חנני. וזבד טוב זבדני. לפרש את המגלה הזאת זכני. אשר ברוב שרעפי בקרבי עוד הייתי משוטט בארצות בקשתי דברי חפץ וכתוב יושר. די באר דברי המגלה הזאת. בקשתי ולא מצאתי. עם כי עיני ראו פירושים שונים הא דאתא לעלמא אשר רוזנים חקקו צדק. הא מגלה סתרים ספרי כ"י. הן דעתם שגבה ממני על כי לא דרכו בעקבות הפשט אשר אחריו כל אדם ימשוך. אף כי אמרתי אתחכמה ללקט אחת הנה ואחת הנה בדרך אשר דרכתי בנ"ר ובנ"א ובכתובים ובש"ה נלאתי נשוא כי מעט היו לפני שנים שלשה גרגרים בראש אמיר והמלאכה גדולה ורחבה. לזאת משכתי את ידי ממנה ועזבתיה למי שלבו שלם. כמעט קט עוררני לבי לאמר מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך וקח קסת הסופר בידך ועשה מה שתמצא ידך. אולי יהיה אלהים עמך הוא יחונך דעה ויורך את הדרך אשר תלך בה עד להוציא כלי למעשהו. פתני ואפת. אולם מאד הרבה יגעתי על כי לא היה לפני כי אם שלשה מעידי סעד התרגום ורש"י וא"ע. וה' עזרני. וחיל אזרני. עד השלמתי הביאור עד תכליתו. וגם פי' המגלה הזאת חלקתי לשנים וכמו אלה הנזכרים. ואקוה לה' שיקובל על לב אנשים אשר כגילי כי בכל כחי עבדתי בזה לא נחתי ולא שלותי. לכן קבלו האמת ממי שאמרו. וקחו אמרי בינה אשר יחקרו מעשה בני האדם אשר יעשו במספר ימי חייהם. ישימו לדרך פעמיהם. למען יירשו את מורשיהם:

מצודת דוד

א (א) **דברי** קהלת. ידוע שהחקירה המעולה לא תשתלם אלא בשלשה פנים גם יחד. האחת מפאת העיון כשתהיה בקבוצת דעות מחולפות להתבונן בזה לעומת זה להבחין איזהו יכשר. השנית מפאת הקבלה מאדם רשום בחכמה וביראה. והמעולה ביותר אם המוסר הקבלה ימסרנה לבנו לפי שהאב רוצה הוא בתקנת בנו וימסרנה בענין יפה ומעמידו על האמת. השלישית מפאת המבחן והנסיון מהדברים המתהוים וכ"ש אם יתהוו הדברים במקום מרבית חכמים המשכילים להתבונן אמתת הענין כפי מה שהוא. לכן אמר המעתיק בפתיחת הספר דברי קהלת כו' ר"ל הדברים האלה נחקרו ע"י קיבוץ קבוצת דעות מחולפות בצרוף הקבלה מאדם רשום בחכמה וביראה והוא דוד המלך והמקבל היה בנו אשר ינק שדי האמת ובצרוף המבחן מהדברים המתהווים בירושלים עיר מלכותו אשר אנשיה חכמי לבב המשכילים אמתת הענין והנה כל דבר לא נכחד מן המלך המולך בה וכאומר בהיות כן הנה מאד נחקרו הדברים בשלימות רב שאין למעלה הימנו: (ב) הבל הבלים אמר קהלת. ר"ל בזה הספר אמר קהלת לבני אדם והזהירם להבדיל ולהמאיס את ההבלים וחוזר ומפרש אמריו ואמר הבל את ההבלים מה שבכל הבל אשר בשום אופן לא ימצא מהם תכלית לאוי ויקר (אבל שההבלים המסבבים באחרונה תכלית המועיל אין מהראוי להבדיל אותם ולהמאיסם יען

נמצא

מצודת ציון

א (א) **קהלת**. הוא ענין קבוץ ואסיפה כמו קהלת יעקב (דברים ל"ג) והמלך שלמה היה נקרא כן על שהקהיל הדעות המנגדות לצרף וללבן הבודק מהבלתי בודק: (ב) הבל. ענינו דבר שאין בו ממש והוא מושאל מלשון הבל פה המוזכר בדרז"ל

וכן

אַבָּא כּוּלָּא הֲבָלוּ׃ ג מה מַה מוֹתַר אִית לֶאֱנָשׁ בָּתַר דִּי יְמוּת מִן כָּל טוֹרְחֵיהּ דְּהוּא טָרַח תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֱלָהֵן לְמֶעֱסַק בְּאוֹרָיְתָא לְקַבָּלָא אֲגַר שְׁלִים לְעָלְמָא דְאָתֵי קֳדָם מָרֵי עָלְמָא׃ ד דור אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה דָּרָא טָבָא דְּצַדִּיקַיָּא דְּאָזִיל מִן עָלְמָא בְּגִין חוֹבֵי דָּרָא בִּישָׁא דְּרַשִׁיעָא דַּעֲתִידִין לְמֵיתֵי בַּתְרֵיהוֹן וְאַרְעָא לְעָלְמֵי עָלְמִין קַיְּמָא לְסוֹבָרָא פּוּרְעֲנוּתָא דְּאָתְיָא עַל עָלְמָא בְּגִין חוֹבֵיהוֹן דִּבְנֵי אֱנָשָׁא׃ ה וזרח וְיָדְנַח שִׁמְשָׁא בִּימָמָא מִן סְטַר מַדִּינְחָא וְאָעֵיל שִׁמְשָׁא לִסְטַר מַעַרְבָא בְּלֵילְיָא וּלְאַתְרֵיהּ שָׁחִיף וְאָזֵיל אוֹרַח תְּהוֹמָא וְדָנַח לְמָחָר מִן אֲתַר דְּהוּא נָח תַּמָּן מֵאֶתְמָלֵי׃ ו הולך אָזִיל כָּל סְטַר דָּרוֹמָא בִּימָמָא וּמְחַזַּר לִסְטַר צִפּוּנָא בְּלֵילְיָא אוֹרַח תְּהוֹמָא מְחַזַּר מְחַזַּר וְאָזֵיל לְרוּחַ עִבַּר דָּרוֹמָא בִּתְקוּפַת נִיסָן וְתַמּוּז וְעַל סַחֲרָנוּהִי תָּיֵב לְרוּחַ עִבַּר צִפּוּנָא בִּתְקוּפַת תִּשְׁרִי וְטֵבֵת נָפֵיק מֵחַרְכֵּי מַדִּינְחָא בְּצַפְרָא וְאָעֵיל לְחַרְכֵּי מַעַרְבָא בְּרַמְשָׁא׃ ז כל כָּל נַחֲלַיָּא וּמַבּוּעֵי

ג מַה־יִּתְר֖וֹן לָֽאָדָ֑ם בְּכָל־עֲמָל֔וֹ שֶֽׁיַּעֲמֹ֖ל תַּ֥חַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃
ד' חסר כסי' ד דּ֤וֹר הֹלֵךְ֙ וְד֣וֹר בָּ֔א וְהָאָ֖רֶץ לְעוֹלָ֥ם עֹמָֽדֶת׃ ה וְזָרַ֥ח
ב' רביעי. ג'. ג'. ג' הַשֶּׁ֖מֶשׁ וּבָ֣א הַשָּׁ֑מֶשׁ וְאֶ֨ל־מְקוֹמ֔וֹ שׁוֹאֵ֛ף זוֹרֵ֥חַ ה֖וּא
ג' ומ"ג. ג' שָֽׁם׃ ו הוֹלֵךְ֙ אֶל־דָּר֔וֹם וְסוֹבֵ֖ב אֶל־צָפ֑וֹן סוֹבֵ֤ב ׀
ג' חסר וכלוסי' סֹבֵב֙ הוֹלֵ֣ךְ הָר֔וּחַ וְעַל־סְבִיבֹתָ֖יו שָׁ֥ב הָרֽוּחַ׃ ז כָּל־
ג' כסי'. י' הַנְּחָלִים֙ הֹלְכִ֣ים אֶל־הַיָּ֔ם וְהַיָּ֖ם אֵינֶ֣נּוּ מָלֵ֑א אֶל־מְק֗וֹם

אלין מלין סופי תיבות סיחרין קמצין ויולד את פלג. לפני העדות למשמרת. כי הואיל הלך אחרי צו. ויהי לגפן אדרת. הם שבים ללכת. והארץ לעולם עומדת. מלכים שי. שמה הרשע: סבב ט' חסר כלישנא וסימ' הוא הסבב את כל ארץ בוש קדמא. ויך את אדום הסבב אליו דד"ה. סובב סבב הולך הרוח תנינא דפסוק: ויכה את אדום הסבב אליו דמלכים. אקומה נא ואסבבה. ויבא את המים העירה. יסבבנהו יבוננהו. תחום יסבבני. ואסבבה את מזבחך. וכל סבבים חסר במ"א ודמות בקרים סבבים.

תולדות אהרן מה יתרון לאדם. שבת ל' גיטין סח עקידה שער ע זוהר ויחי משפטים תקח: דור הולך. חגיגה ה: וזרח השמש. יומא לח קדושין עב עקידה שער ס זוהר ויגש: הולך אל דרום. ערובין נו (ערובין כב) בתרא כה זוהר תולדות פקודי תקח:

אבן עזרא

היחיד לרבים בענין אחד על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולהפך כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו כענין אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד והמ"ם תחת יותר כמ"ם מכל שהיו לפני בירושלם. ומ"ם מכל מלמדי השכלתי. והענין אם יעלו בני אדם במאזנים עם ההבל היו יותר קלים מהבל. וכפל הבל הבלים להורות על כל זמן כענין נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם וכן סבבוני גם סבבוני פעמים רבות ושלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל ויש בו שורש עומד הנה אמר הכל הבל: (ג) מה יתרון. על משקל זכרון והוא שם מהפעלים שהפ"ה שלהם איננו שלם ובנין הפעיל יורה עליו והענין אחר שהכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו. וענין תחת השמש הוא הזמן המתהפך כי השמש לבדו יוליד הזמן כי היום תלוי בשמש מעת זרחו ועד בואו והלילה הוא מעת בוא השמש עד זרחו יראו הכוכבים או הלבנה או לא יראו וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום אע"פ שיש לירח בנהרות ובצמחים הלחים ובמוח מעשים נאים כימה לקשר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי אם חלק מחלקים רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות המאה ועשרים מחברות השבעה והשתנות תהלוכות כולם עם טע גובה גלגל המולק היוצא על כן לא תמצא מתכונת מלאכת השמים נמשלת למתכונת אחרת רגע אחד ועל זה נזכר בספר יצירה שתי אבנים בונות שנים עד תשע שאין הפה יכול לדבר ולא האזן יכולה לשמוע והעמל לבקש חכמה עד שתתברר רוחו יש לו יתרון כי אין הרוח של אדם תחת השמש. (ד) דור. בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יצאו ואליהם ישובו והם האש והרוח הנה שהוא האויר והמים והארץ זכר ארבעתם והחל בארץ שהיא כמו היולדת ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיא האש המולדת ואחר כן הרוח והמים ואמר על הארץ שכל הנוצרים ממנה אליה ישובו כענין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך יתכן היות ענין דור כמו גריס וכמוהו מדור באהלי רשע: (ה) וזרח. כבר בארו אנשי המדות והחשבון מכל הנבראים הנראים על עשרה חלקים והשמש גדול מכולם ואין אחד כמוהו והוא השרש במלאכת שמים כדמות הנקודה בחכמת המדות והא' בחכמת החשבון והענין אע"פ שיש לו תנועה ויזרח ויבא ישוב אל מקומו כבראשונה ומקום זרחו היום קרוב ממקום זרחו מחר ובעבור התנועעו לצפון ולדרום יזרח שני פעמים בשנה ממקום אחד וממקום סוף הדרום והצפון פעם אחת עד מלאת לו שנה תמימה וכן מקרה הלבנה והחמשה כוכבים גם כל צבא השמים יזרח ויבא. לכן זכר הגדול כענין ולשמש שם אהל בהם שלא הזכיר הכוכבים. וענין שואף כמו באות נפשה שאפה רוח כאילו הוא שואף הרוח מרוב תאותו לשוב אל מקומו: (ו) הולך. י"א כי גם הפסוק הזה על השמש ידבר שפעם נוטה אל צפון ואל דרום ויפרש הרוח פאה וזה איננו נכון ויורה עליו ועל סביבותיו שב הרוח וכל הפסוק הוא בענין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופעם לפאת דרום ויסוב מדרום לצפון על פאת מזרח ומצפון לדרום על פאת מערב על כן אמר סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישוב על סביבותיו כשוב השמש כי היא סבת רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מהם שהם על דרך אחד ביום לשנה: (ז) כל הנחלים. אע"פ שהנחלים הולכים אל הים לא יהיה מלא עד שיעבור החוק ויכסה הארץ בעבור שהמים שהלכו אליו הם ישובו ללכת על מקומם פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה אד מהים אל הרקיע והם רוב העננים והמים המתוקים יעלו בעבור כלותם והאד ישוב גשם כענין הקורא למי הים וישפכם ומימי המעינים מהגשם וכל הנחלים יצאו מהמעינים הלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעינים וכתיב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה ענין אל מקים שהנחלים הולכים ולא באר שלמה סבת שוב המים אל מקומם כאשר לא באר סבת שוב

רשי

(ג) מה יתרון. שכר ומותר: תחת השמש. תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר (משלי ו) ותורה אור כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מהו שכר בו: (ד) דור הולך ודור בא. כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מבלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר (איוב כ) בניו ירצו דלים: והארץ לעולם עומדת. ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכים המגיעין עצמם עד לארץ כענין שנאמר (תהלים לז) וענוים ירשו ארץ ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ. שנאמר (מלאכי ג) ואתם תהיו לי ארץ חפץ: (ה) וזרח השמש וגו'. דור הולך ודור בא. כאשר השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית ותלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח גם היום: (ו) הרוח. רוחו של שמש טלנ"ט בלעז כמו (יחזקאל א) אל אשר יהיה שם הרוח ללכת: ועל סביבותיו שב. גם מחר כל היקף וסובב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום. לעולם ביום: וסובב אל צפון. לעולם בלילה: סובב סבב הולך. אל פני המזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום פעמים מסבבתן בלילה. בתמוז מהלכתן ובטבת סובבתן. אף הרשעים כל מה שמשמשן זורחת סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופם לשוב אל מקום צחנתם. ממקום הטנופת באו ולמקום הטנופת ילכו. וכן כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא לפי שאינן נשארים

מצודת ציון

וכן וילכו אחרי ההבל (ירמיה ב'): (ג) יתרון. מל' מותר וריוח: תחת השמש. במקום השמש: (ה) ובא. ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כח): שואף. ענין [illegible] והתאוה אל הדבר כמו כעבד ישאף צל (איוב ז'): (ו) הרוח. ענינו [illegible] כו

מצודת דוד

ממלא בהם דבר טוב ומועיל): (ג) מה יתרון. אלה דברי קהלת שפתח ואמר מה הריוח הבא לאדם בכל העמל שיעמול בדבר הנחון תחת ממשלת השמש והוא עמל אסיפת הקניינים המסור ביד מערכת השמים (וזכר השמש לפי שהיא הפועלת הרבה בתחתונים וגדולה היא מכולם ולכן תקרא מלכת השמים מלשון מלוכה וכמ"ש לקטר למלכת השמים (ירמיה מד) וכאומר מהו התועלת באלו הקנינים הלא למחר ימות האוספם ולא יקח מאומה בידו. או תחת השמש ר"ל בזה העולם במקום זריחת השמש מה ריוח יש בהעמל שיעמול בו לאסוף קניינים): (ד) דור הולך. ר"ל אף אם אמנם כשהדור הזה הולך למות במקומו הנה בא דור אחר עכ"ז אין מקום לחשוב לעמול ולאסוף קניינים להשאיר לבניו אחריו כי והארץ כו' רצה לומר וכי הארץ עצמה לעולם עומדת הלא גם היא כבגד תבלה ויתמו גם כן יושביה עם הקניינים כולם א"כ אין זה דבר המתקיים לעד: (ה) וזרח השמש. הנה התוכנים חקרו אשר השמש מהלכו העצמי בגלגלו הוא ממערב למזרח אולם גלגל היומי מכריחו לשוב לאחוריו כלפי המערב ולזה אמר גם השמש בהיותו קרוב לבית מבואו שוקק הוא לזרוח עוד על פני האדמה כי יאחז דרכו ללכת במהלכו למזרח אולם בע"כ ישקע בעונתו כי גלגל היומי הוא המכריחו לשוב ללכת כלפי המערב ולשקוע: ואל מקומו שואף. ר"ל וכן בהיותו קרוב למקום עליתו חושק הוא ללכת אל המקום אשר יצא משם לבל יזרח על פני האדמה וגלגל היומי הוא המכריחו לשוב לאחור ובע"כ זורח הוא שם במקום שמחזירו גלגל היומי: (ו) הולך אל דרום. בהיותו הולך בפאת המזרח הנה באמת הולך הוא כלפי הדרום בהכרחת גלגל היומי ואם כי הוא יסבב בגלגלו להפנות כלפי הצפון: סובב סבב כו'. ר"ל אף שבכל פעם שיסבב הוא ללכת מהלכו למחוז חפצו לא מילא תשוקתו והרצון הלך ממנו כי יד גלגל היומי גברה עליו ובטל רצונו: ועל סביבותיו כו'. ר"ל עכ"ז חוזר עליו הרצון בכל פעם לסבב על סביבותיו כאשר מאז: (ז) הולכים אל הים. נמשכים המה לשפוך מימיהם אל תוך הים וכאלו חושבים למלאתו על נדותיו: והים איננו מלא. עכ"ז עינינו

שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לָלָכֶת׃ ח כָּל־ ל׳ . ל׳
הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא־יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא־תִשְׂבַּע
עַיִן לִרְאוֹת וְלֹא־תִמָּלֵא אֹזֶן מִשְּׁמֹעַ׃ ט מַה־שֶּׁהָיָה ד׳ חסר
הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־ כ׳ וכסיפרא כ׳
חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ י יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר רְאֵה־זֶה
חָדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵנוּ׃ ג׳ חסר כלים׳ ל׳ חסר
יא אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים וְגַם לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ לֹא־ ג׳ . ל׳

משמע ד' חסר וסימ' נעויתי משמע. אוטם אזנו משמע דמים. מסיר אזנו משמע תורה. ולא תמלא אזן:

תולדות אהרן כל הדברים יגעים. יומא יט זוכר מקן: אין כל חדש. ברכות נט שבת ל נדרים לט סנהדרין קי: ראה זה חדש. (פסח יז):

מיא אזלין ונגדין למי אוקיינוס דמסחר לעלמא כגושפנקא ואוקיינוס ליתוהי מתמלי ולאתר דנחליא אזלין ונגדין תמן אינון תייבין למיזל מצנורי תהומא: ח כל כל פתגמיא דעתידין למהוי בעלמא אשתלהיאו בהון נבייא קדמאין ולא יכילו למשכח סופיהון ברם הכי לית ליה רשו לגבר למללא מה דעתיד למיתי בתרוהי ולא יכלא עינא למחזי כל מה דעתיד למהוי בעלמא ולא יכילא אודנא לאתמלא מלמשמע כל פתגמי דכל דיירי ארעא: ט מה מה דהות מן קדמתא הוא עתיד למהוי בתר כן ומה דאתעביד מן קדמת דנא הוא עתיד לאתעובדא עד סוף כל דרי עלמא ולית כלום פתגם חדת בעלמא הדין תחות שמשא: י יש אית פתגם דיימר אינש חזי דין פתגם חדת הוא הא כבר הוה לעלמין ביומי דריא די הוו לקדמנא: יא אין לית דכרנא לדריא קדמאין ואף לבתראין דעתידין למהוי

רש"י

נאמרים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר (עמוס ה) הקורא למי הים וישפכם וגו'. ומהיכן אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים וזהו אל מקום שהנחלים הולכים הם שבים שם אף הרשע כל עומת שבא כן ילך: (ח) כל הדברים יגעים וגו' לא תשבע עין ולא תמלא אזן. מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראי' העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת אזן אזנו לא תמלא: (ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו'. בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית. אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חידושי טעמים כענין שנאמר (משלי ה) דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם. וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר רבי אליעזר בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה: (י) יש דבר. בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש. וגם לאחרונים שיהיו לאחרינו לא יהיה

אבן עזרא

שוב השמש מהמערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על הגלדים או על דרך שהארץ עגולה והיא באמצע הגלגל העליון כי אלה הדברים צריכים ראיות ושורש ספור לדבר על כל דבר נראה לעין ולא יצטרך לראיות והענין בזכירת אלה ארבעתם שהם השמש שהוא מקום האש והרוח והמים והארץ בעבור היות כל הנמצאים תחת השמש נולדים מהם הצמחים והחיות ובני אדם והעוף ודגי הים ואם הם שהם השרשים מנהגם לשוב אל מקום כשהיו איך יעמדו הנולדים מהם ואם היו בראשיתם הבל כן יהיו באחריתם ואם האדם הבל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו שהם במקרה המקרה כענין ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל: (ח) כל הדברים. יש מפרשים יגעים כמו מלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פועל עומד כמו האחד עיף ויגע ואילו היה כענין פירושם היו מיגעים מבנין פיעל הדגוש מן אל תיגע שמה. אכן ישוב יגעים על הדברים בעצמם והחפץ שהם נלאים וחסרים אין כח בהם על כן לא יוכל איש לדבר ואחר שהודיע הארבעה השרשים שהם עומדים על מתכונתם ואם תקרה להם תנועה בסוף ישובו כשהיו אמת ידענו הכלל והפרטים הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחת על מתכונת אחת על כן לא יוכל אדם לספור אותם והעין לא תשבע מראותם כי סבת ראות העין התמונות שהם מתדמות באויר הזך ולא יעמדו רגע אחת והאזן לא תמלא משמוע הפרטים כי גם סבת השמיעה הכנסת האויר שיש בו תמונות הקולות גם הם לא יעמדו על כן לא תוכל העין לשלוט בפרטים ולא האזן· לשמוע מספרם כי אין קץ ומספר להם אבל ב"ה לכן היוצר לבדו ידע הכלל והפרט כי מעשה ידיו כלם: (ט) מה שהיה. אמר המשורר על הבריאות העליונות כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם ועל הבריאות של מטה אמר כי נשגב שמו לבדו והענין כי תהו המה כלם וענין מה שהיה הוא על הגלגלים וצבאותם כי הם כמו עגולות חוזרות חלילה וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם. ומה שנעשה הוא שיעשה. על הכללים שהם שומרים כמין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ותולדות אלה מתנועות העליונים ואם העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם בתבנית מערכות הצבאות והענין אף על פי שלא אוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים וספורים ועל זה הדרך תראה עולם שלמעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש: (י) יש דבר. ימצא יש ברוב בלשון הקדש על הדבר הנמצא לפרקים מעטים כמו ויש אשר יהיה הענן. יש מפזר ונוסף. ויש רשע מאריך. כי ברוב שנות רשעים תקצרנה. ואם יראה לאדם דבר חדש כבר היה לעולמים ופירוש עולמים כמו זמנים וכן צור עולמים. מלכותך מלכות כל עולמים תשועת עולמים תשועת נצח וזמנים רבים: (יא) אין זכרון. אם תאמר אולי היה כמו זה הדבר החדש בימים הקדמונים כאשר שמענו שמעו אין זכרון לראשונים גם כי יקרה לאחרונים עם אחרוני אחרונים עד הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברים

מצודת דוד

רואות שאין הים מלא ולא ישיגו אם כן תוחלתם: אל מקום. הסיבה היא שאל המקום שהנחלים נמשכים לשם הוא הים. הם שבים ללכת. הנחלים בעצמם חוזרים משם ללכת תחת הארץ אל מקום מוצא המים והם הם החוזרים ונובעים למעלה ושבים ללכת אל הים ואם כן הם עצמם משחיתים פרי מחשבתם ומוסב הוא למעלה לחזק אמריו להמאים עמל הקניינים באומרו הנה מלבד שאין בהם תועלת נלאי עוד נמצא בהם דבר רע כי לא יבטח להשיגם עם העמל פעם בסיבה הזולת וכדרך השמש אשר יגיעו לריק בסיבת גלגל היומי ופעם בסיבת עצמו וכדרך הנחלים אשר המה עמלים לתוהו בסיבת עצמם: (ח) כל הדברים יגעים. הנה כשהאדם עמל ומשיג תוחלתו אז ינוח ולא ייגע עוד אבל כשאינו משיג אז הוא עמל ויגע עד אין תכלית ולזה אמר הנה כל העניינים שבעולם המה יגעים כי אין שום דבר מוצא תוחלתו: לא יוכל איש לדבר: כאומר אם ארצה לפרט את כל העניינים שאינם משיגים תוחלתם אי אפשר כי בן אדם לא יוכל לספר את כולם כי רבים המה מאד: לא תשבע עין. אחז במשל מבן אדם השבע מאד עד שא"א לו לאכול עוד כלומר אם העניינים האלה יראה בעיניו הנה העין לא תשבע במה שראה מאז עד שיהיה מן הנמנע לראות עוד כי כולן כלו ואין עוד מה לראות כי לא כן הוא כי באמת יש עוד מה לראות: ולא תמלא אזן. חזר ואחז במשל מכלי מלא עד שא"א לתת עוד מה בתוכו כלומר אם העניינים האלה ישמע באזניו לא תמלא האזן במה ששמעה מאז עד שיהיה מן הנמנע לשמוע עוד כי כולן כלו ואין עוד מה לשמוע כי לא כן הוא כי באמת יש עוד מה לשמוע: (ט) מה שהיה. כאומר ופן יהיה לב האדם נפתה עליו לומר הן אמת כן היה בימים הראשונים אשר שום ענין מהעניינים לא השיג תוחלתו בעמל היגיעה אבל לא כן הוא בהימים האלה לזה אמר דע לך מה שהיה מאז הוא לבדו מה שיהיה גם עתה ומה שנעשה מאז הוא לבדו מה שיעשה גם עתה והוא כפל ענין במ"ש: ואין כל חדש. אין שום דבר חדש במקום זריחת השמש הוא העולם כולו וכאומר כמו שלא נשתנה להתחדש שום דבר בעולם כן לא נשתנה גם זאת כי עד עולם אין שום ענין משיג תוחלתו בעמל היגיעה כאשר לא השיג מאז: (י) יש דבר. עם כי יש דבר נמצא בעולם אשר עליו יאמר האומר ראה והבן שזה דבר חדש הוא כאומר ופן ע"י תחבול כמו שנשתנה להתחדש דבר זה כן נשתנה גם זאת שמעתה יוכל האדם להשיג תוחלתו בעמל היגיעה: כבר היה. כאומר אל תאמין אל האומר אשר חדש הוא זה כי באמת כבר היה כזה במשך הזמנים הארוכים אשר כל אחד מהם היה בימים אשר לפנינו טרם נולדנו: (יא) אין זכרון. אלא שאין זכרון אל המעשים הנעשים בימים הראשונים כי נשכחו מלבות בני האדם: וגם לאחרונים שיהיו. וכן גם אל המעשים אשר יהיו בימים האחרונים לא ישאר להם זכרון מה למען השוותם עם המעשים אשר יהיו אחר הזמן ההוא לומר אז המעשים אשר נעשו עתה דומים הם אל המעשים

מצודת ציון

בו רוח (ישעיה לג): (ח) הדברים. העניינים כמו על דבר הכסף (בראשית מ"ג): (ט) כל חדש. שום חדש וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ): (יא) לעולמים. כמו בעולמים והלמ"ד במקום הבי"ת וכן כי בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ') ומשפטו כבן ישי ומלת עולמים יורה על

ל׳ בסי׳. ג׳ ב׳ ופעו יִהְיֶ֤ה לָהֶם֙ זִכָּר֔וֹן עִ֥ם שֶׁיִּהְי֖וּ לָאַחֲרֹנָֽה׃ יב אֲנִ֣י קֹהֶ֔לֶת
הָיִ֥יתִי מֶ֛לֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵ֖ל בִּירוּשָׁלִָֽם׃ יג וְנָתַ֣תִּי אֶת־
לִבִּ֗י לִדְר֤וֹשׁ וְלָתוּר֙ בַּֽחָכְמָ֔ה עַ֛ל כָּל־אֲשֶׁ֥ר נַעֲשָׂ֖ה
ב׳ בסיפרא ב׳ בסיפרא תַּ֣חַת הַשָּׁמָ֑יִם ה֣וּא ׀ עִנְיַ֣ן רָ֗ע נָתַ֧ן אֱלֹהִ֛ים לִבְנֵ֥י הָאָדָ֖ם
לַעֲנ֥וֹת בּֽוֹ׃ יד רָאִ֙יתִי֙ אֶת־כָּל־הַֽמַּעֲשִׂ֔ים שֶׁנַּעֲשׂ֖וּ
ו׳. ג׳ תַּ֣חַת הַשָּׁ֑מֶשׁ וְהִנֵּ֥ה הַכֹּ֛ל הֶ֖בֶל וּרְע֥וּת רֽוּחַ׃ טו מְעֻוָּ֖ת
ל׳ וחסר ל׳ ומ״ל לֹא־יוּכַ֣ל לִתְקֹ֑ן וְחֶסְר֖וֹן לֹא־יוּכַ֥ל לְהִמָּנֽוֹת׃
ל׳ ומ״ל. ב׳ ר״פ טז דִּבַּ֨רְתִּי אֲנִ֤י עִם־לִבִּי֙ לֵאמֹ֔ר אֲנִ֗י הִנֵּ֨ה הִגְדַּ֤לְתִּי
ד׳ ב׳ מג״ע ל וְהוֹסַ֙פְתִּי֙ חָכְמָ֔ה עַ֛ל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָ֥ה לְפָנַ֖י עַל־

זכרון ל׳ בספרא לא יהיה להם זכרון עם שיהיו וכל שאר קריאה דכותא זכרון בס״א והוא חד מן שיטה חדא מן כ״א וכל חד וחד ל׳ דכותא בסיפרא וכל קריאה דכותא בס״א וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות השי״ן בערך שן בס״ד:

תולדות אהרן הייתי מלך. גטין סח סנהדרין כ (סנהדרין כ): ראיתי את כל המעשים. זוהר בשלח: מעות לא יוכל לתקון. ברכות כה חגיגה ט יבמות כב:

לָא יְהֵי לְהוֹן דָּכְרָנָא עִם דָּרַיָּא דִּיהוֹן בְּיוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא׃ יב אני כַּד הֲוָה שְׁלֹמֹה מַלְכָּא יָתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ אִתְגְּבַהּ לִבֵּיהּ לַחֲדָא עַל עֻתְרֵיהּ וַעֲבַר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּייָ וּכְנַשׁ סוּסָוָן וּרְתִיכִין וּפָרָשִׁין סַגִּיאִין וּצְבַר כַּסְפָּא וְדַהֲבָא לַחֲדָא וְאִתְחַתַּן בְּעַמְמִין נוּכְרָאִין מִן יַד תַּקִּיף רוּגְזָא דַּייָ עֲלוֹהִי וְשַׁדַּר לְוָתֵיהּ אַשְׁמְדַאי מַלְכָּא דְשֵׁדֵי וּטְרַד יָתֵיהּ מִן כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וּנְטַל גּוּשְׁפַּנְקֵיהּ בְּגִין דִּיהַךְ מְטַלְטֵל וְגָלֵי בְּעָלְמָא לְאוֹכָחוּתֵיהּ וַהֲוָה מְחַזַּר עַל כְּרַכֵּי פִּלְכֵי וּכְרַכֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בָּכֵא וּפָגַן וַאֲמַר אֲנָא קֹהֶלֶת דַּהֲוֵי שְׁמֵיהּ שְׁלֹמֹה מִתְקְרֵי מִן קַדְמַת דְּנָא הֲוֵיתִי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל בִּירוּשְׁלֵם׃ יג ונתתי וּמְסָרִית יַת לִבִּי לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ בִּזְמַן דְּאִתְגְּלֵי לִי בְּגִבְעוֹן לְאַלָּלוּתִי וּלְמִשְׁאַל יָתִי מָה אֲנָא צָבֵי מִנֵּיהּ וַאֲנָא לָא תְבָעִית מִנֵּיהּ אֱלָהֵן חוּכְמְתָא לְמִדַּע בֵּין טָב לְבִישׁ וְסוּכְלְתָנוּ עַל כָּל מַה דְּאִתְעֲבִיד תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וַחֲזֵית כָּל עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא חַיָּבָא גְּנָן בִּישׁ דִּי יְהַב יְיָ לִבְנֵי אֱנָשָׁא לְאִסְתַּגָּפָא בֵיהּ׃ יד ראיתי חֲזֵיתִי יַת כָּל עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא דִּי אִתְעֲבִידוּ תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וְהָא כוֹלָּא חֲבָלָא וּתְבִירוּת רוּחָא׃ טו מעות גְּבַר דִּי סְרִיכָן אוֹרְחָתֵיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּמִית בְּהוֹן וְלָא הֲדַר בִּתְיוּבְתָּא לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְקָנָא בָּתַר מוֹתֵיהּ וּגְבַר חָסַר מִן אוֹרַיְתָא וּפִקּוֹדַיָּא בְּחַיּוֹהִי בָּתַר מוֹתֵיהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְמְנָאָה עִם צַדִּיקַיָּא בְּגִנְתָּא דְעֵדֶן׃ טז דברתי מַלֵּלִית

אבן עזרא

הדברים שיעלו על לב: (יב) אני קהלת. ענייני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאים כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור היותי מלך וענין על ישראל בעבור שהיו גם לעולם נביאים וחכמי לב כמו בני זרח ולא כבני קדר השכונים באהלים והענין שהייתי מלך על עם חכם ונבון ואמר בירושלם בעבור היות מקומה נכון לקבל החכמה כי ידוע שהיישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות ישרי לב לקבל החכמה כי אם בשלשה חלקים האמצעיים כי החלקים הראשונים והאחרונים ימנע רוב החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב ירושלם שלשים ושלש מעלות והוא חצי היישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מעלות נטות השמש בצפון או בדרום: (יג) ונתתי. יתכן היות ענין זה הפסוק דבק עם הבא אחריו והוא שחקר בחכמה וכן ענין לתור כמו מתור הארץ לראות דברי חפץ ועיקרי כל המעשים אף על פי שהוא ענין רע בעבור שיתעסק האדם בדבר שלא יועיל ופירוש לענות בו מענין ויש אומרים שהוא מלשון ענוי. ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד. וענה גאון ישראל. ויותר נכון הוא היות וענה מן לא תענה ברעך. וגם עניתי כמו ויען איוב ויורה עליו הבא אחריו אני אמרתי בחפזי וכן ישמע אל ויענם יענה גם או ישיב תשובה להם. וכאשר התעסק לראות שרשי המעשים מצא שהם הבל ורעות רוח ויהיה פירוש תחת השמים כמו תחת השמש. ויתכן שרמז במלת תחת השמים כמו תחת השמש לגלגל העליון ששם כל צבא השמים וחכמת סוד המזלות על שמנה וארבעים צורות הגלגל ואחר שהסתכל בדרך החכמה לדעת עיקר כל המעשים שהם נולדים מכח השמים וראה שהוא ענין רע וקשה בעבור קוצר דעת בני אדם לספור המולידים ואף כל הנולדים ואין מספר לגדודי שמים ולא יכלו הקדמונים להכיר כי אם אלף ושנים ועשרים ויורה על זה שאמר תחת השמים עת לכל זמן וכן השני שהוא בפסוק תרתי בלבי: (יד) ראיתי. פירוש ורעות רוח כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע וענין רוח כמו הבל בעבור רובי תהלוכותיו שלא יוכל אדם לתפסו ביד כענין כי רוח יזרעו וכן כי רוח עברה בו ויתכן היות ורעות כמו מחשבת ויורה עליו רעיון רוח ומשקלם דמות ודמיון מהפעלים שהלמ״ד שלהם איננו שלם: (טו) מעוות. פעול כמו מדובר והם שני שרשים והענין אחד שלם ושאינו שלם. ומלת לתקון פועל עומד והעניין על דרך הפירוש הראשון על שני הפסוקים שהם לפני זה אחר שראה שהכל הבל לא יוכל ההבל לשוב כמו עומד כי המעוות לא יוכל להיותו נתקן כי תולדתו מעות ובעל החסרון אין בו יכולת להמנות עם השלימים וזה הפירוש בחסרון בעל מחסרון או יהיה שם התאר כמו ראשון ואחרון או ישוב על מעוות ויהיה מעוות לבדו בתולדתו ומעוות חסרון מחסרונו ועל הפירוש השני שנולד במערכה חסירה אין בו כח להשלים נפשו והנה נמצא המתעסק לחקור עיקר התולדות ממלאכת השמים מתעסק בתוהו וזה נכון ברוב מבני אדם וברוב ממעשיהם: (טז) דברתי. בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הנברא בגוף בתחלה כי הוא דמות מלך והמוח

רשי

יהיה להם זכרון בדורות שיהיו לאחרונה להם. ומדרש אגדה דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו למחות שנאמר (עובדיה א) ולא יהיה שריד לבית עשו: (יב) אני קהלת הייתי מלך. על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלם לבדה ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלם אבל עכשיו איני מלך: (יג) ונתתי את לבי לדרוש. בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה הנעשה תחת השמש ובינותי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקב״ה לפני בני האדם (דברים ל) את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע: ענין רע. מנהג רע להם: לענות בו. להתנהג בו. ענין יש לפותרו לשון מעון ודירה ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו: נתן. הניח לפניהם: (יד) ורעות רוח. שבר רוח כמו (ישעיה ח) רועו עמים וחתו. רוח טלנ״ט סוף המעשה בא לידי כאב לב: (טו) מעוות. בחייו לא יוכל לתקון משמת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על ת״ח הפורש מן התורה שהיה ישר מתחילתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות. זה שחסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם: (טז) דברתי אני עם לבי. עכשיו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יאמר עלי שאבא לידי מדה זו. אני הנה הגדלתי וגו׳: (יז) ואתנה. עכשיו אל לבי לדעת את טיב החכמה מה סופה ואת טוב ההוללות והסכלות והוללות שיעמוש וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו (ישעיה א) מהול במים וסכלות שטות: ידעתי. עתה שגם החכמה יש בו
שבר

מצודת ציון

פל זמנים רבים כמו ועבדו לעולם (שמות כא): (יב) הייתי. דבר ההוה נופל בו לשון עבר ולשון עתיד כמ״ש והלכו בניו כו׳ ככה יעשה איוב (איוב א): (יג) ונתתי. ושמתי בדרז״ל נתן בו עיניו (שבת לד): ולתור. ענין חפוש ובקור כמו לתור את הארץ (במדבר יד): ענין רע. דבר רע ובדרז״ל יש סרבה: נתן. ענינו עזיבה כמו ולא נתן סיחון (שם א): לענות. מלשון עינוי ויסורים: (יד) ורעות. ענין שבירה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב): רוח. רצון: (טו) מעות. ענין קלקול והשחתה כמו ודרך רשעים יעות (שם קמו)

מצודת דוד

המעשים אשר נעשו מאז כי השכחה גוברת והולכת אבל האמת שאין דבר חדש בעולם: (יב) אני קהלת. כלומר אני הוא הנקרא קהלת ע״ש שקבלתי דעות מוחלפות לצרף וללבן ולברר האמת: על ישראל. והם עם חכם ונבון: בירושלים. אשר היא עיר החכמה וכלומר בהיות כן הרבה חכמה ראה לבי: (יג) ונתתי את לבי. שמתי את לבי לדרוש ולבקר לא במראית העין רק בחכמה ובהבנת השכל חקרתי על כל הדברים הנעשים תחת השמים בזה העולם: הוא ענין רע. ר״ל הבנתי שזה הוא דבר רע במה שעזב אלהים והניח כל המעשים לבני האדם בתת להם הבחירה לעשות כחפצם למען ענותם בגמול המעשים בעבור הפסית הבחירה כי לולי הבחירה אין עונש: (יד) ראיתי. במראית העין ראיתי את כל המעשים הנעשים בדבר הנתון תחת ממשלת השמש והם אסיפת הקניינים כמסור ביד מערכת השמים וזכר השמש לפי שהיא הפועלת הרבה בתחתונים כו׳ וכמ״ש למעלה בתחלת הספר או בזה העולם במקום זריחת השמש ראיתי כו׳: והנה הכל הבל. בעיני ראיתי שכולם הבל המה מבלי תועלת עוד יש בהם שבר רצון עושיהם כי לא ישיג תשוקתו ונכזבה תוחלתו: (טו) מעוה. אם הירע במעשיו דבר מעוות ומקולקל אין בידו לתקן הקלקול: וחסרון. דבר החסר במעשיו אין בידו להשלימו להיות נמנה במנין הדברים אשר לא חסרו: (טז) דברתי כו׳. ר״ל חשבתי בעצמי ולא דברתי אל הזולת: הגדלתי

יְרוּשָׁלִָם וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וָדָעַת׃ יז וָאֶתְּנָה ד׳
לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְדַעַת הֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת יָדַעְתִּי כתיב כן. ל׳ כתיב סין כסי׳
שֶׁגַּם־זֶה הוּא רַעְיוֹן רוּחַ׃ יח כִּי בְּרֹב חָכְמָה רָב־ ל̇ ד̇
כָּעַס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאוֹב׃ ב א אָמַרְתִּי אֲנִי ג׳
בְלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב וְהִנֵּה ל̇. ד׳ רפין
גַם־הוּא הָבֶל׃ ב לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה ל̇ ומ׳ מהולל ג׳
מַה־זֹּה עֹשָׂה׃ ג תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת־ כתיב ס׳. ו׳ ב׳ ב׳ מ״ל̇ד
בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד | אֲשֶׁר־ כליסנא
אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת ג׳
הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם׃ ד הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי בָּנִיתִי

אֲנָא בְּהִרְהוּר לִבִּי לְמֵימַר הָא אֲנָא אַסְגֵיתִי וְאוֹסֵיפִית חוּכְמְתָא
עַל כָּל חַכִּימַיָא דִי הֲווֹ קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֵם וְלִבִּי חֲזָא סְגִיאוּת חוּכְמְתָא
וּמַנְדְעָא׃ יז ואתנה וִיהָבִית לְבְבִי לְמִדַע חוּכְמְתָא וְחוּלְחַלְתָּא
דְמַלְכוּתָא וּמַנְדְעָא וְסוּכְלְתָנוּ בְּחָנִית לְמִדַע דְאַף דֵין הוּא תְבִירוּת
רוּחָא לִגְבַר דְמִשְׁתַּדַּל לְמִשְׁכַּח יַתְהוֹן׃ יח כי אֲרוּם גְבַר דְמַסְגֵי
חָכְמְתָא כַּד יֵיחוֹב וְלָא יֵיתַב בְּתִיוּבְתָּא מַסְגֵי רְגִיז קֳדָם יְיָ וּדְמוֹסִיף
מַנְדְעָא וִימוּת בְּטַלְיוּתֵיהּ מוֹסִיף כְּאֵיב לִבָּא לְקָרִיבוֹי׃ ב א אמרתי
אֲמָרִית אֲנָא בְלִבִּי אֵיזִיל כְּעַן הָכָא וְאַבְחִין בְּחֶדְוָא וְאֶחֱזֵי בְטוּב
עָלְמָא הָדֵין וּכְדוּ מְטָא עָלַי צַעְרָא וְסִיגוּפָא אֲמָרִית בְּמֵימְרִי הָא
אַף דֵין הוּא הֲבָלוּ׃ ב לשחוק לְחוּכָא אֲמָרִית בְּעִידַן צַעֲרָא לֵיצָנוּתָא
הוּא וּלְחֶדְוָא מַה הֲנָאָה אִית לִגְבַר דִי עַבְדִינָהּ׃ ג תרתי אֲלָלִית
בְּלִבִּי לְנַגְדָא בְּבֵית מִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא יַת בִּסְרִי וְלִבִּי דְבַר בְּחוּכְמְתָא
וּלְאַחֲדָא בִּשְׁטוּת עוּלֵימַיָא עַד דִי בְחָנִית וַחֲזֵית אֵידֵין מִנְהוֹן טָב
לִבְנֵי אֱנָשָׁא דְיַעַבְדוּן עַד דְאִינוּן קַיְימִין בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שְׁמַיָא
מִנְיַן יוֹמֵי חַיֵּיהוֹן׃ ד הגדלתי אַסְגֵיתִי עוֹבָדִין טָבִין דִירוּשְׁלֵם בָּנֵיתִי
לִי בָּתִּין בֵּית מוּקְדְשָׁא לְכַפָּרָא עַל יִשְׂרָאֵל וּבֵית מְקֵירַת מַלְכָּא
וְאִידְרוֹן פְּסִיל לְבֵי מִדְרְשָׁא דְרַבָּנָן וְאוּלָם וּבֵית דִינָא אַבְנִין
פְּסִילָן דְתַמָּן יָתְבִין חַכִּימַיָא וְדָיְנִין יַת דִינָא עֲבָדִית כּוּרְסַיָא דְשֵׁן

דברתי ב׳ ר״פ וסימן אליך בשלותיך ותאמרי לא. דברתי אני על לבי לאמר אני הנה. ואינון חד מן י״ד פסוקים מן ב׳ ר״פ לא נסבין ו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד: ודעת ד׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ אמונת עתך חסן. טוב טעם ודעת. כתבתי לך שלישים. ולבי ראה הרבה חכמה: בטוב ד׳ רפין וסימ׳ נמסר בתהלים סימן כ״ח ובסדר בחקתי. ולשמחה ג׳ וסימ׳ וסרני פלשתים נאספו. יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה: ולשמחה מה זה עשה: זה י׳ ח׳ כתיב ה׳ וב׳ כתיב ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳:

תולדות אהרן ברב חכמה. נדרים כא: יוסיף דעת. סוכה מב: לשחוק אמרתי מהולל. שבת ל (סנהדרין כ): ולבי נהג בחכמה. זוהר תזריע:

רשי

שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האסור ובא רוב כעס להקב״ה אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והרי נכתב עלי (מלכים א יא) נשיו הטו את לבבו וכן הוא אומר שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנאמר (משלי ל) נאום הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל: (א) אמרתי אני בלבי. הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד. אנסכה. לשון מסך יין לשתות כמו (משלי ט) מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמים ביין לקונדיטון: וראה בטוב. כמו וראית בטוב: והנה גם הוא הבל. שהרי ראיתי בנטלה שהרבה קלקולים באים מתוך משתה. בלשצר מת מתוך משתה. אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: (ב) לשחוק אמרתי מהולל. מעורבת בבכי ואנחה: ולשמחה מה זו. טובה עושה הרי סופה תוגה: (ג) תרתי בלבי. חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי. כל סעודת עונג קרויה על שם היין: ולבי נוהג בחכמה. אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות. בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם (משלי ל) ואיתיאל ואוכל וכגון לבישת שעטנז וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם וכן הוא אומר (להלן ז) טוב אשר תאחוז בזה. וגם על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות: (ד) הגדלתי מעשי.

אבן עזרא

והמות שר צבא היה הלב כנוי לחכמה ולשכל ולטעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבת הראשונה לנשמת האדם העליונה וכן יכנו הדבורים בלשון שפה בעבור צאת הדבורים ממנה ועל כן הוא אומר לב חכם ונבון קונה לב אהב נפשי. ועניין הגדלתי והוספתי חכמה שחיבר ולמד חכמת הקדמונים והוסיף עליהם. ולבי ראה הרבה חכמה שלא חבר אותה ומלת הרבה שם ימלא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלת ריקם ושם הפועל קמוץ הרבה ארבה: (יז) ואתנה. אחר שלמדתי החכמות והוספתי נתתי לבי לדעת עיקר ההוללות כמו ויתהולל בידם ועיקר השכלות שהוא ההוללות אף על פי שזה רעיון הבל: (יח) כי. כאשר בקש לדעת השכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בבנים בעבור דעתו שאחריתם למות בחייו או אחריו ולא בעושר כעוף יעופף וגם לא יועיל ויושיע ביום האיד ויום המות נתון בין שתי עיניו: (א) אמרתי. ידבר עם נפשו בעיקר ההוללות לכה נא אנסכה בשמחה אם החכמה תוליד כעס תעזב ואשוב להתעסק בדברי שמחה ולנסך היין כענין ושתו ביין מסכתי ואם הם שני שרשים והוא מהבנין הדגוש כמו אדברה וינסך כמו וידבר ויש אומרים כי הוא מן נסה והכ״ף לדמות הנוכח כענין אנסה אותך כמו אתוך שמע לי אחוך ולא ידעתני: (ב) לשחוק. ואמרתי כי הנוטה לשחוק שהוא מהולל ואמרתי בעבור השמחה מה זו עושה מה תועיל ומה טוב תעשה והלמ״ד כמו למ״ד אמרי לי אחי הוא ואמר פרעה לבני ישראל: (ג) תרתי. כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כאב והשחוק לבדו לא יועיל חפשתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי שאשמח ועניין בשרי גופי ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי ונשמתי. ונוהג פועל יוצא והפעול חסר ועניינו ולבו נוהג דבריו בחכמה ויאחז מעט מהסכלות שהוא תאות זה העולם וכל זה עד שיראה אי זה דרך הטוב: (ד) הגדלתי. עשיתי מעשים גדולים או הגדלתי הוני כמו עשה את כל הכבוד הזה

מצודת דוד

הגדלתי. הייתי בגדולה רבה וזה מביא לחדד השכל בעבור הרחבת הלב: והוספתי חכמה. מאד הייתי עוסק לאסוף חכמה בתוספת מרובה על כל המלכים שהיו לפני על ירושלים (ויתכן שאמר על מלכי הגוים כי דוד אביו לבד מלך בירושלים ולא עוד): ולבי ראה. ר״ל בהבנת הלב השתכלתי בהרבה חכמה ודעת: ואתנה לבי. שמתי לבי לדעת להבחין מעלת החכמה ולדעת ענין השיגעון והשטות להעריך זה מול זה להבחין יתרון החכמה על הסכלות: ידעתי. הן הכרתי שגם החכמה היא שברון רוח: (יח) כי ברוב חכמה. במי שנמצא בו הרבה חכמה בו נמצא הרבה כעס כי מאוד ישכיל מעשה בני אדם על אמתותם וכשרואה שאינם טובים יכעס בעצמו כי הדברים ההם אינם כפי רצונו ובזה יכעס ומה מאוד מזיק הכעס: ויוסיף דעת. מי שמוסיף דעת להבין דבר מתוך דבר הנה בזה יוסיף מכאוב לעצמו כי בעבור הבנת דבר מתוך דבר ישכיל אף את הנולדות מן המעשים המקולקלים ומביא מכאוב אל לבו:

ב (א) **אמרתי** אני בלבי. חשבתי בלבי ואמרתי אל עצמי עתה זרזי עצמך בדבר הנסיון כי אנסה אותך בהתעסקות השמחה ולראות דברים טובים הנחמדים לעין ומשמחים את הלב לבחון ולראות אולי זוהי הדרך הנכונה: והנה. אבל השכלתי שגם ענין השמחה הוא הבל: (ב) לשחוק. כי על השחוק הבא מן השמחה אמרתי עליה שהוא הוללות ועל השמחה אמרתי מה זה תועלת עושה: (ג) תרתי בלבי. חפשתי בלבי למצוא דרך נכון להחזיק בשלשה הדברים גם יחד לעסוק במשתה היין המעדן את הבשר וממשיכו להתרבות ולהשמין ולבי יתנהג להשכיל בחכמת התורה וגם לאחוז בדברי סכלות הם הדברים שאינן נכנסין לתוך הגוף ועכ״ז בני האדם משתוקקים להם כבניינים נאים וכלי שיר והדומים ועל שהם דברים שחוץ לגוף קורא להם סכלות: עד אשר אראה. בכלן אאחוז עד אשר אראה מהו הדרך היותר טוב לפני בני האדם אשר יעשו בזה העולם תחת השמים בכל מספר ימי חייהם וכאומר אחר שאראה איזה יכשר אאחוז בזה לבד ואמניע ידי מהדרכים האחרים: (ד) הגדלתי מעשי. ר״ל כן עשיתי ואחזתי בשלשתן כי עשיתי מעשים גדולים ומופלאים וחוזר ומפרש בניתי לי בתים

מצודת ציון

קמו) : לכמנות. מלשון מנין ומספר: (טז) ראה. הוא מושאל על הבנת הדבר וכן ראה דבריך טובים (ש״ב טו): (יז) הוללות. ענין שיגעון וערבוב הדעת כמו ושופטים יהולל (איוב יב): ושכלות. כמו וסכלות בסמ״ך והוא ענין שטות: רעיון. ענין שברון כמ״ש למעלה ורעות רוח:

ב (א) לכה. הוא ענין זרוז כמו ועתה לכו ונהרגהו (בראשית לז) ויוסף הלא בא אליהם: נא. עתה: אנסכה. מל׳ נסיון ובחינה ור״ל אנסה אותך כמו לנס אתכם (ש״ב ג) ופי׳ אכה אותך: (ב) מהולל. ענין שיגעון: (ג) תרתי. ענין חפוש וחקור

ג' ר"פ לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים: ה עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת
ג' ר"פ וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל־פֶּרִי: ו עָשִׂיתִי לִי
כ' כמסכון ג' ומ"ל בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים:
ל' ז קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה
ד'. ל' בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם:
ל' ח כָּנַסְתִּי לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת
ח' כלישנא ב' חסר בליש' ד' עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה
ל' ד' ב' מלעיל וְשִׁדּוֹת: ט וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי
ד' בִּירוּשָׁלִָם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי: י וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ
ל' וח' ולא מנעתי עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי אֶת־לִבִּי מִכָּל־
ב' וכספו שִׂמְחָה כִּי־לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל־עֲמָלִי וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי
ד'. כ"ג מִכָּל־עֲמָלִי: יא וּפָנִיתִי אֲנִי בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי

עשיתי ג' ר"פ וסימ' בתהלים בא"ב רבתי אות ע': קניתי ה' וסימ' בסדר בראשית: וצאן ד' וסימ' בסוף סדר בחקתי: שרים ח' בלישנא וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן י"ט: עמדה ד' וסימ' ותרא לאה כי עמדה. וגם האשרה עמדה בשמרון. רגלי עמדה במישור. אף חכמתי עמדה לי. וא' עמדה לפני המלך: ופניתי ד' וסימ' אליכם והפריתי אתכם והרבתי. ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי. ופניתי אני לראות חכמה והוללו'. ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם:

תולדות אהרן עשיתי לי שרים. גטין סח: וזה היה חלקי. סנהדרין כ:

דפילא למותב מלכותא אנציבית לי כרמין ביבנה כל קבל כרמין דענבא למשתי מנהון חמרא אנא ורבני סנהדרין ואף לנסכא חמר חדת ועתיק על מדבחא: ה עשיתי עבדית לי גינת שקין ופרדסין ודרעית תמן כל מיני עסבין מנהון לצרוך מיכלא ומנהון לצרוך משתיא ומנהון לצרוך אסותא וכל מיני עסבי בוסמין נציבית בהון אילני סרק וכל אילני בוסמין דאיתין לותי טלני ומזיקי מן הנדקא וכל אילן דעביד פרין ותחומי מן שור קרתא דבירושלם עד כיף מיא דשלוח: ו עשיתי בחנית בית משקיא דמיא אידין חזי לאשקאה אילניא ואידין חזי לאשקאה עסבין ועבדית לי פרקטנין דמיא לאשקאה מנהון אפילו חורשא די מרבי קיסין לאסקא: ז קניתי קניתי עבדין ואמהן מבניהון דחם ושאר עממין נוכראין ונדברין די ממנן על מזונא דביתי הוו לי לפרנסא יתי וית אנשי ביתי תרי עסר ירחי שתא וחד לפרנסותי בירחא דעיבורא אף קנין תורין ועאנין הוה לי יתיר מכל דריא די הוו קדמי בירושלם: ח כנסתי כנשית לי אף אוצרין דכסף ודהב דאפילו מתקלין ומואזנין דקשוט עבדית מן דהב טב וטסברי מלכין ופלכין אתיהיבו לי לכרנא עבדית לבית מוקדשא זייני זמרא לזמרא בהון ליואי על קורבניא וקתרוסין ואבובין לזמרא בהון זמריא וזמריתא בבית משתיא דחמרא ותפנוקי בני אנשא ודימסיא ובי בנין מרזבין דשדין מיא פשורי ומרזבין דשדין מיא חמימי: ט וגדלתי ואסגיתי טובא ואוסיפית עותרא מן כל דריא די הוו קדמי בירושלם ברם חכמתי קמת לי והיא סייעא יתי: י וכל וכל מה דבעו מני רבני סנהדרין לדכאה ולסאבא לזכאה ולחייבא לא כליתי מנהון פשר מיליא ולא מנעית ית לבבי מן כל חדות אוריתא ארום הוה לי פנאי די לבבי בדח בחכמתא די אתיהיבת לי מן קדם יי מן כל אנשא וחדית בה יתיר מן כל טרחותי ודין הוה חולקי טב דאזדמן לי לקבלא עלוהי אגר שלים לעלמא דאתי מכל טרחותי: יא ופניתי ואסתכלית אנא בכל עובדי די עבדו

אבן עזרא

הזה: (ה) עשיתי. גן לשון זכר גן נעול ולשון נקבה לעבדה ולשמרה ורבים גנים וגנות והגן יש בו אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחד והראיה פרדס רמונים: (ו) עשיתי לי ברכות מים. שיתחברו ממטר השמים להשקות יער צומח עצים שאין להם פירות כמו ארזים וברושים: (ז) קניתי. ובני בית שנולדו בביתי ומלת צאן כלל לכשבים ולעזים והראיה משכו וקחו לכם צאן: (ח) כנסתי. חברתי כמו לך כנוס את כל היהודים. ומלת סגולה דבר נחמד שמור להתפאר בו כמו האבנים היקרות הנמצאות אצל המלכים ודברים נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה. וענין שדה ושדות הם הנשים ויורה עליו ותענוגות בני האדם. ועוד שהזכיר דברי כל תאות העולם מבנין ונטיעה ומקנה וסגולה ושמוע שירים ואין זכרון לנשים. ונחלקו המפרשים במלת שדה והטוב שבכולם שהוא מן שדד הנשים השדודות הנלקחות בחזקה בשוד ושביה שיבחר מהן כפי תאותו וענין שדה ושדות אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אשה אחת ושתים והענין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שתפש שתים: (ט) וגדלתי. פועל עומד הייתי גדול בכל דברי והוספתי גדולה בדברי העולם אף חכמתי עמדה לי: (י) וכל. יש אומרים אצלתי שהוא מן אצל והענין לקחתי כך מאצלו והוא מהבנין הקל ומלת ויאצל מהבנין הכבד והיה ראוי להראות האל"ף כמו יחזק במעוזי שהוא מן החזיק. ושמחתי בעמלי היתה שכר יגיעתי והיא לבדה היתה חלקי: (יא) ופניתי. וכמו שפניתי בכל מעשי

רשי

בימי גדולתי: (ה) עץ כל פרי. שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין איזה הולך לארץ חרובי ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון שמשם משתיתו של עולם שנאמר (תהלים נ) מציון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא: (ו) ברכות מים. כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע: (ח) וסגולת מלכים. גנזי מלכי' זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם: והמדינות. סגולת כל סוחרים: שרים ושרות. מיני כלי זמר: שדה ושדות. מרכבות כוי עגלות צב ובלשון גמרא יש שדה תיבה ומגדל: (ט) אף חכמתי. גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה. ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: (י) לא אצלתי. לא רחקתי להבדל מהם וכן (במדבר יא) ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי. ואחרי עשיתי כל אלה אין לי מכולם אלא זה. רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו. מקידה של חרש ששותין בה ויש פותרים ממדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות: יער צומח עצים. עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: (יא) ופניתי. עתה

מצודת ציון

ובקור כמו ולתור בחכמה (לעיל א'): (ה) גנות. מקום זרוע ירקות ופרחים: ופרדסים. מקום נטוע אילנות בעלי פרי: (ו) ברכות. מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים וכן בתעלת הברכה (מ"ב י"ח): (ח) וסגלת. כן יקרא דבר נחמד הגנוז באוצר וכן והייתם לי סגלה (שמות יט): עשיתי. תכנתי והכנתי כמו וכן הבקר אשר עשה (בראשית יח): שרים. משוררים זכרים: ושרות. משוררות נקבות: שדה. מרכבה מוקפת מחיצה ממעל דומה לתיבה ובדרז"ל שדה תיבה ומגדל (שבת קכ): (ט) עמדה. נתקיימה. וכן לשמור את בריתי לעמדה (יחזקאל י"ז): (י) אצלתי. ענין הפרשה והבדלה כמו ואצלתי מן הרוח (במדבר י"א): (יא) ופניתי. מלשון הפנה

מצודת דוד

בתים רבים ונטעתי לי כרמים רבים: (ה) עץ כל פרי. אילנות מכל מיני פרי: (ו) להשקות. למען השקות מאלו הברכות את היער המצמיח אילני סרק למען יהיו ענפיו רעננים וגדולים הנחמדים לעין הרואה: (ז) ובני בית. הם הממונים על צרכי הבית להשגיח בדבר הצורך ולא יעשו מלאכה כעבד ושפחה: מכל שהיו כו'. יותר מכל המלכים שמלכו לפני בירושלים (ועל מלכי הגוים יאמר וכמ"ש למעלה): (ח) כנסתי לי. אספתי לעצמי: וסגלת מלכים. דברים נחמדים מה שהמלכים גונזין באוצר: והמדינות. מה שכללות המדינה מגנזת באוצר המיוחד לכל בני המדינה: ותענוגות. דברים נחמדים מה שבני אדם מתענגים בהם: שדה ושדות. ר"ל אחת מיוחדת בכל מיני יופי ועוד מרכבות רבות: (ט) וגדלתי. ועשיתי מעשים גדולים ומופלאים בתוספת מרובה יותר מכל המלכים שמלכו לפני בירושלים: אף חכמתי עמדה לי. אעפ' שהייתי עוסק בכל אלו הדברים עכ"ז אף חכמתי נתקיימה בי ולא שכחתי' בעבור מרבית טרדות בענינים מחולפים: (י) שאלו עיני. לפי שאין הלב חומד כ"א אחר שרואה את הדבר לזה אמר שאלו עיני ור"ל כל הדברים שבקש לבי וחמד אותם לא הבדלתי את עצמי מהם: מכל שמחה. מכל דבר המשמח: כי לבי כו'. ר"ל אם אמנם שבעסק אלו הדברים היה לי עצבון מה לפי העמל שהיה בהם עכ"ז לא עזבתי אותם לפי שערך השמחה שהיה ללבי בהם נגרה מערך עצבון העמל שהיה בעיני כמעט קט מול שמחת הלבב: וזה היה חלקי. השמחה לבדה היה חלקי מכל עמלי אף שבהעמל היה עצבון ושמחה עכ"ז לקחתי לעצמי חלק השמחה וחלק העצבון השלכתי מנגד ר"ל לא חששתי על העצבון כ"א על השמחה לבדה: (יא) ופניתי

וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת ו' דסמי'
רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יב וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת ד'
חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת כִּי | מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא כ"ד ל' ומ"ל
אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ יג וְרָאִיתִי אָנִי ל' ומ"ל. י"ב
שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה מִן־הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן־ ל
הַחֹשֶׁךְ׃ יד הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ י"ד
הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם־אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ ז' זקפין קמצין ל
טו וְאָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי ל
וְלָמָּה חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יוֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה כלהון חסר כמ"ז. ג'
הָבֶל׃ טז כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם ג' ל
בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח וְאֵיךְ יָמוּת ל' זקף קמץ

ידי ובטורחתי די טרחית למעבד והא כולא הבלו ותבירות
רוחא ולית מותר בהון תחות שמשא בעלמא הדין אלהין אית
לי אגר שלים על עובדא טבא לעלמא דאתי: יב ופניתי ואסתכלית
אנא למחזי חוכמתא וחלחולתא דמלכותא וסוכלתנו ארום מה
הנאה אית לגבר לצלאה בתר גזירת מלכא ובתר פורענותא
דהא כבר אתגזרת עלוהי ואתעבידת ליה: יג וראיתי וחזית אנא
ברוח נבואה דאית מותר לחוכמתא מן שטותא יתיר כמותר
נהור יומא מן חשוך ליליא: יד החכם חכימא מסתכל ברישא
מה דעתיד למהוי בסוף ומצלי ומבטל גזירתא בישתא מן
עלמא ושטיא בחשוכא אזל וידעת אף אנא דאי לא מצלי
חכימא ומבטל גזירתא בישתא מן עלמא כד ייתי פורענותא
בעלמא אירעון חד יארע ית כולהון: טו ואמרתי ואמרית אנא
בלבבי כארעון שאול בר קיש מלכא דסטא בסטותיה ולא נטר
תפקידתא דאתפקד על עמלק ואתנטלת מניה מלכותא אף
אנא כדין יערענני ולמה דין חכימית אנא בכן יתיר מניה
ומלילית אנא בלבי דאף דין הבלו ולית אלהן גזירת מימרא
דיי: טז כי ארום לית דכרנא לחכימא עם שטיא לעלמא דאתי
ובתר מיתת גברא מה דהוה כבר ביומוהי כד ייתון יומיא
דעתידין למהוי בתרוהי כולא אשתכח ואיכדין יימרון בני אנשא

בראשו י"ד וסימ' נמסר בסוף ויקרא ויחזקאל סימן י"ז: יותר כלהון חסר במ"ז מ"ל בלישנא וסימ' איש אל יותר ממנו עד בקר. ואת היותר החרמנו. ויותר ממנו מאה רכב דשמואל וחברו דד"ה:

תולדות אהרן יתרון לחכמה. זוהר תזריע עקידה שער ס בבני מקומות מהשער: החכם עיניו בראשו. פסחים קו עקידה שער א עקרים מ"ב פכט: והכסיל בחשך ערובין ו ר"ס יד חולין מד:

רשי

בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר: (יב) ופניתי אני לראות חכמה. פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך. להתחנן לו על גזרה שנגזר עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגוזרה. טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יצטרך לבקש: (יג) מן הסכלות. הוא הרשע: (יד) החכם עיניו בראשו. בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופה: וידעתי גם אני. גם אני (ידעתי) אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע (אני) ששניהם ימותו: (טו) ואמרתי בלבי וגו'. כלומר לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי מעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר: ודברתי בלבי. שאם אהרהר כן הבל היא. כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחרי מותן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: (טז) בשכבר הימים הבאים הכל נשכח בשביל אשר אני רואה את הרשעים אשר היו כבר והצליחו מאד ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומועילים לבניהם כגון (ויקרא כו) וזכרתי

אבן עזרא

מעשי ראה לבי שהכל הבל: (יב) ופניתי. הענין אני התעסקתי בחכמה ובהוללות שהוא היין בעבור שהמשתכר ממנו יתהולל וישתגע וסכלות ה"א הבנין וקנות ההון. כי מה האדם כענין ה' מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו והענין כאשר ראיתי שמיך וירח וכוכבים שהעולם כמו תחת כוכב אחד עומד אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשית לו גדולה ומעלה יתירה והענין כי מה יכולת תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שעושה כבר עשוהו אחרים ויחסר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף שלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותה ללוי ורבים כמוהם. ויש אומרים כי המלך מן וימלך לבי עלי והענין כי מה הענין והתשובה שיבא אחרי העצה וירדוף אחרי כל אשר עשו הקדמונים ואיננו נכון: (יג) וראיתי. כמו שיבדיל האור הצורות ויראה הקרובים והרחוקים ויעמיד כל דבר על מתכונתו כן דרך החכמה: (יד) החכם. דמה החכם לפקח שיש לו עינים בראשו שילך לכל מקום שירצה ויראה הדרך הישרה והעקלקלות והכסיל בחשך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כולם: (טו) ואמרתי זה המקרה הוא שיקרה לכל באי העולם מטוב ומרע וענין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסקתי בדברי העולם שעמלתי ושחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל: (טז) כי. בעבור שהכל יסור גם ישכח והוא שאמר שגם זה הבל בעבור שאין זכרון לחכם עם הכסיל ואם היה לו זכר ימים או שנים מעטים בימים הבאים הכל נשכח והרעה הקשה שימות החכם עם הכסיל ומלת בשכבר בענינה אינה נמצאת בכל המקרא רק בספר הזה ואמר אחד מן המפרשים שהיא תורה על דבר עבר וכאשר עמד בפניו בשכבר הימים הבאים אמר היה ראוי להיות כשכבר וענין כי הכל יהיה נשכח בימים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו כן:

ושכחתי

מצודת דוד

אחרי עשותי את כל אלה פניתי פני להסתכל ולהתבונן בכל מעשי כו': ובעמל. ר"ל בהמעשים שעשיתי בעמל והוא כפל ענין במ"ש: והנה הכל הבל. על כי לא בא מהם תועלת נצחי: ורעות רוח. כי בעשותי כל אלה היה הרצון שיהיו מתמידים ונסבר הרצון כי לא כן הוא: ואין יתרון. ולא יש יתרון בהדברים שעסקתי בזה העולם במקום זריחת השמש: (יב) ופניתי. אח"ז פניתי פני להסתכל בחכמה וגם בהוללות וסכלות ר"ל לאחוז בשתיהן פעם בזה ופעם בזה: כי מה האדם כו'. מה נחשב האדם למאוס בסכלות ולבא להתחכם אחרי מלכו של עולם את אשר כבר עשה וברא את הסכלות וכאומר איך יתכן למאוס בדבר שברא ה' וכי להנם בראו: (יג) וראיתי אני. אח"כ ראיתי בחוש השכל שאף אם אמנם ראוי למאוס בסכלות מ"מ לא להנם בראו כי מה שיש יתרון ומעלה אל החכמה הוא בא מפאת הסכלות כי לולא הסכלות לא היה נודע תפארת החכמה כי אין דבר ניכר אלא מפאת הפכו וכמו שלא נודע טובת האור כ"א מן החושך שהוא הפכו וכאומר א"כ בעבור זה ברא את הסכלות להיות ניכר ע"י תפארת החכמה: (יד) החכם עיניו בראשו. עכשיו יפרש איך ניכר תפארת החכמה מפאת הסכלות וטובת האור מפאת החושך ואמר הלא החכם יודע ומכיר שעיניו קבועות בראשו במקום גבוה למען יסתכלו למרחוק ולזה כן יעשה ולמרחוק יסתכל להתבונן בדרכיו ולא יכשל בהם אבל הכסיל לא יבין את זאת ועיניו לא יביטו למרחוק והרי הוא כאלו הולך בחושך מקום שא"א לראות ונוגף רגליו באבני מכשול וא"ל לולי הכסיל שאינו מביט בדרכיו ובזה נכשל במהלכו לא היה א"כ ניכר טובת החכם המביט שאינו נכשל ולולי החושך המונע ראות העין לשמור בעליו מאור מכשול והרי הוא נכשל לא היה א"כ ניכר מתיקת האור אל העין המציל מן המכשול: וידעתי גם אני. הוא מקרא מסורס והראוי ואני גם ידעתי ומוסב למעלה שאמר מהראוי למאוס בסכלות ואמר בזה אף שגם ידעתי שמקרה אחד הוא מקרה המיתה הנה יקרה את כולם החכם יהיה או סכל עכ"ז יש למאוס בסכלות: (טו) ואמרתי בלבי. ר"ל אף כי הרהרתי בלבי הואיל ובדבר מקרה המיתה יקרה גם אותי עם כי חכמתי וכמו מקרה הכסיל א"כ על מה חכמתי אני אז קודם זמן המיתה יותר מן הכסיל מה תועלת בא לי עתה אחר המיתה במה שחכמתי אז: ודברתי. אבל אשיב אמרי' אלי שגם זה ההרהור הוא הבל: (טז) כי אין זכרון. אפי' אחר המיתה בא תועלת כי עד עולם לא יזכרו שניהם יחד בדמיון אחד שזה זכרונו לשבח וזה לגנאי: בשכבר הימים הבאים. תחסר מלת חלפו ומאליו יובן החסרון. והשי"ן של בשכבר הוא במקום אשר ור"ל באשר אף כי כבר חלפו הימים הבאים אחרי מות החכם והכסיל וכי הכל נשכח בתמי' הלא עדיין זכורים בפי הבריות מעשיו של זה ומעשיו של זה ולפיכך נזכר זה לשבח וזה לגנאי: ואיך ימות כו'. ר"ל ואיך אפשר להדמות מיתת החכם עם מיתת הכסיל הואיל וזכרון מיתתו של זה היא סיבה אל השבח ושל זה

אל

מצודת ציון

הפנה וסבוב: ורעות. ענין שבירה: רוח. רצון: יתרון. מותר וריוח: תחת. במקום: (יב) והוללות. שיגעונות: וסכלות. טעות: (יד) שמקרה. מאורע: (טו) ולמה

על

ג׳ הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל׃ יז וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים כִּי רַע
ל׳ עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל הֶבֶל
ל׳ וּרְעוּת רוּחַ׃ יח וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי
ל׳ עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי׃
ג׳. ל׳ יט וּמִי יוֹדֵעַ הֶחָכָם יִהְיֶה אוֹ סָכָל וְיִשְׁלַט בְּכָל־עֲמָלִי
ג׳. ל׳ שֶׁעָמַלְתִּי וְשֶׁחָכַמְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל׃
ל׳ ומ״ל. ל׳ כ וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת־לִבִּי עַל כָּל־הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי
ל׳ כסיפ׳ סימן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כא כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה
ג׳. ד׳ וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ
ל׳ ס׳. ל׳ גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ כב כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם
ל׳. ל׳ בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃
ל׳ ח׳ מ״ל. ל׳ כג כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים וָכַעַס עִנְיָנוֹ גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־
ל׳ שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃ כד אֵין־טוֹב בָּאָדָם
ל׳ שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְהֶרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־

דְהִיא סוֹפָא דְצַדִּיקַיָא כְּסוֹפָא דְחַיָּבָא׃ יז ושנאתי וְסַנֵיתִי אֲנָא יַת כָּל חַיִין בִּישִׁין אֲרוּם בִּישׁ עָלַי עוֹבָדָא בִּישָׁא דִי אִתְעֲבִיד עַל בְּנֵי אֱנָשָׁא תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֲרוּם כּוֹלָא הֲבָלוּ וּתְבִירוּת רוּחָא׃ יח ושנאתי וְסַנֵיתִי אֲנָא יַת כָּל טַרְחוּתִי דִי טְרָחִית תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין בְּגִין דְאִשְׁבְּקִינֵיהּ לִרְחַבְעָם בְּרִי דְאָתֵי בַּתְרַי וְיֵיתֵי יָרָבְעָם עַבְדֵיהּ וְיִסַּב מִן יְדוֹי עֲשַׂרְתֵּי שִׁבְטַיָא וְיַחְסִין פַּלְגוּת מַלְכוּתָא׃ יט ומי וּמַן יָדַע הֶחַכִּים יְהֵא אוֹ טַפֵּשׁ מַלְכָּא דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בַּתְרַי וְיִשְׁלַט בְּכָל טָרְחוּתִי דִי טְרָחִית בְּעָלְמָא הָדֵין וּבְכָל מַה דְאַתְקֵינִית בְּחוּכְמְתִי תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וְתָהִית בְּלִבִּי וְתָבִית לְמֵימַר אַף יַת דֵין הֲבָלוּ׃ כ וסבותי וַחֲזָרִית אֲנָא לְיָאָשָׁא יַת לִבִּי עַל כָּל טוֹרְחָא דִי טְרָחִית לְמִקְנֵי וּדְחַכִּימִית לְתַקָּנָא תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין׃ כא כי אֲרוּם אִית גְּבַר דִי טוֹרְחֵיהּ בְּחוּכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְצִדְקוּ וִימוּת בְּלָא וְלַד וְלִגְבַר דְלָא טְרַח בֵּיהּ יִתְנִינֵיהּ לְמֶהֱוֵי חוּלָקֵיהּ אַף דֵין הֲבָלוּ וּבִישְׁתָא רַבְּתָא׃ כב כי אֲרוּם מָה הֲנָאָה אִית לֵיהּ לִגְבַר בְּכָל טוֹרְחֵיהּ וּבִתְבִירוּת לִבֵּיהּ דִי הוּא טָרַח תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין׃ כג כי אֲרוּם כָּל יוֹמוֹהִי כְּאֵיבִין וְתַקִּיף רוּגְזֵיהּ גַּוְנֵיהּ אַף בְּלֵילְיָא לָא דָמִיךְ מִן הִרְהוּרֵי לִבֵּיהּ אַף דֵין הֲבָלוּ הוּא׃ כד אין לֵית דְשַׁפִּיר בֶּאֱנָשָׁא אֱלָהֵן דִי יֵיכוּל וְיִשְׁתֵּי וְיֶחֱזֵי יַת נַפְשֵׁיהּ טַב קֳדָם בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמֶעְבַּד יַת פִּקּוּדַיָא דַיְיָ לִמְהַךְ בְּאוֹרְחָן דְתַקְּנָן קֳדָמוֹהִי בְּגִין דְיוֹטִיב לֵיהּ מִן טוֹרְחֵיהּ אַף דֵין חָזִית אֲנָא דִגְבַר דְמַצְלַח

כי מה יותר לחכם עם הכסיל. ואל תתחכם יותר למה. לעשות יקר יותר מסני: ומי יודע ג׳ וסימ׳ ומי יודע החכם יהיה או סכל. אשר דבר. אם לעת כזאת: כחכמה סימן כל ספרא כחכמה כפתח תחת הבי״ת כמ״א וסימ׳ כי יש אדם שעמלו בחכמה וכל קרי׳ דכותא כמ״א וסימ׳ ועמך בכל מלאכה לכל נדיב בחכמה. והוא חד מן שיטה מן כ״א דכל חד וחד ל׳ בספרא כותיה וכל קרי׳ דכותא כמ״א וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך חלף:

אבן עזרא

(יז) ושנאתי. יש חיים בלשון הקדש שם התאר לרבים כמו חיים כלכם היום ויש חיים שהוא שם ולא תואר כמו מות וחיים ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים וזקונים ושלמים ומלואים ורבים כמוהם והחיים בפסוק הזה הוא שם התואר: (יח) ושנאתי. כל עמל בספר הזה ברוב יגיעת מעשה כמו אשר לא עמלת בו ויפרד ממנו מעט עמל ואון והביט אל עמל והרבה עמל ואון ועניינו ימי שנותינו ספורים יש להם תחלה וסוף וימי הממשלת והרהב רובם עמל ואון והם ימי הנעורים וחיש יכרתו ויגוזו מהרה כאילו נעוף: (יט) ומי. לעולם ה״א התימה בשוא ופתח חוץ אם יהיה אחריו שוא נע ופתח כמו הבמחנים ומלת הייטב בעיני ה׳ ואחר ה״א הידיעה דגש ואם אחרי הה״א אחת מאותיות אהח״ע ופת״ח של ה״א התימה ופעמים בעין ה״א הידיעה והרוב קמוץ ובא החכם בפתח קטן בעבור כובד הלשון בעבור שיש אחריו שני קמצין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים יפתח של ה״א התימה ושל ה״א הידיעה קמץ: (כ) וסבותי. כאדם שהוא מסב פניו לדרך אחרת והוא ליאש הכך הדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הכבד והיה ראוי להדגש לולא היות האל״ף מן הגרון וכמוהו ונואש ממני שאול: (כא) כי יש. שעמל בדברי העולם ברוב חכמתו והשיג אל תאות לבו שרדף אחריה ואדם אחר שלא עמל בו יתננו לו חלקו וזה הענין הוא שלמעלה שאמר שאני עמלתי וחכמתי תחת השמש ודע שמלת חכמתי מהפעלים העומדים ופירוש שעמלתי בחכמה והיורש אותו יקח הכל בלא עמל ויתכן היות מלת יתננו כמו יתן לו כי הוא פועל יוצא לשנים פעולים וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני וענין חלקו החלק שיצא בגורלו מן השמים כמו שאמרו קדמונינו ז״ל בני חיי ומזוני: (כב) כי. מה יהיה לו היתרון בכל עמלו ורוב מחשבותיו כי ידוע שהעשיר בפחד ומחשבות רבות: (כג) כי. כל היום שהוא בהקיץ כל עניניו מכאוב נפש וכעס בעבור שלא יתכנו לו דבריו תמיד כפי מחשבתו גם בלילה לבו בחלום לא ינוח כי רוב החלומות כפי מחשבות היום: (כד) אין טוב. טוב לא מצא זה העמל בכל יגיעתו חוץ מן המאכל והמשתה ויחסר מקום רק או הדומה לו וכן הוא אין טוב באדם רק שיאכל

רשי

את בריתי יעקב וגומר (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעוריך: (יז) ושנאתי את החיים שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים: (יט) גם זה הבל. גם זה אחד מן ההבלי׳ שנבראו בעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו: (כ) וסבותי אני ליאש. שלא לייגע ולעמול: (כא) כי יש אדם. כמשמעו כפשוטו ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקב״ה שנאמר בו (יחזקאל א) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם: שעמלו בחכמה. שנאמר (משלי ג) ה׳ בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה. והם נעשו דור של הבל ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול: (כב) כי מה הוה וגו׳. כי מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים: (כג) ענינו. מנהגו גם זה אחד מן ההבלים הנוהגים לעולם: (כד) אין טוב באדם. בתמיה שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה

וכן

מצודת ציון

על מה ר״ל מה תועלת: ובכשרון. ענין יושר: (כב) הוה. מלשון הויה: וברעיון. ובשברון

מצודת דוד

אל הגנאי: (יז) ושנאתי את החיים. אני שונא וממאס את החיים אשר עודני חי ורואה את המעשה הנעשה בזה העולם במקום זריחת השמש כי רע עלי המעשה ולא ישרה בעיני: כי הכל הבל. כל המעשה הוא הבל ולא נמצא בו שום צד תועלת ועוד יש בו שבר רצון כי בשום מעשה לא נתמלאה רצון [illegible] כפי מחשבתו: (יח) ושנאתי. אני שונא וממאס את כל עמל שאני עמל לאסוף קניינים למען אניחם לרשת לאדם שיהי׳ אחרי: (יט) ומי יודע. כאומר אם חכם יהיה אין להצטער ע״ז אבל מי יודע מה יהיה אם חכם או סכל ואיך שיהיה ישלוט בכל הקניינים שאספתי בעמלי ובתחבולות חכמתי עודי בזה העולם: גם זה הבל. אסיפת הקניינים להניח לרשת להבא אחריו הוא הבל: (כ) וסבותי. סבבתי עצמי ליאש את לבי ר״ל שלא לחשוב בה ולשאתה והוא ענין מניעה: על כל העמל. בעבור כל העמל שעמלתי תחת השמש לאסוף קניינים בהשתה לבי ועל ההבל פתני: (כא) כי יש אדם. לפעמים ימצא בן אדם אשר עמלו באסיפת הקניינים הוא בחכמה וביושר והיה א״כ מהראוי שיתקיים בידו עד יום מותו ולרשת לבניו אחריו והנה לא כן היה כי עודו חי יתננו בע״כ לאדם שלא עמל בו להיות לו לחלק ועם שאינו ראוי לירשו וא״כ בזה האסיפה יש בו גם הבל כי לא מצא בו תועלה גם רעה רבה על שהיה מוכרח לתת לאחר עודו חי והוא מוסב למעלה לומר מהראוי ליאש את לבי על אשר פתני לאסף קניינים ולא חששה פן כמקרה הזה יקרני: (כב) כי מה הוה לאדם. מה טובה בא לאדם בהעמל ושברון הלב שיש לו בו עד שיהיה נפתה לעמל תחת השמש: (כג) כי כל ימיו. אשר כל ימיו מלאים ממכאובים מפגעי הזמן ובכל עניניו ההכרחים ימצא כעס כי ע״פ רוב לא נעשתה כחפצו וזה המחשב לאסוף קניים לא שכב לבו לנוח גם בלילה בעבור מרבית טרדות המחשבה: גם זה. טרדות המחשבה לבדה מבלי עמל האסיפה גם זו להבל יחשב: (כד) אין טוב באדם. בתמי׳ וכי אין זה דבר טוב באדם שיאכל וישתה כאות נפשו ולא יקמץ למען הנית העושר לבניו אחריו: והראה. ולהראות טוב לנפשו בהעושר הבא לו בעמל ר״ל לעשות בו צדקה וחסד למען הראה נפשו טובה גמול הגנאי: גם זה. ר״ל אף שזהו ביד האדם עכ״ז ראיתי בשכלי אשר היא מתנה לאדם מיד האלהים להטות לבו לזה על כי נראה שבני

זֹה רָאִיתִי אָנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא׃ כה כִּי מִי יֹאכַל ה׳ כתו׳ ס׳ ל׳
וּמִי יָחוּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי׃ כו כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו ג׳ בסיפרא ל׳ בסיפרא
נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיָן ל׳
לֶאֱסֹף וְלִכְנוֹס לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם־זֶה ג׳. ל׳. ל׳
הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ ג א לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל־חֵפֶץ ו׳ י״א דגשים
תַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ ב עֵת לָלֶדֶת וְעֵת לָמוּת עֵת ג׳ בסיפ׳ ד׳
לָטַעַת וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ׃ ג עֵת לַהֲרוֹג וְעֵת לִרְפּוֹא ל׳. ל׳. ל׳ ד׳ מ״ל בלישנא
עֵת לִפְרוֹץ וְעֵת לִבְנוֹת׃ ד עֵת לִבְכּוֹת וְעֵת ב׳ חד חסר ל׳ מ״ל
לִשְׂחוֹק עֵת סְפוֹד וְעֵת רְקוֹד׃ ה עֵת לְהַשְׁלִיךְ ג׳ מ״ל בלישנ׳ ל׳ ומ״ל
אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים עֵת לַחֲבוֹק וְעֵת לִרְחֹק ב׳ את כל סיסודים
מֵחַבֵּק׃ ו עֵת לְבַקֵּשׁ וְעֵת לְאַבֵּד עֵת לִשְׁמוֹר ל׳ ומ״ל. ב׳ ח׳ ל׳. ח׳ ומ״ל

בְּעָלְמָא הָדֵין מִן יְדָא דַיְיָ הוּא דְאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי עֲלוֹהִי׃ כה כי אֲרוּם מָן הוּא דִי עָסִיק בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּמָן הוּא גַּבְרָא דְאִית לֵיהּ חֲשָׁשָׁא מִן יוֹם דִינָא רַבָּא דְעָתִיד לְמֵיתֵי בַּר מִנִּי׃ כו כי אֲרוּם לַאֲנָשׁ דְתַקִּין עוֹבָדוֹהִי קֳדָם יְיָ יְהַב חוּכְמְתָא וּמַנְדְעָא בְּעָלְמָא הָדֵין וְחֶדְוָא עִם צַדִּיקַיָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וּלְגַבְרָא חַיָּבָא יְהַב גְּוָן בִּישׁ לְמִכְנַשׁ מָמוֹן וּלְמִצְבַּר קִנְיָן סַגִּי לְמֶהֱוֵי מִתְנְסִיב מִינֵיהּ וּלְמֶהֱוֵי מִתְיְהִיב לִגְבַר דְשַׁפִּיר קֳדָם יְיָ אַף דֵין הֲבָלוּ הוּא לְחַיָּבָא וּתְבִירוּת רוּחָא׃ א לכל לְכָל גְּבַר יֵיתֵי זִמְנָא וְעִידָנָא לְכָל עִסְקָא תְּחוֹת שְׁמַיָא׃ ב עת עִידָן בְּחִיר לְמֵילַד בְּנִין וְעִידַן בְּחִיר לְקַטָלָא בְּנִין מְסָרְבִין וּמַרְגְזִין לְקַטְלוּתְהוֹן (בת״ק הגירסא לְמַטְלוּתְהוֹן וכן בת״י) בְּאַבְנִין עַל מֵימַר דַיָנַיָא עִידָן בְּחִיר לְמִנְצַב אִילָן וְעִידָן בְּחִיר לְשָׁרְשָׁא אִילָן נְצִיב׃ ג עת עִידָן בְּחִיר לְקַטָלָא בִּקְרָבָא וְעִידָן בְּחִיר לְאַסָאָה שְׁכִיב מְרַע עִידָן בְּחִיר לְפָרְכָא (בתי״ק לִכְפָרָא) בִּנְיָנָא וְעִידָן בְּחִיר לְמִבְנֵי תּוּרְבָּנָא׃ ד עת עִידָן לְמִבְכֵּי עַל שְׁכִיבָא וְעִידָן בְּחִיר לְמֶחֱדֵי בְּחוּכָא וְעִידָן בְּחִיר לְמִסְפַּד עַל קְטִילָא וְעִידָן בְּחִיר לְטַפְזָא בְּהִילוּלָא׃ ה עת עִידָן בְּחִיר לְפַקָחָא דְגוּר אַבְנִין וְעִידָן בְּחִיר לְמִצְבַּר אַבְנִין לְבִנְיָינָא עִידָן בְּחִיר לְגַפְּפָא אִתְּתָא וְעִידָן בְּחִיר לְרַחֲקָא מִגַּפְפָא בְּשִׁבְעַת יְמֵי אֶבְלָא׃ ו עת עִידָן בְּחִיר לְתִבוּעַ נִכְסַיָא וְעִידָן בְּחִיר לְמֵיבַד נִכְסַיָא עִידָן בְּחִיר לְמִנְטַר עִסְקָא וְעִידָן בְּחִיר לְמִשְׁדֵי עִסְקָא

אני ו זקפין קמצין בסיפרא וסימ׳ וידעתי גם אני שמקרה. הנה אשר ראיתי אני. כי גם יודע אני. ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה. אין טוב באדם שיאכל ושתה : ללדת ד׳ וסימ׳ ותוסף ללדת את אחיו את הבל. וימלאו ימיה ללדת. כמו הרה תקריב ללדת. עת ללדת ועת : ספוד ג׳ מ״ל בלישנא וסימ׳ כי צמתם וספוד בחמישי. ואל תלך לספוד. עת ספוד ועת רקוד :

תולדות אהרן לאדם שטוב לפניו. מגלה י : ועת לכל חפץ. עקידה שער פה וזכר מקץ : עת ללדת. (ברכות ד) :

רשי

וכן נאמר ליהויקים (ירמיה כב) אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו : (כה) כי מי יאכל וגו׳. למה לא אשמח בחלקי במאכל ובמשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי : חוץ ממני. מבלעדי. זו מדת הרשעים היא שאוספים לצורך האחרים : (כו) כי לאדם שטוב לפניו. לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים היא : נתן חכמה ודעת ושמחה. לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה וכסות נקייה : ולחוטא נתן ענין. מנהג דאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר (אסתר ח) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן : גם זה. אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל : (א) לכל זמן. אל ישמח האוסף בהון מהבל כי אם עכשיו הוא בידיו עוד ירשוהו צדיקים. אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה : לכל חפץ. לכל דבר כל הדברים קרוים חפצים בלשון משנה : (ב) עת ללדת. לתשעה חדשים : ועת למות. קצב שנות של כל דור ודור : עת לטעת. גוי וממלכה : ועת לעקור. עת יבא להעקר : (ג) עת להרוג. אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר (ישעיה טז) ואחריתך בחרב יהרג : ועת לרפא. שברם כענין שנאמר במצרים (שם יט) ושבו עד ה׳ ונעתר להם ורפאם : עת לפרוץ. חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר (נחמיה א) וחומות ירושלים מפורצות : ועת לבנות. שנאמר (עמוס ט) ובניתיה כימי עולם : (ד) עת לבכות. בתשעה באב : ועת לשחוק. לעתיד לבא שנאמר (תהלים קכו) אז ימלא שחוק פינו : עת ספוד. בימי אבל : ועת רקוד. בחתנים וכלות : (ה) עת להשליך אבנים. בחורי ישראל מושלכים (איכה ד) תשתפכנה אבני קדש : ועת כנוס. אותם מן הגולה (זכריה ט) והושיעם ה׳ אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו : עת לחבוק. (ירמיה יג) כי כאשר ידבק האזור וגומר : ועת לרחוק מחבק. (ישעיה ו) וריחק ה׳ את האדם : (ו) עת לבקש. כענין שנאמר (יחזקאל לד) ואת האובדות אבקש לענין נדחי ישראל : ועת לאבד. ועת שאבדם בגולה

אבן עזרא

שיאכל וישתה וכמוהו כי אינם יודעים לעשות רע וענין כי מיד האלהים היא שהמקבץ הממון הוא כמו שומר ואין לו רשות לגעת בו עד שיתן לו האלהים רשות : (כה) כי. זה תימה למה לא יחשוב העמל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיתאוה כי מי יאכל ממונו לבד ממנו והענין היש מי שהוא ראוי לאכול אותו כמוני וידוע כי האומר לבד מזה עניינו הבל ודבר זה לבדו יצא מן הכלל וכן ענין חוץ ואין כלשון הזה במקרא כי אם בדברי הקדמונים מעתיקי המצות ז״ל. ויחוש הוא כמו ימהר לכל תאותו כמו מהרה חושה : (כו) כי לאדם. יש אדם שהוא טוב לפני האלהים ולא נתן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אחר שייגע בו כענין יכין וצדיק ילבש או יהיה פירוש שמחה שמחתו בחלקו אם רב אם מעט ולחוטא נתן עסק להתעסק לאסוף ממון ויתנו בסוף לאדם שהוא טוב לפני האלהים והנה נמצא המתעסק בקבוץ ממון כמתעסק בהבל ורעות רוח : (א) לכל זמן. אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם סמוכות לבן אדם כי חייב אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסופם ישחיתו פירושם האחד עת ללדת ועת למות והאחרון את הכל עשה יפה בעתו. ויש אומרים כי אלה השמנה ועשרים עתים כנגד כ״ח צורות גלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי בהשחתת המתכונת המולידה ימות הילוד ותתחדש מתכונת תעשירנו והפך העושר כי עתים קבועים הם ובבא העת יתנועע אדם לאשר הוא מוכן לו ותהיינה תנועותיו כתנועת הגלגל כענין אך בצלם יתהלך איש ואם כן אך הבל יהמיון ופירושו יקבצו ממון וכמוהו מהמון רשעים רבים וכן מי אוהב בהמון לא תבואה והראיה השלמת הפסוק יצבור ולא ידע מי אוספם : (ב) עת ללדת. הזכיר ראשית האדם וסופו גם אמר כי אין העתים קבועות על בן אדם לבדו כי הנה הנטועים כן הם : (ג) עת להרוג. עניינו כמו למחוץ ולרפוא יורה עליו גם העתים הם קבועות על המקומות שאין בהם נמחים כמו עת לפרוץ : (ד) עת לבכות. עם דאגה עד שיבכה הדואג. ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים : (ה) עת להשליך. אפילו שמקרה המקרה יש לו עת כמו עת להשליך אבנים שיזיקו לו במגוריו ועת כנוס אותם המושלכים לצרכו : עת לחבוק. אפילו התאוה הנטועה ברוח בן אדם יש לה עת והוא לחבק השוכבת בחיק ולרחוק ממנה : לחבוק. מהבנין הקל : ומחבק. מן הבנין הדגוש הכבד והענין אחד : (ו) עת לבקש. ועת לאבד מבוקש ועת לשמור ועת להשליך

מצודת ציון

בני האדם לא יעשו כן : (כה) כי מי יאכל. מוסב למעלה לומר כי מיד האלהים היא לחשוב כן ולומר כי מי ראוי לאכול משלי ומי הוא חוץ ממני ראוי לחשוב בשלי שלא ילך לאבוד ולמהר להנות ממנו : (כו) שטוב לפניו. לפני האלהים הנזכר בענין ור״ל לגני שמעשיו רצויים לפני האלהים : נתן חכמה ודעת. לעשות בחייו צדקה וחסד :

מצודת ציון

ובסברון : (כה) יחוש. הוא מלשון חשש הידוע בדרז״ל : (כו) ורעות רוח. שבר רצון :

ג (א) חפץ. עניינו כמו רצון : (ב) לטעת. מלשון נטיעה : (ד) רקוד. ענין דלוג וקפיצה של שמחה : (ה) כנוס. ענין אסיפה וקבוץ : לחבוק. הוא סבובת הזרוע בגוף

ושמחה. לאכול ולשתות כאות נפשו : ולחוטא. אבל לחוטא נתן בלבו ענין וחפץ לאסוף הון רב למען יהיה משומר לאדם צדיק שהוא יקח הכל : גם זה הבל. ר״ל אף שבא ההון שקבץ ליד אדם צדיק עכ״ז גם זה הבל כי יותר היה לו תועלת אם היה עושה בו צדקה וחסד בעצמו מרצונו : ורעות רוח. על כי נלקח ממנו בע״כ שלא בטובתו נגד רצונו :

ג (א) לכל זמן. ר״ל אין שום דבר בא במקרה והזדמן בזמן זולת זמן כ״א בזמנו בא בעבור סיבה הקודמת : ועת לכל חפץ. לכל הדברים שהאדם חפץ בו גם לזה יש עת כי לא בכל עת יחפוץ בדבר אחד כי פעם יחפוץ בדבר מה ופעם בחלופו וכאשר יפרש במקראות שלאחריו : תחת השמים. ר״ל לכל הדברים הנעשים בזה העולם : (ב) עת ללדת. עכשיו מפרש הדברים אשר בעת אחת חפץ בזה ובעת אחרת יחפוץ בחלופו ואמר בעת אחת חפץ האדם וחשקו ללדת ובעת אחת רוצה בחלופו שימות הולד וכן כולם עד סוף הענין : לעקור נטוע. לעקור מן הארץ את האילן הנטוע : (ג) להרוג. ר״ל אף להמית מי בידים : לרפוא. שהוא עצמו ירפאהו מן החלי למען לא ימות : לפרוץ. לעשות פרצות בחומה : לבנות. לסתום את הפרצות : (ד) עת ספוד. כשמת לו מת חפצו להספידו כי בזה תנוח

האמר

בְּיַמָּא בְּעִידָּן נַחְשׁוֹלָא רַבָּא׃ ז עת עִידָּן בְּחִיר לְמִבְזַע לְבוּשָׁא
עַל שְׁכִיבָא וְעִידָּן בְּחִיר לְאַחָאָה בְּזִיעָה עִידָּן בְּחִיר לְמִשְׁתַּק
מִלְּנַצָּאָה וְעִידָּן בְּחִיר לְמַלָּלָא פִּתְגָּמֵי מַצּוּתָא׃ ח עת עִידָּן בְּחִיר
לְרַחָמָא חַד לְחַבְרֵיהּ וְעִידָּן בְּחִיר לְמִסְנֵי לִגְבַר חַיָּבָא עִידָּן בְּחִיר
לְאַגָּחָא קְרָבָא וְעִידָּן בְּחִיר לְמֶעְבַּד שְׁלָמָא׃ ט מה מַה מוֹתַר אִית
לִגְבַר פְּלַח דִּי הוּא טָרַח לְמֶעְבַּד אוֹצְרִין וּלְמִכְנַשׁ מָמוֹן אִילוּלֵי
מִסְתַּיַּיע בְּמַזָּלָא דִּלְעֵילָא׃ י ראיתי חֲזֵית יַת גַּוָּן אִיסוּרִין וּפוּרְעֲנוּתָא
דִּי יְהַב יְיָ לִבְנֵי אֱנָשָׁא דִּי אִינוּן רַשִּׁיעִין לְסַגָּפוּתְהוֹן בֵּיהּ׃ יא את
אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה יַת כּוֹלָא עֲבַד יְיָ שַׁפִּיר בְּעִידָּנֵיהּ
דַּחֲזְיָא דַּהֲוָת מַצּוּתָא דַּהֲוָת בְּיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט לְמֶהֱוֵי בְּיוֹמֵי
שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וְאִתְעַכְּבַת וַהֲוָאַת בְּיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּאִילוּ
הֲוָת בְּיוֹמֵי שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי לָא הֲוַת מִתְבְּנֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא עֲלֵי
עֵיסַק עִיגְלִין דִּדְהַב דִּי עֲבַד יָרָבְעָם חַיָּבָא וְשַׁוִּינוּן חַד בְּבֵית אֵל
וְחַד בְּדָן וּמַנֵּי פַּרְזְדוֹנִין עַל שְׁבִילָא וּפָסְקוּ עוֹלֵי רִגְלָאִין וּבְגִין כֵּן
אִתְעַכְּבַת עַד זְמַן דִּי יִתְבְּנֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא בְּגִין דְּלָא יְעַכְּבוּן
יִשְׂרָאֵל לְמִבְנֵי יָתֵיהּ אַף יַת שְׁמָא רַבָּא דַּהֲוַת כְּתִיב וּמְפָרַשׁ עַל
אֶבֶן שְׁתִיָּא כַּסֵּי מִנְּהוֹן דְּאִשְׁתְּמוֹדַע קֳדָמוֹהִי יִצְרָא בִּישָׁא דִּי
בְּלִבְּהוֹן דְּאִילוּ הֲוָה מְסִיר בְּיַד אֱנָשֵׁי הֲוָה מְשַׁמֵּשׁ בֵּיהּ וּמַשְׁכַּח
בְּגַוֵּהּ מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא עַד עָלְמֵי עָלְמַיָּא וְאוּף יוֹם
מוֹתָא כַּסֵּי מִנְּהוֹן בְּדִיל דְּלָא יְהוֹדַע לִגְבַר מִן רֵישָׁא מַה דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי בְּסוֹפָא׃ יב ידעתי אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה יָדְעִית
אֲרוּם לֵית טָב בְּהוֹן בִּבְנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם אֱלָהֵן לְמֶחְדֵי בְּחֶדְוַת אוֹרַיְתָא וּלְמֶעְבַּד טָב בְּיוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ יג וגם וְאוּף כָּל אֱנָשׁ דְּיֵיכוּל
וְיִשְׁתֵּי וְיֶחֱזֵי טָב בְּיוֹמוֹי וְיַחְסִין לִבְנוֹי בְּעִידָּן מוֹתֵיהּ כָּל טָרְחוּתֵיהּ מַתְּנַן דְּאִתְיְהִיבַת לֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ הוּא׃

ג' ומ"ל. ל' ומ"ל וְעֵ֥ת לְהַשְׁלִֽיךְ׃ ז עֵ֤ת לִקְר֙וֹעַ֙ וְעֵ֣ת לִתְפּ֔וֹר עֵ֥ת
ג' ומ"ל לַחֲשׁ֖וֹת וְעֵ֥ת לְדַבֵּֽר׃ ח עֵ֤ת לֶֽאֱהֹב֙ וְעֵ֣ת לִשְׂנֹ֔א עֵ֥ת
ב' מ"ל כלי' נמערכה' הדין מִלְחָמָ֖ה וְעֵ֥ת שָׁלֽוֹם׃ ט מַה־יִּתְרוֹן֙ הָֽעוֹשֶׂ֔ה בַּאֲשֶׁ֖ר
חסר. ט"ו ב' כסיפ' ה֥וּא עָמֵֽל׃ י רָאִ֧יתִי אֶת־הָֽעִנְיָ֛ן אֲשֶׁ֨ר נָתַ֧ן אֱלֹהִ֛ים
ה' לִבְנֵ֥י הָאָדָ֖ם לַעֲנ֥וֹת בּֽוֹ׃ יא אֶת־הַכֹּ֥ל עָשָׂ֖ה יָפֶ֣ה
ב' חסר. ס' בְעִתּ֑וֹ גַּ֤ם אֶת־הָעֹלָם֙ נָתַ֣ן בְּלִבָּ֔ם מִבְּלִ֞י אֲשֶׁ֣ר לֹא־
יִמְצָ֣א הָאָדָ֗ם אֶת־הַמַּעֲשֶׂ֛ה אֲשֶׁר־עָשָׂ֥ה הָאֱלֹהִ֖ים
ו"ד מֵרֹ֥אשׁ וְעַד־סֽוֹף׃ יב יָדַ֕עְתִּי כִּ֛י אֵ֥ין ט֖וֹב בָּ֑ם כִּ֚י
ס"ו ר"פ בכתוב' אִם־לִשְׂמ֔וֹחַ וְלַעֲשׂ֥וֹת ט֖וֹב בְּחַיָּֽיו׃ יג וְגַ֤ם כָּל־
ב' הָֽאָדָם֙ שֶׁיֹּאכַ֣ל וְשָׁתָ֔ה וְרָאָ֥ה ט֖וֹב בְּכָל־עֲמָל֑וֹ

לשמור ח' מ"ל וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן י"ו ומלכים א' סימן י"א : העושה ב' מ"ל בליש' וסי' עושה בעברת, מה יתרון העושה באשר הוא עמל . יפה ה' וסי' ביחזקאל ריש סימן לא : העלם ב' חסר וסי' גם את העלם . ברוך ה' אלהים אלהי ישראל דד"ה בתרא דספו'. בלבם ט' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן י"ד : וגם כ' ר"פ בכתובים וסי' נמסר במגלת רות סימ' ב' ;

תולדות אהרן עת לחשות . זבחים קטו : מה יתרון העושה . עקרים מ"ג פלא ; אם בכל פעם יפה . ברכות מג זוהר אחרי מות עק דס בשר יא וסס ; אשר לא ימצא האדם . עקרים מ"ג פלה : אין טוב בם . עקידה שער פב ; מתת אלהים היא . עקרים מג פלא ;

אבן עזרא

השמור : (ז) עת לקרוע . לחשות מן החשו שהוא פועל עבר במשקל העלו עפר על ראשם ואילו היה לשון ציווי לעתיד היה הה"א פתוח . והענין כאשר אמר להם גם אני ידעתי החשו ממנו והנה הזכיר שלמה אפילו הדבור יש לו עת : (ח) עת לאהוב . גם האהבה גם השנאה תלויה בעת וזמן : (ט) מה יתרון . אחר שכל הדברים תלוים בעת וזמן . מה יתרון לאיש בכל עמלו שיתכן שתבא עת תשחת עמלו ותסור הונו וישאר ריקם : (י) ראיתי . כאשר ראיתי כל עניני אדם שיתעסקו בו : (יא) את הכל . הכרתי שהכל עשה האלהים יפה בעתו המות בעת הזוקן וכל דבר בעתו על פי מתכונת החכמה העליונה ומלת עולם בכל המקרא לא תמצאנה כי אם על זמן ונצח וכן אלהי עולם ה' כמו אלהי נצח או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם . וענין גם את העולם נתן בלבם שבני אדם מתעסקים כאלו יחיו לעולם ובעבור התעסקם לא יבינו מעשה האלהים מראש ועד סוף ויש מפרשים כי זה העולם כמו שהוא בלשון קדמונינו ז"ל והענין תאות העולם : (יב) ידעתי . אלו הפסוקים עד ועוד ראיתי דבקים וכבר הזכיר שאין טוב לאדם רק שיאכל וישתה ואיננו מדבר על כל האדם כי על האדם הנזכר שיתעסק ביום ובלילה לקבץ ממון ואמר אין לו ממנו אלא מה שיאכל שיתכן שיהיה אוצר אותו למי שייטב בעיני האלהים לקחתו וגם הזכיר פעם שנית זה הענין בעבור העתים והענין הנה דבר העתים לכל דבר לעלות אל עושר או לרדת ממנו ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן אין לעמל טוב כי אם לשמוח בחלקו או בהונו לעשות טוב בחייו שיחיה חיים טובים או יהיה פירושו שיעשה טוב בחייו שיקבל עליו שכר טוב במותו : (יג) וגם . וגם זה שאמר שישמח לא יוכל לשמוח אם אין העת נכונה לו כפי מתת אלהים

רשי

שנאמר (ויקרא כו) ואבדתם בגוים : עת לשמור . (במדבר ו) יברכך ה' וישמרך כשאתם עושים רצונו : ועת להשליך . (דברים כט) וישליכם אל ארץ אחרת : (ז) עת לקרוע . מלכות בית דוד (מלכים א יא) ואקרע את הממלכה וגומר : ועת לתפור . (יחזקאל לז) והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות : ועת לחשות . פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר (ויקרא י) וידום אהרן וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר (שם י) וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת : ועת לדבר . (שמות טו) אז ישיר משה . (שופטים ה) ותשר דבורה . (הושע יד) קחו עמכם דברים : (ח) עת לאהוב . ואהבך : ועת לשנא . שנאמר (שם ט) כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים : (ט) מה יתרון העושה . מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד : (י) הענין . המנהג : לענות . להתנהג : (יא) יפה בעתו . בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר מעשה הטוב ובעת הרעה ראויה היא לתשלום מעשה הרע : גם את העולם נתן בלבם וגומר . גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב"ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר היום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שיש עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות : (יב) ידעתי . עתה הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי : (יג) וראה טוב . תורה ומצות :

מצודת ציון

בגוף בעבור אהבה : (ז) לחשות . ענין שתיקה כמו ויחשו גליהם (תהלים קז) : (י) ענין . ענין מסירה : לענות . מל' עינוי ויסורים : (יא) מבלי . ענינו כמו מבלעד : (יג) מתת . מל'

מצודת דוד

הצער : ועת רקוד . בעת שמחת נשואין וכדומה אז יחפוץ האדם לרקוד ולדלג לעורר השמחה : (ה) להשליך אבנים . יזרקם מן הבית למען לא יכשל בהם : כנוס אבנים . לבנות בהם דבר הצורך : לחבק . לרדוף אחר אהבת מי ולחבקו : לרחוק מחבק . עוד ירחיק א"ע ממנו למען לא יבא לידי חבוק : (ו) לבקש . לחפש את דבר האבוד : לאבד . הדבר ההוא יאבד אף בידים : לשמור . שלא יקחנו מי : להשליך . במקום המופקר למען יקחנו כל הרוצה : (ז) לקרוע . בגד או יריעה : לתפור . את הדבר שקרע : לחשות . לבל ישיב לדבר למחרפו : ועת לדבר . להשיב חורפו דבר כאשר עם לבבו : (ח) לאהוב . דבר מהדברים : לשנוא . הדבר הזה בעצמו : עת מלחמה . בעת אחת חפץ האדם וחשקו לערוך מלחמה עם שונאו ובעת אחרת ירצה בחילופו להיות עמו בשלום : (ט) מה יתרון . מוסב למעלה לומר הואיל ודרך האדם אשר בעת אחת יחפוץ בדבר מה ובעת אחרת ירצה בחלופו א"כ מה יתרון בא לאדם העושה בדבר אשר הוא עמל בו למען השיג חפצו הלא עת לכל חפץ ופן למחר יחפוץ בחלופו והיה א"כ עמלו לריק : (י) ראיתי את הענין . ראיתי את הדבר אשר מסר אלהים לבני האדם להתעסק בו ולעשות אותו בכל עת שירצה : לענות בו . ר"ל כאלו מסרן בידם לענות אותם בו כי הם ישתמשו בו לעשותו בעת זולת עת ובזה המה מעונים ומיוסרים על ידו כי אם עשאום בזמנם יפה היה להם : (יא) את הכל . כל מה שברא ועשה הקדוש ברוך הוא בעולמו הכל יפה אבל להשתמש בהם בעתם המיוחד להם לא בעת זולת עת : גם את העולם . גם כל דרכי העולם ותועלותיו נתן בלב בני האדם להבינם עד תכליתו אם יעמיקו בהשכל רב : מבלי . ר"ל מלבד זאת אשר לא ימצא האדם די חכמה לדעת ולהבין את המעשה כו' : מראש ועד סוף . אף אם אמנה יכול הוא להשיג מה מהם מ"מ לא ישכיל הכל עד התכלית : (יב) ידעתי . אמנ הנה השכלתי לדעת דרכי העולם ותועלותיו והן ידעתי שאין טוב ומאושר בבני אדם כ"א מי שדרכו לשמוח ולעשות טוב חסד וצדקה בעוד שהוא חי : (יג) וגם כל האדם

מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ יד יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ ד'. כ' סורס
אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃ טו מַה־ ו'. ה'
שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר הָיָה וְהָאֱלֹהִים ו'
יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף׃ טז וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ ב'. ח' ר"פ
מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה ג'.
הָרָשַׁע׃ יז אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־ ב'
הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל ל'
כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃ יח אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־
דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם לְבָרָם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם־ ל'. ג'. ג'

והאלהים ז' וסימ' והאלהים נסה את אברהם. ויהי קול השופר. ואשר לא צדה. והאלהים אמר לי לא תבנה. ויריעו איש יהודה. ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים. מה שהיה כבר הוא: ומקום ג' וסי' ומקום רגלי אכבד. ומקום משכן כבודך. ומקום הצדק שמה הרשע:

תולדות אהרן וממנו אין לגרוע. עקרים פ"ס ; והאלהים עשה. ברכות נ"ה נט שבת ל"א : מקום המשפט. עקידה שער ל"ס ; אמרתי אני בלבי וגו'. עקידה שער מ"ד וזוהר שלח כל ד' פסוקים ;

יד ידעתי יְדַעִית בְּרוּחַ נְבוּאָה אֲרוּם כָּל דִי יַעֲבִיד יְיָ בְּעָלְמָא בֵּין טָב לְבִישׁ כָּל מִדְאִתְגְזַר מִפּוּמֵיהּ הוּא יְהֵא לְעָלַם עֲלוֹהִי לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְאוֹסָפָא וּמִנֵיהּ לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְבַצָרָא וּבְעִידָן דִי יֵיתֵי פוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא יְיָ הוּא דַעֲבַד בְּגִין דִי יִדְחֲלוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא מִן קֳדָמוֹהִי : טו מה מַה דַהֲוַת מִן קַדְמַת דְנָא הָא כְּבָר הוּא דְאָתֵי וּמַה דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָא הָא כְּבָר הֲוָה וּלְיוֹם דִינָא רַבָּא דַעֲתִיד יְיָ לְמִתְבַּע חֲשׁוֹכָא וּמִסְכֵּינָא מִן יְדוֹהִי דְרַשִׁיעָא דְרָדִיף לֵיהּ : טז ועוד וְעוֹד חֲזֵית תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֲתַר בֵּית דִינָא דְדַיָנֵי שִׁקְרָא תַּמָן יְחוֹבוּן לְזַכָּאָה לְמֵיפַק חַיָבָא בְּדִינֵיהּ וַאֲתַר דְמִשְׁתַּכַּח תַּמָן גְבַר זַכַּאי תַּמָן מִשְׁתַּכַּח גַבְרָא חַיָבָא לְמִשְׁלַט בֵּיהּ בְּגִין חוֹבֵי דָרָא בִּישָׁא : יז אמרתי אֲמָרִית אֲנָא בְּלִבִּי יַת זַכָּאָה וְיַת חַיָבָא יְדִין יְיָ בְּיוֹם דִינָא רַבָּא אֲרוּם עִידָן מִתְעֲבֵד (בתי"ק מִתְעַתַּד) לְכָל עִסְקָא וְעַל כָּל עוֹבָדָא דְעָבְדוּ בְּעָלְמָא הָדֵין אִתְדוּנוּן תַּמָן : יח אמרתי אֲמָרִית אֲנָא בְּלִבִּי עַל עֵיסַק בְּנֵי אֱנָשָׁא דְיֵיתֵי עֲלֵיהוֹן מַכְתָּשִׁין וּמַרְעִין בִּישִׁין בְּגִין נִסּוֹאֵיהוֹן וּבְגִין לְמִבְחֲנֵיהוֹן עֲבַד יְיָ לְמֶחֱזֵי אִין תַּיְבִין בְּתְיוּבְתָּא

רשי

(יד) ידעתי כי כל אשר עשה. הקב"ה במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרוע וכשנשתנה האלהים לזה ועשה שישתנה כדי שייראו מלפניו אוקיינוס פרץ גבולו בדור אנוש והציף שלישו של עולם והאלהים עשה שיראו מלפניו שבעת ימים נשתנה הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שיראו מלפניו חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיהו ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרבה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שיראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במצותיו ולירא מלפניו : (טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי וראינוהו או שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף (מלאכי א) ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי מצרים רודפים את ישראל מצרים טבעו בים וישראל הלכו ביד רמה : ואשר. עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונה כן באחרונה אין הקב"ה משנה מדותיו בעולם : והאלהים יבקש את נרדף. ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם : (טז) מקום המשפט וגומר. ראיתי ברוח הקדש מקום לשכת הגזית בירושלם שהיתה (ישעיה א) מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר (מיכה ג) ראשיה בשוחד ישפוטו וראיתי פורענותם : מקום הצדק. שער התוך שהיה מקום חתוך הלכות שמה הרשע שמה ישבו שר שבים רב סרים נרגל שראצר רב מג ונבוכדנצר וחיילותיו ודנין את ישראל ביסורים קשים ומשפטי מיתה : שמה הרשע. טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (והיה ראוי לינקד בסגו"ל הרי"ש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמ"ץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק : (יז) אמרתי אני בלבי וגומר. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא : ועל כל המעשה. מעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקידה. שם בבואו העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו אבי חוטרי מילי ואבי דרא חושבנא : (יח) אמרתי אני בלבי. בראותי זאת : על דברת בני האדם. שאחזו להם מדת גאות לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם : לברם. (ס"א לבררם) הקב"ה להודיעם שאין שררתם כלום. ולהראותם שהם
ואף

אבן עזרא

בתחלת בריאתו : ידעתי. פירוש והאלהים עשה שלא יוכל להוסיף על מעשה או לגרוע כדי שיראו בני אדם מלפניו : (יד) מה שהיה. מעשה האלהים על דרך אחת. ומה שהיה כבר הוא ענינו הן הוא ויש כמוהו ואשר להיות כבר היה כמוהו. ונרדף הוא העומד שכינה אותו במלת הוא והוא בין עבר ועתיד והענין שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף זמן רודף אחר זמן ולא יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחד ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר וזה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והוא המוצק ונקראת מוצק בעבור צוקי המקום והקו הראשון הוא הרחב וכן רחב לא מוצק תחתיה וישוב החלק שהיה במזרח במערב והפך ואין למקום תנועת הגלגל ראשית שיחל ממנו כי כל ראשית אחרית וכל אחרית ראשית והנרדף הוא המוצק והנה באר לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אחת : (טז) ועוד. המקום שהיה ראוי להיות שם המשפט שמה הרשע וכפל הענין כמו אשורנו ולא קרוב קום בלק ושמע ורוב הנבואות כן : (יז) אמרתי. אחר שתמהתי איך יעשה שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וענין שם רמז לעולם הבא כמו וערום אשוב שמה רמז למקום הקבר ואם ישוב שמה אל האדמה אשר לוקח משם ישוב גם זה הענין אחר שימות : (יח) אמרתי אני. אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבחרם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו בהמות הם לנפשם במחשבותם ומלת על דברת כמו בעבור על דברתי מלכי צדק בעבור שאתה מלך צדק ולמ"ד לברם כמו אמרי לי אחי הוא וברם על משקל ראם והוא מן ברו לכם איש וי"א כי לברם שם הפועל והיה הרי"ש ראוי להדגש ועיקרו לבררם כמו לברר וללבן וזה רחוק כי בבנין פועל הדגוש לא ימצא העי"ן מבולע ואמר שהם בהמה ועניינו כבהמה וכמוהו ועיר פרא אדם יולד אש אוכלה הוא כי שמש ומגן ואם יאמר מדקדק איך נכנס הלמד על פועל עבר ואין כמוהו התשובה כי הבי"ת והלמ"ד אחים ולירוק זה כלירוק זה ודרך אחד לכל ומלא בהכין לו דוד וגם הוא לבדו :

מצודת דוד

האדם. אף מי שלא השכיל זאת מדעתו כ"א טבעו הטה את לבבו שיסתכל וישתה ולראות טוב ר"ל לבחור לעשות צדקה וחסד עם ההון שקבץ בעמל ויגיעה : מתת. ר"ל זהו מתנה מן המקום ב"ה אשר הוחק כן בטבעו : (יד) הוא יהיה לעולם. כזה השיעור שהגביל הוא : עליו. על זה השיעור אין ביד מי להוסיף ואין ביד מי לגרוע ולהפחית ממנו : והאלהים עשה. אמנם מה שעשה האלהים בזה השעור לא עשהו כן לכוונת תועלתו כ"א למען ייראו הבריות מלפניו ולא ימרו פיו ורק בזה השיעור הוא מבוא אל היראה ולא בשיעור זולתו עם כי אנחנו לא נדעהו זהו מקוצר הדעת : (טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מאז כבר הוא עשוי ואין להשיב ר"ל אם מי רדף אחר חבירו ועשה עמו רעה מה שעשה עשוי : ואשר להיות. וכן אשר עתיד להיות עוד באחרונה שירדוף מי אחר חבירו לעשות עמו רעה כבר היה הגזרה גזורה טרם עשותו ויהיה הכח בידו להשלים חפצו : והאלהים. אבל עכ"ז האלהים יבקש את הנרדף ויפרע מן הרודף : (טז) תחת השמש. בזה העולם מקום שהשמש זורח : מקום המשפט. מקום המוכן לשבת שם לשפוט בין איש לרעהו : שמה הרשע. נהפך להיות שמה מקום הרשע כי ישבו שמה אנשי בליעל יחשבו לעשות תחבולות רשע : ומקום הצדק. מקום ישיבת אנשי הצדק שמה ישב גם הרשע ויסיתם אחרי דעת המשובש : (יז) את הצדיק. היושב שמה הנפתה אחרי דעת הרשע : ואת הרשע. המסית והמדיח : ישפוט האלהים. לשלם להם גמול רע זה כזה : כי עת. כי יבא עת התשלומין על כל רצון ועל כל המעשה הנעשה שם ר"ל המקום ישלם גמול בין עשו מעשה רשע בפועל בין אם עדיין לא עשו כ"א רצו לעשות ולא עלתה בידם · (יח) על דברת. על ענין בני אדם איך יתנהגו ומה יעשו : לברם האלהים. ר"ל שהם יבררו ויבחנו רוממות גדולות האלהים ולראות בבחינת השכל שהם כמו בהמות המה

מצודת ציון

מל' מתנה : (יז) חפץ. רצון : (יח) על דברת. על ענין כמו על דבר הכסף (בראשית מ"ג) ולפי שהוא דבוק אל בני האדם נאמר דברת כמו עזי וזמרת יה (שמות טו) : לברם.
מל'

יִשְׁתַּבֵּיק לְהוֹן יִתְמַסּוּן וְרַשִׁיעַיָּא דִּי אִינוּן כִּבְעִירָא לָא תַּיְיבִין בְּגִין
כֵּן אִינוּן מִתְנַכְּחִין כְּהוֹן לְאַבְאָשָׁא לְהוֹן׃ יט כי אֲרוּם אַרְעוֹן
אֱנָשָׁא חַיָּבָא וְאַרְעוֹן בְּעִירָא מְסָאֲבָא אַרְעוֹן חַד לְכוּלְּהוֹן וְהֵיכְמָא
דִּתְמוּת בְּעִירָא מְסָאֲבָא כֵּן יְמוּת דֵּין דְּלָא תָּאִיב בִּתְיוּבְתָּא קֳדָם
מוֹתֵיהּ וְנִשְׁמַת רוּחַ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא אִתְדָּן לְכָל גַּוָן וּשְׁאָרוּת
גַּבְרָא חַיָּבָא מִן בְּעִירָא מְסָאֲבָא מִדַּעַם בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אֱלָהֵן בֵּית
קְבוּרְתָּא אֲרוּם כּוּלָּא הֲבָלוּ׃ כ הכל כּוּלָּא אָזְלִין לַאֲתַר חַד כָּל
דַּיָּירֵי אַרְעָא אִתְבְּרִיאוּ מִן עַפְרָא וְכַד יְמוּתוּן כּוּלְּהוֹן עֲתִידִין
לְמִתּוּב לְעַפְרָא׃ כא מי מָן הוּא חַכִּימָא דְּיָדַע אִם רוּחַ נִשְׁמְתָא
בְּנֵי אֱנָשָׁא הַסַּלְקָא הִיא לְעֵילָא לִרְקִיעָא וְרוּחַ נִשְׁמְתָא דִבְעִירָא
הֲנַחְתָּא הִיא לְרַע לְאַרְעָא׃ כב וראיתי וַחֲזֵית אֲרוּם לֵית טָב
בְּעָלְמָא הָדֵין מִדְּיֶחְדֵי אֱנָשׁ בְּעוֹבָדוֹי טָבִין וְיֵיכוּל וְיִשְׁתֵּי וְיוֹטִיב
לִבֵּיהּ אֲרוּם הוּא חוּלְקֵיהּ טָב בְּעָלְמָא הָדֵין לְמִקְנֵי בֵיהּ עָלְמָא
דְּאָתֵי דְּלָא יֵימַר אֱנָשׁ בְּלִבֵּיהּ לְמָה דֵין אֲנָא מְבַזְבֵּז מָמוֹנָא
לְמֶעְבַּד צְדָקְתָא טָב לִי דְּאִשְׁבְּקִינֵיהּ לִבְרִי בַּתְרַי אוֹ אֶתְזַן מִינֵּיהּ
בְּעִידָּן סִיבְתִי אֲרוּם מָן הוּא דְּיָעֲלִינֵיהּ לְמֶחֱזֵי מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי
בַּתְרוֹי׃ א ושבתי וְתָבֵית אֲנָא וַחֲזֵית יַת כָּל אֲנִיסִין דְּאִתְעֲבִידוּ
לְצַדִּיקַיָּא וְאַרְדּוּ בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא מִן יַד דּוֹחֲקֵיהוֹן
וְלֵית דִּי מַלֵּיל לְהוֹן תַּנְחוּמִין וְלֵית לְמִפְרַקְהוֹן מִן יַד דְּאוֹנְסֵיהוֹן

בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם׃ יט כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם
כ' ג' וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן
י"א דגשי' . ל' מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה
ל' ג' פ' . אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל׃ כ הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד
ל' הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־הֶעָפָר׃ כא מִי
יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה וְרוּחַ
ל' חסר י"ב הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ׃ כב וְרָאִיתִי
כִּי אֵין טוֹב מֵאֲשֶׁר יִשְׂמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו כִּי־
ל' הוּא חֶלְקוֹ כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ לִרְאוֹת בְּמֶה שֶׁיִּהְיֶה
אַחֲרָיו׃ ד א וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה אֶת־כָּל־הָעֲשֻׁקִים
אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה ׀ דִּמְעַת הָעֲשֻׁקִים
ג' י"ג פסו' ואין ואין . וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיַּד עֹשְׁקֵיהֶם כֹּחַ וְאֵין לָהֶם

ולראות ג' וסמני' אמרתי אני בלבי על דברת . הנה אשר ראיתי אני . ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה . ואינון מן ג' ג' ול' ברישי' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ"ד כס"ד : וראיתי י"ב וסי' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם . וראיתי מה והגרתי לך . וראיתי לבית גבה . וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה . וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות . וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם . וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון . וראיתי את כל מעשי אלהים . כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסוק . וראיתי אני דניאל לבדי את המראה . והנה שנים אחרים :

תולדות אהרן ומותר האדם . עקרים מ"ג פ"כ : היה מן העפר . זוהר לו : רוח בני האדם . זוהר בראשית : כל העשוקים . זוהר משפטים סוף דברי הינוקא ופנחס :

אבן עזרא

(יט) כי מקרה . זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא חכמו והשכילו כי בראותם שמקרה אחד לאדם ולבהמה בחיים ובמות חשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמה ומותר שם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנה היא תמורת פ"ה הפועל שהוא יו"ד ויתרון שם מן הבנין הקל והנו"ן נוסף : (כ) הכל . זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הבל שמקומם אחד : (כא) מי יודע . ידוע כי ה"א הידיעה אם בא אחריו אחד מאח"ה הע"ר הוא קמוץ ברוב ושל התימה לעולם בפת"ח וה"א העולה היא למעלה קמץ גם יש דגוש ביו"ד שאחרי ה"א הידיעה כמו היושבת ואילו היה לתימה היה שוא ופתח תחת הה"א והיו"ד רפה והענין מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה והענין כי לא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוקה וצריכה לראיות ולא יוכלו להבין אפילו קצתה כי אם המשכילים שהתבררה מחשבתם במאזני החכמה ובארבעה יסודותיה שהשלשה מהם ספר וספר וספור ומורכב מן השנים ומתורת אלהיו יוכל להבין כי הנה אמר במיני הצמחים תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יצאו ואליו ישובו ולא יעמוד הנולד שהולידה הארץ כי אם ימים קצובים בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור וכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הולידו נפש כל ארץ ועוף ודג בדבר אלהים וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נפש אדם רק אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא כנפש הבהמה והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם כענין נותן נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר : (כב) וראיתי . כי אלה החושבים שהם כמו הבהמות אין טוב להם מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים יעזבום אחריהם : (כג) ושבתי . כאומר חזרתי בי ושבתי מזה הענין שחשבתי שהטוב לאדם שישמח בעבור שלא יוכל לשמוח בעבור שיש בעולם חמס ויוצא ממנו ממונו בכח ויהיה עשוק שיעשקנו מלך או שופט ליקח שוחד או גנב ופירוש ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקים והעשוקים אין לאלי

רשי

ואף השרים והמלכים : בהמה המה להם . כשאר בהמה וחיה המה לעצמם : (יט) כי מקרה בני האדם וגו' . הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן כי כשם שזה מת כך זה מת : ומותר האדם מן הבהמה אין . ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר : (כא) מי יודע . כמו (יואל ב) מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני אדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה : (כב) וראיתי . בכל אלה : כי אין טוב . לאדם : מאשר ישמח במעשיו . ביגיע כפיו וישמח ויאכל ולא להרחיב כשאול נפשו לחמוד להתעשר להתרבות לא לו : כי הוא חלקו . יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח : כי מי יביאנו . לראות לאחר שמת במה שיהיה לבניו אם יצליחו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא יצליחו : (א) ושבתי אני ואראה . ברוח הקדש : את כל העשוקים . הנעשים עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים : תחת השמש . תחת חליפיו של התורה : והנה דמעת העשוקים . בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי משחית ואכזרים וכן הוא אומר (תהלים פ"ד) עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי : ומיד עושקיהם

מצודת ציון

מל' ברור דבר ובחינה : (יט) ומותר . מל' יתרון : אין . ענינו כמו לא יש : כי . אם :
ד (א) **ושבתי** . מל' הסבה והחזרה : העשוקים . ענין ערוב ותגר כמו

מצודת דוד

המה לעצמם וכאומר אבל מול רוממות האלהים המה כאין : (יט) כי מקרה . כי יש מקרה מיוחד לבני האדם לבדם כמקרה העלבון וכדומה : ומקרה הבהמה . ויש מקרה מיוחד לבהמה לבדה בעבור חסרון הדעת : ומקרה אחד להם . ויש מקרה אחד לשניהם כי כאשר ימות זה כן ימות זה : ורוח . עודם חיים יש לכלם רוח החיוני זה כזה וכאומר ולזה המה ה"כ כבהמה כי עודם חיים יש רוח החיוני לזה כזה ומקרה המות יקרה לזה כזה ואם מה שיש מקרה לבהמה לבדה מה שאין לאדם הלא נגד זה יש מקרה לאדם לבדו מה שאין לבהמה : ומותר . ומעלת יתרון האדם מן הבהמה לא יש : כי הכל הבל . ר"ל זהו אם כל מעשה האדם היה הבל שלא עסק כ"א בהספקת הקניינים וכדומה אבל לא כן הוא אם עסק בתורה ובמעש"ט : (כ) הכל . בין אדם בין בהמה כולם הולכים אל מקום אחד הוא האומר בסוף המקרא אל העפר : הכל היה כו' . ר"ל כמו שיצירת אדם הראשון וכל החי היה מן העפר כן כלם במותם ישובו אל העפר : (כא) מי יודע . ר"ל מעט המה אשר ישכילו לדעת את ההפרש אשר רוח בני האדם חשובה אשר עולה היא אחרי המיתה למעלה אל המקור אשר נחצבה משם אבל רוח הבהמה שפלה אשר יורדת היא אחרי המיתה למטה אל הארץ אשר נתגב' משם ומוסב למעלה לומר הואיל ולא רבים יחכמו להבין את זאת לכן יראו שהם בהמה המה להם : (כב) וראיתי . ע"פ אלה הדברים ראיתי בבחינת השכל אשר אין טוב ומאושר בכל הענינים ממה אשר ישמח האדם עם ההון שקבץ במעשי ידיו לאכול ולשתות מהם : כי הוא חלקו . שמחתו בזה העולם עם ההון שקבץ זהו לבד חלקו ולא עוד כי כשימות ויניח ההון לבניו אחריו מי יביאנו אחר מותו לזה העולם לראות בשמחה ובטובה שיהיה לבניו אחריו עם ההון שקבץ הוא למען ישמחו בטובתם :
ד (א) **ושבתי** . חזרתי וראיתי את כל הערעורים אשר נעשים בעולם : והנה דמעת העשוקים . ר"ל דמעת הבכי של הנעשקים הנה זולגת ומטפטפת ואין להם מי לנחמם : ומיד עושקיהם כח . אף שהמה נעשקים מיד עושקיהם

בפס

מְנַחֵם׃ ב וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת־הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ ל׳ ומ׳ ולא המתים.
מִן־הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה׃ ג וְטוֹב ל׳. י״ז.
מִשְּׁנֵיהֶם אֵת אֲשֶׁר־עֲדֶן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־רָאָה ל׳
אֶת־הַמַּעֲשֶׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ב׳ דסמי׳ לעביוף
ד וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל וְאֵת כָּל־כִּשְׁרוֹן י״ב
הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא קִנְאַת־אִישׁ מֵרֵעֵהוּ גַּם־זֶה
הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ ה הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת־יָדָיו וְאֹכֵל ו׳ דסמי׳ וחסר . ל׳
אֶת־בְּשָׂרוֹ׃ ו טוֹב מְלֹא כַף נָחַת מִמְּלֹא חָפְנַיִם ל׳
עָמָל וּרְעוּת רוּחַ׃ ז וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה הֶבֶל ו׳ דסמי׳
תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ח יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי גַּם בֵּן וָאָח ג׳.
אֵין־לוֹ וְאֵין קֵץ לְכָל־עֲמָלוֹ גַּם־עֵינָיו לֹא־תִשְׂבַּע ל׳ וח׳ ולחסר עינו ק׳
עֹשֶׁר וּלְמִי ׀ אֲנִי עָמֵל וּמְחַסֵּר אֶת־נַפְשִׁי מִטּוֹבָה ג׳. ל׳

הרע ב׳ קמץ בסי׳ דסמי׳ לעשית וסי׳ אשר חוטא עושה רע. וטוב משניה׳ אשר עדן לא היה ולא ראה מעשה הרע: ואח ל׳ מלעיל. יש אחד ואין שני הוא חד מן ב׳ זוגי׳ חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ נמסר במסרת רבתא במערבת אות הזי"ן בערך זוג בס"ד:

תולדות אהרן ושבח אני. שבת ל׳ זוהר ויחי אחרי מות חקת: אשר עדן לא היה. עקרים מ"ד פכ"ט: יש אחד. עקידה שער יא:

בתקוף ידא ובחילא ולית די ינחים להון: ב ושבח ושבחית אנא ית שכיבא דהא כבר מיתו ולא חזי פורענותא דאתי בעלמא בתר מותיהון יתיר מן חייא די אנון קיימין בעלמא הדין בעקא עד כען: ג וטוב ושפיר מן תרויהון ית דעוד כען לא הוה ולא אתברי בעלמא די לא חזא ית עובדא בישא דאתעבדא בעלמא הדין תחות שמשא: ד וראיתי וחזית אנא ית כל טורחא וית כל אוטבות עובדא די עבדין בני אנשא ארום היא קנאתא דקני גבר לחבריה למעבד כותיה דמקני ליה למעבד טבא כותיה מימרא דשמיא יוטיב ליה ודמקני ליה לביש למעבד כבישתיה מימרא דשמיא יבאיש ליה ואף דין הבלו לחייבא ותבירות רוחא: ה הכסיל שטיא אזיל ומגפף ית ידוי בקייטא ולא צבי למטרח ובסתוא ייכול ית כל מה דאית ליה ואפילו כסו מעל משך בסריה: ו טוב טב לגבר מלי חפני מיכלא בחניית נפש ובלא גזילא וחטופין מן תרין חפנין מליין מיכלא בגזילא וחטופין ועתיד לשלמא בדינא בטורחא ובתבירות רוחא: ז ושבתי ותבית אנא וחזית הבלו דאתגזר למהוי בעלמא הדין תחות שמשא: ח יש אית גבר יחידי ולית תנין בר מניה אף ברא ואף אחא לית ליה למירת ית נכסוי ולית סוף לכל טורחיה ואף עייניה

רשי

כח. עושקיהם מכריחים ותוקפים אותם בכח: (ב) שכבר מתו. עד שלא שלט בהם יצר הרע הזה לדחותם מן הקדוש ברוך הוא כגון אבות הראשונים שלא נענה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אבי שלא נעניתי אני בכ"ד רננות עד שאמרתי (ד"ה ב ו) זכרה לחסדי דוד עבדך: (ג) עדן. עדיין: אשר לא ראה את המעשה. ראיתי במדרש קהלת אלו תתקע"ד דורות שקומטו להבראות ולא נבראו: (ד) וראיתי אני את כל עמל. הן העבירות שהן עמל בעיני הקב"ה: ואת כל כשרון המעשה. שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו שניהם הבל: כי היא קנאת איש. אשר הוא קנאת איש מרעהו: (ה) הכסיל. הרשע חובק את ידיו ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל: ואוכל את בשרו. ליום הדין שרואה לצדיקים בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי: (ו) טוב מלא כף נחת. להיות קונה נכסים מעט ומיגיעו שיהא בהן נחת רוח ליוצרו: ממלא חפנים. נכסים הרבה בעבירה שהוא עמל ועצבות רוח לפני המקום: (ז) תחת השמש. כמו תחת השמים: (ח) יש אחד ואין שני. יש לך אדם שעושה דבריו ביחידי: גם בן ואח אין לו. אם ת"ח הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח. ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזר ולהוליד בן. ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויצא לדרך יחידי: ואין קץ לכל עמלו. יגע בגירסא ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא: גם עינו לא תשבע עושר. לא יהא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה למד אדם מתלמידיו. ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון: ולמי אני עמל. מאחר שאני מעמיד תלמידים

אבן עזרא

ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל הבוכה על המת שיבואו לו מנחמים ויתנחם והזכיר ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו בכיתו וצעקתו פעם אחרי פעם: (ב) ושבח. ושבח שם התואר כמו ירא אני ונפתח החי"ת בעבור היותו מאותיות הגרון: עדן. חסר ה"א והוא עד הנה וזה הענין שאמר שהמתים יותר משובחים מן החיים הוא כנגד העשוקים שכל אדם יקבל כל מה שיבא עליו מן השמים ולא יוכל לסבול עושק שיעשה לו בן אדם שהוא כמוהו ויבחר מות מחיים: (ג) וטוב. מלת עדן מורכבת והיא חסרת ה"א לפני הע"ן ואחריו כמו עדנה והענין שהמתים שמתו כבר מלאו מנוח ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתים אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקים בגופם כמו האסורים והשבויים או עשוקי ממון שהם מצטערים ואם הם חיים והמתים אם שאיננו עתה כבר נעשקו גם הם ורבים תמהו איך יאמר וטוב למי שלא נברא וכן אמרו החכמים ז"ל אשרי מי שלא נברא ואיננו תימה בעבור קוצר הלשון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שיאמרו חכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין: (ד) וראיתי. רוב עמל האדם גם כשרון מעשיהם בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה וירצה להתפאר על חברו ושלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו ומלבושיו ובניו ומאכלו וחכמתו וטוב השם: (ה) הכסיל. גם יש באדם כסילים עצלים אין להם קנאה ולא יעסקו במלאכה שיחיו ממנה רק חובקים את ידיהם ואוכלים מה שיש להם ישארו בלא מחיה ואחר שהוא אוכל כל מה שיש לו ולא יעמול להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב: (ו) טוב. דברי הכסיל הוא האומר די לי מלא כפי לחם בנחת מן מלא חפנים בעמל ורעות רוח שיחשוב אדם לדבר עתיד מה יאכל מחר והוא לא ידע מה יולד יום: (ז) ושבתי. שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל וראיתי כסיל אחר הפך הראשון: (ח) יש אחד. יתכן היות שני חבר או משרת או אשה שהיא עזר כנגדו והוא יותר נכון: ואין קץ לכל עמלו. הענין שיש לו עושר אין קץ ונפשו לא שבעה ולא שקטה מעמל ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר את נפשי מכל תענוג והנה אין מי ירשני שתשמח נפשי שאעזוב בני או אחי בטוב: גם זה הבל. הוסיף גם להורות

מצודת דוד

בכח הזרוע לא במשפט עכ"ז אין להם מנחם: (ב) ושבח כו׳. ר"ל טוב ויפה למתים שאינם יודעים מאומה מזה ואינם מצטערים ע"ז: שכבר מתו. אמר זה לתוספות ביאור: מן החיים. יותר מן החיים אשר עודם חיים: (ג) וטוב משניהם. מן החיים ומן המתים טוב יותר למי שעדיין לא היה ולא נולד. ואמר כן דרך מליצה כי אין מקום לומר טוב למי שלא היה בעולם: אשר לא ראה. בעבור שלא ראה כלל את המעשה הרע הנעשה בזה העולם והוא העושק האמור למעלה: (ד) את כל עמל. הם העבירות שהמה עמל בעיני המקום ורע לפניו ולהסביר את האוזן אמר לשון הנופל בבן אדם שנחשב לו לעמל ויגיעה אם מי ימרה פיו: כשרון המעשה. מעשה כשר ויושר אשר היא קנאת איש מרעהו ר"ל שלא עשה לשמה כ"א מחמת קנאה בראותו תפארת רעהו בעבור כשרון מעשיו ומתקנא בו ואוחז במעשיו למען לא תגדל תפארתו עליו: גם זה הבל. גם כי עשה כשרון מעשה מ"מ הוא דבר שאין בו ממש: ורעות רוח. כי אינו עושה מרצונו כ"א בע"כ יעשה המעשה ונשבר א"כ הרצון: (ה) חובק את ידיו. יחבקם זה בזה ר"ל לא ינענע ידיו לעשות בהם מלאכה להחיות את נפשו: ואוכל את בשרו. בסוף אין לו מה לאכול ובע"כ יאכל בשר עצמו והוא ענין מליצה לומר שמשמן בשרו ירזה בעבור הרעבון וכאלו אכלו מחוסר המזון: (ו) טוב. ויותר טוב להרויח מעט במלא כף היד ויהיה במנוחה והשקט מלהרויח הרבה כמלא חפנים ויהיה בעמל רב ובשבר רצון ר"ל לעשות דבר שאין דעתי נוטה אליו ואין חפצו בזה: (ז) ושבתי. חזרתי וראיתי דבר הבל הנעשה בעולם: (ח) יש אחד. יש אדם שעושה מעשיו יחידי ואין שני עמו כי לא ישתתף עם מי לסייעו בעמל מעשיו: גם בן ואח אין לו. למען יירשו ההון שקבץ בעמל: ואין קץ לכל עמלו. בכל עת יעמול ולא ינוח: לא תשבע. אינה שבעה מהעושר שכבר קבץ כי אין די לו בזה ולכן לא ינוח כי יחפוץ להרבות עוד: ולמי אני עמל. ר"ל לא יחשוב לומר בשביל מי אני עמל ומחסר את נפשי מטובת ההשקט והמנוחה הלא אין לי בן ואח

מצודת ציון

כמו והיית אך עשוק וגזול (דברים כח): מנחם. מל׳ תנחומין: (ב) עדנה. עדיין: (ג) עדן. עדיין: (ד) כשרון. ענין יושר: כי היא. אשר היא: (ה) חובק. ענין סבוב היד בדבר אחר: (ו) כף. כף היד: נחת. מל׳ מנוחה: חפנים. כן יקראו כפות הידים הדבוקות זה בזה:

שכר

לרשת

פסו' גם / גם גם גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ ט טוֹבִים הַשְּׁנַיִם
כ' וכענין מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם׃
י כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד
ג'. כ' שֶׁיִּפּוֹל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ׃ יא גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם
ל' וחד ולאחד וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ יֵחָם׃ יב וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד
ל' הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה
ג'. ג' יִנָּתֵק׃ יג טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל
ל' ות"ג אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד׃ יד כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים

ואילו חד מן ה' מלין בתרי טעמי פי' דמשמש מונח לתיבתו וסי' ועתה אל תעצבו. אנה חטא העם הזה. ואסער' על כל הגוי'. ואילו האחד שיפול. וישם לדניאל בלטשאצר ׃ ינתק ג' וסי' כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש. ינתק מאהלו מבטחו. והחוט המשלש לא במהרה ינתק:

תולדות אהרן טובים השנים. מגלה ס עקידה שער יא יב זוהר ויחי (תענית פט יבמות ז): והחוט המשולש. כתובות סב בתרא נט מנחות מג קדושין מ (קדושין כא פאה פו): טוב ילד מסכן. זוהר ויחי: שמור רגליך. ברכות כג (ברכות ד יד מגלה פא) עקרים מג סלו:

לָא תֵיכוּל לְמִסְבַּע עֻתְרֵיהּ וְלָא יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לְמָא דְנַן אֲנָא טָרַח וּמְחַסֵּר יַת נַפְשִׁי מְטִיבוּתָא אֵיקוּם כְּעַן וְאַעְבֵיד מִנֵּיהּ צִדְקְתָא וְאֶחְדֵי בְּעָלְמָא הָדֵין עִם בְּנֵי אֱנָשָׁא וּלְעָלְמָא דְאָתֵי עִם צַדִּיקַיָּא אַף דֵּין הֲבָלוּ וְגוֹן בִּישׁ הוּא׃ ט טובים טָבִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא בְּדָרָא יַתִּיר מִן חֲדָא וְאִנּוּן דִּי רַבְרְבִין בְּמַזָּלָא מִשְׁתַּמְעִין מִלֵּיהוֹן דִּי אִית לְהוֹן אֲגַר טָב לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּטוֹרְחֵיהוֹן דִּי טְרָחוּ לְסוֹבָרָא יַת דָּרֵיהוֹן׃ י כי אֲרוּם אֱלָהֵן אִין יִפּוֹל חַד מִנְּהוֹן עַל עַרְסָא וְיִשְׁכּוּב מְרַע חֲדָא יְקִים יַת חַבְרֵיהּ בִּצְלוֹתֵיהּ דְאִלּוּ חַד דְּהוּא זַכַּאי בִּלְחוֹדוֹהִי בְּדָרֵיהּ בְּעִידַן דִּי יִפּוֹל עַל עַרְסֵיהּ וְיִשְׁכּוּב מְרַע לֵית לֵיהּ בְּדָרֵיהּ חַבַר תִּנְיָן לְצַלָּאָה עֲלוֹהִי אֱלָהֵן בִּזְכוּתֵיהּ יְקוּם מִמַּרְעֵיהּ׃ יא גם אַף אִין דַּמְכָן תְּרֵין גְּבַר וְאִתְּתֵיהּ וְשָׁחִין לְהוֹן בְּסִתְוָא וּלְחַד אֵיכְדֵין יִשְׁחָן׃ יב ואם וְאִין יְקוּם גְּבַר רַשִׁיעָא וְתַקִּיפָא בְּדָרָא וְעוֹבָדוֹהִי מְקַלְקְלִין וּמִסְתַּקְפִין לְאַיְתָאָה פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא קַיְימִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא לְקִבְלֵיהּ וּמְבַטְּלִין פּוּרְעָנוּתָא בִּזְכוּתֵיהוֹן וְכַמָּה יָאוֹן תְּלָתָא צַדִּיקַיָּא דְהַוּוֹן בְּדָרָא וּשְׁלָם בֵּינֵיהוֹן כְּתִכָּא דִמְגַדְלָא תְּלַת נִימִין דְּלָא בִבְהִילוּ אִתְנַתַּק׃ יג טוב טָב הוּא אַבְרָהָם דִּי הוּא רַבְיָא מִסְכֵּן וַהֲוַת בֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה (בתי"ק חכמתא) מִן קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּמוֹדַע לֵיהּ מָרֵיהּ בְּמֶהֱוֵיהּ בַּר תְּלַת שְׁנִין וְלָא צָבֵי לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא יַתִּיר מִן נִמְרוֹד רַשִׁיעָא דַהֲוָה מַלְכָּא סִיב וְטִפֵּשׁ וּמִן בְּגַלַל דְּלָא צָבֵי אַבְרָהָם לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא רְמוֹהִי לְגוֹ אַתּוּן נוּרָא יָקִדְתָּא וְאִתְרְחִישׁ לֵיהּ נִיסָא מִן רִבּוֹנֵי עָלְמָא וְשֵׁזְבֵיהּ מִתַּמָּן וַאֲפִילוּ מִן בָּתַר הָכִי לָא הֲוַת מַנְדְּעָא בְּנִמְרוֹד לְאִזְדְּהָרָא עוֹד בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא דְהוּא פָלַח מִן לְקַדְמִין׃ יד כי אֲרוּם מִן גְּנִיסַת פַּלְחֵי טַעֲוָתָא נְפַק אַבְרָהָם וּמְלַךְ עַל אַרְעָא דִכְנַעֲנָאֵי אֲרוּם

אבן עזרא

כי הכסיל הראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם כסילים החכם יהיה כענין רש ועושר אל תתן לי: (ט) טובים. ישיב על הכסיל שהוא לבדו ויאמר הלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו אז יהיה להם שכר טוב בעמלם והוא המאכל והמשתה: (י) כי אם. ואם יארע לו חולי או יפול זה או זה יעזרנו חברו. ומלת אי כמו אוי ואין לה דומה כי אם בספר הזה אי לך ארץ: (יא) גם. בהתחבר הגויות יחמו כענין ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: (יב) ואם יתקפו. אם יתחזק עליו אדם אחד השנים יעמדו נגדו. ומלת יתקפו מן הפעלים היוצאים כמו תתקפהו לנצח ובא חסר נו"ן או ה"א כמו וזה שמו אשר יקראו. ויש אומרים כי וי"ו של יתקפו נוסף וזה רחוק לא ימצא וי"ו נוסף בסוף המלה כי אם בשמות לבדם כמו למעינו מים בנו בעור: והחוט המשולש. אם ענין ואין שני הוא העזר יהיה המשולש הכן כענין לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער: (יג) טוב. כאשר השלים לבאר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הבל הוא הזכיר כי הטוב הוא החכם ואפילו יהיה עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנות וילד כנגד זקן ומסכן כנגד מלך והחכם כנגד כסיל. וענין ילד שכל יום יוסיף חכמה והזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילות: (יד) כי. יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפילו שיהיה בבית הסורים. והמלה חסרת אל"ף כמו מלפנו מבהמות ארץ שהוא מן ואאלפך חכמה וזה הילד כמו יוסף שחכמתו שמתהו לאדון ואמר שלמה אל תתמה איך יצא החכם מדבר להפך כי גם הזקן שהוא מלך נולד רש כענין

רשי

ואינו נושא אשה להוליד בנים: (ט) טובים השנים. לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו: (י) כי אם יפולו. כמשמעו. ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירה לו או אם יכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת: ואילו. ואוי לו: (יא) וחם להם. כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים: (יב) ואם יתקפו האחד. אם באו לסטים עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכ"ש אם ג' הם והחוט המשולש לא במהרה ינתק. דבר אחר מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו וכן הוא אומר (ישעיה נט) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. ד"א חוט המשולש במקרא במשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא. בפנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם: (יג) טוב ילד מסכן וחכם. זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד י"ג שנה: מסכן. שאין האיברים שומעים לו כמו ליצה"ר: חכם. שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל. יצה"ר שהוא שליט על כל האיברים זקן שמשעה שנולד הולד הוא נתון בו שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ: וכסיל. שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד. שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה: (יד) כי מבית הסורים יצא למלוך. ממקום הטנופת וסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי: כי גם במלכותו. משמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהרה ולא מתוך טפת הרחם כך דרשוהו במדרש. ד"א כי טוב ילד מסכן וגומר כמשמעו. אשר לא ידע להזהר עוד שכבר הזקין ברשעו וכסילותו. כי מבית הסורים יצא למלוך כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עוניו ומבית אסוריו שהרי סמ"ך של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים (ס"א כמו (ישעיה יג) לא יהל שם ערבי כמו יאהל) שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים. וכן דוד (שמואל ב ז) אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן: כי גם במלכותו נולד רש. כי כשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא נהפך ממנהג השררה

מצודת ציון

(ט) שכר. ענין ריוח: (י) ואילו האחד. ואוי לו וכן אי לך ארץ (לקמן י): (יב) יתקפו. מל' תקיף וחוזק ואחיזה בכח רב כמו ולא יוכל לדון עם שהתקיף ממנו (לקמן ו): ינתק. ענין העתק וקריעה כמו וינתק את היתרים (שופטים טז): מסכן. עני ורש כמו וחכמת המסכן בזויה (לקמן ט): להזהר. ענינו כמו זריזות ושמירה מן הנזק: (יד) הסורים. חסר האל"ף

מצודת דוד

לרשות אחי ואעזב א"כ לאחרים חילי: גם זה. ר"ל אף שהבעלה מגונה מ"מ מרבית העמל הוא הבל וענין רע: (ט) טובים השנים. שנים העוסקים יחד יותר טוב מן האחד העוסק יחידי אשר לשנים יש ריוח טוב בעמלם כי יתחברו הרבה ולא כן כאדם יחידי: (י) כי אם יפלו. אף אם שניהם יפלו בנפל המגב מ"מ האחד יקים את חברו באופן מן האופנים: ואילו. אבל אוי לו אל האחד שיפול ואין לו שני להקימו: (יא) גם אם ישכבו שנים. הביא דוגמא מן המוחש ואמר הנה כאשר ישכבו שנים יחד בעת הקור הלא יתחממו זה מזה אבל לאחד השוכב יחידי איך אפשר להתחמם וכאומר כ"כ הוא בכל הדברים שטובים השנים מן האחד: (יב) ואם יתקפו. אם מי מבעלי הזרוע יתגבר על האחד מהם בחזקת היד יבוא השני לעזור לו וא"כ השנים יעמדו נגד האלם ויוכלו לו: והחוט המשולש. חוט השזור בשלשה כפולות לא במהרה הוא נקרע ולמשל נאמר וכ"ש אם שלשה הם מתחברים יחד אין למעלה מהם: (יג) טוב ילד כו'. יותר טוב אדם חכם אף אם הוא עדיין ילד ואף אם דל הוא והמה סיבות שאין דבריו נשמעים כ"כ עכ"ז הוא יותר טוב מאדם כסיל אף אם הוא מלך וזקן בשנים והמה סבות שיהיו דבריו נשמעים: אשר לא ידע להזהר עוד. פרש המקרא אשר עוד לא ידע להזהר וכ"ל זהו בעבור כי גם עוד זאת בו אשר לא ידע להזהר במעשיו כי יחשוב עצמו לחכם כי אם היה מכיר ערכו והיה נזהר לא היה א"כ כדבר רע כ"כ: (יד) כי מבית הסורים. כי זה הילד המסכן יצא עצמו בחכמתו מבית האסורים אשר היה כלוא שם ויצא למלוך במדינה וכאשר קרה ליוסף במצרים: כי גם במלכותו

יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ׃ טו רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו׃ טז אֵין־קֵץ לְכָל־הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ׃ יז שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע׃

ה א אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה

ג׳ וחסר

ל׳ ר״פ.

ל׳

ו׳ פסו׳ נכל נכל

ו׳ מ״ל

יתיר יו״ד. ד׳

כ׳. ד׳ מ״ל

כ״נ ר״פ אל אל.

ו׳ דכמי׳

למלך ג׳ וחס׳ וסי׳ במלכים א׳ סימן ב׳ : אין קץ לכל חד מן ו׳ פסו׳ אית בהון ב׳ לכל וסי׳ ויחלק לכל העם לכל המון ישראל. כל תפלה כל תחנה דמלכים. ויבן ויפרוץ סכל בניו. סומך ה׳ לכל הנופלים. קרוב ה׳ לכל קראיו. אין קץ לכל העם : כי האלהים ו׳ דסמי׳ וסי׳ ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה. והיה כי תבאנה האתות האלה. כי האלהים מענה בשמחת לבו. כי האלהים בשמים ואתה על הארץ. ויאמר נתן אל דוד דד״ה. ויזבחו ביום ההוא :

תולדות אהרן הכסילים זבח. עקידה שער עז : אל תבהל. ברכות סא עקידה שער עא :

אף ביומי מלכותיה דאברהם אתעביד נמרוד מסכינא בעלמא : טו ראיתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה מן קדם יי חזית ית כל חייא דאזלין בטפשהון לסרבא על רחבעם ברי תחות שמיא ומפלגין ליה ית מלכותא לאתיהבא לירבעם בר נבט ברם שבטא דבנימין ויהודה הוה לבחון שלים עם רביא הוא רחבעם ברי דהוה תניין למלכותי דיקום וימלוך באתר אחסנתיה בירושלם : טז אין לית סוף לכל עמא בית ישראל לכל צדיקיא דהוה מדבר קדמיהון ברם הנון יעטוהי בחוכמתא למיכל נירא מעלויהון ובטפשותיה אזל ואתיעט עם עולימיא והינון יעטוהי בטפשותא ליקרא ניר מלכותא על עמא בית ישראל ושביק מלכת סביא ואזל במלכת בתראי ברם הנון בתראי תוהו בתר כן לא חדו ביה ואנון גרמו עלוהי לאסתקפא למהוי מתפלגין מניה עשרתי שבטיא ומלוך עלויהון ירבעם חייבא אמרית אף דין הבלו לרחבעם ברי ותבירות רוח לדיליה : יז שמר אנת בר נשא טר רגלך בעידן דתיזיל לבית מוקדשא דיי לצלאה דלא תהך תמן מלי חובין קדם עד לא תתוב ותהי מקריב אודנך לקבלא אולפן אוריתא מן כהניא וחכימיא ולא תהי כטפשיא דמקרבין קורבנא על חוביהון ולא תייבין מן עובדיהון בישיא דאחידין בידיהון וליתוהי מקבל ברעוא ארום ליתיהון ידעין למעבד בהון בין טב לביש : א אל לא תבהל על מימרך לשבשא ית מלי פומך ולבך לא יוחי לאפקא ממלל בעידן דאת מצלי מן קדם יי ארום יי שליט על כל עלמא ויתיב על כורסי יקריה בשמי מרומא דאנת יתיב על ארעא בגין כן יהון מלי

רשי

ומקטין עצמו אצל החכמים כמדת הרשים. וכן (איוב יא) עיר פרא אדם יולד שיהפך וישתנה לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם: נולד. נעשה ולשון הוה הוא: (טו) ראיתי את כל החיים וגו׳. מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם (בראשית ו) מכל החי: עם הילד השני. אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח ובניו: (טז) אין קץ לכל העם. פרים ורבים היו יותר מדאי כמו שנאמר (איוב כא) זרעם נכון לפניהם אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליהם: לכל אשר היה לפניהם. אין קץ לכל הטוב שהיה לפניהם והכל אבד וכרגע שאול יחתו: גם האחרונים. דור הפלגה לא ישמחו גם הם בטוב הניתן בידם: כי גם זה. סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחרי יצרו: (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. כשאתה תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב: ושמור. עצמך שלא תצטרך בהבאת חטאות ואשמות: וקרוב. הוי לשמוע דברי הקדוש ברוך הוא והוא טוב וקרוב להקדוש ב״ה: מתת הכסילים זבח. שיחטא ויביא קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו: (א) להוציא דבר לפני האלהים. לדבר קשה כלפי מעלה: כי הוא בשמים ואתה על הארץ. ואפילו אלם מלמעלה

אבן עזרא

ערום יצאתי מבטן אמי: (טו) ראיתי. עם הילד השני שהוא מלך תחת זקן וקראו שני בעבור היותו ילד בא אחריו ועמד תחתיו: (טז) אין קץ. אע״פ שהוא חכם לא ישמחו בו כל החיים כי משפטי המלוכה קשים. ותוספת גם טרם האחרונים להורות על אשר לפניהם כי גם הם לא שמחו בזקן הכסיל. ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יורשיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם הראשונים אשר היו לפניהם ואלה ואלה לא ישמחו בעולם: (יז) שמר. רובי המפרשים פירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודרך פשוטו הוא כאשר הזכיר המלך ושלא ישמחו בו הקרובים אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא אל ארמונו ישמר במלבושיו ודברי פיו אמר יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני מסוכן הוא ואם לא תדע להשמר שמר רגלך: וענין וקרוב לשמוע. אע״פ שאמרתי לך שמור רגלך אין האלהים רחוק כמלך רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראנו באמת מזבח שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב. ויש אומרים כי הכסילים אפילו לעשות רע שהוא קרוב ליצר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב. ויש אומרים כי פירוש רע כמו רצון : (ה) אל תבהל. אל יוצא פיך מלין לפניו בביתו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינו כי הלב כמו אובד ותועה בעסקי העולם על כן אמר משה ה׳ מלא עבדך את לבו ודע כי האלהים נצב עליך ורואה אותך ושומע דבריך כי הוא בשמים בגבהי מרום הגבוהים ואתה על הארץ ואין למטה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תסתכן כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפלה קצרה ויוצא :

אמר אברהם המחבר. הנה נא הואלתי לדבר. כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האדם להשמר בכל מקום הוכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא חייב לכבדו גם חייב האדם להודות ולשבח לאלהיו בכל רגע כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע שיחייהו ויתענג בהרגשות רק

מצודת דוד

במלכותו נולד רש. ר״ל הגון הי׳ למלוכה כי גם אמרו עליו הגם זה הרש נולד במלכות כלומר ראוי הוא למלוכה כאלו נולד מלך: (טו) ראיתי. בעיני ראיתי את כל האנשים החרוצים והזריזים המטיילים בעולם: עם הילד השני. אותם ראיתי עם הילד השני הנולד אחר זה הילד המסכן אשר מלט עצמו בחכמתו ויצא למלוך: אשר יעמוד תחתיו. אשר שפטתי בדעתי שהוא יעמוד במלוכה תחת הראשון המולך אחר המלך הזקן וכאומר לפי שראיתי כל האנשים החרוצים והזריזים וגם אותו ראיתי והבנתי חכמתו מול חכמתם וכמוהם כאין נגדו לכן שפטתי שהוא ימלוך: (טז) אין קץ. בימי מלכות מלך הזקן ובימי מלכות הילד הראשון לא היה קץ לכל העם וחוזר ומפרש לכל אשר היה לפניהם ר״ל לא היה די להם להיות קץ לכל הטובה אשר היה לפניהם כי לא שמחו בחלקם וכאומר כמו שהיו לפני המלך הזקן הכסיל כן היו לפני הילד החכם אשר מלך תחתיו כי אם כל חכמתו לא היה בידו להשוותם מדרכם: גם האחרונים. גם בני העם אשר יהיו לאחרונה בימי מלכות הילד השני גם הם לא ישמחו בטובת העושר אשר יהיה בידם כי יתאוו תאוה להרבות עוד עם כי ימלכו עליהם שני חכמים בזה אחר זה אין בידם להטות לבבם לשמוח בחלקם: כי גם זה הבל. גם המלכת חכמים הבל ושבע רצון כי אין בידם להיישיר דעת בני העם אל הדרך הנכון א״כ אין תועלת ואין מלוי רצון: (יז) שמור רגלך כו׳. בעת אשר תלך לבה״מ ולא הניח רגליך ללכת שמה בענין דבר הרע בעיני המקום כהבאות חטאות ואשמות כי טוב שלא תחטא ולא תביא כפרה: וקרוב לשמוע. יותר מהקרב האדם אל המקום ב״ה באמת לב לשמוע בקולו ולהיות נזהר מן החטא: מתת. ממתן הזבח של הכסילים שחוטאים ומביאים קרבן כפרה: כי אינם יודעים. ר״ל אינם נותנים לב לדעת מהו מעשה הרע ובקלות דעתם יחשבו שטוב בעיני המקום לחטוא ולהביא קרבן כפרה:

ה (א) **אל** תבהל על פיך. אל תמהר לדבר בפיך ואפילו לבך אל ימהר לפתוחך להוציא מפיך דבר תלונה כלפי מעלה להתרעם על מדותיו: כי האלהים בשמים. המקום ב״ה הוא בשמים ממעל ואתה על הארץ מתחת ולפי׳ אלם מלמעלה וגבור מלמטה איימת האלם על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה:

מצודת ציון

סאל״ף והרא״ף האסורים: רש. עני ודל: (טו) כל החיים. אדם חרוץ וזריז יקרא בפי הבריות אדם חי: המהלכים. ענין טיול: (יז) מתת. מל׳ נתינה כמו ביום תת ה׳ (יהושע י): ה (א) תבהל. מל׳ בהלה ומהירות: על פיך. מלת על באה במקום הבי״ת כמו וסגרו

פּוּמָךְ קַלִּילָן׃ ב כי אֲרוּם הֵיכְמָא דְאָתֵי חֶלְמָא עַל הִרְהוּרֵי כ׳ יסיו ימ״ו
לְבָא בְּסַגִּיאוּת גְוֹונָא קַל שַׁטְיָא כְּדֵין בְּסַגִּיאוּת פִּתְגָמִין בְּטֵלִין׃
ג כאשר בְּעִידָן דְתִדַּר נִדְרָא קֳדָם יְיָ לָא תְעַכֵּב לְשַׁלְמוּתֵיהּ אֲרוּם
בְּגִין כֵּן לֵית רַעֲוָא דַיְיָ בְּטִפְּשַׁיָּא מִן בִּגְלַל דִּמְעַכְּבִין נִדְרֵיהוֹן

עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים׃ ב כִּי
בָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים׃
ד ג כַּאֲשֶׁר תִּדֹּר נֶדֶר לֵאלֹהִים אַל־תְּאַחֵר
לְשַׁלְּמוֹ כִּי אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים אֵת אֲשֶׁר־

תאחר ד׳ ופי׳ מלאתך ודמעך לא תאחר. כי תדר נדר לה׳ אלהיך. קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר. כאשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו׃

אבן עזרא

בעבור היות האדם מתעסק בעסקי העולם הושם לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר וצהרים כי כל מי שיש לו עינים ידע עת צאת השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויחשוב בלבו שהוא עומד לפני מלך בידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויכניס בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר ברצונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים חטאו. וככלל אומר יש בפיוטי רבי אליעזר הקליר ז״ל ארבעה דברים קשים. הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים ואזכיר מפיוטיו אחד והוא. לירא יקפיל. וחדשים יכפיל. ליום זה פור הפיל. ומליון ימלוך. יש מפרשים כי לירא הוא ביו״ד וענינו הוא המשיח יקפיל הארץ לפניו וחדשים יכפיל שיכפיל חדשי השנים וימהר ביאתו. ויש אומרים כי הוא בלא יו״ד וענינו יעביר כמלת ראי דרכך בגי וחדשים יכפיל יסתיר והם העבים החדשים מקרוב באו. וחכמי הדור יפרשו לירא יקפיל שיעביר אלה השמים הנמשלים לראי מוצק וחדשים יכפיל הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין משמע לשונו כי אם יעביר ראי ויכפיל חדשים אולי עבותים הם ויכפילם כדי שתהיה המכה בהם קשה. היתכן שיאמר אדם אין בכל החיים חכם כעיר ויאמר כי ענינו אדם שנאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אשרי העם עובדי אש ומשתחוים לשמש ויאמר כי אש הוא השם הנכבד והנורא שנאמר כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא גם הוא שמש שנאמר כי שמש ומגן ה׳ אף כי אלה בלי כ״ף דמות כראי הזקים ולא דמה הכתוב השחקים לראי כי אם בחוזק היתפלל אדם ברוך אתה אריה בעבור שנמצא על המקום כאריה ישאג הייטב בעיני ה׳ ולמה לא נלמד משלמה שלא היה חכם אחריו כמוהו והנה תפלתו שהתפלל מודעת וכל יודע לשון הקדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה משרא קטרין והנה אלה לא התפללו כי אם בדברים מבוארים שהיו חכמים אף כי המתפלל על אנשים רבים וכלם אינמו חכמים וכן כל תפלה לחול ולקדש שתקנו הראשונים אין בה חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמים החדשים שיהיו שנים ויכפילם ולאמר על המקום ליום זה פור הפיל איננו נכון כי המשליך גורל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיברא ממלת פור הפיל כי לא תמצא כי אם במקום הגורל. ועוד אחר שיעביר אלה השמים והארץ איך ימלוך מליון והוא חלק מהארץ. ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי חרוז יקפיל הצריכו שיאמר פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאים בכל תפלתם שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשות על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל ואם ראה בחלום שיעשה חרוז על פיל והוצרך בהקיץ לפתור חלומו יהיה אומר. לוחץ יעפיל. למתנשא יפיל. ורמי לב ישפיל. ומליון ימלוך. והדבר השני שפיוטיו מעורבים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינמו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמיד לחוד ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות הלא נחמיה הוכיח המדברים לשון אשדודית ואף כי בעת התפלה ולמה לא נלמד מן התפלה הקבועה שהיא כלה דברי צחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס ואדום וישמעאל. והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעות גדולות כמו אנסיכה מלכי לפניו והנמצא מזה הענין ואני מלכי נסכתי והוא מן הבנין הקל על משקל נפלתי ונדרתי והעתיד אסוך או אנסוך כמו אפול ואדור ומן הבנין הכבד יאמר הפיל והעתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר אסיך או אנסיך בהראות הנו״ן כמו ולנפיל ירך והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי אעשה ממנו נסוך כמו בל אסיך נסכיהם מדם ויש מפרשים נסכתי מלכי כמו משחתי ואם היה הפירוש אמת תהיה טעות שנית ולמה לא אמר ארומם מלכי או אשבח ואודה או אקדש רק בקש מלה להראות חכמתו לשומעים ואנחנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכת המזון שיאמרו זננו ולא ידעו כי זננו הוא מן זנה כמו ענכו מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זונכו כמו שובנו אלהי ישענו ופעם יאמר לו לשון עבר והוא לשון ציווי כאשר יאמרו רבים בתענית שחל עניו פניך וידוע שהשי״ן במקום אשר כמו מה שהיה הוא שיהיה ואל הוא לשון צווי לעתיד כמו אל נא את פני ה׳ והנכון לומר שהלה כמו ובהכנעו חלה את פני ה׳ ועוד כי לשון הקדש ביד רבי אליעזר ז״ל עיר פרוצה אין חומה שיעשה מן הזכרים נקבות והפך הדבר ואמר שושן עמק איומה וידוע כי ה״א שושנה לשון נקבה וישוב הה״א תי״ו כשיהיה סמוך שושנת העמקים ובסור הה״א או התי״ו יהיה לשון זכר כמו צדקה וצדק ואיך יאמר על שושן איומה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שושנת עמק אוי מה ועוד מה ענין לשושנה שיתארנה באימה התפחד השושנה ואין תואר השושנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה. אמר אחד מחכמי הדור הוצרך לומר אי ומה בעבור שתהיה חרוזתו עשירה השיבותי אם זאת חרוזה עשירה הנה יש בפיוטיו חרוזים עניים ואביונים מחזרים על הפתחים שחיבר הר עם נבחר אם בעבור היות שניהם מאותיות הגרון אם כן יחבר עמם אל״ף ועי״ן ועם הבי״ת והוי״ו שהוא גם מחבר לוי עם נביא יחבר עמם מ״ם ופ״ה ויהיו כל החרוזים חמשה כמספר מוצאי האותיות ואם סבת חבור ה״א עם חי״ת בעבור היות דמותם קרובות במכתב אם כן יחבר רי״ש עם דל״ת ואף כי מצאנו דעואל רעואל דודנים רודנים וכן יחבר משפטים עם כתים כי הם ממוצא אחד ונמצא הטי״ת תמורת תי״ו במלת נצטדק הצטיידנו ויצטירו וכן חבר יוסי עם פדיון ועליון גם זה איננו נכון אע״פ שנמצא מ״ם במקום נו״ן כמו חיין וחטין איך יחליף מ״ם יוסי שהוא שורש עם נו״ן עליון פדיון שהוא מן עלה ופדה והוא איננו שרש ועוד מה ענין החרוז רק שיהיה ערב לאוזן ותרגיש כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה ששית שירגיש בה כי המ״ם כמו הנו״ן ואינמו ממוצא אחד ועוד חבר עושר עם עשר תעשר גם זה איננו נכון רק אם היה המתפלל אפרתי. יש אומרים אין משיבין את הארי אחר מותו התשובה רוח אל עשתנו כלנו והאומר קורצו הקדמונים כמונו ואוזן מלים תבחן וכלנו נדע כי דניאל היה נביא ורב על כל חרטומי בבל וחכמיה והנה אמרו חכמים ז״ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה ואחר שהראו חכמינו הראיה על טעותו האמור יאמר להם אילו היה דניאל חי היה מטעה המטעים אותו. ואחרים אמרו רחמנא לבא בעי א״כ למה נצטרך לדבר כי הוא יודע תעלומות לב והלא תקנו הקדמונים לומר בלום כפור היה עם פיפיות שלוחי עמך בית ישראל ואל יכשלו בלשונם. והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשות ואגדות וחכמינו אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו א״כ אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיתפרש לעניינים רבים הלא ידענו ממדרש שיר השירים שכל שלמה האמור שם הוא קדש וענינו המלך שהשלום שלו הנכון שיאמר אדם בתפלתו הושיעני המלך שלמה והנה מצינו במקרא האומרים מה משא ה׳ וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא ה׳ לא ידע הנביא סודם שלא היו אומרים כי אם מענין איש איש על משאו ואמר היודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם את דברי וגומר אכן תאמרו מה דבר ה׳ ומה ענה ה׳ שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראי לי עוד בעלי והלא הוא בעל נעורים כמו אישי לכן בעבור היות שם בעל ספק עם שם הבעל שהוא צלם אמר הנביא אפילו מלה שיש בה ספק כענין צלם לא תאמרי לי כי אם אישי. והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמו הם והם על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש. וחכם היה בצרפת גם הוא חבר בקשה תחלתה אמרי האזינה ה׳ ויש בה דברים אינמו נכונים מהם שאמר הרחבת עולמות אין להם גבול ומה שאין לו גבול איננו נברא ואמר כי שמך בך ובך שמך ואילו ידע מה פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אחר שאמר כי שמך בך הלא הוא בעצמו בך שמך כי מה הפרש בין שלום עליך או עליך שלום ראובן אתה או אתה ראובן תפשום חיים או חיים תפשום יברכך ה׳ וישמרך ה׳ ישמרך מכל רע ואין זה דרך תפלה אלא דרך שחוק. וחכם אחד שחבר שתי מלות והיו לאחדים בפיו כמו אברמל פירוש אבאר מלה או אברר מלה והנה עשה הפך מה שאמר כי לא באר המלה ולא דבר ברור רק בלל בשפתו שפת הקדש ולא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעות הפייטנים והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בהם כי אם התפלה הקבוע ויהיו דבריו מעטים ולא נענש בדין: (ב) כי בא החלום. כשיהיה החלום מעורב מענינים רבים ידוע שהוא מתערובת המאכלים והתגבר אחת מן הארבעה שרשים לא יהיה לו פתרון ולא יורה על טוב או רע כי הכל הוא כן ידמה הכסיל שירבה דברים וכל המרבה דברים בכל מקום מביא חטא אף כי במקום המוכן להזכיר שם הגבוה בו תמיד: (ג) כאשר תדור. כאשר אויתיך שתשמור בבית האלהים

רשי

וגבור מלמטה איומת חלש על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה: (ב) כי בא החלום ברוב ענין. כי דרך החלום לבא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל לבוא ברוב דברים כי בהרבותו דברים מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: (ג) אין חפץ בכסילים.

מצודת דוד

על כן כו׳. כי במרבית דברים תבוא להתלונן ולהתרעם מול גזירת המקום: (ב) כי בא. כי כמו שדרך החלום לבוא במי שמהרהר בהרבה ענינים כן בא קול כסילות מתלונה ותרעומות במי שמרבה דברים: (ג) נדר לאלהים. לעשות צדקה: כי אין חפץ בכסילים. אין הרצון מתקיים בכסילים כי פעם יחפוץ בדבר מה ולאחר זמן לא יחפוץ

תִדֹּר שַׁלֵּם׃ ד טוֹב אֲשֶׁר לֹא־תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר
וְלֹא תְשַׁלֵּם׃ ה אַל־תִּתֵּן אֶת־פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת־
בְּשָׂרֶךָ וְאַל־תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא
לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל־קוֹלֶךָ וְחִבֵּל אֶת־
מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ ו כִּי בְרֹב חֲלֹמוֹת וַהֲבָלִים וּדְבָרִים
הַרְבֵּה כִּי אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא׃ ז אִם־עֹשֶׁק רָשׁ וְגֵזֶל
מִשְׁפָּט וָצֶדֶק תִּרְאֶה בַמְּדִינָה אַל־תִּתְמַהּ עַל־
הַחֵפֶץ כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם׃
ח וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הִיא מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד׃ ט אֹהֵב
כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב בֶּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה

וְלָא מְשַׁלְּמִין וְאַנְתְּ יַת דִּי תִנְדַּר שַׁלֵּם: (ד) טוב טָב לָךְ דִּי לָא תִנְדַּר
מִן דִּי תִנְדַּר וְלָא תְשַׁלֵּם: (ה) אל לָא תְנַבֵּל יַת מֵימַר דְּפוּמָךְ
לְמִגְרַם דִּין גֵּיהִנָּם עֲלֵי בִּשְׂרָךְ וּבְיוֹם דִּינָא רַבָּא לָא תֵיכוּל לְמֵימַר
קֳדָם מַלְאָכָא אַכְזְרָא דְּדָאֵין בָּךְ אֲרוּם שָׁלוּתָא הִיא לְמָה דֵין
יִתְקֵף רוּגְזָא דַייָ עַל קָל מֵימְרָךְ דְּאִתְאֲמַר בִּגְנוּתָא וִיחַבֵּל יַת
עוֹבָדֵי יְדָךְ: (ו) כי אֲרוּם בִּסְגִיאוּת חֶלְמִין דִּנְבִיאֵי שִׁקְרָא וַהֲבָלִין
דְּבַעֲלֵי חֲרָשִׁין וּמִלִּין סַגִּיאִין דְּרַשִּׁיעַיָּא לָא תְהֵימִין אֲרוּם חַכִּימַיָּא
צַדִּיקַיָּא תְּהֵי מְשַׁמֵּשׁ וּמִנְּהוֹן תִּתְבַּע אוּלְפַן וּמִן קֳדָם יְיָ תְּהֵי
דְּחִיל: (ז) אם אִין אֲנִיסוּת מִסְכְּנִין וּגְזֵלָתָא וְדִין וְצִדְקְתָא תֶּחֱמֵי
בְּקַרְתָּא לָא תִתְמַהּ בְּלִבָּךְ לְמֵימַר אֵיכְדֵין רְעוּתָא דַייָ עַל כָּל
אִלֵּין אֲרוּם אֵל אַדִּיר עַל שְׁמֵי מְרוֹמָא נְטִיר עוֹבָדֵי בְנֵי אֱנָשָׁא
בֵּין טָב לְבִישָׁתָא וּמִן קֳדָמוֹי מִשְׁתַּלְחִין גּוּבְרִין גַּוְותָנִין וְתַקִּיפִין
לְמִרְדֵּי בְּרַשִּׁיעַיָּא וּלְמֶהֱוֵיהוֹן מִתְמַנָּן רַבְּנִין עֲלֵיהוֹן: (ח) ויתרון וּמוֹתַר
שְׁבַח פּוּלְחָנוּת אַרְעָא עַל כּוּלָּא הִיא דִּבְעִדָּן דְּמָרְדִין בְּנֵי
מַלְכוּתָא וּמַלְכָּא מִתְיְהַב בִּפְצִחֵיהוֹן מִן קֳדָמֵיהוֹן אִין לֵית לֵיהּ
עִבּוּר לְמֵיכַל הַהוּא מַלְכָּא לִגְבַר פָּלַח בְּחַקְלָא מִתְעֲבִיד עֲבַד
מִשְׁתַּעְבֵּיד. (ובתי"ק יש גירסאות מחולפות ושונות): (ט) אהב
גְּבַר תַּגָּר דִּי רְחִים לְמִקְנֵי כְּסַף וּמָרֵי פְּרַגְמַטְיָא לָא יִשְׂבַּע לְמִצְבּוֹר כְּסַף וּמַן דִּי רָחִים לְמִכְנוֹשׁ מָמוֹן יַתִּיר לֵית לֵיהּ שְׁבַח בְּעָלְמָא

ג' ומ"ג
ג'
ג'. ג' ות' בראש הכל
י"א מ"ל
כ' הקדים
ז' בליש'. ד'.
ג' וחד וגזל
ד'. כ'. ג'
ג'. ג' וחד והגבוהים
ז' דגשי'
הוא קרי

ידיך י"א מ"ל וסי' נמסר באיוב סוף מענה אמנם כי אתם עם: וצדק ד' וסי' נמסר בסוף סדר כי תצא: ה' כתיב היא וקרי' הוא וחילופי' ג' כתי' הוא וקרי' היא בנביאים וכתו' וסי' נמסר בתלי' סימן ע"ג:

תולדות אהרן טוב אשר לא תדור. נדרים ט (נדרים לו) מנחות פא חולין ב: כי בא החלום. זוהר מקץ: כאשר תדור נדר וגו'. עקידה שער עא: אל תתן את פיך. שבת לב חגיגה טו (חגיגה עז) כתובות עב שבועות לט זוהר בראשית: כי ברב חלומות. ברכות י: אהב כסף. מכות י:

רשי

אין חפץ לפני הקב"ה ברשעים הנודרים ואין משלמים: (ה) אל תתן את פיך. בנדר: להחטיא את בשרך. שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך. שליח הבא לתובעך צדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא. בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שיהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך. מצות שהיו בידיך שעשית כבר אבדתם כך נדרש במדרש: על קולך. בשביל קולך: (ו) כי ברוב חלומות וגו'. אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאחר המקום: כי את האלהים ירא. הרי כי משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: (ז) אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו'. אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים את המשפט ואת הצדק: אל תתמה. על חפצו של מקום כשיבא עליהם רעה: כי גבוה מעל גבוה שומר. ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם: וגזל ומשפט גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ. ענין אחר אם תראה שהם עושקים רשים וגוזלים משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר. ממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים. יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו (איוב יד) ולא תשמור על חטאתי (ישעיה כו) שומר אמונים (בראשית לז) שמר את הדבר: (ח) ויתרון ארץ בכל היא. ויתרון של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום: בכל הוא. בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד. הקב"ה נעשה פועל לציון ליתבע עלבונה ממחריבה ולשלם שכרה לבוניה: (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף. אוהב כסף לא ישבע מהם: ומי אוהב בהמון. מצות רבות: לא תבואה. ואין באחד מהם תבואה מסויימת וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה נאה: גם זה הבל. כך נדרשים שני

מקראות

אבן עזרא

כדבריך גם כן אתה חייב להשמר בכל מקום וכל עת שתזכור השם או תדור נדר לו תשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם: (ד) טוב. כענין וכי תחדל לנדור: (ה) אל תתן. למה יהיה פיך מוליד חטא ורע על בשרך שהוא גוף אם לא תשלם אשר דברת בפיך ודע כי נכח עיני ה' דרכי איש וכל צעדיו יספור ומלאך ממשרתיו ממונה לכתוב בספר כל הדבורים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היה הנדר שנדרת. וחבל את מעשה ידיך. כמו והשחית וכמוהו מחבלים כרמים ויש חבל מלשון לידה כמו יחבל און חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך ויתכן היותו מן צירים וחבלים בעבור חבלי יולדה וחבל שלישי וכשוכב בראש חבל והוא התורן אשר בספינה שכל החבלים תלויים בו והוא שם התואר כמו איש אטר יד ימינו: (ו) כי ברב. כמו כי בא החלום ברוב ענין אך את אלהים ירא בכל דבר או ענינו ראה אתה חלומות רבים ודבר הבלים והרבה לדבר רק ירא האלהים והענין שכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר לשם: (ז) אם עושק. שמא תחשוב כי אין שומר על דבורך בעבור שתראה חמס בפרהסיא ואין מושיע וזכר רש בעבור שחייב אדם לעזרו והנה הוא עשוק: וגזל משפט. סמוך כמו וגדר אבניו ונמוכרת כענין גדר מזה או בגזל. וזכר במדינה לעיני הכל ולא במדבר: אל תתמה על החפץ. שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע דע כי יש שומר שרואה זה החמס ואיננו אחד רק הם רבים וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידע איש מספרם כי הם גבוהים על אלה שמעלתם איננה שוה והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם חמשים וחמשה ולא אוכל לפרש: (ח) ויתרון. כאשר השלים לצוות על יראת אלהים שב להורות לו בדברי העולם אי זו מלאכה טובה שיחיה ממנה ולא יהיה בה חטא ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפילו המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבור צרכו כי ממנו מחיתו: (ט) אוהב כסף. נפשו לא תשבע ומי אוהב

בהמון

מצודת דוד

יחפוץ עוד בו והנודר הלא לכסיל יחשב כי יותר טוב לתת צדקה מבלי נדר והואיל יכן אל תאחר לשלמו כי בהאריך הזמן פן לא תחפוץ עוד בהנדר ותמנע לשלמו לכן הא אשר תדור שלם ר"ל שלם מיד בלי איחור: (ד) טוב. יותר טוב שלא תדור כלום משתדור ולא תשלם ר"ל ולא תשלם מיד כי פן בהאריך הזמן תתחרט: (ה) אל תתן. אל תעזוב את פיך לנדור נדר כי זה יהיה סבה להחסיר את בניך מן העולם כי כן לא תשלם ימותו בניך בזה העון כן דרז"ל בשבת: המלאך. הגזבר של ההקדש הבא לתובעך הצדקה שנדרת ופסקת ברבים: כי שגגה היא. אשר בשוגג היתה הפסיקה כסבור הייתי שאוכל לשלם ועתה אין בידי מאומה: למה יקצוף. למה תעשה מתחלה את זאת אשר יקצף אף האלהים על קול הנדר שנדרת בפרסום וישחית את מעשה ידיך ולא תצליח בהם. כי בגלל הצדקה מתברך האדם במעשה ידיו ולכן כשידור ברבים ולא ישלם ישחית מעשה ידיו כי כן המדה: (ו) כי ברוב חלומות. אשר עם רוב חלומות ועם אמרי הבל ועם מרבית שאר ענינים לא תחשוב עליהם אלא ירא את האלהים והוא ישמרך מכל רע ומקרא קצר הוא ומאליו יובן החסרון: (ז) אם עושק רש. אם יש במדינה בפרסום עשיקת הרש וגזלת המשפט כי אינם עושים משפט ורואה אתה אשר הצדק בא שמה ר"ל שהקב"ה עושה עמהם צדקה אל תתמה על חפצו של המקום מה שמאריך אף ואינו משלם גמול המפעל: כי גבוה. כי המקום ב"ה הגבוה למעלה מעל כל הגבוהים למשול עליהם בכל עת ממתין הוא עד שתתמלא הסאה ואז ישלם הגמול: וגבוהים עליהם. יש לו שלוחים הרבה הגבוהים על אנשי המדינה ההיא למשול עליהם ועל ידם ישלם להם גמול המפעל: (ח) ויתרון ארץ. יתרון הטובה שהיא בכל אנשי הארץ איש לא נעדר אף בין הפחותים והשפלים כשתתמלא הסאה יקבלו אז הגמול ישלם ויתהפך הדבר מן ההפך אל ההפך שאפילו המלך יחסר לחמו עד שיהיה נעבד לבעל שדה לעשות מלאכתו למען יכלכלו מתבואת שדהו: (ט) אוהב כסף. מי שאוהב לאסוף כסף לא ישבע ממנו כי לעולם אין די לו במה שקבץ ורוצה להרבות עוד: ומי אוהב בהמון. מי שאוהב להרבות המון עם

מעבדים

מצודת ציון

על מסגר (ישעיה כד): (ה) אל תתן. אל תעזוב כמו ולא נתן סיחון (במדבר כא). להטיא. ענין חסרון כמו ולא יחטיא (שופטים כ): בשרך. כן יקראו הבנים כמ"ש והיו לבשר אחד (בראשית ג) ור"ל בשר האב והאם נעשה אחד בהבנים: המלאך. הגזבר: וחבל. ענין השחתה כמו וחבל עול מפני שמן (ישעיה י): (ו) ודברים. ענינים כמו עד דבר הכסף (בראשית מג): כי. אלא: (ז) עושק. גזל: שומר. ממתין כמו ואביו שמר את הדבר (שם לז): (ט) בהמון. מל' המיה ור"ל מרבית אנשים שגדלם קול המייתם וכן

על

ג' ג' ומ"ל גַּם־זֶה הָבֶל׃ י בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה רַבּוּ אוֹכְלֶיהָ וּמַה־
ראות קרי. ג' כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם־רְאִית עֵינָיו׃ יא מְתוּקָה
ה' בשינה י"ג שְׁנַת הָעֹבֵד אִם־מְעַט וְאִם־הַרְבֵּה יֹאכֵל וְהַשָּׂבָע
נ' ומ"ל לֶעָשִׁיר אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן׃ יב יֵשׁ רָעָה
ג' ומ"ל כי למועד חוֹלָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֹשֶׁר שָׁמוּר לִבְעָלָיו
ג' לְרָעָתוֹ׃ יג וְאָבַד הָעֹשֶׁר הַהוּא בְּעִנְיַן רָע וְהוֹלִיד
ב' בֵּן וְאֵין בְּיָדוֹ מְאוּמָה׃ יד כַּאֲשֶׁר יָצָא מִבֶּטֶן אִמּוֹ
ב' אין בידו עָרוֹם יָשׁוּב לָלֶכֶת כְּשֶׁבָּא וּמְאוּמָה לֹא־יִשָּׂא
ל' ג' כ"פ ו' בַעֲמָלוֹ שֶׁיֹּלֵךְ בְּיָדוֹ׃ טו וְגַם־זֹה רָעָה חוֹלָה כָּל־
ג' עֻמַּת שֶׁבָּא כֵּן יֵלֵךְ וּמַה־יִּתְרוֹן לוֹ שֶׁיַּעֲמֹל לָרוּחַ׃

ברבות ג' ומ"ל וסימ' ברבות צדיקים ישמח העם. ברבות רשעים ירבה פשע. ברבות הטובה רבו אוכליה: שנת ה' בשינה וסי' נמס בירמיה סימן נ"א ותהלים סימן קל"ג: לבעליו ג' וסי' בעל הבור ישלם בכסף ישיב. ואם גנב יגנב. עושר שמור לבעליו: זה י' ח' בתי' ה' וב' כתי' ו' וסי' נמסר במלכים ב' סי' ו':

תולדות אהרן ברבות הטובה. מנחות קי: מתוקה שנת העובד. שם (ברכות ח): יש רעה חולה. זוכר בשלת: עושר שמור לבעליו. פסחים קיט סנהדרין קי:

דְּאָתֵי אִין לָא יַעֲבֵיד מִנֵּיהּ צְדַקְתָּא בְּדִיל דְּלֵית לֵיהּ אֲגַר עָלַל לְמֵיכַל אַף דֵּין הֲבָלוּ׃ (י) ברבות בְּזִמַן דְּסַגֵּי טַבְוָתָא בְּעָלְמָא סַגִּיאָן אוּף בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּיֵיכְלוּנָהּ וּמַה אִית הֲנָאָה לְמָרְהָא דְּיִצְבְּרִינָהּ אִין לָא יַעֲבֵיד מִנָּהּ טִבְוָתָא בְּגִין דִּי יֶחֱזֵי בְּעָלְמָא דְּאָתֵי יְהָבִית אַגְרָהָא בְּעֵינוֹי׃ (יא) מתוקה בְּסִימַת דְּמִיכַת גַּבְרָא דִּי פָלַח לְמָרֵי עָלְמָא בְּלֵב שְׁלִים וְאִית לֵיהּ נִיחָא עַל בֵּית קְבוּרְתֵּיהּ אִין זְעֵירוּת שְׁנִין יֵיחֵי אִין סַגִּיאוּת שְׁנִין בָּתַר דְּפָלַח לְמָרֵי עָלְמָא בְּעָלְמָא הָדֵין לְעָלְמָא דְּאָתֵי אֲגַר עוֹבָדֵי יְדוֹי יַחְסִין וְחוּכְמַת אוֹרַיְתָא דַּיָּ לִגְבַר דְּעָתִיר בְּחוּכְמְתָא הֵיכְמָא דְּמַעֲסַק בָּהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וְאִשְׁתַּדַּל בְּאוּלְפָנָא כְּדֵין תְּנוּחַ עֲלוֹהִי עַל בֵּית קְבוּרְתֵּיהּ וְלָא תִשְׁבְּקִינֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי הֵיכְמָא דְּלָא שַׁבְקַת אִתְּתָא לְגוּבְרָא בִּלְחוֹדוֹהִי לְדַמְכָא׃ (יב) יש אִית בִּישׁוּתָא מַרְעִיתָא חֲמִית בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְלֵית לֵיהּ אַסּוּ גְּבַר דִּיכְנוֹשׁ עֻתְרָא וְלָא עָבִיד מִנֵּיהּ טָב לְסוֹף יוֹמַיָּא הַהוּא עֻתְרָא נְטִיר לֵיהּ לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ לְעָלְמָא דְּאָתֵי׃ (יג) ואבד וְהַהוּא עֻתְרָא דִּי יִשְׁבּוֹק לִבְרֵיהּ בָּתַר מוֹתֵיהּ יְהוֹבַד עַל דִּי קְנָא לֵיהּ בְּגוֹן בִּישׁ וְלָא יִתְקַיֵּים בְּיַד בְּרֵיהּ דִּי יוֹלִיד וְלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ בִּידוֹי מִדַּעַם׃ (יד) כאשר הֵיכְמָא דִּי נְפַק מִמְּעֵי אִמֵּיהּ עַרְטִילַי בְּלָא כְסוּ (בת"ק הגירסא זְכוּתָא) וּבְלָא מִדַּעַם טָב כְּדֵין יְתוּב לְמֵיזַל לְבֵית קְבוּרְתֵּיהּ חֲסִיר מִן זְכוּתָא הֵיכְמָא דִּי אֲתָא בְּעָלְמָא הָדֵין וּמִדַּעַם אֲגַר טָב לָא יְקַבֵּל בְּטוֹרְחֵיהּ לְסוֹבָרָא עִמֵּיהּ לְעָלְמָא דְהוּא אָזִיל לְמֶהֱוֵי לִזְכוּ בִּידֵיהּ׃ (טו) וגם וְאוּף דָּא בִישְׁתָא מַרְעִיתָא וְלֵית לָהּ אַסּוּ דְּכָל קֳבֵיל דְּאָתָא לְעָלְמָא הָדֵין חֲסִיר מִן זְכוּתָא כְּדֵין יֵיזִיל לְעָלְמָא הַהוּא וּמַה מוֹתַר הֲוָה לֵיהּ דִּי טָרַח לְקַבְּלַת רוּחֵיהּ׃ וגם

אבן עזרא

בהמון לא תבואה. יש מי שאוהב לקבץ ממון בבגדים ומיני סחורות ולא יאהב תבואה גם זה הבל וגם ישוב על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד ויש אומרים מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרש המון קנות עבדים ושפחות ושמשים רבים והענין שיאהב להיות המון לפניו: (י) ברבות הטובה רבו אוכליה. מפעלי הכפל והוא פעל עבר ויאמר מן הפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם לשון ציווי לרבים כמו רבה צבאך וצאה: כשרון. כמו טוב וכשר הדבר אחר שהטובה שלו יאכלוה רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו: (יא) מתוקה. ידוע כי העשיר יפחד ביום ובלילה על עשרו מן המלך וחומסים וגנבים. וענין שבע רוב ממון שיחשב בלילה מחשבות איך תשבע נפשו מעושר או יהיה שבע שב אל המאכל כענין פן תשבענו והקאתו ושנת העובד פתוח כדרך כל סמוך ואם אתן שנת לעיני קמוץ כי הלמ"ד הכרית הסמיכה ואמר רבי משה הכהן הספרדי נ"ע כי ענין שנת הקמוץ שנתי וכמוהו אף נחלת שפרה עלי עזי וזמרת יה גם הם קמוצין: (יב) יש רעה חולה. יתכן היות חולה מן נחלה מכתי מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם והענין רעה בחלי רע כענין וחלי רע הוא. או תהיה מלת חולה על משקל טובה מן הפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם מן על ראש רשעים יחול. עודנו בענין הראשון שעבודת האדמה טובה מכל ממון: (יג) ואבד העושר. בענין רע שהביא על בעליו והענין אילו אבד לבדו ולא הוליד רע היה החלי רע: (יד) כאשר. בי"ת בעמלו במקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם: (טו) וגם זו רעה חולה. היא לכל באי עולם כי ערומים באו וערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל לרוח:

רשי

מקראות הללו במדרש ועוד פנים אחרים הגוים אך זה הקדמתי לפי שהוא מענין וגבוהים עליהם שסמכן הכתוב יחד. ד"א ויתרון ארץ בכל היא. שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפילו הוא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישבע כסף. לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון. בממון: לא תבואה. שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל. ד"א ויתרון ארץ בכל היא. שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא: מלך לשדה נעבד. אם הוא במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהרה ודינין: אוהב כסף. אוהב תורה אינו שבע בה: והאוהב בהמון. תורה: לא תבואה. שיש לו מקרא ומשנה ואין לו גמרא מה הנאה יש לו. כל אלו בויקרא רבה: (י) ברבות הטובה. כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה. מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה. להקב"ה בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו. שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לענין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה. שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה: ומה כשרון לבעליה. לפני הקב"ה: כי אם ראות עיניו. שאמר ונעשה רצונו: (יא) מתוקה שנת העובד. עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך: והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן. דבר אחר מתוקה שנת העובד. את האלהים. אם מעט ימי שניו ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרובה. משה פירנס את ישראל מ' שנה ושמואל הנביא פירנסם עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה שנאמר (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' כך נדרש בתנחומא: והשבע לעשיר. בעל שמועות. איננו מניח לו לישון. בקבר שנאמר (שיר ז) דובב שפתי ישנים כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר: (יב) עושר שמור לבעליו לרעתו. כעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול: (יג) ואין בידו מאומה. אף זכות אבות: (יד) ומאומה לא ישא בעמלו. כשימות לא ישא בידו שום זכות

מצודת ציון

על הממון הזה (דה"ב יד): (י) כשרון. מל' כשר וטוב: (יד) לא ישא. לא יקח כמו ובתים ונשאו (מיכה ב): בעמלו. הבי"ת הוא במקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח): (טו) כל עומת. ענינו כמו כנגד ר"ל שוה ודומה וכן לעמת קלעי החצר (שמות לח) וקלף:

מצודת דוד

מעבדים ושפחות ובני בית לא יהיה לו תבואה לכלכל עצמו כי צרכי ההמון מרובים ואוכלים את הכל: גם זה הבל. עם כי מטיב הוא לאחרים בתת להם די הספוק עכ"ז להבל יחשב כי אין מהראוי לבזבז ביותר: (י) ברבות הטובה. בעת שהטובה מתרבה בבן אדם והצלחתו מרובה הדרך היא אשר רבים באים לאכול מן הטובה היא ונשאר א"כ חסר טובה כשהיה: ומה כשרון לבעליה. ומהו הטובה הבאה לבעל הטובה המוצלח רק מראה עיניו אשר ראה את הטובה ולא עוד הועיל ולא נשאר בידו: (יא) מתוקה שנת העובד. עובד האדמה הוא ישן וערבה שנתו עליו בין אכל מעט בין אכל הרבה ר"ל אף אם מעט יאכל ישן הוא כאלו אכל הרבה המביא בטבע את השינה וזהו לפי שאין לו כ"א מלאכת השדה ולא עוד לזה אין לו במה לחשוב להרהר לנדד השינה מעיניו: והשבע. ר"ל שביעת רוב העושר אין מניח לבעליו לישון כי עסקיו מרובים ובכל עת יחשוב להרהר בהם ונגזלה שנתו: (יב) יש רעה חולה. נמצא רעה כחולי ביותר אשר ראיתי בעולם: עושר וגו'. העושר היה שמור לבעליו ולא יצא מתחת ידו אולם לא לטובתו היה שמור ליהנות ממנו באחרית הימים ולרשת לבניו אחריו כ"א לרעתו היה שמור על כי בעבור רוב העושר העלילו עליו המלשינים והיה מיוסר ביסורים: (יג) ואבד. גם העושר נאבד ממנו אז בהענין הרע שהביא על בעליו הוא דבר העלילה כי פזר הון בתת שוחד להציל עצמו מן הרעה אשר הדבקתהו: והוליד בן. עוד העושר בידו לא היה לו בן להנהותו מן העושר ואחר אבדן העושר הוליד בן ואז אין בידו מאומה להנותו ולרשת אותו: כאשר. כמו שיצא ערום מבטן אמו כן ישוב ללכת אל המקום הידוע הוא הקבר וכמו שבא מן הבטן: ומאומה כו'. בזה יפרש לומר לא ישוב ערום ממש כמו שבא כ"א מאומה לא יקח מן העושר אשר קבץ בעמל להוליך עמו בידו: (טו) וגם זה כו'. למעלה אמר שזה רעה חולה מה שראה אשר העושר שמור לבעליו לרעתו ובזה אמר וגם זה רעה חולה שלא נשאר העושר בידו כנגד שבא כן ילך

טז גַּם כָּל־יָמָיו בַּחֹשֶׁךְ יֹאכֵל וְכָעַס הַרְבֵּה וְחָלְיוֹ י"ג . כ'
וָקָצֶף׃ יז הִנֵּה אֲשֶׁר־רָאִיתִי אָנִי טוֹב אֲשֶׁר־יָפֶה כ' וכדי כזיון ס'
לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִרְאוֹת טוֹבָה בְּכָל־עֲמָלוֹ י"ג מ"ל . ג'
שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת־הַשֶּׁמֶשׁ מִסְפַּר יְמֵי־חַיָּו אֲשֶׁר־נָתַן־ פ' חס
לוֹ הָאֱלֹהִים כִּי־הוּא חֶלְקוֹ׃ יח גַּם כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר
נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְהִשְׁלִיטוֹ לֶאֱכֹל
מִמֶּנּוּ וְלָשֵׂאת אֶת־חֶלְקוֹ וְלִשְׂמֹחַ בַּעֲמָלוֹ זֹה מַתַּת כ' כדי. ל' חס' י' ח' כתי' כ'
אֱלֹהִים הִיא׃ יט כִּי לֹא הַרְבֵּה יִזְכֹּר אֶת־יְמֵי חַיָּיו
כִּי הָאֱלֹהִים מַעֲנֶה בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ׃ ו א יֵשׁ רָעָה י' דסמי'
אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְרַבָּה הִיא עַל־הָאָדָם׃ ד'. ג'
ב אִישׁ אֲשֶׁר יִתֶּן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד
וְאֵינֶנּוּ חָסֵר לְנַפְשׁוֹ ׀ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּה וְלֹא־ י"ג. ד' ג'

(טז) גם אוף כָּל יוֹמוֹהִי בַּחֲשׁוֹכָא שָׁרֵא בְּדִיל דְלַחְמוֹהִי בִלְחוֹדוֹהִי טָעִים וּבְנִכְסִים סַגִּי חָזֵי וּבְמַרְעִין וּרְגִיז הֲווֹ חַיוֹהִי: (יז) הנה וְהָא דִי חֲזֵית אֲנָא טָבָא הוּא לִבְנֵי אֱנָשָׁא וּדְשַׁפִּיר לְהוֹן לְמֶעְבַּד בְּעָלְמָא הָדֵין דְיֵיכְלוּן וְיִשְׁתּוּן מִן טוֹרְחוּתְהוֹן בְּדִיל דְלָא לְאוֹשָׁטָא יְדָא בַּאֲנִיסָא וַחֲטוֹף וּלְמִיטַר פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וּלְמֵיחַן עַנְיֵי נִכְסָא מִן בְּגַלַל דְיֶחֱזוּן טַבְתָּא בְּכָל טוֹרְחוּתְהוֹן דִי טְרָחוּ בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא מִנְיַן יוֹמֵי חַיוֹהִי דִגְבַר דִי יְהַב לֵיהּ יְיָ בְּמַזָלֵיהּ אֲרוּם הוּא חוּלָקֵיהּ וְלֵית אָחוֹרָן בַּר מִנֵיהּ: (יח) גם אוף כָּל אֱנָשׁ דִיהַב לֵיהּ יְיָ עוֹתַר וְנִכְסִין וְאַשְׁלְטֵיהּ יְיָ לְמֵיכַל מִנֵיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּלְמֶעְבַּד מִנֵיהּ צִדְקָתָא וּלְקַבָּלָא אֲגַר שְׁלִים בְּעָלְמָא דְאָתֵי וּלְמִבְדַח בְּטוֹרְחֵיהּ (ס"א בְּחוּלָקֵיהּ) עִם צַדִיקַיָא הָא דָא מַתְּנָא דְאִתְיְהִיבַת לֵיהּ בְּמַזָלֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ הוּא: (יט) כי אֲרוּם לָא יוֹמִין סַגִיאִין חַיֵי אֱנָשׁ דִי יִדְכַּר יַת יוֹמֵי חַיוֹהִי כְּמָה מִנְהוֹן עֲתִידִין לְמֶהֱוֵי טָבִין וּכְמָה מִנְהוֹן עֲתִידִין לְמֶהֱוֵי בִּישָׁן מְטוּל דְלָא יִתְמַסְרוּ לִבְנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם מִן קֳדָם יְיָ אִתְגְזַר עֲלוֹהִי כַּמָה יוֹמִין יִסְתַּגִיף וְכַמָה יוֹמִין יְהֵי בְּחֶדְוַת לִבֵּיהּ: (א) יש אִית בִּישְׁתָּא דַחֲזֵית בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְרַבְּתָא הִיא עַל בְּנֵי אֱנָשָׁא: (ב) איש גְבַר דִי הַב לֵיהּ יְיָ בְּמַזָלֵיהּ עוֹתַר וִיקָר וְנִכְסִין וְלֵיתוֹהִי מַחְסַר לְנַפְשֵׁיהּ מִכֹּל דִי יִתְרְעֵי וְלָא אַשְׁלְטֵיהּ יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ לְמִטְעַם מִנֵיהּ אֱלָהֵן יְמוּת בְּלָא וְלַד וְלָא חָס קְרִיבֵיהּ לְאַחְסָנוּתֵיהּ לֵיהּ אֲרוּם אִנְתְּתֵיהּ תְּהֵא מִתְנַסְבָא לִגְבַר חִילוֹנָאֵי וְיַחְסְנִינֵהּ וְיֵיכְלִינֵיהּ

לרוח ג' קמץ וסי' נמסר ביחזקאל ריש סי' ח': יפה ה' בקריאה וסימ' וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ. יפה עשיתיו ברוב דליותיו. את הכל עשה יפה בעתו. טוב אשר יפה לאכול ולשתות. הנך יפה דודי אף נעים: ולשמוח ב' א' מ"ל וא' הסר וסי' כי אם לאכול ולשתות ולשמוח. ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו. קדמא מ"ל: כי האלהים ו' וסימ' לעיל בסיפרא ריש סי' דא: ורבה ד' וסי' בסדר משפטים וישעיה סימן ו': חסר ד' וסימ' כי מה אתה חסר עמי דירבעם. כד הקמח לא כלתה. וגם בדרך כשהסכל. ואיננו חסר לנפשו.

תולדות אהרן הנה אשר ראיתי. עקידה כד: יש רעה אשר ראיתי. זוהר בהעלותך: ראיתי תחת השמש. עקידה שער עו כד: יתן לו האלהים עושר. (סוטה מח):

רשי

צדקה שעשה בממונו בחייו כל עומת שבא אותו הממון כן הלך: (טו) וחליו. כמו וחולי והוי"ו יתירה כמו וי"ו של (תהלים קד) חיתו יער: (יז) לאכול ולשתות ולראות טובה. לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמח כי הוא חלקו: (יח) והשליטו לאכול ממנו. בחייו: ולשאת את חלקו. במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר: (יט) כי לא הרבה. שאין אורך ימים בעולם הזה: יזכור את ימי חייו. כי מעט הם ולא הרבה ולמה יטרח לאסוף הון יטרח בדבר העומד לו לעולם הבא בחייו: כי האלהים מענה וגו'. הקב"ה עדות קבועה לזה לעולם: בשמחת לבו. ששמח לעשות טוב בחייו וראיתי במדרש זה אלקנה שמדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן לשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה האחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגומר. ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקב"ה בכתובים והעיד עליו (שמואל א א) ועלה האיש ההוא מעירו: מענה. נקוד פתח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו (איוב לב) כי אין מענה בפי שלשת האנשים: בשמחת לבו. שהיה שמח ברגל: (א) ורבה היא על האדם. בהרבה בני אדם היא נוהגת: (ב) עושר ונכסים. לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. שיהא שמח בחלקו למצוא קורת רוח בעשרו כי שואף לעשוק ולהרבות הון כענין שנאמר (חבקוק ב) והוא ימות ולא ישבע וגם

אבן עזרא

(טז) גם. כיום שהוא אור לא יאכל כי הם בחשך והענין מרוב עסקיו ועמלו לקבץ ממון לא יאכל עד בוא הלילה והוא מלא כעס וחלי הנפש שהוא הפחד: (יז) הנה. זה פסוק שלישי והענין בעבור שהאדם ילך עומת שבא כנגד שבא ראיתי אני שאין טוב לאדם המתעסק לקבץ ממון רק שיאכל וישמח: (יח) ולשאת את חלקו. זה החלק שישא עמו: (יט) כי לא. יש מפרש אם לא יעמוד לו הטוב הרבה יזכור את ימי חייו שהתענג בהם ויש לו בזכירתם שמחת לבב. והנכון בעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ואת נוסף כמו ובא הארי ואת הדוב: כי האלהים מענה. ענינו ממציא כמו אענה את השמים והם יענו את הארץ ויש אומרים שהוא מלשון ענה וענינו יענה השואל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה נשיאים והענין שהמקום מסייע לו בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו. וענין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מדאי: (א) יש רעה. רב בלשון הקדש על ארבעה ענינים. האחד רב שהוא הפך מעט לרב תרבו את נחלתו. והשני רב את יוגרו מלשון ריב. והשלישי רב מלשון רבה קשת אך הוא מפעלי הכפל כמו השמיעו על בבל רבים והבא אחריו יורה עליו והוא על משקל דלים רכים ופעל עבר מן רכים יען רך לבבך וכן וברקים רב ויהומם ויורה עליו תחלת הפסוק וישלח חציו ויפיצם. והרביעי גדול כמו מושיע ורב והגילים על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כענין קרית חנה דוד. ויש מפרשי' שהוא המקום ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלות ותחייה למלך הרב ולשון רבים רבי המלך ולשון נקבה רבה ורבה היא על האדם: (ב) איש. יש מפרשים נכסים כמו רכוש ומלת חסר ואת מלא על דרך אחת והם שתיהם מן הפעלים

מצודת דוד

כמו שקבץ העושה בעמל כן הלך ממנו בעמל ובענין רע: ומה יתרון. מהו א"כ היתרון הבא לו בדבר אשר עמל לרוח מבלי תועלת: (טז) גם כל ימיו. גם זאת היה בו אשר כל ימיו היה מוטרד בעסקיו ולא היה לו פנאי לאכול ביום ולא אכל עד כי בא חשכת הלילה: וכעס הרבה. היה מלא מהרבה כעס הבא מרוב העסק כי א"א שיהיה הכל לפי רצונו הואיל ומרובים הין: וחליו. היה מלא מחליי הבא מהרבה כעס ובזה יצא הקצף והראה לרבים: (יז) ראיתי. בהבנת הלב ראיתי כי טוב לבן אדם ולתוספת באור אמר עוד אשר יפה כו': ולראות טובה. ר"ל לעשות צדקה וחסד: בכל עמלו. בכל העושר שקבץ בעמל תחת השמש: מספר ימי חייו. כן יעשה בכל מספר ימי חייו אשר החיה אותו האלהים: כי הוא חלקו. כי כל העושר הוא חלקו אשר חלק לו אלוה ממעל וא"כ מהראוי שהוא יהנה בו והוא יעשה עמו צדקה וחסד: (יח) גם כל האדם. מוסב על סוף המקרא זה מתת אלהים היא לומר גם ההשלט' לאכול כו' יחשב מתנה מאת המקום כמו מעושר עצמו: והשליטו. המשיל את לבו ורצונו ליהנות מן העושר: ולשאת. לקחת עמו לקבר את החלק אשר חלק לו אלוה ממעל ר"ל לעשות עם העושר צדקה וחסד לקחת עמו זה הזכות אל הקבר: ולשמוח בעמלו. ר"ל שלא ירע לבבו בתתו מן העושר שקבץ בעמל: (יט) כי לא הרבה וגו'. הוא מקרא מסורס והראוי יזכור את ימי חייו כי לא הרבה ר"ל יחשוב בלבבו את ימי חייו אשר אינם מרובים לכן ימהר ליהנות מן העושר ולעשות צדקה וחסד בשמחת הלבב עודו חי: כי האלהים. כאומר פן מי יחשוב מי יודע תעלומות לב אם עשיתי בשמחת הלב לזה אמר כי האלהים היודע מחשבות הוא לו לעד אם עשה בשמחת לבו:

ו (א) **ורבה** היא. הרעה הזאת היא גדולה על האדם ומצירה מאד: (ב) איש וגו'. ר"ל ראיתי איש כו': וכבוד. מן הבריות והוא דבר המרחיב את הלב ומשמחו: ואיננו חסר לנפשו. אין הוא חסר אל נפשו מכל אשר יתאוה ר"ל יוכל הוא למלאות רצון נפשו בכל מה שיתאוה כי אין חסר לו כלום: ולא ישליטנו האלהים

מצודת ציון

(טז) וקצף. הוא הראות הכעס אל החוץ: (יח) ונכסים. בה כלול זהב וכסף וכלים ומקנה כו' וכן בנכסים רבים שובו (יהושע כב): והשליטו. ענין ממשלה ויכולת: ולשאת. ולקחת: מתת. מל' נתינה כמו ביום תת ה' (שם י): (יט) מענה. ענין עדות כמו לא תענה (שמות כ): ו (א) **ורבה**. גדולה כמו על כל רב ביתו (אסתר א): ורב

כל דין גרמו ליה חובוהי דלא עבד מניה מדעם טב ואתהפיך
עתריה למהוי ליה להבלו ולמרעא בישא : (ג) אם אין יוליד גבר
מאה בנין ושנין סגיאין יחי ובשלטנותא ורבנותא הוא די יהון
יומי שנוהי ונפשיה לא שבעת מן טבא דהות ליה על די רחים
על עתריה ולא קנא מניה שמא טבא אף בית קבורתא לא
הות מזמנא (ס"א מהימנא) ליה אמרית אנא במימרי דטב
מניה שלילא דלא חזא עלמא הדין : (ד) כי ארום בהבלותא אתא
בעלמא הדין ובחשוכא יזיל לעלמא ההוא ובחשוכא שמיה
מתחפי מן בגלל דלית ליה זכותא ושום טב לא קנא למהוי
מדכר : (ה) גם ואף נהור אורייתא לא חמא ולא ידע בין טב לביש
למבחן בין עלמא הדין לעלמא דאתי : (ו) ואילו ואלולי הוו יומי
חיוהי דגברא תרין אלפין שנין ובאורייתא לא עסיק ודינא וצדקתא
לא עבד בשבועת מימרא דיי דביום מותיה נחתא נפשיה לגהינם
לאתר חד דכל חייבא אזלין תמן : (ז) כל כל טורח דגברא בדיל
מזון פומיה הוא טרח ועל מימר פומא דיי מתזן ואף נפשא
דאנש לא תשבע מכלא ומשתיא : (ח) כי ארום מה מותרא אית
לחכימא בעלמא הדין יתיר מן שטיא בגין דרא בישא דלא
מתקבל עליהון ומה אית להוא גברא עניא למעבד אלהן
למעסק באורייתא דיי בגין די ינדע היכדין עתיד למהך לכל
קבל צדיקיא בגנתא דעדן : (ט) טוב טב לגברא למחדי על מה
דאית ליה ולמעבד צדקתא ולמחמי אגר טב על עובדוי ליום דינא רבא מן די יזיל לעלמא ההוא בסיגוף נפש קדם דין לגברא

יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נָכְרִי
יֹאכְלֶנּוּ זֶה הֶבֶל וָחֳלִי רָע הוּא׃ ג אִם־יוֹלִיד אִישׁ
ג' . י"ח . ג' מֵאָה וְשָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה וְרַב ׀ שֶׁיִּהְיוּ יְמֵי־שָׁנָיו
ח' . ל וְנַפְשׁוֹ לֹא־תִשְׂבַּע מִן־הַטּוֹבָה וְגַם־קְבוּרָה לֹא־
ל הָיְתָה לּוֹ אָמַרְתִּי טוֹב מִמֶּנּוּ הַנָּפֶל׃ ד כִּי־בַהֶבֶל
ב' וכסו' בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יְכֻסֶּה׃ ה גַּם־שֶׁמֶשׁ
י"ח . ג' . ג' לֹא־רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה מִזֶּה׃ ו וְאִלּוּ חָיָה
ג' אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם וְטוֹבָה לֹא רָאָה הֲלֹא אֶל־
ג' מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הוֹלֵךְ׃ ז כָּל־עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ
ז' מ"ל בליש' וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא׃ ח כִּי מַה־יּוֹתֵר לֶחָכָם מִן־
ד' הַכְּסִיל מַה־לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים׃ ט טוֹב
ל . ו מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלָךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃

שניו ג' וסימ' כפי שניו ישיב את גאלתו . וכמספר שניו ולא חקר . ורב שיהיו ימי שניו : לזה ג' וסימ' הלא לזה יענו במחולות לאמר . אך לשקר שמרתי את אשר לזה . ולא ידע נחת לזה מזה : יותר ז' מ"ל בליש' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן ב' : להלוך ד' חס' וסימ' ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים . כי מאן ה' לתתי להלך עמכם . מה לעני יודע להלך נגד החיים . להלך אל אל במשפט :

תולדות אהרן כל עמל האדם לפיהו . זוהר שמיני : טוב מראה עינים . יומא עד :

אבן עזרא

העומדים אף על פי שצריכין סמיכה והענין כשיאמר האומר חסר הוא פלוני צריך שיוסיף לבאר חסרונו אם מהון אם מחכמה אם מגדולה הלא תראה חסר משוגעים אני והוא סמוך וענינו חסר אני ממשוגעים וכן מלא ימים וכן ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבניינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים שמתו חסר מעט מאלהים וטעה האומר כי הוא יוצא לשנים פעולים ונמצא מן הכבד הנוסף והממעיט לא החסיר עניינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף : (ג) אם יוליד . אם יוליד בנים רבים ודרך לשון הקדש לזכור עשרה ומאה ואלף בעבור היותם כלל חשבון הלא תראה כי בהשלמת העשרה תחל באחד גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו . ושנים רבות יחיה עד שיהיה ישיש . ורב שיהיו ימי שניו ממנהג העולם . וגם קבורה התכריכין שיקבר בהם המת . והנפל הוא נפל אשת : (ד) כי בהבל . וצריך שיתעלם שמו ולא יזכר : (ה) גם שמש . ישוב לנפל ואמר הנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה . נחת היה לו כי לא עמל בדברי העולם וזה בעל העושר שראה אור העולם וידע כי לא היתה לו מנוחה כי אם עמל בלא שכר ולא תענוג בשתי העולמות : ואלו חיה . זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות . ויש מפרש שאמר שהיא מורכבת מן אם ומן לו . ואלף פעמים אלף אלפים כמו עשרים פעמים הם ארבע מאות : אל מקום אחד . הוא הקבר : (ז) כל עמל . תמה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי שיאכל אדם ולא ימות . וענין וגם הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לה כל הון שבעולם וכל חטה וענין גם ישוב על הפה שלא ימלא כי מיד ירד המאכל ממנו : (ח) כי מה יותר לחכם . אם יבקש החכם ממון אין קץ ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו . וענין מה לעני יודע העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך בדרך הכסילים כנגד החיים . חיים במקום הזה שם התואר כמו חיים כלכם : (ט) טוב . אמר מה לחכם שתהלוך נפשו בדרך הכסילים שנפשם לא

רשי

לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממון ויעשה בו צדקה ויהנה ממנו . ומדרש אגדה בדברי תורה . עושר ונכסים וכבוד . מקרא משנה ואגדה . לא ישליטנו שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה . כי איש נכרי יאכלנו . זה בעל הגמרא : (ג) אם יוליד איש מאה . בנים : ורב שיהיו ימי שניו . (ורב הון וכל טוב ימי שניו) ורב לשון די . די לכל טובה : ונפשו לא תשבע . מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להתקרר רוחו במה שבידו : וגם קבורה לא היתה לו . פעמים שנהרג וכלבים אוכלים אותו וכל הדברים האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה וממונו הרבה והיה חומד של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו : טוב ממנו הנפל . של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה לה ואין לו להצטער : (ו) ואילו חיה . ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים : (ז) כל עמל האדם . בשביל פיהו הוא שיהנה ויאכל בעולם הזה והבא וזה לא נהנה בחייו : וגם הנפש לא תמלא . בתמיה כלומר וזה אפי' תאותו לא מלא בהנאה מועטת כמו (שמות טו) תמלאמו נפשי לשון השגת תאוה ואחרי שכן הוא : (ח) מה יותר . לו בחכמתו משאם היה כסיל . ומה לעני . חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים . ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו : (ט) טוב מראה עינים מהלך נפש . טוב היה והוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו ממאכל ומשתה ההולך בנפש . דבר

מצודת ציון

(ג) ורב . גדול ר"ל מכובד : הנפל . כן יקרא הנולד מת : (ד) נחת . ר"ל נחת רוח : (ז) תמלא . ענינו כריתה וחתוך כמו התמלא בשכות עורו (איוב מ) : (ח) נגד . ענינו השוא' ודמיון וכן והלאה

מצודת דוד

האלהים . אבל האלהים לא נתן לו ממשלה ויכולת ליהנות מן העושר כי הטה את לבבו לקמץ : איש נכרי . הזר ממנו שאינו ראוי לירשו הוא יאכל את העושר כי יבוא לידו ויהנה ממנו : זה הבל . אסיפת ההון היה מבלי תועלת והוא מכאוב רע בראותו שזולתו יהנה ממה שקבץ הוא : (ג) מאה . ר"ל מאה בנים המשמח לב מולידם : ורב כו'. בגודל ובכבוד אשר יהיו ימי שניו : ונפשו . אבל נפשו לא שבעה מן הטובה כי לא מילא תאותה בשום דבר : לא היתה לו . כי חית השדה אכלוהו : טוב ממנו . מי שאירע לו כאלה נפל האשה טוב ממנו : (ד) כי בהבל בא . הנפל הזה כבא לעולם מתחלה בא מבלי השיג תועלת וכשהלך אל הקבר הלך בחושך ר"ל לא ראוהו מי ולא ידע ממנו אח"ז לא יזכר שמו כאלו השם נתכסה בחושך ואין מי רואהו להזכירו והוא ענין מליצה כי בהמת לא נקרא לו שם : (ה) לא ראה . הנפל הזה : ולא ידע . מעולם לא ידע נחת הרוח שיש מדבר אחד יותר ממה שיש מדבר אחר והואיל וכן אין לו להצטער מה שהיה חסר מן הטובה כי מעולם לא ראה טובה ולא נתאווה לה אבל האיש שילד מאה כו' יודע הוא מהו טובה ועל הנעדרה ממנו צערו מרובה : (ו) ואלו חיה . ואם חיה : פעמים . שני פעמים אלף שהם שני אלפים : לא ראה . ר"ל לא התענג בטובה : הלא אל מקום אחד . ר"ל מהו הנאה שמלא באריכות ימיו הלא במותו ישוב אל העפר כשאר העם כי הכל הולך אל מקום אחד הוא הקבר וכמוהם כמוהו : (ז) כל עמל . מה שהאדם עמל לקבץ הון הוא למען יהיה לו מה לתת אל פיהו לאכול ולשתות : וגם הנפש . ישמור שלא תכרת ר"ל שיתן מהונו צדקה לזכות את הנפש : (ח) כי מה יותר . מהו שיתרון יש לחכם יותר מן הכסיל כ"א מה שטחן לב לעני לדעת את מחסורו ולהחיותו ברעב למען יוכל גם הוא ללכת נגד החיים ודומה להם : (ט) טוב מראה עינים . טוב היה אם היה אדם רואה בעיניו מהלך הנפש לאחר המיתה לאיזה מקום הולך נפש הצדיק ולאיזה מקום

הולך

י מַה־שֶּֽׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר־הוּא ג׳.
אָדָם וְלֹא־יוּכַל לָדִין עִם שֶׁהתַּקִּיף מִמֶּנּוּ׃ יא כִּי ד׳, ג׳
יֶשׁ־דְּבָרִים הַרְבֵּה מַרְבִּים הָבֶל מַה־יֹּתֵר לָאָדָם׃ ל׳ יתיר ה׳ ד׳
יב כִּי מִי־יוֹדֵעַ מַה־טּוֹב לָאָדָם בַּחַיִּים מִסְפַּר יְמֵי־
חַיֵּי הֶבְלוֹ וְיַעֲשֵׂם כַּצֵּל אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד לָאָדָם מַה־ ל׳. ס׳ דגשי׳
יִּהְיֶה אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ז א טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן ל׳ פ׳ רכסי
טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ׃ ב טוֹב לָלֶכֶת
אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא פ״ז

חייבא הבלו ותבירות רוחא : (י) מה מה דהוה בעלמא הא כבר אתקרי שמיה ואשתמודע לבני אנשא מן יומא דהוה אדם קדמאה וכולא גזירת מימרא דיי היא ולית רשו לגברא למיקם בדינא עם מרי עלמא דתקיף מניה : (יא) כי ארום אין פתגמין סגיאין דמסגין הבלו בעלמא מה מותר אית לגבר דמתעסק בהון : (יב) כי ארום מן הוא די ינדע מה יוטיב לאנשא בעלמא הדין אלהן למעסק באורייתא די אינון חיי עלמא וכל מנין יומי חיי הבלו די יהי בעידן מותיה אינון חשיבין בעינוי כטללא דמן הוא די יחוי לאנשא מה דעתיד למהוי באפוהי (בתי״ק בתרוהי) בעלמא הדין תחות שמשא : (א) טוב טב שמא טבא דיקנון צדיקיא בעלמא הדין יתיר ממשחא דרבותא דהוה מתרבי על ריש מלכיא וכהניא ויומא דישכוב גבר ומפטר לבית קבורתא בשום טב ובזכותא מן יומא די אתיליד רשיעא בעלמא : (ב) טב למיזל לגבר אבילא לנחמותיה מלמיזל לבית משתיא דחמרא דמתלעבין בבית אבילא תמן היא סוף כל אנשא למיזל די על כולהון

לדין ג׳ וסי׳ בתהלים סי׳ ג׳ : ב׳ מלין כתי׳ ה׳ במצעות תיבותא ולא קריין וסי׳ בהחפזם וילבו אחריהם עד הירדן . בהשדה ויקם המלך לילה וחד פליגא עליה . שהתקיף מה שהיה בבר נקרא שמו ונודע : כצל ה׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר באיוב סוף סימן י״ג : כל לשון אבל על במ״ה אל וסימ׳ כי ארד אל בני אבל שאלה . כי התאבל שמואל אל שאול . עד מתי אתה מתאבל אל שאול . וקראו אכר אל אבל . ללכת אל בית אבל :

תולדות אהרן טוב שם . ברכות יז עקרים מ״ג ב עקידה נעילת שערים : טוב ללכת . כתובות עב (כתובות לא) :

רשי

אחר טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו הלך כשימות : גם זה הבל . הוא הניתן לרשעים : (י) מה שהיה כבר נקרא שמו . חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו . כבר נקרא שמו כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו : (יא) כי יש דברים הרבה . שנתעסק בהן בחייו כשחוק הקופים ופילים ואריות הכל הרבה לו ומה יותר לו משמת : (יב) כי מי יודע . כי מי אשר יודע מעשים טובים ומה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך : מספר ימי חיי הבלו . שהם מעט מספר : ויעשם . לאותם מעשים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר כצל עוף העובר ואף על פי שאמר שלמה כצל סתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו (תהלים קמד) ימיו כצל עובר זה צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש : כי מי יגיד לאדם . במה יתקיים הון שקבץ מעושק לבניו אחריו תחת השמש : (א) טוב שם משמן טוב . יפה לאדם שם טוב משמן טוב . וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין שהשמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקים אתה נותן לתוכן מים והם בולעים . טוב שם משמן טוב שמן טוב יורד למטה שנאמר (תהלים קלג) כשמן הטוב היורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר (בראשית יב) ואגדלה שמך . שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר (תהלים עב) יהי שמו לעולם . שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר ושם טוב לסוף העולם אמר רבי יהודה ברבי סימון מצינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשחה ומצינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש : ויום המות מיום הולדו . נולדה מרים אין הכל יודעין מה היא מתה נסתלקה הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן : (ב) טוב ללכת אל בית אבל . מדה הנוהגת בחיים ובמתים : מלכת אל בית משתה . שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים : באשר הוא סוף כל האדם . בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם סופו של כל אדם לבא לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שאגמול חסד עם המת אצטרך אני שיגמלו לי כמותי דידל ידלוניה דיטען יטעוניה דיספד יספדוניה דילוה ילווניה . ד״א באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יוכל לומר לו סופך שיולד לך בן ושם אהיה עמך תבא לך שמחת חתונת בניך ושם אלך : והחי יתן אל לבו . הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו

אבן עזרא

לא תמלא די לו המלא הנראה לעין אף על פי שהגראה ואשר יעשה במחשבת הנפש הבל . פירוש אחר שיהיה טוב מראה עינים דברי החיים כענין ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו : (י) מה שהיה . כבר נקרא שמו ונודע שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש שכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיים מבקשים ויעשה זאת כנגדם שיהיה כמו הם : (יא) כי יש דברים הרבה . חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבץ הון כמו לבקש שררה ודברי חשק וכלם והדומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אדם ודי לו שהוא הבל גם זה הפסוק ישוב על העני היודע שראוי לו להשמר מכל הבל כי מה יותר יש לו : (יב) כי מי . גם זה ישוב לענין העני היודע כי לא ידע האדם מה טוב לו בחיים אם העושר ואם העוני וימי חיי הבלו הם במספר ראוי שיעשה אותם כצל עובר ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזוב הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפילו לא ידע מה יעשה אחריו בממונו . וענין יעשם כצל שיחשוב במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרה להם מטוב ועד רע ועושר ועוני . ופירוש אחר בפסוק והסכל ירבה דברים : (א) טוב שם . גם זה הפסוק טוב שם דבק בראשונים כי העני היודע שמעשיו טובים יותר כבוד לו הוא השם משמן הטוב ויותר תענוג ויום המות הוא טוב לאשר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב ואם רע ובמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב . ויתכן היות ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימצא מנוחה ושכר טוב ולא יראה עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד . ויש מפרשים ויום המות חייב אדם שיעלה על לבו יום המות מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן איננו מענין הפסוק : (ב) טוב ללכת . בעבור ראותו מה הוא סוף כל

מצודת דוד

הולך נפש הרשע והיה א״כ יודע ההפרש ועי״ז היה מיישר דרכו : גם זה הבל . אבל באמת שגם זה הבל מבלי תועלת כי אז היה עובד את המקום על מנת לקבל פרס ולהגאל מן העונש ויותר טוב לעבדו שלא על מנת לקבל פרס : ורעות רוח . בדבר הזה היה לו רעות רוח כי אז היה עובד את המקום שלא ברצון כ״א מאהבת השכר ויראת העונש משא״כ כשעובד מאהבת המקום כי אז יעבוד מרצונו : (י) מה שהיה . הגדולה שהיה לאדם כבר נקרא שמו בשם גדול עודו חי וכאומר מה שעבר אין : ונודע . אבל במותו נודע לכל שהיה רק בן אדם ולא היה בידו לרדת לדין עם מי שהוא תקיף ממנו הוא מלאך המות החזק ממנו ולא יוכל למנוע את הנפש בדין : (יא) כי יש . באמת יש עניינים הרבה מה שהפליא זה לעשות בגדולתו עודו חי אבל כל אלה מרבים הבל הואיל ואינם נצחיים : מה יותר לאדם . מה יתרון מעלה בא לאדם במה שהוא אדם מחונן דעה יותר מכל החי : (יב) כי מי יודע . ר״ל מעט המה אשר ישכילו לדעת מהו הטוב אל האדם לעשות בחייו במספר ימי חייו ההבל אשר הוקצה לו מן השמים : ויעשם . למען עשות המעשים האלה עודו חי בכל עת ולא ינוח כצל הזה אשר לא ינוח בעת מן העתים כי תמיד נוטה הוא ממקום למקום בעבור נטיית השמש ומוסב למעלה לומר הואיל ולא רבים יחכמו להבין את זאת לכן לא בא יתרון מעלה לאדם במה שהוא אדם מחונן דעה : אשר מי יגיד לאדם . ר״ל לא סוף דבר שאין אדם יודע דבר מושכל מה לעשות בחייו כי אפילו דבר מוחש אשר יהיה מאחורי ערפו אין ידוע לו בזה העולם וצריך הוא שיאמר מי יגיד לו מה הוא :

ז (א) **טוב** שם . שם טוב היוצא לאדם למרחוק בעבור מעשיו ההגונים הוא יותר טוב משמן הטוב הנודף ריח טוב למרחוק כי שמן הטוב דרכו להפיג ריחו בכל עת והוא הולך וחסר אבל שם טוב דרכו ללכת ולהתגבר בכל פעם : ויום המות . יותר טוב לאדם יום המות מיום הולדו כי השם הטוב שיצא לו בחייו לא יפסק אחר המיתה אבל ביום הולדו אין ידוע עדיין אם יזכה לשם טוב ואם יתקיים השם : (ב) טוב ללכת . יותר טוב ללכת לבית האבל לשמוע קינות ויללות המעציב את הלב מללכת לבית המשתה לראות שמחות וריקודין המרחיב את הלב : באשר . בעבור אשר מקרה האבל הוא סוף של כל אדם כי כולם ימותו ויתאבלו עליהם והחי ההולך

מצודת ציון

ואלכה לנגדך (בראשית לג) : (י) שהתקיף . ענין חוזק ותגמו׳ כמו ואם יתקפו האחד (לעיל ד) : ססירים

אִתְגַּזַּרַת גְּזֵרַת מוֹתָנָא וּמַן בְּגִין דִּיהַךְ לְבֵית אֲבֵילָא גַּבְרָא צַדִּיקָא יָתִיב וְיִתֵּן לְלִבֵּיהּ מִילֵי דְמוֹתָא וְאִין אִית בִּידֵיהּ מִדַּעַם בִּישׁ יִשְׁבְּקִינֵיהּ וְיָתֵב בִּתְיוּבְתָּא קֳדָם מָרֵי עָלְמָא׃ (ג) טוב טָב רְגִיז דִּרְגַז מָרֵי עָלְמָא עַל צַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין מִן חוֹבָא דִי הוּא מְחַיֵּיךְ עִם רַשִׁיעַיָּא אֲרוּם בְּאַבְאָשׁוּת אַפֵּי שְׁכִינְתָּא אָתֵי בְּצוֹרְתָּא וּפוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא בְּגִין לְאוֹטָבָא לֵב צַדִּיקַיָּא וִיצַלּוֹן קֳדָם מָרֵי עָלְמָא דְהוּא מְרַחֵם עֲלֵיהוֹן׃ (ד) לב לִבְּהוֹן דְּחַכִּימַיָּא אָנֵן עַל חוּרְבַּן בֵּית מוּקְדְּשָׁא וְעָצִיב עַל גָּלוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְלֵב שַׁטְיָא בְּחֶדְוַת בֵּית לִיצָנוּתְהוֹן אָכְלִין וְשָׁתָן וּמִתְפַּנְּקִין וְלָא יָתְבוּן עַל לִבְּהוֹן סִיגוּף אֲחֵיהוֹן׃ (ה) טוב טָב לְמִתַּב בְּמֶדְרָשׁ בֵּית אוּלְפָנָא וּלְמִשְׁמַע נְזוּף גְּבַר חַכִּימָא בְּאוֹרַיְתָא מִגְּבַר דְּאָזִיל לְמִשְׁמַע קָל טַבְלָא דְשַׁטְיָין׃ (ו) כי אֲרוּם כְּקָל קִיבְלַת כּוּבִין

סוֹף כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ׃ ג טוֹב כַּעַס
מִשְּׂחֹק כִּי־בְרֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵב׃ ד לֵב חֲכָמִים
ל׳ בְּבֵית אֵבֶל וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית שִׂמְחָה׃ ה טוֹב
ל׳ לִשְׁמֹעַ גַּעֲרַת חָכָם מֵאִישׁ שֹׁמֵעַ שִׁיר כְּסִילִים׃ ו כִּי
מ״נ. ל׳. ד׳ כְקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר כֵּן שְׂחֹק הַכְּסִיל גַּם זֶה
חסר בכהו׳

שחק הכסיל ד׳ בליש׳ שחק חסרי׳ בכתובים וסי׳ נמס׳ בירמי׳ סימן כ׳ ועיין במשלי סי׳ י״ד :

תולדות אהרן סוף כל האדם. עקידה שם: והחי יתן אל לבו. מ״ק כח נדרים סג עקידה שם (ברכות ו): טוב כעס משחוק. שבת ל עקידה שער לז :

אבן עזרא

כל האדם שהוא המות ובעודנו חי יתן אל לבו : (ג) טוב כעס . כבר באחרו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות האחת הנפש הצומחת והענין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל עץ כא קרא שמו נפש או מה שתרצה שיגדל גושם הצמח ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא המתאוה והצריכה לאכול והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת ההרגשות חמשה ובעלת התנודה ההולכת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם ולאדם לבדו נפש שלישית היא הנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמה והנפש השנית היא אמצעית בין שתי הנפשות והאלהים נטע שכל באדם הוא הנקרא לב למלאת חפץ כל נפש בעתו וגם עזרהו במצות תעמודנה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על האמת כי אם אחר קריאת ספרים רבים ולולא שהוצרכתי להזכיר חלקי הנפשות בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף כי לפרט ועיקר הצורך הוא שיראו בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישראל ז״ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרים זה את זה אמר טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה וכן ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמחפש היטב ימצא עוד כאלה בס׳ הזה וידוע כי הקהל שבחכמים לא יחבר ספר ויסתיר דבריו בספרו . והצורך א׳ מן המפרשים לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואמר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהיה קהלת חכם והנה הוא אדם אחד ועוד בקש קהלת למצוא דברי חפץ והראיה הגמורה אני קהלת הייתי מלך ואחר שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת . ועתה אפרש אותם בדרך קצרה אע״פ שהשלש נפשות נקראות בשם אחד בעבור התאחדם כי הנשמה תקרא רוח ונפש לכן אשים שמות להם למען לא אאריך בתואר כל אחת ויהיה השם הנפש המתאוה לאכול ולשמוח וחשק המשגל נפש ויהיה שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת שררה וגדולה רוח ויהיה שם נפש בעלת החכמה נשמה ג״כ חלקם רבינו סעדיה גאון ז״ל . וידוע כי בהתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפניה בעבור היותה גוף וכל יצריו עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתיה לא יחכם לעולם . ובהתחבר הנשמה עם הרוח תנהגנה הנפש אז תפקחנה מעט עיני הנשמה להבין חכמות הגויות לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת שררה והיא המולידה הכעס והנה זה פירוש טוב כעס משחוק וענין כי ברוע פנים ייטב לב היא הדאגה כמו מדוע פניכם רעים וענין לב הוא השכל ואחר שתתגבר הנשמה על הנפש בעזרת הרוח צריכה הנשמה להתעסק בחכמה שתעזור אותה עד שתנהג הרוח ותהיה תחת ידיה וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס וענין כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעולם ולא יזוז מהם ועם החכם לא ימצא כי אם בעתו לצורך וענין כי ברוב חכמה רב כעס כענין אל תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על הבלי העולם ועל בני העולם ויצא מן היישוב כענין למה תשומם וימות בלא עתו על כן הטוב לאדם שישקול כל דבריו ועניניו במאזני צדק ויתן חלק לכל נפש בעתו וענין והסר כעס מלבך הוא שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך היא התאוה כי אם יאכל כל מאכל שיתאוה יביא רעה על בשרו וכן אם הוסיף על המשגל יביא רעה חולה על בשרו וענין בשר הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שיחליש אדם בכל יכולתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה וענין טוב אשר יפה לאכול ולשתות כנגד הכסיל העמל לקבץ ממון ולא יתענג ממנו טוב ללכת אל בית אבל הוא האמת וענין כי מה יותר לחכם שאם יעשה החכם כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו ושיש יתרון לחכמה הוא האמת וכן ושבחתי אני את השמחה כי היגעים בעולם ואינם מבקשים חכמה השמחים הם יותר משובחים מהדואגים לאבל ולשמחה מה זו עושה הוא האמת ופי׳ ושבח אני את המתים כנגד העשוקים וענין כי לכלב חי הוא טוב דברי בני האדם וגם כתוב למעלה וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם וכן כי אין מעשה וחשבון דבריהם וענין כי עת לכל חפץ הוא האמת וענין וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים ככל על הרוב ידבר וענין יש רשע הוא הנמצא לפרקים מעטים וכבר הזכרתי בתחלת הספר כי בעבור רע מעט אין בחכמה העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר תמצא בספר הזה דבר ופעם שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כסיל גם כן בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אפס כי לא יהיה בך אביון כי לא יחדל אביון וכלם אמת : (ד) לב חכמים . אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפילו כשלא ילכו אל בית האבל בית האבל תמיד בלבם : (ה) טוב . יותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם בו ויותר תועילנו ואם הגערה תועיל אף כי דברי חכמתו והענין שאפילו גערת חכם שבכעס יותר תועיל ותתענג הנשמה בה משמוע שיר כסילים : (ו) כי כקול הסירים . כמו קוצים מלשון הנני סך את דרכך בסירים והענין שישים על דרכם סירים וקוצים . ותחת הסיר כמו בשבתנו על סיר הבשר ובא סיר עם סירים ביחד ואינמו מענין אחד

רש״י

לו חסד לא יגמול לו עוד : (ג) טוב כעס משחוק . מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יבעט טוב היה להם לדור המבול אם הראם הקב״ה פנים זעומות על עבירות שבידם משחוק ששחק עמהם שאילו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרים למוטב . טוב היה לאדוניהו אם עצבו אביו על כל יתרה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו : ייטב לב . יהפוך לב האדם להטיב דרכיו : (ד) לב חכמים בבית אבל . מחשבתם על יום המיתה : ולב כסילים בבית שמחה . אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כאולם : (ז) כי כקול הסירים . עצי קוצים אשפי״נט בלעז : תחת הסיר . תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה אמר רבי יהושע בן לוי כל קוסיא כד איכון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנן מן קוסיא מודיעים שאף אנו מן העצים ויש צורך בנו אף הכסילים מרבים דברים לומר

מצודת ציון

ז (ו) **הסירים** . ענפי קוצים כמו עד סירים סבוכים (נחום א) : הסיר . כן יקרא קדרה של נחשת כמו וכיו הסירות (זכריה יד) ואמר בלשון הנופל על הלשון :

מצודת דוד

ההולך לבית האבל אף כי עודנו חי יתן אל לבו שגם עליו יתאבלו בבוא עת הליכתו וזה יחרד ויכנע לבבו ויהיה נשמר מן החטא : (ג) טוב כעס . אם יחטא לחברו וזה מראה לו כעס יותר נוח לו מאשר יראה לו פנים שוחקות כי במה שמראה לו רוע פנים של זעם נח החימה וייטב הלב ולא יתנקם עוד כי כן הטבע אבל אם מראה לו פנים שוחקות הנראה טמונה בלבו ולא יחמול ביום נקם לעת מצוא : (ד) לב חכמים . מחשבת החכמים הוא בבית אבל בכל עת יחשבו בענין אבלות למען יכנע לבבם להיות נשמר מן החטא : בבית שמחה . תמיד יחשבו בענין שמחת הרקוד וקלו׳ הראש המרגיל לעבירה : (ה) טוב לשמוע . יותר טוב לשמוע גערה נזיפה מן החכם אף כי יחריד את הלב מ״מ לטובה יחשב כי אין דרך החכם להשמיע גערת נזיפה כ״א לייסר הדרך א״כ הגערה היא לטובת השומע : מאיש . ר״ל אף אם הוא איש חשוב ירא אלהים אשר לא יקל ראש בעבור שמיעת השיר ויש א״כ בזה מן הטוב כי משמח את הלב ומסיר את היגון מ״מ הואיל והכסילים הם המשוררים א״א שלא ישמיעו לאזן השומע דבר קלות ראש ולפי שעה יבא בלבו מחשבת קלות ראש : (ו) כקול הסירים . כמו קול הבערת קוצים שתחת הסיר ישמיעו קול קשקוש יקשקשו בסיר ולא יבוא

הָבֶל׃ ז כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם וִיאַבֵּד אֶת־לֵב י
מַתָּנָה׃ ח טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב אֶרֶךְ־ כ' בטע' כסי' כ' ח' חסר
רוּחַ מִגְּבַהּ רוּחַ׃ ט אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי וח' נג"ל ג' ומ"ל
כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ׃ י אַל־תֹּאמַר מֶה הָיָה כ"ד
שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי לֹא י
מֵחָכְמָה שָׁאַלְתָּ עַל־זֶה׃ יא טוֹבָה חָכְמָה עִם־
נַחֲלָה וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ׃ יב כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה ג' ט'. ל'
בְּצֵל הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ׃ ג'
יג רְאֵה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן י

בחיק כלהון מ"ל בליש' במ"ד חס' וסי' כליותי בחקי. ותחבק חק נכריה. שחד מחק רשע יקח. ושחד בחק חמה עזה: בצל י"ב רפין וסי' ע"ב באו בצל קורתי. כחרב בציון שאון זרים תכניע. כי בצל החכמה בצל הכסף כ' בפסו'. בצל חשבון עמדו. בצל ידו החביאני. ולהחסות בצל מצרי'. ודבתריה והחסות בצל מצרי'. בצל דליותיו תשכנה. בצל כנפיך תסתירני. בצל כנפיך יחסיון. בצל שדי יתלונן:

תולדות אהרן טוב אחרית דבר. (חגיגה טו): כי כעס בחיק כסילים. נדרים כב: שהימים הראשונים. ר"ה כה: חכמה עם נחלה. בכורו' נב וזוהר חקת: כי בצל החכמה. פסחים נג: החכמה תחי' בעליה. יבמות סד חולין נט יומא פג פד (יומא מה ברכות יח):

דמתוקדין תחות דודא כדין קל חוכא דשטיא אוף דין הבלו: (ז) כי ארום אניסא יהתל בחכימא בגין דלא אזיל ביורחתיה ומהובד במלוי בישא ית חוכמת לב חכימא דאתיהיבת ליה במתנא מן שמיא: (ח) טוב טב סוף עסקא מן שירויה דבשירויה לא אשתמודע לגבר מה דעתיד למהוי בסופיה אלהן סוף מילתא טב אשתמודע לגבר דטב הוא וטב מן קדם יי גבר די שליט ברוחיה ומכבש יצריה מגבר דאזיל בגסות רוחיה: (ט) אל ובעידן דתיתי עלך אוכחתא מן שמיא לא תבהל בנפשך למרתח ולמימר פתגמי סרבנותא כלפי שמיא ארום אין אנת סביל (ושתיק) ישתביק לך (חובך) ואין את מסרב ומרתח דע ארום רתחא בעטף שטיין ינוח עד כדון די הובד יתהון: (י) אל ובעידן עקתך לא תימר מה דהות קדמת דנא טב בעלמא דיומין קדמאין הוו טבין ואנשי דרא ההוא הוו שפירי עובדא יתיר מן אלין בגין כן טבא הוה מטי להון ואנת לא על חוכמתא שאלת על דנא: (יא) טובה טבתא חוכמתא דאורייתא עם אחסנת ממונא ויתיר לגבר למהוי מדבר בענותנותא עם גוברין דיירי ארעא דחזן טב וביש תחות שמשא בעלמא הדין: (יב) כי ארום היכמא דמסתתר גברא בטלל חוכמתא היכדין מסתתר בטלל כספא בעידן די עביד מניה צדקתא ומותר מנדעא חוכמתא דאורייתא תחי ית מרהא מבית קבורתא לעלמא דאתי: (יג) ראה הוי מסתכל ית עובדא דיי וגבורתיה די עבד ית סמיא ית גבינא

רשי

גם אנו מן הקוצים: גם זה הבל. ועמל הוא שמסר הקב"ה לבריות להיות יגיעים ומקנתרים בהם: (ז) כי העושק יהולל חכם. כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא ככשל דתן ואבירם קנתרו את משה לומר (שמות ה) ירא ה' עליכם וישפוט וגומר וערבבוהו ואבדו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמר (שם ה) והצל לא הצלת את עמך ונענש בדבר שהשיבו עתה תראה ולא תראה במלחמת ל"א מלכים: לב מתנה. לב חכמה שהיא מתנה לאדם שנאמר (משלי ב) כי ה' יתן חכמה: עושק. לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו. כמשמעו בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה. דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו רבי מאיר הוי קאים ודריש כוליה מילתא באלישע בן אבויה במדרש קהלת: ארך רוח. המאריך רוגזו ואינו ממהר לריב: (ט) אל תבהל. אל תמהר: (י) אל תאמר מה היה שהימים וגומר. אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת. שהכל לפי זכות הדורות: (יא) טובה חכמה וגו'. חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ויותר לרואי השמש. יתרון היא החכמה לכל הבריות: רואי השמש. הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף. כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה. ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה: (יג) ראה

אבן עזרא

אחד והוא לשון נחות כמו רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם. ואמר וגם זה הבל וישוב על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלהם אין טעם לה וענין כי אם קול וצעקה כקול הסירים: (ז) כי העושק. הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכיר שיש דבר שישיבנו מהולל והוא העושק ויחסר דבר טרם מתנה בעבור היות ויאבד לשון זכר כענין ושונא מתנות יחיה וכמוהו עד נמצא עולתה בך: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו. אמר כי החכם ראוי שלא יאהב מתנות וכל דבר שיעשה יביט מה אחריתו כי הוא העיקר הלא תראה כי החכם יאכל רפואה היא מרה בראשונה בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מלאכול מתוק שהוא טוב בראשיתו ורע באחריתו. ושיהיה ארך רוח. וארך הוא שם התואר על משקל ילד ויבא הלך יתר שאת: (ט) אל תבהל. ענין תבהל כמו אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי הפסוק הזה בפסוק טוב כעס: (י) אל תאמר. עודנו מצוה ומזהיר לחכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיקנו ולא יכעס בעבור שיש לכסיל ממון רב ממנו ויהיה ארך רוח ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: (יא) טובה חכמה. ואם יתכן שתהיה לחכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו: (יב) כי בצל. אז יהיה החכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אכן יש הפרש בין צל חכמה וצל הכסף שהחכמה תחיה בעליה כי החכמה היא צורת הנשמה העליונה שאינה מתה במות הגוף: (יג) ראה. והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור עניו כי כבר נגזר עליו מה שנגזר

משפת

מצודת דוד

יבוא בסדר מיוסד כדרך שבא מכלי הניגון: כן שחוק. כן הוא שחוק שמחת השיר מהכסיל כי לא יבא בסדר מיוסד כדרך השיר אבל יערב בו דברי קלות ראש: גם זה הבל. לכן גם זה הבל עם כי יש בו שיר מה מן הטוב כי משמח הלב ומשיר ניגון עכ"ז היא הבל הואיל ומערב בו דברי קלות ראש: (ז) כי העושק. כאומר אף אם האיש החכם הזה יגער בכסילים בשמעו כי ידבר דברי קלות ראש עכ"ז לא טוב לשמוע כי כשינער בהם ישיבו גם המה דברי קנתור ויערבבו דעת החכם ויאבד את לב חכמה וידבר גם הוא בלי דעת לכן טוב ללכת מנגד: (ח) טוב אחרית דבר. ר"ל כמו שאחרית הדבר הוא טוב יותר מן הראשית כי בראשית הדבר לא נודע מה יעשה בו אבל כשנגמר הדבר נודע הכל כן טוב יותר המאריך רוגזו ואינו ממהר לריב ממי שהוא גבה רוח אשר בעבור זה ימהר להתקצף כי הממהר להתקצף עומד הוא עדין בתחלת הריב ולא נודע מה יהיה בסוף בהכלי' אותו רעהו אבל אם מאריך אף מאליו ישקע הריב וכאלו נשלם הדבר: (ט) אל תבהל ברוחך. בעת התרגזך אל תמהר להראות הכעס כי הראות הכעס מצא לעצמה מקום מנוח ומשומר בחיק הכסילים ומהם לא נעזב על כי לא יתבוננו אשר רעיהם יכלימם לכן המשכיל ידום בעת ההיא ולא יתקצף מהר: (י) אל תאמר. אל תתמה מפני מה היה זה אשר ימים הראשונים כדורו של יהושע וכדורו של דוד היו טובים יותר מאלה הימים כי אז מצאו טובה מרובה אשר לא נמצא כזה באלה הימים: כי לא מחכמה שאלת על זה. השאלה ההיא לא שאלת מן החכמה עצמה כי אלו שאלת אותה היא היתה משיבה אמריה בטוב טעם ודעת אבל האדם דעתו קצרה להבין את זאת או השאלה ההיא לא שאלת מפאת חכמה כ"א מפאת כסילות (כי דרך החכם לשאול שאלות הגונות כפי עומק חכמתו ודרך הכסיל לשאול שאלות שאין בהם ממש לפי כסילתו): (יא) טובה חכמה. אם מי מצא בית והון נחלת אבות מ"מ החכמה טובה היא אליה כי בלעדה לא תתקיים נחלתו בידו: ויותר. וביותר יש צורך אל החכמה לאלו שהם רואי השמש ר"ל המסתכלים במערכת השמים להוריד מהם השפעה לעצמה כי אלו אין בידם מאומה וכל בטחונם במערכת השמים לזה צריך (חכמה וזכר השמש לפי שהיא הגדולה מכלם ופועלת הרבה בתחתונים ולכן תקרא מלכת השמים מלשון מלכה וכמ"ש בתחלת הספר): (יב) כי בצל החכמ'. החוסה בצל החכמ' היא כאלו יחסה בצל הכסף כי לפעמים יוכל האדם לכלכל עצמו די מחסורו עם החכמה כמו בכסף: ויתרון. עוד יש יתרון מעלה בדעת החכמה כי היא תחיה את בעל החכמה אבל הכסף פעם היא סיבה על מיתת בעלי' כי יעמדו עליו רוצחים לקחת העושר: (יג) ראה. הסתכל

את

מצודת ציון

(ז) העושק. ענין קנתור וערעור כמו את כל העשוקים (לעיל ד): יהולל. ענין ערבוב הדעת כמו ושופטים יהולל (איוב יב): לב מתנה. ר"ל לב חכמה שהיא מתנה לאדם מאת המקום כמ"ש כי ה' יתן חכמה (משלי ב): (ח) רוח. ענינו רוגז כמו הניחו את רוחי (זכריה ו): מגבה רוח. ענין גאוה ויהירה: (ט) אל תבהל. אל תמהר: (יג) עותו. ענין קלקול

ל׳. ד׳ רפין אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ׃ יד בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב
וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת־זֶה לְעֻמַּת־זֶה עָשָׂה
ד׳ הָאֱלֹהִים עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו
מְאוּמָה׃ טו אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ
ל׳ וחד כצדקו צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ׃
ל׳. ז׳ מ״ל בנ״ספ טז אַל־תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה
ל׳. ל׳ תִּשּׁוֹמֵם׃ יז אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי סָכָל
כ׳ חד מ״ל וחד חס׳ לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ׃ יח טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה
ג׳. ל׳ כסי׳ וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים יֵצֵא

וְיַת חֲגִירָא לְמֶהֱוֵיהוֹן פְּרִישָׁן בְּעָלְמָא אֲרוּם מָן הוּא חַכִּימָא דִּי יָכִיל לְתַקָּנָא יַת חַד מִנְּהוֹן אֱלָהֵן מָרֵי עָלְמָא דִּי עַוְּתֵיהּ׃ (יד) ביום בְּיוֹם דְּיוֹטִיב לָךְ יְיָ תְּהֵי אַף אַנְתְּ בְּטִיבוּתָא וְתִיטַב לְכָל עַמָּא בְּגִין דְּלָא יֵיתֵי עֲלָךְ יוֹמָא בִּישָׁא חֲזֵי וְאִסְתַּכַּל וְאַף יַת דֵּין כָּל קֳבֵיל דֵּין עֲבַד יְיָ בְּגִין לְאוֹכָחָא אֱנָשֵׁי עָלְמָא מִן בִּגְלַל דְּלָא יִשְׁכַּח אֱנָשׁ בַּתְרוֹהִי מִדַּעַם בִּישׁ לְעָלְמָא הַהוּא׃ (טו) את יַת כּוֹלָא חֲזֵית בְּיוֹמֵי הֶבְלוּתִי דְּמִן קֳדָם יְיָ מִתְגַּזְּרִין טַב וּבִישׁ לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא עַל עֵיסַק מַזָּלַיָּא דְּאִתְבְּרִיאוּ בְּהוֹן בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּאִית גְּבַר זַכַּאי אָבַד בְּצִדְקוּתֵיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּזְכוּתֵיהּ מְנַטְּרָא לֵיהּ לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְאִית גְּבַר חַיָּיב דְּמַאֲרִיךְ יוֹמִין בְּחוֹבוֹהִי וְחוּשְׁבַּן עוֹבָדוֹהִי בִּישַׁיָּא נַטְרִין לֵיהּ לְעָלְמָא דְּאָתֵי לְאִתְפְּרַע מִנֵּיהּ בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא׃ (טז) אל לָא תְּהֵא זַכַּאי יַתִּיר בְּעִידָן דְּאִתְחַיַּיב חַיָּיבָא קְטוֹל בְּבֵית דִּינָךְ בְּדִיל לְחַיָּיסָא עֲלוֹהִי דְּלָא לְמִקְטְלֵיהּ וְלָא תִתְחַכַּם בְּכֵן יַתִּיר חוּכְמַת רַשִׁיעַיָּא דְּקַיְּימִין בְּדָרָךְ וְלָא תְּאַלִּיף אוֹרְחַתְהוֹן לְמָא דֵּין תְּצַדֵּי יַת אוֹרְחָתָךְ׃ (יז) אל לָא תְהָךְ בָּתַר הִרְהוּר לִבָּךְ לְאִתְחַיָּיבָא סַגִּי וְלָא תַרְחֵק אוֹרְחָךְ מִן בֵּית אוּלְפַן אוֹרַיְיתָא דַּיְיָ לְמֶהֱוֵי שַׁטְיָא לְמָה דֵּין אַנְתְּ גָּרֵים מוֹתָא לְנַפְשָׁךְ וְיִתְקַצְּרוּן שְׁנֵי חַיָּיךְ לְמִמָּת עַד דְּלָא מְטָא זִמְנָךְ לְמִמָּת׃ (יח) טוב טָב דְּתִתְאַחֵיד בְּעִסְקֵי עָלְמָא הָדֵין לְגַמּוֹל טוּבָא לְנַפְשָׁךְ בְּאוֹרַח תַּגָּרַיָּא וְאַף מִדֵּין סְפַר אוֹרַיְיתָא לָא תִשְׁבּוֹק

שלא ר׳ וסי׳ שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר. ברוך ה׳ שלא נתננו טרף לשיניהם. שלא עמל בו יתננו חלקו. שלא ימצא הארם אחריו מאומה: בצרקו ל׳ כתיב ב׳ יש צדיק אבד בצרקו. וחד כצרקו בכ״פ אורה ה׳ בצדקו ואינון מן א״ב מן חד חד חד בי״ת וחד כ״ף בריש תיבו׳ וכל חד חד ל׳ דכו׳ וסי׳ נמסר במסרה רבת׳ במערכת אות הבי״ת בס״ד: יותר ז׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ איש אל יותר ממנו דמן. ויותר ממנו מאה רכב רשמואל. וחברו דר״ה. ואת היותר החרמנו. כי מה יותר לחכם עם הכסיל. ואל תתחכם יותר למה. לעשות יקר יותר ממני. ובמ״סר׳ אחרי״תי מסר במ״קום ואל תתחכ״ם יות״ר וי״ותר לרא״י השמ״ש: ואל תהי סכל חד מן כ״ו יתידאין ואל סמיכין למלה אחרא וכל חד לית רכו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך אל בס״ר: תנח נ׳ דגשים וסי׳ אם רוח המשל תעלה עליך. טוב אשר תאחז בזה. בבקר זרע זרעך. וא׳ ותנח בגרו אצלה עד בוא. ואינון חד מן ג׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ת׳ ברישי׳ וא׳ ות׳ וסי׳ נמסר בסדר בלק ואיוב סימן ל״ו: ותורותיו ג׳ וסי׳ נמסר בסדר וישמע יתרו:

תולדות אהרן ביום טובה. זוהר מצורע: לעמת זה. חגיגה טו: ראיתי בימי הבלי. זוהר בא תזריע אדרת האזינו עקידה שער נט: (יש צדיק. נזיר נה). אל תהי צדיק. יומא כב: אל תרשע הרבה. שבת לא יומא כב:

אבן עזרא

משמת ימי בראשית ומביני מלאכת השמים יביעו והוא פירוש אשר ברא אלהים לעשות כי אלהים שם בכל מלאכתו כח על הדמות הראשונה ומי שהיתה מערכתו מעוותת בדבר ממון או דבר אחר אין לו תקנה: (יד) ביום. והחכם שהוא בעל נחלה וכסף למה ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרים לו כשתהיה ביום טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליו להסתכל כי יום רעה יבא כענין שמח בחור שיאמר לו שמח והלך בדרך תאות לבך ועיניך ודע כי על כל אלה והנה הענין אל תשמח: גם את זה לעומת זה. כענין שנאמר בספר יצירה שבע כפולות בג״ד כפר״ת. ועל דברת כמו בעבור והוא כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם וכמוהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה היו״ד נוסף כיו״ד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי במדינות ואחריו ישוב אל האלהים והענין שעשה זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו שפירשתי בתחלת הספר: (טו) את הכל. יש הוא הנמצא לפרקים מעטים. וענין אובד בצדקו שצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך ענינו מאריך ימים ברשעתו שיאכל וישתה וישמח ויעשה תענוגים לגוף: (טז) אל תהי. אם התפללת מן הבקר ועד הערב ותתענה והדומה להם תשומם והענין תסור מדרך הישוב כמו שיעשו הר״ומיטי בארץ אדום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מדאי. ומלת תשומם מבנין נפעל ויש אומרים כי דגשות השי״ן איננה לחסרון נו״ן נפעל רק לחסרון תי״ו התפעל והיה ראוי שיהיה תשתומם כי לא ימלא מבנין נפעל בפעלי הכפל שימלאו שניהם רק ימלא בבנין התפעל בפעלים שהעי״ן שלהם אינו שלם כמו תבנה ותכונן: (יז) אל תרשע. בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות הוא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת: (יח) טוב. כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק מעט מחלקי הנפש ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו ואינו צריך לחפש מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהינו ולא יסור ממנה ימין ושמאל וישמור המצות

רשי

את מעשה האלהים. היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן. לאחר מית׳ את הדבר אשר עוותו בחייו: (יד) ביום טובה היה בטוב. ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וביום רעה ראה. כשתבא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומר ולא תהיה מן הנראים והיו דראון לכל בשר: גם את זה לעמת זה. הטובה ושכר פעולתה לעמת הרעה ושכר פעולתה: שלא ימצא האדם אחריו מאומה. להרהר אחריו של הקב״ה: (טו) יש צדיק אובד בצדקו. אע״פ שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פנחס הכהן שעלתה נימא ברגלו קרא לרופא לחתוך רגלו אמר לו כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לחוניא בנו אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבר מן החי מאביו: (טז) אל תהי צדיק הרבה. כשאול שדימה להיות צדיק וריחם על הרשעים: ואל תתחכם יותר. לדון ק״ו של שטות ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו׳: (יז) אל תרשע הרבה. אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך. כשאול שנאמר (ד״ה ב א) וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק: (יח) טוב אשר תאחז בזה וגו׳. אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא הצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול

מצודת ציון

קלקול: (יד) על דברת. בעבור כמו על דבר הכסף (בראשית מ״ג): (טו) תשומם. מלשון שממון: (יז) תרשע. ענין מרדה ובלבול כמו ובכל אשר יפנה ירשיע (ש״א יד): (יח) תנח. מלשון

מצודת דוד

את מעשה האלהים כמה הם מיושרים ומתוקנים כי מי מבני האדם יוכל לתקן את הדבר אשר קלקל אותו אבל המקום ב״ה יוכל לתקן את הדבר אשר קלקל בעון הדור וכמ״ש רז״ל בר״ה אם בעון הדור נגזר על גשמים מועטים ולאח״ז הטיבו מעשיהם מתקן הוא את הקלקול כי מורידם בזמנם ובמקום היותר צריך ואינו מאבד מפה: (יד) ביום טובה. ביום בוא טובה בעולם היה בטוב ר״ל קבל את הטובה והתענג בדשן נפשך: וביום רעה. בעת בוא רעה בעולם הסתכל בדעה לכוין על מה באה וקבל אותה למרק את העון: גם את זה. ר״ל הרעה עשאה שלח המקום גם עשה אותה לעומת העון ר״ל מדה במדה: על דברת. ועשה כזאת בעבור שלא ימצא האדם להרהר אחריו מאומה כי מגמול העונש ישכיל האדם לדעת את הפשע הדומה לה: (טו) את הכל. כל הדברים המתהוים והנעשים בעולם הבאתי בהם בהתבוננות רב בכל ימי למען דעת תוכן הדברים ועומק הענינים: בימי הבלי. כן יקראו ימי האדם לפי שאינם נצחיים: יש צדיק. והנה השכלתי אשר יש צדיק נאבד מן העולם כאשר יחטא מעט שזהו בעבור רב צדקו כי הקב״ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ואילו לא היה צדיק גמור לא היה נענש על זה: מאריך ברעתו. מאריך ימי טובה וזהו בעבור רעתו אשר גברה כי אז יאריך ימי טובה להיות מוטרד מעוה״ב: אל תהי צדיק הרבה. לאסור על עצמך מה שהתירה התורה למען עבות סייג ונדר: ואל תתחכם יותר. מאשר גזרה חכמתו יתברך: למה תשומם. למה תעשה כזאת לבוא משומם מבלי בוא מי להתחבר עמך בעבור מרבית הפרישות והיה מובדל מן האנשים: (יז) אל תרשע הרבה. אם בא לך דבר המחריד אל תחרד יותר מדאי ולא תבלבל דעתך: ואל תהי סכל. לבלי הרגיש כלום בדבר המחריד: למה תמות בלא עתך. למה תעשה כזאת אשר בעבורם תמות בעוד שלא נשלם ימיך כי החרד ביותר הנה החרדה ממיתו ומי שאינו מרגיש כלום אינו נשמר מדבר המחריד והמות נכון בידו: (יח) טוב גו׳. ר״ל להחריד מדבר המחריד: וגם מזה גו׳. ר״ל לאמן הלבב לבל ירגיש הרבה להחריד ביותר: כי ירא אלהים. מי שהוא ירא אלהים הוא יוצא ידי שניהם מעט להחריד

אֶת־כֻּלָּם׃ יט הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים
אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר׃ כ כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה־טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא׃ כא גַּם לְכָל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־
תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ׃ (כב) כִּי גַּם־פְּעָמִים ורפי׳ כסי׳
רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתָּ* קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים׃ אתה קרי
כג כָּל־זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא ח׳ כתי׳ ס׳. ב׳ כי נח.
רְחוֹקָה מִמֶּנִּי׃ כד רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק ב׳ כסיפ׳
מִי יִמְצָאֶנּוּ׃ כה סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר ג׳ חד חס׳
וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת ס׳. י״ז. ל׳

אהת ואתה ח׳ כתי׳ את וקרי׳ אתה וסי׳ ואת הגדת היום את אשר עשית. את הלא את שכבת בעדו. את כי גם פעמים רבות ידע לבך. את אתה הוא ח׳ לבדך את עשית את השמים. ואת ונפשי נבהלה מאד. ואינון מן כ"ט מלין חסרי׳ ה׳ בסוף תיבותא וקרי׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד:

תולדות אהרן החכמה תעוז לחכם. נדרים לב: כי אדם אין צדיק. סנהדרין מו קא זוהר תרומה עקידה שער סא: אמרתי אחכמה. יומא יד נדה ע זוהר ויחי:

חולקך ארום גבר דחיל מן קדם יי נפק ית די חובת כולהון: [יט] החכמה וחוכמת יוסף בר יעקב איסתייעא עלוהי לחכימותיה כל קביל עשרתי אחוהי צדיקיא דשלטין בדחלתא דיי ולא שלט בהון יצרא בישא בעידן דהוה יהיבין בקרתא דמצרים ולא קטלו ית יוסף אחוהון דהוה מצער להון בזמנא ההוא בכל מלוי: [כ] כי ארום לית גבר זכאי בארעא די יעביד טב כל יומוהי ולא ייחוב קדם יי אבל גברא די ייחוב קדם יי חמי ליה למהדר בתיובתא עד דלא ימות: [כא] גם אוף כל מיליא דימללון לך רשיעא לא תמסור לבך לקבלותהון דלא ייתון יומין די תשמע ית עבדך די ילוט לך ולית לך חילא לאישתיזבא מן ידוי: [כב] כי ארום חזי לך למצדק ית דינא בזמן די ילוט לך גבר דלית דכותך דאף זמנין סגיאין ידע לבך דאוף אנת הויתא לטי גוברין אוחרנין: (כג) כל די אמרית בחנית בחוכמתא אמרית במימרי אחכום אף כל חוכמת אורייתא והיא רחקת מני: כד רחוק הא כבר אתרחק מבני נשא למידע כל מה דהוה מן יומי עלמא ורז יום מותא ורז יום דייתי מלכא משיחא מן הוא דישכחיניה בחוכמתא: כה סבותי חזרית אנא לחשבא בלבי ולמידע ולאללא ולמתבע חוכמתא וחושבן אגר

רשי

אל יקל בעיניך לפקפק בו: יצא את כולם. ידי שניהם לקיים הצדק והרשע כהלכתן: (יט) החכמה תעוז לחכם. לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסף עליו אלא פשפש במעשיך ותהא תוהא על החטא אמר החכמה תעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה: מעשרה שליטים. מצינו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב (מלכים ב כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו׳ הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: אשר היו בעיר. בירושלים רחבעם אביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו: (כ) כי אדם אין צדיק בארץ. לפיכך צריך לפשפש במעשיו: (כא) גם לכל הדברים וגומר. לפי שנדבר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן: אשר לא תשמע עבדך מקללך. אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך. ד"א מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם. שתי עיניו מראין אותו דברי עבירה. שתי אזניו משמיעין אותו דברים בטלים. שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה. ופיו ולבו. ד"א החכמה תעוז לחכם זה נח מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה אברהם מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אלו אחיו. ד"א לחכם זה משה עשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף על ידי מאכל מן פומא לוושטא מן וושטא לכרסא וכו׳ כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצטרך למאכל מ׳ יום ומ׳ לילה. כל הפנים הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא שלאחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה מוסב על מקראות שלמטן (ס"א ולא ודוק) ועל שלמעלן: (כג) נסיתי בחכמה. בתורה: אמרתי אחכמה. לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני. ומה היא זו: רחוק מה שהיה. את הדברים הרחוקים שהיו ביצירת בראשית: (כד) ועמוק עמוק. הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור: (כה) ועוד סבותי. לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה: ולדעת רשע כסל.

אבן עזרא

המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בשני העולמות ובענין הזה חתם ספרו כי ירא אלהים יצא את כולם לאמת: (יט) החכמה. בעבור שאמר אל תתחכם יותר חזר לבאר שאין מעלה גדולה הימנה רק הזכיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לגוף כדי שיחיה ואמר כי יותר עוז וכח יש לחכמה מעוז שליטים רבים ומנין עשרה בעבור היותו סך חשבון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחדים ובעבור היות עיקר כל דבר הראש ואמצעיתו וסופו היה האל"ף בלשון הקדש בתחילה והיו"ד בסוף והנה היו הה"א והוי"ו אמצעיים ואלה הארבעה אותיות הם למשך ולא יתכן שימצא אות או תנועה רק שיהיה אחד מהם נמשך עמו והאל"ף והיו"ד בחשבון שומרים עצמם כמו גדר והה"א והוי"ו חשבון עגול וסוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאינו שם מדה והוא מן האותיות הנזכרים וענין אשר היו בעיר הראות עוזם בהתחברם כלם במקום אחד בהסכמה אחת ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון: (כ) כי אדם. חזר לבאר ענין אל תהי צדיק הרבה וענינו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא בפועל או בדבור או במחשבה ככתוב בספר משלי בשבע התועבות לב חורש מחשבות און. וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם: (כא) גם לכל. יאמר לחכם אם תרצה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם ואילו היה מקללך ואפי׳ עבדך כי אם תתן לבך לדבריהם תכעס ויחשך אור חכמת הנשמה: (כב) כי גם. כל פעם בלשון הקדש חובר על לשון זכרים ולעולם הוא לשון נקבה חוץ מן אך הפעם הזה של שמשון. והענין אל תחוש לדברי המבזים והמקללים כי כבר תדע שגם אתה קללת אחרים או הם בפיך או במחשבותיך: (כג) כל זה כל מה שאמרתי לך הכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאחכם יותר ומצאתי שהוא דבר רחוק וזה מענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שישיגנו האדם והוא עמוק מאד. פירוש אחר בקשתי החכמה ומצאתיה רחוקה אעפ"כ השגתיה וחכמתי: (כד) וענין רחוק מה שהיה. כי מה שהיה הוא רחוק לבדו ודבר שלא עבר והיה יכול אדם לחפש עד שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה: (כה) סבותי. הסבותי פני ומחשבותי בלבי לדעת אם תתחבר החכמה והחשבון

שהוא

מצודת דוד

ומעט לאמץ הלבב כי החרד ביותר הוא כאלו מסיר בטחונו מה׳ ומי שאינו מרגיש כלום הוא כאלו אינו חושש על גזרת המקום אשר שלה עליו החרדה: (יט) תעוז לחכם. תתן חוזק אל החכם: מעשרה. יותר ממה שיתחזק האדם במעוז עשרה שליטים אשר היו בעיר למשול בה (ואמר מנין עשרה בעבור היותו סך חשבון): (כ) כי אדם כו׳. אין בכל הארץ אדם צדיק בכל דרכיו אשר תמיד יעשה הטוב ולא יחטא לעולם והחכמה היא למעוז לחכם כי היא מיעצתו לפשפש במעשיו ולמהר לשוב: (כא) גם לכל הדברים. ר"ל עוד תועיל החכמה אשר גם לכל הדברים אשר ידברו בך מדברי בוז וקלון אל תתן לבך לחשוש בהם ועל ידי החכמה תפלס דרכך עד אשר לא תשמע את עבדך מקללך כלומר לא תחשוש בהם כאלו לא שמעת ועם כי תוכל לקחת נקם מעבדך: (כב) כי גם פעמים רבות. ר"ל לא פעם ולא שתים כי אפילו פעמים רבות ידע לבך וזכרת בדבר אשר גם אתה קללת אחרים והחכמ׳ הלמדך לחשוב מדוע א"כ ירע לבבי מה שמקללים אותי: (כג) כל זה. כל מה שאמרתי הכל בחנתי בהתחכמות רב: אמרתי אחכמה. ר"ל חשבתי להתחכם עוד יותר להשיג הכל אבל ההשגה ההיא רחוקה היא ממני ואין להשיגה: (כד) רחוק מה שהיה. הדבר אשר כבר היה רחוק הוא מלהשיגו: ועמוק. ר"ל אף דבר ההוה אם דבר עמוק הוא אין להשיגו הואיל והוא עמוק ומי א"כ יוכל למצוא אותו: (כה) סבותי אני ולבי. הסיבותי פני ומחשבות לבי לדעת ולחפש ולבקש ענין החכמה: וחשבון. ר"ל מחשבת בינה להבין דבר מתוך דבר הבא במחשבה ובעיון רב: ולדעת. ר"ל מהם להעריך ולדעת גרעון הרשע אשר באדם כסיל והשטות שיש בהוללות ושיעמום כי אין דבר ניכר אלא מפאת הפכו:

מצודת ציון

מלשון הנחה ועזיבה: (כג) נסיתי. מלשון נסיון: (כה) ולתור. ענין חפוש ובקור: וחשבון. מל׳ מחשבה וכן כי אין מעשה וחשבון (לקמן ט): כסל. מלשון כסיל: והסכלות. שטות:

ומוצא

הוֹלֵלוֹת׃ כו וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה
אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ
טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד
בָּהּ׃ כז רְאֵה זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת
לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן׃ כח אֲשֶׁר עוֹד־בִּקְשָׁה
י. נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מָצָאתִי
וְאִשָּׁה בְּכָל־אֵלֶּה לֹא מָצָאתִי׃ כט לְבַד רְאֵה־זֶה

ג׳
כ׳ מ״ג וה׳ בליש׳
י״ג. ל׳ כסי׳ וכל״קרי׳
דכוו׳ כמ״א
סגול וכחוטפא

ימלט י״ג וסי׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח וירמיה סימן מ״ו : ולא מצאתי ה׳ דסמי׳ וסימ׳ ולא מצאתי לה בתולים ויאמרו שרי פלשתים . ואבקש מהם איש . חרפה שברה לבי ואנושה . אשר עוד בקשה נפשי קדמא דפסו׳ :

תולדות אהרן מר ממות . ברכות ח יבמות סג סנהדרין כב : למצא חשבון . סוטה ח ב (סוטה יז) : אחד מאלף מצאתי . גיטין כה :

עוֹבָדוֹי דְצַדִּיקַיָּא וּלְמֵידַע פּוּרְעָנוּתָא חוֹבָא דְשַׁטְיָא וְסוּכְלְתָנוּ
חוּלְחוּלְתָּא דְמַלְכוּתָא׃ כו ומוצא וְאַשְׁכָּחִית אֲנָא פִּתְגָם דִּמְרִיר
עַל אֱנָשׁ יַתִּיר מִן מְרִיר יוֹם מוֹתָא יַת אִתְּתָא דְהִיא עָבְדַת
עָקִין סַגִּיאִין לְבַעְלָהּ וּמְצַדְתָּן וְתַקְּנָן בְּלִבָּא כְּפִיתָן יְדָהָא בְּדִיל
דְּלָא לְמִפְלַח בְּהוֹן תַּקִּין קֳדָם יְיָ גְּבַר דִּי יַפְטִיר יָתָהּ בְּגֵט פִּטּוּרִין
וּמִשְׁתֵּזִיב מִנָּהּ וְחַיָּבָא קֳדָם יְיָ גְּבַר דְּיִסְבִינָהּ וְאִתְלְכַד בִּזְנוּתָהָא׃
כז ראה חֲזִי דֵין עוֹבָדָא דְאַשְׁכָּחִית אָמְרָה קֹהֶלֶת דְּמִתְקְרֵי שְׁלֹמֹה
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל כַּוְנֵית מַזָּלַיָּא חֲדָא עִם חֲבֶרְתָּא לְמִשְׁכַּח חֶשְׁבּוֹן
בְּנֵי אֱנָשָׁא מַה יְהֵא בְסוֹפֵיהוֹן׃ כח אשר אִית פִּתְגָם אוֹחֳרָן דְעוֹד
תָּבַעַת נַפְשִׁי וְלָא אַשְׁכָּחִית גְּבַר שְׁלִים וְזַכַּאי בְּלָא חִיבּוּלָא מִן
יוֹמֵי אָדָם קַדְמָאָה עַד דִּי אִתְיְלִיד אַבְרָהָם צַדִּיקָא דִּי אִשְׁתְּכַח
מְהֵימַן וְזַכַּאי בֵּין אֶלֶף מַלְכִין דְּאִתְכַּנְּשׁוּ לְמֶעְבַּד מִגְדְּלָא בְּבָבֶל
וְאִתְּתָא בְּכָל אִלֵּין נְשֵׁיהוֹן דְּמַלְכַיָּא כְּשָׂרָה לָא אַשְׁכָּחִית׃
כט לבד לְחוֹד חֲזִי דֵין אַשְׁכָּחִית דִּי עֲבַד יְיָ אָדָם קַדְמָאָה תַּקִּין קֳדָמוֹי וְזַכַּאי וְחִוְיָא וְחַוָּה אִנּוּן אַטְעִיוּ לְמֵיכַל מִן פֵּירַיָּא דְאִילָנָא

אבן עזרא

שהוא פירוש מחשבת הדעת עם הרשע והסכלות וההוללות: (כו) ומוצא. מוצא החשק יעור עיני חכמים ויסלף מחשבותם ותתבלע חכמתם. ומלת מוצא פועל על משקל קורא ומוצא רוח מאוצרותיו מהבנין הכבד גם הוא פועל וראוי להיות מוציא ובא מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלה שאחריו. ומצודים הוא מן ציד ומשקלו מרומים והוא מן הפעלים שהעי״ן שלהם איננו שלם. וחרמים כענין רשת משטח חרמים כמוהו. והענין שאין לב האשה ומחשבותיה בכל רגע כי אם לשטוח חרמים לצודד נפשות וידיה כמו בית האסורים. וענין ילכד בה ברשתה ואמר כי המות היה טוב לחכם מהחשק: (כז) ראה. עודנו מדבר בדברי האשה. ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה. ופירוש חשבון מחשבת והענין שלא יוכל האדם למצוא מחשבת שהוא החפץ עד שיסמוך אחת לאחת שידוע שהמחברת האחת נושא ונשוא וכן המחברת השנית רק תהיינה בהסמכ׳ הנשוא בראשונה ונושא באחרונה או שני הנושאים או שני הנשואים בשוה אז תוליד בין שתי המחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנפש אף כי בגויות והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יתכן להשאיר דמותו תחתיו שהוא שלישי כי אם בהתחבר האב והאם. ופירוש אחר שיהיה זה הפסוק דבק עם הבא אחריו. ויהיה פירוש מלת חשבון מחשבת או מניין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאנו איננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן בהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע ג״כ בחשבון כי בהתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין ואם יתחבר אחת לראש ישוב כמו סוף ובהתחבר אחת לסוף ישוב נגדר ובהתחבר אחת לנגדר ישוב עגול והעגול מיושר והמיושר שלם והשלם גוף והענין אפילו שלא ימצא איש שכל וחכמה ויראה והוא האדם הישר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים ובזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף. ומלת אחת לשון נקבה. ודע כי האותיות מתחלקים לשני חלקים חצים משרתים פעמים ופעמים הם עיקרים והמשרתים כשתי״ל א״ב המ״ון והשאר עיקרים תמיד ולא ימצאו נוספים כי אם בכפל כמו שחרחורת וכן לא יגרעו חוץ מפעלי הכפל כהגרע ד״לת שדד מן שוד וכן בהתחבר תי״ו השרש עם תי״ו הנכח יחסר השרש כמו תשחית וכרת וכן בהתחבר נו״ן השרש עם נו״ן נקבות רבות יחסר נו״ן השרש כמו בכל דלותיו תשכונה והוא מבולע וכן מלת משרת את המלך בעבור התחברות תי״ו השרש עם תי״ו הנקבה חסרו תי״ו השרש ופתחו הרי״ש להורות על לשון נקבה להפריש בינו ובין משרת משה שהוא לשון זכר וכן בהתחבר דל״ת אחד והוא רפה עם תי״ו רפה שהיא לשון נקבה והם קרובים במוצא חסרו הד״לת שהוא שרש וזה מקרה הרה ללת וי״א כי שני שרשים הם בענין אחד ויפרש אח לא פדה יפדה איש ועשה אח מאחת מאלה כמו אחד וזה רחוק כי פירוש אח לא פדה אין אח פודה נפש איש או אין איש פודה נפש אחיו ויהיה אח פועל או פעול והבא אחריו יורה עליו והוא ויקר פדיון נפשם והענין שלא יוכלו בני אדם לפדות אחיהם או אהוביהם מן המות ואיך יוכלו לפדותם והם נלאים לפדות נפשם ופירוש ועשה אח פועל או פעול וענין הפועל ועשה ישראלי וענין הפעול עשה עבירה היא אחות לאלה העבירות הנזכרות או דבר רע הוא אח להם ועוד איך יהיה פירוש ועשה את אחד והנה ישוב בעבור שבא אחריו מאחת מאלה ועשה אחד מאחת: (כח) אשר. מלת בקשה מן הבנין הכבד והחי״רק יורה עליו ויחסר הדגש מן הקו״ף כמו שלחו באש מקדשיך וכמו התל בי שהוא מן ויהתל בהם אליהו ואין לו חבר כמוהו בכל הפעלים השלמים בלשון זכר ויחיד ופי׳ השלמים חוץ מן אותיות הגרון וישוב בכל אלה לאלף הנזכר כי כן היה מספר נשי שלמה שבע מאות שרות ושלש מאות פילגשים: (כט) לבד. חוזר חשבון על לשון נקבות והוא לשון זכר כמו עיטות והענין שעשה האלהים את האדם להיות ישר הולך בדרך ישרה והמה

רשי

לעמוד על סוף דעתה של מלותה וסכלות הוללות מערבב ומשומם שבה: (כו) ומוצא אני מר ממות. שהיא קשה מעשרה דברים הקשים שנבראו בעולם כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו האפיקורסות: וחרמים לבה. לשון מכמורת כמו (חבקוק א) יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו: אסורים ידיה. ומשהחזיקה באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות: אסורים. שם דבר של קשורים כמו (שופטים טו) וימסו אסוריו כן פירשו מנחם: (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון. כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקב״ה אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה: אמרה קהלת. אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבלת החכמה: קהלת. לשון נקבה הוא וכשהוא אמרו בלשון זכר מוסב על הקובלה והוא שלמה. ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים משיחה בלשון נקבה כתוב אחד אומר (תהלים ע) עזרי ומפלטי לי וכתוב אחד אומר (שם מ) כי אתה עזרתי. כתוב אחד אומר (נחום ב) קול מבשר וכתוב אחד אומר (ישעיה מ) מבשרת ציון: (כח) אשר עוד בקשה נפשי. לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם אחד מאלף מצאתי. כנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם להצליח שראויים למשנה אלא מאה ואותה מאה שנכנסו למשנה אין יוצאים מהם לגמרא אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסין לגמרא אין מצליח מהם אלא אחד להוראה הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה. אפילו באלף לכך אתה צריך להזהר בה: (כט) לבד ראה זה מצאתי. שבאה לעולם תקלה על ידה: אשר עשה. הקב״ה את האדם הראשון ישר: והמה. משנזדווגה

מצודת ציון

הוללות. שגעון: (כו) מצודים. שם כלי מכלי הצוידים וכן במצודה רעה (שם): וחרמים. רשתות כמו יגורהו בחרמו (חבקוק א): אסורים. קשורים כמו וימסו אסוריו (שופטים טו): (כז) אמרה קהלת. תחסר מלת נפש ולזה אמר בלשון נקבה בעל הנפש ידבר וכאלו אמר נפש קהלת וכן ותכל דוד (ש״ב י״ג): חשבון. מחשבת בינה: (כח) עוד. ענינו הרבה יותר

מן

מצודת דוד

(כו) ומוצא אני. כאומר הן בזה הכרתי פחיתות הרשע כו׳ ומאד יש להזהר מהם והנה בהם מצאתי דבר המר יותר מן המות והראוי לבחור במיתה מבזה: את האשה. ר״ל זאת היא האשה המנאפת אשר היא כלי צידי׳ לצודד נפשות בנופתים אחריה: וחרמים לבה. לבה היא כמו רשת כי במחשבת לבה תלכוד אנשים: אסורים ידיה. ידיה המה כמו קשורים כי כשאוחזת מי א״א להפרד ממנה: טוב כו׳. מי שמצא זכות לפני המקום ימלט ממנה עד לא הטתו ברוב לקחה: ילכד בה. וכאשר נלכד שוב א״א להפרד ממנה למלט נפשו: (כז) ראה זה. האמור בסוף המקרא: אמרה קהלת. אמרה נפש של המקבץ הדעות המגדות (ואמר כאחר המדבר וכן דרך המקרא בהרבה מקומות): אחת לאחת למצוא חשבון. אין למצוא מחשבת בינה כ״א להעריך אחת אל אחת ר״ל להעריך דבר אל הפכו כי אז יבין וישכיל איזה יבחר: (כח) אשר עוד בקשה נפשי. אשר הרבה בקשה נפשי יותר מן הרגיל למצוא דבר מבלי הערכו אל הפכו ולא יכולתי למצוא: אדם גו׳. מבין אלף אנשים מצאתי אדם אחד ישר ונכון אף מבלי הערכו מול הפכו כי מפאת עצמו היה ניכר שאדם ישר הוא: ואשה בכל אלה. אבל אשה ישרה והגונה מבלי הערכה מול הפכה לא מצאתי בכל אלה הנשים המיוחדות לי שהיו במספר אלף שרות שבע מאות ופילגשים שלש מאות כמ״ש במ״א וכאומר מאד קשה למצוא דבר מבלי הערכו מול הפכו כי אף בין אנשים לא מצאתי מבלי הערכות לבד אחד מבין אלף ובין הנשים לא מצאתי אף אחת מאלף מבלי הערכות מול הפכה: (כט) לבד ראה זה מצאתי. הוא מקרא

מסירס

מָצָאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם יָשָׁר
וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים׃ ח א מִי כְּהֶחָכָם נ׳, פ׳.
וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו ג׳
וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃ ב אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל דִּבְרַת ל׳ וכתיב א׳
שְׁבוּעַת אֱלֹהִים׃ ג אַל־תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ אַל־ ג׳ מ״ל. כ״ג ר״פ אל אל
תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה׃
ד בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־ ד׳ ר״פ כאשר תמותי . ד׳
תַּעֲשֶׂה׃ ה שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע וְעֵת י׳ מ״ל. י״ט

דְּאָכְלִין פֵּירוּי תַּכִּימִין לְמֵידַע בֵּין טָב לְבִישׁ וְגָרְמוּ לְאִסְתַּקְפָּא עֲלוֹהִי יוֹם מוֹתָא-וּלְכָל דָּרֵי עָלְמָא וְאִינוּן תְּבָעוּ לְמִשְׁכַּח חֶשְׁבּוֹנִין סַגִּיאִין בְּגִין לְאִיתָאָה מְחָתָא עַל דַּיָּירֵי אַרְעָא׃ א מי מַאן הוּא חַכִּימָא דְּיָכִיל לְמֵיקָם קֳבֵיל חוּכְמְתָא (ס״א דִּגְבַר חַכִּים) דַּיְיָ וּלְמֵידַע פְּשַׁר מִלַּיָּא בִּנְבִיאַיָּא חוּכְמְתָא דִּגְבַר חַכִּים תַּנְהַר זִיו אַפּוֹהִי בֵּינֵי צַדִּיקַיָּא וַחֲצִיף אַפִּין מִתְחַלְּפָן כָּל אוֹרְחָתֵיהּ מִטָּב לְבִישׁ׃ ב אני הֲוֵי זָהִיר יַת פּוּמָךְ עַל גְּזֵירַת מַלְכָּא לְמִיטַּר מַה דִּי פַּקְדִינָךְ וְעַל עֵיסַק מוֹמָתָא דַּיְיָ אִזְדְּהַר דְּלָא תֵימֵי בִּשְׁוּם מֵימְרֵיהּ עַל מַגָּן׃ ג אל וּבְעִידָּן רוּגְזָא דַּיְיָ לָא תְנוּחַ לְצַלָּאָה קֳדָמוֹהִי אִתְבְּהֵיל קֳדָמוֹהִי אֱזִיל וְצַלֵּי וְתִבְעֵי רַחֲמִין מִנֵּיהּ בְּגִין דְּלָא תְקוּם בְּפִתְגָם בִּישׁ אֲרוּם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא דַּיְיָ כָּל דִּי יִצְבֵּי יַעֲבֵיד׃ ד כאשר בְּאָתַר דְּאִית גְּזֵרַת מֵימְרָא דְּמַלְכָּא דְּשַׁלִּיט עַל כָּל עָלְמָא מִתְעַבְּדָא בִּבְהִילוּ וּמַן הוּא גַּבְרָא דְּמָחֵי בִּידֵיהּ וְיֵימַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתָּא׃ ה שומר גְּבַר דִּי נָטִיר פִּקּוּדַיָּא דַּיְיָ לָא יִנְדַּע

ישנא ל׳ וכתיב א׳ חכמת אדם תאיר פניו והוא חד מן מלין דמשמשין א׳ בסוף תיבות׳ ולית להון זוגא וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות האלף בס״ד: שומר י׳ מ״ל וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ו ומשלי סימן י׳ ע״ש:

תולדות אהרן פשר דבר. ברכות י סוטה יג עקידה שער עז: חכמת אדם. נדרים מט עקידה שער מט עקרים מ״ב כט (שבת יא): ועוז פניו ישונא. תענית ז: פי מלך שמור. (סנהדרין כא): דבר מלך שלטון. שבת סג: שומר מצוה. שם:

רשי

לו חוה אשתו ונעשים שנים ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים. מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש במדרש: (א) מי כהחכם. מי בעולם חשוב כאדם חכם: ומי יודע פשר דבר. פשרון של דבר. כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת שמים נתגלו לו רזי פשרין. מי כמשה עושה פשרה בין ישראל לאביהם שבשמים: ועוז פניו ישונא. משאר הבריות עד (שמות לד) כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו: (ב) אני פי מלך שמור. לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עולם שהיא הטובה שבכולן. ועל דברת שבועת אלהים. שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו. ד״א אני נכון לשמור פי מלכי האומות המושלים בנו בגולגליות וארנוניות. ועל דברת שבועת אלהים. ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שנשבענו למקום. ועל דברת. ואל דברת שבועת אלהים אשמור פי המלכים. וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר (דניאל ג) לך אמרין מלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לך אנו אומרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים ולגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד עבודת גלולים נבוכדנצר את ולא מלך: (ג) אל תבהל מפניו תלך. אל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: ואל תעמוד בדבר רע. אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים: כי כל אשר יחפוץ. להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות: (ד) באשר דבר מלך שלטון. בשביל אשר דבר הקב״ה מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה. ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך: (ה) ועת ומשפט ידע לב חכם. החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפטים יש לפני הקב״ה שסופו

אבן עזרא

בקשו ארחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה שאשה אחת די לאיש: (א) מי כהחכם. יש מלה מושכת עצמה ואחרת עמה כמלת אל בקצפך תוכיחני יחי ראובן ואל ימות מתן בסתר יכפה אף וכן ימצא אות מושך אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי הוא ומאת שדי והוא דבק עם הפסוק שלמעלה מידי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם. ואמר הגאון רב סעדיה ז״ל שענינו אשאל מאל אביך ויעזרך ועל שני הפירושים צריכה תוספת מ״ם על את וכן מישרים אהבוך ומישרים הוא תואר היין וכמוהו יתהלך במישרים וכן כיין הטוב הולך לדודי למישרים וישוב אהבוך על העלמות הנזכרות בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי כיודע פשר דבר ויתכן היות פירוש מי כהחכם מי שהוא יודע פשר דבר ומלת פשר ממשפחת ארמית והענין למה יתעסקו בני אדם לחשוב חשבונות רבים שלא יועילו ואין מי שהוא על דרך ישרה כמו החכם המבקש חכמה וידרוש לדעת פשר כל דבר מה חפץ יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר הפוך סופו בתוכו מן כי לא פורש וענין חכמת אדם תאיר פניו ותשים אור בפניו והענין תסיר כעס כענין באור פני מלך חיים וענין ועז פניו ישונא סור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי בהתגבר הנשמה על הרוח יסור הכעס ועזות המצח: (ב) אני. כאשר השלים להוכיח החכם שישמר מפח החשק שב להזהירו שלא ישען על חכמתו ויבזה מצות מלך מקומו בעבור היותו כסיל כנגדו. וענין אני אני אצוך או אזהירך על שני דברים שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא ינקה כל אשר ימרה את פיו ומלך האמת לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא: (ג) אל תבהל. תלך. מצאנו בלשון הזאת ונדעה נרדפה אל תרבו תדברו ועיקרם ונדעה לרדוף אל תרבו לדבר ויותר נכון הוא שיחסר שי״ן שהוא במקום אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה אל תרבו שתדברו וכן זאת מלת תלך אל תבהל מפניו ללכת או אל תבהל מפניו שתלך אל ימהר לבך שתחשוב שתוכל ללכת מפניו פני המלך פן תעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כרצונו יוכל לעשות לך: (ד) באשר. בכל מקום שדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו להצילך מידו כי הכל יפחדו ממנו אם כן לאדם אף כי למלך האמת שמלא כבודו מעלה ומטה: (ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע. כי לא יבא לו ברוב. ועת ומשפט ידע לב חכם. יש מפרשים עת במקום הזה כמו חכמה ויאמרו כי כמוהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי בינה לעתים וזה איננו נכון כי פירוש לעות את יעף לשום לו עת והוא יעיר בבקר ואיש עתי שיהיה מזומן ללכת לאותה העת ולא יתעכב או יהיה פירושו שמנהגו ללכת בכל עת בשנה למדבר הנזכר וענינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים כבר פירשו רז״ל שהיו מחשבי עבורי השנים ויודעי העתים הם אנשי המזלות. ופי׳ אחר שומר

מצוה

מצודת דוד

מסורס והראוי ראה זה לבד מצאתי ר״ל התבונן מה שזה לבד מצאתי דהיינו אדם ישר אותו לבד מצאתי שישר הוא מבלי הערכה מול הפכו: אשר עשה האלהים. הוא בעבור כי ידעתי אשר האלהים ברא את האדם להיות ישר ר״ל ללכת בדרך הממוצע בענין המדות בכעס ותוגה וחמלה והדומים מבלי נטות אל הקצה מן הקצוות ואיש אשר אלה לו ניכר הוא מפאת עצמו (אבל אשה כזאת לא נמצאה ואינה ניכרת מפאת עצמה כ״א בהערכה מול הפכה אז נראה בה שהיא ישרה והגונה למולה) והמה בני אדם הם המבקשים מחשבות רבות לנטות פעם אל הקצה האחד וזהו כשרואה שנטה לבבו אל הקצה האחד אבל חכמים יגידו שאז מהראוי לו לנטות אל הקצה האחר למען יבא אל האמצע כי זהו דרך הישר ובעליו ניכר מפאת עצמו מבלי הערכה מול הפכו:

ח (א) מי כהחכם. מי בעולם חשוב כאדם חכם: ומי יודע. הכ״ף של כהחכם משמש בשתים כאלו אמר ומי כיודע ר״ל מי בעולם מאושר כאדם יודע פתרון כל דבר והוא כפל ענין במ״ש: האיר פניו. כי בעבור החכמה כולם מחבבים אותו ונשמעין לו וזהו דבר המרחיב לב האדם ומצהיל פנים: ועוז פניו. חוזק מראית פניו נשתנה לשבח משאר בני האדם והוא כפל ענין במ״ש: (ב) אני פי מלך שמור. הוא מקרא קצר וכאלו אמר אני מזהירך ומלמדך פי מלך שמור לבל תמרה אמרי פיו: ועל דברת. אבל כשמצותו היה אל דבר השבועה שהשבענו האלהים ר״ל שלא יהיה הפך מצות המקום אשר עליהם נשבענו לו בחורב לעשותם ולקיימם: (ג) אל הבהל. אל תהיה נבהל לומר שתלך ותברח מפניו לבל ישיגך לעשות עמך רעה אני מזהירך אל תעמוד בענין רע להמרות פי מלך בבטחון זה כי כל מה שיחפוץ המלך יעשה ואם יחפוץ ברעתך ישיגך במקום שברחת: (ד) באשר. בעבור אשר דבר מצות המלך הוא מושל בכל מקום ולא נמצא מי שימחה בידו לומר לו למה העשה כזאת וקשה א״כ להנצל מידו: ועת ומשפט. ר״ל אם אמנם אין לשמוע לעבור על אחת שמצות ה׳ אין כל העתים שוות כי יש עת שהשעה צריכה לכך לעבור על המצוה למען שמוע דבר המלך לעשות גדר ומשמרת וכן יש דבר מנהג המלכות הגוזר

על

מצודת ציון

מן הנהוג והרגיל כמו ויבך על צואריו עוד (בראשית מו):

ח (א) פשר. ענין פתרון ופירוש כמו מפשר חלמין (דניאל ה): ועוז. חוזק: ישנא. מל׳ השתנות: (ב) ועל. ואל כמו והחונים עליו (במדבר ב): דברת. לשון דבור: (ג) בדבר רע. בענין רע: (ה) ומשפט. ענין מנהג כמו ומשפט הכהנים (ש״א ב׳)

ל׳ וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב חָכָם׃ ו כִּי לְכָל־חֵפֶץ יֵשׁ עֵת
וּמִשְׁפָּט כִּי־רָעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו׃ ז כִּי־אֵינֶנּוּ
ל׳ חסר כסי׳ יֹדֵעַ מַה־שֶּׁיִּהְיֶה כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יַגִּיד לוֹ׃ ח אֵין
ל׳ ומ״ל אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ לִכְלוֹא אֶת־הָרוּחַ וְאֵין שִׁלְטוֹן
כ׳ מ׳. בְּיוֹם הַמָּוֶת וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יְמַלֵּט
י״כ ז׳ רֶשַׁע אֶת־בְּעָלָיו׃ ט אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן אֶת־
ל׳ לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֵת
ד׳. ג׳. כ׳ אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ׃ י וּבְכֵן רָאִיתִי
ל׳. ל׳. ל׳. רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ

ברוח ג׳ קמצין וסימן מפרק הרים. אין אדם שליט ברוח לכלוא. תבנית כל אשר היה ברוח בד״ה: ימלט ה׳ וסי׳ נמסר בעמוס סוף סי׳ ב׳ ואיוב סוף סי׳ כ״ב: ונתון ז׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ וירמי׳ סוף סי׳ ל״ז: כאדם ד׳ וסי׳ נמסר בסדר תוריע ומשלי סימן כ״ג:

תולדות אהרן שלט האדם וגו׳. זוהר שמיני: ראיתי רשעים. גיטין נו זוהר ויחי:

מִדַּעַם בִּישׁ לְעָלְמָא דְאָתֵי וְעִידָן צְלוֹתָא וְדִין וּקְשׁוֹט אִשְׁתְּמוֹדַע בְּלֵב חַכִּימַיָּא׃ ו כי אֲרוּם לְכָל עִסְקָא אִית עִידָן טָב וּבִישׁ וְעַל דִּין וּקְשׁוֹט אִתְדַּן כָּל עָלְמָא וְכַד אִתְגְּזַר מִן קֳדָם יְיָ לְמֶהֱוֵי פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא עַל חוֹבַת אֱנָשִׁין עָבְדֵי בִישָׁא דְּסַגִּיאִין עֲלֵיהוֹן׃ ז כי אֲרוּם לֵיתוֹי חַכִּים מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹפֵיהּ עֲלוֹהִי אֲרוּם בְּעִידָן דִּי יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ מַאן הוּא דִי יְחַוֵּי לֵיהּ׃ ח אין לֵית אֱנַשׁ דְּיִשְׁלוֹט בְּרוּחַ נִשְׁמְתָא לְמִמְנַע יַת נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי בְּגִין דְּלָא יִפְסוֹק מִן גּוּפָא דַאֲנָשָׁא וְלֵית שָׁלְטוֹנָא בְּיוֹם מוֹתָא לְשֵׁיזָבָא גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וְלֵית מָנֵי זֵינָא מְסַיְּעָן בִּקְרָבָא וְלָא יְשֵׁיזִיב חוֹב יַת מָרוֹהִי בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא׃ ט את יַת כָּל דֵּין חֲזֵית דִּי הֲוָה בְּעָלְמָא וִיהָבִית יַת לִבִּי לְמִדַּע יַת כָּל עוֹבָדָא דְּאִתְעֲבִיד בְּעָלְמָא תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעִידָן דִּי יִשְׁלוֹט אֱנַשׁ בֶּאֱנָשׁ לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ׃ י ובכן וּבְקוּשְׁטָא חֲזֵית חַיָּיבַיָּא דְּאִתְקְבָרוּ וְאִשְׁתֵּיצִיאוּ מֵעָלְמָא מֵאֲתַר קַדִּישׁ דְּצַדִּיקַיָּא שָׁרְיָן תַּמָּן וַאֲזָלוּ לְאִיתּוֹקְדָא בְּגֵיהִנָּם וְאִתְנְשִׁיָּן מִבֵּין יָתְבֵי קַרְתָּא וְהֵיכְמָא דַעֲבָדוּ אִתְעֲבֵיד לְהוֹן

אבן עזרא

מצוה לא יראה לדעת דבר רע. וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק שלאחריו: (ו) כי לכל. ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יכנס להלחם עם איש שהשעה משחקת לו וענין כי רעת האדם אע״פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי תגיע העת וזו רעה רבה: (ז) כי איננו. לא ידע מה יהיה ואם ידע דברים על דרך כלל או נסיונות שנסה מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים: (ח) אין אדם. ואילו היה יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסוק יורה שהרוח דומה לאסור בבית כלא כאשר אמרתי בתחלת דברי: ואין שלטון. לא תועיל המלכות למלך ולא הנשק המוכן למלחמה. ומשלחת כמו נשק וכמוהו ואיתו מעבור בשלח וענינו משלחת המלחמה. ויש מפרשים במלחמה מלחמת המתכונת השומרות הגוף עד עת קץ עם החלי הנכנס בגוף ואם תחלש המתכונת ימות בן אדם. ופירוש רשע רוב התנועה והנלוז כענין והוא ישקיט ומי ירשיע. ובכל אשר יפנה ירשיע. ויש מפרשים שהוא ממון שרובו הוא מקובץ מרשע: (ט) את כל זה. עודנו בענין להזהיר החכם שלא ימרה פי המלך והוא שאני ראיתי אחר שנתתי לבי עת ששלט האדם באדם כמוהו לרע לו ועשה רע לו וזה הענין דבק עם כי לכל חפץ יש עת ומשפט: (י) ובכן. המפרשים השתבשו בפסוק הזה יש מפרש קבורים שמורים בארמונם. ויפרשו ובאו ויהלכו שיעשו רצונם. ויפרשו וישתכחו מתרגום וימצאו. ואחרים אמרו כי ובאו נעלמו כמו ובא השמש גם זה איננו נכון כי לא ימצא זה הענין כי אם בשמש בעבור היותו הפך יצא וכן הוא אומר השמש יצא על הארץ ומפרשים אמרו בא בשכרו שהוא כמוהו ואיננו כן רק בא לו זה הדבר שלא ישולם לו בעבור שכרו וכן טעו פייטנים רבים שאמרו מאורה וישלימו קומי אורי כי בא אורך ודבריהם סותרין זה את זה אם לא ישלימו הפסוק וזה פירושו קומי אורי כי נעלם אורך הקדמון וזרח עליך כבוד ה׳ וכן יפרש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וזה פירוש הפסוק ובכן כמו תרגום אז. והענין כשנתתי את לבי אז ראיתי רשעים ששלטו באדם והרעו להם מתו בלא יסורין. קבורים בקברם כענין כי אין חרצובות למותם. ובאו לעולם שנית והענין שיבואו בניהם ויעמדו במקומם ויעמוד זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו בלא בן וישתכחו בעיר שהיו שמה והם אשר עשו כן באמת כמו כן בנות צלפחד דוברות. תמה איך נכרת זכר הצדיק ונשכח כל

רשי

להפרע מהם. משפט יוסטי״צא בלעז והיא הפורענות: (ו) כי לכל חפץ. שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו. כאשר רבה רעת האדם וסאתו גדושה אז באה פקודתו. וכי משמש בלשון כאשר כמו (שמות יח) כי יהיה להם דבר בא אלי: (ז) כי איננו יודע מה שיהיה. כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקב״ה להביאו במשפט ואוי לו בכך: כי כאשר יהיה. הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות כי פתע פתאום יבואנו: (ח) אין אדם שליט ברוח. ברוחו ויצרו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות: ואין שלטון. של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו (מלכים א ב) ויקרבו ימי דוד למות לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה. זו לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: (ט) את כל זה ראיתי. האמור למעלה: ונתון את לבי לכל המעשה. וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי ראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו (במדבר כד) ואחריתו עדי אובד כך פרעה כן נבוכדנצר וכן סנחריב: (י) ובכן. ואז: ראיתי רשעים קבורים. בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראוים להטמן בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות שנאמר עליהם (ישעיה כג) זה העם לא היה ושלטו בביתו של הקב״ה שהוא מקום קדוש ובלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו. כך דרשוהו רז״ל. ולענין השכחה כך נדרש באגדה וסופו שישתכח שמם וזכרם מן העיר עצמה אשר כן עשו בה שנאמר (יואל ד) וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקום שניאצו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר (תהלים עג) ה׳ בעיר צלמם תבזה: גם זה. אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין הקב״ה ממהר להפרע בעושי הרעה והבריות סבורים אין דין

מצודת ציון

(ש״א ב׳): (ו) כי. כאשר: רעת. ענינו מחשבה כמו בנתה לרעי (תהלים קלט): רבה. גדולה: (ח) ברוח. ברצון: לכלא. מל׳ בית הכלא ומאסר: הרוח. ענינו נשמת רוח האדם: משלחת. ענינו נשק וכלי זיין כמו ויעש שלח לרוב (דה״ב לב): רשע. ענינו חרדה ובלבול כמו ובכל אשר יפנה ירשיע (ש״א יד): (י) ובכן. ואז כמו ובכן אבא אל המלך (אסתר ד): וישתכחו. מל׳ שכחה: כן. ענינו אמת וראוי כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז):

פתגם

מצודת דוד

על כל אנשי המדינה שמהראוי לשמוע לה ואם היא לעבור על המצות כי דינא דמלכותא דינא: (ז) כי איננו יודע. ר״ל כי בתחלת המחשבה אין האדם יודע להשכיל מה שיהיה לאחרונה למען דעת ממנו העת והמשפט: כי כאשר יהיה. ר״ל ואף אם ישכיל מה בתחלת המחשבה מדבר שיהיה לאחרונה זהו דרך כלל אבל מי יגיד לו פרטי הדברים כאשר יהיו באמת בעת היותן כי מחשבת הלב לא תגיד כל זה לאדם בתחלת המחשבה כ״א אחר העמקת המחשבה בעיון רב אז ישכיל ויבין את כל אלה ולפיהן יוכל לדעת העת והמשפט: (ח) שליט ברוח. איננו מושל על רצון שליח המקום הבא ליטול את הנשמה כי לא יוכל לבטל את רצונו לכלוא את הנשמה בתוך הגוף לבל יוכל לקחתה: ואין שלטון. אין הממשלה מועלת ביום המות להנצל על ידה מן המיתה: ואין משלחת במלחמה. הנשק המוכן בעת המלחמה אין מועיל להציל מן המות: ולא ימלט רשע. החרדה והבלבול מה שבעל זרוע מחריד ומבלבל את העומד עליו החרדה ההיא לא ימלט את בעליו מיד שליח המקום הבא לקחת את הנפש: (ט) את כל זה. האמור למטה כל המעשה אשר נעשה ראיתי בעיני ושמתי לבי עליהם להבינם: תחת השמש. ר״ל בזה העולם: עת. והם ראיתי והבנתי אשר הזמן היא שבני האדם שולטים זה על זה לעשות רעה זה לזה על כי היכולת נתון ביד הרוצה להרע אל זולתו: (י) ובכן ראיתי. ואז ראיתי בנופלים רשעים שהיו בשפל המצב ובני אדם חשבו שלא יוסיפו עוד לקום לחזור לקדמותן כאלו כבר היו קבורים בארץ: ובאו. ואח״כ כאלו חזרו ובאו מקברם ושבו לקדמותן: וממקום קדוש יהלכו. והצדיקים המתהלכים ממקום קדוש אשר כל דרכם מקדושה לקדושה: וישתכחו בעיר. והם כאשר נפלו לא קמו עוד ונשתכחו מן הלב בעיר עצמה אשר עשו בה האמת והראוי: גם זה הבל. ר״ל אף שבזה יש מה מן התועלת כי בהיות כן יש שכר הרבה לאוחז במעשי הצדק בראות תקומת הרשעים

בָּעִיר אֲשֶׁר כֵּן עָשׂוּ גַּם־זֶה הָבֶל׃ יא אֲשֶׁר אֵין־ ז' פ"ס
נַעֲשָׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא ה' כסע'
לֵב בְּנֵי־הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע׃ יב אֲשֶׁר חֹטֶא ג' חסר
עֹשֶׂה רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ כִּי גַּם־יוֹדֵעַ אָנִי אֲשֶׁר ל'. ל'
יִהְיֶה־טּוֹב לְיִרְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירְאוּ מִלְּפָנָיו׃ פ'
יג וְטוֹב לֹא־יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא־יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל פ'
אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים׃ יד יֶשׁ־הֶבֶל אֲשֶׁר ל' ותכנע ל' בסיפרא
נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ יֵשׁ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מַגִּיעַ
אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁמַּגִּיעַ ב' חסר בסי' וכפסו'. ל'.
אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים אָמַרְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ ג'. ו'
טו וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר אֵין־טוֹב ג'
לָאָדָם תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אִם־לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת
וְלִשְׂמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנּוּ בַעֲמָלוֹ יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר־נָתַן־ ג' חד חס'. ל'

אף דין הבלו: יא אשר ומן בגלל דלית מתעביד פתגם ביש פורענות רשיעא בפריע על עובדיהון בישיא בגין כן אתמלי לבא דבני אנשא בהון למעבד ביש בעלמא הדין: יב אשר ובזמן דחייבא יעביד ביש מאה שנין ומן קדם יי אתיהיבת ליה ארכא בגין דיתוב ארום אתגלי ליה ברוח קודשא וידעית אנא דיהי טב לעלמא דאתי לדחליא דיי דדחלין מן קדמוהי ועבדין רעותיה: יג וטוב וטב לא יהי לרשיעא ולא יהי ליה ארכא לעלמא דאתי ובעלמא הדין יתקטיעון יומי חיוהי ויערקון ויחלפון כטללא בגין דליתוהי דחיל מן קדם יי: יד יש אית הבלו דאתגזר למהוי מתעביד על אפי ארעא דאית צדיקיא דמטי להון ביש כאילו אינון עבדין כעובדי חייביא ואית חייבין דמטי להון טב כאילו אינון עבדין כעובדי צדיקיא וחזית ברוח קודשא דבישא דמטי לצדיקיא בעלמא הדין לא על חוביהון אלהן למגבי מנהון חובא קלילא למהוי אגריהון שלים לעלמא דאתי וטב דמטי לחייבא בעלמא הדין לא על זכותיהון אלא למפרע להון אגרא על זכותיה קלילא דעבדו למהוייהון אכלין אגריהון בעלמא הדין ולהובדא חולקהון לעלמא דאתי אמרית במימרי דאף דין הבלו: טו ושבחתי ושבחית אנא ית חדות אוריתא ארום לית טב לאנש בעלמא הדין תחות שמשא ארום אלהן למיכל ולמישתי ולמחדי בטורחיה ובחולקיה דאתיהיב ליה מן שמיא ולא יושיט ידיה בחטופין ואניסא והוא ילויניה לשלם לעלמא ההוא ויקבל אגר שלים על טורחיה די טרח בשלמותא כל יומי חיוהי דיהב

על כן מ' בטעם פזר וסי' על כן לא יאכלו בני ישראל. על כן קראו למקום ההוא מחנה דן. כי על כן הוא מרפא את ידי דירמיה. על כן חרה אף ה' בעמו. על כן לא ידרכו כהני דגון. על כן אבכה בבכי יעזר. על כן מלא לב בני האדם. קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה דד"ה לימים האלה פורים: אלהם ב' חסר בסיפר' וסי' אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ב' בפסו': השמחה ג' וסי' הרבית הגוי לא הגדלת השמחה. קול תרועת השמחה דעזרא. ושבחתי אני השמחה אשר אין טוב:

תולדות אהרן נעשה פתגם. עקידה שער ג עקרים מ"ד יב: מאת ומאריך לו. עקידה שער ג: טוב ליראי האלהים. עקידה שער מב: לא יהיה לרשע. קדושין לג: יש צדיקים. הוריות י (הוריות מו) זוהר שמות בראשית ב' מקומות: את השמחה. שבת ל זוהר פקודי:

רשי

ואין דיין: (יא) אשר אין נעשה פתגם משפט מעשה הרעה מהרה. שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה וע"כ הם סבורים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע: (יב) אשר חוטא וגו'. לפי שרואים שהחוטא עושה רע מאת אלפים וריבואות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו: מאת. מקרא קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימים מאת שנים מאת אלף וכן (ישעיה נא) ושכורת מקרא קצר וחסר שכורת כעס ולא מיין כשאר שכרות: כי גם יודע אני. כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעים ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעים יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו וליראיו יהיה טוב וטוב לא יהיה לרשע לפי אשר איננו ירא לפני האלהים: (יד) יש הבל. דבר המבהיל את הבריות: אשר יש צדיקים. שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותינו דרשו לצד אחר במסכת הוריות ואינו מיושב לי על סיטות דבור שסיים החכם לומר שגם זה הבל: (טו) את השמחה. שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודי' ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בכסף ומרבית וגזל כל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו בענין אהבת אשתו שטוף אחרי הנשים להרהר אחרי אשת איש: לאכול ולשתות. ממה שחנן לו הקב"ה ולשמח בחלקו. ומדרש אגדה כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנאמר (ישעיה נה) לכו שברו ואכלו וגומר: והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנאמר (שם נח) והלך לפניך צדקך: ימי חייו אשר נתן לו האלהים. יעשה כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות

אבן עזרא

כל טוב שעשה והרשע מת בשלוה והניח בניו במקומו גם זה הבל: (יא) אשר. בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום ותגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם חפץ בנפשם לעשות רע כי סר הפחד מהם: (יב) אשר חטא. כי יראו חוטא אחד יעשה רע מאת פעמים ומאריך לו האלהים אע"פ שידעו המבינים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואם לא היה מהרה: (יג) וטוב לא יהיה לרשע. באחריתו ויש מהם שלא יאריך ימים כלל ובעבור היות רשע לעניינים רבים פירש שזה הרשע הוא אשר איננו ירא מלפני האלהים: (יד) יש הבל. מתחלת זה הפסוק עד פסוק גם זו ראיתי חכמה הם ששה עשר פסוקים בענין אחד דבקים גם זה הפסוק הוא מן הענין של מעלה יש צדיקים שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על מעשיהם והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הכל הבל בין צדיק ורשע כענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים: (טו) ושבחתי. אז שבחתי את השמחה כי אין טוב לאדם רק האכילה והשתיה ופירוש ילונו בעמלו ילוה עמו זה הדבר שישמח

מצודת דוד

הרשעים אחרי נפלם ואבדן הצדיקים הנה עכ"ז להבל יחשב וכמו שמפרש במקרא שלאחריו: (יא) אשר אין נעשה. עתה יפרש למה נחשב להבל ואמר כי בעבור שלא נעשה מהרה כי עודו חי לא נעשה בו דבר תשלום גמול מעשה הרעה לזה נתמלא מחשבת לב בני האדם בקרבם לעשות רע בחושב' שאין השגחה ואין דין: (יב) אשר חוטא. גם בעבור כי יראו אשר חוטא אחד שולט ועושה רע למאה אנשי' והאלהי' מאריך לו אף ואינו משלם לו גמול והרשע כזה המאבד נפשות רבות לא יתכן כ"כ בעיני הבריות שהמקום יאריך לו אף וכאשר התלונן איוב באמרו מעיר מתים ינאקו כו' (איוב כד): כי גם יודע אני. כאומר לא יחשוב מי שאני כאחד מהם שבעבור זה גם לבי בקרבי מלאה לעשות רע כי לא כן הוא כי כמו שהמשכילים המבינים דרכי ה' יודעים אמתת הדבר כן גם אני יודע אשר בעולם הנצחי יהיה טוב רק ליראי האלהים ובגמול אשר ייראו מלפניו: (יג) וטוב לא יהיה לרשע. בעולם הנצחי לא יהיה טוב לרשע ומהר יוכרת נפשו ולא יאריך שם ימים ויהיה כצל הזה שאינו מאריך להיות במקום אחד כי מהר ינטה ממקומו על ידי נטיית השמש: אשר איננו. זה יהיה לו בגמול אשר איננו ירא מלפני אלהים: (יד) על הארץ. בזה העולם: כמעשה הרשעים. מה שהיה ראוי להגיע אל הרשעים על מעשיהם: כמעשה הצדיקים. מה שהיה ראוי להגיע אל הצדיקים על מעשיהם: אמרתי שגם זה הבל. ר"ל אף כי אם רק מעט מן הזמן מגיע טובה אל הרשעים ורעה אל הצדיקים ויש בזה מה מן התועלת כי אם היה מגיע טובה לצדיקים ורעה לרשעים בכל זמן היה כמעט בטל הבחירה כי היה כאלו האדם מוכרח במעשה הצדק בעבור עונש הרשע וגמול הצדק והיה א"כ שכר הצדיק כמעט קט עכ"ז גם זה להבל יחשב כי עכ"פ בזמן ההוא כל מעשה הצדק המה רפויים ביד האנשים בראותם אז טובת הרשעים ורעת הצדיקים: (טו) ושבחתי אני את השמחה. משבח אני את ענין השמחה אשר אין טוב לאדם בעולם כ"א לאכול ולשתות כאות נפשו: לשמוח. ע"י כי האכילה והשתיה מביאים את השמחה: והיא. השמחה יתחבר עמו בעת יעמול לבל יצטער הרבה בטורח העמל: ימי חייו. השמחה יתחבר עמו בעמלו בכל ימי חייו

מצודת ציון

(יא) פתגם. ענינו כמו דבר וכן ונשמע פתגם המלך (אסתר א): (טו) ילונו. ענין התחברות כמו

אשר

לֵיהּ יְיָ בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ טז כאשר כְּמָא דִי יְהָבִית
יַת לִבָּבִי לְמִנְדַע חוּכְמַת אוֹרַיְתָא וּלְמֶחֱזֵי יַת גַוָון דְאִתְעֲבִיד
עַל אַרְעָא אֲרוּם אַף חַכִּימָא דִיצְבֵּי לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא וּלְאַשְׁכָּחָא
חוּכְמְתָא טוֹרְחָא הֲוָה לֵיהּ אֲרוּם אַף בִּימָמָא לָא יָנוּחַ וּבְלֵילְיָא
שִׁינְתָא בְּעֵינוֹהִי לָא חָזֵי׃ יז וראיתי וַחֲזֵית אֲנָא יַת כָּל עוֹבַד גְבוּרְתָּא
דַיְיָ אֲרוּם דְחִילָא הוּא וְלֵית לֵיהּ רְשׁוּ לֶאֱנָשׁ לְאַשְׁכָּחָא יַת עוֹבַד
גְבוּרְתָּא דַיְיָ דְאִתְעֲבִיד בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא כַּד יִטְרַח
אֱנָשׁ לְמִתְבַּע מַה דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי וְלָא יַשְׁכַּח וְאַף אִם יֵימַר גְבַר
חַכִּים בְּמֵימְרֵיהּ לְמִנְדַע מַה דְעָתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָא וְלֵית
לֵיהּ רְשׁוּ לְמִשְׁכַּח׃ א כי אֲרוּם יַת כָּל דֵין יְהָבִית עַל לִבִּי
וּלְמִבְלוֹשׁ יַת כָּל דֵין דִי צַדִיקַיָא וְחַכִּימַיָא וְתַלְמִידֵיהוֹן דְמִשְׁתַּעְבְּדִין
לְהוֹן עַל עֵיסַק אוּלְפַן אוֹרַיְתָא וּמְסִירִין בִּידָא דַיְיָ וּמִנֵיהּ אִתְגְזַר
עַל כָּל עָלְמָא כָּל מַה דִיהֵי בְּיוֹמֵיהוֹן אַף רְחִמְתָּא דִי רַחֲמִינוּן
גְבַר אַף סְנִיאֲתָא דְסָנֵינוּן גְבַר לֵית נְבִיָא בְּעָלְמָא דִי יִנְדַע מַה דִיהֵי
בַּאֲנָשָׁא כוּלָא בְּמַזָלָא אִתְגְזַר לְמֶהֱוֵי קֳדָמֵיהוֹן׃ ב הכל כוּלָא
בְּמַזָלָא תַלְיָא מִן שְׁמַיָא אִתְגְזַר מַה דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי לְכוּלָא אִירְעוּן
חַד לְזַכָּאָה וּלְחַיָיבָא לְדִתַקֵן אוֹרְחָתֵיהּ וּלְמַדְכֵּי נַפְשֵׁיהּ וּלְמְסָאֵיב
נַפְשֵׁיהּ וּלְמִקְרַב נִכְסַת קוּדְשַׁיָא וּלְדְלֵיתוֹהִי מְקָרִיב נִכְסַת קוּדְשִׁין

לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ טז כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת־
ג' ומ"ג לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְלִרְאוֹת אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נַעֲשָׂה
ה' עַל־הָאָרֶץ כִּי גַם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שֵׁנָה בְּעֵינָיו אֵינֶנּוּ
י"ב רֹאֶה׃ יז וְרָאִיתִי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי לֹא
ב' מ"ג יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה
ג' תַּחַת־הַשֶּׁמֶשׁ בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ
ג' וְלֹא יִמְצָא וְגַם אִם־יֹאמַר הֶחָכָם לָדַעַת לֹא יוּכַל
ד' בלי' . לִמְצֹא׃ **ט** א כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לִבִּי וְלָבוּר
ו' ג' ג' אֶת־כָּל־זֶה אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם
בְּיַד הָאֱלֹהִים גַּם־אַהֲבָה גַם־שִׂנְאָה אֵין יוֹדֵעַ
י"א דגשים הָאָדָם הַכֹּל לִפְנֵיהֶם׃ ב הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מִקְרֶה
כ'. כ'. ג'. אֶחָד לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא וְלַזֹּבֵחַ

ולראות ג' וסי' לעיל בספרא סימן ג': ובלילה ה' וסי' ומשל ביום ובלילה. מדי עברו יקח אתכם. ובלילה שירה עמי. ובלילה יהי כגנב. ובלילה שנה בעיניו איננו ראה. נתתי אל לבי ד' בליש' נתינה אל לב וסי' והחי יתן אל לבו. כי את כל זה נתתי. ולא הגדתי לארם. ויתן אלהי אל לבי:

תולדות אהרן מקרה אחד לצדיק. שם נס:

אבן עזרא

ויתענג: (טז) כאשר. כמעט שבחתי את השמחה כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע לצדיק כמעשה הרשע עד נדדה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבות. וי"ו עיניו שב אל לבי: (יז) וראיתי. קצות מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעשה הרע שנעשה תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהוגיעו נפשם ועמלו חכמי האדם למצוא הענין ולמה זה ולא מצאו. ופירוש בשל כמו בעבור וכן כי בשלי הסער הגדול ועל זה הענין צעק איוב הצדיק: (א) כי את כל זה וגו' לבור. היה ראוי להיות בחולם וכן ירון ושמח בעבור היות שניהם מפעלי הכפל והוא כמו לברור מן שפתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיהם אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או שונאים אינם יודעים מתי יבואם הכל לפניהם ולא ירגישו או פי' לפניהם קודם שיהיו כבר נגזר עליהם מה שנגזר: (ב) הכל. הכל יבא להם כמו שיבא לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ביניהם לטוב ולטהור ולטמא הנה טמא במקום הזה הפך הטוב והטהור כמו שיש פקח בפסוק מי שם פה לאדם הפך העור והשומע כמו לפקוח עינים עורות פקוח אזני'. ודקדוק כטוב כחוטא כי הכפי"ן בלשון הקדש כמו כעבד כאדניו כי ישוב העבד כאדון והאדון כעבד אין הפרש ביניהם וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כחשכה כאורה. והמפרש כימים אשר ישבתם הימים אין טעם וריח לפירוש הזה כי מה ענין ישבתם בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם והנכון כי מקדש הלכו המרגלים ובשנת הארבעים באו לקדש עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדש וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם עד שוב התרים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בבוא המרגלים אמרו הננו ועלינו אל המקום יתכן היות צדיק ורשע במעשיו טמא וטהור בגופו וזובח בממונו וטוב וחוטא בלבו ונשבע

רשי

ולשתות ולשמוח והוא ילוונו בעמלו: (טז) כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה אלא לשון זמן כמו בראשית לו) כאשר בא יוסף (שם מג) כאשר כלו לאכול וגו' אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגומר. אז וראיתי כל מעשה ה-להים: שנה בעיניו איננו רואה. הרשע השטוף אחר הממון והעבירות: (יז) את כל מעשה האלהים. שמסר לבריות: כי לא יוכל האדם למצוא וגומר. אין הבריות יכולין לעמוד על סוף דרכו של הקב"ה מה שכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים: בשל אשר יעמול האדם לבקש. בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין: וגם אם יאמר החכם. שהוא יודע לא יוכל שהרי מרע"ה לא עמד על הדבר באומרו (שמות לג) הודיעני נא את דרכיך: (א) ולבור. ולברר: את כל זה. ביררתי והבחנתי: אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים. הוא עוזרם והוא שופטם כדי להטיבם באחריתם: ועבדיהם. הם תלמידיהם משמשיהם הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת לב במה יאהבו למקום ובמה הם שנואים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: (ב) הכל כאשר לכל. הכל נותנים ללבם כאשר מגיע לכל אדם שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו: מקרה אחד. ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואף על פי כן בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק. כגון נח: לרשע. פרעה נכה זה נצלע וזה נצלע: לטוב. זה משה: לטהור. זה אהרן: ולטמא. אלו מרגלים. אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם: ולזובח. זה יאשיהו שנאמר (ד"ה לז) ויזבח יאשיהו: ולאשר איננו זובח. זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחצים וזה מת בחצים: כטוב. זה דוד: כחוטא. זה נבוכדנצר. זה בנה בית המקדש וזהו החריבו זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה: הנשבע. זה צדקיהו שנשבע לשקר שנאמר (ד"ה לז) גם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו וגו': כאשר שבועה ירא. זה שמשון שנאמר (שופטים יד) ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם למדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים

מצודת ציון

כמו גם אשור נלוה עמם (תהלים פג): (יז) בשל. ענינו כמו בעבור וכן בשלי הסער הגדול (יונה א):

ט (א) **ולבור**. ולברר: ועבדיהם. מעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיהם (איוב לד): (ב) כטוב כחוטא. בא בשתי כפי"ן ויורה על דמיון גמור וכן כעמי כעמך מ"א

מצודת דוד

אשר נתן לו האלהים לחיות בזה העולם: (טז) כאשר. מוסב למעלה לומר מתי שבחתי את השמחה ואמר כאשר שמתי את לבי לדעת חכמה ולהבין בה ולראות במוחש דבר הנעשה למען השכיל מהם הנהגת האדם: כי גם. כ"ל חשבה לבי הרבה מחשבות עד כי נדד' שנתי מעיני ביום ובלילה: בעיניו איננו רואה. מוסב על הלב ר"ל עיני לבי ואמר בדרך משלה והוא ענין מליצה: (יז) וראיתי. אז הסתכלתי והתבוננתי את כל מעשה האלהים והשכלתי אשר לא יוכל האדם למצוא ולדעת אמתת המעשה הנעשה בזה העולם: בשל. בעבור אשר אם יעמול האדם לבקש ולדעת לא יוכל למצוא: וגם. ואפי' אם הכם לבב יחשוב לדעת לא יוכל למצוא עם רוב חכמתו ומוסב למעלה לומר כאשר שמתי לבי לדעת חכמה וראיתי את זה אז שבחתי את השמחה הואיל ובענין זולתו יעמול האדם ולא ישיג תוחלתו:

ט (א) **כי** את כל זה. האמור למעלה שמתי אל לבי ולברר ממנו את כל זה אשר הצדיקים והחכמים עצמם ומעשיהם אשר יעשו הכל המה ביד האלהים והם אינם שולטים לא בעצמם ולא במעשיהם: גם אהבה. אפילו האהבה שאוהבים את מי גם השנא' שסונאים את מי אין האדם יודע מהו הסיבה: הכל לפניהם. כל אלה נגזר מן השמים לפני בואם: (ב) הכל כאשר לכל. הכל יבוא להם כמו שיבוא לכל וחוזר ומפרש מקרה א' לצדיק ולרשע כו': לטוב. המטיב עם הבריות: ולטהור. המתקדש בדברי קדושה: ולטמא. המתגאל בדברים מגונים וקלות ראש: ולזבח. קרבנות לשמים: כטוב כחוטא. בענין המקרה כמו הטוב כן הוא החוטא וכמו החוטא כן הוא הטוב:

וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר ל'
שְׁבוּעָה יָרֵא׃ ג זֶה ׀ רָע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת ג' ר"פ בטעמ'
הַשֶּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־ י"א דגשים
הָאָדָם מָלֵא־רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו
אֶל־הַמֵּתִים׃ ד כִּי־מִי אֲשֶׁר יְבֻחַר אֶל כָּל־ יחבר קרי י"א בכתוב
הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן כִּי־לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן־ ל'. ל' וחד לכלב
הָאַרְיֵה הַמֵּת׃ ה כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ ד' מ"ל. ל' וס'
וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם ד' מ"ל
שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם׃ ו גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם י"ב פסו' גם גם גם
גַּם־קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד כ' ותוחלת אונים
לְעוֹלָם בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ז לֵךְ
אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי ל'. ל'
כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ׃ ח בְּכָל־עֵת ל'
יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר׃ ס'. כ' כמוג
ט רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־יְמֵי חַיֵּי

כטבא כחייבא כגבר דיומי לשקרא כגבר דמומתא דחיל: ג זה דין מזל ביש בכל עלמא די יתעביד תחות שמשא ארום ארעון חד לכולא לכל דיירי עלמא ואף לבא דבני אנשא אתמלי ביש על דא וחולחולתא בלבביהון כל יומי חייהון ובתר סופוהי דאנשא נטיר ליה לאתווכחא עם מתיא בדין חייביא: ד כי ארום מן גברא די אתחבר לכל פתגמי אוריתא ולמקני חיי עלמא דאתי אית ליה סבר ארום כלבא חייא הוא טב מן אריא די הוא מית: ה כי ארום צדיקיא ידעין דאין יחובון עתידין למהויהון חשיבין כמתיא לעלמא דאתי בגין כן נטרין אורחיהון ולא חייבין ואין יחובון תייבין בתיובתא וחייביא ליתיהון ידעין מדעם טב על דלא אוטיבו עובדיהון בחייהון וליתיהון ידעין מדעם טב לעלמא דאתי ולית להון אגר טב בתר מותיהון ארום אתנשי דכרניהון מבני צדיקיא: ו גם בתר מותיהון דרשיעיא לית בהון צרוך אף רחימתהון אף שנאתהון אף קנאתהון הא כבר הובדון מן עלמא וחולק טב לית להון עוד עם צדיקיא לעלמא דאתי ולית להון הנייה מן כל מה דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא: ז יד אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם יי עתיד מרי עלמא למימר לכל צדיקיא באנפי נפשיה איזיל טעום בחדוא לחמך דאתותב לך על לחמך די יהיבתא לעניא ולחשיכא דהוו כפין ושתי בלב טב חמרא דאצטנע לך בגן עדן חלף חמרך דמזגתא לעניא ולחשיכא דהוו צחי ארום הא כבר אתרעית קדם יי עובדך טבא: ח ככל בכל עידן יהוין כסותך חורין מן כל סואבת חובתא ושמא טבא דמתיל למשח רבותא קני בגין די ימטון ברכן על רישך וטיבותך אל יחסר: ט ראה חזי חיין

חטא כחטא ג' חסר וסי' הוי גוי חטא עם כבד עון. אשר חטא עשת רע. כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא: יבחר יחבר קרי כי מי אשר יבחר אל כל החיים והוא חד מן א"ב מן מלין דכתי' מוקדם מאוחר וסי' נמסר במסרה רבתא כמערכת אות הוי"ו כס"ד: י"ב פסו' אית בהון ג' פעמים גם וסי' גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום. ויצו גם את השני גם את השלישי גם. ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה. לא איש דברים אנכי. גם צאנכם גם בקרכם קחו. משול בנו גם אתה. וישאל שאול ביי. כי גם אחיך ובית אביך. כי גם נביא גם כהן. גם חמול גם שלשום. גם לא שמעת גם לא ידעת. גם אהבתם גם שנאתם: אבדה כ' וסי' ותוחלת אונים אבדה. גם קנאתם כבר אבדה: אל יחסר כ' וסי' שררך אגן הסהר. ושמן על ראשך:

תולדות אהרן זה רע. זוהר בלק: כי לכלב חי. שם ל: יודעים שימותו. ברכות יח: והמתים אינם יודעים. שם (ברכות ד): גם אהבתם. הוריות יד: אכול בשמחה. ברכות ט
עקידה שער כה עקרים מ"ד כח: יהיו בגדיך לבנים. שבת קנג זוהר תרומה דברים: ושמן על ראשך. שם תרומה: ראה חיים. קדושין ל זוהר מקץ קרם:

רשי

עינים וזה מת בניקור עינים. על כן: (ג) לב בני האדם מלא רע. שאומרים אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים. וסופן יורדים לגיהנם: (ד) כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון. כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. ושניהם רשעים טוב היה לו לנבוזראדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מיתה מנבוכדנצר רבו שנקרא אריה שנאמר (ירמיה ד) עלה אריה מסובכו ומת ברשעו בגיהנם ועבדו בגן עדן. ורבותינו דרשו לענין מחתכין את הנבילה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בחמה אסור לטלטלו אלא אם כן הניחו עליו תינוק או ככר: (ה) כי החיים יודעים שימותו. ואולי ישיבו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל משמתו אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשו מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת: (ו) גם אהבתם. שאהבו פתי ולצון: גם שנאתם. ששנאו דעת: גם קנאתם. שהקניאו להקב"ה במעשה ידיהם: וחלק אין להם וגו' בכל אשר נעשה וגו'. לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו ע"ג ואין להם כפרה לאחר מיתה: (ז) לך אכול בשמחה. אבל אתה הצדיק שכבר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה: (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום. ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם שזימנו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך כך דרשוהו רבותינו במסכת שבת: (ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת. ראה והבן ללמוד אומנות

אבן עזרא

בדבורו: (ג) זה רע. אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר יותר קשה מזה על כן מלא לב בני האדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעודם בחיים ועוד יאמרו על המתים וישוב אחריו ללב בני האדם ואמר בענין הזה בני האדם כי על הקטנים יותר קשה בעבור קוצר דעתם: (ד) כי מי. זו מחשבת בני האדם שיאמרו כי כל מי שהוא מחובר אל החיים יש לו בטחון. ופירוש אחר כי מי אשר יחובר מן המתים והענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיים יש בטחון בלבד ולא למתים וכתוב יבחר ועניינו כי המת לא יוכל לבחור: (ה) כי החיים. והחיים אפילו הם כסילים יודעים שימותו והמתים אפילו הם חכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם: (ו) גם אהבתם. כשהיו בחיים ושנאתם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם: (ז) לך אכול. זה דבור לב בני האדם והוא הוללות והענין אחר שאין למת חלק בעולם כשאתה בחיים לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי אלה המעשים רצה אלהים שתעשה: (ח) בכל עת. המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך

מצודת דוד

הנשבע. הרגיל בשבוע' ולא יחשוש פן לא יוכל לקיימה: כאשר שבועה ירא. החדל מן השבוע' כי ירא פן לא יוכל לקיימ': (ג) זה רע כו'. ר"ל בכל מה שנעשה בעולם אין דבר רע וקשה כזה אשר מקרה אחד יקרה לכל בני האדם: וגם לב בני האדם מלא רע. מהמחשבה רע להשוב שאין השגחה ואין משפט: והוללות. בכל ימי חייהם יש בלבבם שיגעונות וערבוב הדעת: ואחריו. אחר הם שיגעונות יורדים אל המתים ר"ל לא הלכה מהם השיגעונות עד כי מתו ונשכבו בקבר עם המתים ואבד א"כ שכרם ותוחלתם: כי מי. מבני האדם ופי' הוא רשע ותוחלה. אשר יתחבר עצמו אל כל החיים ופי' גם המה רשעים מ"מ כשעוד הוא חי יש לו בטחון לרשת עוה"ב אולי ישים על לבו וישוב לפני מותו: כי לכלב חי. על הכלב החי יאמר שהוא טוב יותר מן הארי המת וכאומר כן הוא בבני אדם שספי יותר טוב מן המת הואיל ולמי יש בטחון: (ה) יודעים שימותו. ומתפחדים א"כ מן הדין ומתחרטים על פשעם: אינם יודעים מאומ'. ר"ל אין להם מה לדעת ואין תועלה בידיעה כי אחר המיתה אין מועיל חרטה: ואין עוד להם שכר. אין מקום לעשות עוד כדי לקבל שכר פעולה: כי נשכח זכרם. אלא נשכח זכרם כי כשהאדם חי ומתחרט על פשעו או עושה מצוה נזכר אז לטובה משא"כ במתים: (ו) גם אהבתם וגו'. כבר אבדה. ר"ל מעתה אין תועלה במה שאהבו דעת ושנאו רשע וקנאו קנאת המקום להתקנא על עוברי רצונו: וחלק גו'. מעתה ועד עולם אין להם עוד חלק בכל הדבר אשר נעשה בזה העולם: (ז) לך אכול. ר"ל אין מהראוי לך להצטער ולסגף כי לך אכול כו': כי כבר רצה. ר"ל וזהו אם כבר רצה האלהים את מעשיך ע"י שעשית הטוב והישר ומעשיך רצויי' לפני המקום אז תתענג והנאה: (ח) בכל עת. גם תתענג במלבוש נקי ובכל עת יהיו בגדיך לבנים ונקיים ועל ראשך לא יחסר השמן כי בכל עת תסוך ראשך בשמן למען התענג: (ט) ראה חיים.

עכשיו אמר דבר כלל ראה שיהא חייך חיים

הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָֽתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כ׳ ובפסו׳
כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּֽחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל י׳
תַּחַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃ י כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת ג׳
בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה ל׳
בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הֹלֵךְ שָֽׁמָּה׃ יא שַׁבְתִּי וְרָאֹה ז׳ הס׳ כסי׳ ד׳ בלישנא
תַֽחַת־הַשֶּׁמֶשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים ל׳ ר״פ. ל׳ וכתיב כ׳
הַמִּלְחָמָה וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים ג׳. ל׳ ומ״ל ס׳
עֹשֶׁר וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים חֵן כִּי־עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה אֶת־ ס׳
כֻּלָּֽם׃ יב כִּי גַּם לֹא־יֵדַע הָאָדָם אֶת־עִתּוֹ כַּדָּגִים י״ט. ל׳
שֶׁנֶּֽאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה וְכַצִּפֳּרִים הָאֲחֻזוֹת בַּפָּח ל׳.ג׳. ל׳

טָבִין עִם אִתְּתָא דְּרָחַמְתָּא כָּל יוֹמֵי חַיֵּי הֶבְלוּתָךְ דִּי יְהַב יְיָ לָךְ בְּמַזָּלָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם הִיא חוּלָקָךְ בְּחַיִּין וּבְטוּרְחוּתָךְ דִּי אַנְתְּ טָרַחְתְּ בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ י כל כָּל דִּי מְסַפְּקָא יְדָךְ לְמֶעְבַּד טִיבוּ וּצְדַקְתָּא עִם מַסְכֵּינָא בְּכָל חֵילָךְ עֲבִיד אֲרוּם בָּתַר מוֹתָא לֵית לִגְבַר עוֹבָדָא וְחוּשְׁבָּנָא וּמַנְדְּעָא וְחוּכְמְתָא בְּבֵית קְבוּרְתָּא דְּאַתְּ אָזִיל תַּמָּן וְלָא יְסַיְּעוּן לָךְ אֱלָהֵן עוֹבָדִין טָבִין וּצְדַקְתָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן׃ יא שבתי אָמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא כַּד הֲוֵיתִי יָתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי אִסְתַּכָּלִית וַחֲזֵית בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם לָא גוּבְרִין דְּאִינוּן קַלִּילִין כְּנִשְׁרִין מִסְתַּיְּעָן לְמִרְהַט לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִן מוֹתָא בִּקְרָבָא וְלָא גִּבָּרַיָּא מִסְתַּיְּעָן בְּאַגָּחוּתְהוֹן קְרָבָא בִּגְבוּרָתֵיהוֹן וְאַף לָא חַכִּימַיָּא מִסְתַּיְּעָן בְּחוּכְמַתְהוֹן לְמִסְבַּע לַחְמָא בְּעִדָּן כַּפְנָא וְאַף לָא סוּכְלְתָנִין מִסְתַּיְּעָן בְּסוּכְלְתָנוּתְהוֹן לְמִכְנוֹשׁ עוּתְרָא וְאַף לָא יָדְעֵי בִינָה מִסְתַּיְּעָן (ס״א מִשְׁתַּמְּעִין) בְּמַנְדְּעוּתְהוֹן לְמִשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי מַלְכָּא אֲרוּם עִידָן וְעַרְעִיתָא בְּמַזָּלֵיהוֹן יֶעֱרַע יַת כֻּלְּהוֹן׃ יב כי אֲרוּם אַף לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר יַת זִמְנֵיהּ בֵּין טָב לְבִישׁ מִן מָה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא וּלְמֵיתֵי עֲלוֹי כְּנוּנֵי יַמָּא דְּמִתְאַחֲדִין

הבלך ב׳ ובפסוק ואינו מן א״ב מן ב״ב ובפסוק וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הבית בס״ד: תמצא ידך ג׳ וסי׳ תנה נא את אשר תמצא ידך. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה. תמצא ידך לכל אויביך: הלך ז׳ חסר בכתו׳ וסימ׳ דור הולך ודור בא. בשאול אשר אתה הלך שמה. בשהסכל הלך. כי הלך האדם אל בית. הלך לדודי למישרים. כי גדול מרדכי ב׳ בו. וב׳ מ״ל בתהלים רוח הולך ולא ישוב. הולך תמים ופועל צדק: ידע י״ט וסי׳ אל אלהי ה׳ הוא ידע. וישבע עוד דוד ויאמר. ויאמר דוד לאחימלך. בטרם ידע הנער. וחברו קרא אבי. לכן ידע עמי שמי. ויאמרו השרים אל ברוך. ויוחנן בן קרח אמר. ויאמר צדקיהו אל ירמיהו. יכבדו בניו ולא ידע. תבואהו שואה לא ידע. אך בצלם יתהלך איש. איש בער לא ידע וכסיל לא. כי תאמר הן לא ידענו. נבהל להון איש. שומר מצוה לא ידע דבר רע ב׳ בו. כי גם לא ידע האדם את עתו בדגים. והסכל ירבה דברים:

תולדות אהרן אשר תמצא ידך. זוכר מקן קרח פנחס: לא ידע האדם. סנהדרין פ״א:

אבן עזרא

אכול בשמחה לחמך וצריך אתה שיהיו בגדיך לבנים. והענין שלא יהיו מעטיף מגואלים. וענין ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב. וזהו שיקח אשה ולא ישגה בזרה. וכל אשר תמצא ידך לעשות טוב בעולם הזה עשה כי העולם הבא איננו עולם מעשה כי אם עולם הגמול. והפירוש הנכון שהפסוקים שיש למעלה ולמטה הם דבקים והוא דבור לב בני האדם כאילו מדבר עם נפשו ולבו הוא כנוי בעד נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ותסוך תמיד שמן ושמח עם אשה שחשקת בה וכל אלה הם תענוגי הגוף לבדו: (י) כל אשר. כל מה שתמצא לעשות מדברי תענוג עשה כי אין מעשה ולא חשבון על מעשה או מחשבה ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שאול לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל שאולה: (יא) שבתי. אמר שלמה שבתי וחזרתי כי ששבחתי השמחה וכי הטוב שידבק האדם התענוג בעבור שלא יוכל אדם לשמוח בעולם הזה ולא יתענג בו כי ראיתי קלים יכשלו ושאין להם כח לרוץ יברחו וימלטו: ולא לגבורים המלחמה. כענין וגבור לא ינצל ברב כח: וגם לא לחכמים לחם. שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילים ויהיו ראשים והדבר הפוך ברוב: וגם לא ליודעים חן. בעיני הממשלה שיאהבו אותו ויסורו אל משמעתו: כי עת ופגע יקרה את כלם. ענין כלם החכמים והכסילים והגבורים והחלשים והנכון בעיני כי כלם ישוב על אלה הנזכרים לבדם והענין כי אין יכולת ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הדעות אבות המלאכות אין להם לחם. והאומרים כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה הוללות ודבר לא יקום ופירוש עת מה שיש במתכונת המערכת העליונה הראשונה. ופירוש פגע פגיעת אחד מן המערכת באחד מהשבעה שהוא החצי וחציו לפניו ואחריו ושלישיתו וחציו לפניו ואחריו ודע כי מלת עת חסרת נו״ן ועתה אבאר דע שאין בלשון הקדש אות מתהפך ומתחלף ומבולע ונוסף ונעדר כי אם אותיות אהו״י כאשר פירש ר׳ יהודה ברבי דוד בעל הדקדוק ז״ל ואות הנו״ן ימצא בראש מבולע וחסר וכן באמצע ובסוף כמו נסע שבולע הנו״ן בדגש ויסע וכן וישא ויתן ויטע וירד ויפול ויגוף ויבול עלהו ובפועל יראו הנוני״ן כלם נוסע נושא נותן נוטע נודר נופל נוגף נובל ובציווי יחסרו הנוני״ן כמו קומו סעו שאו את ראש תנו יד לה׳ ופעמים ישארו הנוני״ן על מתכונתם כמו נפלו עלינו ובאמצע ימצא מובלע בנו״ן שני במלת שתי כי הוא מן ולא השנה לו וכן בת חסרת נו״ן בן וכן עת הוא ענת וכמוהו בדברי קדמונינו ז״ל עונה וכן בלשון ארמית וכעת וכענת ודגשות תי״ו עתו להתבלע הנו״ן כדגשות תי״ו בתיו ונו״ן אני במלת אתה וכן חטים ושניהם נראים בארמית ותי״ו אמתו כי שרשו מן אמונה והתי״ו לשון נקבה יורה עליו ותהי האמת נעדרת וכן תי״ו עת לשון נקבה ויורה עליו ועל זה הדקדוק ישאר לעות את יעף לבדו ולא יהיה לו חבר במקרא: (יב) כי גם. אמר כי העת והפגע ימנענו שיעשה מה שיחשוב ועוד

רשי

להתפרנס ממנו עם ת״ת אשר בידך: כי היא חלקך בחיים. אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעה״ז להתפרנס מן האומנות ובעה״ב שיגיעת שניהם משכחת עון: (י) כל אשר תמצא ידך לעשות. רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה וגו׳ בשאול. לזכותך משתמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון בשאול שתדאג ממנו. וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון וכך נדרש במדרש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין: (יא) שבתי וראה. כמו זכר ווי״דונע בלעז: לא לקלים המרוץ. לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיעה פקודתו: ולא לגבורים המלחמה. לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחם. כגון אני שהיה לחמי ליום (מלכים א ה) ששים כור סולת וגו׳ ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקלי ומקידה: וגם לא לנבונים עושר. כגון איוב בתחלה (איוב א) ויהי מקנהו וגומר כשבאה שעתו אמר (שם יט) חנוני אתם רעי: ולא ליודעים חן. הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפלתו שיכנס לארץ: כי עת ופגע. כמשמעו. ד״א כי עת יקרה אותם והפגיעה והתחינה יהיו רגילין בהם שלא יבואו לדברים הללו: (יב) כדגים שנאחזים במצודה. כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה

מצודת ציון

(מ״א כב): לך. הוא ענין זרוז: כי. אם: (י) תמצא. תשיג ותוכל: וחשבון. מחשבת כיצד: בשאול. בקבר: (יא) כי. אשר: המרוץ. מל׳ ריצה ורדיפה: ופגע. ענינו מכת מות כמו גש פגע בו (ש״ב א): יקרה. מל׳ מקרה: (יב) שנאחזים. מל׳ אחיזה ולכיד׳: במצודה. מל׳ צייד והוא כעין רשת שצדין בו: רעה. ר״ל מכאיבה: כפח. הוא פרשת: כסס

מצודת דוד

ר״ל להתענג בטוב כי חיי צער לא יקרא חיים: עם אשה. גם אתה תתענג עם האשה אשר אהבת לקחת לך לאשה למען לא תהיה עינה צרה בך לכן עמה תתענג כל ימי חיי ההבל אשר קצב ונתן לך המקום לחיות בעולם (וקורא לימי חיי האדם ימי חיי הבל לפי שאינם נצחיים). או ר״ל שב בשלום עם אשתך שתהא חייך חיים כי חיי מריבה לא יקראו חיים: כל ימי הבלך. כן תתנהג כל ימי הבלך: כי הוא. הדבר הזה לבד הוא חלקך בימי החיים ולא יותר: ובעמלך. בכל העמל והטירח שאתה עמל בזה העולם אין לך בהם חלק רק זה לבד: (י) כל אשר כו׳. עודך חי עשה כל אשר תשיג ידך לעשות בכחך הן מעשה המצות הן מעשה התענוגי׳: כי אין מעשה כו׳. בשאול כי כשתהיה בקבר אין שם מעשה התענוג ומחשבת בינה ודעת חכמה: אשר אתה הולך שמה. לפי שבכל עת מתקרב יום המיתה לבוא אל הקבר לזה אמר אשר אתה הולך שמה כאלו הולך להתקרב אל הקבר: (יא) שבתי וראה. חזרתי וראיתי בעולם אשר הרדיפה לא הועיל׳ לקלי המרוץ כי לא נמלטו בנוסם מפני הרודף: ולא לגבורים המלחמ׳. הגבור׳ לא הועילה לגבורים להיות להם נצחון המלחמה: לא לחכמים לחם. לא הועילה החכמה לחכמים להשיג לחם מאכלם: לא לנבונים עושר. התבונה לא הועילה לנבונים להשיג העושר: לא ליודעים חן. הידיעה לא הועילה אל היודעים ידיעות רבות מופלאו׳ למצוא ע״י חן בעיני הבריות: כי עת ופגע. עת רעה ופגיעות מות יקרה את כולם הקלי׳ והגבורים כו׳: (יב) כי גם. טרם בוא העת והפגע לא ידע האדם עת בואם כי פתאום יבואו: כדגים. כמו הדגים שנאחזים פתאום במצודה רעה ומכאיב׳ וכמו הצפרים האחוזות פתאום בפח: ככה. כמו אלו כן בא פתאום מוקש על בני האדם לעת בוא הרעה

כשתפול

כָּהֵם יוּקָשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לְעֵת רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל
עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם׃ יג גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה הִיא אֵלָי׃ יד עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים
בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה
עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים׃ טו וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן
חָכָם וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר
אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא׃ טז וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה
חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם
נִשְׁמָעִים׃ יז דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת

כהם בחכא וכצפרי שמיא דמתאחדין בתקולא כוותהון מותקלין בני אנשא לזמן בישתא דאתעתדת למהוי נפלא עליהון ריגעא חדא משמיא׃ יג גם אף דין חזיתי דהיא חוכמתא בעלמא הדין תחות שמשא ורבתא היא לותי׃ יד עיר גוף בר נשא דמתיל לקרתא זערתא וגברין גברי חילא זעיר בגוה היכמא דקלילין זכותיה בגו לבא דאנשא ויעול לות גופא יצרא בישא דמתיל למלך רב ותקיף לאתכנעא ואסחר יתיה למטעי יתיה ובנא עלוהי אתר למיתב על די יצבי לאסטיותיה מן אורחן דתקנן קדם יי לאחדא יתיה במצודין רברבין דגהינם לאדלקותיה שבע זמנין על חובוהי׃ טו ומצא ואשתכח בגו גוף יצרא טבא מסכן וחכים ואתגבר עלוהי וכבש יתיה בחוכמתיה ושזיב ית גופא מן דינא דגהינם בתוקפיה ובחוכמתיה היכמא דגברא עביד לקרבא ומשזיב ית יתבי קרתא בחוכמת לבביה ואנש לא דכר בתר כן ליצרא טבא דשיזביה אלהן יימר בלבביה זכאה אנא היכמא דיתבי קרתא ההיא לא דכירו ית עניא ההוא דשיזיב יתהון׃ טז ואמרתי ואמרית אנא במימרי טבא חכמת צדיקיא מכח גבורת רשיעיא דחוכמת צדיקיא וזכותיה משיזבא ליה ולאנשי דריה ותקוף רשיעא דקאים בתוקפיה דלביה בדיל דלא למהדר בתיובתא מחבלא ליה בלחודוהי וחוכמת צדיקא עניא מזדלזלא בעיני רשיעי דריה ובעידן דיוכח יתהון על עובדיהון בישיא ופתגמי אוכחתיה ליתינון מתקבלין׃ יז דברי מלי דצלותא דחכימיא בחשאי מתקבלין קדם מרי עלמא יתיר מקבלת קל גברא רשיעא דהוא שליט על שטיין דפגין ולית

מושל י"ד מ"ל וסי' מושל באדם ב' בו . ושלמה היה מושל . ואתה בית לחם אפרתה . והעושר והכבוד מלפניך . והקימתי את כסא מלכות' דד"ה . ויהי מושל בכל המלכים דד"ה . את' מושל בגאות . כי תשב ללחום . ארי נוהם ודוב שוקק . רבים מבקשים פני מושל . מזעקת מושל בכסילים . אם רוח המושל תעלה . וב"כל ספרי המס"רה שה"יו לפ'ני לא אשכח:"א כי א"ם י"ג וב"כלהו כת"וב מושל י"ד מ"ל ונתקשי"נ' טיב"א ע"ד דאתברי"ר לן בכ"ד דה"וא ואת"ה מוש"ל בב"ל ממ"לכו' הגוים ד"גבי תפ"לת יהושפ"ט בד"ה וכן הו"א מ"לא בב"ל הספרי"ם המדו"יקים ונמ"סר עלי"ו י"ד מלאי"ם :

תולדות אהרן וכנפרים האחוזות . זוהר מצורע : עיר קטנה . נדרים לב עקידה שער עג :

רש"י

והלוסה ופירשו רבותינו היא חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה : כהם יוקשים בני אדם . במכשול קטן ונלכד כמו המצודה הרעה והפח נכשלים בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליהם פתאום במצודה רעה מלאווי"שה בלעז : כהם . כמוהם : (טו) ואדם לא זכר . לא היה חושבו לכלום : (טז) ואמרתי אני . בראותי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו . ומדרש אגדה עיר קטנה . זה הגוף . ואנשים בה מעט . אלו איבריו של אדם : מלך גדול . זה יצר הרע שכל איבריו מרגישים בו : איש מסכן . זה יצר טוב : (יז) בנחת נשמעים . מקובלים הם לבריות . משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל :

אבן עזרא

ד"א קשה שיתכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להנצל . ומלת יוקשים שם התואר . אמר רבי יהודה בעל הדקדוק ז"ל ארבעה מלות במקרא ואין להם חמישית שהם על משקל פועלים והם פעולים ואלה הם והסנה איננו אוכל . אם תראה אותי לוקח מאתך . ורגל מועדת . כהם יוקשים בני האדם . והוסיף ר' יונה נ"ע מלה אחרת חמישית והיא לנער היולד ואמר רב שמואל הנגיד כי ה"א היולד במקום אשר כה"א ההוללה ובא פועל עבר במקום עתיד אמר רבי משה הכהן נ"ע כי ארבעה הם בלבד לכן תוסר מלת מועדת מן החשבון ותהיה תחתיה מלת היולד בעבור היות בחשבונם יוקשים ואוכל ולוקח ויולד מהפעלים היוצאים ומועדת מהפעלים העומדים ואמר כי השורק במקום חולם והיה ראוי להיות על משקל ובחומה היא יושבת ומ"ם פתאום נוסף וממנו פתאום וכן שלשום ויותר נכון היות המ"ם סימן היום ותמול : (יג) גם זו. בעבור שאמר וגם לא לחכמים לחם אמר הפך הדבר להלל החכם : (יד) עיר קטנה. המפרשים הקדמונים אמרו כי זה על דרך משל ועיר קטנה גופו של אדם ואנשים בה מעט בעלי כח התולדות משרתי הנפש ומלך גדול הוא יצר הרע והאיש המסכן הוא השכל והנכון שאינו מדבר על דרך משל כי אם כמשמעו ועניינו על החכם שאין לו לחם והוא בעצמו מה לעני יודע אע"פ שלא תועילנו חכמתו בעולם הזה על דרך הרוב גם יש פעמים שתועיל חכמתו יותר ממלכות אמר עיר קטנה כנגד וסבב אותה מלך גדול בעם רב ואנשים בה מעט והוא במקום נמוך שיוכל לבנות עליה מצודים וגבוהים ממנה והנה אין ספק שתלכד ואין מציל. ומלת מצודים כמו למצד דוד מצודת ציון והמ"ם שרש : (טו) ומצא בה איש מסכן . הוא שם התואר ומסכנות הוא השם והמ"ם נוסף וזה הלשון ידועה בארמית וענין ואדם לא זכר שלא היה לאותו החכם המסכן זכר בפי אנשי העיר לפנים קודם שימלט אותם . יש מדקדקים אמרו כי הזכר אינו בפה והענין כי כל זכר ויזכור הוא זכירת הלב ומלת אזכירה שהוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והוצרכו לפרש כן ולא זכר שר המשקים שלא עלה על לבו ומלת וישכחהו ענין כפול ויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה פעם בלב ופעם בפה ויורה עליו ומשא ה' לא תזכרו עוד שעניינו לא תזכרו עוד לי בפה משא ה' כי מה ענין לא יעלה על לבבכם זכר משא : (טז) ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה. אע"פ שחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים לכן בשעת הצורך תעשה החכמה מה שלא יוכלו לעשות הגבורים ותהיה מלת וחכמת חסרת אם כאילו אמר ואם חכמת המסכן בזויה כמו וצמית והלכת אל הכלים ואם צמית ורבים כמו הם : (יז) דברי. יש מפרש הפסוק הראשון כך טובה חכמה מגבורה ואילו היתה חכמת המסכן בזויה אף כי יותר נשמעים דבריו שהוא מדבר בשפלות קול ונחת מדברי מושל בכסילים בצעקה כי דברי החכם כמסמרות נטועים בנפש ויש אומרים דברי חכם אחד אינם נשמעים עד שיתחברו ויש אומרים כי אלה החכמים הם עשירים והנכון בעיני שאינו מדבר

מצודת דוד

כשתפול עליהם פתאום : (יג) גם זה ראיתי. על שאמר למעלה לא לחכמים לחם הזר להלל את החכם וכאומר אף שאין החכמה מועיל להשיג את הלחם עכ"ז אין להשליך את החכמה מנגד כי גם זה ראיתי מדבר חכמה בזה העולם : וגדולה. החכמה הזאת חשובה היא אלי : (יד) עיר קטנה. ראיתי עיר קטנה ודבר קל היא לכבוש עיר קטנה הואיל ואפשר לסבבה : ואנשים בה מעט . להלחם מול האויב הבא עליה : ובא אליה. לכבשה : מלך גדול. ר"ל בעם רב : ובנה עליה. מתעל לה וגבוהים ממנה בנה מבצרים גדולים בקומה למען יעלו עליהם להשליך למטה לתוך העיר אבנים וכלי משחית וכאומר בהיות כן אין ספק שתלכד העיר : (טו) ומצא בה. ונמצא בתוך העיר איש דל פסיח חכם ביותר והוא בחכמתו מלט את העיר מיד המלך הבא עליה : ואדם . קודם שמלט את העיר לא זכר מי מבני האדם את האיש המסכן ההוא כי היה נבזה בעיני כל ולא עלה זכרונו בפי אנשים וכאומר אם היה נחשב מתחלה בעבור החכמה לא היה פלא כ"כ מה שמלט את העיר כי החשיבות הועילה אל החכמה אבל הואיל ולא היה נחשב לכלום א"כ החכמה לבדה עשתה את זאת : (טז) ואמרתי. בראותי כן אמרתי טובה החכמה יותר מן הגבורה הואיל ועל ידי החכמה נמלטה העיר מיד המלך הגבור : וחכמת המסכן בזויה. כאשר הנה החכמה לבדה עשתה את זאת כי חכמת המסכן היא בזויה ודבריו אינם מקובלים ולא קנה החשיבות בעבור החכמה וא"כ לא היה בו חשיבות שתועיל אל החכמה למלט את העיר : (יז) בנחת נשמעים . אף כי דבר בנחת מבלי זעקה המה נשמעים ומקובלים : מזעקת . יותר מדברי זעקת מושל הנחשב בין הכסילים ר"ל אחד מהכסילים (הדבר הנאמר בזעקה מזרז יותר מדבר הנאמר

מצודת ציון

כהם. כמותם : יוקשים . מל' מוקש : (יד) מצודים. מבצרים כמו מצודות סלעים (ישעיה לג) : (טו) מסכן. עני ורש כמו ילד מסכן (לעיל ד) : (יז) בנחת. ר"ל בשפלו' קול

י"ד מ"ג מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים׃ יח טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא
ג' אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה׃ י א זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ
כ' מ"ג. ג' יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת
מְעָט׃ ב לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ׃
ג' ר"פ כסי' ג וְגַם־בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁהַסָּכָל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר לַכֹּל
יתיר ה'. ד"ח'. י"א דגשי' סָכָל הוּא׃ ד אִם־רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ
ג' מ"ג. ג'. ו' מ"ג מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח כִּי מַרְפֵּא יַנִּיחַ חֲטָאִים גְּדוֹלִים׃
נ'. נ' חסר ה יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא

תולדות אהרן טובה חכמה. עקידה שער ל : וחוטא אחד. קדושין מ : זבובי מות. ברכות סא (קדושין סא) : יקר מחכמה וגו'. זוהר בראשית הזריע עקידה שער מו : לב חכם לימינו. שם שבת ל : כשהסכל הולך. זוהר סוף בראשית עקידה שער מד :

מְקַבַּל׃ יח טובה טָבָא חוּכְמַת חַכִּימָא בְּעִידָן עַקְתָא יַתִּיר מִן מָנֵי קְרָבָא בְּעִידָן אַגִיחוּת קְרָבָא וְגַבְרָא חַיָּבָא חַד דְּאִיתֵיהּ בְּדָרָא גָּרִים לְהוֹבָדָא טַבְתָא רַבְּתָא מִן עָלְמָא׃ א זבובי וְיִצְרָא בִּישָׁא דְּשָׁכֵן עַל תַּרְעֵי לִבָּא הֵי כִדְבוּבָא וְגָרִים מוֹתָא בְּעָלְמָא עַל דְּמַסְרֵי חַכִּימָא בְּעִידָן דְּחָטֵי וּמְחַבֵּל שְׁמָא טָבָא דַּהֲוָה דָּמֵי מִן קַדְמַת דְּנָא לִמְשַׁח רְבוּתָא דִּמְבַסַּם בְּבוּסְמָנִין וְכַמָּה יָאֵי וְיַקִּיר יַתִּיר מִן חוּכְמְתָא חַכִּימִין וְעוּתַר עַתִּירִין גְּבַר דִּטְפְשׁוּתֵיהּ זְעֵיר וְקַלִּיל׃ ב לב לִבָּא דְחַכִּימַיָּא לְמִקְנֵי אוֹרַיְתָא דְּאִתְיְהִיבַת בְּיַד יְמִינָא דַּיְיָ וְלִבָּא דְשַׁטְיָא לְמִקְנֵי נִכְסִין דִּכְסַף וּדְהַב׃ ג וגם וְאַף בְּאוֹרְחָא סְרִיכָא בְּעִידָן דְּשַׁטְיָא אָזִיל לִבֵּיהּ חָסִיר מִן חוּכְמְתָא וַעֲבַד מִלִּין דְּלָא תַקְנִין לְאִתְעוֹבָדָא וְכוּלָּא אָמְרִין דְּשַׁטְיָא הוּא׃ ד אם אִין רוּחָא דְּיִצְרָא בִישָׁא מִתַּל בָּךְ וּמִתְגַּבַּר לְמֵיסַק עֲלָךְ אַתְרָךְ טָב דִּי הֲוֵיתָא נָהִיג לְמֵיקַם בֵּיהּ לָא תִשְׁבּוֹק אֲרוּם פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא אִתְבְּרִיאוּ אָסוּ בְּעָלְמָא לְמִשְׁבַּק וּלְמִנְשֵׁי מִן קֳדָם יְיָ חוֹבִין רַבְרְבִין׃ ה יש אִית בִּישְׁתָא דַחֲזֵית בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וּמָה

אבן עזרא

מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם חכמת המסכן בזויה יש עת שישמעו דבריו יותר מדברי המלך : (יח) טובה. החכמה אינה צריכה לכלי קרב וכבר אמר טובה חכמה מגבורה מגבורת הלב ויותר תציל ותגן מכלי קרב לגבור והנה נמצאת החכמה תציל בעליה ואחרים עמו כמו אנשי עיר קטנה והפך זה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה וישוב על מושל בכסילים : (א) זבובי מות. נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים והנכון בעיני שדרכם דרך קצרה זבובי מות יבאיש ענינו כל זבוב יבאיש במקומו כמו בנות צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומה ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו צפנה כל אחד ואחד במקומו ויקח חזקיהו את הספרים ויקראהו קראן כל אחד ואחד לבדו ופי' הספר שהיו בו הדברים הכתובים במקרא. ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים בה מן אבעבועות ולא אבה דקדק הלשון כי שרש אבעבועות בעה מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם וכמוהו מים תבעה אש נבעה בחומה נשגבה והקרוב אלי היותו ממבוע כי דגשות הבי"ת תבלע הנו"ן שהוא פ"א הפעל ויורה עליו נחל נובע. והענין כי הזבובים המתים יבאישו שמן רוקח שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק הביאוש כי הזבובים יביעוהו ויהיה פועל יוצא. ודע כי יקרה קמוץ הוא תואר השם ומלת יקר בשו"א תחת היו"ד הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא שוה במקום המוכרת והסמוך כמו בגדי השרד ועל יקר ראתה עינו ואת יקר תפארת גדולתו ונקמץ הסמוך להפריד בינו ובין תואר השם הסמוך יקר רוח איש תבונה על כן יטעה האומר בתפלת ר"ה ולכבוד שמך יקר יתנו בקמצת היו"ד והאמת שהוא בשו"א כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן. וענין יקר בפסוק הזה הוא האדם. והענין כמו הזבובים המתים יבאישו מהן השמן הרוקח כן יש לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שיש בו סכלות מעט כי סכלות מעט לחכם ישחית זכרו ויבאישנו וזה הסכלות הוא חטא וזה הפסוק דבוק בפסוק שלמעלה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה גם חטא אחד לחכם הוא דבר קשה הלא תראה שלמה המלך נראה אליו המקום פעמים ובנה מקום לכבוד השם ונסבה ורחבה חכמתו למעלה מהקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולתה בו ובעבור חטא אחד שלא חפש על נשיו מה היו עושות והן בנו בית לאלהיהן מעושר שלמה נכתב עליו כל מה שנכתב במקרא בדברי אחיה ונחמיה ואל תתמה כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה כענין בקרובי אקדש ומה נכבד דרש קדמונינו ז"ל במלת וסביביו נשערה מאד וכן נכתבו מלות קשות על גדולים משלמה המלך על דבר קל ולא נעשה בזדון רק אחרים סבבו הדבר : (ב) לב חכם. לא יאמר על גוף הלב כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל אע"פ שראשו נטוי לצד שמאל ועניינו שכל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאנו מיד בכל ענייננו במהרה והפך זה הכסיל כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות בעבור היות מבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין ואין איש אטר יד ימינו טענה כי המשל הוא על דרך הנמצא ברוב בני אדם : (ג) וגם בדרך. הסכל בכל עסקיו ודבריו יראה חוסר שכלו ודעתו ואפי' כשהוא הולך בדרך כאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל : (ד) אם רוח. בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזהיר החכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורים יצא למלוך מקומך אל תנח והענין שפלת רוח או עניינו שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחילה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם ודע שאם התרפית יניחך הרפוי עם חטאים גדולים ויותר נכון היות מרפא פועל מהבנין הכבד שממנו הרפה לה והאל"ף במקום ה"א כא"לף על כן הוא מרפה שהוא מהבנין הכבד והענין כי העוזב הממשלה יעזוב חטאים גדולים. וי"א כי איש מרפא יעזוב חטאים גדולים כמו בעלי הרפואה לא יאכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמור ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה אם תעלה עליך חמת המושל לא תסור מדרוש החכמה והחכם לא יכעיס המושל והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאנו לידי חטא שבעבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמר בתחלה מן המאכלים הקשים : (ה) יש רעה. באה
מלת

רשי

(יח) טובה חכמה מכלי קרב. חכמתה של סרח שנאמר (שמואל ב כ) ותבא האשה אל העם בחכמתה עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב : וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. אילולי שהרגה לשבע בן בכרי היו כולם אבודים על ידו. ד"א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובים נמצא שהכריע את כולם לחובה : (א) זבובי מות יבאיש יביע וגו'. כגון בימי חורף שאין בזבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקו"מא בלעז ונראה בו כמין אבעבועות וזהו משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם. יקר לשון כובד הוא כבד ושקול יותר מחכמה וכבוד שבו. ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות : יבאיש יביע. שם טוב שהוא ערב משמן רוקח : (ב) לב חכם לימינו. חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו. ולב כסיל לשמאלו. לעקשו מן הדרך המיומנת שהוא תפארת ונוחה לו : (ג) ואמר לכל סכל הוא. בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה : (ד) אם רוח המושל. מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין : מקומך אל תנח. מדתך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל צדקתי לי : כי מרפא.

מצודת ציון

קול : (יח) מכלי קרב. כלי מלחמה כמו המלמד ידי לקרב (תהלים קמד) :

י (א) **יבאיש.** ענין סרחון : יביע. מל' נביעה : רוקח. מעורב בבשמים כמו רוקח מרקחת (שמות ל) : יקר. ענין חשיבות כמו אבנים יקרות (מ"א ז) :

(ד) **רוח.** ענינו כעס וחמה כמו ונחל רוח (משלי יח) : תנח. ענין עזיבה : מרפא. מלשון רפיון

מצודת דוד

הנאמר בנחת ובשפלות קול : (יח) טובה חכמה. יותר תועלת בא מן החכמה ממה שבא מכלי קרב כי על ידי החכמה יוכל יותר להנצל מן המיתה ממה שינצל ע"י כלי קרב : וחוטא אחד. אבל מבעלי החכמה נמצא חוטא א' אזי רבים מושכים ידיהם מן החכמה באומרם מה הועילה החכמה לזה החוטא א"כ החוטא הזה יאבד טובה הרבה כי ע"י רבים מנעו ידיהם מן החכמה המביא טובה :

י (א) **זבובי** מות. זבובים מתים כל אחד מהם שיפול לתוך שמן רוקח המריח הרבה עכ"ז הזבוב הזה יבאיש את השמן ולא יפסיק הביאוש כי הזבוב יביע את הביאוש כמעין הנובע א"כ הרי דבר קל הפסיד דבר חשוב : יקר מחכמה. כן אדם היקר וחשוב בעבור החכמה והכבוד הנמצא בו עכ"ז אם גם ימצא בו סכלות מעט מבטלת הסכלות את חשיבותו : (ב) לב. ר"ל השכל הנטוע בלב : לימינו. ר"ל מזומן לו בכל עניניו ומיד ימצאהו בעת הצורך ואמר בלשון שאלה ולפי שימין האדם מזומן ומהירה יותר מן השמאלי : לשמאלו. ר"ל אינו מזומן ואינו מסיר בעת הצורך : (ג) וגם בדרך. אפילו בהיותו בדרך שלא במקום מושבו אפילו כשהוא הולך ואינו מתעכב הרבה. לכל שהוא חסר שכל : ואמר לכל. ר"ל מעשיו ועניניו לא בהשכל וכאלו בפיו יאמר לכל שהוא סכל : (ד) אם רוח המושל. אם תעלה עליך חמת המושל, אל תניח מקום מושבך לברוח מפניו : כי מרפא. כי הפיוס מה שתפיס רשוי ממנו ואילך

נמכר

מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט׃ ו נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים י"ט . י"ז ס' סגול
וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ׃ ז רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־ ול' כתי' סת"ר ג'
סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ׃ ח חֹפֵר ל' וחס' .
גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ׃ ט מַסִּיעַ ל' ומ"ל ודגש
אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן בָּם׃ י אִם־ ל' כ' ומ"ל
קֵהָה הַבַּרְזֶל וְהוּא לֹא־פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים יְגַבֵּר ל' כ' ל'

הסכל ה' בסגול וסי' אתתא יעצת ואת יהיבת לגברא ספרא וביאורם בשמואל א' סימן כ"ה:

תולדות אהרן כשגגה שיוצא. מ"ק יח כתובות כג בב מציעא סח: ופורץ גדר. שבת קי ע"ג כז (ברכות ג): מסיע אבנים. בתרא קמה סנהדרין ק: אם קהה הברזל. תענית ז': וחילים יגבר. שם ה:

וּמָה נְזָקָא בְּעָלְמָא בְּפִתְגָמָא דְשָׁלוּתָא דְנָפְקָא מְהַחְצְפָא עַל גַּבְרָא וּמִן קֳדָם שׁוּלְטָן׃ ו נתן יְהַב יְיָ יַת מַלְכָּא רַשִׁיעָא וְשַׁטְיָא לְמֶהֱוֵי בְּרִיָא בְּמַזָלֵיהּ וּמְשַׁמֵּשׁ בְּאַצְלָחוּתָא מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וְחַיְלוּתוּהִי גֵיוְותָנִין וְסַגִיאִין וְעַמָא בֵית יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּעְבְּדִין תְּחוֹתוֹהִי בְּגָלוּתָא וּמִן סַגִיאוּת חוֹבֵיהוֹן עַתִּירֵי נִכְסִין מִתְמַסְכְּנִין וּבְמַסְכֵּינוּתָא יָתְבִין בֵּינֵי עַמְמַיָא׃ ז ראיתי אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה חֲזֵית עַמְמַיָא דַהֲווֹ מִשְׁתַּעְבְּדִין מִן קֳדָמַת דְנָא לְעַמָא בֵית יִשְׂרָאֵל מִתְגַבְּרִין וְרוֹכְבִין עַל סוּסָוָן כְּאַרְכוֹנִין וְעַמָא בֵית יִשְׂרָאֵל וְרַבְרְבָנֵיהוֹן אָזְלִין הֵי כְעַבְדִין עַל אַרְעָא׃ ח חפר עֲנַת מִדַּת דִינָא וְכֵן אֲמָרַת אִינוּן גָרְמוּ לְהוֹן כָּל דָא הֵיכְמָא דְגַבַּר דְכָרֵי שׁוּחָא בְּפָרָשַׁת אוֹרְחָא בֵּיהּ אִתְחַיַּיב לְמִיפַּל וְאוּמָא דִי עָבְרַת עַל גְזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וּתְקִיפוּ גוּדְרָא דְעָלְמָא נְפָלוּ בְּיַד מַלְכָּא רַשִׁיעָא דְנָכֵית לְהוֹן כְּחִיוְיָא׃ ט מסיע אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא נְבִיָא גְלֵי קֳדָמַי דִמְנַשֶּׁה בַּר חִזְקִיָהוּ עָתִיד לְמֵיחָב וּלְמִסְגַד לְצַלְמַיָא דְאַבְנִין בְּגִין כֵּן אִתְמְסַר בְּיַד מַלְכָּא דְאָתוּר וִיכַפְּתִינֵיהּ בְּזִמָמִין עַל דְאַבְטֵיל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא דִכְתִיבִין בְּלוּחֵי אַבְנִין מִן עִקָרֵיהוֹן בְּגִין כֵּן יִצְטַעַר בְּהוֹן וְרַבְשָׁקֵי אֲחוּהִי עָתִיד לְמִסְגַד לְצַלְמַיָא דְקֵיסִין וּלְמִשְׁבַּק פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא דְאִתְיְהִיבַן בַּאֲרוֹנָא קֵיסֵי דְשִׁיטֵי בְּגִין כֵּן עָתִיד לְאִתּוֹקְדָא בְּנוּרָא עַל יַד מַלְאֲכָא דַיְיָ׃ י אם וְכַד יְחוֹבוּן עַמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִתְעַבְדוּן שְׁמַיָא תַּקִיפִין כְּפַרְזְלָא מִלְאַחֲתָא מִטְרָא וְהַהוּא דָרָא לָא צַלּוֹ קֳדָם יְיָ בְּגִין כֵּן אִתְקַלְקַל כָּל עָלְמָא בְּכַפְנָא וּכְדוּ תַּיְיבִין וּמִתְכַּנְשִׁין אוּכְלוֹסִין וּמִתְגַבְּרִין עַל יִצְרֵיהוֹן וּמְמַנָן בְּרַזִילֵיהוֹן לְמִבְעֵי רַחֲמִין קֳדָם אֱלָהֵי שְׁמַיָא

רשי

דקדוקי הדין ביסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאים הגדולים: (ה) כשגגה שיוצא מלפני השליט. דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי אפשר לחזור כך אומר הקב"ה ואין להשיב: (ו) נתן הסכל במרומים רבים. זו היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביה הקב"ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקדש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו. ישראל שכל הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר (איכה ב) ישבו לארץ ידמו: (ז) ראיתי עבדים על סוסים. כשדים הם שנאמר בהם (ישעיה כג) זה העם לא היו יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ. לפני קרונין של כשדים: (ח) חופר גומץ. שוחה: בו יפול. פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חורש רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכדנצר ע"י כלי בית המקדש שנאמר (דניאל ה) ועל מרי שמיא התרוממת: ופורץ גדר. סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש. מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פריצת גדר הזכיר התשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים: (ט) מסיע אבנים יעצב בהם. מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע בהם: יעצב לשון יגיעה כמו (בראשית ג) בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור: יסכן בם. יתחמם בם כמו (מלכים א א) ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמצות סופו ליהנות מהם: (י) אם קהה הברזל. חרבות בורים שקיהו פיהם וחדודם: והוא לא פנים קלקל. ואינם לטושים ומרוטים (יחזקאל כא) למען היות להם ברק. אעפ"כ וחיילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח: ויתרון הכשר חכמה. ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם משחיר פניו ברעב ואתה רואהו מסכן בין העשירים הרבה חיילים מתגברים על ידו ואל תתמה על וי"ו וחיילים כי הרבה ווין נופלים כן בלשון עברית כמו (תהלים נ) אם ראית גנב ותירץ עמו (שמות טו) עזי וזמרת

אבן עזרא

מלת יוצא שהלמ"ד שלה אל"ף כמו הפועלים בעלי ה"א כמו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה והיא לשון נקבה כי הזכר יוצא וכמוהו כעגלה דשה ואם היא באל"ף באה על מנהג בעלי הה"א כמו דוה למען ספות הרוה אע"פ שאמר בעל הדקדוק שאל"ף של דשא תמורת ה"א. וענין זה הפסוק דבק בשל מעלה כי המושל תצריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע: (ו) נתן הסכל. מפרשים אמרו שהיה ראוי להיות בשי"ן והענין שבעלי השכל ראוים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך והענין בעצמו נכון לכן איננו מענין הפסוק שהוא לפניו ואחריו וכן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומים ויתכן היות סכל שם התאר כמו ילד והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שיש להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשים ימשול יושבים בשפל: (ז) ראיתי. זה הפסוק מענין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפירשתי שהוא הנמצא לפרקים מעטים: (ח) חופר גומץ. דע כי גומץ אחד ואין שני גם בן ואח אין לו במקרא וחופר יורה על ענינו שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתכן שזה הענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופרץ גדר שגדרו חכמים קדמונים או יהי ענינו על הכסיל והענין אע"פ שימצאו דברים בעולם הפך האמת הוא במעט אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הנולד לא יפול: (ט) מסיע. רובי המפרשים פירשו יסכן בם יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת וזה הענין בלשון ערב לא ימצא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והנכון כי סוכנת בעלת אוצרות המלך כמו ערי מסכנות וכמוהו אל הסוכן הזה וזה הפירוש בלא ראש ורגל כי מה ענין אם קהה הברזל והקרוב אלי שמלת יסכן בם מלשון סכנה והוא ידוע בדברי הראשונים ושני הפסוקים דבקים ועודנו בהלול החכמה והוא גם דבק בפסוק שלמעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשיגו בלא עצבון ועמל וסכנה אפילו האבנים שהם ברשות אדם ומי שירצה יקח אותם יעצב בהסיעם אל המקום שירצה וכן עצי היער ייגע בבקועם ופעם יסתכן: (י) אם קהה. אף כי קהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה ממורט וקלקל הוא מפועלי הכפל והוא כפול והוא מענין נחשת קלל אז יתיש כח הבוקע ומלת יגבר כמו ינצח כמו וגברתי את בית יהודה וחיילים יגבר

כמו

מצודת דוד

נמסר בידו זה יניח ויעבור חטאים גדולים כי בברכך תוסיף חטא ולא יחמול עליך כאשר ישיג אותך: (ה) יש רעה. אשר ראיתי תחת השמש: כשגגה. ממשלת המושל מצריכו לעשות פעמים הפוך הראוי ומראה לעם כאלו שגג בדבר אשר לא כן הוא: (ו) נתן הסכל. ר"ל והוא הכסיל נתן במקומות גבוהים מקומות שאין ראוי לו והעשירים הראויי' לכבוד ישבו במקום שפל ונמוך וזה נראה כאלו בשגגה נעשה אבל לא כן הוא: (ז) על סוסים. רוכבים על סוסים מה שאין ראוי להם: כעבדים. כמו שראוי לעבדים: על הארץ. הולכים ברגליהן על הארץ: (ח) חופר גומץ. החופר בור שיפול בו הזולת אזי החופר עצמו יפול בו ר"ל המכין תקלה לחבירו הוא בעצמו נתקל בו: ופורץ גדר. ההורס גדר של אבנים למען יצאו החוצה הנחשים הדרים בנקבי חורי הגדר ויזיקו לבני אדם אזי הנחש ישך את ההורס עצמו והוא כפל ענין במ"ש: (ט) מסיע אבנים. העוקר אבנים ומסיעם ממקום להשליכם בחוצות למען יכשלו בהם בני אדם אזי המסיע עצמו יעצב ע"י כי הוא עצמו יוכשל בהם: בוקע עצים. להפיל הבקיעות על בני אדם להרגם אזי הבוקע בא על ידם לידי סכנה כי עליו יפלו וכפל הדבר פעמים רבות וכדרך המקרא ולומר שבכל פעם הוא כן: (י) אם קהה הברזל. אם ברזל להב החרב נעכר ונחשך ולתוספת ביאור אמר והוא לא פנים קלקל ר"ל שמראית פניו איננו לטוש וזכוך: וחילים יגבר. עכ"ז מגביר הוא במלחמה את אנשי החיל לנצח את הנלחמים בהם:

ויתרון

מצודת ציון

רפיון: יניח. מל' הנחה: (ו) הסכל. הכסיל: במרומים. מל' מרום וגובה: רבים. ר"ל גדולים: בשפל. מקום נמוך: (ח) חופר. כורה: גומץ. גומא ובור ואין לו חבר ועניינו יוכיח פתרונו: ופורץ. ענין פריצה: גדר. כותל אבנים: ישכנו. מל' נשיכה ונכיתה: (ט) מסיע. מל' הסעה ועקירה ממקומם כמו ויסיעו אבנים גדולות (מ"א ה): יעצב. מל' עצבון: בוקע. ענין התוך: יסכן. מלשון סכנה: (י) קהה. ענינו עכירות וחושך כמו וכהה כהה הנגע (ויקרא יג) ובאה הקו"ף במקום הכ"ף כי גיכ"ק מתחלף: קלקל. ענין לטישה וזכוך כמו קלקל בחצי' (יחזקאל כא) והוא מל' נחושת קלל (שם א): וחילים.

אנשי

וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר חָכְמָה׃ יא אִם־יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא־לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן׃ יב דִּבְרֵי־פִי־חָכָם חֵן וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ׃ יג תְּחִלַּת דִּבְרֵי־פִיהוּ סִכְלוּת וְאַחֲרִית פִּיהוּ הוֹלֵלוּת רָעָה׃ יד וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְבָרִים לֹא־יֵדַע הָאָדָם מַה־שֶּׁיִּהְיֶה וַאֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יַגִּיד לוֹ׃ טו עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לָלֶכֶת אֶל־עִיר׃ טז אִי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ׃ יז אַשְׁרֵיךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ

בלוא ו' מ"ל וסי' הוי כל צמא לכו למים ב' בו. למה תשקלו כסף בלוא לחם ב' כי. ועמי המיר כבודו בלוא יועיל. אם ישך הנחש בלוא לחש: שמלכך ב' ובענין ופי' אי לך ארץ שמלכך נער ודכתריה אשריך ארץ שמלכך בן חורים:

תולדות אהרן אם ישוך הנחש. שם ערכין טו עקידה שער כב: לבעל הלשון. תענית ח: ללכת אל עיר. עקידה שער עג: שמלכך נער. שבת י: ושריך בבקר יאכלו. עקידה שער ה זוהר לך לך חיי שרה תרומה: אשריך ארץ. שם עקידה שער עג:

אית בהון רעוא על מותר אכשרות חוכמתהון: יא אם כד מתגרן חיוון קלן לטראקא ולנזקא בעלמא על חוביהון דבית ישראל דלא עסיקו בפתגמי אורייתא בחשאי ואף לית מותר לגבר אכיל קורצין דמשתעי לישן תליתי ארום כאשתא דגהינם עתיד לאתוקדא: יב דברי מילי פום גבר חכים דאשתכח בדרא כד אתי פורענותא בעלמא מצלי ומעדי ית פורענותא ומשכח רחמין קדם יי וספותיה דגברא שטיא מילין דנזיפותא (ס"א מליין נזיפותא) ובגין כן כולי עלמא מתגמרין: יג תחלת שירוי מילי פומיה שטותא וסוף מימר פומיה חולחלתא בישא: יד והסכל ושטיא מסגי פתגמין סריקין דלית בהון צרוך עד דלא ידע אנש מה דעתיד למהוי ביומוהי ומה דעתיד למהוי בסייפיה מאן יחוי ליה: טו עמל טרחות שטיא דטרח בשטותא איהו משלהי ליה על דלא אליף למיזל לקרתא דחכימיא שרי בגוה למתבע מניה אולפנא: טז אי וי ליך ארעא דישראל בזמן די ימלוך עלך ירבעם חייבא ויבטל מנך תקרובתא דצחרא ורברבניך עד דלא יקרבון תמידא דצפרא ייכלון לחמא: יז אשריך טב ליך ארעא דישראל בעידן די ימלוך חזקיהו בר אחז די הוא מן יחוס בית דוד מלכא דישראל די הוא גיבר תקיף באורייתא ונפיק ידי חובת פקודיא ורברבניך בתר דמקרבין תמידא

אבן עזרא

כמו כח כענין אלהים ה' חילי אנשי חיל. ויתרון הכשר חכמה והענין שיש לחכמה יתרון על כל עצב כי תכשיר האדם ותיישרנו בלא עצבון והתשת כח וכשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יוצא מן הבנין הכבד הנוסף: (יא) אם ישך. חוזר לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש. ויתכן שזה הגדר הוא שגדר השליט ודמה המלשין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש הצפעוני שלא ישמע לחש שיזיק ולא יהנה: (יב) דברי פי. חלילה להיות החכם בעל לשון רק כל הדברים שיוצאים מפיו הם חן והכסיל ישחית על נפשו בדבורו ואמר תבלענו לשון יחיד כענין זבובי מות שמש ירח עמד זבולה: (יג) תחלת. אין טעם לדבריו תחלה וסוף: (יד) והסכל. יאמר אוכל ואשתה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותי ויתכן היות כמוהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כי יש דברים הרבה מרבים הבל: (טו) עמל. דמה הכסיל שיעמוד לבקש גדולות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הנראות והידועות כאדם רוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא יראה חפצו. וכל עמל במקרא הוא לשון זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל כבוד במקרא לשון זכר חוץ מאחד אל תחד כבודי: (טז) אי. כאשר הזכיר דבר הכסיל שהוא הבל אמר אם היה זה הכסיל מלך יהיה דבר קשה אף כי אם היה גם נער ומלת אי כמו אוי כמו ואילו האחד שיפול ואין להם שלישי בעניינם. ושריך בבקר יאכלו בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה הפך דינו לבקר משפט: (יז) אשריך. זאת המלה באה בלא סמיכת דבוק בלשון רבים כמו אשרי האיש ובסמיכה פעם בלשון רבים כמו ובוטח ה' אשריו ובמקום אחר בלשון יחיד ושומר תורה אשרהו אמר רבי משה הכהן נ"ע כי אשרהו לשון רבים וכן עיניהו ידהו גבורהו בהתפללו בעד רעהו וראיותיו כי נכח עיני ה' דרכי איש וככה הנה עין ה' אל יראיו ג"כ ידהו לשון יחיד וגבורהו כן מגן כל גבור שיש בו ובעבור מלת בהתפללו בעד רעהו נהפך העולם א"כ ביד רעהו העדלתי שנים היו ומה הפרש בין רעו ורעהו שיו שיהו גם בפעלים ירדפו ירדפהו אולי התפלל איוב בעד כל אחד ואחד מרעיו תפלה בעצמה ולקח כל אחד מהם שבעה פרים ושבעה אילים ויורה על מלת אשרהו שהוא לשון יחיד אשרך ארץ. וענין בן חורים שיעשה מעשה הגדולים והפך בן בליעל: אמר אחד מהמפרשים ידוע שאין בעיניים כדמות הלובן שהוא דומה לאור ואין למטה מן השחור והכתוב ידמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה וגדולה

רשי

יה ויהי לי לישועה והרבה מפורשים כזה: (יא) אם ישך הנחש. את איש: בלא לחש. מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך: ואין יתרון. לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו בלא לחש כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא ישתכר: (יב) דברי פי חכם חן. על שומעיהם ונשמעים לו וטוב לו שנוטל גדולה עליהם: ושפתות כסיל תבלענו. זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרו של אומות שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין נשותיהם לזנות: (יג) תחלת דברי פיהו סכלות. כשאמר לו הקב"ה (במדבר כב) מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב ה' אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני נבזה חשוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות. שיעמום וערבוב לכה איעצך ומה אולת: (יד) והסכל ירבה דברים. שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון: כי לא ידע האדם מה שיהיה. לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב. ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים גוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחוק צריך הוא שיהא מי יגיד לו: (טו) עמל הכסילים תיגענו. כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע ליכנס דרך פחתים ובלעי המים ויגע בטביעות רגליו בבוץ כלומר עללות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם. אשר לא ידע ללכת אל נתיב אמת לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה שנאמר (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך: (טז) אי לך ארץ שמלכך. בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות: (יז) בגבורה ולא בשתי.

מצודת ציון

אנשי חיל ויוצאי מלחמה: ויתרון. מל' יתר ומרובה: הכשיר. ענין ישר וטוב: (יא) ישוך. מלשון נשיכה: לחש. הם דברים ידועים ידבר על הנחש שלא ישך ועל שבדרך לאומרו בשפלות קול לכן יקרא לחש: לבעל הלשון. זה המלשין ומדבר לה"ר: (יב) תבלענו. ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ב): (טו) תיגענו. מלשון יגיעה: (טז) אי לך. אוי לך וכן ואי לו האחד שיפול (לעיל ד): נער. ר"ל עושה מעשה נערות: (יז) אשריך. ענין שבח והלול כמו כי אשרוני בנות (בראשית ל): בן חורים. כן יקראו הגדולים אנשי השם כמו ולחורים

מצודת דוד

ויתרון הכשיר חכמה. עוד יתר כשרון יש לחכמה וכמ"ש טובה חכמה מכלי קרב (לעיל ט): (יא) אם ישך הנחש. את איש הוא בעבור שלא לחשו החבר שלא ישוך אבל אם היו לחשו ומזהירו לא היה נושך: ואין יתרון לבעל הלשון. שהמלשין אין לו מעלה יתירה מן הנחש וכאומר שהוא עוד גרוע מן הנחש כי דומים הם במה שאין להם הנאה במעשיהם והנחש אם לחשו עליו ומזהירו אינו נושך והמלשין הלא הוא מוזהר ועומד ואינו שב מדרכו: (יב) דברי פי חכם חן. הדברים שיוצאים מפי חכם מעלים חן בעיני הבריות ולכן כלם אוהבים אותו וחפצים בטובתו: ושפתות כסיל. הדברים שיוצאים משפתות הכסיל הם ממיתים אותו כי לא בדעת ידבר ועי"ז מוכן הוא אל ההשחתה: (יג) תחלת. ראשית מאמריו הוא סכלות וסופו הוא שיעמום רעה ר"ל מתחלה עד סוף המה דברי בסות ושעמום: (יד) והסכל. אף שהסכל מרבה דברים עכ"ז עם כל רבוים אדם השומע אמריו לא ידע מה שיהיה תכלית מאמריו ועיקר כונתו: ואשר יהיה. ואפי' אם הסכל יאמר לאדם דבר מוחש אשר יהיה מאחרי האדם שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו אף שהוא קל לדעת ולהבין מ"מ אין ידוע לו כי מי יגיד לו הואיל והסכל אין אומר ואין דברים: (טו) עמל הכסילים. טורח הכסילים תיגע את כל אחד מהם כי לפי כסלותם טורחים הרבה בדבר שאין בו טורח והרי הם יגעים בעבור רוב הטורח וחוזר ומפרש לדוגמא שזהו הכסיל אשר לא ידע ללכת אל עיר כי לא מצא חכמה ללכת בדרך כבושה והולך הוא בשביל קטן וחוצה בדרך וטורח הרבה ומתיגע: (טז) אי לך ארץ. אוי לך ארץ אשר מלכך מתנהג בנערות ואינו משים לבו בתקון המדינה: ושריך. עי"ז גם שריך אוכלים בקומם בבוקר הפך מ"ה דינו לבוקר משפט (ירמיה כא): (יז) אשריך הארץ

בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃ יח בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה ג' וכל טעמא דכו'
וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת׃ יט לִשְׂחוֹק עֹשִׂים ל'. ג'.
לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל׃ ו'
כ גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ ל'
אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־ ב' חד מ"ל וחד חס'
הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יַגֵּיד דָּבָר׃ יא א שַׁלַּח כנפים קרי
לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃
ב תֶּן־חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע ה' מ"ל וכל ד"ה דכו'

אכלין לחמא בזמן ארבע שעין מן עמל ידיהון בגבורת אורייתא ולא בחלשות ובסמיות עינא : יח בעצלתיב בחלשות עיסק אורייתא ופיקודיא מתמסכן גבר מבנין ובמכיכות תפקידתא דאתפקדת אתתא למנטר מן ריחוק סואבות דמא ולא נטרא מתעבדא דותא בגו ביתה : יט לשחוק לחוכא עבדין צדיקיא לחם לפרנסא עניין כפינין וחמרא דמזגין לדצחיין (ס"א לרצוצין) יהי להון לחדוא לעלמא דאתי וכסף פורקניהון יסהיד עליהון זכותא לעלמא דאתי באנפי כולא : כ גם אף במנדעך בחביוני לבך מלכאלא תלוט ובאידרון בית משכבך לא תלוט חכימא ארום רזיאל מלאכא מכריז בכל יומא מן שמיא על טורא דחורב ומהלך קליה בכל עלמא ואליהו כהנא רבא אזיל ופרח באויר שמיא כנשרא מרי גפין ומבני מילין דמתעבדין בטמורתא לכל דיירי ארעא : יא א שלח אושיט לחם פרנסותך לעניי דאזלין בספינן על אפי מיא ארום בתר עידן יומין סגיאין תמן תשכח אגריה לעלמא דאתי : ב תן הב חולק טב מן זרעא לחקלך בתשרי ולא תתמנע מלמזרע אף בכסליו

בשתי ל' בגבורה ולא בשתי : ישמח ז' וסימ' ויין ישמח לבב אנוש . בן חכם ישמח אב ובן כסיל. וחבירו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם. ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכל : מאור עינים ישמח לב. שמן וקטרת ישמח לב. איש אהב חכמה ישמח: לשמונ' ג' מ"ל וסי' ויעש דוד שם בשבי מהכותו. שמונה שלחנות, תן חלק לשבעה וגם . וכל ד"ה דכו' מ"ל וכל שמנת ושמנת הס' במ"א שמונת אלפים ככרים :

תולדות אהרן בעצלתים ימך המקרה. תענית ז מגלה יא סנהדרין ז : גם במדעך. בתרא ד : ובחדרי משכבך . שם : כי עוף השמים . שם ע"ג ו : תן חלק . ערובין מ ב

רשי

שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין : (יח) בעצלתים ימך המקרה . כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקרת הבית : ימך המקרה . ישפל הבנין המקרה את הבית והמסכך עליו : ידלוף . יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גאון עוזם חרב ומך : (יט) לשחוק עושים לחם . לחדוות מזומני חתנים ומלכים עושים סעודה וסתם סעודה גדולה קרויה לחם כמו דאת אמר (דניאל ה) בלשצר מלכא עבד לחם רב : ויין . משקין בסעודה אשר ישמח החיים : והכסף יענה את הכל . אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא : (כ) גם במדעך מלך . אפי' במחשבותיך בלא דבור . גם אפילו מלך אל תקלל לא תרגיז למלכו של עולם . ד"א כמשמעו מלך : עוף השמים . נשמה הנתונה בך שסופה לעוף על השמים : ובעל כנפים . מלאך המלווה אותך כענין שנא' (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך ולפי משמעו העוברים והשבים יש לך לדאג מכל בריה שמא יש שומעין ויגידו לאחרים : (א) שלח לחמך על פני המים . עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים : כי ברוב הימים תמצאנו . עוד ימים באים ותקבל תשלומך ראה מה נאמר ביתרו (שמות ב) קראן לו ויאכל לחם וסבור שהוא מצרי ולא יראנו עוד מה היה סופו נעשה חתנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית : (ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה . חלקת מלחמך ומשלך לשבעה צריכי חסד חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די : כי לא תדע מה יהיה רעה . שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תנצל על ידי הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי . ורבותינו אמרו

אבן עזרא

וגדולה לחשך ויפרש חורים לבנים כמו חור כרפס ותכלת וג"כ יפרש ואורגים חורי שלי חורי ולכן בלשון ארמית חיור והפך החורים חשוכים כל יתיצב לפני חשוכים . יש מפרש ולא בשתי כמו בשתיה וי"א כי בשתי כענין דלות כמו ונשתו מים לשוכם בצמא נשתה והענין כי כל מעשיהם בגבורה. וענין סמיכת גבורה לאכילה עד שיתאוו ויתעכל המאכל הראשון והענין שאינם אוכלים כי אם לצורך ולא בשביל תענוג : (יח) בעצלתים. ידוע כי כל מלה שהיא על שנים היא שנים כמו עינים רגלים ידים שוקים שיניים בעבור היותם שתי מערכות רחים וכן שמים ומבין סוד הגלגלים יודה כן וכן פעמים גם מים ויש לו סוד סתום וחתום ואת כל לוחותים שיש ספינות כשתי לוחות מעקש דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק יפול באחת וכן פירש רבי משה הכהן נ"ע צהרים א"כ תהיה מלת עצלתים חוזרת לידים כאילו אמר בידים עצלות והוא לשון קצרה והמקרה במקום הזה שם . וי"א שהוא פועל כמו המקרה במים עליותיו המה קרוהו וכלם מן הבנין הכבד הדגוש ויהיה הרי"ש ראוי להדגש ויאמר כי המקרה בעצלות ידיו עשה מעשה מך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו ידל כבוד יעקב והוא מפעלי הכפל : ובשפלות ידים . ענינו עניות ומסכנות וידלף מלשון דלף טורד וענינו הטפות היורדות וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקים באכילה ויעצלו להביט בדברי המלוכה והנה יתחדשו עליהם בעבור עצלותם שני דברים האחד שתשחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט וימך המקרה והדבר השני שלא יסתכלו כדי להוסיף ממון ולאצור אותו בשעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים : (יט) לשחוק . והלא יראו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרם בלחם שעושים העושים ויין המשמח חיי אדם ויתכן היות חיים תואר השם כי היין ישמח החיים שעל פני האדמה והכסף יענה את הכל וענין יענה ימציא ויתכן שהיא מן עת כמו שפירשתי והענין שימציאנו בעת שירצה הרוצה : (כ) גם במדעך . אע"פ שהמלך נער השמר לך שלא תקללנו אפילו במדעך וענינו בלבך ובמחשבותיך שאתה יודע אותם לבדך ובמקום הסתר אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיקך בכחו והעשיר בעשרו : כי עוף השמים . דרך משל כמו כי היא שמעה את כל ובעל כנפים הוא עוף השמים והענין כפול : (א) שלח . יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב ותהיינה ידיו פתוחות למי שיכיר ולמי שאינו מכיר ויש אומרים כי אלו המים הם מימי ברכה ויש שם דגים ואין לנו צורך לפירוש הזה : (ב) תן חלק . עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקדש מכוון באמצע ואמר לשמנה כנגד ימי השבוע כי היום השמיני הוא כמו

מצודת דוד

ארץ . מאושר ומשובח אתה ארץ אשר מלכך הוא בן גדולים כי מלך כזה לא יתנהג בנערות : ושריך . עי"ז גם שריך לא יאכלו עד בוא עת האוכל וטרם יאכל ישפטו משפט העם : בגבורה . כל עסקם בגבורת המלחמה ובתחבולותיו ואינם עוסקים בשתיית היין : (יח) בעצלתים . בעבור ידים עצלתים נעשה תקרת הבית מך ודל ר"ל שמתקלקל התקרה אם בעליו מתעצלים לתקנו בכל עת : ובשפלות ידים . בשביל שמשפיל ידיו למטה ואינו מרים אותם לעשות בהם מלאכת תקון הגג אזי יטפטף אל הבית מי גשמים וכפל הדבר במ"ש : (יט) לשחוק . על שמחה לבדה עושים סעודה גדולה אבל בזולת שמחה אין דרך לעשותה ויין משמח את החיים לבדם ר"ל בני אדם בריאים כי לחולי הטבע יזיק היין ומביא עוד עצבון : והכסף . אבל הכסף ישיב את הכל למלאות שאלת כלם כי הכל צריכים אל הכסף בין על שמחה בין זולתה בין בריא ובין חולה וכלם שואלים עליו וממלא הוא שאלתם ומוסב על המקרא שלפניו מה שמגנה את העצלות ואמר הלא הכסף צריך לכל ובעבור העצלות הלא יחסר לו : (כ) גם במדעך . אפילו במחשבתך אל תקלל את המלך ולא תחשוב שאין מי יודע מחשבתך להלשין אותך לפני המלך : ובחדרי משכבך . באחד מחדרי משכבך מקום שאין שם איש : עשיר . ע"פ רוב משלה יד העשיר לעשות רעה אל המקללו : כי עוף השמים . ר"ל חיש מהר יהיה נודע לו כאלו עוף השמים הוליך אליו את קול הקללה ואף אם קלל במחשבה מ"מ ימלא מי שיבין הדבר ברמיזתו ויגיד לו : ובעל כנפים . הוא עוף השמים וכפל הדבר במ"ש : יגיד דבר . ר"ל דבר הקללה :

יא (א) **שלח** לחמך על פני המים . ולא תחשוב שהמים יוליך אותו למרחוק למקום שלא תמצא אותו כי ברבות הימים תמצאנו והוא ענין משל לומר תן מלחמך אף למי שתחשוב עליו שלא תראנו עוד לקבל ממנו הגמול כי אחר ימים רבים תקבל ממנו תשלום גמול : (ב) תן חלק . חלוק מתן לשבעה בני אדם

מצודת ציון

ולחורים ולסגנים (נחמיה ב) : בשתי . מל' שתיה : (יח) בעצלתים . מלשון עצלות ור"ל ידים עצלתים ולזה אמר בלשון רבים : ימך . ענין עניות ודלות כמו כי ימוך אחיך (ויקרא כה) : המקרה . התקרה המסכך על הבית : ידלוף . ענין הזלה וטפטוף כמו דלף טורד (משלי כז) : (יט) לשחוק . ענין שמחה וחדוה : לחם . סעודה גדולה קרוי בשם לחם וכן עבד לחם רב (דניאל ה) : חיים . ר"ל בריאים כמו עד חיותם (יהושע ה) שר"ל עד שנתרפאו ונעשו בריאים : יענה . מלשון עני' והשבת שאלה ואמר בלשון שאלה ומליצה ודוגמתו אענה את השמים וכו' (הושע ב) : (כ) במדעך . בדעתך ובמחשבתך : תקלל . מלשון קלות ובזיון :

כ׳ מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָֽרֶץ׃ ג אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים
כתרי לישני גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם
ג׳. ב׳ בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהֽוּא׃ ד שֹׁמֵר
ג׳ מ״ג רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא יִקְצֽוֹר׃ ה כַּאֲשֶׁר
ג׳. ב׳. אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה־דֶּרֶךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה
כָּכָה לֹא תֵדַע אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
ג׳ וכסימ׳ אֶת־הַכֹּֽל׃ ו בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת־זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח
ג׳ ד׳ רפי׳ יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ־זֶה וְאִם־

יקצור ג׳ ומ״ל וסי׳ וזרועו שבלים יקצור. זורע עולה יקצור און. וראה בעבים לא יקצור:
הזה ד׳ רפין וסי׳ בלשון ארמי אחוכון גברא ייתי בצפר׳ וביאורס הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם. הזה האיש מרגיז הארץ. להשתגע עלי הזה יבא אל ביתי. בבקר זרע זרעך:
תולדות אהרן כבקר זרע. יבמות סב ע״ב:

אֲרוּם לָא תִנְדַע מַה יְהֵא בִּישָׁא עֲלָוֵי אַרְעָא אִי חָרְפֵי נִצְחָן אִי אֲפֵילֵי׃ ג אם אִין מִתְמַלְיָן עֲנָנַיָּא מִטְרָא עֲלָוֵי אַרְעָא מַעֲרָן יַת מַיֵּיהוֹן בְּגִין זָכוּתָא דְצַדִּיקַיָּא וְאִין לֵית זְכוּ בְּדָרָא הַהוּא בְּיַמָּא וּבְמַדְבְּרָא נַחְתָן דְלָא יִתְהַנוּן מִנְהוֹן בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאִי אִתְגְּזַר מִן שְׁמַיָּא לְמִנְפַּל מַלְכָּא וְיַעֲטוֹהִי מִן שָׁרְרוּתְהוֹן מִן קֳדָם מֵימְרָא דִשְׁמַיָּא הֲוֵי וְאִי סוּבְעָא וְכַפְנָא בִּדְרוֹמָא אוֹ בְּצִיפוּנָא אֲתַר דְאִתְגְּזַר לְמִתְקַיְּמָא הַהִיא עִימְמָא תַּמָּן מִשְׁתַּלְחָא לְמֶהֱוֵי׃ ד שומר גְּבַר דְנָטִיר חַרְשִׁין וְקוֹסְמִין לָא יַעֲבִיד טָב לְעָלַם וּדְמִסְתַּכֵּל בְּמַזָּלַיָּא לָא מַגְבֵּי אֲגַר אֲרוּם חַרְשִׁין מְתִילִין לְרוּחָא דְלָא מִתְפַּס בִּידוֹי דְּבַר נַשׁ וּמַזָּלַיָּא מְתִילָן לַעֲנָנֵי שְׁמַיָּא דַאֲזָלוּ וְלָא תָיְבִין׃ ה כאשר הֵיכְמָא דְלֵיתָךְ יָדַע אֵיכְדֵין יְהַלֵּךְ רוּחַ נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי בְּגוּף עוּלֵימָא שְׁלִילָא דְשָׁרֵי בִּמְעַיְנָא דְאִמֵּיהּ מְעַבְּרָא וְהֵיכְמָא דְלָא תִנְדַע אוֹ דְכַר אוֹ נוּקְבָא עַד זְמַן דְאִתְיְלִיד הֵיכְדֵין לֵיתָךְ יְדַע יַת עוֹבָדָא דַיְיָ דַעֲבַד בְּחוּכְמְתָא יַת כּוּלָּא׃ ו בבוקר בְּיוֹמֵי עוּלֵימָתָךְ תִּיסַב אִתְּתָא דְתוֹלִיד בְּנִין וּבְעִידָן סֵיבוּתָךְ לָא תִשְׁבּוֹק אִתַּת חוּלָקָךְ מִלְמֵילַד בְּנִין אֲרוּם לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ אִידֵין מִנְהוֹן אִתְכְּשַׁר

אבן עזרא

היום שהאל בו והענין תמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה שיבא לידי עוני ואמר יהי׳ עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה: (יג) אם ימלאו. דרך משל לעשר שלא נתן לעשיר כי אם לעשות טוב לכל מצטרך אליו. ומלת יהוא לשון רבים והאל״ף נוסף כאל״ף ההלכוא אתו ולא אבוא שמוע כי בתחלה הוא יהי בלשון יחיד ואין לו דומה במשקלו במקרא והענין אל המקום שיפול פרי העץ בצפון או בדרום שם יהיו האוספים והענין על העשיר. ויש אומרים כי על העץ בעצמו יאמר וחצי הפסוק הזה הוא כנגד חצי הפסוק הראשון וחציו האחרון כנגד חציו האחרון ואמר זה המפרש כי יו״ד יהוא לעתיד ממלת הוא והוא לשון יחיד והענין כי העץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו ובשעה שיפול ידעו שלא יתן פרי לעולם יעזבוהו במקום שנפל. ואמר מפרש אחד כי זה העץ הוא מן עצה והאומר כזה לא אכל מעץ הדעת: (ד) שומר. גם זה משל על הנדיב כי הזורע העצל הכילי יאמר זה הרוח יורה שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקח מה שיש לי והוא הזרע ואטמנהו בארץ. ויש אומרים שהיא מצוה כמשמעה לזורע שכבר זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבודת האדמה לכן אל ישען על דעתו ועל כל מה שנעשה כי העתים משתנות: (ה) כאשר. מפרשים אמרו כי כעצמים הוא כעולם וזה הבל ועניינו גוף הילוד טרם יולד וקרבו עצמים כי הם מוסדי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש והמלאה היא ההרה ויתכן שיהיה המלאה תואר לאשה ותהיה מלת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי לעולם היא בלשון נקבה בלשון הקדש והיה ראוי להיות הבי״ת הראשון פתוח והשני דגוש וכמוהו לאיש העשיר: (ו) בבקר. עניינו תמיד על שני הפירושים. ותי״ו תנח לשון נקבה בעבור היוד והענין אל

רשי

תן חלק וגו׳ אלו שבעה ימי בראשית תן אחד מהם חלק ליוצרך לנוח בשבת. וגם לשמנה אלו שמונת ימי המילה. דבר אחר תן חלק לשבעה קרבנות לכבוד שבעת ימי הפסח. וגם לשמנה. של שמונת ימי החג: כי לא תדע מה יהיה רעה. אם יחרב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו קרבנות הראשונים. ד״א כי לא תדע מה יהי׳ לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנות ויבטל גזירות רעות: (ג) אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקום שהטובה צומחת וניכרת שם סופה לבא אף כן דע שאם יפול עץ וגו׳ אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו אחרי מותו וחכמותיו ומדות תרומיותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול. ישכון כמו (בראשית כה) על פני כל אחיו נפל: עץ. תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסיך על הארץ: (ד) שומר רוח. ממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע. כעצמים בבטן המלאה. דברים הנסגרים והנעלמים בבטן שהיא מלאה ואף על פי שבולטת לחוץ. כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת והרי לשון זה כמו (בראשית יג) כגן ה׳ כארץ מצרי׳ (ישעיה כד) כשפחה כגבירתה (שם כד) כקונה כמוכר ופעמים שהוא משוה מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבים: (הגהה. ענין זה הוא מסורס בדברי רש״י ומהופך וצריכים להגיה כפי אשר הוא בספרים המדוייקים ואז יובן שפיר וכך היא הנוסחא האמיתית. כאשר אינך יודע. הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע עצמים בבטן המלאה דברים הנסגרים והנעלמים בבטן המלאה ואע״פ שבולטת לחוץ אינך יודע מה בבטנה כך אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעת שתי אלו שוות וכו׳ מס׳ שפתי חכמים): כעצמים. אינך״לוסר״ש בלעז כמו עוצם עיניו: ככה לא תדע וגו׳. אף גזירותיו של מקום לעיין עניות ועשירות כך עלומות הם ממך ולא תמנע מן החסד לדאג שמא אחסר מנכסי ואעני לא אעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהי׳ לי בנים ואצטרך להוציא עליהם: (ו) בבקר זרע את זרעך וגומר. אם למדת תורה בילדותך למד תורה בזקנותך אם היו לך תלמידים בילדותך יהיו לך תלמידים בזקנותך. נשאת אשה בת בנים בילדותך שא אשה בת בנים בזקנותך. עשית צדקה בילדותך עשה צדקה בזקנותך: כי אינך יודע אי זה יכשר. אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך. מצינו ברבי עקיבא שהיה לו עשרים וארבעה אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפטיר וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותינו שבדרום ושנה׳ להם. ולענין

מצודת ציון

יא (ג) **העבים**. עננים: יריקו. ענין הזלה ושפיכה כמו שמן תורק שמך (ש״ה א): יהוא. כמו יהיה. או היו״ד מורה על העתיד וכאלו אמר יהיה הוא: (ד) שומר. ממתין כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז): (ה) אינך. אין אתה: כעצמים. ענין סגירה וסתימה כמו ועוצם עיניו (ישעיה לג): (ו) יכשר. מלשון כשר וטוב והצלחות

מצודת דוד

למנה ר״ל תן לכל ולא ירבו בעיניך ואחז מספר שבעה כי הוא כלל חשבון ואמר שמונה כאומר אף אם נתת לכלל חשבון תן עוד: מה יהיה. כי פן יהיה רעה בארצך ותצטרך לשוטט בארצות ואולי תצטרך לכלם: (ג) אם ימלאו גו׳. אם העבים נתמלאו גשם הנה לא יחזיקו לעצמם רק יריקו וישפכו על פני האדמה ומוסב למעלה לומר שראוי הוא לחלק מתן לזולת כמו שהעבים אינם מחזיקים הגשם לעצמם ויריקו על הארץ ובזה תעלה הארץ אדים למעלה ונתמלא גשמים פעם בפעם כן מי שנתמלא בעושר אין מהראוי לו להחזיקו לעצמו לבד רק ישפיע ויתן לאחרים ואז כאשר יצטרך הוא יהיה נשפע מאחרים: ואם יפול עץ. עץ פרי עודו נטוע ותקוע בארץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו ובשעה שיפול העץ בכל מקום שהוא בין בפאת הדרום בין בפאת הצפון בכל מקום שיפול שם יהיה כי מעתה עזבוהו במקומו ואין מי מטפל כמו עוד הואיל ואינו נותן פרי וכאו׳ כן מי שאינו משפיע לזולת כשיבא עת שיצטרך הוא לאחרים לא יפנו אליו: (ד) שומר רוח. הממתין בזריעת שדהו עד בוא הרוח כי אז טוב לזרוע כי הרוח יפזר הזרע בכל מקום: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. הנותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים זה לא יקצור לעולם לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע. כמו שאינך יודע באיזה דרך הרוח מהלך עם כי תשמע קולו וכמו הולד הנסגר בבטן המלאה שאינך יודע אם הוא זכר או נקבה עם כי תראה בליטת הבטן ככה לא תדע את כו׳: את הכל. ר״ל שום דבר ממעשה ה׳ לא תדע ומוסב למעלה לומר אין לך להמתין על הרוח ולפחוד מן הגשמים כי לא תוכל לדעת מתי יבואו: (ו) בבוקר. לכן בבוקר זרע שדך וגם בערב אל תנח ידך מן הזריעה ר״ל בכל עת תזרע שדך ולא תמתין

שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים׃ ז וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב ז׳ יו״ו
לַעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת־הַשָּׁמֶשׁ׃ ח כִּי אִם־שָׁנִים ד׳ ב׳ וב׳
הַרְבֵּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת־יְמֵי י״ח. ל׳
הַחֹשֶׁךְ כִּי־הַרְבֵּה יִהְיוּ כָּל־שֶׁבָּא הָבֶל׃ ט שְׂמַח ל׳.
בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶךָ וְהַלֵּךְ ב׳. ל׳
בְּדַרְכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵי עֵינֶיךָ וְדָע כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה ב׳ ובענין וכתיב יו״ד וקרי׳ ה״א.
יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט׃ י וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ ה׳ דגשים וכל חוב דכו׳ בת״א
וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ כִּי־הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת הָבֶל׃ ל׳. ל׳
יב א וּזְכֹר אֶת־בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְּחוּרֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר ה׳. ל׳ ומ״ג ב׳
לֹא־יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר
אֵין־לִי בָהֶם חֵפֶץ׃ ב עַד אֲשֶׁר לֹא־תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ ל׳
וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר פ

שמח ב׳ וסי׳ שמח זבולן בצאתך. שמח בחור בילדותיך. וא׳ ושמח יהי מקורך ברוך. ואינון מן ד׳ זוגין מן ב׳ ב׳ שי״ן דמשמש סמ״ך ואינון מן ב״ב תרין א׳ וחד וא׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הסמ״ך בס״ד:

תולדות אהרן שמח בחור. שבת סג עקידה שער סז: והסר כעס. תענית ד נדרים כב: הילדות והשחרות. שבת קנב: וזכור את בוראך. שבת קנא זוכר מקן [סוטה יח]: לא תחשך השמש. שם עקידה שער כו:

למהוי טב הדין אי דין אי תרויהון כחדא טבין: ז ומתוק ובסים נהורא דאורייתא וטב לאנהרא עינין חשיכין למחזי יקר אפי שכינתא דעתיד לאנהרא אפי צדיקיא מן זיו שכינתא ולמהוי שופריהון כשמשא: ח כי ארום אם יומין סגיאין חיי אנשא בכולהון חזי ליה למחדי ולמעסק באורייתא דיי יהא דכיר ית יומי חשוכא דמותא ולא ייחוב ארום סגיאין אינון יומיא דישכוב שכיבא בבית קבורתא דחמי ליה לקבלא דינא מן שמיא בחיוהי די רחים בכל זמן דייתי עלוהי פורענותא על הבלותא די עבד: ט שמח חדי עולימא ביומי עולמתך ויהי לבך טב עלך ביומי רביותך ואזיל בענותנותא עם אורחי לבך ותהי זהיר בחזיוני עינך ולא תסתכל בביש ואשתמודע לך ארום על כל אלין עתיד יי לאעלותך בדינא: י והסר ותעדי רגיז מלבבך ולא תגרום ביש על בסרך ארום עולימות ויומי אוכמות שער הבלו: א וזכר ותהי דכיר ית בריך ליקרותיה ביומי רביותך עד דלא ייתון לוותך יומי בישות וימטון עלך שנין דתימר לית לי בהון רעוא: ב עד עד דלא ישתני זיו יקרא דאפך דמתיל לשמשא ונהורא דעינך עד דלא יסתמון והדר ליסתך עד דלא יתקדרון ובבי עינך דמתילן לכוכביא עד דלא יתעממון ריסי עינך יהון

רשי

הכניס מצינו באבצן שלשים בנות שלח חוצה ושלשים בנות הביא לבניו (שופטים יב) וכולם מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו: (ז) ומתוק האור. מתוק הוא אורה של תורה: וטוב לעינים לראות את השמש. ואשרי התלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה. כך נדרש באגדת תהלים: (ח) בכולם ישמח. יהיה שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שינצל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים: כי הרבה יהיו. באותן הימים יותר מימי החיים: כל שבא. עליו יהיה הבל וחושך. יש הבל שהוא לשון פורענות ואדות כמו כי בהבל בא ובחשך ילך: (ט) שמח בחור בילדותך. כאדם שאומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם אחת תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובטוח תהיה כי על כל אלה יביאך השופט במשפט: (י) והסר כעס. דברים המכעיסים את המקום: והעבר רעה. יצר הרע: מבשרך. שיהיה לך לב בשר: והשחרות. נערות שראש אדם שחור בימי עלומיו: (א) וזכור את בוראך. תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו׳. וממקרא זה דרש וזכור את בוראך שתתן דין וחשבון לפניו. וזכור את בורך קברך מקום עפר רמה ותולעה. וזכור בארך באר שנבעת ממקורה היא טפה סרוחה של זרע ושל לובן: ימי הרעה. ימי הזקנה והחלשות: (ב) עד אשר לא תחשך השמש. אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומגהבת באדם בחור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מגהבת: והאור. זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים: והירח. זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים: והכוכבים. אלו הלסתות רומני דאפי שקורין פומ״ליש של לחיים שמצהיבים: ושבו העבים אחר הגשם. תבוא

אבן עזרא

תניח ידיך מן הזרע כי מצאנו מלת הניח יוצאת לשני פעלים: (ז) ומתוק. זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל ועיקר זה בעבור התחברות ההרגשות במקום שעל המלא והוא מקום יאמרו מלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת וכמוהו ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות וענין הדבק זה הפסוק בראשון שיתעסק תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמחה אחרת: (ח) כי אם. אילו ידע האדם שיחיה שנים רבות וישמח בכולם כשיזכור ימי החשך שהם ימי הקבר כי הרבה יהיו ימר לו האור הנזכר וכל שבא הבל ענינו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא הבל: (ט) שמח. אחר שהכל הבל שמח עתה בחור בילדותך ועניינו כמו אומר עשה רע ותראה מה יבא עליך כמו עלי פלשת התרועעי שהוא במקום אחר עלי פלשת אתרועע והענין על אדום השלכתי נעלי שהוא תקיף ואזקי התרועעי עלי פלשת עתה ותראי מה אעשה לך. וכן שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ. וכן אתם הפסוק ודע כי על כל אלה ויסוב אלה על השמחה והטבת הלב והלוך בדרך לב ומראה עין. וענין טוב הלב בלשונינו על שלשה פנים. האחד שייטב מעצמו כמו וייטב לבו. והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך. והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו המה מטיבים את לבם וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: (י) והסר. פירשתיו למעלה. ומלת שחרות מן כי עלה השחר כי דמה ימי השחרות לשחר כשיבקע כענין אז יבקע כשחר אורך או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני ונאוה: (א) וזכור. מצאנו נעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יצא מן הדרך ויש אומרים שהם שתי לשונות ויפרש משרת משה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם יסמכו לא ישתעו: ימי הרעה. הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו: (ב) עד. פירוש והאור הזה אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש ויעמוד אחר בואו שעה ושליש שעה

מצודת דוד

על הרוח: כי אינך יודע. ולא תוכל לדעת איזה הזריעה יהיה כשר וטוב אם זה של בוקר או זה של ערב ואפשר יהיו שניהם יחד טובים זה כזה: (ז) ומתוק האור. יפה הוא האור יאמר בלשון שאלה כי האור אינו דבר הנאכל שיומתק ור״ל יפה חיי האדם עוד נהנה מאור היום: וטוב. דבר טוב הוא לעינים עודם יכולים לראות את השמש והוא כפל ענין במ״ש: (ח) כי אם גו׳. כי אפילו אם יחיה האדם שנים הרבה ישמח בכל הימים ואף יום אחד לא יקוץ בחיים עם רבוים: ויזכור. אבל בחייו יזכור את ימי החושך אשר ישכב בקבר אשר יהיו מרובים יותר מימי החיים ועי״ז יראה להכשיר מעשיו: כל שבא הבל. כל היסורים הבא שנה הבל המה מבלי תועלת כי בעוד האדם חי בא תועלת מן היסורים כי עי״ז מפשפש במעשיו אבל אחר המיתה אין מקום לפשפש מעשים ולכן יזכור בהם למען יכשיר מעשיו עודו חי: (ט) שמח בחור. אתה בחור עתה שמח בהטובה שהיה לך בימי ילדותיך כי אז בודאי לא חטאת מרוב הטובה הואיל ואז היית ילד וגם עתה בימי בחורותיך עשה טוב ללבך ותהיה שמח ולך בדרכי לבך לעשות מה שלבך חושב ומה שעיניך מראים לך ותתאוה אליהם אבל דע כי על כל אלה המעשים יביאך האלהים במשפט ואם ימצא בהם דבר חטא ועון אזי יענש אותך ולכן מאד תפשפש בהם שלא ימצא בהם נדנוד עון. או כאדם האומר לעבדו ולבנו הטא חטא כי כשתתמלא הסאה תלקה על הכל אף כאן גזם ואמר שמח בחור בעת ילדותך עת שהילד מתגבר ולא תדאג מגמול המעשה וכפל הדבר במ״ש ואמר ויטיבך לבך כו׳ ועשה מה שלבך חפץ ובטוח תהיה כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט: (י) והסר גו׳. אם לבך תסית אותך לעשות דבר המכעיס את המקום ב״ה הסר הדבר הזה מלבך ולא תעשה אותה: והעבר גו׳. אם בשרך יתאוה להתענג בדבר הרע בעיני המקום העבר הדבר הרעה הזאת מבשרך ולא תתענג בה: כי הילדות והשחרות הבל. התאוה שיש לאדם בימי הילדות והנערות המה מבלי תועלת וכן הזהר מאד מאד:

(י) והשחרות. כן יקראו ימי הנעורים שהם תחלת ימי האדם כמו השחר שהוא תחלת היום: שיזוע

יב (א) **וזכור** את בוראך. את המקום ב״ה אשר ברא אותך אותו זכור בימי הבחרות בעוד הכח בידך ללכת בדרכי ה׳ לעבדו: עד אשר. טרם שיבואו ימי הרעה הם ימי הזקנה ותשות הכח כי אז יקשה מאוד יותר מימי הבחרות: והגיעו שנים. אז הגיעו השנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ ורצון כי מגודל החלשות יבחר אז במיתה: (ב) עד אשר. טרם שתחשך השמש ואור היום כו׳ ר״ל טרם שתחלה והחולי למשכב כי החולה כשיקשה עליו החלי נראה לו כאלו חשכו השמש והאור כו׳

לְגִין דְמָעוֹת כַּעֲנָנִין בָּתַר מִטְרָא׃ ג ביום בְּיוֹמָא דִי יְזוּעוּן
אַרְכּוּבָתָךְ וְיִתְנַקְשׁוּן אֶדְרָעָךְ וְיִתְבַּטְּלוּן כַּכֵּי פוּמָךְ עַד לָא יָכְלִין
לְמִלְעַס מֵיכְלָא וְיִתְעַמְמוּן עֵינָךְ דְּמִסְתַּכְּלִין בַּחֲרַכֵּי רֵישָׁךְ׃
ד וסגרו וִיהוֹן רִיגְלָךְ כְּבִיכָן מִלְמִיפַּק בְּשׁוּקָא וְיֶעְדֵי מִנָּךְ רְעוּת
מֵיכְלָא וּתְהֵי מִתְּעַר מִשֵּׁינְתָךְ עַל עֵיסַק קָל עוּפָא כְּאִילוּ עַל
גַּנָּבַיָּא דְּאָזְלִין בְּלֵילְיָא וְיִתְרַפְּסוּן סִפְוָתָךְ מִלְמֵימַר שִׁירָתָא׃
ח גם אַף מִן עוּבָדִין דַּהֲווֹ מִן קַדְמַת דְּנָא תְּהֵי דָחִיל לְמִדְכַּר
יָתְהוֹן וְגַבְשׁוּשִׁיתָא קְלִילָא מְתִילָא בְּאַנְפֵּי נַפְשָׁךְ לְטוּר רָם בְּעִידָן
מַהֲלָכָךְ בְּאוֹרְחָךְ וְתִפִּיץ (ס"א וְתֵצִיץ) רֵישׁ שִׁזְרָתָךְ מִן כְּחִישׁוּתָא
כְּשִׁיגְדָּא וְיִתְנַפְּחוּן אִסְתַּוְורֵי רִגְלָךְ וְתִתְמְנַע מִן מִשְׁכְּבָא אָרוּם
אִתְפְּנֵי אֱנָשָׁא לִמְהַךְ לְבֵית קְבוּרְתֵיהּ וְיִסְחֲרוּן מַלְאֲכַיָּא תַּבְעֵי
דִינָךְ כְּסַפְדַיָּא דִּמְסַחֲרִין בְּשׁוּקָא לְמִכְתַּב דִּין חוּשְׁבָּנָךְ׃ ו עד
עַד דִּי לָא יִתְאֲלֵם לִישָׁנָךְ מִלְמַלָּלָא וּתְהֵי רְעִיעָא מוֹקְרָא דְּרֵישָׁךְ

הַגָּשֶׁם׃ ג בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ
אַנְשֵׁי הֶחָיִל וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ וְחָשְׁכוּ
הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת׃ ד וְסֻגְּרוּ דְלָתַיִם בַּשּׁוּק בִּשְׁפַל
קוֹל הַטַּחֲנָה וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר וְיִשַּׁחוּ כָּל־בְּנוֹת
הַשִּׁיר׃ ה גַּם מִגָּבֹהַּ יִרָאוּ וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ וְיָנֵאץ
הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ
הָאָדָם אֶל־בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסֹּפְדִים׃
ירתק קרי ו עַד אֲשֶׁר לֹא־ירחק חֶבֶל הַכֶּסֶף וְתָרֻץ גֻּלַּת

ביום ג' דגשי' דמטעין בהון וסימ' ביום שיזועו שמרי הבית. אויל ביום יודע כעסו. אחות לנו קטנה: ויקום ל' מלרע לקול הצפור וא' מלעיל ותגזור אמר ויקם לך: וא' נון מן א"ב מן ב"ב חד מלרע וחד מלעיל וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל"ף כס"ד: ירחק ירתק קרי חבל הכסף והוא חד מן י"א מלין דקריין ת' ולא כתיב וסי' ויקר' וינחם דוד את בת שבע ותקרא ק'. הברי ויואב אל כל הצבא הכרתי ק'. אחד אלה שמות הגבורים דשמואל אחת ק'. עשרה והגלה את כל ירושלים עשרת ק'. אמה שמנה עשרה אמה קומת העמוד אמות ק'. אחד המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחת ק'. תהלה איך לא עזבה עיר תהלה תהלת ק'. קומה והעמודים שמנה עשרה דירמיה קומת ק'. באחד לבבתני אחתי כלה קדמא דפסוק באחת ק'. בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת בת ק'. ירחק עד אשר לא ירחק חבל הכסף ירתק ק'. וא"ני המא"סף קש"יא לי טו"בא ע"ל בע"ל המסור"ת למ"ה ערב ומס"ר אות"ם שכתו'בים ה' וק'רי ח' ע"פ אלו האחרי"ם וערב"ם יח"ד שאי"ן זה דרב"ו שהי"ה לו לומ"ר ג' כתי"ב ח' וקרי' ת' ובן חד כתי"ב ח' וקרי' ת' וכן בול"ם כמו שמנה"גו. וז"ל ח"ד מן ו' דכת"י ב' וקרי' מ' וכ"ן חד מן ד' דכ"תי' ר' וקרי' ד' וכן אחר"ים ומלשו"נו דמס"ר חד מן י"א מל"ין דקרי' ת' ולא כתיב נוב"ל לכתוב ע"ד אשר לא ירתק במקום ירחק מי יאמ"ר שה"וא כת"וב ירחק וכ"ן האחרי"ם וקש"ה לי טוב"א ול"א ידענ"א מה לתרוצ"י:

תולדות אהרן ביום שיזועו. שם קנב: ובטלו הטוחנות. זוהר פנחס: וסגרו דלתים. שם: גם מגבוה יראו. שם: כי הולך האדם. שם: בשוק הסופדים. שבת קנב: חבל הכסף. שם קנא: גלת הזהב. פקודה בעל פה זוהר חיי שרה משפטים:

אבן עזרא

מהשמעות השוות ואחר שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והכוכבים בעבור שימצאו נבראים כמו עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקרא להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא יישן והתנומה יותר קלה מן השינה. יש מפרשים ושבו העבים על הבכי ואחרים אמרו על הליחה המתגברת עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויתראה לו כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים להגשים אחר הגשם: (ג) ביום. מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע ממנו. ומעטו פועל יוצא והענין מעטו הטחינה. יש אומרים כי שומרי הבית הם הכסלים והצלעות. ויש אומרים שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר. גם יפרש אנשי החיל הזן והמוליד והמצייר. והקרוב אלי ששומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי החיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו כי אין להם כח לעמוד. וענין חיל כח בעבור היות כל הגוף עליהם. והטוחנות הם השנים. והרואות העינים: (ד) וסגרו דלתים. הם השפתים וכמוהו דלתי פניו מי פתח: בשפל קול הטחנה. הוא הקרב העליון והוא המסס שהוא טוחן המאכל ומלת בשפל שם ואיננו תואר וכמוהו טוב שפל רוח ועניינו שפלות וענין בשוק על דרך משל כשישפל קול הטחנה אין קמח נמצא ויהיו חנויות שוק האופים סגורים ונמצא דלתי ודלתות כמו שפתי ושפתות: ויקום לקול הצפור. ידוע כי המאכל יוליד השינה ובהסגר הפה נכרת המאכל ויקוץ לדבר קל: וישחו כל בנות השיר. הוא הגרון שהיה לפנים בו משורר ישח קולו עד שלא ישמע ובאה מלת ישחו שהוא לשון זכרים עם בנות שהן נקבות כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ויתכן ששתיהם שבות למלת כל: (ה) גם מגבוה. יש אומרים כי על הזקנים ידבר שאין להם כח לעלות אל המקום הגבוה ואמרו כי וי"ו ייראו

רשי

כהיית המאור אחר דמעת הבכי מכמה צרות שעברו עליו: (ג) שיזועו. ירתתו: שומרי הבית. אלו הצלעות והכסלים המגינים על כל חלל הגוף: והתעותו. יאחזם עוות שקורין קראנפ"ף. והתעוותו אגרופירו"ט בלע"ז: אנשי החיל. אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטוחנות. אלו השינים: כי מעטו. לעת זקנה רוב שיניו נושרות: הרואות בארובות. אלו העינים: (ד) וסגרו דלתים. אלו נקביו: בשפל קול הטחנה. ריקים הטוחנים מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס: ויקום לקול הצפור. שאפילו קול צפור מנערתו משנתו כשהזקין: וישחו כל בנות השיר. כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה. ולפי פשוטו משמעו ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזילי הגלעדי אמר לדוד (שמואל ב יט) אם אשמע עוד בקול שרים ושרות: (ה) גם מגבוה יראו. מגבשושיות ותלוליות שברחובות הוא דואג לצאת לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך. אימות וחתות הרבה בדרכים יש לו. חתחתים. לשון כפול הוא בתיבה כמו גלגלים קשקשים זלזלים: וינאץ השקד. לשון (שיר ז) הנצו הרמונים שהרי האל"ף לא נקראת בה. אמרו רבותינו זו קליבוסת הנק"א בלע"ז שעגבת הירך תקוע בה ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט: השקד. אילן של שקדים כלומר שתקפוץ הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות: ויסתבל החגב. אלו העגבות שתהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד. ויסתבל. איסד"רייד שורפיי"שין בלע"ז: ותפר האביונה. חמדת תאות נשים שאינו נזקק לנשים לתשמיש: אביונה. תאוה כמו (דברים א) ולא אביתם (תהלים קיט) תאבתי לישועתך: (ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו חסר מוחו מתרוקן וייבש ומתעק' בתוך החוליות ונעשה כשלשלת. ירתק לשון רתוקות כסף: ותרץ גלת הזהב. זו האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעין כמו גולות

מצודת ציון

יב (ג) **שיזועו**. ענין רעד ורתת כמו והי' רק זועה (ישעיה כח): והתעותו. מל' עוות ועקום כמו ודרך רשעים יעות (תהלים קמ"ו): החיל. ענין כח: הטוחנות. מלשון טחינה: הרואות. מלשון ראי': בארובות. מלשון ארובה וחלון כמו וכעשן מארובה (הושע יג): (ד) דלתים. על השפתים יאמר וכן נאמר דלתי פניו מי פתח (איוב מא): וישחו. ענין השפלה והמיכה כמו ושח גבהות האדם (ישעיה ב): (ה) וחתחתים. מלשון חתת ופחד ונכפלו הפ"א והעי"ן הפעל ויורה על פחד הרבה כמו אדמדם שיורה על אדמימות רב: וינאץ. ענין בזיון ומיאוס כמו וינאץ בזעם אפו (איכה ב) ועם כי לא נקראה האל"ף מ"מ היא כתובה: השקד. ענין השתדלות והתמדה כמו שקדו ושמרו (עזרא ח): ויסתבל. מלשון סבל ומשא כבד: החגב. מין ארבה כמ"ש ואת החגב למינהו (ויקרא יא): ותפר. מל' הפרה ובטול: האביונה. האל"ף נוספת כמו והאזניחו נהרות (ישעיה יט) והוא מלת בינה והוא כנוי לרוח בעלת הבינה או הוא ענין תאוה כמו לא אבה יבמי (דברים כה): (ו) ירתק. ענינו כמו שלשלת כמו ורתקו' כסף צורף (ישעיה מ):

מצודת דוד

כו': ושבו העבים. יחזרו העבים לבא להחשיך האורה אחר ירידת הגשם שהיה אז מעט אורה ר"ל אחר שירויח לו מעט מן החולשה וראה האור יחזור להחולשה ויחשך לו: ביום שיזועו. זה יהיה ביום שיחלש מאד וירתתו שומרי הבית הם הידים והזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו דבר רע וכשהאדם נחלש מאד מרתתין ידיו וזרועותיו: והתעותו אנשי החיל. הם השוקים שסובלים את הגוף כנשען עליהם ובימי החלשות כאילו נתעקמו ואין להם עוד כח לעמוד: ובטלו הטוחנות. הם השינים שטוחנות את המאכל ובעת החולשה בטלים הם מן הטחינה. כי מעטו. מעטו את הטחינה ואינם יכולים אז לטחון הרבה: וחשכו הרואות בארובות. הם העינים הרואות דרך פתיחת חורי העינים בעת החולשה כהו וחשכו: (ד) וסגרו דלתים בשוק. הם השפתים שהם בשוק ר"ל במקום מגולה ובעת החולשה המה סגורים בעבור כי נשפל קול הטחנה הם השנים שבטלו אז מן הטחינה ולכן סגרו השפתים הואיל ואינו מפיס בהם המאכל: ויקום לקול הצפור. ידוע שהמאכל מוליד השינה ובהעדר המאכל יקץ לדבר קל: וישחו כל בנות השיר. הוא הגרון שבו היה משורר לפנים אז ישח וישפיל קולו עד שלא ישמע (ואמר בנות השיר לפי שקול נקבות משוררות נעים ביותר): (ה) גם מגבוה ייראו. גם מחשבותיו מתפחדים ממה שיחשבו שהרוח נוסעת והולכת אל מקום גבוה אל השמים ממעל ליתן דין וחשבון והרבה פחד יש מן הדרך פן יפגעו בה מלאכי דין: וינאץ השקד. כח השומר את הגוף בהתמדה ובהשתדלו' ימאס את הגוף ולא יאבה להתמיד עוד בשמירתו ולהשתדל בו: ויסתבל החגב. אם ישכון עליו חגב הכבד עליו כסובל משא כבד וזהו לגודל התשות: ותפר האביונה. הרוח בעלת הבינה תבטל כי אז תלך ממנו. או אז תבטל תאות חמדת נשים לתשמיש: כי הולך האדם. כי אז האדם הולך ומתקרב לבוא אל בית עולמו זהו הקבר אשר ישכב שם עד עולם: וסבבו. ולהיות הסופדים מסבבים בשוק לעורר קינות וילולות: (ו) עד אשר גו'. מוסב על המקרא של מעלה בראשית הענין שאמר וזכור כו' לומר זכור בוראך טרם שיהיה ויעשה חבל הכסף כמו שלשלת ופו׳

הַזָּהָב וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ וְנָרֹץ הַגַּלְגַּל אֶל־הַבּוֹר׃ ז וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ׃ ח הֲבֵל הֲבָלִים

ג' מ"ל ט"ו רפין ג' ג"פ ג'

וְתִתְבַּר מְרִירְתָךְ עַל כַּבְדָךְ וְיִרְהַט גּוּפָךְ בְּגוֹ קִבְרָךְ׃ ז וישב וִיתוּב בִּסְרָךְ דְּאִתְבְּרִי מִן עַפְרָא עֲלַוֵי אַרְעָא הֵיכְמָא דַהֲוָה מִלְקַדְמִין וְרוּחַ נִשְׁמָתָךְ תְּתוּב לְמֵיקַם בְּדִינָא קֳדָם יְיָ דִיהֲבָהּ לָךְ׃ ח הבל כַּד אִסְתַּכֵּל שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּהַבְלוּ דְעָלְמָא הָדֵין וּבְהַבְלִין

תולדות אהרן וישוב העפר . שם קנג עקידה שער כב :

רשי

גולות עליות: ותרוץ . לשון רצוצה : ותשבר כד על המבוע . זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו : ונרוץ הגלגל אל הבור . ותרוצץ גלגל העין בתוך גומה . ולפי פשוטו גלגל שדולין בו מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת . ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל וזכור את בוראיך בימי בחורותיך בעוד שהבחרות שבכם קיימת . בעוד שהכהונה קיימת שנאמר (שמואל א ב) ובחר אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן . בעוד שהלויה קיימת שנאמר (דברים יח) כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך . בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר (תהלים עח) ויבחר בדוד עבדו . בעוד שירושלים קיימת שנאמר שם (מלכים יא) העיר אשר בחרתי בה . בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה (ד"ה ב ז) עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה . בעוד שאתם קיימים שנאמר (דברים יד) ובך בחר ה' : עד אשר לא יבואו ימי הרעה . אלו ימי הגולה : עד שלא תחשך השמש . זו מלכות בית דוד שנאמר (תהלים פט) וכסאו כשמש נגדי : והאור . זו תורה שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור : והירח . זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה : והכוכבים . אלו הרבנים שנאמר (דניאל יב) ומצדיקי הרבים ככוכבים : ושבו העבים אחר הגשם . צרה אחר צרה קשה אתה מוצא בכל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא בא עליהם אלא לאחר חורבן הבית : ביום שיזעו שומרי הבית . אלו משמרות כהונה ולויה : והתעותו אנשי החיל . אלו הכהנים שהם גבורים בכח אמר ר' אבא בר כהנא כ"ב אלף לויים הניף אהרן ביום אחד אמר ר' חנינא המוראה הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה : ובטלו הטוחנות . אלו המשניות הגדולות משנת ר' עקיבא (ומשנת ר' חייא) ומשנת בר קפרא : וחשכו הרואות . שישתכח הגמרא מן הלב : וסגרו דלתים בשוק . כגון דלתי נחושתא בן אלנתן שהיו פתוחין לרווחה : בשפל קול הטחנה . ע"י שלא נתעסקו בתורה אמר ר' שמואל נמשלו ישראל לטחינת הריחים מה ריחים אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן (יהושע א) והגית בו יומם ולילה : ויקום לקול הצפור . זה נבוכדנצר . אמר ר' לוי י"ח שנה היתה בת קול יוצאה ומפוצצת בפלטין של נבוכדנצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה : וישחו כל בנות השיר . (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין : גם מגבוה ייראו . מגבוה של עולם יתיירא וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים : וחתחתים בדרך . מתוך כך יבקש לו אותות ורמזי' אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר (יחזקאל כא) כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים : וינאץ השקד . תגמח נבואת ירמיה שאמר (ירמיה א) מקל שקד אני רואה אמר ר' אליעזר השקד הזה משעה שהוא מניץ עד גמר פירותיו כ"א יום כך מי"ז בתמוז עד ט' באב כ"א יום : ויסתבל החגב . זה צלמו של נבוכדנצר (דניאל ג) רומיה אמין שית פותייה אמין שית ואם אין עוביו שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר (יחזקאל ז) וזהבם לנדה ולמס יהיה : ותפר האביונה . זו זכות אבות תופר משענת אבות שלכם ויהיה אביונה מלשון אב : כי הולך האדם . ישראל שנקראו כאן אדם אדם אתם : אל בית עולמו . מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה : וסבבו בשוק הסופדים . גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה י"א שנה כשהגלה נבוכדנצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותן (ירמיה טו) אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם : עד אשר לא ירתק חבל הכסף . זו שלשלת יוחסין : ותרוץ גולת הזהב . אלו דברי תורה שנאמר (תהלים יט) הנחמדים מזהב : ותשבר כד על המבוע . כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיהו ששניהם גלו לבבל ופסקו מלימודם בעוני הדרך . תחלה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכדנצר את מצרים הגלם לבבל : ונרוץ הגלגל אל הבור . זו בבל שהיא זוטו של עולם : וישב העפר וגומר . מבבל באו לבבל חזרו : והרוח תשוב . זו רוח הקדש שכיון שנסתלקה רוח הקדש גלו : (ח) הבל הבלים . אני רואה בעולם : אמר הקהלת .

אבן עזרא

נוסף ויש אומרים יראו שוקיו : וחתחתים . כפול הפ"ה והלמ"ד כי העי"ן מובלע והוא מן תראו חתת כמו פחד : וינאץ השקד . אמרו שהוא מן עלתה נצה והענין השיבה : ויסתבל החגב . הקרסול ויש אומרים השקד הוא האבר שעיבתו אחר הראש והזקן ויסתבל החגב המבושים שימשכו למטה ואחרים אמרו כי החי"ת במקום עי"ן גם זה הבל כי לא יתחלף אות באות חוץ מאותיות יהו"א בעבור שהם נראים פעמים ונעלמים : ותפר האביונה . אמרו שהוא מן ולא אבה וענינו תאות המשגל ואמר ר' אדונים בן תמים המזרחי נ"ע כי אביונה כנוי לרוח בני האדם וכן דקדוקו אביון תואר השם לזכר ואביונה לשון נקבה ואם תצעירנה תהיה אביונה וכן מלת אמינון וגשמו אומר וזהו דקדוק עניות כי אין בלשון הקדש מלה שהקטינו כלל ואילו היה זה ביסוד הלשון להקטין יהיו נמצאים במקרא למאות ולאלפים ואולם אמנון ואמינון שני שמות לאיש אחד כמו שלמה ושלמון אבשי אבישי אבנר אבינר ותוספת וי"ו גשמו כמו יתר ויתרו . ועתה אפרש הפסוק אחר שאמר וחשכו הרואות בארובות ולא יאכל ולא ישמע קולו איך יחזור לאחור לאמר גם מגבוה יראו ודבר השיבה אכן הוא בענין אחר וכן הוא גם מגבוה יראו מחשבותיו שהרוח חושבת שהיא נוסעת והולכת אל מקום גבוה ותפחד מן הדרך וסוף הפסוק יורה עליו כי הולך האדם . ומלת ינאץ הוא באל"ף והוא כמו וינאץ בזעם אפו שהוא כמו וימאס אף על פי ששניהם משני בניינים והשקד הוא תואר השם במשקל והיה דשן ושמן וענינו שומר מתכונת הגוף כענין שקדו שמרו שוא שקד שומר וכן נמר שוקד על עריהם וענינו מואס לשקוד : ויסתבל החגב . שהוא קל קל וחומר הגוף ותי"ו ויסתבל מבנין התפעל והתאחר כמנהג כל סמ"ך ושי"ן כמו מסתולל משתולל . ותפר האביונה ידוע כי מלת הפיר לעולם היא יוצאת והענין תפר היועצת מועצותיה והיא הרוח וזה דקדוק הלשון כבר באר רבי יהודה בר דוד נ"ע בעל הדקדוק כי מלת קם ושב וחביריהם שרשם משלשה אותיות והאמצעי יו"ד ויורה עליו קים דברי הפורים ומלת בינה כמו שבתם וקימתם והבין כמו הקים ובנת לרעי כמו קמת ותואר השם קם כמו הנני שב שבות והשלם קים ועל משקל גנב ולנקבה קיימת ובה"א קימה מלרע . אשוב לענין אביונה ואמר כי האל"ף נוסף כאל"ף אקדח באזרועך והאזניחו ותהיה זאת המלה תואר מבינה והוא כנוי לרוח בעלת הבינה : אל בית עולמו . הוא הקבר והוא הבית שידור שם לעולם ויש עולם קצוץ כמו וישב שם עד עולם ועבדו לעולם : וסבבו בשוק . כשיוליכו אותו ישאוהו על כתף יסבלוהו : עד . זה משל נכבד והגולה היא בראש הגלגל המתגלגל בחבל וראש החבל קשור בגולה . וירתק מן עשה הרתוק כשיתקשר החבל כאילו ישתלשל לא ישיג אל המבוע גם כן ענין מלת ירחק שהוא כתוב ומלת ונרוץ מן ותרץ את גלגלתו מענין וירוצצו כאשר תשבר הגולה : ונרוץ הגלגל אל הבור . ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן נכונו ללצים שפטים : וחבל הכסף . הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היותו לבן וגולת הזהב הוא המוח ודמהו לזהב בעבור היקרות שהוא אדום אשר הוא עליו והכד היא המרה ונקרא כד בעבור ששם תתחבר המרה האדומה : והמבוע . הוא הכבד ונרוץ הגלגל גלגולת הראש שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ : (ז) וישב . לא ישאר בגוף כי אם העצמות גם הם ישובו עפר : והרוח תשוב . זה הפסוק יכחיש האומרים שהרוח היא מקרה כי המקרה לא ישוב : (ח) הבל . יתכן היות מלת הבל שתי לשונות האחד כמשקל זהב והשני הידוע על משקל ארץ כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן ויסמך בצרי כמו חלב עזים ויש אומרים כי הבל לשון ציווי

מצודת דוד

ועל חוט השדרה יאמר שהוא לבן ככסף ובמות האדם חסר מוחו ומתרוקן וייבש מהעקם בתוך החוליות ונעשה כשלשלת : ותרוץ גולת הזהב . על מוח הראש יאמר על שהוא כמעין הנובע ללחלח ולהשקות את חוט השדרה ולפי שהקרו' שעליו הוא אדום קראו זהב כי מראה הזהב היא אדום ור"ל אז ירוצץ מוח הראש ולא ישקה עוד את חוט השדרה : ותשבר כד . על כיס המרה יאמר שנקרע אז ומי המרה נשפך על הכבד במקום מושבו ואז במשל מכד מלא מים הנשבר על המעין והמים שבכד יורדים אל המעין מקום שאין צורך אל המים וכן היא שפיכת מי המרה על הכבד כי בהיות האדם חי אז"ל כבד כועס והמרה זורקת בו טפה ונח מכעסו אבל אז אין הכבד כועס ואין צורך אל טפת המרה : ונרוץ הגלגל . גלגולת הראש שהיתה למעלה מריצים אז להורידה אל בור הקבר מתחת לארץ : (ז) וישוב העפר . הגוף שהוא מעפר כי תחלת יצירת האדם הראשון היה מן העפר ישוב אז אל הארץ להתהפך להיות עפר כמו שהיה בתחלת היצירה : והרוח . נשמת האדם תשוב אל המקור אשר ממנה נחצבה למעלה אל האלהי' אשר נתנה לו בעת הלידה : (ח) הבל הבלים אמר הקהלת . יתכן שאלה דברי המעתיק את הספר ואמר הנה המלך שלמה המחכם הדעות המנגדות יפה הזהיר להבדיל את ההבלים אותם שהם הכל שלא בא מהם תכלית ראוי ויקר

מצודת ציון

ותרוץ . מל' רצוצה ושבירה כמו וירעצו וירצצו (שופטים י) : גלת . מעין כמו גלת מים (שם א) : כד . שם כלי כמו וכדה על שכמה (בראשית כד) : המבוע . מעין הנובע : ונרוץ . מל' ריצה ורדיפה : הגלגל . גלגולת הראש : (ז) על הארץ . אל הארץ : (ח) הקוהלת . ענין

אבל

דְעָבְדִין בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲמַר קֹהֶלֶת בְּמֵימְרֵיהּ כּוּלָּא הֲבָלוּ׃ ט ויתר
וְיוֹתֵר מִן כָּל בְּנֵי אֱנָשָׁא הֲוָה שְׁלֹמֹה דִי מִתְקְרֵי קֹהֶלֶת חַכִּים
וְתוּב הֲוָה מְאַלֵּף מַנְדְעָא יַת עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל וַאֲצִית לְקָל
חַכִּימַיָא וּבְלַשׁ בְּסִפְרֵי חוּכְמְתָא וּבְרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ תַּקִּין
סִפְרֵי חוּכְמְתָא וּמְתִילִין דְסוּכְלְתָנוּ סַגִּיאִין לַחֲדָא׃ י בקש בְּעָא
שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְמִתְקְרֵי קֹהֶלֶת בְּחוּכְמְתֵיהּ לְמֵידַן דִינִין עַל
הִרְהוּרֵי לִבָּא דֶאֱנָשָׁא וּבְלָא סַהֲדֵי בְּכֵן אִתְאֲמַר לֵיהּ בְּרוּחַ
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הָא כְבַר אִכְתִּיב בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹהִי
דְמֹשֶׁה רַבְּהוֹן דְיִשְׂרָאֵל תַּקִּינִין פִּתְגָמִין וּמְהֵימְנִין עַל מֵימַר סַהֲדַיָא
יְקוּם פִּתְגָם׃ יא דברי פִּתְגָמֵי חַכִּימִין מְתִילִין לְזִקְתִּין וּלְקִלְשׁוֹנִין
דְאַצִּיתִין דְאַנְצִין לְאַלָּפָא חוּכְמְתָא לְסָרִיקֵי מַנְדְעָא הֵיכְמָא
דִמְאַלֵּף זִיקַת לְתוֹרְתָא וְרַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין מָרֵי הִלְכְתִין וּמֶדְרָשִׁין
דְאִתְיְהִיבוּ עַל יְדוֹי דְמֹשֶׁה נְבִיָּא דְרָעָא בִלְחוֹדוֹהִי יַת עַמָּא בֵית
יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא בְּמַנָּא וּבְרִיגוּגִין׃ יב ויתר וְיַתִּיר מִנְּהוֹן בְּנִי הִזְדְהַר
לְמֶעְבַּד סִפְרֵי חוּכְמְתָא סַגִּי עַד לֵית סוֹף וּלְמֶעְסַק בְּפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא
וּלְאִסְתַּכָּלָא בְלֵיאוּת בִּשְׂרָא׃ יג סוף סוֹף פִּתְגָם דְאִתְעֲבֵד בְּעָלְמָא
בְּצִנְעָא כּוּלָּא עָתִיד לְאִתְפַּרְסְמָא וּלְאִשְׁתְּמָעָא לְכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא
בְּגִין כֵּן יַת מֵימְרָא דַייָ הֱוֵי דָחִיל וְיַת פִּקּוּדוֹי הֱוֵי נָטִיר דְלָא לְמִיחַב
בְּסִתְרָא וְאִין תְּחוּב הֱוֵי זָהִיר לְמֵיתַב אֲרוּם כְּדֵין חֲזֵי לְמֶהֱוֵי אוֹרַח
כָּל אֱנָשׁ׃ יד כי אֲרוּם יַת כָּל עוֹבָדָא דַייָ יָעֵיל לְיוֹם דִינָא רַבָּא
וַעֲתִיד לְפַרְסְמָא עַל פִּתְגָם דְאִתְכַּסֵּי מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא אִין טָב וְאִין בִּישׁ׃ סוף דבר וגו׳

ל׳ אָמַר הַקּוֹהֶלֶת הַכֹּל הָבֶל׃ ט וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת
ל׳. ל׳ חָכָם עוֹד לִמַּד־דַּעַת אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן
ב׳ ר״פ מְשָׁלִים הַרְבֵּה׃ י בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ
ל׳ וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת׃ יא דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת
ל׳ ומ״ל. ל׳ וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה ל׳. ז׳. ב׳
ל׳ אֶחָד׃ יב וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים
ל׳. ל׳ והכל ל׳ ס׳ רבתי הַרְבֵּה אֵין קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר׃ יג סוֹף
ז׳ בלישנא דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־
ל׳ מ״ל מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם׃ יד כִּי אֶת־כָּל־
ו׳ בסגול ס׳ חסר מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם
ב׳. ב׳ ח׳ ר״פ בקול ה׳ אלהינו אִם־טוֹב וְאִם־רָע׃

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי
זה כל האדם ׃ סימן יתק״ק

סכום פסוקי דספר קהלת מאתים ועשרים ושנים . וסימנו כה שהיה כבר נקרא שמו . וגם חציו מה שהיה כבר נקרא ופרקיו י״ב כי זה כל האדם ׃

תולדות אהרן קהלת חכם . ערובין כא ׃ ותקן משלים . יבמות כא ׃ למצוא דברי חפץ . ר״ה כא ׃ דברי חכמים כדרבנות . חגיגה ג [סנהדרין כה] ׃ בני הזהר . ערובין כא [שם שם] ׃ סוף דבר . ברכות ו שבת ל עקידה שער ע עקרים מ״ג ס׳ ׃ כל האדם. גיטין סח ׃ על כל נעלם . חגיגה ה ׃

אבן עזרא

והענין כמו עזוב . ובא ה״א הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא יבוא על שם העצם וכאשר זכר מות האדם אמר נתברר לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים ׃ (ט) ויותר. עוד יתמיד כמו עוד טומאתו בו ׃ ואזן . שירים או חבור מאזני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיע ׃ וחקר . הורה דרכים לעם לחקור בהם החכמה ויהיה פועל יוצא לשנים פעולים ׃ תקן משלים הרבה . וידבר שלשת אלפים משל ׃ (י) בקש קהלת למצוא דברי חפץ. היא החכמה העליונה עד שמצא והענין מה חפץ יש בזה שנברא כך ולמה כך ׃ וכתוב יושר . הוא פירוש וכמוהו על ספר הישר ואיננו אצלנו ׃ (יא) דברי. יש בדברי הקדמונים דברים שהם כדרבונות לבהמה שמיסרים ומפקחים הנפש ויש כמסמרות נטועים הגדולים שיאספו הדלתות שלא יתפרדו וזאת תורת האדם ויש אומרים וכמסמרות נטועים דברי בעלי אסופות הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות אף על פי שיחלקו כלם לימדם בורא אחד ומלת רועה . בעבור שדימה האדם לבהמה הצריכה דרבונות ׃ (יב) ויותר . הזהר מעשות ספרים כמו השמרו לכם עלות בהר וענין עשות קנות או כתיבה כי אין קץ להם . ולמ״ד להג שרש כלמ״ד למד דעת כמשקל להט החרב ואין לה דומה ובלשון ישמעאל הוא כמו קריאה ׃ (יג) סוף דבר . כבר השמעתיך הכל או שמעת כל מחלוקת החכמים . זה עשה את האלהים ירא ׃ כי זה כל האדם . ישוב לענין שעבר שהוא האדם בחייו ובמותו הבל וענינו כי זה מקרה כל האדם או כי זה עיקר כל האדם וישוב ליראת השם הנכבד והנורא ׃ (יד) כי את . סוד שלא זכר בספר בראשית עד ויכלו לשם שם כי אם האלהים הוא סוד ספר קהלת . וענין על כל נעלם כל מעשה נראה שתעשה יובא במשפט כפי הנעלם והענין כפי כונת הלב אם טוב ואם רע . ויש אומרים ואפילו כל דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני . וברוך היודע האמת ומחסדיו אשאל לכפר שגיאותי ויאיר כבודי עד יודיעני אורח חיים ׃

והספר נשלם , בפירוש כל נעלם , בעזרת אל עולם , מלמד כל דעה ׃
ורוב הודות לשמו , וכל חסר עמו , יצוה אל עמו , גאולה וישועה ׃
לחשבון היודעים , תעודת שעשועים , תשע מאות יש עם , אלפים ארבעה ׃

רשי

מי שהו קבולת החכמה ׃ הכל הבלים . כל מה שנברא בששת ימי בראשית ׃ (ט) ויותר שהיה קהלת חכם . ויותר ממה שנכתב בספר זה היה קהלת חכם ׃ ואזן . עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג שמירת שבת ותיקן נטילת ידים סייג לטהרה וגזר על השניות סייג לעריות ׃ (י) בקש קהלת . נתן לבו וחזר על הדבר ומצאו ׃ דברי חפץ . הלכה למשה מסיני ׃ וכתוב יושר . זה תורה שבכתב והנביאים ׃ (יא) דברי חכמים . שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן ׃ כדרבונות . מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים ׃ וכמשמרות נטועים . מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם ׃ בעלי אסופות . מסמרים שיש להם גולגולת אסופה וגסה גרו״סה בלע״ז כן פירשו דונש בן לברט ׃ נתנו מרועה אחד . כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבורה ׃ וכמשמרות . כתוב בשי״ן שהתורה בעשרים וארבעה ספרים וכמנין משמרות כהונה ולויה ׃ (יב) ויותר מהמה בני הזהר . ויותר מיושר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה ׃ בני הזהר . לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו ׃ עשות ספרים הרבה אין קץ . אם באנו לכתוב לא הספקנו ׃ ולהג הרבה יגיעת בשר . ואם לתת לב לגירסא הבילות יותר ממה שאין הלב משיג יגיעה היא לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה התחיל . אך . (יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא . מה שהכל עשה ולבך לשמים ׃ ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם . כי לדבר הזה נברא כל האדם ׃ (יד) כי את כל מעשה . אשר אדם עושה ׃ יביא האלהים במשפט . ולכן נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם ׃ על כל נעלם . אפילו על השוגג ׃ אם טוב ואם רע . אפילו ככשל במצוה כגון נותן צדקה לעני בפרהסיא ׃ סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגומר ׃

נשלם מגלת קהלת

מצודת ציון

אספה וקבוץ כמו קהלת יעקב (דברים לג) ׃ (ט) ואזן . מלשון אזנה ושמיעה כמו האזינו שמים (שם לב) והוא מל׳ אזן ׃ תקן . עשה וחבר ׃ (יא) כדרבנות . הוא כעין מחט התחוב בראש מלמד הבקר לכוון אותה לחרישה כמו ולהציב הדרבן (ש״א יג) ׃ וכמשמרות . וכמו וכמסמרות בסמ״ך והוא מל׳ מסמר ויתד ׃ נטועים . מלשון נטיעה ׃ אספות . מל׳ אסיפה וקבוץ ׃ (יב) ולהג . אין לו דומה ולפי ענינו פתרונו ענין התעסקות הלמוד וכן תרגומו ולמעסק בפתגמי אורייתא ובפייט של ר״ס בלהג מלסגים ובלשון ישמעאל הוא כמו קריאה ׃ בשר . כן יקרא האדם וכמ״ש יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה׳ (ישעיה סו) ׃

מצודת דוד

(אבל אין ראוי להבדיל אם בהתבונה בא מהם תועלת יען נמצא בהם דבר טוב ומועיל) וכאומר סוף וכן הוא סוף האדם כאמור הנה נתאמת האמור בראשית הדברים הבל הבלים גו׳ ׃ (ט) ויותר גו׳ . יותר ממה שהיה קהלת חכם בעצמו עוד היה בו מעלה יתרה כי למד דעת את העם והיה מחכים את אחרים ׃ ואזן . היה מאזין להם דברי חכמה כי היה לו לשון למודים להבין לזולת ׃ וחקר . הורה דרכים לעם לחקור בהם החכמה ׃ תקן . עשה וחבר משלים הרבה כמ״ש וידבר שלשת אלפים משל (מ״א ה) ׃ (י) בקש קהלת כו׳ . כל הדברי׳ שהיה חפץ לדעת׳ היה מבקש למצוא אותם כי היה מטריח עצמו לעמוד על האמת ׃ וכתוב יושר . גם היה מבקש שתהיה כתיבת יושר מבלי עול ודברי אמת מבלי הטעא׳ ומהם השכיל מה שהשכיל ׃ (יא) דברי חכמים . כי דברי חכמים המה כדרבנות מה הדרבן מכוון את הפרה לתלמי׳

לתלמי השדה כך דברי חכמים מכוונים את האדם לדרכי החכמה : ובמשמרות נטועים וגו' דברי בעלי אסופות הם המלקטים מספרים שונים ויחברו מחברות המה דברים קבועים כמסמר הקבוע במקום תחיבתו ועוד המה פרים ורבים כאלו היו נטועים בארץ ר"ל דבריהם קיימים ועוד יוכל החכם להוציא מהם טעמים רבים : נתנו מרועה אחד . אף שיש בהם דעות מבני אדם שונים כלם אמתיים כי חכמת כולם נתנו מן המקום ב"ה המוכן לאדם דעת ולפי שדימה את האדם לבהמה הצריכה דרבונות אמר לשון רועה המלמד את הבהמה : (יב) ויותר מהמה בני הזהר . אמר דרך חיבה אתה בני הזהר עוד יותר במעשיך ממה שנאמר בספרים האלה המלמדים להזהר : עשות וגו' . כאומר אם תשאל מפני מה לא כתבו בספרים מכל מה שראוי להזהר ואמר לעשות ספרים הרבה להזהיר בהם מכל מה שיש להזהר לא יהיה קץ אל הספרים ההם כי מדברים הרבה מאד יש להזהר וא"א לכתוב הכל בספרים : ולהג הרבה . ועוד לקרות הרבה בספרים מרובים יגיעה היא לבני האדם הקריאה והזכירה ולכן משכלו יזהר האדם ממה שראוי להזהר : (יג) סוף דבר . תכלית כל דבר : הכל נשמע . כל מה שהאדם עושה נשמע הוא לפני המקום ב"ה ולא נכחד ממנו דבר לכן את האלהים ירא שלא לעבור על דבריו מה שהזהיר שלא לעשות : שמור . לעשות אותם : כי זה כל האדם . ר"ל מה שנאמר למעלה מה שיקרה לאדם בחייו ובמותו זהו המקרה של כל האדם אין נעדר ולכן מאד הזהר במצות המקום ב"ה : (יד) כי את כל מעשה . את כל מעשה האדם אשר יעשה : האלהים יביא במשפט . המקום ב"ה יביא אותם במשפט לשפוט עליהם : על כל נעלם . ר"ל לא לפי הנראה לבני האדם רק כפי כוונת הלב הנעלם מן הבריות : אם טוב . בין אם היה הכונה לטובה בין אם היה הכונה לרעה לפיכן ישפוט וישלם גמול וכאומר לכן את האלהים ירא ואת מצותיו שמור :

ספורנו

הקדמת הגאון המחבר ז"ל

מאז העיר לי אזן הנשיא כמה"ר חננאל ספורנו אחי יצ"ו לדרוש ולתור באור נכון בענין ספר קהלת אשר בו לפי הנראה בתחלת העיון דברים סותרים זה את זה . וקראתם כמו אלה נבערה בוערה כאש להטה לאחוז בהבלות תענוגות בני אדם בעפר יסודם אשר לא כתורתנו עד שבקשו חכמי עם אנשי השם לגונזו להרים מכשול מדרך עמנו :

אני עובדיה יצ"ו בכמהר"ר יעקב ספורנו זלה"ה

בהביטי אל כוונת ספר קהלת הנזכר וסדרו מצאתי ראיתי היות ההקדמה בו עד אמרו אני קהלת הייתי מלך . ובה הודיע איך הועירוהו לחבר זה הספר קהלת פעולות במציאות מבהילות את תועי רוח אשר בהן יבין כל מתבונן מה יקר חסד אל כל היום להוציא יקר מזולל כי חפץ חסד הוא :

ואמר בכלל הקדמתו הנזכרת שבהיות שכל אישי הדברים אשר תחת השמש הם נפסדים הנה התכלית המכוון מהם מצד מה שהם נפסדים הוא התכלית גרוע בהכרח שנקרא אצלנו הבל , וכבן ההשתדלות בקיום מיניהם וחזרת אישיהם חלילה הוא הבל בלי ספק . ובהיות שהמשתדלים בזה הם הגרמים השמימיים ומניעיהם והטבע ומנהיגיו אשר הם נכבדים מאד ונצחיים ולזה ראוי שתהיה כל פעולתם לתכלית נכבד מאד . הנה בהיותה לתכלית גרוע מאד ראוי שתקרא הבל הבלים באופן שאם היה זה התכלית האחרון היה ראוי ליחס להם או למסדר הכללי חטא נפלא אשר לא יקרה לפחות שבבעלי אומנות . והגיד זאת להבין ולהורות שמכל זה יתחייב שיש בהכרח תכלית נכבד מאד מכוון ומושג באמצעות הנפסדים ובהכרח אין זה כי אם שלמות צלם אלהים הנקנה בעיון ובמעשה שהם תורה ומעשים טובים אשר בהם ידמה האדם לבוראו כמו שבאר בספרי באמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני :

ואחר ההקדמה הנזכר ספר המחבר את רב השתדלותו להתבונן ולראות דעות חכמי דורו וחכמי הקדמונים עם דעות ההמון וטענותיהם והגיד סתירתם במופתים שכליים . והודיע מה היה לנו למרות ה' בתורתו ואיך שדדנו ותהי לחרפה לנו . והגיד על זה עצות תוריות ומדיניות לסור ממוקשי מות ולמצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם . ובהיות דברי זה הספר וסדרו בלתי מובנים על נקלה באופן שלפעמים יובן ממנו הפך כוונתו בתחלת העיון עד שבקשו חכמי הדורות לגנזו . קמתי אני לפתוח פתח דברים יאיר לקהלת מתבוננים בו למצוא דברי חפץ וכוונת המחבר והקל מעליהם שמה ישאו קולם ובקצה תבל מליהם לפקוח עיני עברים עורי לב להביט נפלאות מתורתנו למען סור ממשאול מטה לאור באור החיים אולי יעתר האלהים לקרוא שנת רצון לפלטת עם מרעיתו וצאן ידו וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן :

א (א) דברי קהלת . נפש שכלית שאספה אליו כל ההשלמות כאמרו ויחכם מכל האדם וידבר על העצים וידבר על הבהמה ועל הרמש וגו' : בן דוד . שהרבה להתבונן ולהשכיל בחכמה האלהית כאמרו מכל מלמדי השכלתי כו' מזקנים אתבונן כו' : מלך . והיה לאל ידו לקבץ אליו חכמי דורו ולרדת לסוף דעתם : בירושלים . ששם היו נמצאים אז רוב חכמי הדור כאמרו ולציון יאמר איש ואיש יולד בה : (ב) הבל הבלים . הנה כל מחודש בלתי מכוון אל תכלית נאות למעלת חדושו יקרא הבל והדבר מהם אשר תכליתו יותר גרוע יקרא הבל הבלים כמו שיקרא היותר קדוש קדש קדשים : אמר קהלת . אמר שמצא זה בהתבוננו שיש דברים במציאות אשר פעולתם בתכלית ההבל בהיות תכליתם יותר גרוע מכל תכלית דבר בלתי נחשב : הבל הבלים הכל הבל . ואמר שהוא הבל יותר מאשר ההבלים אשר הפועל והפעולה והתכלית בהם הבל כי בהיות הפועל והפעולה נכבדים והתכלית גרוע ראוי שיקרא הבל הבלים בלי ספק : (ג) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש . ואמר זה על עמל האדם תחת השמש בענינים הנפסדים כי מה תכלית בזה שיהיה ראוי שישתדל בו כ"ש צלם אלהים להשיגו : (ד) דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת . וכמו כן אמר זה על חזרת חלילה שנמצאת בדורות הנפסדים בפעולת הטבע או מנהיגו ההוה תמיד בחכמה נפלאה כי לא יושג בה שום תועלת לא לאישי המינים ולא לכללות זה המציאות כי גם שישתנו הדורות הארץ לעולם עומדת על ענין אחד באיכות ובכמות הנמצאים בה בלתי תוספת וגרעון : (ה) וזרח השמש ובא השמש . וזה בעצמו אמר על חזרת חלילה הנמצאת בהקיפי גלגל השמש ממזרח למערב : (ו) הולך אל דרום וסובב אל צפון . וזה אמר גם כן על חזרת חלילה הנמצאת בהקיפי השמש בגלגל הנוטה . כי לא יתחדש מהם דבר לא בעצמם ולא במה שלמעלה מהם ואם כל הכונה בזה הוא בשביל הנפסדים הנה תכליתה גרוע מאד בלתי נאות לפעולתם מזולת מה שנראה שנטייתו בלתי מועלת לנפסדים . אבל מזקת מאד ברב ההשתנות הנמשך ממנו : (ח) כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר . ועם זה הנה כל הדברים יגעים מפני הכחם בעל תכלית על ספק הגרמים השמימיים בהם בלתי נלאים הם רבים באופן שלא יוכל איש לספרם אם כן התמדתם הנלאית במין אינה מצד טבעם הנלאה אבל מצד אי זה נלאי משגיח בזה שהוא בלתי נלאה : ולכן לא תשבע עין לראות . לא תשבע עין בהשגתו ולא תלאה מראות והשגית : ולא תמלא אזן משמע . באופן שלא תחדל אזן הטבע משמוע את מצות העלם הנבדל הממונה עליו כי הטבע מצד עצמו פועל בלתי כוונה : (ט) מה שהיה הוא שיהיה . ובזה ראוי לתמוה על זה הנבדל המצוה לטבע לחזור חלילה בלתי שתחדש מזה דבר : (י) יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא . ואמרתי שאין כל חדש כי גם שיקרה דבר בימינו שנחשוב שהוא חדש . כבר היה לעולמים . לפי הנמצא בדברי הימים שלהם : (יא) אין זכרון לראשונים . והסבה באותו הדבר הוא חדש בעינינו הוא שאין זכרון לראשונים : (יב) אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים . והיה לאל ידי להקהיל חכמי הדור ולחקור דעות וחקרי לב הדשים גם ישנים : (יג) ונתתי את לבי . ועם זה שהיה לאל ידי הרביתי ההשתדלות כראוי להשיג את המכוון כאמרם ז"ל יגעתי ולא מצאתי אל תאמן : בחכמה . עיונית ומחקרית : על כל אשר נעשה תחת השמים . התחלתי חקירתי בנפסדים כמשפט כל חוקר להתבונן מהם אל מה שלמעלה מהם : הוא ענין רע . ומצאתי שלבי ושכלי המתבונן הוא ענין רע והסר שהוא כחיי בלבד לא שכל בפועל : לענות בו . להכנע לפניו בהכירו את חסרונו ולא יתגאה בבחירתו שיחשוב היותו בפועל דומה ליוצרו כמו שקרה למלך צור כאמרו אל אני מושב אלהים ישבתי וכל ישתדל להדמות אליו לרצון לפניו : (יד) ראיתי את כל המעשים אשר נעשו תחת השמש . בהם הנפסדים : וראיתי שהם הבל . שתכליתם מצד עצמם גרוע ודבר בלתי נחשב : ורעות רוח . באופן שכל מה שישמח האדם בהם הוא רעות רוח כי הוא בזה רועה וזון ברוח בלבד כענין אפרים רועה רוח : (טו) מעות לא יוכל לתקון . וזה כי לכל הנפסדים יקרה דרך עולה תמיד בצמיחה עד תכלית הגדול והפך יתעות אותו הדרך וקו הצמיחה מעלייתו ויטה אל הירידה באופן שלא יוכל לתקון ולחזור אל קו עליית הצמיחה ולא אל תכלית הגדול : וחסרון לא יוכל להמנות . ועם זה מצאתי במין האנושי שהוא הנכבד מכלם חסרון דברים הכרחיים לקיומו כענין השגת לחם ושמלה באופן שלא יוכל להמנות רבוי פרטיהם כאמרם ז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת . וכמו כן כמה טרחות טרח עד שלא לבש : (טז) הגדלתי והוספתי חכמה . בעיונית : ולבי ראה הרבה חכמה . חקירת קדמונים : ודעת . דעות נמשכות להקדמותיהם : (יז) ואתנה לבי לדעת חכמה . האמות בעיון : ודעת הוללות . ולדעת כמו כן דעות של קדמונים המשובשות : וסכלות . ודעות של סכלות מחסרון הקדמות : ידעתי שגם זה רעיון רוח . והכרתי בלי ספק שהם דבר בלתי נחשב : (יח) וזה כי ברוב חכמה , של אותם קדמונים : רב כעס . כי לפי דעתם אין שום השגחה ואין שום נפש אישית נצחית מגלגל הירח ולמטה באופן שהצדיק והרשע שוים אחר מות הגוף : ויוסיף דעת . ומי שמוסיף דעת ומכיר שיש מסדר מכוון לתכלית : יוסיף מכאוב . על רוע הסדר ההוה במציאות לפי דעתו :

ב (א) אנסכה בשמחה . אתנהג במלכותי ובהיותי בשמחת תענוגים : וראה בטוב . ולבזות את הטוב הרוחני והשגת הנצחיות כחושב אותם לנמנע : והנה גם הוא הבל . גם התנהג בתענוגים שאמרתי הוא דבר בלתי נחשב : (ב) כי אמנם לשחוק אמרתי מהולל . בלתי מכוון לתכלית נאות : ולשמחה . גם שיהיה בה איזו הרחבה לנפש החיונית : מה זה עושה . הנה המושג ממנה דבר נפסד ובלתי נחשב : (ג) תרתי בלבי . בהיותי כ"כ אדוק בעיון ומתמיד בו וחשבתי שלא יהיה לבבי פונה כלל אל המדיניות זולתי בהשתדלות רב : תרתי למשוך ביין את בשרי . למשוך בשרי באיזה תענוג באופן שיהיה לבי בקלות פונה גם אל המדיניות וצרכי חיי שעה : ולבי נוהג בחכמה . וזה עשיתי בעוד שהיה לבי נוהג בחכמה ומתמיד בעיון פן ימאס הסכרתי לחיי שעה : ולאחוז בסכלות . וכמו כן תרתי לאחוז בסכלות התענוגים ולכבוש את יצרי שלא יגדיל עלי עקב פן אוקש בו . עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם . וזאת ההנהגה למשוך בשרי ביין לא הסכמתי להתמיד אותה זולתי עד אשר אראה איזה חלק מחיי שעה ראוי שיבחרו בו בני אדם : מספר ימי חייהם . בימי חייהם שהם מעטים : (ד) הגדלתי מעשי . ולהשיג זאת המשיכה מן ההתבודדות בעיון אל ההשתדלות בצרכי חיי שעה הגדלתי את המעשים הראויים לי כמו מלך והוספתי בהם יותר מן המורגל לשאר המלכים . ובכן בניתי נטעתי עשיתי קניתי כנסתי : (ח) וסגלת מלכים . אבנים טובות ומרגליות : והמדינות . וכמו כן סגלת מדינות כמו עצי אלמוגים ומהם עשיתי לי שרים ושרות בכלי שיר של עצי אלמוגים : שדה . וכמו כן עשיתי מהם שדה לסגלת מלכים : ושדות . לזהב ולכסף : (ט) וגדלתי . בעיני הגוים : והוספתי . על המורגל כאמרו ויעש שלמה כסא שן לא נעשה כן לכל הממלכות : אף חכמתי עמדה לי . ועם כל אלה לא הדלתי מן העיון והתבוננות : (י) וכל אשר שאלו עיני . שהאוו עיני שאלו להשכיל גם שלא היה מחקר אלהי : לא אצלתי מהם . כאמרו וידבר על העצים כו' וידבר על הבהמה כו' . ובכן לא מנעתי את לבי מכל שמחה רוחנית המושגת בהשיג השכל איזה מושכל שיתפוץ בו : כי לבי שמח בכל עמלי . כי אמנם קרה לבבי תוספת שמחה וחוזק בעמל ההשתדלות להשיג על ספק מה שיקרה בעניל הכחות התמריות שהם יצאו ויצטערו בו : וזה היה חלקי מכל עמלי . וזה בלבד שהשגתי מן המושכלות היה חלקי ואין לזרים אתי על הספק מה שעמלתי בנפסדות שהיה גם לאחרים : (יא) ופניתי אני בכל מעשי . וכאשר הבנתי זה פניתי אל כל מעשי בנפסדות ואל כל העמל שעמלתי . להשיגם לראות מה התועלת המושג לי מהם והנה הכל הבל ורעות רוח . תכלית גרוע ובלתי נחשב : ואין יתרון תחת השמש . ובכל מה שתחת השמש אין שום יתרון לנפש השכלית : (יב) ופניתי אני לראות חכמה . אמתית נצחיות הנפש : והוללות וסכלות . ולראות גם כן דעות משובשות מכחישות זו את זו בטעות או מחסרון הקדמות לראות איזה יכשר : כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשהו . והיה הספק אצלי כזה כי מה שנחשוב שתהיה החכמה שלמות לשכלנו הכחיי נקנה בהשתדלותנו הנה הוא נראה בלתי אפשר כי מה האדם שיבא להשלים מה שעשה המלך אשר תמים פעלו ומה שעשה באמצעות הגרמים השמימיים ומניעיהם אשר כבר עשו את האדם במצות המלך : (יג) וראיתי אני שיש יתרון לחכמה . המושגת בכח שכלי : מן הסכלות . המשיג את המוחש בלבד בלתי התבוננות : כיתרון האור מן החשך . שהוא העדר האור : (יד) וזה כי החכם עיניו בראשו . רואה את הנולד העתיד עד שלפעמים ימאס תענוג הוה לברוח מאיזה היזק עתיד ומזה יתחייב שיהיה זה השכל כח בלתי גשמי שופט על העתיד : והכסיל בחשך הולך . בלתי רואה את העתיד ובזה יוקש : וידעתי גם אני . ועם זה ידעתי כי מקרה אחד . שהוא מקרה המות : יקרה את כולם . לחכמים ולכסילים : (טו) ולכן אמרתי אני כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר . באופן שאמרתי שבלי ספק גם זה הבל : (טז) כי אמנם אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר . במה שעבר אין זכרון לחכם כמו שאין זכרון לכסיל : הימים הבאים הכל נשכח . וכן בימים הבאים יהיה נשכח גם מה שהוא הוה עתה : ואיך ימות החכם עם הכסיל . אמנם נמנע שימות החכם בלתי השארות נצחי כמו הכסיל כי מאחר שהחכם עיניו בראשו לשפוט בעתיד כנז' לעיל וזה יעשה בלי ספק בכח בלתי גשמי כי אין דרך לשום כח גשמי להשיג זולתי המוחש ההוה ויתחייב מזה שאותו הכח יהיה איזה עצם נבדל מחומר שלא יקבל הפסד הקורה לכסיל : (יז) ושנאתי אני את החיים . וכאשר ראיתי במופת שיש אצלינו איזה דבר בלתי נפסד שהוא בהכרח עצם נבדל נצחי שנאתי עסקי חיי שעה אשר תכליתם תחת השמש שהוא נפסד ובזה הוא הבל : (יח) ועם זה שנאתי את כל עמלי . שאני עמל

בעסקי

בעסקי חיי שעה: שאניחנו לאדם שיהיה אחרי. והנני בזה מצטער על עולם שאינו שלי: (יט) ומי יודע החכם יהיה. באופן שאקוה להיות זוכה במה שאניח עמלי וקניני לחכם שישתדל בהם להשלים את נפשו השכלית עד שתקנה נצחיות לרצון בוראה באופן שאזכה גם אני בהיותי עוזר לזה: (כ) וסבותי אני ליאש את לבי. ולא אקוה שבזכות חכמתי אזכה להניח קניני לאדם חכם שישלים נפשו באמצעותם ואזכה עמו: (כא) כי יש אדם שעמלו בחכמה. כי הנסיון יעיד על ספק זה. כי אמנם יש חכם קונה נכסים בעמלו ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו. והנה חלקו ומזלו של מוריש יתננו לאדם שלא עמל בו ולא השתדל כלל להשיג הירושה ולפעמים בזולת רצון המוריש: גם זה הבל. תכלית גרוע בהצטער האדם על עולם שאינו שלו לגמרי: ורעה רבה. שיעשה זה לפעמים המזל נגד רצון המוריש: (כג) כי כל ימיו מכאובים. ואמרתי שכל זה עם שהוא הבל הוא גם כן רעה רבה כי בהשתדלות הקניינים הנפסדים יקרה לאדם לא עמל בלבד אבל גם מכאובים וצער באופן שיטרדוהו מהתבונן ומהשתדל לקנות שלמות נצחי ובכן מצאתי כי אין טוב באדם שיאכל ושתה. אין דרך טוב באדם בהנהגתו ממה שיאכל ושתה ההכרחי בלבד ולא יבקש מותרות: (כד) והראה את נפשו טוב בכל עמלו. וישתדל בעמלו ובקניניו עם נפשו לראות טוב ואושר נצחי: גם זו. זאת הבחירה: ראיתי אני כי מיד האלהים היא. בצוה לעשות כן כאמרו ולעבדו בכל לבבכם ואכלת ושבעת שהוא המספיק ההכרחי בלתי נמצא ולא כתב והורשת לזולתך: (כה) כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני. כי בזה האופן לא יהיה עמלי לזולתי כלל: (כו) כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת. בעיון ובמעשה: ושמחה. בקניינים כמו שעשה אברהם: ולחוטא. כמו לבן: נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים. כאמרו ויצל אלהים את מקנה אביכן ויתן לי: גם זה הבל. ומזה התבאר שההשתדלות במותרות גם שיהיה בלתי רב עמל הוא הבל שתכליתו דבר בלתי נחשב: ורעות רוח. ולפעמים בלתי משיג שום תכלית:

ג (א) **לכל** זמן. אמנם אין ראוי למאוס לגמרי ההשתדלות להשיג חיי שעה אבל ראוי שלא יהיה כל ההשתדלות תמיד בהם: כי אמנם לכל זמן. ועל זה יעיד הנסיון בטבעיות ובמלאכותיות כמו שספר: (ב) עת ללדת ועת למות. כי אמנם אם לא היה המות לא תהיה ולא תתמיד הלידה וחזרת תולדה אבל יכלה החמר וכן יקרה במלאכותיות שאם יתמיד לעולם אחד מההפכים לא יהיה לעולם ההפך אפילו בעת הראוי: (ט) מה יתרון העושה באשר הוא עמל. ובזה יולד ספק על הבורא המכוון שיושג השלמות האנושי איך הצריכו לעמול ולהשתדל בצרכי חיי שעה: (י) ראיתי את הענין. והתבוננתי שלא היה זה אלא לענות בו. כדי שיהיה האדם נכנע ולא יזיד למרוד בו כמו שעשה אדם הראשון. עכ"ז: (יא) את הכל עשה יפה בעתו. נתן מזונותיו בזמניהם: גם את העולם נתן בלבם. נתן בלבם מושכלות ראשונות להשיג בהם כוללים אשר הם לעולם על אופן אחד ומזה יתחייב שיהיה עצם נבדל מחומר שופע בכללים שלא ישיגם שום כח חמרי אבל הפרטים לא ישיג בשכלו כמו שישיגו הנבדלים: מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. בהיותו שכל גרוע ולא תקיף ידיעתו בהם וירבה בזה השתדלות בלתי תועלת. ומכל אלה: (יב) ידעתי. הכרתי: כי אין טוב בם. במיני השתדלות האדם אשר הוא עמל ועורת: כי אם לשמוח. בעיון שבו תושג שמחה שכלית ורוחנית שהיא גדולה מכל שמחה חמרית: ולעשות טוב. במעשיות להדמות לבוראו בחייו. שהוא יכול על זה: (יג) וגם כל האדם שיאכל ושתה. וכמו כן הוא מפורסם שאם ישיג האדם את המספיק לו בחיי שעה: וראה טוב בכל עמלו. ובכל עמלו ורב השתדלותו יראה וישיג טוב עיוני ומעשי: מתת אלהים היא. שתעזרהו להשיג ולעמוד על הספקות: (יד) ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים. בלתי אמצעי והם מיני הנבראים: הוא יהיה לעולם. יהיה דבר בלתי נפסד כאמרו כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם וזה כי אין מציאותם שופע ממציאות שיש נמצא זולתי מהבורא שיהיה תמיד על ענין אחד: עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. כי לא היה שום חסרון ידיעה אשר אין בו יחסר שלמות פעלו באופן שיצטרך לתקון: והאלהים עשה. השתנות בטבע מפסיד השלמות כענין ארורה האדמה וכענין עוד כל ימי הארץ וכו': שיראו מלפניו. בני אדם ולא יוסיפו למרוד כענין אדם הראשון ודורות המבול: (טו) מה שהיה כבר הוא. הנה מה שהוא עתה הוא הדבר שהיה כבר מאז שהשתנה הטבע במצות בוראו: ואשר להיות. ומה שעתיד להיות בימי גאולת ישראל העתידה כאמרו השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה: כבר היה. קודם המבול: והאלהים יבקש את נרדף. וכאשר יעשה זה שכבר היה כאמרו ואתם תלוקטו. וכמו כן יבקש את הנפש השכלית אשר השיגה שלמות בעיון ובמעשה אשר הוא דבר נרדף מכל שאר הכחות האנושיות שהם חמריות כאמר' ז"ל הקב"ה מניח ס"ת בחיקו ואומר מי שעסק בזה יבא ויטול שכרו: (טז) מקום המשפט. של בעלי הדין: שמה הרשע. בטענות שקר: ומקום הצדק. של פסקי דיינין: שמה הרשע. של שופטים מצדיקי רשע עקב שוחד: (יז) אמרתי. אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים. ולכן אמרתי שהאל יתעלה ישפוט את הצדיק ואת הרשע: כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם. כי אמנם ישפוט את הכונה הרעה כמו שישפוט את המעשה הרע ולכן גם שישפוט את הרודף על המעשה הרע ישפוט גם הנרדף על החפץ הרע שלא הוציאו לפועל מבלי אין לאל ידו: (יח) וכמו כן אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים. מן ההכרח הוא שישפוט גם את הצדיק. כי אמנם כאשר אמר נעשה אדם בצלמנו והגיד בתורתו שברא אותו בצלמו כדמותו הגיד כל זה כדי שיבורו ויבחרו להם את החלק האלהי כאמרו אני אמרתי אלהים אתם: ולראות שהם בהמה המה להם. וכדי שיראו להם ומעצמם שהם מצד היותם בעלי חיים בלבד בזולת צלם אלהים השכלי בהמה המה: (יט) וזה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם. כי אמנם יקרה להם מקרה המיוחד לבני האדם והוא צורך השגת לחם ושמלה. וכמו כן יקרה להם מקרה המיוחד לבהמה הקורה מצד היסודות שלא תשמר הבהמה ממנו. וכמו כן יקרה להם מקרה שהוא אחד ושוה באדם ובבהמה והוא מקרה המות ומכל זה מתחייב עול בחק המסדר שהוסיף חיי צער על היותר נכבד אשר לא יתכן ומזה יתחייב שקרה זה להם בסורם מן החלק האלהי: (כא) ומי יודע. ועכ"ז מי הוא המשתדל לדעת ולהכיר: רוח בני אדם. השכלית העולה היא למעלה. שהיא עולה למעלה במדרגת אושר נצחי וראוי להתנהג בה בעיון ובמעשה. ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. ולהגיד כמו כן את רוח הבהמה היורדת וראוי להרחיק אותה: (כב) וראיתי. מכל אלה: כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו. שישתדל בעיון ובמעשים שישמח הוא בהם במה שידמה בהם לבוראו ויקנה אושר נצחי: כי הוא חלקו. ואין לזרים אתו: כי מי. איזה טעם: יביאנו לראות. לבזות כמו אל תראוני יביטו יראו בי: במה שיהיה אחריו. הגמול והעונש שיקרה אחרי מות הגוף בהיותו דבר נצחי:

ד (א) **ושבתי** אני ואראה. ומלבד הסבות שאמרתי לענשם של ישראל שבתי וראיתי סבה אחרת: ואין להם מנחם. לעורר אותם בזה שיש תקוה בתשובה לנחמת ה': ואין להם מנחם. שיורם להתפלל בהם באופן שתהיה תפלתם מקובלת כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך: (ב) ושבח אני את המתים שכבר מתו. בעת החרבן קודם הגלות: (ג) וטוב משניהם אשר עדן לא היה. עד ימי הגאולה העתידה: אשר לא ראה את מעשה הרע. הנעשה לתכלית רע בחורבן הבית: אשר נעשה תחת השמש. שכל המכוון ממנו הוא תכלית נפסד: (ד) וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה. הנעשה אחר חורבן כמו הצדקה ובתי כנסיות ובתי מדרשות וזולתם: כי היא קנאת איש מרעהו. קנאת האדם בחבירו בקנותו שם טוב וכבוד בהמון בעשותו כאלה בעשרו: גם זה. ההשתדלות לקנות בם טוב וכבוד בהמון באופן זה הוא הבל. דבר שתכליתו בלתי נחשב: ורעות רוח. השמחה שישמח בהם הפועל: (ה) הכסיל חובק את ידיו. ולא בשביל זה אשנא לסור מהשתדלות הקנין כי אמנם הכסיל חובק את ידיו ונמנע מהשתדל להשיג ההכרחי: ואוכל את בשרו. מתוך צער מכות וחסרון ההכרחי לחיי שעה: (ו) אמנם טוב מלא כף נחת. מה שיושג בהשתדלות ממוצע משיג ההכרחי באופן שיהיה איזה עת הכושר לעיון ולמעשה: ממלא חפנים עמל. להשיג מותרות: ורעות רוח. בחסרון מעשה לקנאת: (ח) יש אחד ואין שני. ומכלל מעשה הרע שראיתי הוא כי יש מי שהוא אחד ואין לו שני אוהב ורע כי אין מקבל ממנו חסד שיחשב לו לצדקה: ג"כ ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו. להשיג מותרות לאין תכלית: גם עינו לא תשבע עושר. לא ישמח בו: ולמי אני עמל. בהיותו עמל יותר מן המספיק להכרחי: ומחסר את נפשי מטובה. בלא להשיג לו איזה שלמות נצחי. גם זה המושג בכך הוא הבל בלתי תכלית נחשב: וענין רע הוא. בהיותו בעמל אשר אין קץ לו כנזכר: מחסר את נפשו מטובה. כמו שאמרתי: (ט) טובים השנים מן האחד. ומן מעשה הרע שראיתי הוא הקורה לתופשי התורה להיות מפוזרים בכל אחד במקומו יושב בדד ללמוד: והנה טובים השנים כי אם יפולו באיזה טעות לא יקרה על הרוב טעות אחד לשניהם: (י) ובזה האחד יקים את חבירו. מן הטעות שנפל בו: (יא) וגם אם ישכבו שנים וחם להם. וכמו כן יקרה טוב בהתחברות השנים שימצאו האמת מתוך הויכוח שהוא ביניהם כמו שיקרה חום נוסף בין שנים שוכבים יחד: ואם יתקפו האחד. ועם זה יקרה טוב אחר בהתחברות השנים שאם יקום חולק עליהם באיזו ענינה משובשת: השנים יעמדו נגדו. להראות טעותו בטעם נכון במצאו בזכותם באופן שימשכו את החולק עליהם בדעת האמתי: והחוט המשולש. ואם יהיו הג' מתוכחים יחד להתגלות איזה דרוש: לא במהרה ינתק. יקרה על השמע מחלוקת ביניהם כי בין שני דעות הפכיות יבא השלישי ויכריע: (יג) טוב ילד מסכן וחכם. והטעם שהבאתי את הענין הוא בחברת המעיינים הוא כי אמנם טוב ילד שאין בידו רב נסיון: מסכן. שלא הרבה לקבל מרבותיו לקוצר הזמן: וחכם. בעל סברא נכונה שקנה בויכוח עם חביריו ובזה נעשה כמעין המתגבר. ממלך שהיה בידו חבילות חבילות של משנה ושל דעות חכמי הדור: זקן. שראה מעשים רבים שיוכל לקנות בהם נסיון וכסיל בלתי בעל סברא נכונה: אשר לא ידע להזהר עוד. באופן שלא ידע להשיג יותר ממה שבידו. וטעם שלות זה הזקן הוא: (יד) כי מבית הסורים יצא. יצא לסורות מבית מדרש הגפים סרים מחברת המתוכחים יחד: נולד רש. ואמרתי שהילד מסכן וחכם טוב מזה הזקן כי אמנם זה הזקן גם ברבוי חבילות המשניות והדעות אשר בידו נולד רש שלא יבינם אל נכון ובלי ספק מבלי אין אצלו דרכי ויכוח להשמר מן הטעות בהם: (טו) ראיתי את כל החיים. וזה בעצמו יקרה בעסקי הנפסדות אשר תחת השמש כי אמנם ראיתי את החיים המהלכים ומשתדלים בעניני תבל נמשכים אחר עצת ילד חכם בעל סברא נכונה: אשר יעמוד תחתיו. אשר הוא למטה במדרגה ממדרגת הילד החכם בעיון שהזכרנו למעלה: (טז) אין קץ לכל העם אשר היה לפניהם. וזה שראיתי בימי מהשתדלות כל החיים בעסקי חיי שעה ונמשכים אחר עצת ילד חכם בזה ומניחים הילד הראשון וחכמתו להשיג חיי עולם לא בימי בלבד קרה אבל קרה גם כן בדורות הראשונים שהיו לפני העם אשר בימי בהניחו רובם חיי עולם ועסקו בחיי שעה והנה היום אבד זכרם: וגם האחרונים לא ישמחו בו. בהשתדלות הילד השני החכם בכל חכמתו בעסקי חיי שעה: כי אמנם גם זה. המושג בעצת הילד השני החכם הוא הבל דבר בלתי נחשב באמת: ורעות רוח. לרבים שתאות דעתם בקניינים המדומים: (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמוע. כאשר תלך אל בית אותו הנמצא הנכבד שהוא האלהים הגדול ועם זה הוא קרוב לשמוע תפלות כל פה שמור רגלך: מתת הכסילים זבח. השמר מאופן מתן הכסילים בהקריבם זבח: כי אינם יודעים. כי הם אינם יודעים שום טעם למה ישבו כן אבל מנהג אבותיהם בידיהם: לעשות רע. השמר מזה כי אמנם לא די שלא יהיה לרצון כלל אבל יהיה רע בעיניו ויקצוף כאמרו מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי וכאמרו מי גם בכם ויסגור דלתים וכאמרו נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה:

ה (א) **אל** תבהל על פיך. להתפלל על הרגל לשונך: ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים. קודם שתכוין אליו לבך כאמרם ז"ל חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו לבם: כי האלהים בשמים. בוחן כלם על ענין אחד להיותו בלתי גשמי: ואתה על הארץ. במקום מיוחד בלתי מקשש בכלם כראוי לגשמי באופן כי רב ההבדל בין מציאותך למציאותו ולא במהרה תוכל לכוין את דעתך אליו: על כן יהיו דבריך מעטים. לא תאריך דברים בתפלתך יותר מן הצורך פן תסיר בהן מן הכוונה הראויה והבאת עליך אשם: (ב) כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברב דברים. כי כמו שיקרה החלום בדברים בטלים וזה ברב ענין הדמיוני בהקיץ כאמרם ז"ל הרהור כולו יומא ולאורתא חזא כן יקרה בקול כסיל בתפלתו כשתהיה ברב דברים שיגבר עליו הדמיון ויסור מן הכוונה: (ג) כי תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו. וכמו שיקרה ברבוי הדברים בתפלה שיתחייב המתפלל למצוא חן בהם ויקרה מהם ספק זה כן יקרה בדבר הנדרים שיתחייב הנודר למצוא חן בהם גם שיאחר לשלם עד אשר יראה מה יעשה אלהים לו והנה יקרה לו הספק זה: כי אין חפץ בכסילים. החושבים שיהיה הנדר לאל יתברך כענין השוחד לב"ו כאשר יהיה על תנאי שיעשה הב"ו חפצו ובזה יגמול אותו בשוחד. וזה שקר כי אמנם ענין הנדר לאל יתברך הוא ע"צ ההכנעה בלבד לא על צד גמול ולכן כשלא ישלם קודם שישיג חפצו יהיה כהוכחה על ההכנעה אם לא ישיג לכן אתה את אשר תדור שלם מהרה גם שאולי לא תשיג חפצך: (ד) לכן טוב שלא תדור. שלא תרגיל עצמך בנדרים: משתדור ולא תשלם. ממה שתרגיל עצמך בנדרים ויקרה לך שלא תשלם לפעמים ויהיה בך חטא. כמו שיקרה מרבוי הדברים בתפלה שלפעמים תסור בקצתם הכוונה ואשם ונשא עונו: (ה) אל תתן את פיך להחטיא את בשרך. גם שיהיה עם לבבך לשלם אל תתן את פיך לבטא בשפתים באופן שיקרה תעה אם אולי יקרה חסרון בתשלומין או יקרה חטא מעילה בהקדש אבל יהיה הפועל הטוב בנדבה בלבד כמאמרם ז"ל על כלל במעולם לא מעל בעולתו: ואל תאמר לפני המלאך. לפני החכם שיבא להתיר הנדר: כי שגגה היא. שלא היו פיך ולבך שוים בשעת הנדר כמו שיקרה לפעמים ברבוי הדברים: פן יקצוף האלהים על קולך. אם כסתל באנוס תתל בו לנדור אליו בלתי כוונה: (ו) כי ברב חלומות והבלים ודברים הרבה. ואמרתי שתשמר מרבוי הדברים בתפלה ומן הנדרים פן תנקש בם כי יקרה זה בעניהם שיהיו למוקש כרב חלומות מכסילים מבוכנים מרב דמיונות כוזבות ויחשוב החולם להמלט ברבוי הדברים בתפלה ובנדרים וכמו כן יקרה זה מרב הבלים שלפעמים ישתדל המתפלל להשיג מותרות עם תכלית בלתי נאות וכמו כן יקרה זה מהתרגל ברב דברים אשר בהם לא יחדל פשע: כי את האלהים ירא. ואמרתי שתשמר מכל אלה כי ראוי שתירא את האל יתברך לרב גדלו ותחשוב לרעה רבה אם יקצוף ואל תביא עצמך לסכנה כזאת: (ז) אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה. וכמו כן כאשר תראה חמס ושוד במדינה אל תחטא להרהר אחר מדות בוראך או להעלות על לבבך מחשבת הפושעים האומרים כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ: אל תתמה על החפץ. אל תתמה על שחפץ האל בקיום אותה מדינה: כי גבוה מעל גבוה. כי אמנם האל ית' שהוא גבוה הרבה על כל דבר שהוא יותר גבוה ויותר נחשב מתקוני אותה המדינה: שומר. ממתין בזה דבר יותר נכבד ויותר נחשב אצלו מהם: וגבוהים עליהם. ויש דברים רבים גבוהים על משפטי העושק והגזל הנעשים נגד חוקי הממשלה ויותר נחשבים אצלו כמו שלום המלכות ועוצת הכלל אשר לא היה משיג אותם אם היה מעניש אותה המדינה. ומן הדברים הנחשבים אצל האל ית' הם צדיקי הדורות אשר הם דומים לבוראם במעשים טובים: (ח) ויתרון ארץ בכל היא. והנה זה היתרון המושג לאל ית' מן הארץ לא יושג זולתי בקיום הכללות והמדיניות כי אמנם צדיקי הדורות החשובים אצלו בהיותם אדם הם מדיניים בטבע ולא ישיגו שום שלמות בזולת הכרחי המדיניות והוא שישיג האדם בו לחם ושמלה אשר הם הכרחיים גם לצדיקים לחיי שעה: כי אמנם מלך לשדה נעבד. המלך הוא נעבד מן ההמון בסבת השדה כי באמצעות המלך ישיג כל אחד את הראוי לו מן השדה לתת לו לחם ושמלה שאלמלא מוראו של מלך איש את רעהו חיים בלעו: (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף. ואמרתי שהמלך נעבד בשביל השדה אע"פ שמפני מוראו ישיג כל אחד גם שמירת כספו וזהבו וזולתם. הנה אין זה התכלית האחרון המבוקש אבל הוא שיושג בהם תבואת השדה ההכרחיות לחייו כי אמנם האוהב בכסף לא יוכל לשבוע בכסף: ומי אוהב בהמון לא תבואה. גם זה מי שהוא אוהב בין ההמון דבר שאינו תבואה כמו אבנים טובות ומרגליות ואוהב גם זה שאמרנו שהוא פרי תבואה וזה להגדיל כבוד עשרו ובני ביתו: הבל. הוא אוהב הבל בזה כי אמנם ברבות הטובה רבו אוכליה. ובכן הוא מרבה על עצמו מתאבות לפרנס את כלם ואין לו תועלת בכל זה: כי אם ראות עיניו. שהוא שמח בראותו רבים מחלים פניו וניזונים ממונו: (יא) והנה מתוקה שנת העובד. יותר נהנה המצטער בבינתו מאשר יוכל העשיר

ליהנות

לקיום מספיקה וזה כי השבע העושר אשר לעשיר איננו מניח לו לישן . מדאגתו פן יאבד הממון או קרנו ומפני מחשבותיו לפרנס בני בית רבים . ובלעדי זאת : (יב) יש רעה חולה . (נגזרת על ראש רשעים יחול על משקל טובה . ואמר) שזאת הרעה היא חלה פתאום על האדם : עושר שמור לבעליו לרעתו . שלפעמים יעלילו עליו אנשי בליעל עלילות כדי לגזול אותו הממון . ולפעמים לצדק את עצמו יזיקוהו גם בגופו : (יג) ואבד העושר ההוא בענין רע . ולפעמים יאבד גם בזולת זה באיזה מקרה רע : והוליד בן . בעשרו : ואין אחריו מאומה . לפרנסו כדי שיחיה בו . ובזה מצטער גם על הבן . ובלעדי זאת : (יד) כאשר יצא מבטן אמו . בלתי שום שלמות : ומאומה לא ישא . שלא יקנה בעשרו שום שלמות נצחי : שילך בידו . כאמרם ז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו : (טו) וגם זו רעה חולה כל עומת שבא כן ילך ומה יתרון לו שיעמול לרוח . ואמרתי שמין הרע הקורה לעשיר הוא שלא יקנה בו שום שלמות כי מאחר שבלכתו אל בית עולמו מאומה לא ישא שיועיל לו אז הנה רע לו שבחייו יעמול לחיי שעה בלבד ולא יקנה דבר שיועיל לו אחר המות אשר יהיה לו אז חיים נצחיים או דראון נצחי : (טז) גם כל ימיו בחשך יאכל . ואמרתי שהיא רעה חולה כי אמנם זה העשיר הבלתי קונה שלמות בעשרו כל ימיו בחשך יאכל בלתי שידע איזה הדרך ישכון אור עולם : וכעס הרבה . על בלתי היותו משיג מותרות ברצונו : וחליו . והחולי המורגל בעשירים והוא סכילות כאמרם ז"ל עשירים מקמצים באופן שיהיה בעניות כדי למות עשיר : (יז) הנה אשר ראיתי אני . הנה מכל זה התבאר שהאמת כן הוא כמו שאמרתי למעלה : אשר יפה לאכול ולשתות . ההכרחי בלבד בלתי השגות מותרות : ולראות טובה . שלמות לחיי עולם : בכל עמלו שיעמול . גם שירבה לעמול בזה תהיה כוונת כל העמל לזה התכלית : מספר ימי חייו . בימי חייו בעולם הזה שהם ימי מספר ומעטים והמלאכה מרובה (יח) : וגם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר . וגם ראיתי שאם יזכה האדם להשיג עושר בהשתדלותו : והשליטו לאכול ממנו . ויזכהו האלהים שיהנה ממנה הוא בעצמו : מתת אלהים הוא . שזה יקרה על המעט שהקונים את העושר בהשתדלותו יזכה ליהנות ממנו הוא בעצמו : (יט) כי לא הרבה . כי לא על הרוב יקרה זה : יזכור את ימי חייו . שעם מה שזכה להתעשר יזכור ימים שהיה בהם בטובה הנקראים ימי חיים : כי האלהים מענה בשמחת לבו . כי על הרוב בעת שמחת לבו בהצלחתו להשיג העושר האל ית' מענה אותו בדאגת ההשתדלות בזה באופן שלא יהנה ממנו :

ו (א) **יש** רעה אשר ראיתי תחת השמש . ואמרתי זה כי אמנם ראיתי זאת הרעה : ורבה היא על האדם . והיא קורה על הרוב במין האנושי : (ב) איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו . בחייו : כי איש נכרי יאכלנו . אחרי מותו ולא יזכה אפילו להוריש לקרוביו : גם זה הבל . שמלאכה שיגע הרבה להשיג תכלית גרוע : וחלי רע הוא . שלפעמים יקרה זה בשנאתו את קרוביו וזה חולי מגונה והוא כמו כן רע שיטעה בזה ונמצא שאבדת זמנו ועמלו להשיג העושר לא שמח בו : (ג) אם יוליד איש מאה . ואמרתי שהתכלית המושג בזה העושר אשר לא יזכה זה העשיר ליהנות בו לא לחיי עולם ולא לחיי שעה . הוא תכלית גרוע מאד . כי אמנם אם יוליד איש מאה . ובכן יזכה לבנים : ושנים רבות יחיה . ועם זה יזכה לאורך ימים : ורב שיהיו ימי שניו . גם שיספיק זה בעיניו וישמח בו באופן שאורך ימיו עם הבנים יהיו אצלו ובעיניו ימי שני חיים אע"פ שיהיו חיי נער : ונפשו לא תשבע מן הטובה . שלא תשיג בה נפשו שום תקות אושר נצחי שתשמח בה : וגם קבורה לא היתה לו . שלא מת עדיין ובאופן זה איננו לא מן המתים ולא מן החיים אבל מאריך ימי נער באינם ימי חיים : אמרתי טוב ממנו הנפל . שלא הצטער כלל : (ד) כי בהבל בא . כי אמנם הנפל בא בהבל שאין בבואו ובלידתו השגת שום תכלית נאות : ובחשך ילך . בלתי השתדלות להשיג דבר ובכן אינו מאבד כלום : ובחשך שמו יכוסה . שלא בא לכלל מציאות ראוי לשם : (ה) גם שמש לא ראה ולא ידע . ובכן לא יוכל להצטער על אבדת שום תכלית מכוון : נחת לזה מזה . לכן נחת לנפל שלא ראה ולא ידע אחת מכל אלה יותר ממה שיש לזה המאריך ימי נער בלתי שישיג בהם שום תכלית נחשב : (ו) ואלו חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה . וגם שלא יהיו חיי נער מה התועלת באורך החיים כי גם שיחיה כפלי כפלים והם לא ראה ולא השיג תקוות נצחיות : הלא אל מקום אחד הכל הולך . הלא אל מקום אחד במדרגת אבדון ילך הכל הנפש השכלית עם החיונית וכחותיה ובכן לא יושג התכלית המכוון בחיי הזמניים שהוא שיקנה האדם בהם הנצחיות ואשורו : (ז) כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא . ויקרה לזה כמו שיקרה למי שיעמול כל ימיו לפיהו ועם מה שאינו מכוון להיטיב בו לזולתו גם נפשו המתאוה לא תמלא ולא תשבע מן המושג אצלו ובכן יקרה לזה אשר המכוון בחייו מאת האל ית' הוא שיקנה בהם שלמות נצחי לעצמו ויורה זה גם לאחרים והנה לא יושג בהם דבר מזה לא לעצמו ולא לאחרים : (ח) כי מה יתרון לחכם מן הכסיל . והטעם שהאדם ההמוני גם שיאריך ימים לא יתעורר בהם להשתדל בעיון לקנות איזה אושר נצחי הוא כאמרו שאין יתרון לחכם יותר מן הכסיל : מה לעני יודע . שגם שהחכם יתבונן בנצחיים ובעצמים הנבדלים אשר הם חיים לעולם מה אופן והדרך יש לזה העני היודע כל אלה שיוכל להלוך נגד אותם החיים בדרך ישר מגיע אליהם להשיג אותו הנצחיות כמו ויעל העם העירה איש נגדו באופן שיתן לו מהלכים בין העומדים האלה ולכן אומר זה ההמוני הנזכר : (ט) טוב מראה עינים . טוב הקנין המושג בחוש : מהלך נפש . יותר מהלוך נפש השכלית ההולכת להשיג אותו הנצחיות שלא ישיגוהו לעולם ובכן הוא משתדל להשיג הקניינים המוחשים בלבד : גם זה הבל . שתכליתו גרוע : ורעות רוח . שלא ישיג ברב השתדלותו במוחשות שום טוב' יותר ממה שנגזר עליו בעת הלידה : (י) כבר נקרא שמו . עשיר או עני או עובר או זולת זה : ונודע אשר הוא אדם . עפר מן האדמה : ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו . ולא יוכל לסתור את הדבר הנגזר עליו ממי שהוא תקיף ממנו : (יא) כי יש דברים הרבה מרבים הבל . וזה יעשה הגוזר לא בהסיר טבע האפשר ולא בהסיר הבחירה . אבל יהיה זה כי אמנם יש דברים הרבה מרבים הבל שמרבים על האדם עמל בלתי תכלית נחשב שירבה בהם לפעמים ממונו וקנינו כמו הבניינים לפרסם שם כבודו בחייו : ומה יותר לאדם . והנה אין לו מהם שום תועלת נחשב גם לפעמים לא ישיג המכוון אחר המות : (יב) כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי הבלו . כי גם שיהנה בהם בלד מה בקצת ימיו מי יודע שיטב לו בכל מספר ימי הבלו כי לפעמים יקרה שבקצתם יבא עליו בסבת אלה הבניינים קנאה ושנאה עם נזק : ויעשם כצל . והנה האדם כשנגזר עליו שיעני יעשה אלה המרבים הבל למען יאבד זמנו וקנינו ועם זה יעשם כצל לזמן מועט : כי מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש . כי לפעמים יהיו כל מעשיו בטלים תכף אחר מותו . ובכן לא ישיג את המכוון אצלו מהם :

ז (א) **טוב** שם . הנקנה בעיון ובמעשה : משמן טוב . למשוח : ויום המות מיום הולדו . ואותו שם טוב הוא יותר טוב ביום המות שכבר נשלם בעל השם ולא יקרה לו קלקול מיום הולד אותו השם טוב שלא נשלם עדיין ולפעמים יתקלקל כאמרם ז"ל אל תאמן בעצמך עד יום מותך : (ב) ולכן טוב ללכת אל בית אבל . ששם יסופר סוף שם המת לטוב או לרע . והחי יתן אל לבו . להשתדל שיהיה שם שלו טוב בסופו : (ג) טוב כעס משחוק . וגם שזה לא יושג זולתי בהיות האדם כועס על הנפש המתאוה וגוער בה הנה אותו הכעס הוא טוב מן השחוק אשר ישחק במעשיה וישמח בהם : כי ברוע פנים . מתנגדים לנפש המתאוה : ייטב לב . הכח השכלי בעיון ובמעשה : (ד) לב חכמים בבית אבל . ועל זה יעיד הנסיון כי אמנם החכמים יתעצבים על חסרונם ודואגים לעתיד בימי הפקודה ומשתדלים לקנות שלמות נצחי : ולב כסילים בבית שמחה . שמחים על התענוג שהוא הוה עתה בלבד בלתי רואים את הנולד : (ה) ולכן טוב לשמוע גערת חכם . כי אע"פ שיתעצב האדם בה הנה יושג ממנה תקון מעוות : מאיש שומע שיר כסילים . אע"פ שישמח בו לפי שעה : (ו) כי כקול הסירים תחת הסיר . כי כמו שיקרה בקול הקוצים הנשרפים תחת סיר הבשר שיאבדו הם בזה הקול בלא ויקלקלו את הסיר גם שיבשלו את הבשר : כן שחוק הכסיל . מאבד בזה את עצמו ויקלקל גם השומע באבוד זמנו אע"פ שישמחהו לשעה מועטת : גם זה הבל . וגם זאת השמחה המושגת לשעתה הוא דבר תכליתו בלתי נחשב : (ז) כי העושק . כי הזמן שיעשוק אדם מן העיון כדי לשחוק בו בדברים בטלים : יהולל חכם . במה שיבטל בו מן העיון : ויאבד לב מתנה . עד שלפעמים יקרה שיטעה גם במושכלות הראשונות שנתנו לו במתנת הטבע או המסדר בלתי השתדלות האדם : (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו . הנה בכל הפעולות יהיה הטוב המקווה מהם בתכליתם בלבד . מכל מקום טוב ארך רוח מגבה רוח . כי בדבר הכעס יקרה ההפך וזה שטוב שיהיה האדם ארך רוח קשה לכעוס אע"פ שיהיה קשה לרצות בסוף יותר ממי שיהיה גבה רוח נח לכעוס גם שיהיה נח לרצות בסוף : (ט) ולכן אל תבהל ברוחך לכעוס . אל תהי נוח לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח . מזומן בחיקם ונגלה לכל מבלי אין מעצור לרוחם ונמשכים אחר התנועה הטבעית בלתי שיכוונו בו תכלית נאות : (י) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה . אל תאמר זה כמו תמה ומתרעם על הנהגת האל יתעלה שהיטיב לראשונים ולא כן מיטיב לאחרונים : כי לא מחכמה שאלת על זה . שאין ספק שהנהגתו לא תשתנה בלתי התחדשות סבה במתפעל מכרחת אל ההשתנות . ובכן ראוי לדעת : (יא) כי טובה חכמה עם נחלה . כי גם בימינו תיטב חכמת ההנהגה כשתהיה עם נחלת ממון או אומנות מקובל מהאבות כמו המסופר שקרה להרבה מהראשונים שהתעשרו בחכמת מרעה הצאן ועבודת האדמה : ויותר לרואי השמש . ויותר יקרה זה לאותם הרואים ההנהגה הראויה במה שתחת השמש באופן שמכלכלים עסקיהם במשפט והנהגה נאותה ובזה היו הימים הראשונים טובים לאותם שנזכרו בדברי הימים שהיו על זה האופן : (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה . כי אמנם החכמה בהנהגה מדינית תחיה בעליה בצל חכמת האומנות המקובלת כשתצליח או בצל הכסף שהיא נחלת אבות שיאכל האדם פירותיה או ביתרון דעת באותה חכמת האומנות כשידע האדם בה יותר מרבים מבני דורו וזה יקרה גם בימינו לאיש אשר אלה לו : (יג) ראה את מעשה האלהים . שברא את האדם בצלמו והבט אל כוונת גודל תכליתו : כי מי יוכל לתקן את אשר עותו . כי אין דרך שיתקן האדם את פועל החטא המעוות את כוונת האלוה המכוונת במעשהו הנזכר בעוד החטא קיים שלא נמחק בתשובה ממנו שאין מצוה מכבה עבירה : (יד) ולכן ביום טובה היה בטוב . בעת שישפיע האל ית' לך טובה היה בטוב השתדל לקנות בה שלמות נצחי שהוא הטוב המוחלט : וביום רעה . כשיסורין באים עליך : ראה . מה הסבה בהיותך מפשפש במעשיך ותכיר את החטא שהוא סבת היסורין וזה בתשובה ממנו : גם את זה לעמת זה עשה האלהים . כי אמנם עם מה שהאל ית' לא יוסיף פורענות על הראוי עשה גם כן שיהיה הפורענות ממין החטא . מדה כנגד מדה : על דברת . על אופן ההנהגה : שלא ימצא האדם אחריו מאומה . שלא ימצא האדם מקום להתרעם על היסורין כאמרו שלא ידע הסבה : (טו) את הכל ראיתי . שהיא מדה כנגד מדה לטוב ולרע . ובזה יש צדיק אובד בצדקו . על איזה עבירה שלא שב ממנה ולא יכלו צדקותיו וזכיותיו להצילו מן העונש שאין מצוה מכבה עבירה : ויש רשע מאריך ברעתו . וזה כשישלם לו האל ית' גמול על איזה פועל טוב שעשה ולא יכול רשעו למחות אותו הזכות ולכן ראוי לשמור המצוה האלהית בלי תוספת וגרעון ששניהם חטא ולא ינצל מפורענותם שום מעשה טוב : (טז) ולכן אל תהי צדיק הרבה . כענין שאול שריחם על הרשעים נגד מצות האל ית' : ואל תתחכם יותר . כמו לנדור נדרים למצוה תן וזה כשאינך צריך לכך להכניע יצרך : (יז) אל תרשע הרבה . להתאכזר אפילו על הרשעים יותר מן הראוי כאמרו ארבעים יכנו ולא יוסיף : ואל תהי סכל . לסור לגמרי מעסקי חיי שעה אפילו לעסוק בתורה ובמצות : למה תמות בלא עתך . שלא יעלה בידך לא זה ולא זה : (יח) אמנם טוב אשר תאחז בזה . שתעשה עיקר השתדלותך לקנות שלמות נצחי : וגם מזה מהשתדלות בחיי שעה : אל תנח ידך . מכל וכל : כי ירא אלהים . השומר כוונתו : יצא את כלם . יכנס בשלום ויצא בשלום משני מיני ההשתדלות וישיג את המכוון : (יט) החכמה תעוז לחכם . להגביר השכל על התאוה : מעשרה שליטים אשר היו בעיר . יותר מכל החושים הפנימיים והחיצונים שהם כמו כלם עשרה : (כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא . ואמרתי שהחכמה תעוז יותר מן החושים כי אמנם גם בחכם יגברו לפעמים החושים ויחטא בהם בפרט בתוספת וגרעון בהסתת החושים המתעים : (כא) גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך . ואחר שגם הצדיק נכשל לפעמים בהסתת החושים ראוי שלא תקצוף על כל דבר פשע שידברו אחרים עליך אשר כזה . לא תשמע . לא תטה אזן לשמוע : את עבדך מקללך . שהוא מקלל מתוך עניו ושעבודו לא תצטרך לקצוף על אלה הנעשים בהסתת החושים אבל תזכור : (כב) כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים . וזה בהסתת החושים כמו שיקרה לעבד בשעבודו ותכיר שאין ראוי לקצוף על זה : (כג) כל זה . כל מה שאומר : נסיתי בחכמה . נתבונן ולצייר ענינו : אמרתי אחכמה . בהיותו מעולת הכח השכלי : והיא רחוקה ממני . בהיות מדרגת השכל האנושי שהוא כחני בלבד רחוק ממדרגת העצם השכלי בפועל שהוא עם זה שכל בורא : (כד) ולכן רחוק . מהשגתי מה שהיה לצייר אופן מה שהיה במעשה בראשית : ועמוק עמוק . ענין הבריאה שהיא פעולת פועל בלתי גשמי : (כה) וסבותי . פניתי אני ולבי . אני מן ההתאויות ולבי כמו בן שנה שכל עיון אחר : לדעת . באופן : ולתור . במחקר עיוני : ולבקש . בספרי הקדמונים : חכמה . כוונת האל במציאות : וחשבון . סבת המספר הקצוב במיני הנמצאים הנפסדים שהם באופן שאם ירצה האדם להוסיף עליהם איזה מין חדש בהרכבה לא יתמיד אותו המין שמחודש שלא יוליד בדומה כמו שהתבאר בנסיון ממיני הפרדות והנמצאים המורכבים מב' מינין : ולדעת רשע כסל . של נחש איך בהיותו ערום לא ירא מהעונש : והסכלות . של חוה שהתפתתה לתאות המאכל ולא יראה מהעונש שהזהירה היא בעצמה : הוללות . של אדם שנפתה לדברי הנחש והאשה ונמשך למינות ונפתה ג"כ לאכול מפרי העץ לבקשת אשתו עם סכנת עונש המות : (כו) ומוצא אני מר ממות . גורם ולסבת אבדן נצחי : את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה . את האשה שתהיה על זה האופן שיהיה לבה מצודים וחרמים למשוך האדם בתחבולות אל פתוי מדרכי חיים אל השחת כאמרם ז"ל כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם . וכמו כן אסורים ידיה שאחר שהתחיל האדם להתפתות יהיה כמו אבוד ומוכרח לעשות רצונה כמו שקרה בענין פעור : טוב לפני האלהים ימלט ממנה . שלא יתחיל להתפתות כלל פן יתפש : וחוטא . שמתחיל להתפתות : ילכד בה . לירש גיהנם במועצותיה : (כז) ראה זה מצאתי . שעבירה גוררת עבירה : אחת לאחת . וזה מצאתי שקרה בכל אחד מהעבירות : למצוא חשבון . כשבקשתי למצוא מספר נחשב מאנשים בימינו שלא יקרה להם זה : (כח) אשר עוד בקשה נפשי . בספרי הקדמונים למצוא מספר מאנשים שלא קרה להם זה : ולא מצאתי . מספר נחשב : אדם אחד מאלף מצאתי . שעשה בתשובה מן העבירה הראשונה ובכן לא נכשל בשניה : ואשה בכל אלה לא מצאתי . ובכל אלה שמצאתי אחד מאלף לא מצאתי שום אשה : (כט) לבד ראה זה מצאתי . שלא קרה זה למין האנושי זולת חטאו של אדם הראשון : אשר עשה האלהים את האדם ישר . קודם יצירת חוה שיהיה האדם יחיד היה ישר מוכן אל ההתבודדות השכלי בלתי ידיעת טוב ורע . שהוא הערב והבלתי ערב שהם המסיתים לתאוה : והמה . ואחר יצירת חוה שהיו שנים : בקשו . בידיעת הערב והפכו : חשבונות רבים . למצוא חשבונות ותחבולות רבות הקורות בבקשת לחם ושמלה בפרט להשיג מהם היותר ערב כאמרם ז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת :

ח (א) **ולכן** עתה מי כהחכם . מי הוא שיהיה כאותו החכם שמצאתי היותו אחד מאלף : ומי יודע פשר דבר . לפתור ענין ספור הנחש הקדמוני שהזכרתי : חכמת אדם תאיר פניו . באופן שחכמת זה החכם הפותר תאיר פניו לסור ממוקשי הנחש : ועוז פניו ישונה . ישתנה משאר בני אדם להגביר השכל על התאוה : (ב) אני פי מלך שמור . אני להיות כהחכם שאמרתי בלי ספק בשמור פי המלך הקדוש ומצותו בעיון כאמרו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך : ועל דברת שבועת אלהים . ובשמור גם כן דברת שבועת אלהים שקבלנו עלינו בשבועת האלה : (ג) אל תבהל . ברבוי המצות : מפניו תלך . וכמו כן אל מפניו תלך בלא התבונן בטעמי מצותיו באופן שתשנה לקיומם בלבד בלתי ידיעת טעם מאחר שכבר קבלנו בשבועה : ואל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה . אל תעמוד בזאת המחשבה הרעה שהאל יתברך יעשה בלי שום טעם ושום תכלית טוב את כל אשר יחפוץ : (ד) באשר דבר מלך שלטון . וזה יעשה מפני שכל דברו הוא דבר מלך שלטון על כל זולתו ומפני זה אין לבקש טעם למצותיו אבל תמצא הפך זה : (ה) כי אמנם שומר מצוה לא ידע דבר רע . שומר ומתבונן

במנוס לא ימצא בם רע שהוא חסרון תכלית נאות אשר הוא ה' טוב בכל פועל : ועת ומשפט ידע לב חכם. ידע ויבין העת שנהגו בו המצות והמשפט והטעם למה נתנו : (ו) כי לכל חפץ . לכל צוה שחפץ האל יתברך לצוות . יש עת ראוי וצריך לעשות המצוה : ומשפט . טעם נכון : כי רעת האדם רבה עליו . בהיות יצר הרע הממטיא והצורך לתקן זה במצות להצילו מרעתו : (ז) כי איננו יודע מה שיהיה . כי לפעמים יעשה האדם איזה פועל מסבב עבירה עכ"פ והוא לא יכיר זה והנה מצות האל הקודמת לשומרו ממנה כענין לא תתחתן בם לא ירבה לו נשים וזולתם : כי כאשר יהיה . כי בעת שיתחיל הקלקול : מי יגיד לו . הנמשך לזה באופן שישמר ממנו עתיד : (ח) הנה אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח . אבל שהתחיל הקלקול בהיות יצרו תקפו לא יוכל להוסר : ואין שלטון ביום המות . לא יוכל הכח השכלי להתקומם ולנצח את התאוה ביום קלקול העבירה וההפסד בה : ולא ימלט רשע את בעליו . הנה התרדה אל הממון והכיליות בו יקרא רשע . אמר שאפי' הכיליות והקמציות לא ימלט את בעלי' מהתגברות התאוה כאשר התחיל להכשיל אע"פ שיגיעהו מזה רב הפסד ממון : (ט) את כל זה ראיתי . בנסיון : ונתון אל לבי את כל אשר נעשה תחת השמש . מן המין הנזכר וראיתי שלפעמים יהיה איזה פועל נראה טוב או בלתי רע ועם זה יהיה סבת קלקול רב : עת אשר שלט האדם באדם לרע לו . כי אמנם השלטנות נראה דבר טוב בלי ספק מכל מקום יהיה לפעמים סבה לרע לזה השליט להביא עליו חטאה גדולה כמו שקרה למצרי' בממשלתם על ישראל : (י) ובכן ראיתי רשעים קבורים. ראיתי רשעים שהם מתים בחייהם : ובאו . מן המלחמה אל עירם : וממקום קדוש יהלכו . כענין סנחריב וטיטוס : וישתכחו בעיר אשר כן עשו . כמו שעשה סנחריב באומרו הנה אתה שמעת את כל אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם וכן טיטוס כמו שספרו רז"ל : גם זה . השכחה שהשכחתו בו : הבל . היה דבר בלתי תכלית נחשב וגרם להם הפסד בעולם הזה ובעולם הבא : (יא) על אשר לא נעשה פתגם . עונש . של מעשה הרע מהרה . והטעם שהרשעים העיזו פניהם לעשות הרע ולהשתכח בו הוא על שלא בא עונש העבירה תכף : על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע . בחשבם שלא יקרה להם עונש , וזה בראותם אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו . בלי שום עונש וחושבים שאחר המות אין עונש כלל : (יב) כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים . ואמרתי שמאריך לו אבל לא ינקה כי אמנם ידעתי שליראי האלהים יהיה טוב מוחלט לחיי עולם : (יג) וטוב לא יהיה לרשע . ולרשע לא יהיה שום טוב השכר אבל יהיה גמול גרוע : ולא יאריך ימים כצל . ועם זה יהיה אותו הגמול הגרוע זמן מועט כזמן הצל : אשר איננו ירא מפני האלהים . והטעם שהגמול שיהיה לו יהיה דבר גרוע ובזמן מועט אע"פ שיבואהו בשביל איזה פועל טוב שעשה . הוא כי אמנם אותו הפועל הטוב הוא כמו כן דבר גרוע מאחר שאינו ירא אלהים ויהיה הפועל ההוא שלא לשמו : (יד) יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים . לקנות שם רע כהמון כמו שיקרה לחסיד שוטה : ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים . לקנות שם טוב בהמון כמו שיקרה לרשע ערום עושה להתיהר ולמכות פרושים : אמרתי שגם זה . השם טוב הנקנה בין המון הפתאים : הבל . הוא דבר בלתי נחשב : (טו) ושבחתי אני את השמחה . שישמח האדם בחלקו כאשר ישיג מן הדברים הזמניים את ההכרחי המספיק לו . והוא ילונו כי בו ישיג את השלמות המכוון בעיון ובמעשה ולא יאבד זמנו להשיג מותרות : (טז) כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה . וזה שבחתי כאשר פניתי אל העיון וראיתי שיצטרך בו השתדלות עם זמן רב : לראות את הענין אשר נעשה תחת השמש. וכמו כן פניתי לראות את רב ההשתדלות והזמן הצריכים בהשגת מותרות בעסקי חיי שעה : כי גם ביום ובלילה שינה בעיניו . כי המרבה השתדלות בעסקי חיי שעה נרדם תמיד מהתבונן אל שום שלמות נצחי בהיות השגת המותרות דבר בלתי מוגבל : איננו רואה . באופן שאינו רואה מה הוא הטוב המוחלט כלל : (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים. התבוננתי אל כל המעשה המכוון מאתו שהוא העיון והמעשה במלאכה מרובה : בכל אשר יעמול האדם לבקש . איזה דרוש עיוני : ולא ימצא . ופעמים שלא ימצאהו לעומק המושג וזה יורה שלהשיג המושכלות בעיון יצטרך זמן רב והשתדלות נמרץ ולכן לא ישיגהו הטרוד בהשגת מותרות : וגם אם יאמר החכם לדעת . ועם זה יש איזה דרוש שגם אם יאמר החכם להשיגו בהמצאות דרושי' רבים זולתו שכבר השיג כאמרם ז"ל אם במעט כיון השמע באדם : לא יוכל למצוא . כמו שיקר' בענין הבריאה וזולתה כאמרם ז"ל להגיד כח מעשה בראשית לאדם אי אפשר :

ט (א) כי את כל זה נתתי אל לבי . גזרתי אומר שהדבר כן הוא כי אמנם נתתי אל לבי לראות בכל זה את הנסיון ברבים : אשר הרשעים והצדיקים ועבדיהם . פעולות השתדלותם בעיון ובמעשה ביד האלהים . כאמרו ונשמת שדי תבינם שיצטרך לאדם בהם סיוע אלהי להוציאם לפועל : גם אהבה וגם שנאה אין יודע האדם . ובזה לא יכיר האדם שום אהבה ושנאה מאת האל ית' גם שיעזור לאיזה אדם יותר ממה שיעזור לחבירו באלה : כי אמנם הכל לפניהם . בבחירתם וזה כי לפי טוב התכלית המכוון מאת המשתדלים באלה יהיה בהם הגדל הסיוע האלהי כאמרם ז"ל הלומד ע"מ ללמד מספיקים בידו ללמוד וללמד והלומד ע"מ לעשות מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות : (ב) הכל כאשר לכל . כל מדרגות הסיוע האלהי באלה שיקרה בהם הבדל במשתדלים מתחלפים הם כפי מדרגת התכלית המכוון מכל אחד מהם : מקרה אחד לצדיק ולרשע. באופן שיהיה הסיוע האלהי באלה לרשע ולטמא ולהוצאת בפעולתם כמו שהיה לצדיק בפעולת הפכם וזה כפי התכלית המכוון מכל אחד מהם כאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה : (ג) זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל . שהמשתדל להשיג חיי עולם בעיון ובמעשה יצטרך גם הוא להשתדל להשיג חיי שעה כמו שיצטרך להשתדל בזה האדם ההמוני המשתדל להשיג חיי שעה בלבד כאמרם ז"ל רבים עשו כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם לא זה ולא זה : וגם לב בני האדם מלא רע בלבבם בחייהם . ועם מה שיקרה רע מזה שהמשתדל בתורה ומעשים טובים יצטרך ליבטל מהם להשיג ההכרחי לחיי שעה ימשך גם כן לזה קלקול אחר שלב בני האדם מלא רע בענין לבבם ושכלם בחייהם שחושבים שהתכלית המכוון במציאות השכל האנושי הוא שישתדל בחיי שעה בלבד : ואחריו . ואחר זה הדמיון הרע : אל המתים . חושבים רע כמו כן על המתים שחושבים שגם זה הכח השכלי האישיי באישי האדם הוא דבר נפסד. באמרם (ד) כי מי אשר יחובר אל כל החיים . שהדברים המחוברים מכל מיני החיים שהם המרגיש והמתנועע הזן והמגדל : יש בטחון . גם בהפסד קצתם שיתקיים החיות בהם זמן מה בהשתדלות טבעי או נפשי מגיע המזון אל הנזון . ויעיד על זה כי לכלב גם שהוא נמצא שחות . חי הוא . בעודו חי במיני החיים המתחיים והמרגישים : טוב . יש לו טוב בטחון לאיזה קיום בכח טבעי והערה טבעית או נפשית וישתדל לזה באיזה אופן ובזה יהיה לו יותר טוב , מן הארי. יותר ממה שיהיה לארי גם שהיה בחייו נכבד הרבה מן הכלב , המת . וזה בהפסד ממנו מיני החיים הטבעיים והנפשיים : (ה) כי החיים יודעים . בהכרה נפשית או טבעית : שימותו . ומשתדלים בהמצאות הכח הזן להמלט מזה זמן מה : והמתים . שאין להם כח טבעי ולא נפשי : אינם יודעים מאומה . אינם יודעים שום דרך להשתדל בהשגת החיים : ואין להם עוד שכר . וגם אם היה אפשר להם איזה דרך להשיג ההויות בלתי הכחות הטבעיות והנפשיות אין בזה להם שום שכר ותועלת כי נשכח זכרם : (ו) גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה . אבד זכרם ממה שעבר בחייהם מבלי אין כח נפשיי זוכר אותם ובזה אבדה אהבתם ושנאתם וקנאתם בלא יוכלו להתענג ולא להצטער בהם : וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש . מבלי אין להם אז חיים טבעיים ולא נפשיים שיצטערו או יתענגו בהם ואין צורך שישתדלו להשיג או לברוח דבר מהם : (ז) לך אכול בשמחה לחמך . אמנם אתה העוסק בתורת האל יתברך אל תדאג על יום המות כי לא תפסיד במות הגוף אבל תשיג מעלה ואושר : כי כבר רצה האלהים את מעשיך . בהשתדלות השגת העיוני והמעשי אשר בם תשיג נצחיות ואושר כאמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני . לכן אתה (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים . על הפך לבוש בגדים צואים וזה שלא יהיו מלוכלכים בחטא , וזה תעשה בכל עת כאמרם ז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך : ושמן . רוקח על דרך שמן תורק שמך : על ראשך אל יחסר . שיהיה מפורסם בעיון ובמעשה למען יתן ריח לכל הקרב אליך בהשיבך את זולתך ע"ד ורבים השיב מעון וע"ד ותורה יבקשו מפיהו : (ט) ראה חיים . בחר לך החיים האמתיים שהם חיי עולם כאמרו ובחרת בחיים : עם אשה . עם התענוג הזמני : אשר אהבת ימי חיי הבלך . אשר הסכת בימי הבחרות שהם ימי חיים על הפך ימי הזקנה שנקראו ימי הרעה וזה ע"ד וזכור את בוראך בימי בחורותיך : אשר נתן לך האלהים תחת השמש כל ימי הבלך . ואמרתי שתבחר ותבחר את החיים בימי הבלך כי אמנם זאת הראיה והבחירה אשר יש לאל ידיך לבחור כה נתן לך האלהים כל ימי חייך לא אחר המות והנה הם ימי הבלך שהם קצרים והמלאכה מרובה והתכלית המושג הוא רב המעלה כאמרו כי טוב יום בחצריך מאלף . וכאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב : כי הוא חלקך . זה בלבד הוא חלקך כי כל זולת זה הוא גם לזרים אתך . ולכן : (י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך . באלו החיים : עשה . השתדל להשיג הנצחיות והאושר הנצחי בעוד שהרשות נתונה אין אונס כאמרם ז"ל עשה כעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך : כי אין מעשה . טוב או רע : ודעת . להשיג בהתבוננות עיוני : וחכמה . מקובלת : וחשבון . מחשבה לאיזה פעולה טובה או רעה שתצטרך למעשה : בשאול . כאמרם ז"ל כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות : (יא) שבתי וראה תחת השמש . אע"פ שאמרתי שהרשות נתונה להבחירה האנושית שבתי וראה שלא יתאמת זה זולתי בדברים שהם בני גמול ועונש אשר על אלה לא תוכל המערכת כלל . אמנם בדברים הזמניים שהם תחת השמש שהתכליתם נפסד לא תמיד תשיג הבחירה את התכלית המכוון אליה : כי עת . מצד חלוף זמני המערכת ופגע מצד המקרה : יקרה את כלם . נגד המכוון מאתם : (יב) כי גם לא ידע האדם את עתו . ועם זה שבתי וראיתי שיקרה זה גם בפלא ידע האדם את עתו של מקרה שיוכל להשמר ממנו כמו שאולי היה נשמר אם היה יודע הדבר קודם לכן : (יג) גם זו ראיתי חכמה . אע"פ שאמרתי שבדברים הזמניים לפעמים לא תועיל החכמה להשיג המכוון כשיתנגדו לזה המערכת או המקרה ראיתי גם זה שלפעמים החכמה תנצח את המערכת ואת המקרה בפרט כשלא יהיה הפתאום : (יד) עיר קטנה ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו . ובכן תגלה חכמת המסכן את מערכת הנלחם עליה וכל מעשה תקפו הבא עליה במקרה : (טז) וחכמת המסכן בזויה. ואע"פ שאפשר שתגבר החכמה על המקרה ועל המזל הנה יקרה שתמנע החכמה לעשות זה הטוב מפני היותה באדם מסכן אשר היא בזויה בו מפני המסכנות : ודבריו אינם נשמעים . ובזה לא יושג אותו הטוב שאפשר שיושג בחכמתו : (יז) דברי חכמים בנחת נשמעים . וכן יקרה כשיהיה שר הצבא מסדר עניניו בחכמתו בנחת וזה קודם שיכנס למלחמה כי אז יהיו דבריו נשמעים וישמרו אנשי הצבא את סדרו ויועיל : מזעקת מושל . יותר ממה שתועיל זעקת מושל אם יזעק בכסילים על אנשי הצבא הנלחמים בסכלות ובלתי סדר נאות : (יח) ולכן אני אומר טובה חכמה מכלי קרב . טובה החכמה בהתחבולות וסדר המלחמה יותר מכלי קרב וזה כשיהיו בלתי חכמת הסדר והתחבולה : וחוטא אחד יאבד טובה הרבה . ולפעמים יקרה שיהיה שר הצבא חכם ומסדר המלחמה היטב ואחד מן ראשי הנלחמים ביצא מסדרו יאבד הנצחון אשר ממנו תמשך טובה הרבה כמו שקרה בענין עכן וזולתו :

י (א) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח . וכמו שיקרה במלחמה בחטא מועט יאבד טובה שהיתה נמשכת לנצחון כן יקרה בזולת זה כי לשמן הרוקח אשר הוא דבר חשוב מאד יקרה הפסד רב בזבובי מות שהם דבר בלתי חשוב כלל . יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט . וכמו כן יקרה שהסכלות מעט שיעשה האדם יבאישהו לפעמים בעיני ההמון ויפילהו מכבודו והשיבותו גם שהיה קודם לכן יקר מחכמה ומכבוד : (ב) לב חכם לימינו . החכם יהיה השכל בימינו והתאוה משמאלו באופן שיגביר השכל על התאוה . ולכן כאשר יעשה החכם הפך זה שהוא ממעשה הכסיל יבאישהו אותו הסכלות בעיני ההמון ויהיה לחרפות לו : (ג) וגם בדרך כשהסכל הולך . להשיג איזה דבר בלתי נאות להשיגו : ואמר לכל סכל הוא . ובזה יתקוממו עליו רבים להפר מחשבתו : (ד) אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח . ולפעמים תצטרך לדבר על לב המושל בחכמתך כי מרפא יניח חטאים גדולים כי אמנם לשון חכמים מרפא ויעשה שהמושל יטה אוזן לדברי ענותו כאמרו ולשון חכמים מרפא : (ה) מסיע אבנים . וכמו כן יקרה למסיע אבנים אל מקום בלתי הגון שיעצב ויכשל בהם הוא בעצמו : ובוקע עצים יסכן בם . וכן יקרה לבוקע עצים כדי שיתחמם בהם אע"פ שעושה זה לתכלית טוב יקרה לו בהם לפעמים איזה נזק : (י) וזה אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר . וזה יקרה לו כשיבקע העצים בגרזן בלתי הגון שכבר קהה הברזל של גרזן ועם זה שאין הברזל מוכן החילים יגבר ויתאמץ לבקע בו . ולשון קלקל הוא מלשון נחשת קלל . ויתרון הכשר חכמה (יא) אם ישוך הנחש בלא לחש . ויתרון ומעלת תקון החכמה בכמו אלה הוא שאם יקרה שישוך הנחש הסכלות הפורץ גדר שיהיה התקון בלתי שילחוש וידבר באזני הפורץ הסכל להזהירו שלא יוסיף לחטוא : ואין יתרון לבעל הלשון . כי גם שידבר בעל הלשון באזני הסכל בלשון נקיה לא יועיל כלל : (יב) כי אמנם דברי פי חכם חן . ומכל מקום שפתות כסיל תבלענו . תבלע אותו החן בשפתות הכסיל שישיב כאשר תדבר באזניו : (יג) תחלת דברי פיהו סכלות . היא תשתית אותו החן : וכן אחרית פיהו . שהיא הוללות רעה . ועם זה הסכל ירבה דברים . ויהיה תחלת דברי פיהו (יד) לא ידע האדם מה שיהיה . כאשר יגער בו החכם על הקלקול שגרם בסכלותו ויזהירהו שלא יוסיף לקלקל ישיב ויאמר הנה לא ידע האדם מה שיהיה עתה סבת זה הקלקול ואומר שלא היה הקלקול בסכלותו : ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. וכאשר יעירהו החכם ויאמר לו שלא יוסיף לפרוץ גדר פן יוסיף נחש נושך ישיב באחרית פיהו הוללות רעה באמרו אשר יהיה מאחריו אחר זה המקרה מי יגיד לו כלומר שאין דרך לאדם לשפוט בעתידות . וזה בחשבו שתהיה הנפש השכלית כמו הנפש הבהמית בלא תרגיש זולתי המוחש ההווה : (טו) עמל הכסילים תיגענו . לכן אתה אל תחוש לגעור בו ולעורר אותו על העתיד אבל בשתיקתך תיגענו בעמל הכסילים העמלים להסיר איום היזק קודם מבלי אין אלה ידיעת סבתו : אשר לא ידע ללכת אל עיר . וזה יקרה לו מחסרון ידיעתו גם במדיניות באופן שלא היה בעיר מעולם ולא ללכת שם להיות עם בני העיר : (טז) אי לך ארץ שמלכך נער . ומנהיג המדינה ע"י בני גילו כשהם נערים ואוכלים בבקר כמנהג הילדים באופן שאין בהם שלמות חכמה ולא נסיון וצריכים לעצת אחרים ועם זה פונים להנאתם ותאוותם ולכן לא יפנו לטובת מלכם לשמור המדינה מן הקלקול : (יז) אשריך ארץ שמלכך בן חורין . משעבוד התאוה והתגברות. ובזה יהיה בעל עצה מעצמו ויפנה לתקן עניני המדינה : בגבורה . בזריזות וחריצות לתקן המדינה : ולא בשתי . על הפך גבורים לשתות יין : (יח) בעצלתים ימך המקרה . ואמרתי שלתקון המדינה יצטרך גבורה וזריזות . כי אמנם יקרה בזה כמו שיקרה למקרה את הבית שימך ויפול מחזקה אומנתו בעצלתים בשני מיני עצלות שהם עצלות המביא את העצים המתעצל מהביאם ועצלות המקרה המאחר לעשות בם את הקרוי : ובשפלות ידים . ובשפלות והסרון ידי כל אחד משניהם שאינם עושים מלאכתם בשלמות : ידלוף הבית . יקרה שידלוף הבית ויפלו בתוכו מי גשמים מבלי אין בקרוי שלמות נאות : (יט) לשחוק עושים לחם ויין ישמח חיים . וזה בהיות עבדי המלך פונים אל השחוק : והכסף יענה את הכל . והכסף של שוחד וחמדת הממון יפיל את הכל את המדינה ואת מנהיגיה בסור מהם לדקה ומשפט : (כ) גם במדעך מלך אל תקלל . וגם אם תדע זאת אל תעיז לקלל את המלך כי העולם נזכר נגד רצונו . ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא . יש צדיקים השומעים לבושן מרום ויש רשעים הסרים מדרכו : כי עוף השמים . בתנועת האויר יגיע את קולך לאזני איזה שומע בתוך בלתי נודע אליך : ובעל כנפים . ואיזה מכיר להגיד בתקות שכר . יגיד דבר ובכן כל דבר לא יכחד מן המלך ויגיעך נזק כאשר ידע בחרפת נגד הדרת כבודו :

יא (א) שלח לחמך . גם בלי גמול אל תחדל שלא להמך להטיב לזולתך : על פני המים . המוליכים במכירות גם אל ארץ מרחק : כי ברב הימים . שתתמיד בזה : תמצאנו . שתקנה שם מטיב לכל וימציאך חן בעיני אלהים ואדם : (ג) אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו . כי אמנם יקרה בזה כמו שיקרה כאשר ימלאו העבים גשם בהם יריקו על הארץ אפילו מקום שמקבל היזק בהם : ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא . באופן שאע"פ שבגללם יפול עץ בדרום או בצפון לא ימנעו מי הגשם מהיות באותו המקום עמו ביפול שם בגללם העץ וכן המערכת לפעמים תגמא אנשי רשע במצות בוראם לברע לרשעים ולהפרע מהם אע"פ שתזיק גם לקצת בלתי ראוים לכך : (ד) שומר רוח לא יזרע . אע"פ שלפעמים יאבד

פורע כרוח סערה שתפזרהו. מ"מ אין ראוי להמנע מלזרוע בשביל דאגה מזה: ורואה בעבים לא יקצור. וכן יקרה בענין הקציר כי אם יעשה כן לא יזרע האדם ולא יקצר לעולם: (ה) כאשר אינך יודע מה דרך הרוח. אם יועיל לזרע או יפזרהו: כעצמים בבטן המלאה. וכאשר לא תדע את פעולת השמים אשר בעבים אם תועיל או תזיק: ככה לא תדע את מעשה האלהים. שהיא הבריאה: אשר יעשה את הכל. שבזה המעשה לא המורכב בלבד הוא עושה אבל יעשה את הכל גם החומר והצורה ובהיות השכל האנושי דבר נברא כאמרו ויברא אלהים את האדם בצלמו. הנה בהיותו כחיי לא תדע אם בפועל יהיה טוב או רע לכן אני אומר בזה כמו שאמרתי בזריעה ובקצירה: (ו) בבקר זרע את זרעך. השתדל להוליד בעת הבחרות ולערב. בעת הזקנה אל תנח ידך. אע"פ שהולדת בעת הבחרות: כי לא תדע איזה יכשר. ובשביל אחד מהבנים שיכשר ראוי להשתדל בבחרות ובזקנה להשיגו: (ז) ומתוק האור. וזה כי המושג לך במציאות בנים הגונים הוא דבר נחשב כי אמנם האור השכלי המושג בצלם אלהים אשר בהם הוא דבר מתוק ומעולה: וטוב לעינים לראות את השמש. ולעיני זה הצלם שהוא שכל כחיי טוב לראות את השמש ולחיות חיי שעה כי בם יקנה בפועל שלמות נצחי כאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ושל מעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העוה"ב: (ח) כי אם שנים רבות יחיה האדם בכלם ישמח. ואמרתי שיהיו העוה"ז טובים תמיד כשכלנו השהיי להשלימו כי גם שיהיו חיים ארוכים הרבה בכלם ישמח שיוסיף תמיד שלמות שישמח בו שמחה של תורה כאמרם ז"ל לא עליך המלאכה לגמור ואין אתה בן חורין ליבטל ממנה. ויזכור את ימי החשך כי הרבה יהיו. וראוי שיזדרז להשיג מה שיוכל מהשלמות בעודו בחיים הקיים אשר זה תכליתם ויזכור את הימים שיבא אחר המות שהם החשך מהשגת זה האור הרוחני ולא יבטל מהשתדל להשיגו באלו החיים. כי אמנם ימי החשך אחר המות אשר בם יבטל מהשגת זה האור הרבה יהיו כאמרם ז"ל כמה נגוס בהנך שני דאריכי וקטיני: כל שבא הבל. כי אמנם התכלית המושג במעשים הנעשים בשם האדם אחר מותו כמו ההקדשות וזולתם. אע"פ שיהיו טובים כנגד מה הם מעטי התכלית בפרט בערך אל מה שנעשה מהם בחייו: (ט) שמח בחור בילדותך. שמח במה שהשגת מן השלמות בילדותך שאין בו טרדות ורעיונים מבהילים ובזה הוא לזכרון תמיד כאמרם ז"ל למאי נפקא מיני' לגרסא דינקותא: ויטיבך לבך בימי בחורותיך. ומה שהשגת אז יעזרך להשיג ולהוסיף שלמות בימי בחורותיך כאמרם ז"ל אם שמעת בישן תשמע בחדש: והלך בדרכי לבך. בדרכי השכל שהשגת כבר שהם תמיד לתכלית טוב: ובמראה עיניך. ובמה שתראה מחדש בעיני שכלך שתכליתו טוב: ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט. ובשעת העיון והמעשה דע לפני מי אתה עמל ושלפניו אתה עתיד ליתן דין וחשבון: (י) והסר כעס מלבך. אל תכעוס על שלות הרשעים בעולם הזה. והעבר רעה מבשרך. יצר הרע המסית בעת הילדות והבחרות: כי הילדות והשחרות. התכלית המושג בהשחתם הוא התענוג בחיי שעה: הבל. הוא דבר בלתי נחשב:

יב (א) וזכור את בוראיך. להשתדל בעיון ובמעשה לכבודו: בימי בחורותיך. בזמן שתוכל למאוס ברע ולבחור בטוב ולעשות כמו כן הפך זה כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך: עד. בעוד: אשר לא יבאו ימי הרעה. אפיסת הכחות בזקנה: והגיעו הימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. אין לי בהם תאות שום תענוג בחיי העולם הזה כי אז לא תחשב לך לצדקה כ"כ אם תחדל בהם מתאוה כאמרם ז"ל אסריה לגנבא נפשיה בשלמא נקט: (ב) עד. בעוד: אשר לא תחשך השמש. הלב בהתגברות הליחה השחורה בו: והאור. הרוח החיוני אשר בו: והירח. המוח המקבל האור החיוני מן הלב: והכוכבים. החושים החיצוניים והפנימיים: ושבו העבים. האדים החוזרים הלילה: אחר הגשם. אחר ירידת הנזלים: (ג) ביום שיזועו שומרי הבית. הצלעים אשר סביב לעצמות: והתעותו אנשי החיל. העצמות ולפתח אורחות דרכם מפני חולשת העצבים: ובטלו הטוחנות. השנים: כי מעטו. ואין הנשארים עוזרים זה לזה לטחון: וחשכו הרואות. הלחיות אשר בעין אשר בהן יהיה הראות והם הזכוכיית והספיריות והחלבוניית: בארובות. בנקבים העצביים: (ד) וסגרו דלתים. השפתים בעת הלעיסה: בשוק. לעין כל: בשפל קול הטחנה. במעוט פעולת השנים: ויקום לקול הצפור. יעור משנתו על נקלה מבלי אין עכול מזון נאות מסבב שינת קבע: וישחו כל בנות השיר. ימאס כל הנועות השיר לחלשת כח האזן להבחין ולהנות בשיר: (ה) גם מגבוה. מעלות אל המקומות הגבוהים: ייראו. שומרי הבית ואנשי החיל הנ"ל: וחתחתים בדרך. ובזה הדרך שהיא הירידה הדו כח אל ההפסד יקרו אימות מות ופחדים במיני כאבים וחלאים: וינאץ השקד. יראו ראשי העצמות בחסרון הבשר אשר עליהם: ויסתבל החגב. ובשר העגבות הנזכר יהיה למשא בחסרון הכח: ותפר האביונה. והדרך הנזכר הדורך אל ההפסד תפר את תאות המאכל והמשגל וזולתו: כי הולך האדם אל בית עולמו. ואמרתי זכור את בוראך עד אשר לא יבאו כל אלה. כי אמנם בזמן שיבאו הולך האדם אל בית מועד לכל חי שיהיה שם לעולם לפי מדרגתו הראוי לו: וסבבו בשוק הסופדים. המספרים מעשיו כאמרם ז"ל עשה דברים שלפני מטתך: (ו) עד. בעוד: אשר לא ירתק חבל הכסף. גם בעת זקנה השתדל להשיג שלמות נאהי כפי מה שתוכל קודם שיתפרק השדרה אשר בה חוט השדרה הלבן ככסף: ותרוץ גלת הזהב. הכבד שהוא מעין הדם: ותשבר כד. המרה על המבוע. הכבד שהוא מבוע כל הליחות: ונרוץ הגלגל. הכרס אל הבור. המעים התחתונים: (ז) וישוב העפר. החלק החמרי: והרוח תשוב. את דין וחשבון: (ח) הבל הבלים. ומכל זה התבאר מעוט חשיבות התכלית הנפסדים וזה כי מלבד מה שהתכלית בהם מלבד עצמם הוא דבר בלתי נחשב. הוא עם זה הבל הבלים התכלית מכלם אינו המכוון האחרון בלי ספק: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם. ועם מה שהיה קהלת יותר חכם ויודע מכל חכמי דורו: עוד למד דעת את העם. עוד השתדל יותר מהם ללמד את העם דעת: ואזן וחקר. הורה אותם דרכים להאזין ולחקור דברי הקדמונים: ולזה תקן משלים הרבה. לשבר את האזן כאמרו וידבר שלשת אלפים משל: (יא) דברי חכמים כדרבנות. מישרים את האדם אל שלמות נאהי ובכן התכלית בהבנתם דבר נחשב מאד: וכמשמרות נטועים. אמנם קשה להבינם כמו שיש טורח רב להוציא מסמר נטוע ממקומו ולכן הרבה נהורות דרכים להבינם: בעלי אסופות. כי אע"פ שהם כמסמרות נטועים כמו הבעלי אסופות מהם שיש בראשם אסיפת ברזל אשר בו יוכל החפץ בם נכוניהם לאור בקלות או בזולתם: נתנו מרועה אחד. מרועה ישראל בתורתו שבכלל דבריו דבריהם: (יב) ויותר מהמה. יותר מאותם החכמים שאמרתי: בני הזהר. להבין ולהורות: עשות ספרי' הרבה אין קץ. והטעם בלא פירש הרועה את דבריו הוא כי היו צריכים לזה ספרים אין קץ: ולהג הרבה. הנה להגות בהם הרבה יגיעת בשר. היו הכחות החומריות נלאות ולא יספיק זמן חיי האדם לעשות כל זה: (יג) סוף דבר. סוף והתכלית כל האמור למעלה הוא שהכל כבר נשמע במתן תורה: ולכן את האלהים ירא. בהבנת גדלו בעיון אמתי בתורתו: ואת מצותיו שמור. במעשה מכוון לשמור מצותיו לכבודו: כי זה. שתמצא ותבין בתורת קדשו: כל האדם. הוא המכוון במציאות כל כחות האדם לא כאשר הוא בעל חי בלבד. אבל כאשר הוא עם זה משכיל ובעל בחירה: (יד) כי את כל מעשה האלהים. כל מעשה רצוני שנעשה עם ידיעת והכרת השכלי שהוא אלהי' וצלם רוחני. יביא במשפט. אותו בלבד יביא במשפט לא מעשה החיונית והטבעית: על כל נעלם. על כל גמול ועונש נאהי אשר נעלם ממנו מהותו: אם טוב ואם רע. הן שיהיה אותו המעשה טוב וראוי לגמול והן שיהיה רע וראוי לעונש להגיד לאדם ישרו וחסדיו כי חפץ חסד הוא אמן:

מנחת ספר קהלת שי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) **בירושלם**. כל ירושלם שבמקרא צריך להוציא היו"ד בהרגשה אע"פ שאינה נכתבת מכלול ד' ק"י ובמסורת חסיב ה' מלא בקריא' וסי' נמסר במסרה גדולה ירמיה כ"ו ודברי הימים ב' כ"ה: (טז) על כל אשר היה לפני על ירושלים. מטעין ביה ספרי למכתב לפני בירושלם: (יז) ודעת הללות ושכלות. כל לשון טפשותא כתוב בסמ"ך בר מן דין דכתיב בשי"ן אבל התרגום מתרגמו מלשון שכל וכל לשון חכמה בשי"ן: (יח) רב כעס. במקף ישוב החולם לקמץ חטוף:

ב (ג) **ולאחז**. ברוב הספרים האל"ף בחטף סגול: (ז) קניתי עבדי' וגו' מכל שהיו. ולמטה הוא אומר וגדלתי והוספתי מכל שהיה והוא חד מן ג' זוגים מן ב' ב' בחד עניינא קדמאה היו תניינא היה וסימן היו היה דבר ה' מסורת ד"ה א' כ"ג: (יג) כיתרון. הכ"ף בחירק והיו"ד נחה והתי"ו בשו"א נע וי"ס **כִּיִתְרוֹן** וס"ס **כְּיִתֲרוֹן** בחטף פתח התי"ו אולי עשו כן מפני המאריך כמו שנמצא ג"כ במקצת ספרים כיוצא בזה באות שואית בתוך התיבה וקדם לה מלך עם מאריך נוקדים אותה האות בשוא פתח וקורים אותה כמו פתח כמשפט הגעיא בראש תיבה דוגמא **אֶרֲדָה** נא. **נֵלֲכָה** נא. ויסעו **מֵרֲפִידִים** כי היתה **הָרֲוָחָה**. ביום **הָרֲבִיעִי** ודומיהן אבל אין כאן בס"ס המדוייקים ועוד אבאר זה במאמר המאריך בתירון חקיר' שנית בס"ד. ורד"ק במכלול הביאו עם דומי' אחרי' שהיו"ד נחה הטילו תנועתה על אות השמוש. ומ"ש בדפוס המכלול וגם במכלול יופי **כִּיתָרוֹן** בקמץ התי"ו טעות הוא בלי ספק וצריך להיות בשוא: (כ) וסבותי אני וגו' שעמלתי תחת השמש. בספרים מועטים נמצא שעמלתי ושחכמתי כמו שהוא בפ' הקודם וכן נראה מהתרגום אך בספרים מדוייקים לא מצאנו בפסוק שני רק שעמלתי תחת השמש ויש ראיה מבעל המסורת שכתב על פסוק ראשון שעמלתי ב' ועל מלת ושחכמתי כתב לית: (כב) שהוא עמל. וכן שהם בהמה דבסיפרא שניהם בשי"ן בשוא: (כד) כי מיד האלהים היא. במקצת ספרי הדפוס קדמונים כתוב הוא בוא"ו שרוקה ובכל שאר ספרים כתיב היא:

ג (ב) **עת** לטעת. כתב ר' יונה בספר הרקמה כי מצא בקצת ספרים ובס' דמשקי מדוייק ל ט ע ת בדגש הטי"ת אף על פי שהוא ברוב הספרים קל וגם רד"ק הזכיר דעת ר' יונה במכלול דף נ"ד וכן באפודי: (ה) מחבק. בס"א דפוס ישן המ"ם בשוא ובכל שאר ספרים בציר"י: (ז) עת לחשות. בחטף פתח החי"ת וי"ס בשוא לבדו: (ח) עת לאהב. במקצת ספרים האל"ף בשוא לבדו ובמקצתם בחטף סגול: (ט) מה יתרון העושה. מלא וא"ו במדוייקים והמסרה עליו ב' מלא בליפנא וסימן ע ו ש ה בעברת זדון (משלי כ"א) וכן מצאתי במסרה כ"י ולפי זה יקשה דבחילופי' בלגו משמע שכן הוא למדינחאי אך למערבאי חסר ודילמ' איפוך: (יא) גם את העלם נתן בלבם. חסר וא"ו ע"פ המסורת. ובמדרש קהלת אמר ר' אחווה בריה דר' זירא העולם הועלם מהם שם המפורש משל למלך שעשה סעודה וכו' כך אמר הקדוש ברוך הוא ומה אם בשעה שהעלמתי מהם שם המפורש הם הורגים בכינוי אלו נתתי וגליתי להם שם המפורש עאכ"ו עובדא הוה בחדא היניקא פרסייא דאקלת ברה בחדא מלה מן שמה מפרשא במעת שמואל אמר ז"ל אתקין ליה תכריכין פי' מעשה היה בפרסה אחת מארץ פרס שקללה בנה בדבור אחד משם המפורש ששמעה משמואל ואמר לה לך והתקין לו תכריכין וכן משמע בירושלמי פרק אמר להם הממונה ועיין מ"ש בסדר שמות פ' זה שמי לעלם ובילמדנו פ' קדושים העלם כתיב חסר וא"ו מהו כן אלולי שהקב"ה העלים מלבו של אדם את המיתה לא היה אדם בונה ולא נוטע וכו' והכי איתא בשוחר טוב מזמור ט': (יג) מתת אלהים היא. בס"א דפוס ישן כתוב הוא בוא"ו והה"א נקודה בחירק ובכל שאר ספרים כתיב היא ביו"ד: (יד) שיראו מלפניו. ביו"ד אחד לבד בספרים מדוייקים כ"י וברובם יש מאריך ביו"ד: (יט) כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם. כתב רד"ק במכלול דף רל"ט בשם ר' יוסף אביו שלשתם סרי"ם בסגול וכן ראיתי בספרים מדוייקים כ"י מ ק ר ה בני האדם הבי"ת בגעיא בס"ס:

(כב) מאשר ישמח האדם במעשיו. בס"ס הבי"ה בגעיא:

ד (א) **ושבתי** אני ואראה את כל העשוקים וגו' והנה דמעת העשוקים. היא דמסרי ב' חסר ובפסוק והיא דמסרי ב' מלא ותליא בפלוגתא דמערבאי ומדינחאי למערבאי תרויהון מלא למדינחאי תרויהון חסר: (ב) עדנה. בס"א כ"י הדל"ת בציר"י ובספר אחר בסגול ומלא יו"ד אחר דל"ת וברוב הספרים חסר והדל"ת בסגול וכן כתוב בלוית חן פ' מ' שער ע' והנו"ן בלא דגש: (ח) גם עיניו. עינו ק': (י) ואילו. מלה אחת מורכבת משתי מלות ונמסר עליו חד מן ה' מלין בתרי טעמי פירוש דמשמע מונח לתיבתו כמבואר במסורת וכמו שכתבתי בסוף פרשת ויחי: (יב) המשלש. בס"א כ"י המ"ם בדגש וברוב הספרים רפה והה"א במאריך: (יד) כי מבית הסורים. מפני שהמלה חסרה אל"ף פירשוהו מלשון התרגום כי תרגום ויבאש וסרי. בחיי פרשת נח. עוד פירשוהו רבותינו מלשון קוצים כמו שאמרו במדרש קהלת ובשוחר טוב מזמור ט' דהוא מכשכש לברייתא כמן ביני סריאתא פי' שבא על הבריות בלט ובנחת כזה שבא מן הקוצים: (טז) ורעיון. הע"ן בשוא לבדו: (יז) שמר רגליך. רגלך ק':

ה (א) **את** מעשה ידך. בס"א כ"י נגררה הה"א ונתקנה ביו"ד ובכל הספרים בה"א וכן נכון על פי המסורת יען לא נמנה זה עם הכתובים ביו"ד במסרה רבתא ערך עשה: (ז) רש וגזל. במקצת ספרים הגימ"ל בציר"י וכן כתב

רד"ק

דר"ק בשרשים: (ח) בכל שיא. הוא ק': מלך לשדה נעבד. הנו"ן בסגול ופ"א שפעל בשו"א וסגול מכלל יופי ולשון למודים ובעל הלשון לפיכך הבי"ת רפה וכ"ל שכן צריך להיות בשרשים וסוף הענין יוכיח ויש ספרים העי"ן בשוא והבי"ת בדגש: (י) כי אם ראית. ראות ק': (טז) וכעס הרבה וחליו וקלף. במקצת ספרים כולו פתוח ומלעיל כי הוא שם לפי דעתם וברובן של מדויקים חליו קמץ וחליו פתח ומלרע כי הוא פועל ובמסורת כ"י וכעס ב' בקריא וסימנהון רשע יראה וכעס. וכעס הרבה ע"כ *) ומה שנמסר במ"ג תילים קי"ב וכעס ב' חד פתח וחד קמץ וסימן רשע יראה וכעס. וכעס הרבה. קדמאה פתח כ"ל דעל עי"ן וכעס נאמר. ולפי דעתי חסרון נפל בדפוס ור"ל קדמאה קמץ בתראה פתח שכן במ"ג מערכת אות הכ"ף נמסר אלפא ביתא מן חד וחד חד פתח וחד קמץ ותרי מינייהו אילין ונסדר של קהלת ראשון ושל תילים השני וכן כתב רד"ק בשרשים באר היטב רשע יראה וכעס קמץ כלו וכעס הרבה וחליו וקלף חליו קמץ וחליו פתח עכ"ל. ומ"ש במסרה קטנה דתילים לשון מוטעה הוא:

ו (ב) **ואיננו** חסר. בספרים כ"י ובדפים ישן הוא"ו בגעיא ובמסורת ב' בטעם עיין מ"ש בד"ה ב' סימן י"ב: (ו) ואלו חיה. מלרע הטעם בלמ"ד ועיין באסתר ז': (ט) ורעות רוח: (י) מה שהיה כבר וגו'. חצי הספר בפסוקים: שהתקיף. במקרא גדולה נמסר עליו ב' מילין כתיבין ה' במלעות תיבות' ולא קריין וסימן ב ה ח פ ז ם וילכו אחריהם עד הירדן (מלכים ב' י"ז) ב ה ש ד ה ויקם המלך לילה (שם) וחד פליגא עליה שהתקיף מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע ולפי דעתי לדעת רד"ק ז"ל הוא בלא ה"א שכן הביאו בשרשים ולא כתב עליו מאומה וכן נראה מהמכלל יופי ומבעל הלשון וכן מצאתי במקצת ספרים כתיבת יד ומסרה זו מצאתיה גם במקרא כ"י במלכים וקשה לי למה לא נמנה עמהם גם כ ש ה ס כ ל הלך דבסיפרא שנמסר עליו יתיר ה"א אח"כ מצאתי במסרה גדולה ה' כתיב ה"א במלעות תיבותא ולא קריין תרי הא דאמרן לעיל דמלכים. ואיך שהתקיף. כשהסכל. שהשמם. דעל הר ציון ששמם ע"כ. ואשבה משומם כשמעי את הדבר הזה כי לא מצאתי בשום ספר שהשמם בה"א: **)

ז (א) **טוב**. טי"ת רבתי ועיין מ"ש באיוב סוף סימן ט': (ו) כן שחק הכסיל וגם זה הבל. שחק חסר וא"ו וכבר הרחבתי הדבור בזה הענין בירמיה סימן מ"ח: שחק הכסיל וגם זה הבל. כן כתיב וגם בוא"ו ופן אחשב למעות הכתובים ומשנה סדרן ומנהגן של ישראל אודיע אמונה בפי כי כך מצאתי בכמה ספרים כ"י ישנים מכמה מאות שנים וגם בדפוס ישן מויניציאה שנת רע"ח ודפוסים אחרים ישנים וכן נראה מפי' החכם ערא"מ"ה בעל העקידה. ולמען לא ישאר לשום אדם מקום ספק בזה ונקוף הלב כלל אומר כי כן מוכרע מהמסורת שחיבר את זה עם י"ד פסוקים אית בהון וגם ותרין מלין בסוף פסוק וסימן נמסר בפרשת משפטים אגל פסוק וגם בעליו יומת משם תראה במקרא גדולה: (ז) ויאבד את לב מתנה. במדרש רבתי עושק שעשקו דתן ואבירם למשה רבן אבדו חכמתו ממנו ויאבד את לב מתנה מתונה כתיב אילו היה משה מתון היו ניצולין אלא שהקניטו והקפידו אותו וכו' כלומר דקרי ביה מתונה ובש"ר פ"ו אין זה ועיין באות אמת דף קי"ג ע"ב: (יח) טוב אשר תאחז. הה"א בלא מאריך והאל"ף בחט"ף סגול ויש ספרים בשוא לבדו: אל תנח את ידך. בפסוק זה ובפסוק בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך ראיתי בספרים נירסאות משונות ומחיקות רבות והולם מצאתי מסרה כ"י מפורשת האומרת קדמאה אל תנח את ידך תניינא אל תנח ידך ועיין מ"ש לקמן סימן י"א: (כא) מקללך. לית ורפי אבל ארם נהרים לקללך בדגש ובעלי המסורת נתנו בהם סימן **כבה** פי' הכ"ף הראשונה דגושה והשניה רפויה כן לקללך שהוא בתורה בדגש ושל קהלת רפי והתורה היא קודם קהלת סימן אחר **כ**מוך **כ**מוהם: (כב) אשר גם את. את כתיב אתה ק' ובנסחא כ"י מטוליטולא ובמקראות ישנות מהדפוס העפחא באל"ף וכן במ"ג נמנה עם אחרים שהם בטעם מלעיל ועי' מ"ש בשופטים י"א ובחבקוק ב': (כח) בקשה נפשי. וכן בקשו חשבנות שבסמוך ברוב ספרי הדפוס וכ"י מדויקים הקו"ף רפויה: (כט) חשבנות. החי"ת בחירק והשי"ן בדגש לתפארת מכלול שקל פִּעֵל ושרשים שרש חשב ולפי' הבי"ת רפויה וכן מצאתי במסורת כ"י חשבנות ב' בקריה וסי' ויעש בירושלם חשבנות (ד"ה ב' כ"ו) והמה בקשו חשבנות ע"כ. וכמות זה כן מות זה וקריאה אחת לכלם:

ח (א) **פשר** דבר. בחמש נקודות וי"ס שהוא בשש נקודות. שרשים: ועז פניו ישנא. בפ"ק דתענית כל אדם שיש לו עזות פנים כנגד השם מותר לשנאותו שנאמר ועז פניו ישנא אל תקרי ישנא אלא ישנא ופי' רש"י ועז כתב חסר וא"ו מי שהוא עז פנים ישנא בשי"ן ואל"ף ע"כ וכן במדרש קהלת רבתי אתה מוצא כשעמדו ישראל על הר סיני ואמרו נעשה ונשמע ניתן להם מזיו שכינה של מעלן וכיון שחטאו נעשו שונאים להקב"ה דכתיב ועז פניו ישנא והוא חד מן מלין דמשמשין אל"ף בסוף תיבותא ולית להון זוגא ובמסורת כ"י ג' כתיבין אל"ף בלישנא וסימן ושנא את בגדי כלאו דמלכים. ועז פניו ישנא. ישנא הכתם הטוב: ***) (ג) אל תעמד בדבר רע. כן כתיב אל לא ו א ל והוא חד מן כ"ג פסוק רישיהון ומלעותהון א ל א ל וסימן נמסר במ"ג שמואל ב' סימן א': (י) וישתכחו. היו"ד במאריך לב"א וכן מצאתי בחילופים כ"י ובס"ם ובמדרש רבתי וישתכחו בעיר וישתבחו מעשים רעים אשר כן עשו וישתכחו מעשיהם הטובים אשר עשו וכו'. ובעל מתנות כהונה פי' וישתכחו מעשים רעים דרים וישתבחו לשון שבחה וישתכחו מעשים טובים דרים לשון מציאה כלשון הגמרא אשכחן ובילקוט משמע דגרס וישתבחו במעשיהם עכ"ל. ומ"מ אם גירסת הילקוט וישתבחו בבי"ת הוא דכך דרש כהסיא דאמרינן בפ' הניזקין אל תקרי קבורים אלא קבולים אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו: (יג) מלפני אלהים. כן כתיב בספרים מדויקים כ"י וגם ברוב ספרי הדפוס. ובמקצת ספרי הדפוס כתוב מלפני האלהים בה"א טעות הוא וכן במסורת כתוב עליו ב' והכרו והכנע מלפני אלהים ד"ה ב' ל"ד:

ט (ד) **יבחר**. יחבר ק' ובקהלת רבתי כי מי אשר יחבר אמר ר' אחא יבחר כתיב מי יבחר יצר טוב מיצר הרע אלו הצדיקים מי יבחר יצר הרע מיצר טוב אלו הרשעים: אל כל החיים יש בטחון. אפילו אלו ששלחו ידיהם בזבול יש בטחון. ובירושלמי פ' הרואה אמר ר' יוחנן כי מי אשר יחבר יבחר כתיב אל כל החיים יש בטחון כל זמן שאדם חי יש לו תקוה מת אבדה תקותו מאי טעמא במות אדם רשע תאבד תקוה עיין יפה מראה שם סימן י"ה ועיין עוד במדרש רות רבתי פ' ג' ובמדרש לקח טוב שחבר רבינו טוביה בר' אליעזר כי מי אשר יבחר יבחר כתיב יחבר ק' ופי' הכתוב מי הוא הנבחר מהקדוש ברוך הוא וישכון אצליו ופי' הקרי מי הוא אשר יחבר ויזכה להדבק בצל כנפי השכינה אל כל החיים יש בטחון בעוד שהאדם בחיים יש תקוה והתולת שיעשה תשובה ויזכה לקנות החיים הנצחיים אבל אחרי מותו אבדה תקותו שאין תשובה לאחר מותו ע"כ. וכיוצא בזה כתב בפסיקתא שלו ריש פרשת אמור. (אמר המגיה לא אחשך פי מלהזהיר למעיין כי במקרא גדולה נדפס: (ה) כתובא. מלא בוא"ו ולא זכר שר המדפיס מסרה דמקמי חטא כתבא ג' חסר וסימן הוי גוי חטא. אשר חטא עושה רע. כטוב כחטא הנשבע. וכן נמסר ריש ישעיה ע"כ): (ז) ושתה. במקצת ספרים השי"ן בשו"א ופתח וכ"כ בס' דקדוק ישן ועיין מ"ש בשופטים ה' על ושבה שביך: (ט) ראה חיים עם אשה וגו' כי הוא חלקך. כן כתיב הוא למערבאי אבל למדנחאי כתיב היא: (יב) במצודה. במקצת ספרים אשכנזים כ"י הצד"י בשורק אך בס"ם כ"י מדויקים ובדפוסים ישנים בחולם וכן כתב רד"ק בשרש צוד:

י (י) **נתן** הסכל. חד מחמשה בשש נקודות על פי המסרת וסימנם וביאורם במ"ג שמואל א' כ"ה וטעה האפודי על רד"ק ואמר שטעה בסימן זה ושם בכלל זה יתן ה' לך שכל ולא חשב נתן הסכל. ובעל מגן דוד בסימן מ"א השיב עליו שלא טעה רק האפודי כי במכלול משקל פֻּעַל כתב רד"ק בסוף דבריו ובמסורת אחרת מצאתי נתן הסכל בשש נקודות אבל יתן ה' לך שכל בחמש נקודות: (ח) חפר גומץ. לית ומלא ודגש: (אמר המגיה ראיתי להעיר עין המעיין על טעות שיבושא דחזיתי דנפיק מקמי המדפיס על חפר גומץ בו יפול דהניהו חסר וא"ו וכה בד"ה א' י"ב על פסוק וממנשה נפלו וגו' ברשאינו יפול אל אדוניו שאול נמסר יפול ו' מלא בקריא וסימן וכו' וכל קהלת ומשלי דכותה מלא במ"ג חסר ואין זה מן המנין ואע"ג דבמסרה רבתא נמסר ז' מלא ובד"ה שם במסרה קטנה נמסר ח' אין לחוש על זה דהסיא באחר ספרי קמיירי ולא בקהלת וכן מצאתיו מלא במקראות מדויקות ע"כ): (יג) הוללות רעה. לית בשורק: (כ) ובעל הכנפים. כנפים ק':

יא (ו) **אל** תנח ידך. אין כאן מלת את אבל בפסוק שלמעלה בסימן ז' יש מלת את כמ"ש שם ובשניהם מלת ידך בלא יו"ד אחר דל"ת: (ז) וטוב לעינים. במקצת ספרים הלמ"ד בפתח וכן ראוי על פי המסורת עיין במ"ג סדר בראשית ומשלי סימן י' וכן כת' המכלול יופי: (ט) ובמראי. כתי' ביו"ד: (י) והשחרות. במקצת ספרים החי"ת בשוא לבדו:

יב (א) **בוראיך**. מלא יו"ד ועיין בחיי ריש פ' בראשית: (ג) ביום. ג' דגשין ומטעין בהון פי' שהבי"ת בפתח וכשהבי"ת בשוא יקראו רפין לפי שלא יתכן אחריהם דגש וסימן נמסר במ"ג: (ד) ויקום לקול הצפור. לפי' הראב"ע ויקום בחולם כנראה מדבריו בתהלים סימן פ' ובספר צחות דף קע"ז ב': (ו) ירחק. ירתק ק' ועיין מ"ש במלכים ב' י"א על מלת המומתים: ותרץ גלת. ברוב הספרים הרי"ש בשלש נקודות ובקצתן בשורק. וגם ה"א נמצא בחולם: (ט) למד דעת. בספרים מדויקים כ"י ובמקראות קדמוניות מהדפוס למד במקף בלא טעם אחר וסמ"ס בפתח כן דינו כי הוא מהדגוש בפעלים אבד ושבר, בריתי' כמ"ש, במכלול ד' ע"ד ובשרשים ובמסורת כ"י מצאתי בפרשת בלק יזל מים עוד למד־דעת דמיין בטעם: (יא) כדרבנות. כתב במכלול קבלנו קריאתו בקמץ רחב ולא שמענו ולא ראינו בו מחלוקת והוסיף מכלל יופי נראה שאין בדל"ת שום טעם עכ"ל. ואין דבריו נראים לי כמ"ש בפרשת תצוה ובספרים שלנו יש גלגל בדל"ת שמרחיב הקמץ כמו המתג וכמ"ש בפרשה משפטים על מלת תהרסם ובס"א כ"י מצאתי כדרבנות הדל"ת בפתח בלא טעם ובס"א דפוס ישן בפתח ובמאריך ואינם מחוורים ובספרים מדויקים חסר וא"ו אחר הבי"ת ועיין מ"ש בפרשת תצוה על ויספה: בעלי אספות. הסמ"ך בשלש נקודות והפ"א בדגש: (י) סוף דבר. סמ"ך רבתי ובמסורת הברית הגדול לרמוז שהסמ"ך הזה יש בו סודות עמוקים ונעלמים וגדולים ואינם נגלים כי אם לגברי לבב וליודעי חן:

---

*) ר"ל בהוראת פעל כי בהוראת השם נמצא חליו קמץ וחליו פתח באתנחתא וס"פ בקהלת א' י"ח ובמשלי כ"א י"ט. ד"ס אהרן סאללאק:

**) וצ"ל ב ה ש מ ה ויקרא כ"ו מ"ג שם הה"א בשוא נח וכתבי ולא קריא כעוסק במלאכת הסגסה ידע כי לפעמים יתחוב המגיה בספקפה ראשונה לדעת הטעות במלה ויחליף שלום כמוטעה באחרת ובאמת הטעות באות אחרת כן יכול להיות כי היה לפני המגיה ב ה ש מ ם ובאותיות שנקראים אותיות רש"י נדמה הה"א למ"ם מנצפ"ך והמסדר אותיות כתב ב ה ש מ ם וחבר המגיה כי הטעות במלת התיבה בבי"ת והגיה ש ה ש מ ם ובעבור כי שמלה שזאת לא נמצא כ"א פעם אחת בתנ"ך כתב עוד דעל הר ציון ששמם ושראיה כי לא מנה רק ה"א ועם כמלה בשמה שלא המה וי"ו בצ"ל ברור. ד"ס אהרן סאללאק:

***) ובירמיה נ"ב ל"ג כתב ג"כ ו ש נ ה את בגדי כלאו כמו בס"א. ד"ס אהרן סאללאק.

הקדמה
לספר יוסף לקח

אני אליעזר בהרב אליה הרופא זצ"ל בימי חרפי סבבוני ההצלחות המדומות והנה תסובינה אלומותם ותשתחוו לאלומתי עד שנת שכ"א ליצירה ועתה חמש עשרה שנה מרדו בי מאז הגיעני הזמן ממצרים לעם לועז היו ימי מגורי באי גיפרי עיר פמגוסטה יסור יסרני יה ולמות לא נתנני שם ישבו עשתונותי למשפט העירוני אדוני ויאמרו לי כי למחיה שלחני אלהים מאת ה' היתה זאת לטוב לי כל הימים שוש אשיש ותגל נפשי ביום שידובר בה וגם הלום אחרי רואי מעשי נזכרתי הלכה זו היא שאמרו כל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח מעשה ברבי אליעזר וכו' ומאז דברי חלקי אמרה נפשי לחבר מחברת תיכונה על ענין יציאת מצרים למען שיתי אותותי ותהי' לי לעדה וכאשר הקיפוני אפפוני חבלי כבלי התלאות הנוכחות חוברות אשה אל אחותה לא נתנוני לגמור את ההלל בהוצאת כוונתי מן הכח אל הפועל עד בוא יום ה' יום בשורה קול מבשר ואומר היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו כי כן גידל המלך את המרומ' האדון דון יוסף נשיא יר"ה וינשאהו להיות כדת היום דוכוס ואיפרכוס אשר אזניו לא שמעו ועיניו לא ראו אשר לב מלך בידו יטהו לעשות כן זולתי שלשה אלה נפלאו ממני ראשונה מאז ירדו אבותינו למצרים נאמר שמני אלהים לאדון לכל מצרים ויוסף עוד ידו שנית בימי אחשורוש שנאמר מרדכי היהודי משנה למלך ועתה כהיום שמח לבי ויגל נשאתי עיני למרום לעושה נפלאות גדולות לבדו אכן אמרתי זה היום שקוינהו אבוא שעריו בתודה כי עת לעשות לה' ולספר נפלאותיו אודיע עלילותיו אזכיר כי נשגב שמו ואכתוב זאת זכרון בספר אחרי זכו עינינו בזמננו זה אל החוט המשולש לא ינתק ובזאת יאות לעשות את בקשתי מאז לחבר גדולת יוסף וירידתם שם וענין יציאת מצרים המפוזר ומפורד בין מקראי קדש אשר בתורתנו וכל הסמוך אליה והנראה עמה וקצת דרושים הגלוים וכן נתחזקתי בסיפור גדולת מרדכי וכל ההצלה המופלגת אשר נהייתה בימים ההם על ידו ופי' מגלת אסתר לכבודו יצרתיו אף עשיתיו נקרא על שמו יוסף לקח השלמתיו שנת של"ו וסימנו וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר:

לעושה נפלאות אשר אין לו ערך ימינו נוראות ומעשיו נפלאים
ואתן הודאות שלב מלך עורך ומשפילי לראות וכל העם רואים
שנתן שנית אות בשם יוסף אברך מגדיל הנאות ומעלה הנשיאים

אוחילה לאל ישלח עזרי זכר רב טוב אביע. אהלל פניו יאזרני חיל אשר גמל ברוב חסדיו אודיע. אשאלה ממנו אל יעזבנו ואל יטשנו יעזור ויגן ויושיע. מענה לשון בקול ששון ושמחה קול מבשר ישמיע. אשר בקהל עם מקדש מהר פארן הופיע. אשירה עוזו מאשר בימי מרדכי ראו על ככה ואליהם הגיע. אביע רננות לכתוב לדור אחרון והקדמתי אציע, בעד מפעליו לקיים ולקבל ולשבח בקל זיע, לאדם מערכי לב לחקור ענייניה וספיקותיה אסיע. ומה' מענה לשון כי שמנה בתוכה אוגרת שמן רוקח יביע. ה' שפתי יפתח לפרש דבריה ומטובה לכל חי רצון אשביע. ופי יגיד תהלתה בפירושי זה ואשר יקראוהו באמת אשביע. לכף זכות ידינוני ויחפו שגיאות למען שתי אותותי. למנגנה בנגינותי. כי בהיות המגלה הזאת האריכו בה דורשי רשומות. שברוח הקדש נאמרה וכללותיה ופרטותיה נעלמות. כפתוריה ופרחיה כולם מתאימות. שכולה אין בהם רק עוז ותעצומות. ואותיותיה אותיות מחכימות. כולם אבני חפץ אבנים שלימות. חרב פיפיות בידינו ובגרוננו רוממות. הוצק חן בשפתותינו ובימיננו נעימות. ואין ראיה למפורסמות. שנפש האדם היא העולה. ולא בטוב תלין אל המנוחה ואל הנחלה. אם שלש אלה לא יעשה לה. הלא המה לדעת בואו מטפה סרוחה וגרועה. וסופו ללכת אל מקום רימה ותולעה. והיותו עתיד ליתן את הדין לפני אל ברוך גדול דעה. כי לעת קץ בבוא יום פקודה ונקראו בשם בואו חשבון. וחשכו הרואות בארובות במחלון וכליון עינים ודאבון. ונכבו בשוק הסופדים לקחת הערבון. קטן וגדול שם הוא חכם ונבון. אין בית מנוס כי אל אשר נתנה תשב רוחו. ישוב לאדמתו בשגם בשרו נחוש וכח אבנים כחו. אם לא בזאת יבא אל הקודש נרדי נתן ריחו. יתהלל בהשכל וידוע לאדם מה שחו. אז ישיר כי ינוח על משכבו שלום הולך נכחה. והיה ה' מבטחו. ועל כן כל ימי צבאי ברוב כח יתחפש. כי נוח לו לאדם שלא נברא לא חכים ולא טיפש. ועכשיו שנברא יפשפש. ורגלוהי ערדין ליה וברית כרותה לפשפש. והאי יתן אל לבו לדרוש מי שם בטוחות חכמה שחלק מחכמתו. אין סוף לתהלתו ואין חקר לתבונתו בהשפיע עלינו ונתן לנו את תורתו. דבר אלינו בחורב לאמר. ללמוד וללמד זכור ושמור. כי לא עלינו המלאכה לגמור. ובהיות עין שכלנו כעין העטלף. שוגה ומשגה ודברי צדיקים יסלף. ואם משפלות ידים ידלף. יתהפך הענין ויתחלף. ובשגם ידמה וישוה לעין השמש בצהרים. או לירח בהיותו בחצי השמים. ואור החמה היה שבעתים. והיה לנו לעינים. לא תשיג ידנו די גאולתנו. לדעת ראשיתנו ואחריתנו. ונפשנו בשאלתינו. לדרוש את שלומה ומה יעשה בה אחרי פרידתנו. כי קצרה ידיעת השגתנו. ולא תמצא ידה רק גויותינו ואדמתנו. אם לא נתן לב להכיר מה עמנו מן הנפש החיה הרומשת על הארץ. אשר בה נדמה ונשוה לחומט לעכבר ולשרץ. פרץ על פני פרץ. ונבחין בינה ובין הנפש המשכלת אשר אתה במחברת. ועליה נאמר בצלם אלהים נעשית ונגמרת. והיא כסותו לבדה היא הנשארת. שאר הנפשות פלגשים והיא גברת. הם כלות מאליהם היא תעמוד למשמרת. הגוף וכחותיו עכורים והיא תפארת. כי נפשו קשורה בו לתחיה לאכסניא שלה חוזרת. ואם כרמה שלה לא תהי נוטרת. וילאה והיתה עוברת ומתעברת. היא מצורפת לארץ באש בוערת. והגוף גם הוא לקברות יובל כגנב כי ימצא במחתרת. והן חלקנו בחיים בעוד היותה בחיקנו שוכבת. נפקדנה כי בת מלך היא מתחת כסא כבודו נחצבת. ועל פיה ישק כל מלאכת מחשבת. היא הנצבת בה ישמח לבנו נשקוט ואין מחריד. ובהגיע תור נערה רק המות יפריד. ופרקה עולה כאשר תריד. כי מיום הולדת ועד עת זקנה ושיבה. ששון ושמחה ימצא בה. בערב היא באה ובבקר היא שבה. ואם רעה בעיני אדוניה יקלענה לכף חוצה. ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה. והרשעים כים נגרש תוסף רוחם. כי אין זווגם עולה יפה ולאחד איך יחם. ולמלך אינו שוה להניחם. ועל זאת יתפלל כל חסיד יעיר השחר לרוממו על כל ברכה ותהלה. לאשר בראה טהורה ונפחה בו תחילה. ולעת קץ הוא עתיד ליטלה. ולהחזירה בו להיותה לו סגולה. וערב ובקר קולו יהמה. לחקור ולדרוש האיך יזכה את ארחו ובמה. לדעת את בוראו מתוך מעשיו. צבא השמים וכל קדושיו זה דור דורשיו. כי המה המראות הנוכחות. בעשותו כן לעמו נוראות. יורה משפטיו ליעקב נסים ונפלאות. והיו למופת ולאות. כי מלך ה' צבאות. ומהם תגלה ותראה מלכותו. נוטה שמים כיריעה לשמש שם אהל בהם והוא כחתן יוצא מחפתו. ישיש כגבור ואין נסתר מחמתו. ובהראותו יקר תפארת גדולתו. היסודות יסובו בלכתן והמרכז קיים. וברצות רצון יראיו יעשה וירא את ענים. תפתח הארץ את פיה וישאו נהרות דכים. ויתקדרו עבים ורוח ויתגללו את עדים. ואש תהלך ארצה מפני חטאם ומרים. לפדות בחיריו מיד צר וחסידיו מארץ שבים. על הארץ ואיי הים. יעתיק הטבע ומה שאחריו לעושי רצונו. יכניענו וישפיל גאונו. ולפנות בקר ישוב לאיתנו. כי הוא ראשית אונו. גם האיש אשר המלך חפץ ביקרו. מזרע יעקב בחירו. ירד אש מן השמים במאמרו. ולשמש יאמר דום ולא יהל אורו. ורוח סערה עושה דברו. והטבע כמטר' לחץ ישימנו. עת יפירנו עת יקימנו. עת יחזק במעוזו ועת ירעימנו. להודיע שלא יוכל לדון עם מי שתקיף ממנו. ונראות יראי שמו ועבדיו. גודל נפלאותיו וחסדיו. יכירו כי הכל מעשה ידיו. הנה הוא אל וכס עדיו. ומכן יבחן היות השגחתו עלינו שוקדת. סביב לעמו חומת אש יוקדת. על הארץ לעולם עומדת. ושכינתו בענני כבודו מסבבן. צלם על יד ימינם. ומקרבין להפיק רצונם. בונה עולמות ומחריבן. ומלאכיו ידודון רבוא רבבן לא זז מחבבן. ויוכח עליהם מלכים ולשונם בלל. ממזרח שמש עד מבואו שם ה' מהולל. מוליך יועצים שולל. להיותו משגיח עלינו בכל מקום אשר אנחנו נדחים שם. וליראיו יעבור על פשע וימחה אשם. להציל ממות נפשם. ובקום עלינו אדם יפילהו אל גומץ אשר חפר. חכמתו תתבלע ועצתו תופר. עיני רשעים תכלינה וימלא פיהם עפר. ולדור אחרון יסופר. כאשר בענין אחשורוש עינינו הרואות. נס בתוך נס שרי אלפים ושרי מאות. ומי יוכל לספר כל הרפתקאות. אשר בכל יום מתרגשות ובאות. ולבוא עד קץ הפלאות. אף גם זאת מרדכי ובית דינו ותלמידיהם. בהיותם בארץ אויביהם. ראו על ככה והגיע אליהם. קבעו לדורות ימי הפורים בזמניהם. ויותר מדברי תורה עשו חיזוק לדבריהם. להיותם נעשים ונזכרים. לקרא המגלה בשמחה ובשירים. בכל שנה ושנה זריזים ונזהרים. ובשנת העיבור בשני אדרים. צוו לשמוח זקנים עם נערים. על כן קראו לימים האלה פורים. כי אחר קריאתה עודם מדברים. יאמרו יראי ה' וקרא זה אל זה לכו נא הגברים. וכרוזא קרי בהקבץ לשתות יין גבורים. יבואו ברינה פתחו שערים. אל יחסר המזג יין ושכר. וכל הקודם זכה זריז ונשכר. ואם אין לו ונמכר. ושבחו גאולים הזהיר על השתיה שלא כדת בנפשו ובמאודו. ומלאה כל הארץ כבודו. האיש אשר ימצא הגביע בידו. כן יתן לידידו והחלש יאמר לרעהו גבור אני והלכת בדרכי. אכול ממתקים ושתה יין נסיכי. עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. וגזרו גזירה לגזירה. עד אשר יצא מאפו והיה לזרא. כההיא דר' זירא. ולענין חנוכה חשמונאי ובניו כהנים. על שמצאו פכים קטנים. שלא טמאום עובדי אוב וידעונים. ולשמנה ימים הספיקו השמנים. קבעום בהלל ובהודאה. והדלקת הנרות ואסורה בהנאה. במזוזות פתחי מקום שעין רואה. ולא קבעם חשמונאי למלאת חכנו ממתקים להם דבלים וצמוקים. ולא זכר את שר המשקים. והלא יאות לחקור זאת קביעות הימים האלה על מה ועל מה. ואם לסבת ההצלה המופלגת והרשומה. וכן חשמונאי ובניו ברצותם מלחמה. הלא מלחמת שלשים מלכים היתה על אחת

כמה. וכאשר השמיע לארם קול סוס ורכב וינוסו לנפשם באימה. ואשר בשבעת אלף איש הרגו ק' אלף ביד רמה. ועל הנשארי' נפלה החומה. ובאחת מאלה לא קבעום לפרסומה. ולא יפקד ולא יזכר שמה. אמנם כי כן מרדכי והחשמונאי. הם שראו מעשי ה' כי בראותם ישראל הורק מכלים אל כלים. וחרבן בית קדשנו וישראל גולים. ושכינה מסתלקת ומלאכים עולים. אכן אמרו לא יוסיף להביטנו וגבר כל דאלים. שיחת מבצריו היו שריו כאילים. טבעו בארץ שעריה ונתיאשו הבעלים. אמרה בת יהודה לא אשוב עוד לביתי. אבדה תקותי ונכזבה תוחלתי. גם כי אשוע שתם תפלתי. והיה זה מכשול לאומתנו באמרם הנה אלהינו זה געלנו ומאסנו לכלותינו. הסתיר פניו ממנו להשחית זכר שאריתנו. וישכח ברית אבותינו. על כן מרדכי ובית דינו והגלוים עמהם. נפשם אותה ויעש לפרסם לבאים אחריהם. כי אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם. לא הפר בריתו אשר נשבע לאבותיהם. כי גם שם נתן רוחו עליהם. וכן החשמונאי למשפחותיו. כאשר גבר עליהם אנטיוכס וחיילותיו. בטח באל עליון ותפס אומנות אבותיו. חרב פיפיות בידו ובגרונו רוממותיו. הכין עצמו לתפלה ולמלחמה ולדורון. בראותו כי עונות גרמו והיה עליהם אף וחרון. אחרי הבית האחרון. ויכתב בספר הזכרון. כי פשט בעל הבית את ידו. וראו כל גוים את כבודו. שמסר רבים ביד מעטים וגבר עלינו חסדו. בדבר אשר זדו לבטל שבתו ומועדו. הפילם חללים כי כל הגוים כאין נגדו. גם הם קבעו ימי חנוכה בשמנה. להעשות כן מדי שנה בשנה. למזכרת היות נועם ה' אלהינו עלינו מעשה ידינו כוננה. והדת ניתנה. ולא קבעום במשתה ושמחה. שעם היות שהמלחמה חשמונאי. נצחה ועל ידו היתה הרוחה. אף גם זאת בהיותה ע"י מיתת כמה מישראל לא נס יגון ואנחה. משא"כ בזמן מרדכי ואסתר ובימיהם. היתה נח מאויביהם. והרוג בשונאיהם. ואין שטן ואין פגע במחניהם. ואיש לא עמד לפניהם. כולם שמחים כולם אהובים כולם ברורים. וינשאום עושי המלאכה והשרים. ופתשגן הכתב להיות עתידים ששון ושמחה ליהודים. ורבים מעמי הארץ מתיהדים. כי על כן מרדכי ואסתר העמיקו עצה הגדילו תושיה. לעשות חוק וזכרון ועם נברא יהלל יה. והאגרת הזאת אם לא נכתבה להכתב ראויה. ונאה דורש במעשה שהיה. כי מלחמה לה' בעמלק יד על כס יה. **ויתבאר** עניניה ופשטיה. וכל פרטי האגרת הזאת השניה. להראות העמים את יפיה. והן אמת רבו הפירושים שפתי חכמים יזרו דעת. **כל אחד צדק עד** מקום שידו מגעת. עין רואה ואוזן שומעת. שיש פירושים דרך הגדה ומדרש מעשה ידי חרש. אין להם ערך ודמיון עם כבשת הרש. אבל ישאר בהם מן הספק כי לא פורש. עוד יש פירושים דרך האחרים כאמרם היותה מגלת סתרים. והיות בה סוד על כל קוץ וקוץ יורו המורים. ועיניהם תחזינה מישרים. ומעטים בני עליה המזהירים. לקבל שפע ואצילות מן הצינורים. וללקט בין העמרים. נרדים עם כפרים כל רואיהם יכירון. כי שמם זך בלי שמרים. אבל עליהם נאמר מפי סופרים ולא מפי ספרים. אך הסתר יסתירו פניהם ילכו ויטמינו. והבאים אל כליהם בצמא לא ישקטו לאשר יכינו. כי טפח מגלים ושבעתים יצפינו. ופני הבאים כשלג ילבינו. באמרם כי המשכילים יבינו. ואני עם כי משפל מצבי טעמתי בקצה השרביט מיערת דבש וממקצתם כמלקק מן הים לא אצא חפשי. אף גם זאת בסודם אל תבוא נפשי. כי אשר לא הגיע אל כוונתם העצמית. ובא אל החצר הפנימית. אחת דתו להמית. והן עיני לא אצלתי מראות הלולאות החוברות. ומרבותי קבלתי המה מריקים הצנתרות. מפיהם ולא מפי כתבם הורוני שבם נתלו המאורות. והגולות אשר על הכותרות. וידי לא אסורות. בשבט סופר אין לנו עסק בנסתרות. ואשר בעט ברזל ועופרת הדפיסו ספרי קבלה במחנה העברים. עד אשר כל איש ידבנו לבו להרבות ספרי'. יחשבום למשפט דברים כפשוטן והוכו בסנורים. והממעיט אסף עשרה חמרים. צללו במים אדירים וקרוב להוראיהם לחשוב כי עלו אל הר העברים. ואשר לא קבל ולשלוח חיצי סכלותם ממהרים. ישיגום בין המצרים. מקום אשר אסורי המלך אסורים. וישתו מים המרים. על כן אמרה נפשי כדת וכחוק. ואשתחוה מרחוק. ואשובה אראה אחרי עקבות הרועים בשרוק. בפשטי הכתובים על ראשון ועל אחרון. ובשושנת העמקים סולת עשרון. ואם אותם קדש קדשים לוחות ושברי לוחות מונחים בארון. ואמרו חכמי המחקר. הרודף אחר מה שבחוקו הוא הכבוד והיקר. לכן לא אזוז מפשט המעשה אף כי המדרש עיקר. והאל משגיאות יעזור ויושיעני. במעגלי צדק ינחני. ואשר בשגיאות ימצאני. בצל ידו יחביאני. שכרי אתו ופעולתי לפניו ולכף זכות ידינני. אני תפלתי לך ה' עת רצון:

א א וַיְהִ֖י בִּימֵ֣י אֲחַשְׁוֵר֑וֹשׁ ה֣וּא אֲחַשְׁוֵר֗וֹשׁ הַמֹּלֵךְ֙ מֵהֹ֣דּוּ וְעַד־כּ֔וּשׁ שֶׁ֛בַע וְעֶשְׂרִ֥ים וּמֵאָ֖ה

ס׳. ל׳ ב׳ וחסר

ויהי בימי ח׳ דספ׳ וס״ו ויהי בימי אמרפל. ויהי בימי אחשורוש. ויהי בימי אחז. ויהי בימי שפט השפטים. ויהי בימי יהויקים דירמיה:

תולדות אהרן ויהי בימי אחשורוש. מגלה י׳ יא׳: הוא אחשורוש. מגלה יא: מהדו ועד כוש. שם: שבע ועשרים. שם:

א ויהי הוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש דביומוהי בטילת עבידת בית אלהנא רבא והות בטילא עד שנת תרתין לדריוש בגין עטיתא דושתי חייבתא ברתי דאויל מרודך בר נבוכדנצר ועל דלא שבקת למבני ית בית מוקדשא אתגזר עלה לאתקטלא ערטילתא ואוף איהו על דציית לעיטא אתקצרו יומוהי ואתפליג מלכותיה דמן קדמת דנא הוון כל עממיא אומיא ולישניא ואפרכיא כבישן תחות ידוי וכען לא אשתעבדו ליה מן בגלל הבי ובתר כדון אתגלי קדם יי דעתידא ושתי לאתקטלא ועתיד הוא למסב ית אסתר דהיא מבנת שרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין אתיהבת ליה ארכא ומלך מן הנדיא רבא ועד כוש מן מדינחא דהנדיא רבא ועד מערבא דכוש מאה ועשרין ושבע פילכין: תוספתא חמשה כתיב בהון ויהי לישנא דוי ואלו אינון ויהי בימי אמרפל דאתכנשו מלכין ולא הוה ריבא וחרבא בעלמא עד דאתא אמרפל ויהי בימי שפוט השופטים וכל וי הוה ביומיהון ומן וי הוה מטול דהוה כפנא בארעא דכתיב ויהי רעב בארץ ויהי בימי אחז וי הוה ביומוי ומן וי הוה דכתיב עלה רצין מלך ארם מה כתיב בתריה נעלה ביהודה ונקיצנה מכאן אתה למד כולהון דכתיב ויהי בימי לישנא דוי

רשי

(א) **ויהי** בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחלתו עד סופו: המולך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה: מהדו ועד כוש וגו׳. המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמולך מהודו ועד כוש שעומדים זה אצל זה (מלכים א ד) וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל

אבן עזרא

לשם אל יאתה כל הגדולה. מאד הוא נעלה על כל תהלה:
לאברהם בנו מאיר יצו עוז. אשר הואיל לפרש המגלה:

נאם אברהם הספרדי הנקרא אבן עזרא אין עזרה כי אם מהשם החוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקיצו גם בחלום ידבר בו ובו יתמך בהתחילו לעשות כל מעשה גם יזכרנו תמיד טרם מוצאי פיו. והנה אין במגלה הזאת זכר השם והיא מספרי הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם גבוה וקדמונינו ז״ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו ועוד מה טעם למלת אחר והנכון בעיני שזאת המגלה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה ספר אחד שהוא המגלה כטעם פתשגן והעתיקוה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי ע״ג והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבותם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגלה:

(א) **ויהי** בימי. זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בבית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחששתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא. וטעם ויהי בימי. על כל הדברים תחלה שספר במגלה הזאת. וטעם הוא אחשורוש. איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהיו בין הודו

יוסף לקח

(א) **ויהי** בימי אחשורוש. המורגל בכל ספור או ברוב מן הספורים הוא להגיד ספור מעשה חלף עבר בימי מלך או שופט אשר היה בימים ההם ויאמרו סדר זה רוב המספרים מעשים או המקרים כדי לפרסם המעשה או המקרה ההוא באיזה זמן מן הזמנים היה באמרם שהיה בימי מלך פלוני ולפעמים כאשר ירצו לפרסם ולהודיע הזמן ההוא אשר נעשה אותו המעשה יותר בדיוק הנה אז יאמרו שהי׳ כך וכך למלכות המלך ההוא. אמנם לא יתכן לעשות כן רק כאשר יהי׳ המעשה המסופר מעשה שנעשה או מקרה שקרה לאיש מן האישים הפרטיים ובלתי מפורסמים כמו שנאמר ויהי בימי שפוט השופטים וילך איש מבית לחם יהודה וגו׳ שהי׳ אלימלך איש בלתי מפורסם אבל בהיות הספור ההוא מעשה מן המעשים עשה מלך שר או שופט הוא בעצמו הנה הדבר ההוא מפורסם מעצמו פרסום מספיק איננו צריך פרסום תלוי בזולתו ואין יתרון לבעל הלשון לומר שמעשה איש ופקודתו היה בימיו של אותו האיש בעצמו א״כ בספורנו זה שהגדלה מן הפרסום הוא הזמן אשר בו עשה אחשורוש הוא בעצמו אותו המשתה המופלג לא היה צריך לומר ולפרסם היו׳ המעשה הזה בימיו והיה מספיק להוראת הזמן אשר בו נעשה המשתה ההוא מה שנא׳ אח״כ בשנת שלש למלך אחשורוש עשה משתה וגו׳. וכדי לבא אל היתר ספק זה נקדים בהודעת שאר הספיקות הנאותים להתעורר על הכתוב הזה ובכן נבוא אל פירושו. הספק הראשון הראוי להתעורר הוא לענין אומרו הוא אחשורוש שהמובן ממאמרו זה לא ימלט מהיותו על אחד משני פנים או שיהיה לשלול אחשורוש אחר זולתו שנזכר במקום אחר כמו הוא בניה גבור השלשים שאמנם אמר כן לפי שבאותם הראשי אבות נזכר בניה זולתו והוא בניה הפרעתוני וכדי לשלול אותו בניה אמר הוא בניה גבור השלשים או שירצה לומר שזהו בעצמו שנזכר במקום אחר כמו הוא משה ואהרן ואם יהיה המכוון לומר שהוא הוא הנזכר בעצמו לא הועיל בתקנתו דבר אחר הוא אחשורוש נזכר שני פעמים אחת בדניאל שנאמר בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי אשר המלך על מלכות כשדים ובעזרא ג״כ נזכר אחשורוש שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וגו׳ וכיון שנזכר אחשורוש פעמים הרי כאן שנאמר הוא אחשורוש לא הודיע דבר ועדיין לא ביאר לנו מי מהנזכרים הוא ואם נאמר שלשלול בא כמו שיפרש מהר״ם ערמאה ז״ל ורז״ל ועל כן חזר ואמר כאן הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש שהיו שנים כאמור אבל זה הוא מולך בכל העולם עכ״ל וירצה בזה כמבואר בדבריו שם שלהיות שבדניאל נאמר אחשורוש מזרע מדי הוצרך לומר בספורנו הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש כדי לשלול ולומר שאינו זה אותו אחשורוש אביו של דריוש אבל הוא אותו הנזכר בעזרא שנקרא ארתחששתא עכ״ל מהר״ם ערמאה. ואין דבריו ז״ל מובנים שהרי גם אותו אחשורוש שנקרא ארתחששתא בעזרא לא נאמר בו שהי׳ מולך מהודו ועד כוש כי אם מלך פרס לבד א״כ באומרו כאן הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש ישלול גם אותו הנזכר בעזרא ועוד שכדי לשלול אותו אחשורוש האמור בדניאל שהיה אביו של דריוש המדי אין צורך לומר שזה מולך מהודו ועד כוש שבאומרו שהי׳ מלך לבד הי׳ נשלל ויוצא מן הכלל שהרי אותו אחשורוש אביו של דריוש האמור בדניאל לא הוזכר היותו מלך שהרי כדי לפרסמו אמר שהי׳ מזרע מדי ואם הי׳ מלך הא ודאי הי׳ מפרסמו במלכותו לא בהיותו זרע מדי ורז״ל דרשו הוא אחשורוש הוא ברשעו וכו׳. ודרשו כן באמרם שהוא אותו אחשורוש הנזכר בעזרא שכתבו שטנ׳ בימיו על יושבי ירושלי׳ וגזר לבטל בנין הבית ונתבטל עד שנת שתים לדריוש הנה זהו שדרשו ז״ל הוא ברשעו וכו׳ אמנ׳ לפי הפשט שיעדנו צריך ישוב ספק שני לענין אומרו המולך מהודו ועד כוש ולמה לא אמר מלך מהודו ועד כוש ורש״י פי׳ ע״פ מדרשם ז״ל ואמ׳ המולך שמלך מעצמו ואינו מזרע מלוכ׳ ואם אחשורוש זה הוא אותו אחשורוש שכתבו לו שטנה ובטל בנין הבית כמו שפירש רש״י ג״כ ע״פ מאמרם ז״ל יקשה שנרא׳ היותו מזרע מלוכה שהרי כן כתבו לו די יבקר בספר דוכרניא דאבהתך א״כ נראה שהיו מלכים שאין ההדיוטות כולם כותבים דברי הימים עד שיכתבו לו בסתם די יבקר בספר דוכרניא דאבהתך ומי אמר להם שאבותיו היו כותבים דברי הימי׳ עם היות׳ הדיוטות. וטרם בואנו אל ביאור המגל׳ הזאת נקדים עוד ונאמר שאין ספק שהמכוון בכתיבת ספור המעשה על ספר וגם רז״ל שחייבו על מקרא מגל׳ זו והרבו אזהרותיהם עד שאמרו שמבטלין ת״ת וכהנים מעבודת׳ והזהירו לבלתי השמיט תיבה ממנ׳ הא ודאי לא נכתבה כן ורז״ל ג״כ לא הזהירו כן לדורות כי אם לפרסם ולהודיע הנס הגדול וההצלה המופלגת כוללת שארית פליטת הגולה אשר נשיתה בימים ההם וכבר היו יכולים לקבוע ימים הללו לעשו׳ מדי שנה בשנה לזכרון הנס מבלתי חייב אותנו לספר המעשה כמו שעשה חשמונאי בימי חנוכה אמנם לפי שהנס שנעשה בימי חשמונאי היה מבואר מאוד היותו מאתו ית׳ אחרי שנמסרו רבים ביד מעטים וגבורים ביד חלשים היפך הטבע אבל הנס הזה שנעשה לאבותינו בימי אחשורוש לא היה מפורסם היותו גם מאתו יתברך כי טבע המין האנושי יחייב אהבת המועיל ואחרי שאחשורוש הי׳ אוהב את אסתר אהבת המועיל לא הי׳ מן הפלא זה שיעשה כאלה וכאלה לאהבתה וכבר אמרו האהבה מקלקלת השורה וכ״ש אהבת נשים ועאכ״ו לחושק ודבק באהבתם ועל אשר הפליג בחכמה מכל אשר לפניו נא׳ נשיו הטו את לבבו כ״ש מי שמתוך מעשיו נראה כי בשגעון ינהג שאפשר קרוב הוא לעשות כאלה וכאלה לאהבת האשה עד לפי שכדי שלא יעלו על הדעת ח״ו שהסבל׳ היתה על דרך מקרה והזדמן הוצרכו לכתוב כל המעשה ובראש להודיע כי אחשורוש זה לא הי׳ מתפתה אחרי אהבת נשים ספר ענין ושתי שעם היותה בת בנו של נבוכדנצר ובתכלית היופי ואהבתו אות׳ אהבה מופלגת לא הספיקה האהבה מופלגת ההיא לקלקל שורת הנהגתו אפילו להצילה מן המות וכן נתבאר שלא הוצרכו לכתוב המעשה שהי׳ בפרטות כי אם לפרסם היותו נס מופלג מאתו

י מְדִינָה׃ ב בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל

תולדות אהרן בימים ההם. שם :

דִּי וַהֲוָה מִן יוֹמֵי עָלְמָא מִן שְׁנִין קַדְמֵיתָא כַּד הֲווֹ עָקָן אַתְיָין עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲוָן מְצַלָּן קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא וַעֲנֵי יָתְהוֹן דִּכְתִיב וַיְהִי עַד לָא יִקְרוּן אֲנָא עָנֵי עַד לָא יְמַלְּלוּן אֲנָא אֶשְׁמָע׃ ב בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן כַּד בְּעָא מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְמִיתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דִּשְׁלֹמֹה דְּאִשְׁתְּבָא מִן יְרוּשְׁלֵם עַל יְדוֹהִי דְּשִׁישַׁק מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וּמִמִּצְרַיִם אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דְּסַנְחֵרִיב וּמִן יְדוֹי דְּסַנְחֵרִיב אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דְּחִזְקִיָּה וְתָב לִירוּשְׁלֵם וְתוּב מִן יְרוּשְׁלֵם אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דְּפַרְעֹה חֲגִירָא מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וּמִמִּצְרַיִם אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דִּנְבוּכַדְנֶצַּר וּנְחַת לְבָבֶל וְכַד צְדָא כּוֹרֶשׁ יַת מָדָאָה דְּבָבֶל אַחֲתֵיהּ לְעֵילָם וּבָתַר כֵּן מְלַךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּבְעָא לְמִתַּב עֲלוֹהִי וְלָא הֲוָה יָכִיל וְשַׁדַּר וְאַיְיתֵי אַרְדִּיכְלִין מִן אֲלֶכְסַנְדְּרִיָּא לְמֶעְבַּד כותיה

אבן עזרא

הודו ובין כוש כי ארץ מדי ופרס צפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית: (ב) וטעם בימים ההם. אחר שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים כי הראשון כלל. וטעם כשבת המלך אחשורוש ששקט ממלחמות הודו וכוש כי גבור היה וככה

רשי

בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח ועד עזה: (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו'. כשנתקיים המלכות בידו ורבותינו פירשוהו בענין אחר במסכת מגילה: הפרתמים

יוסף לקח

מאתו ית' לא מקרה והזדמן וזה לא יתפרסם כי אם ע"י ספור המעשה והמקרים המשונים אשר קדמו להגאל' ההיא אשר מהם ומהמונם יתבאר לכל משכיל היות הדבר מאת ה' היא נפלאת בעיניו עם היות שלא היה במעשה הזה ובהגלה הזאת דבר יהרוס הטבע המוטבע ביסודו כמהפכת המים לדם או קריעת הים וכדומה להם שכל אלה לא יסתפק אפי' האיש ההמוניי שאין יד שום נמצא מגעת להרוס הטבע היסודיי זולתי אשר המציאה מן האפס המוחלט א"ה אחרי ספור המקרים התכופים שקדמו והעלות שנעשו לכלותינו וכולם מפיר מחשבות ערומים הפרס והפכם על פני מוסבם הנה ודאי יתפרסם פרסום מוחלט מאת זה אלהינו קוינו לו היתה זאת לנו ואחרי נתבאר שמטעם זה הוצרכו לכתוב כל המעשה וכל מה שקדם א"כ יחויב שאין במגלה זאת אפי' מלה אחת שאינה סובבת על מרכז ההודעה והפרסום הזה ועל הנסים כאלה נא' לעושה נפלאו' גדולות לבדו שודאי אין המכוון לומר שהוא עושה נפלאות לבדו אין אחר אתו לעזרו אבל הכונ' לומר שהוא עושה הרבה נפלאות לבדו שאין האדם יודע אותם היותם נפלאות מאתו ית' אבל יחשוב היותם מקרה והזדמן ועל כן לא הוזכר שמו ית' במגלה הזאת כי אם בסתר המדריגה בראשי תיבות ובסופי תיבו' באומרו יבוא **המלך והמן היום** וכן **כי כלתה אליו הרעה** כמו שיתבארו כתובים הללו במקומם שלהיות הנס הזה אשר עשה אלהים לנו נסתר מעין האדם היותו מאתו יתברך על כן הוזכר שמו ית' בסתר וברמז ובמקום שהזכיר תכלית גדולת המן שהוא אומרו יבוא **המלך** והמן **היום** ובמקום שהזכיר תכלית מפלתו שהוא אומרו כי **כלתה** אליו **הרעה**. בשני מקומות הללו הושם שמו יתברך לרמוז ולהודיע כי גדולת המן היתה מאתו ית' כמו שאמרו ז"ל שהיו חייבים כליה כי על כן גדלו המלך מלכו של עולם לרמוז ולהודיע שגם מפלתו היתה מאתו ית' ולענין גדולתו של המן נרמז בראשי תיבות ולענין מפלתו נרמז בסופי תיבות להורות שהוא יתברך היה סבה לראשית גדולתו ולסוף מפלתו להודיע לדורות היותו משגיח עלינו מן החרכים להצילנו מיד הקמים עלינו כי כאשר רבו עונותינו ונתמעטו זכיותינו וחרב בית קדשנו ואין אנחנו כדאי לעשות לנו נס בפרסום כהלחמו ביום קרב הנה אז יצילנו במסתרים משל למה הדבר דומה לבן מלך שחטא מאד נגד אביו וגרשו מפניו ובא ארי לטרפו והאב ברחמיו על בנו שולח אחרים להצילו מיד הארי לא יטפל האב בעצמו להצילו כדי שלא יחשוב הבן שהאב שככה חמתו מעליו כך הש"י עם היותנו בגלות ובהסתרת פנים הנה הוא מסבב סיבות להצילנו מיד קמינו עד אשר לא יתפרסם היות ההצלה ההיא מאתו ית' אמנם אנחנו צאן מרעיתו אשר הודיע לבני ישראל עלילותיו יתפרסם אלינו מתוך המקרים הרבים התכופים משונים מן הטבע המורגל וכ"ש כאשר נראה הפרת עצות וביטול מחשבות והפיכתם שיתאמת יותר אלינו כי הדברים נמשכים מאת אשר בידו נפש כל חי תופש כל חדרי בטן. ואחרי הארכנו בהקדמתינו זאת והודענו שכל תיבה ותיבה שנכתבה במגלה הזאת לא נכתבה לבד לפרסם היות הדברים מאתו נבוא אל ביאור המגלה הזאת ונדקדק על כל תיבה התועלת הנמשך ממנה לפרסום זה והנה התחיל הספור הזה בהודעת פרטי המקרים אשר מהם היתה נסבה הגעת אסתר למלכות ולהורות שכל המקרים היו מתאלהים ועד שיפס היפך הסדר וההרגל והתחיל לומר שהיה מלך גדול ועצום מאוד ואמרו ויהי בימי אחשורוש לא להורות שהיה המעשה ההוא בימיו בא אבל להורות כי זה אחשורוש לא היה מלך עצום כמו שנזכר בעזרא מלך פרס לבד ואח"כ נתגדל וכבש כל המדינות והממלכות ההם ולא הגיע אליו לעשות המשתה המופלג ההוא והוראת העושר והכבוד והאשה לעמים הנכנעים תחתיו כ"א בימי היות מלך עצום ויהיה אומרו ויהי בימי אחשורוש המולך מהודו ועד כוש כאלו אמר שהיה המעשה הזה שעשה אחשורוש בימי היותו גדול ועצום לא בימים שהיה מלך פרס לבד והרבה לספר גדולתו והפלגת מלכותו להודיע שלא יתכן היותו מגיע אל המדריגה ההיא כי אם מרוב חריצותו והיותו מתנהג בחכמה המחיה את בעליה ואף גם זאת בכל המעשה הזה מוליך יועצים שולל חכמתו נתבלעה כי בשגעון ינהג עד שבהיותו שליו בביתו ורענן בהיכלו אחרי היותו מיושב על כסא מלכותו ומלכתא בת בנו של נבוכדנצר גנבה בימינו נאהבים ושמחים בחלקם וכל כונתם ומגמת פניהם להראות לעמים גדולת מלכותם הנה הם גרמו לעצמם מה שלא היה ביד כל אויב ושונא לעשות להם ונהפך ששונם לאבל לפי שבורא נפשות ובוחן לבות הטה את לבו של מלך זה אל התאוה המגונה המשונה ההיא להראות עשרו ולעשות הפלגת הפיזור ההוא ובתוך שמחתם שהיו ששים ושמחים לעשות רצון קונהם ולמלאות כריסם עוד נתאוה תאוה משונה ומגונה הימנה להראות יופי האשה לעמים ולשרים ולכך אמר המולך מהודו ועד כוש ברצותו לומר שהמלך אשר ימלוך על עיר אחת או מדינה אחת לא יפלא כי יבחר להראות גדולתו לעבדיו להתגדל לפניהם להתכבד בהיותו גדול על שאר מלכים אבל מלך שהוא מולך בכיפה וכי גדולתו הנה מפורסמת עד שהלך להראות עשרו וזה אומרו ויהי בימי אחשורוש המולך וגו' שבימי גדולתו רצה להראות עשרו היפך הסדר והמורגל ואומרו הוא אחשורוש ר"ל שזהו אחשורוש מלך פרס אבל בימים ההם היה מולך על הכיפה ולכן אמר המולך ולא אמר מלך כאלו אמר שבאותם ימים היה מולך כן לא קודם לכן ואומרו מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה רש"י ז"ל פי' ע"פ מדרשם בגמרא שאמרו כמו שהוא מולך מהודו ועד כוש הוא מולך בשבע ועשרים ומאה מדינה וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהוא רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה ע"כ. ויש לדקדק שאין הנדון דומה לראיה מכמה טעמים דהנה שעזה ותפסח הנה היו שתיהם מעבר הנהר לפיכך יאות לומר שהוא רודה בכל העבר כמו שהוא רודה באותו המקום שהוא מתפסח ועד עזה שגם הם בכלל עבר ההוא הם אבל לא יאות לומר שהוא מולך על מספר מדינות כמו שמולך מהודו ועד כוש אחר שאינו מחייב שהודו וכוש יהיו מכלל המספר ההוא ועוד שלפי פירושם ז"ל היה לו לומר המולך בשבע ועשרים ומאה מדינה מהודו ועד כוש כמו שנאמר הרודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ועוד שאפי' היה מוכלל שהודו וכוש היו מכלל אותו המספר לא בשביל שהוא מולך בשתים מן המספר ההוא יחויב היותו מולך בשארית המספר ואין הדמיון הזה עולה יפה לומר שכמו שמולך מהודו וכוש הוא מולך בקכ"ז מדינות אבל נראה לומר לפי הפשט שיעדנו כי אין ספק שמלת מדינה נאמרת לפעמים על מחוז כולל עיירות רבות כמו מדינת אפריקה וכדומה לה ולפעמים תאמר מלת מדינה על עיר חשובה גדולה כמה שנאמר על ירושלים שרתי במדינות ולפי זה כאשר סיפר היות מולך המלך הזה בשבע ועשרים ומאה מדינה רצה לבאר שמלת מדינה פה תובן על מחוז כולל עיירות רבות והעד דאם לא כן לא הי' מנין מופלג קכ"ז מדינות ויהיה אומרם מהודו ועד כוש לפי שהודו גבוליה כלים אצל גבולי כוש וכל אחד מהם ר"ל הודו וכוש הם שם מחוז לא שם עיר לכן אמר מהודו ועד כוש כאלו אמר שהוא מלך בקכ"ז מדינות כהודו וכוש שהם מחוזים ולא עיירות:

(ב) **בימים** ההם כשבת המלך אחשורוש. כף כשבת אינה הוראת זמן בקירוב כמו כחצות הלילה שהרי לא הודיע מתי ישב על כסא ואלו לא תהיה בדלא תהיה כותיה ועוד שאין צורך להוראו' זמן יותר ממה שביאר ואמר בשנת שלש למלכו עוד יש לדקדק אומרו על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה שנראה כאלו היו לו שתי כסאו' ועוד יש לראו' בכתוב הזה מהות התועלת הנמשך לפרסום הנס ממנו ומה לנו לענין ספור הנס ופרסומו אם ישב על הכסא או לא ישב והיה מספיק אומרו בשנת שלש למלכו עשה משתה וגו' לכן נראה שכף כשבת היא הוראת תכיפת זמן הושבת הכסא בשושן לעשיית משתה המופלג ההוא והיה כף זו כמו כנוח כפות רגלי הכהנים מי הירדן יכרתון שהיא כף התכיפות ופירושו שתכף שינוחו כפות רגלי הכהנים מי הירדן יכרתון וכמוהו עוד בשמואל כהזכירו ארון האלהים נפל עלי מעל הכסא שהוא ג"כ כף התכיפות שתכף שהזכירו ארון האלהים נפל וכן בספורנו זה רצה להודיע שתכף שהושיב הכסא בשושן תכף עשה משתה ההוא לשמחת הושבת הכסא שם בשושן כי כל המלכים אשר קדמו לו במלכות פרס ומדי היה כסא מלכותם בבבל כמו שנ' בדניאל בהיכל מלכותא די בבבל אמנם שושן לא היתה עיר מלוכה כמו שנ' שם הייתי בשושן אשר בעילם המדינה ולא פרסמה היותה עיר מלוכה ולא היה בה כסא מלכות עד בוא אחשורוש זה שהושיב כסאו בשושן וזה אומרו כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו אשר בשושן בקודם זה היה כסא מלכותו בבבל ולשמחת עשותו כסא מלוכה מחדש בשושן עשה משתה לכל העם הנמצאים דאל"כ לא היה טעם לעשיית משתה לעם והוראת כלים והאשה אם היה כסאו לעולם שם וזה אומרו לכל העם הנמצאים לפי שהוא בא מחוץ לשושן אל הוכה כינה העם שבה בלשון נמצאים כמו שיתבאר זה עוד לפנים והתועלת הנמשך מהכתוב הזה לענין פרסום הנס הוא שמאז יודע מחשבות אדם הטה את לב המלך והעיר את רוחו

כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ג בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ
לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל | פָּרַס
וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו׃ ד בְּהַרְאֹתוֹ.ג׳. ל׳ וחסר
אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ ג׳ ומ״ל
יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם׃ ה וּבִמְלֹאת | הַיָּמִים ז׳ מ״ל מלאות קרי
הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן כ׳ כ׳
הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים כ׳ וכל אס״ף

הפרתמים ג׳ וסי׳ בשנת שלש למלכו עשה משתה. ונתן הלבוש. לאשפנז רב סריסיו: הימים האלה ו׳ בלישנ׳ וסי׳ תחזקנה ידיכם השמעים. כן שבתי זממתי. ובמלאת הימים האלה. על כן קראו לימים האלה. קימו וקבל היהודים. והימים האלה נזכרים ונעשים:

תולדות אהרן בשנת שלש. שם: חיל פרס ומדי. שם: בהראותו את עשר. שם: ואת יקר. שם: ובמלאת הימים. שם:

כֻּתְּתֵיהּ וְלָא יָכִילוּ וַעֲבַדוּ אוֹחֲרָן אֲרַע מִינֵיהּ וְאִתְעַסְקוּ בֵיהּ תְּרֵין שְׁנִין וּבְשַׁתָּא תְּלִיתָאָה דְּמַלְכוּתֵיהּ יְתִיב עֲלוֹי הַהוּא כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ דַּעֲבָדוּ לֵיהּ אַרְדִּיכְלִין בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא׃ ג בְּשַׁתָּא דִּתְלַת לְמַלְכוּתֵיהּ דַּאֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עֲבַד מִשְׁקַיָּא וּמְטוּל מָה עֲבַד מִשְׁקַיָּא אִית דְּאָמְרִין דְּמָרְדִין עֲלוֹהִי אַפַּרְכַיָּא וַאֲזַל וְכַבְשִׁנּוּן וּבָתַר דְּאַכְבְּשִׁינּוּן אֲתָא וַעֲבַד מִשְׁקַיָּא וְאִית דְּאָמַר יוֹמָא דְּאֵידָא הֲוָה לֵיהּ וּשְׁדַר אִגַּרְתָּא לְכוּלְהֶן מְדִינָתָא לְמֵיתֵי לְמֶעְבַּד קֳדָמוֹי חֶדְוְתָא שְׁלַח וְזַמֵּן כָּל רַבְרְבָנֵי מְדִינְתָּא דְּיֵיתוּן וְיֶחְדוּן עִמֵּיהּ וַאֲתוֹ קֳדָמוֹי מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע מַלְכִין מִן מְאָה וְעַסְרִין וּשְׁבַע מְדִינָן וְכוּלְּהוֹן קְטִירֵי תָּגֵי בְּרֵישֵׁיהוֹן וְהָווֹן סְמִיכִין לֵיהּ עַל גִּנְזֵי מִילָּתָא וְאָכְלִין וְחַדְיָין קֳדָם מַלְכָּא וְהָווֹן פַּרְתוּנָאֵי וְרַבְרְבָנֵי מְדִינְתָּא קֳדָמוֹי וּמִן רַבְרְבָנֵי יִשְׂרָאֵל הֲווֹ תַּמָּן מְטוּל דַּחֲזוֹ תַּמָּן מָאנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא הֲווֹן בָּכָיִן וּמַסְפְּדָן תַּמָּן׃ ד וּבָתַר דַּאֲכָלוּ וּשְׁתוֹ וְאִתְפַּנְקוּ אַחֲזֵי לְהוֹן יַת עֻתְרֵיהּ דִּי יִשְׁתְּאַר בִּידֵיהּ מִן כּוֹרֶשׁ מָדָאָה וְאוּף כּוֹרֶשׁ אַשְׁכַּח הַהוּא עֻתְרָא בְּצַדְּאוּתֵיהּ דְּבָבֶל חֲפַר בִּסְפַר פְּרָת וְאַשְׁכַּח תַּמָּן שִׁית מְאָה וְתַמְנָן אַחְמִיתִין דִּנְחָשָׁא מַלְיָין דְּהַב טָב יוּהֲרִין וּבוּרְלִין וְסַנְדַּלְכִין וּבְהַהוּא עֻתְרָא תְּקֵף יְקָרֵיהּ יוֹמִין סַגִּיאִין וּמִשְׁתַּיָּא לְרַבְרְבָנוֹי מְאָה וְתַמְנָן יוֹמִין׃ ה וּבְאַשְׁלָמוּת יוֹמֵי מִשְׁתְּיָא הָאִלֵּין עֲבַד מַלְכָּא לְכָל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאִשְׁתַּכְּחוּ חַיָּבַיָּא בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא דְּאִתְמְנִיאוּ עִם עַרְלָאִין דַּיָּירֵי אַרְעָא לְמִן רַבָּא וְעַד זְעֵירָא מִשְׁתְּיָא שִׁבְעָא יוֹמִין בְּדָרַת גִּנְּתָא גַּוָּאָה דְּמַלְכָּא דַּהֲוַת

רשי

(ג) הפרתמים. שלטונים בלשון פרס: (ד) ימים רבים. עשה להם משתה:
גנת

אבן עזרא

וככה כתוב במגלה על כן בשנת שלש למלכו: בשושן הבירה. שם ארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כתוב בספר דניאל וכאשר תמצא במגלה הזאת שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש: (ג) עשה משתה. רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שחשב כפי חשבונו וראה שלא יגאלו ישראל. וי״א ששקט ממלחמות. וי״א שנשא ושתי והוא הישר בעיני: הפרתמים. מזרע המלוכה ולא נדע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגלה: (ה) הנמצאים. מלה זרה בדקדוק כי היה הצד״י ראוי להיותו בקמץ גדול כמשפט. והעם הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו: ביתן. מגזרת בית והוא כמוך וגם מוכרת וטעמו.

יוסף לקח

רוצו להושיב כסאו בשושן מה שלא עשו המלכים הקודמים לו וכל זה להביאו אל המקום אשר שם מרדכי הביא הכתוב הלל החבר כמו שיתבאר עוד בקודש בואו אחשורוש אל שושן היה מרדכי שם כי על כן נאמר איש יהודי היה בשושן ולא אמר ויהי איש כמו שנאמר ויהי איש אחד מן הרמתים אבל אמר היה כאלו אמר שמרדכי היה שם קודם לכן:

(ג) **בשנת** שלש וגו׳. הספיקות אשר יחויב בהם התעוררות בכתוב הזה הם ראשון אומרו בשנת שלש למלכו ולא אמר למלכותו כמו שנאמר אחר זה לענין לקיחת אסתר בשנת שבע למלכותו. ספק ב׳ אומרו עשה משתה לכל שריו ועבדיו הפרתמים ושרי המדינות לפניו שאמנם הזכיר תחלה השרים ואחריהם העבדים ואחר העבדים הזכיר שרי המדינות והפרתמים ואין זה הסדר להזכיר השרים ואח״כ העבדים ואחר העבדים שרי המדינות והפרתמים ואין לומר שהזכיר החשובים באחרונה שהרי הזכיר העבדים שהם הפחותים באמצע. עוד יש לדקדק אומרו ושרי המדינות לפניו מאי לפניו דקאמר גם יש לדקדק אומרו קודם שריו ואח״כ שרי המדינות והלא גם הם שריו הם אחרי שהם ממונים ממנו על המדינות. לכן נראה שאומרו למלכו ולא אמר למלכותו כמו שנאמר בלקיחת אסתר הוא הטעם כמו שהקדמנו שזה אחשורוש לא היה אלא מלך פרס לבד ואח״כ כבש הממלכות ההם מהודו ועד כוש וכשכבש הממלכות בחר לעשות כסא ממלכתו בשושן ולסבת הושבת כסא המלכה בשושן עשה המשתה ההוא ולכך אמר למלכו שב אל מה שאמר המולך מהודו ועד כוש כאלו אמר בשנת שלש למלכו המלכות העצום ההוא אמנם אמרו לענין לקיחת אסתר למלכותו ר״ל שנת שבע להיותו מלך כי ענין המשתה לא היו לסבת הושבה הכסא בשושן והושבת הכסא בשושן אמנם לא היה אלא לסיבת כבישתו כל הממלכות ההם לכן תלה ענין המשתה למלכו הממלכות העצום ההוא אבל לקיחת אסתר לא תלה הענין אלא בתחלת מלכותו כנהוג. ואומרו שריו ועבדיו ואח״כ הפרתמים ושרי המדינות הוא הטעם כמו שאמרנו שקודם לא היה כי אם מלך פרס ולכן אותם השרים והעבדים שהיו לו מאז קראם שריו ועבדיו והעד אומרו חיל פרס ומדי ואח״כ אמר הפרתמים שכבש מחדש והשרים שהיו על המדינות לפניו ר״ל לפני כובשו אותם ולהיות הפרתמים שרי המדינות מאוחרים לבואם תחת ממשלתו הקדים להם השרים והעבדים חיל פרס ומדי לפי שקדמו. ותועלת הכתוב הזה לענין ספור הנס ופרסומו הוא לומר שלהיות שקרא במשתה הפרתמים ושרי המדינות שהיו פרתמים ושרים טרם כבשו הממלכות לפיכך בערה חמתו על ושתי שמלאה ממוכן טענה לומר כי על כל השרים אשר בכל מדינות המלך ולא אמר כי על כל שריו כי לשריו חיל פרס ומדי לא היה חושש כל כך שהיו אלו כבני בית אבל על שרי המדינות חדשים מקרוב באו חרה אפו שנתבזה בפניהם והיא היתה נסבה לגמור דינה נחוץ:

(ד) **בהראותו** את עושר כבוד וגו׳. כשכבר אמרנו שלא נאמר להראותו בלמ״ד לפי שבמשתה היה לסבת הושבת הכסא בשושן אבל לא היה כדי להראות עשרו ולכן אמר בהראותו שמחמת המשתה נגרר להראות עושרו והנה חלק ההודאים הללו לשני מחנות ואמר בהראותו את עושר כבוד מלכותו מאמר אחד וחזר ואמר ואת יקר תפארת גדולתו מאמר שני והיה אפשר לומר אותם כולם יחד אבל להיות שכל מלך קטן או גדול יחויב אליו העושר והכבוד אמנם למלך גדול יחויבו אליו היות לו הדברים היקרים ואוצרות מלכים וכלי תפארה ואבנים טובות ולכן אמר קודם הדברים המחויבים לכל מלך אפי׳ קטן שבמלכים לפי שקודם לכן לא היה הוא מלך גדול ואח״כ הראה היות לו הדברים המחויבים למלך גדול וזה אומרו שנית ואת יקר תפארת גדולתו שב אל המלכות כאלו אמר ואת יקר תפארת גדולת מלכותו. ויש לדקדק עוד בכתוב הזה אומרו ימים רבים שמנים ומאת יום כי לא יפול על הלשון לומר על ענין אחד שנמשך ימים רבים כי אם כאשר המגיד ההוא אין רצונו לפרסם סך הימים הנה אז יאמר ימים רבים כמו שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים וכן ונסב את הר שעיר ימים רבים וכן ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים ורבים כמוהם כאשר לא יפרסם סכום הימים אמנם כאן שהוא אומר סכום הימים לא יתכן על הלשון לומר ימים רבים והוא הטעם שאין כוונתו כאן לומר רבוי הימים או מיעוטם אבל הוא המשך נתינת טעם למה עשה משתה ארוך כזה מאה ושמנים יום כי אין המורגל לרוב כי אם משתה שבעה ימים אמנם ברצותו לספר עוצם עשרו של אחשורוש אמר שהיה כל כך עשרו שהוצרך לעשות משתה ימים רבים דהיינו ק״פ יום כדי להראות כל עשרו כי לא היה אפשר להראותו בפחות משיעור זה לרוב עשרו וכליו היקרים ואמר ק״פ יום ולא אמר ששה חדשים לפי שכל יום משתה בפני עצמו הוא אבל בנשים אמר ששה חדשים בשמן המר ולא אמר ק״פ יום והתועלת הנמשך מן הכתוב הזה לענין הסיפור שכל אשר נתן בלבו להתגאות ולהתכבד ולהראות גדולתו והיותו ראוי למלכות ההוא כן הכבוד ברח ממנו ונתבזה שאשתו מרדה בו עד שלסבה זאת נתיירא שמא יתבזה בעיני מלכים ושרים וימרדו בו כמו שטען המן כשאמר לגמור דינה נחוץ אמר ונשמע פתגם המלך כפי מה שיבוא שפירושו שישמע דבר המלך ויקובל ויהיה דברו גדול בעיני ההמון שאם לא יעשה משפט נחוץ אדרבא לא יהיה דברו נחשב ולבסוף ימרדו בו:

(ה) **ובמלאת** הימים האלה. יש לדקדק תחלה בכתוב הזה אומרו לכל העם הנמצאים ולא אמר לכל העם אשר בשושן. עוד יש לדקדק אומרו למגדול ועד קטן היפך סדר המקרא בכל מקום שלעולם מקדים הקטן כמו שנאמר בלוט למקטן ועד גדול וכן לענין צקלג נאמר וישבו את הנשים למקטן ועד גדול וכן לענין הקהל נאמר והנביאים והעם למקטן ועד גדול וכן ביונה נאמר ומקטנם ועד גדולם עוד יש לדעת אם במשתה העם הנמצאים בשושן היו עוד שם הפרתמים ג״כ ושרי המדינות והלכו אחרי קפ״ז יום או לא היו שם בשבעה ימים אחרונים כי אחרי הק״פ יום הלכו להם. לכך נראה לפרש שאומרו הנמצאים בשושן הוא הטעם שאחשורוש

בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ׃ ו חוּר ׀ כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת אָחוּז בְּחַבְלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־גְּלִילֵי כֶסֶף וְעַמּוּדֵי שֵׁשׁ מִטּוֹת ׀ זָהָב וָכֶסֶף עַל רִצְפַת בַּהַט־וָשֵׁשׁ וְדַר וְסֹחָרֶת׃ ז וְהַשְׁקוֹת בִּכְלֵי זָהָב וְכֵלִים מִכֵּלִים

ח' רבתי ל' · ד'. כ' ול' · כטעם · ג'. ל'. · ל' ל' ומ"ל

אחוז ואחוז ה' וסי' נמסר בסדר מטות : מטות ב' וסי' השכבים על מטות שן וסרוחים. חור כרפס ותכלת :

תולדות אהרן גינת ביתן. שם : חור כרפס. שם : על גלילי כסף. שם : בהט ושש. מגלה יב : ודר וסוחרת. שם : והשקות בכלי זהב. שם :

נציבא אילנין עבדין פירין ובוסמנין כבישן עד פלגותהון דהב טב ושלימו באשלמות אבן טבא ומטללין עלויהון ברם מרדכי צדיקא וסיעתיה לא הוו תמן : ו ומן אילנא לאילנא הוו פריסן יריען דבוץ גון חיור בספירין וכרתנין ותיכלא אחידן באשלי מטכסין צביען בארגונא דלין עלוי אונקלין דכסף ודשרין סגלגלין דכסף כפיסן עלוי עמודי מרמרין סמקין ירקין וברקין ומרוקין וחורין אותיב יתהון עלוי ערסן דמילתין דמתחן על דרגשין דנקלטיהון דדהב טב וכרעיהון דכסף שרין על סטיו כביש קרוסטליגין ומרמרין ודורא דכרכי ימא רבא ואטונין מצירין מקפין להון חזור חזור : ז ופקיד לאשקאה יתהון במני דהבא דבית מקדשא דאייתי נבוכדנצר רשיעא מן ירושלם ומניא אוחרניתא דהוו ליה למלכא אחשורוש תמן הוו מחלפין דמותיהון היכאבר ומן קדם מני בית מקדשא אישתניאו והוו

אבן עזרא

וטעמו כמו לפנים וכן מבית ומחוץ והוא דרך קצרה ביתן בית המלך : (ו) חור כרפס. זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו וככה פסוק ובמלאת ביניהם כמו אמור לנער ויעבור לפנינו : חור. ענין והוא לבן מגזרת חורי יהודה וככה בלשון ארמית : כרפס. ענין כדמותו בלשון קדר גם תכלת ידוע ואלה ענינים במשי והעד אחוז : בחבלי. פתוח החי"ת בפת"ח גדול איננו כמו חבלי יולדה : בוץ. הוא הבד ממיני פשתים במצרים גם ארגמן בצמר : גלילי. כמו גלגלי כאשר אפרש במשכן שלמה : ועמודי שש. כמו שיש וככה עש ועיש והנה הגלגלים היו בין עמוד לעמוד ומקצתם מכוסים בנזכרים : רצפת. כמו מרצפת אבנים והם היציע מלמטה : בהט. גם דר וסחרת אבנים יקרות : (ז) שונים. מגזרת שנוי

רשי

(ה) גנת. מקום זרעוני ירקות : ביתן. נטוע באילנות : (ו) חור כרפס ותכלת. מיני בגדים צבועים פירש להם למצעות : אחוז בחבלי בוץ וארגמן. מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרש להם על גלילי כסף ועל עמודי שש : מטות זהב וכסף. ערך לישב עליהם לסעודה. על רצפת. קרקעות של בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו רבותינו. ולפי משמעות המקרא כך שמם : (ז) והשקות בכלי זהב. כמו ולהשקות : שונים. משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות. ורבותינו דרשו

יוכח לקח

באחשורוש בא מחוץ לשושן אל שושן להושיב כסא המלכות שם לפיכך קרא' הנמצאים כמו כל העם הנמצא בה יהיו לך למס שלא אמר העם אשר בה אלא הנמצא בה לפי שהם באים מחוץ לה קרא העם שבה הנמצא בה וכן במלכים וששים מעמי הארץ הנמצאים בעיר לפי שנבוזראדן בא מחוץ ומצאם שם ולפיכך אמר כאן העם הנמצאים. עוד ידמה לומר עם מאמרם ז"ל שדורו של מרדכי נתחייבו כליה מפני שנהנו מאותה סעודה של אחשורוש ולפי זה נאמר פה הנמצאים בשושן שאפילו אותם שלא היו מתושבי העיר אבל גרים בארץ לא להם קרא אותם אל המשתה ההוא ולפיכך היו שם כל הנמצאים וכנגד זה אמרה אסתר לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו וגו' כי לא היתה צריכה לומר אלא לך כנוס את כל היהודים אשר בשושן או לך אמור ליהודים וכו' אבל זהו שאמרה אסתר שיכנים ויקבץ כל היהודים שנמצאו בשושן אז בעשיית המשתה ונהנו מאותה הסעודה ומדה כנגד מדה אמרה שכיון שהם נהנו באכילה ושתיה שילומו מאכילה ושתיה לבד לא מסיכה ומנעילת סנדל ומה שלא נאמר בכתוב הזה למקטן ועד גדול כבשאר מקראות הוא הטעם שבשאר מקראות כמו בלוט שהוכו בסנורים רצה להשוות הקטן לגדול שכולם בשוה וכן בצקלג וכן בהקהל וביונה אבל פה שהמלך אחשורוש רצה לעשות כרצון איש ואיש שיהיה כל איש לפי מדרגתו לכן הקדים הגדול. או אפשר ידמה לומר שרצ' לרמוז גם פה שישראל נהנו מאותה סעודה ולכן אמר מגדול ועד קטן שהם יעקב ועשו שנקראו גדול וקטן וכמו שנאמר בעמים מי יקום יעקב כי קטן הוא כי אין ספק שלא קרא אחשורוש במשתה הקטנים בשנים דהיינו התינוקות ואם הכוונה לומר שקרא החשוב והפחות מכיון שנאמר כל העם הנמצאים זה מבואר שלא יאמר העם אלא על הסמוניים כולם בשוה אבל אמר ועד קטן לרמוז על ישראל שנהנו מאותה סעודה וזה תועלת הכתוב הזה לומר שבאכילה נתחייבו וכנוס ניצולו ובאכילה ושתיה ישמחו כמו שנא' ועשה אותו יום משתה ושמחה סעודת מצוה תחת סעודת עבירה. עוד ידמה שאמר הנמצאים להודיע שהעברים והפרתמים בכלל :

(ו) **חור** כרפס ותכלה. פרש"י ז"ל מיני בגדים צבועים פירש להם למצעות אחוז בחבלי בוץ וארגמן אותה פירש להם על גלילי כסף ועל עמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת ערך להם לסעודה עכ"ל. כנראה מתוך פירושו זה שאחשורוש עשה שני מיני מצעות בישיבה הא' קודם סעודה והב' אחר סעודה ולפי הענין נראה שלא היה שם הכנה אלא לסעודה ולא היו נעים ממקומ' ועוד לא ידעתי מה יעשו עמודי השיש תחת המצעות ועוד שלא נקראו עמודים כ"א על שם היותם עומדים או מעמידים הדבר שעליהם. ורלב"ג פי' שלפי שהיה המשתה בחצר מגולה הנה היו הבגדים צבועים באותם הגוונים למכסה על החצר והארגמן היה נתלה להם כפרוכת ע"כ. ופירשו הם ז"ל כן בראותם שחלק הכתוב בגדים צבועים לחוד ומטות לחוד ולפירושו של רלב"ג נראה שכל חצר מגולה הוא ואין הדברים כן בכל מקום שהוא נגדר אחרי מקום זולתו ונעשה לתשמיש יקרא חצר וכאמר בתי החצרים והערים וחצריהם על שהם נגדרים אחרי הערים וגם זר הוא שיעשו משתה ק"פ יום במקום מגולה מכוסה בבגדים ועוד שלפי פרש"י ז"ל ורלב"ג לא נזכר שהיה להם סמיכה על מה שיסמכו שם ורבותינו ז"ל אמרו ישיבה שאין בה סמיכה עמידה טוב הימנה. לכן ידמה שהמשתה היה ודאי במקום מכוסה והיה מקום נגדר אחר גינת ביתן ועל כן נקרא חצר גינת ביתן והבגדים צבועים הללו וכל ההכנות ההם יובן ענינם היטב לפי המורגל עד היום לאנשי פרס ומדי וישמעאל וערב כי אין ישיבתם רק על הקרקע פורשים מפות ולאחוריהם לסמיכה נותנים כסתות רחבות כנגד האיש ותחת המטות פורסים על הרצפה גלופקרים ובסיות הנהג בני פרס ומדי באופן זה הנה הדברים מבוארים מאד שכל ההנהגות היו מסודרות לסעודה על הארץ כמנהגם והאנשים יושבים על המטות והעמודי שיש ק עוב עמודים עומדים להעמיד הכסתות לסמיכה שיסמכו האנשים אחוריהם על הכסתות הנסמכים על עמודי השיש ועל ראשי עמודי השיש היו להדור גלילי כסף כמו שנא' גולות הכותרות אשר על ראש העמודים והבגדים צבועים היו מסודקים לכסות העמודים והיו מהודקים בחבלי בוץ וארגמן שהיו כמו פתיל לקשור בו הבגדים ומטות זהב וכסף לא היה לקצת מקומות מטות של זהב ולקצתם של כסף שא"כ היה קנאה בסעודה אבל היה אפשר לומר שהיו של זהב וכסף כנהוג שעושים איש של כסף ומזהיבים אותו ובאותו חוט אורגים להם בגדים ולפיכך קראם זהב וכסף לפי שיש בהם זהב וכסף אבל כל המטות שוות אבל לפירושנו זה היה לומר מטות כסף וזהב כיון שעיקר חומר הענין הוא כסף ואין שם רק הזהבה לבד לכן נראה שהיה הענין כן שהיו שם מטות זהב וכסף לכולם לפי שהנהגתם היא להיות להם לישיבה מטות תחתיהם ומטות לסמיכה חשובים מהמטות שתחתיהם ולפיכך סיפר שהושיבם על מטות זהב היינו לסמיכה וכסף לישיבה באופן שכל אחד מהיושבים היה יושב על מטת כסף ונסמך על מטת זהב ולא היה קנאה בסעודה כי ענין הסמיכה ההיא נוהגין בהסיבה המראה חירו' ושררה ולפי זה נאמר שמטות כסף היו על הרצפה ויובן הכתוב כן כאלו אמר מטות זהב על עמודי שש דהיינו לסמיכה וכסף על רצפת בהט וכו' דהיינו לישיבה ומלת זהב נחלקת ממלת וכסף וכן טעמו על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב ומטות כסף על רצפת בהט ואין אנו צריכים לחלק שני מיני מצעות אחד לסעודה ואחד לאחר סעודה כמו שפרש"י ז"ל אבל הכל מתוקן לסעודה ולא היה שם ישיבה בלי סעודה. ומהר"ש עראמה הוקשה לו איך נפל מהמשתה הזה הדברים אשר הם יותר בסעודת מלכים והם כלי שיר וכל מיני זמר והשיב הוא ז"ל לפי שהקול אי אפשר לתקנם כי מי יעצור את הקול אם הוא ערב לזה לא ישמח חבירו המזיק לו והגיע למהר"ש עראמה ז"ל לומר כן ע"פ שיטתו לומר שאחשורוש רצה לעשות בסעודה הזאת שימצא לכל אדם הנאות לו ולפי שיטתו זאת לא ידעתי מה עשה למי שאינו שותה יין וריחו מזיק לו אבל מי יעצור הריח ומה עשה למי שעיניו כהות וראיית הגוונים מזיק לו היאך הושיבו באותם הבגדים הצבועים אבל נראה שאין ספק שהיו שם כל מיני זמר וכלי שיר ומי שלא היה חפץ לשמוע בטלה דעתו אצל כל אדם ומה שהוקשה למהר"ש עראמה שלא הוזכרו כיון שהם נמצאים בכל סעודות המלכים היא היא הנהגת וממנה היא השובת ולפי היות הנגונים וכלי זמרים נמצאים בכל סעודות המלכים אין גם אחד שלא יתנהג בהם לפי זה לא הזכירם כי לא הזכיר פה רק הדברים שעשה אחשורוש בענין המשתה הזה ממה שלא קידם לו שום מלך לעשות כן אבל הדברים שהם נמצאים בכל הסעודות של המלכים לא הוצרך להזכירם כאן ולפי דעתו של מהר"ש גם אכילה לא הוזכרה ולמה לא הזכיר המאכלים שהאכילם אבל לפי שלא היה באכילה שינוי הדבר מה שלא היה בסעודת מלכים אחרים לכן לא הזכירם ולפי דעתו למה לא הזכיר המטפחות והסכינים והכפות והנה הפליג הכתוב הזה בהוראת הפזור המופלג שעשה לרדוף אחרי הכבוד וכי הכבוד ברח ממנו ונעשה כדי בזיון וקצף אשר כל זה מאת מסבב הסבות :

(ז) **והשקות** בכלי זהב וכלי' מכלים שוני'. פרש"י ז"ל משוני' זה מזה כמו ודתיה' שונות ואם פי' הדברים כן אין בזה בבת ספור גדולה כלל שהשינוי

שׁוֹנִים וְיֵין מַלְכוּת רָב כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַשְּׁתִיָּה ל׳. ז׳ כלו׳ ח׳
כַדָּת אֵין אֹנֵס כִּי־כֵן ׀ יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ ל׳. ד׳
לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן אִישׁ־וָאִישׁ׃ ט גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה ל׳. ד׳
עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ י בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן ל׳ ר״פ. ד׳
אָמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר ל׳. ל׳ ודגש ל׳ חד כתי׳ ס׳
וְכַרְכַּס שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים הַמְשָׁרְתִים אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ל׳

שתן חמר עסיס דיאי למשתי מלכא דסגי ריחיה ובסים טעמיה ולא בחסרנא אלהן כמיסת ידא דמלכא : ח ושקותא כהלכתא מנהג גופא ולית דאנים ארום כן שם טעם מלכא על כל דאתמנא אפיטרופוס על ביתיה למעבד כרעות גברא בר ישראל וכרעות גבר מן כל אומא ולישן : ט אוף ושתי מלכתא רשיעתא עבדא משתיא נשיא בבית מלכותא אתר קיטון בית דמוך די למלכא אחשורוש : י ומרדכי צדיקא צלי קדם יי מן יומא קדמאה דמשתיא עד יומא שביעאה די הוא שבתא לחמא לא אכל ומוי לא שתא וביומא שביעאה דהוה שבתא עלת קבלתיה וקבלת סנהדרין קדם יי וכד שפר לבא דמלכא בחמרא גרי ביה יי מלאכא דשגישתא לערבלא משתיהון בכן אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס מהומן דמתמני על מהומתא בזתא בוז ביתא חרבונא אחר ביה בגתא ואבגתא עתיד מרי עלמא לעסאה יתהון כגבר דעצר ענבוי בעצרתא תרין זימנין ועתיד לצדאותהון ולשפאותהון להני שבעא רבניא דשמשין

ויין ז׳ בליש׳ וסי׳ ישתו יין נסיכם. כיין חלבון וצמר צחר. ויין ענושים ישתו. ויין חמסים ישתו. זכרו כיין לבנון. וחכך כיין הטוב. ובין משתיו. והיין משתיו. ויין משתיהם. ויין מלכות רב כיד המלך : ביום השביעי ב׳ ר״פ וסי׳ נשיא לבני אפרים. בטוב לב המלך ביין :

תולדות אהרן ויין מלכות רב. שם : והשתיה כדת. שם : כרצון איש. שם : גם ושתי המלכה. שם : כטוב לב המלך. שם :

רשי

דרשו מה שדרשו : ויין מלכות רב. הרבה. ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו : (ח) כדת. לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס : יסד. לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה : על כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים : לעשות כרצון איש ואיש. לכל אחד רצונו : (י) ביום השביעי. רבותינו אמרו שבת היה : ותמאן

אבן עזרא

שנוי והוא שם התואר כדמות פעול וכן ועם שונים : כיד המלך. ככח כי הכח ביד יראה : (ח) והשתיה. על משקל בכח האכילה כי דגשות היו״ד בעבור היו״ד המובלע שהוא תחת ה״א השורש : כדת. כחוק והיא לשון נקבה והזכרה על הזכרים כמו נשים ופלגשים : אונס. מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך : רב ביתו. גדול כמו ורבי המלך : (ט) בית המלכות. חסר בי״ת כמו הנמצא בית ה׳ : (י) כטוב לב המלך. פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך : חרבונא. רבים פירשו שהיה חרבו של המן במהרה כי לא כמו עתה גם יש במדרש שהיה אליהו והטעם שדבר טוב ועשה כמעשה אליהו והאמת כי אלה השמות הנזכרים במגילה הם פרסיים כן ממוכן ואסתר מתורגם הדסה ואילו היו השמות עברים לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות נמצאים על מתכונת אחת כי הנה ברעה שהבי״ת איננו שורש אמרו בריעה ונח מן ינחמנו ושמואל מגזרת שאול כאשר אפרש במקומו. והמלך צוה להראות יופי המלכה ג״כ מנהג ארץ אדום ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר או חשבה שהוא שכור

יוסף לקח

בין יהיה לשתת ונירעון או ליתרון ותוספת טובה לעולם נקרא שינוי וכיון שאומר הכלים היה זהב מה לנו אם היו משונים בצורותיהם. לכן ידמה לומר שפירוש וכלים מכלים שונים ר״ל שונים שב אל שרי המשקים שבכל פעם שהיו משקים היו מסלקים אותו הכלי ומביאים אחר במקומו וזה היה הוראת רוב הכלים שכל פעם היו משנים הכלים. עוד ידמה לומר שאומרו וכלים מכלים שונים פירושו שכל הכלים שהביאו על השלחן היה עשוי מכלים שונים כי כן מנהג האומנים הגדולים לעשות כלים עשוים פרקים פרקים עד שבכלי האחד תמצא לשתייה ולבית נר ובית מלח וכמה כלים משונים זה מזה והוא אומרו וכלים מכלים שונים. ויין מלכות רב כיד המלך לא יתכן לפרש על רבוי יין שאין שלחן המלך חסר כלום אבל פירושו יין חזק שכן קוראים ליין חזק יין גדול וזה אומרו ויין רב ר״ל גדול כמו ורב יעבוד צעיר עוד ידמה לומר שאומרו ויין מלכות רב ר״ל שהביא להם יין מכל המלכות הגדול ההוא כל מקום שיד ממשלתו מגעת או שנאמר שמלת יד פה פירושה חלק כמו עשר ידות לי במלך ולהיות שכל התבואות יש למלך חלק בהם לכן אמר שהביא להם לשתות יין מלכות לפי שחלק המלך נקרא יין מלכות וזה אומרו כיד המלך כאלו אמר שהביא יין מלכות רב כחלק המלך וידמה עוד לומר שאומרו כלים מכלים שונים ר״ל שכל כלי וכלי בו יין משונה וביאור הענין לפי שהיה יין מלכות מחלק המלך שיש לו בכל עיר ועיר ממדינות מלכותו :

(ח) **והשתיה** כדת אין אונס. אין זה שבח למלך וכל הדיוט יכול לעשות כן אבל השבח הוא שיסד על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש אשר מזה נמשך שלא היו אונסים שום אדם לשתות כמנהג לגבורים לשתות יין. עוד ידמה לומר שגם זה היה הפלגת רוב הכלים לפי שכשהכלים אינם כל כך בהפלגה צריכים שרי המשקים למסר לכל אדם לשתות הכוס אשר תופס לפניו כדי להשקות זולתו אמנם כשהכלים הם בהפלגה אין ממהרין שום אדם לשתות וזה אומרו והשתיה כדת אין אונס. ותועלת הכתוב הזה לענין ספור הנס שלכל המון העם אפי׳ הפחות שבהם לא רצה שיעשה לו דבר לאנסו ואת אשתו יקירתו ואהובתו המלכה רצה להביאה לאונסה ועל כרחה להראות את יפיה כי אין ספק אשר לב מלך בידו סבב הסבות :

(ט) **גם** ושתי המלכה. יש לדקדק מה הוצרכו לסיפור המשתה שעשתה ושתי שלענין הספור לא היה צריך לומר זולת ששלח להביאה ולא באה ואנחנו אמנם הקדמנו שכל פרט ופרט מפרטי האגרת הזאת כולם חלק פרסום הנס המה עוד יש לדקדק אומרו גם ושתי המלכה כאלו מרבה דבר מה. עוד יש לדקדק אומרו שעשתה המשתה בבית המלכות אשר למלך אחשורוש שהרי במשתה שעשה המלך הנה הודיע המקום והכלים והמושב והכבוד שעשה להם ובמשתה ושתי לא הודיע רק המקום היותה בבית המלכות. עוד יש לדקדק אומרו כאן בבית המלכות אשר למלך אחשורוש והלא אין שם בית מלכות כ״א למלך אחשורוש והיה מספיק אומרו שעשתה אותו בית המלכות לכן נראה שכל הסוד משתה הנשים שעשתה ושתי הוא ענין רשום מחויב לסיפור הנס ופרסומו היותו מאתו ית׳ כי רצה לספר ולהגיד לנו שושתי היא בעצמה גרמה לה כל רעתה וידיה עשתה כי מרום לבבה כאשר ראתה שהמלך עשה המשתה המופלג ההוא לסבת הוספת הכסא בשושן הנה עם היות שלא היה נופל אליה לעשות משתה שאין לאשה כסא מלוכה עכ״ז לרום לבבה רצתה לעשות גם היא משתה וזה אומרו גם ושתי המלכה עשתה וגו׳ ואמר עוד שלרום לבבה לא רצתה לעשות משתה הנשים בבית שררתה ומלכותה אלא בבית המלכות אשר למלך ושם הביאה נשי השרים כאלו רצתה להורות שבבית המלכות שהוא החדר המיוחד למלך היא עושה בו כרצונה להביא שם השרות אשר אינו כלל מן הראוי שאיש בריא ישתמש בשרביטו של מלך ובדברים המיוחדים לו וזאת היתה נסבה למיתתה כי לולא היתה בבית שררתה ובבית מלכותה לא היה שולח המלך להביאה לפניו ולהביא השרות אבל בהיותה שם בבית מלכותו סמוך לגינת ביתן שהיה המשתה שם הנה שלח בעדה והעד מה שנאמר ויאמר המלך וגו׳ להביא את ושתי ולא נאמר ושלח לקרוא לושתי כמו שנאמר וישלח המן ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו לפי שהיתה בבית שררתה אבל כאן נאמר אמר למהומן בזתא וגו׳ לפי שהיתה שם אתו בבית ומפני כך בכתוב הזה כשסיפר משתה ושתי לא חפש לספר כי אם המקום שעשתה אותו לפי שענין המקום שעשתה הוא ענין לסיפור הנס פרסומו שהיא בעצמה ברום נפשה נפלה ובזדון לבה כי גבה מאד הושפלה אשר אין זה זולתי מאתו ית׳ ועוד הודיע הכתוב עשייתה המשתה ההיא לשרות פרס ומדי אשר על ידי כן מלא ממוכן לטעון עליה ולומר והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי שבטענה זאת נגמר דינה כמו שיתבאר במקומו עד שנהי נהיה לה המשתה הזה ושלחנה לפניה לפח ולמוקש וה׳ הסגירה :

(י) **ביום** השביעי כטוב לב המלך ביין. לא נאמר ויהי ביום השביעי כמו שנאמר ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר וכן ויהי ביום השלישי יום הולדת וכן ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר ואפשר מכאן אחז״ל שיום שבת היה שאם היה יום השביעי למשתה היה אומר ויהי ביום השביעי או אפשר ג״כ שאין לומר ויהי אלא כשנתייעד היום ההוא כמו ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר שכבר נתייעד שנאמר היו נכונים לשלשת ימים וכן אומרו ויהי ביום השלישי יום הולדת שכבר נתייעד בפתרון החלום שאמר לו יוסף בעוד שלשת ימים וכן ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר שכבר נאמר צומו עלי שלשת ימים אבל כאן לא נאמר דבר עד שיאמר ויהי אבל דרך מקרה והזדמן קרה כן מבלתי התייעד דבר ולפי זה נתן טעם שנתאוה כן להיות טוב לבו ביין ואמר כן בסיפור הזה לומר שהיה בתכלית שמחתו וטובו׳ לבו נתערבה שמחתו כמו שהוא ערבב שמחתם של ישראל לבטל בנין הבית. עוד ידמה שספר הכתוב היותו בטוב לב מאד כדי שירבה החימה על האזורה ההיא

כי

בְּאִלֵּין שַׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם אַפֵּי מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יא וּגְזַר מַלְכָּא
עַל אִלֵּין שַׁבְעָא רַבְרְבַנַיָּא לְאַיְתָאָה יַת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא עַרְטִילָתָא עַל
עֵיסַק דַּהֲוַת מַפְלְחָא יַת בְּנָתָא דְיִשְׂרָאֵל עַרְטִילָן וּמְנַפְסָן עֲמַר
וְכִתָּן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וּבְגִין כֵּן אִתְגְּזַר עֲלָהּ לְאַיְתֵי עַרְטִילָתָא
בְּרַם כְּלִילָא דְמַלְכוּתָא עַל רֵישַׁהּ בְּגִין זְכוּתָא דְאַלְבֵּישׁ נְבוּכַדְנֶצַּר
אֲבוּי דְּאַבָּא יַת דָּנִיֵּאל אַרְגְּוָנָא וּבְגִין כֵּן גְּזַר לְמֶהֱוֵי אַתְיָא קֳדָמוֹי
בִּכְלִילָא דְמַלְכוּתָא לְאַחְזָאָה לְעַמְמַיָּא וְרַבְרְבַנַיָּא אֲרוּם שַׁפִּירַת
חֵיזוּ הִיא׃ יב וְסָרִיבַת מַלְכְּתָא וַשְׁתִּי לְמֵיעַל בִּגְזֵרַת מֵימַר מַלְכָּא
דְּאִתְפַּקְדַת בְּיַד רַבְרְבַנַיָּא וּרְגִיז מַלְכָּא לַחֲדָא וַחֲמָתֵיהּ רָתְחַת
בֵּיהּ׃ יג וַאֲמַר מַלְכָּא לְחַכִּימַיָּא בְּנוֹי דְיִשָּׂשכָר דְּחַכִּימִין מַנְדְּעָא
בְּעִדָּנַיָּא וְזִמְנַיָּא בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא וְחוּשְׁבַּן עָלְמָא אֲרוּם הֵיכְדֵין יָאֵה

אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יא לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לִפְנֵי
ג׳ הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהַרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים
ג׳ אל תחמוד אֶת־יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִיא׃ יב וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה
ג׳ כנא׳ וַשְׁתִּי לָבוֹא בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד הַסָּרִיסִים
וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ׃ יג וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יֹדְעֵי הָעִתִּים כִּי־כֵן דְּבַר הַמֶּלֶךְ

להראות ג׳ ומ״ל וסימ׳ אתה החלות. להראות העמים והשרים. להראות את אסתר׃ בדבר המלך ג׳ וסי׳ ותמאן המלכה ושתי. הרצים יצאו דחופים. הרצים רכבי הרכש׃

תולדות אהרן ותמאן. שם׃ ויקצוף המלך. שם׃ וחמתו בערה בו, שם׃ ויאמר המלך. שם.

אבן עזרא

סבור: (יב) לבא בדבר המלך. בעבור כן ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו הטעם שהוסיפה כעס: (יג) יודעי העתים. חכמי המזלות או העתים שעברו על המלכים

רשי

(יב) ותמאן המלכה ושתי. רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת: ויקצף. ששלחה לו דברי גנאי: (יג) כי כן דבר המלך. כי כן מנהג המלך

נכל

יוסף לקח

כי אין לך קצף כקצף הבא בעת שמחה וטוב לבב כמו שנאמר בשמואל לענין פנינה מדי עלותה בבית ה׳ כן תכעיסנה שרצה לומר שלא היתה מכעיסה צרתה כי אם בעת הפלגת שמחה בעלותה בבית ה׳ כי בעת השמחה יפליג הכעס מאד ועל כן הודיע פה הכתוב שמסבב הסבות הביא הקצף על האכזרה ההיא בעת היות המלך שמח וטוב לב ביין כדי שלא תהא תקומה למפלתה:

(יא) **להביא** את ושתי. הנה אמר להביא להיותה שם מזומנת בבית מלכותו וגם לא היה לסריסים לקרות אותה כמו שאמר דוד קראו לי לבת שבע אבל אמר להביאה שהצווי על הסריסים להביאה על כרחה ואמנם אחשורוש עשה כן לפי שאין דרך שהאשה תבוא ברצונה להראות יפיה ולושתי נראה לה כנגע שהסריסים יביאו אותה על כרחה ולכן נאמר שמיאנ׳ לבוא ביד הסריסים עד שבזה היה מבקש אחשורוש לחפש בזכותה באומרו שלא היה הצווי אליה רק לסריסים וזה אמרו כדת מה לעשות וגו׳ אשר ביד הסריסים כמו שיתבאר. להראות העמים והשרים את יפיה היה ראוי להקדים השרים כמו שאמר המן כי על כל השרים והעמים שהקדים השרים לעמים אבל כאן ידמה שאחר אמרו להביאה בכתר מלכות נתן טעמו שהכתר לא היתה ליפותה אבל להראות הכתר לעמים והיופי לשרים כאלו אמר בכתר מלכות להראות לעמים ויופיה לשרים כי אין דרך להראות יופי האשה להמון העם ולכן הקדים העמים לשרים. עוד ידמה שלפי שהשרים אין ספק שהיו בגינת הביתן אל נגד פנים והעם היו אל מה שבצד הפתח ולפיכך בבוא ושתי היו רואים אותה העמים קודם לשרים אחרי היותם אל נגד מה הסמוך לפתח ולכן הקדים הכתוב לשרים העמים כפי סדר ראייתם:

(יב) **ותמאן** המלכה ושתי. יש לדקדק על אומרו המלכה ושתי ולא אמר ותמאן ושתי המלכה כמו שנאמר גם ושתי המלכה ולא אמר גם המלכה ושתי וכן להביא את ושתי המלכה וכן עותה ושתי המלכה ולא נאמר המלכה ושתי כי אם בכתוב הזה וכן באומרו כדת מה לעשות במלכה ושתי וידמה לומר שמכאן יצא להם לרז״ל שאמרו שושתי שלחה לומר לו אבא קבל אלפא שתי ולא בחד כסא תשתטי כי אמת לא מצינו בספור זה זכר אביה של ושתי כלל עד שנדרוש כן אבל יראה שדרשו כן שהזכירה את אביה ממה שנאמר ותמאן המלכה ושתי ולא ושתי המלכה כאלו אמרה שקדם היותה מלכה לשמה שנקראת ושתי כי כשהאשה נקראת מלכה מחמת היות בעלה מלך הנה שמה קדם להיותה מלכה אבל כאשר האשה נקראת מלכה להיותה בת מלך הרי מלכותה קדם לשמה וזה אומרו ותמאן המלכה ושתי כאלו אמר שמאנה להיותה מלכה קודם להיותה נקראת ושתי ולכך אמרה שטרם היותה ושתי היתה מלכה כלומר בת מלך ומכאן מצאו ז״ל לדרוש שהזכירה את אביה וזה שנא׳ ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו כי אמנם הקצף היה על שבטלה דברו ותבערת החימה היתה על רום לבבה וזדונה היותה אומרת שהיתה מלכה מבלעדי היותה אשתו כאלו אומרת שאינה חייבת לעשות דברו גם לעתיד באופן שהקצף היה על ההוה ותבערת החימה על העתיד. ואמרו אשר ביד הסריסים ידמה לומר לפי שלא שמעה מפיו של המלך שזאת היתה תואנתה:

עוד ידמה לומר שאחשורוש לא אמר לסריסים אלא להביא את ושתי ובלחש אמר להם שיביאוה בכתר מלכות שהכוונה כדי להראות יפיה שכיון שהוא היה רוצה להראות יפיה ולהשתבח ביפיה לא יאות שיצוה שתבוא בכתר מלכות כי הצווי על הכתר יראה כאלו צריכה אל הכתר היפה ההוא ליפותה ועוד יש לדקדק אומרו להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות שהיה לו לומר להביא את ושתי המלכה בכתר מלכות לפני המלך ולהקדים אופן ביאתה ואח״כ לומר לפני המלך אבל נראה שלא אמר לסריסים בקול רם לפני השרים אלא להביא את ושתי המלכה אמנם ביני ובין הסריסים גילה דעתו שתבוא להראות יפיה ועל כן תבוא בכתר מלכות וזה שנאמר ותמאן המלכה ושתי וכו׳ כלומר שמיאנה לבוא לסבת דבר המלך אל הסריסים ביחוד שהיא תבוא להראות יפיה שאלו היה קורא אותה המלך לבוא לפניו מבלתי הודיעה שלהראות יפיה היא באה לא היתה ממאנת ומסרבת לבוא וזה אומרו ותמאן וכו׳ לבא בדבר המלך אשר ביד הסריסים כלומר באותו הדיבור שאמר המלך ביחוד לסריסים:

(יג) **ויאמר** המלך לחכמים יודעי העתים וכו׳. יש לדקדק בכתוב הזה שלא ימלט מאחד משני פנים או שהחכמים יודעי העתים הם הם יודעי דת ודין בעצמם או שיודעי העתים הם מין א׳ מן השופטים ויודעי דת ודין הם זולת אלה מין אחר מן החכמים ואם יעלה על הדעת היותם הם הם בעצמם היה מספיק אמרו כי כן דבר המלך לפניהם ואם הם זולתם הרי הדברים מותרים שהוא אמר הדבר ליודעי העתים ודבר המלך ראוי להיות לפני יודעי דת ודין. ומהר״ם ערמאה כ׳ וז״ל שהיה בדעתו לשמור גזר דינה של ושתי ולפסוק אותו ע״פ אותם החכמים הדנים עיקר החטא לבד כדי לזכותה אבל אי אפשר לו לפי שכבר אמרנו כי מנהג המלכים והשרים וב״ד לדון כפי הנראה בעיניהם לצורך השעה ולכך הערים לספר הדבר לחכמיו היודעים דת ודין ירצה הנימוסים וגם לדון כפי העת שנאמר ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים אבל לא הוגד להם להיותו רוצה אותם בעצה כי אם לפי שכך מנהג המלכים וזהו כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין אבל עכ״ז שהיו יודעים גזר הדין מפני פחת המערכה כפי העת לא שאל להם כי אם מה משפטה לפי הדת ירצה כשיושקף עיקר חטאה והסבה בו וזה כי כפי הדת והנימוס וזה כדת מה לעשות במלכה ושתי עכ״ל מהר״ם ערמאה ז״ל ואין דבריו מובנים כי מה ערמה היא זאת שהערים אחשורוש כ״א עשה כן לבלתי נראה ממהילת מנהגם של מלכים שהוא להיות דינם נדון לפני יודעי העתים ולכך אמר הדבר להם אדרבה תקנתו קלקלה היא שהרי אם לא היה מספר הדבר ליודעי העתים רק ליודעי דת ודין לבד הנה היה נאמר עליו שבטל מנהג המלכים לא זולת זה אמנם עתה שסיפר הדבר ליודעי העתים ולא שאל אותם בעצה הרי יאמר עליו שבכוונה גמורה כיון להרוס מנהג המלכים שהרי אמר הדברים וסדרם לפני יודעי העתים ושאל לפי הדת. אבל ידמה לומר בפירוש הכתוב הזה שכן הוא מנהגם של מלכים לסדר דינם וטענותיהם לפני יודעי העתים ולא לפני יודעי דת ודין כי יודעי העתים הם הדנים לפי השעה שאע״פ שאין הדין כך השעה צריכה לכך אבל יודעי דת ודין לא יביטו אל השעה ואל צרכה אבל יאמרו יקוב הדין את ההר ולכך יפה להיות דבר המלך נידון ע״פ יודעי העתים כיון שנזק המלך או תועלתו הוא נזק ותועלת לרבים יחויב לראות בדינו שלא ימשך נזק לרבים על פי השעה ולפי זה אמר הכתוב שאחשורוש סיפר טענותיו וסדרם לפני יודעי העתים לפי שדבר המלך צריך להיות בפני יודעי העתים ואפי׳ יודעי דת ודין גם הם יאמרו שהדת והדין הוא שדבר המלך יהיה נדון ע״פ יודעי העתים לא ע״פ דת ודין. או ידמה לומר שפי׳ הכתוב הזה כן שאחשורוש סיפר וסידר טענותיו ליודעי העתים לפי שכן הוא מנהג דינו של מלך להיותו מסודר קודם לפני יודעי העתים ואם יש בדבר ההוא ענין בשעה מחייבת או פוטרת הנה ידינו אותו כפי השעה אבל אם אין בדבר ההוא ענין שהשעה תחייב בו חיוב או פטור הנה ישלחו הדין ההוא של המלך אל יודעי דת ודין כשאר כל הדיוט וזה אומרו כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין ר״ל שמנהג דינו של מלך להיותו מסודר לפני יודעי העתים טרם היותו מסודר לפני יודעי דת ודין ותהיה מלת לפני פה כמו לפני שחת ה׳ את סדום ורבים כמוהו. עוד ידמה לומר בפי׳ הכתוב הזה וכדי לבוא אל פירושו בכתוב הזה נקדים ונאמר שיש לדקדק מה שאמר ממוכן כשגמר הדין על ושתי באומר ויכתב בדתי פרס ומדי שאלה פירושו שיכתב מעשה שהיה זה לא יתכן שאין המעשים וסיפורי המקרים נכתבים בספרי הדתות אבל נכתבים בספר דברי הימים כמו שנכתב מעשה בגתן ותרש וכן כל המגילה הזאת בכללה שגם היא נכתבה בספר ד״ה לפרס ומדי אבל מעשים או ספורי מקרים

לִפְנֵ֕י כָּל־יֹדְעֵ֖י דָּ֥ת וָדִֽין׃ יד וְהַקָּרֹ֣ב אֵלָ֗יו כַּרְשְׁנָ֤א ג׳. י׳.
שֵׁתָר֙ אַדְמָ֣תָא תַרְשִׁ֔ישׁ מֶ֥רֶס מַרְסְנָ֖א מְמוּכָ֑ן שִׁבְעַ֞ת כ׳ א׳ חס׳ וא׳ מ״ל
שָׂרֵ֣י ׀ פָּרַ֣ס וּמָדַ֗י רֹאֵי֙ פְּנֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ הַיֹּשְׁבִ֥ים רִאשֹׁנָ֖ה ג׳ מלי חד כתיב י׳ וחד
בַּמַּלְכֽוּת׃ טו כְּדָת֙ מַה־לַּעֲשׂ֔וֹת בַּמַּלְכָּ֖ה וַשְׁתִּ֑י כתיב ס׳. י׳
עַ֣ל ׀ אֲשֶׁ֣ר לֹֽא־עָשְׂתָ֗ה אֶֽת־מַאֲמַר֙ הַמֶּ֣לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֔וֹשׁ י׳

לְמֶהֱוֵי מִתְמַלַּל פִּתְגָם מַלְכָּא קֳדָם כָּל חַכִּימִין וְיָדְעֵי אוֹרַיְתָא וְדִינָא׃ יד וְסָרִיבוּ בְּנוֹי דְיִשָּׂשכָר לְמִידַן יַת דִּינָא הַהוּא בְּרַם צַלּוּ קֳדָם יְיָ וְכֵן אֲמַרוּ רִבּוֹן דְעָלְמָא עַרְבֵּל יַת מִשְׁתְּהוֹן וַהֲוֵי דְכִיר יַת צַדִּיקַיָא דְקָרִיבוּ קֳדָמָךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא וּתְרֵין בְּנֵי יוֹנָה שַׁפְנִינָן עַל מַדְבְּחָא אַדְמְתָא עַל יְדָא דְכַהֲנָא רַבָּא דַהֲוָת לְבִישׁ חוּשְׁנָא דִי בֵיהּ כְּרוּם יַמָּא וְרוּבֵי כַהֲנָא הֲווֹ מָרְסָן וּבְחָשַׁן יַת דְמָא וּמְסַדְּרִין קֳדָמָךְ לְחֵם אַפַּיָא וְכֵן אִסְתְּחַר מַלְכָּא וְתַב וְשָׁאַל עֵטִיתָא לְרַבְרְבָנוֹי דְקָרִיבִין לְוָתֵיהּ וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן כַּרְשְׁנָא שֵׁתָר אַדְמָתָא תַּרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא מְמוּכָן שִׁבְעָא רַבְרְבָנֵי פָּרְסָאֵי וּמָדָאֵי חָזֵי אַפֵּי מַלְכָּא דְיָתְבִין בְּדַרְגָּא קַדְמָאָה דִבְכוּרְסֵי מַלְכוּתָא׃ טו כְּאוֹרַיְתָא מַה לְאִתְעֲבָדָא בְּמַלְכְּתָא וַשְׁתִּי בְּגִין דִי לָא עֲבַדַת יַת מֵימַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִגְזַר עֲלָהּ בְּיַד רַבְרְבָנַיָּא׃

ר אשנת י׳ וסי׳ וישם את השפחות. ויהי בלדתה ויתן יד. והקריב את אשר לחטאת. כל הפקודים למחנת יהודה. ויהי לבני אהרן. בחרו לכם הפר האחד. ושלמתי ראשנת משנה. ומדתי פעלתם. במעל הזה ראשנה. והקרב אליו כרשנא. במעל. ומלק. ושלמתי. ראשונה כתיב בוי״ו ואל״ף ויהי לבני אהרן ראישנת כתיב כיו״ד כתר אל״ף ושארא ראשנה כתיב חסר וי״ו: כ״ח ר״פ מן ב״ב נסבין ו׳ בריש׳ וסימ׳ נמסר במסרת רבתא במערכת אות תוי״ו בס״ד:

תולדות אהרן והקרוב אליו. שם: שבעת שרי. מגלה יב סנהדרין י: ראשונה במלכות. (הוריות מח):

רשי

ככל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: (יד) והקרוב אליו. לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו׳: (טו) כדת מה לעשות. מוסב

אבן עזרא

המלכים הקדמונים: (יד) רואי פני המלך. יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו ובספר מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם בשרים המערכת הראשונה

יוסף לקח

מקרים אינם נכתבים בספרי הדתות כי אין שם בספר הדתות רק הנמוסים והחוקים ולכן נראה שאמנם כל מלך אשר במלכות ההוא שקדם לאחשורוש לא היה לו כח לעשות הוא לבדו דין נחוץ אם לא ע״פ יודעי העתים וזה אמר כאן שאמר מענותיו ליודעי העתים שכן דבר המלך לפני יודעי דת ודין ר״ל שיודעי הדתות יודעים היות דת המלך והמלכות לבלתי עשות משפט נחוץ אם לא על פי יודעי העתים וימלך עמהם ואפשר שעל כן נקרא מלך שצריך לימלך ועתה בזה יתיישב מה שאמר ממוכן יצא דבר מלכות וכו׳ כמו שכן יתבאר לפנים שממוכן אמר לעקור הדת הזה שאין המלך יכול לעשות משפט נחוץ ושמעתה והלאה יוכל לעשות משפט נחוץ ושיכתב בדתי פרס ומדי הדת והחוק הזה שיוכל המלך לעשות משפט חרוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים ונתן ממוכן טעם לדבריו כאשר יתבאר עוד לפנים גודל ההיזק הנמשך לתלמות בענין ושתי אם יתאחר הדבר עד יצא משפטה ע״פ דיינים כי ע״כ אמר ולא יעבור אשר לא תבוא שר״ל שלא יעבור השעה. ותועלת הכתוב הזה לענין ספור הנס ופרסומו הוא שממוכן שהוא המן בעצמו כמו שאחז״ל הנה הוא בעל החוק הזה ועשה שאחשורוש יוכל לעשות משפט חרוץ מבלתי המלך והתייעץ עם יודעי העתים כי לולא זה כשאמר חרבונה למלך גם הנה העץ לא היה יכול המלך לעשות משפט חרוץ מבלתי הודיע הדבר ליודעי העתים ולומר כן תלוהו עליו ואולי אם היה בא דינו לפני יודעי העתים אפשר היה ניצול וזהו פרסום הנס הנמשך מן הכתוב הזה שהודיענו שבפרס כל המעשה הזה לא היה כח ביד המלך לעשות משפט חרוץ הוא שאמרו לולא אגרות ראשונות פליטה לא היתה כי האגרות הראשונות המה היו להכתב בספרי הדתות החוק החדש הזה וממנו נמשכה הצלת האומה ישראלית כאשר יתבאר כי אצבע אלהים היא שממוכן הוא בעצמו כרה שחת בעצתו ובו נפל:

(יד) **והקרוב** אליו. יש לדקדק מה ענין אומרו והקרוב אליו ומי הזכיר פה קרוב או רחוק והיה מספיק אומרו ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים כמו שנאמר בהבאת ושתי אמר למהומן בזתא וכו׳ ולא אמר אם היו קרובים אליו. ועוד נדקדק מה הענין שהזכיר לחכמים האלה תוארים אין אנו צריכים בהם במקום הזה כפי הספור המחויב שאין הסיפור כאן רק היותם יודעי העתים ומה לנו אם היו רואי פני המלך ויושבים ראשונה עוד יש לדקדק שאחז״ל שיודעי העתים היו חכמי ישראל וכל אלה השמות לא מבני ישראל המה ובזה יש לפרש שאלה השמות לא היו שם העצם אבל שם תואר כל א׳ וא׳ כפי מדרגת משמרתו אשר היה ממונה עליה עכ״ז ברוממותו ממוכן א׳ מהם נראה שחביריו דומים לו מין במינו. לכן ידמה לומר שאין ספק שאלו שבעת שרי פרס ומדי לא היו נקראים לא יודעי עתים ולא יודעי דת ודין והמלך לא היה מדבר עמהם ולא שואלם בעצה כלל אמנם להיותם שם לעולם קרובים אליו ורואים פניו הנה שמעו כשהמלך שאל ליודעי העתים על דבר ושתי וזה אומרו והקרוב אליו ולכן תאר אותם בכל התוארים ההם להודיע איך ולמה השיבו הם מבלתי היותם נשאלים ובזה יתכן מדרשם ז״ל שיודעי העתים היו חכמי ישראל ושהם השיבו שמשנחרב ב״ה ניטלה עצה מהם שדרשו כן מראותם שיודעי העתים לא השיבו כלל בעצה זו זולתי אותם שבעה שרים שהיו קרובים אליו שעם היות שנדרשו להשיב ללא שאל להם ודאי כיון שהמלך היה שואל ליודעי העתים לא יתכן שהם ישיבו טרם השיבו הנשאלים ואולי ישיבו כפי עצתם ולמה יכנסו הם בתוך דבריהם אבל מכאן אחז״ל שהיו חכמי ישראל ונסתלקו ולפי זה נשאר להם מקום להשיב אחר שנסתלקו יודעי העתים ואחר שסיפר שאותם שרי פרס ומדי היו קרובים שם סיפר ענין שאלת המלך:

(טו) **כדת** מה לעשות. הנה אמר כדת מה לעשות נמשך אל מה שפרשנו שאמנם דבר המלך לפעמים נידון לפני יודעי העתים אם יש בדין ההוא דבר שהשעה מחייבת או פוטרת ואם אין בדין ההוא דבר שהשעה צריכה לחייב או לפטור הנה אז יודעי העתים ישאלו הדין ההוא אל יודעי דת ודין כאשר דיני הדיוטות אבל יודעי העתים ישפטו זה אם הוא דבר הנוגע לדת העתים או לדת ודין ולכן שאל כדת מה לעשות ולא שאל מה לעשות כי לא היה שואל עדיין מה דינה מן המיתות אבל היה שואל באיזה דת ידינוה: **אמנם** יש להתעורר בקצת ספיקות בכתוב הזה אשר מהר יתבאר הבנת הכתוב תחלה אומרו אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש והא ודאי כיון שאלו הם דברי אחשורוש שהוציא מפיו בשאלתו ליודעי העתים לא היה לו להזכיר שם עצמו והיה לו לומר אשר לא עשתה את מאמרי. עוד יש לדקדק שאחשורוש חזר לומר ביד הסריסים כאלו שיות המיאון מלעשות דבר המלך ביד הסריסים מעלה או מוריד לענין העונש וירבה או ימעיט אותו. וידמה לומר שמה שאמר אחשורוש כאשר שאל מה לעשות בושתי הזכיר לומר שלא שמעה מפיו כלומר שאלו היתה שומעת מפיו היה בידו בלא להקפיד או למחול אבל אחר היות הצווי ההוא ע״י שליח הנה אין כאן מחילה ששליח אין בידו למחול שהרי הוא שליח המשלח אין ראוי למחול כיון שמסר הדבר לשליח כמו שנא׳ כי לא ישא לפשעכם שגם שם מזה הטעם נאמר אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כיון שהוא שליח וגם אני לא אמחול שכבר מסרתי הדבר לשליח כן ג״כ פה אמר אחשורוש כדת מה לעשות במלכה ושתי על אשר לא עשתה וכו׳ ביד הסריסים שהם אינם יכולים למחול ואני אין ראוי שאמחול כיון שמסרתי השליחות לסריסים. עוד ידמה לומר שאחשורוש אמר ביד הסריסים על הדרך שכבר אמרנו שאמר להביא את ושתי לפני כל השרים ולסריסים אמר ביחוד שכוונתו להביאה הוא להראות את יפיה ולכך כאשר שאל אחשורוש ליודעי העתים כדי להקל בעונשה ספר הדבר שאמר הוא לסריסים שיאמרו לה שכוונתו להראות יפיה א״כ אע״פ שחטאה גדול אשר לא עשתה דבר המלך הנה יקטין החטא וימעט העונש מה שנראה שעשתה כן מחמת צניעות שלא רצתה לבוא כדי להראות יפיה אבל אם המלך היה אומר להביאה ולא היה מודיעה ע״י הסריסים שכוונתו להראות יפיה ועכ״ז היא היתה ממאנת לבוא הנה אז היה גדול עונה מנשוא לכן אמר אחשורוש ליודעי העתים שושתי מיאנה לבא באותו הדבר אשר הודיעה המלך ביד הסריסים. עוד אפשר לומר שאחשורוש אמר כן להקל החטא ולמעט העונש באמרו שהוא לא צוה עליה שתבוא אבל צוה לסריסים שיביאוה והסריסים ודאי עשו שליחותם ולא אמרו לושתי שהמלך אמר שתבוא אבל אמרו לה שהמלך אמר להם שיביאוה וזה אומרו על אשר לא עשתה מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים שכיון שצוה שיביאוה לא היה לה לסרב ליווי הסריסים עליה לבוא. עוד אמר המלכה ושתי ולא אמר ושתי המלכה גם זה על הדרך שביארנו שאומרו המלכה ושתי יורה על היותה מלכה טרם היותה אשתו אף גם זאת אמר כן להמעיט ולהקטין החטא כי אינו דומה אשת מלך אשר אין לה רוממות ומעלה רק מהיותה אשתו למי שהיא בת מלך שבלעדי היותה אשת המלך היא מלכה מחמת עצמה לכן אמר אחשורוש כדת מה לעשות במלכה ושתי כאלו רצה שישקיפו השקפה נאותה אחרי היותה מלכה ושתי למעט ענשה. עוד אמר על אשר לא עשתה מאמר המלך אחשורוש עם היות שאחשורוש הוא המדבר בעצמו הזכיר את שמו וזה לסבה שהנה אמנם הורה להם שיהיו מתונים בדין ושלא ישיבו לו בעת היותו בפניו ולכן הזכיר את שמו בשאלתו להם כאלו שם וערך לפניהם הדברים שיש להם לדבר ביניהם כשיצאו ויתנו בדין שלא בפניו כי אז יאמרו ביניהם כדת מה לעשות במלכה ושתי על אשר לא עשתה מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים ורצה כן לשתי סבות ראשונה כדי שלא יעשו משפט חרוץ ושנייה שלא יעשו המשפט לפניו לפי שעם היות שהוא ערך השאלה לפניהם כאלו ושתי מיאנה לבוא להיות הדבר ביד הסריסים הוא כבר ידע האמת שלא מפני כן מיאנה אבל גודל רום גאותה וזדון לבה השיאה לעשות כן ולפיכך ערך לפניהם השאלה ע״פ התואנה ההיא שהיה

טז ואמר ממוכן הוא המן בר בריה דאגג רשיעא קדם מלכא ורברבניא לא על עלוי דמלכא בלחודוי סרחת ושתי מלכתא ארום עלוי כל רברבניא ועלוי כל עממיא די בכל פלכיא די שליט בהון מלכא אחשורוש׃ יז ארום יפוק פתגם גזרת מלכתא על כל נשיא לאתלגלגא מריהון קדמיהון במללותהון חדא עם חברתא ברם בקושטא מלכא אחשורוש אמר לאיתאה ית ושתי מלכתא קדמוי ולא עלת׃ יח ויומא הדין תהוין אמרן רבנתא דפרסאי ומדאי למעבד לגובריהון היכמא די קבילו ית פתגם דעבדת ושתי מלכתא ומתמלכין למעבד כדין לכל רברבני

ממוכן קרי · ת' וכ' טוב · דכו' כמ"ג · ל' · י' · נ' · ל' כטע' כסיפ' · ב' ר"פ

בְּיַד הַסָּרִיסִים׃ ס טז וַיֹּאמֶר מוֹמְכָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לֹא עַל־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה כִּי עַל־כָּל־הַשָּׂרִים וְעַל־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יז כִּי־יֵצֵא דְבַר־הַמַּלְכָּה עַל־כָּל־הַנָּשִׁים לְהַבְזוֹת בַּעְלֵיהֶן בְּעֵינֵיהֶן בְּאָמְרָם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אָמַר לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לְפָנָיו וְלֹא־בָאָה׃ יח וְהַיּוֹם הַזֶּה תֹּאמַרְנָה ׀ שָׂרוֹת פָּרַס־וּמָדַי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַמַּלְכָּה לְכֹל

אבן עזרא

יושבת בתחלה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכות במערכת המלכות: (טז) עותה. ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא כי על כל השרים עותה ומה הוא העות שילא וישמע זה הדבר: (יז) והיום הזה. יהיה אמור והוא פעול:

רשי

על ויאמר המלך לחכמים: (טז) עותה. לשון עון: (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים. זה שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן: (יח) ותאמרנה שרות פרס ומדי. לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא

יוסף לקח

ע"י הסריסים על דרך וכוסה קלון ערום אבל לא רצה שיהיה המשא ומתן בפניו. ובהיות השבעה השרים הללו היושבים ראשונה במלכות שם קרובים אליו כאשר ערך השאלה לפני יודעי העתים והבינו שכל מגמת פניו של אחשורוש היה להצילה מן המות ולהמעיט ענשה בכל מאי דאפשר ליה וראו רצונו להצילה בשלשה טענות ראשונה אומרו שדבר המלך צריך שיהיה לפני יודעי העתים שנית שערך להם השקפה בהיותה בת מלך ורצה שיעשו המשפט שלא בפניו כמו שרמז להם בהזכירו הוא בעצמו את שמו שלישית בהיות שלא מיאנה רק על דבר אשר ביד הסריסים וכל זה היה עושה לחפות עליה ולהצילה מן המות וראו עוד אומרו כדת מה לעשות במלכ' ושתי כאלו אין בדבר הזה דיני נפשות שלא יפיל על הלשון לומר מה לעשות בפלוני אלא א"כ נשאר אותו פלוני חי אחר העשיה ההיא וכיון שאמר במלכה ושתי שנראה שהיה כונתו עוד שתשאר מלכה כמו שהיתה אבל שיעשו לה משפט מה להכניעה לבד הנה אז השיב ממוכן עם היות שם גדולים ממנו רצה להראות שזה דיני נפשות שאין מתחילין מן הגדול היפך סברת המלך אחשורוש:

(טז) **ויאמר** ממוכן. הנה השיב ממוכן כאשר אמרנו להורות שזהו דיני נפשות ואין מתחילין בגדול. עוד ידמה שזה ממוכן אינו שם עצם אבל שם תואר וכמו שארז"ל ממוכן זה המן אמנם היה שם תואר לו ממוכן להיותו מלין ממוכן להלין בעד כללות העמים בהיות שראה שהדבר הזה נוגע לכללות השרים והעמים הנה היה נאות אליו להרחיק הנזק מכללות העמים ולכך התחיל הוא בדבור וגם אפשר קרוב שכל שבעה שמות השרים ההם היו כולם תוארים כפי הדברים שהיו הם ממונים עליהם כל אחד ואחד על משמרתו ורז"ל דרשו כל השמות הללו לתואר בהיות נראה להם ז"ל היותם שמות משונים ובזה יתיישב אמרם ז"ל ממוכן זה המן ועוד לפנים יתבאר מהיכן חייבו זה שידמה לומר שהם ז"ל הכריחו הדבר שממוכן זה המן מאומרו שהם אחרי הדברים האלה גידל המלך את המן שנראה שכבר נזכר תחלה דאל"כ הל"ל איש עמלקי היה ושמו המן והמלך גדלו ואם כן יחויב היות המן אחד מהשבעה השרים הנזכרים כבר ויצא להם היותו ממוכן לשתי סבות ראשונה שאם המן הוא אחד מהשבעה השרים זולתי ממוכן לא היה נכון לומר וינשאהו מעל כל השרים אשר אתו שהרי כבר היה גדול על קצתם אבל אומרו שנשא אותו על כל השרים א"כ צריך לומר שהיה קודם שפל שבכולם וזהו ממוכן עוד ידמה שהם ז"ל חייבו שממוכן זה המן מראותם שאמר כתם גידל המלך את המן ולא נזכר שם בפרטות שדבר או עשה פעולה זולתי ממוכן ואומרו לפני המלך והשרים רצה להראות לנו הכתוב כמו שביארנו שאלו השבעה שרים לא היו מכונים בשם יודעי דת ודין ולא בשם יודעי עתים והמלך לא היה מדבר עם השרים הללו כלל אבל להיותם שם קרובים אצל המלך בהיותו שואל ומדבר עם יודעי העתים הנה דבר ממוכן ולהורות שדברי ממוכן אינם תשובה לשוב לו אבל הם התחלת דבור לכך אמר הכתוב ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים שאם היה תשובה לדברי המלך הל"ל ויען ממוכן כמו שנאמר ותען אסתר ולהיות ממוכן זה ממוכן לפורענות ואומן בהגלת הרעה הנה השיב על ראשון שראה שהמלך רצה להביא הדין לפני יודעי העתים להיות זה בעיניו דבר המלך ודינו אמר שאין זה דבר המלך לבדו וע"כ לא אמרו שהדת היא מדבר המלך יובא לפני יודעי עתים או דת ודין אלא כשהוא דבר המלך לבדו אבל הדבר שאינו למלך לבדו אינו מן הדת להביאו לפני יודעי דת ודין ולא לפני יודעי עתים וזה אמרו לא על המלך לבדו עותה ושתי ובהיות רצונו של ממוכן שהמלך בעצמו יהיה עושה משפטה כאשר יתבאר הקדים לומר שאין כלל למלך למנוע עצמו מדין זה מצד היותו נוגע בדבר שכל העמים והשרים כולם נוגעים בדבר זה הם גם יודעי העתים ויודעי דת ודין ולא יוכלו לדון ובזה סתר וסלק טענת אחשורוש הראשונה שהיה רצונו שהדבר יהיה נידון על פי יודעי העתים וזו סתירת טענת אחשורוש הראשונה וכנגד טענתו השנית שבקש שיושקף על היות מלכה ושתי שמלכות תקדם לה הנה ממוכן אמר עותה ושתי המלכה כאלו אמר שכל עיוותה היא בהיותה ושתי המלכה שעתה אינה נקראת כי אם ושתי המלכה לא המלכה ושתי ועוד הוסיף כדי לסתור טענתו שלישית ואמר:

(יז) **כי** יצא דבר המלכה. הנה כאשר רצה ממוכן להפליג בגודל חטא ושתי ובעונש הנזק הנמשך אל העמים והשרים וגם אל כללות המלכות כדי לחייבה המות ולעשות לה משפט כתו' ודין חרוץ הוצרך לסלק כל הטענות והתואנות והערמומיות שהיה מתנהג בם אחשורוש להראות לזולתו בהוא איננו מן המעבירים על מדותיהם ומן המוחלים כדי להטיל אימה במלכות ומצד אחר היה עושה באופן שהמשפט לא יחייב אותה מות ויהיה לו התגלות רב באמרו מלך במשפט יעמיד ארץ ועם היות שהיה רצונו לנקום כיון שהמשפט לא חייבה המות הרי הוא מעמיד עצמו על קו הדין ועם זה היה לו שבח ולא גנאי כי אין ספק אם השופטים יצילוה לא היה כי אם אחרי הראותם פנים שלא עשתה דבר נגד כבוד המלך ולפי זה אין בחטא ההוא משפט מות וזו היתה דרכו וכוונתו של אחשורוש ע"פ אותם השלשה טענות שכתבנו למעלה שרמז בשאלתו ליודעי העתים אשר ממוכן סילק וסתר שתים מהם כאמור הנה עתה רצה לסלק גם השלישית ואמר קודם על הנזק הנמשך לכללות העמים והשרים מהעוון של ושתי המלכה שאמנם ימשך הנזק המופלג ההוא אחר זמן שהעון של ושתי יתפרסם אל הנשים נשי המון העם וזה אומרו כי יצא דבר המלכה ע"כ הנשים כי נשי העמים לא היו במשתה ושתי אבל האנשים ר"ל המון העם היו במשתה אחשורוש כאמור לכל העם הנמצאים בשושן ולפי זה לא נאמר באמרן לשון נקבה לפי ששב אל האנשים שהיו במשתה וראו ענין ושתי שהם יספרו לנשותיהם וע"י כן יצא דבר המלכה ע"כ הנשים ועל מה שרמז אחשורוש שהיא בת מלך באמרו המלכה ושתי כדי למעט ענשה השיב ממוכן שהנשים ר"ל נשי העמים לא יאמרו המלכה ושתי כמו שאמר אחשורוש אבל יאמרו ושתי המלכה ואינ' מבחינת הנשים בין אם קדם לה מלכות מצד אביה או לא קדם באופן שטענת אחשורוש לא תועיל וגם טענתו באמר שהציווי ע"י הסריסים או על אותו הדבר שאמר ביחוד לסריסים כמו שביארנו למעלה אמר ג"כ ממוכן שלא תועיל כלל כל הטענה ההיא לפי שנשי העמים לא יאמרו המלך אחשורוש אמר ביד הסריסים להביא וכו' אבל יאמרו המלך אחשורוש אמר להביא ואחר בסתר כל טענות אחשורוש הנה הפליג בטענות לומר שדרכו של אחשורוש שתפס לעשות המשפט ע"פ יודעי העתים שיראו אם הדבר שייך אליהם או ליודעי דת ודין וא"כ שיפסקו הדין שלא בפניו איננו נכון וכוונתו מפורסמת היותה להאריך הענין שלא לעשות משפט חרוץ לכן הוסיף ממוכן להכרית שהדבר צריך כהן וחריצות מופלג ואמר.

(יח) **והיום** הזה תאמרנה. יש לדקדק שלא נאמר מה שיאמרו והרב הר"א בן עזרא פירש ואמר היום הזה יהיה אמור מפני דוחקו שלא נאמר מה שיאמרו לכן פירש שהיום עצמו יהיה אמור אבל לפי דרכנו אין דוחק כלל שלפי שממוכן הקדים לומר שנשי העמים יאמרו המלך אמר להביא את ושתי וגו' ואמר שהנשים ההם לא יאמרו כן עד שיצא סוד דבר המלכה אליהם מפי בעליהם שהיו במשתה כי הם לא היו במשתה ושתי ולכך אמר שכאשר יצא הדבר אל נשי העם הנה יבזו בעליהן בעיניהן באופן שהנזק הנמשך לעמים איננו רק עד שיצא הסוד לנשותיהם אבל נשי השרים שהם בעצמם היו במשתה ושתי והם בעצמם ראו ושמעו שושתי מיאנה ללכת הנה הנזק הנמשך לשרים יהיה באותו יום בעצמו לא יתאחר כלל אבל באותו יום בעצמו יאמרו נשי השרים לבעליהן מה שיאמרו נשי העמים לאחר זמן כלומר כי המון העם יאמרו לבעליהן המלך אמר להביא את ושתי כשיצא הסוד אליהם שידעו דבר ושתי ומעם כי יצא כמו כי הלא שפירושו כאשר יצא והנה אז יאמרו לבעליהן כן מה שאין כן נשי השרים לפי שבאותו היום בעצמו יאמרו הם לבעליהם המלך אמר וכו' לפי שהם נשי השרים הם בעצמם היו שם ושמעו הדבר וזה אומרו והיום הזה

אסתר א

שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ וּכְדַי בִּזָּיוֹן וָקָצֶף׃ יט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ ל׳. ל׳. כ׳
טוֹב יֵצֵא דְבַר־מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכָּתֵב בְּדָתֵי פָרַס־ ח׳
וּמָדַי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא־תָבֹא וַשְׁתִּי לִפְנֵי ג׳ מ״ל ככתו׳
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לִרְעוּתָהּ ל׳ ל׳
הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה׃ כ וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־ ג׳ ח׳. כ׳
יַעֲשֶׂה בְּכָל־מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל־הַנָּשִׁים ג׳

מַלְכָּא וּמַן יָכוּל לְסוֹבָרָא כְּמִיסַת חוּךְ דִּין וּרְגִיז׃ יט אִין קֳדָם
מַלְכָּא שַׁפִּיר יִפּוֹק פִּתְגָם גְּזֵירַת מַלְכוּתָא מִן קֳדָמוֹי וְיִתְכְּתֵב
בִּגְזֵירִין דְּפַרְסָאֵי וּמָדָאֵי וְלָא יִתְבַּטֵּל הָדָא גְּזֵירְתָא דִּי לָא תֵיעוּל
וַשְׁתִּי קֳדָם מַלְכָּא וּמִן בָּתַר דְּתֵיתֵי קֳדָם מַלְכָּא יִגְזוֹר מַלְכָּא וְיַעְדֵּי
יַת רֵישַׁהּ וּמַלְכוּתַהּ יִתֵּן מַלְכָּא לְחַבְרְתַהּ דְּשַׁפִּירָא מִנַּהּ׃ כ וְיִשְׁתְּמַע
פִּתְגָם גְּזֵירַת מַלְכָּא דִּי יַעְבֵּיד בְּכָל מַלְכוּתֵיהּ אֲרוּם גְּזֵירְתֵיהּ
רַבָּא הִיא וּמִן בָּתַר כֵּן כָּל נְשַׁיָּא יִתְנוּן רְבוּ וִיקַר לְמָרֵיהוֹן לְמִן

מלפניו ח׳ וסי׳ וצרעת נעמן תדבק. ואלישע ישב בביתו. חילו מלפניו כל הארץ דד״ת. והאלהים עשה שיראו. אשר יראו מלפניו. אם על המלך טוב יצא. ואת פתשגן כתב הדת. וזרעות השטף ישטפו לפניו וישברו: ונשמע ג׳ חד קמץ וב׳ פתחין וסי׳ כל אשר דבר ה׳ נעשה. ונשמע קולו בבאו אל הקדש. ונשמע פתגם המלך. קדמא קמץ:

תולדות אהרן ויאמר ממוכן. מגלה יב :

רשי

קצר: וכדי בזיון. ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) דבר מלכות. גזרת מלכות של נקמה שלוה להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי. בספרי חוק ומנהג המלכות: ולא יעבור. חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את

אבן עזרא

וכדי בזיון. ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו: (יט) ולא יעבר. שלא יסור זה החוק: לרעותה. הוי״ו תחת יו״ד רעיתי שהוא תחת ה״א תחת השורש: (כ) פתגם. כמו דבר וכן בקהלת ובארמית: כי רבה. אע״פ שהיא רבה כמו

יוסף לקח

הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה ואמר ממוכן כל זה כדי להכריח שאין הדבר צריך בשם לפי שבאוהו יוש בעצמו ימשך הנזק ואין זה ענין להאריך משפטה כלל ולהעריך הדין לפני יודעי עתים או יודעי דת ודין כי אין הזמן מספיק ורצה עוד ממוכן לגלות למלך שהם הבינו שאין רצון המלך לנקום נקמתו שאם היה רצונו כן היה עושה דין נחוץ ומשפט חרוץ. ואמר :

(יט) **אם** על המלך טוב. הנה ביאר ממוכן שהבינו שאין רצונו של המלך לנקום נקמתו ושרוצה להעביר ולמחול ולכן אמר לו אם הדבר הוא בלב כמו שאתה אומר בפה שטוב בעיניך לנקום. א״כ לא תאריך הדבר ע״פ יודעי העתים אבל יצא דבר המלכות מלפניו ר״ל דין נחוץ ומשפט חרוץ ואם תאמר שהדת היה שדבר המלך צריך להיות מסודר לפני יודעי העתים הנה בידך הוא שתעשה חוק חדש והבטל החוק ההוא ומעתה יעשה חוק שיוכל המלך לעשות משפט חרוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים וזה החוק החדש יכתב בדתי פרס ומדי שהמלך לא יצטרך להמלך ביודעי העתים כי אין דרך לומר שיכתב מעשה ושתי בספרי הדתות אבל המעשיות והמקרים נכתבים בספרי דברי הימים כמעשה בגתנא ותרש וכל המגלה הזאת אבל ודאי חוק חדש זה דרכו להכתב בספרי הדתות ועוד ידמה לומר לפי דרכנו זה שאומרו יצא דבר מלכות מלפנינו הוא כפי מה שפרשנו למעלה שאם מלך נגזר מזה שצריך להמלך ולקחת העצה מכל חכמיו ויועציו וזה אמר ממוכן יצא זה דבר המלכה וקבלת עצה מלפניו ויהיה מעתה חוק חדש והנה ממוכן ברצותו במפלת והשפלת ושתי ומיתתה הראה מקום למלך אחשורוש שע״י עשייתו דין נחוץ בושתי תגדל מעלתו יותר שאת על כל המלכים כי כל המלכים אשר קדמוהו לא היה בידם כח וממשלה לעשות דין נחוץ כי אם ע״פ יודעי העתים כמו שנאמר כי כן דבר המלך וגו׳ והוא יהיה כח בידו לעשות משפט נחוץ אחרי בא לידו דין כזה שנוגע לכל העמים והשרים ואי אפשר לעשותו אלא בנהיגה רבה כמו שהכריח ממוכן בטענותיו ולהיות ממוכן נקרא כן על שם היותו ממוכן ומזומן להלין בעד כללות העם ולדרוש זכותם כמורשה עליהם לכך היה ספק בידו לתת רשות להעשות החוק החדש ההוא שיוכל לעשות המלך דין נחוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים וזהו שנאמר אחר הדברים האלה גידל המלך את המן רוצה לומר אשר עשה דין נחוץ לושתי מבלתי היותו נמלך וגם עשה דין נחוץ לבגתנא ותרש הנה ראה שנתקיים החוק החדש שעם היות שנכתב החוק החדש ההוא בדתי פרס ומדי עם כ״ז מעשה רב שלא פיקפק בו כלל וזה הומרו אחר הדברים האלה שעשה אלו שני דברים בלתי היותו נמלך גידל את המן תחת שהמן גידלו ע״כ המלכים שקדמו לו גם הוא גדלו ונישאו ע״כ השרים אשר אתו ולכך לא הוצרך לפרסם הטעם שגדלו ואחר שכן גדלו הנה לא היה עוד בתשמרת השאלה בעד כללות העם וקראו בשם העלם שלו שהוא המן. ואומרו יצא דבר מלכות מלפניו רצה לסלק ולסתור מחשבת המלך שקדמה שיפסק הדין שלא בפניו לכן אמר מלפניו. ואומרו ולא יעבור אשר לא תבוא ושתי לפני המלך הנה כאן הכריז שצדה למהר הענין עד שאמר שלא יעבור העת ההיא כלל ואמר עוד כי הנה אחשורוש נוה שתבוא בכתר מלכות ועתה שנגזר דינה למות אי אפשר להביאה בכתר מלכות כאשר נוה המלך לכן אמר לא יעבור שלא תבוא ושתי בלתי כתר מלכות כלומר כיון שאי אפשר לקיים דבר המלך מכל וכל לפחות כך בלתי כתר לא יעבור שלא תבוא ואמר ממוכן כן שלפי הטענה שטען שנשי העמים יאמרו לבעליהן המלך אחשורוש אמר להביא וכו׳ הנה אין מיתת ושתי תקנה לזה שהרי ידוע הוא שאשם מהמון העם ואפי׳ מהשרים שהמה רצון לעשות רצון בעלה לא בעבור זה מתחייב מיתה א״כ לעולם יאמרו נשי העם המלך אמר להביא את ושתי ולא באה ואם המית אותה הוא בעבור היותו מלך אבל עכ״ז נלקה ושתי ולא באה לכן אמר ממוכן ולא יעבור שלא תבוא כדי שלא יאמרו הנשים ולא באה ולכך לא חשש לפרסם מיתתה כלל ואומרו ומלכותה יתן המלך נמשך אל מה שאמר שתבוא ושתי בלתי כתר מלכות ובלתי מלכות כלל ולא אמר שהכתר מלכות יתן המלך אבל אמר ומלכותה כלומר אותו זדון לבבה שיש לה לומר שהיא בת מלך ושהמלכות שלה שנה תבוא בשם ושתי לבד ומלכותה שהיא אומרת שהיא ירושת אבותיה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה והנה יש לדקדק שמלת רעותה הורה על הדמיון והשיווי ומלת הטובה ממנה הורה על תוספת טובה לא על השיווי לכן נראה שאומרו הטובה ממנה פירושו כמו כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו שר״ל ממנה בעצמה כך ג״כ אמר המן הנה זאת כל זדון לבה וגובה רוחה הוא יחס זולתה והנה עתה תתן מלכותה לרעותה אשר כמוה ולא תהיה טובה מחמת זולתה אלא מחמת עצמה שאין יחוס כיחוס עצמו. ולא אמר ממוכן שיתן מלכותה לרעותה כמייעץ למלך שזו היתה עצה אשר לא נשאל עליה אבל דרך הפלה או הסתגנינות אמר כן ולכן אמר יתן המלך ולא אמר תן כלומר עתיד להיות כן. ותועלת הכתוב הזה בענין פרסום הנס מבואר מאוד שהמן הוא בעצמו נתן הכח והממשלה לאחשורוש לעשות דין נחוץ מבלתי היותו נמלך ביועציו שאם לא היה ביד אחשורוש הכח ההוא הנה כאשר אמר חרבונה גם הנה העץ לא היה אפשר למלך לעשות לו דין נחוץ ולומר תלוהו עליו מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים ואפשר קרוב שיהיה ניצול והנה גזרת המן על אבוד היהודים אחר היותה נדרשת מאת יועץ המלך והמלך הסכים הנה היתה קיימת מבלעדי החוק החדש אבל מה שגזר אחשורוש על אבוד ישראל הלילה שלא היה ע״פ יועץ אם לא היה החוק החדש שנכתב בספרי הדתות לא היה לו לאחשורוש כח לעשותה לכן אמרו לולא אגרות ראשונות פליטה לא היתה ח״ו ואחר שהשלים ממוכן לומר גזרת ושתי גילה למלך שאם יעשה כמחשבתו אשר חשב לעשות עליה אפי׳ שהעבירו למסור הדבר ליודעי העתים גילה שהדברים מוכנים שהוא רוצה להעביר ולמחול ולא יהיה עוד דבירו חשוב בעיני הנכבדים תחתיו ואם יעשה כפי עצתו לעשות דין נחוץ מלבד שידחיק אותם הנזקים הנמשכים המופלגים שסיפר עוד ימשך גם תועלת מופלג שדבר המלך יהיה יקר גדול וחשוב מאוד ושום אדם לא ימלאנו לבו לעבור על מצותו וזה אומרו :

(כ) **ונשמע** פתגם המלך. אין הכונה שישמע מעשה ושתי כי זה אין ספק אחרי שנכתב לכל שישמע אלא ודאי נראה כמו שכבר פירשנו שלא נכתב בספרי הדתות המעשה שהיה שאין דרך לכתוב המעשים בספרי הדתות ועוד אם מה שאמר ממוכן ויכתב בדתי פרס ומדי הוא מעשה ושתי כדי שהנשים יתנו יקר לבעליהן א״כ כיון שאמר לענין הנזק הנמשך שימשך לכל מדינות המלכות כמו שנאמר כי ע״כ השרים וע״כ העמים אשר בכל מדינות המלך הרי ג״כ לענין התרופה שהוא הודעת מעשה ושתי ואשר נגזר עליה היה ראויה שיכתב אל כל מדינות שהלך לא אל פרס ומדי לבד כי בכל מקום שיתפשט הנגע צריך שיתפשט הנרי לרפואתה אמנם לפי דרכנו יתיישב שאחר היות התלה מלכות אחשורוש פרס ומדי ואח״כ כבש כל הממלכות הנה נכנסו על כרחם תחת ספרי הדתות אשר לפרס ומדי ולפי זה החוק החדש הזה שחדש ממוכן לא הוצרך לכתבו אלא בספרי דתי פרס ומדי שכל מה שנכתב בספרי דתי פרס ומדי הוא קיים וצריך לכל שאר הממלכות ואם כן אומרו עתה ונשמע פתגם המלך אין פירושו שישמע מה שעשה לושתי אבל פירושו שכל דבר המלך שיעשה ויגזור בכל מלכותו יהיה מקובל ונשמע לכל העם ויהיה דבורו של מלך יקר גדול וחשוב מאוד וזה אומרו לספר התועלות המופלגות הנמשכות בקיום עצתו שיהיו נשים כהלכתן לאשונה דלא מבעי שהנשים לא יבזו את בעליהן אבל אדרבה יתנו יקר לבעליהן וכן שדבור המלך יהיה יקר מאוד וגדול ואמר ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא והנשים יתנו יקר לבעליהן ואמר למגדול ועד קטן אין פירושו שכל הנשים יתנו יקר לבעליהן הן שר גדול או נושא סבל שאין בזה חדוש כלל דפשוט הוא שאשת מלך כמלך ואשת נושא סבל כנושא סבל מין עם מינו הוא ורז״ל אמרו אשת חבר הרי היא כחבר אבל ענין אומרו למגדול ועד קטן שב אל ענין ושתי שלהיותה בת מלך היתה מחשבת עצמה גדולה מבעלה וחשובה ממנו אחרי היות אביה מלך גדול בן בנו של נבוכדנצר ואת אחשורוש לא היה בן מלך כאביה לכן אמר ממוכן שהנשים יתנו יקר לבעליהן בין תהיה גדולה וחשובה ממנו ביחוס ואם קטן ממנה

רַבָּא וְעַד זְעִירָא: כא וּשְׁפַר פִּתְגָמָא קֳדָם מַלְכָּא וְרַבְרְבָנַיָּא וַעֲבַד
מַלְכָּא כְּפִתְגַם מְמוּכָן: כב וּשְׁלַח פִּיטְקִין כְּתִיבָן וַחֲתִימָן בְּעִזְקְתֵיהּ
לְכָל פַּלְכֵי מַלְכָּא לְפֶלֶךְ וּפֶלֶךְ כְּמִכְתַּב רוּשְׁמֵיהּ וּלְוָת עַמָּא וְעַמָּא
כְּמַמְלַל לִישָׁנֵיהּ קָרֵי וְכֵן אֲמַר אַתּוּן עַמַּיָּא אוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא דִי
דַיְירִין בְּכָל מְמַשְׁלְתִי אִזְדַּהֲרוּ לְמֶהֱוֵי כָּל גְּבַר מְסָרְבָן עַל אִתְּתֵיהּ

וח' כעליהן יִתְּנ֣וּ יְקָ֣ר לְבַעְלֵיהֶ֔ן לְמִגָּד֖וֹל וְעַד־קָטָֽן׃ כא וַיִּיטַב֙
הַדָּבָ֔ר בְּעֵינֵ֥י הַמֶּ֖לֶךְ וְהַשָּׂרִ֑ים וַיַּ֥עַשׂ הַמֶּ֖לֶךְ כִּדְבַ֥ר
י"ח כנתו' י' מְמוּכָֽן׃ כב וַיִּשְׁלַ֤ח סְפָרִים֙ אֶל־כָּל־מְדִינ֣וֹת הַמֶּ֔לֶךְ
ג' אֶל־מְדִינָ֤ה וּמְדִינָה֙ כִּכְתָבָ֔הּ וְאֶל־עַ֥ם וָעָ֖ם כִּלְשׁוֹנ֑וֹ
ג' כתי' ס"ן לִהְי֤וֹת כָּל־אִישׁ֙ שֹׂרֵ֣ר בְּבֵית֔וֹ וּמְדַבֵּ֖ר כִּלְשׁ֥וֹן עַמּֽוֹ׃

אל כל ואל כל י"ג בכתו' ותריסר וסי' אמור אל כל עם הארץ. הן ישא איש בשר קדש. אמר אל רחבעם בן שלמה. ולא שמענו אל עבדיך. ממכון שבתו השגיח. היוצר יחד לבם המבין. אז לא אבוש בהביטי. אבן חן השחד בעיני בעליו. כי מי אשר יבחר. וישלח ספרים אל כל מדינות. ונשלוח ספרים ביד הרצים. ויכתב מרדכי את הדברים. וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע:

תולדות אהרן יתנו יקר. שם: שורר בביתו. שם יב:

אבן עזרא

כי עם קשה עורף הוא: יתנו יקר. שב אל מלת כל איש: (כב) שורר בביתו. מושל באשתו. ולא ישנה מתנהג אנשי לשונו אפילו לדבר בלשון אחרת. ויש

רשי

בעלה: אשר לא תבא ושתי. ולכך נהרגה: (כב) ומדבר כלשון עמו. כופה את אשתו

יוסף לקח

ובין יהיה גדול ממנה לא יבדילו אחרי ראותם שעם היות ושתי חשובה ביחוסו ממנו ועכ"ז הוצרכה לקיים דבורו ולבוא כאשר ביארנו:

(כא) **וייטב** הדבר בעיני המלך והשרים. הנה אחר שראה המלך שבעצת ממוכן הוא מתגדל יתר ע"כ המלכים אשר קדמוהו הנה היה טוב בעיניו מאד וכזה דרכנו יתיישב אמרו וייטב אבל לא יתכן לומר שהיה טוב בעיניו להרוג את ושתי שאפילו שהשר או השופט יהרוג ויחייב מיתה לאיש ע"פ הדין אין הפועל ענין טוב בעיניו כ"ש עצמו כשהאדם עושה כן לכבודו וכמו שאמר החכם ענוש לצדיק לא טוב ואמרו ויעש כדבר ממוכן ולא אמר ויעש כן כמו שנאמר בעצת נערי המלך ויטב הדבר בעיני המלך ויעש כן לפי שבעצת ממוכן קדמה למלך מחשבה שיתרת העצה היא כמו שביארנו שהיה רצונו להפוך עליה ולכך אמר ויעש כדבר ממוכן כלומר ולא כמחשבתו אבל כעצת הנערים שלא קדמה לו מחשבה היפך עצתם לכך לא נאמר ויעש כעצת הנערים אבל אמר ויעש כן:

(כב) **וישלח** ספרים. אין זה שליחות הספרים מה שאמר ממוכן ויכתב בדתי פרס ומדי שאם היה זה כבר היה נכלל באומרו ויעש כדבר ממוכן וכמו שלא פירש כל פרט ופרט כך ג"כ לא היה צריך לפרש שליחות הכתבים ועוד שממוכן לא אמר אלא בדתי פרס ומדי ואלו הם ספרים ששלח ועוד שממוכן לא אמר אלא פרס ומדי וכאן נאמר בכל מדינות המלך אבל זה שליחות הספרים עשה אחשורוש נוסף על עצת ממוכן ויש לדקדק בכמה ספיקות יפלו בכתוב הזה ראשונה אם היה זה תורף הספרים בלי מגרעת ותוספת להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו הנה היה זר מאד שיכתבו מן המלכות גזירה שיהיה כל איש שורר בביתו והלא אחר היות הדבר ע"פ גזרה א"כ אינו שורר בביתו שהרי קודם הגזרה היה בידו להשתרר על ביתו או למחול ועתה יהיה כפי הגזרה הזאת מחויב שישתרר ועוד אחר שלא כתבו תוך הספרים הללו זולתי תורף הדברים האלה לא ידעו ולא יבינו מה זאת ועל מה זאת. ועוד יש לדקדק מה ענין הדבור לענין ושתי עד שגזר שכל איש יהיה מדבר כלשון עמו. לכ־ יראה דודאי אם לא היה כתוב בספרים הללו רק להיות כל איש שורר בביתו וכו'. הנה הוא הדבר בלתי מתיישב אל השכל כלל אם לא שכתב ג"כ בהם כל מעשה ושתי וכל מה שנגזר עליה ותהיה הגזירה על הנשים שלא יסרבו וימאנו לעשות מצות בעליהן כמו שעשת' ושתי ועל דרך זה יתכן לומר שהכתוב שאחר זה הוא סוף ענין הכתוב הזה וביאורו שאחשורוש בעת החימה והכעס לא כתב בספרים ההם רק הדברים ההם לבד בלי תוספת וגרעון אמנם אחר כן ששככה חמתו ראה שאותם הספרים כמות שהם הדברים לבד בלתי שיכתב בהם כל מעשה ושתי ומה שנגזר עליה אין להם שורש וענין לגזור להיות כל איש שורר בביתו בלתי שקרה שום מקרה ולכך כאשר חמתו שככה כתב אחרי אותם הדברים כל מה שעשתה ושתי ומה שנגזר הוא עליה לסבתה וזה אומרו אחר הדברים האלה כשוך חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי רוצה לומר שאחר כותבו להיות כל איש שורר בביתו הזכיר את ושתי ואת אשר עשתה ושאשר נגזר הוא עליה ולסבתה ולפי פירוש זה יהיה אומרו להיות כל איש שורר בביתו ר"ל באשתו כמו שאחז"ל ביתי זו אשתי ואומרו ומדבר כלשון עמו ידמה לומר לפי פירוש זה שאחשורוש היה מדבר עמה בלשון כשדי לכבדה ולכך גזר שיהיה כל איש מדבר כלשון עמו להשפיל גאון האשה וזדון לבבה אמנם כי כן אין הדעת סובלת שמלך יגזור במלכותו במה שבין איש לאשתו כי מה יוכל לחייב ולהכריח המלכות יותר על מה שיחייב הטבע האנושי שהוא ימשול בה ומהר"ש ערמאה ז"ל מפני דוחקו פירש שלא היה תורף הכתבים להיות כל איש שורר בביתו אבל הכתיב להם כל מה שקרה עם ושתי ואת אשר נגזר עליה וכתב הספרים ככתב עם ועם כלשונו כי זה עשה לשתי תכליות כי הנה מה שספר בכתבים עונש ושתי על חטאתה ימשך להיות כל איש שורר בביתו ומ"ש אל עם ועם כלשונו ימשך שיהיה כל איש מדבר כלשון עמו שאם היה כותב לכולם לשון א' ימשך שיהיו מתהפכים עליו כדי להבין עכ"ל מהר"ש ערמאה ז"ל ולא הבנתי דבריו ז"ל למה יתהפכו להבין וכי זה חדש הוא הלא כל מלך בלשון עצמו כותב ובלשון עצמו כותבין לו כמ"ש כשכתבו לו שטנה על יושבי ירושלים כתוב ארמית ומתורגם ארמית ובאותו לשון עצמו השיב להם ולא חששו להתהפכות זה ועוד לפי פירושו זה שכתב מהר"ש מה הוצרך לתת טעם למה הכתיב מעשה ושתי והודיע שהוא הטעם כדי שיהיה כל איש שורר ושכותב המגלה כתב כן להודיענו הטעם והלא ממוכן בקול כרוזא קרא ואומר וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ומה צורך לכותב המגלה להודיענו זה ועוד מה לו להזכיר התועלת הנמשך מהיותו כותב בלשון עם ועם לענין מבוכת ושתי או לענין פרסום הנס ועוד כל האגרות שכתב אחשורוש עד היום ההוא באיזה לשון כתבם ואם לעולם היה כותב כלשון עם ועם מה חידש לנו לומר שבכתבים האלה עשה כן הלא העולם כמנהגו נוהג ואם עד היום ההוא היה כותב בלשון עצמו היאך לא חשש להתהפכות לכך ידמה לומר דבר מן ד"ן ומן דין ושהכתבים הללו לא היה כתיב בהם זולתי החוק החדש שנכתב ע"י עצת המן בדתי פרס ומדי והנה המלך רצה להודיע החוק החדש הזה שהמלך יכול לעשות דין נחוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים ולכן נאמר קודם וייטב בעיני המלך ויעש כדבר ממוכן שהוא אמר בעצמו שיכתב בדתי פרס ומדי ואח"כ אמר וישלח המלך ספרים וכו' שזה עשה המלך מעצמו נוסף על עצת ממוכן שכל אותו החוב בעצמו שנכתב בספרי הדתות לפרס ומדי הנה הודיעו לכל מדינות מלכותו שכיון שתכלית הענין הוא שיהיה דבר המלך גדול ויקר בעיני כל עמו ולא ימצא איש שימלא את לבו וימר דברו א"כ יאות להודיע לכל מדינות מלכותו שכן נכתב בספרי הדתות לפרס ומדי ולא היה בספרים הללו ששלח המלך זולתי הודעת החוק החדש ובהיות שכל סיפור המגלה הזאת הנה הוא התכלית פרסום הנס הגדול הזה שהיה מאתו ית' עד שמתחילת הספור הזה הודיע היות המלך הזה אחר שכבש הממלכו' הללו מתנהג עמהם בנחת כדי שיתקיים המלכות בידו עד שמחמת זה עשה המשתה המופלג ההוא כדי לרצות כולם ויסד ע"כ רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש ועד"ז הודיענו פה ג"כ שעם היות נוהג שבעולם שכל מלך כותב כלשון עצמו הנה זה המלך כאשר זכה להיות כל הממלכות ההם כבושים תחתיו וראה שאין קושי לנכבש כי אם להיותו כבוש תחת מלך אשר איננו מלשונו כמו שנאמר בתוכחות גוי אשר לא תדע לשונו והנה תיכף כאשר כבש הממלכות ההם עשה המשתה ההוא לשבת הושבת הכסא בשושן כמו שביארנו שם במקומו וקרה המקרה הזה מענין ושתי ונעשה החוק החדש הזה לגדלו יותר על המלכים שקדמוהו ורוצה להודיע לכל הממלכות שכבש וכדי שיהיו דבריו אהובים ומקובלים הנה כתב אל מדינה ומדינה ככתבה כי זו היתה גזרה ראשונה ששלח לממלכות ההם מעת שכבשם ונתן טעם למה כתב למדינות ולעמים ככתבם וכלשונם ולא בלשון עצמו ואמר שהיה הטעם כדי שהנכבשי' תחת ממשלתו לא יגיע אליהם מן הצער ההוא המגיע לכל כבוש תחת זולתו שאינו יודע לשונו שהנוהג שבעולם כשמדינה אחת נכבשת תחת מלך או מושל שאינו מלשונם הנה כל המדינ' היא ישתדלו בכל עוז ללמוד לשון המלך שכבש אותם וללמדו לבניהם לפי שאנשי המלך אשר ישלח במקום ההוא או במדינה ההיא וכן השופטים והשרים עושי המלאכה אשר למלך כולם הם אנשי המלך מלשונו ויושבי המדינה לא יוכלו להגיע אל מבוקשם מהם אם לא בידיעת לשונם וכן להיותם טוענים ומסדרים טענותיהם לפני השופטים ההם יחויב להם ידיעת לשונם ואמנם המלך אחשורוש כבר ביארנו שאם היות שכבש כל המדינות ההם הניח כל שר ושר משתרר על מדינתו כמקדם ולא רצה זולתי הכסא יגדל כמו שפירשנו באומרו ושרי המדינות לפניו שפירושו שעשה המשתה להורות שהיו שרים על המדינו' לפני היות הוא מלך בשושן שנתבאר שגם אחר היותו מלך היו גם שרים על המדינות כבתחלה וכמו שכותב המגילה רצה להודיענו הנהגת המלך הזה בעשייתו רצון איש ואיש כן הודיענו שכאשר הודיע לממלכות ענין החוק החדש רצה וכתב להם ככתבם וכלשונם כדי שכל שר שהוא שר על המדינה יהיה שורר בביתו ומדבר כלשון עמו ולא יחויב להשתדל בלימודו ולימוד בניו לשון המלך שכבש אותם. והתועלת כל זה הסיפור מחכמת אחשורוש והנהגתו הנבחרת הוא להודיע ולפרסם שהגלו' הזאת היתה מאתו ית' כי אין ספק אם יסופר שהיה מלך אחד ועשה משתה לעבדי' ורצה שאשתו תבוא להראו' יפיה לפניהם ולפי שלא באה הרג אותה ועוד יספר שלקח אשה אחרת שלא ידע בת מי היא ושהיה לו משנה אהוב מאוד עד שבא' ממנו להרוג עם אחד ורצה לתת לו עשרת אלפים ככר כסף והיתה כ"כ אהבתו אותו שנתן לו הכסף והעם ובאה אח"כ אשתו ובקשה ממנו ולבקשתה הרג האוהב ותלה אותו ואת בניו על העץ והניח לאהבתה שבני עמה יהרגו במלכותו פ' אלף איש זה ודאי אם יסופר המעשה

ב א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּשֹׁךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ זָכַר אֶת־וַשְׁתִּי וְאֵת אֲשֶׁר־עָשָׂתָה וְאֵת אֲשֶׁר־נִגְזַר עָלֶיהָ׃ ב וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי־הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו יְבַקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעָרוֹת בְּתוּלוֹת טוֹבוֹת מַרְאֶה׃ ג וְיַפְקֵד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים בְּכָל־מְדִינוֹת מַלְכוּתוֹ וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־נַעֲרָה־בְתוּלָה טוֹבַת מַרְאֶה אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים אֶל־יַד הֵגֶא סְרִיס

ג׳ ר״פ ל׳ ס׳ ל׳ ג׳ כסי׳ כ׳ מ״ל דמ״ל ל׳ ד׳ כ׳ מ״ל וכ׳ הס׳ כ׳ ל׳

וְכָפֵי לָהּ לְמֶהֱוֵי מְמַלְּלָא כְּלִישַׁן גַּבְרָא וּכְמַמְלַל עַמֵּיהּ׃ א בָּתַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין כַּד פָּח וְאִשְׁתְּדַךְ מְרַוְיַת חַמְרֵיהּ וְכַד נָח תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ שָׁרֵי לְמִדְכַּר יַת וַשְׁתִּי מְתִיבָן רַבְרְבָנוֹי וְכֵן אָמְרִין הֲלָא אַתְּ הוּא דְחַיֶּבְתָּ עֲלַהּ דִּין דִּקְטוֹל עַל מָה דַעֲבָדַת אֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא אֲנָא לָא גְזָרִית לְמִקְטְלַהּ אֱלָהֵן דִּי תֵיעוֹל קֳדָמַי וְלָא עַלַת וּפַקְדִית לְמַעְדֵּי מִנַּהּ מַלְכוּתָא אָמְרוּ לֵיהּ לָא הָכִי אֱלָהֵן דִּין דִּקְטוֹל גְּזַרְתָּ עֲלַהּ בְּעֵטַת שִׁבְעַ רַבְרְבָנַיָא מִן יַד תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְגָזְרֵי לְמֶהֱוֵי צְלִיבָן שַׁבְעָא רַבְרְבָנַיָא עַל צְלִיבָא׃ ב וַאֲמַרוּ עוּלֵימֵי דְמַלְכָּא מְשׁוּמְשָׁנוֹי יִבְעוֹן לִצְרוֹךְ מַלְכָּא עוּלֵימָן בְּתוּלְתָּן שַׁפִּירָן דְּחֵיזוּ׃ ג וִימַנֵּי מַלְכָּא אַפִּיטְרוֹפִּין בְּכָל פַּלְכֵי מַלְכוּתֵיהּ וִיכַנְּשׁוּן יַת כָּל עוּלֵימְתָּא בְּתוּלְתָּא שַׁפִּירַת חֵיזוּ לְשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא לְבֵית נְשַׁיָּא דִּי תַמָּן דִּימוֹסָן וּבְגַאוָן דִּי תַמָּן מִתְמַנֵּי הֵגֶא רַב

פקידים ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסר יו״ד קדמא וסי׳ יעשה פרעה ויפקד. ה׳ נתנך כהן תחת יהוידע. פקידים מיד כנניהו. ויפקד המלך פקידים ב׳ בתראי מ״ל דמ״ל:

תולדות אהרן כשוך חמת. שם: ויפקד המלך. שם:

רשי

אשתו ללמד את לשונו אם היא בת לשון אחר: (כג) ויפקד המלך פקידים. לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: זכר את ושתי. את יפיה

אבן עזרא

אומה״ש כי ערב דבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך: (א) כשוך. שם הפועל מפעלי הכפל: זכר את ושתי. בפה ויתכן שזכר את יופיה ע״כ וי״ו ואת אשר עשתה: נגזר. מגזרת בין הגזרים: (ב) יבקשו. בנוח העי״ן וראוי להדגש

יוסף לקח

המעשה הזה לפני כל חכם לב יגזור אומר שזה המלך היה איש משתגע שוטה מוחלט לכך כותב האגרת והמגילה הזאת רצה להודיענו גודל חכמת המלך הזה והנהגתו בהשכל אמנם מוליך יועצים שולל ודעתם יסכל ממנו היתה זאת הן להביא את עמו בצרה ההיא והן להצילם כדי להודיעם שבהיותם בארץ אויביהם לא געלם לכלותם ושאחשורוש עם היות שלענין ההצלה הזאת הוא נראה בכל הנהגתו כאיש משתגע שאין הדברים כן אבל שכל הנהגותיו ודרכיו במלכותו היו בדעת ותבונה כעצת הזקנים לרחבעם שאמרו לו אם היום תהיה עבד לעם הזה מלוך תמלוך עליהם כן היה זה אחשורוש מכבד כל השרים הכבושים תחת ידו עד שכל שרי המדינות שהיו שרים לפני כובשו המדינות היתה על גדולתם וממשלתם כמו שביארנו ולא עוד אלא שהודיענו שלא רצה לכתוב להם לא ככתב עצמו ולא כלשון עצמו בהודעת החק החדש הזה שהיא היתה גזרה ראשונה ששלח לשרי המדינות אחרי שכבשם והושיב כסאו בשושן כאמור וזהו שנאמר שאחר שממוכן נתן העצה לעשות החק החדש ההוא ואחר שיכתב בדתי פרס ומדי והמלך ישרה בעיניו עצתו ועשה כן עוד רצה להודיע החק החדש הזה לכל שרי המדינות ולכבדם כדי שיהא כל אחד מן השרים שורר במדינתו ולא יצטרך ללמוד כתבו ולשונו של אחשורוש כמנהג לכל הנכבשים תחת זולתם לכן כתב להם ככתבם וכלשונם באופן שאומרו להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו אינו אלא נתינת טעם על שלא כתב בכתב עצמו ובלשון עצמו וכל זה להודיע רוב חכמתו והנהגתו בדעת ובהשכל בכל עניניו שאם היה פירוש כל איש מדבר כלשון עמו שב אל כל פרט מפרטי האישים לא היה לו לומר אלא להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשונו ומאי כלשון עמו אמנם כאשר ישוב אל שרי המדינות שידברו כלשון עמם כמו שביארנו יתיישב הענין. ומה שנאמר פה וישלח ספרים ולא נאמר ויקראו סופרי המלך כמו שנאמר באגרות המן וכן באגרות מרדכי לפי שבאותם האגרות שהיה להם לכתוב כל אשר צוה המן או מרדכי הנה היה צריך שיקראו סופרי המלך ממקום משמרתם אל מקום אשר המן או מרדכי שם לכתוב כאשר יצוו אבל באגרות הללו שהמלך בעצמו הוא המכתיב הנה הסופרים במקום משמרתם עומדים וכותבים גם לא נאמר באגרות הללו היותם נכתבים אל השרים והפחות כמו שנאמר באגרות המן או באגרות מרדכי לפי שבאלו האגרות לא היה בהם רק הודעה על החק החדש שנכתב בדתי פרס ומדי שמסתמא כל דת חק וקיום חדש שיקבלו עליהם פרס ומדי הרי הוא מקובל לכל שאר המדינות ולא היה צריך רק הודעה לכן נאמר באגרות הללו ששולחו למדינות ולעמים:

ב (א) **אחר** הדברים האלה וגו׳ זכר את ושתי. פירושו הזכיר בפה דאם פירושו זכירה בלב מנין ידעו זה הנערים וידמה שלהיות מפורסם הטבע האנושי שכל אדם אשר ישנא לזולתו לא יחפוץ להזכיר שמו בפיו וכן מצינו בשאול כאשר בא לכלל כעס עם דוד אמר מדוע לא בא בן ישי אל הלחם וכן אמר ג״כ כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה וכן אמר גם כן גם לכולכם יתן בן ישי שדות כי על כן לא רצה להזכיר שמו כלל להיות שנאתו מפורסמת אבל קודם שיותה מפורסמת אמר כה תאמרון לדוד ויהונתן שהיה אוהבו השיב לאביו נשאל נשאל דוד עם היות שאביו הזכירו בן ישי וכן ג״כ דוד בשנאתו את שמעי בן גרא אמר ועתה כי בן הימיני הניחו לו ויקלל ולא הזכיר שמו וזה ידוע מטבע הענין כי כן הוא ולכך נאמר פה שנודע לנערים ההם ששכך חמתו של אחשורוש כשראו שהזכיר בפיו שם ושתי. וגם היה מזכיר מעשיה כאדם המספר כך היה עושה פלוני או כך היה אומר פלוני כי יורה זה קירוב דעת וסילוק חימה וכעס וגם לא היה אומר שהוא גזר עליה אבל היה אומר נגזר עליה כי כל זה יורה על היותו תוהה על הראשונות כיון שבהיותו מספר מה שעשו לה לא היה אומר שהוא גזר:

(ב) **ויאמרו** נערי המלך. הן אמת בהיות שהנערים הללו לא דברו כזאת אל המלך עד ראותם ששכך חמתו רוח שכלתנו נראה בהם על דרך אין מרצין לאדם בשעת כעסו אמנם כי כן נראים כל דברי עצתם זאת אמת עצת נערים אשר אין בהם תבונה תחלת אמרם יבקשו למלך נערות טובות מראה ומי לא ידע בכל אלה שלא יבקשו הכעורות וכשאמרו עבדי דוד יבקשו למלך נערה ולא אמרו יפה ועכ״ז נאמר שם ויבקשו למלך נערה יפה בכל ישראל ועם היות שלא היה הגדולה ממנה זולתי היותה סוככת כ״ש כאן שאחשורוש רוצה אותה לאשה ולהמליכה ועל אחת כמה למלך כמוהו שבהיותו מתפאר ביופי האשה קרה כל מה שקרה שאין בזה ספק כלל שצריך לבקש לו היפה שביפות וא״כ היה דבורם בזה מחלקי המותר. עוד יש לדקדק בדבריהם שאמרם תחלה יבקשו למלך נערות טובות מראה לשון רבים ולענין הקבוץ לא אמרו אלא ויקבצו כל נערה בתולה והל״ל נערות בתולות. עוד יש לדקדק בעצתם זאת שלא הספיק להם לתת לו עצה לקחת יפה ולא כעורה אבל גם נתנו לו עצה שיתקבצו על יד הגי כאלו המלך לא ידע ביד מי יתקבצו ועוד הוסיפו להמשיך עומק עצתם שיתן להם תמרוקין כאלו המלך לא ידע שצריך לתת להם תמרוקיהן וקצה מכולם אמרם והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלוך תחת ושתי כאלו עלה במחשבה שהנערה אשר לא תיטב תמלוך ועל דברי עצתם זאת נאמר וייטב הדבר בעיני המלך כאלו העמיקו עצה הגדילו תושיה אשר היתה נסתרת ונעלמה מעיני המלך והם החכימו לגלותה. אבל אחר ההבטה הנאותה לענין עצתם זאת שנתנו הנערים ההם ימצא באמתות היותם מלאים חכמה עצה וגבורה וראוים לעמוד בהיכלי מלך כי כאשר ראו שהמלך הזכיר את ושתי ואת אשר עשתה הנה הבינו שרצון המלך היא לקחת אשה אבל מיראתו שלא תעשה גם היא כמו שעשתה לו ושתי היה בורח לקחת אשה כי ע״כ הזכיר הוא לנערים את ושתי ואת אשר עשתה באומרו אולי ימצא דרך או עצה לתיקון דבר זה כי היה ירא מאד מקלות דעתה של אשה שאם יקרה לו שנית כאלה הנה אז לא היה מקום לבזיונו כי רב הוא והנערים ההם בהיות בהם רוח עצה רוח בינה חכמה ודעת הסכימו כולם לדעת א׳ שאפי׳ שנאמר ויאמרו נערי המלך אין ספק שלא דברו כולם בבת אחת דהוי קלי לא משתמעי כ״ש שאין זה דרך ארץ שידברו רבים לאחד יחד כולם ואפי׳ להדיוט כ״ש למלך כמוהו אבל ודאי שאחד מהם היה מדבר בהסכמת כולם להורות שמה שאמרו היה אחרי העיון הנמרץ וההבטה המופלגת בענין שכלם בכל חלקי הסותר עד שילתה ונזרקה מפי חבורתם העצה ההיא היעוצה ביניהם. והנה כאשר הרופא המובהק הנכסף ורוצה בריאות החולה אמנם טרם כל יחקור על סבות החולי ההוא וישתדל לסלקם כי בסורם יסור המסובב מהם כן ג״כ פה הנערים הללו בראותם שהמלך ספר להם מה שעשתה ושתי ומה שנגזר עליה ולא כמי שמספר דרך כעס שכבר ראו שהזכיר את ושתי בשם וכבר אמרנו שטבע האיש אשר כועס על זולתי לא יזכיר שמו כלל הנה זה היה להם לאות ולמופת שחמתו שככה ומאחר שראו שחמתו שככה מכל וכל נתבאר להם שאין כונת המלך במה שהיה מספר להם מעשה ושתי וכל אשר עשתה בפרטות כי אם לדעת אם יש אתם צרי תרופה לקלות דעת האשה עד שיוכל לקחת אחרת ולא יקרה לו כמו שקרה לו עם ושתי והם ראו שהמלך הזה היה מתפאר ביופי האשה גם ראו שמה שקרה שושתי מיאנה לעשות מאמר המלך זדון לבה השיאה להיותה בת מלך גדול עוד ראו שלא השיבה דברי הסריסים להיותם בלתי חשובים בעיניה כפי הטענה שסיפר המלך ליודעי העתים שבארנו למעלה הנה הנערים הללו לתקנת כל אלה הסבות ולהמציא לו היפה שבכל מלכותו נתועדו ונתייעצו בעיון נמרץ עד שעלתה הסכמת כולם ואמרו יבקשו למלך נערות טובות מראה לא לאפוקי כעורות אמרו כן אבל לאפוקי שלא יביאו אל סיהם כלל ובאשר אין מדרך המוסר לומר

סָרִיס דְּמַלְכָּא נָטֵר נְשַׁיָּא וְיִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי יְהִיב סַמְתַּר מִשְׁחֵיהוֹן׃
ד וְעוּלֵימְתָּא דִּי תִשְׁפַּר קֳדָם מַלְכָּא תֵּיעוּל לְמֶחְסַן מַלְכוּתָא חֲלַף
וַשְׁתִּי וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא קֳדָם מַלְכָּא וַעֲבַד הָכִי׃ ה גְּבַר חֲסִידָא
וּמוֹדֶה וּמְצַלֵּי קֳדָם אֱלָהָא עַל עַמֵּיהּ הֲוָה בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא וּשְׁמֵיהּ
מָרְדְּכַי אִתְקְרֵי עַל דַּהֲוָה מְתִיל לְמֵירָא דַכְיָא בַּר יָאִיר בַּר שִׁמְעִי
בַּר גֵּרָא בַּר קִישׁ גַּבְרָא דְּמִן שֵׁבֶט בִּנְיָמִין הוּא שִׁמְעִי דְּאַקִּיל יַת
דָּוִד וּבְעָא יוֹאָב לְמִקְטְלֵיהּ וְלָא שַׁבְקֵיהּ עַל דְּאִסְתַּכֵּל בֵּיהּ בְּרוּחַ
נְבוּאָה וַחֲמָא דְּאִטְמוּסֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר לְמִיפַּק מִנֵּיהּ וּכְדוּ פְּסַק
שִׁמְעִי מִלְּמֵילַד פַּקֵּד דָּוִד לִשְׁלֹמֹה בְּרֵיהּ לְמִקְטַל יָתֵיהּ׃ ו דִּי אֲזַל
בְּגָלוּתָא מִן יְרוּשְׁלֵם עִם גָּלוּתָא דִּי אַגְלִיאַת עִם יְכָנְיָה מַלְכָּא
דִּיהוּדָא דִּי אַגְלֵי נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל וְכַד צְדָא כּוֹרֶשׁ וְדָרְיָוֶשׁ
יַת בָּבֶל נְפַק מָרְדְּכַי מִן בָּבֶל עִם דָּנִיאֵל וְכָל כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל

ז׳ ל׳ וכתיב כן הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וְנָתוֹן תַּמְרוּקֵיהֶן׃ ד וְהַנַּעֲרָה
ל׳ אֲשֶׁר תִּיטַב בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ תַּחַת וַשְׁתִּי וַיִּיטַב
הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃ ה אִישׁ יְהוּדִי
הָיָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וּשְׁמוֹ מָרְדֳּכַי בֶּן יָאִיר בֶּן־
ה׳ מ״ל בליש׳. שִׁמְעִי בֶּן־קִישׁ אִישׁ יְמִינִי׃ ו אֲשֶׁר הָגְלָה מִירוּשָׁלַיִם
ל׳ חס׳ בלי׳. עִם־הַגֹּלָה אֲשֶׁר הָגְלְתָה עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה

בעיני קל״ט וסימן נמסר במסרת רבתא בערך עין בס״ד: כן ו׳ בטעם פתחין וסימן נמסר בסדר ויצא ע״ש: מירושלים ה׳ מ״ל וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ו: הגלה ד׳ חסר בליש׳ וסימני׳ ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה. אף היא לגלת הלכה. עם הגלת אשר הגלתה עם יכנית. וישבו תחתיהם עד הגלה:

תולדות אהרן איש יהודי. שם יב יח יט: אשר הגלה מירושלים. שם יג:

אבן עזרא

להדגש ורבים כמוהו ותחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה ללוי: (ג) תמרוקיהן. כמו תמרוק ברע: (ה) איש יהודי. בעבור היות ממלכות יהודה נקרא כן: בשושן הבירה. כי בשער המלך היה קודם דבר אסתר על כן הוא דר בארמון: בן קיש. היה גדול באבותיו ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול

רשי

יפיה ונעלב: תמרוקיהן. הן דברים המלחלחין כמו ומורק ושוטף שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר: (ה) איש יהודי. על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגוים ואפילו משבט אחר הם: איש ימיני. מבנימין היה כך פשוטו ורבותינו דרשו

יוסף לקח

למלך שיקח אשה מן הפחותות במעלה הנה אמרו דרך חיוב לענין היופי באופן שיובן מעצמו בלא יחוס ליחס ובזה סלקו הסבה אשר היתה לושתי לרומם לבבה וכדי להמציא לו היפה שבכל מלכותו ושלא תמצא אחרת יפה הימנה אמרו עצה נכונה וישרה כי ראו שלהביא כל הבתולות היפות שבכל מדינות מלכותו אפי׳ היה עושה כל עיר שושן בית הנשים לא יכילם ועוד עד שיראה את כולם ויכיר מדותיהם יכלו ימי חייו ולא יספיק לראות כילם וע״כ אמרו שיבקשו למלך בתולות לשון רבים ואח״כ אמרו ויקבצו כל נערה לשון יחיד כי עצתם היתה שיבוקשו כל היפות שבכל מדינה ויפקד המלך פקידים ר״ל שיפקיד אותם ויודיעם רצונו בענין היופי ובענין המדות והפקיד ההוא אשר במדינה ההיא יבחר היות׳ ראויה בעיניו מכולם וכן כל הפקידים אשר בכל מדינה ומדינה ואח״כ יקבצו כל אותם שבחרו הפקידים ויביאום למלך אל שושן באופן שלא היו שם יותר על קכ״ז בתולות ולענין שראו שושתי לא היו הסריסים סריסי המלך חשובים בעיניה לכלום מלאו תקוה ותרופה ואמרו שכל הבתולות האלה ינתנו אל יד הגי ונתן הטעם לפי שאין מן הנאות לתת הנשים אלא ביד שומר הנשים והם היו רוצים בעצתם שאלו הבתולות יתקבלו תחת יד סריסי המלך כדי שתהיה אימת סריסי המלך עליהם ולא יהיה הסרים פחות בעיני המלכה כמו שהיה בענין ושתי והנה לא היה שם איש שהיו לו שני תוארים הללו דהיינו שומר הנשים וסרים המלך זולתי הגי לכן אמרו שיתקבלו אל יד הגי שהוא שומר הנשים והוא סרים המלך ולפי זה נאמרו התוארים הללו בהגי שכבר היה מספיק אומרם שינתנו אל יד הגי וכבר היה יודע המלך תואריו ומשמרותיו אשר היה ממונה עליהם אבל הוצרכו לומר התוארים הללו להיותם ענין לעצתם כמו שאמרנו. עוד העמיקו בעצתם כדי שתהיה אימת הסריסים עליהם שגם נתינת התמרוקים תהיה על ידם ועוד שימשך תועלת בהיות נתינת התמרוקים על ידי הסריסים ושלא יביאום מבית אבותיהם כדי שלא יתקשטו בדברים הצבועים המביאים לידי חן ויופי ויהיה שקר החן והבל היופי כי גם זה מכלל עצתם להמציא לו היפה שבכל מלכותו. עוד העמיקו בעצתם ואמרו שאין ראוי להמליך אשה ולתת כתר מלכות בראשה כי זה מביא אותה אל רום לבב וגבהות רוח אבל תמליך תחת ושתי וכבר היה מספיק אומרו תמלוך ואנו יודעים שהיא מולכת תחת ושתי אבל אמרו כן כלומר שבשאין לה כתר מלכות הנה תהיה מלכה תחת ושתי כפי המנהג שכל שר מלך או שופט שילך מהעיר הנה יניח איש תחתיו שימשול במקומו ולא יקרא האיש ההוא מלך שר או שופט אבל יקרא תחת מלך או תחת שר או תחת שופט כך החכימו אלו הנערים לומר שהנערה אשר תיטב תמלוך תחת ושתי ולא תקרא מלכה אלא מלכ׳ תחת ושתי באופן שהגדילו הנערים האלה בתוספת התחכמות ובהתבוננות מופלג נתנו העצה הזאת עד שעליה נאמר וייטב הדבר בעיני המלך. ותועלת הכתוב הזה לענין פרסום הנס שעם היות שעצת אלו הנערים היתה בחכמה רבה לבלתי תת לאשה כתר מלכות בראשה אבל שתמלוך תחת ושתי לבד והמלך היה טוב בעיניו לעשות כן על״ז אשר לב מלך בידו הפר עצתם שכאשר לקח את אסתר עשה כן והמליכה תחת ושתי ואח״כ שם כתר מלכות בראשה כי ע״כ הוצרך לומר שם הכתוב וימליכה תחת ושתי וישם כתר מלכות בראשה כמו שיבוא ביאורו עוד שם:

(ה) **איש** יהודי היה. לא אמר ויהי איש יהודי בשושן כמו ויהי איש מן הרמתים לומר שטרם בוא אחשורוש להושיב כסאו בשושן היה מרדכי שם באופן שאל דעות הביא הנחש אצל החבר. ולא תלה הנס באסתר לומר אשה יהודית היתה וכו׳ וכמו ודבורה אשה נביאה להודיע שגדול המעשה וכו׳ ולפי שמרדכי היה המעשה תלה הכתוב הנס וההצלה בו וכן גבי דבורה אפי׳ שברק היה עושה כיון שדבורה היתה מיעצה נכתב הנס על שמה. ומה שקראו יהודי כאלו הוא משבט יהודה ואח״כ כתב איש ימיני שהוא מבנימין וכן על מה שיחס אותו עד קיש ולא הזכיר שאול עם היות שהיה מזרעו של מפיבושת בן שאול והיה ראוי יותר לפרסמו היותו מזרע שאול אם להיות שאול יותר מפורסם מקיש ואם להודיע שההצל׳ הזאת נהיתה ע״י איש מזרע שאול כדי לפרסמו ביותר מעל׳ וגדול׳ אמנם כל הספיקות הללו יבוא היתירם בכתוב שאחר זה בס״ד:

(ו) **אשר** הגלה מירושלים וגו׳. הנה הספיקות שיתחייב בהם התעוררות בכתוב הזה הם תחלה שכיון שנתפרסם מי האיש הזה מרדכי ומאיזה שבט ומאיזו משפחה הוא ואמר היותו ממשפח׳ קיש ומשבט בנימין מה זה הוצרך להודיע באיזו גולה הגלה ועם איזה מלך הגלה ומי הגלה אותו. ומהר״ש עראמה ז״ל כתב שזה הכתוב הוא פירוש לכתוב שלפניו שלפי שאמר איש יהודי שנראה שקרא אותו יהודי להיותו משבט יהודה לכך הוצרך לתת טעם ולומר טעם היותו משבט בנימן קרא אותו יהודי להיות שגלה עם יכניה מלך יהודה ונמשך מהר״ש עראמ׳ ז״ל בפירושו זה אחרי דרכו של רש״י ז״ל שכתב בפירושו וזה לשונו על שגלה עם גלות יהודה כל אותם שגלו עם מלכי יהודה היו נקראים יהודים בין הגוים ואפי׳ משבט אחר הם ולפי פרש״י ז״ל וכן לפי׳ מהר״ש עראמה ז״ל שהכתוב השני הוא התנצלות לראשון שקראו יהודי לפי שגלה עם מלכי יהודה עדיין אנו צריכים למודעי דלא לכתו׳ לא ה״א ולא וא״ו לא יקרא אותו יהודי ולא יצטרך להתנצלו׳. עוד קשה שאם לא היו נקראים בני ישראל יהודים בין הגוים רק אותם שגלו עם מלכי יהודה שלא ידוע שלא היו כי אם מתי מספר כמו שנאמר במלכים שהיו עשרת אלפים גולה וא״כ אגרות המן שכתב לאבד היהודים לא היו מתפשטים רק על אותם שגלו עם מלכי יהודה ולא היתה כוללת כל הגולה כי כל שאר השבטי׳ שהגלה מלך אשור לא היו בכלל גזירת המן כיון שלא היו נקראים יהודים בין הגוים גם זכרי׳ שנתנבא ואמר בימים ההם אשר יחזיקו עשרה אנשים באיש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהי׳ עמכם גם נבואתו זאת תהיה פרטית לאותם שגלו עם מלכי יהודה. עוד קשה לפירש״י ז״ל ולמהר״ש ז״ל שאם הכתוב האחרון בא לפרש ולתת טעם לראשון שקראו יהודי היה מספיק אומרו אשר הגלה עם יכניה מלך יהודה ומה ענין הכפל הזה לשנות ולשלש ולומר אשר הגלה עם הגולה אשר הגלתה וכו׳ אשר הגלה נבוכדנצר וכבר מפורסם הוא שנבוכדנצר הגלה את יכניה. ועוד מה לי אם היה נבוכדנצר או זולתו אחרי שכבר הודיע שהגלה עם מלכי יהודה הספיק לפי פירושם לנתינת טעם על מה שקרא אותו יהודי. אבל ידמה שכל זרע ישראל אחרי שגלו מלכי ישראל לא נשאר לאומה ישראלית מלך זולת מלך יהודה הנה היו נקראים כולם יהודים על שם המלך שנשאר לאומה ישראלית ומה שקראו הנה יהודי את מרדכי להודיע שאפי׳ שהיה משבט אחר שכולם היו נקראים יהודים להודיע שגזרת המן היתה כוללת כל האומה ישראלי׳ שכולם היו נקראי׳ יהודי׳ ולא אמר איש ימיני להיותו כן משבט בנימין אבל כי כל משפחת שאול היו נקראים כן כמו שנא׳ קיש בן אביאל בן צרור בן בכורת בן אפיח בן איש ימיני וכן נאמר ויען שאול ויאמר הלא בן ימיני אנכי וכן כי בן הימיני הניחו לו ולפירוש זה מה שנא׳ פה איש ימיני הוא על פרסום המשפחה לא על פרסום השבט. ומה שהמשיך הכתוב יחסו של מרדכי עד קיש ולא יחסו אחר שאול הוא הטעם כי בהיות שהיה

אֲשֶׁר הָגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל: ז וַיְהִי אֹמֵן ל׳
אֶת־הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ כִּי אֵין לָהּ אָב ב׳. ב׳
וָאֵם וְהַנַּעֲרָה יְפַת־תֹּאַר וְטוֹבַת מַרְאֶה וּבְמוֹת ל׳. ל׳
אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ לְבַת: ח וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע ל׳
דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת רַבּוֹת אֶל־שׁוּשַׁן ב׳ וכסיפ׳
הַבִּירָה אֶל־יַד הֵגָי וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ: ב׳ וכסיפ׳

דִי הֲווֹ תַמָן בְּבָבֶל נְפָקוּ מִן תַּמָּן וַעֲלוּ עִם כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא לְמֵדַר בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא: י וַהֲוָה מְרַבֵּי יַת הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בְּרַת אַחְבוּי וְאִמַּאי וַהֲווֹ קָרֵין לָהּ הֲדַסָּה עַל דִי הֲוַת צַדְקְתָּא וְצַדִּיקַיָּא דִמְתִילוּ לְאַסָּא אֶסְתֵּר הֲווֹ קָרֵין לָהּ עַל דִי הֲוַת צְנִיעָא בְּבֵיתָא דְמָרְדְכַי שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין וְלָא חֲזַת אַפֵּי גְבַר אֱלָהֵן אַפֵּי מָרְדְכַי דְאִתְעֲבִידַת לָהּ לְתוּרְבִּיָנָא אֲרוּם לֵית לָהּ אַבָּא וְאִמָּא עוּלֵמְתָּא שַׁפִּירַת רֵיוָו וְשַׁפִּירַת חֵיזוּ וּבְעִידַן דְמִית אָבוּהָא אִשְׁתְּאַרַת בִּמְעִין דְאִמָּהּ וְכַד יְלֵידַת יָתַהּ מִיתַת אִמָּהּ וְנַסְבָהּ מָרְדְכַי לֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ וַהֲוָה קָרֵי לָהּ בְּרַת: ח וַהֲוָה כַּד אִשְׁתְּמַע פִּתְגָם כְּרוֹז מַלְכָּא וּגְזֵירְתֵּיהּ וּבְאִתְכַּנָּשׁוּת עוּלֵימָן סַגִּיאָן לְשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא לְיַד הֵגָי

ובהקבץ ב׳ וסי׳ ובהקבץ נערות רבות. ובהקבץ בתולות שנית. ותרויהון בסיפ־א:

תולדות אהרן ויהי אומן. שם י יג: אב ואם. מגלה יג: ובמות אביה ואמה. שם: ותלקח אסתר. כ״ס ז:

רשי

מה שדרשו: (ז) לו לבת. רבותינו פירשו לבית לאשה:

אבן עזרא

ויבהל כי הוא מלך ולא אביו על כן לא נודע אם מרדכי היה מבני שאול אם לא: ימיני. חסר בן דרך קצרה: (ז) יפת תואר. תואר כל אבר ומראה ככל טוב או על העין. ודרשו ירקרקת מטעם הדסה: לבת. לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה כי לא יסמך על מעשה נס. אולי דרש לבית

יוסף לקח

הנס הזה והגלה מופלגת כוללת כל האומה ישראלית הנה היתה על ידי מרדכי זה הנה רצה לפרסם שמגלגלין זכות ע״י זכאי ורצה לפרסם משפחתו וחשיבותו ובהיות כי מרדכי הוא בעצמו היה הכותב האגרת הזאת כמבואר בכתוב שנא׳ ויכתוב מרדכי וכו׳ הנה לא יאות לאיש בעצמו לספר בשבחי עצמו ובחשיבותו וכמו שארז״ל לא יאמר אדם אלא כבדוני בשביל אבא לכן הזכיר משפחתו הנבחרת אבל לא הזכיר את שאול בהיות שהאגרת הזאת נכתבה בספרי ד״ה לפרס ומדי ולא רצה לגלות היותו זרע מלוכה ועם היות שלא רצה לספר שבחי עצמו הוכרח להודיע שאין הקב״ה עושה נס אלא לדור הראוי וע״י ראוי ולכן כ׳ שהוא מהגולה אשר הגלתה עם יכניה כי שם נתבאר במלכים שבאותה גולה היו עשרת אלפים גולה כולם שרים והחרש והמסגר שכבר ידוע שמרדכי היה מן הסנהדרין אבל בהצנע לכת הודיע שהיה מאותה הגולה הרשומה ונבחרת כמו שנא׳ במלכי׳ הסריס וכל גבורי החיל עשרת אלפים גולה וכל החרש והמסגר לא נשאר זולת דלת עם הארץ באופן שלא רצה מרדכי להודיע אלא היותו מאותה הגולה לא מדלת עם הארץ ובזה הודיע שהיה מהראוי להעשות נס על ידו ולא היה מפרסם שבחי עצמו רק בדרך הודעתו שהיה מאותה הגולה ולבאר עוד את הדבר הזה שהיה מאותה הגולה אמר אשר הגלה נבוכדנצר לפי שבשנה שחזר והגלה שארית העם גם אותו הגלות גלות יכניה הוא נקרא עם היות שהיה אחרי הגלות יכניה בעצמו ולכן לא הספיק לו באמרו אשר הגלה עם יכניה אבל ביאר שהגלה נבוכדנצר לפי שהגלות השני לא היה שם נבוכדנצר רק נבוזראדן כמו שנא׳ שם במלכים:

(ז) **ויהי** אומן את הדסה היא אסתר. ידוע שאומרו היא אסתר נראה כאלו ירצה לפרסם יותר מי היא זאת הנזכרת והנה ודאי אין באומרו היא אסתר פרסום נוסף אחרי שלא הוזכרה במקום אחר כמו שאמרנו באומרו הוא אחשורוש. גם יש לדקדק למה היו לה שני שמות ואפי׳ היו לה מה הוצרך להזכיר שניה׳ ואל תכלית תועלת מה הזכיר אותם וידמה שמרדכי אחרי היותו רוצה להעלים עמה ומולדתה לסבה אשר נבאר ואמנם היא היה שמה הדסה ומן השם הזה שהוא בלשון עברי היה מתפרסם עמה היותה עברית ע״כ קראה אסתר בל׳ ארמי שכן קורין להדס אסתר ויהיה אומרו היא אסתר כמו פור הוא הגורל וכן היפכו הוא חודש ניסן שפירש בארמי החדש הראשון שהוא נקרא ניסן כמו כן אמר הדסה שבל׳ ארמי נקראת אסתר ולכך לא הוזכרה בכל האגרת הזאת זולתי משם אסתר ולהודיענו לנו הכתוב שרצה להעלים את עמה הודיענו שינוי השם מן העברי אל הארמי וגם הודיענו שמרדכי שינה שמה בל׳ ארמי לא שהצדק׳ היא שנתה שמה ח״ו וכמו שארז״ל לא נגאלו ישראל אלא מפני שלא שינו שמותם. כי אין לה אב ואם דרשו ז״ל כשעברתה מת אביה כשילדתה מתה אמה ויצא להם ז״ל כן מאומרו כי אין לה אב ואם שהל״ל כי אביה ואמה מתו אבל אומרו אין לה ר״ל שמעולם אפי׳ שעה אחת לא היה לה ולפי הפשט נראה שלא יתכן לומר שאביה ואמה מתו שאין מיתת האב והאם סבה להיותו הוא אומן אבל אמר שהוא היה אומנה ומלמדה להועיל לפי שאין לה אב ואם ללמד אותה ואומרו ויהי אומן אין זה אימון גידול היניקות אבל גידול הלמוד וההדרכה כמו שנא׳ ומאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו שודאי פירושו על גידול בלימוד וההדרכה ולפי זה בא הכתוב להודיע צדקתו וענותנותו וזהירותו של מרדכי שזו אסתר באה לידו גדולה ויפת תואר ולא נגע בה שמחמת זהירותו היתה נסבה ההצל׳ המופלגת ההיא שהרי לא קבצו רק הבתולות ועם היות מדרשם ז״ל שגם נשים קבצו אין משיבים על הדרש וכדי לפרסם לנו שאסתר באה ליד מרדכי גדולה ויפת תואר אמר הכתוב הזה כי אין לה אב ואם והנערה יפת תואר שהפסיק ביופי הנערה שהרי היה לו לומר כי אין לה אב ואם ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת ואח״כ הל״ל והנערה יפת תואר אבל הקדים לומר היופי ללקיחת מרדכי אותה להודיע זהירותו כי הקטנה תינוקת הבאה לידי האד׳ המתגדלת בביתו לא יגבר יצר האד׳ עליה כאשר יגבר לבאה גדולה ויפה ולא ראה אותה בקטנותה ולא נתגדלה לפניו בדרך היניקות וזה אומרו לקחה לו לבת שנתרחק ממנה כבת ועם שדרשו ז״ל לבית זהו מדרשו אבל פשוטו של הכתוב יתכן כמו שאמרנו:

(ח) **ויהי** בהשמע דבר המלך ודתו. הספיקות אשר יתחייב התעוררות בהם בכתוב הזה הם תחלה אחרי היות הכונה מן הספור בכתוב הזה להודיע שנלקחה אסתר מה היה צריך להודיע ג״כ שנלקחו נערות אחרות ועוד הוסיף לומר רבות ומה לנו אם נלקחו רבות או מעטות עוד יש להתעורר אומרו בהשמע דבר המלך ודתו והיה מספיק אומרו שקבצו נערות שהלא כבר נאמרה עצת נערי המלך לקבצם ושהמלך עשה כן ועוד שהל״ל ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ויקבצו נערות ומאי אומרו ובהקבץ נערות שכן נראה מהדברים האלו שאין כאן אלא ספור לקיחת אסתר ובאיזה זמן נלקחה ואומר שנלקחה בהשמע דבר המלך ובהקבץ שהרי אין כאן גזרה רק ותלקח אסתר ושאר הכתוב אינו זולת הוראת זמן ועוד יש לדקדק אומרו ותלקח אסתר ולא אמר לשון קבוץ באסתר וגם באחרות לא אמר לשון לקיחה שהל״ל ונקחת נערות רבות ותלקח אסתר ועוד יש לראות בענין אסתר שלא סופר באיגרת הזאת כלל מהשתדלותה או מהשתדלות מרדכי להחביא׳ או להגיד אנסה בדבר הזה ומה היתר היה לה להיותה נכבשת תחת מי שאינו מכלל האומה ישראלית ברצון ומהר״ס עראמה כ׳ היותה אנוסה ואנוס רחמנא פטריה והדבר אמת ונכון שאונס פטור אבל לא הבנתי דבריו במה שכתב והביא ראיה ממה שנא׳ במדרש קח את אהרן פתה אותו בדברים מכאן שלא היה רוצה שהיה בורח מן השררה ואין קח אלא לשון פתוי ועכ״פ יורו שלא יאמר לשון קיחה בכיוצא בזאת אלא להורות על בלתי רצון עכ״ל מהר״ס ז״ל והנה לפי דבריו אלו נראה שרצונו לומר כי כל לשון קיחה יובן הענין באונס ואין הענין כן שגבי אברהם נאמר ויקח את שרי ולא לקחה לאונסה ללכת לא״י ורז״ל לא אמרו אין קיחה אלא לשון פיתוי אבל כך אמרו אין קח אלא לשון פיתוי שהיה לו לומר נו את אהרן או אמור לאהרן ויצא להם ז״ל מאומרו קח שפירושו בדברים ועוד כיון שמהר״ס הביא ראיה לענין אסתר שנאמר בה לשון קיחה יראה א״כ שכמו באהרן תחלתו באונס וסופו בפיתוי כמו כן אסתר ח״ו נתפתתה. אמנם ידמה שאין ספק שאסתר לאונסה גמור נלקחה ולא נתפתתה לו ח״ו כלל כמו שיתבאר בס״ד ולזה נאמר ותלקח אסתר ולא אמר ויקחו את אסתר אל בית המלך כי אז אמת היה נרא׳ שלקחוה בדברי פתוי אבל אומרו ותלקח הוא המורה על האונס המוחלט כמו ותלקח בית פרעה וזהו שנאמר בכתוב הזה ויהי בהשמע וגו׳ כי אין להסתפק שטרם השמע דבר המלך ודתו שהוא מקבץ הנערות לבחור אחת מהם להמליכה אבל היו רואים שהפקידים לוקחים בנותיהם מי ראה בנותיו נתונות לעם אחר לרקחות או לטבחות ולא ישתדל להסתיר ולהבריח אבל אחר השמע דבר המלך ודתו שרוצה אותם כדי לבחור מהם לו אשה להמליכה מי אשר לו בת ואת כל הון ביתו לא יתן להתחתן במלך ובהיות שהאגרת הזאת נכתב׳ בד״ה לפרס ומדי אם הי׳ ח״ו נכתב בה שאסתר לאונס׳ ושלא ברצונה נתחתנ׳ במלך אין לך מרד ומעל גדול מזה כי ע״כ לא נכתב תוך האגרת הזאת בפרסום שהסתירה עצמה וברחה מלהתחתן במלך אף גם זאת רצו מרדכי ואסתר לרמוז באגרת הזאת שנכתבה לדורות למען ידעון כי באונס גמור היה ושהחביאה והסתירה עצמה כל האפשר לה ואמרו כאלו הם מספרים מעשה שהיה שכבר נשמע דבר המלך ודתו ונתפרסמ׳ כוונתו שרצונו לקחת לו אשה מהם וכבר נתקבצו מחוץ לשושן אל תוך שושן נערות רבות ולא אמר שנלקחו אבל שנתקבצו כי בשמחה ובטוב לבב נתקבצו הנה אחר כל זה נלקח׳ אסתר שהיתה תוך שושן ועתה מי חרש לא ישמע שכיון שלא נלקחה אסתר שהיתה תוך שושן עד שנשמע דבר המלך ודתו שרצונו לקחת מהם לו אשה ועוד שכבר נתקבצו מחוץ לשושן אל תוך שושן ולא אחת או שתים אלא רבות שודאי ישמע ויבין שלהודיע כי מאת גודל השתדלותה ועוצם התחבאתה את עצמה היתה זאת והשלים ביאור מפורסם באמרו ותלקח אסתר שנלקחה לאונסה מוחלט ואחרי ראות שאסתר עם היותה בתכלית

והד ותיט אֶל־יַד הֵגַי שֹׁמֵר הַנָּשִׁים׃ ט וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו
ל׳ וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת־תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת־
ל׳ וכתיב כן · ל׳ כטע׳ מָנוֹתֶהָ לָתֵת לָהּ וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאֻיוֹת לָתֶת־
ל׳ וכתיב כן · ל׳ ומ׳ לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת־נַעֲרוֹתֶיהָ לְטוֹב בֵּית
ל׳ וה׳ והח עמו וכסי׳ הַנָּשִׁים׃ י לֹא־הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת־עַמָּהּ וְאֶת־
מוֹלַדְתָּהּ כִּי מָרְדֳּכַי צִוָּה עָלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא־תַגִּיד׃
ל׳ יא וּבְכָל־יוֹם וָיוֹם מָרְדֳּכַי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית־
י׳ נו׳ הַנָּשִׁים לָדַעַת אֶת־שְׁלוֹם אֶסְתֵּר וּמַה־יֵּעָשֶׂה בָּהּ׃

ותשא י״ד וסי׳ ותשא את קולה ותבך. ותשא רבקה את. ותשא אשת ארוניו. ותשא כל הערה ויתנו. ותשא את בנה ותצא. ותשא מרום עיניך. והבו. ויסלח תבנית יד. ותשא אתי רוח. הרים רעשו סמנו. ותשא בריתי עלי פיך. ותשא ותבא העיר. ותשא הסד לפניו ויבהל. ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות:

תולדות אהרן שבע הנערות. מגלה יג: ואת נערותיה. שם:

וְאִדַּבְּרַת אֶסְתֵּר בְּאוֹנְסָא וְאִתְעֲלַת לְבֵית מַלְכָּא לִידָא דְהֵגַי נְטִירֵי נְשַׁיָּא׃ ט וּשְׁפַרַת עוּלֵימְתָא בְּעֵינוֹי וְאִטְעֲנַת חִסְדָּא קֳדָמוֹי וּפַקִּיד לְאִתְבְּהָלָא יַת סַמְתַּר רְבוּתְהָא וְיַת מַתְּנָתְהָא הַמְנִיכִין וּלְבוּשֵׁי מַלְכוּתָא לְמֶהֱוֵי יָהֲבִין לַהּ וְיַת שְׁבַע עוּלֵימָתָא לְשַׁמָּשׁוּתָא שְׁבַע יוֹמָא דְשַׁבְּתָא חוּלְתָא הֲוָת מְשַׁמְּשָׁא קַדְמָאָה בְּחַד בְּשַׁבְּתָא רוּקְעִיתָא בִּתְרֵין בְּשַׁבְּתָא גְנוּנֵיתָא בִּתְלַת בְּשַׁבְּתָא נְהוֹרִיתָא בְּאַרְבַּע בְּשַׁבְּתָא רוּחֲשִׁיתָא בַּחֲמֵשׁ בְּשַׁבְּתָא חוּרְפִיתָא בְּשִׁתָּא בְּשַׁבְּתָא רְגוֹעִיתָא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא כּוּלְהֵין צַדִּיקָתָא וַחֲזָיָין לְמִתַּן לַהּ מֵיכְלָא וּמִשְׁתְּיָא עַל יְדֵיהֶן מִן בֵּיתָא דְמַלְכוּתָא וְשַׁנֵּי יָתַהּ וְיַת עוּלֵימָתָהָא לְאוֹטָבָא לְהוֹן וּלְפַנָּקוּתְהוֹן בְּבֵית נְשַׁיָּא׃ י לָא חַוִּיתַהּ אֶסְתֵּר יַת עַמַּהּ וְתֻלְדוּתַהּ מְטוּל דְמָרְדְּכַי פַּקְדַהּ דְלָא תְחַוֵּי וּמְטוּל מַה פַּקְדַהּ דְלָא תְחַוֵּי מְטוּל דְחָשַׁב בְּלִבֵּיהּ מָרְדְּכַי וַשְׁתִּי דַעֲבַדַת יְקָרָא לְנַפְשַׁהּ וְלָא צָבִית דְיֵיתֵי לְמֶחֱמֵי שׁוּפְרָא לְמַלְכָּא וּלְשַׁלִּיטַיָּא דָן יָתַהּ דִינִין בִּישִׁין וְקַטִּיל יָתַהּ וּלְמָה לָא חַוִּיאַת אֶסְתֵּר עַמַּהּ דְתֻלְדוּתָא דִלְמָא רָגִיז עֲלַהּ מַלְכָּא וְקַטִּיל לַהּ וּמְשֵׁיצֵי עַמָּא דִי הִיא מִנֵּיהּ לָכֵן פַּקִּיד יָתַהּ דְלָא תְחַוֵּי עַמַּהּ וְתֻלְדוּתַהּ׃ יא וּבְכָל יוֹמָא וְיוֹמָא מָרְדְּכַי הֲוָה מְצַלֵּי וְאָזֵל קֳדָם דָּרְתָא דִי בְּבֵית נְשַׁיָּא

אבן עזרא

שהיה במחשבתו בעבור יופיה לקחתה לאשה: (ט) ותשא חסד. החסד תשא עמה לא יסור ממנה: ויבהל. כטעם מהירות: מנותיה. חלקים כמו מנה אחת בדברי האכילה להיותה שמינה: ושבע הנערות. משרתות אותה: הראויות. הלשון הזה ידוע בדברי רז״ל: וישנה. שינה המנות לעשות לה טובה. וטעם בית הנשים. דבק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשים עם חברותיה. יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא תשועה על ידה לישראל והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה או יהרגנה כי בעל כרחה נתפשה וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשריה העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל עילם והיה בשער המלך בארמון והיא מעלה גדולה והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים: (יא) את שלום אסתר. אם היא

רשי

(ט) ויבהל את תמרוקיה. זריז וממהר בשלה משל כולן: הראויות לתת לה. לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו: וישנה. שינה אותה: (י) אשר לא תגיד. כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה: (יא) ומה יעשה בה. זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר (שמואל א יז) גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב אחשורוש אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה

מחזר

יוסף לקח

בתכלית היופי והחן והיא תוך שושן לא נלקחה עד הקבץ נערות רבות משאר המדינות אל שושן נתפרסם גודל השתדלותה הנמרץ שנסתרה. וידמה לומר שעל כן קראה אסתר להורות על ההסתר המופלג שעשתה:

(ט) **ותיטב** הנערה בעיניו. שב אל הגי כי כבר נאמר אח״כ נשאת חן וחסד לפני המלך ולכן אמר ותיטב בעיניו כלומר שהיתה טובה למלך בעיניו של הגי ולא אמר לפניו כי לא יתכן לומר נשאה חן לפניו רק למי שרואה בעדו ולא בעד זולתו והעד הבהלת המנות והתמרוקים וכן נאמר נושאת חן בעיני כל רואיה ולא אמר לפני כל רואיה. ואת שבע הנערות הראויות לתת לה מבית המלך יש לדקדק באומרו הראויות לתת לה כנראה שכן היו נותנים לכל שאר הבתולות שבע נערות ואם הדבר כן מאי רבותיה שנתנם גם לה אבל אפשר לומר שאומרו ואת שבע הנערות שב אל התמרוקים והמנות שהבהיל לה שהבהיל כמו כן לשבע הנערות ההם ויהיה פה מלת ואת כמו ועם הנערות כאלו אמר שהבהיל תמרוקיה ומנותיה ועם שבע נערותיה והעד וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשי׳. עוד אפשר לומר שלא היו נותנים לשאר הבתולות נערות כלל זולת למלכה ואחרי שאסתר היתה טובה בעיניו למלך להיות מלכה אמר שנתן לה שבע הנערות הראויות לתת לה ויהיה פירוש הראויות כמו בכור אינו יורש בראוי כבמוחזק שפירושו הראוי לבא כך ג״כ פה נתן לה שבע הנערות הראויות לעתיד בהיותה מלכה. או שנאמר שלכולם היו נותנים שבע נערות אבל לאסתר אחר היותו יודע הגי שהיתה אסתר באמנה עם מרדכי עם היות שלא היה יודע עמה ומולדתה הנה אחרי היותה מורגלת בין העבריות נתן לה נערות עבריות ולכן אמר הראויות לתת לה מצד היותה מגודלת בין העבריות והעד שהיו עבריות מה שנאמר אח״כ גם אני ונערותי אצום כן שאם לא היו עבריות מה ענין צום הנכריות אשר לא מבני ישראל המה להגלת אומה ישראלית. וישנה ואת נערותיה. פירוש ששינה אותם משאר הבתולות ובהיות שהשינוי בין יהיה לשבח או לגנאי שינוי מקרי לכן אמר וישנה לטוב. ואמרו בית הנשי׳ חסר בי״ת כמו בבית הנשים וכמוהו משתה נשים בית המלכות שפירושו בבית המלכות ואמר שהשינוי הזה לטובה שהיה עושה הגי לאסתר ולנערותיה היה עושה בפרסום בבית הנשים ולא היה חושש לקנאת האחרות שהיה ברור לפניו שזו תמלוך ושזו ראויה למלכות:

(י) **לא** הגידה אסתר. יש לדקדק כי בכתוב הזה הקדים את עמה למולדתה ובאחרונה הקדים מולדתה לעמה שנאמר אין אסתר מגדת את מולדתה ואת עמה וגם יתבאר הטעם אבל יש להתעורר ולדעת מה טעם צוה עליה שלא תגיד ולמה לא נתפרסם הטעם ומהר״ס ערמאה כתב שהטעם הוא כדי שלא יקחנה המלך בלב טוב בהיותו יודע שהיא זרע מלוכה עוד כתב בזה טעם שני ואמר כדי שלא ידעו משרתי המלך מה הוא לה ולדעת מה יאמרו נערי המלך להרחיק לה הנזק ולקרב לה התועלת וזה לא יוכל עשוהו אם יוודע בשער המלך מה הוא לה עכ״ל מהר״ס ערמאה ז״ל. ולשני הטעמים הללו שכתב עם התועלות הנמשכות לא היתה צריכה להעלים עמה שכאשר לא ידע משפחתה לא יוודע מה הוא לה וגם לא ידע היותה זרע המלוכה אבל ביאור הכתוב הזה יתבאר אחר התעורר בספיקות שבכתוב שאחר זה ובהיתרם יתבארו שני הכתובים הבאים כאחד:

(יא) **ובכל** יום ויום מרדכי מתהלך. יש להתעורר מה ענין זה ההתהלכות ומה אומרו מה יעשה בה והלא לא היה יכול לידע דבר עד הגיע התור שלה ועוד כיון שלא נתחדש מן ההתהלכות הזה לענין הספור לא תועלת ולא נזק כלל מה צורך היה בסיפורו ועוד שאם כוונתו בהתהלכות זה לדעת אם יחפוץ בה המלך ויקחנה לו או לא יקחנה וזה היה אומרו מה יעשה בה לא יאות הלשון הזה לומר מה יעשה בה שיובן ממנו אם יחפוץ המלך או לא יחפוץ והל״ל לדעת אם הי׳ טובה בעיני המלך ואין חפץ ורצון המלך נקרא מעשה בה עד שיאמר מה יעשה בה ועוד יש לדקדק מה ענין ההתהלכות הזה אלא מה שאינה מגדת עמה ומולדתה ועוד אומרו לדעת שלום אסתר אם הוא בעד בריאותה וטוב מלבה כשהוא יודע מה יעשה בה אם חפץ בה המלך ודאי ידע בריאותה ועוד נערה שהיא בבית המלך לראות אם חפץ בה ויקחנה לאשה וימליכנה האם לא ידע שלא יחסר לה תמרוק עדון ותפנוק. לכן נראה שהדברים נמשכים על הדבר והדרך שהקדמנו שאסתר ומרדכי השתדלו בכל האפשר להם שלא תהא נלקחת למלך והחביאה והסתירה עצמה כדי שלא להיות נכבשת תחת מי שאינו מכלל אומה ישראלית וכאשר לקחוה לא לקחוה רק באונס גדול לעקה ואין מושיע לה עד שמחמת החבאה והסתרה זו נמשך למרדכי מן היראה והפחד המופלג שמא ח״ו יחרה אף המלך מאד ויתכן שיתפשט אפו לומר עם כזה שבורחים מלהתחתן במלך אחייב אותם כליה ח״ו ואם לא יתפשט אפו וחמתו כל כך עד כדי לחייב כל עמה כליה וידע שאות׳ האשה היא ממשפחה מיוחסת הנה אפשר יחרה אפו לומר מגובה לבה וגאון נפשה על יחסותה ממאנת להתחתן במלך ותתפשט חמתו על משפחת׳ לחייבם כליה עד שמפני יראתו זאת צוה עליה שלא תגיד עמה ומולדתה והן אמת היה מספיק לומר שלא תגיד עמה כי כאשר לא תגיד עמה איך אפשר להגיד מולדתה אבל צוה

יב וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא ׀ אֶל־הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר
חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים
בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי
הַנָּשִׁים׃ יג וּבָזֶה הַנַּעֲרָה בָּאָה אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־
אֲשֶׁר תֹּאמַר יִנָּתֵן לָהּ לָבוֹא עִמָּהּ מִבֵּית הַנָּשִׁים
עַד־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ יד בָּעֶרֶב ׀ הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר הִיא
שָׁבָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים שֵׁנִי אֶל־יַד שַׁעַשְׁגַז סְרִיס
הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַפִּילַגְשִׁים לֹא־תָבוֹא עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ
כִּי אִם־חָפֵץ בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה בְשֵׁם׃ טו וּבְהַגִּיעַ
תֹּר־אֶסְתֵּר בַּת־אֲבִיחַיִל ׀ דֹּד מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר לָקַח־ ד'. ג' ותכר

ג' וכסי'
ג' התניים
ל' ומ"ל
ו' . ג' חבר
ל' . ל'
י"א בטעם מלרע וכל מלכים ויחזקאל דכו' בנ"ב
ו' .
ג' מלרע בתרו ליסני.
ג' סבי' סנים
ל'
ג'

למידע ית שלמא דאסתר ומה אתעבד בה: יב וכד מטא סדור
עולמתא ועולמתא למיעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי
לה כהלכת נשיא דמתינן בתפנוקיהון תרי עשר ירחי שתא
ארום כדין שלמין יומי סמתוריהון שתא ירחין בטכסת ואנתקינון
דמנתר ית סערא ומפנק ית בסרא ושתא ירחין בבוסמיא
ובסמתורי נשיא: יג ובהדין זמן בתר דשלמין תרי עסר ירחי
שתא עולמתא עילא לות מלכא ית כל רב וסרכן די צביא
למימר מן יד יתיהב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית
מלכא: יד בעדן רמשא הות עילא לשמושיה ית מלכא ובעדן
צפרא הות תיבא לבית נשיא תניין לידא דשעשגז רבא דמלכא
נטיר מטרוניתא ומכאן ואילך לא תיעול תוב לות מלכא ארום
אלהן ההיא דיתרעי בה מלכא וקרי לה בשמא מפרש וכתיב:
טו וכד מטא סידור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די

בשמן ו' דפין וסימני' ועשרן סלת בלול בשמן, ועשירית האפה סלת. והצילו העדה את . מצאתי דוד עבדי . ותרם כראם קרני. ששה חדשים בשמן המור: שבה ג' מלרע וסים' ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה. בערב היא באה. ושבה לאתננה דצור: שני ב' סבירין שנית וסים' אל בית הנשים שני אל יד שעשגז. וחנון בן צלף הששי מדה שני: דד ב' חס' וסימני' בני עוזיאל. דד מרדכי:

תולדות אהרן ובהגיע תור נערה. עקידה שער ס: ששה חדשים. שבת פ פסחים מג מגלה יג מ"ק ט מנחות פו: בערב היא באה. מגלה יג: תור אסתר. עקידה שער ס:

רשי

מחזור לדעת מה יהא בסופה: (יב) תר. זמן: כל אשר תאמר. כל שחוק ומיני זמר: (יד) אל בית הנשים שני. השני: בחדש

אבן עזרא

היא צריכה לרופאים: (יב) תור נערה. כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יבא לעת מזומנת כטעם וקול התור: מקץ היות לה. סוף מקץ שבע שנים תחלה: שמן המור. בושם נחמד ועליו יש מחלוקת: (יג) ובזה. בדבר זה כי יש לה רשות לבקש מה שתרצה וזה בעבור שלא תבא לידי מחשבה ותהיה כחושה: (יד) אל בית הנשים שני. הטעם פעם שני ובא הטעם לשון זכר כמו אך בפעם הזה. וטעם שומר הפילגשים. כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה

יוסף לקח

כן לומר לה שאם תוכל להעלים עמה שתעלים וא"ל יהיה אפשר לה לפחות שתעלים את משפחתה שיותר קרוב הדבר להתפשט חרונו של מלך על משפחתה ממה שיתפשט על כל עמה ובפרט כאשר ידע היותה מזרע מלוכה יתאמת אללו שמגובה נפשה ורוב לבבה מיחוס משפחתה לא רצתה להתחתן במלך ולפיכך ח"ו קרוב הדבר לחייב משפחתה כליה ואחרי נמשך למרדכי הפחד ההוא מההחבאה וההסתרה ההיא אם לעם או למשפח' וצוה עליה שלא תגיד עמה ומולדתה ונסתלקה ממנו היראה ההיא מן העם והמשפחה הן גדלה יראתו על אסתר עצמה אם על בריאותה מחמת שנלקחה באונס כשבוי' חרב ודאגה בלב איש ישחנה וגם כמעט לא היה מסתפק שיחרה אף המלך עליה או ח"ו להרגה או לעשות לה בזוי או צער מפני ההחבאה וההסתר' שמיאנה להתחתן במלך כמו שנאמר שכל הבתולות נקבצו באו שם בשמחה וטוב לבב וזו נלקחה בבכי באונס ובצעקה וזהו שנא' אחר שאמר לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה אמר ומרדכי מתהלך כלומר אחר שנסתלקה יראת העם והמשפחה באה לו היראה על אסתר עצמה הן על בריאותה מחמת דאגתה הן מפני חרון אף המלך ולענין בריאותה אמר לדעת שלום אסתר ולענין חרון אף המלך אמר ומה יעשה בה כלומר מה עונש צער או בזוי יעשה בה והטעם מבואר על מה העלימו כל זה מלפרסמו באגרת הזאת כי גדול מוראה של מלכות כמו שנראה שכולה נכתבה בספרי ד"ה לפרס ומדי ועל פי דרכנו זה יותר ספק א' באומרו בהקבץ נערות רבות אל יד הגי ולא נאמר אל בית המלך ובאסתר נאמר ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי להודיע ששאר הבתולות כאשר היו באות לא היו מוליכים אותם אל בית המלך כי אם אל יד הגי אבל אסתר הוליכוה אל בית המלך תחלה ומשם הוליכוה אל יד הגי ובראות כן מרדכי נתחזק הפחד והיראה הפליגה באומרו שהוליכוה אל בית המלך להגיד לו שזו נלקחה באונס ושהחביאה והסתירה עצמה:

(יב) **ובהגיע** תור נערה. לא היה צריך זה לענין הספור שמה יוסיף ענין תור שאר הנערות אל הספור הזה אמנם להודיע שהנערות ההם היו באות בשמחה ובשירים אחרי היות להם התמרוקים והתפנוקים שנים עשר חדש אמנם אסתר עם היותה באותם העידונים שנים עשר חדש לא שכחה ברית אלהיה ועודה בצדקתה כאשר יתבאר שבשאר הנערות נאמ' ובזה הנערה באה כלומ' ברצונ' וידוע שמי שלא ישנה תפקידו תוך שנים עשר חדש עוד לא ישנה כלל כמו שאחז"ל הקונה עבד כנעני ואינו רוצה למול מגלגל עמו שנים עשר חדש ואחר כך מוכרו זה בא להודיענו הכתוב הזה שהנערות כולם היו שם שנים עשר חדש וכן אסתר ועכ"ז בהגיע התור שלה לא שנתה את טעמה אבל הולכת באונס גמור כמו שיבואר בס"ד:

(יג) **ובזה** הנערה באה. פרש"י שחוק ומיני זמר ופירש כן בראותו אומרו הכתוב לבוא עמה מבית הנשים. אבל אומרו ינתן לה אין הדברים האלה מורים אלא שהיה שם מתנה לא שחוק ומיני זמר ועוד אם היה שחוק ומיני זמר מה לנו לספר זה בשאר נערות ומה שבח היה לאסתר הספור במה שלא רצתה שחוק ומיני זמר זולתי את אשר יאמר הגי ועוד מה תועלת ותוספת טובה היה לנערה הרשות הזה שהיא תבחר השחוק והמיני זמר. אבל ידמה לומר שלהיות שמלך במשפט יעמיד ארץ ובקבוץ הנערות הללו היה אמנם עיוות הדין והריסת המשפט וחמס מפורסם לקחת בת איש אשר בחיקו ולהוליכה למלך כשבוית חרב ואם לא יחפוץ בה המלך תבך על בתוליה על ההרים ותשוב שלא כנעוריה בית אביה הלא תכלם ואין זה רק זריעת עולה וקצירת און לכן רצה המלך הזה בהיותו אוהב משפט שינתן לכל נערה כל שאלתה כדי לבוא אל המלך ואחר שהיא שואלת הרי נתרצתה לו בדמי כסף ואין לה עוד מקום לתרעומת על המלך אם לא יחפוץ בה שהרי על מנת כן שאלה שאלתה וניתנה לה וזה אומרו ובזה הנערה באה כל אשר תאמר ינתן לה ר"ל שבזה היא באה ברצונה ואין לה עוד תרעומות כיון שכל אשר תאמר ינתן לה ואומרו לבוא עמה שב אל אמרו באה אל המלך כאלו אמר שינתן לה כדי שהמלך יבוא עמה אל חדר המשכב ואמר הדבר דרך נקיות לבא עמה ולא אמר לבוא עליה ואומרו מבית הנשים עד בית המלך אינו נמשך אל אומרו לבוא עמה אבל שב אל אומרו כל אשר תאמר כאלו אמר כל אשר תאמר מעת צאתה מבית הנשים עד בואה אל בית המלך הכל היו נותנים לה או שנא' שבבואה מבית הנשים עד בית המלך היתה עוברת בשווקים ובחנויות הרקחים והבשמים ומוכרי תכשיטי נשים והרוכלים וכל מה שהיתה הנערה שואלת מאותם התכשיטים והעניינים שהיתה רואה מבית הנשים עד בית המלך את הכל היו נותנים לה באופן שהיתה המתנה הזאת כדי שתבוא ברצונה אל המלך ולא תחשב אנוסה ושעל מנת כן היא באה שאם לא יחפוץ בה המלך שתשוב בבית אביה ועל זה האופן לא תהיה לוקה מדת הדין וכן סיפר שבחה של אסתר שכאשר ראתה שהמתנה הזאת אמנם היה כדי שלא תחשב אנוסה הנה היא נשמרה מזה ולא בקשה דבר כאשר יתבאר עוד לפנים בס"ד:

(יד) **בערב** היא באה ובבוקר היא שבה. כבר נתבאר היות עצת נערי המלך כן שיעמדו שם הבתולות ביד שומר הנשים ואחר בואה אל המלך תבוא ליד שומר הפלגשים עד שהמלך יראה את כולם ואת אשר יבחר ונקראה בשם שתמלוך תחת ושתי ותועלת הכתוב הזה להודיע הגם היות כל זה מאתו ית' שבבוא אסתר לא שלח אותה אל יד שומר הפלגשים עד שיראה האחרות אשר לא הגיע התור שלהם עד הגיע תור אסתר אבל תכף בבואה נתעכבה בבית המלך ולא חשש לראות האחרות ולא שולחה כלל אל יד שעשגז והפר העצה היעוצה מאת הנערים בזה וגם שם כתר מלכות בראשה כאשר יתבאר:

(טו) **ובהגיע** תור אסתר בת אביחיל. רצה לומר שהנה מצות המלך ופקודתו היתה שאם יחפוץ המלך באחת מן הבתולות שתקרא בשם ר"ל שישנו את שמה ממה שהיה לה בתחלה כמו שנוהגים בשבים או אשה ממיר את
קדת

נְסִבָהּ לֵיהּ לִבְרַת לְמֵיעַל לְוַת מַלְכָּא לָא תְּבַעַת צְרוֹךְ לְכָל
מִדַּעַם אֲרוּם אֱלָהֵן יַת מַן דְּיֵימַר הֵגַי רַבָּא דִּי לְמַלְכָּא נָטַר נְשַׁיָּא
וַהֲוָת אֶסְתֵּר טְעִינַת טִיבוּ וּמַשְׁכְּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי כָּל חָזָהָא׃
טז וְאִדְבָּרַת אֶסְתֵּר לְוַת מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאִתְּתָא וְאָעַל יָתָהּ
לְבֵית אִדְרוֹן בֵּית מַלְכוּתֵיהּ בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה הוּא יַרְחָא דְטֵבֵת
בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא לְמַלְכוּתֵיהּ׃ יז וּרְחֵם מַלְכָּא יַת אֶסְתֵּר מִכָּל
נְשַׁיָּא דַהֲווֹ מִתְנַסְבָן וְאִטְעֲנַת רַחֲמִין וְטִיבוּ קֳדָמוֹי מִכָּל בְּתוּלָתָא
וְשַׁוִּי מְנִיכָא דְדַהֲבָא עַל רֵישָׁהּ וּטְרַד מִן קִיטוֹן בֵּית דְּמָכֵיהּ יַת
אִיקוֹנִין דְּוַשְׁתִּי וְאוֹקִים תַּמָּן יַת אִיקוֹנִין דְּאֶסְתֵּר וְאוֹתִיב יָתָהּ עַל

מחתלפין חס לוֹ לְבַ֨ת לָב֤וֹא אֶל־הַמֶּ֙לֶךְ֙ לֹ֤א בִקְשָׁה֙ דָּבָ֔ר כִּ֠י אִ֣ם
אֶת־אֲשֶׁ֥ר יֹאמַ֛ר הֵגַ֥י סְרִיס־הַמֶּ֖לֶךְ שֹׁמֵ֣ר הַנָּשִׁ֑ים
ל. ל. ג' וכסי' וַתְּהִ֤י אֶסְתֵּר֙ נֹשֵׂ֣את חֵ֔ן בְּעֵינֵ֖י כָּל־רֹאֶֽיהָ׃ טז וַתִּלָּקַ֨ח
אֶסְתֵּ֜ר אֶל־הַמֶּ֤לֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ֙ אֶל־בֵּ֣ית מַלְכוּת֔וֹ
ל בַּחֹ֥דֶשׁ הָעֲשִׂירִ֖י הוּא־חֹ֣דֶשׁ טֵבֵ֑ת בִּשְׁנַת־שֶׁ֖בַע
לְמַלְכוּתֽוֹ׃ יז וַיֶּאֱהַ֨ב הַמֶּ֤לֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר֙ מִכָּל־הַנָּשִׁ֔ים
ס' וַתִּשָּׂא־חֵ֥ן וָחֶ֛סֶד לְפָנָ֖יו מִכָּל־הַבְּתוּלֹ֑ת וַיָּ֤שֶׂם כֶּֽתֶר־

העשירי כולהון מ"ל במ"ד חס' וסי' בשנה התשיעית לצדקיהו . לשכניהו העשרי . בשנת העשירית בעשרי דפרעה דיחזקאל . בעשרי בחמשה להדש לגלותינו בא אלי הפליט
וכל רבוי מנין מ"ל במ"א והמה בשלשים איש . וחסר ה' וסי' בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר . וביאור' נמסר בתלי' סימן כ"ג ומשלי סימן כ"א :
תולדות אהרן אסתר נושאת חן. שם ז: ותלקח אסתר . שם מגלה יג : ויאהב המלך וגו'. שם:

אבן עזרא

טובה ממנה אז ימליכנה: (טו) לא בקשה דבר . גם זה לאות על שכלה : (טז) הוא חדש טבת . כן יקרא בלשון כשדים וקראו החדשים בלשון הקדש על

רשי

(טז) בחדש העשירי . עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו : (יז) מכל הנשים. הבעולות שאף

יוסף לקח

הדת הנה משנין את שמו וזה אומרו אם יחפוץ בה המלך ונקראה בשם ועתה הודיע שעם היות כן מצות המלך ופקודתו הנה לא שינה את שמה אבל היא אסתר בת אביחיל . ואומרו לא בקשה דבר נתבאר כמו שאמרנו שאחרי ראותה שהמתנה הזאת היתה כדי שלא תחשב אנוסה הנה נשמרה ולא רצתה לבקש דבר ועשתה כמו שעשה דניאל שאמר מתנתך לך להוויין. ואומרו כי אם את אשר יאמר הגי ידמה לומר שגם בקשה זאת שבקש' שינתן לה אשר יאמר הגי היתה אנוסה ומוכרחת לבקש כן וכשראתה שהיתה מוכרחת לבקש הנה עשתה ערמה לבקש מה שיאמר הגי שודאי כיון שלא ידעה מה הוא הדבר שיבקש הגי א"כ ודאי לא הקנתה עצמה וכמו שארז"ל ע"מ שאתן ליך מנה אם לא נתן לה פרוטה לא סמכה דעתה ולא מקניי' נפשה . ידמה עוד לומר שמה שנאמר לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי אין פירושו שבקשה שינתן לה מה שיאמר הגי אבל הכוונה שלא בקשה ולא רצתה דבר לעצמה ולא ניתן לה דבר זולתי מה שבקש הגי לעצמו ועם שלשון אומרו לא בקשה דבר כי אם נראה שבקשה מה שיאמר הגי אל יפלא זה שכן מצינו באברהם שאמר אם אקח מחוט ועד שרוך נעל בלעדי רק את אשר וגו' שנראה מאומרו בלעדי רק שיהיה המובן שלא יקח כי אם זה והלא אין הדברים כן שלא לקח לעצמו דבר כי אם לענר אשכול וממרא לכך ג"כ פה נאמר לא בקשה דבר כי אם מה שביקש הגי לעצמו. עוד ידמה לומר והוא הנכון שהיא לא בקשה דבר כלל אבל הגי מדעתו היה מבקש בעדה וזה אמרו שלא ניתן לה כי אם מה שביקש הגי אבל היא לא בקשה ולא רצתה דבר מהטעם שאמרנו שלא רצתה שתהא ביאתה אל המלך ברצון . עוד אמר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה להודיע שעם היות שהיתה הולכת לאונסה והמופת שלא רצתה במתנותיו באופן שהיתה בדאגת לבה אשר אין דבר המסלק והמונע מציאת החן כמו הדאגה ועכ"ז היה עליה משוך מאתו יתעלה חוט של חן וחסד והיתה נושאת חן בעיני כל רואיה עם היות פניה פנים זעומים לא נאהבים דא"כ מה הוא התועלת שנמשך לספור בהיות לה חן לעיני כל הרואים כלא אין כאן תועלת רק במציאת החן בעיני המלך האמנם הדברים על נכון כאשר אמרנו :

(טז) **ותלקח** אסתר אל המלך אחשורוש אל בית מלכותו . והנה היה מספיק אומרו ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש ואני יודע שהוא בבית מלכותו אבל להיות הדברים כאשר אמרנו שעם היות שלא היה ביד אסתר ומרדכי לפרסם באגרת הזאת שלאונסה נכבשה תחת מי שאינו מכלל ישראל מפני מורא אחשורוש פרסמוהו על ידי רמזים ובהיות שלבתולות ההם שנתקבצו למלך היה להם שלש נסיעות הראשונה מביתם ובית אביהם אל יד הגי שומר הנשים ושניה מיד הגי אל בית המלך ר"ל בית דירתו ומכללות בית דירתו אל חדר משכבו לכך הודיענו הכתוב שבכל השלשה נסיעות הללו היו לאסתר לאונסה מוחלט והנה בנסיעה הראשונה מבית מרדכי לבית המלך כבר נאמר שלא נלקחה רק אחרי הקבץ נערות רבות משאר המדינות אל שושן שזו הוראה מפורסמת על הסתרת עצמה ואמר ג"כ ותלקח אסתר להוראת האונס המוחלט ובנסיעה השני' מיד הגי אל בית המלך הורה גם כן הכתוב היותה הולכת ג"כ לאונסה והעד שלא בקשה דבר כאשר פירשנו ועתה בזאת הנסיעה השלישית והיא מבית המלך אל חדר משכבו גם כן הורה לנו הכתוב אונסה המוחלט ואמר ותלקח אסתר אל המלך דהיינו בית דירת המלך וחזר ואמר אל בית מלכותו שפירושו בית המיוחד לו דהיינו חדר משכבו שכל שאר החדרים אינם נקראים מיוחדים לו כיון שגם כל משרתיו עושי רצונו שם אבל חדר משכבו הוא הנקרא בית מלכותו שהוא מיוחד לו ואמר אותו בלשון נקיה בית מלכותו ולפיכך גם בנסיעה הזאת שהיא מכלל הבית אל חדר המשכב הורה הכתוב אונסה ואמר ותלקח שהמובן מן הלשון הזה הוא האונס המוחלט כמו ותוקח בית פרעה וכן נלקח ארון האלהים שלא נאמר לקחו ארון האלהים אבל נלקח ארון האלהים הורה על האונס המוחלט ואומרו בשנת שבע למלכותו ולא אמר למלכו כמו שנאמר בשנת שלש למלכו כבר אמרנו שאחשורוש לא היה אלא מלך פרס לבד כמו שנזכר בעזרא אבל אח"כ נתגדל וכבש כל הממלכות ההם ואחר כבישתו הממלכות שלש שנים עשה הכסא בשושן ולשמחת עשיית הכסא בשושן עשה המשתה המופלג ההוא ולהיות סבת המשתה היא כבישתו כל המדינות ההם לפיכך תלה ענין המשתה למנין השנים שכבש הממלכות ולכך אמר בשנת שלש למלכו כאילו אמר בשנת שלש למלכו מהודו ועד כוש . האמנם כאן בלקיחתו את אסתר לא תלה המנין כי אם אל התחלת היותו מלך פרס ולכן אמר בשנת שבע למלכותו ולא אמר למלכו באופן ששלשה שנים היה מלך פרס לבד ואח"כ כבש הממלכות ההם ואחר כבישתו שלש שנים עשה המשתה ונהרגה ושתי ולסוף י"ב חדש ימי מרוקי הבתולות נלקחה אסתר באופן שהיא שנת שבע למלכותו שאין כן הסברה נותנת בשנת שלי' נהרגה ושתי ובשנת שבע נלקחה אסתר ושהיה שרוי בלא אשה ד' שנים שאומר וכשך חמת המלך אחשורוש לא יורה על זמן מרובה כזה :

(יז) **ויאהב** המלך את אסתר . יש לדקדק שהקדים האהבה לנשיאות החן ואין הדבר כן כי האהבה נמשך מנשיאות החן ועוד יש לדקדק שאל הנשים אמר אהבה ואל הבתולות אמר נשיאות החן ולענין אומרו מכל הנשים פרש"י ז"ל על פי מדרשם ז"ל שמכאן יצא להם שגם נשים בעולות נלקחו האמנם הדרשה הדרש כי זה כמה ראינו הן בעצת הנערים שלא אמרו אלא בתולות וכן בהגיע התור לא אמר אלא נערה ונערה ועוד שאין דרך מלכים לקחת בעולות זולתו להמליכה ואין כאן מקום להכריח ממה שנא' מכל הנשים שנשים בעולות נלקחו שהרי מבלעדי שנלקחו נשים בעולות אין ספק שהיו לו נשים והמופת אומרו אל יד הגי שומר הנשים טרם שנלקחו אבל בהיות שמן הנשים היה לו אהבת המועיל מבלתי הביט אל נדוניהם ומוסרם שאע"פ שלא היה להם המדות המחויבות לאשת מלך לא היה חושש כלל אחרי שלא היה הנרצה מהם כי אם אהבת המועיל אבל לא היו ראויות להמלכ' האמנם נשיאות החן והנרצה ממנו הוא להמליכה ולכן הקדים האהבה לפי שמן הנשים לא היה לו זולת אהבת המועיל ולהיות שהנשים היו לו ביד הגי טרם הקבץ הבתולות לכן הקדים האהבה למציאת החן כאלו אמר שאהב את אסתר אהבת המועיל יותר על כל הנשים שהיו לו קודם הקבץ הבתולות ומצאה חן בעיניו יתר על כל הבתולות שנתקבצו כדי להמליכה וכל זה לתועלת ספור הנס מאתו ית' שהמציא לה החן ההוא עד שביטל עצת נערי המלך שאמרו הנערה אשר תיטב תמלוך תחת ושתי כלומר שהמלך לא ימליך אות' אבל היא תמלוך תחת ושתי כמו שמושגים כשהולך שלטון העיר ומניח במקומו שלטון אין השלטון ההוא שהניח נקרא שלטון אבל נקרא תחת שלטון ולכך כדי להשפיל גאון וזדון השרים אמרו נערי המלך שלא ימליך אותה וגם מכ"ש שלא יתן כתר מלכות בראשה ועל דעת עצם זאת נתקבצו כל הבתולות ובבוא אסתר נתבטלו הגזרות והופרו העצות והוא בעצמו המליכה תחת ושתי וגם שם כתר מלכות בראשה ולכן לא נאמר פה ותמלוך תחת ושתי כעצת נערי המלך שתמלוך מעצמה תחת ושתי אבל אמר וימליכה תחת ושתי ועוד בשביל שושתי היתה מלכה בת מלך קדם היותה אשת אחשורוש ואח"כ נוסף מלכות על מלכותה בהיותה אשת מלך כן עשה אחשורוש קודם שם כתר מלכות בראשה ואח"כ המליכ' תחת ושתי שאין לומר שהשמת הכתר והמלכה תחת ושתי דבר אחד כיון שבכתוב אמר שניהם להורות הכפלת המלכות אמר כן . והנה הודיע הכתוב אהבת אסתר מכל הנשים ומציאות חן מכל הבתולות מה שלא היה צריך שאחר ראותנו שאותה לקח ודאי מצאה חן יתר על כולם אבל אמר כן לפי שאהבת המועיל אמנם יפרד לכמה מינים ויש לאדם אהבת המועיל באשה אחת ממין א' מן המועיל ואשה אחרת ממין אחר וכן בנשיאות החן ויש אשה נושאת חן בעיניה ויש בשפתותיה ויש בכללות פרצופה ויש במהלכה ויש בדבורה לכן אמר הכתוב שבכל מיני המועיל שמצא בכל הנשים וכל מיני החן

מצא

מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ וַיַּמְלִיכֶהָ תַּחַת וַשְׁתִּי׃ יח וַיַּעַשׂ ל׳ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָדוֹל לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו אֵת מִשְׁתֵּה ביום הגמל׳ אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד ס׳. ג׳ הַמֶּלֶךְ׃ יט וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב ל׳ ל׳ חס׳ בכינ׳

בּוּרְסֵי תַגָּן וְאַמְלֵךְ יָתָהּ חֲלַף וַשְׁתִּי׃ יח וַעֲבַד מַלְכָּא מִשְׁתַּיָא רַבָּא לְכָל רַבְרְבָנוֹי וְעַבְדוֹי וַהֲוָה קָרֵי לֵהּ מִשְׁתַּיָא דְאֶסְתֵּר וַהֲנָיַת שְׁבוּק כְּרַגָּא לְפַלְכַיָא עֲבַד וִיהַב לֵיהּ מַתְּנָן וְחוּלַק כְּמִסַּת יְדָא דְמַלְכָּא׃ יט וּבְאִתְכַּנְשׁוּת בְּתוּלָתָא זִמְנָא תִנְיָנָא וּמָרְדְּכַי מְצַלֵּי וְאָזַל וְיָתֵיב

משאת ג׳ וסי׳ ועל בית הכרם שאו משאת. נוגי ממועד אספתי. ויתן משאת מאת המלך. וא׳ ומשאת ויתן לו רב טבחים:

תולדות אהרן ויעש משתה. שם : ובהקבץ נערות. שם :

רשי

אף נשים בעולות קבץ: (יח) והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס עליהם: ויתן משאת. שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד

אבן עזרא

המספר בעבור האביב: (יח) והנחה. שם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר: משאת. מנחה כמו משאת בנימן: (יט) ובהקבץ בתולות שנית. הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והמשתה על דבר ושתי בשנת שלש ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מיתה

בעבור

יוסף לקח

שמלא בכל הבתולות כולם מלאם באסתר להורות היות החן ההוא אלהי. עוד הפליג באומרו ותשא חן וחסד לפניו שאמנם החסד הוא כשאדם נושא חסד בעיני זולתו הנה אותו הזולת הוא שיחשוק להטיב לו וזהו נשיאות החסד אבל זה לא יהיה רק אחר נשיאות החן אמנם פה היה נשיאות החסד קודם למציאת החן וזה אומרו ותשא חן וחסד לפניו כלומר שנשאה חסד לפני החן כמו שארז"ל שחוט של חסד היה משוך עליה. ותועלת כללות הכתוב הזה להורות היות הדבר מאת האלהים שבהגיע תור אסתר לא שלחה אל יד שעשגז לראות אולי תמצא בתולה טובה הימנה שכיון שנא' שבהקבץ בתולות רבות נלקחה אסתר הרי מבואר שגם אחרי שנלקחה עוד נתקבצו וכיון שנא' שכל אחת היה מגיע התור שלה כפי מה שנלקחה א"כ עוד היו שם כמה בתולות שלא הגיע התור שלהם ולא ראה אותם המלך וזה מן הפלא שלא רצה עוד לראות הנשארות אבל שם כתר מלכות בראשה והמליכה תחת ושתי:

(יח) **ויעש** המלך משתה גדול. יש לדקדק מה היתה גדולת המשתה הזה עד שקראו משתה גדול אם להיות בו שרים רבים ונכבדים הלא נאמר שעשאו לשריו ועבדיו לבד ובמשתה שעשה בשנת שלש למלכו היו שם שריו ועבדיו והפרתמים ושרי המדינות ועכ"ז לא נקרא משתה גדול וגבי מה שנאמר ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק פרש"י גדול שהיו שם גדולי הדור אבל כאן רש"י ז"ל לא פירש דבר שאותו הפירוש שפירש שם לא יצדק כאן ואם נאמר שגדולת המשתה רוצה לומר שהיה גדולה שנשתכרו וזהו שנקרא משתה גדול הלא בנבל נאמר ולו משתה כמשתה המלך והוא שכור עד מאוד ולא קראו משתה גדול. אבל נראה שענין הגדולה אמנם תאמר על כמה פנים אם על גדולת הכמות כמו התנינים הגדולים והנהר הגדול והמאורות הגדולים ויאמר עוד על רוב השנים והימים כמו עשו בנה הגדול על שילא קודם לאויר העולם ונאמר גדולה ג"כ על גודל המעלה כמו ויהי האיש ההוא גדול מאד וכן באגרת הזאת תפארת גדולתו וכן מלך גדול שכל אלה גדולת מעלה אמנם יש עוד שיאמר גדולה על דבר היקר בעיני האדם ונחמד לפניו כמו שנאמר שאמר דוד כאשר גדלה נפשך בעיני שזה היה תשובה על דברי שאול שאמר אשר יקרה נפשי בעיניך הרי לך שהגדולה היא נאמרה על היותה יקר בעיניו וכמוהו כי גדול יום ה' שלא יתכן היות פירושו רק היותו יקר וכן יתקע בשופר גדול שאין הגדולה היא בכמותו לא במעלה רק על היותו יקר ונחמד וכמוהו בכ"מ שנאמר משתה גדול לא על גודל השתיה ולא על גודל מעלת האנשים שבו נקרא גדול אבל בהיות סבת המשתה על דבר יקר ותשוב בעיני האדם יקרא באמת שעשה משתה גדול ולפי זה כאשר עשה משתה לסבת בנו אהובו יחידו הנה נאמר שעשה משתה גדול ר"ל שעשה משתה גדול ויקר אבל לא שעשה משתה גדול וכן פה ג"כ שעשה אחשורוש משתה לסיבת אהובתו אסתר הנה עשה המשתה גדול ויקר לא שעשה משתה גדול וזה אומרו ויעש משתה גדול וכו' את משתה אסתר כלומר שעשה את משתה אסתר גדול ויקר כי הדברים מותר ולא היה צריך לומר את משתה אסתר אחר שנאמר שלקח את אסתר לאשה והמליכה וא"כ אמר שעשה משתה המובן הוא שעשיית המשתה הוא לסבת אסתר וכלבן אחר שנאמר סיפור נתינת בתו ליעקב אמר ויעש משתה ולא הוצרך לומר שעשה המשתה לבתו כאן כמו כן לא היה צריך לומר את משתה אסתר אבל פירושו יתכן כמו שאמרנו שאמר שעשה את משתה אסתר גדול ויקר. והנחה למדינות עשה הוא פירושן של דברים שאמר שהיה משתה אסתר יקר וגדול בעיני המלך והעם שהנחה למדינות עשה ונתן משאת וכן לענין אברהם נאמר ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק כי אומרו ביום הגמל את יצחק מותר שכיון שאמר ויגדל הילד ויגמל ויעש משתה מובן הוא שעשיית המשתה הוא לסבת הגמל הילד אבל אמר ביום הגמל את יצחק כאילו אמר שעשה המשתה גדול ויקר ביום הגמל את יצחק. והנה לענין ההנחה הזאת שעשה אחשורוש למדינות רלב"ג פירש וז"ל שהיתה הנחה מה ששאל עזרא ונתן לו את בקשתו כמו שכתוב בספר עזרא ועלו רבים מבני ישראל ירושלים כמו שנאמר שם ואז ג"כ פטר את המסים שהיו על עובדי בית ה' כמו שנזכר שם וקודם זה כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים כמו שנזכר אחר זה לפי הנראה מדברי נחמיה עכ"ל הרלב"ג ז"ל ולא הבנתי דבריו שהרי אי אפשר לומר שהמלך ארתחשסתא שנתן שאלתו לעזרא הוא זה אחשורוש שכתבו לו שטנה שהרי אמר שם כשכתבו לו שטנה שנתבטל בנין הבית עד שנה שנית לדריוש ואין ספק שהיה ארתחשסתא אחר או אפשר גם כן שארתחשסתא הוא שם השלטנות לא שם העצם שגם נראה בהדיא שאותו ארתחשסתא היה נקרא אחשורוש שנראה היותו שם השולטנות ועוד שגם בהדיא נראה בימי ארתחשסתא שכתבו שטנה לא נעשה שום הנחה בימיו לא לפני שכתבו לו שטנה ולא אח"כ אבל היו בונים במלכות כורש והוא בתחלת מלכותו ביטל אותם ועוד אפילו נניח שההנחה שנעשה לעזרא זה אחשורוש עשאה אי אפשר לומר שזוהו ההנחה שעשה לשמחת אסתר מכמה טעמים ראשון שאם היה כן הלא בפרסום באגרות וקול שופר היה להם למרדכי ואסתר להכריז באגרת הזאת הנס שנעשה לשמחתה ועוד שכאן נאמר הנחה למדינות ואין הנחת עזרא למדינות ועוד הלא לא היה יודע מולדתה ועמה של אסתר עד שיעשה הנחה לבנין הבית בפרעות לשמחתה ועוד גדולה מכולם שרלב"ג לא הגיע לומר שההנחה הזאת שעשה לשמחת לקיחת אסתר היא ההנחה שעשה לעזרא אלא ראותו שלקיחת אסתר היתה שבע למלכותו וגם הנחת עזרא שנתן לו רשות נאמר שם ויתן לו המלך כיד ה' אלהיו עליו כל בקשתו ויעלו מבני ישראל וגו' אל ירושלים בשנת שבע לארתחשסתא המלך ויבא ירושלים בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך וא"כ איך אפשר שלקיחת אסתר היה בשנת שבע בחדש עשירי ובחדש החמישי קודם לזה עשה ההנחה לשמחת אסתר לכן נראה שההנחה שנאמר שעשה אחשורוש לשמחת אסתר הנה היתה כפשוטה שהניח להם המס ולא לקח מהם מס עד שבע שנים אחרים כי בשנת שבע למלכותו לקח את אסתר והניח המס עד שנת י"ד למלכותו שבשנת י"ב היתה תוקף הצרה ובשנת י"ג היתה התשועה ובשנת י"ד החזיר המס וזה להודיענו את מעשה ה' כי נורא הוא שהרי כשבקש המן לאבד היהודים נתיירא שמא המלך לא ירצה מפני תועלת המס לאבדם ולכך אמר יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף וגו' וא"כ איך היה אפשר שאחשורוש ירצה שיהרגו ישראל כמות רב שהרגנו אם לא שכבר לא היה מקבל מס כי אם מן היהודים כי על כן נאמר והנחה למדינות עשה ר"ל לשרי המדינות מה שאין מישראל שרים למדינות ולפי שלא נעשה הנחה לישראל אבל היו פורעין המס הוצרך המן לשקול הכסף אבל כאשר נמשך הענין שישראל יהרגו את שונאיהם לא הוצרך לא מרדכי ולא אסתר לומר לשקול כסף בשביל שלא היו שאר העמים פורעים מס מעת לקיחת אסתר שעשה להם הנחה ולפי זה כאשר נגמר הנס נאמר ויתן מס על הארץ ואיי הים לומר שעד זמן הנס נמשך הענין אבל תכף אחרי נגמר ותשלום הנס עולם כמנהגו נוהג כמו שנאמר לענין קריעת הים וישב לפנות בוקר לאיתנו וכן נאמר בירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מי הירדן למקומם כי לפרסם תוקף הנס נאמר כל זה שתכף אחר עבור הצורך לאומה ישראלית שבים הדברים אל מנהגם לכך הודיענו בסוף האגרת שאחר עבור הצורך שב הדבר למנהגו וחזר לקחת מס מן כל האומות וזה אומרו וישם המלך אחשורוש מס על הארץ ואיי הים אבל מישראל מעולם לא הניח להם כי שונא האומה ישראלית היה כנראה מתשובתו לכותבי השטנה וכן רז"ל דרשו הוא ברשעו מראשו ועד סופו:

(יט) **ובהקבץ** בתולות שנית. יש לדקדק באמרו ובהקבץ כאלו כן נתייעד הדבר לקבץ בתולות שנית ולא מצינו בעצת נערי המלך שנתייעד כי אם קבוץ א' ואומרו כאן ובהקבץ אין ספק שאינו התחלת סיפור שאלו היה התחלת סיפור היה אומר ויקבצו או כדומה לזה ועוד יש התעוררת מחויב להבין מה ענין הקבוץ שנית עם אומרו ומרדכי יושב בשער המלך ורש"י ז"ל פי' שקבץ בתולות שנית כדי לקנאותה אם תגיד משפחתה ומהר"ס עראמה הכריח כפרש"י ולכל הפירושים האלה לא יתכן אומרו ובהקבץ שנית כיון שלא נתייעד כן ולפרש"י ז"ל שכתב שנקבצו לקנאותה אם תגיד משפחתה לא הבנתי הענין שהרי לא ימלט או שהיו חושבים שאסתר אינה חפילה במלכות או שהיו חושבים שהיא חפלה ואם עלה בדעתם שהיא חפלה כנראה מלשונו ז"ל אומרו לקנאותה א"כ נאמר לא ימלט מחלוקה שנית או שהיתה ממשפחה מעולה ומיוחסת או ממשפחה פחותה ואם היא ממשפחה פחותה כיון שהיא חפלה במלכות בודאי לא תודיע פחיתות משפחתה ואם ממשפחה מיוחסת הא ודאי מבלתי שיקנאוה

היתה

ל׳ וה׳ את עמה בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ כ אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־
ג׳ עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־מַאֲמַר מָרְדֳּכַי
ו׳. ל׳ אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְּאָמְנָה אִתּוֹ׃ ס
ל׳ כסי׳ כא בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף
ל׳. י״א בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ
ד׳ חסר לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ כב וַיִּוָּדַע הַדָּבָר
י״ד לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ
ל׳ וה׳ יבקש בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי׃ כג וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ
ג׳ שְׁנֵיהֶם עַל־עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לִפְנֵי

בִּתְרַע מַלְכָּא: כ בִּזְמְנָא חֲדָא הֲוָה שָׁאַל מַלְכָּא מֵאֵידֵין אוּמָּא אַתְּ וְלָא הֲוַת אֶסְתֵּר מְחַוְיָא יַלְדוּתָהּ וְיַת עַמָּהּ כְּמָא דְפַקֵּיד עֲלָהּ מָרְדְּכַי וְיַת מַאֲמַר מָרְדְּכַי הֲוַת אֶסְתֵּר עָבְדַת שַׁבַּיָּא וּמוֹעֲדַיָּא הֲוַת נַטְרַת בְּיוֹמֵי רִיחוּקָא הֲוַת מִזְדַּהֲרָא וְתַבְשִׁילִין וְחַמְרָא דְעַמְמִין נוּכְרָאִין לָא הֲוָת טָעֲמָא וְכָל פִּקּוּדַיָּא דְאִתְחַיְּיבָן בְּהוֹן נְשַׁיָּא דְבֵית יִשְׂרָאֵל הֲוַת נָטְרָא עַל פּוּם מָרְדְּכַי הֵיכְמָא דַהֲוַת נַטְרַת כַּד הֲוַת מִתְרַבְיָא עִמֵּיהּ: כא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּמָרְדְּכַי יָתִיב בְּסַנְהֶדְרִין דְתַקִּינַת לֵיהּ אֶסְתֵּר בִּתְרַע מַלְכָּא וְכַד חָזוּ תְּרֵין רַבְרְבָנַיָּא כְּדֵין כְּנַסוּ וּקְצַפוּ וַאֲמָרוּ דֵין לְדֵין הָלָא מַלְכְּתָא בְּפִתְגָם מַלְכָּא בָּעְיָא לְסַלָּקָא יָתָן וּלְאוֹקָמָא יַת מָרְדְּכַי לֵית רְבוּתָא לְסַלָּקָא תְּרֵין קְלוֹסַנְתְּרִין וּלְאוֹקָמָא חַד בְּכֵן אִתְיַעֲטוּ בְּלִישַׁנְהוֹן בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ טַרְסָאֵי תְּרֵין רַבְרְבָנֵי מַלְכָּא מִנַּטְרֵי פַּלְטֵירָא וַאֲמַרוּ לְאַשְׁקָאָה סַמָּא דְמוֹתָא דְמִטּוּל לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וּלְאוֹשָׁטָא יְדָא בְּמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְמִקְטְלֵיהּ בְּסַיְפָא בְּבֵית דְמוּכֵיהּ: כב וְאִשְׁתְּמוֹדַע פִּתְגָמָא לְמָרְדְּכַי עַל דַהֲוָה חַכִּים לְמַלָּלָא בְּשַׁבְעִין לִישָׁנִין וְחַוִּי לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וַאֲמַרַת אֶסְתֵּר לְמַלְכָּא וְאִתְכְּתִיב עַל שׁוּם מָרְדְּכַי: כג וְאִתְבַּע פִּתְגָמָא וְאִשְׁתְּכַח קְשׁוֹט וְאִצְטְלִיבוּ תַּרְוֵיהוֹן

עושה ו׳ וסי׳ רק עץ אשר תדע. אש וברד שלג וקיטר. ולשמחה מה זה עשה. וכאשר מרדכי אסתר עשה. קול רנה וישועה. ימין ה׳ רוממה ימין: אחשורש ד׳ חס׳ ו׳ בתרא וסימני׳ ויבקשו לשלוח יד במלך אחשורש. ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון. ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי. ויכתוב בשם המלך אחשורש, וחד חסר דחסר וסימן וישם המלך אחשרש מס על הארץ:

תולדות אהרן אין אסתר מגדת. שם: ואת מאמר מרדכי. שם: ומרדכי יושב. שם (ברכות כ יומא מ): ויודע הדבר. שם: בשם מרדכי. מגלה טו אבות יג חולין קד: ויבקש הדבר. מגלה יג:

אבן עזרא

בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו: (כ) אין אסתר מגדת מולדתה. למלך ולא לסריסים שהעמיד לפניה: באמנה. מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמה עלמה: (כא) משומרי הסף. בחצר הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והיה יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלשן ואין טעם בלשן כי אם אדם אחד: (כג) ויתלו. כל אחד משניהם כמו ויקבר בערי גלעד: אחר

רשי

מולדתה. ואף על פי כן אין אסתר מגדת מולדתה לפי שמרדכי יושב בשער המלך המזרזה והמרמזה על כך: (כא) לשלח יד. להשקותו סם המות: (כב) ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית: (כג) ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך: אחר

יוסף לקח

היתה אומרת כיון שחפצה במלכות ואם היו יודעים שאינה חפצה במלכות א״כ מה הועילו בהקבץ בתולות שנית יותר תמנע מלהגיד כדי שיניחנה ויקח אחרת ואם היא ממשפחה פחותה מבלי שיקנאוה היתה מגדת כדי שיניחנה ואם היא מיוחסת לא תגיד כדי שיניחנה לכך נראה שיתכן לומר על הדרך שהקדמנו שאסתר כאשר בעת שבקשוה הפקידים לקחתה למלך והיא הסתירה והחביאה עצמה לבלתי היותה נלקחה למלך ומרדכי נתירא כאשר מצאוה ונלקחה פן יחרה אף המלך על עמה או לפחות על משפחתה או לפחות על אסתר עצמה ויהרגנה או יעשה לה בזוי או גרעון כבוד ולכך היה מתהלך בכל יום ויום בחצר בית הנשים לדעת מה יעשה בה הנה אמר עתה להראות גודל צדקותה וחסידותה של אסתר שעם היות שמה שצוה עליה מרדכי שלא תגיד עמה ומולדתה היה לסבת יראתו פן יחרה אף המלך בעמה ובמשפחתה מפני היותה בורחת מלהתחתן במלך ובשביל זה היה מרדכי מתהלך בכל יום לדעת מה יעשה בה והנה עתה כבר המליכה המלך ושם כתר מלכות בראשה ועשה משתה לאסתר ונתקבצו הבתולות שנית לשלחם לבית אבותם כי כן נתייעד שיתקבצו עד שיבחר המלך אחת מהם להמליכה ואח״כ שיתקבצו שנית לשלוח הנשארות לביתם ואמר שיתקבצו לפי שקצתם היו עדיין ביד המבקשים וקצתם ביד הפקידים וקצתם ביד שומר הנשים וקצתם ביד שעשגז שומר הפלגשים לכן אמר שבהקבץ בתולות שנית כדי להחזירם לבתיהם שעוד לא הי׳ ספק במלכות אסתר ולא היה עוד מן היראה שיחרה אף המלך עליה ומרדכי היה יושב בשער המלך לא היה מתהלך עוד לדעת שלום אסתר ומה יעשה בה שכבר עברה ונסתלקה היראה. מכל וכל עכ״ז אין אסתר מגדת ולא מבעיא מולדתה אלא אפילו עמה שסכנת העם היה רחוק מסכנת המשפחה כמו שכן בארנו למעלה א״כ לא היתה מגדת אפי׳ עמה ולפיכך הקדים כאן עמה למולדתה ובשביל שעתה הגיע סיפורים של בגתנא ותרש שאסתר הגידה למלך בשם מרדכי אולי יחשב למשפט שאסתר הגידה עמה ומולדתה דאל״כ מה לה למלכה להמתיק סוד עם איש יהודי עד שאמרה למלך בשמו לכן הקדים הכתוב והודיע שאסתר עם היות שהיתה יכולה להגיד עמה ומולדתה כיון שנסתלקה היראה עכ״ז לא הגידה לפי שכן צוה עליה מרדכי ובזה נתפרסם גודל צדקותה וחסידותה של אסתר וענותנותה ורוב הכנעתה נגד מרדכי ואומרו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו יש לדקדק שאם הכוונה לומר שכל מה שהיה מצוה עליה מרדכי היא עושה הרי לא מצינו בסיפור הזה שמרדכי צוה עליה דבר זולתי שלא תגיד עמה ומולדתה ואם הכונה בעד זה הצווי בעצמו הרי נאמר אין אסתר מגדת לכן נראה פירושן של דברים שהכתוב אומר שכפי מאמר מרדכי שהיה אומר לכל שאינה ממשפחתו ושהיה רק באמנה אתו כך ג״כ אסתר עושה שלכל אומרת שאין לה קורבה עם מרדכי רק שהיתה באמנה אתו וזהו אומרו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו ושלא היה לה קורבה עמו והקדים הכתוב לומר שאסתר היתה אומרת לכל שאין לה קורבה עם מרדכי ושלא היתה רק באמנה אתו לתת טעם על אומרה ענין בגתנא ותרש למלך בשם מרדכי שלא יעלה על לב שהגידה למלך מה הוא לה אבל שהיתה באמנה אתו ומצד זה היה לה קירוב דעת עמו עד שהגיד לה ענין בגתנא ותרש:

אין אסתר מגדת. כבר נתבאר הכתוב הזה למעלה להיות הדברים קשורים כי ע״כ לא נאמר ואין אסתר מגדת אלא אין אסתר בלא וא״ו להורות שענינו דבוק עם האמור:

בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך. יש לדקדק על מה הוצרך לומר בגתנא ותרש שהיו משומרי הסף ומה לנו באיזו משמרת עבודה היו ועוד מה הוצרך לומר שקצפו או שלא קצפו ולענין הסיפור יספיק אומרו שבקשו לשלוח יד במלך ועוד כיון שנאמר שקצפו היה לו להודיע מה הקצף ההוא ועוד למה לא נאמר קצפו לשון רבים ועוד מה לנו לדעת שמרדכי היה אז יושב בשער המלך ועוד שכבר בכתוב שלפניו כבר נאמר ומרדכי יושב בשער המלך. לכן ידמה לומר שהכתוב הזה בא לומר לנו כמה רבים היו קמים עלינו והיו מתקנאים בנו כי הנה אלו שומרים הסף ר״ל שהיו שומרי הספים ועומדים על רגליהם על הסיפים כל היום כולו שכן מנהג אותם המלכים עד היום והנה כאשר ראו שמרדכי היהודי יושב והם עומדים על רגליהם הנה קצפו ובקשו לשלוח יד במלך אחשורוש על שנתן למרדכי היהודי המעלה ההיא לשבת בשער המלך והם עומדים על רגליהם ובזה יותרו הספיקות שנתעוררנו בהם כי על כן הוצרך לומר שהיו שומרי הספים ואמר שמרדכי היה יושב שקצפו על זה ואמר קצף לשון יחיד לומר שהקצף של שניהם היה אחד והוא שמרדכי יושב ולגלות לנו שיודע נסתרות ומגלה עמוקות גלה למרדכי הדבר עד שבמקום שהם חשבו לרעה על מרדכי על קנאתם בו הנה שב עמלם בראשם ושונאי צדיק יאשמו:

(כב) **ויודע** הדבר למרדכי. יש לדקדק שבאמירת מרדכי לאסתר אמר לשון הגדה שנאמר ויגד מרדכי ובאמירת אסתר למלך נאמר ותאמר לשון אמירה אבל הטעם לפי שמרדכי לא אמר לה הדבר כדי שתאמר היא הדבר למלך בשמו אבל היה רצונו שאסתר תשיג החן ההוא והמעלה ההיא ושהיא תאמר למלך בשם עצמה ולכן נאמר ויגד מרדכי לשון הגדה שלא היה כוונתו כי אם להגיד ולגלות הדבר לה ועכ״ז הצדקת ההיא רצתה שהחן ההוא והמעלה ההיא הראויה למציל את המלך מן המות כי רבה היא תהיה למרדכי ולכן אמרה למלך בשם מרדכי כלומר שאמרה למלך שמרדכי אמר לה הדבר כדי שהיא תאמר לו בשמו ועל ידי כן באה גאולה לעולם שאין הכוונה באמרם ז״ל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שאם חבירו יאמר לו לך אמור כך בשמי שילך ויאמר כן כי זה אין צריך אזהרה דחזקה שליח עושה שליחותו ואם לא יעשה כן הרי נהג מנהג רמאות אבל אזהרתם ז״ל היא שהשומע דבר מפי חבירו שממנו נמשך תועלת אפילו שחבירו לא אמר לו שיאמר בשמו כיון שהוא רואה שמן הדבור ההוא ימשך תועלת ראוי לומר אותו בשם אומרו וע״ז אמרו מביא גאולה לעולם:

(כג) **ויבוקש** הדבר וימצא. ממה שאמר וימצא ולא אמר ויבוקש הדבר והנה

אמת

הַמֶּֽלֶךְ׃ ס ג א אַחַ֣ר ׀ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֗לֶּה גִּדַּל֩ הַמֶּ֨לֶךְ ג' ר"פ ג'
אֲחַשְׁוֵר֜וֹשׁ אֶת־הָמָ֧ן בֶּֽן־הַמְּדָ֛תָא הָאֲגָגִ֖י וַֽיְנַשְּׂאֵ֑הוּ ל'
וַיָּ֙שֶׂם֙ אֶת־כִּסְא֔וֹ מֵעַ֕ל כָּל־הַשָּׂרִ֖ים אֲשֶׁ֥ר אִתּֽוֹ׃
ב וְכָל־עַבְדֵ֨י הַמֶּ֜לֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁ֣עַר הַמֶּ֗לֶךְ כֹּרְעִ֤ים י' דסמי'
וּמִֽשְׁתַּחֲוִים֙ לְהָמָ֔ן כִּי־כֵ֖ן צִוָּה־ל֣וֹ הַמֶּ֑לֶךְ וּמָ֙רְדֳּכַ֔י
לֹ֥א יִכְרַ֖ע וְלֹ֥א יִשְׁתַּחֲוֶֽה׃ ג וַ֠יֹּאמְרוּ עַבְדֵ֥י הַמֶּ֛לֶךְ ג'. ל' נסי'
אֲשֶׁר־בְּשַׁ֥עַר הַמֶּ֖לֶךְ לְמָרְדֳּכָ֑י מַדּ֙וּעַ֙ אַתָּ֣ה עוֹבֵ֔ר ח' מ"ל
אֵ֖ת מִצְוַ֥ת הַמֶּֽלֶךְ׃ ד וַיְהִ֗י בְּאָמְרָ֤ם אֵלָיו֙ י֣וֹם וָי֔וֹם כאמרם קרי
וְלֹ֥א שָׁמַ֖ע אֲלֵיהֶ֑ם וַיַּגִּ֣ידוּ לְהָמָ֗ן לִרְאוֹת֙ הֲיַֽעַמְדוּ֙ ל'
דִּבְרֵ֣י מָרְדֳּכַ֔י כִּֽי־הִגִּ֥יד לָהֶ֖ם אֲשֶׁר־ה֥וּא יְהוּדִֽי׃

ישתחוה ג' וסימ' ויהי דוד בא עד הראש. ויהי אחרי בא אמציהו. וכל עבדי המלך אשר בשער המלך. וחד וישתחוה ויעבד את הבעל וישתחוה. ואיגון חד מן ו' זוגין מן ג' ג' יו"ד ברישי' וחד וי"ו וסימני' גמסר במסרה רבתא במערכת אות היו"ד בס"ד:

תולדות אהרן אחר הדברים. שם יט: לא יכרע. שם יט:

על קיסא ואתכתיב בספרא דכרניא דמתקרי תדירא קדם מלכא:
א בתר פתגמיא האלין עלת מדת דינא קדם רבון כל עלמא
וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא
בנין בית מוקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר
המדתא די מזרעית אגג בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא
ותקין ית כורסיה מעלוי כל רברבניא די עמיה עני מרי עלמא
ועד כדו לא אשתמודע בעלמא פסיקו מני עד די יתרברב
וישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן אתפרע מניה על כל
עקתין די יעביד איהו ואבהתוי לעמא בית ישראל: ב וכל
עבדי מלכא די בתרע בית מלכא גחנין לאנדרטא די הקים
בהדיה וסגדין ליה להמן ארום כן פקיד עלוהי מלכא ומרדכי
לא הוה גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה
עבד פלח ואזדבן ליה בטולמא דלחם: ג ואמרו עבדי מלכא
די בתרע פלטרין דמלכא למרדכי מה דין את עבר ית תפקדתא
דמלכא: ד והוה במללותהון לותיה יומא ויומא ולא קביל
מנהון וחויאו להמן למחזי התקימון פתגמי מרדכי כל קביל
פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הות סגיד על דהוה
עבדיה דאזדבן ליה בטולמת לחם ולאנדרטא די הקים בהדיה לא הוה גחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא גחנין ליה:

רשי

(א) אחר הדברים האלה. שנבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך את המן. שהקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם: (ב) כורעים ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: (ד) היעמדו דברי מרדכי. האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי

אבן עזרא

(א) אחר. אחר חמש שנים יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן: מעל כל השרים. הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות: (ב) יכרע וישתחוה. ידועים ונכון מה שדרשו רז"ל כי צורת צלם ועו"ג היו בבגדיו או על מצנפתו: (ד) כי הגיד להם אשר הוא יהודי. כי הוא אסור לו והנה יש לשאול למה הכנים

יוסף לקח

אמת נכון כמו שנאמר ודרשת היטב והנה אמת נכון מכאן יצא להם ז"ל לומר שסם המות רצו הם להשקותו ובקשו הסם המות ונמצא ומענין ספור הנס כתב בכתוב הזה כי כל הדברים הנכתבים בספר דברי הימים הנה הסופר העומד על משמר' העבוד' היא כותב הדברי' או המקרים הראוים ליכתב בספר דברי הימים בהיותו על משמרתו וכאן הפליא ה' לעשות וכתב ענין מרדכי לפני המלך עד שהמלך זכר את הדבר כאשר יתבאר שם באומרו מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה:

ג (א) **אחר** הדברים האלה. כשכבר אחז"ל ממוכן זה המן ובארנו שיצא להם ז"ל זה מאומרו סתם גידל המלך את המן יראה ודאי שכבר נזכר במגילה הזאת דאם לא כן היה לו לומר איש עמלקי היה וכו' ואח"כ שיאמר שגידל אותו ואחרי יחויב מזה שהמן כבר נזכר הרי הדבר ברור שהוא אחד מן השרים דמדקאמר וינשאהו וכו' מעל כל השרים הרי שר היה והיה אפשר לומר שהיה א' מן הסריסים שהלכו להביא את ושתי ובפרט שהדעת היה נוטה שהיה מהומן שהוא קרוב לשם המן אבל בראותם ז"ל שנאמר מעל השרים אשר אתו לכן דרשו ז"ל ממוכן זה המן ואחר שנתבאר שהיה מאותם השבעה שרים היושבים ראשונה אמרו שהוא ממוכן אם מצד שממוכן עשה פעולה ונזכרו דבריו ועצתו שנתן למלך באופן שהוא נזכר במגילה זאת יותר על חביריו לכן דרשו שהיה ממוכן כיון שנאמר סתם גידל המלך את המן נראה שהוא הרשום שבהם. עוד ידמה שהואיל שנתברר היותו מאותם שבעה שרים והכתוב אומר וינשאהו מעל כל השרים א"כ אם היה שלישי או רביעי הרי לא נשאו על כל השרים אשר אתו שכבר קודם היה מתנשא על קצתם לכן חייבו לומר שהוא ממוכן שהיה שפל והאחרון שבכולם ונתנשא על כולם וכבר אמרנו שזה ממוכן היה נקרא ממוכן מפני שהיה ממוכן להליץ בעד כללות העמים והמדינות ומבקש זכותן של רבים והיה ממוכן שם התואר לא שם העצם וכאשר גדלו הנה יצא ממשמרת העבודה ההיא וקראו המן שהיה כן שם העצם שלו ובהיות שהמן הוא ממוכן עשה בענין ושתי גדולה רבה למלך הזה שלא היתה לשאר מלכים שקדמוהו כי כל שאר המלכים שקדמוהו לא היה כח בידם אפי' לעוברי רצונו לעשות בהם משפט חרוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים כמו שנאמר בהדיא כי כן דבר המלך וידמה שפירוש אומרו כי כן דבר המלך ר"ל שכן פירוש מלת המלך שעל כן נקרא מלך שצריך להמלך ביועציו ויהיה פירושו איך שיהיה הרי נתבאר שהמלכים הקודמים לו לא היה כח בידם רק אחרי היותם נמלכים ביודעי דת ודין וממוכן שהיתה משמרת עבודתו להפך בזכותן של רבים כי כן התחיל בטענתו לומר לא על המלך לבדו עותה ושתי כי על כל העמים שאמנם נתבאר שהוא היה המליץ בעד הרבים ובהיותו טוען שכן אם לא יעשה המלך משפט חרוץ בושתי שימשך נזק וביזוי לעמים ונתרצה שיעשה חוק חדש שהמלך הזה יוכל לעשות משפט חרוץ באופן שנמשכה למלך הזה מענין ושתי ע"י ממוכן גדולה וממשלה רבה ועצומה יותר שאת על המלכים שקדמוהו הנה גם הוא רצה לגדל כמו כן את ממוכן על כל השרים אשר אתו מדה כנגד מדה והנה אומרו אחרי הדברים האלה ר"ל אחרי מעשה בגתנא ותרש שנתחזק החוק החדש ושהמלך עשה משפט חרוץ לבגתנא ותרש מבלי הזכיר יודעי העתים ולא יודעי דת ודין הנה אז גידל את המן:

(ב) **וכל** עבדי המלך. יש שדקדקו והוקשה להם מה ראה מרדכי לבלתי היותו משתחוה להמן שע"י כך הכניס כל האומה ישראלית בסכנה עד שאמרו ז"ל שהיה לו צורה בבגדיו ולכך לא השתחוה ואמרו כן ליישב הדעת שמה ראה מרדכי לעשות כן בלתי השתחוה להמן עד שהיה מסכן עצמו לעבור מצות המלך כמו שהתרו בו עבדי המלך אלא ודאי חייבו שהיה שם צורה ויהרג ואל יעבור ואמנם כי כן דרשו ז"ל הכתוב מכריז והומר משתחוים להמן לא לצורה ועוד שאם היה שם הצורה כדי שישתחוו לו כמו שפי' מהר"ס עראמה א"כ למה מנה הכתוב ענין הכריעה והשתחויה שהיו עושים לו עבדי המלך בכלל הגדולה שגדלו המלך ולא היה זה ספור גדולה להמן לכן כדי לבוא אל ביאור הכתוב נקדים לדקדק אומרו לפנים כי הגיד להם אשר הוא יהודי שמכאן נתעורר הדרך הזה לומר שצורה היה לו בבגדיו ושזהו שאמר להם מרדכי שהוא יהודי ושאסור לו לכרוע ולהשתחות לצורה מפאת דתו אבל נראה שאין אנו צריכין מפני זה לומר שצורה היה לו בבגדיו כאשר ידוקדקו דברי מצות המלך כי האמנם מצות המלך שיכרעו וישתחוו לו לא נתפשטה רק על מי שהיו לו שני תנאים והם שיהיה מעבדי המלך ושיהיה מהעומדים בשער המלך שכן נאמר בהדיא וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחוים להמן כנראה ברצה לדקדק הכתוב ולמעט באומרו כי כן צוה לו המלך שיובן שכן צוה ולא באופן אחר הרי לך שלא היתה מצות המלך רק למי שהיו לו שני התנאים הללו שיהיה עבד המלך ועומד בשער המלך אבל שאר עבדי המלך שאינם בשער המלך וכן העומדים בשער המלך ואינם מעבדי המלך לא היתה מתפשטת עליהם מצות המלך ולפי זה מרדכי היה מכבד את המן כשאר השרים בקימה והדור אבל לא בכריעה והשתחויה באומרו שהוא יהודי ואינו נכלל בכלל עבדי המלך ואם היותו שם בשער המלך אין מצות המלך מתפשטת עליו כמו שלא היתה מתפשטת על שאר סוחרי הארץ ונכבדיה עם היותם בשער המלך וזהו שהגיד להם שהוא יהודי שאינו נעשה עבד כמו שאחז"ל כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים ועד היום הזה מלכי ערב וישמעאל בתוך דתם ונימוסם אין היהודי נעשה עבד כלל שהם נותנים טעם שאחרי שהיו עבדים במצרים והקב"ה שחררם לא יתכן לעשותם עבדים כלל וזו היתה טענת מרדכי שהוא יהודי ואינו מעבדי המלך ע"פ הנימוס והחוק ההוא שאדרבה להיותו דורש טוב לעמו לא רצה שיתבטל החוק והנימוס ההוא אבל רצה לחזק אותו ולפרסם שאין היהודי נכלל בכלל עבדים וזה היה ענין תביעת עבדי המלך וקנאתם דאל"כ מי הכניסם לתגר זה אמנם ראותם דברי מרדכי שאין היהודי נעשה עבד זאת היתה קנאתם ועוד היתה טענתם על מרדכי כי לפי דעתם היתה מצות המלך לכל יושב בשער המלך ואפילו שאינו מכלל עבדי המלך ולהיות בין העבדים ובין מרדכי הפרש בהבנת דברי המלך אמרו היעמדו דברי מרדכי. או ידמה שנמשך אחרי אומרו כי הגיד להם אשר הוא יהודי והיו אומרים היעמדו דברי מרדכי שאינו עבד להיותו יהודי כמו שאמרנו ואחרי היות כונת מרדכי במה שלא היה כורע ומשתחוה להמן לטובת כללות האומה הישראלית כדי שלא לבטל הנימוס והחוק שלהם לפי זה כתב ג"כ מרדכי ענין הכריעה והשתחויה במגילה הזאת:

(ג) **ויאמרו** עבדי המלך אשר בשער המלך. חזר ודקדק לומר עבדי המלך ואשר בשער המלך לגלות שמצות המלך לא היתה אלא על מי שבו שני התנאים הללו:

(ד) **ויהי** כאמרם אליו. הרי לך שמרדכי התחזק לספר כמה נתאמץ לבלתי היותו כורע ומשתחוה לטובת האומה הישראלית כאשר אמרנו ואומר ויגידו להמן לראות יש לדקדק כיון שהעבדים הגידו להמן דברי מרדכי ושאינו כורע ומשתחוה מאותו הטעם א"כ מאי וירא המן כי אין מרדכי כורע וכי לא האמין להם עד שראה שאינו כורע אבל ידמה שהמן מרוב גאות גאו
גא

ה וַחֲזָא הָמָן אֲרוּם לֵית מָרְדְּכַי גָּחִין לְאַנְדְּרַטָא וְלָא הֲוָה סָגִיד לֵיהּ וְאִתְמְלֵי הָמָן עֲלוֹי דְּמָרְדְּכַי רִתְחָא׃ ו וַהֲוָה הוֹךְ קֳדָמוֹי לְאוֹשָׁטָא יְדוֹי לְמִקְטוֹל יַת מָרְדְּכַי בִּלְחוֹדוֹהִי אֲרוּם חַוִּיאוּ לֵיהּ דְּמָרְדְּכַי אָתֵי מִן יַעֲקֹב דִּשְׁקַל מִן עֵשָׂו אַבָּא דְאָבוּי דְהָמָן יַת בְּכוֹרָתָא וְיַת בִּרְכָתָא וִיהוּדָאֵי אִינוּן עַמָּא דְמָרְדְּכַי וּבְעָא הָמָן לְשֵׁיצָאָה יַת כָּל יְהוּדָאֵי דִּי בְּכָל מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַמָּא דְמָרְדְּכָי׃ ז בְּיַרְחָא קַדְמָאָה דְּהוּא יֶרַח נִיסָן בְּשַׁתָּא תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אַפֵּל פּוּרָא הוּא עַדְבָּא קֳדָם הָמָן מִן יוֹמָא לְיוֹמָא

ה וַיַּרְא הָמָן כִּי־אֵין מָרְדֳּכַי כֹּרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ ג׳ וחס׳
וַיִּמָּלֵא הָמָן חֵמָה׃ ו וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לִשְׁלֹחַ יָד בְּמָרְדֳּכַי ו ב׳ עשו
לְבַדּוֹ כִּי־הִגִּידוּ לוֹ אֶת־עַם מָרְדֳּכָי וַיְבַקֵּשׁ הָמָן
לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּת
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַם מָרְדֳּכָי׃ ז בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא־ ג׳ ר״פ ס״נ
חֹדֶשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ ב׳
הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי הָמָן מִיּוֹם ׀ לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ ל׳ .

וימלא ו׳ וסי׳ אחרי הכות ה׳ את היאור . וימלא את החכמה . וימלא בית הבעל . וימלא הבית את הענן . וימלא המן חמה . וימלא המן על מרדכי חמה ׃ בחדש ז׳ ר״פ וסימן נמסר בסדר וישמע יתרו ׃

תולדות אהרן ויבז בעיניו . פס יג ׃ בחדש הראשון . ר״ה ז ׃ הפיל פור . ר״פ פס מגלה יג ׃

אבן עזרא

הכניס מרדכי עצמו בסכנה גם הכניס כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך דמו בראשו ׃ (ז) הפיל פור . זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן . ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף אל עמיו משה אדוניו ולא ידע כי בו נולד ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל

רשי

יהודי והוזהר על ע״ג ׃ (ז) הפיל פור . הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא ׃ הוא הגורל . הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש יצליח ׃ מיום ליום . באיזה

יוסף לקח

לא היה מביט אל הכורעים ומשתחוים לו כמנהג זקופי הקומה ונטויי הגרון והעבדים לא הגידו לו דברי מרדכי שא״כ הוא לא יתכן לומר שלא האמין להם עד שראה אבל הגידו לו שיראה על מרדכי וזה אומרו ויגידו להמן לראות והוא אומרו וירא המן שעשה כפי מה שאמרו לו העבדים וראה על מרדכי שלא היה כורע ומשתחוה ׃

(ה) **וירא** המן . ידמה לומר שסבה כל עבדי המלך היו משתחוים להמן מחמת מצות המלך אפילו שהמן לא היה רואה אותם וכאן סיפר שנתמלא חמה שאפי׳ שמרדכי ראה את המן רואה עליו עכ״ז לא השתחוה וזה אומרו אין מרדכי כורע ומשתחוה לו כי היה מספיק לומר אין מרדכי כורע ומשתחוה אבל אומרו לו יורה שהחמה היתה על שראה אותו ולא השתחוה . עוד אפשר לומר שמרדכי כרע והשתחוה כלפי מעלה והמן הרגיש שאינו כורע ומשתחוה לו ׃

(ו) **ויבז** בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו . הנה כאשר ראה המן שמרדכי אמנם לא נמנע מלהיותו כורע ומשתחוה לו רק להיותו יהודי כאומרו שאינו בכלל עבדי המלך ביקש לאבד האומה בכללה שהיה בזוי בעיניו לומר למלך שמרדכי אינו עובר את דתו שלום שישתחוו לו אבל אמר על כל האומה ודתי המלך אינם עושים שכיון שמרדכי נמנע מלעשות דתו ולהשתחוות להיותו יהודי הרי נדקו דבריו לפי דעתו לומר על כל העם שדתי המלך אינם עושים ואם המלך היה חוקר אחריו לדעת האיך אינם עושים דתותיו הנה אז היתה תשובתו דברי מרדכי שלהיותו יהודי אומר שנמנע מלהשתחוות לו א״כ הטעם הקטן הוא ובזה לא ימצא לו בזוי על היותו מקפיד שמרדכי לא השתחוה לו שלא היתה תלונתו רק על מניעת מרדכי שלהיותו יהודי נמנע מלהשתחוות ואמר בקש להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש והנה היה מספיק אומרו להשמיד את היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש שכיון שישמיד היהודים שבכל המלכות הרי מובן שמבקש להשמיד כולם לכן ידמה שהמן אמר בלבו שאם היהודים לא היו כולם תחת אחשורוש באופן שלא היה יכול לעשות השמדה מוחלטת מאין השאיר לשם שריד ופליט הנה לא היה עושה ומשתדל להשמידם אבל כאשר ראה שכל היהודים תחת אחשורוש ואם ישמיד כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש לא יזכר ח״ו שם ישראל עוד הנה אז בקש והשתדל בכל כחו וזה אומרו בקש להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש ׃

(ז) **בחדש** הראשון . אין פירוש לפני המן לפניו של המן דא״כ לא אמר מי היה המפיל הגורל ואם היה הוא המפיל הול״ל הפיל פור הוא הגורל לפניו אבל כאשר יתבאר ענין הגורל ואיכותו יובנו הדברים כי ענין הגורל הוא איש אשר לו שונא נלחם עמו ורוצה להפיל גורל לדעת מפאת המערכה מתי ילחם עמו הנה יבינו אל מבטיהם אל א׳ משני פנים או שיחקור מתי תהיה מערכת הכוכבים ממשילותם לפח ולמוקש לפני השונא ההוא ואז יבחר להלחם עמו או שלא יחוש לדעת מתי היא נכשלת מערכת הכוכבים לפני השונא אבל ידרוש לדעת ולהפיל גורל כדי לדעת מערכת הכוכבים ומזלם מתי הם בהפלגת החוזק והגבורה לפני עצמו ואז יבקש באותו זמן להלחם עם אויבו כן המן כאשר ראה חרבן ירושלים והבית וישראל גולים לא חשש לדעת באיזה זמן המערכה מנגדת את האומה ישראלית כי נתאמת אצלו שהכוכבים ממשילותם נלחמים וכל מלאכיהם נכשלים ונופלים אבל הפיל הגורל לדעת מתי תמצא מערכתו בגבה רום חזקה וגוברת כדי שיהיו לו גם שניהם השפלת מזל האומה ישראלית וגובה וחוזק מזלו כדי לעשות השמדה באין תקומה ח״ו וזהו שאמר הכתוב כי המן בן המדתא חשב על היהודים לאבדם והפיל פור להומם ולאבדם כלומר שהמן חשב לאבדם ולא נסתפק בזה כלל כראותו רוע מזלם ושפל מצבם במערכת ולא רצה לקנתר אותם ולהלחם בם כ״א ע״י הפור לדעת באיזה יום ובאיזה זמן יהיה מזלו בגבה רום וחוזק וגבורה עד התכלית כדי להומם ולאבדם והנה המן תפס אומנות אבותיו שכן עשה עמלק כשנלחם עם ישראל שהוא ידע היות האומה ישראלית מושפלים וחלושים מאד מצד המערכה ורצה להלחם עמם טרם קבלו תורה שתשדד המערכה וזה שנאמר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים כי לעולם ישראל הם מושפלי׳ מפאת המערכ׳ וזה לפי שכל אומ׳ ישראלית היתה מציאותה נגד המערכ׳ שלא היתה תולדת יצחק ע״פ המערכה שכבר חדל להיות לשרה אורח כנשים וכן נאמר ממנה נתתי לך בן באופן שמאת ה׳ היה מולדתו שאדרבה הערך והסדור הכוכביי היה מחייב שלא יוליד אברהם משרה וזה שדרשו ז״ל ויוצא אותו החוצה צא מאצטגנינו׳ שלך ולסבה זו אמרו אין מזל לישראל וזהו שנאמר כי חלק ה׳ עמו וכן נאמר אשר חלק להם באופן שכל עוד שאין עין השגחת השי״ת מתמד׳ להשגיח על אומתנו מפאת המערכת אין להם תקומה כלל וזהו שאמרה תורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול כי תיכף שח״ו יש הסתרת פנים כלים מאליהם וזהו שנ׳ ויחלוש יהושע את עמלק לפי חרב שעם היות עמלק מתי מספר וישראל רבים מהם מאד לא יכלו ישראל לכלותם כיון שלא קבלו עדיין תורה לשדד המערכ׳ אבל החלישום לפי חרב . וזהו שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק כי האמנם היה לו לומר וכאשר ישפיל ידו וגבר עמלק שההשפלה היפך ההרמה אבל רצה השי״ת להורו׳ לישראל זה הענין שאמרנו שכשאין השגחתו ית׳ עליהם נופלים וכלים מאליהם מצד ומפאת המערכה שכאשר היה מרים ידו בתפלה בקום עשה היה הקב״ה משדד המערכה וכאשר יניח ידו בשב ואל תעשה היה גובר עמלק וזהו מה שנאמר שם ויהי ידיו אמונה כי בראותם שאם לא ירים ידו ויעמוד בשב אל תעשה וגבר עמלק יאמינו אמונת אומן שאם אין השגחתו ית׳ עליהם אפי׳ שעה אחת הם כלים מאליהם כדי שלא יחשבו שאם יהיו בהסתרת פנים פעם ינצחו פעם ינצחום כפי הרוב או המיעוט או כפי המזל אבל ידעו בודאי שאחר הסתרת פנים אין להם תקומה להצלחה כלל וכדי לאמת להם האמונה ותתקע בלבם אמתות האמונה הזאת היה מרים ידו ומניח כמה פעמים וזהו שנאמר והיה בהניח ה׳ אלהיך לך מכל אויביך מסביב תמחה את זכר עמלק לפי שאז יתאמת להם היות השגחתו ית׳ עליהם לשדד כל המערכות הנה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים דהיינו מערכת הכוכבים שהיא בעזרתו ולפי שאין לישראל חלק ונחלה בכוכבי׳ זולתי שהם נקראים כוכבי׳ בשיתוף השם לכן נאמר בעת שחטאו אמחה את שמם מתחת השמים ולא אמר זכרם כמו שנאמר בעמלק שאין לישראל זכר בכוכבים והמן שכאשר נכספה נפשו לאבד האומה ישראלית ותפס אומנות אבותיו להלחם בם מפאת המערכה לא חשש לראות על פי הפור במערכה מה שלפני ישראל כי כבר נתברר לו שהמערכת מנגדת האומה הזאת אבל חשש פן ילחם בם בשעה שהוא נופל ונכשל מפאת המערכה ויפול לפניהם לא מחמת הצלחתם במערכה אבל מרוב חולשתו וכשלונו בה ולכך נאמר הפיל פור לפניו לדעת העת והשעה שמזלו עולה צומח ומצליח כדי שיוכל לעשות האבוד וההשמדה בתכלית ההתגברות וכבר ידוע לכל המשתמשים בגורלות הללו כי המבקש ורוצה לדעת עת היותו חזק ותקיף מפאת המערכה צריך להתחיל מיום שעומד בו ולהפיל הנקודות כמשפטם ואם יבוא רחוק מן היתד בעת השאלה צומח ויביט השליט על הצומח ויהיה בבית מאדים ומאדים מביט אליו והשליט חזק וטוב יהיה הדבר נכון לעשותו באותו הזמן הנשאל אשר יעד לו בשאלתו ואם לא יביט לביתו ולא לאחה ויהיה היתד בעשירי ותביט החמה ובעל העשירי לעשירי יתגלה לבסנגדו הסוד ולא יצליח ואם יהיה השליט על הצומח וחוזק ולוז ימצא בעל השני מוזק ונכש׃ ובשני בורה רעה אבל השליט לצומח חזק וטוב ישיג את המבוקש בזמן המיועד במעלה וכבוד אמנם בחסרון ממון ובהיות ענין שמוש הגורלות הללו על דרך זה הנה המן הפיל פור מיום אל יום ומחדש לחדש ר״ל שלא הפיל אחר יום אבל הפיל בי״ג בניסן ולא יצא כרצונו הפיל בי״ג באייר ולא מצא הפיל בי״ג בסיון וכן כולם וזה אמרו מיום אל יום ומחדש

לְחֹ֥דֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂ֖ר הוּא־חֹ֥דֶשׁ אֲדָֽר׃ ס ח וַיֹּ֤אמֶר
הָמָן֙ לַמֶּ֣לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֔וֹשׁ יֶשְׁנ֣וֹ עַם־אֶחָ֗ד מְפֻזָּ֤ר וּמְפֹרָד֙ ל׳ . ל׳ . ל׳ חסר
בֵּ֣ין הָֽעַמִּ֔ים בְּכֹ֖ל מְדִינ֣וֹת מַלְכוּתֶ֑ךָ וְדָתֵיהֶ֞ם שֹׁנ֣וֹת ל׳ כתיב כן
מִכָּל־עָ֗ם וְאֶת־דָּתֵ֤י הַמֶּ֙לֶךְ֙ אֵינָ֣ם עֹשִׂ֔ים וְלַמֶּ֥לֶךְ אֵין־ י״ו. ב׳ .
שֹׁוֶ֖ה לְהַנִּיחָֽם׃ ט אִם־עַל־הַמֶּ֣לֶךְ ט֔וֹב יִכָּתֵ֖ב לְאַבְּדָ֑ם ג׳ ובסי׳
וַעֲשֶׂרֶת֩ אֲלָפִ֨ים כִּכַּר־כֶּ֜סֶף אֶשְׁקוֹל֙ עַל־יְדֵי֙ עֹשֵׂ֣י ז׳ מ״ל. י״ו
הַמְּלָאכָ֔ה לְהָבִ֖יא אֶל־גִּנְזֵ֥י הַמֶּֽלֶךְ׃ י וַיָּ֧סַר הַמֶּ֛לֶךְ ל׳ ח׳ על גנזי ובסיפ׳
אֶת־טַבַּעְתּ֖וֹ מֵעַ֣ל יָד֑וֹ וַֽיִּתְּנָ֗הּ לְהָמָ֧ן בֶּֽן־הַמְּדָ֛תָא

ישנו ד׳ וסימ׳ כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום . כי אם ישנו ביוגתן . והיה אם ישנו בארץ וחפשתי . ישנו עם אחד מפזר ומפרד: אשקול ו׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן ב׳ וביחזקאל סימן ד׳ ע״ש : אל גנזי ל׳ אם על המלך טוב . וחד על גגזי ויגד למרדכי את. ואינון מן א״ב מן חד אל וחד על ול׳ דכו׳ וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ בערך אל בס״ד :

וּמִן יַרְחָא לְיַרְחָא תְּרֵי עֲסַר דְּהוּא יְרַח אֲדָר: ח וַאֲמַר הָמָן
לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אִיתַי עַמָּא חֲדָא מְבַדַּר וּמִתְפָּרַשׁ בֵּינֵי עַמְמַיָּא
וְאוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא וּמִקְצַת מִנְהוֹן דָּיְרִין בְּכָל פַּלְכֵי מַלְכוּתָא וּגְזֵרַת
אוֹרָיְתְהוֹן שַׁנְיָן מִכָּל עַמָּא לַחְמָנָא וְתַבְשִׁילָנָא לֵיתְהוֹן טָעֲמִין
חַמְרָנָא לֵיתְהוֹן שָׁתַן יוֹמֵי גְנוּסְיָא דִּי לָנָא לֵיתֵיהוֹן נָטְרִין וְנִימוּסָנָא
לָא מְקַיְּמִין וְיַת גְּזֵירַת דִּינֵי מַלְכָּא לֵיתֵיהוֹן עָבְדִין וּלְמַלְכָּא לֵית
לֵיהּ טִימֵי מִנְהוֹן וּמַה הֲנָאָה אִית לֵיהּ בְּהוֹן אִין יְשַׁבְקִינוּן עַל
אַפֵּי אַרְעָא: ט אִין עַל מַלְכָּא שְׁפַר יִכָּתֵב כְּתָבָא לְאוֹבָדָא יָתְהוֹן
וַעֲשֶׂרֶת אַלְפִין כַּכְּרִין דִּכְסַף אֶתְקוֹל עַל יְדוֹי עָבְדֵי עֲבִידְתָּא
לְמֵיתֵי לְבֵית גִּנְזֵי דְּמַלְכָּא וּמַן יָכִיל מָנֵי שְׁתִין רִבְבָן דְּסָלְקוּ
אֲבָהַתְהוֹן מִן שַׁעְבּוּדְהוֹן דְּמִצְרָאֵי: י וְאַעְדֵּי מַלְכָּא יַת גּוּשְׁפַּנְקֵיהּ
מֵעִלָּוֵי יְדֵיהּ וִיהָבָא לְהָמָן בַּר הַמְּדָתָא דְּמִזַּרְעִית אֲגַג מְעִיקָא

תולדות אהרן ישנו עם אחד. מגלה שם : אם על המלך . שם : ויסר המלך . שם יד :

רשי

באיזה יום בחדש שיצליח: (ח) ואת דתי המלך . לתת מס לעבודת המלך: אין שוה . אין חשש כלומר אין בצע : (ט) יכתב לאבדם . יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם: (י) ויסר המלך את טבעתו . הוא מתן כל דבר גדול שישאלו

מאת

אבן עזרא

במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו: (ח) נו״ן ישנו . נוסף ויש אומרים גם הוי״ו : מפוזר ומפורד בין העמים . שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך והנה כל עם ועם ישמרו חוץ מהן : (ט) אין שוה . אינני דבר נכון או איננו תועלת: (י) ועשרת אלפים ככר כסף . הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפים אלפי ככר כסף כמו והגבוה עודד הגביה : גנזי המלך .

אוצרות

יוסף לקח

ומקדש אל חדש וכן עשה עד שהגיע לי״ג באדר ומצא השליט על הצומח וחזק ומצא בעל השני מוזק וכסל ובשני מצא צורה רעה אבל מצא השליט הצומח חזק וטוב אז ידע במשפטו שישיג המבוקש בזמן ההוא במעלה וכבוד אמנם בחסרון ממון ועל כן אמר למלך לשקול הכסף ולפי שמצא המן השליט הצומח חזק וטוב וחשב להשיג המבוקש כמו שנאמר ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם ר״ל שמצא השליט הצומח חזק וטוב ונהפוך הוא אשר ישלטו המה ר״ל דלא מבעיא שהקדוש ברוך הוא משדד המערכה אבל הופכה שאותו השליט שמצא המן לעצמו נהפך להיות ישראל שליטים :

(ח) **ויאמר** המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד ; יש לדקדק תחלה אומרו עם אחד והיה מספיק אומרו ישנו עם מפוזר ובלק לא אמר אלא הנה עם יצא ולא אמר אחד עוד יש לדקדק אומר מפוזר ומפורד מה תועלת כפל הענין במלות שונות ואם כאלה רבית כאשר ימצא דרך לסלק הכפל מה טוב ונכון הוא ועוד שאפילו אם המן היה אומר כן כפל ענין במלות שונות כותבי האגרת והסיפור לדורות אם לא היה תכליות בענין או הוראת מה לא היו כותבים אותו . עוד יש לדקדק אומרו ודתי המלך אינם עושים שאם פירושו שאינם מקיימים דתו וכי כל שאר העמים היו כדתו ועוד הל״ל ודת המלך אינם עושים ומאי ודתי לשון רבים ואם שאינם מקיימים דברי המלך הרי הם מורדים במלכות וחייבים מיתה הם וא״כ היה צריך לתת הכסף כופר נפשם. עוד יש לדקדק אומרו ודתיהם שונות מכל עם שאם שב השינוי אל הדת מכל דת מבעי ליה ואין הדת משונה מן העם. ועוד וכי כל הדתות אינם משונות זו מזו ואין בזה טענה נגדם ; ועוד אומרו ולמלך אין שוה להניחם ואם אינם עושים דתי המלך לא יתכן לומר אין שוה להניחם אבל חייב לכלותם הוא . לכן ידמה שאחרי היות המן אומן בהלאת הרעה והיותו נכסף בענין השמדת העם הזה הנה נתאמץ לבקש ולחפש כל הנזקים המסבבים למלך אחד בהשמדת עם אחד מן העמים הנכנעים תחת ממשלתו ובקש תואנות טענות מעוינות להורות למלך שלא ימשך לו א׳ מן הנזקים ההם ואחר שלפי טענותיו הורה לו סילוק המסבבות כל הנזקים עוד טען טענות מכוונות אל הוראת תועלת הנמשך למלך מהשמדתם כי כן עשה על הדרך הזה כשנכסף הריגת ושתי מתחלה טען כל הנזקים המסבבים ואח״כ טען התועלות הנמשכים מהריגתה שהנשים יתנו יקר ושפתגם המלך יהיה נשמע ובהיותו אומן כך בהלאת הרעה התחיל לסלק כל הנזקים המסבבים למלך בהשמדת עם מהעמים הנכנעים לו וראה כי אמנם כל מלך לא ירצה בהשמדת עם בלתי סבה מחוייבת מפני הכבוד או מפני הנזק שיוכל להמשך לו מזה כי מלך במשפט יעמיד ארץ ואם ישמיד עם ולא במשפט לא יתקיים מלכותו או מפני הפסד התועלת הנמשך לו מהם והנה הכבוד אין ספק שאינו דומה מלך המולך על מאה עמים למולך על מאה ואחד הנזק הנמשך ברור הדבר בכל עם מהעמים הנכנעים אליו כאשר יראו השמדת עם וקחת מגונם בלי משפט ירע בעיניהם ויאמרו גם עלינו יעבור כוס ויבקשו למרוד בו כמו שנאמר הילל ברוש כי נפל ארז ומחמת זה אין ספק שכל מלך החפץ בקיום והעמדת מלכותו לא יתרצה בהשמדת עם ; או מפני הפסד התועלת הנמשך לו מן העם ההוא דהיינו אנגריאות שעושה בהם כמשפט המלך לבנין היכליו ולשמירת חומותיו ועשיית כלי מלחמתו והדברים הצריכים למלכותו מן המלאכות והאומניות והסחורות והמסים והמכסים הצריכים אל ישוב המדינות באופן שלשלשה סבות לא ירצה המלך בהשמדת עם מפני כבודו או מלכותו או ממונו . ולכן המן בקש להורות למלך סילוק שלשתם בהשמדת העם אשר הוא מבקש ורוצה השמדתו תחלה אמר לענין הכבוד שיקרא מלכותא קטיעא וגרע עם הדרת מלך ויחסר לו עם מהנכנעים אליו ישנו עם אחד מפוזר כלומר אין עליהם שם עם אחרי שהם מפוזרים בין שאר העמים ואין להם מקום קבוץ להקרא בשם עם ואמר עם אחד כאלו אין להם שם בכלל העמים ולפי שאמר היותו מפוזר בין העמים שאמנם יובן היותו מחותן ומעורב עמהם וזו אדרבה תהיה טענה לבלתי השמידם אחרי היותם מעורבים ומחותנים עם שאר העמים ויהיו א״כ נאהבים להם לכן אמר הוא מפוזר ביניהם ומפורד מהם באופן שאינם נאהבים ואין להם קירוב דעת עם שאר האומות : וכנגד ההיזק במלכות שיראו עם נספה בלא משפט שאין ספק עם היות עם אחד מורדים במלכות אם ימצא אחד מני אלף מליץ יושר אשר לא חטא לא יחייב הדין והמשפט להרוג הפרטי ההוא כמו שאמר אברהם חלילה לך וכו׳ להמית צדיק עם רשע שהוא לא היה מבקש שלא ימית הצדיק שזה אין צריך בקשה אבל הבקשה היתה לכפר על המקום בעבורם : לכן אמר המן שלא ימשך לו מהשמדת העם הזה ששאר העמים ימרדו בו בראותם עם נספה בלא משפט כי כל העמים בכללם ישמחו במפלתם של העם הזה להיותם שנואים ומרוחקים מהם וזה אומרו ודתיהם שונות מכל עם ר״ל שהדת שלהם הוא להיותם משונים מכל עם כמו שאחז״ל לא ידמה לו במלבושי וכו׳ ויהיה כאלו אמר שהדת שלהם משנה אותם מכל עם שאם היו הם מעצמם אין זה מן התימה כי יש עם משונה בדעותיו ומדותיו ודבוריו ומנהגיו משאר העמים וכן מלבושו ומאכלו והנהגתו וכל זה ימשך להם מן ההרגל המוטבע בהם ביותר עד שלא ישתנה אבל העם הזה אין הדברים כן רק דתם היא מחייבת להיותם משונים משאר העמים הרי אין לך שנאה גדולה ועצומה מזו שהדת שלהם תחייבם לבלתי הדמות במלבושו ובשערו ובשאר המדות ואדרבה צריך להולך בקרתא שילך בנימוסה ויתערב דעתו עמהם ואלו הם מפוזרים ומחוייבים לפי דתם לשנות עצמם מהם וכנגד הסבה השלישית אשר ממנה ימנע המלך להשמיד עם והוא ענין התועלת בעשיית הבנינים והמלאכות הצריכות למלך והמסים והארנוניות אמר שהעם הזה אינם עושים המלאכות שהעמים עושים כפי דתי המלך וזה אומרו ודתי המלך אינם עושים לבד פורעים מס לעושי המלאכה ואמר כיון שאין תועלת אחרת מהם למלך כי אם פריעת המס אשר מהם נפרעים עושי המלאכה אשר למלך הנה אני אשקול את הכסף ע״י עושי המלאכה ובזה יתיישב אומרו אשקול ע״י עושי המלאכה ולא אמר אשקול אל גנזי המלך אבל ע״י עושי המלאכה כלומר אין לעם הזה בקיאות ואומנות לעשות בידיהם מלאכת המלך לבד מס פורעים הריני פורע בעבורם ; ואחר שסלק המן השלשה סבות אשר מהם ימנע כל מלך מלהשמיד עם והורה לפניו שלא ימשך לו אחת מהם בהשמדת העם הזה שהוא מבקש הנה אמר עוד שמלבד שלא ימשך לו נזק בהשמדתם עוד ימשך לו נזק במניעת השמדתם ואמר כאדם שאינו רוצה לפתוח פה לשטן לומר שימשוך לו נזק לכך אמר בלשון נקיה לא ימשוך לך תועלת בהנחתם וזה אומרו ולמלך אין שוה להניחם ואמר כן כדרך חכם שרואה את הנולד או כדרך אצטגנין שרואה כן באצטגנינותו : או ידמה לומר שאומרו ולמלך אין שוה להניחם לפי שהכבוד המלך וגדולתו היא להחזיק החלש שלא יגבר עליו הגבור בגבורתו לעושקו כי הבא לעיר ויראה השולחני החלש יהיו לפניו המטבעות זהב וכסף ויעמוד לפניו גבור חזק האויבים ויבקש ממנו פרוטה והעשיר יענה עזות הנה ידע האיש הבא אל העיר ההיא שיש מלך בעיר שאימתו מוטלת עד שכל אחד נח ושקט איש תחת גפנו וכן יאות לכל מלך להניח כל עם במלכותו שיהיו נחים ושקטים וכ״ש מלך זה שהיה כל מגמת פניו לעשות כרצון איש ואיש ולהיות כל איש שורר בביתו לכן אמר המן אחרי השלימו כל טענותיו לחייב מה שלמלך אין שוה להניחם ואפשר אמר המן הלשון הזה בראותו כן שהתורה אמרה והיה בהניח ה׳ אלהיך וכו׳ תמחה זכר עמלק אמר א״כ אין שוה להניחם באופן שהקב״ה אמר בהניח ה׳ אלהיך לך והמן אמר אין שוה להניחם ועצת ה׳ היא תקום ונוח מאויביהם והרג בשונאיהם פירושו כמו שיתבאר במקומו שאחרי שישראל בביזה לא שלחו ידם אמנם שאר העמים הם בוזזים ממונם של הנהרגים ע״י ישראל באופן שגם הם היו בעוזריהם להרגם כדי לבוז וגם העוזרים היו אויביהם וזה אומרו שהיה להם נוח מאויביהם להרוג בשונאיהם כמו שנאמר ועושי המלאכה וכו׳ מנשאים את היהודים :

(ט) **אם** על המלך טוב וכו׳ . לא אמר ויאבדם כי אז היה המובן שאנשי המלך ושוטריו יאבדום אבל אמר יכתב שפירושו שיכתב לעמים לאבדם ואמר כן להמשיך הוראתו על אמיתת דבריו שהעמים שונאים אותם כשיתן להם רשות לבד יהרגום והנה אמר לאבד לשון סובל שפירושים כי האבוד יאמר על העבדות לעשותם עבדים כמו ובאו האובדים מארץ אשור וכן יאמר האבוד על ההריגה כמו שנאמר ותאבד את כל זרע הממלכה לפי שהמן נתיירא אולי לא יתרצה אחשורוש להרגם ויפורש אז מלת האבוד למכרם לעבדים . ואמר לתת עשרת אלפים ככר כסף הזכיר הסכום הזה נגד סכום עשרת אלפים גולה שנאמר במלכים שהגלה נבוכדנצר :

(י) **ויסר** המלך את טבעתו . יש להתעורר מה היתה הסרת הטבעת והתועלת הנמשך מנתינתו אותו להמן ואם המנהג היה כן לתת לכל שואל שהמלך מתרצה להפיק שאלתו א״כ מה הוצרך לספר הדבר ואם שינה מן המנהג מה היתה הכונה והתועלת הנמשך מזה אחרי נתינת הסכמת השאלה ולמה לא התם הוא . ועוד שאם היה המנהג היה מספיק אומרו ויאמר המלך הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך ואני יודע שעשה כמנהג ענין הכתיבה והחתימה שהרי כבר נאמר נכתב ונחתם בטבעת המלך אבל ידמה היות הענין כפי מה שאמרנו שהנה המן להיותו מתיירא פן לא יתרצה המלך בהריגתן לכן שאל לשון

אבוד

דִיהוּדָאֵי׃ יא וַאֲמַר מַלְכָּא לְהָמָן כַּסְפָּא יְהֵא מִתְיְהֵב לָךְ וְעַמָּא
יְהֶוְיָן מְסִירִין בִּידָךְ לְמֶעְבַּד מַה דְּיוֹטַב קֳדָמָךְ׃ יב וְאִתְקְרִיאוּ
לְבַלָּרִין דְּמַלְכָּא בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בִּתְלַת עֲסַר יוֹמִין בֵּיהּ וְאִתְכְּתִיב
כְּכָל דִּי פַּקֵּד הָמָן לְוָת אִסְטְרַטִּילוֹסֵי מַלְכָּא וּלְוָת הִפַּרְכִין דְּמִתְמַנַּן
אַרְכוֹנִין עַל כָּל פִּלְכַּיָּא וּפִלְכַּיָּא וּלְוָת רַבְרְבָנֵי עַמָּא וְעַמָּא
פִּלְכַּיָּא וּפִלְכַּיָּא כְּרוֹשֶׁם כְּתָבְהוֹן וְעַמָּא וְעַמָּא כְּמַמְלַל לִישָּׁנֵיהּ
בְּשׁוּם מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ כְּתִיב וּמְפָרַשׁ וּמִתְחַתַּם בְּגוּשְׁפַּנְקָא

נתון ג' וסימן והחכמה והמדע נתון. הכסף נתון לך ולפני מזה אלישיב:

הָאֲגָגִי צֹרֵר הַיְּהוּדִים׃ יא וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן הַכֶּסֶף
ג' מ"ל נָתוּן לָךְ וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ יב וַיִּקָּרְאוּ
ס' דגשים. ח' ססו' אית מ' מלין סֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם
בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה הָמָן אֶל אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי־
ל' וה' אל מדינה וכסי' הַמֶּלֶךְ וְאֶל־הַפַּחוֹת אֲשֶׁר ׀ עַל־מְדִינָה וּמְדִינָה וְאֶל־
שָׂרֵי עַם וָעָם מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם
ד חס'. ל' כִּלְשׁוֹנוֹ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ נִכְתָּב וְנֶחְתָּם

אבן עזרא

אוצרות וכמוהו אחר גזי המ"ך והנו"ן מובלע וכן ובגנזי ברומים: (יא) הכסף נתון לך. והעם לעשות בו חפצך והנה הספרים נכתבו בי"ג לניסן והנה המן נתלה בניסן וחכמינו אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו: (יב) אחשדרפנים: מלה פרסית מתשע אותיות ואין שם תואר במספרו במקרא ולא ישרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות: הפחות. חסר תי"ו השורש והנכון שהאחד פחה כה"א פחת יהודה סמוך ומלת פחת כמו להיות פחס בארץ יהודה כמו עובר בשוק אצל פנה והמ"כ סימן

יוסף לקח

אבוד שיובן או לשון הריגה או לעשותם עבדים גם לא הזכיר לו מי העם הזה לומר עם פלוני עושה כך שנתיירא שמא לא יתרצה המלך להשמיד עם רשום כזה שודאי היו ישראל חשובים מאד בעיני המלך שכן כתב לכותבים השטנה על יושבי ירושלים בקרו והשכחו די קרייתא דא מן יומא עלמא על מלכין מתנשאה ומלכין תקיפין הוו על ירושלם. הרי לך שהיו חשובים מאד בעיניו. לכן שאל לו המן בסתם לומר עם אחד שאינו עושה דתי המלך וכיון שהמלך יגזור מה שיגזור לא יוכל לחזור בו ויהיה חסרון בכבודו לשאול מי הוא העם הזה כנראה שהוא רוצה להכיר פני הפועל לא לדון כפי הפעולה אם יהיה עם שפל ונבזה יגזור להשמידם ואם יהיה חשוב יתפשר בזכותם ולא יאות למלך רק לעשות משפט כפי הפעולה לא כפי הפועל ובלתי היותו מבחין מי הפועל יאמר המשפט וכמו ששואלים שאלות ותשובות בראובן ושמעון שודאי כן יאות להשיב וכן מצינו שעשה נתן הנביא ואמר לו שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד רש וגו' ולא שאל דוד מי הם האנשים והשיב ואמר חי ה' כי בן מות הוא האיש וכאשר יהפא איש אשר המלך חפץ ביקרו או להציל א' משונאי המלך ישאלו ממנו סתם מבלתי הודיעו מי האיש כדי שיפסוק הדין כפי הפעולה ולא ידע אם ה"א אוהבו או שונאו וכזה וייטב בעיני כל מלך אשר ירצה במשפט להעמיד ארץ וירצה להתפאר במדת המשפט ואחשורוש לא שאל מאסתר מי האיש אשר מלאו לבו לעשות כן רק בשביל שלא אמרה לו אלא הפעולה כי נמכרנו אני ועמי ולא אמרה לו שיש איש שמכרם ובהיות הדבר רחוק בעיניו שאיש בעולם ימלאהו לבו לעשות כן לכך שאל כמו שיתבאר עוד שם בס"ד וכן מצינו כששלח יואב את התקועית אל דוד והיה כוונתו שדוד יעביר חטאת אבשלום שם דברים בפיה לאמר למלך ולשפחתך שני בנים וינצו שניהם בגם שם הודיע הענין והפעולה והסתיר הפועל להיות שדוד היה שונא את אבשלום כן ג"כ המן בהיותו יודע שישראל חשובים מאד בעיני המלך שאל כפי הפעולה ולא הזכיר הפועל ואמר ישנו עם אחד וגו' וגם לענין ההריגה לא רצה לפרסם לפי שהריגת עם אחד הוא דבר שצריך עיון רב שלפעמים אע"פ שהדין יתחייבם מות לפי השעה צריך להעלים עין אבל לעשותם עבדים נקל מאד מזה ולכן עשה בערמה ואמר יכתב לאבדם כבר אמרנו שלשון אבוד ידקדק על עשותם עבדים או על הריגתם ויש במשמעות לשון אבוד גם שניהם ועלה במחשבתו שאם המלך יתרצה שיכתב לאבדם הנה יהיה בידו לפרש מלת אבוד כרצונו ואם המלך יקפיד על הריגתם הנה או יאמר שיעשה אותם עבדים וכאשר הרגיש אחשורוש כל הדברים הללו שהוא הסתיר ולא גילה מי הוא העם ולא גילה לבד הפעולה שדתי המלך אינם עושים הנה השיב אחשורוש להראות גודלת רצונו על המשפט ואמר שאין רוצה לדעת מי הוא העם והמנהג היה שהמלך יחתום בעצמו הגזרות ולא רצה לחתום אבל נתן הטבעת להמן שהוא יחתום כאומרו שאם הוא יחתום הנה ידע מי הוא העם אבל שיחתום הוא ויכתוב כרצונו ועל ראותו שאמר לו לשון אבוד שיש לו שתי משמעות אמר והעם לעשות בו כטוב בעיניך שאחר שאמר המן יכתב לאבדם לא היה לו למלך לומר אלא והעם לאבדם שהרי כבר המן גילה מה שהוא הטוב בעיניו שהוא לאבדם אבל בהיות הענין כמו שאמרנו שמלת האבוד תסבול שני הפירושים והמלך אחשורוש הרגיש בדבר שהמן לא רצה לגלות רצונו כמוחלט ואמר לשון שיש לו שני פירושים לכן אמר לו והעם לעשות בו כטוב בעיניך כלומר תפרש מלת האבוד כפי רצונך והורה לנו הכתוב לענין תוקף הנס מה שנתאמת אצל המלך הוא היות המן זה נאמן ביתו ולבו בטוח בו שאין כל פעולותיו ומחשבותיו והשתדלותו רק לקרב לו התועלת ולהרחיק ממנו הנזק עד היותו מניחו לעשות בכל המלכות כרצונו בלתי היותו חוקר אחריו שאין לך גדולה רבה ואהבה עצומה מזאת וכמו שנאמר ביוסף כאשר רצה לספר הפלגת גודל מעלתו בבית אדוניו המצרי אמר הן אדני לא ידע אתי מה בבית וזה היה הוראת גודל אהבה ואמונת אומן שהיה לו עליו והורה לנו הכתוב בדבר הזה גודל הנס והפלגתו שעכ"ז אשר לב מלך בידו הפך לבבו כרגע לבזותו ולתלותו כאחד הריקים:

(יא) **ויאמר** המלך להמן הכסף נתון לך. ידמה לומר שלקח הכסף אבל להיות שהמן אמר לשקול אותו ע"י עושי המלאכה אמר שיעשה בכסף ובעם כטוב בעיניו ר"ל בכסף שיעשה איזו מלאכה שירצה והעם לפרש מלת אבוד באיזה פירוש שירצה או להרגם או לעשותם עבדים ויהיה טעם הכתוב לפי פירושנו זה כאלו אמר הכסף והעם נתון לך לעשות כטוב בעיניך ובזה יתיישב מה שאמרה אסתר למלך כי נמכרנו אני ועמי שנראה שנתקיים המקח. עוד אפשר לומר שלהיות שיש למלך מכס מן כל שלל אשר יעשה וכאשר רצה המן לגזור האבוד שבין כך ובין כך שללם לבוז הנה הבטיח למלך שיעלה המכס שגו מן השלל עשרת אלפים ככר כסף ולכן השיב לו המלך שאותו המכס יהיה נתון לך. ואומרו והעם לעשות בו כטוב בעיניך כבר נתבאר בכתוב שלמעלה:

(יב) **ויקראו** סופרי המלך וכו'. כבר באדנו שנקראו ממשמרתם לבוא לכתוב ככל אשר צוה המן אבל באגרות ראשונות לא נאמר ויקראו מפני שהיה המלך שולח הספרים הוא בעצמו ובמקום משמרתם עושים. ומה שנאמר אל האחשדרפנים ואל הפחות ואל שרי עם שבכל כלל נאמר מלת אל ולא נאמר כן באגרות מרדכי רק אל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות הוא הטעם לפי שהמן היה ערום כנחש ולא היה רוצה שיתגלה הסוד עד בוא זמן י"ג באדר שהיה מעותד לאבוד כדי שהיהודים לא ישתדלו בהצלת עצמם. וכדי לבוא אל ביאור ענין זה נדקדק עוד אמרו באגרות הללו לאבד כל היהודים ולא נאמר אשר בכל מדינות המלך כמו שנאמר באגרות מרדכי עוד נדקדק שבאגרות הללו של המן נאמר פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה גלוי לכל העמים להיות עתידים ולא פירש מה הם עתידים לעשות אבל באגרות מרדכי כתוב להיות היהודים עתידים להנקם מאויביהם בפירוש וכאן ג"כ היה לו לומר להיות עתידים להשמיד להרוג ולאבד. עוד יש לתמוה על אומרו ומרדכי ידע את אשר נעשה וכיון שהדברים הוכרזו הלא כל העם ידעו וכן יש לתמוה שכדי להודיע הדבר לאסתר שלח לומר לה פרשת הכסף וגם שלח לה הפתשגן ואם היה הדבר מפורסם למה הוצרך להודיע לה פרשת הכסף וגם הפתשגן וכי אסתר לא היתה מאמנת לו בדבר שנעשה בפומבי לכן נראה כמו שאמרנו שהמן ברצותו להסתיר הדבר עד הגיע יום הנועד להשמדה הנה כתב לאחשדרפן שבכל מדינה כתב א' וכן לפחת אשר באותה מדינה כתב בפני עצמו וכן לשר שבאותה מדינה כתב בפני עצמו ולכן נאמר אל האחשדרפנים ואל הפחות ואל השרים כי המנהג הוא שהמלך שולח כתב א' לכולם אבל המן לא עשה כן אלא כתב פתשגן הכתב להיותם עתידים למלחמה בי"ג באדר ולא הודיע באותו הפתשגן נגד מי אבל לאחשדרפן ולשר ולפחת כתב לכל אחד בפני עצמו שהכונה הוא להשמיד היהודים ולכל שרי מדינה אחת לא כתב שרצון המלך להשמיד היהודים כי אם באותה מדינה ולכן לא כתב להשמיד היהודים אשר בכל מדינות המלך וזה עשה גם כן כמו להסתיר ושלא יתפרסם הדבר מיעוט הענין כאלו אין הגזרה מוחלטת באופן שבכל מדינה ומדינה לא היו יודעים שנגזרה השמדה רק על אותם היהודים שבאותה מדינה ואחר שהמן השתדל להסתיר הדבר נאמר שעכ"ז מרדכי ידע שפתשגן הכתב שניתן בשושן וכן בשאר המדינות שיהיו עתידים למלחמה שהכונה היא כדי להשמיד היהודים שאחרי שידע ענין ההשתחויה שאמרו לו עבדי המלך וגם נודע לו פרשת הכסף עם היות שלא נודע לו תשובת המלך אחרי ראותו פתשגן הכתב נתאמת אצלו שדרש המוכיח וידע שלהשמיד היהודים היא הכונה ולכן שלח לומר לאסתר פרשת הכסף והפתשגן כדי שתבין גם היא אמתות הענין וזהו שאמרה אסתר למלך יכתב להשיב הספרים מחשבת המן כלומר אותם הספרים שכתב בהם בהדיא לאבדם וכיון שאמרה להשיב הספרים שחשב לאבדם נתבאר שלא כתב לאבדם בהדיא שאם היה כותב בהדיא כן בפתשגן היתה אומרת יכתב להשיב הספרים שכתב לאבדם אבל לא אמרה רק להשיב הספרים מחשבת המן אשר כתב שהם אותם הספרים שכתב לשרים ולפחות ולאחשדרפנים באותם כתב מחשבתו בפתשגן שהיה על השמדת היהודים אבל על הפתשגן עצמה אחרי שלא הוזכר בה השמדת היהודים לא חששה להשיבם ובזה שאמרנו יתיישב אומרו ומרדכי ידע את אשר נעשה כי עם היות שהמן הסתיר הדבר כל מאי דאפשר ליה עכ"ז מגלה רזין סבב שנתגלה הדבר למרדכי שכונת הפתשגן היתה להשמיד היהודים וזהו שנאמר והעיר שושן נבוכה כי התבוכות אמנם יאמר על העדר הידיעה כמו שנאמר נבוכים הם בארץ ואמר שמרדכי לא היה נבוך אבל יודע כל הענין אבל שאר אנשי שושן בין בני ברית ובין שאינם בני ברית כולם נבוכו שלא היו יודעים על מה נצטוו להיותם עתידים ליום ההוא ועל איזה אומה ולסבת מה נעלם מהם והיו נבוכים גם בזה יתיישב אומרו ובכל מדינה ומדינה אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים שלא יתכן לפרש אשר דבר המלך ודתו מגיע שרצונו על הזמן שהל"ל כאשר דבר המלך ודתו מגיע אבל אומרו אשר דבר המלך ודתו מגיע נראה שהיו שם מדינות שלא היה דבר המלך ודתו מגיע ואיך אפשר והלא נאמר שכתב הספרים לכל מדינה ומדינה ועם ועם אלא נראים הדברים היותם כמו שאמרנו שבפתשגן לא הזכיר דבר רק להיותם עתידים ליום ההוא ומוזמנים למלחמה ולפחות ולאחשדרפנים ולשרים כתב פירוש הפתשגן ואמר שהכונה בפתשגן להשמיד היהודים וכתב לאחשדרפן בפני עצמו וכן לפחת וכן לשר כי הנוהג שבעולם הוא שהמלך כותב כתב אחד לכולם בהיות דברו גלוי ומפורסם והמן כתב כן להסתיר הדבר לכל אחד בפני עצמו כדי שיסתירו הענין עד היום הנועד וקצת מדינות היה מתגלה הדבר ליהודים שכונת הפתשגן הוא להשמידם ע"י השר או הפחת שהיו מכיריהם ובאותה המדינה הנה היה אבל ליהודים וקצת מדינות שלא היה מגיע להם לדעת פירוש וכונת הפתשגן לא היה אבל ליהודים כי אף' שהפתשגן היתה גלויה ומוכרזת בכל המדינות עכ"ז בקצתם לא היה מגיע לאזני היהודים כונת הפתשגן וזה אומרו דבר המלך ודתו כלומר דתו שהוא הפתשגן ודבר המלך שהיא פירוש הפתשגן לא היו מגיעים גם שניהם בכל המדינות לאזניהם של היהודים. ועוד הערים המן להסתיר הדבר בפתשגן כדי שלא יוכלו היהודים כלל להשתדל בהצלת עצמם שאפילו שע"י השרים היה מגיע אליהם בסוד כונת הפתשגן כיון שלא נכתב כן בגלוי לא היה אפשר להם לצעוק לפני המלך ולכן נאמר אבל גדול ליהודים שלא היה אפשר להם לעשות שום תיקון כי אם להתאבל. נכתב ונחתם בטבעת המלך מלת נכתב שבה אל אומרו בשם המלך כאלו אמר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך ויש לדקדק שכבר נאמר ויכתב שבה אל אומרו בשם המלך ושתי כתיבות הללו למה אבל רמזו בכתוב הוא שאותו הדור נתחייבו כליה לפני הקב"ה ולכן נאמרו שתי כתיבות בשם המלך אחת בשם מלכו של עולם ואחת בשם אחשורוש ועל כן כשנאמר ויכתב הזכיר בשם המלך אחשורוש אבל כאן בכתיבה שנית אמר המלך ולא הזכיר אחשורוש. וידמה עוד לומר שהוצרכו שתי כתיבות הללו שקודם אמר ויכתב ככל אשר צוה המן בשם המלך והיה אפשר לומר שהמן כתב מעצמו שהיה על אמתתו שהמלך צוה שהמן יעשה כרצונו ושהוא מלוה לכם להשמיד היהודים לכן

לכן

בְּטַבַּ֖עַת הַמֶּֽלֶךְ׃ יג וְנִשְׁלוֹחַ֩ סְפָרִ֨ים בְּיַ֣ד הָרָצִים֮ אֶל־כָּל־מְדִינ֣וֹת הַמֶּ֒לֶךְ֒ לְהַשְׁמִיד֩ לַהֲרֹ֨ג וּלְאַבֵּ֜ד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִ֗ים מִנַּ֨עַר וְעַד־זָקֵ֜ן טַ֤ף וְנָשִׁים֙ בְּי֣וֹם אֶחָ֔ד בִּשְׁלוֹשָׁ֥ה עָשָׂ֛ר לְחֹ֥דֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂ֖ר הוּא־חֹ֣דֶשׁ אֲדָ֑ר וּשְׁלָלָ֖ם לָבֽוֹז׃ יד פַּתְשֶׁ֣גֶן הַכְּתָ֗ב לְהִנָּתֵ֥ן דָּת֙ בְּכָל־מְדִינָ֣ה וּמְדִינָ֔ה גָּל֖וּי לְכָל־הָעַמִּ֑ים לִהְי֥וֹת עֲתִדִ֖ים לַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ טו הָרָצִ֞ים יָצְא֤וּ דְחוּפִים֙ בִּדְבַ֣ר הַמֶּ֔לֶךְ וְהַדָּ֥ת נִתְּנָ֖ה בְּשׁוּשַׁ֣ן הַבִּירָ֑ה וְהַמֶּ֤לֶךְ וְהָמָן֙ יָשְׁב֣וּ לִשְׁתּ֔וֹת וְהָעִ֥יר שׁוּשָׁ֖ן נָבֽוֹכָה׃ ס

ד א וּמָרְדֳּכַ֗י יָדַע֙ אֶת־כָּל־אֲשֶׁ֣ר נַעֲשָׂ֔ה וַיִּקְרַ֤ע מָרְדֳּכַי֙ אֶת־בְּגָדָ֔יו וַיִּלְבַּ֥שׁ שַׂ֖ק וָאֵ֑פֶר וַיֵּצֵא֙ בְּת֣וֹךְ הָעִ֔יר וַיִּזְעַ֛ק זְעָקָ֥ה גְדוֹלָ֖ה וּמָרָֽה׃ ב וַיָּב֕וֹא עַ֖ד לִפְנֵ֣י שַֽׁעַר־הַמֶּ֑לֶךְ כִּ֣י אֵ֥ין לָב֛וֹא אֶל־שַׁ֥עַר הַמֶּ֖לֶךְ בִּלְב֥וּשׁ שָֽׂק׃ ג וּבְכָל־מְדִינָ֣ה וּמְדִינָ֗ה מְקוֹם֙ אֲשֶׁ֣ר דְּבַר־הַמֶּ֤לֶךְ וְדָתוֹ֙

ד' כסיפ'
ב'
ב' ר"פ
ב'
כ"ו ל'
וח' ודהוספיס
ג' ל' ל'
ל' וח"ל
ב' ר"פ וכסי'
ל'
כל סיפ'
מ"ל במ"ב חס'

דְמַלְכָּא: יג וּלְשַׁדָּרָא פִּטְקִין בִּידָא דְרִיהֲטוּנִין לְכָל פַּלְכֵי מַלְכָּא לְשֵׁיצָאָה וּלְקַטָּלָא וּלְהוֹבָדָא יַת כָּל יְהוּדָאֵי מִן עוּלֵימָא וְעַד סָבָא טַפְלַיָּא וּנְשַׁיָּא בְּיוֹמָא חֲדָא בִּתְלַת עֲסַר יוֹמִין לְיֶרַח תְּרֵי עֲסַר הוּא יַרְחָא דַאֲדָר וּשְׁלָלֵיהוֹן לַעֲדָאָה: יד דִיטַגְמָא דִכְתָבָא לְמֶהֱוֵי מִתְיְהִיבָא בְּכָל גְּזֵרְתֵּיהּ בְּכָל פִּלְכָּא וּפִלְכָּא מְפַרְסֵם לְכָל עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא הָדֵין: טו רִיהוּטְנִין נְפַקוּ זְרִיזִין בְּפִתְגָמָא דְמַלְכָּא וּגְזֵרְתָא אִתְיְהִיבַת בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא וּמַלְכָּא וְהָמָן הֲווּ יַתְבִין לְמִשְׁתֵּי חַמְרָא וְקַרְתָּא דְשׁוּשַׁן מִתְעַרְבְּלָא בְּחֶדְוַת עַמְמִין נוּכְרָאִין וּבְקַל בְּכִיתָא דְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל: א וּמָרְדְּכַי יְדַע עַל יְדָא דְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא יַת כָּל מַה דְאִתְעֲבֵד בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּמַה דְאִתְחַיְּבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְשֵׁיצָאָה מִגּוֹ עָלְמָא וְהֵיכְמָא דְאִתְכְּתִיב וְאִתְחַתִּים לְהוֹבָדוּתְהוֹן מִן עִלָּוֵי אַרְעָא הֵיכְדֵין אִתְכְּתִיב וְאִתְחַתִּים בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עַל עֵיסַק דְאִתְהֲנִיאוּ מִן סְעוּדְתֵיהּ דַאֲחַשְׁוֵרוֹשׁ רַשִׁיעָא בְּרַם חוּתָמָא הֲוָה חָתִים מִן טִינָא וְשַׁדַּר מָרֵי עָלְמָא יַת אֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא לְחַוָּאָה לְמָרְדְּכַי דִיקוּם וִיצַלֵּי קֳדָם מָרֵי עָלְמָא עַל עַמֵּיהּ וְכַד יְדַע מָרְדְּכַי בִּזְעֵית לְבוּשׁוֹי וְאַלְבֵּישׁ לְבוּשָׁא דְשַׂק עַל בִּסְרֵיהּ וְשַׁוִּי קִיטְמָא עַל רֵישֵׁיהּ וּקְבֵל קְבֶלְתָּא רַבְּתָא וּבְכָא בִּמְרִירוּת נַפְשָׁא בְּקַל עָצִיב: ב וַאֲתָא עַד קֳדָם תְּרַע פַּלְטֵירָא דְמַלְכָּא אֲרוּם לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְמֵיעַל לִתְרַע פַּלְטֵירָא דְמַלְכָּא כַּד לְבִישׁ לְבוּשָׁא דְשַׂק: ג וּבְכָל פִּלְכָּא וּפִלְכָּא וּבְכָל קִרְיָא וְקִרְיָא אֲתַר דְפִתְגָם מַלְכָּא וּגְזֵירַת דִינֵיהּ מָטֵי אֶבְלָא

ונשלוח ספרים חד מן כ"ו פסוקים אית בהון כל האלפא ביתא וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ל"ח: ונשלוח ג' מ"ל בלישנא וסימניהון אדום ומואב משלוח ידם. השכם ושלוח דד"ה. ונשלוח ספרים ביד הרצים: לבוז ג' ב' מ"ל וסי' ויבא יהושפט ועמו. ושללם לבוז. וחברו דסיפרא קדמא חסר: נבוכה חד מן א"ב מן ג' ג' בחד לישן אנ"ך וסי' נמסר במסרת רבתא במערכת אית האל"ף בס"ד: גדולה הגדולה בלהון מ"ל במ"ח חסר וסי' ויצמא מאד ויקרא דשמשון. לקול המולה גדלה. מימי אבתינו אנחנו ומעשינו הרעים ואשמתינו. ברעה גדלה ובחרפה. וירע להם רעה גדלה. והעיר רחבת ידים וגדלה. ובצרה גדלה אנחנו. וכל דניאל דכות' חסר במ"א והקרן הגדולה אשר בין. וכל אורייתא חסר במ"ד וסי' נמסר בסדר בלק:

תולדות אהרן ומרדכי ידע. שם טו: בלבוש שק. ברכות סם:

רשי

מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: (יג) ונשלוח ספרים. ויהיו נשלחים ספרים אינ"טרא טרמי"ש בלע"ז והוא מגזירת (שמואל א ב) אם נלחום נלחם נגלה נגליתי נדמה נדמתי: בשלשה עשר לחדש שנים עשר. ביום י"ג לאותו חדש שהוא י"ב לחדשי השנה: (יד) פתשגן. לשון ארמי ספור הכתב דריסמנ"ט בלע"ז: להנתן דת. ציווי הכתב שהיה אומר להנתן חוק גזירת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: (טו) והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן החוק בו ביום להיות עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך: והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה: (א) ומרדכי ידע. בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש: (ב) כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו.

אבן עזרא

סימן רבים: (יג) ונשלוח ספרים. שם התואר מבנין נפעל כמו נשאל נשאל דוד: (יד) פתשגן. כמו נוסחה: גלוי. שלא יהיה בסתר: עתידים. נכונים לעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך: (טו) דחופים. כדמות דחופים במהירות: והעיר שושן. שם היהודים נבוכה כי מה תחוש הבירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו: נבוכה. פועל עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כאדם שהשתבש ולא ידע מה יעשה: (א) ומרדכי. כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו: ויצא בתוך העיר. הוא עילם המדינה: (ב) כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק. כי הוא דרך בזיון במלכות:

ומספד

כשהשלוחים

יוסף לקח

לכן חזר וכתב שנכתב בשם המלך כלומר שלא הזכיר המן עצמו כלל באגרות ההם אם לחיזוק נוסף וזה שאמר אחשורוש לאסתר כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב כי אלו היה נכתב בשם המן כמו שהיה האמת הנה היה אפשר להשיבו:

(יג) **ונשלוח** ספרים. לא נאמר וישלח ספרים כמו שנאמר במרדכי אבל צוה לסופרי המלך שישלחום כמו שנאמר שישב לשתות עם המלך אבל מרדכי רצה לעסוק בגופו במצוה כמו שאחז"ל מצוה בו יותר מבשלוחו כדרכה מלת שיבועה עוד יש לדקדק אומרו טף ונשים ביום אחד ושללם לבוז שפה מלת ביום בין ההשמדה והשלל ומרדכי לא כתב כן אלא טף ונשים ושללם לבוז ביום אחד ודמה שלפי שהמן היה כל מגמת פניו שתהיה ההשמדה עד בלתי השאיר שריד רצה שלא יהיה להם רשות לשלול עד שיהרגו כולם כדי שלא יעטו על השלל ולא יחושו להשמיד אמנם מרדכי רצה שהיהודים ההורגים את אויביהם לא יהיו שולחים ידם בביזה אבל שאר האומות היו בוזזים נכסי הנהרגים ע"י היהודים כמו שיתבאר שם לפיכך כתב שהשלל וההשמדה תהיה ביום אחד כדי ששאר האומות המזומנים לבוז בז ההרוגים על יד ישראל יהיו גם הם בעזר ישראל להומם ולאבדם אלו להרוג ואלו לבז:

(יד) **פתשגן** הכתב להנתן דת. כבר הקדמנו שלא היה כתוב בפתשגן לבד שיהיו עתידים ומזומנים למלחמה ביום ההוא ומה שנאמר ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר שמתוך דברים הללו נראה שנכתב בפתשגן להשמידם שאין הדברים כן שודאי לא נכתב בפתשגן זולת להיות עתידים סתם והעד בזאת לומר לה פרשת הכסף והפתשגן ואם היה כתוב שם בפתשגן השמדת היהודים מה היה צריך לומר שאלת לה כתב הדת בניתן להשמידם הרי הדברים כתובים כן בהדיא והיא תקראם בו אבל הדברים נראים שמרדכי לא ידע אלא בפרשת הכסף שאמר המן לשקול אבל לא ידע תשובת המלך וזה דקדק הכתוב באומרו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן ואח"כ ראה מרדכי פתשגן הכתב להיות עתידים למלחמה דן מעצמו שודאי היה הכונה להשמיד היהודים ולפי זה שלח לה פרשת הכסף אשר אמר המן ושלח לה הפתשגן שגם היא תדין שהוא להשמידם ואע"כ לא יהיה מלת ולאבדם תורף הפתשגן אבל היוב שמרדכי דן וחייב בשכלו להיות הדברים כן:

(טו) **הרצים** יצאו דחופים. כבר הקדמנו שהעיר שושן נבוכה ר"ל שלא היו יודעים על מה יהיו עתידים ולפי שבשאר עיירות היה מגיע הדבר לאזני היהודים מפי השרים שקבלו הכתבים תחלה לכן היו מתאבלים ונאמר אבל גדול ליהודים אבל בשושן לא עשו אבל כלל שלא היו יודעים אבל היו נבוכים ולא נודע הדבר רק למרדכי:

ד (א) **ומרדכי** ידע את כל אשר נעשה: אמר את כל אשר נעשה שידע פרשת הכסף וידע כונת הפתשגן וידע ג"כ היות כל זה מחמת שלא השתחוה לו באופן שידע התולי בכל סבותיו. ואין הקריעה הזאת שקרע בגדיו כקריעה על המת שהוא אחר היאוש וכדי לשאת שקרע לאבילות שברו ראינו לא מנע עצמו מן הרחמים והדרבא היה לבו בטוח בישועת ה' שנאמר רוח והצלה יעמוד ליהודים אבל הקריעה הזאת היתה כדי למהר להפשיט מעליו כדי ללבוש שק ולבקש רחמים שנאמר וילבש כנראה שפשט הבגדים האחרים שביעקב שהיה הגלות לבד לא הסיר מעליו הבגדים הקרועים אבל קרע אותם ושם שק עליהם ולפיכך לא נאמר וילבש שק אלא וישם שק כי מלובש היה במלבושיו הקרועים אבל כאן פשט הבגדים ולבש לבוש של שק והעד אומרו אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק ולכן נאמר וילבש שק וכן באבנר נאמר קרעו בגדיכם וחגרו שקים ולא אמר ולבשו שקים שלא היה שם אלא לאבל: ואמרו ויזעק זעקה גדולה ומרה אפשר שהיה זועק ובזעקתו אומר זעקה גדולה ומרה. או ידמה שכל צרה שהיא כפולה אומרים כן כמו שנאמר בעשו ויזעק זעקה גדולה ומרה ופי' ואמר ויעקבני זה פעמים פה ג"כ היתה הצרה כפולה למרדכי אחת ההשמדה בעצמה ושנית שבאה לסבתו ונתיירא שמא ח"ו חייב הוא שמגלגלין חובה ע"י חייב ועל זה נאמר כאשר דבר אל התך ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו שבסבי ההשמדה לא קרה לו לבדו עד שיאמר את כל אשר קרהו אבל אמר כן שקרה לו שלסבתו כל הצרה הזאת וזהו באבנר קרהו שלא השתחוה לו והיה זועק זעקה גדולה על הצרה ומרה על שסיבתה לסבתו:

(ב) **ויבא** עד לפני שער המלך. הנה תפש אומנות אבותיו בידו וכבר היתה ביאתו זאת אל שער המלך כדי להודיע לאסתר ואחר שכן היה לו לבוא טרם לבשו לבוש שק שהרי ידע שאין לבוא אל שער המלך בלבוש שק אבל לא רצה להקדים ההשתדלות ע"י בני אדם דהיינו ע"י אסתר להשתדלות תפיסת אומנות אבותיו בשק ותענית ותפלה ולפיכך לבש השק וזעק טרם הודיעו לאסתר דבר שכן יעקב לא הכין המנחה לעשו רק אחרי התפלה:

(ג) **ובכל** מדינה ומדינה. כבר אמרנו שהיו שם מדינות שלא היה מגיע הדבר לאזני היהודים שכונת הפתשגן היא להשמיד אותם ולכן אמר מקום אשר דבר המלך

ודתו

רבא ליהודאי וצומא ובכותא ומספדא ולבוש שק וקטמא הוה
מתשם עלוי צדיקיא סגיאין׃ ד ועלן עולימן דאסתר ורבנהא
וחויאו לה ואזדעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושי מלכותא
למלבש ית מרדכי ולמעדי ית שקיה מעלויה ולא קבליה וקראת
אסתר לדניאל דמתקרי התך די על מימר פומיה מתחתכן
פתגמי מלכותא ופקדת ליה על מרדכי למדע מה דין קל
בכותא די הוא בכי ועל מה דין לא קבל לבושי מלכותא
דשדרת ליה׃ ו ונפק התך למללא לות מרדכי לפתאה דקרתא
די לקדם תרע פלטרין דמלכא׃ ז וחוי ליה מרדכי ית כל די
ערעיה על עיסק דלא סגיד להמן ולא גחן לאנדרטיה וית דררא
דממון כסף עסר אלפין ככרין די אמר המן למתקל על ידיהון
דגבאין דממנן על בית גנזי מלכא בגין יהודאי להובדותהון׃
ח וית דיטגמא כתב גזירתא דאתיהיב בשושן לשיצויתהון יהב
ליה לאחזאה ית אסתר ולחואה לה מה דחשב המן רשיעא
על עמא דיהודאי ולפקדא עלה למיעל לות מלכא לפיסא ליה

ג׳. ב׳ ב׳ רמס מַגִּיעַ אֵבֶל גָּדוֹל לַיְּהוּדִים וְצוֹם וּבְכִי וּמִסְפֵּד שַׂק
ס׳ דין יתיר יו״ד וָאֵפֶר יֻצַּע לָרַבִּים׃ ד וַתָּבוֹאינָה נַעֲרוֹת אֶסְתֵּר
ל׳ וְסָרִיסֶיהָ וַיַּגִּידוּ לָהּ וַתִּתְחַלְחַל הַמַּלְכָּה מְאֹד וַתִּשְׁלַח
ל׳ בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ אֶת־מָרְדֳּכַי וּלְהָסִיר שַׂקּוֹ מֵעָלָיו
ל׳ וְלֹא קִבֵּל׃ ה וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ מִסָּרִיסֵי הַמֶּלֶךְ
ב׳ וימלא המן אֲשֶׁר הֶעֱמִיד לְפָנֶיהָ וַתְּצַוֵּהוּ עַל־מָרְדֳּכָי לָדַעַת
מַה־זֶּה וְעַל־מַה־זֶּה׃ ו וַיֵּצֵא הֲתָךְ אֶל־מָרְדֳּכָי אֶל־
רְחוֹב הָעִיר אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ ז וַיַּגֶּד־לוֹ
ב׳ מָרְדֳּכַי אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וְאֵת ׀ פָּרָשַׁת הַכֶּסֶף
ז׳ מ״ל כנס׳ יתיר יו״ד אֲשֶׁר אָמַר הָמָן לִשְׁקוֹל עַל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ בַּיְּהוּדִיים
י״ג לְאַבְּדָם׃ ח וְאֶת־פַּתְשֶׁגֶן כְּתָב־הַדָּת אֲשֶׁר־נִתַּן
ג׳ בְּשׁוּשָׁן לְהַשְׁמִידָם נָתַן לוֹ לְהַרְאוֹת אֶת־אֶסְתֵּר
ל׳. ל׳ ומ״ל וּלְהַגִּיד לָהּ וּלְצַוּוֹת עָלֶיהָ לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ

ולהסיר ל׳ ותבואינה נערות אסתר והוא חד מן מלין משתמשין ו״ל בריש תיבות׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתה במערכת אות הלמ״ד בס״ד: על מרדכי ב׳ וסימניהון ותקרא אסתר להתך. ויצא המן ביום ההוא. ואינון כן א״ב מן ל״ב זוגין מן ב״ב על דלוג וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך על בס״ד: ולצוות כתיב תרין ווי״ן ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן והוא חד מן י״ג מלין דכתיבין תרי ווי״ן וסי׳ קצותיו ברוב אחד דבפרשת משכן שני. קצותיו דאפוד בתראה. עשוות וחמש צאן עשוות. קוו שתו ושכרו וקוו. נטוות גרון ומשקרות עינים. ומגוות ברכה. עוון והבינו עד אור הבקר. עוון העבר נא את עוון עבדך דד״ה. בעוון הן בעוון חוללתי. עוונותיו ילכדונו את הרשע, ולצוות עליה לבא אל המלך להתחנן לו דאסתר. ומצוות ואת שבת קדשך הודעת להם. העשווים לבעל לאשרה׃

תולדות אהרן ותתחלחל המלכה. מגלה טו סוטה כ נדה עא: ותקרא אסתר להתך. מגלה טו בתרא ד: ויגידו למרדכי. מגלה טו:

אבן עזרא

(ג) ומספד. קינות: יוצע. מבנין הכבד הדגוש הנוסף והאות חסר הוא יו״ד כיו״ד אצוק מים והנכון בעיני כי היו״ד שרש כיו״ד אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו. יש בדברי יחיד שהתך הוא דניאל והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור: (ד) ותתחלחל. מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלים השניים שם כפולים: (ז) פרשת. מגזרת לפרוש להם שביאר לשרים דבר הכסף: ביהודים. בעבור היהודים: לאבדם. והטעם למחות שמם: (ח) אשר נתן. בנין נפעל והנו״ן מובלע

רשי

כשהשלוחים נושאי הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר: (ז) פרשת הכסף. פירוש

יוסף לקח

ודתו מגיע שק ואפר יוצע לרבים אין פירוש מלת רבים כאן לרוב העם שהרי כבר נאמר ליהודים שנראה היות האבל לכולם לא לרובם אבל יתכן שפירוש לרבים שהיו עושים האבל ברשות הרבים וברבים לא בהסתר כמו שעשה מרדכי אל רחוב העיר או ידמה עוד שפירוש מלת רבים כאן גדולים כמו ורבי המלך ולזה לומר כי הבכי הצום והמספד היה לכולם אבל שק ואפר לא יתכן כי אם לגדולים כי אין לבישת השק זולתי להכניע הלבבות הרמות והגבהות הגבוהות אבל בנא ה׳ עד שעל כן צוה למלך לבלתי רום לבבו מאחיו וגם נמצא במקרא לבישת שק כי אם למלכים ולזקנים ולכהנים נאמר באחאב וישם שק על בשרו וכן נאמר ביורם והשק על בשרו וכן נאמר ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים ואמר בנינוה ויתכסו בשקים למקטנם ועד גדולם ירצה והוא גם מהם דאין לבישת השקים רק לגדולים שהיה מספיק אומרו ויכסו בשקים בה אל כל אנשי נינוה אבל בהיות דאין לבישת השקים רק לגדולים רצה לספר הפלגת הענין שעשו אפילו מה שאין המורגל כן ולכן אמר מקטנם ועד גדולם ואחר שנתבאר שאין לבישת השק זולתי לגדולים היטב לומר יוצע לרבים וגם לא אמר כלומר רבים אבל אמר יוצע כלומר לא יוצע כי אם לרבים דהיינו לגדולים׃

(ד) **ותבואינה** נערות אסתר, מכאן נתבאר שכבר היה מפורסם בבית המלך השייכות שהיה לאסתר עם מרדכי שנתגלה בכיתו אבל לא היו יודעים מה הוא לה עד אשר הגידה למלך כמו שיתבאר בס״ד, ותשלח בגדים להלבישו, יש כאן להתעורר בכמה ספיקות תחלה מה חשבה אסתר ששלחה למרדכי בגדים וכי חשבה שהיה מחסר בגדים עד ששלחה מבלתי שתשאל לדעת על מה. ועוד מאי אומרו להסיר שקו פשיטא שכיון שמלבישים אותו מהגלות בהכרח היא להסיר שקו. ועוד מאי מעליו והלא כאשר הסיר שקו הרי הסירו מעליו ועוד מאי שקו להסיר השק מעליו הל״ל. ומהר״מ ערמאה פירש ואמר שבמדומה שהיה מתאבל על חכם שראוי להתאבל עליו עד שיגערו בו חבריו ולא יותר עכ״ל מהר״ם ואני בעניי לא מצאתי הדין הזה כי אם באביו ואמו לענין גילוי. לכן נראה ליישב את כל הספיקות שנתעוררנו בזה ונומר שאסתר בחכמתה ודעתה המופלג כמו שנראה מכל הספור הזה שודאי רוח עצה וגבורה רוח חכמה ויראת ה׳ היה בה הנה הבינה ונתאמת אצלה היות זו צרה גדולה לאומה ישראלית ולא נתחלחלה המלכה למיתת חכם וגם לא בא מרדכי עד לפני שער המלך למיתת חכם ללבוש שק ולזעוק זעקה גדולה ומרה אבל אדרבה הבינה וידעה היות עת צרה ליעקב והבינה שלא בא מרדכי עד לפני שער המלך אלא כדי שיראוהו נערותיה וסריסיה ויגידו לה והבינה ג״כ שלא רצה מרדכי לבוא בה טרם לובשו השק כדי שלא להקדים השתדלות על ידה ונהשתדלותו בשקו ותעניתו וכדי לדעת פרטי הענינים שלחה לו הבגדים וכבר ידעה שמרדכי לא יתרצה להסיר את השק כדי לבוא אליה אבל חשבה למשפט שבהיות שמרדכי הפשיט את כל מלבושיו מעליו עליון ותחתון ונכנס במקומם שק עליון ושק תחתון הנה חשבה לשלוח לו בגדים ולהסיר מעליו השק העליון וכאשר יתכסה בבגדים על השק התחתון יוכל לבוא בשער המלך כמו שראינו ביורם שהשק היה על בשרו שנראה עיקר לבישת השק הוא התחתון ולכן ידעה אסתר שלא יכיר מרדכי משקו התחתון ועל כן לא שלחה לו בגדים להלבישו אבל להסיר שקו מעליו לבד שהוא השק העליון וישאר בשק התחתון וגם יוכל לבוא להגיד לה הדבר ופרטיו ויאמרה להלבישו ולא אמרה ללבוש כמו שמברין לאבל והנה עכ״ז הצדיק הזה בגעותו עיקר השתדלות בשקו ותעניתו ותפלתו יתר על השתדלותו ע״י אסתר לא רצה לקבל ממנה עצתה ולא אמר ולא לבש אלא ולא קבל כלומר לא קבל עצתה אפילו להסיר השק העליון שלא הל״ל אלא וימאן מרדכי ללבוש אבל אומרו ולא קבל הנה בא על העצה שהיה שיעצה לו אסתר׃

(ה) **ותקרא** אסתר להתך, הנה כאשר ראתה אסתר שלא קבל עצתה להסיר אפילו השק העליון וראתה עוד שלא אמר דבר למוליכי הבגדים הבינה היות הדבר סוד עד שאותם מוליכי הבגדים לא היו ראויים לגלות להם הסוד הנה בחרה את התך ולכן סיפר תשובתו שהוא מסריסי המלך שהעמיד לפניה כלומר שהוא ראוי לגלות לו הסוד והנה עכ״ז לא רצתה לומר למרדכי ולשאול ממנו מה זה שנסתפקה אולי גם להתך לא ירצה לגלות הסוד וגם אינו מדרך המוסר שהקטון יאמר לגדול שיגלה לו סודו ואסתר בענוותנותה עם היותה מלכה היתה מחזקת את מרדכי גדול ממנה וכעת כנאמר ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו ולכן לא היה מן המוסר שתשאל ממנו שיגיד לה סודו ולפי זה נאמר ותצוהו על מרדכי לדעת ולא נאמר ששלחה אותו אל מרדכי אלא ותצוהו כלומר שישתדל שימצא עם מרדכי אולי יגיד לו או הוא בהתבונן בדברים יבין וידע מה הענין ולכן נאמר לדעת מה זה ועל מה זה ולא אמר להגיד לה מה זה, והנה שאלה ממנו שיחקור לדעת מה זה ועל מה זה כמו שיעשה הרופא המובהק האומן שהוא נכנס לבריאת החולה הנה יחקור מהות החולי ומהות הסבה שממנה נמשך החולי שלפעמים יצטרך הרפואה והתרופה לחולי ולא יחוש לסבה ולפעמים יצטרך עיקר הרפואה והתרופה לסבה ואפילו שיהיה נגד החולי ולכן יחקור על החולי וגם על הסבה כן עשתה אסתר בקשה לדעת מה החולי ועל מה היה החולי דהיינו הסבה וזה אמרה מה זה ועל מה זה׃

(ו) **ויצא** התך. הנה נתבאר היות הדברים כמו שהקדמנו שלא שלחה אותו בשמה לדבר אל מרדכי שאם היה כן הל״ל וילך התך אל מרדכי אבל לא שלחה אותו אבל צותה שימצא עמו דרך הזדמן ולכן עשה שיצא אל רחוב העיר ותכף מרדכי הגיד לו ואמר ויצא התך כאילו הוא יוצא לא בשליחות אחרים וידמה עוד שאמר ויצא לפי שהסריסים שהמלך מעמיד לפני המלכה אין מן הסדר שיצא מלפניה ללכת אל רחוב העיר לכן נאמר ויצא התך׃

(ז) **ויגד** לו מרדכי. הנה ביאר הענין שהקדמנו שהתך לא שאל למרדכי דבר אבל מרדכי כאשר ראה את התך שהוא ממתי סודה הגיד אליו הענין והקדים על הסדר להודיע הסבה ואח״כ החולי ואמר הענין שהוא היה סבה לכל הספור הזה היה מפני שלא השתחוה לו ולהיות הוא סבה אמר את כל אשר קרהו שאם היה הספור על הצרה את כל אשר קרה הל״ל שהרי לא קרה לו לבדו ואחר שספר לו הסבה אמר לו החולי והוא פרשת הכסף ופתשגן הכתב ואמר פרשת הכסף לפי שמתוך ידיעתו פרשת הכסף הבין היות החשבון על השמדת היהודים כמו שבארנו ולפי זה אמר פרשת כמו לא גורם מה יעשה לו כלומר שהכסף היה שפירש לו ענין אותו החשבון שהיה השמד׃

(ח) **ואת** פתשגן כתב הדת וגו׳. מילת להשמידם איננה מחובר הפתשגן שאם היה מחובר הפתשגן היה לו לומר להשמיד היהודים אבל אומרו להשמידם יובן היותה מדברי מרדכי שדן מעצמו והבין מתוך פרשת הכסף כאשר הקדמנו לבאר. ויש להתעורר בכתוב הזה תחלה אמרו להגיד לה ואח״כ הוסיף ולצוות עליה ומן התימה שלאותה הצדקת היה צורך כל כך ציווים להצלת האומה ישראלית ועוד מה הוצרך לומר לבוא אל המלך כשנאמר להתחנן ולבקש מלפניו על עמה הרי מובן שתבוא אל המלך. אבל הדברים מובנים שאותה הצדקת אשר ירא ה׳
ה׳

לְהִתְחַנֶּן־לוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו עַל־עַמָּהּ׃ ט וַיָּבוֹא ד' ח' . ל'
הֲתָךְ וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר אֵת דִּבְרֵי מָרְדֳּכָי׃ י וַתֹּאמֶר
אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ וַתְּצַוֵּהוּ אֶל־מָרְדֳּכָי׃ יא כָּל־עַבְדֵי מטעים ביה ג' ר"פ בסי'
הַמֶּלֶךְ וְעַם מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ יֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל־אִישׁ ו' ד' מ"ל עיין מ"ס
וְאִשָּׁה אֲשֶׁר־יָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית
אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר כ"ח
יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא
נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם׃ יב וַיַּגִּידוּ כ"ח' כתי' יו"ד ג' מ"ל
לְמָרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר׃ יג וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב ל' זקף קמץ
אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ ל'
מִכָּל־הַיְּהוּדִים׃ יד כִּי אִם־הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת ל'
הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר וְאַתְּ ל' וחד וכות ג' ומ"ל

נקראתי ב' א' חסר וסי' נקרא נקריתי אל בית אביך. ואני לא נקראתי לבא אל המלך דאסתר קדמא חסר. שלושים ד' מלאים בלישנ' וסי' וירדו שלשה מהשלושים. מן השלושים הנו נכבד ר"פ. ויחלה אסא בשנת שלושים למלכותו דד"ה. ואני לא נקראתי לבא אל המלך: יעמוד ג' מ ל וסימ' לפני זעמו מי יעמוד ומי. ויברח כצל ולא יעמוד. ריוח והצלה יעמוד ליהודים:

ולמבעי רחמין על עמה: ט ועל התך וחוי לאסתר ית פתגמי
מרדכי: י ואמרת אסתר להתך למיזל ולמללא למרדכי ופקידת
ליה על עסק מרדכי דלא יגרי עם המן מצותא ארום דבבו
דביני יעקב ועשו הוה נטר ליה: יא ושויאת אסתר מלין בפום
התך ואמרת ליה כדנא תימר למרדכי הלא המן רשיעא גזר
על מימר אחשורוש דלא למיעל לות מלכא לדרתא גואה בלא
רשו וכען כל עבדי מלכא ועמין דדירין בפלכי מלכא ידעין
די כל גבר ואנתתא די יעול לות מלכא לדרתא גואה די לא
מתקרי על פומיה דהמן חדא היא גזירת דיניה למימת לבר
מכמן די יושיט ליה מלכא ית תגדא דדהבא ויחי ואנא לא
אתקריתי למיעל לות מלכא דין זמן תלתין יומין: יב וכד חזא
המן רשיעא ית התך דשמיה דניאל אעיל ונפק לות אסתר ותקיף
רוגזיה ביה וקטליה ואזדמנו תמן מיכאל וגבריאל מלאכיא
וחויאו למרדכי ית פתגמי אסתר: יג ואמר מרדכי למיכאל
ולגבריאל לאתבא לות אסתר כדנא תימרון לה לא תחשבי
בנפשיכי למהך לאשתיזבא בבית מלכא מן כל יהודאי:
יד ארום אם משתק שתוקי בעידנא הדא ולא תפגיעי על יהודאי
רוחא ושיזבותא יקום ליהודאי מן אתר אוחרן בגין זכות אבהת
עלמא וישזיב יתהון מרי עלמא מן יד בעלי דבביהון ואנת

רשי

פירוש הכסף: (יג) אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו (במדבר לג) והיה כאשר דמיתי: אל תדמי בנפשך. אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין

אבן עזרא

מובלע בתי"ו: בשושן להשמידם. הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן כי היא עיר היהודים: (יא) ועם מדינות המלך. אפילו העם יודעים זה: אחת דתו. אחת היא דת המלך לכל להמית: לעולם לבד יבא עם מ"ם או מאחריו או מלפניו לבד מאחד והוא לבד בך נזכיר שמך: יושיט. לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא: שרביט. מלה רביעית והטעם בשבט ויש אומרים שהרי"ש נוסף כרי"ש שרשרת ואיננו אמת כי הרי"ש איננה מאותיות המשרתות רק נכפלו ככפל פ"א ונאפופיה גם רי"ש סגריר: (יג) אל תדמי. תחשבי מגזרת כאשר דמיתי וטעמו מגזירת דמיון במחשבת הנפש: (יד) דגשות לד"י והצלה. לחסרון נו"ן השורש והטעם שיעמוד רוח והצלה ליהודים מדרך אחרת ולא על ידך ואם תחשבי שתמלטי תאבדי וכל בית אביך

יוסף לקח

ה' היא תתבלבל והיתה נזהרת מאד שלא לסבב להיותה נתבעת מאת המלך אחרי אשר לא מבני ישראל הוא וכן מרדכי כאשר ידע אזהרתה הזהיר לה לבוא אל המלך ועוד צוה עליה כדי שתבוא במצות והוראת חכם ולכך נאמר לבוא אל המלך ואמר עוד להתחנן לו כי היא היתה נזהרת לבלתי היותה מסבבת למצוא חן בעיניו כדי שלא יתבעה לכך הזהיר לה להתחנן לו כדי לבקש על עמה:

(ט) **ויבא** התך. הגיד הכתוב בזה שבא התך בשליחות מרדכי ולא היה כמשיב לה על שאלתה כי היא לא שלחו כאשר בארנו:

(י) **ותאמר** אסתר להתך. יש להתעורר שהיה לה לומר להשיב אל מרדכי וגם יש לדקדק שתחלה אמרה ותצוהו על מרדכי וכאן אמר ותצוהו אל מרדכי ועם הכתוב שאחר זה יובן:

(יא) **כל** עבדי המלך: יש להתעורר כמה ספיקות בכתוב הזה ראשונה שמה לנו אם כל עבדי המלך והעם יודעים זה או אינם יודעים ואפילו שאינם יודעים הרי כדת ידועה לה שנית אם כל עבדי המלך ועם מדינות המלך היו יודעים הדת הזאת שאין לבוא בלתי שיקרא ושכבר אחת דתו להמית א"כ למה היתה שולחת להודיע למרדכי זה והיה מספיק לה להודיעו שלא נקראת שכיון שכל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים הדת הסוא כ"ש מרדכי היושב בשער המלך: שלישי אומרו לא נקראתי זה שלשים שהרי אפילו נקראת אתמול והיום לא נקראת הטענה במקומה עומדת שאין לה רשות ללכת בלתי קריאה. רביעי האיך יתכן שיעלה על לב לומר שהיא צדקת כמוה בראותה כל פליטת האומה ישראלית בסכנה עצומה כזאת היתה נמנעת לאמור ורוצה להתגלל בדברים לבלתי היותה נשתדלת להצלת עמה ולמסור גופה ונפשה להצלתם. אבל ידמה היות הדבר כמו שאמרנו שאסתר היתה בורחת מלבוא אל המלך בלתי היותה נקראת לפי שאחר היותה נקראת הרי היא באונס [illegible] פטורים אבל בבואה מעצמה בלתי היותה נקראת אם יתבענה הרי היא היתה בגדר זה והיא עוברת ולכן היתה בורחת מבוא אל המלך מעצמה וכבר היתה יודעת שמרדכי יודע דינו כזאת אהבת המלך אותה בודאי אפילו תלך בלתי קריאה ודאי יושיט לה המלך שרביט הזהב הנה אמרה בהאמת כן הוא שהמלך ודאי לא יהרגנה אבל אם הדת הזה לא היו יודעים אותו עבדי המלך ועם מדינות המלך היתה הולכת אבל אמרה אני חוששת פן אפול במה בנפלה ובתי בלכיות הפטא שלה בפרסום חייבת המות באמור לא על המלך לבדו עושה ולכך אמרה הנה זה הדת כל עבדי המלך יודעים אותו ואם אלך בלתי קריאה הריני נושאת בחטא מפורסם ובפגם מפני האהבה ודאי יושיט שרביט הזהב עכ"ז הנואי תספיק האהבה להושיט שרביט הזהב ולא יהיה לה מקום לשאול בקשת עמה באופן שלא היתה נמנעת מלהשתדל מפני סכנת עצמה אלא מפני יראתה שלא תוכל להציל העם ואמרה עוד טענה אחרת שלא נקראת זה שלשים יום כלומר ודאי מהרה אהיה נקראת ולכן ראוי להמתין עד היותה נקראת ואפשר לומר שהיתה נקראת מעת נקיותה ועומדת שם עד יבא וסתה וכן חוזרת בסוף ל' שהוא זמן וסתה של אשה ודברה כן לפון לנועות לגנות שלא יאתר לקרוא אותה וכל אלו טענותיה היו לברוח מבואה אל המלך מעצמה עד שתהיה נקראת כדי לבוא באונס:

(יב) **ויגידו** למרדכי. הנה רז"ל דרשו שהתך המן המיתו וזהו מדרשם אמנם לפי הפשט אשר יעדנו בו יתבאר כאן מה שדקדקנו בכתוב והאמר אסתר להתך כי האמנם אסתר כאשר ראתה ברצון מרדכי הוא בהבוא אל המלך וצווי עליה לא רצתה לכבב על דברי כבה האזנים אמרה להתך ראם הדברים כל עבדי המלך יודעים וגו' ולא רצתה שיאמרו הדברים האלה בשמה שלא יחשוב מרדכי שהיא נמשכת לרחוק מלהשתדל בהצלת העם ולכן נאמר ותאמר אסתר להתך והציוהו אל מרדכי כלומר שהיא לא אמרה הדברים כי אם להתך כמדברת ומתייעצת עמו ואח"כ צותה אותו שיביא הדברים האלה לאזני מרדכי ולא רצתה שהתך יאמר הדברים למרדכי כי אחרי היותו שליח בניהם אפילו יאמר הדברים כאלו הם מעצמו הנה יבין מרדכי שהם דברי אסתר אבל רצתה שהתך יביא הדברים ע"י אחרים לאזני מרדכי ולכך נאמר ותצוהו אל מרדכי שבפעם הראשונה שהיה רוצה שהתך בעצמו ידבר עם מרדכי נאמר ותצוהו על מרדכי כלומר שיבין ויחקור מתוך דבריו מה זה ועל מה זה אבל כאן שלא היה רצונה שידבר התך עם מרדכי אלא שיביא הדברים אליו ע"י אחרים נאמר ותצוהו אל מרדכי ולפי שכן היתה הסכמתה שיביא הדברים אל מרדכי ע"י אחרים כן נעשה ולכך נאמר ויגידו למרדכי את דברי אסתר ולא נאמר ויאמרו או וישובו אלא ויגידו לפי שההגדה הוא מה שמגיד אדם לחבירו מעצמו כן עשו אותם המגידים אמרו דברי אסתר דרך הגדה וסיפור מעצמם:

(יג) **ויאמר** מרדכי להשיב אל אסתר. הנה מרדכי כאשר הבין שאלו הם דברי אסתר והביא אותם לפניו ע"י המגידים ההם הנה אמר להשיב אל אסתר כלומר כאשר הבנתי שהם דבריה. אמנם בכתוב הזה יקשה מאד שנראה בהדיא שמרדכי תפסה לאסתר שהיא מתעצלת בהצלת העם וחלילה לחשוב או להעלות על לב דבר כזה על צדקת וחסידה כמוה ואפשר לומר שמרדכי לא חשד אותה לכך אבל לזרזה היה מראה לה פנים שחושדה אבל אם היו הדברים כן לא היה ראוי לכתוב זה באגרת שנראה כגנאי לאסתר שעל כרחה עשתה מה שעשתה חלילה לה לכן ידמה שמרדכי היה מבין כל דברי אסתר ובאשר ראה שזו אומרת כל הטענות ההם כדי שלא לבוא אל המלך רק באונס ע"י קריאה וכל זה היתה עושה להתרחק מן העבירה בחשבה שהיא אינה בכלל סכנה ואין אומרים לאחד חטא כדי שיזכה חבירך ולפיכך היתה מבקשת אופן שתוכל להציל עמה בלתי עשיית איסור הנה לפי זה השיב לה מרדכי ואמר שהיא טועה בחשבונה ושגם היא בסכנה ובהגזירה מתפשטת גם עליה א"כ אין זה חטא כדי שיזכה חבירך לכך הותר למסור עצמה שבאשה אמרו קרקע עולם היא תעבור ואל תהרג וכיון שהותר לה א"כ היא מחוייבת ג"כ מאד בהצלת עמה שאפילו אם היא רוצה להחמיר על עצמה ליהרג ולא לעבור חומרא דאתי לידי קולא היא באופן שמרדכי לא היה חושד אותה ח"ו שרוצה להמלט בית המלך ולומר שלום עלי נפשי אבל להוציאה מטעותה שהוא חושבת היות איסור בדבר אחרי שהיא אינה בסכנה לכן הודיע שגם היא בסכנה כמו שיתבאר עוד ויוכיח שהיא בסכנה וא"כ אין כאן איסור כלל:

(יד) **כי** אם החרש תחרישי בעת הזאת. הנה אמר לה דלית דין צריך בשם כי מאחר שהיא ג"כ בסכנה הרי מאבדת נפשה היא לבלתי הציל העם והטעם שלא רצה מרדכי להמתין כלל אבל רצה שתלך בלתי קריאה הנה הוא שהאדם שיקרא את חבירו בביתו שהוא צריך לו אם אותו אדם כאשר יבוא ישאל מבעל הבית שאלה הן כבר יתאמת לבעל הבית שאותו האדם אינו חושש הרבה לאותה השאלה שאם היה חושש ונכסף הרבה לאותה השאלה לא היה ממתין עד שיקרא אותו בכ"ש אבל האדם שהולך אל בית חבירו מבלתי היות לו שום עסק עמו ואינו הולך שם רק לבקש שאלה הנה ודאי מאד נכספה נפשו לשאלה ההיא ולכך רצה מרדכי שאסתר תלך להתחנן ולבקש על עמה מבלתי היות נקראת שהנה אז כאשר יראה המלך שנפשה נכספה לבוא בלתי נקראת ושלא להמתין עד היותה נקראת עם היותה יודעת בודאי תהיה נקראת הנה יתאמת למלך שהשאלה הזאת גדולה מאד בעיניה עד באם לא תנתן לה בתים מות מקיים והעד שכן היה שכאשר ראה אותה אחשורוש

שנכנסה

וּגְנִיסַת בֵּית אֲבָהָתָךְ תּוֹבְדוּן עַל הַהִיא חוֹבָתָא וּמָן הוּא חַכִּימָא
דִּי יְנַדַּע אִין לְשַׁתָּא דְאַתְיָא בְּעִדָּנָא הָדָא אַתְּ מַטְיָא לְמֶחְסַן
מַלְכוּתָא : טו וַאֲמַרַת אֶסְתֵּר לְמִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל לַאֲתָבָא לְוַת
מָרְדְּכָי: טז אֱזֵיל כְּנוֹשׁ יַת כָּל יְהוּדָאֵי דִּי אִשְׁתַּכְּחוּן בְּשׁוּשַׁן
וְצוּמוּ עֲלַי לָא תֵיכְלוּן וְלָא תִשְׁתּוּן תְּלָתָא יוֹמִין וְצַלּוּ קֳדָם מָרֵי
עָלְמָא בְּלֵילְיָא וּבִימָמָא וְאוּף אֲנָא וְעוּלֵמָתַי נָצוּם הֵיכְדֵין וּבָתַר
כֵּן אֵיעוּל לְוַת מַלְכָּא דְּלָא כְדִינָא וְהֵיכְמָא דְהוֹבָדִית מִן בֵּית
נָשַׁי וְאִדַּבָּרִית מִנָּךְ בְּאוֹנְסָא כְּדֵין אוֹבֵד מִן חַיֵּי עָלְמָא הָדֵין בְּגִין
פּוּרְקַן עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל : יז וּנְסַס וּכְנַס מָרְדְּכַי וַעֲבַר עַל חֶדְוַת
חַגָּא דְפִסְחָא וְצוֹמָא גְּזַר וִיתֵב עַל קִטְמָא וַעֲבַד כְּכָל דִּי פַקְדַת
עֲלוֹי אֶסְתֵּר : א וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה דְפִסְחָא וּלְבַשַׁת אֶסְתֵּר
לְבוּשֵׁי מַלְכוּתָא וּשְׁרַת עֲלַהּ רוּחַ קוּדְשָׁא וְקָמַת וְצַלִּיאַת בְּדָרַת
דְּבֵית מַלְכָּא גַוָּאָה דְמִתְבְּנֵי לָקֳבֵל בֵּית מַלְכָּא דִּי בִירוּשְׁלֵם
וּמַלְכָּא הֲוָה יָתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ בְּבֵית מַלְכוּתָא וּמִסְתַּכַּל
כָּל קֳבֵל תְּרַע בֵּיתָא עֲנַת אֶסְתֵּר וְכֵן אֲמַרַת רִבּוֹן דְעָלְמָא לָא

ג׳ מ״ל ג׳ וּבֵית־אָבִיךְ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ
לַמַּלְכוּת: טו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מָרְדֳּכָי:
ב׳ ומ״ל ב׳ וכסיפ׳ טז לֵךְ כְּנוֹס אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן
ג׳ . ג׳ וְצוּמוּ עָלַי וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים
ג׳ לַיְלָה וָיוֹם גַּם־אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא
ב׳ חסר ב׳ ב׳ . ד אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי:
יז וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוְּתָה עָלָיו
אֶסְתֵּר: ה א וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר
מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח

ומי יודע ג׳ וסי׳ נמסר בקהלת סימן ב׳ : לילה ויום ג׳ וסימניהון להיות עיניך פתוחות לילה ויום דמלכים. פן אפקוד עליה לילה ויום אצרנה. גם אני ונערתי אצום כן : ובכן ב׳ בטעמא וסימ׳ ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו. ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת :

תולדות אהרן לך כנוס. שם : וצומו עלי. יבמות קכא : וכאשר אבדתי. מגלה טו : ויעבור מרדכי. שם : ויהי ביום השלישי. שם יד זוהר תקה: ותעמוד בחצר. מגלה טו :

אבן עזרא

אביך עמך : ומי יודע אם לעת כזאת. הטעם מי יודע שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל: (טז) לך כנוס. אסוף וכמוהו לכנוס את הגרים: הנמצאים בשושן. העיר: וצומו עלי. בעדי: שלשת ימים. עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והוא אסתר בטחה באלהיה על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענה תשתנה אף כי עד יום השלישי: וכאשר אבדתי. שאינני יושבת עם עמי אובד לגמרי וזה פועל עבר תחת עתיד והטעם על מחשבתה וכמוהו וכאשר שכלתי שכלתי: (ה) ותלבש אסתר מלכות. הטעם לבוש מלכות כי מלת ותלבש

רשי

שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות: (יד) ומי יודע אם לעת כזאת הגעת. ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה: לעת כזאת. שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות. אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו: (טז) אשר לא כדת. שאין דת ליכנס אשר לא יקרא. ומ״א אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי אבדתי. וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות. ומ״א כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לאחשורוש אני אסורה לך: (יז) ויעבור מרדכי. על דת להתענות בי״ט ראשון של פסח שהתענה י״ד בניסן וט״ו וט״ז שהרי ביום י״ג נכתבו הספרים: (א) מלכות. בגדי מלכות ורבותינו

יוסף לקח

בנכנסה באותה סכנה נתאמת אליו היות לה שאלה יקרה מאד עד שאמר לה מה שאלתך וגו׳ כי כל שבא לענין עסק אחד ומבקש בקשה העסק עיקר והבקשה טפלה. ויש נדקדק אומרו כי אם החרש וגו׳ שכיון שהוא אמר לה לבוא אל המלך היה ראוי לומר כאן כי אם לא תבואי בעת הזאת לכן נראה שאומרו החרש תחרישי רצה לומר לה שאם תעמוד אפילו שעה אחת בלתי התעסק בהצלת ישראל תהיה התשועה ע״י אחרים ורמז לה שלא תחרים מלהתפלל על הצלת ישראל עד שתבוא אל המלך כי זה אומרו בעת הזאת שהרי היא בטילה מלעסוק בהצלתם ויקדמוה אחרים והיא שהיתה רצונה להאריך להיות נקראת אמרה לצום שלשה ימים: ועוד רצה מרדכי להכריח שהיא בכלל הסכנה ואמר ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות ר״ל מי יודע אם לעת כזאת שהיא סוף השנה שהוא זמן הגזירה מי יודע אם או תהיה מלכה אפשר המלך יגרשנה והרי היא בכלל הסכנה והיה הגעת למלכות כאלו אמר תגיע למלכות ופירושו מי יאמר שאז הגעת למלכות עד שתחשובי שאינך בכלל הסכנה ועל דרך חכמי האמת יאמר שאם מבעה לאבונה היתה מתפללת אפשר עד עתה היתה מגעת לספירת מלכות. עוד ידמה לומר ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות ר״ל כשנגזר עליך שתגיע למלכות אם היתה הגזירה שתגיע עד אותו הזמן למלכות שאת אומרת להמתין עד זמן שיקרא אותך וכל זה אמר לזרז בדבר כזה אין צריך בשום אפילו שעה שהיא גם כן בכלל הסכנה ושתשתדל ותעשה תכף מה שבכחה לעשות :

(טו) **ותאמר** אסתר להשיב וגו׳ : הנה עתה שראתה שמרדכי סילק כל טענותיה והוכיח שהיא בכלל הסכנה וכיון שכן היא חייבת למסור נפשה ושאין איסור בדבר מביאתה אל המלך עתה אמרה להשיב אל מרדכי כלומר עד עתה לא שלחה היא להשיב אל מרדכי אלא צותה להתך שירוץ הדברים ע״י אחרים כמו שביארנו למעלה בכתוב ותאמר אסתר להתך אבל עתה השיבה למרדכי ולכך עשאו כתוב בפני עצמו לפי שבא להודיענו זה שקודם לא השיבה למרדכי בשם עצמה עד עתה :

(טז) **לך** כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן. כבר אמרנו בזה שאומרו הנמצאים בשושן הכוונה אפילו תושבי עיר אחרת. עוד ידמה לומר עם מאמרם ז״ל שאמרו שנתחייב אותו הדור כליה מפני שנהנו מאותה סעודה ואפילו למאן דפליג בגמרא אהא מודה הוא שהנהנין לא טוב עשו א״כ הטיבה אסתר לומר כאן לך כנוס את כל הנמצאים בשושן מפני שנאמר שעשה משתה לכל הנמצאים בשושן אשר מכללם היו בני ישראל שנהנו מאותה סעודה ולפיכך אמרה כאן לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן שפירושו הנמצאים בשושן הן בסעודה כך דרשו ז״ל ולפי שלא היה החטא רק באכילה ושתייה אמרה שיצומו ממאכל ומשתה נגד כלומר לא מרחיצה וסיכה וכדומה ואומרה צומו עלי יש לדקדק שהלא עליהם ועל בניהם יעשה פס לנים ומאי וצומו עלי אבל נראה שאותה הצדקת היתה בוטחת בטחון מוחלט ולא היתה מסתפקת כלל בתשועת ה׳ ועכ״ז היתה מתענה ומתפללת וזועקת לה׳ כמו שנאמר במזמור אילת השחר שארז״ל שנאמר עליה שם נאמר בך בטחו אבותינו בטחו ותפלטמו אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו ואמר כן שלהיות אמת הבטחון בלתי הסתפק כלל הנה הזעקה תהיה בושת וחרפה ולכך אמר שעם היות שלעולם כשבטחו אבותינו בך מעולם לא עזבתם מכל מקום בא כאופן שזה היה להם לזעוק רק לבטוח כי האדם כשבוטח בנדיבים ולפעמים מפיק רצונו ולפעמים אינו מפיק א״כ צריך ודאי בכל פעם לזעוק ולהתחנן לפני הנדיבים ההם כדי שיפיקו רצונו אמנם כאשר הנדיבים ההם מעולם לא מנעו טובתם בכל מה שבקשו עליהם הרי זעקה בושת וחרפה בהכרח הוא מסתפק בנדיבים ההם אם יעזרו על מנהגם הטוב לספיק לו הרצון במה שבוטח עליהם והנה אסתר כראותה כן אמרה עם היות לבה בטוח בטחון שלם ומוחלט באין ספק כלל בתשועת ה׳ לעמו הנה עשתה ק״ו ואמרה הנה אבותינו לעולם בטחו בך ולעולם הצלת אותם אחת מהם לא נעדר ועכ״ז אליך זעקו ונמלטו שכיון שזעקו לא היה ראוי שימלטו מן הצרה שזעקו ממנה הועיל בכל מה שבטחו לעולם הצלת אותם היה להם לבטוח ולא לזעוק ועכ״ז שזעקו נמלטו וכן בטחו ולא בושו מלזעוק עם היות הבטחון שלם ומוחלט ואם אבותינו עם היות להם הבטחון המוחלט זעקו ולא בושו אנכי תולעת ולא איש כ״ש וק״ו וזה אמרה אסתר פה שלבה היה בטוח מאד מאין ספק כלל בתשועת ה׳ ולכן אמרה וצומו עלי לא עליכם ועל בניכם כי אין לי ספק בתשועת ה׳ אבל כל יראתה היתה שלא תבוא לידי עבירה בבואה אל המלך בלתי קריאה ובלתי אונס ולפיכך אמרה צומו עלי כלומר אתם בטוחים ואני לבי בטוח בהצלתכם אבל יראתי עלי ורצתה שיצומו ויתפללו שלא תבוא לידי עבירה ואם ח״ו תבוא שיתכפר שאומרו צומו עלי כאומר הביאו עלי כפרה ואומרה שלשת ימים לא פחות ולא יותר לפי שאין גוזרין על הצבור אלא א״כ רוב הצבור יכולים לעמוד ביותר על שלשה ימים אין כח לעמוד כמו שנאמר במלכים ויאכל ותשב רוחו אליו כי לא אכל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות הרי לך שבצום שלשה ימים לא נותרה בו רוח וידמה עוד שלמדה אסתר מנבואת הושע כן באמרו לכו ונשובה אל ה׳ כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחיה ועל כן בקשה שיהיה הצום שלשת ימים ועל כן הלכה למלך ביום השלישי לתעניתם : גם אני ונערותי אצום כן. כבר אמרנו שעבריות היו שכן נאמר ואת שבע הנערות הראויות לתת לה כמו שבארנו שם : ואמרה גם אני ונערותי אצום כן ידמה לומר שהוא נתינת טעם אל מה רצתה הצום רק מאכילה ושתייה באומרה שמסיכה ורחיצה ונעילת הסנדל לא יתכן לעשות היא ונערותיה כן בבית המלך והיה רצונה שיהיה תעניתם ותעניתה שוה : ובכן אבוא אל המלך שלא כדת הנה גלתה ופרסמה צרת נפשה שהיא מוסרת עצמה לבוא אל המלך מרצונה בלתי קריאה ולכן אמרה שתבוא אל המלך שלא כדין תורתנו כי אחרי הקריאה הרי היא אנוסה ויכולה ללכת מ״ש התורה וזה אמרה אבוא אל המלך שלא כדת : עוד ידמה לומר שאמרה שאחרי הצום והתפלה שיעשו הצבור וגם היא הנה אינה חוששת לבוא אל המלך בלתי קריאה נגד הדת שבדת היא שלא תבוא ואם תבוא הדת היא להמית וא״כ אינה חוששת לפי שתפלת רבים אינה חוזרת ריקם עוד ידמה לומר שרצתה לעשות כל מיני השתדלות כדי שלא יתבענה המלך ותבוא לידי איסור ח״ו ולכן אמרה שהנה גם אני אצום וכצום אלך לפניו שלא כדת הנשים שאין הולכות למלך רק אחרי היות לפי כדת הנשים במרוק ותפנוק ואני אלך בצום שלא כדת וזה אומרה אצום כן ובכן אבוא כלומר ובצום אבוא לפניו שלא כדת וזה אמרה אח״כ אם לא אשתדל בהצלת העם הרי אמר מרדכי ואת ובית אביך תאבדו א״כ אבדתי ואם אשתדל וח״ו אבוא לידי עבירה אבדתי א״כ כאשר אבדתי אבדתי מוטב שאשתדל בהצלת העם וזהו אמרה אחרי עשותה כל ההשתדלות האפשרי לבלתי בוא לידי עבירה ולברוח הימנה :

(יז) **ויעבר** מרדכי. רז״ל דרשו שעבר והתענה בניסן ולפי הפשט ר״ל שהכנס אסתר לותה בכינוס העם וכן עשה שעבר בתוך העם לצוותם כמו שנאמר ביהושע עברו בקרב המחנה וצוו את העם או אפשר שויעבור הוא כמו ויעביר שהעביר קול והכריז הצום כמו שנא׳ ויעבירו קול במחנה וכבר דרשו הם ז״ל ויגע ביום השביעי הניח לעולמו שהוא פועל יוצא :

ה (א) **ויהי** ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות. לא נאמר לבוש מלכות ויפה דרשו חכמי האמת שלבשה מלכות ויהיה כמו ורוח לבשה את עמשא וכן ורוח ה׳ לבשה את גדעון ולפי הפשט אפשר יעדנו ידמה שרצה להודיע הכתוב שלא כחל ולא פרכוס פשטה

בֵּית־הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית ל'
הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבָּיִת׃ ב וַיְהִי כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ
אֶת־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עֹמֶדֶת בֶּחָצֵר נָשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו י"ד. ל'
וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב אֲשֶׁר
בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ הַשַּׁרְבִיט׃ לס'
ג וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה־ י"ד
בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְיִנָּתֵן לָךְ׃ ד וַתֹּאמֶר
אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן הַיּוֹם

בבית המלכות ל' ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר. וחד בית המלכות ואינון חד מן ה' זוגין חד בית וחד בבית וסי' בית הבור ל' כי בא ירמיהו אל בית הבור. בבית הבור ל' ויהי בחצי הלילה. בית רשע ל' עוד האש בית רשע. בבית רשע ל' מארת ה'. בית החפשית ל' ויהי עזיהו דד"ה. בבית החפשית ל' וינגע ה' דמלכים. בית אבל ל' טוב ללכת. בבית אבל ל' לב חכמים. בית המלכות ל' גם ושתי. בבית המלכות ל' ותלבש אסתר מלכות: ב' פסוק בקריאה רמז יהו"ה ראשי תיבות וסי' יבא המלך והמן היום. ישמחו השמים ותגל הארץ:

תולדות אהרן כראות המלך. שם: מה לך. שם: יבא המלך והמן. שם:

תמסרנני ביד ערלא הדין ולא תעבד רעות המן רשיעא מני היכמא די עבד מן ושתי דשם טעם על מלכא ופקיד למקטלה בגין דהוה צבי למסב ית ברתיה וכד אתכנשו עולמתא לידוי דהגי הות תמן ברתיה דהמן והות צבית מן שמיא דכל יומא ויומא הות מקלקלא בריעא עצוצא ובמוי דרגלן ופומה הוה סרי לחדא ואפיקו יתה בבהילו ומינה אסתקף עלי הדא לאתנסבא ליה וכען שויתי לרחמין בעינוי דלא יקטלינני דיעביד צבותי ובעותי די אנא בעיא מניה ואוף אנת ברחמך סגיאין חוס על עמך ולא תמסר בנוי דיעקב בידוי דהמן בר המדתא בר עדא בר בזנאי בר אפליטוס בר דיוסוס בר פרוס בר המדן בר תליון בר אתניסומוס בר חרום בר חרסום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא בר אגג בר סומקר בר עמלק בר אליפז בר עשו רשיעא׃ ב והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קימא כד נסיסא בדרתא ותרתין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אטעינת רחמין בעינוי ואושיט מלכא לאסתר ית תגדא דדהבא דהוה נקט בידיה וקריבת אסתר ומטת לידא ואחידת ברישא דתגדא׃ ג ואמר לה מלכא מה צרוך אית ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתנינה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאם בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דלמא ימרדון בי הדא בעותא לא אעבד לך מלתא אחריתי די אנת בעיא מני אגזור ותתעבד בבהילו ורעותיך אתיהב לך׃ ד ואמרת

רשי

ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר (ד"ה א יג) ורוח לבשה את עמשי: (ג) עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע וחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: (ד) יבא המלך והמן. רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים שהמלך יחשוב שהוא חשוק אליה ויהרגנו ועוד

יוסף לקח

עשתה הצדקת הזאת כדי שלא תסבב לבא לידי עבירה ורמז לנו בזה האופן שלא עשתה שום השתנות רק בלבוש שהיתה מוכרחת שודאי אין למלכה לבוא אל המלך רק בלבוש מלכות ובהיות שנכתבה האגרת כזאת גד"ה לפרס ומדי הנה באו כל הדברים האלה ברמזים ובכתיבות נסתרות. ותעמוד בחצר בית המלך. לא נאמר ותלך ותעמוד בחצר כי אם ותעמוד ועל דרך חכמי האמת נדרש ויפה בהמשך מה שאמרו בלבשה מלכות רצה לומר שעמדה בתפלה בחצר בית המלך הפנימית אמנם המן כאשר בא לקטרג את מרדכי בא אל החצר החיצונה וקליפתו אכל. ודמה לומר לפי הפשט שאסתר לא לבשה בגדי מלכות רק במקום הסכנה שהיתה מצטערת ללבוש בגדי מלכות וישראל בצער והיה ראוי לבישת השק כ"ש להרחיק לבישת בגדי מלכות ולפיכך לא לבשה בביתה ללכת בלבוש מלכות אבל לבשה שם בחצר בית המלך הפנימית שאפילו בחיצונה לא רצתה ללבוש ולפיכך הסמיך הכתוב הלבישה לעמידתה בחצר בית המלך הפנימית ואלו היה אומר ותלבש מלכות ותלך היה המובן שלבשה מלכות והלכה ואלו היה אומר ותלך ותלבש היו הדברים מבוארים שלא לבשה עד לכתה שם וכבר אמרנו סיבת הסתר הדברים כאלה באגרת הזאת לכך השמיט ההליכה ולא נאמר רק הלבישה והעמידה. ואומרו נוכח בית המלך והמלך יושב וגו' הנה ספר הכתוב לענין הנס שהיא עמדה נוכח בית המלך לא נוכח הפתח ועמדה שם להמתין עד שיגידו למלך היותה שם כי לא נאמר רק הבא אל המלך אל החצר הפנימית אבל הבא אל החצר הפנימית מבלי בואו אל המלך לא יעבור הדת ולכן עמדה נוכח בית המלך לא נוכח הפתח והנה בנפלא היות המלך יושב במקום שאין המורגל כך שרצה להכין כסא המלכות נוכח הפתח שאם היה יושב במקום המורגל לו א"כ לא היה צריך לומר רק ויהי כראות המלך אחר שסיפר עמידתה שם אבל ודאי לא היה יושב במקום המורגל וגם טבע הענין איננו שהמלך יושיב כסאו נוכח הפתח ולכן סיפר הנס שהמלך רצה או וישב על כסא מלכותו נוכח פתח הבית באופן שראה אותה עומדת:

(יב) **ויהי** כראות המלך, יש להתעורר בכמה ספיקות בכתוב הזה ראשונה אומרו ויהי כראות המלך את אסתר עומדת בחצר שאחרי שכבר נאמר שהיה מקום עמידתה בחצר לא היה צריך לומר רק ויהי כראות המלך את אסתר ואני יודע שראה אותה עומדת בחצר. שנית אומרו נשאה חן בעיניו ולא נאמר ותשא חן בעיניו כמו שנא' קודם בלקיחתה ועוד מה הוצרך פה לומר שנית נשיאות החן כיון שכבר נאמר. ועוד למה לא אמר לפניו כמו שנאמר ותשא חן וחסד לפניו. שלישית אומרו ויושט המלך שרביט הזהב אשר בידו וזה מחלקי המותר שכיון שאמר בהושיט השרביט אני יודע שהיה בידו. לכן נראה שהצדקת הזאת בצדקתה וחסידותה היתה מתפללת לפני קונה שני ההפכים כי היתה תפלתה שתמצא חן בעיני המלך ושלא תמצא חן בעיניו כלומר שתמצא חן להושיט לה שרביט הזהב ולתת שאלתה בשאלת העם ושלא תמצא חן בעיניו כדי שלא יתבענה כעת בבואה מעצמה בלתי קריאה והנה האלהים הרוצה אשר רצון יראיו יעשה הספיק רצונה גם בשניהם וזה אומרו ויהי כראות המלך את אסתר עומדת בחצר נשאה חן ר"ל שלא נשאה חן בעיניו כי אם בהיותה עומדת בחצר ולכך חזר ואמר עומדת בחצר ונשאה לשון עבר ואמר בעיניו ולא אמר לפניו לומר שעל האמת לא היה לה חן כלל כי מה חן יהיה לאשה שצמה שלשת ימים אבל בעיניו נשאה חן כי לפניו יובן היות החן אמתי שנשאה אותו לפניו ולכך נאמר נשאה חן בעיניו אבל כשנתקרבה אליו לא מצאה עוד חן בעיניו שלפיכך אמר לה מה לך אסתר כמו שאומרים לחולה בפניו מוריקות ואומרים לו מה חולי או כאב יש לך עד שפניך מוריקות וכמו שיבא ע"ד ביאורו הרי שנשמעה תפלתה ונתקבלה בשני ההפכים שבאלה מאתו יתברך ואומרו השרביט אשר בידו גם זה מהיתור הנה שאינו מן המורגל היות השרביט ביד המלך אלא בהיותו עומד או הולך לסמוך על משענתו וזה היה יושב על כסא מלכותו ונמצא השרביט מוכן בידו להושיט לה לכך נאמר ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו:

(ג) **ויאמר** לה המלך מה לך. כבר אמרנו שכאשר היתה עומדת בחצר נשאה חן בעיניו אבל כשנתקרבה לגעת בראש השרביט ראה בירקון פניה ושאל לה מה לה ולא נאמר פה מה שאלתך כמו שאמר אח"כ אלא מה לך. ואומרו עד חצי המלכות דרשו ז"ל על בנין ב"ה שהוא בחצי הישוב רצה להוציא מן הכלל זהו מדרשו ופשוטו שאין מחוק הנתינה יותר על חצי מה שיש לאדם כמו שאמרה תורה ואהבת לרעך כמוך לא יותר ממך וא"כ האוהב שיתן לאהובו חצי מה שיש לו אין בחוק הנתינה יותר על זה ולא נמצאת אהבת הזולת יתר על עצמו כי אם ביהונתן את דוד אחת היא ופרסמה הכתוב ואמר עליה היות נפלאת כמו שנאמר נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים ואמר מאהבת נשים כי עם היות שבאשה האדם מכבדה יותר מגופו עכ"ז לא יתן לה כל כבודו וכל אשר לו כי אם קנת יותר על עצמו אמנם יהונתן היה נותן לו כל המלכות ושלמה ע"ה בהיותו בעיונו וחקירתו בדבוק האלהי ואהבת ההשגות והחכמה בשיר השירים ברצונו לומר שהאדם צריך לתת חלק לגופניות וכמו שאמר בקהלת למה תשומם הנה גם בשיר השירים היא מבכת ענין אהבת ההשגה האלהית והמשילה לאהבת האשה ואמר מים רבים לא יוכלו לכבות וגו' ובסוף אמר אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו כלומר שאפילו לאשה לא יתן את כל הון ביתו משל לאהבה בהשגות כמו שאמרנו וזה הוא שנאמר כאן עד חצי לפי שאינו בחוק הנתינה יותר מחצי מה שיש לו וכן אמר א"ש האלהים לירבעם אם תתן לי חצי ביתך לא אבא עמך ולא אוכל לחם כי כן צוה אותי בדבר ה' ואין ספק שכיון שאמר שכן צוה בדבר ה' שאפילו היה נותן לו ירבעם כל ביתו לא בא עמו ולא היה אוכל לחם ועכ"ז לא אמר רק אם תתן לי חצי ביתך לפי שאין בחוק הנתינה איש לאהובו אשר כנפשו יתר מזה ולכן אמר כל מה שהיה אפשר בחוק הנתינה וכמו כן אחשורוש נתן לאסתר כל מה שבחוק הנתינה אבל לא כבדה יותר מגופו לפי שזרע יעקב אשר הזווג ניתן לו לעזר להשיג הנפשיות חייב לכבדה יותר מגופו אבל מי שאין כוונתו בזווג כי אם להיותו עזר בהשגת הגופניות לא יתכן לכבדה יותר מגופו כיון שהיא כלי לגוף לבד:

(ד) **ותאמר** אסתר אם על המלך טוב. יש להתעורר בכתוב הזה תחלה לחקור לסבת מה רצתה אסתר לשאול בקשתה על ידי משתה ואפילו לא במשתה הראשון אלא במשתה שני ומה רצתה לקרוא את המן. אבל יתכן שלא רצתה לשאול שאלתה ובקשתה רק על ידי משתה מרוב חכמתה והנהגתה בדעת ותבונה ויראת ה' על גביהן להרבה סיבות ראשונה כאשר ראתה היותה הולכת נגד דת ודין אל החצר הפנימית בלתי היות' נקראת אשר העושה כן אחת דתו להמית אם לא שהמלך יתפוש להצילו מן המות בהושטת שרביטו כן אמרה בלבה הלואי תספיק שהאהבה לכסות פשע הביאה בחצר הפנימית ולא שתוסיף לשאול שאלה שנית לבטל גזרתו ונתתם שנכתב בשמו באופן שהיא בטלה גזרתו לבוא בלתי קריאה ועוד מבקשת לבטל גזרתו שנית ולכך ביותר עצתה העמיקה שלא לשאול ממנו בעת ההוא שיבטל גזרתו לבלתי הוסיף סרוב על הצמאה אבל בקשה דבר שמשתה לתועלתו ולשמחתו ויתכסה פשעה וישתכח אחר תבקש בקשתה הנה שנית כי מודעת זאת שהבא אל המלך הן מורא מלכות יחריד עשתונות האדם וישתתמו טענותיו ובפרט בהיותו בא לשאלת חן כל מה שישאל במסירות אם הנותן יתנהג בחכמה יאחר לעשותו ולא יודה להפיק רצונו רק אחרי העיון המופלג במתנה ההיא והנמשך ממנה עד שעל כן רצתה לבקש שאלתה על ידי משתה להיות לה פנאי לעיין בדברים ואימתו לא תבעתנה. הנה שלישית בהיות רצונה להרבות ולהפליג כעס המלך על המן עד שלא תהיה תקומה למפלתו

הנה

אָסְתֵּר אִין עַל מַלְכָּא שַׁפִּיר יֵיתֵי מַלְכָּא וְהָמָן יוֹמָא דֵין לְשֵׁירוּתָא
דַעֲבָדַת לְכוֹן׃ ה וַאֲמַר מַלְכָּא אוֹחִיאוּ יַת הָמָן לְמֶעְבַּד יַת פִּתְגָם
גְּזֵירַת אֶסְתֵּר וַעַל מַלְכָּא וְהָמָן לְמִשְׁתְּיָא דִי עֲבַדַת אֶסְתֵּר׃
ו וַאֲמַר מַלְכָּא לְאֶסְתֵּר בְּמִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא מָה שְׁאֶלְתִּיךְ אֶסְתֵּר
מַלְכְּתָא וּמַה בָּעוּתִיךְ אֲפִילוּ אִין אַנְתְּ בָּעְיָא עַד פַּלְגוּת מַלְכוּתִי
תִּתְעֲבֵד בָּעוּתִיךְ לְחוֹד לְמִבְנֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא דְאִיהוּ קָאִים בִּתְחוּם
פַּלְגוּת מַלְכוּתִי לָא אֶתֵּן לִיךְ דְהָכְדֵין קַיָּמִית בִּשְׁבוּעָה לְגֶשֶׁם
עַרְבָאָה וְסַנְבַלַּט חוֹרָנָאָה וְטוֹבִיָּה עַבְדָּא עַמּוֹנָאָה דְלָא לְמִשְׁבַּק
לְמִבְנֵי יָתֵיהּ דִלְמָא יִמְרְדוּן בִּי יְהוּדָאֵי׃ ז וַאֲתִיבַת אֶסְתֵּר וַאֲמָרִית
לֵית אֲנָא בָעְיָא פַּלְגוּת מַלְכוּתָא בִּשְׁאֶלְתִּי וְלָא בִנְיָן בֵּית מוּקְדְּשָׁא
בְּבָעוּתִי׃ ח אִין אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֵי מַלְכָּא וְאִין עַל מַלְכָּא
יִשְׁפַּר לְמִתַּן יַת שְׁאֶלְתִּי וּלְמֶעְבַּד יַת בָּעוּתִי יֵיעוּל מַלְכָּא וְהָמָן

אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
ד ג׳ חסר בסי׳ מַהֲרוּ אֶת־הָמָן לַעֲשׂוֹת אֶת־דְּבַר אֶסְתֵּר וַיָּבֹא
הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃
ו וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ
חצי הספר בפסוקים וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃
ז וַתַּעַן אֶסְתֵּר וַתֹּאמַר שְׁאֵלָתִי וּבַקָּשָׁתִי׃ ח אִם־
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב לָתֵת
ט״ו. ל׳ אֶת שְׁאֵלָתִי וְלַעֲשׂוֹת אֶת־בַּקָּשָׁתִי יָבוֹא הַמֶּלֶךְ

מהדו ד׳ וסי׳ מהרו ועלו אל אבי, מהרו עשו כמני דשפטים. מהרו את המן לעשות את דבר אסתר. מהרו ללכת פן ימהר והשיגנו: ותאמר ה׳ וסי׳ ותדר נדר ותאמר. ותתפלל חנה ותאמר. ותען אסתר ותאמר. ותברו ותען אסתר המלכה ותאמר. העזה פניה ותאמר לו. בתרא מלעיל׃

אבן עזרא

ותלבש לעדה נכנסה אל החצר הפנימית ושומרי השער לא יוכלו לדבר לה מאומה כי היא המלכה: וינתן לך. חפצך או דברך: (ה) מהרו את המן. הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיות כך מהר המלט שמה והטעם מהר נפשך: (ח) ומחר אעשה. שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה שום אות שחידש השם בעבור תענית

רשי

ועוד טעמים רבים: אל המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר:
ומחר

יוסף לקח

הנה עשתה המשתה לשמח את המלך בכל האפשר כי הטעם הבא לאדם אחרי השמחה יפליג מאד כמו שנאמר בשמואל והיה מידי עלותה בבית ה׳ כן תכעיסנה שאמנם רצה להודיע הכתוב כמה היתה שנאת פנינה את חנה שלא היה מכעיסתה רק בעת עלותם לרגל לשמוח בבית ה׳ הנה אז כדי להרבות ולהפליג כעסה היתה מכעסת אותה ומלבד ראייתנו זאת כן טבע הענין מפורסם היותו כן. הנה רביעית כפי מה שהקדמנו לומר גודל צרת נפש הצדקת היתה להיותה יראה שלא תבוא לידי עבירה שיתבענה המלך בפעם הזאת שהלכה אליו בלתי היותה נקראת שאם יתבענה הרי עברה ברצונה וכבר אמרנו בכמה מיני תחבולות נתנהגה על זה הנה זאת גדלה על כולם שלא באה אליו רק לעת האוכל ותכף בבואה מסרה אותו כדי לבוא אל ביתה דהיינו בית מלכותה המיוחד לה שאין דרך המלך שיתבענה שם כמו שנראה בהדיא המנהג שהיה זה המלך מתנהג שלא היה הוא הולך אל בית האשה אבל היה שולח לקרות אותה אל ביתו המיוחד לו ועל כן מיהרה בנתיים רצה לומר שהכל מתוקן לסעודה והעד על גודל מהירותה מה שנאמר תכף ויאמר המלך מהרו את המן נתבאר שהבין המלך מדברי אסתר מהירות מופלג ומטוב טעמה ויראת ה׳ אשר בה הראה כי בהיות המלך בביתה שקראה אותו אל המשתה השני אמרה לו אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב אבל בהיותה בביתו לא אמרה לו אם מצאתי חן בעיניך לבד אם על המלך טוב לפי שבהיותה בביתו שהוא מקום אפשרי שיתבענה לא רצתה למצוא חן בעיניו אמנם בהיותה בביתה שאיננו מקום אפשרי שיתבענה הנה רצתה למצוא חן. והטעם שלא בקשה את שאלתה במשתה הראשון הנה יתבאר עוד לפנים שכוונתה היתה לבטל במשתה הראשון אבל ברצות המלך להשקותה והיא היתה ביום השלישי לצום שלה ולא יכלה להפיק את רצון המלך הוכרחה לעשות משתה שני כמו שנבאר עוד לפנים בס״ד שהדברים כן וזה היה גודל הנס שבין משתה למשתה נמשכה הגדולה שהיא למרדכי כמו שיבא הביאור בכתובים הבאים. והטעם שקראה את המן במשתה הזאת ג״כ היה מרוב תבונתה והשכלתה לפי שאין ספק אם היתה טוענת על המן שלא בפניו שהיה משיב לה המלך שירצה לשמוע דברי המן כי כן חוק הדין ומדת המשפט ואם היה כן היו נמשכים הדברים והמן היה לו מקום ופנאי לסדר טענות ולבקש תחבולות להציל נפשו לכך הביאה אותו הצדקת הזאת אל המשתה כדי שפתאום יבא אידו ושם יסתתמו טענותיו וכמו שהיה שנאמר ופני המן חפו כי נבהל ונבעת כמו שיבא עוד ביאורו בס בס״ד ואומרו יבא המלך והמן היום הן ודאי שכיון שהיתה קוראה את המלך ואומרת אל המשתה אשר עשיתי היה הדבר מובן כיון שהכל מתוקן לסעודה שלא קראה אותו בעד למחר שמן הסתם האדם הקורא את חברו למשתה שעשה לו בעד אותו השעה קורא אותו אם לא יפרש לו היותו המשתה בעד למחר והעד אומרם אח״כ אל המשתה אשר אעשה להם שאין לומר אשר עשיתי אלא א״כ הוא לאותו יום כי ההכנ׳ למשתה הוא ליום שאחריו וא״כ לא היתה צריכה לומר יבא המלך והמן היום אבל כאשר אמרו ז״ל שהמגלה הזאת נבואת הקדש נאמרה להודיע שכל המעשה הזה מתחלתו ועד סופו לא היה דרך מקרה והזדמן אבל מאת ה׳ היתה זאת היא נפלאת בעינינו הן גדולת המן והן השפלתו ומפלתו מאתו ית׳ ולפי שנכתבה אגרת זאת בספרי פרס ומדי ככתבם וכלשונם לא הזכיר בה שמו ית׳ וכמו שיתבאר עוד שבהיות באגרת הזאת הרבה דברים נאמרו ברמז שהיה ראוי לכתבם בקולות וברקים ולפרסם אמר הכתוב שנכתבה בדברי פרס ומדי וכמו שאז״ל שם שאסתר אמרה כבר כתובה בספרי פרס כשבקש׳ שתכתב בכתובים והיה התועלת הנמשך מהודיע בה שנכתבה בספרי ד״ה לפרס ומדי כדי לתת טעם למה לא הוזכר שמו ית׳ בה ולמה נאמרו בה הרבה דברים ברמז ובסתר והם דברים שהיה נאות להכריזם בקול כרוזא כי על כן נרמזו ונכתבו בסתר מפני מורא מלכות פן יחר בעיני המלך לומר הנה אלה מגבהים לאלהיהם על מה שעשיתי לאהבת אסתר ואומרים כוחנו ועוצם ידינו באמונתנו עשתה זאת לנו והנה בהיות הדברים כן רצו להודיע ברמז שהכל היה מאתו ית׳ כאשר נתפרסם מהמקרים התכופים אשר קרו זה אחר זה היפך הסדר והנהוג להפר עצות ולבטל מחשבות הנה רמזו שמו ית׳ פעמים הראשונה בהיות המן בתכלית גובה המעלה ברוממות ומעלה והוא בראותו עצמו נקרא מאת המלכה עם המלך אל המשתה כי אין גדולה ומעלה נוספת על זו כאשר נראה שהוא בעצמו היה מתפאר על דבר זה עד שאמר לאוהביו ולאשתו אף לא הביאה אסתר כמו שיתבאר עוד שם הנה באופן שבאותו יום זכה למעלה שאין מעלה גדולה הימנה ושם נרמז שמו ית׳ בראשי תיבות יבוא המלך והמן היום ובאו הדברים כפי אותה צדקת לאמרם למלך בלשון פרס שכשיעתקו אל לשון הקדש יורמז שמו ית׳ וכן בתכלית השפלתו ומפלתו שהוא באומרו כי כלתה אליו הרעה נרמז שמו ית׳ ויתע״ס ולהיות הוא ית׳ סבת התחלת גדולתו רמז בראשי התיבות ביום גדולתו ולהיותו ג״כ הסבה לסוף מפלתו נרמז כן בסוף התיבות ביום רעתו. גם יש לדקדק אומרו אל המשתה אשר עשיתי לו והיה מספיק לומר המשתה אשר עשיתי ואני יודע שאין לעשות משתה לאחר ולגבי האחר לקרא את המלך וברור הדבר כלמלך עשתה המשתה אבל לפי שיש אדם שעושה משתה לחבירו שיאכל וישתה עמו כמו מעשה יוסף לאחיו וישתו וישכרו עמו ויש משתה שהאדם עושה לזולתו ולא לאכול ולשתות עמו רק הוא עומד על הקרואים כמו שנאמר באברהם והוא עומד עליהם ולפי שאסתר היתה ביום שלישי לצום שלה הנה רצתה להודיע למלך שאין המשתה הזה שהיא עושה כדי שיאכל וישתה עמה אבל שהיא עושה המשתה לו לבד ועכ״ז לא הועיל לה כאשר יתבאר שהמלך רצה להשקותה עד שבשביל כך הוכרחה לעשות משתה ביום שלאחריו כמו שיתבאר בס״ד:

(ה) **ויאמר** המלך מהרו את המן. לא אמר מהרו את המן לבא אל המשתה ואומרו לעשות את דבר אסתר אינם דברים שאמר המלך שיאמרו להמן שאם היה כן היה אומר מהרו את המן לבא אל המשתה כדבר אסתר שלא יפול עצמו לענין הביאה אל המשתה אבל אומרו לעשות את דבר אסתר הם מדברי הספור שהגיד שהמלך אמר שימהרו את המן ואמר כן כדי לעשות הוא דבר אסתר שהיתה ממהרת וכבר ביארנו סיבת מהירותה וזאת לעת האוכל שהיא היתה כדי שלא תבא לידי עבירה ובכתוב הזה הודיענו מהירות אסתר כי לא יאות שהיא תאמר למלך למהר אבל מתוך דברים שאמרה שהכל מתוקן לסעודה הבין המלך גודל מהירותה ואמר למהר את המן בשביל שהיה רצונו לעשות דבר אסתר:

(ו) **ויאמר** המלך לאסתר במשתה היין. יש לדקדק אומרו במשתה היין. והלא אין המשתה נקראת משתה רק על שום שתיית היין עיקר ולא יפול לומר משתה היין כי היה נראה כאלו הם שתי משתאות אחד משתה האכילה ואחד משתה היין. אבל הדברים יובנו כאשר אחשורוש רצה להשקות את אסתר כמנהג סובאי יין וזוללי בשר במשקים את חבירו והוא שותה במשתו ובעת שתייתו עמו הוא מעורר ומזכיר אהבתו עמו ומתיעד להיותו מזומן להפקת רצונו כן עשה אחשורוש רצה לבחון לאהבת אסתר והשקותה חס אומרו ויאמר המלך לאסתר במשתה היין ר״ל בשתיית היין עמה אמר לה מה שאלתך כאדם המתיעד להפקת רצון חברו בעת שתייתו לו כדי לעורר האהבה שביניהם ולהיות השאלה אינו׳ מלה מורה על גודל ענין כמו הבקשה כי הורה על גודל הענין המבוקש והיותו יקר ותשוב לכן אמר לה אם יש לך שאלה לבד תכף ינתן לך ואם יש לך בקשה עד חצי המלכות והטעם באופן שאמר לתת לה או שאלתה או בקשתה:

(ז) **ותען** אסתר וגו׳. יקשה מאד בכתוב הזה שאם אומרת אם מצאתי חן בעיני המלך הוא פירוש בקשתה א״כ לא היה להפסיק הכתוב ועוד איך יתכן שאסתר תסמוך על הנס שיאמר לה המלך שנית מה שאלתך עד שתאמר שאין שאלתה ובקשתה רק לעשות משתה שני. לכן נראה שיובן הכתוב הזה עם הכתוב למעלה הימנו כפי מה שביארנוהו שהמלך לא אמר לה רק לתת לה שאלה או בקשה לא שניהם אבל אמר שאם היא שאלה לבד ינתן לה ואם היא בקשה עד חצי המלכות והטעם אמנם אסתר שהיה בלבה לשאול ממנו נפשה בשאלתה ועמה בבקשתה הנה חזרה דברי המלך ואמרה שאלתי ובקשתי כלומר שהיא רוצה גם שניהם ולכן הפסיק הכתוב שכבר הוכלל דבורה בזה לומר שהיא רוצה גם שניהם ולפי שבדברי המלך היה המובן מהם שיהיה ביפורש לתת שניהם או אחד מהם הנה היא בהיות רצונה בשניהם הזכירה לומר דברי המלך כאלו הבינה היא שגם שניהם נותן לה ואחר שהבינה כן אינו דרך שימעט לה ממה שהבינה. עוד ידמה לומר שכן המנהג כשהמלך ידבר עם זולתו שאותו הזולת חוזר על דברי המלך ואח״כ עונה לו וזה לשני פועלות אם להראות שכבר הבין דברי המלך ותיזהר עליהם מפני הכבוד ואם כדי לתת ריוח ופנאי לכח המחשבה אבל אימת המלך מבעתהו שבאותו הפנאי שהוא חוזר על דברי המלך יפנה כח המחשבה לכוין על אשר יאות להשיב למלך והעד כי כן הוא שגם המן כאשר אמר לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו חזר על דברי המלך ואמר איש אשר המלך חפץ ביקרו והפסיק גם בם הכתוב:

(ח) **אם** מצאתי חן בעיני המלך. כבר ביארנו שכשהיתה בבית המלך וקראה אותו אל המשתה הראשון לא אמרה אם מצאתי חן בעיניך לפי שהיתה בביתו שהוא מקום שאפשר לו לתובעה אבל כאן שהיתה בביתה ואין דרך המלך לתבעה בביתה הנה אמרה אם מצאתי חן ששם לא היה רצונה למצוא חן וכאן היה רצונה למצוא חן כדי לעשות בקשתה: לתת את שאלתי ולעשות בקשתי. הנה כאן רצתה לבאר בהדיא שהיא הבינה דברי המלך שרצונו לתת לה גם שניהם השאלה והבקשה וביארה ג״כ שאין קריאתה אותו אל המשתה ה את שאלתה או בקשתה אבל בראותה את רצון המלך להשקותה והיא לא יכלה לשתות מפני הצום שלה הנה אמרה לעשות משתה למחר ואין אומרם ומחר אעשה כדבר המלך שר אל
שאמר

וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם וּמָחָר אֶעֱשֶׂה ז'
כִּדְבַר הַמֶּלֶךְ׃ ט וַיֵּצֵא הָמָן בַּיּוֹם הַהוּא שָׂמֵחַ וְטוֹב ג' וכסיפ' י"ז . ב' בחולם את דוד
לֵב וְכִרְאוֹת הָמָן אֶת־מָרְדֳּכַי בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְלֹא־
קָם וְלֹא־זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמָּלֵא הָמָן עַל־מָרְדֳּכַי חֵמָה׃ ל'
י וַיִּתְאַפַּק הָמָן וַיָּבוֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת־ ב' ויאמר שימו להם .
אֹהֲבָיו וְאֶת־זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְסַפֵּר לָהֶם הָמָן אֶת־ כ"ח
כְּבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב בָּנָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ ל' . ל'
וְאֵת אֲשֶׁר נִשְּׂאוֹ עַל־הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ ל' . ב' ופקדהי
יב וַיֹּאמֶר הָמָן אַף לֹא־הֵבִיאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם־ ג' . י"ד
הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשָׂתָה כִּי אִם־אוֹתִי ק' . ל' מ"ל בסיפא

למשתיא די אעבד להון ברמשא ולמחר אנא עבדא כפתגם
גזירת מלכא: ט ונפק המן מלות מלכא ביומא ההוא חדי ובדח
לבא וכד חזא המן ית מרדכי וית טפליא דעסיקין בפתגמי
אוריתא בסנהדרין דעבדת להון אסתר בתרע מלכא ומרדכי לא
קם מן קדם אנדרטיה ולא רתת מניה אלהן פשט ית רגליה ימיניה
ואחוי ליה שטר זבינתא דאזדבן ליה בטולמא דלחם דמכתבא
באסטרקליליה כל קבל ארכובתיה מן יד תקיף רוגזיה ואתמלי
המן עלוי מרדכי רותחא: י ואזדריז המן ועל לביתיה ושדר
וקרא ית רחימוי וית זרש רשיעתא אנתתיה ברת תתני פחת
עבר נהרא: יא ואשתעי להון המן ית יקר עתריה והיך אתמני
עם דוכסי מלכא והיך רהטין קדמוי סגיאות בנוי דסכומהון
מאתן ותמניא בר מן עסרתי אוחרנין דאנון פולמרכין על פלכיא
ובר מן שמשי דהוא ספרנא דמלכא וית מה די רבי יתיה מלכא
וית דזקפיה עלוי כל רברבנוי ועבדוי דמלכא: יב ואמר המן
ברם לא הנעלת אסתר מלכתא עם מלכא למשתיא די עבדת

מחר ו' וסימ' וקדשתם היום ומחר וכבסו : ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף . ומחר אתה ובניך עמי . שב בזה גם היום ומחר אשלחך . ומחר אתן ויש אתך . ומחר אעשה כדבר המלך : ויתאפק ב' וסי' ויאמר שימו לחם . ויתאפק המן ויבוא אל ביתו. הביאה ג' וסי' ויקח דוד מידה. והמלך שלמה נתן למלכת שבא דד"ה. ויאמר המן אף לא הביאה . וא' והביאה וביום השמיני תקח לה : עשתה ה' קמצין וסי' נמסר בסדר תולדות ובשמואל ב' סימן י"ג :

תולדות אהרן ויספר להם המן. שם : לא הביאה אסתר . זוכר תלוס :

רשי

ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: (י) ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות.
ויתאפק

אבן עזרא

ישראל וכאשר ראתה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: (ט) ולא זע. והוא חסר פ"א כמו והיום רד מאד מגזרת יתגרו ביזע והנכון בעיני שהוא מן השניים כמו ביום שיזועו כטעם פחד ותנועה: (י) ויתאפק המן. שלא גילה סודו לאדם עד בואו אל ביתו והוא מגזרת להתאפק וקרוב מטעם לסבול:

(יא) ורוב בניו. אמרו המדקדקים כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא ספר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובנים רבים וכל זה לא ישוה בעיניו מאומה אע"פ

יוסף לקח

כשאמר שאלתה ובקשתה שאין דבר המלך שתאמר שאלה או בקשה עד שתאמר היא ומחר אעשה כדבר המלך שאין דברו רק שאם תשאל שיתן לה ;ולא אמר לה שאלי אבל אומרה ומחר אעשה כדבר המלך שב אל מה שהמלך רצה להשקותה כמו שאמרנו שהיא לא יכלה לשתות מפני הצום לכן יעדה לו שלמחר תשתה עמו והמופת המפורסם על זה אומרו אחר כך ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר המלכה ומי אמר להם שהיא תשתה עמהם והלא במשתה הראשון היה הצום שלה ולא שתתה עמהם לכן יתכן ודאי כמו שאמרנו שאומרה למחר אעשה כדבר המלך רוצה לומר שתשתה עמו אבל עם כל זה לא יעדה לאכול עמהם שהרי נאמר אל המשתה אשר אעשה להם כלומר להם ולא לה וכמו שביארנו למעלה ולכן לא אמר הכתוב רק לשתות עם אסתר . ואומרה כאן אשר אעשה להם ובמשתה הראשון לא אמרה רק אשר עשיתי לו יתכן לומר כמו שארז"ל להטיל קנאה כי בראשון שלא היתה שותה עמהם אמרה עשיתי לו אבל כאן שהיה לה לשתות כדי להטיל קנאה אמרה אשר אעשה להם והעד ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר. ולפי הפשט ידמה שביום השני שאמרה הדברים לפני המן מפני חוק המוסר אמרה אשר אעשה להם אבל במשתה הראשון שלא היה שם המן אמרה אשר אעשה לו לעשות המלך עיקר :

(ט) **ויצא** המן ביום ההוא. לא היה צריך לומר ביום ההוא ובמרדכי שנאמר ומרדכי יצא מלפני המלך לא אמר ביום ההוא אבל כאן אמר ביום ההוא כלומר ביום ההוא שמח ולא עוד כי הוא היה היום האחרון לשמחתו . עוד ידמה לומר שטעם היות שהמן נתרצה לו המלך בהשמדת העם לפי רצונו ונכתב ונחתם עדיין היה לו קצת יראה בלבו לומר שמא אסתר מפני שנתגדלה בבית מרדכי יש לה קירוב דעת ואהבה עמו ותבקש להציל אותו ואת עמו אמנם בראותו שאסתר עשתה משתה וקראה אותו עם המלך הנה נתאמת אצלו שאין לאסתר עוד קירוב דעת עם מרדכי כיון שקראה אותו ולא קראה את מרדכי ולא זכרה אותו וזה הוא שאמר המן בלשון שלילה לא הביאה אסתר כי אם אותי כלומר לא זכרה את מרדכי ולכן נאמר שיצא שמח וטוב לב ביום ההוא שקודם לא היה טוב לב מיראתו שמא אסתר יש לה קירוב עם מרדכי ולפי זה בראותו את מרדכי נתמלא יותר חמה שקודם חשב שמרדכי הפסר רוממות לבבו שלא השתחוה לו הוא מפני שהיה אומן את המלכה ויש לו קצת בטחון להשען על גדולת המלכה אבל עתה שראה שהמלכה אינה חוששת ממנו ומכבודו וכבוד כמו הנה נתמלא חימה עליו יותר כלומר על מי בטח זה שלא השתחוה לו ועוד ראה שקודם היה מכבדו בקימה והדור כשאר השרים ועתה לא קם ולא זע ואמר ולא קם ולא זע ממנו כלומר שממנו לא קם ולא זע אבל מאחרים שרי המלך קם וזע והנה בראשונה לא נאמר אלא וימלא המן חימה ולא אמר על מרדכי כמו שאמר כאן והטעם כאשר ביארנו שמרדכי בראותו שמצות המלך לא היתה להשתחות רק למי שיש בו שני תנאים שיהיו מעבדי המלך ושיהיו בשער המלך כמו שנאמר וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים וגו' ולכן אמר לעבדי המלך כשדברו אליו יום ויום שאין מצות המלך מתפשטת עליו לפי שהוא יהודי ואין היהודי נעשה עבד ואינו בכלל עבדי המלך כמו שבארנו לכן נאמר וימלא המן חימה ולא אמר על מרדכי כמו שאמר כאן שכם חרה אפו על טענת מרדכי באומרו שהוא יהודי ולפי זה אינו נכלל בכלל עבדי המלך ועל כן חשב ג"כ שמרדכי אינו נמנע מלהשתחוות לסבת שנאתו אותו אבל כדי שלא יחשב עבד אבל עתה שראה שהוא קם וזע בקימה והדור מפני שאר השרים ומפניו לא היה קם וזע כמו שנאמר לא קם ולא זע ממנו הנה נתמלא חימה על מרדכי שהבין שמחמת שנאתו אותו בפרטות עושה כן ומרוע לבבו עמו נמנע להשתחוות והוא יוכיח שלא קם ולא זע . עוד ידמה שמרדכי היה יושב בשקו ותעניתו ולא בא אל שער המלך עד יום שלישי לצום שבאה אסתר לדבר למלך ולפי זה לא ראה המן את מרדכי מיום שהכתיב האגרות ולכן נאמר ויהי כראות המן את מרדכי בשער ביום ההוא לא ראה אותו ואוצרו ויגלא המן על מרדכי חימה ר"ל לסבת מרדכי לפי שהיה שונא אותו ונתמלא מרה שחורה והרה ממנו כל השמחה כאשר יתבאר עוד בס"ד :

(י) **ויתאפק** המן ויבא אל ביתו. יש להתעורר בכתוב הזה אומרו שנתאפק ובא אל ביתו כנראה שאם לא היה מתאפק לא היה בא אל ביתו . ועוד מה המעשה הזה שבא בעד אשתו ואוהביו ואין זה פועל חכם לבזות עצמו ולספר גדולתו ומה היתה כוונתו בענין הזה . לכן נראה שהמן בתחלת הענין כאשר ראה שמרדכי לא היה כורע ומשתחוה לו והיה אומר שאינו בכלל עבדי המלך להיותו יהודי כאשר בארנו במקומו הנה עלה בלבו לשלוח יד להנקם ממרדכי ואח"כ חשב ויבז לשלוח יד במרדכי לבדו לומר למלך שמרדכי עובר על מצותו ומלבד שזה היה בזוי בעיניו גם היה מסתפק אולי תועיל טענתו לפני המלך שאינו נכלל בכלל עבדי המלך אמנם עתה שראה שמרדכי לא קם ולא זע ממנו לא נסתפק כלל שכיון שהמלך צוה לכבדו יותר מכל השרים ומרדכי קם וזע מפני השרים ומפניו אינו קם הרי בהדיא כוונתו לעבור מצות המלך שאפילו נניח טענתו אמת שאינו נכלל בכלל עבדי המלך הרי פשוט שכל אדם חייב לקום מפניו לפחות כמשאר השרים ולפיכך כאשר ראה המן שמרדכי עובר מצות המלך בכוונה והנה הוא היה יוצא מבית המלך כדי לבא אל ביתו רצה לחזור אל המלך ולומר לו שמרדכי עובר מצותו שאינו קם ולא זע ומכוין לעבור שבשאר השרים הוא קם וזע ועכ"ז התאפק והחזיק עצמו מלשוב אל המלך והלך לביתו בהיות נראה לו היות בזוי וחסרון גדול בכבודו שיאמרו שהוא חושש לקימה והדור של יהודי אחד וזה אומר שכשראה שמרדכי לא קם ולא זע נתמלא חימה עד שרצה לשוב אל בית המלך ונתאפק ובא לביתו . ואמנם מה שבא בעד אשתו ואוהביו עשה כן בחכמתו כאשר שראה שיצא מבית המלך בשמחה עצומה וכשראה את מרדכי להיותו שונאו גברה עליו המרה השחורה ונתמלא ממנה ולא הועיל כל אותה השמחה הנה ביקש לראות אהובתו ואוהביו אולי יחזק מה שעיותה ראיית השונא ע"י ראיית האהובים ועוד סיפר גדולתו ועושרו כדי שעם זה אולי יהיה צרי למכתו להעביר המרה השחורה מעליו כמו שיתבאר עוד בס"ד :

(יא) **ויספר** להם המן . הנה סיפר כל עשרו וגדולתו אולי על ידי סיפור העושר והגדולה ימעיט המרה השחורה שגברה עליו ונתמלא חימה והיה גם זה דרך שאלת עצה ברצותו להתרעם שכל אותו הגדולה ואותו העושר ורוב הבנים לא יועילוהו בעת ראותו את מרדכי וכל זה בהיות נראה לו חסרון כבוד לשלוח יד במרדכי אחר היות לו כל הגדולות ההם שיחוש להשתחוות יהודי אחד כי כל השרים אם יראוהו שולח יד במרדכי מפני שלא השתחוה לו ילעיגו בשפה יניעו ראש :

(יב) **ויאמר** המן . הנה יש לדקדק אומרו בלשון שלילה אף לא הביאה וגו' כי אם אותי ולמה לא סיפר שהביאה אותו והם להודיע שלטיותו גדול בעיני אסתר לא הביאה אחרים מה ענין אומרו אף לא הביאה שפירושו ודאי דלא מבעיא שהמלך מחזיק אותו לגדול אלא אף המלכה ואין זה סדר הדבור שאם המלך גדלו על אחת כמה המלכה . לכן נראה היות הדברים ברורים שהמן כבר היה יודע שאסתר נתגדלה בבית מרדכי אבל נעלם ממנו היותה מאומה ישראלית ועכ"ז כאשר בקש והשתדל לאבד את מרדכי ואת עמו היה לו קצת מיחוש מן המלכה אולי עדיין יש לה קירוב דעת ואהבה עם מרדכי והשתדל בהנהגתו וגם היה חושש אולי יש לה טינא בלבה עליו ולכן אמר אף לא הביאה כלומר אף המלכה שהייתי חושש פן יהיה לבה עלי מפני אהבת מרדכי אף היא נתגלה שתפלה בכבודי ובגדולתי עד שלא הביאה כי אם אותי ואם היה לה קירוב דעת או אהבה עם מרדכי היתה מביאה גם אותו . ויש לדקדק עוד שאמר תחלה אף לא הביאה לשון הובאה ואח"כ אמר אני קרוא לה לשון קריאה והנ"ל אף לא קראה אסתר כמו שאמר אחר כן אבל הענין הוא לרמוז גדולה נוספת במשתה הראשון נאמר אל המשתה אשר עשיתי לו שר אל המלך ואם כן לא עשתה לו משתה אמנם הביאה אותו אגב המלך אבל במשתה השני שאמרה אעשה להם כן עשוים המשתה והקריאה היתה לשניהם לכן אמר אני קרוא לה עם המלך :

ס׳, ל׳ וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קְרוּא־לָהּ עִם־הַמֶּלֶךְ׃ יג וְכָל־זֶה
ג׳ וכת׳ אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי
הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ׃ יד וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ
י אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה
ו׳. ל׳ וכ׳ ויתלו. וּבַבֹּקֶר ׀ אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא
ג׳ והכל עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי

למחר ו וסי׳ נמסר בסדר וארא. שוה ג׳ וסי׳ וכל זה איננו שוה לי. ולמלך אין שוה להניחם. כי אין הצר שוה בנזק המלך: ובבקר ו׳ וסי׳ ובבקר תשבעו להם. ובבקר היתה שכבת הטל. ובבקר זרעך תפריח. ובבקר תפלתי תקדמך. ובבקר היא שבת. ובבקר אמר למלך ויתלו:

תולדות אהרן איננו שוה לי. מגלה שם:

אֱלָהֵן יָתִי וְאוּף. עִדָּן מְחַר אֲנָא מְזוּמָּן לְוָתָהּ לְמִסְעוֹד. עִם מַלְכָּא׃ יג וְכָל דָּא לֵיתֵיהּ טִימֵי לְוָתִי בְּכָל עִדָּן דִּי אֲנָא חָזֵי יַת מָרְדְּכַי יְהוּדָאָה דְּיָתֵב בְּסַנְהֶדְרִין. עִם עוּלֵימַיָּא בִּתְרַע פַּלְטְרִין דְּמַלְכָּא׃ יד וַאֲמַרַת לֵיהּ זֶרֶשׁ אִנְתְּתֵיהּ וְכָל רְחִימוֹי אִין שַׁפִּיר בְּעֵינָךְ נֵימַר קֳדָמָךְ מִלְּתָא חֲדָא מַה דְּנַעֲבֵיד לֵיהּ לְמָרְדְּכַי יְהוּדָאָה אִם הוּא חַד מִן צַדִּיקַיָּא דְּאִתְבְּרִיאוּ בְּעָלְמָא אִין בְּחַרְבָּא נִקְטוֹל יָתֵיהּ כְּבַר אִתְהַפַּךְ חַרְבָּא וְאִתְרְמִי עֲלָנָא נֵיהַב יָתֵיהּ לְרַגּוּמָא כְּבַר רַגֵּם דָּוִד גָּלְיַת פְּלִשְׁתָּאָה וְאִם בְּתַרְעָא דִּנְחָשָׁא נִרְמֵי יָתֵיהּ כְּבַר בַּזְעֵיהּ מְנַשֶּׁה וּנְפַק מִנֵּיהּ נִזְרוֹק יָתֵיהּ לְיַמָּא רַבָּא כְּבַר בַּזְעוּנֵיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַעֲבָרוּ בְּגַוֵּיהּ נִרְמוֹן יָתֵיהּ לְגוֹ אַתּוּן נוּרָא יְקִידְתָּא כְּבַר דַּעֲקַרוּהִי חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה וּנְפַקוּ מִן גַּוֵּיהּ נִתְרְמֵי יָתֵיהּ לְגוֹב אַרְיָוָתָא כְּבַר לָא חַבִּילוּ אַרְיָוָתָא בְּדָנִיאֵל כַּד חַי נִתְרְמֵי יָתֵיהּ קֳדָם כַּלְבִּין כְּבַר אִסְתְּתַם פּוּם כַּלְבִּין בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא נִגְלֵי יָתֵיהּ כְּבַר בְּמַדְבְּרָא נְפִישׁוּ וּסְגִיאוּ מַה עוֹד קְטָלָא נִקְטוֹל יָתֵיהּ וְהֵידָא מִיתָא תִּתְעֲבֵד לֵיהּ נִרְמֵי יָתֵיהּ לְבֵית אֲסִירֵי כְּבַר מִן בֵּית אֲסִירֵי אַמְלִיכוּ לְיוֹסֵף סַכִּינָא נִתְרְמֵי עַל צַוְּארֵיהּ כְּבַר הֲוָה אִתְהַפְּכַת סַכִּינָא מֵעִלָּוֵי דְּיִצְחָק עֵינֵיהּ נְעַוַּר וְנִשְׁבּוֹק יָתֵיהּ. יִקְטַל בְּנָא כְּמָא דִּקְטַל שִׁמְשׁוֹן פּוּרְעָנוּתֵיהּ דְּגַבְרָא הָדֵין לָא יָדְעִינָן מַה נַעֲבֵיד אֶלָּא צְלִיבָא רַבָּא אִתְעֲבֵד לֵיהּ וְעַל בָּבָא דְּבֵיתֵיהּ דְּמֵיהּ. יִשְׁתְּפַךְ קוֹמְתֵיהּ תִּתְרְמֵי עַל צְלִיבָא וְיֶחֱזוּן יָתֵיהּ כָּל יְהוּדָאֵי וְכָל חַבְרוֹי וּרְחִימוֹי שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּחֲדָא צַיְיתִין עַל צְלִיבָא דְּאַתְקִין הָמָן לְמָרְדְּכַי תְּוָה לְצַפְרָא וְעַל קֳדָם מַלְכָּא וּשְׁאַל מִנֵּיהּ עַל צְלִיבָא הָדֵין בְּשַׁעְתָּא הַהִיא לָא שְׁלַח מָנוֹי וְלָא שְׁכַב הָמָן בַּר הַמְדָתָא עַד דַּאֲזַל וְאַיְתֵי יַת נַגָּרַיָּא יַת קֵיְצָאֵי נַגָּרַיָּא דְּעָבְדִין צְלִיבָא וְקֵיְצָאֵי דְּמִתְקְנִין סַכִּין דְּפַרְזֶל וּבְנוֹי דְּהָמָן דָּיְצִין וְחָדָן וְזֶרֶשׁ אִנְתְּתֵיהּ מְנַגְּנָא בִּכְנָרִין. עִם הָמָן רַשִׁיעָא וַאֲמַר אַגְרָא לְנַגָּרֵי אֲנָא יָהֵב וּלְקַיְצָאֵי אֲנָא מְתַקֵּן שֵׁירוּתָא עַל צְלִיבָא הָדֵין בְּשַׁעְתָּא קָם הָמָן רַשִׁיעָא לְמִנְסְיָא צְלִיבָא בְּקוֹמְתֵיהּ נַפְקַת בַּת קָל מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא וַאֲמַרַת לֵיהּ יָאֵי הָמָן רַשִׁיעָא וְלָךְ שַׁפַּר בַּר הַמְדָתָא וּשְׁפַר פִּתְגָמָא קֳדָם הָמָן וַעֲבַד צְלִיבָא לְגַרְמֵיהּ דַּהֲוָה מִן יוֹמָא דְּזַמְּנַת אֶסְתֵּר יַת הָמָן לְשֵׁירוּתָא אִתְעַקּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרִין דִּין לְדִין הָדֵין מְסַנְיָנָן בְּכָל יוֹמָא דְּתִתְבְּעֵי אֶסְתֵּר. מִן מַלְכָּא דְּנִקְטְלֵיהּ וְהִיא מְזַמְּנָא לֵיהּ לְשֵׁירוּתָא בְּהָא שַׁעְתָּא שְׁפַכוּ דְּבֵית יַעֲקֹב כּוּלְּהוֹן לִבְּהוֹן וְאִתְרְחִיצוּ עַל אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְכֵן אָמְרִין קֳדָמוֹי עֲנֵי יָתָן עֲנֵי כָּל מְעִיקַיָּא הֵיךְ דְּתָלֵין עֵינֵי עַבְדוֹי לְמָרֵיהוֹן וְהֵיךְ עֵינֵי אַמְּתָא לְרִבּוֹנְתַהּ כְּדֵין תָּלְיָן עֵינָנָא עֲלָךְ עַד עִדָּן דְּתִתְגְּלֵי וְתִפְרוֹק יָתָנָא דְּהָא סָנְאָה וּבְעֵל דְּבָבָא מְגַדֵּף וְאָמַר מַן אִינוּן יְהוּדָאֵי בְּכֵן שְׁמַע בְּקָל צְלוֹתְהוֹן

אבן עזרא

אע״פ שהמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכה ושתה עוד מחר: (יג) וטעם יושב

רשי

ויתאפק. ריסט״ניר בלעז: (יג) איננו שוה לי. איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו׳. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות

יוסף לקח

(יג) **וכל** זה איננו שוה לי. הן גילה להם עתה סיבת כל הספור שעשה להם כלומר איני מספר לכם עשרי וגדולתי ובני שודאי אשתו ואוהביו לא נעלם מהם אבל אני מספר לכם כל זה כדי להודיעכם צרת ודאגת לבי וכובד המרה השחורה הגוברת עלי מחמת ראותי את מרדכי יושב כלומר שאינו לא קם ולא זע ממני ונתן טעם לדבר למה מספיק ראיית השונא להביא עליו תגבורת השחורה ולא יספיקו כל עשרו וגדולתו למעט אותה ואמר בכל עת אשר אני רואה כלומר הנה הגדולה והעושר אחרי היותם לי לקנין אינם רק שמחה אחת אבל ראיית מרדכי היא בכל עת שהיה יוצא ונכנס בשער המלך:

(יד) **ותאמר** לו זרש אשתו. הספיקות שראוי להתעורר בכתוב הזה הם תחלה בראותנו העצה הזאת אשר נתנו אשתו ואוהביו אלה כולם דברים שאין להם טעם והנה אוהביו אלה אין ספק שהיו חכמים ודרך אהבים להם אחרי היותם אהובים למשנה המלך ועוד שאח״כ קראם חכמיו ועוד שאין ספק על חכמת המן והנהגתו בדעת ועצה עמוקה ונאמר על העצה הנבערת הזאת וייטב הדבר לפני המן כאלו היתה העצה עמוקה מאד ולא השיג אותה המן בחכמתו לולי אשתו ואוהביו והן אוזן שומעת שאין בעצה זאת עומק אבל דברי תינוקות ועוללים לא ראו אור עצה ותבונה והשנית אמרו יעשו עץ גבוה חמשים אמה והלא בזרת גבוה יתר על גובה מרדכי היה מספיק לתלותו השנית מה ראו לעשות עץ ולמה לא אמרו שיתלוהו באיזה מקום שיהיה ובאיזה עץ שיהיה אשר שם יתלו כל פועלי און ומה התועלת מעשיית עץ חדש. עוד אומרם ובבוקר אמור למלך מה היה הצורך לומר הדבר למלך כל כך בבוקר השנית כאשר נתבאר שהשכים ללכת ערם בוא אחד מן השרים שהרי המלך שאל מי בחצר ולא היה רק הוא שם ונתברר שהשכים מן הבוקר ומה היתה ההשכמה הזאת והועלתה ועוד אמרו אמור למלך ויתלו נראה כאלו אומרים לו שיאמר למלך ויתלו את מרדכי והיה להם לומר בקש או שאל מאת המלך ויתלו את מרדכי ועוד אומרם ובוא עם המלך אל המשתה שמח כנראה שאם היה חסר העץ אמה אחת מן החמשים לא היה בא עם המלך שמח עוד יש לדקדק אומרו על כל אלה וייטב הדבר לפני המן. לכן נראה שאחרי ההבטה הנאותה בעצתם זאת וכל פרט ופרט ממנה מיוסד בבות חכמה למלא תרופה למכתו ע״פ מה ששאל להם לא הוסיפו ולא גרעו אבל דקדקו לומר לו כל הצריך לתיקון ענינו לולא ה׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם להפר עצתם לבטל מחשבותם ולהפכם על פניהם כי האמנם כאשר שמעו צרת המן גם גודל צערו לסבת השחורה הגוברת עליו והיה מצטער לאמר פן בלכתו אל המשתה עם המלך לא יהיו פניו נהובים אבל זועפים מחמת תגבורת השחורה ויחר בעיני המלך ראותו אותו בפנים זועמים בא אל משתה אהובתו לשמוח ועוד טען להם שכן כל גדולתו ועושרו לא תועיל לו להציל מרעתו והטעם מפני רוב ראותיו את מרדכי בכל עת כי על כן היה מתחדש עליו כובד הגבורת השחורה ועוד ידעו כי לא נמנע המן מלהשמיד את מרדכי באומרו למלך שעובר מצותו כשלא היה כורע ומשתחוה אלא מפני שלשת דברים הראשונה היה חושש אולי טענת מרדכי לומר שלהיותו יהודי אינו בכלל עבדי המלך תכשר בעיני המלך באופן שלא יעלה בידו להנקם ממנו אבל אדרבה ימשך לו בזוי והסרון כבוד כאשר יפסק הדין נגדו עוד השנית שני פן יש לאסתר קירוב דעת ואהבה עם מרדכי מפני היותה באמנה אתו ויחרה לה כי יקנתר את מרדכי בפרסום כי על כן בחר להשמיד עמו כאלו המלך גזר כן ושאין ידו בזה ועל כן לא היה הוא שולח הכתבים אבל נוה לסופרים שישלחום כמו שנאמר ונשלוח ספרים אבל במרדכי לא נאמר אלא וישלח ספרים באופן שהיה המן מסתיר הדבר בכל האפשר כמו שנתבאר שם במקומו והיה ההסתר הן מחמת שלא ישתדלו ישראל בהצלתם והן לסבת אסתר שלא יחרה לה על מרדכי להיותה שנתגדלה בביתו עוד לסבה שלישית נמנע המן לומר למלך שעובר מצותו כדי שלא יתבזה בפני השרים לומר שאר גדול כמוהו מבקש למלך יחוש להשתחוית יהודי אחד שפל המצב שאין ספק שעיקר ענין ההשתחויה איננה רק שהמשתחוה לזולתו מודה היותו נכנע אליו והוא גדול ממנו וא״כ שלא תאות ההשתחויה כי אם לגדולים שמכניעים עצמם לפני גדול מהם אבל שנושא סבל ישתחוה לשר גדול שאין לו ערך ודמיון הרחק מאד באדם לא ימשך לשר ההוא כבוד מהשתחוית הנושא סבל עד שעל כן נאמר ויבז לשלוח יד במרדכי וגם אחרי שמעו האהובים האלה את דעת המן וראו שהסבות השנים נסתלקו לפי דברי המן שאם היראה שלא תכשר טענת מרדכי בעיני המלך באומרו שאינו נכלל בכלל עבדי המלך להיותו יהודי הרי נסתלקה כיון שלא קם ולא זע שקימה והדור כל אדם חייב לעשות מצות המלך למי שהוא חפץ ביקרו א״כ בטלה אותה הטענה כי זה רמז להם המן באומרו היותו רואה את מרדכי היהודי יושב שרצונו לומר שהוא יושב ואינו קם ולא זע מפניו ואם סבת יראתו פן יש לאסתר קירוב דעת עמו ג״כ נסתלקה כפי דברי המן שאמר להם לא הביאה כי אם אותי ולא הביאה את מרדכי א״כ נראה

הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ׃ ס ו א בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת

ל׳ ר״פ כ׳. פ׳ בשינה ל׳ וכתיב כן

ועבד בעותהון. ביה בליליא מטול די בבל זמנא די פרק יתהון מן בעי דבביהון בליליא פריק יתהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון׃ א ביה בליליא ההוא נדת שינתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי. ביה בליליא אדברת שרה לביתיה דאבימלך. ביה בליליא אתקטלו כל בוכרי דמצראי ביה בליליא ההוא אתגליין נבואן לנביאן וחלמין לחלמי חזונא ביה בליליא ההוא אתרגיש עלמא כוליה מדינן וכל דיריהון אבלא רבא בכל כרכיא מספדא ויללא בכל מדינתא עולמין אסירין בסקין סבין סבן שקפין על לבהון וכולון צווחין במרר ובקל רב מיללין ואמרין וי דחזינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמאה לא אתסינן ומחתנא לא אתיהיבת אסו וממדונא לא אתנחמנא וכיבי לבנא לא עברו מננא דקרית אבהתנא רטישא על ארעא ומקדשא סגר סנאה ועזרתנא דששו בעלי דבבנא ופרעה ומצראי לא עצו עלנא כהדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא כמחשבתא הדא למהוי עתידין ליומא הדין לשציותנא מעל אפי ארעא גלי רזין גלא ליה רזא דנא למרדכי די גזרת מותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעבדין ולאמהן לא זבינו יתנא. ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דקודשא בריך הוא ממרומא ואין לא כתיב הדין קרא לא הות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן יי חס ושלום לית קדמוי שנה אלא כד חטין בית ישראל עבד גרמיה דכות דמיך ברם כד עבדין רעותיה לא נאם ולא דמיך נטר ישראל. ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דמרדכי צדיקא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך דהון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קמתא מן קדם המן רשיעא וברעת וסגדתא ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לבש המן רשיעא ציירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קמית וסגידית ליה אשתכחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעותא יאבד מן עלמא הדין ומטרד מן עלמא דאתי ושתקון מניה כולון. ביה בליליא נדת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך מחימת דהוה מתקן ית צליבא למצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע די לנפשיה הוה מתקן יתיה. ביה בליליא ההוא נדת שינתא דאסתר צדקתא דהות עבדת לחמא לאעלא ית המן בשירותא עם מלכא אחשורוש. ביה בליליא נדת שנתיה דמלכא אחשורוש טפשא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך די נקט יתיה רוחא דנקטא למלכי וחבטת יתיה כולי ליליא עני וכן אמר לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתית לא אתקבל עלי שמיא בעמין עלי ושמי שמיא מרימין בקליהון הידא מתנן אמרית למשבק למדינתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכונין למקטל יתי דלא אעלת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלחודוי. ביה בליליא ההוא על דכרן אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא דאשתלח מן מרומא מלאכא הוא מיכאל רב חילא דישראל ויתב ברישיה דמלכא ונדד ית שינתא מניה כולי ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מלי דיומא והון קרין ביה קדם מלכא עבדי דיניהון דמלכי קדמאי דהוון מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכא והוה מסתכל מלכא וחזי כדמות גבר עני ואמר ליה למלכא המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה חלופך והא מקדים בצפרא ובעי למשאל מנך גברא דפרקך מן מותא ובעי למקטליה

שנת ה׳ בלישן שינה וסי׳ בחמס אשית את משתיהם. והשכרתי שרית וחכמיה. אב אתן שנה לעיני. מתוקה שנת העובד. בלילה ההוא נדדה שנת המלך׃
תולדות אהרן בליל׳ כסוה. סס יע׃ ספר הזכרונות, סס טו׃

רשי

מזוית כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמ׳ אחת׃ (א) נדדה שנת המלך. נס היה. ויש אומרים שם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו׃ להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כשנתן נודדת אומרים לפניהם משלים ושיחות עד שנתם חוזרת עליהם. ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר אי אפשר שלא ידע אדם עצתם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי. לפיכך ויאמר

אבן עזרא

יושב בשער המלך. בעבור שהיא מעלה גדולה והוא מכעיס אותי׃ (א) בלילה ההוא. בדרש שנת מלכו של עולם והטעם שהשם לא יישן רק שומר ישראל וסבב סיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך. יש אומרים כי טעם להביא

יוסף לקח

נראה שאין לה קירוב דעת לכן אמרו האוהבים ההם א״כ כיון שלא נשאר רק הסבה הפליטית שהיה שהשרים יבזוהו העמיקו עצה ואמרו לו נגד מה שאתה אומר שסבת תגבורת השחורה עליך הוא רוב ראיותיך את מרדכי מתחדשים בכל עת והשמחה אינה מתחדשת הנה עשה עץ בביתך שיתלו אותו ובכל עת תראה אותו תלוי. וכמה שגברה השחורה ברוב ראיותיך אותו יושב בשער המלך כן תמעיט ותחלש ברוב ראיותיך אותו תלוי ולכן אמרו בעצתם לעשות העץ בביתו ועוד העמיקו עצה להיות שהמן אין ספק שהיה רוב היום עם המלך לכך אמרו לו שיעשה עץ גבוה חמשים אמה כדי שיוכל לראות מבית המלך את מרדכי תלוי וכנגד הסבה שהיה נמנע מלומר למלך שמרדכי עובר מצותו מפני שלא יתבזה בפני השרים אמרו לו הן המנהג הוא שכל השרים הממונים על הנהגת המלכות משכימים לבוא אל בית המלך וממתינים עד בוא משנה המלך אשר בלעדיו לא ירים איש את ידו באופן שהגדול בבית המלך איננו בא רק באחרונה לכן אמרו לו אוהביו לבנות המנהג וילך הוא מהבוקר טרם בוא אחד מהשרים ויאמר למלך לתלות את מרדכי באופן שלא ידעו השרים שמאתו היתה זאת למרדכי אבל יחשבו למשפט שזה שצוה המלך לתלות את מרדכי שעבר מצותו הגיע הדבר לאזני המלך ע״י אחרים וזה אמרם ובבקר אמור למלך והעד שכן עשה יהלך טרם בוא אחד מהשרים ואומרם אמור למלך אין האמירה שיתלנו אבל האמירה היא שיאמר למלך שהוא עובר מצותו ובזה יתלו אותו דאל״כ הל״ל אמור למלך ויצוה לתלותו ואחר שהעמיקו בעצתם למצוא תרופה למכתו אמרו ג״כ שבזה יהיה שמח במשת׳ ולא יהיו פניו זועפים לפני המלך והמלכה ועל כל אלה העצות נאמר וייטב הדבר לפני המן ר״ל הכתוב כמו שנאמר בפרעה ויאסור את רכבו כי הוא בעצמו אסר רכבו כי על כן לא נאמר וייטב הדבר לפני המן ויעש כן כמו שנא׳ במלך כשעשה עצת נעריו בבקשת הבתולו׳ ששם נאמר ויעש כן לפי שכאן לא עשה כן כמו שיעצוהו אוהביו אמרו לו יעשו עץ כלומר שמשרתיו עושי רצונו יעשוהו אבל היה הדבר כל כך טוב בעיניו עד שהוא בעצמו רצה לעשות העץ ועל כן נאמר וייטב הדבר שב אל דבר העץ גם ידמה שהכתוב לא אמר וייטב הדבר בעיני המן כמו שנא׳ שם וייטב הדבר בעיני המלך הן בעצת ממוכן והן בעצת נערי המלך אבל אמר הכתוב כאן וייטב הדבר לפני המן כלומר לרמוז שהיה טוב העץ לפניו לתלותו כפי מה שתלו אותו אחר כן ועתה היה תועלת הכתוב הזה לומר מה רבו מעשי גדול העצה ורב העליליה אשר כל העצות ההם הפכם שכל פרט ופרט מהם היה לתוספת רעתו הנה עשיית העץ גבוה חמשים אמה היה סבה שחרבונא אמר למלך גם הנה העץ אשר הכין באמצע מבית המלך לרוב גבהו הוא עשה העץ כדי לראות את מרדכי תלוי מבית המלך והיה סבה שהמלך יראה העץ ויתלוהו עליו. העצה השנית שיעצהו ללכת בבוקר השכם לדבר למלך שיתלו את מרדכי טרם בוא אחד מהשרים היא היתה סבה לכשאמר המלך מי בחצר שלא היה שם אלא הוא כי על כן ציוה לו שילביש את מרדכי ובמקום שאמרו לו שיבוא למשתה אסתר שמח בה אבל וחפוי ראש שאמר לו העצה והגבורה לא רצה שיתקיים אחד מכל פרטי עצתם כי ענין הכבוד ההוא שנעשה למרדכי והשפל׳ ההיא שנמשכה להמן לא היה ענין כלל אל הצלת האומה ישראלית ולא תועלת להם כלל אבל סיפר הענין ההוא להודיע שעצת ה׳ היא תקום וכל עצת רשעים עם היותה בעיון חכמה והשכל דעתם יסכל מן היפך אל הפכו ותהיה עצתם סבה לרעתם ולמפלתם וכמו שיתבאר עוד בס״ד׃

ו (א) **בלילה** ההוא נדדה שנת המלך. יחויב העיון והתעוררות לפי טבע הענין לדעת מה היה סבת הנדוד הזה עד שרז״ל דרשו נדדה שנת מלכו של

לְמִקְטְלֵיהּ אֶלָּא אֲמַר לֵיהּ לְהָמָן מַה לְמֶעְבַּד לְגַבְרָא דְמַלְכָּא צָבֵי בִיקָרֵיהּ וְתֶחֱזֵי דְלָא שָׁאֵל מִנָּךְ אֶלָּא לְבוּשִׁין דְמַלְכָּא וְכִתְרָא דְמַלְכוּתָא וְסוּסְיָא דִי רָכֵיב עֲלוֹי מַלְכָּא : ב וְאִשְׁתְּכַח כְּתוּב בְּסִפְרָא דִי חַוִּי מָרְדְּכַי עַל בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ תְּרֵין רַבְּנֵי מַלְכָּא דִי נָטְרֵי פַלְטֵרִין דִי בְעוֹ לְאוֹשָׁטָא יְדָא לְקַטָּלָא יַת מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּבֵית דְמָכֵיהּ : ג וַאֲמַר מַלְכָּא מַה אִתְעֲבֵיד יְקָרָא וּרְבוּתָא לְמָרְדְּכַי עַל דֵין וַאֲמַרוּ עוּלֵימֵי מַלְכָּא מְשׁוּמְשָׁנוֹי לָא אִתְעֲבֵיד עַד כְּדוּן עִמֵּיהּ שׁוּם מִדָּעַם : ד וַאֲמַר מַלְכָּא מַן גַּבְרָא דְקָאֵם בְּדַרְתָּא וְהָמָן עַל לְדַרְתָּא דִי בְּבֵית מַלְכָּא בָּרַיְתָא לְמֵימַר לְמַלְכָּא לְמִצְלַב יַת מָרְדְּכַי עַל קֵיסָא דְזַמִּין לֵיהּ : ה וַאֲמַרוּ עוּלֵימֵי מַלְכָּא

דִּבְרֵ֣י הַיָּמִ֔ים וַיִּהְי֥וּ נִקְרָאִ֖ים לִפְנֵ֥י הַמֶּֽלֶךְ׃ ב וַיִּמָּצֵ֣א יפה. ל׳ וחד הנקראים
כָת֗וּב אֲשֶׁר֩ הִגִּ֨יד מָרְדֳּכַ֜י עַל־בִּגְתָ֣נָא וָתֶ֗רֶשׁ שְׁנֵי֙ ו׳
סָרִיסֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ מִשֹּׁמְרֵ֖י הַסַּ֑ף אֲשֶׁ֤ר בִּקְשׁוּ֙ לִשְׁלֹ֣חַ יָ֔ד י״א פתחים
בַּמֶּ֖לֶךְ אֲחַשְׁוֵרֽוֹשׁ׃ ג וַיֹּ֣אמֶר הַמֶּ֔לֶךְ מַֽה־נַּעֲשָׂ֞ה יְקָ֧ר
וּגְדוּלָּ֛ה לְמָרְדֳּכַ֖י עַל־זֶ֑ה וַ֨יֹּאמְר֜וּ נַעֲרֵ֤י הַמֶּ֙לֶךְ֙ מְשָׁ֣רְתָ֔יו ג׳ בסיפ׳
לֹא־נַעֲשָׂ֥ה עִמּ֖וֹ דָּבָֽר׃ ד וַיֹּ֥אמֶר הַמֶּ֖לֶךְ מִ֣י בֶחָצֵ֑ר
וְהָמָ֣ן בָּ֗א לַחֲצַ֤ר בֵּית־הַמֶּ֙לֶךְ֙ הַחִ֣יצוֹנָ֔ה לֵאמֹ֣ר לַמֶּ֔לֶךְ ל׳
לִתְלוֹת֙ אֶֽת־מָרְדֳּכַ֔י עַל־הָעֵ֖ץ אֲשֶׁר־הֵכִ֥ין לֽוֹ׃ כ׳ ומ״ל לתלות עליו כל כלי. ג׳
ה וַיֹּ֨אמְר֜וּ נַעֲרֵ֤י הַמֶּ֙לֶךְ֙ אֵלָ֔יו הִנֵּ֥ה הָמָ֖ן עֹמֵ֣ד בֶּחָצֵ֑ר

וימצא ו׳ וסי׳ הגביע. ויבקש הדבר וימצא ויתלו. וימצא כתוב. וימצא מבני הכהנים דעזרא. וימצא בהם גבורי חיל דד״ה. ויבקשוהו וימצא להם: לתלות ב׳ וסי׳ יתד לתלות׳. לתלות את מרדכי:

תולדות אהרן לא נעשה עמו דבר. שם עז: הכין לו. שם:

אבן עזרא

להביא ספר דברי הימים להתענגו בשמיעת דבריו שעברו ויש אומרים בעבור שנדדה שנתו שמא ענוש הוא על דבר שנדר ולא הקימו וזה קרוב אלי: (ג) יקר. הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר יהיה היו״ד קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך יתערב עם השם

יוסף לקח

של עולם זכו מדרשו וכדי לבוא אל מחוז הבנת הכתוב נתעורר בכל הספיקות אשר בו ונבוא אל הביאור כפי הפשט אשר ידעתי. תחלה יש לדקדק אומרו להביא ספר הזכרונות דברי הימים ובענין בגתנא ותרש לא נאמר שנכתב המעשה ההוא כי אם בספר דברי הימים ולא אמר זכרונות וכן מעשה תקפו ופרשת גדולת מרדכי לא נאמר שנכתב רק בספרי דברי הימים ולא אמר זכרונות כמו שנאמר כאן. עוד יש לדקדק כי אשר יבוא לו נדוד השינה והפלגת התעוררת יביאו לו מיני זמר וכלי שיר ומסלקים הקולות וממעטים הספור כדי להמשיך המנוחה אל החושים כי אז יישן וינוח אמנם לאשר יקרה התרדמה והפלגת השינה יביאו לפניו דברי הימים והספורים הממשיכים אוזן האדם ולבו לשמעם כדי למנוע השינה והתרדמה ממנו ומה היה הענין שנת המלך כזה נדדה וצוה להביא הספורים דברי הימים כי הם יעירו ויעוררו יותר שאת וימנעו השינה יותר. עוד יש לדקדק אומרו וימצא כתוב שכיון שכבר נאמר ויהיו נקראים לפני המלך היה לו לומר ויקראו אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש. לכן נראה שאחשורוש אחר שראה את אסתר שכבר הכניסה עצמה בלוחה הסכנה עצומה לבוא אל החצר הפנימית בלתי היותה נקראת וראה עוד שאמר לה שני פעמים מה בקשתך עד חצי המלכות ותעש ועדיין לא רצתה לפרסם שאלתה כי אין ספק שמניעתה ומשיכתה לאחור לבלתי הודיע את בקשתה יורה הוראה מוחלט׳ על גודל השאלה ועוצם הבקשה ולהיותה מופלגת בגודל הנה תאחר להודיעה בהיותה מסופקת אם תנתן לה או לא עוד ראה שאסתר עשתה לו משתה ולא רצתה לא לאכול ולא לשתות וגם גלתה דעתה שרצונה בשאלה ובבקשה כמו שביארנו הנה אחשורוש אחרי שנדר לה והבטיחה לתת לה עד חצי מלכותו ועכ״ז אסתר עדיין מסתרת בקשתה היה נבוך בדעתו ונבהלו כל מחשבותיו לדעת מה תבקש וכאשר עיין וחשב בחלקי הסותר לומר שאסתר תבקש גדולה או מעלה לעצמה מצא שאיזו גדולה ואיזו מעלה יתירה תוכל לבקש אשה אחת יתר על מה שהיה לה בהיותה מלכה בכתר מלכות נאהבת למלך ועוד השב בשגם תבקש לעצמה מה שקנתה אשה קנה בעלה הכל כשנמשך לחשוב אפשר שרצונה תהיה לבקש בעד זולתה הנה נתגדלה לו המבוכה ונתעלמה מאד לפי שכבר היא היתה אומרת שאינה יודעת עמה ומולדתה ושהיתה עם מרדכי באמנה אתו א״כ למי תוכל לבקש אחרי שאין לה אב ואם לא קרוב ולא גואל עד שתכנים עצמה לכל הסכנה העצומה ההיא ואחר היותו נבוך ונבהל על הדבר הזה והיה ירא פן האשה בקלות דעתה תשאל דבר שאינו ראוי לישאל וראה שקראה את המן עמו במשתה באה לו מן היראה אולי כל זה בעצת המן הוא באופן שכדין נדדה שנתו עד שחשב לומר כיון שאין לאסתר גואל או קרוב זולתי מרדכי שנתגדלה בביתו וזכר שהיא אמרה לו בשם מרדכי ענין בגתנא ותרש חשב ודאי שאסתר תבקש למרדכי איזו גדולה או מעלה בלתי ראויה אליו כפי דעתו וראה עוד היות לה טענה מספקת על בקשתה אחרי שהוא הציל את המלך מן המות הנה נתאמת אצלו שאסתר אין בקשתה רק על מרדכי וחשב עוד היות הבקשה בעצת המן אחרי ראותו שקראה אותו במשתה עמו עד שנדדה שנתו לראות על הענין של בגתנא ותרש שהגיד מרדכי שנכתב בספר דברי הימים לפניו אם ניתנה לו איזו גדולה או מעלה על זה ולפיכך בקש ספר הזכרונות לדברי הימים שרוצה לומר שלמסירותו העצום לוה שיבקשו ברמזים העשוים על ספר דברי הימים דהיינו הלוחות שכותבים מעשה פלוני בדף פלוני של ספר דברי הימים כי כאשר יעשה האדם דבר תועלת למלכות וישולם לו כפי הפעולה הנה יכתב בספר וכמו כן התשלומין וכן מותקים אותו מן הלוח והרמזים וכבר אחשורוש היה יודע פרטות מעשה בגתנא ותרש ולא היה מבקש לזכור המעשה אבל היה מבקש לדעת אם ניתן לו תשלומין ועל כן לא צוה שיקראו לפניו ספר דברי הימים אבל ספר הזכרונות דהיינו הרמזים לבד כדי לראות אם היה עוד כתוב או כבר נמחק כפי המנהג לדבר שניתן תשלומין וזה אומרו וימצא כתוב שלא היה נמחק ומאומרו וימצא יתבאר שזה היה המבוקש שאם היה דרך מקרה שהיו קוראים לפניו כל הספר וקראו זה הנה היה אומר ויקראו אבל אמר וימצא כתוב כי זה היה המבוקש אם הוא כתוב או מחוק ונמצא כתוב והנה כאשר ראה המלך שזה המעשה היה כתוב עוד נסתפק אולי ניתנו לו התשלומין ונשכח הדבר ולא נמחק בהיותו נכסף שהיה החוב הזה פרוע בלא יהיה פתח פהוה לפני הסתר לטענה מופלגת לבקש מרדכי על זה שררה עצומה ולכן שאל אם נעשה לו תשלומין על זה ואומרו וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש הוא הלשון שכותבים ברמזים שאין שם המעשה זולת אשר עשה פלוני ואשר הגיד פלוני בדף פלוני ולכן נמצא ברמזים אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש שני סריסי המלך משומרי הסף אשר בקשו לשלוח יד במלך אחשורוש שהוא היה המגיד הראשון אהו שאמרו ז״ל שמע מרדכי שהיו אומרים זה לזה לומר שלא שמע מזולתו שאם שמע מזולתו הרי מרדכי לא אמר דבר בשם אומרו כשהגיד לאסתר וכל זה הוא ספור נוסח שנמצא כן כתוב שאם היה זה סיפור כותבי המגילה הזאת היה מספיק אומרו אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש וכבר ידענו שהם סריסי המלך והם שומרי הסף ובקשו לשלוח יד במלך אבל לא היה ודאי זה אלא נוסח כפי מה שנמצא כתוב וכותבי המגלה כתבו כל הנוסח לומר שגם זה היה מן הפלא שדברי הימים ודאי נכתבים כסדר כפי המקרים ראשון ראשון וא״כ היה ראוי ליכתב אשר בקשו בגתנא ותרש לשלוח יד והגיד אותו מרדכי אבל עשה עיקר מהגדת מרדכי בעל הרמזים ההם וכתב אשר הגיד מרדכי ואמנם ע״פ דרכנו זה יתבארו היטב הכתובים הבאים בס״ד:

(ג) **ויאמר** המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה. כלומר שלהיותו אומן את אסתר כבר נעשה לו גדולה שהיה יושב בשער המלך לכן נאמר על זה של בגתנא ותרש אם נעשו לו תשלומין:

(ד) **ויאמר** המלך. הן יקשה מאד לפי טבע הענין והסדור האנושי מה היה למלך הזה המהירות המופלג לתת התשלומין הללו למרדכי אמנם הודיע לנו הכתוב כל המקרים האלה שנביע אליהם ונראה מי עשה אלה שאמנם המן בביתו ויועציו העמיקו עצה הגדילו תושיה לתלות את מרדכי ולכלותו והמלך הזה גם הוא נדדה שנתו מגודל יראתו פן תשאל המלכה שררה או גדולה למרדכי יתירה על הראוי וממהר לבקש רמזי ספרי דברי הימים לראות אם נעשה לו תשלומין וכשראה שלא נעשה לו ממהר לעשות לו תשלומין כדי שלא יהיה פתח טענה לאסתר לשאול לו גדולה יתירה באופן שהמלך והמן כל א׳ בביתו זה מתייען להורגו וזה נדדה שנתו למעט שכרו ונהפכו העצות באופן שמאותם העצות בעצמם היתה נסבה גדולה ומעלה יתירה למרדכי כאשר יתבאר והנה כאשר היתה כוונת המלך לתת התשלומין למרדכי טרם בואו אל המשתה כדי שאם תאמר אסתר לשאול למרדכי גדולה ותהיה טענתה לענין בגתנא ותרש הנה ישיב לה שכבר ניתנו לו התשלומין ונתיירא שלא תאמר אסתר שאין אותם התשלומין דבר מספיק לאיש שהציל המלך מן המות לכך לא רצה לתת לו התשלומין כי אם ע״פ יועץ מיועצי המלך ויודעי הדתות ומיהר לומר מי בחצר. ואומרו על העץ אשר הכין לו היה מיותר שכבר נאמר שהכין העץ אבל אמר אשר הכין לו כדי שיובן לפתים שהוא במחשבתו הכינה למרדכי ובפועל הכינה לעצמו על הדרך שבארנו אומרו וייטב הדבר לפני המן כי הם היו מתייעצים ומסדרים הרעה לפני מרדכי והיה הדבר טוב לפני המן להביא עליו כל הרעה ההיא:

(ה) **ויאמרו** נערי המלך אליו הנה המן עומד בחצר. לא אמר בא אל החצר אלא עומד להודיע רוב זריזותו והשכמתו לבוא טרם יבוא אחד מן הסריס כמו שבארנו שכך היתה עצת אשתו ואוהביו כי זה היה דבר מחודש שלהיות המן גדול שבכולם היה הסדר שיהיה הוא אחרון לבוא ולפי זה אמרו הנערים הנה

וַיֹּ֥אמֶר הַמֶּ֖לֶךְ יָבֽוֹא׃ ו וַיָּבוֹא֮ הָמָן֒ וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ הַמֶּ֔לֶךְ מַה־לַּעֲשׂ֕וֹת בָּאִ֕ישׁ אֲשֶׁ֥ר הַמֶּ֖לֶךְ חָפֵ֣ץ בִּיקָר֑וֹ וַיֹּ֤אמֶר הָמָן֙ בְּלִבּ֔וֹ לְמִ֞י יַחְפֹּ֥ץ הַמֶּ֛לֶךְ לַעֲשׂ֥וֹת יְקָ֖ר יוֹתֵ֥ר מִמֶּֽנִּי׃ ז וַיֹּ֥אמֶר הָמָ֖ן אֶל־הַמֶּ֑לֶךְ אִ֕ישׁ אֲשֶׁ֥ר הַמֶּ֖לֶךְ חָפֵ֥ץ בִּיקָרֽוֹ׃ ח יָבִ֙יאוּ֙ לְב֣וּשׁ מַלְכ֔וּת אֲשֶׁ֥ר לָֽבַשׁ־בּ֖וֹ הַמֶּ֑לֶךְ וְס֗וּס אֲשֶׁ֨ר רָכַ֤ב עָלָיו֙ הַמֶּ֔לֶךְ וַאֲשֶׁ֥ר נִתַּ֛ן כֶּ֥תֶר מַלְכ֖וּת בְּרֹאשֽׁוֹ׃ ט וְנָת֨וֹן הַלְּב֜וּשׁ וְהַסּ֗וּס עַל־יַד֩ אִ֨ישׁ מִשָּׂרֵ֣י הַמֶּלֶךְ֮ הַֽפַּרְתְּמִים֒ וְהִלְבִּ֙ישׁוּ֙ אֶת־הָאִ֔ישׁ אֲשֶׁ֥ר הַמֶּ֖לֶךְ חָפֵ֣ץ בִּיקָר֑וֹ וְהִרְכִּיבֻ֤הוּ עַל־הַסּוּס֙ בִּרְח֣וֹב הָעִ֔יר וְקָרְא֣וּ לְפָנָ֔יו כָּ֚כָה יֵעָשֶׂ֣ה לָאִ֔ישׁ

לְוָתֵיהּ הָא הָמָן קָאֵם בְּדָרְתָא וַאֲמַר מַלְכָּא יֵעוֹל׃ ו וְעַל הָמָן וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא מָה חֲזֵי לְאִתְעֲבָדָא לִגְבַר דִּי מַלְכָּא צָבֵי בִּיקָרֵיהּ וְחָשִׁיב הָמָן בְּלִבֵּיהּ וַאֲמַר מַן יִצְבֵּי מַלְכָּא לְמֶעְבַּד יְקָרָא יַתִּיר מִנִּי׃ ז וַאֲמַר הָמָן לְוַת מַלְכָּא גְּבַר דִּי מַלְכָּא צָבֵי בִּיקָרֵיהּ׃ ח יְשִׂים מַלְכָּא טְעֵם יַיְתוּן לְבוּשׁ אַרְגְּוָנָא דִּי לְבִישׁוּ בֵיהּ יַת מַלְכָּא בְּיוֹמָא דִּי עַל לְמַלְכוּתָא וְסוּסָא דִּי רְכַב עֲלוֹי מַלְכָּא בְּיוֹמָא דְעַל לְמַלְכוּתָא וְדִי אִתְיְהֵב כְּלִילָא דְמַלְכוּתָא בְּרֵישֵׁיהּ׃ ט וִיהֵי מִתְיְהַב לְבוּשׁ אַרְגְּוָנָא וְסוּסָא עַל יְדָא דְגַבְרָא רַבָּא מֵרַבְרְבֵי דְמַלְכָּא אִסְטְרַטִיגִין וְיִלְבְּשׁוּן תּוּרְבְּיָנֵי מַלְכָּא יַת גַּבְרָא דְמַלְכָּא צָבֵי בִּיקָרֵיהּ וְיַרְכְּבִינוּהִי עֲלַוֵי סוּסָא בִּפְתָאָה דְקַרְתָּא וִיקַלְסוּן קֳדָמוֹי

ג׳ רפויי
ויאמר בלבו
ז׳ מ״ל
פ׳
ג׳. י״ן
י״ד. ז׳
ג׳ בסי׳
ג׳. ו׳ חסר
בלישנא
ג׳ וכתי׳ כן
ד׳. נ״ן. ג׳

מה לעשות באיש כל לשון עשיה קשורים בלמ״ד במ״ה קשורים בבי״ת וסי׳ ונתתי אתם שמרי משמרת הבית. מה לעשות עוד לכרמי תניינא דפסוק. ובכל יום ויום. והעם לעשות בו כטוב. ויבא המן ויאמר לו המלך אשר המלך חפץ ביקרו : אמירה בלבו דוקא בלבו י׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב : ונתון ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ ובירמיה סימן ל״ו : הפרתמים ג׳ וסימן נמסר בריש סיפרא : והלבשו ו׳ חסר בלישנא וסימניהון המלבשכם שני עם. והלבשו לדניאל ארגוונא. והלבשו את האיש. כתנות עור וילבשם. וילבשם כתנות. וילבשהו בגדים : ככה יעשה ד׳ וסי׳ לשור האחד. ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה. והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו. ויקרא לפניו ככה יעשת לאיש :

תולדות אהרן ויאמר המן בלבו. שם ו : ועשה כן למרדכי. מגלה טז : ויקח המן. שם (ברכות ז יומא מ) : ככה יעשה לאיש. שם :

אבן עזרא

השם הסמוך יקר רוח איש תבונה והטעם ופריש ביניהם : (ו) חפץ ביקרו. המלך חפץ לעשות יקר לו : ויאמר המן בלבו. יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שיגלה סודו אל עבדיו הנביאים. ואחרים אמרו כי היה דרך סברא או המן גילה סודו אחר כן או כיום עלמו וכמוהו ויאמר עשו בלבו והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה : מלאכו למי יחפוץ וגם דרכו יחפץ שני משקלים : (ח) יביאו. המשרתים : ואשר נתן כתר מלכות בראשו. יש אומרים שהרגיש שאחרה המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר

יוסף לקח

הנה המן כלומר דבר מחודש שאם היתה ביאתו כפי הסדר לא היה להם להשיב על דברי המלך ששאל מי בחצר כי אם המן שהן באמרם המן זו היתה התשובה הנכונה על שאלה מי בחצר אבל אומרם הנה המן עומד מורה על היותו דבר מחודש אינו נהוג לבוא כן בהסכמה :

(ו) **ויבוא** המן. הן הודיענו הכתוב וגילה לנו כמה היתה כוונתו של אחשורוש וכל מגמת פניו למעט שכרו של מרדכי שהרי קודם שאל לנערים מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה כנראה שהיה ראוי לו יקר וגדולה ואח״כ שאל להמן ואמר איש אשר המלך חפץ ביקרו ולא אמר בגדולתו כדי למעט שכרו של אותו צדיק והיא היא היתה סבה להרבות שכרו שכאשר ראה המן שהמלך אינו אומר רק שהוא חפץ ביקרו ולא אמר בגדולתו הנה חשב המן שהמכוון בעדו והגדיל לומר שכר הרבה שאם המלך אמנם היה שואל לו מה לעשות לאיש אשר המלך חפץ ביקרו ובגדולתו היה יודע המן ודאי שאינו מדבר בעדו שהרי גדלו המלך כל מה שאפשר לגדל אבל כראותו שהמלך לא אמר גדולה אלא יקר אמר בלבו למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני באופן שלהיות אחשורוש עינו צרה בשכר שהיה רוצה לתת למרדכי לא אמר רק אשר המלך חפץ ביקרו ולא אמר בגדולתו והיא היתה סבה להגדיל שכרו שהמן חשבו מדבר בעדו :

(ז) **ויאמר** המן. כבר אמרנו שהמדבר לפני המלך או שלטון יאות אליו להחזיר דברי המלך כפי נוסחם שנית וזה לשני תועלות אחת להורות שכבר הגיעו אליו הדברים בלתי שגיאה כלל והבין אותם היטב עד שהגיע אל מדרגת היותו ראוי להשיב למלך ושאינו משיב דבר בטרם ישמע לכן ראוי להיותו חוזר ואומר תורף דברי המלך טרם השיבו. עוד תועלת שנית שבכל עוד היותו חוזר תורף דברי המלך יהיה פנאי לכח המחשב להשיב כהוגן על הדברים ההם כי על כן החזיר המן תורף דברי המלך ותוך זה הפנאי חשב מה להשיב למלך :

(ח) **יביאו** לבוש מלכות. לבוש פירושו עליון ותחתון אזור כובע ומנעלים וכל השייך לזה כמו שנאמר במלכים הוציאו לבוש לכל עובדי הבעל שהכוונה שהניחם ערומים וכן כאן הכוונה באומרו לבוש חליפה אחת מכף רגל ועד ראש ולכך נאמר אשר לבש בו המלך שאם היתה הכוונה על לבוש אחד לבד היה אומר אשר לבש אותו המלך ועוד שאין לומר שילבישו אדם לבוש מלכות על בגדי שחבושיו או ידמה לומר שאומרו אשר לבש בו שב אל המלבוש כאלו אמר יביאו לבוש מלכות אשר הלביש בו את המלך וכבר אמרנו כדומה לזה זכר את ושתי כמו הזכיר את ושתי שכן אחז״ל וינח ביום השביעי הניח לעולמו וכן את הבכור יכיר דרשו ז״ל יכירנו לאחרים ואשר נתן כתר מלכות בראשו אין פירושו שינתן כתר מלכות בראש האיש אשר המלך חפץ ביקרו שהרי לא מצינו שנתן כתר מלכות על ראש מרדכי ורש״י ז״ל פירש שבכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו כתר מלכות בראש זולתו ופירושו זה יתכן אם היה אומר בהובאה שיביאו כתר מלכות ובהלבשה היה משמיע אותו אבל בכתר כבר אמר שינתן בראשו ומה היה לו לומר עוד כיון שאמר שינתן בראשו והרלב״ג פירש ז״ל ואשר ניתן כתר מלכות בראשו של מלך שהיא כתר מלכות והנה רצה בזה שיותן כתר המלכות בראשו כדי לכבדו ביותר מה שאפשר ויהיה אומרו ואשר נתן כתר מלכות בראשו כמו ותראהו את הילד שזכר הענין הסתום תחלה ואח״כ ביאורו וכן מהענין בזה המקום ר״ל ואשר ניתן שהוא כתר מלכות בראשו ואמר אחר זה ונתון את הלבוש ואת הסוס ולא זכר הכתר לקצר המאמר כן הביא ר׳ אליעזר הגדול כמו שנראה מפרקיו שכתב והכתר אשר נתן בראשו ופירוש יפה הוא ודומה עוד שירצה בזה שיקחו הסוס שרכב בו המלך בעוד שהיה נתן כתר מלכות בראשו ואולם אמר זה כי המלך אינו נושא כתר המלכות בכל העתים שהוא רוכב אך היה נהוג אז באותן המלכים המולכים על כל מלכי הגוים כי בעת שהוא רוכב עם שרים גדולים ומלכים אשר ישא כתר מלכות להכיר שהוא המלך ואז היה רוכב על סוס היותר יפה אשר לו ולזאת הסבה ג״כ ומפני זה בחר המן בסוס ההוא עכ״ל רלב״ג ז״ל. והנה לפירושו הראשון נראה שהלבישו הכתר למרדכי וזה מן התימה שכותבי המגלה הזאת ודאי היה כל מגמתם לספר מה שהפליא ה׳ לעשות עמהם ואת כל הגדולות שנתגדל מרדכי ולא מנא לקצר הדבור רק בעיקר הגדולה שעשו לו שהוא הכתר ולפירושו השני לא היה לי לומר רק וסוס אשר רכב עליו המלך בכתר מלכות ולמה כל האריכות הזה לומר ואשר נתן כתר מלכות בראשו והמאריך יצטריך לסבות הביאור וכאן האריך אריכות המביא מבוכה והעלמה וקלקל צורת הלשון ומהר״ם עראמה פי׳ ששב אל הסוס שאז היו משימים הכתר על ראש הסוס וזה לא נשמע כזאת ובפרט נניח היות הדברים כן היה לו לומר וסוס אשר נתן כתר מלכות בראשו שאם נתן כתר מלכות בראשו ודאי רכב עליו המלך שהרי אין סברה שהיו נותנים כתר מלכות בראש הסוס בלתי שהמלך רוכב עליו וכ״ש שהיה לו לומר וסוס אשר רכב עליו המלך בכתר מלכות כמו שנאמר להביא את ושתי בכתר מלכות. לכך נראה שהמן כאשר חשב בלבו שהיקר ההוא מגיע אליו רצה לבאר הדברים היטב שלא יפול בהם מבוכה או הטעאה והיה רוצה להדמות למלך בכל מיני האפשר והתחיל ואמר יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך לפי שיש לבוש מלכות אבל הוא חדש ממש שעדיין לא לבש אותו המלך ויש לבוש שלבש אותו המלך וכבר הוא גלוי שאינו עוד לבוש מלכות לכך הצריך שני התנאים שיהיה עתה לבוש מלכות ושלבש אותו המלך וכן אמר סוס שרכב עליו המלך ובראות המן שעם היות שפירש וביאר הדברים שהנראה הוא לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך עדיין מלת אומרו המלך סובל הפירושים או לומר על גוף המלך אפילו קודם היותו מלך ולפי זה כל לבוש מלכות או סוס שלבש או שרכב המלך אפי׳ שקודם היותו מלך לבש אותו ורכב עליו ולא לבש אותו ולא רכב עליו אחר היותו המלך כלל א״ה יהיה אותו הלבוש ואותו הסוס כשר להרכיב ולהלביש זה האיש שהרי לבש אותו גוף המלך ר״ל שהוא מלך עתה לכך נשמר המן שלא יתפרש פירוש זה בדבריו ופירש שאומרו אשר לבש המלך ואשר רכב עליו המלך לא תובן על גוף המלך רק שרכב ושלבש אחרי שכבר ניתן כתר מלכות בראשו לא אשר לבש ואשר רכב טרם ניתן כתר מלכות בראשו ועוד אפשר שהיה כוונתו של המן שאותו הסוס שרכב המלך כשהמליכוהו ונתנו כתר בראשו שאותו הסוס בעצמו ינתן לאיש הזה ויהיה פירוש אומרו ואשר ניתן כתר מלכות ר״ל אותו הסוס שהיה רוכב כשניתן כתר מלכות בראשו או יהיה פי׳ ואשר ניתן כמו כאשר ניתן :

(ט) **ונתון** הלבוש והסוס. יש לדקדק שכאן נאמר והלבישו את האיש שהמובן שהמלבישים יהיו רבים וכן והרכיבו וקראו כולם לשון רבים ותחלה אמר ונתון הלבוש

כַּדְנָא יִתְעֲבֵיד לְגַבְרָא דְמַלְכָּא צָבֵי בִּיקָרֵיהּ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְהָמָן
אוֹחִי סַב יַת לְבוּשׁ אַרְגְּוָנָא וְיַת סוּסְיָא כְּמָא דִי מַלֵּילְתָּא וַעֲבַד כֵּן
לְמָרְדְּכַי יְהוּדָאָה אֲמַר לֵיהּ הָמָן לְאֵידֵין מָרְדְּכַי אָתֵיב לֵיהּ מַלְכָּא
לְמָרְדְּכַי יְהוּדָאָה אֲמַר לֵיהּ הָמָן סַגִּיאִין מָרְדְּכַי יְהוּדָאֵי אִית
בְּשׁוּשַׁן אָתֵיב לֵיהּ מַלְכָּא לְהַהוּא דְּסַדְּרַת אֶסְתֵּר לֵיהּ סַנְהֶדְרִין
בִּתְרַע פַּלְטְרִין דְּמַלְכָּא אֲמַר לֵיהּ הָמָן בְּבָעוּ מִנָּךְ קְטוֹל יָתִי וְלָא
תִגְזוֹר עֲלַי כְּפִתְגָמָא הָדֵין אֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא אוֹחִי וְלָא תִמְנַע
מִדַּעַם מִן כָּל מַה דְּמַלֵּילְתָּא׃ יא וּדְבַר הָמָן יַת לְבוּשׁ אַרְגְּוָנָא וְיַת
סוּסָא וְאַלְבֵּישׁ יַת מָרְדְּכַי וְאַרְכְּבֵיהּ בִּפְתָאָה דְקַרְתָּא וְקַלֵּס
קֳדָמוֹי כְּדֵין יִתְעֲבֵד לְגַבְרָא דִי מַלְכָּא צָבֵי בִּיקָרֵיהּ׃ יב וְתָב מָרְדְּכַי
לְסַנְהֶדְרִין דִּי בִּתְרַע פַּלְטְרִין דְּמַלְכָּא וְאַשְׁלַח יַת לְבוּשׁ אַרְגְּוָנָא
מֵעִלָּוֹהִי וּלְבַשׁ סַקָּא וִיתֵב עַל קִטְמָא וַהֲוָה מוֹדֶה וּמְצַלֵּי עַד
רַמְשָׁא וְהָמָן אִתְבְּהֵל וְאָזַל לְבֵיתֵיהּ אָבֵל עַל בְּרַתֵּיהּ וּמִתְעַטֵּף

אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן
מַהֵר קַח אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ
וַעֲשֵׂה־כֵן לְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הַיּוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ
נ׳ וא׳ ותפל ארגס אַל־תַּפֵּל דָּבָר מִכֹּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ יא וַיִּקַּח הָמָן
אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס וַיַּלְבֵּשׁ אֶת־מָרְדֳּכָי
ד׳, נ״ו וַיַּרְכִּיבֵהוּ בִּרְחוֹב הָעִיר וַיִּקְרָא לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה
נ״ב לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ יב וַיָּשָׁב מָרְדֳּכַי
כ׳ וגס הוא אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְהָמָן נִדְחַף אֶל־בֵּיתוֹ אָבֵל וַחֲפוּי

אשר המלך חפץ ביקרו ד׳ דסמיכי וסימ׳ ויבא המן ויאמר לו. והלבישו את האיש. והרכיבוהו על הסוס. וירכיבוהו על הסוס ברחוב: נדחף ב׳ ופתח וסי׳ והמן תולדות אהרן וישב מרדכי. שם:

אבן עזרא

הזכיר הכתר והנכון בעיני שוי"ו בראשו שב אל הסוס כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע: (יב) נדחף. מעצמו והוא אבל וחפוי ראש פעול

רשי

ויאמר להביא את ספר הזכרונות: (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש. ואת הכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם: (יב) וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו: אבל וחפוי ראש. רבותינו פירשו הדבר במסכת

יוסף לקח

והלבוש והסוס על יד איש שהוא יחיד ואין לפרש שאותו האיש מהפרתמים לא היה המלביש המרכיב והקורא שהרי ראינו שהמן שהיה מן השרים והפרתמים הוא הלביש והרכיב את מרדכי וקרא לפניו ועם הכתוב שאחר זה יובן ויהיו שני כתובים הבאים כאחד ומלמדים:

(י) **ויאמר** המלך להמן. תחלה יש להתעורר מה הענין הזה שנראה שהמלך הזה בשגעון ינהג למה זה עשה להמן זה אשר לא ראינו שהקדים ועשה שום פשע וחטאת נגדו ובהיותו בתוקף אהבתו אליו יבזהו כאחד הרקים ועוד שעה הוא עתיד לאכול ולשתות עם המלכה ועמו וקודם זה יצוה עליו להכריז לפני יהודי ועוד אומרו כן אליו מהר קח את הלבוש כאלו הוא בחרון אף עצום עמו שודאי אם מחמת כעס צוה עליו כן ראוי לחקור הסבה מה ועל מה היה הכעס ההוא עוד יש לדקדק אומרו קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת וחוזר ואומר אל תפל דבר מכל אשר דברת ולמה הוציא מן הכלל הלבוש והסוס שהרי באומרו שיעשה למרדכי כאשר דבר הסוס והלבוש בכלל הוא ועוד מה ענין אומרו אל תפל דבר כי מסבת מה יעלה על הדעת שיפיל דבר ממה שצוה לו המלך. לכן נראה שאין ספק שאחשורוש לא מחמת כעס אמר לו כן אבל אדרבה באהבה רבה ועצומה אמר לו כן והוא כמו שהקדמנו שהמלך הזה אמנם נדדה שנתו לדעת מה היא שאלת אסתר ואחרי עיונו וחקירתו בענין נראה שאין לאסתר אב או אח או קרוב ושאינו יודע עמה ומולדתה ואין לה קירוב דעת כלל עם שום אדם רק עם מרדכי שנתגדלה בביתו וזכר ענין מה שהגיד מרדכי דבר בגתנא ותרש להצילו מן המות וראה שלא ניתן לו תשלומין על זה וראה שאסתר אמרה לו דבר בגתנא ותרש בשם מרדכי הנה העלה מכל הדברים הללו שודאי אסתר רצונה לבקש איזה שררה או גדולה למרדכי ותסמוך שאלתה על ענין בגתנא ותרש ולפיכך תכף שראה שלא ניתן למרדכי תשלומין מיהר מאוד שינתן לו תשלומין חלף ענין בגתנא ותרש כדי שלא יהא לאסתר מקום לסמוך שאלתה על שררה או גדולה למרדכי והנה זה היה ששאל תכף מי בחצר שאמנם היה מי שהיה על ידו היה רצונו לתת התשלומין למרדכי טרם בואו אל משתה אסתר וכיון שנמצא שם המן ואמר לו מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ובהיות אחשורוש חושש שאסתר והמן בעצה אחת לשאול גדולה למרדכי לפי שראה שהמן נקרא עמו במשתה לכך העלים מהמן ולא הודיעו ששאלתו על מרדכי ואמר לו סתם מה לעשות באיש וגו׳ ולפי זה שאל מי בחצר שיותר היה רוצה באחד משריו זולת המן כי אז היה שואלו בהדיא מה לעשות למרדכי על כך וכך שעשה ובראותו שהמן היה שם אמר יבוא וסתם השאלה והשיב כך וכך ראוי לעשות ואמנם אמר לו שינתן הלבוש והסוס ע״י אחד מהשרים או הפרתמים והוא יתן אל יד המלבישים והמרכיבים ואח״כ יבואו העומדים על משמרת עבודת ההכרזה ויקראו לפניו ככה יעשה לאיש הנה אחשורוש בהיות המן אהובו אשר כנפשו ולבו בטוח בו שרוצה בטובתו אמר לו מהר קח את הלבוש כלומר שימהר לעשות התשלומין למרדכי טרם בואו למשתה אסתר וגילה לו שאינו רוצה לתת לו תשלומין זולת אותו הכבוד המדומה ואחרי ראותו שהמן אמר להנתן הלבוש והסוס על יד איש מן השרים או מהפרתמים שהוא יתן הלבוש לעומדים על משמרת עבודת ההלבשה וגם הסוס לעומדים על משמרת עבודת ההרכבה ואותם ילבשו וירכיבו אותו והעומדים על משמרת הקריאה יקראו לפניו ככה יעשה לאיש באופן שהיה צריך אריכות זמן לעשות כל זה עד שינתן ליד איש משרי המלך או הפרתמים ואותו האיש לתת למרכיבים ולמלבישים ולקוראים לכן אמר להמן כאדם שאומר לאהובו שצריך הדבר מהירות גדול טרם בואו אל המשתה כדי שאסתר לא תבקש שררה יתירה למרדכי ע״ז וכדי למעט השכר למרדכי שימהר לעשות לו הכבוד המדומה הזה אשר אין בו לא תועלת ולא שררה מתמדת לכן אמר לו שיעשה הוא הכל כיון שהוא אחד מן השרים שינתן הלבוש על ידו ושהוא ילביש וירכיב ויקרא לפניו וזהו שאמר תחלה קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת שרצונו לומר שלקיחת הלבוש והסוס יהיה ממש כאשר דבר שהוא דבר שלקיחת הלבוש והסוס תהיה על יד איש משרי המלך הרי הוא משרי המלך אם כן לקיחת הלבוש והסוס יהיה ממש כאשר דבר ואח״כ אמר לו על ההלבשה וההרכבה והקריאה אל תפל דבר מכל אשר דברת ולא אמר כאשר דברת שהרי הוא לא אמר שהאיש משרי המלך ילביש וירכיב ויקרא לכן אמר לו שהוא יעשה הכל אשר דבר שיעשו אחרים ולא יפיל דבר כדי לעשותו ע״י אחרים וכל זה עשה אחשורוש לא מחמת שנאתו את המן ולא נראה לאחשורוש שעושה בזה בזוי להמן כלל אחרי שלא היה יודע שנאת המן למרדכי ואדרבה היה נראה למלך שעושה כבוד להמן על זה שלהיותו פקידו ואהובו נאמן ביתו שאין אחר זולתו ראוי להודיע מה שבלב המלך כי אם הוא וכיון שבלב המלך הוא היותו חפץ ביקרו של מרדכי למי מגלה המלך מה שבלבו כי אם להמן ובעצה אחת היו אחשורוש והמן וראה שהדברים כן שאחר כך נאמר עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו שרצה להודיענו שהלואי והספיק בלמצוא המהירות שעשה המלך לתת התגמול למרדכי שכבר הגיעו הסריסים לקרוא אותו אל המשתה באופן שאחשורוש גילה הדבר להמן שכדי שאסתר לא תבקש גדולה יתירה למרדכי הוא ימהר לתת לו הגמול הגדת דבר בגתנא ותרש כמו שיתבאר עוד בס״ד ובזה יתיישבו כל הספיקות שנתעוררנו בהם:

(יא) **ויקח** המן את הלבוש. הנה עשה המן הכל כדי למהר הדבר ולא הפיל דבר לעשותו על ידי אחרים כמו שצוה המלך ועוד ידמה שרצה המלך שיעשה המן את הכל כדי שאם אסתר תבקש גדולה יתירה למרדכי שהמן יגדיל לומר לה שהרבה לעשות שהמן עם היותו משנה למלך הלבישו והרכיבו וקרא לפניו וגם המן בעצמו יגיד לה כן כיון שהולך עמו במשתה:

(יב) **וישב** מרדכי אל שער המלך. כבר אמרו ז״ל שבשקו ובתעניתו היה כשמצאו המן והלבישו כי לא יתכן לומר שהוציא שקו מעליו ולא נענה עדיין ואפילו לפי מדרשם זה צריך לומר שבא ביום השלישי לצום ושהוציא השק שאין לבוא בלבוש שק אל שער המלך והכתוב מעיד שהמן ראה אותו בשער המלך כמו שנאמר ויהי כראות המן את מרדכי ואח״כ גם ביום שלאחר הצום שהיה יום ההלבשה יתכן לומר שהוציא השק ושבא אל שער המלך ושם מצא אותו המן והלבישו ואומרו וישב מרדכי יהיה כפשוטו ששב אל שער המלך או אפשר כפי פירושם ז״ל יהיה פה המלך קודם ובאמת שב אל שער המלך בשקו ובתעניתו. עוד יתכן שמרדכי לא היה לובש השק כי אם בבוקר בעת תפלתו ואחר התפלה והזעקה היה הולך אל שער המלך כמו שעשה יעקב שהתפלל ואח״כ הכין הדורון לעשו שהקדים השתדלות עליון ולפי זה יצדק מאמרם ז״ל שהמן מצאו בשקו שהיה עדיין בוקר כמבואר שהמן הלך שם מהבוקר ונצטוה למהר להלבישו ואומרו פה וישב מרדכי אל שער המלך רצה לומר שב כתמול שלשום לא שמצאו המן בשער המלך ואומרו ועשה כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך אין הכוונה שהיה יושב בעת ההיא והוא מור׳ מקום אבל יובן שהוא היה מורה האיש לא המקום ר״ל אותו מרדכי שיושב בשער המלך. עוד ידמה לומר שאחשורוש מה שאמר להמן מהר קח את הלבוש היה מחמת כעסו שלפי שחשב שהמן ואסתר בעצה אחת לשאול למרדכי שררה עצומה והיו רוצים לתלות

רֹ֑אשׁ׃ יג וַיְסַפֵּ֨ר הָמָ֜ן לְזֶ֤רֶשׁ אִשְׁתּוֹ֙ וּלְכָל־אֹ֣הֲבָ֔יו
אֵ֖ת כָּל־אֲשֶׁ֣ר קָרָ֑הוּ וַיֹּ֣אמְרוּ ל֩וֹ חֲכָמָ֨יו וְזֶ֜רֶשׁ אִשְׁתּ֗וֹ ג׳ וכסי׳
אִ֣ם מִזֶּ֣רַע הַיְּהוּדִ֡ים מָרְדֳּכַ֞י אֲשֶׁר֩ הַחִלּ֨וֹתָ לִנְפֹּ֤ל ג׳. ד׳
לְפָנָיו֙ לֹא־תוּכַ֣ל ל֔וֹ כִּֽי־נָפ֥וֹל תִּפּ֖וֹל לְפָנָֽיו׃ ה׳ ומ״ל
יד ע֚וֹדָם מְדַבְּרִ֣ים עִמּ֔וֹ וְסָרִיסֵ֥י הַמֶּ֖לֶךְ הִגִּ֑יעוּ וַיַּבְהִ֙לוּ֙ ל׳ וחסר
לְהָבִ֣יא אֶת־הָמָ֔ן אֶל־הַמִּשְׁתֶּ֖ה אֲשֶׁר־עָשְׂתָ֥ה אֶסְתֵּֽר׃

נדחף אל ביתו אבל. וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו ה׳ דד״ה: לנפול ד׳ חס׳ וסי׳ לנפל בחרב. גם בבל לנפל חללי ישראל. דחה דחיתני לנפל. אשר החילות לנפל לפניו.

תולדות אהרן ויספר המן. שם: אם מזרע היהודים. שם עקידה שער כו: וסריסי המלך. מגלה שם:

עַל רֵישֵׁיהּ כְּאַבִּילָא עַל בְּרַתֵּיהּ וּבְסוּפֵיהּ: יג וְאִשְׁתָּעֵי הָמָן לְזֶרֶשׁ אִנְתְּתֵיהּ וּלְכָל רְחִימוֹי יַת כָּל דִּי עַרְעֵיהּ וַאֲמַרוּ לֵיהּ חַכִּימוֹי וְזֶרֶשׁ אִנְתְּתֵיהּ אִין מִזַּרְעָא דְּצַדִּיקַיָּא מָרְדְּכַי דְּשָׁרִיתָא לְמִפַּל קֳדָמוֹי הֵיכְמָא דִּי נְפָלוּ מַלְכַיָּא קֳדָם אַבְרָהָם בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא אֲבִימֶלֶךְ קֳדָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב נָצַח מַלְאָכָא וְעַל יְדוֹי דְּמשֶׁה וְאַהֲרֹן טְבָעוּ פַּרְעֹה וְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ בְּיַמָּא דְסוּף וְכָל מַלְכַיָּא וְשִׁלְטוֹנַיָּא דְּאַבְאִישׁוּ לְהוֹן מְסַר יַתְהוֹן אֱלָהָהוֹן בִּידֵיהוֹן וְאַף אַנְתְּ לָא תֵיכוּל לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ אֲרוּם מִפַּל תִּפּוֹל קֳדָמוֹי: יד עוֹד כְּעַן אִינּוּן מְמַלְּלִין עִמֵּיהּ וְרַבָּנֵי מַלְכָּא מְטוֹ וְאוֹחוּ לְהַנְעָלָא יַת הָמָן לְמִשְׁתְּיָא

רשי

במסכת מגילה: (יג) אשר החלות לנפול וגו׳. אמרה אומה זו נמשלו לכוכבים ועפר כשהם יורדים עד לעפר וכשהם עולים עד לרקיע ועד הכוכבים

אבן עזרא

והטעם שכסה ראשו והעד ופני המן חפו והוא מגזרת ויחפהו ואם הוא בבנין אחר: (יג) ויאמרו לו חכמיו. בבוא איד הרשע לא יתנבאו אוהביו עליו טוב:

תכתן

יוסף לקח

לתלות הדבר בענין בגתנא ותרש לכן שאל לו שהם מה לעשות באיש וכאשר ראה שלא פסק המן זולת כבוד מדומה שמח אחשורוש וא״ל א״כ מהר עשה כן למרדכי כי לא אתן לו זולת זה ולא כפי מה שעלה בדעתך לתת לו שררה עצומה ואומרו והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש הן זה יש לתמוה מה היה מהירותו של המן לבוא להגיד הבשורה הרעה לביתו ואין זה פועל חכם. ועוד דבר שנעשה ברחוב העיר היה צריך להודיע לאשתו אמנם עם הכתוב שאחר זה יתבארו יחדיו:

(יג) **ויספר** המן. הספיקות שבכתוב הזה שצריך ההתעוררות וההתבוננות בהם תחלה מה היה ענין הספור הזה מאחר היות הדבר מפורסם ברחוב העיר. שנית שבלקיחת העצה הזכיר האוהבים תחלה ואחריהם הזכיר את זרש אשתו ועתה לענין הספור הזכיר את זרש אשתו תחלה ואח״כ את האוהבים. שלישית אומרו את כל אשר קרהו מה ענין כל זה ומה בא לרבות והיה מספיק אומרו את אשר קרהו. רביעית שהתחיל הכתוב באומרו שספר לאוהביו ואחר כך אמר ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו שהזכירם בשם חכמים לא בשם אוהבים. חמישית אמרם אם מזרע היהודים מרדכי והיאך נסתפקו אם מרדכי מזרע היהודים והלא הוא אמר להם באותו הלילה וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי הרי ידעו שהוא יהודי. ששית אומרם אשר החלות לנפול לפניו לא תוכל לו וכי מחמת שאדם אחד מגנה את חבירו בטענות לפני מלך פעם אחת בשביל זה יאמר שינצחנו שנית ואין החכמה מחייבת הגדרה הזאת ואם בנבואה או בניחוש לא היה להם לומר תנאי אם מזרע היהודים הוא. שביעית אומרם לו לא תוכל לו כי האמנם כאשר איש מן האישים ירצה ויבחר להלחם עם זולתו הנה אוהביו ימנעוהו ויאמרו לו שלא ילחם עם אותו הזולת כי לא יוכל לו אבל הבא אבל וחפוי ראש ואין לו עוד מנוח להרים מפני רוב השפלתו היאך יאמרו לא תוכל לו. שמינית אמרם כי נפול תפול לפניו שאין זו עצה אבל בשורה רעה והוגאת הלב ואין זה דרך החכמים והאוהבים והיועצים לבשר הרעה מבלתי מצא לו תרופה ומוטב כשאין בעצתם תרופה להניח הדבר אל המזל או אל הטבע ממה שיאמו את לבבו וכדי לבוא אל ביאור השני כתובים הללו יבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

(יד) **עודם** מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו. אין זה מן הענין כי מה לנו אם עודם היו מדברים או השלימו כבר הדבור כיון שלא נתחדש מזה לענין הנס דבר אבל בזה נבוא אל ביאור השלשה כתובים שיעדנו וזה שאין ספק היות המן חכם פקח וערום כנחש וכל הנהגותיו בחכמה עצה ודעת לולא כי מפר מחשבות ערומים היה הופכם על פניו כי הנה המן שמיהר לבוא אל ביתו עם היותו בא אבל וחפוי ראש בלבו הערל עכ״ז כמבשר בעיניו בא אל חכמיו וזרש אשתו ולכך מיהר לבוא לספר אל ביתו הדברים כאשר הם כדי לשמחם שאמנם כאשר ראה שבלילה ההוא העמיקו עצה עם אשתו ואוהביו לתלות את מרדכי וקרה לו מה שקרה הנה ודאי היה שזרש ואוהביו יחשבו למשפט שהמן הלך וטען טענותיו על מרדכי ומרדכי נצחו בטענותיו כי על כן לקח אחשורוש הגדולה מיד המן ונתנה למרדכי וכאשר ראה המן כן רצה לבשרם ולשמחם מיגונם ולהקל דאגתם מעליהם ובא להטעים להם שאין השמועה בהפלגת הרעה כאשר חשבו ולכן סיפר הדברים קודם לאשה שדעתם קלות ונקלות להאמין ואח״כ סיפר לאוהביו ותכף אמר להם שכל מה שהיה לא היה רק מקרה בעלמא שמעולם לא דבר למלך שמרדכי עובר את מצותו וגם מרדכי לא נצחו בטענות וזה אומרו את כל אשר קרהו רצה לומר שכל הענין היה מקרה שקרה לו לבדו לא עם מרדכי והוא את כל אשר קרהו ר״ל שקרה לו לבדו מבלעדי שיהיה מרדכי שם וספר הענין כילו כי אחשורוש מיראתו פן אסתר תבקש על המשתה גדולה יתירה למרדכי לפי שנתגדלה בביתו וגם הגידה למלך בשמו ענין בגתנא ותרש הנה ביקש המלך לתת התגמול למרדכי על ענין בגתנא ותרש טרם בואו אל המשתה שעשתה אסתר כדי שלא יהיה לה מקום לבקש גדולה יתירה למרדכי וכי לא נמצא שר זולתי הוא והמלך מרוב מהירותו שאל לו מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ושהוא השיב כך וכך ושהמלך לרוב מהירותו רצה שיעשה כל הדברים ההם דהיינו הלבשה והרכבה וקריאת המן הוא בעצמו וכי לא זזה גדולותו וגם אהבת המלך אותו עזה כבתחלה באופן שלנחומי בא וכאשר סיפר לאשתו בדעתה קלה ואוהביו קבלו ממנו אבל החכמים שהיו לו נראה להם כנגע ושזה שסיפר המן היה חולי קשה מן הראשונה שחשבו הם וכאשר אמרו חכמיו בזה גם זרש נגררה אחריהם ולכך הוזכרו חכמיו קודם. והנה בהיות שהמן לפי דבריו היה כמבשר בעיניו כאשר אמרנו הנה אמנם היה חושב עוד לתלות את מרדכי והיה נראה לו טענה עצומה שאחרי ראותו שהמלך לא היה נותן את היקר ההוא למרדכי מאהבתו אותו אבל מיראתו שאסתר לא תבקש לו גדולה יתירה הרי נתגלה לו הרחקת לב אחשורוש ממרדכי ועוד שבהיות שעדיין לא קבל התגמול שהציל את המלך מן המות הנה חשב שגם זו למוטבו שאם היה אומר למלך לתלות את מרדכי על שעבר על מצותו אפשר הגדתו למלך דבר בגתנא ותרש היתה מגינה עליו להצילו אמנם עתה שכבר קבל התשלומין לעשות לו יקר גדול כזה הרי סר צלו מעליו ועוד כי כל מה שיקבל איש מזולתו היה מלך או שלטון יקר וכבוד יתר שאת יתחייב מן הטועם אם יעבור מצותו ולפיכך עלה על לבו שאחר כל זה היקר שעשה למרדכי כאשר יגיד למלך שהוא עובר מצותו ירבה להשיב אפו עליו ויתרצה לתלותו וזאת היתה להמן נחמתו את אשתו ואוהביו ובראות חכמיו שהמן עודנו באבו להיות רצונו לבקש מאת המלך לתלות את מרדכי הנה הנחוהו בעצתם שלא יבקש עוד להלחם עם מרדכי ואמרו לא תוכל לו והביאו ראיה לדבריהם באמרם שהמן כשהיה מזכיר את מרדכי היה מזכירו יהודי לפחיתות ולשפל המצב כי כבר ידוע היה שלא היה יושב בשער המלך מרדכי אחר עד שהוצרך לומר המן להם בלילה בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי אבל אמרו כך היהודי לפחיתות בזיון ונבזה בעיניו כלומר כשאני רואה שפל המצב כזה שאינו קם וזע מפני וכאשר ראו חכמיו שהמן הזכיר את מרדכי יהודי לפחיתות אמרו לו ממקום שבאת כיון שמרדכי הוא שפל המצב ובזוי ומזלו רע וכשל ועכ״ז גבר מזלו עליך הרי א״כ לא תוכל לו משל לחולה מחולי הלבנה והוא שחוריי במזג שודאי תרופתו רחוקה מן התועלת שאין ספק אחרי היותו בחולי הלבנה עם היותו שחוריי במזג ודאי סבה עצומה ותקיפה הגיעה אותו לכך כמו כן פה אמרו חכמיו להמן אתה אומר שהיהודים הם עם בזוי ופחות ומלכם בתכלית השפל א״כ אם מרדכי מזרע היהודים לא תוכל לו וידמה שאמרו לו שאם היה המן טוען לפני המלך נגד מרדכי לתלותו ומרדכי היה מנצחו בטענה כפי מה שחשבו הם טרם בוא המן א״כ היה אפשר לו להלחם שנית עמו אולי ינצחנו לפי שאין הדבר זר שפעם ינצח זה ופעם ינצח שכנגדו אבל כיון שאתה החלות לנפול לפניו מבלתי שהוא יפילך מלחמה אלהית היא לא תוכל לו וכל עצתם היתה כדי שיהרוס העץ ולא יבקש עוד לתלות את מרדכי והוא היה מפציר ואומר לא כי אלא אוכל לו ולא היה רוצה להרוס העץ. ובזה יתיישב מה שהוקשה לרז״ל על דברי חרבונא שהמן ויועציו ואשתו המתיקו סוד בלילה וחרבונה שהיה מסריסי המלך עומד על משמרתו מנין ידע עצתם עד שאמרו שאליהו דמה כחרבונה אמנם לפי הפשט שיעדנו קשה מאד מנין ידע חרבונה כל זה ולא יתיישב על נכון ענין זה אם לא שנתעורר קודם אומרו שם ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים כי מה לי אם היה מן הסריס או מן עבדי המלך ועוד הרי כבר נזכר חרבונה שהוא סריס המלך כשהלך להביא את ושתי ועוד שהיה לו לומר אחד מסריסי המלך לכן נראה שבזה הכתוב השלישי שאנו בו רצה להודיענו גודל הנס ותקפו באומרו עודם מדברים שפירוש הדברים הוא שהיועצים עדיין היו מפצירים עם המן להרוס העץ שהכין למרדכי ושלא יבקש עוד להלחם עמו והוא היה מפציר לבלתי הורסו באומרו עדיין שרוצה לתלותו כפי המנהג שכל אדם רוצה להגדיל עצמו בביתו והיה הנס שבכל עוד שהיו החכמים והמן מתוכחים זה עם זה הגיעו סריסי המלך לקרא את המן ושמעו את כל הויכוח שהמן אינו רוצה להרום העץ ולכך נאמר ויאמר חרבונא אחד מן הסריסים רוצה לומר אחד מן הסריסים שהלכו לקרוא את המן ושמעו הויכוח ולכן נאמר הנה העץ עומד בבית המן ולא אמר הנה העץ שעשה המן שפירושו עומד בבית המן כאלו אמר עדיין עומד שלא

אסתר ז

דַעֲבָדַת אֶסְתֵּר׃ א וַעַל מַלְכָּא וְהָמָן לְמִשְׁתֵּי עִם אֶסְתֵּר מַלְכְּתָא׃
ב וַאֲמַר מַלְכָּא לְאֶסְתֵּר אוּף בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא בְּמִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא
מַה שְׁאֵלָתֵיךְ אֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וְיִתְיְהֵב לִיךְ וּמַה בָּעוּתֵיךְ אֲפִילוּ
עַד פַּלְגוּת מַלְכוּתָא אֶתְנְנָהּ לִיךְ לְחוֹד לְמִבְנֵי בֵית מוּקְדְשָׁא
דְקָאִים בְּפַלְגוּת תְּחוּם מַלְכוּתִי לָא אֶתֵּן לִיךְ דְּהֵיכְדֵין קַיְמִית
בִּשְׁבוּעָה לְגֶשֶׁם וּלְטוֹבִיָה וּלְסַנְבַלַּט בְּרַם אוֹרִיכִי עַד דְּיִרְבֵּי
דָרְיָוֶשׁ בְּרִיךְ וְיַחְסַן מַלְכוּתָא וְתִתְעֲבֵד׃ ג וּזְקָפַת אֶסְתֵּר יַת
עֵינָהָא כְּלַפֵּי שְׁמַיָא וַאֲתִיבַת אֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וַאֲמָרַת אִין אַשְׁכָּחִית
רַחֲמִין קֳדָמָךְ מַלְכָּא רָמָא וְאִין קֳדָם מַלְכָּא דְאַרְעָא שַׁפִּיר
תִּתְיְהַב לִי שֵׁיזִיב נַפְשִׁי מִן יְדוֹי דְסָנְאָה בִּשְׁאֵלָתִי וּפוּרְקַן עַמִּי
מִן יְדוֹי דִבְעֵל דְבָבֵיהּ בְּבָעוּתִי׃ ד אֲרוּם אִזְדַבַּנְנָא מַגָּן אֲנָא
וְעַמִּי בֵית יִשְׂרָאֵל לְאִשְׁתֵּיצָאָה לְאִתְקְטָלָא וּלְהוֹבָדָא וְאִלּוּלֵי
לְעַבְדִין וּלְאַמְהָן אִזְדַבְּנָנָא שַׁתְקִית אֲרוּם לֵית מְעִיקָא טִימִין וְרַוְחָא

תולדות אהרן אם מצאתי חן . שער השקפות בשאלה עקידה שער מד : כי נמכרנו . מגלה שם :

כ׳ חס׳ נסיפ׳ י״ד ז א וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן לִשְׁתּוֹת עִם־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה׃
ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה
י״ד. כ׳ סיפ׳ ומכילה׳ הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתִנָּתֵן לָךְ וּמַה־
בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ ג וַתַּעַן אֶסְתֵּר
ח׳ הַמַּלְכָּה וַתֹּאמַר אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ
י״א וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֶן־לִי נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי וְעַמִּי
ד׳ מ״ל כנוס׳ בְּבַקָּשָׁתִי׃ ד כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג
כ׳ חיס וּלְאַבֵּד וְאִלּוּ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הֶחֱרַשְׁתִּי

אסתר המלכה י״ד וסי׳ ויודע הדבר למרדכי . ויהי כראות המלך את אסתר המלכה . מה לך אסתר המלכה ומה קדמאת . אף לא הביאה אסתר המלכה . לשתות עם אסתר . ביום השני במשתה היין . ותען אסתר המלכה . מי הוא זה ואיזה הוא אשר . והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה . ביום ההוא נתן המלך אחשורוש. הנה בית המן נתתי לאסתר . ומה שאלתך כתרא. ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל. לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם :

אבן עזרא

(ג) תנתן לי נפשי . הטעם אין שאלתי כי אם נפשי ומה נכבד טעם תנתן לי: כי נמכרנו . מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרתם שהם ימכרו עצמם ואין קונה: (ד) ואלו . כמו ואלו חיה אלף שנים והאל״ף נוסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואילו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצרה הזאת הבאה עלינו שוה בעינינו מאומה אע״פ שאין למעלה ממנה אחר הריגה

רשי

הכוכבים: (ג) תנתן לי נפשי . שלא אהרג בשלשה עשר באדר שגזרת גזירת הריגה על עמי ומולדתי: ועמי . ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו׳: (ד) כי אין הצר שוה בנזק המלך . איננו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הנאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם : ויאמר

יוסף לקח

רצה להרסו ולהיות שם שני הסריסים שהלכו לקרא את המן אבל לא דבר כי אם אחד מהם לכך נאמר אחד מן הסריסים והמלך השיב לשניהם תלוהו עליו לשון רבים דאל״כ היה לו לומר למי אמר המלך תלוהו עליו ובאופן זה יתיישבו כל הספיקו׳ שנתעוררנו בהם בשלשה הכתובים הללו ואמר תלוהו עליו על דרך יד העדים תהיה בו בראשונה :

ז (א) **ויבא** המלך והמן . כבר ביארנו בכתוב שאמרה ומחר אעשה כדבר המלך שהכוונה היתה שהמלך רצה להשקותה כדרך שותי יין והיא היתה בשלישי לנוס ויעדה לשתות ביום שלמחר ולפיכך במשתה הראשון לא נאמר שבאו לשתות עם אסתר רק שבאו אל המשתה אשר עשתה אסתר :

(ב) **ויאמר** המלך לאסתר. הנה הוסיף כאן אחשורוש להזכיר את שם אסתר ולומר מה שאלתך אסתר המלכה מה שלא עשה כן במשתה הראשון שלא אמר שם רק מה שאלתך ועוד שם נאמר וינתן לך וכאן אמר ותנתן לך לשון נקבה . אמנם לפי דרכנו שביארנו שאחשורוש לא נדדה שנתו אלא מפני יראתו שלא תשאל אסתר שאלה בלתי הגונה למרדכי וזה בראותו שבשני פעמים אמר לה מה שאלתך וינתן לך עד חצי המלכות וגו׳ ולגודל שאלתה לא רצתה עדיין לגלות לו מהות השאלה כמו שאמרנו שאחשורוש אמר בלבו למי תבקש אסתר הלא איננה יודעת עמה ומולדתה ואין לה אב ולא אח שתשאלי לו ואם תשאלי לה לעצמה מה שקנתה אשה קנה בעלה באופן שאחר נתינתו לה חצי המלכות הרי כל המלכות בחזקת הזוג א״כ לא נתן לה דבר אמנם אח״כ שעלה על לבו האהבה והקירוב דעת שיש לאסתר עם מרדכי מפני שהיתה באמנה אתו וזכר ג״כ מה שהגידה לו אסתר דבר בגתנא ותרש בשם מרדכי ונתיירא פן ואולי תהיה שאלתה למרדכי הנה רצה לחזור ממתנתו ועם היות שביום הראשון במשתה לא אמר לה רק מה שאלתך ולא הזכיר את שמה שהמובן היה שתשאל לעצמה ולאחרים הנה עתה ביאר דבריו כלומר שאין כוונתו לתת שאלתה רק מה שתשאל לעצמה ולכן הזכיר את שמה כלומר מה שאלתך לך אסתר המלכה ועוד אמר על השאלה בלשון נקבה שב אל אשר נשאלה השאלה לו לא אל המתנה כמו שאמרה בת שבע יותן נא אבישג לאדוניה ולא אמרה תנתן שב אל אבישג בלשון נקבה כמו כן פה קודם שלא הגיע לו עדיין מן היראה שתשאל לזולתה אמר וינתן לך ר״ל למי שיהיה אבל עכשיו שחשש שלא תשאל למרדכי אמר ותנתן לך שב אליה כלומר המתנה שתהיה לה ולפי זה אסתר שהיתה מה׳ אשה משכלת הבינה כוונתו של אחשורוש והשיבה לו תנתן לי נפשי בשאלתי כלומר יפה דברת איני שואלת רק לעצמי וכשאמרה ועמי בבקשתי שכבר היה נראה ששאלתה את עמה איננה שאלה לעצמה אבל היא שאלה לזולתה הנה ביארה שגם שאלתה את עמה איננה שאלה לזולתה רק לעצמה ואמרה כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי כלומר אמות מדאגתי שלא אוכל לראות ברעתם א״כ השאלה לעצמי היא שלא אמות שאם לא היה לאסתר השם על מה שדקדק המלך ששאלתה תהיה לעצמה לא היתה צריכה לומר כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי כי טבע האנושי יחייב אהבת העם והמשפחה אשר הוא חלק מהם אבל הוצרכה כדי להכריח ששאלה היא לעצמה לא לזולתה ולפיכך אמרה כן . ואומרו ויאמר לה המלך גם ביום השני במשתה היין הנה אמר גם לומר שהמלך לא היה צריך לומר לה עוד מה שאלתך כיון שכבר אמר אותו לה פעם אחת במשתה היין לא נשאר עוד אלא שהיה תשאל שאלתה אבל לפרש דבריו שאמר הוא לה ביום ראשון הוצרך לומר לה שנית מה שאלתך אסתר המלכה כדי להודיע שלא היתה כוונתו לתת שאלתה רק לעצמה כי איננו מן הדרך שהמלך יאמר שני פעמים מתנה אחת ושניהם במשתה היין בלי תוספת או גרעון או פירוש לדבריו וזה אומר, ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני שלא היה צריך לכך רק כדי להוסיף לה הזכרת שמה שיתבאר שלא היו דבריו ראשונים רק שתשאל לעצמה . ועוד אמר הכתוב שכדי להפליג הכעס והחימה על אותו הרשע העיר השם את רוח המלך לומר כן במשתה היין בעיקר שמתחם שבבות לאדם כעס וחימה בעת השמחה יפליג מאד כמו שנאמר בשמואל מידי עלותה בבית ה׳ כן תכעיסנה שרצונו לומר שבעת השמחה יפליג הכעס ולכן היתה מכעסת אותה מידי עלותה בבית ה׳ ולכן נאמר פה שאחשורוש נמשך לו הכעס במשתה היין :

(ג) **ותען** אסתר המלכה . הנה נתבאר שאסתר המלכה לא הקדימה שאלת נפשה לשאלת הצלת האומה ישראלית להיות הצלת נפשה יקרה בעיניה מהצלת העם חלילה לה אבל להיות כמו שאמרנו שאחשורוש ביאר דבריו שאין כוונתו באומר לתת שאלתה כי אם על מנת שתהיה השאלה לעצמה הקדימה שאלת נפשה לא אלא העם כלומר אין שאלתי אלא לעצמי ואמרה לענין נפשה לשון שאלה ולענין העם בקשה להודיע למלך שהצלת העם יקר בעיניה יותר מהצלת עצמה כי השאלה לא תורה על הפלגת רצון השואל כמו שתורה מלת הבקשה על הפלגת רצון המבקש ואחר שאמרה שהצלת העם יקר בעינים מהצלת נפשה ביארה שגם שאלתה ובקשתה כולה לעצמה באמרה שאם יהרגם הנה היא מיתה אחת אמנם אם תנצל ותראה ברעה אשר ימצא את עמה תמות בכל יום מדאגתה ולבסוף דאגה בלב איש ישחנה ותמות גם היא באופן שהקדימה שאלת נפשה להודיע כי שאלתה לעצמה והגדילה שאלת העם משאלת נפשה כאמור :

(ד) **כי** נמכרנו . כבר ביארנו ענין פרשת הכסף שאלת מרדכי להגיד לאסתר אבל לא אמרה פה נמכרנו שנמכרנו בכסף שהרי לא נתקיים להיותו מכר אבל ניתנו בלא כסף ואפשר שאחרי שהמלך אמר הכסף נתון לך הרי הוא כאלו אמר נתקבלתי והכסף מתנה והעם מכר אמנם לא יתכן שאסתר היתה כמתרעמת על המלך שהוא עשה פעולת המכר לכן נראה שאומרה נמכרנו הוא כמו נמסרנו וכמוהו ביד אשה ימכור ה׳ את סיסרא וכן כי צורם מכרם והנה אמרה כן למלך בראותה בהשכל ודעת שהמלך הזה לא ירצה לזוז כלל מדבורו וכ״ש מגזרתו ופתחה לו פתח באמור לו שהמלך עם היות שמסרם בידי המן לא מסרם להשמיד להרוג רק לאבדם כמ״ש המן יכתב לאבדם והאבוד יובן העבדות והגלות כמו שנאמר ובאו האובדים מארץ אשור ובזה יתיישב אומרה ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי שלא היה לה רק לבקש לבטל הגזרה מבלי שתאמר שאם היתה גזירה אחרת היתה מרגבת ותנו לה לפתוח פה לשטן אבל בחכמה ודעת אמרה כן שהכוונה כאלו היתה אומרת בא״ב היה עושה המן כפי מה שאמר למלך דהיינו לאבדם לבד לא היתה מבקשת שהמלך יבטל דבורו כ״ש גזרתו אבל כיון שנמכנו להשמיד להרוג ולאבד מה שלא יצא מפי המלך כן לכן היא שאלת הצלתם ואמר׳ כי אין הצר שוה בנזק המלך ידמה

כִּי אֵין הַצָּר שֹׁוֶה בְּנֵזֶק הַמֶּלֶךְ׃ ס ה וַיֹּאמֶר נ. ג'
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה מִי הוּא י"ד
זֶה וְאֵי־זֶה הוּא אֲשֶׁר־מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן׃
ו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הָמָן הָרָע הַזֶּה כ'
וְהָמָן נִבְעָת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַמַּלְכָּה׃ ז וְהַמֶּלֶךְ קָם כ' י"ס פסוקים
בַּחֲמָתוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן אֶל־גִּנַּת הַבִּיתָן וְהָמָן עָמַד דמיין
לְבַקֵּשׁ עַל־נַפְשׁוֹ מֵאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה כִּי רָאָה כִּי־ י"ד

הצר ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' על הצר הצורר אתכם והרעתם . וליוצא ולבא אין שלום מן הצר . כי אין הצר שוה בנזק המלך . אנ"ך . קדמא פתח : נבעת . ב' וסי' נבעת מפני מלאך ה' . והמן נבעת מלפני המלך :

תולדות אהרן הצר שוה . זוהר תלוס : ויאמר לאסתר המלכה. מגלה שם : איש צר ואויב. שם יב טו : והמלך קם בחמתו . מגלה טז :

בְּאַנְזִיקָא דְמַלְכָּא : ה וַאֲמַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַאֲמַר לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא מָן הוּא דֵין וּבְאֵידֵין אֲתַר הוּא גַבְרָא חֲצִיפָא וְחַיָּבָא וּמְרוֹדָא דִּי אַמְלְכִינֵיהּ לִבָּבֵיהּ לְמֶעְבַּד כְּדֵין : ו וַאֲמַרַת גַּבְרָא מְעִיקָא וּבְעֵל דְּבָבָא דִּבְעָא לְמִקְטְלָךְ בְּרַמְשָׁא בְּבֵית דְּמָכָךְ וְיוֹמָא דֵין בְּעָא לְמִלְבַּשׁ אִסְטְלָא דְמַלְכוּתָא וּלְמִרְכַּב עַל סוּסָא דִּי לָךְ וּלְאַחֲתָא מְנִיכָא דְדַהֲבָא עַל רֵישֵׁיהּ וּלְמִרְדָא בָךְ וּלְמִסַּב מִנָּךְ מַלְכוּתָא וְאִסְתַּקְפַת מִלְּתָא מִן שְׁמַיָּא וְאִתְעֲבֵיד הַהוּא יְקָרָא לְמָרְדְּכַי צַדִּיקָא אֲחוּי דְאַבָּא בַּר יָאִיר בַּר שִׁמְעִי בַּר שְׁמִידָע בַּר בַּעֲנָה בַּר אֵלָה בַּר מִיכָה בַּר מְפִיבוֹשֶׁת בַּר יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל מַלְכָּא בַּר קִישׁ בַּר אֲבִיאֵל בַּר צְרוֹר בַּר בְּכוֹרַת בַּר אֲפִיחַ בַּר שְׁחָרִים בַּר עֻזִּיָּה בַּר שָׁשׁוֹן בַּר מִיכָאֵל בַּר אֱלִיאֵל בַּר עַמִּיהוּד בַּר שְׁפַטְיָה בַּר פְּנוּאֵל בַּר פֵּתַח בַּר מְלוֹךְ בַּר יְרוּבַּעַל בַּר יְרוֹחָם בַּר חֲנַנְיָא בַּר זַבְדִּי בַּר אֶלְפַּעַל בַּר שִׁמְרִי בַּר זְבַדְיָה בַּר רְמוֹת בַּר חָשׁוּם בַּר שְׁחוֹרָא בַּר עֻזָּא בַּר גּוּזָא בַּר גֵּרָא בַּר בִּנְיָמִין בַּר יַעֲקֹב בַּר יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם גַּבְרָא מְעִיקָא וּבְעֵל דְּבָבָא הָמָן בִּישׁ הָדֵין בְּעָא לְמִצְלְבֵיהּ וְהָמָן אִשְׁתַּעֲמֵים מִן קֳדָם מַלְכָּא וּמַלְכְּתָא : ז וּמַלְכָּא זְקַף יַת עֵינוֹי וַחֲזָא וְהָא עַסְרָתֵי מַלְאָכִין דַּמְיָין לְעַסְרָתֵי בְּנוֹי דְהָמָן קַטְעִין אִילָנַיָּא דִּי בְגִנְתָא גַוָּאָה בְּכֵן קָם בִּרְתְחֵיהּ מִמִּשְׁתְּיֵיהּ דְּחַמְרָא וַאֲזַל לְגִנְתָא גַוָּאָה לְמֶחְמֵי מָה הוּא דֵין וְהָמָן קָם לְמִתְבַּע חַיָּסָא עַל נַפְשֵׁיהּ מֵאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא אֲרוּם

חזא

רשי

(ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה . כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב' פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחלה היה מדבר עמה ע"י שליח עכשיו שיודע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו : (ז) כי

כלתה

אבן עזרא

הריגה כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר ומצוק מצאוני או פי' הצר שם התואר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בלשון ארמית לא להוי מיזק : (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר . פעמים להורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה פעמים כאומרו בכעסו מי זה אתה אמור מי זה אמור מהרה : (ו) תי"ו נבעת . שורש והטעם כמו נבהל מגזרת והנה בעתה : (ז) כי כלתה . כמו כי כלה היא :

והמן

יוסף לקח

ידמה לומר שכיון שהיה נמשך תועלת מזה למלך היתה מחרשת שאם הוא צר לה הוא תועלת לו ואמרה שעם היותה חפיצה בטובת עמה עכ"ז היא חפיצה יותר בטובת המלך וערך רצונה אל טובת עמה אינו שוה לערך רצותה טובת המלך ותועלתו ובעבור זה היתה מחרשת. או אפשר שנאמר שאסתר לא אמרה להחריש אפי' אם לא נמכרו רק לעבדים ושפחות אבל אמרה שאם היו נמכרים לעבדים ולשפחות והצר ר"ל האויב שמסרם היה עושה לתועלת המלך הייתי מחרשת אבל בהיות שאין הצר והאויב שמסרם עושה כן לתועלת המלך רק להנקם ולעשות רעה אפי' אם לא היה מוסרם רק לעבדים ולשפחות לא היתה מחרשת וזה אומרה החרשתי כשאין הצר שוה בנזק המלך והוא עושה אותו לתועלתו וזהו שביארה אח"כ ואמרה איש צר ואויב כלומר כל מה שעשה לא לתועלת המלך עשה כמו שהרבה לו בטענות להראות למלך שאין לו נזק מהשמדת העם ההוא ושיש לו תועלת כמבואר שם אבל כל כוונתו לרעה ואם היתה כוונתו של הצר לתועלת המלך ולא תועלתו היה מוכרם לעבדים היתה מחרשת באופן שלפי דרך זה לא נתרצה ח"ו שימכרו לעבדים ולא אמרה כן רק להראות גודל רוע לבבו וזדונו של המן ושאין מעשיו כלל לתועלת המלך :

(ה) **ויאמר** המלך אחשורוש . ידוע מדרשם ז"ל שקודם היה מדבר לה על ידי תורגמן כיון שאמרה לו היות בת מלך דבר עמה פה אל פה וכבר מצינו שדבר עמה ואמר לה כמה פעמים מה שאלתך ולא נאמר שם שני פעמים ויאמר לכן נראה לפי הפשט שלהיות מנהג המלכים כשאומרים לו דבר נעשה ונתחדש במלכות והוא נעלם ממנו הענין ההוא הנה ודאי שואל מאת משנהו הממונ' במקומו על הנהגת המלכות מה חדוש הענין ההוא הנאמר לו ופרטיו וכן עשה אחשורוש כאשר אמרה לו אסתר הדברים ההם הפך פניו נגד המן להיותו הוא ממונ' משנה לו בהנהגת המלכות ושאל ממנו מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן וחזר ואמר אותו לאסתר אחרי ראותו שהמן שתק שלא ידע מה להשיב ואומרו הכתוב מי הוא זה ואיזהו שב אל שתי האמירות שאמר אותו פעמים וכאלו נאמר ויאמר המלך מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו לעשו' כן ויאמר לאסתר המלכ' מי הוא זה וגו' וקצר הכתוב ואמר שתחלה אמר סתם מי הוא זה ואחר כך שאל מאסתר בפרט ואומרו מי הוא זה לדעת מי הוא האיש ואומרו איזהו רצונו אי הוא כמו איה הוא כלומר מי הוא ואנה הוא :

(ו) **ותאמר** אסתר . הנה השיבה על שאלת המלך על ראשון ראשון על אומרו מי הוא אמרה איש צר ואויב המן על אומרו אנה הוא השיבה הזה שהורת' אותו באצבע ואמר' האיש צר ואויב כלו' הוא איש צר לכל העולם ואויב לנו בפרטות רמזה שנאת עמלק לישראל שלהיות רצונה ודאי להגיד עמה רצתה לרמוז לו שהשנאה ישנה גרמה ושלהיות יודע היותו המלכה מאותו העם רצה לאבד העם כדי לאבד המלכה כאומרו כי נמכרנו אני ועמי הקדימה עצמה כלו' כל כוונתו היתה עלי ולפי זה נתפלא אחשורוש ותמה כל התמיהה הפלא מבלתי שידע את עמה ואומרו והמן נבעת מלפני המלך והמלכה אין כלל צורך להודיע הבעתה זו כיון שלא נתחדש ממנה דבר כ"א הכוונה להגיד צרתו הרי תלו אותו וקים ליה בדרבה מיניה ומה לנו בהבעתה זו אם אין לה ענין לכן נראה שענין הספור בהבעתה זו היא לומר כמה היה זה המן פקח וערום ומתנהג בחכמה אפי' בעת ההיא שהיה באותו צרה וכל מה שהיה מתנהג בחכמ' חכמתו תתבלע ונהפכת לרעתו וזה שהכתוב רצה לתת טעם מה זה המן לא ביקש על נפשו מאסתר בעוד היות המלך שם קודם שקם בחמתו ממשתה היין ואמר שלהיות ודאי קשה מאד לאדם לרצות שנים שהם אויבים לו זה בפני זה לכן המן עשה בחכמה לבלתי בקש על נפשו מאסתר בהיות המלך שם וכאשר הלך המלך הנה רצה להשתדל עם אסתר תחלה וחכמתו נהפכה לרעתו שמצא אחשורוש לומר לו הגם לכבוש את המלכה וגו' ואלו היה משתדל ומבקש על נפשו מאת אסתר לפני המלך כבר היה רואה המלך שהוא מבקש על נפשו ולא היה אומר לו שכוונתו לכבוש המלכה וזה אומרו כאן והמן נבעת מלפני המלך והמלכה ר"ל שנבעת להיות שניהם יחד והמתין עד שילך המלך :

(ז) **והמלך** קם בחמתו ממשתה היין . לא היה צריך לומר שקם ממשתה היין שכיון שנאמר שקם כבר ידענו שקם ממשת' היין והי' מספיק אומרו והמלך קם בחמתו אל גינת הביתן שכבר נאמר שהמעש' הי' במשת' היין אבל להודיע שאות' הצדקת עשת' לו המשת' אבל לא לשתו' עמו שהית' נזהרת במגעו וכשהמלך רצה להשקותה ביום ראשון הוכרחה ליעד לו לשתות עמו ביום השני כמו שנתבאר בכתובים למעלה שבארנו ועתה כאשר רצה להשקותה היה הנס שגם ביום השני אמר לה מה שאלתך על משתה היין דהיינו על שתיית היין כמנהג שותי שכר וסובאי יין והיא השיבה תנתן לי נפשי וגו' עתה הודיע שקם ממשתה היין באופן שניצולה הצדקת ההיא מלהגאל ביין משתיו כרצונה ואומרו והמן עמד לא ידענו מאיזה מקום עמד אבל נראה כמו שאמרנו שהמן לא רצה לבקש על נפשו מאסתר בכל עוד היותם יחד המלך והמלכה ונתן בזה טעם וסבה למה לא הלך אחרי המלך לבקש על נפשו קודם לאסתר ואמר שעמד ונתעכב לבלתי לכת אחרי המלך לגינת הביתן לבקש על נפשו בשביל שראה שכלתה אליו הרעה מאת המלך ורצה כרופא אומן לרפאות הסבה ולא החולי והגם יפלא לדעת מה היה יכול המן לומר לאסתר כדי לרצותה ואיך עלה בלבו לרצותה אמנם במה שאמרנו שאסתר אמרה למלך שכל מה שעשה המן לאבד ישראל היה כוונתו כדי להרוג המלכה שהוא היה יודע היותה מאומה ישראלית הנה עמד לבקש על נפשו מאסתר להודיע' שלא היה יודע היותה מאומה ישראלי' וזאת הטענה ידע שאינה טענה לגבי המלך שאחרי היות שסידר טענות לפניו שאין שוה לו להניחם היאך יאמר שאם היה יודע שאסתר היא מאותו העם לא היה מסדר כן לפני המלך שהרי זה יקרא מורד במלכות אחר שלמלך אין שוה להניחם שישתוק בעבור המלכה ולכן לא היה לו טענה כלל בפני המלך והמלכה

וזהו

חֲזָא אֲרוּם אִסְתְּקַפַת עֲלוֹהִי בִּישְׁתָּא מִלְוַת מַלְכָּא : ח וּמַלְכָּא
תָּב בְּרַתְחֵיהּ מִגִּנְתָּא גַוָּאָה לְבֵית מִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא וְהָא גַבְרִיאֵל
מַלְאָכָא דְחַף יַת הָמָן רַשִׁיעָא וַחֲמָא מַלְכָּא וְהָמָן גָּחִין עֲלֵי
דַרְגְּשָׁא דִי אֶסְתֵּר עֲלָהּ וּתְוָה מַלְכָּא וַאֲמַר חָא בְּרַם בְּקוּשְׁטָא
לָא אָתָא הָמָן אֱלָהֵן לְמִשְׁכּוּב עִם מַלְכְּתָא כַּד אֲנָא שָׁרֵי בְּבֵיתָא
כְּעַן כָּל עַמְמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא וְאוּמַיָּא דָנוּ מַה אִית לְמֶעְבַּד בֵּיהּ
פִּתְגָּמָא נְפַק מִפּוּמֵיהּ דְמַלְכָּא וְאַפּוֹי דְהָמָן אִתְחֲפִיאוּ בַהֲתָא :
ט וַאֲמַר חַרְבוֹנָא חַד מִן רַבְּנַיָּא קֳדָם מַלְכָּא בְּרַם הָא קֵיסָא דִי
זַמֵּן הָמָן לְמִצְלַב יַת מָרְדְּכַי דְּמַלֵּל טָבָא בְּגִין מַלְכָּא וְעַל יְדוֹי
אִשְׁתְּזֵיב מִקְטוֹל וְהָא קֵיסָא קָאֵם בְּבֵית הָמָן כְּעַן אִין עַל מַלְכָּא
שַׁפִּיר יִתְנְסַח אָע מִן בֵּיתֵיהּ וּזְקִיף יִתְמְחֵי עֲלוֹהִי רוּמֵיהּ חַמְשִׁין
אַמִּין וַאֲמַר מַלְכָּא אֱזִילוּ צְלִיבוּ יָתֵיהּ עֲלוֹהִי : י וּצְלִיבוּ יַת הָמָן
עַל קֵיסָא דִי זַמֵּן לְמָרְדְּכַי וְרִתְחָא דְמַלְכָּא אִשְׁתַּדִּיכַת : א בְּיוֹמָא
הַהוּא מְסַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא יַת בֵּיתָא דְהָמָן
מְעִיק יְהוּדָאֵי וְיַת אֱנָשֵׁי בֵיתֵיהּ וְיַת כָּל טַסְבְּרוֹי וְיַת כָּל עָתְרֵיהּ

כָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ : ח וְהַמֶּלֶךְ שָׁב
מִגִּנַּת הַבִּיתָן אֶל־בֵּית | מִשְׁתֵּה הַיַּיִן וְהָמָן נֹפֵל
עַל־הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם
לִכְבּוֹשׁ אֶת־הַמַּלְכָּה עִמִּי בַּבָּיִת הַדָּבָר יָצָא מִפִּי
הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הָמָן חָפוּ : ט וַיֹּאמֶר חַרְבוֹנָה אֶחָד
מִן־הַסָּרִיסִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה־הָעֵץ אֲשֶׁר־
עָשָׂה הָמָן לְמָרְדֳּכַי אֲשֶׁר דִּבֶּר־טוֹב עַל־הַמֶּלֶךְ
עֹמֵד בְּבֵית הָמָן גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
תְּלֻהוּ עָלָיו : י וַיִּתְלוּ אֶת־הָמָן עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין
לְמָרְדֳּכָי וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שָׁכָכָה : ס א ח בַּיּוֹם
הַהוּא נָתַן הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה אֶת־
בֵּית הָמָן צֹרֵר הַיְּהוּדִים וּמָרְדֳּכַי בָּא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ

ג' כליש'
ב'. ח'
ב' ח' חסר
וח' מ"ל
ב' וכסיפרא
ב' וכסי' הד
כתיב ח'.
י"ו כטעם ב'
ג' וחסר. ב'
על הכרכב וה'
ויתלו את
מרדכי
י"ד
יתיר יו"ד

כלתה אליו ג' בליש' וסי' וכלות אליהם כל היום. ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה. כי כלתה אליו הרעה מאת המלך: על המטה ב' וסימ' ויתחזק ישראל וישב על המטה: והמן נופל על המטה: ופני י"ו וסים' נמסר בתהלים סימן פ"ב: הרבונה ב' חד כתיב אל"ף וסי' אמר למהומן בזתא חרבונא. ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים: עשה המן למרדכי חד מן י"ו מלין בקריאה קרני פרה וירת בן יומו משרתו וסים' וכרהם מחוץ לעיר. אלה הנחלות אשר נחלו. ושני אנשים שרי גרורים היו בן שאול. וישלח אשר על הבית ואשר על העיר ויהוא. הנני ממלא אל כל יושבי הארץ הזאת דירמיה. ואמרו אליך הגידה נא לנו. והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל. המשרתים את המלך דויקהל דוד דד"ה: צאו לערים יהודה דויקבץ. וירם יאשיהו לבני העם צאן. אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב. תהי אזנך קשבת דעזרא. גם אני חצני נערתי. ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים. ועמסים על החמרים. ומה חשתן ובני תורין. ב' מנהון בו' משרתים חוץ מן הגלגל:

תולדות אהרן מגנת הביתן. שם: והמן נופל. שם סנהדרין קה: לכבוש את המלכה. פסחים ק: וחמת המלך שככה. ר"ס יב מגלה טז סנהדרין קח זבחים קיג.

אבן עזרא

(ח) והמן נופל. שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותה כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידוע: לכבוש את המלכה. כינוי לשכיבה שתהיה תחת רשותו והנה יכריחנה וכמוהו וכבשוה. וטעם עמי שאני ראיתי זה: חפו. המשרתים והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראנו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס: (ט) חרבונה. יש אומרים כי אליהו ז"ל נדמה למלך כדמות סריס: (י) וטעם וחמת המלך שככה. שלא נחה חמתו עד תלות המן מגזרת והשכותי מעלי ואם הם שנים בניינים: (א) מה הוא לה. שהוא דודה: העביר

רשי

כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמה: (ח) והמן נופל. המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה לישב בסעודה על צדן על גבי המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו (במדבר לב) ונכבשה הארץ: (ט) גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין העץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך מסם המות: (א) מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: להעביר

יוסף לקח

וזהו שנאמר והמן נבעת מלפני המלך והמלכה ועל כן ביקש מאסתר כי לפני אחשורוש לא היה לו טענה. והנה נרמז שמו יתברך פה בסופי תיבות כי כלתה אליו הרעה וכן בראשי תיבות כאומרו יבוא המלך והמן היום להורות כי הוא ית' סבב ראשית גדולתו וסוף מפלתו כמו שביארנו שם בכתוב יבוא המלך והמן היום ושם בארנו הטעם למה לא נזכר שמו ית' בפרהסיא במגילה זאת רק ברמז:

(ח) **והמלך** שב מגינת הביתן. הנה יתבאר מהכתוב הזה היות הדברים כפי מה שביארנו שאסתר אמרה למלך שלא היתה כוונת המן לאבד האומה ישראלית רק כדי שתהיה אסתר בכלל הגזירה ותהרג כאשר נתאמתו הדברים בלב אחשורוש לכן אמר לו הגם לכבוש את המלכה עמי בבית כלומר הנה חשבת עליה לכובשה כדי להורגה וזה לא היה עולה בידך להרגה בביתי כי אפי' מי שנתחייב מיתה הוא בן חורין ממנה כשיברח אל בית המלך כמו שאמר מרדכי לאסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך שגם שם היה אומר מרדכי שלא תחשוב כי בית המלך הוא חורין כמו כן אמר אחשורוש להמן לא הספיק לך שעלה במחשבתך לכבשה חוץ לביתי אבל גם עמי בבית אתה רוצה לכבש'. ויש לדקדק באומרו הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו שמה לנו אם חפו פניו אם לא חפו אחרי שכבר נתלה כיון שלא נתחדש ענין מחפיית פני' זאת אבל נראה שהיה זה לסיפור הנס כי עם היות שכבר יצא הדבר מפי המלך והיה לו פנאי להתנצל ולהודיע האמת שאין כונתו לכבוש המלכה אבל לבקש על נפשו לבד כמנהג לכל מי שאומרים עליו מה שאין בו עכ"ז פניו חפו ולא השיב כאלו מודה על דברי המלך עד שמלא חרבונה לומר גם הנה העץ כלו' כבר הוא מודה על דברי המלך שכונתו לכבוש את המלכה וגם רעה אחרת שהנה העץ כי האמנם כאשר אמר המלך להמן הגם לכבוש וגמר הדבר ויצא מפיו מכל וכל היה לו להשיב ולא היה מחוק המוסר שחרבונה יפסיק בדברים בין מה שאמר המלך להמן לתשובת המן אמנם כאשר ראה חרבונה שהדבר יצא מפי המלך ושלם ונגמר הדבור ופני המן חפו ולא השיב הנה כבר היה לו מקום להשיב:

(ט) **ויאמר** חרבונה אחד מן הסריסים. כבר ביארנו בכתובים שלמעלה קצת מן הספיקות השייכים לכתוב הזה שהוצרכו לבאר שם והם תחלה מה ענין אומרו אחד מן הסריסים ומה לנו לענין ספור אם הוא אחד מן העבדים או מן הסריסים או מן השרים והפרתמים ועוד מה היה צריך להודיע שהוא אחד מן הסריסים והלא כבר נזכר חרבונה זה היותו מן השבעה סריסי' שלח אחשורוש להביא את ושתי ועוד היה לו לומר אחד מסריסי המלך ולא אחד מן הסריסים ורז"ל דרשו בחרבונה שהיה בעצתם וי"א שאליהו נדמה להם כחרבונה וכל זה אמרו מפני היות זר שהמן ויועציו היו באותה לילה בעצה ובבוקר ידע אותו חרבונה שהוא אחד מסריסי המלך עומד במשמרת עבודתו בבית המלך ואנחנו אמרנו לפי פשוטו אחר שדקדקנו אומרו עודם מדברים וסריסי המלך הגיעו כי הדבר מיותר ומה לנו לענין הנס אם היו מדברים עדיין או השלימו דבורם אבל בא הכתוב להודיענו כי מה' היתה זאת שהמן ויועציו היו מתוכחים שהיועצים היו אומרים שיהרוס העץ ושלא יוסיף להלחם עם מרדכי כי לא יוכל לו כמבואר היטב באותו כתוב ותוך זה שהיו מתוכחים שהיועצים אומרים לא תוכל לו ושיהרוס העץ והוא אומר עדיין שרוצה לתלות את מרדכי ושאינו רוצה להרוס אותו העץ הנה הגיעו הסריסים והם עודם מדברים ושמעו הסריסים עצת היועצים וכונת המן וחרבונה זה היה אחד מאותם הסריסים שהלכו להביא את המן שכן היתה משמרת עבודתו להביא האנשים הנקראים למלך שהרי הלך גם להביא את ושתי וזה אומרו כאן ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים ר"ל אחד מאותם הסריסים שהלכו לקרוא את המן אל המשתה שהם שמעו כל כונתו וגם עצת היועצים ואומרו הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עומד בבית המן שהיה מספיק אומרו הנה העץ שעשה וכו' בבית המן שאחרי אומרו הנה הרי היה מורה העץ באצבע אבל אמר עומד בבית המן כלומר עדיין עומד שלא רצה להורסו ורצונו לתלות מרדכי עליו ואמר אשר דבר טוב אל המלך כאלו אמר שרוצה לתלותו על אשר דבר טוב על המלך. ואמר גבוה חמשים אמה כאן גילה הנס לענין עצת אשתו ויועציו בעשיית העץ גבוה חמשים אמה כדי שיראה המן את מרדכי תלוי מבית המלך והיא היתה נסבה שחרבונה הורה אותו באצבע מבית המלך עד שנתלה עליו והנה כאשר דבר חרבונה ששמע כוונת המן כשהלך לקרוא אותו אל המשתה היו שם גם חביריו ששמעו גם הם ולהם אמר אחשורוש תלוהו עליו לשון רבים על דרך יד העדים תהיה בו בראשונה:

(י) **ויתלו** את המן. הנה כאשר האדם רואה שמן השמי' מסכימי' למעשיו הוא שמח בהם ומעביר הכעס ממנו שכן גם בושתי כאשר ראה אשר עשתה ואשר נגזר עליה ר"ל שנראה אליו היות הדברים נגזרים עליה מן השמים שככה חמתו כמו כן כאן כשראה שנתלה על העץ שהכין לזולתו על לא חמס ראה שמן השמים הסכימו למעשיו ושככה חמתו:

ח (א) **ביום** ההוא הנה עשה לו כאשר זמם הוא אמר להרוג הנפש ושלל לבוז
ביוס

כִּֽי־הִגִּ֥ידָה אֶסְתֵּ֖ר מַ֥ה הוּא־לָֽהּ׃ ב וַיָּ֨סַר הַמֶּ֜לֶךְ
אֶת־טַבַּעְתּ֗וֹ אֲשֶׁ֤ר הֶֽעֱבִיר֙ מֵֽהָמָ֔ן וַֽיִּתְּנָ֖הּ לְמָרְדֳּכָ֑י
וַתָּ֧שֶׂם אֶסְתֵּ֛ר אֶֽת־מָרְדֳּכַ֖י עַל־בֵּ֥ית הָמָֽן׃ ס
ג וַתּ֣וֹסֶף אֶסְתֵּ֗ר וַתְּדַבֵּר֙ לִפְנֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ וַתִּפֹּ֖ל לִפְנֵ֣י רַגְלָ֑יו
וַתֵּ֣בְךְּ וַתִּתְחַנֶּן־ל֗וֹ לְהַֽעֲבִיר֙ אֶת־רָעַת֙ הָמָ֣ן הָֽאֲגָגִ֔י
וְאֵת֙ מַֽחֲשַׁבְתּ֔וֹ אֲשֶׁ֥ר חָשַׁ֖ב עַל־הַיְּהוּדִֽים׃ ד וַיּ֤וֹשֶׁט
הַמֶּ֙לֶךְ֙ לְאֶסְתֵּ֔ר אֵ֖ת שַׁרְבִ֣ט הַזָּהָ֑ב וַתָּ֣קָם אֶסְתֵּ֔ר
וַֽתַּעֲמֹ֖ד לִפְנֵ֥י הַמֶּֽלֶךְ׃ ה וַתֹּ֗אמֶר אִם־עַל־הַמֶּ֙לֶךְ ט֜וֹב

י׳
י״ג
ג׳ מ״ל המלחמה אל תזנותיס ודין
נ׳ חסר

וּמָרְדְּכַי עַל קֳדָם מַלְכָּא אֲרוּם חֲוִיאַת לֵיהּ אֶסְתֵּר מָן הוּא לָהּ׃
ב וְאַעְדֵּי מַלְכָּא יַת סִטוֹמְתָא דְעִזְקְתָא דִי אַעֲבִיר מֵהָמָן וִיהָבָהּ
לְמָרְדְּכַי וְשַׁוִיאַת אֶסְתֵּר יַת מָרְדְּכַי רַב וְסַרְכָן עַל גְנִיסֵיהּ דְהָמָן׃
ג וְאוֹסִיפַת אֶסְתֵּר וּמַלֵלַת קֳדָם מַלְכָּא וּנְפַלַת קֳדָם רִגְלוֹי וּבְכִיאַת
וּפַיְיסַת לֵיהּ לְבַטָלָא יַת בִּישַׁת הָמָן דְמִן יִחוּס דַאֲגַג וְיַת זְמִיוֹנֵיהּ
דִי חֲשִׁיב עַל יְהוּדָאִין׃ ד וְאוֹשִׁיט מַלְכָּא לְאֶסְתֵּר יַת תִּיגְדָא
דְדַהֲבָא וְאִזְדַקְפַת אֶסְתֵּר וְקָמַת קֳדָם מַלְכָּא׃ ה וַאֲמָרַת אִין עַל

תולדות אהרן ותפס אסתר. מגלה י: אם על המלך טוב. עקידה שער לב:

רשי

(ג) להעביר את רעת המן. שלא תתקיים עלתו הרעה:

הנה

אבן עזרא

(ב) העביר. מלה יוצאה בעבור שהוסר מאחד ונתן לאחר וכמוהו ואת העם העביר אותו. ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו: (ג) וטעם ותוסף אסתר. בעבור כי

כל

יוסף לקח

ביום אחד על כן גזר מדה כנגד מדה שהרגוהו וניתן ביתו לאסתר ביום אחד לכך נאמר ביום ההוא ועוד יתבאר כתוב זה עם הכתוב שלפניו:

(ב) **ויסר** המלך את טבעתו. הספיקות שיש להתעורר בהם בשני כתובים הללו הם תחלה אומרו ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכ׳ את בית המן והפסיק באומרו שמרדכי בא לפני המלך ואשר הגידה מה הוא לה ואח״כ חזר לומר לענין בית המן ששמה את מרדכי ועוד כל הספור שקרה למרדכי ואסתר עם המלך והמלך עמהם וכל מה שחשב המן לעשות להם ונעשה לו ראוי היה ליכתב אבל מה שעשו מרדכי ואסתר זה לזה מה צורך בסיפורו וכיון שאסתר שמה את מרדכי על בית המן לא אחשורוש א״כ מה לנו שנשאר הבית בידי אסתר או ששמה את מרדכי עליו עוד יש לדקדק בכתוב הזה אומרו ויסר את טבעתו ולא אמר מעל ידו ועוד מה הוצרך לומר אשר העביר מהמן אחר שהוא טבעת המלך אשר בו יחתום מה לנו אם העבירה או עשה אחרת אמנם בהיות כוונת כתיבת מגילה זו לדורות כדי לפרסם נפלאותיו ית׳ רצה הכתוב להודיענו שגם מה שלא היו שואלים מאתו ית׳ מרדכי ואסתר הי׳ נותן להם שמעולם לא בקשו ולא עלה על דעתם לשאל מן המלך גדולה למרדכי ואדרבה היא היתה מראית פנים שאין שאלתה רק לעצמה כמו שבארנו בכתובים למעלה ולא היה מגמת פניה׳ זולת ההצלה מן הרע׳ הנה בהיות גלוי לפניו ית׳ שלא תהי׳ התשוע׳ שלימה להנקם מאויביהם אם לא ע״י גדולת מרדכי כמו שנאמר כי נפל פחד מרדכי עליהם וכמו שיתבאר עוד בס״ד סבת הסבות סבב לו גדולה מה שהם לא שאלו ממנו ובכתוב הזה גילה הענין שנתינת הבית של המן לאסתר היתה נסבה שאסתר רצתה להשים את מרדכי עליו ולהיות רצונה לתת כל אותו הממון המופלג בידי מרדכי הוכרחה להודיע מה הוא לה ובא לפני המלך ונמשך מזה שנכשר בעיניו ונתן לו טבעתו ועשה אותו משנה לו ולהודיע זה הקדים לומר נתינת הבית לאסתר ואח״כ אמר ביאת מרדכי לפני המלך והגדת מה הוא לה ואח״כ אמר ששמה את מרדכי על בית המן כאלו אמר שלסבת רצותה להשים את מרדכי על בית המן נמשך למרדכי כל הגדולה ההיא ולכך לא נאמר ויסר טבעתו מעל ידו שלא שם אותה עדיין על ידו וממה שבשאלת המן הסיר אותה מעל ידו ונתנה להמן למדנו שקודם היה המנהג שהטבעת היה לעולם ביד המלך ואז שינה המנהג ורצה שהטבעת יהיה תמיד ביד המן כי על כן נאמר ויסר את טבעתו ויתנה להמן כי היה מספיק אומרו ויתן טבעתו להמן אם היתה הנתינה ההיא לצורך שעה לבד אבל אומרו ויסר טבעתו ויתנה להמן בא ללמדנו שהסיר המנהג מהיות טבעתו בידו ורצה שתהיה לעולם ביד המשנה לו ולכך לא נאמר כאן מעל ידו כי כבר הדבר היה מוסכם ממנו שלא להיות הטבעת רק ביד המשנה וזה הי׳ הנס שהוא העבירה מהמן ולא היה רצונו לתתה ע״י עצמו כ״א ע״י מי שהיה משנה לו וכאשר נמשך שאחשורוש נתן בית המן לאסתר והיא רצתה לשום את מרדכי על כל העושר ההוא והוכרחה להודיע למלך מה הוא לה ולהביאו לפניו והוא עדיין לא נתן כלל הטבעת לזולתו לעשותו משנה לו וראה את מרדכי בא לפניו ונכשר בעיניו לעשותו משנה לו ולא שאסתר בקשה דבר מכל זה לבד רועה ישראל האזין שלא יוכלו ישראל להנקם היטב מאויביהם כי אם על ידי גדולת מרדכי הנה עשה לו את כל הכבוד הזה:

(ג) **ותוסף** אסתר. יש לדקדק שהיה מספיק אומרו ותדבר אסתר לפני המלך ומה הוצרך לומר ותוסף. עוד יש לדקדק שבהיותה עדיין בתוקף הצרה ולא היתה יודעת מה בלב המלך ולא ראתה עדיין רמז או סי׳ התחלת תשועה והמן היה גדול עודנו באבו בתקפו משנה המלך ועכ״ז לא בכתה ולא נפל׳ על רגליו ולא הרבתה כל כך בקשות ותחנונים כמו שבקש׳ עתה ובכתה ונפלה על רגליו אחר שתלו את המן וביתו ניתן לה ומרדכי נעשה משנה המלך. אמנם ידמה שאסתר כאשר ראתה שאמר לה המלך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש והיא אמרה עמי בבקשתי הנה חשבה שכבר נתרצה המלך לתת לה בקשת׳ בהעברת רעת המן ומחשבתו ושהמלך ישיב לאחור אגרות המן וגם יגזור ביטולם אבל אח״כ כשראתה שחמת המלך שככה גם ראתה שהמלך נתן לה בית המן מה שלא שאלה ממנו וגם ראתה שנתן הטבעת למרדכי ועשה אותו משנה לו הנה אז הגיע אליה הפחד והיראה המופלגת פן ח״ו כלתה הרעה אל העם מאת המלך כי מפורסם טבע הענין שהאדם אם ישאל מזולתו שאלת דבר מה ואותו הזולת יתן לו דבר אחר שלא שאל מאתו הדבר מובן שאין כונתו לתת שאלתו ונתן לו הדבר האחר ההוא תמורת מה ששאל שאם היתה כונתו לתת לו שאלתו ואותו הדבר אחר הוא תוספת טובה לתת לו גם מה שלא שאל א״כ היה נותן לו קודם מה ששאל ואח״כ התוספת כמו שנאמר ברות ששאלתה היתה אלקטה נא ואספתי בעמרים ובועז רצה לתת לה יתר תוספת על שאלתה הנה השיב לה קודם בנתינת שאלתה ששאלה ממנו ואמר לה עיניך בשדה אשר יקצורון והלכת אחריהן ואח״כ הוסיף לה ואמר וצמית והלכת אל הכלים וכן אמר דוד ע״ה חיים שאל ממך נתת לו אורך ימים עולם ועד זו היא השאלה עצמה ואח״כ אמר מה שהוסיף והוא אומרו גדול כבודו בישועתך הוד והדר תשוה עליו שזהו מה שלא שאל וכן אמר הש״ת לשלמה יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עושר הנה עשיתי כדברך הנה נתתי לך לב חכם וגו׳ וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד נתבאר מכל זה שהרוצה לתת שאלתו לחבירו ולהוסיף יותר על שאלתו דבר מה שלא שאל הנה צריך שיתן לו שאלתו ששאל ממנו קודם ואח״כ יתן לו דבר אחר לתוספת אם ירצה אבל אם האדם שואל מחבירו דבר וחבירו נותן לו דבר אחר דומה זה לטענו בחטי׳ והודה לו בשעורים שכופר לו את החטים כמו כן אסתר כשראתה שהיא שאלה מאת המלך הצלת עמה והמלך נתן לה בית המן ונתן גדולה למרדכי ותלה את המן שכל אלה הם דברים שהיא לא שאלה ממנו הנה אז רעדה אחזתה ויראה נפלאה פן ח״ו כלתה הרעה מאת המלך לעם ואלו הדברים שנתן לה הם תמורת שאלתה את העם ולכך נאמר ותוסף כלומר הוסיפה בכי ותחנונים יותר עוד על ההשתדלות הקודם. והנה לא הבינה אסתר שכן עשה אחשורוש שנתן לה כל שאלתה ובקשתה ואח״כ נתן לה את כל התוספת אשר לא שאלה מאתו כאשר יתבאר לפנים בס״ד עוד יש לדקדק אומרה להעביר רעת המן ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים שנראה מתוך דבריה אלה היותם שני דברים רעת המן ומחשבתו וכפי הענין אין כאן כ״א דבר אחד. ועוד אח״כ כשבקשה מאת המלך לא אמר׳ רק להשיב את הספרים מחשבת המן ולא הזכיר רעת המן לכך נראה היות הדברים כמו שבארנו למעלה שהמן לא כתב בפתשגן הגלויה לכל העמי׳ זולת להיותם עתידים ואח״כ כתב הוא לשרים שכוונת הפתשגן היא להשמיד היהודים ואסתר תחלה בראותה שהפתשגן מיעד מלחמה והכתבים מבארים מחשבת הפתשגן וכוונתה רצתה להעביר גם שניהם ואמרה להעביר רעת המן שהיא הפתשגן ומחשבתו הם הספרים שכתב לשרים אבל כשבאה אל הבקשה חשבה על הענין שלא לשאול מן המלך בטול דבורו לגמרי אמנם שאלה להשיב הספרים מחשבת המן לבד שהם אותם שכתב לשרים שהכונה בהפתשגן היא לאבד היהודים ואמרה מחשבת המן כלו׳ שאינה מחשבת המלך ובאומר׳ להשיב הספרים מחשבת המן יובן שהיו שם ספרים שלא היה מתפרסם בהם מחשבתו והם הפתשגן שניתן דת בכל מדינה גלוי כי שאר הספרי׳ שכתב לשרי׳ היו בסתר:

(ד) **ויושט** המלך לאסתר. זוהי נתינת רשות לדבר לפניו בלי בכייה וכך עשתה ואומרו ותעמוד לפני המלך ר״ל שעמדה ולא דברה עד עבור הבכי שאם היה פירוש העמידה הזאת מן אותה הנפילה שנפלה על רגליו לבד היה מספיק אומרו ותעמוד אבל אומרו ותעמוד לפני המלך רצה לומר שעמדה לפניו ולא דברה עד יעבור תעלת הבכי:

(ה) **ותאמר** אם על המלך טוב. הנה בראות אסתר שהמלך נתן לה מה שלא שאלה מאתו כאמור שהיא לא שאלה מיתת המן ותלייתו

ולא

מַלְכָּא שַׁפִּיר וְאִין אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמוֹהִי וְתַקִּין פִּתְגָּמָא קֳדָם מַלְכָּא וְטָבְתָא אֲנָא קֳדָמוֹי בְּעֵינוֹי יַפְקֵד מַלְכָּא וִישִׁים טְעֵם לְמִכְתַּב לְמֶהֱוֵי תַּיְבִין פִּטְקַיָּא זְמִיוֹנֵי דְהָמָן בַּר הַמְדָתָא דְמִן יְחוּס אֲגַג דִּי כְּתַב לְהוֹבָדָא יַת כָּל יְהוּדָאִין דִּי בְּכָל פִּלְכֵי מַלְכָּא׃ ו אֲרוּם אֵיכְדֵין אֶכּוּל לְסוֹבָרָא וּלְמֵיחְמֵי בְּבִישְׁתָּא דִי תִתְדָּן יַת עַמִּי וְהֵיכְדֵין אֶכּוּל לְמִתְעַתְּדָא וּלְמֶחְמֵי בְּעִידָן דְיוֹבְדוּן גְּנִיסַת יַלְדוּתִי׃ ז וַאֲמַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וּלְמָרְדְּכַי יְהוּדָאֵי הָא בֵּית הָמָן יְהָבִית לְאֶסְתֵּר וְיָתֵיהּ צְלִיבוּ עַל קֵיסָא בְּגִין דִּי אוֹשִׁיט יְדֵיהּ בִּיהוּדָאֵי׃ ח וְאַתּוּן סַרְהִיבוּ כְּתוּבוּ בְּגִין

ואם מצאתי ל׳ דסמי׳ ותאמר אם על המלך טוב. והוא חד מן י״ז ואם יחידאין וסי׳ ואם עתה ל׳ ער הגל הזה. ואם ידעת ל׳ ארץ מצרים לפניך היא במיטב ואם שור ל׳ נגח הוא מתמול. ואם יהיה ל׳ היובל לבני ישראל. ואם אמת ל׳ לא נמצאו בתולים. ואם טובה ל׳ אם באמת ובתמים עשיתם דיותם עם בעלי שכם. ואם תעשה ל׳ עלה לה׳ תעלנה. ואם אני ל׳ אם יוכל להלחם אתי. ואם אל עיר ל׳ יאסף דעצת חושי הארכי. ואם רעה ל׳ ויאמר שלמה אם יהיה לבן חיל. ואם תלך ל׳ בדרכי לשמור חקי ומצותי. ואם בגוי ל׳ העל אלה לא אפקד בם נאם ה׳. ואם חי ל׳ ואם חי ה׳ יאמרו. ואם בנות ל׳ שלשת האנשים האלה בתוכה. ואם בין ל׳ אם תגביה כנשר. ואם יפול ל׳ עץ בדרום. ואם מצאתי ל׳ חן בעיניך וכשר הדבר דאסתר:

ג׳ וְאִם־מָצָאתִי חֵן לְפָנָיו וְכָשֵׁר הַדָּבָר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
ב׳ ומ״ע וְטוֹבָה אֲנִי בְּעֵינָיו יִכָּתֵב לְהָשִׁיב אֶת־הַסְּפָרִים
מַחֲשֶׁבֶת הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי אֲשֶׁר כָּתַב לְאַבֵּד
ב׳ ומטעי׳ בהון אֶת־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ׃ ו כִּי
ב׳ מלרע ובפסוק. י״ב ב׳ הבינס אֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי בָּרָעָה אֲשֶׁר־יִמְצָא אֶת־עַמִּי
ב׳. י״ב. ל׳ וְאֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי׃ ס
ד׳ חס׳. י״ד ז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה
ל׳ וּלְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הִנֵּה בֵית־הָמָן נָתַתִּי לְאֶסְתֵּר
י״ח פסו׳ על על ומלה ביניהון וְאֹתוֹ תָּלוּ עַל־הָעֵץ עַל אֲשֶׁר־שָׁלַח יָדוֹ בַּיְּהוּדִיים׃
יתיר יו״ד ח וְאַתֶּם כִּתְבוּ עַל־הַיְּהוּדִים כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם בְּשֵׁם

אבן עזרא

כל שאלתה היתה להשמיד המן: (ה) וכשר. הטעם טוב וכמוהו איזה יכשר בכושרות: (ו) כ"ף איככה אוכל. כפול. ויש אומרים שהם שתי מלות כמו איפה כי מצאנו איכה תרעה שטעמו כטעם איפה איככה אוכל לחיות: נו"ן כאבדן. במקום מ"ם או הוא לשון נקבות והטעם באבדן נפשות מולדתי ויותר טוב היות באבדן שם הפועל כמו מכת חרב והרג ואבדן והנו"ן

רשי

(ז) הנה בית המן וגו'. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי היא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם

יוסף לקח

ולא ביתו ולא גדולת מרדכי אמרה בלבה זה ודאי כונתו לומר שמה שאמר לי ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש אין הכוונה רק במה שאשאל לעצמי אבל שאלתי הצלת העם איננה לעצמי אבל היא נקראת לזולתי ובטעם זה לא ירצה לצאת מדבורו להצלת העם הנה הקדימה בהשכל ואמרה שאין שאלתה ממנו על דרך שמבקשת שיקיים דבורו במה שאמר לה ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש אבל שואלת על דרך התחינה כאלו עד עתה לא שאלה מזה דבר וזה אומרה אם טוב בעיני המלך כלומר איני שואלת בתורת חוב ואמרה עוד וכשר הדבר לפני המלך דפשיטא כשר הדבר לבלתי כלות עם אחד חף בלי פשע ולפי שתחל' אמרה אם על המלך טוב ואם מצאתי חן בעיניך ובודאי פי' מאמר אם על המלך טוב בכל מקום ר"ל אם המלך נהנה ובוחר וכבר ידעה היא ודאי שאין המלך נהנה ובוחר לבטל גזרתו ואומרה אם מצאתי חן בעיניך לא יאמר רק על מתנת חנם או על דבר שאינו יקר הנה אז יאמר האדם אם מצאתי חן בעיניך עשה לי דבר פלוני אבל לא יאמר על דבר הכרחי לכך פירשה דבריה לומר שמה שאמרה אם טוב בעיני המלך אין פירושו אם נהנה בענין זה אבל פירושו אם מהות הדבר בעצמו כשר וטוב שודאי איננה נהנה לבטל דבריו ופירשה גם כן ואמרה שאומרה אם מצאתי חן בעיניך אין פירושו כפירושו בכל מקום שאינו נאמר רק על דבר בלתי הכרחי אבל פירושו אם טובה אני בעיניו כלומ' שהוא דבר הכרחי שאם אני טובה בעיניו ואינו רוצה במיתתי הוא הכרח שיעשה כן להציל העם ולכך חלקה ואמרה אם על המלך טוב בערך המלך ואם מצאתי חן בעיניך בערכה ואם כשר הדבר לפני המלך חזר בערך המלך וטובה אני בעיניו חזר בערכה לגלות שאלו הדברים האחרונים הם פירוש וביאור לראשונים ועם היות שאסתר דרך מוסר אמרה שאינה שואלת מן המלך על דרך השואל שיקיים דבורו אבל שואלת עתה מחדש דרך תחינה עכ"ז רצתה להראות שחייב הוא מצד קיום דבורו גם כן ולכן אמרה אם טובה אני בעיניו ר"ל אם תרצה שלא אמות שהרי א"כ אין שאלתי רק לעצמי והוסיפה וביארה הטע' באומרה כי איככה אוכל וכו' באופן שאין מקום למלך לומר שזו נקראת שאלה לזולתה:

(ו) **כי** איככה אוכל וראיתי. יש לדקדק אומרו שני פעמים כי איככה ועוד

יש לדקדק אומרו בעם רעה ובמולדתה אבדן וידמה שהיא אמרה למלך כן

להכריח שזה שהיא שואלת העם איננה שאלה רק לעצמה כי היא לא תוכל לראות הרעה ותמות מדאגתה א"כ אין השאלה הזאת נקראת לזולתה ואמרה לענין העם ברעה אשר ימצא כי לבה היה בטוח בה' שאמר אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם אבל עם כל זה צרה היא לעם ואמרה איככה שנית לומר שאפי' ינצל העם הרי מולדתה נאבד כמו שאמר מרדכי לה אם החרש תחרישי את ובית אביך תאבדו ועם היות שהיא היתה מדברת עם המלך כן היתה מדברת על לבה נגד עצמה לומר שהיא מוכרחת בהשתדלות הזה עוד ידמה לומר שאחרי שאמרה לו מולדתה שהיא מזרע שאול המלך אמרה שהיאך תוכל לראות ברעה שימצא את עמה כי אין מלך בלא עם ואם יאבד העם א"כ היחס שאני מתיחסת היותי בת מלך הרי נאבד כיון שנאבד העם אין כאן לא עם ולא מלך ובכל עוד שהעם קיים הריני מתייחסת בהיותי בת מלך העם הזה:

(ז) **ויאמר** המלך אחשורוש. יש לדקדק בכתוב הזה שאסתר היתה' המדברת

למלך מה היה הענין שהשיב המלך לאסתר ולמרדכי ולמה לא

השיב לאסתר לבדה ועוד שאומרו הנה בית המן נתתי לאסתר נראה שיחד הדבור למרדכי ועוד גדולה מכולם מה ענין אומרו הנה בית המן נתתי לאסתר ואותו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים והלא בהדיא נאמר ומה חדש להם. לכך נראה שהמלך אחשורוש השכיל מאד בדבריו אלה והורה שהבין ירא' אסתר כמו שביארנו בכתוב ותוסף אסתר כי שם ביארנו שהשואל מאהובו שאלה מה שיהיה ואהובו נותן לו מתנה אחרת הרי זה ודאי אין רצונו לתת לו שאלתו ונתן לו המתנה האחרת תמורת שאלתו כמי שטוענו בחטים והודה לו בשעורים שאם היתה כוונתו לתת לו שאלתו ונוסף על שאלתו מתנה אחרת היה ראוי לתת לו קודם שאלתו ואח"כ המתנה האחרת והוכחנו שם היות הדברים כן מאחר שטבע הענין מפורסם היותו כן ולפיכך כשראתה אסתר שהיא שאלה מאת המלך הצלת העם וראתה שהמלך נתן לה בית המן ותלה אותו שהם דברים שהיא לא שאלה אותם הנה קבלה עליה היראה המופלגת ועשתה את כל החרדה ההיא לבכות ויפול על רגליו בחשבה שזה שנתן לה אחשורוש את בית המן ושתלו אותו הוא כנותן מתנה אחרת תמורת השאלה ואמנם לא היו הדברים כן כי כל מה שעשה אחשורוש לתת לאסתר את בית המן ותלות אותו לא עשה כן כי אם להציל את העם ולתת שאלתה ממש ולא היתה מתנה אחרת כי ע"י שניתן בית המן לאסתר וע"י שנתפרסמה תלייתו הנה נתפרסם לכל שמה שעשה המן באגרות ההם היה בלי רשותו וכאשר יכתבו מרדכי ואסתר שפירוש הפתשגן שלח המן הוא שהיהודים ינקמו מאויביהם ושום אדם לא יעמד נגדם אם כן באופן שכבר אחשורוש עשה כל מה שהיה אפשר לעשות להצלת העם וכאשר ראה אחשורוש שאסתר מבקשת להשיב הספרים מחשבת המן מה שאי אפשר לפי דתי ונימוסי המלכות וראה ג"כ שאסתר להיותה אשה לא תבין ששאלתה היא נגד נימוסי המלכות וגם לא תבין שמבלתי השיב הכתבים העם ניצול הוא מאחר שנתפרסם שכל מה שעשה המן בלתי רצון המלך עשה לכן השיב למרדכי שהוא יבין הדברים שלהשיב הכתבים אינו אפשרי לפי הנימוס וחשב המלך לומר אם אומר לאסתר כל הדברים הללו שבעתים כיון שאיני עושה רצונה להשיב הספרי' תחשב כי תואנה אנכי מבקש ותחזור לבכות לכן אמר למרדכי כדי שיבין ויסביר לאסתר ושתף את אסתר בתשובתו מפני הכבוד והתחיל לשלול כוונת אסתר ולהודיע לה שמה שהיא חושבת שנתינת בית המן לה ותלייתו את המן על העץ היא מתנה אחרת אין הדברים כן שלא נתן לה בית המן להעשירה אבל נתן אותו לה על אשר שלח ידו ביהודים וכן מה שתלו אותו לא היה לסבת הכנת העץ למרדכי כפי מה שנראה לכאורה ממה שלא צוה לתלותו רק ע"פ דברי חרבונה אבל כי צוה לתלותו על אשר שלח ידו ביהודי' כדי להצילם שרצ' לפרסם שבלתי רצונו ורשותו עשה וזהו שחדש להם ואמר הנה בית המן נתתי לאסתר על אשר שלח ידו ביהודים כלו' לא כמו שאת חושבת שהיא מתנה אחרת ולכך אמר שאין זו מתנה אחרת כמו שחשבה אסתר אבל שאלתה בעצמה נתתי לה שהיא הצלת העם וזה אומרו שאם הי' כוונתי לתת לה מתנ' אחרת להעשיר אות' לא הייתי צריך לתת לה בית המן כי הבית אינו עיקר העושר ועוד לא הי' חסר ממון למלך לתת לה וגם ענין התליי' אם הית' הכוונ' על אשר הכין העץ למרדכי לא הייתי צריך לתלותו אבל לתלותו שהוא פרסום ולתת הבית לאסתר שהוא פרסום לא עשיתי אלא להצלת העם וזה אומרו על אשר שלח ידו וכו':

(ח) **ואתם** כתבו. השלים ביאור דבריו שלא היתה מתנתו את בית המן מתנה אחרת

הַמֶּ֔לֶךְ וְחִתְמ֖וּ בְּטַבַּ֣עַת הַמֶּ֑לֶךְ כִּֽי־כְתָ֞ב אֲשֶׁר־נִכְתָּ֣ב ל׳
בְּשֵׁם־הַמֶּ֗לֶךְ וְנַחְתּ֛וֹם בְּטַבַּ֥עַת הַמֶּ֖לֶךְ אֵ֥ין לְהָשִֽׁיב׃ ל׳ וחד ונחתם ד׳ מ״ל בליש׳
ט וַיִּקָּרְא֣וּ סֹפְרֵֽי־הַ֠מֶּלֶךְ בָּעֵֽת־הַהִ֨יא בַּחֹ֩דֶשׁ הַשְּׁלִישִׁ֨י ב׳
הוּא־חֹ֣דֶשׁ סִיוָ֗ן בִּשְׁלוֹשָׁ֣ה וְעֶשְׂרִים֮ בּוֹ֒ וַיִּכָּתֵ֣ב כְּכָל־ ל׳
אֲשֶׁר־צִוָּ֣ה מָרְדֳּכַ֣י אֶל־הַ֠יְּהוּדִים וְאֶ֣ל הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִֽים
וְהַפַּ֨חוֹת וְשָׂרֵ֜י הַמְּדִינ֗וֹת אֲשֶׁ֣ר ׀ מֵהֹ֣דּוּ וְעַד־כּ֗וּשׁ ג׳ ג׳
שֶׁ֣בַע וְעֶשְׂרִ֣ים וּמֵאָה֮ מְדִינָה֒ מְדִינָ֤ה וּמְדִינָה֙ כִּכְתָבָ֔הּ ג׳
וְעַ֥ם וָעָ֖ם כִּלְשֹׁנ֑וֹ וְאֶ֨ל־הַיְּהוּדִ֔ים כִּכְתָבָ֖ם וְכִלְשׁוֹנָֽם׃ ל׳ חס׳ בסי׳

והפחות ג׳ וסי׳ ויקראו ספרי המלך בעת ההיא. וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות הראשונים אשר לפני:

יְהוּדָאִין כַּד שַׁפִּיר בְּעֵינֵיכוֹן בְּשׁוּם מֵימְרָא דְמַלְכָּא וּסְטִימוּ בְּעִזְקְתָא דְסִיטוּמְתָּא דְמַלְכָּא אֲרוּם פִּטְקָא דְמִתְכְּתִיב בְּשׁוּם מֵימְרָא דְמַלְכָּא וּמִסְתַּתַּם בְּעִזְקְתָא דְסִטוּמְתָּא דְמַלְכָּא לָא יְתוּב רֵיקָנוּ׃ ט וְאִתְקְרִיאוּ לַבְלָרִין דְמַלְכָּא בְּעִידָנָא הַהוּא בְּיַרְחֵי תְּלִיתַי הוּא יֶרַח סִיוָן בְּעַסְרִין וּתְלָתָא יוֹמִין בֵּיהּ וְאִכְתִּיב כְּכָל דִי פַקֵּיד מָרְדְּכַי לְוַת יְהוּדָאִין וּלְוַת אִסְטַרְטִילוּסִין וְהִפַּרְכִין וְרַבְרְבָנִין דְמִתְמַנָּן אַרְכוֹנִין עַל פִּלְכַיָא דְמִן הִנְדְיָא רַבָּא וְעַד כּוּשׁ לְמְאָה וְעַסְרִין וּשְׁבַע פִּלְכִין פִּלְכָא וּפִלְכָא כְּרוֹשֶׁם כְּתָבְהָא וְעַמָּא וְעַמָּא כְּמַמְלַל לִישָׁנֵיהּ וּלְוַת יְהוּדָאִין כְּרוֹשֶׁם כְּתָבֵיהוֹן וּכְמַמְלַל לִישָׁנֵהוֹן׃

תולדות אהרן ויקראו סופרי. ר״ה ז: מהדו ועד כוש. מגלה ג: מדינה ומדינה. שם: ככתבה וכלשונה. שם ו׳

רש״י

להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: (ח) אין להשיב. אין נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף: (ט) ככתבם. באותיות שלה: כלשונם. הוא הדיבור

אבן עזרא

נוסף כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (ח) ונחתום. שם הפעל והטעם ונחתום נחתם במשקל כי נכסוף נכספת. יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים ורב לו ולהם שימלטו דע כי חכם גדול היה והנה אחשורוש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתוב כן דעו שהמלך צוה להמן שהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם בשלשה עשר לחדש אדר והנה המן הפך הדבר שיהרגו היהודים ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה תלהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פירוש ובבואה לפני המלך כאשר אפרש והנה העד הנאמן שנתלה המן וצוה המלך להכתב ספרים אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון וזהו ונהפוך הוא: (ט) מהודו. סוף שמאלית

יוסף לקח

אחרת אבל שאלתה בעלמה כי אחרי שבפתשגן הגלויה לכל העמים לא נאמר בה זולתי היותם עתידים ולא הזכיר בה את היהודים ואני כבר גליתי ופרסמתי בתלייתי את המן וכן ג״כ בנתינתי ביתו לאסתר שהמן שלח ידו ביהודים רצה לומר שידי לא עשתה זאת אבל ידו א״כ אין לי עוד לעשות אתם עשו המוטל עליכם לכתוב פירוש הפתשגן כרצונכם כי השרים יודעים דעתי והעמים אין להם אגרות מפורסמים על היהודים והם יש להם אגרות על אויביהם א״כ ודאי לא יעמד איש נגדם ויש שפירשו שבראשונות שכתב המן היה ג״כ כתוב בפרסום השמדת היהודים אבל באחרונות נכתב שבראשונות בטילות וא״כ הוא לא היה לכתוב לומר כי נפל פחד מרדכי עליהם לבד כי נפל פחד המלך עליהם ועוד מה הוא שנאמר אין להשיב שהרי אין לך השבה גדולה מזו לומר שהם בטילות. והרלב״ג כתב שהאחרונות היו כדי שילחמו זה עם זה ואם היה הדבר כן שכבר היתה הגזירה מפורסמת לעמים שילחמו עם היהודים הדבר תמוה על מה כל הצהלה והשמחה הזאת ומשתה ויום טוב שהיו עושים והלא הגיעו המעט והאויבים רבים ואפי׳ היינו אהבנו הרבים כלום אדם יוצא למלחמה להרוג או ליהרג ושמא ועוד מה הועילו האגרות של מרדכי וכי מלבד האגרות ההם מי יוכל לעכב על יד מי שנגזר עליו שכל מוצאו יהרגהו שלא ילחם עד שיהרג ובשגם נאמר שהיה שמחה בלבד מה שבראשונות היו כצאן לטבח אין להם רשות מן המלך להלחם ולבם נופל עליהם מה שאין כן ע״י האגרות האחרונות יתחזק לבם על כל זה הפעל זה יעשו משתה ושמחה ורבים מעמי הארץ מתיהדים בלתי שידעו איך יפול דבר והלא נאמר אל יתהלל חוגר כמפתח ואין לומר שלא היה להם להלחם רק עם אויביהם הידועים דהיינו אגגיים שהרי שלם לבוז באגרת המן לכל העמים ניתן. ועוד לשון הפתשגן שכתב מרדכי להנקם מהאויבים אין זה נקמה מאויביהם בכל עוד שהגזירה היא להלחם זה עם זה ומי יודע מי ינקם ממי לכך נראה נכון כמו שביארנו כי בפתשגן המן לא הוזכרה השמדת היהודים להיותו רוצה שהדבר יהיה בסתר עד בוא יום פקודה והמן הודיע באגרות לשרים ולאחשדרפנים בכוונת המלך בפתשגן היא השמדת היהודים וכאשר ראו שהמן נתלה וביתו ניתן לאסתר ושמרדכי הוא משנה המלך נתפרסם שאותם הכתבים ששלח המן בהסתר לשרים היו בנכל ותרמית ועל כן היו היהודים ששים ושמחים שלא ניתן רשות לאויביהם לעמוד לפניהם ועם היות שכבר היו יכולים לעמוד שאחר שנהרג בגזירת המלך מי מעכב על ידו לעמוד לפניהם וגם למרוד במלך אבל זה היה גם מאתו יתברך שלא עמד איש בפניהם והשרים שהיו מנשאים את היהודים מפחד מרדכי וזהו שאמר אחשורוש שמה שנכתב אין להשיב כי האסתר היה רצונה לבטל פתשגן המלחמה ושלא יהרגו היהודים את שונאיהם וגם שונאיהם לא יהרגום ולא תהיה מלחמה כלל זה אמר המלך שאי אפשר שאחרי שהפתשגן ששלח המן גלוי לכל העמים להיות עתידים ליום הזה צריך שיתקיים ואמר כתב אשר נכתב שהיה מספיק אומרו כי אשר נכתב בשם המלך וגו׳ אין להשיב ועוד יקשה הלא האגרות ששלח המן לשרים גם הם נכתבו ונחתמו בשם המלך על השמדת היהודים ואיך הושבו שלא נתקיימו לכן ידמה שהגזירות של המלך ההולכים לשרים ולאחשדרפנים בסתר הם ענין בפני עצמם והם נקראים ספר אבל הגזירות הנכרזות בגלוי לשנתן דת לכל העמים אינו נקרא ספר אבל נקרא כתב כי כן האגרות ששלח המן לשרים וכן מרדכי נקראו ספרים שבהמן נאמר ונשלוח ספרים ובמרדכי וישלח ספרים אבל הפתשגן הגלויה נקרא כתב כמבואר בפתשגן המן ובפתשגן מרדכי שנא׳ פתשגן הכתב ולכן באסתר תחלה רצתה לבקש להשיב הפתשגן והכתבים ולכך אמרה להעביר רעת המן שהיא המלחמה ומחשבתו על היהודים שהם הספרים שכתב לשרים אבל אחר כך אמרה יכתב להשיב הספרים מחשבת המן שהם אותם האגרות שכתב לשרים כאלו אמרה שרצונה לבטל המלחמה מכל וכל שלא יהרגו שום אומה שזולתי רעת המן ואם אי אפשר לפחות שיושבו הספרים מחשבת המן ועל דבריה שאמרה בתחלה שהיה רצונה להעביר רעת המן מכל וכל ולבטל הפתשגן השיב אחשורוש שכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב רצה לומר הפתשגן שהוא נקרא כתב והטעם כיון שניתן בהכרזה דת גלויה לכל העמים יהיה חסרון כבוד למלכות והשיבה לאחור שלא התקיים ולכן אמר כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב אבל הספרים שכתב המן לשרים אין לך השבה גדולה מזו לכתוב לשרים להיפך ממה שכתב המן הרי השיבם לאחור:

(ט) **ויקראו** סופרי המלך. הספיקות אשר התעוררה מחויב בשם בכתוב הזה הם תחלה אומרו ויקראו סופרי המלך בעת ההיא כי לא יפול על הלשון לומר בעת ההיא רק כאשר ספר דבר קודם ורצה לספר דבר אחר אחריו הנה לקצר הלשון בסיפור הזמן יאמר שהיה זה הענין רצה לומר האחרון בעת שהיה הענין הראשון כמו בעת ההיא אמר ה׳ אל יהושע וכמוהו רבים אבל באמרו הזמן בפרסום ובפרטות בענין האחרון ההוא לא יצדק אומרו בעת ההיא וכיון שלענין ספור הכתיבה שכתב מרדכי ונקראו הסופרים כבר נאמר בו הזמן בפרטות שהיה בשלשה ועשרים לחדש סיון א״כ מה ענין אומרו בעת ההיא. ספק שני יש להתעורר מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם למרדכי ואסתר לאחר הכתיבה מי״ז בניסן עד כ״ג סיון שהיה עם ה׳ נתונים בצרה שהרי נראה בהדיא מן הכתוב שבי״ז בניסן אמר אחשורוש ואתם כתבו על היהודים ורלב״ג פירש שניתנה הגדולה למרדכי בי״ז בניסן אבל אסתר לא דברה למלך עד כ״ג סיון כדי שתשוך חמתו ואמת הכתוב העיד שחמתו שככה בעת תלייתו את המן ועוד מורגלא בפומא דאינשי בכל עוד שהברזל חם הכהו ועוד לפי פירושו אמרו ומרדכי יצא מלפני המלך הוא נכתב שלא במקומו והוא סיפור מה שהיה בי״ז בניסן או היה בעשרים ושלשה בסיון ואם היה כ״ג סיון היה לו לספר כניסת מרדכי אל המלך ואחר כך יציאתו ומי הכניסו שיצא והיה לו להזכיר ביאת מרדכי ואסתר שניהם אל המלך שהרי שניהם היו שם ועוד אומרו ותוסף ותדבר נראה שבאותה הפעם שדברה הוסיפה לדבר. לכן נראה שבי״ז בניסן היה שנתלה המן וניתן ביתו לאסתר והטבעת למרדכי ובאותו יום הוסיפה אסתר לדבר לפני המלך ובו ביום אמר להם המלך ואתם כתבו והם לא כתבו עד כ״ג בסיון לסיבה שיתבאר לפנים אבל בהיות שכתב כאן שהמלך אמר להם ואתם כתבו סיים הספור לומר שכתבו ובאיזה אופן כתבו עד גמר ענין הכתיבה ואיכותה ואחר כך חזר לספורו ואמר ומרדכי יצא מלפני המלך וזהו שנאמר ויקראו סופרי המלך בעת ההיא רוצה לומר בעת הכתיבה כלומר שלא נקראו בעת הזאת שאמר אחשורוש להם ואתם כתבו וכבר מצאנו דומה לזה ביוסף שנא׳ שם והמדנים מכרו אותו אל פוטיפר שנראה שכבר הורד מצרים ואחר כך אומר ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו שנראה שירד אחר שהורד יוסף למצרים והם ספר כל ענין יהודה ותמר ואחר השלימו חזר לומר ויוסף הורד מצרימה כנראה שאחר מעשה יהודה ותמר

י וְאִתְכְּתַב בְּשׁוּם מֵימְרָא דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְאִסְתְּתַם בְּעִזְקַת
סְטוּמְתָא דְמַלְכָּא וּשְׁלַח פִּטְקִין בִּידָא דִרְהַטָּנִין רָהֲטֵי סוּסְוָן וְרָכְבֵי
רִכְשָׁא עַרְטוּלָיֵי רַמָּכִין דְאִתְנְטִילוּ מִחוּלֵיהוֹן וְאִתְקַדְּרוּ פְּסַת כַּף
רִגְלֵיהוֹן׃ יא דִיהַב מַלְכָּא לִיהוּדָאֵי לְסַיְעָא דִי בְּכָל קִרְוָא וְקִרְוָא
לְאִתְכַּנָּשָׁא וּלְקַיָּמָא יַת נַפְשֵׁיהוֹן לְשֵׁיצָאָה וּלְקַטָּלָא וּלְהוֹבָדָא יַת
כָּל חֵילַוָת עַמָּא וּפִלְכָא דִמְעִיקִין יַתְהוֹן טַפְלִין וּנְשִׁין וּשְׁלָלֵיהוֹן
לַעֲדָאָה׃ יב בְּיוֹמָא חַד בְּכָל פִּלְכָא דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּתְלַת עֲסַר
יוֹמִין לְיַרַח תְּרֵי עֲסַר הוּא יַרְחָא דַאֲדָר׃ יג דִיטַגְמָא דִכְתָבָא
לְאִתְיְהָבָא גְזֵרַת דִינָא בְּכָל פִּלְכָא וּפִלְכָא בָּרִיר לְכָל עַמְמַיָּא דִיהוֹן
יְהוּדָאֵי אַטִימוּסִין לְיוֹמָא הָדֵין לְאִתְפָּרַע מִבַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן׃ יד רְהַטָּנִין

אחשורש ד׳ חסר וסי׳ נמסר לעיל סוף סימן ב׳ : ולעמוד ג׳ וסי׳ נמסר בסדר
קרח : ולעמוד לעמוד ג׳ מ״ל וסי׳ ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת דד״ה .
ה׳ אלהי ישראל צדיק אתה אבל העם רב והעת . להקהל ולעמוד על נפשם : כ׳. יתיר יו״ד
בשלושה כל סיפרא מ״ל : היהודים ו׳ יתיר יו״ד וסי׳ על אשר שלח ידו . עתידים קרי
ולהיות היהודים עתירים . ויקהלו היהודים אשר בשושן גם ביום . והיהודים אשר
בשושן נקהלו . לשקול אל גנזי המלך . ביום ההוא נתן המלך אחשורוש :

תולדות אהרן האחשתרנים . שם יח :

ד׳ חס׳ י וַיִּכְתֹּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ וַיַּחְתֹּם בְּטַבַּעַת
הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים בַּסּוּסִים רֹכְבֵי
ב׳ וכנ׳ הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים בְּנֵי הָרַמָּכִים׃ יא אֲשֶׁר נָתַן
ל׳ הַמֶּלֶךְ לַיְּהוּדִים ׀ אֲשֶׁר בְּכָל־עִיר־וָעִיר לְהִקָּהֵל
ג׳ וְלַעֲמֹד עַל־נַפְשָׁם לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־
כָּל־חֵיל עַם וּמְדִינָה הַצָּרִים אֹתָם טַף וְנָשִׁים וּשְׁלָלָם
ג׳. ו׳ לָבוֹז׃ יב בְּיוֹם אֶחָד בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ
אֲדָר׃ יג פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה
וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים וְלִהְיוֹת הַיְּהוּדִיים עֲתוּדִים
כ׳ לַיּוֹם הַזֶּה לְהִנָּקֵם מֵאֹיְבֵיהֶם׃ יד הָרָצִים רֹכְבֵי

אבן עזרא

שמאלית מלכותו : (י) רכבי הרכש. מרכוב המלך שאין כמותם : האחשתרנים. י״א הפרדים : הרמכים. הן הסוסיות וכן בלשון ישמעאל שרוב מתכונתה כדרך

רשי

הדיבור : (י) ביד הרצים . רוכבי סוסים שטוב להם לרוץ : האחשתרנים . מין גמלים הממהרים

יוסף לקח

ותמר הורד שגם שם אחר שהתחיל לספר ירידת יהודה מאת אחיו השלים כל הספור וחזר אחר כך לענינו ולכן אמר גם שם בעת ההיא והטעם שמרדכי ואסתר אחרו הכתיבה עד כ״ג סיון הוא מפני שלא היו שם רצים כדי לשלוח בכל המדינות לפי שהמן שלחם ועדיין לא חזרו ולמנות רצים מחדש לא רצה כי אם הידועים לכל המדינות היותם רצים מיוחדים למלכות כדי שלא יסתפקו בשליחותם או אפשר שאפי׳ שהיו שם רצים הרבה לא רצה מרדכי לשלוח הכתבים רק על ידי אותם הרצים בעצמם כדי שיראו ויבינו כל שרי המדינות שמה שכתב המן היה נכל והרמיה שלא ברצון המלך שאם היה שולח רצים זולתם אפשר היה נופל בעיני השרים מן הספק לומר מאי אולמיהו דהני מהני ובא האות והמופת שעל ידי אותם הרצים בעצמם שלח מרדכי הכתבים וזה אומרו ביד הרצים בסוסים שפירושו ביד הרצים שהלכו ברגליהם לענין המן שלח אותם מרדכי בסוסים שאם היה פירושו שיש רצים ברגליהם ויש רצים בסוסים ולפי שהמן שלח רצים ברגליהם לא נאמר בסוסים אבל אלו היו מיוחדים שהם רצים בסוסים זה לא יתכן שהיה לו לומר ביד רצי הסוסים כמו שנאמר רוכבי הרכש אבל באומרו ביד הרצים בסוסים יתבאר שמלת הרצים שבה אל הנזכרים שלח המן אבל מרדכי שלחם בסוסים ואפשר להיות שבאו כלאים מתלאת הדרך רצה לשלחם בסוסים ולמהר הבשורה ולא רצה להמתין עד שינוחו ולכך נאמר פה הרצים יצאו מבוהלים מה שלא נאמר באגרות המן שבהלתם היתה שהם הולכים בשליחות היפך שליחות הראשון וגם שהיו הולכים תכף בואם מן הדרך ויכתב ככל אשר צוה מרדכי כבר נתבאר שאגרות המן היו שלוחים בכל מדינה שלשה אחת לאחשדרפן ואחת לפחת ואחת לשר שעל כן נכתבה מלת אל בין כל אחד ואחד כמו שנאמר אל האחשדרפנים ואל הפחות ואל שרי וגו׳ ועשה כן כדי להסתיר הדבר אבל מרדכי שהיה רצונו הגילוי והפרסום כתב אגרת אחת לכל מדינה שיכה לכולם לאחשדרפן ולפחת ולשר ולכן לא נאמר אל בין כל פרט ופרט באופן שהמן היה כותב שלשה כתבים ומרדכי שנים אחד ליהודים ואחד לכל השרים כאמור :

(י) **ויכתב** בשם המלך . לא נאמר כאן נכתב ונחתם שהמן ישב לשתות עם המלך שכבר היה המן כל כך זריז לרעה כמו שהיה מרדכי זריז לטובה והעד שהוא בעצמו עשה העץ כמו שנתבאר שם ועל כן נתן טעמו בלדו שהמן לא כתב ולא חתם מפני היות רצונו לשתות עם המלך אבל מרדכי חביב לאינש דלעביד מצוה בגופיה . והנה הגדיל לספר זריזותו שלח הרצים בסוסים רוכבי הרכש כי רוכבי הרכש שב אל הסוסים שיש סוסים לרכוב עליהם אבל אינם מוכנים ומלומדים להתמיד המרוצה כמו אותם רוכבי הרכש ר״ל שהסוסים מרכיבים אותם על הקרונות למשכם והם רוכבים ממש שבין רגליהם העץ והחבלים המושכים הקרון ולהיות שמרוצת האופנים הוא בעזר הסוסים במרוצתם ועל כן הם מלומדים להתמיד המרוצה ואם רוכבי הרכש שב אל הרצים ופירושו שאותם הרצים היו רוכבי הרכש א״כ היה לו לומר הרצים רוכבי הרכש בסוסים וכן ידמה שפירושו שם ביורם בן אחאב שאמר אחד מעבדיו ויוקח נא חמשה מן הסוסים ואחר כך נאמר ויקחו שני רכב סוסים וגו׳ והמפרשים פירשו שר״ל שני סוסים שרוכבים עליהם ואינו מתיישב פירושם זה שלא היה צריך לומר שלחו רוכבים על הסוסים לראות בודאי לא שלחו הסוסים בלתי רוכב עליהם ועוד כשאמר אחד מעבדיו ויוקח נא חמשה סוסים הרי גם שם לא הוצרך לומר רכב סוסים שהדבר מובן שאין לשלוח סוסים בלתי רוכב עליהם לכן נראה לי שגם שם פירושו שלקחו שני סוסים מהמלומדים על הרכב להתמיד על מרוצתם ויהיה כאלו אמר שני סוסי רכב והפך התיבה ואמר רכב סוסים והאחשתרנים בני הרמכים שנראה אותם הסוסים שנקראים כן הם מהירים ביותר ואפשר שהרמכים הם תופשי רומח שרצים זה נגד זה ברמחים ונחלפת הכ״ף רפויה בחי״ת ואמרו בני הרמכים ראויים לרמחים כמו בן מאה שנה וכן בן מות הוא ופירושו שהיו מהסוסים שהרמכים מתחמשים בהם ועשה כן מרדכי שבראות השרים שהרצים שלח המן הלכו ברגליהם ואלו שולחו באותם הסוסים המזומנים לכל דבר המלך כשהוא נחוץ יתאמן להם שאגרות אלה הם במצות המלך בעצמו נחוצים מאד :

(יא) **אשר** נתן המלך . לא היה צריך לומר את כל חיל עם ומדינה הצרים והיה מספיק אומרו להשמיד הצרים אותם אבל אם היה אומר הצרים אותם לבד היה המובן הצרים המפורסמים לאויבים לאומה ישראלית שהם עמו של המן היינו העמלקים אבל כדי שלא לעמוד באותה הטעה אם עמלקי הוא או זולתו לכך כתב כל חיל עם ומדינה הצרים . לעמוד על נפשם לא היה צריך לכתוב כן שכיון שהגזרה היא שהם ישמידו האויבים א״כ לא שייך לומר לעמוד על נפשם שלא יאמר כן רק כאשר איש ירצה להשתדל בהצלת עצמו אבל ראה מרדכי שבאגרות המן שהוא היה מתיר דם היהודים לכל האומות לא היה צריך הקהל אבל היהודים אשר המה זעיר שם כמו שאמר המן מפוזר ומפורד היו צריכים הקהל וזהו אומרו טעם להקהל כדי לעמוד על נפשם או ידמה לומר שכתב לעמוד על נפשם על דרך הבא להורגך שאם לא יהרגום הם יבקשו להרגם ולפיכך כתב כן כנותן פתח היתר להריגתם שאם המן חטא הם מה חטאו . עוד יש לדקדק שהמן כתב באגרות שלח טף ונשים ביום אחד ושללם לבוז ומרדכי כתב טף ונשים ושללם לבוז ביום אחד . אבל ידמה שהמן לא רצה שיטעו העמים על השלל באותו יום כדי שיעשו השמדה בתכלית השלימות ולכן אמר שהריגה תהיה ביום אחד והשלל לבוז כל זמן שיהיה אפילו אחר היום אבל מרדכי ידע שלא היו עתידים ישראל לבוז כמו שנאמר ובבזה לא שלחו את ידם אבל אחר העמים היו בוזזים את הנהרגים על ידי ישראל לכך רצה שההריגה והביזה יהיה ביום אחד כדי שהבוזזים יהיו בעזרם של ישראל להרוג האויבים וזה שנאמר נוח מאויביהם והרוג בשונאיהם כי האויבים היו נוחים להם שיהרגו שונאיהם :

(יב) **ביום** אחד . יתבאר מכאן שהענין הוא כפי מה שבארנו שאסתר היתה בקשתה להעביר רעת המן דהיינו שלא יהרג שום אומה ובקשה כן בתחלה ואחשורוש השיב על זה שכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב היינו הפתשגן הגלויה לכל העמים שהיא הנקרא כתב כמו שאמרנו למעלה באותו הכתוב אבל הספרים שכתב לשרים פירוש השמדת היהודים אמר להם שיכתבו להשיבם והמופת על זה מה שראינו שמרדכי גם הוא עשה הגזירה בנקמת האויבים עד י״ג באדר שנראה שלא היה יכול לשנות מה שהיה כתוב בפתשגן כלל דהא״כ פשיטא דלית דין צריך בשם והיה כל הזריז זריז ונשכר :

(יג) **פתשגן** הכתב . אומרו ולהיות היהודים עתידים וא״ו זו אין לה מקום מוסיף על ענין ראשון אבל נראה שבתורף הפתשגן לא היה כתוב רק להיות היהודים בלא וא״ו אבל הכתוב מספר ואומר שכתב הפתשגן כמו אותה של המן וגם בהמן לא כתב כי אם להיות עתידים ולא כתב למי ומי אבל כאן מספר המעשה כתב שמרדכי לא עשה כמו שעשה המן אבל גילה מי העתיד ולמי ולכן כתב וא״ו זו כאלו כתב פתשגן כמו של המן וכתב גם כן בגלוי מי הם העתידים ולמי דהיינו היהודים להנקם מאויביהם :

(יד) **הרצים** רכבי הרכש . אחר שכבר אמר הרצים בסוסים קצר הכתוב וקראם רצים

הָרֶ֙כֶשׁ֙ הָאֲחַשְׁתְּרָנִ֔ים יָצְא֛וּ מְבֹהָלִ֥ים וּדְחוּפִ֖ים בִּדְבַ֣ר ל׳. ל׳. ג׳
הַמֶּ֑לֶךְ וְהַדָּ֥ת נִתְּנָ֖ה בְּשׁוּשַׁ֥ן הַבִּירָֽה׃ ס טו וּמָרְדֳּכַ֞י ב׳ כ״פ כסי׳
יָצָ֣א ׀ מִלִּפְנֵ֣י הַמֶּ֗לֶךְ בִּלְב֤וּשׁ מַלְכוּת֙ תְּכֵ֣לֶת וָח֔וּר י״ח. י״ט. ל׳
וַעֲטֶ֤רֶת זָהָב֙ גְּדוֹלָ֔ה וְתַכְרִ֥יךְ בּ֖וּץ וְאַרְגָּמָ֑ן וְהָעִ֣יר ל׳
שׁוּשָׁ֔ן צָהֲלָ֖ה וְשָׂמֵֽחָה׃ טז לַיְּהוּדִ֕ים הָֽיְתָ֥ה אוֹרָ֖ה ל׳. ל׳. ל׳
וְשִׂמְחָ֑ה וְשָׂשֹׂ֖ן וִיקָֽר׃ יז וּבְכָל־מְדִינָ֨ה וּמְדִינָ֜ה ל׳ ל׳ חסר ב׳ וכל ארמית
וּבְכָל־עִ֣יר וָעִ֗יר מְקוֹם֙ אֲשֶׁ֨ר דְּבַר־הַמֶּ֤לֶךְ וְדָתוֹ֙ מַגִּ֔יעַ דכו׳. ה׳ פסו׳ ובכל ובכל
שִׂמְחָ֤ה וְשָׂשׂוֹן֙ לַיְּהוּדִ֔ים מִשְׁתֶּ֖ה וְי֣וֹם ט֑וֹב וְרַבִּ֞ים ל׳. ו׳
מֵֽעַמֵּ֣י הָאָ֗רֶץ מִֽתְיַהֲדִ֔ים כִּֽי־נָפַ֥ל פַּֽחַד־הַיְּהוּדִ֖ים ל׳

דְּרָכִיבִין עַל רִכְשָׁא עַרְטוֹלָיֵי נְפָקוּ זְרִיזִין וּסְחִיפִין בְּפִתְגָּמָא דְמַלְכָּא וּגְזֵירַת דִּינָא אִתְיְהִיבַת בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא: טו וּמָרְדְּכַי נְפַק מִן קֳדָם מַלְכָּא בִּלְבוּשָׁא דְמַלְכוּתָא דְתִכְלָא כַּד חָדֵי וְשַׁפִּיר לִבֵּיהּ בִּיקָרָא סַגִּי וּבִרְבוּ יַתִּירָא לְבִישׁ לְבוּשָׁא דְמַלְכוּתָא מֵילָא כַּרְפְּסָא וְתִכְלְתָא שִׁיר בִּדְהַב טָב דְּאוֹפִיר וּמְקַבְּעִין בֵּיהּ מַרְגְּלִין וְאַבְנִין טָבָן לְגוֹ מִן סַרְבָּלָא לְבִישׁ מִינָקָא דִכְרוּם יַמָּא מַעַרְבָא לְגוֹ מִנֵּיהּ לְבוּשָׁא כִּתּוּנָא דְאַרְגְּוָן דְּצַיְירִין עֲלָהּ כָּל צִפַּר גַּדְפָּא וְעוֹפֵי שְׁמַיָּא וַהֲוָן דְּמֵיהּ דְּכִתּוּנָא אַרְבַּע מְאָה וְעַסְרִין כִּכְּרֵי דְדַהֲבָא וְהֶמְיָנָא מָחֵית בְּחַרְצֵיהּ דִּי מְקַבְּעִין בְּאַרְכוֹהִי אַבְנֵי בוּרְלָא מוֹקֵי פַּרְתִּיאִין רָמֵי בְרִגְלֵיהּ מַחְתִּין בְּמוּקְדוֹנִין דְּדַהֲבָא וּמִתְחַתְּמִין בְּזַמַּרְגְּדִין וְסַפְסֵרָא מְדָאָה תְּלֵי בְחַרְצֵיהּ מָחִית בְּחוּלַת חוּלִית דְּדַהֲבָא וְצַיִּיר עֲלָהּ קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם וְעַל יְדֵיהּ דְּסַפְסֵרָא צִיר עֲלָהּ גַּדְיָא דְמַחוֹזָא חִידָא מְדָאָה מָחִית בְּרֵישֵׁיהּ דְּצַיָּר בְּצִבְעוֹנִין וַעֲבִיד לְעֵילָא מִנֵּיהּ כְּלִילָא רַבָּא דְדַהֲבָא מוּקְדוֹנָא וּלְעֵילָא מִן כְּלִילָא טוֹטְפָן דִּמְקַבְּעִין בְּדַהֲבָא דְיָדְעִין כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא דִּי הוּא מָרְדְּכַי יְהוּדִי לְמַקַּיָּמָא קְרָיָא דִּכְתִיב וְיֶחֱזוּן כָּל עַמָּא דְאַרְעָא אֲרוּם שְׁמָא דַייָ אִתְקְרֵי עֲלָךְ וּבְמִפְּקֵיהּ מָרְדְּכַי מִן תַּרְעָא דְמַלְכָּא שׁוּקַיָּא בְּאַסְיָא מַכִּיכִין וְדַרְתָּא בְּאַרְגְּוָנָא נְגִיד. טוּלָא בְחַבְלֵי בוּצָא עוּלֵמִין מְחַתְּנִין וּבְרֵישֵׁיהֶן כְּלִילָן וְכַהֲנַיָּא נָקְטִין בִּידֵיהוֹן חֲצוֹצְרָתָא וּמַכְרִיזִין וְאָמְרִין כָּל דְּלָא יִתּוּן לִשְׁלָמָא לְמָרְדְּכַי וְלִשְׁלָמָא לִיהוּדָאֵי הַדָּמִין יִתְעֲבֵד וּבַיְתֵיהּ נְוָלֵי יִשְׁתַּוֵּה וַעֲסָרָא בְנֵי הָמָן פְּכִירִין יְדֵיהוֹן וְאָזְלִין וְזָמְרִין קֳדָם מָרְדְּכַי צַדִּיקָא וְאָמְרִין וּמְשַׁבְּחִין לְמָן דִּיהַב אַגְרָא לִיהוּדָאֵי וּמְשַׁלֵּם אַגְרְהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא בְּרֵישֵׁיהוֹן וְהָדֵין הָמָן אֲבוּנָא טִפְּשָׁא דְּאִתְרְחִיץ בְּעַתְרֵיהּ וְעַל יְקָרֵיהּ. מָרְדְּכַי עִנְוְתָנָא תַבְרֵהּ בְּצוֹמֵהּ וּבִצְלוֹתֵהּ וְאֶסְתֵּר צַדִּיקְתָּא מְדִיקָא מִן חַרְבָּא דְּלֵית אֶפְשַׁר לְמַלְכְּתָא לִמְהַלְּכָא עִם בְּנֵי נְשָׁא בְּשׁוּקָא. חֲזַר מָרְדְּכַי עֵינוֹהִי וְחָזְיָתָהּ וַאֲמַר לָהּ בָּרוּךְ יְיָ שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם מְתִיבָא אֶסְתֵּר וַאֲמָרַת לֵיהּ עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עוֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ סַגִּיאִין מִבְּנֵי נְשָׁא הֲווֹ חָדְיָן עַל מַפַּלְתֵּיהּ דְּהָמָן רַשִׁיעָא וּמוֹדִין וּמְשַׁבְּחִין עַל פּוּרְקָנָא דַהֲוָה לוֹן לִיהוּדָאֵי

וחור ל׳ חד וקמץ ומרדכי יצא מלפני המלך. והוא מן א״ב מן חד חד משמש וי״ו בריש תיבות׳ וקמצין וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד : ובכל ה׳ פסו׳ ובכל ובכל וסי׳ נעשה אדם בצלמנו. ובאו ונחו כולם בנחלי הבתות. חילך ואצרתיך לבז. ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר תניינא דספרא. ותתן אתות ומפתים : ורבים ו׳ וסי׳ נמסר במלאכי סימן ו׳ :

תולדות אהרן ומרדכי יצא. שם טז : צהלה ושמחה. שם יא טז: ליהודים היתה אורה. שם טז עקרים מ״ב כט (ברכות ב יומא מ) : ובכל מדינ׳. שם ג : שמחה וששון. סוכה מח :

רשי

הממהרי׳ לרוץ: (טו) ותכריך בוץ. מעטה בוץ טלית העשוי להתעטף: (יז) מתיהדים. מתגיירים

אבן עזרא

לשון הקדש ובני הסוסיות חזקים מבני האתונות : (טו) ותכריך. זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז״ל והטעם כאדרת שיעוטף בה: בוץ. הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר: והעיר שושן. שגם היהודים: והעיר שושן צהלה ושמחה. פירוש צהלה כטעם אורה כאדם שהוא יושב בחושך ויוצא לאויר העולם שהוא הפך בלא אמצעי כן היה דבר ישראל : (יז) מגיע. מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות : מתיהדים. מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מזאת המלה נלמוד כי מלת תורמין נכונה כי יו״ד יהודה איננה עיקר והנה שב במלת מתיהדים שורש גם הוסיף ואמר מדיח ומליח הנו כמו את מוצאך ואת מובאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך חביריו ולא אמר כלום

כי

יוסף לקח

רצים רוכבי הרכש וכן קצר בני הרמכים . מבוהלים ודחופים כבר אמרנו שבאגרות המן לא נאמר מבוהלים וכאן נאמר מבוהלים להיותם הם הם בעצמם אותם בשלח המן וכראותם שהם הולכים בשליחות היפך הראשון היו מבוהלים :

(טו) **ומרדכי** יצא מלפני המלך. הנה אמר שיצא מלפני המלך אחר שאמר שמרדכי בא אל המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה סיפר עתה שיצא מלפני המלך בכל הכבוד הזה ורצה להודיע מה בין רשע לצדיק שהמן כשראה שנתקיימה עצתו לרעה ולא נעשה לו כל הכבוד הזה הנה היה שמח מתהלל ברעה ישב לשתות עם המלך אמנם מרדכי עם היות שהמלך הפיק רצונו והמן נתלה ובית המן בידו שמה אותו עליו אסתר עכ״ז לא היה שמח שהצדיקים אין להם שמחה בעה״ז ואפילו מנצחים את הקמים עליהם מדאגתם פן נתמעטו זכיותיהם כמו אברהם כשנצח המלכים אמר לו הקב״ה אל תירא שכרך הרבה מאוד ולפי זה נאמר כאן והעיר שושן צהלה ושמחה כלומר מרדכי יצא בכבוד גדול והעיר שושן צהלה ושמחה לא הוא שלא היה כאן מקומו לומר שהעיר שושן צהלה ושמחה אבל הכף שנאמר והדת נתנה בשושן הבירה הו״ל והעיר שושן צהלה ושמחה כי ודאי לא היתה עיקר השמחה רק הדת שנתנה להנקם מאויביהם אמנם אמר שהעיר שושן שמחה אחר אומרו גדולת הכבוד שנעשה למרדכי לומר שהוא לא היה שמח וגם בהמן שנאמר והעיר שושן נבוכה אחרי אומרו וישבו לשתות ולא אמר כן הכף באומרו והדת ניתנה הוא הטעם מפני שלא היתה המבוכה מפני הדת שניתנה שיהיו עתידים ומזומנים למלחמה כי מנהג המלכות הוא לזרז אנשיו לעת הצורך כשיש חשש מלחמה מן השונאים אבל כשיש חשש מלחמה מן השונאים אין המלך יושב לשתות ולהשתכר ובפרט בעת היותו מזרז את עמו ולכך לא היתה להם מבוכה רק בראותם שישבו לשתות שאמרו ודאי אין זה המלחמה עם שונאים מחוץ לבד בינותינו וע״ז נבוכו אבל כאן עיקר שמחת שושן היתה נתינת הדת לא הכבוד שנעשה למרדכי ונאמרה אחרי הכבוד ההוא כאמור . והנה נגד השק שאין לבוא אל שער המלך בלבוש שק ניתן לו לבוש מלכות ותחת האפר שכסה את השק תכריך **בוץ** וארגמן למעלה מן לבוש התכלת ותחת זעקה גדולה עטרת זהב גדולה ואומרו והעיר שושן צהלה ושמחה יובן על היהודים כמו שיתבאר :

(טז) **ליהודים** היתה אורה. הנה לפי שבהמן נאמר והעיר שושן נבוכה ושם פירושו שגם שאר העמים וגם ישראל נבוכו כמו שביארנו לכך כאן כאשר אמר והעיר שושן צהלה ושמחה הוכרח לפרש שלא היתה השמחה רק ליהודים לא לשאר העמים. ואומרו כאן אורה הוא נגד הצום שמחשיך העינים כמו שאמר יהונתן ראו נא כי אורו עיני כי טעמתי וגו׳ ונגד בכי ומספד שמחה וששון שהם הפכם ונגד שק ואפר שמבזים את לובשיהם ויקר שהוא הפכו. והנה בשאר עירות עשו משתה וי״ט כמו שנאמר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב אמנם בשושן לא עשו משתה ויום טוב להיותם נגררים אחרי מרדכי שלא היה שמח ולא עשה משתה עד שראה סוף הנס שהצדיקים לעולם יראים פן יגרום החטא ועוד שאין לשמוח במפלתן של רשעים רק באבודן ומיתתן שנאמר באבוד רשעים רנה לפי שבכל עוד שלא מתו אפשר יחזרו בתשובה ואין צריך לשמוח במפלתן אבל להתפלל שישובו מדרכם הרעה כמו שנאמר ענוש לצדיק לא טוב וכן נאמר בנפול אויביך אל תשמח רק אחרי המיתה כיון שמת ולא חזר בתשובה באבוד רשעים רנה וכן מרדכי לא עשה אותו יום משתה עד ראות אבודם או אפשר שמרדכי לא עשה משתה עד שראה שלא עמד איש בפניהם שלעולם היה ירא פן יפול במלחמה היה נפש מישראל והנה ישראל כולם בני איש אחד לא יאות לקבוע משתה אם אין השמחה כוללה כולם עד שלזה לא קבעו ימי חנוכה למשתה לפי שמתו כמה מישראל במלחמת חשמונאי׳ וכאשר הגוף אשר אין בריאותו מתפשט בכל איבריו אבל יש בו אבר חולה לא ינתן לו רשות לאכול ולשבוע כרצונו כי הרופא ימנע ממנו רוב המאכל והמשתה מפני אותו האבר החולה כן האומה ישראלית גוף אחד בכל עוד שאין הבריאות מתפשט בכל איבריו אין לו לעשות משתה לכן נאמר שבשושן ליהודים היתה אורה וכו׳ אבל לא משתה :

(יז) **ובכל** מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר. למעלה באגרות המן פירשנו אומרו מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שר״ל שלפי שהיו שם מדינות שלא היה מגיע הדבר לאזני היהודים וקצת מדינות היה מגיע לאזניהם על ידי השרים שבעות הפתשגן הוא על היהודים אותם השרים שכתב להם המן ולא נאמר שם בכל

מו

ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוה ליה למרדכי צדיקא בזמנא ההיא דהכן כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ומילא וכליל דדהבא רבא מכריך בוצא וארגונא וקרתא דשושן צהלא וחדיא: טז ליהודאי הות רשותא למעסק באוריתא ולמיטר שביא ומועדיא ולמגזר עורלת בניהון ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון: יז ובכל פילכא ופילכא ובכל קרוא וקרוא אתר די פתגם מלכא וגזירת דיניה מטי חדות ובדיחת לבא ליהודאין ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מעממא דארעא מתגיירין ארום נפל פחדא דיהודאי עליהון: א ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטא פתגם מלכא וגזירת דיניה לאתעבדא ביומא דחשיבו בעלי דבבין דיהודאין למשלוט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאבהתא די ישלטון יהודאין אינון בסנאיהון: ב אתכנשו יהודאין בקירויהון בכל פלכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון וגבר לא קם באפיהון ארום נפל פחדיהון על כל עממיא: ג וכל רבני פלכיא ואסטרטילוסין והיפרכין ועבדי עבידתא די למלכא ממנן עליהון ית יהודאין ארום נפל פחדא דמרדכי עליהון: ד ארום אפוטרופוס ורב וסרכן מרדכי בבית מלכא ומטבעיה נפק בכל פלכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא למלכא ואזיל ומתרברב: ה ומחו יהודאין בכל בעלי דבביהון מחת קטילת סיפא וקטילת גולמין גלפין והובד נפשתא ועבדו בסנאיהון כרעותהון: ו ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו

עליהם: ט א ובשנים עשר חדש הוא־חדש אדר
בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר־המלך
ל׳. ל׳ ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים
ל׳ ומ״ל. ל׳ לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים
המה בשנאיהם: ב נקהלו היהודים בעריהם בכל־
ו׳ מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי
ז׳ רעתם ואיש לא־עמד בפניהם כי־נפל פחדם על־
מלין מן י״ח כל הכין. ג׳ ל׳ כל־העמים: ג וכל־שרי המדינות והאחשדרפנים
והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים
את־היהודים כי־נפל פחד־מרדכי עליהם:
ג׳ ל׳. ל׳ מ״ל ד כי־גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך
כסי׳ וכססו׳ ג׳. ה׳ בכל־המדינות כי־האיש מרדכי הולך וגדול:
ה ויכו היהודים בכל־איביהם מכת־חרב
ל׳. ל׳ והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם: ו ובשושן
הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות

בשלושה כל סיפרא מ״ל וכל אשר קריאה חסרי׳ בסי״ו מ״ל וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך שלש בס״ד: היהודים כלהון כתובין כן במ״ו יהודיים יתיר י׳ וסימני׳ נמסר לעיל בסי׳ זה: וכל שרי ז׳ וסי׳ והנו נצב על עלתו. ויוחנן בן קרח וכל שרי החילים. וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי. ויקח יוחנן בן קרח. וחברו. ולא שמע יוחנן. והאחשדרפנים והפחות ועושי המלאכה: בבית המלך ג׳ וסי׳ וישמע עבד המלך. והשלישית בבית המלך. כי גדול מרדכי בבית המלך. וא׳ בבית מלך אשר נשאר בבית המלך: וגדול ח׳ ומ״ל וסי׳ והוא שכור. ויאמר המלך אל עבדיו. מאין כמוך ה׳ גדול אתה וגדול. וילך דוד הולך וגדול וחברו. כי האיש מרדכי הולך וגדול. כי מרדכי היהודי משנה. קטון וגדול שם הוא:

אבן עזרא

כי וי״ו מבואר אם נוסף איננו תמה כי אותיות אהו״י נמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם יעדרו ואין כן מ״ם מדיה ומליה. ותשובה על מלת תורמין מה שאמרו רבותינו ז״ל לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהודה והנה יהיה בדקדוק יפה: (א) אשר שברו. כמו עיני כל אליך ישברו: ונהפוך. הוא שם התואר מבנין נפעל: (ב) נקהלו היהודים. לאות כי היה להם ערים בשושן: (ד) הולך וגדל. שם הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר: (ו) ואבד חמש מאות איש. שם הפועל כמו הנה לא

רשי

מתגיירים: (ג) ועושי המלאכה. אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך: עשרת

יוסף לקח

עיר ועיר לפי שגם מדינות היו שם שלא הגיע אליהם לדעת מחשבת המן אבל כאן שדברי מרדכי היה בגלוי ובפרסום וכבר כתב מרדכי לכל המדינות א״כ לא היה שם מדינה שלא הגיע הבשורה טובה אל היהודים ולא אמר כאן מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אלא מפני אומרו בכל עיר ועיר שמרדכי לא כתב רק למדינות ולפיכך היו שם עירות שלא היה מגיע אליהם הבשורה טובה וא״ה כשבא היום הנועד נקהלו לשלוח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם כמו שיתבאר עוד שם בס״ד שהם לא היו יודעים אבל האומות היו יודעים:

ט (א) **ובשנים** עשר יתבאר הכתוב הזה לפנים בכתוב ושאר היהודים נקהלו:

(ב) **נקהלו** היהודים בעריהם. גם זה הכתוב יתבאר לפנים בכתוב ושאר היהודים נקהלו:

(ג) **וכל** שרי המדינות. יש לדקדק מה ענין עושי המלאכה לכאן אבל ידמה לומר שאפילו עושי המלאכה שלא הגיע להם אגרות ממרדכי וגם זה הכתוב יתבאר לפנים בכתוב ושאר היהודים נקהלו:

(ד) **כי** גדול מרדכי בבית המלך. יש לדקדק למה לא אמר משנה למלך שהרי אחר כך נאמר בהדיא היותו משנה למלך ואין לך גדולה יתירה על היותו שני למלך ואין אמצעי ביניהם. עוד יש לדקדק אומרו כי האיש מרדכי הולך וגדול כנראה שזה נתינת טעם אל הפחד ממנו לכן נראה שכבר ידוע שיש למלך שרים הממונים על עסקי ביתו ופיזרו והנהגת עבדיו וכל שאר צרכיו ויש שרים למלך הממונים על הנהגת המלכות והמשפט והשער והמלחמות והדומה לזה והנה הכתוב הזה סיפר הנס כי מרדכי לא היתה גדולתו כי אם בבית המלך ולא היו צריכים הפרתמים והשרים הממונים על עניני המלכות להיות יראים ממנו אבל בהיות שהיה שמעו הולך כי הוא הולך וגדול ע״כ נפלה עליהם היראה פן יתמנה להיותו משנה על המלכות כמו שהיה ולכן כתב היותו משנה למלך הוא בפרשת גדולת מרדכי כנראה שעד עתה אפי׳ שניתן לו הטבעת לא היה רק גדול בבית המלך שאין ספק היות גדולת הממונים על המלכות רבה מאד על גדולת הממונים על הבית ומה שלא נזכר זה הפחד אלא הקהל יתבאר לפנים בכתוב ושאר היהודים:

(ה) **ויכו** היהודים. אומרו ויעשו בשונאיהם כרצונם גם זה הכתוב יתבאר בכ׳ ושאר היהודים:

(ו) **ובשושן** הבירה הרגו. כאן לא נאמר הקהל וביום י״ד נאמר שנקהלו גם יש לדקדק וא״ו וו שהיא מוספת על ענין ראשון על ענין מה היא מוספת לכן נראה בכיון שנאמר הקהל לבני העירות אמר ובשושן כאלו אמר ובשושן נקהלו ולפיכך לא הוצרך לכתוב כאן הקהל. עוד יש לדקדק שתחלה נאמר הרגו ואבד ובעשרת בני המן לא אמרו ואבד ועוד מה אבוד שייך אחרי ההריגה. עוד יש לדקדק שבע״ה אלף לא אמר איש ובחמש מאות אנה אמר איש. עוד למה הזכיר שמות הבנים ואח״כ אמר עשרת בני המן היפך הסדר שהיה לו לומר ואת עשרת בני המן ואח״כ להזכיר שמותם גם אמרו כאן צורר היהודים וכי עתה נתחדש זה לכן נראה שנאמר כאן איש דרך חשיבות ושע״ז אבדו אותם והאבוד ר״ל שכשאנשים נלחמים עם זונתם ומנצחים והורגים מאבדים הגופות לנתחים עד שאינם נכרים בשמותם אבל בהיות בין ההרוגים מלכים או שרים לחשיבותם אינם מאבדים אותם כדי שכל רואיהם יכירום שלא ניצולו ושלא ברחו תידה כי זה הוא כבוד הגלוה שנפל מלכם ושריהם בידם ועל כן לא נאמר בעשרת בני המן ואבד וכן נאמר גבי מלכי מדין ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב ר״ל שאת מלכי מדין עם היותם מלכים לא השיבום להורגם בחרב כדרך שהורגים בסייף שיוכרו אחרי מיתתם אבל את בלעם בן בעור הרגו בחרב ר״ל שהרגו אותו כדרך שהורגים בסייף וה גוף ניכר ולחשיבותו שיכירוהו כל ישראל שנהרג לא אבדו את גופו ולא הרגו אותו תוך ההרוגים האחרים כמו בכבש למלכי מדין ואומרו כאן צורר היהודים לא להודיע בא שהוא צורר אבל לתת טעם למה לא אבדו גופותם ואמר שלהיותם בני הצורר לא אבדום ואומרו שמותם טרם אומרו היותם בני המן להודיע שזולת היותם בני המן היו רשומים בשמותם ותבוכים וידועים מחמת עצמם וגם נכתבו בבירה להורות על גדולתם שכן כשכותבים אגרת ומזכירים בו מלך או שלטון לא יכתבו את שמו תוך השורה אבל שורה בפני עצמו כן מנהג ערב וישמעאל ואנשי פרס עד היום ולכן הובאו כל אחד בשורה בפני עצמו:

(יא) **ביום** ההוא לא היה צ״ל שהיה ביום ההוא אבל להודיע ורתותו של אותו [illegible] וזכירותו להיותו דורש טוב לעמו עשה שהפסיקו מלהרוג מבעוד יום שאין נשבית מספר ההרוגים אם לא הפסיקו ועשה כן על דרך מלאת דבש אכול דייך ועוד להראות למלך שאינם עושים כפי כל מה שניתן להם רשות וזה היה סבה להנתן גם מחר כאשר יתבאר:

(יב) **ויאמר** המלך. יש לדעת מהות הק״ו הזה והלא אין הדבר אלא כפי רוב האויבים שלרים ומי יודע אם בשאר המדינות יש כל כך כמו בשושן ועוד מה רצה המלך לומר לאסתר ומה שאלתך עוד שהרי כיון שראה שהפסיקו מבעוד יום היאך עלה על דעתו כן ויתבאר הכתוב הזה עם הכתוב הבא:

(יג) **ותאמר** אסתר אם על המלך טוב. הנה יובן שאסתר עשה ק״ו בעצמו ואמר הנה בשושן שאני כאן והפסיקו מבעוד יום הרגו חמש מאות איש בשאר המדינות שודאי לא הפסיקו מבעוד יום מה עשו כי הרגים שהספקתם מבעוד יום היה לסבת היות הוא שם

אִישׁ׃ | וְאֵת | פַּרְשַׁנְדָּתָא | וְאֵת | ל׳ סס׳. ל׳ ת׳ זעירא
דַּלְפוֹן | וְאֵת | אַסְפָּתָא׃ ח וְאֵת | ל׳ . ל׳
פּוֹרָתָא | וְאֵת | אֲדַלְיָא | וְאֵת | ל׳ . ל׳
אֲרִידָתָא׃ ט וְאֵת | פַּרְמַשְׁתָּא | וְאֵת | ל׳. ל׳. ש״ן זעירא
אֲרִיסַי | וְאֵת | אֲרִדַי | וְאֵת | ל׳. ל׳ וחסר
וַיְזָתָא׃ י עֲשֶׂרֶת בְּנֵי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא צֹרֵר ל׳ ו׳ ארוכ׳ וז׳ זעירא
הַיְּהוּדִים הָרָגוּ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ יא בַּיּוֹם ד׳
הַהוּא בָּא מִסְפַּר הַהֲרוּגִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ׃ יב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בְּשׁוּשַׁן י״ד
הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְאֵת ד׳
עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן בִּשְׁאָר מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ מֶה עָשׂוּ י׳
וּמַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עוֹד וְתֵעָשׂ׃ ל׳

חֲמֵשׁ מְאָה גּוּבְרִין כּוּלְהוֹן רוּפִילִין מִדְּבֵית עֲמָלֵק׃ ז וְיַת פַּרְשַׁנְדָּתָא
וְיַת דַּלְפוֹן וְיַת אַסְפָּתָא׃ ח וְיַת פּוֹרָתָא וְיַת אֲדַלְיָא וְיַת אֲרִידָתָא׃
ט וְיַת פַּרְמַשְׁתָּא וְיַת אֲרִיסַי וְיַת אֲרִדַי וְיַת וַיְזָתָא׃ י עֲשַׂרְתֵּי
בְּנוֹי דְהָמָן בַּר הַמְדָתָא מְעִיקָא דִיהוּדָאִין קְטָלוּ וּבַעֲדָאָה לָא
אוֹשִׁיטוּ יַת יְדֵיהוֹן׃ יא בְּיוֹמָא הַהוּא עֲלָא מִנְיַן קְטִילִין בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא
קֳדָם מַלְכָּא׃ יב וַאֲמַר מַלְכָּא לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא
קְטִילוּ יְהוּדָאִין וְהוֹבַדוּ חֲמֵשׁ מְאָה גּוּבְרַיָא רוּפִילִין דְמִזַרְעִית עֲמָלֵק
וְיַת עֲשַׂרְתֵּי בְּנוֹי דְהָמָן בְּמִשְׁאַר פִּלְכֵי מַלְכָּא מַה עֲבָדוּ וּמַה
שְׁאֶלְתֵּךְ וְתִתְיְהֵב לָךְ וּמַה בָּעוּתִיךְ עוֹד וְתִתְעֲבֵד. (ת״א וַאֲמַר
מַלְכָּא לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא קְטִילוּ יְהוּדָאֵי וּגְמָרוּ חֲמֵשׁ
מְאָה גּוּבְרִין וְיַת עֲשַׂרְתֵּי בְּנוֹי דְהָמָן בִּשְׁאַר מְדִינָתֵי דְמַלְכָּא מָה
עֲבָדוּ וּמַה שְׁאֵילְתִּיךְ וְיִתְיְהֵב לָךְ וּמַה בָּעוּתֵךְ תּוּב וְתִתְעֲבֵיד׃

שי״ן פרשנדתא רבתי ותי״ו זעירא. פרמשתא תי״ו ש״ין זעירא. ויזתא וי״ו רבתי וזיין זעירא ואתוון רבתי וזעירי כלהון נמסרו במסרה רבתא בריש המערכת בס״ד : וצריך שיהא איש בראש הדף ועשרת בסוף הדף ובסוף העמוד וצריך לאומרם בנשימה אחת ועשרת בני המן עמהן וי״ו דויזתא צריך לממתחיה כמודיא דלברות. ל״א מלבים וי׳ בני המן אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה שיפלו ולא יקומו למפלתם : אספתא ארידתא פורתא פרמשתא פרשנדתא כלהון מלעיל ואינון מן א״ב מן חד חד לעיל וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל״ף בס״ד : לאסתר המלכה י״ד וסימ׳ נמסר לעיל ריש סימן ז׳ :

תולדות אהרן ואת פרשנדתא. מגלה טז : ויזתא. שם : עשרת בני המן. שם : ובבזה. שם : ויאמר המלך. שם :

רשי

(י) עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב בספר עזרא (עזרא ד) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלם. ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והחדילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתנשא המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן : ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך

אבן עזרא

לא ידעתי דבר. היו חכמים בספרד ושמו על טעם ארידתא וכן פורתא והם השמחים ללא דבר כי אלה השמות הם פרסיים לא עבריים : (י) ובבזה לא שלחו. שם מפעלי הכפל על משקל רצה גם זאת עצה טובה שהיתה הבזה לאוצרות המלך לרצונו : (יב) בשושן הבירה הרגו היהודים. הם אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו אויביהם בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן גם

בשושן

יוסף לקח

שם וכאשר הרגיש שלא עשו כרצונם אמר לאסתר מה שאלתך עוד ותעש והנה אסתר הטיבה בהשכל ואמרה ינתן גם מחר לעשות כדת היום כלומר כשיעשו גם מחר הלואי ויעשו כפי מה שהיו יכולים לעשות היום אם לא היו מספיקים הרצונה בזה כאלו אמרה לו אחר שהרגשת שלא מלאו ידם להנקם כרצונם להיותך פה א״כ תן להם שיעשו מחר מה שחסרו היום וזה אמרה לעשות כדת היום והנה שאלה תליית עשרת בני המן לפרסם מיתתם כדי שבני עולה לא יוסיפו עוד לעשות כן לאבד עם אחד על לא חמס ומכאן נתבאר שהדברים הם כמו שאמרנו למעלה שהחמש מאות איש הרגום ואבדו גופותיה׳ אבל בני המן לתשובתם לא אבדום כדי שכל רואיהם יכירון כי הם זרע מרעים בנים משחיתים לכך נאמר הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ובעשרת בני המן לא נאמר ואבד :

(יד) **ויאמר**. לא נאמר ותנתן דת להעשות כדת היום לפי שאומרה לעשות כדת היום הוא מה שטענה היא כפי מה שפירשנו שהיתה טוענת שכיון שלא עשו יום שלם שיעשו יום אחר אבל אין זה נוסח כתב הדת אבל הנוסח היה להנקם מאויביהם כמו נוסח כתב הדת הראשון ולכן נאמר פה ותנתן דת :

(טו) **ויקהלו** היהודים. לא הוצרך לומר שנית ובביזה לא שלחו את ידם אבל אמר כן כדי שיובן שבעירות שלא נאמר בהם שבבזה לא שלחו את ידם שלחו ובזזו כמו שיתבאר עוד בס״ד :

(טז) **ושאר** היהודים אשר במדינות. בכתוב הזה יעדנו לבאר הספיקות שבכתוב ובשנים עשר וכן כתוב נקהלו היהודים. וכן כתוב וכל שרי המדינות. וכן כתוב כי גדול מרדכי. וכן כתוב ויכו היהודים בכל אויביהם. וכן כתוב ויקהלו היהודים. ויעדנו כן לפי שבשבעה דרכים ילאו הלינו הספיקות ובדרך אחד ינוכו מפנינו כי בכתוב הראשון יש להתעורר מה ענין אומרו ובשנים עשר חדש והלא ידענו כל זה שהיה באותו היום והיה מספיק אומרו וכאשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו וגו׳ בכתוב שני יש להתעורר ששני פעמים נאמר נקהלו אחת בכתוב ההוא ואחת בזה הכתוב שאנו בו עוד יש להתעורר בכתוב השני שבו נאמר ואיש לא עמד בפניהם וכי נפל פחדם על העמים ופה בכתוב שאנו בו לא אמר דבר מזה ועוד שם אמר לשלוח יד במבקשי רעתם וכאן נאמר ונוח מאויביהם והרוג בשונאיהם ובכתוב השלישי נאמר ועושי המלאכה מנשאים וכאן לא נאמר ולא הכפיל כ״א ההקהל ובכתוב הרביעי נאמר פחד מרדכי על השרים וכאן לא נאמר ובכתוב החמשי נאמר ויעשו בשונאיהם כרצונם ולא הזכיר מנין ההרוגים ופה בכתוב הזה מזכיר מנין ההרוגים ואמר בביזה לא שלחו את ידם וגם לא נאמר מן הביזה דבר וכן בכתוב ששי והכתוב הזה שאנחנו בו הרי הכפיל כל ענין ההקהל ומה שעשו שאר היהודים זולת שושן. ולישב כל הספיקות הללו נראה אמנם שאחר שסיפר ואמר שבכל עיר ועיר מקום שדבר המלך ודתו מגיע שכבר פירשנו שאמר כן לפי שאין מנהג המלכות לכתוב לעירות ולכפרים אבל כותבים למדינות אשר שם הפרתמים והפחות והשרים ומן המדינות מתפשטת הדת שניתנה בכל מדינה ומדינה לעירות וכפרים שלה ובהיות כל מגמת הסיפור הגדלת הנס ופרסומו אשר עשה ה׳ לעמו בעת ההיא שאפילו בעיירות ובכפרים ששם לא נתפשטה בשורת הטובה עכ״ז בשנים עשר חדש י״ג לחדש אדר שהיה היום שהיו שונאיהם חושבים עדיין לשלוט בהם לפי שלא הגיע אליהם השמועות הכתבים ולא ידעו זולתי גדולת מרדכי עכ״ז הנה היהודים נתקבלו לעמוד על נפשם וה׳ הסגירם כי נפל פחדם על העמים כמו שנאמר ביעקב ויהי חתת אלהים וגו׳ וגם השרים מנשאים אותם ואיש לא עמד בפניהם כי המדינות במקום שבאו שם הכתבים שהיהודים ינקמו מאויביהם לא היו צריכים לא אל השרים שינשאום ולא אל שיפול פחדם ופחד מרדכי עליהם כי גזרת המלך מכרעת והומרת לפיות היהודים לנקום מאויביהם אמנם בעירות שלא נתפשטה הבשורה שלא הגיעו שם כתבי מרדכי ולא הפתשגן היה שם גודל הנס ופרסומו שנפל פחדם ופחד מרדכי עליהם עד שעשו באויביהם כרצונם ועל זה נאמר כרצונם לפי שהם שלחו בביזה את ידם שאין לך עשיית הרצון באויב א״ל יתקיים ואכלת שלל אויביך או יהיה פירוש כרצונם שב אל האויבים שכמו שהיה רצון האויבים להרוג ולבוז בו ככה עשו ישראל להם שהרגו ובזזו והכל הולך בדרך אחד שהרגו ובזזו ג״כ וגם זה היה לסבה שלא הגיעו אליהם כתבי מרדכי שגם במדינות שלא שלחו את ידם בביזה היה לסבה שמרדכי רמז להם כן בכתבים כמו שיתבאר דכיון שראו שבאגרות מרדכי לא נאמר להשמיד להרוג ולאבד הגרים ולבוז השלל שהוא היה המובן שההורגים יבוזו שללם אבל כתב ושללם לבוז כנראה שאינו שב אל ההורגים ובאגרות המן שכתב כן הוא מפני שלא היה שם עם רשום שיהרגו את ישראל אבל הרשות היתה נתונה לכל העמים להשמידם ומפני זה כתב ושללם לבוז שב אל כל העמים אבל מרדכי אם היה רצונו שישלחו יד בביזה היה צריך לכתוב להיות היהודים עתידים להשמיד ולבוז וכבר אמרנו שעשה כן מרדכי אם לסבה שלא יחשוב המלך שנותנים עיניהם בממון ואם לסבה שכל שאר העמים יעזרום בהריגת שונאיהם כדי לבוז בז כמו שנאמר ונוח מאויביהם והרוג בשונאיהם כי האויבים בעלים שהם שאר העמים היו נוהים להם כדי שיהרגו שונאיהם והם יהיו בוזזים ומפני שבעירות הם היהודים בזזו ג״כ כמו שאמרנו לכן לא נאמר נוח מאויביהם וגם לא נאמר בביזה לא שלחו את ידם כי שלחו ועשו כרצונם ובמדינות כבר אמרנו שישראל לא שלחו ידם אבל שאר האומות היו בוזזים דאל״כ היה לו לומר ובשללם לא שלחו ידם ומדאמר בביזה לא שלחו נתבאר שהיה ביזה שם אבל הם לא שלחו ידם וגם ההרוגים שנהרגו בעיירות ההם לא באו לחשבון ע״ה אלף ומה שבא החשבונה היו אותן שנהגו בכפרים ובעיירות כי אין בכפרים ובעיירות מי שמונה זולת במדינות שהפרתמים השרים מונים ושולחים למלך שודאי מספר כולם בא לפני המלך ומפני זה נאמר ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה כלומר שאחר כך בא מספר ההרוגים בשאר מדינות ומפני שהרוגי העירות לא בא לכלל חשבון לכך לא נאמר החשבון שם כשנאמר נקהלו בעריהם בכל מדינות המלך שפירושו שנקהלו בערים של המדינות אבל כאן בכתוב הזה שאנחנו בו הוצרך לומר הקהל שני לפי שעניננו במדינות המלך עצמם כמו שנאמר ושאר היהודים אשר במדינות המלך לא אמר בעריהם באופן שהיו ג׳ מינים העיירות הרגו ובזזו המדינות הרגו ולא בזזו אבל כולם לא עשו כן רק ביום י״ג שסברו האויבים לשלוט ושושן גם הם לא בזזו אבל היה להם שני ימים כאמור ומפני שספר השני מינים שהם העיירות ושושן מה עשו ואיך עשו אמר ושאר היהודים אשר במדינות שאם לא היה שם כי אם שני מינים דהיינו שושן ומה שהוא זולת שושן לא היה לו לומר ושאר היהודים אלא והיהודים אשר במדינות אמנם אחרי סופר מה שעשו העירות וסיפר מה שעשו בשושן יתכן לו לומר ושאר היהודים על הכת השלישי ולפי שבעירות עשו בהם כרצונם והרגו ובזזו לכך הוצרך לומר בשושן בשני הימים ובמדינות פעם אחד שבביזה לא שלחו ידם כלומר שלא עשו כמו העירות ששם עשו כרצונם מפני שלא הגיעו אליהם אגרות מרדכי לרמוז להם כמו שנרמז למדינות בפתשגן ובדרך זה יתישבו כל הספיקות שנתעוררנו בהם בכל הכתובים הללו כאשר יושקף :

(יז) **ביום** שלשה עשר. לא אמר עשו משתה ושמחה אבל אמר עשה אותו יום משתה ושמחה כלומר שקבלו עליהם לעשותו מדי שנה בשנה יום משתה ושמחה :

(יח) **והיהודים** אשר בשושן. לא נאמר בשושן נוח מאויביהם שהאויבים יהיו נוחים להם שלא היו צריכים לכך אחרי היות שם המלך בעצמו ומרדכי ואסתר ובזה יתבאר זה דרכנו היותו על נכון :

(יט) **על** כן היהודים הפרזים. יקשה אומרו אחרי היהודים אשר בשושן על כן היהודים הפרזים וגו׳ כאלו נמשך עשותם יום ארבעה עשר מפני שהם והיה לו לכתוב על כן היהודים הפרזים אחרי אומרו שאשר היהודים עושים יום י״ד ועוד [illegible] הדברים הללו בלתי

מתושבים

יג וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִנָּתֵן גַּם־מָחָר
לַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּשׁוּשָׁן לַעֲשׂוֹת כְּדָת הַיּוֹם וְאֵת ד׳
עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן יִתְלוּ עַל־הָעֵץ׃ יד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
לְהֵעָשׂוֹת כֵּן וַתִּנָּתֵן דָּת בְּשׁוּשָׁן וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־ ב׳ מ״ל וכס׳ ל׳
הָמָן תָּלוּ׃ טו וַיִּקָּהֲלוּ הַיְּהוּדִיים אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן גַּם ג׳ בסיפ׳ ב׳ בטע׳, ו
בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וַיַּהַרְגוּ בְשׁוּשָׁן שְׁלֹשׁ יתיר יו״ד
מֵאוֹת אִישׁ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ טז וּשְׁאָר
הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בִּמְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ נִקְהֲלוּ ׀ וְעָמֹד עַל־ ל׳ וח׳ במדינו׳
נַפְשָׁם וְנוֹחַ מֵאֹיְבֵיהֶם וְהָרוֹג בְּשֹׂנְאֵיהֶם חֲמִשָּׁה ל׳ וד׳ מ״ל בלישנא
וְשִׁבְעִים אָלֶף וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ יז בְּיוֹם־
שְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְנוֹחַ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ
וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה׃ יח וְהַיְּהוּדִיים יתיר יו״ד
אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן נִקְהֲלוּ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר בּוֹ וּבְאַרְבָּעָה
עָשָׂר בּוֹ וְנוֹחַ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם
מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה׃ יט עַל־כֵּן הַיְּהוּדִים הַפְּרָוזִים הַיֹּשְׁבִים הפרזים קרי
בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ ג׳ בליש׳
אֲדָר שִׂמְחָה וּמִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וּמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת אִישׁ ב׳ חד מ״ל ובענין

הפרזות ג׳ בליש׳ וסימ׳ ואמרת אעלה על ארץ פרזות . פרזות תשב ירושלים . על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות :

תולדות אהרן ימי משתה ושמחה . פסחים סח : היהודים הפרזים . מגלה ב׳ יט : שמחה ומשתה . שם ה : ומשלוח מנות . תענית ז :

יג ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהב רשו אוף מחר
ליהודאין די בשושן למעבד יומא טבא וחדוא כד חזי למעבד
על יומא דניסא וית עסרתי בנוי דהמן יזדקפון על קיסא: (ת״א
ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהיב אוף למחר ליהודאי
דאית בשושן למעבד היך גזירת יומא דין וית עסרתי בנוי
דהמן יזדקפון על צליבא: יד ואמר מלכא לאתעבדא כדין ואתיהיבת
גזירת דינא בשושן וית עשרתי בנוי דהמן צליבו: ודין סדור
צליבתהון דאצטליבו עם המן אבוהון על קיסא דזמן למרדכי
רומיה חמשין אמין תלת אמין הוה נעיץ בארעא וארבע אמין
ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן ארעא ופרשנדתא הוה צליב
בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא . דלפון הוה
צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא. אספתא
הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פורתא פלגות אמתא .
פורתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אדליא פלגות
אמתא. אדליא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידתא
פלגות אמתא. ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן
פרמשתא פלגות אמתא. פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה
רחיק מן אריסי פלגות אמתא . אריסי הוה צליב בתלת אמין
והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא . ארידי הוה צליב בתלת
אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא . ויזתא הוה צליב
בתלת אמין והוה רחיק מן המן פלגות אמתא. המן הוה צליב
בתלת אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא ייכול
מניה עופא וזרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו
הדרין על תרעיא ומתפרנסין ושמשי ספרא אתקטיל בסייפא
ומאה ותמניא מיתו עם חמש מאה גוברין דאתקטילו בשושן
דהוו אתמנן על אשקקי מלכא: טו ואתכנשו יהודאין די בשושן אוף ביומא ארבע עסר לירח אדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין
מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: טז ושאר יהודאין די בפלכי דמלכא אתכנשו וקימו ית נפשיהון ואשכחו ניחא מבעלי
דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: יז ביום תלת עסרי לירח אדר הוה
קטול בזרעית דעמלק וניחא הוה לישראל בארבע עשר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה: יח ויהודאין די בשושן אתכנשו
לשיצאה ית בנוי דעמלק בתלת עשר ביה ובארבע עשר ביה ונחו בחמשא עשר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה: יט בגין כן
יהודאין פציחאי דיתבין בקרוי פציחיא עבדין ית יום ארבע עשר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא

אבן עזרא

בשושן ויקהלו היהודים אשר בשושן ולא הזכיר הבירה: (טו) וטעם ויקהלו. שהיו מפוזרים במסלות: ועמד על נפשם. ונוח מאויביהם והרג. שמות הפעלים: (יט) הפרזים. כמו חדלו פרזון: ומשלוח. שם התואר מבנין הכבד הנוסף בעבור תוספת המ״ם ומלאכו הבני משליח כך: מנות. חלקים כמו מנה אחת אפים:

רשי

עין צרה בממון: (יג) ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת. נגזר חוק המלך: הפרזים. שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומה בט״ו כשושן והיקש זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו: (יט) ומשלוח. שם דבר כמו משמר משמע לפיכך הסי״ן

יוסף לקח

מחייבים שהם אומרו ע״כ עושים ר״ל צריך שיעשו מה שהיה הוא צריך אחרי שנתבאר שבאותו יום קבעו כמו שנאמר את יום י״ד ועשה אותו יום משתה ושמחה ומה חדש יתר על האמור גם יש לדקדק אומרו הפרזים היושבים בערי הפרזות והיה מספיק אומרו היושבים בערי הפרזות גם יש לדקדק על אומרו קודם ועשה אותו יום משתה ושמחה וכאן הקדים שמחה למשתה שבכל הקדמנו אחרי אמרם ז״ל שהמגלה הזאת ברוח הקדש נאמרה יאות על כל אות ואות לדקדק שודאי לאו בכדי נכתבה לכך נראה שאומרו על כן היהודים וגו׳ בא אל מה שאמר שבשושן עשו יום ט״ו וטעמו שאם היהודים שבשושן לא היה נעשה להם נס שני עד שהוצרכו לעשות י״ט בט״ו הנה יושבי הפרזות היו עושים בט״ו כי כל ימי שמחת אומה ישראלית הם בט״ו לחדש פסח וסוכו׳ וט״ו בשבט וט״ו באב ואם בפסח טעמו עמו שאז נגאלו הלא בסוכות אין בו טעם זה וכן ט״ו בשבט לעשותו ר״ה וט״ו באב ואפשר להיות האומה ישראלית נמשלת ללבנה ראוי לעשות במילואה וא״כ גם פורים עם היות שנחו בי״ד היו קובעים י״ט במילואה של לבנה בשרי על כל החדש נאמר אשר נהפך להם מיגון לשמחה אבל להיות שנעשה נס שני לאנשי שושן ולא נחו עד יום ט״ו יתחייב הדבר לעשות חוק וזכרון היותו נס גם שני ימים הנה ע״כ הפרזים עושים יום ארבעה עשר וידמה עוד שאומרו הפרזים היושבי׳ בערי הפרזות הוא הטעם שלא רצה מרדכי שהיום טוב הזה יהיה לבני שושן לדורות בניסה עד עול׳ בט״ו ופרזים בי״ד ואומרו על כן הפרזי׳ וגו׳ אינו בא אל בני שושן כמו שאמרנו אבל בא לתת טעם על מה שהיום טוב הזה תלוי במקום ולא באנשים באופן שאפי׳ בן שושן שלא נח בי״ד אם נמצא בעיר שעושים י״ד הרי הוא עושה עמה׳ בי״ד וכן הפרזי׳ שלא קבעו בט״ו אם נמצאו בשושן עושי׳ בט״ו והיה ראוי שאותם בני שושן הם ובניהם עד עולם לא יעשו אלא בט״ו אפילו נמצאו חוץ לשושן והפרזים עמו כן שלא יעשו כי אם בי״ד ואפי׳ נמצאים בשושן וזה שאמר על כן הפרזים היושבים בערי הפרזו׳ כאלו אמר על כן קבעו הדבר על המקום ואמרו דוקא היושבים בערי הפרזות כי שנמצאים בשושן אפי׳ הם פרזים עושי׳ בט״ו לפי שרצה מרדכי שביום טוב הזה לא יראה כשתי תורות זה עושה י״ד וזה עושה ט״ו כאלו כל אחד שמח בטובת עצמו לא בטובת חבירו אלא שכולם יהיו מתוועדים בשני הימים הללו הכל כפי המקום והטעם שנתן הכתוב אמר ומשלוח מנות איש לרעהו שצריך שכל אחד מישראל שישמח בטובת רעהו כטובת עצמו ואם אתה אומר שהפרזים שהיו אז הם ובניהם יעשו י״ד ואפי׳ נמצאו בשושן היאך אתה מקיים משלוח מנות איש לרעהו ביום שמחתו ועו׳ יתבאר לפנים בכתובים הבאים טעם זה. ומה שאמר כאן שמחה ומשתה היפך מה שאמר קודם לכן שהקדים משתה לשמח׳ הוא מפני שבשעת מעש׳ השמחה גרמ׳ המשת׳ אבל לדורות המשתה מעורר השמח׳ ולכך הכתוב הראשון שאמר ועשה אותו וגו׳ שמדבר לענין קביעות לדורות הקדי׳ המשתה אבל הכתוב השני שמדבר בענין המעשה מאז כמו שנא׳ עושים לכן הקדי׳ השמחה למשתה שבשמחה אמנם גרמה המשתה:

(כ) **ויכתב** מרדכי. הנה אחר שביאר שרצונו של מרדכי הוא שיהיה ענין עשיית הי״ט הזה בשני הימים הללו חובה על כל ישראל בזה כתב להם רצונו זה וטעמו כמו שבארנו שלא יהיה ההבדל רק כפי המקום. ואומרו הקרובי׳ והרחוקי׳ אין פירושו שכתב לקרובים משושן ולרחוקי׳ ממנה דפשיט׳ מה לי רחוקי׳ מה לי קרובי׳ והלא כולם היו בכלל הנה אבל אפשר לומר שכאשר אמר הנבי׳ שלום לרחוק ולקרוב לישנ׳ דקרא נקט וכתב להם שלום לרחוק ולקרוב. או אפשר שכתב להם דין איזהו סמוך ואיזהו נרא׳ ומתי נקרא קרוב או רחוק לפיו׳ נידון כאותו המקום:

(כא) **לקיים** עליהם. הנה נתבאר היטב מה שאמרנו שכונתו ורצונו של מרדכי אמנם היה בכל ישראל יהיו חייבים בשני הימים האלה בשוה אמנם לפי המקום בימלא:

(כב) **כימים** אשר נחו בהם היהודים. מבואר שקושי אומרו היהודים אחרי שהוא מדבר בהם לקיים עליהם מה הוצרך לומר היהודים והיה מספיק אומרו כימים אשר נחו. אמנם כאן ביאר באר היטב מרדכי את כוונתו ורצונו כאומר שאם היה אומר כימים אשר נחו היו המובן שבני שושן ובני בניהם עד עולם יעשו כימים אשר נחו אבותיה׳ דהיינו ט״ו והפרזים י״ד אבל אמר כימים אשר נחו היהודים בכלל בכל ישראל חברים בני איש אחד מנוחה לאחד מנוחה לכולם וכן אחז״ל שה פזור׳ ישראל נמשלו לשה מה שה זה לוקה באחד מאיבריו כולם מרגישים אף ישראל כן ולפי פירושנו זה כל הכתובים האלה נמשכו לתת טעם אל מה שהקדים לומר על כן הפרזים. ועוד שגם מהנס של שושן היה ריוח והצלה לשאר מדינות שבראותם שבשושן שהמלך שם עשו שני ימים ובשאר מדינות לא עשו אבנו שהיהודים מעלתם חשובה מלכשות

לְרֵעֵהוּ׃ כ וַיִּכְתֹּב מָרְדֳּכַי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת י"א כתוב
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים׃ כא לְקַיֵּם ס' מ"ל. ו' מ"ל
עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ
אֲדָר וְאֵת יוֹם־חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃
כב כַּיָּמִים אֲשֶׁר־נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאֹיְבֵיהֶם ד' דגשים. ל' בטעם
וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֵבֶל ל'
לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה ד' מ"ל
וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיֹנִים׃ כ' דין מ"ל. ל' ג' הס'.
כג וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים אֵת אֲשֶׁר־הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת ל'

וְיוֹמָא טָבָא וּמְשַׁדְּרִין דּוּרוֹן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ׃ כ וּכְתַב מָרְדְּכַי יַת
פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּשְׁדַר פִּטְקִין לְוַת כָּל יְהוּדָאִין דִּי בְּכָל פִּלְכֵי
דְּמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דְּקָרִיבִין וְדִרְחִיקִין׃ כא לְקַיָּמָא גְּזֵירַת דִּינָא
עִילָוֵיהוֹן לְמֶהֱוֵי עָבְדִין יַת יוֹם אַרְבַּעַת עֲשַׂר לְיֶרַח אֲדָר וְיַת חַמְשָׁא
עֲשַׂר בֵּיהּ בְּכָל שַׁתָּא וְשַׁתָּא׃ כב כִּזְמַן יוֹמַיָּא דִּי נָחוּ בְּהוֹן יְהוּדָאִין
מִבַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְיַרְחָא דִּי אִתְהַפֵּךְ לְהוֹן מִדְּוֹנָא לְחֶדְוָא
וּמֵאֶבְלָא לְיוֹמָא טָבָא לְמֶעְבַּד יַתְהוֹן יוֹם מִשְׁתְּיָא וְחֶדְוָא וּלְשַׁדָּרָא
דוּרוֹן אֱנָשׁ לְחַבְרֵיהּ וּמָעְהָא דִּצְדַקְתָּא מַתְּנָן דַּחֲשִׁיכֵי׃ כג וְקַבִּילוּ
עֲלֵיהוֹן כּוּלְּהוֹן יְהוּדָאִין כַּחֲדָא יַת דִּי שָׁרִיאוּ לְמֶעְבַּד וְיַת דִּי

הקרובים ה' מ"ל בליש' וסי' וידעו קרובים את גבורתי . מאהביה אל אשור קרובים . הכהנים אשר קרובים לה' . ומלך ששך ישתה . ויכתב מרדכי את הדברים האלה : בימים ד' וסי' ואנכי עמדתי בהר . ותשבו בקדש ימים רבים . ואנכי עמדתי בהר . לא בימים הראשונים . בימים אשר נחו בהם : החלו ו' וסי' ועיניו החלו כהות . החלו הערמו' ליסוד . החלו להעלות עלות . בחדש השני החלו זרובבל . כי החלו הפריצים להסתם . את אשר החלו לעשות :

תולדות אהרן לסיום עושים . מגלה ב: כימים אשר נחו . שם : והחדש אשר נהפך . (מגלה ע): לעשות אותם . שם ס: וקבל היהודים . זהר תשא :

רשי

נקודה רפי: (כ) ויכתוב מרדכי. היא המגלה הזאת כמות שהיא :

כי

אבן עזרא

(כ) ויכתוב מרדכי. לבדו לקיים בשנה הבאה וככה כל השנים שמחת ימי הפורים: (כב) וטעם כימים אשר נחו בהם היהודים. בעבור שחשבון שנותינו יוחשב בסוף המחזור בשנת החמה רק חדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שהיו הימים קרובים בחורך לימים הראשונים שהיו בהם הפורים וזה יתכן לנו תוספת אדר שני על כן הוצרך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהיה בחודש הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת ומפרשים אמרו כי טעם והחדש על אדר שני ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר ואם כן היה ראוי שיאמר ובחדש ולא והחדש: (כג) וקבל. כמו לשון ארמית ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שתחסר מלת כל הראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יוצא לשנים פעולים א"כ מה טעם את אשר החלו לעשות

רק

יוסף לקח

מלעשות שני ימים בשושן להיות נראה להם שלא נשארו עוד מן השונאים אותם כי על כן חשבום העמים לאוהבי' ולא נטרו איבה להם כי עיקר הנס היה אחר עבור כל עניין הזה היאך שאר העמים אשר עברתם שמרה נצח שכחו איבתם הנהרגי' כמו שנאמר לולא ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם שארז"ל אדם ולא מלך זה המן ואמר אזי חיים בלעונו כי לפי הפשט שאומרו כאן אדם הוא על המן האגגי יצדק שיעב לומר בלעונו בלשון רבים וכן בחרות אפם בנו אמנם לפי מדרשם ז"ל באמרו זה המן שהוא יחיד היה לו לומר בלענו וכן בחרות אפו ושאפי' נאמר באומרו בלעונו שב אל העמים שניתן להם רשות שיהרגום בחרות אפם לא יצדק כי לא היה לעמים חרון אף זולת להמן ואין לומר שלעולם לכל העמים יש להם חרון אף על ישראל ולפיכך נאמר בחרו' אפם לפי שאומרו בחרות נראה כדבר מחודש לא תמידי לכך נראה שלפי מדרשם ז"ל יאמר כן לולא ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי החיים היו בולעים אותנו בחרות אפם על שבעים וחמשה אלף שהרגום אבל הקב"ה היה לנו שלא נתננו טרף לשניהם וזה אומרו אזי אזי פעמים כלומר אזי שבכל נושענו והמלך היה בעוזרינו והרגנו את אויבינו הנה אז היינו בסכנה עצומה לולא ה' שהיה לנו הרי באופן שמן הנס שנעשה בשושן שניתן להם שני ימים הנה בשאר המדינות לא חרה אפם בראותם שנמנענו מלעשות כשושן :

(כג) **וקבל** היהודים . הרי נתבאר שהם קבלו באופן א' ומרדכי הוסיף וחדש להם בחיוב' והוא מה שאמרנו שהם לא קבלו עליהם רק כימים אשר נחו דהיינו ארבעה עשר יהיה באיזה מקום שיהיה ומרדכי צוה שיהיה כל האומה ישראלית כאיש אחד להתחייב בשני הימים אמנם הפרזים במקומות לבד ולפיכך נאמר וקבל כאלו כל האומה איש אחד גם מכאן סמך לבכורות שאמרו ז"ל לעשות בימי הפורים לפי שהם קבלו לעשות משתה ומרדכי גזר עליהם בנית משתה באופן שצריך לכפול השתיי' ומה שארז"ל עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי אין פירושו ח"ו שיהפוך קללה לאותו צדיק וברכה לאותו רשע הגילה אבל העניין הוא כמו שיתבאר שכשבאו והגיעו עליהם אגרות מרדכי בשם המלך הם לא ידעו מי עשה התשועה הזאת ועל ידי מי ולכן כשהיו שותים לא היו אומרים זולתי ארור המן אמנם כאשר כתב מרדכי שנית דברי הצומות וזעקתם והשתדלות שעשתה אסתר והסכנה שנכנסה לחצר הפנימית בלתי היותה נקראת וכל ההשתדלות שעשה מרדכי בשק וצום והכנסו את כל הנמצאים בשושן לצום ג' ימים הנה הוסיפו ואמרו וברוך מרדכי וכאשר נשאר הסדר לומר ארור המן וברוך מרדכי ארז"ל לשתות עד דלא ידע איזה מהם יאמר תחלה מפני שאין לחוש בין כך ובין כך ברכות לראש צדיק . או אפשר לומר שאומרם עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי אין אומרם כאן על הידיעה ארור או ברוך אבל רצונם לומר ההפרש בין ספקים ואמר דרך משל מרדכי והמן שזה ברוך וזה ארור כי אותו הוא השכרות המוחלט שלא ידע בין הן ללאו או בין לבן לשחור אבל אין פירושו שלא ידע אם מרדכי ברוך כי אמרם ברוך וארור הם דבריהם שכיון שהזכירו מרדכי למשל ז"ל וכשהזכירו את הרשע אמרו ארור כי שם רשעים ירקב ויתכן עוד לומר סיבה לשתיה היותרת שהזכירו הם ז"ל מפני היות התשועה הזאת על ידי משתאות דהיינו משתה ושתי ומשתה אסתר בלקיחתו אותה ושני משתאות שעשתה אסתר לאחשורוש עוד אפשר שבהיות שענין הנס הזה שראינו שנמנו וגמרו לעשות ממנו חוק וזכרון עד שעשו אותו כיציאת מצרים שנצטווינו והגדת לבנך מה שלא ראינו בכל הניסים שעשה הקב"ה לנו שיתחייבנו להגיד הנס וכל המעשה כמו שנצטווינו על מקרא מגילה שדומה ת"ת כי אמת כאשר ישקף בעניין זה יגיע לאדם מן המבוכה אמנם כי כן הוא בהקדמתנו רמזנו קצת שלהיות הנס הזה אחר חרבן הבית עת היותנו בהסתר פנים מלפניו ית' אשר העיר חמתו עלינו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו ועם כל זה לא מאסנו ולא געלנו כאשר הבטיחנו על ידי משה עבדו ושלח ידו להצילנו עד כי כאשר ראו על ככה מרדכי ובית דינו גזרו לעשות שמחה וי"ט והיות שנאמר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי רצו שישתו וישכחו ריבם וגלותם ושלא יזכרו חורבן הבית אחרי ראותם היד הגדולה וההשגחה המופלגת למקום עלינו עם היות שנסתלקה שכינה וכמו כן קבעוה לדורות בשתייה מופלגת עד שישכחו גלותם עכ"ז לא רצו לומר בהדיא שישתו עד שישכחו ירושלים אבל אמרו עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי שהם ההפכים עכ"ו שישכח ריבו וגלותו ולא יזכור חורבן הבית בראש שמחה זאת וטעמו אחרי הודיע ה' אותנו שבהיותנו בארץ אויבינו לא עזבנו יאות לנו לשמוח שמחה שלימה שלא יהיה בה זכרון דאגה כלל כי בזמן מרדכי שהיה סמוך לחרבן ולגלות מלכי יהודה היה קרוב לבלתי אפשר לשמוח שמחה שלימה זולתי על ידי רוב שתיית היין וזה נראה בעיני טעם נכון אל מה שהוזהרנו מאת רז"ל על השתייה כפי פשט העניין ומה שאמרו חכמי האמת טעמו כטעם לצד השמן אבל לא אלא ממחילת מה שיעדתי ואל יתמהו רואי באמרי כן שנצטווינו על שמחה שלמה שכיון שראינו שנגזרה כליה על אותו הדור ועמדה צדקתו של מרדכי לכל הדור רצה בזה הקב"ה להודיענו בשגם בטלה העבודה וקטורת המשיבי' האף והקצף מעלינו הנה צדיק א' עולה לפניו כקטרת וכל זבחים ועתודים לא יערכוהו ואמרו ז"ל פ' שלוח הקן מנין להמן מה"ת שנאמר המן העץ וגו' ומנין למרדכי מה"ת שנאמר מר דרור ותרגומו מר דכי ומנין לאסתר מה"ת שנאמר ואנכי הסתר אסתיר שאין ספק בזה מאמרם ז"ל נראה בתחלת ההשקפה כאלו הם מילי דבדיחותא והם אמת ודבריהם אמת כולם קדושים ובתוכם מרגליות זהב ופז כי בהיות בעניין המעשה הזה שלשה דברים כל רואיהם יתמהו כי לא ידעו מה הוא ראשונה שאיך היו יראים מרדכי ואסתר מכליה כוללת כל האומה ישראלית אחרי שהבטיחנו הש"י בתורתו ואמרם אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם . שנית היאך אפשר שנגזרה כליה על כל האומה ישראלית בעבור שנהנו מאותה סעודה של אחשורוש ואע"ג דבגמ' לא אסיק הכי דפריך א"כ של שושן יהרגו של כל העולם לא יהרגו א"ה כל המדרשות שלהם ז"ל מסכימים לזה באמרו י"ח אלף ותקמ"ד נהנו מאותה סעודה עד שאמר הקב"ה הביאו לפני אגרות והכתוב עליהם כליה וזה היותה שבעבור שנהנו מאות' סעודה יתחייבו כליה שלישית היא נפלאת שצדיק אחד יגין על הדור כולו לבטל הגזיר' הנגזרת ולכך על אלו הם אמרו מאמרם ז"ל אם על הראשונה שאמרנו שלא יתכן כליה כוללת כל האומה שכבר נאמר לא מאסתים לכלותם אמרו מנין לאסתר ואנכי הסתר אסתיר וא"כ ה"ו דרך הסתרת פנים היה אפשר דעד כאן לא קאמר אלא שלא מאסנו לכלותנו . ועל השנייה שאמרנו שלא יתכן שמפני האכילה יהיה נגזר כלי' על האומה ישראלית אמרו המן העץ אשר צויתיך הרי שנגזרה מיתה על כל המין האנושי מפני האכילה ועל השלישית שהיאך אפשר שצדיק א' יגין על כל הדור אמרו מר דרור שהוא הקטורת שהספיק לעצור המגפה מעל ישראל הרי הם ז"ל ראו על ככה כי הנס היה דבר נפלא מאד עד שאמרו לא יסוף מזרעם כי על כן אין לתמוה על אמרנו שצריך לשמוח שמחה שלימה אחרי שבטלה העבודה והקרבנות ונמצא צרי למכתנו טובה מהם שהוא הצדיק אין צריך שנזכור בטול העבודה וחורבן הבית והעד שאמרו כהנים בטלים מעבודתן ובאים לשמוע מקרא מגלה :

(כד) **כי** המן בן המדתא. הספק בכתוב הזה מבואר אומרו שחשב לאבדם ואחר כך אומר שהפיל פור הוא הגורל להומם ולאבדם לכן נראה שהמן לא נסתפק כלל באבוד היהודים והיה ברור אצלו שיעלה בידו אבודם ולא הפיל פור על זה אבל מה שנסתפק הוא אם יעלה בידו האבוד במוחלט עד שח"ו לא יזכר שם ישראל עוד ועל זה הפיל הגורל מתי יעלה בידו וזה אומרו שחשב ודאי לאבדם אבל הפיל הגורל להומם ולאבדם עוד יתכן לומר שרצון הכתוב הזה הוא להודיע שהמן לא טעה בנפילת גורלו ושכפי מערכת הככבים ומזלם ומבטיהם היה המשפט שעשה על נכון שמצא את המערכה מנגדת האומה ישראלית ומוכנת להשפילם ולהכניעם יותר מזה שהמן היה מבקש שהמן לא חשב רק לאבדם וכבר ביארנו שהאבוד יאמר לפעמים על העבדות כמו שנא' ובאו האובדים מארץ אשור באופן שלא חשב רק לעשותם עבדים וזה מדה נגד מדה שכיון שנראה שמרדכי לא היה רוצה להיותו נכלל תחת סוג עבדי המלך עד שמחמת כן לא היה כורע ומשתחוה וזה באומרו שאין היהודי נעשה עבד בדתות פרס והעד כשהוליך אותם נבוכדנצר לא עשה אותם עבדים אבל הגלה אותם כמבואר במלכים וכבר באנו כל זה עם הכתובים למעלה ואחר ראות המן כן ויבז לשלח יד במרדכי לבדו לעשותו עבד וחשב לעשות כל האומה ישראלית עבדים עד שמחמת כך אמרה אסתר ואלו לעבדים נמכרנו החרשתי שלא היה ראוי שאסתר תפתח פיה לבטן לומר אלו היתה גזירה אחרת החרשתי אבל אחר ראותה שהמן לא כעס על מרדכי רק לבלתי היותו רוצה שהיהודי יקרא עבד אמרה אלו היה עושה מדה נגד מדה החרשתי הרי נתבאר שהמן לא חשב רק לעשותם עבדים והמופת שלא שאל מאת המלך רק יכתב לאבדם ועוד שאמר ולמלך אינו שוה להניחם שפירושו ודאי שכבוד המלך ותועלתו להניח העמים הנכנעים אליו ר"ל מנוחה שלא יעשה להם חוץ מחסור' ושיהיו כל א' איש תחת גפנו וזה אמר המן בהעם הזה אין שוה למלך להניחם וברור הוא שאין פירוש אין שוה להניחם שיהרגום אבל שיהיו עבדים לעובדיהם ולא ינוחו וזה הוא מה שהודיענו הכתוב הזה שהמן לא חשב רק לאבדם והגורל בא לו להומם ולאבדם דהיינו השמדה והאבוד באופן שמצא במערכה תוספ' רעה על בקשתו וכאשר ראה שאחשורוש אמר לו לעשות בו כטוב בעיניך כתב להשמיד להרוג ולאבד ואשר לא הדמים לו משתחוים שדד המערכה והפכה זהו תועלת הכתוב הזה :

גְזַר כְּתַב מָרְדְכַי בְּגִינְהוֹן׃ כד אֲרוּם הָמָן בַּר הַמְדָתָא דְמִן יִחוּס
דַאֲגָג מְעִיק כָּל יְהוּדָאִין חֲשִׁיב עַל יְהוּדָאִין לְהוֹבָדוּתְהוֹן צְבַע
פִּסָא אִיהוּ הוּא עַדְבָא לְשַׁגּוּשֵׁיהוֹן וּלְהוֹבָדֵיהוֹן׃ כה וְכַד עָלַת
אֶסְתֵּר קֳדָם מַלְכָּא אָמַר לָהּ מַלְכָּא יְתוּב זְמִוּנֵיהּ בִּישָׁא דַחֲשִׁיב
לְמֶעְבַּד לְמָרְדְכַי וְלִיהוּדָאִין עַל רֵישֵׁיהּ וִיצַלְבוּן יָתֵיהּ וְיַת בְּנוֹי עַל
קֵיסָא׃ כו בְּגִין כֵּן קְרוֹ לְיוֹמַיָא הָאִלֵין פּוּרַיָא עַל שׁוּם פַּיְסָא בְּגִין כֵּן
נָטְרִין לֵיהּ זְמַן שַׁתָּא בְשַׁתָּא בְּגִין כֵּן דִיפַרְסְמוּן יוֹמֵי נִסַיָא וּפִתְגָמֵי
מְגִלְתָּא הָדָא לְאִשְׁתְּמָעָא לְכָל עַמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמֶהֱוֵיהוֹן
יָדְעִין מָה חֲזוֹ לְמִקְבַּע יוֹמֵי פוּרַיָא הָאִלֵין בְּגִין כֵּן דְאִתְעֲבֵיד בְּהוֹן
נִסָא לְמָרְדְכַי וְאֶסְתֵּר וְיָדְעוּן פּוּרְקָנָא דִמְטַת לְהוֹן׃ כז קַיִמוּ וְקַבִּילוּ
יְהוּדָאִין קְיָמָא עֲלֵיהוֹן וַעֲלוֹי בְּנֵיהוֹן וַעֲלוֹי כָּל דָרֵי דְמִתּוֹסְפִין
עֲלֵיהוֹן וְלָא יֶעְבַּר קְיָמָא דִי יְהוֹן עָבְדִין יַת תְּרֵין יוֹמַיָא הָאִלֵין לְמִקְרֵי
יַת מְגִלְתָּא בְּמִכְתַּב רוֹשֶׁם עִבְרָאֵי בְּבֵית כְּנִישָׁתְהוֹן בְּחַד עֲסַר וּתְרֵי
עֲסַר וּתְלַת עֲסַר וְאַרְבַּע עֲסַר וּבַחֲמְשָׁא עֲסַר בְּגוֹ פַּצִיחַיָא וּלְחַיָתָא
דִפְלַכַיָא בְקִרְוַיָא כְּפוּם זִמְנֵיהוֹן׃ כח וְיוֹמַיָא הָאִלֵין אִתְחַיָבוּ לְמֶהֱוֵי
לְהוֹן דָכְרָנָא וּלְאִתְעֲבָדָא בְהוֹן מִשְׁתְּיָא בְּכָל דָרָא וְדָרָא יְחוּסָא
דְכַהֲנֵי וְלֵיוָאֵי וִיחוּסָא דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְשָׁרַן בְּכָל פִּלְכָא וּפִלְכָא
וְדַיְרִין בְּכָל קַרְתָּא וְקַרְתָּא וְיוֹמֵי פוּרַיָא הָאִלֵין לָא יַעְבְרוּן מִגוֹ

אֲשֶׁר־כָּתַב מָרְדֳּכַי אֲלֵיהֶם׃ כד כִּי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא
הָאֲגָגִי צֹרֵר כָּל־הַיְּהוּדִים חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים
ל׳ מקרב לְאַבְּדָם וְהִפִּל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לְהֻמָּם וּלְאַבְּדָם׃
ל׳ סגס נחס כה וּבְבֹאָהּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב
מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר־חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים עַל־
ס׳ ר״ס כטעס רֹאשׁוֹ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ׃ כו עַל־כֵּן
ס׳ קָרְאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פוּרִים עַל־שֵׁם הַפּוּר עַל־כֵּן
ל׳. ל׳ עַל־כָּל־דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת וּמָה־רָאוּ עַל־כָּכָה
וקבלו קרי וּמָה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם׃ כז קִיְּמוּ וְקִבְּלֻ הַיְּהוּדִים
עֲלֵיהֶם ׀ וְעַל־זַרְעָם וְעַל כָּל־הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם וְלֹא
פ׳ יַעֲבוֹר לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת־שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כִּכְתָבָם
ס׳ וְכִזְמַנָּם בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כח וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה
ל׳. ה׳ מ״ל בכתו׳ ל׳ נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה
ל׳ בניכס מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וָעִיר וִימֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא
ל׳ יַעַבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזִכְרָם לֹא־יָסוּף מִזַּרְעָם׃ ס

תולדות אהרן כי המן. (יבמות ד): ותלו. מגלה יט: ומה ראו. שם: קימו וקבלו שבת פח מגלה ז מכות לג שבועות לט (ברכות יד): ולא יעבור. מגלה ב ב: להיות עושים. שם יז: וכזמנם. שם ב׳: בכל שנה. שם ד ו: נזכרים ונעשים. מגלה טז יח כ. (מגלה ע׳): [illegible] שם ז: וזכרם. עקידה שער כא:

אבן עזרא

רק הוא שקבלו אשר עשו בתחילה כי עשו בשנה הבאה פורים: ואת אשר כתב מרדכי. לעשות כן בכל שנה ושנה: (כד) כי המן בן המדתא. הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נמחה שמם ושם זרעם ויזכרו אותם בכל שנה להודות השם אשר לו נתכנו עלילות: דגשות מ״ם להמם. לחסרון מ״ם הכפל: (כה) ובבאה לפני המלך. הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עמה אמר המלך שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן בטלו הספרים הראשונים פירוש על כן השני: (כו) על כל דברי האגרת הזאת. מגזרת אגרה בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים: ומה ראו. בעבור שראו הפלאים: ומה הגיע. באמצעות האזנים: (כז) הנלוים. הם הגרים: ולא יעבור. אין רשאי יהודי לעוברו: ככתבם. הטעם שתקרא המגלה ובעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבות ציוו חכמינו ז״ל שלא יפסוק הקורא אלא בסוף הפסוק: בכל שנה ושנה. פשוטה או מעוברת והנה עתה הזכיר מה שקיימו היהודים כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם: (כח) והטעם והימים האלה נזכרים ונעשים. לעשות כן כל המשפחות וכל המדינות שלא יחשוב אדם כי אינו חייב מי שהוא במקום שלא היה שם יהודי בימי הנסים או במדינה חדשה: יסוף. יכלה כמו יחדו יסופו והם מהשניים כי תמצא בעלומי הלמ״ד

רשי

(כד) כי המן בן המדתא. חשב להומם ולאבדם: (כה) ובבאה. אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: ע״כ על כל דברי האגרת הזאת. נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו. עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם. מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי. מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו. מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה להמן: (כז) הנלוים עליהם. גרים העתידים להתגייר: ככתבם. שתהא המגילה כתובה כתב אשורית: (כח) נזכרים. בקריאת מגילה: ונעשים. משתה ושמחה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה. מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם. קריאת מגילה: לא יסוף. תרגום שלא יתום דמתרגם עד תום עד דסף וא״א לומר להיות מגזרת (בראשית יט) פן תספה ומגזרת (שמואל א כז) עתה אספה יום אחד שאם כן היה

יוסף לקח

(כה) **ובבואה** לפני המלך. הנה מרדכי כתב להם קצור מופלג וכתב שהמן חשב לאבדם והפיל הפור ובבואה ר״ל בבוא אסתר ולא אמר מי לפי שבכבר היו יודעים שהמלכה היא מזרע יהודים והיו ג״כ עיניהם תלויות עליה ולא היה צריך להזכיר אסתר לבד שאומרו ובבואה היה מובן ואמרו אמר עם הספר ישוב מחשבתו כוונת מרדכי על המלך שאמר להם ואתם כתבו ולא כתב אמר המלך כי הדברים מובנים אבל כשכותבים דברים שעברו בין המלך והמלכה לא כתבם אלא ברמז בלתי הזכרת שם באופן שלא כתב להם רק מחשבת המן וביאת אסתר לפני המלך ומה שצוה המלך ומה שתלו אותו ואת בניו כי זה הוא תורף כל המעשה:

(כו) **על** כן קראו לימים האלה פורים. יש להתעורר בכמה ספיקות בכתוב הזה תחלה אומרו על כן קראו ולא אמר מי הקורא שנית אומרו פעמים על כן ומה פירוש אומרו על כל דברי האגרת הזאת אבל ידמה היות הדברים כמו שבארנו בכתוב למעלה שמרדכי שלח להם אגרת בתכלית הקיצור עד שכאשר ראו שהמן חשב רעה עליהם ושהמלכה דברה למלך ושתלו אותו לא חשבו היות הענין הזה נס אבל שאהבת המלך את אסתר עשת׳ זאת ושהמן טעה באצטגנינותו והפיל פור א׳ ויצא פור אחר הפכו ועל כן קראו כל היהודים לימים האלה פורים על שם הפור השני שיצא היפך הראשון שחשב המן ולא קראו להם ימי נסים להיות בעיניהם הדברים כפי המערכה שהמן טעה וזה אומרו על כן על כל דברי האגרת כלו׳ ע״כ קראו פורים ולא נסים על דברי האגרת ששלח מרדכי בקיצור מופלג שהם לא ידעו דברי הצומות והמקרים המשונים והחופים שהקרה ה׳ בענין הזה עד היות מפורסם שהדברים כולם היו מאתו ית׳ וזה אמר הכתוב שלכל היהודים שבשאר המדינות היה להם דין לחשוב שהדברים היו דרך מקרה והזדמן או שחייב המערכה כן עד שקראום פורים מאמת חשבם כך כי מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם כלו׳ הם לא היו בשושן עד שיראו כל המקרים ומכתבי מרדכי מה הגיע אליהם שהרי לא הגיע אליהם דבר מכל הצומות והזעקות והסכנות שעברו עליהם כי לא כתב להם רק בקיצור מוחלט:

(כז) **קימו** וקבלו היהודים. הנה ספר בשנתם שעם היות שלא הגיעו אליהם ולא ראו וחשבו היותו מן המערכה אעפ״כ קימו וקבלו וכו׳ ואמר קימו וקבלו לשון רבים להיות הכונה לכלול את זרעם אבל קודם אמר קבל לשון יחיד כמו שבארנו טעמו שם:

(כח) **והימים** האלה נזכרים. כבר אמרו ז״ל במדרש׳ משפחת כהונה ולויה אבל לפי הפשט שיודעו נתעורר בספיקות אשר ההתעוררות מחויב בהם תחלה אומרו כל אלו הכתות דור משפחה ומדינה ועוד האיך יעלה על הדעת לעשות הפרש בנס זה בין משפחה למשפח׳ אשר היות׳ כולם בכלל הנס ועוד אומרו פעמים והימים האלה וימי הפורים האלה ולמה קודם לא הזכיר פורים רק אמר והימים סתם ואח״כ אמר וימי הפורים לכן נראה שכונת הכתוב הזה הוא מה שאחז״ל שאפי׳ שבטלה מגלת תענית ימי הפורים לא בטלו וזה אומרו והימים האלה ר״ל אלו הימים שעושים זכרון לנסים שאמרו דלא למספד וכו׳ וכן ימים שיש קבועים למשפח׳ אחת או לעיר אחת או למדינה אחת שיקרה כן בכל דור ודור כמו שאחז״ל בכל דור ודור היו באים עלינו לכלותנו הנה אמר הכ׳ שכל אלה הימים נזכרים ונעשים ר״ל קצתם נזכרים וקצתם נעשים לכן עתידים להתבטל אבל ימי הפורים האלה לא יתבטלו ולא יעברו לעולם גם כולל לא פרטי למשפחה או לעיר או למדינה:

(כט) **ותכתוב** אסתר. הנה נתבאר היות הכונה כפי מה שבארנו שמרדכי כתב להם בקיצור מוחלט עד שלא חשבו עצמם בנתחייבו כליה ח״ו ואדרבה חשבו עצמם צדיקים ושעל כן עשה הקב״ה שטעה המן באצטגנינותו ולכך הסכימו אסתר ומרדכי לכתוב להם אגרות שנית להודיע כי נגזרה כליה עליהם וע״י הצומות והזעקות לפניו ית׳ ריחם עליהם וזה אומרו שכתבו את כל תוקף ר״ל כל האריכות בפרטים כפי מה שקרה עד שמתוך פרטי המעשה יבינו כי לולא ה׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל:

(ל) **וישלח** ספרים. הנה נתבאר יותר היות הדברים כפי מה שבארנו שאלו האגרות השניות היו להודיע פרטי הדברים ואמתות הענין שלא יטעו ויחשבו שלא נגזרה עליהם כליה וזה אומרו דברי שלום ואמת דאל״כ מה אמת שייך כאן:

(לב) **ומאמר** אסתר. הנה השלים הבאור ע״פ דרכנו שע״פ האגרות הראשונות ששלח מרדכי לא היו מתקיימים ימי הפורים האלה בהיהודים לא נודע להם גודל הנסים והנפלאות שנעשו להם ונרמז האגרת השנית ששלחה אסתר כי העיקר היתה היא כמו שנאמר ותכתוב אסתר ומרדכי שהקדים אותה להיותה מעשה האגרת השנית כזאת והיא העיקר והיא היתה הנה שנכתבה בספר:

י (יא) **וישם** המלך. הנה רצה להודיע כפי מה שביארנו בכתוב למעלה והנחה למדינות עשה שאחר שגילוהו ישראל חזר העולם למנהגו והם בכתוב הזה הוא [illegible]:

(ב) **וכל** מעשה תקפו וגבורתו ופרשת. ר״ל הודעת אופן ביאת מרדכי לגדולה באופן שרצה להודיע שכל פרטי המגלה נכתבת בד״ה למדי ופרס כדי לתת טעם לסרכה שהיה שנכתבו ברמז מפני שלום המלכות כמו שבארנו בפתחם [illegible]:

כט וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַת־אֲבִיחַיִל וּמָרְדֳּכַי ל״ת׳ רבתי
הַיְּהוּדִי אֶת־כָּל־תֹּקֶף לְקַיֵּם אֶת־אִגֶּרֶת הַפֻּרִים ל׳ וה׳ סימן
הַזֹּאת הַשֵּׁנִית׃ ל וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים ד׳ כס׳
אֶל־שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃ לא לְקַיֵּם אֶת־יְמֵי הַפֻּרִים
הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם כַּאֲשֶׁר קִיַּם עֲלֵיהֶם מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי ב׳ וכס׳
וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר קִיְּמוּ עַל־נַפְשָׁם וְעַל־זַרְעָם י״ד
דִּבְרֵי הַצּוֹמוֹת וְזַעֲקָתָם׃ לב וּמַאֲמַר אֶסְתֵּר קִיַּם ל׳ ומ״ל ל׳. ב׳
דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר׃ ס

י א וַיָּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁרֹשׁ ׀ מַס עַל־הָאָרֶץ וְאִיֵּי אחשורוש ק׳
הַיָּם׃ ב וְכָל־מַעֲשֵׂה תָקְפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ וּפָרָשַׁת ג׳. ל׳. ל׳
גְּדֻלַּת מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים ב׳. ט׳ מ״ל בכתו׳. ג׳
עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃ ג כִּי ׀ ל׳
מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְגָדוֹל ח׳
לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב אֶחָיו דֹּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדֹבֵר ל׳. ב׳ חסר
שָׁלוֹם לְכָל־זַרְעוֹ׃

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים וששה וסימן קס״ו וחציו ותען אסתר :

דיהודאין ודכרנהון לא ישתיצי מבניהון : כט וכתבת אסתר מלכתא בת אביחיל ומרדכי היהודי ית כל מגלתא הדא ית תקפא דנסא לקימא ית אגרתא דפוריא הדא תניינותא : ל ושדר פטקין לות כל יהודאין למאה ועסרין ושבע פילכין מלכות אחשורוש פתגמי שלמא והימנותא : לא לקימא ית יומי פוריא האלין באדר בתראה בזמן עיבורא היכמא דקים עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא והיכמא דקימו יהודאי על נפשהון ועל בניהון למהויהון דכירין פתגמי צומיא וצלותהון : לב ועל מימר אסתר אתקימו פתגמי פוריא האלין ועל ידוי דמרדכי אתכתבת מגלתא בפטקא : א ושוי מלכא אחשורוש כרגא על ארעא והפרכי ימא : ב וכל עובדא דתוקפיה וגבורתיה ופירוש רבות מרדכי די רבייה מלכא הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי מדאי ופרסאי : ג מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש גזברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא ומסוף עלמא ועד סופיה אשתמע ליה שמעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה וכד מדברין ליה מזדעזעין מניה הוא מרדכי דמי לכוכב נוגהא דמזהר ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די נפק בעדן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממלל שלמא לכל זרעיתיה :

תולדות אהרן ותכתב אסתר. שם יט : לקיים . מגלה ו : משפחה ומשפחה . שם כ ג : דברי . שם טז : לקיים . שם כ (מגלה סט) : בזמניהם . שם . ומאמר . שם טז (מגילה ע) : מס . חגיגה ח מגילה יא : למלכי. שם : יב : כי מרדכי. שם טז :

רשי

היה לו לכתוב לא יספה מזרעם : (כט) את כל תקף . תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר : השנית . לשנה השנייה חזרו ושלחו ספרים שיעשו פורים : (לב) ומאמר אסתר קים וגו׳. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר : (ג) לרוב אחיו . ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו : לכל זרעו . מוסב על עמו לכל זרע עמו :

אבן עזרא

והנה זאת הפרשה הגידה ששמרו ישראל זאת המצוה ואחר כך נעשוה על כן הוצרך מרדכי שתכתוב אסתר בעבור היותה מלכה : (כט) את כל תוקף . כמו חוזק וכמוהו ואם יתקפו האחד והנה כתבה היא והוא : וטעם השנית . בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונה : (ל) וטעם דברי שלום . שלא יפחדו בעבור שעזבו מצות פורים . וטעם אמת . שהם חייבים לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה הפי׳ שהוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיים על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסתר וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות על דעת רבים על יום תענית אסתר . והמכחישים אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן הכתוב מדבר וכל ישראל ראויין להתענות כן תמיד ולפי דעתי חכמינו ז״ל קבעו התענית יום הפחד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת והטעם כי קיימו היהודים על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית כי הנביא לא צוה שיתענו כאשר אפרש במקומו ואנחנו חייבים שלא נשיג גבול ראשונים : (לא) וטעם וזעקתם . להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית : (לב) ומלת האלה . שב אל דברי לא אל הפורים : ונכתב בספר . בפתחות הבית הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות ה׳ וספר הישר : (א) וישם המלך אחשורוש מס על הארץ . שאיננה תחת מלכותו רק פחדו ממנו וכן על איי הים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו ונראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה : (ב) תקפו . כמו את כל תוקף : ופרשת . מגזרת כי לא פורש : המלך . כאחד בחשבון שאין דומה לו והמשנה כמספר שנים והשלישי תחתיו כשלשה : (ג) ורצוי לרב אחיו . כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים : דורש טוב לעמו . די לו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב : וזרעו . הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביהם והוא היה דובר שלום בתחילה אפי׳ לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה אדוננו והאיש משה עניו מאד מכל האדם :

יוסף לקח

(ג) כי מרדכי גדול ליהודים. פירושו שהיה עוסק בתורה שאם היה משנה למלך פשוט שהיה גדול ליהודים אבל אין זו אלא גדולה בתורה והודיע כאן שעשאו משנה לא קודם לכן כי ע״כ נאמר הולך וגדול כמו שפירשנו שם. והתפלה לה׳ עת רצון יפתח שערי רחמיו לדל שואל. ויכונן בנין אריאל. שובה יי רבבות אלפי ישראל. ובא לציון גואל במהרה א״ם :

מנחת שי

כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו

א (א) **המלך** חסר וא״ו : (ב) על כסא מלכותו . במדרש רבתי מלכתו כתיב : פי׳ קרי ביה מל־כתו וכדלקמן בא ליסב על כסא שלמה ולא הניחוהו א״ל כל מלך שאינו קוזמוקרטור בעול׳ פי׳ מושל בכל העולם אינו יושב עליו עמד ועשה לו כסא משלו כדמותו הה״ד על כסא מלכותו מלכתו כתיב ע״כ . וגם בשנת שלש למלכו דרש ביה לשון מלאכה : (ד) בהראתו . חסר וא״ו : ואת יקר . אבן עזרא בס׳ צחות הביאו בכלל הפתוחים וכ״כ ר׳ יהודה שהוא פתוח לפי שהוא סמוך ור׳ יונה כתב שהוא קמוץ וכתוב במכלול דף קנ״ח כי כן נמצא בספרים מדוייקים קמוץ . וכן הביאו בעל המסורת עם הקמוצים סמוכים ובפרשים כתב ואנחנו מצאנוהו במקצת הספרים המדוייקים קמוץ ובמקצתם פתוח : תפארת גדולתו : במדויקים הלמ״ד דגושה ומלא וא״ו ונמסר עליו לית ומלא והרר״א מגרמיש׳ כתב גדולתו מלא וא״ו כי בכל יום היה מראה לכם ו׳ תשבוריות פי׳ אוצרות . וכן שמונים מלא מלמד שהיו מלאים לבראות ו׳ אוצרות בכל יום ע״כ . וזה כדברי רבנן דשמות רבה פ׳ ע׳ ומדרש אסתר רבתי ששה ניסן היה פותח ומראה להן בכל יום ופי׳ ניסן פי׳ מהרר״נ מיני חדרים ובמתנות כהונה פי׳ אוצרות ובילקוט גרס תשבוריות וזהו אוצרות ובתרגום אחד ארוך מצאתי דגרס בסדיא שיתא בי גנזי אתוי לבון ובפ׳ ואראה גרס גיסין ודייק ששה מדכתיב עושר כבוד מלכותו יקר תפארת גדולתו הרי שש וכ״מ בתרגום הארוך ע״כ : שמונים. מלא וא״ו : (ה) ובמלואת . נכתב בוא״ו ואל״ף מכלול דף קע״א ובפרשים . ובמס״ג אות וא״ו נחשב עם מגין דכתבין מוקדם מאוחר ובמדרש ובמלואת כתיב משתה שבעת ימים רב ושמואל רב אמר שבעה חוץ ממאה ושמונים ושמואל אמר שבעה עם מאה ושמנים ע״כ . וכתב מהרר״ש הלוי בן אלקבץ בס׳ מנות הלוי דרב דרש הקרי ובמלאת אחר שנשלמו הק״פ עשה עוד שבעת ימים ושמואל דרש הכתיב ובמלואת כלומר כשהגיע לתשלום הק״פ ימים בשעות האחרונים מהם עשה משתה והמתרגם פי׳ שהיו ב׳ משתאות הא׳ לכל שרי המדינות ק״פ יום והב׳ לפני בני ישראל שבעה ימים . ועיין במסורת הברית הגדול : לכל העם הנמצאים . הלמ״ד בגעיא בקצת ספרים : (ו) **חור** . חי״ת רבתי והחכם אלקבץ בס׳ מנות הלוי שנו כתב בזה טעמים ע״ש דף ל״ו ע״א ובמסו׳ הברית הגדול כ׳ תהס״ע ותת״ע : רצפת . במקצת ספרים כ״י ובדפוס ישן הצד״י בחטף פת״ח . וכן כתבו קצת מן המדקדקים וכ״ת הרי״ש בחירק והצד״י בשוא לבדו והפ״א רפה . ועי׳ מ״ש בשופטים ה׳ ויחזקאל מ׳ על **וְרִצְפָה** וכמאמר כמאריך שני : (ז) והשקות . מלא וא״ו : (ח) אנס . חסר וא״ו : (י) כטוב . בכמה מדויקים כ״י הזי״ן דגושה וכן נמסר עליו במקרא גדולה לית דגש : הרבונא . ב׳ אחד עם אל״ף בסוף ואחד עם ה״א וסימן ביום השביעי כטוב דין עם אל״ף ויאמר חרבונה א׳ מן הסריסים דין עם ה״א ובניהם מלאים : **הַמְשָׁרְתִים** ספרים אחרים **הַמְשָׁרְתִים** : (יא) להראות . ב׳ ומלאים וסימן להראות העמים והשרים. להראות את אסתר : מראה היא . כן כתיב בחירק וביו״ד : (יד) והקרב . חסר וא״ו : כתי . עם יו״ד באחרונה : ראשנה . חסר וא״ו : (טו) מומכי . ממוכן ק׳ והוא חד מן מלין דכתיבין מוקדם מאוחר . ועיין מ״ש בזה החכם אלקבץ בעליון

(יז) בעליהן. שעי"ן בשוא לבדו בספרים כ"י ובדפוס ישן. וכן לבעליהן שבסמוך בפסוק כ': (יח) והיום הזה. שהא"ו בגעיא: (יט) יעבור. ב' מלאים וסימן אם על המלך טוב. קימו וקבלו היהודים: אשר לא תבוא. במקצת ספרים מדוייקים מלא וי"ו והאל"ף. וכן הוא במגלות של ר"מ הסופר: (כ) פתגם. במקצת ספרים כ"י מדוייקים הגימ"ל בפתח כמשפט ורד"ק כתב בשרשים שהוא קמוץ בסמיכות: וכל הנשים יתנו. לא כמו רבים נסתרים והראוי תתננה ועיין מ"ש בפרשת ויצא על ויתננה: יקר. קמוץ. שרשים: (כב) בלשונו. כל ספרא מלא בר מן א' בתראה דספרא חסר: שרר. חסר וא"ו:

ב (ג) נערות בתולות. הזינא פלוגתא ביני ספרי במקצתהון מלא וא"ו קדמאה והסר וא"ו בתראה ובמקצתהון מלא דמלא ולפום מ"ד במסרה דילן התלים מזמור קמ"ח מלא דמלא כתיב וכל מגלת אסתר דכוותיה ותזינא נמי מסרה אחריתי כתיבא ידא בתהלים מזמור מ"ה ודא היא סימן רוממתי בתולות (ישעיה כ"ג) בתולות אחריה. בחורים וגם בתולות. אילן מליין. וכל מגלת אסתר דכוותהון מליין וכל שאר קריאה בתולת כתיב בר מן חד כתיב בתלות ותירוש ינובב בתלות (זכריה ט') עכ"ל. ואף על גב דאזלא פלוגתא ביני אלין מורגלתא נקוט מיהא חדא בהנך דמגלת אסתר דאזלי בחדא שיטתא וכלהו סבירי להו דכולהון מלאים: טובות מראה. מלא דמלא ועיין בספר מנחת הלוי לחכם אלקבץ דף נ"ט ע"א: (ג) פקידים. מלא דמלא: תמרוקיהן. כן כתיב: (ד) והנערה. השמאריך בה"א לא בוא"ו: (ה) מרדכי. ברוב ספרי הדפוס כולם בשו"א הדל"ת וכמה ספרים כ"י כולם בחטף קמץ ובמקרא כ"י מצאתי כתוב בגליון זה הלשון. בספרי צרפת ואשכנז כשיש היהודי אחר מרדכי נקוד כן מָרְדֳּכַי היהודי ובש"ם אין בשם הפרש כי כולם מָרְדֳּכַי ע"כ: (ו) מירושלים. חד מן ה' מלאים על פי המסורת: הגלה. חסר וא"ו: (ז) אמן. חסר וא"ו: (ח) ובהקבץ נערות רבות. בס"ם הוא"ו במתג. וכן בספר דקדוק ישן כ"י שהיה בבית מדרשו של דודי מאד נעלה ריש גולה וריש מתיבתא כמוהר"ר משה קזיס מורי ורבי זלה"ה מצאתי כתוב לשון זה ובהקבץ נערות רבות הוא"ו מתוגה בכל דוקנים ואריכות המתג מביא החטף של אחריו לקריאת חטף פתח עכ"ל. ועיין מ"ש בשופטים ה' בשם ר' אליה המדקדק ועוד אזכיר זה במאמר המאריך בעזרת ארך אפים: (ט) מנותה. כן כתיב: הראויות. בספרים כ"י אין ביו"ד דגש וס"א הראויות: נערותיה. מלא וא"ו ויו"ד: (יב) תמרוקיהן. מלא וא"ו ויו"ד אחר הקו"ף: שמר. חסר וא"ו: (יג) ובזה הנערה. בס"א כ"י הנער כתיב הנערה קרי ואין לחוש לו: ינתן לה. וכן להנתן דת וכל הדומים לאלו דבספרא בשני טעמים ועיין מ"ש בפרשת קרח על ויואל פרה: (יד) אל בית הנשים שני. חד מן תרין שני דסבירין שנית כמ"ש בנחמיה ג': הפילגשים. מלא דמלא: לא תבוא. ברוב ספרים מדוייקים מלא בוא"ו ואל"ף וכ"כ ר"מ: ונקראה בשם. בס"א כ"י וְנִקְרְאָה הרי"ש בחטף קמץ ואין כן בשאר ספרים ובמסורת ונקראה ב' ותכרו: וְנִקְרְאָה ירושלים עיר האמת (זכריה ח'): (טו) דד. חסר וא"ו: לבוא אל המלך. במקצת ספרים מדוייקים מלא וא"ו ואל"ף וכ"כ ר"מ: לא בקשה דבר. בס"א כ"י שהקו"ף בדגש ואין לסמוך עליו כי בכל ספרים הקו"ף רפויה. וכן כתב בעל לוית חן פ' כ"א משער הג' ורב פעלים בבנין פעל שהדגוש: (יז) ויאהב. האל"ף בחטף סגול: (יט) ובהקבץ בתולות. בשני ווי"ן ברוב הספרים ועיין מ"ש לעיל על נערות בתולות: ישב. חסר וא"ו: (כ) כאשר היה. מקור או שם וס"א אומנה כנוי. שרשים: (כא) בימים ההם ומרדכי יושב. במקצת מדוייקים מלא וא"ו. וכן נכון דבהדיא נמסר על פסוק ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ישב לית חסר בסיפרא. ובמס"ר נמי נמסר כל יושב מלאים והסרים דכולא קריא ובסיפא דמכרא נמסר ז' חסר במגלת אסתר ובהקבץ בתולות: אחשורש. ד' חסרים וא"ו בתראה וסי' ויבקשו לשלוח יד. ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון. ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי. ויכתב בשם המלך אחשורש. וחד הכר דחסר וסי' וישם המלך אחשרש מס על הארץ:

ג (א) וינשאהו. אין דגש ביו"ד בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים: (ג) עובר. מלא וא"ו: (ד) באמרם. כאמרם ק' כתיב עם ב' וקרי עם כ"ף והוא חד מן מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ"ף וסימן נמסר במ"ג במערכת אות הבית וריש הושע וריש ד"ה. וראיתי מדרש אחר כתוב כלשון הזה באמרם כתיב כאמרם קרי אמר המן למרדכי למה אינך כורע ומשתחוה לי וכי אתה גדול מיעקב זקנך שהשתחוו הוא וביתו לעשו זקני כ"ב השתחויות ארבע נשיו ואחד עשר ילדיו שהשתחוים את לכל אחד מהן הרי ט"ו והוא שבע פעמים הרי כ"ב וזהו באמרם בבי"ת כאמרם בכ"ף השיב מרדכי בנימין זקני לא נולד בעת ההיא ולא השתחוה ע"כ. ועיין מ"ש בעל מנחת הלוי בדף נ"ה ע"א: (ה) כרע. חסר וא"ו: (ח) ומפרד. חסר וא"ו: שנות. חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא: (ט) לשקול. מלא וא"ו: עשי. עם יו"ד באתנחתא: (יא) נתון. מלא וא"ו: (יב) ויקראו ספרי המלך וגו' ויכתב ככל אשר. מלא ככל הכ"ף: האחשדרפנים בגעיא: ואל הפחות. הוא"ו בגעיא: ואל שרי עם. מלעיל: (יג) ונשלוח. מלא וא"ו: לבוז. ג' מלאים וסי' ושללם לבוז. אשר נתן המלך אחשורש. אשר נתן המלך אחשורוש ליהודים: (יד) להיות עתדים. חסר יו"ד קדמאה וכן במסורת ב' וסימן להיות עתדים הסר להנקם מאויביהם מלא והוא חד מן מלין דכתיבי וא"ו באמצע תיבותא וקריין יו"ד דלוג כמו שנמסר במס"ג אות יו"ד: (טו) נבוכה. מלא וא"ו:

ד (א) גדולה. שגדולה. כולהון מלאים ו': (ב) ויבוא. מלא וא"ו וב' חסרים בסיפר' וסי' ויבא המלך והמן אל המשתה. ויבא המלך והמן לשתות: (ד) ותבואינה. ותבואנה ק' וכן נ"ל במסורת סדר ואלה שמות: (ה) על מרדכי. ב' וסי' ותקרא אסתר להתך. ויצא המן ביום ההוא: (ז) לשקול. מלא ו': ביהודיים. ביהודים ק' ובס"א כ"י כתוב ביהודיים הבי"ת בחירק והיו"ד נחה ולא סמכינן עלויה ועיין בס' מנחת הלוי ד' קכ"ז עמוד א': (ח) כתב הדת. במ"ס מדוייקים הת' בקמץ ובמאריך ובמקף ותימה כי בחילופי הדפוס וגם בכ"י לב"א התי"ו בקמץ ובגלגל ובלא מקף ולבן נפ' בפתח ובלא גלגל ובמקף בחילופים כ"י וכן מצאתי במ"ס כ"י כבן נפ' ובמכלול דף קנ"ח כתוב בפסיעות שהוא בפתח והאפודי בפרק ל"ב טען עליו וכתב שהוא קמוץ בעדות המסרה וכו' ג"כ שהוא במקף ובלתי תטוף ובעל מ"ד בסוף ספרו השיב בעד רד"ק ואמר בספרים הנמצאים בינינו הוא בפתח ובמקף ומה שאמר האפוד שהוא קמוצה בעדות המסרה אפשר שרד"ק ראה מסורה אחרת שאומרת בחילוף זה ע"כ. ועיין מ"ש בס' מסעי על ים־המלח: ולצוות. מלא וא"ו ועיין מ"ש בזה החכם אלקבץ בס' מנחת הלוי דף קכ"ז ע"ב: (י) ויבוא התך. בספ"א כ"י ויבא התך חסר וא"ו ומסרא דיליה ב' חסר בסיפרא וסי' ויבא התך ויבא המלך והמן אבל בספרים אחרים ויבוא התך מלא וא"ו וכן במסרה גדולה שמואל א' ד' ויחזקאל מ' כל מגלת אסתר מלא בר מן ב' חסרים וסימן אל המשתה אשר עשתה אסתר. ויבא המלך והמן לשתות: (יא) מדינות המלך ידעים. במקצת מדוייקים חסר וא"ו וכן נכון כי לא נמנה במסרה דבאת עם ד' יודעים מלא וא"ו: שרביט הזהב וחיה ובפרשת שמות ואם בת היא וחיה וסימן מגלת שבא פי' גבי אסתר נקוד וְחָיָה: בשבא: נקראתי. מלא אל"ף: שלושים. מלא וא"ו: (יד) תחרישי. מלעיל: וכן כתב בעל לוית חן סוף ס' כ"ג משער השביעי ובספרים מדוייקים כ"י מספרד בשתי זרקאות ועיין מ"ש בפרשת בא עד וכבס יעמוד. מלא וא"ו: יודע. מלא וא"ו: (טו) כנוס. מלא וא"ו: הנמצאים. בשוא הלמ"ד: ונערתי. חסר וא"ו:

ה (ב) ויהי כראות המלך. בס"ם הכ"ף דגושה ומתחלפת כראות ועיין מ"ש בשופטים ז': (ג) וינתן לך. בשני טעמים כחבריו ועיין פרשת קרח על ויואל פרה: (ו) עד חצי המלכות ותעש: (ז) ותען אסתר ותאמר. חצי הספר בפסוקים: (יב) אף לא הביאה. מלעיל. שרשים: אותי. המסורת עליו לית מלא בסיפרא. ועיין בספר מנחת הלוי דף קנ"ד ע"ב: (יד) ובא. חסר וא"ו:

ו (א) הזכרנות. חסר וא"ו בין רי"ש לנו"ן: ויהיו נקראים. הוא"ו בפתח: (ב) בקשו לשלח יד. הקו"ף רפה בס"ם מדוייקים וכן כתב רב פעלים: (ג) יקר וגדולה. נכתב בוא"ו עם דגש בלמ"ד: (ד) לתלות. מלא וא"ו: (ו) יותר. מלא וא"ו: (ט) והלבשו. חסר יו"ד: והרכבהו. חסר יו"ד: (יג) ויאמרו לו חכמיו. בספר אחד מדוייק שהלמ"ד דגושה ובמסורת נמי חשיב ליה עם דגשין בתר יהו"א בלא מקטל וסי' ומס' גמ"א פרשת ויקרא ודניאל ה': אשר החלות. ב' כתיבי כן וסימן להראות את עבדך. אם מזרע היהודים מרדכי: לנפל. חסר וא"ו: תפול. מלא וא"ו: (יד) ויבהלו. חסר יו"ד:

ז (ד) להרוג מלא וא"ו: ואלו לעבדים. לפי דעתי הוא מלרע כמו ואלו חיה דקהלת ו' וכן שניהם חסרים על פי המסורת: (ח) לכבוש. מלא וא"ו: (ט) חרבונה. בס"א ולמעלה סימן א' חרבונא באל"ף מסירת כאן ותליס סימן י': העץ אשר עשה המן למרדכי. הלמ"ד בגעיא: תלהו. חסר וא"ו:

ח (א) צרר היהודיים. היהודים ק': (ב) אשר העביר. העין בחטף סגול: (ג) ותוסף אסתר. מלא וא"ו: ותפל לפני רגליו. חסר וא"ו ועיין מנחת הלוי דף קע"ס ע"ב: (ד) שרבט. דין לחוד חסר יו"ד: (ה) ואם מצאתי חן. הוא"ו בגעיא בס"ם: וטובה. מלא וא"ו: בן המדתא. בס"א כתיבת יד מספרד כתוב כן בהללי בלא דגש הַמְּדָתָא: (ו) איככה. ואיככה. שניהם מלרע על פי המסורת בשיר השירים ה': אוכל וראיתי. אוכל וראיתי. שניהם הוא"ו בגעיא בכמה ספרים כ"י וגם בדפוס ישן: (ז) שלח ידו ביהודיים. ביהודים ק': (ח) ונחתום. מלא וא"ו: (ט) ויכתב ככל אשר צוה מרדכי. הכ"ף בגעיא: בלשנו. דין לחוד חסר בסיפרא: (יא) להקהל ולעמד. בס"א מטוליטולא הלמ"ד בגעיא וכן הוא בחילופים לב"א: להקהל ולעמד. כתוב כאן במ"ג שבדפוס ולעמוד ג' וסימן נמסר בסדר קרח ולעמוד לעמוד ג' מלא וסימן לא יכלו הכהנים לעמוד לשרת דד"ה. ה' אלהי ישראל צדיק אתה אבל העם רב והעת. להקהל ולעמוד על נפשם ע"כ. וגם בפרשת קרח נמסר ולעמד ג' חסר וסימן כי הבדיל אלהי ישראל אתכם ולעמד בבקר בבקר (ד"ה א' כ"ג). להקהל ולעמד על נפשם ע"כ. והדברים כאן המוהים ומבולבלים וקשיין אהדדי. חדא דבפרשת קרח כתוב להקהל ולעמד בכלל החסרים והכא בסוף דבריו בכלל המלאים. עוד טעה המדפיס שכתב ג' מלא ולפי דבריו הם ד' כי פסוק ה' אלהי ישראל צדיק אתה הוא בעזרא סוף סימן ט' וסיפיה דקרא כי אין לעמוד לפניך על זאת והפסוק שלישי שכתוב הוא גם כן בעזרא סימן י' דכתיב אבל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ: עוד עירוב פסוקים כתב כאן שעירב ולעמד עם לעמוד. ובאמת מה שנמסר בפרשת קרח על ולעמד הוא נכון. וכן מצאתי כאן במסורת כ"י אך מה שנמסר כאן במ"ג לא נמצא בו דבר טוב והגירסא הישרה אולי היא כמו שמצאתי במסורת כ"י בדברי הימים על פסוק לעמוד לשרת וזל"ש לעמוד ג' מלא בקריא הוגיה וסימן ולא יכלו הכהנים לעמוד דד"ה. ה' אלהי ישראל. אבל העם. ע"כ. ואם נמצאו סופרים שכתבו להקהל ולעמוד מלא בגו ברוכם שקו במסורת הדפוס ובכל הספרים חסר: להשמיד ולהרג. כ"כ ולהרג בוא"ו בתחלת התיבה בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים וכן מצאתי במגלת ר"מ הספר עירנו ובמחזור קדמון: (יב) בשלושה. כל שלשה מלאים וכן נמסר בישעיה ט"ו: (יג) להנתן דת. כ"כ בשני טעמים ברוב ספרים כ"י: ולהיות היהודיים. היהודים ק: עתודים. עתידים ק' ועיין מ"ש ממנלה סי' ג': (טו) ובשן. דין לחוד חסר וא"ו:

ט (א) לשלוט. מלא וא"ו: ונהפוך. הפ"א רפה: (ב) ולא עמד לפניהם. בכמה ספרי הדפוס ובמקצת ספרים כ"י כתיב בפניהם וכן מתורגם באסיפין אכן בהרבה מקראות כ"י וגם בדפוסים קדמונים כתוב לפניהם בלמ"ד ובכ"א כ"י ישן כתיב בכן נתקן בהללי וכתב הכהם לגוזאתו שכן עיקר עוד מצאתי במקרא של הכם הנזכר שעל פסוק ולא עמד איש בפניכם יהושע כ"א נמסר ב' ונקטו ודין ע"כ ופי' ונקטו ר"ל פסוק האמור ביחזקאל ו' ונקטו בפניכם ומכח שמעינן דדין דאסתר כתיב לפניהם בלמ"ד וכן מצאתי במחזור קדמון: (ד) גדול. וגדול. כולהון מלאים וא"ו: הולך. מלא וא"ו. ירושלמי אמר ר' יוסי בר בון צריך שיהא איש בריש דפא ואת בסיפיה עשרת בסוף דפא עיין בית יוסף א"ח סימן תרצ"א ועיין מ"ש בשירת הים ובשירת האזינו ובשירת מלכי כנען: (ז) ואת פרשנדתא. כל ואת דעשרת בני המן לית בהון געיא בסיפרא דוקני: פרשנדתא. בריש מס"ג בדפוס שי"ן פרשנדתא מאותיות קטנות ובס"ם מדוייקים אינו כן רק על תי"ו פרשנדתא נמסר תי"ו זעירא: (ט) פרמשתא. שי"ן זעירא בס"ס לא רי"ש ולא הי"ו ועיין מ"ש בשמואל ב' כ"א: אֲרִידַי. מאן דסליק לעילא ותהא נאמר אם מלא אֲרִידַי מלא יו"ד או חסר במקרא גדולה חסר יו"ד ונמסר עליו לית חסר וכן נכתב ונמס במקרא כ"י ואינם בספרים אחרים ישנים מהדפוס וכ"י מלא יו"ד וכ"כ ר' מאיר במרגלותיו: ויזתא. במדוייקים כ"י הוא"ו רבתי וכן ראיתי בנוסחאות כ"י מאותיות רבתות ובמ"ק דמגלה וא"ו דויזתא צריך למימתחיה בזקיפה וכו' וכתב הרא"ש י"מ מותח בקריאתו וי"מ בכתיבה והיא מגפא כיו"ד של אותיות גדולות. והר"ן כתב דלאו למימרא דבעי לאורוכי לוא"ו טפי משאר ווי"ן שהרי לא מצינו בנימנית במסורת באותיות גדולות אלא לפשוט ראשו כשפיף והיינו לשון מתיחה שהוא זקוף מגבון זקיפה עכ"ל. ובמסכת סופרים אמר רב זעירא וא"ו דויזתא צריך למזקפיה כמרדיא דלברות כן צריך להגיה לפי דעתי כי כא דאמרינן בב"מ ריש פרק השוכר את הפועלים עלה דמתניתין דקתני ע"מ שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד א"ל רב אחא לרב הנדא פת קטנית תנן או פת וקטנית תנן אמר ליה האלהים צריכה וא"ו כי מורדיא דלברות ופירש רש"י ז"ל לברות שם הנהר מורדיא עץ ארוך המוביל מנהיג בו את הספינה להרחקה מן האבנים ומן המכשולים ובלע"ז בטי"ל. ובערוך ערך מרדיא פירש כמביע של מלחים ועיין עוד בענין וא"ו של ויזתא מ"ש בעל מנחת הלוי בפסוק ותאמר אסתר אם על המלך טוב ינתן גם מחר ובספר גאולת הגר: (יב) וינתן לך. בשני טעמים: (יד) להעשות. ב' ומלאים וא"ו: ותנתן דת בשושן. במקצת ספרים כ"י ובדפוסים ישנים בשני טעמים ומקצתם בטעם ראשון לבד וי"ם באתנחן: (טו) ויקהלו היהודיים. היהודים ק': (טז) והרוג. מלא וא"ו: (יח) והיהודיים אשר בשושן. והיהודים ק': (יט) הפרזים. הפרוזים ק': ויום טוב ומשלוח. המינה ספרי טובא דקא מיחלפן בתיבת ומשלות דהכא ודלקמן משתה ושמחה ומשלוח ולא נביאה אנא ולא בר נביאה אנא למידע נסחי דהויא עפי למיסמך עלה היכא נסחי דקדמאה הסר ובתראה מלא והיכא נסחי דכתיבין איפכא והיכא מינייהו דמוויטו הסרים ומסרי ב' והסר מיהו אשכחנא מסרא ברירא דהכי תמרה ומשלוח ב' הד מלא וחד חסר וסימן שמחה ומשתה מלא וימי משתה הסר עד כאן והזינא נמי לרב מאיר דכתב הכי במגלה דידיה וכן הוא במחזור קדמון: (כ) הקרובים. דין מלא וא"ו: והרחוקים. מלא וא"ו: (כב) אותם. מלא וא"ו: לאביונים. חסר וא"ו: (כג) וקבל היהודים. עיין מ"ש במלכים א' י"ב בפסוק ויבאו ירבעם וג"ם הרב כ"א בספר מנחת הלוי ומ"ש למטה אצל קימו וקבל: כתלו. הלמ"ד בדגש: (כד) כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים. כל מגלה צרר היהודים בר מן דין צרר כל היהודים: (כז) קימו וקבל. וקבלו ק' והוא חד מן מלין חסרין וא"ו בסוף תיבותא וקריא. ובירושלמי פ' הרואה ג' דברים גזרו ב"ד של מטה והסכים ב"ד של מעלה עמהן וכו' מגלת אסתר קיימו וקבלו וגו' רב אמר וקבל כתיב מלמד שהסכימו וכן ברות רבתי קיימו וקבלו היהודים לא כתיב וקבל כתיב רבן של יהודים קבל פירוש מרע"ה אבל בזהר פרשת כי תשא דף קנ"א גרסינן ואפילו מגלת אסתר דכתיב וקבל היהודים וקבלו היהודים מיבעי ליה מאי וקבל אלא דא מגו דאיכו היהודים כלא דיהודאי ע"כ. משמע דעקר דרשא אקרא דלעיל היא דכתיב ותרי וקבל וכן משמע ממדרש ילמדנו פרשת ויחי: (כח) נזכרים ונעשים. בפתח וחטף פתח והוא"ו בגעיא בס"ם: דור ודור. שניהם מלאים וא"ו: ותכתוב. בכמה ספרים תי"ו ראשונה רבתי וכן מצאתי בנוסח אחד מאלפ"א בית"א רבתות ובס"א כ"י נכתב רבתית תי"ו שנייה ולא מצאתי לו הבר ועיין במסורת הברית הגדול ובספר גאולת הגר: את כל תקף. בנוסחא כ"י מאותיות קטנות נמנה כתיבה תי"ו את כל תקף ואין כן בספרים: תקף. חסר וא"ו: (לא) בזמנים. מלא בשני ווי"ן:

י (א) וישם המלך אחשרש. אחשורוש ק' ובמסרה לית חסר דחסר ועיין במסורה גדולה על פסוק ויבקשו לשלוח יד במלך אחשורש ובחילופי קריאה בבין מערבאי ובבלאי: (ב) וכל מעשה תקפו. הפ"א דגושה: הלוא הם כתובים. מלא וא"ו והאל"ף ע"פ המסורה: (ג) לרב אחיו. בכמה ספרים כ"י מדוייקים חסר וא"ו וכן בדפוסים ישנים ובמאמר קדמון: ודבר. חסר וא"ו:

תרגום שני

שֵׁבֶט בִּנְיָמִין אִתְנַבַּר וְסַלֵּיק עֲלֵיהוֹן נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְאַחֲרִיב יַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בָּז יַת קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם וְקַלֵּי יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא בְּנוּרָא וְעַד נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא יָתִיב בְּאַנְטוּכְיָא רִבְלָתָה שָׁלַח עַל יְרוּשְׁלֵם בְּיַד נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא וְתַרְעֵי יַת שׁוּרֵי דְקַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם וְכַד אָתָא יִרְמְיָה נְבִיָּא וַחֲזָא יַת קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם דְאִתְחֲרִיב וְהֵילְוָואתָא דְכַשְׂדָּאֵי מַקְפִּין לַהּ הֲוָה יִרְמְיָה נְבִיָּא צָוַח בְּקָלָא רָמָא וּבָכֵי בִּכְיָא רַבָּא וּמְרִירָא מְתִיב וְכֵן אָמַר פִּתִּיתַנִי יְיָ וָאֶפָּת שַׁבְּשְׁתַּנִי יְיָ וְאִשְׁתַּבָּשִׁית תַּקִּיפְתָּא יָתִי וְיָכִילְתָּא. וְכַד שְׁמַע נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא מַלְכָּא דְבָבֶל דְאִתְכְּבִישַׁת קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם כְּנִישׁ כָּל חֵילְוָותָא דְכַשְׂדָּאֵי וְאָתָא וְקָם עַל בֵּית מַקְדְּשָׁא וּמְנִיד בְּרֵישֵׁיהּ וּמוֹבִיל וּמַיְיתֵי בִּידֵיהּ מִן קֳדָם הֲוָה יָדַע מַה דַּהֲוָה בְּסוֹף מַשִּׁירְיָיתֵיהּ דְסַנְחֵרִיב כַּד אִשְׁתַּלַּח עֲלֵיהוֹן מַלְאֲכַיָּא מִן מְרוֹמָא וְקַטַּל בְּהוֹן תַּמְנֵי עֲסַר רַבְרְבָנוֹי וַחֲמִשָּׁא אַלְפִּין פָּרָשִׁין וְלָא אִשְׁתַּיַּר בְּמַשִּׁרְיָיתֵיהּ דְסַנְחֵרִיב אֱלָא הוּא בִּלְחוֹדוֹי. וּנְפַקַת תּוּב בַּת קָלָא וַאֲמַרַת לֵיהּ נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל קוּם אֵיזִיל וְתוּב לְרִבְלָה בְּאַרַע חֲמַת קִלְקַל בַּחִצִּים שָׁאַל בַּתְּרָפִים. שְׁדָא גִירָא לְמַעַרְבָא וַהֲדַר וּנְפַל לְגוֹ יְרוּשְׁלֵם שְׁדָא גִירָא לְמַדִינְחָא וַהֲדַר וּנְפַל לְגוֹ יְרוּשְׁלֵם שְׁדָא גִירָא לְקַרְתָּא חַיַּבְתָּא דְתִתְעַקַּר בְּעַגְלָא מִן עָלְמָא וַהֲדַר וּנְפַל לְגוֹ יְרוּשְׁלֵם וְקָם וּשְׁדַר רַבְרְבָנוֹי עַל יְרוּשְׁלֵם וּמַה שְׁמָהַתְהוֹן נֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר סַמְגַּר נְבוּשַׂר סְכִים רַב סָרִיס רַב מָג. וְקָם וַאֲזַל בָּתַר רַבְרְבָנוֹי וְעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא. מְתִיב וְכֵן אָמַר אַנְתְּ הוּא אֱלָהָא רַבָּא דְאַרְגִישְׁתִּין וְאַיְתִיתִין עַל קַרְתָּךְ וְעַל הֵיכָלָךְ. וְכַד חֲזָא פִּיתְחָא דְבֵית מַקְדְּשָׁא דְעַמָּא מְסָאֲבָא קַיְימִין לְקִבְלֵיהּ סָתַם נַפְשֵׁיהּ וְלָא צָבָא לְמִפְתְּחָא וְאָתוּן כָּל חֵיָלוּתָא דְכַשְׂדָּאֵי וְאַיְתִין עִמְּהוֹן תְּלַת מְאָה וְשִׁיתִין גַמְלִין טְעִינִין נַרְגִּין דִי פַּרְזֶל וּבְלַעַת אִינוּן פַּנְדְּתָא (בתי״ט פַּרְוָתָא) בְּרָיְיתָא דְבֵית מַקְדְּשָׁא. וְעַד כְּעַן לָא יַהֲבִין נַפְשַׁתְהוֹן לְאִתְפַּתְּחָא עַד דְאָתָא פַּרְנִיטוּס וּנְכַס חֲזִירָא וּזְרַק מִן דְמֵיהּ עַל בֵּית מַקְדְּשָׁא וְסָאֵיב יָתֵיהּ מִן בָּתַר דְאִסְתָּאֵיב פְּתַח נַפְשֵׁיהּ וְעַל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא לְבֵית מַקְדְּשָׁא וַאֲזַל וִיתִיב עַל עֲזָרְתָא דִזְכַרְיָה בַּר יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא רַבָּא וַחֲמָא נְבוּכַדְנֶצַּר לִדְמֵיהּ דְמִירְתַע בְּאַרְעָא וּשְׁאַל לְסָבַיָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן דְמָא הָדֵין דְמָן גַּבְרָא הוּא. מְתִיבִין וְאָמְרִין לֵיהּ נְבִיָּא חַד הֲוָה בֵּינָנָא וַהֲוָה מוֹכַח לָנָא וְלָא קַבִּילְנָא מִינֵיהּ וְקַיְימְנָא וְקַטַּלְנָא יָתֵיהּ בְּבֵית מַקְדְּשָׁא. וְכַד שְׁמַע נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין אָמַר לוֹן זִילוּ וְאַיְיתוּ לִי אַרְבַּעַת אַלְפֵי כַּהֲנֵי בְּחִירֵי וּנְכַס יָתוֹן עִלָּוֵי דְהַהוּא דְמָא עַד כְּעַן לָא אִתְבְּלַע בְּאַרְעָא עַד דְנָזִיף בֵּיהּ נְבוּכַדְנֶצַּר. וְאָמַר לֵיהּ כּוּלָּא אוּמָּתָךְ תֶּחֱרוֹב עֲלָךְ וּבָתַר אִתְבְּלַע. וְכַד חֲזָא כַּהֲנָא רַבָּא יַת כַּהֲנַיָּא דְאִתְקְטִילוּ לָבַשׁ יַת מְעִילֵיהּ וְאַתְקִין בְּאֵיפוֹדֵיהּ וּנְסֵיב יַת מַפְתְּחֵי מַקְדְּשָׁא בִּידֵיהּ וְסַלֵּיק וְקָם עַל אִינְרָא דְהֵיכָלָא. עָנֵי וְכֵן אָמַר יְהִיב בֵּיתָא וּמְשַׁלֵּם לְמָרוֹי וְנַטְרַיָּא לָא הֲוֵינָא בֵיהּ. וּרְמָא נַפְשֵׁיהּ לְגוֹ נוּרָא וַיְקַד וְכַד חֲזוּ שְׁאַר כַּהֲנַיָּא כַּהֲנָא רַבָּא דָלֵיק בְּנוּרָא. אַף אִינוּן נְסִיבוּ יַת נִבְלֵיהוֹן וְיַת כִּינוֹרֵיהוֹן וְכָל מָאנֵי זְמָרֵיהוֹן וּנְפַלוּ לְגוֹ נוּרָא וְיַקִידוּ. וְכַד בְּעָא נְבוּכַדְנֶצַּר לְמֵיעַל לְבֵית קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא אִסְתַּתִּימוּ תַּרְעֵי הֵיכְלָא וְלָא פְּתָחוּ נַפְשֵׁיהוֹן עַד דִי נְפַקַת בַּת קָלָא מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא. וַאֲמַרַת לֵיהּ פְּתַח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ וּבָתַר כֵּן פָּתַח נַפְשֵׁיהּ וְעַל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא מְסָאֲבָא לְבֵית קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא (וַחֲזָא) שְׁבָחֵיהּ דְמֶלֶךְ כָּל עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת. וַחֲזָא יַת מָאנֵי קוּדְשַׁיָּא (דְאִשְׁתַּמְּשׁוּ בְּהוֹן כַּהֲנַיָּא וּמַלְכַיָּא דְבֵית דָּוִד) דְאִתְבְּלָעוּ מִן קֳדָמוֹי רְגַז רוּגְזָא רַבָּא וּנְפַק מִן תַּמָּן כַּד מְבַהֵל וּקְטַל קְטָלָא רַבָּא וּשְׁבָא שִׁבְיָא רַבָּא וְאַפֵּיק יַת עַמָּא יִשְׂרָאֵל כַּד אֲסִירִין בְּשִׁילְשְׁלָוָן דְפַרְזֶל וְאוֹבִיל יָתְהוֹן עַרְטִילָאִין כַּד טְעִינִין עַל צַוָּארֵיהוֹן חַלָּא. וְיִרְמְיָה נְבִיָּא אֲזַל עִמְּהוֹן עַד דִמְטָא קִבְרֵי אֲבָהָתָא וְצָוַח וּבְכָא וְעָנֵי וְכֵן אָמַר אֲבָהָתָנָא מְרַחֲמָנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב קוּמוּ מִגּוֹ קִבְרֵיכוֹן וַחֲזוּ יַת בְּנֵיכוֹן עַמָּא דְבֵית יִשְׂרָאֵל דְאָזְלִין בְּשִׁבְיָא וּמְהַלְּכִין בְּגָלוּתָא. מְתִיבָא רוּחַ קוּדְשָׁא וַאֲמַרַת לֵיהּ כְּבַר אֲמָרִית לָךְ יִרְמְיָה נְבִיָּא כִּי אָסַפְתִּי אֶת שְׁלוֹמִי קָם מִקִּבְרֵי אֲבָהָתָא וַאֲזַל וּנְפַל עַל קִבְרֵי אִמָּהָתָא. עָנֵי וְכֵן אָמַר אִמָּהָתָא מְהֵימְנַיָּא (בתי״ק מְרַחֲמָנַיָּא) שָׂרָה וְרִבְקָה וְרָחֵל וְלֵאָה קוּמוּ מִגּוֹ קִבְרֵיכוֹן וַחֲזוֹן יַת בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן עַמָּא דְיִשְׂרָאֵל דְרַבִּיתוּן יָתְהוֹן בְּקוּשְׁטָא דְאָזְלִין בְּשִׁבְיָא וּמְהַלְּכִין בְּגָלוּתָא בְּלָא מְסָאֲנָא מְתִיבָא רוּחַ דְקוּדְשָׁא וְכֵן אֲמַרַת קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע קָם מִקִּבְרֵי אִמָּהָתָא וַאֲזַל וּנְפַל עַל קִבְרֵי נְבִיַּיָּא עָנֵי וְכֵן אָמַר נְבִיַּיָּא מְרַחֲמוֹנֵי משֶׁה וּשְׁמוּאֵל קוּמוּ מִקִּבְרֵיכוֹן וַחֲזוֹן יַת עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְדַבַּרְתּוּן יַתְהוֹן בְּקוּשְׁטָא דְאָזְלִין בְּשִׁבְיָא וּמְהַלְּכִין בְּגָלוּתָא בְּלָא מְסָאֲנָא מְתִיבָא רוּחָא דְקוּדְשָׁא וְכֵן אֲמַרַת כְּבַר אֲמָרִית לָךְ יִרְמְיָה נְבִיָּא אִם יַעֲמוֹד משֶׁה וּשְׁמוּאֵל לְפָנַי. קָם מִקִּבְרֵי נְבִיַּיָּא (וַאֲזַל) וּנְפַל עַל קִבְרֵי (מַרְזְחַיָּא) עָנֵי וְכֵן אָמַר אוֹכְלִין יָתִי לְחֵם אֲבֵילִין וְאַשְׁקְיָאן יָתִי כַּסָּא דְתַנְחוּמִין דִי אֲנָא מִתְאַבֵּל עַל עַמָּא דְיִשְׂרָאֵל דְאָזְלִין בְּשִׁבְיָא וּמְהַלְּכִין בְּגָלוּתָא. מְתִיבָא רוּחָא דְקוּדְשָׁא וַאֲמַרַת אַל תָּבֹא בֵּית מַרְזֵחַ. וַהֲוָה יִרְמְיָה סָפִיד וּבָכֵי וּמְיַלֵּיל עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְאָזְלִין בְּשִׁבְיָא וּמְהַלְּכִין בְּגָלוּתָא עַרְטִילָאִין וּטְעִינִין חַלָּא עַל צַוָּארֵיהוֹן אִינוּן וּמַלְכֵיהוֹן וְרַבְרְבָנֵיהוֹן וְשִׁלְטוֹנֵיהוֹן עַד דִמְטוֹן לְאַתְרָא דִשְׁמֵיהּ בֵּית כּוּרוּ וְאַפִּיקוּ לְבוּשֵׁין וְאַלְבִּישׁוּ יָתוֹן. עָנֵי יִרְמְיָה נְבִיָּא וְאָמַר לִנְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וּלְכָל חֵילְוָותוֹן דְכַשְׂדָּאֵי דְאָתוּן עִמֵּיהּ דִלְמָא תֵּיזְלוּן לְבָתַר טָעֲוָותְכוֹן וּתְשַׁבְּחוּן יָתוֹן בְּקוּשְׁטָא תִּדְעוּן עַמָּא קְטִילָא קְטַלְתּוּן וְעַמָּא שְׁבְיָא שְׁבִיתוּן. וַהֲווֹ מְדַבְּרִין וְאָזְלִין עַד דִי מָטוּ לְהַהוּא מְדִינְתָּא וַהֲוָה יִרְמְיָה נְבִיָּא בָּכֵי וּמִתְנַח וְנַתְרוּ מִן עֵינוֹי תַּרְתֵּין דִמְעִין וַהֲווֹ תַּמָּן תְּרֵין מַבּוּעִין דְמַיָּא עַד יוֹמָא הָדֵין וְכַד אָתוּן וּמָטוֹן לְנַהֲרוֹתָא דְבָבֶל עָנֵי מַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וְאָמַר לוֹן לְבֵית יִשְׂרָאֵל אִילֵין אִינוּן זַמָּרַיָּא דַהֲוֵיתוּן זַמְּרִין קֳדָם מָרֵיכוֹן רַבָּא דִי בִּירוּשְׁלֵם יֵיתוּן וִיזַמְּרוּן קֳדָמַי. וְכַד שְׁמָעוּ לֵיוָאֵי נְטָלוּ יַת כִּינּוֹרֵיהוֹן בְּעַרְבָתָא דְקַיְימִין עַל נַהֲרוֹתָא דְבָבֶל דְהָכִין כְּתִיב עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל וְנוֹמַר עַל עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ וְנוֹמַר וְעָנְאוּן לֵיוָאֵי וְאָמְרִין לֵיהּ לִנְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא אִין אֲנַן עֲבִידְנָן רְעוּת אֲבוּנָא דִי בִשְׁמַיָּא וַהֲוֵינָן מְשַׁבְּחִין קֳדָם אֲבוּנָן דְבִשְׁמַיָּא בִּירוּשְׁלֵם בִּידָא דִידָךְ לָא אִתְמְסַרִינָן. הַשְׁתָּא אֵיךְ נְשַׁבַּח קֳדָמָךְ

ביאור

תקיפתא יתיה ויכילתא. כלומר שירמיה אמר כלפי מעלה כמה שפיתתני ויכלת כמו ועם האנשים ותוכל: ומניד. שהיה מנענע בראשו: ומוביל ומייתי. מוליך ומביא מקודם שהיה יודע מה יהיה באחריתו: קלקל בחצים וגו׳. לשון פסוק הוא ביחזקאל ועניינו קסמים ותרפים: פנדתא ברייתא. פירוש שער התיצון של בית המקדש כדאיתא בפרק חלק ויותר נכון הגירסא פרוהא כי תרגום של דלתי פרתי וק״ל ועיין במתורגמן: ונכס הזירא. כבר פירש׳ שהוא שחיטה: פרניטוס. שם שר אחד: למרתע וכו׳. פירוש שהדם היה מתנענע ולא נח. וכן פירש״י כויצא פסוק ויחמנה. נרתעת לאחור וכן הרבה: יהיב כיתא ומשלם למרוי. כך מצאתי בקלף ישן ואין צורך לכנוס בדוחקים כמ״ש מהר״ד ע״ש שפירש מה שפירש ולגרסתינו הוא כפשוטו מרוי הוא מרי עלמא הקב״ה שא״ל הכהן הגדול הרי מפתחות ההיכל ומשלם למרוי שהוא יתיה הגזבר ונפל לתוך האש: וחזא שכחיה דמלך כו׳. כך מצאתי בת״ק ולפ״ז א״צ לכל הדותקים שהקדש קרשים הוא שבח המלך על דרך מי כמוך באלים וכו׳: וע״ש שפירש מה שפירש ולגירסתינו פשוט שראה שבח של הש״י: טעונין על צואריהון חלא. פירוש נושאים על צווארם משא חול ואבני׳ לצורך בנין: ומרחמני. דלגבי אבות וכן גבי האמהות לגירסתינו פירוש אוהבים: דרביתון בקושטא. פירוש שהייתם מגדלים אותם באמת: קברי מרזחיא. כך מצאתי בנוסחא ישנה ומדוייקת ופירוש כדמתרגם ואזיל אל תבא בית מרזח וגו׳. ופירושו כית האבל וכן פירש׳ לעיל: בקושטא תדעו עמא קטילו קטלתון. פירוש לא תתפארו לומר שכחכם וידיכם הרמה עשה התיל הזה כי לא בצדקתכם אך נגזרה הגזירה מהשמים וכמ״ש כישעיה קחי רחים וטחני קמח כלומר שככר נטחן וכן כאן: עד די מטו להתוא מדינתא. כצ״ל וכ״מ ופירושו עד שהגיעו: ונתרו מעינוי. פירוש נשרו ונפלו דמעות מעיניו: וכד שמעו ליואי נטלו כינוריהון. עיין מהר״ד שפירש תלו בנורותיהם וע״ש ויותר נכון לפרש ארקו וק״ל: בידי דידך לא אתמסרינן. כצ״ל ופירושו אילו היינו משבחים להקב״ה כדקא יאות בידך לא

שבחא די מרנן. דהכדין כתבא מפרש ואמר איך נשיר את שיר יי כד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין עני וכן אמר קטולו יתהון על דעברו על גזירת מלכא עני פלטיא בר יהוידע חד מן ישראל ואמר ענא די מסרה מרה ביד רעיא ואתא דיבא ונסב מן ענא מן מאן מתבעיא עני ואמר ליה מן רעיא הוא מתבעיא עני ואמר ליה ישמעון אודנך מה דאמר פומך ופקיד מלכא ואיתי לצדקיה מלכא ואעבירו מיניה ית שלשלון דפרזל ונחש ושני ית לבושי יסוריה: כשנת בשתא תליתא למלכותיה עבד משתיא לכל רברבנוי ועבדוי. אוכלוסי פרס ומדי איסתרתינין ורבנין די ממנן על פלכיא עטיפן באיצטלוון דמילת לבישין ארגוונין אכלין ושתן וחדיין קדמוי: בהראותו לא כתיב די אחזי ית עתריה אלא כתיב בהראותו את עשר כבוד מלכותו והוא (עתריה) די אחזי דבית מקדשא הוה ולבישרא ודמא לית עתרא כוליה עתרא דקודשא בריך הוא דהכדין כתיב דידי כספא ודידי דהבא אמר יי מרי חילותא. שתא בי גנזי הוה מחזי להון בכל יומא מאה ותמנין יומין דכתיב עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדלתו הא שתא וכד חמון תמן ישראל מאני דבית מקדשא לא הוו צביין למנני קדמוי ואמרו ליה למלכא לא צביין יהודאין למגני מטול דחזין מאני דבית מקדשא ואמר מלכא עיבידו להון סמכא חורנא לגרמיהון: וכמלאת ובמשלם יומיא האילין אמר מלכא השתא אעביד משקיא לבני אתרוי. (לכל עמא דתשכחון בשושן למזעירא ועד רבא משקיא שבעא יומיא) ואעילינון לדרת גנתא דנציבא אילני דפירי ודבוסמני מה עבד כף אילנא לאילנא ועבד כיפין ותבר אילני דבוסמני ואותיבינון ואשרו קדמיהון אבנין טבתא ומרגליתא ואילני מטללין (כאן חסר פסוק): והשקות ושתיאן במאני דדהבא ובכסי דדהבא ודהוה שתי בכסא לא הוה תני ושתי ביה תוב אלא מעלין ליה להוא כסא ומפקין חורנא (חדתא) והוו תמן קומקמי וכסי לא הוו דמין להדדי מטול כן כתיב ומאני מן מאני משניין אלא כד הון מפקין למאני דבית מקדשא ומזינו בהון הינון אומי עלמא הוה משתני זיוהון ומטול כן כתיב וכלים מכלים שונים וחמרא דמלכא רב (הוה) מן מאן דשתי ומטול כן דהוה שתוהי הוה משאיל ליה לגברא בר כמא שנין אנת והוא אמר ליה בר ארבעין שנין והוה משקי ליה חמרא בר ארבעין שנין ודכוותיה לכל גברא וגברא ומטול כן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך: והשתיה ושתיאן כנימוסא ולית דמתנזיק ולמא לא הוו מתנזיקין מטול מן כסא דאנשי פרסאה כד הוו אתיו לון כסא רבא דהוה למוד ארבעא חמשא המינון והוה מתקרי שמיה פיתקא והון משקיין ביה לכל גברא חד ולא הוו שבקין ליה עד דשתיאו ביה חד. ומזוגא דהוה מזיג להון לפרסאי עתרא רבא הוה עתיר איך הוה עתיר דהוה מזיג ליה לגברא ועל דלא הוה משכח גברא דשתי רמיז ליה למזוגא עבירוהי מינאי ולך זיפלן זוזין מטול דלא הוה משכח דשתי אלא אמר אחשורוש לא יעלון הני כסי לשתויי אלא איך דצבי כל גברא וגברא ישתי מטול כן כתיב והשתיה כדת: גם לחוד ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשי והוה מזגא להון חמרא אוכמא ואותיבת יתהון בפלטין מטול דתהוי להון עתרא דמלכא והוין משאלין לה היך דמיך מלכא והות מחוה להין למה נשי בען דידען כל מידי והוות אמרה להון מגניא דמלכא לכא אכיל ולכא שתי ולכא דמיך מטול כן כתיב בית המלכות: כיום ביומא שביעאה כד שפיר לביה דמלכא בחמרא ולבהון דמאה ועסרין ושבע מלכין דהוו עמיה דהוו קטרין כלילא דמלכותא הוה תיגרא ומצי ביניהון בטעם חמריהון הוו מתעסקין בזנותא. מלכי מערבא הוו אמרין נשי דילן שפירין (וכולן הוו אמרין דילן שפירין) ואוף מלכא אחשורוש בטעם חמריה מתיב ואמר להון לית נשי בעלמא דשפירן אלא נשי כבליתא ואין לית אתון מהימנין לי הא כבליתא הדא מותבת בגו טרכתא דמלכותא דילי אשלח ואקרי יתה לקדמי ולקדמיכון ותהזון יתה דהיא שפירא מן כל נשיא (דלכון) בההיא שעתא שלח עלה מלכא אחשורוש שבעא סריסיא (ומשמשיא דקדם מלכא): להביא מתיב ואמר לון זילו ואמרו לה לושתי מלכתא קומי מן כורסי מלכותיך ושלוחי ערטליא ורמי תגא ברישך וכסא די דהבא ביד ימינך וכסא די דהבא ביד שמאליך ועולי לקדמי ולקדמי דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי דיחזון יתיך דאנת שפירא מכל נשיא: ותמאן מתיבא ושתי מלכתא ואמרת לון לשבעה סריסיא גנאי זילו ואמרו ליה למריכון שטיא דאוף אתון שטיתין כוותיה אנא היא ושתי מלכתא בת מלכיא דמלכי בבל מן שרויתא בלשצר אבא לקביל אלפא חמרא שתי ולא אטעי יתיה חמרא למימר מילין דלא כשרין כוותך. בההיא שעתא אזלו ואמרו ליה למלכא פתגמא דושתי מלכתא וכד שמע מלכא ית פתגמיא האילין רגז רוגזא רבא ורוגזיה דליק בלביה. ותוב שלח לה ביד שבעתי סריסיא דמלכותא דיתבין קדמוי במלכותא כען איזילו ואמרו לושתי מלכתא אין לא תשמעי מלי ולא תעלין לקדמי ולקדמי מלכיא האילין. קטילנא יתיך ומובידנא ית שופריך מניך. וכד אזלו רברבני דמלכא ואמרו לה ולא ספנת יתהון אלא מתיבא ואמרת לון אזילו ואמרו למלכא טפשא דמקלקלין עצתיה ולא תקינן גזירתיה הלא אנא היא ושתי מלכתא ברת אויל מרודך ברתיה דבריה דנבוכדנצר מלכא דבבל מן יומא דאתבריתי עד כען לא חזא אינש גופי אלא אנת מלכא (בלחודך ואין) כען עילא אנא לקדמך ולקדמיהון דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגי קטלין יתך ונסבין יתי לאינתא. מתיבא רבתא דפרסיאתא ואמרה לה לושתי מלכתא אין קטיל יתיך מלכא ומוביד ית שופריך מיניך לא תפרסמי ית שמא דילך וית שמא דאבהתיך ולא תחזין גופיך וגויתיך לכל בר נש אלא למלכא בלהודוהי. בההשעתא כד אמרו רברבני למלכא דסריבת ושתי מלכתא למיעל היכמא די אמר מלכא די שלח

ביד

ביאור

היינו נמסרים: ענא די מסרת מרת ביד רעיא ואתא ריבא וכו'. פירוש צאן שמסר הקב"ה ביד הרועה ובא זאב וטרף: ואייתי לצדקיה כו'. כך מצאתי בתרגום ישן כתוב בקלף ולפ"ז הוא בפשוטו שהביאו לפניו צדקיהו המלך והעבירו ממנו השלשלאות של ברזל ושינוהו בבגדים וכן גילה כברוך התפוסים ואסירי ברזל וזהו יסוריה פירוש אסוריה ועיין במלכים ב"ר: לית עתרא. בצ"ל ואין צורך לפירוש מהר"ר ודוחקיו: מרי חלוותא. פירוש ה' צבאות: שיתא וכו' דכתיב. מייתי ראיה דהא כתיב ששה תיבות וק"ל: סמכא חורינא. פירוש צוה המלך לעשות מקום מיוחד וכל סעודה אצל המלך מסתמא בהסיבה היא ולכן אמר סמכא: חורנא חדתא מטול כן כתיב. פירוש דדרש מלת שונים כיון ששתה בכוס פ"א היו גונזין ומוציאים אחרים: רב מן מאן דשתי. פירוש שהיין היה יותר זקן בשנים יותר משהיה השותה ודרש מלת ויין המלך רב כמו ורב יעבוד צעיר: דהוה למוד ארבעא או חמשא המינון. פי' שהיה נמדד ומשוער ארבעה חמשה מדות כי כן פירוש של למוד ולא לבוד כאשר היה בדפוס ראשון וכן המינון פירוש מדות ואם כן א"צ לדוחקים לפירוש מהר"ד: שמיה פיתקא. פירוש שם הכוס היה כך על שם שמשליך ודוחה ומשכל חיי השותה והוא לשון גמרא בפרק מי שאחזו פתקיה ר' אמות פרסא ופירש רש"י שם לשון הנ"ל: זופלן זוזין. פירוש שם מטבע הוא ולא כדברי מוהר"ד שפירש מטילים וזורקים דאי כדבריו הל"ל זלפין: דלא משכח דשתי וכו', פירוש משום שלא היה נמצא מי שיכול לשתות הכוס ולכך נותנים לשר המשקים הזוזים כדי שלא ישקנו: מחוה להון למה נשי בעין וכו'. פירוש שהגידה להם מה שהנשים היו מבקשים שיודעים כל מידי ואמרה להם מגניא דמלכא וכו'. ר"ל שהורה להם שעשועי ותענוגי המלך: לכא אכיל וכו, פירוש כאן הוא אוכל וכאן היא שותה וכאן הוא ישן וק"ל, וסיים מטול כן כתיב בית המלכות רוצה בה"א הידיעה שמורה על חדרים והיכלי מלך פנימית: תיגרא ומצי. פירוש שנפלה מריבה וקינטור ביניהם לשון לית כתובה דלית בה תיגרא: בגו טרכונא. כבר פירשתי שהוא לשון פלטין ועיין ברש"י פרשת דברים: ושלוחי ערטליא. פירוש ופשטי עצמך ערומה. וערטולא לשון ידוע ומורגל הוא: דאף אתון שטיתין. בצ"ל וכך מצאתי בפ"י ופשוט הוא: דליק בלביה ותוב שלח לה. בצ"ל ומבואר: ואמרו לה ולא ספנת. פירוש ולא היו חשובים בעיניה להיות חשה לדבריהם ועיין ברש"י פרשת וישב ספינים חשובים:

רבתא

בְּיַד סָרִיסַיָּא וּרְגִיז מַלְכָּא לַחֲדָא וְחֵימְתֵיהּ תַּקִּיפַת עֲלוֹהִי : ויאמר וַאֲמַר מַלְכָּא לְחַכִּימַיָּא יָדְעֵי זִימְנַיָּא אֲרוּם כֵּן פִּתְגָמֵי דְמַלְכָּא קֳדָם כָּל יָדְעֵי גְּזֵירִין וְדִינִין : והקרוב וּדְקָרִיבִין לֵיהּ בְּעֵיצָתָא דִּרְחִיקִין וְדִקְרִיבִין . כַּרְשְׁנָא מִן אַפְרִיקִי . שֵׁתָר מִן הִנְדְּקִי . אַדְמָתָא מִן אֱדוֹם . תַּרְשִׁישׁ מִן מִצְרַיִם . מֶרֶס מַרְסְנָא (מִן מֶרֶס מֵאַרְעָא רְחִיקָא . מְמוּכָן) מִן יְרוּשְׁלֵם . שִׁבְעָתֵי רַבְרְבָנַיָּא דְפַרְסָאֵי (וּמָדָאֵי) דַּחֲזַיִן אַפֵּי דְמַלְכָּא אִינוּן דְּיָתְבִין קַדְמָאָה בְּמַלְכוּתָא . פִּקְדָנֵיהּ דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּי שְׁלַח בְּיַד סָרִיסַיָּא : ויאמר וַאֲמַר מְמוּכָן הוּא דָנִיֵּאל וְלָמָּה אִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ מְמוּכָן מְטוּל דְּכַד גְּלוֹן שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְבָבֶל גְּלוֹן עִמְּהוֹן חֲנַנְיָא מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה וַהֲוָא דָנִיֵּאל בְּגָלוּתָא וְאִתְעֲבִיד עַל יְדוֹי נִיסִין וּגְבוּרָן וְתוּב עַל יְדוֹי דְּדָנִיֵּאל אִתְגְּזַר מִן מְרוֹמָא דְּתִתְקְטִיל וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא בְּכֵן אִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ מְמוּכָן מְתַקְּנָן וַאֲמַר מְמוּכָן קֳדָם מַלְכָּא וְשִׁלְטוֹנַיָּא דְּהָכֵין הֲוָה גְּזֵירַת מַלְכָּא בְּזִימְנָא דַהֲווֹ יָתְבִין עַיְיצִין עֵיטָא הֲווֹ שַׁלִּיטִין וְעִירֵי עַיְיצִין קֳדָמוֹי וְאִין שַׁפִּירַת עֵיטָתָא עָבְדִין יָתָהּ . וְאִין לָא שַׁפִּירַת עֵיטָתָא . דִּי רַבְרְבִין מִנְּהוֹן הֲווֹ עַיְיצִין וּמְמוּכָן הֲוָה זְעֵירָא דְכוּלְּהוֹן וְהוּא יְהַב עֵיטָתָא קַדְמַיָּא קֳדָם מַלְכָּא וַהֲוָה מְמוּכָן שָׁקִיל אִתְּתָא פַרְסִיאֲתָא וַהֲוַת עַתִּירָא מִינֵיהּ וְלָא הֲוַת צָבְיָא מִתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ אֶלָּא כְּלִישָׁנָהּ וְאָמַר מְמוּכָן בְּגַרְמֵיהּ כַּד אִשְׁתַּכַּח עֲלַעִיתָא לְמִכְבַּשׁ עַל נְשַׁיָּא דְּאִינְהוֹן מוֹקִירָן לְגוּבְרֵיהוֹן בְּכֵן אֲמַר מְמוּכָן קֳדָם מַלְכָּא וְשִׁלְטוֹנַיָּא לָא עַל מַלְכָּא בִּלְחוֹדוֹי אַסְטַת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא אֶלָּא עַל כָּל עַמְמַיָּא וְשַׁלִּיטַיָּא דְּאִית בְּכָל מְדִינָתָא דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ : כי אֲרוּם יִפּוֹק פִּתְגָמוֹי דְמַלְכְּתָא עַל כָּל נְשַׁיָּא כּוּלְּהוֹן לְמֶהֱוֵי שַׁיְיטִין בַּעֲלֵיהוֹן בְּעֵינֵיהוֹן וְתֶהֱוֵי כָּל אִתְּתָא אָמְרָה לְבַעְלָהּ דִּילְמָא אַתְּ יַקִּיר מִן מַלְכָּא בַּאֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּי אֲמַר דְּתֵיתֵי וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא קֳדָמוֹי וְלָא צָבְיַית לְמֵיתֵי : והיום וְיוֹמָא הָדֵין אָמְרִין שִׁלְטוֹנָתָא דְפָרַס וּמָדַי דְּשָׁמְעִין יַת מִלַּיָּא דְמַלְכְּתָא לְכָל שִׁלְטוֹנַיָּא דְמַלְכָּא כְּמִיסַת דִּי תֶהֱוֵי בְּסִירָא לְמִרְגַּז עֲלוֹהִי : אם וּבִזְמַן דִּגְזַר מְמוּכָן גְּזֵירְתָא הָדָא דָּחִיל מִן נַפְשֵׁיהּ וַאֲמַר דִּילְמָא לָא יַעֲבִיד מַלְכָּא גְּזֵירְתָא דָא (וְכַד תֵּיעוּל) וַשְׁתִּי וְתִשְׁמַע גְּזֵירְתָא דִּי גְּזֵרִית עֲלַהּ וְתִידוּן יָתִי דִּינִין בִּישִׁין וְתִקְטוֹל יָתִי אֶלָּא אֲנָא אַחֲוֵיהּ דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לָא תֵיעוּל וַשְׁתִּי קֳדָמוֹי וְאוֹמֵי יָתֵיהּ בְּמוֹמָתָא דְפַרְסָאֵי וּמָדָאֵי דְּהִינוּן דַּחֲלִין מִנְּהוֹן לָכֵן אֲמַר מְמָכָן אִין עַל מַלְכָּא שְׁפַר יִפּוֹק דִּין פִּתְגָמָא מִן קֳדָמוֹי וְיִכְתִּיב מוּמֵי בִּגְזֵירָתֵיהּ דְּמָדָאֵי וּפַרְסָאֵי וְלָא יְבַטִּיל דְּלָא תֵיעוּל וַשְׁתִּי קֳדָמוֹי דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן מַלְכָּא לִרְעוּתָהּ דְּטָבַת מִינָּהּ : ונשמע וְיִשְׁתַּמַּע פִּתְגָמָא דְמַלְכָּא דִּי יַעֲבֵד בְּכָל מַלְכוּתֵיהּ אֲרוּם סַנִּיאָה הִיא וְכָל נְשַׁיָּא יִתְּנוּן יְקָרָא לְבַעֲלֵיהוֹן לְמִן רַבְרְבַנַיָּא וְעַד זְעֵירַיָּא : וייטב וּשְׁפַר פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי מַלְכָּא וְשִׁלְטוֹנַיָּא וַעֲבַד מַלְכָּא (כְּפִתְגָמֵי מִלּוֹי) מְמוּכָן : וישלח וּשְׁדַר מַלְכָּא אִיגְּרָאתָא עַל כּוּלְּהוֹן מְדִינָתָא דְמַלְכָּא עַל מְדִינְתָּא וּמְדִינְתָּא הֵיךְ כְּתָבָהּ וְעַל עַמָּא וְעַמָּא הֵיךְ לִישָׁנֵיהּ לְמֶהֱוֵי כָּל גַּבְרָא מְתַיְּקַר בְּבֵיתֵיהּ וּמִתְמַלֵּל הֵיךְ לִישַׁן עַמֵּיהּ : אחר בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵין כַּד נַח רוּגְזָא דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ שְׁדַר וּקְרָא לְכָל רַבְרְבָנוֹי וַאֲמַר לוֹן לָא עַל וַשְׁתִּי אֲנָא תְּגִיז אֶלָּא עֲלֵיכוֹן אֲנָא רְגִיז וּמְטוּל דְּאִין אֲנָא אֲמָרִית מִילְּתָא בְּחַמְרָא אַתּוּן לְמָה (רְגַזְתּוּן) עֲלַי לְמִקְטוֹל יַת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא וְאַעֲבִיר שְׁמַהּ מִן מַלְכוּתָא אוּף לְכוֹן אֲנָא קָטֵיל מַעֲבַר שִׁמְכוֹן מִן מַלְכוּתָא וּבָתַר דְּאִתְקַטְלוּ רַבְרְבָנוֹהִי דְמַלְכָּא אַדְכָּרִית וַשְׁתִּי וְיַת מַה דְּאִתְגְּזֵרַת עֲלַהּ דְּלָא הֲוַת שַׁוְיָא לִגְזֵירְתָא דְדִינָא דִקְטָלָא אֶלָּא מִן מְרוֹמָא הֲוָה דִּיסוּף זַרְעֵיהּ דִּנְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל : ויאמרו וְאָמְרִין עוּלֵימוֹי דְמַלְכָּא שַׁלְטָנוֹי וּמְשַׁמְּשָׁנוֹי יִבְעוֹן לְמַלְכָּא עוּלֵימָן בְּתוּלְתָּן יָאֲיָן שַׁפִּירָן בְּחֶזְוָא : ויפקד וִימַנִּי מַלְכָּא שַׁלִּיטִין וּמְהֵימְנִין עַל כָּל מְדִינַת מַלְכוּתֵיהּ וְיִכְנְשׁוּן יַת כּוּלְּהֵין עוּלֵימָא בְּתוּלְתָּן דְּשַׁפִּירָן בְּחֶזְוָא לְשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא לְבֵית נְשַׁיָּא עַל יְדוֹי הֵגֶא סְרִיסֵיהּ דְמַלְכָּא נְטִיר נְשַׁיָּא וְאִתְיְהָבוּ תִּקּוּנֵיהוֹן . והנערה וְעוּלֵימְתָא דְּתִשְׁפַּר (בְּאַפּוֹי) דְמַלְכָּא תַּמְלִיךְ חִלְּפוֹי וַשְׁתִּי וּשְׁפַר פִּתְגָמָא בְּאַנְפּוֹי דְמַלְכָּא וַעֲבַד כֵּן : איש גַּבְרָא יְהוּדָאָה הֲוָה בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא וּשְׁמֵיהּ מָרְדְּכַי וְלָמָּה אִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ דְּגַבְרָא יְהוּדָאָה אֶלָּא דַהֲוָה דָּחִיל מִן חֶטְאָה דַּעֲלוֹהִי אִתְנַבֵּי דָוִד וַאֲמַר יוֹמָא הָדֵין יְמוּת גַּבְרָא מִיִּשְׂרָאֵל וּמָן הַהוּא גַּבְרָא דֵּין הוּא גַּבְרָא מָרְדְּכַי בַּר יָאִיר בַּר שִׁמְעִי בַּר שְׁמִידַע בַּר בַּעֲנָה בַּר אֵילָה בַּר מִיכָה בַּר מְפִיבֹשֶׁת (בַּר יְהוֹנָתָן) בַּר שָׁאוּל בַּר קִישׁ בַּר אֲבִיאֵל בַּר צְרוֹר בַּר בְּכוֹרַת בַּר אֲפִיָּה בַּר שַׁחֲרִים בַּר עֻזִּיָּה בַּר שֵׁישַׁק בַּר מִיכָאֵל בַּר אֱלִיאֵל בַּר עַמִּיהוּד בַּר שְׁפַטְיָה בַּר פְּתוּאֵל בַּר כֵּיתוֹן בַּר מָלִיךְ בַּר יְרֻבַּעַל בַּר יְרוֹחָם בַּר חֲנַנְיָה בַּר זַבְדִּי בַּר אֶלְפָּעַל בַּר שִׁמְרִי בַּר זְכַרְיָה בַּר מְרִימוֹת בַּר חוּשִׁים בַּר שְׁחוֹרָה (בַּר גֵּזָה) בַּר עֻזָּה בַּר גֵּרָא בַּר בֶּלַע בַּר בִּנְיָמִין בַּר בְּרֵיהּ דְיַעֲקֹב בּוּכְרָא דִּי אִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל וּמַה חָמָא מָרְדְּכַי דִּי אִתְקְרֵי בַּר שִׁמְעִי אֶלָּא אָקִיל שִׁמְעִי לְדָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְאָמַר שִׁמְעִי לְדָוִד פּוּק לָךְ גַּבְרָא רַשִׁיעָא וְגַבְרָא דְחַיָּיב קְטָלָא אִיתְעֲנֵי אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה וַאֲמַר לְדָוִד אֵיזִיל אֲסַב רֵישֵׁיהּ דְשִׁמְעִי מִינֵיהּ . אִסְתַּכַּל דָּוִד מַלְכָּא בִּנְבִיאוּתֵיהּ וַחֲמָא דְמָרְדְּכַי קָאִים מִינֵיהּ וְכַד חֲמָא דָוִד מַלְכָּא פַּקִּיד לִשְׁלֹמֹה בְּרֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ בְּשַׁעְתָּא דְיִפְסוֹק שִׁמְעִי מִלְּמֵילַד בַּר . קְטוֹל יָתֵיהּ דִּי יִזְכֵּי לְעָלְמָא דְאָתֵי וּמְטוּל דְּקָאִים מִינֵיהּ בְּרָא צַדִּיקָא דִּי עַל יְדוֹי אִתְעֲבִידוּ נִיסִין וּגְבוּרָן לְיִשְׂרָאֵל בְּאַרְבַּע גָּלְוָתְהוֹן וְהוּא מָרְדְּכַי מִידָא דַּכְיָא בַּר יָאִיר בַּר שִׁמְעִי בַּר קִישׁ מִן שִׁבְטָא דְבִנְיָמִין וְשִׁמְעִי הֲוָה חַיָּיב דְּיִתְקְטֵיל בְּדִינָא כְּמָא דִכְתִיב בְּאוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה דַיָּינָא דְקוּשְׁטָא לָא תִצְעַר וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט וְהוּא אָקִיל לְדָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְחַס עֲלוֹהִי דָוִד דְּלָא לְמִקְטוֹל יָתֵיהּ דְּחָמָא דְקַיְימִין מִינֵיהּ הָנֵי תְּרֵי צַדִּיקַיָּא וּמִתְפָּרְקִין עַל יְדֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל : אשר מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר הֲוָיָן מִירוּשְׁלֵם בְּגָלוּתָא דִּיגְלַת עִם יְכָנְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וַחֲזַר וּסְלִיק מָרְדְּכַי עִם עַמָּא דְּיִתְנַדְּבוּן וְיִסְקוּן וְיִבְנוּן לְבֵית מַקְדְּשָׁא תִנְיָנוּת וְתוּב אַגְלֵי יָתֵיהּ נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל זִימְנִין תַּרְתֵּין וְתוּב בְּאַרַע בְּנֵי גָלוּתָא לָא נְחַת נַפְשֵׁיהּ מִן נִיסִין וּגְבוּרָן : ויהי וַהֲוָה (מָרְדְּכַי) מְרַבֵּי יַת הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר וַהֲדַסָּה הֲוָה שְׁמַהּ כְּמָא דְאָסָא הֵיךְ מְטוּל דְּבַסִּים רֵיחֵיהּ דַּהֲדַס בְּגוֹ עָלְמָא אַף הִיא אֶסְתֵּר כְּדֵין הֲוַת עָבְדָא עוֹבָדִין טָבִין בְּגוֹ

עלמא

ביאור

רבתא דפרסיאתה . פירוש השרות דפרס שהיו מסובים אצלה אמרו וכו' ומבואר הכל : דרחיקין ודקריבין . פירוש על אנשים שהיו ממדינות רחוקים ודייק מדאמר יתקרוב אליו לשון יחיד וחשוב שבעם : הינדקי . עיין בת"י כלבושי הנדקי וע"ש פרשת נח : סכון עצתה . פי' טולו עצה : ממוכן מתקנן . ר"ל שהיה מוכן לטובות הרבה לנבואה ולהעשות על ידו ניסים הרבה כי הוא סבר שממוכן זה דניאל כדמתרגם ממוכן מן ירושלם : וממוכן הוה זעירא דכולהון . דייק מדכתיב לבסוף בולם בפסוק והקדים לדבר אלא הענין היה להתחיל מן הקטן מן הטעם שכתב וכן הוא במשנה פרק אחד דיני ממונות גבי דיני נפשות מתחילין מן הצד מטעם זה וכן נמי בנדון דידן היה העצה בדין מיתת נפש המלכה ושתי ולכן התחילו ג"כ מן הצד מן הקטן שבהם : שקיל איתתא פרסיתא . פירוש שהיה ממוכן נושא אשה מחשובי שר' פרסים והיתה חשובה ממנו בעושר ולכן יעץ עצה זו וכ"ה בתוספות דמגילה פ"ק ע"ש : עלעיתא . פירוש לשון עלילה וסיבה לדבר נמצא כך : שייטין פירוש להבזות בעליהון וכן ת"א ויבז עשו ושט וכן כסירא לשון ביזוי : אחזיה דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי כו'. ר"ל שירא לנפשו ממוכן שמא תבא המלכה ותשמע עצתו ויהרג הוא לכן ראה עצה בלבבו שישבע המלך בשגם שתרצה לבוא לא יביאוה לפניו . וזהו ואומי יתיה כמומתא פי' שהשביעו בשבועה גדולה ונוראה וק"ל : אדכרית ושתי. פירוש שעלתה זכרונה והגזירה : ודלא הוות שויא . פירוש שלא היתה ראויה לזה . ולכך נהרגו היועצים אלה מה שלא נהרג דניאל הוא ממוכן שהיה ראש המדברים בעצה זו לפי שלא אמר להרגה רק שיתן מלכותה לרעותה הטובה ממנה וק"ל : ואתיהבו תיקוניהון . פירוש נתנו תמרוקי הנשים שמשיר השער ומייפה וכן ת"א ולא יתקן גבר בתקוני אתתא שלא ישיר שער בית השחי ועיין כרש"י שם : יומא הדין ימות גברא מישראל . ועיין בשמואל ב' י"ט : בריה בוכרא יעקב , כצ"ל וכן מצאתי : אזל אסב . כצ"ל ופירושו שאמר אלך ואקח ואסיר ראשו ממנו וק"ל : בארבע גלותהון . כתב מהר"ד שנכון להגיה כארע ופירושו כארץ גלותם ויפה דיבר אך יש ליישב ולפרש כאחד מארבע גליות : הני תרי צדיקיא . לפי הענין המה מרדכי ואסתר : היך שמה כדין עובדה .

פירוש

עַלְמָא הִיא אֶסְתֵּר דְּהֵיךְ שְׁמַהּ כְּדֵין הַוְיָין עוֹבָדָהָא וְאִתְקְרֵי שְׁמַהּ הֲדַסָּה בְּלִישָּׁנָא עִבְרָאָה וְלָמָּה אִתְקְרֵי שְׁמָהּ הֲדַסָּה מְטוּל דְּצַדִּיקַיָּא מְתִילִין כַּהֲדַסָּה דִּי עֲלָהּ אִיתְנַבֵּי יְשַׁעְיָה נְבִיָּא. (וְאָמַר) תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ וְתַחַת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס מָהוּ נַעֲצוּץ הֵיגְתָא הִיא חֲלוּף הֵיגְתָא יִסַּק כְּרוּתָא וְחִלּוּף מָרְדְּכַי צַדִּיקָא יִסַּק הָמָן רַשִׁיעָא לִזְקִיפָא וְסִרְפָּד הִיא אוּרְבִּינָא וְחִילוּף אוּרְבִּינָא יִסַּק אָסָא וְחִלוּף וַשְׁתִּי תִמְלוֹךְ אֶסְתֵּר וּבְגִין אֶסְתֵּר גְּלָה מָרְדְּכַי דְּאָמַר מוֹטַב דְּאֵיזִיל בְּגָלוּתָא וְאֵירַבֵּי לְאֶסְתֵּר דְּמִן דְּאֵהִי בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל. אִיתְקְרֵי שְׁמָהּ אֶסְתֵּר בְּשֵׁם כּוֹכָב נוֹגְהָא יְוָנִית אֶסְתֵּירָא וַהֲדַסָּה אִתְקְרִיַּית בְּשֵׁם צַדִּיקַיָּא וְכֵן אָמַר עַל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה וְהוּא דְקָאִים בֵּין הֲדַסַּיָּא דִי בְגָלוּתָא. וְצוּלָה הִיא בָבֶל דְּכֵן כְּתִיב הָאוֹמֵר לְצוּלָה חֳרָבִי וְאֶסְתֵּר אִיתְקְרֵי שְׁמָהּ הֲדַסָּה בְּשֵׁם אָסָא הֵאיךְ דְּלָא אָסָא יָבֵשׁ קַיְטָא וְסִיתְוָא אוּף צַדִּיקַיָּא אִית) לְהוֹן חוּלָקָא בְּעַלְמָא הָדֵין וּלְעָלְמָא דְאָתֵי וְהִיא אֶסְתֵּר הֲוַת בַּת אֲחוּי דְמָרְדְּכַי. הִיא אֶסְתֵּר בְּטַלְיוּתָהּ וְהִיא בְּסִיבוּתָהּ וְלָא פָסְקַת מִן עוֹבָדִין טָבִין וְלָא הֲוָה לָהּ אַבָּא וְאִמָּא וְטַלְיוּתָהּ הֲוָה יַאֲיָא בְרֵיוָא וְשַׁפִּירָא וַחֲסוּדָא בְחֵיזְוָא וְכַד מִית אָבוּהָא וְאִמַּהּ נָסְבָהּ מָרְדְּכַי לֵיהּ לִבְרַתָּא: ויהי וַהֲוָה כַּד אִשְׁתְּמָעוּ פִּתְגָּמוֹי דְמַלְכָּא וּגְזֵרָתֵיהּ וְכַד אִתְכַּנְשׁוּ עוּלֵימְתָא סַגִּיאָתָא לְשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא עַל יְדוֹי דְהֵגַי סְרִיסֵיהּ דְמַלְכָּא נְטִיר נְשַׁיָּא וְכַד שְׁמַע מָרְדְּכַי דִבְתוּלְתָּא מִתְבָּעְיָין שְׁקַל וְכַנְשָׁא לְאֶסְתֵּר מִן רַבְרְבָנוֹהִי (שְׁלוּחַיָּא) דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּנְפָקִי לְמִבְעֵי בְתוּלְתָּא דְלָא יֵיתוּן וְיִדְבְּרוּנָהּ. וְטִימְרָהּ בְּגוֹ קִיטוֹן דְלָא יֶחֱמוּן יָתָהּ שְׁלוּחַיָּא דְמַלְכָּא וּבְנַת עַמְמַיָּא כַּד הֲוָן שְׁלוּחַיָּא עוֹבְרִין (תַּמָּן) הֲוָן מְרַקְדִין וּמַחֲזְיָין שׁוּפְרֵיהוֹן מִן כַּוְתָא וּנְפָקוּ שְׁלוּחַיָּא דְמַלְכָּא וְאַיְתִיאוּ בְתוּלְתָּא סַגִּיאָתָא מִן מְדִינְתָּא וּשְׁלוּחַיָּא דְמַלְכָּא הֲוָן יָדְעִין לָהּ לְאֶסְתֵּר וְכַד חָמוּ דְלֵית אֶסְתֵּר עִם הִנּוּן בְּתוּלְתָּא אָמְרִין חַד לְחַד מִנַּן לְעַיְנָן בִּמְדִינְתָּא אִית הָכָא לָנָא בִּמְדִינְתָּן טַלוּתָא חֲדָא יָאֲיָא בְּרֵיוָא וְשַׁפִּירָא בְחֵיזְוָא וַחֲסוּדָא יַתִּיר מִן כּוּלְּהוֹן בְּתוּלְתָּא דְאַיְיתִינָן. כַּד אִתְבָּעִית אֶסְתֵּר וְלָא אַשְׁכַּחַת אוֹדִיעוּ לְמַלְכָּא וְכַד שְׁמַע מַלְכָּא כְּתַב בְּדִינְטַסִּים דְּכָל בְּתוּלְתָּא דְתִתְטְשׁוּ מִן קֳדָם שְׁלוּחֵי מַלְכָּא חֲדָא הִיא גְזֵירְתָא דְתִתְקְטֵיל וְכַד שְׁמַע מָרְדְּכַי פּוּקְדָנָא דְמַלְכָּא דָחִיל וְאַפְּקָהּ (וְאַיְתָא) לְאֶסְתֵּר בַּת אֲחוּי דַאֲבוּי לְשׁוּקָא וְאִדְּבָרַת אֶסְתֵּר לְבֵית מַלְכָּא עַל יְדוֹהִי דְהֵגַי נָטִיר נְשַׁיָּא: ותיטב וְשַׁפִּירַת טַלְיְיתָא בְּעֵינוֹי וְאִתְגַּמְלַת חִסְדָּא קֳדָמוֹי וְאוֹחֵי יַת צְבִיאָתָהָא וְיַת מַנְוָתָהָא לְמִיתַּן לָהּ וְיַת שְׁבַעְתֵּי עוּלֵימְתָהָא דִי חַזְיָן לְמִיתַּן לָהּ מִן בֵּיתֵיהּ דְמַלְכָּא וּמַנְוָתָהּ דַּהֲווֹן יַהֲבִין לְאֶסְתֵּר הֲוָה יַהֲבָא לְהוֹן לְפוּם עוּלֵימְתָּא עַמְמָאִיתָא מְטוּל דְּלָא הֲוַת טָעֲמָא אֶסְתֵּר מִיֵּין בֵּיתֵיהּ דְמַלְכָּא וְשַׁנֵּי יָתָהּ וְיַת עוּלֵימְתָהָא לְטָב מִכָּל נְשַׁיָּא: לא לָא חַוִּיאַת אֶסְתֵּר יַת עַמָּהָא וְיַת תּוּלְדוּתָהָא אֲרוּם מָרְדְּכַי פַּקִּיד עֲלָהָא דִי לָא תְחַוֵּי: ובכל וּבְכָל יוֹמָא וְיוֹמָא מָרְדְּכַי מְהַלֵּךְ קֳדָם דָּרְתָא דְבֵית נְשַׁיָּא לְמִידַּע יַת שְׁלָמָא דְאֶסְתֵּר וּמָה נִיסִין אִתְעַבְדוּן עַל יְדָהָא:

ובהגיע וְכַד מְטָא זִימְנָא דְרַבִיתָא וְרַבִיתָא לְמֵיעוֹל לְוַת מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מְטוּל דְּהַוַת לָהּ בִּגְזֵירַת נְשַׁיָּא תְּרֵי עֲסַר יַרְחִין אֲרוּם כְּדֵין יִשְׁלְמִין יוֹמָהָא דְצִיבַתְהוֹן מְטוּל דְּאִיבַּסְמַת שִׁיתָא יַרְחִין בִּמְשַׁחָא דְמוֹרָא וְשִׁיתָא יַרְחִין בְּבוּסְמַנַיָּא וּבְתִיקוּנֵי נְשַׁיָּא: ובזה וּבְהָדֵין רְבִיתָא עָלְלָא קֳדָם מַלְכָּא וְיַת כָּל מַה דַּהֲוַת אָמְרָה הֲוָה מִתְיְהִיב לָהּ לְמֵיעַל עִמַּהּ מִבֵּית נְשַׁיָּא עַד בֵּית מַלְכָּא: בערב בְּרַמְשָׁא הֲוָה עָיְלָא וּבְצַפְרָא הֲוַת תָּיְבָא לְבֵית נְשַׁיָּא תִּנְיָנוּת עַל יְדוֹהִי דְשַׁעַשְׁגַז סְרִיסֵיהּ דְמַלְכָּא נָטַר נְשַׁיָּא וּשְׁמָהּ מִכְתַּבְתַּב וְלָא הֲוַת עָלְלָא תוּב לְוָתֵיהּ דְמַלְכָּא אֱלָא אִין אִיתְרְעֵי בָהּ מַלְכָּא וּמִתְקַרְיָא בִשְׁמָא: ובהגיע וְכַד מְטָא זִמְנָא דְאֶסְתֵּר בַּת אֲבִיחַיִל אָחוּי דַאֲבוּי דְמָרְדְּכַי דִּי דַבַּר יָתָהּ לֵיהּ וַהֲוָה מַרְבֵּי לָהּ מִן קוּשְׁטָא הֵיךְ בְּרַתֵיהּ לְמֵיעַל לְוַת מַלְכָּא וְלָא בָעַת כָּל מִידַעַם אֱלָא מִידֵי דְהֵגַי בָּעֵי סָרִיסֵי דְמַלְכָּא נְטִיר נְשַׁיָּא וַהֲוַת אֶסְתֵּר גְּמִילַת חִינָּא וְחִסְדָּא קֳדָם כָּל חֲזָיָאהָ: ותלקח וְאִדְּבָרַת אֶסְתֵּר לְוַת מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְבֵית מַלְכוּתֵיהּ לְפַלְטִין בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה דְהוּא יְרַח טֵבֵת בְּשַׁתָּא שְׁבַע לְמַלְכוּתֵיהּ: ויאהב וְרָחִים מַלְכָּא יַת אֶסְתֵּר מִכּוּלְהוֹן נְשַׁיָּא וְאִתְגַּמְלַת חִינָּא וְחִסְדָּא קֳדָמוֹי מִכּוּלְהוֹן בְּתוּלְתָּא וִיהַב תָּגָא דְמַלְכוּתָא בְּרֵישָׁהּ וְאַמְלִיךְ יָתָהּ חֲלַף וַשְׁתִּי: ויעש וַעֲבַד מַלְכָּא שֵׁירוּתָא רַבְּתָא לְכָל שִׁלְטָנוֹי וְעַבְדוֹי יַת מִשְׁתֵּיתָא דְאֶסְתֵּר (וּמַתְּנָן לִמְדִינְתָא יְהַב) וְאָמַר לָהּ חַוִּי לִי הֵידֵין עַמִּיךְ וְהֵידֵין תּוֹלְדוֹתַיִךְ וַאֲמַרַת לֵית אֲנָא חַכִּימָא לָא עַמִּי וְלָא תוּלְדוּתִי דִּמְטוּל דְּכַד אֲנָא טַלְיְתָא מִית אַבָּא וְאִמָּא וְשַׁבְקִין יָתִי וְכַד שְׁמַע מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִלָּהָא הֲדַר וּשְׁבַק שְׁבִיקִין לְכוּלֵי עַלְמָא וּמַתְּנָן לִמְדִינְתָא יְהַב מְטוּל דְּחָשִׁיב מַלְכָּא בְּלִבֵּיהּ וַאֲמַר בִּגְרָמֵיהּ הָא אֲנָא מוֹטִיב לְכוּלְהוֹן אוּמַיָּא וּמַלְכְוָתָא מְטוּל דִּי עַמָּא דְאֶסְתֵּר בֵּינֵיהוֹן אִיתָיו: ובהקבץ וְכַד אִתְכַּנְשׁוּן בְּתוּלָן תִּנְיָינוּת וְלָא אִתְכַּנְשׁוּן בְּתוּלָן תִּנְיָינוּת אֱלָא מְטוּל אֶסְתֵּר דְיָתְבָא בְּפַלְטִין דְמַלְכָּא וּמַלְכָּא רְחֵם יָתָהּ מִכָּל נְשַׁיָּא וְשַׁוִּי תָגָא דְמַלְכוּתָא בְרֵישָׁהּ. וּבְתוּלְתָּא הָאִלֵּין לָמָּה אִתְכַּנְשׁוּ תִּנְיָנוּת מְטוּל דְּאָמְרוּ שַׁלִּיטִין לְמַלְכָּא דְאִין בְּעֵית דְּתִתְגַּלְיָא לָךְ אֶסְתֵּר עַמָּהָא וְתוּלְדוּתָהּ קַנְאָתָהּ בִּנְשֵׁי אוֹחֲרַנְיָתָא וְהִיא גַּלְיָא לָךְ עַמָּהָא וְתוּלְדָתָהּ מְטוּל הָכֵין כְּתִיב וּבְהִתְכַּנְשׁוּת בְּתוּלָן תִּנְיָנוּת וּמָרְדְּכַי יָתִיב בְּתַרַע מַלְכָּא: אין וְלֵית אֶסְתֵּר מְחַוְיָא יַת עַמָּא וְתוּלְדוּתָהּ הֵיךְ מַה דְּפַקֵּיד עֲלָהּ מָרְדְּכַי וְאוּף כַּד אִתְכַּנְשׁוּ בְתוּלְתָּא לָא גְּלְיַית אֱלָא הֵיךְ דְּפַקְדָהּ מָרְדְּכַי וְיַת מֵימְרֵיהּ דְּמָרְדְּכַי אֶסְתֵּר עָבְדַת הִיא אֶסְתֵּר בְּטַלְיוּתָא מְבִיכָתָא הֲוַת וְכַד עָלַת לְמַלְכוּת בִּמְבִיכוּתָא עָלַת מְטוּל הָכֵן אֲמַר כְּתָבָא וְיַת מֵימְרֵיהּ דְּמָרְדְּכַי אֶסְתֵּר עָבְדַת הֵיךְ כְּמָה דַהֲוַת מִתְרַבְּיָא עִמֵּיהּ: בימים בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וּמָרְדְּכַי יָתִיב בְּתַרַע בֵּית מַלְכָּא רְגַז בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ תְּרֵין סְרִיסוֹי דְמַלְכָּא מִנַּטְרֵי מָנַיָּא וּבָעוּ לְאוֹשָׁטָא יְדֵיהוֹן דִּיקַטְלוּן לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וִיהַבוּן עֵצָה בֵּינֵיהוֹן דְּשַׁוְיָאוּ חִיוְיָא חוּרְמָנָא בְּכוּזָא דִּי דַהֲבָא דַּהֲוָה שָׁתֵי בָהּ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּי כַּד יִבְעֵי מַלְכָּא מִשְׁתֵּי בֵיהּ יִתְּנוּן לֵיהּ וּמְחַיֵּי חִיוְיָא וְיִקְטְלֵיהּ:

ויודע

ביאור

פירוש דייק בשמה נאה לה וכשמה כך מעשיה הטובים: ושוב אגלי יתה. כצ"ל ופירושו ושוב הגלה אותה שהגלם פעם שנית ודייק מרכתיב שני פעמים הגלה בפסוק וק"ל: לא נחת נפשיה מן ניסין וגבודין. כך יש גרסאות ולפ"ז פירושו לשון מנוחה ר"ל לא פסק ממנו נסים ונפלאות ולפי גירסתינו מבואר וק"ל: היגתא. פירוש מין קוצים והוא לשון גמרא פ"ק דתענית היזמי והיגי וכן הרכה: וחילוף מרדכי צדיקא יסק המן רשיעה לזקיפא. כצ"ל וכ"מ כס"י ופירושו תחת ובמקום מרדכי הצדיק עלה המן לתליית עץ וזקיפא לשון מאן דאית ליה זקיפא כריוטא וכו'. ולא כמו שפירשו רבים זקיפא מלשון גדולה וטעותם מפורסם ועיין כמהד"ר שפירש מ"ש: אורבינא. י"מ לשון רז"ל שילנאי כיני אורבני מאי בעי ופירושו אילן ערבה ואחה"ע מתחלפים וי"מ עץ קטן ולא חשוב וק"ל: ובגין אסתר גלה מרדכי וכו'. פירוש רק"ל מאחר שמרדכי היה עולה עם זרובבל כששב עזרא ואם כן למה היה עכשיו בשושן לכן אמר שעשה בשביל אסתר וזהו דאמר מוטב דאיזיל בגלות ואירבי לאסתר פירוש ואגדל את אסתר משאתיה בארץ ישראל וק"ל: וחסורא כחזוא. פירוש שנושאת חן בעיני כל רואיה תרגום חן חסידא: וטימרה בגו קיטון. פירוש החביאה בחדר: ומחזיין מן כוותא. פירוש ראו יופיה מהחלונות: והינון בתולתא. פירוש אלו הבתולות וק"ל: מגן לעינן. פירוש לחנם טרחנו ויגענו: דתטשו מן קדם שלוחי וכו'. פירוש שתסתרה מפני שלוחי המלך וזהו לשון גמרא דבמה מדליקין טשו בי מרושא: ואתגמלת חסדא. פירוש שהיתה נושאת חן לפניו: צביאתהא. י"מ רצונה שהיו ממלאים רצונה וטעות הוא ונ"ל שהיו כמהרים לה מזונותיה לשון צביתו לי זוודא או לשון חברותה כמו אידתא דחיקא וצבתא בסימ' והמתורגמן כתב לשון יופי והדר מלשון עטרת צבי וע"ש: דציבתהון. הוא תרגום של תמרוקיהן ומהטעם שכתבנו ג"כ מן גזירת צביאתהא מלשון לעטרת צבי שפירש ענייני קישוט ויופי והירור וק"ל: מידי דהגי. כצ"ל. ופירוש מן יריו של הגי ויש רצו לפרש כמו מירי ורצה לומר כל מה שהגי רצה ובקש בשבילה ינתן לה. ויש הגיהו אמידן ואת כולם ישא רוח כי הנוסחא שלפנינו מידי תבקשנו וכן האמת: שירותא רבתא. פירוש סעורה גדולה לשון גמרא דשבת בצע אכולא שירותא וכן ליכול כלבא לכולא שירותא וכן ת"א יאכל בצהרים בשירותא וק"ל: ובתולתא האילין למה אתכנשו תניינות. רצה לומר דקשה מראהב את אסתר לא היה צורך שוב שנית לקבץ הבתולות אלא שאין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה ואם כן כולי האי ואולי תגלה משפחתה וק"ל: במביכותא. לשון כי ימוך ר"ל שתמיד היתה שפלת רוח בעיניה אף במלכותה: חיויא תודמנא. פירוש הוא תרגום דשפיפון ור"ל אדם נחש שאין לו רפואה כמו חויא טרקי' דלית אסותא: ומחוי

חויא

תרגום שני

על מגלת אסתר

וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ חַד מִן עֲסַר מַלְכִין דִּי מָלְכוּ וַעֲתִידִין בְּעַלְמָא. וְאִילֵין אִינוּן עֲסַר מַלְכִין. מַלְכוּתָא קַדְמֵיתָא דְּמֶלֶךְ מַלְכַיָּא יְיָ צְבָאוֹת דְּבַעֲגָלָא תִּתְגַּדֵּל מַלְכוּתֵיהּ עֲלָן. תִּנְיָנָא דְּנִמְרוֹד. תְּלִיתָאָה דְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם. רְבִיעָאָה דְּיִשְׂרָאֵל. חֲמִישָׁאָה דִּנְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל. שְׁתִיתָאָה דַּאֲחַשְׁוֵרוֹשׁ. שְׁבִיעָאָה דְּיָוָן. תְּמִינָאָה דְּרוֹמִי. תְּשִׁיעָאָה דְּבֶן דָּוִד מְשִׁיחָא. עֲשִׂירָאָה דְּמֶלֶךְ מַלְכַיָּא יְיָ צְבָאוֹת דְּבַעֲגָלָא תִּתְגְּלֵי מַלְכוּתֵיהּ עֲלָן וְעַל כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא. כַּד מְטַת מַלְכוּת בָּבֶל לְמוֹבְדָא מִן אַרְעָא וְשׁוּלְטָנֵיהּ יַעְדּוֹן מִינֵיהּ לָא הֲווֹ יָדְעִין אֱנָשֵׁי מְדִינְתָּא מַן יְשַׁוּוֹן עֲלֵיהוֹן לְמַלְכָּא וְכַד מִית נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל קָם אֱוִיל מְרוֹדַךְ בְּרֵיהּ בַּתְרֵיהּ וְלָא הֲווֹ צָבִין אֱנָשֵׁי מְדִינְתֵּיהּ לְמוֹקְמֵיהּ עֲלֵיהוֹן בְּרַם מְתִיבִין וְאָמְרִין לֵיהּ נְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּךְ לָא הֲוָה מְדוֹרֵיהּ עִם אֱנָשָׁא וְאֵיךְ מוֹקְמִין אֲנַחְנָא יָתָךְ מַלְכָּא עֲלֵינָן גְּבַר מִתְפְּנֵי אֲבוּךְ נְבוּכַדְנֶצַּר וְאָתֵי עֲלָנָא וְקָטֵיל יָתָן. וְכַד שְׁמַע אֱוִיל מְרוֹדָךְ יַת פִּתְגָמֵי הָדֵין דֶּאֱנָשֵׁי מְדִינְתֵּיהּ אָמְרִין לֵיהּ. מְתִיב וַאֲמַר לְהוֹן נְבוּכַדְנֶצַּר אַבָּא מִית וּטְרִיד מִן עַלְמָא וְעַד כְּעַן לֵית אַתּוּן מְהֵימְנִין. מְתִיבִין וְאָמְרִין לֵיהּ נְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּךְ אַרְגִּיז יַת אַרְעָא כּוּלַּהּ וְיַת מַלְכַיָּא כּוּלְּהוֹן דַּעֲלוֹי מְפָרַשׁ כְּתָבָא הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת. מֶה עֲבַד אֱוִיל מְרוֹדָךְ בְּהַהִיא שַׁעְתָּא עַל לְבֵי גִּנְזֵי מַלְכָּא וְאַפֵּיק מִתַּמָּן שַׁלְשְׁלָוָן דְּפַרְזֶל וְדִי נְחָשׁ וּרְמָא בְּעִקְבוֹי דִּנְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּהִי וּנְגַד וְאַפֵּיק יָתֵיהּ מִקִּבְרֵיהּ דְּהֵיכְדֵין מְפָרַשׁ עֲלוֹהִי כְּתָבָא וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ מִקִּבְרְךָ כְּנֵצֶר נִתְעָב. וְכַד חֲזוֹ אֱנָשֵׁי מְדִינְתָּא דַּעֲבַד אֱוִיל מְרוֹדָךְ רְעוּת אֲבוּי דְּבִשְׁמַיָּא קָמוּ כּוּלְּהוֹן בְּחֶדְוָה רַבָּא וְאַלְבִּישׁוּ יַת אֱוִיל מְרוֹדָךְ אַרְגְּוָנָא טָבָא דְּמַלְכוּתָא וִיהָבוּ לֵיהּ יְקַר סַגִּיָא וּרְבוּ יַתִּירָא. מְתִיב דָּנִיֵּאל גַּבְרָא דְּתַחְמַדְתָּא וַאֲמַר לֵיהּ לֶאֱוִיל מְרוֹדָךְ הָא כָּל יוֹמוֹי דִּנְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּךְ לָא נְפַק אֲסִירָא מִן בֵּיתֵיהּ לְעָלַם דְּהֵיכְדֵין כְּתָבָא מְפָרַשׁ עֲלֵיהּ אֲסִירָיו לֹא פָּתַח בָּיְתָה. וְכַד אִתְחַיְּבוּ סַנְאֵיהוֹן דִּיהוּדָאֵי אִתְגַּבַּר וּסְלֵיק עֲלֵיהוֹן נְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּךְ וְאַחְרִיב יַת אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וּבְזַן יַת קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם וְאוֹקִיד יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא בְּנוּרָא וְאַגְלֵי יַת עַמָּא דְּיִשְׂרָאֵל וְאַיְתֵי יַתְהוֹן לְבָבֶל וְאַגְלֵי עִמְּהוֹן יַת יְהוֹיָכִין מַלְכָּא דְּבֵית יְהוּדָה וַאֲסַר יָתֵיהּ בְּבֵית אֲסִירֵי תְּלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין מִן קֳדָם דְּלָא שָׂם עֲלוֹי רְעוּת אֲבוּי דְּבִשְׁמַיָּא וְאַף נְבוּכַדְנֶצַּר אִתְגַּבַּר בְּלִבְבֵיהּ וַאֲמַר לֵית מֶלֶךְ וְשַׁלִּיט אֶלָּא אֲנָא דְּהָכִי מְפָרַשׁ כְּתָבָא עֲלוֹהִי אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן. בְּהָא שַׁעְתָּא עֲבַד אֱוִיל מְרוֹדָךְ רְעוּת אֲבוּי דְּבִשְׁמַיָּא וְעַל לְבֵית אֲסִירֵי וְאַפֵּיק מִתַּמָּן יַת יְהוֹיָכִין בַּר יְהוֹיָקִים מַלְךְ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וּנְפָקוּ עִמֵּיהּ כָּל אֲסִירַיָּא מָה עֲבַד אֱוִיל מְרוֹדָךְ בְּהַהִיא שַׁעְתָּא עַל לְבֵי גִּנְזֵי מַלְכָּא וְאַפֵּיק מִתַּמָּן כָּל מִשְׁחָנִין טָבִין וְכָל מִינֵי בּוּסְמִין וְאַסְחֵי יָתֵיהּ וּמְשַׁח יָתֵיהּ וְאַלְבִּישׁ יָתֵיהּ לְבוּשָׁא דְּמַלְכוּתָא וְאָכַל לַחַם תְּדִירָא קֳדָמוֹי כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי וְדָרְיָוֶשׁ מָדָאָה קַבֵּיל מַלְכוּתָא הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מַלְכָּא פַּרְסָאָה בַּר דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא מָדָאָה הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דַּאֲמַר לְמַיְתֵי חַמְרָא מִן מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע מְדִינָן לִמְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע מַלְכִין דְּגַנְיָין קֳדָמוֹי דְּיִשְׁתֵּי כָּל גְּבַר וּגְבַר מִן חֲמַר מְדִינְתֵּיהּ דְּלָא יִתְנְזֵק. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מַלְכָּא מְעוּתָא. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מַלְכָּא טִפְּשָׁא דַּאֲמַר תִּבָּטֵל מַלְכוּתִי וְלָא תִבָּטֵל גְּזֵירָתִי. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דְּמִתְקַלְקְלָן עֵצָתֵיהּ וְלָא תַקְנָן גְּזֵרָתֵיהּ. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דְּאָמַר לְאַעֲלָא יַת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא עַרְטִילָתָא קֳדָמוֹהִי וְלָא עָלְתָה. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְיוֹמוֹהִי אִזְדַּבְּנוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל מַגָּן בְּלָא כְּסַף כְּדִכְתִיב חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דְּאִשְׁתַּחֲרוּ בְּיוֹמוֹהִי אַפּוֹהִי דְּבֵית יִשְׂרָאֵל כְּשׁוּלֵי קִדֵּירָא. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דַּאֲמַר לְמֵיתֵי אַרְזֵי מִן לְבָנוֹן וּדְהַב מֵאוֹפִיר וְלָא מַיְתֵי. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְיוֹמוֹי אִתְקַיַּים עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל מָה דִּכְתִיב בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא דְּמֹשֶׁה בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי יִתֵּן עֶרֶב. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ חַמְשָׁא כְּתִיב בְּהוֹן הוּא וְאִתְקַרְיָין רַשִׁיעָן וְחַמְשָׁא כְּתִיב בְּהוֹן הוּא וְאִתְקַרְיָין צַדִּיקַיָּא. אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם. הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה. הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. הוּא חִזְקִיָּה. הוּא עֶזְרָא. אִלֵּין חַמְשָׁא צַדִּיקִין. וְחַמְשָׁא רַשִׁיעָן קַדְמָאָה נִמְרוֹד דִּכְתִיב בֵּיהּ הוּא הָיָה גִבּוֹר צַיִד. הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם. הוּא דָתָן וַאֲבִירָם. הוּא הַמֶּלֶךְ אָחָז. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְעַל דַּאֲמַר וְלָא עֲבַד אִתְקַצָּרוּ יוֹמוֹי בְּרַם מְלַךְ מֵהוֹדוּ וְעַד כּוּשׁ מֵהוֹדוּ דְּמַעַרְבָא וְעַד כּוּשׁ דְּמַדִּינְחָא עַל מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע מְדִינָן. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּקְטַל אִתְּתֵיהּ מְטוּל רַחֲמוֹי. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּקְטַל רַחֲמוֹי הָמָן מְטוּל אִתְּתֵיהּ. הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמּוֹלֵךְ מֵהוֹדוּ וְעַד כּוּשׁ וַהֲלָא הוֹדוּ וְכוּשׁ קְרִיבִין הֲוַיָּן חֲדָא לַחֲדָא אֶלָּא הֵיךְ דַּהֲוָה שַׁלִּיט בְּהוֹדוּ וְכוּשׁ דַּהֲוָן קְרִיבִין לֵיהּ הָכִי הֲוָה שַׁלִּיט עַל מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע מְדִינָן וְאַפַּרְכַיָּא דִּי לְהוֹן. דִּכְוָתֵיהּ אַתְּ מַשְׁכַּח דִּשְׁלֹמֹה מַלְכָּא שַׁלִּיט בְּכוּלֵּי עֵבֶר נַהֲרָא מִתִּפְסַח וְעַד עַזָּה וַהֲלָא תִפְסַח וְעַזָּה קְרִיבִין הֲוַיָּן חֲדָא לַחֲדָא אֶלָּא הֵיךְ דַּהֲוָה שַׁלִּיט עַל תִּפְסַח וְעַזָּה דִּי הֲוַיָּן קְרִיבִין הָכִי הֲוָה שַׁלִּיט עַל כּוּלֵּי עֵבֶר נַהֲרָא עַלְמָא. אַרְבַּע הִנּוּן דְּשַׁלִּיטוּ מִסּוֹף עַלְמָא וְעַד סוֹפֵיהּ תְּרֵין מִן אוּמֵּי עַלְמָא וּתְרֵין מִן יִשְׂרָאֵל. שְׁלֹמֹה וְאַחְאָב מִן יִשְׂרָאֵל. בִּשְׁלֹמֹה כְּתִיב כְּדַאֲמָרִית. בְּאַחְאָב כְּתִיב אִם יֵשׁ גּוֹי וּמַמְלָכָה. וּנְבוּכַדְנֶצַּר וַאֲחַשְׁוֵרוֹשׁ. אֶלָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אִתְקַצְּרַת מַלְכוּתֵיהּ וְלָא הֲוָה שַׁלִּיט אֶלָּא עַל מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע מְדִינָן וְלָמָּה זָכָה דִּי שַׁלִּיט עַל מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע מְדִינָן אֶלָּא אֲמַר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא עָתִיד הוּא לְמִסְבַּהּ לְאֶסְתֵּר דְּהִיא מִן בְּנַת בְּנָתָא דְּשָׂרָה דַּחֲיַית מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין תֵּיעוֹל בַּת בְּנָתָא דְּשָׂרָה דַּחֲיַית מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין וְתִמְלוֹךְ עַל מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע מְדִינָן: בימים בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן כַּד הֲוָה יָתִיב מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כּוּרְסֵיהּ דַּהֲוָה מְזוּמָן לֵיהּ בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא הָא כּוּרְסֵיהּ לָא דִּידֵיהּ וְלָא דַּאֲבָהָתוֹי אֶלָּא כּוּרְסֵיהּ

דמלכא

ביאור

דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן. פי' שבמהרה יתגלה מלכותו עלינו: כד מטת מלכות וכו' עיין בדניאל: ולא הוו צבין אנשי מדינתיה. פי' שלא היו רוצים בני מדינה להמליך עליהם מלך מפני היראה שלא האמינו וסברו שיחזור ויעשה כמו שעשה אחר שבע שנים שהמית השרים שהמליכוהו ואמר אויל מרודך ועד עתה אינכם מאמינים שמת בתמיה וגם הוא מפני הדאגה זו כשיצא מבית אסורים הוציא אביו מקברו והראה להם שמת וכדאיתא בסדר עולם וכדרז"ל: וכד חזו אנשי מדינתא דעבד רעות אבוי דבשמיא. פירוש כשראו שרי המדינה שאויל מרודך עשה רצון אביו שבשמים וגזירתו ע"י נבואת ישעיה ואתה השלכת וגו': גברא דתחמדתא; פירוש איש חמודות: דלא שם עילוי רעות אבוי כו'. קאי על יהויכין שלא עשה רצון השי"ת וק"ל: ובהא שעתא עבד אויל מרודך וכו'. פי' בעת ההיא עשה אויל מרודך רצון אביו וה"ג ולא גרסינן סכר רעות וכדפירוש מהר"ד מה שפי' ע"ש ותבחור הטוב והישר בעיניך: ואסחי יתיה. פירוש ורחץ אותו: דגניין קדמוי. י"מ היושבים לפניו ובעבור שישיבתן היה על מטות נקט לשון גניין כמו דגנה אפרקדן ויותר נכון לפרש המשתעשעים בכבוד חופות המלכים ופאר תפארתם כי כן תרגם יונתן כחתן יכהן פאר כחתנא דמצל בגנוניה וכן אצלים צללו תרגם טלליא גנוניה וק"ל: חמר דלא יתנזק. הכי הוא בגמרא פ"ק דמגילה אר"א מלמד שהשקה לכל אחד ואחד מיין מדינתו פירוש הרגיל בו שלא ישברהו: תבטל מלכותי וכו'. י"מ שקאי על המלכה ושתי שאמר לבטלה כלומר להרגה ולא יבטל גזירותי ויש מפרשים שקאי על בית המקדש שבימיו כתבו שטנה שלא לבנותו ולא רצה לבטל גזירתו כדפירש רש"י בפסוק עד חצי המלכות וע"ש ויותר נכון היה לפרש אהשנות הגזירה אחרונה שצוה לקטל רבים מעמי מלכותו ולהשמידם מהיהודים ושלא יבטל גזירתו האחרונה שצוה להנקם מאויביהם וק"ל: דקטל אתתיה מטול רחמוי;

פי'

תרגום שני

דְּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה דְּאַתְקֵן יָתֵיהּ חִירָם בַּר אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא דְּצוֹר בְּחָכְמְתָא רַבָּא. הוּא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא רַבָּא דְּאַמְלִיךְ יָתֵיהּ קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא מִסּוֹף עָלְמָא וְעַד סוֹפֵיהּ בָּתַר יְיָ בֵּיהּ עַד דְּלָא אִתְיְלִיד מִמְּעֵי אִמֵּיהּ רְחֵם יָתֵיהּ גַּלֵּא לֵיהּ רָזִין טְמִירִין וְאַחֲזֵי לֵיהּ סִתְרִין עֲמִיקִין. דַּעְתָּא וְחוּכְמְתָא יְהַב לֵיהּ וּבִינוֹת לִבָּא מִן בְּרֵאשִׁית. הוּא הֲוָה מִסְתַּכֵּל בְּבַעֲלֵי דִינָא כַּד הֲווֹ אַתְיָן לְמֵדַן קֳדָמוֹי וְעַד אִנּוּן לָא יְכִילִין לְמַלָּלָא קֳדָמוֹי מִילִין דְּשִׁקְרָא מִן קֳדָם דַּהֲוָה יָדַע בֵּין זַכָּאָה וּבֵין חַיָּבָא. זִיוָא וַהֲדָרָא אִשְׁתְּפֵיךְ עִלּוֹהִי וְכִתְרָא דְּמַלְכוּתָא אִתְיְהִיב בְּרֵישֵׁיהּ חִינָא וְחִסְדָּא אַלְבִּישׁ יָתֵיהּ כְּמָא דְּאַלְבִּישׁ לְדָוִד אָבוּי. כָּל יוֹמִין עֲבַר כְּבַר תְּלַת עַסְרֵי שְׁנִין בְּיוֹמָא קַדְמָאָה דְּקַבֵּיל יַת מַלְכוּתֵיהּ יְדִידְיָה הֲווֹ קָרוֹ לֵיהּ מְטוּל דַּהֲוָה רְחִים לְמֶלֶךְ עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת דְּהֵכְדֵין כְּתָבָא מְפָרֵשׁ וַיִּשְׁלַח בְּיַד נָתָן הַנָּבִיא וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יְדִידְיָה. שְׁלֹמֹה הֲווֹ קָרָן לֵיהּ מְטוּל שְׁלָמָא דַּהֲוָה בְּיוֹמוֹי דְּהָכֵן כְּתָבָא מְפָרֵשׁ וְאָמַר וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לָבֶטַח. בֶּן הֲווֹ קָרְיָן לֵיהּ מִשּׁוּם דַּהֲוָה בָּנֵי יַת מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ צְבָאוֹת דְּהֵכְדֵין כְּתִיב בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ. אִיתִיאֵל הֲווֹ קָרָן לֵיהּ מִשּׁוּם דְּמֵימַר אֱלָהָא הֲוָה בְּסַעֲדֵיהּ דְּכֵן כְּתִיב וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם. יָקֶא הֲווֹ קָרָן לֵיהּ דַּהֲוָה רַב וְשַׁלִּיט עַל כָּל מַלְכֵי אַרְעָא מַדִּינְחָא וּמַעַרְבָא דְּכֵן כְּתִיב וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו. כָּל מַלְכַיָּא דְּחִילוּ מִנֵּיהּ כַּחֲדָא אוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא לֵיהּ יִשְׁתַּמְעוּן שֵׁדִין וּפִגְעִין וְחֵיוָן וְרוּחִין בִּישִׁין אִתְמַסְרוּ בִּידֵיהּ מַסִּין הֲווֹ מַסְּקִין לֵיהּ כָּל נוּנֵי יַמָּא וְעוֹפֵי שְׁמַיָּא כַּחֲדָא בְּעִירָא וְחֵיוַת בָּרָא סַלְקִין וְאָתְיִן לְבֵי טַבְּחָא לְמִתְנַכְסָא מִנְּהוֹן לְשֵׁירוּת שְׁלֹמֹה עַתִּיר וְתַקִּיף וְקָנָא נִכְסִין כַּסְפָּא וְדַהֲבָא סַגִּין לַחֲדָא. פְּשַׁר מַתְלִין וּמְחַוֵּי טְמִירִין וּמְהוֹדַע רָזִין דְּלֵית לְהוֹן סוֹף. סַנְאוֹי וּבַעֲלֵי דְבָבוֹי הֲוָיָן רַחֲמוֹי וְכָל מַלְכְוָתָא יִשְׁתַּמְעוּן לֵיהּ. קָמוּ כּוּלְהוֹן לְמֶחֱמֵי אַפּוֹהִי וּמִתְחַמְּדִין לְמִשְׁמַע מַמְלַל דַּעְתֵּיהּ. רָמָא וּמִנַּטְלָא רוֹמֵם יָתֵיהּ בְּדִיל עַבְדֵיהּ דָּוִד אָבוּי. שְׁמֵיהּ מְהַלֵּךְ בְּגוֹ מַלְכְוָתָא וּגְבוּרְתֵיהּ בְּגוֹ חַכִּימִין תְּמִים וּקְשׁוֹט. סָטֵי מִן בִּישׁ יָדַע בְּרָזֵי שְׁמַיָּא וְחַכִּים אֱלָהָא תָּקְפַּת מַלְכוּתֵיהּ מִן כָּל מַלְכְוָתָא וְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ מִכָּל בְּנֵי מָחוֹל. שְׁמָעוּ שְׁמֵעֵיהּ וּמַמְלַל דַּעְתֵּיהּ כַּחֲדָא כּוּלְהוֹן אָתוּ לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמֵיהּ רְחִימוּ יָתֵיהּ כָּל מַלְכַיָּא אִתְרָעֲדָן מִנֵּיהּ כָּל שׁוּלְטוֹנַיָּא קָרִיבוּ לֵיהּ בְּנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן לְמֶהֱוֵי עַבְדִין וְאַמְהָן רַהֲטִין קֳדָמוֹי צָבְיָן לְמִתַּב קֳדָמוֹי וּמִתְחַמְּדִין לְמִשְׁמַע מִילֵּי פּוּמֵיהּ וְחוּכְמְתֵיהּ כַּד פָּתַח פּוּמֵיהּ לְמַלָּלָא כָּרְעִין וְסָגְדִין קֳדָמוֹי כָּל דַּעֲתִידִין אִנּוּן דִּי עָלוּן (ס״א דִּי צָלוֹן) קֳדָמוֹי וּפַקְדָן יִבְסְרוּן כָּל כְּרַכֵּיהוֹן וְסַנְאִין אִנּוּן אַתְרֵיהוֹן וּמְדִינָתְהוֹן וְאָתְיִן לְמִשְׁמַע מִילֵּי חוּכְמְתָא וּנְעִימַת פּוּמֵיהּ אֵיךְ מְאָחָא דִּיהִיב (ס״א מוֹדֶה וְיָהִיב) תּוּשְׁבַּחְתָּא לְמָרֵי מַלְכִין מִפְּתַח פּוּמֵיהּ בַּחֲצוֹצַרְתָּא מְרוֹמָם וּמְשַׁבַּח לְמַלְכָּא רָמָא. לֵיהּ אִתְיְהִיב מַפְתְּחָא רַבָּא דְּפָתְחִין בֵּיהּ כָּל תַּרְעֵי חוּכְמְתָא וּבִינַת לִבָּא יָדַע וּשְׁמַע מִילֵּי עוֹפָא כַּחֲדָא בְּעִירָא וְחֵיוַת בָּרָא טַבְיָין וְאַיָּלִין רַהֲטִין קֳדָמוֹי אַרְיָוָן וְנִמְרִין אֲחִידוּ זִינָא חַכִּים בְּלִישָׁנֵיהּ מִן כָּל אוּמַיָּא כַּחֲדָא סַבַּר כָּל מְתִיבְתָא זָעִין מִנֵּיהּ כָּל מַלְכַיָּא וְכָל מַלְכְוָתָא רְתִיתָא אֲחִידוּ כָּל שׁוּלְטוֹנַיָּא וְלֵיהּ אִתְיְהִיב כְּלִיל רֵישׁ דְּנַצְחִין וְרָמָא שִׁעְבּוּד עַל כָּל אֱנָשָׁא הוּא הֲוָה רֵישׁ כָּל מַלְכַיָּא. וּמַלְכְוָתָא לָקֳבֵל חַבְרְתָהּ לָא נְשָׂא זֵינָא כָּל מַלְכַיָּא אִתְרָעֲדוּ מִנֵּיהּ וְכָל מְדִינָן גְּלָה לֵיהּ רָזִין וְיָדַע כָּל רָזֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא בְּגִין דַּעֲבַד וִיהַב צִדְקְתָא וַעֲבַד גְּמִילוּת חִסְדָּא מִן בְּרֵאשִׁית הוּא זָכָה בְּעָלְמָא הָדֵין לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא וְאַף הוּא זָכֵי לְעָלְמָא דְּאָתֵי. הוּא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דַּעֲבַד כּוּרְסֵיהּ רַבָּא דְּמַלְכוּתָא חָפֵי יָתֵיהּ דַּהֲבָא טָבָא דְּאוֹפִיר מְקוּבַּע בְּאַבְנֵי בוּרְלָא וּמְשַׁקַּע בְּאַבְנֵי צִיצָא וְשַׁיְישָׁא וּמְקוּבָּעִין בֵּיהּ זְמַרַגְדִין וְכַדְכוֹדְנִין וּבוּרְלִין וּמַרְגָּלִיָּן וְכָל מָנִין טָבִין לְכָל מֶלֶךְ לָא אִתְעֲבֵיד כְּוָתֵיהּ וְכָל מַלְכְוָתָא לָא יָכְלִין לְמִתְקְנָא כּוּרְסְיָה דְּדָמֵי לֵיהּ וְדֵין הוּא עוֹבָדָא דְּכוּרְסְיָא קַיְמִין עִלּוֹי תְּרֵין עֲסַר אַרְיָוָן דְּדַהֲבָא וּלְקִבְלֵיהוֹן תְּרֵין עֲסַר נִשְׁרַיָּא דְּדַהֲבָא אַרְיָא לָקֳבֵל נִשְׁרָא וְנִשְׁרָא לָקֳבֵל אַרְיָא מְכַוְּנִין אִלֵּין לָקֳבֵל אִלֵּין יְדָא דְּאַרְיָא דְּדַהֲבָא דִּימִינֵיהּ לָקֳבֵל נַפֵּי נִשְׁרָא דְּדַהֲבָא דִּשְׂמָאלֵיהּ וְגַפֵּי נִשְׁרָא דִּי דַּהֲבָא דִּשְׂמָאלֵיהּ לָקֳבֵיל יְדָא אַרְיָא דִּי דַּהֲבָא דִּימִינָא וּסְכוּם אַרְיָוָן שַׁבְעִין וּתְרֵין וְנִשְׁרָא שַׁבְעִין וּתְרֵין וְרֵישׁ סַגַלְגַּל הֲוָה לְכוּרְסְיָא מִלְּעֵיל אֲתַר בֵּית מוֹתְבֵיהּ דְּמַלְכָּא וְלֵיהּ שִׁתָּא דַּרְגִּין דַּהֲבִין דִּכְתִיב וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּסֵּא שֵׁן וְשֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּא וְכֵן עַל דַּרְגָּא קַדְמֵיתָא רְבִיעַ תּוֹרָא דִּי דַּהֲבָא וּלְקִיבְלֵיהּ רְבִיעַ אַרְיָא דִּי דַּהֲבָא. וְעַל דַּרְגָּא תִּנְיָנָא רְבִיעַ דִּיבָא דִּי דַּהֲבָא. וּלְקִיבְלֵיהּ רְבִיעַ אִמְּרָא דִּי דַּהֲבָא. וְעַל דַּרְגָּא תְּלִיתָאֵי רְבִיעַ נִשְׁרָא דִּי דַּהֲבָא. וּלְקִיבְלֵיהּ אִינְקָא דִּי דַּהֲבָא. וְעַל דַּרְגָּא רְבִיעָא רְבִיעַ נִשְׁרָא דִּי דַּהֲבָא וּלְקִיבְלֵיהּ רְבִיעַ טַוְוסָא דִּי דַּהֲבָא. וְעַל דַּרְגָּא חֲמִישָׁתָא רְבִיעַ שׁוּנְרָא דִּי דַּהֲבָא וּלְקִיבְלֵיהּ רְבִיעַ תַּרְנְגוֹלָא דְּדַהֲבָא. וְעַל דַּרְגָּא שְׁתִיתָאָה רְבִיעַ בַּר נֶצָּא דְּדַהֲבָא וּלְקִיבְלֵיהּ יוֹנָא דִּי דַּהֲבָא. וְעַל רֵישׁ כּוּרְסְיָא קַיְמָא יוֹנָא דִּי דַּהֲבָא אֲחִידָא בַּר נֶצָּא בִּידֵיהּ. וְעַל מֵרֵישׁ כּוּרְסְיָא קַיְמָא מְנַרְתָּא דִּי דַּהֲבָא מְתַקְנָא בְּתִקּוּנָהָא. וּבְבוּצִינָהָא וּבְחִזּוּרָהָא וּבְצַבְיָתָהָא וּבְמַחְתְּיָתָהָא וְכַלִּידָהָא וּבְשׁוֹשַׁנָּהָא וְקַיְמִין לָקֳבֵיל סִטְרָא דִּמְנַרְתָּא שִׁבְעָה קָנִין דִּמְנַרְתָּא דִּי דַּהֲבָא דְּצַיְירִין עֲלָהּ שִׁבְעַת אֲבָהַת עָלְמָא אִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן אָדָם קַדְמָאָה נֹחַ וְשֵׁם רַבָּא וְאַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב. וְאִיּוֹב בֵּינֵיהֶם. וּלְקָבֵיל סִטְרָא תִּנְיָנָא דִּמְנַרְתָּא קַיְמִין קָנִין אוֹחֲרָנִין דְּצַיְירִין עֲלֵיהוֹן שִׁבְעָה חֲסִידֵי עָלְמָא וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן לֵוִי קְהָת עַמְרָם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְאֶלְדָּד וּמֵידָד. וְחוּר (ס״א וְחַגַּי) נְבִיָּא בֵּינֵיהוֹן וְעַל רֵישֵׁי מְנַרְתָּא קְבִיעַ כַּדָּנָא דַּהֲבָא דְּמַלְיָא מִשְׁחָא דְּזֵיתָא דַּכְיָא דְּמִינָהּ מַדְלְקָא דְּלָקָא לְבֵית מַקְדְּשָׁא וּתְחוֹת מִינָהּ קְבִיעָא אַגַּנְתָּא רַבְּתָא דִּי דַּהֲבָא דְּמַלְיָא מִשְׁחָא דְּזֵיתָא דַּכְיָא דְּמַקְרִיבִין מִנֵּיהּ מִשְׁחָא לְבוּצִינָא דִּמְנַרְתָּא וְצַיֵּיר עֲלָהּ עֵלִי כַּהֲנָא רַבָּא וְתַרְתֵּין שִׁבְּלִין דְּדַהֲבָא נַפְקִין מִן אַגַּנְתָּא רַבְּתָא דְּצַיְירִין עִלּוֹי תְּרֵין בְּנוֹי דְּעֵלִי חָפְנִי וּפִינְחָס וּבְגוֹ שִׁבְּלִין דִּי דַהֲבָא נַפְקִין תְּרֵין צִנְתְּרִין דְּדַהֲבָא דְּצַיְירִין עֲלֵיהוֹן

תרין

ביאור

פי׳ מרכתיב ויאמר ממוכן זה המן וא״כ הרג אשתו ושתי מפני אוהבו עצת המן ואח״כ הרג את המן מחמת אשתו אסתר המלכה וכך הוא במדרש וק״ל: חירם בר אתתא ארמלתא. כך היא הגירסא הנכונה כי הוא היה האומן אצלו בבניינו הבית ולא המלך חירם מן צור שלא מצינו בו יותר ששלח לו לבנין ב״ה הון רב: עד דלא אתיליד ממעי אמיה רחים יתיה. פירוש עד שלא נולד בבטן אמו הקב״ה הראה אהבתו כמו שנתנבא נתן הנביא והקימותי והכינותי ממלכתו וגו׳. וזו הנבואה על שלמה נאמרה ועדיין לא היה והענין הוא משל למלך שמצא עטרה נאה וקלסה ושבחה ואמר זה לבני לראשו ועדיין אין הבן בעולם וכו׳. כדאיתא בס׳ הבהיר והובא בס׳ הפרדס שער מעוט הירח פ״ג ע״ש כי הן הן הדברים עתיקים ולו נאה המלוכה: ובינות לבא מבראשית וכו׳. פירש מהר״ד שנתן חכמה להבין במעשה בראשית כו׳. גם אפשר לומר שהיה יודע כל התורה מן בראשית עד לעיני כל ישראל אותיות לב וזהו בינות לבא וק״ל: כבר תלת עשרי שנין. כן הגירסא בספר ישן ומבואר מעצמו: יקא הוו קרין ליה. כמו ולו יקהת עמים לשון אסיפה וקיבוץ: רמא ומנטלא רומם יתיה. פי׳ רב ונשא הוא הש״י רוממהו כי תרגום של נשא מנטלא: סטי מן ביש ידע ברזי שמיא. פירוש היה סור מרע ויודע בסתרי השמים: דעתידין וכו׳. י״מ כל העשירים וי״מ כל המוכנים ועתידים לבא לפניו. ולגירסא דיצלון קדמוי פירושו העתידים לבקש ולחנן לפניו: יבסרון כל כרכיהון. פי׳ יבזון וימאסון כי כן תרגום של דבר ה׳ בזה כסר וק״ל: איך מאחא וכו׳. עיין במהר״ד שפירש מה שפי׳ ויותר נכון גירסתנו מודה ויהיב וכו׳. וכן מאחה יש ליישב ולפרש נעימת פיו ששמח ונתן שבחות להש״י מלשון האח האח. וזהו שמסיים בשהתחיל לדבר בדברי חכמה ושמחה היה נעים בקול חצוצרות: סבר כל מתיבתא. פי׳ שהבין והסביר לכל ישיבות חכמות: אבני בורלא. פי׳ שוהם: אבני ציצא. פי׳ אבנים המתנוצצים: וריש סגלגל לכורסיה. פירוש ראש עגול לכסא לשון גמרא דשבת ראשו סגלגלין: זמרגדין. נפך: כדכודנין. מרגליות: וכל מאנין טבין. כמו מיני אבנים טובות: תרין עסר. כנגד שנים עשר שבטי יה: דיבא. פי׳ דוב: אינקא. הוא גמל לשון גמרא פרק במה בהמה ובפתיחתא דאיכה אינקא חד וכו׳: טווסא. הוא מין עוף הידוע. וכל אלו חיות ועופות דחשב זה כנגד זה הם בטבע שונאים זה אל זה ושלמה בחכמתו הרמה השלימם כמו שיהיה לעתיד לימות המשיח דכתיב וגר זאב עם כבש וגו׳: בר נצא. שהוא עוף הנקרא נץ: ויונה די דהבא. רמז לישראל ונץ הוא עוף הדורס והכל דמזים וסודות ולכן היו ע״כ נשרים כדלעיל. כי הכסא מרמז לדברים עליונים רוחניים: בחזורהא. פירוש כפתוריה: ובצביותיה. מלקחיה: וכלידהא. גביעיה: כדנא דדהבא כו׳. פי׳ כד נאה שמלאה שמן. ואין צריך להגיה כמהר״ד: צנתרים. כמו קנים של זהב: כמוכני אזל. פי׳ בגלגל בגמרא דיומא דף ל״ז אף הוא עשה מוכנת לכיור ומפרש בגמרא מוכנה גלגלא וכן

תית

תרין בנוי דאהרן נדב ואביהוא ותרין סותכנין דדהבא חד לכהנא רבא וחד לסגן כהניא ועיל מן רישי כורסיה קביעין שבעין כורסון די דהבא די עליהון יתבין שבעין סנהדרין דיינן דינא קדם מלכא שלמה ותרתין בנת ימא יתבין מן תרתין אודנוי דמלכא שלמה דלא יזדעזע. ועיל מרישי כורסיא קביעין ביה עסרין וארבעה גפנין די דהבא דעבדין טללא למלכא שלמה וכדבעי מלכא שלמה למיזל לכל אתר די הוא צבי כורסיא במוכנוי אזל תחותוי ומשים ית ריגליה על דרגא קדמיתא תורא די דהבא פשיט יתיה על דרגא תניינא ומן תניינא לתליתאה ומתליתאה לרביעתא ומרביעתא לחמישתא ומחמישתא לשתיתיתא ומשתיתיתא עד דנחתין נשרין וחטפין ית מלכא שלמה ומסקין ומותבין יתיה על ריש כורסיא ותנינא דכספא חד במוכנוי וכד שמעו מלכיא ית שמעיה דכורסא דמלכותא שלמה אתכנשון כולהון ואתון כחדא ואשתחוו קדמוי ואמרין לכל מלכיא לא אתעביד היך כורסא הדא וכל אומה ואומה לא יכלין למתקנא כותיה וכד חזו מלכיא שבחיה דכורסיא נחתו ושבחו למן די ברא עלמא כוליה וכד הוה סליק מלכא שלמה ויתיב על כורסיה דמלכותא הוה חזר נישרא רבא ונסיב כתרא דמלכותא ויתיהיב ית כתרא ברישיה ומן בתר כן הוה תנינא רבא מפקע במנגנון והון אריון ונישרין סלקין במנגנון ומטלין על רישיה מלכא שלמה ויונה די דהבא הוה נחתא מן עמודא ופתחת ארונא ונסבה סיפרא דאורייתא ויהבא ליה בידוי דמלכא שלמה למוקמה מה דאמר משה והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו ותהי עמיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיסגון יומוי על מלכותיה הוא ובנוי בגו ישראל. וכד אתא כהנא רבא למשאל שלמא דמלכא שלמה וכל סביא הוו יתבין מן ימינא דכורסיה ומן שמליה ודיינין דינא דעמא וכד הוו עיילין סהדיא די סהדון שקריא קדם מלכא שלמה הוו מנגנין פקעין גלגליא חזרין תורין געיין אריותא נהמין דובין חטפין אמרין פעיין נמרין בעיין אנקין בכיין שונרין טייסין טווסין מיללין תרנגלין מקרקרין בני נצן מחטפין צפורין מיללין למחטוף לבהון דסהדיא דלא יסהדון סהדותא דשקרא והוון סהדיא אמרין בלבהון נסהיד סהדותא דקושטא ואילא (ס"א ואי לא כצ"ל שני תיבות) בגינן עלמא מתעקר הון אריותא זחלין בוסמנן במסקיה דמלכא שלמה למיתב על כורסיה דמלכותא והיך כורסיא דמלכא שלמה לא הוה לכל מלכיא. וכד איתחייבו סנאיהון דישראל איתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר רשיעא מלכא דבבל אחריב ית ארעא דישראל בז יהיב ית קרתא דירושלם ואקלי ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית בית ישראל ואייתי יתהון לרבלה די בארע חמת ואגלי עמהון ית כורסיא דמלכא שלמה וכד בעי מלכא נבוכדנצר רשיעא דיסק ויתיב עלוי לא הוה ידע די במנגנון הוו סלקין ליה אפרים ית ריגליה על דרגא קדמא ואריא דדהבא פשיט ית איטמיה דימינא ומחא יתיה על איטמיה דשמליה והוא מחגיר מיניה עד יום מותיה. ומבתר נבוכדנצר מלכא דבבל אתא אלכסנדרוס מוקדון ושבא ית כורסיה דשלמה מלכא ואוביל יתיה למצרים וכד חזא יתיה שישק מלכא דמצרים ית שבחיה דכורסיה דהוה משובח מן כל כורסי דמלכיא הוה מתחמיד דיסק ויתיב עלוהי ולא הוה ידע די במנגנון סלקין ליה אפרים ית ריגליה על דרגא קדמאה ואריא די דהבא פשט איטמיה דימינא ומחא יתיה על איטמיה דשמלא והוה מתקרי פרעה חגירא עד יום מותיה. וכד אתא אניפונים בר אנטיוכוס מלכא וסליק על ארעא דמצרים ואחריב יתה ושרא ית כורסיה דמלכא שלמה ואייתי יתה בספינן ואישתמטת כרעיה דכורסיה בשושילתא די דהבא ואייתי כל אומני דעלמא וכל קיניניא למתקנא ית כרעיה דכורסיה ולא יכילו למיתקנא יתיה עד יומא הדין. וכד בטילת מלכותיה וקם כורש פרסאה בתרוהי ובזכות די איתעסק בבית מקדשא זכה דיסוק ויתיב על ההוא כורסיא דמלכא שלמה דכוותיה לא הות לכולהון מלכיא: בשנת בשנת תלת למלכותיה דנבוכדנצר הון בית ישראל בכיין מתאנחין ומתמהין ואמרין ני לן אתגבר עלן שנאה בז ית ארעא אחריב ית מדינתן בגלותא אגלי יתן ודלא כשר עבד בן. סבינא בשושילתא אסר ורברבינן בגלותא אגלי עולמתן בחרבא קטיל וטפלינן אוביל בשביא כליל דתושבחתן אתנסיב מינן וכד קמו מלכיא דבית דוד דאינון מלכו עלמא כוליה ומן בתר דוד קם שלמה בריה ואמליך יתיה קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עופי שמיא ועל ריחשא דארעא ועל שידין ועל רוחין ועל לילין והוה ידע ממלל כולהון ואנון ידעין בממלליה דהכדין כתיב וידבר על העצים. וכד שפר לביה דמלכא שלמה בחמרא שדר וזמן לכל מלכיא מדינחא ומערבא דהוו סמיכין ליה לארעא דישראל ואגני יתהון בגו טרכונא בבית מלכותיה. ותוב כד שפיר לביה דמלכא שלמה בחמריה אמר למעלא נבלין וצילצלין ותופין וכינרין דהוה מזמר בהון דוד אבוי. ותוב כד שפר לביה דמלכא שלמה בחמריה אמר לאיתאה חיות ברא ועוף שמיא וריחשא דארעא ושידין ורוחין ולילין למרקדא קדמוי למחזי רבותיה לכל מלכיא דגנין קדמוי וסיפרין דמלכא קריין יתון בשמהתהון וכולהון מתכנשין ואתין לותיה בדלא אסירין ובדלא זקיקין ובדלא אנש דדבר יתהון בהשעתא אתבעי תרנגלא ברא ביני עופיא ולא אשתכח ופקיד עלוי מלכא דאייתי יתיה ברונזא ובעא למתבלא יתיה מתיב תרנגול ברא קדמוי דמלכא שלמה ואמר ליה שמע מרי מלכא דארעא אצית באודנך ושמע פתגמי הלא תלת ירחין די הבית עיטא בלבי ומלכין קשיטין עם מילתי מזוני לא אכלית ומוי לא שתיתי ומן קדם דחזיית וטייסית בעלמא כוליה ואמרית אידא היא מדינתא או שליטתא דלא משתמע ליה למרי מלכא אסתכלית אנא וחזאית מדינתא חדא כרכא דקיטור שמהא בארעא מדינחא עפרא יקיר מן דהבא וכספא כזביל בשוקין ואילנין מן בראשית תמן נציבין. ומגינתא דעדן אנון שתיין מיא אית תמן אובלוסין סגיאין כלילן ברישיהון מן תמן נציבין מן גינתא דעדן למיקום בקרבא לית הינון ידעין לממחי בקושטא לא יכלין ברם בקושטא חמיתיה אתתא

חדא

ביאור

היה תנין שם בגלגל ומפרש ואזיל למה היה שם: מפקע במנגנון. פירוש מתגלגל בחכמה וכן הוא בערוך מניגנון בדרך ערמה וי"מ במשקולת היה התנין מסבב ועולה ויורד בענין המורה שעות העשוי על פי משקולת בחכמה גדולה וזהו מנגנין פקעין הגלגלים שנעשו בחכמה מתגלגלים: גלגליא חוזרים. פי' כשהיו המעלות סובבים היו הגלגלים חוזרים: תורין געיין כצ"ל. ופי' געיין ידוע וכן אצל כל אחד ואחד לפי ענינו הרמת קול וצעקה הוא וק"ל: ואילא. כבר הגהנו להיות שני מלות ואי לא נכון הוא נראה פירושו כמו אבל שבמקרא וק"ל שהוא אמת וקשוט: איטמיה. כצ"ל והוא לשון אטמא דשף מדוכתיה וכן חדא דלא אטמא דבבא בתרא ופירושו ירכה וק"ל: בשושילתא דדהבא. כמו בשלשלאות של זהב וכן לקמן בפסוק בשנת: אומני קניגיא. פירוש צורפים וכן נמצא בתרגום ראשון גבי המן פסוק ותאמר לו זרש וע"ש: אתגבר עלן. כך מצאתי ככתב ישן: ודלא כשר עבד בן סבינא בשושילתא. כצ"ל פירוש לא כהוגן עשה במה שהזקנים הוריד בשלשלאות: וכד קמו. פי' ובזמן שהתחיל מלכות בית דוד: ואגני יתהון בגו טרכונא. פי' והושיבם בהיכל המלך וכן תרגום אונקלוס חבל ארגוב ע"ש: בדלא זקיקין. פירוש בלא אונס ותפיסות וזהו בדלא אסירין ולא מי שהנהיגם רק מעצמם: למתבלא יתיה. פירוש שרצה להוכיח לייסרו ולהענישו: מלכין קשיטין. פירוש עצות ישרות עם דברי: וכספא כזביל בשווקין. פירוש כסף בחוצות בזבל נמצא שבית ואפילו העפר יותר חשוב מן זהב טוב: למימחי בקושטא לא יכלין. י"מ וגורסים בקשטא ופי' שאינם יכולים להכות בקשת ראיה מהערוך והמקור משנה דכלים פכ"א בקשטניות שפירושו במין קשת ויותר נראה פירושו שקאי אדלעיל למיקם בקרבא לית הינון ידעין לממחי פירוש שאין ביכולתם לערוך מלחמה וקרב להכות'. בקושטא באמת שכן הוא וק"ל. וי"מ לממחי לשון

תרגום שני

חֲדָא שְׁלִיטַיָא בְּכוּלְהוֹן וּשְׁמָהּ מַלְכַּת שְׁבָא כְּעַן אִין שְׁפַר עֲלָךְ מָרֵי מַלְכָּא אַיְסַר חַרְצֵי הֵיךְ גִיבָּרָא וְאֵיקוּם וְאֵיזִיל לְכַרְכָּא דְקִיטוֹר לִמְדִינַת שְׁבָא מַלְכֵיהוֹן בְּשׁוֹשִׁילְתָא אַיְסַר וְשׁוּלְטָנֵיהוֹן בִּכְבָלִין דְפַרְזֶל וְאַיְיתֵי יָתְהוֹן לְוַת מָרֵי מַלְכָּא וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא קֳדָם מַלְכָּא וְאִתְקְרִיָּן סַפְרוֹי דְמַלְכָּא וּכְתָבוּ אִגַּרְתָּא וְקָטְרוּ יַת אִגַּרְתָּא בְּגַדְפֵּיהּ דְתַרְנְגוֹל בָּרָא וְקָם וּסְלִיק לִשְׁמֵי מְרוֹמָא וּצְנִיף צְנִיפָא וַהֲוָא נְצַח וּפָרַח בֵּינֵי עוֹפַיָא וּפָרְחוּ בַּתְרֵיהּ. וְאָזְלוּ לְכַרְכָּא דְקִיטוֹר לִמְדִינַת שְׁבָא וַהֲוָה לְעִידָּן צַפְרָא נָפְקַת מַלְכַּת שְׁבָא לְמִסְגִיד לְיַמָּא וְאַחְשִׁיכוּ עוֹפַיָא יַת שִׁימְשָׁא וּרְמַת יְדָהּ עַל לְבוּשָׁא וּבְזָעַת יַתְהוֹן וַהֲוַת תְּמִיהָא וּמִתְמְהָא (וְכַד תְּמָהַת) נְחַת לְוָתָהּ תַּרְנְגוֹל בָּרָא וַחֲזַת וְהָא אִגַּרְתָּא קְטִירַת בְּגַדְפֵּיהּ. שְׁרַת וּקְרַת יָתֵיהּ וּמָה הֲוָה כְּתִיב בְּגַוָּהּ. מִנִּי מַלְכָּא שְׁלֹמֹה שְׁלָם לִיכִי שְׁלָם לְרַבְרְבָנַיְיכִי דִּי אַתְּ יָדַעַתְּ דְאַמְלִיךְ יָתִי קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא עַל חֵיוַת בָּרָא וְעַל עוֹף שְׁמַיָא וְעַל שֵׁידִין וְעַל רוּחִין וְעַל לִילִין וְכָל מַלְכַיָא דְמַדִינְחָא וּמַעַרְבָא דָרוֹמָא וְצִיפוּנָא אָתְיָן וְשָׁאֲלִין בִּשְׁלוֹמִי. כְּעַן אִין תִּצְבְּיָן וְתֵיתִין וְתִשְׁאֲלִין בִּשְׁלָמִי יְקַר סַגְיָא אֲנָא עָבִיד לָךְ מִן כָּל מַלְכַיָא דִגְנָן קֳדָמַי וְאִין לָא תִצְבְּיָין וְלָא תֵיתִין וְלָא תִשְׁאֲלִין בִּשְׁלוֹמִי אֲשַׁדַּר עֲלַיְיכִי מַלְכִין וְלִגְיוֹנִין וּפָרָשִׁין וְאִין תֵּימְרִין מַה מַלְכִין וְלִגְיוֹנִין וּפָרָשִׁין אִית לֵיהּ לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה חֵיוַת בָּרָא אִינוּן מַלְכִין וְלִגְיוֹנִין וּפָרָשִׁין וְאִין תֵּימְרִין מַה פָּרָשִׁין עוֹפֵי שְׁמַיָא אִנוּן פָּרָשִׁין חֵילַי אִנוּן רוּחִין וְשֵׁידִין וְלִילִין אִנוּן לִגְיוֹנִין דְחַנְקִין יַתְכוֹן עַל עַרְסָתֵיכוֹן בְּגוֹ בָתֵּיכוֹן חֵיוַת בָּרָא קַטְלִין יַתְכוֹן בְּחַקְלָא עוֹפֵי שְׁמַיָא אָכְלִין יַת בִּסְרְכוֹן מִנְכוֹן וְכַד שְׁמַעַת מַלְכָּא שְׁבָא יַת פִּתְגָמֵי אִגְּרָאתָא תּוּב תְּנֵית רְמַת יְדָהּ עַל לְבוּשָׁא וּבְזָעַת יָתוֹן שַׁלְחַת וּקְרַת לְסָבַיָּא וּלְרַבְרְבָנַיָּא וַאֲמַרַת לְהוֹן לָא יְדַעְתּוּן מַה שְׁלַח לִי מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מְתִיבִין וְאָמְרִין לֵית אֲנַחְנָא יָדְעִין לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְלָא חָשְׁבִין יַת מַלְכוּתֵיהּ. וְהִיא לָא אִתְרְחִיצַת וְלָא שְׁמָעַת מִלֵּיהוֹן וּשְׁלָחַת וּקְרַת לְכָל סַפָּנֵי יַמָּא וְאַטְעִינַת יָתוֹן אֶשְׁכָּרִין וּמַרְגָּלִיָּן וְאַבְנֵי טַבְיָן וּשְׁדָרַת לֵיהּ שִׁיתָא אַלְפֵי טַלְיָן וְטַלְיָיתָא וְכוּלְהוֹן בְּנֵי שַׁתָּא חֲדָא וְכוּלְהוֹן בְּנֵי יַרְחָא חַד וְכוּלְהוֹן בְּנֵי יוֹמָא חַד וְכוּלְהוֹן בְּנֵי שָׁעָה חַד וְכוּלְהוֹן בְּנֵי קוֹמָא חֲדָא וְכוּלְהוֹן בְּנֵי קְצִיצָא חֲדָא וְכוּלְהוֹן לְבוּשִׁין לְבוּשָׁא אַרְגְּוָנָא וְכָתְבַת אִגַּרְתָּא וּשְׁדָרַת לֵיהּ לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בִּידֵיהוֹן מִן כְּרַכָּא דְקִיטוֹר לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל מַהֲלַךְ שְׁבַע שְׁנִין כְּעַן בִּצְלוֹתָךְ בְּבָעוּתָךְ דְאַבְעֵי מִן קֳדָמָךְ אַיְיתֵי לְוָתָךְ לְסוֹף תְּלַת שְׁנִין וַהֲוָה לְסוֹף תְּלַת שְׁנִין אָתַת מַלְכָּא שְׁבָא לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְכַד שְׁמַע מַלְכָּא שְׁלֹמֹה דְאָתַת מַלְכָּא שְׁבָא אַפֵּיק לְוָתָהּ יַת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע דְדָמֵי לְשַׁפַּרְפָּרָא דְנָפִיק בְּעִדַּן צַפְרָא וְדָמֵי לְכוֹכַב נוֹגְהָא דְמַנְהִיר וְקָאִים בֵּינֵי כוֹכְבַיָא וְדָמֵי לְשׁוֹשַׁנָּא דְקָאִים עַל פַּרְצִידֵי דְמַיָא וְכַד חֲזַת מַלְכָּא שְׁבָא יַת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע אִתְרְכִינַת מִן רְכוּבְתָא. מְתִיב בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְאָמַר לָהּ לָמָה אִתְרְכִינַת מִן רְכוּבִיךְ מְתִיבָה וְאָמְרָה לֵיהּ לֵית אַתְּ מַלְכָּא שְׁלֹמֹה. מְתִיב וְאָמַר לָהּ לֵית אֲנָא מַלְכָּא שְׁלֹמֹה אֶלָּא חַד מִן מְשַׁמְשַׁיָא דְקָיְמִין קֳדָמוֹי וּמִיַּד אַהַדְרָא אַפָּהָא לַאֲחוֹרָהּ וּמַתְלַת מַתְלָא לְרַבְרְבָנַיָא אִי לָא חֲזֵי לְכוֹן אַרְיָא אַתּוּן חֲזוֹן מַרְבְּעוּתֵיהּ וְאִין לָא חֲזֵיתוּן מַלְכָּא שְׁלֹמֹה אַתּוּן חֲזוֹן שְׁפַר דְגַבַר דְקָאִים קֳדָמוֹי וְאַיְיתֵי יָתָהּ בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע לְקֳדָם מַלְכָּא וְכַד שְׁמַע מַלְכָּא דַאֲתַת לְוָתֵיהּ קָם וַאֲזַל וִיתֵב בְּבֵית זוּגִיתָא וְכַד חֲזַת מַלְכָּא שְׁבָא דְמַלְכָּא בְּבֵית זוּגִיתָא יָתִיב מַחְשְׁבָא בְּלִבָּהּ וְאָמְרָה דְמַלְכָּא בְּמַיָּא יָתִיב וְחַלִּיזַת הִילוּזָהּ דְתַעֲבַר וַחֲזָא לָהּ סַעֲרָא בְּרִינְלָהּ. מְתִיב מַלְכָּא וְאָמַר לָהּ שׁוּפְרִיךְ שׁוּפְרָא דְנַשֵׁי וְסַעֲרִיךְ סְעַר דְגַבְרָא וּסְעַר לְגַבְרָא שְׁפַר וּלְאִתְּתָא גְנַאי. מְתִיבָה מַלְכַּת שְׁבָא וְאָמְרָה לֵיהּ מָרֵי מַלְכָּא אַמְתִּיל לָךְ תְּלָתָא מַתְלִין דְאִין תִּפְשַׁר יַתְהוֹן לִי יָדְעִית אֲנָא דְגַבַר חַכִּים אַתְּ. וְאִי לָא. אַתְּ כִּשְׁאַר בְּנֵי אֱנָשָׁא. מְתִיבָה וְאָמְרָה לֵיהּ מָהוּ נַרְנְרַיָּן דְעָא וְדוּלִין דְפַרְזֶל דָדְלוּ אַבְנָא וּמַשְׁקֵי מַיָא מְתִיב וְאָמַר לָהּ נוּבְתָא דְכוּחְלָא. מְתִיבָה וְאָמְרָה לֵיהּ מָהוּ עָפָר מִן הָאֲדָמָה יָצָא וּמַאֲכָלוֹ עָפָר מִן הָאָרֶץ נִשְׁפַּךְ כַּמַּיִם וּמַבִּיט לַבַּיִת מְתִיב וְאָמַר לָהּ נֶפְטָא. מְתִיבָה וְאָמְרָה לֵיהּ מָהוּ אַרְקְלִין אָזִיל בְּרֵישׁ כּוּלְהוֹן וְצָוַח צְוָחָא רַבָּא וּמְרִירָא רֵישֵׁיהּ כְּאַגְמוֹן. שְׁבַח לְחוֹרִין גְנַאי לְמִסְכֵּינָן שְׁבַח לְמֵתִים גְנַאי לְהַיִּין חַדֵּי לְצִפּוֹרִין נְסִים לְנוּנִין מְתִיב וְאָמַר לָהּ כִּיתָנָא. מְתִיבָה וְאָמְרָה לֵיהּ לֹא הֶאֱמַנְתִּי לַדְּבָרִים עַד אֲשֶׁר בָּאתִי וַתִּרְאֶינָה עֵינַי וְהִנֵּה לֹא הוּגַּד לִי הַחֵצִי הוֹסַפְתָּ חָכְמָה וָטוֹב עַל הַשְּׁמוּעָה אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי אַשְׁרֶיךָ וְאַשְׁרֵי אֲנָשֶׁיךָ וְאַשְׁרֵי עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה וְאָעֵיל יָתָהּ בְּגוֹ טַרְכוּנָא בְּבֵית מַלְכוּתָא וְכַד חֲזַת מַלְכַּת שְׁבָא רְבוּתֵיהּ וִיקָרֵיהּ (דְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה) יַהֲבַת שְׁבָחָא לְמַאן דִּי בְרָא יָתֵיהּ וַאֲמַרַת יְהִי יְיָ אֱלָהָךְ בְּרוּךְ דְאִתְרְעִי בָּךְ לְמֵתַב יָתָךְ עַל כּוּרְסֵי דְמַלְכוּתָא לְמֶעְבַּד צִדְקְתָא וְדִינָא וִיהָבַת לְמַלְכָּא דַהֲבָא וְכַסְפָּא טָבָא (סַגִּי לַחֲדָא) וִיהַב לָהּ מַלְכָּא כָּל מַה דִצְבַת. וּמַלְכֵי מַעַרְבָא וּמַדִינְחָא וְצִיפוּנָא וְדָרוֹמָא כַּד שָׁמְעוּ שְׁמָעֵיהּ כּוּלְהוֹן כַּחֲדָא מִזְדַּעְזְעִין וְאָתוֹן מִן אַתְרֵיהוֹן בִּיקַר רַב וּבִרְבוּ רַבָּא וּבִדְהַב וּבִכְסַף וּבְאַבְנַיָּא טָבִין וּמַרְגָּלִין. וְכַד אִתְחַיָּיבוּ סַנְאֵיהוֹן דְיִשְׂרָאֵל הֲוָה יִרְמְיָה נְבִיָא מִתְנַבֵּא נְבוּאָה סַגִּיאִין עֲלֵיהוֹן וְלָא מְקַבְּלִין מִנֵּיהּ אֱלָהֵן שְׁבִישַׁת יָתֵיהּ רוּחָא דְקוּדְשָׁא וְאוֹבִילַת יָתֵיהּ לְאַרְעָא שֵׁבֶט בִּנְיָמִין דְהָכִין כְּתִיב וַיֵּצֵא יִרְמְיָה מִירוּשָׁלַיִם לָלֶכֶת אֶרֶץ בִּנְיָמִין וְאֵיךְ דַהֲוָה יִרְמְיָה נְבִיָא בְּגוֹ יְרוּשְׁלֵם הֲוָה בָּעֵי רַחֲמֵי מִן קֳדָם אֲבוּי דְבִשְׁמַיָּא וְלָא אִתְמְסִירַת קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם בִּידֵיהוֹן דְכַשְׂדָאֵי וְלָא אַחְרִיבוּן יָתָהּ אֶלָּא אֵיךְ יִרְמְיָה הֲוָה בָּאו׃

ביאור

לשון מי שיש בידו למחות ואינו מוחה והכל חדא: צנף צניפא. פי' פרח בין העופו' ונצחם שיעופו עמו: למיסגד לימא. ובס"י מצאתי ליומא ונכון בעיני שר"ל לשמש ואור היום: הלכה וראתה חושך ורמת ידה על לבושא ובזעת יתהון. פירוש שסברה ידיה בדרך המצער ועל כן קרעה בגדיה והיתה מתמהת על השינוי והחשך ובתוך התמיהא ירד אליה התרנגול וק"ל: שרת וקרת וכו'. פירוש התירה ופתחה הכתב והיתה קוראת אותו: אין תצביין ותיתין. פירוש אם תרצי ותבואי וכדלעיל כפסוק ראשון לא הוו צבין והוא ידוע: דגניין. כבר פירשנו: תוב תניית רמת ידא. כצ"ל. ופירושו שוב שנית הרימה ידה כי גם כבר בראשונה עשתה כן: לא אתרחיצת. פי' לא בטחה בדבריהם כי ידעה האמת. אשכרין. מהר"ד פירש מיני ארז ויהיה מלשון גמרא דיומא שני גורלות של אשכרוע ופי' של ברוש ולפ"ז היה צ"ל כעין אשכרועין ויותר נכון לפרשו לשון מנחה כמו שבא וסבא אשכר יקריבו: ואבני טביין. כ"מ בכתיבת יד נושן וא"צ לדוחקים במ"ש מהר"ד מה שפירש: טלין וטלייתא. פירוש נערים ונערות: בני קציצא חדא. י"מ על שם שראויים למות בשעה אחת ויהיה מלשון קצוצו אילנות וי"מ במזל אחד ויותר נכון לפי הענין לפרש מלשון קצבה ומדה כלומר זמן ושעה אחת קצובה להון וק"ל: בצלותך ובבעותך דאבעי. פירוש שלבך אמהר בואי לשלשה שנים בשביל השאלה ובקשת חכמה שאשאל: אפיק לותה ית בניהו וכו'. דדמי לשפרפרא. פירוש שלח לנגדה את אחד השרים דהיינו בניהו בר יהוידע הדומה בהוד יופיו לעמוד השחר והוא לשון פסוק בדניאל ו' בשפרפירא יקום וק"ל: פרצידי דמיא. כצ"ל ולפ"ז הוא מלשון פרצודי דתותי קלא ופי' פרי. ולפי הגי' פצידי יותר נכון והוא כמו על אפיקי מיא כי תרגום של אפיקי פצודית ועי' בערוך בערכו: אתרכינת. פי' ירדה כשמטת:

מרבעותי'. מהר"ד פירש מלשון רביעה ושכיבה ולפי הענין אם לא ראיתם הארי' יכולים לידע ולהשיג עניינו ומהותו ממקום ששכב ר"ל ממהות אתר ממשרתיו מאז ניכר ציור ארבו ורחבו של המלך בעצמו ויותר נכון לפרש מרבעותיה על הבנים ולדיו שגידל: בבית זוגיתא. פי' שראתה את שלמה המלך יושב בבית העשוי מזכוכית לבנה והיה נראה לה כאילו המלך יושב במים: וחליזת הילוזה. פירוש שהגביה בגדיה לשון חלזון הנזכר אצל מומין שפירושו מתעקם וכן התעקמה בגדיה: גרגרוי דעאן. ל"ג ריש גרגותא באר של עץ: ודוולין דפרזל. פירוש דלי של ברזל דדלו אבנא ומשקא מיא ופתרונו גובתא דכוחלא פירוש שפופרת של קנה שנותנים בו הכחול שכוחלין בו העינים ופי' שהכף שלוקחין הכחול היא של ברזל והכתול הוא קשה כאבן: ומשקה מים. פירוש מוצא מים מהעין כמין מים כדאיתא בגמרא ולשדיה בגובתא ופירוש קנה חלול: ומאכלו עפר וגו'. פירוש שיצא מחפירת הקרקע ונשפך במים שהוא כמין משקה הנשפך בכסף חי ומביט לבית כדאיתא בגמ' פרק במה מדליקין נפט מפני שהוא עף ופירש"י נדבק בכותלי הבית וק"ל: ארקלון. כתב המתרגם שאינו יודע לפי שאינו חכם כשלמה ומצאתי פירושו רוח סערה: שבח להורין. לשרים: גנאי למסכנין. לעניים ולפי הענין שמהפשתן עושים בגדי שש שהוא מלבושי שרים כדפירש"י פרשת מקץ: וגנאי לעניים. לבושי בגדי שש: שבח למתים. שעושין תכריכין חשובים למתים: גנאי להיין. שמפשתן עושין חבלים לאסור בני אדם: חדיי לצפרין. שהוא שמחה לעופות שאוכלים זרע פשתן: ונסים לנונין. פירוש צער לדגים שמהפשתן עושין רשתות ופחים לצודם: טרכונא כבר פירשנו שהיא היכל ופלטין: שבישת. פירוש פתת והסיר אותו הרוח וכו': באנטוכי רבלתה. כדאיתא בחלק רבלתה זו אנטוכיא: ותרעי. פירו' ושבר החומות

חַמָּא דִשְׁלִיטַת בִּישְׁתָּא עַל הָמָן וְעַל בֵּיתֵיהּ אֲזַל אוּף הוּא לְגַרְמֵיהּ וְאָמַר לֵיהּ לְמַלְכָּא אוּף לָךְ מַלְכָּא בָּעֵי הָמָן נִקְטוֹל וְנִיסַּב יַת מַלְכוּתָא מִינָּךְ . וְאִם לָא מְהֵימְנַת לִי שְׁדַר וַחֲזֵי יַת צְלִיבָא דַעֲבַד הָמָן לְמָרְדְּכַי דְמַלֵּיל טַבְתָּא עַל מַלְכָּא . וְהָא קָאִים בְּבֵיתֵיהּ רוּמֵיהּ חַמְשִׁין אַמִּין . עָנֵי מַלְכָּא וְאָמַר לְמָרְדְּכַי צְלוֹב יָתֵיהּ עֲלוֹי . וְעַל מָרְדְּכַי אִיתְקַיַּים מַה דִכְתִיב בִּכְתָבֵי קַדִּישֵׁי כַּד רָעֵי מִן קֳדָם יְיָ אָרְחָתֵיהּ דְגַבְרָא אַף בַּעֲלֵי דְבָבוֹי יִתְמַכּוּן עִמֵּיהּ . עָנֵי מַלְכָּא וְאָמַר לְמָרְדְּכַי יְהוּדָאֵי דִי שֵׁיזִיב לְמַלְכָּא מִקְטוֹל קוּם אֱזֵיל וְסַב יַת הָמָן בָּעֵיל דְבָבָא בִּישָׁא מְעִיקַנְהוֹן דִיהוּדָאֵי וּצְלוֹב יָתֵיהּ עַל צְלִיבָא דְאַתְקִין לְנַפְשֵׁיהּ וְדוּן יָתֵיהּ דִינִין בִּישִׁין וַעֲבֵיד בֵּיהּ הֵיךְ דְשַׁפִּיר בְּאַפָּךְ . בְּהָא שַׁעֲתָּא נְפַק מָרְדְּכַי מִן מַלְכָּא וְנָסַב יַת הָמָן מִן תְּרַע בֵּית מַלְכָּא עָנֵי מָרְדְּכַי וְאָמַר לְהָמָן אִיתָא לָךְ עִמִּי הָמָן סַנְאָה וּבְעֵיל דְבָבָא בִּישָׁא (דִידִי) וּמְעִיקַנְהוֹן דִיהוּדָאֵי וְנִצְלוֹב יָתָךְ עַל צְלִיבָא דִי אַתְקִינְתָּא לְגַרְמָךְ : ויתלו עָנֵי הָמָן רַשִׁיעָא וְאָמַר לְמָרְדְּכַי צַדִּיקָא קֳדָם עַד לָא יִסְקוּן יָתִי עַל צְלִיבָא . בְּבָעוּ מִינָּךְ מָרְדְּכַי צַדִּיקָא לָא תַצְלְבִינִי כְּהָדֵין דִצְלִיבִין לְגַבְרִין הֶדְיוֹטִין . גַּבְרֵי עָלְמָא לָא סְפָנִית יָתְהוֹן וְרַבְרְבָנֵי מְדִינְתָּא אִשְׁתַּעֲבִידוּ קֳדָמוֹי אַרְנִישִׁית מַלְכִּין בְּמֵימַר פּוּמִי וּבְמֶלֶל סִיפְוָתִי אַבְהִילִית מְדִינָן . וַאֲנָא הָמָן פַּתְשֶׁגֶר דְמַלְכָּא הֲוָה שְׁמִי וַהֲוֵית מִתְקְרֵי אַבָּא לְמַלְכָּא . זִיעַ אֲנָא מִינָּךְ דְלָא תַעֲבֵיד לִי הֵיךְ מַה דַחֲשִׁיבַת לְמֶעְבַּד לָךְ . חוּס עַל יְקָרִי וְלָא תִקְטְלִנִי וּתְחַבְּלִנִי כְּאַנַג אַבָּא סָב . אַתְּ מָרְדְּכַי עֲבֵיד הֵיךְ טִיבוּתָךְ בִּקְטוֹל נְפָשׁ לָא תִקְטְלִנִי כְּמָא דְלֵית בְּכוֹן קְטוּלֵי נְפָשׁ . לָא תִדְכַּר לִי סִנְאָתָא דַאֲנַג וְקִנְאָתָא דַעֲמָלֵק וְלָא תַקְנֵי לִי כִּבְעֵיל דְבָבוֹי בְּלִבָּךְ וְלָא תִנְטַר לִי כְּמָא דִנְטַר (וּנְקַם) עֵשָׂו אַבָּא . נִיסִין רַבְרְבִין אִתְעֲבִידוּ לָךְ כְּמָא דְאִתְעֲבִידוּ לַאֲבָהָתָךְ כַּד עֲבָרוּ בְּיַמָּא . עֵינַי כַּהֲתָן לְמֶחֱמֵי אַפָּךְ (וּפוּמִי לֵית) אֲנָא יָכֵיל לְמִפְתַּח מִן קֳדָמָךְ . עַל דִי נְסֵיבִית עֲלָךְ עֵיצָתָא מִן רְחִימִי וּמִן זֶרֶשׁ אִתְּתִי . בְּבָעוּ מִינָּךְ חוּס עַל נַפְשִׁי מָרִי מָרְדְּכַי צַדִּיקָא לָא תִמְחֵי שְׁמִי בִּפְרִיעַ כַּעֲמָלֵק אַבָּא וְסִיבוּתִי עַל צְלִיבָא לָא תִצְלוֹב וְהֵיךְ דִי אַתְּ בָּעֵי קְטוֹל יָתִי . רֵישִׁי תַעֲדֵי בְּסַיְפֵיהּ דְמַלְכָּא דִי בֵיהּ מִתְקַטְלִין כָּל רַבְרְבָנוֹי דִמְדִינְתָּא . שָׁרֵי הָמָן צָוַח וּבָכֵי וְלָא אַרְכִּין מָרְדְּכַי אוּדְנֵיהּ לֵיהּ . וְכַד חֲזָא הָמָן דְלָא מִשְׁתַּמְעִין מִילוֹי נָטַל אֵילָיָא וּבְכִיתָא עַל נַפְשֵׁיהּ בִּמְצִיעוּת גִינַת בֵּיתָנָא . מְתִיב וְכֵן אָמַר אָצִיתוּ לִי אִילָנַיָּא וְכָל שְׁתִילַיָּא דִי שְׁתָלִית מִן יוֹמֵי בְּרֵאשִׁית דְבַר הַמְּדָתָא בָּעֵי מִיסוּק לְאַכְסַנְדְּרַיָּא אִתְכַּנְשׁוּ כּוּלְהוֹן וְעֵצוּ עֵצָה מִן דְרוּמֵיהּ חַמְשִׁין אַמִּין יִצְטְלִיב הָמָן עַל רֵישֵׁיהּ : גוּפְנָא אָמַר קוּצְרָא אֲנָא וְלֵית אֲנָא יָכְלָא דְיִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי מֵחֲמַת דְמִינִי נָסְבִין חֲמַר דְנִיסוּכִין . אִדְרָא אָמַר יִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי לָא יָכִילְנָא דְיִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי דְמִנִּי נָסְבִין לְבִכּוּרַיָּא וּמִנִּי לְבַשׁ אָדָם וְחַוָּה . זֵיתָא אָמַר יִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי לָא יָכִילְנָא דְיִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי דְמִנִּי נָסְבִין מִשְׁחָא לִמְנַרְתָּא . חַכִּים רַזְיָא בָּרָא יָתִי לְמִפְרַע שְׁטָרָא דְעוֹבַדְיָה נְבִיָּא . סַב חָרִינָא דְיִצְטְלִיב בְּרֵישֵׁיהּ . אָמַר דִיקְלָא קֳדָם נְטוּרֵיהּ . יָדְעִין כָּל בְּנֵי אֱנָשָׁא דְהוּא הָמָן רַשִׁיעָא בַּר בְּרֵיהּ דַאֲנַג דַעֲמָלֵק כָּל מַלְכַיָּא יוֹדוּן קֳדָמָךְ דְאַתְּ הוּא אֱלָהָא וְלֵית בַּר מִינָּךְ וְלָךְ יָאָה לְמִפְרַק בְּנַיָּא כְּמָא דְפָרֵיקְתָּא יַת אֲבָהָתָא . מְתִיב קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא יִשַּׁר חֵילָךְ כָּל מַה דַאֲמַרְתְּ נְסַב יָתָךְ בְּעֵצָה דְיִצְטְלִיב בְּרֵישָׁךְ דְאַתְּ זוּגָא לִכְנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן סְבִירָא . אֲמַרַת אֶתְרוֹגָא דְיִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי (לָא יָכִילְנָא) דִי עָלַי אָתוּ כָּל עַמַּיָּא כוּלְהוֹן לְמֵיסַב מִן אִבִּי לְשַׁבְחָא קֳדָמָךְ . פְּתַח אָסָא פּוּמֵיהּ וְאָמַר דִי יִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי לָא יָכִילְנָא . דִי עָלַי אָמְרִין שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה . וְעוֹד דִי אֲנָא שׁוּתָּף עִם אֶתְרוֹגָא . צְוַח כְּלוּטָא וְאָמַר דִי יִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי לָא יָכִילְנָא דִדְכוֹרָה מֵנִיקְתָּא דְרִבְקָה קְבוּרָה תְּחוּתוֹי . קְרָא בוּטְמָא וְאָמַר דִי יִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי לָא יָכִילְנָא דְאַבְשָׁלוֹם בְּרֵיהּ דְדָוִד אִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי . רוּמָּנָא אָמַר דִי יִצְטְלִיב בְּרֵישִׁי לָא יָכִילְנָא דְצַדִּיקַיָּא מְתִילָן לְקִבְלִי . שְׁמַעוּ מִנִּי אָמַר אַרְזָא זְקוּפוּ יָתֵיהּ לְהָמָן רַשִׁיעָא וּלְעַסְרָא בְנוֹי עַל זְקִיפָא דִי אַתְקִין לְנַפְשֵׁיהּ : ויתלו וּזְקִיפוּ יַת הָמָן עַל קֵיסָא דְאַתְקִין לְמָרְדְּכַי וְחֶמְתֵיהּ דְמַלְכָּא דִשְׁרֵי בִמְרוֹמָא נְחַת וְעַל מָרְדְּכַי אִתְקַיַּים מַה דִכְתִיב בִּכְתָבֵי קַדִּישִׁין . צַדִּיקָא מִן עַקְתָא אִשְׁתֵּזִיב וְעַל רַשִׁיעָא חֲלָפוֹי : ביום בְּיוֹמָא הַהוּא יְהֵיב מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא יַת בֵּיתֵיהּ דְהָמָן בְּעֵיל דְבָבֵי דִיהוּדָאֵי וּמָרְדְּכַי עַל קֳדָם מַלְכָּא מְטוּל דְחַוִּיאַת אֶסְתֵּר מָה הוּא לָהּ : ויסר וְאַעֲבַר מַלְכָּא יַת עִזְקְתֵיהּ דִי אַעֲבִיר מֵהָמָן וִיהָבָהּ לְמָרְדְּכַי וְשַׁוִּיאַת אֶסְתֵּר יַת מָרְדְּכַי עַל בֵּיתֵיהּ דְהָמָן : ותוסף וְאוֹסִיפַת אֶסְתֵּר וּמַלֵּילַת קֳדָם מַלְכָּא וּנְפָלַת קֳדָם רִיגְלוֹי וּבְכַת וְאִתְחַנְּנַת לֵיהּ לְמַעְבְּרָא יַת בִּישָׁא דְהָמָן בַּר הַמְּדָתָא אֲגָגָיָא וְיַת מַחְשַׁבְתֵּיהּ דִי חֲשַׁב עַל יְהוּדָאֵי : ויושט וְאוֹשִׁיט מַלְכָּא לְאֶסְתֵּר יַת שַׁרְבִיטָא דְדַהֲבָא וְקָמַת אֶסְתֵּר וְעָלַת קֳדָם מַלְכָּא : ותאמר וַאֲמַרַת אֶסְתֵּר אִין עַל מַלְכָּא שַׁפִּיר וְאִין אַשְׁכָּחִית חִסְדָּא וְרַחֲמִין קֳדָמוֹי וּכְשַׁר פִּתְגָּמָא קֳדָם מַלְכָּא וְתַקְנָא אֲנָא בְעֵינוֹי יִתְכְּתִיב כְּתָבָא לְמִבְטַל יַת אִגְּרָאתָא מַחְשַׁבְתֵּיהּ דְהָמָן בַּר הַמְּדָתָא אֲגָגָיָא דִכְתַב לְהוֹבָדָא יַת יְהוּדָאֵי דְאִיתוּ בְּכָל מְדִינָתֵיהּ דְמַלְכָּא : כי מְטוּל דְהֵיךְ אֲנָא יָכִילָא לְמֶחֱמֵי בְּבִישְׁתָּא דִי תַעֲרַע יַת עַמִּי וְהֵיךְ אוּכַל לְמֶחֱזֵי בְּאַבְדָּנָא דְתוּלַדְתִּי : ויאמר וְאָמַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וּלְמָרְדְּכַי יְהוּדָאֵי הָא אַנְתְּ סְרַחְתְּ מִן שֵׁירוּיָא דִשְׁאֶלְתִּיךְ וַאֲמַרַת לִיךְ מִן הֵידֵי אוּמָּא אִיתִיךְ אַעֲבֵיד מִינִיךְ מַלְכִּין וְשַׁלִּיטִין וּמִן חֵידֵי זַרְעִיתָא אַעֲבֵיד מִנְהוֹן הֶגְמוֹנִים וּפוּלְמַרְכִין וַאֲמַרַת לִי לֵית חַכִּימָא אֲנָא דִידַעְנָא אַבָּא וְאִמָּא מַיְיתָן וְטַלְיְיתָא וְעוּרָתָא שַׁבְקוּן יָתִי . וְהַשְׁתָּא הָא בֵּיתֵיהּ דְהָמָן יְהָבִית לְאֶסְתֵּר וְיָתֵיהּ צְלִיבוּ עַל צְלִיבָא עַל דִפְשַׁט

ידיה

ביאור

שכל שבעה סריסים נזכרים לרעה וע"ש בפסוק ביום השביעי : אוף הוא לגרמיה . פי' אף בעצמו : כד רעי מן קדם ה' וגו' . הוא תרגום ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלימו אתו וקאי אחרבונה לפי הענין שהיה שונאו וק"ל : אתקינת לגרמך . פי' אשר הכינות לעצמך : גברי עלמא לא ספנית . פי' אנשי שם אשר מעולם לא חשבתי וכבר פירשתי מלת ספנית : זיע אנא מינך . פי' מתפחד אני ממך : כמא דנטר עשו וכו' . כמו שהיה נוטר שנאה כדכתיב וישטום עשו והוא השנאה דכין עשו ליעקב נטר ליה : בפריע . במהרה : סיבותי . פי' שיבתי : שרי . התחיל : ולא ארכין מרדכי אודניה . פי' שלא הטה אוזן מרדכי : איליא ובביתא . בכר ביארנו לשון יללה : גופנא אמר קוצרה . פי' מהר"ד לשון מיאוס ולא ידעתי למה מאס בפשוטו שהיה אומר גידולו של גפן קצר לתלות בו : אדרא . פי' תאנה אמרה שיתלה בראשי אי אפשר לי וזהו לא יכילנא שממני מביאים בכורי תאנה וממני לבש אדם וחוה כמ"ד ויתפרו עלי תאנה : חכם רזיא וכו' . למפרע שטריה דעובדיה נביאה פי' הקב"ה שהוא מגלה רזין ברא אותי בשביל הנס שנעשה לאשת עובדיה הנביא כדכתיב במלכים ב' ד' ועיין מ"ש מהר"ד וטעותו ניכר לכל משכיל ואינו כדאי להעתיק לשונו באריכות שפי' על ועבדיו הנביאים שנבאו על מפלת עמלק ודבריו דברי נבואה ואין להם שורש בצל ובבואה דבבואה : סב חרינא . פי' קח וטול אחרת שיתלה בראשו ולא כמו שיש מפרשים בפירושים שונים לפי נוסחא ראשונה והבנת קריאתם ואינו כדאי להעתיק כי נלאיתי ואיני חמור לישא בכתפי כתבי טעותיהם ודעתיהם : אמר דיקלא קדם נטוריה ידעין כל בני אנשא . פי' אמר התמר כי תרגום של כתמר יפרח היך דיקלא ואמר קודם נטוריה לפני שומרו הוא בוראו יתברך ולא כמו שפי' מהר"ד ולא דקדק היטב וקרא עירוב פרישותו שאמר התמר קדם נטורי הן שומרי מצות הן הצדיקים וע"ש ומשם תבין האמת אשר אתי ובעטי : מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך . פי' השיב הקב"ה ישר כחך כל מה שאמרת ליקח אותך בעצה וכו' . וא"א להתלות בך מפני שאת זוגא לבית ציון הרצויה ומקובלת וזהו דציון סבירא ולכן נקרא ארץ ישראל ארץ צבי וק"ל : כלוטא בטמא . הוא נמצא בפסוק אחד באלה ובאלון תרגום שם בבוטמא ובבלוטא . והם אילני סרק ותחת אחת שמה נקברה דבורה ובאחת מהם אבשלום בר דוד וק"ל : רומנא הוא רימון . וזהו דמתרגם ואזיל דצדיקיא מתילין במ"ש כפלח הרמון : אמר ארזא כו' . יש מגיהים ומוחקים דאיתא במדרש שקוץ היה שאין בו שום זכות וראוי שיתלוהו בו לקיים מ"ש ובליעל כקוץ מונד : על זקיפא . על עץ התליה וכבר כתבנו שהוא לשון הגמרא : וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת . פי' חמת מלך הדר במרום נח רוגזיה כמה שצדיקא מעקתא אשתזיב ר"ל נתקיים הפסוק צדיק מצרה נחלץ וגו' : ועל רשיעא חלפוי . פי' ועייל ובא רשע תחתיו : די תערע . תרגום על אשר ימצא מלשון מעין המאורע : סרחת מן שירויא . פי' שחטאה בזה מתחילתה שאילו גילתה מיד מאיזה אומה היה עושה מהם דוכסים ושרים וזהו הגמונים ופולמרכין מיני שררות הידועים : וסרחת . לשון סירכא ורגיל לבא למי שמעוות וחוטא כענין :

ואמרת

יְדִיה בִּיהוּדָאֵי : ואתם וְאַתּוּן כְּתוּבוּן עַל יְהוּדָאֵי כַּד שַׁפִּיר בְּעֵינֵיכוֹן בִּשְׁמֵיה דְמַלְכָּא וְחוּתִימוּ בְּעִזְקֵיה דְמַלְכָּא מְטוּל דִכְתָבָא דְאִתְכַּתְבָא בִּשְׁמֵיה דְמַלְכָּא וּמִתְחַתְּמָא בְּעִזְקְתֵיה דְמַלְכָּא לָא בָטֵיל : ויקראו וְאִתְקְרִיאוּ סַפְרוֹי דְמַלְכָּא בְּזִמְנָא הַהִיא בְּיַרְחָא תְּלִיתָאָה דִי הוּא יְרַח סִיוָן בְּעַסְרִין וּתְלָתָא יוֹמִין בֵּיה וְאִתְכְּתִיב כְּכָל מַה דִי פַּקִיד מָרְדְכַי עַל יְהוּדָאֵי וְעַל יַקִירוֹי דְמַלְכָּא וְעַל רַבְרְבָנוֹי וְעַל שִׁלְטוֹנוֹי דִמְדִינָתָא דְאִית מֵהֹנְדְקִי וְעַד כּוּשׁ לְמְאָה וְעַסְרִין וּשְׁבַע מְדִינָן מְדִינָא וּמְדִינָא הֵיךְ כְּתָבָא וְעַמָא הֵיךְ לִישָׁנָא וְעַל יְהוּדָאֵי הֵיךְ כְּתָבֵיהוֹן וְהֵיךְ לִישַׁנְהוֹן : ויכתוב וּכְתַב בִּשְׁמֵיה דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְחָתִים בְּעִזְקְתֵיה דְמַלְכָּא וְאִשְׁתַּדְרִין אִיגְרָאתָא בְּיַד רַהֲטַיָא בְסוּסְוָתָא . רוֹכְבֵי רִכְשָׁא עַרְטִילָא בְּנֵי רַמָכַיָא : אשר דִי יְהַב מַלְכָּא לִיהוּדָאֵי דְאִית בְּכָל קִרְיָתָא וְקִרְיָתָא לְמִתְכַּנְשָׁא וּלְמֵיקַם עַל נַפְשֵׁיהוֹן לְמְשֵׁיצָיָא וּלְמִקְטַל וּלְמוֹבָדָא יַת כָּל חֵילָוָתָא עַמָא וּמְדִינָתָא דִי מְעִיקִין יָתוֹן טַפְלַיָא וּנְשַׁיָא וְאַף בָּתֵּיהוֹן וְעוֹבָדֵיהוֹן נִיבוּזוּן : ביום בְּיוֹמָא חֲדָא כּוּלְהוֹן מְדִינָתָא דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּתְלָתָא עֲסַר לְיַרְחָא תְּרֵי עֲסַר דְהוּא יַרְחָא דַאֲדָר : פתשגן פֵּירוּשׁ כְּתָבָא וְדִיטַגְמָא אִתְפַּרְסָמַת מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ שַׁדַר אִגְרְתָא עַל יָתְבֵי יַמָא וְיַבֶּשְׁתָּא . וְעַל אַרְכוֹנֵי מָחוֹזָאֵי וְעַל רַבְרְבָנֵי וְעַל תֵּילוּתָא דִי דַיְירִין בְּכָל אַרְעָא שְׁלָמֵיכוֹן יִסְגֵא . כְּתָבָא כְתָבִית לְמְחַוְיָא לְכוֹן רְבוּ מְטוּל דִי בְעַמְמִין סַגִיאָן שַׁלִיטִית וְעַל יָתְבֵי יַמָא וְיַבֶּשְׁתָּא אַמְלִיכִית וּבֵיה בְּמַלְכוּתָא לָא נִתְרַבְרַב אֶלָא בְרוּחָא נִיחָתָא וּמַכִּיכוּתָא נְהַלֵךְ כָּל יוֹמִין וּבִשְׁלָמָא סַגִיאָה לְמְשַׁוְיָא יַתְכוֹן שְׁלָמָא סַגִי . וְכָל דְדַיְירִין תְּחוֹת מַלְכוּתִי וְכָל דִצְבֵי לְמִתְגְרָא בְּיַמָא וּבְיַבֶּשְׁתָּא לְמִתְהַפְּכָא בֵּין עַמָא לְעַמָא וּבֵין לִישָׁנָא לְלִישָׁנָא חַד אֲנָא מִן סוֹפָא דְאַרְעָא וְעַד סוֹפָא . כְּדֵין כְּתָבִית לְמְחַוְיָא לְכוֹן עַל תְּמִימוּתָן וְקַשִׁיטוּתָן דְהִנוּן רְחִימִין לְכָל עַמְמַיָא וּמוֹקְרִין לְכָל מַלְכַיָא וְעָבְדִין טָב עִם כָּל שַׁלִיטָנֵי אַרְעָא . וְאִית גוּבְרִין דִמְקָרְבִין לְמַלְכוּתָא . וּמַלְכוּתָא אִתְמְסָרַת בִּידֵיהוֹן . וּבְנִכְלֵיהוֹן וּבְשִׁקְרוּתֵיהוֹן אַטְעִיָן יַת מַלְכוּתָא וְכָתְבוּ יַת אִגְרָאתָא דְלָא תַקְנִין קֳדָם שְׁמַיָא . וְאוּף בִּבְנֵי אֱנָשָׁא בִּישִׁין . וְעַל מַלְכוּתָא הִינוּן קַשְׁיָין וְהוּא שְׁאִילְתָא דְשָׁאִילוּ מִן מַלְכָּא נִיקְטְלוּן גוּבְרִין צַדִיקִין וּדְמָא זַכְיָא סַגִיאָה נִשְׁפְּכוּן . כַּד בִּישְׁתָא לָא עָבְדוּ וְדִינָא דִקְטָלָא לָא הֲווּ חַיָבִין וְאִתְהוֹן הִינוּן גוּבְרִין צַדִיקִין . אֶסְתֵּר דִי מִשְׁבְּחָא בְּכָל הֲדָרָא וּמָרְדְכַי דְחַכִּים בְּכָל חוּכְמָתָא וּמוּמָא לָא אִשְׁתַּכַּחִית בְּהוֹן וְלָא בְּאוּמַתְהוֹן וַאֲנָא חֲשִׁיבִית בְּגַרְמֵי דְאוּמְתָא אַחֲרִיתָא שָׁאִיל מִנִי וַאֲנָא לָא הֲוֵיתִי יְדַע דִיהוּדָאֵי שָׁאִיל מִנִי דִמְקָרְיָין בְּנִין לְמָרֵי כוּלָא דִי הוּא בְרָא שְׁמַיָא וְאַרְעָא וּבְמַלְכוּן רַבְרְבִין וְתַקִיפִין מִנִי דַכַּר יָתוּן וְיַת אַבְהַתְהוֹן . מְטוּל אוּף דְהָמָן בַּר הַמְדָתָא מֵהַגְרִיָא הֲוָה וּמִן זַרְעֵיה דְבֵית עֲמָלֵק הֲוָה וְאָתָא לְוָתָן וַחֲזָא מִינָן טַבְתָּא רַבְּתָא וּשְׁבָחָא סַגִיאָה וּרְבוּתָא וּרְבֵינָן יָתֵיה (וְיַקְרִינוּן יָתֵיה) וְקָרֵינָן יָתֵיה אַבָּא דְמַלְכָּא וּמִן יְמִינֵיה דְמַלְכָּא הוּא יָתֵיב וְהוּא לָא יְדַע לְמִסוֹבְרָא יַת יְקָרֵיה אוּף לְמִקַבְּלָא מַלְכוּתָא אֶלָא הֲוָה מְהַרְהֵר בְּלִבֵּיה לְמִקְטַל יַת מַלְכָּא וּלְמִיסַב מִינֵיה יַת מַלְכוּתָא מְטוּל דְהָמָן בַּר הַמְדָתָא צְלִיבִינָן יָתֵיה וְכָל דַהֲוָת שָׁוֵי אַסְקִינָן בְּרֵישֵׁיה . וּמַן דִי בְרָא שְׁמַיָא וְאַרְעָא אַסִיק מַחְשַׁבְתֵּיה בְּרֵישֵׁיה : הרצים רַהֲטַיָא רוֹכְבֵי רִיכְסָא וְשַׁלִיטוֹנֵיה נְפָקוּ טְרִידִין וּדְחִיפִין בִּגְזֵירָתֵיה דְמַלְכָּא וְדִיטַגְמָא אִתְפַּרְסְמַת בְּשׁוּשַׁן בִּירָתָא : ומרדכי וּמָרְדְכַי נְפַק מִן קֳדָם מַלְכָּא בִּלְבוּשָׁא דְמַלְכוּתָא תִּכְלָא וְחוּרֵי וְהַמְנִיכָא דִי דַהֲבָא רַבְּתָא וּגְלִימָא דְבוּץ וְאַרְגְוָן טָב וְקִרְתָּא דְשׁוּשַׁן בְּדָחָא וְחַדְיָא : ליהודים לִיהוּדָאֵי הֲוַת נְהוֹרָא וְחֶדְוָתָא וְדִיצָא וִיקָרָא : ובכל וּבְכָל מְדִינְתָּא וּמְדִינְתָּא וּבְכָל קִרְיָתָא וְקִרְיָתָא אֲתַר דִי פִּתְגָמוֹי דְמַלְכָּא וּגְזֵירָתֵיה מַטְיָן חֶדְוָתָא וְדִיצָא לִיהוּדָאֵי וּמִשְׁתַּיָא וְיוֹמָא טָבָא וְסַגִיאִין מִן עַמְמֵי דְאַרְעָא מִתְגַיְירִין מְטוּל דִנְפַל דַחַלְתָּא דִיהוּדָאֵי עִילָוֵיהוֹן : ובשנים וּבִתְרֵי עֲסַר יַרְחָא הוּא יְרַח אֲדָר בִּתְלַת עֲסַר יוֹמִין בֵּיה דִמְטִיָין פִּתְגָמוֹי דְמַלְכָּא וּגְזֵירָתֵיה לְמִתַעַבְדָא בְּיוֹמָא דִי סָבְרוּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן (דִיהוּדָאֵי) לְמִישְׁלַט בְּהוֹן בֵּיה בְּיוֹמָא אִתְהַפִּיכוּ יְהוּדָאֵי וְשַׁלִיטוּ בְּסַנְאֵיהוֹן : נקהלו אִתְכַּנְשׁוּ יְהוּדָאִין בְּקִרְוַיָא בְּכָל מְדִינָתֵיה דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְמִפְשׁוֹט יְדֵיהוֹן וּלְמִקְטוֹל לְאֱנָשֵׁי דְבָעוּ בִּישַׁתְהוֹן וּגְבַר לָא קָם מִן קֳדָמֵיהוֹי מְטוּל דִי נָפְלַת אֵימַתְהוֹן עַל כָּל עַמְמַיָא : וכל וְכָל שַׁלִיטוֹנֵי מְדִינְתָּא וּמַגְסְטְרָנֵי וְרַבְרְבָנַיָא וְעָבְדֵי עִיבִידְתָּא דִי לְמַלְכָּא מְשַׁבְּחִין יַת יְהוּדָאֵי מְטוּל דִנְפַלַת אֵימְתֵיה דְמָרְדְכַי עִילָוֵיהוֹן : כי גדול מְטוּל דְתַקִיף מָרְדְכַי בְּבֵיתֵיה דְמַלְכָּא וּשְׁמָעֵיה אָזְלִין בְּכוּלְהוֹן מְדִינָתָא מְטוּל דְגַבְרָא מָרְדְכַי אָזִיל וְתַקִיף : ויכו וְקַטִילוּ יְהוּדָאִין בְּכָל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מְחָתָא דְחַרְבָּא וְדִיקְטָלָא וּדְשֵׁיצָיָא וְעָבְדוּ אוּף בְּסַנְאֵיהוֹן הֵיךְ צְבִיוֹנֵי נַפְשֵׁיהוֹן וּכְרְעוּתֵיהוֹן : ובשושן וּבְשׁוּשַׁן בִּירָתָא קְטִילוּ יְהוּדָאִין וְגָמְרוּ חֲמֵשׁ מְאָה גוּבְרִין : ואת וְיַת עַשְׂרְתֵּי בְּנוֹי דְהָמָן בַּר הַמְדָתָא דַהֲוָה מָעִיק לִיהוּדָאִין קְטָלוּ וּבְבִיזְתָא לָא אוֹשִׁיטוּ יַת יְדֵיהוֹן : ביום בְּיוֹמָא הַהוּא עַל מִנְיָנַיָא דִקְטִילַיָא בְּשׁוּשַׁן בִּירָתָא קֳדָם מַלְכָּא :

(חסרים כאן שני פסוקים ומלאתים בתרגום ישן כל קלף ואין בהם שינוי מתרגום הראשון ואין תועלת ועיין שם:)

ויאמר וְאָמַר מַלְכָּא לְמִתְעַבְדָא כְּדֵין וְדִיטַגְמָא אִתְפַּרְשַׁת בְּשׁוּשַׁן .
הָמָן אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִין פַּרְשַׁנְדָתָא רָחִיק מִינֵיה אַמְתָא חֲדָא :
פַּרְשַׁנְדָתָא אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִין דַלְפוֹן רָחִיק מִינֵיה אַמְתָא חֲדָא :
דַלְפוֹן אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִין אַסְפָּתָא רָחִיק מִינֵיה אַמְתָא חֲדָא :
אַסְפָּתָא אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִין פּוֹרָתָא רָחִיק מִינֵיה אַמְתָא חֲדָא :
פּוֹרָתָא אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִין אֲדַלְיָא רָחִיק מִינֵיה אַמְתָא חֲדָא :
אֲדַלְיָא אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִין אֲרִידָתָא רָחִיק מִינֵיה אַמְתָא חֲדָא :
אֲרִידָתָא אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִין פַּרְמַשְׁתָּא רָחִיק מִינֵיה אַמְתָא חֲדָא :
פַּרְמַשְׁתָּא אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִין אֲרִיסַי רָחִיק מִינֵיה אַמְתָא חֲדָא :
אֲרִיסַי אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִין אֲרִידַי רָחִיק מִינֵיה אַמְתָא חֲדָא :

ארידי

ביאור

ואמרת ליה חכימא אנא דידעא דאבא ואמא מייתן וכו׳. פי׳ שאמרה אינני יכולה לידע מאיזה אומה שאבי ואמי מתו בעודני קטנה וזהו וטליתא זעירותא שבקון יתי שהניחוני קטנה ולכן לא ידעתי מאין באתי: ערטילי. וכן נמצא בתרגום ראשון רוכבי רכסא ערטילנאי ופי׳ מין חיה הממהר לרוץ וכן בלשון רז״ל גמלא פרחא ולפי משמעות המקרא רוכבי הרכש האחשתרנים ונראה שרכסי הוא לשון וירכסו את החושן וערטיליני הוא מלשון ערטוליתא ור״ל לפי שרוכבים אלו היו מוכנים לשליחות הכרחי ע״צ מהירות שבחוק האפשר וע״כ היו הרוכבים דבוקים ומחוברים על הרמכים ערומים מבלי לבושיהם וגם הרמכים בלי מלבוש עדייהם שהוא הרסן וכדומה לזה וכל זה כדי שלא יכבד עליהם המשא למען עד מהרה ירוצו קל חיש וק״ל: ארכוני מאחוזאי. הם שרים חשובים ושלטוני מדינות וכן הוא תרגום של נגידו וכיוצא הרבה: לא נתרברב. י״מ לפי הענין לא נתגאה וכדמתרגם ואזיל אלא ברוחא ניחתא ומכיכתא פירוש בענוה ושפל רוח דברי חכמים בנחת נשמעים אמנם לער״ן מ״כ נוסחא בכתב ישן לא נתחרב ואדלעיל קאי שאמר כ״ז ממשלת מלכותו לא נתחרבה שום מדינות או מקום והיא תהלת ותפארת המלך שבשביל טוב סדר השגחתו הוא כך וע״כ לעומת זה נבון לשמוע בקולו וק״ל. וזהו דמסיים בתרגומו דצבי למתגרא פי׳ כל הרוצה להתגרות ולערוך מלחמה בים או ביבשה מתיירא בשומעו שם המלך יחיד מסוף העולם ועד סופו וק״ל: וי״מ דצבי למתגרא. הרוצה לעשות סחורה בים או ביבשה הרשות בידו ברשיון המלך המולך מסוף דארעא וכו׳. והראשון עיקר: ואנא חשיבא בגרמי. פי׳ חשבתי בעצמי שבקשתי לאבד אומה אחרת הראויה לכך ולא אומה חשובה זו שאמר ומומא לא אשבחית פירוש לא מצאתי כל און לא בהם ולא באמונתהון של כל האומה וק״ל: למסיברא ית יקריה. פי׳ שרוב הטובה והגדולה לא יכול לסבול ולהתנהג בשררתו: וכל דהוה שוי אסקינן ברישיה. פי׳ כל מה שראוי לו ודין גמולו בראשו השבנוהו: והמניכא דדהבא. פי׳ בית הצואר של זהב: בדיחא וחדיא. תרגום של צהלה ושמחה מלשון רז״ל מלתא דבדיחותא: די סברו וכו׳. פירוש תרגום של תקוה ור״ל מה שהיו מקוים ומצפים וכסבורים היו השונאים ומגסטרני כך מצאתי בכתב ישן והוא לשון שלטנות ושררת וי״מ מלשון יועצי ובעלי סודות המלך ולפ״ז היה ראוי להיות בתי״ו מסתרני וק״ל

ארידי אצטליב על תלת אמין ויזתא רחיק מיניה אמתא חדא : ויזתא אצטליב על תלת אמין די הוא עשיראה (ית) עשרתי בנוי דהמן אצטליבו על צליבא. והות צליבא משקעא בארעא תלת אמין. ובריה הוה רחיק מן ארעא תלת אמין. והוה אורכיה די צליבא ארבעין וארבע אמין. והינון צליבין ברישיה הרי סכום דכולהון חמשין אמין. ואתא מרדכי וחזא להמן ולבנוי דצליבין על צליבא עני מרדכי ואמר להמן את השבת למעבד בישתא (לעמא בית ישראל) וידע סתימאתא וגליאתא אסיק מחשבתך ברישך. את בעית למקטל יתן ולשיציא יתן מן תחות כנפי דאבונן די בשמיא והשתא עבדינן עמך ולבנך טבתא וצליבנן יתך ובניך תחות כנפך : ויקהלו ואתכנשו יהודאי די הוו בשושן (בירנתא) תוב ביומא ארבעת עשר לירחא דאדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון : ושאר ושארא יהודאי די במדינתא דמלכא אתכנשו וקמו והוו מארי בנפשיהון ואתנחו מן בעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון ואלו הדין גוברין דקטלו בשושן הינון סנאיהון דישראל די הוו אמרין לדבית ישראל מכא ועד דקליל יומין (כדון) קטילנן לכון וטרפינון בניכון לארעא : ביום ביום תלת עסר יומין לירחא דאדר ואיתניחו בארבע עסר ביה ועבדו יתיה יומא חדותא ומשקיא : והיהודים ויהודאי די הוו בשושן אתכנשו בתלת עסר ביה ובארבע עסר ביה ואתנחו בחמשא עסר ביה ועבדו יתיה יומא דחדותא ומשקיא : על כן מטול הדין יהודאין די הוו בכפרוניא די יתבין בקירוי דקיקתא עבדו ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרינן מנן גבר לחבריה : ויכתוב וכתב מרדכי ית פתגמיא האלין ושדר איגראתא על כולהון יהודאי דאית בכולהון מדינתא דמלכא אחשורוש דקריביא ורחיקיא : לקיים למקיימא גזירתא עליהון למהוי עבדין ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר וית יומא דחמש עסר ביה בכל שתא ושתא : כימים כיומיא היך די אתניחו בהון יהודאי מן בעלי דבביהון ובירחא די אתהפיך להון מן עקתא לחדותא ומן אבילא ליומא טבא למהוי עבדין יתהון יומתא דמשקיא וחדותא ומשדרין מנן (ודורנון) גבר לחבריה ויהבין מתנאתא למסכיניא : וקבל וקבילו יהודאי עליהון ית כל מה דשריא למעבד וית מה דכתב מרדכי בגינהון : כי מטול דהמן בר המדתא (דמזרעא) אגג מעיקנהון דכל יהודאי דחשיב על יהודאי למגמרא יתהון (צבע פיסא רמא מלתא הוא עדבא לשגשיהון) ולמשיציא יתהון וחד חזו (לבלריא דמלכא) דהמן ובנוי צליבין על צליבא יומין סגיאין אמרין למא אסתר עברה על מה דכתיב באוריתא לא תבית נבילתיה על צליבא ענת אסתר ואמרת לון על דקטל שאול מלכא לגיורי גיבעונאי הון בנוי צליבי על צליבא מן שירוי חצדא דסערין עד יומא דנחת מטרא עליהון הון שיתא ירחי וכד הון דבית ישראל סלקין נתחזון בית מקדשא הון אמרין לון עממיא למא אלין צליבין עני בית ישראל ואמרין לון על דפשט אבוהון אידיה בגיורי גיבעונאי וקטל יתון המן רשיעא די בעא למשיציא לכל בית ישראל על חד כמה וכמה יהוי הוא ובנוי צליבין על צליבא כל יומי עלמא : ובבאה ובמיעלה אסתר קדם מלכא אמרת מה דכתיב בספרא משיציא תשיצון ית דכרניא דעמלק מתחות שמיא וקם המן מזרעיתיה דבית עמלק וחשב מחשבתא בישא על דבית ישראל ומחשבתיה ברישיה סלקת וצליבו יתיה וית בנוי על צליבא : על כן מטול דקרו להון כדין קרו ליומתא האילין פוריא על שום פיסא ועקתא דארע יתהון כדין כתיב ומפרש באיגראתא הדא (מה דחזו אבהתא למקבע יומא על ניסיא דעבד להון מריה דשמיא ומטול הכין עבדו דידעון בניהון) על כדין מה דארע יתון : קימו קימו (עילאי מה) דקבילו יהודאי עליהון ועל בניהון ועל כל (גיוריא) די מתוספין עליהון דלא יפסקו למהוי עבדין ית תרין יומיא האילין והיך כתביהון והיך זמניהון בכל שתא ושתא : והימים ויומיא האילין נדכרין ונתעבדין בכל דרא ודרא זרעיתא וזרעיתא מדינתא ומדינתא קרייתא וקרייתא ויומי פוריא האילין לא יעברון מני יהודאין ודכרניהון לא (יספון ולא) יפסקן מגו בניהון : ותכתוב וכתבת אסתר מלכתא ברתיה דאביחיל ומרדכי יהודאה ית כל תוקפא למקיימא ית איגרתא דפוריא הדין תניינות מטול דאין הוי שתא עיבורא לא יקרון מגילתא באדר קדמיא אלא באדר בתראה יקרון יתיה : וישלח ושדר איגראתא על כולהון יהודאי על מאה ועסרין ושבע מדינן מלכותא דאחשורוש מילי דשלמא ודקושטא : לקיים למקיימא ית יומתא דפוריא האילין בזמניהון היך מה דקיימו עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא היך מה דקיימו על נפשיהון ועל בניהון מילי דצומתא וצלותהון : ומאמר ומימרא דאסתר אתקיים מילי דיומיא האילין ואיתכתב בספרא דמגילתא : וישם ושוי מלכא אחשורוש תמהא על (דיירי) ארעא וכד ידע אחשורוש עמא דאסתר ותולדתא שוי יתון בני חורין בגו עלמא ושעביד יתון כולהון אומתא וכולהון מלכותא ושוי תמה על ארעא ועל תגארי ימא : וכל וכל עובדי תוקפיה וגבורתיה ופירוש רבותיה דמרדכי די רבי יתיה מלכא הלא אינון כתיבין על ספרא מילי דיומיא למלכי מדי ופרסאי : כי מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש

גזברא

ביאור

יק"ל . ואחרי כתבי זה מצאתי במתורגמן ערך מסטר לשון שלטון מגזרת משטרו בארץ ומשמע כדבריו וע"ש : את בעית וכו' . מן תחות כנפוי דאבונן די בשמיא וכו'. פירוש שא"ל אנו דנים אותך מדה כנגד מדה אתה חשבת ליקח אותנו ככנים מתחת כנפי אבינו שבשמים ואנחנו עתה נעשה עמך חסד וטובה לתת בניך תחת כנפיך : ואשרא יהודאי . כצ"ל. ופשוט הוא : מכא ועד קליל יומין וכו'. פי' מעתה ועד ימים מועטים נהרוג אתכם ואת בניכם נכה ונשליכם אל ארץ יק"ל : בכפרניא. פי' יושבים בכפרים : בקרוי דקיקתא . פי' בעיירות הקטנים : וכל מה דשריא וכו' . פי' כל מה שהתחילו לעשות : למגמרא יתהון. פי' לכלות אותם ולהשמיד : לא תבית . פי' לא תלין נבלתו על העץ: מן שירוי חצדא. מתחלת קציר שעורים עד ימי הגשמים ששה חדשים : נתחזון בית מקדשא. פי' כשהיו עולין לרגל לראות ולראות שלש פעמים בשנה : דפשט אבוהין אידי בגיורי גבעונאי . פי' שהיה שאול אביהם שולח יד בגבעונים שהיו גרים ותלו כ"ש המן שבקש לאבד כל היהודים שראוי לתלותו על העץ עד עולם כך מבואר לפי נוסחא שלנו ומ"כ בכתב ישן באופן אחר וז"ל . ענת אסתר ואמרת. הא רבבנוי דכר דעמלק דהוו בקרבא עם פלשתאי וקטלו ית שאול וית בנוהי בטורא דגלבוע וצליבו ית גרמיהון בשורא דבית שאן והוו צליבין תמן יומין סגיאין וכדו המן בר המדתא דמזורעית עמלק אתקין צליבא למרדכי צדיקיא ומרי דשמיא אתיב מחשבתיה בישיה על רישיה וכו'. ואתת קורא משכיל את הנבחר תבחר ותקרב : גיוריא די מתוספין. כצ"ל. ור"ל גוים שבאו ומוספין עלינו : דלא יפסקון. כצ"ל. ופי' לא יפסוק מתוך בניהם ולא כמו שהיה בדפוס מלקדמת דנא ולא יפסון וראיתי יש דוחקין ויש מוחקין ומגיהין ישפון מזרעם וק"ל : מטול דאין שתא עיבורא לא יקרון וכו' . אלא באדר בתראה ר"ל כי הוא מפרש אגרת הפורים השנית דכתיב על אדר שני ולא כדפירש"י והדברים מבוארים וק"ל : מילי דצומתא וצלותהון. כצ"ל כי כך מצאתי בכ"י ולפ"ז אין צורך להגיה ולכנס בדוחקים כמ"ש מהר"ד וע"ש מ"ש והטעית מפורסם : תמהא על דיירי כו' . מהר"ד פי' מלשון תמים ור"ל שעשה ענין תמימות במה שפטר כל מדינותיו מן המס והנחה עשה להם בשביל אסתר שהגידה מולדתה . ונ"ל שאין פירוש זה תמים ועוד פירשו בדרך הלצה שהוא לשון הגמרא איכא סכא בבבל תמה ופי' לשון תמיה ואת"כ מפרש ואזל מהו התמיה וכד ידע וכו'. ר"ל שמעיקרא עשה הנחה למדינות ואחר כך כשידע עם אסתר עשה אותם בני חורין וכל שאר אומות ומלכיהם עשה עבדים להם וזהו התמיה ואני אומר גם זה תמוה ויותר היה נכון לפרש לו יהי כדבריו שלכן נקרא כל מס תמהא מפני שהוא דבר תמוה לרבים. אמנם לעד"ן שגם לעיל מתרגם על גורל תמה הוא עדבא ויכול להיות שגם המס נקרא כך שרגיל להיות על פי הגורל וק"ל. ועוד נ"ל לפרשו מלשון שממון כי המס הוא מחריב ומשומם את יושבי הארץ והן תרגום של שמה ושערורית תמה ושני וק"ל : ועל תיאגרי ימא . פי' סוחרי הים לשון גמרא תגרי לוד :

פתשגר

נִזְבְּרָא וְסָבָא דִיהוּדָאֵי רַב עַל כָּל עֲמְמַיָּא מִסוֹף עָלְמָא וְעַד סוֹפֵיהּ אִשְׁתְּמַע שׁוּמְעֵיהּ וְכָל מַלְכַיָּא דְחִילוּ מִקַּמֵּיהּ וְכַד חָמוֹן לֵיהּ מִזְדַּעְזְעִין מִינֵיהּ הוּא מָרְדְּכַי (דְּאִתְמְתִיל לְמִירָא דַכְיָא) וְדָמֵי לְכוֹכַב נוֹגְהָא דְּמִזְהַר (וְזִיוְתָן) בֵּינֵי כּוֹכְבַיָּא וְדָמֵי לְשַׁפַּרְפְּרָא דִי נָפִיק בְּעִידָן צַפְרָא וְהוּא רַבְּהוֹן דִיהוּדָאֵי וְרָעֵי בְּסַגִיאוּתְהוֹן דְּאָחוֹי וּתְבַע טַבְתָּא לְעַמֵּיהּ וּמְמַלֵּיל שְׁלָמָא לְכָל זַרְעִיתֵיהּ׃

ביא״ר

פתשגר. משנה לפי הענין: וכד חמון ליה מזדעזעין, כצ״ל וכן מצאתי ככתב ישן נושן בקלף ושמחה גדולה היה לי. לכן אחי בן גילי. שמע בקולי. ותאמין למילולי. ואל תשלח ידך להגיה מלבך ולכנוס בדוחקים לפרש פרושים שונים ומשונים כאשר מצאתי וראיתי פירושים על זה. זה אומר בכה וזה אומר בכה לא קרב זה אל זה ולגירסתנו הוא בפשוטו שכשראוהו היו מזדעזעין לפניו וניברי׳ דברי אמת אשר עמי: שפרפירא. כבר פירשנו עמוד השחר: והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון. רקשה ליה בפסוק הכפל לשון רצוי לאחיו ודורש טוב לעמו ובמלות שונות עד שהיה נ״ל ומרגלא כפומי לפרש ולדרוש כפסוק ע״ד אמרם ז״ל האי צורבא מדרבנן דרחימו ליה בני מאתיה לאו משום דמעלי אלא משום דלא מוכח להון כמילי דשמיא אף אמנם הפסוק מעיר על מרדכי ואמר גם שהיה רצוי לרוב אחיו לאו משום דלא מוכיח אותם ודורש להם טוב להנהיגם בדרך הטוב וסור מרע אלא ודורש טוב לעמו וק״ל. והנה התרגום מפרש באמת ורצוי לרב ר״ל שהיה רבהון דיהודאי וזה הוא לרב רייקא: ורעי בסגאיתהין. פירוש שהיה חפץ בגדולות רבות סנהדרין ש״ם הגדולים בישראל ולא היה מקנטר עמהם רק את והב בסופו והוכית על תחלתו איש יהודי היה וכאחריתו ישגא וגם כי היה גרול ליהודים מ״מ היה רצוי לכולם ופחרו על כל הארץ בן אנחנו אלה פה כולנו היום כימינו תושע יהודה ונזכה להתקיים כנו וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עלינו. אמן כן יעשה האל כעגלא בימינו. כחפץ כל בית ישראל אחים יחפץ חיים פייכל בל״א מ״ם החסיד הגאון מוהר״ר דוד זכרית אלה״ח.

ולקיים ונוח כארבעה עשר עשיתי ארבעה עשר בתים וסופם מוכיח:

נרוני רוממות פרוס רוב שלומות בסוכות שלימות להדרת ידי די
ומשלה ברכות כשלחן ערוכות מליאות כרוכות פרי עץ מנ די
בביאור מגילה נקראת בנילה אשר אין כנילה ולהב לע די
קרושים מפרשים שבודקים ודורשים וחכמי חרשים בקול אל וש די
ואם אין לשוני ממלא רצוני אחלה לקוני שריעי ודו די
יחפו שגיאה במדה בסאה נדושה מלאה יתקיימו בי די
ואתן פניני למנה לבני שעומדים לפני נקראים יל די
וקראו בפורים בשמחה ושירים ולהם בחירים אחלק בג די
ואל המנחם לעמו ירחם יהנם וינחם ויאמר עב די
קהלה נרולה כהיום נעולה קרא לה בעולה אני אל וי די
וישכון בציון לבנון ושריון ועני ואביון יקבץ נדז די
ושיחי כזבחי לאלי וגוחי להביא משיחי ויפקד פקי די
ראו נא בשירי לפלם אשורי ודבשי ביערי ואכלו בלי די
ולבי יקוה שצמא ירוה וידמה ששוה פרוטה בם די

22563 Bible
Heb
1874

Bible. Hebrew
[The Old Testament, with Aramaic versions
(Targum)...
vol.7-8.

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

Bib. Hebrew

[The Old Testament, with Aramaic
version (Targum), the commentaries
of Rashi, Abraham Ibn Ezra,
David Kimhi and others]

Venetia, 1524-25.

4 volumes.

Vol. VII - VIII.

Bib. Hebrew

חלק שביעי

יהושע שופטים שמואל

מקראות גדולות

עם

ל״ב פירושים

אלה הםה: תרגום אונקלוס, תרגום ירושלמי, תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש״י שלם עם המראה מקומות, אבן עזרא, רמב״ן, בעל הטורים כולו. ספורנו, תרגום יונתן לנ״ך, מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורה, רד״ק, רלב״ג, פי׳ רבינו סעדיה גאון, פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר, חידושי מהרש״א, אדרת אליהו, מצודת דוד, מצודת ציון, יוסף לקח, אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה״ש וקהלת, מנחת שי, תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לנבולין ובנין הבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק״ל, וסדר הפטרות עם ביאור המלות, ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

מוגה ומדויק במלא וחסר דגש ורפי

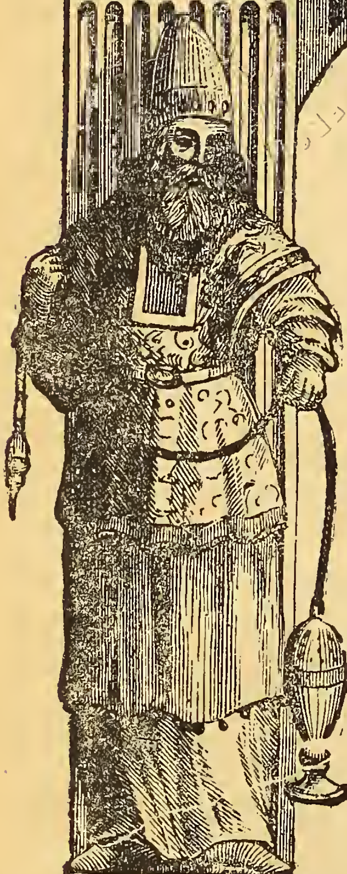

אהרן

משה

בהוצאת ר׳ זיסמאן יעבץ ובנו ר׳ אברהם

ווארשא

בדפוס הרבני מה׳ נתן שריפטגיססער נ״י.

בשנת וערבה לה׳ מנחת יהודה וירושלים לפ״ק

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ

т: е. Писаніе съ Коментаріями Част ь’

ВАРШАВА въ Типографіи Н Шрифтгисера
наулице Налевки № 2242
1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 26 Мая (6 Іюля) 1875 года.

22563
2/5/92

סדר הנביאים האשמורת התיכונה שלום התורה במעמד

וכל אחד ואחד דבר אמת בפיו ובעניניו :

וַיְהִי

צידי אמונה עומדים במגדל מעל לעם כחקת התורה

התורה ומורים מהם הוריה משיבי נפשות

(א) ויה"י אחרי מות משה עבד ה'. מנהג הלשון לכתוב במקומו וי"ו שלא להוסיף ולחבר דבר אל דבר כמו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ואלה בני צבעון ואיה וענה ותשב תמר גלדס ורכב וסוס והדומים להם וכבר כתבנו בספר מכלל אשר חברנו כי יש לפרשם לתוספת עם חסרון טעם לפי ענין כל אחד מהם לפי דרך המקרא ומלת ויהי תמצא בתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כמו זה וכן ויהי אחרי מות יהושע. ויהי איש אחד מן הרמתים. ויהי בשלשים שנה. ויהי בימי שפוט השופטים. ויהי בימי אחשורוש. וכן ווין אחרי' בראשי הספרים ואם נאמר כי הטעם להדביק ספר אל ספר וענין זה אל הקודם לא יספיק הטעם בכלן ואמרו המפרשים כי הוי"ו הזאת הוא כפיה רפה בלשון ישמעאל ודקדוק מלת יהי פירשתיה בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו כי בהיות המלה בהפסק אמרו יהי תהי בסגול האות הנוספת וחירק הה"א וכן יחי תחי והוא בהפוך התנועות מן יפן יקן מפני שרצו להסתיר היו"ד כנוספת להסתיר אותיות אהוי"י וכן מלת יהי תהי יחי תחי שהקלו תחלה המלה עוד והסכו בה התנועו' והקדו שו"א הה"א יהיה והחי"ת יחיה תחת אות הנוספ' בחיר"ק האות הנוספ' כיוי יחיה תחת הה"א והחי"ת : אחרי. לשון רבים בשקל אשרי אלא שמלת אשרי רבים לעולם לא ימצא יחיד ולא כן מלת אחרי כי ימצא יחיד אחר הדברים האלה וזולתו ורבוי מלת אשרי לפי שענינו טובות רבות כי לא יאושר האדם בטובה אחת שתמצא בו או בהצלחה אחת שתזדמן אליו לפיכך המלה בלשון רבים לעולם ורבוי מלת אחרי כמו רבוי מלת פני כי האחורים כנגד הפנים אלא שפנים לא ימצאו בלשון יחיד לעולם לפי שהרואה אותם והפונה אליהם ימצאו בעיניו רבים לעולם ולא יוכל לראות אבר אחד אשר בפנים מבלי חברו כי אברי הפנים שנים שנים גבות העינים והעינים ואפים ולחיים ושנים ושפתים ולא כן העורף שהוא אחד אחר הפנים שהוא כנגד הפנים וכאשר ימצא בלשון יחיד לפי שהוא אחד וכאשר ימצא בלשון רבים לפי שהוא אחר הפנים שהם רבים וכן כל צורת האדם

(א) ויהי אחרי מות משה. מחובר על סדר התורה המסויימת בפטירת משה וזה

א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן

נ"ך דסמי' א וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן

ויהי אחרי מות ד' דסמיכי בקריאה וסי' ויהי אחרי מות אברהם ויברך. ויהי אחרי מות משה עבד ה'. ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל. ויהי אחרי מות שאול. וסימן בלשון תרגום זובא רעיא שמשא ומלכא. ונ"ב גם בסדר חיי :

תולדות אהרן ויהי וגו' מגלה לא קודשין לא תמורה ע"ז :

רלב"ג

א ויהי אחרי מות משה. ראוי שנקדים כי הגעת הנבואה לנביא במה שהיישר בו העם אם אל טוב נפשיי אם אל טוב גופיי הוא לתועלת העם ההוא ומצד ההשגחה אל העם ההוא תגיע לנביא זאת הנבואה ואולם הנבואה שתגיע לנביא לעניניו בעצמו הנה היא מצד ההשגחה עליו וזה כלו מבואר למי שעיין בזה במנעי' ובדבריו בשני מספר מלחמות ה' ובביאורינו לספר איוב ולזה אמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וגו'. רצה בזה שהם בלתי צריכים למנחשים ולקוסמים להודיעם העניינים העתידין כי השם יתברך להשגחתו על העם הזה יודיעם אלו העניינים באופן שלם על פי נביא ולזה לא ילכו לקראת נחשים וקסמים אשר פיהם דבר שוא ולזאת הסבה אמר יפקוד ה' אלהי הרוחות וגו' אשר יוציאם ואשר יביאם ולזה בחר השם אז ביהושע להיות לנביא לישראל אחרי מות משה עם מה שהשפיע לו משה מהשלימות להכינו אל זה כמו שהתבאר שם ולזה הוא מבואר כי בימי משה לא נצטרכו ישראל לנביאות יהושע ולזה ביאר הכתוב כי אחרי מות משה עבד ה' אז

ביאור הגר"א

א (א) משרת משה. פי' שזכה לכך בשביל שהיה משרת משה. וקאמר משרת ולא תלמיד מפני שגדולה שמושה יותר מלמודה : לאמר. כל לאמר שבמקרא הוא התחלת המאמר פי' כך לאמר הודיע הכתוב שדבר ה' עם יהושע וממלת

מצודת דוד

א (א) ויהי באה הוי"ו להוסיף ולחב' למה שלמעלה בתורה בספור מיתת משה

מצודת ציון

(א) בן נון. בחיר"ק כמו בן בבגו"ל ולפי שהן מלות זעירות ודבוקות הקל הקריאה בחיר"ק מבבגו"ל

1

מְשָׁרֵ֥ת מֹשֶׁ֖ה לֵאמֹֽר׃ ב מֹשֶׁ֥ה עַבְדִּ֖י ב׳ דסמי׳ מבחוריו .
מֵ֑ת וְעַתָּה֩ ק֨וּם עֲבֹ֜ר אֶת־הַיַּרְדֵּ֣ן הַזֶּ֗ה ו׳ דסמי׳
אַתָּה֙ וְכָל־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה אֶל־הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֧ר
אָנֹכִ֛י נֹתֵ֥ן לָהֶ֖ם לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ג כָּל־ ו׳ דסמי׳ ט׳ ר״פ
מָק֗וֹם אֲשֶׁ֨ר תִּדְרֹ֧ךְ כַּף־רַגְלְכֶ֛ם בּ֖וֹ אורייתא כל המקום
לָכֶ֣ם נְתַתִּ֑יו כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתִּי אֶל־מֹשֶֽׁה׃
ד מֵהַמִּדְבָּ֨ר וְהַלְּבָנ֜וֹן הַזֶּ֗ה וְעַד־ ב׳ ה׳ ד׳ מ״ל ד וא׳ חסר
הַנָּהָ֧ר ׀ הַגָּד֣וֹל נְהַר־פְּרָ֗ת כֹּ֚ל אֶ֣רֶץ
הַֽחִתִּ֔ים וְעַד־הַיָּ֥ם הַגָּד֖וֹל מְב֣וֹא ד׳
הַשָּׁ֑מֶשׁ יִהְיֶ֖ה גְּבֽוּלְכֶֽם׃ ה לֹא־יִתְיַצֵּ֥ב ט׳ ר״פ בספ׳
אִישׁ֙ לְפָנֶ֔יךָ כֹּ֖ל יְמֵ֣י חַיֶּ֑יךָ כַּאֲשֶׁ֨ר אורי׳ כפנין
הָיִ֤יתִי עִם־מֹשֶׁה֙ אֶהְיֶ֣ה עִמָּ֔ךְ לֹ֥א
אַרְפְּךָ֖ וְלֹ֥א אֶעֶזְבֶֽךָּ׃ ו חֲזַ֖ק וֶאֱמָ֑ץ כִּ֣י ב׳ פתח ויאמר דוד
אַתָּ֗ה תַּנְחִיל֙ אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה אֶת־
הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּ֥עְתִּי לַאֲבוֹתָ֖ם לָתֵ֥ת

מְשַׁמְשָׁנֵיהּ דְמשֶׁה לְמֵימָר׃
ב משֶׁה עַבְדִּי מִית וּכְעַן
קוּם עִיבַר יַת יַרְדְּנָא הָדֵין
אַתְּ וְכָל עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא
דַאֲנָא יָהֵיב לְהוֹן לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ג כָּל אַתְרָא
דְתִדְרוֹךְ פַּרְסַת רַגְלְכוֹן
בֵּיהּ לְכוֹן יְהַבְתֵּהּ כְּמָא
דְמַלֵּילִית עִם משֶׁה׃
ד מִמַּדְבְּרָא וּלְבָנוֹנָא הָדֵין
וְעַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא
דִפְרָת כֹּל אֲרַע חִתָּאֵי וְעַד
יַמָּא רַבָּא מַעְלָנֵי שִׁמְשָׁא
יְהֵא תְחוּמְכוֹן׃ ה לָא
יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמָךְ כָּל
יוֹמֵי חַיָּיךְ כְּמָא דַהֲוָא
מֵימְרִי בְּסַעֲדֵיהּ דְמשֶׁה
כֵּן אֱהֵוֵי עִמָּךְ לָא אֶשְׁבְּקִינָּךְ
וְלָא אַרְחֲקִינָּךְ׃ ו תְּקִיף
וְאִילַם אֲרֵי אַתְּ תַּחְסֵין יַת עַמָּא הָדֵין יַת אַרְעָא דְקַיֵּימִית לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן

מישה ג׳ ר״פ בקריאה וסי׳ משה עבדי מת ועתה קום עבר . משה עבר יי׳ ובני ישראל הכום : משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו : תדרך ה׳ וחסר וסי׳ כל המקום אשר תדרך דמשנה תורה . וחברו כל מקום דיהושע . ואתה על במותימו תדרך . ואתה אתה תדרך זית ולא. על שחל ופתן תדרך . ונמסר גם בסדר עקב : והלבנון ה׳ ד׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ נמסר בסדר אלה הדברים : ממנו ו׳ סבירין ממנה וסי׳ נמסר סד׳ צו :

תולדות אהרן משה עבדי מת . קדושין לח אדר״כ יג :

רשי

וזה מחובר לה : (ב) משה עבדי מת. ואילו היה קיים ט הייתי חסן ורבותינו דרשוה על שלשת אלפים הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה בא יהושע ושאל אמר לו הקב״ה משה עבדי מת והתורה על שמו נקראת לומר לך אי אפשר לה ומורדן במלחמה : (ג) כל מקום אשר תדרך . תדרך כיוצא בו נאמר למשה ושנינו בספרי אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי הוא אומר מן המדבר והלבנון אם כן למה נאמר אשר תדרך אף חוצה לארץ משתכבשו את הארץ כל מה שתכבשו חוצה לארץ יהיה קדוש ויהיה שלכם : (ד) מן הלבנון והמדבר. הוא מדבר קדש מדבר צין של ידי אדום שהיה במקצוע דרומית מזרחית ודרך שם נכנסו לארץ שנאמר והנה אנחנו בקדש וגומר . ומניין שהיה בדרומית מזרחית שנא׳ והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום : ועד הנהר הגדול נהר פרת . זה רחבה מדרום לצפון : כל ארץ החתי׳ בכלל הוה : ועד ים הגדול מבא השמש . לארכה מן המזרח למערב : (ו) חזק ואמץ . בדרך ארץ כמה שהוא אומר כי אתה תנחיל :

רק

רדק

האדם לפניו מפותחות באיברים ולאחריו גוף שוה ולפני ואחרי יאמג״ו על גוף האדם וממנו נשאלים לשאר הדברים כמו ויחן את פני העיר מאחרי העיר והחונים לפני המשכן ואחר׳ המשכן יחנו והדומים להם ויאמר לפני ואחרי על קדימת הזמן ועל התאחרו כי הפנים נקראים גם כן קדם האחוריים אחור כמו שנאמר אחור וקדם צרתני ולכן נקראו הפנים קדם לפי שהם תחלת ההכרה באדם וההבדלה בו לפיכך שמו קדימת הזמן והאחרו בשימוש לפני ואחרי לפני בא יום ה׳ אחרי ואחרי הדברים האלה והדומים להם וממנו אחרי מות משה ואינו ר״ל לומר אחרי מות משה מיד אלא אחר זמן כמו שנפרש בפסוק מקצה שלשת ימים : עבד ה׳ . מי ששם כל כחו וכוונתו וכל השגותיו בשם יתברך ואף בהתעסקו בעניני העולם מתכוין לעבודת האל יתברך הוא יקרא עבד ה׳ כמו אברהם עבדי דוד עבדי עבדי הנביאים שהם כמו העבד לאדון : בן נון . בחירק כמו בסגול ואמר בכל מקום בן נון בחירק ולא יאמר באחד מהם בסגול כמו שהוא מנהג ברוב לפי שהן נדבקות שתי המלות לעולם מפני שהם מלות זעירות ונדבקות ובהדבקם תקל הקריאה בחירק ולא כן בסגול : משרת משה . והוא היה במקום משה לצאת ולבוא לפני ישראל ואחר שמת משה צוהו הקב״ה לעבור הירדן עם ישראל : לאמר . לפי שנשתמשו במלת אמור עם הלמ״ד יותר משאר אותיות השמוש הסתירו האל״ף עם הלמד מה שלא עשו כן עם השאר שאמרו באמו׳ להם עם ה׳ וגו׳ ויהי באמור יהושע בהנעת האל״ף ופי׳ לאמר לישראל שהקדוש ב״ה צוהו לעבור את הירדן כי הבטיחם בכל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו וגו׳ : (ב) קום עבור . קום ענין זירוז וכן קום משחהו . קומו ועברו. קום התהלך : להם וגו׳ לבני ישראל כמו יביאו את תרומת ה׳ . ותראהו את הילד : (ג) כל מקום אשר תדרוך וגו׳ . כיון שתעברו את הירדן כל מקום אשר תדרוך בו לכם יהיה כלומר אני אתן לכם כח כדי שתכבשו הכל ואח״כ זכר קצת הגבולים. ונדרש כל מקום אשר תדרוך וגו׳ לרבות חוצה לארץ : (ד) מהמדבר. הוא מדבר סין שהוא גבול נגב : והלבנון הזה . הוא מקום ידוע בארץ ישראל ואמר הזה אע״פ שהוא מעבר הירדן לפי שהיה נראה משם להם וכן אמר משה ההר הטוב הזה והלבנון או אמר הזה על הידיעה כמו זה סיני . זה עני . לויתן זה : כל ארץ החתים . כי באותם הפאה היה יושב החתי : מבוא השמש הים הגדול . הוא מערב ארץ ישראל כמו שאמר בתורה

עד

רלבג

אז דבר השם אל יהושע אלו הדברים לא קודם זה והנה קרא יהושע בן נון משרת משה להעיר שהסבה היתה בהגעתו למדרגת הנבואה היותו משרת משה כי מפני זה היה תמיד עמו ולמד מחכמתו ומהנהגתו בכל פעולותיו מה שלא היה דרך לתלמיד שאינו משרת ללומדו ולזה אמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וזה ממה שיורה כי גדולה שמושה יותר מלמודה כמו שביארו רבותינו ז״ל : (ב) משה עבדי מת . ראוי שיובן מזה כי עבור ישר׳ את הירדן הזה לא הסכים השם ית׳ שיהיה בחיי משה כי הוא ית׳ גזר עליו שלא יעבור את הירדן לסבה התבאר׳ בתורה ולזה נתאחר זה עד מות משה כי אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא ואולי נתחברה לזה סבה אחרת וזה כי כבר נתבאר בספר שופטים כי עזב יהושע מהגוים ההם אומות למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך ה׳ ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם לא והנה אפשר כי ישראל לא היו ראויים שתגיע להם זאת ההצלחה על ידי משה כמו שכיון משה מתחלת הענין בצאתם מארץ מצרים וזה שאם היו אלו המלחמות נעשות על ידי משה היה משיג אל אלו האומות בכללן כליון חרוץ לעוצם מעלתו והוקף הנפלאות הנעשות על ידו ולזה המצא בסיחון ועוג שנלחם בהם משה שלא נשאר בהם שריד ופליט ולהיות ישראל בלתי ראויים לכמו זאת ההצלחה כמו שהתפרסם מדבר המרגלים לא זכו אל שתהיה זאת המלחמה על ידי משה והיתה על ידי יהושע ולא היה כחו כל כך גדול ולזה נתעכב באלו המלחמות כמו שהתבאר במה שיבוא עד שהפריד המות בינו ובין השלמת המלחמות ההם וממה שיעיד על שזה העונש השיג משה בעון ישראל מה שאמר במשנה

תורה

ביאור הגר״א

וממלת לאמר התחלת מאמר שאחריו : (ד) מהמדבר . זה מדבר צין שהוא בדרומו של א״י דהיינו דרומית מזרחית : והלבנון . זה מזרחו של א״י לצד דרום ושם היו עומדים לכן אמר הזה : ועד הנהר כו׳ . הוא צפון של א״י : כל ארץ החתים . הוא מזרחו של א״י לצד צפון : עד הים הגדול . הוא מערב של א״י נמצא כלל כאן כל א״י : הים הגדול מבוא השמש . אמר שני סימנים לפי שבא״י יש כמה ימים אמר ים הגדול שגדול מכל הימים שבא״י: מבוא השמש . שהוא במערבי של א״י : (ה) לא ארפך ולא אעזבך . הבטיח לו שני דברים . לא ארפך . הבטחה שינצח את המלחמה . ולא אעזבך . אחר המלחמה . ועד שינחיל א״י כמ״ש כי אתה תביא וגו׳ ואתה תנחיל : (ו) חזק ואמץ . חזק בגוף ואמץ בלב דהיינו שיאמץ את לבו

מצודת ציון

מכסגו״ל : (ב) קום . הוא ענין זרוז כמו קום לך למסע (דברים י׳) : (ג) תדרוך . מלשון דרך וענינו הליכה וצעידה : (ד) והלבנון . כן שם היער ואולי גדלו בו אילני לבנה : מבוא . ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כח) : (ו) ואמץ . אף הוא ענין חוזק כמו מאמץ

מצודת דוד

משה ואמר שאחר״ז אמר ה׳ אל יהושע וכו׳ : (ב) משה עבדי מת . ר״ל אילו היה עדיין חי לא יכולתם לעבור את הירדן כי עליו נגזר לבל יעבור : ועתה . הואיל והוא מת קום עבור וכו׳ : (ג) בו . מוסב על תחלת המקרא אכל מקום : (ד) מבוא השמש . שהוא ברוב מבוא השמש : (ה) לא יתיצב . ר״ל לא יתגבר להיות נגד קוממיה : לא ארפך . לא אתן לך רפיון ממני : (ו) חזק ואמץ

רשי

(ז) רק חזק ואמץ מאד . בתורה כמו שהוא או׳ לשמור ולעשות ככל התורה : תשכיל . תצליח : (ח) ספר התורה הזה . ספר משנה תורה היה לפניו : והגית בו. והתבוננת בו כל הגיון שבתורה בלב כד״א והגיון לבי לפניך . לבך יהגה אימה : (ט) הלוא צויתיך חזק ואמץ . במלחמה כמ״ש אל תערוץ ואל תחת והיכן צוהו בימי משה שנאמר ויצו את יהושע בן נון וגו׳ : (י) ויצו יהושע . ביום שתמו ימי בכי אבל משה : (יא) הכינו לכם צדה. כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה אמר להם לתקן שאם אתה אומר במאכל ובמשתה הרי היו מסתפקים במן שבכליהם עד ט״ז בניסן וכה״א וישבות המן ממחרת (מ״ר) : בעוד שלשת ימים . בסוף שלשת ימים בעוד שתהיו

רדק

עד הים האחרון ומה שאמר הגדול כנגד אחר הימים שבארץ ישראל שהם קטנים כמו ים המלח ים כנרת : (ז) אל תסור ממנו . שב אל משה ופירושו מדרכו הסוב׳ או פירושו ממנו מספר התורה ואף על פי שלא זכר הספר הנה זכר התורה ובמסרה סבירין ממנה : תשכיל . פירוש תצליח וכן ת״י בדיל דתצלח וכן תרגם אונקלוס למען תשכיל בדיל דתצלח : (ח) לא ימוש . נחלקו רבותינו ז״ל בזה הפסוק י״א שהוא מצוה לכל ימי האדם ואפילו ידע כל התורה כלה ויש אומרים שהוא ברכה והנראה כי היתה מצוה ליהושע וכן לכל אדם עד שידע התורה ואחר כך ילמוד החכמות : ופי׳ והגית בו יומם ולילה . אחר שאמר לא ימוש הוא כפל דבר לחזק או פירוש והגית הגיון הלב כמו והגיון לבי לפניך ה׳ ופי׳ יומם ולילה לפירוש הראשון נראה שיהגה בו ביום ובלילה כל עת שימצא פנאי מעסקי מחיתו : תצליח את דרכך . חסר יו״ד הרבים מן המכתב והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר תצליח שהוא פועל יוצא ואף על פי שאין ההצלחה ביד האדם לפי שבשמרו מצות ה׳ ובשכרם תבוא לו ההצלחה הרי הוא כאילו מצליח דרכו או יהיה תצליח פועל עומד ויהיה את דרכיך כמו בדרכיך: ואז תשכיל . זה תרגם יונתן תכשט לפי שהוא קרוב לתצליח שלא לכפול את הלשון והוא קרוב לענין ההצלחה : (ט) הלא צויתיך . מלת זרוז וכן הלא שמעת בתי הלא שלחתיך והדומים להם : כי עמך ה׳ אלהיך . כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳ ואת יפתח ואת שמואל : (יא) הכינו לכם צדה . פי׳ מיני מאכלים זולתי הלחם כי עדיין היה יורד להם המן בכל מקום שהיו נוסעים עד ממחרת הפסח ולפי מה שאמרו חז״ל בו ביום שמת משה פסק המן אמרו הם גם כן כי בז׳ באדר שמת משה לקטו מן שהספיקו בו עד ט״ז בניסן : בעוד שלשת ימים . כתרגומו בסוף תלתא יומין : (יג) זכור . מקור : (יד) נשיכם טפכם . חסר וי״ו

לָהֶם׃ ז רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר
לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ
מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל־תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין ג׳ מת . זכתו ג׳ סבירין מתנה
וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר
תֵּלֵךְ׃ ח לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה ע׳ ר״פ כספר׳
מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן
תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ כִּי־
אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל׃ ג׳ חס׳ . ד׳
ט הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ
וְאַל־תֵּחָת כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃
י וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־שֹׁטְרֵי
הָעָם לֵאמֹר׃ יא עִבְרוּ | בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה
וְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר הָכִינוּ לָכֶם
צֵידָה כִּי בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם
עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת ו׳ דסמיכי
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן
לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ יב וְלָרֻאוּבֵנִי וְלַגָּדִי כ׳ נתחי
וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ
לֵאמֹר׃ יג זָכוֹר אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה
אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה י״ד וסמי׳ כסי׳
אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת׃ יד נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם ל׳ ר״פ . ל׳ דסמיכי אוריי׳ וטפכם

לְהוֹן׃ ו לְחוֹד תְּקֵיף וְעֲלֵם
לַחֲדָא לְמִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכָל
אוֹרָיְתָא דְּפַקְדָךְ מֹשֶׁה
עַבְדִּי לָא תִסְטֵי מִינַהּ
לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא בְּדִיל
דְּתַצְלַח בְּכֹל אֲתַר דִּתְהָךְ׃
ח לָא יַעְדֵּי סִפְרָא
דְאוֹרָיְתָא הָדֵין מִפּוּמָךְ
וּתְהֵי הָגֵי בֵּיהּ יֵימָם וְלֵילְיָא
בְּדִיל דְּתִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכָל
דִּכְתִיב בֵּיהּ אֲרֵי בְּכֵן
תַּצְלַח יָת דָּרְכָךְ וּבְכֵן
תַּכְשָׁט׃ ט הֲלָא פַקֵּידְתָּךְ
תְּקֵיף וְעֲלֵם לָא תִדְחַל
וְלָא תִתְּבַר אֲרֵי בְּסַעֲדָךְ
מֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ בְּכָל
אֲתַר דִּתְהָךְ׃ י וּפַקֵּיד
יְהוֹשֻׁעַ יָת סָרְכֵי עַמָּא
לְמֵימַר׃ יא עִבָרוּ בְּגוֹ
מַשְׁרִיתָא וּפַקִּידוּ יָת עַמָּא
לְמֵימַר אַתְקִינוּ לְכוֹן זְוָדִין
אֲרֵי בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין
אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא
הָדֵין לְמֵיעַל לְמֵירַת יָת
אַרְעָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב
לְכוֹן לְמֵירְתַהּ׃ יב וּלְשִׁבְטָא
רְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא גָד וּלְפַלְגּוּת
שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ
לְמֵימַר׃ יג הֲווֹ דְּכִירִין יָת פִּתְגָמָא דְּפַקֵּיד יָתְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ לְמֵימַר
יְיָ אֱלָהֲכוֹן מְנִיחַ לְכוֹן וִיהַב לְכוֹן יָת אַרְעָא הָדָא׃ יד נְשֵׁיכוֹן

דרכך ג׳ חס׳ בקריאה וסי׳ הודיעני נא את דרכך וארעך למען . כי אז תצליח את דרכך . העבר עיני מראות שוא בדרכך . ונמסר גם בסדר כי תשא : ואז ד׳ וסי׳ ואו יקרב לעשתו . ואז ירצו את עונם . ואז חיל מלך בבל צרים . ואז תשכיל . ונמסר גם בסדר בא :

תולדות אהרן רק חזק. קדושין לח ברכות לב סנהדרין מט׳ עקידה שער טו : לא ימוש . ברכות לה׳ סנהדרין לט ע״ב יט מנחות נט : והגית (ברכות ג פלה טו סנהדרין כ). עברו בקרב המחנה וגו׳. קדושין לח :

רלבג

תורה גם כי התאנף ה׳ בגללכם והנה הזהירו השם ית׳ לבלתי נטות מדרכי התורה ימין ושמאל ר״ל שלא יוסיף לדבריה׳ ולא יגרע מהן והנה נראה כי הנטיה לימין הוא כשיוסיף על דבריה והנטיה לשמאל כשיגרע מדבריה והזהירו גם כן שלא יתרשל מהעיון בה כי התלמוד מביא לידי מעשה בחלק המעשיי ממנה ולזה אין ראוי שיקצר האדם מלעיין בדברי׳ המעשיים ממנה ויחשב כי די לו שיעשה המצות המעשיות ההם כי העיון בדברי תורה בזה יתיישר בשלמות אל המעשה עם שזה יעמידהו על סוד זאת המצוה והתכלית המכוון בה ואולם העיון בחלק העיוני מהתורה שלא יישיר למעשה הוא ממה שאין ספק בו שאין ראוי שיקצר האדם בו כי הוא השלם שבפנים ליישיר המעיין בו אל השלימות האינושי כמו שביארנו בביאורנו לדברי תורה. כי ההולך בדרכי התורה ומעיין בה לפי מה שאפשר הוא מושגח מאתו ית׳ ויחילו דרכיו בכל עת. וזהו שלא יירא מהלחם בגוים ההם ואם היו חזקים מאד אבל יהיה לבו בטוח בה׳ אשר יעדו שכבר ינחל אותם : (י) ויצו יהושע את שוטרי וגו׳ . אחשוב שזה הענין היה אחר שלח יהושע המרגלים והעד על זה שכבר נתחבאו המרגלים ג׳ ימים ובאו לפי פשטי הכתובי׳

ביאור הגר״א

לבבו שלא ירך : (ז) רק חזק ואמץ . חזק בגוף בעשה ואמץ בלב שהוא בנפש בל״ת: לשמור . הוא ל״ת : לעשות . הוא עשה : ימין . שלא תוסיף על עשה : ושמאל. שלא תגרע מל״ת : למען תשכיל עי״ז שתשמור את המצות יהיה לך שכל ועלה במלחמה כמ״ש ויהי דוד לכל דרכיו משכיל : (ח) לא ימוש וגו׳ . הן ג׳ דברים בפיך ובלבבך לעשותו כי והגית הוא בלב כמ״ש והגיון לבי כי הלימוד יביאך למעשה כי תורה מביאה לידי זהירות חסידות מביא לידי זריזות והם תורה ל״ת ועשה וזהו למען תשמור לעשות : תצליח את דרכך . בעבור התורה : ואז תשכיל. בעבור המצות ופי׳ תשכיל איך להצליח : (ט) חזק . בתורה . ואמץ בדרך ארץ וד״א הוא ביראת שמים : אל תערוץ . במלחמה : ואל תחת. קודם המלחמה שלא יבא בלבך פחד המלחמה כי עמך ה׳ אלהיך ע״כ לא תחת : בכל אשר תלך . ע״כ לא תערוץ : (י) ויצו יהושע וגו׳ . לאמר . כנ״ל מה צוה להשוטרים עברו וגו׳ . ולאמר שבפסוק י״א הוא התחלת מאמר השוטרים : (יא) כי בעוד שלשת ימים . פירש״י בתוך אבל משה . אבל קשה לפי׳

מצודת דוד

ואמץ . בהנהגת העם כראוי : (ז) רק וגו׳ . כי לולא זאת לא תועיל כלום בהנהגת העם כראוי : למען בעבור שמירת התורה תשכיל : (ח) הזה . האמור במקרא שלפניו אשר צוך משה : למען תשמור . כי כשימוש מפיך פן תשכח מה : כי אז . כשתשמור לעשות וגו׳ אז תצליח : (ט) צויתיך . אני מצוה לך חזק במלחמה מול האויב

מצודת ציון

מאמץ כח (משלי כ״ד) : (ז) תשכיל . ענינו הצלחה וכן ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש״א י״ח) כי המצליח נראה להבריות שעשה מעשיו בהשכל : (ח) ימוש . יסור כמו לא ימושו מפיך (ישעיה נ״ט) : והגית . פעם תשמש לדבור כמו ולשוני תהגה (תהלים ל״ה) ופעם תשמש למחשבה כמו והגות לבי (שם מ״ט) : (ט) הלוא . המלה הזאת תורה לזרז ולחזק כמו הלוא שלחתיך (שופטים ו׳) : תערוץ ותחת . שהיהם ענין פחד כמו לא תערוץ מפניהם (דברים ז׳) ומו׳ ואל תחת (שם א׳) : (י) שוטרי . הם

ל׳ יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה
ד׳ בליש׳ וחסר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים
ה׳ דסמי׳. ל׳ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם
אֹתָם׃ טו עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם
כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
ה׳ דמטעי׳ דסבירי׳ לכם. יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם
ל׳ לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ
י״ד בסיפרא אֲשֶׁר ׀ נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃
מ״ו ר״פ טז וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל
ל׳ אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר
ל׳ תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ׃ יז כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ
אֶל־מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־
ט׳ ר״פ בסיפ׳ מֹשֶׁה׃ יח כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ
ד׳ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־
ל׳ תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ׃
ב׳ ועד הגלגל ב א וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים
ב׳ מלעיל בתרי לישנ׳ וגלל שְׁנַיִם אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר
ל׳ לְכוּ רְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ

טפליכון ובעירכון יתבון בארעא דיהב לכון משה בעברא דירדנא ואתון תעברון מזרזין קדם אחוכון כל גברי חילא ותסעדון יתהון: טו עד דיניח יי לאחוכון כותכון ויירתון אף אינון ית ארעא דיי אלהכון יהיב לכון ותתובון לארע ירותתכון ותירתון יתה דיהב לכון משה עבדא דיי בעברא דירדנא מדנח שמשא: טז ואתיבו ית יהושע למימר כל דפקדתנא נעבד ולכל אתר דתשלחננא נהך: יז ככל דקבלנא מן משה כן נקבל מנך לחוד יהי מימרא דיי אלהך בסעדך כמא דהוה בסעדיה דמשה: יח כל גבר דיסרב על מימרך ולא יקביל ית פתגמך לכל דתפקדניה יתקטיל לחוד תקף ועלם: א ושלח יהושע בר נון מן שטין תרין גוברין מאללין ברז למימר אזילו חזו ית ארעא וית יריחו

רדק

וי״ו השימוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : חמושים . כמו חלוצים : (יז) רק יהיה ה׳ אלהיך עמך . כלומר שתלך בדרך משה שיהיה ה׳ עמך כאשר היה עם משה : (יח) רק חזק ואמץ . דרשו רבותינו ז״ל יומת יכול אפי׳ לדבר עבירה ת״ל רק אכין ורקין מיעוטין הן : ב (א) שנים אנשים . פי׳ אנשים טובים ולא כאותן שהלכו בשליחות משה : חרש לאמר . הזהירם שילכו בשתיקה הולכים כחרשים שלא ירגישו בהם . כמו ויתחרשו כל הלילה ות״י ברז למימר ר״ל בסתר שלחם כי לא רצה שידעו כל ישראל כדי שלא יפחדו בשלחו מרגלים והוא לא שלחם אלא לפי שידע שיצליחו בשליחותם וירחיבו לב ישראל בבשורות טובות . ובדרש חרש כמו חרש הטעינם קדרות כדי שיראו קדרים ולא ירגישו בהם מהם אמרו כלי נגרות היה בידם כד״א מעשה חרש אבן ומהם פי׳ כמשמעו ופשוטו אמר להם יהושע עשו עצמכם כחרשים ועמדו על רזיהם : את הארץ וגו׳ . הארץ בכלל ואת יריחו בפרט

רלבג

שכתובים כי ביום הד׳ ולמחרת היום הרביעי השכים יהושע וכל ישראל ובאו עד הירדן ולנו שם טרם יעבורו . ויתכן עוד כי ביום ההוא בעינו שצוה יהושע שוטרי העם הזה שלח המרגלים , והנה לא היה היום ההוא ממנין שלשת ימים שזכר כי הוא אמר בעוד שלשת ימים ר״ל אחר היום ההוא . והנה בתחלת היום החמישי ליום ההוא נשלמו אלו השלשת ימים והנה בעצם היום ההוא באו המרגלים לבית רחב ולנו שם הלילה ומה שאמרה ונחבתם שמה שלשת ימים רוצה לומר עד היום השלישי לנסיעתן וכן מאמר ויבואו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרודפים רוצה לומר עד היום השלישי ויהיה חסר מלת עד וכמוהו ימצאו רבים כמו שבארנו בביאורנו לדברי תורה באמרו ארבעים יכנו שהרצון בו עד ארבעים . וכן מ״ש ומושב בני ישראל וגו׳ שהרצון בו עד ארבע מאות ושלשים שנה וכן מה שאמר תספרו חמשים יום הרצון בו עד חמשים יום : (יא) בעוד שלשת ימים וגו׳ . הרצון בו זולת היום שהוא בו ואחר שיעברו אחריו שלשה ימים שלמים יהיה להם כן ולזה אמר אחר זה ויהי מקצה שלשת ימים וגו׳ להורות כי הרצון בזה אחר עבור שלשה ימים והנה נתאחר הענין עד הבקר כדי שיתפרסם לישראל עוצם המופת הזה ויראו זה בעיניהם והנה צוה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה שיקיימו התנאי שהתנה להם משה בתתו להם הארץ אשר מעבר הירדן לפאת מזרח וזכר שכבר הסכימו לשמוע אל דבריו באופן שהיו שומעין לדברי משה ושמי שיעבור על מצותו יומת כי כן יעדה התורה בהעובר על דברי הנביא וכ״ש יהושע שהיה מלך ונביא : (יח) והתרו לו רק חזק ואמץ רוצה לומר שיתחזק להתנהג
ככל

רשי

שהשהו כאן שלשת ימים ואחר תעברו : (יד) כל גבורי החיל . שבכם יעברו חלוצים: (טו) מזרח השמש. עבר מזרחי של ירדן: (יח) ימרה. יקניט את דבריך: ב (א) וישלח יהושע וגו׳ . על כרחי אני צ״ל שבתוך ימי אבל משה שלחם שהרי לסוף ג׳ ימים שתמו ימי אבל משה עברו את הירדן שמשם אנו למדים שמת משה בז׳ אדר כשאתה מונה ל״ג למפרע מיום שעלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון וע״כ משנשתלחו המרגלים לא עברו את הירדן עד יום החמישי שנ׳ וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרודפים בו בלילה ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון וישכם יהושע בבוקר ויסעו מהשטים הרי יום ד׳ וילינו שם טרם יעברו נמצא שלא עברו עד יום ה׳ : חרש . ברז כך ת״י אמר להם עשו עצמכם כחרשים כדי שלא יסתירו דבריהם מפניכם ד״א חרש חרס הטעינו עצמיכם קדרות כדי שתהיו נראין כקדרין : וראו את הארץ ואת יריחו . והלא יריחו בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיתה קשה כנגד כולם לפי שהיתה יושבת על הספר . וכיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה קשה כנגד כולם . כיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיה מחבבה כנגד כולם וכלפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולן כך שנויה בספרי :
אשה

ביאור הגר״א

לפי דא״כ לא מוכח שבז׳ באדר מת משה כיון שאין אנו יודעין כמה ימים היה זה בתוך אבל משה . ונראה שבאותו יום שתמו ימי אבל משה דהיינו יום ו׳ בניסן באותו יום שלח מרגלים ובאותו היום באו אל רחב ושלחה אותם תחלת ליל שביעי ויסבו בהר יום ז׳ ויום ח׳ וליל ט׳ הרי שלשת ימים ובאותה הלילה הלכו ליהושע וישכם יהושע בבוקר ביום ט׳ וילינו שם טרם יעברו ליל י׳ וביום י׳ עברו את הירדן : ב (א) חרש . פי׳ שלחם בשתיקה כמו רוח קדים חרשית שלא יכשלו כבראשונה :
ותצפנו

חמשים ד׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים . ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי . חמשים תעברו לפני . וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים . ונמסר גם בס׳ בשלח : כל איש אשר ימרה . כל ט׳ ראשי פסוקים בספ׳ וסי׳ כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם . כל איש אשר ימרה את פיך . כל יושבי ההר מן הלבנון . כל ממלכת עוג . כל ערי בני אהרן הכהנים . כל ערים עשר ומגרשיהן . כל ערי הלוים בתוך . כל ערי הגרשני . כל הערים לבני מררי : ולא ישמע ד׳ וסי׳ בס׳ וארא :

תולדות אהרן כל איש וגו׳ . סנהדרין מט : רק חזק וגו׳ . עקידה שער טו :

מצודת ציון

הם הממונים להשמיע לעם דברי המושל ולהכריח על קיומם כמו שופטים ושוטרים (שם ט״ז): (יא) צדה. מזון כמו לחם צידם (לקמן ט׳): בעוד. תרגומו בסוף : (יד) חמושים . מזוינים כמו וחמושים עלו (שמות י״ג) : (יח) ימרה . מל׳ מרי ומרד כמו סורר ומורה (דברים כ״א): ב (א) מרגלים. ענין חיפוש כמו לחקר ולספר ולרגל (דה״א י״ט) : חרש

מצודת דוד

האויב ואל תירא: כי עמך ה׳ גו׳. ולא אמר כי עמך אני אף שה׳ היה המדבר ודוגמתו וישלח כו׳ ואת שמואל (ש״א י״ב) והמדבר היה שמואל : (יא) וגו וכו׳ . אף כי נאמר קודם שילוח המרגלים מ״מ ע״כ הלווי היה אח״ז כי ביום שהלכו המרגלים לנו ביריחו ובהר שנתעכבו ג׳ ימים ובחזירתם לנו במקומם וביום שאחריו לנו אל הירדן וממחרת עברו הירדן: הכינו. עם כי עדיין אכלו את המן מ״מ היה בידם מפרי האדמה ממה שהביאו להם תגרי עובדי כוכבים ואת זה עשו להכין : (יג) זכור . עליכם לזכור: מניח . נותן לכם מקום מנוחה בתת לכם הארץ הזאת שבעבר הזה : (טו) עד אשר יניח . עד אשר יתן ה׳ מקום מנוחה גם להם : וירשתם . ר״ל אז תאחזו בה מבלי מערער הואיל וקיימו התנאי : מזרח השמש . בעבר המזרחי : (יז) רק וכו׳ . ר״ל לא נשמע אליך רק כשיהיה ה׳ עמך וכו׳ אבל לא בזולת זה : (יח) רק חזק . לפגע המורדים ולא למחול על כבודך : ב (א) מרגלים . חרש . מחפשים מחשבות הבריות אם נמס לבבם : לאמר . ר״ל וכה אמר
ותצפנו

אשה זונה. תירגם יהונתן פונדקיתא מוכרת מיני מזונות: (ב) לחפור. לרגל כמו משם חפר אוכל: (ד) ותצפנו. יש מקראות מדברים על הרבים כיחיד לפי שמיסרה בהטמנתם ובמקו׳ גר כאילו הי׳ יחידי ומדרש אגדת תנחומ׳ יש פנחס וכלב היו ופנחס עמד לפניהם ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך. ד״א ותצפנו כל אחד ואחד בפני עצמו ודוגמתו מצינו שמן וקטרת ישמח לב ולא אמר ישמחו לב: (ו) בפשתי העץ. פשתים בגבעוליהן: (ז) על המעברות. מקום מעבר המים. שהיו סבורים שחזרו לאחוריהם אל ערבות מואב והירדן מפסיק ביניהם: השער סגרו. השוערים: ולא

בפרש לפי שהיתה עיר גדולה: זונה. כמשמעה או מוכרת מזון כמו שתי׳ פונדקיתא והוא בשקל טובה והאמת דעת יונתן זונה ממש כי כן דרכו במקומות לתרג׳ זונה פונדקית וכן שתים נשים זונות פונדקן ואף על פי שתרג׳ מקצתו נפקת ברא ודעתו לפי שהזונה כפונדקיתא שמפקרת עצמה לכל: וישכבו שמה. להודיע כי לא היו שם אלא לילה אחד ובאותו לילה יצאו משם: (ב) ויאמר. בפתח המ״ם כמו תשבר ותשכב ותעצר המגפה והדומים להם: (ג) לחפור. כמו לתור כי התר מחפש דבר: (ד) ותקח האשה. כבר לקחה אותם וצפנתם טרם הכנס שלוחי המלך לביתה כשהרגיש׳ שנודע הדבר למלך: ותצפנו. כל אחד לבדו כדי שלא יכירו מקומם אם יעלו לגג. ובדרש אלו שני המרגלי׳ היו כלב ופינחס ועמד לפניהם פינחס ולא הכירוהו ולא ראוהו לפי שהיה מלאך ואמר ותצפנו על כלב לבדו: (ה) ויהי השער לסגור. עומד לסגור שחשך היום: (ו) והיא העלתם הגגה ותטמנם. כבר אמר למעלה ותצפנו ועתה אמר ותטמנם להודיע איך טמנה אותם: בפשתי העץ. ר״ל שהיו עדיין הפשתן בגבעוליהם והעלתם הגגה ליבשם והטמינה אותם בתוכם ופשתי העץ כמו עצי פשתים וכן שני תולעת תולעת שני: הערוכות. הפשתים לשון נקיבות האחת פשתה והרבים פשתים כמו מן חטה חטים והיו ערוכות לה על הגג ליבשן: (ז) והאנשים רדפו אחריהם. לפי מחשבתם: על. כמו עד וכן וירכתו על צידון וכן ינהגנו על מות כמו עד מות כי הוא שתי מלות: המעברות. בשוא הבית מגזרת מעבר בצרי ואם לא נמצא המעברות נתפשו בקמץ הבית מגזרת מעבר בקמץ: סגרו. המרגלים

וַיָּבֹאוּ בֵּית־אִשָּׁה זוֹנָה וּשְׁמָהּ רָחָב
וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה׃ ב וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ י״ת ס״פ. ל׳. יש יחדאין
לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר אֶת־הָאָרֶץ׃
ג וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר
הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ ל׳ בטע׳ מלע׳
אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־ ג׳ וחס׳. י״ד.
הָאָרֶץ בָּאוּ׃ ד וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת־שְׁנֵי ד׳
הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ ל׳
אֵלַי הָאֲנָשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן ח׳.
הֵמָּה׃ ה וַיְהִי הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ ג׳ מלעיל בלי׳
וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ קָ׳
הָאֲנָשִׁים רִדְפוּ מַהֵר אַחֲרֵיהֶם
כִּי תַשִּׂיגוּם׃ ו וְהִיא הֶעֱלָתַם הַגָּגָה ל׳ ומלעיל ב׳ בעלות.
וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ ל׳. ב׳
עַל־הַגָּג׃ ז וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם ח׳ ר״פ
דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַל הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר ל׳ דסמי׳
סָגָרוּ אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ הָרֹדְפִים כ׳.י״א דמטעי׳

וַאֲזַלוּ וְעַלוּ לְבֵית אִתְּתָא
פּוּנְדְּקִיתָא וּשְׁמַהּ רָחָב
וּשְׁכִיבוּ תַמָּן׃ ב וְאִתְאֲמַר
לְמַלְכָּא דִירִיחוֹ לְמֵימַר הָא
גּוּבְרַיָּא אֲתוֹ הָכָא בְּלֵילְיָא
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַלָּלָא יַת
אַרְעָא׃ ג וּשְׁלַח מַלְכָּא
דִירִיחוֹ לְוָת רָחָב לְמֵימַר
אַפִּיקִי גֻּבְרַיָּא דַאֲתוֹ לְוָתִיךְ
דְעַלוּ לְבֵיתִיךְ אֲרֵי לְאַלָּלָא
יַת כָּל אַרְעָא אֲתוֹ׃
ד וּדְבָרַת אִתְּתָא יַת תְּרֵין
גֻּבְרַיָּא וְאִטְמַרְתִּנּוּן וַאֲמָרַת
בְּקוּשְׁטָא אֲתוֹ לְוָתִי גֻּבְרַיָּא
וְלָא יְדַעִית אִי מְנָן אִנּוּן׃
ה וַהֲוָה עִדָּן לְמֵיחַד תַּרְעָא
בְּקַבְלָא וְגֻבְרַיָּא נְפַקוּ לָא
יְדַעִית לְאָן אֲזַלוּ גֻּבְרַיָּא
רְדַפוּ בִּפְרִיעַ בָּתְרֵיהוֹן אֲרֵי
תַדְבְּקוּנוּן׃ ו וְהִיא אַסְּקַתְנוּן
לְאִגָּרָא וְאִטְמַרְתִּנּוּן בִּטְעוּנֵי
כִּתָּנָא דִּסְדִירִין לַהּ עַל
אִגָּרָא׃ ז וְגֻבְרַיָּא רְדַפוּ
בָּתְרֵיהוֹן אוֹרַח יַרְדְּנָא עַד מְגִזָּתָא וְתַרְעָא אֲחָדוּ בָּתַר דִּנְפַקוּ רָדְפַיָּא בָּתְרֵיהוֹן׃

לחפר ג׳ וחסר וסי׳ הנה אנשים באו הנה הלילה: כי לחפר את כל הארץ באו. לחפר פרות ולעטלפים: שני האנשים ד׳ דסמיכי בקריאה וסימן נמסר בסדר שופטים: יצאו ח׳ קמצין בקריאה וסי׳ ויהי השער לסגור בחושך. ויאמר שאול אל ה׳. ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ב׳ בפסוק. שמעו זאת בית יעקב הנקראים. וידרכו את לשונם קשתם: מהאש יצאו והאש תאכלם. באמר להם עם ה׳ אלה ומארצו: והאנשים ח׳ ר״פ וסי׳ בלשון ארמי רעיא דסליקו למשלח לרדופיא טבין לנחשא מיתיא

תולדות אהרן העלתם הגגה. ברכות מג שבת כז:

רלבג

ככל דברי התורה כי אם יגוס לעבור על דבריה לא ישמעו אליו אלא אם היה זה לפי שעה וזה שהוא והם מחוייבים לחזוק התורה. או ירצה באמרו חזק ואמץ מאד שיתחזק ויתאמץ על הנהגת העם בחריצות ולא יעזוב הנהגת׳ כי העם לא יתכן שיהיו זולת רועה כמ״ש משה ולא תהיה עדת ה׳ כצאן אשר אין להם רועה: (א) וראוי שנעיין בהתר ספק מה יקרה בענין הצוואה שצוה יהושע שוטרי העם ושלחו המרגלים מה ענין אלו המרגלים והנה איך שתהיה תשובתם בבאם לא ימנעו מלבוא בארץ לרשת אותה כי כבר יעד להם יהושע כי בעוד שלשת ימים יעברו את הירדן לבא לרשת את הארץ ואם אמרנו שכבר שלח המרגלים קודם זה הנה יקשה גם כן למה לא סמך יהושע על דברי הש״י שהבטיחו שלא יתיצב איש בפניו כל ימי חייו ולמה הסכים לשלוח מרגלים עם מה שהתפרסם לו מה שהגיע מהתאחר במדבר לישראל על דבר המרגלים אשר שלח משה ואנחנו אומרים בהתר זה הספק ששלוח המרגלים הוא על התר שני דרכים. הדרך הא׳ לחקור אם יתכן שישתדל להלחם בעם אשר הם שלוחים לרגל ארצם אם לא יתכן זה כאילו תאמר שיחקרו מהעם היושב בה המעט הוא אם רב החזק הוא הרפה ומה הערים הבמחנים אם במבצרים והנה פרי זה הרגל הוא אם בהמשך אל המלחמה או התרחק ממנה לפי מה שיספרו המרגלים. ואולם מדרך הב׳ הוא לחזק לב העם הנלחמים לבד כמו שנתפרסם מענין גדעון בן יואש כי היה סומך בדברי הש״י אחר שעשה לו אות שהוא יעזור עמו והנה הגיע מדרגתו בכחו בש״י עד שכבר שלח החיל הבא אליו מישראל להלחם עם מדין ולא השאיר מהם כי אם שלש מאות איש בדבר הש״י ועכ״ז לחזק לבו על דבר המלחמה צוהו הש״י שירד אל המחנה הוא ופורה נערו וישמע מה ידברו ואחר תחזקנה ידיו והנה שמע שם מה שחזק לבו לבוא בקשרי המלחמה. וכן היה בשלוח המרגלים בזה המקום כמו שנבאר ר״ל שלא היה שלחם רק לחזק לב יהושע והעם כשישמעו שנפלה אימת ישראל עליהם וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם. ואחר שהתישב לנו זה הנה נבאר דברי זאת הפרשה לפי מנהגנו ונאמר כי מלת חרש תאמר בפנים רבים המכוון ממנה לפי מה שאראה הוא מענין אל תחרוש על רעך חורשי און שהוא מענין מחשבה הרצון בזה שכבר שלח יהושע שנים אנשים מרגלים מחשבת אנשי הארץ ר״ל שיחקרו אם נפלה אימת ישראל עליהם ואם נמוגו מפניהם כי בזה יתחזק מאד לב אנשי המלחמה ולזה תמצא שהם לא רגלו הארץ ואת יריחו כי אם בזה האופן לפי שכבר באו שם בלילה ובלילה בעצמה יצאו משם אחר שנתפרס׳ להם על פי רחב מחשבת הארץ ושכבר נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם וזאת היתה ג״כ תשובתם ליהושע אמרו כי נתן השם בידינו את כל הארץ וגו׳ ולו היתה כונת יהושע שירגלו הארץ באופן הראשון היה ראוי שיאמרו ליהושע שלא יכלו לרגל את הארץ כי בלילה באו ובלילה ההוא.

ביאור הגר״א

(ד) ותצפנו. כמו ותצפון והוא מן אותיות האמנתיו נוספות כמו בנו בעור אבל לחכמים יש דרש כמו שדרשו שם בנו בעור שהיה בנו בנביאות מחמת יתור הוי״ו כן דרשו

מצודת דוד

(ד) ותצפנו. כל אחד במקום מיוחד כי יותר נוח להטמין אחד אחד: האנשים. אשר תשאלו עליהם: ולא ידעתי. בעת בואם: (ה) ויהי השער. ר״ל בעת בוא זמן סגירת שער העיר כאשר חשך היום: כי תשיגום. היות זה מקרוב יצאו: (ו) ותטמנם. הוסיפה להטמינם במקום יותר נסתר: בפשתי העץ. בפשתים שהם עדיין בתוך העץ והם הקנים של פשתן: הערוכות. בכדי שלא ירגישו שיש מי טמון שם: (ז) אחריהם. כן חשבו הרודפים לפי דעתם: סגרו. לפי שרצו לבהלם עוד העיר לזה סגרו שומרי

מצודת ציון

חרש. ענינו מחשבה כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג׳): זונה, מוכרת מזון: (ב) הנה. להעיר הזאת: לחפור. לרגל ולחפש כמו יחפרו בעמק (איוב ל״ט) ע״ש שהמחפש דבר מה בקרקע חופר בה: (ד) ותצפנו. הסתירה אותו כמו יצפון לישרים (משלי ב׳): כן. ענינו אמת כמו כן דברת (שמות י׳): מאין. מאיזה מקום: (ה) אנה. לאיזה מקום: (ו) הערוכות. מלשון עריכה וסדור: (ז) על. ענינו כמו עד וכן וירכתו על צידון בראשית

רדק

המרגלים או אנשי הבית והוא הנכון כי הם לא ידעו מהגג שפחדם להם ושם שכבו להם: אחרי וגו'. אינו תוספת ביאור אלא אם היה אומר אחרי אשר יצאו ידמה אחר זמן והם לא אחרו לסגור השער מפחדם להם ואם היה אומר כאשר יצאו ולא אמר אחרי ידמה כי תכף בצאתם מן השער סגרו ואם היו עושין כן היו מרגישי' הרודפים כי המרגלי' נחבאים שם אלא כשהרחיקו האנשים מהשער עד שלא ירגישו בסגירת השער סגרוהו וזה טעם אחרי כאשר: (ח) והמה טרם ישכבון. טרם שישנו: עלתה עליהם. כמו אליהם כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו. ודברתי על הנביאים כמו אל הנביאים. ורבים כהם כמו שכתבנו בספר מכלל: (יא) ונשמע וימס לבבנו ולא קמה. כי האדם המפחד כאלו נפלה רוחו כדרך אל יפול לב אדם עליו ויונתן תרגם ולא קמה ולא אשתארת: (יב) כי עשיתי עמכם חסד. החסד הוא הטובה שיעשה אדם עם אחר שאין לו גמול עליו והיא עשתה עמהם חסד בהחביאה אותם כי הם לא גמלוה טובה עד הנה לפיכך אמרה להם ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ולא אמרה עמי כי בהחיותם אותה הוא אמת וחובה עליהם כי היא החייתה אותם ובהחיות' בית אביה היא חסד לפי' אמרו לה הם גם כן ועשינו עמך חסד ואמת להחיותה וחסד להחיות בית אביה: אות אמת. האות שתתנו לי שתקיימו אותו ואל תכזבו בי: (יד) נפשנו תחתיכם למות. אנו נמסור עצמינו תחתיכם למות למי שירצה להמית אתכם: תגידו. הראשון בוי"ו כנגדה וכנגד בית אביה כי אי אפשר שלא היה שם עמה מבית אביה כי לא היתה יושבת יחידה או אפשר שאמרו כנגד בית אביה ואע"פ שלא היו שם כמו שאמרו גם כן נפשנו תחתיכם למות והשני תגידי ביו"ד כנגד' והסימ' דודי ומה היה דבר זה שאמרו לה שלא תגיד לא אמרו על דבר היות' שם בביתה שלא חשדו אותה שתגלה אותם בצאתם מביתה שהרי כסתה עליהם לשלוחי המלך אבל לאחר זמן כשבאו ישראל על העיר אי אפשר שלא נגלה הדבר כיון שאספה בית אביה לביתה אלא

רשי

(יא) ולא קמה עוד רוח באיש, אפי' לשכב עם אשה אמרו אין לך כל שר ונגיד שלא בא אל רחב הזונה ובת עשר שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים וזנתה כל ארבעים שנה: (יב) אות אמת. שתעשו כשתבאו ותכבשו את העיר שתכירו האות ותחיוני: (טו) ותורידם בחבל בעד החלון. באותו חבל וחלון היו הנואפים עולין אליה אמרה רבונו של עולם באלו חטאתי באלו תמחול

ח וְאִנּוּן עַד לָא שְׁכִיבוּ וְהִיא סְלֵיקַת לְוָתְהוֹן לְאִגָּרָא: ט וַאֲמַרַת לְגֻבְרַיָּא יְדַעְנָא אֲרֵי יְהַב יְיָ לְכוֹן יַת אַרְעָא וַאֲרֵי נְפַלַת אֵימַתְכוֹן עֲלָנָא וַאֲרֵי אִתְבַּרוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן: י אֲרֵי שְׁמַעְנָא יַת דִּיבֵּשׁ יְיָ יַת מֵי יַמָּא דְסוּף מִן קֳדָמֵיכוֹן בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרַיִם וְדִי עֲבַדְתּוּן לִתְרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא לְסִיחוֹן וּלְעוֹג דִּי גַמַּרְתּוּן יָתְהוֹן: יא וּשְׁמַעְנָא וְאִתְמְסֵי לִבָּנָא וְלָא אִשְׁתְּאַרַת עוֹד רוּחָא בֶּאֱנָשׁ מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא מִלְּרָע: יב וּכְעַן קַיִּימוּ כְעַן לִי בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֲרֵי עֲבָדִית עִמְּכוֹן טֵיבוּ וְתַעְבְּדוּן אַף אַתּוּן עִם בֵּית אַבָּא טֵיבוּ וְתִתְּנוּן לִי אָת דִּקְשׁוֹט: יג וּתְקַיְּמוּן יַת אַבָּא וְיַת אִמָּא וְיַת אַחַי וְיַת אַחְוָתַי וְיַת כָּל דִּילְהוֹן וּתְשֵׁיזְבוּן יַת נַפְשָׁתָנָא מִמּוֹתָא: יד וַאֲמַרוּ לַהּ גֻּבְרַיָּא נַפְשָׁנָא מְסִירָא חֲלַף נַפְשָׁתֵיכוֹן לְמֵמָת אִם לָא תְחַווֹן יַת פִּתְגָּמָנָא דֵין וִיהֵי כַּד יִתֵּן יְיָ לָנָא יַת אַרְעָא וְנַעְבֵּד עִמִּךְ טֵיבוּ

אַחֲרֵיהֶם: ח וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן וְהִיא עָלְתָה עֲלֵיהֶם עַל־הַגָּג: ט וַתֹּאמֶר אֶל־הָאֲנָשִׁים יָדַעְתִּי כִּי־נָתַן יְהוָה לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ וְכִי־נָפְלָה אֵימַתְכֶם עָלֵינוּ וְכִי נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם: י כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מֵי יַם־סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וּלְעוֹג אֲשֶׁר הַחֲרַמְתֶּם אוֹתָם: יא וַנִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ וְלֹא־קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת: יב וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ־נָא לִי בַּיהוָה כִּי־עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד וַעֲשִׂיתֶם גַּם־אַתֶּם עִם־בֵּית אָבִי חֶסֶד וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת: יג וְהַחֲיִתֶם אֶת־אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־אַחַי וְאֶת־אַחְוֹתַי וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם אֶת־נַפְשֹׁתֵינוּ מִמָּוֶת: יד וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֲנָשִׁים נַפְשֵׁנוּ תַחְתֵּיכֶם לָמוּת אִם לֹא תַגִּידוּ אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיָה בְּתֵת־יְהוָה לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת:

י' ר"ס. כ' וערק

ל'

ד' וחס'

ג' ומ"ל

ל'

נ'

ג' דחסר

כ' דסמיכי

ג'

י"נ חסר' בלו'

אחיותי קרי וס' בליש'

תנינא תגידי וסימן דודי

רלבג

ההוא הוכרחו לצאת משם ולזה הוא מבואר שהכוונה ברגול' היתה לרגל מחשבותם לבד כדי שיתחזק בזה לב אנשי המלחמה ואולי יתחזק בזה לב אנשי המלחמ' כי זה ממורך לב הוא הודעה מה יתבאר ממנה שזה מסודר להיות כן כמו שביארנו בשני מספר מלחמות ה' ובביאורינו לספר איוב ולזה תמצא בהרבה מן האנשים שסביב עת אשר יובלו עברות להם שישיגם פחדם מה והנה אמר להם יהושע שירגלו מחשבת אנשי הארץ בכללות וביחוד מחשבת אנשי יריחו וזהו מה שהזהירם לראות את הארץ ואת יריחו ר"ל שיראו מחשבותם באיזה אופן שיתכן להם זה כו והנה ספר שסופר זה למלך יריחו והסתירה אותם רחב בחכמתה למלט את נפשה ונפש בית אביה. והנה נספר אחר זה בזכרנו תועלותיה מה היה מהאופן שהחכמה בדבריה: (ד) ותצפנו. ר"ל שצפנה כל א' מהם במקום מיוחד שאם ימצא האחד ינצל השני והיה לה התנצלות בזה לפי שכבר זכרה שהיה חשך בעת שיצאו ולזה אפשר שיצא האחד ונשאר השני והיא לא ידעה: (ח) והיא עלתה עליהם. ר"ל אצלם כמו ועליו מטה מנשה ויבואו האנשים על הנשים: (יא) כי ה' אלהיכם הוא האלהים. ולזה הוא שליט על כל אשר יחפוץ ויצלח מי שהיה במערכתו שלא ינוצח בהלחמו עם ישראל או שינצח'; (יד) אם לא תגידו. הנה התנו בזה לפי שכבר שאלה מהם שיתנו לה אות אמת להחיות כל בית אביה והשביעה אותם על זה בה' והנה אם היתה מגדת דבריהם

בהימנותא ופירוש' נמסר בסדר ויגש. הוא אלהים ד' וסימן ונשמע וימס לבבנו. וה' אלהים אמת. דעו כי ה' הוא אלהים. ויאמר ה' אלהי אבותינו. והחיתם ג' חסרים יו"ד בלישנא חיות וסי' ויאמרו החיתנו נמצא חן. והחיתם את אבי ואת אמי. לי החיתם אתם. ונמסר גם בסדר ויגש: אחותי ה' חסר יו"ד בליש' בקריאה וסי' והחיתם את אבי ואת אמי. בצדקתך אחותך. ואחותיהם צרויה ואביגיל

תולדות אהרן כי שמענו. סוטה לד זבחים קטז: וימס לבבנו. סיע"ז לד: ולא קמה. זבחים קטז: אות אמת. זוהר ויחי:

ביאור הגר"א

דרשו ג"כ שלאחר הלשינה מיתור הוי"ו: (יב) עמכם חסד וגו'. כי מה שתעשו עמי הוא אמת ועם בית אבי הוא חסד. וזהו מה שאחז"ל המאכיל לחבירו עדשים מאכילו פטומים כי מה שאדם עושה טובה לזולתו בחנם הוא חסד ושלום טובה הוא הנקרא אמת כי אמת הדבר שמחוייב לשלם אבל מהראוי לעשות חסד כמו שעשה עמו ע"כ יאכילנו פטומים לכן אמרה והחייתם את בית אבי זהו חסד אבל מה שתחיו את נפשי זהו אמת וזש"ה תתן אמת ליעקב חסד לאברהם כי הבטחה החדשה שהיתה לאברהם הוא שנקרא חסד אבל ליעקב הוא אמת שמאמת הבטחתו שהבטיח לאברהם: (יד) ועשינו עמך וגו'. מה שנחיה אביך זהו חסד ומה שנחיה אותך הוא אמת: כי

מצודת ציון

(ברחבית מ"ע): המעברות. מקום מעבר הירדן: (ח) עליהם. ענינו כמו אליהם באל"ף: (ט) אימתכם. מלשון אימה ופחד: נמגו. נמסו. (י) הוביש. מל' יבש: החרמתם. ענין

מצודת דוד

סגרו את השער שלא יצאו מעתה: (ח) והמה. המרגלים: (ט) וכי נפלה וכו'. ולא נעצר כח להלחם בכם: (יא) ולא קמה וכו'. ר"ל כל איש רוחו נמוכה ושפלה: הוא האלהים. א"כ היכולת בידו על כולם: (יב) ועתה. הואיל והדבר ברור: חסד. היות כי עדיין לא עשיתם לי טובה מאומה: ועשיתם וכו'. לזה גם אתם עשו חסד עם בית אבי מבלי הקדמת טובה מהם: אות אמת. סימן אמיתי למען ידעו כל ישראל לבל ישלחו בכם יד: (יד) נפשנו וכו'. אם מי ירצה לשלוח בכם יד נמסור עצמנו למיתה כדי להציל אתכם: את דברנו זה. את האות שאתה מבקש ונתנה

תמחול לי: (טז) עד שוב הרודפים. ראתה ברוח הקדש שישובו לסוף שלשת ימים: (יז) נקיים אנחנו. הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה: (יח) את תקות. לשון קו וחבל: (יט) דמו בראשו. עון הריגתו על ראשו תהא כי הוא יגרום מיתתו: דמו בראשנו. עון הריגתו תהא עלינו:

ויעברו

מה אמרו לה שלא תגיד דבר האות שהיה להם עמה שאם תגיד יעשו גם כן האחרים שהיה להם בית בחומה להנצל והם יטעו בדבר זה: (טו) ותורידם בחבל. כדי שלא ירגישו השכנים אם יצאו דרך שער ביתה אם תפתח אותו בעוד לילה אחרי אשר סגרו אותו ולפיכך הורידה אותם בחבל דרך החלון וזה היה כשכלתה לדבר עמהם או אחר שישנו מעט: ובחומה היא יושבת. אף על פי שהיה לה בית בחומה היה אפשר שהיה עיקר ישיבתה בתוך העיר לפיכך אמ' ובחומה היא יושבת: (טז) ונחבתם שמה. חסר אל"ף נחבא או שרשו חבה בה"א כי נמצאו בשורש הזה בה"א: שלשת ימים. ארז"ל מגיד שראתה רוח הקדש על רחב שישובו לסוף שלשת ימים. שאילו לא שרתה עליה רוח הקדש מאין היא יודעת שעתידין לחזור לסוף שלשת ימים ועל דרך הפשט כי מדרך הסברה אמרה זה כי מיריחו עד הירדן יום אחד או יותר מעט וחשבה כי בין הליכתן ושובם וחפירתם ותפוש בכל הדרך יהיו שלשת ימים: שוב. בחולם: (יז) נקיים אנחנו. פי' בתנאי זה: הנה אנחנו באים. כלו' הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה ונקים אנחנו חסר יו"ד הרבים מהמכתב והיו"ד הכתוב למ"ד הפעל ונדגש' כמו יו"ד שניים והם בשקל נחתי' שעפים: משבועתך הזה. פי' מדבר שבועתך זה ואף על פי שלא ספר הכתוב שנשבעו לה כיון שאמרה להם השבעו נא לי נראה שנשבעו לה כשאמרו לה נפשנו תחתיכם למות או השבעו נא לי בה' היא השבועה שהשביעה אותם והם קבלו השבועה כי אמרו לה נפשנו תחתיכם למות והדבר ההוא היא קבלת שבועה: השבעתנו. בקמץ התי"ו ומשפטו בחירק ויש אומרים כי מפני ההפסק נתחלפה התנועה ואחר שירדו אמרו לה זה ושנו התנאי ונתנו לה אות: (יח) את תקות חוט השני. פי' קו שזור ועשוי מחוטי שני וי"ת תורא דחוט זהוריתא ותרגום שפה לפיו סביב תורא יהא מקף לפומיה אם כן לפי דעתו פי' תקות חוט השני שפת בגד אדום ואמרו הזה שראו אותו בבית טרם שירדו ומה שאמרו תקשרי בחלון בעת כבוש העיר ויש פותרין תקות כמו ויכלו באפס תקוה לשון קו וחבל: הורדתנו. בא התי"ו בצרי במקום חירק כי יבאו זה במקום זה כמו יפעיל ויפעל: (יט) דמו בראשו. הוא נתחייב בדמו שלא שמר עצמו: (כא) ותשלחם.

בדבור

טו וַתּוֹרִדֵם בַּחֶבֶל בְּעַד הַחַלּוֹן כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה וּבַחוֹמָה הִיא יוֹשָׁבֶת׃ טז וַתֹּאמֶר לָהֶם הָהָרָה לֵּכוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם הָרֹדְפִים וְנַחְבֵּתֶם שָׁמָּה שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד שׁוֹב הָרֹדְפִים וְאַחַר תֵּלְכוּ לְדַרְכְּכֶם׃ יז וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הָאֲנָשִׁים נְקִיִּם אֲנַחְנוּ מִשְּׁבֻעָתֵךְ הַזֶּה אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ יח הִנֵּה אֲנַחְנוּ בָאִים בָּאָרֶץ אֶת־תִּקְוַת חוּט הַשָּׁנִי הַזֶּה תִּקְשְׁרִי בַּחַלּוֹן אֲשֶׁר הוֹרַדְתֵּנוּ בוֹ וְאֶת־אָבִיךְ וְאֶת־אִמֵּךְ וְאֶת־אַחַיִךְ וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיךְ תַּאַסְפִי אֵלַיִךְ הַבָּיְתָה׃ יט וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ נְקִיִּם וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה אִתָּךְ בַּבַּיִת דָּמוֹ בְרֹאשֵׁנוּ אִם־יָד תִּהְיֶה־בּוֹ׃ כ וְאִם־תַּגִּידִי אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיִינוּ נְקִיִּם מִשְּׁבֻעָתֵךְ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ כא וַתֹּאמֶר כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא וַתְּשַׁלְּחֵם וַיֵּלֵכוּ

ג' וקד תורדם לבחר · ב' כתוך עמי · י"ג. ג' · ג' וחסר א' · ב' חס' אבוב אליך · ג' חס' בליש' · ב' וחסר · ג' · ג' · ג'. ג' · ח' · ג'. י"ח · י"ג בטע' פזר · י"ו ג' חס' בליש' · ב' וחבלים · ג' חס' ובענין · ג' וחסר. ג' · ב'

וְקַשּׁוּט׃ טו וְשַׁלְשֵׁלַתְנוּן בְּאַטּוּנָא מִן חַרַכָּא אֲרֵי בֵיתַהּ בְּכוֹתֶל שׁוּרָא וּבְשׁוּרָא הִיא יָתְבָה׃ טז וַאֲמַרַת לְהוֹן לְטוּרָא אֱזִילוּ דִלְמָא יַעְרְעוּן בְּכוֹן רָדְפַיָּא וְתִטַּמְרוּן תַּמָּן תְּלָתָא יוֹמִין עַד דִּיתוּבוּן רָדְפַיָּא וּבָתַר כֵּן תְּהָכוּן לְאוֹרַחַתְכוֹן׃ יז וַאֲמַרוּ לַהּ גֻּבְרַיָּא זַכָּאִין אֲנַחְנָא מִמּוֹמָתִיךְ הָדָא דְקַיֵּמְתְּ עֲלָנָא׃ יח הָא אֲנַחְנָא עָלִין בְּאַרְעָא יַת תּוֹרָא דְחוּט זְהוֹרִיתָא הָדֵין תִּקְטְרִי בְּחַרַכָּא דְשַׁלְשֵׁלְתָּנָא בֵיהּ וְיַת אֲבוּךְ וְיַת אִמֵּךְ וְיַת אֲחָיְכִי וְיַת כָּל בֵּית אֲבוּךְ תְּכַנְשִׁין לְוָתִיךְ לְבֵיתָא׃ יט וִיהֵי כָּל דְּיִפּוֹק בַּר מִדַּשֵּׁי בֵיתִיךְ לְבָרָא חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וַאֲנַחְנָא זַכָּאִין וְכֹל דִּי יְהֵי עִמָּךְ בְּבֵיתָא חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישָׁנָא אִם יַד אֱנָשׁ תְּהֵי בֵיהּ׃ כ וְאִם תְּחַוִין יַת פִּתְגָּמָנָא דֵין וּנְהֵי זַכָּאִין מִמּוֹמָתִיךְ דְּקַיֵּמְתְּ עֲלָנָא׃ כא וַאֲמָרַת כְּפִתְגָּמֵיכוֹן כֵּן הוּא וְשַׁלַּחְתִּנּוּן וַאֲזָלוּ וְקַטְרַת יַת תּוֹרָא דִּזְהוֹרִיתָא

רלבג

דבריהם זה היה אפשר שיתערבו עם בית אביה רבים מבני יריחו והכריחם שבועת' שלא להמית איש מהם כי לא יתברר להם אי זה מהם הוא מבית אביה עד שכבר היה אפשר שימלטו בזה האופן כל יושבי יריחו או יתערבו עם כל יושבי הארץ וימלטו כלם בסבת זה: (יז) ויאמרו אליה האנשים נקיים אנחנו משבועתך. ר"ל אנחנו רוצים להיות נקיים מזאת השבועה שלא תהיה לנו למכשול ולזה אנחנו צריכין לסדר הענין באופן שנוכל להשמר בו מהכשל בה והנה אנחנו נותנים לך אות אמת יוכר בו הבית הזה מזולתו והוא שתקשר בחלון את תקות וגו'. והנה אין שבועתינו שנמלט ממות בית אביך אם ימלט אי זה שיהיה מהם חוץ מהבית הזה שאם נקש' בזה האופן הנה יחוייב שנמלט כל יושבי יריחו או כל יושבי הארץ אחר שלא יתברר לנו מי הם ממשפחתך וזה דבר לא נוכל להסכים עליו כי הוא סותר למה שצותה התורה עליו שלא תחיה כל נשמה מאלו הגוים מהמקומות הקרובים ולא מהרחוקים אשר לא יסכימו להיות לנו למס ולזה אנחנו מבארים שאין אנחנו נקשרים להחיות כי אם הנמצאים בזה הבית: (כ) ואם תגידי את דברינו זה. באופן שימלטו שאר יושבי העיר בזה הבית כשתודיעי להם שכבר נשבענו להחיות הנמצאים. בו לא תקשרנו שבועתינו להחיותם:

והנה

וקראו לשלשת אחותיהם. ויבאו אליו כל אחיו וכל אחותיו. ההרה י"ג וסי' נמסר בסדר דברים ובסדר שופטים סוף סימן א', שמה ו' בספרא ו' וסימן ושמה רחב וישכבו שמה. ונחביתם שמה שלשת ימים אל תיגע שמה את כל העם. ויעלו מן העם שמה. לנוס שמה רוצח אשר. וחברו לנוס שמה אל עיר. והיה י"ג בטעם פזר בקריאה וסימן והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה. והיה בהביאך ה' אלהיך לך. והיה בשמעו את דברי האלה. והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך. והיה כנוח בפות רגלי הכהנים. ונקרבתם בבקר לשבטיכם. ויאמר ה' אל גדעון עוד. ואנ"י הצעי"ר המאס"ף נרא"ת לי שזה אינו מן המנין כי הוא בזקף כי לא נמנה אלא י"ג במסורת בטעם פזר ואח"כ ברוב ספרים ישנים ג"ב בדקתי והוא בפזר ויש גמגום ובמסרה אחרת לא נמנה זה מן מנין הפזרים. והיה כאשר יחלם הרעב. והיה כי תרבו ופריתם. והיה אם למוד ילמדו. ויאמר אליהם ירמיהו. והמשה ועשרים

תולדות אהרן בקיר החמה. ערכין לב (ברכות ח סנהדרין כח): את תקות. מגלה יד:

ביאור הגר"א

(טו) כי ביתה בקיר החומה וגו'. פי' שהיו לה ב' בתים א' בתוך חלל החומה ואחד דבוק אל החומה לפיכך כשהורידה את האנשים הורידה מן החלון שבבית אשר בתוך חלל החומה והיא היתה יושבת עם בני משפחתה בשעת נפילת חומת העיר בבית הדבוק לחומה ולכן כשנפלה החומה נשאר ביתה קיים וז"ש כי ביתה בקיר החומה פי' בית הדבוק לחומה שם עיקר דירתה ובחומה היא יושבת לפעמים וכשהורידה האנשים בעד החלון היתה שם: (טז) שלשת ימים. דהיינו היום שרודפין ויום שחוזרין ובליל ג' הלכו הרי שלשת ימים:

מצודת דוד

נתנה לך כ"א תגיד לגלות האות הרבה יעשוהו להציל עצמם: חסד ואמת. היום אתה עשית עמנו חסד אבל לפית לתשלום גמול אבל אנו נעשה עמך חסד של אמת מבלי תקות תשלום גמול: (טו) בעד החלון. כי שערי העיר סגרו: בקיר החומה. פני החלון אל מחוץ לחומה: (טז) פן יפגעו. כשתלכו עתה לדרכיכם פן יפגעו בכם הרודפים בשובם: שמה. בההר: (יז) נקיים. ר"ל רוצים אנחנו להיות נקיים מעון בטול השבועה ולזה נפרש הדבר היטב: (יח) אנחנו באים. ר"ל בעת נבוא בארץ: הזה. אשר הורדתנו בו. תקשרי. להיות לאות וסימן: בו. מושב על החלון ור"ל דרך בו: (יט) דמו ב... ר"ל עון מיתתו על עצמו כי היה מהאפשר לשמור נפשו בנפשו: ואנחנו נקים. כי לא היה מהאפשר לשמרו מן המיתה: (כ) זה. הסימן והאות הזה: (כא) כן

מצודת ציון

ענין מיתה וכליון: (טו) בקיר. בכותל. (טז) יפגעו. ענין פגישה: ונחבתם. מלשון מחבואה ור"ל תסתרו במקום מחבואה: (יח) תקות. מלשון קו וחבל וכן נטה קו (ישעיה מ"ד): השני. ר"ל צבוע בצבע אדומה כמו ותולעת שני (שמות כ"ה): תאספי. ענין הכנסה

וַתִּקְשֹׁר אֶת־תִּקְוַת הַשָּׁנִי בַּחַלּוֹן׃
כב וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ הָהָרָה וַיֵּשְׁבוּ שָׁם י"א
שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד־שָׁבוּ הָרֹדְפִים
וַיְבַקְשׁוּ הָרֹדְפִים בְּכָל־הַדֶּרֶךְ וְלֹא
מָצָאוּ׃ כג וַיָּשֻׁבוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַיֵּרְדוּ ד'
מֵהָהָר וַיַּעַבְרוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־ ל'
נוּן וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֵת כָּל־הַמֹּצְאוֹת אוֹתָם׃ ל'
כד וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ כִּי־נָתַן יְהוָה
בְּיָדֵנוּ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְגַם־נָמֹגוּ כָּל־ י"ל דסמי' ד' וחסר
יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ׃ ס'
ג א וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּסְעוּ
מֵהַשִּׁטִּים וַיָּבֹאוּ עַד־הַיַּרְדֵּן הוּא ל'
וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּלִנוּ שָׁם טֶרֶם י. ל' וחס'
יַעֲבֹרוּ׃ ב וַיְהִי מִקְצֵה שְׁלֹשֶׁת יָמִים ה' דסמי'
וַיַּעַבְרוּ הַשֹּׁטְרִים בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה׃
ג וַיְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר כִּרְאֹתְכֶם ל' חסר
אֵת אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאִים אֹתוֹ וְאַתֶּם ג'
תִּסְעוּ מִמְּקוֹמְכֶם וַהֲלַכְתֶּם ל'

בְּחַרַכָּא׃ כב וַאֲזַלוּ וְעָלוּ
לְטוּרָא וִיתִבוּ תַמָּן תְּלָתָא
יוֹמִין עַד דְּתָבוּ רָדְפַיָּא
וּבְעוֹ רָדְפַיָּא בְּכָל אָרְחָא
וְלָא אַשְׁכָּחוּ׃ כג וְתָבוּ
תְּרֵין גֻּבְרִין וּנְחִיתוּ מִן טוּרָא
וַעֲבָרוּ וַאֲתוֹ לְוָת יְהוֹשֻׁעַ
בַּר נוּן וְאִשְׁתְּעִיאוּ לֵיהּ
יַת כָּל דְּעָרָעָא יַתְהוֹן׃
כד וַאֲמַרוּ לִיהוֹשֻׁעַ אֲרֵי
מְסַר יְיָ בִּידָנָא יַת כָּל
אַרְעָא וְאַף אִתְּבָּרוּ כָּל
יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמָנָא׃
א וְאַקְדֵּים יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא
וּנְטַלוּ מִשִּׁטִּין וַאֲתוֹ עַד
יַרְדְּנָא הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּבָתוּ תַמָּן קֳדָם דִּי יַעְבְּרוּן׃
ב וַהֲוָה מִסּוֹף תְּלָתָא יוֹמִין
וַעֲבָרוּ סַרְכַיָּא בְּגוֹ
מַשְׁרִיתָא׃ ג וּפַקִּידוּ יַת
עַמָּא לְמֵימַר בְּמֶחֱזֵיכוֹן יַת
אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן
וְכָהֲנַיָּא לֵוָאֵי נָטְלִין יָתֵיהּ
וְאַתּוּן תִּטְּלוּן מֵאַתְרֵיכוֹן

רשי

(כג) ויעברו. את הירדן : (ג) והלכתם אחריו . נשתנה המסע הזה משאר מסעות שכל זמן שמשה היה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך והארון נוסע אחר ב' דגלים עכשיו הארון נוסע . תחלה : והכהנים הלוים . לפי שיצאו כולם מלוי (אבי) אבי עמרם נקראו לוים כמו שפירשו רבותינו בב"ר במ"ח מקומות (ביבמות פ"ו עמוד ב'. ובכורות ג' . ובחולין כ"ד . ותמיד כ"ז. א' בכ"ד מקומות) נקרא הכהנים לוים וזה טעמו של דבר

רדק

בדבור כלומר אמרה להם לכו לשלום . ותקשר . לא קשרה אותו עתה אחר שיצאו אלא ספר הכתוב כי כן עשתה כמו שצוו לותה שקשרה התקוה בחלון בעת כבוש העיר : (כג) וישובו . שבו אל הדרך כי כבר היו נחבאים בהר מפני הרודפים ובסוף ג' ימים יצאו מן המחבוא ושבו להם אל הדרך ללכת לדרכם : (כד) ויאמרו אל יהושע כי נתן ה' . זהו סוף דבריהם ממה שספרו לו כי מלת כי הוא טעם אל הקודש : (ב) מקצה שלשת ימים . הנה ראינו בתורה כי בשנת הארבעים בחדש שבט הוכיח משה רבינו ע"ה את ישראל ובו בחדש מת או בתחלת אדר שהרי בניסן עברו ישראל את הירדן עם יהושע וכבר מת משה ועברו ימי אבלו טרם נסעם מהשטים . ואמרו רז"ל כי בשבעה באדר מת משה וראו זה מן הפסוקים אחר הקבלה כיצד חשוב אחרי ז' ימים באדר שלשים יום ימי אבל משה תמצא שנשלמו השלשים יום בשבע' בניסן ושלשה ימים שהזהירם טרם עברם את הירדן להכין צידה נמצא סוף אותן שלשת ימים הוא עשרה בניסן ובו ביום עלו מן הירדן כמו שכתוב והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ולא נוכל לאמר כי לא שלמו ימי האבל עד עברם את הירדן שהרי בעודם בשטים בערבות מואב שלמו ימי האבל כמו שכתוב בערבות מואב שלשים יום אבל לולי הקבלה יוכל לומר האומר כי בשבט מת משה או באדר קודם שבעה בו וכן מצינו בדברי רז"ל כי יש מהם שאמרו בז' בשבט מת משה אף על פי שסוגית התלמוד היא כי בשבעה באדר מת משה וגו' כי הקבלה נכונה כן הוא כי לא יתכן לפרש שהיו שם ימים בטלים אחרי מות משה אלא היו ימי אבלו ואחר עבור ימי אבלו צוה הקב"ה את יהושע לעבור את הירדן והנה יהי' פי' אחרי מות משה אחר עבור ימי אבלו והוא שלשים יום כי אין רוח הקדש שור' על אבל ועל עצב כמו שאמר אלישע ועתה קחו לי מנגן וגו' ואמר ביעקב אבינו ותחי רוח יעקב ותרגם אונקלוס ושרת רוח נבואה על יעקב אבוהון כי כל ימי התאבלו על יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש והנה ביום שלשים שהוא ז' בניסן אמר הקב"ה ליהושע קום עבור ובו ביום צוה יהושע לעבור בקרב המחנה ולומר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן והוא עשר' בניסן שעברו את הירדן כמו שכתוב ויהיה פי' מקצה שלשת ימים ביום שעברו שהוא סוף ג' ימים למה שצום הכינו לכם צידה אבל המרגלים שלחם יהושע תוך ימי אבל ושבו אל יהושע בשמנה בניסן והשכים יהושע בבקר ונסעו מהשטים בתשעה בניסן ולינו שם על שפת הירדן ובו ביום אמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר ר"ל בעשרה בניסן יעשה ה' עמכם נפלאות. תוספ"ת כתב הרב רבי יהודה ז"ל בענין לדקדק שאומרין בשבת במנחה יש אומרים לכך אנו אומרים שלשה פסוקים של צדוק הדין לפי שנפטר משה רבינו עליו השלום במנחה בשבת ואינו כך ויש להוכיח מפרקא קמא דקדושין ע"י חשבון מכח אבלו של משה שהיו שלשים יום ובעשור לחודש אחר כי נסעו ללכת על יריחו ויריחו נלכדה בשבת וכאשר נשלך החשבון למפרע נמצא שלא מת בשבת : (ג) ויצוו את העם לאמר כראותכם וגו' . ואתם תסעו ממקומכם וגו' והלכתם אחריו אמרו רז"ל ת"ר כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום ויום היה ארון נוסע אחר שני דגלים ואותו היום נסע תחלה שנאמר הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן ופרש"י ז"ל נשתנה המסע הזה משאר המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך שנאמר ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום וגו' . ובענן יומם והארון אחר שני דגלים שנאמר ונסע אוהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות וגומר ועכשו הארון נוסע תחלה שנאמר הנה ארון

רלבג

(כג) והנה שבו שני האנשים ביום הג' לשלוחם שהוא היום השני מהשלשה ימים שזכר יהושע במה שאמר בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן והנה ביום השלישי מאלו השלשה ימים השכים יהושע בבקר להזדרז על זאת המלאכה כי המלאכה לה' ובאו עד הירדן הוא וכל ישראל ולנו שם טרם יעברו את הירדן והנה לא עברו את הירדן בלילה ההוא אחר עבור השלשה ימים שזכר יהושע לסבות הא' כי הש"י רצה שיתפרסם זה המופת לישראל כדי שתהיה אמונת' בו יתברך וביהושע נביאו יותר חזקה ולזה חייב להמתין עבור הירדן עד בקר יום הד' והשני הוא שהש"י רצה שיהיה המופת הזה כדי להפיל אימה ופחד על כל מלכי האמורי והכנעני ולזה היה ראוי שיהיה בעת שיראו האנשים זה המופת וזה ביום . והשלישי הוא שרצה הש"י שיתקדשו העם כדי שיהיו ראויים יותר אל שיעשה זה המופת בעבורם עם שזה הביאם לדקדק יותר בענין אלו הנפלאות כי זה ממה שייעיר' להשיג מה שהיה בהם מהפלא והזרות ולזה הוכרח לומר שלנו שם טרם יעברו כי יחשב לפי שיעד יהושע להם שכאשר ישלמו ג' ימים יעברו את הירדן ויבא זה לחשב שיעברו את הירדן בתחלת הלילה שאחריה ומפני זה הוכרח לבאר שלא עברו את הירדן כי אם ביום כדי שיתבאר יותר לדורות הבאים אמתת זה הספור ולזאת הסבה בעיני' צוה יהושע לשנים העשר איש שירימו להם אבן אחת לאיש על שכמו למען יהיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל על דבר זה המופת : (ג) והנה צוו השוטרים את העם במצות יהושע שילכו אחר ארון ברית ה' שישאוהו הכהנים הלוים והנה הוצרכו לזאת הצואה כי בימי משה היה חנותם ונסעם על פי ה' מצד תנוע' עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לנחותם הדרך ואולם עתה לא תהיה הליכתם בדרך בזה האופן אבל יהיו המנהיגים עתה הכהנים הלוים נושאי ארון ברית ה' על פי הנביא וכדי שיראו כלם .

אלף. והיה כאשר הייתם קללה כגוים . וחד וליהונתן בן שאול . שני האנשים ד' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר שפטים . נמגו ד' וחס' וסימן נמסר בסדר בשלח. וכל בני ו' וסי' נמסר בסדר כי תשא

מצודת ציון

מצודת דוד

שכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י"ט) : (כג) המוצאות . מה שקרה להם : הוא. ר"ל זהו הדרך הנכון : ותשלחם. לפי שהלכו אל ההר בעלתה
מאתמול אמר ותשלחם : ותקשור. בעת שבאו ישראל בארץ : (כד) כי נתן. במקרא שלפניו
נאמר שספרו המוצאות אותם וכאשר תמו לספר אמרו הנה תכלית הדבר הוא דע כי נתן ה' וכו' : (א) שם . אל הירדן : (ב) שלשת ימים . וכמ"ש בעוד שלשת
ימים וכו' [illegible] ארון ברית ה' . הארון שבו הלוחות שכרת ה' ברית עם

אַחֲרָיו׃ ד אַךְ וְרָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינָו וביניו קרי ג' כתיב כן.
כְּאַלְפַּיִם אַמָּה בַּמִּדָּה אַל־תִּקְרְבוּ ג' דגש
אֵלָיו לְמַעַן אֲשֶׁר־תֵּדְעוּ אֶת־הַדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ כִּי לֹא עֲבַרְתֶּם
בַּדֶּרֶךְ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃
ה וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם הִתְקַדָּשׁוּ כִּי גר'
מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם נִפְלָאוֹת׃
ו וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר
שְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וְעִבְרוּ לִפְנֵי כ'
הָעָם וַיִּשְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וַיֵּלְכוּ
לִפְנֵי הָעָם׃
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם הַזֶּה
אָחֵל גַּדֶּלְךָ בְּעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר ג' ב' קמץ וא' פתח קל"ע
יֵדְעוּן כִּי כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה
אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ ח וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת־הַכֹּהֲנִים ב' ר"פ את בני ישראל
נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־הַבְּרִית לֵאמֹר כְּבֹאֲכֶם ג' חס'
עַד־קְצֵה מֵי הַיַּרְדֵּן בַּיַּרְדֵּן תַּעֲמֹדוּ׃
ט וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גֹּשׁוּ ג'
הֵנָּה וְשִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ד' דסמיכי
י וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל ס'
חַי בְּקִרְבְּכֶם וְהוֹרֵשׁ יוֹרִישׁ מִפְּנֵיכֶם ב' לא הורישו
אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַחִוִּי כתימפ"ס ס'

וּתְהָכוּן בַּתְרוֹהִי׃ ד בְּרַם
רָחִיק יְהֵי בֵּינֵיכוֹן וּבֵינוֹהִי
כִּתְרֵין אַלְפִין אַמִּין
בְּמִשְׁחֲתָא לָא תִקְרְבוּן
לְוָתֵיהּ בְּדִיל דְתִידְעוּן יָת
אוֹרְחָא דִי תְהָכוּן בַּהּ אֲרֵי
לָא עֲבַרְתּוּן בְּאוֹרְחָא
מֵאִתְמָלֵי וּמִדְקַדְמוֹהִי׃
ה וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא
אִזְדַּמְנוּ אֲרֵי מְחַר יַעְבֵּד יְיָ
בֵּינֵיכוֹן פְּרִישָׁן׃ ו וַאֲמַר
יְהוֹשֻׁעַ לְכָהֲנַיָּא לְמֵימַר
טוּלוּ יָת אֲרוֹן קְיָמָא וְעִבָרוּ
קֳדָם עַמָּא וּנְטַלוּ יָת
אֲרוֹנָא דִקְיָמָא וַאֲזַלוּ קֳדָם
עַמָּא׃ ז וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ
יוֹמָא הָדֵין אֲשָׁרֵי לְרַבְּיוּתָךְ
בְּעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל דְיִדְעוּן
אֲרֵי כְּמָא דַהֲוָה מֵימְרִי
בְּסַעְדֵיהּ דְמשֶׁה כֵּן יְהֵי
מֵימְרִי בְּסַעְדָךְ׃ ח וְאַתְּ
תְּפַקֵּיד יָת כָּהֲנַיָּא נָטְלֵי
אֲרוֹנָא דִקְיָמָא לְמֵימַר
כְּמֵיעַלְכוֹן עַד קְצַת מֵי
יַרְדְּנָא בְּיַרְדְּנָא תְּקוּמוּן׃
ט וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
אִתְקְרִיבוּ הָלְכָא וּשְׁמָעוּ
יָת פִּתְגָמַיָּא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ בְּדָא תִּדְעוּן אֲרֵי אֱלָהּ קַיָּם אִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינֵיכוֹן
וְתָרָכָא יְתָרֵיךְ מִן קֳדָמֵיכוֹן יָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת חִתָּאֵי וְיָת חִוָּאֵי וְיָת פְּרִיזָּאֵי וְיָת

התקדשו ג' קמצין וסי' ויאמר יהושע אל העם התקדשו . כי כל הכהנים הנמצאים . כי רבת בקהל אשר לא התקדשו . אחל ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' נמסר בסדר דברים : ידעון ד' וסי' ויאמר ה' אל יהושע היום הזה אחל . כל תפלה כל תחנה רמלכים ודבתריה . שפתי צדיק ידעון רצון : ואתה תצוה ב' ראשי פסו' את בני ישראל . את הכהנים נשאי . גשו ג' וחסר וסי' ויאמר יהושע אל בני ישראל

רשי

דבר מ"ר : (ד) אך רחוק יהיה . כבודו של מקום הוא : וביניו . כמו ובינו ודומה לו ישמח ישראל בעושיו . ד"א ב' ארונות היו של שכינה ושל יוסף מהלכין יחד : כאלפים אמה . כדי שתהיו יכולין לילך ולהתפלל לפניו בשבת כך מפורש במדרש תנחומא לפי שידע שעתידין להיות צרים לפני יריחו בשבת : למען אשר תדעו . מוסב על והלכתם אחריו : כי לא עברתם בדרך . לא הלכתם בענין זה עד הנה : (ה) ויאמר יהושע . ביום השלישי ויום ל' של אבל היה ראשון לג' הימים : התקדשו . הזדמנו : כי מחר . בעברכם את הירדן : נפלאות. ת"י פרישן : (ו) ויאמר יהושע אל הכהנים . ביום המחרת : שאו את ארון הברית . עד עכשיו נשאו הלוים והיום הכהנים : (ח) כבאכם עד קצה מי הירדן . כשתכנסו לפנים משפתו : בירדן תעמדו . עד אשר יעברו כל העם אל העבר השני : (ט) גשו הנה . נמנס את כולם בין שני בדי ארון זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה : (י) בזאת תדעון . במה שאתם רואים שכלכם מצומצמין כאן :
הברית

רלבג

כלם היה ראוי שירחקו ממנו ולזה צוו אותם שירחקו ממנו אלפים אמה : (ו) והנה זכר אחר זה שכבר צוה יהושע אל העם שיתקדשו בעבור אלו הנפלאות שיעשה בקרבם אחר הלילה ההוא ולכהנים צוה שישאו ארון הברית ויעברו לפני העם : (ז) וזכר שכבר אמר השם יתברך ליהושע כי יחל לגדל אותו בעיני כל ישראל עד שהתבאר להם כי כאשר היה עם משה כן יהיה עמו
וזה

תולדות אהרן אחל גדלך . תענית כ ע"ג כה :

רדק

ארון הברית וגו' . עובר לפניכם בירדן כלומר מקדים לפניכם ליכנס בתוך הירדן ומה שאמר ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים וארון ברית ה' נוסע לפניהם ארונו של משה היה שהיו בו שברי לוחות ולשון עובר מלשון ויעבור את הכושי לישנא דאקדומי הוא ע"כ : והכהנים הלוים . עד עתה הלוים היו נושאים הארון ועתה נשאוהו הכהנים להקדישו יותר מפני הנס שנעשה לפניו עתה ואמרו רז"ל בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו וזה היה כשהיה דוד בורח מפני אבשלום שנאמר וישב צדוק ואביתר הכהן את ארון אלהים ירושלם וכל זה להגדלת קדושתו ועוד מצינו במקום אחר בבנין הבית שהעלוהו הכהנים מעיר דוד והביאוהו לבית קדשי הקדשים ואפשר כי לפני שנתנוהו במקומו הי' שם לעולם לא מנו אלא שלש מקומות ובכלל שהחזירוהו למקומו הוא ועד עתה היה הארון נוסע אחר שני דגלים ועתה נסע תחלה : (ד) ובינו. ובינו כתיב וביניו קרי והכל אחד כי ימצא בלשון יחיד ובלשון רבים ויש בו דרש כי שני ארונות היו של יוסף ושל שכינה והיו מהלכין יחד כאלפים אמה במדה . הכ"ף כ"ף השיעור כמו כ"ף כשש מאות איש כעשרים איש כאיפה שעורים ויתכן שהוא כ"ף האמתית לפי שאמר במדה וכמו זה הכ"ף כ"ף הדמיון כהיו' תמלאון אותו השבעה לי כיום ורוחב המי' היה אז שני' עשר מיל כנגד מחנה ישראל כמו שפירשו רז"ל ואמר להם יהושע שמשעה שיכנסו לירדן יתרחקו מן הארון אלפים אמה והטעם שצום שילכו רחוקים מן הארון הכתוב אומר הטעם למען תדעו את הדרך ויש בזה דרש כי מה שצוה להם רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה על חנותם לפני יריחו צוה להם ואמר להם יהושע עתידין אתם לעשות שם ביריחו את השבת אל תרחיקו מן הארון יותר מאלפים אמה לכל רוח ולמה כדי שיהיו רשאין לבא להתפלל לפני הארון בשבת ומ"ש במדה בפתח הבי"ת שמור' על הידיעה ר"ל במדה הידועה אצלם במלאכת המשכן : תדעו את הדרך.כדי שלא תכנסו בערבוביא ותראו מרחוק הארון ותלכו דרך ישרה כלכם אחרי הארון : כי לא עברתם בדרך . בדרך הזה כלומר שיבקעו לפניכם המים : (ה) התקדשו . תהיו מזומנים לעבור והכינו כליכם וכל דבריכם : מחר . בעברכם את הירדן . יעשה ה' בקרבכם נפלאות . והנפלאות בקיעת מי הירדן ועמוד המים נד אחד והאיך ידע יהושע זה ועדיין לא אמר לו השם יתברך היום הזה אחל גדלך עד למחר ביום עברם אלא כשאמר לו ביום שלשים של אבל משה קום עבור אמר לו כי עד שלשה ימים תעברו את הירדן ואמר לו הנפלאות שיעשה עמהם בעברם וזהו שאמר להם יהושע כי בעוד שלש' ימים אתם עוברים ואף על פי שלא זכר זה הכתוב כשאמר לו קום עבור והירדן היה מלא על כל גדותיו אז הבין יהושע כי לא יתכן עברם את הירדן אלא בנפלאות שיעשה עמהם : (ו) ויאמר יהושע אל הכהנים . ביום שעברו והוא בעשו' לחדש : (ז) כי כאשר הייתי עם משה . כי כמו שבקעתי הים לפני משה כן אבקע הירדן לפניך ובזה ידעו כי כאשר הייתי עם משה כן אהיה עמך : (ח) עד קצה מי הירדן . עד קצה העבר השני שיצאו ממנו ושם עמדו נושאי הארון עד שעברו כל העם ומהמקום ההיא סביבות מצב רגלי הכהנים לקחו שתים עשרה אבנים והעבירום עמם ושתים עשרה אבנים אחרות הקים יהושע במקום מצב רגלי הכהנים וכל זה קודם שעברו נושאי הארון מתוך הירדן : (ט) גשו הנה . הקריבם והקהילם לפני הארון במקו' שהיה שם יהושע והשמיע' את דברי ה' : (י) בזאת תדעון . טעמו לפניו ההארון יעבור לפניהם ויכרתו מי הירדן ובאות הגדול הזה ידעון

מצודת דוד

עם ישראל בעת אשר נתנס : ואתם . ואז אתם תסעו : (ד) וביניו . ובין הארון:
כאלפים . אלפים מצומצמים שנאמר במדה והכ"ף באה לאמיתת הדבר וכן מכרה כיום (בראשית כ"ה) : למען וכו'. מוסב למקרא שלפניו לומר לכו אחר הארון למען תדעון הדרך כי לא עברתם בה מעולם : (ה) כי מחר וכו' נפלאות . ולזה מהראוי להיות אז קדושים וטהורים מטומאה : (ז) אשר ידעון . על ידי הנפלאות אשר אעשה על ידו : (ח) עד קצה . בקצהו המערבי : בירדן תעמודו . ולא תלאו מיד אל החרבה : (י) בזאת . בהפלא שהולך ומפרש :

מצודת ציון

(ד) מתמול. כמו מאתמול : שלשם. יום השלישי שלפני היום הזה : (ז) אחל . מלשון התחלה : (י) והורש יוריש

אדון

רדק

ידעון כי האל יתברך בקרבם ויוריש הגוים מלפניהם ובדרש כי טעמו למ"ש גשו הנה הכניסם כלם בין שני בדי הארון וזה א' מן המקומות שהחזיק המועט את המרובה. ואמר להם בזאת תדעון בזאת הפליאה שאתם רואים שכולכם מצומצמין בין בדי הארון וזה הדרש רחוק כי אילו היה זה הפלא היה נזכר בכתוב: (יא) הנה ארון הברית אדון כל הארץ. חסר וארון שזכר עומד במקום שנים ופירושו ארון אדון על כל הארץ או חסר ברית שהרי זכר הברית ופירוש ברית אדון כל הארץ ויש מי שפירש כי על הארון הוא אומר אדון כל הארץ לפי ששכן שם הכבוד וכן נקרא שם כי שם ה' צבאות עליו וכן קראו שם הארון ה' כשהיו אומרין בנוסעו קומה ה' ושובה ה' בנוחו וכן אמר עלה אלהים בתרועה אמר על הארון ואמר אדון כל הארץ כי ע"י הארון הראה האל יתברך שהוא אדון כל הארץ והפך הטבעים כרצונו כי המים טבען להיות נגרים ועמדו נד אחד: (יב) ועתה קחו לכם. ולא אמר להם מה יעשו אלא הכין אותם טרם שיעברו ואחר שעברו העם אמר להם שירימו איש אבנו: (יג) ויעמדו נד אחד. פי' שלא יתפשטו הנה והנה בהסרתם ולא ישטפו אותם המקומות אבל יעמדו נד אחד כמו שירדו המים כן יעמדו אלה על אלה ולא יתפשטו ולא יצאו מגדות הירדן: (יד) הארון הברית. הברית חסר ופי' הארון ארון הברית: (טו) על כל גדותיו. על כל שפתיו מפה ומפה כל ימי קציר כלומר אף על פי שהיו ימי קציר היה מלא על כל גדותיו וניסן עברו בעשור לחדש שהם ימי קציר או פירושו כי כן מנהגו להיות מלא ימי הקציר ואמר והירדן היה מלא כמשפטו להיות מלא כל ימי קציר כי בהחל ימי החום ותפשר השלג אשר בהרים וימלאו הנהרות וכן בדברי הימים כשעברו בני גד לדוד לעזרו הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון והוא מלא על כל גדותיו: (טז) הרחק מאד מאדם העיר. העיר הקרובה שם במקום שעברו היה שמה אדם ומה שאמר הרחק מאד

להודיע

תרגום

גְּרְגְּשָׁאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וִיבוּסָאֵי׃
יא הָא אֲרוֹן קְיָמָא דְרִבּוֹן כָּל
אַרְעָא עָבַר קֳדָמֵיכוֹן
בְּיַרְדְּנָא׃ יב וּכְעַן דַּבָּרוּ לְכוֹן
תְּרֵי עֲסַר גֻּבְרִין מִשִּׁבְטַיָּא
דְיִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חַד גַּבְרָא
חַד לְשִׁבְטָא׃ יג וִיהֵי כְּמִנַּח
פַּרְסַת רַגְלֵי כָּהֲנַיָּא נָטְלֵי
אֲרוֹנָא דַיְיָ רִבּוֹן כָּל אַרְעָא
בְּמֵי יַרְדְּנָא מֵי יַרְדְּנָא יִפְסְקוּן
מַיָּא דְנָחֲתִין מִלְּעֵילָא
וִיקוּמוּן רוּקְבָא חַד׃ יד וַהֲוָה
כַּד נְטַלוּ עַמָּא מִקִּרְוֵיהוֹן
לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא וְכָהֲנַיָּא
נָטְלֵי אֲרוֹנָא דִקְיָמָא קֳדָם
עַמָּא׃ טו וּכְמִמְטֵי נָטְלֵי
אֲרוֹנָא עַד יַרְדְּנָא וְרַגְלֵי
כָּהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא טְבִילָא
בִּקְצַת מַיָּא וְיַרְדְּנָא מְלֵי עַל
כָּל כֵּפוֹהִי כָּל יוֹמֵי חֲצָדָא׃
טז וְקָמוּ מַיָּא דְנָחֲתִין
מִלְּעֵילָא קָמוּ רוּקְבָא חַד
רְחִיקִין לַחֲדָא מֵאָדָם קַרְתָּא
דְבִסְטַר צָרְתָן וּדְנָחֲתִין
לְיַמָּא דְמֵישְׁרָא לְיַמָּא
דְמִלְחָא שְׁלִימוּ פְּסָקוּ וְעַמָּא
עֲבַרוּ לָקֳבֵיל יְרִיחוֹ׃ יז וְקָמוּ
כָּהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא
דַיְיָ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַרְדְּנָא
מִתְקַנַּיָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל עָבְרִין
בְּיַבֶּשְׁתָּא עַד דִּשְׁלִימוּ כָּל עַמָּא לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא׃

יהושע ג

וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי
וְהַיְבוּסִי׃ יא הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אֲדוֹן
כָּל־הָאָרֶץ עֹבֵר לִפְנֵיכֶם בַּיַּרְדֵּן׃
ו' דסמי' יב וְעַתָּה קְחוּ לָכֶם שְׁנֵי עָשָׂר אִישׁ
מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־
י"ב בטעם פזר. ב' עניהם אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ יג וְהָיָה כְּנוֹחַ כַּפּוֹת
רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן יְהוָה
ח' אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ בְּמֵי הַיַּרְדֵּן מֵי הַיַּרְדֵּן
כ' יִכָּרֵתוּן הַמַּיִם הַיֹּרְדִים מִלְמָעְלָה
ג'. ב' הארון וְיַֽעַמְדוּ נֵד אֶחָד׃ יד וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָעָם
מֵאָהֳלֵיהֶם לַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן
וְהַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן הַבְּרִית לִפְנֵי
ג' הָעָם׃ טו וּכְבוֹא נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן עַד־הַיַּרְדֵּן
וְרַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן נִטְבְּלוּ
ג' בִּקְצֵה הַמָּיִם וְהַיַּרְדֵּן מָלֵא עַל־כָּל־
גְּדוֹתָיו כֹּל יְמֵי קָצִיר׃ טז וַיַּעַמְדוּ הַמַּיִם
הַיֹּרְדִים מִלְמַעְלָה קָמוּ נֵד־אֶחָד
מאדם ק' הַרְחֵק מְאֹד בְאָדָם הָעִיר אֲשֶׁר מִצַּד
כ'. י"ד כלים' צָרְתָן וְהַיֹּרְדִים עַל יָם הָעֲרָבָה יָם־
הַמֶּלַח תַּמּוּ נִכְרָתוּ וְהָעָם עָבְרוּ נֶגֶד
י' יְרִיחוֹ׃ יז וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן
בְּרִית־יְהוָה בֶּחָרָבָה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן
ג' בענין. ל"ה כמלעות. הָכֵן וְכָל־יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בֶּחָרָבָה עַד
ד' ומ"ל אֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־הַגּוֹי לַעֲבֹר אֶת־

ג שו. ויאמר שאול גשו. ויען יחזקיהו ויאמר : וכבוא ג' ב' חסר וא' מלא ותוא דין וסימן נמסר בסדר
צא : והירדים על ים כל לשון ירידה אל ב"מ י"ד על וסי' במסרת רבתא : לעבור ד' מלאים בקריאה
ת

תולדות אהרן ארון הברית. סוטה לג עקרים מב כח : והיה כנוח. סוטה שם זבחים קיט : וכבוא נשאי הארון. סוטה לד : ויעמדו המים. סיטה לד (סוטה כח) : תמו נכרתו. שבת לה : ויעמדו הכהנים. ברכות נד :

רשי

(יא) הברית אדון כל הארץ. ברית של הקב"ה שהוא אדון כל הארץ. ואל תתמה על הה"א של הברית שהרבה מקראות מדברי' כך כמו המסגרות המכוני' העמק הפגרים: עובר לפניכם. מקדים לפניכם ליכנס לתוך הירדן: (יב) קחו לכם שני עשר איש. הכינו אותם להיות נכונים למה שאצוה אותם כשתעברו את הירדן: (יג) המים היורדים מלמעלה. למטה כדרך כל הנהרות המושכים: ויעמדו נד אחד. כשירדו המים עד מקום שנכרתו שם ואינם יורדים משם ולמטה אלא הם מתקבצים ונגדשין ועולין למעלה כיפין ע"ג כיפין: נד. כמו כונס כנד. נד קציר. לשון גובה וכן חברם מנחם: (טו) גדותיו. לשון שפה גבוה: כל ימי קציר, שימי ניסן ימי קציר הם: (טז) הרחק מאד. ממקום שעמדו שם נפסקו: מאדם העיר. כך שמה: והיורדים. אותם שהיו יורדים משם ולמטה תחלה: תמו נכרתו. עברו כדרך הליכתן ככל הנחלים ההולכים אל הים עד אשר תמו: (יז) ויעמדו הכהנים. אצל שפת הירדן: בתוך הירדן, וכל זמן שעמדו לא ירדו המים העליונים למטה ובתוך כך כל העם עוברים בחרבה: הכן. מכוונים ונצבים זה כנגד זה:

שנים

רלבג

וזה אמנם יהיה בזה האופן שהשיגרו הש"י איך יעשה זה המופת: (יד) והוא שכבר הודיע להם יהושע זה המופת טרם בואו וייעד להם זמן והוא שכאשר ינוחו כפות רגלי הכהנים נושאי הארון במי הירדן ברגע ההוא יכרתון מי הירדן וזה אמנם יהיה כשיכרתון המים היורדים מלמעלה ויעמדו נד אחד ולא ירדו ולזה היה מחוייב שישוב מה שאחר המקום ההוא מהירדן חרבה כי המים אשר בו ירדו ולא יגרע להם דבר מן המים היורדים מלמעלה ולזה צוה שיעמדו רגלי הכהנים בירדן עד עבור כל העם והודיעם שתכף שיסירו הכהנים רגליהם משם ישובו מי הירדן למקומן ולפי שזה הזמן הוא בלתי מוגבל כי אפשר שיהיה זמן עבור העם הירדן אר"ך אם יעברו במתון או קצר אם יעברו במהירות וכן הענין בזמן הנגע' רגלי הכהנים בירדן הנה היה זה מגדיל ענין הפלא הזה ומסיר הספק בו מהרואים אותו כי אם אמר אחד שיהושע היה יודע זמן הכר' הירדן וכמה מן הזמן עמד ואיך הנה אולי יביא זה ספק מעט בענין זה המופת אבל בעבור שהוא לא נתן בזה זמן מוגבל כמו שזכרנו הנה אי אפשר לספק על זה המופת בזה האופן עם שהוא מבואר ממה שזכר מעמד המים היורדים נד אחד שזה בלתי איפשר בזולת מופת כמו שנבאר כשנאמר איך היה ענין זה המופת בזולת המופת: (טו) והנה ספר שכן היה הענין

ר"ל

מצודת דוד

יורים מענין גרושין. כמו ויורש משם (שם א') : (יג) נד. תל וקבוץ אחת וכן נצבו כמו נד נוזלים(שמות ט"ו) : (טו) גדותיו. הם שפתי הנהר סביב המים כמו והלך על כל גדותיו (ישעיה ח) : (טז) תמו. מלשון תם

מצודת ציון

(יא) אדון וכו'. ר"ל של אדון וכו' : (יב) קחו לכם. להיות הם במקום כולכם לעמוד קרוב לארון ויראו הם כי כאשר ינוח כפות רגלי הכהנים מיד יכרתו המים: (יג) והיה כנות. מוסב למעלה לומר שהמה יראו כאשר ינוח כפות רגלי הכהנים מיד יכרתון המים היורדים עתה מלמעלה וילכו להם : ויעמדו. המים אשר יבואו לאחי"ז אל מקום הכריתה יעמדו שם נד אחד : (טו) בקצה המים. בעבר המזרחי : והירדן מלא. בא להגדיל הנס ולומר אף שמי הירדן מרובים הם שאפילו בכל ימי קציר שדרך מי הנהרות להתמעט היה הוא מלא על כל שפתיו : (טז) ויעמדו. מוסב למעלה לומר הנה עם כל רבוי המים עמדו היורדים מלמעלה אחר הכריתה וקמו נד אחד : הרחק מאוד. הנד ההוא היה רחוק מאוד מהעיר ששמה אדם העומדת בצד צרתן : והיורדים. המים שירדו קודם הכריתה לצד ים הערבה והוא ים המלח : תמו נכרתו. המים ההם תמו ממקומם ונכרתו והלכו להם ונשאר המקום חורב יבש : (יז) ויעמדו. לא יצאו מיד מן הירדן רק עמדו בעבר המערבי עד עברו כולם וכאשר נוה : הכן. ר"ל עמדו מוכן ומתוקן דרך קבע עד עברו כולם

הַיַּרְדֵּן׃ ד א וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָל־הַגּוֹי לַעֲבוֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ ב קְחוּ לָכֶם מִן־הָעָם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־אֶחָד מִשָּׁבֶט׃ ג וְצַוּוּ אוֹתָם לֵאמֹר שְׂאוּ־לָכֶם מִזֶּה מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן מִמַּצַּב רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים הָכִין שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אֲבָנִים וְהַעֲבַרְתֶּם אוֹתָם עִמָּכֶם וְהִנַּחְתֶּם אוֹתָם בַּמָּלוֹן אֲשֶׁר־תָּלִינוּ בוֹ הַלָּיְלָה׃ ד וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ אֶל־שְׁנֵים הֶעָשָׂר אִישׁ אֲשֶׁר הֵכִין מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־אֶחָד מִשָּׁבֶט׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ עִבְרוּ לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶל־תּוֹךְ הַיַּרְדֵּן וְהָרִימוּ לָכֶם אִישׁ אֶבֶן אַחַת עַל־שִׁכְמוֹ לְמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל׃ ו לְמַעַן תִּהְיֶה זֹאת אוֹת בְּקִרְבְּכֶם כִּי־יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לָכֶם׃ ז וַאֲמַרְתֶּם לָהֶם אֲשֶׁר נִכְרְתוּ מֵימֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה בְּעָבְרוֹ בַּיַּרְדֵּן נִכְרְתוּ מֵי הַיַּרְדֵּן וְהָיוּ הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לְזִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם׃ ח וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׂאוּ שְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה אֲבָנִים מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לְמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעַבְרוּם עִמָּם אֶל־הַמָּלוֹן וַיַּנִּחוּם שָׁם׃ ט וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים הֵקִים יְהוֹשֻׁעַ בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן תַּחַת מַצַּב רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן

פיסקא באמצע פסוק
ס' ר"פ
ל'
ל' ומ"ל
ב'
ב'
ל'
ל' בענין ומ"ל
כ"ב דסמי'
תניין אשר ישאלון ואפ"ס כי אשר ראיהם את מצרים
ב' פרלו . ז'
ל'
ח' ב' חס'
מ"ב . ל'
ג' דסמי'
ל' וחסר יו"ד
ס' חס' כלים'

א וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָּל עַמָּא לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לְמֵימָר׃ ב דַּבָּרוּ לְכוֹן מִן עַמָּא תְּרֵי עֲסַר גֻּבְרִין גֻּבְרָא חַד גֻּבְרָא חַד מִשִּׁבְטָא׃ ג וּפַקִּידוּ יַתְהוֹן לְמֵימַר טוּלוּ לְכוֹן מִכָּא מִגּוֹ יַרְדְּנָא מֵאֲתַר מֵיקַם רִגְלֵי כָּהֲנַיָּא מְתַקְנַיָּא תַּרְתֵּי עַסְרֵי אַבְנַיָּא וְתַעְבְּרוּן יַתְהוֹן עִמְּכוֹן וְתַחְתּוּן יַתְהוֹן בְּבֵית מְבָתָא דִּתְבִיתוּן בֵּיהּ בְּלֵילְיָא׃ ד וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לִתְרֵי עֲסַר גֻּבְרָא דְּאַתְקִין מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל גֻּבְרָא חַד גֻּבְרָא חַד מִשִּׁבְטָא׃ ה וַאֲמַר לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ עִבְרוּ קֳדָם אֲרוֹנָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן לְגוֹ יַרְדְּנָא וַאֲרִימוּ לְכוֹן גְּבַר אַבְנָא חֲדָא עַל כַּתְפֵיהּ לְמִנְיַן שִׁבְטַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו בְּדִיל דִּתְהֵי דָא אָת בֵּינֵיכוֹן אֲרֵי יִשְׁאֲלוּן בְּנֵיכוֹן מְחָר לְמֵימַר מָא אַבְנַיָּא הָאִלֵּין לְכוֹן׃ ז וְתֵימְרוּן לְהוֹן דִּי פְּסָקוּ מֵי יַרְדְּנָא מִן קֳדָם אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ בְּמֶעְבְּרֵיהּ בְּיַרְדְּנָא פְּסָקוּ מֵי יַרְדְּנָא וִיהֶוְיָן אַבְנַיָּא הָאִלֵּין לְדָכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד עָלְמָא׃ ח וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְהוֹשֻׁעַ וּנְטַלוּ תַּרְתָּא עַסְרֵי אַבְנַיָּא מִגּוֹ יַרְדְּנָא כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ עִם יְהוֹשֻׁעַ לְמִנְיַן שִׁבְטַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַעְבְּרוּנוּן עִמְּהוֹן לְבֵית מְבָתָא וְאַצְנְעוּנוּן תַּמָּן׃ ט וְתַרְתָּא עַסְרֵי אַבְנַיָּא אֲקֵים יְהוֹשֻׁעַ בְּגוֹ יַרְדְּנָא בַּאֲתַר מֵיקַם רִגְלֵי כָּהֲנַיָּא נָטְרֵי אֲרוֹנָא

רשי

(ב) שנים עשר אנשים . הם שהכין למעלה להיות נכונים : (ג) והעברתם אותם עמכם . כמאמר משה לבנות להם מזבח בהר עיבל ולכתוב עליהם את דברי התורה וכו ביום באו אל הר עיבל ובנו בהם את המזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו וקפלו אותם ובאו ולנו בגלגל : (ה) עברו לפני ארון וגו' . הכנסו עתה בירדן ועברו עד לפני הכהנים : (ז) והיו האבנים האלה . בגלגל לזכרון זה : (ט) ושתים עשרה אבנים . אחרות הקים יהושע

רדק

להודיע כי לא נתפשטו המים היורדים אלא קמו זה על זה נד אחד רחוקים מן העיר כמו שהיו מתחילה : והירדים . פירוש והמים היורדים אשר מתחת מקום הכריתה ירדו אל הים כמנהג הנחלים וקודם שעברו תמו אותם המים התחתונים כי הלכו כולם לים והעם עברו ביבשה בריוח כי לא היו מים אלא למעלה מהפ שקמו נד אחד ומה שכתוב באדם וקרי מאדם הכתוב אומר כי לולי שקמו המים נד אחד והיו מתפשטין היו נכנסים באדם העיר ושוטפין העיר אף על פי שהיתה רחוקה כל כך היו המים רבים אבל עתה שקמו נד אחד רחקו מאדם העיר מאד כמו שהיה הירדן רחוק מהעיר : (יז) בתוך הירדן הכן . מקור ר"ל מוכנים ומתוקנים כתרגומו מתקניא וכן ממצב רגלי הכהנים הכין ממקום שיהיו מוכנים ומתוקנים בו : (א) ויאמר ה' אל יהושע . וכבר אמר קודם ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וכן ויקרא יהושע דבק עם ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן לאמר שיאמר יהושע לבני ישראל קחו לכם וצוו אותם : (ה) עברו לפני ארון ה' . נראה כי יהושע עבר באחרונה את הירדן והעביר כל העם לפניו כדי שיהיו בטוחים יותר כשנשאר אחריהם שהמים יעמדו נד אחד עד שיעבור הוא וכיון שעברו כלם קרא לאותם שני' עשר איש שהכין שהיו עמו ואמר להם שיעברו לפני הארון שהיה בתוך הירדן כי הדבר האמ' אשר יצאו ממנו ואמר להם שירימו איש אבנו על שכמו ויעבירום עמם : (ז) בעברו בירדן . במקצת ספרים העי"ן בגעיא נקרא בקמץ רחב והוא מן החלופים : (ט) הקים יהושע . אף על פי שלא ראינו שצוהו האל על אלה האבנים אחר שעשה ידענו כי במצות האל יתברך עשה : תחת מצב . מקום מצב לא תחת רגליהם שהרי לא זזו משם עד שנעשה כל

רלבג

ר"ל שבבוא נושאי הארון עד הירדן ורגלי הכהנים נטבלו בקצה המים תכף עמדו המים היורדים מלמעלה כמו נד אחד הרחק מאד מן העיר ששמה אדם אשר מצד צרתן והיורדים על ים הערבה תמו נכרתו בהפסק ירידת המים מלמעלה והעם עמדו נגד יריחו : (ב) ולפרסם זה המופת צוה לי"ב איש אשר הכין מבני ישראל איש אחד איש אחד משבט שירימו להם איש אבן אחת על שכמו למען יהיה זה אות בקרבם להזכירם ענין זה המופת : (ט) וזכר עוד ששתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים ויתפרסם להם שאלו מקומם

וסי' עד אשר תמו כל הגוי . ותנינא כל הגוי . ויהי כאשר תם כל העם . לעבור בך בליעל . שבטי בני ישראל ג' דסמיכי בקריאה וסימן והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים . איש אבן אחת על שכמו למספר . ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע : סימן קדמ' כי ישאלון בניכם . תנינא אשר ישאלון בניכם . קדמא מחר לאמור : תניינא מחר את אבותם לאמר . קדמ' מה האבנים האלה לכם : תנינא מה האבנים האלה . קדמא שנים עשר איש לשבט . תנינא שנים עשר אנשים : לזכרון ח' ב' חסר וסי' נמסר בזכריה סימן ו' : ויעברום ה' חס' בלישנא וסימן ויקחם ויעברם : יעברום עמם אל המלון . מעברים עם ה' . ויקרא ישי אל אבינדב ויעברהו . והוא ירה החצי להעברו . ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח . וכל עם יהודה ויעברו את המלך כתיב . ויעברו את המלך ואת ביתו . וכל גבי גר"ן דכוות' במ"ג מ"ל וסימן והעברני עליהם סביב . ויאמר המלך לעבדיו העבירוני .

תולדות אהרן שאו לכם . סוטה לד : והעברתם אותם . סוטה לו : הרימו לכם . סוטה לד (סוטה לה) : למען תהיה . סוטה לד : הקים יהושע . סוטה לה :

מצודת דוד

ד (ג) מתוך הירדן . צוה להם לחזור אל קצה הירדן אחר שיצאו ממנו : ממצב . ממקום שהכהנים נצבים מוכן ומתוקן כי נשאו רגליהם ולקחו האבנים אשר תחתיהם : (ד) אשר הכין . לעמוד קרוב לארון לראות אשר מיד כנות רגלי הכהנים יכרתו המים כמ"ש למעלה : ה) אל תוך הירדן . כי כבר יצאו ממנו כאמור : (ו) אות . סימן לזכרון : מחר . ר"ל לאחר זמן : (ט) ושתים וכו' . אלו היו אחרים : עד היום הזה . ר"ל עד עולם כי כל קורא הפסוק הזה בזמנו אומר עד היום הזה וגו'

מצודת ציון

תם והשלמה : ד (ה) והרימו . והגביהו : (ט) תחת . במקום : הגוי

הַבְּרִית וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
י וְהַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן עֹמְדִים בְּתוֹךְ
הַיַּרְדֵּן עַד־תֹּם כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לְדַבֵּר אֶל־הָעָם כְּכֹל
ב' והכהן וכמו אֲשֶׁר־צִוָּה מֹשֶׁה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיְמַהֲרוּ
ב'. ב' בטעם ר"פ הָעָם וַיַּעֲבֹרוּ׃ יא וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּם כָּל־
ד' מ"ל. כ"ז הָעָם לַעֲבוֹר וַיַּעֲבֹר אֲרוֹן־יְהוָה
וְהַכֹּהֲנִים לִפְנֵי הָעָם׃ יב וַיַּעַבְרוּ בְּנֵי־
רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה
ד' חס' בליש' חֲמֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר
נ' דִּבֶּר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה׃ יג כְּאַרְבָּעִים אֶלֶף
חֲלוּצֵי הַצָּבָא עָבְרוּ לִפְנֵי יְהוָה
לַמִּלְחָמָה אֶל עַרְבוֹת יְרִיחוֹ׃
ב' כמן יד בַּיּוֹם הַהוּא גִּדַּל יְהוָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ
קל"ע .ג' ד' חס' בְּעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר
יָרְאוּ אֶת־מֹשֶׁה כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃
טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ
ג'. י"ב לֵאמֹר׃ טז צַוֵּה אֶת־הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן
ג' רפין הָעֵדוּת וְיַעֲלוּ מִן־הַיַּרְדֵּן׃ יז וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ
אֶת־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר עֲלוּ מִן־הַיַּרְדֵּן׃
בעלות קרי יח וַיְהִי בַּעֲלוֹת הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן
י' בְּרִית־יְהוָה מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן נִתְּקוּ
כַּפּוֹת רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים אֶל הֶחָרָבָה
וַיָּשֻׁבוּ מֵי־הַיַּרְדֵּן לִמְקוֹמָם וַיֵּלְכוּ
ג' נספ'. ג' נספר'. ד' כִתְמוֹל־שִׁלְשׁוֹם עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו׃

דִּקְיָמָא וַהֲווֹ תַּמָּן עַד יוֹמָא הָדֵין׃ י וְכַהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא קַיְמִין בְּגוֹ יַרְדְּנָא עַד דִּשְׁלִים כָּל פִּתְגָמָא דְּפַקִּיד יְיָ יַת יְהוֹשֻׁעַ לְמַלָּלָא עִם עַמָּא כְּכֹל דְּפַקִּיד מֹשֶׁה יַת יְהוֹשֻׁעַ וְאוֹחִיאוּ עַמָּא וַעֲבָרוּ׃ יא וַהֲוָה כַּד שְׁלִים כָּל עַמָּא לְמֶעְבַּר וַעֲבַר אֲרוֹנָא דַּייָ וְכַהֲנַיָּא קֳדָם עַמָּא׃ יב וַעֲבָרוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִּמְנַשֶּׁה מְזָרְזִין קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְּמַלֵּיל עִמְּהוֹן מֹשֶׁה׃ יג כְּאַרְבְּעִין אַלְפִּין מְזָרְזֵי חֵילָא עֲבָרוּ קֳדָם עַמָּא דַּייָ לִקְרָבָא לְמֵישְׁרֵי יְרִיחוֹ׃ יד בְּיוֹמָא הַהוּא רַבֵּי יְיָ יַת יְהוֹשֻׁעַ בְּעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל וּדְחִילוּ מִנֵּיהּ כְּמָא דַּהֲווֹ דַּחֲלִין מִן מֹשֶׁה כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ טו וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לְמֵימָר׃ טז פַּקִּיד יַת כַּהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא וְיִסְּקוּן מִן יַרְדְּנָא׃ יז וּפַקִּיד יְהוֹשֻׁעַ יַת כַּהֲנַיָּא לְמֵימַר סְקוּ מִן יַרְדְּנָא׃ יח וַהֲוָה כַּד בְּעוֹ לְמִסַּק כַּהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ מִגּוֹ יַרְדְּנָא אִתְנְגִידָא פַּרְסַת רַגְלֵי כַּהֲנַיָּא וּנְחָא עַל יַבֶּשְׁתָּא וְתָבוּ מֵי יַרְדְּנָא לְאַתְרֵיהוֹן וַאֲזַלוּ כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי עַל כָּל כֵּפוֹהִי׃

רש"י

יהושע בתוך הירדן : (י) עד תום כל הדבר. כמו ששנינו במסכת סוטה עודם בירדן אמר להם יהושע דעו למה אתם עוברים את הירדן על מנת שתורישו את כל יושבי הארץ כו' : (יא) ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבר ארון וגו'. לא כדרך שעברו האחרים אלא כמו שמפורש למטה בענין נתקו כפות רגלי הכהנים לאחוריהם אל החרבה על השפה שנכנסו בה שהיו עומדים אצלה וחזרו המים לאחוריהם וילך כתמול שלשום נמצא ארון ונושאיו מצד זה וכל ישראל מצד זה נשא הארון את נושאיו ועבר : לפני העם. לעיני העם : (טז) צוה את הכהנים. כאן פירש הכתוב את האמור למעלה היאך עבר ארון ה' והכהנים לפני העם וגו' : ויעלו מן הירדן. ויעברו אין כתיב כאן אלא ויעלו למדנו שעל השפה שהיו עומדין אצלה עלו ואי אפשר לומר שהיו עומדין אצל שפת הירדן שבמערב שהרי נאמר למעלה נטבלו רגלי הכהנים בקצה המים ושם נאמר ויעמדו הכהנים וכל ישראל עוברים : (יח) נתקו כפות רגלי הכהנים. מן המים אל החרבה שאצלם וישובו המים למקומם נמצא ארון מצד זה וישראל מצד זה נשא ארון את נושאיו ועבר ועל דבר זה נענש עוזא כשאחז בארון. נושאיו נשא עצמו

רד"ק

כל מה שהיה להם לעשות כמו שכתוב עד תם כל הדבר : (י) עד תם כל הדבר. הקמת האבנים בירדן והעברת האבני' האחרות אל המלון : אשר צוה ה' את יהושע. כמו שכתוב למעלה : ככל אשר צוה משה את יהושע. כמו שכתוב בתורה והיה ביום אשר תעברו את הירדן : וימהרו. הקמת האבנים והעברתם ואחר כן עברו : (יא) ויהי כאשר תם כל העם וגו' לפני העם. פי' הארון והכהנים שהיו לפני העם קודם שתמו לעבור עברו אחרי עבור העם. או פי' כאשר תם כל העם לעבור המתינו על שפת הירדן עד שעבר הארון והלך לפני העם והלכו אחריו. או יהיה פי' לפני העם לעיני העם. ורז"ל פירשו בענין אחר כל זה הענין ופירשו עד קצה מי הירדן בירדן תעמדו בקצה אשר נכנסו ממנו ושם עמדו הכהנים והארון עד שעבר העם ופרשו נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה אל החרבה אשר בצדם והיא השפה אשר נכנסו ממנה וחזרו לאחוריהם אל החרבה וזה שאמר ויעלו מן הירדן שעלו מן הירדן אל השפ' כדי שיחזרו המים למקומם קודם שיעבור הארון כדי להרא' להם נס אח' נמצאו ארון והכהני' מצד אחד וישראל מצד אחר והירדן מלא ביניהם נשא ארון את נושאיו ועבר שני' ויעבור ארון ה' לפני העם ואני תמה מזה הדרש מה הצריכם לזה לאלה הפסוקים כי כבר פירשנו אותם כלם לדעתנו ואפילו יהיה כדבריהם פי' קצה מי הירדן בשפה אשר נכנסו ממנה כאשר תם כל העם לעבור עבר הארון אחריהם ביבשה וכאשר נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה מצד השני שבו המים למקומם והנה ראו שארון מצד זה וישראל מצד זה ומה צריך לשאת ארון את נושאיו ולעבור ואם היה נס כזה לא היה הכתוב מפרש שהארון נשא את נושאיו למעלה מן המים ואפילו למי שמפרש דבריהם כמשמעו שמפרש עד קצה מי הירדן הקצה שיצאו ממנו כמו שאנו מפרשים ומפרש ארון מצד זה וישראל מצד זה כי כלם היו מהשפה אשר יצאו ממנה אלא פי' מצד זה שהארון היה על שפת הירדן וישראל היו לפניו רחוקים וזהו כמצד אחר אם כן הארון שהיה אחרי העם איך אמר ויעבור לפני העם אלא נשא ארון את נושאיו ועבר לפני העם אף על פי כן מי הצריכם לזה הנס וכי קשה הוא לפרש שהמתינו אותו ישראל עד שעבר לפניהם כמו שפירשנו או פירוש לפני העם לעיני העם כמו שפירשנו והם שאמרו ידעו מה שאמרו כי דעתם רחבה מדעתנו : (יג) כארבעים אלף. הכ"ף כ"ף שיעור : (יד) גדל ה'. שבקע הירדן לפניו כמו שבקע הים לפני משה : (טו) ויאמר ה' אל יהושע וגו' צוה את הכהנים. וכבר אמר כי כבר אמר למעלה ויעבר ארון ה' ועתה ספר היאך עבר כי הקב"ה אמר ליהושע קודם זה שיצוה את הכהנים שיעלו מן הירדן : (יח) ויהי בעלו' הכהנים. בבי"ת כתיב וקרי בכ"ף והענין אחד : וישבו מי הירדן כתמול שלשום על כל גדותיו. בא להודיע כי בשוב המים למקומם גם כן לא באו כאחד כי היו שוטפים בירידתם ויציאתם

רלב"ג

מקומם יעמדו מי הירדן נד אחד : (יא) והנה זכר שכבר מהרו העם לעבור יותר מהחוק הנהוג וידמה שכבר עשו זה כדי שיתבאר להם מדרגת יהושע בענין זה המופת כי אילו היה מוגבל זמן עמידת מי הירדן עד הזמן שהיה ראוי שיעברו בו העם לפי החק הנהוג הי' ראוי כשמהרו לעבור שישארו מי הירדן כך זמן מה אחר עברם והנה ספר שתכף עבור העם עבר ארון ה' לפני העם ותכף שבו מי הירדן למקומם וזה נס כן היה במצות הש"י כדי שיתפרסם לישראל עוצם זה המופת ר"ל שכבר צוה הש"י את יהושע שיצוה הכהנים נושאי הארון שיעלו מהירדן תכף עבור העם :

והנה

יעבירוני עד אשר אבא אל יהודה : ויעברו ב' וחס' וסימן וימהרו העם ויעברו. עלה הפרץ לפניהם. וא' יגעשו עם ויעברו : חמשים ד' וחס' וסימן נמסר לעיל בסיפרא בסימן א' ובסדר בשלח : צוה ג' בקריאה וסימן צוה את הכהנים נשאי ארון. צוה ויכרתו לי ארזים מלבנון, צוה ישועות יעקב : ארון העדות י"ב דסמיכי בקריאה וסימן נמסר בסדר כי תשא. ויעלו ג' רפין בקריאה וסימן צוה את הכהנים נשאי. יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט. והשמיעו עליה בקולם. גרותיו ד' וסימן וילכו בתמול שלשום על כל גדותיו והירדן מלא. ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו. אלה הם אשר

תולדות אהרן כאשר תם. סוטה לג. נתקו כפות. סוטה לה :

מצודת דוד

והוא כלל גדול בדברי הנביאים : (י) לדבר אל העם. ארז"ל שהשם צוה לו לדבר אל העם לאמר דעו שאתם עוברים את הירדן בחרבה על מנת לגרש כל יושבי הארץ והדבר ההוא בעצמו צוה לו משה : וימהרו. בעבור כבוד הארון שעמד עד עברם : (יא) ויעבור ארון ה'. אחר שצוה יהושע להכהנים לעלות מן הירדן כמ"ש למטה אז עבר הארון ללכת לפני העם : (יג) לפני ה'. ר"ל בשליחותו של מקום :

למען

מצודת ציון

(יג) חלוצי. מזוין כמו חלוצים תעברו (דברים ג) : ערבות. ענינו כמו מדבר : (יח) נתקו. נעתקו

ויאתם חוץ מגדות הירדן אלא ירדו התחתונים עם קצת העליונים וכן מעט מעט עד אשר שבו כתמול שלשום ללכת על כל גדותיו : (יט) ויחנו בגלגל . והוא המלון אשר צוה ה' להניח שם האבנים ושם הקימם יהושע ובו ביום שעברו באו הגלגל שנאמר במלון אשר תלינו בו הלילה ואמרו רז"ל כי יותר מששים מיל הוא הדרך שהלכו באותו היום מן הירדן ועד הגלגל וע"י נס הלכו הדרך ההוא אנשים ונשים וטף יותר מששים מיל באותו היום : (כא) אשר ישאלון בניכם . הנולדים הקטנים ואשר יולדו : (כג) אשר הוביש ה' את מי הירדן מפניכם . דברי יהושע לבני ישראל ליוצאים ממצרים ולילודים במדבר אשר הוביש מפנינו אנחנו שיצאנו ממצרים : יראתם . לגזרת פעל כי יראתם לגזרת פעל והוא עבר במקום עתיד כמו תראו ורבים כמוהו: (א) עד עברנו . עד עברם קרי והם דברי הכותב : (ב) בעת ההיא . בעוד שהיו בגלגל צוה לו האל למול כדי שיעשה פסח כי בי' לחדש עברו וג' ימים היה להם להיות נכונים לעשות הפסח ולהזות ולטבול כי טמאי מתי' היו בהם ושיהיו נמולים כלם כדי שיקריבו הפסח בי"ד ואמרז"ל כי בי' לחדש ביום בואם הזו כלם הזאה ראשונה שהיא הזאת ג' ובערב הפסח עשו הזאה שנייה שהיא הזאת ז' שהרי צריך בין הזאה להזאה ד' ימים ומלו באלו ד' ימים וטבלו ועשו פסחיהם בטהרה ומפני מה לא מלו הילודים במדבר אמרז"ל כי מ' שנים שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית כי היכי דלא ליבדרו ענני כבוד לפי' לא מלו כי רוח צפונית רפואה למכת דם וזולתה סכנה ואמר ביומא דעיבא וביומא דשות' לא מהלינן ולא מסוכרינ' פי' אין מלין ואין מקיזין שותא היא רוח קדים כי היא סכנה למוציא דם ואם יאמר אדם וכי כל יום ויום כשהוזכר נמול אדם שומר לו רוח צפונית יש לומר הטעם כי בכל יום נושבת כמו שארז"ל ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כל אחד מהן וברוב הימים היא לבדה גוברת על שאר הרוחות לפי מצין בכל יום על הרוב ורוח צפונית היא המפזרת העננים כמו שכתוב רוח עברה ותטהרם ועל רוח צפונית הוא אומר כי אין יום בהיר וטהור אלא עם רוח צפונית וכן הוא אומר מצפון זהב יאתה ועם שאר הרוחות יתאצלו העננים לרוב שאינן מתפזרות מפניהם ואף על פי שרוח צפונית עמהם כמו שאמרנו היא טפילה להם אבל בהיותה גוברת היא מפזרת העננים ולפי שבדבר לא נשבה בטלו המילה ורז"ל לא אמרו טעם למה אין נשמרים עתה מלימול ביומא דשות' אבל אמרו כיון שהרגילו אינו מזיק וכן אמרו והאידנא דדשו בה רבים שומר פתאים ה' ואם יאמר אדם יכול היה הקב"ה להשיב רוח צפונית ולא יתבדרו ענני כבוד ולא תבטל מצות מילה אמת הוא כי לא יבצר ממנו מזמה יתברך ויתע' והוא ית' המצוה על המילה לשמנה ימים הוא התירם מהם ולא הזהירם למול הילודים כל אותן שנים לפי שהמצוה אינה בטלה כי אם לא היתה בזמנה יכולה להיות אחר זמן ובעבור האריך זמן המצוה לא ישנה הקב"ה מנהג העולם כי אע"פ שמשנה מנהג

רשי

פגמו לא כל שכן : (כ) הקים יהושע בגלגל . הוא המלון אשר לנו בו הלילה : (א) אשר בעבר הירדן ימה . לצד שעברו בני ישראל הוא צד של מערבי ועד עכשיו היו בעבר מזרחי : (ב) חרבות צורים . כתרגומו אזמלין חריפין וכן אף תשיב צור חרבו

רלבג

(יט) והנה זכר שהעם עלו מהירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל ושכבר הקים יהושע שם י"ב האבנים אשר הרימו השנים עשר שהכין מבני ישראל למען יהיה זה לזכרון לבני ישראל עד עולם וזה ממה שיורה כי במקום המקדש שמו אותו כמו הענין בצנצנת המן ובמטה אהרן שנתבאר בתורה שהושמו לפני משכן ה' למשמרת והנה נקבע המשכן בגלגל זמן מה כמו שיבא שכבר עשו בני ישראל שם הפסח בארבעה עשר יום לחדש ולא היה איפשר שיעשוהו שם שלא היה שם המשכן : (כ) והנה יראה שלא הושמו האבנים האלה לפני העדות כמו הענין בצנצנת המן ומטה אהרן לשתי סבות האחת שלא נזכר בזה המקום זה אבל זכר שכבר הקימם יהושע בגלגל . והשנית שהוא ראוי שיהא הבדל עצום בין מופתי משה ומופת זולתו כמו שנזכר בסוף התורה ולזה אין ראוי שישתתפו אלו הדברים שהיו לזכרון לאלו המופתים במקום אחד עם שאלו האבנים יצטרך להם מקום גדול ולא יכילם המקום ההוא ועוד שכבר יהיה הבדל עצום בין צנצנת המן ומטה אהרן ובין האבנים האלה וזה כי צנצנת המן היה בו המופת מתמיד עד שמה שהיה נמס בחום השמש ישאר ויתקיים זה הזמן הארוך וכן היה הענין במטה אהרן עם השקדים שגמל ואלו הענינים גם כן מה שעושה בו המופת בעצמו ואולם האבנים לא היה בהם בעצמותם מן הזרות והפלא ולא היה מה שנעשה בו המופת אבל היו סבה באופן מה לזכר ענין זה המופת כמו שנזכר בזה המקום ולזה היה די שיהיו במקום שיהיה בו המשכן כי שם יבואו ישראל כלם שלש פעמים בשנה ויזכירום אלו האבנים ענין זה המופת עד עולם ולזה לא אמר בזה המקום שהקים יהושע אלו האבנים לפני השם אבל אמר שהקימם בגלגל כי

יהושע

יט וְהָעָם עָלוּ מִן־הַיַּרְדֵּן בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיַּחֲנוּ בַּגִּלְגָּל בִּקְצֵה מִזְרַח יְרִיחוֹ׃ ס"ג
כ וְאֵת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר לָקְחוּ מִן־הַיַּרְדֵּן הֵקִים יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל׃ ד' דסמי'
כא וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲשֶׁר יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר אֶת־אֲבוֹתָם לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה׃ ג'
כב וְהוֹדַעְתֶּם אֶת־בְּנֵיכֶם לֵאמֹר בַּיַּבָּשָׁה עָבַר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ ג'
כג אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵיכֶם עַד־עָבְרְכֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְיַם־סוּף אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ מִפָּנֵינוּ עַד־עָבְרֵנוּ׃ ד' מ"ל
כד לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־יַד יְהוָה כִּי חֲזָקָה הִיא לְמַעַן יְרָאתֶם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים׃ ו' פסו' למען למען ג

ה א וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל־מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְכָל־מַלְכֵי הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר עַל־הַיָּם אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עַד־עָבְרָנוּ וַיִּמַּס לְבָבָם וְלֹא־הָיָה בָם עוֹד רוּחַ מִפְּנֵי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל׃ ו' דסמי' עברם ק' ביה
ב בָּעֵת הַהִיא אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֻרִים וְשׁוּב מֹל ל' וכנוין

תרגום

יט וְעַמָּא סְלִיקוּ מִן יַרְדְּנָא בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא קַדְמָאָה וּשְׁרוֹ בְגִלְגְּלָא בְּסִיפֵי מַדְנַח יְרִיחוֹ׃
כ וְיָת תַּרְתָּא עַסְרֵי אַבְנַיָּא הָאִלֵּין דִּנְסִיבוּ מִן יַרְדְּנָא אֲקֵים יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגְּלָא׃
כא וַאֲמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דִּישְׁאֲלוּן בְּנֵיכוֹן מְחַר יָת אֲבָהַתְהוֹן לְמֵימַר מָה אַבְנַיָּא הָאִלֵּין׃
כב וּתְהוֹדְעוּן יָת בְּנֵיכוֹן לְמֵימַר בְּיַבֶּשְׁתָּא עֲבַר יִשְׂרָאֵל יָת יַרְדְּנָא הָדֵין׃
כג דְּיַבֵּישׁ יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָת מֵי יַרְדְּנָא מִן קֳדָמֵיכוֹן עַד דַּעֲבַרְתּוּן כְּמָא דַעֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְיַמָּא דְסוּף דִּי יַבֵּישׁ מִן קֳדָמָנָא עַד דַּעֲבַרְנָא׃
כד בְּדִיל דְּיִדְעוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא יָת גְּבוּרְתָּא דַיְיָ אֲרֵי תַקִּיפָא הִיא בְּדִיל דְּתִדְחֲלוּן יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן כָּל יוֹמַיָּא׃
א וַהֲוָה כַּד שְׁמַעוּ כָּל מַלְכֵי אֱמוֹרָאֵי דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַעַרְבָא וְכָל מַלְכֵי כְנַעֲנָאָה דִּי עַל יַמָּא יָת דִּי יַבֵּישׁ יְיָ יָת מֵי יַרְדְּנָא מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דַּעֲבַרוּ וְאִתְמְסֵי לִבְּהוֹן וְלָא אִשְׁתְּאָרַת בְּהוֹן עוֹד רוּחַ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ב בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ עֲבֵד לָךְ אִזְמְלִין חֲרִיפִין וְתוּב גְּזַר יָת בְּנֵי

עברו את . הו־יש ד' מ"ל וסימן כי שמענו את אשר הוביש . אשר הוביש ר"פ . ויהי כשמוע כל מלכי כל הובאיש על עם כן כתיב : למען ו' פסוק' אית בהון למען ולמען וסימניה כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו . כי מאת ה' היתה להזק : למען דעת כל עמי הארץ . ואכמא אתם במתנותם . למען תינקו ושבעתם . למען טבח טבחה . ונמסר גם בסדר וירא : וכל מלכים ו' וסי' ויהי כשמוע כל מלכי האמרי . ויראו גוים את שם ה' . ולא נעשה פסח כמהו . וכל מלכי הארץ מבקשים דר"ה . לבד

תולדות אהרן נעבור לחודש . ר"ס יג יבמות עא קדושין לח : שהים עשרה האבנים . סוטה לה לו : ויהי כשמוע . זבחים קטז : את אשר הוביש . (סוטה כ"ב) : עוד רוח : זבחים קטז : חרבות צורים . יבמות עא (ר"ה נט) :

מצודת דוד

(כד) למען יראתם . כמו ולמען יראתם ותחסר הוי"ו וכמוהו רבים : ה (א) ולא היה וגו' . אמר בדרך הפלגה וגוזמא כאלו הלך מעמהם רוח החיוני לגודל הפחד : (ב) ושוב מול וכו' שנית . אמר שנית כי גם בליל צאתם ממצרים נמולו כל ישראל יחד כן אמרז"ל

מצודת ציון

נעתקו וסרו ממקומם : ה (ב) צורים . חדודים כמו צור חרבו (תלים פט) :

כי די להזכיר זה המופת בזה האופן ומזה המקום יראה שאלו האבנים היו תמיד במקום משותף לכל ישראל כדי שיהיו זכרון מתמיד לכולם כמו שנזכר פה והנה למדו רבותינו ז"ל ממנה שנזכר פה שבשבעה באדר מת משה וידמה שהסכימו שאותו אדר היה בשלשים יום כי אז היו מקדשין החדש ע"פ הראיה וכן ביום שמת משה התחיל מספר השלשים יום שבכו אותו והנה היום השני מניסן היה היום השלשים ולפי שמקצת היום ככלו הנה שלח אז יהושע המרגלים ביום ההוא וכן ביום אמר לשוטרי ישראל כי בעוד שלשת ימים יעברו את הירדן והנה בסוף היום התשיעי לניסן לנו אצל הירדן וביום העשירי עברו את הירדן וחנו בגלגל ואולם אם היה בשנה ההיא אדר מעשרים ותשעה יום הנה יתחייב שנאמר שבששה באדר מת משה ולפי שכבר אמר משה ביום מותו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום למדנו שבכמו היום שמת נולד והנה זכר אחר זה שזה המופת הוסיף מורך לב לכל מלכי האמורי והכנעני וכבר נתפרסם זה המופת לכולם מאד מה שראו שנכרתו מי הירדן שהיו אז מלא עד מה כי כבר נכרתו מימי הירדן ממקום רגלי הכהנים עד היום וכאשר חקרו בזה מצאו שהסבה היתה שהש"י הוביש מימי הירדן מפני בני ישראל עד עברם והנה נזכר בזה המקום שמה שעשה יהושע מאלו הדברים לפרסם זה המופת היה לפי מה שצוה משה את יהושע ולזה ידמה שמשה צוהו בביאור איך יעשה זה כשיכרתו מי הירדן על ידו כדי שיגיע מזה לכל ישראל זה התועלת האפשרי שיגיע ממנו : והנה ראוי שנחקור בכאן בהיתר ספק מה אינו מעט יקרה בזה המופת אשר נזכר פה וזה שכבר השרישו ז"ל כי לא יתחדש במופתים דבר חדש ולזה הוקשה לרבא מה שאמר ואם בריאה יברא ה' מפני מ"ש אין כל חדש תחת השמש והיתר הספק הזה כשאמר שזה המופת היה למהר זמן פתיחת הארץ פיה וביאור זה כי זה יקרה לארץ באורך הזמנים כשיעצר בבטנה איד מהעשני כמו שנתבאר בספר האותות והמופת היה לעשות בזולת זמן מורגש מה' שיעשוהו הטבע בזמן ארוך וכן הענין בהתהפך המטה נחש אבל לא יחדש הש"י דבר חדש אבל הנמצאות כולם ולזה לא יתכן שיעשה מהמטה נחש ויהיה מטה ונחש יחד וכן לא יתואר בעשית דבר מה שהיה מציאותו סותר עצמו כאילו תאמר עשיית מרובע הקטר שוה לצלעו או עשיית משולש מקוים ישרים שיהיו זויותיו פחות או יותר משתי זויות נצבות או עשיית אש קר ומה שדומה לזה ממה שמציאותו סותר נפשו ובהיות הענין כן והיה מטבע המים כשהיו מים בפועל שיהיו מבקשים המקום השפל הנה ידמה שיהיה המופת בדברים אשר לא ייוחס לש"י לעשות זה המופת בכמו זה האופן ואם אמר אומר שכבר נתבאר בענין כבשן האש שבאו בו חנניה מישאל ועזריה ולא ניזוקו שכבר היה בלתי חם והוא אם אמרנו לו שהמופת לא היה שהוסר החום מהאש והוא אם הלא תראה שהאנשים שהשליכום שם מתו מחוזק החום אבל זה המופת היה אם בהסיר הש"י במופת הטבע האשיי מהמקום שבאו בו חנניה וחבריו כמו שיראה מקצת דברי רבותי' ז"ל אם בשהקנה להם טבע שלא יזוקו בו מהאש כי כבר זכרו חכמי הרפואה שיש שם קצת דברים כשימשח אדם אחד אבר מאיבריו בהם לא יזיקהו האש והמופת היה לעשות זה בזולת סבותיו כמו הענין בפתיחת הארץ ובהיות הענין כן הנה איך היה הענין בזה מי יתן ואדע . ונאמר שכבר ידמה שנאמר שאין הנחת מים בלתי נגרים דבר חדש כי כבר יקרה בזה למים כשיהיה להם דבר מונע מהתנועה ואיפשר שחדש הש"י במופת באויר בסמוך למים ההם גשם ספירי עב מונע המים מהירידה או היה זה בשהדש רוח חזק שם במופת ידחה המים למקום ההוא ולא יניחם לרדת כמו הענין בקריעת ים סוף כמו שבארנו בביאורינו לדברי תורה כי הש"י הרבה אל מה שיחבר אל המצאת המופתים סבות מה ימעטו הזרות אשר בענין המופתים ההם ולזה תמצא שצוה ישעיהו שימרחו דבלת תאנים על שחין חזקיה כי יש לו מבוא בזה מבוא מה ואע"פ שאי אפשר בו שירפא השחין בכמו זה הזמן המעט וכן תמצא במה שצוה אלישע לנעמן שירחץ שבע פעמים בירדן כי הרחיצה במים הקרים יש לה מבוא מה בזה כמו שהוא מפורסם אלא שלא תשלם בה הרפואה בזה האופן מזולת שיחובר לזה מופת . והנה הענין הזה בטבע כמו הענין במצות התוריות כי הכל מסודר מהשם ית' ולזה כשיצטרך לשם יתברך לשנות הטבע מאד מה שזהו יותר טוב בעת ההיא ממה שיסודר מהטבע הנה יתרחק ממנו המעט שאיפשר כי השם יתברך איננו שונה הסדור הטבעי כי הוא ברוא וכן הענין בתורה ר"ל שכאשר יהיה יותר בעת ההיא הנטיה מדבריה הנה יהיה רשות לנביא או לב"ד לנטות מקצת דבריה אז כמו מעשה אליהו בהר הכרמל וכשיהיה זה כן הנה ראוי שיטו אז מדברי התורה היותר מעט שאיפשר ולזה תמצא במי שאחזו בולמוס שמאכילין אותו הקל תחלה . ובכאן הותר זה הספק :

ואולם התועלות המגיעים מזה הספור הם י"ב :

התועלת הראשון הוא בעיון והוא שכבר תהיה הנבואה לנביא להשגחה על העם אשר הוא שלוח להם ולזה יתחייב מזה שאם לא יצטרך העם שתגיע להם זאת ההודעה על יד איש אחר ראוי לנבואה מפני הגעתה להם על יד נביא יותר שלם ממנו שלא תגיע נבואה לאיש ההוא הראוי לנבואה בעניני העם ולזה ספר שלא נתנבא יהושע אלא אחר מות משה כי לא נצטרך לישראל ההודעה לזה על יד יהושע בשכבר נשלם להם זה באופן יותר שלם על יד משה :

השני הוא במדות והוא שראוי לתלמיד המבקש למוד השלמות האנושי מהמלמד הנאות לזה שיעמוד לפניו תמיד וישרתהו כי אז יתכן לו ללמד ממנו בכללות כל הדברים שירצה הן מהפילוסופיא העיונית או המדינית או מהעניינים התוריים ולזה תמצא שתאר יהושע בהגעת הנבואה לו בשהוא משרת משה כאילו יאמר שמזה הצד הגיע לו מהשלמות מה שבעבורו היה ראוי לנבואה :

השלישי הוא להודיע שסבת בלתי עבור משה את הירדן היה חטא העם וזה למדנו בעבור ב' דברים מזה הספור האחד הוא שבזה המקום שהתבאר בו שלא הסכים הש"י שיעבור משה את הירדן ולזה נתן סבה במה שצוה יהושע שיעבור את הירדן אחר היות משה מת תמצא שקרא אותו הש"י עבדו וזה ממה שיורה כי לא היה זה לו בחטאו ולזה אמר במשנה תורה גם בי התאנף ה' בגללכם וגו' ואם יקשה בעיניך מה שביארה התורה שזה היה על אשר מרו את פי ה' לבלתי הקדישו בענין מי מריבה נאמר לך שזה לא יסתור מ"ש גם בי התאנף ה' בגללכם וזה כי אולי היה נמשך לישראל מזאת ההקדשה מהתועלת באמונה בש"י מה שיהיו ראויים בו אל שתגיע להם ירושת הארץ בשלם שבפנים על יד משה והשנית שכבר התבאר במה שיבא שכבר נתעצל יהושע בירושת הארץ ושזה היה בסבה מאת השם למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך ה' והוא מבוא' שאם היה זה עושה ע"י משה היה משה משתדל בזה בחריצות יותר הלא תראה מה עשה לסיחון ולעוג שלא השאיר להם שריד במעט מהזמן :

הרביעי הוא במדות והוא שהוא ראוי למי שהוא ביום טובה שישתדל בהבאתה בזריזות ולא יתעצל בזה ר"ל כי לא ידע אם הימים הבאים היו טובים כאלה או יפרידהו המות ולזה תמצא שאחר שייעד השם ליהושע וכבר היה עמו כאשר היה עם משה עד שלא יתיצב איש בפניו הזהירו שיעשה זה בזריזות כדי שתשלם על ידו ירושת הארץ לישראל כי הש"י לא יקצר מלכת הטובות ביותר שלם שבפנים ואע"פ שכבר היה יהושע ידוע אצל חכמתו האלהי' שכבר יתעצל יהושע בזה הנה עכ"ז הזהירו שישתדל בזה בחריצות כי הבחירה האנושית הוא מוצלת ע"ז כמו שביארנו בשלישי מספר מלחמות ה' ולזה אמר לו חזק ואמץ כי אתה תנחיל וגו' :

החמישי הוא להודיע כי ההתמדה בעיון בתורה התמימה והמשך אחריה סבה אל שיצליחו דרכי האדם ושישלם בעיון שהוא סבה להצלחת דרכי האדם ולזה אמר רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה וגו' כי אז תצליח ואז תשכיל כאילו התחכם הש"י להטיב את ישראל בענין זאת הירושה באופן שיהיו ראויים אל שתגיע להם באופן שלם והנה פירשנו אמרו ואז תשכיל מענין השכל וידוע אותי שאם היה מענין ההצלחה יהיה אמרו ואז תשכיל מותר אין צורך בו :

הששי הוא במדות והוא שמי שיצטרך לעשות פועל מה' לתועלת מה והוא אפשר שיגיעו מהפועל ההוא תועלות אחרים כשיעשו אותו באופן מה הנה ראוי שלא יקצר מהגיע הפועל ההוא כל התועלות האפשריות וזה יהיה בשיעשהו באופן אשר יגיע ממנו שאר התועלות וכ"ש שראוי לו זה כשתהיה נמשך משאר התועלות השמר התועלת המכוון בזה הפועל באופן היותר שלם שאפשר ולזה תמצא כי יהושע כאשר הצטרך להכרית את מי הירדן למען יעברו העם בו בקלות ובזולת סכנה לחבר לזה מה שימשכו ממנו תועלות רבות ולזה הודיעם תחלה שבעוד שלשת ימים יהיה זה הפועל למען יכינו להם באלו הג' ימים צידה לדרך אשר הם הולכים בה והוא ההלוך לבוא לרשת את הארץ שהוא מלאכה לא ליום אחד ולא לשנים אבל לזמן ארוך עם שזה יוסיף לישראל האמנה ביהושע כשיראו הגעת מה שיראה להם בעת שהגביל אותו והודיעם כי בנוח כפות רגלי הכהנים בירדן יכרתו מימיו ושאחר עבור העם תכף יעלו הכהנים נושאי הארון מהירדן וישובו מי הירדן למקומם כי זה ממה שיישיר העם להתקרב לעבודת הש"י אשר הוא שליט בכמו אלו הנפלאות העצומות ולשמוע למצות יהושע נביאו כי זה כלו ממה שיישיר העם אל שתבוא להם ירושת הארץ באופן שלם ולפרסם זה המופת הנפלא הקים יהושע האבנים תחת כפות רגלי הכהנים כדי שיראום כל ישראל כמו שזכרנו וצוה לשנים העשר איש אשר הכין להכין שתים עשרה האבנים להזכיר זה המופת בישראל עד עולם למען יראו תמיד אותם ויהיה זה סבה אל שיאריכו ימיהם על הארץ הטובה שהש"י נותן להם אשר הגיעם לירושתה עם שזה יהיה סבה להגיע להם ירושת הארץ באופן שלם כמו שביארנו ורצה עם זה שיהיה זה המופת ביום למען יתפרסם זה המופת לכל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה ולכל מלכי הכנעני אשר על הים וימס לבבם מפני בני ישראל כי זה כלו ממה שיעזור על נצוחם והגעת ירושת הארץ על ישראל בשלמות ולזאת הסבה שלח יהושע מרגלים לחזק לב ישראל כשידעו שנפלה אימתם על כל הגוים ההם שהם באים להלחם עמם כמו שביארנו במה שקדם והנה זכר בזה הספור שיהושע עשה זה כאשר צוהו משה ע"ה כי משה הישירו אל שיעשה זה הענין בזה האופן השלם כמו שזכרנו במה שקדם :

השביעי והוא במדות הוא שהוא ראוי למי שירצה להציל איש מה מיד אחר שירצה עצמו בדבריו כאלו הוא חושק שיפול האיש ההוא ביד רודפו כי בזה ימצא לו המכוון בהצלתו וזה שכבר יסמך הרודף על דבריו ויתכן לו בתחבולות למלט הנרדף . ולזה תמצא כי כששלח המלך יריחו אל רחב הפונדקית שתוציא האנשים אליו מבני ישראל אמרה אחר שהצפינה אותם שאמת הוא זה אך לא חטאת בזה כי אלו ידעה היותם מבני ישראל היתה מגלה זה למלכות ולעם כדי לתפשם וספרה שכבר יצאו אחר שהגיע חשך הלילה ולא ידעה אנה הלכו ונתנה עצה שירדפו מהר אחריהם כי ישיגום וזה ממה שהראתם שהיא חושקת שיפלו בידם ולזה האמינו יותר לדבריה ונשלמה בזה ההצלה למרגלים אשר כונה אליה :

השמיני והוא במדות הוא שראוי למי שירצה להציל איש מה בזה האופן הנזכר שישמר שלא יכזב בתחבולות דבריו במה שיתכן שתשיגהו התפיסה ולזה תמצא שרחב לא אמרה שלא באו אליה האנשים מבני ישראל כי זה ממה שישיגו

אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שֵׁנִית׃ ג וַיַּעַשׂ־לוֹ
יְהוֹשֻׁעַ חַרְבוֹת צֻרִים וַיָּמָל אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּבְעַת הָעֲרָלוֹת׃ ד וְזֶה
הַדָּבָר אֲשֶׁר־מָל יְהוֹשֻׁעַ כָּל־הָעָם
הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם הַזְּכָרִים כֹּל | אַנְשֵׁי
הַמִּלְחָמָה מֵתוּ בַמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם׃ ה כִּי־מֻלִים הָיוּ כָּל־הָעָם
הַיֹּצְאִים וְכָל־הָעָם הַיִּלֹּדִים בַּמִּדְבָּר
בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם לֹא־מָלוּ׃
ו כִּי | אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
בַּמִּדְבָּר עַד־תֹּם כָּל־הַגּוֹי אַנְשֵׁי
הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים מִמִּצְרַיִם אֲשֶׁר
לֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
יְהוָה לָהֶם לְבִלְתִּי הַרְאוֹתָם אֶת־

יִשְׂרָאֵל תִּנְיָנוּת׃ ג וַעֲבַד
לֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ אִזְמְלָן חֲרִיפִּין
וּגְזַר יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּגִבְעֲתָא וּקְרָא לֵיהּ גִּבְעַת
עָרְלָתָא׃ ד וְדֵין פִּתְגָמָא
דִּי גְזַר יְהוֹשֻׁעַ כָּל עַמָּא דִּנְפַק
מִמִּצְרַיִם דְּכוּרַיָּא כֹּל גַּבְרֵי
מְגִיחֵי קְרָבָא מִיתוּ בְמַדְבְּרָא
בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְהוֹן
מִמִּצְרָיִם׃ ה אֲרֵי גְזִירִין הֲווֹ
כָּל עַמָּא דִי נְפַקוּ וְכָל עַמָּא
דְּאִתְיְלִידוּ בְּמַדְבְּרָא
בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְהוֹן מִמִּצְרַיִם
לָא גְזָרוּ׃ ו אֲרֵי אַרְבְּעִין
שְׁנִין הֲלִיכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמַדְבְּרָא עַד דְּסָף כָּל עַמָּא
גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ
מִמִּצְרַיִם דְּלָא קַבִּילוּ
לְמֵימְרָא דַּייָ דְּקַיֵּים יְיָ לְהוֹן
בְּדִיל דְּלָא לְאַחֲזָיוּתְהוֹן יָת

ג׳.ל׳.כ״צ ר״פ

נ׳ וחסר

ג׳ במלעות פסוק ג׳ ב״חס׳ וא׳ מ״ל

נ׳ ומ״ל

מאנשי התרים דמלכים. וחברו דד״ה: וזה הדבר ד׳ ר״פ וסימן אשר תעשה להם לקדש. אשר מל יהושע. אשר תעשה. וזה הדבר אשר הרים יד. הילודים ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ וכל העם תולדות אהרן כי מולים היו. יבמות על כריתות ע:

רשי

חרבו (תהלים פ״ט). כשהחריפות נהפך לצדדין ואינו חותך יפה. וכן כל כלי יוצר עליך (ישעיה נ״ד): שנית. שמו כבר בליל יציאתם ממצרים קהל גדול יחד וזו פעם שנית שכל הארבעים שנה שהיו במדבר לא נשבה להם רוח צפונית ולא היה להם יום נוח למול כמו ששנינו ביבמות. ורבותינו אמרו שנית זו פריעת מילה שלא נתנה לאברהם אבינו: (ג) גבעת הערלות. על שם המאורע נקרא שנעשה כמין גבעה: (ד) וזה הדבר. על ידי דבור מל אותם אמר להם סבורים אתם לירש את הארץ ערלים לא כך נאמר לאברהם ואתה את בריתי תשמור וגו׳ ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך (בראשית י״ז): כל העם היוצא. לא היה אחד מהם כאן שכלם מתו והם היו מולים שנאמר כי מולים היו: (ה) לא מלו. כמו שפירשתי שלא נשבה רוח צפונית והם

רדק

מנהג העולם בקצת הנסים בקריעת ים סוף הירדן ועמידת השמש לא יעשה כן ברוב הנסים כי אפי׳ בנצוח המלחמות ועזרו לאוהביו היה עושה ע״י סבה כמנהג העולם במלחמות כמו שצוה מלחמת יריחו הקפת העיר בשופרות כמו שעושין צרים על עיר להפחידם ולהבהילם וכמו שצוה במלחמת העי שים לך אורב לעיר מאחריה כמו שהוא מנהג העולם וכן במלחמות אחרות ולא נוכל לומר כי שלא ברצון הש״י נמנעו מלימול הילודים במדבר כי לא ראינו שהוכיחם נביא על זה שלא מלו כל אותן שנים שהיו במדבר ומפני זה לא עשו גם כן פסח כי אם בשנה השנית שיצאו ממצרים לפי שהיו ערלים ומילת הזכרים אפי׳ מקצת מעכבת מעשות הפסח שנ׳ המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו ויש דרש כי שבט לוי מלו במדבר וסמכו זה לפסוק ובריתך ינצורו ויש לפרש ג״כ כי לפי׳ לא מלו כל אותן השנים לפי שנ׳ על פי ה׳ יחנו ועל פי ה׳ יסעו ולא היו יודעים יום נסעם ואם היו מלים הילודים והיו נוסעים יום המילה היו הנמולים בסכנה מפני הדרך וזה הוא שאמר כי לא מלו אותם בדרך כי הנה ראינו מרע״ה איחר זמן מילת בנו בעבור הדרך וזהו שאמר כי לא מלו אותם בדרך וא״ת הנה ראינו שנענש משה על עכוב המילה ההיא כמו שכתוב ויבקש המיתו לא נענש אלא לפי שלא נתעכב במדין עד מול בנו עד חיותו כי ביום נסעו לא נסע על פי הדבור כי אע״פ שאמר לו הקב״ה לך שוב מצרים לא אמר לו שיסע בו ביום והי׳ לו למול את בנו ולהתעכב עד חיותו ואח״כ ללכת מצרים במצות הבור׳ ועל כן הוכיחו בדרך על יד החולי ושמר לו עד שהיה במלון שיוכל למול שם ולהתעכב שם ומפני זה עשו פסח במדבר בשנה השנית כי מלו כלם לפי שלא היו בדרך כי לא נסעו כל אותה שנה כי עשו המשכן שם במדבר סיני ולא אמר כי לא מלו אלא הילודים בדרך וכל זמן שהיו במדבר סיני לא היו בדרך וזהו טעם הנכון בעיני: עשה לך. תקן והכן כמו וימהר לעשות אותו ופי׳ לך לעצמך שיהיה הוא המל ואחרים עמו כי לא יתכן שיהושע לבדו מל כל הערלים שהרי אמר לו חרבות צורי׳ ואילו היה הוא המל לבדו די היה בחרב אחד ועוד בארבעה ימים היאך היה יכול יהושע לבדו למול כל הילודים במדבר זה לא יתכן או יתכן שלא מל הוא אחד מהם אבל צוה אותם למול ואמ׳ לך כי עליו מוטל כי הוא היה מנהיגם ומה שאמר וימל כמו ויבן שלמה את הבית והדומים להם: חרבות צורים. כתרגומו אזמלון חריפין איזמלים חדים וכן אף תשיב צור חרבו ונסמך המתואר אל התואר כמו מי המרים בני שלשים או יהיה צורים שם זולתי תאר ויהיה פי׳ חרבות שיהיו להם חדודים: ושוב מול את בני ישראל שנית. חזר פעם אחר פעם במחנה למול ולצותם למול ובאמרו ושוב מול אינו אומר פעם ושתי׳ לבד אלא כמה פעמים עד שיגמר הדבר וכן ושבתי בבית ה׳ שאחזור שם תמיד כל ימי חיי וכן באמרו שנית אינו דוקא פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם עד שיגמר הדבר וכן כסיל שונה באולתו אינו פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם כמה פעמים וכן ועם שונים אל תתערב שחוזרין פעם אחר פעם לרשעות כמה פעמים ויש מרז״ל שאמרו כי אמר שנית על הפריע׳ כי לא נתנה פריעת מילה לאברהם אבינו ונדחו דברים אלו ואמרו כי שנית ר״ל על ציצין המעכבין את המילה שמזהירו שיחזור עליהם שנית ויראה כי נמולו היטב אבל פריעת המילה נתנה לאברהם אבינו וכן הוא אומר בבראשית רבה אברהם אבינו פרע את מילתו: (ג) אל גבעת הערלות. כמו בגבעת וכן נפל אל המים כמו במים ואחרים רבים כמוהו ונקראת גבעת הערלות בעבור הערלות שנכרתו שם ומלת הערלות הוא משקל אחד כי מן ערלה יאמר ערלו׳ כמו מן חכמה יאמר חכמות: (ד) וזה הדבר

רלבג

זו התפיסה בקלות ויהיה זה סבה אל שלא יגיע התכלית שכונה וכאשר אמרה שכבר יצאו משם זכרה לזה מאמר יהיה לה התגלות בו אם ימצא מאמרה זה כוזב בכל או בקצת והוא שכבר אמרה שזה היה בעת שהיה השער לסגור בחשך ויתכן מפני החשך שנדמה לה שיצאו שניהם ולא יצא כי אם אחד או נשארו שניהם כי זה אפשר שיקרה מפני החשך:

התשיעי והוא במדות הוא שבשיבוא הצרה שתהיה סכנה מה לאנשים אשר ירצה האדם בהצלתם ראוי שיסדר היותם במקומו׳ מתחלפין כדי שאם ימצא האחד אולי ינצל השני ולזה תמצא עם שדבריה יסבלו כי אולי לא יצא כי אם האחד ונדמה לה בחשך שיצאו שניהם והנה נשאר אחד מהם אצל הפתח והיא לא הרגישה ולזה יעזרוה דבריה להציל את השני ולזה תמצא ברחב שצפנה לכל אחד מאלו האנשים במקום מיוחד שאם ימצא האחד אולי ינצל השני:

העשירי והוא במדות הוא שראוי שלא יקצר האדם על מה שאפשר לו הצלתו כשלא יהיה כל מה שיהיה בהצלתו אבל ראוי שישתדל להציל מה שאפשר להצילו אם רב אם מעט ולזה תמצא כי כשראתה רחב שאי אפשר לה הצלת עמה בכללם בפנים מהפנים השתדלה להציל בית אביה ואמנם ראתה שאי איפשר לה הצלת עמה בשום צד לפי שזה היה ממנה אם בתפישת המרגלים אם כשישאל מהם זה ותשלחם בשלום ואולם בתפישת המרגלים לא ישלם לה זה כי כבר יוכלו ישראל להלחם עמהם בזולת רגול הארץ לפי מה שנתפרסם לה מעוצ׳ יכלת אלהי ישראל שישנה מנהג הטבע בעבור ישראל ואם תשאל מהם הצלת כל עמה הנה הוא מבואר שזה לא יאות להם בשום פנים עם שיהיה עם גדול כזה בזולת הארץ ולזה השתדלה בהצלת המרגלים לפי מה שאפשר לה להחיות אותה ובית אביה והשביעה אותם בשם אלהי ישראל על זה טרם הפרדם ממנה:

האחד עשר והוא במדות הוא שהוא ראוי לאדם שיעשה כל דבריו בחכמה גם בעת הפחד יתישב במה שיעשהו שלא תשיגהו החרטה עליו ולזה תמצא במרגלי׳ איך דקדקו באלו התנאי׳ עם רחב באופ׳ שלא ישיג׳ בזה מה שתשיגהו עליו החרטה אחר זה כמו שביארנו:

השנים עשר הוא במדות והוא שאין ראוי להטיל קנאה בין האנשים לתת יתרון לאיש א׳ על האחר במה שהם ראויים בו על אופן אחד ולזה תמצא שבחר יהושע איש אחד למטה באופן שיהיו י״ב למספר שבטי בני ישראל להכין האבנים שהיו מוגבלים להיות לזכרון לבני ישראל: (ב) בעת ההיא אמר ה׳ אל יהושע עד אז יבנה יהושע. חרבות צורים הרצון בו חרבות החדים

מצודת דוד

אח״ל: (ג) אל גבעת. בגבעת הערלות ונקרא שם המקום על שם המאורע: (ד) וזה הדבר. ר״ל זה היה הסיבה אשר יהושע לבד מל את כל העם ולא מלו אז זה את זה כי איך יתכן שלא ימצא בהם מי יודע למול: כל העם. היוצא ממצרים שהיו נמולים וראוים למול הלא הם מתו במדבר ואינם למול לזולתם: (ה) כי מולים היו. ר״ל כי לבד העם היוצאים היו נמולים אבל לא

מצודת ציון

(ג) אל גבעת. בגבעת וכן ואל הארון (שמות כ״ה) ומשפטו ובארון: זכת

הילודים

ד׳ ו׳ חסר׳ — ב׳ בטע׳ ר״פ — י״ת בטע׳ מאריך ס״ע — ג׳ ומ״ל — ה׳ דסמי׳ — דאורייתא׳ בראשון — כ׳ וכענין . ג׳

הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבוֹתָם
לָתֶת לָנוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃
ז וְאֶת־בְּנֵיהֶם הֵקִים תַּחְתָּם אֹתָם מָל
יְהוֹשֻׁעַ כִּי־עֲרֵלִים הָיוּ כִּי לֹא־מָלוּ
אוֹתָם בַּדָּרֶךְ׃ ח וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ
כָל־הַגּוֹי לְהִמּוֹל וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם
בַּמַּחֲנֶה עַד חֲיוֹתָם׃
ט וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם גַּלּוֹתִי אֶת־חֶרְפַּת
מִצְרַיִם מֵעֲלֵיכֶם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם
הַהוּא גִּלְגָּל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ י וַיַּחֲנוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּגִּלְגָּל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
בָּעֶרֶב בְּעַרְבוֹת יְרִיחוֹ׃ יא וַיֹּאכְלוּ
מֵעֲבוּר הָאָרֶץ מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח מַצּוֹת

אַרְעָא דְקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְהוֹן
לְמִתַּן לַנָא אַרְעָא עָבְדָא
חֲלַב וּדְבָשׁ׃ ז וְיָת בְּנֵיהוֹן
דְקָמוּ בָתְרֵיהוֹן יָתְהוֹן גְזַר
יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי עָרְלִין הֲווֹ אֲרֵי
לָא גְזָרוּ יָתְהוֹן בְּאָרְחָא׃
ח וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָל עַמָּא
לְמִגְזַר וִיתָבוּ בְאַתְרֵיהוֹן
בְּמַשְׁרִיתָא עַד דְאִתַּסִּיאוּ׃
ט וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ יוֹמָא
דֵין אַעְדֵּית יָת חִיסוּדֵי
מִצְרָאֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן וּקְרָא
שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא גִלְגְלָא
עַד יוֹמָא הָדֵין׃ י וּשְׁרוֹ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגְלָא וַעֲבַדוּ יָת
פִּסְחָא בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא
יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא
בְּמֵישְׁרֵי יְרִיחוֹ׃ יא וַאֲכַלוּ
מֵעֲבוּרָא דְאַרְעָא מִבָּתַר

הילודים במדבר בדרך בצאתם . במקום הזה . בירושלים דד״ח . כתראה מלא : ואת בניהם ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ יום אשר עמדת לפני ה׳ אלהיך בחרב . ואת בניהם הקים תחתם אתם מל יהושע . ויעשו האנשים . ואת בני המכי׳ לא המית , ונמסר גם בסדר ואתחנן . אתם ו׳ חס׳ בספרא וסי׳ אתם מל יהושע כי ערלים . עמק עכור . וישרפו אתם . ויסקלו אתם . ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים . והוריש ה׳ מלפניכם . עד חיותם י״ד בטעם מאריך וסי׳ נמסר בסדר תבא· לחדש בערב ד׳ וסי׳

תולדות אהרן ויעשו את הפסח. יבמות עא זבחים קיח : מעבור הארץ . ר״ה יג קדושין לו :

רשי

והם שנולדו עכשיו : (ז) ואת בניהם הקים תחתם . ואת בניהם שהקים תחתיהם הם הילודים במדבר אותם מל יהושע : וישבו תחתם באתרהון ולא צרו על העיר: עד חיותם . מן המכה : (ט) גלותי . הסירותי את חרפת מצרים שהיו אומרים ראו כי רעה נגד פניכם כוכב אחד יש ששמו רעה והוא סימן של דם רואין אנו אותו עליכם במדבר והוא שאמר משה במדבר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם והם אינם יודעים שהוא דם מילה וכשמלו בימי יהושע ובא אותו הדם הוסרה אותה החרפה שעדיין ערב רב שעלו עמהם היו מונים להם כך דרש ר׳ משה הדרשן : גלותי . הסירותי כמו גל מעלי חרפה . ויגל את האבן : (יא) ממחרת הפסח . יום הנפת העומר שהקריבו עומר תחלה ומז׳ באדר שמת משה שפסק המן היו מסתפקין עד עכשיו ממן שבכליהם שלקטו בשבעה באדר שנאמר את המן אכלו ארבעים שנה והלא מ׳ שנה חסר שלשים יום שהרי תחלת ירידת המן בט״ו באייר אמור מעתה בחררה שהוציאו ישראל ממצרים טעמו טעם מן

רדק

הנכר אשר מל יהושע . וזה הדבר שבעבורו מל יהושע כי כל העם הילודים במדבר לא מלו אותם לפי׳ נצטוה יהושע למולם : כל אנשי המלחמה . ר״ל מבן עשרים שנה ומעלה כי אותם הם הפקודים ואותם מתו שהיו מולים וזהו שאמר כי מולים היו והטעם להודיע כי זה שלא מלו לא בעבור שנשתכחה מהם מצות מילה במצרים אז התרשלו עליה כי מולים היו כל העם היוצאים ואפי׳ לדברי בעל הדרש שאו׳ שהתרשלו במילה במצרים וסמך לפסוק גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו וכן מה שאמר בדמיך חיי פעמים ר״ל שתי דמים דם פסח ודם מילה אעפ״כ בצאתם מלו כולם קוד׳ שעשו הפסח וזהו שאמר כי מולים היו כל העם היוצאים והנה אותם שהיו מבן עשרים שנה ומעלה מתו במדבר ומבן עשרים שנה ומטה נשארו מולים ולא הוצרך יהושע למול אלא הילודים במדבר שלא היו יכולי׳ למול בדרך כמו שפירשנו ופיר׳ לא מלו לא מלו אותם כי הוא פעל יוצא : (ז) הקים . אשר הקים וכן נעם עליה בעבור זה עשה ה׳ לי והדומים להם שיחסרו שי״ן או מילת אשר וטעם הקים כי הב״ה הקים אותם תחת אבותם לירש הארץ כמו שאמר להם אתנה והם יירשוה : (ח) תחתם . במקומם כמו שבו איש תחתיו: חיותם . הרפאם כמו וימרחו על השחין ויחי : (ט) חרפת מצרים . לפי שיצאו האבות ממצרים והיו הבנים ערלי׳ כמו המצריים והערלה חרפה כמו שנאמר כי חרפה היא לנו: גלגל. נכפלה בו הפ״א כי מן גלותי יאמרו גלל וכן דרך ליהקדש בשמו׳ הלקוחים מן הפעל להוסיף בו אות או לגרוע ממנו כמו נח מן ינחמנו שמואל כי מה׳ שאלתיו וגם להפך סדר האותיו׳ כמו יעבץ מן עצב : (יא) ויאכלו מעבור הארץ . מהישן אכלו מצות וקלוי כי החדש היה אסור להם עד אחר הקרבת העומר בשש׳ עשר בניסן ואפילו למצות מצה אסור מן החדש שאין מצות עשה דוחה את לא תעשה אלא אם כן היתה כתובי׳ בצדה ומאין היה להם ישן ממה שהיו תגרי אומות מוכרים להם ומלת מעבו׳ מוכיח שהוא מן הישן כי אמר כי נקר׳ עבור הדגן שהוא משנה שעברה ושנה הבאה נקרא תבואה : ממחרת הפסח . הוא ליל חמשה עשר בניסן ויומו כי הפסח קרב בארבעה עשר וממחרתו הוא יום חמש׳ עשר וכן בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל

רלבג

החדי׳ והם הנעשים מהנחשת אצייר בלע״ז . ואמנם צוהו כדי שיכנס יהושע בזה המעט מהצער שאפשר בו כי יתכן בכמו אלו החרבות שיהיו בתכלית מהחדות ולזה תרגם יונתן אזמלון חריפין : ושוב מול את בני ישראל שנית . שב אל כלל העם וזה שכבר נמולו בצאתם ממצרים לתכלית שינחלו אז את הארץ וכאשר חטו עונותיהם ונגזר עליהם המות ואיחור עד ארבעים שנה מירושת הארץ הוצרכו עתה שנית לכמו זה הפועל ואולם שזאת המצוה מבוא בירושת הארץ הוא מבואר ממה שנאמר בתורה בפרשת לך לך כשנצטוה אברהם בזאת המצוה עם שכבר היה ראוי שיקיימו ישראל דרכי התורה בכללם לפי מה שאיפשר ואז יתכן יותר שיעשה להם הש״י זאת ההטבה והחנינה ר״ל שירשו ארץ ז׳ גוים הנזכרים בתורה : (ג) גבעת הערלות. נקראת הגבעה בזה השם מפני הפועל שנעשה שם ר״ל מפני מילת כל העם הילודים במדבר והנה היו כלם ערלים לפי שלא היו יודעים העת אשר יצטרכו בו ליסע כי על פי ה׳ היו חונים כמו שהתבאר בתור׳ ואולי יצטרכו ליסע ביום הג׳ למילה ויהיה הסכנה לתינוק ולזה לא מל אחד מהילודים במדבר ולזאת הסבה לא עשו ישראל פסח במדבר כי אם אותו שנזכר בתורה לפי שכבר נולדו לרובם בנים אחר שתי שנים לצאתם ממצרים ומילת בניהם היתה מעכבת אותם מעשיית הפסח כמו שהתבאר בפרשת בא והנה ספר שאחר שמלו ישבו במקומם עד שחיתה המכה וזה כולו ממה שיורה שאין ראוי לנמול שיעתק ממקומו עד חיות המכה : (ט) היום גלותי . הסירותי מעליכם חרפת מצרים ירצה לפי מה שאחשוב בחרפת מצרים אמונותיהם הנפסדות כי ענין הפסח היה מביא ישראל להעתיק מהאמונות ההם כמו שביארנו בפרשת בא ואמנם אמר זה כי עד עתה סרה זאת המצוה מהם לסבה שזכרנו ולזה סמך לזה שכבר עשו שם את הפסח בי״ד יום לחדש ואפשר שיהיה הרצון בזה ההמשך לתאות המשגל כי המצרים היו פרוצים בעריות כמו שאמר בתורה בפרשת העריות כמעשה ארץ מצרים וגו׳ ולפי שהמילה מכוונת להחליש כח זה האבר הוא מבואר שבענין המילה תסיר מעליהם חרפת מצרים ויהיו יותר גדורי׳ בענין המשגל ואפשר שנאמר עוד שהרצון בזה שכבר הסיר מהם חרפת מצרים שהיו אומרים כי ברעה הוציאם להרוג אותם ולכלותם לא להנחילם הארץ והנה בהיותם מתאחרים במדבר ארבעים שנה היתה להם זאת החרפ׳ ואולם עתה ייעד אותם שכבר ירשו את הארץ אחר שכבר קיימו זאת המצוה ותסור מעליהם זאת החרפה והביאור הראשון הוא הנראה יותר ואם לא מצאנוהו לאחד מן הקודמי׳ אשר הגיעו אלינו את דבריהם : (יא) ויאכלו מעבור הארץ . הנה אמר זה לפי שלא הותר להם החדש עד ממחרת הפס׳ ובזה ראיה שמה שאמר בתורה ממחרת השבת יניפנו הכהן הרצון בו ממחרת הפסח והוא י״ו בניסן לא ממחרת השבת בראשי׳ כמו שהיו אומרים הצדוקים שאם היה הענין כן הנה לא ימלט הענין מחלוקת אם שנאמר שכבר קרה אז שהיה פסח ביום השבת או בזולת יום השבת ואם היה בזולת יום השבת הנה יצטרך לו׳ כי טעו יהושע וישראל בזה וזה דבר בלתי אפשר ואם היה בשבת הנה לא היה ראוי שייחסהו אל

מצודת ציון

(ו) זבת. מל׳ זיבה ונטיפה : (ח) תחתם. במקומם: חיותם. ענינו רפואה כמו וימרחו על השחין ויחי (ישעיה לח): (ט) גלותי. מלשון גלגל וסבוב: (יא) מעבור . תרגום של דגן הוא עבורא : וקלוי

מצודת דוד

הילודים במדבר ולא היו הם א״כ ראוים למול : (ו) עד תום וכו׳ . וא״כ לא היה מן המנמולים להיות ראוי והגון למול זולתו : אשר נשבע . אשר בעבור זה נשבע ה׳ להם לבלתי׳ וכו׳ : (ז) הקים תחתם . אשר הקים תחתם : אותם מל יהושע . ולא נמולו עד אז כי ערלים היו עד הזמן ההוא כי היוצאים ממצרים לא מלו בניהם בהיותם בדרך ולא היו א״כ נמולים להיות הגון וראוי להמול זולת יהושע : (ט) היום גלותי . עתה העברתי מעליכם מה שהיו המצרים מחרפים לאמר הלא הם ערלים כמונו וחרפה יחשב לישראל כמ״ש כי חרפה היא לנו (בראשית ל״ד) : (י) בערב . אחר חצות היום קרוי ערב כי אז נוטה החמה לבית מערבי : (יא) ממחרת הפסח . ממחרת יום א׳

וְקָלוּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה: יב וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן מִמָּחֳרָת בְּאָכְלָם מֵעֲבוּר הָאָרֶץ וְלֹא־הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מָן וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאַת אֶרֶץ כְּנַעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא: יג וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה אִם־לְצָרֵינוּ: יד וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי אֲנִי שַׂר־צְבָא־יְהוָה עַתָּה בָאתִי וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל־פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל־עַבְדּוֹ: טו וַיֹּאמֶר שַׂר־צְבָא יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ שַׁל־נַעַלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כֵּן:

ו א וִירִיחוֹ סֹגֶרֶת וּמְסֻגֶּרֶת מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין יוֹצֵא וְאֵין בָּא: ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־יְרִיחוֹ וְאֶת־

ל'. ב' כ"ס השביעי
ב'
כ"פ
ס' חס' את
ל'
ו' דסמי'
וישתחוו ב' קמץ אף ישיק וכל אתנחתא וס"פ [illegible]
ס' חס' כלי'
ל'. ל'. ל'
ל"ע מ"ל

פִּסְחָא פַּטִּיר וּקְלִי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין: יב וּפְסַק מַנָּא מִיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי בְּמֵיכַלְהוֹן מֵעִיבוּרָא דְאַרְעָא וְלָא הֲוָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מַנָּא וַאֲכַלוּ מֵעֲלַלְתּ אַרְעָא דִכְנַעַן בְּשַׁתָּא הַהִיא: יג וַהֲוָה כַּד הֲוָה יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַבְרָא קָאֵים לָקְבְלֵיהּ וְחַרְבֵּיהּ שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וַאֲזַל יְהוֹשֻׁעַ לְוָתֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הַלְמִסְעֲדָנָא אֲתֵיתָא אִם לְבַעֲלֵי דְבָבָנָא: יד וַאֲמַר לָא אֲרֵי אֲנָא מַלְאַךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָם יְיָ כְּעַן אֲתֵיתִי וּנְפַל יְהוֹשֻׁעַ עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וּסְגִיד וַאֲמַר לֵיהּ מָה רִבּוֹנִי מְמַלֵּיל עִם עַבְדֵּיהּ: טו וַאֲמַר מַלְאָכָא דִשְׁלִיחַ מִן קֳדָם יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ שְׁרֵי סִינָךְ מֵעַל רִגְלָךְ אֲרֵי אַתְרָא דִי אַתְּ קָאֵים עֲלוֹהִי קַדִּישָׁא הוּא וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כֵּן: א וִירִיחוֹ אֲחִידָא הֲוָת בְּדַשִּׁין דְפַרְזְלָא וּמְתַקְּפָא בְּעַבְרִין דִנְחָשׁ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵית דְנָפֵק מִנַּהּ לְמֶעְבַּד קְרָבָא וְלֵית דְעָלֵל בְּגַוַּהּ לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָא: ב וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ חֲזֵי דִמְסָרִית בִּידָךְ יָת יְרִיחוֹ וְיָת מַלְכַּהּ גִּבָּרֵי חֵילָא:

נמסר בסדר בא. וישא ה' חס' את וסימן נמסר בריש סדר וירא: רגלך ה' חסר' בלישנא בקריאה וסי' של נעלך מעל רגלך דיהושע. והם תכו לרגלך ישא מדברותיך. ונעלך תחלץ מעל רגלך. אם תשיב משבת רגלך עשות חפציך. יטבעו בבוץ רגלך. וכל כתובים דכוות' חסרים במ"א מלא.

תולדות אהרן ויהי בהיות. ערובין סג מגלה י נדרים פו סנהדרין מד (נדרים מ): וישתחוו לאפיו. מגלה ג י: עתה באתי. ערובין סג מגלה ג סנהדרין מד עקרים מב כח: של נעליך. עקידה שער לה: ויריחו סוגרת. נדרים נו עקידה שער טו (נדרים מ): יריחו ואת מלכה. עקידה שער עו:

רשי

מן: (יב) ולא היה עוד לבני ישראל מן. לפיכך ויאכלו מעבור הארץ אם היה להם מן לא היו אוכלים מן התבואה שהמן היה נוח להם משל אומר לתינוק מפני מה אתה אוכל פת שעורין לפי שאין לי פת חטין לכך נאמר ולא היה עוד וגו': (יג) בהיות יהושע ביריחו. מכאן לעיבורה של עיר שהיא מן העיר שאי אפשר לומר בתוך יריחו: הלנו אתה. הלמסעדנא אתיתא: (יד) עתה באתי. לעזרתך שאין אדם יכול להלחם עליה ולתופשה להפיל החומה אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי שנאמר אם אין פניך הולכים וגו': (טו) שר צבא ה'. ישראל שהוא צבא לה' ומיכאל היה שנאמר ומיכאל שרכם: (א) סגרת ומסגרת. כתרגומו אחידא בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין

רלבג

אל מה שהוא במקרה. אבל ראוי שייחסהו אל מה שהוא בעצם ויאמ' ממחרת השבת כי הם לא עשו זה לפי זה הדע' מפני היות היום ההוא מחרת הפסח אבל מפני היותו ממחרת השבת ולזה הוא מבואר שמ"ש בתורה ממחרת השבת אין רצון בו שבת בראשי' אבל הרצון בו ממחרת. הפסח כי הפסח נקרא שבת ר"ל היום הנחמשה עמו: (יב) וישבת המן ממחר'. הנה מצאנו בזה דעת לרמ' ז"ל קצת' אמ' שלא ירד המן אחר שמת משה אלא שכבר לקטו ממנו מה שהספיק להם עד זה הזמן ועשו ממנו חלות וקצת' אמ' שכבר ירד המן עד היום ההוא. ואתחשב שאשר הביא האו' שלא ירד המן אח' שמת משה אל זה המאמ' הוא היותו מרחיק היותו מסורה מהנבי' מופת אחר מותו ולפי שזה המופ' הנפלא א"א שיהי' על יד נביא זולת משה חוייב ממנו שלא ירד המן אחר מותו לא הסכי' שהי' נעש' אח' זה על יד יהושע ואשר נר' לנו לפי מה שהשרשנו מענין המופתים בסוף המאמ' הו' מספר מלחמו' ה' הוא שזה המופ' הנעש' על יד משה בענין המן נשאר עד היום הזה שאכלו מן החדש הלא תרא' כי מופת שמן המנח' היה נשאר תמיד כמו שביארנו במקומו וממה שיורה על זה הוא אומר וישבת המן ולא אומ' ויכלה המן וזה ממה שיורה שכבר היה יורד עד היום הזה ועוד כי בתורה כשנזכר' ירידת המן זכר המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת וזה ממה שיורה שכל זה הענין נעשה על יד משה וכב' ביארנו בספר מלחמו' ה' איך יתכן זה: (יג) ויהי בהיות יהושע ביריחו. ראוי שתדע שזה הענין היה במראה הנבוא' ויורה על זה מ"ש תכף ויאמר ה' אל יהושע כי הוא רחוק הראו' המלאך בהקיץ ובהשתמש החושים על מנהגיה' והנה הרצון באמרו ויהי בהיות יהושע ביריחו מחשבתו משוטטת שם איך יעשה לאחרית העם יושב

רדק

ישראל: (יב) וישבת המן ממחרת. ממחרת שנזכר מאותו היום פסק המן כי לא היו צריכים שהרי אכלו מעבור הארץ מצות וקלוי בחמשה עשר בניסן ולדברי רז"ל שאמרו כי עד י"ו בניסן אכלו המן יהיה פי' ממחרת עד והוא י"ו כי אע"פ שאכלו בט"ו מצות וקלוי לא היה מספיק להם מה שמצאו מעבור הארץ והותו היום אכלו גם מהמן ולמחרת שהוא י"ו בניסן אחר שהקריבו בו העומר והותרו בחדש מצאו הרבה מן החדש לאכל וז"ש ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא: (יג) ויהי בהיות יהושע ביריחו. בגבול יריחו ומכאן סמכו ז"ל שעבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר ואמר בהיות יהושע ביריחו כי נסעו מהגלגל אחר שנמולו שם הערל' ועשו הפסח ובאו להם ליריחו לכבש' וחנו את פני העיר והקב"ה שלח מלאכו ליהושע כדי לחזקו לכבשה ולבשרו ונרא' לו כדמות איש וחרבו שלופ' בידו מורה על הגבורה ועל הנצחון כמו שנראה ליעקב אבינו ונאבק עמו לחזקו ולבשרו כמו שאמר לו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל וכן בא ליהושע זה המלאך וחרבו שלופה בידו כדמות גבור מנצח והוא שאמר ליהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה. (ד) ויאמר לא. כלומר אינני כמו שאתה סבור איש בא להלחם אבל אני מלאך ה' וזהו שאמר שר צבא ה' שר צבאות מעל' ומטה כמו שנאמר על מיכאל השר הגדול ולפי גדולתו וקדושתו נקדש המקום שנראה בו ליהושע לפי' אמר קדש הוא: עתה באתי. בעת שראיתני מה שאין כן בבשר ודם וזה להחזיק בלבו כי מלאך הוא ויש בו דרש כי בא להפקידם על בטול תורה ושל שבטלו היום שעבר תמיד של בין הערבים א"ל יהושע על איזה מהם באת אמר לו עתה באתי כלו' על בטול תורה שאתם בטלי' עתה מיד וילן יהושע בתוך העמק שלן בעומקה של הלכה וזה הדרש רחוק כי אין שעת המלחמה שעת ת"ת ועוד כי פסוק וילן יהושע הוא רחוק מזה שפרשה כי הוא במלחמת העי ועוד כי כותב הדרש הזה טעה בפסוק וילן כי ב' פסוקים הם וילן יהושע סופו בתוך העם והפסו' האחר וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ויש בו דרש אחר עתה באתי עתה באתי שני פעמים אני הוא שבאתי בימי משה רבך שנא' הנה אנכי שולח מלאך וראה אותי ולא רצה שאלך עמו שאמר להקב"ה איני חפץ אלא בך מיד ויפל יהושע אל פניו ארצה: אל פניו. כמו על וכן אל ההרים לא אכל: (א) ויריחו סוגרת ומסוגרת. סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצא אדם מן העיר ומסוגרת שלא יכנס אדם בתוכה ופירושו בסופו אין יוצא ואין בא או כפל סוגרת ומסוגרת לרב הסגירה כמו שאמר התרגום אחידא בדשין וכו': (ב) ויאמר ה' אל יהושע. ע"י המלאך הנראה לו

מצודת דוד

אל פסח שהוא זמן הקרבת העומר וקרבו העומר והדר אכלו: (יב) וישבות המן. אף כי מיום מיתת משה בשבעה באדר פסק המן מלירד מ"מ היו נזונים. בגם ממן שבכליהם ובאכלם מעבור הארץ לא מצאו עוד: ויאכלו. התחילו לאכול: (יג) ביריחו. ר"ל בגבול יריחו: הלנו. בה"א השאלה לומר אם באת לעזור לנו מול האויב או לעזור להאויב: (יד) ויאמר לא. ר"ל לא באתי לעזור לאויבי ישראל כי אני שר של ישראל הקרואים צבא ה' ומה שלא ראיתני עד הנה הוא בעבור כי עתה באתי ולא מאז: מה אדוני מדבר. ר"ל דבר דבריך והנני לקיימם כהעבד המקיים דברי האדון: (טו) קדש הוא. ומהראוי לעמוד עליו יחף: ו (א) סגרת ומסגרת

מצודת ציון

וקלוי. שבלים קלוים כמו אביב קלוי באש: (ויקרא ב'): בעצם היום. ר"ל בגופו של יום כמו עד עצם היום הזה (שם כ"ג) ור"ל לא בלילה שלפניו עם כי הלילה הולך אחר היום: (יג) ובהיות.. ענין גבול כמו בית נגע: (יג) שלופה. הלולה מתערה כמו שלף ויצא מגוה (איוב כ'): (יד) אל פניו. לפניו ר"ל לפני העומד לנגדו: (טו) של. הסר וכן במשה של נעליך. (שמות ג'): [illegible]

י׳ מַלְכָּהּ גִּבּוֹרֵי הֶחָיִל׃ ג וְסַבֹּתֶם אֶת־
יתיר יו״ד הָעִיר כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַקֵּיף אֶת־
הָעִיר פַּעַם אֶחָת כֹּה תַעֲשֶׂה שֵׁשֶׁת
ושבעה קדמ׳ ותני׳ ושבעה כהנים ושארה ושבעה הכהנים יָמִים׃ ד וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה
שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי הָאָרוֹן
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תָּסֹבּוּ אֶת־הָעִיר
שֶׁבַע פְּעָמִים וְהַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ
ב׳ היובל בַּשּׁוֹפָרוֹת׃ ה וְהָיָה בִּמְשֹׁךְ ׀ בְּקֶרֶן
קרי׳ כשמעכם והוא מן י״ח מלין דכתיב ב׳ וקרי׳ כ׳ הַיּוֹבֵל בְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר
יָרִיעוּ כָל־הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְנָפְלָה
חוֹמַת הָעִיר תַּחְתֶּיהָ וְעָלוּ הָעָם אִישׁ
נֶגְדּוֹ׃ ו וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אֶל־
ב׳ הס׳ כספ׳ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׂאוּ אֶת־
אֲרוֹן הַבְּרִית וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ
שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת יוֹבְלִים לִפְנֵי אֲרוֹן
ויאמר ק׳ יְהוָה׃ ז וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם עִבְרוּ וְסֹבּוּ
אֶת־הָעִיר וְהֶחָלוּץ יַעֲבֹר לִפְנֵי אֲרוֹן
י׳ יְהוָה׃ ח וַיְהִי כֶּאֱמֹר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־
הָעָם וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאִים שִׁבְעָה
שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי יְהוָה
עָבְרוּ וְתָקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וַאֲרוֹן בְּרִית
יְהוָה הֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם׃
תקעי ק׳ ט וְהֶחָלוּץ הֹלֵךְ לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים תֹּקְעוּ
ב׳ הַשּׁוֹפָרוֹת וְהַמְאַסֵּף הֹלֵךְ אַחֲרֵי
י״ב הָאָרוֹן הָלוֹךְ וְתָקוֹעַ בַּשּׁוֹפָרוֹת׃ י וְאֶת־
הָעָם צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר לֹא תָרִיעוּ
ל׳ ומ״ל וְלֹא־תַשְׁמִיעוּ אֶת־קוֹלְכֶם וְלֹא־יֵצֵא

ג וְתַסְחֲרוּן יָת קַרְתָּא כָּל
גִּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא אַקֵּיף יָת
קַרְתָּא זִמְנָא חֲדָא כְּדֵין
תַּעְבֵּד שִׁתָּא יוֹמִין׃
ד וְשִׁבְעָא כָהֲנַיָא יִסְבוּן
שִׁבְעָא שׁוֹפָרַיָא דְּקֶרֶן
דִּכְרַיָא קֳדָם אֲרוֹנָא וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה תִּסְחֲרוּן יָת קַרְתָּא
שְׁבַע זִמְנִין וְכָהֲנַיָא יִתְקְעוּן
בְּשׁוֹפָרַיָא׃ ה וִיהֵי בְּמִנְגַּד
בְּקֶרֶן דִּכְרַיָא בְּמִשְׁמַעְכוֹן
יָת קָל שׁוֹפָרָא יְיַבְּבוּן כָּל
עַמָּא יַבָּבָא רַבָּא וְיִפּוֹל
שׁוּרָא דְקַרְתָּא וְיִתְבְּלַע
תְּחוֹתַהּ וְיִסְקוּן עַמָּא גְּבַר
לְקִבְלֵיהּ׃ ו וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ
בַּר נוּן לְכָהֲנַיָא וַאֲמַר לְהוֹן
טוּלוּ יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ
וְשִׁבְעָא כָהֲנַיָא יִטְלוּן שִׁבְעָא
שׁוֹפָרַיָא דְּקֶרֶן דִּכְרַיָא קֳדָם
אֲרוֹנָא דַיְיָ׃ ז וַאֲמַר לְעַמָּא
עִבָרוּ וְאַקִּיפוּ יָת קַרְתָּא
וּמְזָרְזֵי חֵילָא יַעַבְרוּן קֳדָם
אֲרוֹנָא דַיְיָ׃ ח וַהֲוָה כַּד
אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא וְשִׁבְעָא
כָהֲנַיָא נָסְבִין שִׁבְעָא
שׁוֹפָרַיָא דְּקֶרֶן דִּכְרַיָא קֳדָם
אֲרוֹנָא דַיְיָ עָבְרִין וְתָקְעִין
בְּשׁוֹפָרַיָא וַאֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ
אָזֵיל בָּתְרֵיהוֹן׃ ט וּמְזָרְזֵי חֵילָא
אָזְלִין קֳדָם כָּהֲנַיָא תָּקְעֵי
שׁוֹפָרַיָא וְשִׁבְטָא דְבֵית דָּן
אָזֵיל בָּתַר אֲרוֹנָא וְכָהֲנַיָא
אָזְלִין וְתָקְעִין בְּשׁוֹפָרַיָא׃
י וְיָת עַמָּא פַּקֵּיד יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר לָא תְיַבְּבוּן וְלָא תַשְׁמְעוּן יָת קָלְכוֹן וְלָא יִפּוֹק

לו והוא נקרא בשם ה׳ השולח אותו ׳כן מצאנו במלאך שנראה לגדעון ויאמר אליו ה׳ כי אהיה עמך ואמרו רז״ל כי שמי בקרבו א״ר ׳מעון בן לקיש מלמד שהקב״ה משתף שמו על כל מלאך ומלאך : (ב) גבורי החיל . פי׳ אנשי יריחו ומלכ׳ ואעפ״י שהם גבור החיל נתתים בידך : (ג) הקיף את העיר . נכתב ביו״ד כמו אם היה בחירק ואע״פ שהוא בצר״י וכן ותגד לבני ישראל יג ד דבר : כה תעשה ששת ימים . אין לשאול טעם לסבות הבורא למה היתה ההקפה הזאת וטעם שבעה כהנים ושבעה שופרות ושבע הקפות ושבעה ימים וטעם ההקפה בתרועה להבהיל העם אשר בתוך העיר ותפול החומה תחתיה למען ידעו כל עמי הארץ כי ה׳ נלחם לישראל לא בחרב ובחנית ומספ׳ השבע׳ ידוע סודו אצל מביני מדע וכן שבעה מזבחות וז׳ פרים וז׳ אלים והשביעי הוא הנבחר בימים ובחדשים ובשני׳ : (ד) היובלים . האילי׳ ומדברי רז״ל א״ר עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין לדכרא יובלא : (ה) במשוך . בהאריך התקיעה : בשמעכם את קול השופר . כתיב בבי״ת וקרי בכ״ף והענין א׳ : ונפלה חומת העיר תחתיה . יש לשאול בית רחב שהיה בחומה אם נאמ׳ כי נפלה ונצלת היא ובית אביה זה לא יתכן כי אם היה נס כזה היה מספר אותו הכתוב ועוד שאמר באו בית האשה הזונ׳ והוציאו משם את האשה נר׳ כי הבית היה קיים ולא נפל אבל הנראה בעיני כי לא נפלה כל חומת העיר אלא מה שהיה מן החומה את פני העיר נגד מחנה ישראל נפל ועלו העם איש נגדו ובית רחב היתה בחומה מצד אחר שלא נפל ומ״ש תחתיה ר״ל שנבלעה במקומה תחת הארץ ונר׳ ממנה מעט על פני הארץ לזכרון הנס : (ז) ויאמר אל העם . כתיב בוי״ו ופי׳ יהושע והכהנים וקרי בלא וי״ו ופי׳ יהושע : (ח) ויהי כאמר . בכ״ף : (ט) והחלוץ . פירשו בו שהם בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה שעברו חלוצים לפני אחיהם : תוקעי . כן כתיב בוי״ו ופירושו אשר תקעו והקרי הוא תוקעי ומבואר הוא : והמאסף . אמר בו התרגום שבטא דדן לפי שהוא היה אחרון בדגלים כמו שנאמר עליו מאסף לכל המחנות : הלוך ותקוע . אינו אומר על המאסף שהיו תוקעים אלא כמו שאמר המתרגם וכהניא אזלין ותקעים בשופריא :

עד

תולדות אהרן במשוך בקרן . ר״ה כו :

בעברין דנחש : (ד) היובלים . אילים : (ה) במשוך . בתקיעה אחרונה בהאריך התוקע את הקול : תחתיה . במקומה : (ט) והחלוץ . בני ראובן ובני גד היו עוברים לפניהם לפי שהיו בני גד גבורים ומכים בזרוע חזקה כמו שנאמר וטרף זרוע

רלבג

היושב בה ומפני זה נדמה לו דבר מעניני המלחמה וראה המלאך כאלו חרבו שלופה בידו ולזאת הסבה ג״כ שאל לו במרא׳ הנבואה הלנו אתה אם לצרינו כמנהג הנלחמים וענהו כי אין הענין כמו שחשב אבל הוא שר צבא ה׳ והשר הוא הממונה להשגיח בישר׳ הוא אשר באמצעותו יביא הש״י הנבואה לנביא מאת הש״י ואמר לו שיחלוץ נעלו מעל רגלו כדי שירגיש בענין המקום שהוא בו כי הוא קדש וענין נבואיי אלהי לא פועל דמיוני ולזה הרגיש יהושע בזאת ההשגה היא השגה נבואיי וזכר הנבואה שהגיע לו בזה המקום וקודם שיתחיל בזכרון הנבואה הגיד ספר שיריחו היתה סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל באופן שלא יוכל אחד לצאת משם ולא ליכנס שם וזכר זה לפי שמזאת הסבה נצטרכו בהחרמת׳ לזה המופת שהיישי׳ אותו אליו השם יתעלה בזאת הנבואה . (ג) והנה הסכים הש״י לעשות כל אלו המופתים עם ארון ה׳ להיישיר ישראל לשמור ולעשות ככל הכתוב בו והיו אלו המופתים בזה האופן מהזרות כדי להפיל אימה על הגוים ההם בשמעם אלו הנפלאות העצומות אשר עושה הש״י לישראל והיה זה המספר לשביעיות ר״ל שהקיפו העיר ז׳ ימים והיו שם ז׳ כהנים וז׳ שופרות היובלים וביום הז׳ הקיפו ז׳ פעמים שזכרנו כמספר הז׳ שזכרנו בתורה כמו השמטה וז׳ שמטות וז׳ שבתות שנים וז׳ ימים וז׳ פעמים וז׳ ימי הפסח וז׳ ימי סוכה והנה הסכים הש״י שיעשה זה המופת באמצעות זאת התרועה הגדולה כדי שיתעוררו ישראל ויקוצו משנת תרדמתם ויתנו אל לבם ענין אלו הנפלאות העצומות למען יראו את ה׳ עם שיש לתרועה הגדולה רושם מעט בענין זה המופת כי הקול החזק יניע האויר׳ תנועה חזקה אלא שלא יתכן שיגיע מזאת התנועה כמו זה הפועל הנפלא שתפול החומה החזקה תחתיה אם לא יחוב׳ לזה המופת : (י) והנה צוה אותם יהושע שלא יריעו ולא ישמיעו את קולם עד היום הז׳ כדי שלא ירגישו בני העיר וישליכו אבנים מעל החומה ואעפ״י שהיה אפשר לש״י לשמרם מזה

עד אשית אויביך הדום . יוצא ט׳ מלאים בקריאה וסי׳ במסרה רבתא . שופרות היובלים חד מן י׳ וגין מן ד׳ תניינא משביא וסי׳ נמסר במסרה רבוא דאסדרנא ברי״ש הא״י חבור״א בער״ך שי״ן .

מצודת ציון

(ג) הקיף . ענין סבוב כמו הקיפו על יחד (תהלים פ״ח) : (ד) היובלים . האילים כן תרגומו : (ה) במשוך . בהאריך הקול : (ז) והחלוץ . הם ב״ר וב״ג וחצי שבט מנשה כולם היו מזויינים ביותר כמ״ש בהם חלוצים תעברו (דב׳ ים ג׳) : (ט) והמאסף . דגל מחנה דן נקרא מאסף ע״ש

מצודת דוד

ומסגרת . ר״ל מעולם היתה סגורה בדלתים ובריח ועתה הוסיפו לסגרה עוד מפני ישראל ולא הניחו מי לצאת ממנה או לבא בה שלא יודע מבואת העיר : (ב) גבורי החיל . ר״ל עם שהם גבורי חיל : (ג) כה תעשה . להקיף פעם אחת ביום : (ד) יתקעו . בכל יום בעת יקיפו : (ה) את קול . ר״ל הקול ההוא המאריך בתקיעה נמשכת : איש נגדו . לא יצטרכו להקיף ולעלות בה כי כל החומה תפול : (ח) ויהי כאמור . ר״ל כן עשו כאשר אמר יהושע אל העם ושבעה כו׳ : (ט) תקעי השופרות

רדק

(י) עד יום אמרי אליכם. יש מפרשים כמו עת כמו יום לעקתי בלילה ואין צריך רק פירושו כמשמעו הוא יום השביעי: (יא) ויסב ארון ה' את העיר. פירוש יהושע הסב הארון את העיר: הקף. ארון ה' את העיר פעם אחת וזה היה ביום הראשון וראשון לימי השבוע כך קבלו רז"ל כי ביום ז' שנלכדה יריחו יום שבת היה ואע"פ שהרגו ושרפו בשבת מי שצוה על השבת צוה לחלל שבת בכבישת יריחו וכן בשאר עיירות שהיו ישראל צרים עליהן ואמרו בקבלה עד רדתה ואפילו בשבת וכמו שצוה גם כן להעלות עולות בשבת: (יג) הולך ותקוע. כתיב הולך ר"ל שכמו שהיה המאסף הולך כן היו הכהנים תוקעים וקרי הלוך שהוא מקור והפירוש אחד: (טו) וישכימו בעלות השחר. כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף: כמשפ' הזה שבע פעמים. כמשפט הזה שעשו בששת הימים והיו שבע פעמים עם ההקפה הראשונה הזאת של יום השביעי רק ביום ההוא עשו יותר הקפו' כי הקיפו העיר שבע פעמי': (יז) והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה. היא שלא תבנה עוד וכל אשר בה שלא יהנה אדם מכל אשר בה ונראה כי הקב"ה אמר לו כן כי יהושע לא אמר דבר כזה מלבו ואף על פי שלא זכר זה הכתוב ימצאו כמוהו רבים ורז"ל אמרו כי יהושע אמר דבר זה מדעתו ולא אמר לו הקב"ה אמר יהושע יריחו כבושה תחלה לארץ ישראל נויאנה תרומה כאשה הזאת שמפרשת חלתה מתחלת עיסתה ועוד אמר יהושע בשבת לכדנו יריחו ושבת קדש שנאמר כי קדש היא לכם כל מה שכבשנו בה יהיה קדש שנאמר קדש לה' אוצר ה' יבא ואף עפ"י כן הקב"ה הסכים על ידו ומניין שהקב"ה הסכים על ידו שנא' חטא ישראל וגם עברו את בריתי והיה זה אחד מג' שגזרו בית דין שלמטה והסכים הקב"ה עמהם: כי החבאתה. בשני סימני נקבה כמו ישועתה עזרת' וכל כפל לחזק הענין כמו שפירש' בספר מכלל והכפל הנה לפי שהחביאה אותם יפה: (יח) שמרו מן החרם. שמרו עצמכם ושמרו איש את אחיו ומפני זה אמר חטא ישראל מפני שלא נתנו עיניהם שלא יקח אדם משלל העיר דבר: פן תחרימו. פירושו ולקחתם מן החרם: (יט) אוצר ה' יבא. באהל מועד שהיה שם הקדש משלל

רש"י

זרוע אף קדקד: (יג) והמאס'. שבט דן הנוסע אחרון והוא מאסף את כל המתעכבים האחרוני': (טו) ביום השביעי. שבת היה: (יז) והיתה העיר חרם. הקדש כי היום שבת קדש וראוי להיות קדש שלל הנשלל בו: (יח) ועכרתם. לשון

רלבג

מזה על דרך המופת הנה אין מדרך הש"י שיעשה המופתי' לבטלה ובמקומות שאפשר בזולת מופת: (יז) והנה צוה שיחרימו כל אשר בעיר ולא יהנו ממנו בדבר כדי שלא יטעו ישראל במה שיגיע להם מההצלח' אחר זה ויתמהו אל מה שקנו משלל העיר ההיא ואולי יהיה זה סבה שיחשבו שאמונתם היתה טובה עד שגם מקניהם ונכסיהם מביאי' הצלחה למי שיקנם ולזאת הסבה בעינה קלל מי שיבנה יריחו עד שיגיע הבנין בהיות כל בניו חיים ולא ישאר לו בהשלמתו כי אם לעי' בניו וי מה שפעולות יושבי יריחו ואמונתם היו יותר מגונות מפעולות שאר יושבי הארץ ואמונתם ולזה צוה שלא ישאר מהם רושם ולא מן העיר או היה זה לתת מורך לשאר הגוי' עם שזאת הקללה לא היתה לפי

מִפִּיכֶם דָּבָר עַד יוֹם אָמְרִי אֲלֵיכֶם הָרִיעוּ וַהֲרֵיעֹתֶם׃ יא וַיַּסֵּב אֲרוֹן־יְהוָה אֶת־הָעִיר הַקֵּף פַּעַם אֶחָת וַיָּבֹאוּ הַמַּחֲנֶה וַיָּלִינוּ בַּמַּחֲנֶה׃ יב וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה׃ יג וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאִים שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיֹּבְלִים לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְתָקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וְהֶחָלוּץ הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם וְהַמְאַסֵּף הֹלֵךְ אַחֲרֵי אֲרוֹן יְהוָה הוֹלֵךְ וְתָקוֹעַ בַּשּׁוֹפָרוֹת׃ יד וַיָּסֹבּוּ אֶת־הָעִיר בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי פַּעַם אַחַת וַיָּשֻׁבוּ הַמַּחֲנֶה כֹּה עָשׂוּ שֵׁשֶׁת יָמִים׃ טו וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיַּשְׁכִּמוּ בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר וַיָּסֹבּוּ אֶת־הָעִיר כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה שֶׁבַע פְּעָמִים רַק בַּיּוֹם הַהוּא סָבְבוּ אֶת־הָעִיר שֶׁבַע פְּעָמִים׃ טז וַיְהִי בַּפַּעַם הַשְּׁבִיעִית תָּקְעוּ הַכֹּהֲנִים בַּשּׁוֹפָרוֹת וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם הָרִיעוּ כִּי־נָתַן יְהוָה לָכֶם אֶת־הָעִיר׃ יז וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם הִיא וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ לַיהוָה רַק רָחָב הַזּוֹנָה תִּחְיֶה הִיא וְכָל־אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבַּיִת כִּי הֶחְבְּאַתָה אֶת־הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר שָׁלָחְנוּ׃ יח וְרַק־אַתֶּם שִׁמְרוּ מִן־הַחֵרֶם פֶּן־תַּחֲרִימוּ וּלְקַחְתֶּם מִן־הַחֵרֶם וְשַׂמְתֶּם אֶת־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל לְחֵרֶם וַעֲכַרְתֶּם אוֹתוֹ׃ יט וְכֹל ׀ כֶּסֶף וְזָהָב וּכְלֵי נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל קֹדֶשׁ הוּא לַיהוָה אוֹצַר יְהוָה יָבוֹא׃ כ וַיָּרַע הָעָם

כ' אשכחס
כ"ז
ל' חס'
הלוך קרי
ו' וכל חמש"ת דכו' במ"א נקי
כ' חס' ב' כתי' וקרי כ'
ל'
ו'
כ"ד מ"ל
ל' מ"ל בספר'

מִפּוּמְכוֹן פִּתְגָמָא עַד יוֹמָא דְאֵימַר לְכוֹן יַבִּיבוּ וּתְיַבְּבוּן: יא וְאַסְחַר אֲרוֹנָא דַיְיָ יָת קַרְתָּא אַקִּיף זִמְנָא חֲדָא וְעָלוּ בְּמַשְׁרִיתָא וּבָתוּ בְּמַשְׁרִיתָא: יב וְאַקְדֵּים יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא וּנְטָלוּ כַהֲנַיָּא יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ: יג וְשִׁבְעָא כַהֲנַיָּא נָסְבִין שִׁבְעָא שׁוֹפָרַיָּא דְקֶרֶן דִּכְרַיָּא קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ אָזְלִין מֵיזַל וְתָקְעִין בְּשׁוֹפָרַיָּא וּמְזָרְזֵי חֵילָא אָזְלִין קֳדָמֵיהוֹן וְשִׁבְטָא דְבֵית דָּן אָזִיל בָּתַר אֲרוֹנָא דַיְיָ וְכַהֲנַיָּא אָזְלִין וְתָקְעִין בְּשׁוֹפָרַיָּא: יד וְאַסְחָרוּ יָת קַרְתָּא בְּיוֹמָא תִנְיָנָא זִמְנָא חֲדָא וְתָבוּ לְמַשְׁרִיתָא כְּדֵין עֲבָדוּ שִׁתָּא יוֹמִין: טו וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְאַקְדִּימוּ כְּמִיסַק צַפְרָא וְאַסְחָרוּ יָת קַרְתָּא כְּהִלְכְתָא הָדֵין שְׁבַע זִמְנִין לְחוֹד בְּיוֹמָא הַהוּא אַקִּיפוּ יָת קַרְתָּא שְׁבַע זִמְנִין: טז וַהֲוָה בְּזִמְנָא שְׁבִיעֵיתָא תְּקָעוּ כַהֲנַיָּא בְּשׁוֹפָרַיָּא וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא יַבִּיבוּ אֲרֵי יְהַב יְיָ לְכוֹן יָת קַרְתָּא: יז וּתְהֵי קַרְתָּא חֶרְמָא הִיא וְכָל דְּבַהּ קֳדָם יְיָ לְחוֹד רָחָב פּוּנְדְּקִיתָא תֵּיחֵי הִיא וְכָל דְּעִמַּהּ בְּבֵיתָא אֲרֵי אַטְמָרַת יָת אִזְגַּדַּיָּא דִי שְׁלַחְנָא: יח וּלְחוֹד אַתּוּן אִסְתַּמְּרוּ מִן חֶרְמָא דִּלְמָא תַחֲרְמוּן וְתִסְּבוּן מִן חֶרְמָא וּתְשַׁוּוּן יָת מַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל לְחֶרְמָא וּתְעַכְּרוּן יָתֵיהּ: יט וְכָל כַּסְפָּא וְדַהֲבָא וּמָנֵי נְחָשָׁא וּבַרְזְלָא קוּדְשָׁא אִנּוּן קֳדָם יְיָ לְאוֹצַר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ יִתְעֲלוּן: וְיַבִּיבוּ עַמָּא וּתְקָעוּ

כשמעכם י"א מלין כתיב ב' וקרי' כ' וסי' במסרה רבתא: אחת ו' זקפין פתחין בקריאה וסי' קח צנצנת אחת ותן שמה מלא. ויסבו העיר ביום השני. ויאמר אבישי אל דוד. ויחלק לכל העם לכל המון. ויאמר המלך גזרו את הילד הזה לשנים. והנה ככר עפרת דזכריה. וסי' בלשון תרגום צלותית מקף אבישי פלג פלגות עגילי. וכל חקה מדה שנה תורה דכוו' חמשת סי' במ"א נקי יהיה לביתו שנה. ונמסר גם בסדר בשלח: ולקחתם ו' וסי' נמסר בסדר ויגש:

תולדות אהרן העיר חרם: מ"ק יז סנהדרין קיג: כשמע העם. ברכות נד:

מצודת ציון

השופרות. חוזר על הכהנים: הלוך ותקוע. ר"ל לא עמדו הכהנים בעת תקיעה כי אם הלכו ותקעו: (יב) ויסבו. ביום השני: (יג) הלוך ותקוע. כפל הדבר לומר שלא פסקו מלתקוע: (טו) כעלות השחר. להיות הזמן מספיק להקיף שבעה פעמים: רק וכו'. ולזה הוצרכו להשכים אז יותר משאר הימים: (טז) תקעו. ר"ל תקיעה נמשכת וארוכה: (יז) חרם. לאבדון וכריתה: היא וכו'. ר"ל העיר עצמה ומה שבה מהדברים שאינם ראוים להביא לאוצר ה': להי'. ר"ל לשם ה' ולכבודו: (יח) שמרו. את עצמכם וזולתכם מלקחת מה מן החרם: פן תחרימו ולקחתם וכו'. פן תכריתו את ישראל במה שתקחו מן החרם כי כולם יאבדו וזהו ושמתם וכו': (יט) וכל כסף וכו'. שהם הדברים הראוים לאוצר ה': (כ) וירע העם.

מצודת דוד

ע"ש שהלכו באחרונה והיו מאספים כל הנכשלים מהמחנות שהלכו ראשונים: (טו) השחר. הוא האור הנוגה בפאת מזרח טרם יעלה השמש: כמשפט הזה. ר"ל כמנהג הזה: (יז) חרם. פעם תשמש על חרמי גבוה והקדש ופעם תשמש על כריתה ושממון: החבאתה. הסתירה. (יח) ועכרתם. מענין השחתה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית לד): (כ) ויריע. מלשון תרועה

וחוזר

וַיִּתְקְעוּ בַּשֹּׁפָרוֹת וַיְהִי כִשְׁמֹעַ הָעָם
ד' מ"ל אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיָּרִיעוּ הָעָם תְּרוּעָה
גְדוֹלָה וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ וַיַּעַל
ח' חד לשון עזרה הָעָם הָעִירָה אִישׁ נֶגְדּוֹ וַיִּלְכְּדוּ אֶת־
הָעִיר׃ כא וַיַּחֲרִימוּ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּעִיר
מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן
וְעַד שׁוֹר וָשֶׂה וַחֲמוֹר לְפִי־חָרֶב׃
כב וְלִשְׁנַיִם הָאֲנָשִׁים הַמְרַגְּלִים אֶת־
הָאָרֶץ אָמַר יְהוֹשֻׁעַ בֹּאוּ בֵּית־הָאִשָּׁה
ו' בקרי' הַזּוֹנָה וְהוֹצִיאוּ מִשָּׁם אֶת־הָאִשָּׁה
וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתֶּם
לָהּ׃ כג וַיָּבֹאוּ הַנְּעָרִים הַמְרַגְּלִים
י"ב וַיֹּצִיאוּ אֶת־רָחָב וְאֶת־אָבִיהָ וְאֶת־
אִמָּהּ וְאֶת־אַחֶיהָ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ
ל' מ"ל. ל' חד חס' וי"ו וְאֵת כָּל־מִשְׁפְּחוֹתֶיהָ הוֹצִיאוּ וַיַּנִּיחוּם
מִחוּץ לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל׃ כד וְהָעִיר שָׂרְפוּ
בָאֵשׁ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ רַק הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב
ל' וּכְלֵי הַנְּחֹשֶׁת וְהַבַּרְזֶל נָתְנוּ אוֹצַר בֵּית־
ל' יְהוָה׃ כה וְאֶת־רָחָב הַזּוֹנָה וְאֶת־בֵּית
ל' אָבִיהָ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ הֶחֱיָה
י"ב יְהוֹשֻׁעַ וַתֵּשֶׁב בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד
ל' הַיּוֹם הַזֶּה כִּי הֶחְבִּיאָה אֶת־הַמַּלְאָכִים
אֲשֶׁר־שָׁלַח יְהוֹשֻׁעַ לְרַגֵּל אֶת־יְרִיחוֹ׃
ד' כו וַיַּשְׁבַּע יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת
הַהִיא לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ לִפְנֵי יְהוָה
אֲשֶׁר יָקוּם וּבָנָה אֶת־הָעִיר הַזֹּאת
ל'. ל'. ל'. אֶת־יְרִיחוֹ בִּבְכֹרוֹ יְיַסְּדֶנָּה וּבִצְעִירוֹ
ל' וכל חרמיה דכוו' יַצִּיב דְּלָתֶיהָ׃ כז וַיְהִי
ט' יְהוָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שָׁמְעוֹ בְּכָל־
הָאָרֶץ׃ ז א וַיִּמְעֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מַעַל
בַּחֵרֶם וַיִּקַּח עָכָן בֶּן־כַּרְמִי בֶן־זַבְדִּי בֶּן־

בְּשׁוֹפְרַיָא וַהֲוָה כַּד שְׁמַע
עַמָא יָת קָל שׁוֹפְרָא וְיַבִּיבוּ
עַמָא יַבָּבָא רַבָּא וּנְפַל
שׁוּרָא דְקַרְתָּא וְאִתְבְּלַע
תְּחוֹתוֹהִי וּסְלִיק עַמָא
לְקַרְתָּא גְּבַר לִקְבְלֵיהּ
וּכְבָשׁוּ יָת קַרְתָּא׃
כא וְגַמָרוּ יָת כָּל דִבְקַרְתָּא
מִגְבַר וְעַד אִתְּתָא מֵעוּלֵימָא
וְעַד סָבָא וְעַד תּוֹר וְאִמַר
וַחֲמָר לְפִתְגַם דְחָרֶב׃
כב וּלְתְרֵין גֻּבְרַיָא דְאַלִילוּ
יָת אַרְעָא אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ עוּלוּ
לְבֵית אִתְּתָא פּוּנְדְקִיתָא
וְאַפִּיקוּ מִתַּמָן יָת אִתְּתָא
וְיָת כָּל דִי לַהּ כְּמָא
דְקַיֵמְתּוּן לַהּ׃ כג וְעָלוּ
עוּלֵמַיָא מְאַלְלַיָא וְאַפִּיקוּ
יָת רָחָב וְיָת אֲבוּהָא וְיָת
אִמַהּ וְיָת אֲחוּהָא וְיָת כָּל
דִי לַהּ וְיָת כָּל זַרְעִיָתָהָא
אַפִּיקוּ וְאַשְׁרוּנוּן מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל׃
כד וְקַרְתָּא אוֹקִידוּ בְנוּרָא
וְכָל דִי בַהּ לְחוֹד כַּסְפָּא
וְדַהֲבָא וּמָאנֵי נְחָשָׁא
וּבַרְזְלָא יְהַבוּ בְּאוֹצַר
בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃ כה וְיָת
רָחָב פּוּנְדְקִיתָא וְיָת בֵּית
אֲבוּהָא וְיָת כָּל דִי לַהּ קַיֵם
יְהוֹשֻׁעַ וִיתֵיבַת בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל
עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי אַטְמָרַת
יָת אִזְגַדַיָא דִשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ
לְאַלָלָא יָת אַרְעָא׃
כו וְאוֹמֵי יְהוֹשֻׁעַ בְּעִדָנָא
הַהִיא לְמֵימַר לִיט גַּבְרָא
קֳדָם יְיָ דִיקוּם וְיִבְנֵי יָת
קַרְתָּא הָדָא יָת יְרִיחוֹ
בִּבְכוֹרֵיהּ יְשַׁכְלְלִינַהּ וּבִזְעֵיר
בְּנוֹהִי יְקִים דְשַׁהָא׃
כז וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דִיהוֹשֻׁעַ וַהֲוָה שְׁמָעֵיהּ סָגֵי בְּכָל אַרְעָא׃ א וְשַׁקָרוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל שְׁקַר בְּחֶרְמָא וּנְסֵיב עָכָן בַּר כַּרְמִי בַּר זַבְדִי בַר זֶרַח לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה מִן חֶרְמָא

רש"י

לשון מים עכורים : (כג) ויבואו הנערים המרגלים . כאן היו צריכים זריזות ונעשו כנערים זריזים ובלילה הראשון היו כמלאכים ששמרו עצמן מן העבירה עם רחב הזונה לכך נקראו שם מלאכים ולכך נקראו אנשים מלאכים נערים : (כו) בבכורו ייסדנה ובצעירו . בתחלת יסוד שיבנה בה ימות בנו הבכור ויקברנו וילך עד שימות הצעיר בגמר המלאכה היא

רד"ק

משלל מדין הזהב שנתנו שרי האלפים והמאות: (כג) ויבואו הנערים. כל משרת יקרא נער ואפילו יהיה זקן כמו יהושע בן נון נער ואלו האנשים המרגלים היו נערי יהושע או נערי אחד מגדולי ישראל: מחוץ למחנה. ישראל הניחום מבחוץ למחנה עד שיתגיירו וישובו לדת ישראל ואחר שנתגיירו ישבו בתוך ישראל כמ"ש ותשב בקרב ישראל עד היום הזה : (כה) החיה יהושע. שצוה לשמור לה השבועה שנשבעו לה המלאכים כמו שאמר רק רחב הזונה וגו' . ויש לפרש עוד החיה שנתן להם מחיה ממון או נחלה במה שיחיו וזהו שאמר ותשב בקרב ישראל וזהו הפי' הנכון ויש בו דרש כי יהושע לקח רחב לאשה וזהו החיה כי כיון שראו שיהושע לקח רחב לאשה נדבקו בבית אביה מגדולי ישראל ואף על פי שכתוב בשבעה אומות לא תתחתן בם אמרו כי רחב ובית אביה נכרים היו בארץ ולא היו משבעה גוים ויש מי שאומר כי כשנכנסו מרגלים ששלח יהושע ביריחו נתגיירה ועדיין לא נכנסו ישראל לארץ וכל זה למי שאמר כי כתיב לא תתחתן בם בגיותן כתיב : (כו) את העיר הזאת את יריחו . תוספת ביאור ורז"ל פירשו שלא יבנו אותה ויקראו אותה בשם עיר אחרת ושלא יבנו עיר אחרת ויקראו שמה יריחו ומה שהחרים יהושע שלא תבנה עוד העיר כבר כתבנו הטעם בפסוק והיתה העיר חרם . והחכם הגדול רבינו משה בר מימון ז"ל פירש הטעם להיות המופת קיים שנפלה חומת עיר יריחו תחתיה כי כל מי שיראה החומה שוקעת בארץ יתבאר לו שאין זה תכונת בנין נהרס כך אבל נשתקע במופת . ובצעירו . שימותו כל בניו מהבכור ועד הצעיר תוך הזמן הזה מהוסד העיר עד הצבת דלתיה : (כז) שמעו. והנפרד שומע בשקל אורח

רלב"ג

לפי הנבואה ולזה תמצא שכבר נתקיימה בימי אחאב אמר בימיו בנה חיאל בית האלי וגו' אותם שילו רחב הזונה וכל אשר אתה בבית כאשר נשבעו לה המרגלים: (א) וספר שכבר מעלו בני ישראל מעל בחרם וביאר שזה המעל היה שכבר לקח עכן מן החרם מזה החטא חרון אף על בני ישראל עם שמתו מהם שלשים וששה איש לפני יושבי העיר וכבר יספק מספק ויאמר איך יתכן כזה בחק המשפט האלהי לענוש על חטא עכן בני ישרא' וכבר צותה התורה שלא ימותו האנשים כי אם איש על חטאו ימות וזה הספק בעינו יפול במה שזכרה התורה פוקד עון אבות על בנים ועוד שכבר זכרו ירמיה ויחזקאל שכבר יגיע עת שלא יאמר עוד אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה וזה סותר למה שזכרה התורה מזה בחק השם יתברך ולא יתכן שנאמר שעד העת ההיא יהיה נוהג השם יתברך לענוש הבנים על חטא אבותם ואחר כך ישנה מנהגו כי זה מבואר הבטול ובהיות הענין כן יהיה העיון בזה מי יתן ואדע ונאמר שכבר יותר זה הספק בשנאמר שהשם בלתי פוקד עון אבות על בנים בעצם כי זה יהיה עול אבל אפשר מזולת עול שימשך במקרה עונש מה לבנים בחטא' האבות כי כמו זה לא יהיה בו עול כלל והמשל אם חטא אדם למלכות וענשהו בדין לאבד ממונו הנה יגיע מזה עונש לבניו שיהיו עניים ולא יירשו דבר מנכסי אביהם שהיו עתידין לירשם וכמו זה

העירה ט' בלישנא וסי' ויקרעו שמלותם ויעמס . וירע העם ויתקעו בשופרות . וגם אל אחת. ויהונתן ואחימעץ . ואת קומי לבי. וישלח מלאכים אל אחאב . ויבא את המים. ובני עמון ראו דד"ה . העירה והקיצה . והוציאו ו' בקריאה וסי' והוציאו את בתולי הנער אל זקני . והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער. והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה . והוציאו את רחב הזונה. והוציאו אלי את חמשת . והוציאו את הנדה מן הקדש: ויוציאו י"ב בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר אמור : ותשב י"ב וסימן נמסר בסדר וישב : וישבע ה' וסימן נמסר בסוף סדר ויחי : שמעו ט' ה' בפרשת נדרים וד' וסי' ויהי ה' את יהושע. מארץ רחוקה מאד באו עבדיך . שמענו את שמעו רפו . כי גדול מרדכי בבית :

תולדות אהרן ותפול החומה . ברכות נד : הנערים המרגלים . (ברכות ח סנהדרין כח) : וישבע יהושע . סנהדרין קיג שבועות לו : בבכרו ייסדנה (סנהדרין עב) : ויהי ה' את יהושע. מגלה י :

מצודת ציון

תרועה : (כא) לפי חרב. החדוד של החרב נקרא פה בלשון המקרא : ז (א) וימעלו . ענין חטא

מצודת דוד

וחוזר ומתרם כשמוע העם קול השופר כשהיא מארכת בתקיעה אז הריעו:(כו) וישבע. הארור תקרא שבועה : בבכורו ייסדנה . כאשר יניח היסוד ימות בכור בניו ויתרס וכו'
ימותו במשך זמן הבנין וכשיעמיד דלתים ימות צעיר בניו ויתמו א"כ כולם : ז (א) וימעלו'

היה סכנת הדלתות: (ב) עם בית און. אצל בית און: מקדם לבית אל, ממזרח לבית אל: (ה) עד השברי'. עד דתברונון: (ז) ולו הואלנו. הלואי נמלכנו לשבת בעבר הירדן מזרחה בארץ סיחון ועוג שנכבשה כבר: (ט) ומה תעשה לשמך. המשותף בשמנו זהו מדרשו ופשוטו ומה תעשה לשם גבורתך שיצא כבר ועתה יאמרו תשש כחו

אורה: (ב) עם בית און. סמוך לבית און וכן עם באר לחי ראי סמוך: מקדם. ממזרח לבית אל ובזכרו סימנין אלו נראה כי עיר אחרת היתה ששמה עי אבל זאת היתה גדולה מהאחרת וידוע לפיכך מכרת בכל מקום עם ה"א הידיעה ובערי בני עמון היתה עיר ששמה עי כמו שאומר בירמיה שודדה עי: (ה) כשלשים וששה איש. ארז"ל זכות אברהם אבינו עמדה להם שם שהרי היו חייבין על החרם ולא הכו מהם אנשי העי כי אם שלשים וששה איש אלא זכר להם הקב"ה זכות אברהם שבנה שם מזבח שנאמר בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' וכ"ף כשלשים כ"ף השיעור ויש מרז"ל שאמרו שהיא כ"ף הדמיון כי לא היו שלשים וששה אלא יאיר בן מנשה הכו ששקול כשלשים וששה איש והוא רובה של סנהדרין ויש דרש כי הקב"ה אמר ליהושע אתה תנהיל כשתהיה עמהם אבל כאן שלא היה עמהם נכשלו ואחר שהכתוב אומר הטעם כי בעבור העון של החרם נכשלו אין לנו לבקש טעם אחר: לפני השער עד השברים. חסר מ"ם השמוש ומשפטו מלפני השער כלומר מלפני השער שבאו שם בני ישראל להלחם מאותו מקום רדפום עד השברים ושם הכו השלשים וששה ונקרא המקום כן לפי שנשברו שם ויונתן תירגם עד דתברינון: ויכום במורד. מקום היה לבני העי שהיה משופע ויורד ובאותו מקום הכום בנוסם: (ז) למה העברת. הה"א נקודה בצרי והעי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי המנהג הה"א בסגול והעי"ן בשוא או בסגול ובא כמוהו כלה בחכה העלה: (ט) ומה תעשה. בצרי השי"ן שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל. ופירוש ומה תעשה לשמך הגדול שיאמרו הגוים מבלתי יכולת ה' והרי שמך כאילו

זָרַח לְמַטֵּה יְהוּדָה מִן־הַחֵרֶם וַיִּחַר־אַף
יְהוָה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ג' דסמי'
ב וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֲנָשִׁים
מִירִיחוֹ הָעַי אֲשֶׁר עִם־בֵּית אָוֶן מִקֶּדֶם
לְבֵית־אֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר עֲלוּ ב'נכסי' רכים
וְרַגְּלוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיַּעֲלוּ הָאֲנָשִׁים
וַיְרַגְּלוּ אֶת־הָעָי׃ ג וַיָּשֻׁבוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ
וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַל־יַעַל כָּל־הָעָם
כְּאַלְפַּיִם אִישׁ אוֹ כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים ב' אמה
אִישׁ יַעֲלוּ וְיַכּוּ אֶת־הָעָי אַל־תְּיַגַּע ג. ג'
שָׁמָּה אֶת־כָּל־הָעָם כִּי מְעַט הֵמָּה׃ ו' כספ'
ד וַיַּעֲלוּ מִן־הָעָם שָׁמָּה כִּשְׁלֹשֶׁת
אֲלָפִים אִישׁ וַיָּנֻסוּ לִפְנֵי אַנְשֵׁי הָעָי׃
ה וַיַּכּוּ מֵהֶם אַנְשֵׁי הָעַי כִּשְׁלֹשִׁים ב' דסמי'
וְשִׁשָּׁה אִישׁ וַיִּרְדְּפוּם לִפְנֵי הַשַּׁעַר עַד־
הַשְּׁבָרִים וַיַּכּוּם בַּמּוֹרָד וַיִּמַּס לְבַב־ ג'. י"א. ג'
הָעָם וַיְהִי לְמָיִם׃ ו וַיִּקְרַע יְהוֹשֻׁעַ ג' וחד למים
שִׂמְלֹתָיו וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו אַרְצָה לִפְנֵי
אֲרוֹן יְהוָה עַד־הָעֶרֶב הוּא וְזִקְנֵי כ"ו דסמי'
יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם׃ י"א
ז וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהוִה לָמָה
הֵעֲבַרְתָּ הַעֲבִיר אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־ ג'וכל להעביר דכות'
הַיַּרְדֵּן לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי
לְהַאֲבִידֵנוּ וְלוּ הוֹאַלְנוּ וַנֵּשֶׁב בְּעֵבֶר כ"ב
הַיַּרְדֵּן׃ ח בִּי אֲדֹנָי מָה אֹמַר אַחֲרֵי אֲשֶׁר ה' דסמי'
הָפַךְ יִשְׂרָאֵל עֹרֶף לִפְנֵי אֹיְבָיו׃
ט וְיִשְׁמְעוּ הַכְּנַעֲנִי וְכֹל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ ח' דסמי'
וְנָסַבּוּ עָלֵינוּ וְהִכְרִיתוּ אֶת־שְׁמֵנוּ מִן־ ג'
הָאָרֶץ וּמַה־תַּעֲשֵׂה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל׃ ד'

וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ גֻּבְרִין מִירִיחוֹ לְעַי דְּעִם בֵּית אָוֶן מִמַּדְנַח לְבֵית אֵל וַאֲמַר לְהוֹן לְמֵימַר סַקוּ וְאַלִּילוּ יַת אַרְעָא וּסְלִיקוּ גֻּבְרַיָּא וְאַלִּילוּ יַת עָי׃ ג וְתָבוּ לְוַת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא יִסַּק כָּל עַמָּא כִּתְרֵין אַלְפִין גֻּבְרָא אוֹ כִּתְלָתָא אַלְפִין גֻּבְרָא יִסְקוּן וְיִמְחוֹן יַת עָי לָא תַּרְגִּישׁ לְתַמָּן יַת כָּל עַמָּא אֲרֵי זְעִירִין אִינוּן׃ ד וּסְלִיקוּ מִן עַמָּא לְתַמָּן כִּתְלָתָא אַלְפִין גֻּבְרָא וְאַפִּיכוּ קֳדָם אֱנָשֵׁי עָי׃ ה וְקַטַלוּ מִנְּהוֹן אֱנָשֵׁי עָי כִּתְלָתִין וְשִׁתָּא גֻּבְרָא וּרְדָפוּנוּן קֳדָם תַּרְעָא עַד דְּתַבְּרוּנוּן וּמְחוּנוּן בְּמַחֲתָנָא וְאִתְמְסֵי לִבָּא דְעַמָּא וַהֲוָה לְמַיָּא׃ ו וּבְזַע יְהוֹשֻׁעַ לְבוּשׁוֹהִי וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ עַד רַמְשָׁא הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ עַפְרָא עַל רֵישֵׁיהוֹן׃ ז וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים לְמָא אַעֲבַרְתָּא אַעֲבָרָא יַת עַמָּא הָדֵין יַת יַרְדְּנָא לְמִמְסַר יָתָנָא בִּידָא דֶּאֱמוֹרָאָה לְאוֹבָדוּתָנָא וּלְוַי פּוֹן דִּשְׁרֵינָא וִיתֵיבְנָא בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא׃ ח בְּבָעוּ אֲדֹנָי מָה אֵימַר בָּתַר דְּאַהֲדָרוּ יִשְׂרָאֵל קְדָלְהוֹן לְמֶהְפַּךְ קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן׃ ט וְיִשְׁמְעוּן כְּנַעֲנָאֵי וְכָל יָתְבֵי אַרְעָא וְיִסְתַּחֲרוּן עֲלָנָא וִישֵׁיצוּן יַת שְׁמָנָא מִן אַרְעָא וּמָה תַּעֲבֵד בְּדִיל שְׁמָךְ רַבָּא׃

רלבג

זה אמר הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזה שלולי חטא היינו שרויים על אדמתינו אחרי הנקותינו מחטא ימשך ממנו שנגלה מעל אדמתינו אלו היינו שם ובזה האופן יקרא שהשם יתברך פוקד עון אבות על בנים לא בעצמות וכבר יקרא באופן אח' שישיג עונש מה לבנים על חטא אבותם וזה אמנם יהיה כשחטאו האבות והיו הבנים אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וזה שאם היו הם המתחילים בזאת התכונה הפחותה היה מספיק במוסרם עונש יותר קטן ממה שיצטרך במוסרם כשהיו אבותיהם בזאת התכונה הפחותה כי אז שבה אליהן קנין חזק ולא יוסרו אלא בשישיגם עונש גדול על זה ולזה יקרא ענשם יותר גדול מפני חטא האבות ולזאת הסבה תמצא גם כן שיעדה התורה כאשר יעברו ישראל על המצות ייסרם השם יתברך שבע על חטאתיהם ולותה עם זה לשופטים שלא יכו הרשע כי אם כדי רשעתו במספר אלא בענין בן סורר ומורה שישפטו אותו למיתה בעבור כי שערי באחריתו יהיה נבל ויהיה סבת זה כי הש"י לא יביא אלו הייסורין על צד העונש שאם היה הענין כן היה זה העונש עול בחק הש"י ר"ל שיענים החוטא יותר מן הראוי לפי מריו אבל יביא אותם על צד התוכחה והשגחה ואין זה עול אבל הוא חנינה והטבע המשל שאם רצה אדם לפרש בים עם שיירה מה והיה סוף השיירה ההיא לטבוע בים הנה אם יביא עליו הש"י ייסורים ימנעוהו מלכת בשיירה ההיא לא

שמלתיו ו' וסי' נמסר בסדר עקב: וכל יושבי ח' דסמיכי בקריאה וסי' וישמעו הכנעני וכל ישבי. זקנינו וכל יושבי ארצנו. ויעל המלך בית ה' דמלכים. ואמרת אליהם שמעו דבר ה' מלכי יהודה. ואתת פשחור. כי חמס לבנון. כי אתה שלות גוים. הרים רעשו ממנו דנחום:

תולדות אהרן כשלשים וששה. ב"ב קכא סנהדרין מד: העברת העביר. סנהדרין מד: ולו הואלנו. סנהדרין מד: לשמך הגדול. (תענית סה):

מצודת דוד

וכו'. על שלא שמרו זא"ז מעלה עליהם הכתוב כאלו כולם מעלו: (ג) אל יגע. ר"ל אין צורך בכולם: (ז) ולו הואלנו. הלואי והיינו רוצים מאז לשבת בעבר הירדן המזרחי ולא לעבור את הירדן ולא היה בא עלינו הצרה הזאת: (ח) מה אומר. אחר שהרגיש בעצמו שהרבה אמרים מול מעשה ה' חזר ואמר מה אומר אם לא כדבר הזה הואיל וישראל הפך עורף בנוסם ואצעק מכאב לב: (ט) וישמעו. אשר הואיל ירדפם: ומה תעשה לשמך. לבל יחולל באמרם מבלי יכולת ה' נאבדו:

מצודת ציון

חטא ופשע: (ב) עם בית און. סמוך לבית און כמו עם באר לחי ראי (שם כ"ה): (ג) תיגע, מלשון יגיעה: (ד) לפני. מלפני: (ה) השברים. שם המקום נקרא ע"ש המאורע על כי נשברו שם: במורד. במקום הירידה מההר: (ז) אהה. ענין לשון צעקה ויללה כמו אהה אדוני (מ"ב ו'): ולו. הלואי וכן לו מתנו (במדבר י"ד): הואלנו. ענין רצון כמו הואל נא ולין (שופטים י"ט): (ח) בי. ענין לשון בקשה כמו בי אדוני (בראשית מ"ד)

י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ קָם לָךְ לָמָּה זֶּה אַתָּה נֹפֵל עַל־פָּנֶיךָ׃ יא חָטָא יִשְׂרָאֵל וְגַם עָבְרוּ אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתָם וְגַם לָקְחוּ מִן־הַחֵרֶם וְגַם גָּנְבוּ וְגַם כִּחֲשׁוּ וְגַם שָׂמוּ בִכְלֵיהֶם׃ יב וְלֹא יָכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם עֹרֶף יִפְנוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם כִּי הָיוּ לְחֵרֶם לֹא אוֹסִיף לִהְיוֹת עִמָּכֶם אִם־לֹא תַשְׁמִידוּ הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם׃ יג קָם קַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וְאָמַרְתָּ הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל חֵרֶם בְּקִרְבְּךָ יִשְׂרָאֵל לֹא תוּכַל לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ עַד־הֲסִירְכֶם הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם׃ יד וְנִקְרַבְתֶּם בַּבֹּקֶר לְשִׁבְטֵיכֶם וְהָיָה הַשֵּׁבֶט אֲשֶׁר־יִלְכְּדֶנּוּ יְהוָה יִקְרַב לַמִּשְׁפָּחוֹת וְהַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר־יִלְכְּדֶנָּה יְהוָה תִּקְרַב לַבָּתִּים וְהַבַּיִת אֲשֶׁר יִלְכְּדֶנּוּ

ג' חסר קדש את העם

ה' וגם כדין פסו'

ג' ר"פ ולא לא לא

ט' ר"פ

ס'

ל'

י"ג בטעמ'

ל'

ל'

י וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ קוּם לָךְ לְמָה דְנָן אַתְּ רָמֵי עַל אַפָּךְ׃ יא חֲטָא יִשְׂרָאֵל וְאַף עֲבָרוּ עַל קְיָמִי דְפַקֵּדִית יַתְהוֹן וְאַף נְסִיבוּ מִן חֶרְמָא וְאַף גְנָבוּ וְאַף כַּדִיבוּ וְאַף שַׁוִיאוּ בְּמָנֵיהוֹן׃ יב וְלָא יְכִלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵקָם קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן קְדָלְהוֹן יַחְזְרוּן לְמִפַּךְ קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אֲרֵי הֲווֹ לְחֶרְמָא לָא אוֹסִיף לְמֶהֱוֵי מֵימְרִי בְּסַעְדְּכוֹן אִם לָא תְשֵׁיצוֹן חֶרְמָא מִבֵּינֵיכוֹן׃ יג קוּם זַמֵּן יַת עַמָּא וְתֵימַר אִזְדַּמְנוּ לִמְחָר אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל חֶרְמָא בֵּינָךְ יִשְׂרָאֵל לָא תִכּוּל לְמֵיקָם קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבָךְ עַד דְתַעְדּוּן חֶרְמָא מִבֵּינֵיכוֹן׃ יד וְתִתְקָרְבוּן בְּצַפְרָא לְשִׁבְטֵיכוֹן וִיהֵי שִׁבְטָא דְיִתְאַחַד מִן קֳדָם יְיָ יִקְרַב לְזַרְעָן וְזַרְעִיתָא דְיִתְאַחַד מִן קֳדָם יְיָ תִּקְרַב לְבָתִּין וּבֵיתָא דְיִתְאַחַד מִן קֳדָם יְיָ יִתְקָרַב

רדק

כאילו נתמעט אצלם : (י) למה זה אתה נופל על פניך . על דרך מה תצעק אלי כלומר אינך צריך בקשה ותחינה ישמידו החרם ואצלח להם : (יא) חטא ישראל . ולא תאמר חטא בשגגה אלא וגם עברו בריתי כי ברית נכרתה ביני וביניהם בהר סיני לשמוע כל אשר צויתים ואצוה וכן הוא ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם והם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וצוה משה רבינו מפי הגבורה נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעון והנה יהושע צוה אותם ואמר להם שלא יקחו משלל העיר דבר והנה עברו הברית שלקחו משלל העיר : וגם לקחו מן החרם . כל גם בא לרבות ופי' הנה בעבור החרם כאלו צוה הנביא והוא יהושע מצוה בלא חרם ואם עברו המצוה עברו הברית כ"ש כי בידם החרם : וגם גנבו . כי לו לקחו בפרהסיא לא היה כל כך רע אבל כשגנבו כאילו חשבו להסתיר מהבורא : וגם כחשו . או אולי הרגיש אדם בדבר וכיחש עכן או בעבור שסופו לכחש שהרי כחש עד שבקש ממנו יהושע ואמר לו בני שים נא כבוד לה' : וגם שמו בכליהם . וכל זה להכחיש יותר כמו שאמר והנה טמונים . ובדרש מה הם חמשה גם מלמד שעבר על ה' חומשי תורה : (יג) קדש התקדשו . ענין זימון : אשר ילכדנו ה' . אמרו כי העבירם לפני הארון והנלכד הוא שהיה הארון קולטו שלא היה יכול לזוז משם ועוד אמרו כי העמיד כל השבטים לפני האורים והתומים ואבני החושן היו כתובים בו שמות השבטים ומי שאבנו כהה הוא הנלכד וכהה אבנו של יהודה ולדעת המשפחות והגברים עשו בקלפי על פי הגורל : (יד) יקרב למשפחות . פי' לגברים ראשי משפחות : תקרב לבתי' . לראשי בתי

רשי

כחו . (י) קום לך . קם לך כתיב עמד לך מה שהתפללת לפני והזכרת . ד"א עמדת לך במחנה ולא יצאת עמהם ואני אמרתי אשר יוציאם ואשר יביאם כי אתה תביא את בני ישראל ואנכי אהיה עמך כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם אם תלך אתה לפניהם יצליחו . ואם לאו לא יצליחו . ד"א קום לך . בשבילך זאת לכם לא אמרתי לך להקדיש שלל העיר : (יד) לבתי' . יש במשפחה אחת הרבה בתי אבות : לגברים . לראשי גולגלות כל אנשי הבית יבאו לגורל

רלבג

לא יהיה זה עונש אבל הסבה וחניה וכן אם נסתבך אדם בעבירות סבוך תה והיה מפני זה מוכן להמשך אחריהן אם ישלח לו הש"י ייסורין יוסר בהם בהמשך אחר הרע שנשקע בו הנה הוא מבואר כי יהיה לו הסבה וחניה ובכאן הותר זה הספק שיקרה במה שאמרה התורה שבע על חטאתיכם ומה שאמר השם יתברך פוקד עון אבות על בנים . ואמנם מה שנשאר מן הספק הוא מה שקרה מענין עכן שחטא ונענשו על חטאו רבים זולתו והוא שחטא לא השיגהו עונש מהשם יתברך בענין ההוא וכבר באו בתורה ספורים דומים לזה ונאמר בהיתר זה הספק שהחיל והקבוץ המתאחד יתכן שיקרה בו זה בזולת ע"ל וזה שכאשר היה החיל בכללו באופן שיהיה מושגח מהשם יתברך השגחה שלימה לא יתכן שתאונה אליו רעה וכאשר חטא אחד מבני החיל חשוב כחיל באופן שחסור ההשגחה האלהית ממנו מצד שהוא כלו מתאחד ולזה יהיה משולח ונעזב למקרים ולזאת הסבה קרה שמתו אלו השלשים וששה איש עם היותם בלתי חוטאים בזה ולא מת עכן כי לא יקרה רע מצד העדר ההשגחה האלהית תכף למי שהוא ראוי שיבואהו רע ולפי שעכן לא שם עצמו במקום הסכנה לא מת מפני העדר ההשגחה ממנו ואותם האנשים ששמו עצמם במקום הסכנה מתו מהם הראויים למות לפי מערכתם אולם שינזק קבוץ המתאחד בחטא האיש האחד הוא מבואר וזה כי הקבוץ ההוא הוא כמו איש אחד והאיש ממנו הוא כמו אבר מאיברי האיש ההוא וכמו שכשיחלה אבר מה מאברי האדם יזוק בו האדם ההוא בכללו כן כשיחטא איש אחד מהקבוץ ההוא ינזק בו כלל הקבוץ ובכאן הותרו כל הספקות ולזה תמצא שכאשר צוה השם יתברך ליהושע שיבוא העונש הראוי על חטא לא הסכים שיענש על יד יהושע זולת החוטא וכבר יחזק מה שאמרנו שלא השיגם על זה מהעונש כי אם סור ההשגחה האלהית מה שאמר ולא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם ויחס החטא לכל ישראל באמרו חטא ישראל מפני שזה הקבוץ היה מתאחד והנה צוה השם יתברך שיחקרו מי היה החוטא בגורל ויחס משפט הגורל לשם יתברך כאמרו בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו . וידמה שהיתה הפלת זה הגורל לפני ה' כמו הענין בהפלת הגורל על חלוקת הארץ כמו שנזכר בזה הספר . והנה הסכמנו שיהיה זה הענין על פי הגורל לפי שהוא דעת רז"ל ויראה שהוא האמת בעצמו שאם היה זה ע"פ נביא או שהיו נשאלים באורים ותומים לא היו צריכין לזה אבל יתבאר להם האיש בעצמו שעשה זה . והנה יפול ספק מה בענין הגורל איך יתכן שנאמר בו כי מה' כל משפטו והנה ענין משפטו הוא בקרי אלא שהיתר זה הספק לא יקשה עם מה שהשרשנו וביארנו בספר מ"י כי בענינים אשר בקרי סדור והגבלה ואולם בזה המקום לא יהיה זה הספק רושם כי כבר היתה הפלתו ע"פ נביא לפני ה'

יוכלו י"א בקריאה וסי' ולא יוכלו בני ישראל לקום. אמחצם ולא יוכלו קום. ויהונתן ואחימעץ עמדים. צפיו עורים כלם. ונלחמו אליך ולא יכלו לך. ונתתיך לעם הזה. על מי אדברה ואעידה. לכן כה אמר ה' הנני מביא רעה. ונח עגלך שומרון. נעו עורים בחוצות נגאלו בדם. מים רבים לא יוכלו לכבות : קם ט' ראשי פסו' בקריאה וסי' קום התהלך בארץ לארכה. קום לך פדנה ארם. קם קדש את העם. קום רד לקראת אחאב. קום לך צרפתה. קום וירדת בית היוצר. קום לך אל נינוה. וחברו קום כי עליך הדבר. קם קדש חס' : למחר ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר וארא :

תולדות אהרן קום לך . תענית יד מגילה כב סנהדרין יא מד (תענית כה) : חטא ישראל . סנהדרין מג עקידה שער מו (מכות יד): עברו את בריתי . סנהדרין מד : לקחו מן החרם. סנהדרין מד :

מצודת ציון

מ"ד) : (יא) בריתי. ענינו בכ"מ דבר המתקיים וגם שבועה היא דבר המתקיים וחרם כשבועה: שמו . נתנו : (יג) קדש. הזמן כמו קדשו מלחמה (יואל ד') : נגלה

מצודת דוד

(י) למה זה וכו' . ר"ל אין צורך בתפלה כ"א לבער עובר החרם : (יא) חטא ישראל . אף שהאיש אחד חטא מ"מ על שלא שמרו זא"ז מעלה עליהם הכתוב כאלו כולם חטאו : וגם עברו את בריתי . בא להגדיל מעשה הנבלה ההיא לומר הלא אף אם יחטא איש לאיש לא ינקה והמה אף כי לא חשו ועברו בריתי שעברו על החרם שהיא כשבועה : וגם לקחו . ר"ל אף העובר אחת משאר מצות ה' ענש יענש והמה גם לקחו מהרמי גבוה חלק ה' : וגם גנבו . אלו לקחו לעין כל היו עכ"פ משוים כבוד המקום לכבוד ב"ו אבל המה גנבו להשמר מבני אדם ומה' לא יראו : וגם כחשו . הן לא יבוזו לגנב אם ישוב וינחם ומודה בה ומחזירה אבל המה גם כחשו : וגם שמו בכליהם . ר"ל לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב אבל המה גם שמו בכליהם להיות שמור לאוצר לא להוציא לשבור רעבון נפש וא"כ מעשה הנבלה ההיא כפולה ומוכפלת : (יב) כי היו לחרם . ר"ל היו מסייעים לעובר החרם במה שהעלימו עין ולא שמרו זא"ז : החרם . העובר החרם : (יג) התקדשו . לחלוף לפני הארון לדעת בשל מי הרעה הזאת : (יד) ונקרבתם . מול הארון : לשבטיכם . כל שבט לבד: ילכדנו ה' . להיות נלכד לפני הארון לבל יוכלו לזוז ממקומו לפי שעה

רשי

לגורל: (טו) (תוס') ישרף באש. האהל והמטלטלין: אתו ואת כל אשר לו. כדין המפורש למטה אותו והבהמה בסקילה והזקף שהוא על באש מוכיח שהוא נפרד מאותו שכן מצינו מקראות שהטעם מחלקן כמו אחרי דרך מבוא השמש שאחרי מופלג מדרך על ידי הטעם וכן פתרונו הנלכד בחרם ישרף באש הראוי לישרף כמו שמפרש למטה: אותו ואת כל אשר לו. כדין האמור למטה וזה מקרא קצר ודומה לו כל מכה יבוסי ויגע בצנור לא פי' מה יהיה לו ובדברי הימים פי' והיה לראש אף כאן לא פי' מה יהיה באותו וכל אשר לו ולמטה פירש: (טז) ויקרב את ישראל. לפני החשן מקום שהשבטים כתובים ומסר לו הקדוש ב"ה סימן שהשבט שחטא אבנו כהה וכהתה אבנו של יהודה: (יז) ויקרב את משפחת יהודה. לגורל אחד קרב ראשי המשפחו' אדם אחד מכל המשפחה והטילו גורל על מי יפול ואח"כ על כל בתי אבות של אותה משפחה ובא אדם א' מכל בית אב לגורל ואח"כ באו כל אנשי אותה הבית: (יט) שים נא כבוד. התחיל להוציא לעז על הגורל אמר לו בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן גדולי הדור אתם הטל הגורל על שניכם ויפול על האחד אמר לו שים נא כבוד בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות שבו עתידה הארץ ליחלק: (כ) ויען עכן. ראה בני יהודה נאספים למלחמה אמר מוטב שאמות אני לבדי ואל יהרגו כמה אלפים מישראל: וכזאת וכזאת עשיתי. גם נחרמים אחרים בימי משה שנאמר והחרמתי את עריהם: (כא) וארא בשלל. התבוננתי במה שכתוב בתורה (דברים כ') ואכלת וגו': אדרת שנער. תרגמו איצטלא (דמילתא) בבלי שכל מלך שלא קנה לו פלטרין בארץ ישראל לא נתקרר' דעתו במלכותו שנאמר ואתן לך ארץ

יְהוָה יִקְרַב לַגְּבָרִים׃ טו וְהָיָה הַנִּלְכָּד
בַּחֵרֶם יִשָּׂרֵף בָּאֵשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־
אֲשֶׁר־לוֹ כִּי עָבַר אֶת־בְּרִית יְהוָה וְכִי־ י'
עָשָׂה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל׃
טז וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיַּקְרֵב אֶת־
יִשְׂרָאֵל לִשְׁבָטָיו וַיִּלָּכֵד שֵׁבֶט יְהוּדָה׃ ב' בענין
יז וַיַּקְרֵב אֶת־מִשְׁפַּחַת יְהוּדָה וַיִּלְכֹּד
אֵת מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי וַיַּקְרֵב אֶת־
מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לַגְּבָרִים וַיִּלָּכֵד זַבְדִּי׃ כל קרי' כן במ"א לגברי' ויספר יהלוי'
יח וַיַּקְרֵב אֶת־בֵּיתוֹ לַגְּבָרִים וַיִּלָּכֵד
עָכָן בֶּן־כַּרְמִי בֶן־זַבְדִּי בֶּן־זֶרַח לְמַטֵּה
יְהוּדָה׃ יט וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־עָכָן בְּנִי
שִׂים־נָא כָבוֹד לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
וְתֶן־לוֹ תוֹדָה וְהַגֶּד־נָא לִי מֶה עָשִׂיתָ
אַל־תְּכַחֵד מִמֶּנִּי׃ כ וַיַּעַן עָכָן אֶת־
יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמַר אָמְנָה אָנֹכִי חָטָאתִי כ"א פתחין ב' וגם אמנ'.
לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכָזֹאת וְכָזֹאת ב'
עָשִׂיתִי׃ כא וָאֵרֶא בַשָּׁלָל אַדֶּרֶת שִׁנְעָר יתיר ה"א
אַחַת טוֹבָה וּמָאתַיִם שְׁקָלִים כֶּסֶף
וּלְשׁוֹן זָהָב אֶחָד חֲמִשִּׁים שְׁקָלִים ס'
מִשְׁקָלוֹ וָאֶחְמְדֵם וָאֶקָּחֵם וְהִנָּם ל'. ל'
טְמֻנִים בָּאָרֶץ בְּתוֹךְ הָאָהֳלִי וְהַכֶּסֶף ל'. ל'
תַּחְתֶּיהָ׃ כב וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ מַלְאָכִים

לְגַבְרַיָא׃ טו וִיהֵי דְיִתְאַחַד
בְּחֶרְמָא יִתּוֹקַד בְּנוּרָא
יָתֵיהּ וְכָל דִּי לֵיהּ אֲרֵי עֲבַר
עַל קְיָמָא דַיְיָ וַאֲרֵי עֲבַד
דְלָא כָשַׁר בְּיִשְׂרָאֵל׃
טז וְאַקְדֵּם יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא
וְקָרֵיב יָת יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטוֹהִי
וְאִתְאַחַד שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה׃ יז וְקָרֵיב יָת זַרְעֲיַת
יְהוּדָה וְאַחַד יָת זַרְעֲיַת
זֶרַח וְקָרֵיב יָת זַרְעֲיַת זֶרַח
לְגַבְרַיָא וְאִתְאַחַד זַבְדִּי׃
יח וְקָרֵיב יָת בֵּיתֵיהּ לְגַבְרַיָא
וְאִתְאַחַד עָכָן בַּר כַּרְמִי בַּר
זַבְדִּי בַּר זֶרַח לְשִׁבְטָא
דִיהוּדָה׃ יט וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ
לְעָכָן בְּרִי שַׁוִּי כְעַן יְקָרָא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
וְהַב קֳדָמוֹהִי הוֹדָאָה וְחַוִּי
כְעַן לִי מָה עֲבַדְתָּא לָא
תְכַסֵּי מִנִּי׃ כ וַאֲתֵיב עָכָן
יָת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא
אֲנָא חָבֵית קֳדָם יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל וּכְדֵין וּכְדֵין
עֲבָדִית׃ כא וַחֲזֵית בְּבִזְּתָא
אִצְטְלֵי בַּבְלַי חָד שַׁפִּיר
וּמָאתָן סִלְעִין דִּכְסַף וְלִישָּׁנָא
דְדַהֲבָא חָד חַמְשִׁין סִלְעִין
מַתְקָלֵיהּ וְרַגַּגְתִּינוּן
וּנְסֵבְתִּנוּן וְהָא אִנּוּן טְמִירִין
בְּאַרְעָא בְּגוֹ מַשְׁכְּנִי וְכַסְפָּא תְחוֹתָהָא׃ כב וּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אִזְגַּדִּין וּרְהַטוּ לְמַשְׁכְּנָא

רדק

בתי המשפחה: יקרב לגברי'. לאנשי הבית: (טו) ישרף באש אותו ואת כל אשר לו. לפי שעבר בחרם יחרם כל רכושו ובניו ובנותיו הקטנים שהם בכלל ממונו אבל העונש ואם בניו היו גדולים הם בני עונש לפי שראו ושתקו ועברו בחרם ואשה לא היתה לו ואם היתה לו לא ידעה דבר כי העלים ממנה שהרי הטמין אות' תחת הקרקע ומה שאמר ישרף באש כמו שנשרפה העיר שהיתה חרם כן ישרף העובר על החרם וכל אשר לו שהוא חרם: (י) ויקרב את משפחת יהודה. הקריב שבט יהודה לראשי משפחות וזכר משפחה במקום שבט וקצר למשפחות הכל לקצר כי כן דרך המקרא: וילכד את משפחת הזרחי. זה לבדו וילכד מן הקל בענין זה ושאר וילכד מן נפעל ופי' וילכד הארון לבדו: לגברים. לאנשי ראשי בתי המשפחה: וילכד זבדי. שהיה ראש בית אב ויקרב אנשי הבית וילכד עכן: (יט) בני שים נא כבוד לה'. בקש ממנו שיתודה על עונו לשני דברים האחד לכפרת עונו שתהא מיתתו כפרתו בהודאת עונו ומכאן למדנו שכל המומתין מתודין ולמדו כי כופר עונו מדכתיב יעכרך ה' ביום הזה ביום הזה נעכר ולא לעולם הבא והשני כדי שיודו בני ישראל בגורל או בקליט' הארון ויאמרו כי אמת הוא וכן אמרו רז"ל שאמ' עכן יהושע בגורל אתה בא עלי את' ואלעז' הכהן שני גדולי הדור אם אני מפיל עליכם על אחד מכם הוא נופל אמר לו יהושע לעכן בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות כי עתידה ארץ ישראל ליחלק בגורל: (כ) וכזא' וכזאת עשיתי. פירושו לפניו וארא בשלל ורז"ל דרשו כי מעל עכן בשלשה חרמים שנים בימי משה ואחד בימי יהושע שנא' כזאת וכזאת עשיתי והתודה עתה על שלשתן ויש אומרי' בארבעה שלשה בימי משה חרמו של כנעני מלך ערד וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של מדין. בכנעני שכתוב בו והחרמתי את עריהם. ובמדין שנתנו הזהב קדש לה'. בסיחון ועוג אף על פי שכתוב בו בזזנו לנו אי אפשר שלא הקדישו מן השלל לה' ואמרו מפני מה לא נענש בימי משה על שעבר בימי משה מהם אמרו שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן פירוש לא ענש בגלוי שנאמר הנסתרות לה' אלהינו ומהם אמרו כי לא ענש על הנסתרות לעולם שנאמר עד עולם ועכשיו שענש על הנסתרות בגלוי לפי שלא היו נסתרות שהרי היו יודעים בו בניו ובנותיו: אדרת שנער. בגד חשוב שנעשה בבבל הנקרא שנער ובבראשית רבה אדרת שנער. רבי חנינא בר רבי יצחק אומר פרפרא

ולשון ד' בקריאה וסי' ולשון זהב אחד חמשים שקלים. ולשון עלגים תמהר לדבר צחות. ולשון תהפוכות. ולשון חכמים מרפא. וללמדם ספר ולשון כשדים:

תולדות אהרן עשה נבלה. סנהדרין מד: וילכד עכן. (סנהדרין כג): עכן. סנהדרין מד: ותן לו תודה. סנהדרין מג: ויען עכן. סנהדרין מג עקידה שער מו: וכזאת וכזאת. סנהדרין מג: ואראה בשלל. סנהדרין מד עקידה שער מו:

רלבג

ה' כמו שזכרנו ועם כל זה הנה ראוי שנשתד' בהיתרו מצד שאר הגורלות: (טו) והנה היתה מצות השם ית' שהנלכד בחרם ישרף באש כי הוא ברוך אצל השם יתברך שלא יפול הגורל כי אם על החוטא ועם כל זה מצינו שהתחכם יהושע אל שיודה עכן זה קודם שפטו אותו בזה המשפט ואי אפשר שנאמר שכבר עשה זה יהושע כדי שיוכל לשפטו בדין ומפני שלא היו שם עדים רצה שתהיה שם הודאת פיו וזה לשתי סבות הא' שמה שהגיע ידיעתו בזה האופן מהשם ית' הוא ממה שלא אפשר שיפול בענינו ספק ולא

מצודת דוד

יקרב למשפחות. אחר יזיזו ממקומם יקרבו שוב למשפחות: לבתים. כי המשפחה תחולק עוד לבתי אבות: לגברים. לאנשים יחידים: (טו) הנלכד בחרם. הנלכד לפני הארון בעבור שמעל בחרם: (יז) משפחת יהודה. גם השבט נקרא משפחה: לגברים. איש איש ראש לבית אב: וילכד זבדי. הוא היה הראש לבית האב: (יח) לגברים. לאנשים יחידים: (יט) כבוד לה'. כי כאשר יראו שבדין נלכדת יהיה כבוד לה': ותן לו תודה. תן הודאה שאמת הדבר במעלת בחרם: מה עשית. ר"ל מה הם הדברים אשר לקחת מן החרם: (כ) וכזאת עשיתי. ארז"ל שאמר עשיתי עוד וכדומה זה במלחמת הכנעני ובמלחמת מדין כי גם במלחמת הכנעני נאמר והחרמתי את עריהם: (במדבר כ"א) ובמדין ג"כ נתנו הזהב קדש לה': (כא) והנם. האדרת ולשון הזהב: תחתיה. תחת האדרת:

מצודת ציון

(טו) נבלה. דבר מגונה כמו נבלה ידבר (ישעיה ל"ב): (יט) תודה. הודאה: תכחד. ענינו העלמה כמו ולא כחדו (איוב ט"ו): (כ) אמנה. באמת. (כא) אדרת. טלית חשובה והוא מלשון אדיר: שנער. עשוי בשנער והוא בבל: ולשון. ר"ל

ס' וַיָּרֻצוּ הָאֹהֱלָה וְהִנֵּה טְמוּנָה בְּאָהֳלוֹ
וְהַכֶּסֶף תַּחְתֶּיהָ׃ כג וַיִּקָּחוּם מִתּוֹךְ הָאֹהֶל
וַיְבִאוּם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ וְאֶל כָּל־בְּנֵי
ג' חס' דחס' יִשְׂרָאֵל וַיַּצִּקֻם לִפְנֵי יְהוָה׃ כד וַיִּקַּח
יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עָכָן בֶּן־זֶרַח וְאֶת־הַכֶּסֶף
ג' וכל אורי' דכוו' כמ"ד וְאֶת־הָאַדֶּרֶת וְאֶת־לְשׁוֹן הַזָּהָב וְאֶת־
בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־שׁוֹרוֹ וְאֶת־
ג. ג' חֲמֹרוֹ וְאֶת־צֹאנוֹ וְאֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־כָּל־
ו' חס' כספר' אֲשֶׁר־לוֹ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ וַיַּעֲלוּ אֹתָם
כ"ד עֵמֶק עָכוֹר׃ כה וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ מֶה
ל' ג' ו' דסמי' עֲכַרְתָּנוּ יַעְכָּרְךָ יְהוָה בַּיּוֹם הַזֶּה
וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶבֶן וַיִּשְׂרְפוּ
ו' חס' כספר' אֹתָם בָּאֵשׁ וַיִּסְקְלוּ אֹתָם בָּאֲבָנִים׃
כו וַיָּקִימוּ עָלָיו גַּל־אֲבָנִים גָּדוֹל עַד
ב' בטעמ' הַיּוֹם הַזֶּה וַיָּשָׁב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ עַל־
כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עֵמֶק
עָכוֹר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא
ב' קמץ מדבריהם וְאַל־תֵּחָת קַח עִמְּךָ אֵת כָּל־עַם
הַמִּלְחָמָה וְקוּם עֲלֵה הָעָי רְאֵה ׀ נָתַתִּי
ז' בְיָדְךָ אֶת־מֶלֶךְ הָעַי וְאֶת־עַמּוֹ וְאֶת־
ח' עִירוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ׃ ב וְעָשִׂיתָ לָעַי
וּלְמַלְכָּהּ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לִירִיחוֹ
וּלְמַלְכָּהּ רַק־שְׁלָלָהּ וּבְהֶמְתָּהּ תָּבֹזּוּ

וְהָא טְמִירִין בְּמַשְׁכְּנֵיהּ
וְכַסְפָּא תְּחוֹתָא׃
כג וּנְסִיבוּנוּן מִגוֹ מַשְׁכְּנָא
וְאַיְתִיאוּנוּן לְוָת יְהוֹשֻׁעַ
וּלְוָת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאַתִּיכוּנוּן קֳדָם יְיָ׃
כד וּדְבַר יְהוֹשֻׁעַ יָת עָכָן
בַּר זֶרַח וְיָת כַּסְפָּא וְיָת
אִצְטְלָא וְיָת לִישָׁנָא דְדַהֲבָא
וּדְבַר יָת בְּנוֹהִי וְיָת בְּנָתֵיהּ
וְיָת תּוֹרֵיהּ וְיָת חֲמָרֵיהּ
וְיָת עָנֵיהּ וְיָת מַשְׁכְּנֵיהּ
וְיָת כָּל דִילֵיהּ וְכָל יִשְׂרָאֵל
עִמֵּיהּ וְאַסִּיקוּ יָתְהוֹן
לְמֵישַׁר עָכוֹר׃ כה וַאֲמַר
יְהוֹשֻׁעַ מָה עֲכַרְתָּנָא
יַעְכְּרִנָּךְ יְיָ בְּיוֹמָא הָדֵין
וּרְגָמוּ יָתֵיהּ כָּל יִשְׂרָאֵל
בְּאַבְנַיָא וְאוֹקִידוּ יָתְהוֹן
בְּנוּרָא בָּתַר דִּרְגִימוּ יָתְהוֹן
בְּאַבְנַיָא׃ כו וַאֲקִימוּ עֲלוֹהִי
דְּגוֹר אַבְנִין רַב עַד יוֹמָא
הָדֵין וְתָב יְיָ מִתְּקוֹף
רוּגְזֵיהּ עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא
דְּאַתְרָא הַהוּא מֵישַׁר עָכוֹר
עַד יוֹמָא הָדֵין׃ א וַאֲמַר
יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לָא תִדְחַל וְלָא
תִתְּבַר דְּבַר עִמָּךְ יָת כָּל
עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא וְקוּם
סַק לְעַי חֲזֵי דִמְסָרִית בִּידָךְ
יָת מַלְכָּא דְעַי וְיָת עַמֵּיהּ יָת קַרְתֵּיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ׃ ב וְתַעְבֵּיד לְעַי וּלְמַלְכָּהּ כְּמָא
דַּעֲבַדְתְּ לִירִיחוֹ וּלְמַלְכָּהּ לְחוּד עֲדָאָה וּבְעִירָהּ תִּבְזוֹן לְכוֹן אַתְקֵן לָךְ כְּמָנָא לְקַרְתָּא

האהל' ח' וסי' נמסר בספר שופטים סי' ד': ביום הזה ו' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסדר נח: ואת עמו ז' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסדר בשלח: ואת ארצו ה' דסמיכי בקריאה וסי'

תולדות אהרן ויצקם. סנהדרין מד: ואת האדרת. סנהדרין מד: וכל ישראל עמו. סנהדרין מד. מה: עכרתנו. סנהדרין מג מד: וישרפו אותם. סנהדרין מד: לעי ולמלכה. סנהדרין מד:

רשי

ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים. והיה למלך בבל פלטרין ביריחו וכשהיה בא לכאן לובש אותם: (כב) וירצו האהלה. שלא יקדימו שבט יהודה ויטלוה משם להכחיש את הגורל: (כג) ויצקם. ואתיכון ורבותינו אמרו בא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבש"ע על אלו יפלו רובן של סנהדרין: (כד) ואת בניו וגו' וכל ישראל. לראות ברדויו ויוסרו מלעשות כמוהו: ואת שורו ואת חמורו. לאבדם כמה שנאמר והיה כל הנלכד ישרף אותו וכל אשר לו: (כה) וירגמו אותו אבן. שחלל את השבת. וישרפו אותם. האהל והמטלטלין: ויסקלו אותם. השור והבהמה. (ב) תבוזו לכם. ואל תחרימו השלל

רדק

פרפרא בבלאה ועוד בדברי רבותינו ז"ל רב אמר איצטלא דמילתא ושמואל אמר כרבלא דצריפאה: האהלי. בשתי ידיעות כמו והאליו הערכך והדומים לו. תחתיה. תחת האדרת: (כב) וירוצו האהלה. טעם וירוצו לשמחה שנגלה עון החרם על מי היה וישראל נקיים ורבי' שלמה כתב טעם וירוצו שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם כדי להכחיש הגורל: טמונה. האדרת: לשון הזהב. ר"ל שבט זהב שדומה ללשון: (כג) ויצקום לפני ה'. ויעמידום לפני ה' כדי שיראו אותם כל ישראל וידעו כח החרם. ויזהרו מן החמדה ומן החרם ורז"ל אמרו ויצקום בא יהושע וחבטן בקרקע לפני המקום אמר רבונו של עולם על אלו תפול רובה של סנהדרין: (כד) את עכן בן זרח. סמך אותו לאבי אביו לקצר כי זרח היה ראש משפחה: ויעלו אותם עמק עכור. היה לו לומר ויורידו אבל נראה כי היה הר בין המחנה ובין העמק ואמר יעלו כנגד ההר ועל דרך הזה וירד הסלע: (כה) וירגמו. ואח"כ אמר וישרפו ואח"כ ויסקלו וכתב אדני אבי ז"ל כי דינם היה בשריפה כמו שכתוב ישרף באש אותו ואת כל אשר לו ופי' וירגמו אותו כשהיו מוליכין אותו לשרפה היו רוגמין ומשליכין עליו אבנים מרוב כעסם עליו וכשהיו בעמק עכור שרפו אותו ואת כל אשר לו ואחר כן ויסקלו אותו באבנים כסום באבנים והם שרופים ואחר כן הקימו עליו גל אבנים גדול להיות לאות. ורז"ל פירשו וירגמו אותו אבן הוא לבדו וישרפו אותם באש בממונו הכתוב מדבר שכך נאמר לו מפי הגבורה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו אם כן מה תלמוד לומר וירגמו אותו לפי שבשבת גנב והוציא מיריחו והטמין באהלו ונסקל על חלול שבת ונשרף על שמעל בחרם ומנין שבשבת נלכדה יריחו שנאמר ויהי ביום השביעי וקבלו רז"ל שביעי לימי השבוע כמו שכתבנו: (ב) כאשר עשית ליריחו ולמלכ'. כי הכל הרגו לפי חרב: תבוזו לכ"ם

רלבג

ולא מחלוקת והשנית כי אין להודאת פיו מבא בזה במשפט כלל כמו שהושרש בפ' משפטים. ולזה ידמה שכבר היה זה הענין באופן שזכרוהו רבותינו ז"ל רוצה לומר שכבר היה עכן ומשפחתו מוציאין לעז על הגורל כשהיו אומרים שאם יפילו הגורל על שני אנשים צדיקים הנה יפול בלי ספק על אחד מהם עם היותו בלתי חוטא בזה ולסלק זה התרעומ' והמחלוקת שהיה אפשר שיתחדש מזה התחכם יהושע להשתדל שיספר עכן זה וכאשר הודה זה הענין ספר שכבר שלח יהושע מלאכים וירוצו האהלה ויורה מה שזכר שכבר שלחם שם במרוצה כי יהושע היה ירא שימהרו אנשי משפחתו להוציא משם זה לכסות קלון עכן: (כג) ויצקום לפני ה'. פירשו בו ויעמידום מענין מצוקי ארץ ואפשר עוד שיהיה מענין יציקה והרצון בזה שלשון הזהב היה טמון תוך האדרת והכסף היה תחתיה והיו בו מאתים שקלי וכשהביאו זה אל יהושע וישראל הנה פשט אותם שם כדי שיראה לעין שהיו שם אלה כדברי' שהודה עכן: (כד) ויקח את עכן. הנה יסופק מספק למה נענשו בניו ובנותיו והם לא חטאו בזה וידמה אם שנאמר שכבר היו קטנים והיו בזה במכסת קנינו שצוה השם שיאבדו או שנאמר שלא הובאו שם בניו ובנותיו להמיתם אבל לראות המשפט כדי שיוסרו שכמו זה הפועל המגונה לא יעשו וממה שיורה על זה שכבר אמר אחר זה: (כה) וירגמו אותו בני ישראל אבן. ויקימו עליו גל אבנים גדול להורות שלא מת שם אדם זולתו ומ"ש וישרפו אותם באש ויסקלו אותם באבנים שב אל הבעלי חיים שהם שורו וחמורו וצאנו וספר ששרפום באש אחר שסקלו אותם באבנים ולא כלל יחד סקילת הבעלי חיים עם סקילת עכן שהוא מבואר שלא יוכללו יחד בזה הענין האדם והבעלי חיים: (א) והנה זכר שאחר זה שבה ההשגחה האלהית על ישראל וצוה השם יתברך שיעשו מלחמה בתחבולות עם אנשי העי לפי שכבר היה אפשר
להחרימם

מצודת ציון

ר"ל ארוכה ומשוכה כלשון: (כג) ויצקם. מלשון יציקה ושפיכה: (כה) וירגמו. ענין השלכת אבנים: (כו) גל. תל גבוה:
אורב

מצודת דוד

(כב) וירוצו. לבל יקחום קרובי עכן לכסות על קלונו: (כג) ויצקם. ר"ל פורס לפני הארון למען יראו הכל אמתת הדבר: (כד) עמו. הלכו עם יהושע: ויעלו. עם כי הלכו לעמק אמר ויעלו כי טרם בואם להעמק עלו דרך הר אל העמק הנקרא עמק עכור ע"ש המאורע: (כה) מה עכרתנו. ר"ל מה מאוד עכרתנו ולזה יעכרך ה': וישרפו אותם. האדרת והלשון והאוהל וכו': ויסקלו אותם. בניו ובנותיו ושורו וכו' (ויתכן לפי שבניו ובנותיו ידעו מזה כמ"ש רז"ל (סנהדרין מ"ד) ולא גלו הדבר לכן נסקלו גם הם אולם רז"ל לא אמרו כן): (כו) עליו. על קברו: עד היום הזה. ר"ל עד עולם עומד הוא בגדלו: על כן וכו' עד היום הזה. ר"ל עדיין שמו עליו: ח (א) אל תירא. לפי שכבר נפלו בזה המקום היה ירא לגשת עוד לזה אמר לו אל תירא: כל עם. צוה לעשות כל הסכנות
והתחבולות

לָכֶם שִׂים־לְךָ אֹרֵב לָעִיר מֵאַחֲרֶיהָ׃ ג וַיָּקָם יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־עַם הַמִּלְחָמָה לַעֲלוֹת הָעָי וַיִּבְחַר יְהוֹשֻׁעַ שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַיִּשְׁלָחֵם לָיְלָה׃ ס' ד וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר רְאוּ אַתֶּם ו' חס' כספר' אֹרְבִים לָעִיר מֵאַחֲרֵי הָעִיר אַל־תַּרְחִיקוּ מִן־הָעִיר מְאֹד וִהְיִיתֶם כֻּלְּכֶם נְכֹנִים׃ ה וַאֲנִי וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר כ"א במלעות ספר' ע"ו אִתִּי נִקְרַב אֶל־הָעִיר וְהָיָה כִּי־יֵצְאוּ לִקְרָאתֵנוּ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשֹׁנָה וְנַסְנוּ י"ד חס' לִפְנֵיהֶם׃ ו וְיָצְאוּ אַחֲרֵינוּ עַד הַתִּיקֵנוּ ז' רפין . ל' אוֹתָם מִן־הָעִיר כִּי יֹאמְרוּ נָסִים לְפָנֵינוּ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשֹׁנָה וְנַסְנוּ לִפְנֵיהֶם׃ כ' דין חס' וח' מ"ל ל' ומ"ל ג' ז וְאַתֶּם תָּקֻמוּ מֵהָאוֹרֵב וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־הָעִיר וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּיֶדְכֶם׃ ח וְהָיָה כְּתָפְשְׂכֶם אֶת־הָעִיר תַּצִּיתוּ אֶת־הָעִיר בָּאֵשׁ כִּדְבַר יְהוָה תַּעֲשׂוּ רְאוּ צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ ד' ט וַיִּשְׁלָחֵם יְהוֹשֻׁעַ וַיֵּלְכוּ אֶל־הַמַּאְרָב וַיֵּשְׁבוּ בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעַי מִיָּם לָעָי וַיָּלֶן יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעָם׃

י וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּפְקֹד אֶת־הָעָם וַיַּעַל הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הָעָם הָעָי׃ יא וְכָל־הָעָם הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ עָלוּ וַיִּגְּשׁוּ וַיָּבֹאוּ נֶגֶד הָעִיר וַיַּחֲנוּ מִצְּפוֹן לָעַי וְהַגַּי בֵּינָו וּבֵין הָעָי׃ ניו קרי וג' חס' בליש' יב וַיִּקַּח כַּחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וַיָּשֶׂם אוֹתָם אוֹרֵב בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעַי מִיָּם לָעִיר׃ יג וַיָּשִׂימוּ כן כתיב וקרי מכה מס"ס הָעָם אֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה אֲשֶׁר מִצְּפוֹן לָעִיר וְאֶת־עֲקֵבוֹ מִיָּם לָעִיר וַיֵּלֶךְ ל' יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעֵמֶק׃

מֵאֲחוֹרָהָא׃ ג וְקָם יְהוֹשֻׁעַ וְכָל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא לְמִיסַק לְעָי וּבְחַר יְהוֹשֻׁעַ תְּלָתִין אַלְפִין גַּבְרָא גִּבָּרֵי חֵילָא וְשַׁלְחִינוּן בְּלֵילְיָא׃ ד וּפַקֵּיד יַתְהוֹן לְמֵימַר חֲזוֹ דְּאַתּוּן כָּמְנִין לְקַרְתָּא מֵאֲחוֹרֵי קַרְתָּא לָא תַּרְחִיקוּן מִן קַרְתָּא לַחֲדָא וּתְהוֹן כּוּלְכוֹן מְתַקְנַיָּא׃ ה וַאֲנָא וְכָל עַמָּא דְעִמִּי נִתְקָרֵב לְקַרְתָּא וִיהֵי אֲרֵי יִפְקוּן לִקְדָמוּתָנָא כְּדִבְקַדְמֵיתָא וְנִפּוֹךְ קֳדָמֵיהוֹן׃ ו וְיִפְקוּן בַּתְרָנָא עַד דְּנִגּוֹד יַתְהוֹן מִן קַרְתָּא אֲרֵי יֵימְרוּן תְּבִירִין קֳדָמָנָא כְּדִבְקַדְמֵיתָא וְנַפּוּךְ קֳדָמֵיהוֹן׃ ז וְאַתּוּן תְּקוּמוּן מִכְּמָנָא וּתְתָרְכוּן יַת קַרְתָּא וְיִמְסְרִנַּהּ יְיָ אֱלָהָכוֹן בִּידְכוֹן׃ ח וִיהֵי כְּמֵיחַדְכוֹן יַת קַרְתָּא תַּדְלְקוּן יַת קַרְתָּא בְּנוּרָא כְּפִתְגָמָא דַּיְיָ תַּעְבְּדוּן חֲזוֹ דְּפַקֵּדִית יַתְכוֹן׃ ט וְשַׁלְחִינוּן יְהוֹשֻׁעַ וַאֲזַלוּ לִכְמָנָא וִיתִיבוּ בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עַי מִמַּעְרַב לְעָי וּבָת יְהוֹשֻׁעַ בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּגוֹ עַמָּא׃ י וְאַקְדִּים יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא וּמְנָא יַת עַמָּא וּסְלֵיק הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַמָּא לְעָי׃ יא וְכָל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא דְּעִמֵּיהּ סְלִיקוּ וְאִתְקָרַבוּ וַאֲתוֹ לָקֳבֵיל קַרְתָּא וּשְׁרוֹ מִצִּפּוּנָא לְעַי וְחֵילְתָא בֵּינוֹהִי וּבֵין עָי׃ יב וּדְבַר כְּחַמְשָׁא אַלְפִין גַּבְרָא וְשַׁוִּי יַתְהוֹן כְּמָנָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עַי מִמַּעְרַב לְעָי׃ יג וְשַׁוִּיאוּ עַמָּא יַת כָּל מַשְׁרִיתָא דְּמִצִּפּוּנָא לְקַרְתָּא וְיַת כְּמָנֵיהּ מִמַּעְרַב לְקַרְתָּא וַאֲזַל יְהוֹשֻׁעַ בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּגוֹ מֵישְׁרָא׃

רשי

השלל עוד : (ו) התיקנו אותם . לשון תיק שנוציאם מתיק העיר דישפורי"ר בלעז ויש לפותרו לשון נתיקה כמו התיקם כצאן לטבחה : (ז) והורשתם . ותתרכון : (ט) מים לעי . שהעי מקדם לבית אל ובית אל מים לעי : וילן יהושע בתוך העם . להיות נכון בהשכמת הבקר : (י) ויעל . הוא . כמו שאמר לו המקום אם הוא עובר לפניהם עוברין ואם לאו אין עוברין : (יב) ויקח כחמשת אלפים איש . אורב אחר אורב אחד קרוב לעיר מחבירו : (יג) וישימו העם . שימה זו לשון הזמנה סמוך לחומה להלחם כמו שנאמר בבן הדד במלכים שימו על העיר וישימו : ואת עקבו. ואת ארבו . כמו ויעקבני : וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק . אמרו רבותינו שלן בעומק'

רדק

לכם . כלומר זאת לא תהיה חרם כמו יריחו אבל תבזו אותה לכם לכל צרכיכם שלא יבא ממנ' אוצר ה' : (ו) התיקנו . פרשו נתק ר"ל עד שננתק אותם מן העיר ברדפם אחרינו : (ז) ואתם תקומו מהאורב. שם כמו והמארב וכמוהו שם בזה המשקל מגרע ואת היותר החרמנו . ; ויפעהו שורק : והורשתם את העיר . את יושבי העיר תגרשום ותכלום : (ח) כתפשכם . מקור בכ"ף : כדבר ה' תעשו . שהרי אמר לו כאשר עשית ליריחו ויריחו שרפו באש : ראו צויתי אתכם. כלומר שתהיו זריזים : (ט) וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם . באמצע המחנה לן בלילה ההוא כדי לזרזם כלם להשכי' בבקר ולערוך המלחמ' : (י) ויפקד . השגיח בהם ונתן עינו עליהם איך הם מוכנים למלחמ': (יא) וכל העם המלחמ' חסר הנסמך ומשפט העם עם המלחמה כמו הארון הברית : (יב) ויקח כחמשת אלפים איש . שיהיו גם כן אורב אולי שם אות' סמוך לעי יותר מן הראשונים : (יג) וישימו . האורב והמחנה שמו עצמם . ויקרבו לעיר יותר ממה שהיו וכן אומר במלחמת בן הדד על שומרון ויאמר שימו וישימו על העיר : ואת עקבו . כתרגומו וית כמניה כלומר מארבו מן ויעקבני כי המארב הוא ערמ' : וילך יהושע בלילה ההיא בתוך העמק . כלומר הלך הוא ואחרי' עמו בתוך העמק שהמחנה שם לראות שומרי המחנה אם הם ערים

רלבג

להחרימם בזה האופן בזולת עשיית מופת אחר כי הם יסכימו לצאת מהעיר לרדוף אחרי בני ישראל לפי שבפעם הראשונה נצחום והנה הש"י לא יעשה מופת ללא צורך : (יג) וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק . אחשוב זה שמחשבתו והשתדלותו לא היתה בלילה ההוא כי אם בהישרת העם בדבר המלחמה הזאת וכדי שיבטח לבם יותר ולא ירך לבבם על מה שהיו נגפים בראשונה עלה יהושע וזקני ישראל לפני העם ולזה היה יהושע

מצודת דוד

והתחבולות האלו להטעות העובדי כוכבים ומזלות למען יחשבו שכל נצחונם הוא בעבור רוב העם והתחבולות ולא יד ה' עשתה זאת ועי"ז יאספו כולם יחד להיות גם המה עם רב ולהמתיק עצה ותחבולות ברב יועצים ובזה יהיה טובה לישראל כי את כולם יכו כאחד מבלי יצטרכו ללכת מעיר לעיר להכות בם : (ב) מאחריה . לא מן העבר אשר תבואו אליה: (ד) נכונים. ללכת מהר בעת המערך : (ה) ונסנו . בכדי להטעותם : (ו) ויצאו . ואז יצאו לרדוף אחרינו : עד התיקנו . ר"ל הניסה תועיל עד אשר נעתק אותם מן העיר לרדוף אחרינו כי יאמרו שבאמת בעבור הפחד נסים הם כאשר במלחמה הראשונה : ונסנו. ונוסיף לנוס עוד להרחיקם מן העיר : (ז) מהאורב . מהמקום שתהיו אורבים: את העיר. את הנשארים בעיר : (ח) כדבר ה' . שצוה לשרפה כמ"ש למעלה ועשית לה כאשר עשית ליריחו : ראו צויתי. ר"ל הזהרו ואל תמרו פי: (י) ויפקוד. השגיח בהם אם המה מוכנים למלחמה : (יב) וישם אותם אורב . שם עוד אורב אחד יותר קרוב אל העיר : (יג) וישימו העם . העם עצמם הזמינו למלחמה את המחנה וכו' וגם הזמינו את עקבו והוא האורב : בתוך העמק . להתקרב אל העיר :

מצודת ציון

ח (ב) אורב . יושב במסתור המארב (ה) ונסנו. מלשון ניסה ובריחה : (ו) התיקנו . ענין העתקה והסרה : (ז) והורשתם . ענין גרושין : (ח) תציתו . תבעירו כמו ויצת אש בציון (איכה ד') : (ט) מים ממערב: (י) ויפקוד. ענין השגחה : (יא) והגי . והעמק . (יג) וישימו . ענין הזמנה למלחמה כמו שימו אל העיר (מ"א כ) : עקבו . תרגומו מארבו והוא מלשון ויעקבני זה פעמים (בראשית כ"ו)

נמסר בסוף סדר חקת התורה : וכ"ל עם ז' דסמיכי בקריאה וסימן ויקם יהושע . ויעל יהושע. ויבא יהושע . וכל עם המלחמה. ויאמר המלך הגלגלה . ותרא והנה המלך עמד על העמוד כמשפט דמלכים . וחברו דד"ה. שרי יהודה ושרי ירושלם . וסי' בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסרים מלכא וחמא גברא : תקמו ב' וחס' וסי' ואתם תקמו מהאורב והורשתם . ונפלו ולא תקמו : וישלחם ד' וסי' וישלחם יהושע וילכו . ויקם יהושע וכל עם . וישלחם לבנונה . ויקח אסא את כל : סימן קדמ' וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העם . תנינא וילך יהושע בלילה הוא בתוך העמק ואפ"ס אל עם עמקי :

תולדות אהרן בתוך העמק . ערכין סג מגלה
ג סנהדרין מד :

יד וַיְהִי כִּרְאוֹת מֶלֶךְ־הָעַי וַיְמַהֲרוּ וַיַּשְׁכִּימוּ וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי־הָעִיר לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמּוֹעֵד לִפְנֵי הָעֲרָבָה וְהוּא לֹא יָדַע כִּי־אוֹרֵב לוֹ מֵאַחֲרֵי הָעִיר׃ טו וַיִּנָּגְעוּ יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵיהֶם וַיָּנֻסוּ דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר׃ טז וַיִּזָּעֲקוּ כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בָּעִיר לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וַיִּנָּתְקוּ מִן־הָעִיר׃ יז וְלֹא־נִשְׁאַר אִישׁ בָּעַי וּבֵית אֵל אֲשֶׁר לֹא־יָצְאוּ אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעַזְבוּ אֶת־הָעִיר פְּתוּחָה וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל׃

יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ נְטֵה בַּכִּידוֹן אֲשֶׁר־בְּיָדְךָ אֶל־הָעַי כִּי בְיָדְךָ אֶתְּנֶנָּה וַיֵּט יְהוֹשֻׁעַ בַּכִּידוֹן אֲשֶׁר־בְּיָדוֹ אֶל־הָעִיר׃ יט וְהָאוֹרֵב קָם מְהֵרָה מִמְּקוֹמוֹ וַיָּרוּצוּ כִּנְטוֹת יָדוֹ וַיָּבֹאוּ הָעִיר וַיִּלְכְּדוּהָ וַיְמַהֲרוּ וַיַּצִּיתוּ אֶת־הָעִיר בָּאֵשׁ׃ כ וַיִּפְנוּ אַנְשֵׁי הָעַי אַחֲרֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה עָלָה עֲשַׁן הָעִיר הַשָּׁמַיְמָה וְלֹא־הָיָה בָהֶם יָדַיִם לָנוּס הֵנָּה וָהֵנָּה וְהָעָם הַנָּס הַמִּדְבָּר נֶהְפַּךְ אֶל־הָרוֹדֵף׃ כא וִיהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל רָאוּ כִּי־לָכַד הָאֹרֵב אֶת־הָעִיר וְכִי עָלָה עֲשַׁן הָעִיר וַיָּשֻׁבוּ וַיַּכּוּ אֶת־אַנְשֵׁי הָעָי׃ כב וְאֵלֶּה יָצְאוּ מִן־הָעִיר לִקְרָאתָם וַיִּהְיוּ לְיִשְׂרָאֵל בַּתָּוֶךְ אֵלֶּה מִזֶּה וְאֵלֶּה מִזֶּה וַיַּכּוּ אוֹתָם עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לָהֶם שָׂרִיד וּפָלִיט׃ כג וְאֶת־מֶלֶךְ הָעַי תָּפְשׂוּ חָי וַיַּקְרִבוּ אֹתוֹ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ׃

ד׳ כטע׳ כספ׳
ז׳
ו׳ דגש
ל׳
ל׳
ב׳ קרי
ל׳. ד׳ דסמי׳
ג׳ בטעמ׳ וד׳ סבירין ובכית יק׳ ובית
ג׳ מ״ל בליש׳
ל׳
ס׳
י״א. פ״ס
ג׳
כ׳ מ״ל
נ״ס במלעו׳
ל׳
ה׳ ססו׳ דמיין
ה׳
כ׳ חס׳ בני אהרן

יד וַהֲוָה כַּד חֲזָא מַלְכָּא דְעַי וְאוֹחִיאוּ וְאַקְדִּימוּ וּנְפָקוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא לִקְדָמוּת יִשְׂרָאֵל לְאַגָּחָא קְרָבָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לִזְמְנָא דִמְתַקַּן לֵיהּ לִקְדָם מֵישְׁרָא וְאִינוּן לָא יָדְעִין אֲרֵי כְמָנָא לְהוֹן מֵאֲחוֹרֵי קַרְתָּא׃ טו וְאִתְּבָרוּ יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל קֳדָמֵיהוֹן וְאַפְּכוּ לְאוֹרַח מַדְבְּרָא׃ טז וְאִתְכְּנִישׁוּ כָּל עַמָּא דִי בְקַרְתָּא בְעַי לְמִרְדַּף בַּתְרֵיהוֹן וּרְדָפוּ בָּתַר יְהוֹשֻׁעַ וְאִתְנְגִידוּ מִן קַרְתָּא׃ יז וְלָא אִשְׁתְּאַר אֱנָשׁ בְּעַי וּבֵית אֵל דְלָא נְפַקוּ בָּתַר יִשְׂרָאֵל וּשְׁבַקוּ יַת קַרְתָּא כַּד פְּתִיחָא וּרְדָפוּ בָּתַר יִשְׂרָאֵל׃ יח וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ אֲרֵים בְּרוּמְחָא דִי בִידָךְ עַל עַי אֲרֵי בִידָךְ אֶמְסְרִינָהּ וַאֲרֵים יְהוֹשֻׁעַ בְּרוּמְחָא דְבִידֵיהּ עַל קַרְתָּא׃ יט וּכְמָנָא קָם בִּפְרִיעַ מֵאַתְרֵיהּ וּרְהָטוּ כַּד אֲרִים יְדֵיהּ וְעָלוּ לְקַרְתָּא וְכַבְשׁוּהָ וְאוֹחִיאוּ וְאַדְלִיקוּ יַת קַרְתָּא בְּנוּרָא׃ כ וְאִתְפְּנִיאוּ אֱנָשֵׁי עַי לַאֲחוֹרֵיהֶן וַחֲזוֹ וְהָא סָלִיק תְּנָנָא דְקַרְתָּא לְצֵית שְׁמַיָּא וְלָא הֲוָה בְהוֹן חֵילָא לְמֶעֱרַק לְכָא וּלְכָא וְעַמָּא דַאֲפֵיךְ לְמַדְבְּרָא אִתְחֲזַר עַל רָדְפָא׃ כא וִיהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ אֲרֵי כְבַשׁ כְּמָנָא יַת קַרְתָּא וַאֲרֵי סָלֵיק תְּנָנָא דְקַרְתָּא וְתָבוּ וּמְחוֹ יַת אֱנָשֵׁי עָי׃ כב וְאִלֵּין נְפַקוּ מִן קַרְתָּא לִקְדָמוּתְהוֹן וַהֲווֹ לְיִשְׂרָאֵל בִּמְצִיעָא אִלֵּין מִכָּא וְאִלֵּין מִכָּא וּמְחוֹ יַתְהוֹן עַד דְלָא אִשְׁתְּאַר לְהוֹן שְׁאָר וּמְשֵׁיזֵיב׃ כג וְיַת מַלְכָּא דְעַי אֲחָדוּ כַּד חַי וְקָרִיבוּ יָתֵיהּ לְוָת יְהוֹשֻׁעַ׃

בעומקה של הלכה : (יד) למועד. לזמן היום שנועדו יחד מאתמול באותו שעה ולא שהיו מנחשים ומעוננים : (טו) וינגעו. לשון נגע ואהבכו . הראו עצמן כאלו הם נגפים לפניהם : (יח) נטה בכידון . הוא היה סימן לאורב לצאת מן המארב כראותו הכידון נטוי על העיר . כידון שפיד״ו בלע״ז : (כ) ידים. כח : והעם הנס המדבר . ישראל שנסו אל המדבר כמו שאמר למעלה נהפך להלחם אל הרודף : (כב) ואלה יצאו מן העיר . האורב שהציתו את העיר

עריס או ישנים פן יצאו אנשי העי פתאום עליהם והכום : (יד) למועד . כתרגומו לזמנא דמתקן ליה כלומ׳ שהכין המלך ואמר בשעה פלונית נהיה מוכנים כלנו לצאת למלחמה : לפני הערבה . לפני המישור אשר היה את פני העיר : (טו) וינגעו . הראו עצמם נגועים ונסים לפניהם וגם הם היו נגועים כי אי אפשר שהיו נסים לפניהם שלא היו נגועים בהם ואלו לא היו נגועים אלא מראים עצמם נגועים לכך היה אומר ויתנגעו מבנין התפעל כי כן המשפט : דרך המדבר . מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר בין סמוך לעיר ובין רחוק מן העיר לפי׳ אמר ורעו כבשים כדברם כעד׳ בתוך הדברו והוא מתרגם וינהגו ודבר לפי שהרועה נוהג שם המקנה : (טז) ויזעקו . נתקבצו לרדוף אחריהם ולפי שהקבוץ ואסיפת העם הוא על ידי זעקה לפי׳ נאמר בזה הלשון : אשר בעיר . כן כתיב וקרי בעי והכתוב מורה שנזעקו כל הנשארים בעיר לרדוף אחר הם והקרי מורה אשר בעי ונבולה וכן כתיב ולא נשאר איש בעי ובבית אל : (יח) בכידון . כתרגומו ברומחא : (כ) ידים . מקום כמו רוצות על ידיהם או כח כתרגומו חילא : אל הרודף . ישראל שהיו נסים אל המדבר נהפך אל אנשי העי שהיו רודפים אותם בשדה. במדבר השדה כולל מקום זרע

רלבג

יהושע והזקנים במקום היותר מסוכן וזכר עם זה לזאת הסבה בעיני לפי מה שאחשוב שכבר לן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק כי העמק הוא המקום היותר שפל והוא היותר מסוכן שבמקומות בדבר המלחמה והנה לקח יהושע מהשלשים אלף שבחר חמשה אלפים איש היה אורב בין ישראל ובין העי מים לעיר והנה הם היו במקום קרוב למקום יהושע עד שיתכן בהם שיראו כשיטה יהושע את ידו בכידון והוא הרומח אשר בו הנס והיו הנשארים קרובים להם באופן שנתקבצו כולם בעת ההיא ויבואו אל העיר וילכדוה : (יד) והנה זכר וכבר יצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה למועד לפני הערבה אמר למועד להורות שבכמו העת שהיום שיצאו לקראתם בפעם הראשונה יצאו עתה כי זה ממה שיחזק לב אנשי ישבי העי ויחשבו שכמו שנצחו אז ינצחו עתה ואמר לפני הערבה כי במקום ההוא לפי מה שאחשוב היו מנצחים בפעם הראשונה או אומר לפני הערבה כי מהמקום ההוא יתכן שלא היו יכולין לראות האורב אשר מאחרי העיר ובזאת התחבולה הנכונה נלחום בקלות כי בראותם עשן

הוא וכל עמו ר׳ וסי׳ ויפנו ויעלו . ויצא סיחון לקראתינו ונפן ונעל דרך הבשן . כראות מלך העי : לא נשאר ד׳ דסמיכי בקריאת וסי׳ לא נשאר איש בעי ובית אל . וישלח יהוא בכל ישראל. ויעלו ביהודה ויבקעוה דד״ה . ואני נשארתי לבדי . והאורב ג׳ מלאים בלישנא וסי׳ והאורב קם מהרה . ואתם תקומו מהאורב . ויצלנו מכף אויב דעזרא : וילכדוה ה׳ בקריאה וסי׳ וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה . והאורב קם מהרה ממקומו . ויעבר יהושע מלכיש עגלונה : ויעל יהושע מעגלונה . וילכדה מקצה שלש . ב׳ מנהון חס׳ קדמאה ובתראה ונמסר גם בסדר מטות : השמימה י״א בקריאה וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן : בתוך ה׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך : ויקריבו י׳ חס׳ בלישנא וסי׳ נמסר בסדר ויקרא :

מצודת ציון

כ״ו) שהוא ענין ערמה : (יד) למועד . לזמן כמו למועד אשוב אליך (שם י״ח) : (יח) בכידון . כרומח : (כ) ידים . מקום כמו יד אבשלום (ש״ב י״ח) : (כב) בתוך . באמצע כמו והעיר בתוך (במדבר ל״ה) : שריד . שיור ושארית כמו שרידי חרב (ירמיה ל״א) : ופליט . גם הוא ענין

מצודת דוד

(יד) למועד . לזמן שיצאו במלחמה הראשונה : (טו) וינגעו . הראו עצמם כאלו היו מנוגעים ר״ל מוכים ותשושים : (טז) ויזעקו . נתקבצו מזעקת המאסף : (יח) נטה בכידון . לעשות סימן להאורב לבא אל העיר : (כ) אל הרודף . הם אנשי העי שהיו מתחלה רודפים לישראל : (כב) ואלה . אנשי האורב

כד וַיְהִי כְּכַלּוֹת יִשְׂרָאֵל לַהֲרֹג אֶת־כָּל־
יֹשְׁבֵי הָעַי בַּשָּׂדֶה בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר י'
רְדָפוּם בּוֹ וַיִּפְּלוּ כֻלָּם לְפִי־חֶרֶב עַד־
תֻּמָּם פיסק' במלעות סס'
וַיָּשֻׁבוּ כָל־יִשְׂרָאֵל הָעַי וַיַּכּוּ
אֹתָהּ לְפִי־חָרֶב׃ כה וַיְהִי כָל־הַנֹּפְלִים ב' חס' בספר'
בַּיּוֹם הַהוּא מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה שְׁנֵים
עָשָׂר אָלֶף כֹּל אַנְשֵׁי הָעָי׃ כו וִיהוֹשֻׁעַ
לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ אֲשֶׁר נָטָה בַּכִּידוֹן עַד
אֲשֶׁר הֶחֱרִים אֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הָעָי׃ כז רַק י'
הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הָעִיר הַהִיא בָּזְזוּ
לָהֶם יִשְׂרָאֵל כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר צִוָּה
אֶת־יְהוֹשֻׁעַ׃ כח וַיִּשְׂרֹף יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָעָי
וַיְשִׂימֶהָ תֵּל־עוֹלָם שְׁמָמָה עַד הַיּוֹם כ' שממה חס
הַזֶּה׃ כט וְאֶת־מֶלֶךְ הָעַי תָּלָה עַל־הָעֵץ ד'
עַד־עֵת הָעֶרֶב וּכְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ צִוָּה נ'
יְהוֹשֻׁעַ וַיּוֹרִידוּ אֶת־נִבְלָתוֹ מִן־הָעֵץ
וַיַּשְׁלִיכוּ אוֹתָהּ אֶל־פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר ד' מ"ל וכל כתו' דכות' במ"ח חסר
וַיָּקִימוּ עָלָיו גַּל־אֲבָנִים גָּדוֹל עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃

כד וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי יִשְׂרָאֵל
לְקַטָּלָא יַת כָּל יָתְבֵי עַי
בְּחַקְלָא בְּמַדְבְּרָא דִּי
רְדָפוּנוּן בֵּיהּ וְאִתְקְטָלוּ
כּוּלְהוֹן לְפִתְגַּם דְּחָרֶב עַד
דִּשְׁלִימוּ וְתָבוּ כָּל יִשְׂרָאֵל
לְעַי וּמְחוֹ יָתַהּ לְפִתְגַּם
דְּחָרֶב׃ כה וַהֲווֹ כָּל
דְּאִתְקְטָלוּ בְּיוֹמָא הַהוּא
מִגְּבַר עַד אִתְּתָא תְּרֵי עֲשַׂר
אַלְפִין כֹּל אֱנָשֵׁי עָי׃
כו וִיהוֹשֻׁעַ לָא אָתֵיב יְדֵיהּ
דַּאֲרֵים בְּרוּמְחָא עַד דִּגְמַר
יַת כָּל יָתְבֵי עָי׃ כז לְחוֹד
בְּעִירָא וַעֲדֵי קַרְתָּא הַהִיא
בְּזוֹ לְהוֹן יִשְׂרָאֵל כְּפִתְגָּמָא
דַּיְיָ דְּפַקֵּיד יַת יְהוֹשֻׁעַ׃
כח וְאוֹקֵיד יְהוֹשֻׁעַ יַת עַי
וְשַׁוְיֵהּ תֵּל חָרִיב לְעָלַם
לְצָדוּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃
כט וְיַת מַלְכָּא דְּעַי צְלַב עַל
צְלִיבָא עַד עִידָּן רַמְשָׁא
וּכְמֵיעַל שִׁמְשָׁא פַּקֵּד יְהוֹשֻׁעַ וַאֲחִיתוּ יַת נְבִלְתֵּיהּ
מִן צְלִיבָא וּרְמוֹ יָתֵיהּ בְּמֶעֱלָנָא תְּרַע קַרְתָּא
וַאֲקִימוּ עִלוֹהִי דְּגוֹר אַבְנִין רַב עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ל בְּכֵן
בְּנָא יְהוֹשֻׁעַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא

העיר : (ל) אז יבנה וגו' . פרשה זו כתובה מוקדם ומאוחר שמיום שעברו את הירדן עשה כן

רלבג

עשן העיר עולה השמימה אשר שם טפם ונשיהם לא נשאר להם כח ולא רצון האומד והשיעור להלחם עם ישראל באופן ראוי וזה מבואר מאד : (ל) והנה תלה מלך העי ולא הלינו נבלתו על העץ כמו שהזהירה התורה גם בהרוגי בית דין שלא לעפש האויר והקימו עליו גל של אבנים בפתח שער העיר כדי שיתפרסם זה לשאר מלכי הע"ג ויראו מהלחם עם ישראל :

ואולם התועלות הנמשכות מזה הספור הם י"ד :

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שזכר מענין המילה ומזה המקום למדנו שמי שאיחר עשיית מצוה מהראוי שיקיימה תכף שימצא מקום שיוכל לקיימה ולזה תמצא שתכף שמצאו ישראל מקום אפשר שיחנו בו עד שתחיה מכתם צוו בעשיית המילה ואולם אחר עבור אבל משה נתבר' להם כי תוך שלשה ימים יסעו לעבר הירדן כמו שנזכר במה שקדם ומזה המקו' יתברר שמי שלא מל בשמיני לאיזה סבה שתהיה הנה אין ראוי לו שיתין עליה אחרי מלאו מקום לעשייתה : הב' הוא במדות והוא שראוי כשיביאנו הענין לעשות פעולה מצערת הנה ראוי שיעשה אותה באופן אשר יגיע בו לו צער יותר מעט מצער ולזה באה המצוה ליהושע שיעשה חרבות צורים וימול בהם בני ישראל : הג' הוא במצות והוא כשימשך מעשיית המילה סכנה לתינוק ראוי שתמנע ממנו ולזה ספר שכבר נמנעו מלימול במדבר בסבת לכתם במדבר ארבעים שנה ועל פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו ולזה לא היו יודעים מתי יבא להם הצווי ליסע כי בהעלות הענן יצטרכו ללכת כי ע"פ ה' יסעו ולזה יתכן שאם היו מלים אולי יבא להם הצווי ליסע קודם חיות מכת המילה ותהיה בזה סכנה לתינוק ולמולים ולזאת הסבה זכר גם בזה המקום שכבר ישבו בני ישראל תחתם עד חיותם : הד' והוא בענין תועלת המצות הוא ללמדנו שיש למצות המילה רושם בהתמדת ההשגחה בישראל עד שהיו נכנסים לירושת הארץ לזה זכר שהקדים מצות המילה קודם שישתדלו בענין המלחמה ולזה נ"כ אמר היום גלותי את חרפת מצרים לפי הביאור האחרון שזכרנו בו וכבר הארכנו המאמר איך יגע זה התועלת מזאת המצוה בביאורנו לדברי התורה : הה' הוא במצות והוא להוסיף ביאור על מה שנאמר בתורה בהנפת העומר שהוא ממחרת השבת שלא רצה בו שבת בראשית כמו שהיו אומ' הצדוקים : הו' הוא בעיון והוא שהש"י לא יעשה מופת ללא צורך ולזה אמר שתכף שיוכלו לאכול מעבור הארץ שבת המן : הז' הוא בעיון והוא שהנביא ראוי שיכין עצמו לנבואה שיצטרך אליה והוא בשישים מחשבתו שם ולזה זכר שכבר היה יהושע ביריחו כשהגיע לו הנבואה הזאת ר"ל שכבר שוטטה מחשבתו שם כי הוא לא היה עדין ביריחו : הח' והוא בעיון להודיע כי בהתערב ענין ההשגות הדמיונות יקרה במקצת דברים המגיעים במראה הנבואה שיהיו לפי הדמיונות אשר שוטטה מחשבתו בהם וזה מבוא גדול לעמוד על הרבה מהדברים בא הספור בהם בעניני הנבואות ולזה זכר בזה המקום כי יהושע היה מדמה תחלה בזה האיש שיהיה מאנשי המלחמה אשר לו או אשר כנגדו : הט' הוא להיישיר ישראל בשיאמינו בשם ית' וייראו ממנו כי זה כלו מגיע אותם אל ההצלחה הנפשיי' עם שבזה יתיישרו בזאת ההצלחה אשר השתדלות' בה עתה : הי' הוא במדות והוא שאין ראוי שיקפח שכר כל בריה אך ראוי שישולם גמול על כל מעשה טוב ולזה תמצא שצוה יהושע להחיות רחב וכל אשר אתה בבית ונתן הסבה בזה כי החבאתה את המלאכים אשר שלח יהושע ולא נתן הסבה בזה שבועת המרגלים לה כי לא נקשרו ישראל בזה מפני שבועת' לה כי לא היה להם רשות על זה מישראל ולא היו ראשי העם שיקשרו העם בשבועתם וכן סיפר בסוף הענין כי רחב וכל אשר אתה בבית החיה יהושע ותשב בקרב ישראל כי החביאה המלאכים אשר שלח ואחר שכבר היתה הסכמתו להחיות רחב וכל אשר אתה בבית בעבור הטוב שגמלה למרגלים הנה הסכים יהושע שיעשה זה ע"י המרגלים כדי שיקיימו שבועתם לה : הי"א הוא במדות והוא שהוא ראוי לכל כלל נתאחד למנוע קצת האנשים לקצת מחטוא לשייה כי כבר ינזקו הכלל בחטא היחיד הלא תראה כי עכן מעל בחרם ועל כל העדה היה קצף ולזאת הסבה צותה התורה הוכיח את עמיתך : הי"ב הוא במדות והוא שאין ראוי למושל שיעשה בכחו מה שאיפשר שתפול בו טענה שלא יעשה בצדק ואע"פ שנוה בזה מפני הגבורה אך ראוי שיתחכם להסיר הטענה ההיא באופן שלא תתחדש בזה מריבה וקטטה כי אולי יגיע מזה הפסד רב ובזה יתקיים מה שבאתהו המצוה עליו מאת השם ולזה תמצא שכבר התחכם יהושע שיודה עכן חטאו לסלק מעליו הטענה והמחלוקת ואעפ"י שכבר היה איפשר לו להשלים מצות הש"י בזולת הודאת פיו כי לא היה יכולת לאחד מבני ישראל למרות את פי הנביא כמו שאמרו אליו כל איש אשר ימרה את פיך וגו' ולזאת הסבה צוה יהושע ג"כ למלאכיו שירוצו לאהל עכן כדי שימצאו מה שהודה ואז יתפרסם זה לישראל ולזאת הסבה הציקום ופזרום לפני ה' כדי שיתפרסם לכלם שכבר היה מבואר במה שהביאו מלאכי יהושע אותם הדברים שהודה עכן : הי"ג והוא במדות והוא שראוי לכל משתדל בעשיית פועל מה שלא יקצר מהמצאת הסבות המביאות התכלית אשר יכוין ומלהסבית כל הסבות המונעות התכלית ההוא ולזאת הסבה תמצא שסודר ענין יהושע במלחמה עם יושבי העי בכל אלו התחבולות הנפלאות וזה שכבר היו ישראל בראשים למלך העי בעמק ולזה יבטחו יושבי העי לצאת עליהם למלחמה כי הם היו בחולשה בתכלית לפי המקום ההוא שהיו בו ר"ל מפני היותם בעמק עם שכבר חזק לבם עוד מפני היות זה בכמו המועד והמקום שהיו ישראל נגפים לפני יושבי העי בפעם הראשונה וחזק לבם גם כן לרדוף כלם אחריהם באופן שהניח העיר פתוחה כי הם ראו אותם כלם נסים דרך המדבר והם לא ידעו שיהיה קצת החיל מאחריהם ובזה נשלם להם בקלות הכנס האורב בעיר והצית העיר באש והוא הקל מאד בענין החרמתם כי בראותם עשן העיר נבהלו מפני מות טפם ונשיהם ואבוד קנייהם ונסגר זה להם דלתי ההשתדלות בענין מלחמת' שיתנהגו בה באופן ראוי ולזה מחו כולם בקלות ולזאת הסבה בעינה תלו מלך העי והקימו עליו גל אבנים גדול לירא השארים : הי"ד והוא בדעות הוא שהשם יתברך לא ישנה טבע המציאות ומנהגו לעשות מופת אם לא יביאו לזה הכרח מה ולזה

זרע העבור ומקום מרעה הבהמות גם כן לפיכך פי' במדבר אשר רדפום בו : (כט) וכבא השמש . כמו שכתוב לא תלין נבלתו על העץ ועל כל הנתלה בארץ ישראל מצות הכתוב

ואת מלך ד' וסי' ואת מלך העי תפשו חי . ואת מלך העי תלה . ואת מלך מעכה וחברו . וכבא ג' בקריאה וסי' והיה לפנות ערב ירחץ במים . וכבוא נשאי הארון . וכבא השמש צוה יהושע . מציעתא מלא . ונמסר גם בסדר תצא :

מצודת דוד

(כד) ויכו אותה . הנשים והטף משנה

מצודת ציון

ענין שארית כמו להשאיר לנו פליטה (עזרא ט') : (כח) תל . מלשון תילין ודגורין להיות כן עד עולם לבלי אפשר להפנות והוא ענין גוזמא והפלגה : (כט) נבלתו . אף גוף אדם המת

רדק

הכתוב : (ל) אז יבנה . אז כשעברו ישראל את הירדן ואין מוקדם ומאוחר בתורה כי כן כתיב נספר תורת משה והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו' והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח וגו' ואז הותרו הבמות כל זמן שהיו בגלגל וכן אמרו רבותינו ז"ל בו ביום עברו את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל והביאו את האבנים ושדום בשיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה ובנו מזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקללו וקפלו את האבנים ולנו ואמרו אין הבמה נתרת אלא על ידי נביא שנאמר אז יבנה יהושע ומלת יבנה עתיד במקום עבר ויבא זה עם קשר מלת אז בהרבה מקומות כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה אז תבאנה אז יקהל שלמ' : (לב) את משנה תורת משה . מן ושננתם לבניך אף על פי שאינו משרשו ופירושו לשון התורה ופירושה על דרך כלל וכתב רבינו סעדיה ז"ל כי כתבו בהם מספר המצות כמו שהן כתובות בהלכות ובאזהרות ויפה אמר כי לא יתכן שכתבו בהן כל התורה רק הצורך דרך כלל ונחלקו רבותינו ז"ל מהם אמרו על גבי האבנים כתבוה ואחר כך שדו אותי בשיד ומהם אמרו מתחלה שדו את האבנים וכתבו התורה על גבי השיד ואמרו כי בשבעים לשון כתבו אותם דברי התורה כמו שנאמר בתורה באר היטב כדי שיבינו אותם כל עם ולשון שיראו אותם : (לג) חציו . ו' שבטים עלו להר גריזים שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימין וששה להר עיבל ראובן גד ואשר וזבולון דן ונפתלי והכהנים והלוים והארון עומדים למטה הכהנים מקיפים את הארון והלוים מקיפים את הכהנים וישראל מזה ומזה הפכו הלוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה שנאמר לברך את העם ישראל בראשונה וכך הוא מפורש בתורה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל והיה אם שמוע תהלה ואחר כן והיה אם לא תשמע ופתחו ואמרו ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' ואלו ואלו עונין אמן עד שגומרין כסדר הזה ברכות וקללות כך סדרו רבותינו זכרם לברכה והקשו ואמרו איך אנו אומרים כי הלוים היו למטה והלא לוי למעלה שהרי היה הוא אחד מן הששה שבטים שהיו בהר גריזים ופירושו כי זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה ומהם אמרו כל הראוי לשירות למטה והשאר למעלה : והחציו . כמו האהלי הערכך והדומים להם שבאו בשתי ידיעות ורבותינו ז"ל דרשו בו כי בא הה"א למעט כי מעטים היו במספר החצי של הר עיבל מהחצי של הר גריזים ואף על פי שלוי למטה מפני שהיה יוסף עמהם שנאמר בהם ואנכי עם רב וגו' ומה שאמר אל מול הר גריזים אל מול הר עיבל שלא עמדו על ההר אלא בשיפוע ההר ובהר גריזים ובהר עיבל יש מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל הלא המה בעבר הירדן ואילך דברי רבי יהודה אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת אצל אלוני מורה ונאמר להלן ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם וזהו הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים ר' אליעזר אומר לא זה הוא הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים אלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת בארץ הכנעני והלא אינה אלא ארץ חוי היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות הן יושבין מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל ובירוש' לדברי רבי אליעזר מהו הר גריזים והר עיבל ב' גבשושיות עשו לאחד וקראו הר גריזים ולאחד קראו הר עיבל : (לד) ואחרי כן . הברכה

דעיבל : לא כמא דפקיד משה עבדא דיי ית בני ישראל כמא דכתיב בספר אוריתא דמשה מדבח אבנין שלמין דלא אתרם עליהון ברזלא ואסיקו עלוהי עלון קדם יי ונכיסו ניכסת קודשין : לב וכתב תמן על אבניא ית פתשגן אוריתא דמשה דכתב קדם בני ישראל : לג וכל ישראל וסבוהי וסרכוהי ודינוהי קימין מכא ומכא לארונא קדם כהניא לואי נטלי ארונא דקימא דיי כגיורא כיציבא פלגיהון לקבל טורא דגריזין ופלגיהון לקבל טורא דעיבל כמא דפקיד משה עבדא דיי לברכא ית עמא ישראל בקדמיתא : לד ובתר כן קרא ית כל פתגמי אוריתא ברכן ולוטין בכל דכתיב

ד' דסמיכי ל אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל׃ לא כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה
י"ד כסף' עֶבֶד־יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּכָּתוּב
ג' דסמי' בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים
ז' שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא־הֵנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל
וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַיהוָה וַיִּזְבְּחוּ
שְׁלָמִים׃ לב וַיִּכְתָּב־שָׁם עַל־הָאֲבָנִים
ד' אֵת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב
לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לג וְכָל־יִשְׂרָאֵל
כ' וּזְקֵנָיו וְשֹׁטְרִים וְשֹׁפְטָיו עֹמְדִים
י"ג דסמי' מִזֶּה וּמִזֶּה לָאָרוֹן נֶגֶד הַכֹּהֲנִים
ג' הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי | אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה כַּגֵּר
כָּאֶזְרָח חֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־גְּרִזִים
ג' וְהַחֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־עֵיבָל כַּאֲשֶׁר
ס'. ג' צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם
י"ד חס' יִשְׂרָאֵל בָּרִאשֹׁנָה׃ לד וְאַחֲרֵי־כֵן קָרָא
ג' כתו' וכנכי' אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה
וְהַקְּלָלָה כְּכָל־הַכָּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה׃

רשי

כן : (לב) ויכתב שם על האבנים . הן הנה האבנים האמורים למעלה לאחר מעשה זה קפלו הסיד מעליהם והביאום הגלגל : (לג) לברך את העם ישראל בראשונה . להקדים ברכות לקללות ברוך האיש אשר לא

רלבג

תמלא כי מפני שהיה אפשר החרמת יושבי העי בקלות בכמו אלו התחבולות מגד מה שקרה במלחמה הראשונה שהיו ישראל נגפים לפניהם הנה לא הסכים הש"י שיעשה זה בדרך מופת : (ל) אז יבנה יהושע מזבח לה' . עד והארץ שקטה מאלחמה . זכר שכבר בנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל : (לא) כאשר צוה משה וגו' . אבנים שלמות אשר לא הניף עליהם ברזל . כמו שצותה התורה וזה ממה שיורה שמה שאמר בתורה ואם מזבח אבנים תעשה לי היא מצוה לא רשות עם שכבר באה המצוה בבניית המזבח בהר עיבל וזכר שכתב שם על אבני המזבח פתשגן תורת משה אשר כתבה לפני בני ישראל והנה כבר נתבאר בתורה שכבר שדו אותם בשיד כדי שיכתבו שם כתב מבואר ואחשוב שמה שכתב שם הוא זאת הברכה והקללה אשר קראו בזה המקום ככתוב בתורת משה וזהו מ"ש שכבר קרא שם את כי דברי התורה הברכה והקללה וזה לאות שמה שכתב שם לא היה בו זולת זה ואם אי אפשר אלא שיודה שכתב שם כל התורה הנה אן זה זר מאד כל שכן אם היה המזבח גדול וגבוה ובכלל הנה אם היה בגודל מזבח בית שני לפי מה שספרו ממנו רבותינו ז"ל היה מכיל זה בכתיבה ביונית . והנה זה הוא הנראה בעיני ר"ל שמה שנכתב שם כלל התורה ואי אפשר שנאמר שיהיה משנה תורת משה רמז לעשרת הדברות עד שנאמר שלא כתב שם כי אם עשרת הדברים וזה שהוא זכר שכבר כתבם משה לפני בני ישראל ומה שכתב שם משה לפני בני ישראל היה כלל התורה לא עשר הדברים לבד וקצת המפרשים אמרו שכבר כתב שם רמזים קצרים מתרי"ג מצות כמו הענין באזהרות אשר נהגנו לקראם בחג השבועות שיש בהם רמזים קצרים מתרי"ג מצות וזה רחוק בעיני שכבר נזכר בתורה וכתבת על האבנים

בספר תורת משה ג' דסמיכי בקריאה וסי' כאשר צוה משה עבד ה' דיהושע . והזקתם מאד לשמור ולעשות את . ואת בני חמכים לא המית דמלכים : עליהן ז' בקריאה וסי' ותנו בהן אש ושימו עליהן . וכתבת עליהן כל דברי . כאשר צות משה עבד ה' דיהושע . ורגמו עליהן אבן . המתנבאות מלבהן . אשר קוניהן יהרגון . ותלכנה שתיהן עד באנה בית לחם . ובל ואת שתי הבליות וכל תבית דכו' : משנה ד' קמצין וסימן והית כשבתו על כסא : ויכתב שם על האבנים את . ויהרג זברי גור ד"ה . ושלמתי ראשנה משנה עונם דירמית : חכהנים הלוים י"ג וסי' נמסר בסדר שפטים : לברך ט' וסי' נמסר בסדר בלק :

תולדות אהרן אז יבנה . שבת נו סנהדרין נט (מגלה עב) : ושוטרים ושופטיו. סוטה לב : נגד הכהנים . (סוטה כא) : והחצין סוטה לו :

מצודת ציון

שאת נקרא גבלה : (לב) משנה. מלשון שנים : (לג) כאזרח . זה ישראל גמור מלידה : מול . נגד. והשפלה

מצודת דוד

(לב) משנה תורת משה . ספר אלה הדברים קרוי משנה תורה כי בו נאמר שנית מה שנאמר בארבעת הספרים שלפניה : (לג) נגד הכהנים הלוים . הכהנים בני לוי אשר עמדו עם הארון באמצע ואמרו הברכה והקללה : תליו . ששה שבטים : לברך וכו' בראשונה . בתחילה פתחו ואמרו ברוך האיש אשר לא יעשה פסל וכו' ואחר זה אמרו ארור האיש וכו' וכן כל הארורים : (לד) קרא . יהושע היה הקורא כמש במקרא שלאחריו : את כל דברי התורה . וחוזר ומפרש שקרא

לה לֹא־הָיָה דָבָר מִכֹּל אֲשֶׁר־צִוָּה מֹשֶׁה
אֲשֶׁר לֹא־קָרָא יְהוֹשֻׁעַ נֶגֶד כָּל־קְהַל
יִשְׂרָאֵל וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַגֵּר הַהֹלֵךְ
בְּקִרְבָּם׃
ט א וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבְכֹל חוֹף
הַיָּם הַגָּדוֹל אֶל־מוּל הַלְּבָנוֹן הַחִתִּי
וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי הַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃
ב וַיִּתְקַבְּצוּ יַחְדָּו לְהִלָּחֵם עִם־יְהוֹשֻׁעַ
וְעִם־יִשְׂרָאֵל פֶּה אֶחָד׃
ג וְיֹשְׁבֵי גִבְעוֹן שָׁמְעוּ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוֹשֻׁעַ לִירִיחוֹ וְלָעָי׃ ד וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵמָּה
בְעָרְמָה וַיֵּלְכוּ וַיִּצְטַיָּרוּ וַיִּקְחוּ שַׂקִּים
בָּלִים לַחֲמוֹרֵיהֶם וְנֹאדוֹת יַיִן בָּלִים
וּמְבֻקָּעִים וּמְצֹרָרִים׃ ה וּנְעָלוֹת בָּלוֹת
וּמְטֻלָּאוֹת בְּרַגְלֵיהֶם וּשְׂלָמוֹת בָּלוֹת
עֲלֵיהֶם וְכֹל לֶחֶם צֵידָם יָבֵשׁ הָיָה
נִקֻּדִים׃ ו וַיֵּלְכוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־
הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו וְאֶל־
אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאנוּ
וְעַתָּה כִּרְתוּ־לָנוּ בְרִית׃ ז וַיֹּאמְרוּ
אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַחִוִּי אוּלַי בְּקִרְבִּי
אַתָּה יוֹשֵׁב וְאֵיךְ אֶכְרָות־לְךָ בְרִית׃

ס' ר"פ נספ'
תמכסו"ג ס' תכ"ו קרתי ז' ואפ"ס אך את הזהב וגו' וסימ' דהבא למלכות.
ג' נהרגו . ג'
ג' מ"ל בלים'
ג. ג'
ד' בלים'
ויאמר ק'
י"א
ג' מ"ל בספ' ב' ותרין וי"ו

בְּסִפְרָא דְאוֹרָיְתָא׃ לה לָא הֲוָה פִּתְגָמָא מִכֹּל דִי פַקִיד מֹשֶׁה דְלָא קְרָא יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל וּנְשַׁיָא וְטַפְלָא וְגִיוֹרַיָא דְאָזְלִין בֵּינֵיהוֹן׃ א וַהֲוָה כַד שְׁמָעוּ כָּל מַלְכַיָא דִי בְּעִבְרָא דְיַרְדְנָא בְּטוּרָא וּבִשְׁפֵלְתָא וּבְכָל סְפַר יַמָא רַבָּא דִי לָקֳבֵיל לִבְנָן חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי כְּנַעֲנָאֵי פְּרִזָאֵי חִוָאֵי וִיבוּסָאֵי׃ ב וְאִתְכְּנִשׁוּ כַּחֲדָא לְאַגָחָא קְרָבָא עִם יְהוֹשֻׁעַ וְעִם יִשְׂרָאֵל סִיעָא חֲדָא׃ ג וְיָתְבֵי גִבְעוֹן שְׁמָעוּ יָת דִי עֲבַד יְהוֹשֻׁעַ לִירִיחוֹ וּלְעָי׃ ד וַעֲבַדוּ אַף אִינוּן בְּחוּכְמָא וְאִזְדְוָדוּ וּנְסִיבוּ שַׂקִין בְּלָן לַחֲמָרֵיהוֹן וְזִיקִין דַחֲמַר בְּלָן וּמְבַזְעִין וּמְצָרְרִין׃ ה וּמְסָנָן בְּלָן וּמְרַקְעִין בְּרַגְלֵיהוֹן וּכְסוּתָא בְלָיָא עֲלֵיהוֹן וְכֹל לְחֵם זְוָדֵיהוֹן יָבֵשׁ הֲוָה כִסְנִין׃ ו וַאֲזַלוּ לְוַת יְהוֹשֻׁעַ לְמַשְׁרִיתָא לְגִלְגָלָא וַאֲמַרוּ לֵיהּ וּלֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא רְחִיקָא אֲתֵינָא וּכְעַן גְזָרוּ לָנָא קְיָם׃ ז וַאֲמַרוּ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְחִוָאָה דִלְמָא בֵּינָנָא אַתּוּן יָתְבִין וְאֵיכְדֵין

רש"י

לא יעשה פסל ומסכה : (ד) ויעשו גם המה בערמה . כמו שעשו בני יעקב בערמה בחמור אבי שכם שהיה חוי ויושבי גבעון מן החוי היו כמו שאמור בענין : ויצטירו . עשו עצמם כהולכים בשליחות לשון וציר בגוים שולח . וכל תיבה שתחלת יסודה צד"י כשהיא מתפעלת בלי מתפעל או נתפעל באה טי"ת בתוכה וחולקת את אותיות שרשי התיבה כמו מה נצטדק מגזרת צדק שאומר נצטדק וכן גשמיה יצטבע מגזרת צבע : שקים בלים . שיהיו נראים כבאים מארץ רחוקה : ומצוררים . לשון מבוקעים ל' ארמי ציריא דחיטי דמצרי זיקי : (ה) נקודי' . ארשיי"ן בלע"ז ל' מוקד וכן תרגמו יונתן כסנין : (ז) אולי בקרבי אתה יושב , שמא מיושבי הארץ אתה

רלבג

האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב וזה מורה שמה שנכתב בתורה היה מבואר באופן שלם . והנה זכר שעשו שם כמו שצוה משה מענין הברכה והקללה לא נפל דבר ממה שנזכר מזה בפרשת כי תבא : (א) עוד זכר כי כאשר שמעו כל המלכי' אשר בעבר הירדן מה שעשה יהושע וישראל ליריחו ולעי התחכמו ולקחו עצה בזה להתחבר יחד כדי שיעזרו קצתם לקצתם ולא ינוצחו אחד אחד כמו שהגיע הניצוח ליריחו ולעי מפני היותם יחידים והנה זאת היתה העצה שלקחו בזה אלו המלכים והתחכמו בה : (ד) וזכר עם זה שיושבי גבעון עשו גם המה בערמה לקחת עצה שלא יגיעם נזק מפני בני ישראל וזה אמרו גם הם כי הראשונים עשו מה שעשו לקחת על זה עצה שלא יחרימום ישראל ואלו לקחו עצה אחרת והערימו בזה האופן שזכר : ויצטירו . הוא מענין ציר נאמן לשולחיו והטעם שהם הראו עצמם כאילו הם שלוחים באים ממרחק : (ה) נקודים . הוא הפת היבש שמתפרר מצד יבשו לפירורין דקים : (ו) מארץ רחוקה באנו . יתכן שנתפרסם להם מה שצותה התורה לישר' שלא יחיו כל נשמה מהערים הקרובות אליה' אם לא יסכימו להשלים עמהם וכבר שלח אליהם יהושע בכללות ר"ל לאלו המקומות הקרובים וקרא להם לשלום ולא השלימו ולזה היה מחוייב שלא יחיה מהם כל נשמה כמו שנזכר בפרשת שופטים ואמנם אמר לו שכבר שלח

רד"ק

הברכה והקללה . הוא שאמרו ברוך האיש אשר ארור האיש או פי' והיה אם שמוע תשמע והיה אם לא תשמע : (לה) לא היה דבר . נראה מהפסוק כי אחר שקראו הלוים הברכה והקללה פתח יהושע וקרא באזניהם כל המצות מצות עשה ומצות לא תעשה : והגר ההולך בקרבם . כמו שכתוב בתורה בפרשת הקהל וגרך אשר בשעריך : ואמר ההולך שהיו מתגיירין מן האומות בכל מסעיהם מפני הנפלאות אשר היו שומעים ורואים : (ב) פה אחד. בהסכמ' אחת ועצה אחת ועל הדרך הזה ת"י סיעא חדא ולא פירש הקבוץ הזה עד שספר מעשה יושבי גבעון כי בעבורם התקבצו כמו שמספר למטה : (ד) גם המה . דרשו בו לרבות על בני יעקב שבאו להם במרמה כמו שאומר במרמה וידברו והם היו החוי ויש לפרש גם לרבות על בני יריחו ועי כי הם עשו עם בני ישראל להשמר מהם כמו שאמר ויריחו סוגרת ומסוגרת או להלחם עמהם כמו עי והם עשו גם הם כן אבל בערמה באו אליהם להשלים עמהם . ויש לפרש עוד גם לרבות על ערמת ישראל לפי מחשבת החוי כי הם חשבו כי בערמה הכו ישראל יריחו ועי ששלחו להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם ואחר כך הכום והם באו להם בערמה אף על פי שהם בעצמם ידעו כי סופם לגלות להם ערמתם חשבו אחרי שיכרתו לנו ברית לא יעברו על בריתם אף על פי שיתגלה להם הערמה אחר כן : ויצטירו . עשו עצמם צירים ומלאכים באים מארץ רחוקה ומן התימה שתירגם אותו יונתן כמו בדלת איזדודו מן לדה שתרגמו זוודין: (ה) נקודים . י"ת כסנין ודברי רבותינו ז"ל פת הבאה בכסנין והוא פת עושים אותו כענין יבשין וכוססין אותו בבית המשתה ועוד מפרשים אותו מענין נקוד וטלוא כלומר מעופש היה והלח' המעופש הוא נקודים כי יש בלחם המעופש אדום וירוק ושחור נקודים . (ז) ויאמרו . כן כתיב וקרי ויאמר והכתיב על הפרט והקרי על הכלל כמו שאמר איש ישראל : אל החוי . מבני חוי היו גבעון והערים הסמוכות להם שהיו בזאת העצה . ודרש מה הוא החוי וכי חוים היו אלא שעשו מעשה חויא פי' נחש כלומר שרמו את ישראל כמו הנחש שרמה את חוה : אולי בקרבי אתה יושב . שאם היו יודעין שהם מארץ כנען היו אסורים לכרות להם ברית שנאמר לא תכרות להם ברית ולא תחנם והברית הוא שיהיו בשלום

לחמוריהם ג' מ"ל בלישנא וסי' ויקחו שקים בלים . וגם תבן וגם מספא : ואת חמוריהם יקח. ושלמות ד' מ"ל וסי' ושלמות בלות . ובשלמות הרבה מאד . והמה מביאים איש מנחתו. וחברו דד"ה : בקרבי י"א בקריאה וסי' וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים. אולי בקרבי אתה יושב . אף רוחי בקרבי אשחרך . לנביאים נשבר לבי בקרבי : חם לבי בקרבי בהגיגי. ורוח נכון חדש בקרבי . ברוב שרעפי בקרבי. לבי יחל בקרבי . ולבי חלל בקרבי . נהפך לבי בקרבי כי מרה מריתי . סלה כל אבירי ארני

תולדות אהרן מארץ רחוקה . גטין מו :

מצודת דוד

הברכה והקללה ככל שכתוב בתורה והם פרשת והיה אם שמוע תשמעו וכו' והיה אם לא תשמע וכו' האמורות בסדר כי תבא והדומים להם : (לה) לא היה דבר . מן הברכה והקללה : אשר צוה . ר"ל האמור בתורה : ט (א) כשמוע . אשר כבשו את העי ברוב עם ובתחבולה : (ב) ויתקבצו . להיות גם הם עם רב ויועלים הרבה להתחכם במלחמה עמהם : (ג) ליריחו ולעי . ר"ל שהמה שני דברים הפכים כי יריחו כבשו בנס והעי בהתחבולות וברוב עם ולזה הבינו הדבר שבערמה עשו להטעותם כאמור למעלה : (ד) ויעשו גם המה בערמה. כמו שעשו ישראל : ויצטירו . עשו עצמם כשלוחים באים מארץ מרחק כי שם ציר הונח על השלוח למרחוק וכמ"ש ותשלחי ציריך עד מרחוק (ישעיה נ"ז) : בלים . להטעות את ישראל לחשוב שמרוב מרחק הדרך בלו : ומצוררים . מקושרים סביבות הבקיעים : (ה) ומטולאות . כי בעת שתיישן המנעלים יתחלפו בכמה גוונים : נקודים . כי בהתיישן הלחם יתעפש ובו נקודים לבנים וירוקים ושחורים : (ו) מארץ רחוקה . לא מארץ כנען אשר הוחרמו בלא תחיה כל נשמה ולזה כרתו לנו ברית להחיותינו : (ז) בקרבי ,

מצודת ציון

ט (א) ובשפלה . בעמק : חוף . שפת : (ב) פה אחד . ר"ל בעצה אחת : (ד) ויצטירו . עשו עצמם כשלוחים כמו ציר אמונים (משלי י"ג) : בלים . מורקבים . ונאדת הם כלי היין : ומבוקעים . מלשון בקיעה : ומצוררים . מקושרים כמו צרור כספו (בראשית מ"ב) : (ה) ונעלות : מנעלים שברגליהם : ומטולאות . ענין חלוף הגוונים כמו במות טלאות (יחזקאל ט"ז) : לידם

ח וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ עֲבָדֶיךָ אֲנָחְנוּ
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ מִי אַתֶּם וּמֵאַיִן ס'
תָּבֹאוּ׃ ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה
מְאֹד בָּאוּ עֲבָדֶיךָ לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
כִּי־שָׁמַעְנוּ שָׁמְעוֹ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר ט' ה' מנהון בפרשת נדרים
עָשָׂה בְּמִצְרָיִם׃ י וְאֵת ׀ כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה
לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן לְסִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וּלְעוֹג
מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּעַשְׁתָּרוֹת׃ יא וַיֹּאמְרוּ
אֵלֵינוּ זְקֵינֵינוּ וְכָל־יֹשְׁבֵי אַרְצֵנוּ מ"ל. ס'
לֵאמֹר קְחוּ בְיֶדְכֶם צֵידָה לַדֶּרֶךְ וּלְכוּ
לִקְרָאתָם וַאֲמַרְתֶּם אֲלֵיהֶם עַבְדֵיכֶם כ'
אֲנַחְנוּ וְעַתָּה כִּרְתוּ־לָנוּ בְרִית׃ יב זֶה ׀
לַחְמֵנוּ חָם הִצְטַיַּדְנוּ אֹתוֹ מִבָּתֵּינוּ ל'
בְּיוֹם צֵאתֵנוּ לָלֶכֶת אֲלֵיכֶם וְעַתָּה הִנֵּה
יָבֵשׁ וְהָיָה נִקֻּדִים׃ ל'
יג וְאֵלֶּה נֹאדוֹת הַיַּיִן אֲשֶׁר
מִלֵּאנוּ חֲדָשִׁים וְהִנֵּה הִתְבַּקָּעוּ וְאֵלֶּה ל'
שַׂלְמוֹתֵינוּ וּנְעָלֵינוּ בָּלוּ מֵרֹב הַדֶּרֶךְ ל'. ד'
מְאֹד׃ יד וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים מִצֵּידָם וְאֶת־
פִּי יְהוָה לֹא שָׁאָלוּ׃ טו וַיַּעַשׂ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ ג' קמץ
שָׁלוֹם וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית לְחַיּוֹתָם ל' וחד ולחיותם

נְגְזַר לְכוֹן קְיָם׃ ח וַאֲמַרוּ
לִיהוֹשֻׁעַ עַבְדָךְ אֲנַחְנָא
וַאֲמַר לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ מַן אַתּוּן
וּמְנַן אֲתֵיתוּן׃ ט וַאֲמַרוּ
לֵיהּ מֵאֲרַע רְחִיקָא לַחֲדָא
אֲתוֹ עַבְדָךְ לִשְׁמָא דַיְיָ
אֱלָהָךְ אֲרֵי שְׁמַעְנָא יָת
שְׁמַע גְבוּרְתֵיהּ וְיָת כָּל
דַעֲבַד בְּמִצְרָיִם׃ י וְיָת כָּל
דַעֲבַד לִתְרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאֵי
דִי בְּעִבְרָא דְיַרְדְנָא לְסִיחוֹן
מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וּלְעוֹג מַלְכָּא
דְמַתְנַן דִבְעַשְׁתָּרוֹת׃
יא וַאֲמַרוּ לָנָא סָבָנָא וְכָל
יָתְבֵי אַרְעָנָא לְמֵימַר סְבוּ
בִּידֵיכוֹן זְוָדִין לְאוֹרְחָא וְאֱזִילוּ
לְקַדָמוּתְהוֹן וְתֵימְרוּן לְהוֹן
עַבְדֵיכוֹן אֲנַחְנָא וּכְעַן גְזוּרוּ
לָנָא קְיָם׃ יב דֵין לַחְמָנָא
כַּד חֲמִים אִזְדְוַדְנָא יָתֵיהּ
מִבָּתָנָא בְּיוֹם מִפְקָנָא
לְמֵיתֵי לְוָתְכוֹן וּכְעַן הָא
יְבֵשׁ וַהֲוָה כְסָנִין׃ יג וְאִלֵין
זִיקִין דַחֲמַר דִי מְלֵינָא כַּד
חַדְתִּין וְהָא אִתְבְזָעוּ וְאִלֵין
תּוֹתְבָנָא וּמְסָנָנָא בְלִיאוּ
מִסְגֵי אוֹרְחָא לַחֲדָא׃
יד וְקַבִּילוּ גַבְרַיָא לְפִתְגָמֵיהוֹן
וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ לָא תְבָעוּ׃ טו וַעֲבַד לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ שְׁלָם וּגְזַר לְהוֹן קְיָם לְקַיָמוּתְהוֹן

בשלום עמם ולא יהיו עבדים להם ומקבלים מצותם מה אסר' התורה ואף על פי שכולם אם היו משלימים היו מקבלים אותם כמו שכתוב לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון וגו' מכלל שאם השלימו היו מקבלים אותם כן הוא אבל בתנאי שיכריתו ע"ג מארצם ושיקבלו עליהם שבע מצות שהוזהר בהם אדם הראשון כמו שאמר הכתוב פן יחטיאו אותך לי משמע כל זמן שהם בחטא ואינם מקיימים שבע מצות שחייבים בהם בני נח אסור להניחם לשבת בארץ אבל מצוה להחרימם ושלא לחיות מהם נשמה ואם היו משלימים ועוקרים ע"ג ומקבלים שבע מצות צריך עוד שיהיו למס ויהיו עבדים לישראל ונכבשים תחת ידיהם כמו שהוא אומר יהיו לך למס ועבדוך וכן אמר בשלמה מלך ישראל כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה אם כן מה בין שאר אומות לשבעה עממים יש ביניהם זה הדבר כי שאר האומות אם היו עושין מלחמה ולא רצו להשלים היו הורגים כל זכר בהם והנשים והטף היו בוזזים להם ומחיים אותם לעבדים אבל בשבע אומות אם לא רצו להשלים היה מצוה שלא לחיות מהם כל נשמה שנאמר רק מהעמים לא תחיה כל נשמה ולכל האומות קוראים להם שלום תחלה שנ' וקראת אליה לשלום ואפי' שבע אומות בכלל חוץ מעמון ומואב שנאמר לא תדרוש שלומם ומוכתי' א"כ אחר שהשלימו יושבי גבעון למה היו הורגים אותם בני ישראל לולי השבועה לפי שהטעו אותם וכרתו להם ברית בטעות והיה בדין להרגם אם לא היה בדבר חלול השם מפני השבועה כי אף על פי שהיתה השבועה בטעות אם לא יקיימוה היה בדבר חלול השם כי רבים ישמעו בשבועה ולא ישמעו בטעות ובעת השבועה לא הזכירו תנאי בשבועה ולפי שהטעו אותם הקשו בעבודתם ולא הניחום שיהיו למס עובד בלבד אלא שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה. ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי נדר או שבועה שנעשה ברבים אין לו היתר ולמדו זה הדבר מדבר הגבעונים שלא הכום בעבור שנשבעו להם והחולקים עליהם אמרו כי בדבר הגבעונים לא חלה השבועה עליהם כלל שהרי מוטעים היו ומה שלא הרגום מפני קידוש השם שיאמרו העולם כמה חמורה עליהם שבועת ה' כי אפילו נעשית בטעות לא יעברו עליה והפסוקי' מוכיחים כדברי מי שאמר כי מפני שנעשית השבועה ברבים אין לו היתר שהרי אמרו הנשיאים ולא יהיה עלינו קצף על השבועה ואם לא היה בדבר אלא מפני קדוש השם מה קצף היה בזה ואמרו רבותי' ז"ל כי שלשה כתבים שלח יהושע בכניסתן לארץ שלח להם מי שרוצה להשלים יבא וישלים וחזר ושלח להם מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה מלחמה וחזר ושלח להם מי שרוצה לפנות יפנה מי שהאמין בהקב"ה וחרד לדבריו הלך לו לאפריקי ואמר בדרש כי הכנעני הוא שפנה מפני זה זכה לקרא לארץ ישראל ארץ כנען על שמו וזכה לארץ טובה שהיא אפריקי ויש אומרים כי הפריזי פנה לפניהם והלך לו אם כן למה הוצרכו יושבי גבעון להערים וקבלו השלום לפי שיהושע שלח בכלל לכולם ויושבי גבעון חשבו הלא גם כן שלח ליריחו ולעי להשלים והנה הכה אותם אולי לא יקיים הבטחתו ליושבי הארץ הזאת ובמרמה הוא שולח להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם לפיכך עשו גם המה בערמה ואמרו כי מארץ רחוקה הם כדי שיכרתו להם ברית: (ח) ויאמרו אל יהושע וגו'. מארץ רחוקה מאד. כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים ואת כל אשר עשה לשני מלכי האמורי וגו'. זכרו מצרים וסיחון ועוג ולא זכרו הירדן לפי שהיה דבר מצרים וסיחון ועוג מימים קדמונים ודבר הירדן היה מזמן קרוב כלומר הראו ליהושע שלא שמעו דבר הירדן כל כך היא רחוקה ארצם: (יא) זקינינו. נכתב ביו"ד כמשך בין הקו"ף והנו"ן שלא כמנהג ובדרש א"ר יוחנן זקינינו כתיב זקני אשמאי היו: (יב) הצטידנו אותו. לשון ספוק מזון מן צדה לדרך ופי' לקחנו אותו מבתינו להצטיד בו הדרך: (יד) ויקחו. יש מפרשים אותו כמו למדו מן לקח טוב כלומר למדו ובחנו מצידם

אתם: (יב) הצטידנו. לשון צדה כשהוצאנוהו לצדה לדרך: (יד) ויקחו האנשים מצידם. קבלו דבריהם שצדום בפיהם לשון ואשר לא צדה:

או

רלבג

שלח יהושע לקרוא לשלום לכל מקומות הגוים האלה כי היה מחוייב להם לקרוא לשלום אל כל עיר ועיר קודם שיבאו להלחם כמו שזכר בפרשה וכבר זכר במקומות שכבר עשה יהושע ככל אשר צוה ה' את משה ולזה יחוייב בגודה שכבר שלח זה יהושע לאלו המקומות קודם שיבאו להלחם עמהם כמו שכתבו רבותינו ז"ל ולזה הערימו כשאמרו שהם באו מארץ רחוקה ועשו עצמם עבדים לישראל והיה מחוייב לפי משפטי התורה שיקבלום בברית ויהיו להם למס ועבדום: (טו) ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם ונשבעו להם לחיותם ונשבעו להם נשיאי העדה והנה היתה סבת טעות ישראל ונפלם בזה הענין כי לא שאלו את פי ה' עם היות אצלם יהושע שהיה נביא ואלעזר הכהן שהיו אצלו אורים ותומים כמו שאמרה התורה ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים והנה זאת השבועה אף ע"פ שהיתה בטעות לא הסכימו לעבור עליה כי יהיה בזה חלול השם אצל העו"ג ויחשבו שאין יראת ה' בישראל והנה הנשיאים החיום באופן הראוי אילו היו משלימין עמהם תחלה כי התורה

בקרבי. ומאין ח' בקריאה וסי' ויאמר אליהם יהושע. ויבא ישעיה הנביא דמלכים. וחברו דישעיה. ויאמר אליו הגידה נא לנו דיונה. וישא את עיניו וירא את האיש הארח. שמעו ט' קמצין ח' מנהון בפרשת נדרים וד' סימן נמסר לעיל בספרא בסי' ו': זה ג' ר"פ בטעמא מונח לפני לגרמיה וסי' זה יתנו כל העבר על הפקודים. זה לחמנו חם הצטידנו אתו. זה רע בכל אשר נעשה. אנ"ך. ונמסר גם בריש סדר כי תשא: שאלו ג' קמצין וסי' ויקחו האנשים מצידם. ההולכים לרדת מצרים. גדרשתי

מצודת ציון

צידם. מזונם: נקודים. מגומר בחברבורות כמו נקודים וברודים (בראשית ל"א): הצטידנו. מלשון

מצודת דוד

בקרב הארץ הניתן לי והוא ארץ כנען: (ח) עבדים אנחנו. כאומר אין לנו עסק עם כל העם הזה כי שלא לא לכולם נעשה עבדים כ"א לך לבדך כאומר ואדוני הלא ישכיל לדעת שאין אנו מארץ כנען: מי אתם. מאיזה עם: ומאין. מאיזה מדינה: (ט) רחוקה מאוד. ולא יהיה א"כ ניכר לך לא שמם ולא מדינה: לשם ה'. בעבור פרסום שם ה': (יא) עבדיכם אנחנו. להעלות את המס: כרתו לנו ברית. לחיותינו: (יב) זה לחמנו. אשר תראו בידינו הנה בשעתו מדיין חם לקחנו אותו צידה לדרך: הנה יבש. בעבור זמן הרב מגודל מרחק הדרך: (יג) חדשים. בעת מלואם היו חדשים: (יד) ויקחו. ר"ל לקחו

התורה אמרה והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך אלא שכבר הכבידו ענין עבודות הזה וזה שכבר היה אפשר לפי משפטי התורה אלו היו התקים שיעשו מס מה לישראל ויפטרו מעבודות אחר אלא שיעמדו ביניהם שפלים כעבדים אבל אם העמיסו עליהם שיעבדום בגופם באלו העבודו' הכבדו' ר"ל שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה וזה היה אפשר עם קיום תנאיהם כי הם עשו עצמם עבדים לישראל ועם כל זה רצו להראות להם לכבוד השם שלא עשקו מהם חקם הראוי להם מפני בואם עמהם בברית כי כבר רמו אותם באמרם שהיו מארץ רחוקה והם מפני זה בלתי משועבדים להם לעשות חסד להם אחר זולתי מה שיוכרחו בו מצד שבועתם להם . ולפי שהשבועה והברית היה לחיותם ושיהיו הם עבדים לישראל הנה כבר קיימו תנאם עמהם בזה האופן . והנה הוסיף יהושע על עבודתם שהסכימו עליו הנשיאים שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' ולזה היו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה ולמזבח ה' :

אדוני

וַיִּֽשָּׁבְע֣וּ לָהֶ֔ם נְשִׂיאֵ֖י הָעֵדָֽה׃ טז וַיְהִ֗י מִקְצֵה֙ שְׁלֹ֣שֶׁת יָמִ֔ים אַחֲרֵ֕י אֲשֶׁר־כָּרְת֥וּ לָהֶ֖ם בְּרִ֑ית וַֽיִּשְׁמְע֗וּ כִּֽי־קְרֹבִ֥ים הֵם֙ אֵלָ֔יו וּבְקִרְבּ֖וֹ הֵ֥ם יֹשְׁבִֽים׃ יז וַיִּסְע֣וּ בְנֵֽי־יִ֠שְׂרָאֵל וַיָּבֹ֛אוּ אֶל־עָרֵיהֶ֖ם בַּיּ֣וֹם הַשְּׁלִישִׁ֑י וְעָרֵיהֶם֙ גִּבְע֣וֹן וְהַכְּפִירָ֔ה וּבְאֵר֖וֹת וְקִרְיַ֥ת יְעָרִֽים׃ יח וְלֹ֤א הִכּוּם֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל כִּֽי־נִשְׁבְּע֤וּ לָהֶם֙ נְשִׂיאֵ֣י הָעֵדָ֔ה בַּיהוָ֖ה אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּלֹּ֥נוּ כָל־הָעֵדָ֖ה עַל־הַנְּשִׂיאִֽים׃ יט וַיֹּאמְר֤וּ כָל־הַנְּשִׂיאִים֙ אֶל־כָּל־הָ֣עֵדָ֔ה אֲנַ֙חְנוּ֙ נִשְׁבַּ֣עְנוּ לָהֶ֔ם בַּיהוָ֖ה אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וְעַתָּ֕ה לֹ֥א נוּכַ֖ל לִנְגֹּ֥עַ בָּהֶֽם׃ כ זֹ֛את נַעֲשֶׂ֥ה לָהֶ֖ם וְהַחֲיֵ֣ה אוֹתָ֑ם וְלֹא־יִהְיֶ֤ה עָלֵ֙ינוּ֙ קֶ֔צֶף עַל־הַשְּׁבוּעָ֖ה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּ֥עְנוּ לָהֶֽם׃ כא וַיֹּאמְר֧וּ אֲלֵיהֶ֛ם הַנְּשִׂיאִ֖ים יִֽחְי֑וּ וַיִּֽהְי֞וּ חֹטְבֵ֤י עֵצִים֙ וְשֹׁאֲבֵי־מַ֙יִם֙ לְכָל־הָ֣עֵדָ֔ה כַּאֲשֶׁ֛ר דִּבְּר֥וּ לָהֶ֖ם הַנְּשִׂיאִֽים׃ כב וַיִּקְרָ֤א לָהֶם֙ יְהוֹשֻׁ֔עַ וַיְדַבֵּ֥ר אֲלֵיהֶ֖ם לֵאמֹ֑ר לָ֩מָּה֩ רִמִּיתֶ֨ם אֹתָ֜נוּ לֵאמֹ֗ר רְחוֹקִ֨ים אֲנַ֤חְנוּ מִכֶּם֙ מְאֹ֔ד וְאַתֶּ֖ם בְּקִרְבֵּ֥נוּ יֹשְׁבִֽים׃ כג וְעַתָּ֖ה אֲרוּרִ֣ים אַתֶּ֑ם וְלֹֽא־יִכָּרֵ֨ת מִכֶּ֜ם עֶ֗בֶד וְחֹטְבֵ֥י עֵצִ֛ים וְשֹׁ֥אֲבֵי־מַ֖יִם לְבֵ֥ית אֱלֹהָֽי׃ כד וַיַּעֲנ֨וּ אֶת־יְהוֹשֻׁ֜עַ וַיֹּאמְר֗וּ כִּי֩ הֻגֵּ֨ד הֻגַּ֤ד לַעֲבָדֶ֙יךָ֙ אֵת֩ אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֜ה יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֶת־מֹשֶׁ֣ה עַבְדּ֔וֹ לָתֵ֤ת לָכֶם֙ אֶת־כָּל־הָאָ֔רֶץ וּלְהַשְׁמִ֛יד אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵ֥י הָאָ֖רֶץ מִפְּנֵיכֶ֑ם וַנִּירָ֨א מְאֹ֤ד לְנַפְשֹׁתֵ֙ינוּ֙

פ' ג' ב' ל' ג' כ' ח' וא' מ"ל ל' ג' ז' כס' ישן מלאתיו מוגה אלהם ז' מ"ל ג' . ד' ב' לו דגוש ד' . ד'

וְקַיִּימוּ לְהוֹן רַבְרְבֵי כְּנִשְׁתָּא : טז וַהֲוָה מִסּוֹף תְּלָתָא יוֹמִין בָּתַר דִּגְזָרוּ לְהוֹן קְיָם וּשְׁמָעוּ אֲרֵי קְרִיבִין אִנּוּן לֵיהּ וּבֵינֵיהוֹן אִנּוּן יָתְבִין : יז וּנְטָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲתוֹ לְקִרְוֵיהוֹן בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה וְקִרְוֵיהוֹן גִּבְעוֹן וּכְפִירָה וּבְאֵרוֹת וְקִרְיַת יְעָרִים : יח וְלָא מְחוֹנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי קַיִּימוּ לְהוֹן רַבְרְבֵי כְּנִשְׁתָּא בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא עַל רַבְרְבַיָּא : יט וַאֲמַרוּ כָּל רַבְרְבַיָּא לְכָל כְּנִשְׁתָּא אֲנַחְנָא קַיֵּימְנָא לְהוֹן בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וּכְעַן לָא נִכּוּל לְאַנְזָקָא בְּהוֹן : כ דָּא נַעְבֵּיד לְהוֹן וּנְקַיֵּים יָתְהוֹן וְלָא יְהֵי עֲלַנָא רְגָזָא עַל קְיָמָא דִּי קַיֵּימְנָא לְהוֹן : כא וַאֲמַרוּ לְהוֹן רַבְרְבַיָּא יֵיחוֹן וַהֲווֹ מְלַקְטֵי אָעִין וּמְלָן מַיָּא לְכָל כְּנִשְׁתָּא כְּמָא דְּמַלִּילוּ לְהוֹן רַבְרְבַיָּא : כב וּקְרָא לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ וּמַלִּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר לְמָא שַׁקַּרְתּוּן בְּנָא לְמֵימַר רְחִיקִין אֲנַחְנָא מִנְּכוֹן לַחֲדָא וְאַתּוּן בֵּינָנָא יָתְבִין : כג וּכְעַן לִיטִין אַתּוּן וְלָא יִפְסְקוּן מִנְּכוֹן עַבְדִין וּמְלַקְטֵי אָעִין וּמְלָן מַיָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דֶּאֱלָהִי : כד וַאֲתִיבוּ יָת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲמַרוּ אֲרֵי חֲוָאָה אִתְחֲוָא לְעַבְדָּךְ יָת דְּפַקֵּיד יְיָ אֱלָהָךְ יָת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ לְמִתַּן לְכוֹן יָת כָּל אַרְעָא וּלְשֵׁיצָאָה יָת כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן וּדְחֵילְנָא לַחֲדָא לְנַפְשָׁתָנָא

מצידם שהיה יבש כי אמת אמרו . ויש לפרש ויקחו כמשמעו שלקחו מצידם ואכלו ממנו בברית כדי שיבטחו בהם ויונתן תרגם וקבילו גבריא לפתגמיהון : (כ) והחיה אותם . מקור : (כא) יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה . זה מקרא קצר כי הנשיאים אמרו יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים והמקרא אחז דרך קצרה ואמר ויהיו בפתח הויו לשון עבר ויהיו כאשר דברו להם הנשיאים וזה מעיד כי כן אמר להם הנשיאים ומה שאמרו הם לכל העדה ויהושע אמר להם לבית אלהי אך כיצד כל זמן שהיו העדה במחנה עד שלא נחלקה הארץ היו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה אבל לאחר שנחלקה הארץ והיו ישראל בעירו ובנחלתו נשארו הם חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהים בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון ובית עולמים כמו שאמר אל המקום אשר יבחר ואמרו רבותינו ז"ל כי כיון שנתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים גזר עליהם שלא יבאו בקהל כלומר שלא יתחתנו ישראל בהם ותלה אסורן בזמן שבית המקדש קיים שהרי אמר לבית אלהי משמע כל זמן שהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהי והו כל זמן שבית המקדש קיים בא דוד וגזר עליהם לעולם וכן כתיב בספר עזרא ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים : (כד) ונעשה את הדבר הזה . בלרי שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים להם

ללא שאלו . ובקרבו ג' בקריאה וסי' ובקרבו הם ישבים . ובקרבו ישים ארבו ובקרבו ישית מרמה . לנגע ג' ב' חס' וא' מלא וסי' נמסר בסדר וירא : יחיו ז' וסי' ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו . מתים בל יחיו רפאים . יחיו מתיך נבלתי . ה' עליהם יחיו : וגם אני נתתי להם . אבותיכם איה הם . מדוע רשעים יחיו : רחוקים ז' מלאים בקריאה וסי' רחוקים אנחנו מכם מאד . ורחוקים המה מצידונים . שמעו רחוקים אשר עשיתי . אבירי לב הרחוקים מצדקה . ורחוקים יבאו ובנו בהיכל . הקרובים והרחוקי' דמגלה . רחוקים איש מאחיו דעזרא . ארורים ג' בקרייה וסי' ועתה ארורים אתם ולא יכרת . ואם בני אדם ארורים הם כי גרשוני . גער' זדים ארורים . ולהשמיד ד' וכו' נמסר בסדר תבא : את כל יושבי הארץ ד' דסמיכי בקריאה וסימ' והורשתם את יושבי הארץ דיהושע . ולהשמיר את כל יושבי הארץ . הנני ממלא את כל יושבי הארץ . כי כלה אך נבהלה יעשה רצפניה:

תולדות אהרן ולא הכוב . כתובות עה גטין מו : ארורים אתם . (קדושין סה) :

מצודת דוד

מוספת וראייה מיובש צידם והאמינו להם . או לקחו מצידם ואכלו לקיים ברית אהבה : (כ) זאת . ר"ל הדבר הזאת להחיות אותם בע"כ נעשה להם שלא יקצוף ה' על בטול השבועה : (כא) ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו . ר"ל הנה בעבור השבועה לא תגידו לא יחיו וכאומר אך נתבונן מה נעשה עמהם בגמול הרמאות : ויהיו ט' . ר"ל הגמול היה שהיו חוטבי כו' כאשר גזרו הנשיאים כי כל העדה שמעו להם : (כג) ועתה . ר"ל עתה בעת המלחמה תהיו ארורים להיות עבדים לכל העדה

מצודת ציון

מלשון צידה ומזון : (יח) וילנו . מלשון תלונה ותערומות : (כא) חוטבי . ענין כריתה וחתוך

וכן

להם בספר מכלל : (כה) ועתה הננו בידך . קל ובשוא הנו"ן הראשונה : (א) אדני צדק · כל מלכי ישראל היו נקראים בזמן ההוא מלכי צדק או אדני צדק כמו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם הוא ירושלם כמו שכתוב ויהי בשלם סכו ונקראו כן בעבור ירושלם שהוא מקום צדק

מִן קֳדָמֵיכוֹן וַעֲבַדְנָא יַת
פִּתְגָמָא הָדֵין׃ כה וּכְעַן הָא
אֲנַחְנָא מְסִירִין בִּידָךְ כְּמָא
דְתַקִּין וּכְמָא דְכָשַׁר בְּעֵינָךְ
לְמֶעְבַּד לָנָא עֲבֵד׃ כו וַעֲבַד
לְהוֹן כֵּן וְשֵׁיזִיב יַתְהוֹן מִיַּד
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא קַטְלוּנוּן׃
כז וּמַנִינוּן יְהוֹשֻׁעַ בְּיוֹמָא
הַהוּא קָטְעֵי אָעִין וּמָלַן
מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא וּלְמַדְבְּחָא
דַיְיָ עַד יוֹמָא הָדֵין לְאַתְרָא
דִי יִתְרְעֵי׃ א וַהֲוָה כַּד
שְׁמַע אֲדֹנִי צֶדֶק מַלְכָּא
דִירוּשְׁלֵם אֲרֵי כְבַשׁ יְהוֹשֻׁעַ
יַת עַי וְגַמְרַהּ כְּמָא דַעֲבַד
לִירִיחוֹ וּלְמַלְכַּהּ כֵּן עֲבַד
לְעַי וּלְמַלְכַּהּ וַאֲרֵי אַשְׁלִימוּ
יָתְבֵי גִבְעוֹן עִם יִשְׂרָאֵל
וַהֲווֹ בֵּינֵיהוֹן׃ ב וּדְחִילוּ
לַחֲדָא אֲרֵי קַרְתָּא רַבְּתָא
גִבְעוֹן כַּחֲדָא מִקִּרְוֵי
מַלְכְּוָתָא וַאֲרֵי הִיא רַבָּא
מִן עַי וְכָל גַבְרָהָא גִבָּרִין׃
ג וּשְׁלַח אֲדֹנִי צֶדֶק מַלְכָּא
דִירוּשְׁלֵם לְוָת הוֹהָם מַלְכָּא
דְחֶבְרוֹן וּלְוָת פִּרְאָם מַלְכָּא
דְיַרְמוּת וּלְוָת יָפִיעַ מַלְכָּא
דְלָכִישׁ וּלְוָת דְבִיר מַלְכָּא
דְעֶגְלוֹן לְמֵימַר׃ ד סַקוּ
לְוָתִי וְסַעֲדוּנִי וְנִמְחֵי יַת
יָתְבֵי גִבְעוֹן אֲרֵי אַשְׁלֵמַת
עִם יְהוֹשֻׁעַ וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ה וְאִתְכְּנָשׁוּ וּסְלִיקוּ חַמְשָׁא
מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה מַלְכָּא
דִירוּשְׁלֵם מַלְכָּא דְחֶבְרוֹן
מַלְכָּא דְיַרְמוּת מַלְכָּא
דְלָכִישׁ מַלְכָּא דְעֶגְלוֹן אִינוּן
וְכָל מַשְׁרְיָתְהוֹן וּשְׁרוֹ עַל
גִבְעוֹן וַאֲגִיחוּ קְרָבָא עֲלַהּ׃
ו וּשְׁלַחוּ אֱנָשֵׁי גִבְעוֹן לְוָת
יְהוֹשֻׁעַ לְמַשְׁרִיתָא לְגִלְגְלָא
לְמֵימַר לָא תַרְשֵׁל יְדָךְ
מֵעַבְדָךְ סַק לְוָתָנָא בִּפְרִיעַ
וּפְרוֹק לָנָא וְסַעֲדָנָא אֲרֵי אִתְכְּנָשׁוּ עֲלָנָא כָּל מַלְכֵי
יתיר אֱמוֹרָאָה יָתְבֵי טוּרָא׃ ז וּסְלֵיק יְהוֹשֻׁעַ מִן גִלְגְלָא
הוּא וְכָל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא עִמֵּיהּ וְכָל גִבָּרֵי חֵילָא׃
ח וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לָא תִדְחַל מִנְהוֹן אֲרֵי בִידָךְ
מְסַרְתִּינוּן לָא יִתְעַתַּד אֱנַשׁ מִנְהוֹן קֳדָמָךְ׃ ט וַאֲתָא
לְוָתְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ בִּתְכֵיף כָּל לֵילְיָא סְלֵיק מִן גִלְגְלָא׃

ל' מִפְּנֵיכֶם וַנַּעֲשֶׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃
ד'. כ' ג' כה וְעַתָּה הִנְנוּ בְיָדֶךָ כַּטּוֹב וְכַיָּשָׁר
כ"ג בְּעֵינֶיךָ לַעֲשׂוֹת לָנוּ עֲשֵׂה׃ כו וַיַּעַשׂ
לָהֶם כֵּן וַיַּצֵּל אוֹתָם מִיַּד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
ל' וְלֹא הֲרָגוּם׃ כז וַיִּתְּנֵם יְהוֹשֻׁעַ בַּיּוֹם
הַהוּא חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי־מַיִם
כ' לָעֵדָה וּלְמִזְבַּח יְהוָה עַד־הַיּוֹם הַזֶּה
ס' קמץ וסימ' שבזה"ס אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר׃
י א וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנִי־
צֶדֶק מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַםִ כִּי־לָכַד יְהוֹשֻׁעַ
אֶת־הָעַי וַיַּחֲרִימָהּ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה
לִירִיחוֹ וּלְמַלְכָּהּ כֵּן־עָשָׂה לָעַי
ל' וּלְמַלְכָּהּ וְכִי הִשְׁלִימוּ יֹשְׁבֵי גִבְעוֹן
אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ בְּקִרְבָּם׃
ב וַיִּירְאוּ מְאֹד כִּי עִיר גְּדוֹלָה גִּבְעוֹן
ב' בספחתיך. ל' כְּאַחַת עָרֵי הַמַּמְלָכָה וְכִי הִיא
ל' ז' וחסר' גְדוֹלָה מִן־הָעַי וְכָל־אֲנָשֶׁיהָ גִּבֹּרִים׃
ג וַיִּשְׁלַח אֲדֹנִי־צֶדֶק מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַםִ
ל' אֶל־הוֹהָם מֶלֶךְ־חֶבְרוֹן וְאֶל־פִּרְאָם
מֶלֶךְ־יַרְמוּת וְאֶל־יָפִיעַ מֶלֶךְ־לָכִישׁ
ל' מ"ל בספר' וְאֶל־דְּבִיר מֶלֶךְ־עֶגְלוֹן לֵאמֹר׃ ד עֲלוּ־
ל' וחסר. ל' אֵלַי וְעִזְרֻנִי וְנַכֶּה אֶת־גִּבְעוֹן כִּי־
הִשְׁלִימָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְאֶת־בְּנֵי
י"ב יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיֵּאָסְפוּ וַיַּעֲלוּ חֲמֵשֶׁת ׀ מַלְכֵי
הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַםִ מֶלֶךְ־חֶבְרוֹן
מֶלֶךְ־יַרְמוּת מֶלֶךְ־לָכִישׁ מֶלֶךְ־עֶגְלוֹן
הֵם וְכָל־מַחֲנֵיהֶם וַיַּחֲנוּ עַל־גִּבְעוֹן
וַיִּלָּחֲמוּ עָלֶיהָ׃ ו וַיִּשְׁלְחוּ אַנְשֵׁי גִבְעוֹן
אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּלָה
ג'. י"א מ"ל לֵאמֹר אַל־תֶּרֶף יָדֶיךָ מֵעֲבָדֶיךָ עֲלֵה
כ' לכן אמתך אֵלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹשִׁיעָה לָּנוּ וְעָזְרֵנוּ
כִּי נִקְבְּצוּ אֵלֵינוּ כָּל־מַלְכֵי הָאֱמֹרִי
יֹשְׁבֵי הָהָר׃ ז וַיַּעַל יְהוֹשֻׁעַ מִן־הַגִּלְגָּל
הוּא וְכָל־עַם הַמִּלְחָמָה עִמּוֹ וְכֹל
גִּבּוֹרֵי הֶחָיִל׃
ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא
יתיר יו"ד מֵהֶם כִּי בְיָדְךָ נְתַתִּים לֹא־יַעֲמֹד אִישׁ
מֵהֶם בְּפָנֶיךָ׃ ט וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ
פִּתְאֹם כָּל־הַלַּיְלָה עָלָה מִן־הַגִּלְגָּל׃

ולמזבח ב' וסי' ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי. ולמזבח הקטרת : יבחר ה' קמצין בקריאה וסי' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך . בבוא כל ישראל לראות את פני . ולמזבח ה' עד היום ביהושע . המסכן תרומה עץ לא ירקב. מי זה האיש ירא . וסימן שבז"הס : גברים ז' חס' וסימן וכל אנשיה גברים . קשת גברים חתים . איך נפלו גברים . אתה ידעת את אביך . והיו כגברים בוסים . עיר גברים עלה חכם. ששים גברים סביב : ויאספו י"ב בקריאה וסימן נמסר בסדר כי תשא :

תולדות אהרן ויתנום וה'שע .
יבמות עט
(קדושין סה) :

רלבג

(א) אדוני צדק מלך ירושלם . מצאנו שמו בתורה מלכי צדק וידמה שכל מלכי ירושלם היה שמם מלכי צדק או אדני צדק כי הכל ענין אחד כמו שהיה שם מלכי מצרים פרעה והנה זכר כי ה' מלכי האמורי הם וכל מחניהם חנו על גבעון וילחמו עליה וכבר שלחו אנשי גבעון ליהושע שיעזרם כי ראוי לאדון שיציל עבדיו מיד הנלחמים עליהם וידמה ששאל יהושע את פי ה' על זה ועלה מן הגלגל הוא וכל עם המלחמ' עמו וכל גבורי החיל וכבר אמר השם יתברך אל יהושע קודם זה כששאלו את פיו על דבר זאת המלחמה שלא יירא מהמלכים האלה וממחניהם כי בידו יתנם והוא מיהר לבא עליהם כל הלילה ויהומם ה' לפני י '

ויכר

מצודת דוד

העדה אבל לבית ה' תהיו לעולם עבדים ולא יכרת הדבר : (כו) ויעש להם כן . כמ"ש הוא להיות עבדים לכל העדה בעת המלחמה ולבית ה' לעולם : ולא הרגום . כאשר חשבו בתחלה : (כז) לעדה ולמזבח וכו' עד היום הזה . ר"ל לעדה בעת המלחמה ולמזבח ה' עד היום הזה : אל המקום . במקום שיעמוד המזבח שמה יעבדו אם בשילה וכו' אם בירושלים : י (א) ויהיו בקרבם. התחברו עצמם עם ישראל : (ב) כי עיר גדולה. ועכ"ז לא עצרו כח להלחם והמסו בזה לב אנשי המלחמה : (ד) כי השלימה . והרעו לעשות כי הביאו מורך בלב כל : (ו) אל תרף ידיך . לעזוב אותנו בידם: (ט) כל הלילה. למען לא ירגישו ויבא פתאום :

דרך

מצודת ציון

וכן לחטוב עצים (דברים י"ט) :
י (א) אדוני צדק . כך שמו :
(ו) תרף . מלשון רפיון : (ט) פתאום .
ענין מהירות מבלי הרגשה מקודם :

ויהומם

(יב) אז ידבר . אמר שירה תחת השמש לפי שאמר לשמש דום . דום מלומר שירה וכל זמן שהוא דומם עומד ואינו מהלך שבכל עת הילוכו הוא אומר שירה ופשוטו של מקרא דום ל' המתנ' כמו אם כה יאמרו אלינו דומו וכן דום לה' : וירח בעמק אילון . אותו פעם היה הירח עומד כנגד עמק אילון והוא רחוק מגבעון שהרי גבעון בגבול בנימין ואילון בגבול דן : סלה

צדק : (יב) אז ידבר יהושע . ת"י בכן שבח יהושע ויתכן כי אחר התפלה היתה השירה והשירה לא הזכיר או השירה היא וידום השמש והתפלה היא ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וכן זוכר אותה בדרש זו השירה במ"ג עשר שירות ולשון ידבר מורה על שירה לא על תפלה כמו וידבר דוד לה' את דברי השירה . ויאמר בתפלתו לעיני ישראל שמש בגבעון דום כלומר הפלא הזה יראה היום לעיני ישראל או לעיני ישראל דבק עם ויאמר כלומר התפלה הזאת אמרה בקול לפני ישראל ופי' דום המתן כמו דמו עד הגיענו אליכם כלומר שיעמוד גלגל השמש במקומו ולא ירוץ כמשפטו : וירח בעמק אילון . ולירח אמר גם כן שיעמוד בעמק אילון ואף על פי שגבעון היה בגבול בנימין ואילון בגבול דן ידמה כי רדפו אותם והכם מגבעון עד אילון ובגבעון היה חצי היום כשהתפלל שיעמוד השמש והאל שמע בקולו כמו שאמר ויעמוד השמש בחצי השמים ועמד עד שיעור שבין עמידתו ומרוצתו היה כיום תמים והוא היום הארוך שבשנה והוא יום תקופת תמוז וכשבא השמש היו בעמק אילון והאיר הירח והיה הירח אז מן הדומה בתחלת החדש או בשלישיתו והתפלל עליו שיעמוד הירח להאיר להם עד שתכלה נקמתם באויביהם וכן היה כמו שאמר וירח

י וַיְהֻמֵּם יְהֹוָה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם מַכָּה־ ג'
גְדוֹלָה בְּגִבְעוֹן וַיִּרְדְּפֵם דֶּרֶךְ מַעֲלֵה
בֵית־חוֹרֹן וַיַּכֵּם עַד־עֲזֵקָה וְעַד־ י"ד פסו' עד ועד
מַקֵּדָה׃ יא וַיְהִי בְּנֻסָם ׀ מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל ב' א' מ"ל
הֵם בְּמוֹרַד בֵּית־חוֹרֹן וַיהֹוָה הִשְׁלִיךְ ב' וא' . ב' חסר
עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן־הַשָּׁמַיִם וי"ו תניין
עַד־עֲזֵקָה וַיָּמֻתוּ רַבִּים אֲשֶׁר־מֵתוּ
בְּאַבְנֵי הַבָּרָד מֵאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בֶּחָרֶב׃
יב אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ לַיהֹוָה בְּיוֹם
תֵּת יְהֹוָה אֶת־הָאֱמֹרִי לִפְנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר ׀ לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁמֶשׁ ל'
בְּגִבְעוֹן דּוֹם וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן׃ ס'

י וְתַבְּרִינוּן יְיָ קֳדָם יִשְׂרָאֵל ג'
וּמְחָנוּן מְחָתָא רַבָּא
בְּגִבְעוֹן וּרְדָפוּנוּן בְּאוֹרַח
מַסְקָנָא דְבֵית חוֹרוֹן וּמְחָנוּן
עַד עֲזֵקָה וְעַד מַקֵּדָה׃
יא וַהֲוָה בְּמִפְּכֵיהוֹן מִן קֳדָם
יִשְׂרָאֵל אִינוּן בְּמַחְתָּנָא
דְבֵית חוֹרוֹן וּמִן קֳדָם יְיָ
אִתְרְמִיאָה עֲלֵיהוֹן אַבְנִין
רַבְרְבָן מִן שְׁמַיָא עַד דַאֲתוֹ
לַעֲזֵקָה וּמִיתוּ סַגִיאִין
דְמִיתוּ בְּאַבְנֵי בַרְדָא
מִדְקַטִילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּחַרְבָּא׃ יב בְּכֵן שַׁבַּח ל'
יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא ס'
דִמְסַר יְיָ יָת אֱמוֹרָאָה
קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְשָׁא בְּגִבְעוֹן אוֹרִיךְ וְסִיהֲרָא

תולדות אהרן ויהי בנוסם . ברכות נד ע"ב כה : אז ידבר יהושע , עקדה שער יג : כיום תם . תענית כה ע"ג כה :

רלבג

ויכם ישראל מכה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית חורון וגו' ויהי בנוסם מפני בני ישרא' נלחם ה' בם מן השמים והמית מהם באבני הברד יותר מאשר הרגו בני ישראל בחרב : (יב) אז ידבר יהושע לה' . בזאת הפר' יש ספקות רבות ראוי לעיין בהם האחד הוא שאם היה שהשמש עמד ובטל מהתנועה הנראית לו הנה היה זה המופת יותר נפלא לאין שיעור מהמופתים שנעשו ע"י משה וזה כי המופתים ההם היו בשנוי טבע הנמצאות אלו השפלות והוא יותר נפלא לאין שיעור מה שישתמש בו אלו הנמצאות הנכבדות לשנות את תפקידם משלוט על הנמצאות השפלות אלו לשנות ענין סדורם כי בהם בעצמם מחסרון הסדר והיושר מה שלא יעלם ובכלל הנה זה ממה שאין צריך ביאו' למי שעיין באלו העמוקות וכבר ביארנו זה באופן שלם בו' מספר מלחמות ה' ואם היה הענין כן הנה זה סותר מה שאמרה התורה שלא קם נביא עוד בישראל כמשה לכל האותות והמופתים אשר עשה משה לעיני כל ישראל ואם אמרנו שכבר נעשה כמו זה המופת ע"י משה ואם לא נזכר בתורה כמו שאמרו קצת רז"ל הנה נשאר זה הספק בעינו כי כבר היה שוה לו יהושע בגדול שבמופתים הנעשים על יד משה רבינו עליו השלום עם שאם היה הענין כן היה ראוי שלא תשתוק התורה מלספר זה המופת הנפלא כי אנחנו נראה מכונת התורה לפרסם ענין המופתים והנפלאות כי זה ממה שיבוא להאמין בשם יתברך כמו שנזכר בתורה בענין המופתים שנעשו לפרעה אמר ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני ה' ועוד כי כבר יראה מפשטי אלו הדברים שלא נתבטל השמש מהתנו' ולא הירח וזה יתבאר מפנים מהם מה שאמר ולא אץ לבוא ר"ל שלא מהר לבוא וזה לא ישלול ממנו התנועה אבל ישלול ממנו מהירות התנועה והמאמר שזה דרכו יחייב לו התנועה בכמו אלו המאמרים השלמים אשר ידובר בהם בדברים מדרך מה הוא ומהם מה שאמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון ולא אמר שמש דום וירח אבל לקח להם מקום רחב היו נראים אז אל המקום ההוא והוא מבואר שמי שישלול התנועה מהמקום הרחב לא ישלול התנועה במוחלט כי כבר אפשר שיתנועע במקום רחב ההוא וכבר יחייב זה המאמר בכמו המאמרים השלמים לשמש ולירח התנועה והמשל שמי שיאמר שפלוני עמד בארצו כך וכך ימים הנה לא יתחייב מזה אלא שלא יצא מארצו אבל שכבר יתנועע בארצו או לא יהיה זה המאמר מדרך מה הוא כי יחוייב למי שישלול ממנו התנועה שיאמר שלא יתנועע לא שלא יצא מארצו וזה מבואר למי שעיין בסדרים ההגיוניים אשר למלאכת המופתית ומהם מה שאמר ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה' בקול איש כי ה' נלחם לישראל הורה בזה כי זה המופת הוא בענין המלחמה בעצמותה ואם היה זה המופת בעמידה מהתנועה לא היה לו רושם בענין המלחמה כלל ומהם כי יתבאר מדבריו כי הש"י לא יעשה מופתים כי אם לצורך או לקנות דעות אמיתיות ולא נזכר בכאן רושם בזה המופת באחד מאלו הצדדים ומהם שכבר התבאר בספר מלחמות ה' כי המופת לא יהיה על יד נביא באלו הנמצאות העליונים ר"ל הגרמים השמימיים ולזה הוא מבואר שלא היה זה המופת בזה הענין אשר יחשב בתחלת המחשבה שהיה בו המופת בזה הספו' ואם יספק עלינו מספק על מה שהשרשנו בזה ויאמר שכבר נראה שיעשה המופת ע"י נביא בשנוי סדר תנועת הסדר והוא מה שאמר ישעיה לחזקיה כשאמר מה אות כי ירפא ה' לי ועליתי ביו השלישי בית ה' ויענהו הלך הצל י' מעלות אם ישוב הצל אחורנית י' מעלות והוא מבואר שתנועת הצל לא תהיה כי אם בתנועת השמש ולזה יחוייב מזה שנוי סדר תנועת השמש נאמר לו כי כשיעיין היטב במאמרים שבאו בזה המקום יתחייב שלא היה זה המופת בשהשתנה סדר תנועת השמש הנה איך יתכן שנאמר שזה יהיה נקל הנה איך שישתנה זה הסדור הוא ענין נפלא מאד ולזה ראוי שנבאר הדברים ההם ויתבאר מזה מה היה ענין המופת ההוא ונאמר כי ידמה לפי הנראה לנו שכבר שם ישעיה הבחירה בזה המופת לחזקיה ואמר שזה האות יהיה באחד מב' דרכים האחד בשילך הצל י' מעלות יותר על מה שהלך בזולת זמן או שישוב הצל אחורנית י' מעלות והוא מבואר שאם היה זה המופת היה בענין המלחמה כמו שזכרנו ולזה הוא מבואר שזה המופת היה בזולת שנוי סדר תנועת השמש וזה יהיה לפי מה שאומר והוא שכבר יתבאר בחוש שכאשר יהיו עננים תחת השמש באופן שירשם בהם ניצוצות ויראו הנה הם יראו שיהיה השמש בזולת מקום שהוא עם שכבר יראה אז נטיית צל השמש שיעור רב במעט זמן למזרח או למערב לצפון או לדרום לפי מצב העננים ההם וצד תנועתם וזה ממה שאין בו ספק כי תמיד יראה זה מן החוש בזה האופן ולפי שכבר ראה חזקיה או מהעננים ומצד תנועתם שנקל לצל לנטות עשר מעלות יותר על מה שהלך שאל שיהיה הענין בהפך מה שהיה נראה שהיה נכון אז מצד תנועת העננים ההם ולזה שאל שישוב אחורנית הצל עשר מעלות והנה בספר ישעיה אמר ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה ר"ל לפי החוש ענין מופתי היה בצל כמו שנזכר שם אשר הנני משיב את צל המעלות ובכאן הותר זה הספק ואם ירצה אחד על כל פנים שיהיו אלו המופתים בשנוי סדר תנועת השמש לא אקפיד עליו בזה ומי יתן וכל הטועים לא יטעו יותר מזה השעור כי זה מגדיל לפי מחשבתו שלם השם יתברך ויכלתו ואחר שנתישב זה הנה נשוב לבאר דברי זאת הפרשה

מצודת דוד

(י) דרך מעלה. בדרך העולה לבית חורון : עד עזקה. כי ברחו דרך בה ורדפום והכום בדרך עד עזקה וכו' : (יא) הם במורד. כשהם ירדו במורד ההר : אבנים. אבני ברד : עד עזקה. בכל הדרך אשר נסו ממורד בית חורון עד בואם לעזקה נפלו עליהם אבני הברד : רבים. מרובים במספר : (יב) לה'. בשם ה' ובשליחותו. ויאמר. הוא הדבור האמור למעלה ועל שהפסיק בדברים אמר שוב ויאמר : שמש בגבעון דום. כי בעת ההיא עמד השמש נוכח גבעון וחשש פן ישקע בעונתו ולא יוכלו לרדוף אחרי האויב באישון הלילה ולזה אמר להשמש שלא ילך מהלכו וימתין עוד נוכח גבעון במקום שהוא עומד : וירח בעמק אילון. כי אז כבר עלתה הירח ועמדה

מצודת ציון

(י) ויהומם. מלשון מהומה ובלבול : (יב) תת. מלשון נתינה : דום. השתק כמו דומו עד הגיענו

וירח עמד עד יקום גוי אויביו וזאת הפליאה כתובה על ספר הישר והוא ספר תורת משה והוא מה שאמר הקב"ה יתברך נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' כמו שפירש א"א ז"ל כי שתי אותות אמר לו בפסוק ההוא קרינת פני משה והוא מה שאמר כי נורא הוא אשר אני עושה עמך ועמידת השמש ליהושע והוא מה שאמר נגד כל עמך אעשה נפלאות ונתן לו אות קרוב להאמי' באות רחוק ובדרש שלשים ושש שעות עמדו השמש והירח כיצד שמלחמה היתה בערב שבת ונתיירא יהושע שלא יחללו ישראל את השבת ופשט ידיו למעלה שיעמוד השמש ביום הששי כשיעור יום שבת והירח כשיעור ליל שבת ומוצאי שבת והם שלשים ושש שעות : (יג) עד יקום גוי אויביו. כמו מאויביו וכן השמרו לכם עלות בהר : (יד) ולא היה כיום ההוא. ואף על פי שהיה שוב השמש אחורנית לחזקיה האות ההוא היה לאות ולמופת ונתנו השם בעבור שיאמין חזקיהו שיחיה מחליו והוא כאחד מן המופתים שנעשו על ידי משה אבל דרך תפלה שיתפלל אדם על שנוי הטבע ונעתר הבורא לאותה תפלה הם לא יהיה לתת בו אות ומופת לא היה ולא יהיה והו שאמר לשמוע בקול איש כי ה' נלחם לישראל : (יז) נחבאים. בשוא הבי"ת : במערה במקדה. במערה שהיתה בגבול מקדה : (יט) וזנבתם. הכריתו זנבם הוא סוף המחנה : (כ) ויבאו. וי"ו ויבואו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וענין הפסוק כן והשרידים אשר שרדו מהם באו אל ערי המבצר : (כא) מקד' בשלום. למעלה אמר וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה תחלה אחרי כלות המלחמה שבו הגלגלה כאשר אמר ליהושע כי המלכים נחבאים במערה במקדה בא לו למקדה עד קלה המחנה וצוה ממה שאומר שצוה ואחר שזנבו אותם שבו למקדה וצוה להמית את

ב' קמץ יג וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד עַד־יִקֹּם גּוֹי
ג' אֹיְבָיו הֲלֹא־הִיא כְתוּבָה עַל־סֵפֶר
הַיָּשָׁר וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם
ח' כליש'. יא וְלֹא־אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים: יד וְלֹא הָיָה
ד' פסו' אית בהון פניו ואחור כַּיּוֹם הַהוּא לְפָנָיו וְאַחֲרָיו לִשְׁמֹעַ
יְהוָה בְּקוֹל אִישׁ כִּי יְהוָה נִלְחָם
לְיִשְׂרָאֵל:
ל"ת כמליעות טו וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל־
ז'. ג' הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּלָה: טז וַיָּנֻסוּ חֲמֵשֶׁת
הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיֵּחָבְאוּ בַמְּעָרָה
כ"ד בְּמַקֵּדָה: יז וַיֻּגַּד לִיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר
נִמְצְאוּ חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים נֶחְבָּאִים
כ' בַּמְּעָרָה בְּמַקֵּדָה: יח וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ גֹּלּוּ
ס' אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֶל־פִּי הַמְּעָרָה
ל' וְהַפְקִידוּ עָלֶיהָ אֲנָשִׁים לְשָׁמְרָם:
יט וְאַתֶּם אַל־תַּעֲמֹדוּ רִדְפוּ אַחֲרֵי
ל'. ל' אֹיְבֵיכֶם וְזִנַּבְתֶּם אוֹתָם אַל־תִּתְּנוּם
לָבוֹא אֶל־עָרֵיהֶם כִּי נְתָנָם יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם בְּיֶדְכֶם: כ וַיְהִי כְּכַלּוֹת
יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַכּוֹתָם מַכָּה
ל' גְדוֹלָה־מְאֹד עַד־תֻּמָּם וְהַשְּׂרִידִים
ל' שָׂרְדוּ מֵהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר:
כא וַיָּשֻׁבוּ כָל־הָעָם אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־
ל' יְהוֹשֻׁעַ מַקֵּדָה בְּשָׁלוֹם לֹא־חָרַץ לִבְנֵי

בְּמֵישַׁר אַיָלוֹן : יג וְאוֹרִיךְ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא קָם עַד דְאִתְפְּרַע עַמָא יִשְׂרָאֵל מִבַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן הֲלָא הִיא כְתִיבָא עַל סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא וְקָם שִׁמְשָׁא בְּפַלְגוּת שְׁמַיָא וְלָא דְחַק לְמֵיעַל כְּיוֹם שְׁלִים : יד וְלָא הֲוָה כְּיוֹמָא הַהוּא קֳדָמוֹהִי וּבָתְרוֹהִי דְאִתְקַבְּלַת קֳדָם יְיָ צְלוֹת אֱנָשׁ אֲרֵי בְּמֵימְרֵיהּ יְיָ מְגִיחַ קְרָבָא לְיִשְׂרָאֵל : טו וְתַב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵיהּ לְמַשְׁרִיתָא לְגִלְגָלָא : טז וְאִפְּכוּ חַמְשָׁא מַלְכַיָא הָאִלֵין וְאִטְמַרוּ בִּמְעַרְתָּא בְּמַקֵדָה : יז וְאִתְחַוָא לִיהוֹשֻׁעַ לְמֵימָר אִשְׁתְּכָחוּ חַמְשָׁא מַלְכַיָא טְמִירִין בִּמְעַרְתָּא בְּמַקֵדָה : יח וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ קְרִיבוּ אַבְנִין רַבְרְבִין קֳדָם פּוּמָא דִמְעַרְתָּא וּמַנוּ עֲלַהּ גֻבְרִין לְמִטַרְהוֹן : יט וְאַתּוּן לָא תְקוּמוּן רְדוּפוּ בָתַר בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְתִדְבְּקוּן יַתְהוֹן לָא תִשְׁבְּקוּנוּן לְמֵיעַל לְקִרְוֵיהוֹן אֲרֵי מְסָרִינוּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן בִּידֵיכוֹן : כ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִמְחֵיהוֹן מַחֲתָא רַבְּתָא לַחֲדָא עַד דְשֵׁיצִיאוּ וּמְשֵׁיזְבַיָא אִשְׁתֵּזִיבוּ מִנְהוֹן וְעָלוּ לְקִרְוִין כְּרִיכָן : כא וְתָבוּ כָל עַמָא לְמַשְׁרִיתָא לְוַת יְהוֹשֻׁעַ לְמַקֵדָה בִּשְׁלָם לָא הֲוָה נְזָקָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִדְחַק

(יג) הלא היא כתובה. דבר זה יכתב בתורה שאמר לו יעקב ליוסף וזרעו של אפרים יהיה מלא וגו' אימתי ביום שעמדה חמה ליהושע נתמלא כל העולם שמעו של יהושע ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים : (יח) גולו. גלגלו אבנים אל פי המערה : (כא) לא חרץ לבני ישראל. הרי זה מקרא קצר לא חרץ החורץ לאיש מבני ישראל את לשונו. חרץ לשון דבור הלשון וכן לא יחרץ כלב לשונו. וכן אז תחרץ דדוד. תקרא תצעק קול

רלבג

ספרשה ואומר שמאמר יהושע היה שטרם שיסור השמש מהיות על גבעון והירח מהיות על עמק אילון תשלם נקמת גוי אויביו אבל קצר הכתוב בזה ויורה על זה מה שאמר אחריו וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו והרצון בזה שכבר דמם השמש בגבעון וירח בעמק אילון עד שנשלמה זאת המלאכה מהנקמה וזה היה ענין נפלא כי לא די שיעד שינקמו ישראל מהקמים עליהם אבל יעד עם זה שזאת הנקמה תשלם בזמן קצר כזה ולזה אמר ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה' בקול איש כי ה' נלחם בישראל ולזה היו יכולים להשלים הנקמה בזה הזמן הקצר כי יד השם יתברך לא תקצר ואמר לשמוע ה' וגו' לפי שלא יעדו השם יתברך שתשלם זו הנקמה בזה הזמן קצר אבל השם יתברך שמע לקולו על דרך מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים : (יג) והנה ספר הישר אחשוב שהיה נקרא כך ואבד עם הגלות וכבר רבו בו הפירושים לרבותינו ז"ל וראוי שתדע כי השמש יחדש היום ולזה נאמר שהיום ירד מאד כשקרב השמש לערב כי אז יחלש אור השמש ומה שיהיה בו אור השמש יותר חזק הוא בעת היותו בחצי השמים הנה זה מבואר בנפשו מן החוש וזה יתבאר גם כן ממה שאמר וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום ר"ל שאורו יוסף עד נכון היום כן אורח צדיקים מתישר תמיד אל תוספת השלמות והוא מבואר שבעת היום

ביום י"א וסי' במסרה רבתי : ביום ההוא לפניו ולאחריו ד' פסוקים אית בהון לפניו ולאחריו וסי' נמסר בסדר בא : הגלגלה ו' בקריאה וסי' וישלחו אנשי גבעון . וישב יהושע קדמאה ובתראה דיהודה . וישב המלך ויבא עד הירדן . ויעבר המלך הגלגלה וכמהן . ואלישע שב : גלו ב' וסי' ויאמר יהושע גלו אבנים גדלת . גלו אלי היום אבן גדולה :

תולדות אהרן וידם השמש . ברכות ס תענית כ עקרים מד נג: עד יקום. ע"ג כה : ויעמד השמש ע"ג ע"א : לשמוע ה' . שם עה עקדה שער ג סב:

מצודת ציון

שיעשו אליכם (ש"א י"ד) : (יג) אויביו. מאויביו : אץ. ענין מהירות כמו ואץ ברגלים (משלי יט) : לבוא. לשקוע כמו כי בא השמש (בראשית כ"ח) : תמים. מלשון תם ושלם : (טז) ויחבאו. נסתרו והוא מלשון מחבואים : (יח) גולו. גלגלו : והפקידו. מלשון פקיד וממונה : (יט) וזנבתם. מלשון זנב ור"ל סוף המחנה כזנב הזה שהוא סוף הגוף : (כ) והשרידים שרדו. הנשארים נשארו כמו פליט ושריד (איכה ב') : (כא) חרץ. ענין תנועה כמו

מצודת דוד

ועמדה נוכח עמק אילון ואמר לה שגם היא תמתין במקומה ולא תלך מהלכה ואולי הטעם שאם תלך הירח מהלכה תבוא נוכח השמש במקום עמידתו ותאפיל אור השמש : (יג) וידום השמש. ר"ל כן היה שעמדו השמש וירח במקומם : עד יקום. עד אשר השלימו ישראל להתנקם מאויביו : הלא היא. הדבר הזה הלא כתובה בהבטחה בספר הישר והיא התורה שנאמר בה על אפרים וזרעו יהיה מלא הגוים (בראשית מ"ח) והנה היום הזה שעמדו השמש והירח ליהושע הכה מזרעו ותמלא כל העולם שמעו : ויעמוד השמש. עכשיו מפרש המקום שעמד בה : בחצי השמים. ר"ל לפי הנראה בהאופק ההוא : ולא אץ לבוא. לא היה ממהר לשקוע כדרכו מעולם למהר לבית שקיעתו ללכת בהתמדה מבלי עמידה : כיום תמים. ר"ל נתעכב לעמוד במקום ה' כשעור יום שלם שהוא כ"ד שעות : (יד) כיום ההוא. להיות בו פלא כזה לשמוע וכו' כאשר שמע בקול יהושע להעמיד השמש והירח : כי ה'. הפלא הזה נעשה בעבור שה' נלחם לישראל ובעבורם עשהו : (טו) וישב יהושע. אחר כל המעשים האמורים במקראות שלאחריו : (יח) גולו אבנים. לבל יצאו פתאום וימוסו : (יט) וזנבתם אותם. הרגו הסולקים בסוף המחנה : (כ) עד תומם. כי הנשארים היו מעט מן מעט וכאלו תמו כולם : והשרידים שרדו. הנשארים אשר נשארו מהם באו אל ערי המבצר : (כא) לא חרץ

ואף

היות השמש בחצי השמים לא תוכר בו ירידה כי אם בעת ארוך וזה מבואר מאד למי שעיין בחכמת התכונה עיון מעט וזה יתבאר גם כן מנגד כלי המבט כמו האצטורלבי ורביע העיגול כי אז לא תוכר לשמש ירידה באלו הכלים בכמו חצי שעה ולזה אמר שכבר עמד השמש אז בחצי השמים כי כן היה מחויב כי הם היו אצל גבעון והיו רואים השמש על גבעון ולא מהר השמש לרדת כמו שדרך היום התמים שלא ימהר השמש לרדת בו ואחשב שאורך עיר גבעון היה ממזרח למערב וזאת התנועה לא תוכר מאד לשמש אצל חצי היום למיעוט שיעור ירידתו הנה זכר שמנגד הנטייה הנראית לו מנגד הירידה לא יצא שלא יראה כנגד גבעון אף על פי שהיתה רחבה גם כי לא מיהר לבוא כמשפט ענין השמש אצל סמיכות היום . ובכאן נשלם ביאור דברי זאת הפרשה והותרו הספקות הנופלות בה : (כא) וזכר אחר זה חריצות יהושע בענין זאת המלחמה למהר להחרים אלו הגוים ושכבר הגיע לישראל מעוצם ההצלחה שכלם שבו בשלום לא הוכה אחד מהם ולא השתדלו האויבים להכות אחד מהם כי נפל פחדם עליהם וזהו אמרו על צד המשל לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו : (כד) וצוה הושע לקציני אנשי המלחמה שהלכו אתו שישימו רגליהם על צוארי מלכים האלה למען ייראו הנשארים מלהלחם בישראל ולזאת הסבה תלם על חמשה עצים והשיבום במערה ושמו אבנים גדולות על פי המערה עם שזה היה מזכיר לישראל ענין המופת שנעשה בזאת המלחמה : (כח) עוד זכר שכבר לכד יהושע מקדה ולבנה ולכיש ועגלון וחברון ודביר באופן שהכה יהושע מקדש ברנע עד עזה ואת כל ארץ גשן עד גבעון בזמן קצר מדובק באין הפסק וזהו אמרו ואת

יִשְׂרָאֵל לְאִישׁ אֶת־לְשֹׁנוֹ׃ כב וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ פִּתְחוּ אֶת־פִּי הַמְּעָרָה וְהוֹצִיאוּ אֵלַי אֶת־חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן־הַמְּעָרָה׃ כג וַיַּעֲשׂוּ כֵן וַיֹּצִיאוּ אֵלָיו אֶת־חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן־הַמְּעָרָה אֵת ׀ מֶלֶךְ יְרוּשָׁלִַם אֶת־מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶת־מֶלֶךְ יַרְמוּת אֶת־מֶלֶךְ לָכִישׁ אֶת־מֶלֶךְ עֶגְלוֹן׃ כד וַיְהִי כְּהוֹצִיאָם אֶת־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֶל־קְצִינֵי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הֶהָלְכוּא אִתּוֹ קִרְבוּ שִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיכֶם עַל־צַוְּארֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרְבוּ וַיָּשִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיהֶם עַל־צַוְּארֵיהֶם׃ כה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תֵּחָתּוּ חִזְקוּ וְאִמְצוּ כִּי כָכָה יַעֲשֶׂה יְהֹוָה לְכָל־אֹיְבֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם נִלְחָמִים אוֹתָם׃ כו וַיַּכֵּם יְהוֹשֻׁעַ אַחֲרֵי־כֵן וַיְמִיתֵם וַיִּתְלֵם עַל חֲמִשָּׁה עֵצִים וַיִּהְיוּ תְּלוּיִם עַל־הָעֵצִים עַד־הָעָרֶב׃ כז וַיְהִי לְעֵת ׀ בּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּרִידוּם מֵעַל הָעֵצִים וַיַּשְׁלִכֻם אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר נֶחְבְּאוּ־שָׁם וַיָּשִׂמוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת עַל־פִּי הַמְּעָרָה עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ כח וְאֶת־מַקֵּדָה לָכַד יְהוֹשֻׁעַ בַּיּוֹם הַהוּא וַיַּכֶּהָ לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־מַלְכָּהּ הֶחֱרִם אוֹתָם וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא הִשְׁאִיר שָׂרִיד וַיַּעַשׂ לְמֶלֶךְ מַקֵּדָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ׃ כט וַיַּעֲבֹר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מִמַּקֵּדָה לִבְנָה וַיִּלָּחֶם עִם־לִבְנָה׃ ל וַיִּתֵּן יְהֹוָה גַּם־אוֹתָהּ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מַלְכָּהּ וַיַּכֶּהָ לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא־הִשְׁאִיר בָּהּ

גְּבַר יָת נַפְשֵׁיהּ׃ כב וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ פְּתָחוּ יָת פּוּמָא דִמְעַרְתָּא וְאַפִּיקוּ לְוָתִי יָת חַמְשָׁא מַלְכַיָּא הָאִלֵּין מִן מְעַרְתָּא׃ כג וַעֲבַדוּ כֵן וְאַפִּיקוּ לְוָתֵיהּ יָת חַמְשָׁא מַלְכַיָּא הָאִלֵּין מִן מְעַרְתָּא יָת מַלְכָּא דִירוּשְׁלֵם יָת מַלְכָּא דְחֶבְרוֹן יָת מַלְכָּא דְיַרְמוּת יָת מַלְכָּא דְלָכִישׁ יָת מַלְכָּא דְעֶגְלוֹן׃ כד וַהֲוָה כַּד אַפִּיקוּ יָת מַלְכַיָּא הָאִלֵּין לְוָת יְהוֹשֻׁעַ וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְשִׁלְטוֹנֵי גִּבָּרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דַאֲזַלוּ עִמֵּיהּ קְרִבוּ שַׁווֹ יָת רַגְלֵיכוֹן עַל צַוְּארֵי מַלְכַיָּא הָאִלֵּין וּקְרִיבוּ וְשַׁוִּיאוּ יָת רַגְלֵיהוֹן עַל צַוְּארֵיהוֹן׃ כה וַאֲמַר לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתַּבְּרוּן תַּקִּיפוּ וְעַלִּימוּ אֲרֵי כְּדֵין יַעְבֵּד יְיָ לְכָל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן דְּאַתּוּן מְגִיחִין קְרָבָא בְּהוֹן׃ כו וּמְחִנּוּן יְהוֹשֻׁעַ בָּתַר כֵּן וְקַטְלִינּוּן וּצְלַבִינּוּן עַל חַמְשָׁא צְלִיבִין וַהֲווֹ צְלִיבִין עַל צְלִיבַיָּא עַד רַמְשָׁא׃ כז וַהֲוָה לְעִדָּן מֵיעַל שִׁמְשָׁא פַּקֵּיד יְהוֹשֻׁעַ וְאַחֵיתוּנּוּן מֵעַל צְלִיבַיָּא וּרְמוֹנוּן לִמְעַרְתָּא דְּאִטַּמַּרוּ תַמָּן וְשַׁוִּיאוּ אַבְנִין רַבְרְבָן עַל פּוּמָא דִמְעַרְתָּא עַד כְּרַן יוֹמָא הָדֵין׃ כח וְיָת מַקֵּדָה כְּבַשׁ יְהוֹשֻׁעַ בְּיוֹמָא הַהוּא וּמְחָהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב וְיָת מַלְכַּהּ גַּמַּר יָתְהוֹן וְיָת כָּל נַפְשָׁתָא דִּי בַהּ לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזֵיב וַעֲבַד לְמַלְכָּא דְּמַקֵּדָה כְּמָא דַּעֲבַד לְמַלְכָּא דִירִיחוֹ׃ כט וַעֲבַר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מִמַּקֵּדָה לְלִבְנָה וְאַגִּיחַ קְרָבָא עִם לִבְנָה׃ ל וּמְסַר יְיָ אַף יָתַהּ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל וְיָת מַלְכַּהּ וּמְחָהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב וְיָת כָּל נַפְשָׁתָא דִּי בַהּ לָא אַשְׁאַר

ז׳
ז׳
י״ב מלין כתי׳ א׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳
ג׳. כ׳
ג׳
ג׳
ל׳ וכ״כ. ד׳ חס׳ ד׳ חס׳
ג׳
ג׳. ג׳ חס׳ י׳ בספרא
כ״ט יחידאין
ל״ס במלעות פסוק
ג׳ כענין
ג׳ דסמי׳

את המלכים : לאיש את לשונו . ת״י לא הוה ניזקא לבני ישראל לנזדק גבר ית נפשיה וכן תרגם אנקלוס לא יחרץ כלב לשונו : לא יחזק כלבא בלישניה אבל י״א לשונו נפשיה . והמפרשים פירושו כי למ״ד לאיש נוסף ופירשו איש מהם לא חרץ לבני ישראל את לשונו ולמ״ד זו כלמ״ד הרגו לאבנר . והשלישי לאבשלום והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואפשר לפרש למ״ד לאיש משמשת ופי׳ לאיש מבני ישראל כלומר אין צריך לומר לבני ישראל לרבים מהם שלא חרץ איש מהגוים האלה את לשונו כי אפילו לאיש אחד מבני ישראל לא חרץ איש מהגוי׳ את לשונו : (כד) ההלכוא. באל״ף נח נוסף עם הוי״ו וכן ולא אבוא שמוע וכן כל הוא שבמקרא וי״א ההלכוא במקום אשר כמו ה״א ההקדיש שמואל והדומים לו כי לא תבוא ה״א הידיעה על העוברים : (כז) ויהי לעת בא השמש . מפני שטומאת הארץ היו הנתלים נקברים אף על פי שאינם מבני ישראל כמו שאומר ולא תטמא את אדמתך כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ לפיכך צוה כן יהושע לעשות למלך העי ולחמשת המלכים האלה וכן לעתיד בגוג ומגוג אמר וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ : (כח) כאשר עשה למלך יריחו . להודיע כי לא תפשוהו חי ותלוהו אחר כן כמו שעשו למלך העי ולחמשת המלכים אלא הרגוהו בכלל ההרוגים כמו שאמר ויכו לפי חרב

ויציאו י״ב ד׳ מנהון מלאים וסי׳ נמסר בסוף סדר אמור ולעיל בספרא סימן ו׳ : בוא י״ג מ״ל וסי׳ נמסר בישעיה סימן ב׳. וישמו ד׳ חס׳ בקריאה וסי׳ וישמו אבנים גדולות על פי המעדה. את ארון ה׳ על העגלה. אל האבן הגדולה . וישמו לה ידים דמלכים. ונמסר גם בסדר מקץ : עד עצם היום הזה ג׳ וסי׳ ולחם וקלי וכרמל : ויהי לעת בא השמש דיהושע. המה ואבתם פשעו בי דיחזקאל : ויכה ג׳ וסימן ואת מקדה לכד יהושע. ויתן ה׳ גם אתה. ויתן ה׳ את לכיש :

מצודת דוד

ומ׳ לאיש. ר״ל אפילו לאיש אחד בהיותו יחידי לא חרץ עליו מי לשונו לדבר מאומה רע כי נפל פחדם על כל : (כז) עד עצם וגו׳. ר״ל והמה מונחים שם עד עצם

מצודת ציון

כמו אז תחרץ (ש״ב ג׳) : (כד) קציני. ענין שררה כמו קצין תהיה

רד"ק

חרב ואת נלכה: (לב) ביום השני. ביום השני לחנייתם עליה: (לז) ואת מלכה. והנה היה מלך חברון מחמשת המלכים שתלו אלא ידמה שהמליכו אחר כן מלך בחברון: ואת כל עריה. ואת כל הערים ואנשי הערים אשר על גבולה שקראו' על שמה: (לח) וישב יהושע. נראה כי כשעלה מעגלון לחברון עבר על דביר ולא נלחם עליה כי רצה להלחם בחברון ואחר שלכד חברון שב לדביר ונלחם עליה: (מ) והנגב. כתרגומו ודרומא: והאשדות. כמו אשדות הפסגה כתרגום משפך מרמתא והוא מדרון ההר או הפסגה נקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר נשפכים מן ההר דרך מדרון: (מא) ארץ גושן. אין זה של מצרים: (מב) פעם אחת. כלומר שלא הוצרך לצור על עיר ולא האריכו ימי המלחמה

אלא

וילכדוה ח' וסי' נמסר לעיל בספרא בסי' ח': חברונה ט' ח' מלאים ואחד חס' וסי' ויעל יהושע דמעגלונה ויאמר דוד אנה אעלה. ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד. ושלאחריו ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה קדמא דפסו' דמלכים. ויאמר לו המלך לך בשלום. ויקבצו כל ישראל אל דוד חברונה דד"ה. ושלאחריו ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה קדמא דפסוק. כל אלה אנשי המלחמת דד"ה. ואלה מספר ראשי החלוץ לצבא באו דד"ת: דברה ג' וחס' וסי' וישב יהושע וכל ישראל. ויעל אחריו וילכדה ועלה הגבל דברה: ואת ארצם ג' בקריאה וסי' ואת כל המלכים האלה ואת ארצם. אמנם ה' תתיבו דמלכים והברו דישעיה.

בַּהּ מְשֵׁיזִיב וַעֲבַד לְמַלְכַּהּ כְּמָא דַעֲבַד לְמַלְכָּא דִירִיחוֹ׃ לא וַעֲבַר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מִלִּבְנָה לְלָכִישׁ וּשְׁרָא עֲלַהּ וְאַגִּיחַ קְרָבָא בַּהּ׃ לב וּמְסַר יְיָ יָת לָכִישׁ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל וְכַבְשַׁהּ בְּיוֹמָא תִנְיָנָא וּמְחָהּ לְפִתְגַם דְחָרֶב וְיָת כָּל נַפְשָׁתָא דְבַהּ כְּכֹל דַעֲבַד לְלִבְנָה׃ לג בְּכֵן סְלֵיק הוֹרָם מַלְכָּא דְגֶזֶר לְמִסְעַד יָת לָכִישׁ וּמְחָהִי יְהוֹשֻׁעַ וְיָת עַמֵּיהּ עַד דְלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזִיב׃ לד וַעֲבַר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מִלָּכִישׁ לְעֶגְלוֹן וּשְׁרוֹ עֲלַהּ וְאַגִּיחוּ קְרָבָא עֲלַהּ׃ לה וְכַבְשׁוּהָ בְּיוֹמָא הַהוּא וּמְחוּהָא לְפִתְגַם דְחָרֶב וְיָת כָּל נַפְשָׁתָא דְבַהּ בְּיוֹמָא הַהוּא גַמַר כְּכֹל דַעֲבַד לְלָכִישׁ׃ לו וּסְלֵיק יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מֵעֶגְלוֹן לְחֶבְרוֹן וְאַגִּיחוּ קְרָבָא עֲלַהּ׃ לז וְכַבְשׁוּהָא וּמְחוּהָא לְפִתְגַם דְחָרֶב וְיָת מַלְכַּהּ וְיָת כָּל קִרְוָהָא וְיָת כָּל נַפְשָׁתָא דְבַהּ לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזִיב כְּכֹל דַעֲבַד לְעֶגְלוֹן וְגַמַר יָתַהּ וְיָת כָּל נַפְשָׁתָא דְבַהּ׃ לח וְתַב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ לִדְבִיר וְאַגִּיחַ קְרָבָא עֲלַהּ׃ לט וְכַבְשַׁהּ וְיָת מַלְכַּהּ וְיָת כָּל קִרְוָהָא וּמְחוֹנוּן לְפִתְגַם דְחָרֶב וְגַמִירוּ יָת כָּל נַפְשָׁתָא דִי בַהּ לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזִיב כְּמָא דַעֲבַד לְחֶבְרוֹן כֵּן עֲבַד לִדְבִיר וּלְמַלְכַּהּ וּכְמָא דַעֲבַד לְלִבְנָה וּלְמַלְכַּהּ׃ מ וּמְחָא יְהוֹשֻׁעַ יָת כָּל אַרְעָא טוּרָא וְדָרוֹמָא וּשְׁפֶלְתָּא וּמַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא וְיָת כָּל מַלְכֵיהוֹן לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזִיב וְיָת כָּל נִשְׁמָא גְמַר כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ מא וּמְחָנוּן יְהוֹשֻׁעַ מֵרְקַם גֵּיאָה וְעַד עַזָּה וְיָת כָּל אֲרַע גּוֹשֶׁן וְעַד גִּבְעוֹן׃ מב וְיָת כָּל מַלְכַיָּא הָאִלֵּין וְיָת אַרְעֲהוֹן כְּבַשׁ יְהוֹשֻׁעַ בְּזִמְנָא חֲדָא אֲרֵי

שָׂרִיד וַיַּעַשׂ לְמַלְכָּהּ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ׃

נ"ס במלעות לא פסוק — לא וַיַּעֲבֹר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מִלִּבְנָה לָכִישָׁה וַיִּחַן עָלֶיהָ וַיִּלָּחֶם בָּהּ׃ לב וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־לָכִישׁ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיִּלְכְּדָהּ בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וַיַּכֶּהָ לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לְלִבְנָה׃

ג' וחס' — לג אָז עָלָה הֹרָם מֶלֶךְ גֶּזֶר לַעְזֹר אֶת־לָכִישׁ ז' וַיַּכֵּהוּ יְהוֹשֻׁעַ וְאֶת־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃

לד וַיַּעֲבֹר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ ג' וחסר. מִלָּכִישׁ עֶגְלֹנָה וַיַּחֲנוּ עָלֶיהָ וַיִּלָּחֲמוּ עָלֶיהָ׃ ס' ג' מנהון מ"ע — לה וַיִּלְכְּדוּהָ בַּיּוֹם הַהוּא וַיַּכּוּהָ לְפִי־חֶרֶב וְאֵת כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ בַּיּוֹם הַהוּא הֶחֱרִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה ג' לְלָכִישׁ׃ לו וַיַּעַל יְהוֹשֻׁעַ ס' וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מֵעֶגְלוֹנָה חֶבְרוֹנָה וַיִּלָּחֲמוּ עָלֶיהָ׃ לז וַיִּלְכְּדוּהָ וַיַּכּוּהָ־לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־מַלְכָּהּ וְאֶת־כָּל־עָרֶיהָ וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא־הִשְׁאִיר כל עניינא כן במ"ח דלבנה — שָׂרִיד כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לְעֶגְלוֹן וַיַּחֲרֵם אוֹתָהּ וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ׃

לח וַיָּשָׁב ג' וחס' יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ דְּבִרָה וַיִּלָּחֶם עָלֶיהָ׃ לט וַיִּלְכְּדָהּ וְאֶת־מַלְכָּהּ י"א וְאֶת־כָּל־עָרֶיהָ וַיַּכּוּם לְפִי־חֶרֶב וַיַּחֲרִימוּ אֶת־כָּל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא הִשְׁאִיר שָׂרִיד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֶבְרוֹן כֵּן־עָשָׂה לִדְבִרָה וּלְמַלְכָּהּ וְכַאֲשֶׁר עָשָׂה לְלִבְנָה וּלְמַלְכָּהּ׃ י'. י"ג — מ וַיַּכֶּה יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ הָהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה וְהָאֲשֵׁדוֹת וְאֵת כָּל־מַלְכֵיהֶם לֹא הִשְׁאִיר שָׂרִיד וְאֵת כָּל־הַנְּשָׁמָה הֶחֱרִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ מא וַיַּכֵּם יְהוֹשֻׁעַ מִקָּדֵשׁ כ' בַּרְנֵעַ וְעַד־עַזָּה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ גֹּשֶׁן וְעַד־גִּבְעוֹן׃ מב וְאֵת כָּל־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כ' וְאֶת־אַרְצָם לָכַד יְהוֹשֻׁעַ פַּעַם אֶחָת

רש"י

קול תשואות המלחמה: (מ) והאשדות. מקום ששם הגבעות שופכי': (מא) מקדש ברנע ועד עזה. מצד דרומי' של ארץ ישראל הוא מן המזרח למערב ולא הספי' לכבוש כל המישור ונשאר מעזה עד הים הוא שאמר למטה ואת הארץ הנשארת העותי והאשדודי וגו'

רלב"ג

ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת ואחר שב יהושע וכל ישראל אל המחנה הגלגל כי שם היה המשכן

מצודת דוד

עלה וגו' ר"ל פה עולה: (לז) ואת מלכה. יתכן שהמליכו עליהם מלך אחר כי למעלה נאמר שיהושע המית מלך חברון: ואת כל עריה. הערים הסמוכים לה: (מב) פעם אחת. לפי שהעי לא לכד בפעם אחת לזה אמר שכל אלו לכד בפעם אחת:

וישב

מצודת ציון

תהיה לנו (יהושע ג'): (מ) והנגב. מקום נגוב ויבש כי חרבו פני האדמה (בראשית ח') תרגומו נגבו וכן ארץ הנגב נתתני (לקמן ט"ו): והשפלה. העמק: והאשדות. מדרון ההרים שהמים נשפכים ויורדים שם וכן אשדות הפסגה (דברים ג') כי

שם

כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל: מג וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּלָה:

יא א וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ יָבִין מֶלֶךְ־חָצוֹר וַיִּשְׁלַח אֶל־יוֹבָב מֶלֶךְ מָדוֹן וְאֶל־מֶלֶךְ שִׁמְרוֹן וְאֶל־מֶלֶךְ אַכְשָׁף: ב וְאֶל־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מִצְּפוֹן בָּהָר וּבָעֲרָבָה נֶגֶב כִּנֲרוֹת וּבַשְּׁפֵלָה וּבְנָפוֹת דּוֹר מִיָּם: ג הַכְּנַעֲנִי מִמִּזְרָח וּמִיָּם וְהָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי בָּהָר וְהַחִוִּי תַּחַת חֶרְמוֹן בְּאֶרֶץ הַמִּצְפָּה: ד וַיֵּצְאוּ הֵם וְכָל־מַחֲנֵיהֶם עִמָּם עַם־רָב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־הַיָּם לָרֹב וְסוּס וָרֶכֶב רַב־מְאֹד: ה וַיִּוָּעֲדוּ כֹּל הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיָּבֹאוּ וַיַּחֲנוּ יַחְדָּו אֶל־מֵי מֵרוֹם לְהִלָּחֵם עִם־יִשְׂרָאֵל: ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־מָחָר כָּעֵת הַזֹּאת אָנֹכִי נֹתֵן אֶת־כֻּלָּם חֲלָלִים לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־סוּסֵיהֶם תְּעַקֵּר וְאֶת־מַרְכְּבֹתֵיהֶם תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ: ז וַיָּבֹא יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־עַם הַמִּלְחָמָה עִמּוֹ עֲלֵיהֶם עַל־מֵי מֵרוֹם פִּתְאֹם וַיִּפְּלוּ בָּהֶם: ח וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד־יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּרְדְּפוּם עַד־צִידוֹן רַבָּה וְעַד מִשְׂרְפוֹת מַיִם וְעַד־בִּקְעַת מִצְפֶּה מִזְרָחָה וַיַּכֻּם עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לָהֶם שָׂרִיד: ט וַיַּעַשׂ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ יְהוָה אֶת־סוּסֵיהֶם עִקֵּר וְאֶת־מַרְכְּבֹתֵיהֶם שָׂרַף בָּאֵשׁ: י וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא וַיִּלְכֹּד אֶת־

נ"ס כמלעות בסו' ‏· ג' ‏· ג' ‏· ל'. ל' ר"פ ‏· ס' כמת' פסוק ‏· ל' בספר' וכל קרי' דכו' כמ"ב אחרי' ויהודה ל"ג קמץ ‏· ג' ‏· כ' ‏· ל' וכל קרי' הגוף ‏· ל' ‏· ג' ‏· ג' ‏· י"א ‏· י"א ‏· ל'. ג'

יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּמֵימְרֵיהּ אַגִיחַ קְרָבָא לְיִשְׂרָאֵל: מג וְתָב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ לְמַשְׁרִיתָא לְגִלְגְּלָא: א וַהֲוָה כַּד שְׁמַע יָבִין מַלְכָּא דְחָצוֹר וּשְׁלַח לְוַת יוֹבָב מַלְכָּא דְמָדוֹן וּלְוַת מַלְכָּא דְשִׁמְרוֹן וּלְוַת מַלְכָּא דְאַכְשָׁף: ב וּלְוַת מַלְכַיָא דְמִצִּפּוּנָא בְּטוּרָא וּבְמֵישְׁרָא דָרוֹם גִינוֹסָר וּבִשְׁפֵלְתָא וּבְפִלְכֵי דוֹר מַעַרְבָא: ג כְּנַעֲנָאָה מִמַדִינְחָא וּמִמַעַרְבָא וֶאֱמוֹרָאָה וְחִתָּאָה וּפְרִיזָאָה וִיבוּסָאָה בְּטוּרָא וְחִוָאָה בְּשִׁפּוֹלֵי חֶרְמוֹן בַּאֲרַע מִצְפַּיָא: ד וּנְפַקוּ אִינוּן וְכָל מַשְׁרִיתְהוֹן עִמְּהוֹן עַם סַגִי כְּחָלָא דְעַל כֵּיף יַמָּא לִסְגֵי וְסוּסְוָן וּרְתִיכִין סַגִי לַחֲדָא: ה וְאִזְדַּמְנוּ כֹּל מַלְכַיָא הָאִלֵּין וַאֲתוֹ וּשְׁרוֹ כַּחֲדָא עַל מֵי מֵרוֹם לַאֲגָחָא קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל: ו וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לָא תִדְחַל מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי מְחַר כְּעִדָּנָא הָדֵין אֲנָא מְסַר יַת כּוּלְהוֹן קְטִילִין קֳדָם יִשְׂרָאֵל יַת סוּסָוָתְהוֹן תְּעַקַר וְיַת רְתִיכֵיהוֹן תּוֹקֵד בְּנוּרָא: ז וַאֲתָא יְהוֹשֻׁעַ וְכָל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא עִמֵּיהּ עֲלֵיהוֹן וְאִינוּן שָׁרָן עַל מֵי מֵרוֹם בִּתְכֵיף וּנְפַלוּ בְּהוֹן: ח וּמַסְרִינוּן יְיָ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל וּמְחוֹנוּן וּרְדָפוּנוּן עַד צִידוֹן רַבְּתָא וְעַד חַרְצֵי יַמָּא וְעַד בִּקְעַת מִצְפַּיָא מַדִינְחָא וּמְחוֹנוּן עַד דְלָא אִשְׁתְּאַר לְהוֹן מְשֵׁיזִיב: ט וַעֲבַד לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַאֲמַר לֵיהּ יְיָ יַת סוּסָוָתְהוֹן עַקַר וְיַת רְתִיכֵיהוֹן אוֹקִיד בְּנוּרָא: י וְתָב יְהוֹשֻׁעַ בְּעִדָּנָא הַהִיא וּכְבַשׁ יַת

רש"י

וגו' : (ב) נגב כנרות . דרום גינוסר : ובנפות דור . פלכי דור קונטדו"ש בלע"ז : מים . מערבה : (ח) משרפות מים . תרגם יונתן חרצי ימא שעושין חריצין ומי הים יוצאין לתוכן ונשרפין מחום השמש ונעשים מלח

רדק

אלא בפעם אחת לכדום כולם זאת אחרי זאת בלא הפסק : (ב) אשר מצפון . בשו"א ועיקרו בקמץ כי אינו סמוך ויתכן לפרשו סמוך לבית בהר ובערבה כאילו אמר מצפון ההר כי כן דרך הלשון לסמוך על אות השמוש כמו השוכני באהלים וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל : נגב כנרת . לדרום כנרת וכנרות קבוץ כנרת וזה וזה תרגום גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורבותינו ז"ל הפליגו בספור טבח פירותיהם והקבוץ ר"ל שהיו מקומות נחלקים וכלם היו שמנים : ובנפות דור . האחד ממנו נפה והסמוך לנפת דור ועניינם מחוז מחוזים וכת"י פלכי : (ג) והחוי תחת חרמון . פירוש החוי שהיה יושב תחת חרמון ואמר תחת כי חרמון היה הר כמו שכתוב עד הר חרמון ופי' בארץ המצפה כי חרמון זה בארץ המצפה או פירושו כי כל המלכים נועדו בארץ המצפה להלחם עם יהושע ואפשר שזה המקום הוא המצפה שהיו מתקבצים שם ישראל תמיד ולפי שהיתה שם תשועה גדולה היו נועדים שם כי במלחמה האחרת שעשה יהושע עם חמשה המלכים אף על פי שהיתה תשועה גדולה לא היו אלא חמשת מלכים ואלו היו מלכים רבים ואפשר כי בנה שם יהושע מזבח מפני התשועה הגדולה שהיתה שם ומפני זה היו ישראל נקבצים שם בעת שהיו צריכים למלחמה או לדבר גדול וכן מצאנו ביפתח לפני ה' במצפה וכן בדבר פלגש בגבעה אל ה' המצפה וכן אמר שמואל במלחמ' פלשתים קבצו אלי כל ישראל המצפתה וכן כשהמליך שאול ויצעק שמואל את העם אל ה' המצפה נראה מכל אלה הפסוקי' כי מזבח היה שם ובית מקודש לתפלה ולקבוץ ישראל באותן הימים : (ח) צידון רבה . רבת עם ידמה שהיתה צידון אחרת קטנה ממנה : משרפות מים. ת"י חרצי ימא והם המלחיות שעושין חריצין ומושכין עליהם מים מלוחים ונשרפים לשמש ונעשים מלח : (ט) את סוסיהם עקר . להודיע כי מה שאמר לו השם את סוסיהם תעקר דרך מצוה אמר לו . ויש לשאול מה טעם אמר לו מצוה זאת במלחמה זו מה שלא צוה לו במלחמה אחרת ויש לפרש כי במלחמות האחרות לא היו בהם סוס ורכב כי אם בלכידת העיירות היו המלחמות גם חמשת המלכים על גבעון באו ללכדה ולא היו צריכין לסוס ורכב אבל זו המלחמה היתה מערכה שערכו מלחמה עם רב להלחם עם ישראל והיו צריכים לסוסים ולרכב והיו עמהם לרוב כמה שכתוב וראית סוס

רלבג

המשכן כמו שזכרנו : (א) עוד זכר שכאשר שמע זה יבין מלך חצור שלח אל יובב מלך מדון ואל מלך שומרון ולמלכים רבים זולתם להתקבץ יחד ולהלחם עם ישראל כדי שלא יפלו בידם אחד אחד כמו שעשו שאר המלכים ובאו עם רב כחול אשר על שפת הים להלחם עם ישראל : (ו) ויעד הש"י ליהושע שלא יירא מהם ומהמונם כי כעת מחר יתנם הש"י חללים לפני ישראל . וצוה לעקור סוסיהם ולשרוף מרכבותיהם שלא יקחום ישראל ויבטחו בם בענין המלחמות ושלא יאמרו שכחם ועוצם ידם עשה להם את החיל אבל יהיה מבטחם בש"י ויתבאר להם כי הוא מנצח הגוים האלה ולא הם : (י) וזכר אחר זה שכבר לכד יהושע את חצור ושרפה כי ממלך חצור היתה התחלת זאת המלחמה והנה כל העם אשר בה לא השאיר כל נשמה ואת כל ערי המלכים האלה ואת כל

ויועדו ג' וסי' כל המלכים לעבור אל בני עמון. לנוד לו ולנחמו: אל מי ג' בקריאה וסי' ומחה אל מי המרים . ויבאו ויחנו יחדיו אל מי מרום . אל מי עין שמש : תשרף באש ג' דסמיכי וסי' ואת בשר הפר . ואת מרכבותיהם תשרף באש ואת העיר הזאת תשרף. ונמסר גם בסדר תצוה :

תולדות אהרן סוסיהם תעקר. ע"ג י"ג:

מצודת דוד

(מג) וישב יהושע . היא ההשבה שלמה האמורה למעלה : יא (ג) תחת חרמון . תחת הר חרמון: בארץ המצפה . הר חרמון היה בארץ המצפה : (ח) משרפות ים

מצודת ציון

שופך דם (בראשית ט') תרגומו דישוד דמא : יא (ב) ובערב' . במישור : נגב כנרות . לדרום כנרות והוא שם מקום : ובנפות דור . מחוזות וגלילות של דור כמו יפה נוף (תהלים מ"ח) : (ה) ויועדו . מלשון וועד ואסיפה : (ו) תעקר . תסיר העיקר כמו וכל תבואתי תשרש (איוב ל"א) ומשפטו תסיר השורש ממקומו ור"ל עיקרות הרגלים שהם העיקר והיסוד [illegible] . נפשם

חָצוֹר וְאֶת־מַלְכָּהּ הִכָּה בֶחָרֶב כִּֽי־
חָצוֹר לְפָנִים הִיא רֹאשׁ כָּל־
הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה׃ יא וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־
הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לְפִי־חֶרֶב הַחֲרֵם לֹא
נוֹתַר כָּל־נְשָׁמָה וְאֶת־חָצוֹר שָׂרַף
בָּאֵשׁ׃ יב וְאֶת־כָּל־עָרֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה
וְאֶת־כָּל־מַלְכֵיהֶם לָכַד יְהוֹשֻׁעַ וַיַּכֵּם
לְפִי־חֶרֶב הֶחֱרִים אוֹתָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה
מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה׃ יג רַק כָּל־הֶעָרִים
הָעֹמְדוֹת עַל־תִּלָּם לֹא־שְׂרָפָם
יִשְׂרָאֵל זוּלָתִי אֶת־חָצוֹר לְבַדָּהּ שָׂרַף
יְהוֹשֻׁעַ׃ יד וְכֹל שְׁלַל הֶעָרִים הָאֵלֶּה
וְהַבְּהֵמָה בָּזְזוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק
אֶת־כָּל־הָאָדָם הִכּוּ לְפִי־חֶרֶב עַד־
הִשְׁמִדָם אוֹתָם לֹא הִשְׁאִירוּ כָּל־
נְשָׁמָה׃ טו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
עַבְדּוֹ כֵּן־צִוָּה מֹשֶׁה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְכֵן
עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ לֹא־הֵסִיר דָּבָר מִכֹּל
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ טז וַיִּקַּח
יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הָהָר
וְאֶת־כָּל־הַנֶּגֶב וְאֵת כָּל־אֶרֶץ הַגֹּשֶׁן
וְאֶת־הַשְּׁפֵלָה וְאֶת־הָעֲרָבָה וְאֶת־
הַר יִשְׂרָאֵל וּשְׁפֵלָתֹה׃ יז מִן־הָהָר
הֶחָלָק הָעֹלֶה שֵׂעִיר וְעַד־בַּעַל גָּד
בְּבִקְעַת הַלְּבָנוֹן תַּחַת הַר־חֶרְמוֹן
וְאֵת כָּל־מַלְכֵיהֶם לָכַד וַיַּכֵּם
וַיְמִיתֵם׃ יח יָמִים רַבִּים עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ

ל' וכל משנה חורם דכו'
ב' בספר'
י״ד בספר'
ב' הנשים. ל'
ג' ספו' מן פ' אתין התחלת' וכל
ס' חס' בליש'
ל'
ל' וכ״כ תו קרי ג' ומס'

חָצוֹר וְיַת מַלְכַּהּ קְטַל בְּחַרְבָּא אֲרֵי חָצוֹר מִלְקַדְמִין הוּא רֵישׁ כָּל מַלְכְוָתָא הָאִלֵין׃ יא וּמְחוֹ יַת כָּל נַפְשָׁתָא דִי בַהּ לְפִתְגָם דְחָרֶב גְמִירָא לָא אִשְׁאַר כָּל נִשְׁמָא וְיַת חָצוֹר אוֹקֵיד בְּנוּרָא׃ יב וְיַת כָּל קִרְוֵי מַלְכַיָא הָאִלֵין וְיַת כָּל מַלְכֵיהוֹן כְּבַשׁ יְהוֹשֻׁעַ וּמְחָנוּן לְפִתְגָם דְחָרֶב גְמַר יַתְהוֹן כְּמָא דְפַקֵיד מֹשֶׁה עַבְדָא דַיְיָ׃ יג לְחוֹד כָּל קִרְוַיָא דְקַיְמִין עַל תּוּקְפֵיהוֹן לָא אוֹקְדִינוּן יִשְׂרָאֵל אֱלָהֵין יַת חָצוֹר בִּלְחוֹדַהּ אוֹקֵיד יְהוֹשֻׁעַ׃ יד וְכָל עֲדֵי קִרְוַיָא הָאִלֵין וּבְעִירָא בְּזוֹ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחוֹד יַת כָּל אֱנָשָׁא מְחוֹ לְפִתְגָם דְחָרֶב עַד דִי שֵׁיצִיאוּ יַתְהוֹן לָא אַשְׁאָרוּ כָּל נִשְׁמָא׃ טו כְּמָא דְפַקֵיד יְיָ יַת מֹשֶׁה עַבְדֵיהּ כֵּן פַּקֵיד מֹשֶׁה יַת יְהוֹשֻׁעַ וְכֵן עֲבַד יְהוֹשֻׁעַ לָא בַטֵיל פִּתְגָמָא מִכָּל דְפַקֵיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ טז וְאַחְסִין יְהוֹשֻׁעַ יַת כָּל אַרְעָא הָדָא טוּרָא וְיַת כָּל דָרוֹמָא וְיַת כָּל אַרְעָא דְגוֹשֶׁן וְיַת שְׁפֶלְתָּא וְיַת מֵישְׁרָא וְיַת טוּרָא דְיִשְׂרָאֵל וּשְׁפֶלְתֵיהּ׃ יז מִן טוּרָא פְלִיגָא דְסָלֵיק לְשֵׂעִיר וְעַד מֵישַׁר גָד בְּבִקְעַת לִבְנָן שִׁפּוֹלֵי טוּרָא דְחֶרְמוֹן וְיַת כָּל מַלְכֵיהוֹן כְּבַשׁ וּמְחָנוּן וְקַטְלִינוּן׃ יח יוֹמִין סַגִיאִין עֲבַד יְהוֹשֻׁעַ יַת כָּל מַלְכַיָא

רדק

סוס ורכב עם רב ממך ולא תמצא שאמר כן במלחמות אחרות וצוה הקב״ה לאבד הסוסים והרכב שהיו הגוים נלחמים בהם ובטחו ברכבם כי רב ולא ידעו כי שקר הסוס לתשועה וישראל בלא רכב וסוס נצחום והפילום חללים כי לה' התשועה לפיכך לא רצה האל ית' שיבואו לישראל להם הסוסים והמרכבות כדי שלא יבטחו בהם גם הם ויחשבו בלבם כי עם הסוסים יעשו המלחמות לפיכך צוה יהושע לעקר הסוסים ולשרוף המרכבות ולא צוה להמית הסוסים כי לא היה דבר שאסור בהנאה ושאר הבהמות שהיה בהם כמו רכב חמור רכב גמל לא צוה לעקור אלא שיקחום לצרכם אבל הסוסים שאינם אלא למלחמה אותם צוה לעקור כדי שלא יקחום ויבטחו בהם ולא אמר להרגם דרך השחתה כי אסור להשחית הנבראים אם לא לצורך או לאסור בהנאה והעיקור הוא לנשר פרסות הבהמה מן הארכובה ולמטה ולא תמות הבהמה בזה הדבר אלא שלא תוכל ללכת ואם תמצא מרעה במקומה תחיה: (יג) על תלם. ת״י תקפיהון כלומר שהיו עומדות בחזקתם שלא הפילו חומותיהם בלכדם אותם ולא שרפם זולתי חצור לפי שהיתה ראש הממלכות ויפחדו הנשארים ובדרש כי משה מסר לו שישרוף חצור ועל פיו עשה יהושע ששרף חצור וכן אמרו ר' אליעזר אומר במסרה שרפה הקב״ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע ועוד אמרו בקשו לרדוף ולא הניחם הקב״ה והיכן נתכנסו בחצור לפיכך שרפה וזה אחד משלשה מקומות שנתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניחם הקב״ה: (טז) ארץ הגשן אין. זה גושן של מצרים ובדרש אומר כי היה גשן של ארץ מצרים והיא נבלעת בתוך ערי ישראל כמו שאמר ויעל לקראת אביו גושנה מלמד שהיא בעלייה כלפי ארץ ישראל ובזכות שהלך יהודה בשליחות אביו להורות לפניו זכה שיהיה לחלקו ארץ גשן שהיא טובה: ואת הר ישראל ושפלתה. ה״א במקום וי״ו כה״א אהלה ופירושו הר יעקב אבינו ששכן שם והוא נקרא על שמו: (יז) מן ההר החלק. ת״י טורא פליגא כלומר שהיה נחלק חציו הנה וחציו הנה וי״מ כמו אנכי איש חלק כלומר שלא היו בה אילנות: בעל גד. כתרגומו מישר גד: (יח) ימים רבים. ולמעלה אמר לכד יהושע פעם אחת ר״ל כי כל המלכים ההם שזכר לכד בפעם אחת בלי הפסק קודם ששבו אל המחנה הגלגלה ואחר כך עשה מלחמה ימים רבים עם שאר מלכי הארץ עד שלקח הכל ויש בו דרש שנענש יהושע על שנתעצל במלחמת המלכים כמו שנאמר ימים רבים שהרי א״ל הקב״ה כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ולמה חסרו משנותיו י' שנים אלא אמר יהושע אם אני מנחיל הארץ במהרה לישראל ועושה להם המלחמ' מיד אמות אמר הקב״ה לא כך עשה משה רבך כשאמרתי לו נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך מיד וידבר משה אל העם החלצו ואתה עלה בלבך

הנני

רשי

מלח: (יג) העומדות על תלם. שלא נהרסה חומתם כמו יריחו שנפלה חומתה וכן העי שנאמר בה וישימה תל עולם שממה: זולתי את חצור לבדה. במסורה שרפה משה צוה לו ומסר כן בבראשית רבה בוישלח יעקב: (יז) בעל גד. מישר גד: ההר החלק. טורא שעיר מחליק עד בעל גד במישור המזרחי ולא הספיק לכבוש בחייו את כל המישור עד הצפון תוספתא: (יח) ימים רבים עשה יהושע. בגנותו ספר הכתוב שהיה מתכוון לדחות את כבוש הארץ כדי

רלבג

כל מלכיהם כלם לכד יהושע ויכה האדם אשר בהם לפי חרב עד השמידם אותם לא השאירו כל נשמה: (יח) וזכר כי ימים רבים עשה יהושע מלחמה את כל המלכים האלה וזה לאות שכבר נתעצל יהושע בענין זאת המלחמה ובראשונה היה משתדל בזריזות ולזה אמרו רז״ל שכבר עשה זה כדי להאריך חייו כי כבר ייעדו השם כי הוא ינחיל לישראל את הארץ: וזכר שלא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון שהשלימו עמהם בערמה כמו שזכר וזה מורה כי אפילו שבעה עממים אם השלימו עם ישראל היה מחוייב להם שלא יהרגום אבל יקבלו על עצמם להיות להם למס ועבדום ולזה הוא מבואר כי מ״ש בפרשת שופטים כי תקרב אל עיר להלחם עליה לתפשה הוא כלל לכל עיר היה או שתהיה משבעה עממין או מזולתם ואולם ההבדל בזה בין שבעה עממין ובין זולתם הוא שאם לא ישלימו והיו משבעה עממין יחוייב להם שלא יחיו

כל

וכל שלל ג' פסוקים אית בהון וכל כל כל ב' במצע' פסו' וא' ר״פ וסי' וכל שלל הערים האלה. והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם. ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם: השמדם ה' חס' בלישנא וסי' נמסר בסדר עקב: העלה ג' בקריאה וסי' מן ההר החלק העלה שעירה. ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע. הראתם את האיש העלה הזה וגלית הפלשתי. מצעית' מל' וסימן מלכים מלאים:

תולדות אהרן צוה משה. יבמות נו סנהדרין מד (סאה טו שקלים מב):

מצודת ציון

(י) לפנים. בימים הקדמונים: (יג) תלם. מלשון תל וגובה: (יז) בעל. תרגומו מישר: תחנה

מצודת דוד

מים. חריגים שמי הים נקווים בהם והחמה שורפתן ונעשים מלח: (י) כי חצור כו'. ולזה פתח בה תחלה: (יג) על תלם. ר״ל בגבהם שלא נפלו חומותיהם בש

הכבוש · (טז) ואת הר ישראל. אשר ישב בו ישראל אביו ונקרא על שמו: (יז) ההר החלק. שהיה נחלק לשנים אחת הנה ואחת הנה: העלה. אשר עולה עד שעיר

לבלתי

הנני מחסר מסמותיך אמר דוד עליו השלום רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום : (כ) לחזק את לבם . זה היה לשתי סבות האחת שהיה זה עונש כמו בפרעה ויחזק ה' את לב פרעה והשנית כמו שאומר הטעם כי למען השמידם כאשר צוה ה' את משה כמו שכתוב כי אתן בידכם את כל יושבי הארץ וגו' . ואמר פן יחטיאו אותך לי : להם תחנה . כמו חנינה ורחמנות : (כא) ויכרת את הענקים . ולמעלה הוא אומר כי כלב הורישם כלב עשה במצות יהושע שנתן לו את ההר ועוד יראה בספר שפטים כי אחרי מות יהושע הורישום בני יהודה והאמת כי בחיי יהושע הורישו ישראל חברון והענקים אשר בהר חברון הכל הכריתו ומה שאמר כי כלב הורישם לפי שנתן לו יהושע חברון על פי ה' נקראת המלחמה על שמו ועל שם שבטו שהוא שבט יהודה והם השתדלו יותר במלחמה ההיא ופי' וילך יהודה אל הכנעני היושב בחברון שנאמר בספר שפטים וכבר הלך אבל ספר אותו שם עם מה שכבשו אחרי מות יהושע וכן וילחמו בני יהודה בירושלים פירושו וכבר נלחמו כי מלך ירושלם הוא בחשבון ל"א מלכים שהכה יהושע ובני ישראל : הר יהודה . נקרא כן ע"ש סופו כי קודם שלקחו אותו לא היה נקרא כן : הר ישראל . כמו שפירשנו למעלה : (כב) רק בעזה . ומה שאמר בספר שפטים וילכד יהודה עזה ואת גבולה וגו' אחרי מות יהושע היה זה אבל בחיי יהושע הם הכריתו הענקים מן חברון ומן אלה המקומות שזכר ונשארו בעזה ובשאר ערי פלשתים עד שלכדם אחר כן יהודה : (כג) והארץ שקטה ממלחמה . שלא התעוררו עוד הכנענים להאסף ולהלחם עם ישראל כי ראו כי נפלו לפניהם בכל המלחמות וגם ישראל עמדו באותה הארץ שכבשו ולא התעוררו לכבוש עוד וכשזקן יהושע אמר לו האל יתברך שיזרז ישראל לכבוש הארץ הנשארת ואמר ליהושע שיחלק אותה בחייו והתחיל בשני השבטים שהם יהודה ויוסף כי נאמר לו ברוח הקדש שאלו ינחלו תחלה כי הם ראשי ישראל ואלה יעמדו על גבולי ארץ ישראל יהודה מדרום ויוסף מצפון והשבעה שבטים ביניהם וכיון שעלה גורל לאלו השבטים השנים וכבשו הגבולים חשבו כי כל הארץ נכבשת כי

שמערב

כדי להאריך ימיו לפי שנאמר ולאבד תחילה אותם במדרש תנחומא : (א) אשר הכו בני ישראל

אֶת־כָּל־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִלְחָמָה׃
יח

יט לֹא־הָיְתָה עִיר אֲשֶׁר הִשְׁלִימָה אֶל־ ז' ר"פ בספר' כ'
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּלְתִּי הַחִוִּי יֹשְׁבֵי
גִבְעוֹן אֶת־הַכֹּל לָקְחוּ בַמִּלְחָמָה׃
כ כִּי ׀ מֵאֵת יְהוָה ׀ הָיְתָה לְחַזֵּק אֶת־לִבָּם
לִקְרַאת הַמִּלְחָמָה אֶת־יִשְׂרָאֵל לְמַעַן
הַחֲרִימָם לְבִלְתִּי הֱיוֹת־לָהֶם תְּחִנָּה ב' חגג . ב' בספר'
כִּי לְמַעַן הַשְׁמִידָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה ב'
אֶת־מֹשֶׁה׃
כא וַיָּבֹא יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא וַיַּכְרֵת אֶת־ ב' רא"ש וזנב
הָעֲנָקִים מִן־הָהָר מִן־חֶבְרוֹן מִן־דְּבִר
מִן־עֲנָב וּמִכֹּל הַר יְהוּדָה וּמִכֹּל הַר ב' פס' מכל ומכל
יִשְׂרָאֵל עִם־עָרֵיהֶם הֶחֱרִימָם יְהוֹשֻׁעַ׃
כב לֹא־נוֹתַר עֲנָקִים בְּאֶרֶץ בְּנֵי ז' ר"ס בסיפ'
יִשְׂרָאֵל רַק בְּעַזָּה בְּגַת וּבְאַשְׁדּוֹד
נִשְׁאָרוּ׃ כג וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וַיִּתְּנָהּ יְהוֹשֻׁעַ לְנַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל
כְּמַחְלְקֹתָם לְשִׁבְטֵיהֶם וְהָאָרֶץ שָׁקְטָה ג' בספ' דכמי'
מִמִּלְחָמָה׃
יב א וְאֵלֶּה ׀ מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכּוּ בְנֵי־

הָאִלֵּין קְרָבָא׃ יט לָא הֲוַת
קַרְתָּא דְּאַשְׁלֵימַת עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֱלָהֵן חִוָּאָה יָתְבֵי
גִבְעוֹן יָת כּוֹלָא נְסִיבוּ
בִּקְרָבָא׃ כ אֲרֵי מִן קֳדָם
יְיָ הֲוַת לְתַקָּפָא יָת לִבְּהוֹן
לְסַדָּרָא קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל
בְּדִיל לְגַמָּרוּתְהוֹן בְּדִיל
דְּלָא לְמֶהֱוֵי לְהוֹן רַחֲמִין
אֲרֵי בְּדִיל לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן
כְּמָא דְּפַקֵּד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
כא וַאֲתָא יְהוֹשֻׁעַ בְּעִדָּנָא
הַהִיא וְשֵׁיצֵי יָת גִּבָּרַיָּא
מִן טוּרָא מִן חֶבְרוֹן מִן
דְּבִיר מִן עֲנָב וּמִכֹּל טוּרָא
דִּיהוּדָה וּמִכֹּל טוּרָא
דְּיִשְׂרָאֵל עִם קִרְוֵיהוֹן
גַּמְרִנּוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ כב לָא
אִשְׁתְּאַר גִּבָּרַיָּא בְּאַרְעָא
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחוּד בְּעַזָּה
בְּגַת וּבְאַשְׁדּוֹד אִשְׁתְּאָרוּ׃
כג וּנְסִיב יְהוֹשֻׁעַ יָת כָּל
אַרְעָא כְּכֹל דִּי מַלֵּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה וִיהָבַהּ יְהוֹשֻׁעַ
לְאַחְסָנָא לְיִשְׂרָאֵל
כְּפַלְגוּתֵיהוֹן לְשִׁבְטֵיהוֹן
וְאַרְעָא שְׁדוֹכַת מִלְּמֶעְבַּד קְרָבָא׃ א וְאִלֵּין מַלְכֵי אַרְעָא דִּמְחוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

למען ו' פסו' למען למען וסי' נמסר בסדר וירא גם לעיל בספרא סימן ד' : וירשו ד' חס' וסי' ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל . ויצא גבול בני דן . ויבואו מלך אשור מבבל . ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה : ועד ים ד' יחידאין וסי' נמסר בסדר משפטים : הישמות ג' חלוקים באתיהון וסי' נמסר בסדר מסעי : משה ג' ר"פ וסי' נמסר בריש האי סיפרא : ובני ישראל ט"ו מצעו' פסו' וסי' נמסר בסדר פנחס : העולה ג' ב' חס' וא' מלא נמסר לעיל בסי' י"א : לנחלה ט"ו בקריאה וסי' נמסר בסדר קרח :

תולדות אהרן כי מאת ה' . עקדה שער לו :

רלבג

כל נשמה ואם יהיו מזולתם יהיו להם המסים והספק : (כא) עוד זכר שכבר הכרית יהושע הענקים וכו' והנה זכר במה שיבא כי כלב בן יפונה הכרית הענקי' מחברון ועתניאל בן קנז לכד דביר וזה בלתי סותר למה שכאן כי הכל היה מיוחס ליהושע כי הוא היה הראש המנהיג אותם בזה : (כג) והנה זכר אחר זה כי כבר נשאר הרבה עדין מן הארץ לרשתה אלא שעכ"ז כבר חלקה להם יהושע בנחלה לישראל לשבטיהם כמו שזכר אחר זה . וזכר עם זה שהארץ שקטה ממלחמה כי לא היו נלחמים עם ישראל ולא ישראל עמם ואע"פ שכבר נשאר הרבה מן הארץ לרשתה :

ואולם התועלות המגיעים בזה הספור הם אלו :

התועלת הראשון במצות והוא מה שזכר מענין המזבח הר עיבל ומה שנלוה בזה ממה שנצטוו לעשות שם כמו שנזכר בפרשת כי תבא והנה התועלת בזו המצוה היא להוסיף אזהרה לישראל בענין שמירת התורה ולזה נכתבה שם ובאה שם הברכה למול הר גריזים למי שיקימה והקללה למול הר עיבל למי שיסור ממנה כי בזה יישרה אל שתדבק בשלמות ההשגחה האלהית ביש' ויהיו מפני זה יותר ראוים לירושת הארץ :

והשני והוא במדות והוא שראוי לאדם להתישב בדברים שיעשה אותם שלא למהר בעשייתם בזולת עצה ואע"פ שכבר יראה בתחלת המחשבה שהענין ההוא ראוי שיעשה הלא תראה מה שקרה לישראל עם יושבי גבעון מפני שמהרו לכרות להם ברית טרם ששאלו את פי ה' כי כבר השיגה להם החרטה אחר זה כי זה ממה שהביאם לעבור באופן מה ממה שצוה בתורה שלא לחיות כל נשמה מהערים הקרובות אם לא מהערים הרחוקות אשר לא מערי הגוים האלה ר"ל מז' עממין :

השלישי והוא במצות והוא כי השבועה אשר לפי הדין אינה שבועה כגון זאת לפי שהיתה שבועה בטעות עם שכבר היתה באופן מה לעבור על דברי תורה ראוי שתקויים עם מי שאינו מאנשי אומתינו כדי שלא יהיה שם חלול השם ואולם הכבידו ענין עבודתם כמו שזכרנו לתת להם גמול מה על מרמתם :

הרביעי והוא במדות והוא שראוי לאדון להשגיח על עבדיו ולהצילם מיד הקמים עליהם הלא תראה איך התנהג יהושע עם אנשי גבעון ואעפ"י שכבר רמו אותו לעזור להם כנגד ה' המלכים הקמים עליהם : החמישי הוא לפרסם ענין הנפלאות שעשה אז השם לישראל בזאת המלחמה עד שכבר המית מהם באבני הברד יותר ממה שהרגו ישראל בחרב ושתוך הזמן הקצר שהגביל יהושע נשלמה נקמת גוי אויביו להורות כי ה' נלחם לישראל ולפרסם זה המופת והשארות זכרו צוה שישיבו ה' המלכים תוך המערה ולשום אבנים גדולות על פי המערה להעיר כי לנחץ ענין המלחמה הזאת לא רצו להמתין שיוציאו המלכים האלה משם אבל שמו אז על פי המערה אבנים גדולות ונשארו שם אנשי' לשמרם בדרך שלא יאחרו ענין המלחמה הזאת וימהרו לרדוף אחר הנשארים קודם שיבאו אל עריהם בדרך שתשלם הנקמה תוך העת שהגביל יהושע : הששי והוא במדות שראוי לאדם בהיותו ביום טובה שישמח בו ר"ל שכאשר יראה היותו מצליח במה שעשה ראוי שימהר ויחיש מעשיו ולא ימתין לעשות מה שיוכל לעשות ביום אחד למחרת היום ההוא כי לא ידע מה ילד יום ולזה תמצא שספר איך עלה הענין ליהושע בהשתדלותו בזריזות בענין המלחמה עד שכבר זכר שבפעם אחת נצח יהושע מלכים רבים ואת ארצם והם עשרים מלכים שנזכרו בענין שלא קודם מלך חצור ואחר זה כשהתרשל

מצודת דוד

(כ) לבלתי היות להם תחנה . מן בני ישראל : כי למען השמידם . כי חיזק לבבם למען השמידם : (כא) מן חברון . אף כי כלב הוריש הענקים מחברון ייחס הדבר אל יהושע לפי שבימיו הוריש וכל נלחם המלחמה יחשב אל המושל על הצבא : (כג) כמחלקותם . כפי המחלוקת האמורה למטה . לשבטיהם .

מצודת ציון

(כ) תחנה . חנינה ורחמים : (כא) הענקים . בני אדם גבהי הקומה : (כג) שקטה . נחה כמו ארץ

רדק

ומערב הים הגדול גבולו ובמזרח הירדן וים כנרת לפיכך נתעכבו לכבוש שבעה שבטים עד שבאו לשילה כי לא היו חוששין כיון שהיו הגבולים בידם והכנענים הנשארים היו ביניהם וכל ישראל היו להם ערים הרבה לשבת בארץ הנכבש' וכאשר באו לשילה אחר י"ד שנה משבאו לגלגל אמר להם יהושע שיכתבו הערים שבין יהודה ויוסף ויעשו מהם שבעה חלקים ואחר כך יפילו גורל ביניהן על פי הקלפי ועל פי ה' לשבעה השבטים : (ט) מלך יריחו אחד . כל אלה שלשים ואחד מלכים שזוכר לא היה מלך על עיר אחת לבדה אלא
כל

שעירה ג' בקריאה וסי' וישב ביום ההוא עשו . יעבר נא אדני לפני עבדו . ועד ההר החלק העולה שעירה . ונמסר גם בסדר וישלח : ובמדבר ג' בקריאה וסי' ובמדבר אשר ראיתי אשר . אשר עשיתי במצרים ובמדבר . בהר ובשפלה ובערבה . החוי והיבוסי ו' דסמיכי וסימ' ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי . כי החרם תחרימם החתי . ויהי כשמע כל מלכי האמורי . בהר ובשפלה ריהושע . ותעברו את הירדן דסוף יהושע . כל העם הנותר דמלכים . ושארא והחוי והיבוסי ונמסר גם בסדר כי תשא :

ביאור הגר"א

יב (ז) ואלה מלכי הארץ . הל"א מלכים . מלך יריחו . ומלך העי . וה' מלכים שעלו על גבעון היינו ירושלים חברון . ירמות . לכיש . עגלון הרי ז' . ומקדה ולבנה , ודביר . שכתוב בהם את מלכה . והורם מלך גזר , הרי י"א . וההר . הנגב והשפלה . והאשדות שכתוב בהם את מלכיהם הרי ט"ו . ומלך חצור . ומדון . שמרון אכשף . הרי י"ט . ואשר מצפון בהר . ובערבה . נגב כנרות ובשפלה ובנפת דור מים הרי כ"ד . הכנעני ממזרח ומים . פי' הכנעני ממזרח . וכנעני מים , והאמורי . והחתי . והפריזי . והיבוסי . והחוי . הרי ל"א מלכים : (יג) מלך גדר . הוא אשדות מפני שהוא מקום משופע לכך עשו גדר : (יד) מלך חרמה . הוא ההר שכן כתיב וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה : מלך ערד . הוא הנגב . שכן כתיב וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב . (טו) עדולם . הוא שפלה שכן חושב בערי יהודה שבשפלה עדולם : (טז) בית אל . תפוח . חפר . אפק . לשרון . הם

וִירִיתוּ יַת אַרְעֲהוֹן בְּעִבְרָא
דְיַרְדְנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא
מִנַחְלָא דְאַרְנוֹן עַד טוּרָא
דְחֶרְמוֹן וְכָל מֵישְׁרָא
מַדִינְחָא׃ ב סִיחוֹן מַלְכָּא
אֱמוֹרָאָה דְיָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן
שַׁלִיט מֵעֲרוֹעֵר דְעַל כֵּיף
נַחֲלָא דְאַרְנוֹן וְגוֹ נַחֲלָא
וּפַלְגוּת אֲרַע גִלְעָד וְעַד
יוּבְקָא דְנַחֲלָא תְּחוּמָא
דִבְנֵי עַמוֹן׃ ג וּמֵישְׁרָא
עַד יַם גִינוֹסַר מַדִינְחָא
וְעַד יַמָא דְמֵישְׁרָא יַמָא
דְמִלְחָא מַדִינְחָא אוֹרַח
בֵּית יְשִׁמוֹת וּמִדָרוֹמָא
תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא׃
ד וּתְחוּם עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנַן
מִשְׁאַר גִבָּרַיָא דְיָתֵיב
בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי׃
ה וְשַׁלִיט בְּטוּרָא דְחֶרְמוֹן
וּבְסַלְכָה וּבְכָל מַתְנָן עַד
תְּחוּם גְשׁוּרָאָה וְאַפְקֵירוֹס
וּפַלְגוּת אֲרַע דְגִלְעָד תְּחוּם
סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן׃
ו מֹשֶׁה עַבְדָא דַיְיָ וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל מְחוֹנוּן וִיהָבַהּ מֹשֶׁה
עַבְדָא דַיְיָ יְרוּתָא לְשִׁבְטָא
דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד
וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃
ז וְאִלֵין מַלְכֵי אַרְעָא דִי
מְחָא יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּעִבְרָא דְיַרְדְנָא מַעַרְבָא
מִמֵישַׁר גָד בְּבִקְעַת לִבְנָן
וְעַד טוּרָא פְלִינָא דְסָלִיק
לְשֵׂעִיר וִיהָבַהּ יְהוֹשֻׁעַ
לְשִׁבְטַיָא יִשְׂרָאֵל יְרוּתָא
כְּפַלְגוּתְהוֹן׃ ח בְּטוּרָא
וּבִשְׁפֵלְתָּא וּבְמֵישְׁרָא
וּבְמַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא
וּבְמַדְבְּרָא וּבְדָרוֹמָא חִתָּאֵי
וֶאֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּפְרִיזָאֵי
וְחִוָאֵי וִיבוּסָאֵי׃ ט מַלְכָּא
דִירִיחוֹ חַד מַלְכָּא דְעַי
דִבְסְטַר בֵּית אֵל חַד׃
י מַלְכָּא דִירוּשְׁלֵם חַד מַלְכָּא
דְחֶבְרוֹן חַד׃ יא מַלְכָּא דְיַרְמוּת
חַד מַלְכָּא דְלָכִישׁ חַד׃
יב מַלְכָּא דְעֶגְלוֹן חַד מַלְכָּא דְגֶזֶר חַד׃ יג מַלְכָּא דִדְבִיר חַד מַלְכָּא דְגֶדֶר חַד׃ יד מַלְכָּא דְחָרְמָה חַד מַלְכָּא
דַעֲרָד חַד׃ טו מַלְכָּא דְלִבְנָה חַד מַלְכָּא דַעֲדֻלָּם חַד׃ טז מַלְכָּא דְמַקֵּדָה חַד מַלְכָּא דְבֵית אֵל חַד׃ יז מַלְכָּא דְתַפּוּחַ

ד' חס' יִשְׂרָאֵל וַיִּרְשׁוּ אֶת־אַרְצָם בְּעֵבֶר
ג'. ג' ד'. הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה הַשָּׁמֶשׁ מִנַּחַל אַרְנוֹן
עַד־הַר חֶרְמוֹן וְכָל־הָעֲרָבָה מִזְרָחָה׃
ב סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן
מֹשֵׁל מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל
אַרְנוֹן וְתוֹךְ הַנַּחַל וַחֲצִי הַגִּלְעָד וְעַד
יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃
ד' ר"פ ג וְהָעֲרָבָה עַד־יָם כִּנְרוֹת מִזְרָחָה וְעַד
יָם הָעֲרָבָה יָם־הַמֶּלַח מִזְרָחָה
כ' כ"ג דֶּרֶךְ בֵּית הַיְשִׁמוֹת וּמִתֵּימָן תַּחַת
אַשְׁדּוֹת הַפִּסְגָּה׃ ד וּגְבוּל עוֹג מֶלֶךְ
הַבָּשָׁן מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הַיּוֹשֵׁב
ג' ר"פ בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי׃ ה וּמֹשֵׁל בְּהַר
חֶרְמוֹן וּבְסַלְכָה וּבְכָל־הַבָּשָׁן עַד־
גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַחֲצִי הַגִּלְעָד
ג' ד' גְּבוּל סִיחוֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן׃ ו מֹשֶׁה
י"ד בסיפ'. ט"ו מלעיל פסו' עֶבֶד־יְהוָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִכּוּם וַיִּתְּנָהּ
מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה יְרֻשָּׁה לָרְאוּבֵנִי
וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה׃

ז וְאֵלֶּה מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר
הִכָּה יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן יָמָּה מִבַּעַל גָּד בְּבִקְעַת הַלְּבָנוֹן
ג'. ג' וְעַד־הָהָר הֶחָלָק הָעֹלֶה שֵׂעִירָה
וַיִּתְּנָהּ יְהוֹשֻׁעַ לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יְרֻשָּׁה
כְּמַחְלְקֹתָם׃ ח בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבָעֲרָבָה
ג' וּבָאֲשֵׁדוֹת וּבַמִּדְבָּר וּבַנֶּגֶב הַחִתִּי
תמכסוס הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי הַפְּרִזִּי הַחִוִּי
מלכי כנען ובני המן אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה וְהַיְבוּסִי׃ ט מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶחָד מֶלֶךְ הָעַי
אֲשֶׁר־מִצַּד בֵּית־אֵל אֶחָד׃ י מֶלֶךְ
יְרוּשָׁלִַם אֶחָד מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶחָד׃
יא מֶלֶךְ יַרְמוּת אֶחָד מֶלֶךְ לָכִישׁ אֶחָד׃
יב מֶלֶךְ עֶגְלוֹן אֶחָד מֶלֶךְ גֶּזֶר אֶחָד׃
כול' חסר' כמ"א יג מֶלֶךְ דְּבִר אֶחָד מֶלֶךְ גֶּדֶר אֶחָד׃
כ"ב פסו' לית כסון לא אריך ולא זעיר יד מֶלֶךְ חָרְמָה אֶחָד מֶלֶךְ עֲרָד אֶחָד׃
טו מֶלֶךְ לִבְנָה אֶחָד מֶלֶךְ עֲדֻלָּם אֶחָד׃
טז מֶלֶךְ מַקֵּדָה אֶחָד מֶלֶךְ בֵּית־אֵל אֶחָד׃
כול' מ"ל כמ"א יז מֶלֶךְ תַּפּוּחַ אֶחָד מֶלֶךְ חֵפֶר אֶחָד׃

רשי

ישראל . בימי משה : (ב) ועד יבק הנחל . ששם גבול ארץ בני עמון סוף מיצר ארץ בני עמון ומשם והלאה היו בני עמון מושלים : (ה) וחצי הגלעד גבול סיחון . שם היה מיצר ממשלת סיחון כשאמרת למעלה שחצי הגלעד היה שלו
חס

רלבג

כשהתרשל בזה לא כלה בימים רבים כי אם י"א מלכים שהתחלה ממלך חצור עד סוף זכר המלכי' ההם ולו השתדל בזה יהושע בזריזות אולי היה מכלה כל הגוים האלה אשר הוא בסוף הענין לישראל לפח ולמוקש : (א) ואלה מלכי הארץ עד סוף הספר . זכר תחלה מה שנעשה ע"י משה מזאת המלחמה ואמר בזה תחלה אשר הכו בני ישראל והנה ראוי שייחס זה למשה שמהם כי על ידו נעשה ולזה זכר בסוף כי משה עבד ה' ובני ישראל עשו זה והנה לא הזכיר בזה תחילה שם משה להורות כי משה אעפ"י שגדלה מעלתו מאד הנה היה נצחו אלה המלכים בזכות ישראל מצד ברית השם יתעלה כרות עם אבותיהם כמו שנזכר בתורה . ואחר זה זכר מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל בעבר הירדן ימה ושכבר נתנה יהושע לשבטי ישר' ירושה כמחלקות' לפי האופן הנזכר בתורה :
והנה

מצודת דוד

לכל שבט ושבט חלק לבד
יב (ב) יבק הנחל . שם מקום סמוך להנחל והיה מגבול בני עמון : (ג) והערבה . גם היא היתה ממשלת סיחון : ומתימן . ומפאת הדרום משל תחת אשדות הפסגה : (ד) גבול עוג וכו' . רצה לומר גם גבול עוג ירשו : (ה) גבול סיחון . אצל גבול סיחון כי חצי הגלעד השנית של סיחון היתה : (ט) מלך יריחו אחד . מוסב על המקרא שלפני פניו ואלה מלכי הארץ וכו' מלך יריחו וכו' :
מלך

מצודת ציון

ארץ יראה ושקטה (תהלים ע"ו
יב (ד) הרפאים . הענקים על ש
שמרפים ידי רואיהם מי יפחד
מהם

רשי

וזה חצי השני של עוג: (כג) לנפת דור. לפלכי דור: (א) והארץ נשארה הרבה מאד. ממה שאמרתי לאברהם נשארה לרשת' שלא נכבשה: (ב) גלילות. נורקא"ש בלע"ז: (ג) מן השיחור. הוא נילוס הוא נחל מצרים הוא סמוך לתחום מקצוע דרומי' מערבית של א"י כמו שאמר באלה מסעי ולמדנו כאן שלא כיבש יהושע בחייו כל מיצר הדרומי אלא ממדבר צין הוא ההר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה: ועד גבול עקרון צפונה. העקרוני יושב על הים ומתפשט לצד הצפון יותר מן האחרים: לכנעני תחשב. מארץ הכנעני שנתתי לאברהם הוא: חמשת סרני פלשתים וגו'. הוא סוף גמר המיצר עד הים הגדול שבמערב: העזתי והאשדודי האשקלוני וגו'. ששה סרנים הוא מונה ומתחלתן קראן חמשת אמר ר"י אידונכיקי שלהם ה' החשובים חמשה היו שהעוים אינו מונה מן הסרנים החשובי' ועוד יש לפרש חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני הם חמשה ועוד נשאר לכבוש ארץ העוים שאינם מן הפלשתים: (ד) מתימן כל ארץ הכנעני. פסוק ראשון מנה מצד הדרומי מן המזרח למערב וזה מונה את רוחב אותו המקצוע הנותר ליכבש כמה הוא מן הדרום לצפון: מתימן כל ארץ הכנעני. מתימן זו מערה לצידונים עד האפקה עד האמורי: (ה) והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש. ובמיצר מזרחי נשאר לכבוש במקצוע הצפון כל הלבנון מבעל גד עד סוף המיצר וברוחב מן המזרח למערב עד לבוא חמת וזהו כל מיצר הצפוני שלבוא חמת במקצוע צפונית מערבית באלה מסעי: (ו) אנכי אורישם. אחרי מותך: הפלה לישראל בנחלה. ויכבוש לאחר זמן כל

תולדות אהרן חמשת סרני פלשתים חולין ס:

יהושע יב יג

יח מֶלֶךְ אֲפֵק אֶחָד מֶלֶךְ לַשָּׁרוֹן אֶחָד׃ יט מֶלֶךְ מָדוֹן אֶחָד מֶלֶךְ חָצוֹר אֶחָד׃ כ מֶלֶךְ שִׁמְרוֹן מְרֹאוֹן אֶחָד מֶלֶךְ אַכְשָׁף אֶחָד׃ כא מֶלֶךְ תַּעְנַךְ אֶחָד מֶלֶךְ מְגִדּוֹ אֶחָד׃ כב מֶלֶךְ קֶדֶשׁ אֶחָד מֶלֶךְ־יָקְנְעָם לַכַּרְמֶל אֶחָד׃ כג מֶלֶךְ דּוֹר לְנָפַת דּוֹר אֶחָד מֶלֶךְ־גּוֹיִם לְגִלְגָּל אֶחָד׃ כד מֶלֶךְ תִּרְצָה אֶחָד כָּל־מְלָכִים שְׁלֹשִׁים וְאֶחָד׃

יג א וִיהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלָיו אַתָּה זָקַנְתָּה בָּאתָ בַיָּמִים וְהָאָרֶץ נִשְׁאֲרָה הַרְבֵּה־מְאֹד לְרִשְׁתָּהּ׃ ב זֹאת הָאָרֶץ הַנִּשְׁאָרֶת כָּל־גְּלִילוֹת הַפְּלִשְׁתִּים וְכָל־הַגְּשׁוּרִי׃ ג מִן־הַשִּׁיחוֹר אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם וְעַד גְּבוּל עֶקְרוֹן צָפוֹנָה לַכְּנַעֲנִי תֵּחָשֵׁב חֲמֵשֶׁת ׀ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים הָעַזָּתִי וְהָאַשְׁדּוֹדִי הָאֶשְׁקְלוֹנִי הַגִּתִּי וְהָעֶקְרוֹנִי וְהָעַוִּים׃ ד מִתֵּימָן כָּל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וּמְעָרָה אֲשֶׁר לַצִּידֹנִים עַד־אֲפֵקָה עַד גְּבוּל הָאֱמֹרִי׃ ה וְהָאָרֶץ הַגִּבְלִי וְכָל־הַלְּבָנוֹן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ מִבַּעַל גָּד תַּחַת הַר־חֶרְמוֹן עַד לְבוֹא חֲמָת׃ ו כָּל־יֹשְׁבֵי הָהָר מִן־הַלְּבָנוֹן עַד־מִשְׂרְפֹת מַיִם כָּל־צִידֹנִים אָנֹכִי אוֹרִישֵׁם מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק הַפִּלֶהָ לְיִשְׂרָאֵל בְּנַחֲלָה

ל' נא קרי א'
ל' נספר'
ל'
ב'
חצי הספר
ב' חד חס' וחד מ"ל דיהושע מ"ל דשמואל חסר
ד'. ג'
ט'
ל'
ב'
ח' ר"פ. ל'
ט' ר"פ בכפר'
ל' חס'
ל'
ו' חס' בליש'

חַד מַלְכָּא דְחֵפֶר חַד׃ יח מַלְכָּא דַאֲפֵק חַד מַלְכָּא דְלַשָּׁרוֹן חַד׃ יט מַלְכָּא דְמָדוֹן חַד מַלְכָּא דְחָצוֹר חַד׃ כ מַלְכָּא דְשִׁמְרוֹן מְראוֹן חַד מַלְכָּא דְאַכְשָׁף חַד׃ כא מַלְכָּא דְתַעְנַךְ חַד מַלְכָּא דִמְגִדּוֹ חַד׃ כב מַלְכָּא דְקֶדֶשׁ חַד מַלְכָּא דְיָקְנְעָם לְכַרְמְלָא חַד׃ כג מַלְכָּא דְדוֹר לְפַלְכֵי דוֹר חַד מַלְכָּא דְעַמְמִין לְגִלְגְּלָא חַד׃ כד מַלְכָּא דְתִרְצָה חַד כָּל מַלְכַיָּא תְּלָתִין וְחַד׃ א וִיהוֹשֻׁעַ סִיב עַל בְּיוֹמִין וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ אַתְּ סַבְתָּא עַלְתָּא בְּיוֹמִין וְאַרְעָא אִשְׁתָּאֲרַת סַגִּיאָה לַחֲדָא לְמֵירְתַהּ׃ ב דָא אַרְעָא דְאִשְׁתָּאֲרַת כָּל תְּחוּמֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְכָל גְּשׁוּרָאֵי׃ ג מִן שִׁיחוֹר דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם וְעַד תְּחוּם עֶקְרוֹן צִפּוּנָא עַל אַרְעָא כְנַעֲנָאֵי תִּתְמְנֵי חַמְשָׁא טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי עַזָּתָאֵי וְאַשְׁדּוֹדָאֵי אַשְׁקְלוֹנָאֵי גִתָּאֵי וְעֶקְרוֹנָאֵי וְעַוָּאֵי׃ ד מִדָּרוֹמָא כָּל אַרְעָא כְנַעֲנָאֵי וּמְעַרְתָּא דִּי לְצִידוֹנָאָה עַד אֲפֵק עַד תְּחוּם אֱמוֹרָאָה׃ ה וְאַרְעָא גִבְלִי וְכָל לִבְנָן מִדְנַח שִׁמְשָׁא מִמֵּישַׁר גַּד שְׁפּוּלֵי טוּרָא דְחֶרְמוֹן עַד מֵעַלְנָא דַחֲמָת׃ ו כָּל יָתְבֵי טוּרָא מִן לִבְנָן עַד חַרְצֵי יַמָּא כָּל צִידוֹנָאֵי בְּמֵימְרִי אֲתָרְכִינוּן מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחוּד פְּלִיגְהָא לְיִשְׂרָאֵל בְּאַחְסָנָא וּכְמָא

רדק

כל עיר ועיר שזוכר היתה ראש ממלכהו והיה מושל על עיירות וכפרים אחרים: (ב) גלילות. כמו גבול או כמו מחוז וכן גליל הגוים: (ג) מן השיחור. הוא נילוס נחל מצרים והוא למקצוע דרומית מערבית של ארץ ישראל שלא כבש יהושע כל מצר הדרומית אלא ממדבר צין הוא הר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה: חמשת סרני פלשתים. הוא גמר המצר עד הים הגדול שבמערב וסרנים ענינם שרים: חמשת סרני. והעוים שזוכר בסוף הפסוק אינו ממנינם. ובדברי רבותינו ז"ל ששה סרנים הוא מונה ומתחלה קראם חמשה אמר ר' יוחנן אידונקיקי שלהם חמשה פי' אידונקיקי החשובים שבהם היו חמשה והעוים אינו מן הסרנים החשובי' ועוד בדבריהם עוים מתימן באו וסמכו ענינו לפסוק הבא אחריו: מתימן. ולפי פשט הפסוק מתימן פי' מדרום כלומר מצד דרום נשארה כל ארץ הכנעני: (ה) והארץ הגבלי. חסר הנסמך ומשפטו הארץ ארץ הגבלי וכן הארון הברית

רלבג

(א) והנה זכר כי יהושע היה זקן בא בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה ולא יתכן לו מצד זקנותו להשלים המלחמה עם מלכים הנשארים וצוה מאת הש"י שיפילה לישראל בנחלה כאילו כבשה כלה ר"ל למ' השבטים וחצי שבט מנשה כי הב' שבטים וחצי לקחו חלקם מעבר לירדן ואולם לשבט הלוי לא נתן נחלה כמו שנאמר בתורה ואולם נתנו ללוים בארץ ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם וקנינם כמו

ועד גבול ד' בקריאה וסי' מן השיחור אשר על פני מצרים. ושלמה היה מושל. ויהי מושל בכל הממלכות. ממגדל סונה ועד גבול כוש: והארץ ח' ר"פ בקריאה וסי' נמסר בסדר בראשית: הפלה ו' חסר בלישנא וסי' נמסר בסדר נשא:

ביאור הגר"א

הם האמורי והחתי. והפריזי. והיבוסי והחוי: (כא) מלך תענך. מגידו'. קדש יקנעם. דור לנפת דור. הם המלכים אשר מצפון בהר. ובערבה נגב כנרות ובשפלה. ובנפת דור מים: (כג) מלך גוים. ומלך תרצה. הם הכנעני ממזרח. ומים: יג (ג) והעוים. ואיתא בגמרא חמשת סרני פלשתים וחשיב ששי ומשני עוים מתימן באו ופירשו התוספת שהעוים אינו קאי על הפלשתים אלא קאי על

מצודת דוד

(כב) מלך יקנעם לכרמל. יקנעם שם עיר המלוכה והיתה סמוכה לעיר כרמל ואליה תחשב וכן מלך דור וכו' וכן מלך גוים וכו': יג (א) זקן בא בימים. זקן יאמר לשון בני אדם המותש הנראה באדם מלובן השער והקמטת הפנים ולפעמים מקדים לבוא בלא עת ולזה פירש ואמר בא בימים כאומר הנה בא בזמנו לפי הימים: הרבה מאד. ולא תוכל לכבוש הכל בחייך: (ג) לכנעני תחשב. והלא ארץ הכנעני נתתי לישראל: והעוים. המה לא מפלשתים: (ו) אנכי אורישם. אחרי מותך אני אגרשם לפניהם: הפילה, הטל הגורל ביניהם על מה שכבר כבשו ועל מה שלא

מצודת ציון

מפס: (ג) לנפת דור. לגבול דור: גוים. מקום נקבצו שמה מכמה עו"ג וכן תדעל מלך גוים (בראשית י"ד): יג (ב) גלילות. מחוזות: (ג) השיחור. שם הנהר: סרני

רדק

הברית: (ח) עמו הראובני והגדי. עם חצי שבט מנשה האחד ואמר עמו ואף על פי שלא זכרו לפי שזכר החצי האחר אמר עמו כאילו זכרו: (יט) בהר העמק. כתרגומו בטורא דמישרא: (כא) נסיכי סיחון יושבי הארץ. אלה חמשת מלכי מדין היו נסיכי סיחון בעוד שהיו סיחון והאמרי יושבי הארץ קודם שלכדום ישראל היו אלה נשיאי הארץ נסיכי סיחון כי תחת ממשלת סיחון היה מדין בימים ההם: (כב) הקוסם. להודיע כי לא נביא היה אלא קוסם ונבואתו היתה לשעה או לכבוד ישראל בא אליו מלאך ה׳ לדבר הנבואות ההם. ויש לשאול איך מצאו בלעם שם והלא כתיב וילך וישב למקומו אלא שחזר שם לבקש שכרו על העצה שנתן להם למואב ולמדין להוציא בנותיהם היפות ויזנו ישראל עמהם ויהיה קצף ה׳ בהם וזהו שאמר לכה איעצך כמו שכתוב בדבר בלעם וכשראה שנתקיימה עצתו הלך למואב ולמדין לבקש שכרו מהם: אל חלליהם. עם חלליה׳ וכמוהו רבים ובתורה כתיב על חלליהם והוא גם כן כמו עם כמו ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ואחרים זולתו.

ויש

ביאור הגר״א

על הפסוק שאחריו דכתיב ומתימן וגו׳ וכאלו הי׳ כתוב מתימן עוים: (ח) עמו הראובני. פי׳ חצי שבט מנשה נטל עם ראובן וגד הוא כמו שכתוב שני פעמים חצי שבט מנשה דהיינו לתשעת וחצי שבט המנש׳ וחצי שבט מנשה עמו הראובני כו׳ והוא נקרא מסדר שנחלק בל״ב מדות דר׳ יוסי הגלילי וכמו שהעוים קאי על הפסוק שלאחריו:

דְּפַקֵּידְתָּךְ׃ ז וּכְעַן פַּלֵּיג יַת אַרְעָא הָדָא בְּאַחְסָנָא לְתִשְׁעָה שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִּמְנַשֶּׁה׃ ח עִמֵּיהּ שִׁבְטָא דִּרְאוּבֵן וְשִׁבְטָא גָד קַבִּילוּ אַחֲסַנְתְּהוֹן דִּיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה בְּעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא כְּמָא דִּיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַּיְיָ׃ ט מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל כֵּיף נַחֲלָא דְּאַרְנוֹן וְקַרְתָּא דִּי בְּגוֹ נַחֲלָא וְכָל מֵישַׁר מֵידְבָא עַד דִּיבוֹן׃ י וְכָל קִרְוֵי סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה דִּי מְלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן עַד תְּחוּם בְּנֵי עַמּוֹן׃ יא וְאַרְעָא גִלְעָד וּתְחוּם גְּשׁוּרָאָה וְאַפִּיקֵירוֹס וְכָל טוּרָא דְּחֶרְמוֹן וְכָל מַתְנַן עַד סַלְכָה׃ יב כָּל מַלְכוּת עוֹג בְּמַתְנָן דִּי מְלַךְ בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי וְהוּא אִשְׁתְּאַר מִשְּׁאַר גִּבָּרַיָּא וּמְחָנוּן מֹשֶׁה וְתָרְכִינוּן׃ יג וְלָא תָרִיכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת גְּשׁוּרָאָה וְיַת אַפִּיקֵירוֹס וִיתֵיב גְּשׁוּרָאָה וְאַפִּיקֵירוֹס בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל עַד יוֹמָא הָדֵין׃ יד לְחוֹד לְשִׁבְטָא דְּלֵוִי לָא יְהַב אַחְסָנָא קוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל אִינוּן אַחֲסַנְתֵּיהּ כְּמָא דְּמַלֵּיל לֵיהּ׃ טו וִיהַב מֹשֶׁה לְשִׁבְטָא דִּבְנֵי רְאוּבֵן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ טז וַהֲוָה לְהוֹן תְּחוּמָא מֵעֲרוֹעֵר דִּי עַל כֵּיף נַחֲלָא דְּאַרְנוֹן וְקַרְתָּא דִּי בְּגוֹ נַחֲלָא וְכָל מֵישְׁרָא עַד מֵידְבָא׃ יז חֶשְׁבּוֹן וְכָל קִרְוָהָא דִּי בְּמֵישְׁרָא דִּיבוֹן וּבָמוֹת בַּעַל וּבֵית בַּעַל מְעוֹן׃ יח וְיַהֲצָה וּקְדֵמוֹת וּמֵפַעַת׃ יט וְקִרְיָתַיִם. וְשִׂבְמָה. וְצֶרֶת הַשַּׁחַר יָטוּרָא דְּמֵישְׁרָא׃ כ וּבֵית פְּעוֹר וּמַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא וּבֵית יְשִׁמוֹת׃ כא וְכֹל קִרְוֵי מֵישְׁרָא וְכָל מַלְכְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה דִּמְלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן דִּמְחָא מֹשֶׁה יָתֵיהּ וְיָת רַבְרְבֵי מִדְיָן יָת אֱוִי וְיָת רֶקֶם וְיָת צוּר וְיָת חוּר וְיָת רֶבַע רַבְרְבֵי סִיחוֹן יָתְבֵי אַרְעָא׃ כב וְיָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קַסָּמָא קְטָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחַרְבָּא עַל קְטִילֵיהוֹן׃ כג וַהֲוָה תְּחוּם בְּנֵי רְאוּבֵן

ג׳ כַּאֲשֶׁ֥ר צִוִּיתִֽיךָ׃ ז וְעַתָּ֗ה חַלֵּ֞ק אֶת־
הָאָ֧רֶץ הַזֹּ֛את בְּנַחֲלָ֖ה לְתִשְׁעַ֣ת
ג׳ הַשְּׁבָטִ֑ים וַחֲצִ֖י הַשֵּׁ֥בֶט הַֽמְנַשֶּֽׁה׃
ד׳ ר״פ ח עִמּ֗וֹ הָרֽאוּבֵנִי֙ וְהַגָּדִ֔י לָקְח֖וּ נַחֲלָתָ֑ם
אֲשֶׁר֩ נָתַ֨ן לָהֶ֤ם מֹשֶׁה֙ בְּעֵ֣בֶר הַיַּרְדֵּן֙
י״ד כסיפ׳ מִזְרָ֔חָה כַּאֲשֶׁר֙ נָתַ֣ן לָהֶ֔ם מֹשֶׁ֖ה עֶ֥בֶד
יְהוָֽה׃ ט מֵעֲרוֹעֵ֞ר אֲשֶׁ֣ר עַל־שְׂפַת־
נַ֣חַל אַרְנ֗וֹן וְהָעִיר֙ אֲשֶׁ֣ר בְּתוֹךְ־הַנַּ֔חַל
ג׳ מ״ל וְכָל־הַמִּישֹׁ֥ר מֵידְבָ֖א עַד־דִּיבֽוֹן׃
י וְכֹ֗ל עָרֵי֙ סִיח֣וֹן מֶ֣לֶךְ הָֽאֱמֹרִ֔י אֲשֶׁ֥ר
י״ב דסמי׳ מָלַ֖ךְ בְּחֶשְׁבּ֑וֹן עַד־גְּב֖וּל בְּנֵ֥י עַמּֽוֹן׃
יא וְהַגִּלְעָ֗ד וּגְב֤וּל הַגְּשׁוּרִי֙ וְהַמַּ֣עֲכָתִ֔י
כ׳ וגכע׳יספט וְכֹ֖ל הַ֣ר חֶרְמ֑וֹן וְכָל־הַבָּשָׁ֖ן עַד־סַלְכָֽה׃
ט׳ ר״פ בספרי׳ יב כָּל־מַמְלְכ֤וּת עוֹג֙ בַּבָּשָׁ֔ן אֲשֶׁר־
מָלַ֥ךְ בְּעַשְׁתָּר֖וֹת וּבְאֶדְרֶ֑עִי ה֤וּא
נִשְׁאַר֙ מִיֶּ֣תֶר הָרְפָאִ֔ים וַיַּכֵּ֥ם מֹשֶׁ֖ה
ג׳ ומס׳ וַיֹּרִשֵֽׁם׃ יג וְלֹ֤א הוֹרִ֙ישׁוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל
אֶת־הַגְּשׁוּרִ֖י וְאֶת־הַמַּעֲכָתִ֑י וַיֵּ֨שֶׁב
גְּשׁ֤וּר וּמַֽעֲכָת֙ בְּקֶ֣רֶב יִשְׂרָאֵ֔ל עַ֖ד הַיּ֥וֹם
הַזֶּֽה׃ יד רַק֙ לְשֵׁ֣בֶט הַלֵּוִ֔י לֹ֥א נָתַ֖ן נַחֲלָ֑ה
ט׳ כתיב יו״ד אִשֵּׁ֞י יְהוָ֨ה אֱלֹהֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ ה֣וּא נַחֲלָת֔וֹ
כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּר־לֽוֹ׃ טו וַיִּתֵּ֣ן מֹשֶׁ֔ה
כ׳ מ״ל לְמַטֵּ֖ה בְנֵֽי־רְאוּבֵ֑ן לְמִשְׁפְּחוֹתָֽם׃
טז וַיְהִ֨י לָהֶ֜ם הַגְּב֗וּל מֵֽעֲרוֹעֵר֙ אֲשֶׁר֙ עַל־
שְׂפַת־נַ֣חַל אַרְנ֔וֹן וְהָעִיר֙ אֲשֶׁ֣ר בְּתוֹךְ־
ג׳ הַנַּ֔חַל וְכָל־הַמִּישֹׁ֖ר עַל־מֵידְבָֽא׃
ג׳ ר״פ יז חֶשְׁבּ֥וֹן וְכָל־עָרֶ֖יהָ אֲשֶׁ֣ר בַּמִּישֹׁ֑ר
דִּיבוֹן֙ וּבָמ֣וֹת בַּ֔עַל וּבֵ֖ית בַּ֥עַל מְעֽוֹן׃
ג׳ חס׳. ג׳ יח וְיַ֥הְצָה וּקְדֵמֹ֖ת וּמֵפָֽעַת׃ יט וְקִרְיָתַ֣יִם
ג׳. ג׳ וְשִׂבְמָ֔ה וְצֶ֥רֶת הַשַּׁ֖חַר בְּהַ֥ר הָעֵֽמֶק׃
כ וּבֵ֥ית פְּע֛וֹר וְאַשְׁדּ֥וֹת הַפִּסְגָּ֖ה וּבֵ֥ית
י״א ר״פ וכל וכל הַיְשִׁמֽוֹת׃ כא וְכֹל֮ עָרֵ֣י הַמִּישֹׁר֒ וְכָל־
מַמְלְכ֗וּת סִיחוֹן֙ מֶ֣לֶךְ הָאֱמֹרִ֔י אֲשֶׁ֥ר
מָלַ֖ךְ בְּחֶשְׁבּ֑וֹן אֲשֶׁר֩ הִכָּ֨ה מֹשֶׁ֜ה אֹת֣וֹ ׀
וְֽאֶת־נְשִׂיאֵ֣י מִדְיָ֗ן אֶת־אֱוִ֤י וְאֶת־רֶ֙קֶם֙
וְאֶת־צ֤וּר וְאֶת־חוּר֙ וְאֶת־רֶ֔בַע נְסִיכֵ֣י
ג׳ סִיח֔וֹן יֹשְׁבֵ֖י הָאָֽרֶץ׃ כב וְאֶת־בִּלְעָ֥ם
ג׳ ומ״ל בֶּן־בְּע֖וֹר הַקּוֹסֵ֑ם הָרְג֧וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל
בַּחֶ֖רֶב אֶל־חַלְלֵיהֶֽם׃ כג וַיְהִ֗י גְּב֨וּל

רשי

כל שבט ושבט מה שנפל בגורלו: (ח) עמו הראובני והגדי. עם חצי הראשון של מנשה הראובני והגדי לקחו נחלתם: (ט) מערוער אשר על שפת וגומ׳. מונה והולך כל ארץ עבר הירדן ואח״כ מפרש גבול כל שבט ושבט ויתן משה למטה פלוני ופלוני: (יב) מיתר הרפאים. שהרג כדרלעומר והמלכים אשר אתו כמה שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים: (יט) בהר העמק. בטורא דמישרא:

וסגי׳

אשי ט׳ כתיב יו״ד וסי׳ נמסר בסדר צו: וכל ערי י״א פסוקים ריש ומציעא וכל וכל וסימנהון נמסר בסדר צו. ואת בלעם ג׳ דסמיכי וסי׳ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. ואת בלעם בן בעור הקוסם. ואת יבלעם ואת מגרשה דד״ה. תמסר גם בסדר מטות:

תולדות אהרן בלעם בן בעור. סנהדרין קו:

מצודת דוד

כבשו עדיין וכל שבט יכבוש את חלקו: כאשר צויתיך. כמ״ש וצו את יהושע וכו׳ הוא ינחיל (דברים ג׳): (ז) ועתה חלק. ר״ל בתחלה חלק הארץ לתשעה חלקים ומחלה כמנין השבטים הנוחלים ואחר זה הטל הגורל לדעת איזה חלק למי: (ח) עמו. ר״ל לפי שעם חצי השני משבט מנשה לקחו הראובני והגדי חלק נחלתם (ועם שלא הוזכר למעלה החצי השני משבט מנשה עכ״ז אמר עמו הואיל והזכיר חצי האחד): כאשר נתן להם משה. מוסב על לקחו נחלתם ור״ל מאז כאשר נתן להם משה הנחלה הזה לקחו אותה ונתרצו בה ואח״כ כדבר קיים ואין לתת להם עוד בהעבר הזה: (יד) אשי ה׳. קדשי המזבח הניתן לאחר שקרבו מתיריו על האש: [illegible] למשה: (טו) למשפחותם. ר״ל לא נתן משה להם ביחד לשהם עצמם יחלקו ביניהם רק הוא בעצמו חלק לכל משפחה חלקה: (יט) בהר העמק. בההר שעומד בתוך העמק: (כא) יושבי הארץ. מתושבי ארץ סיחון: (כב) אל חלליהם. עם שאר החללים ודומה להם

מצודת ציון

כרט. ענין שרפה: (ט) המישור. מקום ישר ושוה: (יח) ויהצה. נרפס: (כא) נסיכי. ענין שרים:

[illegible]

בְּנֵי רְאוּבֵן הַיַּרְדֵּן וּגְבוּל זֹאת נַחֲלַת
בְּנֵי־רְאוּבֵן לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים
וְחַצְרֵיהֶן׃ כד וַיִּתֵּן מֹשֶׁה
לְמַטֵּה גָד לִבְנֵי גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ ח׳ מ״ל כנגי׳
כה וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל יַעְזֵר וְכָל־עָרֵי
הַגִּלְעָד וַחֲצִי אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן עַד־
עֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי רַבָּה׃
כו וּמֵחֶשְׁבּוֹן עַד־רָמַת הַמִּצְפֶּה וּבְטֹנִים ל׳. ל׳
וּמִמַּחֲנַיִם עַד־גְּבוּל לִדְבִר׃ כז וּבָעֵמֶק כ׳ וייכן לו כול׳ חס׳ כמ״א
בֵּית הָרָם וּבֵית נִמְרָה וְסֻכּוֹת וְצָפוֹן
יֶתֶר מַמְלְכוּת סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן
הַיַּרְדֵּן וּגְבֻל עַד־קְצֵה יָם־כִּנֶּרֶת עֵבֶר פ׳ חס׳ כליס׳
הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה׃ כח זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־גָד
לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶם׃ ל׳ ס״ס כתיב פ״ס
כט וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לַחֲצִי
שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה וַיְהִי לַחֲצִי מַטֵּה בְנֵי־ ג׳
מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃ ל וַיְהִי גְבוּלָם
מִמַּחֲנַיִם כָּל־הַבָּשָׁן כָּל־מַמְלְכוּת ׀
עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְכָל־חַוֺּת יָאִיר אֲשֶׁר
בַּבָּשָׁן שִׁשִּׁים עִיר׃ לא וַחֲצִי הַגִּלְעָד
וְעַשְׁתָּרוֹת וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלְכוּת עוֹג ל׳ ד׳, ג׳
בַּבָּשָׁן לִבְנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לַחֲצִי
בְנֵי־מָכִיר לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃ לב אֵלֶּה ח׳ מ״ל כנגי׳ ג׳ ר״ס כספר׳
אֲשֶׁר־נִחַל מֹשֶׁה בְּעַרְבוֹת מוֹאָב
מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרִיחוֹ מִזְרָחָה׃
לג וּלְשֵׁבֶט הַלֵּוִי לֹא־נָתַן מֹשֶׁה נַחֲלָה
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָתָם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם׃
יד א וְאֵלֶּה אֲשֶׁר־נָחֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל ל׳. ג׳
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר נִחֲלוּ אוֹתָם אֶלְעָזָר ד׳
הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת י״א
הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב בְּגוֹרַל ד׳ פתחין
נַחֲלָתָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה
לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה׃
ג כִּי־נָתַן מֹשֶׁה נַחֲלַת שְׁנֵי הַמַּטּוֹת
וַחֲצִי הַמַּטֶּה מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְלַלְוִיִּם כ׳ וכל לכהני׳ וללויס דכוו׳ כמ״א
לֹא־נָתַן נַחֲלָה בְּתוֹכָם׃ ד כִּי־הָיוּ
בְנֵי־יוֹסֵף שְׁנֵי מַטּוֹת מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם
וְלֹא־נָתְנוּ חֵלֶק לַלְוִיִּם בָּאָרֶץ כִּי אִם־

יַרְדְּנָא וּתְחוּמָא דָא אַחֲסָנַת בְּנֵי רְאוּבֵן לְזַרְעֲיָתְהוֹן קִרְוַיָּא וּפַצְחֵיהֶן׃ כד וִיהַב מֹשֶׁה לְשִׁבְטָא דְגָד לִבְנֵי גָד לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ כה וַהֲוָה לְהוֹן תְּחוּמָא יַעְזֵר וְכָל קִרְוֵי גִלְעָד וּפַלְגוּת אַרְעָא בְּנֵי עַמּוֹן עַד עֲרוֹעֵר דִּי עַל אַפֵּי רַבָּה׃ כו וּמֵחֶשְׁבּוֹן עַד רָמַת מִצְפַּיָּא וּבְטוֹנִים וּמִמַּחֲנַיִם עַד תְּחוּם לִדְבִיר׃ כז וּבְמֵישְׁרָא בֵּית הָרָם וּבֵית נִמְרָה וְסֻכּוֹת וְצִפּוּנָא שְׁאָר מַלְכוּת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן יַרְדְּנָא וּתְחוּמֵיהּ עַד סְיָפֵי יַם גִּינוֹסַר עִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא׃ כח דָא אַחֲסָנַת בְּנֵי גָד לְזַרְעֲיָתְהוֹן קִרְוַיָּא וּפַצְחֵיהֶן׃ כט וִיהַב מֹשֶׁה לְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה וַהֲוָה לְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ ל וַהֲוָה תְּחוּמֵיהוֹן מִמַּחֲנַיִם כָּל מַתְנָן כָּל מַלְכוּתֵיהּ דְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן וְכָל כַּפְרָנֵי יָאִיר דִּבְמַתְנָן שִׁתִּין קִרְוִין׃ לא וּפַלְגוּת אַרְעָא דְגִלְעָד וְעַשְׁתָּרוֹת וְאֶדְרֶעִי קִרְוַיָּא מַלְכוּתֵיהּ דְעוֹג בְּמַתְנָן לִבְנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְפַלְגוּת בְּנֵי מָכִיר לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ לב אִלֵּין דִּי אַחְסִין מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירִיחוֹ מַדִּינְחָא׃ לג וּלְשִׁבְטָא דְלֵוִי לָא יְהַב מֹשֶׁה אַחֲסָנָא מַתְּנָן דִּיהַב לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִינּוּן אַחֲסַנְתְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל לְהוֹן׃ א וְאִלֵּין דְּאַחְסִינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דִכְנָעַן דְּאַחְסִינוּ יָתְהוֹן אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְרֵישֵׁי אֲבָהָת שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב בְּעַדְבָא אִתְפַּלְגַת לְהוֹן אַחֲסַנְתְּהוֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לְתִשְׁעַת שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא׃ ג אֲרֵי יְהַב מֹשֶׁה אַחֲסָנַת תְּרֵין שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וּלְלֵוָאֵי לָא יְהַב אַחֲסָנָא בֵּינֵיהוֹן׃ ד אֲרֵי הֲווֹ בְנֵי יוֹסֵף תְּרֵין שִׁבְטִין מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם וְלָא יְהַבוּ חוּלָק לְלֵוָאֵי בְּאַרְעָא אֱלָהֵן קִרְוִין לְמִתַּב

רש״י

(כה) וחצי ארץ בני עמון, חצי מה שכבשו מארץ בני עמון ומסיחון: (כז) הירדן וגבול. ירדנא ותחומיה הערים על שפתו: (כח) הערים וחצריהם. הערים המוקפות חומה: וחצריהם. ערי הפרזי בלא חומה: (א) אשר נחלו אותם. אשר הנחילו אותם כי היו בני יוסף שני מטות תחת שבט

רדק

ויש בו דרש שהיו מלכי מדין עושים כשפים עם בלעם ובורחים מפני חרב ישראל ופורחין באויר כיון שהראה להם פנחס את הציץ נפלו על חלליהם ועוד אמרו על חלליהם שעשו לו ארבע מיתות ב״ד ועוד אמרו כי פנחס הרגו: (כג) הירדן וגבול. כתרגומו ירדנא ותחומיה כלומר הערים הסמוכות אליו: (לא) לחצי בני מכיר. כי החצי האחר והם בני גלעד ששה בתי אבות לקחו נחלתם בארץ כנען: (ד) כי היו בני יוסף. אם תאמר לשבט לוי לא נתן נחלה היאך היו תשעה מטות וחצי המטה ושני מטות וחצי מעבר הירדן הנה י״ב ואם לוי אינו נמנה היאך היו י״ב לפי׳ אמר כי היו בני יוסף שני מטות והנה הם שנים עשר מטות

מצודת דוד

להם ולא היה יכול להציל עצמו בקסמיו: (כג) וגבול. ר״ל גם גבול הירדן והם הערים הסמוכים לירדן גם המה לגבול ראובן יחשבו: למשפחותם. הנחלק לכל משפחה חלק לבד: (לא) לבני מכיר. חצי הגלעד וכו׳ נתן לבני מכיר לא לכולם כ״א לחצי בני מכיר: (לב) אלה אשר נחל. אלה השבטים אשר הנחילם משה: (לג) ה׳ אלהי וכו׳. ר״ל מותר אשי ה׳ היא נחלתם: יד (א) ואלה. ר״ל אלה הערים האמורים בסוף הענין: (ב) בגורל נחלתם. בגורל חלק להם נחלתם: (ג) כי נתן משה. יבאר מדוע חלק יהושע נחלה לתשעת המטות וחצי ואמר עם כי משה נתן לשני המטות וחצי וללוים לא נתן נחלה כי אין לתת להם כאשר צוה ה׳ ולא נשארו א״כ ראויים לנחלה כ״א שמונת המטות וחצי ועכ״ז הוכרח יהושע לחלק נחלה לתשעת המטות וחצי: (ד) כי היו. ר״ל לפי שבני יוסף נחלקו לשתי מטות והיו ט״ח

מצודת ציון

(כג) וחצריהן. עיירות פרוזות מבלי חומה העומדים סביב עיר חומה: (ל) חות יאיר. תרגומו כפרני יאיר: יד (א) המטות. השבטים: (ד) ומגרשיהם. הם הבנינים

שבט מנשה ג׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ויתן משה לחצי שבט מנשה. וישלחו בני ישראל ויבאו אל בני ראובן. וחד השבט חמנשה. ועתה חלק את הארץ. וב׳ באוריתא שבט המנשה. וסי׳ ממלכת עוג נתתי לראובני. שבט המנשה גלעדה: עוג בבשן ד׳ בקריאה וסי׳ נמסו בסדר דברים: נחלו ד׳ קמצין וסי׳ אלה אשר נחלו בני ישראל. כי בנות מנשה. אך שקר נחלו אבותינו. נחלו פתאים אולת. וחד ונחלו לעולם: בגורל ה׳ רפין וסימ׳ בגורל נחלתם ר״פ דיהושע. ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ. אלה הנחלות. זה הדבר אשר נעשה. לא יהיה לך משליך חבל בגורל דמיכה:

מסות : למקניהם ולקניינם. תרגומו לבעיריהון ולגיתיהון ר"ל הבהמות הגסות ובהמות דקות : (ו) כאשר עם לבבי. נראה כי כאשר היה עמהם עד שבאו אל המחנה היה מסכים עמהם בדבריי כדי שלא יהרגוהו וכאשר בא אל המחנה השיב דבר אמת כאשר עם לבבו וזהו שאמר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי ובדרך הדרש לפי שהתחיל לדבר כדבריהם כשאמר ויהס כלב התחיל ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם והם חשבו כי מסייע היה להם ושתקו : (ח) המסיו. נכתב ביו"ד שהוא במקום למ"ד הפועל והיה משפטו המסו בשורק והוי"ו על דרך נסיו רגלי והדומים לו ובאה היו"ד נחה והוי"ו נעה שלא כמנהג וי"ו הרבים בלשון הקדש אבל בלשון ארמי ובא כמו כן אשתיו חמרא ורבי אחי רבי משה ז"ל כתבו בשקל הפעיל והוי"ו מקום למ"ד הפעל אמר כי כל אחד מאחי אשר עלו עמי המסה את לב העם : (ט) אשר דרכה רגלך בה. זו היא חברון שנאמר ויבא עד חברון ולא אמר ויבאו לפי שהמרגלים האחרים היו יראים לבא שם מפני הענקים כמו שאמר ושם אחימן וגו' כלומר אף על פי שהיו שם אלה הענקים הגדולים בא שם כלב לפי' אמר לו משה שתהיה לו חברון לנחלה ואם לא נזכר זה בספר התורה ידוע כי אמת היה אחר שאמר כלב ויהושע הודה לו וכן כתוב בשופטים ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה : (י) החיה ה' אותי כאשר דבר. והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה : זה ארבעים וחמשה. כי דבר המרגלים היה בשנה השנית לצאתם ממצרים והנה נשארו להם במדבר שלשים ושמונה שנה ושבע שכבשו הנה ארבעים וחמש ומזה ראו רז"ל כי בז' שנים כבשו הארץ וז' שחלקו ראו מפסוק בי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר כי ישראל לא מנו ליובלות ושמטו' אלא אחר שחלקו והפסוק אומר כי ארבע עשרה שנה אחר החרבן היה תחלת יובל כמו שאומר בראש השנה בעשור לחדש ואיזו היא שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת יובל צא וחשוב משנכנסו ישראל לארץ אי אתה מוצא ארבע עשרה שנה אחר חרבן תחלת יובל אם לא תוציא י"ד שנה משנכנסו עד שמתו והם שבע שכבשו ושבע שחלקו : מאז דבר ה'. כי במלות האל אמר משה לכלב שתהיה לו חברון לנחלה : אשר הלך ישראל במדבר. טעמו לזה מ' וחמש שנה שזכר כלומר זה הזמן הארוך מן הדבר אשר דבר ה' עד היום לפי שהלך ישראל במדבר ל"ח שנה בעון המרגלים וי"ת דאזל עם ישראל במדברא פי' מעם אשר הלך עם משה :

וככתי

וּרְוָחֵיהוֹן לִבְעִירֵיהוֹן וּלְגֵיתֵיהוֹן׃ ה כְּמָא דְפַקֵּד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפְלִיגוּ יָת אַרְעָא׃ ו וּקְרִיבוּ בְנֵי יְהוּדָה לְוָת יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגָּלָא וַאֲמַר לֵיהּ כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִיזָאָה אַתְּ יְדַעְתָּא יָת פִּתְגָּמָא דְמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ עַל עֵסֶק דִּילִי וְעַל עֵסֶק דִּילָךְ בְּרְקַם גֵּיאָה׃ ז בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין אֲנָא כַּד שְׁלַח מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ יָתִי מֵרְקַם גֵּיאָה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וַאֲתֵיבִית יָתֵיהּ פִּתְגָּמָא כְּמָא דַהֲוָה עִם לִבִּי׃ ח וַאֲחַי דִּסְלִיקוּ עִמִּי תַּבַּרוּ יָת לִבָּא דְעַמָּא וַאֲנָא אַשְׁלֵמִית בָּתַר דַּחַלְתָּא דַייָ אֱלָהִי׃ ט וְקַיֵּם מֹשֶׁה בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר אִם לָא אַרְעָא דִּי דְרָכַת פַּרְסַת רִגְלָךְ בַּהּ דִּילָךְ תְּהֵי לְאַחְסָנָא וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא אֲרֵי אַשְׁלֵימְתָּא בָּתַר דַּחַלְתָּא דַייָ אֱלָהִי׃ י וּכְעַן הָא קַיֵּם יְיָ יָתִי כְּמָא דִי מַלִּיל דְּנָן אַרְבְּעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין מֵעִידָן דְּמַלִּיל יְיָ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין עִם מֹשֶׁה דַּאֲזַל יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא וּכְעַן הָא אֲנָא יוֹמָא דֵין בַּר תְּמָנַן וְחָמֵשׁ

עָרִים לָשֶׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם לְמִקְנֵיהֶם וּלְקִנְיָנָם׃ ה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחְלְקוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ ו וַיִּגְּשׁוּ בְנֵי־יְהוּדָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל וַיֹּאמֶר אֵלָיו כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים עַל אֹדוֹתַי וְעַל אֹדוֹתֶיךָ בְּקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ ז בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה אָנֹכִי בִּשְׁלֹחַ מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה אֹתִי מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לְרַגֵּל אֶת־הָאָרֶץ וָאָשֵׁב אֹתוֹ דָּבָר כַּאֲשֶׁר עִם־לְבָבִי׃ ח וְאַחַי אֲשֶׁר עָלוּ עִמִּי הִמְסִיו אֶת־לֵב הָעָם וְאָנֹכִי מִלֵּאתִי אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהָי׃ ט וַיִּשָּׁבַע מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר אִם־לֹא הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרְכָה רַגְלְךָ בָּהּ לְךָ תִהְיֶה לְנַחֲלָה וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי מִלֵּאתָ אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהָי׃ י וְעַתָּה הִנֵּה הֶחֱיָה יְהוָה אוֹתִי כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר זֶה אַרְבָּעִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מֵאָז דִּבֶּר יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֶל־מֹשֶׁה אֲשֶׁר־הָלַךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וְעַתָּה הִנֵּה אָנֹכִי הַיּוֹם בֶּן־חָמֵשׁ וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה׃

כל סיפ׳ מגרשיהן כ״מ כדין

ל׳

ל׳

ל׳

ל׳ חס׳ כסיפ׳

ל׳

ל׳

ל׳ וכענין

ל׳

פ״ז

ל׳ כענין

ל׳ וכל חס״ף דכוו׳

שבט לוי : (ז) כאשר עם לבבי. ולא כאשר עם פי שהמרגלים היו בפה אחת ויראו כלב לומר להם שלא יאמר כמותם וכשבא בכתובים. וזהו שנאמר שם עקב היתה רוח אחרת עמו שהיה אומר להם אחד בפה ואחד בלב : (י) זה ארבעים וחמש שנה. למדנו ששהו בכיבוש הארץ שבע שנים שהרי בשנה השנית שלח משה המרגלים נשארו שלשים ושמונה שהלכו במדבר

רלבג

כמו שצוה השי"ת את משה בתורה : (ו) והנה זכר שכבר נגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל כי היה המשכן שם אז ולזה היה שם יהושע והנה באו לשם עם כלב לכבודו כי נשיא היה עליהם ויורה על זה כי הוא לבדו דבר עם יהושע ולמדנו ממאמרו זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר ה' את הדבר הזה אל משה כי שבעה שנים היה זמן כבוש הארץ כמו שזכרו רבותי' ז"ל וזה כי בשנה השנית לצאת בני ישראל מארץ מצרים מנו ישראל כמו שזכר בפרשת במדבר סיני ואחר מנינם שלח משה המרגלים ולפי שמעת היות משה לפני פרע' עד יום מותו היו ארבעים שנה כי הוא היה בן פ' בעמדו לפני פרע' הנה נשארו מעת בא המרגלים עד יום מותו ל"ח ויותר על זה מה שנשאר מהשנה השנית ולזה ראוי שיובן שמה שאמר בתורה שיעמדו מ' שנה על חטאת המרגלים יחסר מלא עד והוא ל"ט שנה ולזה הוא מבואר שמעת מיתת משה רבינו ע"ה עד שאמר כלב זה המאמר היו ה' שנים וחלק מהשנה השביעית ולפי שלא נשלם זה הכבוש עד אחר זה וזה כי אחר שכבש כלב את חברון זכר שהארץ שקטה ממלחמה הנה

כל סיפר׳ מגרשיהן במ״א מגרשיהם וסימן כי היו בני יוסף שני מטות. וכל קריאת דכוו׳ במ״א מגרשיהן וסימן [כל הערים אשר: משה איש האלהים ו׳ בלישנא וסימן וזאת הברכה אשר ברך משה. ויגשו בני יהודה אל יהושע. ומשה איש האלהים בניו יקראו. ויקרא המלך יהואש.

תולדות אהרן כאשר צוה ה׳. עקדה שער נד : בן ארבעים שנה. סנהדרין סט זבחים קיח ערכין יג : אנכי היום. סנהדרין סט זבחים קיח ערכין יג :

מצודת ציון

הבניני׳ הסמוכים לעיר מחוץ לחומה וכאלו נגרשו ממנה : למקניהם. הם בהמות גסות : ולקנינ׳. הם בהמות דקות : (ו) אודותי. תרגומו עסק דילי וכן על כל אודות (ירמיה ג׳) : (ח) המסיו. מלשון המסה : מלאתי. ענין השלמה וגמר : (ט) דרכה. לעדה והוא

מצודת דוד

פ"כ תשעה וחצי לבד הלוים אבל ללוים לא נתנו נחלה לא משה ולא יהושע : לשבת. ר"ל לבד לדור בהם ולא להיות שלהם לגמרי : (ה) כאשר צוה ה׳. שלא לתת נחלה ללוים : ויחלקו. ביניהם חלקו ולא נתנו ממנה ללוים : (ו) ויגשו בני יהודה. לעזור לכלב בשאלת בקשתו : על אודותי. וכו׳. שנחיה ונבוא אל הארץ ולא נמות במדבר : (ז) עם לבבי. כי בפיו היה במלה אחת עם יתר המרגלים כי פחד מהם ובבואו לפני משה כחש אותם : (ח) ואחי. המרגלים כולם המסו לב העם : מלאתי. השלמתי להחזיק דבר ה׳ : (ט) אם לא. הוא ענין לשון שבועה כאלו אמר אם לא יהיה הדבר הזה אזי יהיה עונשו כך וכך וקצר ולא אמר וכן אם לא על פניך יברכך (איוב א׳) : אשר דרכה רגלך בה. זה חברון שנאמר ויבא עד חברון (במדבר י״ג) וכלב לבד בא לחברון : (י) אשר הלך וכו׳ במשך השנים שלו

יא עוֹדֶנִּי הַיּוֹם חָזָק כַּאֲשֶׁר בְּיוֹם שְׁלֹחַ אוֹתִי מֹשֶׁה כְּכֹחִי אָז וּכְכֹחִי עָתָּה לַמִּלְחָמָה וְלָצֵאת וְלָבוֹא: יב וְעַתָּה תְּנָה־לִּי אֶת־הָהָר הַזֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אַתָּה שָׁמַעְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־עֲנָקִים שָׁם וְעָרִים גְּדֹלוֹת בְּצֻרוֹת אוּלַי יְהוָה אוֹתִי וְהוֹרַשְׁתִּים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: יג וַיְבָרְכֵהוּ יְהוֹשֻׁעַ וַיִּתֵּן אֶת־חֶבְרוֹן לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה לְנַחֲלָה: יד עַל־כֵּן הָיְתָה־חֶבְרוֹן לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי לְנַחֲלָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: טו וְשֵׁם חֶבְרוֹן לְפָנִים קִרְיַת אַרְבַּע הָאָדָם הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים הוּא וְהָאָרֶץ שָׁקְטָה מִמִּלְחָמָה:

טו א וַיְהִי הַגּוֹרָל לְמַטֵּה בְּנֵי יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם אֶל־גְּבוּל אֱדוֹם מִדְבַּר־צִן נֶגְבָּה

ל׳

ל׳ והוא מן ח״ב רכתי

ל׳. ד׳

ל׳ וכל קרי׳ גדלות ובצרות

פ״ו

י״ג ר״פ

ל׳

שְׁנִין: יא עַד כְּעַן אֲנָא יוֹמָא דֵין תַּקִּיף כְּבְיוֹמָא דִשְׁלַח יָתִי מֹשֶׁה כְּחֵילִי כְּבְכֵן וְכֵן חֵילִי דִכְעַן לְאַגָּחָא קְרָבָא וּלְמִפַּק וּלְמֵיעַל: יב וּכְעַן הַב לִי יָת טוּרָא הָדֵין דְּמַלֵּיל יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי אַתְּ שְׁמַעְתָּא בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי גִבָּרִין תַּמָּן וְקִרְוִין רַבְרְבָן כְּרִיכָן מָאִים יְהֵא מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדִּי וְאֵירְתִינוּן כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ: יג וּבָרְכֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ וִיהַב יָת חֶבְרוֹן לְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה לְאַחְסָנָא: יד עַל כֵּן הֲוַת חֶבְרוֹן לְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִזָּאָה לְאַחְסָנָא עַד יוֹמָא הָדֵין חֲלַף דְּאַשְׁלֵם בָּתַר דַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: טו וְשׁוּם חֶבְרוֹן מִלְקַדְמִין קִרְיַת אַרְבַּע אֱנָשׁ רַב בְּגִבָּרַיָּא הוּא וְאַרְעָא שְׁדוֹכַת מִלְּמֶעְבַּד קְרָבָא: א וַהֲוָה עַדְבָא לְשִׁבְטָא דִבְנֵי יְהוּדָה לְזַרְעִיָּתְהוֹן עַל תְּחוּם אֱדוֹם מַדְבְּרָא דְצִין

במדבר ושבע שכבשו הרי ארבעים וחמש: (טו) האדם הגדול בענקים הוא אביהם של אחימן ששי ותלמי ארבע הי' שמו. ד"א על שם האב וג' בניו שכן קורא אותם ילידי הענק: והארץ שקטה ממלחמ'. מוסב לענין הראשון לאחר שבע שכבשו סביבותיהם נכנעו האמוריים ולא נאספו עוד למלחמה עליהם לכך התחילו לעסוק בחילוק הארץ ומדרש אגדה האדם הגדול בענקים הוא אברהם. אבינו הוא שגרם להם שהארץ שקטה ממלחמה ארבעים שנה שנתעכבו במדבר בשכר שכבדו את הזקן בקרית ארבע שאמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו: (א) אל גבול אדום. סמוך למיצר אדום נגבה. בתחום. מצר דרומי של ארץ ישראל: מקצה תימן. בסוף

(יא) וככחי עתה. באו שני כפי"ן הדמיון זה אחר זה כמו כעם ככהן כעבד כאדניו כאילו אמר העם ככהן והכהן כעם וכן כחי עתה ככחי אז וכחי אז ככחי עתה הכל בשוה: (יב) ה' אותי. כמו עמי וכן ואדברה אותך והדומים להם. (יג) ויתן את חברון לכלב. פי' שדה העיר וחצריה כי העיר עצמה היתה מקלט כמו שאמר בספר ערי המקלט כי חברון ומגרשיה היו לכהנים: (טו) קרית ארבע. ארבע הוא שם הענק והוא האדם הגדול בענקים: שקטה ממלחמה: כי שנתעצלו בני ישראל להוריש הנשארים: (א) נגבה. בקצה תימן מדבר צין היה לצד דרום ולא כל דרום הגבול אלא מקצה דרומו: מן הלשון. לשון הים וי"ת כיפא דמיתפני דרומא

ר"ל

יעמדו על עמדם. ויקם ישוע בן יוצדק דעזרא. תפלה למשה איש האלהים: ושמונים ו' מלאים וסימן נמסר בסדר בראשית: ושם י"ו ;"פ וסימן נמסר בסדר בראשית:

רלבג

הנה זה מבואר שכבר יתכן שיהיו ימי הכבוש שבע שנים וכבר זכרו רבותינו ז"ל שימי החלוקה היו ג"כ שבע שנים ולא ידעתי לזה סמך שלם וידמה שהנה קבלו זה בקבלה:

ואלה

ביאור הגר"א

טו (א) ויהי הגורל למטה בני יהודה. כי יהודה נטל תחלה מפאת דרום נגד כל ארץ ישראל לכן נקרא בש"ס כל חלק הדרום ארץ יהודה שהוא היה חלק יהודה. ובנימין נכלל בשבט יהודה ונקרא תמיד על שם יהודה. ומחלק יוסף ואילך נקרא גליל והיא צפון וכמ"ש יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו מצפון (יהושע י"ח): אל גבול אדום. פי' שמקצוע צפונית מערבית של אדום היה נוגע בקצה דרום של א"י ומשם היתה התחלת גבול דרום של יהודה. ורש"י פי' (בגבולין של מסעי) שאדום היה בדרום בצדו ומואב למעלה מאדום וא"א לומר כן לפי דעתו הי' מדבר צין למעלה מארץ אדום (כמ"ש רש"י בפ' מסעי ל"ד ג' מדבר צין כו') וכתיב ויבאו בני ישראל מדבר צין היא קדש וכתיב וישלח ישראל מקדש אל מלך אדום וא"כ ע"כ מדבר צין קודם לארץ אדום. ועוד הכתיב ויסעו ב"י מהר ההר וגו' לסבב את ארץ אדום ולפי פירש"י היה הר ההר אחר ארץ אדום בעבר השני כי כן כתיב (בפ' מסעי ל"ג ל"ו) ויסעו וגו' ויחנו במדבר צין היא קדש ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר. נמצא הר ההר למעלה מקדש ולפי פירש"י ז"ל שמדבר צין היא קדש למעל' מארץ אדום כנ"ל כ"ש הר ההר. ועוד שרש"י בעצמו מביא מדרש רז"ל לפי שנתקרבו לאדום בהר ההר נחסר אהרן הצדיק ולפי דעתו אפי' מדבר צין היה בעבר השני וכ"ש הר ההר כנ"ל. (עיין בביאור הגאון פי' בלק מהדורא תנייאנא דף מ"ח ע"ב פי' ל"ו ד"ה אשר על גבול ארנון כו' ובפ' חוקת דף מ"ז ע"א פ"א ד"ה מדבר צין היא קדש שמאריך מאוד מזה) וכבר עברו גבול אדום וא"כ היאך נתקרבו לאדום בהר ההר. אלא עיקר הענין שאדום היה במקצוע דרומית מזרחית של א"י. זוית צפונית של אדום בדרומית של ארץ ישראל והר ההר למטה ממנה וקדש עוד למטה ממנה. קצת ומדבר צין עוד למטה ממנ' קצת וקדש הוא קצה גבול ארץ אדום (עיין בביאור הגאון הנ"ל שכתב שם שקדש היתה עיר בקצה מדבר צין כו' ר"ל בקצה מדבר צין שאצל אדום. לפי זה מה שכתב כאן ומדבר צין עוד למטה כו' הוא כל האורך של המדבר עד אינם ונתקרבו קצת להר ההר שם מת אהרן ונסעו משם לסבב ארץ אדום והלכו באצל) דרום של ארץ אדום עד שבאו לאובות ובדרך הזה היה צלמונה ופונן. ואובות היה בסוף גבול אדום ולכן לא כתיב בפרשת חוקת רק נסיעתן מהר ההר לאובות ולא חשיב צלמונה ופונן לפי שנכללין בדרך הזה ולא חשיב רק ב' הקצוות של ארץ אדום ונסעו מאובות באלכסון קצת עד שבאו לעיי העברים שהיא נגד מדבר מואב ומואב היה כעין דל"ת שהלך מואב נגד המזרח של ארץ אדום והלך גם באצל צפון של ארץ אדום כרצועה רחבה עד ארץ ישראל. ונסעו מעיי העברים עד נחל זרד ונחל זרד היה אצל ארץ מואב נגד גבול צפוני של ארץ אדום שהוא נגד גבול דרום של ארץ ישראל ומחמת שלא רצו מואב להניח לעבור ישראל בגבולם הוכרחו לעבור את נחל זרד ובאו לנחל ארנון אשר הוא גבול בין מואב ובין האמורי. וזה הנחל זרד נקרא והב שמשם התחלת ירושת ישראל והוא נקרא דיבון גד כי עד שם לקח גד ולכן כתיב וטרף זרוע אף קדקוד שלקח כמו זרוע כי עד ארץ מואב אשר לקח סיחון לקח כל הרוחב

עד

מצודת דוד

האלו: (יא) עודני היום חזק. לפי שבא לשאול את חברון חשש פן ישיב יהושע לאמר הלא זקנת ותש כחך ואיך תכבוש את חברון לזה אמר עודני חזק כמאז: ככחי אז. כמו הכח שהיה בי אז כזה הכח בי היום הן להלחם בעצמי הן לצאת ולבוא לפני העם להורותם תכסיסי המלחמה: (יב) ההר הזה. זה חברון: ביום ההוא. אשר הלכנו לתור את הארץ: כי ענקים שם. ומי יעצר כח להלחם בם: אולי ה' אותי. אולי יהיה ה' עזי לכבשם ולגרשם כאשר דבר לתת לי: (יג) ויברכהו. שיצלח בהלחמו בם: את חברון. שדה העיר וחצריה אבל העיר עצמה היתה עיר מקלט והיא ומגרשיה היו לכהנים כמ"ש למטה: (יד) על כן. ר"ל לא באה לו בחלקו וגורלו בתוך בני משפחתו ושבטו כ"א בעבור זה באה לחלקו חוזר ומפרש יען אשר מלא וכו': (טו) קרית ארבע. קרית איש שהיה שמו ארבע והוא היה אדם הגדול בענקים ור"ל גם למול ענקים היה נחשב לגדול וגובה הקומה: והארץ שקטה ממלחמה. כאילו אמר הנה הדבר הזה עם שנכתב פה אחר כל המלחמות מ"מ נהיה הדבר בזמן המלחמה ולאח"ז שקטה הארץ ממלחמה: טו (א) למשפחותם. מה שחלקו למשפחותם כי יתכן שחלקו לכל משפחה ומשפחה חלק לבד ולא היו מעורבבים אלה באלה: אל גבול אדום. לגבול אצל גבול אדום שעמדה בדרומה של ארץ ישראל: מדבר צין נגבה. ר"ל מדבר צין היתה מיצר הדרומי של יהודה וחוזר ומפרש מקצה תימן ור"ל לא שהיתה מדבר צין כל אורך מיצר הדרומי אלא

מקצה

מצודת ציון

והוא מלשון דרך: (יב) בצורות. חזקות והוא מל' צור: אותי. עמי אף כי הוא בחול"ם וכן ואדברה אותך (יחזקאל ב'): והורשתים. וגרשתים: (יד) יען. בעבור: (טו) קרית. מלשון קריה ועיר: טו (א) גבול. מיצר וסוף:

הלשון

מִקְצֵה תֵימָן׃ ב וַיְהִי לָהֶם גְּבוּל נֶגֶב
ג' חס' מִקְצֵה יָם הַמֶּלַח מִן־הַלָּשֹׁן הַפֹּנֶה
י"א בספ' נֶגְבָּה׃ ג וְיָצָא אֶל־מִנֶּגֶב לְמַעֲלֵה
עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה וְעָלָה מִנֶּגֶב
לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְעָבַר חֶצְרוֹן וְעָלָה
ג' . ג' אַדָּרָה וְנָסַב הַקַּרְקָעָה׃ ד וְעָבַר
והיו קרי עַצְמוֹנָה וְיָצָא נַחַל מִצְרַיִם וְהָיָה
תֹּצְאוֹת הַגְּבוּל יָמָּה זֶה־יִהְיֶה לָכֶם
גְּבוּל נֶגֶב׃ ה וּגְבוּל קֵדְמָה יָם הַמֶּלַח
ג' עַד־קְצֵה הַיַּרְדֵּן וּגְבוּל לִפְאַת צָפוֹנָה
מִלְּשׁוֹן הַיָּם מִקְצֵה הַיַּרְדֵּן׃ ו וְעָלָה
הַגְּבוּל בֵּית חָגְלָה וְעָבַר מִצְּפוֹן לְבֵית
הָעֲרָבָה וְעָלָה הַגְּבוּל אֶבֶן בֹּהַן בֶּן־

דָרוֹמָא מְסִיָפֵי דָרוֹמָא׃
ב וַהֲוָה לְהוֹן תְּחוּם דָרוֹמָא
מְסִיָפֵי יַמָא דְמִלְחָא מִן
כֵּיפָא דְמִתְפְּנֵי לְדָרוֹמָא׃
ג וְנָפֵק לְמִדָרוֹמָא לְמַסְקָנָא
דְעַקְרַבִּין וַעֲבַר לְצִין וּסְלֵיק
מִדָרוֹמָא לִרְקַם גֵיאָה וַעֲבַר
לְחֶצְרוֹן וּסְלֵיק לַאֲדָר
וּמִסְתְּחַר לְקַרְקָעָה׃ ד וַעֲבַר
לְעַצְמוֹן וְנָפֵק לְנַחְלָא
דְמִצְרַיִם וַהֲווֹ מַפְקָנוֹהִי
דִתְחוּמָא לְמַעַרְבָא דֵין
יְהֵא לְכוֹן תְּחוּם דָרוֹמָא׃
ה וּתְחוּם קִידוּמָא יַמָא דְמִלְחָא עַד סְיָפֵי יַרְדְנָא
וּתְחוּמָא לְרוּחַ צִפּוּנָא מִכֵּיף יַמָא מִסְיָפֵי יַרְדְנָא׃
ו וְסָלֵק תְּחוּמָא לְבֵית חָגְלָה וַעֲבַר מִצִפּוּנָא לְבֵית
מֵישְׁרָא וּסְלֵיק תְּחוּמָא לְאֶבֶן בּוֹהַן בַּר רְאוּבֵן׃

רדק

ר"ל לשון סלע: (ג) אל מנגב. אל המקום שהיה מנגב למעלה עקרבים: (ד) זה יהיה לכם גבול נגב. היה לו לומר להם שהרי כל הפרשה ספור דברים הוא ויתכן פירושו כי כן יהיה הגבול להם כמו שנאמר בתורה הזה יהיה לכם גבול נגב: (ו) אבן בהן בן ראובן. אדני המקום היה שמו בוהן בן ראובן וכן תרגם יונתן בר ראובן ושם המקום אבן אולי היתה שם אבן גדולה לסימן לגבול המקום

והיה תוצאת הגבול ד' כתיבן והיה וקרינן והיו וסימן למעלה עקרבים דווידבר. נחל מצרים דיהודה. בית און. בית חורון. בית חגלה דבנימין. צאן אבדות היו עמי. ולא יהיו עוד לשני גוים. ונמסר גם בסדר מסעי: לפאת צפונה ג' בקריאה וסי' וגבול קדמה. ויהי להם הגבול. וזה גבול הארץ דיחזקאל:

רשי

בסוף כל המיצר: (ב) ויהי להם גבול. מיצר דרומי של יהודה: מקצה ים המלח. הוא מקצוע דרומית מזרחית של א"י באלה מסעי: מן הלשון. של ים: (ג) ויצא אל מנגב למעלה עקרבים. ואינו אומר ויצא ונסב ותאר אלא במקום שחוט של גבול בולט אל החוץ או כונס לצד פנים שאינו הולך מכוון וכאן הוא בולט אל החוץ ובא מנגב למעלה עקרבים בדרום של מעלה עקרבים ונמצא שלמעלה עקרבים לפנים מן החוט ועבר ובא לו אל המערב: צנה. צין וכל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: ועלה. כל מה שהוא עולה מן המזרח לצד ירושלים הוא עולה ומירושלים והלאה הוא יורד כאן למדנו שירושלים גבוה מכל ארץ ישראל וירושלים אינה נזכר' במיצר זה שבמיצר צפונית של יהודה היתה כמו שאמור בענין: ועלה מנגב לקדש ברנע. החוט הולך לדרומה של קדש ברנע ונמצאת קדש לפנים מן החוט: ועבר חצרון. לצד המערב הוא מושך והולך עד והיו תצאתיו הימה: (ד) תצאות. סופו של מיצר אל הים הגדול שהוא מיצר מערבי לכל ארץ ישראל נמצא גבול יהודה מחזיק כל ארכה של ארץ ישראל מן המזרח למערב ועומד בדרומ' של ארץ ישראל: (ה) וגבול קדמה. חוט המתוח למיצר מזרחי של יהודה: ים המלח. שהוא מקצוע דרומית מזרחית לארץ באלה מסעי: עד קצה הירדן. רחבו של גבול יהודה אינו אלא כנגד ים המלח עד מקום שהירדן נופל בים המלח שהירדן אף הוא במיצר מזרח של ארץ כנען כמו שנאמר באלה מסעי במיצר מזרחי וירד הגבול הירדנה והיו תוצאותיו ים המלח שהוא במקצוע: וגבול לפאת צפונה. חוט מיצר המתוח למיצר צפון מן המזרח למערב מלשון ים המלח ממקום שהירדן נופל בו שאמרנו ששם כלה רוחב גבול מיצר המזרחי ועלה לצד המערב בית חגלה ועבר החוט מצפון לבית הערב' נמצא בית הערבה בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט: (ו) ועלה הגבול וגו' אבן בהן. כל מה שהולך עד ירושלים הוא עולה

ביאור הגר"א

עד הירדן ואצל ארץ מואב לקח רצועה קצרה עד נחל זרד. ולכן נקרא והב מלשון יהב שם התחלת יהיבה וכן נקרא בשירת ישראל מתנה שמשם התחלת המתנה שהיא ארץ ישראל שניתן לישראל וז"ש ממדבר שהוא עיי העברים מדבר מואב נסעו למתנה וממתנה נחליאל שהוא נחלי ארנון ובמות הוא אשר יקרא במלחמות ה' אשד הנחלים ובמסעי נקרא הרי העברים והגיא נקרא ערבות מואב ומשם בארה הוא ראש הפסגה ונשקפה כו' כי שם נטמן הבאר ומראש הפסגה היה נראה הבאר ע"פ הישימון הוא בית הישימות שכתוב בפ' מסעי ושם במסעי כתוב שני פעמים ויחנו והיינו החנייה האחת כפשוטו והב' הוא התפשטותן שנתפשט חנייתן על כל ערבות מואב. ולא נכתבו בפ' מסעי רק מ"א מסעות הגם שהיו מ"ב כידוע ונכתבה חנייה אחרונה ומסע המ"ב נכתבה ביהושע ויסעו מהשיטים (ג' א') ושם לא נכתבה חנייה רק וילינו שם טרם יעבורו: מדבר צן. היא תחת אדום אצל גבול דרום של ארץ ישראל: מקצה תימן. לפי שארץ אדום נתחלקה למשפחות בני עשו ומשפחות תימן היא הראשונה שבאדום כמ"ש אלוף תימן כו' ונטל בנחלת ארץ אדום במקצוע צפונית מערבית ולכך היה תימן נוגע בגבול דרומית ארץ ישראל ולכך נקרא דרום תימן ונקרא נגבה לפי שהחמה מהלכת שם תמיד בקיץ ובחורף ומייבשת לכן נקרא נגבה לשון יובש. וצפון נקרא ע"ש שהחמה צפונה בבואה לשם. ומזרח ששם מתחלת לזרוח ומערב שהחמה שוקעת שם ונתערב החשך עם האור ולזה נקרא ערב: (ב) מן הלשון. מפני שדרך הנהרות לקצר משני קצותיו כלשון לכך אמר מן הלשון: הפונה נגבה. כלומר מאותו צד הלשון הפונה לדרום שם מתחיל גבול יהודה ומשם חושב והולך כל פאת דרום של יהודה: (ג) ויצא אל מנגב וגו'. שמור זה ההכלל כל מקום שנאמר ויצא פירש שהגבול היה יוצא מקו המישור לקו השיפוע קצת ובמקום שכלה השיפוע שם התחיל להלוך במישור ונמצא נתרחב הגבול. וכל מקום שנאמר ועבר פי' שעבר הגבול באמצע העיר וכל מקום שנאמר ונסב פי' שקו הגבול היה מתרחב רק כנגד אותו המקום ומסבב אותו עד שבא במישור כנגד קו שהתחיל להתרחב וכל מקום שנאמר ותאר פי' שקו הגבול הולך במישור ואינו סר לא לימין ולא לשמאל והוא מלשון במחוגה יתארהו. וכל מקום שאמר ועלה. פירש שעולה למקום גבוה להר. וכ"מ שנאמר וירד פי' שירד קו הגבול לשפלה ולעמק: ויצא אל מנגב למעלה עקרבים. פי' שהגבול היה מתרחב עד שהיה הגבול בדרום לעבר מעלה עקרבים ומעלה עקרבים נכנס בערי א"י: ועבר צנה. פירש שעבר דרך אמצע העיר של צינה ונקראת צנה מפני שהיה שם ציני הר הברזל ולפיכך היתה נקראת מדבר צין מדבר של עיר צין: ועלה מנגב לקדש ברנע. שקדש ברנע בדרום של א"י והיה בהר לכך נאמר ועלה: ונסב הקרקעה. שקו הגבול היה הולך סביב הקרקע' כחצי עגול: (ד) ועבר עצמונה. באמצע העיר: ויצא נחל מצרים. שהנחל היה הולך ממצרים עד ארץ ישראל והוא נילוס והגבול היה מתרחב עד קצה הנחל ומשם הולך הקו במישור עד הים הגדול: (ה) מלשון הים. פי' שגבול צפון יהודה הי' מתחיל מקצה ים המלח מצפונה המתקצר כלשון: (ו) ועבר מצפון לבית הערבה. פירוש שהגבול

מצודת דוד

מקצה תימן היתה וממנה היה מתחיל מיצר הדרומי: (ב) גבול נגב. מיצר הדרומי ממזרח לפני המערב: מקצה ים המלח. אשר עומד במזרחו של ארץ ישראל ומשם התחיל מדבר צין: מן הלשון. של הים ההוא: (ג) ויצא. הגבול ההוא יצא לפני חוץ להתרחב יותר ובא אל המקום שהיתה מנגב למעלה עקרבים ר"ל היתה מעלה עקרבים לפנים מן הגבול וליהודה תחשב (כ"מ שנאמר ויצא ר"ל חוט המיצר יצא לפני חוץ ונתרחב הנחלה ההיא וברוחב ההיא הלכה משם והלאה וכ"מ שנאמר ונסב או ותאר ר"ל חוט המיצר סיבב רק המקום ההוא ואח"ז חזר חוט המיצר לרוחב הראשון או בכללה הפאה האחת ומסבב לפאה אחרת וכ"מ שנא' תוצאות או ר"ל שם כלה הגבול לגמרי או ר"ל שם כלה ויצא ר"ל רוחב הראשון כי משם והלאה נתקצר הנחלה וכאשר יראה בצורה): ועבר צנה. משם עבר הגבול לצין כי ההיא בסופה עומדת במקום למ"ד בתחלה (כ"מ שנא' ועבר ר"ל במקום ישר ושוה וכ"מ שנא' ועלה ר"ל שעלה בהעלה הר וכ"מ שנא' וירד ר"ל שירד במורד הר): מנגב לקדש ברנע. והיתה א"כ מנחלת בני יהודה: (ד) תוצאות הגבול. סוף הגבול כלה אל הים הגדול נמצא החזיק גבול יהודה כל אורך ארץ ישראל מן המזרח למערב: זה יהיה לכם. ר"ל זה הגבול יהיה לכל ישראל גבול הנגב מן המזרח למערב כאמור: (ה) וגבול קדמה. מדרום כלפי הצפון: ים המלח. כל אורך הים היה הגבול וברוחב כל נחלתו: עד קצה הירדן. קצהו הדרומי הנופל בהים (אולם משם הלך הירדן בפאת הדרומי כלפי המערב ונפל בים הגדול כן אמרז"ל (בכורות נ"ה) ובזה ניחא מ"ש ויסע לוט מקדם (בראשית י"ג) כי פנה למערב לככר הירדן שכלפי המערב וניחא מ"ש ויבאו כו' אשר בעבר הירדן (שם נ') ור"ל בעבר הירדן שכלפי המערב כי לא היה צורך להם ללכת בדרך עבר הירדן המזרחי): וגבול לפאת צפונה. מן המזרח כלפי המערב: מלשון הים. הפונה לצפון והוא מקצה הירדן הפונה לדרום: (ו) בית חגלה. ר"ל מצפונה כמוזכר בגבולי בנימין: מצפון וכו'. א"כ בית הערבה

רְאוּבֵן׃ ו וְעָלָה הַגְּבוּל ׀ דְּבִרָה מֵעֵמֶק עָכוֹר וְצָפוֹנָה פֹּנֶה אֶל־הַגִּלְגָּל אֲשֶׁר־נֹכַח לְמַעֲלֵה אֲדֻמִּים אֲשֶׁר מִנֶּגֶב לַנָּחַל וְעָבַר הַגְּבוּל אֶל־מֵי־עֵין־שֶׁמֶשׁ וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו אֶל־עֵין רֹגֵל׃ ח וְעָלָה הַגְּבוּל גֵּי בֶן־הִנֹּם אֶל־כֶּתֶף הַיְבוּסִי מִנֶּגֶב הִיא יְרוּשָׁלִָם וְעָלָה הַגְּבוּל אֶל־רֹאשׁ הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי גֵי־הִנֹּם יָמָּה אֲשֶׁר בִּקְצֵה עֵמֶק־רְפָאִים צָפוֹנָה׃ ט וְתֹאַר הַגְּבוּל מֵרֹאשׁ הָהָר אֶל־מַעְיַן מֵי נֶפְתּוֹחַ וְיָצָא אֶל־עָרֵי הַר־עֶפְרוֹן וְתָאַר הַגְּבוּל בַּעֲלָה הִיא קִרְיַת יְעָרִים׃ י וְנָסַב הַגְּבוּל מִבַּעֲלָה יָמָּה אֶל־הַר שֵׂעִיר וְעָבַר אֶל־כֶּתֶף הַר־יְעָרִים מִצָּפוֹנָה

ג' חס' ז וְסָלֵק תְּחוּמָא לִדְבִיר ה' חד מנהון חס' מִמֵּישַׁר עָכוֹר וְצִפּוּנָא מִתְפְּנֵי לְגִלְגָּלָא דִּלְקֳבֵיל מַסְקָנָא דַאֲדֻמִּים דְּמִדָּרוֹם לְנַחְלָא וְעָבַר תְּחוּמָא לְמֵי עֵין שֶׁמֶשׁ וַהֲוֹן מַפְקָנוֹהִי כל סיפר' חס' א' לְעֵין קַצְּרָא׃ ח וְסָלֵיק תְּחוּמָא לְחֵילַת בַּר הִנֹּם דִּלְעִיבַר יְבוּס מִדָּרוֹמָא הִיא יְרוּשְׁלֶם וְסָלֵיק תְּחוּמָא לְרֵישׁ טוּרָא דְּעַל אַפֵּי חֵילַת הִנֹּם מַעְרְבָא דִּבְסָיְפֵי ד' פתחין מֵישַׁר גִּבָּרַיָא צִפּוּנָא׃ ט וְיִסְחַר תְּחוּמָא מֵרֵישׁ טוּרָא לְמַבּוּעֵי מֵי נֶפְתּוֹחַ וְנָפֵק לְקִרְוֵי טוּרָא דְעֶפְרוֹן י"ז וכל הר הכרמל דכוו וְיִסְחַר תְּחוּמָא לְבַעֲלָה הִיא קִרְיַת יְעָרִים׃ י וּמִסְתְּחַר תְּחוּמָא מִבַּעֲלָה לְיַמָּא לְטוּרָא דְשֵׂעִיר וְעָבַר לְעִיבַר טוּר יְעָרִים מִצִּפּוּנָא

עולה : (ז) ועלה הגבול דבירה מעמק עכור . שהיה עמק עכור בין אבן בהן לדביר : וצפונה פונה אל הגלגל . וכשהגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוץ המילר לצד הצפון אל הגלגל אשר הוא נוכח מעלה אדומים אשר במעלה בדרום הנחל נמצא הנחל חוץ מן החוט שלא בגבול יהודה : מנגב לנחל . עמק ומדרון הי' בלא מים : אל עין רוגל . מעין הכובסים תרגם יונתן עין קצרא וקורא את הכובס רוגל ע"ש שבועט את בגדי הצמר ברגליו פולוש בלע"ז : (ח) ועלה וגו' גי בן הנם . עודנו עולה מעט עד עין עיטם ומשם והלאה הוא יורד וזהו שאמרו רבותינו ז"ל בשחיט' קדשי' סבור למבנייהו בעין עיטם שהוא גבוה מירושלים מעט : אל כתף היבוסי מנגב . נמצאת ירושלים חוץ מן החוט ואינה בגבול יהודה אלא בגבול בנימין שהוא בצפונו של יהוד' : (ט) ותאר . לשון ונסב בעוגל כמו ובמחוגה יתארהו וי"ת את כלם ויסחר : ויצא אל ערי הר עפרון . החוט יוצא לצד הצפון והגבול הרחיב עד ערי הר עפרון: ותאר הגבול בעלה. אין זה לצד המערב אלא הבליטה לצד צפוי : (י) ונסב הגבול מבעלה ימה . עכשיו חוזר למנינו הראשון מן המזרח למערב : אל כתף הר יערים מצפונה . שהיה החוט בצפונה של

המקום : (ז) אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמים . נקרא המקום גלגל ונקרא גלילות לענין ידוע אצלם ואדומים גם כן שם מקום נקרא כך לענין ידוע אצלם . וכת"י למסקנא דאדמים : אל עין רוגל . ת"י לעין קצרא וקצרא בדברי רז"ל הוא כובס הבגדים ות"י שדה כובס חקל משטח קצריא ונקרא הכובס רוגל לפי שמשפשף הבגדי' ברגליו בעת שמכבסם : (ח) גי בן הנם . ת"י חילת בר הינם והיה הגיא הזה סמוך לירושלם והוא המקום אשר טמא יאשיהו מפני הגלולים שהיו בו וגם אדוני המקום מקדש בן הנום והנום . ומה שנאמר ועלה הגבול והמקום היה גי אינו אומר ועלה כנגד הגיא אלא אל המקום שהיה בו הגיא בכל אלה הגבולים הוא אומר ועלה כי ירושלם גבוה מכל הארצות : עמק רפאים . ת"י מישר גבריא והוא שנאמר עליו כמלקט שבלים בעמק רפאים והיה המקום ההוא מאז מקום הגבורים הענקים : (ט) ותאר הגבול . כל ותאר ת"י יסחור כמו ובמחוגה יתארהו שהוא ענין סבוב : מעין מי נפתוח . הוא הנקרא בדברי רז"ל עין עיטם

רלבג

(ח) ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלם . ידמה מזה המקום שירושלם לא נתחלקה לשבטים ואולם מה שאמר אחר זה ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם' ויושב היבוסי את בני יהודה בירושלם יורה שירושלם היתה מנחלת בני יהודה כי לא אמר לא יכלו בני ישראל להורישם אך אמר לא יכלו בני יהודה להורישם. וממה שאמר בנחלת בנימין במנין עריהם אשר נפלו להם בנחלה וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם ידמה כי ירושלם היתה מנחלת בני בנימין ולזה נפלה המחלוקת אם נתחלקה ירושלם לשבטים אם לא . כבר יפול ספק במה שנזכר בכאן מנחלת בני יהודה שאחר כך נתנו קצת מעריהם למטה שמעון וזכר הסבה בזה כי
היה

וצפונה ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר ואתחנן : פנה ג' וחס וסימן אשר לבבו פונה היום . וצפונה פנה אל הגלגל . אשר פנה דרך הקדים . ונמסר גם בריש סדר נצבים : מעין ד' פתחין וסי' מעין מי נפתוח . וחברו . ובל מעין מים יסתמו . מעין גנים באר :

תולדות אהרן ותאר הגבול . זבחים נז :

ביאור הגר"א

שהגבול עבר בתוך העיר אפס לא באמצע אבל נמשך יותר לצד צפון ולכן חשב בית חגלה ובית הערבה גם בין ערי בנימין : (ז) מעמק עכור . ע"כ צריך לומר שעמק עכור היה הולך דרך רוחב כל ארץ בנימין עד שבא קצהו לארץ יהודה דהא כשעמדו ביריחו סקלו את עכן בעמק עכור ונקרא על שמו ויריחו הוא בצד צפון של ארץ בנימין וכאן הזכיר שקו הגבול יהודה הולך דרך עמק עכור אלא שצ"ל שעמק עכור הולך עד כנגד יריחו דרך כל ארץ בנימין עד שפגע בגבול יהודה : וצפונה פונה אל הגלגל . פירש שצפון דביר כנגד גלגל : אשר נוכח למעלה אדומים . פי' שגלגל הוא נכח מעלה אדומים : אשר מנגב לנחל . שמעל' אדומים הי' מנגב לנחל : והיו תוצאותיו אל עין רוגל . פי' מן עין שמש עד עין רוגל היה הגבול מתרחב לפאת צפון ובמקום שכלה השיפוע הלך שוב במישור : (ח) ועלה הגבול גי בן הנס . פי' שגי בן הנס הי' מנגב ליבוסי שהיא ירושלים כמו שחושב בין ערי בנימין יבוס היא ירושלים ונקראת ציון : ועלה הגבול אל ראש ההר . פי' שההר היה במערבה של גי בן הנס , והא דחשיב כאן תחלה גי בן הנום ויבוסי ואח"כ ההר ובגבול בנימין חשב תחלה ההר ואח"כ גי בן הנס ואח"כ יבוסי מפני שביהודה חושב ממזרח למערב ובגבול בנימין חשב ממערב למזרח ויבוסי הנזכר כאן ושם הוא סימן לגי בן הנוס והוא עומד נגד גי בן הנוס לצד צפון והוא אינו סימן לקו הגבול אלא על מקום הגי שהוא מנגב של יבוסי והוא בגבול בנימין : אשר בקצה עמק רפאים צפונה . שההר היה בצפון עמק רפאים : (ט) ותאר הגבול. שהלך שוב במישור ויצא אל ערי הר עפרון ומשם ואילך מתרחב הגבול עד הר עפרון : (י) ונסב הגבול מבעלה ימה . פי' שהיה הגבול מסבב הים כחצי עגול . והא דכתיב בבנימן מקצה קרית יערים ויצא הגבול ימה ושם חושב ממערב למזרח הרי היה הים במזרחה של קרית יערים וע"כ צריך לומר שהים היה מסבב את קרית יערים ממזרח למערבה דרך דרומה ולכן בערי יהודה חושב אותו לצד שבמערבה ובערי בנימין חושב אותו לצד שבמזרחה של קרית יערים : אל הר שעיר . כמו איש שעיר מפני ששם היו גדלים קנים קטנים והוא מסובך בהם כמו שעיר בשערות שלו ולכן היה נקרא עשו איש שעיר

מצודת דוד

היתה לפנים מן המילר וליהודה תחשב (ואף כי בית הערבה נמנה היא בנחלת בנימין צ"ל שנים היו בשם אחד והיה לאחת שם צווי להבדיל ביניהן ולא הוזכר במקרא וכ"כ צ"ל בכ"מ שנזכר פעמים ושלש שם מקום אחד הן בנחלת שבט אחד הן בנחלת שני שבטים) : (ז) מעמק עכור . כי מאבן בהן בן ראובן בא הגבול לעמק עכור עם שלא נזכר ומעצמו יובן : וצפונה פונה . כשבא הגבול מול הגלגל היה חוץ המילר מרחיב ויוצא לצד צפון אל הגלגל אשר היא נוכח מעלה אדומים אשר המעלה ההיא עומדת בדרום הנחל והגבול הלך מהגלגל נכחו אל מעלה אדומים והנחל היה מן החוץ המילר ולחוץ שלא בגבול יהודה : ועבר הגבול . ממעלה אדומים : והיו תוצאותיו וכו' . בצפון עין רוגל היה סוף הגבול בזה הרוחב ומשם והלאה נכנס חוץ המילר לפנים ונתקצר הנחלה : (ח) ועלה הגבול . מעין רוגל נכנס הגבול לפנים לצד הדרום ועלה במעלה ההר לגי בן הנם אשר עמדה מצד ירושלים בדרומה (ירושלים עצמה היתה מנחלת בנימן אבל רצועה היתה יוצאת מנחלת יהודה ובאה בירושלים) ואמר לי ועלה כי ירושלים היתה גבוה מכל א"י זולת עין עיטם : היא ירושלים. על היבוסי יאמר : ועלה הגבול אל ראש ההר . עודנו עולה עד מעין מי נפתוח והוא עין עיטם הנזכר בדרז"ל : ימה . ההר היה במערבה של גי בן הנם ובקצה הצפוני של עמק רפאים נמצא העמק היה מגבול יהודה : (ט) ויצא אל ערי הר עפרון . ר"ל בעבר הצפוני והיו משל יהודה : (י) ימה . כלפי המערב :
מצפונה

מצודת ציון

(ב) הלשון ראש הים המשוך כלשון : (ה) לפאת . לצד ורוח : (ו) אבן בוהן . הוא שם מקום : בן ראובן . עיר איש ששמו ראובן וכן מבין סיחון (ירמיה מ"ח) : (ז) נוכח . נגד : (ט) ותאר . ענין הקפה וסבוב כמו

הִיא כְסָלוֹן וְיָרַד בֵּית־שֶׁמֶשׁ וְעָבַר
ל' תִּמְנָה׃ יא וְיָצָא הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף
ל' עֶקְרוֹן צָפוֹנָה וְתָאַר הַגְּבוּל שִׁכְּרוֹנָה
וְעָבַר הַר־הַבַּעֲלָה וְיָצָא יַבְנְאֵל וְהָיוּ
תֹּצְאוֹת הַגְּבוּל יָמָּה׃ יב וּגְבוּל יָם
ל'. ח' מ"ל הַיָּמָּה הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה גְּבוּל בְּנֵי־
ל' יְהוּדָה סָבִיב לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ יג וּלְכָלֵב
בֶּן־יְפֻנֶּה נָתַן חֵלֶק בְּתוֹךְ בְּנֵי־יְהוּדָה
ב' אֶל־פִּי יְהוָה לִיהוֹשֻׁעַ אֶת־קִרְיַת
אַרְבַּע אֲבִי הָעֲנָק הִיא חֶבְרוֹן׃
ג' חסר'. ד' מ"ל בנביא יד וַיֹּרֶשׁ מִשָּׁם כָּלֵב אֶת־שְׁלוֹשָׁה בְּנֵי
הָעֲנָק אֶת־שֵׁשַׁי וְאֶת־אֲחִימַן וְאֶת־
תַּלְמַי יְלִידֵי הָעֲנָק׃ טו וַיַּעַל מִשָּׁם
כו"ל חס' כמ"א אֶל־יֹשְׁבֵי דְּבִר וְשֵׁם־דְּבִר לְפָנִים קִרְיַת־
סֵפֶר׃ טז וַיֹּאמֶר כָּלֵב אֲשֶׁר־יַכֶּה אֶת־
קִרְיַת־סֵפֶר וּלְכָדָהּ וְנָתַתִּי לוֹ אֶת־
עַכְסָה בִתִּי לְאִשָּׁה׃ יז וַיִּלְכְּדָהּ
עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז אֲחִי כָלֵב וַיִּתֶּן־לוֹ
אֶת־עַכְסָה בִתּוֹ לְאִשָּׁה׃ יח וַיְהִי
ג' מ"ל. ל' מ"ע כספ' בְּבוֹאָהּ וַתְּסִיתֵהוּ לִשְׁאוֹל מֵאֵת־אָבִיהָ
ל' ג' שָׂדֶה וַתִּצְנַח מֵעַל הַחֲמוֹר וַיֹּאמֶר־לָהּ
כָּלֵב מַה־לָּךְ׃ יט וַתֹּאמֶר תְּנָה־
כ' קמץ לִּי בְרָכָה כִּי אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי וְנָתַתָּה
חס' ז' חס' לִי גֻּלֹּת מָיִם וַיִּתֶּן־לָהּ אֵת גֻּלֹּת
ז' עִלִּיּוֹת וְאֵת גֻּלֹּת תַּחְתִּיּוֹת׃
כ זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־יְהוּדָה
לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ כא וַיִּהְיוּ
הֶעָרִים מִקְצֵה לְמַטֵּה בְנֵי־יְהוּדָה אֶל־
ל' גְּבוּל אֱדוֹם בַּנֶּגְבָּה קַבְצְאֵל וְעֵדֶר

היא כסלון ונחית לבית
שמש ועבר לתמנא :
יא ונפק תחומא לעבר
עקרון לצפונא ויסחר
תחומא לשכרון ועבר
לטור בעלה ונפק ליבנאל
והוון מפקנוהי דתחומא
לימא : יב ותחום מערבא
ימא רבא ותחומא דין
תחום בני יהודה סחור
סחור לזרעיתהון : יג ולכלב
בר יפנה יהב חולקא בגו
בני יהודה על מימרא דיי
ליהושע ית קרית ארבע
אבוהון דגבריא היא חברון :
יד ותריך מתמן כלב ית
תלתא בני גבריא ית ששי
וית אחימן וית תלמי בני
גבריא : טו וסליק מתמן
לות יתבי דבר ושום דבר
מלקדמין קרית ארכי :
טז ואמר כלב דמחי ית
קרית ארכי ויכבשינה
ואתן ליה ית עכסה ברתי
לאתו : יז וכבשה עתניאל
בר קנז אחוהי דכלב ויהב
ליה ית עכסה ברתיה
לאתו : יח והוה במיעלה
ואמלכתיה למשאל מן
אבוהא אחסנתא
ואתרכינת מעל חמרא
ואמר לה כלב מה ליך :
יט ואמרת הב לי אחסנתא ארי לארע דרומא יהבתני
ותתן לי אתר בית שקיא דמיא ויהב לה ית בית
שקיא עילאה וית בית שקיא תחתאה : כ דא
אחסנת שבטא דבני יהודה לזרעיתהון : כא והוה קרויא מסיפי לשבטא דבני יהודה על תחום אדום בדרומא

עיטם : (יב) הימה הגדול וגבול . וגבול יהודה למערב היה הים הגדול : וגבול . הים . כלומר הים הגדול וגבולו היה גבול יהודה לצד מערב ופת"י ותחומיה : (טו) ושם דביר לפנים קרית ספר . אמרו ז"ל כי בלשון פרסי קורין דביר לספר : (יז) עתניאל בן קנז אחיו כלב . אמרו רז"ל כי אחיו מאמו היה כי כלב בן יפונה היה ועתניאל בן קנז . ומה שאמר על כלב הקנזי ייחס אותו לבעל אמו ויתכן לפרש כי אחיו מאביו ומאמו היה והיה שם אביו כלב בן יפונה וקנז כי הרבה נמצאים שתי שמות לאדם אחד והנכון אלי עוד כי קנז היה שם ראש המשפחה והתיחסו בני המשפחה אליו ובאמרו הקנזי או בן קנז הכל אחד כי רחוק הוא ליחס האדם לבעל אמו כי אפילו למשפחת האם לא מצאנו שיתיחס האדם כי אם לבית אבותיו ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערי' שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן : (יח) ויהי בבואה . באות' בית השמוש ופי' כבואה לבית בעלה : ותסיתהו . הסיתה בעלה לשאול מאת אביה שדה ולא רצה הוא לשאול וכשראתה כן ותצנח מעל החמור . כלומר הפילה עצמה מעל החמור שהיתה רוכבת עליו . ות"י ואתרכינת וכן תרגו' ותפל מעל הגמל : (יט) ברכה . ת"י אחסנתא ויתכן לפרש ברכה ממש שהיא תוספת טובה כלומר שיוסיף לו על מה שנתן לה כי ידמה שנתן לה ארץ נחלה יבשה וזהו שאמרה ארץ הנגב נתתני תרגום חרבו המים נגיבו מיא ושאלה שיתן לה עוד השדה שהיו בו גלות המים להשקות ארץ הנגב שנתן לה ופי' נתתני נתת לי . ויש לפרש עוד ברכה כמו ברכה בארי וי"ת ארץ הנגב ארי לארע דרומה יהבתני . ופי' גלות מים מעיינות כמו גל נעול או פירוש בריכות מים המכונסין וי"ת בית שקיא : (כא) ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה .

של הר יערים נמצא הר יערים בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט : (יא) והיו תוצאות הגבול . סוף המיצר : ימה . אל ים הגדול שהוא מצר מערבי : (יג) אל פי ה' ליהושע . כמה שאמר הקב"ה ליהושע : (יד) וירש משם כלב . לאחר מיתת יהושע כי עדיין בימי יהושע לא נלכדה חברון כמה שנאמר בספר שופטים ולא נכתבה כאן אלא מפני החלוקה : (טו) קרית ספר . רבותינו אמרו אלו הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה שהחזיר עתניאל בן קנז בפלפולו : (יז) אחי כלב . מאמו : (יח) ותצנח . ואתרכינת השפילה עצמה ליפול ברגליו : (יט) תנה לי ברכה . פרנסה : ארץ הנגב . חרבה כמו חרבו פני האדמה ומתרגם נגיבו שייקא בלע"ז בית מנוגב מכל טוב אדם שאין בו אלא תורה ; נתתני . נתת לי כמו דברו שלום דבר אליו . בני יצאוני יצאו ממני . ובפלס בשל להם : גלות . מעינות : (כא) ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה . בגבול מטה יהודה הוא שאמרו רבותינו לא מנה יהושע אלא עיירות

שלושה ד' מלאים בנביאים וסימן ויורש משם כלב את שלושה בני הענק . וילדו לאבשלום . שערים שלושה . ותאו שלושה מפו דיחזקאל . וכל מגלת אסתר דכוו' מלאים : ותצנח ג' וסימן ויהי בבאה ותסיתהו לשאול . וחברו השפטים . ותקח יעל אשת חבר את יתד האוהל : גלת ז' חס' בקריאה וסי' ותאמר לו תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ג' בפסו' . וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג' בו. עמדים . שנים דמלכים קדמא דפסוק חסר וי"ו : תחתיות ז' בקריאה וסי' ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני דיהושע . שתני בבור תחתיות . והורדתיך את יורדי בור . רנו שמים כי עשה ה' . בן אדם נהה על המון מצרים . שם עילם . וכל המונה . קראתי שמך ה' מבור :

תולדות אהרן ולכלב . תמורה טו : עכסה . שם
שם : וילכדה עתניאל . שם שם :
ותסיתהו . שם : תנה לי ברכה . שם :

ביאור הגר"א

שעיר : ועבר אל כתף הר יערים מצפונה . פי' שהגבול היה עובר בתוך הר יערים אבל לא באמצע העיר אלא מסוקקת לצד צפון : (יא) ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה . פי' שהיה הגבול מתרחב והולך לצד צפון של עקרון :

מצודת ציון

כמו והמתנות יתחלכו (ישעיה מ"ד) : (יח) ותצנח . ענין נטיה כמו ותצנח בארץ (שופטים ד') ור"ל הפילה עצמה . בכה וכלתה . נטלה בארץ : (יט) ברכה . מתנה ומנחה כמו קח נא את ברכתי (בראשית ל"ג) : הנגב . ענין יובש כמו כסופות בנגב (ישעיה כ"א) : נתתני . נתת לי : גלות . מעין כמו גל נעול (ש"ה ד') ונקרא כן ע"ש [illegible] :

מצודת דוד

מצפונה . נמצא הר יערים היא כסלון לפנים מן הגבול ומשל יהודה היתה : (יא) צפונה . והיא עקרון לפנים מן הגבול : תוצאות . סוף הגבול כלה אל הים הגדול : (יב) וגבול ים . גבול המערבי מן הצפון אל הדרום : הימה הגדול . הים הגדול היה לגבול : וגבול . ר"ל אף הים יחשבו גם כן לגבול יהודה ונגלתו בו : סביב למשפחותם . ר"ל המסבב נחלת כל משפחותם : (יג) אל פי ה' . ר"ל לא מה שנתנו יהושע לכלב כ"א ע"פ ה' . ר"ל ארבע היה אבי הענק ר"ל הגדול שבענקים : (יח) בבואה . בבית בעלה : ותסיתהו . הסיתה את בעלה ופתה אותו לתת לה רשות לשאול מאביה שדה מאביה : ותצנח מעל החמור . הפילה עצמה מעל החמור לנפול בארץ : מה לך . מה נחסר לך אשר תרצה : (יט) כי ארץ הנגב נתתני . חלקת השדה אשר נתת לי מאז היא ארץ נגובה מבלי מעייני מים : ונתתה לי . לזה אשאל אשר תתן לי חלקת שדה ובה מעין מים : גלות . נתן לה שדה עם מעין ממעל ועם מעין מתחת : (כ) למשפחותם . הנחלק לכל משפחה לבד : (כא) מקצה . סמוכים

רשי

עיירות העומדות על הגבולים: (לב) כל ערים עשרים ותשע. ובפרטן אתה מוצא שלשים וח' אלא אלה היתרות נטלו בני שמעון מחבל בני יהודה ומכרות הם בנחלת שמעון באר שבע ומולד' חצר שועל ועצם ואלתול' וחרמה וצקלג ועין ורמון הרי תשע היתרות המנויות כאן: (לו) ערים ארבע עשרה, ובפרטן חמש עשרה אומר אני תפוח והעינם א' הוא וזה פירושו תפוח שעין שלו הוא עין תפוח האמור בנחלת מנשה אל יושבי עין תפוח: (מז) והים הגדול וגבול. נסין שבים שקורין אלשי"ש

רלבג

היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם איך יתכן והנה היתה זאת החלוקה כלה בגורל על פי ה' האם נעלם ממנו דבר עד שינתן בתחלה לשבט יהודה יותר מהראוי ואחר כך כשראה שלא הספיק הוכרח לתת

מצודת דוד

העומדים מקצה נחלת יהודה אצל גבול אדום בדרומה של יהודה: (כה) וחצור וכו'. ארבע עיירות במקרא זה חצור א' חדתה ב' קריות ג' חצרון היא חצור ד' ולא זהו חצור האמור בתחלת המקרא ולא זהו האמור במקרא שלפני פניו: (לב) עשרים ותשע. ובפרטן תמצא ל"ח וזהו לפי שהתשעה מהן לא נשארו לבני יהודה כי בני שמעון לקחום מחבל יהודה ונזכרות הנה בנחלת בני שמעון והם באר שבע ומולדה חצר שועל ועצם ואלתולד וחרמה וצקלג ועין ורמון: וחצריהן. ומלבד חצריהן: (לו) והגדרה וגדרתים. היא עיר אחת ונקראה בשתי השמות: (לז) צנן וכו'. גם אלו עמדו בשפלה אולם במחוז אחרת ולזה מנה אלו לעצמן ואלו לעצמן וכ"כ נאמר בכ"מ שמנה אלו לבד ואלו לבד: (מא) וגדרות בית דגון. הן ב' עיירות האחת גדרות והשנית בית דגון: (מו) מעקרון וימה וכו'. מעקרון לצד המערב היה ליהודה כל הערים אשר אצל מקום אשדוד וגם חצרי הערים ההם: (מז) עד נחל מצרים. שהיה בדרומה של יהודה: והים הגדול. ר"ל ועד הים הגדול שהיה במערבו: וגבול. גם גבול הים הם האיים אשר בים אף הם

מצודת ציון

סבובו וגלגולו: את. עם: עליות. מלשון עליון: (מה) ובנותיה. הכפרים הסמוכים אליה: (מו) על יד

וְיָגוּר׃ כב וְקִינָה וְדִימוֹנָה וְעַדְעָדָה׃
כג וְקֶדֶשׁ וְחָצוֹר וְיִתְנָן׃ כד זִיף וָטֶלֶם
וּבְעָלוֹת׃ כה וְחָצוֹר ׀ חֲדַתָּה וּקְרִיּוֹת
חֶצְרוֹן הִיא חָצוֹר׃ כו אֲמָם וּשְׁמַע
וּמוֹלָדָה׃ כז וַחֲצַר גַּדָּה וְחֶשְׁמוֹן וּבֵית
פָּלֶט׃ כח וַחֲצַר שׁוּעָל וּבְאֵר שָׁבַע
וּבִזְיוֹתְיָה׃ כט בַּעֲלָה וְעִיִּים וָעָצֶם
ל וְאֶלְתּוֹלַד וּכְסִיל וְחָרְמָה׃ לא וְצִקְלַג
וּמַדְמַנָּה וְסַנְסַנָּה׃ לב וּלְבָאוֹת וְשִׁלְחִים
וְעַיִן וְרִמּוֹן כָּל־עָרִים עֶשְׂרִים וָתֵשַׁע
וְחַצְרֵיהֶן׃ לג בַּשְּׁפֵלָה
אֶשְׁתָּאוֹל וְצָרְעָה וְאַשְׁנָה׃ לד וְזָנוֹחַ
וְעֵין גַּנִּים תַּפּוּחַ וְהָעֵינָם׃ לה יַרְמוּת
וַעֲדֻלָּם שׂוֹכֹה וַעֲזֵקָה׃ לו וְשַׁעֲרַיִם
וַעֲדִיתַיִם וְהַגְּדֵרָה וּגְדֵרֹתָיִם עָרִים
אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃
לז צְנָן וַחֲדָשָׁה וּמִגְדַּל־גָּד׃
לח וְדִלְעָן וְהַמִּצְפֶּה וְיָקְתְאֵל׃ לט לָכִישׁ
וּבָצְקַת וְעֶגְלוֹן׃ מ וְכַבּוֹן וְלַחְמָס
וְכִתְלִישׁ׃ מא וּגְדֵרוֹת בֵּית־דָּגוֹן וְנַעֲמָה
וּמַקֵּדָה עָרִים שֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃
מב לִבְנָה וָעֶתֶר וְעָשָׁן׃
מג וְיִפְתָּח וְאַשְׁנָה וּנְצִיב׃ מד וּקְעִילָה
וְאַכְזִיב וּמָרֵאשָׁה עָרִים תֵּשַׁע
וְחַצְרֵיהֶן׃ מה עֶקְרוֹן
וּבְנֹתֶיהָ וַחֲצֵרֶיהָ׃ מו מֵעֶקְרוֹן וָיָמָּה כֹּל
אֲשֶׁר־עַל־יַד אַשְׁדּוֹד וְחַצְרֵיהֶן׃
מז אַשְׁדּוֹד בְּנוֹתֶיהָ וַחֲצֵרֶיהָ
עַזָּה בְּנוֹתֶיהָ וַחֲצֵרֶיהָ עַד־נַחַל מִצְרָיִם
וְהַיָּם הַגָּבוֹל וּגְבוּל׃
מח וּבָהָר שָׁמִיר וְיַתִּיר וְשׂוֹכֹה׃ מט וְדַנָּה
וְקִרְיַת־סַנָּה הִיא דְבִר׃ נ וַעֲנָב
וְאֶשְׁתְּמֹה וְעָנִים׃ נא וְגֹשֶׁן וְחֹלֹן וְגִלֹה
עָרִים אַחַת־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃
נב אֲרַב וְדוּמָה וְאֶשְׁעָן׃ נג וְיָנוּם וּבֵית־
תַּפּוּחַ וַאֲפֵקָה׃ נד וְחֻמְטָה וְקִרְיַת

ל'. ל' ל' ל'. ל' ל' ל' ד' ל' ולא מפיק ל'. ל' ג' מ"ע ל' ל' ל' ל'. ז' פתחין ל' ל'. ל' ל' ל' כספר' ג' חס' ג' תגדול קרי כו קרי ל'. כל חס' במ"א ל' וחס' ל' ל'. וינוס ק' נ'

קַבְצְאֵל וְעֶדֶר וְיָגוּר׃
כב וְקִינָה וְדִימוֹנָה וְעַדְעָדָה׃
כג וְקֶדֶשׁ וְחָצוֹר וְיִתְנָן׃
כד זִיף וְטֶלֶם וּבְעָלוֹת׃
כה וְחָצוֹר חֲדַתָּה וּקְרִיּוֹת
חֶצְרוֹן הִיא חָצוֹר׃
כו אֲמָם וּשְׁמַע וּמוֹלָדָה׃
כז וַחֲצַר גַּדָּה וְחֶשְׁמוֹן וּבֵית
פָּלֶט׃ כח וַחֲצַר שׁוּעָל
וּבְאֵר שֶׁבַע וּבִזְיוֹתְיָה׃
כט בַּעֲלָה וְעִיִּים וְעָצֶם׃
ל וְאֶלְתּוֹלַד וּכְסִיל וְחָרְמָה׃
לא וְצִקְלַג וּמַדְמַנָּה וְסַנְסַנָּה׃
לב וּלְבָאוֹת וְשִׁלְחִים וְעַיִן
וְרִמּוֹן כָּל קִרְוַיָּא עַשְׂרִין
וּתְשַׁע וּפַצְחֵיהֶן׃
לג בִּשְׁפֶלְתָּא אֶשְׁתָּאוֹל
וְצָרְעָה וְאַשְׁנָה׃ לד וְזָנוֹחַ
וְעֵין גַּנִּים תַּפּוּחַ וְהָעֵינָם׃
לה יַרְמוּת וַעֲדֻלָּם שׁוֹכֹה
וַעֲזֵקָה׃ לו וְשַׁעֲרַיִם
וַעֲדִיתַיִם וְהַגְּדֵרָה וּגְדֵרוֹתַיִם
קִרְוִין אַרְבַּע עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן׃
לז צְנָן וַחֲדָשָׁה וּמִגְדַּל גָּד׃
לח וְדִלְעָן וְהַמִּצְפֶּה וְיָקְתְאֵל׃
לט לָכִישׁ וּבָצְקַת וְעֶגְלוֹן׃
מ וְכַבּוֹן וְלַחְמָס וְכִתְלִישׁ׃
מא וּגְדֵרוֹת בֵּין דָּגוֹן וְנַעֲמָה
וּמַקֵּדָה קִרְוִין שִׁית עַסְרֵי
וּפַצְחֵיהֶן׃ מב לִבְנָה וְעֶתֶר
וְעָשָׁן׃ מג וְיִפְתָּח וְאַשְׁנָה
וּנְצִיב׃ מד וּקְעִילָה וְאַכְזִיב
וּמָרֵאשָׁה קִרְוִין תְּשַׁע
וּפַצְחֵיהֶן׃ מה עֶקְרוֹן
וְכַפְרָנָהָא וּפַצְחָהָא׃
מו מֵעֶקְרוֹן וּמַעַרְבָא כָּל
קִרְוַיָּא דְעַל תְּחוּם אַשְׁדּוֹד
וּפַצְחֵיהֶן׃ מז אַשְׁדּוֹד
כַּפְרָנָהָא וּפַצְחָהָא עַזָּה
כַּפְרָנָהָא וּפַצְחָהָא עַד
נַחְלָא דְמִצְרַיִם וְיַמָּא רַבָּה
וּתְחוּמֵיהּ׃ מח וּבְטוּרָא
שָׁמִיר וְיַתִּיר וְשׁוֹכֹה׃ מט וְדַנָּה וְקִרְיַת סַנָּה הִיא
דְבִיר׃ נ וַעֲנָב וְאֶשְׁתְּמֹה וַעֲנִים׃ נא וְגֹשֶׁן וְחֹלֹן וְגִלֹה
קִרְוִין חֲדָא עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן׃ נב אֲרַב וְרוּמָה וְאֶשְׁעָן׃
נג וְיָנוּם וּבֵית תַּפּוּחַ וַאֲפֵקָה׃ נד וְחֻמְטָה וְקִרְיַת אַרְבַּע

רדק

יהודה פירוש כמו הפוך ויהי מקצה הערים למטה בני יהודה אל גבול אדום בנגבה ולפיכך נקדו בצרי לפי שהוא סמוך ובאמת מקצה הוא שאמרו רז"ל לא מנה יהושע אלא הערים העומדות על הגבולים: (לב) כל ערים עשרים ותשע. ובפרטם תמצא ל"ח והתשע היתרים היו לבני שמעון וספרם בנחלת בני יהוד' בפרט לפי שהיו בנחלת בני יהודה כמו שאמר ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה ושם כתיב אלה הערים היתרים לשמעון באר שבע וחצר שועל בלה והיא בעלה שכתוב הנה ועצם ואלתולד ובתול זהו וכסיל שכתוב הנה וחרמה וצקלג ועין רמון והנה הם עשר בזה המנין והם מנויות בנחלת בני שמעון ואין לנו נותרות אלא תשע אלא נאמר כי בלה אינו בעלה ובתול אינו כסיל אף על פי שהוא נראה כן ועוד יש ערים ספורות למטה שמעון בנחלת יהודה והם גם כן ספורות בנחלת בני שמעון והם עתר ועשן כמו שכתוב וצקלג שזכר הנה לבני יהודה וזכר אותה גם כן לבני שמעון ואנו רואים כי מיום שישב בה דוד היתה למלכי יהודה נאמר כי לקחוה בני ישראל בעת כבוש הארץ ונפלה לחלק שמעון ואחר כך לקחה מלך גת מהם עד שישב דוד בה על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא והלאה: (לה) שוכה ועזקה. ועוד זוכר למטה שוכה וכן אשנה זוכר אותה בב' מקומות נקראים בשם אחד והיה לאחד מהם שם לווי להבדיל ביניהם ולא נזכר בכתוב: (לו) ערים ארבע עשרה. ובפרטן תמצא חמש עשרה ותפתר כי הגדרה וגדרתים עיר אחת: (מז) והים הגדול וגבול. כתיב הגבול כלומר

אשתאול ג' מלאים וסי' כשפלה אשתאול וצרעה. וירדו אחיו וכל בית: ותחל רוח ה' לפעמו. ומגדל ז' בקריאה וסי' ויאמרו הבה נבנה לנו עיר: צנן וחדשה ומגדל גד. ויראון ומגדל אל הרם. ומגדל עז היה בתוך העיר. יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון. ומעל לשער אפרים. ועל שער כ' בו דעזרא: ויפתח ב' ב' קמץ וא' פתח וסי' ויפתח ואשנה. ויפתח הגלעדי. ויפתח שפתיו עמך. חד שום קרתא חד שום גברא חד לישן פתיחא וימה ג' וסימן בס' לך לך בהר יוצאים בבקעה ובהר. ובתר שמיר ויתיר. בתרא ר"פ וקדמא ס"פ:

תולדות אהרן וקינה ודימונה. גיטין ז: זיף טלם סוטה מח: וצקלג ומדמנה. גיטין ז: תפוח והעינם סוטה י:

רדק

כלומר כי הים היה גבולם וקרי הגדול : (סג) לא יכלו בני יהודה להורישם . כתיב יוכלו כי אף בזמן העתיד לא יוכלו עד שיבא דוד וקרי יכלו כי לא יכלו אז להורישם בעת כבוש הארץ ואמרו רז"ל יכולין היו אלא שלא היו רשאים מפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך והיבוסי הזה לא היה היבוסי משבעה גוים אלא אדם אחד שהיה שמו יבוס והיה מפלשתים מזרע אבימלך ונקרא המקום על שמו יבוס ואנשי המשפחה ההיא יושבי ירושלם היה שמם יבוסי מתיחסים אל יבוס וכן ארונה היבוסי שהיה מלך המקו' ההוא ומבצר המקום הזה הוא ציון שהיא בירושלם ועד דוד לא היה נכבש המקום הזה ולדעת רז"ל לא כבשוהו מפני השבועה ודוד הסיר העורים והפסחים שהיו צלמי נחשת והיה כתוב בהם דבר השבועה ואחר כך כבש המגדל ההוא ואחר כך קנה דוד את עיר היבוסי לישראל בממכר וזהב בכתב לאחוזת עולם שנאמר ויתן דוד לארונה במקום וגו' . ועוד אמרו כי השבועה היתה לי ולניני ולנכדי וכשכבשו בני יהודה את ירושלם היה נכד אבימלך חי עדיין ולא יכלו לכבוש המצודה עדיין מפני השבועה ובימי דוד לא היה עת הנכד חי ועוד נכתב כזה עוד בספר שמואל ולפי הפשט היה המבצר חזק ולא היה כח לבני יהודה להורישם אולי היתה סבה מאת ה' שלא תלכד המצודה ההיא עד מלוך דוד מלך ישראל כדי שתקרא על שמו לפי שהיה ראש ממלכת ישראל ומה שאמר עד היום הזה יהושע כתב כן כי הוא כתב ספרו לפי הקבלה ובימיו לא הורישם מירושלם ואף בימי דוד מצאנו שהיו שם : (ב) מבית אל לוזה . זה מקום היה שמו בית אל ואינו המקום שקרא יעקב אבינו בית אל כי אותו שמו

רשי

אלפי"ם בלע"ז : (סג) לא יכלו בני יהודה להורישם . שנינו בספרי רבי יהושע בן קרחה אומר יכולין היו אלא שלא היו רשאין מחמת השבועה שנשבע אברהם לאבימלך . ויבוסי זה לא על שם האומה היה אלא מגדל דוד שהיה בירושלים ושמו יבוס ובני אותו מחוז מפלשתים היו וכשכבשו בני יהודה את ירושלים לא הורישו את בני אותו מחוז :

(א) ויצא הגורל לבני יוסף . בגורל לפי שלא נגמר כיבושו של יהושע נפל להם הגורל כמ"ש למטה ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון והרבה מן הארץ היה בין בני יהודה ובין בני יוסף שנפלו שאר השבטים אחריהם (ר"ל ביניהם) כמו שמצינו בשבט בנימין ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף : מירדן יריחו למי יריחו מזרחה . התחיל הגבול למזרח . המדבר עולה מיריחו . אל המדבר עולה הגבול מיריחו וכו'

אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן וְצִיעֹר עָרִים תֵּשַׁע
וְחַצְרֵיהֶן׃ נה מָעוֹן ׀ כַּרְמֶל
ל . ל' וָזִיף וְיוּטָּה׃ נו וְיִזְרְעֶאל וְיָקְדְעָם וְזָנוֹחַ׃
נז הַקַּיִן גִּבְעָה וְתִמְנָה עָרִים עֶשֶׂר
ל' וְחַצְרֵיהֶן׃ נח חַלְחוּל בֵּית־
ל . ל' צוּר וּגְדוֹר׃ נט וּמַעֲרָת וּבֵית־עֲנוֹת
ל' חס' וְאֶלְתְּקֹן עָרִים שֵׁשׁ וְחַצְרֵיהֶן׃
ס קִרְיַת־בַּעַל הִיא קִרְיַת
יְעָרִים וְהָרַבָּה עָרִים שְׁתַּיִם וְחַצְרֵיהֶן׃
ל' ר"פ סא בַּמִּדְבָּר בֵּית הָעֲרָבָה
ג' . ל' מִדִּין וּסְכָכָה׃ סב וְהַנִּבְשָׁן וְעִיר־הַמֶּלַח
וְעֵין גֶּדִי עָרִים שֵׁשׁ וְחַצְרֵיהֶן׃
ל"ד מ"ל סג וְאֶת־הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי
יכלו קרי יְרוּשָׁלַ͏ִם לֹא־יוכְלוּ בְנֵי־יְהוּדָה
לְהוֹרִישָׁם וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת־בְּנֵי
יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַ͏ִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
כל נביאים יריחו וכל אוריתא ירחו טז א וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל לִבְנֵי יוֹסֵף מִיַּרְדֵּן יְרִיחוֹ
לְמֵי יְרִיחוֹ מִזְרָחָה הַמִּדְבָּר עֹלֶה
מִירִיחוֹ בָּהָר בֵּית־אֵל׃ ב וְיָצָא מִבֵּית־
ד' . ל' אֵל לוּזָה וְעָבַר אֶל־גְּבוּל הָאַרְכִּי
עֲטָרוֹת׃ ג וְיָרַד יָמָּה אֶל־גְּבוּל הַיַּפְלֵטִי
י"ז פסוקים עד עד. עַד־גְּבוּל בֵּית־חֹרוֹן תַּחְתּוֹן וְעַד־גָּזֶר
תיו קרי וְהָיוּ תֹצְאֹתוֹ יָמָּה׃ ד וַיִּנְחֲלוּ בְנֵי־
ב' ר"פ בטעמ' יוֹסֵף מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ ה וַיְהִי גְּבוּל

הִיא חֶבְרוֹן וְצִיעוֹר קִרְוִין
תְּשַׁע וּפַצְחֵיהֶן׃ נה מָעוֹן
כַּרְמֶל וְזִיף וְיוּטָּה׃
נו וְיִזְרְעֶאל וְיָקְדְעָם וְזָנוֹחַ׃
נז הַקַּיִן גִּבְעָה וְתִמְנָה קִרְוִין
עֲסַר וּפַצְחֵיהֶן׃ נח חַלְחוּל
בֵּית צוּר וּגְדוֹר׃ נט וּמַעֲרַת
וּבֵית עֲנוֹת וְאֶלְתְּקֹן קִרְוִין
שִׁית וּפַצְחֵיהֶן׃ ס קִרְיַת
בַּעַל הִיא קִרְיַת יְעָרִים
וְהָרַבָּה קִרְוִין תַּרְתֵּין
וּפַצְחֵיהֶן׃ סא בְּמַדְבְּרָא
בֵּית מֵישְׁרָא מִדִּין וּסְכָכָה׃
סב וְנִבְשָׁן וְקִרְיַת מֶלַח
וְעֵין גֶּדִי קִרְוִין שִׁית
וּפַצְחֵיהֶן׃ סג וְיַת יְבוּסָאֵי
יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם לָא יְכִילוּ
בְּנֵי יְהוּדָה לְתָרָכוּתְהוֹן
וִיתִיבוּ יְבוּסָאֵי עִם בְּנֵי
יְהוּדָה בִּירוּשְׁלֶם עַד יוֹמָא
הָדֵין׃ א וּנְפַק עַדְבָא לִבְנֵי
יוֹסֵף מִיַּרְדְּנָא דִירִיחוֹ לְמֵיָא
יְרִיחוֹ מַדִּינְחָא לְמַדְבְּרָא
דְּסָלֵיק מִירִיחוֹ בְּטוּרָא
לְבֵית אֵל׃ ב וְנָפֵק מִבֵּית
אֵל לְלוּז וְעָבַר לִתְחוּם
אַרְכִּי לְעַטָרוֹת׃ ג וְנָחֵית
לְיַמָּא לִתְחוּם יַפְלֵיט עַד
תְּחוּם בֵּית חוֹרוֹן אַרְעָאָה
וְעַד גֶּזֶר וַהֲווֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא׃ ד וְאַחְסִינוּ בְּנֵי יוֹסֵף מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ ה וַהֲוָה

רלבג

לתת לשבט שמעון מנחלת בני יהודה הנה זה לא יתכן שידומ' בזה האופן ואנחנו נאמר בהיתר זה הספק כי תוך גבולות נחלת בני יהודה שהיו מכוונים מאת הש"י היו מן הערים יותר מן הראוי להם ולא נפלו כל הערים ההם לבני יהודה אך נמנו מפני היותם כלם בתוך גבולותיהם ואחר זה ביאר מה שהיה מאלו הערים לשבט שמעון ובזה נתקיים מה

לוזה ד' בקריאה וסימן ויבא יעקב לוזה אשר . ויצא מבית אל לוזה . ועבר משם הגבול לוזה ב' בפסוק :

ביאור הגר"א

טז (א) ויצא הגורל לבני יוסף . מפני שיהודה ואפרים הם ראשי השבטים בכ"מ בין בסדר הדגלים וכן מלכים הראשונים היו מהם וכן לעתיד ב"ב יהיה משיח בן דוד ומשיח בן יוסף הגואלים והראשים ולכן נקרא כלל ישראל יהודה ואפרים ולכן בחילק א"י נטלו גם הם תחלה : מירדן יריחו למי יריחו מזרחה . פי' שהלך הגבול מירדן שכנגד יריחו עד מי יריחו שבמזרח יריחו : המדבר . פי' כשבא קו הגבול נגד יריחו לא נטה ליריחו אלא הלך במישור דרך המדבר : עולה מיריחו בהר בית אל . פי' ועלה הגבול משם להר בית אל ויריחו נשאר בגבול בנימין : (ב) ויצא מבית אל לוזה . לוז הוא שקרא יעקב בית אל ויעקב קרא לג' מקומות בית אל א' קרא בית אל לבד , והב' קרא אל בית אל , והג' קרא אלהים בית אל כמ"ש בפ' ויצא ויקרא את שם המקום ההוא בית אל . ובפ' וישלח נאמר ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל ואח"כ כשברך ה' את יעקב כתיב ויקרא יעקב וגו' אלהים בית אל וכן כתיב בשאול כאשר משח אותו שמואל ומצאוך שם וגו' עולים אל האלהים בית אל . והר בית אל (שבפ"א) הוא ההר שקרא אותו אברהם בית אל ולא היא שקראו יעקב בית אל ומפני שצריך להזכיר ההר בית אל לכן יזכיר לזה שקרא יעקב בית אל לוזה : (ג) וירד ימה . פי' שירד לים א' שהיה שם . או שירד הגבול למערב : עד גבול בית חרון תחתון . עד שבית חורון תחתון הוא סמוך לדרום של יוסף : (ד) וינחלו בני יוסף . פי' עד כאן ביאר הכלל שירשו בני יוסף מנשה ואפרים

מצודת דוד

הם לנחלת יהודה יחשבו : (נה) וזיף . אין זה זיף האמור למעלה : (סג) היבוסי . שם האומה · לא יכלו בני ישראל להורישם . כי גם להם חלק מה בירושלים עם בני בנימין כמ"ש רז"ל רצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה וכו' : טז (א) לבני יוסף . הם מנשה ואפרים ונטלו סמוכים זה לזה אבל כל אחד נטל חלק לבד וגם נחלתם מלאו כל האורך של א"י ממזרח למערב וכמו נחלת יהודה : מירדן יריחו . מן הירדן שממול יריחו התחיל למשוך הגבול ובא אל מזרח מי יריחו והוא גבול הדרומי מן המזרח כלפי המערב : המדבר עולה מיריחו . ר"ל ממי יריחו עלה אל המדבר ובא בהר בית אל ולא זהו בית אל הקרויה לוז : (ב) לוזה . ר"ל מנגב לוז כמ"ש בגבול בנימין : (ג) ימה . לצד המערב : עד גבול וכו' , ר"ל מנגב לבית חורון תחתון : תוצאותיו . סוף הגבול כלה אל הים הגדול : (ד) וינחלו . בהרצועה ההיא נחלו מנשה

בְּנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָם מִזְרָחָה עַטְרוֹת אַדָּר עַד־בֵּית חֹרוֹן עֶלְיוֹן׃ ו וְיָצָא הַגְּבוּל הַיָּמָּה הַמִּכְמְתָת מִצָּפוֹן וְנָסַב הַגְּבוּל מִזְרָחָה תַּאֲנַת שִׁלֹה וְעָבַר אוֹתוֹ מִמִּזְרַח יָנוֹחָה׃ ז וְיָרַד מִיָּנוֹחָה עֲטָרוֹת וְנַעֲרָתָה וּפָגַע בִּירִיחוֹ וְיָצָא הַיַּרְדֵּן׃ ח מִתַּפּוּחַ יֵלֵךְ הַגְּבוּל יָמָּה נַחַל קָנָה וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ ט וְהֶעָרִים הַמִּבְדָּלוֹת לִבְנֵי אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי־מְנַשֶּׁה כָּל־הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן׃ י וְלֹא הוֹרִישׁוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקֶרֶב אֶפְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד׃

יז א וַיְהִי הַגּוֹרָל לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה כִּי־הוּא בְּכוֹר יוֹסֵף לְמָכִיר בְּכוֹר מְנַשֶּׁה אֲבִי הַגִּלְעָד כִּי הוּא הָיָה אִישׁ מִלְחָמָה וַיְהִי־לוֹ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן׃ ב וַיְהִי לִבְנֵי מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנֵי אֲבִיעֶזֶר וְלִבְנֵי־חֵלֶק וְלִבְנֵי אַשְׂרִיאֵל וְלִבְנֵי־שֶׁכֶם וְלִבְנֵי־חֵפֶר וְלִבְנֵי שְׁמִידָע אֵלֶּה בְּנֵי

ו' כספר'
כ'
ס
כ'
כל ספ' מ"ע כמ"א חס' ורכב ברזל
כ' ויע שכמו
כו"ל מ"ל כמ"א
כו"ל חס' כמ"א מ"ל

תְּחוּם בְּנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעִיָתְהוֹן וַהֲוָה תְּחוּם אַחְסַנְתְּהוֹן מַדִינְחָא עַטְרוֹת אַדָּר עַד בֵּית חוֹרוֹן עִילָאָה׃ ו וְנָפֵק תְּחוּמָא לְיַמָּא לְמִכְמְתַת מִצִּפּוּנָא וּמִסְתְּחַר תְּחוּמָא מַדִינְחָא לְתַאֲנַת שִׁלֹה וְעָבַר לֵיהּ מִמַּדְנַח לְיָנוֹחַ׃ ז וּנְחֵית מִיָּנוֹחַ לְעַטָרוֹת וּלְנַעֲרָתָה וּמָעֲרַע בִּירִיחוֹ וְנָפֵק לְיַרְדְּנָא׃ ח מִתַּפּוּחַ אָזֵיל תְּחוּמָא לְיַמָּא לְנַחֲלָא דְקָנָה וַהֲווֹן מַפְּקָנוֹהִי לְיַמָּא דָא אַחֲסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעִיָתְהוֹן׃ ט וְקִרְוַיָא דְמַפְרְשָׁן לִבְנֵי אֶפְרַיִם בְּגוֹ אַחֲסָנַת בְּנֵי מְנַשֶּׁה כָּל קִרְוַיָא וּפַצְחֵיהֶן׃ י וְלָא תָרִיכוּ יָת כְּנַעֲנָאֵי דְיָתֵיב בְּגָזֶר וִיתִיבוּ כְנַעֲנָאֵי בְּגוֹ בֵּית אֶפְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין וַהֲווֹ לְמַסְּקֵי מִסִּין פָּלְחִין׃ א וַהֲוָה עַדְבָא לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה אֲרֵי הוּא בּוּכְרָא דְיוֹסֵף לְמָכִיר בּוּכְרָא דִמְנַשֶּׁה אֲבוּהִי דְגִלְעָד אֲרֵי הוּא הֲוָה גְּבַר עָבֵיד קְרָבִין וַהֲוָה לֵיהּ אַרְעָא גִלְעָד וּמַתְנָן׃ ב וַהֲוָה לִבְנֵי מְנַשֶּׁה דְאִשְׁתְּאָרוּ לְזַרְעִיָתְהוֹן וְלִבְנֵי אֲבִיעֶזֶר וְלִבְנֵי חֵלֶק וְלִבְנֵי אַשְׂרִיאֵל וְלִבְנֵי שְׁכֶם וְלִבְנֵי חֵפֶר וְלִבְנֵי שְׁמִידָע אִלֵּין

רשי

ובא לו לצד מערב לבית אל : (ה) מזרחה עטרות אדר . למזרח מתחיל מעטרות אדר ומשם רוחב תחומו עד בית חורון הרי רחבו : (ו) ויצא הגבול הימה . ארכו היתה לצד המערב אל המכמתת מצפון של המכמתת הולך החוף : ונסב הגבול . מתפשט רוחב התחום לצד צפון והחוף יוצא בבליטתו במזרחה של תאנת שילה : ועבר אותו . ועבר הגבול את תאנת שילה ועבר החוף ממזרח של ינוח כל זה בליטת הרוחב עד ויצא הירדן ושם עיר ושמה תפוח ומשם ישוב החוף למדת אורך הגבול ימה לנחל קנה : (ט) והערים המבדלות . וגם זו עוד מנחלת אפרים ערים היו להם מובדלות מתחומו ומובלעות בתוך נחלת בני מנשה : (א) למכיר בכור מנשה . לפיכך נטל תחלה בימי משה בעבר הירדן ויהי לו הגלעד והבשן

רדק

שמו לוז וכנה הוא אומר שיצא הגבול מבית אל ללוז ומגבול בנימין היה לה כמו שאומר בנחלת בנימין ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה הוא בית אל : (ט) המבדלות . בחירק המ"ם והוא תואר או בחירק מקום שורק והוא פעול מבניין הפעיל ופי' הערים המבדלות לפי שאמר זאת נחלת מטה בני אפרים אמר ועוד היו להם ערים בתוך נחלת מטה בני מנשה מבדלות ונכרות וידועות להם כמו שכתב ומפרש אותם בספור נחלת בני מנשה : (א) כי הוא בכור יוסף . כלומר לפי שהיה הוא בכור יוסף ומכיר היה בכורו והיה איש מלחמה זה גרם לו שבאה לו הנחלה בארץ הגלעד כי בני גד ובני ראובן שאלו אותה הארץ מפני שהיה להם מקנה רב והיא היתה ארץ מקנה אבל חצי שבט מנשה לא היה לו אלא מפני גבורתו של מכיר שלכד הארץ וזו הברכה היתה לו מפני שהיה אביו בכור יוסף והוא היה בכור ג"כ ובעבורו רמז

ביאור הגר"א

ואפרים . ועתה מזכיר פרטם : (ה) ויהי גבול נחלתם מזרחה . פי' שבני יוסף נטלו רצועה לאורך כל א"י וחלקו אותו לב' חלקים לאפרים ולחצי שבט מנשה והיה חלקו של אפרים במזרחה וחלק של מנשה במערבה : עטרות אדר . פי' שהיה גבול של אפרים עד עטרות אדר וזה לארכו ולרחבו מעטרות אדר עד בית חורון עליון ובית חורון עליון היה למנשה : (ו) ויצא הגבול הימה המכמתת מצפון . פי' כשעבר הגבול נגד בית חורון . יצא קו הגבול לצד מערב מצפון למכמתת ומכמתת היה למנשה : ונסב הגבול מזרחה תאנת שלה . פי' אחר שעבר הגבול נגד מכמתת חזר קו הגבול לצד מזרח והלך כן במישור עד תאנת שלה ותאנת שלה היה קרוב לנגד יריחו ושם נסב הגבול להלוך מצפון לדרום : ועבר ממזרח ינוחה . פי' שהלך הגבול כן מצפון לדרום עד שעבר ינוחה והגבול היה במזרח ינוחה וינוחה היה לאפרים : (ז) ופגע ביריחו . והלך כן במישור עד שהגיע קרוב ליריחו ומשם חזר הגבול לצד מזרח עד הירדן : (ח) מתפוח ילך הגבול ימה . פי' שרצועה היתה יוצאה לאפרים בנגב של מנשה עד הים ועכשיו מפרש אותם שמתפוח ילך הגבול של אפרים למערב עד נחל קנה וגו' ותפוח היה במקצוע דרומית של מנשה : זאת נחלת מטה בני אפרים . פי' מה שחושב עד תפוח היא נחלת מטה בני אפרים : (ט) והערים המבדלות . פי' מתפוח ואילך היו ערים שייך לאפרים בתוך חלק מנשה : יז (א) ויהי הגורל . למטה מנשה וגו' פי' שהגורל היה על שם מנשה כי הוא בכור יוסף : ויהי לו הגלעד והבשן . פי' שבשן לקח מכיר וגלעד לקח אותו גלעד בן מכיר : (ב) הזכרים . לפי שגם בנות צלפחד לקחו חלק בארץ ישראל לכן כתיב הזכרים

מצודת דוד

מנשה ואפרים : (ה) למשפחותם . להנחלה הנחלקת לכל משפחותם : מזרחה . גבול הרוחב הפונה למזרח היה מעטרות אדר שעמדה בצפונו של בנימין עד בית חורון עליון שעמדה בנחלת אפרים ולפי שמבית חורון עליון נתארך עוד הגבול כלפי מערב כמ"ש בענין א"כ גם שם היה גבול ברוחב לזה אמר מזרחה ר"ל גבול הרוחב הפונה למזרח ולא הגבול הפונה למערב : (ו) ויצא הגבול הימה . מבית חורון עליון יצא הגבול להתארך עוד כלפי המערב מצפון למכמתת שהיתה מנחלת מנשה : ונסב הגבול . להרוחב כלפי הצפון למזרחה של תאנת שלה ועבר את כל אורך תאנת שלה ולא עבר סמוך לה כ"א ממזרח של ינוחה אשר עמדה למזרחה של תאנת שלה ולא היה מנחלת אפרים לא תאנת שלה ולא ינוחה ומנחלת מנשה היו : (ז) וירד . כי שם כלה הרוחב וירד משם כלפי המזרח אל עטרות : ופגע ביריחו . הגבול פגע ביריחו ר"ל במי יריחו ועבר דרך בה וכלה הגבול אל הירדן : (ח) מתפוח . היא עמדה אצל הירדן בגבול מנשה אבל היתה לאפרים כמ"ש בענין וממנה היה נמשך גבול כלפי המערב ובא אל נחל קנה מנגב וסופו כלה אל הים ובמקרא שלאחריו מפרש מה ענין הגבול הזה : זאת . ר"ל הגבול האמור במקראות שלפניו סביב נחלת מטה בני אפרים הנחלק לכל משפחה ומשפחה : (ט) והערים המבדלות . ר"ל הערים של בני אפרים אשר היו מובדלות ומופרשות מגבול נחלתו המה עמדו בתוך נחלת בני מנשה בהגבול האמור במקרא שלפניו : כל הערים . אשר עמדו באורך הגבול ההיא המה וחצריהן היו של בני אפרים : (י) ולא הורישו . חזר על בני אפרים כי גזר היה מנחלתם מן הערים אשר עמדו בהגבול ההולך מתפוח אל הים : למס עובד . ר"ל לא מס ממון כ"א מס עבודה בגוף : יז (א) כי הוא בכור . ר"ל אף שהוא הבכור והיה א"כ מהראוי לקחת גורלו ראשון מ"מ נתאחר מלקחת גורלו עד שלקח אפרים תחלה ואח"ז היה הגורל למטה מנשה וזה היה בעבור ברכת יעקב שהקדימו בכל דבר : למכיר בכור מנשה . ר"ל אבל בבני מנשה שלא היתה סיבה מה להקדים הצעיר לבכור לזה לקח הבכור תחלה : אבי הגלעד . ע"ש בנו גלעד היה נקרא . או ר"ל שר הגלעד ואמר ע"ש סופו : איש מלחמה . ובחר לשבת בעבר הירדן על הספר במקום סכנה לראות הע"ג את גבורתו ולזה היה לו הגלעד והבשן : (ב) ויהי . ר"ל ואחר זה היה הגורל לבני מנשה הנותרים לכל משפחה ומשפחה : הזכרים . לפי שנאמר

רדק

רמז משה בברכתו בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו : (ה) ויפלו חבלי מנשה עשרה . בפתח באתנ"ח ומה שספר החבלים שנפלו למנשה להודיע חלקי בנות צלפחד כי חצי שבט מנשה הנותרים היו ששה בתי אבות אביעזר וחלק ואשריאל ושכם וחפר ושמידע ונפלו ששה חלקים ובנות צלפחד נפלו ד' חלקים חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וליוצאי מצרים נתחלקה הארץ לדעת רבותי' ז"ל ואף על פי שיש ביניהם מחלוקת בדבר הרוב השוו בזה כי ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ והנה בנות צלפחד נטלו חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר שהיה גם הוא מיוצאי מצרים וחלק בכורה שהיה צלפחד בכור וחלק אחי אביהם אחר שהיה מיוצאי מצרים ומת במדבר בלא בנים וזכה צלפחד בירושתו עם אחיו : (ז) מאשר המכמתת . הגבול היה יוצא מגבול אשר למכמתת שהוא שם מקום והוא הי' על פני שכם

בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף דְּכוּרַיָּא
לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ ג וְלִצְלָפְחָד
בַּר חֵפֶר בַּר גִּלְעָד בַּר
מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לָא הֲווֹ
לֵיהּ בְּנִין אֱלָהֵן בְּנָן וְאִלֵּין
שְׁמָהַת בְּנָתֵיהּ מַחְלָה וְנֹעָה
חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃
ד וְקָרִיבָא קֳדָם אֶלְעָזָר
כַּהֲנָא וְקֳדָם יְהוֹשֻׁעַ בַּר
נוּן וְקֳדָם רַבְרְבַיָּא לְמֵימַר
יְיָ פַּקֵּיד יָת מֹשֶׁה לְמִתַּן
לָנָא אַחֲסָנָא בְּגוֹ אַחָנָא
וִיהַב לְהוֹן עַל מֵימְרָא דַּייָ
אַחֲסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּהֵן׃
ה וּנְפַלוּ עַדְבֵי מְנַשֶּׁה עַסְרָא
בַּר מֵאַרְעָא דְּגִלְעָד וּמַתְנַן
דְּמֵעִיבְרָא לְיַרְדְּנָא׃ ו אֲרֵי
בְּנָת מְנַשֶּׁה אַחְסִינוּ אַחֲסָנָא
בְּגוֹ בְּנוֹהִי וְאַרְעָא גִּלְעָד
הֲוַת לִבְנֵי מְנַשֶּׁה
דְּאִשְׁתְּאָרוּ׃ ז וַהֲוָה תְּחוּם
מְנַשֶּׁה מֵאָשֵׁר לְמִכְמְתַת דִּי
עַל אַפֵּי שְׁכֶם וְאָזֵל תְּחוּמָא
לְיַמִּינָא לְיָתְבֵי עֵין תַּפּוּחַ׃
ח לִמְנַשֶּׁה הֲוַת אֲרַע תַּפּוּחַ
וְתַפּוּחַ עַל תְּחוּם מְנַשֶּׁה
לִבְנֵי אֶפְרָיִם׃ ט וְנָחֵית
תְּחוּמָא לְנַחֲלָא דְּקָנָה
לְדָרוֹמָא לְנַחֲלָא קִרְוַיָּא
הָאִלֵּין לְאֶפְרַיִם בְּגוֹ קִרְוֵי
מְנַשֶּׁה וּתְחוּם מְנַשֶּׁה
מִצִּפּוּנָא לְנַחֲלָא וַהֲוָן
מַפְּקָנוֹהִי לְיַמָּא׃ י דָּרוֹמָא לְאֶפְרַיִם וְצִפּוּנָא לִמְנַשֶּׁה וַהֲוָה יַמָּא תְּחוּמֵיהּ וּבְאָשֵׁר מְעָרְעִין מִצִּפּוּנָא

מְנַשֶּׁה בֶּן־יוֹסֵף הַזְּכָרִים לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
ג וְלִצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־ י'
מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי
אִם־בָּנוֹת וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מַחְלָה שחמ"ץ סימן
וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃
ד וַתִּקְרַבְנָה לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי ׀
יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִים
לֵאמֹר יְהוָה צִוָּה אֶת־מֹשֶׁה לָתֶת־לָנוּ
נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵינוּ וַיִּתֵּן לָהֶם אֶל־פִּי ס'
יְהוָה נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶן׃ ז'
ה וַיִּפְּלוּ חַבְלֵי־מְנַשֶּׁה עֲשָׂרָה לְבַד ג' וכל כחבלי דכוו'
מֵאֶרֶץ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן אֲשֶׁר מֵעֵבֶר
לַיַּרְדֵּן׃ ו כִּי בְּנוֹת מְנַשֶּׁה נָחֲלוּ נַחֲלָה ד'
בְּתוֹךְ בָּנָיו וְאֶרֶץ הַגִּלְעָד הָיְתָה לִבְנֵי־
מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים׃ ז וַיְהִי גְבוּל־
מְנַשֶּׁה מֵאָשֵׁר הַמִּכְמְתָת אֲשֶׁר עַל־ ב' וכסיס'
פְּנֵי שְׁכֶם וְהָלַךְ הַגְּבוּל אֶל־הַיָּמִין י"ד פסוק' על אל אל
אֶל־יֹשְׁבֵי עֵין תַּפּוּחַ׃ ח לִמְנַשֶּׁה הָיְתָה
אֶרֶץ תַּפּוּחַ וְתַפּוּחַ אֶל־גְּבוּל מְנַשֶּׁה ג' ב' מ"ל וא' חס'
לִבְנֵי אֶפְרָיִם׃ ט וְיָרַד הַגְּבוּל נַחַל קָנָה
נֶגְבָּה לַנַּחַל עָרִים הָאֵלֶּה לְאֶפְרַיִם
בְּתוֹךְ עָרֵי מְנַשֶּׁה וּגְבוּל מְנַשֶּׁה
מִצְּפוֹן לַנַּחַל וַיְהִי תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃ ב' קנה לקוס
י נֶגְבָּה לְאֶפְרַיִם וְצָפוֹנָה לִמְנַשֶּׁה וַיְהִי כ"א ס'
הַיָּם גְּבוּלוֹ וּבְאָשֵׁר יִפְגְּעוּן מִצָּפוֹן ג'

רשי

והבשן : (ה) ויפלו חבלי מנשה עשרה . שש לששה בתי אבות המנויים למעלה וארבע לבנות צלפחד לא שתהא כל אחת בית אב לעצמה אלא שנטלו ארבעה חלקים חלק של אביהם שהיה מיוצאי מצרים ולפי מנין היוצאים ממצרים נתחלקה הארץ וחלקו עם אחיו בנכסי חפר אביו שהי' גם הוא מיוצאי מצרים ושהיה בכור ונטל שני חלקים. ועוד היה להם חלק אחי אביהם שמת במדב' בלא בנים ונטלו נחלה בחלקו כך אמרו רבותינו בב"ב ולא הוזקק הכתוב להשמיענו מנין חלקי הבנות אלא ללמד שנטלו חלק בכורה ולהודיע שא"י חלק ירושה להם מוחזקת מאבותיהם שאילולי כן אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק : (ו) וארץ הגלעד . שבעבר הירדן היתה לבני מנשה הנותרים : (ח) ארץ תפוח . הכפרים והחצרים ותפוח עצמה העיר היתה לבני אפרים : אל גבול מנשה . על מיצר מנשה לסוף גבולו : (ט) ערים האלה . מתפוח עד נחל קנה לאפרים היו בתוך ערי מנשה : (י) נגבה לאפרים . אפרים נטל חלקו מדרום לצד הארץ שבין בני יהודה לשאר השבטים: וצפונה למנשה . מנשה נטל לצד

ד' פסוקים : אית בהון בנות צלפחד ומשניין באתיהון וסימן נמסר בסדר פנחס ובסוף מסעי : אל פי ה' דסמיכי בקריאה וסימן גלו אבנים גדולות אל פי המערה . ולכלב בן יפנה נתנו חלק . ותקרבנה לפני אלעזר . ויתנו בני ישראל ללוים . לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי : נחלו ד' קמצין וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן י"ד : אשר על פני שכם י"ד פסוקים על אל אל וסי' נמסר בסדר וישמע יתרו : ותפוח ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' למנשה היתה ארץ תפוח . ותפוח והעינם רמון גם תמר ותפוח :

תולדות אהרן חבלי מנשה
ב"ב קית קיח
(סס עז) :

ביאור הגר"א

הזכרים : (ג) ולצלפחד בן חפר וגו', חשב כאן להודיע שהיה צדיק בן צדיק : מחלה . חשב כסדר חכמתן : (ה) ויפלו חבלי מנשה עשרה. שש משש בנים ובנות צלפחד לקחו ד' חלק צלפחד וב' חלקים של חפר מפני שהיה צלפחד בכור . וגם ירשו את אחי אביהם שמת בלא בנים . והודיע הכתוב אף שאין הבנות בכלל בכורה אך בעבור ירושה נטלו ב' חלקים : (ז) ויהי גבול מנשה מאשר המכמתת . פי' שהיה גבול אשר מצד צפון שלו שאשר במערבה של א"י ואמר מאשר עד המכמתת שהוא ממערב עד מזרח הוא גבול צפון של מנשה: על פני שכם . פי' שהיתה מכמתת נגד שכם ושכם בצד עליון של מכמתת . ושכם היה במזרחו של א"י שהיה בין ערי המקלט : אל יושבי עין תפוח . שרוחב הגבול היה מגיע עד תפוח : (ט) וירד הגבול נחל קנה . ודרום של מנשה היה הגבול אל נחל קנה : נגבה לנחל . פי' בדרום של הנחל היה ערים לאפרים : בתוך ערי מנשה . פי' שעד בית חורון הוא נקרא גבול אפרים ומן בית חורון ולמטה נקרא ערי מנשה. וגבול מנשה היה מצפון לנחל ולז"א בתוך ערי מנשה (א"ה ומ"ש למעלה פי' פ"ז ח' עד תפוח אפשר לפרש היינו שתפוח ובית חורון סמוכין זה לזה) : (י) נגבה לאפרים . פי' שקאי על הנחל : ויהי הים גבולו . פי' מן המערב היה הים ואשר מצפון ויששכר ממזרח דהיינו כשפגע מנשה במכמתת שם פגע ביששכר וזהו שאמר וביששכר ממזרח

מצודת ציון

יד . על מקום כמו יד אבשלום (ש"ב י"ח) : יז (ה) חבלי . המחוזות יקראו חבלים ע"ש כי בחבל יחולק נחלה : (י) יפגעון . יפגשון : (יב) ויואל . ענין רצון כמו ולו הואלנו

מצודת דוד

שנאמר בענין שאף נקבות ממני מנשה לקחו נחלה לז"א הזכרים שבמשפחותם : (ד) אחינו. ר"ל אחי אבינו : אל פי ה', על פי ה' במאמרו: (ה) חבלי מנשה עשרה. בא"י עצמה לקחו עשרה מחוזות : (ו) כי בנות מנשה וכו'. ר"ל לפי שבנות מנשה גם המה לקחו נחלה ובני מנשה הנותרים לקחו ארץ הגלעד לזה היה ראוי וכן שיקחו בא"י עצמה אלו העשרה מחוזות לא פחות ולא יותר כי החשבון הזה היה ראוי להם : (ז) ויהי גבול מנשה . הרוחב מצפון כלפי הדרום היה מגבול בני אשר אשר נחלו מצפון מנשה עד מכמתת שעמדה מול מקצוע דרומית מערבית של נחלת אפרים לפני שכם שהיתה משל אפרים אשר עמדה במקצוע דרומית מערבית : והלך הגבול . מן המערב כלפי המזרח בצד הצפון : אל הימין . פונה היה באלכסון אל הדרום ובא אל יושבי עין תפוח : (ח) ארץ תפוח . המקומות אשר סביב תפוח אבל העיר תפוח עצמה עם שעמדה בגבול מנשה עכ"ז היתה לאפרים : (ט) וירד הגבול . ר"ל הגבול אשר ירד מתפוח לנחל קנה מדרום לנחל האמור למעלה הערים האלה אשר עמדו בהגבול ההוא המה היו לאפרים עם שעמדו בתוך ערי מנשה וכמ"ש למעלה : תוצאותיו . סוף גבול מנשה כלה אל הים : (י) נגבה לאפרים . הרצועה שלקחו בני יוסף לקח אפרים בדרומה ומנשה בצפונה : גבולו . של מנשה : ובאשר . בגבול אשר

לצ' נפון: (יא) שלשת הנפת. תלתא פלכין ושלשת הנפת הנזכרים כאן של דאר ושל עין דור הין כמו שאמור למעלה בספר זה מלך דור לנפת דור ובפסוק אחר אומר לנפת דאר מים וכאן כך הוא אומר ואת יושבי דאר ובנותיה שלשת הנפת היו לה: (יב) ויואל. ויאבה: (יד) וידברו בני יוסף. שבט מנשה: עד אשר עד כה ברכני ה'. עד אשר ראית שנתרבה מניני ממנין ראשון למנין שני עשרים אלף וחמש מאות כמנין כה בגימט' במנין ראשון אתה מוצא במנשה בספר במדבר שנים ושלשים אלף ומאתים ובפנחס שנים וחמשים אלף ושבע מאות. ד"א עד אשר עד כה ברכה נאמר' לאברהם כה יהיה זרעך נתקיימה בי ולפי פשוטו עד אשר עד כה. עד אשר כך כאשר אתה רואה: אס

וּבְיִשָּׂשכָר מִמִּזְרָח׃ יא וַיְהִי לִמְנַשֶּׁה בְּיִשָּׂשכָר וּבְאָשֵׁר בֵּית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְיִבְלְעָם וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־יֹשְׁבֵי דֹאר וּבְנוֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי עֵין־דֹּר וּבְנֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי תַעְנַךְ וּבְנֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וּבְנוֹתֶיהָ שְׁלֹשֶׁת הַנָּפֶת׃ יב וְלֹא יָכְלוּ בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְהוֹרִישׁ אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ יג וַיְהִי כִּי חָזְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵשׁ לֹא הוֹרִישׁוֹ׃

יד וַיְדַבְּרוּ בְּנֵי יוֹסֵף אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר מַדּוּעַ נָתַתָּה לִּי נַחֲלָה גּוֹרָל אֶחָד וְחֶבֶל אֶחָד וַאֲנִי עַם־רָב עַד אֲשֶׁר־עַד־כֹּה בֵּרְכַנִי יְהוָה׃

ע'.ד'כתי' א
ב' חסר
ל'
ו' ד' מ"ל וב' חס'
ג' קמץ
ב' בספר'
ב' קמץ. לג'
ל'. ל'

וּבְיִשָּׂשכָר מִמַּדִינְחָא׃ יא וַהֲוָה לִמְנַשֶּׁה בְּיִשָּׂשכָר וּבְאָשֵׁר בֵּית שְׁאָן וְכַפְרָנָהָא וְיִבְלְעָם וְכַפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי דָאר וְכַפְרָנָהָא וְיָתְבֵי עֵין דֹּר וְכַפְרָנָהָא וְיָתְבֵי תַעְנַךְ וְכַפְרָנָהָא וְיָתְבֵי מְגִדּוֹ וְכַפְרָנָהָא תְּלָתָא פִּלְכִין׃ יב וְלָא יְכִילוּ בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְתָרָכָא יָת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וּשְׁרֵי כְנַעֲנָאָה לְמִתַּב בְּאַרְעָא הָדָא׃ יג וַהֲוָה כַּד תְּקִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַנִּיאוּ יָת כְּנַעֲנָאֵי לְמַסְּקֵי מִסִּין וְתָרָכָא לָא תָרְכִינוּן׃ יד וּמַלִּילוּ בְּנֵי יוֹסֵף עִם יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר מָא דֵין יְהַבְתְּ לִי אַחְסָנָא עַדְבָא חַד וְחוּלַק חַד וַאֲנָא עַם סַגִּי עַד לִסְגִי בָּרְכַנִי יְיָ׃

דאר ד' כתיב א' וסימן ויהי למנשה ביששכר קדמא דפסוק. וממטה נפתלי את עיר מקלט. בן אבינדב. נשמדו בעין דאר. ויואל ז' בטעמא מלעיל ה' חס' וב' מלאים וסי' נמסר בסדר שמות: תולדות אהרן וידברו בני יוסף. סוטה לו ב"ב קיט:

רלבג

מה שאמר בתורה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כמו שבארנו שם:(יד)והנה זכר שנחל' בני יוסף באה יחד עד שכבר נכללה בגבולות אחרים כמו שנזכר פה. וזכר אחר זה שכבר נתרעמו מזה ליהושע ואמרו לו מדוע נתת לנו נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה' ולכן יתכן שיתוסף זרעם מאד בזה האופן עד שלא תכילם הארץ שנפלה להם בנחלה והנה יתבאר אופן רבויים מהמספר הנזכרים בפרשת פינחס שכבר היו יותר ממטה ראובן ושמעון ובזה נתקיים מה שאמר יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כמו שבארנו במקומו. או ירצו בגורל אחד גורל מוגבל שלא יתכן להם להרחיבו במה שעתיד והשיב להם יהושע מה שראוי שיתפייסו בו והוא שבתוך נחלתם בעצמה יתכן להם להרחיב גבולם וזה שבהר ההוא היה יער גדול ואם יכרתו העצים אשר בו יתכן להם לשבת

שכם: (יד) וידברו בני יוסף. שבט בני מנשה אבל בני אפרים לא היה להם לצעוק כי יותר היו בצאתם ממצרים ממה שהיו בבואם לארץ אבל בני מנשה היה יותר מספרם כשנכנסו לארץ ממספרם כשיצאו ממצרים עשרים אלף וחמש מאות לפיכך צעקו לפי שאבותי' שהיו מיוצאי מצרים היו מעטים והיו הם עם רב ולא נטלו חלקם אלא כנגד אבותיהם שהיו יוצאי מצרים שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו. ומה שאמר לאלה תחלק הארץ איש לפי פקודיו להוציא את הטפלים שהיו אז פחותים מבני עשרים שלא נטלו חלק בארץ אלא לבני עשרים שנה נתחלקה ולחשבון יוצאי מצרים ולפחותים מבני עשרים לא נתחלקה אף על פי שהגיעו לכלל עשרים בשעת חילוק הארץ ומה שאומר גורל אחד וחבל אחד לפי שארץ ישראל נתחלקה לשבטים ועשו שנים עשר חלקים שוים מי שהיה עם רב בשבטו לא היה לו אלא כמו השבט האחר שהיו מעטים ומפני זה צעקו בני יוסף לפי שלא נתנו למנשה אלא כמו שבט אחר שהיה מעט ממנו ואף על פי שהיו עם רב וראיה עוד כי בני מנשה היו הצועקים ולא בני אפרים תשובתם ליהושע לא ימצא לנו ההר וגו' לאשר בבית שאן ובנותיה והוא היה למנשה ואם שנתחלקה הארץ על פי ה' ועל פי הגורל מפני החלק היפה והחלק הרע כי מי שבא לחלקו חלק היפה על פי הגורל היה לו ומי שבא לחלקו חלק רע על פי הגורל היה לו ואף על פי כן היו מעלין בכספים ומי שהיה לו חלק היפה היה מעלה בכספים למי שהיה לו חלק רע. וע"ז הסדר היתה חלוקת הארץ אלעזר מלובש באורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו וקלפי שבטים וקלפי תחומים מונחים לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומר אם זבולון עולה תחום עכו עולה טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו והיה מכוין ברוח הקדש עוד ואומר אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה טרף בקלפי של שבטים. ועלה בידו נפתלי בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוסר וכן בכל שבט ושבט והשבט היה מחלק חלוקות לבתי אבות לפי יוצאי מצרים וזהו שאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט ומי שהיו רבים בתי אבות בצאתם ממצרים נטלו חלקים רבים ואע"פ שהיו עתה מעטים ומי שהיו מעטים בצאתם ממצרים נטלו חלקים מעטים ואע"פ שהיו עתה מרובים כמו בני יוסף ואף על פי שצעקו בני יוסף לא הועילה להם צעקתם כי לא היה יכול יהושע להוסיף להם נחלתם אלא כמו שנתנה להם על פי ה' על פי הגורל אבל יהושע נתן להם עצה שיכרתו היער שהיה סמוך לחלק והוא היה ההר שהיה לאפרים ועמק ההר ההוא היה למנשה ואמר להם שהם יתפשטו בחלק אפרים ובארץ הפריזי והרפאים וזהו שאמר כי אץ לך הר אפרים כלומר אם דחוק לך הר אפרים תוסיף לך עוד אחר שתכרות יער ההר תוסיף לך עוד בארץ הפריזי והרפאים הסמוכים

ביאור הגר"א

ממזרח: (יד) וידברו בני יוסף וגו'. לפי שהוציאו לעז על הגורל אלא אמרו שיהושע עשה שלא כדין. דכתיב בפרשת פנחס (כ"ו נ"ג) לאלה תחלק הארץ כו' לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו אך בגורל יחלק את הארץ כו' עד ע"פ הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט והפסוקים רבו הדקדוקים ונראה שכוונתו שיש לתמוה על הגורל האיך סמכו עליו מתחלה והלא היו צריכים ליתן ליהודה חלק גדול ואם חתכו בתחלה חלק גדול שמא יפול חלק זה לאחר. ונראה שחתכו מתחלה לז' חלקים שוין ואח"כ כשהפילו הגורל נטלו מן המועטים והוסיפו על המרובים ואח"כ חלקו את הנוסף למשפחות והפילו גורל ואח"כ חתכו מן המשפחה שיש בה מעט בתי אבות והוסיפו על המשפחה שיש בה הרבה וכשהוסיפו על השבט הוסיפו מן השבט הסמוך לו ולכך לא היו הגבולין במישור אלא פעם מתקצר ופעם מתרחב וזהו שכתב לאלה תחלק הארץ וכו' אך בגורל וכו' פי' שתתן לפי המרובין ולפי המועטין וז"ש בפ' מסעי (ל"ג נ"ד) לרב תרבה את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטו' כו' פי' מה שאמרתי למרובים תוסיף על נחלתו לא תוסיף ממקום אחר אלא על אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה נחלתו פי' ממקום שסמוך לו תתן לו וע"ז עלתה צעקת בני יוסף אנחנו מרובים צריך אתה להוסיף לנו עוד יותר

מצודת דוד

אשר: יפגעון. מנשה עם אשר בצפון מנשה: ממזרח. כי נחלת יששכר היתה אצל הירדן למזרחה של מנשה: (יא) ויהי למנשה וכו'. ערים היו לו למנשה בתוך נחלת יששכר ואשר שהיו סמוכים אליו: שלשת הנפת. בשלש מחוזות עמדו הערים האלה: (יד) נתתה לי. לכל בני יוסף למנשה ולאפרים: נחלה גורל אחד. ר"ל נח' מועטת כאלו הוא גורל אחד ומנה אחד: עם רב. ואין די לי בנחלה הזאת: עד כה.

מצודת ציון

הואלנו (לעיל ז'): (יג) והורש. ענין גרושין: (יד) כה. ר"ל כמו שאתה רואה: ונראת

טו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהוֹשֻׁעַ אִם־עַם־רַב אַתָּה עֲלֵה לְךָ הַיַּעְרָה וּבֵרֵאתָ לְךָ שָׁם בְּאֶרֶץ הַפְּרִזִּי וְהָרְפָאִים כִּי־אָץ לְךָ הַר־אֶפְרָיִם׃ טז וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יוֹסֵף לֹא־יִמָּצֵא לָנוּ הָהָר וְרֶכֶב בַּרְזֶל בְּכָל־הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ־הָעֵמֶק לַאֲשֶׁר בְּבֵית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְלַאֲשֶׁר בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃ יז וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בֵּית יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם וְלִמְנַשֶּׁה לֵאמֹר עַם־רַב אַתָּה וְכֹחַ גָּדוֹל לָךְ לֹא־יִהְיֶה לְךָ גּוֹרָל אֶחָד׃ יח כִּי הַר יִהְיֶה־לָּךְ כִּי־יַעַר הוּא וּבֵרֵאתוֹ וְהָיָה לְךָ תֹּצְאֹתָיו כִּי־תוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי כִּי רֶכֶב בַּרְזֶל לוֹ כִּי חָזָק הוּא׃

יח א וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה וַיַּשְׁכִּינוּ שָׁם אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְהָאָרֶץ נִכְבְּשָׁה לִפְנֵיהֶם׃ ב וַיִּוָּתְרוּ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־חָלְקוּ אֶת־נַחֲלָתָם

טו וַאֲמַר לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ אִם עַם סַגִּי אַתּוּן סַקוּ לְכוֹן לְחוּרְשָׁא וּתְתַקֵּן לָךְ תַּמָּן אֲתַר בַּאֲרַע פְּרִזָּאֵי וְגִבָּרַיָּא אֲרֵי עָק לְכוֹן טוּרָא דְּהַר אֶפְרָיִם׃ טז וַאֲמַרוּ בְּנֵי יוֹסֵף לָא יִסְפֵּק לָנָא טוּרָא וּרְתִיכִין דְּפַרְזְלָא בְּכָל כְּנַעֲנָאֵי דְּיָתְבִין בַּאֲרַע מֵישְׁרָא לְדִי בְּבֵית שְׁאָן וּבְכַפְרָנַהָא וּלְדִי בְּמֵישַׁר יִזְרְעֶאל׃ יז וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְבֵית יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם וְלִמְנַשֶּׁה לְמֵימַר עַם סַגִּי אַתּוּן וְחֵיל סַגִּי לְכוֹן לָא יְהֵי לְכוֹן עַדְבָא חַד׃ יח אֲרֵי טוּרָא יְהֵי לָךְ אֲרֵי חוּרְשָׁא הוּא וְתַתְקְנִנֵּיהּ וִיהֵי לָךְ מַפְקָנוֹהִי אֲרֵי תְתָרְכוּן יַת כְּנַעֲנָאֵי אֲרֵי רְתִיכִין דְּפַרְזְלָא לֵיהּ אֲרֵי תַּקִּיפִין אִינוּן׃ א וְאִתְכְּנָשׁוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְשִׁלֹה וְאַשְׁרִיאוּ תַמָּן יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַרְעָא אִתְכְּבִישַׁת קֳדָמֵיהוֹן׃ ב וְאִשְׁתָּאֲרוּ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּלָא פַלִּיגוּ יַת אַחְסַנְתְּהוֹן

אץ ד' וסי' ולא אץ לבוא כיום תמים . כי אץ לך הר אפרים. כל אץ אך למחסור . חוית איש אץ
תולדות אהרן לס עם רב אתה . סוסה לו ב"ב קמ :

רשי

(טו) אם עם רב אתה . יש בך כח לכרות יערות ולפנותה כענין שקורין איש"רטי"ר בלע"ז ושם תבנה עירים : ובראת . לשון כריתה כמו וברא אותהן בחרבותם איש"רכרא"ש בלע"ז : אץ . דחוק : לא ימצא לנו ההר . כי אץ הוא לנו כאשר אמרת : (טז) לא ימצא . לא יספיק : ורכב ברזל . ומה שאתה אומר לעלות היערה ולכבוש בארץ הפריזי והרפאים עם חזק הוא אותו כנעני ורכב ברזל לו . ואל תתמה אם קרא לפרזי ורפאים כנעני כי כולם בני כנען היו : (יח) כי הר יהיה לך . אותו שאמרתי לך עלה לך היערה : כי יער הוא ובראתו . כי יער הוא ואינו ראוי אלא לעם רב דיבראוהו ויפנוהו : ובראתו . אתה שאתה עם רב : והיה לך תוצאותיו כי תוריש את הכנעני. על ידי שאתה עם רב : כי רכב ברזל לו . ואין אחד משאר השבטים כדאי להלחם בו : כי חזק הוא . ואתה יש בך היכולת ותורישנו . ורבותינו פירשו עלה לך היערה שתחבאו עצמכם ביערות שלא תשלוט בכם עין הרע : (א) וישכינו שם את אוהל מועד . שעשו במדבר ולא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן כך שנינו בשחיטת קדשים : והארץ נכבשה לפניהם . משנקבע המשכן היתה הארץ נוחה ליכבש לפניהם : (ב) שבעה שבטים . שכבר קבלו נחלתן ראובן וגד וחצי שבט מנשה בימי משה בעבר הירדן ובארץ כנען כבר נפל גורל

רדק

הסמוכים : (טו) ובראת והיה לך . פי' תכרות יער הפריזי והרפאים ויהיה לך ההר ההוא לייבוש ותרחיב בו נחלתך ברצון בני אפרים כי הם יתרצו בזה כי טוב להם שיהיה יישוב משיהיה יער ועוד כדי שיורישו הפרזי והוא הכנעני שזכר כי כל שבעה אומות נקראים כנענים כי כלם היו בני כנען לפיכך אמר להם ולא יהיה לך גורל אחד כלומר שתוסיף גורלך בנחלת בני אפרים והם אמרו לא ימצא לנו ההר אף על פי שנכרת היער ועוד אם תאמר שנוסף בערי הפרזי והרפאים רכב ברזל לכנעני היושב בעמק ההר ההוא ואנחנו יראים ממנו אמר להם יהושע לאפרים ולמנשה לאפרים אמר שיעזרו לבני מנשה ויתרצו בכרתם היער לסובתם ולמנשה אמר אחר שאתה עם רב כח גדול לך ויכול אתה להוריש את הכנעני יושב העמק ואם לא תורישנו יזיק לך כי רכב ברזל לו לפיכך צריך שתתחזק עד שתורישנו : ובראת . ענין כריתה וכן וברא אותהן בחרבותם וי"ת ותתקין לך תמן אתר ויש מפרשי' ענין בחירה מענין ברו לכם איש : (א) ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד . זה היה אחר י"ד שנה משבאו לארץ שבע שכבשו ושבע שחלקו וי"ד שנים אלו היה אהל מועד בגלגל ואחר כך השכינוהו בשילה ואז נאסרו הבמות כל זמן שהיה בשילה ואמרו רז"ל כי עשו בית של אבנים מלמטה' והיריעות מלמעלה כמו שאמר דוד וארון אלהים יושב בתוך היריעה כלומר שעדין לא היה אלא בתוך היריעה ועוד ראו זה מן הכתוב שאמר ותביאהו בית ה' שילה

רלבג

לשבת בו : (טו) ועוד אמר להם שישבו בארץ הפריזי והרפאים הסמוכים להם וילחמו עמהם ויירשו ארצם אם לא יספיק להם הר אפרים עם יערו וענו בני יוסף לא יספיק לנו ההר עם יערו ומה שאמרת לנו להלחם עם הפריזי והרפאים הנה לא נוכל כי רכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל : (יז) והשיב להם יהושע הנה באמת עם רב אתה וכח גדול לך מצד הרבוי אשר אתה מתרבה תמיד ולזה הוא מבואר שמה שנתתי לך איננו גורל אחד מוגבל שלא יתכן הרחבתו : (יח) וזה כי הר יהיה לך תוכל להרחיב את גבולך בו כי יער הוא ובראתו וזה ממה שיתכן לך בקלות מצד היותך עם רב והיה לך עוד תוצאות ההר ההוא ותרחיב גבולך מצד ההוא כי תוריש את הכנעני מצד כחך הגדול והמלחמה עמו לא יתכן לזולתך משאר השבטים לפי שרכב ברזל לו וחזק הוא אך אתה תנצחהו כי עם גדול אתה וכח גדול לך : (א) והנה זכר אחר זה שכבר נקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אוהל מועד ולקחוהו מהגלגל והנה זכר שהארץ אשר נכבשה היתה לפניהם והיו רואין אותה וחלקו

ביאור הגר"א

יותר : (טו) עם רב אתה . פי' מדבריך שאתה אומר כי עם רב אתה מסורת הדין לא יתנו לך יותר : (יח) כי הר יהיה לך . פי' שההר לא יהיה אלא לך : כי יער הוא ובראתו . מפני שיש לך חיל רב : כי תוריש את הכנעני . כי הם לא יוכלו להוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו אבל אתה שיש לך עם רב וכח גדול תוכל להורישם ולכן לא יהיה לך גורל אחד : יח (א) ויקהלו כל עדת בני ישראל . שיוסף ויהודה חלקו קודם שבאו לשילה וכו שאמרו

מצודת דוד

עד אשר נתרבה כמו שאתה רואה : (טו) עלה לך היערה . ר"ל א"כ שאתה עם רב תוכל לעלות ביער של הפריזי והרפאים לכרות האילנות להיות לך מקום לשבת כי אלו הייה מתי מספר לא היית יכול לעמוד לכרות כ"כ אילני יער אבל עתה שאתה עם רב אתה יכול תוכל : כי אץ לך . אם דחוק וצר לך הר אפרים עם רוב גדלו : (טז) לא ימצא לנו ההר . אמת הדבר שאין מספיק לנו הר אפרים : ורכב ברזל . ר"ל ואם תשיב לומר הלא נלחם גם בעמק וממנו שלא יספיק ע"ז השיב אמרים כי יושבי העמק חזקים ביותר ואנשי הרכב המה כברזל וא"א לכבשם : לאשר בבית שאן וכו' . מפרש לומר שהם אשר בבית שאן וכו' שהיתה לנחלת מנשה : בעמק יזרעאל כי יזרעאל עצמה היתה מנחלת יששכר ולבד העמק היתה מנחלתם : (יז) עם רב אתה . ולזה יש לך כח גדול להלחם ולהרחיב את גבולך שלא יהיה לך נחלה מוספת כאלו הוא גורל אחד : (יח) כי הר יהיה לך . ר"ל היער אשר אמרתי העומד בהר הנה זה יהיה לך מבלי טורח רב כי יער הוא ולא ימצאו בה הרבה אנשים להלחם עמך ובראתו . ואתה תכרות האילנות לשבת בה ובזה יהיה לך תוצאותיו ר"ל הגבול היוצא מההר ההוא ולהלאה : כי תוריש . כי במה שתשב בהר תוכל בקלות לירש את הכנעני היושב בעמק אשר בבית שאן וכו' : כי רכב . אף שיש לו אנשי רכב כברזל ואף שהוא חזק כי היושב למעלה בהר מצד יתחזק על היושב מתחת בעמק : יח (א) והארץ נכבשה . מעת השכינו את אהל מועד בשילה שהיתה בנחלת בני יוסף מורא ה' וכבשו הארץ מה שלא יכלו לכבוש מקודם כמ"ש למעלה : (ב) אשר לא

מצודת ציון

(טו) ובראת . ענינו כריתה כמו וברא אותהן בחרבותם (יחזקאל כ"ג) : אץ . ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא (לעיל י') ור"ל המקום צר וקטן ומהר יעברו מן הקצה אל הקצה : (טז) ימצא . ענין די הספוק כמו ומצא להם (במדבר י"א) : יח (א) ויותרו . מל'

שִׁבְעָה שְׁבָטִים׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד־אָנָה אַתֶּם
מִתְרַפִּים לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ ל׳
אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם׃
ד הָבוּ לָכֶם שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים לַשָּׁבֶט ג׳
וְאֶשְׁלָחֵם וְיָקֻמוּ וְיִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ ל׳. ג׳
וְיִכְתְּבוּ אוֹתָהּ לְפִי נַחֲלָתָם וְיָבֹאוּ ל׳. ז׳ רפין
אֵלָי׃ ה וְהִתְחַלְּקוּ אֹתָהּ לְשִׁבְעָה כ׳ חס׳ כנס׳
חֲלָקִים יְהוּדָה יַעֲמֹד עַל־גְּבֻלוֹ מִנֶּגֶב ל׳. ה׳ חס׳
וּבֵית יוֹסֵף יַעַמְדוּ עַל־גְּבוּלָם מִצָּפוֹן׃
ו וְאַתֶּם תִּכְתְּבוּ אֶת־הָאָרֶץ שִׁבְעָה ד׳ בטעם ר״פ
חֲלָקִים וַהֲבֵאתֶם אֵלַי הֵנָּה וְיָרִיתִי ל׳ וחד ויריתי
לָכֶם גּוֹרָל פֹּה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃
ז כִּי אֵין־חֵלֶק לַלְוִיִּם בְּקִרְבְּכֶם כִּי־
כְהֻנַּת יְהוָה נַחֲלָתוֹ וְגָד וּרְאוּבֵן וַחֲצִי ל׳. ג׳
שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר ל׳
לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה ד׳ כנס׳
עֶבֶד יְהוָה׃ ח וַיָּקֻמוּ הָאֲנָשִׁים וַיֵּלֵכוּ ל׳
וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַהֹלְכִים לִכְתֹּב אֶת־
הָאָרֶץ לֵאמֹר לְכוּ וְהִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ ל׳
וְכִתְבוּ אוֹתָהּ וְשׁוּבוּ אֵלַי וּפֹה אַשְׁלִיךְ ל׳. כ׳
לָכֶם גּוֹרָל לִפְנֵי יְהוָה בְּשִׁלֹה׃ ט וַיֵּלְכוּ לו קרי
הָאֲנָשִׁים וַיַּעַבְרוּ בָאָרֶץ וַיִּכְתְּבוּהָ
לֶעָרִים לְשִׁבְעָה חֲלָקִים עַל־סֵפֶר
וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה שִׁלֹה׃ לו קרי
י וַיַּשְׁלֵךְ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ גּוֹרָל בְּשִׁלֹה
לִפְנֵי יְהוָה וַיְחַלֶּק־שָׁם יְהוֹשֻׁעַ אֶת־ כ׳ נכל הטס
הָאָרֶץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמַחְלְקֹתָם׃ ס״א לפני. ג׳ בליש׳
יא וַיַּעַל גּוֹרַל מַטֵּה בְנֵי־ ג׳

שִׁבְעָה שִׁבְטִין׃ ג וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֵימָתַי אַתּוּן מִתְרַשְׁלִין לְמֵיעַל לְמֵירַת יַת אַרְעָא דִיהַב לְכוֹן יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְכוֹן׃ ד הָבוּ לְכוֹן תְּלָתָא גֻבְרִין לְשִׁבְטָא וְאַשְׁלְחִינוּן וִיקוּמוּן וִיהַלְּכוּן בְּאַרְעָא וְיִכְתְּבוּן יָתַהּ לְפוּם אַחְסַנְתְּהוֹן וְיֵיתוּן לְוָתִי׃ ה וְיִפַלְּגוּן יָתַהּ לְשִׁבְעָה חוּלְקִין דְבֵית יְהוּדָה יְקוּמוּן עַל תְּחוּמֵיהוֹן מִדָּרוֹמָא וּדְבֵית יוֹסֵף יְקוּמוּן עַל תְּחוּמֵיהוֹן מִצִּפּוּנָא׃ ו וְאַתּוּן תִּכְתְּבוּן יַת אַרְעָא לְשִׁבְעָא חוּלְקִין וְתֵיתוּן לְוָתִי הָלְכָא וְאַרְמֵי לְכוֹן עַדְבָא הָלְכָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ ז אֲרֵי לֵית חוּלַק לְלֵוָאֵי בֵּינֵיכוֹן אֱלָהֵן מַתְּנָן דִיהַב לְהוֹן יְיָ אִינוּן אַחְסַנְתְּהוֹן וְגָד וּרְאוּבֵן וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא דִיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ׃ ח וְקָמוּ גֻבְרַיָא וַאֲזַלוּ וּפַקֵּיד יְהוֹשֻׁעַ יַת דַאֲזַלוּ לְמִכְתַּב יַת אַרְעָא לְמֵימַר אֱזִילוּ וְהַלִּיכוּ בְּאַרְעָא וּכְתוּבוּ יָתַהּ וְתוּבוּ לְוָתִי וְהָכָא אַרְמֵי לְכוֹן עַדְבִין קֳדָם יְיָ בְּשִׁלֹה׃ ט וַאֲזַלוּ גֻבְרַיָא וַעֲבַרוּ בְּאַרְעָא וּכְתַבוּהָ לְקִרְוַיָא לְשִׁבְעָא חוּלְקִין עַל סִפְרָא וַאֲתוֹ לְוַת יְהוֹשֻׁעַ לְמַשְׁרִיתָא לְשִׁלֹה׃ י וּרְמָא לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ עַדְבָא בְּשִׁלֹה קֳדָם יְיָ וּפַלֵּיג תַּמָּן יְהוֹשֻׁעַ יַת אַרְעָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּפַלְגוּתְהוֹן׃ יא וּסְלֵיק עַדְבָא שִׁבְטָא דִבְנֵי בִנְיָמִן

גורל ליהודה ולאפרים ולחצי שבט מנשה הרי ה' שבטים : (ג) מתרפים · מתרשלין : (ד) לשבט . לכל שבט מן השבעה : לפי נחלתם . לשבעה חלקים ולא בשוה אלא לפי השבטים הראויין לחלק לרב לפי רובו ולמעט לפי מיעוטו כמה שנאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו וגומר : (ה) והתחלקו אתה לשבעה חלקים . אותה שנכבשה כבר והעתידה ליכבש : יהודה יעמוד על גבולו מנגב ארץ ישראל שהם נפל לו גורל כל המישר הדרומי : ובית יוסף וגו' מצפון . לצפוני למה שנכבש כבר ועוד יש הרבה לכבוש עד המישר מבעל גד עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במישר לצפוני והז' שבטים יחלקו אותה שבין יהודה ליוסף ואותה העומדת ליכבש : (ו) ויריתי . והשלכתי כמו ירה בים

רלבג

וחלקו אותה לשבטים המחברים שיצאה נחלתם בכללה תוך המקום הנכבש ואולם השבטים הנשארים לא נתבררה נחלתם עדין בכללות ואף על פי שנתברר מה שיגיע לנחלתם מהארץ הנכבש' ולזה אמר שכבר מתרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים וכו' : (ד) לזה צוה יהושע שישלחו שלשה אנשים לשבט ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם ויבאו אליו כדי להפילם להם הארץ בכללה חה לאות שאחר שנתחלקה הארץ אשר כבשו יהושע ובני ישראל הוציאו אוהל מועד מהגלגל ולזה אמרו רז"ל שכבר עמד שם י"ד שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו והנה יספק מספק איך צוה להם לכתוב את הארץ שבעה חלקים והנה לא היו השבטים שוים והתורה צותה להרבות לרב נחלתו ולהמעיט למעט ואם אמרנו שהם היו יודעים מספר כל שבט ושבט אשר להם

תולדות אהרן גורל לפני ה'. זבחים קיח (סנהדרין טז) :

שילה אלמא בית הוה וכתיב ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם אלמא אהל היה הא כיצד מלמד שלא היה שם תקרה אלא בית אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה והיה שם בשילה ש"ט שנה עד שהגלו פלשתים את הארון ועליו נאמר ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם : (ב) שבעה שבטים . כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן ובארץ כנען כבר נפל הגורל ליהודה ולאפרים ולחצי שבט מנשה כמו שפירש' למעלה למה קדמו הם בפסוק והארץ שקטה ממלחמת הראשון : (ה) והתחלקו אתה פירוש והתחלקו בה פירוש בשבעה חלקים שיכתבו יהיו מתחלקים אותם שבעה שבטים באותה הארץ : יהודה יעמוד על גבולו . כמו שנפל גורלו לדרום ארץ ישראל וכן בית יוסף יעמדו על גבולם כמו שנפל גורלם לארץ צפון של ארץ ישראל וביניהם יקחו נחלתם שבעה שבטים הנותרים בארץ הנכבשת ואשר עתידה להכבש : (ו) ואתם . אמר כנגד השלוחים לכתוב הארץ : ויריתי . והשלכתי : (ז) כי כהונת ה' נחלתו . כמו שאמר בכתוב אשי ה' ונחלתו יאכלון והם כהונת ה' : (ח) ויקומו . וכאשר קמו האנשים ללכת הזהירם ואמר להם כן וכן תעשו :

מדברם

בדבריו . וב' ואץ וסימן ואץ ברגלים חוטא . ואץ להעשיר לא ינקה : ויבאו ו' רפין בקריאה וסי' ואתה הרם את מטך ונטה את ידך . ואני הנני מחזק את לב מצרים . קום לך למסע . הבו לכם שלשה אנשים : על הר נשפה בימים ההמה ילכו . ויבאו אליך במבוא עם . בתרא מלא . ונמסר גם בסדר עקב . ובישעיה ריש סימן י"ג : ואתם ד' בטעם שני גרישין וסי' ואתם תכתבו את הארץ . ואתם קמתם על בית אבי . ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו . ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת וסי' בלשון ארמי קמון בשוריא וכתבן בשבתא : גורל ד' פתחין בלישנא בקריאה וסי' ומגורל נחלתינו יגרע . נחלתם דשבט הלוי . ויעל גורל מטה בנימן . על גורל הצדיקים . ונמסר גם בסדר מסעי :

מצודת דוד

לא חלקו היות כי לא ידעו עדיין גבולות הארץ לחלקם בגורל : שבעה שבטים . כי לחמשה כבר חלקו כי משה חלק לב"ר ולב"ג ולחצי מנשה ויהושע חלק לבני יהודה ולבני אפרים ולחצי מנשה : (ג) עד אנה וכו' אשר נתן וכו' . ר"ל הן ידעתי מתחבולותיכם מה שאתם חוששים לכתוב גבולות הארץ ולחלקה כי תחשבו אם כ"א יכיר חלקו פן יפרדו איש מאחיו ולא ילחם האחד בעבור חלק האחר ולז"א עד מתי יהיה לכם רפיון ידים הלא ה' הוא הנותן לכם את הארץ וא"כ אף בשלא יעזור האחד לחבירו תוכלו להם כי ה' ילחם לכם : (ד) לפי נחלתם . לפי מספר החלקים המצטרך להנחיל : (ה) לשבעה חלקים . כי עוד לשבעה ינחילו כי יהודה יעמוד לנחול גבולו מנגב א"י ובית יוסף יעמדו לנחול גבולם מצפון ממה שכבר נכבש ונשארו עוד שבעה : (ו) ואתם . ר"ל השלוחים ההולכים במקום כולכם : (ז) כי אין חלק . יבאר עוד למה שבעה חלקים ואמר כי אין חלק ללוים וגד וראובן וחצי מנשה לקחו וכו' והלא ליהודה ולבית יוסף חלק כו' ונשארו עוד שבעה : כהונת ה' . הראוי להם לקחת חלף עבודת כהונתם : (ח) האנשים . השלוחים : ויצו יהושע . ר"ל זרז אותם על זאת : (ט) לערים . לפי גודל הערים עיר גדולה מול שתי עיירות קטנות : (י) כמחלקותם . כפי החלוקה המפורשת במקראות שלפניו :

מצודת ציון

מל' טפר : (ג) עד אנה . עד מתי : מתרפים . מל' רפיון : (ד) הבו . ענינו הזמנה כמו הבה נלבנה (בראשית י"א) : (י) הנה . למקום הזה : ויריתי . והשלכתי כמו ירה בים (שמות

ב״ה : (יב) ויהי להם הגבול לפאת צפונה . ויהי מיצר גבול הצפוני שלהם מן הירדן שבמזרח מתחיל המיצר ועלה אל כתף יריחו מצפון ועלה משם אל המערב אל עבר יריחו ומושך החוט בצפונה של יריחו נמצאת יריחו לפנים מן החוט בחלק בנימין : מדברה בית און . למדבר של בית און : (יג) ועבר משם . לנגד המערב : לוזה אל כתף לוזה נגבה היא בית אל . שקראה יעקב ולא זו היא בית אל שאצל העי שהרי אומר בגבול יוסף ויצא מבית אל לוזה למדנו ששנים היו ולוז לא בחלק בנימין היתה שהרי חוט המיצר מלוז ולפנים הוא כמו שהוא אומר אל כתף לוזה נגבה. החוט הולך בדרומה של לוז נמצאת לוז מן החוט ולחוץ בנחלת בני יוסף ובית אל היתה בחלק בנימין כמו שכתוב למטה בענין : (יד) ותאר הגבול ונסב לפאת ים נגבה . בעטרות אדר הלך אורך הצפוני מן המזרח למערב ומשם נסב החוט לגבול המערב של בנימין לילך נגבה מן הצפון לדרום חוט המערבית מן ההר אשר על פני בית חורון נגבה מן ההר אשר בדרומה של בית חורון משם היה מתחיל מקצוע מערבית צפונית של בנימין ובא לו החוט מצפון לדרום : והיו תוצאותיו . מקצוע מערבית דרומית שלו אל קרית יערים של יהודה נמצא רוחב גבול בנימין נוטל כל רוחב הארץ שבין יהודה לאפרים גבול דרומי שלו הוא גבול צפונית של יהודה ושם היתה ירושלים כמו שאמור למט׳ בענין לפיכך היה לשני השבטי׳ חלק בה וגבול צפוני של בנימין ודרומי של אפרים מגעין זה בזה ושם היתה שילה בחלק אפרים כמה שנאמר ויטש משכן שילה וגומר וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ואף לבנימין היה בו חלק וכן שנינו בשחיטת קדשים בני מקומות שרתה להם שכינה לישראל בשילה ונוב ובית העולמים ובכולן לא שרתה אלא בחלקו של בנימין : זאת פאת ים . רוח מערבי מעטרות אדר עד קרית יערים : (טו) ופאת נגבה . מצר דרומי לבנימין והוא לצפוני של יהודה.וכל התחומין המנוין כאן נמנו בצפונה של יהוד׳ וכל מקום שכ׳ כאן וירד כתוב ביהודה ועלה

בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיֵּצֵא גְּבוּל גּוֹרָלָם
בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף׃
ג׳ יב וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל לִפְאַת צָפוֹנָה מִן
הַיַּרְדֵּן וְעָלָה הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף יְרִיחוֹ
והיו קרי מִצָּפוֹן וְעָלָה בָהָר יָמָּה וְהָיָה
תֹּצְאֹתָיו מִדְבַּרָה בֵּית אָוֶן׃
ד׳ ג׳ בפסוק יג וְעָבַר מִשָּׁם הַגְּבוּל לוּזָה אֶל־כֶּתֶף
לוּזָה נֶגְבָּה הִיא בֵּית אֵל וְיָרַד הַגְּבוּל
ד׳ עַטְרוֹת אַדָּר עַל־הָהָר אֲשֶׁר מִנֶּגֶב
לְבֵית־חֹרוֹן תַּחְתּוֹן׃ יד וְתָאַר הַגְּבוּל
וְנָסַב לִפְאַת־יָם נֶגְבָּה מִן־הָהָר אֲשֶׁר
והיו קרי עַל־פְּנֵי בֵית־חֹרוֹן נֶגְבָּה וְהָיָה
תֹּצְאֹתָיו אֶל־קִרְיַת־בַּעַל הִיא קִרְיַת
יְעָרִים עִיר בְּנֵי יְהוּדָה זֹאת פְּאַת־יָם׃
טו וּפְאַת־נֶגְבָּה מִקְצֵה קִרְיַת יְעָרִים
ד׳ פתחין וְיָצָא הַגְּבוּל יָמָּה וְיָצָא אֶל־מַעְיַן מֵי
ו׳ נֶפְתּוֹחַ׃ טז וְיָרַד הַגְּבוּל אֶל־קְצֵה הָהָר
ככל ס״פ חס׳ א׳ אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי גֵּי בֶן־הִנֹּם אֲשֶׁר בְּעֵמֶק
רְפָאִים צָפוֹנָה וְיָרַד גֵּי הִנֹּם אֶל־כֶּתֶף
הַיְבוּסִי נֶגְבָּה וְיָרַד עֵין רֹגֵל׃ יז וְתָאַר
מִצָּפוֹן וְיָצָא עֵין שֶׁמֶשׁ וְיָצָא אֶל־

לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּנְפַק תְּחוּם
עַדְבֵיהוֹן בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה
וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף׃ יב וַהֲוָה
לְהוֹן תְּחוּמָא לְרוּחַ צִפּוּנָא
מִן יַרְדְּנָא וְסָלֵיק תְּחוּמָא
לְעִיבַר יְרִיחוֹ מִצִּפּוּנָא
וְסָלֵיק בְּטוּרָא לְיַמָּא וַהֲוָן
מַפְּקָנוֹהִי לְמַדְבַּר בֵּית
אָוֶן׃ יג וַעֲבַר מִתַּמָּן
תְּחוּמָא לְלוּז דִּלְעִבַר דְּלוּז
דָּרוֹמָא הִיא בֵּית אֵל וּנְחֵית
תְּחוּמָא עַטְרוֹת אַדָּר עַל
טוּרָא דְּמִדָּרוֹם לְבֵית
חוֹרוֹן אַרְעָאָה׃ יד וְתָאַר
תְּחוּמָא וּמִסְתְּחַר לְרוּחַ
מַעַרְבָא לְדָרוֹמָא מִן טוּרָא
דִּי עַל אַפֵּי בֵּית חוֹרוֹן
דָּרוֹמָא וַהֲווֹן מַפְּקָנוֹהִי עַל
קִרְיַת בַּעַל הִיא קִרְיַת
יְעָרִים קַרְתָּא דִּבְנֵי יְהוּדָה
דָּא רוּחַ מַעַרְבָא׃ טו וְרוּחַ
דָּרוֹמָא מִסְּיָפֵי קִרְיַת
יְעָרִים וּנְפַק תְּחוּמָא לְיַמָּא
וּנְפֵיק לְמַבּוּעֵי מֵי נֶפְתּוֹחַ׃
טז וּנְחֵית תְּחוּמָא לִסְטַר
טוּרָא דִּי עַל אַפֵּי חֵילַת בַּר הִנֹּם דִּי בְּמֵישַׁר גִּבָּרַיָּא
צִפּוּנָא וּנְחֵית לְחֵילַת בַּר הִנֹּם לְעִיבַר יְבוּס דָּרוֹמָא
וּנְחֵית לְעֵין קַצְרָא׃ יז וְתָאַר מִצִּפּוּן וּנְפַק לְעֵין

(יב) מדברה בית און . סמוך לבית און לפיכך הבי״ת פתוחה
ר״ל

והיה ז׳ כתיב והיה וקרינן והיו וסי׳ נמסר בסדר מסעי. ולעיל בהאי סיפרא סימן ט״ו : מעין ד׳ פתחין וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ט״ו : אל קצה ו׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ובני ישראל אכלו את המן ארבעים . וירד הגבול אל קצה ההר . ועבר הגבול אל כתף בית חגלה . וירד הוא ופורה נערו . צא נא לקראת אחז אתה ושאר . הנה ה׳ השמיע אל קצה הארץ . ונמסר גם בסדר בשלח : ו׳ פסוקין אל על אל בקריאה וסי׳ ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה . וירד הגבול אל קצה ההר . ויאמר האיש אל יואב . ויאמר אוריה אל דוד . פתח הצלע התיכונה אל כתף . וינוסו הנותרים אפקה . ויאמר אלי המים האלה . ונמסר גם בסדר נח : לחה ד׳ וסימן נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן י״ו : על ההר ד׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות : גי בגי ט׳ חס׳ א׳ בקריאה וסי׳ על גי הצבעים . הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכים . וטמא את התפת . כי יום מהומה ומבוכה . גי העברים קדמת הים . ותוספת היא את העוברים קדמא דפסוק . כי יגיע גי הרים אל אצל . והוא העביר את בנו ילד ואונו גי החרשים .

תולדות אהרן ועלה הגבול . זבחים נד במסורת נס: ותאר הגבול . זבחים נד במסורת נס :

ביאור הגר״א

שאמרו שבע שחלקו אבל שאר השבטים בשילה וזהו שאמר והארץ נכבשה היינו רוב הארץ נכבשה כי אחר מיתת יהושע כבשו שאר הארץ : (יב) לפאת צפונה מן הירדן . שהגבול צפון של בנימין מתחיל מן הירדן : אל כתף יריחו מצפון . פי׳ שהגבול הולך מצפון של יריחו ויריחו עצמה מערי של בנימין : בהר ימה . פי׳ על ההר היה ים ועלה הגבול על ההר להים: והיו תוצאתיו מדברה בית און . פי׳ שנתעקם קו הגבול למדבר בית און . ובית און לאו בית אל הוא (א״ה ר״ל לאו היינו בית אל שקרא אברהם המוזכר בגבול בני יוסף סי׳ ט״ז . ומפני שכאן הזכיר מבית און ללוז ולעיל פ״ב כתיב מבית אל לוזה ואפשר לטעות ולומר שבית אל של אברהם זהו בית און לכן פי׳ ובית און לאו בית אל הוא) מפני שבית אל הוא בדרום ובית און הוא בצפון הגבול כי כאן כתיב ועבר משם הגבול לוזה היינו שהלך במישור מבית און ללוז ובגבול אפרים כתיב ויצא מבית אל (היינו זה שקרא אברהם כמ״ש סי׳ ט״ז פ״ב) לוזה והיינו שנתעקם הגבול מצפון לדרום ונתרחב הגבול של אפרים ולפי מה שביארנו הוא על נכון ומה שדרשו רז״ל הוא ע״ד הדרש : (א״ה והוכרחנו לומר שבית און הוא סמוך ללוז וגם מ״ש לעיל ויצא מבית אל לוזה הוא לאו דוקא עד לוז ממש אלא עד בית און סמוך ללוז. והוא דומה למ״ש פ״א עולה מיריחו בהר שהוא לאו דוקא אלא מהמדבר כמ״ש בפ״א בד״ה המדבר ומ״ש שנתעק׳ קו הגבול למדבר בית און ר״ל שנתעקם לפנים ונתמעט הגבול בנימן שהרי בגבול אפרים קראו ויצא . אך מ״ש כאן והיו תוצאותיו אינו מובן לפ״ז . כן תוצאותיו משמע שנתרחב הגבול כמ״ש סי׳ ט״ו פ״ז ד״ה והיו תוצאותיו אל עין רוגל כו׳ . ומה שהזכיר כאן בפסוק ועלה בהר ימה זה הר בית אל שקרא אברהם המוזכר בגבול יוסף וזהו שכתב כאן ועלה ובסי׳ ט״ז פ״א כתיב ג״כ עולה עכ״ה): (ג) וירד הגבול עטרות אדר על [illegible] . פי׳ שירד הגבול עד עטרות אדר ומשם עלה אל ההר והוא הר בית חורון : (יד) לפאת ים . הוא גבול מערבי : נגבה מן ההר . פי׳ שהגבול הולך מנגב של ההר לכל צד מערב עד נגב של בנימין שהוא בעל קרית יערים : (טז) אל כתף היבוסי , פי׳ שגי בן הנום הוא בצד דרום של יבוסי כמו שבארנו בגבול יהודה : (יז) אל גלילות . הוא גלגל הנזכר בערי יהודה:
א״ה

מצודת דוד

(יא) למשפחותם . הנחלק לפי המשפחות : (יב) לפאת צפונה . מן המזרח כלפי המערב היה התחלת הגבול מן הירדן : מצפון . א״כ היתה יריחו לפנים מן הגבול ומשל בנימין היתה : בהר . הוא הר בית אל המוזכר בגבול בני יוסף : ימה . לצד המערב : תוצאותיו . סוף הגבול בזה הרוחב ומשם והלאה נכנס חוט המיצר לפנים ונתקצר נחלתו : (יג) נגבה . א״כ לא היתה לוז מנחלת בנימין ומשל אפרים היתה : היא בית אל . כי יעקב קרא ללוז בית אל כמו שאמור בתורה ולא זה הוא בית אל שעמדה אצל העי אשר היתה מנחלת בנימין : על ההר אשר מנגב לבית חרון תחתון . ולא היתה א״כ מנחלתו ומשל אפרים היתה : (יד) ותאר הגבול . הגבול היסב בפאת המערבי מן הצפון אל הדרום : מן ההר . הגבול נמשך מן ההר וכו׳ העומד בצפון והלך כלפי הדרום וכלה הגבול בקרית בעל היא קרית יערים שהיא במיצר הצפוני של יהודה : (טו) ופאת נגבה . גבול הדרומי מן המערב כלפי המזרח היה מתחיל מקצה קרית יערים : ימה . אל הים ולא זהו ים הגדול העומד במערב והים הזה היה מצפון יהודה ועם כי לא הוזכר למעלה וכ״כ ימצא בהרבה מקומות שבאחד יזכיר ולא בשני עם שהיה גבולם זה אצל זה : (יז) וירד הגבול . כי מעין מי נפתוח

גְּלִילוֹת אֲשֶׁר־נֹכַח מַעֲלֵה אֲדֻמִּים וְיָרַד אֶבֶן בֹּהַן בֶּן־רְאוּבֵן׃ יח וְעָבַר אֶל־כָּתֵף מוּל־הָעֲרָבָה צָפוֹנָה וְיָרַד הָעֲרָבָתָה׃ יט וְעָבַר הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף בֵּית־חָגְלָה צָפוֹנָה וְהָיָה ׀ תּוֹצְאוֹתָיו הַגְּבוּל אֶל־לְשׁוֹן יָם־הַמֶּלַח צָפוֹנָה אֶל־קְצֵה הַיַּרְדֵּן נֶגְבָּה זֶה גְּבוּל נֶגֶב׃ כ וְהַיַּרְדֵּן יִגְבֹּל־אֹתוֹ לִפְאַת־קֵדְמָה זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי בִנְיָמִן לִגְבוּלֹתֶיהָ סָבִיב לְמִשְׁפְּחֹתָם׃

כא וְהָיוּ הֶעָרִים לְמַטֵּה בְּנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחוֹתֵיהֶם יְרִיחוֹ וּבֵית־חָגְלָה וְעֵמֶק קְצִיץ׃ כב וּבֵית הָעֲרָבָה וּצְמָרַיִם וּבֵית־אֵל׃ כג וְהָעַוִּים וְהַפָּרָה וְעָפְרָה׃ כד וּכְפַר הָעַמֹּנִי וְהָעָפְנִי וָגָבַע עָרִים שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ כה גִּבְעוֹן וְהָרָמָה וּבְאֵרוֹת׃ כו וְהַמִּצְפֶּה וְהַכְּפִירָה וְהַמֹּצָה׃ כז וְרֶקֶם וְיִרְפְּאֵל וְתַרְאֲלָה׃ כח וְצֵלַע הָאֶלֶף וְהַיְבוּסִי הִיא יְרוּשָׁלַ͏ִם גִּבְעַת קִרְיַת עָרִים אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃

יט א וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל הַשֵּׁנִי לְשִׁמְעוֹן לְמַטֵּה בְנֵי־שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וַיְהִי נַחֲלָתָם בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי־יְהוּדָה׃ ב וַיְהִי לָהֶם בְּנַחֲלָתָם בְּאֵר־שֶׁבַע וְשֶׁבַע

ל׳
ויהודה ועלה אבן בהן
והיו קרי תוצאות קרי
יתיר ו׳
ד׳ כ׳ חס׳ וכ׳ מ״ל
כ׳ חד חס׳
ל׳
העמונה קרי ל׳
ל׳ חס׳
ל׳. ל׳. ל׳
ג׳
כו״ל חס׳ כמ״ה
ל׳ דסמי׳

שֶׁמֶשׁ וְנָפֵיק לִגְלִילָא דִּי לָקֳבֵיל מַסְּקָנָא דַאֲדֻמִּים וְנָחֵית לְאֶבֶן בּוֹהַן בַּר רְאוּבֵן׃ יח וְעָבַר לְעִיבְרָא דִּלְקֳבֵיל מֵישְׁרָא צִפּוּנָא וְנָחֵית לְעַרְבָתָה׃ יט וְעָבַר תְּחוּמָא לְעִיבַר בֵּית חָגְלָה לְצִפּוּנָא וַהֲווֹן מַפְּקָנוֹהִי דִּתְחוּמָא לְכֵיף יַמָּא דְמִלְחָא צִפּוּנָא לְסְיָפֵי יַרְדְּנָא דָּרוֹמָא דֵּין תְּחוּם דָּרוֹמָא׃ כ וְיַרְדְּנָא תְּחוּמָא לֵיהּ לְרוּחַ קִידוּמָא דָּא אַחְסָנַת בְּנֵי בִנְיָמִן לִתְחוּמָהָא סְחוֹר סְחוֹר לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ כא וַהֲוָה קִרְוַיָּא לְשִׁבְטָא דִּבְנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן יְרִיחוֹ וּבֵית חָגְלָה וּמֵישַׁר קְצִיץ׃ כב וּבֵית מֵישְׁרָא וּצְמָרַיִם וּבֵית אֵל׃ כג וְהָעַוִּים וְהַפָּרָה וְעָפְרָה׃ כד וּכְפַר הָעַמּוֹנָה וְהָעָפְנִי וְגָבַע קִרְוִין תַּרְתָּא עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן׃ כה גִּבְעוֹן וְרָמְתָא וּבְאֵרוֹת׃ כו וּמִצְפַּיָּא וּכְפִירָה וְהַמֹּצָה׃ כז וְרֶקֶם וְיִרְפְּאֵל וְתַרְאֲלָה׃ כח וְצֵלַע אֶלֶף וִיבוּסָאֵי הִיא יְרוּשְׁלֶם גִּבְעַת קִרְיַת קִרְוִין אַרְבַּע עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן דָּא אַחְסָנַת בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ א וּנְפַק עַדְבָא תִּנְיָנָא לְשִׁמְעוֹן לְשִׁבְטָא דִּבְנֵי שִׁמְעוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וַהֲוָה אַחְסַנְתְּהוֹן בְּגוֹ אַחְסָנַת בְּנֵי יְהוּדָה׃ ב וַהֲוָה לְהוֹן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן בְּאֵר שֶׁבַע

ועלה לפי שכאן הוא מונה מן המערב למזרח ושם מונה מן המזרח למערב : יצא הגבול ימה . אך יש א׳ ולא ידעתי איזה ים הוא : (יט) אל לשון ים המלח צפונה . בצפונו של לשון נמצא כל הלשון בחלקו של יהודה : אל קצה הירדן . מקום שהירדן נופל בים המלח והוא נמנה מקצוע מזרחית צפונית ליהודה וכאן הוא מונה מקצוע דרומית מזרחית לבנימין : (כ) והירדן יגבול אתו לפאת קדמה , הירדן היה לו לבנימין מצר מזרחי שהירדן הולך על פני רוחב כל גבולו למזרח ; (כח) וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים . כל אחת עיר לעצמה וכן גבעת קרית חמש ערים בפסוק זה : (א) ויצא הגורל השני . שני לבנימין שגורל בנימין היה ראשון לשבעה השבטים שאמר יהושע לשלוחיו והתחלקו אותה לשבעה חלקים שכבר נטלו יהודה ויוסף כמו שנאמר שם יהודה יעמוד על גבולו מנגב וגו׳ מכאן ואילך מונה

רלב״ג

להם תחלק הארץ ולפי היחס ההוא היו כותבים החלקים הנה לא יהיה רושם לירית הגורל אחר זה כי לא יתכן שיגיע לשבט . ההוא כי אם החלק אשר כתבו לו לפי היחס והנכון בעיני שכשבעת החלקים היו שוים וירה הגורל אחר זה יהושע לפני ה׳ בשילה ומשם לקח כל אחד מהשבטים ההם חלקו לפי הראוי לו אם מעט הוסיפו לו החלק הראוי לו ואם היה יותר רב מהראוי לו פחתו לו . ואחר

וכל יהושע דבוותא חסרים אל״ף האלף ג׳ וסימן נמסר בסדר פקודי:

תולדות אהרן והירדן יגבול : בכורות גם :

ר״ל למדבר בית און : (כח) וצלע האלף . הם שתי ערים וכן הוא אומר בארץ בנימין בצלע וכתיב וצלע אלף וכן גבעת קרית הם שתי ערים : והיבוסי היא ירושלם . ובגורל בני יהודה אמר ג״כ כי היבוסי היא ירושלם בחלק יהודה והנה אמר כי היא לבנימין כן הוא כי לכל אחד מהם היה לו חלק בה ואמרו רז״ל כי רצועה יוצאה מחלקו של יהודה לחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לבלעה שנאמר חופף עליו כל היום וכן כתפיו שכן ויש אומרים המזבח היה בחלקו של בנימין שנ׳ ובין כתפיו שכן וי״א כי בין שניהם היה המזבח והנה יהודה היה עולה גי בן הנם כתף היבוסי והיה עולה אל ראש ההר אשר על פני גי בן הנם ימה אשר בקצה עמק רפאים ומראש ההר אל מעין מי נפתוח ואמרו כי הוא עין עיטם הנזכר בדברי רז״ל וחלק בנימין היה כנגדו חלק יהודה היה עולה אל ההר וחלק בנימין היה יורד אל קצה ההר אשר בגי בן הנם אשר בעמק רפאים והיה יורד אל כתף היבוסי היא ירושלם נמצא שבין שניהם היה הגבול הזה זה עולה וזה יורד : (ב) באר שבע ושבע . עיר

מצודת ציון

(שמות ט״ו) : פה . במקום הזה : (יד) ותאר . וסבב : (יז) נכח . עד : (יט) לשון . קצה הים המשוך כלשון

ביאור הגר״א

(איה ואינו מובן מאי ויצא . וגם שם אינו מזכיר גלגל על הגבול כ״א דביר וגלגל היה מצפון דביר כמ״ש סי׳ ט״ז ס״ז וצ״ל שמ״ש על הגלילות הוא לאו דוקא אלא סמוך לו היינו לדביר): (יח) וירד הערבתה . סימן אל שדות של עיר הערבה : (יט) אל קצה הירדן נגבה . פי׳ צד נגב של הירדן : (כח) ערים ארבע עשרה ובפרטן אתה מוצא י״ג מפני שלא חשיב בפרטות אלא ערים המוקפות חומה ובכללות חשיב כל הערים הגדולות אף שאינן מוקפות חומה תשמור ע

ההנהגה בכל גבולי אי : יט (א) בתוך נחלת בני יהודה . והיינו שלא נטלו חלק בארץ ישראל לא שמעון ולא לוי מפני קללת יעקב אפס לשמעון אמר אחלקם ביעקב דהיינו שיטול חלק בתוך שבט אחר אבל ללוי אמר ואפיצם בישראל שלא יטול חלק אפי׳ תוך שבט אחר אלא נפוץ על פני כל אחיו מעט מזה ומעט מזה : (ב) באר שבע ושבע ומולדה

מצודת דוד

שהיא עין שמש היתה במקום הגבוה שבכל אשר לזה אמר וירד : אשר בעמק רפאים . ההר עמד בעמק רפאים : אל כתף . אשר עמדה בכתף היבוסי מנגב א״כ היבוסי היא ירושלים עמדה בנחלת בנימין : (יז) ותאר מצפון . הגבול בא בפאת מערב וסובב את עין רוגל מצפונו והיתה א״כ משל יהודה : ויצא עין שמש . מן עין רוגל יצא לעין שמש : אל גלילות . היא גלגל האמור בגבול יהודה הצפוני ובשתי השמות נקראה ואזל גלגל יצא הגבול כלפי הדרום ונתרחב נחלת בנימין : (יח) ועבר . משם עבר מעבר המקום הנקרא מול הערבה כנגד הצפוני ולא היתה א״כ מנחלת בנימין : הערבתה . היא בית הערבה המוזכר בגבול יהודה והגבול היה מצפונו : (יט) בית חגלה לצפונה . וגם היא לא היתה מנחלת בנימין (ומה שהוזכר בנחלת בנימין בית חגלה היא עיר אחרת ששמה כשמה) : לשון ים המלח וכו׳ . ר״ל במקום שהירדן נופל בים המלח והוא קצה הדרומי מהירדן וקצה הצפוני מהים ; זה גבול נגב . ממערב כלפי המזרח : (כ) יגבול אתו . יהיה לו לגבול בפאת המזרחי : לגבולותיה . את הגבולות המגבילים סביב את הנחלה לכל בני משפחותם : (כא) למשפחותיהם . הנחלק למשפחותיהם : (כח) וצלע האלף . ה׳ עיירות במקרא זה צלע א׳ האלף ב׳ ירושלים ג׳ גבעת ד׳ קרית ה׳ : יט (א) בתוך וכו׳ . היה מובלע נחלת יהודה בתוך הגבול האמור למעלה : (ב) באר שבע ושבע . היא עיר אחת ובשתי השמות נקראה .

עין

וּמוֹלָדָה: ג וַחֲצַר שׁוּעָל וּבָלָה וָעָצֶם: ד וְאֶלְתּוֹלַד וּבְתוּל וְחָרְמָה: ה וְצִקְלַג וּבֵית־הַמַּרְכָּבוֹת וַחֲצַר סוּסָה: ו וּבֵית לְבָאוֹת וְשָׁרוּחֶן עָרִים שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן: ז עֵין רִמּוֹן וָעֶתֶר וְעָשָׁן עָרִים אַרְבַּע וְחַצְרֵיהֶן: ח וְכָל־הַחֲצֵרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹת הֶעָרִים הָאֵלֶּה עַד־בַּעֲלַת בְּאֵר רָמַת נֶגֶב זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם: ט מֵחֶבֶל בְּנֵי יְהוּדָה נַחֲלַת בְּנֵי שִׁמְעוֹן כִּי־הָיָה חֵלֶק בְּנֵי־יְהוּדָה רַב מֵהֶם וַיִּנְחֲלוּ בְנֵי־שִׁמְעוֹן בְּתוֹךְ נַחֲלָתָם: י וַיַּעַל הַגּוֹרָל הַשְּׁלִישִׁי לִבְנֵי זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָם עַד־שָׂרִיד: יא וְעָלָה גְבוּלָם לַיָּמָּה וּמַרְעֲלָה וּפָגַע בְּדַבָּשֶׁת וּפָגַע אֶל־הַנַּחַל אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יָקְנְעָם: יב וְשָׁב מִשָּׂרִיד קֵדְמָה מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ עַל־גְּבוּל כִּסְלֹת תָּבֹר וְיָצָא אֶל־הַדָּבְרַת וְעָלָה יָפִיעַ: יג וּמִשָּׁם עָבַר קֵדְמָה מִזְרָחָה גִּתָּה חֵפֶר עִתָּה קָצִין וְיָצָא רִמּוֹן הַמְּתֹאָר הַנֵּעָה: יד וְנָסַב אֹתוֹ הַגְּבוּל מִצְּפוֹן חַנָּתֹן וְהָיוּ תֹּצְאֹתָיו גֵּי יִפְתַּח־אֵל: טו וְקַטָּת וְנַהֲלָל וְשִׁמְרוֹן וְיִדְאֲלָה וּבֵית לָחֶם עָרִים שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן: טז זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחוֹתָם הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְחַצְרֵיהֶן: יז לְיִשָּׂשכָר יָצָא הַגּוֹרָל הָרְבִיעִי לִבְנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחוֹתָם: יח וַיְהִי גְּבוּלָם יִזְרְעֶאלָה וְהַכְּסֻלּוֹת וְשׁוּנֵם: יט וַחֲפָרַיִם וְשִׁיאֹן וַאֲנָחֲרַת: כ וְהָרַבִּית וְקִשְׁיוֹן

ושבע ומולדה: ג וחצר שועל ובלה ועצם: ד ואלתולד ובתול וחרמה: ה וצקלג ובית המרכבת וחצר סוסה: ו ובית לבאות ושרוחן קרוין תלת עסרי ופצחיהן: ז עין רמון ועתר ועשן קרוין ארבע ופצחיהן: ח וכל פצחיא די בסחרנות קרויא האלין עד בעלת באר ראמת דרומא דא אחסנת שבטא דבני שמעון לזרעיתהון: ט מעדב בני יהודה אחסנת בני שמעון ארי הוה חולק בני יהודה סגי מנהון ואחסינו בני שמעון בגו אחסנתהון: י וסליק עדבא תליתאה לבני זבולן לזרעיתהון והוה תחום אחסנתהון עד שריד: יא וסליק תחומהון לימא ומרעלא ומערע בדבשת ומערע בנחלא די על אפי יקנעם: יב ותב משריד לקידומא מדנח שמשא על תחום כסלות תבור ונפיק לדברת וסליק ליפיע: יג ומתמן עבר לקדומא מדינחא גתה חפר לעתה קצין ונפיק לרמון ומתמן מסתחר לנעה: יד ומסתחר ליה תחומא מצפונא לחנתון והוון מפקנוהי לחילת יפתח אל: טו וקטת ונהלל ושמרון וידאלה ובית לחם קרוין תרתא עסרי ופצחיהן: טז דא אחסנת בני זבולן לזרעיתהון קרויא האלין ופצחיהן: יז ליששכר נפק עדבא רביעאה לבני יששכר לזרעיתהון: יח והוה תחומהון יזרעאל וכסלות ושונם: יט וחפרים ושיאון ואנחרת: כ והרבית

רדק

עיר אחת: (ט) רב מהם. היה חלקם יותר ממה שראוי להם כי כבשו הרבה מהארץ ובני שמעון עלו עמם להלחם כמו שכתוב בספר שפטים ויאמר יהודה לשמעון אחיו וגו׳: (יג) גתה חפר. הוא גת החפר אשר משם היה יונה בן אמתי הנביא כמו שנאמר עליו אשר מגת החפר: המתואר. כתרגומו דמסתחר: (טו) ובית לחם. אינו בית לחם אשר ליהודה כי תמצא ערים נקראים בשם אחד בשני מקומות כמו שכתבנו וכן מצאנו בית לחם אשר ליהודה מבית לחם יהודה נראה כי אחד היה:

מצודת ציון

כלשון: ימך (ט) מחבל. ענין מחוז: (יג) המתאר. המסבב

מגלר

ביאור הגר"א

ומולדה. באר שבע ושבע הוא באר שבע ובזויתיה האמור ביהודה פ״ו כ״ח: (ג) ובלה. הוא בעלה שם כ״ט: (ד) ובתול. הוא כסיל האמור שם ל׳: (ה) ובית המרכבות וחצר סוסה. הוא מדמנה וסנסנה האמור שם ל״א. וזהו שאמרו בגמרא גיטין ד׳ ז׳ אמר רב הונא בר נתן לרב אשי מאי דכתיב קינה ודימונה ועדעדה א״ל מתוותא דא״י קא חשיב א״ל אטו אנא לא ידענא דמתוותא דא״י קא חשיב אלא ר״ה מארניז אמר כה טעמא כל שיש לו קינה על חברו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין א״ל אלא מעתה צקלג ומדמנה וסנסנ׳ ה״נ כו׳ וע״ש. ולכאורה קשה אם נחא לו לדורשן אף אם נאמר מתוותא דא״י קא חשיב א״כ מאי קשיא ליה אלא מעתה צקלג וכו׳ וכי משום דדורש הני צריך למדרש כולהו ועוד מפני מה נקט צקלג הלא יש כמה וכמה עיירות עד צקלג אלא שהענין הוא שבד״ה וכאן קורא אותן בשמות אחרים ואם אתה דורש אותן אפילו אם נאמר מתוותא דא״י קא חשיב שפי אית לך למדרש הני שנשתנה שמותן בד״ה ולהכי פריך מהני שפי מאידך כולהו: (ו) ובית לבאות ושרוחן. הוא לבאות וכלוחים האמור שם ל״ב: (ז)עין רמון. גם הם בערי יהודה הנזכרים בגבולו שם. ועיין ורמון: (יא) לימה ומרעלה. פי׳ שהלוטה יוצאה משריד והולכת עד ימה ומרעלה והבשת ויקנעם ואחר שב הגבול לשריד ומשם יצא הגבול עקום לצד ימין שנקרא היום הנעה: (יד) מצפון חנתון. פי׳ אח״כ הולך לצד צפון מצפון חנתון וחנתון נשאר מערי זבולון עד גי יפתח אל. והא דכתיב וירכתו על צידון וכתיב זבולן לחוף ימים ישכון ע״כ צ״ל שגבול זבולון מפסיק באמצע הגבול אשר והולך על צידון רבה ושם מתפשט קצת לרוחב כהבנית ירך וז״ש וירכתו על צידון וגי יפתח אל הוא המפסיק בין גבול אשר: (טו) וקטת ונהלל. הם הערים שבמזרח של אשר שבדרום גי יפתח אל: (יח) ויהי גבולם יזרעאלה והכסלות. הערים האלה

הם

רש"י

סוגה והולך ז׳ גורלות: (ט) רב מהם. מן הראוי להם: (יב) כסלות תבור. אומר אני שהוא ל׳ כסלים פלנק״ש בלע״ז לא בגובה ולא בשיפולו אלא בשיפועו וסמוך לאמצעו קרוב לצד אחורים ומלצד פניו כדרך שהכסלים עומדות בבהמה ובמקום שהוא אומר אזנות תבור סמוך לראשו הוא במקום האזנים: (יג) קדמה מזרחה גתה חפר. ממזרח לגת החפר. שם עירו של יונה בן אמתי: עתה קצין. שם העיר עתה קצין: המתואר הנעה. המוסב

אל

ועתר ב׳ קמצין ובסיפרא וסימן לבנת ועתר ועשן. עין רמון ועתר ועשן: ועשן ה׳ שום קרתא סי׳ לבנה ועתר ועשן. עין רמון ועתר. ולאשר בכורו עשן. ותכן ועשן. ואת עשן ואת מגרשיה: על גבול ח׳ וסי׳ נמסר בסדר חוקה: ומשם ט׳ וסימן נמסר בסדר חוקה. למשפחותם ח׳ מלאים בספר יהושע וסי׳ קדמא ובתרא דראובן. ובתרא דמנשה. קדמא דשמעון ובתרא דזבולן. קדמא ובתרא דיששכר. למטה בני אשר למשפחותם וכל כתובים דכוו׳ מ״ל: ועין ח׳ בקריאה וסי׳ וזנות ועין גנים תפוח. והגבשן ועיר המלח ועין גדי. ועין גנים והגבשן וקדש ואדרעי ועין חדה. וקדש ואדרעי ועין חצור. ועין ימינו כהה. ועין נואף שמרה נשף. ועין אלהיהם הות על שבי יהודיא. ה׳ קדמאי שום קרתא: חדה ח׳ בקריאה וסי׳ ועין גנים ועין חדה. וישם פי כחרב חדה. קח לך חרב חדה. ולשונם חרב חדה. חדה כחרב פיות קדמאה שום קרתא:

מצודת דוד

(ז) עין רמון. הם ב׳ עיירות האחת עין והשנית רימון: (ח) ראמת נגב. מקום הרם והגבוה בפאת הדרום: (ט) מחבל. מהמחוז הניתן בתחלה לבני יהודה נתנו אח״כ לבני שמעון לנחלה: כי היה. כי הנחלה הניתן בתחלה לבני יהודה היתה מרובה מהראוי להם ולזה נתלו בני שמעון בתוכם: (י) עד שריד. העומדת בסוף גבול א״י במקצוע לפאת מערבית. (יא) ועלה גבולם. משריד בפאת המערבי מצפון כלפי הדרום: לימה. אל הים ומשם למרעלה וכו׳: (יב) ושב משריד. ושב הגבול משריד ללכת ממערב כלפי המזרח בפאת הצפונה והלך על גבול כסלות תבור וכו׳: (יג) ומשם. ומן יפיע עבר כלפי הדרום במזרחו של גת החפר והיתה א״כ מנחלת זבלון: עתה קצין. ר״ל ממזרח גת החפר עבר לעתה קצין והוא שם מקום: המתאר הנעה. אשר היה מסבב את הנעה: (יד) ונסב אתו. הגבול הזה סיבב את רמון בצפונה של חנתון אשר עמדה בצפון רימון א״כ רימון וחנתון והנעה היו משל זבלון: והיו תוצאותיו. סוף הגבול של הרוחב כלה אל גי יפתח אל אשר עמדה בגבול צפוני של אשר: (טו) וקטת וכו׳. ר״ל עם קטת וכו׳ היה שתים עשרה כי במקרא זה חשב ה׳ עיירות ושבעה מאותן שזכר בהגבול והנשארים היו לבני השבט שמלדו: (יח) ויהי גבולם. הגבול

הלך

רשי

אל נעה כלומר משם תאר הגבול לנעה וכן תרגם יונתן ונפיק לרמון ומתמן מסתחר לנעה: (כט) מבצר צר. קרוין כריכן קרוי תוקפא: צר. לשון צור: מחבל אכזיבה. מעבר אכזיבה מגורל כזיב: (לה) ועָרי מבצר. היו לנפתלי הצדים צר

מצודת דוד

הלך ביזרעאל והיא היתה סמוכה לנחלת מנשה כי עמק יזרעאל היתה של מנשה כמ"ש למעלה: והכסלות. ומיזרעאל הלך לכסלו' וכו': (כב) ובית שמש. לא זהו בית שמש הנזכר בנחלת נפתלי היושב בצפון יששכר ולא זהו שהיה בגבול יהודה: גבולם. על שני הגבולים יאמר על הצפוני ועל הדרומי שניהם כלו אל הירדן: (כה) ויהי גבולם. הגבול הלך בפאת המערב מדרום כלפי הצפון לחלקת וכו': (כו) ופגע. הגבול פגע בכרמל העומדת במערב: (כז) ושב. הגבול שב ממערב כלפי המזרח בפאת הצפוני והלך אל בית דגון: בזבולן. בגבול זבולן שהיה בצפונו: ובני יפתח אל צפונה. מצפון לגי יפתח אל והיתה א"כ מנחלת אשר ולמולה כלתה רוחב גבול זבולן כמ"ש למעלה: בית העמק. מגי יפתח אל בא הגבול לבית העמק וכו': משמאל. מצפון כבול והיתה א"כ משל אשר: (כח) ועברון. משמאל כבול בא לעברון: (כט) ושב הגבול. מצידון רבה חזר הגבול מצפון כלפי הדרום אל הרמה וכו': ושב הגבול חוסה. מעיר מבצר צור חזר הגבול ממזרח כלפי המערב אל חוסה: מחבל אכזיבה. כי מחוסה בא הגבול לחבל אכזיבה ומשם כלה הגבול אל הים הגדול: (ל) ועומה ואפק ורחוב. ר"ל עם שלשת הערים האלה אשר לא עמדו על הגבול היה לו ערים עשרים ושתים והם שלש אלו וי"ט מאלו שעמדו על הגבול והנשארים היו לבני השבט אשר אלו: (לב) לבני נפתלי למשפחותם. הנחלק לבני נפתלי לכל משפחה ומשפחה: (לג) ויהי גבולם. גבולם הלך בפאת הדרומי ממערב כלפי המזרח מחלף וכו': (לד) ושב הגבול ימה. חזר הגבול ממזרח כלפי המערב בפאת הצפוני ובא לאזנות תבור: מנגב. מנגב של זבולן והוא צפונה של נפתלי: מים. ממערבה של נפתלי והוא מזרחה של אשר: וביהודה הירדן. ובגבול יהודה פגע בהירדן העומד במזרח כי גבול צפון יהודה כלה בקצה הירדן הדרומי ולנפתלי היה כל הירדן לנחלה א"כ פגע בגבול יהודה בסוף הירדן וה"ה שפגע בכל השבטים שהיה גבולם עד הירדן אבל בא לומר שאף שהיה נחלת יהודה בסוף הדרומי מ"מ פגע גם בו: (לה) ועָרי מבצר. ר"ל ואלה ערי המבצר של נפתלי הצדים וכו':

וְאָבֶץ׃ כא וְרֶמֶת וְעֵין־גַּנִּים וְעֵין חַדָּה ל׳. ח׳.כ׳
וּבֵית פַּצֵּץ׃ כב וּפָגַע הַגְּבוּל בְּתָבוֹר ל׳
וְשַׁחֲצוּמָה וּבֵית שֶׁמֶשׁ וְהָיוּ תֹּצְאוֹת ושחצימה ק׳
גְּבוּלָם הַיַּרְדֵּן עָרִים שֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה
וְחַצְרֵיהֶן׃ כג זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־
יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים ח׳ מ״ע
וְחַצְרֵיהֶן׃
כד וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל הַחֲמִישִׁי לְמַטֵּה בְנֵי־
אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃ כה וַיְהִי גְּבוּלָם ח׳ ומ״ל
חֶלְקַת וַחֲלִי וָבֶטֶן וְאַכְשָׁף׃ כ׳ כסס. ל׳
כו וְאַלַּמֶּלֶךְ וְעַמְעָד וּמִשְׁאָל וּפָגַע ל׳ ומלא חדא ל׳
בְּכַרְמֶל הַיָּמָּה וּבְשִׁיחוֹר לִבְנָת׃ ו׳ כספ׳
כז וְשָׁב מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ בֵּית דָּגֹן וּפָגַע ל׳ וחס׳
בִּזְבֻלוּן וּבְגֵי יִפְתַּח־אֵל צָפוֹנָה בֵּית כ׳ ובעינן ומלה חד
הָעֵמֶק וּנְעִיאֵל וְיָצָא אֶל־כָּבוּל ל׳. ל׳
מִשְּׂמֹאל׃ כח וְעֶבְרֹן וּרְחֹב וְחַמּוֹן וְקָנָה ל׳
עַד צִידוֹן רַבָּה׃ כט וְשָׁב הַגְּבוּל הָרָמָה
וְעַד־עִיר מִבְצַר־צֹר וְשָׁב הַגְּבוּל חֹסָה ל׳
וְהָיוּ תֹּצְאֹתָיו הַיָּמָּה מֵחֶבֶל אַכְזִיבָה׃ והיו קרי. ל׳. ל׳
ל וְעֻמָה וַאֲפֵק וּרְחֹב עָרִים עֶשְׂרִים ל׳
וּשְׁתַּיִם וְחַצְרֵיהֶן׃ לא זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה
בְנֵי־אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים הָאֵלֶּה
וְחַצְרֵיהֶן׃ לב לִבְנֵי נַפְתָּלִי
יָצָא הַגּוֹרָל הַשִּׁשִּׁי לִבְנֵי נַפְתָּלִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ לג וַיְהִי גְבוּלָם מֵחֵלֶף
מֵאֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים וַאֲדָמִי הַנֶּקֶב וְיַבְנְאֵל כ׳ חס׳. ל׳. ל׳
עַד־לַקּוּם וַיְהִי תֹּצְאֹתָיו הַיַּרְדֵּן׃ ל׳ דגש. ל׳
לד וְשָׁב הַגְּבוּל יָמָּה אַזְנוֹת תָּבוֹר וְיָצָא ס״א מוג׳ אז׳
מִשָּׁם חוּקֹקָה וּפָגַע בִּזְבֻלוּן מִנֶּגֶב
וּבְאָשֵׁר פָּגַע מִיָּם וּבִיהוּדָה הַיַּרְדֵּן ל׳ בטעם
מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ לה וְעָרֵי מִבְצָר הַצִּדִּים ל׳
צֵר וְחַמַּת רַקַּת וְכִנֶּרֶת׃ לו וַאֲדָמָה ל׳ וחד ל״ד חיס. ל׳
וְהָרָמָה וְחָצוֹר׃ לז וְקֶדֶשׁ וְאֶדְרֶעִי וְעֵין ח׳
חָצוֹר׃ לח וְיִרְאוֹן וּמִגְדַּל־אֵל חֳרֵם ל׳. ז׳. ל׳

וְקִשְׁיוֹן וְאָבֶץ: כא וְרֶמֶת וְעֵין גַּנִּים וְעֵין חַדָּה וּבֵית פַּצֵּץ: כב וּמָעֲרַע תְּחוּמָא בְּתָבוֹר וְשַׁחֲצִימָה וּבֵית שֶׁמֶשׁ וַהֲווֹן מַפְּקָנוֹהִי דִתְחוּמְהוֹן לְיַרְדְּנָא קִרְוִין שִׁית עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן: כג דָּא אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר לְזַרְעֲיָתְהוֹן קִרְוַיָּא וּפַצְחֵיהֶן: כד וּנְפַק עַדְבָא חֲמִישָׁאָה לְשִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר לְזַרְעֲיָתְהוֹן: כה וַהֲוָה תְּחוּמְהוֹן חֶלְקַת וַחֲלִי וָבֶטֶן וְאַכְשָׁף: כו וְאַלַּמֶּלֶךְ וְעַמְעָד וּמִשְׁאָל וּמָעֲרַע בְּכַרְמְלָא לְיַמָּא וּבְשִׁיחוֹר לִבְנָת: כז וְתַב מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא בֵּית דָּגוֹן וּמָעֲרַע בִּזְבוּלֻן וּבְחֵילַת יִפְתַּח אֵל לְצִפּוּנָא בֵּית מֵישְׁרָא וּנְעִיאֵל וְנָפֵיק לְכָבוּל מִשְּׂמָאלָא: כח וְעֶבְרוֹן וּרְחֹב וְחַמּוֹן וְקָנָה עַד צִידוֹן רַבָּה: כט וְתַב תְּחוּמָא לְרָמְתָא וְעַד קִרְוִין כְּרִיכָן קִרְוֵי תּוּקְפָּא וְתַב תְּחוּמָא לְחוֹסָה וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי לְיַמָּא מֵעֲרַב אַכְזִיב: ל וְעֻמָּה וַאֲפֵק וּרְחוֹב קִרְוִין תַּרְתֵּין וְעֶשְׂרִין וּפַצְחֵיהֶן: לא דָּא אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר לְזַרְעֲיָתְהוֹן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וּפַצְחֵיהֶן: לב לִבְנֵי נַפְתָּלִי נְפַק עַדְבָא שְׁתִיתָאָה לִבְנֵי נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן: לג וַהֲוָה תְּחוּמְהוֹן מֵחֵלֶף מֵאֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים וַאֲדָמִי הַנֶּקֶב וְיַבְנְאֵל עַד לַקּוּם וַהֲווֹן מַפְּקָנוֹהִי לְיַרְדְּנָא: לד וְתַב תְּחוּמָא לְיַמָּא לְאַזְנוֹת תָּבוֹר וּנְפַק מִתַּמָּן לְחֻקֹּקָה וּמָעֲרַע בִּזְבוּלֻן מִדָּרוֹמָא וּבְאָשֵׁר יָעֲרַע מִמַּעַרְבָא וּבִיהוּדָה יַרְדְּנָא מִדְנַח שִׁמְשָׁא: לה וְקִרְוִין כְּרִיכָן הַצִּדִּים צֵר וְחַמַּת רַקַּת וְכִנֶּרֶת: לו וַאֲדָמָה וְהָרָמָה וְחָצוֹר: לז וְקֶדֶשׁ וְאֶדְרֶעִי וְעֵין חָצוֹר: לח וְיִרְאוֹן וּמִגְדַּל אֵל חֳרֵם

רדק

(כט) עיר מבצר צר. מבצר שהיה בצור גבוה: (לד) אזנות תבור. ולמעלה בחלק זבולן אומר כסלות תבור ושני שמות היו לו

תולדות אהרן ועד עיר מבצר. מגלה ה מכות י
מחלף. (מגלה ט):

מצודת ציון

(כט) מבצר צור. מבצר הבנוי בצור: וירשו

ביאור הגר"א

הם כסדר הזה מגבול זבולון עד הר תבור מלמטה למעלה: (כב) ופגע הגבול בתבור. שהר תבור היה בגבול יששכר ואזנות תבור היה בגבול נפתלי וכסלות תבור היה בגבול זבולן דהיינו שהיה מתחיל מנפתלי ונכנס לזבלון דרך יששכר בעקום: ושחצימה ובית שמש. הם היו מתבור עד הירדן מלמטה למעלה (כה) וחלקת וחלי. הם היו בגבול אשר בדרום דהיינו בדרום של גי יפתח אל. ובדרום של הגבול מן הים הגדול: (כו) בכרמל הימה. פי' בים הכרמל: ובשיחור לבנת. בנהר לבנת: (כז) ושב מזרח השמש. ואח"כ שב הגבול למזרחה של אשר והולך עד בית דגון: ופגע בזבולן. פי' שלא הלך הגבול דרום של זבולון שוה עם גבול אשר אלא מבית דגון התחיל דרום של זבולון: ובני יפתח אל צפונה. פי' שפגע שם בצפון של גי יפתח אל ויפתח אל היה מפסיק באמצע הגבול אשר והיה לאשר ב' חלקים שבני יפתח אל מצפון ומדרום ובחלק שבצפון היה שם אותן הערים בית העמק כו': כבול משמאל. פי' ואח"כ הלך לצפון של אשר לכבול: (כח) ורחב וחמון. הוא רחוב הנזכר בפ' שלח לך עד רחוב לבוא חמת כי הם הלכו אז לארכו ולרחבו כי מדבר צין היא מזרחית דרומית. וחמת היא מערבית צפונית. וחמת אינו מערי ארץ ישראל ולעתיד לבוא יהיו גם הם מערי ארץ ישראל כמ"ש מדמשק עד חמת דהיינו מדמשק שהיא בצפונית מזרחית עד חמת שהיא בצפונית מערבית, והם הלכו לרגל עד רחוב שהוא סוף צפון א"י ואמר עד רחוב לבא חמת לפי שיש עוד רחוב שנית כמ"ש ואפיק ורחוב אמר כאן אותו רחוב שעל דרך חמת שהיא צפונית מערבית של ארץ ישראל: עד צידון רבה. וצידון הוא בגבול אשר שנא' אשר לא הוריש את יושבי עכו ואת יושבי צידון: (כט) ושב הגבול הרמה. הוא מזרחה של זבולון שזבולון נטל כמין ירך ונתפשט לרוחב והוא מזרחה עד מבצר צור ומשם הולך במישור עד הים הגדול: מחבל אכזיבה. מכזיב הולך עד הים הגדול: (לג) ויהי גבולם מחלף. הערים העומדים בגבול צפון של נפתלי מגבול אשר עד הירדן: (לד) ושב הגבול ימה. פי' לצד הים

רדק

לו לענין ידוע אצל׳ : (מד) וגבתון ובעלת. אינו בעלה הנזכר למעלה בנחלת בני יהודה כי אותו שמו בעלה בה״א וזה בעלת בתי״ו ורז״ל אמרו כי שניהם אחד והקשו הפסוקים ותרצו בתים של יהודה ושדות של דן : (מז) ויצא גבול בני דן מהם. פחות מהם שלא הספיקה להם הארץ הנכנסת לחלקם והוצרכו ללכת אל לשם הוא ליש הנזכר בספר שפטים ולכבוש אותה ומגורלם היתה לשם אלא שלא היתה נכבשת עם שער השבטים והם כבשוה לאחר זמן בימי פסל מיכה ויש לפרש כי לשם לא היתה מהארץ הנחלקת לשבעה חלקים ובני דן כל הגורל שנפל להם היה להם אלא שהם היו רבים ולא היה חלקם מספיק לבתי אבות שהיו בשבטים ויצאו לארץ רחוקה חוץ מחלקי השבטים ורגלו אותה והיתה הארץ טובה והלכו להם שם ולכדוה והיא היתה סוף תחום ארץ ישראל שהיה להם בימים ההם כמו שאמר מדן ועד באר שבע ובדברי רז״ל אמר רבי יצחק לשם זו פמיים ותניא ירדן יוצא ממערת פמיים ואמרו אמר רבי יוחנן למה נקרא שמה ירדן שיורד מדן : (נא) וראשי האבות למטות. כמו אבות המטות כלומר ראשי בתי אבות לכל שבט ושבט ורז״ל סמכו בזה הפסוק להפקר בית דין שהיו בא״י הפקר ואמרו וכי מה ענין ראשים אצל אבות אלא לומר לך מה אבות מנחילין את בניהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילין את העם כל מה שירצו :

תנו

רשי

נר : (מא) צרעה ואשתאול. משל יהודה היה ונפל גורל בני דן סמוך להם : (מז) ויצא גבול בני דן מהם. כאן נטלו קצת ועוד נפל להם גורל במקום אחר רחוק מגבולם ושאר שבטים מפסיקין בנתים : וילחמו עם לשם. לאחר זמן בימי עתניאל בן קנז ובימי דמות מיכה כמה שנאמר בספר שופטים : לשם. היא ליש האמורה בספר שופטים : (נא) אשר נחלו. הנחילו :

עד

וּבֵית־עֲנָת וּבֵית שָׁמֶשׁ עָרִים תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ לט זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן׃ ס מ לְמַטֵּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם יָצָא הַגּוֹרָל הַשְּׁבִיעִי׃ מא וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָם צָרְעָה וְאֶשְׁתָּאוֹל וְעִיר שָׁמֶשׁ׃ מב וְשַׁעֲלַבִּין וְאַיָּלוֹן וְיִתְלָה׃ מג וְאֵילוֹן וְתִמְנָתָה וְעֶקְרוֹן׃ מד וְאֶלְתְּקֵה וְגִבְּתוֹן וּבַעֲלָת׃ מה וִיהֻד וּבְנֵי־בְרַק וְגַת־רִמּוֹן׃ מו וּמֵי הַיַּרְקוֹן וְהָרַקּוֹן עִם־הַגְּבוּל מוּל יָפוֹ׃ מז וַיֵּצֵא גְבוּל־בְּנֵי־דָן מֵהֶם וַיַּעֲלוּ בְנֵי־דָן וַיִּלָּחֲמוּ עִם־לֶשֶׁם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ ׀ וַיַּכּוּ אוֹתָהּ לְפִי־חֶרֶב וַיִּרְשׁוּ אוֹתָהּ וַיֵּשְׁבוּ בָהּ וַיִּקְרְאוּ לְלֶשֶׁם דָּן כְּשֵׁם דָּן אֲבִיהֶם׃ מח זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְחַצְרֵיהֶן׃ מט וַיְכַלּוּ לִנְחֹל אֶת־הָאָרֶץ לִגְבוּלֹתֶיהָ וַיִּתְּנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נַחֲלָה לִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן בְּתוֹכָם׃ נ עַל־פִּי יְהוָה נָתְנוּ לוֹ אֶת־הָעִיר אֲשֶׁר שָׁאָל אֶת־תִּמְנַת־סֶרַח בְּהַר אֶפְרָיִם וַיִּבְנֶה אֶת־הָעִיר וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ נא אֵלֶּה הַנְּחָלֹת אֲשֶׁר נִחֲלוּ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן ׀ וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמַטּוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ׀ בְּגוֹרָל ׀ בְּשִׁלֹה לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיְכַלּוּ מֵחַלֵּק אֶת־הָאָרֶץ׃

ג׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ וכתיב ה״א. ל׳ חס׳ · ל׳ דסמי׳ · ל׳ · ד׳ חס׳ · ל׳. ד׳ שבטים כשם · ג׳. ב׳ וחס׳ · דאורייס׳ חס׳ דיהושע מ״ל · ג׳ · ג׳ · ל׳ חס׳. ב׳ ספרי׳ · ד׳ · ג׳ · ב׳ של״ו

וּבֵית עֲנָת וּבֵית שֶׁמֶשׁ קִרְוִין תְּשַׁע עַשְׂרֵי וּפַצְחֵיהֶן׃ לט דָא אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן קִרְוַיָא וּפַצְחֵיהֶן׃ מ לְשִׁבְטָא דִבְנֵי דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן נְפַק עַדְבָא שְׁבִיעָאָה׃ מא וַהֲוָה תְּחוּם אַחְסַנְתְּהוֹן צָרְעָה וְאֶשְׁתָּאוֹל וְקִרְיַת שִׁמְשָׁא׃ מב וְשַׁעַלְבִּין וְאַיָּלוֹן וְיִתְלָה׃ מג וְאֵילוֹן וְתִמְנָתָה וְעֶקְרוֹן׃ מד וְאֶלְתְּקֵה וְגִבְּתוֹן וּבַעֲלָת׃ מה וִיהֻד וּבְנֵי בְרַק וְגַת רִמּוֹן׃ מו וּמֵי הַיַּרְקוֹן וְרַקּוֹן עִם תְּחוּמָא דִי לָקֳבֵיל יָפוֹ׃ מז וּנְפַק תְּחוּם בְּנֵי דָן מִנְהוֹן וּסְלִיקוּ בְנֵי דָן וְאַגִיחוּ קְרָבָא עִם לֶשֶׁם וּכְבָשׁוּ יָתַהּ וּמְחוֹ יָתַהּ לְפִתְגַם דְחָרֶב וִירִיתוּ יָתַהּ וִיתִיבוּ בַהּ וּקְרוֹ לְלֶשֶׁם דָן כְּשׁוּם דָן אֲבוּהוֹן׃ מח דָא אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן קִרְוַיָא הָאִלֵין וּפַצְחֵיהֶן׃ מט וְשֵׁיצִיאוּ לְאַחְסָנָא יָת אַרְעָא לִתְחוּמָהָא וִיהָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אַחְסָנָא לִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן בֵּינֵיהוֹן׃ נ עַל מֵימְרָא דַיְיָ יְהָבוּ לֵיהּ יַת קַרְתָּא דִי שְׁאַל יַת תִּמְנַת סֶרַח בְּטוּרָא דְאֶפְרָיִם וּבְנָא יַת קַרְתָּא וִיתִיב בַּהּ׃ נא אִלֵין אַחְסָנָתָא דִי אַחְסִין אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְרֵישֵׁי אֲבָהָתָא לְשִׁבְטַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַדְבָא בְּשִׁלֹה קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְשֵׁיצִיאוּ מִלְפַלָּגָא יַת אַרְעָא׃

תולדות אהרן ללשם דן. בכורות נה : תמנת סרח. ב״ב קכב : אלה הנחלות. יבמות סט גיטין לו :

רלבג

(נ) ואחר זה זכר שכבר נתנו ליהושע בן נון העיר אשר שאל והיה זה ע״פ ה׳ להעיד שלא היה משוא פנים בענין ירושת

וירשו ז׳ חס׳ יו״ד בלישנא וסי׳ וירש זרעך את. וירשות וישבו בה. וילחמו עם לשם. ואלה מלכי הארץ. ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה. וירשו את שמרון. וירשו את ערי הנגב : כשם ד׳ בקריאה וסי׳ כשם בנו חנוך. כשם דן אביהם דיהושע. וחברו דשפטים. כשם הגדולים אשר בארץ. ונמסר גם בסדר בראשית : ויכלו ג׳ וסי׳ ויכלו מחלק הארץ. לנחל את הארץ. ויכלו בכל אנשים : שאל ג׳ קמצין בקריאה וסי׳ את העיר אשר שאל. ויהי משקל נזמי הזהב. ויקרא יעבץ :

ביאור הגר״א

הים דהיינו צד מערב וזהו גבול דרום. כמ״ש בפסוק ופגע בזבולן מנגב : חקוקה. הוא מצד שני של אזנות תבור : וביהודה הירדן. מפני שכל הירדן שייך לנפתלי וקצה הירדן הוא ביהודה לכן אמר וביהודה הירדן : (מז) וילחמו עם לשם. הוא מצד צפון של ארץ ישראל ולכן נקראו יהודה ודן גור אריה מפני שהם היו בשני קצותיו של א״י ושאר השבטים היו מפסיקין בין יהודה לדן ובדן כתיב יזנק מן הבשן מפני שבכל השבטים היה מפסיק בינם לגלעד ובשן הירדן אבל דן שנפל לשם ומאמצע לשם הוא מערת פמיים ששם מתחיל הירדן אם כן אותו צד שלא היה הירדן לא היה מפסיק כלום בינם לבשן ונכנס גבול דן לבשן וזהו יזנק מן הבשן שנטל קצת הבשן :

וידבר

מצודת ציון

(מז) וירשו. מלשון ירושה :

המקלט

מצודת דוד

(לח) תשע עשרה. ר״ל עם ערי המבצר היה לו תשע עשרה שהם עשר ערי מבצר ועוד שלש מאלו שעמדו על הגבול והנשארים היו לבני השבט שאצלו : (מא) צרעה ואשתאול. יתכן שאין אלו שהיו בגבול יהודה ונחלת דן היה במקצוע צפונית מערבית של יהודה : (מג) ועקרון. לא זהו שהיה בגבול יהודה : (מו) עם הגבול וכו׳. ר״ל הערים ההם היו מנחלת דן עם הגבול של מול יפו : (מז) ויצא גבול בני דן מהם. ר״ל גבול נחלת דן יצא בגורל פחות מהראוי להם ולא הספיק להם ולזה עלו לאח״ז להלחם בלשם והוא ליש האמורה בספר שופטים והיתה מחוץ לגבול א״י ולא בגבולה (ובמקצוע צפונית מזרחית היתה מול נחלת נפתלי כי אמרז״ל ירדן נקרא ע״ש שיורד מדן והוא לשם והירדן הלא יתחיל במקצוע צפונית מזרחית ומש״ה מדן ועד באר שבע (ש״א ג׳) ור״ל מקצה א״י עד קצהו באלכסון כי דן היה במקצוע צפונית מזרחית ובאר שבע היה במקצוע דרומית מערבית כי משל נחלת שמעון היתה שלקחו בהמקצוע ההיא) : (מח) הערים האלה. האמורים למעלה : (מט) לנחול. להנחיל ע״י הגורל : לגבולותיה. לפי הגבולים האמורים למעלה : (נ) על פי ה׳. שאלו באורים ותומים וע״פ נתנו לו את העיר אשר שאל והיא תמנת סרח : (נא) נחלו. הנחילו לישראל בגורל : וראשי האבות למטות. ראשי בתי אבות של מטות בני ישראל : בגורל. חוזר לתחלת המקרא לומר אלה הנחלות אשר נחלו בגורל : ויכלו מחלק. השלימו חלוקת הארץ בגורל :

לכם

(ו) עד עמדו וגו' למ . אם יפטר מגלות יפטר ואם יתחייב גלות יחזור לעיר מקלטו וישב שם עד מות הכהן הגדול: (ח) ומעבר לירדן יריחו מזרחה נתנו. בימי משה שנ' את בצר במדבר וגו': (ט) המועדה. המזמנה ביעודות

כ

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם אֶת־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ג לָנוּס שָׁמָּה רוֹצֵחַ מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה בִּבְלִי־דָעַת וְהָיוּ לָכֶם לְמִקְלָט מִגֹּאֵל הַדָּם׃ ד וְנָס אֶל־אַחַת מֵהֶעָרִים הָאֵלֶּה וְעָמַד פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וְדִבֶּר בְּאָזְנֵי זִקְנֵי הָעִיר־הַהִיא אֶת־דְּבָרָיו וְאָסְפוּ אֹתוֹ הָעִירָה אֲלֵיהֶם וְנָתְנוּ־לוֹ מָקוֹם וְיָשַׁב עִמָּם׃ ה וְכִי יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרָיו וְלֹא־יַסְגִּרוּ אֶת־הָרֹצֵחַ בְּיָדוֹ כִּי בִבְלִי־דַעַת הִכָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְלֹא־שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ו וְיָשַׁב בָּעִיר הַהִיא עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם אָז יָשׁוּב הָרוֹצֵחַ וּבָא אֶל־עִירוֹ וְאֶל־בֵּיתוֹ אֶל־הָעִיר אֲשֶׁר־נָס מִשָּׁם׃ ז וַיַּקְדִּשׁוּ אֶת־קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל בְּהַר נַפְתָּלִי וְאֶת־שְׁכֶם בְּהַר אֶפְרָיִם וְאֶת־קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּהַר יְהוּדָה׃ ח וּמֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרִיחוֹ מִזְרָחָה נָתְנוּ אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בַּמִּישֹׁר מִמַּטֵּה רְאוּבֵן וְאֶת־רָאמוֹת בַּגִּלְעָד מִמַּטֵּה־גָד וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן מִמַּטֵּה מְנַשֶּׁה׃ ט אֵלֶּה הָיוּ עָרֵי הַמּוּעָדָה לְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְלֹא יָמוּת בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה׃

כא

א וַיִּגְּשׁוּ רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְאֶל־רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת

ד' בנביאים ד' כול' מ"ל במ"א ד' מ"ל ד' מ' חד לשון עורה י"ד ר"פ בנ' בי ד' חסרים ד' פ"ו דגש' וכל' איוב דכו' במ"א ג' חס' י"ד בליש' ג' גולן ק' ר"פ בנבי' ל' ומלא

א ומליל יי עם יהושע למימר: ב מליל עם בני ישראל למימר הבו לכון ית קרוי שיזבותא דמלילית עמכון בידא דמשה: ג למערוק לתמן קטולא דיקטול נפשא בשלו בלא מדעיה ויהון לכון לשיזבא מגאל דמא: ד ויערוק לחדא מקרויא האלין ויקום במעלנא דתרע קרתא וימליל קדם סבי קרתא ההיא ית פתגמוהי ויכנשון יתיה לקרתא לותהון ויתנון ליה אתר ויתיב עמהון: ה וארי ירדוף גאל דמא בתרוהי ולא ימסרון ית קטולא בידיה ארי בלא מדעיה קטל ית חבריה ולא שני הוא ליה מאתמלי ומדקדמוהי: ו ויתיב בקרתא ההיא עד דיקום קדם כנשתא לדינא עד דימות כהנא רבא די יהי ביומיא האינון בכן יתוב קטולא וייעול לקרתיה ולביתיה לקרתא די ערק מתמן: ז וזמינו ית קדש בגלילא בטורא דבית נפתלי וית שכם בטורא דבית אפרים וית קרית ארבע היא חברון בטורא דבית יהודה: ח ומעיברא לירדנא דיריחו מדינחא יהבו ית בצר במדברא במישרא משבטא דראובן וית ראמות בגלעד משבטא דגד וית גולן במתנן משבטא דמנשה: ט אלין הואה קרויא דמזמנן לכל בני ישראל ולגיוריא די יתגיירון ביניהון למערק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו ולא ימות בידא דגאיל דמא עד דיקום קדם כנשתא: א וקריבו רישי אבהת ליואי לות אלעזר כהנא ולות יהושע בר נון ולות רישי אבהת שבטיא לבני ישראל:

רדק

(ב) תנו לכם את ערי. אחר שנאמר ויכלו מחלק את הארץ צוה על ערי המקלט שלא נצטוו בה על ידי משה גם כן אלא אחר ירושה וישיבה שנאמר כי יכרית ה' אלהיך וגו': (ד) ונתנו לו מקום. פירשו ח"ל שלא יהא שוכר בית כל ימי שבתו שם שנאמר ונתנו לו מקום: (ו) עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול. הרוצח היה נס אל אחת הערים ובית דין שולחין אחריו ומביאין אותו ועומד למשפט אם נתחייב מיתה הורגין אותו אם נתחייב גלות משיבין אותו שם שנאמר וישב שם עד מות הכהן הגדול והמקרא קצר וטעם עד מות הכהן הגדול פירשוהו רז"ל רבי מאיר אומר רוצח מקצר ימיו של אדם וכהן גדול מאריך ואינו דין שיהא המקצר לפני המאריך ר' אומר הרוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה וכהן גדול מטהר וגורם לשכינה שתשרה על אדם בארץ אינו דין שיהיה זה אצל זה: (ט) ערי המועדה. שהיו נועדים שם כל מכה נפש בשגגה והוא שם בשקל מוסדה מן מוסדות הגבעות

ביאור הגר"א

כ (א) וידבר ה' אל יהושע. בגמ' למה פתח בלשון עז מפני שהיא של תורה. פי' כי לא מצינו בכל הנביאים לשון וידבר שהוא לשון קשה ועז כמ"ש דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות (בראשית מ"ב ל') ומשני מפני שהיא של תורה. פי' שהפרשה הזאת כבר כתובה בתורה בזה הלשון לכך פתח כאן בזה הלשון:

רלבג

ירוש' הארץ: (ב) ואחר זכר שכבר נתנו ערי מקלט מעבר לירדן כמו שבאה המצוה בזה בתורה ולא נצטרכנו לפר' בזה המקום דבר זו המצוה לפי שכבר פירשנו זה בבאורינו לדברי תורה ונתנו גם כן ללוים ערים לשבת ומגרשיהם לבהמתם כמו שנזכר בתורה וזה גם כן היה על פי השם יתברך ובזה נשלם ללוים מה שאמר אחלקם ביעקב וגו'

ערי המקלט ד' דסמיכי וסי' נמסר בסדר מסעי: רוצח ר' מלאים בקריאה וסי' לנוס שמה רוצח דאז יבדיל משה. לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה דיהושע. אז ישוב הרוצח. לאור יקום רוצח יקטול עני ואביון. ונמסר גם בסדר ואתחנן: עמדו ר' בקריאה וסי' והיו לכם הערים למקלט. וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני. אלה היו ערי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר. ויעמד המלך על עמדו. ונמסר גם בסדר מסעי: ויקדשו ג' חסר' י' בליש' בקריאה וסימן ואיש כי יקדש את ביתו קדש. ויקדשו את קדש בגליל בהר אפרים. והקדשתם ליום הרגה. וכל מקדשים רכו' חס': ואת ראמות ג' וסי' את בצר במדבר. ומעבר לירדן יריחו מזרחה דיהושע. ואת ראמות ואת:

תולדות אהרן וידבר ס'. מכות יא: דבר אל בני ישראל. מכות יא: זקני העיר. שם:

מצודת דוד

ב (ב) לכם. להנאתכם: (ג) למקלט. לקלוט את הרוצח מיד גואל הדם לבל יהרגנו כאשר יחם לבבו: (ד) את דבריו. איך שגג בהרציחה: ואספו אותו. עם שלא ידעו שהאמת אתו: (ה) גואל הדם. קרוב הנרצח הרוצה לנקום נקמתו: אחריו. אל עיר מקלטו: ולא יסגירו. ר"ל אנשי העיר יעזרו להרוצח ולא ימסרו אותו ביד גואל הדם: כי בבלי דעת. אם הרג בבלי דעת: ולא שונא. לומר שהיה מערים בדבר: (ו) למשפט. לדונו אם הוא חייב גלות וכאשר יצא חייב יחזור לעיר מקלטו וישב בה עד ימות הכהן הגדול: אז. אחרי מות הכהן הגדול: (ט) עד עמדו. עד יעמוד למשפט לדונו אם הוא חייב מיתה וכאשר יצא חייב או ביד גואל הדם להמיתו:

מצודת ציון

ב (ב) המקלט. ע"ש שקולטת את הרוצחים שאין מדרך עיר אחרת ליתן לרוצחים לדור בה (ג) לנוס. ענין בריחה: בבלי דעת. בלא כוונה: מגואל. מלשון גאולה כי בהנקם נקמת הנרצח נגאל ולא תחשב לו: (ד) ואספו. ענין הכנסה כמו מאסף אותם (שופטים י"ט) (ה) יסגירו. ענין מסירה כמו להסגיר לאדום (עמוס א'): שלשום. יום השלישי מהיום הזה (ז) ויקדישו. ויזמינו כמו קדשו קהל (יואל ב'): בגליל. בארץ הגליל והוא שם מדינה בא"י: (ט) המועדה. מלשון ועד וקבוץ להתאסף שם הרוצחים כמו בהר מועד (ישעיה י"ד).

לפת

לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיְדַבְּרוּ אֲלֵיהֶם
בְּשִׁלֹה בְּאֶרֶץ כְּנַעַן לֵאמֹר יְהוָה צִוָּה ס׳ בליש׳
בְיַד־מֹשֶׁה לָתֶת־לָנוּ עָרִים לָשָׁבֶת
וּמִגְרְשֵׁיהֶן לִבְהֶמְתֵּנוּ׃ ג וַיִּתְּנוּ בְנֵי־ כול׳ כ״כ כמ״א
יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם מִנַּחֲלָתָם אֶל־פִּי יְהוָה ה׳ דסמי׳
אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן׃
ד וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל לְמִשְׁפְּחֹת ג׳ חס׳ בנבי׳
הַקְּהָתִי וַיְהִי לִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן מִן־
הַלְוִיִּם מִמַּטֵּה יְהוּדָה וּמִמַּטֵּה
הַשִּׁמְעֹנִי וּמִמַּטֵּה בִנְיָמִן בַּגּוֹרָל עָרִים ו׳ דגשים
שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה׃
ה וְלִבְנֵי קְהָת הַנּוֹתָרִים מִמִּשְׁפְּחֹת ג׳ בטע׳ בעני׳
מַטֵּה־אֶפְרַיִם וּמִמַּטֵּה־דָן וּמֵחֲצִי מַטֵּה
מְנַשֶּׁה בַּגּוֹרָל עָרִים עָשֶׂר׃ ו׳ דגשים
ו וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן מִמִּשְׁפְּחוֹת מַטֵּה־ ג׳ חס׳ בנבי׳
יִשָּׂשכָר וּמִמַּטֵּה־אָשֵׁר וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי
וּמֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה בַבָּשָׁן בַּגּוֹרָל ו׳ דגשים
עָרִים שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה׃
ז לִבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם מִמַּטֵּה רְאוּבֵן ג׳ בטע׳ בעני׳
וּמִמַּטֵּה־גָד וּמִמַּטֵּה זְבוּלֻן עָרִים
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃
ח וַיִּתְּנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם אֶת־הֶעָרִים
הָאֵלֶּה וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן כַּאֲשֶׁר צִוָּה צווי ביד משה י׳ דסמי׳
יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה בַּגּוֹרָל׃
ט וַיִּתְּנוּ מִמַּטֵּה בְּנֵי יְהוּדָה וּמִמַּטֵּה בְּנֵי
שִׁמְעוֹן אֵת הֶעָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־יִקְרָא
אֶתְהֶן בְּשֵׁם׃ י וַיְהִי לִבְנֵי אַהֲרֹן דל״ס יקראו אתהם
מִמִּשְׁפְּחוֹת הַקְּהָתִי מִבְּנֵי לֵוִי כִּי לָהֶם
הָיָה הַגּוֹרָל רִאישֹׁנָה׃ יא וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת־ ראשונה קרי
קִרְיַת אַרְבַּע אֲבִי הָעֲנוֹק הִיא חֶבְרוֹן ג׳ ומ״ל
בְּהַר יְהוּדָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ סְבִיבֹתֶיהָ׃
יב וְאֶת־שְׂדֵה הָעִיר וְאֶת־חֲצֵרֶיהָ נָתְנוּ
לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה בַּאֲחֻזָּתוֹ׃
יג וְלִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן נָתְנוּ אֶת־עִיר ג׳

ב ומלילו עמהון בשלה בארעא דכנען למימר יי פקיד ביד משה למתן לנא קרוין למתב ורוחיהן לבעירנא׃ ג ויהבו בני ישראל ללואי מאחסנתהון על מימרא דיי ית קרויא האלין וית רוחיהן׃ ד ונפק עדבא לזרעית קהת והוה לבני אהרן כהנא מן לואי משבטא דיהודה ומשבטא דשמעון ומשבטא דבנימן בעדבא קרויא תלת עשרי׃ ה ולבני קהת דאשתארו מזרעית שבטא דאפרים ומשבטא דדן ומפלגות שבטא דמנשה בעדבא קרוין עשר׃ ו ולבני גרשון מזרעית שבטא דישׂשכר ומשבטא דאשר ומשבטא דנפתלי ומפלגות שבטא דמנשה במתנן בעדבא קרוין תלת עשרי׃ ז לבני מררי לזרעיתהון משבטא דראובן ומשבטא דגד ומשבטא דזבולן קרוין תרתי עשרי׃ ח ויהבו בני ישראל ללואי ית קרויא האלין וית רוחיהן כמא דפקיד יי בידא דמשה בעדבא׃ ט ויהבו משבטא דבני יהודה ומשבטא דבני שמעון ית קרויא האלין דאתפרשא בשמהן׃ י והוה לבני אהרן מזרעית קהת מבני לואי ארי להון הוה עדבא בקדמיתא׃ יא ויהבו להון ית קרית ארבע אבוהון דגבריא היא חברון בטורא דיהודה וית רוחהא סחרנהא׃ יב וית חקל קרתא וית פצחהא יהבו לכלב בר יפנה׃ יג ולבני אהרן כהנא יהבו

רד״ק

הגלעות : (ז) לבני מררי . בזה הפסוק אומר כי שתים עשרה ערים היו לבני מררי ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולון ולמטה בספור הערים לא כתב אלא שמנה ערים ממטה זבולון ארבע וממטה גד ד׳ וממטה ראובן לא כתב ויש ספרים מוגה בהם וממטה ראובן את בצר ואת מגרשיה את יהצה ואת מגרשיה את קדמות ואת מגרשיה ואת מיפעת ואת מגרשיה ערים ארבע ולא ראיתי שני פסוקים אלו בשום ספר ישן מדוייק אלא מוגה במקצתם וראיתי כי נשאל רבינו האיי ז״ל בזאת השאלה והשיב אף על פי דהכא לא חשיב להו בדברי הימים חשיב להו נראה מתשובתו כי אינן כתובים בספריהם : (ט) אשר יקרא אתהן . מתחלה ספר מנין הערים ואח״כ ספר שמם ומניינם כמו שהיו קוראים אותו באותו הזמן ופי׳ אשר יקרא אשר יקרא הקורא כמו ויגד ליעקב והדומים לו : (י) כי להם היה הגורל ראשונ׳. נכתב באל״ף וביו״ד האל״ף שרש והיו״ד למשך וכן הראשון אדם הולד באל״ף וביו״ד : (יא) אבי הענק . שם כלל לענקים ופי׳ אבי גדול הענקים כמו שאמר עליו האדם הגדול בענקים ואבי שם גדולה כמו אבי קרית יערים אבי דבר גדול דבר אליך הנביא והדומים להם

רש״י

היעודות לכך : (ה) ולבני קהת הנותרים . הם בני משה ובני יצהר וחברון ועוזיאל : ממשפחת מטה אפרים . מנחלת שבט בני אפרים נטלו להם אלה הערים שבכל שבט ושבט נטלו כמה שנאמר מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים : (ט) אשר יקרא אתהן בשם . לפי שלא הזכיר למעלה את שמות הערים שנתנו להם ולמטה הוא מפרש את שמותם לכך אמר אשר יקרא

אל פי ה׳ בקריאה וסימן נמסר לעיל בהאי סיפרא בסימן י״ז : למשפחת ג׳ חס׳ בנביאים וסימ׳ ויצא הגורל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן . לבני קהת הנותרים . ולבני גרשון . וכל אורייתא דכו׳ חס׳ בס״א מ״ל וסי׳ ואחר נפצו משפחות הכנעני : בגרל ד׳ דגשים וסי׳ וממטה בנימן בגרל . ולבני קהת הנותרים . ולבני גרשון ממשפחת . ויתנו בני ישראל ללוים . וכלהון חסרים וי״ו : צווי ביד משה י׳ דסמיכי בקריאת וסימנהון נמסר בסוף סדר צו : אתהן יש בקצת ספרים נמסר אתהם ה׳ וטעות כי הוא אתהם בשמות דד״ה וכן בכל ספרי המסרה המדוייקים : בנימין י״ז מלאים בקריאה וסימן ואביו קרא לו בנימין . ואת בנימין אחי יוסף . ואל שדי יתן לכם רחמים . וירא יוסף אתם את בנימין . וישא עיניו וירא את בנימין אחיו . והנה עיניכם רואות ועיני . בנימין זאב יטרף . וממטה בנימין דיהושע . אחריך בנימין בעממיך . ויעברו בני עמון את הירדן . ויהי איש מבן ימין כתיב . ויבחר לו שאול . וידבר גם אבנר קדמאה דפסוק . אמר אל רחבעם דמלכים . ויבא אלי חנמאל בן דודי . תקעו שופר בגבעה . ומן הלוים מחלקות . ונמסר גם בסדר וישלח: סימן מן ויתנו בני ישראל ללוים מנחלתם עד ויתן ה׳ לישראל בין ר״פ בין מצע׳ פסוק ואת פלוני ב״מ כ״ח את פלוני וסי׳ ואת קרית ארבע . את חברון . את בית שמש . את גבעון . גבע . ענתות . שכם . אלתקא . גבתון . אילון . גת רמון קדמא . תענך . גלון . קשיון . דברת . ירמות . עין גנים . משאל . עברון . חלקת . קדש . יקנעם . קרתה . דמנה . נהלל . רמות בגלעד . חשבון . יעזר :

ביאור הגר״א

כא (ד) ויצא הגורל למשפחות הקהתי . כל ערי המגרש והשמות שבכאן לאותן הכתובים בדברי הימים ומה שחסרים שם הכל כתוב על דברי הימים סימן ו׳ ל״ס ע״ש היטיב :

תולדות אהרן ואת שדה העיר . ב״ב קכב מכות י׳ :

מצודת ציון

י״ד) : כב (ד) הניח . מל׳ מנוחה : (ח) בנכסים . זה מלשון ידוע בדרז״ל כליל כס זהב וכסף וכלים ומקנה וכו׳ וכן עושר ונכסים (קהלת ה׳) : ובשלמות . ובבגדים ויתהפך משמלה שמלה כמו מכבש כשב : (י) על . אצל : (יב) לנגח . כמו בנגח . ובא הלמ״ד במקום הבי״ת

מצודת דוד

כא (ב) לתת לנו וכו׳ . ר״ל ולזאת תנו לנו : (ג) אל פי ה׳. על פי מצותו: האלה. האמורות למטה : (ד) מן הלוים. שהיו מן הלוים מבני לוי : ממטה יהודה . הגורל בא להם ממטה יהודה וכו׳ : (ה) הנותרים . כי בני אהרן שהיו מבני קהת לקחו ממטה יהודה וכו׳ והנותרים מבני קהת שהם בני משה ובני יצהר וחברון ועוזיאל לקחו ממטה אפרים וכו׳ : (ו) בבשן . ר״ל החצי שלקחו נחלתם בעבר הירדן המזרחי בארץ הבשן : (ז) למשפחותם . הנחלק לשבת בהן משפחה משפחה לבד ופי׳ במחד וכמו כן בכולן: (ח) בגורל. מי מהשבטים יתן למי מן הלוים : (ט) אשר יקרא. ר״ל אשר למטה בענין יפרש השמות: (י) ממשפחות. אשר היו ממשפחות הקהתי: רי להם וכו׳ . ראשונה . ר״ל לפי שבא להם הגורל ראשונה לזה לקחו ראשונה ולא בעבור מעלת הכהונה : (יב) באחזתו . בחלק נחלתו : (יג) ולבני וגו׳ נתנו . את

יקרא אתכן בשם: (יח) ואת עלמון. ובדברי הימים ואת עלמות הוא בחורים שיונתן מתרגם אותם עלמות: את מגרשיה

ביאור הגר"א

לקוטים מהגר"א על השינוים שבערי המגרש מיהושע כ"א לד"ה א' סימן ו' ומקומם אמתי הוא כאן אחר פסוק ד'. וז"ל:

ן (לט) לבני אהרן למשפחות הקהתי. פי' כי משפחות הקהתי נחלק לשתי משפחות כהונה ולויה: כי להם היה הגורל. פי' ראשונה ובספר יהושע (כ"א פ"י) כתיב ראשונה: (מד) ואת עשן. הוא עין האמור שם (פ"ז) ולא מנה כאן אלא שמונה ערים ושם (ביהושע) נמנה תשע ערים דהיינו את יוטה ואת מגרשיה (שם) ובבנימן לא מנה כאן אלא שלש ערים ושם (ביהושע) נמנה ארבע דהיינו גבעון ואת מגרשיה (שם יז) וא"כ לקחו י"ג ערים דהיינו ט' מיהודה ושמעון וד' מבנימן ובתוכם עיר מקלט אחד דהיינו חברון: (מו) ולבני קהת הנותרים כו' היינו שאר לוים שמבני קהת: ממחצית מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר: ולא הזכיר כאן אפרים ודן. ובספר יהושע. (כ"ג כ') נזכרו: (נג) ואת יקמעם הוא קבצים האמור שם (כ"ב): (נד) ואת אילון. הוא ממטה דן ולא מאפרים אלא שקיצר כאן ולא פירש וגם קיצר כאן שתי עיירות אלתקא וגבתון הנזכרים (שם כ"ג): (נה) ענר ובלעם. הוא תענך וגת רימון האמור בספר יהושע (שם כ"ה): (נז) קדש. הוא קשיון (שם כ"ח): (נח) ראמות. הוא ירמות (שם כ"ט): (נט) משל. הוא מישאל (שם ל') (ס) חוקק. הוא חלקת (שם ל"א): (סא) חמון. הוא חמת דאר (שם ל"ב). קריתים. הוא קרתן (שם): (סב) את תבור. הוא נהלל (שם ל"ה) וחסר כאן שתי עיירות יקנעם וקרתה: ואלו הן המ"ח עיר. בני אהרן נטלו שלש עשרה דהיינו ממטה יהודה תשעה עם מטה שמעון וממטה בנימן ארבע' ולקחו עיר מקלט אחד דהיינו חברון. ובני קהת הנותרים נטלו עשר ערים ממטה דן וממטה אפרים ומחצי מנשה ולקחו עיר מקלט אחד דהיינו שכם בהר אפרים. ובני

ובני גרשון נטלו שלש עשרה ערים דהיינו מחצי מטה מנשה שבעבר הירדן וממטה יששכר וממטה נפתלי וממטה אשר ולקחו שני ערי מקלט דהיינו את גולן בבשן ואת קדש בהר נפתלי. ובני מררי נטלו שתים עשרה ערים דהיינו ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולן ולקחו שני ערי מקלט דהיינו את בצר במדבר לראובני ואת ראמות בגלעד לגדי: (פ"כ שם בכתבים):

מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־חֶבְרוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ
וְאֶת־לִבְנָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ יד וְאֶת־יַתִּר
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־אֶשְׁתְּמֹעַ וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ׃ טו וְאֶת־חֹלֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
וְאֶת־דְּבִר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ טז וְאֶת־עַיִן
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־יֻטָּה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
אֶת־בֵּית שֶׁמֶשׁ וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים
תֵּשַׁע מֵאֵת שְׁנֵי הַשְּׁבָטִים הָאֵלֶּה׃
יז וּמִמַּטֵּה בִנְיָמִן אֶת־
גִּבְעוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־גֶּבַע וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ׃ יח אֶת־עֲנָתוֹת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
וְאֶת־עַלְמוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים
אַרְבַּע׃ יט כָּל־עָרֵי בְנֵי־אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים
שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה עָרִים וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃
כ וּלְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־קְהָת
הַלְוִיִּם הַנּוֹתָרִים מִבְּנֵי קְהָת וַיְהִי עָרֵי
גוֹרָלָם מִמַּטֵּה אֶפְרָיִם׃ כא וַיִּתְּנוּ לָהֶם
אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ בְּהַר אֶפְרָיִם וְאֶת־גֶּזֶר וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ׃ כב וְאֶת־קִבְצַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
וְאֶת־בֵּית חוֹרֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים
אַרְבַּע׃ כג וּמִמַּטֵּה־
דָן אֶת־אֶלְתְּקֵא וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
אֶת־גִּבְּתוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ כד אֶת־
אַיָּלוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־גַּת־רִמּוֹן
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃
כה וּמִמַּחֲצִית מַטֵּה
מְנַשֶּׁה אֶת־תַּעְנַךְ וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־
גַּת רִמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שְׁתָּיִם׃
כו כָּל־עָרִים עֶשֶׂר וּמִגְרְשֵׁיהֶן לְמִשְׁפְּחוֹת
בְּנֵי־קְהָת הַנּוֹתָרִים׃
כז וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן מִמִּשְׁפְּחֹת הַלְוִיִּם
מֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה אֶת־עִיר מִקְלַט
הָרֹצֵחַ אֶת־גָּלוֹן בַּבָּשָׁן וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־בְּעֶשְׁתְּרָה וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שְׁתָּיִם׃
כח וּמִמַּטֵּה יִשָּׂשכָר אֶת־קִשְׁיוֹן וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ אֶת־דָּבְרַת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃
כט אֶת־יַרְמוּת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־עֵין

כ"מ ל. כ"חס'
י"ת מ"ל
ט' ר"פ בספ'
ל' ד"ס ויהי ערי גבולם
כ"ח כענין ושאר' ואת
ג' כתיב א' יחד כתיב ה'
כ"ח
כ"ח כענין
מנ' ת"ל כמ"ב
ג' חס' כנכי'
גולן קרי
י'
ל'
ב'

יָת קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קָטוֹלָא יָת
חֶבְרוֹן וְיָת רְוַחְהָא וְיָת לִבְנָה
וְיָת רְוַחְהָא׃ יד וְיָת יַתִּר
וְיָת רְוַחְהָא וְיָת אֶשְׁתְּמֹעַ
וְיָת רְוַחְהָא׃ טו וְיָת חֹלֹן
וְיָת רְוַחְהָא וְיָת דְּבִר וְיָת
רְוַחְהָא׃ טז וְיָת עַיִן וְיָת
רְוַחְהָא וְיָת יֻטָּה וְיָת רְוַחְהָא
יָת בֵּית שֶׁמֶשׁ וְיָת רְוַחְהָא
קִרְוִין תְּשַׁע מִן תְּרֵין שִׁבְטַיָּא
הָאִלֵּין׃ יז וּמִשִּׁבְטָא
דְבִנְיָמִן יָת גִּבְעוֹן וְיָת
רְוַחְהָא יָת גֶּבַע וְיָת רְוַחְהָא׃
יח יָת עֲנָתוֹת וְיָת רְוַחְהָא
וְיָת עַלְמוֹן וְיָת רְוַחְהָא קִרְוִין
אַרְבַּע׃ יט כָּל קִרְוֵי בְּנֵי
אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא תְּלַת עַשְׂרֵי
קִרְוִין וּרְוַחֵיהֶן׃ כ וּלְזַרְעֲיַת
בְּנֵי קְהָת לֵוָאֵי דְּאִשְׁתְּאָרוּ
מִבְּנֵי קְהָת וַהֲוָאָה קִרְוֵי
עַדְבֵיהוֹן מִשִּׁבְטָא דִבְנֵי
אֶפְרָיִם׃ כא וִיהָבוּ לְהוֹן יָת
קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קָטוֹלָא יָת
שְׁכֶם וְיָת רְוַחְהָא בְּטוּרָא
דְבֵית אֶפְרָיִם וְיָת גֶּזֶר וְיָת
רְוַחְהָא׃ כב וְיָת קִבְצַיִם וְיָת
רְוַחְהָא וְיָת בֵּית חוֹרוֹן וְיָת
רְוַחְהָא קִרְוִין אַרְבַּע׃
כג וּמִשִּׁבְטָא דְדָן יָת אֶלְתְּקֵא
וְיָת רְוַחְהָא יָת גִּבְּתוֹן וְיָת
רְוַחְהָא׃ כד יָת אַיָּלוֹן וְיָת
רְוַחְהָא יָת גַּת רִמּוֹן וְיָת
רְוַחְהָא קִרְוִין אַרְבַּע׃
כה וּמִפַּלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה
יָת תַּעֲנַךְ וְיָת רְוַחְהָא וְיָת גַּת
רִמּוֹן וְיָת רְוַחְהָא קִרְוִין
תַּרְתֵּין׃ כו כָּל קִרְוִין עֲשַׂר
וּרְוַחֵיהוֹן לְזַרְעֲיַת בְּנֵי קְהָת
דְּאִשְׁתְּאָרוּ׃ כז וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן
מִזַּרְעֲיַת לֵוָאֵי מִפַּלְגוּת
שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה יָת קִרְיַת
שֵׁיזָבוּת קָטוֹלָא יָת גּוֹלָן
בְּמַתְנַן וְיָת רְוַחְהָא וְיָת
בְּעֶשְׁתְּרָה וְיָת רְוַחְהָא קִרְוִין
תַּרְתֵּין׃ כח וּמִשִּׁבְטָא
דְיִשָּׂשכָר יָת קִשְׁיוֹן וְיָת
רְוַחְהָא יָת דָּבְרַת וְיָת
רְוַחְהָא׃ כט יָת יַרְמוּת וְיָת
רְוַחְהָא יָת עֵין גַּנִּים וְיָת

להם; (יח) ואת עלמון. הוא עלמת הנזכר בספר דברי הימים והוא בחורים הנזכר בספר שמואל והכל לשון אחד: (כד) את גת רמון. וכן נזכר במחצית שבט מנשה דן וממחצית מטה

כל ט' ר"פ בספרא וסי' כל מקום אשר תדרך כף רגלכם. כל איש אשר ימרה את פיך. כל יושבי ההר מן הלבנון. כל ממלכת עוג. כל ערי בני אהרן הכהנים. כל ערים עשר ומגרשיהם. כל ערי הגרשני. כל ערי הלוים בתוך. כל הערים לבני מררי. ונמסר גם: לעיל בר"ש סיפרא בסוף סי' א'

רד"ק

מטה מנשה כל אחד מהם היה לו עיר ששמה גת רמון . ולחלי

וירשות ו' חס' י' בלישנ' בקריאה וסי' וירש זרעך את שער אויביו . וירשוה וישבו בה . ירשו את ערי הנגב . אשר הכו בני ישראל . וירשו את שמרון . וילחמו עם לשם . ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה . ונמסר גם לעיל סי' י"ט: וינח ז' רפין בקריאה וסימן ויעל הארבה על כל ארץ . וינח ביום השביעי והברו דמשנה תורה . וינח ה' להם מסביב . ויאמר ליהודה נבנה . וישמחו כל יהודה . ותשקט מלכות יהושפט . ונמסר גם בסדר בא: ולא עמד ג' נמסר בסדר ויגש: לא ז' ר"פ בסיפ' וסי' לא יתיצב איש לפניך . לא ימוש ספר התורה . לא היה דבר מכל . לא היתה עיר . לא נותר ענקים . לא נפל דבר מכל . לא עזבתם את אחיכם:

• יש ספרים מוגה בהם וממטה ראובן את בצר וגו' ובכל הספרים המדוייקים הישנים לא נמצא ועיין בפי' הקמחי וגם במסרה עיין כי בשמונה כ"ח את לא נמצא אלו בכללן וזו ראי' גדולה:

רְוָחָהָא קִרְוִין אַרְבַּע׃
ל וּמִשִּׁבְטָא דְאָשֵׁר יָת
מִשְׁאָל וְיָת רְוָחָהָא יָת
עַבְדּוֹן וְיָת רְוָחָהָא׃ לא יָת
חֶלְקַת וְיָת רְוָחָהָא וְיָת רְחוֹב
וְיָת רְוָחָהָא קִרְוִין אַרְבַּע׃
לב וּמִשִּׁבְטָא דְנַפְתָּלִי יָת
קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קָטוֹלָא
יָת קֶדֶשׁ בְּגָלִיל וְיָת
רְוָחָהָא וְיָת חַמּוֹת דֹּאר וְיָת
רְוָחָהָא וְיָת קַרְתָּן וְיָת
רְוָחָהָא קִרְוִין תְּלַת׃ לג כָּל
קִרְוֵי בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעִיַּתְהוֹן
תְּלַת עַסְרֵי קִרְוִין וּרְוָחֵיהֶן׃
לד וּלְזַרְעִיַּת בְּנֵי מְרָרִי לֵוָאֵי
דִּי אִשְׁתַּאֲרוּ מִן שִׁבְטָא
דִזְבוּלֻן יָת יָקְנְעָם וְיָת רְוָחָהָא
וְיָת קַרְתָּא וְיָת רְוָחָהָא׃
לה יָת דִּמְנָה וְיָת רְוָחָהָא יָת
נַהֲלָל וְיָת רְוָחָהָא קִרְוִין
אַרְבַּע׃ (ו וּמִשִּׁבְטָא דִרְאוּבֵן
יָת קִרְיַת שֵׁיזָבוּת קָטוֹלָא
יָת בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא וְיָת
רְוָחָהָא יָת יַהְצָה וְיָת
רְוָחָהָא׃ ז יָת קְדֵמוֹת וְיָת
רְוָחָהָא יָת מֵיפָעַת וְיָת
רְוָחָהָא קִרְוִין אַרְבַּע)׃
לו וּמִשִּׁבְטָא דְגָד יָת קִרְיַת
שֵׁיזָבוּת קָטוֹלָא יָת רָמוֹת
בְּגִלְעָד וְיָת רְוָחָהָא וְיָת
מַחֲנַיִם וְיָת רְוָחָהָא׃ לז יָת
חֶשְׁבּוֹן וְיָת רְוָחָהָא יָת
יַעְזֵר וְיָת רְוָחָהָא כָּל קִרְוִין
אַרְבַּע׃ לח כָּל קִרְוַיָּא לִבְנֵי
מְרָרִי לְזַרְעִיַּתְהוֹן דִּי
אִשְׁתַּאֲרוּ מִזַּרְעִיַּת לֵיוָאֵי
וַהֲוָה עַדְבְּהוֹן קִרְוִין תַּרְתֵּי
עַסְרֵי׃ לט כָּל קִרְוֵי לֵוָאֵי
בְּגוֹ אַחְסָנַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
קִרְוִין אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי
וּרְוָחֵיהֶן׃ מ יְהֶוְיָן קִרְוַיָּא
הָאִלֵּין קִרְוֵי קִרְוֵי וּרְוָחָהָא
סַחֲרָנָהָא כֵּן לְכָל קִרְוַיָּא הָאִלֵּין׃ מא וִיהַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל
יָת כָּל אַרְעָא דִּי קַיֵּים לְמִתַּן לַאֲבָהָתְהוֹן וְאַחְסִינוּהָ
וִיתִיבוּ בַהּ׃ מב וְאַנִּיחַ יְיָ לְהוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר כְּכֹל
דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתְהוֹן וְלָא קָם אֱנָשׁ מִן קֳדָמֵיהוֹן מִן כָּל
בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מְסַר יְיָ בִּידֵיהוֹן׃
מג לָא בְטֵיל פִּתְגָמָא מִכֹּל פִּתְגָמוֹהִי תַּקִּינַיָּא
דִּי מַלֵּיל יְיָ עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְהוֹן אִתְקַיָּימוּ׃

גַּנִּים וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃
ל וּמִמַּטֵּה אָשֵׁר אֶת־
מִשְׁאָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־עַבְדּוֹן וְאֶת־
ל' מִגְרָשֶׁהָ׃ לא אֶת־חֶלְקָת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
וְאֶת־רְחֹב וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃
ג' כטע'קדמא וא' לא בענין לב וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי
אֶת־עִיר ׀ מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־קֶדֶשׁ
ג'כ"כ יתיר א' בַּגָּלִיל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־חַמֹּת דֹּאר
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־קַרְתָּן וְאֶת־
ט'ר"ס בספר' מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שָׁלֹשׁ׃ לג כָּל־עָרֵי
הַגֵּרְשֻׁנִּי לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה
עִיר וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃
לד וּלְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־מְרָרִי הַלְוִיִּם
כ"ח בענין הַנּוֹתָרִים מֵאֵת מַטֵּה זְבוּלֻן אֶת־
ל' יָקְנְעָם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־קַרְתָּה וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ׃ לה אֶת־דִּמְנָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
אֶת־נַהֲלָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃
• לו וּמִמַּטֵּה־גָד אֶת־עִיר
מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־רָמֹת בַּגִּלְעָד וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־מַחֲנַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃
לז אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־יַעְזֵר
ג' דסמי' וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ כָּל־עָרִים אַרְבַּע׃
ס'ר"ס בספר' לח כָּל־הֶעָרִים לִבְנֵי
מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם הַנּוֹתָרִים
מִמִּשְׁפְּחוֹת הַלְוִיִּם וַיְהִי גּוֹרָלָם עָרִים
ט'ר"ס בספר' שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ לט כֹּל עָרֵי הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ
אֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עָרִים אַרְבָּעִים
ל' ר"פ וּשְׁמֹנֶה וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃ מ תִּהְיֶינָה הֶעָרִים
ל'. ל' ומ"ל וכל כתו'דכו' הָאֵלֶּה עִיר עִיר וּמִגְרָשֶׁיהָ סְבִיבֹתֶיהָ
כֵּן לְכָל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה׃
מא וַיִּתֵּן יְהוָה
לְיִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
ז' חס' יו"ד בליש' לָתֵת לַאֲבוֹתָם וַיִּרָשׁוּהָ וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃
ז' מב וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב כְּכֹל אֲשֶׁר־
ג' נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתָם וְלֹא־עָמַד אִישׁ
בִּפְנֵיהֶם מִכָּל־אֹיְבֵיהֶם אֵת כָּל־
ז' ר"ס בספר' אֹיְבֵיהֶם נָתַן יְהוָה בְּיָדָם׃ מג לֹא־נָפַל
דָּבָר מִכֹּל הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר־דִּבֶּר
ל' יְהוָה אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הַכֹּל בָּא׃

רש"י

מגרשיה סביבותיה . אלפים אמה

רלבג

ונומר כי היו מפוחדים בכל השבטים: (מג) ואח"ז זכר שלא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' אל בית ישראל הכל בא ואף על פי שכבר נשארו בהן עדין כמו שזכר במה שקדם הנה זה בלתי סותר מה שאמר בזה המקום כי כל הגוים אשר נלחמו בהם נפלו בידם ואולם נשארו אלו בסבת עצלות יהושע וישראל לא בסבת העדר השגחת השם ית' מהם

מצודת דוד

כל מספר הערים האלה: (מ) תהיינה . להלוים: עיר עיר . לכל עיר ועיר מגרשים סביבותיה: (מב) וינח ה' . נתן להם מנוחה מסביב ולא נתגרו בהם השונא: ולא עמד . לא נתקיים: (מג) לא נפל דבר . לא נחסר שום דבר:
אשר

אמה לכל רוח: (ז) וגם כי שלחם יהושע. לחצי שבט המנשה כאשר שלח את בני ראובן וגד: (ח) עם אחיכם. בני ראובן ובני גד ויש פותרין עם אחיכם שנשארו לשמור את הערים עם הנשים והטף ולא עברו את הירדן עם החלוצי' גם

הם

רלב"ג

מהם (א) ואחר זכר שכבר קרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה והזהירם מאד לשמור התורה וברכם ושלחם לאהליהם בנכסי' רבים ומקנה רב ובזהב ובכסף ובנחשת וברזל ובשלמות הרבה כי חלקו שלל אויביהם עם אחיהם וכן היה ראוי כי כן חלקו כל ישראל שלל הערים אשר באו להם בנחלה כמו שזכר בתור': (י) עוד זכר שבשוב' לנחלתם מעבר לירדן בנו אצל הירדן מזבח גדול למראה וחשבו ישראל שעשו זה להקריב עליו ונקהלו שילה לעלות עליהם לצבא והיתה עצתם לשלוח להם תחלה פנחס בן אלעזר הכהן ועשרה נשיאים עמו מתשעת המטות וחצי המטה לדעת מה זה ועל מה זה ולהזהירם ולהוכיחם על זה כי כבר הוזהרו בתורה מעשות במת ציבור זולתי משכן ה' וגם במה ליחיד נאסרה מעת באו אל המנוחה ואל הנחלה והנה היה משכן שילה מנוחה כמו שנתבאר בסוף זבחים ובית עולמים היה נחלה ולפי זה הענין היה מרד בה' כי הכונה בשלא יעבד השם יתברך כי אם במקום אחד הוא להורו' על היותו אחד כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וזה הפך מה שעשו ישראל כשנשקעו בע"ג עד שתמלא שכבר היו להם בתי עבודת אלילים בכל עריהם אמר הנביא מספר גנותן כי מספר עריך היו אלהיך יהודה הנה אמרו ישראל לעלות עלי' לצבא להוכיחם על זה ולבער הרע מקרבם כי זה מדרכי התורה כמו שנתבאר בתורה בעיר הנדחת ולזאת הסבה עלו ישראל לצבא על אחיהם

על

כב א אָז יִקְרָא יְהוֹשֻׁעַ
לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה׃ ג'
ב וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אַתֶּם שְׁמַרְתֶּם אֵת כָּל־
אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה י"ד כספר'
וַתִּשְׁמְעוּ בְקוֹלִי לְכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי
אֶתְכֶם׃ ג לֹא־עֲזַבְתֶּם אֶת־אֲחֵיכֶם זֶה ג' ר"פ כספר'
יָמִים רַבִּים עַד הַיּוֹם הַזֶּה וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִצְוַת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ג'
ד וְעַתָּה הֵנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לַאֲחֵיכֶם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם וְעַתָּה פְּנוּ וּלְכוּ לָכֶם ה' סבירין לכם
לְאָהֳלֵיכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם אֲשֶׁר ׀
נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר י"ד כספר'
הַיַּרְדֵּן׃ ה רַק ׀ שִׁמְרוּ מְאֹד לַעֲשׂוֹת אֶת־
הַמִּצְוָה וְאֶת־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה ג'
אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לְאַהֲבָה אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו ד'
וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ וּלְעָבְדוֹ ד'. כ'
בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ ו וַיְבָרְכֵם
יְהוֹשֻׁעַ וַיְשַׁלְּחֵם וַיֵּלְכוּ אֶל־אָהֳלֵיהֶם׃ ז'
ז וְלַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה נָתַן ׀ מֹשֶׁה
בַּבָּשָׁן וּלְחֶצְיוֹ נָתַן יְהוֹשֻׁעַ עִם־ ג'
אֲחֵיהֶם מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְגַם כִּי בעבר קרי
שִׁלְּחָם יְהוֹשֻׁעַ אֶל־אָהֳלֵיהֶם וַיְבָרְכֵם׃
ח וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר בִּנְכָסִים
רַבִּים שׁוּבוּ אֶל־אָהֳלֵיכֶם וּבְמִקְנֶה ג'
רַב־מְאֹד בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבִנְחֹשֶׁת ט"ו רפין. ג'
וּבְבַרְזֶל וּבִשְׂלָמוֹת הַרְבֵּה מְאֹד כ'
חִלְקוּ שְׁלַל־אֹיְבֵיכֶם עִם־אֲחֵיכֶם׃ ג'
ט וַיָּשֻׁבוּ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד
וַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מִשִּׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן לָלֶכֶת אֶל־
אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתָם אֲשֶׁר
נֹאחֲזוּ־בָהּ עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ה'
י וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן אֲשֶׁר כ'
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיִּבְנוּ בְנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־ י' דסמי'

א כְּבֵן קְרָא יְהוֹשֻׁעַ לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃ ב וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן נְטַרְתּוּן יָת כָּל דְּפַקֵּד יָתְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיָי וְקַבֵּילְתּוּן לְמֵימְרִי לְכֹל דִּי פַקֵּדִית יָתְכוֹן׃ ג לָא שְׁבַקְתּוּן יָת אֲחוּכוֹן דְּנַן יוֹמִין סַגִּיאִין עַד יוֹמָא הָדֵין וּנְטַרְתּוּן יָת מַטְרַת תַּפְקֵידְתָּא מֵימְרָא דַיָי אֱלָהֲכוֹן׃ ד וּכְעַן אֲנִיחַ יְיָ אֱלָהֲכוֹן לַאֲחוּכוֹן כְּמָא דִי מַלֵּיל לְהוֹן וּכְעַן אִתְפְּנִיאוּ וְאֱזִילוּ לְכוֹן לְקִרְוֵיכוֹן לַאֲרַע אַחְסָנַתְכוֹן דִּיהַב לְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיָי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא׃ ה לְחוֹד אִסְתַּמַּרוּ לַחֲדָא לְמֶעְבַּד יָת תַּפְקֵידְתָּא וְיָת אוֹרָיְתָא דִּי פַקֵּיד יָתְכוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיָי לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְמֵהַךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּיהּ וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן׃ ו וּבָרְכִינוּן יְהוֹשֻׁעַ וְשַׁלְּחִינוּן וַאֲזַלוּ לְקִרְוֵיהוֹן׃ ז וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה יְהַב מֹשֶׁה בְּמַתְנָן וּלְפַלְגֵיהוֹן יְהַב יְהוֹשֻׁעַ עִם אֲחֵיהוֹן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא לְמַעְרְבָא וְאַף אֲרֵי שַׁלְּחִינוּן יְהוֹשֻׁעַ לְקִרְוֵיהוֹן וּבָרְכִינוּן׃ ח וַאֲמַר לְהוֹן לְמֵימַר בְּנִכְסִין סַגִּיאִין תּוּבוּ לְקִרְוֵיכוֹן וּבִבְעִירָא סַגִּי לַחֲדָא בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא וּבִנְחָשָׁא וּבְפַרְזְלָא וּבִלְבוּשִׁין סַגִּי לַחֲדָא פַּלִּיגוּ בִּזַּת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן עִם אֲחֵיכוֹן׃ ט וְתָבוּ וַאֲזַלוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה מִלְּוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשִּׁלֹה דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן לְמֵיזַל לַאֲרַע דְּגִלְעָד לַאֲרַע אַחְסָנַתְהוֹן דְּאִתְחַסִּינוּ בַהּ עַל מֵימְרָא דַיָי בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ י וַאֲתוֹ לִגְלִילֵי יַרְדְּנָא דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וּבְנוֹ בְנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי

(ז) ולחצי שבט המנשה. ואף על פי שזכרו כשקרא להם יהושע חזר לתת טעם איך הי' חצי שבט עם בני גד ובני ראובן: וגם כי שלחם. יש אומרים לחצי שבט מנשה ואף על פי שהיו בכלל וישלחם והנכון כי על כלם אמר אף על פי שאמר ויברכם יהושע וישלחי חזר אחר כן וגם כי שלחם ויברכם להשלים הדבר שאמר להם כאשר שלחם שאמר להם בנכסים רבים שובו ובדרש לאחר שנטלו רשות נשתהו שני ימים וחזרו ונטלו רשות פעם שנייה וזהו שאמר וגם כי שלחם יהושע וגו': (ח) חלקו שלל אויביכם עם אחיכם. אם אמר לחצי שבט מנשה יהיה פירוש עם אחיכם בני גד ובני ראובן ואם אמר לכלם יהיה פירוש עם השבטים אשר בארץ כנען

כמו

מצות ה' ג' וסי' לא עזבתם את אחיכם. ויאמר שמואל אל שאול נסכלת. מצות ה' ברה מאירת עינים. וסי' בלשון תרגום לא שבקתון שמואל בזהרא: וישלחם ח' וסי' מעל יצחק. יצחק וילכו. ויברכם יהושע. וישלחם ביהודה. ויכרת את מרויהם. וחברו דד"ה. כיד פשעם. ויכרה להם כירה: בכסף ט"ו רפין וסימן בכסף מלא בנכסים רבים. כי קנה אקנה דשמואל. וחברו דד"ה. תנה לי מקום הגרן. והעלות עולות. תנה לי את כרמך. אשר מאן לתת לך. ולא בכסף תגאלו. בכסף ובזהב ייפהו. תרשיש סחרתך ונביאיה בכסף יקסמו. ויוציאם בכסף וזהב. מימינו בכסף שתינו. וכל הנשאר דריש עזרא. וא' הנה צרפתיך ולא בכסף. וא' יכבד

מצודת דוד

(ב) אשר צוה. שתעברו חלוצים לפני בני ישראל למלחמה: (ד) הניח. נתן להם מקום מנוחה: פנו ולכו. פנו מכאן ולכו וכו': (ה) רק שמרו מאד. אף אם תרחיקו ממשכן ה': (ז) ולחצי שבט המנשה. בזה יתן טעם למה היה רק חצי שבט המנשה עם ב"ר וב"ג: וגם כי שלחם. ר"ל וגם זאת דבר להם כאשר שלחם והוא הדבר הנאמר במקרא שלאחריו: (ח) אליהם. לב"ר ולב"ג ולחצי שבט מנשה: עם אחיכם. הם אשר נשארו בעבר הירדן לשמור הנשים והטף והרכוש: (י) אשר בארץ כנען. ר"ל בשפת עבר הירדן המערבי שהוא מארץ כנען: למראה. ר"ל להיות למראה עינים לא לעולה וזבח:

לנצח

רדק

כמו שאמר בנכסים רבים שובו שתחלקו עם אחיכם השבטים הבוזה ומי שמפרש עם אחיכם האנשים אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערים אין לו טעם כי נשיהם וטפם הוא שהניחו: (יב) לעלות עליהם לצבא. כמו בצבא כמו ויפלו אתו לארץ לפניכם לחרב הרגתי לפלשתי ולפי שחשבו כי להעלות עליו עולה וזבח עשו אותו ולהיות להם מזבח לבדם מבלי שיבאו למזבח ה' לשילה או באשר יהיה שם ומשבאו לשילה נאסרו הבמות שכך שנינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות משהוקם המשכן נאסרו הבמות באו לגלגל הותרו הבמות באו לשילה נאסרו הבמות באו לנוב וגבעון הותרו הבמות באו לירושלם נאסרו הבמות ולא היה להם היתר עוד לפיכך חשבוהו להם לעון ולמרד בה': (יד) ואיש ראש בית אבותם. כל איש מאלה העשרה שהלכו עם פנחס כל אחד היה בשבטו ראש בית אבות והמה היו הראשים לאלפי ישראל: (יט) ואך אם טמאה. פירוש אם טמאה בעיניכם לפי שאין המשכן שם עברו לכם אל ארץ אחוזת ה': ואותנו אל תמרדו. כמו ובנו אל תמרדו וכן

בזהב ובכסף: ומחר ו' בקריאה וסי' ויאמר ה' אל משה לך אל העם. ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף. ומחר אתה ובניך עמי. שב בזה גם היום ומחר אשלחך. ומחר אתן ויש אתך. ומחר אעשה כדבר המלך ונמסר גם בסדר וישמע יתרו:

תולדות אהרן מזבח גדול. עקדה שער י:
המעט לנו. עקדה שער פה:

גָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶׁה תַּמָן מַדְבְּחָא עַל יַרְדְנָא מַדְבַּח רַב לְמֶחֱזֵי: יא וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר הָא בְּנוֹ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶׁה יַת מַדְבְּחָא לָקֳבֵיל אַרְעָא דִכְנַעַן בִּגְלִילֵי יַרְדְנָא דְלְעִבַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יב וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְכְּנִישׁוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְשִׁלֹה לְמֵיסַק עֲלֵיהוֹן לְחֵילָא: יג וּשְׁלָחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת בְּנֵי רְאוּבֵן וּלְוַת בְּנֵי גָד וּלְוַת פַּלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶׁה לְאַרְעָא גִלְעָד יַת פִּנְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא: יד וַעֲשָׂרָא רַבְרְבִין עִמֵּיהּ רַבָּא חָד רַבָּא חָד לְבֵית אַבָּא לְכָל שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל וּגְבַר רֵישׁ בֵּית אֲבָהָתְהוֹן אִינוּן לְאַלְפַיָא דְיִשְׂרָאֵל: טו וַאֲתוֹ לְוַת בְּנֵי רְאוּבֵן וּלְוַת בְּנֵי גָד וּלְוַת פַּלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶׁה לְאַרְעָא דְגִלְעָד וּמַלִילוּ עִמְהוֹן לְמֵימַר: טז כִּדְנַן אֲמַרוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דַייָ מָא שִׁקְרָא הָדֵין דִי שַׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרָא דֶאֱלָהָא יִשְׂרָאֵל לְמֵיתַב יוֹמָא דֵין מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַייָ בְּמִבְנְכוֹן לְכוֹן מַדְבְּחָא לְמִרְדְכוֹן יוֹמָא דֵין בְּמֵימְרָא דַייָ: יז הַזְעִיר לָנָא יַת חוֹבָא דִפְעוֹר דְלָא אִדַכֵּינָא מִנֵיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין וַהֲוַת מְחָתָא בִּכְנִשְׁתָּא דַייָ: יח וְאַתּוּן תְּתוּבוּן יוֹמָא דֵין מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַייָ וִיהֵי אַתּוּן תִּמְרְדוּן יוֹמָא דֵין בְּמֵימְרָא דַייָ וּמְחַר עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יְהֵי רוּגְזָא: יט וּבְרַם אִם מְסָאֲבָא אֲרַע אַחְסָנַתְכוֹן עִבַרוּ לְכוֹן לַאֲרַע אַחְסָנַת עַמָא דַייָ דִי שְׁרָא תַמָן מַשְׁכְּנָא דַייָ וְאַחֲסִינוּ בֵּינָנָא וּבְמֵימְרָא דַייָ לָא תִמְרְדוּן וּבָנָא לָא תִמְרְדוּן בְּמִבְנֵיכוֹן לְכוֹן

גָּד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה שָׁם מִזְבֵּחַ עַל־הַיַּרְדֵּן מִזְבֵּחַ גָּדוֹל לְמַרְאֶה: יא וַיִּשְׁמְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִנֵּה־בָנוּ בְנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֶל־מוּל אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן אֶל־עֵבֶר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יב וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶם לַצָּבָא: יג וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־חֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן: יד וַעֲשָׂרָה נְשִׂאִים עִמּוֹ נָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אָב לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ רֹאשׁ בֵּית־אֲבוֹתָם הֵמָּה לְאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: טו וַיָּבֹאוּ אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־חֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד וַיְדַבְּרוּ אִתָּם לֵאמֹר: טז כֹּה אָמְרוּ כֹּל עֲדַת יְהוָה מָה־הַמַּעַל הַזֶּה אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בֵּאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָשׁוּב הַיּוֹם מֵאַחֲרֵי יְהוָה בִּבְנוֹתְכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ לִמְרָדְכֶם הַיּוֹם בַּיהוָה: יז הַמְעַט־לָנוּ אֶת־עֲוֹן פְּעוֹר אֲשֶׁר לֹא־הִטַּהַרְנוּ מִמֶּנּוּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיְהִי הַנֶּגֶף בַּעֲדַת יְהוָה: יח וְאַתֶּם תָּשֻׁבוּ הַיּוֹם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְהָיָה אַתֶּם תִּמְרְדוּ הַיּוֹם בַּיהוָה וּמָחָר אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִקְצֹף: יט וְאַךְ אִם־טְמֵאָה אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם עִבְרוּ לָכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזַּת יְהוָה אֲשֶׁר שָׁכַן־שָׁם מִשְׁכַּן יְהוָה וְהֵאָחֲזוּ בְּתוֹכֵנוּ וּבַיהוָה אַל־תִּמְרֹדוּ וְאֹתָנוּ אַל־תִּמְרֹדוּ בִּבְנֹתְכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ

ד' ב' פתחין וב' קמצין
ב'
ב'
ד' כ"כ כתו' ובנבי'
ג' דסמי'
ב' כספר'
כ"ט
כ"ה מיחדין
ב' קדמ' מ"ל סנין חס'
ג'
ז'
ג' כ' מנהון'ם
ב'
ב'
ב' דין חס'

רשי

הם נטלו חלק בבזה: (יב) לעלות עליהם לצבא. לפי שנאסרו הבמות משנקבע המשכן בשילה: (יט) אם טמאה ארץ אחוזתכם. שלא בחר הקב"ה להשרות בה שכינתו: ואותנו אל תמרודו. כמו ובנו אל תמרודו:

אל

רלבג

על דבר פילגש בגבעה והסבה בזה שישמעו הנשארים ויראו ולא יוסיפו לעשות הרע הזה כי אולי ילמדו מזה הנשארים ויסתבכו כלם בזה הפועל המגונה הלא תראה כי ירבעם בן נבט התחיל במרד ונמשכו למריו כל מלכי ישראל הבאים אחריו ונשקעו בו גם כן בסוף הענין מלכי יהודה והיה זה סבת גלות ישראל מארצם ואבדן רבים מהם ולזאת הסבה אחשב שאמרו פנחס והנשיאים לבני ראובן ולבני גד ולחצי שבט המנשה המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי הנגף וגו': (יח) ואתם תשובו היום מאחרי ה' והיה אם אתם תמרדו בה' היום ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף והנה אמרו זה כי אולי זה העון משך לב קצת העם עד שבמעט לא הטהרו ממנו עדין כי קצתם למדו מזה ונסתבכו בחטא הסתבכות מה כי זה דרך המרי ועוד כי הנגף היה בעדת ה' בעבור חטא היחידים מצד התאחדות שהיו מתאחדים בו כלל העם יקרה עונש לכלל בעבור חטא היחיד כמו שבארנו הסבה בזה בעון עכן ולזה יקרה שישובו היום מאחרי ה' ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף אם מפני ההתאחדות שיהיה סבה לסור השגחות השם יתברך מהם כמו שבארנו במה שקדם ויקרא מזה העונשים בכללם על חטא אלו השבטים אם מפני המשכם אל החטא ולמדם קצתם מקצתם ולזה אמרו אותנו אל תמרדו כי מרדם בה' יהיה

מרד

מצודת ציון

הבי"ת וכן לפניכם לחרב (ויקרא כ"ו) ומפשטו בחרב: (טז) המעל. החטא ופשע: (יח) ומחר. יש מחר שהוא לאחר זמן רב וכן כי ישאלך בנך מחר (שמות י"ג): (יט) ואותנו. ענינו כמו ובנו: מבלעדי. ענינו כמו זולת וכן בלעדי רק אשר אכלו הנערים

מצודת דוד

(יב) לצבא. אם לא יתקנו את אשר עותו כי הם חשבו שעשאוהו לעולה וזבח: (יג) וישלחו. טרם עלו לצבא שלחו להוכיחם כי אולי ישובו: (יד) ואיש. כל אחד מעשרה הנשיאים היה הראש לבית אבותם והמה היו הראשים לכל אלפי ישראל: (טז) מה המעל. ר"ל למה מעלתם בה': בבנותכם. במה שבניתם: למרדכם. לעשות בזה מרידה בה': (יז) המעט. ר"ל וכי העון שבידנו מאז האם קל הוא עון פעור. העון שעבדו לפעור: לא הטהרנו. ר"ל לא נתכפר מכל וכל: בעדת ה'. אף באלו שלא חטאו היה הנגף על שלא מיחו: (יח) אתם תמרודו. ואנו הלא נקיים אנחנו מזה העון: ומחר. ר"ל לאח"ז בעת התשלומין יקצוף ה' על כולם על שלא מיחו והיה כולם נלקים ע"י א"כ בע"כ צריכין אנו למחות בידכם: (יט) ואך אם טמאה. אם בעיניכם טמאה ארץ אחוזתכם לפי שאין המשכן שם ובעבור זה תחשבו לומר שאין השגחת המקום עליכם רק על ידי אמצעית השר השורר ואליו תעשו המזבח לעולה וזבח: עברו לכם. הנה זאת עשו עברו הנה והאחזו נחלה בתוכנו: ובה' אל תמרודו. כי גם בדבר זה יחשב למורד בה': ואותנו אל תמרודו. כי הואיל ועל ידכם יבוא הקצף

על

מִבַּלְעֲדֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃
כ הֲלוֹא ׀ עָכָן בֶּן־זֶרַח מָעַל מַעַל בַּחֵרֶם ב̇
וְעַל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הָיָה קָצֶף וְהוּא ג' בסיפ'
אִישׁ אֶחָד לֹא גָוַע בַּעֲוֹנוֹ׃ ל̇
כא וַיַּעֲנוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד
וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה וַיְדַבְּרוּ אֶת־
רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ כב אֵל ׀ אֱלֹהִים ׀ פסיק. פסיק
יְהוָה אֵל ׀ אֱלֹהִים ׀ יְהוָה הוּא יֹדֵעַ פסיק. פסיק
וְיִשְׂרָאֵל הוּא יֵדָע אִם־בְּמֶרֶד וְאִם־ ל"ג. י"ס
בְּמַעַל בַּיהוָה אַל־תּוֹשִׁיעֵנוּ הַיּוֹם
הַזֶּה׃ כג לִבְנוֹת לָנוּ מִזְבֵּחַ לָשׁוּב
מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְאִם־לְהַעֲלוֹת עָלָיו ב'
עוֹלָה וּמִנְחָה וְאִם־לַעֲשׂוֹת עָלָיו ג'מ"ל בסיפ'
זִבְחֵי שְׁלָמִים יְהוָה הוּא יְבַקֵּשׁ׃
כד וְאִם־לֹא מִדְּאָגָה מִדָּבָר עָשִׂינוּ אֶת־ ל̇
זֹאת לֵאמֹר מָחָר יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם
לְבָנֵינוּ לֵאמֹר מַה־לָּכֶם וְלַיהוָה ב' סוס מול
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כה וּגְבוּל נָתַן־יְהוָה
בֵּינֵנוּ וּבֵינֵיכֶם בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד ב' וחס'
אֶת־הַיַּרְדֵּן אֵין־לָכֶם חֵלֶק בַּיהוָה
וְהִשְׁבִּיתוּ בְנֵיכֶם אֶת־בָּנֵינוּ לְבִלְתִּי ל̇
יְרֹא אֶת־יְהוָה׃ כו וַנֹּאמֶר נַעֲשֶׂה־נָּא לָנוּ
לִבְנוֹת אֶת־הַמִּזְבֵּחַ לֹא לְעוֹלָה וְלֹא ג'מ"ל בספר'
לְזָבַח׃ כז כִּי עֵד הוּא בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם
וּבֵין דֹּרוֹתֵינוּ אַחֲרֵינוּ לַעֲבֹד אֶת־
עֲבֹדַת יְהוָה לְפָנָיו בְּעֹלוֹתֵינוּ ג'
וּבִזְבָחֵינוּ וּבִשְׁלָמֵינוּ וְלֹא־יֹאמְרוּ ב' דסמיכי
בְנֵיכֶם מָחָר לְבָנֵינוּ אֵין־לָכֶם חֵלֶק
בַּיהוָה׃ כח וַנֹּאמֶר וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ
אֵלֵינוּ וְאֶל־דֹּרֹתֵינוּ מָחָר וְאָמַרְנוּ
רְאוּ אֶת־תַּבְנִית מִזְבַּח יְהוָה אֲשֶׁר־
עָשׂוּ אֲבוֹתֵינוּ לֹא לְעוֹלָה וְלֹא לְזֶבַח ג'מ"ל בספר'

מדבחא בר ממדבחא דיי אלהנא: כ הלא עכן בר זרח שקר שקרא בחרמא ועל כל כנשתא דישראל הוה רוגזא והוא גברא חד לא מית בחוביה: כא ואתיבו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה ומלילו עם רישי אלפיא דישראל: כב אל אלהים יי אל אלהים יי קדמוהי ידיע וישראל בסופא ידע אם במרדא ואם בשקרא שקרנא במימרא דיי לא תפרקיננא יומא הדין: כג למבנא לנא מדבחא למיתב מבתר פולחנא דיי ואם לאסקא עלוהי עלתא ומנחתא ואם למעבד עלוהי נכסת קודשין יי הוא יתבע: כד ואם לא מיוצפא מפתגם עבדנא ית דא למימר מחר יימרון בניכון לבננא למימר לית לכון חולק במימרא דיי אלהא דישראל: כה ותחומא יהב יי ביננא וביניכון בני ראובן ובני גד ית ירדנא לית לכון חולק במימרא דיי ויבטלון בניכון ית בננא בדיל דלא למדחל מן קדם יי: כו ואמרנא נעביד כען לנא למבני ית מדבחא לא לעלתא ולא לנכסת קודשיא: כז ארי סהיד הוא ביננא וביניכון ובין דרנא בתרנא למפלח ית פולחנא דיי קדמוהי בעלותנא ובדבחנא ובנכסת קודשנא ולא ימרון בניכון לבננא מחר לית לכון חולק במימרא דיי: כח ואמרנא ויהי ארי יימרון לנא ולדרנא מחר ונימר חזו ית דמות מדבחא דיי די עבדו אבהתנא לא לעלתא ולא לנכסת קודשיא ארי סהיד

(כב) אל אלהים ה'. אל כל האלהים הוא ה' היודע כי לא במרד וגו' והכפל לומר ב' פעמים אלהים בעולם הזה ובעולם הבא: אל תושיענו. כלפי השכינה אמרו: (כג) הוא יבקש. יפרע ממנו: (כד) מדאגה מדבר. מחמת דאגת יראת דבר חרפה עשינו כמה שמפרש פן יאמרו בניכם מחר לחרף את בנינו כשילכו להקריב במשכן שילה שמא יאמרו מה לכם ולה' והלא גבול נתן בינינו וביניכם את הירדן זו דאגנו ועשינו כל דאגה שבמקרא לשון יראה הוא כמו אני דואג את היהודים דלדקיהו: (כז) כי עד הוא. שלא סילקנו עצמנו מתורה

וכן והתלקו אותה כמו בה: (כ) מעל מעל. הראשון פעל עבר ואליו קמץ וחציו פתח והשני שם כלו פתח ושניהם מלעיל הראשון מפני השני: לא גוע בעונו. לא גוע לבדו וכמוהו לא אחת ולא שתים לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדן: (כב) אל אלהים. כמו מלך מלכים ואלהים הם המלאכים והוא יתברך אל אלהים ואדוני האדנים ואמר שני פעמים לחזק הדבר ולהעמידו: הוא יודע. פי' הוא יודע הלבבות ויודע כוונתנו: וישראל הוא ידע. מכאן ואילך ידע ישראל כי כוונתינו לטובה לא במרד ולא במעל: אל תושיענו. כנגד השם ית': (כד) מדאגה. מדבר. דאגנו מזה הדבר מחר יאמרו בניכם לבנינו: (כח) ואמרנו. כאלו אמר ואמרו בנינו כי האבות במקום הבנים והבנים במקום האבות כמו ואותנו

רלבג

מרד בחטא ויהיה מרד בהם כי יראתם פן יספו בעונם ומלד האחר היה מרד גם כן וזה כי הפרטים הם תחת הכלל שם היתה סנהדרי גדולה אשר כל השבטים היו תחתיהם ואם יפרדו מהם ימרדו בזה: (כה) והנה היתה תשובתם כי לא עשו זה לא לעולה ולא לזבח אך להיות להם נזכר כי הם מעם ה' ומארצו יצאו והמעבר היה רק בינם ובין ארץ ישראל ולזאת הסבה קראו שם המזבח כי עד הוא בינותינו כי ה' האלהים:
ויסר

מצודת דוד

על כולנו הרי הוא כאלו מרדתם בנו: בבנותכם. במה שבניתם: (כ) לא גוע בעונו. תחסר מלת לבד ור"ל אף שהיה רק איש אחד ואין בדבר חלול ה' מ"מ לא גוע הוא לבד כי הקצף היה על כולם: (כב) אל אלהים ה'. ר"ל ה' שהוא אל על כל אלהים והם המלאכים הקרואים אלהים וכפלו דבריהם לחזק מאמרם: הוא יודע. מאז יודע הוא שלבבינו נאמן לפניו: וישראל הוא ידע. ר"ל ובהאריך הזמן גם ישראל ידע ויכיר כי כנים אנחנו: אל תושיענו. הסבו פניהם כלפי מעלה ואמרו אם מעשה המזבח היה במרד ובמעל אזי אל תושיענו היום הזה ולא תאריך אפך: (כג) לבנות. ר"ל אם הכוונה היתה לבנות לנו מזבח לשוב מה' וכו': ה' הוא יבקש. אם הכוונה היתה על זאת אזי יבקש ה' מאתנו וישלם גמול: (כד) ואם לא. מוסב למעל' לומר ואם לא עשינו את זאת מחמת דאגה ופחד מדבר אחר אזי ה' הוא יבקש: לאמר. עתה מפרשים דבריהם ואומרים כי אמרנו פן לאח"ז יאמרו בניכם וכו': מה לכם וגו'. כאלו יאמרו מה לכם לה' ומה לה' לכם ר"ל אין לכם חלק בה' ולא ה' בכם: (כה) והשביתו. ובזה ימנעו את בנינו מליראה את ה': (כו) ונאמר. ובעבור זה אמרנו נעשה את זאת לבנות מזבח אולם לא לעולה וזבח: (כז) כי עד הוא. כי רק להיות הוא עד בינינו שגם אנחנו נעבוד את ה' כי גם לנו חלק בו כי המזבח אשר בינינו דומה הוא למזבח ה' ולזה יחשב לעד: ולא יאמרו. ולא יוכלו עוד לומר כזאת: (כח) ונאמר. בהיות המזבח בנוי נאמר כאשר יאמרו בניכם כזאת אז נשיב להם ראו תבנית המזבח העשוי לעד כי הלא לא נעשה עליו עולה וזבח

מצודת ציון

סנעריס (בראשית י"ד): (כה) והשביתו. ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד): (כח) תבנית. צורת תבנית

ואם להעלות ח' פסוקין בקריאה ואם ואם וסי' ואם בחקתי תמאסו. ואם את משפטי תגעל ואם בבהמה הטמאה. ופדו בערכך. ואם לא יגאל. ואו מכר את השדה. ולבנות לנו מזבח לשוב מאחרי. ואם נביאים הם. ואם יחבאו בראש הכרמל. ואם אב אני איה כבודי. ואם תדרשהו ימצא לכם. ונמסר גם בסדר בחקתי: עולה ג' מ"ל בסיפרא וסימ' ויאמר נעשה. והיה כי יאמרו אלינו לבנות לנו מזבח. ונמסר גם בסדר נשא: עברת ה' ג' דסמיכי וסי' והניף אהרן את הלוים תנופה לפני. כי עד הוא בינינו וביניכם. ותכון כל עברת ה' אנ"ך ונמסר גם בסדר בהעלתך

תולדות אהרן לא גוע בעונו. עקדה שער סג. אל אלהים. (ברכות יב מגלה עא שקלים מב):

כִּי־עֵד הוּא בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם׃ כט חָלִילָה
לָּנוּ מִמֶּנּוּ לִמְרֹד בַּיהוָה וְלָשׁוּב הַיּוֹם
מֵאַחֲרֵי יְהוָה לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לְעֹלָה
לְמִנְחָה וּלְזָבַח מִלְּבַד מִזְבַּח יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר לִפְנֵי מִשְׁכָּנוֹ׃
ל וַיִּשְׁמַע פִּינְחָס הַכֹּהֵן וּנְשִׂיאֵי
הָעֵדָה וְרָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
אִתּוֹ אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבְּרוּ בְּנֵי־
רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וּבְנֵי מְנַשֶּׁה וַיִּיטַב
בְּעֵינֵיהֶם׃ לא וַיֹּאמֶר פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־
גָד וְאֶל־בְּנֵי מְנַשֶּׁה הַיּוֹם יָדַעְנוּ
כִּי־בְתוֹכֵנוּ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־
מְעַלְתֶּם בַּיהוָה הַמַּעַל הַזֶּה אָז
הִצַּלְתֶּם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִיַּד יְהוָה׃
לב וַיָּשָׁב פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן ׀
וְהַנְּשִׂיאִים מֵאֵת בְּנֵי־רְאוּבֵן וּמֵאֵת
בְּנֵי־גָד מֵאֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּשִׁבוּ אוֹתָם דָּבָר׃
לג וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיְבָרְכוּ אֱלֹהִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא
אָמְרוּ לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶם לַצָּבָא לְשַׁחֵת
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד
יֹשְׁבִים בָּהּ׃ לד וַיִּקְרְאוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־
גָד לַמִּזְבֵּחַ כִּי עֵד הוּא בֵּינֹתֵינוּ כִּי
יְהוָה הָאֱלֹהִים׃

כג א וַיְהִי מִיָּמִים רַבִּים אַחֲרֵי אֲשֶׁר־הֵנִיחַ
יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מִכָּל־אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב
וִיהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים׃ ב וַיִּקְרָא
יְהוֹשֻׁעַ לְכָל־יִשְׂרָאֵל לִזְקֵנָיו וּלְרָאשָׁיו
וּלְשֹׁפְטָיו וּלְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
אֲנִי זָקַנְתִּי בָּאתִי בַּיָּמִים׃ ג וְאַתֶּם
רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם לְכָל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִפְּנֵיכֶם
כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃
ד רְאוּ הִפַּלְתִּי לָכֶם אֶת־הַגּוֹיִם

ב' חד מ"ל וחד מס' כביאו
י"ג מנהון חס'
קל"ט
נ'. ד'
ב' וכסף
י' דסמיכי
ב' חס' כסיס'
ס"א

הוּא בֵּינָנָא וּבֵינֵיכוֹן׃ כט חַס
לָנָא מִנָּנָא מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמוֹהִי
מִלְּמֶרַד בְּמֵימְרָא דַיָי
וּלְמֵיתַב יוֹמָא דֵין מִבָּתַר
פּוּלְחָנָא דַיָי לְמִבְנֵי מַדְבְּחָא
לַעֲלָתָא לְמִנְחָתָא וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָא בַּר מִמַּדְבְּחָא דַיָי
אֱלָהָנָא דִּי קֳדָם מַשְׁכְּנֵיהּ׃
ל וּשְׁמַע פִּינְחָס כָּהֲנָא
וְרַבְרְבֵי כְּנִשְׁתָּא וְרֵישֵׁי
אַלְפַיָא דְיִשְׂרָאֵל דִּי עִמֵּיהּ
יַת פִּתְגָמַיָא דִּי מַלִּילוּ בְּנֵי
רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וּבְנֵי מְנַשֶּׁה
וּשְׁפַר בְּעֵינֵיהוֹן׃ לא וַאֲמַר
פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כָּהֲנָא
לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי
מְנַשֶּׁה יוֹמָא דֵין יְדַעְנָא אֲרֵי
בֵּינָנָא שַׁרְיָא שְׁכִינְתָּא דַיָי
דְּלָא שְׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרָא דַיָי
שִׁקְרָא הָדֵין בְּכֵן שֵׁיזֵבְתּוּן
יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִיַּד מֵימְרָא
דַיָי׃ לב וְתָב פִּינְחָס בַּר
אֶלְעָזָר כָּהֲנָא וְרַבְרְבַיָא
מִלְוָת בְּנֵי רְאוּבֵן וּמִלְוַת בְּנֵי
גָד מֵאַרְעָא גִלְעָד לְאַרְעָא
דִכְנַעַן לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַאֲתִיבוּ יָתְהוֹן פִּתְגָמָא׃
לג וּשְׁפַר פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאוֹדִיאוּ קֳדָם יְיָ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא אֲמַרוּ
לְמִסַּק עֲלֵיהוֹן לְחֵילָא
לְחַבָּלָא יַת אַרְעָא דִבְנֵי
רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד יָתְבִין בַּהּ׃
לד וּקְרוֹ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי
גָד לְמַדְבְּחָא אֲרֵי סָהִיד הוּא
בֵּינָנָא אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים׃
א וַהֲוָה לִזְמַן יוֹמִין סַגִּיאִין
בָּתַר דַּאֲנִיחַ יְיָ לְיִשְׂרָאֵל
מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מִסְּחוֹר
סְחוֹר וִיהוֹשֻׁעַ סִיב עַל
בְּיוֹמִין׃ ב וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ
לְכָל יִשְׂרָאֵל לְסָבוֹהִי וּלְרֵישׁוֹהִי וּלְדַיָּנוֹהִי
וּלְסָרְכוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא סִיבִית עָלֵית בְּיוֹמִין׃
ג וְאַתּוּן חֲזֵיתוּן יַת כָּל דַּעֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְכָל
עַמְמַיָא הָאִלֵּין מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵיהּ מְגִיחַ לְכוֹן׃ ד חֲזוֹ דִּי פַלְגִית לְכוֹן יַת עַמְמַיָא דִּי

רדק

ואותנו הוציא משם : (כט) חליל' לנו ממנו . לפי שאמרו להם ואותנו אל תמרודו אמרו הם מחמת עצמנו היינו חדלים מלמרוד בה' הניחו המרד שהיינו מורדים בכם : (לד) ויקראו . פי' קראו למזבח עד כי עד הוא בינותינו וכן ת"י וקרו בני גד ובני ראובן סהיד למדבחא ארי סהיד הוא ביננא

ולשוב ג' בקריאה וסי' חלילה לנו ממנו : ולא יהיה פליט ושריד . כי בשובכם אל ה' דד"ח ביחזקיהו : ולא אמרו ד' דסמיכי בקריאה וסי' לעלות עליהם לצבא . איה המעלה אתנו מארץ . נירא נא את . העברים ברכת ה' אליכם . ה' האלהים י' דסמיכי בקריאה וסי' ויקראו בני ראובן . ויאמרו אנשי בית שמש . אם ה' האלהים לכו אחריו . ענני ה' ענני וידעו העם הזה . ויאמר דוד זה הוא . עתה תנו לבבכם דד"ה . ועוד דברו עבדיו . ואתנה את פני . ויברך עזרא . אשר בחרת באברם : ויהי מימים ג' דסמיכי בקריאה וסי' אחרי אשר הניח ה' לישראל . וילחמו בני עמון עם . ויהי מימים בימי קציר

תולדות אהרן וישמע משה . זבחים קא : ולא
אמנה ושלום . עקים עשר שם :

מצודת ציון

(כט) חלילה . הוא מלשון חולין וגנאי : (ג) לכם . בשבילכם : [illegible]

רשי

מתורת מזבח : (לג) ויברכו אלהים . ואודיאו קדם ה' בני ישראל : (לד) ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח כי עד הוא . הרי זה מן המקראות הקצרים וצריך להוסיף בו תיבה אחת ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח עד : (ד) ראו הפלתי לכם . בגורל לנחלה : הנשארים . ליכבש ולגרשם :

רלבג

(ל) וייטב הדבר בעיני פינחס ובעיני הנשיאים וישבו מאתם אל בני ישראל וברכו בני ישר' את השם הנכבד ששמר אותם מעלות לצבא : (ב) ואחר זה זכר שכבר קרא יהושע לכל ישראל רוצה לומר למנהיגים אותם כי הוא רחוק שידבר דבריו עם כל ישראל והנה אלו המנהיגים זכר בהדרגה וזכר הזקנים תחלה והם הסנהדרין לפי מה שאחשו' כי שם היה קבוץ החכמים והם המנהיגים כל העם ואחר זכר ראשי העם והם הנשיאי' שכל א' מהם ראש לשבט אחד ואחר זכר ראשי עיר ועיר והם השופטים והשוטרים והודיעם מה שנמשך להם מהטוב בלכתם אחר השם יתעלה ומה שנמשך להם מהרע בעזב' אותו ולזה הזהיר מהתחתן בגוים הנשארים בזמן ההוא כדי שלא ילמדו ממעשיהם ויבואו לעבור ברית ה' ולעבוד אלהים אחרים והזהירם גם כן שלא יזכירו שם אלהיהם ולא יגרמו להשבע בשמם ושלא יעבדום ושלא ישתחוו כמו שבאו האזהרות על כל זה בתורה להודיעם שאם יעשו זה יהיה סבה לאבדם מעל הארץ הטובה אשר נתן להם ה' ולזה צוה אותם לאהבה את ה' ולדבקה בו ושיתחזקו מאד לשמור ולעשות ככל הכתוב ולבלתי סור ממנו ימין

מצודת דוד

זבח ואם לא להיות לעד על מה שנבנה : (כט) חלילה לנו ממנו . המרד בה' הוא חולין לנו מצד עצמינו . מבלי דבר התוכחה : מלבד . להיות עוד אחד זולת המזבח אשר לפני משכן ה': (לא) היום ידענו וכו' . בתת בלבבנו להזכר מבוא כדמי' ולד-ר תחלה פא"פ כי רואים אנו אשר לא מעלתם המעל הזה אשר חשבנו ואדרבה אז בבנין המזבח הצלתם את בני ישראל מיד מכת ה' כי מעתה לא יחטאו להשבית את בניכם מליראה את ה' ולא יענשו מעתה אם השביתו כי אז לא היו נצולים מעונש : (לב) דבר . תשובה על דברי השליחות : (לג) ויברכו אלהים . על אשר נתן בלבם לשלוח להם טרם ילחמו : ולא אמרו . לא חשבו עוד להלחם בם כי קבלו דבריהם הנאמרים באמת : (לד) ויקראו וכו' למזבח . תחסר מלת עד ור"ל ויקראו וכו' למזבח עד כי עד הוא בינינו ובין בני ישראל היושבים בעבר הירדן המערבי אשר ה' הוא האלהים וכמוהם כמונו מאמינים את זאת באמונה שלימה : כג (א) מימים רבים . מסוף ימים רבים : (ג) הגוים האלה . אשר כבר כבשתם : (ד) הפלתי וכו' . ר"ל הפלתי

(יג) ולשוטט בצדיכם. ישוטטו לבוז ולשלול שכינותיכם: ולצננים. לשון מחנות וכן ובאו אליך הצן צנה זו המקפת את האדם משלש רוחות כמה שנאמר כצנה רצון תעטרנו תסובבנו כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו עוטרים

מצודת דוד

הפלתי הגורל להם וכו': הנשארים. אשר עדיין לא כבשתם: בנחלה. לחלקם בנחלה לשבטים: מן הירדן. היושבים מן הירדן והלאה כלפי המערב: וכל הגוים וכו'. גם הם חלקתים בגורל: והים. מוסב על מן הירדן לומר מן הירדן ועד הים הגדול העומד במבוא השמש: (ה) יהדפם. את הנשארים: (ו) ימין ושמאל. הוא ענין מליצה והושאל מההולך דרך ישר שאין להטות ממנו לא לימין ולא לשמאל: (ז) לבלתי בוא בגוים. שלא תבואו לכללם להיות כמוהם: ולא תשביעו. ר"ל את הזולת: (ט) ויורש. ובעבור זה גרש ה' וכו': ואתם. ר"ל ואתם הלא ראיתם אשר לא עמד וכו': (י) איש אחד. כי אחד מכם היה רודף אלף: (יא) לנפשותיכם. בעבור קיום נפשותיכם: (יב) תשובו. מאחרי ה' ובאתם בהם לקחת מבנותיהם: (יג) והיו לכם. הע"ג האלה: ולשוטט. ר"ל יכאיבו לכם כמכת השוט וכקוץ המנקר העין: (יד) בדרך כל הארץ. בדרך אשר כל הבריות הולכים שם ור"ל הנה אמות ככל בני אדם ולא אראה בכל אשר יקרא אתכם לאחר זמן: וידעתם וכו'. ר"ל עתה דעו והבינו בכל לב ובכל נפש את הקורות כי הלא לא נפל דבר מהדברים הטובים אשר דבר ה': (טו) והיה וכו'. וכמו שהיה כל דבר

הַנִּשְׁאָרִים הָאֵלֶּה בְּנַחֲלָה לְשִׁבְטֵיכֶם
מִן־הַיַּרְדֵּן וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִכְרַתִּי ב׳ למען ירשו דעמוס
וְהַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ׃ ה וַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הוּא יֶהְדֳּפֵם מִפְּנֵיכֶם וְהוֹרִישׁ ל׳
אֹתָם מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־אַרְצָם ג׳
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לָכֶם׃
ו וַחֲזַקְתֶּם מְאֹד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֵת לב׳ פ״ז
כָּל־הַכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה ג׳ דסמיכי
לְבִלְתִּי סוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול׃
ז לְבִלְתִּי־בוֹא בַּגּוֹיִם הָאֵלֶּה הַנִּשְׁאָרִים ל׳. יד מ״ע
הָאֵלֶּה אִתְּכֶם וּבְשֵׁם אֱלֹהֵיהֶם לֹא־
תַזְכִּירוּ וְלֹא תַשְׁבִּיעוּ וְלֹא תַעַבְדוּם ל׳. ל׳
וְלֹא תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם׃ ח כִּי אִם־בַּיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם תִּדְבָּקוּ כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עַד ג׳
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט וַיּוֹרֶשׁ יְהוָה מִפְּנֵיכֶם כו״ל חס׳ כמ״ב מ״ל
גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצוּמִים וְאַתֶּם לֹא־ ג׳
עָמַד אִישׁ בִּפְנֵיכֶם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
י אִישׁ־אֶחָד מִכֶּם יִרְדָּף־אָלֶף כִּי ׀ יְהוָה ל׳
אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
לָכֶם׃ יא וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם ל׳
לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
יב כִּי ׀ אִם־שׁוֹב תָּשׁוּבוּ וּדְבַקְתֶּם בְּיֶתֶר ל׳ מ״ל בספ׳
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה הַנִּשְׁאָרִים הָאֵלֶּה
אִתְּכֶם וְהִתְחַתַּנְתֶּם בָּהֶם וּבָאתֶם ל׳
בָּהֶם וְהֵם בָּכֶם׃ יג יָדוֹעַ תֵּדְעוּ כִּי לֹא ל׳ מ״ל חית בפסוק אלפא בית׳
יוֹסִיף יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְהוֹרִישׁ אֶת־הַגּוֹיִם
הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְפַח
וּלְמוֹקֵשׁ וּלְשֹׁטֵט בְּצִדֵּיכֶם וְלִצְנִנִים ב׳ לשכים
בְּעֵינֵיכֶם עַד אֲבָדְכֶם מֵעַל הָאֲדָמָה °
הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ יד וְהִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ הַיּוֹם פ׳ ול׳ ר״פ
בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וִידַעְתֶּם בְּכָל־
לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם כִּי לֹא־נָפַל
דָּבָר אֶחָד מִכֹּל ׀ הַדְּבָרִים הַטּוֹבִים
אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲלֵיכֶם
הַכֹּל בָּאוּ לָכֶם לֹא־נָפַל מִמֶּנּוּ דָּבָר
אֶחָד׃ טו וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־בָּא עֲלֵיכֶם כָּל־
הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֲלֵיכֶם כֵּן יָבִיא יְהוָה עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־ י״ג

אִשְׁתָּאֲרוּ הָאִלֵּין בְּאַחְסָנָא
לְשִׁבְטֵיכוֹן מִן יַרְדְּנָא וְכָל
עַמְמַיָּא דִּי שֵׁיצֵיתִי וְיַמָּא
רַבָּא מֵעֲלָנֵי שִׁמְשָׁא׃ ה וַייָ
אֱלָהָכוֹן הוּא יְתַבְּרִינוּן מִן
קֳדָמֵיכוֹן וִיתָרֵךְ יָתְהוֹן מִן
קֳדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעֲהוֹן
כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָכוֹן
לְכוֹן׃ ו וְתִתְקְפוּן לַחֲדָא
לְמִטַּר וּלְמֶעְבַּד יָת כָּל
דִּכְתִיב בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא
דְּמֹשֶׁה בְּדִיל דְּלָא לְמִסְטֵי
מִנֵּיהּ לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא׃
ז בְּדִיל דְּלָא לְאִתְעָרְבָא
בְּעַמְמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אִשְׁתָּאֲרוּ
הָאִלֵּין עִמְּכוֹן וּבְשׁוּם
טַעֲוָתְהוֹן לָא תִדְכְּרוּן וְלָא
תְקַיְּמוּן וְלָא תִפְלְחוּנוּן וְלָא
תִסְגְּדוּן לְהוֹן׃ ח אֱלָהֵן
בְּדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָכוֹן
תִּדְבְּקוּן כְּמָא דַּעֲבַדְתּוּן
עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ט וְתָרֵיךְ
יְיָ מִן קֳדָמֵיכוֹן עַמְמִין
רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין וְאַתּוּן לָא
קָם אֱנַשׁ קֳדָמֵיכוֹן עַד יוֹמָא
הָדֵין׃ י גַּבְרָא חַד מִנְּכוֹן
יִרְדּוֹף אַלְפָּא אֲרֵי יְיָ אֱלָהָכוֹן
מֵימְרֵיהּ מְגִיחַ לְכוֹן כְּמָא דִּי
מַלֵּיל לְכוֹן׃ יא וְתִסְתַּמְרוּן
לַחֲדָא לְנַפְשָׁתֵיכוֹן לְמִרְחַם
יָת יְיָ אֱלָהָכוֹן׃ יב אֲרֵי אִם
מֵיתַב תְּתוּבוּן וְתִדְבְּקוּן
בִּשְׁאָר עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דִּי
אִשְׁתָּאֲרוּ הָאִלֵּין עִמְּכוֹן
וְתִתְחַתְּנוּן בְּהוֹן וְתִתְעָרְבוּן
בְּהוֹן וְאִינוּן יִתְעָרְבוּן בְּכוֹן׃
יג מִדַּע תֵּדְעוּן אֲרֵי לָא
יוֹסִיף מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָכוֹן
לְתָרָכָא יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין
מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן
לִתְבִיר וּלְתַקְלָא וּלְסִיעַן
נָטְלַן זֵיַן לְקִבְלֵיכוֹן וּלְמִשְׁרְיָן
סְלִפְנְכוֹן עַד דְּתֵיבְדוּן מֵעַל
אַרְעָא טַבְתָּא הָדָא דִּי יְהַב לְכוֹן יְיָ אֱלָהָכוֹן׃ יד וְהָא
אֲנָא אָזֵיל יוֹמָא דֵין בְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא וְתֵדְעוּן בְּכָל
לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן אֲרֵי לָא בְטֵיל פִּתְגָמָא חֲדָא מִכָּל
פִּתְגָמַיָּא תַקִּינַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָכוֹן עֲלֵיכוֹן כּוּלְהוֹן
אִתְקַיָּמוּ לְכוֹן לָא בְטֵיל מִנְּכוֹן פִּתְגָמָא חֲדָא׃
טו וִיהֵי כְּמָא דְּאִתְקַיָּמוּ עֲלֵיכוֹן כָּל פִּתְגָמַיָּא תַקִּינַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָכוֹן עֲלֵיכוֹן כֵּן יַיְתֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן יָת כָּל

בינגא: (ד) והים הגדול. פי׳ ועד הים הגדול כמו שכתוב ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם: (ה) יהדפם. בקמץ חטף הדל״ת: (ז) ולא תשביעו. פי׳ איש את חברו: (י) ירדוף אלף. עתיד במקום עבר ורבי׳ כמוהו: (יג) ולשוטט. כמו ולשוט מן שוט לסוס: (יד) וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם. כלומר שימו לבבכם ודעתכם על כל הדברי׳ הטובי׳ שבאו אליכם ולא יתכן להיותם מקרים אלא כוונת מכוין אשר יעד אתכם בכל הטוב הזה ולא נפל דבר אחד מכל דברו אשר דבר תוכלו להכיר כי מאתו בא לכם הכל: (טו) עד השמידו

חטים: בספר תורת משה ג׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ כאשר צוה משה עבד ה׳. וחזקתם מאד לשמור ולעשות. ואת בני המכים לא המית רמלכים. ונמסר גם בספרא דא בסימן ה׳: לא עמד ג׳ וסי׳ ויורש ה׳ מפניהם: מרוע נסחף אביריך אשרי האיש אשר: ונשמרתם ה׳ בקריאה וסי׳ בסדר ואתחנן: והנה אנכי ה׳ וסי׳ נמסר בסדר

מצודת ציון

(ד) מבוא. ענין שקיעה כמו ש בא השמש (בראשית כ״ח): (ה) יהדפם. ענין דחיפה והכאה כמו תדפנו רוח (תהלים א): והוריש. יגרש: (יב) והתחתנתם. מלשון חתון: (יג) לפח. לרשת: ולמוקש. למכשול: ולשוטט. ענין שבט כמו שוט לסוס (משלי כ״ו) והכפלה למ״ד הפעל: ולצננים. ענין קוצים וכן ולצננים בצדיכם (במדבר ל״ג): והגוף

השמידו אותכם. בחולם האל״ף וכן וברא אותהן ישפטו אותהם: (א) ויאסוף יהושע. פעם אחרת כי הנה כתב למעלה ויקרא יהושע לכל ישראל אלא אסף אותם פעם אחרת והוכיחם פעם ושתים כדי שיהיו מוסרים לשמור התורה. ויתיצבו לפני האלהים. נראה שהביאו ארון האלהים שם כדי לכרות הברית לפני הארון כמו שאמר ויכתוב יהושע בספר תורת אלהים נראה כי שם היה הארון שבו ספר התורה ואספם יהושע שכם ולא שילה שהיה הארון שם אולי על פי הדבור עשה זה שיכרתו הברית בשכם כי בו נתעכב אברהם אבינו תחלה כשנכנס לארץ כמו שכתוב ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם ועוד כי שם נעשה נס גדול ליעקב אבינו שיזכרו אותו וידבקו בה׳ לבדו ועוד כי תחלת הנחלה אשר היה ליעקב בארץ ישראל בשכם היה שקנה חלקת השדה מיד בני חמור אבי שכם ושם אמר להם יהושע הסירו אלהי הנכר אשר בקרבכם כמו שאמר יעקב לבניו בשכם הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם: (ג) וארב. כתיב בלא ה״א וקרי וארבה בה״א ושניהם שוים בדרך הדקדוק ויש בו דרש כי הכתיב הוא לשון ריב ומסה כלומר הרבה נסיונות נסיתיו ועמד בכלם: ואתן לו את יצחק. ולא זכר את ישמעאל כי בן אמה היה ועוד שאמר לו גרש את האמה הזאת ואת בנה: (ה) כאשר עשיתי בקרבו. הנגף שנגפתי אותם לא היה בפעם אחד אלא במכות רבות כאשר עשיתי המכות בקרבו: (ו) ותבאו הימה. כנגד אותם זקנים שעברו ים סוף וכן ותראינה עיניכם כנגד אותם זקנים שהיו

ויצא: בעברכם ב׳ דסמיכי וסי׳ והיה בעברכם את הירדן. בעברכם את ברית ה׳: ויתיצבו ח׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר וישמע יתרו ובסדר וילך: ואולך ד׳ בקריאה וסי׳ ואולך אתכם קוממיות. ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר. ואולך אותו בכל ארץ כנען. ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת. ונמסר גם בסדר בחקתי: ירדו מצרים ירידה מצרים ד׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ ויקומו וירדו מצרים ויעמדו. ויעקב ובניו ירדו מצרים. ההלכים לרדת מצרים. הוי הירדים מצרים לעזרה. ונמסר גם בסדר תבא: הימה ו׳ בספ׳ וסי׳ ויצא הגבול הימה. מתפוח ירד הגבול. וירד הגבול נחל קנה. ופגע בכרמל הימה. מחבל אכזיבה. ואוציא את אבותיכם ממצרים ותבאו הימה:

תולדות אהרן ויאסוף יהושע. (הוריות: מח): בעבר הנהר. זוכר אמר (פסחים לו): ואקח. שם שם: ויעקב ובניו. עקדה שער סט.

פִּתְגָּמָא בִּישָׁא עַד דִּישֵׁיצֵי יָתְכוֹן מֵעַל אַרְעָא טָבְתָא הָדָא דִּי יְהַב לְכוֹן יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ טז בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת קְיָמָא דַייָ אֱלָהֲכוֹן דְּפַקֵּד יָתְכוֹן וּתְהָכוּן וְתִפְלְחוּן לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן וְיִתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ בְּכוֹן וְתֵיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא טָבְתָא דִּיהַב לְכוֹן׃

א וּכְנַשׁ יְהוֹשֻׁעַ יָת כָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכֶם וּקְרָא לְסָבֵי יִשְׂרָאֵל וּלְרֵישׁוֹהִי וּלְדַיָּנוֹהִי וּלְסָרְכוֹהִי וְאִתְעַתַּדוּ קֳדָם יְיָ׃ ב וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְכָל עַמָּא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא פְּרָת יְתִבוּ אֲבָהָתְכוֹן מֵעָלְמָא תֶּרַח אֲבוּהִי דְאַבְרָהָם וַאֲבוּהִי דְנָחוֹר וּפְלָחוּ לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא׃ ג וְדַבָּרִית יָת אֲבוּכוֹן יָת אַבְרָהָם מֵעִבְרָא פְּרָת וְאוֹבֵלִית יָתֵיהּ בְּכָל אַרְעָא דִכְנַעַן וְאַסְגֵּיתִי יָת בְּנוֹהִי וִיהָבִית לֵיהּ יָת יִצְחָק׃ ד וִיהָבִית לְיִצְחָק יָת יַעֲקֹב וְיָת עֵשָׂו וִיהָבִית לְעֵשָׂו יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר לְמֵירַת יָתֵיהּ וְיַעֲקֹב וּבְנוֹהִי נְחַתוּ לְמִצְרָיִם׃ ה וְשַׁלְחֵית יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן וּמְחֵית יָת מִצְרָאֵי כְּמָא דַעֲבָדִית בֵּינֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן אַפֵּקִית יָתְכוֹן׃ ו וְאַפֵּקִית יָת אֲבָהָתְכוֹן מִמִּצְרַיִם וַאֲתֵיתוּן לְיַמָּא וּרְדַפוּ מִצְרָאֵי בָּתַר אֲבָהָתְכוֹן בִּרְתִיכִין וּבְפָרָשִׁין לְיַמָּא

ג׳. ג׳ הַדָּבָר הָרָע עַד־הַשְׁמִידוֹ אוֹתְכֶם מֵעַל הָאֲדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם ב׳ אם סירון יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ טז בְּעָבְרְכֶם אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם וַהֲלַכְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם׃

פ כד א וַיֶּאֱסֹף יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־שִׁבְטֵי
פ יִשְׂרָאֵל שְׁכֶמָה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
ב׳ וּלְרָאשָׁיו וּלְשֹׁפְטָיו וּלְשֹׁטְרָיו
ה׳ י״ג דסמי׳ וַיִּתְיַצְּבוּ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ ב וַיֹּאמֶר
יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ
כל ספר מ״ג אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֶּרַח אֲבִי אַבְרָהָם
וַאֲבִי נָחוֹר וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃
ג וָאֶקַּח אֶת־אֲבִיכֶם אֶת־
ד׳ ומ״ג אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר וָאוֹלֵךְ אוֹתוֹ
וארבה ק׳ בְּכָל־אֶרֶץ כְּנָעַן וָאַרְבֶּ אֶת־זַרְעוֹ
וָאֶתֶּן־לוֹ אֶת־יִצְחָק׃ ד וָאֶתֵּן לְיִצְחָק
ב״ו אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־עֵשָׂו וָאֶתֵּן לְעֵשָׂו אֶת־
י״ד. ג׳ הַר שֵׂעִיר לָרֶשֶׁת אוֹתוֹ וְיַעֲקֹב
ד׳ בליש׳. ס׳ דמטעי׳ ביה מגרימס וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם׃ ה וָאֶשְׁלַח אֶת־
מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וָאֶגֹּף אֶת־מִצְרַיִם
ג׳. כל ספר׳ מ״ג כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ וְאַחַר הוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם׃ ו וָאוֹצִיא אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם
מִמִּצְרַיִם וַתָּבֹאוּ הַיָּמָּה וַיִּרְדְּפוּ
מִצְרַיִם אַחֲרֵי אֲבוֹתֵיכֶם בְּרֶכֶב

שוטרים סובבים: (ג) וארבה את זרעו. חסר ה״א. כמה מריבות ונסיונות עשיתי עמו

פד

רלבג

ימין ושמאל והנה קרא ימין ההוספ׳ על דברי תורה וקרא שמאל הגרעון ממנה כי בזה יהיה נוסף מדרכי התורה: (א) ועוד זכר אח״ז שכבר אסף יהושע כל שבטי ישראל שכמה והביאם שם בברית ה׳ שקיימו וקבלו עליהם שנית לעבוד את ה׳ והנה עשה זה יהושע להוסיף להם אזהרה שלא יעבדו אלהים אחרים כי נגלה לו מצד הנבואה כי סופם ללקות בזה והנה יוסיף זה להם החזקה מהמשך אחר העון הזה כי הם בעצמם קבלו עליהם זה לפני האלהים ואולי זה לא היה צריך לזה כי במה שנקשרו ישראל במעמ׳ הר סיני נקשרו אלו הבאים אחריהם: (ב) והנה זכר להם זה הנביא מה שאמר שהפליא חסדו השם יתעלה לנו והוא כי מתחלה היו כל אבותינו עובדי ע״ג והיה מושב׳ בעבר הנהר והש״י לקח משם אברהם אבינו והביאו לארץ כנען להיות הארץ ההיא נבחרת כדי שיהיה זרעו יותר שלם: (ג) והנה זכר כי הוליך אותו בכל ארץ כנען כי המקומות רבי׳ מהנה היו ובכלם באה אליו הנבואה להורות על שלמות הארץ ההיא למי שהיה מוכן אל השלמות: (ד) והנה זכר שנתן לו את יצחק ולא הזכיר שאר הבנים כי ביצחק לבדו יקרא לו זרע ואולם ביצחק זכר שנתן לו את יעקב ואת

מצודת דוד

דבר הטוב כן יהיה כל דבר הרע: (טז) בעברכם. כאשר תעברו את ברית ה׳ וכו׳:
כד (א) לזקני ישראל וכו׳. שיעמדו הם במקום כולם: לפני האלהים. לפני הארון אשר הביאו לשכם לכרות לפניו הברית וכמ״ש בסוף הענין: (ב) בעבר הנהר וכו׳. הזכיר החסדים שעשה עמהם ואמר הלא מעולם ישבו אבותיכם בעבר הנהר ומאד נשתקעו באמונות כוזבות כאנשי הארץ ההיא: תרח אבי וכו׳. ר״ל הלא תרח היה אבי אברהם ואבי נחור ושניהם האב ונחור בנו עבדו ע״ג: (ג) ואקח. בחסדי שיתי לבו מדרך אביו ואחיו ואקח אותו מביניהם שלא יהי׳ נמשך אחר דעתם כמוהם: ואולך אותו וכו׳. על כי היא ארץ קדושה וראוי להשראת שכינה: וארבה. ר״ל אף שהרביתי זרעו מישמעאל כמ״ש וגם את בן האמה וכו׳ כי זרעך הוא (בראשית כא) והוא הלא רק עליו שאל כמ״ש לו ישמעאל יחי׳ לפניך (שם יז) מ״מ עוד נתתי לו את יצחק כאשר הבטחתיו: (ד) את יעקב ואת עשו. כי לטובה יחשב ליעקב שהי׳ עם עשו בכרס אחד כי הוא שאב כל הזוהמא ויעקב יצא נקי: ואתן לעשו וכו׳. ר״ל מיד נתתי לו חלקו ושלא ישתעבד במצרים להיות נחשב מזרע יצחק להתקיים בו כי גר יהיה זרעך וכו׳ ודור רביעי ישובו הנה (שם טו): ויעקב וכו׳. להיות הם נחשבים לזרע ועליהם יאמר כי גר יהיה זרעך והם יתקיים ודור רביעי ישובו הנה: (ה) ואגוף. ע״י משה ואהרן · אשר עשיתי. ר״ל כאשר ידוע לכם.

שהיו עדיין בחיים : (ז) ויבא עליו את הים . על פרעה ואע"פ שלא זכרו הרי זכר מצרים או אמר עליו דרך כלל על מצרים ובדרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר שאם היה במצרים אחד שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל טורדו לים : (ח) ואביאה . כתיב בה"א וקרי בלא ה"א והענין אחד : (ט) וילחם בישראל . והנה לא ראינו בתורה שנלחם בלק עם ישראל גם יפתח אמר אם נלחם בנו אלא פירושו זו המלחמה עשה ששלח לבלעם לקלל אתכם והראה מתוך מעשיו כי אילו היה יכול להלחם אתכם היה נלחם כמו שכתוב אולי אוכל נכה בו המחשבה חשבה הכתוב למעשה : (יא) בעלי יריחו . והנה לא ראינו שנלחמו בעלי יריחו בהם אבל הכתוב אומר ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל אולי יצאו מיריחו מגדולי העיר אל מלכי כנען להזהירם ובין כך נלכדה יריחו וגם היו עם המלכים שנתקבצו אחר כן להלחם עם יהושע פה אחד ואם נאמר כי משבעה גוים שזכר הנה נתקבצו ליריחו לפי שהיתה עומדת על הספר היא מנעולה של ארץ ישראל ונתקבצו שם להלחם עם ישראל הנה לא ספר הכתוב מלחמה זאת ואם היתה למה לא ספר אותה הכתוב וזהו דבר תימה אלא הנכון כמו שפירשנו : (יב) שני מלכי האמורי . פי' וגרשה שני מלכי האמורי גם כן והם סיחון ועוג וכן אמרו רבותינו ז"ל שתי צרעות היו חדא דמשה וחדא דיהושע והצרעה הוא מין זבוב רע מטיל ארס ואמרו כי היתה הצרעה מכה בעיניהם ומסמא עיניהם ולא היו יכולין להלחם ובאין ישראל והורגין אותם כמו שאמר לא בחרבך ולא בקשתך ותרגום צרעה ארעיתא ואמר למה נקרא שמה ארעיתא שעומדת לקראת אדם ומכה בפניו כדמתרגמינן אשר קרך דארעך : לא בחרבך . פי' אם לא היה עוזר האל והוא על דרך כי לא בקשתי אבטח ותרבי לא תושיעני: (יד) בתמי'. שם לא תואר וכן אם באמת ובתמים : והסירו את אלהים .

ס'

וּבְפָרָשִׁים יַם־סוּף׃ ז וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה ו'
וַיָּשֶׂם מַאֲפֵל בֵּינֵיכֶם ׀ וּבֵין הַמִּצְרִים ל'
וַיָּבֵא עָלָיו אֶת־הַיָּם וַיְכַסֵּהוּ וַתִּרְאֶינָה
עֵינֵיכֶם אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בְּמִצְרָיִם ג'
וַתֵּשְׁבוּ בַמִּדְבָּר יָמִים רַבִּים׃ ח וָאָבִיאָה ואביא ק'
אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי הַיּוֹשֵׁב בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן וַיִּלָּחֲמוּ אִתְּכֶם וָאֶתֵּן אוֹתָם
בְּיֶדְכֶם וַתִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצָם וָאַשְׁמִידֵם
מִפְּנֵיכֶם׃ ט וַיָּקָם בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ
מוֹאָב וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא
לְבִלְעָם בֶּן־בְּעוֹר לְקַלֵּל אֶתְכֶם׃
י וְלֹא אָבִיתִי לִשְׁמֹעַ לְבִלְעָם וַיְבָרֶךְ
בָּרוֹךְ אֶתְכֶם וָאַצִּל אֶתְכֶם מִיָּדוֹ׃ ל' . ג' כ' חס' וחד מ"ל
יא וַתַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַתָּבֹאוּ אֶל־יְרִיחוֹ
וַיִּלָּחֲמוּ בָכֶם בַּעֲלֵי־יְרִיחוֹ הָאֱמֹרִי
וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי
הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וָאֶתֵּן אוֹתָם בְּיֶדְכֶם׃
יב וָאֶשְׁלַח לִפְנֵיכֶם אֶת־הַצִּרְעָה וַתְּגָרֶשׁ ג'
אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי לֹא
בְחַרְבְּךָ וְלֹא בְקַשְׁתֶּךָ׃ יג וָאֶתֵּן לָכֶם כ' . ג'
אֶרֶץ ׀ אֲשֶׁר לֹא־יָגַעְתָּ בָּהּ וְעָרִים אֲשֶׁר
לֹא־בְנִיתֶם וַתֵּשְׁבוּ בָּהֶם כְּרָמִים מז' פסו' לא לא
וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נְטַעְתֶּם אַתֶּם אֹכְלִים׃
יד וְעַתָּה יְראוּ אֶת־יְהוָה וְעִבְדוּ אֹתוֹ ג'
בְּתָמִים וּבֶאֱמֶת וְהָסִירוּ אֶת־אֱלֹהִים ל' וכל קריה' באמת ובתמים
אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם בְּעֵבֶר הַנָּהָר

דסוף : ז וצעיקו קדם יי ושוי קבלא ביניכון ובין מצראי ואיתי עלוהי ית ימא וחפנון וחזאה עיניכון ית די עבדית במצרים ויתיבתון במדברא יומין סגיאין : ח ואעלית יתכון לארע אמוראה דיתיב בעברא דירדנא ואגיחו קרבא עמכון ומסרית יתהון בידכון וירתתון ית ארעהון ושיציתינון מן קדמיכון : ט וקם בלק בר צפור מלכא דמואב ואגיח קרבא בישראל ושלח וקרא לבלעם בר בעור למילט יתכון : י ולא אביתי לקבלא מן בלעם ובריך ברכא יתכון ושיזבות יתכון מן ידיה : יא ועברתון ית ירדנא ואתיתון ליריחו ואגיחו קרבא בכון יתבי יריחו אמוראי ופרזאי וכנענאי וחתאי וגרגשאי חואי ויבוסאי ומסרית יתהון בידכון : יב ושלחית קדמיכון ית ערעיתא ותרכית יתהון מן קדמיכון תרין מלכי אמוראי לא בחרבך ולא בקשתך : יג ויהבית לכון ארעא די לא לאיתון בה וקרוין די לא בניתון ויתיבתון בהון כרמין וזיתין די לא נציבתון אתון אכלין : יד וכען דחילו מן קדם יי ופלחו קדמוהי בשלמותא ובקושטא ואעדו ית טעותא די פלחו אבהתכון בעבר פרת ובמצרים

עד שלא נתתי לו זרע : (ז) ויבא עליו את הים . על כל יחיד ויחיד שבהם שאם הי' היחיד בורח שלא ליכנס בים גל של ים רודף אחריו וקולטו : (יא) וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפרזי וגומר . כל שבעה העובדי כוכבים מכרין כאן לפי שיריחו עומדת על הספר והיתה נגרה ומנעולה של ארץ ישראל נקבצו לתוכה מכל שבעה העובדי כוכבים גבורי

רלבג

ואת עשו ולא נמנע מלהזכיר עשו לפי שהיה לו צורך להזכיר כי נתן לו את הר שעיר לירושה ונמנעו ישראל מלהלחם עמם עליה כמו שנזכר בתורה ואולם מבני אברהם לא היה אחד שהזהרתנו התורה מלהלחם עמה : וזכר שיעקב ובניו ירדו מצרים והוציאם משם הש"י ע"י משה ואהרן כאשר הרבה להכות את מצרים ואחר זה רבו עליהם ורדפו אחריהם המצרים בחיל גדול וברכב ובפרשים והשיגו אותם חונים על הים עד שלא יכלו לברוח מהם והפליא השם ית' חסדו עמהם ושם ענן חשוך מאוד בין ישראל ובין מצרים וסבב שטבעו המצרים בים באופן שנזכר בתורה והנה עיני קצת הדור ההוא ראו' בזמן ההוא אלו האותות והמופתים אשר עשה הש"י במצרים ואחר זה ישבו במדבר ימים רבים בסבת המרגלים ואחר זה הביא אותם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן והוא ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמורי ויירשו ישראל ארצם מצד העזר האלהי לא בחרבם ולא בקשתם ואחר זה השתדל בלק בן צפור להלחם בישראל כשקרא לבלעם בן בעור לקלל אותם ולא אבה הש"י לשמוע אל בלעם ויברך ברוך אותם והצילם השם ית' ממנו כמו שנזכר בתורה . ואח"ז עברתם את הירדן ובאת' אל יריחו וירשתם אותה ואח"ז נלחמו בהם בעלי יריחו וגם מלכי האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי שנלחמו עם ישראל כמו שנזכר בזה הספר וזה ממה שיורה שכל אחד מהמלכים ההם היה לו חלק מה ביריחו כמו שזכרו רז"ל : (יב) והנה שלחתי לכם הצרעה . ר"ל שחדש להם נזקין הוזקו בהן זולת חרב המלחמה: (יד) ואחר שזכר כל הטובות שחנן הש"י את ישראל צוה אותם לירא את ה' ולעבוד אותו ולהסיר את

המצרים ה' בקריאה וסי' והיה כי יראו אותך המצרים ואמרו . ויראו המצרים את האשה . וירעו אותנו המצרים ויענונו . כי לא יוכלון המצרים לאכול . וישם מאפל. ונמסר גם בסדר לך לך : הצרעה ג' וסי' נמסר בסדר עקב יראו ג' וסי' ועתה יראו את ה'. יראו את ה' קדשיו . אך

תולדות אהרן יראו את ה' : כל הפרשה עד כי את השם נעבוד עקדה שער פט :

מצודת דוד

לכם מה עשיתי בקרבו : (ז) וישם מאפל . כמ"ש ויהי הענן והחשך (שמות י"ד): ויבא וכו' . ובזה הביא עליו את הים כ"א לא היה האופל היה א"כ רואה אשר ישראל הולכים בים ביבשה ולא היה א"כ רודף אחריהם בראות הנס ההוא ולא היה א"כ נטבע במי הים אבל לפי שהלך בחושך לא ידע מכל זה ובאו אחריהם בים מבלי דעת כי ים הוא ובבואו נטבע בו : (ט) וילחם בישראל . חוזר ומפרש שהמלחמה היתה במה ששלח אחר בלעם לקללם להלחם עמהם בפה: (י) לשמוע לבלעם . הספיק בידו לקלל כפי מחשבתו : ויברך . ועוד ברך אותם בברכה: מידו . מיד בלק שערך מלחמה בפיו של בלעם : (יא) בעלי יריחו . וחוזר ומפרש האמורי וכו' כי כל מלכי העו"ג ההם היו אדונים ביריחו כמ"ש רז"ל שכ"א היה לו חלק מה ביריחו לגודל חביבתה וכולם נתקבצו להלחם בישראל ונפלו בידם : (יב) את הצרעה . היא הטילה בהם ארס ולא יכלו להלחם וכאלו היא גרשה אותם וחוזר ומפרש את שני מלכי האמורי סיחון ועוג ; לא בחרבך . כי בדרך הטבע לא היית יכול לעמוד כנגדם : (יג) אתם אוכלים . את פריהם : (יד) ועתה . הואיל והרבה להטיב

מצודת ציון

(ה) ובנגוף . ענין הכאה כמו ונגפו אשה הרה (שמות כ"א) : (ז) מאפל . מלשון אופל וחושך . (י) אביתי . ענין רצון כמו לא אבה יבמי (דברים כה) : (יא) בעלי יריחו . אדוני יריחו כמו אם בעליו עמו (שמות כב) : (יב) הצרעה . הרז"ל שהוא מין שרץ

יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל׃ לב וְאֶת־
עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר־הֶעֱלוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל ׀ מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם
בְּחֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת
בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה
וַיִּהְיוּ לִבְנֵי־יוֹסֵף לְנַחֲלָה׃ לג וְאֶלְעָזָר בֶּן־
אַהֲרֹן מֵת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבְעַת
פִּינְחָס בְּנוֹ אֲשֶׁר נִתַּן־לוֹ בְּהַר אֶפְרָיִם׃

ז' דסמי' נ' כ' יסין אג' י"ז

עוּבָדָא דַיְיָ דִי עֲבַד
לְיִשְׂרָאֵל׃ לב וְיָת גַרְמֵי
יוֹסֵף דְאַסִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
מִמִצְרַיִם קְבַרוּ בִשְׁכֶם
בְאַחְסָנַת חַקְלָא דִקְנָא
יַעֲקֹב מִבְנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי
דִשְׁכֶם בִמְאָה חוּרְפָן וַהֲווֹ
לִבְנֵי יוֹסֵף לְאַחֲסָנָא׃
לג וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן מִית
וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בְגִבְעֲתָא
דְפִנְחָס בְרֵיהּ דְאִתְיְהִיבַת
לֵיהּ בְטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם׃

סכום הפסוקים של ספר יהושע שש מאות וחמשים וששה
וסימנו **ותרן** לשון אלם , וסדריו י"ד , היתה עלי יד ה'
סימן , ופרקיו עשרים וארבעה , וסימנו **כד** הקמח
לא תכלה , וחציו ומחשבון עד רמת המצפה :

במאה ה' רפין בקריאה וסי' ויקן את חלקת השדה אשר . ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים . אין חפץ למלך במהר . תנה את אשתי את מיכל . וישכר מישראל מאה אלף . ונמסר גם בסדר וישלח :
קשיטה ג' וסי' נמסר בסדר וישלח :

תולדות אהרן ואת עצמות יוסף . סוטה יג : ויהיו לבני יוסף . סוטה יג : ואלעזר . ב"ב עו קיא קיב קיג (ב"ב עז) :
פנחס בנו ב"ב קיג :

רשי

געשו : (לב) קברו בשכם . משכם גנבוהו לשכם החזירוהו : (לג) בגבעת פינחס בנו . מהיכן היה לו לפנחס חלק בארץ שירש מאשתו :

רדק

סימון בשם ריב"ל חזרנו על המקרא ולא מצאנו מקום ששמו הר געש אלא מה הוא הר געש ע"י שנתרשלו ישראל בו ולא הספידוהו כראוי רצה הקב"ה להרעיש עליהם ההר ר"ל שנעשה הסר ביום קבורתו : (לב) אשר העלו בני ישראל . אע"פ שכתוב ויעל משה את עצמות יוסף עמו הוא הזכיר את בני ישראל להעלותם כמו ויבן שלמה והדומים לו . ונדרש כל המתחיל במצוה ואחר גומרה נקראת ע"ש האחרון ממי אתה למד ממשה דכתיב ויעל משה את עצמות יוסף עמו ונסתלק משה במדבר ולא נכנס לארץ והכניסו ישראל עצמותיו לארץ וקברו אותם ונתלית המצוה בהם דכתיב אשר העלו בני ישראל ממצרים אשר העלה משה אין כתוב כאן אלא אשר העלו : קברו בשכם . דרשו בו משכם גנבוהו ולשכם החזירוהו ולפי הפשט לפי שהיה שכם בחלק אפרים ולכבוד יוסף קברוהו בנחלה הראשונה אשר היה ליעקב אבינו בארץ ישראל ולפי דעתי בפסוק ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך רמז לו שיקבר שם בשכם זהו שאמר לך כי כבר זכר הגבורה שנתן לו שימלו בניו שני חלקים : ויהיו בני יוסף לנחלה . ותשבו להם העצמות לנחלה טובה שנקברו בנחלתם ודרשו בו על בני יוסף שהתעסקו בקברות העצמות בנחלתם : (לג) אשר נתן לו בהר אפרים . אמרו רבותינו ז"ל מניין היה לו לפנחס שלא היה לו לאלעזר אלא מלמד שנשא פנחס אשה ומתה וירשה ומכאן סמכו לירושת הבעל ומהם אמרו כי אפשר שנפלה לו בשדה חרמים ויתכן גם כן לפרש כי ישראל נתנו לו כמו שנתנו לכלב ויהושע אבל לא על פי השם ית' כמו שנתנו להם וזהו שאמר אשר נתן לו ואילו היתה ירושת אשתו או שדה חרמים לא היה אומר אשר נתן לו ורבותינו ז"ל אמרו כי לא נוכל לומר שקנה פנחס אותה גבעה דאם כן נמצאת שדה חוזרת ביובל ומצא אותו צדיק קבור בקבר שאינו שלו אבל לשון נתן לו לא הקשה להם כי מצאנו לשון מתנה במכר כמו ויתן לי את מערת המכפלה ואם תאמר לפירושינו קשה גם כן שהרי מתנת יחיד חוזרת ביובל אבל מתנת רבים אינה חוזרת וזאת הגבעה שבט אפרים נתנוה לו ולדבריהם שאמרו כי ירושת אשתו היתה הם אמרו גם כן כי ירושת הבעל אינה חוזרת ביובל וכן הדין:

רלבג

ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מעשה ה' אשר עשה לישראל והם יוצאי מצרים כי זולת' לא ידעו את כל המעש' וזכר אחר זה כי עצמות יוסף קברו במקום ההוא שהיה לבניו לנחלה וכי אלעזר בן אהרן מת וקברו אותו בגבע' פנחס בנו אשר נתן לו בהר אפרים ואם יאמר אומר איך היתה לפנחס אם לא היתה לאלעזר אמרנו לו כי תכף שמת אלעזר היה יורשו פנחס לפי שרשי התורה ולזה כשנקבר נקבר בגבעת פנחס בנו ואולם רבותינו ז"ל אמרו בפרק יש נוחלין כי פנחס ירשה מאשתו וזה דרך דרש ואמנם הפשט הוא לפי מה שכתבנו :

ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו : הא' הוא לפרסם עוצם השגחת הש"י לישראל שכבר קיים מה שנשבע לאבותינו ולזרעם שיתן להם את הארץ ולזה זכר מה שירשו מהארץ ע"י משה וע"י יהושע והמלכים הרבים אשר נפלו בידם : הב' הוא במדות הוא שראוי לכל אדם שלא יקצר מעשות מה שאפשר מהטוב בחייו הלא תראה כי יהושע מפני שלא יכול להשלים ירושת הארץ לישראל לא קצר לעשות מה שהיה אפשר לו מהטוב והוא הפלת הארץ בנחלה לשבטים כי בזה היה תועלת כי הוא היה נביא ולא תשלם זאת החלוקה בשלמות למי שאינו נביא כי ע"פ ה' היתה כמו שזכר עם שכבר נמשך מזה תועלת שאם חלקו הארץ הנכבשת לבד היו ישראל מתעצלים בירושת הנשאר מהארץ לדעתם שמה שיכבשו יגיע לכלל ישראל הנה לא יקום אחד מהשבטים אם לא יקומו כלם ואולי תהיה זאת העצלה סבה שלא תשלם להם ירושת הארץ אך כשידע כל שבט המגיע לו מזה יזדרז לכבוש הארץ ההיא לפי מה שאפשר ואם הוצרך אל העזר יבקש אותו מאחי השבטים או יותר והבטיחו שהוא יעזור אותו ג"כ לכבוש חלקו כמו שמצאנו שעשה שבט יהודה ושבט שמעון לפי מה שנזכר בראש ספר שופטים : השלישי הוא בזכירה המגיע לשבט ושבט מהארץ לגבולים המקצעה והמריבה אם ברוב הימים יפול מחלוקת ביניהם בענין הארץ הנה מה שנזכר בזה המקום מהמגיע לחלק מהם ישמרם מהמקצעה : הרביעי הוא להזכיר קיום מה שייעד הש"י לכלב כאשר מלא אחרי ה' ולא הלך בעצת שאר המרגלים בהארץ אשר דרכה רגלו בה תהיה לו לנחלה ולבניו : החמישי הוא להודיע שכבר נתקיים ייעוד הש"י בשבט שמעון ולוי כמה שאמר יעקב אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כי כבר היו נחלותיהם מפוזרות כמו שזכרנו : הששי הוא להודיע שכבר קיימו ישראל מה שצוו בתורה להבדיל ערי המקלט ולתת ללוים ערים לשבת ומגרשיהן לבהמתם והנה קבלנו שתי המצות יחד כי ידמה שערי הכהנים והלוים כלם קולטות והנה התבאר מן התורה כי המזבח היה קולט ההורג בשוגג ולזה הוצרך לומר בהורג במזיד מעם מזבחי תקחנו למות כמו שביארנו שם וידמה כי מפני שכלל ערי המקלט עם ערי הלוים הנשארות בזה המספר ואמר בסוף שהם ערים מ"ח ומגרשיהן שכבר הקישן זו לזו ולזה תהיינה כלם קולטות : השביעי והוא מה שלמדנו מהמזבח שבנו השבטים אשר מעבר הירדן כי כשירצה האדם דבר אפשר שיתחדש ממנו הפסד או נזק ראוי שיתחכם להסירו קודם בואו ולא ימנעהו מזה ראותו שלא יתכן הגעת ההפסד או הנזק ההוא כי אם לעתים רחוקים הלא תראה כי אלו השבטים כשראו כי בארך הזמן יהיה אפשר שיסבב היות הירדן מפסיק ביניהם ובין ארץ ישראל שישביתו בניהם מעבוד את ה' התחכמו להמציא דבר נשאר מורה שגם הם מעם ה' ולזה בנו שם המזבח ההוא שיהיה בתבנית מזבח ה' וקראו שמו כי עד הוא בינותינו כי ה' האלהים ויהושע כאשר ראה ג"כ אפשרות סור ישראל מאחרי ה' מצד מה שנשארו מן הגוים ההם שלא החרימום ג"כ לפי מה שאפשר להצילם מזה והביאם מזה אל שיקבלו עליהם שנית את האלהים לעבדו ולאהבה אותו ושלא לסור מאחריו להרחיקם יותר מזה העון : השמיני הוא שלמדנו מענין שלוח פנחס והנשיאים לשבטים שהיו מעבר לירדן לחקור אמתת הענין קודם עלותם עליהם לצבא והוא כי גם בעניינים אשר יחשב שאין להמתין עליהם לעשותם כי אם תכף צריך להתישב ולחקור הענין הלא תראה כי לולא זאת החקירה היה נמשך מזה נזק רב בעלות בני ישראל לצבא על אחיהם והנה יחשב שאין להמתין על אלו הדברים שהם כנגד הש"י מפני הסבות שזכרו פנחס והנשיאים לשבטים האלו בזה המקום ולזה תמצא שלא המתין פנחס לקחת עצה ממשה רבינו בדבר זמרי אמרו רבותינו ז"ל כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב ומזה המקום יותר הספק איך לא נמלכו ישראל בזה ביהושע שהיה נביא עם שהיה מהעניינים הראויים לעשות לפי משפטי התורה בהפלת העונשים ראוי שיהיה המעשה בהם לפי דרכי התורה באופני החקירה המיוחדת בתורה לא שישאלו איך האמת בזה לנביא ואם באנו לבאר זה בזה המקום יארכו הדברים יותר מהראוי למה שאנחנו בו : התשיעי הוא מה שלמדנו שראוי לכל אדם שישתדל שיהיה נקבר בגבול משפחתו להשאיר שמו ולזה זכר בקבר יהושע בגבול נחלתו והקבר יוסף בגבול נחלת בניו והקבר אלעזר בן אהרן בגבעת פנחס בנו ומזה המקום למדנו התועלת שהגיע מזה הגד ליוסף כשנחלקו בניו לשני שבטים וזה כי בזה היה רבוי בגורלות לבני רחל ויתכן יותר שיגיע מקום קבורתו בנחלה לאחד מהם וכבר נתבאר שכן היה לפי מה שנזכר בספר שמואל :

מצודת ציון

(לב) חלקת . ענין אחוזת שדה כמו ויקן את חלקת השדה (בראשית לג) : קשיטה . מעה והוא מטבע מה : (לג) בגבעת . מל' גבעה והר :

מצודת דוד

ואשר ידעו וכו' . ר"ל בימי הזקנים האלה עבדו את ה' אשר ידעו מעשה ה' כי בעיניהם ראו וכזה היו מישרים את לבות ישראל לאביהם שבשמים : (לב) העלו בני ישראל . אף כי משה העלם ממצרים אבל לפי שמת במדבר ולא הספיק לקברם בשכם ובקבורה הם לכך נקרא על שמם : ויהיו לבני יוסף לנחלה . שדות החלקה ההיא היו לבני יוסף לנחלה ולזה קברו שם את יוסף אביהם . או יאמר שעצמות יוסף חשבו להם לבני יוסף לנחלה טובה כי מאד נכנו והוטב להם במה שנקבר באחוזתם : (לג) אשר נתן לו . בני ישראל נתנו אותה לו במתנה עם שלא נתן נחלה לשבט הלוי :

בימי יהושע כבר נכנסתם וקבלתם : (כה) וישם לו חק ומשפט בשכם . סידר להם שם החוקים שבתורה וקבלו עליהם : (כו) ויכתב יהושע וגומר . תרגום יונתן וכתב יהושע ית פתגמיא האלין ואצנעינון בספר אורייתא דה' ובמסכת מכות נחלקו אמוראי' חד אמר אלו ח' פסוקים מן וימת משה עד לעיני כל ישראל שסרי ס"ת חסר והשלימו וחד אמר פרשה זו של ערי מקלט כתב בספרו כמו שהיו כתובי' בספר התור': תחת האלה . תחות אלתא היא מזוזות הפתח כמו שנאמר האיל מזוזת חמישית ומדה אחת לאלים וי"א זו האלה אשר עם שכם שכתוב ביעקב ויטמון אותם יעקב תחת האלה : אשר במקדש ה' . כלפי שהביאו שם את הארון כמה שנאמר למעלה ויתיצבו לפני האלהים : (כז) האבן הזאת תהיה בנו לעדה וגו' . הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנא לסהדו ארי פתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דה' דמלל עמנא וגם יש לפותרו כמשמעו כי היא שמעה את הדברים אשר דברתי לכם בשליחותו של מקום : (ל) בתמנת סרח . כך שמה ובמקום אחר הוא קורא אותה תמנת חרס על שם שהעמידו תמונת החמה על קברו לומר זה שהעמיד החמה וכל העובר עליה אומר חבל על זה שעשה דבר גדול כזה ומת . וי"א תמנת חרס שמה ולמה נקרא שמה תמנת סרח על שם שפירותיה מסריחין מרוב שמנן : להר געש . מלמד שרעש עליהם ההר להורגם לפי שלא הספידוהו כראוי : (לא) האריכו ימים . ימים האריכו שנים לא האריכו שנענשו

רלבג

להם יהושע שהם עדים בהם כי הם בחרו לעבוד את ה' להרחיקם יותר במה שאחר זה מעבוד ע"ג : (כג) ואמר להם שיסירו את אלהי הנכר אשר בקרבם וימו לבבם אל ה' אלהי ישראל והוא אמר להם זה שאם נפתה לבם בסתר מאחת העבודות האלו אשר לאנשי הארץ יסירו מלבם הדעות הנפסדות בהם והם לא הודו שילמרכו לזה אך השיבו כי הם יעבדו את ה' אלהי ישראל וישמעו בקולו : (כה) ויכרת יהושע ברית לעם. על זה להיותם עובדים את ה' ולהשאי' זכר לזה המעשה למען יבושו ישראל אם יסורו מאחרי ה' כתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת האלהים והקים אבן גדולה תחת האלה אשר במקדש ה' להיות לזכר ולעדות על זה המעשה כמו שעשו יעקב ולבן במעשה הגל והמצבה להיות לעד ביניהם על בריתי' את ה' : (ל) אחר זה זכר שכבר מת יהושע בן מאה ועשר שנים וקברו אותו בגבול נחלתו : (לא) וזכר עוד שכבר עבדו ישראל

כג וְעַתָּה הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וְהַטּוּ אֶת־לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד וַיֹּאמְרוּ הָעָם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַעֲבֹד וּבְקוֹלוֹ נִשְׁמָע׃ כה וַיִּכְרֹת יְהוֹשֻׁעַ בְּרִית לָעָם בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּשֶׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט בִּשְׁכֶם׃ כו וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹהִים וַיִּקַּח אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְקִימֶהָ שָּׁם תַּחַת הָאַלָּה אֲשֶׁר בְּמִקְדַּשׁ יְהוָה׃

כז וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם הִנֵּה הָאֶבֶן הַזֹּאת תִּהְיֶה־בָּנוּ לְעֵדָה כִּי־הִיא שָׁמְעָה אֵת כָּל־אִמְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עִמָּנוּ וְהָיְתָה בָכֶם לְעֵדָה פֶּן־תְּכַחֲשׁוּן בֵּאלֹהֵיכֶם׃ כח וַיְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָעָם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ׃ כט וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן עֶבֶד יְהוָה בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃

ל וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת־סֶרַח אֲשֶׁר בְּהַר־אֶפְרָיִם מִצְּפוֹן לְהַר־גָּעַשׁ׃ לא וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל ׀ יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וַאֲשֶׁר יָדְעוּ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה

ג'
כ' דסמי'
כ' חד מ"ל וחד חס'
ל' דסמי'
ל' חס' וכס"א מדוייק מ"ל
ל'. כ' דסמי'
ג'
ג'. ל'
כ"כ
ג' וסי' אחיליד ואתכאים ומים
ספסים ויעבדו כעס
ל'

גם בסדר אחרי מות : לעדה ג' וסי' נמסר בסדר וירא : וישלח מ"ב וסי' נמסר בסדר נח : ויהי אחרי הדברים האלה ג' וסי' ויגד לאברהם . אביך חולה. וימת יהושע . ונמסר גם בסדר וירא : וכל ימי ג' וסי' והזקנים . וחברו . וכל ימי מלכי ישראל :

כג וכען אעדו ית טעות עממיא די ביניכון ואפנו ית לבכון לפולחנא דיי אלהא דישראל : כד ואמרו עמא ליהושע ית יי אלהנא נפלח ולמימריה נקביל : כה וגזר יהושע קים לעמא ביומא ההוא ושוי ליה קים ודין בשכם : כו וכתב יהושע ית פתגמיא האלין ואצנעינון בספר אוריתא דיי ונסיב אבנא רבתא ואקימה תמן תחות אלתא די בבית מקדשא דיי : כז ואמר יהושע לכל עמא הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קימא ארי יתה עבדנא לסהדו ארי פתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דיי די מליל עמנא ותהי בכון לדכרן ולסהדו דלמא תכדבון קדם אלהכון : כח ושלח יהושע ית עמא גבר לאחסנתיה : כט והוה בתר פתגמיא האלין ומית יהושע בר נון עבדא דיי בר מאה ועשר שנין : ל וקברו יתיה בתחום אחסנתיה בתמנת סרח די בטורא דבית אפרים מצפונא לטור געש : לא ופלח ישראל קדם יי כל יומי יהושע וכל יומי סביא די אוריכו יומין בתר יהושע ודי ידעו ית כל

והנוף מן הארץ : (כה) וישם לו חק ומשפט . פי' לו לעם ועניינו כמו שם שם לו חק ומשפט שסדר להם דרך כלל חקי התורה והמשפטים וקבלום עליהם או פי' וישם לו חק ומשפט יהושע שם לעצמו חק ומשפט : בשכם . על הברית שכרת להם והחק והמשפט האבן והאלה ששם לעדים ודברי הברית שכתב בספר תורת אלהים וי"ת ויהושע כתב ית פתגמיא האילין בספרא ואצנע בספר אוריתא דה' . ובדברי רז"ל ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר שמנה פסוקים שבתורה וחד אמר ערי מקלט ולא נראה לפי הפשט לא זה ולא זה והאמת הוא שת"י : (כו) תחת האלה . הדגש תמורת הנח אשר בתחת האלה אשר עם שכם . ובמדרש כי הוא האלה שטמן תחתיה יעקב אלהי הנכר כמו שכתוב ויטמון אותם יעקב תחת האלה אשר עם שכם ואין כן דעת המתרגם שתרגם אלה בוטמא ותרגם האלה אלתא והיא מזוזת השער כמו האיל מזוזת השער ומדה אחת לאלים שתרגם אלון אליא : אשר במקדש ה' . הבית שהיה שם הארון בשכם קראו מקדש לקדושת הארון שהיה שם לשעה : (כז) אשר דבר עמנו . ת"י הפסוק כן ואמר יהושע לכל עמא הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנא לסהדו ארי פתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דה' די מליל עמנא וגו' . ולפי הפשט אשר דבר עמנו ר"ל כי מה שדברתי עמכם והברית אשר כרתי עמכ' לא מלבי כי הם אמרי ה' אשר דבר עמנו בהר סיני . ופי' כי היא שמעה על דרך ותשמע הארץ אמרי פי : (ל) בתמנת סרח . ובספר שפטים בתמנת חרס ושניהם אחד כמו כבש וכשב ורבי' דרשו בו מהם אמרו סרח שמה ולמה קראה חרס בשביל שנקבר שם יהושע שהעמיד חמה לישראל והחמה תקרא חרס כמו האומר לחרס ולא יזרח וי"א חרס שמה ולמה נקרא שמה סרח שהיו פירותיה מסריחין מרוב שמנן : מצפון להר געש . רבי ברכיה ורבי סימון

תולדות אהרן ויכתוב יהושע . מכות יא : וימת יהושע . ב"ב טו : ויקברו אותו . שבת קה : בתמנת סרח . מגלה י"ד : וכל ימי . שבת קה :

מצודת דוד

מצודת ציון

ויאמרו עדים. ר"ל נהיה עדים בעצמינו : (כג) ועתה הסירו . הם לא הניחו ליהושע לגמור את דבריו וסיבבו עדים ואח"ז חזר יהושע לגמור דבריו ואמר ועתה הסירו מלב מכל וכל מחשבות עו"ג : (כד) ויאמרו העם . חזרו העם לגמור דבריהם שאמרו נהיה עדים בעצמינו אשר קבלנו לעבוד ה' ולשמוע בקולו : (כה) ויכרת וכו' . לקבל עבודת ה' מאהבה : וישם לו . סדר לישראל חוקי התורה ומשפטיה : (כו) את הדברים האלה . אשר דבר עם ישראל בשכם : בספר וכו' . ת"י ואצנעינון בספר אורייתא דה' ר"ל נתנה במקום שמונח בה התורה : במקדש ה' . היא שכם ולפעמים קראו מקדש לפי שהיה שם הארון : (כז) כי היא שמעה . ר"ל במקום הזה נאמר וכאלו שמעה היא : אמרי ה' . כי כל הדברים האלה. בנבואה נאמרו ולא מלבו : (לא) אשר האריכו ימים . עד כלות כ"ח שנה מיום שמת יהושע כ"כ בס"ע :

(שם לד) : (כו) האלה . הוא שם אילן מה : (כז) לעדה. לשון עד בלשון נקבה :
בחלקה

פי' אלהי כסף ואלהי זהב שלקחו בערים אשר כבשו ובמצרים כמו שכתוב ביחזקאל: (יט) אלהים קדושים הוא. קדושים לשון תפארת כמו אלהי' וכן ישמח ישראל בעושיו וי"ג אלהי עושי : (כב) עדים אתם בכם . אתם בעצמכם תהיו עדים בכם כי אתם בחרתם לכם את ה' וי"מ עדים אתם בכם הנשמה והגוף וכן האזינו השמי' ותשמע הארץ שמעו שמים והאזיני ארץ הנשמה הן השמים והגוף

גבורי החיל : (יט) אלהים קדושים . ברוב מקומות נקרא כל ל' רבנות לשון רבים כמו אדני הארץ אדני יוסף אם בעליו עמו אשר הלכו אלהים לפדות לפי שהשם הזה שם שררה הוא : (כב) עדים אתם בכם . ראה יהושע שעתידין לערער בימי יחזקאל ולומר נהיה כעובדי כוכבים לפיכך הכביד עליהם עכשיו ולכך הושב להם בימי יחזקאל והעולה על רוחכם היה לא תהיה וגומר חי אני אם לא ביד חזקה וגומר כבר קבלתם עליכם בימי יהושע ולא תאמרו מה שקבלנו עלינו בימי משה כדי ליכנס לארץ עשינו הרי בימי

(ג' ר"פ כספ') וּבְמִצְרַיִם וְעִבְדוּ אֶת־יְהֹוָה׃ טו וְאִם רַע
בְּעֵינֵיכֶם לַעֲבֹד אֶת־יְהֹוָה בַּחֲרוּ לָכֶם
ל' הַיּוֹם אֶת־מִי תַעֲבֹדוּן אִם אֶת־אֱלֹהִים
מעבר ק' אֲשֶׁר־עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַנָּהָר וְאִם אֶת־אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר
כ' דסמיך אַתֶּם יֹשְׁבִים בְּאַרְצָם וְאָנֹכִי וּבֵיתִי
נַעֲבֹד אֶת־יְהֹוָה׃ טז וַיַּעַן
הָעָם וַיֹּאמֶר חָלִילָה לָּנוּ מֵעֲזֹב אֶת־
יְהֹוָה לַעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ יז כִּי יְהֹוָה
ל' אֱלֹהֵינוּ הוּא הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ וְאֶת־
אֲבֹתֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים
דסז' מי' וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְעֵינֵינוּ אֶת־הָאֹתֹת
הַגְּדֹלוֹת הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמְרֵנוּ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר הָלַכְנוּ בָהּ וּבְכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר
עָבַרְנוּ בְּקִרְבָּם׃ יח וַיְגָרֶשׁ יְהֹוָה
אֶת־כָּל־הָעַמִּים וְאֶת־הָאֱמֹרִי יֹשֵׁב
ס' הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ גַּם־אֲנַחְנוּ נַעֲבֹד אֶת־
יְהֹוָה כִּי־הוּא אֱלֹהֵינוּ׃
יט וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם לֹא תוּכְלוּ
ל' לַעֲבֹד אֶת־יְהֹוָה כִּי־אֱלֹהִים קְדֹשִׁים
ל' וחד ולא ישא אלהי' . הוּא אֵל־קַנּוֹא הוּא לֹא־יִשָּׂא לְפִשְׁעֵכֶם
ל' וד' מ"ל וּלְחַטֹּאותֵיכֶם׃ כ כִּי תַעַזְבוּ
אֶת־יְהֹוָה וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהֵי נֵכָר וְשָׁב
ל' . ר' וְהֵרַע לָכֶם וְכִלָּה אֶתְכֶם אַחֲרֵי אֲשֶׁר־
הֵיטִיב לָכֶם׃ כא וַיֹּאמֶר הָעָם
כול' חס' אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֹא כִּי אֶת־יְהֹוָה נַעֲבֹד׃
כב וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם
בָּכֶם כִּי־אַתֶּם בְּחַרְתֶּם לָכֶם אֶת־
ד' מ"ל כספ' יְהֹוָה לַעֲבֹד אוֹתוֹ וַיֹּאמְרוּ עֵדִים׃

ופלחו קדם יי : טו ואם
ביש בעיניכון למפלח קדם
יי בחרו לכון יומא דין
קדם מן תפלחון אם ית
טעותא די פלחו אבהתכון
דבעיברא דפרת ואם ית
טעות אמוראי די אתון
יתבין בארעהון ברם אנא
ואנש ביתי נפלח קדם יי :
טז ואתיב עמא ואמר חס
לנא מלמשבק ית פולחנא
דיי למפלח לטעות
עממיא : יז ארי יי אלהנא
הוא דאסיק יתנא וית
אבהתנא מארעא דמצרים
מבית עבדותא ודי עבד
לעיננא ית אתיא וית
רברבתא האלין ונטרנא
בכל אורחא די הליכנא
בה ובכל עממיא די עברנא
ביניהון : יח ותריך יי ית
כל עממיא וית אמוראה
יתיב ארעא מן קדמנא
אף אנחנא נפלח קדם יי
ארי הוא אלהנא : יט ואמר
יהושע לעמא לא תוכלון
למפלח קדם יי ארי אלהא
קדישא הוא אל קנא הוא
מן קדם דין דקשוט לא
ישבוק לחוביכון
ולחטאיכון : כ ארי
תשבקון ית פולחנא דיי
ותפלחון טעות עממיא ויתוב ויבאש לכון וישיצי
יתכון בתר דאוטיב לכון : כא ואמר עמא ליהושע לא
אלהן קדם יי נפלח : כב ואמר יהושע לעמא
סהדין אתון בנפשתכון ארי אתון בחרתון לכון
ית פולחנא דיי למפלח קדמוהי ואמרו סהדין .

רלבג

את אלהי הנכר מקרבכם : (טו) ולפי שידע מתכונתם אז שלא לעבוד ע"ג עם מה שמשך לבם אל זה בדברים אלו אמר להם שאם רע בעיניהם לעבוד את ה' יבחרו להם אלהי אבותיהם אשר מעבר הנהר שהרחיקם השי"ת מזה בכל עז ולזה לקח את אברהם משם והוליכו אל ארץ כנען שלא לעבד אלהי האמרי אשר הניחם השי"ת לשבת בארצם כשהורישום את ארצם והנה אמונותיה' הכיזבו' ומנהגותיה' הפחותים היו סבה שהקיאה הארץ אותם כמו שנזכר בתורה כי ברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניהם וזה היה ג"כ סבה להרחיק ישראל מאלהים' לעבדם והודיעם גם כן יהושע עם זה שאם יבחרו לעבוד אלהים אחרים שלא יסכים עמהם אך הוא וביתו יעבדו את ה' כדי להרחיקם עוד מלבחור בע"ג . והנה היה ההשתדלות באלו כדי שיקבלו עוד הדור ההוא לפני האלהים שלא לעבוד ע"ג כי זה היה ראוי שירחיקם יותר מהמשך אחר ע"ג אחרי מות יהושע ועכ"ז לא נשמרו מזה כמו שנזכר בראש .ספר שופטים : (טז) ויען העם וגו' . וענה העם כי חלילה להם מעבוד אלהים אחרים עם ראותם הטובות והנפלאות שחננם השי"ת : (יט) והנה להרחיקם עוד מעבוד ע"ג אמר להם כי אחר שיכנסו לעבודתו יתברך תקשה להם מאד עבודתו כי לא ישא לפשעיהם אם יסורו מאחריו לעבוד ע"ג אך יכלה אותם אחר אשר הטיב להם ולא אמר להם זה יהושע שיהיה העיון בבחירתם לסור מאחרי ה' כי כבר נקשרו בזה כל הדורות במעמד הר סיני אך אמר להם זה להוסיף להם הרחקה מעבוד ע"ג כמו שזכרנו שם שכבר היה יודע מטוב תכונת' בעת ההיא שהם לא יסכימו בשום פנים לעבוד זולתי השי"ת ואחר זה אמר להם

יראו את ה' : ואשר עשה ז' דסמיכי וסי' נמסר בסדר עקב : ואת האמרי ד' דסמיכי בקריאה וסי' וכנען ילד את צידון בכורו . וחברו דד"ה . ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי . ויגרש ה' את כל העמים . ונמסר גם בסדר לך לך . קנוא ד' ב' מלאים וב' חסרים וסי' לא תוכלו לעבוד את ה' . אל קנוא ונוקם ה' דנחום . קנא קנאתי לה' וחברו . ותרויהון אלין ב' בתראי דאליהו חס' : חטאותיכם ד' מלאים בלישנא בקריאה וסי' אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם וחטאותיכם הסתירו פנים מכם . וחטאותיכם מנעו הטוב מכם . בהגלות פשעיכם להראות חטאותיכם . ונמסר גם בסדר אחרי מות : וכלה ו' בקריאה וסי' וכלה הרעב את הארץ . וכלה מכפר את הקדש . וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש . ושב והרע לכם . וכלה סעפיה . וכלת את מרות תבית . ונמסר

יתולדות אהרן אלהים קדושים .
(ברכות יג) :

מצודת ציון

ערן עוף שסעולה כנס הרס : (יט) קנוא. מתקנא ליפרע : ישא . ענין כפרה ומחילה כמו נשא עון פשע

מצודת דוד

עמכם : והסירו וכו' . ר"ל הסירו מהלב מכל וכל מחשבת ע"ג : ובמצרים . כי רבים מהם עבדו במצרים ע"ג כמ"ש ואת גלולי מצרים לא עזבו (יחזקאל כ') : (טו) בחרו לכם וכו' . ר"ל כאשר יבחרו מי אז יביא טענות למאס אותם : ואנכי וכו' . ולא נהיו נמשכים אחריכם : (יח) גם אנחנו . כמו אתה וביתך : (יט) לא תוכלו . כוונת יהושע היתה שיגלו מצפוני לבם באר היטב ולקשרם במוסרי הברית ואומר דבריו להטעותם שיבחרו כאלו הבחירה בידם לבחור מי שירצו הם ולדעת מה ישיבו : אלהים קדושים . קדוש בכל מיני קדושות ומאד קשה להיות נזהר בעבודתו: אל קנוא הוא . נוקם הוא מעוברי רצונו ולא ישא הפשעים : (כ) כי תעזבו . וכאשר תעזבו אותו ישוב להרע לכם ולכלות אתכם : אחרי אשר היטיב לכם . ר"ל ותהיה אז הרעה כפולה כי האדם הרגיל בטובה כפול צערו ממי שלא ראה בטובה מעולם : (כא) לא . ר"ל לא נעזוב אותו כי את ה' נעבוד כל הימים ונהיה נזהרים בעבודתו: (כב) עדים אתם בכם . אתם היו עדים בעצמיכם שבחרתם לעבוד את ה' :

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) וַיְהִי. בטעם רביע: (ג) כל מקום אשר תדרך. כל מקום כתיב בלי ה"א ודמשנה תורה סוף פרשת עקב כל המקום בה"א וא' פסוק סימן והנה המקום מקום מקנה (במדבר ל"ב א'): (ד) ועד הנהר. הוא"ו בגעיא בס"ס ובדפוס ישן: (ו) חזק ואמץ כי אתה תנחיל. במקרא גדולה המ"ם נקודה בפתח ונמסר עליו ב' פתח ויאמר דוד ע"כ. ופסוק הוא בד"ה א' סוף סימן כ"ח ויאמר דויד לשלמה בנו חזק ואמץ וגו'. ושם בד"ה מסור עליה ב' פתחין וסימן חזק ואמץ אל תירא ואל. חזק ואמץ ועשה אל תירא ע"כ. ותזקו עלי דברי המסרות האלה שאינן מכוונות והושבו לטעיות בכל המקומות ומאי דמסיר בד"ה חזק ואמץ אל תירא ואל. לא נמצא פסוק זה במקרא והוה סליק אדעתין למימר דהוא חזק ואמץ אל תערץ ואל דלקמן בסמוך. אך בספרים המדוייקים הוא בקמץ שהוא בזקף קטן מסכימים למה שכתב עליו רד"ק במכלול דף י"א קמץ בזקף וכל שכן חזק ואמץ כי אתה תנחיל שהוא באתנחתא. ובס"ס המדוייקים כולם שבפ' הם קמוצים חוץ מפסוק רק חזק ואמץ מאד שהוא בפתח וזה יכשר להיות חברו דד"ה שאינו לא באתנח ולא בזקף: אשר נשבעתי לאבותם. במקצת ספרים חסר וא"ו: (ז) אל תסור ממנו. ו' סבירין ממנה וקרין ממנו מסורת פרשה נו (פ"ת) וכן צריך להגיה במסורת (שופטים י"א נ"ד) ועיין מ"ש בריש פרשת תרומה: (ח) ככל הכתוב. בקמץ חטוף לא בחולם: (יא) צדה. במקצת ספרים צידה מלא יו"ד וע"פ המסורת ראוי להיות חסר שזהו א' מן ג' חסרים וסימנם (בשופטים ז"ח במ"ג): (יב) ולראובני ולגדי. הרי"ש במאריך וקריאתה בשורק והשו"א שבאמצע נחה וכמוהו רבים כמ"ש (בפ' פינחס ובסוף דברים): המנשה. הה"א במאריך והמ"ם רפה כמ"ש בפ' (י"ב ו'): (יד) נשיכם טפכם ומקניכם. במסרה רבתא אות ו' חשיב הדין פסוקא עם אלפ"א בית"א מן תרתין תיבותא לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון נסחא אחרינא דחשיב נמי טפכם נשיכם דאתם נצבים: (טו) עד אשר יניח וגו' וירשו גם המה. בס"א ישן מספרד כתוב גם הם ויש ג"כ הערה מהיפוך זה במקרא אחת דפוס ישן. האמנם ע"פ המסורת נכון להיות גם המה שבמס"ר במערכת אות הגימל נמסר גם הם ד' בנביאים וסי' שם וזה אינו מן המנין *) נתן להם. יונתן תרגם יהיב לכון נראה שהיה קורא לכם ואין כן בספרים שלנו וזהו א' מן ה' להם דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסימנם במ"ג סדר בהעלותך על פסוק כאשר אתן להם. ויותר נכון לומר דיונתן לא דק בלישנא דקרא רק במאי דסבירין אינשי וחברו מלמד עליו בפ' עד אשר יניח דסוף (פרשת דברים) דהתם נמי תרגם לכון וכן עשה בפסוק זה יהיה להם מגרשי הערים (דפ' מסעי) דהוא נמי חד מן ה' להם דסבירין לכם: וירשתם אותם. בספרים מדוייקים מלא וא"ו והכי מוכח ממה שנמסר במ"ג (פ' בלק) על פסוק ואותה החייתי: (טז) כל אשר צויתנו. בנביאים עם פירוש אברבנאל כתוב ככל וטעות הוא: (יז) ככל אשר שמענו. השי"ן בשוא לבדו: (יח) יומת. במקצת ספרים ימות והוא טעות כי הגירסא הישרה יומת הכי איתא בסנהדרין סוף פרק נגמר הדין (מ"ט):

ב (א) חרש. בשי"ן ימנית וכן נדרש במדרש רות פרש' ב' ובתנחומא מלשון חרש עצים שאמרו כלי נגרות היה בידם. ועוד דרשוהו מלשון חרש שאינו שומע שאמר להם יהושע עשו עצמכם חרשים ואתם עומדים על רזיהם. ולמאן דדריש התם ובמדרש רב' ומדרש ילמדנו ריש סדר שלח לך מלשון כלי חרש שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדירות מי שירצה יבא ויקנה דרך דרש נאמר כמ"ש בעל כלי יקר ובעל לב אהרן וכדאמרינן התם בהדיא קרי ביה חרש פי' בשי"ן שמאלית ויש לנו עוד ראיה שכתוב בשי"ן ימנית דבמסרה רבתא (מערכת אות הא') באלפא ביתא מן תרין תרין בחד לישן (נ"ל בתרי לישנא) חשיב בהדייהו חרש דוישלח יהושע בן נון ואידך ובקבקר חרש וגלל (ד"ה א' ט' ט"ו) דהוא נמי בשי"ן ימנית וחשיב להו נמי (שם) באלפ"א בית"א מן ב' ב' מן ג' אתין עוד יש להוכיח זה מן מסרה אחרת (ערך חרש) האומרת חרש ה' ג' מנהון מלרע וסימן מי שם פה לאדם (שמות ד' י"א). לא תקלל חרש (ויקרא י"ט י"ד). כמו פתן חרש. (תהלים נ"ח ה') ותרי מלעיל וסימן חרש לאמר. (דין) ובקבקר חרש וגלל. (ד"ה שם) ועיין מ"ש בלפניו (א' י"ב) על אתפש: (ז) על המעברות. יונתן שתרגם עד מגיזתא איצטריך דפרושי קא מפרש על כמו עד וכמ"ש רד"ק והוא חד מן ט' סבירין עד וקריין על וסימן נמסר במסרה גדולה סדר ויחי על פסוק וירכתו על צידן ועיין מ"ש בנחמיה י"ב: כאשר יצאו. י' דמטעין דסבירין אשר בקריאה וסימנם במסורת יונה סימן א' (יד): (יג) אחותי. אחיותי קרי: (יד) אם לא תגידו. קדמאה תגידו תניינא תגידי וסימן דודי והוא חד מן ז' זוגין מתחלפים קדמאה בוא"ו תנינא ביו"ד וסימן נמסר ריש (פרשת בהעלתך): ועשינו עמך חסד ואמת. מה שכתיב במקרא גדולה עמך שפטים ועשינו עמך חסד הכי פירושא. יהושע ועשינו עִמָּךְ חסד ואמת. שפטים ועשינו עִמְּךָ חסד. ותד פסוק סימן ואם לא השלים עִמָּךְ ועשתה עִמְּךָ מלחמה ועיין מ"ש בריש (פרשת שופטים): (טז) עד שוב. בספרים מדוייקים מלא וא"ו ועיין מ"ש בריש פרשת וירא: (יט) מדלתי ביתך. אין יו"ד אחר התיו:

ג (ד) בֵּינֵיכֶם. וביניו וביניו קרי. (עיין רש"י ורד"ק): כמדה. באתנח: *) ויש בו ג' ד'. הב' הוא דגש קל. והמ"ם הוא להורות על ה' הידיעה שהל"ל בהמדה ודגש הדלת מורה גם הוא יורה על חסרון עה"פ שפרשו מדד. ונמסר עליו ג' דגש. (ויקרא י"ט ל"ה) ד"ה (ב' ג' ג' ודין): למען אשר תדעו. מלת תדעו בפשטא לא בזקף קטן: שלשום. בספרים מדוייקים מלא וכן נכון עפ"י המסורת דפרשת ויצא במ"ג: (יב) ועתה קחו לכם שני עשר איש. סימן קדמאה שני עשר תניינא דלקמן סימן ד' שנים עשר אנשים. תליתאה שנים העשר איש. קדמאה איש אחד לשבט תניינא ותליתאה איש אחד משבט: ועתה קחו לכם וגו' איש אחד לשבט. דין כתיב לשבט בלמ"ד והוא חד מן ג' לשבט קמצין ע"פ המסורת וסימן בסדר דברים והשנים שבפרשה הסמוכה בסימן ד' כתובים איש אחד משבט במ"ם: (טז) באדם. מאדם קרי והוא חד מן ו' דכתיבין בי"ת וקרי מ"ם וסימן נמסר במ"ג מערכת אות הבי"ת. ואפשר לומר שיש בזה רמז למה שאמרו במדרש ילמדנו כל נסים שנעשו לישראל בזכותו של אברהם היו וכו' קריעת הירדן בזכותו כדכתיב הרחק מאוד באדם זה אברהם שנאמר האדם הגדול בענקים. שוב מצאתי כדברי במסורת הברית הגדול סימן תתק"ח. ועיין עוד ברד"ק ולב אהרן ובענין המאמר עיין בכלי יקר ומסורת הברית הגדול ריש סדר שופטים: אשר מצד צרתן. בדפוס ישן הצד"י בפת"ח ובלא מאריך בתי"ו ובמכלול דף רנ"ג בשמות שהם בני ארבע אותיות כתוב כלשון הזה ובקמץ הראשונה ובפתח השלישית צָרְתַן צָרְפַת. אבל כַּרְפַּת אַרְגָּז פתוחים ע"כ. ובספר רב פעלים בבאור משקלי השמות ונקודה כתוב כלשון הזה צָרְתַן בקמץ ובפתח וכן ממשקל זה עד צָרְפַת ובתוספת ה"א ג"כ צרפתה אשר לצידון וכן ממשקל זה צָפְנַת פענח על"ל. נראה מדבריו שהוא קורא אותם בקמץ רחב וכן כת' על בָּשְׂמַת בת ישמעאל קמץ רחב ופתח ונשקלו אָסְנַת בת פוטיפרע על"ל וכן במקצת ספרים הצד"י במאריך אך הת"ו צרתן ברוב הספרים היא קמוצה ובמסורת צרתן ב' בין סכות (מלכים א ז) ודין עיין (במלכים א' סימן ד' וסימן י"ז): (יז) עד אשר תמו כל הגוי לעבר. איכא פלוגתא ביני מסרתא איכא דמסרי לעבור ד' מלאים וסימן עד אשר תמו כל הגוי. ותניינא כל הגוי דסמיך ליה. ויהי כאשר תם כל העם לעבור בפרשתא דלקמן סימן ד' (י"א). לעבור בך בליעל (נחום ב א) הכי נמסר במ"ג סדר בלק והכא. ומסרה אחריתי בנחום לעבור ד' מלאי' וסימן ויהי כאשר תמו כל הגוי. תניינא ויהי כאשר תם כל העם לעבר. והנה גם צדוק וכל הלוים אתו וגו' (שמואל ב ט"ו). לא יוסיף לעבור בך בליעל. ונוסחי דיקי כמסרה בתרייתא סלקי ולדידי חזי לי דלא היא הפלוגתא דכתיבי במ"ג נחום ב' (כי) לא יוסיף (עוד) לעבר בך בליעל אע"ג דהתם פרישית בגווני אחריני:

ד (א) וַיְהִי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן. ויאמר. פיסקא באמצע פסוק: (ה) על שבטי למספר שבטי בני ישראל. ס"א שבטי ישראל וטועה הוא שזהו אחד מן ג' שבטי בני ישראל הסמוכים בקריאה וסימן נמסר במסורה גדולה כאן: (ו) למען תהיה וגו' כי ישאלון בניכם מחר לאמר. בספר אחד דפוס ישן כתוב מחר את אבותם לאמר וגירסא זו אינה אלא מן המתמיהין שזהו אחד מן החלופים שיש בין פסוק זה ובין חבירו שבפרשה זו לקמן דין כתיב מחר לאמר וחברו מחר את אבותם לאמר דין כתיב כי ישאלון בניכם וחבירו אשר ישאלון בניכם ואפ"ס כי אשר ראיתם את מצרים. דין כתיב מה האבנים האלה לכם וחברו מה האבנים האלה: (ז) בעברו בירדן. במקצת ספרים הטי"ת במאריך נקרא בקמץ רחב וגם רד"ק הזכיר זה החילוף: (ח) כאשר דבר. הבית בסגול: (יד) ויראו אותו. בספרים כ"י ודפוסים ישנים היו"ד במאריך והוא חד מן ד' חס' ע"פ המסורת וסימן במ"ג. (במערכת אות י' ועיין מ"ש שמואל א' ז' ז'): (יח) ויהי בעלות. כתיב בבי"ת וק' בכ"ף והוא חד מן מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ' וסימן במסרה רבתא וריש הושע וריש דברי הימים: שלשום. בספרים מדוייקים מלא וכן ראוי על פי המסורת דפרשת ויצא במסרה גדולה (ל"א ה'): כתמול. מלא (וע' במס"ג הנ"ל ובמ"ש שם): (כד) יראתם. בקמץ הריש ולית כותיה:

ה (א) עברנו ויימס. עברם ק' וכן כתב רד"ק. ובספר אחד כתיבת יד כתוב עליו עברם ק' ופליגין עליו: (ב) עשה לך חרבות. הטי"ת במאריך בספרים כתיבת יד ודפוס ישן וכן ויעש לו יהושע חרבות צרים שבסמוך: (ה) וכל העם הילודים. עיין מה שהכתוב בירמיה סימן ט"ז: (ז) אתם מל יהושע. עיין מ"ש בסימן ז' ג': (י) בערבות יריחו. העי"ן במאריך בספרים כ"י: (יד) ויאמר לא כי אני. בספר אחד ישן כתיבת יד כתוב לא באלף וק' לו בוא"ו ודבר מתמיה הוא כי לא נמנה זה במסורת עם ט"ו דכתיבין לא וקריין לו אולי טעה הסופר בהכנסת מאמר דעירובין פרק סדר (ס"ג.) ואיתא נמי בפ"ק דמגילה (ג':) ובסנהדרין פרק נגמר הדין (מ"ד:) א"ל על איזה מהם באת א"ל עתה באתי: (טו) של נעלך. אין מאריך במלת של:

ו (ה) בשמעכם כשמעכם ק' והוא חד מן י"א מלין דכתיב בית וקרי כ"ף: (ז) ויאמרו אל העם. ויאמר קרי והוא חד מן מלין דכתיבין ו' בסוף תיבותא ולא קריין וסימן נמסר במלכים א' י"ב במסורה גדולה: (ח) ויהי כאמר. בכ"ף: ויהי כהאמר וגו' שבעה שופרות היובלים לפני ה'. יונתן תרגם קדם ארונא דה' וכן בשני דפוסים ישנים כתוב לפני ארון ה' גם במ"ג יש הערה מחילוף זה בלא הכרע. ויש לי להכריע שכתוב לפני ה' מכח המסורת שבמערכת אות האל"ף במסרה רבתא נמסר ארון ה' כ"ג וזה אינו מן המנין וכן מצאתי בספרים כתיבת יד מדוקים: (ט) תקעו. תקעי קרי: והמאסף. הס"א במאריך והמ"ם רפה וכן חברו שבסמוך: הולך. הלוך קרי: (טו) ויהי ביום השביעי וישכימו כעלות. במקצת ספרים בעלות בב"ת וקרי כעלות בכ"ף וכן דעת רד"ק ובספרים אחרים כתוב בכ"ף ומסר עליו כ"ף כתיב וק' ונראין עיקר שלא נזכר זה במסורת עם י"א מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ"ף: (יז) רק רחב הזונה תחיה וגו'. כל אחה"ע דינו להנקד בחטף פתח כגון שַׁאֲלוּ רַחֲצוּ מַהֲרוּ יַעֲקֹב אַהֲרֹן ודומיהם ולפנים יש מהג וג' מבטלים יש להם סימן נד"ח פירוש, נגינה מקדמת" דגש שלאחריו. חירק שלפניו באות של שמוש. ושלשתם נמצאו בפסוק א', רק רחב הזונה תְּחְיֶה היא וכל אשר אתה בבית כי הֶחְבְּאַתָה את המלאכים אשר שָׁלָחְנוּ. ודין חירק שלפניו אינו נוהג בהיותו באות של יסוד כגון נְאָצוּ נְאָפוּ כִּחֲשׁוּ מְהֲרוּ אבל בהיותו באות של שימוש נוהג ומבטל החטף פתח כגון תִּהְיֶה יִהְיֶה יִחְיֶה ויוצאים מכלל זה וַתִּהֲלַךְ: אש ארצה ולשונם תִּהֲלַךְ: בארץ כי החירק באות של שימוש ואינו מבטל החטף פתח. והאספמיה מוסיפים עוד מבטל אחר כל שיש יו"ד לאחריו כגון יְשַׁעְיָה יְדַעְיָה זְרַחְיָה שְׁמַעְיָה וכן ועזא וְאַחְיוֹ וכן רַעְיוֹן רוח חוץ מן (להחיות) שאין הי' מבטל החטף פתח: החבאתה. בכמה ספרים האל"ף בקמץ ובספרים פתח ומסורת עליו באחד מהם לית ופתח באלף. וגם רד"ק בספר מכלול דף ק"ע כתב שהוא בפתח ונתן טעם לדבר: (יט) אוצר ה' יבוא. חד מן י"ד דסבירין יבואו וקרינן יבוא ונמסר הסימן במסרה גדולה סוף פרשת שמיני. ומה שתרגם יונתן יתעלון הוא למאי דסבירין. וחברו מלמד עליו שתרגם קדש הוא קודשא אינון: (כ) ויהי כשמע. במקצת ספרים הכ"ף רפה ועיין מה שכתוב בשופטים סימן ז': (כג) ויצאו את רחב. בספרים הבאים מספרד חסר ו' ונכון לעשות כן לפי מ"ש בד"ה סימן א' (כו) ייסדנה הסמך בדגש:

ז (א) בֶּן זבדי. הבי"ת רפה: ויחר אף ה' בבני ישראל. בס"א כ"י ישן כתוב בישראל ויש ג"כ הערה מזה בדפוס ישן ובשאר ספרים בבני ישראל. (ב) בית און. הוא"ו בסגול. רגלו. הגימ"ל דגושה: וירגלו. הגימ"ל דגושה: (ז) למה. מלרע ורפה מכלול דף רס"ו: העברת הה"א בציר"י והעין בשוא ופתח שלא כמנהג רד"ק בפי' ומכלול דף פ"ב ושרשים ועיין מ"ש בחבקוק א': ביד האמרי להאבידנו. ב' פסוקים דמטעים עיין מ"ש בפ' דברים סימן א': ומה תעשה. בציר"י השי"ן שלא כמנהג והוא חד מן ד' קמצים על פי המסורת והסימן במסרה גדולה פרשת תולדות וירמיה סוף סימן מ': (י) ויאמר ה' אל יהושע קם לך. מלת קם חסר וא"ו ודרשו רבותינו בירושלמי פרק סדר תעניות קם לך ההיא דאדכרת פירוש דמדכתיב חסר וא"ו דריש ביה קם לך כלומר זו היא שעמדה לך הטענה שהזכרת דהיינו מה תעשה לשמך הגדול: (יא) אשר צויתי אותם. יש מחלוקת בספרים אם הוא חסר וא"ו או מלא ובמדויקים כ"י מספרד מלא וכן נכון ע"פ המסורת דלעיל סי' ה' דנמסר אתם ו' חסר בסיפרא ולא נמנה זה בתוכם ומ"ש שם במ"ג בסוף מסרה הנזכרת והורים ה' מלפניכם טעות הוא נ"ל והורים אתם מלפניכם (יהושע כ"ג ה): (יב) לא אוסיף. במקצת ספרים חסר וא"ו: (כא) ואראה בשלל. וארא ק' וכן הוא למערבאי והוא חד מן כ' מלין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא ולא קריין וסימן במסרה רבתא (מערכת אות הה') ואפשר לומר שהה"א רומזת למה שארז"ל שמעל עכן בחמשה חרמים ד' בימי משה וא' בימי יהושע ואמרו ג"כ שעבר על חמשה חומשי תורה שנאמר ה"פ גם כדאיתא בסנהדרין פרק נגמר הדין. ובמדרש תנחומא וארא בשלל ראיתי מה שכתוב בתורה ואכלת את שלל אויביך וגו' עיין כלי יקר: (כד) ואת לשון הזהב ואת בניו ואת בנתיו. שלשת הווי"ן בגעיא בס"ס ובדפוס ישן: (כה) מה עכרתנו. עיין מ"ש בפרשת נצבים על מה חרי:

ח (ט) וילכו אל המארב. במקצת ס"ס האל"ף בשוא לבדו וכן (בתילים י' וד"ה ב' י"ג): (יא) והגי בינו. בינו קרי ומה שנמסר במקרא גדולה וג' חסר' בלישנא מקומו הראוי לו הוא על מלת והגי שהם ג' חסר' אל"ף וסימנהון בסוף פרשת וזאת הברכה במ"ג: (יב) ויקח כחמשת אלפים איש וישם אותם. בספרים מדוייקים כתיבת יד ודפוסים ראשונים מלת אותם מלא וא"ו וכן ראוי על פי המסורת שהזכרתי למעלה בסימן ז': בין בית אל ובין העי מים לעיר, חלוקים הספרים והמסורות במקצת ספרים כתיב לעיר וקרי לעי וכן כתב בעל כלי יקר ובמקצתם כתיב וקרי לעיר וחלוקים גם כן בפסוק ויזעקו כל העם אשר בעיר שבסמוך ובספר אחד ישן זה האחרון כתיב וקרי בעי. ויונתן תרגם הראשון ממערב לעי והאחרון בקרתא בעי דומה שהראשון כתוב וקרי לעי והאחרון כתיב בעיר וקרי בעי ותרגם הקרי והכתיב. ורד"ק כתב אשר בעיר כן כתיב וקרי בעי ועל הראשון לא כתב מאומה ובמסרה גדולה נמסר עי ב' כתיב עיר וסימנהון ויקח כחמשת

הגה"ה *) בער מאיש אני. ודברי המסורה נעלמה ממני. וכדי להקל על המעיין אעתיק לשון המסורה הנ"ל וז"ל גם הם ד' בנביאים וסימניהון ויעשו גם הם בערמה. ויעלו בני יוסף גם הם. גם הם אתו ירדו שאלה. לא יסבו האופנים גם הם. עכ"ל: ובלתי ספק שהמסורה הנ"ל נדפסה בטעות והקדים המאוחר וכצ"ל ויעשו גם הם בערמה [יהושע ט' ד] ויעלו בית יוסף גם הם [שופטים א' כב] לא יסבו האופנים גם הם [יחזקאל י' ט"ז] גם הם אתו ירדו שאולה [שם ל"א י"ז]. והא לך שהמסורת מנה הפ' דלקמן [מ"ד] בא' מהד' המנויים גם הם ובכל ספרי תנ"ך שלנו איתא גם המה וצ"ע:

כחמשת אלפים . ויזעקו כל העם. מסורת אחריתי וישנהם יהושע לעי . וכל העם המלחמה לעי . ויקח כחמשת אלפים לעיר . וישימו העם את לעיר . ובחילופים שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל כתוב למערבאי ב' פסוק לעיר כתוב וקרי . למדינחאי לעיר כתיב לעי ק' ע"כ. ולא איתברר מהתם הי ניהו: (טז) ויזעקו כל העם אשר בעיר בעי קרי כן כתב רד"ק ובעל כלי יקר ועי' מ"ש לעיל בסמוך : (יז) בעי ובית אל. חד מן דסבירין ובבית וסימן נמסר (פרשת וארא ומלכים ב' ב') במסרה גדולה: (כא) את אנשי העי. במקרא גדולה נכתב על זה: מצאנו בספר ישן העיר עד כאן. ובכל ספרים שלפני כתיב וקרי העי ולא ראיתי בו מחלוקת : (כב) עד בלתי השאיר לו שריד ופליט. במקצת ספרים כ"י ודפוסים אחרונים כתוב להם וכן תרגם יונתן. ובס"א כ"י כתיב לו וק' להם. אבל בס"ם מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים כתוב לו ואין כאן קרי וכתיב כלל. וכן הוא במאיר נתיב גם בעל כלי יקר טרח לפרש מלת לו בלשון יחיד הגם דאומרו ויכו אותם מורה הפך: (כד) ויהי ככלות ישראל וגו' עד תמם וישבו כל ישראל וגו'. במקרא גדולה יש פיסקא באמצעות פסוק ולא ראיתי כן בשאר ספרים גם החכם לונזאנו כתב במקרא שלו צריך עיון אם יש כאן פיסקא: (לה) והנשים והטף. במקצת ספרים הטי"ת בקמץ :

ט (ד) **וילכו** ויצטירו. ברש והתרגום בדל"ת וכבר תמה עליו רד"ק : (ז) ויאמרו איש ישראל. ויאמר קרי והיא חד מן מלין דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא ולא קריי' וסימן (במלכים א' י"ב) במ"ג : אכרות לך. בס"ם האל"ף במאריך ובכל הספרים כתיב וא"ו וקרי בקמץ חטוף והוא חד מן תיבותא דיתירות וא"ו וחטפין קמצין וסימן נמסר במסרה רבתא מערכת אות הוא"ו ודין נמי הוא חד מן ב' מלאים וא"ו ותכרו וברית עולם אכרות להם (ישעיה ס"ח) רק הוא בחולם : (י) בעשתרות . בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים מלא וכן במסורת כל נביאים וכתובים מלא בר מן חד ויסירו בני ישראל (שמואל א' ז') : (יא) ויאמרו אלינו זקינינו. הזי"ן בגעיא בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים. ובס"א כ"י קדמון חסר דחסר וכן אמרו בב"ר פ' מ"ט אמר ר' יוחנן כל צדיקים שנאמרו בסדום צדקם כתיב דהא אינם אלא צדיקים נבלים פי' גרועים כפירות שלא נגמרו ונושרים בחות כך לא היו צדיקים לגמרי ורש"י גרים נכלים בכ"ף כמו ויתנכלו ר"ל צדיקים רמאים היא דעתיה דר' יוחנן דאמר ר"י ויאמרו אלינו זקננו וכל יושבי ארצנו זקננו כפי' זקני אשמה היינו סבי דבהתא פי' זקני בושה ע"כ. ובערוך ערך זקן זקננו כתיב זקני אשמאי כבין דקלון ובספרים ראיתי חילופים אחרים ובא' מהם כתוב לית מלא דמלא וכ"כ רד"ק במכלול דף ק"ד . ובפי' זקננו נכתב בי' המשך בין הקו"ף והנו"ן שלא כמנהג. ובדרש א"ר יוחנן זקננו כתיב זקני אשמאי היו עכ"ל . והמדפיס לא ידע להזהר ועשה מלת זקינינו שבמדרש מלא דמלא וצריך להיות חסר דחסר : (טז) כי קרבים. חסר וא"ו כי לא נמנה במסורת עם המלאים : (כא) יחיו ויהיו. מטעים ביה דסבירין בשוא תחת הו"ו והוא בפתח. מסורת פרשה תרומה ועיין בפירוש רד"ק: ויהיו חטבי עצים. בלא מאריך בחי"ת: כאשר דברו להם. כתוב במקרא גדולה שמצא בס"א ישן מוגה אלהם ובכל ספרים שלפני כתוב להם ולא ראיתי בו מחלוקת : (כב) למה רמיתם. דגש ומלעיל שאין הטרחא עושה מלרע: אנחנו. החית בשוא לבדו: (כג) עבד וחטבי עצים. בלא מאריך בחי"ת: (כד) הגד הגד. שתי הגימלי"ן דגושות: ונעשה. בציר"י שלא כמנהג: (כה) הננו בידך. קל ובשו"א הנו"ן הראשונה ובמסורת ד' וסימן הננו בידך הננו עצמך (שמואל ב' ריש סימן ה') הננו אתנו לך (ירמיה ג') הננו לפניך באשמתינו (עזרא סוף סימן ט') : (כז) חטבי. אין טעם בחי"ת רק בבי"ת: ושאבי מים. הטעם בשי"ן כאחריו דלעיל ולא בבי"ת :

י (א) **ויהי** כשמע. פליגי ביה ספרי החזק הוא הרפה. ועיין מ"ש (בשופטים ו') ובדוכתי אחריני : (ג) מלך ירושלים. בספרים כ"י ובדפוס ישן אין ברי"ש מאריך וכן חבריו שבענין . וכל ירושלם שבמקרא חסר יו"ד אחר למ"ד חוץ מחמשה שבכתובים במסורת ירמיה סימן כ"ו וד"ה ב' ריש סימן כ"ה ואף אותם הכתובים בלא יו"ד היו"ד נקראת אף על פי שאינה כתיבה כמ"ש במכלול דף ק"י וכמ"ש ביחזקאל י"ד ובבראשית רבה פר' נ"ו אברהם קרא אותו יראה שם קרא אותו שלם . והקב"ה קרא אותו ירושלים. וכתב בעל יפה תואר שם סי' ט"ז דאע"ג דקרינן ירושלים הוא חסר יו"ד לסבה זו כמ"ש התוספת בפ"ב דתעניות (דף ט"ז. בד"ה הר) ויהו במקום יראה כי הוא"ו כאל"ף ה"א בגימטריא: (ח) כי בידך נתתים. בדפוסים אחרונים כתוב בידך ונמסר עליו יתיר יו"ד ואין כן בספרים כ"י גם לא בדפוסים ראשונים: (טו) אל המחנה הגלגלה. החי"ת בחטף פתח : (כג) ויעשו כן ויוציאו אליו. ברוב הספרים מלא וא"ו וצ"ע ממה שאכתוב בד"ה ב' סי' א' : (כד) ויהי כהוציאם. במקצת דפוסים יש מאריך בה' אבל בספרים כ"י ודפוסים ישנים היא געיא בכ"ף : ההלכוא. חד מן מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריי' וסימן נמסר בריש ס' (לך לך ובדניאל ג') במ"ג. (ועיין רד"ק) : (כח) ואת מלכה החרם. בלא מאריך בה"א ומלת מלכה בטעם סגול ומלת החרם בגלגל: החרם אותם. בדפוס בומבורגי קע"ח נכתב בגליון אותה וכן בתרגום שם גמיר יתה גם בספר ישן כתוב אותה . ובספרים אחרים מדוייקים כתוב אותם ותרגום שלהם יתהון וכן הוא במאיר נתיב וכן פירוש בעל כלי יקר: (לג) לעזר את לכיש . העין בשו"א לבדו בכמה ספרים כ"י ודפוסים ישנים: (לה) החרים. בלא מאריך בה"א וכן ואת כל הנשמה החרים שבסמוך (פ' מ') :

יא (ב) **ואל** המלכים. הוא"ו בגעיא בספרים כ"י ודפוס ישן : נגב כנרות. בספרים כ"י מדוייקים הכ"ף במאריך והנו"ן בשו"א לבדו ורפה וכ"כ במכלול דף ר"כ כל כנרות בשוא בלא סמיכות והוא קל והכ"ף מעמדת בגעיא עכ"ל ור' אליה המדקדק כתב ובמדוייקים הנו"ן בחטף פתח ועיין ג"כ (במלכים א' ט"ו): (יב) ואת כל ערי. הוא"ו בגעיא בס"ם: המלכים האלה. בספרים כ"י מדוייקים הלמד במאריך וכן הוא לב"א: ואת כל מלכיהם. הוא"ו בגעיא בס"ם : (טו) ושפלתה. ושפלתו קרי :

יב (א) **ויירשו** . חסר יו"ד ע"פ המסורת והיו"ד במאריך עיין מ"ש (במלכים ב' י"ז): (ג) עד ים כנרות . עיין מ"ש לעיל סימן י"א: הישמות. יש מחלוקת בספרים ובמסורת ד' וסימניהון ויחנו על הירדן מבית (פרשת מסעי). והערבה עד ים הכלא. ובית פעור ואשדות סי' י"ג דסיפרא. הנני פתח את כתף מואב (יחזקאל כ"ה). סימן אורייתא הישמת כתיב. יהושע הישמות כתי' יחזקאל הישימות. כן מצאתי במסרה כ"י והובאה ג"כ במ"ג (פרשת מסעי) וביחזקאל סימן הנזכר ומ"ש שם ד' כתיבין כן נראה שצריך למחוק דבנסחאות כ"י איננו ואפשר לומר על צד הדוחק ד' כתיבין כן בתי"ו לבסוף והם ד' האמורים א' של תורה וג' של נביאים ודלא כאחריני דכתיבין הישימן בנו"ן ועיין מ"ש (בפרשה מסעי) : (ו) והראובני . הרי"ש במאריך ונקודתה שורק והאל"ף נחה כמ"ש פעמים רבות: ולחצי שבט **הַֽמְנַשֶּׁה** כל המנשה רפי: מלכי כנען ובני המן אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה כדאיתא בשלהי פ"ק דמגילה וכמ"ש בשירת הים ושירת האזינו ובירושלמי פ' בני העיר רבי זעירא ורבי ירמיה בשם רב שירת הים ושירת דבורה נכתבים אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבים אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה דכל בניין דכן לא קאים מאי כדון למצוה או לעיכוב א"ר יוסי בר חנינא בר אחוי דרב הושעיה נהיר אנא כד הוינן קיימין קמי תנותא דרבי הושעיה חביבך עבר ר' בא בר זבדא ושאלון ליה ואמר בשם רב לעיכוב ע"כ. ועיין בהלכות סופרים שהביא בעל הלכות גדולות : (כ) מלך שמרון מראון. חד מן מ"ח מלין דנסבין אל"ף באמצעות תיבותא ולא קריא: (כא) מלך תענך . במקצת ספרים כתיבת יד ובדפוסים ישנים העין בשו"א לבדו והנו"ן בפתח וכן (ביהושע י"ז וכ"א ובשופטים סימן א' וסימן ה' ומלכים א' ד') :

יג (א) **אתה** זקנתה. ב' חד מלא וחד חסר וסימן אתה זקנתה באת בימים. אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך (שמואל א ח) דיהושע מלא דשמואל חסר. ועיין מסורת הברית הגדול סימן תתקכ"ב : (ו) אנכי אורישם. בספרים כתיבת יד מדוייקים ובדפוסים ישנים ביו"ד : (ח) הראובני. עיין לעיל סימן י"ב : כאשר נתן להם משה עבד ה'. י' דמטעין דסבירין אשר בקריאה. מסורת יונה סימן א' : (טז) על מידבא. חד מן ט' דסבירין עד וקריין על וסימן נמסר במ"ג (פרשת ויחי) ולפיכך תרגום יונתן עד מידבא ועיין מ"ש (בנחמיה סי' י"ב) : (יח) ויהצה. הה"א בשוא לבדו בספרים מדוייקים. ובמקצתם היו"ד בקמץ : (כג) ויהי גבול בני ראובן וגומר למשפחותם חד מן ח' מלאים כמ"ש (בפרשת נשא) וזהו בתראה דראובן :

(כד) ויתן משה למטה גד וגו' למשפחתם חסר וכן זאת נחלת בני גד למשפחתם שבסמוך והם קדמאה ובתראה דגד כמו שכתבתי (בפרשת נשא) : (כו) ומחשבון עד רמת. חצי הספר ובמקרא גדולה לעיל בסוף מלכי כנען כתוב בגליון חצי הספר ואין שם מקומו רק כאן קודם פסוק ומחשבון. וכן כתב במקרא גדולה עצמה בסוף יהושע. וכן ראיתי בספרים כ"י שכתוב כאן חצי הספר בפסוקים וסך כולם שש מאות וחמשים ושש ומתחילתם שלש מאות ועשרים ושמנה. וזאו ראיה גדולה שצריך להסיר שני הפסוקים הנמצאים במקצת ספרים בסימן כ"א שם דבלאו הכי אין החשבון מכוון : (כט) ויתן משה לחצי שבט מנשה וגו' למשפחותם. מלא וכן וחצי הגלעד וגו' למשפחותם שבסמוך והם קדמאה ובתראה דמנשה. כמ"ש (בפרשת נשא) : (ל) ויהי גבולם ממחנים וגו'. כתוב במקרא גדולה זה לשונו. ובספר ישן מצאתי ויהי כל גבולם ממחנים כל הבשן וכל ממלכות עוג מלך הבשן וכל חות יאיר ומוגה מכאן כך עכ"ל. ולא ראיתי כזה בשום ספר : **כָּל־הַבָּשָׁן כָּל־מַמְלְכוּת**. בס"א כ"י **כָּל** הבשן **כָּל** ממלכות במתג אע"פ שהם במקף ובס"א מתוג הראשון בלבד וי"ס האחרון ועיין מ"ש (בפרשה ראה על כל הבכור) :

יד (ב) **בגורל** נחלתם כאשר צוה. י' דמטעים דסבירין אשר בקריאה מסורת יונה א' : (ח) המסיו . היו"ד נחה והוא"ו נעה שלא כמנהג שהיה משפטו בשורק הוא"ו ע"ד נטיו רגלי והדומים לו וכתב רבי יהודה שהוא ע"ד לשון ארמי **אִשְׁתַּנִּיו** המרא (דניאל ה') ודומיהם עיין בפירש רד"ק ובמכלול דף קס"ה ובשרשים שרש מסה וכ' הרכבה אות ה' ומ"ש (בדניאל ג') : (י) אותי כאשר דבר. בדפוס ישן ובמקצת ספרים כ"י מדוייקים הבי"ת בציר"י ובא' מהם נמסר עליו לית וכל אתנח וסוף פסוק דכותה. ובדברים הללו כתב המכלול דף ע"ד וכאשר יבא דבר באתנח וסוף פ' הוא בציר"י וכן בא בסגולה בהיא אחר זרקא בציר"י ועתה הנה החיה ה' אותי כאשר **דִּבֵּר** והמסורת עליו לית כותיה צירי וכל אתנח וסוף פסוק צירי כותיה : (חמש ושמנים. אמר המגיה נפלאתי מאד על המדפיסים שהדפיסו מלא וחסר ושמונים ו' מלאים וסימן נמסר בסדר בראשית ע"כ . והלא שם ובשופטים ד' ובמסרה רבתא נמסרו וא"ו מלאים ואין זה עמהם דא"כ פשו להו והוו שבעה ע"כ): (יא) בכחי אז. במקצת דפוסים כ"ף ראשונה רבתי מה שאין כן בדפוסים ישנים ובספרים כ"י גם לא ראיתיה גדולה בשום נוסח מאלפא ביתא דאותיות רבתות :

טו (ד) **והיה** תצאות. והיו ק' והוא חד מן ז' מלין כחד לישן דכתיבין ה"א בסוף תיבותא וקריין ו' וסימן ונסב לכם דמסעי . ועבר עצמונה דהכא. והיה לכם הגבול. ותאר הגבול. ועבר הגבול. תלתיהון בסיפרא סימן י"ח לאן אבדות (ירמיה נ') ועבותי אתם לגוי אחד (יחזקאל ל"ז) ובמסורת הדפוס נמסר זה הסימן כאן ובפרשת מסעי במלות שונות ובכונה א' ובפרשה מסעי חסר אותו דירמיה ודיחזקאל ומ"ש שם ו' נ"ל ז' : (ו) אבן בהן . בס"א לא בחי"ת וכן דלקמן סימן י"ח ע"ש : (יז) ויתן לו את עכסה. בחי"ו בסגול: (יח) ויהי בבואה. בבי"ם מלא אביה. בס"ם ודפוסים ישנים יש מאריך במ"ם: (כח) ובזיותיה. חד מן מלין דסוף תיבותא יה ולא מפקי' ה' וסימן נמסר במ"ג סוף (פרשת בשלח): (לג) ויקבאל. לעולם כל קמץ על שני שואים יקרא חטוף ודומה לו ויקדעם האמור בסמוך ועוד כלל אחר כשיהיו שני שואים באמצע המלה ויהיה השוא השני תחת אות בג"ד כפ"ת השנית נעה והגושה דגש קל כמו (כשבתך יכתבו) ודומיהם ונמצאו אלו השנים רפים יקתאל יקדעם ואולי מפני אהח"ע נרפו מכלול דף ק"ל . וכן יקתאל דמלכים ב' י"ד : (לט) ובצקת. הבי"ת בלא מאריך ולכן קריאתו בקמץ חטוף וכן בדפוס ישן הוא בחטף קמץ ממש כדרכו לעשות על התפסים קמצים : (מז) והים הגבול . הגדול קרי : (מח) ושוכה. בה"א ומה שכתוב במקצת ספרים ושוכו קרי הוא שלא לצורך : (נב) ארב ורומה. בכמה ספרים כ"י ורומה ברי"ש לא כדל"ת : ואשען השי"ן בלא דגש : (נג) וינום. במ"ס ובמקצת ספרים כתיב וינים וקרי וינום ובמקצתם כתיב וקרי בוא"ו וכן בס"א כ"י נכתב בצד למערבאי וינום כתיב וקרי: *) (נו) ויקדעם במקצת ספרים כ"י הדל"ת בחט"ף קמץ ועיין מ"ש לעיל על ויקתאל (סג) לא יוכלו . יכלו קרי :

טז (ג) **גזר** והיו תצאתו. תי"ו ק' ובמקצת ספרים מלא וא"ו בתר תיו קמייתא אמנם ע"פ המסורת דפרשת מסעי ראוי להיות חסר דנמסר שם כל אורייתא תוצאותיו כתיב . אל גבול היפלטי שהוא פסוק זה תצאתו כתיב אל כתף בית חגלה סימן י"ח (יט) תצאותיו כתיב ושארא תצאתיו כתיב : גזר והיו תצאתו ימה . בס"א הימה ולא יתכן שבסימן כ"ד נמסר כל הימה שבסיפרא ואין זה בתוכם והוי יודע דהתם במ"ג נמסר הימה ו' וטעות הוא וצריך להגיה ז' ולהוסיף וגבול ים והימה דלעיל בסימן ט"ו : (ה) עד בית חורן. במלה זו יש כל החלופים השייכים בחסר ויתיר במקצת ספרים חסר דחסר ומקצתם מלא דמלא וי"ס מלא וא"ו קדמאה וי"ס מלא וא"ו בתראה ועיין מסרה הכתובה במ"ג בסימן י"ח : (י) שלה. בה"א :

יז (ד) **ולפני** הנשיאים. בספרים כ"י מדוייקים ובקצת דפוסים ישנים מלא דמלא ובדפוסים אחרונים הנשאים כתיב חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניינא ובמסורה סוף פרשה לך לך נמסר כל נביאים וכתובים נשיאם כתיב בר מן ד' וכו' והוא דלא כמאן לכן נ"ל להגיה כל נביאים וכתובים נשיאים כתיב מלא דמלא כמו שמצאנו זה בספרים המדוייקים וגם כל האחרים שבנביאים וכתובים הם מלאים דמלאים וכל הספרים חוץ מהארבעה שיצאו מן הכלל. משכתבתי זה ראיתי אח"כ במסורת כ"י שכתוב בפירוש כל נביאים וכתובים כתיב נשיאים : (ה) ויפלו חבלי מנשה . החי"ת בפתח והמסורת עליו לית דכוותיה פתח וכל כתבל דכוותיה . (יא) בית שאן ובנותיה וגו' רבים החילופים שנפלו בספרים בשמה ובנותיה שבפסוק זה ועל פי המסורת כולם שבפסוק מלאים וא"ו חוץ מן תענך ובנתיה שהוא חסר וכן במסורת כ"י ב' חסר בסיפרא עקרון תענך וכן מצאתי במסורת כ"י ז"ל ובנתיה ה' חסר בנביאים וסי' עקרון תענך דיהושע לעיל סימן ט"ו והכא תענך. יבלעם . דשופטים א'. ובנתיה כלא תלתנה ירמיה ריש מ"ט . וכל אורייתא וכתובים דכוותא בר מן ו' וסימן מגדו. דור (ד"ה א ז) בית אל. ישנה (ד"ה ב' י"ג) שוכו . תמנה. (ד"ה ב כ"ח) אלה השבה הם מלאים ושארא דכתובים חסרים ועוד מצאתי לשון אחר בספרים מדוייקים כ"י ובנותיה ו' מלא בכתובים וסי' מגדו דור בית אל ישנה שוכו תמנה וכל נביאים דכותא במ"ה חסרים וסי' עקרון . תענך דיהושע תענך. יבלעם . דשופטים . ובנתיה כלא תלתנה. וכל אורייתא דכותיהון ונמצאו שתי מסרות אלו שוות בכוונתן אלא שמתחלפות בגרסתן ומסורת הדפוס דסוף פרשת חקת צריכה תיקון: ואת יושבי דאר . בדפוס ישן ובמקצת ספרים כ"י הוא"ו בגעיא : ויושבי עין דר. ברוב הספרים חסר וא"ו ובדפוס ישן כתב דאר באל"ף ולא יתכן כפי המסורת שנמסר לסימן. ד' כתיב אל"ף ואחד מהם הוא הראשון שבפסוק זה השני : תענך . בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשו"א לבדו וכן לעיל בסימן י"ב ולקמן בסי' כ"א : (טו) ויאמר אלהם יהושע . בספרים כ"י מלא יו"ד ובמקרא גדולה חסר . וכן במסרה גדולה נמסר ב' חסר ביהושע וסימן ויקרא יהושע בן נון אל סי' ו' ויאמר אלהם יהושע ע"כ. ולא ידעתי אם הוא זה או אחר דבסיפרא דאיכא אחריני: היערה. ברוב ספרים כ"י ודפוסים ישנים העי"ן בשו"א לבדו : (טז) לא ימצא לנו . המסורה עליו לית ומלעיל :

יח (ג) **אבותיכם** . במקצת ספרים מלא דמלא וכן במסורת יהושע כולם מלאים : (ד) ויתהלכו . אין ביו"ד מאריך : ויכתבו אותה. במקצת ספרים מלא וכן נכון על פי המסורת דפרשת בלק אבל והתחלקו אתה שבסמוך חסר כי הוא אחד מן החסרים : (ה) על גבולו מנגב. במקרא גדולה כתוב גבלו ונמסר עליו ה' חסרים ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים מלא וא"ו וכן ראוי שלא נמנה זה במסורת עם ה' חסרים בלישנא וסימן נמסר במ"ג פרשת חיי שרה (פסוק י"ז) : (ח) כבלה. בה"א וכן אל המחנה שלה שבסמוך והנה כתבו עליהם במקצת ספרים לו ק' : (י) לבני ישראל כמחלקותם. במקרא גדולה וקטנה כתוב בגליון ס"א לפני ולא ראיתי כן בשום ספר : (יב) ימה והיה. והיו קרי ועיין לעיל סימן ט"ו : מדברה . במקצת ספרים הבי"ת בקמ"ץ אמנם כפי המסורת דישעיה ריש סימן ע"ז ראוי להיות בפתח וכן במכלול דף רכ"ה וכאן מדברה בית און . מדברה דמשק (מלכים א' י"ט) הבי"ת בפת"ח אע"פ שאחריהן נח כאן כן לפי שהם סמוכים . והמסורת דמשק שקראת עכ"ל מסכים למסורת שלנו. (וכ"ה במס"ק מלכים א' י"ט ט"ו) : (יד) נגבה והים. והיו קרי כמו שאמרתי לעיל בסי' ט"ו : (יז) אבן בהן . בה"א כדלעיל בסימן ט"ו ומה שכתוב עליו במ"ג יהודה ועלה אבן בהן . ה"פ פסוק דלעיל דהוא בגורל יהודה ועלה ודין דבגורל בנימן ויורד: (יט) והיה. והיו קרי כמ"ש לעיל סימן ט"ו : תצאותיו

תצאות

תאלות קרי כן מצאתי במקצת ספרים מדוייקים ומה שכתבתי יש תילופים ובספרים נכון ע"פ המסורת שכתבתי לעיל סימן ט"ז : (כ) יגבל אתו. הבי"ת בחולם בכל הספרים ובמקצת ספרי הדפוס מלא וא"ו ונכתב עליו יתיר וא"ו ובכל ספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים חסר וא"ו. ובמקצת הספרים הבית במאריך וכולם במקף וזל"ש המכלול בדף כ"א במשקל **יפעל** כשהוא בחולם ותסמך המלה במקף על מלה זעירא או על מלה שהיא מלעיל תחטף העי"ן בקמץ חטף במקום החולם כמו ונלך עד **ימשל־בם** (ישעיה י"ט) לכו **יקבץ־און** לו (תהלים מ"א) ודומיהם ונשאר החולם עם המקף במלת כי **יגנב־איש** ובא כן מפני המאריך שנשתתף עמו וכן יבא עם המקף בחולם כשהמלה איננה זעירא ולא מלעיל כמו **יגבל־אתו** ע"כ. וקשה בעיני כי בחילופים של מקרא כ"י ראיתי לב"נ **יגבל־אתו** ולב"א **יגבל־אתו** והנו סומכים על קריאת ב"א. וגם במקרא ישנה מהדפוס נכתב מבחוץ ב׳ להורות על זה החילוף וצריך עיון : (כד) העמוני. העמונה קרי : (כו) והמצפה. בסגול : (כח) וצלע האלף **והיבוסי היא** ירושלים. בס"א כ"י **והיבוסי** בשופר **היא־ירושלם** במאריך ובמקף :

יט (א) **בני** שמעון למשפחותם. חד מן ח' מלאים וזהו קדמאה דשמעון כמ"ש בפרשת נשא : (ד) ואלתולד. ברוב הספרים מלה אחת : (ה) וצקלג הלמ"ד בקמץ במקצת הספרים ומקצתן בפתח וי"ס שהלמ"ד במאריך : (ו) ושרוחן. בחי"ת לא בה"א והוא בסגול ברוב הספרים ויש מהן בצירי : (ח) ראמת נגב. כן כתיב בכמה ספרים כ"י ודפוסים ישנים באל"ף ונמסר עליו לית כתיב אל"ף והמ"ם בפתח לא בחולם וי"ס כתוב רמת בלא אל"ף : (יב) הדברת. במקצת ספרים הדל"ת בלא מאריך וכן לקמן סימן כ"א : (יג) גתה חפר. לא מפיק ה"א מסורת הגדול : (יד) והיו תאאתיו. בס"א כ"י כתיב והיה וקרי והיו וטעות הוא שאין זה מן הכתובים בה"א וקרין בוא"ו. כמ"ש לעיל סימן ט"ו : יפתח אל. ב' בענין ותרין מלין ומקף ביניהון : (טו) וידאלה. בס"א כ"י בריש וכן במ"ג נכתב בצדו ס"א וירלה בריש ע"כ. ובשאר הספרים בדל"ת : (טז) בני זבולן למשפחותם. זהו בתראה דזבולן מן ח' מלאים שכתבתי בפרשת נשא : (יז) לבני יששכר למשפחותם. זהו קדמאה דיששכר מן ח' מלאים כמ"ש בפ' הנ"ל : (יח) והחפרים ושיאון. בשי"ן ימנית ועיי' מ"ש בפרשת ואתחנן ס' ד' : (כב) ושחצומה. ושחצימה קרי : (כג) מטה בני יששכר למשפחתם. חסר וזהו בתראה דיששכר שלא נמנה עם המלאים בפרשת נשא : (כד) בני אשר למשפחותם. חד מן ח' מלאים וזהו קדמאה דאשר כמ"ש בפ' הנ"ל : (כז) בית דגן. הגימ"ל בחולם ונמסר עליו לית וחסר ובמקצת דפוסים הגימ"ל בקמץ וטעות הוא : ופגע בזבולון במקצת ספרים מדוייקים חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וכן חברו דלקמן בפרשה ופגע בזבלון מנגב והם ע"פ המסורת ט' כתיב כן וסימן נמסר במ"ג פ' ויגש וכן מצאתים במסרה כ"י : (כט) ויהיו. והיו קרי : מחבל. במקצת ספרים החי"ת בסגול ומקצתן בצירי וכן מצאתי כתוב בגליון אחד מס"ס שכן הוא בהללי בצירי : (לג) מאלון. בדפוסים אחרונים האל"ף בפתח ובכל ספרים כ"י ודפוסים קדמונים בצירי : (לד) אזנות. במקרא גדולה כתוב עליו ס"א מיגה אזנו ע"כ. ואין להטות אוזן להגה' זו ובדפוס ישן האל"ף בקמץ ובשאר ספרים בפתח : חקקה. פליגי על קו"ף קדמאה אם דגש או רפי ובמקצת ספרים החי"ת בוא"ו שורק : ופגע בזבלון. עיין מה שכתוב לעיל על ופגע בזבלון : (מז) וירשו. חד מן ד' חסרים ע"פ המסורת כמ"ש במלכים ב' י"ז והיו"ד במאריך :

כ (א) **וידבר** ה' אל יהושע לאמר. בכל ספר יהושע כתיב ויאמר ה' וכאן נא' וידבר. ודבור לשון עז הוא ובמכות פ' אלו הן הגולין א"ר אחא בר חנינא מפני מה נאמרה פ' רוצחין בל' עזה מפני שהם של תורה עיין ילקוט יהושע רמז ל' וכלי יקר : (ח) ואת גלון. גולן קרי :

כא (ד) **למשפחת** הקהתי. הקו"ף בשוא ברוב הספרים : (ה) ולבני קהת. הקו"ף בשו"א : (ו) ולבני גרשון ממשפחות מטה יששכר. במ"ג חסר ומסור עליו ג' חסר בנביא ובמקצת ספרים כת"י מדוייקים מלא וא"ו ופסוק לבני גרשון ממשפחת הלוים דלקמן בפרשה חסר ושם נמסר ג' חסר בנביא ובמס"ג נמסר כאן ושם ג' חסר בנביא ולא יתכן דאם כן הוו להו ד' : (י) ויהי לבני אהרן ממשפחות. במקצת ספרים מלא וא"ו וכן נכון על פי המסורת שנמסר כאן במ"ג ג' חסר בנביאים ושלשתם הם בפרשה זו ואין זה מהם : הקהתי. במקצת ספרים הקוף בחטף קמץ : ראשנה. ראשונה ק' ונכתב בשני נחים האל"ף והיו"ד כמו כל הבאים (ישעיה ל') : (יג) את חברון ואת מגרשה ואת לבנה ואת מגרשה. כתב המגיה במ"ג כולם חסרים יו"ד ובס"א ישן ומדוייק כולם חסרים במ"ג חברון לבנה ע"כ. וכן מצאתי גם אני בס"א כ"י אך ברוב הספרים כולם חסרים : (כ) ויהי ערי גורלם. סימן יהושע ויהי ערי גורלם. (ד"ה א' ו') ויהי ערי גבולם : (כו) למשפחות בני קהת הנותרים. במקצת ספרים למשפחות מלא וכן נכון על פי המסורת כמ"ש למעלה : (כז) את גלון. גולן קרי : (כח) את דברת. במקצת ספרים הדל"ת בלא מאריך כדלעיל סימן י"ט : (לד) את קרתה. במקצת דפוסים ישנים ואת קרתה ובשאר ספרים כתוב את בלא וא"ו וגם במסורת מנו זה עם כ"ת את הכתובין בענין. קודם וממטה גד יש ספרים שכתוב בהן שני פסוקים ואלו הן : (לו) וממטה ראובן. את בצר ואת מגרשה ואת יהצה ואת מגרשה : (לז) את קדמות ואת מגרשה ואת מיפעת (ס"א את) ואת מגרשה ערים ארבע : וכן ראיתי בדפוסים ישנים. ופסוקים אלו הם גם בד"ה א' ס"ג ס"ד : ובס"ס ישנים כ"י פסוק ראשון כתוב באופן אחר : (לו) וממטה ראובן את עיר מקלט הרצח את בצר במדבר ואת מגרשה את יהצה (ס"א ואת יהצה) ואת מגרשה. וכן נראה נכון לפרש ד' ערים אלו לפי הסכום שכתוב בפ' ערים שתים עשרה ורד"ק כתוב לעיל בפסוק לבני מררי זל"ש בזה הפסוק אומר כי שתים עשרה ערים היו לבני מררי ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולן ולמטה בספור הערים לא כתב אלא שמנה ערים ממטה זבולן ארבע ממטה גד ארבע וממטה ראובן לא כתב. וי"ס מוגה בהם וממטה ראובן את בצר ואת מגרשה את יהצה ואת מגרשה את קדמות ואת מגרשה ואת מיפעת ואת מגרשה ערים ארבע : ולא ראיתי שני פסוקים אלו בשום ספר ישן מדוייק אלא מוגה במקצתן וראיתי כי נשאל רבינו האיי ז"ל בזאת השאלה והשיב אע"פ דהכא לא חשיב להו בד"ה חשיב להו נראה מתשובתו כי אינם כתובים בספריהם עכ"ל ועמ"ש במ"ג בגליון ומ"ש למעלה בסי' י"ג בחשבון חצי הספר בפסוקים : ותילוף כזה מצאתי בנחמיה סי' ז' ע"ש :

כב (א) **לראובני** הרי"ש במאריך ונקודה שלה שורק והאל"ף נחה כמ"ש בפרשת פינחס : (ד) כאשר דבר להם. חד מן ה' להם דסבירין לכם וסימנם במסורה בפרשת בהעלתך סימן י"א : ועתה פנו ולכו. במקצת דפוסים ישנים פנו וסעו ובשאר ספרים ולכו וכן תרגם יונתן ואיזילו : (ו) ויברכם יהושע. הרי"ש בשו"א לבדו כמנהגו : (ז) ולחצי שבט המנשה. הה"א במאריך כחבריו שבענין : מעבר הירדן. בעבר קרי וכן הוא ברוב הספרים במסרה רבתא מערכת אות הבי"ת מ:ו ו' מלין דכתיבין ב' וקרין מ"ם ובסוף כתיב וחד תילוף מ' כתיב וקרי ב' מעבר. ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן : אהליהם ויברכם. הרי"ש בשו"א : (יד) ועשרה נשאים. חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן מצאתי במסורת כ"י כל נביאים וכתובים נשיאם כתיב בר מן ד' נשיאים כמו שנמסרו במקרא גדולה סוף פרשת לך לך וזה אחד מהם וראיתי מסרה אחרת כ"י אומרת בר מן ד' נשאים וגירסא ראשונה נ"ל עיקר : (כ) מעל מעל. כתב רד"ק בשרשים מעל האחרון שהוא פתות כולי ומלעיל הוא שם. וגם הראשון הוא מלעיל מפני סמיכותו לשם שהוא מלעיל אבל הראשון הוא חציו קמץ וחציו פתח שהוא פעל עבר ור' יהודה כתב כי הראשון מלרע ולא מצאנוהו כן בספרים המדוייקים : (כב) אל ׀ אלהים ׀ יהוה אל ׀ אלהים ׀ יהוה הוא ידע. פסיקתא טובא איכא הכא ודכותייהו טובא בקריא כמ"ש במזמור פ"ט ותד טעמא לכולהו וכן בירושלמי פרק הרואה שלשתם שם אחד הן כאינש דאמר בסיליים קיסר אגוסטוס ובב"ר פ"ח גרסינן שלשתן שם אלהים הן וכו' ובזוהר פרש' אחרי מות דף ס"ה אל דא נהירו דחכמת' ואקרי חסד אלהים דא גבורה יהוה דא שלימו דכולא רחמי ועל דא דבר ויקרא ארץ וגו' עוד בזוהר ג' שמות אלו שלשתן יחד הם אחד והוא חותמו של הקב"ה והם נקראים אמת. וכן במדרש שוחר טוב מזמור נ' אל אלקים יי' הוא ידע מה ראו בני גד ובני ראובן להזכיר שמות הללו שני פעמים אל אלקים יי' שבהם ברא את העולם שנאמר אל אלקים יי' דבר ויקרא ארץ. אל אלקים יי' שבהם נתנה תורה לישראל. כי אנכי יי' אלקיך אל קנא כנגד שלש מדות שבהם נברא בחכמה בתבונה ובדעת שנא' ה' בחכמה יסד ארץ. כונן שמים בתבונה. בדעתו תהומות נבקעו ע"כ. ותמה אני על שני גדולי הדור רש"י ורד"ק שהם עושים השכינה חול ח"ו ופירשו אל האלהים ואדני האדנים ועיין שערי אורה סוף ד' ל"ז בשם חמישי וסוף דף מ"א : (כה) וגבול נתן ה' בינגו. במקצת ספרים כ"י מדוייקים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא ונמסר עליו לית חסר וכן הוא בדפוסים ישנים : (ל) וייטב בעיניהם. כתיב במכלול דף קכ"ד וייטב בעיניהם דבני גד ובני ראובן נעדרה היו"ד פ"א הפעל מהמכתב כמו ויגדו לשאול וישר הדבר בעיניו (שמואל א' י"ח) ודומים רבים שם גם המכלול יופי כתב בא ביו"ד האיתן לבד ונפלה היו"ד פ"א הפעל מהמכתב ובספרים שלנו בין בדפוסים ובין בכ"י בשני יודין : (לב) וישבו. במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר יו"ד וכן נכון על פי המסורת שנמסר (בפרשת שלח לך) וישיבו י' ז' חסרים וג' מלאים וחשיב ואזיל לכולהו ודין הוא חד מן החסרים : (לד) ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח כי עד וגו'. במקצת ספרי הדפוס אחר מלת למזבח עד קרי ולא כתיב וכן נראה מפירוש בעל כלי יקר ולא נמצא כן בספרים כ"י וגם רש"י כתב הרי זה מן המקראות הקצרים וצריך להוסיף בו תיבה אחת ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח עד וכן משמע מפירוש רד"ק. גם בתרגומים שלנו ליכא מלת סהיד ורד"ק כתב שתרגום יונתן וקרו בני גד ובני ראובן סהיד למדבחא וכו' ומכל מקום אף לפי דבריו אינו אלא כמפרש. וכן כתב בעל לב אהרן המפרשים אמרו שחסר מלת עד :

כג (ג) **לכל** הגוים האלה מלפניכם. כן כתיב מלפניכם לא מפניכם. וראיה לדבר ממסורת (פרשת עקב) מלפניכם ג' וסימן והוריש ה' את כל הגוים האלה דהתם. וה' אלהיכם הוא יהדפם. תנינא דפסוק ידוע תדעו כי לא יוסיף וגו' לקמן בפרשה ולא נזכר זה בתוכם. כך נ"ל להגיה מסרה זו שיש בלבול בדפוס : (יד) מכל הדברים הטובים. במקצת דפוסים ישנים כתיב **מכל־**הדברים בקמץ ובמקף ובכל ספרים כ"י ושאר דפוסים בחולם ובטעם גלגל ולגרמיה : (טו) והיה כאשר בא וגו' אשר דבר ה' אלהיכם אליכם. בספר אחד כ"י כתוב עליכם וכן תרגם יונתן עליכון וגם במקצת ספרים יש הערה מחילוף זה אולם בשאר ספרים כתוב אליכם : עד השמידו אותכם. אין דומה לו בכל המקרא רצונו לומר לזה הפתוח הה"א כמשפט והמסורת עליו לית דכותיה וכן כתב החכם רבינו יונה בספר הרקמה :

כד (ו) וארבה. וארבה קרי והוא חד מן כ"ט מלין דחסרין ה' בסוף תיבותא וקריי' וסימן במסרה רבתא. ובירושלמי דפסחים שילהי מכלתין אמר ר' אחא וארב כתיב כמה ריבים עשיתי עמו עד שלא נתתי לו את יצחק. ד"א נעשיתי לו אורב אין חטא מיתן ליה ואין זכה מיתן ליה עיין יפה מראה שם : (ח) ואבאה. כתוב בה"א וקרי בלא ה"א והוא חד מן כ' מלין דכתיבין ה' בסוף תיבותא ולא קרייא וסימן במסרה רבתא : (י) ואצל ברוב הספרים חסר יו"ד ונמסר עליו ב' חסרים וחד מלא ולא מסיימי וכ"כ בשופטים ו' על פסוק ואצל אתכם מיד מצרים ועל חברו דשמואל י' והמלא היא דשמואל : (יד) ועתה יראו. האלף נחה ובמסורת יראו ג' וחבריו יראו את ה' קדושיו (תלים לד) אך יראו את ה' (ש"א יב) : (טו) את מי תעבדון. בחטף פתח העי"ן ובחולם הבי"ת לא כספרים משובשים שכ' **תעבדון** : בעבר. מעבר קרי והוא חד מן ו' מלין דכתיב' ב' וקרי' מ' וסימן במסרה רבתא אות בית. (יז) המעלה אתנו ואת אבותינו. במקצת ספרים מלא וא"ו אך במסורת (ירמיה סוף סימן י"ד) לא נמנה זה בכלל המלאים : את האתוה. ברוב הספרים כן כתוב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה : הגדלות האלה. ברוב המדוייקים חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא והכי מוכח במסרה רבתא במערכת אות גימל : (יח) ישב הארץ. אמר הצעיר כתי"ב המגיה אשתומם על המראה הנגלה לנגד עיני על האי מסרתא דאיתא במערכת אות יו"ד וזה נסחה יושב ע"ז מלאים וכו' וסי' וא' מלא ביהושע וסי' ואת האמרי יושב הארץ. ורכב ברזל בכל הכנעני כך אשכחנא בתרי נסחי חדא משנת ש"ט וחדא משנת שע"ז וקשיא טובא דהריקא מסרו חד ומני להו תרי. ואי לאו דקא מסתפינא הוה אמינא דמוטעי נינהו דהא האי פסוקא דרכב ברזל היושב כתיב ואילו הכא יושב קא חשיב דהא בתר דא כולהו נסחו קא מסרו היושב ב' מלא וכו' וכל יהושע דכוותא במ"א חסר ורכב ברזל בכל הכנעני וכן בכולהו נמסר (ביהושע ט) על בקרבי אתה יושב ל' מל' בספרים א"כ האי דוגת האמרי חסר כתיב וכן בכולהו נדפס חסר. ותו דבסימן ע"ז על היושב בגזר נמסר כל ספנ"א מל' במ"א חסר ורכב ברזל ואילו בסימן י"ז על ורכב ברזל נמסר ל' חסר בס' אי הכי אתו כולהו אליביה דהאי מסרה דהיושב. אך אשכחנא מסרא (משנת רפ"ו) יותר דוקנית דקא מסר' וא' חסר ביהושע ורכב ברזל ונלע"ד דצ"ל ואת האמרי ישב הארץ ובהכי אתיא שפיר. תו בעינא לאודועי דהע"ג דבסימן י"ב היושב בחשבון נדפס חסר טעותא הוא דמדפסנא דפוסי ויניציאה ואמשטרדם וצ"ל מלא ע"כ) : (יט) אל קנוא. כתיב בחילופים ב"א אל קנא ב"נ אל קניא נראה שהחילוף הוא בוא"ו קנא קנאתי לרוב הטעות שנפלו בספרים כי בכל המקראות הוא מלא וכן ראוי ע"פ המסורת, והפלוגתות שבין ב"א ובין ב"נ אינן באותיות רק בנקודות וטעמים כמה שכתב רבי אליה בהקדמה השלישית למסורת המסורת. וגם חילוף זה הוא בטעם בלבד. ולפי דעתי הוא אם יש מאריך במלת אל : (כו) ויקימה. בספרים כתיבי יד מדוייקים ודפוסים ישנים מלא יו"ד : (לא) ויעבד ישראל. סימן יהושע ויעבד ישראל (שופטים ב) ויעבדו העם וסימן ישראל לא ידע עמי לא התבונן :

מ' מלין מן א' א' קדמ' נסיב וי"ו ואינון קריבין לה' וסי' ועבר ה' לנגוף. ודבר ה' אל משה. ואף ה' חרה בעם. ולמה ה' מביא אתנו. ויתעבר ה' בי. ה' ועתה הטיבו דרכיכם. ואין ה' ויאמר אלי עון ביה. ונחם ה' עוד קרא לאמר. ונוקם ה' אל קנוא ונוקם ה'. ובא ה' ונסתם גיא הרי. ובחר ה' לכן כה אמר ה'

אלה הדברים אשר תעשו

חד מן י"א מלין קריין ת' ולא כתבן וסי' ויקרא וינחם דוד את בת שבע. הכרי ויואב כל הצבא ישראל. אחר אלה שמות

תכסף. ותורת ה' איכה תאמרו חכמים. ומשא ה' לא תזכרו עוד. ושלם ה' את כל עבדיו. והראני ה' ויאמר אליו אלישע. וינחם
ואמת יכפר עון. וקווי ה' יחליפו כח. ומבקשי ה' אנשי רע לא יבינו משפט. ויכל ה' מיום א' לחדש השביעי. ומשכן ה' אשר עשה משה:

שפטו בשעריכם

כלה קדמאה דפסוק. בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלה. ידת"ק עד אשר לא ירתק חבל הכסף:

פלשתים. ובקש ה' ויכרת יהונתן עם. ויוסף ה' ויאמר יואב אל דוד דמותא. והכה ה' את ישראל כאשר. ועזבי ה' ובכר פשעים והטאים. ותהלות ה' שפעת גמלים
ולפני ה' תפלה לעני כי יעטוף. ואמת ה' כי גבר עלינו חסדו. ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב. וחסד ה' מעולם ועד עולם. ועצת ה' היא תקום. וביראת ה' כחסד

אמת ומשפט שלום

אח"ד המתקדשים והמטהרים. תהלה איך לא עזבה עיר תהלה. קומה והעמודים שמנה עשרה דירמיה. באח' לבבתיני אחתי

וספין ה' אתכם. ושב ה' אלסיך את'. והוריש ה' את כל הגוים. והסיר ה' ממך. ובשלות ה' אתכם. ופני ה' ויאמר עתה ירדו
בכתי. ויצא ה' ונלחם בגוים. ומה ה' הגיד לך אדם מה טוב. ואל ה' אליך ה' אקרא. ואוילי ה' כי רשעים יאבדו. ולך ה' חסד

דברו אמת איש את רעהו

הגבורים דשמואל. עשר"ה והגלה את כל ירושלים. אמה שמונה עשרה אמה קומת העמוד.

ויהי

תנה אל נורא, לבן קמחי עזרה, ודעת נבהרה, בספר השופטים:
ולב עבדך תתמוך, ואת ידו תסמוך, ומזדים תחשוך, ומדרך, שטים:

(א) **ויהי** אחרי מות יהושע. מי יעלה לנו. לכבוש את הארץ אשר נשארה להכבש: וימלאו

(א) **מי** יעלה לנו אל הכנעני. על מקומות שהפילנו בגורל ועדיין לא נכבשו: (ב) יהודה יעלה. שבט יהודה יעלה תחלה לכבוש את גורלו: (ג) לשמעון אחיו. לשבט שמעון: עלה אתי. ועזרני לכבוש את מה שנפל בגורל ויש פותרין יהודה יעלה הוא עתניאל הוא יעבץ שאנו אומרים במסכת תמורה מה שמו יהודה אחיו שמעון שמו ולשמעון אחיו אמר

פי' רבי' ישעיה

(א) מי יעלה וגו'. פי' שכל שבט ושבט היה עדיין הכנעני שרוי בתוכו וכל שבט היה צריך להלחם בשלו. ושאלו באורים ותומים מי ילחם תחלה בשלו: ויאמר

א וַהֲוָה בָּתַר דְמִית יְהוֹשֻׁעַ וּשְׁאִילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵימְרָא דַייָ לְמֵימַר מַן יִסַק לָנָא לְוָת כְּנַעֲנָאָה בְּקַדְמֵיתָא לְאַגָּחָא קְרָבָא בֵּיהּ׃ ב וַאֲמַר יְיָ יְהוּדָה יִסַק הָא מְסָרִית יַת יָתְבֵי אַרְעָא בִּידֵיהּ׃ ג וַאֲמַר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אֲחוּהִי סַק עִמִּי בְּעַדְבִי וּנְגִיחַ קְרָבָא עִם כְּנַעֲנָאָה וְאֵהַךְ אַף אֲנָא

ד' וסי' הכא רעיה שמשה ומלכה

א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאֲלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּיהוָה לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ אֶל־הַכְּנַעֲנִי בַּתְּחִלָּה לְהִלָּחֶם בּוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה יְהוּדָה יַעֲלֶה הִנֵּה נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ בְּיָדוֹ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אָחִיו עֲלֵה אִתִּי בְגוֹרָלִי וְנִלָּחֲמָה בַּכְּנַעֲנִי וְהָלַכְתִּי גַם־

ג' וחס'

ד'

רלבג

(א) הספר שאחרי מות יהושע שאלו בני ישראל בה' ר"ל באורים ותומים מי מהשבטים יעלה בתחלה להלח' בכנעני הנשאר בארצות השבטי' וראוי שנדע שאין הרצון בזה שלא היו נשאלין באורים ותומים בימי יהושע כי התורה העידה כי בימי יהושע ג"כ ישאלו במשפט האורים. ואולי הרצון

ויהי אחרי מות ד' ומי' אברהם משה. יהושע. שאול. ונמסר גם בסוף חיי ובריש יהושע. ומי' בלשון תרגום אבא רעיא שמשא ומלכא: ונלחמה ד' כקריאה ומי' ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה. ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין. ויאמר הפלשתי אני חרפתי את ישראל. ונלחמה אתם במישור אם לא נחזק מהם:

תולדות אהרן מי יעלה. ע"ג כה: ויאמר ה'. שם:

מצודת דוד

א (א) **בה'**. באורים ותומים: מי יעלה לנו. עם כי כל אחד נלחם בעבור חלקו אמר לנו כי כאשר יעלה מי מהם בהכנעני ויגבר עליו יביא המורך בלבם והתועלת לכולם: בתחלה. לקחת חלקו אשר נפל בגורלו ועדיין לא כבש: (ב) יהודה. שבט יהודה: הנה נתתי. ויביא הוא המורך בלב כל: (ג) לשמעון. לשבט

רשי

אמר שילך אתו : (ד) בבזק . שם מקום : (ז) שבעים מלכים וגו' . מכאן אתה למד מה גדולתן ועושרן של מלכי כנען שהרי אדני בזק לא היה כדאי למנות עם מלכי כנען בשם מלך וכתוב בו כן: ויביאהו ירושלים. שהלכו משם להלחם על ירושלים : (ח) שלחו באש . שלחו אש בכלה : (יג) אחי כלב . מאמו : (יד) ותסיתהו . ואמלכתיה לי' נמלך שמיעלין האדם ומשיאין לבו לדבר א' כ"ל : ותצנח . ואתרכינת ליפול לרגלי

רדק

(ה) וימצאו את אדני בזק . מלרע : (ו) וינס אדני בזק . ואמר אדני בזק מלעיל והיו"ד נוספת ר"ל אדון בזק וכן אדני צדק אדון צדק : בהנות . מן בוהן ידו ואינו ממשקלו אלא ממשקל לשון לשונות והוא האצבע הגס שבאצבעות : (ח) וילחמו בני יהודה . פי' וכבר נלחמו כי בימי יהושע לכדו ירושלם כמו שפירשתי בספר יהושע כי בכלל מלכי כנען אשר הכה יהושע הוא מלך ירושלם : (י) וכן וילך יהודה אל הכנעני . פי' וכבר הלך כי בימי יהושע לכדו חברון ודביר ודבר עתניאל פירשתי בספר יהושע : (יא) ושם דביר . ובדברי רז"ל כי בלשון פרס קורין

אֲנִי אִתְּךָ בְגוֹרָלֶךָ וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ שִׁמְעוֹן׃
ד וַיַּעַל יְהוּדָה וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־הַכְּנַעֲנִי
וְהַפְּרִזִּי בְּיָדָם וַיַּכּוּם בְּבֶזֶק עֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים אִישׁ׃ ה וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲדֹנִי בֶזֶק
בְּבֶזֶק וַיִּלָּחֲמוּ בּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי
וְאֶת־הַפְּרִזִּי׃ ו וַיָּנָס אֲדֹנִי בֶזֶק וַיִּרְדְּפוּ
אַחֲרָיו וַיֹּאחֲזוּ אֹתוֹ וַיְקַצְּצוּ אֶת־
בְּהֹנוֹת יָדָיו וְרַגְלָיו׃ ז וַיֹּאמֶר אֲדֹנִי־
בֶזֶק שִׁבְעִים מְלָכִים בְּהֹנוֹת יְדֵיהֶם
וְרַגְלֵיהֶם מְקֻצָּצִים הָיוּ מְלַקְּטִים תַּחַת
שֻׁלְחָנִי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן שִׁלַּם־לִי
אֱלֹהִים וַיְבִיאֻהוּ יְרוּשָׁלִַם וַיָּמָת שָׁם׃
ח וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־יְהוּדָה
בִּירוּשָׁלִַם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיַּכּוּהָ לְפִי־
חָרֶב וְאֶת־הָעִיר שִׁלְּחוּ בָאֵשׁ׃ ט וְאַחַר
יָרְדוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְהִלָּחֵם בַּכְּנַעֲנִי
יוֹשֵׁב הָהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה׃ י וַיֵּלֶךְ
יְהוּדָה אֶל־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶבְרוֹן
וְשֵׁם־חֶבְרוֹן לְפָנִים קִרְיַת אַרְבַּע וַיַּכּוּ
אֶת־שֵׁשַׁי וְאֶת־אֲחִימַן וְאֶת־תַּלְמָי׃
יא וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם אֶל־יוֹשְׁבֵי דְּבִיר וְשֵׁם־
דְּבִיר לְפָנִים קִרְיַת־סֵפֶר׃ יב וַיֹּאמֶר
כָּלֵב אֲשֶׁר־יַכֶּה אֶת־קִרְיַת־סֵפֶר וּלְכָדָהּ
וְנָתַתִּי לוֹ אֶת־עַכְסָה בִתִּי לְאִשָּׁה׃
יג וַיִּלְכְּדָהּ עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז אֲחִי כָלֵב
הַקָּטֹן מִמֶּנּוּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־עַכְסָה בִתּוֹ
לְאִשָּׁה׃ יד וַיְהִי בְּבוֹאָהּ וַתְּסִיתֵהוּ
לִשְׁאֹל מֵאֵת־אָבִיהָ הַשָּׂדֶה וַתִּצְנַח

ל' מ"ל
ל' בכפרה
י"א וג' בכפ'
כ'בטע' סופר ישר עבד אדני זה
כ' את ידיהם דשמואל
ל'. כ'
ל'. י"א
ז' ול'כתיב כן
ס'
ד' דגשים וכל דסמוך ללשון אש דכו' במ"א
מן זוגין דחד קאים וחד נחית
כ' מ"ל. ב'
ו' חס'. ג'

עִמָּךְ בְּעַדְבָךְ וַאֲזַל עִמֵּיהּ
שִׁמְעוֹן׃ ד וּסְלִיקוּ דְבֵית
יְהוּדָה וּמְסַר יְיָ יָת כְּנַעֲנָאָה
וּפְרִיזָאָה בִּידֵיהוֹן וּמְחָנוּן
בְּבֶזֶק עַסְרָא אַלְפִין גַּבְרָא׃
ה וְאַשְׁכָּחוּ יָת אֲדֹנִי בֶזֶק
בְּבֶזֶק וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בֵּיהּ
וּמְחוֹ יָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת
פְּרִיזָאֵי׃ ו וַעֲרַק אֲדֹנִי בֶזֶק
וּרְדָפוּ בָּתְרוֹהִי וַאֲחַדוּ
יָתֵיהּ וְקַצִּיצוּ יָת קַרְסְלֵי
יְדוֹהִי וְרַגְלוֹהִי׃ ז וַאֲמַר
אֲדֹנִי בֶזֶק שַׁבְעִין מַלְכִין
קַרְסְלֵי יְדֵיהוֹן וְרַגְלֵיהוֹן
מְקַצְּצִין הֲווֹ מְלַקְטִין לַחְמָא
תְּחוֹת פָּתוֹרִי כְּמָא דַעֲבָדִית
כֵּן שַׁלֵּים לִי יְיָ וְאַיְתוֹהִי
לִירוּשְׁלֵם וּמִית תַּמָּן׃
ח וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בְּנֵי יְהוּדָה
בִּירוּשְׁלֵם וּכְבַשׁוּ יָתַהּ
וּמְחוֹהָא לְפִתְגַם דְּחָרֶב
וְיָת קַרְתָּא אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃
ט וּבָתַר כֵּן נְחָתוּ בְּנֵי
יְהוּדָה לְאַגָּחָא קְרָבָא
בִּכְנַעֲנָאֵי יָתֵיב טוּרָא
וְדָרוֹמָא וּשְׁפֶלְתָּא׃ י וַאֲזַלוּ
דְבֵית יְהוּדָה לְוַת כְּנַעֲנָאֵי
דְּיָתְבִין בְּחֶבְרוֹן וְשׁוּם
חֶבְרוֹן מִלְּקַדְמִין קִרְיַת אַרְבַּע וּמְחוֹ יָת שֵׁשַׁי וְיָת
אֲחִימָן וְיָת תַּלְמָי׃ יא וַאֲזַלוּ מִתַּמָּן לְוַת יָתְבֵי דְבִיר
וְשׁוּם דְּבִיר מִלְּקַדְמִין קִרְיַת אַרְכֵי׃ יב וַאֲמַר כָּלֵב
דִּימְחֵי יָת קִרְיַת אַרְכֵי וְיִכְבְּשִׁנַּהּ וְאֶתֵּן לֵיהּ יָת
עַכְסָה בְּרַתִּי לְאִתּוּ׃ יג וּכְבַשַׁהּ עָתְנִיאֵל בַּר
קְנַז אֲחוּהִי דְכָלֵב דִּזְעֵיר מִנֵּיהּ וִיהַב לֵיהּ יָת עַכְסָה
בְּרַתֵּיהּ לְאִתּוּ׃ יד וַהֲוָה בְּמֵעֲלַהּ וְאַמְלַכְתֵּיהּ
לְמִשְׁאַל מִן אֲבוּהָא אַחְסַנְתָּא וְאִתְרְכִינַת מֵעַל

תולדות אהרן וימצאו . יומא כב : ושם דביר. ע"ג כד : וילכדה עתניאל . סוטה יא: :

רלבג

הרצון בזה כי אחרי מות יהושע הוצרכו לשאול מי יעלה בתחלה כי במלחמה הראשונה שרש גדול לשאר המלחמות וזה שאם ינוצחו ישראל במלחמה הראשונה יאמרו הנשאר מהגוים ההם שר צלם מעליהם ויתחזקו להלחם בהם ואם ינצחו אותם יפיל הענין מורך לב בגוים ההם וינצחום ישראל בקלות . ולזה בחר השם שילחם תחלה מי שהוא ראוי יותר לנצח והוא שבט יהודה . וסבב יהודה שעלה אתו שמעון להלחם כאשר נשארו בגבולו מהגוים ההם : (ו) והנה קצצו בהונות ידי אדני בזק ובהונות רגליו להפיל מורך על שאר המלכים שיראו מלהלחם בישראל עם שכבר סבב זה השם ית' להשיב לו מדה כנגד מדה כמו שזכר כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים : (ז) וזכר שהביאוהו אחר זה בירושלם ומת שם . וכבר נלחמו בני יהודה בירושלם קודם זה ולכדו אותה והכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש: (י) וילך יהודה אל הכנעני. היושב בחברון וגו' . כי כבר התבאר בספר יהושע כי כלב הוא שנלחם בהם ואמנם הביא עמו שם שבט יהודה כי הוא היה נשיא השבט ולזה יחס זאת המלחמה לשבט יהודה וידמה שכבר היתה זאת המלחמה אחרי מות יהושע ואף על פי שנזכרה בספר יהושע ואולם נזכרה שם לבאר שכבר נתקיים יעוד הש"י לכלב כי חברון נתנה לו לנחלה על פי הש"י והוא נלחם בה וכבשה בסוף הענין אף על פי שלא כבשה בימי יהושע : (יא) ושם דביר הנזכר בזה המקום הוא מקום אחר זולת אשר לכד יהושע לפי מה שנזכר בספר יהושע אמר וישב יהושע וכל ישראל עמו דבירה : (יד) והנה זכר שהסיתה עכסה את בעלה לשאול מאת אביה השדה וכשנתנו לה הוסיפה היא לשאול גלות

פי' רבי ישעיה

(ז) ויאמר יהודה לשמעון אחיו . פי' מפני שנחלת שמעון היתה מבולעת בנחלת יהודה עזרו זה את זה : ע"כ

ויכום י"א בקריאה וסי' נמסר שלח לך : שלחו ד' דגשין בקריאה וסי' וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה . גם כל הערים הנמצאות . אשר שלחו חפשים ויכבשום . וכל שללם שלחו למלך . וכל דסמיכי לאש דכוו' דגשים במ"א רפי וסי' שלחו באש מקדשך . וממטעים ביה : יושב ד' מלאים בסיפרא וסי' ואחר ירדו בני יהודה להלחם בכנעני . ויכו את הכנעני יושב צפת . והוא יושב בחרושת הגוים . ויתן ה' אלהי ישראל את סיחון ואת כל עמו : לשאל ו' חס' בקריאה וסי' ותסיתהו דשפטים . וישלח תעי את יורם בנו אל המלך דשמואל . לשאל לנו מלך . ומי יסור לשאול לשלום לך . לא נתתי לחטא חכי : וינסו אל בלבבם : ותצנח ג' בקריאה וסי' ויהי כבאה ותסיתהו לשאל דיהושע. וחברו דשפטים . ותצנח בארץ והוא נרדם . ונמסו גם ביהושע סי' ט"ו :

מצודת דוד

לשבט שמעון : (ז) מקצצים . אשר לוקחי לקצצם : היו מלקטים . משיורי המאכל הנופל תחת השלחן : ויביאהו ירושלים . כי משם הלכו להלחם בה : (י) וילך יהודה . הם כלב ואנשיו שהם מבני יהודה ואף שהמלחמה הזאת היתה בימי יהושע חזר לספר יחד כל המלחמות שעשו בני יהודה החדשות והישנות ועם כל הנמשך : (יד) בבואה . לבית בעלה : ותסיתהו . היא פיתה אותו לתת לה רשות שהיא תשאול מאביה השדה : ותצנח . לכבוד אביה הפילה עצמה מעל החמור בכח כאלו נעלם

מצודת ציון

(ה) אדוני בזק . כך שמו וכן אדוני צדק (יהושע י'): (ו) ויקצצו . ענין חתוך וכריתה כמו ויקצץ פתילים (שמות ל"ט): בהנות . אצבעות אגודל כמו בהן ידם הימנית (שם כ"ט) (ז) מלקטים. לשון לקיטה: (ח) שלחו. על כי אם מי יבעיר האש באחד מן המקומות עשה [illegible] שליחותו והולך ממקום למקום ושורף הכל לזה יקרא בלשון שלוח : (ט) והשפלה. העמק : (י) לפנים. בימים הקדמונים : (יד) ותסיתהו . מלשון הסתה ופתוי : ותצנח . ענין נטילה כמו והנה בארץ (לק' ד')

מֵעַל הַחֲמוֹר וַיֹּאמֶר־לָהּ כָּלֵב מַה־לָּךְ׃ טו וַתֹּאמֶר לוֹ הָבָה־לִּי בְרָכָה כִּי אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי וְנָתַתָּה לִי גֻּלֹּת מָיִם וַיִּתֶּן־לָהּ כָּלֵב אֵת גֻּלֹּת עִלִּית וְאֵת גֻּלֹּת תַּחְתִּית׃ טז וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים אֶת־בְּנֵי יְהוּדָה מִדְבַּר יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּנֶגֶב עֲרָד וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב אֶת־הָעָם׃ יז וַיֵּלֶךְ יְהוּדָה אֶת־שִׁמְעוֹן אָחִיו וַיַּכּוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב צְפַת וַיַּחֲרִימוּ אוֹתָהּ וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הָעִיר חָרְמָה׃ יח וַיִּלְכֹּד יְהוּדָה אֶת־עַזָּה וְאֶת־גְּבוּלָהּ וְאֶת־אַשְׁקְלוֹן וְאֶת־גְּבוּלָהּ וְאֶת־עֶקְרוֹן וְאֶת־גְּבוּלָהּ׃ יט וַיְהִי יְהוָה אֶת־יְהוּדָה וַיֹּרֶשׁ אֶת־הָהָר כִּי לֹא לְהוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי הָעֵמֶק כִּי־רֶכֶב בַּרְזֶל לָהֶם׃ כ וַיִּתְּנוּ לְכָלֵב אֶת־חֶבְרוֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיּוֹרֶשׁ

ב׳ זקפי׳ קמצין · כו״ל חס׳. ג׳ · ג׳ · ג׳ רפין . ג׳ · ג׳ י״ד מ״ל בספרא · . ג חס׳

חֲמָרָא וַאֲמַר לַהּ כָּלֵב מָה לִיךְ׃ טו וַאֲמָרַת לֵיהּ הַב לִי אַחְסַנְתָּא אֲרֵי לַאֲרַע דָּרוֹמָא יְהַבְתָּנִי וְתִתֵּן לִי אֲתַר בֵּית שַׁקְיָא דְמַיָּא וִיהַב לַהּ כָּלֵב יַת בֵּית שַׁקְיָא עִלָּאָה וְיַת בֵּית שַׁקְיָא תַּחְתָּאָה׃ טז וּבְנֵי שַׁלְמָאָה חֲמוּהִי דְמשֶׁה סְלִיקוּ מִן קַרְתָּא יְרִיחוֹ עִם בְּנֵי יְהוּדָה מַדְבַּר יְהוּדָה דִי בִּדְרוֹם עֲרָד וַאֲזַלוּ וִיתִבוּ עִם עַמָּא׃ יז וַאֲזַל יְהוּדָה עִם שִׁמְעוֹן אֲחוּהִי וּמְחוֹ יַת כְּנַעֲנָאָה יָתֵיב צְפַת וְגַמַרוּ יָתַהּ וּקְרָא יַת שְׁמָא דְקַרְתָּא חָרְמָה׃ יח וּכְבַשׁ יְהוּדָה יַת עַזָּה וְיַת תְּחוּמַהּ וְיַת אַשְׁקְלוֹן וְיַת תְּחוּמַהּ וְיַת עֶקְרוֹן וְיַת תְּחוּמַהּ׃ יט וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְבֵית יְהוּדָה וְתָרִיכוּ יַת יָתְבֵי טוּרָא בָּתַר כֵּן דְחָבוּ לָא יְכִילוּ לְתָרָכָא יַת יָתְבֵי מֵישְׁרָא אֲרֵי רְתִיכִין דְבַרְזְלָא לְהוֹן׃ כ וִיהַבוּ לְכָלֵב יַת חֶבְרוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל משֶׁה וְתָרֵיךְ מִתַּמָּן

תולדות אהרן ובני קיני . שם סנהדרין יא קד קו : ויתנו לכלב . ב״ב קכב מכות י :

רדק

קורין לספר דביר : (טו) גלות עלית וגלות תחתית . ובספר יהושע גלות עליות וגלות תחתיות עליות ותחתיות אומר על הגלות עלית ותחתית אומר על חלקת השדה שהיו בה הגלות וכן יש שנויים אחרים כי בספר יהושע תנה לי ובזה הבה לי . תהקרו סימן . ושם שדה ובזה השדה וחד פסוק סימן ויקם שדה עפרון וגו' השדה והמערה : (טז) מעיר התמרים . ת"י מקרית יריחו לפי שהיו בה תמרים רבים נקראת כן ובא במפורש בתורה בקעת יריחו עיר התמרים : וילך וישב את העם . על הראש שבבני קני אמר והלכו בני המשפחה עמו וישבו שם עם בני יהודה במדבר יהודה והכתוב לא ספר למה עלו מעיר התמרים או אם היו יושבים שם עם הכנעני ואפשר שהיו שם עם הכנעני יושבים כי יתרו לא היה עם בני ישראל כי כן כתוב וילך לו אל ארצו ופרשת ויאמר משה לחובב ופרשת וישמע יתרו בזמן אחד היה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וחובב הוא יתרו כמו שכתוב מבני חובב חותן משה ופרשת וישמע יתרו שלא במקומה נכתבה לחבר דבר יתרו עם דבר עמלק כי עמלק הרע לישראל בצאתם ממצרים והצר להם לפיכך שמר לו הקב"ה הדבר עד סוף כל הדורות כמו שכתוב מלחמה לה' בעמלק מדור דור ויתרו הטיב לישראל ושמח בטובתם והטיב להם בעצתו ושמר לו הקב"ה הטובה עד סוף כל הדורות כי הנה אומר שישבו עם בני יהודה ונתנו להם מקום לשבת בארצם ושבו לדת ישראל ובימי שאול היו יושבים עם עמלק כי באהלים היו יושבים ונוסעים ממקום למקום ואמר להם שאול סורו רדו מתוך עמלקי וגו' ואתה עשית חסד עם בני ישראל וגו' . הנה כי החסד היה שמור להם לעולם ובימי יהוא יונדב בן רכב היה אהוב ונכבד בין ישראל ובימי ירמיה הנביא היו בית הרכבים בתוך בני ישראל ואמר הכתוב לא יכרת איש לבית יונדב בן רכב עומד לפני כל הימים ובית הרכבים הם מבני יתרו כמה שנאמר המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב ועתה כשלכדו בני יהודה חברון היו יושבים עם הכנעני בחברון בעיר סמוך לה נקראת עיר התמרים וכשלכדו בני יהודה חברון עלו משם בשלום כי קראו להם בני יהודה לשלום בהלחמם עם הכנעני שיעלו מביניהם ולא יספו עמם כמו שקרא להם שאול בהלחמו עם העמלקי וכן עשו ועלו משם בשלום וישבו במדבר יהודה עם בני יהודה וזהו הנראה לי מדרך הפשט ומדרך הסברא ורז"ל דרשו בו כי בני ישראל נתנו לו עיר התמרים והיא יריחו לדעתם כמו שת"י נתנוהו לבני קני ואמר כי מה שאמר משה רע"ה והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך הוא דשנה של יריחו שהיה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוה מלחלק אמרו מי שיבנה בחלקו בית המקדש יהיה לו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו והיה בידם ארבע מאות וארבעים שנה עד שנבנה בית המקדש ואז בא בנימן ליטול אותה מהם ופנו אותה להם שנאמר עלו מעיר התמרים ועם ישראל נשאר יתרו כמו שאמר לו משה אל נא תעזוב אותנו ומה שאמר וילך לו אל ארצו שהלך לגייר בני משפחתו ועוד דרשו בו כי מה שאמר עלו מעיר התמרים שהניחו אותו מעצמם שהלכו ללמוד תורה במדבר יהודה עם עתניאל בן קנז הוא יעבץ כמו שכתוב בדברי הימים ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו' המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב : (יט) כי לא להוריש. כי לא יכלו להוריש אע"פ שהיה ה' עמם להוריש את יושבי ההר יושבי העמק לא יכלו להורישם כי רכב ברזל להם והסבה האמתית כי הניח אותם הש"י לנסות בם את ישראל כמו שאומר אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל וי"ת ותריכו ית יתבי טורא בתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא ארי רתיכין דברזלא

רשי

לרגלי אביה : (טו) ארץ הנגב . אדם שביתו מנוגב מכל טוב שאין בו אלא תורה : גלות מים . שדה בית הבעל אתר בית שקיא דמיא : (טז) מעיר התמרים . היא יריחו שניתן להם דושנה של יריחו לאוכלה עד שיבנה בית המקדש ומי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטלנה כדי שיהא לכל ישראל חלק בבית הבחירה ונתנוה לבני יתרו ת"מ שנה והתלמידים שבהם הניחוה והלכו אצל עתניאל בן קנז הוא יעבץ במדבר יהודה אשר בנגב ערד ללמוד תורה : וישב את העם . עם התלמידים היושבים לפניו הוא בקש מאת הקב"ה שיזמין לו תלמידים הגונים שנאמר ויקרא יעבץ לאלהים וגו' וזימן לו החסידים הללו : (יט) כי לא להוריש . תרגום יונתן בתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא

רלבג

גלות מים : (טז) והנה בני קיני חותן משה שבו לדת ישראל ולזה ישבו את יהודה : (יט) ויהי ה' את יהודה ויורש את ההר . ר"ל שכבר מצא עצמו יהודה נעזר בה' בהורשת ההר אמנם לא יכול להוריש את יושבי העמק כי רכב ברזל להם והיו יותר חזקים ממנו . וראוי שתדע כי אם היה בא לו יעוד מאת הש"י שיעזרהו במקום אחר בזולת המלחמה לא יאמר שלא יכול להוריש יושבי העמק כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט אלא שלא מצאנו יעוד השם ליהודה שינצח רק בגבול נחלתו כמו שנזכר בראש זה הספר וזאת המלחמה היתה בגבול שמעון :

וראוי

מצודת ציון

ד') ור"ל נפלה בכח וכאלו נעלה בארץ : (טו) הבה . תנה כמו הבה לנו לחם (בראשית מ"ז) ברכה . מתנה ומנחה וכן קח נא את ברכתי (שם ל"ג) : הנגב . ענין יובש כמו כסופות בנגב (ישעיה כא) : נתתני. נתת לי : גלות . מעין כמו גל נעול . (ש"ה ד') : עלית . מלשון עליון : (יז) ויחרימו . ענין אבדון וכליון : (יט) ויורש . מלשון גרושין : רכב ברזל . אנשי רכב החזקים כברזל : העמק

מצודת דוד

בארץ : מה לך . מה נחסר לך אשר תרצה לבקש עליו : (טו) ארץ הנגב . חלקת שדה יבשה מבלי מעיני המים : ונתתה לי . לזאת אשאל אשר תתן לי שדה אשר בה מעין הנובע מים : גלות עלית . שדה ובה מעין ממעל ומעין מתחת : (טז) קיני . הוא יתרו אשר היה חותן משה : עלו מעיר התמרים . כי שמה ישבו בין הכנענים וכשבאו בני יהודה להלחם בם קראו לשלום לבני קיני ועלו משם ללכת עם בני יהודה למדבר יהודה וכו' : וילך וישב . קרא כל בני המשפחה כולם בלשון יחיד וכן יאמר נא ישראל (תהלים קי"ח) : את העם . עם בני יהודה : (יט) ויהי ה' וכו' . ויורש את ההר . ר"ל מה שהוריש יהודה יושבי ההר לא היה בעוצם ידו כדרך הטבע כ"א יד ה' עשתה זאת : כי לא להוריש . תחסר מלת יכול ור"ל שהרי לא היה ביכלתו להוריש יושבי העמק על כי להם רכב ברזל לא עצר כח להורישם עם שישבו בעמק הנוח לכבוש יותר מן היושב בהר ואיך אם כן הוריש יושב ההר הקשה יותר ויותר אלא יד ה' עשתה זאת ואת יושבי העמק הניח לנסות בם את ישראל כמ"ש למטה ואם הניח יושבי ההר וגירש יושבי העמק היו חושבים בכח ידם יוכלו לגרש יושבי העמק עם כי רכב ברזל להם ועל יושבי ההר הקשה יותר לא יוכלו להתגבר לזה

מיסרא: (כא) ואת היבוסי יושב ירושלים. מגדל היה בירושלים ששמו יבוסי ומבני אבימלך היו ולא הורישם מפני השבועה עד שבא דוד לפי שעדיין היה נכדו קיים והוא נשבע לו ולנינו ולנכדו: (כב) בית אל. שנפל בגורלם ואע״פ שדמות מיכה עמהם שהרי מיכה משבט אפרים נאמר כאן וה׳ עמם הוא שאמר דניאל לך ה׳ הצדקה ולנו בשת הפנים: (כג) ויתירו. על ידי אחרים ששלחו מאללין ויתורו את הארץ נאמר במרגלים עצמן ואלו ששלחו מרגלים נאמר בהם ויתירו: (כד) את מבוא העיר. שהיו נכנסים לה דרך המערה ולוז אחד עומד ע״פ המערה ונכנסים דרך הלוז למערה: לוז. שגדלו בו אגוזים דקים קורלדר״א בלע״ז: (כה) ויראם. באצבעו: (כו) הוא שמה עד היום. לא בלבלה סנחריב ולא החריבה נבוכדנצר: (כז) ולא הוריש מנשה. סיפר הכתוב בגנותו שהתחילו למעול בהקב״ה שלוה אותם והורשתם את כל יושבי הארץ

דברזלא להון: (כא) לא הורישו בני בנימן. ובספר יהושע אומר לא יכלו בני יהודה להורישם והוא כמו שפירשנו פי׳ ירושלם בין יהודה ובנימין ומה שאמר עד היום הזה שמואל הנביא כתב כן כי הוא כתב ספר שופטים לפי הקבלה ובימיו היה עדיין היבוסי בירושלם ואף בימי דוד כמו שכתוב: (כג) ויתירו. פועל יוצא והשלוחים הם התרים וקראם שומרים שעמדו את פני העיר ושמרו אם יראו איש יוצא מן העיר כי לא היו רואים את מבוא העיר אולי היו גנות ופרדסין סביבותיה: (כד) הראנו נא את מבוא העיר. בדברי רז״ל למה נקרא שמה לוז מה לוז זאת שאין לה פה כך לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר אמר רבי שמעון לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה הלוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה ודרך המערה לעיר הדא הוא דכתיב ויראו השומרים וגו׳: ועשינו עמך. בשוא המ״ם וקמץ הכ״ף ויש ספרים שכתוב בקמץ המ״ם ושוא הכ״ף והיא שגגה וידענו זה מפי המסרה: (כה) ויראם את מבוא העיר. אמרו רז״ל באצבעו רמז להם והראה להם כדי שלא ירגיש אדם בו: (כו) ארץ החתים. אינו החתים משבע אומות: הוא שמה עד היום הזה. לפי שקרא לה שם העיר האחרת אמר כי באותו השם שקרא לה קוראים לה עד היום הזה לוז ובדרש היא שמה עד היום הזה תניא היא לוז שצובעין בה תכלת היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבוכדנצר ולא החריבה ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעתם קצה להם מוציאין אותם חוץ למחנה והם מתים: (כח) כי חזק ישראל. פועל עבר כי הוא חציו קמץ וחציו פתח:

ותכבד

מִשָּׁם אֶת־שְׁלֹשָׁה בְּנֵי הָעֲנָק׃ כא וְאֶת־
הַיְבוּסִי יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם לֹא הוֹרִישׁוּ
בְּנֵי בִנְיָמִן וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת־בְּנֵי
בִנְיָמִן בִּירוּשָׁלִַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
כב וַיַּעֲלוּ בֵית־יוֹסֵף גַּם־
הֵם בֵּית־אֵל וַיהוָה עִמָּם׃ כג וַיָּתִירוּ בֵית־
יוֹסֵף בְּבֵית־אֵל וְשֵׁם־הָעִיר לְפָנִים
לוּז׃ כד וַיִּרְאוּ הַשֹּׁמְרִים אִישׁ יוֹצֵא מִן־
הָעִיר וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַרְאֵנוּ נָא אֶת־
מְבוֹא הָעִיר וְעָשִׂינוּ עִמְּךָ חָסֶד׃
כה וַיַּרְאֵם אֶת־מְבוֹא הָעִיר וַיַּכּוּ אֶת־
הָעִיר לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָאִישׁ וְאֶת־כָּל־
מִשְׁפַּחְתּוֹ שִׁלֵּחוּ׃ כו וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ אֶרֶץ
הַחִתִּים וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לוּז
הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
כז וְלֹא־הוֹרִישׁ מְנַשֶּׁה
אֶת־בֵּית־שְׁאָן וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־
תַּעְנַךְ וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יֹשֵׁב דּוֹר
וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי יִבְלְעָם
וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וְאֶת־
בְּנוֹתֶיהָ וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ
הַזֹּאת׃ כח וַיְהִי כִּי־חָזַק יִשְׂרָאֵל וַיָּשֶׂם
אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵישׁ לֹא
הוֹרִישׁוֹ׃
כט וְאֶפְרַיִם לֹא הוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי
הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ
בְּגָזֶר׃
ל זְבוּלֻן לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יוֹשְׁבֵי קִטְרוֹן
וְאֶת־יוֹשְׁבֵי נַהֲלֹל וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי
בְּקִרְבּוֹ וַיִּהְיוּ לָמַס׃
לא אָשֵׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי עַכּוֹ וְאֶת־

כל ספר חס׳ במ״ד
ג׳ בנביאים
י׳
ט׳ מ״ל כל כתו׳ דכו׳ במ״ח
יהושע עמך
ג׳. ג׳
ה׳ ג׳ והוא הד ויבן העיר מסביב מן המלו׳ ומבנים אל. ג׳
וישבו ק׳
ט׳ עמ״ס
ס׳
ל׳ מ״ל יו״ד
ה׳ וכל מנשה ואפרים דכו׳
ל׳ מ״ל. ל״ד מ״ל
ט׳. ג׳
י׳

יַת תְּלָתָא בְּנֵי גִבָּרַיָא׃ כא וְיַת יְבוּסָאֵי יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לָא תָרִיכוּ בְּנֵי בִנְיָמִן וִיתִיבוּ יְבוּסָאֵי עִם בְּנֵי בִנְיָמִן בִּירוּשְׁלֵם עַד יוֹמָא הָדֵין׃ כב וּסְלִיקוּ דְבֵית יוֹסֵף אַף אִנּוּן לְבֵית אֵל וּמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְהוֹן׃ כג וְשַׁלַּחוּ מְאַלְלִין דְּבֵית יוֹסֵף לְבֵית אֵל וְשׁוּם קַרְתָּא מִלְקַדְמִין לוּז׃ כד וַחֲזוֹ נָטְרַיָא גַּבְרָא נָפֵיק מִן קַרְתָּא וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַחֲזֵינָא כְּעַן יַת מַעֲלָנָא דְקַרְתָּא וְנַעְבֵּד עִמָּךְ טִיבוּ׃ כה וְאַחֲזִינוּן יַת מַעֲלָנָא דְקַרְתָּא וּמְחוֹ יַת קַרְתָּא לְפִתְגַם דְּחָרֶב וְיַת גַּבְרָא וְיַת כָּל זַרְעִיתֵיהּ שֵׁיזִיבוּ׃ כו וַאֲזַל גַּבְרָא לְאַרְעָא חִתָּאֵי וּבְנָא קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמַהּ לוּז הוּא שְׁמַהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ כז וְלָא תָרִיכוּ דְבֵית מְנַשֶּׁה יַת בֵּית שְׁאָן וְיַת כַּפְרָנָהָא וְיַת תַּעְנַךְ וְיַת כַּפְרָנָהָא וְיַת יָתְבֵי דוֹר וְיַת כַּפְרָנָהָא וְיַת יָתְבֵי יִבְלְעָם וְיַת כַּפְרָנָהָא וְיַת יָתְבֵי מְגִדּוֹ וְיַת כַּפְרָנָהָא וּשְׁרִי כְּנַעֲנָאָה לְמִתַּב בְּאַרְעָא הָדָא׃ כח וַהֲוָה כַּד תְּקֵיף יִשְׂרָאֵל וְשַׁוִּי יַת כְּנַעֲנָאָה לְמַסְּקֵי מִסִּין וְתָרָכָא לָא תָרְכִינוּן׃ כט וּדְבֵית אֶפְרַיִם לָא תָרִיךְ יַת כְּנַעֲנָאֵי דְיָתְבִין בְּגָזֶר וִיתִיבוּ כְּנַעֲנָאֵי בֵּינֵיהוֹן בְּגָזֶר׃ ל דְבֵית זְבוּלוּן לָא תָרִיכוּ יַת יָתְבֵי קִטְרוֹן וְיַת יָתְבֵי נַהֲלֹל וִיתִיבוּ כְּנַעֲנָאֵי בֵּינֵיהוֹן וַהֲווֹ לְמַסְּקֵי מִסִּין׃ לא דְבֵית אָשֵׁר לָא תָרִיכוּ יַת יָתְבֵי עַכּוֹ וְיַת

רלבג

(כא) ולאוי שתדע כי היבוסי יושב ירושלם עד ימי דוד כמו שנזכר בספר שמואל והיתה סבת עמדו שם הברית שכרת אברהם עם אבימלך שלא ישקר לו ולנינו ולנכדו והנה שמואל הנביא כתב זה הספר כמו שאמרו רז״ל והוא אשר אמר עד היום הזה ר״ל עד ימי כתבו זה הספר: והנה זכר אחר זה מה שנשאר מהגוים האלה בגבול ישראל לבאר שהם היו להם למוקש כמו שנזכר בתורה

שלחו ג׳ בקריאה וסי׳ ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו. כי יתרו פתח ויעננו בן בתיב. ועל ימין פרחה: החתים ה׳ בקריאה וסי׳ מהמדבר והלבנון הזה עד הנהר הגדול. וילך האיש ארץ החתים. ותעל ותצא מרכבה ממצרים. וחברו דד״ה ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה. הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי: ויקרא שמה ג׳ בקריא׳ וסי׳ שטנה. רחובות ויאמר כי עתה. ויקרא את שמה לוז: ואת יושבי ט׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות: ויואל ז׳ ה׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות: חזק ה׳ פתחין וסי׳ נמסר בסדר מקץ: ואפרים ה׳ וכל מנשה **אפרים** דכו׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס:

פי׳ רבי׳ ישעיה

(יט) כי לא להוריש. פי׳ מקרא קצר הוא וכן צריך לומר כי לא יכלו להוריש: (כג) ויתירו בית יוסף בבית אל. פי׳ כמו ויתורו שהרבה כבדים תמצא ואינם ע״י אחר. כמו ויליני שהוא כמו וילונו: ע״כ

תולדות אהרן ויראו השומרים. סוטה מו: ויראם. שם: לוז. העיר הזאת אין שולט בה מלאך המות וסוד הענין בא״ר היטב זוהר תרומה: בית שאן. חולין ז׳: זבולן לא הוריש. מגלה ו:

מצודת דוד

ריש יושבי ההר והנוח יושבי העמק: (כא) היבוסי. שם העו״ג: בני בנימן. פי׳ ירושלים היתה מנחלתם ולבד רצועה אחת היה לו ליהודה בה כן ארז״ל: (כב) גם הם. כמו שבני יהודה נלחמו לכבוש גורלם כן נלחמו בני יוסף בגורלם: (כד) השומרים. כי מבני יוסף שמרו מול השער לראות אם יצא מי מן העיר לשאלו המבוא: ועשינו עמך חסד. כאשר נכבוש את העיר: (כה) שלחו. לחפשי ולא

מצודת ציון

(כ) הענק. אנשים גבהי הקומה. (כג) ויתירו. ענין חקירה וחפוש כמו ויתרו את ארץ כנען (במדבר י״ג): (כד) מבוא. מלשון ביאה: (כז) ויואל. ענין רצון וכן ויואל משה שמות

יוֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאֶת־אַחְלָב וְאֶת־
ל׳. ל׳ אַכְזִיב וְאֶת־חֶלְבָּה וְאֶת־אֲפִיק וְאֶת־
ל׳ רְחֹב׃ לב וַיֵּשֶׁב הָאָשֵׁרִי בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי
יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי לֹא הוֹרִישׁוֹ׃
לג נַפְתָּלִי לֹא־
ע׳ הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וְאֶת־
יֹשְׁבֵי בֵית־עֲנָת וַיֵּשֶׁב בְּקֶרֶב
הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֵי בֵית־
שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הָיוּ לָהֶם לָמַס׃
ל׳. ז״ג לד וַיִּלְחֲצוּ הָאֱמֹרִי אֶת־בְּנֵי־דָן הָהָרָה
ה׳. ל׳ וחד עמק ממני כִּי־לֹא נְתָנוֹ לָרֶדֶת לָעֵמֶק׃ לה וַיּוֹאֶל
כ׳ הָאֱמֹרִי לָשֶׁבֶת בְּהַר־חֶרֶס בְּאַיָּלוֹן
כ׳ וּבְשַׁעַלְבִים וַתִּכְבַּד יַד בֵּית־יוֹסֵף
ל׳ וַיִּהְיוּ לָמַס׃ לו וּגְבוּל הָאֱמֹרִי מִמַּעֲלֵה
ל׳ עַקְרַבִּים מֵהַסֶּלַע וָמָעְלָה׃
ב א וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה מִן־הַגִּלְגָּל אֶל־
פסקא בא״פ הַבֹּכִים וַיֹּאמֶר אַעֲלֶה
אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־
ל׳ חס׳בכס׳ הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם
וָאֹמַר לֹא־אָפֵר בְּרִיתִי אִתְּכֶם לְעוֹלָם׃
ג׳ ב וְאַתֶּם לֹא־תִכְרְתוּ בְרִית לְיוֹשְׁבֵי
ג׳ מ״ל. ל׳ הָאָרֶץ הַזֹּאת מִזְבְּחוֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּן וְלֹא־
שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלִי מַה־זֹּאת עֲשִׂיתֶם׃
ג וְגַם אָמַרְתִּי לֹא־אֲגָרֵשׁ אוֹתָם
ל׳ מִפְּנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְצִדִּים וֵאלֹהֵיהֶם
יִהְיוּ לָכֶם לְמוֹקֵשׁ׃ ד וַיְהִי כְּדַבֵּר מַלְאַךְ
יְהוָה אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־בְּנֵי
מ״ו יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הָעָם אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ׃
ה וַיִּקְרְאוּ שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֹּכִים
וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם לַיהוָה׃
כ״נ ו וַיְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־
הָעָם וַיֵּלְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ

יַתְבֵי צִידוֹן וְיַת אַחְלָב וְיַת אַכְזִיב וְיַת חֶלְבָּה וְיַת אֲפִיק וְיַת רְחוֹב׃ לב וִיתִיבוּ דְבֵית אָשֵׁר בְּגוֹ כְנַעֲנָאֵי יַתְבֵי אַרְעָא אֲרֵי לָא תָרְכִינוּן׃ לג דְבֵית נַפְתָּלִי לָא תָרִיכוּ יַת יַתְבֵי בֵית שֶׁמֶשׁ וְיַת יַתְבֵי בֵית עֲנָת וִיתִיבוּ בְּגוֹ כְנַעֲנָאֵי יַתְבֵי אַרְעָא וְיַתְבֵי בֵית שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הֲווֹ לְהוֹן לְמַסְקֵי מִסִּין׃ לד וּדְחָקוּ אֱמוֹרָאֵי יַת בְּנֵי דָן לְטוּרָא אֲרֵי לָא שַׁבְקוּנוּן לְמֵחַת לְמֵישְׁרָא׃ לה וּשְׁרִי אֱמוֹרָאָה לְמִתַּב בְּטוּר חֶרֶס בְּאַיָּלוֹן וּבְשַׁעַלְבִים וּתְקִיפַת יַד בֵּית יוֹסֵף וַהֲווֹ לְמַסְקֵי מִסִּין׃ לו וּתְחוּם אֱמוֹרָאָה מִמַּסְקָנֵי עַקְרַבִּים מִן כֵּיפָא וּלְעֵילָא׃ א וּסְלִיק נְבִיָּא בִּשְׁלִיחוּת מִן קֳדָם יְיָ מִן גִּלְגְּלָא לְבוֹכִים וַאֲמַר אַסֵּקִית יַתְכוֹן מִמִּצְרַיִם וְאָעֵלִית יַתְכוֹן לְאַרְעָא דִי קַיֵּמִית לַאֲבָהַתְכוֹן וַאֲמָרִית לָא אַשְׁנֵי קְיָמִי עִמְּכוֹן לְעָלַם׃ ב וְאַתּוּן לָא תִגְזְרוּן קְיָם לְיַתְבֵי אַרְעָא הָדָא אֲגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְלָא קַבֵּלְתּוּן לְמֵימְרִי מָא דָא עֲבַדְתּוּן׃ ג וְאַף אֲמָרִית לָא אֲתָרֵיךְ יַתְהוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לִמְעִיקִין וְטַעֲוָתְהוֹן יְהוֹן לְכוֹן לְתַקְלָא׃ ד וַהֲוָה כַּד מַלֵּל נְבִיָּא דַיְיָ יַת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרִימוּ עַמָּא יַת קָלְהוֹן וּבְכוֹ׃ ה וּקְרוֹ שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא בּוֹכִים וְנַכִּיסוּ תַמָּן נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ׃ ו וּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ יַת עַמָּא וַאֲזַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר

רשי

הארץ וגו׳: (א) ויעל מלאך ה׳. שינו בסדר עולם זה היה פנחס: אל הבוכים. שם המקום: אעלה אתכם. כך היה דעתי מתחילה להעלותכם ממצרים וכן עשיתי על מנת להוריש את אויבי: (ג) וגם אמרתי. עתה אמרתי באפי: לצדים. למצדדים בצדכם בגדודים וגייסות לשלול ולבוז: (ו) וישלח יהושע וגו׳. זה המעשה היה מוקדם אלא לפי שבא לומר ויעשו הרע התחיל לומר כן יהושע כשמת וקבלו לפניו לעבוד ה׳ שלחם איש לנחלתו והם עבדו את ה׳ כל ימיו וכל ימי הזקנים ואח״כ ויעשו

רלבג

בתורה: (א) ויעל מלאך ה׳ מן הגלגל אל הבוכים. ר״ל אל המקום אשר קראו בוכים אחר זה מגד הבכיה שבכו שם ישראל וזה המלאך היה נביא שלא יתכן שידבר מלאך ה׳ לרבים יחד בזה האופן כמו שזכרנו במקומות מה בפירושנו לדברי התורה וכן ת״י שזה המלאך היה נביא וידמה שזה הנביא היה פנחס כמו שאמרו ז״ל ואמר שעלה מן הגלגל לפי שמשם היה כשבאה לו הנבואה הזאת: (ו) וישלח יהושע את העם. ר״ל שכבר שלח את העם קודם

ההדת י״ג וסי׳ נמסר בסדר דברים: אעלה ח׳ וסי׳ בלשון תרגום אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למבסיא קטרתא בירושלם וסי׳ נמסר בסדר שמות: ליושבי הארץ ג׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת. הנני ממלא את כל. הלא את אחינו: מזבחותיהם ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ כי אם כה תעשו להם מזבחותיהם תתצו. ואתם לא תכרתו ברית. בהיות חלליהם סביבות. קדמא חס׳ וא׳ מזבחותיהם הבאת יהודה. ונמסר גם בסוף סדר ואתחנן:

רדק

(לה) ותכבד יד בית יוסף. שהיו סמוכים להם כי אילון ושעלבים לבני דן היו ובני יוסף היו סמוכים להם ולבני יהודה וכבדה יד בית יוסף על האמורי והיו להם למס אבל לא הורישום ולפיכך היו להם לשכים ולצנינים: (לו) וגבול האמורי. גם זה לא הורישו בית יוסף מהסלע ולמעלה: (א) ויעל מלאך ה׳. ת״י וסליק נביא בשליחות מן קדם ה׳ ואמרו רז״ל כי פנחס היה זה הנביא: מן הגלגל. שם נאמר לו נבואה הזאת שיאמר אותה לישראל בזה המקום אולי הוא קבלם שם על פי ה׳ או היו נקבצים שם על דבר אחר: אל הבוכים. נקרא המקום כן לפי שבכו שם כמו שאומר: אעלה אתכם. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: (ג) לצדים. מקרא קצר ופירושו לצנינים לצדים וי״ת למעיקים כמו ברי״ש ויש מפרשים אותו מן צוד לצודי והדגש תמורת הנח עי״ן הפעל כמו ופטורי ציצים ר״ל שיצודו וילכדו אתכם: (ו) וישלח יהושע. כבר שלח וכתב דברים אלה הנה לפי שעשו בני ישראל הרע בעיני ה׳

מצודת ציון

(שמות כ׳): (לד) וילחצו. ענין דחק כמו ותלחץ אל הקיר (במדבר כ״ב): לא נתנו. לא הניחו כמו ולא נתנו אלהים (בראשית ל״ח): (לה) ותכבד. ענינו כמו ותחזק: (א) מלאך. ענין שליח: הבוכים. אמר ע״ש סופו שקראו המקום בוכים: אפר. מלשון הפרה וביטול: (ב) תתוצון. מלשון נתיצה ושבירה: (ג) לצדים. לשון צדיה ור״ל

מצודת דוד

ולא הכוס עם בני העיר: (לב) וישב האשרי. ר״ל לא ישב הכנעני בקרב ישראל כגרים היושבים בתוך אדני הארץ כי אם בהפוך שהאשרי היה היושב בתוך הכנעני כי הם היו יושבי הארץ ואדוניה: כי לא הורישו. הסבה היה בזה על שלא הורישם בתחלה בהיות לאל ידם ולזאת קמו עליהם ומשלו בארץ: (לג) יושבי בית שמש כו׳. ר״ל אבל אותן היושבים בבית שמש וגו׳ אשר לא היו מאנשי הכנעני הם לבד היו למס לנפתלי ולא הכנעני שבתוכם. או יאמר שהם נתנו המס לכנעני ולא לנפתלי: (לד) ההרה. דחקום להשאר בהר כי לא הניחום לרדת להעמק: (לה) ויואל האמורי. אח״ז רצו להשגב עוד לעלות ההרה ולשבת גם בה: יד בית יוסף. כי נחלתם היתה סמוכה לנחלת בני דן יושבי הערים האלה ולחמו מלחמת בני דן וכבדה ידו עליהם עד שנתנום עוד למס: (לו) וגבול האמורי. מוסב למעלה לומר וגם גבול האמורי וכו׳ היו למס עד שלא יוכלו להורישם: ב (א) מלאך ה׳. נביא ה׳ כן תרגומו ואחז״ל שפינחס היה: מן הגלגל. שמה באה לו הנבואה: אל הבוכים. שמה נקבצו ישראל: ויאמר אעלה. אמר להם במקום ה׳ הנה הבטחתי לכם שאעלה אתכם ממצרים וכו׳: (ב) ואתם. והתנאי שגם אתם תשמעו לי ולא תכרתו ברית וכו׳: ולא שמעתם בקולי. לקיים התנאי: מה זאת עשיתם. הלא סכלות גדולה היא: (ג) וגם אמרתי. ר״ל כמו שעשיתם אתם אעשה כן גם אני ואמרתי עתה שלא תספיק בידכם לגרשם אף אם תרצו לגרשם מעתם: למוקש. כי תהיו תועים אחריהם ובזה תכשלו להיות נמסר ביד האויב: (ה) בוכים. ע״ש הבכי: ויזבחו. כי נתחרטו ממעשיהם והביאו קרבנות לרצות את ה׳: (ו) וישלח וכו׳. עד שכבר

ויעשו בני ישראל הרע: (ז) אשר האריכו ימים וגו'. ימים האריכו שנים לא האריכו לפי שנתעצלו בהספדו הוא שנא' הר געש שרעש עליהם ההר להורגן: (ט) בתמנת חרס. ע"ש שהעמידו תמונת חרס על קברו כלומר חבל על אדם שהעמיד החמה מוטל בקבר: (טו) בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה. על אבימלך ומחלון וכליון בסדר עולם: (טז) ויקם ה' שפטים. תמיד מדור אל דור כמו שהוא מונה והולך בספר הזה

ה' ואמר כי כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחריו לא עשו הרע שראו מעשה הנסים שעשה לישראל שהעבירם הירדן ביבשה ועמידי' השמש והירח ונצחות המלכים: (יא) ויעבדו את הבעלים. וקראו הפסילים והצלמים בזה השם כי הם כאדון לעובדיהם: (יג) לבעל ולעשתרות. צלמים עשויים כצורת עשתרות והם נקבות הצאן: (יד) ביד שוסים וישוסו אותם. הם שנים שרשים והענין אחד וענינם ענין בזה: (טו) בכל אשר יצאו. בכל מקום אשר יצאו להלחם היתה יד ה' בם לרעה והיו נגפים לפני אויביהם ודרך הדרש כי על אבימלך ומחלון וכליון נאמר שיצאו מארץ ישראל לגור בשדה מואב ומתו שם שלשתם: ויצר להם. שרשו יצר לא כדברי רבי יהודה חיוג וכן

לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ׃ ז וַיַּעַבְדוּ הָעָם אֶת־יְהוָה כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל ׀ יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשׁוּעַ אֲשֶׁר רָאוּ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל׃ ח וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן עֶבֶד יְהוָה בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ ט וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת־חֶרֶס בְּהַר אֶפְרָיִם מִצְּפוֹן לְהַר־גָּעַשׁ׃ י וְגַם כָּל־הַדּוֹר הַהוּא נֶאֶסְפוּ אֶל־אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל׃

יא וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבְּעָלִים׃ יב וַיַּעַזְבוּ אֶת־יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם הַמּוֹצִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וַיַּכְעִסוּ אֶת־יְהוָה׃ יג וַיַּעַזְבוּ אֶת־יְהוָה וַיַּעַבְדוּ לַבַּעַל וְלָעַשְׁתָּרוֹת׃ יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנֵם בְּיַד־שֹׁסִים וַיָּשֹׁסּוּ אוֹתָם וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד אוֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב וְלֹא־יָכְלוּ עוֹד לַעֲמֹד לִפְנֵי אוֹיְבֵיהֶם׃ טו בְּכֹל ׀ אֲשֶׁר יָצְאוּ יַד־יְהוָה הָיְתָה־בָּם לְרָעָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם וַיֵּצֶר לָהֶם מְאֹד׃ טז וַיָּקֶם יְהוָה שֹׁפְטִים וַיּוֹשִׁיעוּם מִיַּד שֹׁסֵיהֶם׃ יז וְגַם אֶל־שֹׁפְטֵיהֶם לֹא שָׁמֵעוּ כִּי זָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ

ג'
ב' מ"ל ואת יהושע צויתי למערבאי ולמדינחאי אינון ג'
כולהון מ"ל בספרא
ל'
ה'
י"ד. ג' מ"ל
ד' דסמיכי
ב' מ"ל
ל' חס' וג' חס' בליסנא
ל' ומ"ל
ו' מ"ל
ו' מ"ל
נ'
ל' ומ"ל
ב' דסמיכי

לְאַחְסָנְתֵּיהּ לְמֵירַת יַת אַרְעָא׃ ז וּפְלַח עַמָּא קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יוֹמֵי סָבַיָּא דִּי אוֹרִיכוּ יוֹמִין בָּתַר יְהוֹשֻׁעַ דַּחֲזוֹ יַת כָּל עוֹבָדָא דַּיְיָ רַבָּא דִּי עֲבַד לְיִשְׂרָאֵל׃ ח וּמִית יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עַבְדָּא דַּיְיָ בַּר מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין׃ ט וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בִּתְחוּם אַחְסַנְתֵּיהּ בְּתִמְנַת חֶרֶס בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם מִצִּיפּוּנָא לְטוּר גָּעַשׁ׃ י וְאַף כָּל דָּרָא הַהוּא אִתְכְּנִישׁוּ לְוָת אֲבָהָתוֹהִי וְקָם דָּרָא אוּחֲרָנָא בַּתְרֵיהוֹן דְּלָא יָדְעִין לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ וְאַף יַת עוֹבָדָא דִּי עֲבַד לְיִשְׂרָאֵל׃ יא וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וּפְלַחוּ יַת בַּעֲלַיָּא׃ יב וּשְׁבַקוּ יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהַתְהוֹן דְּאַפֵּיק יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וּטְעוֹ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִסְחָרָנֵיהוֹן וּסְגִידוּ לְהֵן וְאַרְגִיזוּ קֳדָם יְיָ׃ יג וּשְׁבַקוּ יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ וּפְלַחוּ לְבַעֲלָא וּלְעַשְׁתְּרָתָא׃ יד וּתְקֵף רוּגְזָא דַּיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וּמַסְרִינוּן בְּיַד בּוֹזְזֵיהֶן וּבְזוֹ יַתְהוֹן וּמַסְרִינוּן בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר וְלָא יָכִילוּ עוֹד לְמֵיקַם קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן׃ טו בְּכָל אֲתַר דִּי נְפַקוּ מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת בְּהוֹן לְבִישָׁא כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ וּכְמָא דְקַיֵּים יְיָ לְהוֹן וְעָקַת לְהוֹן לַחֲדָא׃ טז וַאֲקֵים יְיָ נְגִידִין וּפָרְקִינוּן מִיַּד בָּזְזֵיהוֹן׃ יז וְאַף מִן נְגִידֵיהוֹן לָא קַבִּילוּ אֲרֵי טְעוֹ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִידוּ לְהוֹן סְטוֹ בִּפְרִיעַ מִן אוֹרְחָא

רלבג

קודם זה ושב להזכיר זה לפי שהיה צריך להזכיר שכבר עבדו ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה הש"י במצרים ועל הים ובמדבר ובימי יהושע: (י) והנה נתבאר בדבר יפתח כי זמן יהושע והזקנים לא היה כי אם כמו ס"ו שנה ולזה יחוייב שיהיה אמרו וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותם הרצון בו שכבר נאספו אל אבותם ר"ל הזקנים כלם אשר ראו את כל מעשה ה' כי לא היה מיציאת מצרים עד זה העת כי אם ס"ז שנה ורחוק הוא שלא ימצא בישראל אז מי שהיו ימיו יותר מס"ז שנה אבל בלי ספק היו שם רבים בני שמונים שנה ויותר אבל מפני שלא היו חכמים לא הועילה אותם את כל מעשה ה' להציל ישראל מעשות הרע בעיני ה' ואמנם הזקנים מפני שהיו מנהיגים את העם הצילום מזה כל ימי היותם: (יג) וזכר כי אחרי מות הזקנים ההם עשו ישראל הרע ועבדו ע"ג: וספר

וכל ימי ג' דסמיכי בקריאה וסי' ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע. וחברו ויעבדו העם את. ובל ימי מלבי ישראל ומלכי יהודה ונמסר גם בסוף יהושע: יהושוע ב' מ"ל וסי' ואת יהושוע צויתי. אשר האריכו ימים: ה' אלהי אבותם ד' דסמיכי בקריאה וסי' למען יאמינו כי נראה אליך ה'. ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' דמשנה תורה. ויעזבו את ה' אלהי אבותם המוציא אותם מארץ דשפטים. בעזבם את ה' אלהי אבותם: אבותיו ג' מלאים וסי' וגם כל הדור ההוא נאספו. בל לבבו הכין לדרש. תבא עד דור אבותיו: סביבתיהם ב' מ"ל וסי' ויסעו ויהי חתת. ויעזבו את ה' אלהי אבותם דשפטים: ויצר ג' וסי' בלשון תרגום יעקב אשתבע לאמנון וסי' נמסר בריש וישלח:

מצורת ציון

לצודד נפשות: (ט) חרס. הוא סרח שאמור בספר יהושע ומהפך הוא כמו כבש כשב: (י) נאספו. ענין מיתה כמו יאסף אהרן (במדבר כ'): (יג) לבעל ולעשתרות. שמות ע"ג: (יד) שוסים. דורכים ורומסים כמו ונשסו הבתים (זכריה יד): וימכרם. מסרם וכאלו מכרם: (טו) ויצר. מלשון צר ודוחק: (יז) זנו. המשילם לזונה העוזבת בעל נעוריה ואוהבת זולתו

תולדות אהרן בתמנת חרס. ב"ב קכב:

מצודת דוד

שכבר נאמר בסוף יהושע חזר וכתבו כאן לומר עם היות שיהושע שלחם איש לנחלתו תחת גפנו ותחת תאנתו: (ז) ויעבדו העם. וגם הם הכירו בהטובה ועבדו את ה' כל ימי וכו' מ"מ מהרו שכחו מטובת ה' ועשו הרע אחרי מות יהושע והזקנים כמו שמפרש והולך: אשר ראו. אלו הזקנים אשר ראו וכו' ובזה היו מיישרים לב ישראל לעבוד את ה': (י) לא ידעו. בידיעה מושכלת: וגם את המעשה. לא ידעו גם את המעשה כי נשכח מהם: (יד) מסביב. היושבים סמוכים הלוחץ יותר מן האויב הבא ממרחק והולך לו: ולא יכלו עוד לעמוד. היות באלו הדברים יספר בדרך כלל מעשיהם וגמולם כל ימי השופטים ואמר אם בתחלה היה להם תקומה מה. אולם בסוף לא יכול לעמוד ולהתקיים: (טו) בכל אשר יצאו. בכל מקום אשר יצאו למלחמה באה עליהם רעה וכרעו ונפלו: (טז) ויושיעום. בכדי להושיעם מן האויב כי הם יוכיחו את העם לשוב לה' ואם ישמעו יהיו נושעים: (יז) וגם. ר"ל אבל לא הועיל בזה כי גם אל שופטיהם לא שמעו: סרו מהר. ר"ל במהירות רב בפעם
אחת

אֲשֶׁר הָלְכוּ אֲבוֹתָם לִשְׁמֹעַ מִצְוֺת־
יְהוָה לֹא־עָשׂוּ כֵן׃ יח וְכִי־הֵקִים יְהוָה ׀
לָהֶם שֹׁפְטִים וְהָיָה יְהוָה עִם־הַשֹּׁפֵט
וְהוֹשִׁיעָם מִיַּד אֹיְבֵיהֶם כֹּל יְמֵי
הַשּׁוֹפֵט כִּי־יִנָּחֵם יְהוָה מִנַּאֲקָתָם
מִפְּנֵי לֹחֲצֵיהֶם וְדֹחֲקֵיהֶם׃ יט וְהָיָה ׀
בְּמוֹת הַשּׁוֹפֵט יָשֻׁבוּ וְהִשְׁחִיתוּ
מֵאֲבוֹתָם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
לְעָבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֺת לָהֶם לֹא הִפִּילוּ
מִמַּעַלְלֵיהֶם וּמִדַּרְכָּם הַקָּשָׁה׃ כ וַיִּחַר־
אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר יַעַן אֲשֶׁר
עָבְרוּ הַגּוֹי הַזֶּה אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר
צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתָם וְלֹא שָׁמְעוּ לְקוֹלִי׃
כא גַּם־אֲנִי לֹא אוֹסִיף לְהוֹרִישׁ אִישׁ
מִפְּנֵיהֶם מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־עָזַב יְהוֹשֻׁעַ
וַיָּמֹת׃ כב לְמַעַן נַסּוֹת בָּם אֶת־
יִשְׂרָאֵל הֲשֹׁמְרִים הֵם אֶת־דֶּרֶךְ יְהוָה
לָלֶכֶת בָּם כַּאֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֲבוֹתָם אִם־
לֹא׃ כג וַיַּנַּח יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
לְבִלְתִּי הוֹרִישָׁם מַהֵר וְלֹא נְתָנָם בְּיַד־
יְהוֹשֻׁעַ׃

ג א וְאֵלֶּה הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִנִּיחַ יְהוָה לְנַסּוֹת
בָּם אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֲשֶׁר לֹא־
יָדְעוּ אֵת כָּל־מִלְחֲמוֹת כְּנָעַן׃ ב רַק
לְמַעַן דַּעַת דֹּרוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְלַמְּדָם
מִלְחָמָה רַק אֲשֶׁר־לְפָנִים לֹא יְדָעוּם׃

י"ד ר"פ בנביא'
ו'
ב'
ב' מ"ל ד'. ל'
ל'. ל'
ב' מ"ל ו' חס'
ל' ס"פ
ל'
י"ח בליש' ור"פ ול' ר"פ בספרי
ו'פסו'בם כס
ל'
ג'דסבירי' כס
ו' דגש
ל' וכל קריא' אלה הגוים
ל'
ל' וחד ונלמד'

דְאָזַלוּ אֲבָהַתְהוֹן לְקַבָּלָא
פִקוּדַיָא דַיְיָ לָא עֲבַדוּ כֵן׃
יח וַאֲרֵי אָקִים יְיָ לְהוֹן
נְגִידִין וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ
בְּסַעֲדֵיהּ דִנְגִידָא וּפָרִיק לְהוֹן
מִיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן כָּל
יוֹמֵי נְגִידָא אֲרֵי מְתִיב
מִמֵימְרָא דַאֲמַר יְיָ וּמְקַבֵּל
צְלוֹתְהוֹן וּפָרִיק לְהוֹן מִן
קֳדָם דַחֲקֵיהוֹן
וּמְשַׁעְבְּדֵיהוֹן׃ יט וַהֲוָה כַד
מָאִית נְגִידָא תַּיְבִין
וּמְחַבְּלִין מֵאֲבָהַתְהוֹן לִמְהַךְ
בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא
לְמִפְלְחֲהֶן וּלְמִסְגַד לְהֶן לָא
שָׁבְקִין מֵעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָא
וּמֵאוֹרְחַתְהוֹן מְקַלְקַלְתָּא׃
כ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל
וַאֲמַר חֲלַף דִי עֲבַרוּ עַמָא
הָדֵין עַל קְיָמִי דִי פַקֵדִית
יָת אֲבָהַתְהוֹן וְלָא קַבִּילוּ
לְמֵימְרִי׃ כא אַף אֲנָא לָא
אוֹסִיף לְתָרָכָא אֱנָשׁ מִן
קֳדָמֵיהוֹן מִן עַמְמַיָא דִי
שְׁבַק יְהוֹשֻׁעַ וּמִית׃
כב בְּדִיל לְנַסָאָה בְהוֹן יָת
יִשְׂרָאֵל הֲנַטְרִין אִינוּן יָת
אוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָם יְיָ לִמְהַךְ
בְהוֹן כְּמָא דִי נְטַרוּ אֲבָהַתְהוֹן אִם לָא׃ כג וּשְׁבַק
יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָא הָאִלֵין בְּדִיל דְלָא לְתָרָכוּתְהוֹן
בִּפְרִיעַ וְלָא מְסָרִינוּן בִּידָא דִיהוֹשֻׁעַ׃ א וְאִלֵין עַמְמַיָא
דִי שְׁבַק יְיָ לְנַסָאָה בְהוֹן יָת יִשְׂרָאֵל יָת כָּל דְלָא הֲווֹ
יָדְעִין יָת כָּל קְרָבֵי כְנָעַן׃ ב לְחוֹד בְּדִיל דְיִדְעוּן דָרַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַלָפוּתְהוֹן קְרָבָא לְחוֹד דְמִלְקַדְמִין לָא

רשי

הזה שופט אחר שופט : (יח) וכי הקים. לשון הווה וכאשר היה מקים להם שופטים והיה ה' עם השופט וגו' : כי ינחם. שהיה מתנחם להם על הרעה כן תרגם יונתן: מנאקתם. מפני נאקתם הצעקה לפניו מפני אויביהם : (יט) לא הפילו. לא הניחו דבר להיות נוכחים על כל הבא עליהם : (כב) השומרים הם. ה"א חטף פתח הוא נקוד לפי שהוא ל' שאלה ונסיון : (א) לנסות בם את ישראל. את דור האחר אשר לא ידעו את נסי מלחמות כנען ולא ראו את המעשה הגדול והמרו במקום : (ב) רק למען דעת. רק לדבר הזה לבדו הניחם למען דעת ולהתבונן דורות בני ישראל הבאים מה החטא גורם כי עתה הם זקוקים ללמדם מלחמה : רק אשר לפנים. שהיו עומדים לשרת את ה': לא ידעום. למלחמות הללו ומכסיסיהם ולא

רדק

וכן ויאמר לו צרו לעדי אונו ועניינם ענין צרה שתי פרשים והענין אחד : (יט) לא הפילו ממעלליהם. ממעללי אבותם לא הפילו דבר רע אחד אלא ככל רעתם עשו: (א) לנסות בם את ישראל. הדור הבא אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען שהיו בדרך נס ולא בגבורת ישראל אלא שהקדוש ב"ה היה נלחם בעדם : (ב) רק למען. רק הניחם למען ידעו דורות בני ישראל אלה הבאים אחר הדור הראשון שידעו מה היא המלחמה אם לא ישמרו דרך ה' וצריכים הם שילמדו אותם דרכי המלחמה כי אין ה' נלחם בעבורם רק הדור אשר היו לפנים לא ידעו דרכי המלחמה כי לא הצרכו להם כי ה' נלחם להם ואיש אחד מהם ירדוף אלף ומה היו אלה הגוים אשר הניח ה' אשר לא

והיה ה' ו' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בזכריה סי' י"ד : ינחם ד' וסי' נמסר בסדר בשלח: ישיבו ז' חס' בנביאים וכתובים וסי' נמסר בסדר לך לך: גם אני ו' ר"פ דסמיכי וסי' גם אני לא אוסיף להוריש. גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורתםאביא.גם אני נשאתי את ידי תנינא. אודך בכלי נבל. לא אחשך פי . באידכם אשחק . וכל מצעות פסוקים דכוו' גם אני במ"ה וגם : ללכת בם ו' פסוקים אית בהון בם בם וסי' למען נסות בם את ישראל. וכלה אפי וחמתי בם . בקבצי את בית ישראל. ועשיתי באפך ובקנאתך. ועשית בם נקמות גדולות. מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים :

תולדות אהרן גם אני. עקדה שער פו : ואלה שם: ללמדם מלחמה. ע"ג כס :

רלבג

(יח) וספר דרך כלל איך היה מנהגם בימי השופטים עד שלא יתישבו לעבוד את ה' כי אם בימי השופט ובמותו ישובו להשחית דרכם : (כ) ולזה חרה אף השם יתברך בישראל . ואמר שלא יוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימות : (כב) כי השאירם לנסות בם את ישראל השומרים הם את דרך ה' וזה שזה היה סבה לגלות מום ישראל והיותם בלתי חזקים באמונת השם יתב' ולזה לא היו ישראל ראויים אל שתשלם להם בימי יהושע השמדת כל הגוים האלה : (א) ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל את כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען . ר"ל שהם לא הרגישו איך היו מלחמות כנען כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו אך השם יתב' היה הנלחם להם והם לא הרגישו בזה רק עשה זה השם יתב' : (ב) למען דעת דורות ישראל כי עתה הם צריכין ללמדם ענין המלחמה כי לא יכירו

מצודת ציון

זולתו : (יח) ינחם. ענין הפוך מחשבה : מנאקתם. ענין צעקה מכאב לב כמו שמעתי את נאקת (שמות ו'): לוחציהם ודוחקיהם. הוא כפל ענין במלות שונות ובא לחזק הדבר והוא כלל גדול בדברי הנביאים : (יט) לא הפילו. לא גרעו ודוגמתו לא נופל אנכי מכם. (איוב י"ב): ממעלליהם. ממעשיהם : (כ) ויחר. ענין כעס : יען. בעבור: (כא) להוריש. לגרש : עזב. הניח: (כב) נסות. מלשון נסיון :

סרני

מצודת דוד

אחת סרו מכל וכל מן הדרך וכו' ולא באיחור מעט מעט : לשמוע. אשר שמעו : לא עשו כן. כאשר עשו אבותם : (יח) וכי הקים. וכאשר היה מקים להם שופטים: עם השופט. עם כל שופט בזמנו : והושיעם. מוסב על ה' : מנאקתם. מחמת שצעקו להתפלל ולשוב לה' ולא מאהבת המקום כ"א מלחץ האויב : (יט) והיה במות השופט. ר"ל גם התשובה ההיא לא היתה כ"א מתוכחות השופט ומיד שמת ואיננו להוכיחם שבו והשחיתו דרכם מענין דרכי אבותם שהרעו לעשות טרם עמד השופט ההוא : לא הפילו. לא גרעו ממעללי ומדרכי אבותם הקשה והרעה : (כא) גם אני. כאשר גמלו אשלם כן גם אני : אשר עזב וכו'. ר"ל מדעת עזבם במקומם ומת כי לא רצה לגרש כולם בחייו וכמש"ה מעט מעט אגרשנו (שמות כ"ג) : (כב) למען נסות. ר"ל בעבור זה נתר ה' בזה העונש ולא בזולתו כי למען נסות בם את ישראל אם יעבדו את אלהיהם אם לא וז"ש השומרים וכו' : (כג) וינח. בעבור זה בחר בזה העונש והניח את העו"ג האלה האמורים למעלה : לבלתי הורישם מהר. ר"ל אשר גזרה חכמתו לבל הורישם מהר כ"א מעט מעט ולזה לא נתנם מאז ביד יהושע ובעבור העונש ולמען נסות וכו' הניחם מ״ וכל ולא הוסיף להוריש איש מעתה : ג (א) את כל וכו'. אלו הדורות הבאים אשר לא ידעו להשכיל הנסים הנעשו ליהושע בעת נלחם בכנען ובעבור זה היתה רפויה בידם אמונת ה' ולזה הניח העו"ג האלה לנסותם בהם : (ב) רק למען דעת. ר"ל רק בעבור זה ישכילו דעת פלאי הנסים הנעשה להן מאז : ללמדם מלחמה. ר"ל הנה בהשאיר העו"ג הלא ילחמו בם ויהיה א"כ מהצורך ללמדם תכסיסי מלחמה כי רק הדור אשר היו לפנים בימי הושע המה לא ידעו תכסיסי מלחמה כי ה' נלחם להם אבל לאח"ז ילמדו לדעתם כי בעבור מעשיהם יעזבם ה' אל המקרה ואז ישכילו לדעת הנסים הנעשה מאז

רשי

ולא נצרכו להם : (ג) חמשת סרני פלשתים. הם העובדי כוכבים אשר הניח לנסות : (י) ותהי עליו רוח ה'. דרש רבי תנחומא נסתכל בהם שאמר הקב"ה למשה במצרים ראה ראיתי את עני עמי מה הן שתי ראיות הללו אמר לו רואה אני שעתידין לחטוא בעגל ואף על פי כן ראיתי את עני עמי זו דרש עתניאל אמר בין זכים בין חייבים עליו להושיעם :

את

רדק

לא נתנם ביד יהושע חמשת סרני פלשתים וגו' : (ג) ופי' חמשת סרני פלשתים : המקומות שהיו מושלים בהם חמשת סרני פלשתים הם חמש ערים הגדולות אשדוד עזה גת אשקלון עקרון ושאר הערים הקטנות והכפרים והנה ראינו כי יהודה לכד אשקלון ועזה ועקרון ואת גבולם ואיך אמר כי אלה הגויים הניח ה' לנסות בם את ישראל אפשר כי אחר כן לקחום הפלשתים מידם ואמר הניח ה' על אותם שלא לכדום ישראל כלל וכן אמר הניח על אשר לכדום ישראל ואחר כן הניח הגוים לקחתם מיד ישראל ופי' וכל הכנעני אותם שהיו יושבים בהר הלבנון : (ח) ביד כושן רשעתים. כך היה שמו ואפשר כי רשעתים שם מקום ובדרש מהו רשעתים על שני רשעיות שהרשיעו ארם לישראל אחת של בלעם ואחת של כושן : (י) ותהי עליו רוח ה', ת"י ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם ה' ויתכן לפרש רוח הכח והגבורה כי התעורר בגבורה להלחם עם כושן והוסר כל פחד ומורך לב ממנו בסיוע הבורא עליו וכן ת"י ורוח ה' לבשה את גדעון ורוח גבורה מן קדם ה' וכן ותהי על יפתח רוח

ג חֲמֵ֣שֶׁת ׀ סַרְנֵ֣י פְלִשְׁתִּ֗ים וְכָל־הַֽכְּנַעֲנִי֙ וְהַצִּ֣ידֹנִ֔י וְהַ֣חִוִּ֔י יֹשֵׁ֖ב הַ֣ר הַלְּבָנ֑וֹן מֵהַר֙ בַּ֣עַל חֶרְמ֔וֹן עַ֖ד לְב֥וֹא חֲמָֽת׃ ד וַיִּֽהְי֕וּ לְנַסּ֥וֹת בָּ֖ם אֶת־יִשְׂרָאֵ֑ל לָדַ֗עַת הֲיִשְׁמְעוּ֙ אֶת־מִצְוֺ֣ת יְהוָ֔ה אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה אֶת־אֲבוֹתָ֖ם בְּיַד־מֹשֶֽׁה׃ ה וּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל יָשְׁב֖וּ בְּקֶ֣רֶב הַֽכְּנַעֲנִ֑י הַחִתִּ֣י וְהָאֱמֹרִ֗י וְהַפְּרִזִּי֙ וְהַחִוִּ֣י וְהַיְבוּסִֽי׃ ו וַיִּקְח֨וּ אֶת־בְּנֽוֹתֵיהֶ֜ם לָהֶ֣ם לְנָשִׁ֗ים וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶ֛ם נָתְנ֥וּ לִבְנֵיהֶ֖ם וַיַּעַבְד֥וּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶֽם׃

ז וַיַּעֲשׂ֨וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֥ל אֶת־הָרַע֙ בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֔ה וַיִּשְׁכְּח֖וּ אֶת־יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיהֶ֑ם וַיַּעַבְד֥וּ אֶת־הַבְּעָלִ֖ים וְאֶת־הָאֲשֵׁרֽוֹת׃ ח וַיִּֽחַר־אַ֤ף יְהוָה֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל וַֽיִּמְכְּרֵ֗ם בְּיַד֙ כּוּשַׁ֣ן רִשְׁעָתַ֔יִם מֶ֖לֶךְ אֲרַ֣ם נַהֲרָ֑יִם וַיַּעַבְד֧וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־כּוּשַׁ֥ן רִשְׁעָתַ֖יִם שְׁמֹנֶ֥ה שָׁנִֽים׃ ט וַיִּזְעֲק֤וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ אֶל־יְהוָ֔ה וַיָּ֨קֶם יְהוָ֥ה מוֹשִׁ֛יעַ לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל וַיּֽוֹשִׁיעֵ֑ם אֵ֚ת עָתְנִיאֵ֣ל בֶּן־קְנַ֔ז אֲחִ֥י כָלֵ֖ב הַקָּטֹ֥ן מִמֶּֽנּוּ׃ י וַתְּהִ֨י עָלָ֜יו רֽוּחַ־יְהוָ֗ה וַיִּשְׁפֹּ֣ט אֶת־יִשְׂרָאֵל֮ וַיֵּצֵ֣א לַמִּלְחָמָה֒ וַיִּתֵּ֣ן יְהוָ֔ה בְּיָד֔וֹ אֶת־כּוּשַׁ֥ן רִשְׁעָתַ֖יִם מֶ֣לֶךְ אֲרָ֑ם וַתָּ֣עָז יָד֔וֹ עַ֖ל כּוּשַׁ֥ן רִשְׁעָתָֽיִם׃ יא וַתִּשְׁקֹ֥ט הָאָ֖רֶץ אַרְבָּעִ֣ים שָׁנָ֑ה וַיָּ֖מָת עָתְנִיאֵ֥ל בֶּן־קְנַֽז׃

יב וַיֹּסִ֙פוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל לַעֲשׂ֥וֹת הָרַ֖ע בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה וַיְחַזֵּ֨ק יְהוָ֜ה אֶת־עֶגְל֣וֹן מֶֽלֶךְ־מוֹאָ֗ב עַל־יִשְׂרָאֵ֔ל עַ֛ל כִּֽי־עָשׂ֥וּ אֶת־הָרַ֖ע בְּעֵינֵ֥י יְהוָֽה׃

ל' וג' כ"כ בליסגת
ג'
ל'
כתמפו"ס סי' כ' קדמאי קרחי
ב' ומ"ל כי בעל'האשרות
ד'
כ'
ד'
ד' . ב' קמץ ובספרא
כ"ת פסוק על על ומלה ביניהון

ג וַחֲמְשָׁא טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְכָל כְּנַעֲנָאֵי וְצִידוֹנָאֵי וְחִוָּאֵי יָתְבֵי טוּרָא דְלִבְנוֹן מִטּוּר מֵישַׁר חֶרְמוֹן עַד מַעֲלָנָא דַחֲמָת׃ ד וַהֲווֹ לְנַסָּאָה בְהוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמִידַע הֲיִקַבְּלוּן יָת פִּקּוֹדַיָא דַייָ דְפַקֵּד יָת אֲבָהַתְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ ה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְתִיבוּ בְּגוֹ כְנַעֲנָאֵי חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִיזָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ ו וּנְסִיבוּ יַת בְּנָתֵיהוֹן לְהוֹן לִנְשִׁין וְיַת בְּנָתְהוֹן יְהִיבוּ לִבְנֵיהוֹן וּפְלַחוּ יַת טַעֲוָתְהוֹן׃ ז וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וְאִתְנְשִׁיאוּ יַת פּוּלְחָנָא דַייָ אֱלָהֲהוֹן וּפְלַחוּ יַת בַּעֲלַיָא וְלַאֲשֵׁרָתָא׃ ח וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ בְּיִשְׂרָאֵל וּמְסַרִינוּן בְּיַד כּוּשַׁן חַיָּבָא מַלְכָּא דַאֲרָם דִּי עַל פְּרָת וּפְלַחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת כּוּשַׁן חַיָּבָא תְּמַנֵי שְׁנִין׃ ט וּזְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וַאֲקִים יְיָ פָּרִיק לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּפָרְקִינוּן יַת עָתְנִיאֵל בַּר קְנַז אֲחוּהִי דְּכָלֵב דִּזְעֵיר מִנֵּיהּ׃ י וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל וּנְפַק לְאַגָּחָא קְרָבָא וּמְסַר יְיָ בִּידוֹהִי יַת כּוּשַׁן חַיָּבָא מַלְכָּא דַאֲרָם דִּי עַל פְּרָת וּתְקֵיפַת יְדֵיהּ עַל כּוּשַׁן חַיָּבָא׃ יא וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין וּמִית עָתְנִיאֵל בַּר קְנַז׃ יב וְאוֹסִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף יְיָ יַת עֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב עַל יִשְׂרָאֵל עַל דַּעֲבָדוּ יַת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃

רלבג

יכירו מה שנפקד מהם בסור השגחת השם יתברך מהם כי קודם זה לא היו צריכים לדעת סדר ענין המלחמה כי ה' הנלחם להם : (ג) ואמר שכבר השאיר השם יתב' שלא יתן ביד יהושע חמשת סרני פלשתי' ואע"פ שלכדו מהם שבט יהודה אחר מות יהושע עזה ואשקלון ועקרון הנה נשאר להם העמק כמו שזכר בראש זה הספר. ואפשר שנאמר שיושבי העמק שבו לקחת אלו הערים מיד יהודה ולזה מצאנו כי עם חמשת סרני פלשתים היו עזה ואשקלון ועקרון אשדוד גת כמו שזכר בספר שמואל : (ח) והנה זכר שכבר עבדו בני ישראל את כושן רשעתים מלך ארם שמנה שנה : (ט) והקים ה' להם מושיע את עתניאל בן קנז כששבו לשם יתב' והיתה עליו רוח ה' והנהיג ישראל הנהגה משובחת וגברה ידו על כושן רשעתים מלך ארם שמנה שנה ואפשר שיהיה זה נבואה או היה חלק מה מרוח הקדש. (יא) והנה שקטה הארץ ארבעים שנה מעת התחלת השעבוד כי לא יתכן שיהיו ימי ההשקט מ' שנה כמו שאנחנו עתידין לבאר בע"ה בענין יפתח : (יב) ואחר מות עתניאל בן קנז שבו ישראל לעשות הרע בעיני ה' והכניע השם ישראל ושמם תחת עגלון מלך מואב ועבדוהו שמנה עשרה שנה וכבשו מהם עיר התמרים והיא יריחו

ויעשו בני ישראל את הרע עשייה את הרע ז' בקריאה וסי' נמסר בסדר שופטים: ז' פסוקים אית בהון את את ואת וסי' נמסר בסדר אחרי מות:

מצודת ציון

ג (ג) סרני. ענין שררה : (ז) אשרות אילן הנעבד : (י) ותעז . ענין חוזק : (יא) ותשקוט. ענין מנוחה :
אשר

מצודת דוד

ויאמינו מעתה בה' : (ג) חמשת . מוסב על המקרא שלפני פניו לומר ואלה הע"ג וכו' חמשת וכו' : סרני פלשתים . ר"ל מקומות ממשלתם ואף שבני יהודה כבשו מפלשתים עזה ואשקלון ועקרון כמ"ש למעלה הנה לאח"ז חזרו הפלשתים ולקחו מידם ואז לא יכלו בני יהודה לגרשם : יושב הר הלבנון . ר"ל וכל הכנעני וכו' אשר יושב בהר הלבנון מן הר בעל וכולי עד המקום שבאים דרך בו אל חמת : (ד) ויהיו. הגוים האלה : הישמעו . לבלתי לכת אחרי אלהיהם : (ו) ויקחו . ר"ל אבל לא עמדו בנסיון ולקחו בנותיהם וכולי וסוף הדבר היה שעי"ז עבדו אליהם : (ז) ויעשו וכו' עד הנה אמר דרך כלל ספור מעשיהם בכל ימי השופטים ומעתה יחזור לספר דרך פרט בימי כל שופט ואמר טרם שעמד השופט הראשון עשו הרע : (ט) את עתניאל. מוסב על מושיע לומר את עתניאל הקים למושיע : (י) רוח ה'. התעוררות חכמה לשפוט ואומץ לבב להלחם : ותעז ידו . חזקה ידו לנצחו בכל פעם : (יא) ותשקוט . עי"ז שקטה הארץ ונחה מן המלחמה עד כלות ארבעים שנה מזמן התחלת השעבוד כ"כ בס"ע : (יב) ויחזק ה'. חלש היה וה' חזקו על ישראל בעבור מעשיהם

יג וַיֶּאֱסֹ֣ף אֵלָ֔יו אֶת־בְּנֵ֥י עַמּ֖וֹן וַעֲמָלֵ֑ק וַיֵּ֗לֶךְ וַיַּךְ֙ אֶת־יִשְׂרָאֵ֔ל וַיִּֽירְשׁ֖וּ אֶת־עִ֥יר הַתְּמָרִֽים׃ יד וַיַּעַבְד֣וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֗ל אֶת־עֶגְל֛וֹן מֶֽלֶךְ־מוֹאָ֖ב שְׁמוֹנֶ֥ה עֶשְׂרֵ֖ה שָׁנָֽה׃ טו וַיִּזְעֲק֣וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֮ אֶל־יְהוָה֒ וַיָּקֶם֩ יְהוָ֨ה לָהֶ֜ם מוֹשִׁ֗יעַ אֶת־אֵה֤וּד בֶּן־גֵּרָא֙ בֶּן־הַיְמִינִ֔י אִ֥ישׁ אִטֵּ֖ר יַד־יְמִינ֑וֹ וַיִּשְׁלְח֨וּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵ֤ל בְּיָדוֹ֙ מִנְחָ֔ה לְעֶגְל֖וֹן מֶ֥לֶךְ מוֹאָֽב׃ טז וַיַּ֤עַשׂ לוֹ֙ אֵה֔וּד חֶ֕רֶב וְלָ֛הּ שְׁנֵ֥י פֵי֖וֹת גֹּ֣מֶד אָרְכָּ֑הּ וַיַּחְגֹּ֤ר אוֹתָהּ֙ מִתַּ֣חַת לְמַדָּ֔יו עַ֖ל יֶ֥רֶךְ יְמִינֽוֹ׃ יז וַיַּקְרֵב֙ אֶת־הַמִּנְחָ֔ה לְעֶגְל֖וֹן מֶ֣לֶךְ מוֹאָ֑ב וְעֶגְל֕וֹן אִ֥ישׁ בָּרִ֖יא מְאֹֽד׃ יח וַיְהִי֙ כַּאֲשֶׁ֣ר כִּלָּ֔ה לְהַקְרִ֖יב אֶת־הַמִּנְחָ֑ה וַיְשַׁלַּח֙ אֶת־הָעָ֔ם נֹשְׂאֵ֖י הַמִּנְחָֽה׃ יט וְה֣וּא שָׁ֗ב מִן־הַפְּסִילִים֙ אֲשֶׁ֣ר אֶת־הַגִּלְגָּ֔ל וַיֹּ֕אמֶר דְּבַר־סֵ֥תֶר לִ֛י אֵלֶ֖יךָ הַמֶּ֑לֶךְ וַיֹּ֣אמֶר הָ֔ס וַיֵּצְאוּ֙ מֵֽעָלָ֔יו כָּל־הָעֹמְדִ֖ים עָלָֽיו׃ כ וְאֵה֣וּד ׀ בָּ֣א אֵלָ֗יו וְהֽוּא־יֹשֵׁ֞ב בַּעֲלִיַּ֧ת הַמְּקֵרָ֛ה אֲשֶׁר־ל֖וֹ לְבַדּ֑וֹ וַיֹּ֣אמֶר אֵה֔וּד דְּבַר־אֱלֹהִ֥ים

ל' · נ' מ"ל · ל' וכספ' קלס בחכן · ל' · ג' קמץ ל' · ב' ויתגור דוד · ל' · כ"ג · ל' ג ר"פ ג' מ"ל · ג' זקפין קמצי' · ב' וכפנין · ג' ואינון ט' זוגין מן ג' ג'

שמונה ג' מלאים בנביאים וסי' את עגלון. בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר. ומעלות שמונה מעליו. וכל ד"ה דכוו' מלאים :

יג וּכְנַשׁ לְוָתֵיהּ יַת בְּנֵי עַמּוֹן וַעֲמָלֵק וַאֲזַל וּמְחָא יַת יִשְׂרָאֵל וִירִיתוּ יַת קַרְתָּא יְרִיחוֹ׃ יד וּפְלַחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת עֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב תְּמָנֵי עַסְרֵי שְׁנִין׃ טו וּזְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וַאֲקִים יְיָ לְהוֹן פָּרִיק יַת אֵהוּד בַּר גֵּרָא בַּר שִׁבְטָא דְבִנְיָמִין גַּבְרָא גְּמִיד בִּידֵיהּ דְיַמִּינָא וְשַׁדַּרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּידֵיהּ תִּקְרוּבְתָּא לְעֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב׃ טז וַעֲבַד לֵיהּ אֵהוּד חַרְבָּא וְלַהּ תְּרֵין פּוּמִין גַּרְמִידָא אֻרְכַּהּ וְזָרֵיז יָתַהּ מִלְּרַע לִלְבוּשׁוֹהִי עַל יַרְכֵּיהּ דְיַמִּינֵיהּ׃ יז וְקָרֵיב יַת תִּקְרוּבְתָּא לְעֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב וְעֶגְלוֹן גְּבַר פְּטִים לַחֲדָא׃ יח וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי לְקָרָבָא יַת תִּקְרוּבְתָּא וְשַׁלַּח יַת עַמָּא נָטְלֵי תִקְרוּבְתָּא׃ יט וְהוּא תָב מִן מַחְצְבַיָּא דְעִם גִּלְגְּלָא וַאֲמַר פִּתְגָּמָא דְסִתְרָא אִית לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ מַלְכָּא וַאֲמַר סְלִיק וּנְפַקוּ מֵעִלָּווֹהִי כָּל דְּקָיְמִין עִלּוֹהִי׃ כ וְאֵהוּד עָאל לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתֵיב בְּעִלִּית בֵּית קֵיטָא דִילֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר אֵהוּד פִּתְגָּמָא דַייָ לִי

רשי

(יג) את עיר התמרים . יריחו : (טו) אטר יד ימינו . ת"י גבר גמיד יד ימיניה וכל גמיד ל' ארמי הוא דבר כווץ מחמת חולי רוטרייט בלע"ז לא היה שולט ביד ימינו . ובלשון עברי אטר אטום כמו אל תאטר עלי באר פיה אטום ביד ימינו שלא היה שולט בה : (טז) גומד ארכה , אמה גדומ' . ובלשון אשכנז (דוימן לאנג) ובלשון לעז גשקורטא : על ירך ימינו : לפי שבשמאלו שולט יאחזנה בשמאלו : (יז) איש בריא . שמן : (יח) וישלח את העם. חזר לאחוריו ולוה את חבורת ישראל אשר באו עמו לשאת את המנחה וליוה אותם עד הגלגל : (יט) והוא שב . יחידי: מן הפסילים. מקום שפוסלים שם אבנים מן ההר וכן תירגם יונתן מן מחצביא ובא אל עגלון ויאמר לו : ויאמר הס . אמר עגלון שתקו את הכל מעלי . ויונתן תרגם הס סליק הוציא כל איש ואף על פי כן הס לשון שתוק : (כ) בעלית המקרה . בעליית קייטא שהיתה לאויר ולצננת : דבר אלהים לי אליך . וצריך אתה לעמוד : ויקם מעל הכסא . לכך זכה ויצאה

רדק

רוח ה' ושרא על יפתח רוח גבורה מן קדם ה' : (יג) עיר התמרים . ת"י קרתא דיריחו וכבר כתבנו דעתנו בו ואמר וירשו לומר כי כשלכדוה לא שללוה והלכו להם אלא נאחזו בה וישבו בה כאילו היתה להם ירושה : (טו) אטר יד ימינו . סגור יד ימינו שלא היה שולט בה והי' שמאלי והוא מן ואל תאטר עלי באר פיה : (טז) ולה שתי פיות. מן לפי חרב שהוא הצד החד אשר לחרב וחרב אהוד היו שתי צדיה חדים : גומד ארכה . שיעור אמה וכן ת"י גרמידא : למדיו. למלבושיו: (יז) איש בריא . גבר פטים שמן וכן להבריאכם להשמינכם וכן עשרה בקר בריאים שמני' : (יט) מן הפסילים . ממקום שהיו פוסלים שם אבנים וכת"י מן מחצביא ויש לשאול מאחר שהיה בדעת אהוד להמית עגלון בענין הזה למה הלך ואחר כך שב ולמה לא המיתו בעודו שם עם נושאי המנחה כי יודע היה אחר שיאמר לו דבר סתר לי שהיה מוציא העומדים עליו וי"ל כדי שיראה כי עיקר בואו היה להביא המנחה והלך לו כאשר כלה להקריב המנחה כדי שלא ירגישו בו שבא לדבר אחר אלא על דבר המנחה וכאשר הלך עד הפסילים שב כאדם שנזכר ואמר דבר אחד שכחתי לדבר אל המלך ועוד שאם ירגישו בו אחר המעשה היה נקל לו להמלט על נפשו ולברוח ממה שהיה אם היה עם נושאי המנחה : ויאמר הס . שתוק עד שיצאו העומדים עלי : (כ) המקרה. שם בפלס מחתה ולולי הרי"ש היה דגוש והוא מענין קר וחם כלומר עליה עשויה חלונות חלונות להכנס בהן הרוח לקרר ועומדים שם בימי הקיץ וכת"י בעליה בית קיטא : דבר אלהים לי אליך ויקם

תולדות אהרן בעליית המקרה סנהדרין ס :

רלבג

יריחו כמו שנזכר בתורה בקעת יריחו עיר התמרים : (טו) וכששבו ישראל לשם ית' הקים להם מושיע אהוד בן גרא משבט בנימן ובתחבולות עשה לו מלחמה וזה שהוא סבב ששלחו ישראל מנחה לעגלון כדי שיתכן לו יותר לבא אליו בטח והוא היה אטר יד ימינו והיה זה גם כן סבה שלא ירגיש בלקיחתו החרב ביד שמאלו : (טז) ועשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בקלות מצד החדות אשר בשני צדדיה ותמית אותו תכף ולא היה ארוך מאד כדי שלא יוכר ולזה לא היה ארכה כי אם אמה ושם החרב מתחת למדיו כדי שלא יראוה : (יח) והנה זכר שאחר שהקריב המנחה לעגלון שלח את העם נושאי המנחה ואחר זה שב הוא להמית עגלון ממקום שנשלמה ההצלה לנושאי המנחה מיד מואב אם ירדפום לנקום נקמת אדוניהם . והנה בחר אהוד היות בסכנה לו לבדו לא לנושאי המנחה יחד עם שכבר יתכן ההמלט בקלות יותר כשהיה יחיד ולא היה צריך להשתדל כי אם למלט עצמו עם שבשובו הורה שלא בא אלא על דבר המנחה ולזה הראה עצמו ששכח הדבר שהיה לו לדבר עמו מצד שמצא מקום לדבר אתו זה הדבר לא שכוון זה ממנו על הכוונה ראשונה כי זה כלו ממה שיישיר אל שהסמך בו עגלון להוציא מעליו כל איש בדברו אתו : וזכר שכבר היה עגלון שמן מאד לצורך מה שזכר אחר זה שכבר סגר החלב בעד הלהב : (יט) והנה שב אהוד לעגלון ועגלון האמין בו על דבר המנחה שהראו בו ישראל היותם לו לעבדים נאמנים ואמר אהוד לעגלון שדבר סתר לו אליו ולא יתכן לגלותו בפני רבים והנה היה רחוק עדיין אהוד מן המלך כמו שנראה ממה שאחר זה ואמר המלך לעומדים לפניו הס רצה לומר שישתתקו עד שיצאו מעליו כל העומדים עליו כאשר הכירו ממנו כי אין רצונו לשמוע דברי' אחרים קודם דברי אהוד ולא היה מן המוסר שיאמר שם אלא עם רצונו לשמוע דברי סתר מאהוד : (כ) ואחר זה נתקרב אהוד אליו והנה המלך יושב לבדו בעלית המקרה אשר לו והיתה עשויה לקרר בימי הקיץ ולזה

מצודת דוד

ממעשיהם הרעים : (יג) ויאסוף וכו'. מלבד בני עמו : (טו) בן הימיני. מבני בנימין: איש אטר וכו' . יבאר הסיבה שלא נשמר מלך מואב מחרב אהוד לפי שהיה שמאלי ולזה תלאה בירך ימין להיות נוח לו לאחזה בשמאלו ולא היה א"כ נראה בירך השמאל דבר בולט מתחת למדיו ולזה לא הרגיש בדבר כי לא חשב שהוא שמאלי : וישלחו וכו' מנחה . בכדי שלא ירגיש בדבר ויבטח בו בראות הכנעתו להביא מנחה : (טז) שני פיות . להמיתו בקלות ומהר : גומד ארכה . קצרה ממדת חרב עם כי חגרה מתחת למדיו מ"מ נרגש היה בליטתה אם היתה כמדת חרב : על ירך ימינו . להיות נוח לו לאחזה בשמאלו : (יז) איש בריא . גם זה היתה סיבת מיתתו כי על היותו שמן ובעל בשר יקשה עליו ההקמה ומרוב בה ולא היה נשמר מאהוד : (יח) כלה להקריב. אחר שמסר כל המנחה : וישלח וכו'. כי האחד בקל יוכל להמלט מאחד' כשהם רבים : (יט) והוא שב. עשה עצמו כשוכח דבר מה : את הגלגל . אצל הגלגל : דבר סתר. ר"ל לזה לא דברתי עמך בהיות פה נושאי המנחה : ויאמר הס. כאומר אם דבר סתר הוא בפני בני עמך שתוק ונא תדבר בפני העומדים מבני עמי. ויצאו. בשמעם דבר המלך יצאו מעצמם : (כ) בא אליו . נתקרב אליו : בעלית המקרה . בהיות הזמן חם ישב בעליה עשויה בחלונות מרווחים

מצודת ציון

(טו) אטר . ענין סגירה כמו ואל תאטר עלי באר פיה (תהלים ס"ט) ור"ל כאלו יד ימינו סגורה כי לא שלט בה : (טז) פיות . חודה של חרב נקראת פה : גמד . אמה וכן גמדים במגדלותיך (יחזקאל כ"ז) ור"ל אנשי מדה קצרה . למדיו . למלבושיו כמו מדו בד (ויקרא ו') : ירך. צד כמו ירך המזבח (שם א') : (יז) בריא. בעל בשר שמן וכמו עשרה בקר בריאים (מ"א ה') : (יט) הפסילים. מקום שמחליקים שם פני האבנים כמו ויפסלו בוני שלמה (שם ה') : הס. ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר י"ג) : מעליו. מאצלו : (כ) בעלית . מלשון עליה הבנויה ממעל : המקרה. מלשון קור וצינה ויתקעה

רש״י

ויצאה ממנו רות : (כב) הנצב . הוא הברזל שהשמן תחוב לתוכו שקורין הול״ש בלע״ז הוא המעמיד החרב ע״פ תערה : הלהב . הוא השנון שקורין ברלנ״ש (בלע״ז) ובלע״ז למ״א : ויסגור החלב . שמנו שהיה שמן מאד וכסה את כל אורך החרב : ויצא הפרשדונה . תרגם יונתן ונפק אוכליה שפיך . עשאן כשתי תיבות ושיי״ן משמשת לשתיהן ויצא הפרש שדונ׳ נשפכ׳ . שפך זדה כתרגומו : (כג) ויצא אהוד המסדרונה . מן העלייה אל המסדרונה תרגום יונתן אכסדרה : ונעל . במפתח : (כד) והוא יצא . אהוד יצא ועבדיו של עגלון באו : מסיך רגליו . עביד צורכי׳ הם נקבים הגדולים: (כה) עד בוש. עד עיכוב כלומר זמן ארוך : (כו) נמלט . ברח אישקמפויי״ר בלע״ז : עד התמהמהם . כמו עד שהמלך במסבו . את האהבה עד שתחפץ. בעוד שנינו חפצי׳ בה:השעירתה. יער דק ועב שקורין ברוי״ש בלע״ז ומוב הוא להחבא והרבה יש בסדר זרעים שענפי אילנות דקים קרויין שער הופך את השע׳ אם היה השער כותש : (כז) ויהי בבואו . שעבר את הירדן ובא למקומו בארץ כנען : בהר אפרים . שהיה בארץ כנען בעבר הירדן המערבי וארץ מואב היתה בעבר הירדן במזרחו מתוך ששלטו בישראל ועברו את הירדן ירשו את יריחו כמו שכתוב למעלה ונתנו את סרניהם ושליטיהם על ישראל :

רדפו

רד״ק

ויקם מעל הכסא . אמרו רז״ל לפיכך זכה עגלון שתהא בתו אם למלכות ישראל והיא רות המואביה שהיתה בת עגלון : (כב) הנצב. הוא יד החרב והלהב הוא החרב ונקראת החרב להב לפי שהוא מתלהב ומתלהט כשהוא משונן וממורט וכן הוא אומר ולהב החרב וברק חנית ות״י דסתקא בתר שננא ואמר ויבא גם הנצב כלומר שנכנס גם יד החרב בבטנו ויסגור החלב שהיה איש שמן וסגר החלב בעד הלהב כלומר בפני הלהב שלא יכול לשלוף החרב מבטנו והניחו אהוד ויצא : ויצא הפרשדונה . ת״י ונפק אוכליה שפיך לדעתו המלה מורכבת מן פרש שתרגום אוכליה ומן שדונא שהוא תרגום ושפך ושדי וי״מ הפרשדונה מקום ישיבת הפרשים והמסדרונה מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרים לשבת שם אבל אחר שאמר ויצא אהוד המסדרונה ידמה כי ויצא הראשון אינו אמור על אהוד ודעת המתרגם נכונה ותרגום המסדרונה לאכסדרה : (כג) בעדו. עליו וכן ויסגור ה׳ בעדו כלומר סגר דלתות העליה על עגלון כדי שלא יכנסו בני הבית פתאום בצאת אהוד ולא ירגישו בדבר עד שימלט : ונעל . הסגירה הוא סגירת הדלתות בלא מנעול וכאשר אמר ונעל אמר כי סגר במנעול כדי שיחשבו מה שחשבו ויאחרו מלרדף אחריו וימלט בין כך : (כד) מסיך . כמו מסך בנו״ן כי הוא מן סוכך ר״ל סוכך רגליו והוא ל׳ כבוד כלומר שהיה נפנה : (כה) ויחילו עד בוש . ת״י ואוריכו עד סגי כלומר עד אשר בושש מאד ובוש הוא פעל עבר מנחי העי״ן בשקל אור ובושש משה מן המרובע בשקל כונן : ויקחו את המפתח . כי מצאו אותו מבחוץ במקום שהניח אותו אהוד כי המפתח היה נועל ופותח מבית ומחוץ : (כו) עד התמהמהם . בעוד התמהמהם : והשעירתה . שם מקום :

רדפו

כִּי אֵלֶיךָ וַיָּקָם מֵעַל הַכִּסֵּא׃ כא וַיִּשְׁלַח
אֵהוּד אֶת־יַד שְׂמֹאלוֹ וַיִּקַּח אֶת־ ל׳
הַחֶרֶב מֵעַל יֶרֶךְ יְמִינוֹ וַיִּתְקָעֶהָ בְּבִטְנוֹ׃ ל׳
כב וַיָּבֹא גַם־הַנִּצָּב אַחַר הַלַּהַב וַיִּסְגֹּר ל׳
הַחֵלֶב בְּעַד הַלַּהַב כִּי לֹא שָׁלַף הַחֶרֶב ל׳
מִבִּטְנוֹ וַיֵּצֵא הַפַּרְשְׁדֹנָה׃ כג וַיֵּצֵא ל׳ וחס׳
אֵהוּד הַמִּסְדְּרוֹנָה וַיִּסְגֹּר דַּלְתוֹת ל׳ ומ״ל
הָעֲלִיָּה בַּעֲדוֹ וְנָעָל׃ כד וְהוּא יָצָא נ״נ ר״פ
וַעֲבָדָיו בָּאוּ וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה דַּלְתוֹת
הָעֲלִיָּה נְעֻלוֹת וַיֹּאמְרוּ אַךְ מֵסִיךְ הוּא ל׳ וכתיב כן ל׳
אֶת־רַגְלָיו בַּחֲדַר הַמְּקֵרָה׃ כה וַיָּחִילוּ כ׳ ובענין. ל׳
עַד־בּוֹשׁ וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ פֹּתֵחַ דַּלְתוֹת ג׳
הָעֲלִיָּה וַיִּקְחוּ אֶת־הַמַּפְתֵּחַ וַיִּפְתָּחוּ ל׳
וְהִנֵּה אֲדֹנֵיהֶם נֹפֵל אַרְצָה מֵת׃ כו וְאֵהוּד
נִמְלַט עַד הִתְמַהְמְהָם וְהוּא עָבַר אֶת־ ל׳
הַפְּסִילִים וַיִּמָּלֵט הַשְּׂעִירָתָה׃ ג׳ מ״ל. ל׳
כז וַיְהִי בְּבוֹאוֹ וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר בְּהַר ב׳ מ״ל כבואו בשעריך
אֶפְרָיִם וַיֵּרְדוּ עִמּוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־ ל׳

לְמַלְכָּא עִמָּךְ וְקָם מֵעַל
כּוּרְסְיֵהּ׃ כא וְאוֹשֵׁיט אֵהוּד
יַת יַד שְׂמָאלֵיהּ וּנְסֵיב יַת
חַרְבָּא מֵעַל יַרְכָּא דִּימִינֵיהּ
וּקְבָעַהּ בִּמְעוֹהִי׃ כב וְעָאל
אַף דִּסְתָּקָא בָּתַר שִׁנְנָא
וּטְמַטֵּם שׁוּמְנָא בְּאַפֵּי
שִׁנְנָא אֲרֵי לָא שְׁלַף חַרְבָּא
מִמְּעוֹהִי . וּנְפַק אוּכְלֵיהּ
שְׁפִיךְ׃ כג וּנְפַק אֵהוּד
לְאַכְסַדְרָא וַאֲחַד דָּשֵׁי
עִילִּיתָא בְּאַפּוֹהִי וְאַנְף׃
כד וְהוּא נְפַק וְעַבְדוֹהִי עָלוּ
וַחֲזוֹ וְהָא דָּשֵׁי עִילִּיתָא
אֲחִידָן וַאֲמַרוּ בְּרַם עָבֵיד
הוּא יַת צוֹרְכֵיהּ בְּאִדְּרוֹן
בֵּית קַיְטָא׃ כה וְאוֹרִיכוּ
עַד סַגִּי וְהָא לֵיתוֹהִי פָּתַח
דָּשֵׁי עִילִּיתָא וּנְסִיבוּ יַת
מַפְתְּחָא וּפְתַחוּ וְהָא
רִבּוֹנְהוֹן טְרִיף רְמֵי עַל
אַרְעָא מִית׃ כו וְאֵהוּד
אִשְׁתְּזֵיב עַד אִתְעַכְּבֵיהוֹן
וְהוּא עֲבַר יַת מַחְצְבַיָּא וְאִשְׁתְּזֵיב לִשְׂעִירָתָא׃ כז וַהֲוָה בְּמֵיתוֹהִי וּתְקַע
בְּשׁוֹפָרָא בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרָיִם וּנְחָתוּ עִמֵּיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן טוּרָא וְהוּא

והנה איננו ג׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ וירא יעקב את פני לבן והנה איננו . ויחילו עד בוש . ויעבר והנה איננו . אנ״ך. הפסילים ד׳ מלאים בליש׳ בקריאה וסי׳ והוא שב מן הפסילים . והוא עבר את הפסילים . תרויהון דעגלון . וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי . לכל הפסילים דאמון . ושארא פסלים ביו״ד בתרא :

תולדות אהרן אך מסיך . יבמות קג :

רלב״ג

ולזה היתה העליה ההיא בעלת חלונות רבים כדי שישלוט בה הרוח ויקרר האויר אשר שם ואמר לו אהוד דבר סתר מהאלהים לי אליך ולזה לא יתכן שהיה יושב עגלון וקם מעל הכסא : (כא) והנה בעת היותו קם מעל הכסא שלח אהוד את יד שמאלו ולקח החרב מעל ירך ימינו ותקע החרב בבטן עגלון והוא לא הרגיש בזה הענין כלל כי בהיותו טרוד לקום עשה זה אהוד עם שעשה זה בידו השמאלית ונכנס בבטנו גם יד החרב אחר שנכנס החרב: (כב) והנה סגר החלב בפני הלהב ר״ל שהשומן היה סבה שלא היה יכול אהוד להשיב החרב אליו והנה מפני זה לא שלף אהוד החרב מבטנו ולא יצא הפרש והצואה דרך המכה או יהיה הרצון בזה שכבר הביא גם הנצב אחר הלהב כי כבר סגר החלב בעד הלהב מרוב השומן עד שלא נתאמת לאהוד שיהיה החרב נוגע לחלל הגוף ולזה הכניס שם גם יד הסכין עד שראה שכבר יצא הפרש מהמכה בזולת הוצאתו מבטנו והנה זה הפירוש יותר נכון : (כג) אחר זה יצא אהוד אל האכסדרה וסגר דלתות העליה בעדו ונעל במפתח ויתכן שהיה המפתח ההוא סוגר מבפנים ומבחוץ ולזה כאשר ראו עבדי עגלון דלתות העליה נעולות חשבו שעגלון נעל אותן על צד הצניעות להיותו מסכך רגליו בחדר המקרה ר״ל שהיה בית הכסא בחדר המקרה והיה נפנה שם כי דרך מי שהוא נפנה לסכך רגליו בבגדו ועושה מהם כמו אהל : (כה) והנה כאשר המתינו שיעור רב וראו שאיננו פותח דלתות העליה לקחו את המפתח ופתחו הדלתות מבחוץ וראו את אדוניהם נופל ארצה מת : (כו) ובזמן הזה שיתמהמהו על מיתת אדוניהם נשלם ההמלטה לאהוד עד שעבר מקום פוסלי האבנים או יהיה פירוש הפסילים פסילי אלהי מואב כי לא נשלמה ההצלה עד שעבר את הפסילים כי עם מואב היו תמיד הולכים שם לעבוד ע״ג וכאשר עבר המקום ההוא נמלט מהם במקום שהיה שמו שעירתה שהיה לישראל : (כז) ואז תקע בשופר בהר אפרים לרדוף אחרי מואב בעמד׳ נבהלי׳ על מיתת אדוניהם ולכדו תחלה מעברות הירדן למואב ר״ל למה שנכנסו מעבר לירדן

מצודת דוד

להקר עצמו . כי העומדים עליו יצאו : דבר אלהים . ומהראוי א״כ לעמוד בעת תשמענה וכוונתו היה להטרידו בקימה לבל ירגיש : (כא) וישלח אהוד . בעוד שהיה טרוד בהקמתו : (כב) גם הנצב . בכדי שימות מיד ולא יצעק תחבה בעומק : ויסגור החלב . אחז להב החרב לבל תצא מעצמה כי אהוד לא שלף החרב מבטנו כי חשש פן ישפשף עליו דם וירגישו הרואים אותו כשהוא יוצא : ויצא הפרשדונה . גם זה היה סיבה לרכיו לחשוב שעשה צרכיו כי הריחו סרחון הצואה : (כג) דלתות העליה . עליות המקרה : (כד) והוא יצא . מן המסדרונה : אך מסיך . ר״ל אין דבר רע אך עושה הוא צרכיו : (כה) עד בוש . עד אחרו זמן הראוי להתעכב בעשיית הצורך: את המפתח . אשר היה בידם לפתוח מן החוץ : (כו) עד התמהמהם . בעוד שעכבו והמתינו עד בוש : את הפסילים . אשר היה בארץ מואב ונמלט השעירתה : אשר היתה מא״י : (כז) בבואו . אל א״י : ויתקע . לעשות סימן להאסף :

מצודת ציון

(כא) ויתקעה . ענין נעיצה ותחיבה וכן ויתקעם בלב אבשלום (ש״ב י״ח): (כב) הנצב . הוא יד החרב שמעמיד אותה לעשות מלאכתה : הלהב . הוא ברזל החרב כי היא מבהקת כלהב כאשר מרוטה כמו ולהב חרב (נחום ג׳): שלף . ענין הוצאה כמו וחרבו שלופה (יהושע ה׳): הפרשדונה . הפרש והצואה : (כג) המסדרונה . היא האכסדרה המסודרת בכסאות לישיבת אנשים : בעדו . כנגדו כמו ויסגור ה׳ בעדו (בראשית ז׳): ונעל . ר״ל גם סגרה במנעול : (כד) מסיך . הוא כנוי לעשיה לצרכיו כמו ויבא שאול להסך את רגליו (שמואל א כ״ד) ע״ש שדרך היושב לנקביו לסכך ולכסות רגליו מחמת הצניעות : (כה) ויחילו . המתינו כמו ויחל עוד (בראשית ח) : בוש . ענין איחור כמו ויבש עד בוש (מ״ב ח) : המפתח . שם הכלי הפותח המנעול : (כו) עד . כמו בעוד : התמהמהם . ענין עכבה כמו לולא התמהמהנו

ג״י

רדפו

(כח) רדפו אחרי. כיון ששלטו מואב בישראל ולכדו מארצם שמעבר הירדן כמו שכתוב למעלה ויירשו את עיר התמרים ועכשיו הכו אהוד וישראל כל מואב שמצאו מעבר הירדן בעיר התמרים ובשאר המקומות ולכדו מעברות הירדן שלא יעברו מואב מארצם להושיע את אחיהם שהיו בארץ ישראל כי ארץ מואב היא מעבר הירדן מזרחה סמוך לירדן או לכדו מעברות הירדן לאותם בני מואב שהיו בארץ ישראל שלא יוכלו לנוס לארצם : (כט) כל שמן. ת״י כל אימתן והרגם שאימים אימתני כלומר גבורים שתפול אימה בלב רואיהם ואמר שמן כלומר בריאים וחזקים וכן ויסרג במשמניהם ויש לפרש שמן עשירים וגדולים ובדרש הנה משמני הארץ מן שמינא די בארעא כלומר עשירים גדולים מפיק דוכסין ומעיל דוכסין :

כמלמד

פי׳ רבי ישעיה

(כח) וילכדו את מעברות הירדן למואב. שהיו בני מואב מעבר מערבי של ירדן כדכתיב לעיל ויירשו את עיר התמרים וזו היא יריחו : (כט) כל איש שמן. פי׳ גבור בעל שמועה כמו לבית שמניך : (ל) ותשקט הארץ שמונים שנה. פי׳ ששקטה הארץ ובין הכל היה שמונים שנה בין השעבוד והשקט :

קֳדָמֵיהוֹן׃ כח וַאֲמַר לְהוֹן
רְדִיפוּ בָתְרַי אֲרֵי מְסַר יְיָ
יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן יָת
מוֹאֲבָאֵי בִּידֵיכוֹן וּנְחַתוּ
בָתְרוֹהִי וַאֲחַדוּ יָת מְגִיזַת
עִבְרָאֵי יַרְדְּנָא עַל מוֹאָב
וְלָא שְׁבַקוּ אֱנָשׁ לְמֶעְבַּר׃
כט וּקְטַלוּ יָת מוֹאָב בְּעִדָּנָא
הַהִיא כְּעַסְרָא אַלְפִין גַּבְרָא
כָּל אֵימְתָן וְכָל גְּבַר גִּבַּר
חֵילָא וְלָא אִישְׁתֵּזֵיב אֱנָשׁ׃
ל וְאִתַּבָּרוּ מוֹאֲבָאֵי בְּיוֹמָא
הַהוּא תְּחוֹת יַד אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל
וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל

ו׳ חס׳ כסס׳ הָהָ֖ר וְה֥וּא לִפְנֵיהֶֽם׃ כח וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵהֶם֙
רִדְפ֣וּ אַחֲרַ֔י כִּֽי־נָתַ֨ן יְהוָ֧ה אֶת־אֹיְבֵיכֶ֛ם
אֶת־מוֹאָ֖ב בְּיֶדְכֶ֑ם וַיֵּרְד֣וּ אַחֲרָ֗יו
ל׳ וַיִּלְכְּד֞וּ אֶת־מַעְבְּר֤וֹת הַיַּרְדֵּן֙ לְמוֹאָ֔ב
וְלֹא־נָתְנ֥וּ אִ֖ישׁ לַעֲבֹֽר׃ כט וַיַּכּ֨וּ
ל׳ אֶת־מוֹאָ֜ב בָּעֵ֣ת הַהִ֗יא כַּעֲשֶׂ֧רֶת
י״ד. י״ג אֲלָפִ֛ים אִ֖ישׁ כָּל־שָׁמֵ֣ן וְכָל־אִ֣ישׁ חָ֑יִל
וְלֹ֥א נִמְלַ֖ט אִֽישׁ׃ ל וַתִּכָּנַ֣ע מוֹאָ֗ב
בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא תַּ֖חַת יַ֣ד יִשְׂרָאֵ֑ל וַתִּשְׁקֹ֥ט
ו׳ ומ״ל הָאָ֖רֶץ שְׁמוֹנִ֥ים שָׁנָֽה׃

שמונים ו׳ מלאים בקריאה וסי׳ מציעתא דמשותלח. ותשקוט הארץ דאהוד. ויהי בשמונים שנה דאריך. ויך במחנה אשור דמלכים. ואם בגבורות שמונים שנה. בהראתו את עשר כבוד מלכותו וכל ד״ה דכוו׳ מלאים במ״א חס׳. ויעש מהם שבעים אלף נשא סבל. ונמסר גם בסדר בראשית :

(כח) רדפו. להרוג את כל מואב שבעבר הירדן שלנו : וילכדו את מעברות הירדן. שלא יעברו מואב לנוס ולשוב אל ארצם : (כט) כל שמן. כל גבר אימתן

רלבג

לירדן ובזולת מהמקומות שכבשו מואב מישראל בדרך שלא יוכלו מואב לעבור הירדן ולנוס לארצם : (כט) ואחר זה הכו כל הנמצא ממואב בארץ ישראל בערים ההם והיה מספר המואבים שהכו כעשרת אלפים איש : כל שמן וכל איש חיל. ר״ל כל עשיר וכל גבור חיל כי עגלון קבץ שם לפי הנראה היותר חזקים להיותם סמוכים לארץ ישראל כדי שישמרו הארץ שכבשו ויכבשו תמיד מהארץ שנשארו לישראל: (ל) והנה שקטה הארץ שמונים שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עד ס״ב שנה : ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הן אלו : הראשון הוא כולל כל ספור זה הספר והוא שמי שיעבוד הש״י הוא מושגח ונעזר בו ואשר יסור ממנו תסיר ההשגחה האלהיות ויהיה נכון אל שיגיע כל רע ולזה תמצא שתכף שסרו ישראל מאחרי ה׳ היו נופלין ביד אויביהם וכשובם אליו היו נגאלים ולפי שזה התועלת הוא כולל כל סיפור זה הספר ספר הכתוב בזה הענין בראש הספר בכללות ר״ל כי ישראל השתבשו בע״ג והיו נופלים ביד אויביהם וכאשר היו שבים אליו הקים ה׳ להם שופט והושיעם ובמות השופט היו שבים להרשיע וכן בזה הדרך והנה הקדמנו לספר זה התועלת כי הוא כמו כולל בזה הספר ולרוב הספורי׳ אשר בספור הנביאים : והשני הוא שראוי למי שיתחדל בפועל מה שיכוין בראשיתו הגעת התכלית ביותר שלם שאפשר לו ולזה שאלו את פי ה׳ אחרי מות יהושע מי יעלה בתחלה להלחם בכנעני ויהי נעזר בש״י לנצח אותם כדי שיפול מזה מורך לב על הנשארים ויתיישרו בזה ישראל לנצחם ולזאת הסבה בעינה ספר שקצצו בהונות ידי ורגלי אדני בזק כמו שביארנו ולזאת הסבה בעינה התחכ׳ אהוד בזה האופן שספרנו שתשלם לו הצלת ישראל מיד מואב והסבת עריהם שהיו ביד מואב להם : השלישי הוא שראוי למי שירצה לבקש דבר מזולתו שלא ישאל תחלה כל מה שירצה שיתן לו כי אולי לא יתן לו אבל יבקש תחלה מה שיחשב שלא ישיב פניו ואחר זה יבקש מה שנבאר ממבוקשו ולזה תמצא שהסיתה עכסה עתניאל בן קנז לשאול מכלב אביה שיתן לה שדה ואחר זה היה לה מקום לשאול מאביה גלות מים להשלים ענין השדה והנה זה הוא מהתחבולות הטובות שצריך לאנשים שיתנהגו בה במה שילמדך להם לבקש מה חסד בזה מאדוניהם ולזאת הסבה בעינה סבבה שישאל עתניאל השדה לא היא כי אם שאלה אותו מכלב לא היה לה מקום להתרעם עליו ולומר ארץ הנגב נתתני : הרביעי הוא שראוי להתחבר עם השלמים הלא תראה כי בני קיני מ״ו שהיה חתן משה זכו להתחבר עם ישראל ולחסות תחת כנפי השכינה : החמישי הוא שאין ראוי לקפוץ שכר כל בריה ובריה הלא תראה כי האיש שהוציא מן העיר היה מוכרח להראות מבוא העיר או יהרגוהו בני יוסף כי כבר היה בידם והיה די לו אם יציל עצמו בזאת ההודעה כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו והם הצילוהו עם משפחתו כדי שלא ידאג לבו מאד על מה שעשה להם מן החסד בראותו אבדן מולדתו : הששי הוא שראוי לעשות מלחמה בתחבולות יכאלו להביא הענין אל תכלית מן הדרום כ״ש שיהיה ראוי כאשר נלחם ונצחו אויביו בתחבולות להשיב מדה כנגד מדה וכ״ש שיתחייב זה כשיהיה אויבו חזק ממנו כמו שעשה אברהם כשבא להלחם עם ד׳ המלכים שלקחו את לוט בן אחיו שנחלק עליהם לילה כדי שלא ירגישו ולזה תמצא כי כשראה אהוד מה שעשה עגלון מ׳ החמס לישראל בבואו עליהם לקחת ארצם על יד בני עמון ועמלק עשה דבריו בחכמה להשיב מה שגזל מהם ולזה השתדל להביא לעגלון מנחה חשובה בעבור ישראל כדי שיתקרב דעתו אליו ויבטח בו ונזדמן הענין שהיה אהוד אטר יד ימינו כי זה ממה שיעזור לו להשיג מבוקשו בהריגת עגלון קודם שירגיש בזה והנה עשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתהיה בבטן עגלון בקלות ולא עשאה ארוכה מאד כדי שלא יוכר שהוא נושא חרב ולזאת הסבה שמה מתחת למדיו ושלח תחילה לנושאי המנחה קודם שיהרגנו להכות . הלאות שאם אמר לו לעגלון שיש לו לדבר אליו דבר סתר היה לעגלון ליראה שיהיה על צד התחבולה ושלא יהיה תכלית שלוח המנחה כי אם לזה הענין ולא היה מתיר עצמו אל שישאר יחידי בבית עם אהוד ולזה יצא משם ואחר שב לסורות כאלו שכח דבר מה היה לו לדבר אתו והראה זה שלא היה הדבר הסוד מכוון על הכוונה הראשונה כי הוא רחוק שישכח האדם מה שדרכו הוא בעבורו על הכוונה הראשונה ואמנם ישכחו הדברים שהם על הכוונה השנית ולזה לא נשמר עגלון מזה . והסבה הב׳ כי בחר אהוד שתהיה הסכנה לו לבדו לא לחביריו נושאי המנחה יחד כי זה ממה שראוי לברור בו כי הוא תועלת ז׳ בזה הספור . והסבה הג׳ כי כבר היה יותר קל מהמלט לאהוד כאשר לא היה לו להשתדל כי אם בהצלת עצמו ואם היו עמו חביריו היה עליו משא ההשתדלות בהצלתם ובהצלתו ואולי יהיה זה סבה אל שלא ימלט איש מהם ולזה הוליך חביריו עד הפסילים באופן שכבר עברו הפסילים כשעש׳ אהוד זה הפועל והנה השתדל אהוד שיהיה סמוך למלך ושיהיו שניהם לבד בבית כשהביא המלך לקום מעל הכסא ולכבדות תנועת המלך מרוב השומן היה קל עליו אז לקחת חרב מיד שמאלו מתחת למדיו ותקעה בבטנו בעוד שהיה טרוד לקום עד שלא הרגיש בזה הענין שאם היה מרגיש בו היה צועק והיו באים עבדיו וכדי שיתאמת לו שכבר מת קודם הפרדו ממנו הביא בבטנו גם יד החרב אחר החרב באופן שראה שיצא הפרש בזולת שליפת החרב בבטנו כי אם לא היה מת קודם צאתו לא יתכן שישלם ההמלט לאהוד והנה נעל הדלתות במפתח שיחשבו עבדיו כי אדוניהם סגר מבפנים במפתח בעבור הצניעות כדי שלא יכנס אדם שם בעודו נפנה בחדר המקרה ובין כך וכך נשלם ההמלט לאהוד ובעודם מתמהמהים על מיתת מלכם השתדל שסגרו ישראל למואב אשר בארץ ישראל הדרך שלא יברחו ולזה לכדו תחלה מעברות הירדן למואב באופן שלא נמלט איש מהמואבים אשר בארץ ישראל שלא נהרג והם היו היותר תקיפים שבבני מואב לסבה שזכרנו ובזה האופן רפו ידי הנשארים ולא נלחמו עם ישראל :

ספר

מצודת ציון

בהתמהמהם (בראשית מ״ג) . השעירתה . שם מקום : (ל) ותכנע . מלשון הכנעה :

כמלמד

מצודת דוד

(כח) רדפו . ר״ל לכו במרוצה : כי נתן ה׳ . במה שהספיק בידו להמית את המלך: מעברות הירדן למואב . כי ארץ מואב היא מעבר הירדן המזרחי ולכדו מקום מעבר הירדן לבלי תת לעבור לארצם את אנשי מואב אשר היו בארץ ישראל למשול בה : (כט) כל שמן . כי באיי היו כל המובחרים שבהם : ולא נמלט . מאותן שהיו באיי : (ל) שמונים שנה . עד כלות שמונים שנה מזמן התחלת השעבוד :

ואחריו

לא וְאַחֲרָיו הָיָה שַׁמְגַּר בֶּן־
עֲנָת וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים שֵׁשׁ־מֵאוֹת
אִישׁ בְּמַלְמַד הַבָּקָר וַיּוֹשַׁע גַּם־הוּא ג׳ . ג׳
אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
ד א וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע
בְּעֵינֵי יְהוָה וְאֵהוּד מֵת׃ ב וַיִּמְכְּרֵם
יְהוָה בְּיַד יָבִין מֶלֶךְ־כְּנַעַן אֲשֶׁר מָלַךְ
בְּחָצוֹר וְשַׂר־צְבָאוֹ סִיסְרָא וְהוּא
יוֹשֵׁב בַּחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם׃ ג וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־ ד׳ מ״ע גספ׳
יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי תְּשַׁע מֵאוֹת
רֶכֶב־בַּרְזֶל לוֹ וְהוּא לָחַץ אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּחָזְקָה עֶשְׂרִים שָׁנָה׃ ד׳
ד וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה נ׳ ומ״ע
אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל נ׳ ומ״ע . נ׳
בָּעֵת הַהִיא׃ ה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־
תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל פ׳
בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לַמִּשְׁפָּט׃ ו וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק פ״ז דגש
בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר
אֵלָיו הֲלֹא צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל נ
לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ פ׳

תְּמָנַן שְׁנִין׃ לא וּבָתְרוֹהִי
הֲוָה שַׁמְגַר בַּר עֲנָת וּקְטַל
יַת פְּלִשְׁתָּאֵי שִׁית מְאָה
גֻּבְרִין בְּפָרַשׁ תּוֹרַיָא וּפְרַק
אַף הוּא יַת יִשְׂרָאֵל׃
א וְאוֹסִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וְאֵהוּד
מִית׃ ב וּמְסַרְנוּן יְיָ בְּיַד
יָבִין מַלְכָּא דִכְנַעַן דִּי מְלַךְ
בְּחָצוֹר וְרַב חֵילֵיהּ סִיסְרָא
וְהוּא יָתֵיב בִּתְקוֹף כְּרַכֵּי
עַמְמַיָא׃ ג וּצְעִקוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ אֲרֵי תְּשַׁע
מְאָה רְתִיכִין דְּבַרְזְלָא לֵיהּ
וְהוּא דְּחַק יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּתוּקְפָא עַסְרִין שְׁנִין׃
ד וּדְבוֹרָה אִתְּתָא נְבִיאֲתָא
אִתַּת לַפִּידוֹת הִיא דַּיְנָא
יַת יִשְׂרָאֵל בְּעִדָּנָא הַהִיא׃
ה וְהִיא יָתְבָה בְּקִרְתָּא
בְּעַטְרוֹת דְּבוֹרָה מִתְפַּרְנְסָא
מִן דִּילַהּ וְלַהּ דִּקְלִין בִּירִיחוֹ
פַּרְדְּסִין בְּרָמְתָא זֵיתִין עָבְדִין
מְשַׁח בְּבִקְעֲתָא בֵּית שַׁקְיָא
בְּבֵית אֵל עֲפַר חִוָּר בְּטוּר
מַלְכָּא וְסָלְקִין לְוָתַהּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְדִינָא׃ ו וּשְׁלַחַת
וּקְרַת לְבָרָק בַּר אֲבִינוֹעַם מִקֶּדֶשׁ דְּבֵית נַפְתָּלִי וַאֲמַרַת לֵיהּ הֲלָא פַּקֵּד יְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֱזֵיל וְתִתְנְגֵיד בְּטוּרָא דְתָבוֹר וְתִדְבַּר עִמָּךְ עַסְרָא אַלְפִין

רשי

אימתן : (לא) מלמד . הוא דרבן מרדע אגויי"ן בלע"ז : (ב) בחרושת הגוים . שם עיר על שם שהיתה חזקה ושולטת : (ג) לחץ את בני ישראל בחזקה . דרש ר' תנחומא בגידופין וכן הוא אומר חזקו עלי דבריכם : (ד) אשת לפידות . שהיתה עושה פתילות למקדש : (ה) תחת תומר . תמרים היו לה ביריתו בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים . לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא יוצא מכמשמעו . ואין אלו סימני מקום ישיבתה אלא למדנו שאשה עשירה היתה ומן המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעירה עטרות שמה : תחת תומר . תמרים היו לה ביריחו וכרמים ברמה וזיתים בבקעת בית אל שהוא מקום שמן ועפר חיור בהר אפרים בסור מלכא אומר אני שמוכרין אותה ליוצרי חרס ויש פותרין עפר חיור שדה זרע כמו שדה הלבן : (ו) הלא צוה. ביד משה כי החרם תחרימם כך

רדק

(לא) במלמד הבקר . הוא הכלי שבראשו האחד תקוע מחט הנקרא ד"רבן שמפרים בו השורים את הבקר נקרא כן כאלו מלמד הבקר לחרישה וי"ת בפרש תוריא ומן הלשון הזה נקראו רוכבי סוסים פרשים לפי שמפריסין בפריסין שברגליהם מלשון, ולפסעוני יפריש : (א) ואהוד מת . למה זכר מיתת אהוד היה לו לזכור מיתת שמגר שהיה אחריו אלא נראה כי בימי שמגר לא נושעו ישראל תשועה שלמה ולא עזרם מלעשות הרע בעיני ה' ולא שקטה הארץ בימיו הלא תראה כי לא אמר אלא ויושע גם הוא את ישראל והנה כתוב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות וגו' : (ב) אשר מלך בחצור . קודם שהכה יהושע התריכם ושרף את חצור ומלכה הכה בחרב ויבין הוא שהיה מלך חצור אז ומה שנשארו מאותה משפחה הלכו לחרשת הגוים ונתישבו שם והמלך נקרא ג"כ יבין כמו המלך הראשון ופירוש חרושת הגוים מתרגמינן יער תרשא כי היו ביער ההוא מגדלים חזקים וישבו בהם הכנענים הנשארים ות"י בתרושת הגוים בתקוף כרכי עממיא : (ד) לפידות . אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובים בענין ובמדרש נקראת אשת לפידות שהיתה עושה פתילות למקדש : שפטה . פעל עבר מבנין פועל הדומה לנרובע או הוא בינוני מן הקל בשקל אוכלת קש : (ה) תמר . כמו תמר ות"י הפסוק כן והיא יתבה בקרתא וגו' וי"ל דרך הפשט שהיה לה בית תחת תומר אחד ונגה שאמר דבורה הוא יתרון ההודעה כי כבר זכרה ואמר והיא ידעת כי עליה נאמר וזכר אחר כן דבורה לרוב ההודעה כי כן משפט הלשון כמו אלה תולדות נח נח וזולתו : ויעלו . והיו עולים אליה בני ישראל למשפט כי היא היתה שופטת את ישראל בימים ההם ונבואתה היתה לזמנה כי לא מצאנו לה נבואה לעתיד : (ו) ותשלח. אם היתה אשתו היתה פרושה מעט

רלבג

(לא) ספר עוד שאחר אהוד היה מושיע את ישראל שמגר בן ענת והוא הכה את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר הוא אגוליי"א בלע"ז ולא מנה כמה שנים היתה התשועה לישראל על ידו וידמה שלא היתה תשועה שלימה כי הכתוב ספר שכבר הוסיפו בני ישראל לעשו' הרע בעיני ה' אחר שמת אהוד ולזה היו ימי שמגר נכללים בעשרים שנה שלחץ ישראל בחזקה יבין מלך כנען על יד סיסרא שר צבאו שהיו לו ט' מאות רכב ברזל : (ב) והיה יושב בעיר גדולה וחזקה ולזה נקראת חרשת הגוים ר"ל שהיא היתה נבנית במלאכת גוים רבים שבנאוה כי השתדלו בבנינה שתהיה חזקה מפני ישראל וקראו לגוים רבים ובעלות כלם נשלם הבנין בתכלית התוקף או יהיה פי' חרושת הגוים כי לגודל העיר היתה נעשית שם כל המלאכה מהמלאכות אשר יעשו הגוים המתחלפין כאילו תאמר אורג ורוקם מיני הבגדים בכללם ולוטש נחשת וברזל וכן הענין בכל מיני המלאכות כי לא ימצא זה בעיר אם לא היתה עיר גדולה מאד ואפשר שיהיה חרשת הגוים גבול רחב בו ערים רבים והיה הגבול ההוא במקום חזק ואפשר שיהיה בתוך יער גדול כי תרגום יער תורשא וידמה שהיו שם מלכים רבים לפי מה שיראה משירת דבורה אמרה באו מלכים נלחמו וגו' ולא ראינו בסיפור שהביא סיסרא חיל רק מחרשת הגוים . (ד) והנה היתה דבורה שפטה אז את ישראל ואחשב כי בעת ששבו ישראל אל ה' היתה שופטת אותם והיא סבבה שישובו אל ה' כי הוא רחוק שיעשו ישראל הרע בעיני ה' ולא תוכיחם על זה דבורה והיא נביאה והנה יורה עוד על מה שאמרנו אמרו היא שפטה את ישראל בעת' ההיא : וקראה אשת לפידות כי בעלה היה שמו ברק וברק ולפיד הם קרובים בעניני או יהיה פי' אשת לפידו' ע"ד אשת חיל אשת מדני' ויהיה לפידים ולפידות ענין א' והרצון בו כי כבר הגיע עוצם מדרגת' בנבואה עד שהיו נראי' לפידי' במקו' שהיתה מגעת לה הנבואה כמו שספרה התורה במרע"ה : (ו) אם היה ברק בעלה ידמה שכבר פירשה ממנו מפני נבואת' ולזה הוצרכה לשלח לקרא

ויצעקו ז' וסי' ויבאו שטרי בני ישראל . ופרעה הקריב . ויצעקו אל ה' : וישם טאפל דיהושע . ויצעקו בני ישראל דשופטים ויצעקו אל ה' בצר דיוציאם . ויצעקו אל ה' דיצילם . ויפן יהודה והנה להם דמלכים : למשפט ט"ו וסי' נמסר בסדר מסעי :

תולדות אהרן רכב ברזל . פסחים קיח : אשת לפידות . מגלה יד : תחת תומר . שם : ותקרא לברק . שם :

מצודת דוד

(לא) ואחריו . בשנה שמת אהוד היה שמגר לשופט ומת בשנה ההיא : גם הוא. ר"ל לא היתה תשועתו גדולה כשל אהוד ומ"מ גם הוא עשה תשועה מה : ד (א) ואהוד מת . ר"ל מיום שמת אהוד ואף בימי שמגר עשו הרע ולזה לא היתה תשועתו גדולה : (ב) אשר מלך בחצור . טרם לכד יהושע את חצור ומ"ש ביהושע הכה בחרב על חצור הוא חוזר ולא על מלכה כי אחר שלכדו שלחו לנפשו ומלך בחרושת הגוים והוא מקום מה נמצא בה כל מלאכת חרש ואומן : (ג) כי תשע וכו' . ולזה לא ערבה לבם לגשת למלחמה וצעקו בתפלה לה' : והוא לחץ וכו' בחזקה . דחק את ישראל בחוזק רב : (ד) אשת לפידות.. ר"ל אשת חיל זריזה במעשיה כלפיד אש והוא ענין מליצה וכאשר יאמרו הבריות : היא שופטה . בעבור שהיתה נביאה וזריזה במעשיה באה לה במעלה הזאת להיות שופטת את ישראל : (ה) תחת תומר . לבל תתיחד עם האנשים הבאים אליה למשפט קבעה ישיבתה תחת אילן תמר שאין שם מקום ייחוד : דבורה בין הרמה וכו' . ר"ל ותמיד היתה דבורה בין הרמה וכו' : ויעלו אליה . אל המקום ההוא : (ו) הלא צוה ה' . באמת צוה ה' כי בנבואה נאמר לה ועם שלא

מצודת ציון

(לא) במלמד הבקר . הוא המקל שבראשו תקועה כעין מחט הנקרא דרבן ובו מלמד ומורה הבקר לחרישה : ד (ג) ברזל . חזקים כברזל : (ו) מקדש נפתלי . שם מקום בנחלת נפתלי כמינו :

רדק

בעת התנבאותה ויסבה לא תחת התומר ועתה שלחה לקרוא לו לאמר לו הנבואה אשר דבר ה': הלא צוה. אינו תחלת הדברים אלא אמרה לו דברים אחרים קודמים לזה והכתוב אחז תכלית הדברים מה שהיה בהן מן הצורך וכן הלא שמעת בתי וכן כי נתן ה' בידינו את כל הארץ שאמרו שני המרגלים כמו שפירשנו ובאה גם כן המלה הזאת לחזק כאדם שמתרה בחברו ומזכירו ואומר הלא אמרתי לך הזהר לך והשמר שלא תתרשל בדבר וכן הלא שלחתיך שאמ' לגדעון: ומשכת. תמשוך ישראל ותפתם בדברים עד שתביאם בהר תבור כי יראים היו מחיל סיסרא לפיכך היו צריכים פתוי ודברים רבים: (ז) ומשכתי. אמר כי ראו אצטגניני סיסרא שלא יצא באותה מלחמה כי מנוצח יהיה אם יצא והקב"ה משך לבו לצאת וזה הוא שאמר ומשכתי וי"ת ואיתיביה. ותרגום והגירס על ידי חרב ותבינון ע"י קטולין: (ט) כי ביד אשה. י"ת יעל שנמכר סיסרא בידה ועל פי הנבואה אמרה זה ואיננו נכון לענין הפסוק שאמר אפס כי לא תהיה תפארתך אלא פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכור ה' את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך: (י) ויעל ברגליו. העלה: (יא) נפרד. קמוץ פי' נפרד ממדבר יהודה שישבו שם בני קיני כשעלו מעיר התמרים: אילון בצענים. כן כתיב וקרי בצעננים והכל ענין אחד והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אצלם וי"ת מישר אגניא דומה שלקחוהו מן בצעי המים בדברי רז"ל שהם גבים מלאים מים בשדות שהם כמו אגנות מלאות מים וכן זכרוהו הם ז"ל בזה הלשון כמו שאמרו הנהו אגני דארעא מקרון: (יב) מחרושת הגוים. פירשנוהו למעלה

גַבְרָא מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבוּלֻן: ז וְאַתְתֵּיב עַל יְדָךְ לְנַחְלָא דְקִישׁוֹן יַת סִיסְרָא רַב חֵילָא דְיָבִין וְיַת רְתִיכוֹהִי וְיַת מַשִׁרְיָתֵיהּ וְאֶמְסְרִינֵיהּ בִּידָךְ: ח וַאֲמַר לַהּ בָּרָק אִם תֵּיזְלִין עִמִּי וְאֵיזֵיל וְאִם לָא תֵיזְלִין עִמִּי לָא אֵיזֵיל: ט וַאֲמַרַת מֵיזַל אֵיזֵיל עִמָּךְ לְחוֹד אֲרֵי לָא תְהֵי תוּשְׁבַּחְתָּךְ עַל אוֹרְחָא דְאַתְּ אָזֵיל אֲרֵי בְּיַד אִתְּתָא יִמְסוֹר יְיָ יַת סִיסְרָא וְקָמַת דְבוֹרָה וַאֲזַלַת עִם בָּרָק לְקֶדֶשׁ: י וּכְנַשׁ בָּרָק יַת שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן וְיַת שִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי לְקֶדֶשׁ וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ עַסְרָא אַלְפִין גַבְרָא וּסְלִיקַת עִמֵּיהּ דְבוֹרָה: יא וְחֶבֶר שַׁלְמָאָה אִתְפָּרַשׁ מִשַׁלְמָאֵי מִבְּנֵי חוֹבָב חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּפְרַסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ עַד מֵישַׁר אַגְנַיָא דְעִם קֶדֶשׁ: יב וְחַוִיאוּ לְסִיסְרָא אֲרֵי סְלִיק בָּרָק בַּר אֲבִינוֹעַם לְטוּר תָּבוֹר: יג וּכְנַשׁ סִיסְרָא יַת כָּל רְתִיכֵיהּ תְּשַׁע מְאָה רְתִיכִין דְבַרְזְלָא וְיַת כָּל עַמָּא דְעִמֵּיהּ מִתְּקוֹף כְּרַכֵּי עַמְמַיָא לְנַחְלָא דְקִישׁוֹן:

עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי
טע"כ וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן: ז וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־
נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא
ל׳.ג׳ מ״ע. כ׳ יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ
בְּיָדֶךָ: ח וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־
תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי
ד׳ חס׳ עִמִּי לֹא אֵלֵךְ: ט וַתֹּאמֶר הָלֹךְ
ל׳ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ
כ׳ מ״ע כספ׳ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־אַתָּה הוֹלֵךְ
כִּי בְיַד־אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִיסְרָא
כ׳ וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה:
ד׳ י וַיַּזְעֵק בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי
כ׳. ל׳. ד׳. דסבי׳ אלפי׳ קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי
אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה: יא וְחֶבֶר
כ׳ לתאוה יכקם הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן
ד׳. כ״כ בצעננים ק׳ מֹשֶׁה וַיֵּט אָהֳלוֹ עַד־אֵלוֹן בְּצַעֲנַיִם
אֲשֶׁר אֶת־קֶדֶשׁ: יב וַיַּגִּדוּ לְסִיסְרָא
כִּי עָלָה בָּרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־תָּבוֹר:
ד׳ יג וַיַּזְעֵק סִיסְרָא אֶת־כָּל־רִכְבּוֹ תְּשַׁע
ע׳ מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר
אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישׁוֹן:

המונו ג׳ מלאים וסי׳ ומשכתי אליך אל נחל קישון. והמונו צחה צמא. אמר אל פרעה: ויזעק ד׳ בקריאה וסי׳ ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי. ויזעק סיסרא את כל רכבו. ויזעק אותי

תולדות אהרן אם תלכי עמי. ב"ק נב זוכר ויקרא: וחבר הקיני. זוכר נשא:

רשי

כך שנויה במכילתא: (י) ויעל ברגליו. עמו: (יא) אילון בצעננים. מישר אגניא מקום מישר של בצעים מריש"ק בלע"ז והוא אגניא גבים כמין גומות שהמים נקבצים שם אגני דארעא מקרון: (יג) מחרושת הגוים אל נחל קישון. הזעיקם שילכו אל נחל קישון מחרושת הגוים שהוא

רלבג

לקרא לו במקום שהיה יושב והוא קדש נפתלי או היתה היא גם כן יושבת בקדש נפתלי אך למשפט יעלו אליה בני ישראל למקום ההוא שהיתה בו תמר ולזה יקראוהו תומר דבורה כי מנהגה היתה לשבת במשפט במקום ההוא. והנה אמרה דבורה לברק באמת צוה ה' אלהי ישראל שתעשה זה והוא שתמשוך בהר תבור לב ישראל באופן שתביא שם עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבולון וזה אמנם יהיה על צד ההסתה והפתוי בדברים שיאמר להם על צד שכבר יעד השם להם בנבואה שינצחו חיל סיסרא ויש להם לבטוח בזה בהש"י כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט והש"י יסבב שימשך אליך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו ויתנהו בידך. ואם יאמר אומר למה שלח השם לצוות ברק שימשוך מישראל י' אלפים איש אל הר תבור בדברי פתוי והסתה ואיך לא משכם הש"י שם כמו שמשך סיסרא ורכבו והמונו אל נחל קישון. נאמר לו כי הש"י לא ישתדל בעשיית המופתים כי אם לעת הצורך ולפי שהיה אפשר שימשכו ישראל בזה האופן לא היה רצון הש"י לחדש להם רצון שיבואו שם על דרך מופת: (ח) והנה היתה תשובת ברק שאם תלך עמו דבורה במלחמה ילך ואם לאו לא ילך כי חשב כי בזכותה תדבק יותר ההשגחה עם חיל ישראל הנלחמים עם סיסרא: (ט) וענתה דבורה שכבר תלך עמו באמת אבל לא יהיה לו להתפאר על הדרך אשר הוא הולך כשינצח סיסרא המונו ורכבו: כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא. ר"ל ביד דבורה כי אליה נתיחס זה הנס כמו שיראה בדבר השירה המזכרת אחר זה ונתנבאה עם זה שסיסרא יפול ביד אשה והיא יעל כמו שנתבאר בזה הספור: (יא) והנה זכר שחבר הקיני היה נפרד מקין מבני חובב חותן משה בספר למעלה שישבו את יהודה במדבר יהודה ונטה אהלו עד אילון בצעננים אשר את קדש ויורה פועל יעל שמנהג חבר הקיני היה כמנהג שאר בני חובב להתנהג בדת ישראל ולזה השתדלה יעל להרוג סיסרא ואמנם היה שלום בין חבר הקיני ובין סיסרא עם היות המלחמה בין סיסרא ובין ישראל כי אולי חבר הקיני נתן צוארו תחת עול יבין מלך כנען או היתה אהבה ביניהם לסבה אחרת: (יב) והנה הוגד לסיסרא כי עלה ברק בן אבינועם הר תבור והזעיק סיסרא את כל רכבו ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון והנה אמרו כי עלה ברק הוא לאות כי דבורה היתה את ברק כי אם לא היה הענין כן היה ראוי שיאמר כי עלתה דבורה וחלילה כי היא היתה המנהגת את ישראל וזה כי הראש ראוי שיזכר בזה ואמנם מפני שהיה ברק בעלה יחס

מצודת ציון

(ז) המונו. הוא ענין עם רב ע"ש שקול המייתם רבה: (ט) אפס. רק: תפארתך. שבחך: ימכור. ימסור: (י) ויזעק. ענינו אסיפה הבאה בזעקת המאסף וכן מה לך כי נזעקת (לק׳ יח): קוס

מצודת דוד

נזכר: לך ומשכת. משוך לבות בני ישראל לפתותם לבא עמך בהר תבור להלחם בסיסרא כי מאד פחדו מחילו הרב: (ז) ומשכתי וכו׳. ר"ל אתן בלבו ללכת אל נחל קישון: (ח) אם תלכי עמי. אל המלחמה: (ט) אפס וכו׳. כי הנה הפאר הניתן לשר הצבא הוא בעבור אחד משני דרכים או בהראות אומץ לבו ללכת למלחמה מבלי פחד או בהתגבר הוא או אחד מאנשיו להמית הגדול מאנשי בני מלחמתו ולזה אמרה הלא סיסרא יומת ע"י אשה והיא יעל אשת חבר הקיני כאשר יאמר בענין א"כ ידעו הכל שמיד ה׳ היתה זאת כי לא בכח תגבר אשה וא"כ אם גם תפחד ללכת למלחמה בלעדי א"כ שוב לא תהיה לך על הדרך שאתה הולך התפארות הראוי לך בהיותך שר הצבא כי לא יהיה במה לפארך: (י) ויעל. העלה להר תבור עשרת וכו׳ עם ההולכים אחריו כמו לעם אשר ברגלי (לק׳ ח׳): (יא) נפרד מקין. פירש ח"ע משאר בני קין שישבו במדבר יהודה כמ"ש בתחילת הספר: מבני חובב. על קין הוא חוזר: ויט אהלו. ועל שבא לומר שנס סיסרא אל אהל יעל אשת חבר הקיני לכך הקדים לומר שחבר נפרד מקין ונטה אהלו פה: (יב) כי עלה וכו׳. ונזה

רשי

שהוא יושב שם: (יח) בשמיכה. תירגם יונתן בגונכא ופירש רב האי גונכא גלופקרין קוט"א בלע"ז: (יט) נאד החלב. שהחלב מכביד את הגוף להיות נרדם: (כ) עמוד פתח האהל. זכר עמך בדבר ויש פותרים עמוד כמו לעמוד: (כא) יתד האהל. קבילייא בלע"ז שתוקעין בארץ עם שיפולי האהל לפושטו: המקבת. ארזפתא מרטיל בלע"ז: בלאט. ברז חרש:

ותצנח

רדק

למעלה: (יד) הלא ה' יצא לפניך. כתרגומו הלא מלאכא דה' נפק לאצלחא קדמך: (יז) וסיסרא נס. לא נס אל מקום שנס מחנהו כי הם נסו אל נוכח חרשת שהיא חרושת הגוים וברק ועמו רדפו אחריהם והכום לפי חרב וסיסרא ידע שלא יוכל להמלט בנוסו כי ידביקוהו וגם למקום אחר שלא ירגישו בו וירדפו אחריו וגם למקום אחר קרוב למקום המלחמה להמלט אל אהל יעל כי שלום היה ביניהם וחשב שימלט שם ויסתירוהו עד עבור המלחמה: (יח) סורה אדני סורה אלי. שיכנס מהרה שלא כמנהג ברוב: בשמיכה. ת"י בגונכא ופירש רבינו האיי ז"ל גלופקרא הנזכר בדברי רז"ל קוט"א בלעז ובערבי נאבי כלשון התרגום והוא כסות עב יוצאין ממנו ציציות מן הצמר בכל פני הכסות ונראה כי מפני זה נקרא שמיכה כי בדבריהם שמיכתא דבר עב ובויקרא רבה ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרי בסודרא רבנן דהכא אמרי במשיכלא אמר ריש לקיש חזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא מה הוא שמיכה בשי"ן כתיב שמיכה כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסרא: (יט) ותשקהו ותכסהו. חזרה וכסתו אחר שהשקתה אותו כדי שירדם ולא ירגיש ומה שהשקתו חלב להכבידו כדי שיהיה נרדם: (כ) עמוד. מקור ויאמר אליה לעמוד פתח האהל:

ותצנח

רלבג

יחס הראשיות לו: (יד) וצותה דבורה לברק שיקום להלחם עם סיסרא וחילו כי הש"י יצא לפניו להלחם בהם והנה נפלו כלם ביד ברק וחילו זולת סיסרא שחשב להמלט נפשו באהל יעל לפי שכבר היה שלום ביניהם ויעל הראתה עצמה חפצה להצילו וכסתה אותו בשמיכה בתוך אהלה שלא יראוהו שם והנה שמיכה הוא קוט"ה בלע"ז והנה שאל מים ונתנה לו חלב להרדימו עם מה שעזר להרדימו היותו עיף ויגע כדי שתוכל להמיתו בהיותו נרדם והנה לקחה יעל את יתד האהל שהיה מברזל לפי מה שאחשוב: (כא) ותשם את המקב' בידה. הוא כלי ברזל שמכין בו האבנים ופוסלין אותן שמה היתד כנגד רקתו והכתה במקבת על היתד עד שנתקע היתד ברקתו ונפלה בארץ ונתקעה בה והנה סיסרא היה נרדם וכבר היה עיף קודם זה ולזה לא הרגיש בזה הפועל:

והנה

יד וַתֹּאמֶר דְּבֹרָה אֶל־בָּרָק קוּם כִּי זֶה
הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֶת־סִיסְרָא
בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה יָצָא לְפָנֶיךָ וַיֵּרֶד
בָּרָק מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ
אַחֲרָיו׃ טו וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִיסְרָא
וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה
לְפִי־חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִיסְרָא
מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָיו׃ טז וּבָרָק
רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה עַד
חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה סִיסְרָא
לְפִי־חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־אֶחָד׃
יז וְסִיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל־אֹהֶל יָעֵל
אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יָבִין
מֶלֶךְ־חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי׃
יח וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת סִיסְרָא וַתֹּאמֶר
אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל־תִּירָא
וַיָּסַר אֵלֶיהָ הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ בַּשְּׂמִיכָה׃
יט וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־
מַיִם כִּי צָמֵאתִי וַתִּפְתַּח אֶת־נֹאוד
הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ׃ כ וַיֹּאמֶר
אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וְהָיָה אִם־
אִישׁ יָבוֹא וּשְׁאֵלֵךְ וְאָמַר הֲיֵשׁ־
פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ אָיִן׃ כא וַתִּקַּח יָעֵל
אֵשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל
וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא
אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד

ב' את מחנה
ב"ן
ג'
ב' פ"ע
ב' מלר' וכפ'
ח'. ל' וכ"כ
ל' חסר אלף
ל' מ"ל בליש'
ל'
ג'
ל"י מ"ל בנביאים
ד'

יד ואמרת דבורה לברק
קום ארי דין יומא דמסר
יי ית סיסרא בידך הלא
מלאכא דיי נפק לאצלחא
קדמך ונחת ברק מטורא
דתבור ועסרא אלפין
גברא בתרוהי: טו ותבר
יי ית סיסרא וית כל
רתיכיא וית כל משריתא
לפתגם דחרב קדם ברק
ונחת סיסרא מעל רתיכא
ואפך ברגלוהי: טז וברק
רדף בתר רתיכא ובתר
משריתא עד תקוף כרכי
עממיא ואתקטלא כל
משרית סיסרא לפתגם
דחרב לא אשתאר עד חד:
יז וסיסרא אפך ברגלוהי
למשכנא דיעל אתת חבר
שלמאה ארי שלמא בין
יבין מלכא דחצור ובין
בית חבר שלמאה:
יח ונפקת יעל לקדמות
סיסרא ואמרת ליה זור
רבוני זור לותי לא תדחל
וזר לותה למשכנא
וכסיתיה בגונכא: יט ואמר
לה אשקיני כען זעיר מיא
ארי צחי אנא למשתי
ופתחת ית נודא דחלבא
ואשקיתיה וכסיתיה:
כ ואמר לה קומי בתרע
משכנא ויהי אם אנש ייתי
וישאלניך ויימר האית כא גברא ותימרין לא: כא ונסיבת יעל אתת חבר
ית סכת משכנא ושויאת ית ארזפתא בידה ועלת לותיה ברז ונקישת ית

פי' רבי ישעיה

(י) ויעל ברגליו. כמו ואת העם אשר ברגליך: (יח) ותכסהו בשמיכה. מין מכסה הוא: (יט) נאד החלב. מפני שהחלב משכר: (כ) ויאמר אליה עמוד. פי' שם המקור הוא אמר אליה לעמוד פתח האהל ואינו ציווי שהיה לו לכתוב עמדי: (כא) יתד האהל דבוק ובמופסק יתד היו"ד בקמץ:

תולדות אהרן נאד החלב. נזיר נה

וידבר אלי. ויזעק ויאמר בנינות: דברת ג' חס' וסי' ותמת דברת מנקת רבקה. ותאמר דברה אל ברק קום. ושרי בישׂשכר עם דברת. וסי' בלשון תרגום אתקברו רברבניא דברק. ונמסר גם בסדר וישלח: וברק ג' בקריא' וסי' וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה. ותשר דברה וברק בן. וברק ממרוטתו יהלוך: לא נשאר ג' פסוקים מטעין בחון וסי' ערוב לא נשאר אחד. פרעה לא נשאר בהם עד אחד. סיסרא לא נשאר עד אחד: האהלה ח' וסי' וימהר אברהם. ויבאה יצחק האהלה. ויצא משה לקראת חתנו. והיה כצאת משה. והיה כבא משה האהלה. וישארו שני אנשים. וישלח יהושע מלאכים. ותצא יעל לקראת סיסרא: בלט ד' ג' חס' א' וא' כתיב א' וסי' ותבא אליו בלאט דיעל מ"ל. דברו אל דוד בלט. ויכרת את כנף המעיל בלט. ותבא בלט ותגל מרגלותיו.

מצודת דוד

וזה הבין שרוצה להלחם ולכך עלה להתגבר בהר: (יד) קום. ר"ל אל תתעכב לעמוד פה להתגבר בהר: כי זה היום. ר"ל הגזרה גזורה שהיום תנצחי את סיסרא ולא תוכל עוד להתעכב בהר: הלא ה'. לא תירא לרדת לעמק כי הלא ה' וכו': (טו) לפי חרב. להיות נהרגים בחדוד החרב: ברגליו. לבל יכיר אותו מי מבני ישראל ויתפשו אותו: (טז) עד אחד. אפילו אחד: (יז) אל אוהל. אל האוהל: כי שלום. ולזה חשב להמלט שמה: (יח) סורה. ראתה שהיה כמסתפק אם ילך לאהלה אם לנוס עוד להלן ואמרה לו סור ממקום מהלכך ובוא אלי ואל תירא: (יט) נאד החלב. השקתו חלב כי מביא תרדמה: ותכסהו. כי בעת השקתו נגלה כסויו וחזרה לכסותו: (כא) יתד האהל. היתד העשוי לתקוע בארץ עם שפולי האוהל: בלאט. לבל יעור משנתו: ותצנח בארץ. הכתה במקבת על היתד עד שהלך רקתו ונתחב בארץ: והוא נרדם. ר"ל על שהי' נרדם משתיית החלב

מצודת ציון

(יד) קום. הוא ענין זרוז: (טו) ויהם. מלשון מהומה: (יח) סורה. ענין נטיה מן המקום: בשמיכה. היא כסות עב ויוצאים ממנה ציציות ובת"י בגונכא וכן ויקח המכבר (מ"ב ח') ת"י גונכא: (יט) צמתי. מלשון צמאון: נאד. שם כלי מה: (כ) ושאלך. מלשון שאלת מה: פה. בהאהל הזה: (כא) יתד. מסמר: המקבת. שם כלי ובו מכין היתד לנעצו בארץ וכן ובמקבות יצרהו (ישעיה מ"ד): בלאט. בנסתר ובהחבא כמו ותבא בלאט ותגל מרגלותיו (רות ג'): ותתקע. נעצה ותחבה: ברקתו. הוא צד גובה הפנים וכן כפלח הרמון רקתך (ש"ה ד') ונקראת כך למיעוט הבשר שבה כמו ורקות בשר (בראשית מ"א)

ותצנח . היתד עברה רקתו ונתקעה בארץ : נרדם . פתח והוא נפעל עבר : ויעף . הענין כפתח להבדיל בינו ובין ויעף אלא שהוא ענין אחר ופי׳ ויעף וכבר עיף לסיבר נרדם ולא הרגיש בהכותה אותו וימת : (א) ותשר דבורה וברק בן אבינועם . לפי שדבורה עיקר המעשה כמו ותדבר מרים ואהרן : (ב) בפרוע פרעות . בנקום נקמות . תרגום נקום נקמת איתפרע פורענותא : בהתנדב עם . כשישראל מתנדבים ומתגברים לצאת למלחמה כלומר על הרע ועל הטוב ברכו ה׳ ות״י הפסוק כן כד תרדו בית ישראל באוריתא וגו׳ : שמעו מלכים . מלכי הארץ וי״מ כנגד ישראל אמר כענין שאמרו כל ישראל בני שרים הם : (ד) ה׳ בצאתך משעיר . רוב מפרשים פירשו ענין זה על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים וכן פי׳ זה סיני כמו זה סיני שחרד כמו שנאמר ויחרד כל ההר מאד כן חרדו שאר ההרים כמו הר שעיר והר פארן ואע״פ שאינו כתוב שם אלא ויחרד כל ההר וכן דעת המתרגם . והחכם רבי אברהם אי״ע ז״ל פי׳ כי הוא רמז למלחמות שנלחם הקב״ה בעבור ישראל וכן וזרח משעיר למו וכן אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וכן אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה : ארץ רעשה

פי׳ רבי ישעיה

ברקתו . תרגום בצדעיה : ותצנח בארץ . הגיעה היתד עד הארץ שנקבה שתי צדעיו ונגעה יתד בארץ ודומה לו ותצנח מעל החמור . שהגיעה עצמה עד הארץ : והוא נרדם ויעף וימות . פי׳ מקרא מסורס הוא . ויעף . ונרדם . וימות . ויעף כמו עיף . כמו כשב כבש :

ברכו ח׳ ת׳ דסמיכי בקריא וסי׳ בפרוע פרעות בישר׳ . לבי לחקקי ישר׳ . ברכו ה׳ מלאכיו . ברכו ה׳ כל צבאיו . ברכו ה׳ כל מעשיו : האזינו ח׳ בקריא׳ סי׳ נמסר בריש סדר האזינו :

ג׳ בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם
ב׳ ר״פ בס׳ וַיָּעַף וַיָּמֹת׃ כב וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־
סִיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר
ל׳ לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה
ל׳ מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִיסְרָא נֹפֵל
ל׳ מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ׃
ב׳ ר״פ בעמל נכס כג וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין
מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ל׳ כד וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה
ל׳ עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ
אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן׃
ל׳. ג׳ ה א וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם
בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃
ב בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל
ל׳. ס׳ בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה׃
ח׳. כל קרי׳ חס׳ כמ״ג ג שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים
ל׳ אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה
ב׳ בנביאים אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
ד יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר
ב׳ בישימון בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ

סכתא בצדעיה ונעצת בארעא והוא דמוך ואשתלהי ומית : כב והא ברק רדף ית סיסרא ונפקת יעל לקדמותיה ואמרת ליה איתא ואחזינך ית גברא דאת בעי ועל לותה והא סיסרא טריף ומית וסכתא נעיצא בצדעיה : כג ותבר יי ביומא ההוא ית יבין מלכא דכנען קדם בני ישראל : כד ואזלת יד בני ישראל אזלא ותקפא על יבין מלכא דכנען עד די שציאו ית יבין מלכא דכנען : א ושבחת דבורה וברק בר אבינועם על נסא ופורקנא דאתעבידא לישראל ביומא ההוא למימר : ב כד מרדו בית ישראל באוריתא אתו עליהון עממיא וטרדונון מקרויהון וכד תבו למעבד אוריתא אתגברו אנון על בעלי דבביהון ותרכונון מכל תחום ארעא דישראל בכן על פורענות תבר סיסרא וכל משריתיה ועל נסא ופורקנא דאתעביד להון לישראל בכן תבו חכימיא למתב בבתי כנשתא בריש גלי ולאלפא ית עמא פתגמי אוריתא בכן בריכו ואודו קדם יי : ג שמעו מלכיא דאתו עם סיסרא לקרבא אציתו שלטוניא דהוו עם יבין מלכא דכנען לא בחילתכון ולא בגבורתכון אתגברתון וסלקתון על דבית ישראל אמרת דבורה בנבואה קדם יי אנא משבחא מודא ומברכא קדם יי אלהא דישראל : ד יי אוריתך דיהבתא לישראל כד עברין עלה הוה שלטין בהון עממיא וכד תיבין לה מתגברין אנון על בעלי דבביהון יי ביום אתגליתך למתנה להון משעיר בהון ואתגליתא בהופעות יקרך על תחומי אדום

ותצנח בארץ . ונעצת בארעא : (כב) ברקתו . בצדעיה טינ״פ טימפי״ה בלע״ז ותתכה ברקתו ובארץ : (ב) בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם . כשבא פרעות על ישראל [illegible] נסם העובדי כוכבים על עוזבם את ה׳ והתנדב העם לשוב בתשובה מעתה ברכו את ה׳ על התשועות שעשה : (ג) אנכי . אנכי . כפול שמעתי מדרש אגדה לא קפח הקב״ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה וחזרו בבשת הפנים אמר להם הקדוש ב״ה סוף שאני פורע להם כפלים נאמר בסיני אנכי ה׳ אלהיך בתבור יאמר אנכי אנכי . נאמר בסיני אנכי ה׳ אלהיך בכרמל יאמר כפול ה׳ הוא האלהים ה׳ הוא האלהים בימי אליהו : (ד) ה׳ בצאתך משעיר . זה מ״ת כמה שנאמר וזרח משעיר למו . ומה ענינה לכאן כך אמרה דבורה קשה היא התורה לפרוש ממנה ועוזבה

רלבג

(כב) והנה ברק היה רודף אחר סיסרא כשלא מצאהו בדרכו שרדף עד חרושת הגוים ועלה על דעתו כי כבר היה נחבא באחד מהמקומות והודיעה אותו יעל כי הוא מת בביתה ונתבאר לברק כי יעל המיתתהו כי ראה היתד ברקתו : (כד) ובסוף הענין הכריתו בני ישראל בימי דבורה את יבין מלך כנען ועל זה הנס שעשה הש״י לישראל על יד דבורה שרה היא וברק זאת השירה שזכר ואין הרצון בזה שיהיה ברק עוזר לה בעשיית שירה כי היא לבדה עשתה אותה והנה נזכר עמה ברק כזכר אז ישיר משה וגו׳ : (ב) בפרוע פרעות . הוא מענין השבתה וביטול והרצון בזה כי עם היות ישראל מושבתים ומבוטלים מהגבורה מפני פחד סיסרא ויבין והיו מפני זה בתכלית החולשה ראוי מפני זה לברך הש״י כשהתנדבו עם ישראל לעלות עליהם למלחמה עם ראותם חולשתם וגבורת סיסרא והילו כי זה היה נפלא מאד : (ג) שמעו מלכים . ר״ל מלכי האומות כדי שיראו מלהרע לישראל : אנכי לה׳ . ר״ל כי לא עם אחר ולזה נאה לי לשיר ולזמר לה׳ אלהי ישראל כי הפליא חסדו לי : (ד) ה׳ בצאתך משעיר . ובלכת לצעדך משדה אדום ארץ רעשה ואמר על צד המשל כאילו השמים והעבים נתכו והיו למים והנה אמר זה למשל על מלחמת סיחון ועוג על שהיו רחוקים ונצוחים מאד שהיתה אחר צאת ישראל משעיר שהוא שד אדום כמו שנזכר זה בתורה ורמז עוד בזה על שאר המלחמות שהיו אחר זה וכמו זה האופן מהמשל

תולדות אהרן בפרוע. שבת קיט זוכר לך לך (פסחים לז): בצאתך משעיר. זוהר אמור בלק

מצודת ציון

(כא) ותצנח . ענין נטיה כמו ותצנח מעל החמור (לעיל א׳) : נרדם . מלשון תרדמה ושינה . ויעף . ענין יגיעה : (כד) וקשה . ר״ל וחזקה : ה (א) ותשר . מל׳ שירה : (ב) בפרוע פרעות . ענין נקמה כי נקום נקמה (במדבר ל״א) תרגמו אתפרע פרענותא : (ג) האזינו . הטו אוזן לשמוע . רוזנים . ענין שרים כמו ורוזנים נוסדו יחד (תהלים ב׳) : (ד) בצעדך . מל׳

מצודת דוד

החלב ועיף על כי נס ברגליו ולזה מת מיד : (כב) רודף את סיסרא . לפי מחשבת דעתו לבקשו באשר הוא שם : (כד) ותלך וכו׳ . ר״ל בכל פעם יותר : ה (א) לאמר . ר״ל שבני ישראל יאמרוהו : (ב) בפרוע פרעות . ר״ל במה שנקם הקב״ה נקמתו ע״י ישראל להיות נראה שבכח ידם נעשתה והיא להם לכבוד : בהתנדב עם . ר״ל בעבור מה שנתן ה׳ בלב העם להתנדב ללכת למלחמה עם כי ראו חולשתם וגבורת סיסרא : ברכו ה׳ . בעבור שתי אלה ברכו ה׳ : (ג) שמעו מלכים . את אשר אני דובר למען תיראו להלחם עוד בישראל : אנכי לה׳ . ר״ל על אשר אנכי לה׳ ולחלקו להאמין בו לזה אנכי אשירה על התשועה הבאה לי ממנו : (ד) בצאתך משעיר . כשיצאת לפני ישראל כשעברו את הר שעיר כי אז התחילו להלחם בסיחון ועוג : בצעדך משדה אדום . כפל הדבר במלות שונות וכדרך השיר : ארץ רעשה . החריד והרעיש

רָעֲשָׁה גַּם־ שָׁמַיִם נָטָפוּ ל'
גַּם־ עָבִים נָטְפוּ מָיִם׃ ל'
ה הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה ל'
סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
ו בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי
יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי ב'. ב' ובפסוק
נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת
עֲקַלְקַלּוֹת׃ ז חָדְלוּ פְרָזוֹן ל'. ב' ל' ומ"ל
בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי ב' ורעבים
דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם ב' ובפסוק
בְּיִשְׂרָאֵל׃ ח יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים
אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן ל' מלרע וממשם ה"ב
אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אָלֶף י"ג. ל'. ל' וחד כארבעי' אלף

אַרְעָא זָעַת אַף שְׁמַיָּא
מְכוּ אַף עֲנָנַיָּא נְגִידוּ
מִטְרָא׃ ה טוּרַיָּא זָעוּ
מִן קֳדָם יְיָ טוּרָא דְתָבוֹר
טוּרָא דְחֶרְמוֹן וְטוּרָא
דְכַרְמְלָא מִתְרַגְּשִׁין דֵּין עִם
דֵּין וְאָמְרִין דֵּין לְדֵין דֵּין
אֲמַר עֲלַי תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ
וְלִי חֲזְיָא וְדֵין לְדֵין אֲמַר עֲלַי
תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ וְלִי חֲזְיָא
אַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ עַל טוּרָא
דְסִינַי דְהוּא חֲלַשׁ וּזְעֵיר מִכָּל
טוּרַיָּא דֵּין סִינַי מִתְרְגִיף
וּמִתְרְגִישׁ וְסָלִיק תְּנָנֵיהּ
כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא מִן קֳדָם
דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ ו כַּד חָבוּ

יונ'

בְּיוֹמֵי שַׁמְגַּר בַּר עֲנָת בְּ.. יָעֵל פְּסָקוּ עָדֵי אוֹרְחָן דַּהֲווֹן מְהַלְּכִין בִּשְׁבִילִין דְּתַקְנִין תָּבוּ לְמֶהֱוֵי אָזְלִין בְּאוֹרְחָן מְגַנְבָן׃ ז חֲרוּבָא קִרְוֵי פַצְחַיָּא דַהֲווֹ יָתְבִין בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אִצְטְדִיאָה וְאִטַּלְטַלוּ דַיָּרֵיהוֹן עַד דְּאִשְׁתַּלְחֵית אֲנָא דְבוֹרָה אִשְׁתַּלְחֵית לְאִתְנַבָּאָה עַל דְּבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ח כַּד אִתְרְעִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא חַדְתָּן דְּמִקָּרֵב אִתְעֲבִידָא דְלָא אִיתְעֲסָקוּ בְהוֹן אֲבָהָתְהוֹן אֲתוֹ עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא וּטְרָדוּנוּן מִקִּרְוֵיהוֹן וְכַד תָּבוּ לְמֶעְבַּד אוֹרָיְתָא לָא יְכִילוּ לְהוֹן עַד דְּאִתְגַּבַּרוּן וּסְלִיק עֲלֵיהוֹן סִיסְרָא סַנְאָה וּמְעִיקָא בְּאַרְבְּעִין אַלְפִין רֵישֵׁי מַשִׁרְיָן בְּחַמְשִׁין אַלְפִין אַחֲדֵי סַיְפִין בְּשִׁתִּין אַלְפִין אַחֲדֵי רוֹמְחִין בְּשַׁבְעִין אַלְפִין אַחֲדֵי תְּרֵיסִין בִּתְמָנַן אַלְפִין מְחַצְצֵי גִירַיָּא בַּר מִתְּשַׁע מְאָה רְתִיכִין דְּבַרְזְלָא דַהֲווֹ עִמֵּיהּ וּרְתִיכוֹהִי כָּל אִלֵּין אַלְפַיָּא וְכָל אִלֵּין מַשִׁרְיָתָא לָא יְכִילוּ לְמֵיקָם קֳדָם בָּרָק וְקֳדָם עַשְׂרָא אַלְפִין גַּבְרָא

תולדות אהרן חדלו פרזון . פסחים מו זוהר בראשית :

רשי

ומובה היא לדבק בה שהרי במורא וגבורה נתנה ולכך נמסרו ישראל ביד העובדי כוכבים על פרישתם הימנה וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן : נטפו . הזילו טל תחייה : (ה) הרים נזלו . כמים נוזלים נמוגו . זה סיני . כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידים ואש מפני ה' והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו ה' : (ו) בימי שמגר בן ענת בימי יעל. מלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה : חדלו ארחות . היו יראים ישראל לצאת לדרכם מפני העו"ג והיו הולכים דרך עקלתון בהחבא : (ז) חדלו פרזון . ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני העו"ג ונאספו אל ערי המבצר : עד שקמתי . כמו שקמתי . וכן שאתה מדבר עמי : (ח) יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים. כשבחר לו ישראל אלהים חדשים אז הוזקקו למלחמה בשעריהם ראו עתה בהתנדבם אם יראה בישראל מגן ורומח שצריך להלחם בארבעים אלף ראשי גייסות שהביא העו"ג עליהם וכולם

רדק

רעשה . וכן ותגעש ותרעש הארץ הכל רמז למלחמות ופי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום כי שם התחילו ישראל להלחם באומות כשעברו את הר שעיר ונלחמו בסיחון ועוג ויצא השם ית' לפניהם ונלחום ובכחו גברו בכל המלחמות ההם וכן שמים נטפו גם עבים נטפו מים : (ה) הרים נזלו מפני ה' . הכל משל על המלחמה ע"ד מן שמים נלחמו . ופי' זה סיני כמו שזה סיני חרד מפני אלהי ישראל כן חרדו כל העולם מפניו כמו שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד נמוגו כל יושבי כנען: (ו) בימי שמגר בן ענת . הוא היה משופטי ישראל כמו שהזכיר למעלה ואף על פי שהושיע את ישראל לא היתה התשועה הגדולה הזאת כי בימיו חדלו ארחות . וטעם להזכיר יעל כלומר אע"פ שעל ידה באה קצת התשועה הזאת ודומה כי היא היתה אשה חשובה ואוהבת ה' שהביאה על ידה התשועה הזאת אע"פ כן לא היתה היא תחילת התשועה עד שקמתי אני דבורה שקמתי והייתי כאם לישראל : (ז) חדלו פרזון. פרזון שם מענין ערי הפרזות ושקמתי שניהם השי"ן פתוחה פתח גדול במקום פתח קטן : (ח) יבחר . כשבחר ישראל אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערי ולא היו יכולין להראות מגן ורומח להלחם באויביהם ואע"פ שהיו ישראל רבים ארבעים אלף ויותר והוא סך חשבון אע"פ כן היו נסים מפני אויביהם ונסגרים בעריהם ואויביהם רודפים אותם עד השערים ויש מפרשים מגן אם יראה לשבח כלומר כשהיו ישראל עושין רצון הבורא יתע' ולא

פי' רבי' ישעיה

(ו) ועכשיו בימי שמגר בן ענת ובימי יעל חדלו ארחות . שמפני פחד האויבים חדלו הולכי ארחות . והוא מקרא קצר . והזכיר שמגר ויעל שהם עשו תשועה בישראל : (ז) חדלו פרזון בישראל חדלו. פי' חדלו משבת בערי הפרזים מפחד האויבים . ויש לפותרו לשון ממשלה שחדלו מהיות להם ממשלה וחדלו השני כמו חפץ והדגש בלא צורך כמו הדגש הנפינו : עד שקמתי דבורה . כמו שקמתי . כמו שלמה שאתה : (ח) יבחר אלהים חדשים. פי' כשבחר ישראל לעבוד אלהים חדשים מקרוב באו . אז באו האויבים ללחום השערים שלהם ואם היה נראה מגן ורומח מן האויבים בארבעים אלף בישראל היה מתגרה

רלבג

מהמשל דברו הנביאים במקומות רבים : (ה) הרים נזלו . יתכן שרמז בזה על מ"ת ואמר שגם ההרים בעצמם נזלו ונתכו וחרדו מפני ה' וזה היה ביום מ"ת שנתחדש האש מן ההר ההוא זה הר סיני אז נזל מפני ה' אלהי ישראל ובזה נשלם בקיצור זכירת החסדים שעשה השם לישראל במלחמות האומות ולחם גם מלחמות תנופה כענין מ"ת והנפלאות שחדש שם שהיו סבה שיאמינו ישראל בו ויקבלו מצותיו : (ו) ואחר זה שבה דבורה להזכיר בזאת השירה הענין שבו היה זה הנס והתחילה ואמרה כי בימי שמגר בן ענת אף על פי שהושיע את ישראל תשועה מה כמו שקדם חדלו ארחות ר"ל שהולכי דרכים חדלו מהלוך בהם מפחד האויב ואם היה שילכו בדרך ילכו ארחות עקלקלות ויטו מדרך הישר כדי שלא ימצאם האויב : (ז) חדלו פרזון. ר"ל שערי הפרזות חדלו מהיות בהן יושב מפחד אויב ולא נשארו ישראל אז כי אם בערים המוקפים חומה וכן הענין בימי יעל ידמה מזה שיעל נמנית בכלל המושיעים קודם זה המעשה שעשתה בהמיתת סיסרא והיה זמן שמגר בן ענת וזמן יעל נכללים בכ' שנה שלחץ סיסרא בחזקה או אמר זה על זה המעשה שעשה מהמיתת סיסרא להגיד שלא היה רושם מוחש במה שעשתה לישועה הגדולה שבאה מזה וזה מבואר מאד ואפילו הראשון הוא יותר נכון : עד שקמתי דבורה שקמתי . אני הייתי אם ומנהגת ישראל : (ח) יבחר אלהים חדשים . פי' בו כי בעת שבחר ישראל בע"ג שהם אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערים ולא יכלו לצאת לחוץ ואפשר לפרש כי הש"י בחר דברים חדשים להשלים זה הנס והוא שכבר

מצודת דוד

כל מלכי האדמה : גם שמים נטפו . שרי מעלה של העע"ג אחזום חיל ורעדה כאדם החרד והזיעה נוטף ממנו : נטפו מים . להחריד ולבלבל העע"ג בקול כמון הגשם : (ה) הרים נזלו . מגודל הרעדה נטפו זיעה : זה סיני . כמו זה הר סיני . שנאמר בו ויחרד כל ההר (שמות י"ט) כ"כ חרדו כולם מפחד ה' הנלחם לישראל : (ו) בימי שמגר . אבל בימי השופט שמגר ובימי יעל אשר גם היא שפטה בימי שמגר לא היתה התשועה שלימה ולא חרדו העע"ג מפחד ה' ולזה חדלו הולכי אורח מיראת העו"ג : והולכי נתיבות . ר"ל האנשים אשר הוכרחו לילך בנתיבות היו הולכים דרך מעוקל לבל ירגיש מי בהם : (ז) חדלו פרזון . כי פחדו לשבת בערי הפרזי ורק בישראל חדלו ולא בעע"ג כי הם לא פחדו מישראל מלשבת בערי הפרזי כי ידם היה על העליונה : עד שקמתי דבורה . ר"ל כן היה עד אשר קמתי אני דבורה כי מעתה יהיה כמאז כי התשועה הבא ע"י שלימה היא ויחרדו העע"ג מה' ולא יחדלו ישראל מללכת אורח ומלשבת בערי הפרזי : אם . כאם המיסרת את בנה לייסר דרכו כן אנכי לישראל : (ח) יבחר אלהים חדשים . כי כאשר יבחר ישראל אלהים חדשים אז בא מלחמה בעריו בעבור העונש ולא כשמטיב דרכו כי הלא בימי יהושע שנאמר כארבעים אלף וכו' עברו וכו' אל ערבות יריחו

מצודת ציון

מלשון צעדה והלוך : נטפו . מלשון טפטוף והטיפה : עבים . עננים : (ה) נזלו. ענין נטיפה כמו יזל מים מדליו (במדבר כ"ד) : (ו) חדלו . מנעו : ארחות . נתיבות דרכים ושבילים : עקלקלות . מלשון מעוקל ומעוקם : (ז) פרזון . ערי פרזי מבלי חומה סביבה : שקמתי . מל' קימה : (ח) לחם . מל' הלחמה : שערים . עיירות כמו באחד שעריך (דברים י"ז) : מגן . תריס

ולא היו הולכים אחרי אלהים אחרים וזה היה בימי יהושע לא היה צריך להם מגן או רומח בארבעים אלף בני גד ובני ראובן ואף על פי שהיו חלוצי צבא לא הצטרכו להראות מגן או רומח כי ה׳ היה נלחם להם ובאו עם אחיהם ושבו להם בשלום אין שטן ואין פגע רע מפני שהיו עושין רצון הבורא וי״ת כד אתרעיאו וגו׳ . ומלת לחם הוא משונה בנקודה כי היא נקודה בסגול בה״ת והוא שם כמו מלחמה והוא במשקל חמץ עקב חצר אלא בזה בסגול שלא כמנהג : (ט) לבי לחקקי ישראל . גדולי ישראל ושופטיו ומנהיגיו שהתנדבו בעם לצאת למלחמה לבי ורצוני אליהם ואומרת אליהם ברכו השם שהכניע אויביכם לפניכם ונקראו הגדולים חוקקים שמשימין החקים בעם . ויש לפרש חוקקי ישראל סופריו וחכמיו אומרת להם שיברכו ה׳ על התשועה הזאת ופי׳ המתנדבים בעם ללמד להם תורה ומצות : (י) צחורות . לבנות כמו וצמר צחר ר״ל הסוחרים רוכבי האתונות החשובות והטובות שלא היו יכולין ללכת מפני האויב עתה שיחו ואמרו לאלהים ית׳ וכן יושבי על מדין והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע מדין וסככה או הוא שם לדרך ידוע אולם היו יראים ללכת באותו הדרך מפני האויב ועתה שתלכו בבטחה שיחו ואמרו להש״י ואמר במסרה בג׳ לישני מדין וסככה יושבי על מדין לשפות מדין דלית חד לשון קרתא וחד׳ לשון ארחא וחד לשון דין וי״ת הפסוקים כן דהוו מבטלין עסקיהון וגו׳ : (יא) מקול מחצצים . מקול יורה החצים לא היו יכולין לשאוב מים ועתה יתנו שם צדקות ה׳ וטעם צדקות פרזונו שיוכלו לשבת בערי הפרזות בבטחה וטעם מקול כי הפרשים ויורי החצים נותנים קול ומריעים להפחיד העם כמו שאמר מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר ופי׳ יתנו לשון למוד ושנון תרגום ושננתם לבניך ותתנינון לבניך : (יב) עורי עורי

דעמיה : ט אמרת דבורה בנבואה אנא שליחא לשבחא לספרי ישראל דכד הות עקתא ההיא לא פסקו מלמדרש באוריתא וכדו יאי להון דיתבין בבתי כנשתא בריש גלי ומאלפין ית עמא פתגמי אוריתא ומברכין ומודין קדם יי : י דהוו מבטלין עסקיהון רכיבין על אתנן דחשיכן בכל מיני ציורין ומהלכין בכל תחום ארעא דישראל ומתחברין למתב על דינא דהוו אזלין באורחתהון ומשתעין על גבורן דאתעבידא להון בארעא דישראל : יא מאתר דהוו אנסין להון ונסבין מה דבידיהון בית מכונת לסטין ומתובת מוכסין על גובין בית שקיא דמיא לאתר דהואה נפקן בנתא דישראל לממלי מיא דלא הואה יכלין לאשמעא קל טרפת פרסת רגליהון מן קדם סנאה ומעיקא תמן יודון על זכותיה דיי ועל זכותיה דיתב קרוי פצחיא בארעא דישראל בכן נחתו מכרכי תוקפא למתב בקרוי פצחיא עמיה דיי : יב שבחי שבחי דבורה שבחי ואודי מילי תושבחא קום ברק ושבי

ל׳ מ״ג בְּיִשְׂרָאֵל : ט לִבִּי לְחוֹקְקֵי
ל׳ יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם
ה׳ בָּרְכוּ יְהוָה : י רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת
ל׳ ל׳ צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי
ה׳ עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ :
ל׳ . ל׳ יא מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים
ל׳ . ד׳ שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה
ל׳ חסר .. ל׳ צִדְקֹת פִּרְזֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ
לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה :
יב עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי

על דרך ה׳ וסי׳ ותסר בגדי אלמנותה . וישרנה הפרות . רכבי אתנות צחורות . כגמר על דרך אשור . יתיצב על דרך לא טוב . וכל על הדרך דכוות׳ במ״ב ויש אליה אל הדרך . ואתה תשמע השמים דד״ה :

תולדות אהרן לחוקקי ישראל. זוהר ויקרא: רוכבי אתונות. ערובין נד : מקול מחצצים. זוהר בראשית : צדקת פרזונו. פסחים פז: עורי עורי . שם סו :

וכולם הממש המקום במלחמת הכוכבים ונחל קישון גרפם : שערים . כמו כי ימצא בקרבך באחד שעריך עיירות : (ט) לבי . אני דבורה לחוקקי ישראל לאהוב את חכמי ישראל שהתנדבו בעם לאמר ברכו את ה׳ ישובו אליו : (י) רוכבי אתונות לחורות . הסוחרים והשרים שירכבו מעתה על אתונות לבנות החשובות מבלי יראה ודאגת עו״ג ואותן שיושבין על מדין לשון דיינים שהיו יראים לעשות משפט בפרהסיא וכן תרגם יונתן דהוו מתחברין למיתב על דינא ואותן שהולכין רגלי על דרך . שיחו וספרו את התשועה הזאת אשר מקול המחצצים אתכם אורבים ליסטים ומוכסין היושבין גדודים במערכות לארוב בשואבי המים שם יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות ה׳ ומה הן הצדקות צדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל לשכון פרזון ולצאת מפוזרים ביחידי שלא באסיפת עם : אז ירדו לשערים . חזרו לערי מושבותם שברחו משם ליאסף אל ערי המבצר : (יא) מחצצים . פתר מנחם עורכי מלחמה וגודדי קרב וחברו עם מלך אין לארבה ויצא חצץ כולו לשון גדודים . ד״א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבני׳ חלוקי הנחל קולי״ש בלע״ז שהעובר עליהם ישמע קולם והייתם יראים שלא ירגישו בכם הע״ג מעכשיו אין לחוש על זאת ומשיב שלוה עליכם ליתן הודיה לשמו : מחצצים . לשון אבני חלוקי הנחל כמו ויגרס בחצץ : (יב) עורי עורי דבורה . ל׳ שבח כפשוטו התגברי בשירתך ורבותינו אמרו מפני שנתהללה :

פי׳ ר׳ ישעיה

נתגלה ומבריחן . ולחם שם המקור : (ט) לבי לחוקקי ישראל . פי׳ לבי מדבר לחוקקי ישראל הם החכמים : המתנדבים בעם . לעבוד את השם : ברכו את ה . על התשועה שעשה : (י) רוכבי אתונות לחורות . אותם החשובים הרוכבים על אתונות לחורות לבנות ויושבין על הדין והולכי על הדרך ממקום למקום לשפוט את ישראל שיחו וספרו נפלאות הבורא . והמ״ם של מדין בא נוסף כי דרך המ״ם להיות נוסף בשמות . ע״כ :

רלבג

שכבר משך לב סיסרא וחילו להלחם עם ברק בשערי ישראל במקום שהיה ראוי ליפול שם לפי מה שסבב הש״י אשר עמקו מחשבותיו והנה באמת לא נלחמו ישראל זאת המלחמה בכחם ועוצם ידם כי לא היו להם כלי זיין כי אם לאנשים מועטים עד שבכל ישראל לא היה מגן ורומח בארבעים אלף ולזה הוא מבואר כי בעשרת אלפים איש שעלו מבני נפתלי ומבני זבולן לא היו כלי זיין כי אם לאנשים מועטים : (ט) לבי לחוקקי ישראל . ר״ל החכמים והסופרים המתנדבים בעם להשלימם וללמדם תורה ומצות הנה ראוי להם לברך השם יתעלה על התשועה הגדולה שהושיע את ישראל כי לא היו יכולין ללמוד תורה וללמד מלחץ אויב או אמר זה על בני נפתלי ועל בני זבולן שירדו מהם מחוקקים לעזור לדבורה בזאת המלחמה כמו שיבא אחר זה : (י) רוכבי אתונות וגו׳ . הסוחרים הנכבדים רוכבי אתונות לבנות שהיו יושבים על דרך מדין ומתעכבים שם ולא יוכלו להשלים דרכם הישר מפני פחד אויב ויטו דרכם ללכת על דרך אחר והוא דרך שיחו כמו שאמר במה שקדם והולכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות : (יא) מקול מחצצים . וכל זה הפחד היה להם מקול האויבים מורי החצים שהיו בין המעינות שהיו שואבין מהן המים להצר להם לישראל שלא יוכלו לשאוב משם והיה זה המקום בדרך הישר שהיו רגילים ללכת בו הסוחרים ומפני זה היו הולכים ארחות עקלקלות והנה במקום ההוא שלא היו יכולין לבא שם שם יתנו ויגידו צדקות ה׳ שהכרית את אויביהם המצירים להם שם ויתנו ג״כ צדקות פרזונו בישראל עתה שיוכלו בני ישראל לשבת בערי הפרזות אשר הניחום ועזבום מפחד אויב : אז ירדו לשערים עם ה׳ , ר״ל שישבו בכל שעריהם לפי ששבו לערי הפרזות לשבת . או יהיה הרצון בזה אז ירדו עם ה׳ לשערים ללמוד תורה מה שלא היו יכולין בו קודם זה כי הדרך היה סגור לפניהם מפני האויבים וכובד השעבוד ג״כ היה מונעם מזה : (יב) עורי עורי דבורה . יחס לדבורה דברי השיר

מצודת דוד

חרים : ורומח . כידון . (ט) לחוקקי . הגדולים יקראו מחוקקים כי הם משימים החוקים : (י) אתונות . נקבות החמורים : צחורות . לבנות כמו וצמר צחר (יחזקאל כ״ז) : מדין . מלשון דין : שיחו . דברו כמו שיחו בכל נפלאותיו (ד״ה א׳ ט״ז) : (יא) מחצצים . מלשון חצים . משאבים . מלשון שאיבת המים : יתנו . ענין דבור כמו ושננתם (דברים ו׳) תרגומו ותתנון וכן לתנות לבת יפתח (לקמן י״א) : פרזונו . מל׳ פרזון : (יב) עורי . מלשון הערה והתעוררות ושנה

מצודת ציון

(יהושע ד׳) וכי היה נראה באותן מ׳ אלף מגן ורומח כי הלא בנס כבשו את יריחו ולא במלחמה ובמגן ורומח : (ט) לבי לחוקקי וכו׳ . ר״ל לא מן השפה ולחוץ כ״א מעומק הלב אדבר לחוקקי ישראל המתנדבים להלחם שהם יברכו לה׳ על מה שנתן בלבם להתנדב : (י) רכבי . הן השרים הרוכבים על אתונות לבנות לרוב הגדולה הן החכמים יושבי המשפט הן הסוחרים ההולכים בדרך כולכם שיחו ודברו תהלות ה׳ . השרים על אשר ישארו בגדולתם והחכמים על אשר יוכלו מעתה להרחיב לבם בחכמה מבלי טרדות פחד העו״ג והסוחרים על כי ילכו מעתה בדרך סלולה לא ארחות עקלקלות : (יא) מקול מחצצים . ר״ל תמורת מה שהיה נשמע קול מורים חצים אשר יורו בין ההולכים לשאוב מים תמור הקול הזה ישמע עתה שם קול מספרים צדקות ה׳ והם הצדקות שעשה להערי׳ הפרזו׳ שבישראל אשר היו שוממי׳ כי אז בהיות התשועה חזרו וירדו עם ה׳ לעריהם הפרזים : (יב) עורי עורי . ר״ל התחזקי

רשי

שנתפללה ואמרה עד שקמתי דבורה נסתלקה הימנה רוח הקודש: (יג) אז ירד שריד לאדירים. ירד ירדה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישראל רדו באדירי העובדי גלולים: ה' ירד לי בגבורים. ירדה לי את גבורי העובדי גלולים: (יד) מני אפרים. מן אפרים יצא את שורש יהושע בן נון לרדות בעמלק ליחלש אותו לפי חרב ומחובר מקרא זו למעלה לפרש ה' ירד לי בגבורים את יהושע הקים לרד בעמלק: אחריך. יקום משבט בנימין שאול בן קיש שירגמנו ויעשה אותו כנתלים עוממות. ויש לפתור בעממיך בחיל של מאתים אלף רגלי שבא שאול עליהם: מני מכיר ירדו מחוקקים. שרים גדולים שכבשו את האמרי אשר כבשו ששים עיר כל חבל ארגוב שכבש יאיר: (טו) ושרי ביששכר. שרים שביששכר הם סנהדראות עוסקין בתורה יודעי בינה לעתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט: ושרי ביששכר. יו"ד זו טפילה היא ואינה משמשת כלום והרי היא כיו"ד בהמות שדי וקרע לו חלוני: ויששכר כן ברק. ושאר העם של יששכר כן הם עם ברק לכל אשר יצוה: בעמק שולח ברגליו. שלהם בכל שליחותו ולאסוף את העם ולכל צרכי המלחמה: בפלגות ראובן. אבל בחילוקי לבו של ראובן רבו חקקי לב נכלי ליבא ערמומית ומה היא ערמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמה לשמוע מי נוצח ויהיה עמו: (טז) שרקות עדרים. לשמוע קול

דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק ג'
וּשְׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם׃ ג'
יג אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים ב' וכסו'
עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ יד מִנִּי ב' ר"פ
אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק
אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי י"ז מ"ל
מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים
וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃ ב': ו'
טו וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־
דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק ג' חסר
שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת בפלגות חקקי לפלגות חקרי
רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ טז לָמָּה וסימ בקנ"ל
יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם ג'
לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים ב' עולם

שַׁבְיָךְ · בַּר אֲבִינוֹעַם׃ יג בְּכֵן נְחַת חַד מִמַּשִׁרְיַת יִשְׂרָאֵל וְתַבַּר תְּקוֹף גִּבָּרֵי עַמְמַיָּא הָא לָא מִגְבוּרָא דִּדְהוֹן הֲוַת דָּא אֱלָהֵן יְיָ תַּבַּר קֳדָם עַמֵּיהּ תְּקוֹף גִּבָּרֵי סָנְאֵיהוֹן׃ יד מִדְּבֵית אֶפְרַיִם קָם יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן בְּקַדְמֵיתָא אַגִּיחַ קְרָבָא בִּדְבֵית עֲמָלֵק בַּתְרוֹהִי קָם מַלְכָּא שָׁאוּל מִדְּבֵית בִּנְיָמִן וְקַטַּל יָת דְּבֵית עֲמָלֵק וְאַגִּיחַ קְרָבָא בִּשְׁאַר עַמְמַיָּא מִדְּבֵית מָכִיר נְחַתוּ כַּד מַרְשְׁמִין בִּקְרָבָא מִשִּׁבְטָא זְבוּלֻן כָּתְבִין בְּקוּלְמוֹס דְּסָפַר חַד׃ טו וְרַבְרְבֵי יִשָּׂשכָר מִשְׁתַּמְעִין לְמִילֵי דְבוֹרָה וּשְׁאַר שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר מְשַׁמְּשִׁין קֳדָם בָּרָק מִשְׁתַּלְחִין בְּקִרְוֵי מַשְׁרָא לְכָל אֲתַר דִּצְרִיךְ לְתַמָּן בְּתוּשְׁלַחְתֵּיהּ אַזְלִין בִּזְרָעִית רְאוּבֵן סַגִּיאִין נִכְלֵי לִבָּא׃ טז לְמָא תַבְתּוּן מִמַּשִׁרְיַת קְרָבָא לְמִתַּב בֵּין תְּחוּמִין בְּפָרָשַׁת אוֹרְחָא לְמִשְׁמַע בְּשׂוֹרְתָא דָא מִן דָּא לְבָרָק אַתּוּן אָמְרִין דִּילָךְ אֲנַחְנָא לְסִיסְרָא אַתּוּן אָמְרִין דִּילָךְ אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע בְּשׂוֹרָא לְמִידַע אֵידָא הִיא מַשִׁרִיתָא נָצְחָא בִּקְרָבָא לְמֶהֱוֵי עִמֵּיהּ

רדק

עורי. שניהם הראשונים מלרע והאחרונים מלעיל: (יג) אז ירד שריד. ירדה בתשלומו ופי' רדה והשליט הקב"ה ישראל שהוא שריד באדירים בעם יבין מלך כנען ולמ"ד לאדירים במקום בי"ת כמו וישבו אתו לארץ כי איש הרגתי לפצעי וזולתם: (יד) מני אפרים. כמו מן אפרים והיו"ד נוספת וכן מני מכיר: שרשם בעמלק. שרשם היה נלחם בעמלק והוא יהושע בן נון שהיה שרש אפרים ונשיאם ואחרי יהושע נלחם בנימין עם עמלק והוא שאול שהיה משבט בנימן וכ"ף אחריך כנגד אפרים וכ"ף בעממיך כנגד בנימין ואמרה זה בדרך נבואה והזכירה המתעוררים והמתחזקים אל מלחמות ה' ועתה שירדו למלחמה מן מכיר הגדולים והחכמים ואף על פי שהיה מעבר לירדן התעורר והתחזק לבא למלחמה זאת וכן בזבולן ירדו אפילו הסופרים והחכמים ואין צריך לומר שאר העם. ומושכים בשבט סופר פי' החכמים והסופרים: שבט, העט וכן ת"י בקולמוס דספרא וכן השרים שהיו ביששכר יצאו עם דבורה: (טו) ושרי. כמו שרים כמו וקרע לו חלוני כמו חלונים ותפושי שת והדומים להם וכן שבט יששכר יצא כלו וכן ברק יצא עם דבורה: בעמק שלח ברגליו. שלא שאל בהמה לרכוב מרוב חפצו למלחמה אבל בפלגות ראובן שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולא באו למלחמה גדולים הם חקקי וחקרי לבי עליו: (טז) ואומר לו למה ישבת בין המשפתים והם מערכות וגדרות הצאן לשמוע שריקות עדרים כלומר יושב ובוטח ולא חששת למלחמת ישראל אשר בארץ כנען ולא באת לעזרם למלחמה הזאת

בגבורים ד' מ"ל וסי' ה' ירד לי בגבורים. לעזרת ה' כגבורים. ואמיץ לבו בגבורים. והמה בגבורים עזרי המלחמה: צדקות ה' ג' מ"ל וא' חסר וסי' שם יתנו צדקות ב' בפסוק תניינא חס'. ועתה התיצבו ואשפטה. עמי זכור נא מה יעץ בלק:

תולדות אהרן מני מכיר. יבמות כד:

רלבג

השיר ולברק יחס שבית השבי שהוא פועל המלחמה: (יג) אז ירד. אז ישים השם רודה מה שרד ונשאר מישראל על אדירים וחזקים והם עם יבין מלך כנען כמ"ש ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל ה' שם רודה ומושל לי בגבורים ר"ל שעם ישראל רודה ומושל על הגבורים ההם והם עם יבין מלך כנען: (יד) והנה התחילה דבורה לספר ענין השבטים במלחמות והתחילה מן אפרים כי על ידו נעשית המלחמה הראשונה ואמר מן אפרים שרשם מי שהיה שרשם והוא יהושע שהיה נשיא עליהם והיה היותר נכבד שבשבט נלחם בעמלק כמו שזכר בתורה ויחלוש יהושע וגו': אחריך. תבוא אתה שתהיה משבט בנימן בעממיך להלחם עם עמלק והוא שאול ומן מכיר בני מנשה שהיה חלקו לעבר הירדן ירדו החכמים עם דבורה למלחמה וכן המנין מזבולן: (טו) ושרי ביששכר. והשרים שהם ביששכר ג"כ ירדו עם דבורה ושבט יששכר בכללו וכן שמע לעצת דבורה ברק עד שבעמק שולח ברגליו בעצת דבורה כמו שאמר ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ואולם בפלגות ראובן גדולים חקקי לב: (טז) והנה תמה עליו למה ישבת בין המשפתים במקומך ולא התעוררת בזאת המלחמה אבל היית יושב ובוטח והיית שומע שריקות עדרי ישראל על ידי האויבים והיית שוכן במקומך

מצודת דוד

התחזקי לדבר בשיר וכפנה שמריה כדרך השיר ולרוב הזרוז: ושבה שביך. ר"ל בהתחזק השיר תתגבר התשוע': (יג) אז כאשר יתחזק השיר ותתגבר התשוע' אז הנשאר מישראל למשול באדירי עם הם הע"ג החזקים: ה' ירד לי. ה' יתן לי ממשלה בגבורי הע"ג וכפל הדבר במ"ש: (יד) מני אפרים. מן שבט אפרים ושרשם והוא יהושע נשיאם: בעמלק. מאז נלחם הוא בעמלק והחלישם כמ"ש ויחלוש יהושע את עמלק (שמות י"ז): אחריך. כאלו תדבר לאפרים ותאמר אחר מלחמת יהושע אשר יצא ממך יצא שאול הבא מבנימין וילחם בעמלק ברוב עם אשר יבאו עמו ממך אתה ישראל וכמ"ש ויפקדם וכו' מאתים אלף (ש"א ט"ו): ירדו מחוקקים. השרים מבני מכיר בן מנשה ירדו בהמלחמה ההיא עם סיסרא ומזבולן ירדו כולם ואף הסופרים עם שאינם מלומדי מלחמה: (טו) ושרי ביששכר. ר"ל עם כי השרים ביששכר ישבו בכל עת עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט וכמ"ש ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וגו' (דה"א י"ב) ולא נסו א"כ מעולם ללכת במלחמה ויששכר עכ"ז עשה כן כמו ברק וירד למלחמה כמוהו: בעמק שלח ברגליו. כי למעלה נאמר שאמרה דבורה לברק לרדת מן ההר אל העמק לקראת המלחמה ושמע ברק אליה וירדו לזה אמרה גם בזה עשה יששכר כברק כי בעמק אשר שולח לרדת בה בדבר ה' ע"י דבורה בה ירד ברגליו ר"ל ברק עם הלוכו ואחריו ולא פחד לרדת אל העמק (ומלת שולח חוזר על יששכר כי דבר ה' שע"י דבורה היה לכל העם ומפני הכבוד ייחדה הדבר לברק היה עד הנ"א): בפלגות ראובן. ר"ל אם כל השבטים האלו לא פחדו מלרדת למלחמה אם בעבר ואם בהווה אם בעתיד לזאת בפלגות ראובן ר"ל במה שראובן נחלק ונפרד מן המלחמה ההיא גדולים המה חקקי לב ר"ל הנה ראוי להחקק רבות מחשבות לב להבין בדבר מה זה היה לו שנחלק מן המלחמה: (טז) למה ישבת בין המשפתים. ר"ל ואם תשיב לומר שאתה מורך לב לרדת לקראת נשק א"כ מתחלה למה ישבת באחוזת עבר הירדן בין גבול א"י ובין גבול העע"ג הלא מקום סכנה הוא לשבת על הספר ומדוע בחרת בזה הגבול לשבת שם: לשמוע וגו'. ר"ל

מצודת ציון

ושבה שביך. מלשון שביה: (יג) ירד. ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (תהלים קי): שרידי. שיור כמו שריד ופליט (ירמיה מ"ב): לאדירים. כמו באדירים למ"ד במקום הבי"ת וכן ונפלו לפניכם לחרב (ויקרא כו) ומשפטו בחרב: (יד) מני. מן והיו"ד נוספת: בעממיך. מלשון עם: מושכים. כי הכתיבה עשויה במשיכת הקולמוס: שבט. ר"ל קולמס: (טו) ושרי. כמו ושרים: ברגליו. עם הלוכו ואחריו וכן ויעל ברגליו (לעיל ד): בפלגות. ענין חלוקה כמו נפלגה הארץ (בראשית י'): חקקי. מלשון חקיקה וענינו מחשבה: (טז) המשפתים. מלשון שפה וענינו גבול וכן ת"י התחומין וגם הוא תרגום של גבול וכן רובץ בין המשפתים (בראשית מט): שריקות. שם על הקול הבא בקבוץ השפתים וכן ושרק לו (ישעיה ה') והוא שאול

רדק

כזאת : (יז) וכן גלעד שכן בעבר הירדן ולא בא למלחמה ויש נתמה והלא מכיר אומר שבא למלחמה ומכיר אבי גלעד וארץ הגלעד לבית מכיר כמו שאמר ויתן את הגלעד למכיר בן מנשה . ויש לפרש כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן על בית יאיר בן מנשה אמר שגם הוא היה חלקו בארץ הגלעד כמו שאמר ויאיר בן מנשה הלך וילכוד את חותיהם ויש לפרש עוד כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן הוא דרך תמיהה ואומר לראובן למה ישבת בביתך ולא באת למלחמה גלעד עשה כן כמו שעשית אתה וישב ושכן בעבר הירדן הלא חרד ובא לעזור למלחמת ישראל ואתה למה עשית כן ואף על פי שאתה מעבר לירדן הלא גם הוא מעבר לירדן . ויש לפרש ג"כ לענין זה הפירוש שלא בדרך תמיהה כלומר גלעד הלא שכן בעבר הירדן כמוך וחלקו ונחלתו שם היא ואעפ"כ עבר ובא לעזרת ישראל ואתה למה לא עשית כן : ודן למה יגור אניות . אינו אומר על אניות הים כי לא היה חלקו על הים כי זבולן היה חלקו שם כמו שאומר זבולן לחוף ימים ישכון ואף על פי שכתוב בחלקו מול יפו אע"פ כן לא היה יפו בחלקו אלא אניות הירדן ר"ל שעבר הירדן וברח מפחד האויב והניח נכסיו לעבר הירדן וכן ת"י גזו ועברו ירדנא וגו' : אשר ישב לחוף ימים . כי שם היה חלקו וגורלו כמו שנאמר בגורלו ופגע בכרמל הימה ואמר והיו תוצאותיו הימה מחבל אכזיבה : ועל מפרציו ישכון . על מקומות הפרוצים לו בעריו ישכון שם מפחד אויבים לפיכך לא יצא למלחמה שלא יניח עריו פרוצות וי"ת קרוי עממיא וגו' : (יח) חרף נפשו למות . גלה ופרסם נפשו ומסר עצמו למיתה מרוב חפצו למלחמה ונפתלי כמו כן שם עצמו על מרומי שדה להלחם וי"ת דבית נפתלי ישבחונון כל עממי ארעא : (יט) בתענך על מי מגדו . תענך ומגידו שני מקומות הם בחלק מנשה ומן הנראה כי רחוקים היו זה מזה כמו שאמר ויושבי תענך ובנותיה ויושבי מגדו ובנותיה א"כ מהו שאמר בתענך על מי מגידו ויתכן לפרש כי באו מלכי כנען להלחם והוא סיסרא ואשר באו עמו להלחם בתענך והיו חילותיו כל כך רבים שהיו מגיעים עד מי מגדו וכת"י בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו : בצע כסף לא לקחו . לא היו לוקחין שום ממון מבני ישראל שהיו נופלים בידיהם אלא היו הורגים אותם : (כ) מן שמים נלחמו כל כך היה הנצחון גדול שנצחו ישראל חיל סיסרא כאלו מן השמים נלחמו עם סיסרא . הכוכבים ממסילותם . על דרך שמה הנחת ה' גבוריך ודרך הדרש כי הכוכבים חממו אותם והיו לובשים שריונים ומרוב חמימות היו נכנסין בנחל קישון להתקרר ושטפם הנחל לפיכך סמך פסוק נחל קישון גרפם לפסוק מן שמים נלחמו ולפי דרך הפשט לפי שהמלחמה היתה בערבה אשר על שפת נחל קישון היו נכנסין בנחל הן לברוח הן לערוך מלחמה עם ישראל ונכשלו המרכבות כמו במצרים שאמר ויסר את אופן מרכבותיו ונפלו הסוסים בנחל ונרפס ס.ח: ונטבעו

רשי

קול עדרי המלחמה למי קול ענות גבורה ולמי קול ענות חלושה : (יז) בעבר הירדן שכן . ולא בא אל המלחמה וכן דן הכניס ממונו בספינות לעמוד ולברוח : ועל מפרציו . לשמור פרצות ארצו : (יח) זבולון עם חרף וגו' . בזה נפשו והפקיר עצמו למות במלחמה עם ברק וכן נפתלי על מרומי שדה על הר תבור: (יט) בתענך על מי מגדו . תרגם יונתן בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו . ראש המחנה בתענך ומגיע עד מי מגדו : בצע כסף לא לקחו . חנם באו לעזרת סיסרא לא בקשו ממנו שכר : (כ) מן שמים נלחמו . ואף הקב"ה בלא כס לצבאיו שאינם רוצים שום שכר : ממסלותם . ראש הכוכב בשמים וסופו בארץ מכאן אמרו עוביו של רקיע כאויר שבין שמים לארץ שהכוכב תקוע ברקיע כמין נגר בדלת מדת ארכו כעביו של רקיע ומן המקרא שנעיד ממסילותם נלחמו אנו שומעים שעביו של רקיע כגובה שמים

לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן
ו' מ"ל גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃ יז גִּלְעָד
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן
פ' וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב
לְחוֹף יַמִּים וְעַל־מִפְרָצָיו
יִשְׁכּוֹן׃ יח זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ
לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי
ג' ב' מ"ל וא' חסר שָׂדֶה׃ יט בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז
ב' ר"פ ימי הספקודס נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ
עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא
ב' ירעם לָקָחוּ׃ כ מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ
הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם

אִיכְדֵין כְּשַׁר לְמֶעְבַּד לְכוֹן
דְבֵית רְאוּבֵן הֲלָא יְדַעִיתוּן
דְקֳדָמוֹהִי גְלַן מַחְשְׁבוֹת
לִבָּא׃ יז דְבֵית גִלְעָד
בְּעִבְרָא דְיַרְדְנָא שְׁרָן וּדְבֵית
דָן גְזוּ עֲבָרוּ יַרְדְנָא וְשַׁוִיאוּ
נִכְסֵיהוֹן בִּסְפִינָן דְבֵית אָשֵׁר
עַל סְפַר יַמָא שְׁרוֹ קִרְוֵי
עַמְמַיָא דְפַגָרוּ תָבוּ וּבְנוֹן
וִיתִיבוּ בְהוֹן׃ יח דְבֵית
זְבוּלֻן לְקֳבֵיל עַמְמַיָא דְגַדִיפוּ
קֳדָם יְיָ מְסָרוּ נַפְשֵׁיהוֹן
לְקַטָלָא אִנוּן וּדְבֵית נַפְתָּלִי
יְשַׁבְּחוּנוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃
יט אֲתוֹ מַלְכַיָא דַהֲווֹ עִם
סִיסְרָא וַאֲגִיחוּ קְרָבָא בְּכֵן
אֲגִיחוּ קְרָבָא מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ הֲווֹ שָׁרַן וּמָטַן עַל מֵי מְגִדוֹ מָמוֹן דִכְסַף לָא
קַבִּילוּ׃ כ מִן שְׁמַיָא אִתְגַח עִמְהוֹן קְרָבָא מֵאֲתַר דִנְפְקִין כוֹכְבַיָא מִכְּבְשֵׁי

גדולים הגדולים ו' מלאים בקריא' וסי' גדולים חקרי לב . כי עברו בם גם המה . כשם הגדולים אשר בארץ דד"ה. כי מרפא יניח חטאים גדולים . וזבדיאל בן הגדולים . ויזבחו ביום ההוא :

תולדות אהרן חרף נפשו. מגלה ו: מן שמים נלחמו . ברכות נח פסחים קיח מ"ק טז סנהדרין מו :

רלבג

במקומך ולא חששת לזה הנה לפלגות ראובן גדולים חקרי לב על שספקו עליהם ולא נתנו לב לצאת משם : (יז) גלעד בעבר הירדן שכן . וא"ת כי מנעך מזה הירדן הלא גלעד ג"כ שוכן בעבר הירדן ועם כל זה בא לעזרת ה' בגבורים כמו שקדם והנני חמה על דן למה יגור אניות הנה נחלתו לא היתה מעבר הירדן ולא די שלא בא לעזרת ה' אבל ברח והניח עמו והלך עם קניניו בעבר הירדן באניות כמו שת"י הנה אשר יש לו התנצלות אם לא בא לעזרת ה' כי הוא יושב על הספר ולזה היה ראוי לשמור ארצו ולשכון על המקומות הפרוצים בארצו שלא יבאו שם האויבים : (יח) ואמנם זבולון ונפתלי ראוי שישובחו והוא כי זבולון הוא עם שחרף נפשו למות מרוב קנאתו להנקם מהאויב ר"ל שמסר עצמו לסכנה . וכן נפתלי ג"כ כי מבני נפתלי ומבני זבולון היו החיל אשר עלו עם ברק על הר תבור שהיו על מרומי שדה כי הם ראו חיל עם סיסרא ועם זה מסרו עצמם לסכנה לעלות עליהם למלחמה מרוב בטחונם בשם ית' : (יט) באו מלכים נלחמו . ידמה שמלכים רבים ממלכות הגוים ממשפחות כנען ירדו עם סיסרא להלחם עם ישראל ונלחמו אז מלכי כנען בתענך ועל מי מגדו והם המקומות שהיו חושבים לכבשם בקלות וכל כך היו חפצים להלחם בישראל שלא לקחו בצע כסף על זה מיבין מלך כנען כמנהג מי שאינו תחת המלך שאם ירצה המלך להביאו למלחמתו יתן לו שכר : (כ) מן שמים נלחמו . אמר זה להורות כי לא בחרבם נצחו לסיסרא אך מאת ה'

מצודת ציון

שהוא על כל המקנה : (יז) יגור . יאסף כמו יגורו עלי עזים (תהלים נ"ט) : אניות . באניות : נחוף . לשפת הים וכן בחוף הים (דברים א') : (יח) חרף . ענין בזיון : מרומי . מל' רם : (יט) על מי . עד מי : בצע . ענין חמדה כמו מה בצע בדמי (תהלים ל) : (כ) ממסילותם . מל'

מצודת דוד

מה ששאלת הארץ הסיא באמרך ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה (במדבר ל"ב) וכי שאלתך היה לשבת בית לשמוע שריקות העדרים והמקנה וכי לא עלתה על דעתך שבע"כ תרד במלחמה בהיותך יושב על הספר : לפלגות . לזאת למה שנפרד ראובן מן המלחמה ראוי לחקור עליו רבות חקרי לב להשכיל אמתת הדבר: (יז) גלעד וגו'.

ר"ל אם נחשב שלזה לא בא ראובן למלחמה על כי נחלתו היא בעבר הירדן רחוקה ממקום המלחמה הלא גם גלעד שוכן בעבר הירדן ועכ"ז בא למלחמה כמ"ש למעלה מני מכיר וכו' והוא גלעד : ודן וכו' . ר"ל אף על דן יש להתרעם מאד כי למה יקבץ כל אשר לו לשומה בספינות ולברוח הלא נחלתו קרובה למקום המלחמה ומדוע א"כ ברח ולא בא למלחמה : אשר וכו' . ר"ל עם שגם אשר לא בא הנה לא במעל עשה רק על כי נחלתו היא בחוף הים על הספר ועריו המה פרוצים ופרוזים מבלי חומה ולזה בע"כ שכן אל עריו הפרוצים לבל יבאו בהם האויב הסמוך לספר : (יח) זבלון וכו' . ר"ל אולם זבולון עשה הטוב כי הוא עם אשר חרף ובזה נפשו ללכת למלחמה ולא יקרה נפשו בעיניו לחוס פן ימות במלחמה : ונפתלי וכו . ר"ל וגם נפתלי כמוהו לא חס למות על מרומי שדה במקום המלחמה (עם כי ה' הוא לקח למלחמות בני זבולון ובני נפתלי כמ"ש למעלה ולא זה להביא למלחמה מיתר השבטים מ"מ התרעמה דבורה על ראובן ועל דן על שלא באו מעצמם כדרך שבאו מאלו השבטים) : (יט) באו מלכים . ר"ל שבני ישראל ה ה לא באו לעזרת אחיהם ומלכי ארצות אחרות באו לעזרת סיסרא ונלחמו בעבורו : אז . בעת הלחם סיסרא נלחמו בעבורו מלכי כנען ברב עם כי בתענך נלחמו וקצה המחנה הגיע עד מי מגדו : בצע . בחנם באו בעזרתו וגם לקחו בשכרם בצע כסף ומהרה כמתרעמת שלא [illegible] באו בחנם בעזרת סיסרא ומדוע לא באו ראובן ודן בעזרת אחיהם . ר"ל אולם גם בלחם נפל סיסרא וכאלו מן השמים נלחמו עמו וכאלו הכוכבים סרו ממסלותם ומדרך מהלכם וילדו ונלחמו עם סיסרא ורז"ל אמרו שהכוכבים הרתיחו הסריונות ונכנסו בנחל קישון להתקרר ושטפם מי הנחל :

רשי

שמים מן הארץ : (כא) גרפם . טאטאם מן העולם כמגרפה זו שגורפת את האפר מן הכירה : נחל קדומים . שנעשה ערב לים על זה מימות מצרים כדאיתא בפסחים: תדרכי נפשי . ברגלים את עוז גבורי כנען : (כב) הלמו עקבי סוס . נשתלפו טלפי סוסיהם שהיה חום הכוכב מרתיח את הטיט וטליפורן נשמטה כמו שמולגין את הרגלים ברותחין והטלפים נשמטים מתוך שנשתלפו נהלמו הרגלים : מדהרות דהרות אביריו . שהיו מרקידים את סוסיהם במלחמה כמו וסוס דוהר . הוא לשון הרקדת הסוס : (כג) אורו מרוז . אמרי לה כוכבא הוה ואמרי לה גברא חשיבא הוה והיה סמוך למקום המלחמה ולא בא : אמר מלאך ה' . אמר ברק בשליחותו של הקב"ה : יושביה . היושבים בארבע אמות שלו בד' מאות שפורי שמתיה ברק למרוז : לעזרת ה' . כביכול שמי שהיה עוזר את ישראל כעוזר את השכינה : (כד) מנשים באהל . שרה (ע' רש"י נזיר כ"ג) שנאמר בה הנה באהל . רבקה שנאמר בה ויביאה יצחק האהלה . רחל ולאה שנאמר בהן ויצא מאהל לאה וגומר : מנשים באהל תבורך . יעל למה כן ילדו וגידלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן כך הוא בבראשית רבה . ד"א אף יעל היתה יושבת אהלים לפיכך הזכיר אותה בברכת אהלים : (כה) חלב נתנה . לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כן תרגם יונתן : בספל אדירים . בספל שפותין בו

סִיסְרָא׃ כא נַחַל קִישׁוֹן
גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל
קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז׃
כב אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת
דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו׃
כג אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה
אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי
לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת יְהוָה לְעֶזְרַת
יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים׃ כד תְּבֹרַךְ
מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי
מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ׃
כה מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל
אַדִּירִים הִקְרִיבָה

ל'
ב' בעלי גויס
ג' ב' חסר ודין מ"ל
ב' וחסר . ל'
ב' בפסוק
ג'
ג'
ל' וחד והקריבה עז

דבריהון תמן אתגח קרבא
עם סיסרא : כא נחלא
דקישון תברינון נחלא
דאתעבידו ביה נסין וגבורן
מלקדמין לישראל הוא
נחלא דקישון תמן דוששת
נפשי קטילי גבריהון
בתקוף : כב בכן אשתלפא
טופרי סוסותהון מפנוקא
דהוה מפניך קדם רתיכי
גברוהי : כג לוטו מרוז אמר
ברק נביא דיי לוטו ותברו
ית יתבהא ארי לא אתו
לסעדן עמא דיי כד אגיח
קרבא בגבריא : כד תתברך
מברכת נשיא טבתא יעל
אתת חבר שלמאה כחדא
מנשיא דמשמשין בבתי מדרשין תתברך : כה מיא שאל מנה סיסרא רשיעא
חלבא אשקיתיה למידע אם אית רעיונוהי עלוהי בפילי גבריא קריבת

תברך ג' בקריאה וסי' תברך מנשים יעל אשת חבר הקני ב' בפסוק . ואחריתם לא תברך : באהל ו' בקריא' וסי' ויאמר הנה באהל . כל הבא אל האהל וכל אשר באהל . וירא ה' באהל בעמוד ענן . מנשים באהל תברך . ואת כל בלי הקדש אשר באהל . וחברו דד"ה . וגמסר גם בסדר חקת :

תילדות אהרן נחל קישון . פסחים קיח: אורו מרוז . מ"ק טז שבועות לו : ארור יושביה . מ"ק טז שבועות לו זוהר ולתחנן : תבורך מנשים . נזיר כג סנהדרין קה הוריות י' :

רדק

ושבעו ולא כן היה לישראל אלא שדרכו הנחל בעוז ועברוהו בלא שום פגע ונזק וז"ש תדרכי נפשי עוז כלומר הנחל שגרפם דרכה נפשי בעוז כי מן השמים נלחמו עמהם בעבורי וי"ת תדרכי נפשי עוז דוסישת נפשי קטילי גבריהון בתקוף . ופי' נחל קדומים נחל שהיה שם מקדם כאילו נברא שם מקדם להנקם באויבי ה' על דרך כל פעל ה' למענהו וגו' : (כב) אז הלמו . פועל עומד כאילו אומר נהלמו עקבי הסוסים מרוב מרוצתם במלחמה . וז"ש מדהרות דהרות אביריו מה שמכה הסוס בכח על הארץ בעת המרוצה ושלא בעת המרוצה שנראה כמרקד תקרא דהירה וכן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה . ואמר עקבי סוס כי בעקבים אין פרסה לפיכך אמר כי נהלמו עקבי סוס בכח מכת הסוס בארץ . וטעם אביריו על הפרשים או על הסוסים : (כג) אורו מרוז . שם עיר קרובה למקום המלחמה ולא באו לעזרה לפיכך קללה אותם אבל הרחוקים שלא באו לא קללה אותם : אמר מלאך ה' . כמשמעו כי נביאה היתה דבורה ועל פי הנבואה אמרה זה וי"ת אמר ברק נביא דה' : (כד) תבורך . מרוז תהיה ארורה אבל יעל תהיה ברוכה שהיתה זריזה לעזרת ה' במקום שהיתה שם באהלה ויותר תבורך משאר נשים היושבות באהל : (כה) מים שאל חלב נתנה . להכבידו כדי שירדם במהרה עם העייפות שהיה לו והחלב ששתה שלא ירגיש בהכותה אותו וי"ת מיא שאל מינה סיסרא רשיעא וגו' : בספל אדירים. בספל גדול שפותין בו גדולים ואדירים . והחכם רבי יונה פי' אדירים הרועים הגדולים כמו אדירי הצאן וי"ת בפילי גבריא וגו' . וכן תרגם קובעת כוס התרעלה פיילי כסא דלווטיא וכן השותים במזרקי יין דשתיין בפילי חמר ובדברי רז"ל היה מביא בפיילי של חרס חדשה ובלשון יון כוס פיילי : הקריבה חמאה . חלב חמאה וחלב שזכר עומד במקום שמים והשקתו החלב הנותר אחר החמאה כי הוא מכביד הלב וטורף הדעת ויתכן לפרש כי נתנה לו חמאה לאכול אחר שהשקתו כי בנאד החלב השקתהו כמו שאמר ותפתח את נאד

רלבג

ה' ית' בא להם זה הכינות והוא ית' שם הכוכבים ממסילותם נלחמים עם סיסרא בהשפיע באמצעותם מה שישלם בו מנוח סיסרא וחילו : (כא) נחל קישון גרפם. ידמה שכבר גברו אז על דרך נופת מי נחל קישון שהיו בו מים מעטים וכשהיו עוברים בו סיסרא וחילו גברו המים והסירום כמו שתסיר המכבדת אשר יכבדו בה הבית מה שעל הארץ מן העפר וזולתו ובזה האופן טבעו רוב חיל סיסרא ונפל פחדם אל הנשארים ועם זה הענין הנה בנחל המים הקדומים שהיו בנחל קישון : תדרכי נפשי עוז . ר"ל שלא גברו המים לישראל בעברם בדרך שיניעום ויסירום ממקומם אבל היו דורכין שם בעוז ותוקף וזה היה פלא גדול דומה באופן מה לפלא שהיה לישראל על ים סוף : (כב) אז הלמו . אז נהלמו ונשברו עקבי סוס סיסרא שלא נשאר להם כח מחוזק מרוצתם והכותם בהם בארץ כשהניגום גבורי סיסרא ולא נשאר להם כח לנוס ואפשר שיהיה הרצון בזה כי אז בנחל קישון מרוב המים שגברו שם היו עקבות סוסיהם כאילו נשברו ולא יכלו לדהר אבל נגבו המים רגליהם : (כג) אורו מרוז. שהיתה עיר גדולה קרובה למקום המלחמה : אמר מלאך ה' . זאת הנבואה לדבורה שעיר מרוז תהיה ארורה ר"ל יושביה כי לא באו לעזרת ה' עם היותם קרובים : (כד) תבורך מנשים . אמנם יעל תהיה ברוכה כי עזרה להם בהריגת סיסרא ויותר מנשים שהן באהל תבורך או ירצה בזה שהיא תבורך מנשים שהן באהל ללמד תורה כמו דבורה ויהיה הרצון בזה כי קללת מרוז אמר מלאך ה' ואולם ברכת יעל אמרה דבורה על צד התפלה והברכה : (כה) והנה ספרה על מה ברכה יעל וזה כי היא עשתה מעשיה בחכמה ובגבורה לעזור ישראל וזה שכאשר שאל סיסרא מים לשתות נתנה חלב לשכרו והקריבה לו חמאה בכלי גדול לשתות והרצון בחמאה חלב שמן שלא הוסרה ממנו החמאה כי הוא משכר יותר . והנה נכפל הלשון בזה . ומה אשר

ספסר חתלה כי מנאד החלב השקתהו היה בזה האופן . ר"ל שהוציאה ממנו בספל גדול

מצודת דוד

(כא) נחל קישון גרפם . כי המלחמה היתה בשפת הנחל וכאשר גברו מי הנחל ושטפם : נחל קדומים וגו' . ר"ל הנה מי הנחל אשר היה מקודם ומאז בנחל קישון הלא מעטים היו עד אשר דרכתי אני בה בעוז מבלי נזק ועתה ע"פ הנס איך רבו למעלה עד אשר שטפו סע"ג : (כב) אז הלמו וכו' . ר"ל כי בראותם הנחל שוטף נסו לנפשם על הסוסים ואז הוכו ונשברו עקבי הסוס מן הדהרות ודליגות שעשו עמהם אנשים הגבורים רוכבי הסוסים או מלת אביריו חוזר על הסוסים ור"ל מן הדהרות שעשו סוסיו החזקים : (כג) אורו מרוז . קללו אתם את מקום מרוז : אמר וכו' . שמלאך אמר לקללו וכנבואה אמרה : אורו וכו' . ר"ל קללו לומר ארור יושבי מרוז על שלא באו לעזרת עם ה' עם כי היו סמוכים למקום המלחמה : לעזרת ה' בגבורים . כפלה הדבר לפרש באיזה עזרה ואמרה לעזרת עם ה' הנלחם בגבורים והם אנשי סיסרא : (כד) תבורך וכו' . לפי שאמרה לקלל יושבי מרוז אמרה אבל יעל תבורך מפי הנשים על כי היא עוזרה לישראל : מנשים באהל . ר"ל מפי נשים לדקניות לטעות היושבות באוהל מפי הנשים האלה תבורך ותתקיים הברכה עם שלא אמרה מלאך ה' כקללת מרוז : (כה) מים שאל . ר"ל הבינו חכמתה של יעל כי סיסרא בקש מים והיא נתנה לו חלב כמ"ש למעלה ותפתח את נאד החלב ותשקהו וזהו כדי להביא עליו תרדמה : בספל אדירים . ולמען יהא לבו בטוח

מצודת ציון

מלשון מסלה ודרך : (כא) גרפם . ענין כבוד וטאטא כי יעים (שמות כ"ז) ת"א מגרופהא ור"ל שטפם : תדרכי . מלשון דרך והלוך : נפשי . ר"ל אני בעצמי : עוז . כמו בעוז : (כב) הלמו . ענין הכאה כמו הולם פעם (ישעיה מ"א) : עקבי . הוא סוף הרגל : מדהרות . מן דהרה ולשון הדירה כמו הלוך וקפוץ כמו וסוס דוהר (נחום ג') וכפל המלה לרוב הדהרות : אבירים . מלשון אביר וחזק : (כג) אורו . מלשון ארור : מרוז . שם מקום : (כה) בספל . בלשון והוא כלי מה וכן מלא הספל מים (לקמן ו') : אדירים . ר"ל גדולים וחשובים : חמאה . הוא

חֶמְאָה: כו יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה
ל׳ וִימִינָהּ לְהַלְמוּת
ל׳. ל׳ עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה
ל׳. ל׳ רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה
רַקָּתוֹ: כז בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל
שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע
ל׳ קמץ זקף ע״ן נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד:
כח בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה
ל׳. ל׳ וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב
כ׳ מטס מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא
מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו:
כ׳ פתח נשים כט חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ
ו׳ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ
לָהּ: ל הֲלֹא יִמְצְאוּ
ה״ג׳ קמץ וכ׳ פתח. ל׳. יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ
ג׳ קמלי׳ וכ׳ פתחין גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים
כ׳ נפכו׳ לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה
צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל:

לקדמוהי שמו דגובנין : כו טבתא יעל אתת חבר שלמאה דקימת מה דכתיב בספר אוריתא דמשה לא יהוי תקון זין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר בתקוני אתתא אלהן ידהא לסכתא אושיטת וימינא לארזפתא דנפחין למתבר רשיעין ואנוסין מחתיה לסיסרא תברת רישיה פצעת מוחיה אעברת סכתא בצדעיה : כז בין רגלהא כרע נפל שכיב בין רגלהא כרע נפל באתר דכרע תמן נפל בזיזא סיסרא : כח מן חרכא אסתכיאת ומדיקא אמיה דסיסרא מביני אעיתא אמרת מא דין אוחרא רתיכוהי דסיסרא ברי מלמיתי מא דין אתעכבו רהטיא דהוו מיתן לי אגרת נצחנין : כט הכימת פריסתנתהא ענין לה אף היא בחוכמא מתיבא ואמרה למימר להן : ל הלא מדמשכחין מפלגין בזתא יהבין גבר וביתיה כל חד וחד בזא סגי קדם סיסרא בזת ציורי צבעונין על צוריה נכסי עתיריא ומני חמודא קדם גברוהי דבזו :

רשי

בו מים שהמים נקראו אדירים שנאמר במים אדירים : (כו) להלמות עמלים. סיסרא שהיה עמל ויגע : מחקה. לשון תיקוי : ומחצה . לשון מחץ : וחלפה . יוצא מצד אחר : (כח) ותיבב. לשון דבור כמו ניב שפתים ורבותינו פירשוהו לשון גניחה כתרועה דמתרגמינן יבבא . ואני אומר לשון ראייה כמו בבת עיני וכן חברו מנחם : אשנב . חלון : (כט) חכמות שרותיה תעניה . החכמות שבשרותיה לכך נקוד חי״ת פת״ח . חכמות שהוא שם דבר נקוד חט״ף קמ״ץ כמו ראמות לאויל חכמות זה נקוד חכמות וכן חכמות נשים בנתה ביתה חכמות שבנשים : תעניה . דגשות של נו״ן משמשת במקום נו״ן שלישית ופתרונו תעניינה אותה דגשות נון משמשת במקום אותה כמו מרכבת תבואנה : אף היא תשיב אמריה . תנחומין לעצמה מה אני מתמה תמיד על עכוב בני : (ל) הלא ימצאו יחלקו שלל . והוא מעכבן : רחמתים לראש גבר . מענים נשים יפות בישראל וכל איש מהם יש לו במשתו שתים ושלש נשים

רדק

יאמר החלב ותשקהו ובספל אדירים הקריבה לו חמאה לאכול: (כו) ידה ליתד תשלחנה. כמו תשלח והנו״ן והה״א נוספות כנו״ן ה״א מסדרונה פרשדונה ואף על פי שאין המנהג כן בפעלים ואדוני אבי ז״ל פי׳ תשלחנה ידה וימינה שלחה בעבור יתד והלמות ידה שמאלה צריכה יתד וימינה צריכה הלמות וכנה השליחות לידים בעבור כי הם עשו המעשה וד מה לו וכל אשר שאלו עיני . בביתה לא ישכנו רגליה . ובתבונות כפיו ינחם . ואם תאמר כי תשלחנה בודד אין צריך לכל זה כי פירוש ידה וימינה הושטו בעבור יתד והלמות . ורבי אחי ר׳ משה ז״ל פירשו בחסרון כ״ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה וכן פי׳ ידה כידה והוא דרך משל בעבור שאמר תבורך מנשים יעל אמר ראויה לה הברכה יותר משאר נשים כי עשתה מעשה גבורה שלא יעשו שאר הנשים כי אין מעשה גבורה לנשים כי אם לאנשים לפיכך אמר דרך משלה כידה ליתד תשלחנה הנשים האחרות וימינה להלמות עמלים הלמות שם הכלים שמכים בו האנשים העמלים בעלי המלאכה : מחקה ראשו . הסירה ראשו מלשון מחק בדברי רז״ל אין מוחקים במקום שגודשים והמחק הוא הכלי שמעבירין על המדה שמעביר כל מה שעליה : ומחצה . מן ומחץ מכתו: וחלפה. העבירה היתד ברקתו וכת״י אעברת בצדעיה או יהיה וחלפה מן יחלוף ויסגיר שהוא לשון כריתה : (כז) בין רגליה כרע נפל . כן מנהג הלשון לכפול הדברים כדי לחזקם והענין כי כרע כריעה שלא היתה לו תקומה וזהו שאמר באשר כרע שם נפל שדוד ויש בו דרש והוא רחוק כי יש בפסוק שבעה בין כרע ונפל ושכב ואמרו כי שבע בעילות בעל אותו רשע ליעל אותו היום ומה שכתבו למעלה במלת שמיכה מכחיש זה הדרש : (כח) ותיבב . הריעה מתרגם תרוע׳ יבבא וי״ת ואודיקה לי הבטה האשנב . כמו החלון וכן בעד אשנבי נשקפתי : (כט) תעניה. כל אחת מן החכמות תענה אותה : אף היא . אם סיסרא : תשיב אמריה לה . היא בעצמה כמו שהחכמות משיבות לה כן היתה היא בעצמה משיבה ואומרת כי בעבור זה אחרו פעמי מרכבותיו : (ל) ימצאו יחלקו שלל . ימצאו שלל לרוב בארץ ישראל שינצחו אותם ויחלקו השלל ביניהם ולזה הם מאחרים לבא :

רלבג

אשר יפחו בו הגבורים:(כו) ידה ליתד תשלחנה . והנה כתחיה המנהיגים הגוף תשלחנה ידה השמאלית ליתד ושלחו ימינה למה שהולמים ומכין בו העמלים במלאכות רבית העמל והכתה סיסרא בראשו עד שהפסידה ופרדה החבור אשר בו והכתה ביתד ועברה היתד רקתו או כרתה רקתו : (כז) בין רגליה כרע נפל . ר״ל כי בחכמתה סבבה שנפל ונרדם לפניה : ובאשר כרע שם נפל שדוד . ר״ל כי תכף שנפל שדדתהו והמיתתהו יעל : (כח) הנה אם סיסרא נשקפה בעד החלון והיללה בדמיון תרועה והיתה אומרת מה הסבה שיהיה בשש רכב סיסרא לבוא : (כט) והנה החכמות שבשרותיה היו עונות אותה וגם היא בעצמה היתה משיבה לדבריה והאומרת מה שאומרת החכמות הכן והוא כי סבת איחורו הוא שאם ימצאו שלל שיחלקוהו : (ל) רחם רחמתים . ולהיותם סרוגים ובעריות הקדימו בספור שלל רחם רחמתי׳ . נערה או שתי נערות

באשר ט״ו בקריאה וסי׳ אל קול הנער באשר הוא שם. איננו גדול בבית הזה ממני . אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה . בין רגליה כרע נפל שכב . וילך האיש מהעיר . ויאמר לו מיכה מאין . ויקם דוד ואנשיו . ואלישע אמר אל האשה . עמדי נא בחבריך . לסריסים אשר ישמרו את שבתתי . ויאמרו אליו הגידה נא לנו באשר . באשר תמותי אמות . באשר דבר מלך שלטון . מה יתרון העשה באשר הוא . טוב ללכת אל בית אבל . וד׳ ובאשר וסי׳ גם אני אבחר בתעלוליהם . ומניתי אתכם לחרב . ואפרחיו יעלעו דם . ותאמר רות אל תפגעי :

תולדות אהרן ליתד תשלחנה. מנחות לו : כרע נפל . יבמות קג נזיר כג סנהדרין קה הוריות י : בעד החלון. ר״ה לג זוהר בלק (סוטה כד) : חכמות שרותיה. עקרים מג מד :

מצודת ציון

הוא פומן החלב : (כו) ליתד. הוא המסמר : להלמות . ענין הכאה : עמלים . מלשון עמל ויגיעה : מחקה ראשו . הסירה ראשו כדרז״ל אין מוחקין במקום שגודשין (ב״ב פ״ח) ור״ל אין מעבירין דבר מה על המדה להסיר הגודש : ומחצה . ענין נגוע ומוכה כמו מחץ ראש (תהלים קי) : וחלפה . ענין העברה מעבר לעבר כמו והלף ביהודה (ישעיה ח׳) : רקתו . הוא המקום שאצל העין : (כז) כרע . ענין נפילה על הברכים : שדוד . נגזל ונאבד כמו ואתה לא שדוד (שם ל״ג) : (כח) בעד . נגד : נשקפה . ענין הבטה כמו וישקף אבימלך (בראשית כ״ו) ויאמר בלשון נפעל על כי גם היא נשקפה למביטים בה : ותיבב . ענין יללה כי תרועה ת״א יבבא וקול התרועה היא כיללה : האשנב . הוא כעין חלון כמו בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז׳) : בושש . ענין איחור כמו בושש משה (שמות ל״ב) : פעמי . צעדה והלוך כמו וישם לדרך פעמיו (תהלים פ״ה) : (כט) תעניה . כל אחת תענה ותשיב : (ל) רחם רחמתים . ר״ל עלמה ושתי עלמות וקראן בלשון בזיון ע״ש הרחם : לראש גבר . ר״ל לכל איש : רקמה . מעשה רוקם בהרכבה מיני צבעים : רקמתים . ר״ל בשתי פנים בהעבר מזה ומהעבר

מצודת דוד

בה ולא ירגיש בדבר הקריבה לפניו חמאה בספל חשוב הראוי להאכיל בו אדירים וחשב ס למען יחשב אשר נפשו יקרה בעיניה ולאדון יחשב לה : (כו) ידה וכו׳. אבל בקשה נפשה והושיטה ידה השמאלי לקחת יתד האוהל וימינה הושיטה לקחת המקבה הקרוי הלמות עמלים ע״ש שהאנשים עמלים במלאכה ומכים בו לעשות מלאכתן : והלמה סיסרא . הכתה את סיסרא והסירה ראשו וגם אותו בהכאה ופליטה ועם היתד חלפה רקתו מעבר אל עבר : (כז) בין רגליה כרע . לפנים כרע על כרעיו ומיד נפל לארץ ושכב שוכב ולא הוסיף לקום ור״ל במהירות רב הומת וכפלה הדבר לחזוק וכדרך השיר : באשר כרע . במקום שכרע שם נפל סיסרא השודד וכוונתו כי לא היה יכול להתחזק עוד אחר הכריעה וזהו ממליצת השיר כי באמת לא כרע ולא נפל : (כח) בעד החלון. חזרה לספר בגבורתה אשר אם סיסרא נשקפה בעד החלון לראות אם בא מרכבת בנה וכראותה כי איננו תילל במר נפש ומקפצת תמיד בעד האשנב ואומרת מדוע בושש רכבו לבוא מדוע אחרו וכו׳ וכפלה הדבר כדרך המיילל מכאב לב : (כט) חכמות שרותיה. החכמות אשר בשרותיה כל אחת תשיב לנחמה ואף היא כאחת מהן תשיב אמריה לעצמה : (ל) הלא ימצאו . ר״ל וזאת דברי נחמתן כי תאמרנה הלא הנה רב ימצאו בישראל ושמה

רשי

נסים : (לא) כן יאבדו . דבורה אמרה תנחומין של שבח הן לא כן יאבדו כל אויביך ה' כאשר אבד זה : ואוהביו כצאת השמש בגבורתו . לעתיד לבא שבעתים כאור שבעת הימים שהיא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כמספר ארבעים ותשע שביעיות: ותשקוט הארץ . אין זה מדברי דבורה אלא מדברי כותב הספר : (א) ויעשו הרע. עד כאן נאמר ויוסיפו שהיה נזכר חטא על חטא אבל בשירה זו נמחל להם כל אשר עשו ועכשיו מתחילין לחטוא כך נדרש באגדת תהלים : (ב) המנהרות . ממוריתא ובלשון לע"ז גדו"ש ועל שם שעושין בהם מאור קטן במקום שאין ניכר קורין מנהרות לוייזרי"ש בלע"ז : מערות . גרופ"ה בלע"ז מצדות פלוסשי"ן בלע"ז על שם שעושים ביערים על ידי הפלת האילנות סביב סביב : (ה) הם ומקניהם . לרשת

רדק

נערות : לראש גבר. לכל גבר וגבר יש לו נערה או שתי נערות מהשלל וי"ת יהבין גבר וביתיה לכל חד וחד : שלל צבעים . בגדים עשויים במיני צבעונים : רקמתים. שעשו בו מעשה הרקמה משני הפנים בשוה והרקמה היא מעשה מחט בבגד בצורות מצבעים שונים זה מזה : לצוארי שלל . כמו לראש השלל כלומר נתונים הבגדים בראש השלל לתתם לשר הצבא וי"ת כן ביזת צורי צבעונין וגו': (לא) ואוהביו . ואוהבי ה' : כצאת השמש בגבורתו . כצאת השמש בבוקר שהולך ואור עד שהוא בגבורתו והוא חצי היום כן יהיו אוהבי השם יתברך הולכים וחזקים וי"ת ורחמוהי צדיקיא יהון עתידין וגו' : (ב) המנהרות . כמו מערות ויש להם חלון למעלה שתכנס ממנו האורה ומפני זה נקראו מנהרות : המצדות . מבצרים חזקים : (ג) והיה אם זרע . כאשר זרע כמו והיה אם בא אל אשת אחיו ואם יהיה היובל לבני ישראל והדומים להם : (ד) וישחיתו את יבול הארץ . התבואות שהיו בעשב קודם שיגמר בשולם וכן אילנות שכל היו כורתים ומפילים ולא היו משאירים מחיה : ושה ושור וחמור . היו נוהגים להם :

איש

לא כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה ז' מ"ל
וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ ג'
בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים ג' חס'
שָׁנָה׃ ו א וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּתְּנֵם יְהוָה
בְּיַד־מִדְיָן שֶׁבַע שָׁנִים׃ ב וַתָּעָז יַד־ ב'
מִדְיָן עַל־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי מִדְיָן עָשׂוּ
לָהֶם ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְהָרוֹת ל'
אֲשֶׁר בֶּהָרִים וְאֶת־הַמְּעָרוֹת וְאֶת־
הַמְּצָדוֹת׃ ג וְהָיָה אִם־זָרַע יִשְׂרָאֵל ס'. ג' מלרע
וְעָלָה מִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי־קֶדֶם וְעָלוּ
עָלָיו׃ ד וַיַּחֲנוּ עֲלֵיהֶם וַיַּשְׁחִיתוּ אֶת־
יְבוּל הָאָרֶץ עַד־בּוֹאֲךָ עַזָּה וְלֹא־ ה' ומ"ע
יַשְׁאִירוּ מִחְיָה בְּיִשְׂרָאֵל וְשֶׂה וָשׁוֹר ל' וכל קרי' תלופוסור ושה
וַחֲמוֹר׃ ה כִּי הֵם וּמִקְנֵיהֶם יַעֲלוּ
וְאָהֳלֵיהֶם יָבֹאוּ כְדֵי־אַרְבֶּה לָרֹב ובאו ק'

לא כְּסִיסְרָא כֵּן יֵיבְדוּן כָּל סָנְאֵי עַמָּךְ יְיָ וְרַחֲמוֹהִי צַדִּיקַיָּא יְהוֹן עֲתִידִין לְאַזְהָרָא כְּזֵיהוֹר יְקָרֵיהּ עַל חַד תְּלַת מְאָה וְאַרְבְּעִין וּתְלָתָא כְּמִפַּק שִׁמְשָׁא בִּגְבוּרְתֵּיהּ וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל מִלְּמֶעְבַּד קְרָבָא אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ א וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וּמַסְרִנוּן יְיָ בִּידָא דְמִדְיָנָאֵי שְׁבַע שְׁנִין׃ ב וּתְקֵיפַת יַד מִדְיָנָאֵי עַל יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מִדְיָנָאֵי עֲבַדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מַטְמוֹרְיָתָא דִּבְטוּרַיָּא וְיַת מְעָרָתָא וְיַת מְצוֹדָתָא׃ ג וַהֲוָה כַּד זָרַע יִשְׂרָאֵל וְסַלְקִין מִדְיָנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי וּבְנֵי מַדִינְחָא וְסַלְקִין עֲלוֹהִי׃ ד וּשְׁרוֹ עֲלֵיהוֹן וּמְחַבְּלִין יַת עֲלַלְתָּא דְאַרְעָא עַד מַעֲלָנָא דְעַזָּה וְלָא מְשַׁאֲרִין מָזוֹן לְקַיָּמָא נְפַשׁ בְּיִשְׂרָאֵל וְאִמַּר וְתוֹר וַחֲמָר׃ ה אֲרֵי אִינּוּן וְגֵיתֵיהוֹן סָלְקִין וּמַשְׁכְּנֵיהוֹן וְאָתַן כְּמִסַּת גּוֹבָא לִסְגֵי וּלְהוֹן

ותעז ב' ובסיפרא וסי' ותעז ידו על כושן רשעתים. ותעז יד מדין :

תולדות אהרן כן יאבדו . יומא כו : כצאת השמש . שבת פח יומא כג גיטין לו ב"ב ח : אם זרע ישראל . ב"מ נט : ויחנו עליהם . ב"מ נט:

רלבג

שלל השביות אולי השיג כל אחד מהן נערה אחת או שתים ולסיסרא ג"כ יתנו שלל בגדי הצבעונים הנכבדים שלל בגדי צבעונים שהם מרוקמים ובגדי צבע רקומים משני עבריהם ויחלקם סיסרא לצוארי בעלי השלל והם אנשי החיל הבאים עמו : (לא) והתפללה דבורה ואמרה כן יאבדו כל אויבי ה' כמו שאבד סיסרא ואוהבי השם יתעלה יהיו כצאת השמש בגבורתו שאורו הולך ומתחזק עד נכון היום . והרצון באמרו בגבורתו בראש תקופת תמוז כי אז יראה אורו יותר חזק והחום המגיע ממנו הוא יותר חזק ויהיה הולך ומתחזק עד חצי היום . ושקטה הארץ עד שלמות ארבעים שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עשרים שנה: ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו . הראשון הוא להודיע כי השם יתעלה לא יעשה המופתים רק לעת הצורך ולזה צוה ברק למשוך בהר תבור עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבולון ולא משכם שם השם יתברך כמו שמשך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו וזה כי מסיכת בני ישראל בהר תבור היה אפשר שישלם בזולת עשיית המופת וכבר ביארנו הסיבה בזה בספר מ"י : השני הוא להודיע כי כשיעשה הש"י המופתים יסבב עליהם הסבות אשר עמם יהיה יותר מעט מהזרות במופת ההוא אל הטבע ולזה התחכם הש"י להביא בני ישראל בהר תבור והעתיק שם סיסרא ועמו אל נחל קישון לרדוף אחרי ברק ועמו וסבב עם זה שרבו מי הנחל עד שטבעו בו רבים מבני החיל ונתקבצו בזה סבות רבות אל שינצחום ברק ועמו . הא' היא הבהלה שהבהילום מי הנחל והב' כי ברק ועמו היו יורדים אליה' ולזה היו עליונים וזה ממה שיוסיף להם חוזק על סיסרא ועמו וידמה שנתחברה שם סבה שלישית והיא שכבר היה אור השמש נכח פני סיסרא ועמו והיה משים סנוירים בעיניהם ולזה אמרה דבורה כי הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא : השלישית הוא להודיע אמתת הנבואה אף על פי שהיתה ע"י אשה כי לא נפל דבר ממה שיעדה דבורה בזה הספור והנה לפרסום אמתת הנבואה אז נסכמו ישראל ללכת במתי מעט ובכלי מלחמה מעטים להלחם עם סיסרא ורכבו והמונו עם תכלית כחו וגבורתו ורבוי כלי המלחמה אשר להם : הרביעי הוא להודיע כי בתחבולות ראוי שיתנהג האדם להגיע אל תכלי' כוונתו ולזה ספר כי יעל מפני רצותה שיפול סיסרא בידה הראת לו כי היא חפצה מאד בהצלתו וכסתה אותו כדי שלא יראוהו שם העוברים והשבים וסבבה עם זה שמכרה אותו ונרדם עם המופת והיה נקל לה להורגו : החמישי הוא להודיע כי ביום טובה ראוי להיות בטוב ולזה ראוי למצליח בעת אשר יש לאל ידו שיסבב שתגיע לו ההצלחה ביותר שלם שבפנים ולא יקצר מזה הלא תראה כי ברק אע"פ שראה שנפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד השתדל בתכלית מה שאפשר על הריגת סיסרא פן ישוב אל אדוניו וישוב להרע לישראל : הששי הוא להודיע לתת תודה לש"י על מה שגמלנו מהטובות כי עם שזה כבר ראוי הנה בו תועלת להביא האנשים להאמין שכל הטובות באו מאתו ולזה שרה דבורה השירה הזאת ונתנה תודה לשם יתעלה כעל כל אשר גמלנו : השביעי הוא להודיע שראוי לכל אדם שיאמין ביעודי הנבואה ולזה נתננו אשר לא באו לעזרת ה' בגבורים כנגד מחנה סיסרא ונתקללו יושבי מרוז מאת השם יתברך : השמיני הוא לפרסם גנות האומות ההם והיותם פרוצים בעריות ולזה הקדימה אם סיסרא בספור הצלחת סיסרא רחם רחמתים לראש גבר וכבר פרסמה התורה ג"כ ממנהגיהם הפחותים עוד ספר ששבו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' אחר מות דבורה ולזה נתנם השם ביד מדין ז' שנים ותקפה יד מדין מאד על ישראל

מצודת דוד

יחלקו ביניהם את השלל ולזה הם מאחרים לבוא : לחם וכו' . אף כ"א יקח בשלל עלמה או שתי עלמות : שלל צבעים . השלל מבגדים צבועים החשובים ביותר יהיו נתונים לסיסרא על היותו שר הצבא וחוזרת ומפרשת שזהו השלל מבגדים צבועים המרוקם אשר יתדמו בשני עבריהם אבל צבע רקמתים שאינם מתדמים בשני עבריהם המשוב עוד יותר ויותר יחולק לכל בעלי השלל לכרוך בו הצואר למי כי מתחלה עשוים הם לכך ואינם ראוים לתשמיש אחר ולזה יחולק לכולם וא"כ בעבור כ"ז המה מתאחרים לבוא : (לא) כן יאבדו . אמרה דבורה הנה תנחומין של הבל היו והלואי כן יאבדו כל אויביך ה' כאשר נאבד סיסרא : ואוהביו . אבל אוהבי ה' יהיו כצאת השמש בבוקר שהולך ומאיר בכל פעם יותר עד שהוא בגבורתו שהוא חצי היום כן יהיו אוהבי ה' הולכים וחזקים עד אשר יהיו בגבהי המעלה : ותשקוט וכו' . אין זה מדברי השירה אלא המה דברי כותב הספר : ארבעים שנה . עד כלות מ' שנה מזמן התחלת השעבוד : ו (ב) מפני מדין . להסתיר עצמן מפניהם : (ג) והיה אם זרע . ר"ל כאשר זרע והתחיל לצמוח : (ד) יבול הארץ .

מצודת ציון

והבעבר מזה ותלוקה זה מזה והוא כמו מעשה חושב : (ב) ותעז . מלשון עוז וחזק : המנהרות . ענין אורה כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג') והם מערות ולהם חלון בו אור היום : המצדות . מבצרים חזקים כמו מצודת ציון (ש"ב ה') : (ג) אם . כאשר : (ד) יבול . מה שהאדמה כמו וארץ נתנה יבולה (תהלים ס"ז) : מחיה . ענינו צורך חיי הבריות כמו למחיה שלחני (בראשית מ"ה) : (ה) כדי ארבה . כארבה ומלת די יורה ענין רבוי

התבואות

וְהֵם וְגַמְלֵיהֶם אֵין מִסְפָּר וַיָּבֹאוּ ח׳
בָּאָרֶץ לְשַׁחֲתָהּ׃ ו וַיִּדַּל יִשְׂרָאֵל מְאֹד ג׳ וחד ידל כבוד יעקב
מִפְּנֵי מִדְיָן וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־
יְהוָה׃ ז וַיְהִי כִּי־זָעֲקוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה עַל אֹדוֹת
מִדְיָן׃ ח וַיִּשְׁלַח יְהוָה אִישׁ נָבִיא
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לָהֶם
כֹּה־אָמַר יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
אָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם
וָאוֹצִיא אֶתְכֶם מִבֵּית עֲבָדִים׃ ג׳ כ׳ מ"ע וא׳ הסר א מתוכך הס׳
ט וָאַצִּל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד כָּל־ ג׳ כ׳ הס׳ וחד מ"ל
לֹחֲצֵיכֶם וָאֲגָרֵשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם
וָאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־אַרְצָם׃ י וָאֹמְרָה
לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִירְאוּ
אֶת־אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹשְׁבִים ו׳ מ"ע
בְּאַרְצָם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי׃
יא וַיָּבֹא מַלְאַךְ יְהוָה וַיֵּשֶׁב
תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר בְּעָפְרָה אֲשֶׁר
לְיוֹאָשׁ אֲבִי הָעֶזְרִי וְגִדְעוֹן בְּנוֹ חֹבֵט ל׳
חִטִּים בַּגַּת לְהָנִיס מִפְּנֵי מִדְיָן׃ ג׳. ל׳
יב וַיֵּרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו ל׳
יְהוָה עִמְּךָ גִּבּוֹר הֶחָיִל׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו

וְלִגְמַלֵיהוֹן וְלֵית מִנְיָן וְעָלִין
בְּאַרְעָא לְחַבָּלוּתַהּ׃ ו וּמְאַךְ
יִשְׂרָאֵל לַחֲדָא מִן קֳדָם
מִדְיָנָאֵי וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
קֳדָם יְיָ׃ ז וַהֲוָה כַּד זְעִיקוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ עַל עֵסַק
מִדְיָנָאֵי׃ ח וּשְׁלַח יְיָ גַּבְרָא
נְבִיָּא לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר
לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא אַסֵּקִית
יָתְכוֹן מִמִּצְרַיִם וְאַפֵּקִית
יָתְכוֹן מִבֵּית עַבְדוּתָא׃
ט וְשֵׁיזְבִית יָתְכוֹן מִידָא
דְמִצְרָאֵי וּמִידָא כָּל דַּחֲקִיכוֹן
וְתָרְכִית יָתְהוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן
וִיהָבִית לְכוֹן יָת אַרְעֲהוֹן׃
י וַאֲמָרִית לְכוֹן אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן לָא תִדְחֲלוּן יָת
טָעֲוַת אֱמוֹרָאֵי דְּאַתּוּן יָתְבִין
בְּאַרְעֲהוֹן וְלָא קַבֵּלְתּוּן
לְמֵימְרִי׃ יא וַאֲתָא מַלְאֲכָא
דַיְיָ וִיתֵיב תְּחוֹת בּוּטְמָא דִי
בְּעָפְרָה דִי לְיוֹאָשׁ אֲבוּהִי
דְעֶזְרִי וְגִדְעוֹן בְּרֵיהּ חָבֵיט
חִטִּין בְּמַעְצַרְתָּא לְעָרָקָא
מִן קֳדָם מִדְיָנָאֵי׃ יב וְאִתְגְּלִי
לֵיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ וַאֲמַר
לֵיהּ מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדָּךְ גְּבַר חֵילָא׃ יג וַאֲמַר לֵיהּ

וידל י"ב פתחין בלישנא וסי' העשיר לא ירבה. ואם דל הוא ואין ידו. הנה אלפי הדל. מדוע אתה בכה דל. וידל ישראל מאד. ידל כבוד יעקב. נצרה על דל שפתי. ותהי לדל תקוה. דלו מאנוש נעו. אל תגזל דל. ודל מבין יחקרנו. אם דל אם עשיר וכל דסמיבין לאביון דבוו' : העזרי ג' בקריאה וסי' ויבא מלאך ה' וישב. בעפרת אבי העזרי. ויקבר בקבר יואש אביו. ושארא עזרי :

תולדות אהרן וידל ישראל. ב"מ נט: ה' עמך. ברכות כד סה מכות כג. (ברכות יד) :

רדק

(ח) איש נביא. מפרש בסדר עולם זה פנחס ולהוכיחם בא ולהודיעם כי מפני חטאתם קרה להם מה שקרה : (ט) ואגרש אותם. טעמו למלת לוחציכם לא למלת מצרים והלוחצים הם סיחון ועוג שלא ה׳יחום לעבור ויצאו לקראתם למלחמה וכן כנעני מלך ערד וכן מלכי כנען חשבו ללחום: (יא) וישב תחת האלה. אינו ר"ל ישיב' כי אין נראים המלאכי' בישיבה כי אם בעמידה כמו ומלאך יי עומד והנה איש עומד לנגדו אלא ר"ל נתעכב שם תחת האלה עד שיפנה אליו גדעון וכאשר לא פנה אליו נראה אליו ויאמר לו ה' עמך וכן אנכי אשב עד שובך לשון עכבה וכן אשרי יושבי ביתך והדומי' להם ועשה זה המלאך שנתעכב שם ולא נראה אליו בתחילת בואו משל שהקדוש ברוך הוא נמצא להם לישראל בכל עת אם יפנו אליו ויקראוהו באמת ובדרש נתעכב שם עד שמצא לו זכות ואחר כן נראה לו אמרו יואש אביו היה חובט חטים אמר לו גדעון אבי זקן אתה הכנס לביתך ואני אהיה חובט שאם יבאו המדינים אין בך כח לנוס אמר המלאך קיימת מצות כבוד וראוי אתה שיגאלו בני על ידיך מיד וירא אליו מלאך ה' וגו' אמר לו גדעון ויש ה' עמנו וגו' אמש קראנו את ההלל והיה אבי מקראני בצאת ישראל ממצרים אם צדיקים היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעי' היו כשם שעשית להם נס כך עשה לנו נס אמר הקב"ה חייך כך למדת סניגוריא על בני כדאי אתה שאדבר עמך מיד ויפן אליו ה' ויאמר לך בכחך זה בכח זכות' שלמדת סניגוריא על בני ונכון הוא זה הדרש שנתן טעם לעכוב המלאך ולמה שאמר ויפן אליו: אשר בעפרה אשר ליואש. וכן אשר בעפרת אבי העזרי לפי שיש עיר אחרת ששמה עפרה בגבול בנימן כמו שכתו' בספר יהושע והעוים והפרה ועפרה: חובט חטים. כמו דש אלא שהדישה בבהמות וחביטה במקל וכן כי תחבוט זיתך חובט במקל זית להפיל הזתי' : בגת. גת היה שם שדורכין שם ענבים באותו גת היה חובט החטים וכת"י במעצרתא : (יב) גבור החיל. קראהו כן לבשרו ולחזקו שיגבר ויגלה מדין וכן אמר לך בכחך

רשי

לרעות את התבואה : (ח) איש נביא. זה הנביא הוא פנחס בסדר עולם : (יא) אבי העזרי. מבני אביעזר בן גלעד בן מנשה : וגדעון בנו. אביו היה חובטן והוא חובטן אמר לו אבא זקן אתה ואם יבאו השודדים גלולים לא תוכל לנוס לך אתה ואני אחבט : בגת. בקורות בית הבד : (יב) ה' עמך גבור החיל. שנתן לך כח כזה :

ויש

רלבג

ישראל עד שהוצרכו לעשות להם בהרים מנהרות וכן מערות שיש בהן כמו חלונות תכנס מהן אורה במערה. ואפשר שהרצון יהיה במנהרות אבוקות בעלות אור גדול והיה זה כן כי כשהיו רואין ההרים שבאו בני מדין היו עושין באבוקות ההן סימן שירגישו בו ישראל ויחבאו הם ויסתירו מקניהם וקניניהם עד שבזה הדרך היתה מגעת בקלות ההודעה הזאת לישראל בעשותם הסימן הזה להם מהר אל הר והיה אפשר שיצילו מאויביהם דברים רבים ועכ"ז עשו מערו' להתחבא שם בקלות ומצודות שהם בניינים חזקים להמלט שם מאויביהם לא שישבו תמיד במערות ובמצודות כי היה בלתי אפשר שישלם להם חיותם בזה האופן כי לא יזרעו ולא יאספו תבואה. ואחר זה ביאר מה הכריחם לעשות המנהרות והמערות והמצודות והוא מה שהיו משחיתים בני מדין תבואותיהם ומקניהם. ויהי כי צר להם מאד מפני מדין צעקו אל ה' ושבו אליו שיושיעם מידם. והנה שלח הש"י נביאו אז לבני ישראל והודיעם כי עונותיהם המו שיפלו ביד מדין כי הם סרו מאחרי ה' ועבדו אלהים אחרים אלהי האמורי אשר בארצם עם רוב הטובות שחנן הש"י אותם וידמה שזה הנביא היה פנחס כמו שזכרו רז"ל בפנחס בימי דוד שהגיד הכתוב כי לפנים ה' עמו והנה היה זמן ארוך מאד ולזה אמרו כי פנחס הוא אליהו כי כבר התבאר שאליהו ג"כ היה שנים רבות וכבר יעד מלאכי שהש"י יביאהו בימי הגאולה אמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' ואין לאומר שיאמר שכבר מת אליהו קודם שהתנבא אלישע כמו שאמר כי היום אדוניך לוקח מאתך וזה שכבר מצאנו שהגיע מכתב מאליהו אחר זה כמו שנזכר שם בפ"ה בספר דברי הימים ובספר מלכים : (ח) ויש לשאול אחר שהיה זה הנביא קיים איך לא הוכיח ישראל כל ימיו ולמה הוצרכו לנבואת דבורה. וידמה שנאמר בהיתר זה הספק שהוא לא היה מתנבא רק לעתים רחוקים ולא היה בו כח יתישר בו להנהיג העם ולזה ג"כ תמצא בזה המקום שהוצרך למנות גדעון על פועל מלחמת מדין ואפשר כי כמו שהיה אליהו פעם נראה ופעם נעלם כשישאהו רוח השם אל מקום רחוק כך היה הענין בפנחס ולזאת הסבה לא שמש בכהונה גדולה כל ימיו אבל שמשו בניו ובני בניו ובני בני בניו דורות רבי' והוא עדיין קיים כמו שיתבאר בספר דברי הימים וזה כי הוא היה קיים בימי דוד כמו שאמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו ולא ימצא בזרע אהרן אחר שיקרא שמו פנחס בן אלעזר בן אהרן כמו שמבואר שם בספר תולדותם : (יא) ויבא מלאך ה'. הוא הנביא שזכר כי הנביא יקרא מלאך ה' כאמרו ויבא חגי מלאך ה' ולזה נראה לגדעון בהקיץ בהשתמש חושיו על מנהגם. והנה נתעכב שם הנביא עד שנראה לגדעון אמר לו כי ה' עמו. והנה קראו גבור חיל כי כן היה כמו שאמר לו זבח וצלמונע קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו. והנה הרחיק גדעון שהיה ה' עמו לראותו שפלות ישראל וכי

נפשם

מצודת ציון

רמי׳: (ו) וידל. מל' דל ועני: (ז) אדות. תרגומו עסק: (ט) לוחציכם. ענין דחק: (יא) האלה. שם אילן מה: חובט. ענין דישה במקל כמו במטה יחבט קצח (ישעיה כ"ח): בגת. מקום דריסת הענבים נקרא גת: להניס. להבריח: (יב) החיל. ענין כח:

בי

מצודת דוד

התבואות : עד בואך עזה. מתחלת הגבול עד אשר תבוא אל עזה וכאלו ידבר למכה מול האדם היודע המקום : (ט) כל לוחציכם. הם מלכי כנען אשר לחצו אתכם בהלחמם עמכם : (י) ולא שמעתם בקולי. כאומר בעבור זה באה הרעה עליכם : (יא) אשר ליואש. האלה היתה של יואש שהיה מבני אביעזר מבני מנשה : להניס

רשי

(יג) ויש ה' עמנו. ואם יש ה' עמנו למה מצאתנו וגו': אשר ספרו לנו אבותינו. פסח היה אמר לו אמש הקרני אבא את ההלל ושמעתיו שהיה אומר בצאת ישראל ממצרים ועתה נטשנו אם צדיקים היו אבותינו יעשה לנו בזכותם ואם רשעים היו כשם שעשה להם נפלאותיו חנם כן יעשה לנו ואיה כל נפלאותיו: (יד) ויפן אליו. הקב"ה בעצמו: בכחך זה. בכח הזכות הזה שלמדת סניגוריא על בני כך דרש רבי תנחומא: (טו) הנה אלפי. האלף שאני נמנה בו להיות תחת שר האלף הוא האלף הדל בכל אלפי מנשה: (יז) שאתה. כמו שאתה: (יט) קמח מצות. למדנו שפסח היה יום תנופת העומר לכך נאמר והנה צליל לחם שעורים מתהפך וגו':

גִּדְעוֹן בִּי אֲדֹנִי וְיֵשׁ יְהוָה עִמָּנוּ וְלָמָּה מְצָאַתְנוּ כָּל־זֹאת וְאַיֵּה כָל־נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר סִפְּרוּ־לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ לֵאמֹר הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הֶעֱלָנוּ יְהוָה וְעַתָּה נְטָשָׁנוּ יְהוָה וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף מִדְיָן׃ יד וַיִּפֶן אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר לֵךְ בְּכֹחֲךָ זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְיָן הֲלֹא שְׁלַחְתִּיךָ׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו בִּי אֲדֹנָי בַּמָּה אוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה אַלְפִּי הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה וְאָנֹכִי הַצָּעִיר בְּבֵית אָבִי׃ טז וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְהִכִּיתָ אֶת־מִדְיָן כְּאִישׁ אֶחָד׃ יז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְעָשִׂיתָ לִּי אוֹת שָׁאַתָּה מְדַבֵּר עִמִּי׃ יח אַל־נָא תָמֻשׁ מִזֶּה עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ וְהֹצֵאתִי אֶת־מִנְחָתִי וְהִנַּחְתִּי לְפָנֶיךָ וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֵשֵׁב עַד־שׁוּבֶךָ׃ יט וְגִדְעוֹן בָּא וַיַּעַשׂ גְּדִי־עִזִּים וְאֵיפַת־קֶמַח מַצּוֹת הַבָּשָׂר שָׂם בַּסַּל וְהַמָּרַק שָׂם בַּפָּרוּר וַיּוֹצֵא אֵלָיו אֶל־תַּחַת הָאֵלָה וַיַּגַּשׁ׃ כ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים קַח אֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הַמַּצּוֹת

ה'. נ'
כ'
ה' דסמיכי ח' קמץ
ה' בטעם
ל'
נ'
כ"חס' בליש'
ל'
י"ב מ"ל
ל'. ח'

גדעון בבעו רבוני ואית שכנתא דיי בסעדנא ולמא ערענא כל דא ואן כל פרשותיה דאשתעיאו לנא אבהתנא למימר הלא ממצרים אסקנא יי וכען רטשנא יי ומסרנא בידא דמדינאי: יד ואתפני ליה יי ואמר אזיל בחילך דין ותפרוק ית ישראל מידא דמדינאי הלא שלחתיך: טו ואמר ליה בבעו יי במה אפרוק ית ישראל הלא הא זרעיתי זעירא בשבט מנשה ואנא חלש בבית אבא: טז ואמר ליה יי ארי יהי מימרי בסעדך ותקטול ית מדין כגברא חד: יז ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך ותעביד לי את די את ממליל עמי: יח לא כען תעדי מכא עד מתאי לותך ואפיק ית תקרובתי ואניח קדמך ואמר אנא אוריך עד דתתוב: יט וגדעון אתא ועבד גדיא בר עזי ומכילתא דקמחא אפה פטיר בסרא שוי בסלא ותבשילא שוי בקדרא ואפיק לותיה לתחות אילנא וקרב: כ ואמר ליה מלאכא דיי סב ית בסרא וית פטירא

רלבג

נטשם ה' בכף מדין: (יד) ויפן אליו ה'. הוא מלאך ה' שזכר והוא ע"ד ויאמר ה' לה שאמרו רבותינו שכבר היה זה על ידי שם. והנה אמר דבריו כאילו השם ידבר כי הנביא ידבר בשם שולחו ואפשר שיאמר אומר שזה הענין היה במראה הנבואה אלא שאנחנו לא הסכמנו לפרש זה ע"ד הנבואה בזה האופן כי ראשית הספור מורה שזה הספור היה בהקיץ ולא נראה לנו שנשים מדרגת גדעון בנבוא' בזה האופן ר"ל שהגיעה לו הנבואה בהקיץ ועוד שאין מדרך הנביא שבא לו הנבואה פעמים רבות שישאל אות מהש"י שיקים לו יעודו כמו שמצאנו גדעון אחר זה שאמר אם ישך מושיע בידי את ישראל וגו' וזה מבואר מאד למי שידע ענין הנבואה. והנה אמר לו הנביא לך בכחך זה ידמה כי נתחדש לגדעון מאז כח נוסף על הכח שהיה לו קודם זה כדמיון מה שאמר לשאול שיתחדש לו לב אחר ובאופן שנזכר דמיון זה בדוד אחרי המשחו למלך על יד שמואל וידמה שאביו היה שר האלף ממה שאמר גדעון הנה אלפי הדל במנשה ולזה היה כח ליואש אשר יריב לו יומת עד הבקר: (יח) אל נא תמוש מזה עד בואי אליך. זה גם כן לעד שזה הענין היה בהקיץ כמו הענין שנראה במלאך ה' במנות ואשתו כמו שאנחנו עתידים לבאר שם בגזרת האל. והנה גדעון שאל אות שיכיר ממנו שהוא בא במלאכות

רדק

בכחך זה: (יד) ויפן אליו ה'. פירוש פנה אליו והלבישהו גבורה ואמ' לו לך בכחך זה פירו' בכח שהוסיף לו על דרך ותהי על יפתח רוח ה' שתרגומו רוח גבורתא מן קדם ה' ויד ה' היתה אל אליהו רוח גבורה מן קדם ה': הלא שלחתיך. המלה הזאת תבא לחזק המצוה וכן הלא שמעת בתי הלא צויתיך חזק ואמץ: (טו) בי אדוני במה אושיע. לשון חול הוא כי עדיין לא ידע גדעון כי מלאך ה' הוא וכן אמר לו מתחילה בי אדוני בחיר' הנון וקמץ זה מפני הזקף ואמר לו לשון רבי' כי כן המנהג בזו המלה כמו אדניך אדניו זולתי מדבר בעדו כדי שלא יתחלף בשם הנכבד אבל זה לבדו בא בלשון רבים ליחיד למדבר בעדו וי"ת ל' קודש ואמ' ליה בבעו ה' ולדעתו אמר גדעון זה כנגד הקב"ה לא כנגד המלאך כי עדיין לא הי' יודע שהוא מלאך: אלפי. האלף שבית אבי נמנה בו הוא הדל באלפי מנשה וי"ת זרעיתי זעירא בשבט מנשה. וי"מ אלפי כמו אבי כמו אלוף שפירושו שר ואדון: (טז) כי אהיה עמך. אמר לו בשם ה' כי אהיה עמך לפיכך אמר לו גדעון אם כן שנביא אלהים אתה ובשליחותו אתה בא תעשה לי אות שאתה מדבר עמי בשם ה' והאות שעשה לו הוא האש שעלה מן הצור ומה שאמר ויאמר אליו ה' קרא המלאך בשם ה' כמו שכתוב במלאך שנראה ליהושע ויאמר ה' ליהושע: (יז) שאתה מדבר עמי. כמו שאתה בסגו' השין כמו עד שקמתי דבורה שהשין בפתח במקום הסגול וקמצה שין שאתה להרחיב על האלף ופירושו שאתה מדבר עמי בשם ה': (יט) והמרק המים שנתבשל בהם הבשר נקראו מרק לפי שבהם מירוק הבש' והיוצא ממנו ונמצא המרק חציו קמץ וחציו פתח במקצת ספרים המדויקי' והוא שלא כמשפט השמות מזה המשקל. וראיתי במחברת בן אשר שזוכר אותו בכלל הקמוצי': בפרור. ידוע הוא דוד נחשת שמבשלין בו הבשר: אל תחת האלה. ת"י לתחות אלנא:

שלום

מצאתנו ג' בקריאה וסי' כה אמר אחיך ישראל אתה. ויאמר אליו גדעון. אל ימעט לפניך: והכית ה' מלרע וסי' נמסר בסדר שפטים: ויוצא י"ב מ"ל וסי' ויוצא אתו החוצה. ויוצא העבר כלי כסף. ויאמר שלום לכם. ויוצא יוסף אותם. ויוצא משה את העם. וגדעון בא. ויוצא משם את כלי. פתח ה' את אוצרו. לקול תתו המון מים. וחברו תבינא. ויוצא יהוידע הכהן. ויוצא ישראל מתוכם: מלאך האלהים ח' וסי' נמסר בהאי סיפרא סי' י"ג:

תולדות אהרן בכחך זה. עקדה שער לד:

פי' רבי' ישעיה

(יא) אבי העזרי. פי' משפחת אבי עזר: חובט חטים בגת. פי' בגת הכרם היה חובט מעט כי היה ירא לחבוט הכל יחד: (יד) לך בכחך זה. פי' במה שיש בידך לך ותצליח: הלא שלחתיך. פי' ואין לך לדאג כי אני שלחתיך ותצליח: (טו) הנה אלפי הדל במנשה. פי' האלף שאני ממונה: (יט) ואיפת קמח מצות. פי' מפני שמיהר לעשות ולא הספיק להחמיץ:

מצודת דוד

ר"ל להבריח ולהטמין: (יג) בי אדני. בקש ממנו להשיבו על דבריו ואמר לו ואם אמת שיש ה' עמנו למה א"כ מצא אותנו הרעה ואיה כל נפלאותיו וכי כלו: ועתה נטשנו. ואיך א"כ תאמר שה' עמי: (יד) ה'. ר"ל מלאך ה': בכחך זה. ר"ל בכח זה הזכות אשר למדת סניגוריא על ישראל תוכל להושיעם: הלא שלחתיך. ועשה השליחות: (טו) אלפי. האלף שבית אבי נמנה בו הוא הגרוע מכולן ואנכי הוא הקטן שבבית אבי ומי ישמע לי ללכת אחרי: (טז) כי אהיה עמך. והכל ישמעו לך: כאיש אחד. ר"ל מהרה ובקלות: (יז) אות. איזה מופת ופלא לדעת אשר אתה מלאך ה' מדבר עמי כי לא היה רגיל בנבואה וחשב פן אין זה נבואה: (יח) והנחתי לפניך. ועשה לי בה אות: (יט) בא. אל הבית: ויעש. ר"ל תקן ובשל: ויגש.

מצודת ציון

(יג) בי. ענין בקשה: מצאתנו. מצא אותנו: נטשנו. עזבנו: (יד) הלא. המלה הזאת יורה על הזרוז. (יח) תמוש. ענין הסרה כמו לא ימוש ספר התורה (יהושע א'): (יט) ואיפת. שם מדה בת ג' סאים: בסל. שם כלי מה: והמרק. הרוטב כמו ומרק פגולים (ישעיה סה): בפרור. הוא דוד נחושת כעין יורה וכן ובשלו בפרור (במדבר י"א): (כ) הלז. הזה כמו מי

וְהַנַּח אֶל־הַסֶּלַע הַלָּז וְאֶת־הַמָּרַק שְׁפוֹךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃ כא וַיִּשְׁלַח מַלְאַךְ יְהוָה אֶת־קְצֵה הַמִּשְׁעֶנֶת אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּגַּע בַּבָּשָׂר וּבַמַּצּוֹת וַתַּעַל הָאֵשׁ מִן־הַצּוּר וַתֹּאכַל אֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הַמַּצּוֹת וּמַלְאַךְ יְהוָה הָלַךְ מֵעֵינָיו׃ כב וַיַּרְא גִּדְעוֹן כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־עַל־כֵּן רָאִיתִי מַלְאַךְ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ כג וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה שָׁלוֹם לְךָ אַל־תִּירָא לֹא תָּמוּת׃ כד וַיִּבֶן שָׁם גִּדְעוֹן מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא־לוֹ יְהוָה שָׁלוֹם עַד הַיּוֹם הַזֶּה עוֹדֶנּוּ בְּעָפְרַת אֲבִי הָעֶזְרִי׃ כה וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה קַח אֶת־פַּר־הַשּׁוֹר אֲשֶׁר לְאָבִיךָ וּפַר הַשֵּׁנִי שֶׁבַע שָׁנִים וְהָרַסְתָּ אֶת־מִזְבַּח הַבַּעַל אֲשֶׁר לְאָבִיךָ וְאֶת־הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־עָלָיו תִּכְרֹת׃ כו וּבָנִיתָ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל רֹאשׁ הַמָּעוֹז הַזֶּה בַּמַּעֲרָכָה וְלָקַחְתָּ אֶת־הַפָּר הַשֵּׁנִי וְהַעֲלִיתָ עוֹלָה בַּעֲצֵי הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר תִּכְרֹת׃ כז וַיִּקַּח גִּדְעוֹן עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מֵעֲבָדָיו וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָרֵא אֶת־בֵּית אָבִיו וְאֶת־אַנְשֵׁי הָעִיר מֵעֲשׂוֹת יוֹמָם וַיַּעַשׂ לָיְלָה׃

ל'
ג"בליש'
ל
ל'
ס'
ד'
ג'
ג'
ל'וחד פר שני
ל' המקדש
ג'. ל' מ"ל. בכיפרא
ס

ואחית לכיפא דיכי וית תבשילא שפוך ועבד כן: כא ואושיט מלאכא דיי ית ריש שוטיתא דבידיה וקריב בבסרא ובפטירא וסליקת אשתא מן טנרא ואכלת ית בסרא וית פטירא ומלאכא דיי אסתלק מלקביל עינוהי: כב וחזא גדעון ארי מלאכא דיי הוא ואמר גדעון בבעו יי אלהים ארי על כן חזיתי מלאכא דיי אפין באפין: כג ואמר ליה יי שלם לך לא תדחל לא תמות: כד ובנא תמן גדעון מדבחא קדם יי ופלח עלוהי קדם יי דעבד ליה שלם עד יומא הדין עד כען איתוהי בעפרת אבוהי דעזר: כה והוה בליליא ההוא ואמר ליה יי סב ית תור בר תורי די לאבוך ותור תנינא דאתפטים שבע שנין ותפגר ית אגורא דבעלא די לאבוך וית אשרתא די עלוהי תקוץ: כו ותבני מדבחא קדם יי אלהך על ריש תוקפא הדין בסדרא ותסב ית תורא תנינא ותסיק עלתא באעי אשרתא די תקוץ: כז ודבר גדעון עסרא גברין מעבדוהי ועבד כמא דמליל עמיה יי והוה מדחיל מן בית אבוהי ומן אנשי קרתא מלמעבד ביממא ועבד בליליא:

רשי

והמרק. הרוטב: (כב) אהה. ל' דאגה כלומר מה תהא עלי: כי על כן ראיתי. כי על אשר ראיתי מלאך ה' לכך אני דואג וצועק אהה: (כד) ויקרא לו. גדעון למזבח: ה' שלום. ה' הוא שלומנו: (כה) פר השור. פר הבחור שהשור בן יומו קרוי שור: ופר השני. ותורא תנינא: שבע שנים. דאיתפטם שבע שנין לעבודת כוכבים. ח' דברים הותרו אותו הלילה מוקצה. אשרה. ולילה. ובמה וכו' כדאיתא בתמורה: (כו) ראש המעוז. ראש הסלע:

סליק

רדק

(כג) שלום לך. המלאך אחר שעלה השמיעו הקול הזה כי ראה שהיה מפחד בדעתו כי היה מלא': (כה) פר השור. כמו פר בן בקר וכן ת"י תור בר תורי ויש לפרש כי פר איננו סמוך והשור בדמות תואר לו כאילו אמר פר הגדול שהיה דומה לשור: ופר השני. י"א שני לבטן והנכון שני לפר הראשון שזכר ופירוש ז' שנים ת"י דאיתפטים שבע שנין ואפשר שהיה בן שבע שנים ובדברי רז"ל שהוקצה לע"ג שבע שנים שאמרו אמר ריש לקיש אין מוקצה לע"ג אלא מוקצה לשבע שנים שנא' ופר השני שבע שנים ועוד אמרו כי נעבד היה ואמרו שמנה דברים הותרו באותה הלילה חוץ וזר ולילה כלי שרת וכלי אשרה עצי אשרה ומוקצה ונעבד: (כו) המעוז הזה. הוא הסלע שהקריב עליו הבשר והמצות: במערכה. כתרגומו בסדרא ופירושו במקו' המישור שבראש המעוז שיוכל לערוך שם אבני המזבח:

ואת

רלבג

במלאכות ה' כדי שיוכל לסמוך על דבריו: (כא) והנה היה האות הזה שכאשר שלח מלאך ה' את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות עלתה האש מן הצור וזה דומה למופת שנתן אליהו בהר הכרמל. והנה פעולות זה הנביא דומות מאד לפעולות אליהו וזה ממה שיחזק מאמר האומר פנחס זה אליהו. וכאשר ראה גדעון כי מלאך ה' הוא פחד מן המות לחשבו כי כבר ראה בעיניו המציאות הרוחני וכבר היה מפורסם שכאשר יקרה זה ימשך אחריו המות ויראה זה ממאמר גדעון ומאמר מנוח ומאמר יעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי הורה שזה הענין נפלא שתנצל נפש הרואה המציאות הרוחני ואמר בתורה ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים הורה על זה שהיו ראויים שישלח ידו בהם מפני ראותם האלהים: (כג) והשיב לו מלאך ה' אחר שעלה כל כך שלא היה יכול גדעון לראותו שלום לך אל תירא לא תמות וידמה ששב אליו המלאך כשאמר לו זה המאמר והוא ג"כ אמר לו בלילה שיקח את פר השור אשר לאביו ואפשר שיאמר שזה הדבור שהיה בלילה היתה מדרגת מה ממדרגות הנבואה והביאור הקודם הוא יותר נראה לי: (כה) ידמה שיהיה הרצון באמרו פר השור אשר לאביך כי לאביו היה שור גדול והשתדלו להקנו' הפר שיוליד השור ההוא תחלה לע"ג מלידה ומבטן ומהריון כדי שיהיה יפה וגדול כשור שהולידו ויהיה מקודש לע"ג מיום היותו. וכן הקנו גם כן זה הפר השני שהוליד השור ההוא והנה היו מוקדשים ז' שנים וזה יורה כי זה הטעות היה מעת התחלת השעבוד כי ז' שנים היו תחת יד מדין כשקרה זה והיה לאביו מזבח לבעל והאשרה היתה אצלו וצוה השם יתברך באמצעו' הנביא או המלאך שיהרוס את מזבח הבעל אשרה לאביו ושיכרות האשרה אשר אצלו: (כו) על ראש המעוז הזה. הוא הסלע שהניח עליו הבשר והמצות: במערכה. ר"ל במקום המסודר בו שיוכל להבנות בו מזבח וצוה שיקריב בו הפר ההוא לאל ויעלהו עולה בעצי האשרה וכל זה היה הוראת שעה כמו שאמרז"ל כי זה נעשה בזר ובחוץ ובלילה ובעצי האשרה והנה עשה מהמוקצה לע"ג קרבן לש"י כי יראה שבעשותו בהפך האמונה שגדל בה תשלם לו ההצלה והצלחתה בהפך ממה שהיו חושבים עובדי ע"ג והנה היתה הכונה להוסיף בגדעון אמונה בש"י: (כז) ולפי שזה הענין לא היה יכול גדעון לעשותו הוא לבד ויקרא י' אנשים מעבדיו יעזרוהו בזה עם שזה היה קדוש השם והיה מן הראוי שיהיה בפרהסיא

פי' רבי ישעיה

(כב) כי על כן ראיתי. על אשר ראיתי: (כה) ופר השני שבע שנים. פי' שני הוא מפוסס כמו ועל מיטב הצאן על הבקר ועל המשנים והוי"ו יתירה. וכן פי' קח את פר השור אשר לאביך פר שנתפטם שבע שנים: ע"כ

פנים אל פנים ח' דסמיכי וסי' נמסר בסדר וישלח: שלום לך ג' דסמיכי בקריא' וסי' ויאמר לו ה' שלום לך קחנו ובאה כי שלום לך ואין. ורוח לבשה את עמשאי ראש: והעלית ג' בקריאה וסי' אבנים שלמות תבנה את מזבח. ובנית מזבח לה' אלהיך על ראש המעוז: והעלית את ירמיהו. ונמסר גם בסדר תבא:

תולדות אהרן וירא גדעון. עקידה שער נו:
ה' שלום. שבת י חגיגה יב סוטה יא: פר השור. תמורה כט:

מצודת ציון

מי האיש הלזה (בראשית כ"ד): (כא) המשענת. המטה שנשען עליה: הצור. הסלע: ותאכל. ותשרף: (כב) אהה. ענין צעקת יללה: על כן. על אשר: (כד) עודנו. מלשון עוד: (כה) פר השור. הכפל לתוס' ביאור כמו פר בן בקר (ויקרא י"ו): (כו) המעוז. מל'

מצודת דוד

הניח אליו המנחה הזאת: (כ) הלז. שהיה לפניהם: שפוך. על הסלע: (כא) הלך מעיניו. ר"ל לא ראהו עוד: (כב) כי מלאך ה'. כי עד הנה היה מסתפק בדבר ולזה שאל אות: אהה ה'. ר"ל אתה ה' מיילל אני כי לבי יפחד על אשר ראיתי מלאך פניו מול פני: (כד) לו. למזבח: ה' שלום. ר"ל פה אמר לי ה' שלום:

עודנו

רשי

(לא) האתם תריבון לבעל. בשביל הבעל: תושיעון אותו: תנקמו נקמתו וכן והושיעה ידי לי דדוד בנבל: אשר יריב לו. בשבילו: עד הבקר. עד הבקר המתינו: אם אלהים הוא. יריב הוא לעצמו ריבו ונקמתו וכדי לדחותם עד שיברח גדעון היה אומר כן. (לב) ירב בו. בגדעון אלא ריב נופל עם או את או בו כמו וירב בלבן אבל לו אינו נופל על הלשון וכל לו הכתובים כאן בשביל הם: (לד) רוח ה'. רוח גבורה: ויזעק אביעזר. כל המשפחה:

ויהי

רדק

(כח) ואת פר השני. ואת הפר הראשון לא מצאנו שעשה ממנו דבר אם כן למה צוהו לקחתו אמר כדי לגזלו מהם שלא יהיו מקריבין אותו לע"ג: (לא) האתם תריבון לבעל. בעבור הבעל: אשר יריב לו. מי שהריב לו ונתץ מזבחו ימיתהו עד הבקר פירוש אם אלהים הוא יריב למריב לו וימיתהו ויומתן תרג' דיתפרע ליה יתקטל וגו' לשון כח תרגום אלהים לא ידעום דלית בהון צרוך: (לד) ורוח ה'. כתרגו'

ורוח

כח וַיַּשְׁכִּימוּ אַנְשֵׁי הָעִיר בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה
נֻתַּץ מִזְבַּח הַבַּעַל וְהָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־ ל'
עָלָיו כֹּרָתָה וְאֵת הַפָּר הַשֵּׁנִי הֹעֲלָה ב' ויתר דכוי יהושע
עַל־הַמִּזְבֵּחַ הַבָּנוּי : כט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ ל'
אֶל־רֵעֵהוּ מִי עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה י"א חס' את
וַיִּדְרְשׁוּ וַיְבַקְשׁוּ וַיֹּאמְרוּ גִּדְעוֹן בֶּן־
יוֹאָשׁ עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה : ל וַיֹּאמְרוּ
אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל־יוֹאָשׁ הוֹצֵא אֶת־בִּנְךָ ס'
וְיָמֹת כִּי נָתַץ אֶת־מִזְבַּח הַבַּעַל וְכִי ב'. ל'
כָרַת הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־עָלָיו : לא וַיֹּאמֶר
יוֹאָשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־עָמְדוּ עָלָיו הַאַתֶּם ׀
תְּרִיבוּן לַבַּעַל אִם־אַתֶּם תּוֹשִׁיעוּן ג' ומ"ל. ל'
אוֹתוֹ אֲשֶׁר יָרִיב לוֹ יוּמַת עַד־הַבֹּקֶר ל'
אִם־אֱלֹהִים הוּא יָרֶב לוֹ כִּי נָתַץ אֶת־ ב' פסו' כסיפ' אם אם
מִזְבְּחוֹ : לב וַיִּקְרָא־לוֹ בַיּוֹם־הַהוּא ג'
יְרֻבַּעַל לֵאמֹר יָרֶב בּוֹ הַבַּעַל כִּי נָתַץ
אֶת־מִזְבְּחוֹ : ג'
לג וְכָל־מִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי־קֶדֶם נֶאֶסְפוּ
יַחְדָּו וַיַּעַבְרוּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל :
לד וְרוּחַ יְהוָה לָבְשָׁה אֶת־גִּדְעוֹן וַיִּתְקַע ג'
בַּשּׁוֹפָר וַיִּזָּעֵק אֲבִיעֶזֶר אַחֲרָיו : ג'
לה וּמַלְאָכִים שָׁלַח בְּכָל־מְנַשֶּׁה וַיִּזָּעֵק
גַּם־הוּא אַחֲרָיו וּמַלְאָכִים שָׁלַח
בְּאָשֵׁר וּבִזְבֻלוּן וּבְנַפְתָּלִי וַיַּעֲלוּ ט' כ"ב
לִקְרָאתָם : לו וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֶל־
הָאֱלֹהִים אִם־יֶשְׁךָ מוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת־ ג'
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ : לז הִנֵּה אָנֹכִי
מַצִּיג אֶת־גִּזַּת הַצֶּמֶר בַּגֹּרֶן אִם טַל

כח וְאַקְדִּימוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא
בְּצַפְרָא וְהָא מִתְרַע אֱגוֹרָא
דְבַעְלָא וַאֲשֵׁרְתָא דִי עֲלוֹהִי
קְצִיצָא וְיָת תּוֹרָא תִּנְיָנָא
מַסַּק עַל מַדְבְּחָא דְבָנוּי :
כט וַאֲמַרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ מַן
עֲבַד פִּתְגָמָא הָדֵין וּתְבַעוּ
וּבְעוֹ וַאֲמַרוּ גִּדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ
עֲבַד פִּתְגָמָא הָדֵין :
ל וַאֲמַרוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא
לְיוֹאָשׁ אַפֵּיק יָת בְּרָךְ
וְיִתְקְטֵל אֲרֵי תְּרַע יָת
אֱגוֹרָא דְבַעְלָא וַאֲרֵי קַץ
אֲשֵׁרְתָא דִי עֲלוֹהִי :
לא וַאֲמַר יוֹאָשׁ לְכָל דְּקָמוּ
עֲלוֹהִי הַאַתּוּן תִּתְפָּרְעוּן
לְבַעְלָא אִם אַתּוּן תִּפְרְקוּן
יָתֵיהּ דְיִתְפְּרַע לֵיהּ יִתְקְטֵל
בְּרַם אַרְכָא יִתְיְהֵב לֵיהּ עַד
צַפְרָא אִם צְרוֹךְ אִית
בֵּיהּ יִתְפְּרַע לֵיהּ בַּעְלָא
אֲרֵי תְּרַע יָת אֱגוֹרֵיהּ :
לב וּקְרָא לֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא
יְרֻבַּעַל לְמֵימַר יִתְפְּרַע
לֵיהּ בַּעְלָא אֲרֵי תְּרַע יָת
אֱגוֹרֵיהּ : לג וְכָל מִדְיָנָאֵי
וַעֲמַלְקָאֵי וּבְנֵי מַדִּינְחָא
אִתְכְּנִישׁוּ כַּחֲדָא וַעֲבָרוּ וּשְׁרוֹ בְּמֵישַׁר יִזְרְעֶאל :
לד וְרוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ לְבִישַׁת יָת גִּדְעוֹן וּתְקַע
בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְכְּנִישׁוּ אֱנָשׁ אֲבִיעֶזֶר בַּתְרוֹהִי : לה וְאִזְגַּדִּין
שְׁלַח בְּכָל תְּחוּם מְנַשֶּׁה וְאִתְכְּנִישׁוּ אַף אִינוּן בַּתְרוֹהִי
וְאִזְגַּדִּין שְׁלַח בְּשִׁבְטָא אָשֵׁר וּבְשִׁבְטָא זְבוּלֻן וּבְשִׁבְטָא
נַפְתָּלִי וּסְלִיקוּ לְקַדָּמוּתְהוֹן : לו וַאֲמַר גִּדְעוֹן קֳדָם יְיָ אִם
אִיתָךְ פָּרִיק בִּידִי יָת יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא : לז הָא אֲנָא
מָחֵית יָת גִּזְּתָא דְעַמְרָא בְּבֵית אִדְּרֵי אִם טַלָּא יְהֵי

רלבג

בפרהסיא לפי מה שהיה אפשר לו והמספר המעט שישלם בו זה הוא י' ולולי יראתו את בית אביו ואת אנשי העיר שימנעו אותו מעשות זה היה עושה זה ביום להוסיף בזה פרסום : (כט) והנה כאשר השכימו אנשי העיר בבקר ראו כי נותץ הבעל האשרה אשר עליו כורת והכירו כי הפר השני הוא הועל על המזבח הבנוי כי אולי נשארו ממנו קצת איברים שלא נשרפו כאילו תאמר שנשארו קרניו והיה בהן סימן הכירו בו כי זה הפר היה או שפטו זה מאומד כשלא מצאו הפר השני והכירו כי המזבח שבנה הקריב בו קרבן וחקרו ומצאו שגדעון עשה זה והגיע מרוע תכונתם עד שחשבו להמיתו על זה לולי מה שאמר להם יואש אביו שהיה אדוניהם : (לא) האתם תריבון לבעל. ר"ל האם ראוי שאתם תריבון בעבור הבעל הנה אתם מראים בזה שאינכם מאמינים שהוא אלוה כי לא יצטרך שתריבון בעדו אם היה אלוה ולפי שהיה הוא ראש הע"ג הזאת כמו שנראה ממה שאמר פר השור אשר לאביך מזבח הבעל אשר לאביך והיה עם זה שר להם אמר שאשר יריב בעבור הבעל מהם יומת עד הבקר ר"ל שלא ימתינו להמיתו כי אם עד אור הבקר ר"ל לפי שהוא מורה שאינו מאמין שיהיה הבעל אלוה והוא קרא שם בנו ירובעל לזאת הסבה כאילו הוא מתפלל שירב בו הבעל . והנה לא ספר בזה הספור מה נעשה מפר השור אשר לאביו שצוה לקחת אותו וידמה שהמיתו באופן שלא יהנו ממנו כדין המוקצה ולא נצרך לפרש זה כי הוא ממשפטי התורה יצוה לקחתו להצילם שלא יהיו מקריבין אותו לע"ג כמו שאמרז"ל : (לג) וכל מדין ועמלק ובני קדם היו נאספים להשחית את ישראל וחנו בעמק יזרעאל : (לד) ורוח ה' לבשה את גדעון . ר"ל רוח גבורה כמו שת"י ויתכן עוד שסרתה עליו רוח הקדש . ותקע בשופר וזעקו כל משפחות אביעזר אחריו והם יושבי עפרה כי הוא היה מהמשפחה והיה אדון להם ולזה לא הוצרך לשלוח להם מלאכים : (לו) והנה גדעון היה עדיין מאמין ואינו מאמין ושאל אות מהש"י אם יהיה מושיע בידו כאשר דבר ולא הספיק לו האות הא' כי מדרך הגוף שתמשוך הלהיות

ולזה

ואת הפר ג' בקריאת וסי' ואת הפר ואת ערו ואת בשרו . ונתת אותם על סל אחד , העלת על המזבח הבנוי . ונמסר גם בסדר תצוה : תריבון ג' בקריאה וסי' מה תריבון עמדי מה תנסון . האתם תריבון לבעל . אם לאל תריבון אנך . ונמסר גם בסדר בשלח : נאספו י"ד בקריא' וסי' במס' רבתא: ורוח ה' ג' בקריאה וסי' ורוח ה' לבשה את גדעון. סרה מעם שאול. ישאך על אשר לא אדע :

תולדות אהרן גזת הצמר . עקדה שער יג :

מצודת ציון

מלשון עוז וחוזק והוא הסלע : במערכה. מלשון עריכה וסדור : (כח) נותץ . נשבר וכתות : (לד) ויזעק . ענין אסיפה על כי בא בזעקת המאסף וכן מה לך כי נזעקת (לקמן י"ח) : (לו) ישך . יש אתה ר"ל יש הדבר הזה שאתה מושיע וכו' : (לז) מציג . מעמיד כמו נאנכם ובקרכם יוצג (שמות י') : גזת הצמר . צמר הגזוז ונתלש :

תורב

מצודת דוד

עודנו. עוד הוא עומד בעפרה שהיא מנחלת בני אביעזר : (כה) אשר לאביך . שהוא של אביך : ופר השני . גם קח פר השני שנתפטם לע"ג זה שבע שנים : (כו) המעוז הזה . הוא הסלע האמור למעלה : במערכה . ר"ל במקום ישר שתוכל ערוך שם אבני המזבח : הפר השני . והפר אשר לאביו צוה לקחתו לבל יקריבו הם לע"ג ולא הוזכר מה נעשה בו או זהו הפר אשר לאביו וכמ"ש למעלה : בעצי האשרה . להבעיר בהם האש : (כח) הבנוי . אשר נבנה זה מחדש : (כט) ויאמרו גדעון . לא פי' מי היו האומרים : (ל) וימות . ר"ל נמית אותו : (לא) האתם . וכי אתם תריבון בעבור הבעל וכי אתם תושיעון אותו בתמיה : אשר. מי אשר יריב בעבורו יומת ע"י עד הבוקר ר"ל טרם יבוא הבוקר השני : אם אלהים היא . אם יש בו אלהות יריב בעצמו את ריבו : (לב) ויקרא לו . יואש קרא לגדעון בנו : (לג) ויעברו . את הירדן : (לד) ורוח ה' . בא לו מה' רוח גבורה ואומץ הלב ויתקע . לסימן להאסף : ויזעק . נאספו אחריו משפחת אביעזר : (לה) לקראתם

באו

ל' יִהְיֶה עַל־הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל כָּל־הָאָרֶץ
חֹרֶב וְיָדַעְתִּי כִּי־תוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת־
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ : לח וַיְהִי־כֵן
ל' . ל' וַיַּשְׁכֵּם מִמָּחֳרָת וַיָּזַר אֶת־הַגִּזָּה וַיִּמֶץ
ב' מ"ע טַל מִן־הַגִּזָּה מְלוֹא הַסֵּפֶל מָיִם :
לט וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֶל־הָאֱלֹהִים אַל־יִחַר
כ' נא אתאו אַפְּךָ בִּי וַאֲדַבְּרָה אַךְ הַפַּעַם אֲנַסֶּה־
נָּא רַק־הַפַּעַם בַּגִּזָּה יְהִי־נָא חֹרֶב אֶל־
הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל־כָּל־הָאָרֶץ יִהְיֶה־
ד' טָל : מ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים כֵּן בַּלַּיְלָה הַהוּא
י"ן בליש' וַיְהִי־חֹרֶב אֶל־הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל־כָּל־
הָאָרֶץ הָיָה טָל :

ז א וַיַּשְׁכֵּם יְרֻבַּעַל הוּא גִדְעוֹן
וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּחֲנוּ עַל־עֵין
ל' חֲרֹד וּמַחֲנֵה מִדְיָן הָיָה־לוֹ מִצָּפוֹן
מִגִּבְעַת הַמּוֹרֶה בָּעֵמֶק : ב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן רַב הָעָם אֲשֶׁר אִתָּךְ
ג' . ל' מִתִּתִּי אֶת־מִדְיָן בְּיָדָם פֶּן־יִתְפָּאֵר
עָלַי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יָדִי הוֹשִׁיעָה לִּי :
ג וְעַתָּה קְרָא נָא בְּאָזְנֵי הָעָם לֵאמֹר מִי־
ל' יָרֵא וְחָרֵד יָשֹׁב וְיִצְפֹּר מֵהַר הַגִּלְעָד
וַיָּשָׁב מִן־הָעָם עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף
וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים נִשְׁאָרוּ :
ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן עוֹד
ג' הָעָם רָב הוֹרֵד אוֹתָם אֶל־הַמַּיִם
וְאֶצְרְפֶנּוּ לְךָ שָׁם וְהָיָה אֲשֶׁר אֹמַר
אֵלֶיךָ זֶה יֵלֵךְ אִתָּךְ הוּא יֵלֵךְ אִתָּךְ
וְכֹל אֲשֶׁר־אֹמַר אֵלֶיךָ זֶה לֹא־יֵלֵךְ
ד' עִמָּךְ הוּא לֹא יֵלֵךְ : ה וַיּוֹרֶד אֶת־הָעָם
אֶל־הַמָּיִם וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן כֹּל
כ' מ"ע אֲשֶׁר־יָלֹק בִּלְשׁוֹנוֹ מִן־הַמַּיִם כַּאֲשֶׁר
יָלֹק הַכֶּלֶב תַּצִּיג אוֹתוֹ לְבָד וְכֹל אֲשֶׁר־

עַל גִּזְתָּא בִּלְחוֹדַהּ וְעַל כָּל
אַרְעָא יוּבְשָׁא וְאִדַּע אֲרֵי
תִפְרוֹק בִּידִי יָת יִשְׂרָאֵל
כְּמָא דְמַלֵּלְתָּא : לח וַהֲוָה
כֵן וְאַקְדֵּים מִיּוֹמָא דְבָתְרוֹהִי
וַעֲצַר יָת גִּזְתָּא וּנְפַץ טַלָּא
מִן גִּזְתָּא מְלֵי לְקַנָּא דְמַיָּא :
לט וַאֲמַר גִּדְעוֹן קֳדָם יְיָ לָא
יִתְקֵיף רוּגְזָךְ בִּי וַאֲמַלֵּל בְּרַם
זִמְנָא הָדָא אֲנַסֵּי כְעַן לְחוֹד
זִמְנָא בְּגִזְתָּא יְהֵי כְעַן יוּבְשָׁא
עַל גִּזְתָּא בִּלְחוֹדַהּ וְעַל כָּל
אַרְעָא יְהֵי טַלָּא : מ וַעֲבַד
יְיָ כֵּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וַהֲוָה
יוּבְשָׁא עַל גִּזְתָּא בִּלְחוֹדַהּ
וְעַל כָּל אַרְעָא הֲוָה טַלָּא :
א וְאַקְדֵּים יְרֻבַּעַל הוּא גִדְעוֹן
וְכָל עַמָּא דִי עִמֵּיהּ וּשְׁרוֹ
עַל עֵין חֲרוֹד וּמַשְׁרְיַת
מִדְיָנָאֵי שַׁרְיָא לְקִבְלֵיהּ
מִצִּפּוּנָא מִגִּבְעָתָא
דְמִסְתַּכְיָא לְמֵישְׁרָא :
ב וַאֲמַר יְיָ לְגִדְעוֹן סַגִּי
עַמָּא דִי עִמָּךְ מִלְּמִמְסַר
יָת מִדְיָנָאֵי בִּידֵיהוֹן דִּלְמָא
יִתְרַבְרְבוּן קֳדָמַי יִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר יְדָנָא פָּרְקַת לָנָא :
ג וּכְעַן אַכְרֵיז כְּעַן קֳדָם
עַמָּא לְמֵימַר מַן דִּדְחִיל
וְזָע יְתוּב וְיִתְבְּחַר
מִטּוּרָא דְגִלְעָד וְתָב מִן
עַמָּא עַסְרִין וּתְרֵין אַלְפִין
וְעַסְרָא אַלְפִין אִשְׁתְּאָרוּ :
ד וַאֲמַר יְיָ לְגִדְעוֹן עוֹד
עַמָּא סַגִּי אַחֵית יָתְהוֹן לְמַיָּא וְאֶבְחֲרִינוּן לָךְ תַּמָּן
וִיהֵי דִי אֵימַר לָךְ דֵּין יֵיזִיל עִמָּךְ הוּא יֵיזִיל עִמָּךְ וְכָל
דִי אֵימַר לָךְ דֵּין לָא יֵיזִיל עִמָּךְ הוּא לָא יֵיזִיל :
ה וַאֲחֵית יָת עַמָּא לְמַיָּא וַאֲמַר יְיָ לְגִדְעוֹן כֹּל דִי
לָחֵיךְ בְּלִישָׁנֵיהּ מִן מַיָּא כְּמָא דְמָלְחֵיךְ כַּלְבָּא
תְּקִים יָתֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי וְכֹל דִּכְרַע עַל בִּרְכּוֹהִי לְמִשְׁתֵּי :

(לח) ויהי כן . שהיה טל על הגזה לבדה יותר מבשאר מקומות כמו שהוא אומר מלא הספל מים אבל על כל הארץ חורב לא נתקיים שהברית כרות' לטל שאינו נעצר : ויזר . לשון מכבש וכן לא זורו ולא חובשו . [לא מחבשו להוציא הלחה : (א) מגבעת המורה בעמק. דמסתכיא למישרא . המורה לשון הוראה וראיה כמו מורה באצבעותיו שמשם צופים ורומזי' בעמק : (ב) יתפאר . וויננפייר בלע"ז : (ג) ויצפר . בבקר לשון ארמי צפרא : (ה) כל אשר ילוק בלשונו וגו' וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות . תציג אותו לבד חוץ מסיעתך כי הם לא ילכו עמך שכך הם למודים לכרוע

רלבג

ולזה שאל אות שני הפך הא' והוא שיהיה חורב על הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל . והנכון בעיני כי לנביא שאל אלו האותות וע"י הנביא עשה אותם הש"י וצוה אותו הש"י ע"י נביאו או הודיע לו זה הש"י במראה הנבואה והשיב לביתו כל איש אשר הוא ירא וחרד כמו שהושרש זה בתורה עד שבזה התועלת שני להכיר לישראל כי לא בכחם נצחו אויביהם בזאת המלחמה אך היה זה מאת הש"י אשר הוא נלחם להם : (ג) והרצון בזה ויצפור שישכים בבקר לשוב מהר הגלע': (ה) והנה לזאת הסבה גם כן לא רצה השם שישארו עמו זולתי המלקקים בידם אל פיהם כי זה מורה על חריצות וגבורה והולם

רוח גבורה מן קדם ה' : (לח) ויזר את הגזה . מבנין הקל בשקל ויצר עליה או מבנין הפעיל בפלס ויסר נח את מכסה התיבה והוא מענין כי רגל תזורה לא זורו ולא חובשו שהוא ענין העיצור והסחיטה והענין הזה היה בהקיץ הראה לו השם ית' זה האות לחזק את לבו או היה במראה הנבואה כי המעשה היה בלילה ומה שאמר וישכם ממחרת כך נראה לו הכל במראה הנבוא' והראשון קרוב : (לט) אנסה נא . והנה כתיב לא תנסו את ה' והנה עשה עמו האל אות ובא לנסותו אם יעשו לו זה האות שהוא חזק מהראשון . כתב רבי' סעדיה ז"ל כי הנסיון ביכולת הבורא אסור כמו שאמר וינסו אל בלבבם ויאמרו הגם לחם יוכל תת אבל גדעון לא היה לו ספק ביכולת הבורא אלא רצה לנסות אם הוא ראוי לנס גדול כזה : (א) מגבעת המורה . מגבעתא דמיסתכיא ואפשר שהיה שם צופה מורה הדרכים : (ג) ויצפר . ישכים בבקר מתרגמינן בקר צפרא או פי' יסבב כלומר ישוב מהר הגלעד וישוב לו וכן נקראת המצנפת צפירה לפי שסובבים אותה על הראש ולצפירת תפארה וכן במשנה הקופה משיעשה בה שתי צפירות לרחב שלה :(ד) ואצרפנו לך שם . כמו שצורפין הכסף מהסיגים שלא יהיה במלחמה ההיא רק הצדיקים כי הכורעי' על ברכיהם לשתות היה סימן לאשר כרעו לבעל ובמדר' אתה מוצא בימי גדעון שהיו עובדין לעבודה שלהם אותם שהיו כורעין על ברכיהן הירוס לגל שהיה

פי' רבי' ישעיה

(א) מגבעת המורה בעמק . מקרא קצר הוא . מגבעת מגדל המורה בעמק . או שן סלור גבוה היה שם : (ג) ישב ויצפור . ישב כמו ישוב . ונשתנת התנועה . ויצפר כמו ויצרף . כמו כבש כשב : (ה) וכל אשר

ישב ה' וחס' בקריאה וסי' ויאמר דוד אל יהונתן. ישב ויצפר מהר גלעד . אל ישוב דך נכלם. כי נדר נדר עבדך. ישב אפך ותנחמני . וסי' בלשון תרגום אבל מסכינא צפרתא בירושלם ואתנחם : ויורד ו' ה' מ"ל וא' חס' וסי' ויורד העם אל המים. ויורד רירו אל זקנו . ויורד לכם גשם מורה. ויורד בנהרות מים . ויורד את בן המלך מבית הס' דד"ה. עיר גבורים עלה חכם . בתרא חס' : לשונו ז' מלאים בקריא' וסי' כל אשר ילוק כלשונו . ולשונו כאש אוכלת. ולשונו תמק בפיהם. תחת לשונו עמל ואון פי צדיק יהגה חכמה. שומר פיו ולשונו . וכל מגלת אסתר דכוו' מ"ל במ"א חס'. ועם ועם כלשנו בתרא דסיפרא :

תולדות אהרן עוד סעס רב. מקדש שער ט : ישב ויצפר (מלוכין יט) :

מצודת דוד

כאן אל גדעון ואנשיו למולם : (לז) וידעתי . עי' המופת הזה : (לח) ויזר . סחט להוציא הבלוע והיה נמצא ספל מלא : ז (א) היה לו . עמד מצפון גדעון והתחלת מקום עמדם היה מן גבעת המורה המוגבהת בעמק : (ב) עלי . למולי : ידי הושיעה לי. בעבור כח העם הרב הזה : (ג) ויצפור . ישכימו בבוקר ללכת לא יראום אדם כשובם ולא יכלימום : (ד) ואצרפנו . אעשה כהצורף הזה המפריד הסיגים מן הכסף : (ה) כל אשר ילוק . כי השואב את המים בתוך ידיו ושותה מים אין לו לשתות בשפתיו

מצודת ציון

חורב . יובש : (לח) ויזר . ענין הוצאת דבר בלוע כמו והזורה תבקע אפעה (ישעיה נט) : וימץ . ענין מציצה וכן אפס המץ (שם טז) : הספל . שם כלי מה : (א) מגבעת המורה . שם מקום : (ג) ויצפור . תרגום של בוקר הוא צפרא וכן באה הצפירה (יחזקאל ז) ור"ל ישכים בבוקר : (ד) ואצרפנו . מל' צרוף וזקוק : (ה) ילוק . ענין לחיכה בל'

יִכְרַע עַל־בִּרְכָּיו לִשְׁתּוֹת׃ ו וַיְהִי מִסְפַּר הַמְלַקְקִים בְּיָדָם אֶל־פִּיהֶם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְכֹל יֶתֶר הָעָם כָּרְעוּ עַל־בִּרְכֵיהֶם לִשְׁתּוֹת מָיִם׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־גִּדְעוֹן בִּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָאִישׁ הַמְלַקְקִים אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וְנָתַתִּי אֶת־מִדְיָן בְּיָדֶךָ וְכָל־הָעָם יֵלְכוּ אִישׁ לִמְקֹמוֹ׃ ח וַיִּקְחוּ אֶת־צֵדָה הָעָם בְּיָדָם וְאֵת שׁוֹפְרֹתֵיהֶם וְאֵת כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל שִׁלַּח אִישׁ לְאֹהָלָיו וּבִשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ הֶחֱזִיק וּמַחֲנֵה מִדְיָן הָיָה לוֹ מִתַּחַת בָּעֵמֶק׃ ט וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה קוּם רֵד בַּמַּחֲנֶה כִּי נְתַתִּיו בְּיָדֶךָ׃ י וְאִם־יָרֵא אַתָּה לָרֶדֶת רֵד אַתָּה וּפֻרָה נַעַרְךָ אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ יא וְשָׁמַעְתָּ מַה־יְדַבֵּרוּ וְאַחַר תֶּחֱזַקְנָה יָדֶיךָ וְיָרַדְתָּ בַּמַּחֲנֶה וַיֵּרֶד הוּא וּפֻרָה נַעֲרוֹ אֶל־קְצֵה הַחֲמֻשִׁים אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ יב וּמִדְיָן וַעֲמָלֵק וְכָל־בְּנֵי־קֶדֶם נֹפְלִים בָּעֵמֶק כָּאַרְבֶּה לָרֹב וְלִגְמַלֵּיהֶם אֵין מִסְפָּר כַּחוֹל שֶׁעַל־שְׂפַת הַיָּם לָרֹב׃ יג וַיָּבֹא גִדְעוֹן וְהִנֵּה־אִישׁ מְסַפֵּר לְרֵעֵהוּ חֲלוֹם וַיֹּאמֶר הִנֵּה חֲלוֹם חָלַמְתִּי וְהִנֵּה צְלוֹל לֶחֶם שְׂעֹרִים מִתְהַפֵּךְ בְּמַחֲנֵה מִדְיָן וַיָּבֹא עַד־הָאֹהֶל וַיַּכֵּהוּ וַיִּפֹּל וַיַּהַפְכֵהוּ לְמַעְלָה וְנָפַל הָאֹהֶל׃ יד וַיַּעַן רֵעֵהוּ וַיֹּאמֶר אֵין זֹאת בִּלְתִּי

ו והוה מנין דשדן בידיהון לפומהון תלת מאה גברא וכל שאר עמא כרעו על ברכיהון למשתי מיא׃ ז ואמר יי לגדעון בתלת מאה גוברין דשדן בידיהון לפומהון אפרוק יתכון ואמסר ית מדינאי בידך וכל עמא ייזלון גבר לאתריה׃ ח ונסיבו ית זודי עמא בידיהון וית שפריהון וית כל אנש ישראל שלח גבר לקרווהי ובתלת מאה גברא אתקף ומשרית מדינאי שריא לקבליה משפולי מישרא׃ ט והוה בליליא ההוא ואמר ליה יי קום חות במשריתא ארי מסרתינון בידך׃ י ואם דחיל את למיחת חות את ופורה עולמך למשריתא׃ יא ותשמע מה ימללון ובתר כן יתקוף ידך ותיחות במשריתא ונחת הוא ופורה עולימיה לסטר מזרזיא די במשריתא׃ יב ומדינאי ועמלקאי וכל בני מדינחא רמן במישרא כגובאי לסגי ולגמליהון לית מנין כחלא די על כיף ימא לסגי׃ יג ואתא גדעון והא גברא משתעי לחבריה חלמא ואמר הא חלמא חלמית והא חרר דלחם שעורין מתהפיך במשרית מדינאי ואתא עד משכנא ומחהי ונפל ואפכיה לעילא ונפל משכנא׃ יד ואתיב חבריה ואמר לית דא אלהן חרבא

לכרוע לפני עבודת גלולים: (ו) המלקקים בידם. אין זה דרך כריעה כלוקק בלשונו: (יב) נופלים בעמק. שוכנים בעמק: (יג) צליל. צלול כתיב שהיה כדור צלול מן הצדיקים: צליל לחם שעורים. חרר דלחם שעורים. חררה שאופין על הגחלים: לחם שעורים. הוא זכות העומר הקרב בפסח: ויכהו ויפל. האהל: ויהפכהו. האהל מלמטה למעלה ונפל האהל

שהיה נראה מהם על המים: על ברכיו לשתות. כמו כן תלוי אותו לבד: (ו) על ברכיהם. הכף רפה וכן והוא בכך על ברכותי והשאר דגושין: (ח) את צדה העם בידם. צדת העם שהלכו למקומם לקחו העם השארים עמו וכן שופרותיהם שהיו עם מקצתם להריע במלחמה לקחו כמו כן השארי׳ עמו כדי שיהיה שופר ביד כל אחד ואחד מהשלש מאות הנשארים ויריעו תרועה גדולה להבהיל מחנה מדין. ומלת צדה מוכרת במקום כמוך כי משפטו צדת. וכמוהו ועמה צדק כאיפה שעורים וזולתם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק וכת״י סמוך ית זוודי עמא: (יג) צלול. כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד ואחד הוא כי אותיות אהו״י מתחלפות והוא מענין תצלנה אזניו כלומר שמע רעש לחם שעורים שהיה מתהפך במחנה מדין ובאמרו לחם שעורים נראה כי שמע ורצה אותו או יהיה מן צלי אש שרפו צלה כמו מן שורש הגה הגיגי ופי׳ עוגת שעורים ומעט. צליל שהיתה צלויה בגחלים והוא הנקרא בדברי רז״ל חררה ולא חררה על גבי גחלים וכת״י חרר דלחם שעורים. והיה זה משל על ישראל שהיו חלושים מתגברים על

רלבג

ואולם אשר כרעו על ברכיהם לשתות הם עצלים ורצה שישובו להם והנה במאמר הא׳ הבדל מהם בעלי העבירות ורכי הלבב כי האיש הירא הוא ירא מעבירה שבידו כמו שביארו ז״ל בפרק משוח מלחמה והחרד הוא רך הלבב ובזה הענין השני הבדיל העצלים ולא השאיר כי אם הצדיקים והחרוצים והגבורי׳ והם היו שלש מאות איש לבד ובהם לבד החזיק כמו שצוה לו השי״ת ע״י נביאו או בעצמו במראה הנבואה: (ח) ולקחו צדת העם בידם ושופרותיהם כדי שיהיה שופר ביד כל אחד מהם וידמה שהשי״ת הודיע לו איך תהיה התשועה ביד שלש מאות האנשים האלה ר״ל שזה יהיה בשיתן שופרות ביד כלם וכדים רקים ולפידים בוערים באש בתוך הכדים כאופן שעשו זה ואולם קצר הכתוב כמנהגו וחזק השי״ת לבו במספר החלום ואת שברו כי זה ממה שהורה אמתות מה שיעד להם השי״ת: (יג) צלול לחם שעורים. ר״ל קול הכרת לחם שעורים:

רלבג

צדה ג׳ חס׳ וסי׳ הכינו לכם צדה. ויקחו את צדה העם. לקחת צדה לעם: החמשים ד׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח ובריש יהושע: הנה ז׳ יתיראין וסי׳ הנה דבקה לפניך. הנה שבע שנים באות. הנה חלום ויבא גדעון. הנה מת כי המגיד לי. [הנה שני וייראו מאד. הנה מים כה אמר ה׳. הנה דבר על מי אדברה:

פי׳ רבי׳ ישעיה

יכרע על ברכיו. נופל על הגג לבד: (ח) ויקחו את צדה העם בידם. פי׳ אלו שלש מאות לקחו צידת שאר העם ושופרותיהם: (יג) צליל לחם שעורים. פי׳ חררה או גלוסקא: (יד) אין זאת בלתי אם חרב גדעון. פי׳ צליל לחם שעורים שהיה נבזה בעינינו וסברנו לאכלו כלחם ומפני רוב שפלותו נדמה ללחם שעורים. או כדברי רבותינו שאמרו יום הנפת העומר היה: את שברו. פי׳ פתרונו: ע״כ

תולדות אהרן המלקקים בידם. עקדה שם: ויבא גדעון. עירובין יט:

מצודת דוד

בשפתיו כדרך כל הארץ רק מלקק בלשונו כדרך שתיית הכלב אבל הכורע על ברכיו לשתות מהנחל יכול הוא לשתות בשפתיו ולזה צוה להעמיד המלקקים לבד והכורעי׳ לבד: וכל אשר יכרע וכו׳. ר״ל וכן תציג לבד כל אשר יכרע וכו׳: (ז) המלקקים. בחר במלקקים ומאס בכורעים לפי שהכורעים הורגלו לכרוע לע״ג ולא כן המלקקים: (ח) ויקחו. המלקקים לקחו מיתר העם צידם ושופרותיהם: ואת כל וכו׳. שמה הכורעים: החזיק. אחז בהם ללכת עמו: מתחת. וגדעון היה בהר ממעל: (י) ואם ירא וגו׳. אם תפחד לרדת להלחם בם רד לשמוע מה בפיהם: (יא) ואחר. שכשתשמע מה בפיהם אז תחזקנה ידיך ותרד אל המחנה להלחם בם: אל קצה החמושים. דרך המחנה להעמיד בלילה מסביב אנשים מזויינים לשומרים: (יג) ויכהו. הצליל הכה את האוהל ונפל הוא אל תוך האוהל והיפך תחתית האוהל למעלה ונפל האוהל: (יד) אין זאת. אין פתרון אחר רק יורה על נצחון חרב גדעון כאשר דבר קל כצליל היפך את האוהל החזק ממנו כן גדעון החלש ינצח עם רב וחזק

מצודת ציון

בלשון כמו ילוקו הכלבים (מ״א כ״א): (ח) צדה. מזון: החזיק. אחז: (יא) החמושים. המזויינים וכן תעברו חמשים (יהושע א): (יב) נופלים. חונים כמו ע״פ כל אחיו נפל (בראשית כה): (יג) צליל. מל׳ צלי ור״ל חררה אפויה על הגחלים: מתהפך. מתהפך ומתגלגל כי בעת הגלגול יתהפך מעבר לעבר: (יד) איש. ר״ל גדול וחשוב

אִם־חֶרֶב גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ אִישׁ
ז' יִשְׂרָאֵל נָתַן הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ אֶת־מִדְיָן
ל' וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה׃
טו וַיְהִי כִשְׁמֹעַ גִּדְעוֹן אֶת־מִסְפַּר הַחֲלוֹם
כ' בתרי לישני ואת כסף שברו וְאֶת־שִׁבְרוֹ וַיִּשְׁתָּחוּ וַיָּשָׁב אֶל־מַחֲנֵה
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר קוּמוּ כִּי־נָתַן יְהוָה
ט בְּיֶדְכֶם אֶת־מַחֲנֵה מִדְיָן׃ טז וַיַּחַץ אֶת־
שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים
וַיִּתֵּן שׁוֹפָרוֹת בְּיַד־כֻּלָּם וְכַדִּים רֵקִים
וְלַפִּדִים בְּתוֹךְ הַכַּדִּים׃ יז וַיֹּאמֶר
ב' את ת:נית אֲלֵיהֶם מִמֶּנִּי תִרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ וְהִנֵּה
אָנֹכִי בָא בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה וְהָיָה כַאֲשֶׁר
י"ד אֶעֱשֶׂה כֵּן תַּעֲשׂוּן׃ יח וְתָקַעְתִּי בַּשּׁוֹפָר
ל' אָנֹכִי וְכָל־אֲשֶׁר אִתִּי וּתְקַעְתֶּם
בַּשּׁוֹפָרוֹת גַּם־אַתֶּם סְבִיבוֹת כָּל־
ג' הַמַּחֲנֶה וַאֲמַרְתֶּם לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן׃
יט וַיָּבֹא גִדְעוֹן וּמֵאָה־אִישׁ
אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה רֹאשׁ
ב' מ"ל. ה' הָאַשְׁמֹרֶת הַתִּיכוֹנָה אַךְ הָקֵם הֵקִימוּ
אֶת־הַשֹּׁמְרִים וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת
ג' מ"ע בליש' וְנָפוֹץ הַכַּדִּים אֲשֶׁר בְּיָדָם׃ כ וַיִּתְקְעוּ
שְׁלֹשֶׁת הָרָאשִׁים בַּשּׁוֹפָרוֹת וַיִּשְׁבְּרוּ
ז'. ל' מ"ע הַכַּדִּים וַיַּחֲזִיקוּ בְיַד־שְׂמֹאולָם
בַּלַּפִּדִים וּבְיַד־יְמִינָם הַשּׁוֹפָרוֹת
ל' מ"ע. ג' לִתְקוֹעַ וַיִּקְרְאוּ חֶרֶב לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן׃
כא וַיַּעַמְדוּ אִישׁ תַּחְתָּיו סָבִיב לַמַּחֲנֶה
וינוסו ק' וַיָּרָץ כָּל־הַמַּחֲנֶה וַיָּרִיעוּ וַיָּנִיסוּ׃
כב וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הַשּׁוֹפָרוֹת וַיָּשֶׂם
יְהוָה אֶת־חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ וּבְכָל־
הַמַּחֲנֶה וַיָּנָס הַמַּחֲנֶה עַד־בֵּית הַשִּׁטָּה

דְגִדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ אֱנָשׁ
יִשְׂרָאֵל מְסַר יְיָ בִּידֵיהּ יָת
מִדְיָנָאֵי וְיָת כָּל מַשְׁרִיתָא׃
טו וַהֲוָה כַּד שְׁמַע גִדְעוֹן
יָת שׁוּעִית חֶלְמָא וְיָת
פִּשְׁרֵיהּ וְאוֹדֵי וְתָב
לְמַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר
קוּמוּ אֲרֵי מְסַר יְיָ בִּידֵיכוֹן
יָת מַשְׁרִית מִדְיָנָאֵי׃ טז וּפַלֵג
יָת תְּלַת מְאָה גַבְרָא לִתְלַת
מַשְׁרְיָן וִיהַב שׁוֹפָרַיָא בְּיַד
כּוּלְהוֹן וְכַדִּין רֵיקָנִין
וּבְעוּרַיָא בְּגוֹ כַדַּיָא׃ יז וַאֲמַר
לְהוֹן מִנִּי תֶחֱזוּן וְכֵן תַּעְבְּדוּן
וְהָא אֲנָא אָתֵי בִּסְיָפֵי
מַשְׁרִיתָא וִיהֵי כְּמָא
דַאֲעְבֵּיד כֵּן תַּעְבְּדוּן׃
יח וְאֶתְקַע בְּשׁוֹפָרָא אֲנָא
וְכָל דְעִמִּי וְתִתְקְעוּן
בְּשׁוֹפָרַיָא אַף אַתּוּן סְחָרָנוּת
כָּל מַשְׁרִיתָא וְתֵימְרוּן
חַרְבָּא דְמִקְטְלָא מִן קֳדָם יְיָ
וְנִצְחָנָא עַל יְדֵי גִדְעוֹן׃
יט וַאֲתָא גִדְעוֹן וּמְאָה גַבְרָא
דְעִמֵּיהּ בִּסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא
בְּרֵישׁ מַטַּרְתָּא מְצִיעֲתָא
בְּרַם אֲקָמָא אֲקִימוּ יָת
נָטְרַיָא וּתְקָעוּ בְּשׁוֹפָרַיָא
וְנַפַּצוּ כַדַּיָא דְבִידֵיהוֹן׃
כ וּתְקָעוּ תְּלַת מַשְׁרְיָן
בְּשׁוֹפָרַיָא וְתַבָּרוּ כַדַּיָא
וְאַתְקִיפוּ בִּיד סְמָלְהוֹן
בִּבְעוּרַיָא וּבְיַד יְמִינְהוֹן בְּשׁוֹפָרַיָא לְמִתְקַע וַאֲמָרוּ
חַרְבָּא מִן קֳדָם יְיָ וְנִצְחָנָא עַל יְדֵי גִדְעוֹן׃ כא וְקָמוּ גְבַר
בְּאַתְרֵיהּ סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא וּרְהַטוּ כָּל
מַשְׁרִיתָא וְיַבִּיבוּ וְאַפְּכוּ׃ כב וּתְקָעוּ תְּלַת מְאָה
שׁוֹפָרַיָא וְשַׁוִּי יְיָ יָת חֶרֶב גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ וּבְכָל
מַשְׁרִיתָא וְאַפְּכַת מַשְׁרִיתָא עַד בֵּית שִׁטָּה לִצְרֵירַת

רשי

האהל : (טו) ואת שברו . ואת ממכרו כלומר ואת פתרונו : את מספר החלום. את סיפור החלום ית שועית חלמא וית פשריה : (טז) שופרות ולפידים . להזכיר זכות מתן תורה . ופשוטו לילה היה כמו שכתוב והיה חשך לפיכך נשאו שם לפידים להאיר להם ונתנום בכדים כדי שלא יביטו בלפידים : (יז) ממני תראו . את אשר אני עושה ראו ועשו כן : (יח) אנכי וכל אשר אתי. אחד מן הראשים ומאה איש היה עמו : לה' ולגדעון . חרבא דמקטלא מן קדם ה' ונצחנא ע"י גדעון : (יט) הקם הקימו . כבר בני החיל את השומרים שהיתה משמרתם באשמורת התיכונה שכן דרך בני גייסות להעמיד שומרים אלו ישמרו שליש הלילה הראשון ואלו שליש השני ואלו שליש האחרון : ונפוץ הכדים : ולשבור הכדים אשר בידם : (כא) ויריעו . תרועת מסע וניסה

רדק

על מדין ,,,נתין אותם : (טו) מספר החלום . מן ויספר להם את חלומו לשון הגדה: ואת שברו. פתרונו כי החלום כמו הדבר החתום והסתום והפתרון שובר אותו ומגלה אותו : (יח) ואמרתם לה' ולגדעון . פי' חרב כמו שאמר ויקראו חרב לה' כלומר חרבינו לה' הוא כי נלחם לנו ואחריו חרבינו הוא לגדעון כי על ידו נצח המחנה הזה וכת"י חרבא דאתקטלא מן קדם ה' ונצחנא על ידי גדעון : (יט) ראש האשמורת התיכונה . שהיו שומרים המחנה בלילה והיו חולקים משמרות הלילה לשלשה חלקים השומרים בתחלת הלילה היו עורי' עד שליש הלילה והוא סוף האשמורת הראשונה וראש האשמורת התיכונה והיו השומרים הראשונים הולכים לישן והאחרים קמים משנתם לשמור וזהו שאמר אך הקם הקימו את השומרים והנה גדעון בא אל המחנה ; (כ) שלשת הראשים . אינו אומר כי הראשים לבדם תקעו כי כל העם תקעו ופירוש ראשים חלקים כמו והיה לארבעה ראשים : (כא) וירץ כל המחנה. לנוס כמו שאמר וינוסו . ומה שאמר ויריעו תרועת שבר ופחד

רלבג

(יט) ראש האשמורת התיכונה . אחר עבור שליש הלילה. והנה בראש האשמורת ההיא הקימו השומרים מדין ועמלק לשמור המחנה שיהיו שם הם ערים לפי שכל אנשי המחנה היו ישנים וידמה שכן היו שם שומרי' ממונים לקום בראש כל אשמורת ואשמורת ממשמרות הלילה כי אין לאומר שיאמר שלא ישנו אנשי מלחמה עד סוף האשמורת הראשונה ולזה הוצרכו אז להקים את השומרים לא קודם זה כי מה שמצא גדעון ברדתו במחנה קודם זה הורה שכבר היו ישנים . והנה התחיל תחלה לתקוע בשופר גדעון ומאה איש אשר אתו ואחר תקעו בשופרות שני הראשים הנשארים והאנשים אשר אתם ובעת שהתחילו לתקוע בשופרות שברו הכדים אשר בידם ונשארו הלפידים וראו שלש מאות הלפידים אשר בוערים תכף שהקיצו והיו אלו האנשים קוראים בקול גדול חרב לה' ולגדעון ועם רוב הבהלה חשבו חיל מהם שיהיה חיל גדעון בניהם וחשב כ"א מהם שיהיה רעהו מאנשי גדעון ולזאת הסבה היה חרב איש באחיו והנה קצתם היו הורגין קצתם וקצתם היו נסים מפחד מי שהיה אלא שחשבו שיהיה

תעשון ט"ו וסי' ודברת אלי ושמת. לא תעשון אתי. אם תעשון את הדבר . ואם לא תעשון כן . ואצוה אתכם בעת : לא תעשון כן לה' . לא תעשון ככל אשר . ושמרתם את דברי הברית . ויאמר אליהם ממני תראו בתרא דפסו' וי"א ב' בו.ויאמר להם למה תעשון . ויאמר להם שמשון דעלי . ויצום לאמר זה הדבר דמלכים . ויצו עליהם לאמר כה דד"ה. ובתריה וכל ריב אשר יבא : ויריעו ד' מלאים וסי' וירע העם ויתקעו בשופרות דירחו . וירץ כל העם ויריעו . ויריעו כל בני אלהים . ויריעו איש יהודה דד"ה :

תולדות אהרן ראש האשמורת. ברכות ב' (שם ג') :

מצודת ציון

והשוב: (טו) שברו. ר"ל פתרונו כי החלום הוא דבר סתום וסגור וע"י הפתרון ישובר ויפתח : (טז) ויחץ. ענין חליקה והפלגה : ראשים. ר"ל חלקים כמו והיה לארבעה ראשים (בראשית ג) : וכדים. שם כלי מה : רקים . ריקנים : ולפדים . ענין דולק וקשור בו שלהבת כמו כלפיד יבער (ישעיה סב) : (יט) האשמורת. הלילה נחלקת לשלשה חלקים ויקראו אשמורת ע"ש שנחלקה לשלשה כתות מלאכים וכל כת שומר זמנו לומר בה שירה : התיכונה. מל' תוך ר"ל האמצעי' : ונפוץ. ענין שבירה עם הפזור וכן ונפץ עולליך (תהלים קלז) : (כא) תחתיו . במקומו

מצודת דוד

וחזק : (טו) וישתחו . בהודאה לה' : (יח) סביבות כל המחנה . של מדין ועמלק וכו': לה' ולגדעון. ר"ל התשועה תיוחס לה' ובא ע"י גדעון: (יט) ראש וכו'. בתחלת משמר האמצעי : אך הקם . בעת אשר הקימו את השומרים לשמור כי הדרך הוא להעמי' שומרי' אחרים בכל משמר לשמור את המחנה : ויתקעו . גדעון ואנשיו : ונפוץ הכדי' . למען יראו הלפידים להבהיל את בני מדין וכו' : (כ) שלשת הראשים . כי גם שני הראשים האחרים תקעו כאשר אמר להם גדעון ותקעתם בשופרות גם אתם ; חרב לה'. תשועת החרב תיוחס לה' ובאה ע"י גדעון : (כא) איש . כל אחד מישראל עמד במקומו סביב למחנה מדין: ויריעו . תרועת שבר וניסה : (כב) יתקעו ר"ל במה שתקעו שלש מאות שופרות שהוא דבר מבהיל בא מהומה ביניהם ומה' היתה שיהרגו זא"ז ובכל המחנה היתה כזאת :

וניכה: (כד) ולכדו להם את המים. המפסיקין בין ארצם לארץ כנען: ואת הירדן. שגם הוא היה מפסיק: (כה) הביאו אל גדעון מעבר לירדן. בבקר כשעבר גדעון את הירדן לרדוף אחר זבח וצלמונע: (ב) מה עשיתי עתה ככם. מה הטוב מה שעשיתי בתחילתו כמה שעשיתם אתם בסוף: הלא טוב עוללות. שבאו לידכם בסוף מתחלת הבציר שבצרנו אני ומשפחתי שהרי בידכם נתן ה' את המלכים: (ג) ומה יכולתי. לעשות שיהא הטוב כמעשה שלכם: (ד) עובר הוא ושלש מאות האיש. עוברים את הירדן אחרי זבח וצלמונע שעברו את הירדן תחלה והיו משחיתים מעבר לירדן את ארץ ראובן וגד ומנשה ועבר שם כדי לנקום אף בהם: (ה) לאנשי סכות. ישראל היו: (ו) הכף זבח וצלמונע בידך. שאתה מתפאר

ופחד: (כב) צררתה. בשני רישי"ן: (כד) ולכדו להם את המים. שלא יוכלו לעבור ולא היו מים אל מי הירדן אלא מים אחרים שהיו בדרכם עד בית ברה שהרי אמר אחר כן ואת הירדן: (כה) בצור עורב. אחר שהרגו שם עורב נקרא צור עורב וכן יקב זאב אחר שהרגו שם זאב נקרא יקב זאב ות"י יקב זאב מישר זאב אולי המישור ההוא היה כמו יקב שפתו' גביהות לו סביב: (ב) הלא טוב עוללות אפרים. דרך משל כלומר הפחותים שבכם טובים מהגדולים שבנו או עוללות ובציר משל על מדין ומה שעשה גדעון במדין היה כמו הבציר כי הוא התחיל המלחמה והרג המחנה שהיה רב מה שנשאר אחר הבציר הם העוללות והוא דבר קטן כנגד הבציר כן אפרים לכדו שרי מדין שהם כעוללות כנגד כל המחנה אלא שהיו שרים וגדולים זהו שאמר הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר כי המעשה שלכם טוב מהמעשה שלי כי שרי מדין נפלו בידכם ות"י הלא טבין חלשיא דבית אפרים מתקיפיא דבית אביעזר: מבציר. הבי"ת רפה וראויה להדגש: (ג) אז רפתה רוחם. רוח הכעס כמו אל תבהל ברוחך לכעוס: (ו) ויאמר שרי סכות. אחד מהשרים ענה לו בעבור

צְרֵרָתָה עַד שְׂפַת־אָבֵל מְחוֹלָה עַל־
טַבָּת: כג וַיִּצָּעֵק אִישׁ־יִשְׂרָאֵל ג'. ג'
מִנַּפְתָּלִי וּמִן־אָשֵׁר וּמִן־כָּל־מְנַשֶּׁה ג' וכל לשון ארמית דכו'
וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵי מִדְיָן:
כד וּמַלְאָכִים שָׁלַח גִּדְעוֹן בְּכָל־הַר
אֶפְרַיִם לֵאמֹר רְדוּ לִקְרַאת מִדְיָן
וְלִכְדוּ לָהֶם אֶת־הַמַּיִם עַד בֵּית בָּרָה ס'
וְאֶת־הַיַּרְדֵּן וַיִּצָּעֵק כָּל־אִישׁ אֶפְרַיִם ג'
וַיִּלְכְּדוּ אֶת־הַמַּיִם עַד בֵּית בָּרָה וְאֶת־
הַיַּרְדֵּן: כה וַיִּלְכְּדוּ שְׁנֵי־שָׂרֵי מִדְיָן אֶת־
עֹרֵב וְאֶת־זְאֵב וַיַּהַרְגוּ אֶת־עוֹרֵב ד' מ"ל
בְּצוּר־עוֹרֵב וְאֶת־זְאֵב הָרְגוּ בְיֶקֶב־
זְאֵב וַיִּרְדְּפוּ אֶל־מִדְיָן וְרֹאשׁ־עֹרֵב י"א. ג'
וּזְאֵב הֵבִיאוּ אֶל־גִּדְעוֹן מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן:

ח

א וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ אֶפְרַיִם מַה־הַדָּבָר
הַזֶּה עָשִׂיתָ לָּנוּ לְבִלְתִּי קְרֹאות לָנוּ ג'
כִּי הָלַכְתָּ לְהִלָּחֵם בְּמִדְיָן וַיְרִיבוּן ב' ותד וכי יריבון.
אִתּוֹ בְּחָזְקָה: ב וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֶה־
עָשִׂיתִי עַתָּה כָּכֶם הֲלֹא טוֹב עֹלְלוֹת ג'
אֶפְרַיִם מִבְצִיר אֲבִיעֶזֶר: ג בְּיֶדְכֶם ג'
נָתַן אֱלֹהִים אֶת־שָׂרֵי מִדְיָן אֶת־עֹרֵב
וְאֶת־זְאֵב וּמַה־יָּכֹלְתִּי עֲשׂוֹת כָּכֶם אָז ד' וחס' א"ן
רָפְתָה רוּחָם מֵעָלָיו בְּדַבְּרוֹ הַדָּבָר כ'. ג'
הַזֶּה: ד וַיָּבֹא גִדְעוֹן הַיַּרְדֵּנָה עֹבֵר הוּא ד'
וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ
עֲיֵפִים וְרֹדְפִים:
ה וַיֹּאמֶר לְאַנְשֵׁי סֻכּוֹת תְּנוּ־נָא כִּכְּרוֹת
לֶחֶם לָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלָי כִּי־עֲיֵפִים הֵם
וְאָנֹכִי רֹדֵף אַחֲרֵי זֶבַח וְצַלְמֻנָּע מַלְכֵי
מִדְיָן: ו וַיֹּאמֶר שָׂרֵי סֻכּוֹת הֲכַף זֶבַח י"ב סבירין ויאמרו. ג'

עַד כֵּיף מֵישַׁר אָבֵל מְחוֹלָה לְטַבָּת: כג וְאִתְכְּנִישׁ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל מִנַּפְתָּלִי וּמִן שִׁבְטָא דְאָשֵׁר וּמִן כָּל שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה וּרְדָפוּ בָּתַר מִדְיָנָאֵי: כד וְאִזְגַּדִּין שְׁלַח גִּדְעוֹן בְּכָל טוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם לְמֵימַר חוּתוּ לְקַדָּמוּת מִדְיָנָאֵי וַאֲחַדוּ עֲלֵיהוֹן יַת מְגִיזָתָא עַד בֵּית בָּרָה וְיַת יַרְדְּנָא וְאִתְכְּנִישׁ כָּל אֱנַשׁ אֶפְרַיִם וַאֲחַדוּ יַת מְגִיזָתָא עַד בֵּית בָּרָה וְיַת יַרְדְּנָא: כה וַאֲחַדוּ תְּרֵין רַבְרְבֵי מִדְיָן יַת עוֹרֵב וְיַת זְאֵב וּקְטָלוּ יַת עוֹרֵב בְּשָׁקִיף עוֹרֵב וְיַת זְאֵב קְטָלוּ בְּמֵישַׁר זְאֵב וּרְדָפוּ בָּתַר מִדְיָנָאֵי וְרֵישׁ עוֹרֵב וּזְאֵב אַיְתִיאוּ לְוַת גִּדְעוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא: א וַאֲמָרוּ לֵיהּ אֱנָשׁ אֶפְרַיִם מָא פִתְגָמָא הָדֵין עֲבַדְתָּא לָנָא בְּדִיל מַה לָא קְרֵיתָא לָנָא כַּד אֲזַלְתָּא לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּמִדְיָן וְדִינִין עִמֵּיהּ בִּתְקוֹף: ב וַאֲמַר לְהוֹן מָה עֲבָדִית כְּעַן כְּוָתְכוֹן הֲלָא טָבִין חַלָּשַׁיָּא דְבֵית אֶפְרַיִם מִתַּקִּיפַיָּא דְבֵית אֲבִיעֶזֶר: ג בִּידְכוֹן מְסַר יְיָ יַת רַבְרְבֵי מִדְיָן יַת עוֹרֵב וְיַת זְאֵב וּמָה יְכֵלִית לְמֶעְבַּד כְּוָתְכוֹן כְּבֵן נָחַת רוּחֵיהוֹן מִנֵּיהּ בְּמַלָּלוּתֵיהּ פִּתְגָמָא הָדֵין: ד וַאֲתָא גִדְעוֹן לְיַרְדְּנָא עָבַר הוּא וּתְלָת מְאָה גֻבְרַיָּא דְעִמֵּיהּ כַּד מְשַׁלְהָן וְרָדְפִין: ה וַאֲמַר לֶאֱנָשֵׁי סֻכּוֹת הָבוּ כְעַן פִּתָּא דִלְחָמָא לְעַמָּא דִי עִמִּי אֲרֵי מְשַׁלְהָן אִנּוּן וַאֲנָא רָדֵיף בָּתַר זֶבַח וְצַלְמֻנָּע מַלְכֵי מִדְיָן: ו וַאֲמַר רַבְרְבֵי סֻכּוֹת הָא

רלבג

שיהיה מחיל גדעון: (כג) והנה נזעקו בני ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה ורדפו אחרי מדין לכלותם בעת שהיו נבהלים והיו נסים: (כד) ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן כדי שלא יוכלו לעבור המים וילכדום ויהרגום בהיות להם המלחמה פנים ואחור: (כה) והנה לקחו את עורב ואת זאב שני שרי מדין והרגו את עורב בצור אחד קראוהו אחר זה צור עורב והרגו את זאב במישור אחד היתה תמונתו כתמונת יקב וקראוהו אחר זה יקב זאב מפני זה המעשה שאירע בו: (ב) הלא טוב עוללות אפרים וגו'. דמה החלשים לעוללות שהם ענבים חסרים והגבורים לענבים השלמים. אשר יבצרו אותם כי העוללות היו מניחים לעניים ואמר לפייסם כי טובים החלשים שבאפרי' יותר מהגבורי' שבמשפחתו ובזה שקטה כעסם והגיע

תולדות אהרן בצור עורב. חולין ס:

ברה ה' כתיב ה"א בקריאה וסי' עד בית ברה. וחברו דבתרי'. מצות ה' ברה מאירת. ברה כחמה איומ' כנדגלות. ברה היא ליולדתה, וכל לשון אבילה דכוו' כתיב ה"א במ"א: וראש י"א בקריאה וסי' במס' רבתא: יכולתי ג' בקריאה וסי' נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי ומה יכלתי עשות ככם. השיגוני עונותי ולא ונמסר גם בסדר ויצא: רוחם ג' בקריאה וסי' אז רפתה רוחם מעליו. אשר הלכים אחר רוחם. תוסף רוחם יגועון

מצודת דוד

(כד). ולכדו ר"ל קחו המעברות מן הנהל אשר היה סמוך להם ועד בית ברה קחו ואף מעברות הירדן קחו לבל יוכל לעבור המים: להם. ר"ל בעבור מדין לבל יוכלו לעבור: (כה) וילכדו. בני אפרים לכדו: מעבר לירדן. כשעבר גדעון את הירדן לרדוף אחר זבח וצלמנע הביאו לו לשם: ח (א) לבלתי קראות לנו. בתחלת המלחמה כאשר הלכת להלחם ומה זה קראת לנו אחר הנצוח: (ב) מה עשיתי. ר"ל הנה עכ"ז הנצוח יקרא על שמכם כי מהו הנצוח אשר עשיתי אני עתה כמו אתם: הלא טוב וכו'. ר"ל הנצחון שעשיתם בסוף המלחמה היא יותר גדולה מהנצחון שעשו אני עם משפחתי אביעזר בתחלתה: (ג) ומה יכולתי. ר"ל היכולת שבי מה היא עד שאוכל לעשות גבורה כמו אתם: אז. כשדבר על לבם והודה להם על הנצחון והיכול' נחו מזעפם: (ה) אחרי זבח וצלמונע. כי ברחו עד לא לכדו המים או שנאחרו באחרים

מצודת ציון

במקומו: (כד) על טבת. עד טבת והוא שם מקום: (כג) ויצעק. ענין אסיפה על כי באה בצעקת המאסף: (כה) אל מדין. את מדין: (ב) עוללות. הם הענבים הפחותים הנלקטים בסוף כמו ונשאר בו עוללות (ישעיה י"ז): מבציר. תחילת הלקיטה תקרא בציר כמו כי תבצור כרמך (דברים כד): (ג) רפתה. מלשון רפיון: רוחם. רוח הכעס כמו אל תבהל ברוחך לכעוס (קהלת ז): (ה) ככרות. לחם השלם נקרא ככר: ברגלי. עמי ואחרי:

ודשתי

ולא

ז'. ל' וְצַלְמֻנָּע עַתָּה בְּיָדֶךָ כִּי־נִתֵּן לִצְבָאֲךָ
לָחֶם׃ ז וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן לָכֵן בְּתֵת יְהוָה
אֶת־זֶבַח וְאֶת־צַלְמֻנָּע בְּיָדִי וְדַשְׁתִּי
אֶת־בְּשַׂרְכֶם אֶת־קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת־
ל' הַבַּרְקֳנִים׃ ח וַיַּעַל מִשָּׁם פְּנוּאֵל
כ' וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כָּזֹאת וַיַּעֲנוּ אוֹתוֹ אַנְשֵׁי
ח' פְנוּאֵל כַּאֲשֶׁר עָנוּ אַנְשֵׁי סֻכּוֹת׃
ט וַיֹּאמֶר גַּם־לְאַנְשֵׁי פְנוּאֵל לֵאמֹר
ל' בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם אֶתֹּץ אֶת־הַמִּגְדָּל
ל' הַזֶּה׃ י וְזֶבַח וְצַלְמֻנָּע
ל' בַּקַּרְקֹר וּמַחֲנֵיהֶם עִמָּם כַּחֲמֵשֶׁת
ל' עָשָׂר אֶלֶף כֹּל הַנּוֹתָרִים מִכֹּל מַחֲנֵה
בְנֵי־קֶדֶם וְהַנֹּפְלִים מֵאָה וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב׃
ל'. ד' יא וַיַּעַל גִּדְעוֹן דֶּרֶךְ הַשְּׁכוּנֵי בָאֳהָלִים
ב' ואת עטרו' מִקֶּדֶם לְנֹבַח וְיָגְבֳּהָה וַיַּךְ אֶת־הַמַּחֲנֶה
וְהַמַּחֲנֶה הָיָה בֶטַח׃ יב וַיָּנוּסוּ זֶבַח
וְצַלְמֻנָּע וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וַיִּלְכֹּד אֶת־
שְׁנֵי ׀ מַלְכֵי מִדְיָן אֶת־זֶבַח וְאֶת־
ל' צַלְמֻנָּע וְכָל־הַמַּחֲנֶה הֶחֱרִיד׃
יג וַיָּשָׁב גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ מִן־הַמִּלְחָמָה
מִלְמַעֲלֵה הֶחָרֶס׃ יד וַיִּלְכָּד־נַעַר
ג' מֵאַנְשֵׁי סֻכּוֹת וַיִּשְׁאָלֵהוּ וַיִּכְתֹּב אֵלָיו
אֶת־שָׂרֵי סֻכּוֹת וְאֶת־זְקֵנֶיהָ שִׁבְעִים
וְשִׁבְעָה אִישׁ׃ טו וַיָּבֹא אֶל־אַנְשֵׁי
סֻכּוֹת וַיֹּאמֶר הִנֵּה זֶבַח וְצַלְמֻנָּע אֲשֶׁר
כ' חֵרַפְתֶּם אוֹתִי לֵאמֹר הֲכַף זֶבַח וְצַלְמֻנָּע
ז' עַתָּה בְּיָדֶךָ כִּי נִתֵּן לַאֲנָשֶׁיךָ הַיְּעֵפִים
ל' וחד את קוצי לָחֶם׃ טז וַיִּקַּח אֶת־זִקְנֵי הָעִיר וְאֶת־
ב' ובענין קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת־הַבַּרְקֳנִים וַיֹּדַע

כְּאִלּוּ זֶבַח וְצַלְמֻנָּע כְּעַן מְסִירִין בִּידָךְ אֲרֵי נִתֵּן לְחֵילָךְ לַחְמָא׃ ז וַאֲמַר גִּדְעוֹן בְּכֵן כַּד יִמְסַר יְיָ יַת זֶבַח וְיַת צַלְמֻנָּע בִּידִי וְאֶדוּשׁ יַת בִּסְרֵיכוֹן עַל כּוּבֵי מַדְבְּרָא וְעַל בַּרְקָנַיָּא׃ ח וּסְלֵיק מִתַּמָּן לִפְנוּאֵל וּמַלֵּל לְוָתְהוֹן כְּדָא וַאֲתִיבוּ יָתֵיהּ אֱנָשֵׁי פְנוּאֵל כְּמָא דַאֲתִיבוּ אֱנָשֵׁי סֻכּוֹת׃ ט וַאֲמַר אַף לֶאֱנָשֵׁי פְנוּאֵל לְמֵימַר כַּד אֵיתוּב בִּשְׁלָם אֶתְרַע יַת מַגְדְּלָא הָדֵין׃ י וְזֶבַח וְצַלְמֻנָּע בְּקַרְקֹר וּמַשְׁרְיָתֵיהוֹן עִמְּהוֹן כַּחֲמֵשֶׁת עֲסַר אַלְפִין כֹּל דְאִשְׁתָּאֲרוּ מִכֹּל מַשְׁרִיַת בְּנֵי מַדִנְחָא וּדְאִתְקְטָלוּ מְאָה וְעֶשְׂרִין אַלְפִין גַּבְרָא שְׁלִיפֵי חַרְבָּא׃ יא וּסְלֵיק גִּדְעוֹן בְּאוֹרַח מַשְׁרִיַת עַרְבָאֵי דְשָׁרָן בְּשְׁכוּנִין בְּמַדְבְּרָא מִמַּדִינְחָא לְנוֹבַח וּרְמָתָא וּמְחָא יַת מַשְׁרִיתָא וּמַשְׁרִיתָא שַׁרְיָא לְרוּחְצָן׃ יב וְאַפְּכוּ זֶבַח וְצַלְמֻנָּע וּרְדַף בָּתְרֵיהוֹן וַאֲחַד יַת תְּרֵין מַלְכֵי מִדְיָן יַת זֶבַח וְיַת צַלְמֻנָּע וְכָל מַשְׁרִיתָא אֲזִיעַ׃ יג וְתָב גִּדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ מִן קְרָבָא עַד מֵעַל שִׁמְשָׁא׃ יד וַאֲחַד עוּלֵימָא מֵאֱנָשֵׁי סֻכּוֹת וְשַׁאֲלֵיהּ וּכְתַב לֵיהּ יַת רַבְרְבֵי סֻכּוֹת וְיַת סָבַהָא שַׁבְעִין וְשַׁבְעָא גּוּבְרִין׃ טו וַאֲתָא לְוַת אֱנָשֵׁי סֻכּוֹת וַאֲמַר הָא זֶבַח וְצַלְמֻנָּע דְּחַסַּדְתּוּן יָתִי לְמֵימַר הָא כְּאִלּוּ זֶבַח וְצַלְמֻנָּע כְּעַן מְסִירִין בִּידָךְ אֲרֵי נִתֵּן לְגֻבְרָךְ דְּמִשְׁתַּלְהַן לַחְמָא׃ טז וּדְבַר יַת סָבֵי קַרְתָּא וְיַת כּוּבֵי מַדְבְּרָא וְיַת בַּרְקָנַיָּא וְתַבַּר עֲלֵיהוֹן יַת אֱנָשֵׁי

בעבור כלם לפיכך אמר ויאמר לשון יחיד : (ז) את קוצי . עם קוצי המדבר ופירושו ודשתי שאכה בקוצים על בשרכם וי"ת את קוצי על כובי מדברא ועל ברקניא ונראה מדבריו שפירושו שישליכם על הקוצים ערומים וידוש ברגליו עליהם ונראה כי סכות זה היה מקום קוצים וברקנים לפיכך שם העיר סכות כמו התמלא בסכות עורו שפירושו קוצים לפיכך אמר שיכה אותם בקוצים : הברקנים . מין ממיני הקוצים : (י) בקרקר . הבי"ת פתוחה לסימן ה"א הידיעה שלא כמנהג להכניסה על שם עיר כי אם במקומות מועטים והוא לרוב ההודעה : (יא) דרך השכוני באהלים . בא הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלכם ופי' כמו שת"י באורח משירית ערבאי דשרן בשכונין במדברא : (יג) מלמעלה החרס . כמו שת"י עד לא מיעל שמשא קודם בא השמש וחרס נקרא השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח בטרם יצא החרסה ויהיה מלמעלה מן כעלות גדיש בעתו כלומר טרם הפסק אור השמש או פירושו שהיה השמש עדין למעלה נראה ברקיע שלא נכנס עדין תחת הארץ ויש לפרש כי כל הלילה רדף גדעון אחרי זבח וצלמונע ובבקר כעלות השחר שב מן המלחמה וזהו מלמעלה החרס : (יד) ויכתוב אליו . כדי שלא ישכחם עד בואו העיר : (טז) וידע בהם . כתרגומו ותבר עליהון מן וידוע תולי

מתפאר שהגלתנו מיד מדין : (ז) הברקנים . רוכל"ש בלע"ז : (י) בקרקר . שם מקום : (יא) דרך השכוני באהלים. דרך ארץ קדר וערב השוכנים במדבר באהליהם שרועים מקנה תמיד ואין דרים בבתים : (יא) מקדם לנובח ויגבהה . שהם ערי ישראל ולא רצה לילך שם אלא דרך עקלתון כדי שלא ירגישו בהם ויהומם פתאום : (יג) מלמעלה החרס . עד שלא שקעה השמש בעוד החמה נראית גבוה : (טז) ויודע בהם . ותבר

נתן ו' בקריאה וסי' במסרה רבתא : פנואל ח' בקריאה וסי' במסרה רבתא : באהלים ד' וסי' דרך השכוני באהלים . ובית לא תבנו . ונשב באהלים ונשמע . עוד אושיבך באהלים כימי : וישאלהו ג' בקריאה וסי' וישאלהו האיש לאמר מה תבקש . וילכד נער מאנשי סכות . וישאלהו המלך דירמיה :

רלבג

(ז) והגיע מרוע תכונת שרי סכות שלא רצו לצאת לצבא עם גדעון וגם לא רצו לתת להם ככרות לחם ואמר להם גדעון שבתת ה' את זבח ואת צלמונע בידו ייסרם על זה בשידוש בשרם אל הקוצים ואל הברקנים : (ח) ועלה משם פנואל וענוהו אנשי פנואל כמענה שרי סכות והתפעל מזה התפעלות רב לרוע תכונתם עד שלא הסכימו לעזור בזאת המלחמה אפילו זה העזר המעטי ולפי שנסכמו כל אנשי פנואל במעשה אמר לנתוץ המגדל ולהרוג יושביו אבל קצר בדבריו ונמנע מלגלות להם שיהרגם וידמה שזה הענין כלו היה בלילה ההוא שהתחיל במלאכת המלחמה : (י) והנה רדף אחריהם עם ג' מאות האנשים אשר אתו וכבר היו זבח וצלמונע במקום אחד ששמו קרקר ומחניהם עמהם כחמשה עשר אלף ולא יכול גדעון מרדוף אחריהם להיותם אז נבהלים ונסים והיה לילה שלא היו רואים חיל גדעון : (יא) והנה עלה גדעון דרך השכוני באהלים לחקור באי זה מקום זבח וצלמונע או לראות אם נחבאו שם או כדי שלא יראוהו זבח וצלמונע ומחניה' עד היותו עליהם והנה בא גדעון והכה המחנה והמחנה היה בטח במקום ההוא ולא הרגישו בו עד באו : (יב) ונסו משם זבח וצלמונע ורדף אחריהם ולכדום והחרי' כל המחנה שהיו חושבים שיהיה חיל גדעון רב מאשר אתם כי לילה היה ויתכן שקראו ג"כ חרב לה' ולגדעון להחרידם : (יג) והנה שב גדעון מן המלחמה מעת שהתחיל השמש לעלות כי לילה

מצודת ציון

(ז) ודשתי . תל' דישה : את קוצי . עם קוצים : הברקנים . מין קוצים : (ט) אתוץ . מלשון נתיצה : (י) שולף . ענין הוצאת החרב מתערה כמו ותרכו שלופה (דה"א כ"א) : (יא) השכוני באהלים . הם הערביים השוכנים תמיד באוהלים : (יג) החרס . השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט) : (טז) ויודע . ת"י ותבר וכן וידע אלמנותיו (יחזקאל יט) : היפה

מצודת דוד

ולא באו במלחמה ורדף להחרימם מארצם : (ו) עתה בידך . כי אם אינם עתה בידך אין גבורה ברדיפה שניתן לצבאך לחם : (ז) ודשתי . כאדם הדש תבואה שמכה וחובט בה כן אכה על בשרכם עם קוצים : (ח) כזאת . כאשר דבר לאנשי סכות : (ט) אתוץ וכו' . לפי שבטחו להשגב במגדל עוז אשר היה להם לזה אמר שינתוץ אותו : (י) כל הנותרים . ר"ל והמה היו כל הנותרים וכו' : שולף חרב . ר"ל אנשי מלחמה הולכים שלופי חרב : (יא) היה בטח . ר"ל לא היו נשמרים מחרב גדעון כי חשבו שבטוחים המה כי לא יבוא עליהם : (יב) החריד . גדעון החריד את כל המחנה ולא יכלו להציל המלכים מידו : (יג) מלמעלה החרס . בעוד היה נראה השמש מלמעלה בגובה השמים : (יד) וישאלהו . קצר ולא פי' מה שאלו ומעצמו יובן הדבר : (טו) אשר חרפתם אותי . בדבר לכידתם : (טז) ויודע בהם . עם הקוצים היה מייסרם ומשברם :

ומכר כאן : (יח) אחד כתאר בני המלך . יונתן תרגם א' היה בהם שתוארו כתואר בני המלך ויש לפותרו כמוך כמוהם תואר אחד לכם כי כתואר בני מלכים היו : (כ) ולא שלף חרבו . לא הרגם שהיה ירא מהם : (כא) השהרונים . לוינשש בלע"ז של זהב : (כו) השהרונים והנטיפות . עינקיא וכלילא : (כז) ויעש אותו גדעון לאפוד . להיות לזכרון על תשועה גדולה לראות

רלבג

לילה היה כשבא על מחנה זבח וצלמונע : (יז) וזכר אחר זה שכבר קיים לאנשי סכות ולאנשי פנואל מה שאמר להם : (יח) איפה האנשים אשר וגומר שאל להם איה פה דומה להם שיודעו בו תארם ותמונתם ואמרו לו כי תארם כתאר גדעון ובכלל הנה תארם כתואר בני המלך כי הם יפי תאר או אמרו זה על בני גדעון כי הם היו שם כמו שאמר אחר זה ויאמר ליתר בכורו ורצו בזה כי תאר אחד מההרוגים היה כתאר בני גדעון והשאר היה תארם כתאר גדעון : (כא) השהרונים אשר בצואריהם . כדמות ירח : (כד) כי ישמעאלים הם . המדינים : (כו) הנטיפות . הן כלי זהב היו נותנין בו הנטף והוא הצרי : הענקות . הן כמו ענקים והן תכשיטין ישימו בצואר : (כז) והנה עשה גדעון מהזהב הזה אפוד והוא בדמיון החגורה וידמה שעשה זה

בכורו ג' מלאים בקריאה וסי' ויקח יהודה אשה לער בכורו. ויאמר ליתר בכורו קום . ויהי בכורו אמנון . ונמסר גם בסדר וישב : גם אתה גם חד מן י"ג פסוקים אית בהון גם גם גם וסימנם גם תבן גם מספוא . ויצו גם את השני . שלחה הנער אתי. לא איש דברים אנכי . גם צאנכם גם בקרכם . גם אהבתם גם שנאתם . ויאמרו איש ישראל אל גדעון . וישאל שאול בה' : כי גם אחיך ובית אביך . כי גם נביא גם כהן . גם תמול גם שלשום :

בָּהֶם אֵת אַנְשֵׁי סֻכּוֹת׃ יז וְאֶת־מִגְדַּל
פְּנוּאֵל נָתָץ וַיַּהֲרֹג אֶת־אַנְשֵׁי הָעִיר׃
יח וַיֹּאמֶר אֶל־זֶבַח וְאֶל־צַלְמֻנָּע אֵיפֹה ל׳
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הֲרַגְתֶּם בְּתָבוֹר
וַיֹּאמְרוּ כָּמוֹךָ כְמוֹהֶם אֶחָד כְּתֹאַר ג׳ כ״כ. ל׳
בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יט וַיֹּאמַר אַחַי בְּנֵי־אִמִּי
הֵם חַי־יְהוָה לוּ הַחֲיִתֶם אוֹתָם לֹא ל׳
הָרַגְתִּי אֶתְכֶם׃ כ וַיֹּאמֶר לְיֶתֶר בְּכוֹרוֹ ג׳ מ״ל
קוּם הֲרֹג אוֹתָם וְלֹא־שָׁלַף הַנַּעַר ל׳
חַרְבּוֹ כִּי יָרֵא כִּי עוֹדֶנּוּ נָעַר׃ כא וַיֹּאמֶר
זֶבַח וְצַלְמֻנָּע קוּם אַתָּה וּפְגַע־בָּנוּ כִּי
כָאִישׁ גְּבוּרָתוֹ וַיָּקָם גִּדְעוֹן וַיַּהֲרֹג ל׳
אֶת־זֶבַח וְאֶת־צַלְמֻנָּע וַיִּקַּח
אֶת־הַשַּׂהֲרֹנִים אֲשֶׁר בְּצַוְּארֵי ג׳
גְמַלֵּיהֶם׃ כב וַיֹּאמְרוּ אִישׁ־
יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּדְעוֹן מְשָׁל־בָּנוּ גַּם־ י״ג פסו׳ אית כב בהון גם גם גם
אַתָּה גַּם־בִּנְךָ גַּם בֶּן־בְּנֶךָ כִּי
הוֹשַׁעְתָּנוּ מִיַּד מִדְיָן׃ כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ו׳ חס׳ בסיפ׳
גִּדְעוֹן לֹא־אֶמְשֹׁל אֲנִי בָּכֶם וְלֹא־ ל׳
יִמְשֹׁל בְּנִי בָּכֶם יְהוָה יִמְשֹׁל בָּכֶם׃
כד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם גִּדְעוֹן אֶשְׁאֲלָה מִכֶּם ו׳ חס׳ בסיפ׳
שְׁאֵלָה וּתְנוּ־לִי אִישׁ נֶזֶם שְׁלָלוֹ כִּי־
נִזְמֵי זָהָב לָהֶם כִּי יִשְׁמְעֵאלִים הֵם׃ ל׳. י״ב ס״פ
כה וַיֹּאמְרוּ נָתוֹן נִתֵּן וַיִּפְרְשׂוּ אֶת־ ה׳ מ״ל
הַשִּׂמְלָה וַיַּשְׁלִיכוּ שָׁמָּה אִישׁ נֶזֶם ד׳ מ״ל
שְׁלָלוֹ׃ כו וַיְהִי מִשְׁקַל נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר
שָׁאָל אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת זָהָב לְבַד מִן־ ג׳ קמץ.
הַשַּׂהֲרֹנִים וְהַנְּטִפוֹת וּבִגְדֵי הָאַרְגָּמָן
שֶׁעַל מַלְכֵי מִדְיָן וּלְבַד מִן־הָעֲנָקוֹת
אֲשֶׁר בְּצַוְּארֵי גְמַלֵּיהֶם׃ כז וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ
גִדְעוֹן לְאֵפוֹד וַיַּצֵּג אוֹתוֹ בְעִירוֹ ל׳
בְּעָפְרָה וַיִּזְנוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו שָׁם

סֻכּוֹת: יז וְיָת מִגְדַּל פְּנוּאֵל תְּרַע וּקְטַל יָת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא: יח וַאֲמַר לְזֶבַח וּלְצַלְמֻנָּע הֵיכָא גַּבְרַיָּא דִּקְטַלְתּוּן בְּתָבוֹר וַאֲמַרוּ כְּוָתָךְ כֵּן אַף אִנּוּן חַד מִנְּהוֹן כְּחֶזְוָא דִּבְנֵי מַלְכָּא: יט וַאֲמַר אֲחַי בְּנֵי אִמָּא אִנּוּן קַיָּם הוּא יְיָ אִלּוּ קַיֵּמְתּוּן יַתְהוֹן לָא קְטָלֵית יַתְכוֹן: כ וַאֲמַר לְיֶתֶר בּוּכְרֵיהּ קוּם קְטוֹל יַתְהוֹן וְלָא שְׁלַף עוּלֵימָא חַרְבֵּיהּ אֲרֵי דְּחִיל אֲרֵי עַד כְּעַן יָנִיק: כא וַאֲמַר זֶבַח וְצַלְמֻנָּע קוּם אַתְּ וּשְׁלַט בָּנָא אֲרֵי כְּגַבְרָא כֵּן גְּבוּרְתֵּיהּ וְקָם גִּדְעוֹן וּקְטַל יָת זֶבַח וְיָת צַלְמֻנָּע וּנְסִיב יָת עֲנָקַיָּא דִּי בְּצַוְּארֵי גַּמְלֵיהוֹן: כב וַאֲמַרוּ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְגִדְעוֹן מְלוֹךְ עֲלָנָא אַף אַתְּ אַף בְּרָךְ אַף בַּר בְּרָךְ אֲרֵי פְּרַקְתָּנָא מִן יַד מִדְיָנָאֵי: כג וַאֲמַר לְהוֹן גִּדְעוֹן לָא אֶמְלוֹךְ אֲנָא עֲלֵיכוֹן וְלָא יִמְלוֹךְ בְּרִי עֲלֵיכוֹן יְיָ יִמְלוֹךְ עֲלֵיכוֹן: כד וַאֲמַר לְהוֹן גִּדְעוֹן שָׁאֵיל אֲנָא מִנְּכוֹן שְׁאֵילָא וְהָבוּ לִי גְּבַר קְדָשֵׁיהּ מִן בִּזְּתָא אֲרֵי קְדָשֵׁי דְּדַהֲבָא לְהוֹן אֲרֵי עַרְבָאֵי אִנּוּן: כה וַאֲמָרוּ מִתַּן נִתֵּן וּפְרַשׂוּ יָת כְּסוּתָא וּרְמוֹ לְתַמָּן גְּבַר קְדָשֵׁיהּ מִן בִּזְּתָא: כו וַהֲוָה מַתְקַל קְדָשֵׁי דְּדַהֲבָא דִּשְׁאַל אֲלַף וּשְׁבַע מְאָה דְּדַהֲבָא בַּר מִן סַהֲרַנַיָּא וּכְלִילַיָּא וּלְבוּשֵׁי אַרְגְּוָנָא דִּי עַל מַלְכֵי מִדְיָן וּבַר מִן עֲנָקַיָּא דִּי בְּצַוְּרֵי גַּמְלֵיהוֹן: כז וַעֲבַד יָתֵיהּ גִּדְעוֹן לְאֵיפוֹדָא וַאֲקִים יָתֵיהּ בְּקַרְתֵּיהּ בְּעָפְרָה וּטְעוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל בָּתְרוֹהִי

אולי שהוא לשון שבירה ויתכן לפרשו כמשמעו שהודיע להם פשעם עם הקוצים : (יז) ויהרג את אנשי העיר . מה שלא אמר בתחלה כי אם לנתוץ את המגדל לפי שהיו בוטחים בו ועשו עזות ועתה הרג את אנשי העיר אולי היו נלחמים עמו כשבא לנתוץ את המגדל : (יח) איפה האנשים . מה תארם ותכונתם : כמוך כמוהם אחד . כמוך כמוהם כלם אחד וצורה אחת והיו כתואר בני המלך כמו שאתה כן הם ויונתן פי' אחד מהם היה כתואר בני המלך כותך כן אנון חד מנהון כחזוא דבני מלכא ונראה פירושו לפי שמלת אחד נפרדת בטעם ואמר בני המלך כי ברוב בני המלך יפים בתואר משאר בני אדם לפי שהם מגודלים בתענוג : (כא) כי כאיש גבורתו . כלומר לא נמות ע"י נער שנצטער בפגיעתו כי אין לו גבורה וכח עדין שיכה בנו בפעם אחת מהרה אתה שאתה גבור כי כמו שהאיש גדול כן גבורתו תכה בנו אתה ונמות על ידך מהרה : ויקח . להודיע כי לקחם לעצמו כי בדעתו היה לשאול כל השהרונים והנזמים מבני החיל כמו שאמר אשאלה מכם שאלה : השהרונים . אלו בדמות ירח תרגום ירח סיהרא : (כד) כי ישמעאלים הם . מדינים הם ישמעאלים כי בני קטורה הם וקטורה היא הגר וכן במכירת יוסף וימכרו את יוסף לישמעאלים ואחר כן אמר והמדינים מכרו אותו אל מצרים וי"ת ארי ערבאי קטילו נראה מתרגומו כי אינו או' על המדינים כי ישמעאלים הם אבל הערבים השכוני באהלים שעברו ברדפם אחרי מדין והרגום ומהם היו נזמי הזהב : (כו) והנטיפות . ת"י כלילא וי"מ מן נטף ושחלת ופי' נטיפות שם כלי זהב שנותנין בהם נטף שהוא הצרי : (כז) לאפוד . עשה אותו כמין חגורה

פי' רבי' ישעיה

(כז) ויעש אותו גדעון לאפוד . פי' מין קסמים היה ועושה על פי כשפים דוגמת אפוד הקדש :

תולדות אהרן כאיש גבורתו . כ"מ פד : השהרנים. (שבת מ) :

מצודת דוד

(יז) ויהרוג וכו'. כי נלחמו בו בעבור נתיצת המגדל : (יח) כמוך כמוהם אחד . האחד כתארם ותארם כתארך ולתוספת ביאור אמר אחד : כתאר . והיו כתואר בני המלך כתארך : (כ) כי עודנו נער . ולזה הי' ירא מהם כי לא הבין שהמה מסורים בידו ולא יעמדו נגדו : (כא) כאיש גבורתו . כערך האיש כן ערך גבורתו אם גדול הוא גבורתו גדולה ואם קטן וכו' ולזה פגע אתה בנו כי בעבור רוב הגבור' שבך המית בפעם אחת ולא תשנה וכן ראוי והגון להקל מיתת המלכים : (כב) משול בנו . קבלו אותו מאהבה למשול בהם הוא וזרעו בעבור התשועה אשר עשה : (כג) לא אמשול . לא רצה לקבל הממשלה : ה' ימשול . ר"ל הלא מה' באה התשועה לזה ימשול הוא בכם ואליו תשמעון : (כד) איש נזם שללו. כל איש יתן לי נזם מאשר שלל: כי ישמעאלים הם. כי מדין הי' מבני קטורה שהיא הגר אם ישמעאל והמה אחים ובשם אחד יקראו ודרך אחד להם להשים נזם באף : (כו) אשר שאל . ונתנו ע"פ שאלתו : זהב. דינרי זהב: לבד וגו'. כי את אלה לקח לו בעצמו משלל המלחמה : (כז) אותו . ר"ל אותו' משקל הזהב מהנזמים עשה מלבוש בצורת אפוד להיות לזכרון : ויזנו וגו'. שם במקום עמדו

מצודת ציון

(יח) איפה . איה פה ור"ל מי מאתנו דומה לתארם : (יט) לו . ענינו כמו אם וכן לו חיו רעה (שם יד) : (כא) ופגע . ענין מכת מות כמו גש פגע בו (ש"ב א) : השהרונים . מין תכשיט כמו והשביסים והשהרונים (ישעיה ג') כי עשויה כדמות ירח ותרגום של ירח הוא סיהרא : (כד) נזם . הוא תכשיט החוטם : (כו) והנטיפות . שם תכשיט נוטף ותלוי מול הלב כמו הנטיפות והשרות (שם) : הענקות . תכשיט סביב הצואר כמו וענקים לגרגרותיך (משלי א) :

ופילגשו

רדק

חגורה או מלבוש זהב והציג אותו בעירו שיהיה לזכרון התשועה הגדולה והוא עשה אותו לטובה ואחרי מותו זנו בני ישראל אחריו ועבדו אותו אלוה ובדברי רז"ל במשתחוה לאפוד עצמו כמה דאת אמר ויעש אותו גדעון לאפוד: (כט) וישב בביתו. שלא היו לו מלחמות כמו שאמר ותשקוט הארץ ארבעים שנה: (לה) עם בית ירובעל גדעון. די היה באחד אלא שמנהג הלשון כן במקומות לרוב הסודעה וכן בית לחם אפרתה: (ד) רקים ופוחזים. קלים מתנועעים על טרפם שלא היה להם במה יתאו מן פחז כמים וי"ת סריקין ובקרין סריקין ר"ל ריקין כמו בוקי סריקי בדברי רז"ל ובקרין כמו פקרי' בפ"א כמו הבקר לעניים הבקר בבי"ת כמו בפ"א ופירושו אנשים מופקרין ומשולחין או יהיה בקרין כמשמעו בבי"ת ור"ל רועי בקר כי הם הנבזים שבאנשים כמו שמצאנו בדברי רז"ל אפילו רועי בקר ובנוסחא אחרת מצאתי סריקים ובסירים ופי' נבזים כמו דבר ה' בזה תרגומו בסר: (ה) ויותר יותם. נותר מהשבעים וע' חסר אחד הרג ואף על פי שאמר שבעים אים מנהג הלשון הוא במקומות שלא יפחות החשבון הכולל בעבור אחד כמו כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים. ארבעים

יכנו

פי' רבי' ישעיה'

(לג) וישימו להם בעל ברית לאלהים. פי' בעלי ברית לע"ג הם כסני הבמות: (ד) ופוחזים. פי' נמהרי לב:

בשיבה טובה ד' דסמיכי בקריאה וסי' ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה וימת גדעון. דויד דד"ה: שכמה ו' בקריא' וסי' וישלחהו מעמק חברון ויבא. ויאסף יהושע. וילך אבימלך בן ירבעל. וישלח מלאכים אל אבימלך. הנה חג ה' בשילה. וילך רחבעם שכמה דד"ה. ונמסר גם כסדר וישב. וכל בית י"ב וסי' וכל בית יוסף. וכל בית מלוא. וירדו אחיו וכל בית דשמשון. וילך דוד משם. ויאמר המלך אל אחימלך. ודוד וכל בית ישראל דמשחקים. וחכרו דמעלים בענא בן אחילוד. כי כל הגוים ערלים. בן אדם אחיך. הנשיא המשא הזה. ואתה בן אדם קח לך עץ אחד:

מצודת ציון

(לא) ופילגשו. אשה המיוחדת לאיש בלא כתובה ובלא קדושין: (לג) בעל ברית. שם ע"ג הוא: (ג) עליו. בעבורו: (ד) ריקים. ריקנים מכל מעלה: ופוחזים. מהירים במעשיהם מבלי דעת כמו פחז כמים (בראשית מט) והוא הפוך מן חפזון: (ה) נחבא. מלשון מחבואה ר"ל

לְתַמָּן וַהֲוָה לְגִדְעוֹן וּלְבֵיתֵיהּ לְתַקָּלָא: כח וְאִתְּבַרוּ מִדְיָנָאֵי קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא אוֹסִיפוּ לַאֲרָמָא רֵישֵׁיהוֹן וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּיוֹמֵי גִדְעוֹן: כט וַאֲזַל יְרֻבַּעַל בַּר יוֹאָשׁ וִיתֵיב בְּבֵיתֵיהּ: ל וּלְגִדְעוֹן הֲווֹ שַׁבְעִין בְּנִין נַפְקֵי יַרְכֵיהּ אֲרֵי נְשִׁין סַגִּיאִין הֲוָאָה לֵיהּ: לא וּלְחֶנְתֵּיהּ דִּי בִשְׁכֶם יְלֵידַת לֵיהּ אַף הִיא בַּר וְשַׁוִּי יַת שְׁמֵיהּ אֲבִימֶלֶךְ: לב וּמִית גִּדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ בְּסֵיבוּ טָבָא וְאִתְקְבַר בְּקִבְרָא דְיוֹאָשׁ אֲבוּהִי בְּעָפְרָה דַּאֲבוּהִי דְעֶזֶר: לג וַהֲוָה כַּד מִית גִּדְעוֹן וְתָבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּטְעוֹ בָּתַר בַּעֲלַיָּא וְשַׁוִּיאוּ לְהוֹן בְּעֵיל קְיָם לְטַעֲוָתָא: לד וְלָא אַדְכַּרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ אֱלָהֲהוֹן דִּי שֵׁיזֵיב יַתְהוֹן מִיַּד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר: לה וְלָא עֲבָדוּ טֵיבוּ עִם בֵּית יְרֻבַּעַל גִּדְעוֹן כְּכָל טָבְתָא דִּי עֲבַד עִם יִשְׂרָאֵל: א וַאֲזַל אֲבִימֶלֶךְ בַּר יְרֻבַּעַל לִשְׁכֶם לְוָת אֲחֵי אִמֵּיהּ וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן וְעִם כָּל זַרְעִית בֵּית אֲבוּהָא דְאִימֵּיהּ לְמֵימָר: ב מַלִּילוּ כְעַן קֳדָם כָּל יַתְבֵי שְׁכֶם מַה טַב לְכוֹן דְּיִמְלְכוּן עֲלֵיכוֹן שַׁבְעִין גַּבְרָא כָּל בְּנֵי יְרֻבַּעַל אוֹ דְיִמְלוֹךְ עֲלֵיכוֹן גַּבְרָא חַד וְתִדְכְּרוּן אֲרֵי קָרִיבְכוֹן וּבִשְׂרְכוֹן אֲנָא: ג וּמַלִּילוּ אֲחֵי אִמֵּיהּ עֲלוֹהִי קֳדָם כָּל יַתְבֵי שְׁכֶם יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְפְּנִי לִבְּהוֹן בָּתַר אֲבִימֶלֶךְ אֲרֵי אֲמַרוּ אֲחוּנָא הוּא: ד וִיהַבוּ לֵיהּ שַׁבְעִין כְּסַף מִבֵּית בְּעֵיל קְיָם וַאֲגַר בְּהוֹן אֲבִימֶלֶךְ גַּבְרִין סְרִיקִין וּבְסִירִין וַאֲזָלוּ בַּתְרוֹהִי: ה וְעַל לְבֵית אֲבוּהִי לְעָפְרָה וּקְטַל יַת אֲחוּהִי בְּנֵי יְרֻבַּעַל שַׁבְעִין גַּבְרָא עַל אַבְנָא חֲדָא וְאִשְׁתָּאַר יוֹתָם בַּר יְרֻבַּעַל זְעֵירָא אֲרֵי אִיטַּמַּר: ו וְאִתְכְּנִישׁוּ כָּל יַתְבֵי שְׁכֶם

שופטים ח ט

ג' ות' לגדעון וכות מןחלפא בית' דילוג וַיְהִ֥י לְגִדְע֛וֹן וּלְבֵית֖וֹ לְמוֹקֵֽשׁ׃
כח וַיִּכָּנַ֣ע מִדְיָ֗ן לִפְנֵי֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְלֹ֥א
יָסְפ֖וּ לָשֵׂ֣את רֹאשָׁ֑ם וַתִּשְׁקֹ֥ט הָאָ֛רֶץ
אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָ֖ה בִּימֵ֥י גִדְעֽוֹן׃
כט וַיֵּ֛לֶךְ יְרֻבַּ֥עַל בֶּן־יוֹאָ֖שׁ וַיֵּ֥שֶׁב
כ' בְּבֵיתֽוֹ׃ ל וּלְגִדְע֗וֹן הָי֛וּ שִׁבְעִ֥ים בָּנִ֖ים
יֹצְאֵ֣י יְרֵכ֑וֹ כִּֽי־נָשִׁ֥ים רַבּ֖וֹת הָ֥יוּ לֽוֹ׃
ג' ר"פ לא וּפִֽילַגְשׁוֹ֙ אֲשֶׁ֣ר בִּשְׁכֶ֔ם יָלְדָה־לּ֥וֹ גַם־
נ"ו הִ֖יא בֵּ֑ן וַיָּ֥שֶׂם אֶת־שְׁמ֖וֹ אֲבִימֶֽלֶךְ׃
ד' לב וַיָּ֛מָת גִּדְע֥וֹן בֶּן־יוֹאָ֖שׁ בְּשֵׂיבָ֣ה טוֹבָ֑ה
וַיִּקָּבֵ֗ר בְּקֶ֙בֶר֙ יוֹאָ֣שׁ אָבִ֔יו בְּעָפְרָ֖ה
אֲבִ֥י הָעֶזְרִֽי׃ לג וַיְהִ֗י
ד' מ"ל כַּֽאֲשֶׁר֙ מֵ֣ת גִּדְע֔וֹן וַיָּשׁ֙וּבוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל
וַיִּזְנ֖וּ אַחֲרֵ֣י הַבְּעָלִ֑ים וַיָּשִׂ֧ימוּ לָהֶ֛ם
ג' בַּ֥עַל בְּרִ֖ית לֵאלֹהִֽים׃ לד וְלֹ֤א זָֽכְרוּ֙ בְּנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֔ל אֶת־יְהוָ֖ה אֱלֹהֵיהֶ֑ם הַמַּצִּ֥יל
אוֹתָ֛ם מִיַּ֥ד כָּל־אֹיְבֵיהֶ֖ם מִסָּבִֽיב׃
פ' לה וְלֹא־עָשׂ֣וּ חֶ֔סֶד עִם־בֵּ֖ית יְרֻבַּ֣עַל
גִּדְע֑וֹן כְּכָל־הַטּוֹבָ֔ה אֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֖ה עִם־
יִשְׂרָאֵֽל׃ ט א וַיֵּ֨לֶךְ
ו' אֲבִימֶ֤לֶךְ בֶּן־יְרֻבַּ֙עַל֙ שְׁכֶ֔מָה אֶל־אֲחֵ֖י
כ' כספר' אִמּ֑וֹ וַיְדַבֵּ֣ר אֲלֵיהֶ֗ם וְאֶל־כָּל־מִשְׁפַּ֛חַת
בֵּית־אֲבִ֥י אִמּ֖וֹ לֵאמֹֽר׃ ב דַּבְּרוּ־נָ֞א
בְּאָזְנֵ֣י כָל־בַּעֲלֵ֣י שְׁכֶם֮ מַה־טּ֣וֹב לָכֶם֒
ל' הַמְשֹׁ֨ל בָּכֶ֜ם שִׁבְעִ֣ים אִ֗ישׁ כֹּ֚ל בְּנֵ֣י
ל' יְרֻבַּ֔עַל אִם־מְשֹׁ֥ל בָּכֶ֖ם אִ֣ישׁ אֶחָ֑ד
ל' וּזְכַרְתֶּ֕ם כִּֽי־עַצְמְכֶ֥ם וּבְשַׂרְכֶ֖ם אָֽנִי׃
ג וַיְדַבְּר֨וּ אֲחֵֽי־
אִמּ֜וֹ עָלָ֗יו בְּאָזְנֵי֙ כָּל־בַּעֲלֵ֣י שְׁכֶ֔ם
אֵ֥ת כָּל־הַדְּבָרִ֖ים הָאֵ֑לֶּה וַיֵּ֤ט לִבָּם֙
אַחֲרֵ֣י אֲבִימֶ֔לֶךְ כִּ֥י אָמְר֖וּ אָחִ֥ינוּ הֽוּא׃
ד וַיִּתְּנוּ־לוֹ֙ שִׁבְעִ֣ים כֶּ֔סֶף מִבֵּ֖ית בַּ֣עַל
ל' בְּרִ֑ית וַיִּשְׂכֹּ֨ר בָּהֶ֜ם אֲבִימֶ֗לֶךְ אֲנָשִׁ֤ים
ל' רֵיקִים֙ וּפֹ֣חֲזִ֔ים וַיֵּלְכ֖וּ אַחֲרָֽיו׃ ה וַיָּבֹ֤א
בֵית־אָבִיו֙ עָפְרָ֔תָה וַֽיַּהֲרֹ֛ג אֶת־אֶחָ֛יו
בְּנֵֽי־יְרֻבַּ֖עַל שִׁבְעִ֣ים אִ֑ישׁ עַל־אֶ֣בֶן
אֶחָ֑ת וַיִּוָּתֵ֗ר יוֹתָ֛ם בֶּן־יְרֻבַּ֥עַל הַקָּטֹ֖ן
י"ב כִּ֥י נֶחְבָּֽא׃ ו וַיֵּאָסְפ֞וּ

רשי

לראות כמה היה חילם כבד שבנזמי חשוביהם היה כל הזהב הזה: ויזנו כל ישראל אחריו. לאחר מיתת גדעון: (לג) בעל ברית. כך שמו: (לה) ולא עשו חסד וגו'. שהרגו את בניו כמו שכתוב בענין: (ד) ופוחזים. בהולים במעשיהם

לעשות

רלבג

זה להזכיר הנס ההוא והנה טעו אחריו כל ישראל לעשות ממנו ע"ג וידמה שלא היה זה הטעיה בימיו והדבר זה היה לגדעון ולביתו למוקש: (כח) והנה שקטה הארץ מ' שנה בימי גדעון ולזה ישב בביתו כי לא היה לו מלחמות והוגדו בימי גדעון להורות הוא הוראה שלא נכללו בזה המספר שנות השעבוד והסבר באומר שכבר נכללו בזה המספר שנות השעבוד והנה אמר בימי גדעון להורות שתכף במת סר השקט: (לג) והנה אחר מותו שבו בני ישראל לזנות אחר הבעלים ושמו להם לאלהים בעל אחד ששמו היה בעל ברית: (ה) וספר שכבר עזרו אנשי שכם את אבימלך על הריגת אחיו כדי שימלוך כי אחיהם הוא והרגום כלם זולת יותם שנסתר כי נחבא ולולי זה היו הורגין אותו:

עם

מצודת דוד

עמדו עבדוהו כי הם נמשכו לאח"ז לע"ג והלכו שם לעבדו: למוקש. על שבא התקלה ע"י גדעון נהרגו בניו: (כח) לשאת ראשם. ר"ל הלכו בהכנעה בכפיפת ראש: ארבעים שנה. עד כלות ארבעי' שנה מזמן התחלת השעבו': (כט) וישב בבית. ר"ל לא טרח הרבה בהנהג' העם כי ישב בביתו במנוחה ולזה הרבה נשים ובנים: (לה) ולא עשו חסד וכו'. לא גמלו חסד עם בית גדעון כפי אשר הוא עשה חסד עמהם: ט (ב) המשול. אם למשול בכם שבעים איש כי כולם בני ירובעל הם ומי נדחה: וזכרתם. ר"ל בעבור הקורבה ראוי להמליך אותי ויהיו כולם נוחים: (ג) אחינו הוא. כי עם כולם הי' לו קורבה: (ה) ויותר יותם. מבני ירובעל ממספר שבעים

כי

תולדות אהרן ויזנו. ברכות יב: לאפוד. (שבת יא ע"ג מ"ג): בעל ברית. שבת שג (שבא יא ב"ג מ"ג):

כָּל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְכָל־בֵּית מִלּוֹא
וַיֵּלְכוּ וַיַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ לְמֶלֶךְ
עִם־אֵלוֹן מֻצָּב אֲשֶׁר בִּשְׁכֶם׃ ז וַיַּגִּדוּ ג'
לְיוֹתָם וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲמֹד בְּרֹאשׁ הַר־גְּרִזִּים
וַיִּשָּׂא קוֹלוֹ וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר לָהֶם כ"ג
שִׁמְעוּ אֵלַי בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְיִשְׁמַע אֲלֵיכֶם ג' רפין
אֱלֹהִים׃ ח הָלוֹךְ הָלְכוּ הָעֵצִים
לִמְשֹׁחַ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ וַיֹּאמְרוּ לַזַּיִת ג'
מָלְוֹכָה עָלֵינוּ׃ ט וַיֹּאמֶר לָהֶם הַזַּיִת מלכה ק'
הֶחֳדַלְתִּי אֶת־דִּשְׁנִי אֲשֶׁר־בִּי יְכַבְּדוּ
אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־ ד'
הָעֵצִים׃ י וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַתְּאֵנָה
לְכִי־אַתְּ מָלְכִי עָלֵינוּ׃ יא וַתֹּאמֶר לָהֶם
הַתְּאֵנָה הֶחֳדַלְתִּי אֶת־מָתְקִי וְאֶת־ ל' וקמץ.
תְּנוּבָתִי הַטּוֹבָה וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־ ד'
הָעֵצִים׃ יב וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַגֶּפֶן לְכִי־ ל'
אַתְּ מָלְוֹכִי עָלֵינוּ׃ יג וַתֹּאמֶר לָהֶם מלכי ק'
הַגֶּפֶן הֶחֳדַלְתִּי אֶת־תִּירוֹשִׁי הַמְשַׂמֵּחַ ל'
אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־ ד'
הָעֵצִים׃ יד וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעֵצִים אֶל־ ל'
הָאָטָד לֵךְ אַתָּה מְלָךְ־עָלֵינוּ׃ טו וַיֹּאמֶר
הָאָטָד אֶל־הָעֵצִים אִם בֶּאֱמֶת אַתֶּם ל'
מֹשְׁחִים אֹתִי לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם בֹּאוּ חֲסוּ ל' חס' כספ' ל'
בְצִלִּי וְאִם־אַיִן תֵּצֵא אֵשׁ מִן־הָאָטָד
וְתֹאכַל אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן׃ טז וְעַתָּה ז' רפין
אִם־בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים עֲשִׂיתֶם
וַתַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאִם־טוֹבָה ל'
עֲשִׂיתֶם עִם־יְרֻבַּעַל וְעִם־בֵּיתוֹ וְאִם־

וְכָל בֵּית מִלּוֹא וַאֲזַלוּ
וְאַמְלִיכוּ יַת אֲבִימֶלֶךְ לְמֶהֱוֵי
מַלְכָּא עִם מֵישַׁר קָמְתָא דִי
בִשְׁכֶם׃ ז וְחַוִּיאוּ לְיוֹתָם
וַאֲזַל וְקָם בְּרֵישׁ טוּרָא
דִגְרִיזִין וַאֲרֵים קָלֵיהּ וּקְרָא
וַאֲמַר לְהוֹן קַבִּילוּ מִינִי
יַתְבֵי שְׁכֶם וִיקַבֵּל צְלוֹתְכוֹן
יְיָ׃ ח הַמֵיזַל אֲזַלוּ אִילָנַיָא
לְמַנָאָה עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא
וַאֲמַרוּ לְזֵיתָא מְלוֹךְ עֲלָנָא׃
ט וַאֲמַר לְהוֹן זֵיתָא הַאֶשְׁבּוֹק
יַת מִשְׁחִי דְמִנֵיהּ מְיַקְרִין
קֳדָם יְיָ וּבֵיהּ מִתְפַּנְקִין בְּנֵי
אֱנָשָׁא וְאֵיהַךְ לְמֶעְבַּד מַלְכוּ
עַל אִילָנַיָא׃ י וַאֲמַרוּ אִילָנַיָא
לְתֵינְתָא אִיתָא אַתְּ מְלוֹכִי
עֲלָנָא׃ יא וַאֲמַרַת לְהוֹן
תֵּינְתָא הַאֶשְׁבּוֹק יַת חוֹלְיִי
וְיַת דְהִילְתִּי שַׁפִּירְתָּא
וְאֵיהַךְ לְמֶעְבַּד מַלְכוּ עַל
אִילָנַיָא׃ יב וַאֲמַרוּ אִילָנַיָא
לְגוּפְנָא אִיתָא אַתְּ מְלוֹכִי
עֲלָנָא׃ יג וַאֲמַרַת לְהוֹן
גוּפְנָא הַאֶשְׁבּוֹק יַת חַמְרִי
דְמִנֵיהּ מְנַסְכִין קֳדָם יְיָ וּבֵיהּ
חָדָן רַבְרְבַיָא וְאֵיהַךְ לְמֶעְבַּד
מַלְכוּ עַל אִילָנַיָא׃ יד וַאֲמַרוּ
כָּל אִילָנַיָא לְאַטָדָא אִיתָא
אַתְּ מְלוֹךְ עֲלָנָא׃ טו וַאֲמַר
אַטָדָא לְאִילָנַיָא אִם בִּקְשׁוֹט
אַתּוּן מָשְׁחִין יָתִי לְמֶהֱוֵי
מַלְכָּא עֲלֵיכוֹן עוּלוּ שְׁרוֹ
בְטוּלִי וְאִם לָא תִפּוֹק
אֶשָּׁתָא מִן אַטָדָא וְתֵיכוּל
יַת אַרְזֵי לִבְנָן׃ טז וּכְעַן
אִם בְּקוּשְׁטָא וּבִשְׁלֵמוּתָא עֲבַדְתּוּן וְאַמְלֵכְתּוּן יַת אֲבִימֶלֶךְ וְאִם טַבְתָא עֲבַדְתּוּן עִם יְרֻבַּעַל וְעִם

רשי

לעשות בלא תבונה: (ו) עם אלון מוצב. מישר קמחא מישור שהיו בו מצבות: (ח) הלוך הלכו העצים. משל הוא: לזית. עתניאל בן קנז הבא משבט יהודה שנקרא זית. שנאמר זית רענן יפה פרי תואר וגו': (ט) דשני. לשון שומן: (י) לתאנה. דבורה: (יא) את מתקי. דבש דבורים: (יב) לגפן. גדעון שהוא מזרע יוסף שנאמר בו בן פורת. כגופן דגליו וכו': (יג) המשמח אלהי'. שאין אומרים שירה של הקרבן אלא על הנסכים: (יד) אל האטד. שפינ"ה בלע"ז: (טו) אם באמת. שאני הגון למלכות

רלבג

(ו) עם אלון מוצב. ר"ל אצל מישור שהציבו שם היה אבן או דבר אחר: (ט) החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים. אמר זה כי מהשמן היוצא ממנו היו מדליקין במקדש את המנורה: (יג) ואמר על היין המשמח אלהים ואנשים בעבור נסך היין שהיה במקדש: (יד) והנה האטד הוא מין ממיני הקוצים תרגום ודרדר ואטדין והנה אמר זה יותם להורות על פחיתות של אבימלך שלא היה נכון שיגיע ממנו תועלת כמו שלא יגיע מהאטד שום פרי: (טז) ועתה אם באמת ובתמים עשיתם. הנה ביאר יותם שלא עשו זה באמת ובתמים ולזה לא ימשך מזה המאמר להם שישמחו באבימלך וישמח הוא בהם אך שישחיתו זה את זה וכן היה להם בסוף כי יש אלהים שופטים בארץ:

והנה

וישמע ג' רפין וסימנם וישמע אליכם אלהים. יקשיב וישמע לאחור. מי עמד בסוד ה': ויאמר להם כ"ב וסימן מצויין במסר' רבתא: ואנשים י' בקריאה וסי' ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים. החדלתי את דשני. החדלתי את תירושי. כי נודע דוד. ויברח דוד הוא ואנשים. אלנתן בן עכבור. ואנשים צדיקים ישפטו. עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא. ויבא חנני אח' מאחי. ואקום לילה אני ואנשים: לנוע ד' וסי' החדלתי את דשני. החדלתי את מתקי. החדלתי את תירושי. כן אהבו לנוע:

תולדות אהרן הלכו העצים. כל הפרשה עקדה שער יב: ותאמר להם הגפן. ברכות לה ערכין יא:

רדק

יכנו: (ו) עם אלון מצב. סמוך לאלון כמו המה עם בית לחם והדומין לו ואלון מוצב כתרגומו מישר קמחא היתה אבן או צורה מצב שם ויוחס המישור אליו: (ח) הלוך הלכו העצים. י"ת לשון תמיהה המיזל אזלו אילניא וכן תרגם החדלתי האשבוק כלומר האניח דשני במקומי: (ט) והלכתי לנוע על העצים. ומשל העצים הם אנשי שכם והאטד אבימלך כלומר חסרו להם אנשים להמליך עליה' כי המליכו הפחות שבהם והוא אבימלך. תוספת והאטד אבימלך וכן ויבאו עד גרן האטד ולפי שבו קוצים גוררים בו הדברים הצריכים להשמר מהזיק ולפי שהמלך נבחר לשמור העם מנזק ומכל דבר רע אמר כי המלך שבחרו הם והוא אבימלך אינו ראוי לאותו התכלית שראוי שיושם עבורו מלך על העם לשמרם מהיזק כי אדרבה הוא מזיק להם הפך הכוונה כמו הקוץ המריע למי שיאחז בו או יפעל בו כן עשה אבימלך בעם שכם שהרג בהם ובאחיו וכמו שהקוץ הוא דבר שאין בו תועלת רק היזק כן יקרה לאנשי שכם מאבימלך שהמליכו עליהם שירע להם ולא יועיל ע"כ מלכה עלינו. מלוכה כתיב ואחד הוא: החדלתי. מבנין הפעיל והוא מבואר או מבנין הפעל כמו החדלתי בקמץ הה"א ור"ל החדלתי מדשני וי"ת האשבוק ית משחי: אלהים ואנשים. בנר שמדליקין בשמן זית לפני אלהים ולפני אנשים או במאכל מקריבין השמן במנחות לאלהים ואנשים ג"כ יאכלו אותו וי"ת דמיניה מיקרין קדם ה' וביה מתפנקין בני אינשא: לנוע על העצים. ת"י למעבד מלכו: (יא) את מתקי. המ"ם נקראת בקמץ חטף: (יג) המשמח אלהים ואנשים. מכאן סמכו רז"ל שאין אומרים שירה אלא על היין שנאמר המשמח אלהים וי"ת דמיניה מנסכי קדם ה' וביה חדן רברבי הרחיק יונתן ע"ה השמחה מהגבורה יתעלה כמו שהרחיק כל שאר התארים ממנו כי אין לפניו לא שמחה ולא עצבון ומה שנאמר בו מהם על דרך משל כי דברה תורה כלשון בני אדם וכן תרגם אנקלוס ויתעצב אל לבו ואמר במימריה למיתבר תוקפיהון כרעותיה הרחיק לשון העצבון ממנו ית' ומה שלא עשה כן במלת ויחר אף ה' והדומים לו הוא לסוד ידוע

אבל

מצודת דוד

כי עמו היו שבעים: (ז) וישמע וכו'. בעבור הגמול. אשר תשמעו אלי: (ח) הלוך הלכו העצים. פתח דבריו במשל ועם שאין כל דברי הנמשל ידמו להמשל הנה קצת הדברים ידמו ויתר דברי המשל באו ליפות המשל ולהכנים בלב השומע: (ט) החדלתי. וכי אחדל מליתן פריי הטוב: בי. ר"ל בפריי: יכבדו וכו'. כי בשמן זית מכבדים את המקום בנרות המנורה ואת האנשים במשיחת הכהנים והמלכים: והלכתי. ר"ל וכי אעזוב עסקי ואלך להיות מתנועע ומטולטל בעבור צרכי העצים כי אם אמלוך אעזוב בע"כ עסקי לטרוח בצרכי המלוכה: (יג) המשמח וכו'. כי אין אומרים שירה בבית המקדש כי אם בעת ניסוך היין ובאנשים נאמר ויין ישמח לבב אנוש (תהלים ק"ד): (טו) אם באמת. לא דרך לעג לצחק בי לאח"ז: חסו בצלי. ר"ל במעט הצל שיש בי תהיה עליכם למחסה: ואם אין. שלא באמת המשחו אותי כ"א לצחק בי: תצא אש. ר"ל דעו כי סוף הדבר יהי' שממני תצא האש ותשרוף אף הארזים הגבוהים ואף עמהם: (טז) ועתה. ר"ל עתה שמעו הנמשל: אם

באמת

מצודת ציון

ר"ל נטמן: (ו) עם אלון. סמוך לאלון: (ז) בעלי. ענין אדון וכן בעלי יריחו (יהושע כד): (ט) החדלתי. ענין מניעה: דשני. מלשון דשן ושמן: לנוע. מל' תנועה: (יא) מתקי. מלשון מתוק: תנובתי. פריי כמו מתנובת שדי (איכה ד): (יג) תירושי. ייני: (יד) האטד. מין קוץ וכן גורן האטד (בראשית נ): (טו) ותאכל. ותשרף: אם

ג' כְּגְמוּל יָדָיו עֲשִׂיתֶם לוֹ׃ יז אֲשֶׁר־
י"ב בפתח נִלְחַם אָבִי עֲלֵיכֶם וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־נַפְשׁוֹ
ט' בטעמא מִנֶּגֶד וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד מִדְיָן׃ יח וְאַתֶּם
י"ג קַמְתֶּם עַל־בֵּית אָבִי הַיּוֹם וַתַּהַרְגוּ
אֶת־בָּנָיו שִׁבְעִים אִישׁ עַל־אֶבֶן אֶחָת
וַתַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־אֲמָתוֹ עַל־
בַּעֲלֵי שְׁכֶם כִּי אֲחִיכֶם הוּא׃ יט וְאִם־
בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים עֲשִׂיתֶם עִם־יְרֻבַּעַל
וְעִם־בֵּיתוֹ הַיּוֹם הַזֶּה שִׂמְחוּ
ג' בַּאֲבִימֶלֶךְ וְיִשְׂמַח גַּם־הוּא בָּכֶם׃
ו' רפין כ וְאִם־אַיִן תֵּצֵא אֵשׁ מֵאֲבִימֶלֶךְ וְתֹאכַל
אֶת־בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְאֶת־בֵּית מִלּוֹא
ל' וְתֵצֵא אֵשׁ מִבַּעֲלֵי שְׁכֶם וּמִבֵּית מִלּוֹא
וְתֹאכַל אֶת־אֲבִימֶלֶךְ׃ כא וַיָּנָס יוֹתָם
ג' בטע' באלף וַיִּבְרַח וַיֵּלֶךְ בְּאֵרָה וַיֵּשֶׁב שָׁם מִפְּנֵי
אֲבִימֶלֶךְ אָחִיו׃
ג' כתיב סי"ן כב וַיָּשַׂר אֲבִימֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שָׁלֹשׁ
ל' שָׁנִים׃ כג וַיִּשְׁלַח אֱלֹהִים רוּחַ רָעָה בֵּין
אֲבִימֶלֶךְ וּבֵין בַּעֲלֵי שְׁכֶם וַיִּבְגְּדוּ
בַעֲלֵי־שְׁכֶם בַּאֲבִימֶלֶךְ׃ כד לָבוֹא חֲמַס
ל' שִׁבְעִים בְּנֵי־יְרֻבָּעַל וְדָמָם לָשׂוּם עַל־
ד' אֲבִימֶלֶךְ אֲחִיהֶם אֲשֶׁר הָרַג אוֹתָם
ד' וְעַל בַּעֲלֵי שְׁכֶם אֲשֶׁר־חִזְּקוּ אֶת־
יָדָיו לַהֲרֹג אֶת־אֶחָיו׃ כה וַיָּשִׂימוּ לוֹ בַעֲלֵי
שְׁכֶם מְאָרְבִים עַל רָאשֵׁי הֶהָרִים
ל'. ל' וַיִּגְזְלוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר־יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם
כ"ד בַּדֶּרֶךְ וַיֻּגַּד לַאֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַיָּבֹא גַּעַל
בֶּן־עֶבֶד וְאֶחָיו וַיַּעַבְרוּ בִּשְׁכֶם
וַיִּבְטְחוּ־בוֹ בַּעֲלֵי שְׁכֶם׃ כז וַיֵּצְאוּ
ל'. ל' הַשָּׂדֶה וַיִּבְצְרוּ אֶת־כַּרְמֵיהֶם וַיִּדְרְכוּ
ל' וַיַּעֲשׂוּ הִלּוּלִים וַיָּבֹאוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם
וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיְקַלְלוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ׃

ביתיה ואם כגומלא דידוהי עבדתון ליה: יז דאגיח אבא עליכון ומסר ית נפשיה כעל גב לאתקטלא ושיזיב יתכון מיד מדינאי: יח ואתון קמתון על בית אבא יומא דין וקטלתון ית בנוהי שבעין גברא על אבנא חדא ואמליכתון ית אבימלך בר אמתיה על יתבי שכם ארי אחוכון הוא: יט ואם בקושטא ובשלמתא עבדתון עם ירבעל ועם ביתיה יומא דין חדו באבימלך ויחדי אף הוא בכון: כ ואם לא תפוק אשתא מאבימלך ותיכול ית יתבי שכם וית בית מלוא ותפוק אשתא מיתבי שכם ומבית מלוא ותיכול ית אבימלך: כא ואפך יותם וערק ואזל לבאר ויתב תמן מן קדם אבימלך אחוהי: כב ומלך אבימלך על ישראל תלת שנין: כג ושלח יי רוחא בישא בין אבימלך ובין יתבי שכם ושקרו יתבי שכם באבימלך: כד למיתי חטוף שבעין בני ירבעל ודמיהון לשואה על אבימלך אחוהון דקטל יתהון ועל יתבי שכם דתקיפו ית ידוהי למקטל ית אחוהי: כה ושויאו ליה יתבי שכם כמנין על רישי טוריא ואנסין ית כל די עבר עליהון באורחא ואתחוא לאבימלך: כו ואתא געל בר עבד ואחוהי ועברו בשכם ואתרחיצו עלוהי יתבי שכם: כז ונפקו לחקלא וקטפו ית כרמיהון ועצרו ועבדו חנגין ועלו לבית טעותהון ואכלו ושתיאו ולטיטו ית

אלא מביני מדע ומה שתרגם אנבים רברביא ר"ל כי היין משמח האנשים הגדולים והחכמים ומיטיב דעתם בו כמו שאמרו רז"ל חמרא וריחני פקחין אבל האנשים הפחותים ישתכרו בו ותשתבש דעתם בו. ומה שהזכיר ג' עצים אלה לדבר לקצר הדבר ועוד כי הזכיר שלשה המשובחים ואחר כך הזכיר הפחות שהוא משל לאבימלך וא"א ז"ל כתב כנגד שלשה שאמרו ישראל לגדעון משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך: (יח) על בעלי שכם. על אדוני העיר וגדוליה כי הם עיקר אנשי העיר וי"ת יתבי שכם: (כ) מלוא. שם לא תואר וכן ועבדו אותו בתמים ובאמת: (כב) וישר אבימלך. מבנין קל מנחי העי"ן בשקל ויסר אליה והוא ענין שררה ולפי שמלך מעצמו ולא מלך על כל ישראל לפיכך אמר וישר ולא אמר וישפוט כי לא הלך בדרך טוב' ולא החזיר את ישראל למוטב: (כד) לבא חמס. כלומר סבה היתה מאת הש"י שבגדו בעלי שכם באבימלך כמו שאמר וישלח אלהים רוח רעה והיה זה לבא חמס שבעים בני ירובעל לשום דמם על אבימלך ועל בעלי שכם ולא נתנוהו לבא אל העיר ושמו לו מארבים על ראשי ההרים ואותם המארבים היו גוזלים כל אשר עבר עליהם לומר שיצאו מתחת רשותו ואין להם מושל והיו עושים הישר בעיניהם: (כז) ויבצרו את כרמיהם. כי היו יראים מאבימלך לצאת ולבצור את כרמיהם ובעזרת געל ואחיו יצאו: הלולים. שמחות וכן בדברי רז"ל נקרא בית השמחה הלולא וי"ת חגגין: מי

למלכות: (כב) וישר. על כרחם נהג רבנות וגאוה: (כג) רוח רעה. שנאה שלנ"ט בלע"ז: (כו) געל בן עבד. אומה אחרת היה: (כז) ויעשו הלולי' ועבדו

רלבג

(כב) והנה לא מלך אבימלך על ישראל כי אם ג' שנים ותוך זה הזמן הקצר נתקיימה קללת יותם וזה שכבר שלח אלהים רוח רעה בין אבימלך וביניהם באופן שהשחיתו זה את זה: (כה) וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים. ר"ל ששמו בעבורו מארבים שם כדי שיהרגוהו אם ימצא להם ואותם המארבים גזלו כל אשר יעבור עליהם בדרך כי לא היתה אימת המלכות עליהם. והנה הוגד זה הענין לאבימלך ונשמר מלבוא שם. והנה געל בן עבד ואחיו עברו בשכם ובטחו בו בעלי שכם לגלות דעתם בפניו שהיתה כנגד אבימלך ולזה קללו אבימלך בפניו לדעתם כי גם הוא

נלחם י"ב פתחין בקריאה וסימן כי חשבון עיר סיחון מלך. ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור. אשר נלחם אבי עליכם. וישלח תעי את יורם בנו. ויתר דברי ירבעם קדמאה. ויתר דברי יואש. ויתר דברי יהואש. והיה כל מעבר מטה מוסדה. והמה מרו ועצבו. ויהי פחד אלהים. והוא נלחם עם מלך בני עמון: בארה ג' טעמו באלף וחד טעמו לרע וסי' נמסר בסדר ויגש: וישר ג' כתיב סי"ן בקריאה וסי' וישר אבימלך על ישראל. וישר במגרה ובחריצי הברזל דד"ה. וישר אל מלאך ויוכל בכה. וכל דכתיב סמ"ך דכוו': אחיהם ד' בקריאה וסי' לבוא חמס שבעים בני ירובעל. ויואב ואבישי אחיו. בבית אחיהם הבכור. עוד זה מדבר וזה בא. וחד ואחיהם. והשוערים שלום. ועקוב:

מצודת ציון

(כ) אש. ר"ל להב המחלוקת: (כב) וישר. מלשון שררה: (כג) רוח רעה. ר"ל שנאה ומריבה. (כד) חמס. גזל: (כז) ויבצרו. הוא תלישת הפרי כמו כי תבצור כרמך (דברים כד): וידרכו. להוציא יין מן הענבים דורכים והולכים על גביהם: הלולים. שמחות ובדרז"ל מחמת הלולא

מצודת דוד

באמת. ר"ל וכי באמת ובתמים עשיתם מה שהמלכתם את אבימלך וכי טובה עשיתם וכו' וכי כגמול וכו' בתמים: (יז) אשר נלחם. ר"ל הלא גמול ידיו הי' למובת אשר נלחם אבי בעבורכם וסיכן נפשו במלחמה והי' מהראוי לשלם לו כגמול ידיו: (יח) ואתם קמתם. לא די בלא שלמתם טובה כ"א עוד עשיתם הרעה: בן אמתו. בן שפחתו ולא מבני אשתו הגבירה: כי אחיכם הוא. לא המלכתם אותו בעבור כבוד אבי כי אם על שהוא קרוב לכם מאמו השפחה: (יט) ואם באמת וגו' היום הזה. ר"ל ואם עכ"ז תאמרו אם מתחלה עשינו הרעה להרוג את בני גדעון מ"מ היום הזה מה שהמלכנו את אבימלך בנו הוא לכבוד גדעון וביתו ואמר אם כדבריכם כן הוא שבאמת ובתמים וכו' היום הזה אזי יהי' גמולכם אשר תשמחו זה בזה: (כ) ואם אין. ר"ל ואם אין הדבר בעבור כבוד אבי וביתו כ"א בעבור שהוא אחיכם מן האם אזי יהיה גמולכם להיות שנאה ומריבה בין אבימלך ובין אנשי שכם ובית מלוא הסמוך לשכם ותאבדו כולכם וכאשר אמר האטד אל העצים: (כא) מפני אבימלך. מפני יראת אבימלך שלא יהרגנו: (כד) לבא חמס. ר"ל מה' היתה למען יבוא גמול החמס שחמסו המלוכה מבני גדעון וגמול דמם לשום שעונש על אבימלך אשר הרגם וכו': (כה) לו. לאבימלך לחפשו ולהרגו: ויגזלו. בהיותם מתמידים לשבת יחידים בראשי ההרים ועל כי מרדו באבימלך עשו הישר בעיניהם: ויוגד לאבימלך. אשר שקמו עליו מארבים והי' נשמר מלבוא לשכם: (כו) ויבטחו בו. חשבו שיעזרם הוא מול אבימלך: (כז) ויצאו השדה. כי

רשי

ויעבדו אנשין : (כח) מי אבימלך ומי שכם. מי אבימלך להיות שר על שכם ומי שכם להיות עבדים לאבימלך הלא בן ירובעל היה אבימלך והוא מן עפרת אבי העזרי : וזבול פקידו. וזה פקיד העיר ששמו זבול פקידו של אבימלך הוא ואדוניו אין לו משפט מלוכה בעיר ואף פקידו אינו כלום : עבדו את אנשי חמור. אם באתם לקנות לכם אדונים בואו ועבדו את אנשי חמור שהיה נשיא הארץ מקדם : ומדוע נעבדנו. לאבימלך : (כט) ויאמר לאבימלך. ויאמר געל בפני זבול הודיע לאבימלך רבה צבאך וצאה. מן המקום שאתה שם ונראה את גדולתך : (לא) בתרמה. כמו במרמה בתרמית כלומר בלט ובסתר : (לד) ארבעה ראשים. ד' כתות : (לז) מעם טבור הארץ. מן תוקפא דארעא

רדק

(כח) מי אבימלך ומי שכם. כלומר אבימלך ושכם שהיה שר העיר מקדם אחד הם זה כזה ומי הוא שנעבדנו אף על פי שהיה עתה אבימלך מלך עליהם הלא גם שכם היה מלך העיר הזאת אם כן עבדו אנשי חמור אבי שכם : (כט) ואסירה את אבימלך. והלא הסירו אותו אלא אסירה אותו לעולם שלא יוכלו אנשי שכם להמליך עמו אם ירצו : ויאמר לאבימלך. כנגד אבימלך ואף על פי שאינו שם כאומר לא אהיה אבימלך בכל צבא שתוכל לרבות בעוד שאני הנה נראה מה יהיה ביני וביניך : רבה. בסגול שלא כמנהג : (לא) בתרמה. כמו במרמה וכן תרגם יונתן ברז כלו' בסתר שלא הרגישו בו אנשי שכם או יהיה בתרמה שם מקום והוא ארומה שנאמר וישב אבימלך בארומה כן פירש א"א ז"ל לפי שלא נמצא זה המשקל בנחי הלמ"ד : צרים את העיר עליך. כמו שיקרא מצור כשצרים את העיר מבחוץ ולא יוכל אדם לצאת ממנה כן נקרא מצור כששומרים את העיר שלא יכנס אדם בה מבחוץ ועל הדרך הזה צרים את העיר עליך כלומר בעבורך שומרים את העיר שלא תכנס בה : (לו) צל ההרים אתה רואה כאנשים לחק בו ואמר לו דרך לעג אינם אנשים אלא צל. ההרים ידמה לך כאנשים : (לז) מעם טבור הארץ. כמו שהטבור באדם הוא מיצוע הגוף כן יקרא מיצוע הארץ

כח וַיֹּאמֶר ׀ גַּעַל בֶּן־עֶבֶד מִי־אֲבִימֶלֶךְ
וּמִי־שְׁכֶם כִּי נַעַבְדֶנּוּ הֲלֹא בֶן־יְרֻבַּעַל
וּזְבֻל פְּקִידוֹ עִבְדוּ אֶת־אַנְשֵׁי חֲמוֹר
אֲבִי שְׁכֶם וּמַדּוּעַ נַעַבְדֶנּוּ אֲנָחְנוּ׃
כט וּמִי יִתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְאָסִירָה
אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וַיֹּאמֶר לַאֲבִימֶלֶךְ רַבֶּה
צְבָאֲךָ וָצֵאָה׃ ל וַיִּשְׁמַע זְבֻל שַׂר
הָעִיר אֶת־דִּבְרֵי גַּעַל בֶּן־עָבֶד וַיִּחַר
אַפּוֹ׃ לא וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ
בְּתָרְמָה לֵאמֹר הִנֵּה גַעַל בֶּן־עֶבֶד
וְאֶחָיו בָּאִים שְׁכֶמָה וְהִנָּם צָרִים אֶת־
הָעִיר עָלֶיךָ׃ לב וְעַתָּה קוּם לַיְלָה אַתָּה
וְהָעָם אֲשֶׁר־אִתָּךְ וֶאֱרֹב בַּשָּׂדֶה׃
לג וְהָיָה בַבֹּקֶר כִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ תַּשְׁכִּים
וּפָשַׁטְתָּ עַל־הָעִיר וְהִנֵּה־הוּא וְהָעָם
אֲשֶׁר־אִתּוֹ יֹצְאִים אֵלֶיךָ וְעָשִׂיתָ לּוֹ
כַּאֲשֶׁר תִּמְצָא יָדֶךָ׃ לד וַיָּקָם
אֲבִימֶלֶךְ וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ
לַיְלָה וַיֶּאֶרְבוּ עַל־שְׁכֶם אַרְבָּעָה
רָאשִׁים׃ לה וַיֵּצֵא גַּעַל בֶּן־עֶבֶד וַיַּעֲמֹד
פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ
וְהָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ מִן־הַמַּאְרָב׃
לו וַיַּרְא־גַעַל אֶת־הָעָם וַיֹּאמֶר אֶל־זְבֻל
הִנֵּה־עָם יוֹרֵד מֵרָאשֵׁי הֶהָרִים וַיֹּאמֶר
אֵלָיו זְבֻל אֵת צֵל הֶהָרִים אַתָּה
רֹאֶה כָּאֲנָשִׁים׃ לז וַיֹּסֶף עוֹד גַּעַל
לְדַבֵּר וַיֹּאמֶר הִנֵּה־עָם יוֹרְדִים
מֵעִם טַבּוּר הָאָרֶץ וְרֹאשׁ־אֶחָד בָּא

ל'
ג' . ל'
ל'
ב'
ל' . ל'
ל'
ל' . ל'
י"ז . ה'
י"א
כן כספ' מוגה
י"ז קמצין וכל זקפו אסף דכו'
ל'
י"ז יקמז מ"ל
ל'

אֲבִימֶלֶךְ׃ כח וַאֲמַר גַּעַל
בַּר עֶבֶד מַן אֲבִימֶלֶךְ וּמַן
שְׁכֶם אֲרֵי נִפְלְחִנֵּיהּ הֲלָא
בַּר יְרֻבַּעַל וּזְבֻל שׁוּלְטָנֵיהּ
פְּלַחוּ יַת אֱנָשֵׁי חֲמוֹר
אֲבוּהִי דִשְׁכֶם וּמָא דֵין
נִפְלְחִנֵּיהּ אֲנַחְנָא׃ כט וּמַן
יִמְסַר יַת עַמָּא הָדֵין בִּידִי
וְאַעְדֵּי יַת אֲבִימֶלֶךְ וַאֲמַר
לַאֲבִימֶלֶךְ מַקִּים מַשְׁרְיָתָךְ
וּפוּק׃ ל וּשְׁמַע זְבֻל רַב
קַרְתָּא יַת פִּתְגָמֵי גַעַל בַּר
עֶבֶד וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ׃
לא וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוַת
אֲבִימֶלֶךְ בְּרָז לְמֵימַר הָא
גַעַל בַּר עֶבֶד וַאֲחוֹהִי אָתָן
לִשְׁכֶם וְהָא אִנּוּן צָיְרִין יַת
קַרְתָּא עֲלָךְ׃ לב וּכְעַן קוּם
בְּלֵילְיָא אַתְּ וְעַמָּא דְעִמָּךְ
וּכְמוֹן בְּחַקְלָא׃ לג וִיהֵי
בְצַפְרָא כְּמִדְנַח שִׁמְשָׁא
תַּקְדִּים וְתִתְנְגִיד עַל קַרְתָּא
וְהָא הוּא וְעַמָּא דִי עִמֵּיהּ
נָפְקִין לְקַדָּמוּתָךְ וְתַעְבֵּיד
לֵיהּ כְּמָא דְתַשְׁכַּח יְדָךְ׃
לד וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וְכָל עַמָּא
דִי עִמֵּיהּ בְּלֵילְיָא וּכְמַנוּ
עַל שְׁכֶם אַרְבְּעָא מַשְׁרְיָן׃
לה וּנְפַק גַעַל בַּר עֶבֶד וְקָם
בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע קַרְתָּא וְקָם
אֲבִימֶלֶךְ וְעַמָּא דִי עִמֵּיהּ מִן
כְּמָנָא׃ לו וַחֲזָא גַעַל יַת
עַמָּא וַאֲמַר לִזְבוּל הָא עַמָּא נָחִית מֵרֵישֵׁי טוּרַיָּא וַאֲמַר
לֵיהּ זְבוּל יַת טוּלָא דְטוּרַיָּא אַתְּ חָזֵי כְּגֻבְרַיָּא׃ לז וְאוֹסֵף
עוֹד גַעַל לְמַלָּלָא וַאֲמַר הָא עַמָּא נָחְתִין מִן תּוּקְפָּא
דְאַרְעָא וּמַשְׁרִיתָא חֲדָא אַתְיָא מֵאוֹרַח מֵישַׁר

רלבג

הוא שונאו (כח) ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו. ר"ל כשם שאין ראוי שנעבוד שכם מפני היותו בן חמור שהיה נשיא הארץ כן אין ראוי שנעבוד אבימלך מפני היותו בן ירובעל שהיה מושל על ישראל : הלא בן ירובעל וזבול פקידו. ר"ל אין מעלה לאבימלך אלא שהוא בן ירובעל וכ"ש זבול שהוא פקיד גדעון ואבימלך ואם היה ראוי לעבוד זבול היה ראוי לעבוד את אנשי חמור אבי שכם וזה דבר בלתי ראוי ומי יתן את עם שכם כללו לידי ואסיר אבימלך מכל וכל מהיות מושל על עיר וסבב שיאמר העם לאבימלך רבה צבאך וצאה כמו שתוכל להלחם עמנו ונראה דברי מי יקום והוא מבואר שכל עם שכם לא היו נסכמים בזה המאמר שאם היה הענין כן היו שולחים זבול מהעיר או היו הורגים אותו והוא מבואר שקצתם היו מורדים וקצתם היו אחרי אבימלך : (לא) בתרמ'. הוא שם מקום שהיה יושב בו אבימלך ותרמה וארומה הוא מקום

ומדוע י' וסי' נמסר בריש סדר ויקח קרח : ואסירה ג' וסי' ואסירה את אבימלך . ואסירה את ראשו . ואסירה את בדיליך : שכמה ו' וסימ' נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא ובהאי סימן :

מצודת ציון

הלולא (כתובות ח) : (כט) צבאך. צבאות עם : (לא) צרים. מלשון מצור : עליך . בעבורך : (לג) ופשטת. ענין פזור כדרך הנלחמים : (לד) ראשים. חלקים : (לז) טבור. מיצוע הארץ וגבהו נקרא טבור ע"ש שהטבור והוא הטבור שבאדם הוא בגובה הגוף ובאמצעיתו וכן על טבור הארץ (יחזקאל ל"ח)

מצודת דוד

טרם בוא געל אליהם פחדו מאבימלך לצאת השדה והיו נסגרים בהעיר : (כח) מי אבימלך ומי שכם. ר"ל הלא מהראוי שהנכבד ימשול על הפחותים ונבזים והנה ההפוך הוא כי מי אבימלך הלא הוא פחות ונבזה ומי שכם ר"ל הלא בעלי שכם המה נכבדי ארץ : כי נעבדנו. אשר נעבוד לאבימלך וכלל עצמו עמהם על כי ישב בשכם ומהם יחשב : הלא בן ירובעל. ר"ל וכי הוא ירובעל עצמו שעשה לכם תשועה הלא בנו הוא ואין לעבדו בעבור אביו : וזבול פקידו. הלא זבול הוא פקידו ולא העומד מן ירובעל עצמו ואם אין מהראוי לעבוד לאבימלך מכ"ש לפקידו : עבדו את אנשי חמור. ר"ל ואם מהראוי לעבדו בעבור שמשל בכם אביו א"כ לכו ועבדו את אנשי חמור כי חמור היה אבי שכם ר"ל שר של שכם א"כ עבדו בניו בעבור שמשל אביהם : ומדוע. ר"ל ואם בעבור תשועת גדעון מהראוי לעבוד גם לבנו זה היה ראוי למי שעשה השבועה לאבותיכם שכבר מתו ומדוע נעבדנו אנחנו הלא לא לנו היתה התשועה : (כט) ומי יתן . הלואי וסי' העם הזה ברשותי אז הייתי מסירו ממלוכה מכל וכל : ויאמר לאבימלך . אמר להגיד לאבימלך הרבה צבאך מה שתוכל וצא עמי למלחמה : (לא) בתרמה . בהיותו יושב בתרמה והיא ארומה האמור למטה ובשתי השמות היתה נקראת : והנם . געל ואחיו מפתי' אנשי העיר לעשות העיר מצור בעבורך שלא תכנס בה (וכמו שיקרא מצור כאשר יצורו מבחוץ לבלי תת יוצא ממנו כן יקרא מצור כאשר יצורו מבפנים לבלי תת בוא לתוכה) : (לג) יצאים . כאשר התפאר באמרי פיו : כאשר תמצא ידך . ר"ל כפי יכלתך אם להרגו אם לתפשו : (לה) מן המארב . ללכת על העיר למלחמה : (לו) כאנשים . צל ההרים הם הנראים לך אנשים וכונתו היתה לבל יכיר בהם עד אשר יבואו פתאום : (לז) הנה עם . לא צל ההרים

מִדֶּרֶךְ אֵלוֹן מְעוֹנְנִים׃ לח וַיֹּאמֶר אֵלָיו זְבֻל אַיֵּה אֵיפוֹא פִיךָ אֲשֶׁר תֹּאמַר מִי אֲבִימֶלֶךְ כִּי נַעַבְדֶנּוּ הֲלֹא זֶה הָעָם אֲשֶׁר־מָאַסְתָּה בּוֹ צֵא־נָא עַתָּה וְהִלָּחֶם בּוֹ׃ לט וַיֵּצֵא גַעַל לִפְנֵי בַּעֲלֵי שְׁכֶם וַיִּלָּחֶם בַּאֲבִימֶלֶךְ׃ מ וַיִּרְדְּפֵהוּ אֲבִימֶלֶךְ וַיָּנָס מִפָּנָיו וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים רַבִּים עַד־פֶּתַח הַשָּׁעַר׃ מא וַיֵּשֶׁב אֲבִימֶלֶךְ בָּארוּמָה וַיְגָרֶשׁ זְבֻל אֶת־גַּעַל וְאֶת־אֶחָיו מִשֶּׁבֶת בִּשְׁכֶם׃

מב וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה וַיַּגִּדוּ לַאֲבִימֶלֶךְ׃ מג וַיִּקַּח אֶת־הָעָם וַיֶּחֱצֵם לִשְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיֶּאֱרֹב בַּשָּׂדֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הָעָם יֹצֵא מִן־הָעִיר וַיָּקָם עֲלֵיהֶם וַיַּכֵּם׃ מד וַאֲבִימֶלֶךְ וְהָרָאשִׁים אֲשֶׁר עִמּוֹ פָּשְׁטוּ וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וּשְׁנֵי הָרָאשִׁים פָּשְׁטוּ עַל־כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה וַיַּכּוּם׃ מה וַאֲבִימֶלֶךְ נִלְחָם בָּעִיר כֹּל הַיּוֹם הַהוּא וַיִּלְכֹּד אֶת־הָעִיר וְאֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בָּהּ הָרָג וַיִּתֹּץ אֶת־הָעִיר וַיִּזְרָעֶהָ מֶלַח׃ מו וַיִּשְׁמְעוּ כָּל־בַּעֲלֵי מִגְדַּל־שְׁכֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־צְרִיחַ בֵּית אֵל בְּרִית׃ מז וַיֻּגַּד לַאֲבִימֶלֶךְ כִּי הִתְקַבְּצוּ כָּל־בַּעֲלֵי מִגְדַּל־שְׁכֶם׃ מח וַיַּעַל אֲבִימֶלֶךְ הַר־צַלְמוֹן הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ אֶת־הַקַּרְדֻּמּוֹת בְּיָדוֹ וַיִּכְרֹת שׂוֹכַת עֵצִים וַיִּשָּׂאֶהָ וַיָּשֶׂם עַל־שִׁכְמוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ מָה רְאִיתֶם עָשִׂיתִי מַהֲרוּ עֲשׂוּ

מְעוֹנְנַיָּא׃ לח וַאֲמַר לֵיהּ זְבוּל אָן אִנּוּן פִּתְגָמָךְ דִּי אַתְּ אֲמַר מַן אֲבִימֶלֶךְ אֲרֵי נִפְלְחִינֵיהּ הֲלָא דֵין עַמָּא דְקַצְתָּ בֵּיהּ פּוּק כְּעַן וַאֲגַח קְרָבָא בֵּיהּ׃ לט וּנְפַק גַּעַל קֳדָם יָתְבֵי שְׁכֶם וַאֲגַח קְרָבָא בַּאֲבִימֶלֶךְ׃ מ וּרְדָפֵיהּ אֲבִימֶלֶךְ וַאֲפַךְ מִן קֳדָמוֹהִי וּנְפָלוּ קְטוֹלִין סַגִּיאִין עַד מַעֲלָנָא דְתַרְעָא׃ מא וִיתֵיב אֲבִימֶלֶךְ בָּארוּמָה וְתָרֵיךְ זְבוּל יַת גַּעַל וְיַת אֲחוֹהִי מִלְּמִיתַב בִּשְׁכֶם׃ מב וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּנְפַק עַמָּא לְחַקְלָא וְחַוִּיאוּ לַאֲבִימֶלֶךְ׃ מג וְדַבַּר יַת עַמָּא וּפַלְגִינוּן לִתְלַת מַשְׁרְיָן וּכְמַן בְּחַקְלָא וַחֲזָא וְהָא עַמָּא נְפַק מִן קַרְתָּא וְקָם עֲלֵיהוֹן וּמְחָנוּן׃ מד וַאֲבִימֶלֶךְ וְכָל מַשְׁרְיָן דְּעִמֵּיהּ אִתְנְגִידוּ וְקָמוּ בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע קַרְתָּא וְתַרְתֵּין מַשְׁרְיָן אִתְנְגִידוּ עַל כָּל דִּי בְחַקְלָא וְקַטְלוּנוּן׃ מה וַאֲבִימֶלֶךְ אַגִּיחַ קְרָבָא בְּקַרְתָּא כָּל יוֹמָא הַהוּא וּכְבַשׁ יַת קַרְתָּא וְיַת עַמָּא דִּי בַהּ קְטַל וּתְרַע יַת קַרְתָּא וּזְרָעַהּ מִלְחָא׃ מו וּשְׁמָעוּ כָּל יָתְבֵי מִגְדַּל שְׁכֶם וַאֲתוֹ לִצְרִיחַ בֵּית אֵל לְמִגְזַר קְיָם׃ מז וְאִתְחֲוָאָה לַאֲבִימֶלֶךְ אֲרֵי אִתְכְּנָשׁוּ כָּל יָתְבֵי מִגְדַּל שְׁכֶם׃ מח וּסְלֵיק אֲבִימֶלֶךְ לְטוּרָא דְצַלְמוֹן הוּא וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וּנְסֵיב אֲבִימֶלֶךְ יַת כּוּלְבַיָּא בִּידֵיהּ וְקַץ סוֹכַת אָעִין וּנְטָלַהּ וְשַׁוִּי עַל כַּתְפּוֹהִי וַאֲמַר לְעַמָּא דִּי עִמֵּיהּ מָה חֲזֵיתוּן עֲבָדִית אוֹחוּ עֲבִידוּ

רדק

הארץ והמקום הגבוה שבה טבור ות"י מתוקפא דארעא : אלון מעוננים . מישור מעוננים : (לח) איה אפוא פיך . כלומר איה דבריך שהיית אומר : ויגרש זבול . והיאך גרשוהו ואנשי העיר היו נלחמים עם אבימלך והיאך זבול שהיה פקידו של אבימלך גירש געל שהיה עוזר לאנשי שכם ונלחם בעבורם עם אבימלך ונראה כי היו מקצת אנשי העיר סומכי' ידי זבול כי אבימלך היה אחיהם וכאשר ראו כי נגבר יד אבימלך חזקו ידי הסומכים זבול ורפו ידי העם אשר כנגדו וגרשו געל משבת בשכם : (מד) והראשי' אשר עמו . לא היה אלא ראש אחד עמו שהרי הנה אומר לשלשה ראשים ושני הראשים פשטו על כל אשר בשדה ואבימלך והראש השלישי אשר עמו פשטו נגד העיר עד שעמדו פתח שער העיר והראש שהיה עם אבימלך היו בהן אנשים גדולים לפיכך אמר והראשים אשר עמו : (מו) בעלי מגדל שכם . אדוני מגדל שכם לא היו בעיר כשלכד אבימלך העיר וכאשר שמעו הלכו אל צריח בית אל להמלט בצריח ההוא וצריח כמו מגדל כמו ובסלעים ובצריחים ושם המקום שהיה בו זה הצריח בית אל ברית ודעת יונתן כי צריח בית אל שם המקום . ופירוש ברית שבאו אליהם לכרות ברית עמהם וכת"י ואתו לצריח בית אל למיגזר קיים : (מח) שוכת עצים . שוכה כמו ענף וכן בשוכה אבל לא יקוץ
את

פי' רבי' ישעיה

(לז) מעם טבור הארץ . פי' מקום היה ממוצע בין העיירות שמשם היו נוטים זה לעיר זו וזה לעיר זו כמו פרשת דרכים : (מו) כל בעלי מגדל שכם . פי' בעלי הקריה שכל העיר תפש והקריה לא תפש עדיין : ויבאו אל צריח בית אל ברית . פי' צריח הוא מן הסלע ושם היו בתים בנויים של עיר : (נא) ומגדל עז . פי' מגדל של עוז ואין פירושו מגדל עז כלומר חזק:

ע"כ

רשי

דארעא מהאי הגבוה שבכולם : אלון מעוננים . מישור מעוננים : (מב) ויצא העם השדה . אנשי שכם : ויגדו . המגידי' לאבימלך שיצאו בני העיר אל השדה לעשות חפציהם : (מד) פתח שער העיר . שלא יוכלו ליכנס : (מו) צריח . יער שכפו אילנות ופסגים סביב סביב וקורין אותו פלייש"ר בלע"ז : בית אל ברית . אותו צריח הי' של בעל ברית שם של עבודת כוכבים שלהם ובלשון יער היה שם ויש פותרין צריח וו"ט בלע"ז שעושין בקרקע : (מח) שוכת עצים .
ענף

רלבג

מקום אחד : (מא) ויגרש זבול את געל וגו'. יש לתמוה איך היה יכול על זה והנה אנשי שכם היו נלחמים עם אבימלך והנה ידמה שעשה זה בחכמה גם עם שונאי אבימלך שאמר להם כי הוא סבב כל הרעה הזאת לשכם ולזה הסכימו עמו לגרשו מן העיר או היה זה עם יד הנמשכים עם אבימלך מעיר שכם : (מד) ואבימלך והראשים . אשר עמו . ר"ל הנכבדים אשר עמו כי שני הראשים פשטו על כל אשר בשדה ולזה לא נשאר כי אם ראש אחד לשבוש ולעמוד פתח העיר : (מה) ויתוץ את העיר ויזרעה מלח . עשה זה כדי שלא תהא ראויה לשדות ולכרמי' : (מו) בעלי מגדל שכם . הם גדולי העיר ולא היו שם בעת ההיא ולזה באו אל צריח בית אל בברית ר"ל שישמרום מיד אבימלך ושם ממקום ההוא בית אל וצריח הוא מגדל חזק והוא אצל בית אל ולזה לא מתו שם כי אם אנשי מגדל שכם כי הם לבדם היו בצריח : (מח) שוכת עצים . הוא ענף ונקרא כן מפני שהוא מסכך כי הענפים הם מסככים סביב האילן שוכת כמו שוכתו :
וילך

ואת אחיו ה' בקריאה וסימ' ויושב יוסף את אביו ואת אחיו . ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו . האמר לאביו ולאמו לא ראתיו . וישב אבימלך בארומה . ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה . ונמסר גם בסדר ויגש : ואת העם י"ב וסי' נמסר בסדר שלח לך : קרדמות ג' בליש' וסימן ויעל אבימלך הר צלמון . קולה כנחש ילך כי בחיל . בסבך עץ קרדמות :

מצודת ציון

לח) : (לח) איה אפוא . הוא כפל ענין במלות שונות : פיך . מאמרך : (מג) ויחצם . ויחלקם : (מו) צריח . מגדל גבוה יקרא צריח וכן ובסלעים ובצריחים (ש"א י"ג) והוא מלשון הרמת קול כמו יריע אף יצריח (ישעיה מב) כי הצופה העומד על מגדל גבוה צריך להשמיע דברו בהרמת קול : (מח) הקרדמות . גרזן שמבקעין בו עצים כמו את קרדומו (ש"א יג) : שוכת .
ענף

מצודת דוד

הריס הוא כי הנה עם יורדים וכו' : (לח) הלא זה העם . המה עמו של מי אשר מאסתם בו : (לט) לפני וכו' . ר"ל בראשם כולם : (מ) עד פתח . ממקום המלחמה עד בואם פתח השער נפלו חללים : (מא) וישב . ר"ל חזר לשבת בארומה כמאז : ויגרש . לאח"ז כאשר חזקה ידו : (מב) ויגדו . מאנשי אבימלך : (מג) את העם . אשר עמו : וירא . וכאשר ראה : (מד) והראשים . ר"ל אחד מהראשים : פתח שער . לבל יצא מן העיר לעזור להעם שבשדה : (מה) ויזרעה מלח : שזר מלח לקלקל השדות : (מו) וישמעו וכו' . כי מגדל שכם לא עמדה בתוך העיר : (מח) מה ראיתם עשיתי . כמו ראיתם מה עשיתי :

על

כְּמֽוֹנִי׃ מט וַיִּכְרְת֨וּ גַם־כָּל־הָעָ֜ם אִ֣ישׁ
שׂוֹכֹ֗ה וַיֵּלְכוּ֙ אַחֲרֵ֣י אֲבִימֶ֔לֶךְ וַיָּשִׂ֣ימוּ ו' כסף
עַל־הַצְּרִ֔יחַ וַיַּצִּ֧יתוּ עֲלֵיהֶ֛ם אֶת־
הַצְּרִ֖יחַ בָּאֵ֑שׁ וַיָּמֻ֗תוּ גַּ֣ם כָּל־אַנְשֵׁ֧י
מִגְדַּל־שְׁכֶ֛ם כְּאֶ֖לֶף אִ֥ישׁ וְאִשָּֽׁה׃ ג'
נ וַיֵּ֥לֶךְ אֲבִימֶ֖לֶךְ אֶל־תֵּ֑בֵץ וַיִּ֥חַן
בְּתֵ֖בֵץ וַֽיִּלְכְּדָֽהּ׃ נא וּמִגְדַּל־עֹז֮ הָיָ֣ה ז'. ג'
בְתוֹךְ־הָעִיר֒ וַיָּנֻ֣סוּ שָׁ֡מָּה כָּל־הָאֲנָשִׁים֩
וְהַנָּשִׁ֨ים וְכֹ֜ל בַּעֲלֵ֣י הָעִ֗יר וַֽיִּסְגְּר֖וּ ל'. ל'
בַּעֲדָ֑ם וַֽיַּעֲל֖וּ עַל־גַּ֥ג הַמִּגְדָּֽל׃
נב וַיָּבֹ֤א אֲבִימֶ֙לֶךְ֙ עַד־הַמִּגְדָּ֔ל וַיִּלָּ֖חֶם בּ֑וֹ
וַיִּגַּ֛שׁ עַד־פֶּ֥תַח הַמִּגְדָּ֖ל לְשָׂרְפ֥וֹ בָאֵֽשׁ׃ ל'
נג וַתַּשְׁלֵ֞ךְ אִשָּׁ֥ה אַחַ֛ת פֶּ֥לַח רֶ֖כֶב עַל־ ג'
רֹ֣אשׁ אֲבִימֶ֑לֶךְ וַתָּ֖רִץ אֶת־גֻּלְגָּלְתּֽוֹ׃ ל'. כ'.
נד וַיִּקְרָא֩ מְהֵרָ֨ה אֶל־הַנַּ֜עַר ׀ נֹשֵׂ֣א כֵלָ֗יו
וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ שְׁלֹ֤ף חַרְבְּךָ֙ וּמוֹתְתֵ֔נִי פֶּן־ כ' חד מ"ל וחד חסר
יֹ֥אמְרוּ לִ֖י אִשָּׁ֣ה הֲרָגָ֑תְהוּ וַיִּדְקְרֵ֥הוּ כ'. כ'. ל'
נַעֲר֖וֹ וַיָּמֹֽת׃ נה וַיִּרְא֥וּ אִֽישׁ־יִשְׂרָאֵ֖ל
כִּ֣י מֵ֣ת אֲבִימֶ֑לֶךְ וַיֵּלְכ֖וּ אִ֥ישׁ לִמְקֹמֽוֹ׃
נו וַיָּ֣שֶׁב אֱלֹהִ֔ים אֵ֖ת רָעַ֣ת אֲבִימֶ֑לֶךְ כ"ס. ל'
אֲשֶׁ֤ר עָשָׂה֙ לְאָבִ֔יו לַהֲרֹ֖ג אֶת־שִׁבְעִ֥ים
אֶחָֽיו׃ נז וְאֵ֗ת כָּל־רָעַת֙ אַנְשֵׁ֣י שְׁכֶ֔ם
הֵשִׁ֥יב אֱלֹהִ֖ים בְּרֹאשָׁ֑ם וַתָּבֹ֣א אֲלֵיהֶ֔ם ג' חנ"ך
קִֽלֲלַ֖ת יוֹתָ֥ם בֶּן־יְרֻבָּֽעַל׃ ג'
י א וַיָּקָם֩ אַחֲרֵ֨י אֲבִימֶ֜לֶךְ לְהוֹשִׁ֣יעַ
אֶת־יִשְׂרָאֵ֗ל תּוֹלָ֧ע בֶּן־פּוּאָ֛ה בֶּן־
דּוֹד֖וֹ אִ֣ישׁ יִשָּׂשכָ֑ר וְהֽוּא־יֹשֵׁ֥ב ה' מ"ל
בְּשָׁמִ֖יר בְּהַ֥ר אֶפְרָֽיִם׃ ב וַיִּשְׁפֹּט֙ אֶת־
יִשְׂרָאֵ֔ל עֶשְׂרִ֥ים וְשָׁל֖שׁ שָׁנָ֑ה וַיָּ֖מָת
וַיִּקָּבֵ֥ר בְּשָׁמִֽיר׃
ג וַיָּקָם֙ אַחֲרָ֔יו יָאִ֖יר הַגִּלְעָדִ֑י וַיִּשְׁפֹּט֙
אֶת־יִשְׂרָאֵ֔ל עֶשְׂרִ֥ים וּשְׁתַּ֖יִם שָׁנָֽה׃
ד וַיְהִי־ל֡וֹ שְׁלֹשִׁים֩ בָּנִ֨ים רֹכְבִ֜ים עַל־
שְׁלֹשִׁ֣ים עֲיָרִ֗ים וּשְׁלֹשִׁ֤ים עֲיָרִים֙
לָהֶ֔ם לָהֶ֞ם יִקְרְא֣וּ ׀ חַוֺּ֣ת יָאִ֗יר עַ֚ד הַיּ֣וֹם ל'

כּוּתִי׃ מט וּקְצוּ אַף כָּל עַמָּא גְּבַר סוֹכֵיהּ וַאֲזַלוּ בָּתַר אֲבִימֶלֶךְ וְשַׁוִּיאוּ עַל צְרִיחַ וְאַדְלִיקוּ עֲלֵיהוֹן יַת צְרִיחַ בְּנוּרָא וְאִתְקְטָלוּ אַף כָּל אֱנָשֵׁי מִגְדַּל שְׁכֶם כְּאֶלֶף גְּבַר וְאִתְּתָא׃ נ וַאֲזַל אֲבִימֶלֶךְ לְתֵבֵץ וּשְׁרָא בְּתֵבֵץ וְכַבְשַׁהּ׃ נא וּמִגְדַּל תַּקִּיף הֲוָה בְּגוֹ קַרְתָּא וַאֲפִיכוּ לְתַמָּן כָּל גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְכָל יָתְבֵי קַרְתָּא וַאֲגִיפוּ בְּאַפֵּיהוֹן וּסְלִיקוּ עַל אִגַּר מִגְדְּלָא׃ נב וַאֲתָא אֲבִימֶלֶךְ עַד מִגְדְּלָא וַאֲגִיחַ קְרָבָא בֵּיהּ וְקָרִיב עַד תְּרַע מִגְדְּלָא לְאוֹקָדוּתֵיהּ בְּנוּרָא׃ נג וּרְמַת אִתְּתָא חֲדָא פַּלְגּוּת רְכַב רֵחַיָּא עַל רֵישָׁא דַּאֲבִימֶלֶךְ וְרָעַת יַת גּוּלְגַּלְתֵּיהּ׃ נד וּקְרָא בִּפְרִיעַ לְעוּלֵימָא נָטֵיל זְיָנֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ שְׁלוֹף חַרְבָּךְ וּקְטוֹלְנִי דִּלְמָא יֵימְרוּן עֲלַי אִתְּתָא קְטַלְתֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ עוּלֵימֵיהּ וּמִית׃ נה וַחֲזוֹ גְּבַר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מִית אֲבִימֶלֶךְ וַאֲזַלוּ אֱנָשׁ לְאַתְרֵיהּ׃ נו וַאֲתֵיב יְיָ יַת בִּישַׁת אֲבִימֶלֶךְ דַּעֲבַד לַאֲבוּהִי לְמִקְטַל יַת שַׁבְעִין אֲחוּהִי׃ נז וְיַת כָּל בִּישַׁת אֱנָשֵׁי שְׁכֶם אֲתֵיב יְיָ בְּרֵישֵׁיהוֹן וַאֲתַת לְהוֹן לְוָטַת יוֹתָם בַּר יְרֻבַּעַל׃ א וְקָם בָּתַר אֲבִימֶלֶךְ לְמִפְרַק יַת יִשְׂרָאֵל תּוֹלָע בַּר פּוּאָה בַּר דּוֹדוֹ גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְבֵית יִשָּׂשכָר וְהוּא יָתֵיב בְּשָׁמִיר בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם׃ ב וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל עַסְרִין וּתְלַת שְׁנִין וּמִית וְאִתְקְבַר בְּשָׁמִיר׃ ג וְקָם בַּתְרוֹהִי יָאִיר גִּלְעָדָאָה וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל עַסְרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין׃ ד וַהֲווֹ לֵיהּ תְּלָתִין בְּנִין רָכְבִין עַל תְּלָתִין עוּלִין וּתְלָתִין קִרְוִין לְהוֹן לְהוֹן קָרַן כַּפְרָנֵי יָאִיר עַד יוֹמָא הָדֵין דִּי בְּאַרְעָא

רשי

ענף עצים : (נג) פלח רכב . חתיכת אבן של ריחים העליונה שקרויה רכב : ותרץ . ותרוצץ: (נד) פן יאמרו לי . כן יאמרו עלי : (א) בן דודו . כך שמו: (ד) עיירים . עולין סוסים בחורים : ושלשים עירים להם . ושלשים ערים בלא חומה להם לכך

רלבג

(נ) וילך אבימלך . וידמה שאנשי תבץ ג"כ מרדו בו : (נג) פלח רכב . היא חתיכ' מהרכב והיא אחת מהרחים והיא העליונה להיותה רוכבת על התחתונה : (ד) ושלשים עירים להם . כפל הענין בענינים מתחלפים על צד הצחות והנה הוא כמו ערים כמו שזכר להם יקראו חות יאיר :

אולם התועלות המגיעות מזה הספור הן אלו :

הראשון הוא להודיע שאין ראוי שיתרשל האדם מהשגחה מפני רוב שפלות ידו והכנעו לפני האויב אבל ראוי שיתחכם בזה לפי מה שאיפשר ולזה ספר כי בראות ישראל כי מדין באים תמיד לשלול ולהשחית המציאו תחבולות להמלט מזה לפי מה שאפשר לזה עשו המנהרות בהרים המערות והמצדות כי בהם תשלם להם ההצלה מה כמו שביארנו :

השני הוא להודיע עוצם השגחת הש"י בישראל מפני בריתו עם האבות והוא שתכף ששבו ישראל אליו שלח נביאו להצילם ביד גדעון ומשך לבבו לזה בכמו זה האופן הנפלא שבא בזה הספור וכל זה לחזק ההשגחה בישראל וידמה שבחר השם ית' שתהיה התשועה על יד גדעון לשתי סבות האחת כי אולי היה היותר ראוי לזה המעשה כי הוא היה גבור חיל והיה ג"כ יותר ראוי שיעשה הנס על ידו מזולתו מישראל או והב' כי ידמה שהרע שעשו ישראל היה שרשו בבית יואש אביו כי שם היה הבעל ומזבח הבעל והאשרה והיה שם פר שהוקצה לע"ג ז' שנים ולזה יתכן שהתחיל יואש בזה הטעות וזנו אחריו

רדק

את השוכה על מנת ליתן דמים : שוכה . כמו שוכתו כמו ונורס לבלות שאול שהוא כמו וטרפס או הוא משקל אחר שוך בשקל בור: (נג) פלח רכב. חתיכ' מרכב שהיא אחת מן הריחים והיא העליונה לפיכך נקראת רכב והתחתונה רחיים או שכב : ותרץ . בחירק הרי"ש והמנהג בסגול והיא מבנין הפעיל מפעלי הכפל מן קנה רצוץ או הוא מנחי העי"ן וכן וירעצו וירצצו לשון שבירה ואפשר שגם הוא מפעלי הכפל : (נד) פן יאמרו לי . בעבורי כמו אמרי לי אחי הוא : (א) להושיע את ישראל . שגם אבימלך הושיע את ישראל ואף על פי שלא נזכר כיון שאמר אחרי אבימלך נראה שגם הוא הושיע ישראל מיד אויביהם ואילו לא כן לא היה אומר אחרי ולא היה נמנה עם שופטי ישראל ולא נאמר עליו וישר על ישראל : תולע בן פואה בן דודו איש יששכר . כך שמו וכן במקצת נסחאות כתרגומו בר דודו ובמקצת הנוסחאות בר אח אבוהי ואם כן הוא ירצה לומר בן דוד אבימלך: (ד) ושלשים עירים להם . כמו ערים ונראה בו עיי"ן הפעל לזווגו עם עיירים שזכר שהוא ענין אחר והוא דרך צחות ספור זה להודיע סבת היותו שופט כי גדול היה הנכבד בעושר ובבנים וכבוד וכל אחד

ומגדל עז ג' דסמיכי בלישנא בקריאה וסימן ומגדל עז היה בתוך העיר . מגדל עז שם ה' . מגדל עז מפני אויב . ומגדל ז' בקריאה וסי' נמסר ביהושע סי' ט"ו : ותשלך ג' וסי' ותשלך את הילד . ותשלך אשה אחת פלח . ותשלך דברי אחריך . ונמסר גם בסדר וירא : קללת ג' בקריאה וסי' כי קלל אלהים תלוי . ותבא אליהם קללת יותם בן ירבעל . כן קללת חנם לא תבוא . אנך . ונמסר גם בסדר כי תצא . דודו ה' מלאים בקריאה וסי' ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל . ויאמר שאול אל דודו . ונשאו דודו ומסרפו לחוציא עצמים . ואחריו אלעזר בן דודו . אלחנן בן דודו :

מצודת דוד

(מט) על הצריח . ר"ל סמוך לה : (נב) עד פתח . כי השער היה מעץ : (נד) נושא כליו . כלי זיינו: אשה הרגתהו . ולקלון יחשב לו: (נו) את רעת . את גמול רעת: (ב) וימת . בתוך שנת העשר ושלש ועלה השנה לו ולאיר שנשפט אחריו כ"כ בס"ע: (ד) רוכבים וכו' . והוא דבר חשיבות : חות יאיר . על כי נאמר בתורה שיאיר בן מנשה קרא לעריו

מצודת ציון

עוף גדול וכמשנה לא יקנן את הסוכה (ב"ק קיד) והוא מלשון סכך : (מט) ויציתו . מלשון הצתה והבערה : (נא) ומגדל עוז . ומגדל חזק : (נג) פלח . כן נקרא אבן הרחיים כמו פלח תחתית (איוב מא) : רכב . הוא האבן עליון מהרחיים הרוכב על התחתית : ותרץ מלשון רציצה ושבירה : גלגלתו . ראשו כמו ואת גלגלתו (דה"א י) : (נד) לי . עלי : וידקרהו . ענין תחיבה בגוף וכן כל הנמצא ידקר (ישעיה יג) : י (א) דודו . שם איש : (ד) עירים . כו

כ׳ הַזֶּה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ הַגִּלְעָד׃ ה וַיָּמָת
ל׳ יָאִיר וַיִּקָּבֵר בְּקָמוֹן׃
ד׳ כתיב כן ו וַיֹּסִפוּ ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע
בְּעֵינֵי יְהוָה וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבְּעָלִים
וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְאֶת־אֱלֹהֵי אֲרָם
וְאֶת־אֱלֹהֵי צִידוֹן וְאֵת ׀ אֱלֹהֵי מוֹאָב
וְאֵת אֱלֹהֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְאֵת אֱלֹהֵי
פְלִשְׁתִּים וַיַּעַזְבוּ אֶת־יְהוָה וְלֹא
ל׳ מ״ל וכסף׳ נמס׳ ב׳ מ״ל עֲבָדוּהוּ׃ ז וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל
וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד בְּנֵי
ל. ל׳ עַמּוֹן׃ ח וַיִּרְעֲצוּ וַיְרֹצְצוּ אֶת־בְּנֵי

דְגִלְעָד׃ ה וּמִית יָאִיר
וְאִתְקְבַר בְּקָמוֹן׃ ו וְאוֹסִיפוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְבִישׁ
קֳדָם יְיָ וּפְלַחוּ יַת בַּעֲלַיָא
וְיַת עַשְׁתְּרָתָא וְיַת טַעֲוַת
אֲרָם וְיַת טַעֲוַת צִידוֹן וְיַת
טַעֲוַת מוֹאָב וְיַת טַעֲוַת בְּנֵי
עַמוֹן וְיַת טַעֲוַת פְּלִשְׁתָּאֵי
וּשְׁבַקוּ יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ וְלָא
פְלַחוּ קֳדָמוֹהִי׃ ז וּתְקֵיף
רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וּמַסְרִינוּן
בְּיַד פְּלִשְׁתָּאֵי וּבְיַד בְּנֵי
עַמוֹן׃ ח וּדְחַקוּ וְשַׁעְבִּידוּ
יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁתָּא

אחד מבניו היה נכבד רוכב על עיר אתון והעיר הוא החמור הנער כמו אסרי לגפן עירה ועל עיר בן אתונות אולי הם הנבחרים באתונות שהם לרכוב ואפשר גם כן כי עולי ימים מהסוסים יקראו גם כן עירים כי מצאנו בזולתי החמור ועיר פרא ואפשר לפי שהפרא הוא חמור הבר: חוות יאיר. אם הם הנזכרים בתורה ויאיר זה הוא יאיר בן מנשה הדבר תימה כי אם כן היה יאיר יותר משלש מאות שנה. ונוכל לומר כי זה יאיר הגלעדי אינו יאיר בן מנשה והערים האלה א״כ אינן חוות יאיר הכתובות בתורה: (ו) ולא עבדוהו. פירשו רז״ל ולא עבדוהו אפילו בשותפו׳

לכך נקראו עירים לשון עיירות: (ו) את הבעלים וגו׳. שבע עבודת כוכבים נמנו כאן: ויעזבו את ה׳ ולא עבדוהו. אפילו בשותפות עם אלו: (ח) בשנה ההיא. כשמת יאיר

רלבג

אחריו בית ישראל ולפיכך נתיצת מזבח הבעל וכריתת האשרה היה ראוי שיקדם קודם הצלת ישראל מהרע שנפלו בו על זה המרי וזה היה אפשר שישלם בקלות על יד גדעון לבער הרע מקרבם קודם הלחם עם מדין: השלישי הוא להודיע ענין המופתים אשר עשה השי״ת על יד נביאו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות כמו שביארתי בספר מ״י ובביאורנו לדברי התורה ולזה זכר שעלה האש מן הצור ע״ד המופת ואכלה הבשר והמצות ושנשא רוח ה׳ המלאך אל אשר לא ידע עד אשר הלך מעיני גדעון: הרביעי הוא להודיע כי כשימשך דבר רע מדבר מה ראוי שיכירו הדבר ההוא קודם שישתדלו בהסרת הרע הנמשך ממנו ולזה ספר שצוה השי״ת להרוס מזבח הבעל ולכרות האשרה אשר עליו ולהעלות הפר שהוקצה לע״ג כדי לבערו ואולם מי שישתדל בזה התועלת בזולת זה האופן ידמה למי שירצה לטבול מפני טומאת שרץ ושרץ בידו כי בזה לא יטהר מטומאתו כלל: החמישי הוא להודיע שראוי למי שיתחייב לו לעשות פועל על מה שישתדל לעשותו באופן אשר יתכן לו לעשות בקלות ולזה ספר כי לא הסכים גדעון לעשות זה הענין שצוה לו ביום אע״פ שהיה יותר ראוי כי הקרבנות לא יעשו אלא ביום עם שבזה יהיה הענין יותר מפורסם והקדשה לשי״ת ואולם מנעהו מזה יראתו שאם היה עושה זה הענין ביום ימנעהו מזה כל בית אביו וכל בני עירו לרוב היותם שקועים בזה המרי ולזה הסכים לעשות זה הענין בלילה: הששי הוא להודיע שהקדשת השי״ת ראוי שתהיה בעשרה מישראל לפרסם הענין יותר ולזה זכר שלקח גדעון עשרה אנשים מעבדיו במעשה הדבר הזה מהריסת מזבח הבעל וכריתת האשרה והעלת הפר השני: השביעי הוא להודיע כי מי שירצה למנוע רבים מדבר מה יכבד לו ראוי שישתדל בחכמה בשיראה שהוא מסכים להם במה שבעבורו היה התעוררותם לזה הפועל אשר יקשה לו ובזה יקל לו למצוא תואנה למנעם מן המעשה ההוא ולזאת הסבה מצאנו בראובן שלא בקש מאחיו שיניחו יוסף וילך לו כי ידע שלא ישמעו אחיו לו לזה אך בקש מהם שלא ישפכו דם אבל שישימו אותו בבור ושמה ימות מעצמו וכן עשה יואש בזה המקום להציל בנו מיד העם המבקשים אותו להרגו חס כי הוא לא אמר להם כי אין לבעל אלהות כי אולי לא ישמעו לו אבל הודה להם שהוא אלוה ולזה צוה אותם שלא יריבו בעבורו כי הם יחסרו בזה מעלתו ויכלחו והתפלל הוא לפניהם שיריב הבעל בעצמו לאשר נתץ את מזבחו: השמיני הוא לפרסם ענין המופתים שזכר מענין ירידת הטל על גזת הצמר לבדו והיה על כל הארץ חורב ומענין ירידת הטל על כל הארץ ועל הגזה היה חורב כמו ששאל גדעון כי בזה יתקיימו הפנות התוריות כאמרם ז״ל בהאמנת המופתים: התשיעי הוא להודיע שראוי למי שיתחיל במלחמה עם מי שתקיף ממנו שיעשה דבריו בחכמה ר״ל שאם לא יתבאר לו שינצח לא ימסור עצמו לסכנה ולזה תראה ששאל גדעון אות שינצח אויביו קודם שיתיר עצמו להלחם עמהם ולפי שהיה קצת ספק באות הראשון שב לשאול אות שני כמו שביארנו עם שבריבוי האותות תתחזק האמונה בנבואה כמו שביארנו בבאורינו לדברי התורה על מה שאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגו׳ ולזה ג״כ נתן השם יתעלה לגדעון אות שלישי שכבר ינצח המלחמה והוא מספר החלום ואת שברו ששמע במחנה מדין: העשירי הוא להודיע שראוי לנלחם שלא יערב עם בני חילו מי שהוא ראוי שינוצח כי בהיות האחד מבני החיל מנוצח יפול מורך לב על הנשארים ויהיה זה סבה שיפלו ביד אויביהם ולזה צוה השם להסיר מאנשי המלחמה הרשעים ורכי הלבב והחלושים עד שנמשך מזה תועלת אחר והוא שיתפרסם לישראל כי מאת השי״ת היתה להם תשועה לא בכחם ועוצם ידם ויהיה זה סבה אל שיתחזק להם אמונתם בש״י: הי״א הוא להודיע כי מי שהוא נעזר בה׳ בדבר מה אין ראוי מפני זה שיבטח על הנס ויקצר מפני זה מהמצאת הסבות אשר יביאוהו אל תכלית ההוא הלא תראה כי גדעון עם היותו מובטח שינצח אויביו השתדל בהמצאת כל הסבות שיתכן שישלם בהם לו זה עם העם המעט שהיה עמו ולזה בא עליהם בלילה בעודם שקועים בשינה והוא אחר שליש הלילה עם שלש מאות שופרות וסבב שלא נראו הלפידים עד אשר החלו לתקוע התקיעות החזקות המבהילות ותיכף ישברו הכדים ונראו הלפידים והיה זה סבה חזקה להבהיל מאד בני המחנה ולהחרידם עם שהם שמעו עם זה קול מרעיד אותם מאד והוא מה שהיו אומרים חרב לה׳ ולגדעון והיה זה סבה אל שהיה כל אחד מהם חושב שיהיה שונאו האיש הנמצא אצלו ולזה היתה חרב איש באחיו: הי״ב הוא להודיע שראוי לשמוח מהטוב ביום טובה ולזה ראוי להצליח ושיעשה כל מה שיוכל בעוד שהוא מצליח ולא יקצר מזה ולזה תמצא שהשתדל גדעון בזריזות בלילה ההוא באופן שתשלם לו הריגת כל מה שאפשר בחיל מדין ולזה מהר גדעון לשלוח מלאכים בכל הר אפרים שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המים עד בית ברה ועד הירדן ורדף בלילה ההוא אחר הנשארים מחיל מדין עד שהשיג זבח וצלמונע מלכי מדין ולכדם בחכמה עם העם המעט אשר עמו: הי״ג הוא להודיע שראוי לברוח מהקטטה והמריבה כפי היכולת כ״ש כשיהיה אפשר שיתחדש מהמריבה ההיא ביטול הגעת תועלת ולזה ספר שהשתדל גדעון במה שהתרעמו עליו בני אפרים בפיוס ואם היו מריבין עליו על לא חמס בכפיו אבל היה ראוי להם לשבחו במה שבא להם מהישועה על ידו ולבקשת השלום השפיל עצמו מאד וכבד אותם ואמר הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר והשבית הריב בזה האופן ואולם יפתח לא השתדל בדומה לזה בהשבתת הריב והיה זה סבה אל שנפל עם רב מישראל ואולם בזה המקום נתחברה סבה שנית להביא גדעון אל שפיים בני אפרים בקלות כי אולי זאת המריבה תמנעהו מהשלמת ניצוח מחנה מדין לפי מה שאפשר ולזה ג״כ השתדל גדעון לפיים בני אפרים בקלות: הי״ד הוא להודיע שאין ראוי לאדם למנוע מרעב לחם כ״ש כשיהיה לו חק עליו כמו הענין בגדעון וחילו שהיו נלחמים להושיע ישראל מיד מדין ולזה לא היה ראוי לאנשי סכות ופנואל שיענו גדעון בזה האופן שענוהו ולזה ספר שהשיגם מהעונש ע״ז מה שכבר נזכר בזה הספור: הט״ו הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימסור עצמו להרוג האנשים אם לא היה זה להציל א״ע ולזה זכר מה שהשיג לזבח ולצלמונע בעבור הריגתם האנשים שהרגו בתבור וזה כי הם לא היו צריכין להרגם לפחדם מהם כי כבר היו מדין מושלים עליהם עד שהיו ישראל מתחבאים מפחדם ולזה אמר להם גדעון כי לולי הריגתם אותם לא היו נהרגים: הט״ז הוא לפרסם ששופטי ישראל ומנהיגיהם הטובים לא היו מושלים בישראל באופן שיוכלו להביאם לעשות כנגד התורה אבל היתה מושלת התורה על המושלים ההם כי הם היו מוכרחים ג״כ להתנהג בדרכי התורה כמו שנזכר בספר אלה הדברים ולזה אמר גדעון לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה׳ ימשול בכם: הי״ז הוא להודיע שאין מחק השלמים לרדוף אחר רבוי הממון ולזה ספר שלא שאל גדעון מהנזמים והשהרונים ויתר הענינים אלא לעשות מהם אפוד לא להרבות קנינו ודמה שעשה זה להזכיר זה הנס ואם היה עושה מזה כלי מה בבית האלהים בשילה היה נמשך לכוונת התורה בזה אלא שהוא הניח אותו בעירו בעפרה והיה זה סבה אל שזנו כל ישראל אחריו שם ומפני זה השיג לגדעון עונש אל שלא נמשך הממשלה לזרעו: הי״ח הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה נמשך לתאות המשגל הלא תראה כי גדעון לקח פילגש עם היות לו נשים רבות והיה זה סבה להמתת בניו שהיו לו מנשיו כי בן הפילגש המיתם: הי״ט הוא להודיע כי על כל יביא השי״ת במשפט ולזה ספר כי מפני שהרג אבימלך אחיו עם עזר בני שכם סבב השי״ת שנהרגו בני שכם ואבימלך כמ״ש לה׳ יותם בן ירובעל: הכ׳ הוא להודיע שאין ראוי למקבל

ויסיפו י״א וסימניהון ושנוי אתיהון נמסר בר״ש סדר וישב. מן בני ד׳ וסי׳ נמסר בסדר מצורע:
תולדות אהרן ויסיפו בני ישראל. בילה כה:

מצודת ציון

כן יקרא החמור בעודו קטן כמו עיר בן אתונות (זכריה ט). עירים תנינא. כמו ערים ובדרך צחות אמר עירים לזווג עם עירים שזכר: (ז) וימכרם. ר״ל מסרם: (ח) וירעצו. ענין שבירה

מצודת דוד

לעריו חות יאיר ולפי שהיה שמו כשמו וערי בניו היו מרובות קראם ג״כ חות יאיר: (ו) ויעזבו. ר״ל עזבו את ה׳ מכל וכל ולא עבדוהו אפי׳ בשתוף עם כל

יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁנָה הַהִיא שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה
שָׁנָה אֶת־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר
בַּגִּלְעָד׃ ט וַיַּעַבְרוּ בְנֵי־עַמּוֹן אֶת־
הַיַּרְדֵּן לְהִלָּחֵם גַּם־בִּיהוּדָה וּבְבִנְיָמִין כ"תי חס' וחד מ"ל ואת נגע' חס'
וּבְבֵית אֶפְרָיִם וַתֵּצֶר לְיִשְׂרָאֵל מְאֹד׃
י וַיִּזְעֲקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה לֵאמֹר
חָטָאנוּ לָךְ וְכִי עָזַבְנוּ אֶת־אֱלֹהֵינוּ ל'
וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא מִמִּצְרַיִם וּמִן־
הָאֱמֹרִי מִן־בְּנֵי עַמּוֹן וּמִן־פְּלִשְׁתִּים׃ ג'
יב וְצִידוֹנִים וַעֲמָלֵק וּמָעוֹן לָחֲצוּ אֶתְכֶם
וַתִּצְעֲקוּ אֵלַי וָאוֹשִׁיעָה אֶתְכֶם מִיָּדָם׃ ל'
יג וְאַתֶּם עֲזַבְתֶּם אוֹתִי וַתַּעַבְדוּ אֱלֹהִים
אֲחֵרִים לָכֵן לֹא־אוֹסִיף לְהוֹשִׁיעַ ה'. י"ט
אֶתְכֶם׃ יד לְכוּ וְזַעֲקוּ אֶל־הָאֱלֹהִים ג'
אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם בָּם הֵמָּה יוֹשִׁיעוּ
לָכֶם בְּעֵת צָרַתְכֶם׃
טו וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה חָטָאנוּ
עֲשֵׂה־אַתָּה לָנוּ כְּכָל־הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ ג'
אַךְ הַצִּילֵנוּ נָא הַיּוֹם הַזֶּה׃ טז וַיָּסִירוּ
אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר מִקִּרְבָּם וַיַּעַבְדוּ אֶת־
יְהוָה וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ בַּעֲמַל יִשְׂרָאֵל׃ ד'. ב' אנוש איומו
יז וַיִּצָּעֲקוּ בְּנֵי עַמּוֹן וַיַּחֲנוּ
בַּגִּלְעָד וַיֵּאָסְפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ
בַּמִּצְפָּה׃ יח וַיֹּאמְרוּ הָעָם שָׂרֵי גִלְעָד ג'
אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר יָחֵל ספטים יחל קמוצל קריא פתח
לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי עַמּוֹן יִהְיֶה לְרֹאשׁ לְכֹל
יֹשְׁבֵי גִלְעָד׃

הַהִיא תְּמַנְיָא עַסְרֵי שְׁנִין
יַת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִבְעִבְרָא
דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא אֱמוֹרָאָה
דִי בְגִלְעָד׃ ט וַעֲבַרוּ בְּנֵי
עַמּוֹן יַת יַרְדְּנָא לְאַגָחָא
קְרָבָא אַף בִּיהוּדָה
וּבִדְבֵית בִּנְיָמִין וּבִדְבֵית
אֶפְרַיִם וַעֲקַת לְיִשְׂרָאֵל
לַחֲדָא׃ י וּזְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
קֳדָם יְיָ לְמֵימַר חַבְנָא
קֳדָמָךְ וַאֲרֵי שְׁבַקְנָא יַת
פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהָנָא וּפְלַחְנָא
יַת בַּעֲלַיָא׃ יא וַאֲמַר יְיָ
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלָא מִמִּצְרַיִם
וּמִן אֱמוֹרָאָה וּמִן בְּנֵי עַמּוֹן
וּמִפְּלִשְׁתָּאֵי׃ יב וְצִידוֹנָאֵי
וַעֲמַלְקָאֵי וְאֱנָשֵׁי מָעוֹן דְחָקוּ
יַתְכוֹן וּבְעֵיתוּן קֳדָמַי
וּפְרֵקִית יַתְכוֹן מִידֵיהוֹן׃
יג וְאַתּוּן שְׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנִי
וּפְלַחְתּוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָא
בְּכֵן לָא אוֹסִיף לְמִפְרַק
יַתְכוֹן׃ יד אֱזִילוּ וּבְעוֹ מִן
טַעֲוָתָא דְאִתְרְעֵיתוּן בְּהוֹן
הַאִם יָכְלִין לְמִפְרְקְכוֹן
בְּעִידָן עָקַתְכוֹן׃ טו וַאֲמַרוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ חַבְנָא
עֲבֵיד אַתְּ לָנָא כְּכָל דְתַקִין
קֳדָמָךְ בְּרַם שֵׁיזְבְנָא כְּעַן
יוֹמָא דֵין׃ טז וְאַעְדִיאוּ יַת
טַעֲוַת עַמְמַיָא מִבֵּינֵיהוֹן
וּפְלָחוּ קֳדָם יְיָ וַעֲקַת נַפְשֵׁיהּ
בַּעֲמַל יִשְׂרָאֵל׃ יז וְאִתְכְּנִישׁוּ
בְּנֵי עַמּוֹן וּשְׁרוֹ בְּגִלְעָד
וְאִתְכְּנִישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ
בְּמִצְפָּה׃ יח וַאֲמַרוּ עַמָּא
רַבְרְבֵי גִלְעָד גְּבַר לְחַבְרֵיהּ
מַן גַּבְרָא דְיִשְׁרֵי לְאַגָחָא קְרָבָא בִּבְנֵי עַמּוֹן יְהֵי לְרֵישׁ לְכֹל יָתְבֵי גִלְעָד׃

וזעקו ג' פתחין וסי' לכו וזעקו אל האלהים. הלילו חרעים וזעקו. קדשו צום קראו עצרה: ותקצר ד' בקריאה וסי' ותקצר נפש העם בדרך. ותקצר נפשו בעמל ישראל. ויהי כי הציקה לו ותאלצהו. וגם נפשם בחלה: בעמל ב' ישראל. אנוש:

רשי

יאיר: אשר בעבר הירדן. ארץ ראובן וגד וחצי המנשה שהיו שכיניהם: (יא) הלא ממצרים. ז' תשועות יש כאן כנגד ז' עבודות כוכבים שהיו עובדים: (יב) ומעון. שם ע"ג: (טז) ותקצר נפשו בעמל. כביכול לא הי' רחבת מקום לסבול ולכנס שם צרה שהי' לו בעמל ישראל: (יז) ויצעקו. נאספו

רדק

בשותפות: (ח) בשנה ההיא. פירשו המפרשים כמו מהשנה ההיא כי מה טעם בשנה ההיא שמנה עשרה שנה ויתכן לפרש כי בשנה ההיא לחצום ורעצום ושמנה עשר שנה רעצום כמו בשנה ההיא וחסר וי"ו השמוש מן שמנה כמו שמש ירח והדומים להם: (ט) ותצר לישראל. פרשו יצר וכן ויצר לו יצרו צעדי אונו ויצר וצור בענין אחד: (יא) ויאמר ה' אל בני ישראל. ע"י נביא: ותקצר נפשו בעמל ישראל. לא ת"י לרחק התארים מהבורא יתברך כמו שכתבנו ולא מצא דרך לפרשו והניחו מלתרגם והחכם הגדול רבי משה בר מימון ז"ל פי' נפשו רצונו ופי' ותקצר נפשו וחדל רצונו מלהגדיל עמל ישראל כי בתחלה כשעשו הרע בעיניו היה חפצו בעמלם ובצרתם וכשקרה להם מה שקרה צרות רבות ורעות ונכנעו ושבו אל ה' ויעבדוהו רחם עליהם וחדל רצונו מלהגדיל עוד עמלם ובי"ת בעמל כמו מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם כגר וכאזרח הארץ והדומים להם ולפי דעתי כי בעמל כמשמעו ופירוש ותקצר נפשו כמו המו מעי לו וכן ויתעצב אל לבו והכל הוא דרך משל ודברה תורה כלשון בני אדם: (יז) ויחנו בגלעד. היא העיר שלכדו בני מכיר בן מנשה ועתה נאספו בני עמון וחנו בגלעד שחשבו ללכדה וכשראו בני ישראל זה נאספו וחנו במצפה להלחם בבני עמון וכיון שנאספו בני ישראל חדלו להם בני עמון ושבו להם לארצם ויפתח כששלח מלאכים אל ארץ בני עמון שלח וכן כשהלך להלחם אל ארץ בני עמון הלך כמו שאמר וממצפה גלעד עבר בני עמון כי לא מצאם בארץ הגלעד כי
ככר

רלבג

למקבל הטובה מאחר לגמול לו רעה תחת טובה ולזה ספר על בני שכם שנענשו מפני ששלמו רעה לגדעון תחת הטובה אשר גמלם כמו שבא בדברי יותם:

הכ"א הוא להודיע שראוי לנלחמים שישמרו מהתקרב למקום שיתכן שיקרה להם בו נזק עם היות הנלחמים עמם מעטי המספר וחלושים והמשל שאם יקרבו אנשי החיל למגדל הגבוה יקל לאשר במגדל ואם הם מעטי המספר וחלושים להזיק להם אם ברמותם עליהם אבנים גדולות אם בזולת זה מהדברים שיתכן שיזיקום בהם ולזה הוא מתנאי המלחמה שתהיה במקום הראוי ובעת הראוי ועם מי שראוי ובאופן הראוי ובשיעור הראוי תם. עוד ספר שכבר שבו ישראל לעבוד ע"ג ונשקעו בה מאד עד שכבר עבדו כל אלהי הגוים אשר יסבו בארצם ועזבו את ה' מכל וכל עד שלא עבדוהו כלל ולזה מכרם ביד פלשתים וביד בני עמון ובשנה ההיא בעינה שנמכרו ישראל בידם הפליגו אויביהם לענותם ולרוצצם והתמיד זה הענין מן הענוי לכל בני ישראל בעבר הירדן בארץ האמרי אשר בגלעד ולא הספיק זה לבני עמון אבל עברו את הירדן להלחם ביהודה ובנימן ובבית אפרים: אז זעקו בני ישראל אל ה' ושבו אליו ואמר השם להם ע"י נביאו והוא פינחס לפי שאחשוב שכבר הושיע הש"י אותם פעמים רבות מלוחציהם כשזעקו אליו ושבו אליו וסרו מעבוד אלהים אחרים ולזה לא יוסיף עוד להושיע אותם והנה נכנעו ישראל על זה מאד לה' והסירו את אלהי הנכר מקרבם ועבדו את ה': (פז) והנה קצר רצון הש"י מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין בתשועות הקודמות בסבת עמל ישראל אמר זה ע"ד דברה תורה
כלשון

תולדות אהרן ותקצר נפשו.
עקרים מב יד:

פי' רבי' ישעיה

(ח) בשנה ההיא. פי' בשנה שמת יאיר או בשנה ראשונה שהתחילו לכבשה: (ט) ותצר לישראל מאד. פי' ותצר המלחמה לישראל מאד. וכן ויירא יעקב מאד ויצר לו. המעשה הזה. ואלו היה כתיב ויצר בלא לו הייתי מפרשו כי אין הפועל יוצא באחר: ע"כ

מצודת ציון

שבירה כמו תרעץ אויב (שמות טו): ויריצו. אף הוא ענין שבירה כמו קנה רצוץ (ישעיה מב): ותצר. מל' צר ודחק: (טז) ותקצר. מל' קצר: נפשו. רצונו כמו אם יש את נפשכם (בראשית כג): ויצעקו. ענין אסיפה הבא בצעקת המאסף: (יח) יחל. יתחיל
טוב

מצודת דוד

כל אלו ע"ג: (ח) בשנה ההיא וכו'. ר"ל מיד בשנה שמת יאי' התחילו לרעוץ ולרוצץ את ישראל ושמנה עשר שנה התמיד הדבר ור"ל לא היה בהדרגה כי אם בפעם אחת ולא כדרך שאר המשעבדים: את כל וכו'. יפרש מה שנאמר בתחלת המקרא בני ישראל הם כל בני ישראל אשר בעבר הירדן: (י) וכי עזבנו וכו'. ונעבוד וכו'. וי"ו הראשון מוסיף על הוי"ו השני והשני על הראשון ור"ל עשינו חטא כפול את ה' עזבנו ואת הבעלים עבדנו: (יא) ויאמר ה'. ע"י נביא בא להם דבר ה': ממצרים. ר"ל מקושי שעבוד מצרים: (יב) לחצו אתכם. אשר לחצו אתכם ומוסב גם על הנזכרים במקרא שלפניו: ותצעקו. והנה צעקתם אלי והושעתי לכם. (יד) המה יושיעו. אמר בדרך לעג והתול: (טו) ככל הטוב בעיניך. המשפט הישר בעיניך רק נפלה נא ביד ה' וביד אדם בל נפול: (טז) ותקצר נפשו. ר"ל קצרה רצונו של מקום בדבר עמל ישראל כי מתחלה היה רצון המקום להרבות עמלם בעבור חטאם הרב ועתה כשובם לה' קצרה רצונו מלהרבות עמל ר"ל נחם ה' על הרעה: (יח) מי האיש. ר"ל דעו מי האיש יהיה מי שיהיה אשר יחל וכו' יהיה
לראש

רדק

ככר הלכו להם: (א) בן אשה זונה. בן פלגש גלעד היה ונקראת זונה לפי שאינה עם בעלה בכתובה וקדושין והוא כמו הזונה ואף על פי שהיא מיוחדת לו וי"ת פונדקיתא כמו שתרג' ג"כ רחב הזונה פונדקית' או הוא הענין בעצמו כי הזונה כמו הפונדקית שמפקרת עצמה ובתרגום של תוספתא דא היא נימוסא הות בישראל מלקדמין דלא מיסתחרא אחסנתא משבטא לשבטא ובכן לא הוה יכיל גברא למיסב איתתא דלא משבטא וכד הות איתתא דרחמא גברא דלא משבטה הות נפקא מבי נשא בלא אחסנתא והוו אנשי קרון לה פונדקיתא דרחימת גברא דלא משבטה וכן הוה ליה לאימיה דיפתח ודומה כי הצריכו כל זה למתרגם לפי שאמר לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה וכן תרגם ארי בר איתתא משבטא אחורי את ולפירושינו יהיה פי' לא תנחל לפי שהיה בן פלגש וזהו בן אשה אחרת לפי' היו אומרים שלא ינחל עמהם ושלא כדין היו מגרשין אותו כי בן הפלגש יורש כמו שאמרו רז"ל מי שיש לו בן מכל מקום בנו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ואמרו לכל דבר למאי הלכתא לירשו וליטמא לו וכן אמר להם יפתח ותגרשוני מבית אבי כלומר עשיתם עמדי שלא כדין: (ג) בארץ טוב. אדון הארץ היה שמו טוב וי"ת בארע טוב וכן אם יגאלך טוב.

לפני

א וְיִפְתָּח גִלְעָדָא הֲוָה גְבַר חֵילָא וְהוּא בַּר אִתְּתָא פּוּנְדְקִיתָא וְאוֹלִיד גִלְעָד יָת יִפְתָּח׃ ב וִילִידַת אִתַּת גִלְעָד לֵיהּ בְּנִין וּרְבִיאוּ בְנֵי אִתְּתָא וְתָרִיכוּ יָת יִפְתָּח וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא תַחְסֵין בְּבֵית אֲבוּנָא אֲרֵי בַּר אִתְּתָא אוֹחֲרֵי אַתְּ׃ ג וַעֲרַק יִפְתָּח מִן קֳדָם אֲחוֹהִי וִיתֵב בְּאַרְעָא טָבָא וְאִתְכְּנִישׁוּ לְוַת יִפְתָּח גַבְרִין סְרִיקִין וּנְפַקוּ עִמֵּיהּ׃ ד וַהֲוָה מִזְּמַן יוֹמִין וַאֲגִיחוּ קְרָבָא בְּנֵי עַמּוֹן עִם יִשְׂרָאֵל׃ ה וַהֲוָה כַּד אֲגִיחוּ קְרָבָא בְּנֵי עַמּוֹן עִם יִשְׂרָאֵל וַאֲזַלוּ סָבֵי גִלְעָד לִמְדְבַּר יָת יִפְתָּח מֵאֲרַע טָב׃ ו וַאֲמַרוּ לְיִפְתָּח אִיתָא וּתְהֵי לָנָא לְרַבָּא וּנְגִיחַ קְרָבָא בִּבְנֵי עַמּוֹן׃ ז וַאֲמַר יִפְתָּח לְסָבֵי גִלְעָד הֲלָא אַתּוּן סְנֵיתוּן יָתִי וְתָרִיכְתּוּנִי מִבֵּית אַבָּא וּמָא דֵין אֲתֵיתוּן לְוָתִי כְּעַן כַּד עֲקַת לְכוֹן׃ ח וַאֲמַרוּ סָבֵי גִלְעָד לְיִפְתָּח בְּכֵן כְּעַן תַּבְנָא לְוָתָךְ וּתְהַךְ עִמָּנָא וְתַגִּיחַ קְרָבָא בִּבְנֵי עַמּוֹן וּתְהֵי לָנָא לְרֵישׁ לְכֹל יָתְבֵי גִלְעָד׃ ט וַאֲמַר יִפְתָּח לְסָבֵי גִלְעָד אִם מְתִיבִין אַתּוּן יָתִי לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּבְנֵי עַמּוֹן וְיִמְסַר יְיָ יַתְהוֹן קֳדָמַי אֲנָא אֱהֵוֵי לְכוֹן לְרֵישׁ׃ י וַאֲמַרוּ סָבֵי גִלְעָד לְיִפְתָּח מֵימְרָא דַייָ יְהֵי סָהִיד בֵּינָנָא אִם לָא כְּפִתְגָמָךְ כֵּן נַעְבֵּד׃ יא וַאֲזַל יִפְתָּח עִם סָבֵי גִלְעָד וּמַנִּיאוּ עַמָּא יָתֵיהּ עֲלֵיהוֹן לְרֵישׁ וּלְרַבָּא וְסַדַּר יִפְתָּח יָת כָּל

שופטים יא

יא וְיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִּבּוֹר חַיִל וְהוּא בֶּן־אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֶד גִּלְעָד אֶת־יִפְתָּח׃ ב וַתֵּלֶד אֵשֶׁת־גִּלְעָד לוֹ בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי־הָאִשָּׁה וַיְגָרְשׁוּ אֶת־יִפְתָּח וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־תִנְחַל בְּבֵית־אָבִינוּ כִּי בֶּן־אִשָּׁה אַחֶרֶת אָתָּה׃ ג וַיִּבְרַח יִפְתָּח מִפְּנֵי אֶחָיו וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב וַיִּתְלַקְּטוּ אֶל־יִפְתָּח אֲנָשִׁים רֵיקִים וַיֵּצְאוּ עִמּוֹ׃ ד וַיְהִי מִיָּמִים וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־נִלְחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי גִלְעָד לָקַחַת אֶת־יִפְתָּח מֵאֶרֶץ טוֹב׃ ו וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח לְכָה וְהָיִיתָה לָּנוּ לְקָצִין וְנִלָּחֲמָה בִּבְנֵי עַמּוֹן׃ ז וַיֹּאמֶר יִפְתָּח לְזִקְנֵי גִלְעָד הֲלֹא אַתֶּם שְׂנֵאתֶם אוֹתִי וַתְּגָרְשׁוּנִי מִבֵּית אָבִי וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם׃ ח וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח לָכֵן עַתָּה שַׁבְנוּ אֵלֶיךָ וְהָלַכְתָּ עִמָּנוּ וְנִלְחַמְתָּ בִּבְנֵי עַמּוֹן וְהָיִיתָ לָּנוּ לְרֹאשׁ לְכֹל יֹשְׁבֵי גִלְעָד׃ ט וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֶל־זִקְנֵי גִלְעָד אִם־מְשִׁיבִים אַתֶּם אוֹתִי לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי עַמּוֹן וְנָתַן יְהוָה אוֹתָם לְפָנָי אָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְרֹאשׁ׃ י וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי־גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח יְהוָה יִהְיֶה שֹׁמֵעַ בֵּינוֹתֵינוּ אִם־לֹא כִדְבָרְךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ יא וַיֵּלֶךְ יִפְתָּח עִם־זִקְנֵי גִלְעָד וַיָּשִׂימוּ הָעָם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין וַיְדַבֵּר יִפְתָּח אֶת־כָּל־דְּבָרָיו

ג' חד שום קרת' וחד שום גבר וחד לשון פתיחה
כ' · ג' · ג' · כ' בטעם זקף גדול בסיפי · ג' · כ' מ"ל · ד' · ל' מ"ל ו' בטעם · ל' ומ"ל · כ' מ"ל · י'. כ'

רשי

נאספו ע"י כרוז: (ד) וילחמו בני עמון. היא האמורה למעלה: (יא) את כל דבריו. התנאי שביניהם: לפני ה' במצפה. למקום שנאספו כולם שהשכינה שורה על רוב צבור:

עד

רלבג

כלשון בני אדם שהם כאילו הכבו לש"י עמל ויגיעות להצילם ולשוב להצילם פעמים רבות מצד היותם שונים במרים הלב שב על קיאו וכאילו הלאוהו על זה או ענין עמל מענין שקר וכזב כמו עמל ואון וירצה בזה כי בסבת השקר והכזב שבחר בו ישראל והוא עבדם אלהים אחרים קצר רצון הש"י מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין בהשועות הקודמות ולזה לא אמר להם בזה הענין: (א) ויקם ה' וגו'. והנה ספר כי יפתח היה בן אשה זונה ופי' בו שכבר היה בן אשה שהיתה משבט אחר ולפי שלא נשאת לאחד מבני השבט קראה זונה להיותה נוטה ממה שראוי להנשא לאחד ממשפחתה כדי שלא תסוב נחלה ממטה למטה והנה נשא גלעד אשה אחרת משבטו והיו לו בנים ממנה ובני האשה ההיא סבבו על יד זקני גלעד שלא ינחל יפתח עמהם בבית אביהם והיה זה עול כי היה ראוי שירש עמהם: (ג) והנה ברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ איש ששמו טוב ויתלקטו אליו אנשים רקים ויצאו עמו ונדמה שיפתח היה מנהיגם והיו הולכים למלחמה תמיד ומשם הפרו אכלם: (ה) ולפי שכבר נתבאר לזקני גלעד שהיה יפתח מצליח במלחמותיו באו אליו ואמרו לו שיהיה להם לקצין אם יהיה נלחם בעבורם בבני עמון ובזה התנאי קבלו יפתח להלחם

בבני

מצודת ציון

יא (ג) טוב. שם אדון הארץ וכן מצינו אם יגאלך טוב (רות ג): (ו) לקצין. ענין שררה וכן

קצין

ויפתח ג' וסי' נמסר ביהושע סימן ט"ו: והייתה ג' מלאים דמלאים וסי' ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין. אתה הייתה המוציא והמביא את ישראל דשמואל. אם תחזק ממני ארם והייתה לי לישועה. אם עברת אתי והית כתיב. ושארא והיית כתיבין. לראש ה' בספרא וסימן רחם רחמתים לדאש גבר שלל צבעי' לסיסרא. ויאמרו העם שרי גלעד. ויאמרו זקני גלעד אל יפתח ודבתריה. אם משיבים אתם אותי להלחם. וילך יפתח עם זקני גלעד. וישימו העם אותו: בינותינו ג' בקריאה ב' מ"ל וא' חס' וסי' דאה דאינו כי היה ה' עמך. כי עד הוא בינותינו. ה' יהיה שומע בינותינו אם לא כדברך. מציעתא חסר:

תולדות אהרן ויתלקטו. כ"ק לב.

מצודת דוד

לראש: יא (א) ויולד גלעד. ר"ל עם שאמו היתה זונה מ"מ היה הדבר ברור שגלעד הוליד את יפתח ולא אחר הולידו: (ב) ותלד. אח"ז ילדה לו אשתו הנשואה אליו: ויגרשו. בחזקה ובאלמות: בן אשה אחרת. חסו על כבוד אביהם ולא זכרו שם זונה: (ג) ויתלקטו. ממקומות מחולפות: ויצאו עמו. בכל אשר יצא הוא: (ד) ויהי מימים וילחמו וכו'. ר"ל מה שלחמו בני עמון עם ישראל היה מסוף ימים רבים אחר שנתגרש יפתח: (ה) לקחת. להשיבו אל גלעד: (ז) ותגרשוני. עזרתם לאחי לגרש אותי: ומדוע וכו'. ר"ל ואם תאמרו שבאמת נחמתם על הרעה א"כ למה איחרתם עד כה ומדוע באתם עתה כאשר צר לכם ולא מקודם ונראה מזה שעדיין הסיבה במקומה עומדת ומפני הדחק באתם: (ח) לכן. ר"ל לבל תחשוד כזאת שבאנו עתה עליך בעצמינו להראות הכנעה גדולה וחיבה יתירה כ"א היה מפני הדחק היה די לשלוח אחריך: והלכת. וכאשר תלך עמנו: לכל יושבי גלעד. ר"ל לא לנו הבאים לבד כ"א לכולם: (ט) אם משיבים. ר"ל אם יוגמר הדבר ואלך למלחמה ונתן ה' וכו' אז אנכי מעצמי אהיה לכם לראש מצד הדין ור"ל עדיין אין זה הכנעה וחיבה במה שתאמרו להמשיל אותי אחר המלחמה כי בודאי אם אהיה מנוצח לא תאבו עוד להמשיל אותי ואם אנצח אני הנה מן הדין ראוי לי הממשלה וכאלו אמר לא כן הוא כ"א מיד קודם המלחמה תמשילו אותי: (י) ה' יהיה שומע. ויהיה הוא לעד: כדברך. להמשיל אותך מיד: (יא) וישימו וכו'. מיד עשאוהו לראש טרם צאתם למלחמה: את כל דבריו. דברי תפלתו ותחנוניו: לפני ה'.

פ

לִפְנֵי יְהוָה בַּמִּצְפָּה׃
יב וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי־
עַמּוֹן לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי (ד' קמצין)
לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי׃ יג וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־
עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח כִּי־לָקַח
יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם
מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה (י"ח פסו' אית בהון .ועד ועד)
הָשִׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם׃ יד וַיּוֹסֶף עוֹד (ג'. ז' מ"ל)
יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי
עַמּוֹן׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־
לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת־
אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ טז כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם
וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף
וַיָּבֹא קָדֵשָׁה׃ יז וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל (ד')
מַלְאָכִים ׀ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר
אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ (כל קרי' ולא שמע כמ"ה לא שמע)
אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא
אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ׃ יח וַיֵּלֶךְ
בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־ (ל')
אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ
מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ (ל')
בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב׃
יט וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־

פִּתְגָמוֹהִי קֳדָם יְיָ בְּמִצְפָּיָא׃
יב וּשְׁלַח יִפְתָּח אִזְגַדִין לְוַת
מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן לְמֵימַר
מָה לִי וְלָךְ אֲרֵי אֲתֵיתָא
לְוָתִי לְאַגָחָא קְרָבָא בְּאַרְעִי׃
יג וַאֲמַר מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן
לְאִזְגַדֵי יִפְתָּח אֲרֵי נְסִיב
יִשְׂרָאֵל יָת אַרְעִי בְּמִסַּקֵיהּ
מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹנָא וְעַד
יוּבְקָא וְעַד יַרְדְּנָא וּכְעַן
אֲתֵיב יָתְהֶן בִּשְׁלָם׃
יד וְאוֹסֵיף עוֹד יִפְתָּח וּשְׁלַח
אִזְגַדִין לְוַת מַלְכָּא דִבְנֵי
עַמּוֹן׃ טו וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן
אֲמַר יִפְתָּח לָא נְסִיב יִשְׂרָאֵל
יָת אַרְעָא דְמוֹאָב וְיָת אַרְעָא
בְּנֵי עַמּוֹן׃ טז אֲרֵי בְּמִסַּקְהוֹן
מִמִּצְרַיִם וַאֲזַל יִשְׂרָאֵל
בְּמַדְבְּרָא עַד יַמָּא דְסוּף
וַאֲתָא לִרְקָם׃ יז וּשְׁלַח
יִשְׂרָאֵל אִזְגַדִין לְוַת מַלְכָּא
דֶאֱדוֹם לְמֵימַר אֶעְבַּר כְּעַן
בְּאַרְעָךְ וְלָא שְׁמַע מַלְכָּא
דֶאֱדוֹם וְאַף לְוַת מַלְכָּא
דְמוֹאָב שְׁלַח וְלָא קַבֵּיל
וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בִּרְקָם׃
יח וַאֲזַל בְּמַדְבְּרָא וְאַקִּיף יָת
אֲרַע אֱדוֹם וְיָת אֲרַע מוֹאָב
וַאֲתוֹ מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא
לְאַרְעָא דְמוֹאָב וּשְׁרוֹ
בְּעִיבְרָא דְאַרְנוֹן וְלָא עָלוּ בִּתְחוּם מוֹאָב אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב׃ יט וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַדִין לְוַת סִיחוֹן

ולך ד' בקריאה וסי' מה לי ולך כי באת אלי. ותאמר אל אליהו. לך אל נביאי אביך. מה לי ולך מלך יהודה רד"ה: ויאמר י"ב סבירין ויאמרו וסי' ויאמר מצרים אנוסה. ויאמר בני גד ובני ראובן קרמא. ויאמר שרי סכות. ויאמר כה אמר יפתח. ויאמר הנה בניות ברמה. כילא מצאתם בידי מאומה. שלום כואך. כה אמר בן הרר. ויהוא יצא אל עבדי אדוניו. ויאמר אפרים אך עשרתי. והאמצים יצאו ויבקשו: גבלו בגבלו ה' חס' בקריאה וסי' נמסר בסרר חיי:

רשי

(טז) עד ים סוף. בדרומה של ארץ אדום וארץ אדום בדרומה של ארץ כנען: (יז) אעברה נא בארצך. מדרום לצפון ליכנס לארץ כנען: וגם אל מלך מואב. שהיתה ארצו בסוף ארץ אדום במזרחה של אדום ובדרומה של א"י: ולא אבה. משה רמזה בתורה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כשם שאדום לא נתנום לעבור כך מואב לא נתנום לעבור: (יח) וילך במדבר. מן המערב למזרח כמיצר דרומי של אדום ומואב: ויסב את ארץ אדום. כל דרומה: ואת ארץ מואב. כל דרומה וכשהגיע למקצוע דרומית מזרחית פנה אל הצפון לסבוב את מיצר המזרחי: ויבא ממזרח שמש לארץ מואב ויחנון בעבר ארנון. לסוף מזרחה של ארץ מואב ושם התחילה ארץ סיחון ועוג וכבשו עבר הירדן במזרח ארץ כנען ועברו הירדן ונכנסו לה לארץ כנען דרך המזרח

רלבג

בבני עמון ואמרו כל אלו הדברים לפני ה' רוצה לומר שכבר אמרו שה' יהיה שומע ביניהם אם לא יקיימו מה שקבלו עליהם: (יב) והנה שלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון והראה לו בסוף הענין כי אין לו תרעומת כלל על ישראל מצד הארץ שלקח ישראל בעלותו ממצרים מארנון עד יבוק ועד הירדן וגומר כי לא לקחה ישראל מבני עמון אבל לקחה מסיחון מלך האמרי וידמה ששלח לו בראשי הדברים השניים כה אמר יפתח כי אולי יפתח היה מפורסם ביניהם בגבורה ורצה מפני זה להודיעו כי הוא המושל על ישראל כדי שישמר מלך בני עמון

רדק

(יא) לפני ה' במצפה. במקום שהיה שם ביתו כמו שאמר ויבא יפתח המצפה אל ביתו ומה שאמר לפני ה' כמה שאמר ה' יהיה שומע בינותינו או לפי שהשכינה שורה בישראל במקום שיתקבצו או הטעם כמו שפירשתי בספר יהושע כי היא המצפה שנועדו המלכים להלחם עם יהושע ומפני התשועה הגדולה שהיתה שם היה המנהג בישראל להקבץ שם והיה שם מזבח ובית תפלה ולאותה מצפה הלכו אנשי גלעד עם יפתח לדבר שם דבריהם לפני ה' במצפה: (טו) את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון. מה לו להשיב לו על ארץ מואב והוא לא היה שואל ממנו כי אם ארץ בני עמון לפי שהוא היה שואל ממנו מארנון ועד היבוק לפיכך השיב לו כי אותה הארץ שאתה שואל בשם מואב היתה נקראת ומלך האמורי לכדה ממואב וישראל לקחה ממלך האמורי. והנה ישראל לא לקח לא ממואב ולא מבני עמון: (טז) במדבר עד ים סוף. במדבר הידוע והוא מדבר שור וכן כתיב ויסעו ממדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר והוא מדבר איתם ושני שמות נקראו לו כי כן כתיב ויעברו בתוך הים המדבר וילכו שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה והלכו המסעות ההם מרה ואלים עד שבאו עד ים סוף וכן כתוב ויסעו מאלים ויחנו על ים סוף ומה שאמר עד ים סוף והם כבר עברו הים ואחרי עברם הלכו בזה המדבר דע כי ישראל לא עברו הים לרחבו כי בפיאה שנכנסו ממנה לים סוף באותה הפיאה עצמה יצאו כי הנה נכנסו ממדבר איתם לים סוף ומים סוף יצאו למדבר איתם עצמו ואם תאמר אחרי שלא הוצרכו לעבור הים לרחבו למה נכנסו בו והם יצאו אל המקום שהיו בו מתחלה לא עשה כן יתברך שמו אלא להראות עולם גדולתו שעברו ישראל בתוך הים ביבשה ויטבעו המצריים בתוכו ולאורך הים הלכו המסעות ההם אחר שעברו ומה שאמר ויחנו על ים סוף ועד עתה במדבר ים סוף הלכו המסעות עד עתה הלכו רחוק מן הים ובמסע הזה חנו על שפת הים לפיכך אמר ג"כ הנה עד ים סוף ומשם נסעו אל מדבר סין ומה שאמר הנה ויבא קדשה קצר המסעות וכתב הצריך לו לכתוב והוא קדש כי משם שלחו המלאכים כמו שכתוב וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח והנה לא ראינו בתורה ששלח אל מלך מואב רק מצינו שאמר כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער נראה ששלח להם כמו ששלח לבני עשו ומה שאמר כאשר עשו לי בני עשו והם לא הניחום לעבור וגם כן המואבים לא הניחום לעבור כמו שאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והוא אמר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כלומר שהניחום לעבור פי' החכם ראב"ע ז"ל כי מלך אדום לא הניחם לעבור על דרך מדינתו כי משם היתה ארץ כנען קרובה אבל עברו על דרך שעיר לפיכך אמר היושבים בשעיר כי כן כתיב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וכתיב ונסב את הר שעיר וכן מלך מואב לא הניחם לעבור אבל המואבים היושבים בער הניחום לעבור שנאמר אתה עובר היום את גבול מואב את ער: (יח) וילך במדבר. במדבר ים סוף כמו שכתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום: ויחנון. הנו"ן

מצודת דוד

כי שם נקבצו רבים מישראל והשכינה שורה על רוב צבור (ועל שבמצפה נאה יהושע כל המלכים הנאספים עליו לזה קבועה למקום קבוץ וכן נקבצו שמה בפילגש בגבעה וכן בימי שמואל כשהמליך את שאול): (יב) מה לי ולך. ר"ל מה האיבה והשנאה אשר בינינו מה לי עליך ומה לך עלי. ולפי שמנוהו לראש תלה הדבר בעצמו: (יג) בשלום. מבלי מריבה ומלחמה: (טו) את ארץ מואב וכו'. ר"ל אם המחוז הסי' היתה מאז של מואב ועמון הנה בעת שלקחה ישראל לא היתה עוד ארצם כאשר יפרש במקראות שלאחריו: (יז) אעברה נא. לבוא אל ארץ כנען: (יח) ממזרח שמש. במזרחה של מואב: כי ארנון וכו'. ארנון הוא התחלת גבול מואב והמה

מצודת ציון

קצין תהיה לנו (ישעיה ג): (יז) אבה. רצה כמו לא אבה יבמי (דברים כה): (יח) ויחנון. כמו

רדק

הנו"ן נוספת כנו"ן תשמרון תזכרון : (כד) כמוש אלהיך . והנה הוא היה אלהי מואב רק זה אמר לו אתה שואל הארץ שהיא ממואב ומלך האמרי לקחה ממואב ולא הצילו כמוש אלהיו וכן היה בפי המושלים אוי לך מואב אבדת עם כמוש ואם כן הוא שהארץ היתה לך וכמוש היה אלהיך את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי הוא לא היה יכול להציל הארץ מיד מלך האמורי וה' אלהינו הוריש מלך האמורי מפנינו וירשנו את הארץ ההיא: הוריש . ענין גירושין כתרגומו דתריך וכן כל אשר הוא דבק עם מפני הוא לשון גירוש וזולתו הוא לשון ירושה : (כה) הטוב טוב אתה . הזקף מלרע בתי"ו ומקצת ספרים מדוייקים מלעי' הזקף באל"ף : הרוב רב . ענין מריבה : אם נלחם נלחם בם . הראשון מקור בחולם בשקל נשאל נשאל דוד והשני נפעל עבר שהוא פתח והנה אמר ביהושע ויקם בלק וילח' בישראל אלא כמו שפי' שם כי המלחמה היתה ששלח בלעם לקלל אותם והנה הוא לא נלחם עם ישראל בעבור ארצו וגם מלכי מואב אחרי כן לא נלחמו בישראל בזו הטענה היום שלש מאות שנה שהארץ ביד ישראל : (כו) ג' מאות שנה . ג' מאות שנה ישבו בארץ הזאת עד היום מיום שנכבשה ומדוע לא נלחמתם עליהם עד היום ולא הצלתם אותה ושלש מאות שנה בחשבון זה כמו שמפורש בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה עתניאל בן קנז ארבעים שנה אהוד שמנים שנה דבורה וברק ארבעים שנה גדעון ארבעים שנה אבימלך ג' שנה תולע בן פואה כ"ג שנה יאיר כ"ב שנה הרי רע"ו שנה ושני השעבוד בכלל וי"ח שנה ששעבדו בני עמון בישראל עד שלא קם יפתח הרי ג' מאות שנה עם שש שנים של יפתח :

ותסי

מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה מַלְכָּא
דְחֶשְׁבּוֹן וַאֲמַר לֵיהּ יִשְׂרָאֵל
נֶעְבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ עַד
אַתְרִי׃ כ וְלָא הֵימִין סִיחוֹן
יַת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר
בִּתְחוּמֵיהּ וּכְנַשׁ סִיחוֹן יַת
כָּל עַמֵּיהּ וּשְׁרוֹ בְּיָהְצָה
וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל׃
כא וּמְסַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
יַת סִיחוֹן וְיַת כָּל עַמֵּיהּ
בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל וּמְחוֹנוּן
וִירִית יִשְׂרָאֵל יַת כָּל אֲרַע
אֱמוֹרָאָה יָתֵיב אַרְעָא הַהִיא׃
כב וִירִיתוּ יַת כָּל תְּחוּם
אֱמוֹרָאָה מֵאַרְנוֹנָא וְעַד
יוּבְקָא וּמִן מַדְבְּרָא וְעַד
יַרְדְּנָא׃ כג וּכְעַן יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל תָּרִיךְ יַת אֱמוֹרָאָה
מִן קֳדָם עַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל וְאַתְּ
מְדַמֵּי לְמֵירְתֵיהּ׃ כד הֲלָא
יַת דְיַחְסְנִנָךְ כְּמוֹשׁ טַעֲוָתָךְ
יָתֵיהּ תַּחְסִין וְיַת כָּל דְתָרֵיךְ
יְיָ אֱלָהָנָא מִן קֳדָמָנָא
יָתֵיהּ נֵירַת׃ כה וּכְעַן הֲטָב
טָב אַתְּ מִבָּלָק בַּר צִפּוֹר
מַלְכָּא דְמוֹאָב הֲמֵידַן דָן
עִם יִשְׂרָאֵל אִם קְרָבָא
אֲגִיחַ בְּהוֹן׃ כו כַּד יְתֵיב
יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכַפְרָנָהָא
וּבְעַרְעוֹר וּבְכַפְרָנָהָא וּבְכָל
קִרְוַיָּא דְעַל תְּחוּמֵי אַרְנוֹן
תְּלַת מְאָה שְׁנִין וּמָא דֵין
לָא שְׁזֵיבְתּוּן בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ כז וַאֲנָא לָא חָטֵית לָךְ וְאַתְּ
עָבֵיד עִמִּי בִּישָׁא לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּי יְדִין יְיָ דְעָבֵד
דִינָא יוֹמָא דֵין בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן׃
כח וְלָא קַבֵּיל מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן לְפִתְגָּמֵי יִפְתָּח דִשְׁלַח

סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן
וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ ל'
עַד־מְקוֹמִי׃ כ וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־
יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן ס' חס' כליש'
אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם ל'
עִם־יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל
וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ י"א. ז' פסו' אית בהון את ואת את
הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא׃
כב וַיִּירְשׁוּ אֵת כָּל־גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאַרְנוֹן
וְעַד־הַיַּבֹּק וּמִן־הַמִּדְבָּר וְעַד־הַיַּרְדֵּן׃ ל'
כג וְעַתָּה יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ
אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה
תִּירָשֶׁנּוּ׃ כד הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ ל'
כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל־ ל'
אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ
אוֹתוֹ נִירָשׁ׃ כה וְעַתָּה הֲטוֹב טוֹב אַתָּה ל' . ד' כספ' מוגה.
מִבָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב הֲרוֹב רָב ג' כ' חס' וא' מ"ל
עִם־יִשְׂרָאֵל אִם־נִלְחֹם נִלְחַם בָּם׃ ל' וחס'. י"ב
כו בְּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבִבְנוֹתֶיהָ
וּבְעַרְעוֹר וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְכָל־הֶעָרִים ל' מ"ל
אֲשֶׁר עַל־יְדֵי אַרְנוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
שָׁנָה וּמַדּוּעַ לֹא־הִצַּלְתֶּם בָּעֵת הַהִיא׃ י'
כז וְאָנֹכִי לֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה עֹשֶׂה
אִתִּי רָעָה לְהִלָּחֶם בִּי יִשְׁפֹּט יְהוָה ט' ר"פ וכל תריסר דכו'
הַשֹּׁפֵט הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין
בְּנֵי עַמּוֹן׃ כה וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ בְּנֵי
עַמּוֹן אֶל־דִּבְרֵי יִפְתָּח אֲשֶׁר שָׁלַח

רש"י

המזרח : (כב) ויירשו וגו' מארנון ועד היבק . שאתה אומר שהוא שלך הם מסיחון לקחו : ומן המדבר ועד הירדן . מדברות היו שם לפני הירדן : (כו) על ידי ארנון. אצל ארנון . שהיו ממואב וידעו שלא היה להם לעבור עליהם שהרי מסיחון כבשום שלקחם ממלך מואב : שלש מאות שנה . משכבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח מכאן יש ללמוד שנות השופטים הנזכרים עד הנה את שני השעבוד של כל עובדי כוכבים נמנים בתוך ימי השופט אם לאו שמינו בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל עשרים ושמונה שנה ואין לו מקרא ממי ללמוד עתניאל ארבעי' שנה ושני שעבוד של כושן רשעתים בכללם אחריו אהוד שמונים שנה י"ח שני' שעבוד של עגלון בתוכם הרי קמ"ח שנה דבורה מ' שנה ושני שעבוד יבין בתוכה הרי קפ"ח אחריו שבע שנים של שעבוד מדין וארבעים של גדעון ושלש של אבימלך הרי רל"ח שנים אחריו כ"ג של תולע וכ"ב של יאיר אלא שעלתה שנה אחת לשניהם וי"ח של בני עמון עד שלא בא יפתח הרי שלש מאות:

עבר

רלבג

עמון מלהלחם עם ישראל : (כד) ואמר לו על צד הלעג הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי לא יכול כמוש אלהיהם להצילם מיד סיחון כאומרו אוי לך מואב אבדת עם כמוש וגו' : (כה) ואמר לו שאינו טוב מבלק בן צפור מלך מואב שלא רב עם ישראל על זה ולא נלחם בם עם היותם יושבים בימיו בחשבון ובבנותיה ובערער ובבנותיה ובכל הערים אשר על יד ארנון והנה נמשך זה עד שלש מאות שנה שלא קם אחד מהם להלחם עם ישראל על זה ואם היה דין לכם על הארץ הזאת מדוע לא הצילו אותה מידם בכל זה הזמן הארוך : (כח) והנה לא שמע מלך בני עמון אל דברי יפתח ורצה על כל פנים להלחם בישראל אז נתחדשה ביפתח רוח גבורה מאת ה' ועבר על בני עמון במקום שהיו נאספים ונלחם בם והכה אותם מכה גדולה מאד

הטוב ד' רפין וסי' הטוב טוב אתה מבלק בן צפור . הטוב היותך כהן . הטוב לך כי תעשק. הטוב כי יחקור אתכם. הרוב ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ועתה הטוב . הרב עם שדי יסור.
חרב דברים לא יענה קדמא מ"ל. נלחם י"ב פתחין וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סי' ט' : ומדוע י' וסי' נמסר בריש סדר קרח :

מצודת ציון

כמו ויחנו והנון נוספת כמו תשמרון : (כא) ויירש . מלשון ירושה : (כג) הוריש ענין גירושין : תירשנו . מלשון ירושה : (כד) כמוש . שם ע"ג : הוריש . גרש : נירש . מל' ירושה : (כה) הרוב רב . מל' מריבה : (כו) ובבנותיה . הכפרים הסמוכים לה :

על

מצודת דוד

חנו בעבר מזה : (יט) עד מקומי . ארץ כנען מקום אשר נתן לי ה' : (כ) ולא האמין . כי חשב לרמותו בזה ויכבשו ארצו : (כב) מארנון וכו' . ר"ל המחוז הסי' לקחו מסיחון אשר כבש הוא מאז ממואב ומעמון : (כג) מפני עמו ישראל. לפירשו הם ולא שיחזור לך וז"ש ואתה תירשנו בתמיה : (כד) אשר יורישך כמוש . בדרך לעג אמר : (כה) הרוב רב . וכי עשה הוא מריבה עם ישראל בעבור המחוז ההיא עם כי יש בה גם משל מואב : (כו) בשבת ישראל . ר"ל בהיות ישראל יושבין בחשבון וכו' : שלש מאות שנה . (ר"ל קרוב לשלש מאות שנה ועיין בחשבון שנות הדורות) : ומדוע לא הצלתם. מיד ישראל : בעת ההיא . במשך הזמן הזה : (כז) לא חטאתי לחרחר ריב עמדי להתנקם בי כי לא עשיתי לך מאומה רע : ישפוט ה' השופט . ר"ל ה' שהוא שופט כל הארץ ישפוט היום בין וכו' וסרס המקרא :

רשי

(כט) עבר בני עמון. אל בני עמון: (לג) אבל כרמים. מישר כרמיא: (לה) הכרע הכרעתני. לשון נקבה ודומה לו לבבתני אחותי כלה: היית בעוכרי. כל דמי נעכר קפחת את רגלי: (לז) וירדתי על ההרים. לשון יללה הוא ודוגמתו על גגותיה וברחובותיה כולו ייליל יורד בבכי המתעלה בבכי עד שגופו משתבר. ובמדרש אגדה דורש רבי תנחומא על ההרים לפני סנהדרין שמא ימצאו

רדק

(כט) ותהי על יפתח רוח ה'. ות"י על יפתח רוח גבורתא מן קדם ה': עבר בני עמון. פי' אל ארץ בני עמון: (לא) והעליתיהו עולה. דעת רז"ל בזה ידוע וא"א ז"ל פירש והעליתיהו הוי"ו במקום או ופירש והיה לה' הקדש אם אינו ראוי לעולה או העליתיהו עולה אם ראוי לעולה וכמו זה הוי"ו מכה אביו ואמו או אמו ויפה פי' וכן נראה מהפסוק כי לא המיתה שאמר ואבכה על בתולי ולא אמר ואבכה על נפשי לאות כי לא המיתה אך לא ידעה איש כמו שאמר והיא לא ידעה איש ומה שאמר גם כן ויעש לה את נדרו אשר נדר ולא אמר ויעלה עולה לאות כי פרושה היתה וזהו את נדרו אשר נדר והיה להשם כך נראה לפי פשטי הפסוקים ודברי רז"ל אם קבלה היא בידם עלינו לקבלה: (לד) אין לו ממנו. ת"י כמו ממנה לית ליה מינה כלומר כי מבתו זאת לא היה לו בן או בת כי לא היה לה בעל עדיין כמו שאמר והיא לא ידעה איש וכן אמר בעל המסורת ה' סבירין ממנה וקרינן ממנו ויתכן לפרש ממנו משמעו כי אפשר שהי' לאשת יפתח בנים מאיש אחר קודם שנשאת ליפתח והיה מגדלם יפתח בביתו והיו חשובין כבניו אבל ממנו לא היה לו בן או בת כי אם זאת: (לז) וירדתי. י"מ מענין אריד בשיחי וירד ויריד בענין אחד ורבים כמוהו והנכון לפרש כמשמעו כי המצפה שם היה בית יפתח היה גבוה על ההרי' או

רלבג

מאד כמו שזכר באופן שכבר נכנעו בני עמון מפני בני ישראל: (ל) וספר שכבר נדר יפתח נדר לה' שאם יתן בידו את בני עמון יהיה לה' אשר יצא מביתו בשובו בשלום מבני עמון ויעלנו עולה אם היה ראוי לזה: (לא) והנה היוצא מדלתי ביתו יהיה בהכרח בעל החיים ואם היה ממין האדם יהיה לה' ויהיה מיוחד לעבודת הש"י לבד ואם יהיה זכר לא יצטרך שיהיה פרוש מן האשה כי כבר יהיה מיוחד לעבודת הש"י בזולת זה האופן כמו שנמצא בכהנים ובלוים ומצאנו ג"כ זה הלשון בשמואל עם לקחו אשה והולידו בנים ממנה ואמנם אם היתה אשה יתחייב שתהיה פרושה מאיש שאם היה לה בעל לא תהיה מיוחדת לעבודת הש"י אבל תעבוד על זה בעלה כמשפט הנשים הנשואות ולזה קרע יפתח את בגדיו בראותו בתו יוצאה לקראתו כי זה הנדר יחייב שלא תהיה לאיש ידמה שעשה לה יפתח בית מחוץ לא ראתה אדם בו ולא אשה וישבה שם אך המתין לה שנים חדשים תלך בהם עם רעותיה לבכות על בתוליה על ההרים ובזה הזמן הסגירה בבית ההוא ולא היתה רואה אפילו אשה שם זולתי ארבעה ימים בשנה שהיה חק לישראל שתלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח על בתוליה והיא היתה פרושה מאיש כל ימיה: וראוי שנעיין במה שאמר יפתח זה שלש מאות שנה עברו מאת שכבשו הארץ ההיא עד התחלת שנות יפתח ונעיין עם זה במה שנאמר בבנין הבית שהיה בת"פ שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וזה ממה שיחייב שלא היה מעת למיתת יפתח עד בנין הבית כי אם

אֵלָיו׃ כט וַתְּהִי עַל־יִפְתָּח רוּחַ יְהוָה וַיַּעֲבֹר אֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת־מִצְפֵּה גִלְעָד וּמִמִּצְפֵּה גִלְעָד עָבַר בְּנֵי עַמּוֹן׃ ל וַיִּדַּר יִפְתָּח נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתוֹן תִּתֵּן אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי׃ לא וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי לִקְרָאתִי בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִיהוּ עוֹלָה׃ לב וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ׃ לג וַיַּכֵּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל כְּרָמִים מַכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לד וַיָּבֹא יִפְתָּח הַמִּצְפָּה אֶל־בֵּיתוֹ וְהִנֵּה בִתּוֹ יֹצֵאת לִקְרָאתוֹ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלוֹת וְרַק הִיא יְחִידָה אֵין־לוֹ מִמֶּנּוּ בֵּן אוֹ־בַת׃ לה וַיְהִי כִרְאוֹתוֹ אוֹתָהּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר אֲהָהּ בִּתִּי הַכְרֵעַ הִכְרַעְתִּנִי וְאַתְּ הָיִית בְּעֹכְרָי וְאָנֹכִי פָּצִיתִי פִי אֶל־יְהוָה וְלֹא אוּכַל לָשׁוּב׃ לו וַתֹּאמֶר אֵלָיו אָבִי פָּצִיתָה אֶת־פִּיךָ אֶל־יְהוָה עֲשֵׂה לִי כַּאֲשֶׁר יָצָא מִפִּיךָ אַחֲרֵי אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ יְהוָה נְקָמוֹת מֵאֹיְבֶיךָ מִבְּנֵי עַמּוֹן׃ לז וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ יֵעָשֶׂה לִּי הַדָּבָר הַזֶּה הַרְפֵּה מִמֶּנִּי שְׁנַיִם חֳדָשִׁים וְאֵלְכָה וְיָרַדְתִּי עַל־הֶהָרִים וְאֶבְכֶּה

ל׳
ב׳ בשמאלו
ל׳
ג׳
ה׳ ומ״ל
ד׳ מ״ל בנבי׳
ל׳ מ״ל
ב׳ בתרי ליש׳ בחטי׳ מנית
ב׳
ד׳. ל׳
ה׳ סבירין ממנה קרי׳ ממנו
ל׳. ל׳
ג׳. ה׳
ל׳
ב׳
ב׳ ימים

לְוָתֵיהּ׃ כט וּשְׁרַת עַל יִפְתָּח רוּחַ גְבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַר יַת גִלְעָד וְיַת מְנַשֶּׁה וַעֲבַר יַת מִצְפַּיָא דְגִלְעָד וּמִמִּצְפַּיָא דְגִלְעָד עֲבַר בְּנֵי עַמּוֹן׃ ל וְקַיֵים יִפְתָּח קְיָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִם מִמְסַר תִּמְסַר יַת בְּנֵי עַמּוֹן בִּידִי׃ לא וִיהֵי דְיִפּוֹק מִפַּק בַּר מִדָשֵׁי בֵיתִי לְקַדָּמוּתִי כַּד אֲתוּב בִּשְׁלָם מִבְּנֵי עַמּוֹן וִיהֵי קֳדָם יְיָ וְאַסְקִינֵיהּ עֲלָתָא׃ לב וַעֲבַר יִפְתָּח לְוָת בְּנֵי עַמּוֹן לַאֲגָחָא קְרָבָא בְּהוֹן וּמַסְרִינוּן יְיָ בִּידֵיהּ׃ לג וּמְחָנוּן מֵעֲרוֹעֵר עַד מֵעַלְנָא דְמִנִית עַשְׂרִין קִרְוִין וְעַד מֵישַׁר כַּרְמַיָא מַחְתָּא רַבְּתָא לַחֲדָא וְאִתְבָּרוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לד וַאֲתָא יִפְתָּח לְמִצְפַּיָא לְבֵיתֵיהּ וְהָא בְרַתֵּיהּ נָפְקַת לְקַדָּמוּתֵיהּ בְּתֻפִּין וּבְחִנְגִין וּלְחוֹד הִיא יְחִידָא לֵית לֵיהּ מִנֵּיהּ בַּר אוֹ בְרַת׃ לה וַהֲוָה כַּד חֲזֵי יָתַהּ וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וַאֲמַר וַי בְּרַתִּי אַכְרָעָא אַכְרַעְתִּינִי וְאַתְּ הֲוֵית בְּעָכְרָי וַאֲנָא פְּתַחִית פּוּמִי בְּנִדַר קֳדָם יְיָ וְלָא אֵיכוּל לְמִיתָב׃ לו וַאֲמַרַת לֵיהּ אַבָּא פְּתַחְתָּא יַת פּוּמָךְ בְּנִדַר קֳדָם יְיָ עֲבֵיד לִי כְּמָא דִי נְפַק מִפּוּמָךְ בָּתַר דַעֲבַד לָךְ יְיָ פּוּרְעָנוּתָא מִבַּעֲלֵי דְבָבָךְ וּמִבְּנֵי עַמּוֹן׃ לז וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא יִתְעֲבֵיד לִי פִּתְגָמָא הָדֵין שְׁבוֹק מִנִּי תְּרֵין יַרְחִין וְאֵהָךְ וְאֶתְנַגֵּיד עַל טוּרַיָא וְאֶבְכֶּה עַל בְּתוּלַי

וידר ג' בקריאה וסי' וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה. וידר ישראל נדר לה' ויאמר. וידר יפתח נדר: נתון ד' מלאים וסי' ונתון אותו על. נתון תתן לו ולא ירע. ויאמרו נתון נתן. וידר יפתח. וכל כתו' דכו': ה' סבירין ממנה וקרינן ממנו וסי' והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה. ואם בהמה אשר יקריב ממנה קרבן. ויבא יפתח המצפה אל ביתו. אל השדה ללקט אורות. וילך בכל דרך אסא דמלכים. וסי' בליש' ארמית אפרש בעירא דיפתח ולקט באורחא. ונמסר גם בסדר צו: ולא אוכל ג' בקריאה וסי' ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר. ונלאיתי כלכל ולא אוכל. ואשלחה אליהם מלאכים:

תולדות אהרן והיה היוצא.
תענית ד:

מצודת דוד

(כט) רוח ה'. רוח גבורה מה' ואומץ הלב: עבר בני עמון. להלחם בהם בארצם: (לא) והיה לה'. ר"ל אם יהיה דבר שאין ראוי להעלות לעולה יהיה קדש לה' שיתמיד בקדושה ולא ישתמש לחולין. והעליתיהו. אז אקריבו עולה אם יהיה דבר הראוי לעולה: (לג) ועד בואך. עד המקום אשר תבוא בה אל מנית וכאלו ידבר מול האדם היודע המקום: עשרים עיר. במרחק המקום ההוא היו עשרים עיר והכה כולם: (לד) אין לו ממנו. יתכן שאשת יפתח היו לה בנים מבעלה הראשון ויפתח גדלם ולבנים יחשבו לו ולזה אמר אין לו ממנו ר"ל מעצמו מפרי בטנו לא היה לו בן וכו': (לה) ואת היית בעוכרי. ר"ל מהראוי לחשוב אותך בין שאר העוכרים אותי כי לא נופל אתה מהם: פציתי פי. להקדיש לה' היוצא לקראתי: (לו) אחרי וכו'. ר"ל הואיל ונתקיים התנאי שאמרת אם נתון תתן וכו' א"כ קיים את הנדר: (לז) יעשה לי הדבר הזה. והוא שירך ידו ממנה שני חדשים לבל תעשות עמה מה שנדר עד כלותם: וירדתי. כי מקום יפתח היה בהר הגבוה שבהרים אשר סביב ולזה אמר וירדתי על ההרים

מצודת ציון

על ידי. אל מקומות: (לג) ויכנעו. מל' הכנעה: (לד) בתופים ובמחולות. שמות כלי ניגון (שמות טו): (לה) אהה. ענין צעקת יללה: הכרע הכרעתני. מל' כריעה ונפילה: בעוכרי. ענין השחתה ובלבול כמו מה עכרתנו (יהושע ז): פציתי. פתחתי כמו ופצתה פה (ישעיה י): (לו) אחרי. ענינו כמו הואיל וכן ואחר אם אינכם שומעים (יחזקאל כ): (לז) הרפה. מל'

ורעותי קרי עַל־בְּתוּלַי אָנֹכִי וְרֵעִיתָי׃ לח וַיֹּאמֶר
לֵכִי וַיִּשְׁלַח אוֹתָהּ שְׁנֵי חֳדָשִׁים וַתֵּלֶךְ
הִיא וְרֵעוֹתֶיהָ וַתֵּבְךְּ עַל־בְּתוּלֶיהָ עַל־
הֶהָרִים׃ לט וַיְהִי מִקֵּץ ׀ שְׁנַיִם חֳדָשִׁים
נ׳ וַתָּשָׁב אֶל־אָבִיהָ וַיַּעַשׂ לָהּ אֶת־נִדְרוֹ
אֲשֶׁר נָדָר וְהִיא לֹא־יָדְעָה אִישׁ וַתְּהִי־
ס׳ דסמי׳ חֹק בְּיִשְׂרָאֵל׃ פ מִיָּמִים ׀ יָמִימָה
יאת נת.הו תֵּלַכְנָה בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל לְתַנּוֹת לְבַת־
יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי אַרְבַּעַת יָמִים בַּשָּׁנָה׃
ג׳ יב א וַיִּצָּעֵק אִישׁ אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר
צָפוֹנָה וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח מַדּוּעַ ׀ עָבַרְתָּ ׀
לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי־עַמּוֹן וְלָנוּ לֹא קָרָאתָ
לָלֶכֶת עִמָּךְ בֵּיתְךָ נִשְׂרֹף עָלֶיךָ בָּאֵשׁ׃
ב וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֲלֵיהֶם אִישׁ רִיב
הָיִיתִי אֲנִי וְעַמִּי וּבְנֵי־עַמּוֹן מְאֹד
ס״א ואצעק וָאַזְעִק אֶתְכֶם וְלֹא־הוֹשַׁעְתֶּם אוֹתִי
מִיָּדָם׃ ג וָאֶרְאֶה כִּי־אֵינְךָ מוֹשִׁיעַ
יו״ד יתיר. ט׳ וָאָשִׂימָה נַפְשִׁי בְכַפִּי וָאֶעְבְּרָה אֶל־
רפי בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדִי וְלָמָּה
עֲלִיתֶם אֵלַי הַיּוֹם הַזֶּה לְהִלָּחֶם בִּי׃

אֲנָא וְחַבְרָתִי : לח וַאֲמַר
אֵיזִילִי וּשְׁלַח יָתַהּ תְּרֵין יַרְחִין
וַאֲזַלַת הִיא וְחַבְרָתַהָא וּבְכַת
עַל בְּתוּלַהָא עַל טוּרַיָא :
לט וַהֲוָה מִסּוֹף תְּרֵין יַרְחִין
וְתָבַת לְוָת אֲבוּהָא וַעֲבַד
לַהּ יָת נִדְרֵיהּ דִּי נְדַר וְהִיא
לָא יָדְעַת גְּבַר וַהֲוַת לִגְזֵירָא
בְּיִשְׂרָאֵל : תוספת בְּדִיל
דְּלָא לְאַסָּקָא גְּבַר יָת בְּרֵיהּ
וְיָת בְּרַתֵּיהּ לַעֲלָתָא כְּמָא
דַּעֲבַד יִפְתָּח גִּלְעָדָאָה וְלָא
שָׁאֵיל לְפִינְחָס כָּהֲנָא וְאִילוּ
שָׁאֵיל לְפִינְחָס כָּהֲנָא הֲוָה
פָּרֵיק יָתַהּ בִּדְמִין : מ מִזְּמַן
לִזְמַן אָזְלָן בְּנַת יִשְׂרָאֵל
לְאַלָּאָה לְבַת יִפְתָּח
גִּלְעָדָאָה אַרְבְּעָא יוֹמִין
בְּשַׁתָּא : א וְאִתְכְּנִישׁ אֱנָשׁ
אֶפְרַיִם וַעֲבַר לִצְפוּנָא וַאֲמַרוּ
לְיִפְתָּח מָא דֵין עֲבַרְתָּא
לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּבְנֵי עַמּוֹן
וְלָנָא לָא קְרֵיתָא לְמֵיזַל עִמָּךְ
בֵּיתָךְ נוֹקִיד עֲלָךְ בְּנוּרָא :
ב וַאֲמַר יִפְתָּח לְהוֹן אֱנָשׁ
דִּין הֲוֵיתִי אֲנָא וְעַמִּי וּבְנֵי
עַמּוֹן לַחֲדָא וּבְעֵית אֲנָא מִנְּכוֹן וְלָא פְרַקְתּוּן יָתִי מִידֵהוֹן : ג וַחֲזֵית אֲרֵי לֵיתָךְ
פָּרֵיק וּמְסָרִית נַפְשִׁי כְּעַל גַּב לְאִתְקְטָלָא וַעֲבָרִית לְוָת בְּנֵי עַמּוֹן וּמְסָרִינוּן יְיָ בִּידִי
וּלְמָא סְלֵיקְתּוּן לְוָתִי יוֹמָא דֵין לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּי :

מימים ימימה ה׳ בקריאה וסי׳ ושמרת את החקה הזאת למועדה . מימים ימימה תלכנה בנות ישראל . ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה . ויאמרו הנה חג ה׳ בשילה מימים ימימה : ומעיל קטן תעשה לו אמו. ונמסר גם בסוף סדר בא :

או אמר וירדתי כנגד העמק אשר בין המצפה וההרים וכן ויעל אותם עמק עכור וירד הסלע כמו שפירשנו וי״ת ואתנגיד על טוריא ובדרש וירדתי על ההרים אלך לפני סנהדרין אולי ימצאו פתח לנדרך : (לט) ויעש לה את נדרו אשר נדר . שעשה לה בית והכניסה שם והיתה שם פרושה מבני אדם ומדרכי העולם והיה חק בישראל כי משנה לשנה היו הולכות אליה בנות ישראל : (מ) לתנות לה . כלומר לקונן ולבכות על בתולי׳ עמה כתרגומו לאלאה ותרגום ויקונן המלך ואלא מלכא או פירוש לתנות לשיחה ולנחמה ארבעה ימים כי כל השנה היתה מתבודדת כמו האנשים הפרושים הסגורים בבתים והחק הזה עשו עמה כל ימי חייה ומה שאמר ותהי חק לשון נקבה ר״ל הליכת בנות ישראל היתה לחק בכל שנה וי״ת והות גזרה בישראל בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה וגו׳ ומצאנו בזה מחלוק׳ רז״ל אמרו וכי נדר היה ר׳ יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר דמים היה חייב ור״ש לקיש אמר אפילו דמים לא היה חייב דתנינן אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר כלום הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהן עולה ולא היה שם פנחס שיתיר לו נדרו כלומר שיאמר לו כי בדמים היה פטור אמר פנחס הוא צריך לי יבא אצלי ויפתח אמר ראש קציני ישראל אני ואלך אצלו בין דין לדין אבדה הנערה ושניהם נענשו יפתח בנשילת איברים מת שנאמר ויקבר בערי גלעד פנחס נסתלק׳ ממנו רוח הקדש שנאמר ופנחס בן אלעזר הכהן נגיד היה עליהם הוא עליהם אין כתיב כאן אלא היה עליהם לפנים וה׳ עמו עכשיו לא היה עמו . ראינו מדבריהם כי מה שעשה יפתח בטעות עשה והיה הוא סבור שנדרו היה נדר כמו שאמ׳ ואנכי פציתי פי אל ה׳ ולא אוכל

ימצאו פתח לנדרך : (לח) ותבך על בתוליה . מדלא כתיב על בתולותיה משמע בתולים ממש : (לט) ותהי חק. גזרו שלא יעשה אדם עוד כן שאלו הלך אצ״ל פנחס או הוא בא אצלו היה מתיר לו נדרו עמדו בגדולתן ומבין שניהם אבדה ונפרע מהם פנחס נסתלק׳ שכינ׳ הימנו שנאמר בדברי הימים לפנים ה׳ עמו למדנו שבסופו אינו עמו ויפתח הוכה בשחין וניפול אברים שנאמר ויקבר בערי גלעד ויש עוד לפתור ותהי חוק בישראל מחובר למקרא שלאחריו : (מ) מימים ימימה תלכנה וגו׳. הדבר הזה קבעו עליהם לחוק : לתנות . לקונן. (א) ויעבור צפונה. ויעבור את הירדן והלכו לצפון עבר הירדן

אל

רלבג

אם ק״מ שנה ואם חקרנו בזה נמצא בו יותר וזה שכשנקבץ שנות יפתח ואבצן ואילון ועבדון יהיו ל״ח ואם נקבץ עם זה שנות השעבוד ביד פלשתים שהיו מ׳ שנה עם שנות שמשון שהם כ׳ שנה ושנות עלי ושנות שמואל ושאול שהם י״ג שנה ושנות דוד ושלמה עד בנין הבית שהם מ״ג שנה יהיו קפ״ז שנים ואם אמרנו ששנות השעבוד ביד פלשתים נכללו בשנות שמשון ועלי עדיין יהיו נוספים ז׳ שנה ועוד כי יתכן שכבר התחילה השעבוד קודם הריון שמשון אחר שכבר נראה המלאך אל האשה ואמר לה והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים. וידמה שנאמר בהיתר זה כי ישראל היו ביד פלשתים גם בימי יפתח ובימי השופטים הבאים אחריו אלא שלא היו פלשתים עדיין מושלים בישראל אך היו מתגברין עליהם במלחמותיהם ולזה ספר קודם למיתת יפתח שכבר מכרם הש״י ביד פלשתים ובימיהם היה הריון שמשון והתחיל השעבוד להיות פלשתים מושלים בישראל סביב למיתת ממשלת שמשון ולזה אמרו ישראל לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ועכ״ז הנה יהיו שם ז׳ שנים נוספות ואפשר שנאמר כי אלו הז׳ שנים היו חסרים מהג׳ מאות שנה שאמר יפתח והנה אמר ע״ד הקירוב ג׳ מאות שנה כי לא הגם לז׳ שנים החסרות מזה והנה ימצא זה מסכים על האופן שפירשנו בשנית שיהושע והזקנים פרנסו ישראל כ״ז שנה ואחר פרנס עתניאל בן קנז ישראל מ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנס אהוד את ישראל עד פ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנסו דבורה וברק את ישראל מ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנס ירובעל את ישראל עד מ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנס אבימלך את ישראל ג׳ שנים וחולע אחריו כ״ג שנה ויאיר כ״ב שנה וי״ח שנות השעבוד הרי רל״ג שנים וכשנחבר אליהם מ׳ שנה מעת יציאת מצרים עד כבישת הארץ היא וקמ״ז שנה מלמיתת יפתח עד בנין הבית יהיה הכל ת״פ שנה ואם נפל ספק מתי היה פסל מיכה וענין פילגש בגבעה שסיפר שם שהיו בעת שלא היה מושל בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולזה יחשב שיהיה בין שמשון ובין עלי זמן בלתי קצר עמדו בו ישראל בזולת שופט הנה נתיר זה הספק בשנאמר שזה הי׳ בשנות השעבוד שזכרנו שלא היה שופט אם קודם למיתת עתניאל בן קנז או קודם למיתת אהוד או קודם למיתת זולתם מן השופטים בשנות השעבוד שלא היה בישראל מושל וכבר נאמר בזה עוד בע״ה בהגיענו לשם ואפשר שנאמר שמה שאמר יפתח שלש מאות שנה היה אמת בלא שום קירוב אך נבלעו קצת משנות שמשון בשנות עלי שהרי בסוף היה יושב שמשון בארץ פלשתים ויתכן שאז היה שופט עלי ונחשבו אותם השנים בשנות שמשון כי הוא היה שופט אותם אם היה עומד אללם והנה נבאר עוד זה בכבישנו שם בע״ה ונשוב למה שהיינו בו מביאור אלו הדברים : (א) וספר אחר זה

שכבר

מצודת ציון

מל׳ רפיון : (לט) מקץ . מסוף : ידעה. הוא כנוי לשכיבה וביאה וכן יודעת איש (במדבר לא) : חוק . דבר קבוע : (מ) מימים ימימה . משנה לשנה כמו ושמרת וכו׳ מימים ימימה (שמות י״ג) : לתנות . ענין שיחה ודבור כמו שם יתנו צדקות ה׳ (לעיל ה׳) : יב (א) ויצעק .

מצודת דוד

ההרים ולפי שהנדר היה להפרישה מבני אדם ושתתבודד בעבודת ה׳ ולאשר עשה לה זה שאל שעוד ב׳ חדשים תלך לנפשה להסכים עימה עד לא תתבודד : ולבכות על בתולי . ר״ל על שלא תנשא לאיש ותשאר בתולה (כי הבכיה מועלת להפג הצער):

אנכי ורעותי. אלך אני ורעותי עמי: (לח) וישלח אותה. נתן לה רשות ללכת לנפשה: (לט) ויעש לה וכו׳. הפרישה מבני אדם לשבת בדודה עוסקת בעבודת ה׳ ורז״ל אמרו שנדר להקריב עולה את כל היוצא וכו׳ וכן עשה נדרו : והיא לא ידעה איש . ר״ל כאשר נדר כן עשה והיתה פרושה מאיש: ותהי חק בישראל. הוא מה שיאמר במקרא שלאחריו: (מ) מימים ימימה , בכל שנה ושנה כל ימי חייה : לתנות . לדבר על לבה להפג צערה ולשמחה : ארבעת ימים בשנה. בכל שנה נתעכבו אצלה ארבעת ימים : יב (א) איש אפרים . קרא כל השבט בלשון יחיד : צפונה. אל מקום יפתח: נשרף עליך. ר״ל בשעה שאתה בו ואז תשרף גם אתה : (ב) איש ריב. פעמים רבות הייתי אני ועמי בעלי מריבה עם בני עמון ואז זעקתי אליכם להושיע לי ולא שמעתם אלי . (ויתכן שהי׳ זה עודו יושב בארץ טוב) : (ג) ואראה . וכאשר ראיתי

כי

רשי

אל הגלעד; (ד) כי אמרו פליטי אפרים אתם גלעד. פחותים שבאפרים היו מבזים את הגלעד ואומרים להם מה אתם גלעד חשובים בתוך אפרים ובתוך מנשה כן תרגם יונתן: (ה) וילכוד גלעד את מעברות וגו'. היו שומרים במקום המעברות: (ו) אמר נא שבולת. שבולת הנהר הזה אעבור: ולא יכין לדבר כן. שהיו מגמגמים בלשונם: (ח) אבצן. זה בועז:

ד וַיִּקְבֹּץ יִפְתָּח אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי גִלְעָד
וַיִּלָּחֶם אֶת־אֶפְרָיִם וַיַּכּוּ אַנְשֵׁי גִלְעָד
אֶת־אֶפְרַיִם כִּי אָמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם
אַתֶּם גִּלְעָד בְּתוֹךְ אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ ל'
מְנַשֶּׁה׃ ה וַיִּלְכֹּד גִּלְעָד אֶת־מַעְבְּרוֹת ג' מ"ל
הַיַּרְדֵּן לְאֶפְרָיִם וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ
פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אֶעֱבֹרָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ ב'
אַנְשֵׁי־גִלְעָד הַאֶפְרָתִי אַתָּה וַיֹּאמֶר ל'
לֹא׃ ו וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֱמָר־נָא שִׁבֹּלֶת
וַיֹּאמֶר סִבֹּלֶת וְלֹא יָכִין לְדַבֵּר כֵּן ל'
וַיֹּאחֲזוּ אוֹתוֹ וַיִּשְׁחָטוּהוּ אֶל־ ל' ומ"ל
מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן וַיִּפֹּל בָּעֵת הַהִיא
מֵאֶפְרַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אָלֶף׃
ז וַיִּשְׁפֹּט יִפְתָּח אֶת־יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ שָׁנִים
וַיָּמָת יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי וַיִּקָּבֵר בְּעָרֵי ל' וחד בערי הגלעד
גִלְעָד׃ ח וַיִּשְׁפֹּט
אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל אִבְצָן מִבֵּית לָחֶם׃
ט וַיְהִי־לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים
בָּנוֹת שִׁלַּח הַחוּצָה וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת י"ג
הֵבִיא לְבָנָיו מִן־הַחוּץ וַיִּשְׁפֹּט אֶת־
יִשְׂרָאֵל שֶׁבַע שָׁנִים׃ י וַיָּמָת אִבְצָן ג'
וַיִּקָּבֵר בְּבֵית לָחֶם׃
יא וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן
הַזְּבוּלֹנִי וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשֶׂר ג' וכ"כ.

ד וּכְנַשׁ יִפְתָּח יַת כָּל אֱנָשֵׁי גִלְעָד וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם דְבֵית אֶפְרָיִם וּמְחוֹ אֱנָשֵׁי גִלְעָד יַת דְבֵית אֶפְרַיִם אֲרֵי אֲמַרוּ מְשֵׁיזְבַיָא דְבֵית אֶפְרַיִם מָה אַתּוּן חֲשִׁיבִין דְבֵית גִלְעָד בְּגוֹ בֵית אֶפְרַיִם בְּגוֹ בֵית מְנַשֶּׁה׃ ה וַאֲחַדוּ דְבֵית גִלְעָד יַת מְגִיזַת יַרְדְנָא עַל דְבֵית אֶפְרָיִם וַהֲוָה כַּד אֲמַר חַד מִמְשֵׁיזְבַיָא דְבֵית אֶפְרַיִם אֶעְבַּר וְאָמְרִין לֵיהּ אֱנָשֵׁי גִלְעָד אֶפְרָתִי אַתְּ וַאֲמַר לָא׃ ו וְאָמְרִין לֵיהּ אֱמַר כְּעַן שׁוּבַּלְתָּא וַאֲמַר סוּבַּלְתָּא וְלָא מְתַקֵּין לְמַלָלָא כֵּן וַאֲחָדִין לֵיהּ וְנָכְסִין לֵיהּ בִּמְגִיזַת יַרְדְנָא וְאִתְקְטָלוּ בְּעִדָנָא הַהִיא מֵאֶפְרַיִם אַרְבְּעִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ ז וְדָן יִפְתָּח יַת יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין וּמִית יִפְתָּח גִלְעָדָאָה וְאִתְקְבַר בְּקִרְוֵי גִלְעָד׃ ח וְדָן בָּתְרוֹהִי יַת יִשְׂרָאֵל אִבְצָן דְמִבֵּית לָחֶם׃ ט וַהֲוָה לֵיהּ תְּלָתִין בְּנִין וּתְלָתִין בְּנָן שְׁלַח לְבָרָא וּתְלָתִין בְּנָן כְּנַן אָעֵיל לִבְנוֹהִי מִן בָּרָא וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל שְׁבַע שְׁנִין׃ י וּמִית אִבְצָן וְאִתְקְבַר בְּבֵית לָחֶם׃ יא וְדָן בָּתְרוֹהִי יַת יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן דְמִבֵּית זְבוּלֻן וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל עֲסַר

תולדות אהרן אבצן. כ"ב נא: שלשים בנים. שם שם:

רלב"ג

שכבר הגיע מרוע בני אפרים שאמרו לשרוף בית יפתח עליו באש על אשר לא קראם בזאת המלחמה תחת מה שראוי להם לגמלו חסד על הטובה אשר עשה להם ששם נפשו בכפיו ונלחם עם אויביהם והנה לא נשתדל יפתח לפייסם באופן שפייסם ירובעל או אולי לא היה יכול על זה והיה זה סבה כל שנפלו מאפרים מ"ב אלף: (ז) וספר אחר זה שכבר מת יפתח ונקבר בערי גלעד. והנה הרצון בזה שכבר נקבר באחת מערי גלעד והנכון אצלי כי יפתח מפני שלא השאיר אחריו בן או בת יהיה נקרא בהם שמו צוה שיקברו עצמותיו בכל ערי גלעד קצת פה וקצת פה כדי שיהי' לו זכר באותן המקומו' שהציל מיד מלך בני עמון: (ח) והנה זכר שכבר שפט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ולפי

פי' רבי' ישעיה

(ד) כי אמרו פליטי אפרים אתם. פי' כי היו מכירים בני גלעד את פליטי אפרים מפני שגלעד היתה בין אפרים ובין מנשה: (ו) אמר נא שבולת. פי' על שבולת הנהר;

החוצה י"ו וסי' ויוצא אותו החוצה. ויהי כהוציאם אותם החוצה. ולרבקה אח. ותתפשהו בבגדו. ויהי בראותה כי עזב. ויהי כשמעו כי. ויהי בהרימי קולי. כי ישבו אחים. בחוץ תעמד והאיש. והיה כל אשר יצא. ויהי לו שלשים בנים. וישכימו ויהי בעלות. ויקרא את נערו ויאריכו הבדים דמלכים וחברו דד"ת. יען בצד ובכתף תהדפו:

אוכל לשוב ובתו גם כן רצתה כדברו כי חשבה גם כן שמנו י"ם נדר כמו שאמרה פצית את פיך אל ה' עשה לי כאשר יצא מפיך: (ד) פליטי אפרים אתם. כלומ' פליטי אפרים אתם שאתם מחולקים בתוך אפרים ובתוך מנשה ואין אתם חשובים לכלום לפי שהיו אנשי אפרים מחרפין אותם כך היו אנשי גלעד מכים אותם כשהיו מוצאים אותם יחידים עוברין בארצם ולדעת המתרגם אותם דבק עם גלעד לא עם אפרים וכת"י ארי אמרו משזביא דבית אפרים מה אתון חשיבין דבית גלעד בגו בית אפרים ובגו בית מנשה ומה שאמר פליטי אפרים ר"ל הפחותים שבאפרים היו מחרפין אותם כך ויוכיח הפירוש הזה והיה כי יאמרו פליטי אעבורה והמלחמה הזאת לא היתה להם לבני גלעד כי אם האנשים הרקים והפחותים שבאפרים והם נקראים פליטי אפרים והם אשר היו צריכים לעבור מפני הבהמות שהיו רועים מעבר לירדן שהיה שם מרעה לבני אפרים כמו שאנו עתידים לבאר בספר שמואל בפסוק ביער אפרים והפחותים הם הרועים ברוב וההרג הרב הזה היה לעונש עונות שהיו בשבט אפרים בנסתר: (ה) האפרתי אתה. נקרא אפרתי אשר משבט אפרים ונקרא אפרתי אשר מבית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי: (ו) שבלת. כמו שהיו מנסין אותם בזאת המלה כן היו מנסין אותם בכל מלה שיש בו שי"ן והאפרתים היו קורין אותה סי"ן ולקח הכתוב אחת מהמלות וי"מ כי לקח מלת שבולת לפי שהיה שבולת הנהר במקום שהיו עוברים בני אפרים שהיו מגמגמין באותה השי"ן אולי היה אויר הארץ גורם להם זה כמו אנשי צרפת שאינן מבינים לקרא השי"ן וקוראין אותה כמו תי"ו רפה: (ז) בערי גלעד. דרך הדרש בזה שהוכה בשחין כבד והיה נופל איברים מעיר לעיר ובכל עיר שהיה נופל איברו היה נקבר שם וזה היה לו עונש שהרג בתו ולא נשאל על נדרו ובדרך הפשט פירוש בערי הגלעד באחת מערי הגלעד וכמוהו בשתים התחתן כי באחת משתים ועל עיר בן אתונות בן אחת האתונות: (ח) אבצן מבית לחם. אמרו רז"ל אבצן זה בועז. והנראה בעיני כי אמרו זה בעבור ספור הכתוב נשואי בניו ובנותיו וסמך לו דבר מנוח ללמדך שלא יתגאה אדם לא בעושר ולא בבנים כי אבצן

עשה

מצודת דוד

כי אינך מושיע לי בשום פעם ואמרתי מה לי לזעוק עוד: ואשימה נפשי בכפי. ר"ל כמו המחזיק דבר מה בכפו הנה בקל יפול כאשר יפתח כמו כן סכנתי את נפשי ואעבר' במלחמה עם כי היה נוח הדבר שאפול בידם כי במתי מעט ירדתי במלחמה: ויתנם ה' בידי. ר"ל הואיל וה' נתנם בידי למה א"כ תלחמו בי היום כ"א הייתי מנוצח היה הדין עמכם בגד מה כי אז יכלתם לומר אילו קראת לנו בזה הפעם אחר שהעמידוך ראש בגלעד היינו הולכים גם אנו ברוב עם והיינו מנוצחים אבל עתה על מה זה תתרעמו: (ד) כי אמרו וכו'. ר"ל מה שהגלעדים הרבו להכות בבני אפרים בשטף אף היה על כי בני אפרים בזו אותם ואמרו להם פליטי אפרים וכו' ר"ל כערך הפחותים שבבני אפרים כן אתם בני גלעד נחשבים בתוך בני אפרים ובתוך בני מנשה ואפילו המכובדים שבכם נחשבים בעיני כל בני יוסף כהפחותים שבבני אפרים: (ה) מעברות. ר"ל העמידו שומרים במקום מעבר הירדן אשר יעברו בו בני אפרים: כי יאמרו. כאשר אמרו אעבור הירדן: פליטי אפרים. בני אפרים הנשארים מן החרב. או ר"ל הפחותים כי החשובים היו ידועים ונכרים ולא היו צריכים לשאול אם הוא אפרתי. האפרתי אתה. אם מבני אפרים אתה: ויאמר לא. וכאשר אמר לא: (ו) אמר נא. ר"ל אז היו מבחינים לדעת אם הוא אפרתי או לא ואמרו לו אמור אעבור שבולת המים: ויאמר סבולת. וכאשר אמר סבולת כדרך האפרתים שאומרים במקום השי"ן סמ"ך: ולא יכין. ולא היה יכול לכוון לדבר כהוגן וכראוי אז אחזו אותו וישחטוהו: (ז) בערי גלעד. באחד מערי גלעד או שחלקו עצמותיו וקברו בכל עיר ועיר לזכרון שהציל את כולם מיד בני עמון: (ח) אבצן. ארז"ל שהוא בועז: (ט) שלח החוצה. ר"ל השיאן לאנשים: הביא לבניו.

לאנשא

מצודת ציון

ענין אסיפה: (ד) פליטי. ענין שיור כמו שריד ופליט (יהושע ח) ור"ל פחותים ובזוים שאינם אלא שיריים: (ו) שבולת. כן יקרא מרוצת המים כמו ושבולת שטפתני (תהלים סט): יכין. ר"ל נכוין והוא מלשון הכנה וכן אמת נכון הדבר (דברים יג): כן. ר"ל כמו שהוא ראוי. ודוגמתו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז):(יד) עירים. כן יקראו התמורים

שָׁנִים׃ יב וַיָּמָת אֵילוֹן הַזְּבוּלֹנִי וַיִּקָּבֵר
ס' מ"ע כלים' בְּאַיָּלוֹן בְּאֶרֶץ זְבוּלֻן׃
יג וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹן
בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי׃ יד וַיְהִי־לוֹ
אַרְבָּעִים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים בְּנֵי בָנִים
ב' חס' רֹכְבִים עַל־שִׁבְעִים עֲיָרִם וַיִּשְׁפֹּט
אֶת־יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה שָׁנִים׃ טו וַיָּמָת
עַבְדּוֹן בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי וַיִּקָּבֵר
בְּפִרְעָתוֹן בְּאֶרֶץ אֶפְרַיִם בְּהַר
ד' כתיב כו הָעֲמָלֵקִי׃ יג א וַיֹּסִפוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי
יְהוָה וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים
אַרְבָּעִים שָׁנָה׃
ב'מן סרמתי' ב וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת
ל' הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא
יָלָדָה׃ ג וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־
הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־
ל' עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃
ל' ד וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן
ל' וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא׃ ה כִּי
ג' הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה
עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה
י"ז הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ

וילדת ג' בקריאה וסי' וקראת שמו ישמעאל כי שמע. כי הנך הרה וילדת בן ומורה. ויאמר לי הנך הרה: יחל ה' ב' קמצין וג' פתחין וסי' נמסר בריש סדר מטות:

שְׁנִין׃ יב וּמִית אֵילוֹן דְבֵית
זְבוּלֻן וְאִתְקְבַר בְּאַיָּלוֹן
בְּאַרְעָא זְבוּלֻן׃ יג וְדָן
בַּתְרוֹהִי יָת יִשְׂרָאֵל עַבְדוֹן
בַּר הִלֵּל דְמִפִּרְעָתוֹן׃ יד וַהֲוָה
לֵיהּ אַרְבְּעִין בְּנִין וּתְלָתִין
בְּנֵי בְנִין רָכְבִין עַל שַׁבְעִין
עִילִין וְדָן יָת יִשְׂרָאֵל תְּמָנְיָא
שְׁנִין׃ טו וּמִית עַבְדוֹן בַּר
הִלֵּל דְמִפִּרְעָתוֹן וְאִתְקְבַר
בְּפִרְעָתוֹן בְּאַרְעָא שִׁבְטָא
דְאֶפְרַיִם בְּטוּרָא דְבֵית
עֲמָלֵק׃ א וְאוֹסִיפוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם
יְיָ וּמְסָרִינוּן יְיָ בִּידָא
דִפְלִשְׁתָּאֵי אַרְבְּעִין שְׁנִין׃
ב וַהֲוָה גַּבְרָא חַד מִצָּרְעָה
מִזַּרְעִית דָּן וּשְׁמֵיהּ מָנוֹחַ
וְאִתְּתֵיהּ עֲקָרָא לֵית לַהּ וְלַד׃
ג וְאִתְחֲזִי מַלְאֲכָא דַיְיָ
לְאִתְּתָא וַאֲמַר לַהּ הָא כְעַן
אַתְּ עֲקָרָא וְלֵית לִיךְ וְלַד
וְתַעְדִין וְתֵלְדִין בַּר׃ ד וּכְעַן
אִסְתַּמְרִי כְעַן וְלָא תִשְׁתִּין
חֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק וְלָא
תֵיכְלִין כָּל מְסָאָב׃ ה אֲרֵי
הָא אַתְּ מְעַדְיָא וְתֵלְדִין בַּר
וּמְסַפַּר לָא יֶעְבַּר עַל רֵישֵׁיהּ
אֲרֵי נְזִירָא דַיְיָ יְהֵי רַבְיָא מִן
בִּטְנָא וְהוּא יְשָׁרֵי לְמִפְרַק

(ד) יין ושכר. חמר חדת ועתיק: (ה) ומורה. תער על שם שמורה ומשליך את השער: ואל תאכלי כל טמאה. דברים האסורים

רלבג

ולפי שבועז נראה מענינו שהיה שופט ישראל והיה מבית לחם ולא נמצא בשופטים זולת אבצן שיהיה מבית לחם אמרו רבותינו ז"ל כי אבצן זה בועז ונכון הוא ואחריו שפט את ישראל אילון הזבולוני ואחריו שפט את ישראל עבדון בן הלל: (א) עוד ספר שכבר הוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' והיה זה סבה אל שהיו פלשתים מושלים בהם ארבעים שנה וזה המספר התחיל סביב למיתת ממשלת שמשון כמו שזכרנו אמנם קודם זה מכרם הש"י ביד פלשתים מקודם עת יפתח ובימי השופטי' אשר אחריו שזכרנו היו פלשתים מצרים לישראל: (ג) ולזה בא היעוד לאשת מנוח שהיא הרה ותלד בן והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים או אולי לא היתה כלל יד פלשתים על ישראל בימי השפטים ההם אבל יעד שני ענינים יחד והוא שכבר יהיו ישראל תחת יד פלשתים ושמשון יחל להושיע' מידם ולפי שהיה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד שמשון לרדוף אחרי הנשים וללקות בהם התחכם הש"י מלידה ומבטן ומהריון למנעו מזה ולזה רצה שיהיה נזיר אלהים כי הממנע משתיית יין

אחר שהיה סעודות בין בניו ובנותיו ובכלן לא זימן מנוח לפי שהיה עקר והיה אומר כודנתא עקרתא במאי פרע לי ואירע לו מפני זה שכלן מתו בחייו והיה לו למנוח בן קיים והיה שופט ישראל כי ראה השם בעלבונו וטוב הוא אם קבלה היתה אצלם זה ולפי דרך הפשט ספר הכתוב נשואי בניו ובנותיו לספר ההצלחה הגדולה שהיתה לו בבנים ובבנות כי כלם השיאם בחייו ובאמת היו בו דברים טובים אשר בשכרם הגיע לזאת ההצלחה ולמעלה גדולה להיותו שופט ישראל: (יד) רוכבים על שבעים עיירים. הספור הזה גם כן להודיע הצלחתו שראה בנים ובנות ובני בנים גדולים אנשים רוכבים על עיירים כלומר מרוב עשרם וגדולתם לא היו צריכין להתעסק במלאכה אחרת ובעבודת הארץ אלא רוכבים על עיירים ונתמנה שופט ישראל: (א) ארבעים שנה. מחשבון ימי השופט הם אלו הארבעים: (ב) ממשפחת הדני. ביו"ד היחס כמו שבט המנשי ומשפחת כמו שבט וכן ויקרב את משפחת יהודה: עקרה ולא ילדה. תוספת ביאור וכן ותהי שרי עקרה אין לה ולד: (ד) ואל תשתי יין ושכר. הוי"ו מורה כי השמרי נא ר"ל מטומאה כמו שהנזיר היה נשמר מטומאה ומיין ושכר כן צוה אותה להיותה נשמרת מכל הדברים האסורים לנזיר להיות קדושתו מן הבטן ומה שאמר ואל תאכלי כל טמא אחר שאמר השמרי נא פי' השמרי נא מטומאת מגע ואהל ופי' כל טמא שלא תאכל דברים טמאי' או פי' ואל תאכלי כל טמא דברי' האסורי' לנזיר כמו כל אשר יצא מגפן היין מחרצנים ועד זג וכל משרי' ענבי' כמו שפירשו רבותינו ז"ל מאי ואל תאכלי כל טומאה דברים האסורים לנזיר אבל ת"י כל מסאב. ולדעתו ולפירושינו בהשמרי נא שמשון לא נטמא למתים אבל מצאנו בדברי רז"ל כי קבלה בידם כי שמשון נטמא למתים ולדבריהם ואל תשתי יין ושכר פי' השמרי נא ומפני זה פירשו כל טומאה דברים האסורים לנזיר. ויש לתמוה היאך מי שצוה עליו הבורא ית' להיות קדושתו מן הבטן איך נטמא בבנות הפלשתים והנראה בזה כי הנשים אשר לקח בתמנה ובעזה ובנחל שורק גייר אותן והשיבן לדת ישראל כי חלילה משופט ישראל ומושיעם להתחתן בפלשתים ועובר על לאו דלא תתחתן בם אשר חמור מאד ומביא את האדם לידי כפירה בבורא ית' ויתעלה כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי ולא נמצא בכתוב שנענש על זה ולא נאמר עליו שעשה רע בעיני ה' והיה הבורא יתעלה מצליחו בכל אשר יפנה וכן אמר הכתוב כי מה' היא כלומר לקחתו אשה מבנות פלשתים מה' היתה ורצון האל ית' היה בזה כי בודאי היה מגייר אותן ומשיבן אל דת ישראל ואף על פי כן סבה היתה מאת השם לקחת אשה מפלשתי' להנקם בהם כי נראה כי ישראל שבאותו הדור לא היו יריאים השם כל כך שיושיעם תשועה שלימה מיד פלשתים כי כל ימי שמשון היו מושלים פלשתים בישראל כי מה שאמר הכתוב ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה עשרים של שמשון בכללם על כרחך לפי חשבון השנים ולא היו ישראל נלחמים בהם כי אם שמשון לבדו ולפיכך לא היה לפלשתים טענה להלחם בישראל מפני שמשון כי לא היה ברשותם והוא לבדו היה עושה הרעות בפלשתים ועם פלשתים היה שוכן בעוד שהיה מריע להם ומיראתם אותו גם כן היו נמנעים מלהלחם בישראל לפיכך כשבקשוהו פלשתים מבני יהודה כשהלך לסלע עיטם מסרוהו להם וכן עדת דבורים בגוית האריה ודבש וכן היות אשת שמשון למרעהו הכל סבה להנקם מפלשתים יתברך האל אשר לו נתכנו עלילות וסבות ומאתו הכל אבל עונש נקירת עיניו לפי שאמר ותישר בעיני שמשון ואמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני ידמה כי חשק בה ליופיה וכן באחרות אשר חשק ולקח לתאותו אליהן והנה הפסי' כוונתו הראשונה הטובה שהיתה רצון האל כמו שכתוב כי מה' היתה כי תואנה הוא מבקש מפלשתים נראה כי בתחילה היתה כוונתו לטובה לבקש תואנה מפלשתים ואחר כך גברה עליו התאוה בראותו אותה וישרה בעיניו והפסיד כונתו האלהית בכוונתו הגופנית הבהמית אשר התערבה בה ולפיכך נענש ונקרו פלשתים את עיניו מדה כנגד מדה ורז"ל אמרו כן אף על גב דכתיב כי מה' היא כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ואף על פי כן עזרוהו מן השמים ונקם נקמת עיניו מפלשתים: יין ושכר. כתרגומו חמר חדת ועתיק, ובדברי רז"ל מיין ושכר יזיר ר' אליעזר הקפר ברבי אומר יין זה מזוג שכר זה חי: (ה) הנך הרה. תהיה הרה: וילדת בן. מורכב מן יולדת וילדת ואמר בו בלשון פועלת ואף על פי שאינה עדיין יולדת לפי שאמר הרה שהוא תואר כמו פועלת

תולדות אהרן השמרי נא. סוטה ט: ומורה. נזיר סו: והוא יחל. סוטה ט:

מצודת ציון

המורים בעודם קטנים: יג (ד) יין ושכר. ר"ל יין חדש ויין ישן: (ה) ומורה. הוא התער

מצודת דוד

להנשא להם (וספר מגודל הצלחתו שהשיא בחייו כל בניו עם כי רבו): רוכבים וכו'. ודבר חשיבות הוא זה: יג (א) ארבעים שנה. המה התחילו קודם שעמד שמשון ונכללו בימיו ובתחילת ימי עלי הכהן: (ב) ואשתו עקרה. ולתוספת' ביאור אמר ולא ילדה: (ג) והרית. תהיה הרה: (ד) ועתה. מעתה שמרי עצמך ואל תשת וכו': כל טמא. כ"א חולין בטהרה ורז"ל אמרו טמא ר"ל דברים האסורים לנזיר: (ה) כי הנך הרה. [illegible]

אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ו וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי׃ ז וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי ׀ יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ ח וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד׃ ט וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ׃

י וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי׃ יא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ יב וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ׃ יג וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר׃ יד מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר׃ טו וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה נַעְצְרָה־נָּא אוֹתָךְ

ית ישראל מידא דפלשתאי : ו ואתת אתתא ואמרת לבעלה למימר נביא דיי אתא לותי וחזויה כחיזו מלאכא דיי חסין לחדא ולא שאלתיה אי מדין הוא וית שמיה לא חוי לי : ז ואמר לי הא את מעדיא ותלידין בר וכען לא תשתין חמר חדת ועתיק ולא תיכלין כל מסאב ארי נזירא דיי יהי רביא מן בטנא עד יום מותיה : ח וצלי מנוח קדם יי ואמר בבעו יי נביא דיי דשלחתא ייתי כען עוד לותנא ויליפיננא מה נעבד לרביא דאתיליד : ט ושמיע קדם יי צלותיה דמנוח ואתא מלאכא דיי עוד לות אתתא והיא יתבא בחקלא ומנוח בעלה לית עמה : י ואוחיאת אתתא ורהטת וחויאת לבעלה ואמרת ליה הא אתחזי לי גברא די אתא ביומא דיכי לותי : יא וקם ואזל מנוח בתר אתתיה ואתא לות גברא ואמר ליה האת גברא די מלילתא עם אתתא ואמר אנא : יב ואמר מנוח כען יתקימון פתגמך מה יהי דחזי לרביא ומה נעביד ליה : יג ואמר מלאכא דיי למנוח מכל דאמרית לאתתא תסתמר : יד מכל דיפוק מגופנא דחמרא לא תיכול וחמר חדת ועתיק לא תשתי וכל מסאב לא תיכול כל די פקידתה תטר : טו ואמר מנוח למלאכא דיי ניחוד

האסורים לנזיר : (ח) לנער היולד . העתיד להוולד : (יא) אחרי אשתו . אחר עצתה: (יב) מה יהיה משפט הנער ומעשהו . מה חזי למעבד לעולימא ומה נעביד ליה : (טו) נעצרה נא אותך . נאסוף אותך

פועלת אמר גם כן לשון פועלת בלידה ואמר בו לשון ופעלת לפי שעתידה ללדת . או יהיה ויולדת מן הדומה למרובע : ומורה לא יעלה על ראשו . הוא התער וכת"י ומספר : והוא יחל . כי השופטים אשר היו לפניו לא היו נלחמים בפלשתים ורז"ל דרשו הוחלה שבועתו של אבימלך . דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי ואז נלחמו בישראל תחלה או אמר יחל להושיע לפי שלא הושיעם תשועה שלימה : (ו) כמראה מלאך האלהים נורא מאד . פי' כי המון בני אדם חושבין כי המלאך גוף וצורתו צורה נוראה : (ח) לנער היולד . כשיהיה יולד והוא תואר כמו והסנה איננו אוכל וכתב במלת היולד הוי"ו עם הדגש וכן אשר יולד לישראל לעמל יולד : (י) אשר בא ביום אלי . בזה היום וכן ת"י ביומא דיכי : משפט הנער ומעשהו . דחזי לרביא ומה נעביד ליה :
בלחמך

רלבג

יין מועיל מאד לזה הענין כאמרם כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ולזאת הסבה בעינה מנע אמו בעת היותה הרה ממנו משתיית היין והשכר והזהיר אותה מאכילת כל טומאה להורות על קדושת הנער הילוד כי זה ממה שיישירם להנהיגו בקדושה ויהיה עוד זה סבה לחנכו אל שיהיה פרוש מהבלי העולם מהתאוות הגופניות ולזאת הסבה גם כן צוה שלא יעלה מורה על ראשו להורות על קדושתו כי זה כלו ממה שירחיק ממנו ההגאל בענין המשגל לפי מה שאפשר ועם שבזה הענין מבוא לענין הגבורה ר"ל גדול השער אלא שראוי שלא יעלם ממנו ששם חדש בו גבורה נוספת מפני הנזירות אשר לא יחייבה גדול השער לפי הטבע וזה שכבר מצאנו שתכף שגולח סר כחו ממנו ולא היה זה כן אם היתה הגבורה מתחייבת מגדול השער כי הרושם שיש בגדול השער בגבורה הוא מצד עצרו האדים העשנים בגוף שהיה מדרכם שיתהוה מהם השער וזה כי השער כשהגיע אל תכליתו לא יגדל ואז יעצרו האדים העשניים ההם תוך הגוף ותתגבר האדומה בגוף ויתחדש מזה רוח גבורה ומי שזה דרכו לא תסור הגבורה בגלוח השער כי אם אחר זמן רב

ויאמר לי ח' רסמיכי בקריאה וסימן ויאמר לי הנך הרה וילדת בן. ויאמר לי מי אתה ואומר : ויאמר לי עברי. ויאמר לי שלמה בנך . ויאמר לי יתמוך דברי . מדוע פניך רעים . על מה זת אתה מבקש . והשגל יושבת אצלו : מלאך האלהים ח' דסמיכי בקריאה וסי' ויאמר אלי מלאך . ויסע מלאך . קח את הבשר . ומראהו כמראה . וישמע האלהים בקול מנוח . וירגל בעבדך . ואדני חכם כחכמת . כי כמלאך האלהים כן ארוני המלך : ויעתר ר' בקריאה וסי' ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו . ויצא משה מעם פרעה דערוב . ויצא מעם פרעה דארכה . ויעתר מנוח אל ה' ויאמר. ונמסר גם בריש סדר תולדות : כי ארני ה' רסמיכי וסי' נמסר בסדר שמות : ומעשהו ג' בקרי' וסי' מה יהיה משפט הנער ומעשהו . ואיש במעון ומעשהו בכרמל . ומעשהו השכילה:

תולדות אהרן וילך מנוח . ברכות סא עירובין יח : נעצרה נא. עקידה שער נז :

מצודת דוד

הרה ותלד בן והנער לא יעלה על ראשו להסיר שערו כי מעת צאתו מן הבטן יהיה נזיר לשם ה' ולזאת גם בעת ההריון תהיה נשמרת מהדברים האסורים לנזיר : והוא יחל להושיע . ר"ל תשועתו תהיה התחלה ובלא גמר וכן היה כי עם שפעמים הרבה הכה בפלשתים מ"מ מיד השיב ימינו אחור ולא נלחם עוד בכדי לנצחם מעתה"כ שאר השופטים כאשר התחילו להכות בהע"ג לא השיבו ידם עד אשר עשו כאשר תמצא ידם : (ו) איש האלהים. חשבה שנביא היה : נורא מאוד. צורת פניו הוא נורא ומאויים כמראה המלאך : אי מזה . מאי זה מקום הוא כי את שמו לא הגיד לי כאשר שאלתיו ולזה לא שאלתי למקומו הואיל ואינו מגיד : (ח) אשר שלחת. להנבאות לאשתי : מה נעשה . כי אולי מהצורך לעשות עמו דבר נוסף על שאר נזירות על היותו מן הבטן : היולד . אשר יולד : (ט) בקול מנוח . ר"ל למלאות שאלתו עם שלא הוצרך שהרי לא הוסיף דבר : (י) ביום. ר"ל ביום הידוע אשר אמרתי לך מאז : (יא) אחרי אשתו . כי היא לבדה ידעה המקום אשר נראה בו : האתה. בה"א השאלה : (יב) עתה יבוא דברך. ר"ל עד הנה הייתי כמסתפק אם יתקיימו דבריך אבל עתה הואיל ובאת שנית ע"י תפלתי נראה א"כ שדבר ה' הוא ובודאי יבוא דבריך לזאת אשאלך והודיעני מה יהיה משפט הנער איך להתנהג עמו ומה המעשה אשר אעשה לו : (יג) מכל אשר אמרתי וכו' . ר"ל אין משפט הנער להוסיף עליו על שאר נזירות רק ההוספה היא אשר גם האשה אמו תשמר מכל אשר אמרתי: (יד) מכל וכו' . ר"ל וזהו שאמרתי מכל וכו' : כל אשר . אין לעשות עוד רק תשמור כל אשר צויתיה :

מצודת ציון

התער ע"ש שמשליך את השער והוא מלשון ירה בים (שמות טו) וכן נאמר בשמואל ומורה לא יעלה (ש"א א): נזיר. ענין הפרשה כמו נזורו אחור (ישעיה א) ע"ש שפירש עצמו מתענוגי העולם: יחל. יתחיל: (ו) לאישה. לבעלה: אי מזה. איה המקום אשר יאמר עליו מזה היא וכן אי מזה באת (בראשית טז): (ז) הנך. הנה את: (ח) ויעתר. ענין הרבות תפלה וכן ויעתר יצחק (שם כה): בי. ענין בקשה: ויורנו. וילמדנו כמו ויורנו מדרכיו (מיכה ד): (יב) משפט. הנהגה וכן וכה משפטו (ש"א כז): (יד) מגפן היין. לפי שיש גפן שדה כמ"ש וימצא גפן שדה (מ"ב ד) לזה אמר מגפן היין: (טו) נעצרה. נעכבה כמו ואל יעצרכה הגשם מ"א

(טז) בלחמך. במאכלך כי לחם כולל כל המאכל: ואם תעשה עולה. כלומר זה גדי עזים שאתה אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו ואם תרצה אתה לעשות ממנו עולה תעשה ובאמרו לה' לפי שאותו הדור היו עושים הרע בעיני ה' והיו מעלים עולות לאלהים אחרים: (יז) כי לא ידע. טעמו דבק עם נעצרה נא אותך: (יח) מי שמך. ולא אמר מה כמשפט הלשון שלא לאמר מי אלא על עצם חי מדבר והשם אינו העצם לפי' לא יאמר על השם מי אלא מה שמך מה שמו ואם נאמר כי, לפי שהיה רוחני אמר כי אין למלאך גוף והשם כמו העצם הנה לא ידע מנוח כי היה רוחני עד שעלה. ויש לפרש לפי שהיה בעיני מנוח נביא גדול ונכבד והאדם הגדול נודע בשמו למי שלא ראהו והנה השם כמו העצם: כי

וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים׃ טז וַיֹּאמֶר
מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי י׳
לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה ג׳
לַיהוָה תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע מָנוֹחַ כִּי־ ל׳
מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ יז וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־
מַלְאַךְ יְהוָה מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דְבָרְיךָ דברך קרי
וְכִבַּדְנוּךָ׃ יח וַיֹּאמֶר לוֹ מַלְאַךְ יְהוָה
לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא פֶלְאִי׃ פ׳ קרי
יט וַיִּקַּח מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־ כ׳ ויפל׳ יסוד׳
הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהוָה
וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ ג׳. וד׳ חס׳ כלוס׳
רֹאִים׃ כ וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב מֵעַל ה׳
הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה י״א
בְּלַהַב הַמִּזְבֵּחַ וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים כ׳
וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם אָרְצָה׃ כא וְלֹא־יָסַף
עוֹד מַלְאַךְ יְהוָה לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ כ׳
וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ
יְהוָה הוּא׃ כב וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־אִשְׁתּוֹ
מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ׃ ל׳
כג וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ חָפֵץ יְהוָה
לַהֲמִיתֵנוּ לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה
וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה כ׳. קן סלהנו
וְכָעֵת לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת׃ כד וַתֵּלֶד ל׳. ל׳
הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שִׁמְשׁוֹן י׳
וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ כה וַתָּחֶל
רוּחַ יְהוָה לְפַעֲמוֹ בְּמַחֲנֵה־דָן בֵּין ל׳
צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל׃

כְּעַן יָתָךְ וְנַעְבֵּיד קֳדָמָךְ
גַּדְיָא בַּר עִזֵּי׃ טז וַאֲמַר
מַלְאָכָא דַייָ לְמָנוֹחַ אִם
תַּחְדִינַנִי לָא אֵיכוּל בְּלַחְמָךְ
וְאִם תַּעְבֵּד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ
תַּסְּקִינַהּ אֲרֵי לָא יְדַע מָנוֹחַ
אֲרֵי מַלְאָכָא דַייָ הוּא׃
יז וַאֲמַר מָנוֹחַ לְמַלְאָכָא דַייָ
מָה שְׁמָךְ אֲרֵי יִתְקַיְמוּן
פִּתְגָמָךְ וּנְיַקְרִינָךְ׃ יח וַאֲמַר
לֵיהּ מַלְאָכָא דַייָ לְמָא דְנַן
אַתְּ שָׁאֵיל לִשְׁמִי וְהוּא
מְפָרַשׁ׃ יט וּנְסֵיב מָנוֹחַ יָת
גַּדְיָא בַּר עִזַּיִת תִּקְרוּבְתָּא
וְאַסִּיק עַל טִינָרָא קֳדָם יְיָ
וּמַפְרַשׁ לְמֶעְבַּד וּמָנוֹחַ
וְאִתְּתֵיהּ חָזַן׃ כ וַהֲוָה
בְּמִיסַּק שַׁלְהוֹבִיתָא מֵעִלָּוֵי
מַדְבְּחָא לְצֵית שְׁמַיָא וּסְלֵיק
מַלְאָכָא דַייָ בְּשַׁלְהוֹבִית
מַדְבְּחָא וּמָנוֹחַ וְאִתְּתֵיהּ חָזַן
וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא׃
כא וְלָא אוֹסֵיף עוֹד מַלְאָכָא דַייָ
לְאִתְחֲזָאָה לְמָנוֹחַ וּלְאִתְּתֵיהּ
בְּכֵן יְדַע מָנוֹחַ אֲרֵי מַלְאָכָא
דַייָ הוּא׃ כב וַאֲמַר מָנוֹחַ
לְאִתְּתֵיהּ מְמָת נְמוּת אֲרֵי
מַלְאָכָא דַייָ חֲזֵינָא׃
כג וַאֲמַרַת לֵיהּ אִתְּתֵיהּ אִלּוּ
רַעֲוָא קֳדָם יְיָ דִּנְמוּת לָא
קַבֵּיל מִנָּנָא עֲלָתָא וּמִנְחָתָא
וְלָא אַחֲזִינָנָא יָת כָּל אִלֵּין
וּכְעִידָּן פּוֹן לָא אַשְׁמְעִינָנָא
כְּהָדָא׃ כד וִילֵידַת אִתְּתָא
בַּר וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ
שִׁמְשׁוֹן וּרְבָא רַבְיָא וּבָרְכֵיהּ יְיָ׃ כה וּשְׁרִיאַת רוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ לְתַקְפוּתֵיהּ בְּמַשְׁרִית דָּן בֵּין צָרְעָה וּבֵין

יבא דברך וכבדנוך. וכתוב דבריך ואחד הוא על הענין ופירושו כתרגומו ארי יתקיימון פתגמך וניקרינך: (יח) פלאי. בהעלם האל"ף והיו"ד ליחס ואם היתה האל"ף נראת היה על משקל עברי ופירושו מכוסה ונעלם שלא תוכל לדעתו וי"ת והוא מפרש וכן תרגום כי יפליא ארי יפריש ועניינו מופרש ומובדל מדעתך אותו: (יט) ויעל על הצור. מבנין הפעיל ומה שהעלה מנוח עולה על הצור לה' בשעת איסור הבמות שכל זמן שהיה אהל מועד בשילה נאסרו הבמות אמרו ז"ל הוראת שעה היתה כי הנה המלאך אמר לו ואם תעלה עולה לה' תעלנה: ומפליא לעשות. המלאך היה מפליא לעשות בהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנחה וכשהאש גדל והעלה להב עלה מלאך ה' כלומר נסתלק מעליהם בלהב: (כ) בעלות הלהב מעל המזבח. כבי"ת: (כא) ולא יסף עוד. שלא נראה להם פעם אחרת עוד וטעם אז ידע מנוח דבק עם ויעל מלאך ה' בלהב המזבח ולא עם ולא יסף או יהיה פי' ולא יסף כלו כשראה שנסתלק מעיניו ידע כי מלאך ה' היה ויש לפרשו דבק עם ולא יסף ויהי פי' ולא יסף להראה על המראה ההיא בעצמה כלומר עלה בלהב המזבח ולא נראה להם עוד אז ידע כי מלאך הוא שהלך מעיניהם ולא ראוהו עוד במראה ההיא: להראה. בחולם וכן להראה בשילה כמו שבא בשלמי' הנתון תנתן: (כה) ותחל רוח ה' לפעמו. ת"י ושריאת

רוח

אותך אל הבית: (יז) כי יבא דבריך. אם יבא לנו שליחות דבר מאתך משנדע ונכיר את שמך וכבדנוך ונעשה מה שתשלח לנו: (יח) והוא פלאי. מכוסה תמיד הוא משתנה ואין ידוע למה משתנה היום: (כג) וכעת. כזאת: לא השמיענו כזאת. לא היה משמיענו בשורה זו אם ראויים אנו למות. (כה) לפעמו.

לבוא

רלבג

רב ומעט מעט: (טז) הנה זה המלאך שדבר אל מנוח ואל אשתו היה נביא בהכרח כי אין מדרך הנבואה שתהיה יחד לשנים בזה האופן הנזכר בזה המקום והנה אחשוב שזה הנביא היה פנחס והנה לא רצה לאכול מגדי העזים כמו שלא רצה לאכול מהבשר והמצות שהביא אל פניו גדעון כדי לישב יותר בלב מנוח ואשתו כי הוא מלאך ה' כדי שיהיו נזהרים מכל מה שאמר להם: (כ) והנה עלה המלאך בלהב המזבח כמו הענין במה שעשה לגדעון מענין האש שאכל הבשר והמצות והלך מעיניו אז מלאך ה' ואולי לזאת הסבה לא רצה הנביא לגלות שמו כי אז לא היו מאמינים מאד בנביאים כי דבר ה' יקר אז ולהוסיף להם האמנה בדבריו העלים מהם מי הוא: (כב) והנה היו יראים מהמות מנוח ואשתו בראותם מלאך ה' לסבה אשר זכרנו בזה הענין בגדעון: (כה) ותחל רוח ה' לפעמו. ר"ל שהחל רוח גבורה שהיתה בו מאת הש"י לפעמו וזה שפעם היה חושב להלחם עם פלשתים ופעם חושב להמנע מזה כפעמון זה שמכה אילך ואילך:

והתחכם

מצודת ציון

(מ"א י"ח): (יז) מי שמך. כמו מה שמך: (יח) פלאי. מכוסה ונעלם כמו כי יפלא (דברים יז): (כ) בלהב. שלהבת: (כג) לו. אם כמו לו החייתם (לעיל ח): (כה) ותחל. מל' התחלה: לפעמו. ענין

ומפלא פליא' ד' חס' יודי"ן בליש' וסי' כי יפליא נדר בערכך. כי יפלא לנדר נדר בערכך נפשות. כי יפלא לנדר נדר נזיר. ומפלא לעשות ומנוח ואשתו. הפלא עצה הגדיל תושיה. ונמסר גם בסדר נשוא: ואת המנחה ח' בסדר פקודי:

תולדות אהרן ואם תעשה עולה. עקרים מב כח: מלאך ד'. עקדה שער נו: והוא פלאי. עקרים מב כח: על הצור. עקדה שער נז: ויקח מנוח. זבחים קח: ויגדל הנער. סוטה ד (סוטה יז): לפעמו. סוטה ט' (סוטה יז):

מצודת דוד

(טו) אם תעצרני. אף אם תעצרני לא אוכל ור"ל אם כוונתך לעצרני לעשות גדי העזים למאכלי הנה לא אוכל ואם כונתך לעצרני עד שתעשה עולה הלא לה' תעלנה ומה לעצור אותי: כי לא ידע. כי אם ידע בודאי לא היה דעתו להאכיל למלאך ולא היה אם כן מהצורך לומר לו לא אוכל בלחמך: (יז) כי יבוא דבריך. כאשר יתקיימו דבריך נעשה לך כבוד לזה הודיענו מה שמך לדעת את מי נכבד כי פן לא נכירך אז: (יח) למה זה וכו'. ר"ל אין רצוני בכבוד וא"כ למה זה תשאל: והוא פלאי. ועוד שהוא מכוסה ונעלם ואין לגלותו: (יט) לה'. להיות עולה לה': ומפליא לעשות. המלאך עשה פלאים להוציא האש מן הצור: רואים. מסתכלים במעשיו: (כ) השמימה. למעלה לצד השמים. רואים. כשעלה בהלהב: (כא) ולא יסף עוד. משעלה בהלהב לא היה עוד נראה להם: אז. כשראה כל זאת הבין מנוח שמלאך היה: (כב) אלהים. מלאך אלהים: (כג) לא לקח. לא היה מקבלם ברצון לשהאש תאכלם ולא היה מראה לנו את כל אלה הנפלאות שעשה המלאך להוציא האש: וכעת. ר"ל ואם היא כאותו העת שאמרת ר"ל עת מיתה לא היה א"כ השמיענו הבשורה הזאת כי איך תתקיים אם נמות מהרה: (כה) ותחל רוח ה' לפעמו. רוח גבורה מה' התחילה

להוליכו

רשי

לבא בקרבו לפעמים : (ד) כי תואנה הוא מבקש . עלילה להתגרות בם : (ז) וידבר לאשה . על האשה דבר לקרוביה כן תרגם יונתן : (ח) עדת דבורים . קינא דדברייתא כניסת דבורים : (ט) וירדהו . לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הנדבק וכן לענין פת הנדבקת בתנור נקראת הבדלתו רדיי' הרודה פת מן התנור הרודה את כוורתו על שם שהדבש עשוי על די אלות שעוה מדובק בדופני אלי בכל צדדין מדופן אל דופן כמדת עוגל הכלי וכן תרגם יונתן ויכוהו

רלבג

(ג) והתחכם לבקש תואנה מפלשתים כדי שיוכל להכותם ולזה בחר לקחת אשה מפלשתים כי בזה האופן אשר שישיג תבוקשו והנה אמרו ז"ל שהוא ניירה תחלה כי חלילה למי שהוא שופט ישראל שיתגאל בבנות הפלשתים ויהיה עובר על מה שהזהירה התורה מלהתחתן בם כ"ש הוא שהיה נזיר אלהים : (ו) וכבר ספר מעולם גבורת שמשון שצלחה עליו רוח גבורה מאת ה' עד ששסע כפיר האריות השואג לקראתו כשסע הגדי ומאומה אין בידו . ואחר שנה מהעת הזאת שהיתה האשה אשת לשמשון

יד א וַיֵּרֶד שִׁמְשׁוֹן תִּמְנָתָה וַיַּרְא
אִשָּׁה בְּתִמְנָתָה מִבְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים׃
ב וַיַּעַל וַיַּגֵּד לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר
אִשָּׁה רָאִיתִי בְּתִמְנָתָה מִבְּנוֹת
פְּלִשְׁתִּים וְעַתָּה קְחוּ־אוֹתָהּ לִי
לְאִשָּׁה׃ ג וַיֹּאמֶר לוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ
הַאֵין בִּבְנוֹת אַחֶיךָ וּבְכָל־עַמִּי אִשָּׁה
כִּי־אַתָּה הוֹלֵךְ לָקַחַת אִשָּׁה
מִפְּלִשְׁתִּים הָעֲרֵלִים וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן
אֶל־אָבִיו אוֹתָהּ קַח־לִי כִּי־הִיא
יָשְׁרָה בְעֵינָי׃ ד וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ
כִּי מֵיְהוָה הִיא כִּי־תֹאֲנָה הוּא־מְבַקֵּשׁ
מִפְּלִשְׁתִּים וּבָעֵת הַהִיא פְּלִשְׁתִּים
מֹשְׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל׃
ה וַיֵּרֶד שִׁמְשׁוֹן וְאָבִיו וְאִמּוֹ תִּמְנָתָה
וַיָּבֹאוּ עַד־כַּרְמֵי תִמְנָתָה וְהִנֵּה כְּפִיר
אֲרָיוֹת שֹׁאֵג לִקְרָאתוֹ׃ ו וַתִּצְלַח עָלָיו
רוּחַ יְהוָה וַיְשַׁסְּעֵהוּ כְּשַׁסַּע הַגְּדִי
וּמְאוּמָה אֵין בְּיָדוֹ וְלֹא הִגִּיד לְאָבִיו
וּלְאִמּוֹ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ז וַיֵּרֶד וַיְדַבֵּר
לָאִשָּׁה וַתִּישַׁר בְּעֵינֵי שִׁמְשׁוֹן׃
ח וַיָּשָׁב מִיָּמִים לְקַחְתָּהּ וַיָּסַר לִרְאוֹת
אֵת מַפֶּלֶת הָאַרְיֵה וְהִנֵּה עֲדַת דְּבֹרִים
בִּגְוִיַּת הָאַרְיֵה וּדְבָשׁ׃ ט וַיִּרְדֵּהוּ אֶל־
כַּפָּיו וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְאָכֹל וַיֵּלֶךְ אֶל־
אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיִּתֵּן לָהֶם וַיֹּאכֵלוּ
וְלֹא־הִגִּיד לָהֶם כִּי מִגְּוִיַּת הָאַרְיֵה רָדָה

אֶשְׁתָּאוֹל׃ א וּנְחַת שִׁמְשׁוֹן לְתִמְנַת וַחֲזָא אִתְּתָא בְּתִמְנַת מִבְּנַת פְּלִשְׁתָּאֵי׃ ב וּסְלִיק וְחַוִּי לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ וַאֲמַר אִתְּתָא חֲזֵיתִי בְּתִמְנַת מִבְּנַת פְּלִשְׁתָּאֵי וּכְעַן סַבוּ יָתַהּ לִי לְאִתּוּ׃ ג וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ הֲלָא לֵית בִּבְנַת אַחָךְ וּבְכָל עַמִּי אִתְּתָא דְּאַתְּ אָזֵיל לְמִיסַּב אִתְּתָא מִפְּלִשְׁתָּאֵי עָרְלָאֵי וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן לַאֲבוּהִי יָתַהּ סַב לִי אֲרֵי הִיא כַּשְׁרַת בְּעֵינָי׃ ד וַאֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ לָא יָדְעִין אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ הוּא אֲרֵי תוּסְקְפָא הוּא בָּעֵי לְאִתְגְּרָאָה בִּפְלִשְׁתָּאֵי וּבְעִדָּנָא הַהִיא פְּלִשְׁתָּאֵי שַׁלְטִין בְּיִשְׂרָאֵל׃ ה וּנְחַת שִׁמְשׁוֹן וַאֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ לְתִמְנַת וַאֲתוֹ עַד כַּרְמֵי תִמְנַת וְהָא אַרְיָא בַּר אַרְיָוָן נָהֵים לְקַדָּמוּתֵיהּ׃ ו וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ וְהַדְמֵיהּ כְּמָא דִמְהַדְמִין גַּדְיָא וּמִדַּעַם לֵית בִּידֵיהּ וְלָא חַוִּי לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ יָת דַּעֲבַד׃ ז וּנְחַת וּשְׁאֵיל בְּאִתְּתָא וּכְשַׁרַת בְּעֵינֵי שִׁמְשׁוֹן׃ ח וְתָב לִזְמַן יוֹמִין לְמִסְּבַהּ וּסְטָא לְמֶחֱזֵי יַת פִּגְרָא דְאַרְיָא וְהָא קִינָא דְדַבּוּרִיתָא בְּפִגְרָא דְאַרְיָא וּבֵיהּ דּוּבְשָׁא׃ ט וּנְסַחֵיהּ בִּידֵיהּ וַאֲזַל מֵיזַל וְאָכִיל וַאֲזַל לְוָת אֲבוּהִי וּלְוָת אִמֵּיהּ וִיהַב לְהוֹן וַאֲכַלוּ וְלָא חַוִּי לְהוֹן אֲרֵי מִפִּגְרָא

רדק

רוח גבורה מן קדם ה' לתקפותיה . כלומר הגבורה והכח שהיה לו במחנה דן שהחל לו והוא המקום שחנו שם בני דן כשהלכו ללכוד את ליש והוא המקום בין צרעה ובין אשתאול ושם החל לו הכח מאת ה' אולי היה לו שם דבר עם אויבים ונלחם והכתוב לא ספר ויהיה פירוש לפעמו לחזקו הפך בנין נפעל והתפעל ממנו שהוא הסרת הכח ושבירת האיברים כמו נפעמתי ולא אדבר ותפעם רוחו ותתפעם וכבר כתבתי בו פירושים אחרים בספר מכלל בשרש פעם אבל זה הפירוש הוא הנכון בעיני ולדברי רז"ל כי פירוש לפעמו מענין פעמון שהיתה רוח נבואה מקשקשת לפניו כזוג ופירוש רוח ה' נבואתו של יעקב אבינו החלה אז שאמר יהי דן נחש עלי דרך : (א) וירד שמשון תמנתה . וכתיב ביהודה הנה חמיך עולה תמנתה ויש מרז"ל שאמרו שני תמנות היו ומהם אמרו חדא תמנת היא דאתי מהאי גיסא עלייה דאתי מהאי גיסא ירידה . ודרך דרש יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה : (ד) תאנה . עלילה כתרגומו תוסקפא ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן האלהים אנה לידו לשון עלילה וסבה : (ה) כפיר אריות . סמיכתו כסמיכת גדי עזים והכפיר גדול מגור והארי גדול מהכפיר והלביא גדול מהארי והליש גדול מהלביא וכל זמן שמזקין גבורתו נוספת בו : לקראתו . אולי הוא הולך בדרך לפני אביו ואמו מרחוק והכפיר בא לקראתו ואביו ואמו לא ראוהו וזהו שאמר ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה : (ו) רוח ה' . רוח גבורה מן קדם ה' : וישסעהו . תרגומו והדמיה כמה דמהדמין גדיא וכן בארמית הדמין יתעבדון ענין חתיכת הדבר לשנים וכן ושסע אותו בכנפיו לפיכך היה צריך לפרש ולא יבדיל : (ז) וידבר לאשה . בעבור האשה שיתנוה לו או דבר עם האשה עצמה שתנשא לו : (ט) וירדהו . תרגומו ונסחי' מן בית גאים יסח ה' ענין נתילת הדבר ממקומו וכן והכהנים ירדו על ידיהם ובענין הזה הרדיה בדברי רז"ל

ואביו ט' בקריאה וסי' ואביו שמר את הדבר. ואביו קרא לו בנימין . ויותר הוא לבדו לאמו ואביו. איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי. ואביו ואמו לא ידעו . וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה. בן אשה אלמנה הוא . בן אשה מבנות דן. איש ואביו ילכו אל הנערה . ונמסר גם בסדר וישלח : דברים ג' חס' בליש' בקריא' וסי' וירדפו אתכם כאשר תעשנה הדברים. סבוני כדברים דעכו כאש קוצים . והנה עדת דברים. אג"ך :

תולדות אהרן וירד שמשון . סוטה ט י (סוטה י) : אותה קח לי . ברכות יב : ישרה בעיני . נזיר כג סוטה ט הוריות י : ואביו ואמו . מ"ק יח סוטה ט (סוטה יז) : כרמי תמנתה . (סוטה יז) : וישסעהו . זבחים סג :

מצודת דוד

להוליכו במחנה דן להראות בה גבורות ונפלאות : בין צרעה . מחנה דן היתה עומדת בין צרעה וכו' (וגם אלו שהיו בנחלת יהודה) : יד (ב) קחו אותה וכו'. כי ניירה טרם לקחה לשיהיה לו בה קדושין : (ד) מה' היא . ה' נתן זאת בלבו : כי תואנה . כי בדבר זה יהיה הוא מבקש מפלשתים עלילה להרוג בהם : מושלים בישראל . ואם הכה בהם בלא עלילה היו הפלשתים חושבים שבני ישראל הסיתוהו והיו מוקמים מהם משא"כ ע"י עלילה כי אז יאמרו שמדעתו עשה : (ה) לקראתו . כשיתו לבדו : (ו) כשסע הגדי . ר"ל בקלות כמו שקורעין את הגדי : ומאומה אין בידו . לא היה בידו דבר מה מכלי זיין להעזר בו : ולא הגיד . על כי לא היה חשב בעיניו לגודל גבורה להתהלל בדבר : (ז) וידבר לאשה . שמשון עצמו דבר עמה להכיר בה אם היא משכלת : ותישר בעיני שמשון . גם בזה כי מלא בה חכמה : (ח) וישב . כי מתחלה עשה רק שדוכין וחזר לבית אביו ואחר זמן שב לקחתה : ודבש . מן הדבורים היה בה הדבש : (ט) וירדהו . מגוית האריה רדה הדבש אל כפיו : הלוך ואכל .

מצודת ציון

ענין לעדה והלוך כמו פעמי מרכבותיו (לעיל ה) : במחנה דן . שם מקום : יד (ג) האין . ומי אין : ישרה . מלשון יושר וטוב : (ד) תואנה . עלילה כמו מתאנה הוא לי (מ"ב ה) : (ה) כפיר אריות . ארי בחור : (ו) ותצלח . ועברה כמו וצלחו הירדן (ש"ב יט) : וישסעהו . ענין קריעה לשנים כמו ושסע אותו בכנפיו (ויקרא א) : (ז) ותישר . מלשון יושר : (ח) מימים . מסוף ימים ולא פי' כמה או ימים ר"ל שנה : ויסר . סר ממקום מהלכו : מפלת . נבלת האריה כמקום מפלתו : עדת דבורים . אסיפת דבורים ואמר עדה כלשון אלה וכן [illegible] עד לא עלום (משלי ל) : בגוית . בגוף כמו גוית שאול (ש"א לא) : (ט) וירדהו . ענין הלקיחה ממקום

הַדְּבָשׁ׃ י וַיֵּרֶד אָבִיהוּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיַּעַשׂ שָׁם שִׁמְשׁוֹן מִשְׁתֶּה כִּי כֵּן יַעֲשׂוּ הַבַּחוּרִים׃ יא וַיְהִי כִּרְאוֹתָם אוֹתוֹ וַיִּקְחוּ שְׁלֹשִׁים מֵרֵעִים וַיִּהְיוּ אִתּוֹ׃ יב וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן אָחוּדָה־נָּא לָכֶם חִידָה אִם־הַגֵּד תַּגִּידוּ אוֹתָהּ לִי שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה וּמְצָאתֶם וְנָתַתִּי לָכֶם שְׁלֹשִׁים סְדִינִים וּשְׁלֹשִׁים חֲלִפֹת בְּגָדִים׃ יג וְאִם־לֹא תוּכְלוּ לְהַגִּיד לִי וּנְתַתֶּם אַתֶּם לִי שְׁלֹשִׁים סְדִינִים וּשְׁלֹשִׁים חֲלִיפוֹת בְּגָדִים וַיֹּאמְרוּ לוֹ חוּדָה חִידָתְךָ וְנִשְׁמָעֶנָּה׃ יד וַיֹּאמֶר לָהֶם מֵהָאֹכֵל יָצָא מַאֲכָל וּמֵעַז יָצָא מָתוֹק וְלֹא יָכְלוּ לְהַגִּיד הַחִידָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ טו וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיֹּאמְרוּ לְאֵשֶׁת־שִׁמְשׁוֹן פַּתִּי אֶת־אִישֵׁךְ וְיַגֶּד־לָנוּ אֶת־הַחִידָה פֶּן־נִשְׂרֹף אוֹתָךְ וְאֶת־בֵּית אָבִיךְ בָּאֵשׁ הַלְיָרְשֵׁנוּ קְרָאתֶם לָנוּ הֲלֹא׃ טז וַתֵּבְךְּ אֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן עָלָיו וַתֹּאמֶר רַק־שְׂנֵאתַנִי וְלֹא אֲהַבְתַּנִי הַחִידָה חַדְתָּ לִבְנֵי עַמִּי וְלִי לֹא הִגַּדְתָּה וַיֹּאמֶר לָהּ הִנֵּה לְאָבִי וּלְאִמִּי לֹא הִגַּדְתִּי וְלָךְ אַגִּיד׃ יז וַתֵּבְךְּ עָלָיו שִׁבְעַת הַיָּמִים אֲשֶׁר־הָיָה לָהֶם הַמִּשְׁתֶּה וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיַּגֶּד־לָהּ כִּי הֱצִיקַתְהוּ וַתַּגֵּד הַחִידָה לִבְנֵי עַמָּהּ׃ יח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַנְשֵׁי הָעִיר בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי בְּטֶרֶם יָבֹא הַחַרְסָה מַה־מָּתוֹק מִדְּבַשׁ וּמֶה

דְאַרְיָא נְסִיחַ דוּבְשָׁא׃ י וּנְחַת אֲבוּהִי עַל עֵיסַק אִתְּתָא וַעֲבַד תַּמָּן שִׁמְשׁוֹן מִשְׁתְּיָא אֲרֵי כֵּן עָבְדִין עוּלֵמַיָא׃ יא וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ יָתֵיהּ וְדַבַּרוּ תְּלָתִין חַבְרִין וַהֲווֹ עִמֵּיהּ׃ יב וַאֲמַר לְהוֹן שִׁמְשׁוֹן אֵיחוּד כְּעַן לְכוֹן חוּדִיתָא אִם חַוָּאָה תְּחַוּוֹן יָתַהּ לִי שִׁבְעַת יוֹמֵי מִשְׁתְּיָא וְתַשְׁכְּחוּן וְאֶתֵּן לְכוֹן תְּלָתִין פַּלְדָסִין וּתְלָתִין אִצְטְלָן דִלְבוּשָׁא׃ יג וְאִם לָא תוּכְלוּן לְחַוָּאָה לִי וְתִתְּנוּן אַתּוּן לִי תְּלָתִין פַּלְדָסִין וּתְלָתִין אִצְטְלָן דִלְבוּשָׁא וַאֲמַרוּ לֵיהּ חוּד חִידָתָךְ וְנִשְׁמְעִינָהּ׃ יד וַאֲמַר לְהוֹן מֵאָכְלָא נְפַק מֵיכְלָא וּמִתַּקִּיפָא נְפַק חוּלְיָא וְלָא יְכִילוּ לְחַוָּאָה חוּדִיתָא תְּלָתָא יוֹמִין׃ טו וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וַאֲמַרוּ לְאִתַּת שִׁמְשׁוֹן שַׁדֵּלִי יַת בַּעְלִיךְ וִיחַוֵּי לָנָא יַת חוּדִיתָא דִלְמָא נוֹקִיד יָתִיךְ וְיַת בֵּית אֲבוּךְ בְּנוּרָא הַלְמִסְכְּנוּתָנָא קְרֵיתוּן יָתָנָא הַלְכָא׃ טז וּבְכַת אִתַּת שִׁמְשׁוֹן עֲלוֹהִי וַאֲמַרַת לְחוֹד שְׂנֵאתַנִי וְלָא רְחֵמְתָּנִי חוּדְתָא חֲדֵתָא לִבְנֵי עַמִּי וְלִי לָא חַוֵּיתָא וַאֲמַר לַהּ הָא לְאַבָּא וּלְאִמָּא לָא חַוֵּיתִי וְלִיךְ אֲחַוֵּי׃ יז וּבְכַת עֲלוֹהִי שִׁבְעָא יוֹמַיָא דַהֲוָה לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְחַוִּי לַהּ אֲרֵי דְחַקְתֵּיהּ וְחַוִּיאַת חוּדִיתָא לִבְנֵי עַמַּהּ׃ יח וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַד לָא מֵעַל שִׁמְשָׁא מַה חֲלֵי מִדּוּבְשָׁא

רדק

רז"ל לקיחת הפת ממקומו שנדבק שם בתנור ואמר אף הרודה ונותן לסל מגרפן לחלה וקראו שם הכלי שנותנין בו הפת מרדה כאמרם כשירדה לא ירדה במרדה אלא בסכין: (י) אל האשה. כתרגומו על עיסק איתתא: ואמר וירד אביהו והנה ירדו שלשתם שמשון ואביו ואמו נראה כי אביו נכנס לעיר תחילה על ענין האשה שתכין עצמה לנשואין: (יא) ויקחו שלשים מרעים. כמו ויקח קרח כלומר כל אחד לקח חבירו ונתקבצו ומ"ם כראותם על המרעים שזכר אחר כן וכמוהו ותראהו את הילד והדומים לו שכתבנו בספר מכלול: (יב) סדינים. הם יריעות של פשתן שהאדם שוכב בהם בלילה או מתעטף בהם ביום וי"ת פלדסין ותרגם בשני חריפין כתרי פלדסין: (טו) ביום השביעי. יום השבת היה יום רביעי לימי החופה ופי' ותבך עליו שבעת ימים השלמת שבעת ימים מיום השבת עד סוף שבעת ימי המשתה היתה בוכה בכל יום ופוצרת בו שיגיד לה החידה ויש לפרש ביום השביעי כמשמעו שביעי לימי המשתה והם כשראו שלא יכלו להגיד החידה בשלשת הימים נואשו מהגידה והחרישו עד יום השביעי וביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך ופירוש ותבך עליו שבעת הימים היא מעצמה בכתה עליו כל שבעת ימי המשתה ולא רצה להגיד לה וביום השביעי הציקתהו לפי שאמרו לה נשרוף אותך והגיד לה: הלירשנו. היו"ד מעמדת בגעיא במקצת הספרים ופירוש הפסוק הלירש אותנו קראתם לנו כדי שתקחו ממונינו ואם לא בעבור מה קראתם לנו שאנחנו רואים שתרצו לקחת ממונינו על ידי החידה וי"ת הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא תרגם הלא כמו הלום: (יח) החרסה. השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח והה"א נוספת כמו החדרה הטעם שאם בא השמש ביום

רשי

וירדהו ונסחיה: (י) וירד אביהו אל האשה. על עיסקי איתתא: (יא) מרעים. חברים לשושבינות: (טו) ויהי ביום השביעי. לימות השבת ולא שביעי למשתה והוא רביעי לימי המשתה: הלירשנו קראתם לנו הלא. תרגם יונתן הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא: (יז) שבעת הימים. הנותרים משבעת הימים מרביעי ואילך: (יח) בטרם יבא החרסה. לפני שקיעת החמה שעדיין היה להם שהות עד הערב: חרשתם בעגלתי. משל הוא

רלבג

לשמשון לנשא שב שמשון לקחת אותה לו לאשה וידמה שנתנו לה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה: (יז) ויגד לה כי הציקתהו. אפשר שיהיה הרצון בזה שמרוב השתדלות בזה עמו הלאה אותו והציקתהו עד שלא יכול הגיל שלא יגיד לה החידה או יהיה הציקתהו בענין המשגל כי כשהיה תובע אותה היתה מונעת ממנו בעת שהיה יצרו תקפו וכאשר לא יכול לסבול זה הגיד לה את החידה עד שבטרם יבא השמש ביום הזה נשלם לאנשי העיר ענין הגדת החידה: (יח) לולי חרשתם בעגלתי. אמר זה להעיד להם כי אשת שמשון גלתה להם החידה ולולי זה לא מצאוה או אמר זה להורות שהוא היה חושד אשתו שזנתה עם אחד מהם ולזה גלתה לו ענין החידה והוא

אישך ו' בקריא' וסי' אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך. אם לא שטית טמאה תחת אישך. ואת כי שטית תחת אישך ב' בפסוק. פתי את אישך. אחרי מות אישך. והד השלחת לאישך: ויגד ד' רפין וסי' פתי את אישך. ויגד לנו ה' אלהיך. ויגד לך תעלמות חכמה. ועוף השמים ויגד לך: ולי ה' בקריאה וסי' ותבך אשת שמשון עליו. ויהי לשאול מאד. ולי אני עבדך ולצדוק הכהן. לי הכסף ולי הזהב אמר. לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספר'. ולי מה יקרו רעיך. ה' דלותי ולי יהושיע. ולי הדברי ורברבני:

תולדות אהרן מהאוכל יצא מאכל. זוכר ויחי.

מצודת ציון

ממקום דבוקו וכן רדנו לא נשוב (ירמיה ב). כדרז"ל רדיית הפת (שבת קי"ז): (יא) מרעים. חברים ושושבינים: (יב) אחודה. ענין דבר הסתום שקשה לדעתו: סדינים. שם מלבוש מה: חליפות בגדים. יקראו כן כי דרך להחליפם בכל פעם: (טו) ויגד לנו. ר"ל לצרכינו: (יז) הציקתהו. ענין צרה ודחק כמו מעוף צוקה (ישעיה ח): (יח) יבוא. ענין שקיעה. כמו כי בא השמש (בראשית כח): החרסה. השמש. כמו מלמעלה החרס (לעיל ח): נולא

מצודת דוד

בעת ההלוך היה אוכל: (י) וירד אביהו. מתחלה ירד אביו להכין צרכי המשתה כי שמשון עשה שם המשתה משלו כי כן דרך הבחורים לעשות המשתה משלהם בעת הנשואים ולזה ירד אביו בתחלה להכין הכל: (יא) כראותם. כאשר ראו האשה ואביה את שמשון בא אחר אביו: ויהיו אתו. לדבר עמו ולשמחו: (יב) אחודה כו'. אשאל אתכם חידה ואם תגידו ביאור החידה במשך ימי המשתה: ומצאתם. ר"ל אם תכוונו לאמיתת הדבר: (יג) חודה. ר"ל אמור החידה ולתוספת ביאור אמרו חידתך: (יד) מהאוכל. מהדבר האוכל זולתו יצא דבר מאכל ומדבר חזק יצא דבר מתוק: (טו) ביום השביעי. לא לימי המשתה אלא אל יום השבת יאמר והיה רביעי לימי המשתה ובעבור כי בשבת לא התמיד שמשון לשבת עמהם מצאו מקום לדבר אל האשה: ויגד לנו. ר"ל לך יגיד לצרכינו כי תשובי ותגיד לנו: הלירשנו. וכי לרשת אותנו קראת לנו על המשתה בתמיה: הלא. כי לא לרשת ור"ל הקריאה היתה לשמוח ולא לרשת ועתה ראינו שהכונה היתה לרשת: (טז) לא הגדתה. הביאור מן החידה: (יז) שבעת הימים. ר"ל עד כלות שבעת הימים: אשר היה להם המשתה. ר"ל אשר הדרך לשמוח בהן והיא בכתה: כי הציקתהו. היתה דוחקת אותו מאוד, ומנעה עצמה ממנו וכדומה: (יח) בטרם יבוא החרסה. בעוד לא עבר יום השביעי

עַז מֵאֲרִי וַיֹּאמֶר לָהֶם לוּלֵא חֲרַשְׁתֶּם ב' רפ'
בְּעֶגְלָתִי לֹא מְצָאתֶם חִידָתִי׃ יט וַתִּצְלַח
עָלָיו רוּחַ יְהוָה וַיֵּרֶד אַשְׁקְלוֹן וַיַּךְ
מֵהֶם ׀ שְׁלֹשִׁים אִישׁ וַיִּקַּח אֶת־
חֲלִיצוֹתָם וַיִּתֵּן הַחֲלִיפוֹת לְמַגִּידֵי ל' . ל' ומ"ל
הַחִידָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַיַּעַל בֵּית אָבִיהוּ׃ ז'
כ וַתְּהִי אֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן לְמֵרֵעֵהוּ אֲשֶׁר
רֵעָה לוֹ׃ טו א וַיְהִי מִיָּמִים ל' . ד'
בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים וַיִּפְקֹד שִׁמְשׁוֹן אֶת־
אִשְׁתּוֹ בִּגְדִי עִזִּים וַיֹּאמֶר אָבֹאָה אֶל־ ל' חס'
אִשְׁתִּי הֶחָדְרָה וְלֹא־נְתָנוֹ אָבִיהָ ד'
לָבוֹא׃ ב וַיֹּאמֶר אָבִיהָ אָמֹר אָמַרְתִּי כִּי־ ג' חס'
שָׂנֹא שְׂנֵאתָהּ וָאֶתְּנֶנָּה לְמֵרֵעֶךָ הֲלֹא
אֲחוֹתָהּ הַקְּטַנָּה טוֹבָה מִמֶּנָּה תְּהִי־נָא
לְךָ תַּחְתֶּיהָ׃ ג וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן
נִקֵּיתִי הַפַּעַם מִפְּלִשְׁתִּים כִּי־עֹשֶׂה
אֲנִי עִמָּם רָעָה׃ ד וַיֵּלֶךְ שִׁמְשׁוֹן
וַיִּלְכֹּד שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת שׁוּעָלִים וַיִּקַּח ב' מ"ל
לַפִּדִים וַיֶּפֶן זָנָב אֶל־זָנָב וַיָּשֶׂם ל'
לַפִּיד אֶחָד בֵּין־שְׁנֵי הַזְּנָבוֹת בַּתָּוֶךְ׃ ל' . ב'
ה וַיַּבְעֶר־אֵשׁ בַּלַּפִּידִים וַיְשַׁלַּח בְּקָמוֹת ה' כ"כ ופתח' לפידים . ל'
פְּלִשְׁתִּים וַיַּבְעֵר מִגָּדִישׁ וְעַד־קָמָה
וְעַד־כֶּרֶם זָיִת׃ ו וַיֹּאמְרוּ פְלִשְׁתִּים ל'
מִי עָשָׂה זֹאת וַיֹּאמְרוּ שִׁמְשׁוֹן חֲתַן ד' וא' וחתן
הַתִּמְנִי כִּי לָקַח אֶת־אִשְׁתּוֹ וַיִּתְּנָהּ

ומה תקיף מאריא ואמר להון אילולפון בדקתון באתתי לא אשכחתון חודתי: יט ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי ונחת לאשקלון וקטל מנהון תלתין גברא ונסיב ית זרזיהון ויהב אצטליא לדחויאו חודיתא ותקיף רוגזיה וסליק לבית אבוהי: כ והות אתת שמשון לחבריה דהוה שושביניה: א והוה לזמן יומין ביומי חצד חטין ואדכר שמשון ית אתתיה בגדיא בר עזי ואמר איעול לות אתתי לאדרון בית משכבא ולא שבקיה אבוהא למיעל: ב ואמר אבוהא מימר אמרית ארי מסנא סניתה ויהביתה לחברך הלא אחתא זערתא שפירא מנה תהי כען לך חלופא: ג ואמר להון שמשון זכאי אנא זמנא הדא מפלשתאי ארי עביד אנא עמהון בישא: ד ואזל שמשון ואחד תלת מאה תעלין ונסיב בעוריא וקטר דנבא בריש דנבא ושוי בעורא חד בין תרין דנביא במציען: ה ואדליק אשתא בבעוריא ושלח בקמת פלשתאי ואדליק מגדישיא ועד כרמיא ועד זיתא: ו ואמרו פלשתאי מן עבד דא ואמרו שמשון חתניה דתמני ארי נסיב ית אתתיה ויהבה לחבריה

הוא אילולפון בדקתון באתתי : (יט) רוח ה'. רוח גבורה מן קדם ה' : חליצותם. מלבושים שחלץ מעליהן : (כ) למרעהו. לאחד משושביניו נתנה : (ג) נקיתי הפעם. בדין אעשה להם ברעה : (ד) ויפן. את הזנבות זנב אל זנב. ויפן משמע הוא עצמו פנה. ויפן משמע הפנה את אחרים וכן שימוש כל תיבה שפעל שלה בה"א וירב העם וירב בבת יהודה תאניה ויגל יהודה מעל אדמתו הגלה ויגל מלך אשור את ישראל אשורה ויגלה : (ו) חתן התמני

רלבג

והוא הגידה לאנשי העיר : (יט) ובגבורתו הכה ל' מפלשתים באשקלון ולקח את חליצותם ונתנם למגידי החידה. וחרה אף שמשון על רוע תכונת אשתו ונפרד ממנה ועלה בית אביהו וכאשר ראה אביה כי עזבה שמשון החזירה לסורה ונתנ' לאשה לאחד מן החברים אשר רעה לו שמשון בשבעת ימי המשתה : (א) ואחר זה בימי קציר חטים היה שב שמשון לפקוד את אשתו בגדי עזים וחשב לבוא אליה והגיד לו אביה כי נתנה למרעהו לאשה לחשבו שכבר שנאה ורצה לתת לו לפייסו אחותה הקטנה אשר היתה טובה ממנה והתפעל מזה שמשון ורצה להנקם מפלשתים ואמר שהוא נקי אם יעשה עמם רעה ולא יוכלו לגנותו על זה כי בדין היה לו להרע להם על מה שעשו כנגדו מזה הפועל : (ב) והנה התחכם שמשון להרע להם בזה האופן והוא שכבר לכד שלש מאות שועלים ולקח לפידים ושם פני זנב אל זנב מהשועלים וקשר בין הזנבות לפיד אחד והוא עץ ידלק בו האש בקלות ולאיחור תנועת השועלים היה בוער האש בכל מקום שיעברו בו טרם עברם ממנו

השביעי טרם הגידם החידה היו נותנים לו ל' סדינים. כי כבר שלמו שבעת הימים לפיכך דחקו להגיד בטרם בא השמש חרשתם בעגלתי. ע"ד משל כלו' שחקרו הרבה באשתו וכן חרשתה רשע על דרך משל והמסרה אמרה בתרי לישני : (יט) ויך מהם שלשים איש. קבלו רבותינו ז"ל כי מותר היה לו ליטמא למתים אף על פי שהיה נזיר כי המלאך אמר נזיר אלהים יהיה הנער ולא נדר הוא עצמו בנזיר ודברים שאמר לו המלאך בפירוש היו אסורים לו יין ותגלח' לפיכך היה מכה בפלשתים ומפשיטם אחר כן שנאמר ויך ויקח ולולי קבלתם היינו יכולין לומר כי היה מכה בפלשתים באבן או בזולת' ולא היה נוגע בהם כמו שהכה אות' בלחי החמור שהיה משליך אותה עליהם והורג אותם בה או אפילו היה נוגע בם טרם מותם היה מסלק ידו מהם כי לא ימות האדם תכף מהמכ' ואע"פ שהוכה מכת מות. ג"כ ויקח את חליצותם טרם מותם או אפי' אחר מותם נוה לפלשתי' אחד להפשיטם. או נוכל לומר כי היה נזהר מלהטמא למת אלא במקום מצוה והמלחמה בפלשתי' מצוה היתה להלחם בהם ולהושיע את ישראל מידם ומה' הי' הכל כמו שכתוב כי מה' הוא והנה. קבלו רבו' ז"ל כי נזיר מטמא למת מצוה : חליצותם. בגדיהם וכלי זינם ובדמיה' נתן החליפות למגידי החידה גם כן הסדינים אף על פי שלא זכרם או החליפות לבד כי די היה להם אחר שבמרמה לקחום ממנו : (כ) למרעהו אשר רעה לו. כתרגומו לחבריה דהוה שושביניה : אשר רעה. שלקח אותו שמשון לריע : (ג) נקיתי הפעם. הפעם הזאת אני נקי מהם כי בדין אעשה עמם רעה : (ד) שועלים. למה שועלים לפי שהשועל מנהגו לחזור לאחוריו לפיכך היה דבק הלפי' בין שתי הזנבות כי כל אחד מהם היה חוזר לאחוריו ולא היה נפרד מחבירו ומתוך כך היה הלפיד דבק בהם ואלולי כן היה זה הולך לפניו וזה לפניו והלפיד נופל מביניהם ורז"ל דרשו מאי שנא שועלים אמר שמשון יבא שועל שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו בשבועתם והיא שבועת אבימלך לאברהם : ויפן זנב אל זנב. מבניין הפעיל כי הוא בשש נקודות : (ה) ועד כרם זית. ועד

לולא ד' כתיב א' בקריאה וסי' נמסר בסדר מקץ : אביהו ז' בקריאה וסי' וירד אביהו אל האשה : וירד אשקלון. וירד אחיו וכל בית אביהו. ורקרהו אביהו. וישלח חירם מלך צר. ולחסה מן בני מררי. ויחל שלמה לבנות : אמרו ו' ג' חס' וג' מ"ל וסי' נמסר בראש סדר משפטים בסדר נשוא : חתן ר' וא' וחתן וסי' נמסר בשמות :

תולדות אהרן לולי חרשתם. סנהדרין כא (שבת ז) : ויך מהם. נזיר ד : נקיתי הפעם. עקידה שער כ"ס : שלש מאות שועלים. סוטה י : ויבער. ברכות ל"ס ב"מ פז:

מצודת דוד

שהוא סוף הזמן שקבעו : מה מתוק. אין דבר יותר מתוק מדבש : לולא חרשתם. ר"ל אם לא גלתה לכם אשתי לא הייתם יודעים החידה ואמר בל' משל. או שאמר אם לא היתה חתירת מחשבותיכם באמצעות אשתי לשהיא תחקור ממני להגיד לכם לא מצאתם חידתי (ולפי שמלת חרישה היא משותפת לחרישה ממש ולחתירת המחשבה כינה אשתו בשם עגלה המלומדת לחרוש והיא מליצה נאותה) : (יט) ויחר אפו. על אשתו בעבור שגלתה מצפונו : (כ) ותהי וכו'. נשאת לחברו אשר נתחבר לשמשון לשושבין : טו (א) בגדי עזים. זכר בה בהבאת גדי עזים לה למנה : אבואה וכו'. לשכב עמה להיות אצלה : (ב) כי שנא שנאתה. בראותי כי חרה לך על שגלתה מצפונך : (ג) נקיתי וכו'. הפעם הזאת אהיה נקי מפלשתים כאשר אעשה להם רעה כי לא יחשבו לי לאשמה על כי מהראוי להרע עמהם : (ה) וישלח. שלחם לנפשם בין הקמות : (ו) ויאמרו. הרואים אותו שעשהו :

מצודת ציון

לולא. אם לא : חרשתם. מל' חרישה. גם הוא ענין חתירת המחשבה והעיון בדבר כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג) : (יט) ותצלח. ועבר כמו וצלחו את הירדן (ש"ב י"ט) : חליצותם. ענין שליפה כמו חלוץ הנעל (דברים כ"ה) ור"ל הבגדים שחלץ מהם או הבגדים יקראו כן כאשר יקראו חליפות ע"ש שמחליפים בכל פעם וזהו כהסרת ושליפת הבגדים שזה לבוש בהם ולזה יקראו גם חליצות : טו (א) מימים. מסוף ימים או מסוף שנה : ויפקוד. ענין זכירה והשגחה כמו פקוד פקדתי (שמות ג') : (ב) תחתיה. במקומה : (ד) לפידים. כן נקרא העץ אשר יקשר בו שלהבת וכן כלפיד יבער (ישעיה ס"ב) וקראם ע"ש סופם כי כשהבעיר בהם האש נעשו לפידים : ויפן. הפנה : בתוך. באמצע כמו והעיר בתוך (במדבר ל"ה) : (ה) בקמות. היא התבואה המחוברת לקרקע : מגדיש. תבואה

ועד כרם ועד זתים הכל הבעיר וכת"י ועד כרמיא ועד זיתיא. ויש לפרש כרם סמוך לזית ויקרא כרם זית הזיתים הנטועים ביחד הרבה כמו שנקרא כרם הגפנים הנטועים ביחד הרבה וכן אמרו רז"ל כרם זית איקרי כרם סתמא לא איקרי: (ז) אם תעשון כזאת. אם מתחלה כשגזלו אשתי עשיתם זאת שרפתם אותה ואת בית אביה היה טוב אבל עתה שלא חששתם מתחילה עד שנקמתי אני דיני מכם לא אחדל עדי' אא"כ נקמתי בכם פעם אחרת ואחר כן אחדל: (ח) שוק על ירך. ת"י פרשין עם רגלאין שוק הוא הרגלי וירך הוא הרוכב. ויש לפרש שוק על ירך על הנופלים בנוסם כלו' כי לא הפך אחד מהם פניו אליו ולא עמד איש בפניו אלא כלם נסו מפניו והכה אותם בנוסם ונופלים שוק על ירך כי הנס ונופל על פניו מתהפך שוקו על ירכו: (ט) וינטשו בלחי. על שם סופו כי על דבר לחי החמור נקרא המקום לחי ופי' וינטשו לשון שטיחה כמו והנם נטושים על פני האדמה: (יא) כאשר עשו לי. רע עשו לי ורע עשיתי להם וכן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: (יג) ויעלוהו מן הסלע. כי מקום בני יהודה היה גבוה מן הסלע כמו שאמר למעלה וירדו אל סעיף סלע עיטם: (יד) בערו באש. ת"י כיתנא דאחד ביה נורא: וימסו. מבנין נפעל והוא כמו וימס לבב העם: אסוריו. שם והאחד ממנו אסור והם היתרים אשר נאסר בהם: (טו) טריה. לחה וכן מכה טריה וכן יקראו לה בערבי טרי וי"ת במיתא ואם הבי"ת שמוש פירוש בלחותה מדברי רז"ל אם היתה שדה מטוננת מותר

תעשון פ"ו וסימן נמסר בסוף מטות ובהאי ספרא סי' ז':

וּסְלִיקוּ פְלִשְׁתָּאֵי וְאוֹקִידוּ יָתַהּ וְיָת אֲבוּהָא בְּנוּרָא׃ ז וַאֲמַר לְהוֹן שִׁמְשׁוֹן אִם תַּעְבְּדוּן כַּהֲדָא אֱלָהֵן כַּד אֶתְפְּרַע מִנְּכוֹן וּבָתַר כֵּן אֶתְמְנַע׃ ח וּמְחָא יַתְהוֹן פָּרָשִׁין עִם רִגְלָאִין מְחָא סַגִּיאָה וּנְחַת וִיתֵיב בִּשְׁקִיף כֵּיף עֵיטָם׃ ט וּסְלִיקוּ פְלִשְׁתָּאֵי וּשְׁרוֹ בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וְאִתְרְטִישׁוּ עַל לֶחִי׃ י וַאֲמַרוּ אֱנָשֵׁי יְהוּדָה לְמָא סְלֵקְתּוּן עֲלָנָא וַאֲמַרוּ לְמֵיסַר יַת שִׁמְשׁוֹן סְלֵיקְנָא לְמֶעְבַּד לֵיהּ כְּמָא דַעֲבַד לָנָא׃ יא וּנְחָתוּ תְּלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא מִדְּבֵית יְהוּדָה לִשְׁקִיף כֵּיף עֵיטָם וַאֲמַרוּ לְשִׁמְשׁוֹן הֲלָא יְדַעְתָּא אֲרֵי שָׁלְטִין בָּנָא פְּלִשְׁתָּאֵי וּמָה דָא עֲבַדְתְּ לָנָא וַאֲמַר לְהוֹן כְּמָא דַעֲבָדוּ לִי כֵּן עֲבָדִית לְהוֹן׃ יב וַאֲמַרוּ לֵיהּ לְמֵיסְרָךְ נְחָתְנָא לְמִמְסְרָךְ בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַר לְהוֹן שִׁמְשׁוֹן קַיִּימוּ לִי דִלְמָא תִשְׁלְטוּן בִּי אַתּוּן׃ יג וַאֲמַרוּ לֵיהּ לְמֵימַר לָא אֲרֵי מֵיסַר נֵיסְרִינָךְ וְנִמְסְרִינָךְ בִּידֵיהוֹן וּמִקְטַל לָא נִקְטְלִנָּךְ וַאֲסָרוּהִי בְּתַרְתֵּין גְּדִילַן חַדְתִּין וְאַסְּקוּהִי מִן כֵּיפָא׃ יד הוּא אֲתָא עַד לֶחִי וּפְלִשְׁתָּאֵי יַבִּיבוּ לְקַדָּמוּתֵיהּ וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ וַהֲוָאָה גְדִילַיָּא דְעַל דְרָעוֹהִי כְּכִתָּנָא דְאָרַח בֵּיהּ נוּרָא וְאִתְמְסִיוּ אֲסָרוֹהִי מֵעַל יְדוֹהִי׃ טו וְאַשְׁכַּח לוּעָא דַחֲמָרָא בְּטִינָתָא וְאוֹשִׁיט יְדֵיהּ וּנְסַבַהּ וּקְטַל

לְמֵרֵעֵהוּ וַיַּעֲלוּ פְלִשְׁתִּים וַיִּשְׂרְפוּ
כ"ס אוֹתָהּ וְאֶת־אָבִיהָ בָּאֵשׁ׃ ז וַיֹּאמֶר לָהֶם
י"ד שִׁמְשׁוֹן אִם־תַּעֲשׂוּן כָּזֹאת כִּי אִם־
נִקַּמְתִּי בָכֶם וְאַחַר אֶחְדָּל׃ ח וַיַּךְ אוֹתָם
שׁוֹק עַל־יָרֵךְ מַכָּה גְדוֹלָה וַיֵּרֶד וַיֵּשֶׁב
בִּסְעִיף סֶלַע עֵיטָם׃
ט וַיַּעֲלוּ פְלִשְׁתִּים וַיַּחֲנוּ בִּיהוּדָה
וַיִּנָּטְשׁוּ בַּלֶּחִי׃ י וַיֹּאמְרוּ אִישׁ יְהוּדָה
ב' חד מ"ל וחד חסר לָמָה עֲלִיתֶם עָלֵינוּ וַיֹּאמְרוּ לֶאֱסוֹר
אֶת־שִׁמְשׁוֹן עָלִינוּ לַעֲשׂוֹת לוֹ כַּאֲשֶׁר
עָשָׂה לָנוּ׃ יא וַיֵּרְדוּ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
אִישׁ מִיהוּדָה אֶל־סְעִיף סֶלַע עֵיטָם
וַיֹּאמְרוּ לְשִׁמְשׁוֹן הֲלֹא יָדַעְתָּ כִּי־
מֹשְׁלִים בָּנוּ פְּלִשְׁתִּים וּמַה־זֹּאת
כ"ס עָשִׂיתָ לָּנוּ וַיֹּאמֶר לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ
לִי כֵּן עָשִׂיתִי לָהֶם׃ יב וַיֹּאמְרוּ לוֹ
ל' לֶאֱסָרְךָ יָרַדְנוּ לְתִתְּךָ בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים
כ"ס וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן הִשָּׁבְעוּ לִי פֶּן־
תִּפְגְּעוּן בִּי אַתֶּם׃ יג וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֵאמֹר
ל' וחד הליוגן לֹא כִּי־אָסֹר נֶאֱסָרְךָ וּנְתַנּוּךָ בְיָדָם
ג'.ב' חס' וחד מ"ל וְהָמֵת לֹא נְמִיתֶךָ וַיַּאַסְרֻהוּ בִּשְׁנַיִם
עֲבֹתִים חֲדָשִׁים וַיַּעֲלוּהוּ מִן־הַסָּלַע׃
ב' יד הוּא־בָא עַד־לֶחִי וּפְלִשְׁתִּים הֵרִיעוּ
לִקְרָאתוֹ וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ יְהוָה
וַתִּהְיֶינָה הָעֲבֹתִים אֲשֶׁר עַל־
ל' כ"כ. ל' זְרוֹעוֹתָיו כַּפִּשְׁתִּים אֲשֶׁר בָּעֲרוּ בָאֵשׁ
ל'. ל' וַיִּמַּסּוּ אֱסוּרָיו מֵעַל יָדָיו׃ טו וַיִּמְצָא
ב' ומכס לְחִי־חֲמוֹר טְרִיָּה וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ

התמני. חתן הפלשתי אשר בתמנה: (ז) אם תעשון כזאת. ושמא רגילין אתם בכך לתת אשתו של זה לזה: (ח) שוק על ירך. פרשין עם רגלאין רוכב סוס אינו נשען על ירכו כי אם על שוקו רגל אחד נתון בברזל התלוי במרכבת: בסעיף. בנקרת סלע עיטם וחברו סעיפי הסלעים מסעף פארה: (ט) וינטשו. ויתפזרו: בלחי. שם מקום: (י) למה עליתם עלינו. הלא עבדים אנחנו לכם: לאסור את שמשון. שתאסרוהו ותסגירוהו לנו: (יג) לא כי אסור נאסרך. לא נהרוג אותך כי אם אסור נאסרך: (יד) רוח ה'. רוח גבורה מן קדם ה': אסוריו. קשוריו: (טו) טריה. לחה וראיתי בספר רפואות שקורא ללחה

רלבג

ממנו ובזה האופן הבעיר שמשון בקמות פלשתים מגדיש ועד קמה ועד כרם זית ר"ל השדה שהוא נטוע זיתים כדמות כרם כי לאיחור תנועת השועלים בהם בער בהם האש קודם עברם מהם וכאשר ידעו פלשתים כי שמשון עשה זה מצד מה שעשה כנגדו אבי אשתו ורצו להנקם מאבי אשתו ומאשתו ולא התפעלו כנגד שמשון כי כבר התבאר להם כי בדין עשה מה שעשה: (ז) ויאמר להם שמשון. הראוי שתעשו כזאת. להוסיף לעשות כנגדי הנה אם נקמתי בכם מענין הראשון ואחר אחדל מהרע לכם אך עתה ששבתם לעשות כנגדי הנה אני עושה עמכם רעה: (ח) והכה אותם שמשון שוק על ירך מכה גדולה ר"ל שוק אל ירך ודמה הרגלים לשוק והפרשים הרוכבים בסוסים לירך כי השוק הוא למטה מהירך: ואחר ירד שמשון וישב בסעיף סלע עיטם מפני פלשתים שהיו אורבים לו: (ט) וינטשו בלחי. ר"ל שהתפזרו והתפשטו במקום ההוא מענין והנם נטושים: (יג) והנה אסרו בני יהודה את שמשון בשנים עבותים חדשים לתתו ביד פלשתים הוא בא עד לחי שהיו שם פלשתים רבים: (יד ותצלח עליו רוח גבורה מאת ה' ושבו העבותים אשר על זרועותיו אבל גבורתו כפשתים אשר בערו באש באופן שנדמה לו כאלו נמסו אסוריו מעל ידיו כי לא נצרך לכח מרגיש לנתק העבותים ואפשר עם זה שהיו שאר הדברים יחד ר"ל שהעב"י התלים

מצודת ציון

תבואה קצורה מונחים זה ע"ג זה: כרם זית. פרדס אילני זית: (ח) שוק. הוא פרק האמצעי מן הרגל: ירך. הוא פרק העליון: בסעיף. הוא שן הסלע כמו ובסעיפי הסלעים (ישעיה ב) והוא ל' מושאל מענף האילן הקרוי סעיף כמ"ש בסעיפיה פוריה (שם יז) וע"ש שבולטת מהסלע כענף מן האילן: (ט) וינטשו. ענין פזור כמו וינטשו בעמק רפאים (ש"ב ה'): בלחי. אמר ע"ש סופו שקראו רמת לחי: (יב) תפגעון. ענין מכת מות כמו גש פגע בו (שם א'): (יג) עבותים. חבלים עבות שזורים בשלשה כפולים: (יד) ותצלח. ועברה: וימסו. מלשון המסה והמגס: אסוריו. קשוריו שנאסר בהם: (טו) לחי. כך שם עצם מה מעצמות הראש: טריה

מצודת דוד

וישרפו. לפייס את שמשון: (ז) אם תעשון כזאת. ר"ל לכן אשר עשיתם כזאת לנקום נקמתי לא יהיה לי עמכם איבת עולם רק אנקום בכם פעם אחת ואחר זה אחדול מלנקום: (ח) שוק על ירך. תרגום יונתן פרשין עם רגלאין דימה את הפרשים רוכבי סוסים אל הירך שהוא בגובה הרגל והולכי רגלי דימה לשוק שהוא בתחתית הרגל: (יא) עשית לנו. כי הלא ינקמו בנו: כאשר עשו לי. שלא מיחו באשתי מלהנשא לאחר: (יב) לאסרך ירדנו. כי הפלשתים גזרו עליהם לאסרו ולהביאו: השבעו לי. ר"ל אמסור עצמי בידכם אך השבעו לי על הדבר שרק תאסרו אותי כי ירא אני פן תפגעון בי: (יד) הוא בא. כי לא אסרו כ"א ידיו ולא רגליו: הריעו. תרועת שמחה: כפשתים. חלושים כפשתים אשר נתרכו באש: וימסו. כאלו נמסו מעל ידיו העבותים שנאסר בהם: (טו) לחי חמור

רשי

ללחה שיוצא מן המכה טריה : (טז) חמור חמורתים. בלחי החמור לצבור צברים רבים. בלועא דחמרא רמיתינון דגורין : (יט) את המכתש. גומא שהשן יושבת בה עשוייה כעין מכתשת : עין הקורא. מעין שבא על ידי זעקת הקורא אל ה' : (ב) לעזתים לאמר. לאנשי עזה נאמר : ויתחרשו. נהגו עצמן בשתיקה : (ג) ויסעם. ויעקרם ממקומם

רדק

מותר פי' לחה : (טז) חמור חמורתים. צבור וצבורים כמו חמר חמרים והם שלשה משקלים בזה הענין חמור משקל אחד בשקל שאור יאור וחומר מן חומרים משקל אחר בשקל קדש חדש וחמורתים מן חמורה משקל אחר משקל דטרה חגורה : (יז) רמת לחי. תרגום וישלך ורמת ולפי שהשליך הלחי שם קראו רמת לחי : (יט) אל המכתש אשר בלחי. י"ת ית כיפא דבלועא יראה דעת התרגם כי סלע היה תחת הלחי והיה הסלע עשוי כמו מכתש לפיכך קראו מכתש. ובנסחא אחרת מצאתי ית ככא דבלועה והוא הגומא שהשן תקועה בתוכה ובנסחא אחרת מצאתי רומזא דבלעא ולא ידעתי מה : עין הקורא. כתרגומא עינא דאתיהיבת בצלותיה דשמשון : (כ) וישפט את ישראל בימי פלשתים. פעם בימי פלשתים הימים שפלשתים מושלים בישראל והוא הושיעם מהם אע"פ שלא היתה תשועתם שלימה : (א) אשה זונה. איתתא פונדקיתא וכבר כתבנו דעת המתרגם בענין רחב הזונה : (ב) לעזתים לאמר. לעזתים הוגד לאמר וכן הוא התרגום לעזתא איתחוא למימר : ויתחרשו. כתרגומו ושתיקו כל ליליא כלומר עשו עצמן כחרשים כדי שלא ישמר מהם שמשון : (ג) ויסעם. ויסע עמם ועם הבריח כי לא נמצא ממנו מפעל הקל יוצא כי אם בודד וכן

וַיַּךְ־בָּהּ אֶלֶף אִישׁ׃ טז וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן
בִּלְחִי הַחֲמוֹר חֲמוֹר חֲמֹרָתָיִם בִּלְחִי ל' . כ' בענין
הַחֲמוֹר הִכֵּיתִי אֶלֶף אִישׁ׃ יז וַיְהִי
כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר וַיַּשְׁלֵךְ הַלְּחִי מִיָּדוֹ
וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא רָמַת לֶחִי׃ ל'
יח וַיִּצְמָא מְאֹד וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר ב' כ'
אַתָּה נָתַתָּ בְיַד־עַבְדְּךָ אֶת־הַתְּשׁוּעָה כ"ע חס'
הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְעַתָּה אָמוּת
בַּצָּמָא וְנָפַלְתִּי בְּיַד הָעֲרֵלִים׃
יט וַיִּבְקַע אֱלֹהִים אֶת־הַמַּכְתֵּשׁ אֲשֶׁר־ ל' . כ' כליט
בַּלְּחִי וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וַיֵּשְׁתְּ וַתָּשָׁב
רוּחוֹ וַיֶּחִי עַל־כֵּן ׀ קָרָא שְׁמָהּ עֵין
הַקּוֹרֵא אֲשֶׁר בַּלֶּחִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ י' מ"ל
כ וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי פְלִשְׁתִּים
עֶשְׂרִים שָׁנָה׃
טז א וַיֵּלֶךְ שִׁמְשׁוֹן עַזָּתָה וַיַּרְא־שָׁם אִשָּׁה כ'
זוֹנָה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ ב לָעַזָּתִים ׀ לֵאמֹר ל'
בָּא שִׁמְשׁוֹן הֵנָּה וַיָּסֹבּוּ וַיֶּאֶרְבוּ־לוֹ
כָל־הַלַּיְלָה בְּשַׁעַר הָעִיר וַיִּתְחָרְשׁוּ ל'
כָל־הַלַּיְלָה לֵאמֹר עַד־אוֹר הַבֹּקֶר ו'
וַהֲרַגְנֻהוּ׃ ג וַיִּשְׁכַּב שִׁמְשׁוֹן עַד־חֲצִי ל' וחס'
הַלַּיְלָה וַיָּקָם בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּאֱחֹז ג' א"ג
בְּדַלְתוֹת שַׁעַר־הָעִיר וּבִשְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת
וַיִּסָּעֵם עִם־הַבְּרִיחַ וַיָּשֶׂם עַל־ כ' חס'
כְּתֵפָיו וַיַּעֲלֵם אֶל־רֹאשׁ הָהָר אֲשֶׁר ז' פסוקים על אל על
עַל־פְּנֵי חֶבְרוֹן׃

בַּהּ אֲלַף גַּבְרָא׃ טז וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן בְּלוֹעָא דַחֲמָרָא רְמִיתִנּוּן דְּגוֹרִין בְּלוֹעָא דַחֲמָרָא ׳ קְטָלִית אֲלַף גַּבְרָא׃ יז וַהֲוָה כְּשֵׁיצָיוּתֵיהּ לְמַלָּלָא וּרְמָא לוֹעָא מִן יְדֵיהּ וּקְרָא לְאַתְרָא הַהוּא רָמַת לְחִי׃ יח וּצְחִי לַחֲדָא וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אַתְּ עֲבַדְתְּ עַל יַד עַבְדָּךְ יָת פּוּרְקָנָא רַבָּא הָדָא וּכְעַן אֵימוּת בִּצְחוּתָא וְאֶתְמְסַר בִּידָא דְעָרְלָאֵי׃ יט וּבְזַע יְיָ יָת כֵּיפָא דִּי בְּלוֹעָא וּנְפָקוּ מִנֵּיהּ מַיָּא וּשְׁתִי וְתָבַת רוּחֵיהּ וַחֲיָא עַל כֵּן אִתְקְרֵי שְׁמַהּ עֵינָא דְּאִתְיְהִיבַת בִּצְלוֹתָא דְּשִׁמְשׁוֹן הִיא קַיָּמָא בְּלֶחִי עַד יוֹמָא הָדֵין׃ כ וְדָן יָת יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמֵי פְלִשְׁתָּאֵי עַסְרִין שְׁנִין׃ א וַאֲזַל שִׁמְשׁוֹן לְעַזָּה וַחֲזָא תַמָּן אִתְּתָא פּוּנְדְּקִיתָא וְעַל לְוָתַהּ׃ ב לְעַזָּתָאֵי אִתְחֲוָה לְמֵימַר אֲתָא שִׁמְשׁוֹן הָכָא וְאַסְחַרוּ וּכְמַנוּ לֵיהּ כָּל לֵילְיָא בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע קַרְתָּא וּשְׁתִיקוּ כָּל לֵילְיָא לְמֵימַר עַד נְהוֹר צַפְרָא וְנִקְטְלִינֵיהּ׃ ג וּשְׁכֵב שִׁמְשׁוֹן עַד פַּלְגוּת לֵילְיָא וְקָם בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַאֲחַד בְּדָשֵׁי תְּרַע קַרְתָּא וּבִתְרֵין סִפַּיָּא וְנַטְלִינוּן עִם עַבְּרָא וְשַׁוִּי עַל כִּתְפוֹהִי וְאַסְּקִינוּן לְרֵישׁ טוּרָא דְעַל אַפֵּי חֶבְרוֹן׃

פי' רבי' ישעיה

(ב) ויתחרשו פי' נתיעצו בסוד : עד אור הבקר והרגנוהו. פי' נמתין עד אור הבקר והוא מקרא קצר : (ג) ויסיעם עם הבריח. כל פועל קל מזה השרש עומד בעצמו וזה יוצא באחר כמו הכבד : ע"כ

רלבג

התלים על דרך המופת העבותות ההם ושמם בחולשם כפשתים אשר בערו באש. ורוח הגבורה שסרתה עליו היתה בהריגתו אז אלף איש בלחי החמור שמצא ואמר שמשון בלחי החמור החרשתי צבור וצבורין מהרוגים ואמר חמור חמורתים לזווג שם עם חמור על צד הצחות : (יז) ויהי ככלותו לדבר וישלך הלחי מידו ויקרא למקום ההוא רמת לחי. כי נעשית שם גבורה נפלאה באמצעות לחי החמור עם שהמקום ההוא שאצלו היתה המלחמה היה שמו לחי וידמה שהוא היה מקום גבוה ולזה ג"כ קראו רמת לחי : (יט) המכתש אשר בלחי. אחשוב שהיה שן סלע דומה למכתש במקום שהיה שמו לחי וע"ד המופת בקע אותו הש"י ויצאו ממנו מים וישת ולהזכיר זה הנס קרא שמו עין הקורא אשר בלחי הרצון בזה שהשם היה עין השם אל הקורא לו שהוא שמשון להוציא לו משם מים : (כ) והנה זכר שכבר שפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה ואמר בימי פלשתים להורות שבימי שמשון בכללם היו פלשתים מושלים בישראל אלא שהוא הושיעם מידם תשועת מה : (א) אחר זה ספר שבא שמשון עזתה וראה שם אשה פונדקיתא ובא לביתה ללון שם : (ב) והנה הוגד לבני עזה שבא שמשון שם וארבו לו כל הלילה בשער ההיא ר"ל שהם סגרו השער וארבו לו כל הלילה בזה האופן להרגו בבקר לחשבם שהוא תחת ידם : (ג) והנה שכב שמשון עד חצי הלילה ואז קם ואחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות והסיעם עם הבריח ושמם על כתפיו והעלה אותם על ראש ההר אשר על פני חברון וזה ממה שיורה על שלם

ויקרא ויאמר בחד פסוק וסי' וירא אהרן ויבן מזבח. ויקרא שמשון אל ה'. ותלך לקחת ויקרא אליה. ויקרא אל ה' ויאמר. וחברו גבי בן הצרפית. ויחל יונה לבוא בעיר. ויקר' אסא אל ה' רד"ה : המכתש ב' בקריאה וסי' הילילו ישבי המכתש. ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי : קורא הקורא י' מלאים בלישנ' בקריאה וסי' במסרת רבתא : עד אור הבקר ו' וסי' ויתחרשו כל הלילה. ונבוזה בהם. כי אם נותר לנבל. ולא הגידה לו דבר. עד אחד לא נעדר להם. ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר :

תולדות אהרן בלחי החמור. נזיר ד : ויבקע אלהים. סוטה ט :

מצודת דוד

טריה. לחי לחה מן חמור : (טז) בלחי החמור. בלחי של חמור עשיתי חמרים והוא לשון הנופל על לשון : הכיתי. הרגתי הוסיף לפרש דבריו : (יז) רמת לחי. ע"ש שהשליך שם את הלחי כי התרגום של וישלך הוא ורמה : (יח) ועתה אמות בצמא. אם אשב פה : ונפלתי. אז אפול ביד הפלשתים הערלים אם אבוא העיר לרוות צמאוני : (יט) ויצאו ממנו. בנס נעשה מעין תחת המכתש ויצאו המים דרך הבקע : ותשב רוחו ויחי. אמר בדרך גוזמא והפלגה כאלו יצאה רוחו ושבה אח"ז ונעשה חי : שמה. של המעין ההוא : עין הקורא. ר"ל מעין הבא ע"י הקורא לה' אשר היא במקום לחי ר"ל רמת לחי : עד היום הזה. היא שמה אשר נקרא לה : (כ) בימי פלשתים. בימים שמשלו פלשתים בישראל : טז (ב) לעזתים לאמר. לאנשי עזה נאמר : ויסובו. סבבו בעיר לבקשו כי לא ידעו לאיזה בית נכנס : בשער העיר. להרגו בבואו לצאת מן השער : ויתחרשו. שתקו ועשו עצמם כאלו אינם יודעים ממנו ולבל יהיה נשמר מהם. או כל הלילה חשבו מחשבות

מצודת ציון

טריה. לחה כמו ומכה טריה (ישעיה א') : (טז) חמור חמורתים. צבור וצבורים כמו חמרים חמרים (שמות ח) : (יט) המכתש. הגומא שהשן יושב בה עשוי כמכתשת והוא שם כלי שדוכין בו בשמים : עין. מעין : טז (ב) ויתחרשו. ענין שתיקה כמו והחריש לה (במדבר ל') או הוא מענין חרישת המחשבה כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג') : (ג) המזוזות. הם העמודים מצדי הפתח

ד וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיֶּאֱהַב אִשָּׁה
בְּנַחַל שֹׂרֵק וּשְׁמָהּ דְּלִילָה׃ ה וַיַּעֲלוּ
אֵלֶיהָ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ לָהּ
פַּתִּי אוֹתוֹ וּרְאִי בַּמֶּה כֹּחוֹ גָדוֹל וּבַמֶּה ל׳
נוּכַל לוֹ וַאֲסַרְנֻהוּ לְעַנֹּתוֹ וַאֲנַחְנוּ
נִתַּן־לָךְ אִישׁ אֶלֶף וּמֵאָה כָּסֶף׃
ו וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־שִׁמְשׁוֹן הַגִּידָה־
נָּא לִי בַּמֶּה כֹּחֲךָ גָדוֹל וּבַמֶּה תֵאָסֵר
לְעַנּוֹתֶךָ׃ ז וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ שִׁמְשׁוֹן אִם־ ל׳
יַאַסְרֻנִי בְּשִׁבְעָה יְתָרִים לַחִים אֲשֶׁר
לֹא־חֹרָבוּ וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּאַחַד
הָאָדָם׃ ח וַיַּעֲלוּ־לָהּ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים
שִׁבְעָה יְתָרִים לַחִים אֲשֶׁר לֹא־חֹרָבוּ
וַתַּאַסְרֵהוּ בָּהֶם׃ ט וְהָאֹרֵב יֹשֵׁב לָהּ
בַּחֶדֶר וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ
שִׁמְשׁוֹן וַיְנַתֵּק אֶת־הַיְתָרִים כַּאֲשֶׁר
יִנָּתֵק פְּתִיל־הַנְּעֹרֶת בַּהֲרִיחוֹ אֵשׁ ג׳. ל׳
וְלֹא נוֹדַע כֹּחוֹ׃ י וַתֹּאמֶר דְּלִילָה
אֶל־שִׁמְשׁוֹן הִנֵּה הֵתַלְתָּ בִּי וַתְּדַבֵּר
אֵלַי כְּזָבִים עַתָּה הַגִּידָה־נָּא לִי בַּמֶּה
תֵּאָסֵר׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אִם־אָסוֹר ו׳בטעם כס׳ ס׳ מ״ע בליש׳
יַאַסְרוּנִי בַּעֲבֹתִים חֲדָשִׁים אֲשֶׁר לֹא־
נַעֲשָׂה בָהֶם מְלָאכָה וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי ח׳ קמץ וכל׳ חמש דכו׳
כְּאַחַד הָאָדָם׃ יב וַתִּקַּח דְּלִילָה עֲבֹתִים כמ״ב. י״ב
חֲדָשִׁים וַתַּאַסְרֵהוּ בָהֶם וַתֹּאמֶר
אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן
וְהָאֹרֵב יֹשֵׁב בֶּחָדֶר וַיְנַתְּקֵם מֵעַל ל׳
זְרֹעֹתָיו כַּחוּט׃ יג וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־ ל׳
שִׁמְשׁוֹן עַד־הֵנָּה הֵתַלְתָּ בִּי וַתְּדַבֵּר
אֵלַי כְּזָבִים הַגִּידָה לִּי בַּמֶּה תֵּאָסֵר
וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אִם־תַּאַרְגִי אֶת־שֶׁבַע ל׳
מַחְלְפוֹת רֹאשִׁי עִם־הַמַּסָּכֶת׃ ל׳ בענין

ד וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וּרְחֵים
אִתְּתָא בְּנַחֲלָא דְשׂוֹרֵק
וּשְׁמַהּ דְּלִילָה׃ ה וּסְלִיקוּ
לְוָתַהּ טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי
וַאֲמַרוּ לַהּ שַׁדִּילִי יָתֵיהּ
וַחֲזִי בְּמָה חֵילֵיהּ רַבָּא וּבְמָה
נִיכּוֹל לֵיהּ וְנֶסְרִינֵיהּ
לְעַנָּיוּתֵיהּ וַאֲנַחְנָא נִתֵּן לָךְ
גְּבַר אֲלַף וּמְאָה סִלְעִין
דִּכְסַף׃ ו וַאֲמַרַת דְּלִילָה
לְשִׁמְשׁוֹן חֲוֵי כְעַן לִי בְּמָה
חֵילָךְ סַגִּי וּבְמָה תִתְּאֲסַר
לְעַנָּיוּתָךְ׃ ז וַאֲמַר לַהּ
שִׁמְשׁוֹן אִם יֵיסְרוּנַנִי
בְּשַׁבְעָא יַתְרִין רַטִּיבִין דְּלָא
יַבִּישׁוּ וְאֶחֱלוֹשׁ וֶאֱהֵי כְּחַד
מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ ח וְאַסִּיקוּ
לַהּ טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי שַׁבְעָא
יַתְרִין רַטִּיבִין דְּלָא יַבִּישׁוּ
וַאֲסַרְתֵּיהּ בְּהוֹן׃ ט וּכְמָנָא
יָתֵב לַהּ בְּאִדְּרוֹן בֵּית
מִשְׁכְּבָא וַאֲמַרַת לֵיהּ
פְלִשְׁתָּאֵי אֲתוֹ עֲלָךְ שִׁמְשׁוֹן
וּפְסַק יָת יַתְרַיָּא כְּמָא
דְמִתְפְּסַק חוּטָא דְכִתָּנָא
דַּאֲרַח בֵּיהּ נוּרָא וְלָא
אִתְיְדַע חֵילֵיהּ׃ י וַאֲמַרַת
דְּלִילָה לְשִׁמְשׁוֹן הָא שַׁקַּרְתְּ
בִּי וּמַלֵּילְתָּא עִמִּי כַּדְבִין
כְּעַן חַוִּי כְעַן לִי בְּמָה
תִתְּאֲסַר׃ יא וַאֲמַר לַהּ אִם
מֵיסַר יֵיסְרוּנַנִי בִּגְדִילָן
חַדְתָּן דְּלָא אִתְעֲבִידָא בְהוֹן
עֲבִידְתָּא וְאֶחֱלוֹשׁ וֶאֱהֵי
כְּחַד מִבְּנֵי אֱנָשָׁא׃
יב וּנְסִיבַת דְּלִילָה גְּדִילָן חַדְתָּן וַאֲסַרְתֵּיהּ בְּהוֹן
וַאֲמַרַת לֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי אֲתוֹ עֲלָךְ שִׁמְשׁוֹן וּכְמָנָא יָתֵיב
בְּאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וּפַסְקִינוּן מֵעַל דְּרָעוֹהִי
כְּחוּטָא׃ יג וַאֲמַרַת דְּלִילָה לְשִׁמְשׁוֹן עַד הָכָא שַׁקַּרְתְּ
בִּי וּמַלֵּילְתָּא עִמִּי כַּדְבִין חַוִּי כְעַן לִי בְּמָה תִתְּאֲסַר וַאֲמַר
לַהּ אִם תִּשְׁתְּתִין יָת שְׁבַע גְּדִילַת רֵישִׁי עִם אַכְסָנָא

רדק

וכן ויסע את היתד הארג עם היתד או יהיו אלה השנים פעלים יוצאים והאחרים פעלים עומדים: (ה) ואנחנו נתן לך. בפתח שלא כמנהג והדברים האלה אשר עשתה לו לדעת כחו לא היו ביום אחד אלא היתה שואלת ממנו יום אחד ואחר ימים היתה עוד חוקרת אותו ומציקה אותו בדבריה כמו שכתוב ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים: (ז) יתרים לחים. אשר משכשים לחים: וחליתי. כתרגומו ואחלוש: (ט) בהריחו אש. כלומר שינתק בהיותו קרוב לאש שלא ישלוט בו האש אלא מעט בריח ולדעת יונתן וי״ו בהריחו על האש שתרגם דארח ביה נורא: (יא) עבותים. יתרים עשוים משלשה חבלים שהם חזקים: (יג) מחלפות. קווצות. עם המסכת. ת״י עם אכסנא במשתיתא ר״ל לארג קווצות ראשו עם היריעה ויהיו ארוגים במה שיש ארוג במסכת ואחר כן לתקוע היתד שלא יתגלגל עמוד העץ שמקפלין בו הארוג ויעמוד בחוזק שלא יוכל לזוז והיא

ינתק ג׳ וסי׳ כאשר ינתק פתיל. ינתק מאהלו מבטחו. והחוט המשלש לא במהרה ינתק. נעשת ח׳ קמצין וסי׳ נמסר בסדר צו:

תולדות אהרן בנחל שורק. סוטה ט עקדה שער מג כל ענין שמשון ודלילה:

רשי

ממקומם: (ז) יתרים. חבלים דקים: (ט) ולא נודע כחו. לא הוצרך להתחזק בנתקו אותם: (יא) בעבותים. חבלים גסים: (יג) מחלפות. קווצות פלוני״ש בלע״ז. עם המסכת. עץ שהגרדי מוסך בו את השתי ושם העץ

רלבג

עולם גבורתו: (ד) אחר כן ספר שאהב אשה בנחל שורק מבנות פלשתים ושמה דלילה וידמה שגיירה תחלה כמו שארז״ל: (ה) ויעלו אליה סרני פלשתים והשיאוה לפתות את שמשון שיודיעה במה כחו גדול ובמה יוכלו לאסור אותו לענותו והתל בה ג״פ ואחר זה הציקתהו בדבר עד שהלאת אותו עם שכבר היתה מונעת ממנו בעת שהיה יצרו תקפו כמו שארז״ל ולזה קצרה נפשו למות וכשקצרה נפשו למות אז הגיד לה את כל לבו והיה זה סבה שנפל ביד פלשתים ונקרו עיניו ואסרוהו בנחשתים והיה טוחן בבית האסורים כמנהג האסורים שהיו

מצודת ציון

הפתח מזה ומזה: ויסעם. מל׳ נסיעה ר״ל עקרם ממקומם: (ה) פתי. ענין הסתה והרבות דברים: ואסרנוהו. מלשון מאסר: לענותו. מלשון עינוי: (ז) יתרים לחים. חבלים משכשים לחים כמו יתרי פתח (איוב ל): חרבו. יבשו כמו חרבו המים (בראשית ח׳): וחליתי. ת״י ואחלוש: (ט) וינתק. ענין ההעתק והקריעה לשנים וכן נתקו מוסרות (ירמיה ה׳): פתיל. חוט כפול ושזור כמו ופתיל תכלת (במדבר ט״ו): הנעורת. הוא פסולת הפשתן המנוערים ומשליכים ממנה בעת הנפוץ כמו והיה החסון לנעורת (ישעי׳ א׳). ור״ל חוט המנוער מפסולת שהוא נוח להשרף בקל: בהריחו. מל׳ ריח ועל דרך הרחבה והפלגה ידבר: (י) התלת. ענין לעג ושחוק כמו אל יוסף פרעה התל (שמות ח׳): (יג) תארגי. מל׳ אריגה: מחלפות. הם קווצות ותלתלי שער הראש ועל כי יוחלפו בהתגלחם יקראו מחלפות: המסכת. הוא השתי כשהוא מסודר ערוך על יתד האריג ובמשנה בנגעי׳ כנגע המסכ׳ ובמסדר השתי

מצודת דוד

מחשבות איך להמיתו: לאמר. ואמרו נמתין עד אור הבוקר בבואו לצאת דרך השער ונהרגנו אז: (ג) ויאחז. כי מצאם נעולות: ויסעם. עקרם ממקומם עם הבריח המבריח לנעול הדלתות: (ה) פתי אתו וראי. ר״ל פתהו שיאמר לך ואל תאמין בו עד שתראה בנסיון שהאמת אותו: במה. בעבור מה גדול כוחו כ״כ ובמה ייתש כוחו שנוכל לאסרו ולענות אותו ביסורים: איש. כל איש ואיש מאתנו: (ו) ובמה תאסר. באיזה דבר תאסר שיוכל מי לענותך לבל תוכל לנתק המאסר ודבריה כאומר הראה לי חיבה יתירה וגלה אלי מצפוני לבך: (ז) אשר לא חרבו. כפל הדבר לתוספת ביאור: כאחד האדם. כשאר כל אדם: (ח) ותאסרהו בהם. לבחון אם אמת הדבר: (ט) והאורב יושב. שאם תראה שאמת הדבר יתפשוהו: ותאמר אליו. אחר שאסרה אותו אמרה לו אתה שמשון פלשתים באו עליך בכדי שיתחזק לנתק היתרים ואם ינתקם תאמר שלנסותו עשתה ואם לא יוכל לנתקם הרי האורב מוכן: בהריחו אש. ר״ל כשהוא קרוב אל האש ורק מריח את האש והוא מל׳ מליצה. ולא נודע כחו. לא היה נודע בזה תכלית גבול כחו כי לדבר קל היה נחשב למול כחו ובקלו׳ נתקם: (י) עתה הגידה. אמיתת הדבר: (יג) עד הנה וכו׳. ר״ל אם רצית להתל בי בדרך שחוק הן עד הנה התלת בי ועשית את שלך אבל עתה הגידה לי האמת ואל תוסיף התל בי: שבע מחלפות. שבעה תלתלי הראש כי נזיר היה וגדל שער ראשו: עם המסכת. עם השתי המסודר לאריגה ור״ל כאשר תעשה כזאת אז יותש כחי ובכל דבר אשר תאסרני לא אוכל לנתקם מעתה:

ותתקע

יד וַתִּתְקַע בַּיָּתֵד וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים
עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וַיִּיקַץ מִשְּׁנָתוֹ וַיִּסַּע
אֶת־הַיְתַד הָאֶרֶג וְאֶת־הַמַּסָּכֶת׃ ג'. ב'
טו וַתֹּאמֶר אֵלָיו אֵיךְ תֹּאמַר אֲהַבְתִּיךְ ב'
וְלִבְּךָ אֵין אִתִּי זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים ס'
הֵתַלְתָּ בִּי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי בַּמֶּה כֹּחֲךָ
גָדוֹל׃ טז וַיְהִי כִּי־הֵצִיקָה לּוֹ בִדְבָרֶיהָ ג'
כָּל־הַיָּמִים וַתְּאַלְצֵהוּ וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ ג'. ד'
לָמוּת׃ יז וַיַּגֶּד־לָהּ אֶת־כָּל־לִבּוֹ וַיֹּאמֶר
לָהּ מוֹרָה לֹא־עָלָה עַל־רֹאשִׁי כִּי־
נְזִיר אֱלֹהִים אֲנִי מִבֶּטֶן אִמִּי אִם־
גֻּלַּחְתִּי וְסָר מִמֶּנִּי כֹחִי וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי
כְּכָל־הָאָדָם׃ יח וַתֵּרֶא דְלִילָה כִּי־הִגִּיד
לָהּ אֶת־כָּל־לִבּוֹ וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא
לְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים לֵאמֹר עֲלוּ הַפַּעַם
כִּי־הִגִּיד לָה אֶת־כָּל־לִבּוֹ וְעָלוּ אֵלֶיהָ לי קרי
סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּעֲלוּ הַכֶּסֶף בְּיָדָם׃
יט וַתְּיַשְּׁנֵהוּ עַל־בִּרְכֶּיהָ וַתִּקְרָא לָאִישׁ ג'
וַתְּגַלַּח אֶת־שֶׁבַע מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ
וַתָּחֶל לְעַנּוֹתוֹ וַיָּסַר כֹּחוֹ מֵעָלָיו׃
כ וַתֹּאמֶר פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וַיִּקַץ ג' וחס'
מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אֵצֵא כְּפַעַם בְּפַעַם
וְאִנָּעֵר וְהוּא לֹא יָדַע כִּי־יְהוָה סָר
מֵעָלָיו׃ כא וַיֹּאחֲזוּהוּ פְלִשְׁתִּים ג'
וַיְנַקְּרוּ אֶת־עֵינָיו וַיּוֹרִידוּ אוֹתוֹ עַזָּתָה
וַיַּאַסְרוּהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם וַיְהִי טוֹחֵן בְּבֵית ג' מ"ע

דְמַשְׁתֵּיתָא׃ יד וּתְקַשַׁת בְּסִכְּתָא וַאֲמַרַת לֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי אֲתוֹ עֲלָךְ שִׁמְשׁוֹן וְאִתְּעַר מִשִּׁנְתֵּיהּ וּנְטַל יָת אַכְסַן דְגַרְדָאִין וְיָת מַשְׁתֵּיתָא׃ טו וַאֲמַרַת לֵיהּ אֵיכְדֵין תֵּימַר רְחִמְתִּיךְ וְלִבָּךְ לֵית עִמִּי דְנָן תְּלַת זִמְנִין שַׁקַּרְתָּא בִּי וְלָא חַוִּיתָ לִי בְּמָה חֵילָךְ סַגִּי׃ טז וַהֲוָה כַּד אֲעִיקַת לֵיהּ בְּפִתְגָמָהָא כָּל יוֹמַיָּא וּדְחַקְתֵּיהּ וַעֲקַת נַפְשֵׁיהּ לִמְמָת׃ יז וְחַוִּי לַהּ יָת כָּל לִבֵּיהּ וַאֲמַר לַהּ מְסַפַּר לָא עֲדָא עַל רֵישִׁי אֲרֵי נְזִירָא דַייָ אֲנָא מִבִּטְנָא דְאִמָּא אִם אִתְגַּלַּח וְיֶעְדֵי מִנִּי חֵילִי וְאֶחְלוּשׁ וְאֶהֱוֵי כְּחַד מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ יח וַחֲזַת דְלִילָה אֲרֵי חַוִּי לַהּ יָת כָּל לִבֵּיהּ וּשְׁלַחַת וּקְרַת לְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי לְמֵימַר סַקוּ בְּרַם זִמְנָא הָדָא אֲרֵי חַוִּי לִי יָת כָּל לִבֵּיהּ וּסְלִיקוּ לְוָתַהּ טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְאַסִּיקוּ כַסְפָּא בִּידֵיהוֹן׃ יט וְאַשְׁכְּבַתֵּיהּ עַל בִּרְכָּהָא וּקְרַת לְגַבְרָא וּגְדַעַת יָת שְׁבַע גְּדִילַת רֵישֵׁיהּ וּשְׁרִיאַת לְעַנְיוּתֵיהּ וַעֲדָא חֵילֵיהּ מִנֵּיהּ׃ כ וַאֲמַרַת פְלִשְׁתָּאֵי אֲתוֹ עֲלָךְ שִׁמְשׁוֹן וְאִתְּעַר מִשִּׁנְתֵּיהּ וַאֲמַר אֶפּוֹק כִּזְמַן בִּזְמַן וְאֶתְגַּבַּר וְהוּא לָא יְדַע אֲרֵי גְבוּרְתָּא דַייָ עֲדַת מִנֵּיהּ׃
כא וַאֲחָדוּהִי פְלִשְׁתָּאֵי וְנַקַּרוּ יָת עֵינוֹהִי וְאַחִיתוּ יָתֵיהּ לְעַזָּה וַאֲסָרוּהִי בְּשַׁלְשְׁלָן דִנְחָשׁ וַהֲוָה טָחֵין רֵחַיָּא בְּבֵית

העץ אשובלי"א מסכת אורטרא בלע"ז : (טז) ותאלצהו . דחקתו ואין לו דמיון : (יח) ותרא דלילה כי הגיד לה . נכרין דברי אמת : (יט) ותקרא לאיש . לשלוחן של סרנים : (כא) ויורידו אותו עזתה . מקום תחלת קלקולו : ויהי טוחן . בריחים מלאכה כבדה ורבותינו פירשו מה שפירשו :
כין

פי' רבי ישעיה

(יד) ויסע את היתד הארג . ויסע יוצא באחר . כמו ויסעם . והה"א של היתד יתירי : (טז) ותאלצהו . מן הכבד ונפל הדגש להקל : (יח) כי הגיד לה את כל לבו . שספר לה את כל הענין למה תלוי כחו בשערותיו ע"כ :

ולבך ה' בקריאה וסי' איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי . כי אין עיניך ולבך . ולבך תשית לדעתי . עיניך יראו זרות . אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר : ראשי כ"ד בקריאה וסי' במסרה רבתא : ויאסרהו ג' בקריאה וסי' וינקרו את עיניו . וילכדו את מנשה בחחים דד"ה . בשנים עבותים . ונמסר גם בלך לך :

תולדות אהרן כי הציקה ט . סוטה ט (כתובות ל) : נזיר אלהים . סוטה ט : אם גולחתי . ברכות ט : ותרא דלילה . סוטה ט : ויסר כחו . סוטה ט י : והוא לא ידע . סוטה ט : ויאחזוהו . סוטה ט : ויורידו אותו . סוטה ט : ויהי טוחן . סוטה י :

והיא עשתה כן : (יד) את היתד הארג . חסר הנסמך ר"ל היתד יתד הארג או בא הסמיכות על ה"א הידיעה הלשכות הקדש והדומים לו והארג הוא שם הכלי שמקפל האורג הבגד לפניו בארגו ות"י אכסין דגרדאין והוא בשש נקודות : (טז) ותאלצהו . רפה הלמ"ד ודינו להדגש ופירושו ותאלצהו ותקצר נפשו למות . אמרו רז"ל בלשון נקיה שהיתה שומטת כר מתחתיו : (יח) כי הגיד לה את כל לבו . מהיכן ידעה אמרו רז"ל יודעת היתה אותה הרשעה באותו הצדיק שלא היה מוציא שם שמים לבטלה וכיון שאמר נזיר אלהי' אני ידעה שהגיד לה את כל לבו ויש לפרש כי הכירה בדבריו כי אמת אמר לה כי אמר לה הסבה שבעבורו היה לו הכח ואמר וסר ממני כחי ולא אמר כן בשלשה פעמים אלא וחליתי כלומר יחלוש כחי מחוזק היתרים אך בפעם הזאת אמר וסר ממני כחי : עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו . לה כתיב וקרי לי והכתיב דברי השליח שאמר לסרני פלשתים והקרי דבריה שצותה לשליח : (יט) ותישנהו . וכן עשתה בכל הפעמים שאסרה אותו היתה מישנתו תחלה כדי שלא יכעס באסרה אותו וזה הוא שאמר בפעם השלישית ויקץ משנתו ויסע את היתד הארג ואת המסכת : ותקרא לאיש . לאיש המגלח . ופירוש ותגלח צותה לו שיגלח והוא יוצא לשלישי או לקחה היא המספרים מיד האיש וגלחה אותו : ותחל לענותו . אף על פי שגלחה אותו והוא ישן הרגיש בעצמו ענוי וחלוש בגלחה אותו : (כ) אצא כפעם בפעם ואנער . כמו שהיה עושה בכל פעם ופעם שהיה מקיץ משנתו ומתחזק כן חשב לעשות הפעם הזאת ולהתחזק ופי' ואנער מהשינה : והוא לא ידע . והלא הגיד לה כל לבו ודעתו היה כאשר יגלח יסור כחו ממנו כמו שאמר וסר ממני כחי ואם כן היאך אמר והוא לא ידע אלא ששכח בשנתו מה שאמר לה וחשב שהיה זאת הפעם כפעמים האחרות ולא זכר שסר כחו מעליו שעדין לא נעור משנתו משלם או פי' והוא לא ידע ידע שסר ממנו כחו אבל לא ידע כי ה' סר מעליו כי חשב שאף על פי שסר ממנו כחו שיעזרהו האל בפעם הזאת שלא יפול ביד פלשתים : (כא) בנחשתים . כתרגומו בשלשלן דנחש : ויהי טוחן . נראה כי מנהג הארצות ההם בזמן ההוא להיות ריחים בבית האסורים להיות מתפרנסים מהטחינה האסורים שהיו בנחשתים ואין להם מלאכה אחרת

מצודת דוד

(יד) ותתקע ביתד . אחר שארגה המחלפות אשר חשבה שבזה יותש כחו בקשה לנסות הדבר ותקעה המחלפות כשהם ארוגים עם המסכת לתחבם בחוזק רב סביב יתד הארג לראות אם יוכל לשמטם : וייקץ משנתו . כי מה שאסרתו בתחלה ביתרים ובעבותי' עשתה כשהיה נעור אולם לארוג תלתלי הראש לא היה מניח אם היה נעור שהרי הנזיר אסור אפילו לסרוק ראשו פן יתלוש השער ולזה ארגה כשהוא ישן : ויסע . כשבא לשמוט שער ראשו עקר היתד עם המסכת הכרוך בו בהארג עם שער ראשו : (טו) ולבך אין אתי . ר"ל אהבתך מן השפה ולחוץ ולא בלב שלם : (טז) הציקה . נערה אותו בדברים כל יום ויום : ותאלצהו . ארז"ל שהיתה שומטת עצמה מתחתיו בשעת התשמיש : ותקצר נפשו למות . לא היתה דעתו רחבה עליו עד כי היה קרוב למות : (יז) כל לבו . כל מצפון לבו : אם גלחתי . כאשר אתגלח יסור כחי הרב : (יח) ותרא וכו' . כי נכרין דברי אמת על כי ראתה אותו נוהג נזירות . עלו הפעם . ר"ל בואו והבו שכרי : הכסף . שהבטיחו לה בשכרה : (יט) לאיש . למי שדרכו לגלח : ותגלח . ע"י מצותה אשר צותה לגלח : ותחל לענותו . גילוח השער יקרא התחלת העינוי כי בזה סר כחו ומוכן הוא להיות מעונה ביד פלשתים : (כ) ויאמר . חשב לומר אלא גם עכשיו כמו בפעמים הקודמים ואתחזק לנעור מהשינה ולהראות גבורות ולזה לא ברח מפניהם : כי ה' סר . בהגלת שער ראשו סר ה' מעליו וסר כחו : (כא) ויהי טוחן . ברחים של יד והיא מלאכה כבדה

מצודת ציון

יקרא מיכך כמו וכמיסך והעושה שתי בתי נירין (שבת פ"ג) : (יד) ותתקע . ענין נעילה בחוזק רב כמו ותתקע את היתד (לעיל ד') : ביתד . הוא יתד הארוג והוא עץ עגול שלפני האורג יכרוך עליו בגלגולו את חוטי השתי המסודר לאחר האריגה ובמשנה נקרא כובד התחתון (שבת קי"ג) : וייקץ משנתו . ענין ההערה מהשינה . ויסע . עקר ממקומו : (טז) הציקה . מל' צוקה וצרה : ותאלצהו . ת"י ודחקתיה ואין לו דומה במקרא : (יז) מורה . תער : (יט) ותישנהו . מל' שינה : ותחל . מל' התחלה : (כ) ואנער . ענין סיקולה בהתעוררות רב ובגבור' : (כא) וינקרו . נקבו כמו מקבת בור נקרתם ישעיה

ק' האסורים הָאֲסִירִים: כב וַיָּחֶל שְׂעַר־רֹאשׁוֹ לְצַמֵּחַ
ל' כַּאֲשֶׁר גֻּלָּח:
י"ד כג וְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ לִזְבֹּחַ זֶבַח־
ג' גָּדוֹל לְדָגוֹן אֱלֹהֵיהֶם וּלְשִׂמְחָה
וַיֹּאמְרוּ נָתַן אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ אֵת
כ' כתיב כן ובלאהריו שִׁמְשׁוֹן אוֹיְבֵנוּ: כד וַיִּרְאוּ אֹתוֹ הָעָם
ד' וַיְהַלְלוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי אָמְרוּ נָתַן
כ' כתיב כן אֱלֹהֵינוּ בְיָדֵנוּ אֶת־אוֹיְבֵנוּ וְאֵת מַחֲרִיב
אַרְצֵנוּ וַאֲשֶׁר הִרְבָּה אֶת־חֲלָלֵינוּ:
כתוב קרי כה וַיְהִי כִּי טוֹב לִבָּם וַיֹּאמְרוּ קִרְאוּ
ל' לְשִׁמְשׁוֹן וִישַׂחֶק־לָנוּ וַיִּקְרְאוּ
ק' האסורים לְשִׁמְשׁוֹן מִבֵּית הָאֲסִירִים וַיְצַחֵק
לִפְנֵיהֶם וַיַּעֲמִידוּ אוֹתוֹ בֵּין הָעַמּוּדִים:
כו וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל־הַנַּעַר הַמַּחֲזִיק
כ' והמי' ני קרי בְּיָדוֹ הַנִּיחָה אוֹתִי וַהֲמִשֵׁנִי אֶת־
הָעַמֻּדִים אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם
וְאֶשָּׁעֵן עֲלֵיהֶם: כז וְהַבַּיִת מָלֵא
הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְשָׁמָּה כֹּל סַרְנֵי
פְלִשְׁתִּים וְעַל־הַגָּג כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
כ' חד מ"ל וחד חס' יכתב נכ חס' אִישׁ וְאִשָּׁה הָרֹאִים בִּשְׂחוֹק שִׁמְשׁוֹן:
כח וַיִּקְרָא שִׁמְשׁוֹן אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר
אֲדֹנָי יֱהֹוִה זָכְרֵנִי נָא וְחַזְּקֵנִי נָא אַךְ
ב'. ב' הַפַּעַם הַזֶּה הָאֱלֹהִים וְאִנָּקְמָה נְקַם־
ל'. ל' אַחַת מִשְּׁתֵי עֵינַי מִפְּלִשְׁתִּים: כט וַיִּלְפֹּת
ב' שִׁמְשׁוֹן אֶת־שְׁנֵי ׀ עַמּוּדֵי הַתָּוֶךְ אֲשֶׁר
ל' הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם וַיִּסָּמֵךְ עֲלֵיהֶם
אֶחָד בִּימִינוֹ וְאֶחָד בִּשְׂמֹאלוֹ: ל וַיֹּאמֶר
ג' וחס' א"ז שִׁמְשׁוֹן תָּמוֹת נַפְשִׁי עִם־פְּלִשְׁתִּים
וַיֵּט בְּכֹחַ וַיִּפֹּל הַבַּיִת עַל־הַסְּרָנִים

אֲסִירַיָא: כב וּשְׂעַר רֵישֵׁיהּ לְצַמָחָא כְּבָתַר דְאִתְגְלַח: כג וְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי אִתְכְּנִישׁוּ לְדַבָּחָא דְבַח רַבָּא לְדָגוֹן טַעֲוַתְהוֹן וּלְחֶדְוָא וַאֲמַרוּ מְסַרַת דַחַלְתָנָא בִּידָנָא יַת שִׁמְשׁוֹן בְּעֵיל דְבָבָנָא: כד וַחֲזוֹ יָתֵיהּ עַמָא וְשַׁבַּחוּ יַת טַעֲוַתְהוֹן אֲרֵי אֲמַרוּ מְסַרַת דַחַלְתָנָא בִּידָנָא יַת בְּעֵיל דְבָבָנָא וְיַת מַחֲרִיב אַרְעָנָא וְדִי מַסְגֵי יַת קְטִילָנָא: כה וַהֲוָה כַּד שְׁפַר לִבְּהוֹן וַאֲמַרוּ קְרוּ לְשִׁמְשׁוֹן וִיחַיֵיךְ לָנָא וּקְרוֹ לְשִׁמְשׁוֹן מִבֵּית אֲסִירַיָא וְחַיֵיךְ קֳדָמֵיהוֹן וַאֲקִימוּ יָתֵיהּ בֵּין עַמּוּדַיָא: כו וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן לְעוּלֵימָא דְמַתְקֵיף בִּידֵיהּ שְׁבוּק מִנִי וַאֲמִישְׁנִי יַת עַמּוּדַיָא דְבֵיתָא מְתַקַן עֲלֵיהוֹן וְאֶסְתְּמִיךְ עֲלֵיהוֹן: כז וּבֵיתָא מָלֵי גַבְרַיָא וּנְשַׁיָא וְתַמָן כָּל טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְעַל אִגְרָא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַבְרָא וְאִתְּתָא דְחָזַן בְּחוּכָא דְשִׁמְשׁוֹן: כח וְצַלִי שִׁמְשׁוֹן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים יֵיעוֹל דָכְרָנִי קֳדָמָךְ וְתַקְפְנִי כְעַן בְּרַם זִמְנָא הָדָא יְיָ וְאִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּתָא חֲדָא מִתַּרְתֵּי עֵינַי דְנַקְרוּ לִי פְלִשְׁתָּאֵי: כט וַאֲחַד שִׁמְשׁוֹן יַת תְּרֵין עַמּוּדֵי מְצִיעָאֵי דְבֵיתָא מְתַקַן עֲלֵיהוֹן וְאִסְתְּמִיךְ עֲלֵיהוֹן חַד בִּימִינֵיהּ וְחַד בִּסְמָלֵיהּ: ל וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן תְּמוּת נַפְשִׁי עִם פְּלִשְׁתָּאֵי וּנְגַד בְּתֵיקָא וּנְפַל בֵּיתָא עַל

רדק

אחרת להתפרנס שם אלא בפתיחה בריחים וכן הוא אומר בתורה עד בכור השפחה אשר אחר הריחים ואמר עד בכור השבי אשר בבית הבור ידמה כי הכל אחד והשבויים טוחנים היו בבית הסהר ודרך הדרש רחוק בזה שפירשו כמו תטחן לאחר אשתי שכל אחד היה מביא אשתו לו שתתעבר ממנו וכי מה תועלת היה להם בזה והלא סר ממנו כחו וכן ת"י על דרך פשוטו והיה טחין בבית רחיא: (כב) ויחל שער ראשו לצמח כאשר גלח. כמו שגלחו שבע מחלפות ראשו כן החלו לצמות והטעם הספור בזה לפי מה שאומר ויאמר שמשון אל הנער שחשב שמשון שישוב לו כחו עם שערו ואמר לנער שימישהו את העמודים כי חשב כיון שצמח ראשו זה היה סבת השבת כחו אליו בעזר האלהים: (כג) לדגון אלהיהם ולשמחה. מקור בשקל ליראה את ה': (כד) חללנו. לשון רבים ואע"פ שהוא בלא יו"ד: (כה) כי טוב. כי טוב כת"ב וקרי כטוב והענין אחד: האסירים. כתיב ביו"ד וקרי האסורים בוי"ו והענין אחד זה תואר וזה פעול: (כו) והימשני. כתיב שרשו ימש והמישני קרי שרשו מוש והענין אחד כמו ייטב וטוב וענינו ענין הסרה אל הדבר כמו לא ימיש עמוד הענן לא ימיש מתוך האהל שהם ענין הסרה אלא שאלו פעלים עומדים וזה פועל יוצא ואלו ענין ריחוק מפני שהם דבקים עם מ"ם וזה ענין קרוב מפני שהוא דבק עם את כמו אל במקומות: ואת העמודים. כמו ואל וכמוהו ואת בית ה' אני הולך ואחרים זולתו וי"מ אותו ענין מישוש וכן ת"י ואמישני ומוש ומשש בענין אחד ולזה הפירוש יהיה כמשמעו: (כח) נקם אחת. סמוך נקם אחת משתי עיני כלומר מאחת משתי עיני אנקם מהם ובדרש אמר רבונו של עולם תן לי שכר עיני אחת בעוה"ז ושכר עיני אחרת תהא שמורה לי ומתוקנת לעתיד לבא ורפיות תי"ו משתי על הנכונה כי כל אות בג"ד כפ"ת אחר שוא נע רפה לבד ממלת שתי שתים שנקראת דגש ואנשי מזרח קוראים אותם באות גנובה אשתי אשתים להיות השוא נח: (כט) וילפת. כמו וימה מן ויחרד האיש וילפת ילפתו ארחות דרכם שהוא

רשי

(כה) בין העמודים. אשר הבית נכון עליהם: (כו) והמישני. פַּלְפֵּי"ר בלע"ז כמו אולי ימושני: (כח) זכרני נא. זכור כ' שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל זה ממקום למקום: נקם אחת משתי עיני. ושכר עין השנית השאר לי לעולם הבא וכאן פרע לי שכר אחת מהן: (כט) וילפת. ויאחז אונגרי"ן בלע"ז כמו ויחרד

רלבג

שהיו טוחנים שם מיני התבואה להשתעבד בהם: (כג) והנה סרני פלשתים חשבו לתת תודה לאלהיהם על אשר נפל בידם שמשון אויבם ומחריב ארצם והיה זה סבה שקראו לשמשון שישחק לפניהם כדי שיראוהו כלם ויתבאר להם מה הגיע להם מהטוב בנפלו בידם: (כו) והנה סבב שמשון עם הנער המחזיק אותו שיביאהו למשש העמודים אשר הבית נכון עליהם למששם כדי שישען אליהם: (כח) וקרא שמשון לשם ית' שיחזקהו בפעם הזאת להנקם מאויביו שנקרו עיניו ושמע השם לקולו ובחר שמשון למות עם פלשתים כדי שינקם מהם: (כט) והנה הפה שמשון שני עמודי התוך אשר הבית

תולדות אהרן וישחק לנו. ע"ג ע: זכרני נא: סוטה י: נקם אחת. (סוטה יז): תמות נפשי. יבמות קך סנהדרין קי ע"ג כה:

ולשמחה ג' בקריאה וסי' לדגן אלהיהם ולשמחה. צום הרביעי וצום. ולשמחה מה זה עשה: ויהללו ד' בקריאה וסי' ויראו אותה שרי פרעה. ויראו אתו העם דשמשון. גם חצני נערתי עד לשמחה: כטוב ד' בקריאה וסי' ויהי כי טוב לבם כן כתיב. גפן בוקק ישראל פרי. בטוב לב אמנון. כטוב לב המלך ביין: ויצחק כל לישנ' שחוק כתיב ש' במ"ב כתיב צ' וסי' ויצחק לפניהם. תהיה לצחק וללעג. וכל אורייתא דבוו' כתיב צ': תמות ג' בקריאה וסי' תמות נפשי עם פלשתים. תמות נפשי מות ישרים. תמות בנער נפשם וחייתם. וחד ותמת בצמא. וחד את פלגשי ענו ותמת ונמסר גם בסדר בלק:

מצודת ציון

(ישעי' נ"ח): בנחשתים. בשלשלאות נחושת: (כב) ויחל. מל' התחל': לצמח. הוא תחלת הגדול: (כד) ויהללו. ושבחו: מחריב. מל' חורבן וכליון: (כו) המחזיק. האוחז: והמישני. מל' משוש ונגיעה בדבר מה כמו ידיהם ולא ימישון (תהלים קט"ו): נכון. נשען על מכונו: (כט) וילפת. ענין אחיזה כמו ויחרד האיש וילפת (רות ג'): התוך. האמצעית כמו והעיר בתוך (במדבר ל"ה) אלית

מצודת דוד

כבדה ובזויה: (כב) כאשר גלח. כמספר שבע המחלפות אשר גלח: (כג) לזבוח וכו'. בחשבם שהע"ג שלהם מסר את שמשון בידם: ולשמחה. גם בעבור השמחה נאספו לשמוח ברבת עם: ויאמרו וכו'. בעת זבחם לע"ג ובשמחת' אמרו נתן וכו': (כד) ויראו אותו. ראוהו מרחוק כשהוא בבית האסורי': (כה) כטוב לבם. באכילה ושתיה: וישחק לנו. ר"ל ישמ' אותנו בספור גבורותיו וכדומה: וישחק. שמח לפניהם כדרך המשמח: (כו) המחזיק בידו. על כי נקרו עיניו היה מי מחזיק בידו והוליכו הדרך אשר ילך בה: הניחה אותי. הרף ידך ממני בכדי שאוכל למשש בידי את העמודים וכו' בכדי שאשען עליהם: (כח) האלהים. ר"ל חזקני נא אתה אלהים: נקם אחת. עוד פעם אחת אנקום מפלשתים על מה שנקרו שתי עיני. ורז"ל אמרו שאמר מה שנקרו עין אחת אנקום והשנית תהיה שמורה לעוה"ב: (כט) וילפות. אחז העמודים וסמך ידו עליהם: אחד. עמוד אחד אחז בימינו וכו': (ל) תמות וכו'. אהיה נהרג עמהם ר"ל כ"כ אני חפץ במיתתם עד שאהרג עצמי עמהם: ויט. הטה העמודים

וְעַל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בּוֹ וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים אֲשֶׁר הֵמִית בְּמוֹתוֹ רַבִּים מֵאֲשֶׁר הֵמִית בְּחַיָּיו׃ לא וַיֵּרְדוּ אֶחָיו וְכָל־בֵּית י״ב אָבִיהוּ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ וַיַּעֲלוּ ׀ וַיִּקְבְּרוּ ז׳ י״ב חס׳ בספר אוֹתוֹ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל בְּקֶבֶר מָנוֹחַ אָבִיו וְהוּא שָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים שָׁנָה׃

טוּרְנָא וְעַל כָּל עַמָּא דִי בֵיהּ וַהֲווֹ קְטִילַיָא דִי קְטַל בְּמוֹתֵיהּ סַגִיאִין מִדִי קְטַל בְּחַיוֹהִי׃ לא וּנְחָתוּ אֲחוֹהִי וְכָל בֵּית אֲבוּהִי וּנְטָלוּ יָתֵיהּ וּסְלִיקוּ וּקְבָרוּ יָתֵיהּ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל בְּקִבְרָא דְמָנוֹחַ אֲבוּהִי וְהוּא דָן יָת יִשְׂרָאֵל עַסְרִין שְׁנִין׃

ויחרד האיש וילפת נאחז בזרועות

הטיה ,ענין ההטוי והנטיה : (לא) והוא שפט . והרי אמר למעלה וישפט את ישראל אלא למעלה אמר וישפט אחר התשועה שנעשית לו בענין הקורא כאלו אז מת כי לא נעשית לו אחר כן תשועה אבל החלה מפלתו ולא היתה לו אלא במותו ועכשיו כשמת אמר והוא שפט את ישראל כמו שאמר בכל שופט ושופט ויש בו דרש למה נאמר שני פעמים כי שפט את ישראל עשרים שנה אמר ר׳ אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו

וכל בית י״ב וסי׳ נמסר בהאי סיפרא סימן ט׳. אביהו ז׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן י״ד :

תולדות אהרן והוא שפט (סוטה יז) .

רלבג

הבית נכון עליהם וכבר נסמך עליהם א׳ בימינו ואחד בשמאלו והטה אותם בכח בדרך שנפל הבית על הסרנים ועל כל העם עד שכבר המית במותו רבים מאשר המית בחייו : (לא) והנה זכר אחר זה פעם שנית שהוא שפט את ישראל עשרים שנה להורות כי הזמן שישב בארץ פלשתים נכלל באלו הכ׳ שנה :

והתועלות המגיעות מזה הספור הן אלו : הראשון לפרסם מה שנפלו בו ישראל מהרע תכף שהרשיעו לעבוד את אלהי הגוים אשר הפילם השם ביד ישראל עד שבשנה ההיא רעצו ורצצו פלשתים ובני עמון את ישראל והתמיד השעבוד הזה החזק שמנה עשרה שנה עד ששבו אל ה׳ בכל לבם כי בזה תתקיים אמונת ההשגחה והגמול והעונש אשר היא גדולה שבפנות התוריות ולזאת הסבה גם כן זכר כאשר שבו אל ה׳ בכל לבם נעזרו מאת הש״י להכניע אויביהם : השני הוא להודיע שאין ראוי לרדוף החלושים כי אין בשער עזרתם הלא תראה מה שקרה לזקני גלעד שרדפו יפתח בעבור אחיו שהיו קרוביהם וגרשוהו מהסתפח בנחלתו ולסוף הענין נצרכו אליו שיהי׳ מושל עליהם : השלישי הוא להודיע שראוי לאדם שיעשה דבר מה לתקות גמול שיעשה דבריו בחכמה באופן שיגיע לו הגמול אחר עשותו המעשה ולזה רצה יפתח שישימו זקני גלעד ה׳ עד ביניהם על תנאיהם כדי שיתבר׳ לו שלא יהתלו בו אחר נצחו זו המלחמה אשר בעבורה אמרו לו זקני גלעד שיהיה להם לקצין והיה מלחמת בני עמון והיה זה במצפה שהיה מקום שהיו מתקבצים בו ישראל תמיד כי נגלו בו דברים נפלאים כאילו ויאסף ה׳ שם : הרביעי הוא להודיע שאין ראוי להלחם עם האנשים אם לא היתה שם סבה ראויה תביא על זה ועל זה ספר ששלח יפתח מה ששלח לבני עמון והיה משיב לו מלך בני עמון תחלה כי בסבת החמס שעשו לו ישראל בארץ ההיא שהחזיקו בה הוא רוצה להלחם עמם ובסוף הענין נתבאר שלא היתה שם סבה ראויה תגיעהו לזה ואמר יפתח שישפוט הש״י ביניהם כי עול היה עושה לו מלך בני עמון ומשך מזה שכבר נצחהו יפתח והכה בבני עמון מכה רבה מאד : החמישי הוא להודיע שראוי לאדם שיעשה עניניו בחכמה ובהתישבות כדי שלא תגיעהו על זה החרטה הלא תראה כי יפתח מהר לנדור נדר לה׳ בזולת התישבות והגיעתהו החרטה כי היה ראוי שיתישב תחלה אם היה שתצא בתו מדלתי ביתו לקראתו שיקדש לה׳ דבר אחר זולתה ולא ימנע ממנה פרי בטן : הששי הוא להודיע שראוי למי שיבקש טוב מה מהש״י שידור לו נדר מה כדי לפרסם בלב האנשים כי כל הטובות מאתו ולזה זכר כי יפתח נדר לה׳ אם יתן בני עמון בידו : השביעי הוא להודיע שמי שנדר לה׳ יתחייב לו שיקיימהו ואע״פ שיכבד לו מאד הלא תראה כי יפתח בעבור שפצה פיו לה׳ הוכרח לקיים את נדרו אע״פ שהיה הדבר לו בתכלית הקושי. והנה יש לשואל שישאל איך לא נשאל יפתח על נדרו כי כבר היה פינחס קיים והוא היה יודע פי׳ התורה בשלמות ואפשר שנאמר שלא היה יודע יפתח שיש לנדרים היתר גם לא ידעו זה אז אחד מאנשי גבולו כי כבר נשקעו כלם בנמוסי הגוים ההם ועזבו את התורה ימים רבים והנה החכם אין לו להתיר את הנדרים אלא כשישאל הנודר היתר לנדרו להיותו מתחרט בנדר . ואפשר שנאמר כי בקיום זה הנדר פרסום הנס שעשה לו הש״י היה בלתי ראוי שיתחרט יפתח על זה הנדר לפי מה שחשב : השמיני הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקנא לחברו ברעותו שהגיע ממנו פועל טוב כשלא קרא לו בעשיית הטוב ההוא כדי שיהיה נקרא על שמו ג״כ זה הפועל הטוב הלא תראה כי בני אפרים היו מקנאים על יפתח כשלא קרא להם ללכת עמו וקרה להם מפני זה מהרע מה שקרה : התשיעי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה בלתי מכיר הטובה שקבל מאחר ויגמול רע תחת טוב הלא תראה כי בני אפרים שהיה להם להכיר הטוב שבא להם ע״י יפתח ולגמול להם חסד על זה כשחשבו לגמול להם רע תחת טוב שעשה להם נמשך להם מהרע הנפלא מה שסופר בזה הספור עד שנפל מבני אפרים מ״ב אלף : העשירי הוא להודיע שאין ראוי לבעלי היכולת לגנות החלושים הלא תראה כי בני אפרים היו קורין גלעד פליטי אפרים על צד הבוז והאבן שמאסו היתה לראש פנה וקעקעה את בנינם החזק : הי״א הוא להודיע שראוי שתלך האשה אחר בעלה ולא ימנענה מזה גדלות בית אביה ולזה זכר מאבצן עם היותו גדול שכבר שלח שלשים בנות החוצה : הי״ב הוא להודיע עוצם ההשגחה האלהית בענין שמשון בעבור ישראל וזה כי מפני שנגלה לשם ית׳ שסופו ללקות בדבר הנשים התחכם למנעו מזה כפי היכולת ולזה היה נזיר אלהים מן הבטן ונמנעה ממנו התגלחת להוסיף לו כח באופן שתשלם לו ההצלה מצד הגבורה אם לא יוכל לכבוש יצרו מבנות הפלשתים והוזהרה אמו שתנהג מקצת דיני הנזירות בעודה הרה ממנו לזאת הסבה בעינה ומן הנראה בזאת ההשגחה היתה עוד מצד תפלת הנביא יעקב שאמר לישועתך קויתי ה׳ וזה שכשראה הרע הראוי לבא לשמשון לסוף הענין מפאת הנשים . אמר שהוא מקוה מהש״י יושיעהו מזה על דרך ההשגחה : הי״ג הוא להודיע שראוי לחקור בדברים המיישרים לתכלית מה שאפשר כדי שיגיע מהם התכלית הדרוש ולזה ספר שלא סמך מנוח על דברי אשתו אבל בקש מאת הש״י שישוב לו איש האלהים אשר שלח כדי שתשלם לו הידיעה מה יהיה משפט הנער ומעשהו ומי הוא זה שלים אם הוא ראוי לסמוך עליו : הי״ד הוא להודיע ולפרסם ענין המופתים אשר יעשה הש״י ע״י נביאיו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות ולזה זכר זה המופת שנעשה בפני מנוח ואשתו בעליית המלאך בלהב המזבח ומופת שמשון השם אסיריו מעל ידיו ובקע המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים להציל שמשון מהצמאה החזק שהיה לו : הט״ו הוא להודיע שכבר תקשה מאד השגת המלאך ולזה חשב מנוח שימות כשהשיגו מלאך השם וכן זכר זה גדעון והיה זה כן כי כשהשיג השכל אשר לנו המציאות הרוחני ידמה שיתחייב שידבק בו וישאר הגוף מת אם לא ילוה לו עזר אלהי : הט״ז הוא לפרסם קיום יעודי השם ולזה התחיל לספר הגבורה שעשה שמשון מדבר כפיר האריה ולקחו האשה שלקח בתמנתה שהיתה סבה להפיל חללים רבים מפלשתים ולזאת הסבה אמר כי מה׳ הוא כדי שיפיל חללים רבים מפלשתים כמו שיעד שהוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים לא שהיה מאת הש״י שיתגאל בבנות פלשתים הערלים ולזה ספר ג״כ שאר מה שהרע שמשון לפלשתים בחייו ובמותו ודבר גבורתו עד שלולי שגלה סודו לדלילה לא היה נופל ביד פלשתים עם היותו בארץ יחיד מרוב גבורתו כאילו התחכם הש״י שאם היה שיהיה נפתה לבו לנשים שתהיה לו גבורה נפלאת יהיה נשמר בה מהפלשתים : הי״ז הוא להודיע שאין ראוי לגלות סודו גם לשוכבת חיקו הלא תראה כי תכף שגלה שמשון סודו לאשתו גלתה אותו לאנשי העיר וכן הענין במה שגלה סודו לדלילה שהיה סבה להפילו ביד פלשתים שנמשך מזה מהרע מה שנזכר כבר בזה הספור : הי״ח הוא לבאר שאין ראוי להתדבק בבנות הפלשתים גם אחר התגיירם כי נקל להם לחזור לסורם הלא תראה מה שקרה לשמשון מפני דבקו באלו הנשים עם שהוא מבואר שאם לא היה דבק בהם והיה נלחם בפלשתים עם ישראל היה מכניעם ומשפילם מצד חוזק גבורתו והצלחתו עליהם באמצעות העזר האלהי שהיה בהכרח נוסף עליו אם היה נשמר מאלו הנשים והיה מנהיג ישראל כמנהג השופטים השלמים : הי״ט הוא להודיע שראוי למנהיג שישמור עמו ולא יספיק לו שמירת עצמו הלא תראה כי שמשון עם מה שנתפרסם לו מגבורתו שלא יוכלו רבים להזיק לו אם יהיה בידו כלי מלחמה כי גם בלא כלי מלחמה היה מנצח רבים כמו שבא בזה הספור הנה לא רצה להזיק בבני יהודה בבואם לאסרו לתתו ביד פלשתים וסבל שיאסרוהו ברצותו שאם לא יסבול זה יריבו בני יהודה ע״ז עמו בחזקה למלט נפשם מיד פלשתים ויתחדש בזה מריבה בינו ובין בני יהודה ואולי יפול מהם רב ולזאת הסבה שאל מהם כשהסכים לסבול שיאסרוהו שלא יפגעו בו הם כי אולי אם יראה כוונתם לבא לפגוע בו לא יוכל לסבול שלא יקום כנגדם ויפיל מהם רב והנה ג״כ סבל שמשון שיאסרוהו בני יהודה לאסכתו אותם כדי שיעשה להם התנצלות עם פלשתים במה שהיה משחית בהם כי הם הראו עצמם עוזרים לפלשתים לאסרו בידם ולזה נודע להם כי לא מלבם היה עושה שמשון הרע להם : הכ׳ הוא להודיע עוצם השגחת הש״י עד שסבב שאיש אחד אסור וזולת כלי מלחמה נצח והמית רבים כי אין מעצור להושיע ברב או במעט : הכ״א הוא להודיע שיש גמול ומשפט על כל המעשה מדה כנגד מדה ולזה זכר כי לקח שמשון בעיניו כי לכתו אחר עיניו הכשילהו בזה : הכ״ב הוא להודיע מה שעשה השם לקנאת כבודו במה שהיו הפלשתים מיחסים לאלהיהם נפילת שמשון בידם

אשר

מצודת דוד

העמודים בידיו : רבים . מרובים במספר : (לא) והוא שפט . עם שאמר למעלה חזר וכתבו לומר שמשך הזמן

שפט

יז א וַיְהִי־אִישׁ מֵהַר־אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ מִיכָיְהוּ׃ ב וַיֹּאמֶר לְאִמּוֹ אֶלֶף וּמֵאָה הַכֶּסֶף אֲשֶׁר לֻקַּח־לָךְ וְאַתִּי אָלִית וְגַם אָמַרְתְּ בְּאָזְנַי הִנֵּה־הַכֶּסֶף אִתִּי אֲנִי לְקַחְתִּיו וַתֹּאמֶר אִמּוֹ בָּרוּךְ בְּנִי לַיהוָה׃ ג וַיָּשֶׁב אֶת־אֶלֶף־וּמֵאָה הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתֹּאמֶר אִמּוֹ הַקְדֵּשׁ הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַכֶּסֶף לַיהוָה מִיָּדִי לִבְנִי לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וְעַתָּה אֲשִׁיבֶנּוּ לָךְ׃ ד וַיָּשֶׁב אֶת־הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתִּקַּח אִמּוֹ מָאתַיִם כֶּסֶף וַתִּתְּנֵהוּ לַצּוֹרֵף וַיַּעֲשֵׂהוּ פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וַיְהִי בְּבֵית מִיכָיְהוּ׃ ה וְהָאִישׁ מִיכָה לוֹ בֵּית אֱלֹהִים וַיַּעַשׂ אֵפוֹד וּתְרָפִים וַיְמַלֵּא אֶת־יַד אַחַד

וכל אס"ף דכו'
ואת קרי
כ"ס
ו'
כ"ס
ב' חד מ"ל וחד חס'
ד'
ט'. כ"ס

א וַהֲוָה גַבְרָא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם וּשְׁמֵיהּ מִיכָיְהוּ: ב וַאֲמַר לְאִמֵּיהּ אֲלַף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף דְּאִתְנְסִיב לִיךְ וְאַתְּ אוֹמֵית וְאַף אֲמַרְתְּ קֳדָמַי הָא כַסְפָּא עִמִּי אֲנָא נְסַבְתֵּיהּ וַאֲמַרַת אִמֵּיהּ בְּרִיךְ בְּרִי קֳדָם יְיָ: ג וַאֲתֵיב יָת אֲלַף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף לְאִמֵּיהּ וַאֲמַרַת אִמֵּיהּ אַקְדָּשָׁא אַקְדֵּישִׁית יָת כַּסְפָּא קֳדָם יְיָ מִן יְדִי לִבְרִי לְמֶעְבַּד צְלַם וּמַתְּכָא וּכְעַן אֲתֵבִינֵיהּ לָךְ: ד וַאֲתֵיב יָת כַּסְפָּא לְאִמֵּיהּ וּנְסִיבַת אִמֵּיהּ מָאתַן סִלְעִין דִּכְסַף וִיהַבְתֵּיהּ לְקֵינָאָה וַעֲבַדֵיהּ צְלַם וּמַתְּכָא וַהֲוָה בְּבֵית מִיכָיְהוּ: ה וְגַבְרָא מִיכָה לֵיהּ בֵּית טַעֲוָתָא וַעֲבַד אֵפוֹד וּדְמָאִין וְקָרֵיב יָת קוּרְבַּן חַד מִבְּנוֹהִי וַהֲוָה

רשי

בזרועות האשה: (א) ויהי איש מהר אפרים. אע"פ שנכתב שתי פרשיות הללו בסוף הספר של מיכה ושל פלגש בגבעה בתחלת השופטים היה בימי עתניאל בן קנז שנאמ' וישימו להם את פסל מיכה וגו' כל ימי היות בית אלהים בשילה למדנו שכל ימי שילה היה דמות של מיכה. ובפלגש בגבעה נאמר על יבוס שבירושלים לא נסור אל עיר עובדי כוכבים למדנו שעדיין לא כבשו את ירושלים: (ב) אשר לקח לך. אשר נגנב ממך ויש לו דומה כי אשה עצורה לנו. עצורה ממנו: ואת אלית. קללת כל מי שגנבו וגם אמרת הקללה באזני: הנה הכסף. אני מודה לך עליו שהוא בידי שאני לקחתיו: (ג) וישב את אלף ומאה הכסף לאמו. אמר להחזירו לה ובמקום שהוא שם הרי הוא ברשותך: הקדש הקדשתי את הכסף מידי לבני. קבלתי עלי למסרו מידי לידך לשם דמות ומסכה תנהו לי עתה ומידי אני אשיבנו אליך. יש אומרים שהאשה הזאת היא דלילה לפי שכתוב אלף ומאה כסף וטעות הוא בידם שהרבה שנים קדם מיכה לשמשון אך הפרשיות נסמכו על הכסף הרע שהוה כאן וכאן וכסף של פורענות היו שניהם: (ה) ובית אלהים. בית עבודת כוכבים וכן כל אלהים האמורים בפרשה זו חול חוץ מזה כל ימי היות בית אלהים בשילה: וימלא את יד א'. חנכו לעבודת הדמות להיות כהן לפניו כל חינוך דבר שאדם נכנס בו לשם גדולה קרוי מילוי.

רדק

מותו כמו שהיו יריאים ממנו עשרים שנה בחייו: (א) ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו. כתוב בסדר עולם כי בימי כושן היה פסלו של מיכה שנאמר וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות שם בית האלהים וגו' ובימיו היתה פלגש בגבעה שנאמר ויקם וילך עד נכח יבוס היא ירושלים ואמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה ואם מפני הפסוקי' האלה אמר א"כ אף בימי יהושע היה פסלו של מיכה כי בימיו השכינו אהל מועד בשילה אחר ארבע עשרה שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו וזה רחוק שבימי יהושע היה זה הפסל שהרי כתוב ויעבדו את ה' כל ימי יהושע ועוד שאמר אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולא היה זה בימי יהושע כי אפילו על המזבח שבנו בני גד ושבט ראובן אמרו לעלות עליהם לצבא כל שכן פסל מיכה. ומה שאמר כי דבר פלגש בגבעה היה בימים ההם מפני שאמר לא נסור אל עיר נכרי דומה שלא נכבשה ירושלים עדין ואני אומר כי בימי יהושע נכבשה שנאמ' ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל ובכללם מלך ירושלם אחד ואומר ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם הנה כי לקחו בני ישראל ויהודה ירושלם בימי יהושע לבד מצודת ציון שלא נכבשה עד דוד ונראה כי לא נתיישבה ירושלם מישראל כל כך אע"פ שנכבשה לפי שהיה היבוסי עדיין שם והלוי ונערו כשעברו נכח יבוס היה ערב ודומה כי מפאת היבוסי היה דרכם לא מפאת ירושלם שהיו בה ישראל ואם בא ללון שם בערי היבוסי היו פוגעים תחילה ואמר לו נערו נסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה ואמר לו אדוניו לא נסור אל עיר נכרי ואמרו בדרש כי נסמך זה הענין לענין שמשון מפני שהיו אלף ומאה כסף בדבר שמשון לרעה ואלף ומאה כסף של אם מיכה גם כן לרעה ונסמך גם כן אליו דבר פלגש בגבעה כי בעון פסל מיכה נהרגו כמה אלפים מישראל במלחמת בנימין ולולא זה לא היו מתים מישראל כי בדין היו נלחמים עם בנימן לבער הרעה מישראל: (ב) אשר לקח לך. הכסף אשר לך אשר לקח ונגנב מאתך: ואת אלית. כל מי שלקח אותו יהיה כך וכך אני מודה כי אני לקחתיו: (ג) והשיב הכסף לאמו ואמרה לו אמו אחר שהשבת אותו לי הנה הקדשתי הכסף מידי לך שתעשה ממנו פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך שתעשה ממנו הפסל ולא רצה מיכה להשתדל בו לעשות הפסל ומסכה והשיבו פעם אחרת לאמו ואמו לקחה מאתים כסף ונתנתם לצורף לעשות פסל ומסכה והמאתים כסף היו שכר הצורף ובתשע מאות כסף עשה הפסל והמסכה: (ה) לו בית אלהים. עשה אותו בית אלהים. ועשה עוד אפוד ותרפים ותרגום בית אלהים בית טעוותא ואמרו רבותינו ז"ל כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מן אחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה ותרגום אפוד ותרפים אפוד ודמאין: וימלא. שמקריב קרבנותיו על יד
אחד

בית אלהים ה' וסי' נמסר בסדר ויצא: וימלא ט' וסי' נמסר בסדר שלח לך:

רלבג

אשר סבת היתה התפתותו פתוי האנשים וזה שכבר הגיע לשמשון כחו שגבר להנקם מהם ונפשו לא חיה כי הוא היה ראוי לכך מגד התפתותו בדברים הפחותים האלה ולזה שאל שתמות נפשו עם פלשתים לפי שלא היה ראוי לו אז לעשות לו נס יותר גדול מזה והם היו ראוים ג"כ לזה מפני שהיו מיחסים זאת ההצלחה לאלהיהם: (א) עוד ספר שכבר היה איש מהר אפרים ושמו מיכיהו והנה אחשוב שכבר היה זה בימים הקדומים שלא היה שם שופט והיה זה בימי השעבוד אם קודם עתניאל בן קנז אם קודם אהוד אם קודם אחד מהבאים אחריהם והביאני לזה שאי איפשר לומר שהיה זה הענין בין שנות שמשון ובין שנות עלי לפי מה שהתבאר מדברינו הקודמים וכבר נבאר במה שאחר זה שראוי שיהיה כל זה הספור במה שבין מיתת יהושע ובין עתניאל בן קנז ואחשוב שנסמך זה הספור לשמשון שהיה משבט דן לספר מה שאירע על החטא לשבט דן על דבר פסל מיכה שהתמיד זמן ארוך מאד וכבר אמרו קצת המפרשים שהיה זה בשביל הסכמה מספר אלף ומאה כסף שבא בסיפור שמשון ודלילה ומספר אלף ומאה כסף שבא בסיפור מיכה ונוכל לומר לפי זה המאמר עוד שכבר היתה הסכמה אחרת בענין אלו הכספים והוא שמכל אחד מהם נמשך רע לדן כי כסף דלילה היה סבה אל שנפל שמשון ביד פלשתים ונקרו עיניו ונמשך לו המות בסבתו וכסף מיכה היה סבה שטעו בני דן בפסל ההוא זמן ארוך: (ב) והנה ספר שכבר אמר מיכה לאמו אלף ומאה סלעין כסף אשר לוקח לך ואת קללת כל מי שלקחו אם לא ישיבנו לך וגם אמרת זה באזני ולזה הוכרחתי להגיד לך שאני לקחתיו והוא אתי: (ג) והשיב הכסף לאמו ואמרה לו אמו הקדש הקדשתי הכסף לי מידי לבני לעשות פסל ומסכה אשר היו צורות שיטעו בהן האנשים אז ויחשבו שיהיה בהם כח להגיד העתידות מגד עוררם כח הדמיוני וידמה שלזאת הסבה עשאו תחלה לא לשם ע"ג ויורה על זה מה שאמרה הקדשתי הכסף לה'. והנה השיבה לו אמו הכסף

מצודת ציון

יז (ב) אלית. מלשון אלה וקללה: (ג) פסל ומסכה. פסל דמות ע"ג הנעשה במלאכת יד ומסכה ע"ג יציקת המתכת: (ה) אפוד. עשוי כדמות אפוד שבמקדש: ותרפים. עשוים הם כצורת אדם

מצודת דוד

שישב במאסר עלה בחשבון העשרים: יז (ב) לקח לך. נלקח ממך בגנבה: ואת אלית. קללת את הגנב: וגם אמרת באזני. אמרת הקללה באזני כאלו חשדת אותי ואמרת שהכסף הוא אתי: אני לקחתיו. עתה מודה אני שלקחתיו אני: ברוך בני לה'. ר"ל שהקללות שקללתי לא יחולו בך אך ברוך תהיה הואיל והודית: (ג) הקדש הקדשתי. בהיותו עוד גנוב הקדשתיו באמרי ימלא הגנב: מידי לבני. לתתו מידי ליד בני לעשות מהם דמות ומסכה (ולא היתה ע"ז ממש אבל עשויה היא למחשבו' אחרים להוריד עליה כחות עליונות להיות אמצעי ולפי השעות אמרה לפסל): ועתה. הואיל ונמצא הכסף משיב אני אותו לך ותתנהו לבנה: (ד) וישב. חזר הבן והשיב הכסף לאמו כאומר הואיל ולאמו הקדשתו מתחת ידי לא אשוב עוד לקחתם: ותקח אמו. וכשקבלה שוב את הכסף נתנה לצורף מאתים כשכר פעולתו ומתשעה מאות נעשה הדמות ומסכה: (ה) לו בית אלהים. היה לו בית מוכן לעבודת אלהות ולזה שמה אמו את הדמות ומסכה בביתו: ויעש אפוד ותרפים. את אלה עשה מעצמו מלבד הדמות ומסכה אשר משל אמו:

מִבָּנָיו וַיְהִי־לוֹ לְכֹהֵן׃ ו בַּיָּמִים הָהֵם
אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר
בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה׃ ז וַיְהִי־
נַעַר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִמִּשְׁפַּחַת
יְהוּדָה וְהוּא לֵוִי וְהוּא גָר־שָׁם׃ ח וַיֵּלֶךְ ז' פסו' והוא והוא. ד'
הָאִישׁ מֵהָעִיר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה ג'
לָגוּר בַּאֲשֶׁר יִמְצָא וַיָּבֹא הַר־אֶפְרַיִם פ"ו
עַד־בֵּית מִיכָה לַעֲשׂוֹת דַּרְכּוֹ׃
ט וַיֹּאמֶר־לוֹ מִיכָה מֵאַיִן תָּבוֹא וַיֹּאמֶר
אֵלָיו לֵוִי אָנֹכִי מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה
וְאָנֹכִי הֹלֵךְ לָגוּר בַּאֲשֶׁר אֶמְצָא׃
י וַיֹּאמֶר לוֹ מִיכָה שְׁבָה עִמָּדִי וֶהְיֵה־לִי
לְאָב וּלְכֹהֵן וְאָנֹכִי אֶתֶּן־לְךָ עֲשֶׂרֶת ג'
כֶּסֶף לַיָּמִים וְעֵרֶךְ בְּגָדִים וּמִחְיָתֶךָ ה'. ל'. ל'
וַיֵּלֶךְ הַלֵּוִי׃ יא וַיּוֹאֶל הַלֵּוִי לָשֶׁבֶת אֶת־ ד'
הָאִישׁ וַיְהִי הַנַּעַר לוֹ כְּאַחַד מִבָּנָיו׃ י"ב פתחין
יב וַיְמַלֵּא מִיכָה אֶת־יַד הַלֵּוִי וַיְהִי־לוֹ ט'
הַנַּעַר לְכֹהֵן וַיְהִי בְּבֵית מִיכָה׃
יג וַיֹּאמֶר מִיכָה עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יֵיטִיב
יְהוָה לִי כִּי הָיָה־לִי הַלֵּוִי לְכֹהֵן׃
יח א בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל

לֵיהּ לְכוּמְרָא׃ ו בְּיוֹמַיָּא
הָאִינוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל
גְּבַר דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי יַעְבֵּד׃
ז וַהֲוָה עוּלֵימָא מִבֵּית לֶחֶם
יְהוּדָה מִזַּרְעִית יְהוּדָה וְהוּא
לֵיוָאֵי וְהוּא דָּר תַּמָּן׃ ח וַאֲזַל
גַּבְרָא מִקַּרְתֵּיהּ מִבֵּית לֶחֶם
יְהוּדָה לְמֵידַר בְּאַתַר
דְּיַשְׁכַּח וַאֲתָא לְטוּרָא
דְּבֵית אֶפְרַיִם עַד בֵּית
מִיכָה לְמֶעְבַּד אוֹרְחֵיהּ׃
ט וַאֲמַר לֵיהּ מִיכָה מְנָן אַתְּ
אָתֵי וַאֲמַר לֵיהּ לֵיוָאָה אֲנָא
מִבֵּית לְחֶם יְהוּדָה וַאֲנָא
אָזֵיל לְמֵידַר בְּאַתַר
דְּאַשְׁכַּח׃ י וַאֲמַר לֵיהּ
מִיכָה תִּיב עִמִּי וֶהֱוֵי לִי
לְאַב וּלְכָהֵין וַאֲנָא אֶתֵּין
לָךְ עֲסַר סִלְעִין דִּכְסַף לִזְמַן
עִידָּן וְזוּג לְבוּשִׁין וּפַרְנָסְתָךְ
וַאֲזַל לֵיוָאָה׃ יא וּצְבִי לֵיוָאָה
לְמִתַּב עִם גַּבְרָא וַהֲוָה
עוּלֵימָא לֵיהּ כְּחַד מִבְּנוֹהִי׃
יב וְקָרֵיב מִיכָה יָת קוּרְבַּן
לֵיוָאָה וַהֲוָה לֵיהּ עוּלֵימָא
לְכָהֵין וַהֲוָה בְּבֵית מִיכָה׃
יג וַאֲמַר מִיכָה כְּעַן יְדַעְנָא
אֲרֵי אוֹטֵיב יְיָ לִי אֲרֵי הֲוָה לִי לֵיוָאָה לְכוּמְרָא׃ א בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לֵית מַלְכָּא

מילוי ידים רישוושטיר בלע"ז וכשנותנין פקידות לאדם קורין למתן רישויסטיר בלע"ז : (ז) ממשפחת יהודה . והוא לוי מן האם ורבותינו אמרו לפי שעשה מעשה מנשה שבא מיהודה קראו ממשפחת יהודה והוא לוי בן גרשון בן משה רבינו היה כמו שמפורש בענין ויהונתן בן גרשון וגו' : (ח) לעשות דרכו . דרך הליכתו : (ט) באשר אמצא . פרנסתי להשתכר : (י) לימים. לסוף שנה : וערך בגדים . זוג חליפת בגדים שהם ערך וסדר לכל בני אדם כפי הראוי להם לשנה : וערך בגדים . אפרליימנ"ש בלע"ז : ומחיתך . ומזונותיך : וילך הלוי . אחר עצתו

אחד מבניו ומנהו להיות כהן וכן ומלאת יד אהרן ויד בניו : (ו) איש הישר בעיניו יעשה . אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם : (ז) מבית לחם יהודה. בית לחם אחר היה לפיכך סומך בית לחם זה ליהודה בכל מקום ומה שאמר ממשפחת יהודה הוא תוספת ביאור ועל בית לחם אמר שהיה משבט יהודה והנער הזה לוי היה ואיך יאמר עליו ממשפחת יהודה . והאומר כי אמו ממשפחת יהודה יראנו היכן מיחס הכתוב אדם למשפחת האם . ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן . ורז"ל דרשו כי בן גרשם בן משה רבינו היה ולפי שעשה מעשה מנשה שהיה מיהודה אמר עליו ממשפחת יהודה לפיכך תלוי בו הנו"ן כשאמר עליו ויהונתן בן גרשם בן מנשה תלוי נו"ן מלמעלה בין המ"ם והשי"ן לומר כי נכד משה היה ולכבוד משה תלוי עליו הנו"ן כלומר כי עשה מעשה כאלו היה בן מנשה ולא בן משה : והוא גר שם . בבית לחם היה גר ואף על פי שהיה לוי והיה ללוים ערים לשבת זה הנער התגורר שם בבית לחם על דרכי מחיתו והנה לא מצא שם עוד מחיתו ויצא משם לגור במקום שימצא שם מחיתו : (ח) עד בית מיכה לעשות דרכו . כלומר בא עד בית מיכה ולא לכוונה שיעמוד שם אלא לעשות דרכו משם והלך : (י) לימים . לשנה : וערך בגדים . תרגם יונתן וזוג לבושין רוצה לומר כי ערך האדם בבגדים לשנה שנים אחד לימי הקיץ ואחד לימי החורף: וילך הלוי . הלך לדברי מיכה למה שאוהו ונתרצה לישב עמו : (יב) וימלא . כבר פירשתיו : (יג) כי היה לי הלוי לכהן. כלומר סימן טוב הוא זה לי שנזדמן לי משבט הכהנים להיות כהן לי: (א) בימים ההם. גם זה הפסוק מוכיח כי לא היה זה בימי עתניאל בן קנז כי שופט היה לישראל וכל ימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו כמו שאמר יהושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וגו' ואומר והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם וגו' נראה כי בימי השופט לא היו עושים

רלבג

הכסף והוא השיב אותו שנית לאמו ועשתה ממנו פסל ומסכה והיה בבית מיכיהו כדי שיגיד לו העתידות לפי מחשבתם : (ה) וכבר עשה מיכה לו בית מיוחד לזה הפסל והמסכה ועשה מהם אפוד ותרפים וקראו אותו בית אלהים לחשבו כי שכינתו תשרה שם ומלא יד אחד מבניו להיות לכהן לשאול לו העתידות : (ו) אין מלך בישראל וגו' . וסיפר זה כי אולי היה זה סבה להעשות זה הפסל ולזה ראוי שנאמר שזה היה אחר המלך שהיה מונע אותם מזה אם הוא חי והוא יהושע לפי מה שאחשוב שהזהיר ישראל על זה כדי לבער ע"ג כי גם עלי שהיה נכבד מכל אשר לפניו מהשופטים לא בערו בימי הבעלים והעשתרות עד שבא שמואל ובערם כמו שמספר בספר שמואל ולזה ארך עליו פסל מיכה עד מות עלי כמו שיבא אחר זה ולזה ידמה שהיה זה הענין אחר מות יהושע וקודם ממשלת עתניאל בן קנז ויורה על זה עוד שהכבר זכר בזה הספור ששבט הדני היה מבקש לו נחלה לשבת בימים ההם וזה היה אחרי מות יהושע כי אז השתדלו השבטים להלחם כל אחד בגבולו כמו שנזכר בראש זה הספר ששאלו ישראל מי יעלה לנו תחלה להלחם בכנעני : (ז) עוד ספר שהכבר היה נער ממקום שנקרא בית לחם יהודה והיה המקום ההוא ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם . והנה משך לבו של מיכה אל שיהיה לו לכהן בביתו לשאול העתידות באמצעות הפסל והתרפים שהיה משתמש בהם להתבודד הכח הדמיוני מבין שאר הכחות . לא שהפסל והתרפים ידברו חלילה ועכ"ז הנה התרפים דברו און על הרוב כי אין כח בקסם להודיע העתידות באמת כמו שביארתי בספר מלחמות ה' : (א) וספר שהכבר היה שבט הדני מבקש נחלה לשבת בה ושלחו מרגלים לעיר

והוא לוי והוא גר שם ו' פסוקים והוא והוא וסי' ויהי נער מבית לחם יהודה והנה עמך שמעי בן גרא בן תימני מבחורים . וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש אותו תקדישו והוא יבנה. אכלו זרים כחו ואחר בא חצרון דד"ה . והי' ו' בקריאה וסי' ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה . התהלך לפני והיה תמים. עלה אלי ההרה והיה שם . והיה נכון לבקר ועלית ויאמר לו מיכה שבה עמדי . ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך . ונמסר גם בסדר לך לך :

תולדות אהרן בימים ההם . חולין נז : איש הישר בעיניו , סוטה מז ע"ב כה. נער. ב"ב קט . הלוי לכהן . שם : בימים ההם . עקדה שער לא :

מצודת דוד

וימלא . מיכה חנך א' מבניו לכהן לפניו ולעשות עבודת הדמות : (ו) אין מלך בישראל . ולזה עשה כל איש הישר בעיניו ולא היה מי שימחה ביד מיכה וכתב בס"ע שזה היה בימי כושן רשעתים קודם שעמד עתניאל : (ז) מבית לחם יהודה . לפי שגם בנחלת זבלון היתה עיר הקרויה ג"כ בית לחם כמ"ש ביהושע לז"א מבית לחם יהודה ולתוספת ביאור אמר ממשפחת יהודה ור"ל העיר בית לחם היתה מנחלת משפחת יהודה והוא לוי. הנער היה לוי והיה גר בבית לחם : (ח) באשר ימצא . מקום נאות וכשר להחיות נפשו : לעשות דרכו . ללכת לדרכו דרך בה : (ט) לוי אנכי . כאומר נכון אני ללמוד ולהורות כמ"ש בשבט לוי יורו משפטיך ליעקב וכו' (דברים ל"ג) : (י) לאב . ר"ל למורה ולמלמד : וערך בגדים . ר"ל בגדים כסדר הצריך : וילך הלוי . הלך אחר דבר מיכה ועצתו : (יא) כאחד מבניו . אשר מלא ידיו מאז לכהן : (יב) וימלא מיכה . מוסב למעלה שאמר שהי' לו כאחד מבניו כי מלא ידיו לכהן : (יג) עתה ידעתי . כי בעוד היות בני לכהן הי' שלא כדת כי הכהן ראוי להיות מבני לוי אבל עתה ייטיב לי ה' כי הי' לי הלוי לכהן והרי הוא הכהן [illegible] : יח (א) אין מלך . כי אם הי' מלך הי' הוא לוחם מלחמות העם עם כל עמו

מצודת ציון

אדם ומדברים ע"י קסם: וימלא . ענין חנוך כמו ומלאת יד אהרן (שמות כ"ט) : (ז) גר . דר : (י) לימים . לשנה כמו ימים תהיה גאלתו (ויקרא כה) : וערך . מענין סדור כמו ערך לחם (שמות מ') : ומחיתך . פרנסה הצורך לחיי האדם : (יא) ויואל . ורצה כמו ויואל משה שם

ולא

וּבַיָּמִים הָהֵם שֵׁבֶט הַדָּנִי מְבַקֶּשׁ־לוֹ
נַחֲלָה לָשֶׁבֶת כִּי לֹא־נָפְלָה לּוֹ עַד־
הַיּוֹם הַהוּא בְּתוֹךְ־שִׁבְטֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּנַחֲלָה׃ ב וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־דָן ׀
מִמִּשְׁפַּחְתָּם חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים מִקְצוֹתָם
אֲנָשִׁים בְּנֵי־חַיִל מִצָּרְעָה וּמֵאֶשְׁתָּאֹל
לְרַגֵּל אֶת־הָאָרֶץ וּלְחָקְרָהּ וַיֹּאמְרוּ
אֲלֵהֶם לְכוּ חִקְרוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ
הַר־אֶפְרַיִם עַד־בֵּית מִיכָה וַיָּלִינוּ
שָׁם׃ ג הֵמָּה עִם־בֵּית מִיכָה וְהֵמָּה
הִכִּירוּ אֶת־קוֹל הַנַּעַר הַלֵּוִי וַיָּסוּרוּ
שָׁם וַיֹּאמְרוּ לוֹ מִי־הֱבִיאֲךָ הֲלֹם וּמָה־
אַתָּה עֹשֶׂה בָּזֶה וּמַה־לְּךָ פֹה׃ ד וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם כָּזֶה וְכָזֶה עָשָׂה לִי מִיכָה
וַיִּשְׂכְּרֵנִי וָאֱהִי־לוֹ לְכֹהֵן׃ ה וַיֹּאמְרוּ
לוֹ שְׁאַל־נָא בֵאלֹהִים וְנֵדְעָה הֲתַצְלִיחַ
דַּרְכֵּנוּ אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ הֹלְכִים עָלֶיהָ׃

י׳
ל׳ וחד וממשפחתם אשר עמכם והוא משמש מ״ה
ל׳
ל׳ חסר בסיפ׳
י״ט ר״פ
ג׳
ג׳
ל׳ חס׳

בְּיִשְׂרָאֵל וּבְיוֹמַיָא הָאִינוּן
שִׁבְטָא דְבֵית דָּן בָּעַן לְהוֹן
אַחְסַנְתָּא לְמִתַּב אֲרֵי לָא
אִתְפְּלִגַת לְהוֹן עַד יוֹמָא
הַהוּא מִגוֹ שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל
בְּאַחְסָנָא׃ ב וּשְׁלַחוּ בְנֵי דָן
מִזַרְעִיתְהוֹן חַמְשָׁא גוּבְרִין
מִקְצָתְהוֹן גֻּבְרִין בְּנֵי חֵילָא
מִצָּרְעָה וּמֵאֶשְׁתָּאוֹל
לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וּלְמִבְדְּקַהּ
וַאֲמַרוּ לְהוֹן אֱזִילוּ בְּדוֹקוּ
יָת אַרְעָא וַאֲתוֹ לְטוּרָא
דְבֵית אֶפְרַיִם עַד בֵּית
מִיכָה וּבָתוּ תַמָּן׃ ג אִינוּן
עִם בֵּיתָא דְמִיכָה וְאִינוּן
אִשְׁתְּמוֹדָעוּ יָת קָל עוּלֵימָא
לֵיוָאָה וְזָרוּ לְתַמָּן וַאֲמַרוּ
לֵיהּ מַן אַיְתָךְ הָלְכָא וּמָא
אַתְּ עָבֵיד הָכָא וּמָה לָךְ
כְּדֵין׃ ד וַאֲמַר לְהוֹן כְּדֵין
וּכְדֵין עֲבַד לִי מִיכָה וְאַגְרַנִי
וַהֲוֵיתִי לֵיהּ לְכוּמְרָא׃
ה וַאֲמַרוּ לֵיהּ שְׁאֵיל כְּעַן בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְנִידַע הֲתַצְלַח אוֹרְחָנָא דִי אֲנַחְנָא אָזְלִין

אלהים ו' חס' בספרא וסי' ויאמר אלהים רדפו אחריהם דאהוד . ויאמר אלהים גדעון לא אמשול אני בכם אשאלה מכם שאלה . וישלחו בני דן . כזה וכזה עשה לי מיכה . ויאמר אלהים אל אחי אל תרעו נא תניינא דפסוק : כזה וכזה ג' דסמיכי וסי' כזה וכזה עשה לי מיכה . כי כזה וכזה תאכל החרב . הנה אשת ירבעם באה :

תולדות אהרן מי הביאך . כ"ב ק :

רדק

עושים איש הישר בעיניו ובשלשת העניינים האלה כדבר מיכה וכדבר בני דן וכדבר פלגש בגבעה אמר אין מלך בישראל ואלו העניינים היו בין שמשון לעלי שהיה שופט ישראל והיה הזמן ביניהם כמו שהיה שלא היה להם שופט בישראל והיו עושים איש הישר בעיניו ואם נאמר כי לא היה זמן ביניהם כדברי בעל סדר עולם שהרי ביפתח מצאנו שאמר שלש מאות שנה מיום שכבשו ישראל לארץ סיחון שהיה בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים והנה מיפתח עד שבנה הבית מאה וארבעים שנה שהרי אומר הכתוב ויהי בארבע מאות שנה ושמונים שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' הנה שלש מאות שנה עד יפתח משנת הארבעים ומאה וארבעים מן יפתח עד שבנה המלך שלמה את הבית הנה הם מיציאת מצרים ארבע מאות ושמנים עם ארבעים שהיו במדבר ואנחנו מוצאים אלו מאה וארבעים אשר מיפתח לבנין הבית כמנין השופטים והמלכים כי אבצן שפט את ישראל אחרי יפתח שבע שנים ואילון עשר שנים ועבדון שמנה שנים ושמשון עשרים שנה ועלי ארבעים שנה ושמואל עשרים שנה ודוד ארבעים שנה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרים על מאה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעי' בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרים על מאה וארבעים תשע שנים הנה אנחנו צריכים על כל פנים לתקן החשבונות אפילו לדברי בעל סדר עולם כי תשע שנים הם יתרים לחשבונו והנה עשרים שנה שמנה לשמואל לא נמצא בפירוש בכתב ועוד כי אינם עשרים שנה לשמואל כי ביום שגלה הארון מת עלי והנה הארון היה בשדה פלשתים שבעה חדשים ועלה בית שמש ומבית שמש לקרית יערים ויהי שם עשרים שנה עד שהעלהו דוד משם אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה חסרו מהעשרים שנה שבע שנים נשארו י"ג שנה אחד עשר לשמואל ושתי שנים לשאול וכלם נחשבים לשמואל שאפילו במלוך שאול היה שופט שמואל שנאמר וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו הנה משמת עלי עד שמלך דוד שלש עשרה שנים נשארו עדיין שתי שנים והנה שש שנים נקח מהשלש מאות שאמר יפתח כי לא נשלמו אלא עם השש שנים שלו והוא אומר זה בתחילת ימי שפטו נמצא כי חשבון זה אינו מדוקדק ועוד כי ראינו כי בחיי עלי היה שמואל שופט את ישראל שנאמר ויהי דבר שמואל אל כל ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ואומר ואני התהלכתי לפניכם מנערי ועד היום הזה ודרך הכתוב לרדוף אחרי הכלל ולא יקפיד בפרט אם יהיה חסר או יותר והנראה כי בין שמשון לעלי היו בלא שופט ימים רבים כי הנה הכתוב מעיד בשלשה העניינים האלה הסמוכים אין מלך בישראל והנה עלי בן שמנה וחמשים שנה כשנתמנה שופט וכן צ"ח שנים היה כשמת ושפט את ישראל ארבעים שנה ולא יתכן לומר שנכנסו שנותיו של שמשון בשנותיו של עלי כי לא יתכן שהיה שמשון שופט בימי עלי והוא בן חמשים שנה ויותר והיה מנביאי ישראל ומזקניהם ומבני הקבלה שקבלו תורה שבעל פה שהרי עלי קבל מפנחס ושמואל קבל מעלי וכן נביא אחרי נביא א"כ הפסק היה בין שמשון לעלי שלא היה שופט לישראל ובימים ההם שלא היה להם מלך ושופט היו עושים כל איש ואיש הישר בעיניו ועשה מיכה פסלו ובני דן הקימו להם אותו הפסל ובני בנימן הרעו בדבר פילגש: כי לא נפלה לו. לא נפלה לו כל נחלת גורלו כמו שאומר בספר יהושע ויצא גורל בני דן מהם כלומר פחות ממה שהיה ראוי להם כמו שפירשנו ופירוש בנחלה בנחלה שנחלקה לו בתוך שבטי ישראל לא נפלה לו הראוים לו והוצרכו לבקש נחלה : (ג) עד בית מיכה. סמוך לביתו : (ה) שאל נא אלהים. לפי מחשבתם כי לא היה זה האפוד אלא לשם ע"ג עשוי בדמות אפוד והתרפים היו שואלים בהם לדעת העתידות ולא היה חלק השם יתעלה בזה אך השם יי' ושבים כי דבר ה' היה השאלה בתרפים ההם לפיכך אמרו לו שאל נא באלהי' וכתי' שאל כען במימרא דה'. א"כ באלהים זה אינו נמחק כי קדש הוא ובדברי רז"ל שאמרו כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מא' שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה אם. כן באלהים זה חול הוא ונמחק והנה הדבר אצלינו ספק ומספיקי' אי' אומר שאינו נמחק. ואני תמיה על כי נתנה אלהים בידכם איך אמרו עליו שהוא חול ואף רבי אליעזר שאמר במיכה יש מהם חול ויש מהם קדש הכתובים ״ למ"ד חול הכתובים ביו"ד ה"א קדש חוץ מזה שבאלף למ"ד והוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה . והנה לא הסכים עמו יונתן בן עוזיאל ״ ה באלהים הוא חול אמרו לו שישאל בתרפים ההם כי הלוי אמר להם כי מגידים

רשי

עלתו : (א) כי לא נפלה לו . ירושה כפי הראוי להם בארץ מכובשת כמו שנאמר ביהושע ויצא גבול בני דן מהם ואף מכאן יש ללמוד שהיה מעשה זה בתחלת השופטים מיד : (ג) מי הביאך הלום . יש כאן תמיהות הרבה לא מזרעו של משה רבינו אתה שנאמר בו אל תקרב הלום . ומי שם פה לאדם . ומה זה בידך : (ה) שאל נא באלהים . בתרפים שמזכרים של

רלבג

לעיר ליש לרגל הארץ שנפלה בגורלם ועברו דרך בית מיכה והכירו הנער הלוי ושאלו לו שתפלל דרכם וענה להם על צד הקסם באמצעות הפסל והתרפים שהיה תצליח דרכם : (ז) והנה באו המרגלים לעיר ליש ומצאו העם אשר בה בוטח ובוטח לא היו יראים ממלחמה ולזה לא היו שומרים בשער העיר לשמור העיר שלא יכנסו בה אויבים . ולא היה בארץ הסיר מכלים דבר שיהיה יורש המלוכה והוא המושל שהוא מכלים בתוכחתו החוטאים . ומלת עצר הוא מענין זה יעצור בעמי ויהיה הרצון בזה שלא היתה הממשלה בזאת באה מאהב לבנו חס ממה שימנע המנהיג הסוה מלמסור עצמו לסכנה בעבור שמירת הגוים שהם אינם . ולו ולורש וראוי עוד שהם רחוקים מצידונים שיעזרום כשידעו דבר המלחמה ולזה הוא מבואר שספרם

מצודת דוד

ולא שבט לבד : כי לא נפלה לו . להיות בה די צרכו : עד היום ההוא . עד אשר כבש לעצמו מחוץ לגבול א"י : בתוך שבטי וכו' . מוסב למעלה לומר לא נפלה לו די צרכו בנחלה שנחלקה לו בתוך שבטי ישראל : (ב) ממשפחתם . מ' מכל משפחה : מקצותם . מהקצינים שבהם וכאמר ב״ה . משה . שיולי העדה : מצרעה ומאשתאול . מנחלת יהודה היו . ובני דן ישבו בהם כנראה : את הארץ . היא ליש האמור בענין : עד בית מיכה . סמוך לבית מיכה : (ג) המה עם בית מיכה . כשהמה היו סמוך לבית מיכה הכירו את קול הנער הלוי עם מי : שם . אל הבית : מי הביאך וכו' ר"ל אלה מי אתה ומה מלאכתך מה הכניסך לך בשכרך : (ד) כזה וכזה . סיפר להם כל המאורע : (ה) שאל נא . כי שמעו וחשבו שיש בו ממש להוריד על עצמם

מצודת ציון

(שם ב) : מקצותם . מלשון קצין כמו ותאכל בקצה המחנה (במדבר י״א) ורז״ל בקצינים במחנה : לרגל . לחפש וכן וירגלו אותה (דברים א׳) : (ג) הלום . כמו אל תקרב הלום (שמות ג׳)

כמות

על ידי מכשפות: (ו) נוכח ה' דרככם. נוכח הקב"ה גלוי כי זה אין בו ממש: (ז) ואין מכלים דבר. אין אחד מהם צריך לחבירו שיחזירנו ריקם ויכלימנו כמו שנאמר בסוף הענין אין מחסור כל דבר כך שמעתי: יורש עצר. יורשים מועטים שאם יכרנו את אלו אין עוד שררין נלחמים עם המחזיקים בנחלה: ורחוקים המה. מעזרת צידונים: ודבר אין להם עם אדם. שום ברית כרותה שיבאו לעזרתם לעת הצורך: (ח) מה אתם. כלומר מה אתם משיבים דבר מה מצאתם במקום שנפל לנו גורלנו מה העם החזק הוא הרפה: (ט) ואתם מחשים. מתעצלים:
ואת

רלבג

שפרש שתגיע הידיעה לצידונים תשלם לבני דן הורשת העיר ההיא: (יד) והנה ליש הוא לשם הנזכר בספר יהושע והעד שכבר אמר ג"כ שם שכבר קראו שם העיר דן כשם דן אביהם כמו שנאמר בזה המקום

פי' רבי ישעיה

(י) כל דבר אשר בארץ. אשר. מלה יתירה ודומה לו במלכים ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו אשר העומדים לפניו.
אשר

צדנים ה' חס' ו' בליש' בקריא' וסי' וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה. ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון. וילך שלמה אחרי. יען אשר עזבוני. ומאכל ומשתה ושמן. לצדנים כתיב דעזרא. וצידונים ועמלק כן כתיב מ"ל דמ"ל ושארא צירנים כתיב: מחשים ר' בקריאה וסי' אל תעצלו ללכת. ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר. מחשים מקחת אתה. והלוים מחשים לכל העם: על כן ט' בטעם וסי' נמסר בסדר וישלח: הידעתם ג' וסי' נמסר בסדר ויצא:

ו וַיֹּ֧אמֶר לָהֶ֛ם הַכֹּהֵ֖ן לְכ֣וּ לְשָׁל֑וֹם נֹ֣כַח
יְהוָ֔ה דַּרְכְּכֶ֖ם אֲשֶׁ֥ר תֵּֽלְכוּ־בָֽהּ׃ כ"צ
ז וַיֵּלְכוּ֙ חֲמֵ֣שֶׁת הָאֲנָשִׁ֔ים וַיָּבֹ֖אוּ לָ֑יְשָׁה ג' קמץ וחד פתח בספרי' לישה
וַיִּרְא֣וּ אֶת־הָעָ֣ם אֲשֶֽׁר־בְּקִרְבָּ֣הּ יוֹשֶֽׁבֶת
לָבֶ֡טַח כְּמִשְׁפַּ֣ט צִידֹנִים֩ שֹׁקֵ֨ט ׀ וּבֹטֵ֜חַ כ' . ס' מס
וְאֵין־מַכְלִ֧ים דָּבָ֣ר בָּאָ֗רֶץ יוֹרֵ֥שׁ עֶ֙צֶר֙ כ'
וּרְחֹקִ֥ים הֵ֙מָּה֙ מִצִּידֹנִ֔ים וְדָבָ֥ר אֵין־ כ' וכלא
לָהֶ֖ם עִם־אָדָֽם׃ ח וַיָּבֹ֙אוּ֙
אֶל־אֲחֵיהֶ֔ם צָרְעָ֖ה וְאֶשְׁתָּאֹ֑ל וַיֹּ֧אמְרוּ
לָהֶ֛ם אֲחֵיהֶ֖ם מָ֥ה אַתֶּֽם׃
ט וַיֹּאמְר֗וּ ק֚וּמָה וְנַעֲלֶ֣ה עֲלֵיהֶ֔ם כִּ֤י
רָאִ֙ינוּ֙ אֶת־הָאָ֔רֶץ וְהִנֵּ֥ה טוֹבָ֖ה מְאֹ֑ד
וְאַתֶּ֣ם מַחְשִׁ֔ים אַל־תֵּעָ֣צְל֔וּ לָלֶ֛כֶת ד'
לָבֹ֖א לָרֶ֥שֶׁת אֶת־הָאָֽרֶץ׃ י כְּבֹאֲכֶ֞ם ט' חסר . ג' חסר
תָּבֹ֣אוּ ׀ אֶל־עַ֣ם בֹּטֵ֗חַ וְהָאָ֙רֶץ֙ רַחֲבַ֣ת
יָדַ֔יִם כִּֽי־נְתָנָ֥הּ אֱלֹהִ֖ים בְּיֶדְכֶ֑ם מָקוֹם֙ ל'
אֲשֶׁ֣ר אֵֽין־שָׁ֣ם מַחְס֔וֹר כָּל־דָּבָ֖ר אֲשֶׁ֥ר
בָּאָֽרֶץ׃ יא וַיִּסְע֨וּ מִשָּׁ֜ם מִמִּשְׁפַּ֣חַת
הַדָּנִ֗י מִצָּרְעָה֙ וּמֵֽאֶשְׁתָּאֹ֔ל שֵׁשׁ־מֵא֣וֹת
אִ֔ישׁ חָג֖וּר כְּלֵ֥י מִלְחָמָֽה׃ יב וַֽיַּעֲל֗וּ ל'
וַֽיַּחֲנ֛וּ בְּקִרְיַ֥ת יְעָרִ֖ים בִּֽיהוּדָ֑ה עַל־כֵּ֡ן ה' בטעם
קָֽרְא֞וּ לַמָּק֣וֹם הַה֗וּא מַחֲנֵה־דָ֙ן֙ עַ֚ד
הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה הִנֵּ֕ה אַחֲרֵ֖י קִרְיַ֥ת יְעָרִֽים׃
יג וַיַּעַבְר֥וּ מִשָּׁ֖ם הַר־אֶפְרָ֑יִם וַיָּבֹ֖אוּ עַד־
בֵּ֥ית מִיכָֽה׃ יד וַיַּעֲנ֗וּ חֲמֵ֙שֶׁת הָאֲנָשִׁ֜ים
הַהֹלְכִים֮ לְרַגֵּל֮ אֶת־הָאָ֣רֶץ לַ֒יִשׁ֒

עֲלָהּ׃ י וַאֲמַר לְהוֹן כַּהֲנָא
אֱזִילוּ לִשְׁלָם אַתְקֵין יְיָ
אוֹרְחַתְכוֹן דִּי תְהָכוּן בַּהּ׃
ז וַאֲזַלוּ חַמְשָׁא גוּבְרִין
וַאֲתוֹ לְלַיִשׁ וַחֲזוֹ יָת עַמָּא
דִּי בְגַוַּהּ יָתְבִין לְרוּחְצָן
כְּהִלְכַת צִידוֹנָאֵי דְשָׁקְטִין
וְשָׁרַן לְרוּחְצָן וְלֵית דְמַנְזֵק
פִּתְגָמָא בְּאַרְעָא יָרוּתִין
זְעִירִין וּרְחִיקִין אִינוּן
מִצִּידוֹנָאֵי וּפִתְגָם לֵית לְהוֹן
עִם אֱנָשׁ׃ ח וַאֲתוֹ לְוַת
אֲחוּהוֹן צָרְעָה וְאֶשְׁתָּאוֹל
וַאֲמַרוּ לְהוֹן אֲחוּהוֹן מָה
אַתּוּן׃ ט וַאֲמַרוּ קוּמוּ וְנִיסַּק
עֲלֵיהוֹן אֲרֵי חֲזֵינָא יָת
אַרְעָא וְהָא טָבָא לַחֲדָא
וְאַתּוּן שָׁתְקִין לָא תִתְרַשְּׁלוּן
לְמֵיזַל לְמֵיעַל לְמֵירַת יָת
אַרְעָא׃ י כְּמֵיתֵיכוֹן תֵּיעֲלוּן
לְוַת עַמָּא דְשָׁרַן לְרוּחְצָן
וְאַרְעָא פְּתִיוּת יְדַיִן אֲרֵי
מַסְרַהּ יְיָ בִּידֵיכוֹן אַתְרָא
דְלֵית תַּמָּן חֶסְרָן כָּל מִדַּעַם
דִּי בְאַרְעָא׃ יא וּנְטַלוּ
מִתַּמָּן מִזַּרְעִית דָּן מִצָּרְעָה
וּמֵאֶשְׁתָּאֹל שִׁית מְאָה גַבְרִין
מְזָרְזִין בְּמָנֵי קְרָבָא׃
יב וּסְלִיקוּ וּשְׁרוֹ בְּקִרְיַת
יְעָרִים בְּאַרְעָא דְבֵית
יְהוּדָה עַל כֵּן קְרוֹ לְאַתְרָא
הַהוּא מַשְׁרִית דָּן עַד יוֹמָא
הָדֵין הָא הוּא אֲחוֹרֵי קִרְיַת יְעָרִים׃ יג וַעֲבַרוּ מִתַּמָּן לְטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וַאֲתוֹ עַד בֵּית מִיכָה׃
יד וַאֲתִיבוּ חַמְשָׁא גוּבְרַיָּא דַאֲזַלוּ לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא לַיִשׁ וַאֲמַרוּ לַאֲחוּהוֹן

מגידים הם העתידות באמת ונתפתו לדבריו וענין התרפים יש אומרים כי הוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות וישפטו בהם על דרך המזלות והם הוברי שמים ויש אומרים כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצורה הביא כי הנה כתוב כי התרפים דברו און והנה אין זה הפסוק ראיה כי רצה לומר בעלי התרפים. והחכם רבי אברהם אבן עזרא כתב כי הקרוב אליו כי התרפים הם על צורות בן אדם והיא עשויה לקבל כח העליונים והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהוא דוד: (ו) נכח ה' דרככם. על דרך הנה ה' יצא לפניך כלומר סיוע אלהים עמכם ותרגומו אתקין ה' ארחכון: (ז) ויבאו לישה. והוא לשם הנזכר בספר יהושע ושני שמות היו לו: את העם אשר בקרבה יושבת לבטח. זכר העם בלשון נקבה וכן חטאת עמך מדוע שובבה העם הזה: כמשפט צדונים. כי הצדונים היו קרובים לארץ ישראל והיו שוקטים כי לא היו רוצים להלחם עמהם כי לא היו מארץ כנען כמו שכתוב ויהי גבול הכנעני מצידון ואמר בזבולן וירכתו על צידון שהוא כמו עד צידון אבל צידון לא היה מארץ כנען לפיכך היו שוקטים ולא היה להם פחד מישראל ותרגומו כהלכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן. ואין מכלים דבר בארץ. כלומר אין להם שכנים שיזיקום ויכלימום בשום דבר כמו לא הכלמנום וכן תרגם יונתן לית דמזיק ולפיכך הם שוקטים ובוטחים ואינם יראים ואינם נשמרים ולפיכך הם נוחים להכבש כי לפי שהם בוטחים אינם שומרים העיר ואין להם כלי זיין: יורש עצר. ת"י ירותין זעירין כלומר יורשי המלוכה היו קטנים ולא היה חוזק במלוכה ולפי הפשט עצר הוא מלוכה מן זה יעצר בעמי ומילת ואין מכלים עומדת במקום שנים ואין יורש עצר כי לא היה בהם מלך ולא יורש מלוכה: ורחוקים המה מצדונים. כלומר שלא יוכלו לעזרם: ודבר אין להם עם אדם. שאין להם ברית עם אדם לעזרם אם יצטרכו כמ"ש בסוף הענין ואין מציל כי רחוקה היא מצידון ודבר אין להם עם אדם וכן אלה הדברים ידעו המרגלים מבני העיר שנכנסו בעיר כאנשים סוחרים או הראו עצמם שרוצים לשבת בארץ והיו שואלים ענין הארץ: (ח) מה אתם אומרים. כלומר מה בשורה בפיכם: (ט) קומה ונעלה. ענין זירוז כמו קום עבור קום התהלך בארץ: אתם מחשים. אתם שותקין שלא תקחו הדבר בזריזות ולא תעשו: אל תתעצלו. לא תתרשלון: (י) כל דבר אשר בארץ. הזאת או בשום ארץ בעולם

מצודת דוד

כחות עליונות ולהגיד עתידות: (ו) ויאמר להם. אחר ששאל אמר להם דרככם הוא מול ה' להשגיח בה ולהצליח אתכם: (ז) יושבת לבטח. ר"ל אינם נשמרים ממלחמ' והוא כדרך צידון היושב שוקט ובוטח ואינו נשמר ממלחמה: ואין מכלים. אין בארץ מי שיכלים אפילו בדבור כי לא הורגלו במלחמה וקטט': יורש עצר. יורש ארצם עצור מהם ר"ל אין להם יורש ארצם לחוש לאח"ז בעבור הארץ: ורחוקים המה. ונכבש הארץ עד לא יהיה נשמע להם (ואולי היה מדרך צידונים לעמוד בעזרת כל נרדף): ודבר אין להם. אין להם ברית כרותה עם מי לשיבא בעזרתם: (ח) צרעה וכו'. אל צרעה וכו': מה אתם. ר"ל מה אתם משיבים ומענינו תבין חסרונו: (ט) ואתם מחשים. ר"ל אתם היו מחשים לבל יודע לאיש פן יקדמנו מי משבט אחר ואל תעצלו ללכת וכו' כי עכ"ז פן יודע למי: (י) כבואכם. כאשר תבואו אז מיד תבואו אל עם בוטח ר"ל לא תצטרכו ללכת דרך אשר תמצא אתכם בה מלחמה: רחבת ידים. מקום רחב להחזיק את כולכם כאשר יתן ה' אותה בידכם: אין שם מחסור וגו'. ר"ל עם שאינה מא"י מ"מ אין נחסר בה ממה שיש בא"י או ר"ל לא נחסר בה מכל דבר שיש בעולם: (יב) בקרית יערים. ר"ל סמוך לה: למקום ההוא. מקום החניה: אחרי.

מצודת ציון

(שמות ג'): נוכח. נגד: (ז) לישה. הוא לשם האמור ביהושע ובשתי השמות היתה נקראת: שוקט. יושב במנוחה: עצר. ענין מניעה כמו אשה עצרה לנו (ש"א כ"א): (ט) מחשים. שותקים כמו עת לחשות (קהלת ג'): (י) כי. אם: כל דבר. בשום דבר: (יד) ויענו. הוא התחלה

וַיֹּאמְרוּ אֶל־אֲחֵיהֶם הֲיָדַעְתֶּם כִּי יֵשׁ בַּבָּתִּים הָאֵלֶּה אֵפוֹד וּתְרָפִים וּפֶסֶל וּמַסֵּכָה וְעַתָּה דְּעוּ מַה־תַּעֲשׂוּ׃ טו וַיָּסוּרוּ שָׁמָּה וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּית־הַנַּעַר הַלֵּוִי בֵּית מִיכָה וַיִּשְׁאֲלוּ־לוֹ לְשָׁלוֹם׃ טז וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ חֲגוּרִים כְּלֵי מִלְחַמְתָּם נִצָּבִים פֶּתַח הַשָּׁעַר אֲשֶׁר מִבְּנֵי דָן׃ יז וַיַּעֲלוּ חֲמֵשֶׁת הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים לְרַגֵּל אֶת־הָאָרֶץ בָּאוּ שָׁמָּה לָקְחוּ אֶת־הַפֶּסֶל וְאֶת־הָאֵפוֹד וְאֶת־הַתְּרָפִים וְאֶת־הַמַּסֵּכָה וְהַכֹּהֵן נִצָּב פֶּתַח הַשַּׁעַר וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ הֶחָגוּר כְּלֵי הַמִּלְחָמָה׃ יח וְאֵלֶּה בָּאוּ בֵּית מִיכָה וַיִּקְחוּ אֶת־פֶּסֶל הָאֵפוֹד וְאֶת־הַתְּרָפִים וְאֶת־הַמַּסֵּכָה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הַכֹּהֵן מָה אַתֶּם עֹשִׂים׃ יט וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַחֲרֵשׁ שִׂים־יָדְךָ עַל־פִּיךָ וְלֵךְ עִמָּנוּ וֶהְיֵה־לָנוּ לְאָב וּלְכֹהֵן הֲטוֹב הֱיוֹתְךָ כֹהֵן לְבֵית אִישׁ אֶחָד אוֹ הֱיוֹתְךָ כֹהֵן לְשֵׁבֶט וּלְמִשְׁפָּחָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ כ וַיִּיטַב לֵב הַכֹּהֵן וַיִּקַּח אֶת־הָאֵפוֹד וְאֶת־הַתְּרָפִים וְאֶת־הַפָּסֶל וַיָּבֹא בְּקֶרֶב הָעָם׃ כא וַיִּפְנוּ וַיֵּלֵכוּ וַיָּשִׂימוּ אֶת־הַטַּף וְאֶת־הַמִּקְנֶה וְאֶת־הַכְּבוּדָּה לִפְנֵיהֶם׃ כב הֵמָּה הִרְחִיקוּ מִבֵּית מִיכָה וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בַּבָּתִּים אֲשֶׁר עִם־בֵּית מִיכָה נִזְעֲקוּ וַיַּדְבִּיקוּ אֶת־בְּנֵי־דָן׃ כג וַיִּקְרְאוּ אֶל־בְּנֵי־דָן וַיַּסֵּבּוּ פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ לְמִיכָה מַה־לְּךָ כִּי נִזְעָקְתָּ׃ כד וַיֹּאמֶר אֶת־אֱלֹהַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לְקַחְתֶּם וְאֶת־הַכֹּהֵן וַתֵּלְכוּ וּמַה־לִּי עוֹד וּמַה־זֶּה תֹּאמְרוּ אֵלַי מַה־לָּךְ׃ כה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־דָן אַל־תַּשְׁמַע קוֹלְךָ עִמָּנוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם אֲנָשִׁים מָרֵי נֶפֶשׁ וְאָסַפְתָּה נַפְשְׁךָ וְנֶפֶשׁ

הידעיתון ארי אית בבתיא האלין האפוד ודמאין וצלים ומתכא וכען דעו מה תעבדון : טו וזרו לתמן ועלו לבית עולימא לואה בית מיכה ושאילו ליה לשלם : טז ושית מאה גברין מזרזין במני קרביהון קימין במעלנא דתרע דמשבט בני דן : יז וסליקו חמשא גבריא דאזלו לאללא ית ארעא עלו לתמן ונסיבו ית צלמנא וית אפודא וית דמאין וית מתכא וכהנא קאים במעלנא דתרעא ושית מאה גברי דמזרזי במני קרבא : יח ואלין עלו לבית מיכה ונסיבו ית צלם אפודא וית דמאין וית מתכא ואמר להון כהנא מה אתון עבדין : יט ואמרו ליה שתוק שוי ידך על פומך ואזיל עמנא והוי לנא לאב ולכהנא הטב דתהי כהין לבית גברא חד או דתהי כהין לשבטא ולזרעית בישראל : כ ושפר לבא דכהנא ונסיב ית אפודא וית דמאין וית צלמא ועל בגו עמא : כא ואתפניאו ואזלו ושויאו ית טפליא וית בעירא וית קנינא קדמיהון : כב אינון ארחיקו מבית מיכה וגבריא דבבתיא דעם בית מיכה אתכנישו ואדביקו ית בני דן : כג וקרו לבני דן ואסחרו אפיהון ואמרו למיכה מה לך ארי אתכנישתא : כד ואמר ית דחלתי די עבדית נסיבתון וית כהנא ואזלתון ומה לי עוד ומה דין תימרון לי מה לך : כה ואמרו ליה בני דן לא תשמע קלך עמנא דלמא ישלטון בכון גברין מרירן נפשן ותסיף נפשך ונפש אנש ביתך :

רדק

בעולם שם תמצאו כי אין שם מחסור כל דבר : (יח) ואלה באו . מה שחזר ואמר ויקחו את פסל האפוד וכבר אמר לקחו את הפסל ואת האפוד מפני מאמר הכהן שאמר להם מה אתם עושים חזר ואמר . ומה שאמר פסל האפוד סמך הפסל לפי שיש פסל בלא אפוד וזה היה עם אפוד : (כא) את הטף . כי אלו שש מאות איש חגור כלי מלחמה עם טפם ונשיהם ומקניהם הלכו כי היו בטוחים שילכדו העיר : ואת הכבודה . כתוב בוי"ו עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל . ופירוש הכבודה הכלים והמטלטלים ותרגומו קניינא כתרגום רכוש שהוא גם כן כולל קניין האדם כלים וכסף וזהב ושאר מטלטלין : (כב) נזעקו . נאספו וכן מה לך כי נזעקת נאספת אתה ואנשיך ונאמרה האסיפה בלשון זעקה לפי שעל ידי זעקה יאסף העם: (כג) ויסבו פניהם . בדגש הסמ"ך והבי"ת : (כה) פן יפגעו בכם . ענינו פגיעת החרב כמו ויפגע בו וימת וי"ת וישלטון בכון וכן ויפגעו בו ושליטו ביה : מרי נפש . אנשים כעסנים שיש בחברתינו : ואספת נפשך . אתה תהיה גורם שתמותו כלכם אם

פי׳ רבי׳ ישעיה

אשר השני יתר : (יז) באו שמה לקחו את הפסל . חסירי וי"ו הם ופתרונו ובאו שמה ולקחו את הפסל: (יט) לשבט ולמשפח׳ בישראל . פי׳ כל שבט דן לא היה אלא משפחה אחת דכתיב ובני דן חושים : (כא) הכבודה. פירוש כל משא כבד שהיה להם והטף והמקנה והכבודה של בני דן היו ולא לקחו ממיכה אלא הפסל והתרפים : (כב) נזעקו . נקבצו ע"י זעקה שזעקו זה לזה :

מצודת ציון

תחלת הדבור כמו וענית ואמרת (דברים כו) : (יט) החרש . שתוק כמו והחריש לה (במדבר ל׳) : לשבט ולמשפחה . המה שמות נרדפים כי גם השבט יקרא משפחה: (כא) הכבודה . הדבר שתנועתו כבדה ומתאחר ללכת : (כב) נזעקו . נקבצו בזעקת המקבץ וכן ויזעק ברק (לעיל ד) : וידביקו . השיגום והיו קרובים ודבוקים להם : (כה) יפגעו . ענין מכת מות כמו גש

רשי

(כא) ואת הכבודה משאות . כל דבר שהוא כבד בהליכתו שאינו יכול לרוץ אם ירדפו בני המקום אחריהם : הכבודה . פונטומ"א בלע"ז : (כג) ויסבו פניהם . בני דן אל הקוראים אליהם : (כד) ומה לי עוד . ומה נשאר לי עוד : (כה) אנשים מרי נפש . כעסנים שיש בסיעתנו:
ליש

רלבג

המקום : (יז) וספר כי מידי עברם עברו בית מיכה חמשת המרגלים ולקחו הפסל והמסכה והאפוד והתרפים מבית מיכה ופתו הנער הלוי ולקחוהו עמהם והיה לאב ולכהן לכל שבט דן והיו שם פתח השער שש מאות איש חגור כלי מלחמה משבט דן

ושש ג׳ ר"פ וסי׳ נמסר בסדר משפטים : כבודה ג׳ מלאים ודגשים וסי׳ ואת הכבודה לפניהם וישבת על מטה כבודה . כל כבודה בת מלך פנימה : ויסבו ג׳ דגשים בקריאה וסי׳ ויקראו אל בני דן . את ארון אלהי ישראל . ויסבו את פניהם ממשכן ה׳:

מצודת דוד

לא לבד צרעה ואשתאול שבדן כי אם מהעבר מזה (והיא בין צרעה ואשתאול שהיו בנחלת יהודה) : (יד) ההולכים לרגל . אשר הלכו מקודם לרגל : הידעתם . ר"ל וכי ידעתם הלא אינכם יודעים אשר עד לכם יש כאן אפוד וכו׳ : דעו מה תעשו. ר"ל הכינו עצמכם לקחתם : (טו) ויסורו שמה . המרגלים הלכו לבית מיכה : בית מיכה . אשר היה בבית מיכה: (טז) חגורים . כשהם חגורים וכו׳ : אשר מבני דן . מוסב על שש מאות איש : (יז) ויעלו . כי המרגלים חזרו עם הלוי אל השש מאות איש וכדבר הלוי עמהם עלו המרגלים מהם ושבו ובאו לבית הלוי ולקחו את הפסל וכו׳: והכהן . הלוי הזה העשוי לכהן היה נצב פתח השער וכו׳ : (יח) ואלה . המרגלים באו אז לבית מיכה ולקחו את פסל וכו׳ ולא היה אז הכהן בביתו : ויאמר אליהם הכהן . כאשר באו אל המחנה ובידם הפסל וכו׳ אמר להם מה אתם עושים ר"ל למה לקחתם : (יט) שים ידך על פיך. לסתמו לבל ישמע קולך : והיה לנו . ותהיה לנו למורה ולמלמד : הטוב. וכי טוב יותר להיות כהן לבית איש אחד או טוב יותר להיות כהן לשבט בישראל וא"כ הלא למוטב יחשב לך : (כ) וייטב לב הכהן . הוטב בלבו דבריהם ויקח מידם את האפוד וכו׳ לשאת אותם בעצמו וזה בקרבם ללכת באשר ילכו : (כא) ויפנו . מן המקום ההוא והלכו לדרכם : את הטף וכו׳ . מה שהביאו עמהם מביתם : לפניהם. בחשבם פן ירדפו בני העיר אחריהם וילחמו הגברים עמהם. והטף וכו׳ ילכו לדרכם בעודם נלחמים: (כב) הרחיקו. כשהיו רחוקים מבית מיכה: עם בית מיכה. סמוך לבית מיכה : (כג) ויקראו. המתין עד בואם לדבר עמהם : ויסבו . בני דן הסבו פניהם מול מיכה ואמרו מה נחסר לך כי נאספת לרדוף : (כד) את אלהי. הפסל וכו׳ : ומה לי עוד. מה נשאר לי עוד בבית אשר לא לקחתם : (כה) עמנו .

רשי

(כז) ליש. שם העיר ובספר יהושע קורא שמה לשם על שם שמצאו שם אבן טובה ששמה לשם והיא היתה על החשן לשבט דן שמו כתוב על לשם וידעו שבאמת היא נחלתם : (ל) בן מנשה. מפני כבודו של משה כתוב נו"ן לשנות את השם ונכתב תלויה לומר שלא היה מנשה אלא משה : עד יום גלות הארץ. בימי סנחריב בגלוי ראשונה

פי' רבי ישעיה

(ל) עד יום גלות הארץ . אין לפרשו גלות סנחריב שהרי אומר לפניו כל ימי היות בית האלהים בשילה . אלא גלות שילה : ע"כ

רדק

אם תשמיעם קולך ותוסיף לדבר עוד בדבר הזה והוא מבנין הנני אוסיפך אל אבותיך תוסיף רוחם . יאסף אהרן והדומים להם : (כז) שרפו באש . יש לתמוה למה שרפו אותם והם רוצים לישבה והנה כל הערים העומדות על תלם לא שרפם יהושע רק חצור לבדה והיתה זו לפי שהיתה ראש הממלכות להבדיל השארים והנה אלו למה שרפו העיר ויתכן כי כשנכנסו בני דן בעיר פתאום נכנסו כי הם לא היו מרגישים ולא היו נשמרים מהם ושלחו אש בעיר להבהיל העם ולא יהיה פנאי לאדם להשיב מלחמה בין האש והמלחמה שעשו להם בני דן או אפשר כי היתה מלאה גלולים ולפיכך שרפוה ואף על פי שהם הקימו הפסל להם היתה כונתם לשמים ואף על פי כן היו חוטאים לה' כי כן כתיב לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' כלומר אתי אע"פ שתהיה כוונתכם לעבודתי ובאגדה והם לקחו את אשר עשה מיכה וגו' ויכו אותה לפי חרב עבדין ע"ג והיא מצלחת בידיהון יש צדקה גדולה מזו היינו הך דכתיב לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים : (כט) אשר יולד . בוי"ו עם דגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל . וטעם אשר יולד לישראל שלא תחשוב כי ראש המשפחה ההיא אשר באו לליש היה שמו דן וכשם אבי המשפחה ההיא קראו שם דן המקום ההוא לפי' אמר אביהם אשר יולד לישראל: (ל) בן מנשה . הנו"ן תלויה וכבר זכרנו טעמו למעלה : עד יום גלות הארץ . מדרך הסברא נראה כי עד יום גלות הארץ הוא יום שגלה הארון ועליו נאמר ויטש משכן שילה וגו' ואמר ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר ויסגר לחרב עמו ואמר ויכעיסוהו בבמותיהם ובפסיליהם יקניאוהו וזה נאמר על פסל מיכה והפסוק שאחר שנאמר כאן גם כן מוכיח שאמר כל ימי היות בית האלהים בשילה דמה כי עד יום גלות הארץ וימי היות בית האלהים בשילה

שופטים יח יט

בֵּיתֶךָ׃ כו וַיֵּלְכוּ בְנֵי־דָן לְדַרְכָּם וַיַּרְא

מִיכָה כִּי־חֲזָקִים הֵמָּה מִמֶּנּוּ וַיִּפֶן ג'

וַיָּשָׁב אֶל־בֵּיתוֹ׃ כז וְהֵמָּה לָקְחוּ אֵת י' ר"פ

אֲשֶׁר־עָשָׂה מִיכָה וְאֶת־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר כ'

הָיָה־לוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־לַיִשׁ עַל־עַם שֹׁקֵט

וּבֹטֵחַ וַיַּכּוּ אוֹתָם לְפִי־חָרֶב וְאֶת־ ד'. ח'

הָעִיר שָׂרְפוּ בָאֵשׁ׃ כח וְאֵין מַצִּיל כִּי

רְחוֹקָה־הִיא מִצִּידוֹן וְדָבָר אֵין־לָהֶם ו' כטעם כח'

עִם־אָדָם וְהִיא בָּעֵמֶק אֲשֶׁר לְבֵית־ ז' כטעם

רְחוֹב וַיִּבְנוּ אֶת־הָעִיר וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃ ג' מ"ל שום בר נש

כט וַיִּקְרְאוּ שֵׁם־הָעִיר דָּן בְּשֵׁם דָּן ס"א כשם

אֲבִיהֶם אֲשֶׁר יוּלַּד לְיִשְׂרָאֵל וְאוּלָם

לַיִשׁ שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ ל וַיָּקִימוּ ג' זוגין קדמ' ז' ונתני' ש"ן

לָהֶם בְּנֵי־דָן אֶת־הַפָּסֶל וִיהוֹנָתָן בֶּן־

גֵּרְשֹׁם בֶּן־מְנַשֶּׁה הוּא וּבָנָיו הָיוּ ד' תלויס

כֹהֲנִים לְשֵׁבֶט הַדָּנִי עַד־יוֹם גְּלוֹת ב' ירושלים

הָאָרֶץ׃ לא וַיָּשִׂימוּ לָהֶם אֶת־פֶּסֶל מִיכָה ו' כסיפרא

אֲשֶׁר עָשָׂה כָּל־יְמֵי הֱיוֹת בֵּית־

הָאֱלֹהִים בְּשִׁלֹה׃ יט א וַיְהִי

בַּיָּמִים הָהֵם וּמֶלֶךְ אֵין בְּיִשְׂרָאֵל וַיְהִי

כו וַאֲזַלוּ בְּנֵי דָן לְאוֹרְחֵיהוֹן וַחֲזָא מִיכָה אֲרֵי תַקִּיפִין אִינוּן מִינֵיהּ וְאִתְפְּנִי וְתַב לְבֵיתֵיהּ׃ כז וְאִינוּן נְסִיבוּ יָת דַעֲבַד מִיכָה וְדַבָּרוּ יָת כַּהֲנָא דִי הֲוָה לֵיהּ וַאֲתוֹ לְלַיִשׁ לְעַמָּא דְשָׁקְטִין וְשָׁרַן לְרוּחְצָן וּמְחוֹ יַתְהוֹן לְפִתְגָם דְחָרֶב וְיָת קַרְתָּא אוֹקִידוּ בְנוּרָא׃ כח וְלֵית דִמְשֵׁיזִיב אֲרֵי רְחִיקָא הִיא מִצִּידוֹן וּפִתְגָם לֵית לְהוֹן עִם אֱנָשׁ וְאִינוּן בְּמֵישַׁר דִלְבֵית רְחוֹב וּבְנוֹ יָת קַרְתָּא וִיתִיבוּ בַהּ׃ כט וּקְרוֹ שְׁמָא דְקַרְתָּא דָן בְּשׁוּם דָן אֲבוּהוֹן דְאִתְיְלִיד לְיִשְׂרָאֵל וּבְרַם לַיִשׁ שְׁמָא דְקַרְתָּא מִלְקַדְמִין׃ ל וַאֲקִימוּ לְהוֹן בְּנֵי דָן יָת צַלְמָא וִיהוֹנָתָן בַּר גֵרְשׁוֹם בַּר מְנַשֶּׁה הוּא וּבְנוֹהִי הֲווֹ כוּמְרִין לְשִׁבְטָא דְבֵית דָן עַד יוֹמָא דִי גְלוֹ יָתְבֵי אַרְעָא׃ לא וְשַׁוִּיאוּ לְהוֹן יָת צְלַם מִיכָה דִי עֲבַד כָּל יוֹמַיָא דַהֲוָה קָיָם בֵּית מַקְדְשָׁא דַייָ בְּשִׁלֹה׃ א וַהֲוָה בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן וּמַלְכָּא לֵית בְּיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה

ואין מציל ו' פסוקים אית בהון ואין אין בקריאה וסי' וילכו חמשת האנשים . ואין מציל כי רחוקה היא . הבט ימין וראה . עשה גדולות ואין קדמאה . ואין אני ואחי ונערי . אני ה' ואין עוד זולתי : רחוב ג' מלאים בקרתא וסימניהון והיא בעמק אשר לבית רחוב . וישכרו את ארם בית רחוב . וארם צובה ורחוב . וכל שום גברא רכוו' מ"ל במ"ב חס' וסימנהון ויך דוד את הדרעזר בן רחב . וישלל הדרעזר בן רחב . תרויהון בשמואל : מנשה ר' מלין ראית כהון אות תלוי וסי' רשעים לאחוז בכנפות הארץ . מרשעים וימנע מרשעים אורם . מנשה ויקימו להם בני דן את הפסל . מיער יכרסמנה חזיר מיער :

תולדות אהרן ויהונתן . ב"ב קט (ברכות יג סנהדרין ל) : בית אלהים בשילה . שבועות לה :

רלבג

דן : (כו) וכראות מיכה כי חזקים הם ממנו הניחם ושב לביתו והם באו על ליש והכו יושבי' לפי חרב ואת העיר שרפו באש וידמה ששרפו העיר באש כדי שייראו יושבי שאר העיירות אשר נפלו בגורלם מהם וינלחום בקלות יותר מצד נפול פחדם עליהם : (כט) ואח"כ בנו העיר וקראו שמה דן כשם דן אביהם : והנה הקימו את פסל מיכה בבית שעשו לו ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני בבית הפסל ההוא עד יום גלות הארץ והוא הנער הלוי שהביאו מבית מיכה והנה יום גלות הארץ לא יתכן שיאמר על יום גלות בימי צדקיה שכבר עברו כמה מנהיגים ביערו ע"ג מן הארץ כמו שמואל ושאול ודוד ורבים זולתם אחריהם . ואולם אמר עד יום גלות הארץ כי יתכן שגלתה הארץ ההיא כשעשו הרע ישראל בעיני ה' עד שהקים השם לישראל מושיע ושבו לארצם ויתכן שגלתה הארץ ההיא בימי יבין מלך כנען שברחו להם שבט דן ועברו מעבר לירדן כמו שאמרו דבורה וברק ודן למה יגור אניות ואיך שהיה הוא מבואר שיום גלות הארץ היה קודם מות עלי וזה שהפסל ההוא לא נתקיים להם כי אם כל ימי היות בית האלהים בשילה ולא יתכן שיהיו להם כהני הפסל אחר שהוסר הפסל ולזה הוא מבואר שהיה כבר יום גלות הארץ ההיא קודם זה כי ידמה שאחר זה היו להם כהנים אחרים לזה הפסל אשר לא היו מזרע זה הנער הלוי וזה מתוייב מהלשון שאמר עד יום גלות הארץ ההיא להורות כי אחר זה היו להם כהנים אחרים והנה אמרו רז"ל שזה הנער הלוי היה בן בנו של משה והיה חושב שראוי לאדם לעבוד ע"ג ואל יצטרך לבריות ואין הענין כן אבל ראוי לעבוד עבודה שהיא זרה לו וידמה שזה האיש היה אחר ואשר נזכר בענין דוד איש אחר כי כבר זכר כי הוא ובניו היו כהנים ר"ל שאחר מותו הוקם שם כהן אחד מבניו ואפשר שנאמר כי לא יתוייב מזה שמת יהונתן ויהיה אמרו הוא ובניו שהם היו יחד כהנים עמו לא בזה אחר זה ויהיה זה האיש הוא אשר נזכר בענין דוד שאמרו ז"ל : (א) וספר עוד כי בימים ההם שלא היה מלך בישראל שיוכיח החוטאים היה איש לוי גר בירכתי אפרים ויקח לו

מצודת דוד

בביתך עמך : אנשים מרי נפש . הכעסנים שיש מסיעתנו : ונפש ביתך . הבאים עמך : (כז) שוקט ובוטח . לא היו נשמרים מן המלחמה : ואת העיר שרפו . כי לא יוכלו לה כ"א ע"י השרפה ולולא זאת לא שרפוה כי הלא נתישבו בה : (כח) ואין מציל . לא היה להם מציל : כי רחוקה . וכבשוה עד לא נשמע להם : ודבר . לא היה להם כריתת ברית עם מי : אשר לבית רחוב . הסמוך לבית רחוב ויבנו . כי שרפוה במלחמה כמ"ש למעלה : (כט) אשר יולד . שלא נחשב שראש המשפחה הבאה אל ליש היה שמו דן ועל שמו קראו שם העיר דן : לראשונה . טרם שקראוה בשם דן : (ל) ויקימו להם . להיות לע"ג ולעבדו : ויהונתן . הוא הלוי המזכר : בן מנשה . ארז"ל שהוא משה ומפני כבודו נאמר מנשה ותלאו הנו"ן לדעת שאינה מן השם : עד יום גלות הארץ . הוא גלות הארון שהיה בימי עלי ולזה לא אמר עד גלות ישראל כי אז לבד הארון גלה ולא ישראל ועד הזמן ההיא עמד הפסל אבל לאח"ז שעמד שמואל לשופט בער אותה מן הארץ : (לא) וישימו להם . לאלוה ולעבדו : כל ימי וכו' בשלה . מתחלת העמדתו עמד כל ימי וכו' בשלה . אבל אחר שגלה הארון משלה בימי עלי ועמד שמואל לשופט בערו מן הארץ : יט (א) ומלך אין בישראל . כ"א היה מלך לא היה מה שהיה כי המלך היה

מפעם

מצודת ציון

גם פגעו בו (ש"ב א) : ואספתה . ענין כליון מן העולם כמו יאסף אהרן (במדבר כ) : (כט) ואולם . ואבל׳ בירכתי

אִישׁ לֵוִי גָּר בְּיַרְכְּתֵי הַר־אֶפְרַיִם וַיִּקַּח־
לוֹ אִשָּׁה פִּילֶגֶשׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה׃
ב וַתִּזְנֶה עָלָיו פִּילַגְשׁוֹ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ אֶל־ ב׳ חד ר״פ וחד ס״פ
בֵּית אָבִיהָ אֶל־בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה
וַתְּהִי־שָׁם יָמִים אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים׃
ג וַיָּקָם אִישָׁהּ וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ לְדַבֵּר עַל־
לִבָּהּ לַהֲשִׁיבוֹ וְנַעֲרוֹ עִמּוֹ וְצֶמֶד להשיבה ק׳
חֲמֹרִים וַתְּבִיאֵהוּ בֵּית אָבִיהָ וַיִּרְאֵהוּ ג׳ ב׳ מ״ל וחד [illegible]
אֲבִי הַנַּעֲרָה וַיִּשְׂמַח לִקְרָאתוֹ׃
ד וַיֶּחֱזַק־בּוֹ חֹתְנוֹ אֲבִי הַנַּעֲרָה וַיֵּשֶׁב
אִתּוֹ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ
וַיָּלִינוּ שָׁם׃ ה וַיְהִי בַּיּוֹם הָרְבִיעִי ל׳
וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיָּקָם לָלֶכֶת וַיֹּאמֶר
אֲבִי הַנַּעֲרָה אֶל־חֲתָנוֹ סְעָד לִבְּךָ פַּת־ כ׳. כ׳
לֶחֶם וְאַחַר תֵּלֵכוּ׃ ו וַיֵּשְׁבוּ וַיֹּאכְלוּ ל׳
שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וַיִּשְׁתּוּ וַיֹּאמֶר אֲבִי
הַנַּעֲרָה אֶל־הָאִישׁ הוֹאֶל־נָא וְלִין ד׳
וְיִטַב לִבֶּךָ׃ ז וַיָּקָם הָאִישׁ לָלֶכֶת ב׳ חס׳
וַיִּפְצַר־בּוֹ חֹתְנוֹ וַיָּשָׁב וַיָּלֶן שָׁם׃ ד׳
ח וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי לָלֶכֶת
וַיֹּאמֶר | אֲבִי הַנַּעֲרָה סְעָד־נָא לְבָבְךָ ב׳ ובענין
וְהִתְמַהְמְהוּ עַד־נְטוֹת הַיּוֹם וַיֹּאכְלוּ ל׳
שְׁנֵיהֶם׃ ט וַיָּקָם הָאִישׁ לָלֶכֶת הוּא
וּפִילַגְשׁוֹ וְנַעֲרוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ חֹתְנוֹ אֲבִי
הַנַּעֲרָה הִנֵּה נָא רָפָה הַיּוֹם לַעֲרֹב ב׳ כתיב ה״א ב׳
לִינוּ־נָא הִנֵּה חֲנוֹת הַיּוֹם לִין פֹּה וְיִיטַב ל׳

גְּבַר לֵוָאָה דָּר בִּסְיָפֵי
טוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וּנְסֵיב
לֵיהּ אִתְּתָא לְחֵינְתָא מִבֵּית
לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה׃
ב וּבְסָרַת עֲלוֹהִי לְחֵינְתֵיהּ
וַאֲזַלַת מִלְּוָתֵיהּ לְבֵית
אֲבוּהָא לְבֵית לֶחֶם דְּבֵית
יְהוּדָה וַהֲוָה תַּמָּן יוֹמִין
אַרְבְּעָא יַרְחִין׃ ג וְקָם
בַּעְלַהּ וַאֲזַל בַּתְרַהָא לְמַלָּלָא
עַל לִבַּהּ לַאֲתָבוּתַהּ
וְעוּלֵימֵיהּ עִמֵּיהּ וְזוּג חֲמָרִין
וְאַעֲלָתֵיהּ לְבֵית אֲבוּהָא
וַחֲזָהִי אֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא
וַחֲדִי לְקַדָּמוּתֵיהּ׃ ד וְאַתְקֵיף
בֵּיהּ חֲמוּהִי אֲבוּהָא
דְעוּלֶמְתָּא וִיתֵיב עִמֵּיהּ
תְּלָתָא יוֹמִין וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ
וּבָתוּ תַמָּן׃ ה וַהֲוָה בְּיוֹמָא
רְבִיעָאָה וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא
וְקָם לְמֵיזַל וַאֲמַר אֲבוּהָא
דְעוּלֶמְתָּא לַחֲתָנֵיהּ סְעֵיד
לִבָּךְ פִּתָּא דִלְחֶמָא וּבָתַר
כֵּן תֵּיזְלוּן׃ ו וְאַסְחַרוּ וַאֲכַלוּ
תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא וּשְׁתִיאוּ
וַאֲמַר אֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא
לְגַבְרָא שְׁרֵי כְעַן וּבִית
וְיִשְׁפַּר לִבָּךְ׃ ז וְקָם גַּבְרָא
לְמֵיזַל וְאַתְקֵיף בֵּיהּ חֲמוּהִי
וְתַב וּבָת תַּמָּן׃ ח וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא בְּיוֹמָא חֲמִישָׁאָה
לְמֵיזַל וַאֲמַר אֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא סְעוֹד כְּעַן לִבָּךְ
וְאִתְעַכָּבוּ עַד מִתְפְּנֵי יוֹמָא וַאֲכַלוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ ט וְקָם
גַּבְרָא לְמֵיזַל הוּא וּלְחֵינְתֵיהּ וְעוּלֵימֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ חֲמוּהִי
אֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא הָא כְעַן פְּנָא יוֹמָא לְמֶעֱרַב בִּיתוּ כְעַן הָכָא לְחוּד יוֹמָא דֵין בִּית הָכָא וְיִשְׁפַּר לִבָּךְ׃

רדק

בשילה זמן אחד הוא ושמואל אע״פ שהיה שופט לא מיחה בפסל ההוא כי כל ימי עלי לא היה מתפרסם כל כך בשררה לכבוד עלי ועלי גם כן התרפ׳ בזה כמו שהתרפה במוס׳ בניו ובשמת עלי ונגלה הארון ונגלו מישראל רבים ונפלו בחרב רבים ובטל אותו פסל וזהו שאמר עד יום גלות הארץ כי רחוק הוא שיהיה הפסל עד יום גלות הארץ אפילו גלות בני גד ובני ראובן שהיה הגלות הראשון ואיך היה דוד מלך ישראל ולא בערו וגם שלמה בנו ולא בערו אין הדעת סובלת להאמין זה : (ב) ותזנה . תרגום ובסרת ותרגום דבר ה׳ בזה בסר רוצה לומר בזתה אותו ויצאה מביתו והלכה לבית אביה או יהיה פירושו זנות כמשמעו כי אשתו היתה אבל בלא כתובה וקדושין וזנתה מתחתיו . ופי׳ עליו על פניו כלומר שלא חששה לו ולא נסתרה ממנו לזנות או פירוש עליו עמו בעוד שהיתה עמו כמו ויבאו האנשים על הנשים שהוא כמו עם ופי׳ ותלך מאתו שכעס בעלה עמה והלכה לה לבית אביה . ימים ארבעה חדשים . חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ופי׳ ימים שנה או יהיה ד׳ חדשים פי׳ ימים וכן ת״י יומין ארבעה ירחין : (ג) להשיבו . כן כתיב וקרי להשיבה ופירש הכתוב להשיבו אליה והיא תשוב אליו : ותביאהו בית אביה . מצאה אותו פלגשו בדרך והכניס׳ אותו לבית אביה : (ה) סעד לבך פת לחם . בפת לחם והוא שלא כמשפט אבל סעד נא לבבך והוא קמוץ הוא חטף כי הוא סמוך במקף : (ח) נטות היום . נטות השמש לצד מערב כי היום נקרא זמן היות השמש על הארץ : (ט) רפה היום לערוב . רפיון השמש הוא לעת ערב שרפה חומו ואורו וגבורתו וחזקו הוא בחצי היום וכמו שאומר בגבורתו בחצי היום והוא מה שאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ר״ל כצאת השמש עד זמן שהוא בגבורתו והוא חצי היום כי עד אז האור הולך ומתחזק כן מחצי היום עד הערב הולך ומתרפה : הנה חנות היום . הלילה הוא חנות היום כי ביום אדם הולך

הנה

רשי

ראשונה : (ב) ותזנה עליו פילגשו . זנתה מביתו אל החוץ כל לשון זנות אינו אלא לשון יוצאת נפקת ברא יוצאת מבעלה לאהוב את אחרים : (ו) הואל נא ולין . הלילה : (ט) רפה . השמש מגבורתו ונטה לערוב : הנה חנות היום . עת שכל הולכי דרכים נוטים לחנות בבי

עד

רלבג

לו אשה פלגש מבית לחם יהודה ותזנה עליו פלגשו ר״ל שנטתה ממנו ושבה אל בית אביה לברוח ממנו וזה היה הזנות הזה כי הנטייה איך שתהיה תקרא זנות אמר זנות יין ותירוש יקח לב והוכרחנו לפרש הענין בזה האופן שאם זנתה עליו לשכב עם זולת אישה היתה אסורה לבעלה ולא היה ראוי שישוב לבקש עוד אבל ענין זנותה ביאר במה שאמר ותלך מאתו אל בית אביה שעמדה שם זמן ארוך כמו שביאר שעמדה שם שנה וארבעה חדשים וזה ממה שהורה שאין רצונה לשוב אליו עוד והנה רבותינו ז״ל פירשו זה הזנות לענין קרוב למה שפירשנו : (ג) וכשראה זה אישה הלך אחריה לדבר על לבה להשיבה כי ידמה שסרה ממנו על דבר הקטטות שהקניטה בביתו ולזה הוצרך לפייסה ובזה האופן הלך להשיבה . ויראהו אבי הנערה וישמח לקראתו ודמה שזה האיש הלוי היה נכבד מאד ולזה השתדל לכבדו מאד אבי הנערה והיה מראה מאד כי כבר קשה עליו פרידתו עד שכבר עכבם שם עד היום החמישי ורצה לעכבם עד היום הששי ולא יכול : (ט) וקם האיש הלוי ללכת עם פילגשו אע״פ שכבר רפה היום לערוב:

והנה

להשיבו ח׳ מלין כתיב וי״ו בסוף תיבותא וקרינן ה״א וסי׳ וכ״ל שינו״יי דק״רי ודל״א כתי״ב . דכתיב ודלא קרי כולהון נמסרו בריש האי חיבורא במסרת רבתא דאסדרנא לפום עניות דעתין . הואל ד׳ בקריאה וסי׳ הואל נא ולין וייטב לבך . ועתה הואל וברך את בית עבדיך דשמואל . הואל קח ככרים כסף . הואל נא ולך את עבדך :

תולדות אהרן ומזגס עליו . ניסן ו :

מצודת ציון

יט (א) בירכתי . בסוף כמו ולירכתי המשכן (שמות כ״ו) : פילגש . אשה בלא כתובה ובלא קדושין: (ב) ותזנה . ענין הסרה כמו עתה יזנו תזנותיה (יחזקאל כ״ג) : עליו . מעליו : ימים . שנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ״ה) : ארבעה . כמו וארבעה : (ג) וצמד . זוג וכן צמד בקר (איוב א׳) : (ה) סעד . ענין השענה ועל״ז יקרא האכילה סעודה כי סועד ושוען את הלב מחולשתו וכמ״ש ולחם לבב אנוש יסעד (תהלים ק״ד) : פת . ענין פרוסה כמו פתות אותם פתים (ויקרא ב׳) : (ו) הואל . התרצה : נא . עתה : (ז) ויפצר . ענין התחזקות ההסתה כמו ויפצר בם מאד (בראשית יט) : (ח) והתמהמהו . ענין עכבה ואיחור כמו עד התמהמהם (לעיל ג): היום . השמש קרוי יום כמו לרוח היום (בראשית ג) ע״ש שבעוד השמש על הארץ הוא יום: (ט) רפה . מלשון רפיון: לערוב . מלשון ערב ור״ל לשקוע:

הנה

מצודת דוד

מעניש את החוטאים ולא היו א״כ ישראל נלחמים זה בזה כאשר יסופר וכתב בס״ע שגם זה היה בימי כושן רשעתים קודם שעמד עתניאל : (ב) ותזנה עליו . סרתה מעליו והלכה לבית אביה : (ג) לדבר על לבה . דברים טובים המקובלים על הלב להשיבה אליו : וצמד חמורים . אחד לו ואחד לפילגשו בשובה לביתו : ותביאהו . פילגשו ראתה אותו בחוץ והביאה אותו לבית אביה : לקראתו . ר״ל בעת לכתו לקראתו : (ד) ויחזק בו . היה אוחז בו ולא עזבו ללכת מאתו : וילינו שם . בהלילה שאחר שלשת הימים : (ה) סעד לבך . לבל יחלוש הלב סעד אותו באכילת פת לחם: (ו) הואל נא . התרצה נא . ולין פה : וייטב לבך . באכילה ושתיה ובשמחת הלב : (ח) והתמהמהו . נתעכבו עד אשר נטה השמש לבית מערבה : (ט) רפה היום לערוב . כי קודם חצות השמש הולך ומתגבר ואחר חצות הולך ורפה ולז״א הנה השמש רפה ועומדת לשקוע : הנה חנות היום . כי שיער בעצמו שלא יבוא היום אל

(יב) עד גבעה . גבעת בנימן : (יג) ולנו . כמו ולננו דגשת הנו"ן במקום נו"ן שנייה : (יח) ואת בית ה' . לשילה אני הולך

רלבג

(י) והנה באו עד נכח יבוס והיא ירושלם . והיום רד מאד ר"ל שלא נשאר ממנו כי אם מעט כי השמש ירד מהאופק ולפי שהיום מתחדש מן השמש יאמר שהיום ירד מאד כשירד השמש ולא רצה האיש הלוי לסור שם כי היה שם היבוסי יושב בעת ההיא ולזה אמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה וזה לאות כי לא כבשו עדין בני יהודה את ירושלם ולא נכבשה ג"כ בימי יהושע ואף ע"פ שכבר הכה יהושע את מלך ירושלם לא מצאנו שכבש העיר עד שבא שבט יהודה אחריו ונלחם בירושלם ולכדו אותה כמו שנזכר בראש זה הספר והנה היה זה הענין מהפילגש קודם שנלחמו שבט יהודה בירושלם ולזה גם כן יתבאר שאחרי מות יהושע היה אלו הספורים כמו שזכרנו ואולם נכתב בזה המקום לסבה שביארנו : (טו) והנה ספר שלנו בגבעת בנימן והגיע מרוע תכונתם שלא היה שם איש מבני העיר מאסף אותם הביתה ללון עד שבא איש אחד מהר אפרים היה גר שם והוא הביאו לביתו : והנה

והשכמתם ג' וסי' נמסר בסדר וירא : ופילגשו ד' בקריאה ב' מנהון ר"פ וסי' ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם היא . ופילגשו אשר בשכם ילדה . הוא ופילגשו ונערו. ועמו צמד חמורים חבושים :

לְבָבֶךָ וְהִשְׁכַּמְתֶּם מָחָר לְדַרְכְּכֶם וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶךָ : י וְלֹא־אָבָה הָאִישׁ לָלוּן וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיָּבֹא עַד־נֹכַח יְבוּס הִיא יְרוּשָׁלִָם וְעִמּוֹ צֶמֶד חֲמוֹרִים חֲבוּשִׁים וּפִילַגְשׁוֹ עִמּוֹ : יא הֵם עִם־יְבוּס וְהַיּוֹם רַד מְאֹד וַיֹּאמֶר הַנַּעַר אֶל־אֲדֹנָיו לְכָה־נָּא וְנָסוּרָה אֶל־עִיר־הַיְבוּסִי הַזֹּאת וְנָלִין בָּהּ : יב וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנָיו לֹא נָסוּר אֶל־עִיר נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵנָּה וְעָבַרְנוּ עַד־גִּבְעָה : יג וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ לְךָ וְנִקְרְבָה בְּאַחַד הַמְּקֹמוֹת וְלַנּוּ בַגִּבְעָה אוֹ בָרָמָה : יד וַיַּעַבְרוּ וַיֵּלֵכוּ וַתָּבֹא לָהֶם הַשֶּׁמֶשׁ אֵצֶל הַגִּבְעָה אֲשֶׁר לְבִנְיָמִן : טו וַיָּסֻרוּ שָׁם לָבוֹא לָלוּן בַּגִּבְעָה וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בִּרְחוֹב הָעִיר וְאֵין אִישׁ מְאַסֵּף־אוֹתָם הַבַּיְתָה לָלוּן : טז וְהִנֵּה ׀ אִישׁ זָקֵן בָּא מִן־מַעֲשֵׂהוּ מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וְהָאִישׁ מֵהַר אֶפְרַיִם וְהוּא־גָר בַּגִּבְעָה וְאַנְשֵׁי הַמָּקוֹם בְּנֵי יְמִינִי :

יז וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הָאִישׁ הָאֹרֵחַ בִּרְחוֹב הָעִיר וַיֹּאמֶר הָאִישׁ הַזָּקֵן אָנָה תֵלֵךְ וּמֵאַיִן תָּבוֹא : יח וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֹבְרִים אֲנַחְנוּ מִבֵּית־לֶחֶם יְהוּדָה עַד־יַרְכְּתֵי הַר־אֶפְרַיִם מִשָּׁם אָנֹכִי וָאֵלֵךְ עַד־בֵּית־לֶחֶם יְהוּדָה וְאֶת־בֵּית יְהוָה אֲנִי הֹלֵךְ וְאֵין אִישׁ מְאַסֵּף אוֹתִי הַבָּיְתָה : יט וְגַם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא יֵשׁ לַחֲמוֹרֵינוּ וְגַם לֶחֶם וָיַיִן יֶשׁ־לִי וְלַאֲמָתֶךָ וְלַנַּעַר עִם־עֲבָדֶיךָ אֵין מַחְסוֹר כָּל־דָּבָר : כ וַיֹּאמֶר הָאִישׁ הַזָּקֵן

נ' ג' וחס' ו' מ"ל כ' ג' ג' וחס'. ד' י"ט. ב' ר"פ ג'. נ' ס' דסמי' ס' ד'. ז' ג' מ"ל בליש' ג'

וְתַקְדְּמוּן וּמְחַר לְאוֹרַחְתְּכוֹן וּתְהַךְ לְקִירְוָךְ : י וְלָא אֲבָא גַּבְרָא לִמְבַת וְקָם וַאֲזַל וַאֲתָא עַד לָקֳבֵיל יְבוּס הִיא יְרוּשְׁלֵם וְעִמֵּיהּ זוּג חֲמָרִין חֲשִׁיקִין וּלְחֵינְתֵּיהּ עִמֵּיהּ : יא אִינוּן עִם יְבוּס וְיוֹמָא מְאַךְ לַחֲדָא וַאֲמַר עוּלֵימָא לְרִבּוֹנֵיהּ אִיתָא כְעַן וּנְזוּר לְקַרְתָּא דִיבוּסָאֵי הָדָא וּנְבִית בַּהּ : יב וַאֲמַר לֵיהּ רִבּוֹנֵיהּ לָא נְזוּר לְקַרְתָּא בְנֵי עַמְמַיָא דְלָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִינוּן וְנִתְמְטֵי עַד גִּבְעֲתָא : יג וַאֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ אִיתָא וּנְקָרֵיב בְּחַד מִן אַתְרַיָא וּנְבִית בְּגִבְעֲתָא אוֹ בְרָמְתָא : יד וַעֲבַרוּ וַאֲזַלוּ וַעֲלַת לְהוֹן שִׁמְשָׁא בִּסְטַר גִּבְעֲתָא דִי לְשִׁבְטָ בִנְיָמִין : טו וּזְרוּ לְתַמָּן לְמֵיעַל לְמֵבַת בְּגִבְעֲתָא וַאֲתָא וִיתֵיב בִּרְחוֹבָא דְקַרְתָּא וְלֵית אֱנָשׁ דִּכְנֵישׁ יָתְהוֹן לְבֵיתָא לְמֵבַת : טז וְהָא גַּבְרָא סָבָא אֲתָא מִן עֲבִידְתֵּיהּ מִן חַקְלָא בְּרַמְשָׁא וְגַבְרָא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וְהוּא דָר בְּגִבְעֲתָא וְאֱנָשֵׁי אַתְרָא מִן שִׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִין : יז וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת גַּבְרָא דַאֲרַח בִּרְחוֹב קַרְתָּא וַאֲמַר גַּבְרָא סָבָא לְאָן אַתְּ אָזֵיל וּמְנָן אַתְּ אָתֵי : יח וַאֲמַר לֵיהּ עָבְרִין אֲנַחְנָא מִבֵּית לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה עַד סִיָפֵי טוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם מִתַּמָּן אֲנָא וַאֲנָא אָזֵיל עַד בֵּית לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה וּלְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֲנָא אָזֵיל וְלֵית אֱנָשׁ דִּכְנֵישׁ יָתִי לְבֵיתָא : יט וְאַף תִּבְנָא וְאַף כִּסְתָּא אִית לַחֲמָרָנָא וְאַף לְחֵם וַחֲמַר אִית לִי וּלְאַמְתָךְ וּלְעוּלֵימָא דְעִם עַבְדָךְ לֵית חוּסְרָן כָּל מִדְעַם : כ וַאֲמַר

הנה והנה ובלילה חונה או פירוש חנות השמש כי בערב ידמה לאדם כי השמש חונה אע"פ שהוא הולך וסובב כיון שנעלם מעין האדם ידמה כי הוא חונה ממהלכו וי"ת ביתו כען הכא לחוד יומא דין : (י) חבושים . אמר חבושים להודיע כי טעונים היו בלחם ויין ומספוא והחמורים החבושים הוא שיטעון האדם או ירכב עליהם : (יא) עם יבוס . סמוך ליבוס כמו שפירשתי עם בית מיכה סמוך לבית מיכה : רד מאד . ירד לצד מערב : (יב) הנה . אמר הנה על הערים אע"פ שלא זכר אלא עיר ר"ל לא בזו ולא באחרת אשר לא מבני ישראל הנה : (יג) לך ונקרבה . כמו לכה הכתוב בה"א וכמוהו לך נתראה פנים הכתוב בד"ה : ולנו . חסר למ"ד הפעל והיא נבלעה בדגש ומשפטו ולננו בגבעה בשקל וקמנו : (טז) בני ימיני . להודיע כי הגבעה היתה לבנימן כי גבעה אחרת היתה אשר בה עיר וכן אמר הגבעה אשר לבנימן . וי"א כי אמר בני ימיני כי בחזקת רעים היו ומוכיחים עליהם מעשיהם : (יח) ואת בית ה' אני הולך . הוא שילה ושילה היתה עירו כי מהר אפרים היה כמו שאמר בירכתי הר אפרים ושילה היתה לאפרים או פי' ואת בית ה' אני הולך אע"פ שלא היה עירו שילה אמר כי היה הולך שם להתפלל או לזבוח וכן ידמה לדעת המתרגם ולבית מקדשא דה' אנא אזיל ואמר זה כדי שיאספהו אל ביתו בלב טוב : (יט) ולנער עם עבדך . לי ולאמתך . אמר על פלגשו ולנער

מצודת דוד

ביתו ובעי"כ יחנה ללון במקום לא לו ולז"א הנה חנות היום ר"ל החניה אשר בהכרת תעשה היום הלא טוב יותר לחנות וללון פה וייטב לבבך ולא כן במקום אחר : והשכמתם. אבל כשתלכו בהשכמה תבוא בו ביום לאהלך ולא תלין בדרך : (י) יבוס היא ירושלים . מחוז היה בירושלים ונקראת יבוס ודוד לכדה : (יא) עם יבוס . סמוך ליבוס : והיום רד מאוד . השמש ירדה מאוד וקרבה לשקוע : ונסורה . נסור מהדרך לנכח עיר היבוסי : (יב) אל עיר נכרי . שרק עו"ג גרים בה : ועברנו לזה נעבור עד גבעה שהיא עיר ישראל : (יג) לך ונקרבה. ר"ל נמהר ללכת להתקרב לאיזה מקום ונלין בגבעה או ברמה במקום שנוכל לבוא עד לא תשקע החמה : (טז) בני ימיני . מבני בנימן : (יח) עד ירכתי . ר"ל אני הולך עד ירכתי וכו' כי משם אנכי והלכתי עד בית לחם יהודה : ואת בית ה' . עתה הולך אני בדרך מהלכי אל בית ה' אשר בשילה לזבוח לה' ועם כי אני הולך בדרך מצוה עכ"ז אין איש מכניס אותי אל הבית : (יט) וגם תבן . ר"ל ואם בעבור המאכל לנו ולחמורינו אינם מכניסים הלא גם תבן וכו' וא"כ מה מידם אקח: ולאמתך . היא הפילגש : ולנער עם עבדיך . להנער אשר עם עבדיך ואת עצמו ופילגשו קרא עבדיו בדרך המוסר וכמו שאמר ולאמתך על פילגשו . או אמר שיש בידו

מצודת ציון

(י) אבה . רצה : נוכח . נגד : חבושים . ענין קשור הבהמה באזור שלה כמו ויחבוש את חמורו (שם כב) : (יא) לכה . ענין לשון זרוז הוא : (יג) לך . הוא מלשון הליכה ועם היא בלא ה"א : (יד) ותבא . ושקעה : (טו) ברחוב . בשוק במקום שרבים מצויים : מאסף . ענין הכנסה כמו ואספת דגנך (דברים יא) : (יז) הארח . ההולך בארחה ודרך : אנה . לאיזה מקום : ומאין ומאיזה מקום : (יח) ואת . כמו ואל : (יט) מספוא . כן נקרא דבר המיוחד למאכל בהמה וכן ויתן תבן ומספוא (בראשית כ"ד) : ולאמתך . מלשון אמה ושפחה : כל דבר . שום דבר : ויבל

שָׁלוֹם לָךְ רַק כָּל־מַחְסוֹרְךָ עָלָי רַק בָּרְחוֹב אַל־תָּלַן׃ כא וַיְבִיאֵהוּ לְבֵיתוֹ וַיָּבוֹל לַחֲמוֹרִים וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ כב הֵמָּה מֵיטִיבִים אֶת־לִבָּם וְהִנֵּה אַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי בְנֵי־בְלִיַּעַל נָסַבּוּ אֶת־הַבַּיִת מִתְדַּפְּקִים עַל־הַדָּלֶת וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָאִישׁ בַּעַל הַבַּיִת הַזָּקֵן לֵאמֹר הוֹצֵא אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא אֶל־בֵּיתְךָ וְנֵדָעֶנּוּ׃ כג וַיֵּצֵא אֲלֵיהֶם הָאִישׁ בַּעַל הַבַּיִת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־אַחַי אַל־תָּרֵעוּ נָא אַחֲרֵי אֲשֶׁר־בָּא הָאִישׁ הַזֶּה אֶל־בֵּיתִי אַל־תַּעֲשׂוּ אֶת־הַנְּבָלָה הַזֹּאת׃ כד הִנֵּה בִתִּי הַבְּתוּלָה וּפִילַגְשֵׁהוּ אוֹצִיאָה־נָּא אוֹתָם וְעַנּוּ אוֹתָם וַעֲשׂוּ לָהֶם הַטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם וְלָאִישׁ הַזֶּה לֹא תַעֲשׂוּ דְּבַר הַנְּבָלָה הַזֹּאת׃ כה וְלֹא־אָבוּ הָאֲנָשִׁים לִשְׁמֹעַ לוֹ וַיַּחֲזֵק הָאִישׁ בְּפִילַגְשׁוֹ וַיֹּצֵא אֲלֵיהֶם הַחוּץ וַיֵּדְעוּ אוֹתָהּ וַיִּתְעַלְּלוּ־בָהּ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וַיְשַׁלְּחוּהָ בַּעֲלוֹת הַשָּׁחַר׃ כו וַתָּבֹא הָאִשָּׁה לִפְנוֹת הַבֹּקֶר וַתִּפֹּל פֶּתַח בֵּית־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אֲדוֹנֶיהָ שָּׁם עַד־הָאוֹר׃ כז וַיָּקָם אֲדֹנֶיהָ בַּבֹּקֶר וַיִּפְתַּח דַּלְתוֹת הַבַּיִת וַיֵּצֵא לָלֶכֶת לְדַרְכּוֹ וְהִנֵּה הָאִשָּׁה פִילַגְשׁוֹ נֹפֶלֶת פֶּתַח הַבַּיִת וְיָדֶיהָ עַל־הַסַּף׃ כח וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ קוּמִי וְנֵלֵכָה וְאֵין עֹנֶה וַיִּקָּחֶהָ עַל־הַחֲמוֹר וַיָּקָם הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ לִמְקֹמוֹ׃ כט וַיָּבֹא אֶל־

ב׳ח״ס חמודו׳ · כ׳ · ויבל קרי · ג׳ מ״ל · ג׳. ג׳ · ס: · ו׳ חס׳ בסיפ׳ · ג׳. ב׳ · ד׳ · ג׳ חס׳. ו׳ · ב כעלות ק׳ · ג׳ מ״ל וז׳ מ״ל בליש׳

גַּבְרָא סָבָא שְׁלָם לָךְ לְחוֹד כָּל חוּסְרָנָךְ עֲלַי לְחוֹד בִּרְחוֹבָא לָא תְּבִית׃ כא וְאַעֲלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וּרְמָא כִּסְתָּא לַחֲמָרֵיהּ וְאַסְחוּ רִגְלֵיהוֹן וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ׃ כב אִינוּן מְטִיבִין יָת לִבְּהוֹן וְהָא אֱנָשֵׁי קַרְתָּא גֻּבְרִין בְּנֵי רִשְׁעָא אַקִיפוּ יָת בֵּיתָא דָּחֲקִין לְמִתְבַּר דַּשָּׁא וַאֲמַרוּ לְגַבְרָא מָרֵיהּ דְּבֵיתָא סָבָא לְמֵימַר אַפֵּיק יָת גַּבְרָא דְּעַל לְבֵיתָךְ וְנִדְעִנֵּיהּ׃ כג וּנְפַק לְוָתְהוֹן גַּבְרָא מָרֵיהּ דְּבֵיתָא וַאֲמַר לְהוֹן בְּבָעוּ אַחַי לָא תַבְאֲשׁוּן כְּעַן בָּתַר דְּעַל גַּבְרָא הָדֵין לְבֵיתִי לָא תַעַבְדוּן יָת קְלָנָא הָדֵין׃ כד הָא בְרַתִּי בְתוּלְתָּא וּלְחֵינָתֵיהּ אַפֵּיק כְּעַן יָתְהֶן וְעַנּוּ יָתְהֶן וַעֲבִידוּ לְהֶן דְּתַקִּין בְּעֵינֵיכוֹן וּלְגַבְרָא הָדֵין לָא תַעְבְּדוּן עֵיסַק קְלָנָא הָדֵין׃ כה וְלָא אֲבוֹ גֻּבְרַיָּא לְקַבָּלָא מִנֵּיהּ וְאַתְקֵיף גַּבְרָא בִּלְחֵינָתֵיהּ וְאַפֵּיק לְוָתְהוֹן לְבָרָא וִידַעוּ יָתַהּ וְאִתְלַעֲבוּ בַהּ כָּל לֵילְיָא עַד צַפְרָא וְשַׁלְּחוּהָא כְּמִיסַּק צַפְרָא׃ כו וַאֲתַת אִתְּתָא לְמִפְנֵי צַפְרָא וּנְפַלַת בִּתְרַע בֵּית גַּבְרָא דִּי רִבּוֹנַהּ תַּמָּן עַד דִּי נְהוֹר׃ כז וְקָם רִבּוֹנַהָא בְּצַפְרָא וּפְתַח דָּשֵׁי בֵיתָא וּנְפַק לְמֵיזַל לְאָרְחֵיהּ וְהָא אִתְּתָא לְחֵינָתֵיהּ רַמְיָא בִּתְרַע בֵּיתָא וִידָהָא מַחְתִין עַל סִיפָּא׃ כח וַאֲמַר לַהּ קוּמִי וְנֵיזֵיל וְלָא מְתִיבָא וְנַסְבַהּ עַל חֲמָרָא וְקָם גַּבְרָא וַאֲזַל לְאַתְרֵיהּ׃ כט וַאֲתָא לְבֵיתֵיהּ וּנְסֵיב יָת

רש״י

סולך: (כא) ויבל לחמורים. ויתן יבול לחמורי׳ ויבל אפורוורי׳ בלע״ז: (כב) ונדענו. משכב זכור: (כח) ואין עונה. כי מתה

רדק

ולנער יש הרבה לחם ויין וגם לעבדיך אשר בביתך אם ירצו לאכול ולשתות ממה שיש עמנו וי״ת ולעולימא דעם עבדך אמר עבדך על האיש ופלגשו כלומר הנער אשר עמנו. ונכון הוא: (כא) ויבול. כתוב וקרי ויבל ואחד הוא פירוש הפעל בפתח והוא מפעלי הכפל שרשו בלל רוצה לומר נתן להם מספוא והמספוא נקרא בליל כמו שכתוב בליל חמיץ יאכלו ואם יגעה שור על בלילו ולפי שבוללים למאכל הבהמה השעורים והשבולת שועל או אחד מהם עם התבן נקרא כן: (כב) מטיבים. שרשו יטב מבנין הפעיל: מתדפקים. זכרנו דקדוקו בספר מכלל בחלק הדקדוק בדבר שבת התפעל והוא מלשון קול דודי דופק והוא הנקישה על הדלת: ונדענו. פירשו בו למשכב לפי שאמר הנה בתי הבתולה ופלגשו ולאיש הזה לא תעשו את דבר הנבלה הזאת דומה כי למשכב שאלו אותו. וי״ל כי היו רוצים להרגו כמו שספר הוא אותי דמו להרוג ודבר נבלה הוא להרוג האכסנאי הבא ללין בעיר ולדעת המפרשים יהיה פי׳ דמו להרוג שדעתו היה להרוג קודם שיזקק לנבלה היא או כנה הדבר הכעור בלשון הריגה: (כה) ויחזק האיש בפלגשו. הוציאה על כרחה להציל עצמו: וידעו אותה. ואע״פ שמתחילה לא אבו האנשים לשמוע לו כיון שראו הפלגש חשקו בה ונתרצו בה לבדה: בעלות השחר. כתיב בבי״ת

פי׳ דברי ישעי׳

(כ) רק ברחוב אל תלן. לא נמצא כמהו ומשמעו תלון או תלין: (כא) ויבל לחמורים. תיקן מאכלם: (כב) ונדענו. למשכב זכור: (כה) ולא אבו האנשים לשמוע לו. כי לא היו רוצים בכך אלא לענות את האיש ראה האיש כך ויחזק בפלגשו ויוצא אליהם החוץ והוא נסתר מפניהם: (כז) אשר אדניה שם. בעלה. ומפני שלא היתה אשתו ממש אלא משרתת לו ושוכב עמה נקרא אדוניה:

רלבג

והנה הגיע מרוע תכונת בני העיר שרצו לקחת האיש הלוי למשכב והחזיק האיש בפילגשו והוציאה להם החוץ וידמה שכבר היתה יפה מאד ולזה נתפייסו בזה בראותם אותה כי כבר התיר להם האיש הזקן להוציא להם בתו הגדולה הבתולה ופילגש האיש הלוי ולא נתפייסו בזה והאנשים החטאים האלה התעללו בה כל הלילה עד הבקר ומרוב המשגל השיגם אותה החולשה שנפלאה עד שמתה פתח הבית אשר אדניה שם בשובה אליו והנה האיש הלוי התפעל מזה הענין התפעלות רב ושתק עד בואו אל

חמורים ו׳ מלאים בליש׳ בקריאה וסי׳ ויבל לחמורים. ולא אבה האיש ללון. החמורים לבית המלך. אשר בשר חמורים בשרם. וישבו מקניהם דד״ת: וגם הקרובים אליהם עד יששכר דד״ה. לך ג׳ חס׳ ה׳ בליש׳ הליכה וסי׳ לך נא אתי אל מקום אחר. לך ונקרבה באחת המקומות. לך נתראה פנים דד״ה: ללון ז׳ וסי׳ גם מקום ללון. ויסרו שמה לבא ללון ב׳ בפסו׳. ויען האיש הלוי למה תהיה כגר בארץ. ולא אבה האיש: וגם תבן גם ח׳ פסוקין מן ג׳ ג׳ מלין קדמ׳ ובתראה נסבין ו׳ ומציעתא לא נסיב ו׳ וסי׳ ויהיו בני שאול ושם שם ושם. ויאמר אליו מה אתה ראה ושבעה שבעה ושבעה. אדין סרביא וכל כל וכל. יש אחד ואין אין ואין. ואלה יצאו מן העיר אלה ואלה. ואם רע בעיניכם אם ואם. וגם תבן גם מספוא וגם לחם ויין. ופתח הצלע פתח ופתח. ברחוב ד׳ ומלאים בקריא׳ וסי׳ ויאמרו לו כי ברחוב נלין. רק כל מחסורך עלי. כי כשלה ברחוב אמת. ברחוב אכין מושבי:

תולדות אהרן כמה מטיבים וגו׳. עקדת שער כ׳ יבאר ההבדל שבין אלו לאנשי סדום:

מצודת ציון

(כא) ויבל. הוא מלשון בלבול וערבוב כי הדרך לבלול תבן את המספוא וכן בליל חמיץ (ישעיה ל): (כב) בליעל. בלי עול שמים ר״ל רשעים: מתדפקים. ענין הכאה בנחת על הדלת כמו קול דודי דופק (ש״ה ה): ונדענו. ענין משכב זכור כמו ונדעה אותם (בראשית יט): (כג) אל. ר״ל לא תעשו: נא. עתה: אחרי. ענינו כמו הואיל וכן אחרי אשר עשה לך ה׳ נקמות (לעיל י״א): הנבלה. דבר מגונה וכעור: (כד) וענו. הוא כינוי לאונס על השכיבה: (כה) אבו. רצו: וידעו. ענין משכב: ויתעללו. ענין פועל ומעללים כמו אשר עולל לי (איכה א): (כז) הסף. אף האסקופה יקרא סף כמו המזוזות הנקראים ספים וכן היא באה בסף הבית (מלכים א יד): (כח) ואין עונה

מצודת דוד

בידו להאכיל לנערו עם עבדיו ועל עבדי האיש הזקן אמר: אין מחסור. אין שום דבר חסר ממני: (כ) שלום לך. רצה לומר לא תפחד כי לא תלין ברחוב: רק כל מחסורך עלי. ר״ל הואיל ויש עמך לאכול ולשתות לא אתן לך מאומה ומה שבידך אכול ורק כל הנחסר לך היא עלי וחוזר ומפרש רק ברחוב אל תלן כי בית מלון לבד היא החסר לך ועלי היא: (כא) ויבל לחמורים. תקן המאכל לחמורים: (כב) המה מטיבים וכו׳. באכילה בשתיה ובשמחת לבב: (כג) אל אחי. וחוזר ומפרש אל תרעו נא ר״ל אל תעשו עתה הרעה ההיא: אחרי. הואיל והאיש הזה בא לביתי חושו על כבודי ואל תעשו הנבלה הזאת לשכב אותו: (כד) וענו אותם. במשכב: ועשו וכו׳. כשאר עניני ניאוף: (כה) לשמוע לו. לקבל דבריו: ויחזק האיש. כי לא רצתה לצאת ואחז בה בע״כ להציל עצמו בחשבו כאשר יראוה כי יפה היא יתפייסו בה: ויוצא. הוציא אותה אל החוץ: וידעו אותה. במשכב: ויתעללו בה. כשאר עניני ניאוף: וישלחוה. שלחוה לנפשה כאשר עלה השחר והוא האור הנוצץ בפאת המזרח טרם צאת השמש: (כו) לפנות בוקר. לעת שהבוקר פונה לבוא: ותפול. מחמת חולשת רוב הבעילות נפלה בפתח ולא הוסיפה לקום ושכבה עד אור הבוקר ומתה: אדוניה. הוא הבעל ולפי שהיתה לו לפילגש יחשב לאדון לה: (כז) נופלת. ר״ל שוכבת בשכיבה הבאה ע״י נפילה וידיה היו מונחות על הסף: (כח) ויאמר אליה.

רשי

מתה : (ג) פנות כל העם . ראשי כל עמא : (ה) דמו להרוג. כמו להרוג אניפשטמינ״ש בלע״ז

רלבג

אל ביתו ומשם שלח נתחיה לי״ב שבטים הנשארים כי לא שלח לשבט בנימן כי מהם יצאה הרעה ולזה נתח פילגשו לי״ב נתחים : (א) והנה נקהלו כל שבטי ישראל זולת שבט בנימן על זה אל ה׳ המצפה כי שם היו נקהלים לכל הדברים הנפלאים לסבה שזכרנו במה שקדם ושם הודיעם האיש הלוי איך היה הדבר הזה ואמר אותי דמו להרוג לדעתו שהוא יתיר עצמו להריגה ולא יתגאל בזה החטא הגדול המגונה תכלית הגנות ר״ל משכב זכור והנה התפעלו מאד ישראל מזה הענין ורצו לבער הרע מקרבם כמשפטי התורה ולמען יוכלו להתעכב שם עד בערם הרע

למיום ג׳ בקריאה וסי׳ והיה כל הרואה. יביא ה׳ על ירושלם. כי לא ישכתי בבית : עלות ו׳ בקריא׳ וסי׳ ויאבק איש עמו עד עלות השחר . והגבלת את העם סביב לאמר השמרו . והיה כל הרואה. יהנה יוצר גבי . עד עלות חמת ה׳ . מנגד עלות הנשק . בתרא חסר ונמסר גם בסדר וישלח . י״א פסו׳ כל כל ומלה חרא ביניהון וסי׳ המה וכל החיה למינה. ויאמר אם שמע תשמע . מי יתן והיה לבבם זה . ויתיצבו פנות כל העם . כל נגע כל מחלה . כל שבטי ישראל בקהל . בהר מרום ישראל . ויעד ה׳ בישראל . ועתה אל ישיא דר״ה. הנה טפחות נתת. וישתחוו כל מלכים . ראית כל נקמתם. ולהביא את בכורי אדמתינו . כל תפלה כל תחנה דמלכים . וחברו דד״ה : איכה י״ז וסי׳ נמסר בריש איכה : הלם י״ב וחסר וסי׳ נמסר בסדר שמות :

בֵּיתוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיַּחֲזֵק ל׳
בְּפִילַגְשׁוֹ וַיְנַתְּחֶהָ לַעֲצָמֶיהָ לִשְׁנֵים ל׳. ל׳
עָשָׂר נְתָחִים וַיְשַׁלְּחֶהָ בְּכֹל גְּבוּל ל׳
יִשְׂרָאֵל׃
ל וְהָיָה כָל־הָרֹאֶה וְאָמַר לֹא־נִהְיְתָה
וְלֹא־נִרְאֲתָה כָּזֹאת לְמִיּוֹם עֲלוֹת ג׳. ו׳
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם
הַזֶּה שִׂימוּ־לָכֶם עָלֶיהָ עֻצוּ וְדַבֵּרוּ׃ כ׳ חס׳ עלה ותוספ
כ א וַיֵּצְאוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַתִּקָּהֵל כ׳
הָעֵדָה כְּאִישׁ אֶחָד לְמִדָּן וְעַד־בְּאֵר כ׳
שֶׁבַע וְאֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה׃
ב וַיִּתְיַצְּבוּ פִּנּוֹת כָּל־הָעָם כֹּל שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל בִּקְהַל עַם הָאֱלֹהִים אַרְבַּע ל׳
מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי שֹׁלֵף חָרֶב׃
ג וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי בִנְיָמִן
כִּי־עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּה וַיֹּאמְרוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבְּרוּ אֵיכָה נִהְיְתָה הָרָעָה י״ז
הַזֹּאת׃ ד וַיַּעַן הָאִישׁ הַלֵּוִי אִישׁ הָאִשָּׁה ל׳. ל׳
הַנִּרְצָחָה וַיֹּאמַר הַגִּבְעָתָה אֲשֶׁר ל׳
לְבִנְיָמִן בָּאתִי אֲנִי וּפִילַגְשִׁי לָלוּן׃
ה וַיָּקֻמוּ עָלַי בַּעֲלֵי הַגִּבְעָה וַיָּסֹבּוּ עָלַי
אֶת־הַבַּיִת לָיְלָה אוֹתִי דִּמּוּ לַהֲרֹג ל׳
וְאֶת־פִּילַגְשִׁי עִנּוּ וַתָּמֹת׃ ו וָאֹחֵז ל׳ וחד ותמת
בְּפִילַגְשִׁי וָאֲנַתְּחֶהָ וָאֲשַׁלְּחֶהָ בְּכָל־ ל׳. ל׳
שְׂדֵה נַחֲלַת יִשְׂרָאֵל כִּי עָשׂוּ זִמָּה
וּנְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ ז הִנֵּה כֻלְּכֶם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל הָבוּ לָכֶם דָּבָר וְעֵצָה הֲלֹם׃ י״ב וחס׳
ח וַיָּקָם כָּל־הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד לֵאמֹר לֹא
נֵלֵךְ אִישׁ לְאָהֳלוֹ וְלֹא נָסוּר אִישׁ ל׳

סַכִּינָא וְאַתְקֵיף בִּלְחֵינְתֵיהּ
וְהַדְמַהּ לְאֵיבְרָהָא לִתְרֵי
עֲשַׂר אֵיבְרִין וְשַׁלְחַהּ בְּכָל
תְּחוּם אֲרַע דְיִשְׂרָאֵל׃
ל וַהֲוָה כָּל דְחָזֵי וַאֲמַר לָא
הֲוַת וְלָא אִתְחֲזִיאַת כְּהָדָא
לְמִן יוֹמָא דִי סְלִיקוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
עַד יוֹמָא הָדֵין שַׁווּ לִבְּכוֹן
עֲלַהּ אִתְיַעֲצוּ וּמַלִילוּ׃
א וּנְפָקוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאִתְכְּנֵישַׁת כְּנִשְׁתָּא כְּגַבְרָא
חַד לְמִדָן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע
וְאַרְעָא גִלְעָד לֳקֳדָם יְיָ
לְמִצְפַּיָא׃ ב וְאִתְעַתַּדוּ רֵישֵׁי
כָּל עַמָּא כָּל שִׁבְטַיָא
דְיִשְׂרָאֵל בִּקְהַל עַמָּא דַיְיָ
אַרְבַּע מְאָה אַלְפִין גְּבַר
רַגְלַי שָׁלְפֵי סֵיפָא׃ ג וּשְׁמָעוּ
בְּנֵי בִנְיָמִין אֲרֵי סְלִיקוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִצְפַּיָא וַאֲמַרוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַלִילוּ אֵיכְדֵין
הֲוַת בִּישְׁתָּא הָדָא׃
ד וַאֲתִיב גַּבְרָא לֵוָאָה
בַּעְלָא דְאִתְּתָא קְטִילְתָּא
וַאֲמַר לְגִבְעֲתָא דִי לְשִׁבְטָא
בִנְיָמִין עֲלֵית אֲנָא וּלְחֵינְתִי
לְמִבַת׃ ה וְקָמוּ עֲלַי יָתְבֵי
גִבְעֲתָא וְאַקִיפוּ עֲלַי יַת
בֵּיתָא בְּלֵילְיָא עֲלַי חֲשִׁיבוּ
לְמִקְטַל וְיַת לְחֵינְתִי עַנְיוּהָא
וּמִיתַת׃ ו וַאֲחָדִית
בִּלְחֵינְתִי וְהַדְמִיתַהּ וְשַׁלְחִתַהּ בְּכָל תְּחוּם
אַחְסָנַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי עֲבַדוּ עֵיצַת חֶטְאִין
וּדְלָא כָשַׁר בְּיִשְׂרָאֵל׃ ז הָא כוּלְכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָבוּ
לְכוֹן פִּתְגָם וְעֵצָה הָלְכָא׃ ח וְקָם כָּל עַמָּא כְּגַבְרָא חַד
לְמֵימַר לָא נֵיזֵיל גְּבַר לְמַשְׁכְּנֵיהּ וְלָא נְזוּר גְּבַר

רדק

בכ״ית וקרי בכ״ף : (ל) שימו לכם . שימו לב לכם על הרעה הזאת : (א) אל ה׳ המצפה . במקום שיתקבצו כל ישראל או רובם שם שכינה שורה כמו שנאמר אלהים נצב בעדת אל או הטעם כמו שמפרש בספר יהושע כי במצפה היה מזבח ה׳ ובית תפלה והיה בית נועד לישראל כשהיו נועדים על דבר . כבר כתבנו בספר יהושע למה היה דרכם להקבץ במצפה כי שם היתה תשועה גדולה לישראל בהקבץ מלכים להלחם עם יהושע : (ב) ויתיצבו פנות כל העם . ראשי העם התיצבו בתוך הקהל שהיה הקהל ד׳ מאות אלף איש ויתיצבו הראשים בקהל לשאול ולחקור איכה נהייתה הרעה והפסיק בנתים וישמעו בני בנימן להודיע כי הם שמעו בהתקבצם ולא הרגישו בדבר לבא לפניהם ולבער הרעה והם שאלו איך נהיה ופירוש ויתיצבו ויאמרו פנות העם עמדו בקהל ואמרו בני ישראל דברו איכה נהייתה הרעה הזאת : (ג) ובני ישראל לפון

פי׳ רבי ישעי׳

(ל) שימו לכם עליה . שימו דעת עליה :

מצודת דוד

עדיין לא הרגיש בה שמתה : (כט) וינתחה לעצמיה . חתכה לפי האברים ולא חלק אבר אחד מהם : לשנים עשר נתחים . ובכל אחד היו הרבה מהאברים : בכל גבול ישראל . לכל שבט נתוח אחד ולבנימין לא שלח כי ממנו יצאה הרעה הזאת : (ל) כל הראה . נתח מנתוחי האשה : שימו . ר״ל כ״א אמר לחבריו שימו עצמכם להתבונן על הרעה ההיא עשו עצה ודברו מה לעשות : כ (א) ויצאו . מעריהם : כאיש אחד. ר״ל בהסכמה אחת : למדן. מן דן והוא לשם אשר עמד׳ במקצוע מזרחית צפונית עד באר שבע שעמדה במקצוע מערבית דרומית : אל ה׳ המצפה . השראת השכינה היתה שם בעת התקבצם שמה : (ב) ויתיצבו פנות וכו׳ . ר״ל כל העם הבא התיצבו כל שבט משבטי ישראל בפנה בפ״ע ולא עמדו מעורבבים : בקהל וכו׳ . ר״ל המספר בקהל וכו׳ היו ארבע מאות אלף וכו׳ : (ג) וישמעו וכו׳ . ר״ל עם כי שמעו שנאספו בני ישראל לא חששו להם ולא הרגישו בדבר ולזה דברו בני ישראל ושאלו זה לזה איך היה הדבר ונתיעצו מה לעשות . או יאמר מבני בנימין שמעו כי עלו המצפה וגם שמעו ששאלו איכה נהיתה ותשובת האיש הלוי ועלת העם ואסיפתם את הכל שמעו ולאחר כ״ז הוסיפו עוד לשלות להם ועכ״ז לא אבו לשמוע : (ד) איש האשה . הבעל של האשה הנרצחת : (ה) אותי דמו להרוג . ברור היה הללו אם לא היה מניחם לעשות בו הנבלה הזאת טרם נתפייסו בפילגשו היו הורגים אותו : ותמת . מרוב בעילות האונס : (ו) ואשלחה . לעורר לב לנקום נקם : כי עשו . על בני הגבעה יאמר : בישראל . ר״ל בפרהסיא : (ז) הנה כלכם בני ישראל . ר״ל הלא כולכם עם קדוש ורע עליכם המעשה לזאת הבו לכם דבר עצה כי הדבר נוגע לכם בכלל : (ח) ויקם. נשארו קמים על עמדם : לא נלך . עד יוגמר הדבר :
ועתה

מצודת ציון

עונה . ואין משיב : (כט) המאכלת . הסכין כמו ויקח את המאכלת (בראשית כב) : וינתחה . ענין אבר כמו ונתח אותם לנתחיו (ויקרא א) ור״ל חתכה לאבריה ולתוספת ביאור אמר לעצמיה שגם המלה ההיא יורה על האבר כמו מבחר עצמים מלא (יחזקאל כד) וע״ש שבדרך לנתח האברים לפי העצמות לזה נקראו האברים עצמים : (ל) נהיתה . מלשון היה : כ (א) ותקהל . נאספו : (ב) פנות . כמו כפנות והוא מל׳ פנה וזוית : רגלי . הולכי רגל לא רוכבים : שולף חרב . ר״ל בחרב שלופה : (ה) עלי . בעבורי : דמו . חשבו כמו והוא לא כן ידמה (ישעיה י) : ענו . הוא האונס כמו על דבר אשר ענה (דברים כב) : (ו) זמה . מחשבה רעה כמו כי הוא זמה (איוב לא) וזכו מה שדמו להרגו : (ז) הבו . תנו : הלם . פה כמו אל תקרב הלום (שמות ג) : (ח) נסור . מל׳

רדק

לשון קריאה הוא: (ט) עליה בגורל. עליה נפלה בגורל וענין הגורל שהעשרה האנשים שיהיו למאה ואלף לרבבה יהיו לקחת צידה לעם ההולכים למלחמה כלומר שיפילו גורלות בעשרה חלקים בכל מאה ובכל רבבה ואשר יפול הגורל עליהם יקחו צידה לתשעה החלקים היוצאים וההולכים למלחמה כי לא היו יודעים כמה יתעכבו שם: (יא) חברים. כלם היו חברים בזה הדבר ונאספו כלם כאיש אחד לקנא לדבר הנבלה הזאת ולהנקם מהעושים אותה: (יב) בכל שבטי בנימן. משפחות בנימן כי המשפחה נקרא שבט ושבט משפחה כמו שכתוב ויקרב את משפחת יהודה ועוד קרא באומרו מכל משפחות שבטי בנימן והמשפחה הגדולה נקראת שבט ושבט בנימן היו בה עשרה משפחות גדולות שהיו בתי אבות בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד והיו גבורים וכל המשפחה היתה נחשבת שבט ואמרו אנחנו עשרה משפחות נלחמה כנגד עשרה שבטי ישראל כי שבט לוי לא היו בכללם: (טו) ויתפקדו. קל והפ״א קמוצה ומשפט הקו״ף להדגש כמשפט התפעל להיות עי״ן דגושה: לבד מעטים נמצאו קלים לבד מיושבי הגבעתה התפקדו וכן ואיש ישראל התפקדו וכן ויתפקד העם: עשרים וששה אלף איש. ובמפלתן נמצאו שנפל מבנימן עשרים וחמשה אלף ומאה ושש מאות נסו אל סלע הרמון נמצאו אלף חסרים כי במנינם היו עשרים וששה אלף ושבע מאות מיושבי הגבעה ואלה האלף החסרים לא מצאנו מה היה להם ויתכן לפ׳ כי אותם אלף נפלו במלחמות הראשונות שהיו נגפים ישראל כי אי אפשר שלא מתו במלחמות ההם מבנימן והכתוב לא מנה אלא המתים בהנגף בנימן לפני ישראל ובמדרש אומר כי אותן אלף הלכו לארץ רומניא וישבו שם: (טז) אל השערה ולא יחטיא. תרגומו ומרמן בבינת שערא:

לְבֵיתֵיהּ: ט וּכְעַן דֵּין פִּתְגָם דְּנַעְבֵּיד לְגִבְעֲתָא נִתְמְנֵי עֲלַהּ בְּעַדְבָא: י וּנְדַבַּר עַשְׂרָא גֻּבְרִין לִמְאָה לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל וּמְאָה לְאַלְפָא וְאַלְפָא לְרִבּוֹתָא לְמִיסַב זְוָדִין לְעַמָּא לְמֶעְבַּד לְאִיתָיוּתְהוֹן לְגִבְעֲתָא דְּבֵית בִּנְיָמִין כְּכָל קְלָנָא דְּאִתְעֲבֵד בְּיִשְׂרָאֵל: יא וְאִתְכְּנִישׁ כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְקַרְתָּא כְּגַבְרָא חַד שָׁוָן: יב וּשְׁלַחוּ שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל גֻּבְרִין בְּכָל שִׁבְטָא דְּבִנְיָמִין לְמֵימַר מָה בִּישְׁתָּא הָדָא דַּהֲוַת בְּכוֹן: יג וּכְעַן אַיְתוּ יַת גֻּבְרַיָּא בְּנֵי רִשְׁעָא דִּי בְּגִבְעֲתָא וְנִקְטְלִינּוּן וּנְפַלֵּי עָבְדֵי בִישְׁתָּא בְּיִשְׂרָאֵל וְלָא אֲבוֹ בְּנֵי בִנְיָמִין לְקַבָּלָא לְמֵימַר אֲחוּהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יד וְאִתְכְּנִישׁוּ בְּנֵי בִנְיָמִין מִן קִרְוַיָּא לְגִבְעֲתָא לְמִפַּק לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: טו וְאִתְמְנִיאוּ בְּנֵי בִנְיָמִין בְּיוֹמָא הַהוּא מִן קִרְוַיָּא עַסְרִין וְשִׁתָּא אַלְפִין גַּבְרָא שָׁלְפֵי סַיְפָא בַּר מִיתְּבֵי גִבְעֲתָא אִתְמְנִיאוּ שְׁבַע מְאָה גְּבַר עוּלֵים: טז מִכָּל עַמָּא הָדֵין שְׁבַע מְאָה גְּבַר עוּלֵים גַּבְרָא גְּמִיד בִּידֵיהּ דְּיַמִּינָא כָּל אִלֵּין דְּשָׁדַן אַבְנָא בְּקִיפְעָא וּמַרְמַן בְּבִינַת שַׂעֲרָא וְלָא מַשְׁנַן: יז וֶאֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל אִתְמְנִיאוּ בַּר מִדְּבֵית בִּנְיָמִין אַרְבַּע מְאָה אַלְפִין גְּבַר שָׁלְפֵי סַיְפָא כָּל אִלֵּין

לְבֵיתוֹ: ט וְעַתָּה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה לַגִּבְעָה עָלֶיהָ בְּגוֹרָל: י וְלָקַחְנוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים לַמֵּאָה לְכֹל ׀ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וּמֵאָה לָאֶלֶף וְאֶלֶף לָרְבָבָה לָקַחַת צֵדָה לָעָם לַעֲשׂוֹת לְבוֹאָם לְגֶבַע בִּנְיָמִן כְּכָל־הַנְּבָלָה אֲשֶׁר עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל: יא וַיֵּאָסֵף כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל־הָעִיר כְּאִישׁ אֶחָד חֲבֵרִים: יב וַיִּשְׁלְחוּ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָשִׁים בְּכָל־שִׁבְטֵי בִנְיָמִן לֵאמֹר מָה הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נִהְיְתָה בָּכֶם: יג וְעַתָּה תְּנוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וּנְמִיתֵם וּנְבַעֲרָה רָעָה מִיִּשְׂרָאֵל וְלֹא אָבוּ בִּנְיָמִן לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל אֲחֵיהֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל: יד וַיֵּאָסְפוּ בְנֵי־בִנְיָמִן מִן־הֶעָרִים הַגִּבְעָתָה לָצֵאת לַמִּלְחָמָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: טו וַיִּתְפָּקְדוּ בְּנֵי בִנְיָמִן בַּיּוֹם הַהוּא מֵהֶעָרִים עֶשְׂרִים וְשִׁשָּׁה אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב לְבַד מִיֹּשְׁבֵי הַגִּבְעָה הִתְפָּקְדוּ שְׁבַע מֵאוֹת אִישׁ בָּחוּר: טז מִכֹּל ׀ הָעָם הַזֶּה שְׁבַע מֵאוֹת אִישׁ בָּחוּר אִטֵּר יַד־יְמִינוֹ כָּל־זֶה קֹלֵעַ בָּאֶבֶן אֶל־הַשַּׂעֲרָה וְלֹא יַחֲטִא: יז וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הִתְפָּקְדוּ לְבַד מִבִּנְיָמִן אַרְבַּע מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב כָּל־זֶה אִישׁ מִלְחָמָה:

ד׳ וכ׳ וידכר דכור

כ׳ סקטן. ג׳

ג׳ חס׳

ג׳

כ׳. כ׳

כ׳ משפחם

בני ק׳ ולא כתיב

י״כ. ג׳

ד׳

ג׳ א׳ חס׳ וכ׳ מ״ל

כ׳. כ׳ א׳ מ״ל וא׳ הס׳

ל׳. ל׳ הס ו ד׳הס׳ בנים

רשי

בלע״ז: (י) לעשות לבואם. לביאתם זו לגבעת בנימן: ככל הנבלה וגו׳: (יא) חברים. שוים בעצה אחת: (יב) בכל שבטי בנימן. עשרה שבטים נחשבו עשרה משפחותיו שהיו מרחל שנים עשר שבטים: (טז) אטר יד ימינו. גמודי יד ימינם לא היו שולטים בה כאילו היתה אטומה כמו אל תאטר עלי באר פיה: כל זה. שבע מאות איש הללו: אל השערה. לחוט השער: ולא יחטיא. לא ישגה

רלבג

הרע שלחו עשירית המחנה לקחת צידה לעם והנה שלחו תחלה בכל גבול בנימן ובכל משפחותיו שיתנו האנשים האלה החטאים האלה ביד בני ישראל להמיתם ולבער הרע מקרב ישראל ולא אבו בני בנימן לשמוע בקול אחיהם והורה זה כי יד כלם היתה במעל זה: ונראות כי בנימן ברצון ישראל להלחם גם יצאו בני בנימן למלחמה עם בני ישראל והיה מספרם כ״ו אלף איש שולף חרב ושבע מאות איש בחור היה כל אחד מהם אטר יד ימינו והיו בקיאים בירית אבנים בכף הקלע עד שכבר היו קולעים אל השער האחד עם רוב דקותם ולא יחטיאו שלא יכוונו וזה היה דבר נפלא מאד: (יז) ואיש ישראל התפקדו. לבד מבנימן ד׳ מאות אלף איש שולף חרב ויעלו בית אל ששם היה ארון האלהים לשאל באורים ותומים לפנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן שהיה כהן גדול אז ויראה שקראו שם שילה בית אל להקבע בו בית אלהים כי שם נקבע ימים רבים והנה היה שם מנוחה כמו שאמרו חז״ל מנוחה זו שילה נחלה זו בית עולמים והנה ידענו כי אחר שסר ארון ה׳ מהגלגל בא לשילה ונקבע שם עד מות עלי או יהיה הרצון בבית אל בית האלהים והנה אי אפשר שנאמר ג״כ שעלו לעיר בית אל כי היא היתה בגבול בנימן כמו שנזכר בספר יהושע: ושאלו

פי׳ רבי ישעיה

(ט) עליה בגורל. נעלה עליה בגורל: (טז) מכל העם הזה שבע מאות איש. המ״ם יתירה: ע״כ

בגורל ה׳ דפין וסי׳ נמכר ביהושע ריש סי׳ י״ד: ויאספו י״ב וסי׳ נמסר בסדר כי תשא וביהושע סי׳ י׳: מהערים ד׳ בקריאה וסי׳ וגם אל אחת מהערים האל. ויתפקדו בני בנימן. ואשר מהערים. ולכן הנני פותח את כתף מואב: אטר ב׳ וכי׳ איש בחור אטר יד ימינו. ויקם ה׳ להם מושיע:

מצודת ציון

מל׳ הסרה: (י) לרבבה. הוא עשרת אלפים: צדה. מזון: לבואם. כלמ״ד במקום בי״ת וכן לבן ישי (ש״א כ): (יב) מה הרעה. מלת מה מורה על גודל הדבר והפלגתו כמו מה רב טובך (תהלים לא): (יג) ונבערה. ענין הסרה וכליון מן העולם כמו ובערת הרע מקרבך (דברים יג): הכו רע: (טו) ויתפקדו. ענין מנין: (טז) בחור. כ״א היה נבחר: אטר וכו׳. ר״ל שמאלי ודוגמתו באהוד (לעיל ג): קלע. ענין השלכת אבנים בכף הקלע והוא הכלי העשוי לכך: השערה. הוא [illegible]

מצודת דוד

(ט) ועתה וכו׳. גם זה מדברי כל העם: עליה. יעלו עליה בגורל מי ילחם בהם ומי יקח צדה: (י) למאה לכל שבטי. מכל השבטים נקח עשר למאה שהם יקחו צדה לתשעת החלקים היוצאים למלחמה: לעשות לבואם. לעשות בבואם לגבע כפי הנבלה אשר עשה. ר״ל לשלם כגמול ידם: (יא) אל העיר. אל גבע: כאיש אחד חברים. ר״ל היו חברים בהסכמה אחת כאיש אחד: (יב) וישלחו. טרם התחילו להלחם שלחו בכל שבטי בנימן ר״ל משפחות בנימן כי כמו שהשבט קרוי משפחה כמו כן תקרא משפחה גדולה בשם שבט: מה הרעה. ר״ל מה מאוד גדולה הרעה הזאת: (יג) ונבערה רעה. נסיר עושה רעה מבין ישראל: (יד) מן הערים. אשר בנחלת בנימן: (טו) מהערים. אשר באו מהערים: התפקדו. בפני עצמן: (טז) מכל העם הזה. של בני בנימן: כל זה. כל אלו היו קולעים באבן אל

שערה ולא משגן : (כא) וישחיתו בישראל . אמרו כי העונש הזה היה לישראל בעון פסל מיכה שהיה בימים ההם כמו שפירשתי והנה קנאו לדבר פלגש בגבעה ולא קנאו לפסל מיכה והיה להם לקנא ולעלות עליו למלחמה ולבער הפסל מישראל כמו שבערו זאת הרעה ולפיכך נענשו במלחמה הזאת אמר להם הקב"ה בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחיתם : (כו) ויבאו בית אל . הנראה בעיני כי על שילה אמר כי שם היה הארון ונקרא בית אל ובית ה' כמו ואת בית ה' אני הולך כי לא מצאנו שהביאו הארון לבית אל שהוא לוז ובשאלה הראשונה גם כן לשילה באו כמו שנאמר ויקומו ויעלו בית אל וישאלו באלהים ואחר שאלתם קמו וחנו על הגבעה להלחם והטעם שהזכיר פעם אחרת ויבאו בית אל להודיע כי בפעם אחרונה שבו בכל לבם לאל ויצומו ויעלו עולות וכל זה בשילה היה ונעתר להם בפעם הזאת ויתכן לפרש גם כן שהביאו הארון לבית אל כי בית אל סמוך לשילה הוא כמו שאמר בסוף הענין בשילה אשר מצפונה לבית אל והביאוהו שם להתפלל שם ויפגע האל יתעלה בזכות יעקב שבירך אותו אלהים שם ונולד באותו פרק בנימן אלא שאין משמעות הפסוק שהביאו הארון שם אז כי הפסוק אומר ושם ארון ברית האלהים בימים ההם נראה כי שם היה הארון בקביעות ולא שהביאו אותו שם ובשילה היה הארון בימים ההם והרבו בתפלה ופנחס גם כן שהיה עמהם התפלל גם כן עליהם ונענו בפעם הזאת : (כח) עומד לפניו בימים ההם . כי הוא היה כהן גדול בימים ההם ובו היו שואלים באורים ותומים והיום הזה עמד לפני הארון והתומים עמו : לאמר האוסיף אם אחדל . ידמה כי בשאלות הראשונות לא שאל הוא ובשאלות הראשונות לא ביארו שאלתם וגם התשובה לא היתה מבוארת והכל היתה סבה מאת השם כדי שיפלו וינגפו כי היה להם לשאול אם יעלו ויצליחו והוסיפו עתה לבאר השאלה ואמרו אם אחדל כלומר שאם לא אצליח אחדל והשיב לו מבואר עליו כי מחר אתננו בידך ומשפט השאלה באורים ותומים כך היה כמו שכתבו רז"ל כיצד שואלין השואל פניו כלפי

ישנה : (יח) יהודה בתחלה . אבל לא בחנו לשאול אם לנצח אם לינצח ובאחרונה שבחנו אמר עלו כי מחר אתננו בידך השכימו והשלימו דבריהם : (כא) וישחיתו . נענשו על שלא קנאו כמו כן במעשה דמות מיכה שהיה כבר :

נבעל

רלבג

(יח) ושאלו מי יעלה בתחלה למלחמה ואמר כי יהודה יעלה בתחלה ולא השלימו שאלתם כי כבר היה ראוי להם לשאול אם ינצחו או ינוצחו ואם יאמר להם שינוצחו יחדלו לעלות עליהם למלחמה ולזה קרה להם מה שקרה מפני שלא שאלו כהוגן לא בפעם הראשונה ולא בפעם השניה : (כח) ואולם בפעם השלישית שאלו כהוגן ואמרו האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל והיה זה ע"ד שאלת העצה אם יקרם רע מזה יחדלו כי הדבר הוא בבחירתם לא על הודעת העתידות כמו שהיה הענין בשתי השאלות הראשונות ששאלו באלהים והיתה אז התשובה שלימה ואמר עלו כי מחר

ויתחזק ח' וסי' ויתחזק ישראל וישב על המטה . ויתחזק העם איש ישראל . ויתחזק דוד באלהיו ויתחזק שלמה בן דוד . ויתחזק המלך רחבעם . וימלוך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על . ויתחזק יותם . ויתחזק אביה . וישא לו נשים :

תולדות אהרן מי יעלה לנו . עקדה שער כ :
ופינחס יומא עג, שבועות לה עקדה שער כ: האוסף עוד, שבועות לה :

יח וַיָּקֻמוּ וַיַּעֲלוּ בֵית־אֵל וַיִּשְׁאֲלוּ
בֵאלֹהִים וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי
יַעֲלֶה־לָּנוּ בַתְּחִלָּה לַמִּלְחָמָה עִם־בְּנֵי חד מן י' זוגין מן ד' תניינה מסניה
בִנְיָמִן וַיֹּאמֶר יְהוָה יְהוּדָה בַתְּחִלָּה׃
יט וַיָּקוּמוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּבֹּקֶר וַיַּחֲנוּ עַל־ כ' וכנס
הַגִּבְעָה׃ כ וַיֵּצֵא אִישׁ יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה
עִם־בִּנְיָמִן וַיַּעַרְכוּ אִתָּם אִישׁ־יִשְׂרָאֵל חד מן י' זוג' מן ד' תניינה מסני'
מִלְחָמָה אֶל־הַגִּבְעָה׃ כא וַיֵּצְאוּ בְנֵי־
בִנְיָמִן מִן־הַגִּבְעָה וַיַּשְׁחִיתוּ בְיִשְׂרָאֵל
בַּיּוֹם הַהוּא שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ
אָרְצָה׃ כב וַיִּתְחַזֵּק הָעָם אִישׁ יִשְׂרָאֵל ח'
וַיֹּסִפוּ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר
עָרְכוּ־שָׁם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן׃ כג וַיַּעֲלוּ בְנֵי־ ס"ג
יִשְׂרָאֵל וַיִּבְכּוּ לִפְנֵי־יְהוָה עַד־הָעֶרֶב
וַיִּשְׁאֲלוּ בַּיהוָה לֵאמֹר הַאוֹסִיף כ' שלאחריו הלאוסיף
לָגֶשֶׁת לַמִּלְחָמָה עִם־בְּנֵי בִּנְיָמִן אָחִי ל'
וַיֹּאמֶר יְהוָה עֲלוּ אֵלָיו׃
כד וַיִּקְרְבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי׃ כה וַיֵּצֵא ל'
בִנְיָמִן ׀ לִקְרָאתָם מִן־הַגִּבְעָה בַּיּוֹם
הַשֵּׁנִי וַיַּשְׁחִיתוּ בִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד
שְׁמֹנַת עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ אַרְצָה כָּל־
אֵלֶּה שֹׁלְפֵי חָרֶב׃ כו וַיַּעֲלוּ כָל־בְּנֵי ל"ח פסוקי' בעניינים מתחלפים
יִשְׂרָאֵל וְכָל־הָעָם וַיָּבֹאוּ בֵית־אֵל
וַיִּבְכּוּ וַיֵּשְׁבוּ שָׁם לִפְנֵי יְהוָה וַיָּצוּמוּ ג' מ"ע
בַיּוֹם־הַהוּא עַד־הָעָרֶב וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת
וּשְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃ כז וַיִּשְׁאֲלוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל בַּיהוָה וְשָׁם אֲרוֹן בְּרִית ד'
הָאֱלֹהִים בַּיָּמִים הָהֵם׃ כח וּפִינְחָס בֶּן־
אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן עֹמֵד לְפָנָיו בַּיָּמִים הָהֵם
לֵאמֹר הַאוֹסִף עוֹד לָצֵאת לַמִּלְחָמָה ב' חד מ"ע וחד חסר

גִּבָּרֵי עָבְדֵי קְרָבָא׃ יח וְקָמוּ
וּסְלִיקוּ לְבֵית אֵל וּשְׁאִילוּ
בְּמֵימְרָא דַיָי וַאֲמַרוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מַן יִסַּק לָנָא
בְּקַדְמֵיתָא לְאַגָּחָא קְרָבָא
עִם בְּנֵי בִנְיָמִן וַאֲמַר יְיָ
יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא׃ יט וְקָמוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצַפְרָא וּשְׁרוֹ
עַל גִּבְעָתָא׃ כ וּנְפַק אֱנָשׁ
יִשְׂרָאֵל לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם
דְּבֵית בִּנְיָמִן וְסַדַּרוּ עִמְּהוֹן
אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קְרָבָא עַל
גִּבְעָתָא׃ כא וּנְפַקוּ בְנֵי
בִנְיָמִן מִן גִּבְעָתָא וְחַבִּילוּ
בְּיִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא
עַסְרִין וּתְרֵין אַלְפִין גַּבְרָא
קְטִילִין רְמַן לְאַרְעָא׃
כב וְאִתַּקַּף עַמָּא אֱנָשׁ
יִשְׂרָאֵל וְאוֹסִיפוּ לְסַדָּרָא
קְרָבָא בְּאַתְרָא דְסַדָּרוּ תַמָּן
בְּיוֹמָא קַדְמָאָה׃ כג וּסְלִיקוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְכוֹ קֳדָם יְיָ
עַד רַמְשָׁא וּשְׁאִילוּ
בְּמֵימְרָא דַיָי לְמֵימַר
הַאוֹסִיף לְמִקְרַב לְאַגָּחָא
קְרָבָא עִם בְּנֵי בִנְיָמִן אָחִי
וַאֲמַר יְיָ סַקוּ עֲלֵיהוֹן׃
כד וּקְרִיבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת
בְּנֵי בִנְיָמִן בְּיוֹמָא תִנְיָנָא׃
כה וּנְפַק בִּנְיָמִן לְקַדָּמוּתְהוֹן
מִן גִּבְעָתָא בְּיוֹמָא תִנְיָנָא
וְחַבִּילוּ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד
תַּמְנַת עֲסַר אַלְפִין גַּבְרָא
קְטִילִין רְמַן לְאַרְעָא כָּל אִלֵּין שָׁלְפֵי סַיְפָא׃ כו וּסְלִיקוּ כָל
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָל עַמָּא וַאֲתוֹ לְבֵית אֵל וּבְכוֹ וִיתִיבוּ
תַמָּן קֳדָם יְיָ וְצָמוּ בְּיוֹמָא הַהוּא עַד רַמְשָׁא וְאַסִּיקוּ
עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ׃ כז וּשְׁאִילוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמֵימְרָא דַיָי וְתַמָּן אֲרוֹן קְיָמָא דַיָי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן׃
כח וּפִנְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן קָאִים קֳדָמוֹהִי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן לְמֵימַר הַאוֹסִיף עוֹד לְמִפַּק לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם

מצודת דוד

תוס השער ולא החטיא האבן מלפול עליו עם רוב דקותו : (יח) בית אל . ר"ל לבית האלהים אשר בשילה : באלהים . באורים ותומים : מי יעלה . מי מאשר עמנו יעלה למלחמה בראש אבל לא שאלו אם יצליחו : (כא) ארצה . הפילו חללים לארץ ואחז"ל שנענשו על שלא מיחו בפסל מיכה : (כב) ויתחזק . חזקו את לבבם : (כג) ויעלו . מרם נגשו למלחמה עלו שילה : (כה) כל אלה . כל החללים האלה : (כו) וכל העם . כפל הדבר לתוספת ביאור : ויעלו עולות ושלמים . עולות לרצות עצמן לפ' והשלמים לעשות שלום ביניהם לאביהם שבשמים : (כז) ושם ארון וכו' . ולפי שבפעמים הראשונים לא בחנו ולא הצליחו לא זכר לא הארון ולא הכהן השואל : (כח) עומד לפניו

מצודת ציון

השער : יחטיא . ענין חסרון כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים [מ"א א] : (כו) ויצמו . ענין [illegible] :
ויצמו

ס' עִם־בְּנֵי־בִנְיָמִן אָחִי אִם־אֶחְדָּל
וַיֹּאמֶר יְהוָה עֲלוּ כִּי מָחָר אֶתְּנֶנּוּ
בְיָדֶךָ׃ כט וַיָּשֶׂם יִשְׂרָאֵל אֹרְבִים אֶל־
הַגִּבְעָה סָבִיב׃ ל וַיַּעֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיַּעַרְכוּ
ס' אֶל־הַגִּבְעָה כְּפַעַם בְּפָעַם׃ לא וַיֵּצְאוּ
ל'. ל' בְנֵי־בִנְיָמִן לִקְרַאת הָעָם הָנְתְּקוּ
ד' מִן־הָעִיר וַיָּחֵלּוּ לְהַכּוֹת מֵהָעָם
ס' חֲלָלִים כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם בַּמְסִלּוֹת אֲשֶׁר
ב' אַחַת עֹלָה בֵית־אֵל וְאַחַת גִּבְעָתָה
ג' בַּשָּׂדֶה כִּשְׁלֹשִׁים אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל׃
לב וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי בִנְיָמִן נִגָּפִים הֵם
ה'. טו וכל ר"פ דכוו' לְפָנֵינוּ כְּבָרִאשֹׁנָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
ל' אָמְרוּ נָנוּסָה וּנְתַקְּנֻהוּ מִן־הָעִיר
י"ז אֶל־הַמְסִלּוֹת׃ לג וְכֹל ׀ אִישׁ יִשְׂרָאֵל
קָמוּ מִמְּקוֹמוֹ וַיַּעַרְכוּ בְּבַעַל תָּמָר
ל'. ו' חס' ל' וְאֹרֵב יִשְׂרָאֵל מֵגִיחַ מִמְּקֹמוֹ מִמַּעֲרֵה־
גָבַע׃ לד וַיָּבֹאוּ מִנֶּגֶד לַגִּבְעָה עֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים אִישׁ בָּחוּר מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
ג'. ל' וְהַמִּלְחָמָה כָּבֵדָה וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי־
ג'.ח' פסוקים בענין מתחלפי' נֹגַעַת עֲלֵיהֶם הָרָעָה׃ לה וַיִּגֹּף
יְהוָה ׀ אֶת־בִּנְיָמִן לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁחִיתוּ
בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּבִנְיָמִן בַּיּוֹם הַהוּא
עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף וּמֵאָה אִישׁ
כָּל־אֵלֶּה שֹׁלֵף חָרֶב׃ לו וַיִּרְאוּ בְנֵי־
ל' בִנְיָמִן כִּי נִגָּפוּ וַיִּתְּנוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל
י"ג מָקוֹם לְבִנְיָמִן כִּי בָטְחוּ אֶל־הָאֹרֵב

בְּנֵי בִנְיָמִן אָחִי אִם אֶתְמְנַע וַאֲמַר יְיָ סַקוּ אֲרֵי מְחָר אֶמְסְרִינוּן בִּידָךְ׃ כט וְשַׁוִּי יִשְׂרָאֵל כְּמָנִין עַל גִּבְעֲתָא סְחוֹר סְחוֹר׃ ל וּסְלִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת בְּנֵי בִנְיָמִן בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וְסַדַּרוּ קְרָבָא עַל גִּבְעֲתָא כִּזְמַן בִּזְמַן׃ לא וּנְפַקוּ בְנֵי בִנְיָמִן לָקֳדָמוּת עַמָּא אִתְנְגִידוּ מִן קַרְתָּא וְשָׁרִיאוּ לְקַטָּלָא מֵעַמָּא קְטִילִין כִּזְמַן בִּזְמַן בִּכְבִישׁ אָרְחָתָא דְחָדָא סָלְקָא לְבֵית אֵל וְחָדָא לְגִבְעֲתָא בְּחַקְלָא כִּתְלָתִין גַּבְרָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ לב וַאֲמַרוּ בְּנֵי בִנְיָמִן תְּבִירִין אִינוּן קֳדָמָנָא כִּדְבְקַדְמֵיתָא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמַרוּ נִפּוֹק וּנְגוֹדִינוּן מִן קַרְתָּא לִכְבִשַׁיָא׃ לג וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קָמוּ מֵאַתְרֵיהוֹן וְסַדַּרוּ קְרָבָא בְּמֵישְׁרֵי יְרִיחוֹ וּכְמָנָא יִשְׂרָאֵל מְגִיחַ מֵאַתְרֵיהּ מִמֵּישַׁר גִּבְעֲתָא׃ לד וַאֲתוֹ מִדָּרוֹם לְגִבְעֲתָא עַסְרָא אַלְפִין גְּבַר עוּלֵים מִכָּל יִשְׂרָאֵל וַעֲבָדֵי קְרָבָא תַּקִּיפוּ וְאִינוּן לָא יָדְעִין אֲרֵי קְרִיבַת דְּתֵיתֵי לְהוֹן בִּישְׁתָא׃ לה וְתַבַּר יְיָ יָת בִּנְיָמִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל וְחַבִּילוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבֵית בִּנְיָמִן בְּיוֹמָא הַהוּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וּמְאָה גַּבְרָא כָּל אִלֵּין שָׁלְפֵי סַיְפָא׃ לו וַחֲזוֹ בְּנֵי בִנְיָמִן אֲרֵי אִתְּבַרוּ וִיהַבוּ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אֲתַר לְבִנְיָמִן אֲרֵי אִתְרְחִיצוּ עַל

רדק

כלפי השאל והנשאל פניו כלפי השכינה השואל אומר הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו והנשאל אומר רדוף עלה והצלח ואין שואלין בקול שנאמר ושאל לו ולא מהרהר בלבו שנאמר על פיו אלא כדרך שאמרה חנה בתפלתה וכיצד נעשית התשובה באורים ותומים שהיו האותיות בולטות והיו משיבות הצורך עם סיוע רוח הקדש שהיה בכהן שואלין בו וכן אמרו כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שרויה עליו שואלין בו ושאינו מדבר ברוח הקדש ואין שכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו שאל אביתר ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר וי"ב שבטים היו כתובין בהן ואמרו רז"ל שגם אברהם יצחק ויעקב נכתבו בם והנה כל האותיות בהם ואמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן מפני שלא יאמינו בני אדם כי אותו פנחס היה לפי שיש לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר מג' מאות שנה לפיכך יחסו עד אהרן וחיה זמן רב כי האל ית' הבטיחו בזה על אשר קנא בשמים ואמר הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל פנחס אמר ומקצת רז"ל אמרו כי פנחס זה אליהו ומקצתם אמרו כי אליהו מבני בנימין היה ויש להם סמך בזה בד"ה: (לא) הנתקו מן העיר. מבנין שלא נזכר פועלו מבנין הפעיל וההפעיל עד התיקנו אותם מן העיר והוא ענין העתקה והעקירה: (לב) ונתקנוהו. דגש הקו"ף לתפארת הקריאה והדומים לו כתבנו בספר מכלל: (לג) קמו ממקומו. קמו על הפרט ממקומו על הכלל: מגיח. פי' יוצא והוא פעל עומד כי יגיח ירדן אל פיהו פעל יוצא: ממערה גבע. י"ת ממישר גבעתא ויש לפרשו מענין ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן שהוא ענין לחות ואותו המקום שהיה סמוך לגבעה היה מקום דשאים: (לו) מקום לבנימן. לרדף שהיה סמוך לגבעה לרדוף אחריהם והיו נסים לפניהם בכונה כדי שינתקו מן העיר והיו בוטחים אל האורב שיכנסו אל

רשי

(לג) בבעל תמר. במישר יריחו: מגיח. נמשך כמו יגיח ירדן אל פיהו. נתי מכאן: ממערה גבע. ממקום נר ערותי' וגלויה של גבעת בנימן. מקום תורפה שלא שהיה נוחה לכבש משם כמו לראות את ערות הארץ באתם: (לו) ויתנו איש ישראל. אשר בשדה מקום לבנימין לברות אל הגבעה כי סמכו ישראל על האורב שיצאו לקראתם

רלבג

מחר אתננו בידך: (כט) והנה עשו בני ישראל בחכמה לשום אורבים אל הגבעה כמו שעשו כשכבשו את העי. והראו ישראל את עצמם נגפים ונסו להם לפני בנימן כדי לנתקם מן העיר והאורב שהיה בעמק והוא אשר קרא מערה כי שם ישפכו כל המימות אשר בם והלחיות ולא ראו אותו בני בנימן לפשוט אז אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב. והנה היו האורבים י' אלפים איש מהיותר גבורים שבישראל ואחר שנסו ישראל והרחיקו בני בנימן מן העיר קמו וערכו מלחמה עם בני בנימן במקום שהיה שמו בעל תמר וזה הענין הוציא אורב ישראל ממקומו לפשוט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב כי היה הי' ביניהם ובין

כפעם בפעם ו' וסימניהוי במסרה רבתא: כבראשונה ח' בקריאה וסי' במסרה רבתא: והמלחמה ג' בקריאה וסימניהון במסרה רבתא: נגעת ג' חס' בקריאה וסי' הנפש הנגעת תטמא עד הערב. כי נגעת עליהם הרעה. ובגף הכרוב השני:

מצודת ציון

ויצומו. התענו: [כח] אחדל. אמנע: [כט] ארבים. יושבים במארב ונסתרים: [לא] הנתקו. נעתקו וסרו: ויחלו. מל' התחלה: במסלות. דרך כבושה: [לב] נגפים. מוכים כמו פן תגוף באבן רגלך [תהלים צ"א]: [לג] מגיח. ענין משיכה והוצאה כמו אתה גוחי מבטן [שם כ"ב]: ממערה

מצודת דוד

לפניו. עומד לפני הארון ושאל באורים ותומים: לאמר. מוסב על מלת וישאלו שבמקרא שלפניו: (ל) כפעם בפעם. בזה האופן שערכו בפעמים הראשונים: (לא) הנתקו מן העיר. נעתקו מן העיר בצאתם לקראת העם: במסילות וכו' בשדה. ר"ל הכום בשדה במקום שמתפרשות המסלות אשר אחת מהן עולה בית אל וכו' בהשדה ההוא הכו שלשים איש ובאה הכ"ף לאמתת הדבר וכן כאלפים אמה במדה (יהושע ג'): (לב) ויאמרו וכו'. ר"ל ובני בנימן חשבו שהמה נגפים ואינם יכולים לעמוד בפניהם: ובני ישראל. ר"ל אבל האמת היה שבכוונה נסו להעתיקם לגמרי מן העיר אל המסלות בכדי שיוכל האורב לבוא בתוך העיר: (לג) קמו ממקומו. לאחר שהעתיקום מן העיר קמו ממקומו והפכו פניהם מול בני בנימן וערכו עמהם מלחמה בבעל תמר: (לג) ואורב. ר"ל וגם האורב כבר נמשך ממקומו ממערה גבע כי לא הפכו פניהם עד אחר שראו משאת העשן מן העיר שהעלה האורב כמ"ש בענין: (לד) ויבאו. האורב שהיו עשרת אלפים כבר באו מנגד לגבעה: והמלחמה כבדה. ר"ל עכ"ז לחמו שתי המערכות בחוזק ובגבורה: והם. ר"ל כי בני בנימן לא ידעו עדיין אשר הרעה נוגעת אליהם וקרובה לבא כי לא ראו משאת העשן בעת שראוהו ישראל ולא נמס עדיין לבבם ולחמו גם הם בגבורה: (לה) ויגוף ה'. ר"ל אבל סוף הדבר היה שנגף ה' את בנימן לפני ישראל ובין הכל השחיתו מהם כ"ה אלף ומאה איש: (לו) ויראו וכו'. חזר עתה לספר כל פרטי הדברים ואמר מתחלה הספור. בני בנימן אשר ישראל נגפו לפניהם וישראל

אֲשֶׁר שָׂמוּ אֶל־הַגִּבְעָה׃ לז וְהָאֹרֵב הֵחִישׁוּ וַיִּפְשְׁטוּ אֶל־הַגִּבְעָה וַיִּמְשֹׁךְ הָאֹרֵב וַיַּךְ אֶת־כָּל־הָעִיר לְפִי־חָרֶב׃ לח וְהַמּוֹעֵד הָיָה לְאִישׁ יִשְׂרָאֵל עִם־הָאֹרֵב הֶרֶב לְהַעֲלוֹתָם מַשְׂאַת הֶעָשָׁן מִן־הָעִיר׃ לט וַיַּהֲפֹךְ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל בַּמִּלְחָמָה וּבִנְיָמִן הֵחֵל לְהַכּוֹת חֲלָלִים בְּאִישׁ־יִשְׂרָאֵל כִּשְׁלֹשִׁים אִישׁ כִּי אָמְרוּ אַךְ נָגוֹף נִגָּף הוּא לְפָנֵינוּ כַּמִּלְחָמָה הָרִאשֹׁנָה׃ מ וְהַמַּשְׂאֵת הֵחֵלָּה לַעֲלוֹת מִן־הָעִיר עַמּוּד עָשָׁן וַיִּפֶן בִּנְיָמִן אַחֲרָיו וְהִנֵּה עָלָה כְלִיל־הָעִיר הַשָּׁמָיְמָה׃ מא וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הָפַךְ וַיִּבָּהֵל אִישׁ בִּנְיָמִן כִּי רָאָה כִּי־נָגְעָה עָלָיו הָרָעָה׃ מב וַיִּפְנוּ לִפְנֵי אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל־דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר וְהַמִּלְחָמָה הִדְבִּיקָתְהוּ וַאֲשֶׁר מֵהֶעָרִים מַשְׁחִיתִים אוֹתוֹ בְּתוֹכוֹ׃ מג כִּתְּרוּ אֶת־בִּנְיָמִן הִרְדִיפֻהוּ מְנוּחָה הִדְרִיכֻהוּ עַד נֹכַח הַגִּבְעָה מִמִּזְרַח־שָׁמֶשׁ׃ מד וַיִּפְּלוּ מִבִּנְיָמִן שְׁמֹנָה־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ אֶת־כָּל־אֵלֶּה אַנְשֵׁי־חָיִל׃ מה וַיִּפְנוּ וַיָּנֻסוּ הַמִּדְבָּרָה אֶל־סֶלַע הָרִמּוֹן וַיְעֹלְלֻהוּ בַּמְסִלּוֹת חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ

ג׳ — ב׳ כנסי מעוני. ו׳ פתח — ל׳. ב׳ יתידאין וכל יוסף ויהודה דכוו׳ — י״א — ג׳ — ל׳. ד׳ מ״ל — ל׳ — ל׳. ב׳ כת׳ שין מ״ל והינחם — י״כ. ל׳

כְּמָנָא דְשַׁוִיאוּ עַר גִבְעָתָא׃ לז וּכְמָנָא אוֹחִי וְאִתְנְגִיד עַל גִבְעָתָא וְאִתְנְגִיד כְּמָנָא וּמְחָא יַת כָּל קַרְתָּא לְפִתְגָם דְחָרֶב׃ לח וְזִמְנָא הֲוָה מְתַקַן לֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל עִם כְּמָנָא דִיסְגוּן לְאַסָקוּתְהוֹן יְטוּר דִתְנָן מִן קַרְתָּא׃ לט וְאִתְחֲזַר אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בִּקְרָבָא וּדְבֵית בִּנְיָמִן שְׁרִיאוּ לְקַטָלָא קְטִילַיָא בֶּאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל כִּתְלָתִין גַבְרָא אֲרֵי אֲמַרוּ בְּרַם מִתְּבַר תְּבִירִין אִינוּן קֳדָמָנָא כִּקְרָבָא קַדְמָאָה׃ מ וּתְנָנָא שָׁרֵי לְאַסָקָא מִן קַרְתָּא יְטוּר דִתְנָן וְאִתְפְּנִיאוּ דְבֵית בִּנְיָמִן בַּתְרֵיהוֹן וְהָא סְלִיק תְּנָנָא דְקַרְתָּא לְצֵית שְׁמַיָא׃ מא וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אִתְחֲזַר וְאִתְבְּהֵיל אֱנָשׁ בִּנְיָמִן אֲרֵי חֲזָא אֲרֵי קְרִיבַת דְתֵיתֵי לְהוֹן בִּישְׁתָא׃ מב וְאִתְפְּנִיאוּ קֳדָם אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְאוֹרַח מַדְבְּרָא וְעָבְדֵי קְרָבָא אַדְבִּיקוּנוּן וֶאֱנָשׁ כְּמָנָא קָמוּ מִקִרְוֵיהוֹן קַטְלִין בְּהוֹן מִכָּא וּמִכָּא׃ מג טַלְטִילוּ יַת דְבֵית בִּנְיָמִן רְדָפוּנוּן מִבֵּית נְיָחְהוֹן טְרָדוּנוּן עַד לָקֳבֵיל גִבְעָתָא מִמַדְנַח שִׁמְשָׁא׃ מד וְאִתְקְטָלוּ מִדְבֵית בִּנְיָמִן תַּמְנֵת עֲסַר אַלְפִין גַבְרָא יַת כָּל אִלֵין גַבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא׃ מה וְאִתְפְּנִיאוּ וְאַפִּיכוּ לְמַדְבְּרָא לְכֵיף רִמוֹן וְאִטַמָרוּ בְּכִבְשַׁיָא חַמְשָׁא אַלְפִין גַבְרָא

רשי

לקראתם: (לז) וימשוך האורב. משך בשופר. דבר אחר משך בשופר העם אשר אתו אל העיר: (לח) והמועד היה. מתחלה היה אות בין ישראל ובין האורב להיות האורב מרבה להעלות עשן העיר ויבינו ישראל אשר לכד האורב את הגבעה: משאת העשן. גובה העשן: (לט) ויהפך איש ישראל. עכשיו חוזר לתחלת הדברים ושונה ומפרש עשרים והמש' אלף שכתבנו למעלה כיצד נפלו והיכן נפלו: (מב) ואשר מהערים. האורב שנכנס בעיר משחיתים אותו בתוך השבט בתוך העיר: (מג) כתרו את בנימן. הקיפו את בנימן ככתר המקיף את הראש וכן אבירי בשן כתרוני. וכן כי רשע מכתיר את הצדיק. וכן גם בלשון עברה נקראת הקפה ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: הרדיפוהו. קוראים אחריו רדיפה צועקים זה לזה לרדוף: מנוחה הדריכוהו. אל הערים שהם נוחים בהם שם הדביקוהו: הדריכוהו. השיגוהו ויש דוגמתו בלשון גמרא רהט בתרי' פרסא בחלא ולא אדרכיה: עד נוכח הגבעה. ממזרחה של גבעה: (מד) ויפלו מבנימן שמונה עשר אלף. בשדה בתוך המלחמה: (מה) ויעוללהו. הריגה אחר הריג' כעוללות שאחר הבציר: חמשת אלפים איש. הרי כ"ג אלף: עד גדעום. שם מקום: ויכו ממנו אלפים איש. הרי עשרים וחמשה אלף האמור למעלה. וכמאה הכתובים למעלה לא פירש

רדק

אל העיר: (לז) וימשך הארב. יונתן פירשו פעל עומד ואיתנגיד כמנא כלומר שנמשך אל הגבעה ויש לפרשו כמשמעו פעל יוצא ופירושו שמשכו בשופר והריעו כמו במשוך היובל: (לח) והמועד. זמן זה התנו ביניהם כדי שכשיכנסו האורב בעיר שישלחו אש בעיר ומשאת העשן יהיה סימן לישראל שכבר לכדו העיר ובזמן שיראו העשן יחזרו פניהם כלפי בנימן להכות בהם. ופירוש משאת העשן עמוד העשן שהוא נשא כלפי מעלה. ומה שאמר עמוד עשן אחר שאמר והמשאת החלה הוא תוספת ביאור או יהיה משאת שריפה מענין וישאם דוד מענין שרפה משאת על שם הלהב שהוא נשא למעלה וכן במשנה משיאין משואות ופירוש משאת העשן משאת הלהב ומשאת העשן משאת עומד במקום שנים יקרא גם כן עמוד העשן משאת על שם שהוא נשא למעלה ולזה הפירוש יהי' עמד חסר וי"ו ופירוש והמשאת שהוא הלהב החלה לעלות ועמוד עשן גם כן החלה לעלות: (לט) ויהפוך איש ישראל. הפך עורף לפני בנימן במלחמה כדי שינתקו מן העיר: (מ) כליל העיר. שריפת העיר כלה עלה עשן השרפה אל השמימה: (מא) הפך. פניו אל בנימן להכות בהם: (מב) ויפנו. פנו עורף אל ישראל ונסו דרך המדבר: והמלחמה הדביקתהו. אנשי המלחמ' הדביקוהו: ואשר מהערים כתרגומו ואנשי כמנא רמו מקרויהון קטלין בהון מכא ומכא ר"ל האורב שנכנסו בגבעה משחיתים אותן מהגבעה ומשאר הערים ופי' בתוכו בתוך בנימן שההרגים מבחוץ היו גם אלה נהרגים מבפנים: (מג) כתרו. סבבו אותו ככתר ועל הדרך הזה עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: הרדיפוהו. זה לזה אומר רדוף אחריו: מנוחה הדריכוהו. חסר מ"ם השמוש ופי' ממנוחה הדריכוהו וכן ת"י מבית ניחהון טרדונון. או פי' במקו' מנוחתם הדריכוהו כמו שאמר נוכח הגבעה כלומר במקום שהיו חושבים לנוח שם הדריכוהו ויהיה הדריכוהו לפי זה מענין כדורך בגת: (מה) ויעללהו. אספי' העוללות שנשארו

מצודת דוד

וישראל נתנו לבנימן מקום למעות כי בכוונה נסו בכדי שירדפו אחריהם וינתקו מן העיר כי בטחו על האורב שהם ילכדו העיר אחר הנתקם: (לז) והאורב החישו. בעודם רודפים מהרו בני האורב ופשטו על העיר ומשכו לתוכה והכו אותה: (לח) והמועד היה. ר"ל מאז בעת שלחו את האורב היה להם סימן עם האורב לדעת זמן בואם אל העיר: הרב להעלותם. ר"ל סימן ידיעת הזמן היה שהם יעלו הרבה עליית עשן מן העיר על ידי שרפת דברים המרבים עשן: (לט) ויהפך. רצה לומר ובעת אשר נהפך איש ישראל לנוס ובני בנימן התחילו להכותם בחשבם שנגוף הוא כאשר בראשונה: (מ) והמשאת. בעת נסו ישראל ובנימין רדפם אז התחילה המשאת לעלות ובני ישראל ראוהו מיד כמ"ש למעלה: ויפן. וכאשר פנה בנימן אחריו וראה גם הוא אשר עשן העיר עולה השמים: (מא) ואיש ישראל. ר"ל גם ראה אשר איש ישראל נהפך אליו להלחם בו אחר שנס מתחלה ומזה השכיל לדעת שהם הבעירו את העיר באש ובערמה נסו מתחלה ולזה נבהל מאד כי ראה אשר נגעה עליו הרעה וקרובה לבוא: (מב) אל דרך המדבר. כי לא יכלו לחזור אל הגבעה מפני האורב: והמלחמה. עדת המלחמה מישראל השיגוהו ברדפם אחריהם: ואשר מהערים. ר"ל ומי אשר בא מערי בנימן אל דרך המדבר להציל את מי מהם היו ישראל משחיתים גם אותו בתוך אלו הנלחמים: (מג) כתרו. סבבו אותו ככתר הזה המסבבת את הראש כמו אבירי בשן כתרוני (תהלים כ"ב): הרדיפוהו. קראו אלו לאלו רדפוהו: מנוח' הדריכוהו. במקום מנוחתו ונחלתו קראו אלו לאלו רמסוהו: עד נכח הגבעה. ר"ל רדפום ורמסום עד מול הגבעה ממזרחה: (מה) וינסו. פנו מהדרך ונסו לתוך המדבר אל סלע הרמון: ויעוללוהו. במסלות הרגו מהנשארים כעוללות הנלקטים אחר

מצודת ציון

ממערה. ממקום גלוי שאין לבושה מכסה אותה כמו מקורה הערה [ויקרא כ]: [לז] החישו. מהרו כמו החישה מפלט לי [תהלים נה]: ויפשטו. ענין פזור וכדרך הנלחמים: לפי. חדוד החרב תקרא פה: (לח) והמועד. הזמן כמו העביר המועד (ירמיה מו) ור"ל הודעת זמן בואם: הרב. הרבה: משאת העשן. עמוד העשן ע"ש שנשאת כלפי מעלה: (מ) החלה. התחילה: עמוד עשן. אמר לתוספת ביאור כי כבר אמר והמשאת: כליל. מל' כל כמו כליל תקטר [ויקרא ו] ור"ל עשן שריפת כל העיר: (מב) הדביקתהו. השיגה אותו והיה דבוק אליו: (מג) כתרו. מל' כתר. הדריכוהו. מל' דריכה ורמיסה: (מה) ויעוללהו מל' עוללות והם הנלקטים אחר הבציר כמו הלא

משאת ו׳ פתחין וסי׳ במסרה רבת׳: ובנימן ב׳ יחידאין וסי׳ במסרה רבתא: השמימה י״א וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן: משחיתים ח׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא: המדברה י״ב בקריאה וסי׳ נמסר בסדר אחרי מות:

רדק

שנשארו מהם כלתו כמו מעולל הכרם : (מו) חמשה ועשרים אלף איש . והמאה שספר עוד למעלה הניחם כאן לפי שהוא פרט וסמך על המספר הראשון שזכר : (מז) שש מאות איש . ולא היתה בהם אשה כי מן המלחמה נסו אלה השש מאות ואין אשה במלחמה לפיכך לא נשארה מבנימן אשה כי הכל הרגו מלבד אלה השש מאות שנסו אל סלע רמון : (מח) מעיר מתום . מעיר אנשים ומתום שם לאנושית כולל אנשים ונשים וטף רוצה לומר האנשים בעיר והבהמה בשדה הכל הרגו : ועד כל הנמצא . פי' כל הנמצא עופות או חיות כל הנמצא להם הרגו : הערים הנמצאות . פי' הנמצאות להן שלא נהרסו בהכנס בהם ישראל להרוג העם שהיו הורסים העיר והערים שלא נכנסו בהם במלחמה שבו אליהם ושלחו אותם באש : (א) לא יתן בתו . נתנו אותם כמו מנודים שלא יתחתנו בם עוד על הנבלה הזאת אשר עשו אתי' שלא נתנו הרשעים והפושעים : (ג) להפקד. ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש : (ד) ויבנו שם מזבח . אם בית אל זה הוא שילה למה בנו שם מזבח וכי לא היה שם מזבח המשכן ואם הוא העיר הנקרא בית אל גם שם היה המזבח שבנה יעקב אבינו כמו שאנו עתידין לפרש בספר שמואל בפסוק עולים אל האלהים בית אל וי"ל שבנו שם מזבח חדש והיה במקום הזה שילה או בית אל ובנות המזבח הוא דרישת האל כמו שנמצא במקומות רבים שהיו בונין מזבח לדרוש את ה' ומפני המקרה הרע הזה שקרה להם בדבר בנימן בנו מזבח והעלו עולות ובכו לפני ה' ואמרו למה היתה זאת להפקד שבט אחד : (ו) נגדע . נכרת

רשי

פירוש היכן נפלו : (אליהו גילה לבעל מגלה שאותן המאה הלכו וישבו במדינת רומי ואשכנז וע"כ נקרא אליהו מתושבי גלעד שלא נדו מארצם אלא ישבו במקומם) (מ"ע בגליון רז"א) : (מח) שבו אל בני בנימן . בכל הערים : מעיר מתום . התמו כל יושבי הערים ועד בהמה ואנשים בכלל מתום היו שמתום לשון כליה הוא ויש לתמוה על אלף היכן הם שהרי עשרים ושש אלף התפקדו מן הערים ומן הגבעה שש מאות וכאן מנה בנופלים עשרים וחמשה אלף ומאה איש ושש מאות נמלטו אל סלע הרמון . והאלף ברחו אל הערים ונסלו למחרת כששבו בני ישראל אל ערי בנימין להחרים הנשים והטף : (ג) להפקד . להגרע : (ו) וינחמו . שבו לחשוב עליהם מחשבת

ג'. כ' וַיַּדְבִּיקוּ אַחֲרָיו עַד־גִּדְעֹם וַיַּכּוּ מִמֶּנּוּ
אַלְפַּיִם אִישׁ׃ מו וַיְהִי כָל־הַנֹּפְלִים
מִבִּנְיָמִן עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף אִישׁ
כ' שֹׁלֵף חֶרֶב בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־כָּל־אֵלֶּה
אַנְשֵׁי־חָיִל׃ מז וַיִּפְנוּ וַיָּנֻסוּ הַמִּדְבָּרָה
אֶל־סֶלַע הָרִמּוֹן שֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ
וַיֵּשְׁבוּ בְּסֶלַע רִמּוֹן אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים׃
מח וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל שָׁבוּ אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן
ד' וחס' וַיַּכּוּם לְפִי־חֶרֶב מֵעִיר מְתֹם עַד־
בְּהֵמָה עַד כָּל־הַנִּמְצָא גַּם כָּל־הֶעָרִים
ב' חד מ"ל וחד חס' שתי בנוסחין חס' הַנִּמְצָאוֹת שִׁלְּחוּ בָאֵשׁ׃
כא א וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל נִשְׁבַּע בַּמִּצְפָּה
לֵאמֹר אִישׁ מִמֶּנּוּ לֹא־יִתֵּן בִּתּוֹ
לְבִנְיָמִן לְאִשָּׁה׃ ב וַיָּבֹא הָעָם בֵּית־אֵל
וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד־הָעֶרֶב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים
וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ בְּכִי גָדוֹל׃
כל דסמי' לאלה"ע רפי במ"ד דסמיך לא"ה דגש ג וַיֹּאמְרוּ לָמָה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
הָיְתָה זֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל לְהִפָּקֵד הַיּוֹם
מִיִּשְׂרָאֵל שֵׁבֶט אֶחָד׃ ד וַיְהִי מִמָּחֳרָת
וַיַּשְׁכִּימוּ הָעָם וַיִּבְנוּ־שָׁם מִזְבֵּחַ
וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת וּשְׁלָמִים׃
ה וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי אֲשֶׁר לֹא־
עָלָה בַקָּהָל מִכָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־
יְהוָה כִּי הַשְּׁבוּעָה הַגְּדוֹלָה הָיְתָה
לַאֲשֶׁר לֹא־עָלָה אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה
כ' לֵאמֹר מוֹת יוּמָת׃ ו וַיִּנָּחֲמוּ בְּנֵי
ל' וחד על בנימין יִשְׂרָאֵל אֶל־בִּנְיָמִן אָחִיו וַיֹּאמְרוּ

וְאַדְבִּיקוּ בָּתְרֵיהוֹן עַד גִּדְעֹם
וְקַטִּילוּ מִנְּהוֹן תְּרֵין אַלְפִין
גַּבְרָא׃ מו וַהֲווֹ כָּל
דְּאִתְקְטִילוּ מִדְּבֵית בִּנְיָמִן
עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין גַּבְרָא
שָׁלְפֵי סַיְפָא בְּיוֹמָא הַהוּא
יַת כָּל אִלֵּין גַּבְרֵי עָבְדֵי
קְרָבָא׃ מז וְאִתְפְּנִיאוּ
וְאַפִּיכוּ לְמַדְבְּרָא לְכֵיף
רִמּוֹן שִׁית מְאָה גַּבְרָא
וִיתִיבוּ בְּכֵיף רִמּוֹן אַרְבְּעָא
יַרְחִין׃ מח וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל
תָּבוּ לְוָת בְּנֵי בִנְיָמִן וּמְחוֹנוּן
לְפִתְגָם דְּחָרֶב מִקִּרְוֵיהוֹן
גְּמִירִנוּן עַד בְּעִירָא עַד כָּל
דְּאִשְׁתְּכַח אַף כָּל קִרְוַיָּא
דְּאִשְׁתַּכְּחָא אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃
א וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קַיִּים
בְּמִצְפַּיָּא לְמֵימַר אֱנָשׁ
מִנַּנָא לָא יִתֵּן בְּרַתֵּיהּ לִדְבֵית
בִּנְיָמִן לְאִתּוּ׃ ב וַאֲתָא
עַמָּא לְבֵית אֵל וִיתִיבוּ תַמָּן
עַד רַמְשָׁא קֳדָם יְיָ וַאֲרִימוּ
קָלְהוֹן וּבְכוֹ בְּכִי סַגְיָא׃
ג וַאֲמַרוּ לְמָא יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל הֲוַת דָּא בְּיִשְׂרָאֵל
לְמִשְׁגֵּי יוֹמָא דֵּין מִיִּשְׂרָאֵל
שִׁבְטָא חַד׃ ד וַהֲוָה מִיּוֹמָא
דְבַתְרוֹהִי וְאַקְדִּימוּ עַמָּא
וּבְנוֹ תַמָּן מַדְבְּחָא וְאַסִּיקוּ
עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין׃ ה וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַן
דְּלָא סְלֵיק בִּקְהָלָא מִכָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְקֳדָם יְיָ
אֲרֵי שְׁבוּעֲתָא רַבְּתָא הֲוָת לִדְלָא סְלֵיק לִקְדָם יְיָ
לְמִצְפַּיָּא לְמֵימַר אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ ו וְאִתְנְחָמוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל עַל דְּבֵית בִּנְיָמִן אֲחוּהוֹן וַאֲמַרוּ אִתְמְנַע יוֹמָא

רלבג

ובין האורב שכאשר יגיעו לבעל תמר יקום האורב ממקומו לשום אל הגבעה : (מו) והנה בזה האופן ספר בכללות שהשחיתו בני ישראל בבנימן כ"ה אלף ומאה איש ואחר זכר הפרטים . וזכר איך היתה ההתחלה בענין האורב וזכר איך היתה התחבולה בענין האורב למועד שהגבילו איש ישראל למהר לפשט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב ואמר זה להעלות העשן מן העיר להבהיל את בנימן בראותו כי עלה כליל העיר השמימה והנה לא זכר בפרטים כי אם כ"ה אלף איש ולא חשש למאה העודפים על החשבון כי לא זכר בפרטים כי אם האלפים וידמה שיהיו שם יותר על האלפים בכל הרג והרג מספר מה כשהקבץ כלו יהיו מאה איש . וספר שנשארו בבנימן שש מאות איש ונסו אל סלע רמון וכבר נזכר תחלה שמספר בני בנימן עשרים וששה אלף שולף חרב ושבע מאות וידמה שהאלף הנשארים מתו במלחמות הראשונות : (א) עוד זכר שאיש ישראל נשבע במצפה לאמר שלא יתן איש ממנו בתו לבנימן לאשה וכראותם כי נפקד שבט אחד מישראל חרה להם מאד : (ד) והנה בנו שם מזבח

תולדות אהרן כמוהם לאמר . תענית ל ב"ב קכ"א פקדה שער עה : להפקד סוס. פקדים שער לח :

מצודת ציון

הלא טוב עוללות אפרים (לעיל ח) : (מח) מתם . הוא שם לאנושית וכולל אנשים ונשים כמו מתי מספר (בראשית לד) : שלחו . ר"ל הבעירו ע"ש שהאש עושה השליחות שהולך ושורף : כא (ג) להפקד . להחסיר כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר לא) : (ו) וינחמו . ענין הסוף מחשבה : נגדע . ענין כריתה

מצודת דוד

הבליר : וידביקו . השיגום וקרבו אליו עד בואם לגדעום והכו עוד אלפים איש : (מו) עשרים וחמשה אלף . ולמעלה אמר עוד מאה איש ולא חש עתה להזכיר רק האלפים : ביום ההוא . כי בהמלחמות הראשונות עם שנגפו ישראל מ"מ גם מבני בנימן נפלו אז אלף איש וח"ש למטה שלא נשארו מהם רק שש מאות איש כי בני בנימן היו כ"ו אלף מלבד בני הגבעה שבעה מאות ובמלחמה האחרונה נפלו כ"ה אלף ומאה ובמלחמות הראשונות נפלו אלף הרי נשאר שש מאות : (מז) ויפנו. ר"ל הנשארים מהם אשר נמלטו אל סלע הרמון היו שש מאות והמותר הרגו ישראל ברדפם אחריהם במסלות ועד גדעום כמ"ש למעלה : (מח) שבו . חזרו והלכו לערי בנימן והכום לפי חרב : מעיר מתום . מכל עיר הכו האנשים עד בהמה כל הנמצא בה מן החיות ועופות : הנמצאות . אשר מצאו לאחר זה שלא הרסו מאז בבואם להכות בהם חזרו ושרפו בעת מצאם : כא (א) נשבע במצפה . מאז נקהלו אל מצפה עד לא נלחמו : לא יתן בתו. על כי החזיקו ידי עוברי עבירה : (ב) ויבוא העם. אחר כל המעשים האלה : בית אל . אל בית האלהים אשר בשילה : (ג) למה ה' וכו' . למה באה ע"י תקלה כזאת להחסיר מישראל שבט אחד וכאלו אמרו להורותם מה לעשות להעמיד השבט : (ד) ויבנו שם מזבח . נוסף על המזבח שעמד במשכן : ויעלו עולות ושלמים . לרצות עצמן לה' ולעשות שלום בינם לאביהם שבשמים לתת להם עצה נכונה : (ה) בקהל וכו'. ר"ל מי הוא אשר לא עלה מכל שבטי ישראל באסיפת הקהל אל ה' כי השכינה שורה במקום אשר יאספו ישראל שמה : כי השבועה וגו' . ולזה שאלו לעשות ולקיים דבר השבועה : (ו) וינחמו . ר"ל

ככרת : (ט) ויתפקד העם . קל ודינו להדגש והוא ענין זכירה והשגחה כמו פקדו נא וראו מי הלך מעמנו : (יא) ידעת משכב זכר . והיאך נודע זה יתכן כי העבירום לפני הארון ומי שקלטה הארון היא הבתולה כמו שעשו בנשי מדין שהעבירום לפני הציץ הבעולה פניה מוריקות כמו שקבלו רז"ל ויש דרך אחרת זכרו רז"ל בדבר הבתולה ודע דין בזה להושיבם על פי חבית של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף והם אמרו כי זה הנסיון עשו לנשי יבש גלעד ולא שהעבירום לפני הציץ כמו שעשו בנשי מדין ועשו סמך בזה מה שכתוב בציץ לרצון להם לפני ה' לרצון להם ולא לפורענות להם : (יב) אל המחנה שילה . גם זה הפסוק מוכיח כי בית אל הנזכר בענין הזה הוא שילה שהרי במקום שבנו שם מזבח ובכו לפני ה' ואמרו מי אשר לא עלה שם היו עדין ומשם שלחו להחריב אנשי יבש גלעד : אשר בארץ כנען . לא מצאתי טעם לספור הזה כי ידוע הוא כי שילה בארץ כנען : (יד) ולא מצאו להם כן . כמו שהיו כי הם היו שש מאות והנערות לא היו אלא ארבע מאות : (טו) והעם נחם . נפעל עומד

כי

מחשבת שליטה : (יב) ארבע מאות נערה בתולה . הושיבום על פי חביות של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף : (יד) ולא מצאו להם .

לא

נִגְדַּע הַיּוֹם שֵׁבֶט אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל׃ ז מַה־נַּעֲשֶׂה לָהֶם לַנּוֹתָרִים לְנָשִׁים וַאֲנַחְנוּ נִשְׁבַּעְנוּ בַיהוָה לְבִלְתִּי תֵּת־לָהֶם מִבְּנוֹתֵינוּ לְנָשִׁים׃ ח וַיֹּאמְרוּ מִי אֶחָד מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־עָלָה אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה וְהִנֵּה לֹא בָא־אִישׁ אֶל־הַמַּחֲנֶה מִיָּבֵשׁ גִּלְעָד אֶל־הַקָּהָל׃ ט וַיִּתְפָּקֵד הָעָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ מִיּוֹשְׁבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד׃ י וַיִּשְׁלְחוּ־שָׁם הָעֵדָה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ מִבְּנֵי הֶחָיִל וַיְצַוּוּ אוֹתָם לֵאמֹר לְכוּ וְהִכִּיתֶם אֶת־יוֹשְׁבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד לְפִי־חֶרֶב וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ יא וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּל־זָכָר וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת מִשְׁכַּב־זָכָר תַּחֲרִימוּ׃ יב וַיִּמְצְאוּ מִיּוֹשְׁבֵי ׀ יָבֵשׁ גִּלְעָד אַרְבַּע מֵאוֹת נַעֲרָה בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־יָדְעָה אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר וַיָּבִאוּ אוֹתָם אֶל־הַמַּחֲנֶה שִׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ יג וַיִּשְׁלְחוּ כָּל־הָעֵדָה וַיְדַבְּרוּ אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן אֲשֶׁר בְּסֶלַע רִמּוֹן וַיִּקְרְאוּ לָהֶם שָׁלוֹם׃ יד וַיָּשָׁב בִּנְיָמִן בָּעֵת הַהִיא וַיִּתְּנוּ לָהֶם הַנָּשִׁים אֲשֶׁר חִיּוּ מִנְּשֵׁי יָבֵשׁ גִּלְעָד וְלֹא־מָצְאוּ לָהֶם כֵּן׃ טו וְהָעָם נִחָם לְבִנְיָמִן כִּי־עָשָׂה יְהוָה פֶּרֶץ בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ טז וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי הָעֵדָה מַה־נַּעֲשֶׂה לַנּוֹתָרִים לְנָשִׁים כִּי־נִשְׁמְדָה מִבִּנְיָמִן אִשָּׁה׃ יז וַיֹּאמְרוּ

ד' מ"ל
ל' ור"פ
ח' חס'
ד'
ד' ר"פ
ג'. ג' אג"ד
ו' זוגין חמיגא כתי' ל' כחד עניינא
ל'

דִּין שִׁבְטָא חַד מִיִּשְׂרָאֵל׃ ז מָה נַעֲבֵיד לְהוֹן לִדְאִשְׁתְּאַרוּ לִנְשִׁין וַאֲנַחְנָא קַיֵּימְנָא בְּמֵימְרָא דַייָ בְּדִיל דְּלָא לְמִתַּן לְהוֹן מִבְּנָתָנָא לִנְשִׁין׃ ח וַאֲמַרוּ מַן חַד מִשִּׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּלָא סְלֵיק לִקְדָם יְיָ לְמִצְפַּיָּא וְהָא לָא אֲתָא אֱנָשׁ לְמַשְׁרִיתָא מִיָּבֵשׁ גִּלְעָד לִקְהָלָא׃ ט וְאִתְמְנִיאוּ עַמָּא וְהָא לֵית תַּמָּן אֱנָשׁ מִיַּתְבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד׃ י וּשְׁלַחוּ תַמָּן כְּנִשְׁתָּא תְּרֵי עֲסַר אַלְפִין גַּבְרָא מִזְרִיזֵי חֵילָא וּפַקִּידוּ יַתְהוֹן לְמֵימַר אֱזִילוּ וְתִמְחוֹן יַת יָתְבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד לְפִתְגָּם דְּחָרֶב וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא׃ יא וְדֵין פִּתְגָּמָא דִּי תַעְבְּדוּן כָּל דְּכוּרָא וְכָל אִתְּתָא דִּידַעַת מִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא תְּגַמְרוּן׃ יב וְאַשְׁכַּחוּ מִיַּתְבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד אַרְבַּע מְאָה עוּלֵימָן בְּתוּלָן דְּלָא יְדַעָא גְּבַר מִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא וְאַיְתִיאוּ יַתְהוֹן לְמַשְׁרִיתָא לְשִׁילוֹ דִּי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ יג וּשְׁלַחוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא וּמַלִּילוּ עִם בְּנֵי בִנְיָמִן דִּי בְּכֵיף רִמּוֹן וּקְרוֹ לְהוֹן מִלִּין דִּשְׁלָם׃ יד וְתָבוּ בְּנֵי בִנְיָמִן בְּעִידָנָא הַהִיא וִיהַבוּ לְהוֹן נְשִׁין דְּקַיִּימוּ מִנְּשֵׁי יָבֵשׁ גִּלְעָד וְלָא סַפִּיקוּ לְהוֹן כֵּן׃ טו וְעַמָּא אִתְנְחַמוּ עַל דְּבֵית בִּנְיָמִן אֲרֵי עֲבַד יְיָ תַּרְעֲתָא בְּשִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ טז וַאֲמַרוּ סָבֵי כְנִשְׁתָּא מָה נַעֲבֵיד לִדְאִשְׁתְּאַרוּ לִנְשִׁין אֲרֵי פְּסַקַת מִדְּבֵית בִּנְיָמִן אִתְּתָא׃ יז וַאֲמַרוּ יְרוּתַת

רלבג

מזבח חדש בבית האלהים והעלו עולות ושלמים ונגשו לדרוש את ה' על זה הקלקול שבא על ידם אולי נדרו שאם יתן ה' את בנימן בידם יעשו זה הענין לכבוד השם והנה היה קשה בעיני ישראל הגרע שבט אחד מישראל והתחכמו למצוא נשים לנותרים : (י) והרגו בהם כל יושבי יבש גלעד כי לא באו אל המחנה לבקשת ראשי העם והשאירו כל הבתולות להיות לנשים לבני בנימן ולפי שלא נמצא להם בזה האופן נשים במספרם כי לא היו שם ביבש גלעד כי אם ד' מאות בתולות נתנו להם דרך לקחת נשים מן המחוללות למאתים הנשארים אשר בבנות שילה בשיחטפו להם

איש

מתם ד' בקריאה וחסרים וסימ' מעיר מתם עד בהמה : אין בו מתם פצע וחבורה . אין מתם בבשרי מפני . כי כסלי מלאו נקלה : וישאו קולם נשיאת קולם ד' חס' את בלישנהון בקריאה וסימניהון ויבא העם בית אל דעלם . ואיש ישראל נשבע במצפה . ויהי ככלתו לדבר דמיתת אמנון . וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו דאיוב . המה ישאו קולם : בקהל ד' רגשין בקריאה וסי' מי אשר לא עלה בקהל . כי רבת בקהל אשר לא התקדשו . אשר צוית לא יבואו בקהל לך . קמתי בקהל אשוע . וסי' בלשון תרגום ניסק ניצלי רסגין אתפרדית : יבש ו' חס' בלישנא בקריאה וסי' ויתפקד העם . וישלחו שם העדה . וישב בנימן בעת ההיא . ויקשר עליו שלום בן יבש . תחת האלה ביבש . יבש בן שלום ר"פ וכל יבשו דכוו' חס' : לנשים י"ד רפין וסי' לטוב בעיניהם ב' בו . והיו לאחד מבני . לבני דדיהן לנשים . את בנותם נקח לנו לנשים . ממשפחות בני מנשה . ויקחו את בנתיהם . מה נעשה לנותרים ב' בו . ויאמרו זקני העדה . ותהיין גם שתיהן לו . חרב אל סוסיו . חרלו גבורי בבל . ואלמנה וגרושה לא :

תולדות אהרן מיושבי יבש גלעד . עקדה עא : ארבע מאות . יבמות ס :

מצודת דוד

בעבור שנחמו בני ישראל וכו' : (ז) מה נעשה להם . וחוזר ומפרש לנותרים שלא נהרגו מה נעשה להמציא להם נשים ואנחנו הלא נשבענו בה' וכו' ומאין ימצאו נשים : (ח) ויאמרו . ר"ל וזה היה הסבה שהשתוררו ואמרו מי אחד וכו' בכדי לקיים את השבועה להמיתם ולתת מבנותם לבני בנימן לנשים : והנה לא בא איש . ר"ל לא ראו מביאת איש וכו' : (ט) ויתפקד העם . חזרו להשגיח בדבר ולחפש אחר מי מהם ולא מצאו : (יא) וזה הדבר . ר"ל רק זה הדבר תעשו להחרים כל זכר וכל אשה וכו' אבל לא הבתולות : (יב) וימצאו וכו' בתולה : הושיבום ע"פ חבית של יין בעלה ריחה נודף ולא בתולה כן אמרו רז"ל : למשכב זכר . לשכב עמה משכב זכר . ואמר לתוספת ביאור : (יג) וידברו . מה שאמר בסוף המקרא שקראו להם שלום ולא יהרגום עוד מעתה : (יד) וישב בנימין . אל העדה : הנשים אשר חיו . ר"ל הבתולות אשר החיו מבין הבעולות : לא מצאו' לא ספקו להם כפי הצורך כי הבתולות היו ארבע מאות ובני בנימין נשארו שש מאות : (טו) נחם לבנימן . נתחרטו על מה שעשו לבנימן : כי עשה ה' . על ידם עשה ה' פרץ בשבטי ישראל להיות כמעט חסרים שבט אחד : (טז) לנותרים . אלו שני המאות הנותרים משש המאות מה נעשה להמציא להם נשים : כי נשמדה. כי מבני בנימן נשמדה כל אשה ומהיכן ישאו נשים : (יז) ויאמרו . השיבו כל

העדה

מצודת ציון

כריתה כמו ורמי הקומה גדועים (ישעיה י) : (ז) תת . מלשון נתינה : (ט) ויתפקד . ענין ההשגחה על הדבר פקדו נא וראו מי הלך (ש"א יד) : (יא) יודעת . הוא כנוי לבעילה ולתוספת ביאור אמר משכב זכר : תחרימו . ענין כריתה וכליון : (יד) חיו . החיו : מצאו . ענין ספוק כמו לא ימצא לנו ההר (יהושע יז) : כן . ר"ל כראוי וכצורך כמו ולא יכין לדבר כן (לעיל יב) : (טו) פרץ . ענין שבירה :

נשמדה

רדק

כי הוא קמוץ : (יז) ירשת פלטה . צריך שתהיה ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל . וטעם ירשת כי ירושה הוא מיעקב אבינו להיות מבניו שנים עשר שבטים עד עולם : (יט) אשר מצפונה לבית אל . פירשו רז"ל כי על שילה הוא אומר שהיה בצפונה של בית אל ובדרומה של לבונה ובמזרחה של מסלה העולה מבית אל שכמה: ואני תמה מה צריך לכל זה כי שילה ידוע היה בלא סימנין והנראה בעיני כי החג היה בשילה מימי' ימימה ופירושו משנה לשנה ואמר בו התרגום מזמן לזמן ממועד למועד ואפשר כי מפסח לפסח היה זה או מסכות לסכות שהיה זמן שמחה או ביום הכפורים שהיו בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים כדברי רז"ל והמחול זה שהיה לבנות ישראל חוץ לעיר שילה באותו המקום אשר מצפונה לבית אל ולהודיע אותו המקום זכר אלה הסימנין וכרמי שילה היו סמוכים לזה המקום והנה הפסוק יוכיח כי המחול חוץ לעיר היה כמו שכתוב והיה אם יצאו בנות שילה וגומר ואמרו להם שיארבו בכרמים : (כב) חנונו אותם . כמו מהם כלומר מהנשים האלה תחנונו שתניחום להם או פי' כמו אשר חנן אלהים את עבדך כלומר חנו אותם לנו במתנה כי לקחנו לבני בנימן הנותרים נשים במלחמה כי הכל הרגנו לפיכך אנו צריכים שיהיו להם נשים שלא ימחה השבט ואם תאמרו שתעברו על החרם שהחרמנו איש אשר יתן בתו לבנימן לא אתם נתתם להם שתאשמו בזה אלא הם לקחו אותם ורז"ל כי אחר כן התירו שבט בנימן לבא בקהל ולישא אשה משאר השבטים כי מצאו היתר בלשון החרם שהם נשבעו אמרו איש ממנו לא יתן בתו לבנימן ודרשו ממנו ולא מבנינו א"כ מהדורות הבאים אחריהם היו יכולין לישא נשים ועוד דרשו אילו היה עולה מן השבטים לא היה האלהים אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו ולא אמר אלא מבנימן שלא

שְׁזֵיבְתָא לִבְנֵי בִנְיָמִן וְלָא
יִתְמְחֵי שִׁבְטָא מִיִשְׂרָאֵל׃
יח וַאֲנַחְנָא לָא נִיכוּל לְמִתַּן
לְהוֹן נְשִׁין מִבְּנָתָנָא אֲרֵי
קַיִימוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר
לִיט דִי יִתֵּן אִתְּתָא לִדְבֵית
בִּנְיָמִין׃ יט וַאֲמַרוּ הָא
חַגָא קֳדָם יְיָ בְּשִׁלוֹ מִזְמַן
מוֹעֵד לְמוֹעֵד דִי מִצִּפּוּנָא
לְבֵית אֵל מִדְנַח שִׁמְשָׁא
לְכִבְשָׁא דְסָלֵיק מִבֵּית אֵל
לִשְׁכֶם וּמִדָרוֹמָא לִלְבוֹנְתָא׃
כ וּפַקִידוּ יָת בְּנֵי בִנְיָמִן
לְמֵימַר אֱזִילוּ וְתִכְמְנוּן
בְּכַרְמַיָא׃ כא וְתֶחֱזוּן וְהָא
אִם יִפְּקוּן בְּנָת שִׁילוֹ לְמֵיחַג
בְּחִנְגַיָא וְתִפְּקוּן מִן כַּרְמַיָא
וּתְחַטְפוּן לְכוֹן גְבַר אִתְּתֵיהּ
מִבְּנָת שִׁילוֹ וּתְהָכוּן לְאַרְעָא
שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן׃ כב וִיהֵי
אֲרֵי יֵיתוּן אֲבָהַתְהוֹן אוֹ
אֲחֵיהוֹן לְמִידַן קֳדָמַנָא
וְנֵימַר לְהוֹן חֲנִינוּנוּן לְהוֹן
אֲרֵי לָא סַפִּיקְנָא לְמִתַּן
גְבַר אִתְּתֵיהּ בִּקְרָבָא אֲרֵי
לָא אַתּוּן יְהַבִין לְהוֹן כְּעִידָן
פּוֹן תְּחוּבוּן׃ כג וַעֲבַדוּ כֵן
בְּנֵי בִנְיָמִן וּנְסִיבוּ נְשִׁין
לְמִנְיָנְהוֹן מִן חִנְגַיָא דִי אֲנָסוּ וַאֲזַלוּ וְתָבוּ לְאַחסַנְתְּהוֹן וּבְנוֹ יָת

כ' נתת ירשת ירשה סמך יְרֻשַּׁת פְּלֵיטָה לְבִנְיָמִן וְלֹא־יִמָּחֶה
שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל׃ יח וַאֲנַחְנוּ לֹא־נוּכַל
ד' מ"ל לָתֵת־לָהֶם נָשִׁים מִבְּנוֹתֵינוּ כִּי־נִשְׁבְּעוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָרוּר נֹתֵן אִשָּׁה
ד'. ח' כתיב וי"ו בסוף לְבִנְיָמִן׃ יט וַיֹּאמְרוּ הִנֵּה חַג־יְהוָה בְּשִׁלוֹ
ה' מִיָּמִים ׀ יָמִימָה אֲשֶׁר מִצְּפוֹנָה לְבֵית־
אֵל מִזְרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ לִמְסִלָּה הָעֹלָה
ו' מִבֵּית־אֵל שְׁכֶמָה וּמִנֶּגֶב לִלְבוֹנָה׃
ויצוו ק' כ וַיְצַוּ אֶת־בְּנֵי בִנְיָמִן לֵאמֹר לְכוּ
וַאֲרַבְתֶּם בַּכְּרָמִים׃ כא וּרְאִיתֶם וְהִנֵּה
אִם־יֵצְאוּ בְנוֹת־שִׁילוֹ לָחוּל בַּמְּחֹלוֹת
כ' ופסתם וִיצָאתֶם מִן־הַכְּרָמִים וַחֲטַפְתֶּם לָכֶם
ג' מ"ל אִישׁ אִשְׁתּוֹ מִבְּנוֹת שִׁילוֹ וַהֲלַכְתֶּם
אֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ כב וְהָיָה כִּי־יָבֹאוּ אֲבוֹתָם
לריב ק' אוֹ אֲחֵיהֶם לָרוֹב ׀ אֵלֵינוּ וְאָמַרְנוּ
אֲלֵיהֶם חָנּוּנוּ אוֹתָם כִּי לֹא לָקַחְנוּ
אִישׁ אִשְׁתּוֹ בַּמִּלְחָמָה כִּי לֹא אַתֶּם
ל' נְתַתֶּם לָהֶם כָּעֵת תֶּאְשָׁמוּ׃ כג וַיַּעֲשׂוּ־
כֵן בְּנֵי בִנְיָמִן וַיִּשְׂאוּ נָשִׁים לְמִסְפָּרָם
מִן־הַמְּחֹלְלוֹת אֲשֶׁר גָּזָלוּ וַיֵּלְכוּ
ו' מ"ל וַיָּשׁוּבוּ אֶל־נַחֲלָתָם וַיִּבְנוּ אֶת־הֶעָרִים

רשי

לא הספקו להם : (יז) ירושת פליטה . נחלת השבט נשארה ריקנית הבו עצה שיולידו בנים ויחזיקו בנחלת הפליטה הנשארת ולא ימחה שבט מישראל : (יט) מזרחה השמש למסלה . במזרחה של מסילה . שילה בצפונה של בית אל ובדרומה של לבונה ובמזרחה של מסילה העולה מבית אל שכמה : (כב) לריב אלינו . ללכת אלינו במלחמה : ואמרנו אליהם חננו אותם . רחמנו עליהם כי אינם יודעים מה לעשות כי לא לקחנו לאיש אשתו במלחמה של יבש גלעד אלא לארבע מאות איש מהם ואם על השבועה אתם מקפידים לא

רלבג

איש אשתו : (יז) ירשת פלטה לבנימן . הרצון בו במה שפלט מהם והם השש מאות איש ראוי שנעשה בדרך שיהו ירושה לבנימן רוצה לומר שלא יפקד שם בנימן במותם וזה אמנם יהיה כשיקחו להם נשים וזה ענין הירושה כי היא נשארת עד מות המורישים והנה אמרו זה להורות כי לא סבב הש"י שיהיו השש מאות האלו מפליטיו אם לא מפני שלא ימחה שבט מישראל ולזה חוייב לנו לעשותו שיהיו להם נשים בזנות כדי שלא נעבור על שבועתינו וידמה שזאת השבועה לא היתה רק לאותם האנשים לא לבאים אחריהם וימנעו מתת להם איש בתו לא בת איש אחר יהיו להם בנות יושבי יבש גלעד : (כב) חנונו אותם . הוא על דרך לאט לי לנער לאבשלום והרצון חננו בעבורנו את בני בנימן והניחום להם כי מה שנשבענו היה על דרך נתינת הנשים לאנשים ולא נשבענו שלא יחטפו ממנו כי אין נהוג שיקח איש אשה על זה הדרך ותוכלו לראות ממנו זה בכלל כי לא לקחנו איש אשתו במלחמ' אבל נתנום לנו ברצון וכן המנהג בלקיחת האשה ובהיות הענין כן הוא מבואר שכאשר לא

מבנותינו ד' מ"ל וסי' נמסר בתהלים סי' קמ"ד : מימים ימימה ה' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר בא : ויצוו ד' ג' מלאים וא' חס' וסי' ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה . ויצוו את העם לאמר כראותכם . ויצוו אתם לאמר לבו והביאו : ויצוו זאת בנימן דין כתיב חס' : יצאו ט"ו בקריאה וסי' נמסר בסדר כי תבא :

תולדות אהרן ירושת פליטה : ב"ב קטז : ארור נתן אשה . (תענית סט) : חג ה' בשילה . גטין ז :

מצודת ציון

(טז) נשמדה . ענין כליון : (יז) פליטה . שארית : ימחה . ענין מחיקה כמו אמחה מספרי (שמות לב) : (יט) חג . הקרבן נקרא חג כמו אסרו חג בעבותים (תהלים קיח) : (כא) לחול במחולות . ענין רקודה השמחה וקרוי כל' מחול כי הדרך לזמר אז בחלילי'. או רצה לומר הכלי מחול וכן וירא את העגל ומחולות (שמות לב) : וחטפתם . ענין מהירת הלקיחה כמו יחטוף עני (תהלים י) : חנונו . ענין רחמנות וחמלה וכן חנני ושמע תפלתי (שם ד) ר"ל חננו וחמלו למעניננו את בני בנימן ודוגמתו לאט לי לנער (ש"ב יח) ור"ל לאט למעני לנער : תאשמו . מל' אשם וחטא : (כג) המחוללות . המרקדות או המזמרות :

מצודת דוד

העדה ואמרו הלא ירושת הפליטה מיבש גלעד הם הבתולות שהחיו הלא לבנימן נתנום ולא יהיה א"כ עוד נמחה השבט כי הם יולידו בנים ובנות : (יח) ואנחנו . ר"ל ואם בעבור חמלת שני המאות איש עלמן מה נעשה עוד הלא לא נוכל לתת להם מבנותינו כי כלנו נשבענו וכו' : (יט) ויאמרו . חזרו זקני העדה ואמרו הנה חג ה' בשלו ובמקום ההוא ימצאו נשים וכאשר אמרו לבני בנימן : חג ה' . יום שמרבים בו קרבנות לה' : מימים ימימה . קבוע בכל שנה ושנה : אשר מצפונה וכו' . נתן סימן על המקום ואמר שהיא בצפונה של בית אל ובמזרחה של המסלה העולה מבית אל לשכם ובדרומה של לבונה : (כ) ויצוו . אל העם לא אמרו באיזה אופן ימצאו כי הן יודע לאנשי שילה ויהיו גם מרים אבל לבני בנימן אמרו האופן וצום לארוב בכרמי שילה : (כא) וראיתם . ומן המארב השקיפו מי היוצא וכאשר יצאו בנות שילה לחול במחולות כי כן היה דרכם ביום ההוא : ויצאתם . אז תצאו מן המארב וכל איש יחטוף אחת להיות אשתו ותלכו לדרככם : (כב) אבותם . של הנערות הנחטפות : לריב אלינו . לעשות עמנו מריבה לעזור להם להוציא הנשים מתחת ידכם במשפט : ואמרנו . ונאמר להם חננו וחמלו למענינו את בני בנימן מלקחת מהם את הנשים : כי לקחנו וכו' במלחמה . ר"ל כי במלחמות יבש גלעד לא לקחנו מהם כ"כ נערות עד שיהא בהן די ליתן לכל איש מבני בנימן את אשתו ומהיכן א"כ ימצאו נשים : כי לא אתם וכו' . ר"ל ואם בעבור איסור השבועה הלא אין כאן חשש איסור שבועה כי לא אתם נתתם להם מרצונכם כדרך עת נשואין שיהיה עליכם אשם כי הלא בחזקה לקחו : (כג) למספרם . לפי מספרם אחת לכל איש : מן המחוללות . מן הנשים המחוללות אשר לקחו בחזקה

וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶם׃ כד וַיִּתְהַלְּכוּ מִשָּׁם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא אִישׁ לְשִׁבְטוֹ וּלְמִשְׁפַּחְתּוֹ וַיֵּצְאוּ מִשָּׁם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ׃ כה בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה׃

סכום פסוקים של ספר שופטים שש מאות ושמנה עשר, וסימנו אברתי"ה בירקרק חרוץ, וסדריו י"ד, דוב"ב שפתי ישנים סי', ואליו וירעצו וירצצו את בני ישראל, והקפיטולי כ"א, וסימנו א"ך טוב לישראל:

קִרְוַיָּא וִיתִיבוּ בְּהוֹן׃ כד וְהַלִּיכוּ מִתַּמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעִדָּנָא הַהִיא גְּבַר לְשִׁבְטֵיהּ וּלְזַרְעִיתֵיהּ וּנְפַקוּ מִתַּמָּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ כה בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל גְּבַר דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי יַעְבֵּד׃

רשי

לא עון לכם כדבר כי לא אתם נתתם להם את בנותיכם שתהא לכם אשמה בדבר ושלום לכם אל תיראו:

רלבג

לא הנחתם אותן להם בעת כזאת תמחה שבט מישראל אם לא יהיו נשים לנשארים מבני בנימן הנה אתם אשמים תהיו: (כד) וספר כי משם הלכו בני ישראל איש לשבטו ולמשפחתו ואיש לנחלתו. ובני בנימן ג"כ שבו לנחלתם ובנו עריהם וישבו בהם: ואולם התועלות המגיעות מאלו הספורים הם אלו: הראשון הוא להודיע מה שקרה מן הסכנה למיכה מפני נטייתו מדרכי התורה עד שכמעט סבב הפסל ההוא לאבד מיכה וביתו: השני הוא להודיע שראוי לנלחמים שיראו מראשי' הענין אם יתכן להם לנצח שכנגדם ואם לא יתכן להם זה אין ראוי שיתחילו במלחמה ולזה ספר שבני דן שלחו ה' מרגלים והם ראו כי כבר תוכל העיר ההיא בקלות ולזה התעוררו לבא למלחמה עליהם: השלישי הוא להודיע שאין ראוי לאדם לריב עם מי שתקיף ממנו כ"ש כשהיה עם זה שכנגדו מר נפש שלא יירא מאד מהמות ולזה זכר כי כשראה מיכה שחזקים בני דן ממנו עם מה שספרו להם שהם מרי נפש פנה ושב לביתו: הרביעי הוא לפרסם מה שנשקעו בו בני דן מהחטא זה הזמן הארוך אשר ספר וכאילו היה זה התגלות מה לשמשון שהיה מהשבט ההוא אם נשקע במדה המגונה ההיא ר"ל ללכת אחר עיניו: החמישי הוא להודיע שאין ראוי לאדם לקחת פילגש להמשך לענין המשגל הלא תראה מה שקרה מהרע מהפילגש הזאת שלקח האיש הלוי שנכשלו בסבתה כמה רבבות מישראל ולזאת הסבה זכר רוע תכונת בני בנימן אשר בגבעה בענין המשגל ומה שקרה להם בעבור זה מההשחתה והכליון: הששי הוא להודיע שאין ראוי לאדם להתנהג בקנטורין בתוך ביתו ולהטיל אימה יתרה שם הלא תראה מה שנמשך מהרע מהקנטו' שהקניט האיש הלוי פילגשו שהיה זה סבה שברחה ממנו ושבה אל בית אביה ואילו ישבה בבית לא אירע לה זה הרע ולא לישראל בעבורם: השב'עי הוא להודיע ג"כ שראוי לאשה שלא תטה מאיש' ללכת מאתו אבל ראוי לה לסבול דבריו ותוכחתו ותטה אל כל אשר יחפוץ הלא תראה מה שנמשך מהרע לישראל מפני שלא סבלה הפילגש דברי הקנטורין ההם מבעלה כי זה היה סבה אל שבתה אל בית אביה ונמשך מזה מהרע מה שבא בזה הספור: השמיני הוא להודיע שאין ראוי לאדם לעכב הליכת האורחים מביתו בעבור תשוקתו לכבדם אבל ראוי כשיראה רצונם שיניחם להשלים רצונם ולזה ספר מה שקרה מהרע בעבור מה שעכב אבי הנערה את האיש הלוי כי זה היה סבה אל שלנו בגבעה וקרה מזה מהרע מה שבא בזה הספור: התשיעי הוא להודיע שאין ראוי להולכי דרכים ללכת בלילה למה שקרה בזה מהסכנה ולזה ספר שלא רצו ללכת אחר ערוב השמש ולולי כי ירושלם היתה אז ליבוסי היו לנים בירושלם מלד כי היום רד מאד: העשירי הוא להודיע כי כשיבא הכרח להתבע לחטא המשגל האיש והאשה מתירין האשה קודם לאיש לזה ולזה התיר זה האיש פילגשו להם קודם שיתיר עצמו להם: הי"א הוא להודיע זנות בני בנימן ואכזריותם שהם העם שהתעללו בפילגש כל הלילה לא השתדלו להאכילה ולהשקותה אבל שלחוה בשחר באופן שמתה מהחולשה עם זה שבאו עליה באכזריות באופן שהזיקוה בתשמיש עד שנמשך לה מות מזה ולזה ג"כ ספר מאכזריותם שאין איש נוהם מאסף האיש הלוי הביתה עם שאין לו מחסור כל דבר ולזה לא יצטרך שיהנוהו מאשר להם לפי מה שהגיד להם ועם מ"מ להם שהוא הולך לבית ה' כי זה היה ראוי שיביאהו אל שיאספוהו הביתה לכבוד השם: הי"ב הוא להודיע שראוי לאדם כשהרעו לו שלא ישמיע קולו כדי שלא יוסיף לעצמו רע על רע עד היותו במקום יוכל לבטוח בו ואז יוכל להשמיע קולו לבקשת הנקמה ולזה ספר ששתק האיש הלוי עד שבא אל ביתו ואז השתדל להנקם מבני הגבעה על הזמה שעשו: הי"ג הוא להודיע שראוי למי שירצה להניע האנשים לעשות דבר מה שיעשה זה בחכמה כדי שיגיע למבוקשו ולזה ראוי שיראה להם בעיניהם הדבר אשר יניעם לזה כשיהיה אפשר לו זה ולא יספיק לו ספור הדברים ההם להם כי יותר יאמינו האנשים במה שיראו ממה שיאמינו במה שיסופר להם ולא יראוהו בעיניהם ולזה ספר ששלח האיש הלוי נתחי הפילגש לכל שבטי ישראל ולא רצה לשלוח הספור להם לבד בכתב עם שזה משך לבם מאד לקנא לזה לרוב הזרות אשר היה בזה הענין ולזאת הסבה לא רצה לגלות להם מה זה ועל מה זה עד שהיו דבריו להם פנים בפנים על זה: הי"ד הוא להודיע שראוי לבער החטאים מן הארץ כדי שלא ילמדו הנשארים ממעשיהם כ"ש בדבר יפותו בו האנשים בקלות והוא ענין המשגל ולזה ספר התפעלות בני ישראל על זה ההתפעלות הנפלא והתעוררו לבער החטאים בזה האופן שבא בזה הספור: הט"ו הוא להודיע שראוי לאדם שלא יחזק יד אחר כשיהיו חטאים לשמרם משיגיע להם העונש שראוי להם אבל ראוי לו שלא יכיר להם אחוה אחר סורם מדרכי התורה הלא תראה מה שקרה לבני בנימן בעזרם לאחיהם החטאים שנפל עוזר וכשל עזור ויחדיו כלו: הט"ז הוא להודיע שראוי למי שישאל עצה על דבר מה שיבאר דבריו תכלית הביאור עד שיתבאר לו בשלימות איך יתנהג בדבר ההוא שישאל עליו עצה ומתי יהיה עת ראוי ילך בו דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע לישראל כששאלו באלהים איך יעשו המלחמה מפני שלא חקרו בזה מחקר ראוי כי היה להם לשאול אם ינצחו או ינוצחו ואם הודיע להם שינוצחו היו נשמרין אז מהמלחמה ולזאת הסבה היה ראוי שישאלו מתי ילחמו בבני עמו ויתנם השם בידם והם לא שאלו אלא מי יעלה בתחלה ולא שאלו מתי יעלו עליהם למלחמה וינצחום ובשאלה השנית היה ג"כ זה החסרון ואולם בשאלה השלישית הרגישו בזה ולזה אמר האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל ולזה היה הרצון בזה שישאלו אם יחדלו לו מזה לגמרי שכבר בא להם המענה מאת הש"י באותן שאלות הקודמות מורה שרצון האל ית' שיעלו אליו אך שאלו אם יחדלו עתה וימתינו עד עת אחר ולזה בא להם התשובה בשלמות והודיע להם כי מחר יתנם ליד ישראל: ואולם התועלות שהגיעו מענין האורב בדבר המלחמה כבר זכרנום בענין מלחמת העי ומשם ילקחו: הי"ז הוא להודיע טוב נפש ישראל כי עם מה שהשחיתו בנימן בהם. השיגה אותם החרטה הנפלאה על כל הרע שהרעו לבנימן והתחכמו להעמי' השבט על עניינו בשמצאו דרך לתת להם נשים מישראל מזולת שיעברו על השבועה שנשבעו במצפה ולזה נתנו להם עצה שיגזלו איש אשתו מהמחוללות כשלא הספיקו בנות יבש גלעד והנה נהגו ביושבי יבש גלעד המנהג אותה התורה במלחמת מדין וידמה שעל פי ה' עשו כל זה ואולם בני בנימן מפני שהיו כלם מורדים בה' בחזקת ידי חטאים רצה הש"י שיענשם זה העונש הנפלא באופן שיאבדו הם ואפס: הי"ח הוא להודיע אופן השגחת הש"י באבות הקדושים ולזה סבב שלא ימחה שבט מישראל והשאיר מפני זה מהם שש מאות איש וסבב שישתדלו ישראל בכל ענין שיתקיים זה השבט בדרך שלא ימחה שמו מישראל:

רדק

שלא נולד עדין ואמרו כיון שעתיד לעמוד מלכים מבנימן ולא עמדו עדיין חייבין אנו לקרבן: (כה) בימים ההם אין מלך בישראל. הטעם להזכיר זה כי עדיין לא היה מלך בישראל ולא שופט ולא נוגש משיב אותם למוטב עד שבא שמואל הנב"א ז"ל שמספר תולדתו ועניינו בספר הבא אחר זה הנקרא על שמו שמואל:

מצודת דוד

בחזקה: ויבנו את הערים. כי בני ישראל הרגו ושרפו אותם: (כד) בעת ההיא. אחר שמצאו נשים לבני בנימן. איש לנחלתו. ולא החזיק מי מהם בנחלת בנימן כי שש מאות איש אשר נשארו ירשו כל נחלת בנימן: (כה) בימים ההם אין מלך. ר"ל עם כי לא היה בימים ההם מלך בישראל וכל אחד עשה הישר בעיניו מ"מ לא שלחו יד בנחלת בנימן כי בעבור אשר נשארו מעט מהרבה מאד חמלו עליהם והניחו לנשארים את כל הנחלה:

נשלם ספר שופטים

וכל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוני)

א (א) **וַיְהִי** . טעם המלה רביעי והו״ו במאריך : (ה) וימצאו את אדני בזק . מלת אדני מלרע. ואם אדני בזק. ויאמר אדני בזק . מלעיל וכן כתב רד״ק וכן בדפוס ישן ובמקצת ספרים מדוייקים כ״י הדל״ת בגלגל בשנים אחרונים וקשיא לי דמהמסורת משמע דליכא אלא תרתי בטעם שופר ישן ווים אדני בזק דהכא . לדבר עם אדני זה (דניאל סימן י׳). וי״ל דרד״ק נמי שמעי ליה מסורת דלעיל דליכא אלא תרי כלומר דשוין בטעם שופר כדאמרן אבל רד״ק אזיל לשיטתיה דס״ל שהמאריך עושה מלעיל כמו שהוכחתי במאמר המאריך ומש״ה כייל ויאמר אדני בזק בהדי ויאם אדני בזק וקרי לתרוייהו מלעיל : ויכו את הכנעני . בס״ס יש מאריך בה״א לא בנו״ן וכן כולם שבפרשה למעלה ולמטה : (ז) שבעים מלכים בהנות . בספרים כ״י מדוייקים הפי״ת בגעיא : ויביאהו ירושלם . עי׳ מ״ש (בירמיה סימן כ״ו) : (יא) וילך משם אל יושבי דביר . במקצת ספרים מדוייקים יושבי מלא וא״ו : דביר ושם דביר . במקצת ספרים שניהם חסרים יו״ד ולא ידענא מאי אידון בהון : (יג) עתניאל . העי״ן בקמץ לבד : (טו) גלת עלית ואת גלת תחתית . ובספר יהושע את גלת עליות ואת גלת תחתיות . וכן יש שנויים אחרים . כי שם תנה לי . ובזה הבה לי . וסימן תסכרו לי (איוב י״ט רד״ק :*) (יז) חרמה . הח״ת בקמץ לבד : (כד) ועשינו עמך חסד . בשוא הש״ס וקמץ הכ״ף ויש ספרים שכתוב בקמץ הש״ס ושוא הכ״ף והוא שגגה וידענו זה מפי המסרה רד״ק. ועיין מ״ש (ביהושע ב׳) : (כה) ויראם את מבוא העיר . בכל ספרים כ״י ודפוסים ישנים מלא וא״ו כחברו הקודם לו בסמוך : (כז) ואת בנותיה ואת תענך ואת בנתיה, אין בנוני״ן מאריך . ואת בנותיה ואת תענך עיין מ״ש (ביהושע יז) מהחסרים והמלאים . ואת תענך העי״ן בשוא לבדו כמ״ש (ביהושע י״ב) והנו״ן בפתח ויש ספרים בקמץ : ואת יושב דור . אין ביו״ד מאריך . ישבי קרי ותסר וא״ו שלא נמנה במסורת בכלל המלאים וכ״ה במדוייקים : ואת ישבי יבלעם . אין ביו״ד מאריך חד מן ל״ד מלאים וא״ו וכ״ה במדוייקים : (לא) ואת אחלבה . לא מפיק ה״א מ״ג : ואת אפיק . בס״א כ״י אפיק הפי״א בצרי ויש ג״כ הערה מחילוף זה בדפוס ישן אכן בשאר הספרים בחירק: (לב) ישבי הארץ כי לא הורישו . חסר וא״ו כי לא נמנה במסורה עם המלואים וכ״ה בספרים מדוייקים:

ב (א) **אל** הבכים . ויאמר . במקצת ספרים יש פיסקא באמצעות פסוק: (ב) ברית ליושבי . במקצת ספרים ליושבי מלא וא״ו : (יח) עם השפט . חסר וא״ו וחברו שבפסוק מלא וכן והיה כמות השופט דבסמוך והם שניהם מלאים ע״פ המסורת: (יט) מאבותם . בספרים כתיבת יד ודפוסים ישנים מלא וא״ו : (כב) השמרים הם את דרך ה׳ ללכת בם . ד׳ סבירין בה וקריין בם וסי׳ נמסר במסרה גדולה ועיין מה שאכתוב (בישעיה סוף סימן ס״ג) :

ג (י) **ותעז** ידו. מן הכפולים ומפני שהמלה מלעיל שב החולם לקמץ חטף וכן ותעז יד מדין על ישראל (סימן ו׳) ובמסורת ב׳ קמץ ובספרא : (טז) ולה שני פיות. בדפוס ישן נכתב בלדו שתי דומה שכן נמצא בחיזה ספר וכן הובא בילקוט ובמקצת המפרשים . ובכל ספרים שלפני כתוב שני. ומלת פיות בא בצירי הפ״א :

ד (ד) **היא** שפטה . כן כתיב היא בלא וא״ו ויש ספרים שכתוב בהם והיא וטועים כל האומרים כן : (ו) ומבני זבלון . חד מן ט״ו כתיבי כן וסימן במסרה גדולה (פרשת ויגש) : (ט) תפארתך . מאריך בתי״ו בספרים כתובי יד : כי ביד . הבית בגעיא ורפה במדוייקים : קדשה . במקצת ספרים הקו״ף בסגול וכן חבירו שבסמוך ובפסוק הנמשך כמו פְּתָחָה נֶגְבָּה ובקצת ספרים הראשון בציר״י והשני בסגול . ובספרי ספרד שניהם בציר״י כמו קֵדְמָה : (י) עשרת אלפי איש. חד מן ד׳ דסבירין אלפים וסימן נמסר במסרה גדולה (פרשת כי תשא) : (יא) נפרד . לפי הקמחי קמוץ וכ״ה במסורת וברוב הספרים . ורב פעלים כתב שמצא מסרה אחרת עליו ב׳ חד פתח נִפְרַד מקין וחד קמץ לתאוה יבקש נִפְרָד: אלון . במקצת ספרי ספרד אילון ביו״ד : בצעני׳ בצעננים קרי והוא חד מן וא״ו מלין חסרין נו״ן באמצעות תיבותא וסימן (במשלי ג׳) במסרה גדולה : את קדש . האל״ף בסגול : (טו) המחנה אין במ״ס מאריך בס״ס וכן חברו שבסמוך : (יח) סורה אדוני סורה אלי . שניהם מלרע שלא כמנהג ברוב . רד״ק וכן במסורת ב׳ מלרע ובפסוק : בשמיכה . במסורת עליו לית וכתיב שי״ן ובויקרא רבה פ׳ כ״ג אמר ריש לקיש תזרנו על כל המקרא ולא מצינו כלי ששמו שמיכה ומהו שמיכה שמי כה שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע וכן נמנה במסורת הושע ב׳ עם מלין דתמיין שי״ן וקרינן סמ״ך . ורד״ק כתב שדרש זה מכחיש מאי דדרשי ביבמות פרק מצות חליצה על קרא דכתיב בין רגליה כרע נפל וגו׳ א״ר יוחנן שבע בעילות בעל וכו׳ . וכ״כ בעל לב אהרן דמדרשים חלוקים הם. ובעל כלי יקר נדחק ליישב שני המדרשים ע״ש . ובעל באר שבע כתב בספרו דף י״ז ע״ש שאף ר״ל מודה לר׳ יוחנן ומה שדרש שמי כה היינו שמעיד על כוונתה שהיתה לשם שמים כדי להתיש כחו ותהא יכולה להורגו אבל לא בא לומר שלא בא עליה כלל . וכיוצא בזה כתב בעל מסורת הברית הגדול בסימן תתקל״ג . ומ״מ כולם מודים שכתוב בשי״ן שמאלית והמדרש הוא על דרך אל תיקרי כמו שדרשו על אחפש את ירושלם (צפניה א׳) זיל קרי התם : (יט)(כי צמתי . אמר המגיה בלבול גדול קא חזינא הכא בקצת דפוסי ויניציאה חדשים מקרוב באו שהדפיסוהו מלא אל״ף וכתבו בגליון א׳ נחה ולא ידעתי מאי קאמרי שהרי בדפוסים ישנים נמסר עליו לית חסר אל״ף וכן במדוייקים חסר. ועוד בדקתי במס״ר בהדי הני דנסבין א׳ באמצעות תיבותא ולא קרי׳ ול׳ דין בהדייהו ע״כ): את נאוד. לית מלא אלף וא״ו : (כא) נרדם. בכונה ספרים מדוייקים ודפוסים ישנים בקמץ הדל״ת ולרד״ק בפתח : ויעף. העי״ן בפתח מהטעם שאכתוב בישעיה סימן ו׳ בס״ד : (כב) והנה ברק . הבי״ת רפה :

ה (א) **ותשר** דבורה . איתא בגמרא דילן ודבני מערבא ובמס׳ סופרים דשירת דבורה נכתבת אריח ע״ג לבינה ולבינה ע״ג אריח דומיא דשירת הים כמ״ש שם ובמלכי כנען. ואמרינן התם במס׳ סופרים דשירת דבורה שבעים ותמש שטין. ותשיב התם סימן ראשי שטין . אך בפרטן אי אתה מוצא אלא שבעים ואם באת לחלקם כשבים שטין יהיו מהן ארוכות יותר מדאי ותבטל צורתה וודאי כי בגנה יצאה מלפני הסופר או המדפיס ושכח לכתוב חמשה ראשי שורות ומניינא דרישא דייקא . והנה לא ראיתי בספרי הדפוס ולא בספרי היד אפילו אחד שיהיה כסדר מסכת סופרים וכל אחד בנה בנין לעצמו כאשר בדא מלבו והוא מן התימה כי צורה זו קבלה היא ביד הסופרים ולא דבר רק הוא פוק חזי רבותא דמסכת סופרים דזימנין עבדינן כוותא אפילו במילתא דפליגא אמתני׳ כדאשכחן במגלה שילהי פירקא דבני העיר דמתניתין קתני בתעניות ברכות וקללות ואנן נהיגין למיקרי פ׳ ויחל על פי מסכת סופרים כדאיתא התם פ׳ י״ז הלכה ז׳. ובשומי עיני ולבי בצורת שירת הים מצאתי ראיתי שהספרים המדוייקים אחזו להם סדר לכתוב שיטה אחת חלוקה לשנים ותלק באמצע ושטה אחרת חלוקה לשלשה ושני חלקים באמצען וכן כלם שנים כנגד שלשה . עוד שמרו סדר אחר בכל שטה החלוקה לשלשה חלקים בחלק הראשון והשלישי הוא תיבה אחת בלבד ובמלה דריש שיטה יש תמיד טעם מפסיק או סוף פסוק וכן בסוף חלק האמצעי וגם בסוף תלאי שטין הראשונים מהנחלקים לשני חלקים יש תמיד הפסק . אך בשיטות הנחלקות לשנים לא הקפידו לא בראשון ולא בסופן שיהיה מנין המלות שוה בהן וכן בשיטה הנחלקת לשלשה חלקים לא הקפידו בזה בשיטה האמצעית כי בגה נמנע מפני פיסוק הטעמים ובלד השוה שבהן שאין בסוף שום שטה סוף פסוק . על כן נתרתי לאחוז בכל הדרים האלה למען ידעו דור אחרון בנים יולדו ותהיה השירה הזאת לשניהם לעד ולא תשכח מפי זרעם הסכמת רבותינו ז״ל שהסכימו היותה כצורת שירת הים כאמור . ושמרתי הסדר של סימן ראשי שטין דמסכת סופרים אך הוספתי עליהם חמשה במקומות אשר היה ניכר החסרון בהם עד שהגיעו לסך שבעים וחמש כמניינא דרישא דהתם . עוד מצאתי דמיון אחד בשתי שירות הללו כי שטה שניה תחלתה לאמר איברא כי שטה ראשונה של שירת הים מתחלת אז ישיר משה היא בשטה מלאה מבלי הפסק וכזה יש הפסק כי דבריה מועטים ולא סגיא בלאו הכי אם לא נעשה בה אותיות גדולות מתכבדותיה ואין זה נוי לה. אברך את ה׳ אשר יעצני ומשירי אהודנו ואליו אעתיר יזכני לשיר לפניו שיר חדש בשירתא משירתא דעתידין למימר בני גלותא בעידן דיפקון מגלותא כדמפרש ע״י יונתן בנביאה השיר יהיה לכם כליל התקדש חג וגו׳: ותשר דבורה. השי״ן בשוא לא קמץ חטוף : (ז) בישראל חדלו . בדגש הלמ״ד לתפארת מכלול שקל פְּעַל : (ח) חדשים . בס״א כ״י החי״ת בחטף קמץ ובשאר הספרים בחטף פתח : אז לחם שערים. החי״ת בסגול שלא כמשפט שהיה ראוי להיות בצירי כמו כי חָפֵץ והוא מלרע ברוב המדוייקים וכן משמע מדברי רד״ק בכל חיבוריו ובמסורת עליו לית מלרע: (ט) ברכו . הריש בשוא לבדו כמנהגנו : (יא) מחצצים. החי״ת במאריך והצד״י רפה ובשוא לבדו כמנהגנו בשתי אותיות דומות : (יב) עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר. שיש הראשונים מלרע והאחרונים מלעיל וכן במכלול דף קל״ז: ושבה שביך. כתב בעל לוית חן בשער ד׳ פ׳ ע״ו שהשין בחטף פתח וכן הובא במכלול דף ס״ג עם דומים אחרים שהם בשוא ופתח וזהו מ״ש שם והעמידו הוא״ו במאריך ונקדו השי״ן בשוא ופתח לתפארת המלה וְתִבַקְשִׁי ולא תמצאי עוד (יחזקאל כ״ו) וכן אמרו וְשֲׁבֵה שביך וכן קום בלק וְשֲׁמַע שניהם הוא״ו מעמדת בגעיא והשין בשוא ופתח עכ״ל . ובדף פ״ז הובא עם דומים אחרים שהם בשוא לבדו וכתב בלשון הזה ועם אות גרונית תאריך התנועה הקטנה וישתתף פתח עם השוא כמו ומהתבה שִׁחֲדוּ בעדי (איוב ו) ופעמים גם בלא אות גרונית תאריך התנועה הקטנה וישתתף פתח עם השוא כמו רֻטֲפַשׁ בשרו מנוער (איוב ל״ג) או בבואה מאריך עם התירק כמו וינתק סִבְכֵי סוער (ישעיה י) ואע״פ שאין נקוד פתח עם השוא אתה קורא השוא כמו שוא ופתח וכן בְּשִׁקְתוֹת המים (פרשה ויצא) והיה בְּקֶרֶב איש (שמואל ב׳ ט״ו) כִּקְסָם שוא וכן אם תהיה הוא״ו תחלת המלה כמו וְשֲׁבֵה שביך (שופטים ה) וְסְגוֹר דלתך (ישעיה כ״ו) וְשֲׁתֵה בלב טוב (קהלת ט) אבל אם המלה שבראשיתה וא״ו נקברת עם המלה שבלד ה אע״פ שהוא״ו במאריך השוא נח ולא יקרא כמו שוא ופתח כמו וְשִׁלַח לי עני אחרים (ד״ה ב׳ ב׳) והוסיף עוד ר׳ אליה המדקדק דוקא וא״ו בשורק ותטעה אחריה עמה שיקראו המשוררים יחד ולא כאושן אחר ועיין מ״ש (באסתר סימן א׳) על מלת רנפת וסימן ב׳ עכ. ובזקנן וכבר הארכתי בענין זה במאמר מיוחד ואין כאן מקום להאריך יותר : (יז) ודן . הדל״ת בקמץ : לחוף. בספרים מדוייקים מלא וא״ו : ישכון. במקצת ספרים כ״י ודפוסים ישנים מלא וא״ו וכן נכון כי הם שנים מלאים במסירה וחברו עוף השמים ישכון (תהלים קד) ואיגון נמי מן י׳ מלאים בלישנא וסימן נמסר במ״ג מערכת אות השי״ן : (יח) זבלון . בדפוסים אחרונים כתוב זבלן וטעות הוא שזהו אחד מן ט׳ דכתיבין בוא״ו בתראה וסי׳ במ״ג (פ׳ ויגש) וכ״ה בספרים כ״י ודפוסים אחרונים בוא״ו : (יט) בתענך. העין בשוא לבדו כמ״ש לעיל סימן א׳ והנו״ן בפתח ברוב הספרים : (כב) עקבי סוס . בספרים כ״י ודפוסים ישנים הקו״ף דגושה : (כג) ארו ארור . פליגי ביה ספרי ומסתברא אם חסר או מלא ובמקרא גדולה נמסר כאן על ארו ארור ב׳ חסר (ובשמואל א׳ י״ד) על פסוק כי ארו עיני נמסר ג׳ דין חסר מרוז ב׳ בוא״ו מלא ובמ״ג ארו ג׳ מלעיל וסי׳ ארו מרוז ב׳ בפסוק ארו עיני כי טעמתי ע״כ . ולא איירי מידי מחסיר ויתיר . קארו של דבר ליכא מאן דפליג דקדמאה מלא ותליתאה הב׳ כי פליגי מציעאה דהוא ארו ארור ובספר׳ מדוייקים ב׳ חסר : (כח) בשש. השין בצירי וכן חברו כי בשש משה : (כט) חכמות החית בפתח . ובמסורת ב׳ וחברו ובאתר חַכְמוֹת נשים (משלי יד) ובקמ״ץ חטוף : תענינה. ברוב ספרים כ״י מדוייקי׳ מלא יו״ד ובלא הנו״ן כדגש כמו עיני תראינה בה (מיכה ז) ונמנו במסורת (פרשת נו) עם ח׳ מלין דנסבין יתידאין ושירוצה בריש (פ׳ נח):(ל) הלא. בספרים מדוייקים חסר וא״ו וכן במסורת כל שופטים חסר : (לא) כן יאבדו כל . הכ״ף רפה :

ו (ג) **ותעז** יד מדין . השי״ן בקמץ והוא חטוף כמ״ש לעיל סימן ג׳ לא בפתח כמו שנמצא במקצת דפוסים ישנים : (ה) יבאו. ובאו קרי והוא חד מן כ״ב מלין דכתיבין יו״ד בריש תיבותא וקרי׳ וא״ו וסימן נמסר במס״ג ריש הושע וריש ד״ה ובמסרה רבתא מערכת אות היו״ד : (יד) ויאמר לך. מלת ויאמר בטעם רביע : (טו) ויאמר אליו בי אדני . רד״ק פירש לשון חול ונקמץ מפני הזקף ויונתן תרגם לשון קדש : (טז) כי אהיה . בלא מאריך באל״ף : (יח) באתה. בדפוס ישן הבי״ן בסגול ובס״א כ״י בפתח ונכתב עליו בגליון יפה בפתח בבי״ן. עוד כתוב שם נ״א בקמץ ע״כ . ורד״ק כתב שהיא קמוצה וכן מצאתי בשאר ספרים : (יט) והמרק שם בפרור. ברוב הספרים כולו קמוץ וכן ואת המרק שפך דבסמוך ורד״ק כתב ונמצא המרק תגיו קמץ ואליו פתח במקצת הספרים המדוייקים והוא שלא כמשפט השמות כזה המשקל וראיתי במחברת בן אשר שזוכר אותו בכלל הקמוצים ע״כ לשונו : (כד) ויקרא לו ה׳ שלום . פרקא קמא דשבת אמר רב המנונא משמיה דעולא אסור לאדם שיתן שלום לחברו בבית המרחץ משום דהם גופיה איקרי שלום כדכתיב ויקרא לו ה׳ שלום ואיתא נמי בויקרא רבה פ׳ ט׳ ובמדבר רבה פ׳ י״א א״ר יודן בר׳ יוסי גדול שלום ששמו של הקב״ה נקרא שלום הה״ד ויקרא לו ה׳ שלום א״ר תנחום בר יודן מכאן שאסור לו לאדם לשאול בשלום חבירו במקום מטונף והכי איתא בפ׳ השלום דבתר מס׳ דרך ארץ ויש מוכיחין מכאן שאסור למוחקו כדאמרינן בפרק קמא דסוטה גבי שמשון על שמו של הקב״ה נקרא שנאמר כי שמש ומגן ה׳ אלהים ופרכינן התם אלא מעתה לא ימחק ואע״ג דבמסכת סופרים לא חשיב שלום בהדי שמות שאין נמחקין איכא למימר דתנא ושייר ועדיף מחנון ורחום דאמרינן בסוף פ׳ שבועת העדות דנמחק דלא אשכחן שקרא הקב״ה שמו חנון ורחום אלא כנוי הוא ע״ש שהוא חנון ומרחם לבריותיו כדתנינן במשין אלא מפין שמו של הקב״ה מה הקב״ה מגן על כל העולם כולו אף שמשון מגין בדורו על ישראל ועיין מה שכתבתי בריש שיר השירים בס״ד . ובספר הזהר פ׳ ויקהל סוף דף ר׳ ופ׳ ויקרא ד׳ י׳ ובחגיגה פרק אין דורשין גבי ערבות שבו גנזי שלום דכתיב ויקרא לו ה׳ שלום. ועיין מה שאכתוב בירמיה מ״ג על פסוק ה׳ צדקנו ובריש השירים : (כו) המעוז הזה במערכה . כן כתיב הזה במערכה . לא הזה אשר במערכה : (כט) מי עשה הדבר הזה .

מנמיס

---

*) נ״ל ס״ו של תסכרו הוא סימן על תנה לי ודפ״א על הבה לי והראשון ביהושע תנה ובשופטים הבה. והאחר כי שאלה גלות מים וצריך לגרות כור ולכן בחר בסימן תסכרו לכורות כי שאלה תנ״ה הב״ה כרו לי כורות לגלות מים. ואת סימן ה״א לאחר כי בחר בתיבה תסכרו אשר לא נמצא כ״ה טעם אחת כתנ״ך. כי ס״ו ואחריו ר״ה מוד למעלה לי נמצא פעמים רבות כמו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים (שמות יט ו) ואנשי קודש תהיון לי (שמות כב ל) ודומיהם. ר״ח אהרן פאלק:

יד מן מ״א מלין דכתיב וי״ו בסוף תיבותא וקרי׳ יו״ד וסי׳ מצותו ועשה חסד דמשנת תורה . תקעו והחלוץ הולך לפני הכהנים
את קדשי אביו . נביאו ויעד ה׳ בישראל וביהודה . הביאו עצה עשי פליליה . הברו גלאית ברוב עצתיך . התפתחו התנערי
מלאך ויכחד . נדו למנצח לדוד בה׳ חסיתי . חסדו אלהי חסדו יקדמני . וענגו למען יחלצון ידידיך . כחו ענה בדרך כחו . ויודעו
תקעו דיהושע . אזנו ויאמר שאול לרצים . כלבו ושם האיש נבל . שנואי ויאמר דוד ביום ההוא .
מעפר קומי . עצתו קורא ממזרח עיט . מטעו ועמך כולם צדיקים . תקראו ואנכי אמרתי איך אשיתך .
ישובו לי יראיך . הראיתנו אשר הראיתנו צרות . תחיינו ב׳ בפסו׳ . יתרו כי יתרו פתח ויענני ורסן מפני
בנפשו או עשיתי בנפשו שקר . כעינו מדוע בזית את דבר ה׳ . וישבו בנוב אשר בילדי הרפה . דרכו האל מעוז חיל . העצנו
תשובו ב׳ בפסוק . אכלנו הממנו נבוכד ח׳ כפסוק . וידי אדם מתחת כנפיהם . התיהו כי נתתי את חתיתו . רבו אכתוב לו רבי תורתי .
שלחו . במו אם התרחצתי כמו שלג והזכותי כבור כפי או אל למלכים למואל . אשתגו באדן נבוכדנצר התמלי . לשרשו וכל
ואלה שמות הגבורים . חצרו הכרמלי פערי הארבי . רגלו אתה ידעת את דוד אבי .
ישבו ומשפחת סופרים . בנו אלקנה בנו אלקנה . בנו ויאמר דוד לשלמה בנו אני היתי . ומוציאו וישלח ה׳
רלא להוא עבד דתא . ויעשו מתנתיה מתני ויעשו . ידו ומבני נבו יעואל . וענו ובקבקיה וענו ואחיהם :

כי עמך מקור חיים
באורך נראה אור
משוך חסדך ליודעיך
וצדקתך לישרי לב

וַיְהִ֞י

אִ֣ישׁ אֶחָ֗ד מִן־הָרָמָתַ֛יִם צוֹפִ֖ים מֵהַ֣ר אֶפְרָ֑יִם וּשְׁמוֹ֩ אֶלְקָנָ֨ה בֶּן־יְרֹחָ֧ם בֶּן־אֱלִיה֛וּא בֶּן־תֹּ֥חוּ בֶן־צ֖וּף אֶפְרָתִֽי׃ ד׳. ו׳

כ׳ מגרעס א וַהֲוָה גַּבְרָא חַד מֵרָמָתָא מִתַּלְמִידֵי נְבִיאַיָּא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם וּשְׁמֵיהּ אֶלְקָנָה בַּר יְרֹחָם בַּר אֱלִיהוּא בַּר תּוֹחוּ בַּר צוּף גַּבְרָא פְּלִיג חוּלָק בְּקוּדְשָׁא בְּטוּרָא דְבֵית

תולדות אהרן מן הרמתים
מגילה י יד

(א) **ויהי איש אחד**. ככל לפי הסדר משה מסר את התורה ליהושע ויהושע לזקנים ושופט מסר לשופט עד שהגיע לעלי וממנו לשמואל כמו ששנינו וזקנים לנביאים: מן הרמתים צופים. שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו. וי״ת צופים מתלמידי נביאיא: אלקנה. לוי היה מבני אביאסף בן קרח כן נתייחס בדברי הימים: אפרתי. יונתן תירגם במורא דבית אפרים. ומדרש אגדה אפרתי בן פלטין אבגינוס אדם חשוב כמו אפריון נמטייה לר״ים

(א) **ויהי איש אחד מן הרמתים צופים**. כבר כתבנו בתחילת ספר יהושע כי הוי״ו תמצא בלשון הקדש בתחילת הדברים מנהג וכן לשון ישמעאל ודקדוק מלת יהי כתבנו שם ג״כ : מן הרמתים. כתבו רבותינו ז״ל שתי רמות הם שצופות זו את זו ואע״פ ששתי רמות הם והמל׳ מוכיח׳ כן שהיא בלשון שנים יהיה פירוש מן הרמתים מאחת משתי רמות כמו ויקבר בערי גלעד. בשתים תתחתן בי והדומים לאלה. וטעם צופים על הרמתים כמו שפירשנו. ויש לפרש צופים נביאים ומן שזכר עומד במקום שנים כאלו אמר מן צופים כלו׳ ממשפחת צופים וכן ת״י מתלמידי נביאיא כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך וזהו פירוש הנכון כי ממשפחת נביאים היה כי מבני קרח היה כמו שמפורש יחסו בדברי הימים ובני קרח נביאים היו והם אסיר ואלקנה ואביאסף ואלקנה אבי שמואל היה מבני בניו של אלקנה בן קרח : מהר אפרים. לוי היה והיה גר בארץ אפרים ואפשר כי לטעם זה נסמך מעשה פלגש בגבעה לספור הזה בדבר אלקנה והולדות שמואל שגם הוא לוי הי׳ והיה גר בירכתי הר אפרים ומסבתו באה רעה גדולה לישראל ומסבת זה באה טובה גדולה לישראל ושמואל בנו

רלבג

(א) **הנה** ספר שכבר היה איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהוא בן תוחו בן צוף אפרתי וכבר נתבאר בספר דברי הימים שהוא היה לוי והיה מבני קרח ולזה יתבאר שלא נקרא אפרתי אלא מפני היותו גר בהר אפרים ולזה יהיה ראוי אמרו מן הרמתים צופים מודיע המקום המיוחד שהיה ממנו והוא הרמתה כמו שאמר אחר זה ויבאו אל ביתם הרמתה ואמרו מהר אפרים מודיע מקומו הכולל שהיה גר שם וידמה שהיה לעיר הנקראת הרמתה נלוית כפתי׳ והיו צופות זו לזו ולזה אמר שהוא הרמתים צופים או יהיה זה מודיע מעלת משפחתו ומקומם ויהיה הרמתים כמו הרמתי׳ אבל נקוד חירק תחת התי״ו וכמו ונעקש דרכים יפול באחת והרצון בזה שהוא היה מן האנשים היושבים ברמה שהיו צופים ר״ל נביאים

פי׳ רבי ישעיה

(א) **ויהי איש אחד מן הרמתי׳ וגו׳**. פי׳ מן הרמות שהיו בארץ צוף אשר בהר אפרים ונקראו אותם הרמות רמתים : צופים. על שם צוף : אפרתי. בעבור שהיה דר בהר אפרים נקרא אפרתי. כי הלוים היו מפוזרים בכל שבטי ישראל בארבעים ושמונה עיר שנתנו להם :

מצודת דוד

א (א) **מן** הרמתים צופים. הוא שם מקום ע״ש שהיו בה שתי גבעות רמות צופים ומקבילים זה מול זה : אפרתי. על צוף יאמר שהיה גם הוא

ד' ר"פ ב וְלוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם אַחַת חַנָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פְּנִנָּה וַיְהִי לִפְנִנָּה יְלָדִים וּלְחַנָּה אֵין יְלָדִים׃ ג וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ מִיָּמִים יָמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת וְלִזְבֹּחַ לַיהוָה צְבָאוֹת בְּשִׁלֹה וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי חָפְנִי וּפִנְחָס כֹּהֲנִים לַיהוָה׃ ד וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּזְבַּח אֶלְקָנָה וְנָתַן לִפְנִנָּה אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ מָנוֹת׃ ה וּלְחַנָּה יִתֵּן מָנָה אַחַת אַפָּיִם כִּי אֶת־חַנָּה אָהֵב וַיהוָה סָגַר רַחְמָהּ׃ ו וְכִעֲסַתָּה צָרָתָהּ גַּם־כַּעַס בַּעֲבוּר הַרְּעִמָהּ כִּי־סָגַר יְהוָה בְּעַד רַחְמָהּ׃

למערבאי חס' למדנחאי מ"ל

כ'. כ' בתרי ליסנ' עפר יעקב ע' בקרי'

אפרים׃ ב והוה ליה תרתין נשין שום חדא חנה ושום תנייתא פננה והוה לפננה בנין ולחנה לית בנין׃ ג וסליק גברא ההוא מקרתיה מזמן מועד למועד למסגד ולדבחא קדם יי צבאות בשלה ותמן תרין בני עלי חפני ופנחס משמשין קדם יי׃ ד והוה יום מועדא ודבח אלקנה ויהב לפננה אתתיה ולכל בנהא ובנתהא חולקין׃ ח ולחנה יהב חולק חד בחיר ארי ית חנה רחים ומן קדם יי אתמנע מנה ולד׃ ו ומצהבא לה צרתה אף מרגזא להבדיל לאקניותה ארי אתמנע מן קדם יי

ולו ד' ר"פ וסי' ולו שתי נשים . ולו היה בן ושמו שאול . ולו אחים בני יהושפט . ולו הכין כלי מות חציו : מימים ימימה ה' וסימן נמסר בסוף כדר בא : אהב ט' בקריאה וסי' לך נא אל הצאן וקח לי משם . וילך ויקח ויבא לאמו . כי את חנה אהב וה' סגר רחמה . בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל . כנען בידו מאזני מרמה לעשוק . כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו . יבחר לנו

תולדות אהרן ועלה האיש . (ברכות יד) : חפני ופנחס . שבת נה : את חנה אהב . מגלה י : וכעסתה צרתה , ב"ב טז :

רשי

נריש לשון חן : (ג) ועלה האיש . לשון הוה הוא . היה עולה מזמן מועד למועד לשילה . ומ"א בדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה אחרת כדי להשמיע ישראל ויעשו כמותו : (ד) ויהי היום . והוא יום מועדא : (ה) מנה אחת אפים . חולק חד בחיר הראוי להתקבל בסבר פנים יפות : (ו) צרתה . אשת בעלה פנינה : גם כעס . כעס אחר כעס תמיד לכך נאמר גם כעס היתה אומרת לה כלום קנית היום מעפורת לבנך גדול או חלוק לבנך קטן : בעבור הרעימה . שתתאונן . ורבותינו אמרו בעבור הרעימה שתתפלל ולשם שמים נתכוונה : בעד רחמה . כנגד רחמה וכן כל לשון בעד : וכן

רדק

בנו החזיר ישראל לדרך טובה : אפרתי . על שני פנים נאמר האחד מיוחס על השבט על מי שהוא משבט אפרים או על מי שהוא גר בארץ אפרים כמו האפרתי אתה והאחד מיוחס למקום הנקרא בית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי מחלון וכליון אפרתים וזה הוא מיוחס אל הר אפרים כמו שאמר מהר אפרים ולכן קראו אפרתי כי לא נוכל לפרש שהיה אפרתי מיוחס לשבט אפרים כי לוי היה אם כן מה שאמר אפרתי שהיה מהר אפרים . ויש לתמוה אחר שאמר מהר אפרים למה אמר אפרתי אחר כן ואפשר שאמר גם כן לפי שהוא ואבותיו היו גרים שם ועל צוף אמר אפרתי לא על אלקנה כי על אלקנה כבר פירש מהר אפרים זהו נכון לפי הפשט ומה שאמר כי הוא ואבותיו היו גרים בהר אפרים נראה כי נחלתם היתה שם כי מבני קהת היו ובני קהת להם ערים בהר אפרים כמו שאמר בספר יהושע ולמשפחות בני קהת הלוים וגו' את שכם ואת מגרשיה בהר אפרים ובדרש מפרש אותו לשון גדולה וחשיבות : אפרתי . אמר רבי יהושע בן לוי פלאטיני ות"י אפרתי גברא פליג חולק בקודשיא בסולא דבית אפרים : (ג) ועלה . כן היה עושה בכל שנה ושנה שהיה עולה לשילה לזבוח ומה שאמר מעירו לומר שהיה מזרז בני עירו לעלות . ובדרש לא כדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה היה עולה בדרך אחרת בשביל להשמיע את ישראל ולהעלות אותן לשילה : מימים ימימה . משנה לשנה כמו ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה או פי' ממועד למועד וכת"י מזמן מועד למועד : להשתחוות ולזבוח . להתפלל לפני ה' ולזבוח שם זבח המועד . ובדרש ר' אלעא בשם רבי יצחק שקולה תפילה כנגד הקרבנות שנאמר להשתחוות ולזבוח ורבנן אמרי חביבה תפילה יותר מכל הקרבנות דכתיב להשתחוות ואחר כך לזבוח : ושם שני בני עלי . זכרם על הזבחים לפי מה שעתיד לזכור עליהם מה שהיו עושים בקרבנות : (ד) ויהי היום . יום מועד וכת"י יומא דמועדא ובדרש ר' יהושע בן לוי אומר זה יומא של עצרת : ונתן לפנינה . מן השלמים שהיה זובח : (ה) ולחנה יתן . כמו נתן כמו אז יבנה יהושע אז יבדיל משה והדומים להם : מנה אחת אפים. מנה אחת נכבדת להשיב אפה וכעסה וכן ארך אפים ארך כעס ויונתן תרגם חולק חד בחיר ר"ל מנה הראויה להתקבל בסבר פנים יפות . ובדרש מהו אפים בנפילת אפים בסבר פנים יפות אפים כנגד פנינה וילדי' ואדוני אבי ז"ל פי' אפים כעס כלומר בכעס היה נותן לה מנה אחת לבד לפי שהש"י סגר את רחמה ולא היו לה בנים שיתן לה מנות כמו לבני פנינה היה לו כעס ועצב בזה לפי שהיה אוהב חנה והי' מתאוה להיות לו ממנה בנים : וה' סגר את רחמה . תרגם יונתן מן קדם ה' איתמנע לה ולד : (ו) צרתה . פנינה שהיתה צרה לה וכן כל שתי

רלבג

נביאים כי היושב ברמה יקרא רמתי כמו שהיושב במצרים יקרא מצרי והוא הודיע בזה כי ממשפחות נביאים היה שהיו יושבים ברמה ולזה קבע שם שמואל ביתו כאמרו ותשובתו הרמתה כי שם ביתו והנה הוא היה מבני קהת שהיו מהם כמה נביאים או נקראו אלו הרמתים צופים להיותם מבני צוף שנקרא שמו צופי בספר דברי הימים ויורה על שהם היו מתיחסים אל צוף מ"ש אחר זה כאשר בא שאול ונערו הרמתה המה באו בארץ צוף . והנה סמך זה הספור לשני הספורים הקודמים כי בכל אחד מהספורים ההם היה מה שהגיע מהקלקול בשבת לוי היה גר בהר אפרים כי הנער הלוי היה גר בבית מיכה שהיה בהר אפרים והאיש הלוי בעל הפילגש גם כן היה גר בהר אפרים והסכימו עוד שני הספורים ההם שכבר נסע מבית לחם יהודה מי שבא על ידו הקלקול כי הלוי אשר בא בבית מיכה היה מבית לחם יהודה ופילגש הלוי היתה מבית לחם יהודה ומשם נסע האיש הלוי שבאה התקלה על ידו והנה סמך לזה זה הספור שהיה איש לוי גר בהר אפרים ויצא ממנו מי שבאה טובה גדולה על ידו לישראל : (ב) וספר שכבר היו לאלקנה שתי נשים שם האחת חנה ושם השנית פנינה ולא זכתה חנה לבנים : (ג) מימים ימימה . הרצון בזה משנה לשנה או מרגל לרגל כמצות התורה והיותר נכון שמשנה לשנה היה עולה שם עם נשיו ברגל ורגל ולזה נאמר ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה . ר"ל שפעם אחת בשנה היה עולה מעירו בדרך שלא נשאר לו שם בביתו אפילו הנשים והטף : להשתחוות ולזבוח לה' בשילה . פי' רבותינו ז"ל להשתחוות ולהתפלל ואף על פי שהיה מתפלל גם כן בעירו הנה התפלה בבית המקדש היתה יותר נבחרת . ואפשר גם כן שהיתה ההשתחוא' ממש כי הנכנס שם היה משתחוה כמו שאמרו ז"ל : ולזבוח . הם שלמי שמחה ושלמי חגיגה : (ד) ויהי היום. כאשר זבח אלקנה זבח השלמים נתן לפנינה אשתו ולכל בני' ובנותיה מנות כי כלם היו שם כמו שפירשנו : (ה) ואולם לחנה יתן מנה אחת אפים . ר"ל שהיה נותן לה מנה אחת בעלת שני פנים כאילו תאמר שהיה נותן לה מהנתחים השמנים מאד ומהנתחים שאין בהם שומן כדי שתבחר מה שתרצה לאהבתו אותה או יהיה אמרו אפים רומז לפנים ויראה בזה שהיתה יושבת לנגדו פנים כנגד פנים להשגיח בעניינה איך תאכל ולזה הרגיש אלקנה שלא אכלה : (ו) והנה היתה הסבה בזה הכעס שהכעיסתה צרתה שהיתה מתפארת ברבוי בניה

פי' רבי' ישעיה

(ג) מימים ימימה . תרגומו מזמן מועד למועד . ולפי פשוטו נראה משנה לשנה כמו שכתוב לפנינו . וכן יעשה שנה בשנה . ויש לומר שנדר היה לו שיעלה שם בכל שנה ושנה הוא וביתו לזבוח שם בלא שלשה רגלים כי בשלשה רגלים הזכרים חייבי' ולא הנשים . וכך אומר לפנינה לזבוח את זבח הימים ואת נדרו . אלמא בנדר היה עליו לעלות שם בכל שנה ושנה ביום הקבוע לו : (ד) ויהי היום . והיה בכל יום עושה כן : (ה) מנה אחת אפים . כי מלאה בשר משני עבריה נמצא שהיו לה שתי פנים : (ו) גם כעס . לא דיה כעסה שהיתה עקרה אלא שגם נוסף לה כעס צרתה : בעבור הרעימה . פירוש מתכונת להבין פניה והרעימי

ודגשות

מצודת דוד

מהר אפרים ולא מבני אפרים כי לוי היה ומבני קרח : (ג) ועלה האיש ההוא . מעולם היה מנהגו לעלות אל שילה בכל שנה ושנה להשתחות ולזבוח לה' : כהנים. ר"ל סגני הכהונה כי עלי אביהם שימש בכהונה גדולה : (ד) ויהי היום . ר"ל וכאשר בא היום של הבאת קרבנותיו היה אלקנה זובח שלמים והיה נותן לפנינה וכו' מנות מזבח השלמים : (ה) מנה אחת . ר"ל מיוחדת ביופי ולתוספת ביאור אמר אפים ר"ל הראויה לקבל אותה בסבר פנים יפות : וה' סגר רחמה . ולא ילדה והיתה מצירה ולזה הראה לה חיבה יתירה להפג צערה : (ו) וכעסתה צרתה . פנינה

צרתה

מצודת ציון

א (ג) מימים ימימה . משנה לשנה וכן ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה) : (ד) מנות . ענין מתנה וחלק כמו למשה היה למנה (שם ח) : (ה) אפים . מלשון פנים : (ו) צרתה . שתי נשים מאיש אחד תקראנה צרות והוא מלשון צר ואויב כי על פי רוב שנאות זו לזו : הרעימה . ענין

ז וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָהּ בְּבֵית יְהוָה כֵּן תַּכְעִסֶנָּה וַתִּבְכֶּה וְלֹא תֹאכַל׃ ח וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ חַנָּה לָמֶה תִבְכִּי וְלָמֶה לֹא תֹאכְלִי וְלָמֶה יֵרַע לְבָבֵךְ הֲלוֹא אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים׃ ט וַתָּקָם חַנָּה אַחֲרֵי אָכְלָה בְשִׁלֹה וְאַחֲרֵי שָׁתֹה וְעֵלִי הַכֹּהֵן יֹשֵׁב עַל־הַכִּסֵּא עַל־מְזוּזַת הֵיכַל יְהוָה׃ י וְהִיא מָרַת נָפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל־יְהוָה וּבָכֹה תִבְכֶּה׃ יא וַתִּדֹּר נֶדֶר וַתֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־רָאֹה תִרְאֶה ׀ בָּעֳנִי אֲמָתֶךָ וּזְכַרְתַּנִי וְלֹא־תִשְׁכַּח אֶת־אֲמָתֶךָ וְנָתַתָּה לַאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים וּנְתַתִּיו לַיהוָה

ז' ר"פ דהית כהון תרין מילין קדמאה נסיב וי"ו ותניינא קרתי

ל' חסף וחד ואכלה מגיד ומשמש א"ב חד א' וחד וא' ונ"א דכו' לזכל יחזקאל דכו'.

ד' כספקת גחל ותתפלל חנה ותען אסתר ותען אסתר ודין

מְנָה וְלָד : ז וְכֵן יַעְבֵּיד שְׁנָא בְּשְׁנָא בִּזְמַן מִסְּקַהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ כֵּן מַרְגְּזָא לַהּ וּבָכְיָא וְלָא אָכְלַת : ח וַאֲמַר לַהּ אֶלְקָנָה בַּעֲלַהּ חַנָּה לְמָה אַתְּ בָּכְיָא וּלְמָה לָא תֵיכְלִי וּלְמָה בָּאִישׁ לִיךְ לִבִּיךְ הֲלָא רְעוּתִי טָבָא לִיךְ מֵעַסְרָא בְּנִין : ט וְקָמַת חַנָּה בָּתַר דַּאֲכַלַת בְּשִׁלֹה וּבָתַר דִּשְׁתִיאַת וְעֵלִי כַּהֲנָא יָתֵיב עַל כּוּרְסְיֵהּ עַל מְזוּזֵי בִּסְטַר סִיפָּא דְהֵיכְלָא דַיְיָ : י וְהִיא מְרִירַת נְפַשׁ וּמְצַלְיָא קֳדָם יְיָ וּמִבְכָּא בָכְיָא : יא וְקַיֶּימַת קְיָם וַאֲמַרַת יְיָ צְבָאוֹת אִם מִגְלָא גְלֵי קֳדָמָךְ סִגּוּף אַמְתָךְ וְיֵיעוֹל דִּכְרָנִי קֳדָמָךְ וְלָא תַרְחֵיק יָת אַמְתָךְ וְתִתֵּן לְאַמְתָךְ בַּר בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאֶמְסְרִינֵיהּ דִּיהֵי

את נחלתינו את הר ציון . ויכתר את שכם יהודה . ועז מלך משפט אהב . תעכסנה ב' חס' וסימן מדי עלותה בית ה' . ויעזבו את ה' . וכל ירמיה דכוו' במ"א ולא תכעיסו . וכל מכעיסים דכוו' מ"ל במ"א חסר והכה ה' את ישר' : ולא תאכל ג' בקריאה וסי' רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש . שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו . כן תעכסנה ותבכה ולא תאכל . ראה ד' בקריאה וסי' ראו ראינו כי היה ה' עמך . ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים . אם ראה תראה בעני אמתך . וראו ראו ואל תדעו . קדמאה וכתרא כתיב ו' ומציעתא כתיב ה'. ונמסר גם בסדר תולדות תולדות אהרן

אחרי אכלה , [illegible] שם : והיא מרת . ברכות לא : ותדור נדר . שם : אם ראה . שם :

רשי

(ז) וכן יעשה . אלקנה : שנה בשנה . נותן לה חלק מובחר להראותה שמחבבה וצרתה לפי חבה שבעלה מראה לה כן תרבה גם היא להכעיסה : (ח) אנכי טוב לך . מחבבך . מעשרה בנים . שילדה לי פנינה : (ט) אכלה בשילה . לא מפיק ה"א והאל"ף חטף קמ"ץ והיא כמו אחרי אכול בשילה ואחרי שתה והלשון נופל בין לזכר בין לנקבה . אחרי אכלה ל' פעול כמו לאכלה לשון לפעול : ועלי הכהן ישב על הכסא . אותו היום ישב על כסא גדול שנתמנה שופט על ישראל : על מזוזת . כמו אצל מזוזות : (יא) ה' צבאות . למה נתייחד שם זה כאן אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם אני מן התחתונים אהיה פרה ורבה ומתה ואם אני מן העליונים לא אמות זו מצאתי באגדה של ר' יוסי הגלילי . ורבותינו דרשו במסכת ברכות מה שדרשו עד הנה לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות אלא כך אמרה לפניו רבש"ע מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד : אם ראה תראה . רבותינו דרשו בו במסכת ברכות מה שדרשו : אמתך . האמור ג' פעמים' במקרא כנגד שלשה דברים שהאשה מצווה עליהם : זרע אנשים . צדיקים כמה דאת אומר בשני אנשים צדיקים (מלכים א ב) : אנשים . חשובים כמה דאת אומר אנשים חכמים וידעים (דברים א) : ונתתיו לה' . שיהא ראוי לתתו לה'

רדק

שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות לפי שהן אויבות זו לזו ברוב וכן במשנה פוטרות צרותיהן : גם כעס . כעס אחר כעס היתה אומרת לה דברים של כעס לפי שלא היו לה בנים ובדרש מכעסה וחוזר' ומכעסת מה היתה אומרת לה זבנת לבריך רבה סודר או לתנייתא חלוק : בעבור הרעימ' . מן רעמו פנים ענין זעף וריש הרעימה דגושה שלא כמשפט ובא כן לחזק קריאת הריש כמו קוף ונתקנוהו מן העיר וזולתו מן הדגושים לתפארת הקריאה וי"ת הרעימ' לאקניות' כלומר שהיא לה קנאה ממנה היתה אומרת בפניה דברים של גידולי בנים וכיוצא בהם כדי שתהא לה קנאה ויכאב לבה : בעד רחמה . על רחמה כמו בעד השלח יפולו וכפר בעדו : (ז) וכן יעשה . אלקנה היה עושה כן שנה בשנה לעלות בית ה' עם ביתו ופנינה ג"כ היתה מכעיסה חנה בכל פעם מדי עלותה בית ה' כי בדבר המנות היתה מכעסת אותה שהיו לה ולבניה מנות ולחנה לא היתה אלא מנה אחת לפי שלא היו לה בנים שיקחו מנות : (ח) הלא אנכי . כתרגומו הלא רעותי טבא לך כלומר רצוני אליך ואהבתי אותך טוב לך מעשרה בנים וי"מ אנכי טוב לך יותר ממה שאני טוב לעשרה בנים שיש לי מפנינה כלומר יותר אני אוהב אותך ממה שאני אוהב את בני ואמרו כי עשרה בנים היו לפנינה ולפירושנו יהיה טעם עשרה דרך כלל חשבון כמו ואפו עשר נשים מעשרה שלישים שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק והדומים להם : (ט) אכלה . מקור בתוספת ה"א ואין הה"א לנקבה כי איננה מפיק וכן שתה מקור ופירוש אחרי שאכלו ושתו ואפשר כי חנה גם כן אכלה אף על פי שאמר ותבכה ולא תאכל אפשר כי אחר שאמר לה בעלה ולמה לא תאכלי ופצר בה אכלה מעט ובעל הדרש אמר שתה ולא שתתה . לא דקדק : ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה' . פירוש סמוך למזוזות כי המזוזות הם לחיי השערים לא המפתן וכן ועליו מטה מנשה סמוך לו וזבחת עליו סמוך לו ות"י בסטר סיפא דהיכלא דה' ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי אין ישיבה בעזרה אפי' למלכי בית דוד אלא לכהן גדול שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת אבל ויבא דוד וישב לפני ה' פירשוהו שישב עצמו לתפלה ודרשו רבותינו ישב שהוא חסר וי"ו ואמרו ישב כתיב מלמד שבאותו היום מינוהו כהן גדול : (י) ותתפלל על ה'. כמו אל ה' וכן ונתן הספר על יודע ספר כמו אל יודע ספר על שפן כמו אל שפן : (יא) ותדור נדר . אני תמה איך חל נדרה על

רלבג

בניה והיתה מבזה אותה על שאין לה בנים: (ח) והנה אמר לה אלקנה לנחמה כשהיה רואה אותה בוכה ואינה אוכלת למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים לרוב אהבתי אותך : והנה קמה חנה אחרי האכילה והשתייה אבל היא לא אכלה ולא שתתה כמו שאמר ותבכה ולא תאכל וכמו שאמרה ויין ושכר לא שתיתי : (ט) ועלי הכהן יושב על הכסא אצל מזוזת היכל ה' . ולא היה יושב בהיכל אבל בעזר' והיה לו רשות לשבת שם לפי שהיה כהן גדול : (י) והיא מרת נפש ותתפלל על ה' . ר"ל כנגד קדשי קדשים והצד ההוא היה לפני ה' ר"ל מה שיבים לצד המערבי שהיה בו ארון ברית ה' והיתה בוכה בעת התפלה כי שערי דמעה לא ננעלו : (יא) והנה נדרה חנה נדר לה' שאם יראה בעניה ויתן לה זרע אנשים רוצה לומר הזרע המתהוה מן האנשים והוא שיהיה לה ולד תתננו לה' כל ימי חייו רוצה לומר שיהיה תמיד לעבודת הש"י עד יום מותו ותער לא יעלה על ראשו לגלח שערו כי יהיה נזיר וקדש לה' אם יהיה ראוי לזה רוצה לומר אם היה זכר . ובכאן רמז שהנודר מן התגלחת כל דיני נזירות חלין עליו כי היא לא נדרה רק מן התגלחת ושתקה

פי' רבי' ישעיה

ודגשות הרי"ש ללא צורך כמו ונתקנוהו : (ז) וכן יעשה שנה בשנה . פי' אלקנה שהיה נותן לו מנה אפים : וכן תכעיסנה. פנינה והוי"ו חסר : (ט) אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה. פי' אחר האכל שלה ואחר השתה שלה : (יא) זרע אנשים. זרע קיימים שיגדל באנשים וכן ת"י בר בגו בני אנשא : ומורה לא יעלה על ראשו. פי' נראה שנדרה להיות נזיר כמו שמשון שאמור בו ומורה לא יעלה על ראשו :

מצודת דוד

צרתה היתה מכעסת אותה בדברים : גם כעס . ר"ל וחוזרת ומכעסת פעמים רבות: בעבור הרעימה . בכדי שתהיה חנה זעופה וקצופה : כי ה' סגר רחמה . ר"ל ובזה היה מקום לפנינה להכעיסה וכמ"ש רז"ל שאמרה לה בדרך לעג כלום קנית מעפורת לבנך הגדול או חלוק לבנך הקטן והיא גם היא נפשה מרה לה בעבור עקרותה ומה הדבר להכעיסה : (ז) וכן יעשה . כן עשה אלקנה בכל שנה לתת לחנה מנה אחת אפים : כן תכעיסנה . כמו וכן תכעיסנה ור"ל הוא עשה את שלו להראות לה חיבה וכן פנינה עשתה את שלה : ותבכה . בכל עת בואה אל שילה בכתה מרוב התוגה ובעבור זה נמנע ממנה תאות האכילה : (ח) ולמה ירע לבבך . למה יהיה לבבך נשבר מתוגיון חסרון בנים : הלא אנכי . ת"י הלא רעותי ר"ל הלא רצוני אליך ואהבתי לך טובה היא לך מאלו ילדת עשרה בנים : (ט) ותקם חנה . ללכת אל בית ה' : אחרי אכלה . עם שנאמר למעלה ותבכה ולא תאכל מ"מ אכלה מעט להחיות את הנפש : (י) והיא מרת נפש . בבואה להתפלל היה נפשה מרה לה במאוד : (יא) [illegible] במה שאני מעונה בצער ותוגיון : וזכרתני ולא תשכח. כפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור וכדרך המתפללים: זרע אנשים ר"ל בנים זכרים : ונתתיו לה'

מצודת ציון

ענין זעם וזעף כמו רעמו פנים (יחזקאל כ"ז): (ז) מדי. מתי רצה לומר בכל זמן וכן מדי עברו (ישעיה כח): (ח) ירע. ענין שבר כמו ירע כבירים לא חקר (איוב לד): (ט) על מזוזת. אצל מזוזת: (י) על ה'. כמו אל ה' : (יא) אמתך. שפחתך : ומורה. תער. וכן בשמשון ומורה לא

רדק

על בנה שיהיה נזיר ועוד שלא היה בעולם ואיך חל הנדר עליו ואפילו היה בעולם הרי אמרו האיש מדיר את בנו נזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר ואפילו באיש לא מצאנו בו טעם אלא אמרו הלכה היא בנזיר ואם תאמר כי אלקנה עשה הנדר גם כן אחרי ששמע מאשתו זה לא ראינו והיאך הניח הפסוק לספור עיקר הנדר וכתב נדר חנה שאינו נדר זה רחוק ויותר אני תמיה איך לא דברו רז"ל בזה הדבר כי לא מצאתי בדבריהם בזה שום דבר לא במדרש ולא בתלמוד : ה' צבאות . דרשו רז"ל לפי שלא מצאנו עד הנה אדם שקראו ה' צבאות כי מה שאמר למעלה לה' צבאות בשילה הוא סיפור דברים ממחבר הספר לפיכך אמרו למה נתיחד כאן בשם הזה אמרה חנה לפני הקב"ה שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתונים פרים ורבים ומתים אם מן התחתונים אני אהיה פרה ורבה אם מן העליונים אני אהיה בחיים ולא אמות ועוד אמרו רז"ל אמר רב פעמי רגלים היו עולים אמרה חנה לפני הקב"ה רבון העולמים מכל אוכלוסין שיש לפניך אין אתה פוקדני באחד מהן : אם ראה תראה . דרשו מפני הכפל ואין צריך כי כן מנהג הלשון לצרף המקור עם הפעלים כמו אם שמוע תשמעון ואמר כי לחזק הדבר הוא זה הצירוף והם ז"ל דרשו בו אם ראה מוטב ואם לאו תראה אני מקנאה לאלקנה בעלי ואני יולדת כמו שכתבת בתורתך ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא וגו' : בעני אמתך . שלשה יש בפסוק כמו אלה תולדות נח וישראל חמשה בפסוק כי כן דרך המקראות לנחות ודרשו בו אמרה חנה שלש מצות נצטוה האשה ולא עברתי על אחת מהן : וזכרתני ולא תשכח את אמתך . הכפל לחזק התפלה והבקשה וכן זכור את אשר עשה לך עמלק לא תשכח לחזק המצוה ודרשו רז"ל וזכרתני בזכרים ולא תשכח את אמתך בנקבות : זרע אנשים . פי' זכרים ומה שאמר ומורה לא יעלה על ראשו מוכיח כי על זכרים אמרה כי לא יאמר זה על הנקבות וי"ת בר בנו בני אנשא . ובדרש זרע אנשים שלא יהו פניהם דומים לא לקוף ולא לסרים . ד"א זרע אנשים חכמים כמה דאת אמר אנשים חכמים ונבונים אנשים נביאים כד"א ויעברו שני אנשים ועוד אמרו זרע ששקול כשני אנשים ומאי ניהו משה ואהרן שנא' משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו : ונתתיו לה'. שיהיה נזיר קדש לה' וי"ת ואמסריניה דיהא משמש קדם ה' ואם כן לדבריו מה נתנה לו חנה והלא כל הלויים לה' נתונים נוכל לפרש כי שאר הלוים היו באין לעבוד ה' מבן עשרים וחמש שנה והיא נתנה אותו לה' כל ימיו ובדרש אמרו לה לחנה למה את מבקשת זרע אנשים חכמי' זרע אנשים נביאים אמרה להם שיהא ראוי לתתו לה' וזהו ונתתיו לה' : ומורה . תער כמו ומורה לא יעלה על ראשו דשמשון וי"ת של שמשון ומספר ותרגם זה ומרות אנש לא תהא עלוהי ועניינו לפי דעתו כמו באל"ף ובדברי רז"ל מחלוקת בזה ר' נהוראי אומר נזיר היה שמואל שנאמ' ומורה לא יעלה על ראשו מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר אמר ר' יוסי אין מורה אלא של בשר ודם אמר לו ר' נהוראי והלא כתיב ושמע שאול והרגני הרי שכבר היה עליו מורא של בשר ודם אמר רב יוסף כמאן מתרגמי' ומרות אינש לא תהא עלוהי כמאן כרבי יוסי ובדרש מפ' למה נקרא תער מורה א"ר אמי לא תבא שמה יראת שמיר ושית מה הדין מורה לא מדחיל אלא מן פרזלא אף הדין טערא לא מדחיל אלא מן פרזלא : (יב) והיה כי הרבתה . בדרש ר"ש בשם רבי חלפתא ובשם ר"מ מכאן כל המרבה בתפילה נענה מתלפא שפתיה דר"מ תמן אמר רבי אבהו בריה דרב פפי ור' יהושע דסכנין בשם דרבי לוי בשם ר' מאיר בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור חנה על ידי שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם ואין עולם של לוים אלא חמשים שנה דכתי' ומבן חמשים שנה וגו' והא אינון נ"ב אמר ר' יוסי בר בון הרתי שנמלתו . שומר את פיה . היה שומר ומעיין את פיה מה היתה זאת התפלה הארוכה לא ישמע קולה רק שפתיה נעות לפיכך היה חושב אותה שהיא שכורה ות"י שומר כמו ממתין כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי ופירוש את פיה כמו מאמרה ודבריה וכן תרגם יונתן ועלי אוריך לה עד דתפסוק : (יג) מדברת על לבה . כתרגומו כד מצלא בלבה כלומר שהיתה מכוונת את לבה בתפלתה : (יד) עד מתי תשתכרין . עד מתי תראי עצמך כאילו את שכורה שאת מתנועעת בשפתי פיך ואין דבריך נשמעין : הסירי את יינך . והתפקחי כי את נראת כשכורה ואין את עושה כשאר המתפללין שאומרי' בקשתם בדרך שתוכל לשמוע ואף ע"פ שלפעמים המתפלל אומר דבריו בחשאי קצת אפי' הכי צועק ומתפלל במקצת דבריו גם כן ואת הרבית כל כך להתפלל ולא נשמע קולך ומתוך זה נר' כי שכורה את וי"ת עד אימתי את משתטיא הלא תפיגין ית חמריך מיניך : (טו) לא אדני . אינני שכורה כמו שתחשוב אלא אשה קשת רוח אנכי רוחי קשה עלי מרוב צרתי וסמיכות קשת רוח כסמיכות נובלת עלה מגלחי זקן קרועי בגדים והדומים להם : ויין ושכר . כתרגומו חמר חדת ועתיק וכן אומר בדרש יין זה חדש שכר זה ישן ויתכן לפרש שכר המעשה מהפירות : ואשפוך את נפשי . ברוב התפלה כאילו שפכה נפשה כמו שפכו לפניו לבבכם וי"ת ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם ה' : (טז) לפני בת בליעל . לפני ה' כבת בליעל כלומר

אל

רשי

לה' : ומורה . תרגום יונתן ומרות אנש לא תהא עלוהי : (יב) שומר את פיה . מצפה מתי תפסיק כך תרגמו יונתן ועלי אוריך לה עד דתפסוק : שומר . לשון המתנה כמו שמר את הדבר (בראשית לז) . לא תשמור על חטאתי (איוב יד) : (יג) ויחשבה עלי לשכורה. שלא היו רגילין להתפלל בלחש: (טו) לא אדוני. לא אדון אתה בדבר הזה גלית בעצמך שאין רוח הקודש שורה עליך שתדע שאיני שכורת יין : (טז) אל תתן את אמתך . כלפי שאמרה לו דבר קשה חזרה ופייסתו שלא יתנהו הפקר ובזיון לפני צרתה

מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמֵי חַיוֹהִי וּמָרוּת אֱנָשׁ לָא תְהֵי עֲלוֹהִי : יב וַהֲוָה מִדְאַסְגִיאַת לְצַלָאָה קֳדָם יְיָ וְעֵלִי אוֹרִיךְ לַהּ עַד דְתִפְסוֹק : יג וְחַנָה הִיא מְצַלְיָא בְּלִבָּהּ לְחוֹד סִפְוָתָהָא נָיְדָן וְקָלַהּ לָא מִשְׁתְּמַע וְחַשְׁבַהּ עֵלִי כְּאִתְּתָא רְוַיָא : יד וַאֲמַר לַהּ עֵלִי עַד אֵימָתַי אַתְּ מִשְׁתַּטְיָא הֲלָא תְפִיגִין יַת חַמְרִיךְ מִנִיךְ : טו וַאֲתִיבַת חַנָה וַאֲמַרַת לָא רִבּוֹנִי אִתְּתָא עֲקַת רוּחַ אֲנָא וַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק לָא אִשְׁתֵּיתִי וַאֲמַרִית עוּלְבַּן נַפְשִׁי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ : טז לָא תְכָלֵים יַת אַמְתָךְ קֳדָם בַּת רִשְׁעָא אֲרֵי

כָּל־יְמֵי חַיָּיו וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ : יב וְהָיָה כִּי הִרְבְּתָה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי יְהוָה וְעֵלִי שֹׁמֵר אֶת־פִּיהָ : יג וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל־לִבָּהּ רַק שְׂפָתֶיהָ נָּעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכֹּרָה : יד וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֵלִי עַד־מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין הָסִירִי אֶת־יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ : טו וַתַּעַן חַנָּה וַתֹּאמֶר לֹא אֲדֹנִי אִשָּׁה קְשַׁת־רוּחַ אָנֹכִי וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שָׁתִיתִי וָאֶשְׁפֹּךְ אֶת־נַפְשִׁי לִפְנֵי יְהוָה : טז אַל־תִּתֵּן אֶת־אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַּת־בְּלִיָּעַל

ויחשבה ג' בקריאה וסי' ויראה יהודה ויחשבה לזונה . ויחשבה לו צדקה . ויחשבה עלי לשכורה : ויין ושכר ג' דסמיכי בקריאה וסי' לחם לא אכלתם ויין ושכר . מכל אשר יצא מגפן היין . ותען

תולדות אהרן ומורה לא יעלה . נזיר סו : כי הרבתה . (ברכות ז תענית סז) : וחנה היא מדברת . ברכות לא לג יומא עג (שם ז יג) : וקולה לא ישמע . ברכות לא לג : תשתכרין . שם : ותען חנה וכו'. שם :

רלבג

ושתקה משאר דיני נזירות . או יהיה הרצון באמרה זרע אנשים בן זכר וזה כי זרע האנשים כשלא ישתנה מזרע הנקבה יהיה הולד זכר וכשישנהו זרע הנקבה תהיה נקבה כמו שהתבאר בחכמה הטבעית : (יב) והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה' . ר"ל לפני קדשי הקדשים הנה היה עלי מביט ורואה תנועת שפתיה וקולה לא היה נשמע ולזאת הסבה חשבה עלי לשכורה וגינה אותה על שכרותה וענתה חנה ואמרה לא אדני והנה אין הענין כמו שחשבת אבל אני קשת רוח מאד מרוב הרעב והכעס על קשי מזלי : (טו) ואשפוך את נפשי . על דרך ולפני ה' ישפוך שיחו והענין בו ענין התפלה שאמרה בה כל רצונה לפני השם:(טז) אל תתן את אמתך. ראויה להיות

מצודת ציון

לא יעלה (שופטים י"ג) : (יב) הרבתה . מלשון רבוי : (יג) על לבה . כמו אל לבה : נעות . מלשון נע ונד : ויחשבה . חשב אותה : (טו) ואשפוך את נפשי . תרגום יונתן ואמרית עולבן נפשי בצלו וכן ישפוך שיחו (תהלים קב) : (טז) אל תתן . ענין האמירה על הדבר כמו ולי נתנו האלפים לקמן

מצודת דוד

לה' . ר"ל אקבל עלי בנדר שאתן אותו לה' כל ימי חייו ר"ל תמיד יתבודד בעבודת ה' . ומורה וכו' . יהיה נזיר עד עולם לבל יתגלח וכדין הנזיר : (יב) שומר את פיה . ר"ל היה מסתכל לשמור מוצא שפתיה לשמוע מדבריה : (יג) וחנה . אבל חנה היתה מדברת על לבה ר"ל בלחש כאלו מדברת אל לבה ולא היה נשמע לעלי: ויחשבה עלי לשכורה . כי כן דרך השכור לנענע בשפתיו ואין אומר ואין דברים: (יד) תשתכרין . תראה בעצמך את השכרות זה זמן מרובה ועד מתי : הסירי את יינך . אם שתית יין הרבה עסוק להסיר שכרות היין בשינה וכדומה : (טו) לא אדני . ר"ל אתה אדוני לא כן הדבר אבל אני אשה קשת רוח ר"ל מצרה ודאגה ומדעת באתי הנה להתפלל ולא מבלי דעת כשכור כי יין ושכר לא שתיתי : ואשפוך וכו' . ר"ל ואל תתמה על מה זה שפתי נעות וקולי לא ישמע כי הלא לפני ה' אשפוך נפשי ומה לי להרים קול להשמיע לזולת : (טז) אל תתן . אל תחשבני לבת בליעל לבוא שכורה לבית ה' כלומר אם האמת כדבריך מה לי להאריך בתפלה כ"כ :

כי

כִּי־מֵרֹב שִׂיחִי וְכַעְסִי דִּבַּרְתִּי עַד־הֵנָּה׃
יז וַיַּעַן עֵלִי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם וֵאלֹהֵי ל'
יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת־שֵׁלָתֵךְ אֲשֶׁר שָׁאַלְתְּ ל'
מֵעִמּוֹ׃ יח וַתֹּאמֶר תִּמְצָא שִׁפְחָתְךָ חֵן
בְּעֵינֶיךָ וַתֵּלֶךְ הָאִשָּׁה לְדַרְכָּהּ וַתֹּאכַל
וּפָנֶיהָ לֹא־הָיוּ־לָהּ עוֹד׃ יט וַיַּשְׁכִּמוּ ל'
בַבֹּקֶר וַיִּשְׁתַּחֲווּ לִפְנֵי יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ
וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתָם הָרָמָתָה וַיֵּדַע
אֶלְקָנָה אֶת־חַנָּה אִשְׁתּוֹ וַיִּזְכְּרֶהָ יְהוָה׃ ל'
כ וַיְהִי לִתְקֻפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חַנָּה ג' וחס' וי"ו קדמ'
וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל ו'
כִּי מֵיְהוָה שְׁאִלְתִּיו׃ ל'
כא וַיַּעַל הָאִישׁ אֶלְקָנָה וְכָל־בֵּיתוֹ לִזְבֹּחַ ג'
לַיהוָה אֶת־זֶבַח הַיָּמִים וְאֶת־נִדְרוֹ׃

מְסַגֵּי אַקְנָיוּתִי וְאַרְגִּיזוּתִי
אוֹרְכִית בִּצְלוֹ עַד כְּעַן׃
יז וַאֲתֵיב עֵלִי וַאֲמַר אֱזִילִי
לִשְׁלָם וֶאֱלָהָא יִשְׂרָאֵל יִתֵּן
יַת בָּעוּתִיךְ דִּבְעִית מִן
קֳדָמוֹהִי׃ יח וַאֲמַרַת תַּשְׁכַּח
אַמְתָךְ רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וַאֲזַלַת
אִתְּתָא לְאוֹרְחָא וַאֲכָלַת
וְאַפִּין בִּישִׁין לָא הֲווֹ לַהּ
עוֹד׃ יט וְאַקְדִּימוּ בְּצַפְרָא
וּסְגִידוּ קֳדָם יְיָ וְתָבוּ וַאֲתוֹ
לְבֵיתְהוֹן לְרָמְתָא וִידַע
אֶלְקָנָה יַת חַנָּה אִתְּתֵיהּ וְעַל
דָּכְרָנַהּ קֳדָם יְיָ׃ כ וַהֲוָה
לִזְמַן מִשְׁלַם יוֹמַיָּא וְעַדִּיאַת
חַנָּה וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יַת
שְׁמֵיהּ שְׁמוּאֵל אֲרֵי אֲמָרַת
מִן קֳדָם יְיָ שְׁאֶלְתֵּיהּ׃
כא וּסְלִיק גַּבְרָא אֶלְקָנָה
וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ יַת דְּבַח מוֹעֲדַיָּא וּלְשַׁלָּמָא יַת נִדְרֵיהּ׃

חנה ותאמר לא אדני. וכל ביתו ג' וסי' ויעל האיש אלקנה. ויצא המלך וכל ביתו ברגליו וימת

תולדות אהרן דברתי עד הנה. עקדה שער פ': לכי לשלום. ברכות לא. וידע אלקנה ברכות לא: ויזכרה ה'. ראש השנה יא: לתקופות הימים. ר"ה שם יבמות מב נדה לח:

צרתה בת בליעל: כי מרוב שיחי. דברתי לפניך קושי: שיחי. יש מקומות שהוא לשון תניית לב. ד"א מרוב שיחי כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אורכית בצלו עד כען: וכעסי. שצרתי מכעסת אותי: אל תתן. לשון מסירה כמו אל תתנני בנפש צרי: (יז) את שלתך. חסר א' לדרוש בו לשון בנים כמו ובשליתה היוצאת וגו' (דברים כ"ח): יתן את שלתך. בשרה שנתקבלה תפלתה: (יח) תמצא שפחתך חן. לבקש עליה רחמים: ופניה לא היו לה. פנים של זעם: (יט) ויבואו אל ביתם וידע אלקנה. מכאן לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה: (כ) לתקופות הימים. מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים לששה חדשים ושני ימים מכאן היולדת לשבעה יולדת למקוטעים: שמואל. על שם אל ועל שם המעשה הוא נקרא כי ממנו שאלתיו: (כא) את זבח הימים. ית דבח מועדיא: ואת נדרו. נדרים שנדר בין רגל לרגל היה מקריב ברגל:
עד

אל תחשוב שאעמוד שכורה לפני ה' ית' כבת רשע ויית לא תכלים ית אמתך קדם בת רשיעא נראה מדבריו כי בת בליעל אמרה על פנינה צרתה ואמרה לו לא תכלימני בפניה כי היא תשמח לאידי והיא מכעיסה אותי. ופירוש אל תתן אל תתנני בזה הדבר ברע אל תכלימני בו לפני זאת האשה בת בליעל וכן הוא הפירוש: כי מרוב שיחי וכעסי. כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אורכית בצלו עד כען. כלומר מרוב שיש לי לשיח לפני האל הקנאות שמקנאה אותי צרתי ומכעיסה אותי דברתי לפני ה' ית' עד הנה: (יז) יתן ה' את שלתך. חסר האל"ף והוטלה תנועתה על השי"ן כי משפטו שאלתך ופי' דרך תפלה או אמר לה כך דרך נבואה כי נביא היה ואמר לה לכי לשלום כי אלהי ישראל יתן את שאלתך לפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי קותה לדברי הנביא ואמ' לו תמצא שפחתך חן בעיניך על דרך אמצא חן בעיני אדוני כי נחמתני ולפי' הראשון יהיה פי' תמצא שפחתך חן בעיניך שתתפלל עלי עוד ולפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי חשבה כי תפלת עלי תועיל לה. ובדרש נראה כי דרך נבואה אמר לה לכי לשלום אמר לה הדין שלמא מן דידי ברם שלמ יך מן ברייך: ואלהי ישראל יתן את שלתך. שלתך כתיב אמר לה הבן הזה שאתה עתידה להעמיד הרבה שלל עתיד הוא לשלול מן התורה: (יח) לדרכה. הלכה לה לביתה ואכלה נראה שלא אכלה עם בעלה או אפשר כי אכלה מעט בהספר בעלה ועכשיו הטיבה את לבה ואכלה. ובדרש מהו לדרכה שפירסה נדה כמו כי דרך נשים לי: ופניה. פניה הרעים לא היו לה עוד וכת"י ואפין בישין: (כ) לתקופות הימים. ימי העבור כתרגומו לזמן משלם יומיא. ופי' ותהר חנה שהרתה כבר כי כאשר שבו משילה ידעה אלקנה בעל' והרתה כמ"ש ויזכרה ה' לתקופ' הימים זהו כשהשלים ימי ההריון ילדה בן ויש ווי"ן כזא' מורות לשעבר כמו הן אתה קצפת ונחטא ויבקעו המים והדומים להם ואמרו רז"ל כי ימי הריונה כמו ו' חדשים ושני ימים מעוט תקופות שתים מעוט ימים שנים והתקופה היא ג' חדשים ולמדנו מזה היולדת לשבע' יולד' למקוטעות: שמואל. הורכבה המלה: בזה הטעם מן כי מה' שאלתיהו כי יש באותיות שמואל שאול ויש באותיותיו ג"כ מאל כאילו אמרה שאול מאל: כי מה' שאלתיו. חסר מלת אמרה כלו' למה קראה שמו שמואל כי אמרה מה' שאלתיו וכתיב ארי אמרת מן קדם ה' שאלתיה: (כא) וכל ביתו. כתרגומו וכל אינש ביתי': את זבח הימים. כתרגומו ית דבח מועדיא: ואת נדרו. לזבוח את זבח הימים שהיה רגיל לזבוח את זבח המועד מימים ימימה ועלה גם כן לגבוח נדרו
כי

רלבג

להיות בת רשע והרצון בו שלא יתנהג כבת בליעל כי אשר הם במדרגה אחת מהצדק או במדרגה אחרת מהרשע הם ראוים שישנו יחד להשכמתם בתכונה ההיא ולזה הם אוהבים זה את זה ומתחברים יחד: כי לא דברתי בסבת השכרות אבל בסבת רוב צרכי להתפלל לש"י ולסבת הכעס שמכעסת אותי צרתי דברתי עד הנה להשיג רצוני מהש"י ולהשקיט המיית לבבי מהכעס כי כבר ישקיט הכעס באופן מה מהספור וההגדה בו כאמרם ז"ל דאגה בלב איש ישחנה ישיחנה לאחרים ובזה האופן היה מנוח לה מרגזה ומעצבה: (יז) והנה אמר לה עלי על הדרך מן הנבואה שתפלתה הנה נשמעת או אמר לה זה על דרך התפלה והבקשה ולזה אמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך שתתן לבך להתפלל עליה: (יח) ותלך האשה לדרכה ותאכל. לבטחונה על תפלת הנביא שתהיה נשמעת או לבטחונה ייעודו ושקט כעסה לזאת הסבה: (יט) והנה השכימו בבוקר והשתחוו לפני ה' ושבו לביתם וזכר הש"י חנה וילדה בן ותקרא שמו שמואל להורות כי מה' שאלה אותו. ואם אמר אומר שהיה ראוי אם כן שתקרא שמו שאול. אמרנו לו כי לא ידקדקו קוראי השמות כל כך הלא תראה לאה שקראה שם בנה ראובן כי ראה ה' בעניה ונקרא שם נח לאמר זה ינחמנו ממעשינו והיה ראוי גם כן שיהיה שמו מנחם: (כא) והנה מקץ שנה שנפרדו משילה עלה האיש אלקנה וכל ביתו לזבח לה' שלמי היום טוב ההוא ואת נדרו אשר נדר בשנה ההיא כי בבאו שם חייב לשלם שנאמר ובאת שמה והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם וחנה לא עלתה אז כי איננה מחוייבת בזה כמו שקדם ולא רצתה להביא שם שמואל עד גמלו כי בדעתה שתכף היותו שם ישאר שם בבית ה' כל ימיו וזהו אמרה וישב שם עד עולם ולפי שכבר מלאנו עולם שהוא יובל אמרו ז"ל שכבר ישב שם חמשים שנה כעולמו של יובל ולזה אמרו שכל ימיו של שמואל הרמתי לא היו כי אם נ"ב שנה כי ימי ההגמל היו ב' שנים ולזה יהיה המאמר מכוון ע"ד הנבואה והנה יראה שכן היה כי לא שפט עלי ישראל כי אם ארבעים שנה ואחריו עמד ארון ה' בבית אבינדב עשרים שנה ואז עברו שבע שנים
למלכות

פי' רבי' ישעיה

(יז) את שלתך. נעלמה האל"ף כמספר אותיות אהו"י: ופניה לא היו לה עוד פי' פנים רעים. ומזה נכנס בלבה רוח שמחה שלא להתאונן עוד: (כ) שמואל כי מה' שאלתיו. אע"פ שהשמות נקראו על שם המאורע אי אפשר שלא יחסר מהם או יוסיף בהם עוד:

מצודת דוד

כי מרוב שיחי וכעסי. כי בעבור רוב ספור התלאות והכעס אשר פנינה מכעסת אותי דברתי לפני ה' עד הנה היות רבים הם: (יז) יתן את שלתך. ימלא את בקשתך ובדרך תפלה אמר: (יח) תמצא. ר"ל הנה מצאתי חן בעיניך כי מה שבקשת עלי רחמים יחשב לי למציאות חן והחזיקה לו טובה בדבריה: ותאכל. מעתה אכלה כל צרכה ולא היה לה עוד הזעם שהיה לה מאז כי בטחה בתפלת עלי: (יט) ויזכרה ה'. עלתה זכרונה לפניו לטובה: לתקופות הימים ותהר חנה. ר"ל לעת הקיף השלום ימי ההריון מעת אשר הרתה חנה: ותלד בן. בתשלום ההיקף: כי מה' שאלתיו. והוא לשון נופל על הלשון: (כא) ויעל. כשבא עת עליתו עלה לזבוח: את זבח הימים. מה שהיה רגיל לזבוח בכל שנה: ואת נדרו. מה שנדר
כל

מצודת ציון

(לקמן יח): לפני בת בליעל. כמו לבת בליעל ודוגמתו ואל תהדר לפני המלך (קהלת ה) ומשפטו להמלך: בליעל. בלי עול של מקום: שיחי. ענין ספור התלאות כמו ולפני ה' ישפוך שיחו (תהלים קב): עד הנה. עד הזמן הזה: (יז) שלתך. כמו שאלתך באל"ף: (יח) ופניה. ענין זעם כמו לא אפיל פני בכם (ירמיה ג'): (יט) וידע. ענין המשכב כמו והמלך לא ידעה (מ"א א): (כ) לתקופות. מל' הקפה וסבוב: שאלתיו. מלשון שאלה ובקשה:
יגמל

י כב וְחַנָּה לֹא עָלָתָה כִּי־אָמְרָה לְאִישָׁהּ
ד'ב' מ"ל וג' חס'. ה' עַד־יִגָּמֵל הַנַּעַר וַהֲבִאֹתִיו וְנִרְאָה אֶת־
פְּנֵי יְהוָה וְיָשַׁב שָׁם עַד־עוֹלָם׃
כג וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ עֲשִׂי
ב'. ל' הַטּוֹב בְּעֵינַיִךְ שְׁבִי עַד־גָּמְלֵךְ אֹתוֹ
ג' ירמיהו סער' ודין אַךְ־יָקֵם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ וַתֵּשֶׁב הָאִשָּׁה
ל'. ל' וַתֵּינֶק אֶת־בְּנָהּ עַד־גָמְלָהּ אֹתוֹ׃
ל' כד וַתַּעֲלֵהוּ עִמָּהּ כַּאֲשֶׁר גְּמָלַתּוּ בְּפָרִים
שְׁלֹשָׁה וְאֵיפָה אַחַת קֶמַח וְנֵבֶל יַיִן
וַתְּבִאֵהוּ בֵית־יְהוָה שִׁלוֹ וְהַנַּעַר נָעַר׃
כה וַיִּשְׁחֲטוּ אֶת־הַפָּר וַיָּבִאוּ אֶת־הַנַּעַר
ל' אֶל־עֵלִי׃ כו וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי חֵי נַפְשְׁךָ
ל' ומ"ל אֲדֹנִי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמְּכָה בָּזֶה

כב וְחַנָּה לָא סְלֵיקַת אֲרֵי אֲמָרַת לְבַעֲלַהּ עַד דְיִתְחֲסֵיל רַבְיָא וְאַיְתֵינֵיהּ וְאִתְחֲזֵי קֳדָם יְיָ וְיִתֵּיב תַּמָּן עַד עָלְמָא׃ כג וַאֲמַר לַהּ אֶלְקָנָה בַּעְלַהּ עֲבִידִי כִּדְתַקִּין בְּעֵינַיְכִי אוֹרִיכִי עַד דְתַחְסְלִין יָתֵיהּ בְּרַם יְקַיֵּם יְיָ יַת פִּתְגָמוֹהִי וְאוֹרִיכַת אִתְּתָא וְאוֹנִיקַת יַת בְּרַהּ עַד דַחֲסֵילַת יָתֵיהּ׃ כד וְאַסְקְתֵיהּ עִמַּהּ כַּד חַסְלְתֵיהּ בְּתוֹרִין תְּלָתָא וּמְכִילְתָּא חֲדָא דְקִימְחָא וּגְרַב דַחֲמַר וְאַיְתִיתֵיהּ לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ לְשִׁלוֹ וְרַבְיָא הֲוָה יָנִיק׃ כה וּנְכִיסוּ יַת תּוֹרָא וְאַיְתִיאוּ יַת רַבְיָא לְוַת עֵלִי׃ כו וַאֲמָרַת בְּבָעוּ רִבּוֹנִי חַיֵּי נַפְשָׁךְ רִבּוֹנִי אֲנָא אִתְּתָא דְאִתְעַתְּדַת עִמָּךְ

שאול ושלש בניו דד"ת . ונראה ה' בקריאת וסי' ונדאה אל הכהן . ונראה שנית אל הכהן . עד יגמל הנער והביאותיו ונראה את . וגם אני חשפתי שוליך ונראה קלונך . גלה חציר ונראה דשא . ונמסר גם בסדר תזריע : ותביאהו ג' ב' חס' וא' מלא וסימן ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה ; ויקם אישה

תולדות אחרון וחנה לא עלתה . חגיגה ו : וישב שם עד עולם (שם ז בכורים עד תענית סז) · בית ה' שלה . זבחים קיח (מגלה פב) : וישחטו את הפר . ברכות לא : הנצבת עמכה . ברכות לא :

צ׳ נדר קרבן נה' על בנו וכת"י ולאשלמא ית נדריה . (כב) עד יגמל . עד תשלם יניקתו והוא עשרים וארבע חדש שהתינוק יונק ואעפ"י שהיו חייבין להביאו משום יראה כל זכורך אמרו רז"ל כי ראתה חנה בנער שהיה מעונג וחלוש וחששה שמא יחלה מפני הדרך : וישב שם עד עולם . כמו שנדרה עליו ונתתיו לה' ופי' עד עולם כל ימי חייו ורז"ל דרשו עד עולם עולם הלוים שהיו משרתים עד נ' שנה כמו שכתוב ומבן חמשי' שנה ישוב מצבא העבודה ואמרו כל שנותיו של שמואל לא היו אלא נ"ב שנה כי כבר אמרה חנה ונתתיו לה' כל ימי חייו ואמר וישב שם עד עולם והוא עולם של לוים שהם נ' שנה ומשבא לבית ה' עד יום מותו נ' שנה ושתי שנים שינק כמ"ש עד יגמל הנער ודרך הנער לינק כ"ד חדשים הרי נ"ב שנה ; (כג) יקם ה' את דברו . הפסו' מוכיח כי מה שאמר עלי יתן ה' את שאלתך דרך נבואה אמר שיתן לה ה' את שאלתה והנה שאלתה היתה שיהיה לה זרע אנשים ושיהיה לה' לפי' אמר יקם ה' את דברו פי' אשר דבר ע"י הנביא שיתן שאלתה והוא בן שיחיה ויהיה לה' . ובדרש אך יקם ה' את דברו בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל כיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וז"ש יקם ה' את דברו : (כד) בפרים שלשה . משם לאכול ומשם לזבוח לה' וכן ואיפה אח' קמח לאכול ולהקריב ממנה מנחה וכן ונבל יין לשתות ולנסך ממנו ולפיכך אמר וישחטו את הפר ולא אמר הפרים ר"ל הפר שהקריבו לה' : והנער נער . כלומר עודנו נער קטן ורך ואעפ"י כן לא המתינה לו עד שיתחזק אלא כיון שנגמלתו כלו' שהשלימה לו יניקתו לסוף כ"ד חדשים שנולד מיד העלתהו עמה בית ה' וי"ת ורביא הוה יניק ואין ר"ל שהיה יונק עדיין שהרי אומר כאשר גמלתו שהשלימה יניקתו אלא יניק ר"ל נער קטן כי כן לשון ארמי קוראין לנער יניק כמו שמצאנו בדברי רז"ל יניק וחכים מר ינוקא ומר קשישא. וי"מ והנער נער חריף יודע בין טוב לרע כמו המנער שמנער את הפסולת מן הפשתן : (כה) ויביאו את הנער . אלקנה וחנה אחרי ששחטו את הפר לקרבן הביאו את הנער בית ה' אל עלי להיות יושב ולומר לפניו ושיחנך אותו לכל תורה ומצוה והדרש אין צריך לכתוב כי נודע הוא והוא רחוק : בי אדוני . ענין תחנה ובקשה כתרגומו בבעו רבוני חי נפשך שתתן עיניך אל הנער הזה ותלמדהו כי אני האשה שהתפללתי אל ה' : (כו) עמכה . כלומר לפניך ובמעמדך שהייתי אתה שם בהתפללתי ובעבור הנער הזה התפללתי ונתן לי ה' את שאלתי
כמו

(כב) עד יגמל . לסוף כ"ב חדשים (ס"א כ"ד) שכך זמן תינוק לינק : וישב שם עד עולם . עולמו של לוים חמשים שנה שנאמר ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה (במדבר ח) וכך היו ימיו של שמואל חמשים ושתים שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה וביום תפלת חנה נתמנה שופט צא אותה שנה לעיבורו של שמואל נשתיירו ל"ט ושמואל פירנס את ישראל משמת עלי י"ג שנה שהרי יום שמת עלי גלה הארון וישב בשדה פלשתים ז' חדשים (שמואל א ו) משם בא לקרית יערים עד שהעלהו דוד משמלך שבע שנים בחברון על יהודה והמליכוהו כל ישראל עליהם וכתיב ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה (שמואל א ז) צא מהן שבע שנים שמלך דוד בחברון נמצא משגלה הארון עד שמת שאול שלש עשרה שנה ושבעה חדשים ושמואל מת לפני שאול ארבעה חדשים : (כג) אך יקם ה' את דברו . את שאלה ממנו זרע אנשים ועלי בירכך ברוח הקודש אלהי ישראל יתן את שלתך יקם ה' את דברו וזהו לפי פשוטו ומדרש אגדה רבי נחמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק אמר בכל יום ויום בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק א' לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה קוראה שמו שמואל כיון שהיו רואים את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל וכיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמ' יקם ה' את דברו שיהא זה שמואל הצדיק : (כד) ואיפה אחת קמח . שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי איפה אחת קמח שלש סאין להוציא ממנה שלשה עשרונים סלת הראוי לפר הא' כדתנן לחם הפנים כ"ד עשרוני' מכ"ד סאין עשרון סולת לסאה תפין : ונבל יין . לנסך : והנער נער . ורביא הוה יניק : (כה) ויביאו את הנער אל עלי . לראות שנתקיימה נבואתו . ורבותינו דרשו מה שדרשו שהורה הלכה שאינו צריך כהן לשחיטת קדשים כדאי' בברכות : (כו) בי אדני . לתת עיניך עליו שיהא תלמידך . ולפי מדרש רבותינו שלא יענישהו
מיהם

פי' רבי' ישעיה

(כד) ואיפה אחת קמח . פי' ג' פרים צריכין ט' עשרונים הרי איפה חסר עשרון . וקמח הוא סלת כמו שלש סאין קמח סולת . ונבל יין . לנסכים :

רלבג

למלכות דוד לפי מה שנזכר בזה הספר ולזה לא יהיה מראשית ימי עלי עד מלכות דוד כי אם נ"ג שנה ושבעה חדשים שעמד הארון בשדה פלשתים וכבר מת שמואל קודם מות שאול והיה עלי שופט קודם הולד שמואל ואעפ"י שנאמר שביום הראשון שהוקם היתה לפניו חנה הנה לא יתכן שיהיו חיי שמואל יותר מן נ"ג שנה זמן מועט ולזה יהיה מן הפלא במה שאמר שמואל ואני זקנתי ושבתי ולהתיר זה הספק אמרו שקפלה עליו זקנה והנה נפרש זה על דרך הפשט בהגיענו שם בע"ה : (כג) אמר אלקנה אך יקם ה' את דברו . על דרך תפלה ר"ל שיהיה הבן בזה האופן שיתקיים בו מה שנדרה חנה : (כד) בפרים שלשה . אחשוב שהביאום שם לזבוח שלמים מרוב השמחה והקמח למנחות והיין לנסכים והביאה הנער בית ה' שילה לקיים נדרה. והנ' היה הנער צעיר ימים מאד והנה עם זה לא נמנע' מלהביאו שם לקיים את נדרה : (כה) והנה אמר ששחטו את הפר והביאו את הנער לפני עלי כי בעבור הבאתו היתה רוב השמחה וידמה שאמר לעלי שהוא ישאר שם והיה עלי מצחק זה לקטנו כי
סלוי

מצודת ציון

(כב) יגמל . ענין גמר ההנקה וכן ביום הגמל (בראשית כא) : (כד) ואיפה . שם מדה בת שלש סאין : ונבל . נאד והוא כלי היין : (כו) כי . ענין

מצודת דוד

כל השנה והוא בביתו הביאם לזבוח בעת עלותו : (כב) לא עלתה . בהשנה הבאה : עד יגמל הנער . ר"ל לא אזוז מביתי עד יגמל הנער ואחרי הגמלו אביא גם אותו אל בית ה' ונראה את פני ה' להשתחוות לפניו ולהודות לו על הנער היולד : וישב שם . הנער ישב שם עד עולם ר"ל כל ימי עלי בכדי לשמש אותו : (כג) הטוב בעיניך . ר"ל כפי חפצך עשי ושבי עד גמלך אותו : אך יקם ה' את דברו . ר"ל מה שאמרת פה שתשב עד גמלך הנה הדבר הזה מסור בידך לעשות בעצמך כאשר תרצה אך אשר דברת על הנער שהוא ישב בבית ה' עד עולם הנה דבר זה אין בידך להדירו אך ה' יקם את הדבר אשר דברת על הנער והוא יתן בלבו לשבת בביתו עד עולם (ומלת דברו מוסב על הנער ר"ל דבר הנאמר בו ועליו) : ותשב האשה . בביתה ולא עלתה : (כד) בפרים שלשה . עם שלשה פרים לזבוח לה' והקמח למנחות והיין לנסכים . ותביאהו . את הנער : והנער נער . רצה לומר הנער היה עודנו נער קטן ורך ועל כל זה לא נמנעה מלהביאו כאשר גמלתו : (כה) וישחטו וכו' . ר"ל כאשר שחטו הפר הראשון הביאו את הנער אל עלי להראותו שנתקבלה תפלתו : (כו) בי אדני . בקשה מעלי והשביעתו בחיי נפשו לשום עינו על הנער : הנצבת 21 אשר

רשי

מיתה : (כז) אל הנער הזה התפללתי . אל תאמר זה ימות ויתן לך אחר : (כח) וגם אנכי השאלתיהו לה' . כאדם המשאיל כלי לרבו או משאילו בנו לשמשו : הוא שאול . אנפרולטיי"ן בלעז כלומר אין אתה רשאי לענשו הקב"ה נעשה עליו שואל כי השאלתיו לו ועליו להחזירו לי : וישתחו שם . שמואל וי"א אלקנה :

(א) רחב פי על אויבי . על פנינה : (ב) ואין צור כאלהינו . אין צייר כאלהינו הצר צורה בתוך

לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ כז אֶל־הַנַּעַר הַזֶּה הִתְפַּלָּלְתִּי וַיִּתֵּן יְהוָה לִי אֶת־שְׁאֵלָתִי אֲשֶׁר שָׁאַלְתִּי מֵעִמּוֹ׃ כח וְגַם אָנֹכִי הִשְׁאִלְתִּהוּ לַיהוָה כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה הוּא שָׁאוּל לַיהוָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁם לַיהוָה׃

ב א וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה וַתֹּאמַר עָלַץ לִבִּי בַּיהוָה רָמָה קַרְנִי בַּיהוָה רָחַב פִּי עַל־אוֹיְבַי כִּי שָׂמַחְתִּי בִּישׁוּעָתֶךָ׃ ב אֵין־קָדוֹשׁ כַּיהוָה כִּי־אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין

ס'
ל' וכס"א נמסר ל' והס'
ל' וחד והוא יי שאול וכל סוס: כל גם דכו'
ד'
ג' בטעם
י"א מ"ל
ד'. ל'

הָבָא לִצְלָאָה קֳדָם יְיָ׃ כז עַל רַבְיָא הָדֵין צַלֵּיתִי וִיהַב יְיָ לִי יָת בָּעוּתִי דִּבְעֵית מִן קֳדָמוֹהִי׃ כח וְאַף אֲנָא מְסַרְתֵּיהּ דִּיהֵי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמַיָּא דְּהוּא קַיָּם הוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ וּסְגִיד תַּמָּן קֳדָם יְיָ׃ א וְצַלִּיאַת חַנָּה בְּרוּחַ נְבוּאָה וַאֲמַרַת כְּבַר שְׁמוּאֵל בְּרִי עָתִיד לְמֶהֱוֵי נְבִיָּא עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמוֹהִי יִתְפָּרְקוּן מִידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי וְעַל יְדוֹהִי יִתְעַבְדָן לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן בְּכֵן תַּקִּיף לִבִּי בְּחוּלָקָא דִּיהַב לִי יְיָ וְאַף הֵימָן בַּר יוֹאֵל בַּר בְּרֵי שְׁמוּאֵל עָתִיד דִּיקוּם הוּא וְאַרְבְּעַת עֲשַׂר בְּנוֹהִי לְמֶהֱוֵי אָמְרִין בְּשִׁירָה עַל יְדֵי נִבְלִין וְכִנּוֹרִין עִם אֲחֵיהוֹן לֵיוָאֵי לְשַׁבָּחָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא בְּכֵן רָמַת קַרְנִי בְּמַתַּנְתָּא דְּמַנִּי לִי יְיָ וְאַף עַל פּוּרְעָנוּת נִיסָא דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בִּפְלִשְׁתָּאֵי דַּעֲתִידִין דְּיַיְתוּן יָת אֲרוֹנָא דַּיְיָ בַּעֲגַלְתָּא חֲדַתָּא וְעִמֵּיהּ קוּרְבַּן אֲשָׁמָא בְּכֵן תֵּימַר כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל אֶפְתַּח פּוּמִי לְמַלָּלָא רַבְרְבָן עַל בַּעֲלֵי דְבָבִי אֲרֵי חֲדֵיתִי בְּפוּרְקָנָךְ׃ ב עַל סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְּאַתּוּר אִתְנַבִּיאַת וַאֲמַרַת עָתִיד דִּיקוּם הוּא וְכָל חֵילְוָתֵיהּ עַל יְרוּשְׁלֵם וְנֵס סַגִּי יִתְעֲבֵיד בֵּיהּ תַּמָּן יִפְלוּן פִּגְרֵי מַשִׁרְיָתֵיהּ בְּכֵן יוֹדוּן כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא וְיֵימְרוּן לֵית

וילך אחריה . ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה . מצעית' מ"ל : אויבי י"א מלאים בקריאה וסי' רחב פי על אויבי . ואנקמה מאויבי . בשוב אויבי אחור . ארדוף אויבי ואשיגם . אל יעלצו אויבי לי . הצילני מיד אויבי . אויבי יאמרו רע לי . כי אמרו אויבי לי . אז ישבו אויבי אחור .

תולדות אהרן אל הנער הזה . ברכות לא : ותתפלל חנה . מגלה ד : רמה קרני . מגלה יד הוריות יב כריתות ו : אין קדוש . ברכות י מגלה יד זוכר תזריע :

רדק

כמו שבשרתני אתה וה"א עמכם כה"א אשר שלחתי בשמכה ספרים והיו לאות על ידכה והדומים לה כי הנה פעמים יכתב ופעם לא יכתב ויש בו דרש מכאן לד' אמות של תפלי': (כז) אל הנער . בעבור הנער : (כח) השאלתיהו . החזרתי לו השאלה שהוא נתן לי וי"ת מסרתיה דיהא משמש קדם ה': אשר היה . כמו אשר יהיה ורבים כמוהו : הוא שאול . כמו נתון כלומר הוא שהיה שאול הנה הוא נתון לה' ויש בו דרש באותה שעה נגלה בה רוח הקדש ואמרה כל זמן שמואל קיים שאול קיים ז"ש שאול לה' : וישתחו אלקנה . כנוטל רשות לצאת מבית ה' או פירושו וישתחו אעפ"י שלא היה אלא בן שתי שנים למדוהו להשתחות לה' : (א) ותתפלל חנה ותאמר . התפללה לפני ה' ונתנה לו שבח והודאה על הבן שנתן לה והתפללה לה' שיחיה ויהיה לה' ות"י וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל ברי עתיד למיהוי נביא על יש' וגו' וכת"י שירה זו על מלכי אומות העולם ועל כנסת ישראל ובפסוק אין קדוש כה' אמר על סנחריב מלכא דאתור אתנביאת ואמרת ובפסוק אל תרבו אמר על נבוכד נצר מלכא דבבל אתנביאת ואמרת ובפ' קשת גבורים חתים אמר על מלכות אנטיוכוס אתנביאת ואמרת ובפ' שבעים בלחם על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת ובפסוק ה' ממית ומחיה עד ה' יחתו מריביו אמר על גמול הצדיקים בג"ע ועל פורענות הרשעים בגיהנם ובפ' ה' יחתו מריביו אמרת דין גוג ומגוג ומלכות משיחנו . ולפי הפשט פתחה חנה בשירה זו על שלוי עולם ומתגאים ועל ענוי הארץ ושפלים כי הקב"ה רואה הכל ומשפיל גאים ומגביה שפלים כמו שהיה הדבר עליה ועל פנינה צרתה : עלץ לבי בה'. לבי שהיה עלב עתה עלץ ושמח וקרני שהיתה שפלה שלא היה לי להרים ראש לפני צרתי עתה רמה : רמה קרני בה' . התוקף יקרא קרן לפי שהוא המקום הגבוה שבבהמה גם הקרנים תוקף החיה כמ"ש בהם עמים ינגח והוא באדם דרך משל וכאילו אמר רם ראשי כמ"ש ועתה ירום ראשי על אויבי וכל זה בה' שהיה בעזרי : רחב פי . מלעיל מפני פי שהוא מלה זעירא : על אויבי . על פנינה ועל המכעיסי' אותה בהיותה עקרה : בישועתך . שהושעת לי מצרתי ונתת לי בן : (ב) אין קדוש כה'. שהתפללתי בבית מקדשו ושמעה תפלתי : כי אין בלתך . ידעתי כי אין בלתך שראוי להתפלל לו ועל

רלבג

שלוי לא יכנס לעבודה כי אם מבן כ"ה שנה ומעלה ולזה אמרי' לו חנה בבקשה שישמע דבריה והנה נשבעה בחיי נפש הכהן הגדול שהיא האשה הנצבת עמו במקום ההוא להתפלל אל ה' הנה הוא הנער שהיתה בעבורו תפלתו כי בה נתן השם שאלתי אשר שאלתי ממנו גם אנכי השאלתיו לה' לעבדו כל ימיו כדרך המשאיל דבר מה להשתמש בו : (כח) והנה השתחוה עלי לה' שם לתת לו תודה כששמע שנתן לה השם שאלתה כמ"ש עלי לה או אולי השתחוה הנער לה' כי למדוהו זה לחנכו לעבודת הש"י וידמה שאחר הפרים שהביאו שחטו בימים הנשארים מהרגל או הביאום בית ה' לנדבה עם הנער : (א) והנה התפללה חנה לש"י על דבר בנה שבח והודאה לש"י כעל כל אשר גמלה רב טוב וידמה שזאת התפלה היתה על דרך הנבואה ואם נתערב בה קצת ממה שהורגש לה בחוש . וזה ענין התפלה לפי מה שאחשוב : עלץ לבי בה' . אמרה כל זה בעד כנסת ישראל כשיבא שמואל בנה לעבוד את ה' לבדו ולהסיר הבעלים והעשתרות שאם לא יעשה לישראל טוב אחר די בו שמחה : רמה קרני בה' . לנגח את אויבי אחר כן כי כבר נפלו לו אז הפלשתים בידו : רחב פי על אויבי . להיותם תמיד נופלים בידו כל ימי שמואל כמו שנזכר אחר זה והיתה סבת זה כי שמחתי בישועתך שהראית במלחמה הראשונה שהיתה לשמואל עם פלשתים להגלות בה ידך החזקה אשר חזקה והוסיפה אמונתי בך : (ב) הנה כשנעיין בקדושים שברא הש"י והם המלאכים שהם נבדלים ונקיים מחומר לא ימצא בהם מי שהוא קדוש ונבדל כמו הש"י וזה שכל אחד מהם לו יחס מה אל הגלגל שהוא מניע אותו והוא משים אותו חי ביחס ההוא המיוחד כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות ה' אמנם הש"י אין לו יחס לאחד מהם כי אין בלתי במציאותו ואין לו שום יחס עם חומר ואין צורה ויוצר כאלהינו כי אף על פי שהש"י סדר שיתהוו קצת היצירות באמצעות פועלים מה הנה הם לא ישנו את תפקידם ולא יתחדש מהם רק מה שסדר הש"י שיתחדש מהם על המנהג הטבעי ואולם

פי' רבי' ישעיה

(כח) כל הימים אשר היה . פי' כל הימים אשר יהיה חי וכן ת"י כל יומין דהוא קיים ובא העתיד בלשון עבר : וישתחו שם אלקנה .

ביאור הגר"א

ב (א) ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה' . זה אברהם כמו שאנו אומרים אברהם יגל : רמה קרני . זה יצחק כמ"ש והנה נאחז בסבך בקרניו : רחב פי . זה יעקב על אויבי . הם עשו ולבן : שמחתי בישועתך . זה יוסף שהושיע הקב"ה אותו כמ"ש עד עת בא דברו אמרת ה' צרפתהו ולא אמרת שר המשקים ששכח את יוסף : (ב) אין קדוש כה' . בשעת יציאת מצרים שאז נתקדש שמו בגוים כמ"ש בזוהר פ' יתרו : כי אין בלתך . בשעת מתן תורה שקרע הקב"ה את השמים ושמי השמים

מצודת דוד

אשר עמדתי פה בהיותך גם אתה יושב פה כמ"ש ועלי הכהן יושב וגו' : (כז) אל הנער הזה התפללתי . ר"ל התפלה שהתפללתי אז היתה לשאלת בן והנה זהו אשר ילדתי : (כח) וגם וכו' . ר"ל גם בעת התפלה נדרתי אז להשאילו לה' להתבודד תמיד בעבודתו : אשר היה . כמו אשר יהיה ר"ל כל זמן אשר יהיה בזה העולם הוא שאול לה' : וישתחו שמואל . השתחוה להודות לה' אשר שם חלקו מעובדי ה': ב (א) ותתפלל חנה . עצם התפלה היא בסוף אמריה ובתחלה סדרה שבחו של מקום ולזה נאמר ותאמר : עלץ לבי בה' . בתשועת ה' שמח לבי : רמה קרני . לנגח בו אויבי ועל פנינה ובניה אמרה והוא ענין מליצה לומר שמעתה לא יוכלו לצער אותה כמאז : רחב פי . כי עד הנה הייתי כשה נאלמה לא תפתח פיה ועתה רחב פי על אויבי להשיב אמרים : כי שמחתי בישועתך . שמחתי היא על אשר בא התשועה ממך ויש די בזה להשיב אמרים : (ב) כי אין בלתך . ר"ל אין בורא

מצודת ציון

ענין בקשה : (כח) השאלתיהו . מל' שאלה : ב (א) עלץ . ענין שמחה כמו בעלוץ צדיקים (משלי כח) : רמה . גבהה : (ב) בלתך . זולתך : צור . ענין חוזק והוא מל' צור וסלע

רדק

ועל כן אלי לומר אין קדוש כה' : ואין צור כאלהינו . אין חזק כאלהינו שהוסף השבעים ברצונו כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת : אל תרבו . אל תרבו שתדברו גבוהות אמרה כנגד פנינה וכנגד המכעיסים אותה : יצא . אל יצא ואל שזכר עומד במקום שנים : עתק . דבר חזק . כי אל דעות ה' . הכל ודע הוא ואין נסתר ממנו אמרה דעות לשון רבים כלו' כל דעות בני אדם ידעה כלה' בלא רבוי ובלא שינוי אצלו כמו שאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם : ולא נתכנו עלילות . כתיב באל"ף וקרי בוי"ו ופירוש הכתוב כי לא נתכנו עלילות בני אדם אם לא יחפוץ האל ופי' הקרי כי לו לבדו נתכנו העלילות לא לבן אדם כי הוא עושה כאשר ירצה ובן אדם אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה ופירוש עלילות מעשים : (ד) קשת גבורים חתים . טעם חתים על גבורים לא על קשת כי היה לו לומר חתה ופי' חתים הם וקשתם וכמוהו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נתבאו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : אזרו חיל . החיל והכח הוא אזורם : (ה) שבעים בלחם נשכרו . אותם שהם שבעים מתחלה שבו להיות נשכרים בפת לחם ואותם שהיו רעבים מתחלה ונשכרו חדלו מלהשתכר ומלשרות על טרפם כי היו שבעים ברצון הבורא יתברך עד שיגיע רצון הבורא עד כך והשגחתו עד כי מי שהיתה עקרה כמוני ילדה שבעה ומי שהיתה רבת בנים כצרתי פנינה עתה אומללה נכרתה כלומר שמתו בניה . ומה שאמר שבעה אינו דוקא אבל הוא כך חשבון כי כן דרך הכתוב כשירצה לומר רבים יאמר שבע כמו אומללה יולדת השבעה שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק וקם לפי שהעולם במספר שבעה ז' ככבים משרתים שבע ימי השבוע ועל עצמה אמרה חנה שהיו לה בנים ובנות כמו שכתוב כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות : ורבת בנים . זה אמרה על פנינה אמרו

רשי

בתוך צורה : (ג) אל תרבו תדברו : כל גסי הרוח אשר שמחם מגלחת ובשביל פנינה שהיתה מתגאה עליה היא מדברת לפי פשוטו ולפי דרשו כתרגומו שתרגם יונתן : עתק . דבר חזק . ד"א ל' סרה כמו ויעתק משם ההרה יצא דבר סרה מפיכם : כי אל דעות ה' . יודע מה שבלבבכם : ולו נתכנו עלילות . כל מעשי האדם נמנין לפניו : נתכנו . ל' מנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה) : (ד) קשת גבורים חתים וגו' . כך אומנתו של הקב"ה מתיש את הגבורים ומחזק את החלשים משביע את הרעבים ומרעיב את השבעים : (ה) שבעים בלחם . ולא צריכים להיות נשכרים לשום מלאכה מרעיבם ונשכרו בלחם פרנסתם ורעבים שהיו טורחים ויגעים על מזונות : חדלו . מטרחם : עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים וגו' . ובעוד שהעקרה יולדת שבעה בנים רבת בנים אמללה וקוברת בנים . חנה ילדה שבעה שנאמר כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות (שמואל א ב) וכשהנה יולדת אחד פנינה קוברת שנים ועשרה בנים היו לה

צוּר כֵּאלֹהֵינוּ׃ ג אַל־תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ גְּבֹהָה גְבֹהָה יֵצֵא עָתָק מִפִּיכֶם כִּי אֵל דֵּעוֹת יְהוָה וְלֹא נִתְכְּנוּ עֲלִלוֹת׃ ד קֶשֶׁת גִּבֹּרִים חַתִּים וְנִכְשָׁלִים אָזְרוּ חָיִל׃ ה שְׂבֵעִים בַּלֶּחֶם נִשְׂכָּרוּ וּרְעֵבִים חָדֵלּוּ עַד־עֲקָרָה יָלְדָה שִׁבְעָה וְרַבַּת

ולו ק' ט"ז כתיב א' וקרי' וי"ו ו' דגשים

דְקַדִּישׁ אֱלָהָא יְיָ אֲרֵי לֵית בַּר מִנָּךְ וְעַמָּךְ יֵימְרוּן לֵית תַּקִּיף אֱלָהָא אֱלָהַנָא׃ ג עַל נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל אִתְנַבִּיאַת וַאֲמָרַת אַתּוּן כַּסְדָּאֵי וְכָל עַמְמַיָּא דַעֲתִידִין לְמִשְׁלַט בְּיִשְׂרָאֵל לָא תִסְגּוּן לְמַלָּלָא רַבְרְבָן לָא יִפְּקוּן גִּידוּפִין מִפּוּמְכוֹן אֲרֵי אֱלָהָא יָדַע כּוֹלָא וְעַל כָּל עוֹבָדוֹהִי מְתִיחַ דִּינֵיהּ אַף לְכוֹן עָתִיד לְשַׁלָּמָא פּוּרְעָנוּת חוֹבֵיכוֹן׃ ד עַל מַלְכוּת מַקְדוֹן אִתְנַבִּיאַת וַאֲמָרַת קַשְׁתַּת דְּגִבָּרֵי מַקְדוֹנָאֵי יִתַּבְּרוּן וּדְבֵית חַשְׁמוֹנָאֵי דַּהֲווֹ חַלָּשִׁין יִתְעַבְדָן לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן׃ ה עַל בְּנוֹהִי דְהָמָן אִתְנַבִּיאַת וַאֲמָרַת דַּהֲווֹ שָׂבְעִין בְּלַחְמָא וְגָאַן בְּעוּתְרָא וְסַגִּיאִין בְּמָמוֹנָא אִתְמַסְכַּנוּ תָּבוּ לְאִתְאַגְרָא בְּלַחֶם וּמְזוֹן פּוּמְהוֹן מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר דַּהֲווֹ חֲשִׁיכִין וּמְסַכְּנִין עֲתָרוּ וְאִתְנְשִׁיאוּ יַת מִסְכְּנוּתְהוֹן תָּבוּ לְמֶהֱוֵי

תולדות אהרן כי אל דעות . ברכות לג סוטה יא סנהדרין לב : נשכרו . מגלה טו : עד עקרה . זוהר ויקרא .

רלבג

ואולם הש"י עושה ויוצר כל מה שירצה ואף על פי שיהיה כנגד הטבע . והנה אמרה זה לפי מה שאחשוב בעבור המופת שעשה הש"י לה שהיתה עקרה וילדה ובעבור שאר המופתים הדומים לזה שעשה הש"י : (ג) אל תרבו תדברו . אמרה בעבור דברי פנינה והכעסתה אותה על שאין לה בנים והיותה מתגדלת עליה מצד רבוי בניה ובעבור הדברים האלו שאומרים האנשים קצת לקצת אל תרבו לדבר גבוהה גבוהה ודבר חזק בעבור מה שתראו שהגיע לכם מהטוב או שראוי להגיע מצד כחכם ועוצם ידיכם או רוב הצלחתכם או חולשת שכנגדכם או רוע הצלחתם כי השם לבדו יודע העתידות ולא נתכנו המעשים לאיש אשר יחשב לעשותם כי לא אדם דרכו כמו שזכרה אחר זה . ולמה שהוא קרי בוי"ו ולו נתכנו הנה הרצון בזה כי הש"י לו לבדו נתכנו העלילות כי הוא לבד יכול על כל אשר יחפוץ : (ד) הגבורים הם חתים כשירצה הש"י עם היות קשתם בידם וכחם . והאנשים הנכשלים אזרו חיל עם עזר הש"י כמו שהתבאר מענין סנחריב להלחם על ירושלם עם שאר המופתים הדומים לו : (ה) האנשים השבעים כשהם עשירים שבו כשירצה הש"י להיות עניים עד שיהיו משתכרים בפת לחם שהוא השכר המיוחס להם בתכלית הדלות . והאנשים הדלים והם הרעבים חדלו כי שבו עשירים וחדלו מהשתכר כשירצה הש"י עד שהעקרה כשרצה השם ילדה שבעה ר"ל בנים רבים ואמרה זה על עצמה בדרך נבואה כי ראתה שיהיו לה עוד בנים ובנות כמו שספר אחר זה כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים

פי' רבי' ישעיה

(ג) אל תרבו שתדברו גבוהה ויצא עתק מפיכם לחרף אותי על שהייתי עקרה . כי אל דעות ה' . ולו נתכנו עלילות . והוא הכין ליתן לעקרות בנים ולהמית בני היולדות : עתק . הוא דיבור קשה כמו הדוברות על צדיק עתק : נתכנו . כמו מי תכן את רוח ה' : עלילות . מעשים : (ד) קשת גבורים חתים . פי' מקרא מסורס הוא גבורי קשת חתים ועל שנסתרס כתב גבורים : (ה) שבעים בלחם נשכרו . לאחרים בלחם : ורעבים חדלו . מרעבונם . וכך הם דרכי הבורא משנה העתים עד שהעקרה יולדת הרבה ורבת בנים אמללה . ובא חדלו מודגש בלא צורך . כחבירו בשירת דבורה . ושבעה הוא רבוי חשבון כמו תן חלק לשבעה וכמו כי שבע יפול צדיק וקם . ולא על עצמה דברה אלא על כל העקרות שמוליד הבורא :

ביאור הגר"א

ואמר ראו שאין בלעדי : ואין צור כאלהינו . הוא בנין המשכן כמ"ש ואלהי צור מחסי זה המשכן שהגין על ישראל : (ג) אל תרבו תדברו גבהה גבהה. נגד עשו שעשה ד' רעות לישראל א' כשבאו לרפידים מיד ויבא עמלק : ב' אחר המרגלים וירד העמלקי ויכום . ג' בשעת חורבן בית המקדש . ד' בשעת גוג ומגוג . אל תרבו נגד רפידים שכרת המלות וזרק כלפי מעלה וחירף וזהו אל תרבו להרשיע. תדברו הוא נגד ויעפילו שאז נתגברו על שונאיהן של ישראל . גבהה . הוא נגד החורבן שאז היתה ידם גבוה על שונאיהן של ישראל . גבהה שנית . נגד גוג ומגוג : יצא עתק מפיכם . הוא נגד וישמע הכנעני מלך ערד כמ"ש שהלכו בבגדי כנעני ומדברים דבריהם בלשון עמלק וזהו יצא עתק מפיכם דברים שנעתקו מהם ואין ראוי להם לפי מלבושיהם : כי אל דעות ה' . נגד נחלי ארנון . ולא נתכנו עלילות . כתיב בא' וקרי בוי"ו וקאי על בלעם שלא נתכנו העלילות שרצה לקלל את ישראל . ולו נתכנו עלילות . שבע"כ ברכם : (ד) קשת גבורים חתים . קאי אסיחון ועוג שהם הגבורים שבכולם : ונכשלים אזרו חיל . קאי על מלחמת מדין אף שנכשלו אזרו חיל בי"ב אלף מישראל והרגו אותם : (ה) שבעים בלחם נשכרו. הם הגבעונים שנשפלו לישראל להיות חוטבי עצים ושואבי מים : ורעבים. הם ישראל שהיו רעבים במדבר כמ"ש ויענך וירעיבך כיון שבאו לא"י : חדלו . שמצאו שם בתים מלאים כל טוב : עד עקרה ילדה שבעה . פי' ישראל שהיו עדיין עקרה וילדה שבעה שכבשו שבעה אומות : ורבת בנים אמללה . האומות שלא היה שר בעולם שלא היה לו פלטין בא"י

מצודת ציון

וסלע : (ג) עתק. דברי חזק כמו ידברו עתק (תהלים צד) : נתכנו . ענין מנין כמו ותוכן לבנים (שמות ה) : עלילות . מעשים כמו אשר עולל לי (איכה א) : (ד) חתים . ענין שבירה כמו ונדקתי לה התת (ישעיה נא) : ונכשלים. מלשון מכשול והוא ענין רפוי הכח : אזרו חיל. חגרו כח וכן כמאזרני חיל (תהלים יח) : (ה) חדלו. מנעו : אמללה . ענין כריתה כמו אומלל אני (שם ו) :

מוריד

מצודת דוד

בורא בלתך ומי מהנבראים אשר ידמה קדושתי לקדושת הבורא : (ג) אל תרבו וגו'. אמרה נגד פנינה ובניה אל תרבו לדבר דבר גבוהה ר"ל גאוה וגסות וכפלם כמלה לסורות על גאוה גדולה והתמדתה : יצא עתק . אל שאמרה משמשת במקום שנים כאלו אמרה אל יצא עתק מפיכם : כי אל דעות ה' . ה' הוא אל היודע הכל ולפניו נמנים מעשה הבריות : (ד) קשת . ר"ל ועל שהוא יודע הכל לזה משלם לאיש כמעשהו ופתאום ישברו קשת ותחק הגבורים והנכשלים אזרו חיל : (ה) שבעים . אנשים שהיו שבעים נעשו רעבים עד שישכרו עצמם לעבודה בעבור הלחם : ורעבים . ואשר היו משכירים עצמם בעבור הרעבון חדלו מלהשכיר עצמן כי מלאו די מחסורם : עד עקרה ילדה שבעה. ר"ל כ"כ רבה השגחתו עד אשר מי שהיתה

עקרה

בָּנִים אֻמְלָלָה׃ ו יְהוָה מֵמִית
וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל׃ ל'
ז יְהוָה מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר מַשְׁפִּיל אַף־ ג' ב' מ"ל וא' חס'
מְרוֹמֵם׃ ח מֵקִים מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת ל'
יָרִים אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיב עִם־נְדִיבִים
וְכִסֵּא כָבוֹד יַנְחִלֵם כִּי לַיהוָה מְצֻקֵי ל' חס'
אֶרֶץ וַיָּשֶׁת עֲלֵיהֶם תֵּבֵל׃ ט רַגְלֵי
חֲסִידָו יִשְׁמֹר וּרְשָׁעִים בַּחֹשֶׁךְ יִדָּמּוּ חסידיו ק'

בְּנֵי חוֹרִין כֵּן יְרוּשְׁלֵם
דַהֲוַת כְּאִתְּתָא עֲקָרָא
עֲתִידָא דְתִתְמְלֵי מֵעַם
גָלְוָתְהָא וְרוֹמֵי דְמַלְיָא סַגִּי
עַמְמַיָא יְסוּפוּן מַשְׁרְיָתְהָא
תִּצְדֵי וְתִיתְחֲרוּב׃ ו כָּל
אִלֵין גְבוּרָתָא דַייָ דְהוּא
שַׁלִיט בְּעָלְמָא מְמִית וְאָמַר
לְאַחָאָה וּמַחִית לִשְׁאוֹל וְאַף
עָתִיד לְאַסָקָא בְּחַיֵי עָלְמָא׃
ז יְיָ מְמַסְכֵּין וּמַעְתִּיר
מַשְׁפִּיל אַף מָרִים׃ ח מָקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּינָא מִקִלְקַלְתָּא מָרִים חֲשִׁיבָא
לְאוֹתָבוּתְהוֹן עִם צַדִּיקַיָא רַבְרְבֵי עָלְמָא וְכוּרְסֵי יְקָרָא מַחְסִין לְהוֹן אֲרֵי קֳדָם יְיָ גְלַן
עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא מְרַע אַתְקֵין גֵהִנָם לְרַשִׁיעַיָא עָבְרֵי עַל מֵימְרֵיהּ וְצַדִּיקַיָא עָבְדֵי
רְעוּתֵיהּ שַׁכְלֵיל לְהוֹן תֵּבֵל׃ ט וְגַוִית עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָא יְטַר מִגֵהִנָם וְרַשִׁיעַיָא

מהוללי בי נשבעו . פרץ האלהים : ינחלם ג' חס' בליש' תחלה בקריאה וסי' וכסא כבוד ינחלם . כי הוא ינחלנה את ישראל : מאחוזתו ינחל את בניו : וישת ו' בקריאה וסי' וישת לו עדרים לבדו ולא שתם . וישת על ראש אפרים והוא הצעיר . וישת אל המדבר פניו . וישת עליהם תבל . וישת

תולדות אהרן ה' ממית ומחיה . ר"ה יז סנהדרין נב קה קט זוהר בלק (סנהדרין כט) : מאשפות ירים . יומא פז זוהר ויקרא: מצוקי ארץ . יומא לח : וישת ועליהם תבל . סנהדרין כו : רגלי חסידיו. יומא לח : זוהר וירא (פלא עז קדושין סא סנהדרין כז שב עות לג) :

לה שנאמר הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים (שמואל א א) שלפנינה כשילדה חנה ארבעה קברה פנינה שמונה וכשנתעברה וילדה ולד חמישי נשתטחה פנינה לרגליה ובקשה רחמים וחיו ונקראו על שמה אלו דברי ר' נחמיה ר' יהודה אומר בני בנים הרי הן כבנים ויש אומרים שבעה בגימטרי' כמנין שמואל : (ט) חסידו כתיב חסידיו קרי בין יחיד בין רבים וכן יחתו מריבין מריבו בין יחיד בין רבים:

עליו

רלבג

בנים והנה אמרה שבעה על דרך אמרו שבע יפול צדיק וקם שבע תועבות בלבו ומי שהיא רבת בנים יקרה לה כשרצה הש"י שאומללה ונכרתה מרוב בניה באבדן בניה ואפשר שמתו בסוף בני פנינה ועליה אמרה כן : (ו) ה' ממית ומחיה . האנשים אחר זה כאן נתנבאה על תחיית המתים בביאור להיות ענינו בתכלית הפלא . ואמרה מוריד שאול ויעל לכפול הענין במלות שונות כי הרצון בשאול קבר כמו כי ארד אל בני שאולה ונקרא הקבר שאול להיותו בבטן הארץ ובזה נקרא המקום היותר שפל שאול כמו שפירשנו בביאורנו לספר איוב : (ז) ה' מוריש . הש"י הוא מוריש ואחר כך מעשיר האדם כשירצה ומשפיל אותו ואח"כ מרומם אותו כשירצה ולזה אין ראוי שיתגאה העשיר על עשרו ורוממותו ולא שידאג מאד על שפלותו השפל ועל עניו העני : (ח) כי הש"י מקים מעפר דל וירים האביון מן האשפה רצה לומר מי שהיה אביון כל כך עד שהיה מנקה המקומות

פי' רבי' ישעיה

(ז) ה' מוריש ומעשיר . אין מוריש מלשון רש שאילו כן היה לו לומר מריש המ"ם בצירי אלא מוריש האדם מירושתו כמו שרש תשרש : (ח) מצוקי ארץ . פי' יסודות.

אמרו כשהיתה חנה יולדת אחד היו בני פנינה מתים שנים. ובדרש עד עקרה ילדה שבעה שמואל בגימטריא במספר שבעה ויתכן לומר כי אמרה זה חנה על כנסת ישראל וכל השירה כולה ג"כ על כנסת ישראל ולכך התחיל בה בלשון ותתפלל כי לשון התפלה יפול ברוב על הענינים העתידים ובמעט על מה שעבר ואמרה זה ברוח נבואה ולכך סומכה במכתב בין הנביאים כי היא נבואה כולה עתידה על צרות ישראל ותשועתם כמו שתרגם המתרגם יונתן בן עוזיאל ויפה אמר ומתיישב בלב הנבונים ודעתינו בזה הפסוק והשירה כולה כי אמרה חנה כל עניני העולם וצרכי בני אדם תלויים ביד הבורא ית' וברצונו והוא משגיח בכללים ובפרטים ועושה בהם כרצונו ואפילו אם יראה לבני אדם שיעשה להם דבר שאינו על רצונם וחפצם יש להם להתפלל אליו בכל נפשם כמו שעשיתי אני והוא יתן להם בקשתם ורצונם בכל דבר שיהיה חפצם וצרכם כי השגחתו בתחתונים כמו שהיא בעליונים כמו שאמרה בסוף כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ואמרה כי אם יהיו ישראל בצרה ובגלות תחת ע"ג הנמשלים לאשה שילדה בנים הרבה והיא מתגאה בהם ושמחה ומתאדרת עליהם בכל עת שתתגבר האשה הרבה בבנים להצר ולהרע לעקרה והיא כנסת ישראל הנמשלת לאשה עקרה שיולדת מעט בנים כמו שנראה בישעיה רני . עקרה לא ילדה וכמוהו הרבה אפילו שהיו לה מעט בנים לזאת העקרה עוד יבא זמן שתהיה גם היא רבת בנים בעת שישובו אל ה' בכל לבם ויתפללו אליו בגלותם וצרתם ואז אותה שהיתה רבת בנים אומללה פי' נכרתה ונפסקה מלהוליד ולהצליח ומה שילדה יכרת ויאבד וזה מורה על ביאת משיחנו וענין תשועת ישראל בשובינו לארצינו במהרה בימינו ומיתת הנועדים עם גוג ומגוג כי תהיה בהם מהומה גדולה וישראל ינצלו הטובים שבהם ועל זה אמר רגלי חסידיו ישמור וכל הענין נמשך בזה הדרך ומעתה פתחתי לך הדרך ותבין מעצמך : (ו) ה' ממית ומחיה . את האדם אמר בתחלה ממית ואחר כך מחיה בהפכו מחיה שמעמידו בחיים ומאריך ימיו כשירצה וכן והחלימני והחייני והדומים לו שפי' העמדת החיים באדם וכן מוריד שאול ויעל כמו העלית משאול נפשי חייתני מירדי בור וכן מיד שאול כי יקחני סלה כי פעם מיד שאול למעלה ממנו ולמטה ממנו או הוא רמז לצרות ולרווחות וכן אני אמית ואחיה או יהיה ממית ומחיה אני אמית ואחיה רמז לגמול הצדיקים ולעונש הרשעים בנפשותם או אמר פסוק זה בדרך נבואה או בדרך קבלה על תחיית המתים לעתיד לבא : (ז) אף מרומם . הרבוי לפי שעלייה יותר כח וגבורה מהירידה : (ח) מאשפות . לשון יחידות בשקל אחות הראוי בתשלומו אחיות וקבוצו חבקו אשפתות בחמורת הנח בדגש : מצוקי ארץ. עמודי ארץ וכן ויציקום לפני ה' ויעמידום ומצוקי ארץ הם הצדיקים כי בזכותם מתקיים התבל וכן או' וצדיק יסוד עולם או יהיה פירושו על דרך ומתחת זרועות עולם ר"ל כי הוא יתברך הוא קיום עולם ומעמידו ומעמידי האדם לו הם ובכחו עומד הכל וסדר היישוב בארץ להעמיד היצורים עליה וזהו שאמר וישת עליהם תבל כי מקומות היישוב יקראו תבל : (ט) חסידו . כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכן מריבו עלו והענין אחד כי יו"ד הרבוי תפול לפעמים : ישמור. שלא ינגפו

ביאור הגר"א

בא"י מש"ה קרי לה רבת בנים : (ו) ה' ממית ומחיה . כמ"ש נפלתי קמתי אף שנפלתי במיתת משה קמתי בגדולת יהושע וזה ה' ממית כלומר מיתת משה ומחיה זה גדולת יהושע : מוריד שאול . וימכרם ביד יבין מלך חצור : ויעל . שהעמיד להם שופטים שהושיעו אותם : (ז) ה' מוריש . זו מדין דכתיב וידל ישראל מאוד : אף מעשיר . זה גדעון דכתיב ויהי משקל הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זהב לבד מן השהרונים : משפיל . אח"כ ע"י בני עמון : אף מרומם . ע"י יפתח : (ח) מקים מעפר דל . ע"י שמשון מפלשתים שהוא נקרא עפר ע"ש יהי דן נחש עלי דרך : מאשפות . בימי שמואל כשנפל הארון ביד פלשתים : ירים אביון. ע"י שמואל : להושיב עם נדיבים. שאול ודוד שנעשו מלכים על ישראל : וכסא כבוד . ירושלים : ינחלם. למלכי בית דוד : כי לה' מצוקי ארץ . הם הנשיאים שבא"י : וישת עליהם תבל . אלו ראשי גליות שבבבל כמ"ש לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו : (ט) רגלי חסידיו ישמר . זה גלות בבל שגלו החרש והמסגר כמ"ש והדודאים

מצודת דוד

עקרה ילדה שבעה בנים ומי שהיתה בת רבת בנים נכרתה באבדן כל בניה : (ו) ה' ממית ומחיה. ר"ל לא במקרה בא כ"א יד ה' עשתה זאת הוא ממית בני רבת הבנים והוא מחיה בני העקרה ולא תשכל מלידה ומבטן ומהריון : מוריד שאול. ובזה מוריד את בת רבת הבנים אל השאול ר"ל בשפל המצב ועומק הצרה ואת העקרה מעלה מעומק שפל מצבה : (ז) ה' מוריש . את הסבעים עד אשר בלחם נשכרו : ומעשיר . את הרעבים עד אשר חדלו : משפיל . בזה משפיל גאות הסבעים ואף מרומם עליהם את הרעבים ולא די במה שחדלו מלהשכיר עצמם כי אף ישכרו את הסבעים וירומו עוד עליהם : (ח) מקים מעפר דל . מי שהיה דל ונבזה שחה עד לעפר ה' מקימו מן העפר : מאשפות וכו'. כפל הדבר במ"ש : להושיב. הרימו מן האשפות ומגביהו עוד להושיב אותו עם נדיבים להיות דומה להם : ינחלם. ר"ל יכובדו בעיני הבריות כאלו היו מלומדים בכבוד ובאה להם מנחלת אבותם : כי לה'. וזה בעבור שיסודות הארץ המה לה' ועל היסודות ההם עשה הוא את העולם לזה בידו לעשות בעולמו כרצונו : (ט) רגלי חסידיו ישמור . ר"ל אולם

הכל

מצודת ציון

(ו) מוריד . מל' ירידה : (ז) מוריש . ענין עניות כמו ולרש אין כל (ש"ב יב): (ח) מאשפות . הוא מקום השלכת הזבל : ירים . ירומם : אביון . התאב לכל דבר כי אין לו מאומה : נדיבים . שרים וחשובים: מצוקי ארץ . מוצקי ארץ ודוגמתו ויציקו את הארון (ש"ב טו) ור"ל היסודות והעמודים שהם מוצקי הארץ ומעמידים אותה : וישת . וישם : תבל . מקום המיושב נקרא תבל : (ט) ידמו . יכרתו כמו

כִּי־לֹא בְכֹחַ יִגְבַּר־אִישׁ׃ י יְהוָה יֵחַתּוּ
מְרִיבָו עָלָו בַּשָּׁמַיִם יַרְעֵם יְהוָה
יָדִין אַפְסֵי־אָרֶץ וְיִתֶּן־עֹז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם
קֶרֶן מְשִׁיחוֹ׃
ס יא וַיֵּלֶךְ אֶלְקָנָה הָרָמָתָה עַל־בֵּיתוֹ
וְהַנַּעַר הָיָה מְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה אֶת־
י פְּנֵי עֵלִי הַכֹּהֵן׃ יב וּבְנֵי עֵלִי בְּנֵי
בְלִיָּעַל לֹא יָדְעוּ אֶת־יְהוָה׃
יג וּמִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים אֶת־הָעָם כָּל־אִישׁ
ל' זֹבֵחַ זֶבַח וּבָא נַעַר הַכֹּהֵן כְּבַשֵּׁל
הַבָּשָׂר וְהַמַּזְלֵג שְׁלֹשׁ הַשִּׁנַּיִם בְּיָדוֹ׃
ל' יד וְהִכָּה בַכִּיּוֹר אוֹ בַדּוּד אוֹ בַקַּלַּחַת
ב'. ל' אוֹ בַפָּרוּר כֹּל אֲשֶׁר יַעֲלֶה הַמַּזְלֵג

מריביו ק'
עליו ק'
כ' סמתום

בְּגֵיהִנָּם . בַּחֲשׁוֹכָא יִתְדְּנוּן
לְהוֹדָעָא אֲרֵי לָא מִן דְּאִית
בֵּיהּ חֵילָא זַכֵּי לְיוֹם דִּינָא :
י יְיָ יִתְבַּר בַּעֲלֵי דְבָבָא
דְּקָיְמִין לְאַבְאָשָׁא לְעַמֵּיהּ
עֲלֵיהוֹן מִן שְׁמַיָּא בְּקָל רָם
יַשְׁקִיף יְיָ יַעְבֵּיד פּוּרְעֲנוּת
מִן מָגוֹג וּמְמַשְׁרְיַת עַמְמִין
חֲטוֹפִין דְּאָתַן עִמֵּיהּ מִסְיָפֵי
אַרְעָא וְיִתֵּן תּוּקְפָּא
לְמַלְכֵּיהּ וִירַבֵּי מַלְכוּת
מְשִׁיחֵיהּ : יא וַאֲזַל אֶלְקָנָה
לְרָמָתָא לְבֵיתֵיהּ וְרַבְיָא
הֲוָה מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּחַיֵּי
עֵלִי כַּהֲנָא : יב וּבְנֵי עֵלִי
גֻּבְרִין רַשִׁיעַיָּא לָא הֲווֹ
יָדְעִין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ :
יג וְנִימוּסָא דְּכַהֲנַיָּא מִן עַמָּא כָּל גְּבַר דְּנָכֵיס נִכְסְתָא וְאָתֵי עוּלֵימָא
דְּכַהֲנָא כִּמְבַשַּׁל בִּסְרָא וּמַשִּׁילְיָא דִּי לֵיהּ תְּלַת שִׁנִּין בִּידֵיהּ : יד וְקָבַע לֵיהּ
בְּכִיוֹרָא אוֹ בְדוּדָא אוֹ בְקִדְרָא אוֹ בְמַלֵּיסָא כֹּל דְּמַסִּיק מַשִּׁילְיָא נָסֵיב

תולדות אהרן יחתו מריביו. ר"ה יז : אפסי ארץ. (ברכות ח תענית סה) : בני בליעל . שבת נה

רשי

(י) עליו בשמים ירעם . עלו כתיב אפי' עלו בשמים מרעים עליהם ומורידם : ידין אפסי ארץ . שופטן ומייסרן יושטיציי"א בלעז : (יא) היה משרת את ה' את פני עלי . מכאן למשמש פני תלמידי חכמים כמשמש פני השכינה : (יג) ומשפט הכהנים הם קבעו להם חק זה ולהם לא היה לנטל כי אם חזה ושוק של שלמים: (יד) בדוד. סיר : בקלחת . יורה : בפרור במחבת

רדק

ינגפו : ידמו . ישתקו מרגשם ורשעתם או פי' יכרתו וכן אל תדמו בעונה ופי' בחשך כאדם שהולך בחשך שיפול : כי לא בכח יגבר איש . לא יהיה מה שיחשבו שיגברו בכחם ובחילם כי כאשר יהיה רצון האל להושיבים בחשך והיא הצרה שתבא אליהם לא תועילם גבורתם ועושרם : (י) ה' חתו מריביו . מריבי הצדיקים הם מרשיעיו . עליו בשמים ירעם . עליו על כל אחד ממריביו ובי"ת בשמים במקום מן כמו שנאמר ירעם מן שמים ה' וכן בי"ת בקדשים לא יאכל והנותר בבשר ובלחם והדומים להם ויש לפרשו כמשמעו כלומר יעשה הרעם בשמים להשמיעם ולבהלם וזהו פירוש עליו כלומר בעבורו והרעם הוא משל על הגזירות היורדות מן השמים כמו שאמר וישלח חצים ויפיצם ברק ויהם : ידין אפסי ארץ . על דרך כי הוא לקצות הארץ יביט אם יסתר איש במסתרים : ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו . כפל דבר כי המלך הוא המשיח ואמרה חנה זה על דרך נבואה או על דרך קבלה כי היתה קבלה אצלם כי עתיד להיות מלך בישראל ותתמה השירה הזאת בדברי המלך לפי שזכרה מפלת הרשעים והם אויבי ישראל ואמרה כי האל יתן עז למלך ישראל שיושעו ישראל על ידו מיד אויביהם ואם אמרה זה בדרך נבואה רמזה בזה שעל ידי שמואל בנה יהיה מלך בישראל והוא ימשחנו : (יא) על ביתו כמו אל ביתו וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה' : את פני עלי . כמו לפני כלומר שהיה עלי מלמדו עבודת ה' וי"ת בחיי עלי כהנא כמו שתרגם אונקלוס על פניו להאבידו בחייהון לאובדיהון : (יב) בני בליעל . בני רשע . ודרש בנים שבלו שם שמים מעליהם פירוש אין מלכות בשמים וזהו שאמר לא ידעו את ה' או פירושו לא ידעו את ה' לא היו יודעים דרך ה' שהיו עושים מעשה רשע בכהונתם כמו שמספר והולך מה היו עושים וי"ת גברין רשיעין לא הוו ידעין למדחל מן קדם ה' : (יג) ומשפט הכהנים . הם שמו להם זה החק והמשפט : לבשל הבשר . בשר שלמים ומלבד משפט שהוא חזה ושוק היה נער הכהן לוקח משא' הבשר שהיה חלק הבעלים : (יד) כל אשר יעלה המזלג . בבת אחת וזה היה חק עולה וגזל שעשו

דלבג

המקומות להסיר מהם האשפה והלכלוך ירימהו הש"י להושיב אותו עם נדיבים : וכסא כבוד ינחילם . ר"ל שישימם מלכים נכבדים ומנהיגים אחר היותם דלים ואביונים . והנה אמרה זה לפי מה שאחשב על דלותה מהבנים ונתן לה הש"י בן שסופו להיות מושל בישראל ממשלה נכבדת . והנה היה זה כן כי לה' עמודי הארץ ועל העמודים ההם שת הישוב אשר בו ימצא המין האנושי ואלו העמודים הם אופני השגחתו באלו השפלים אשר הם סבת קיום המין האנושי באופן שלם . וכזאת ההשגחה ישמר רגלי חסידיו מהכשל ברעות העולם . ואולם הרשעים לא יכין להם אור ויראה להם הרע שיפלו כדי שישמרו ממנו אבל יכרתו בחשך . וכבר יתבאר שזה אמת כי לא בכח יגבר איש אבל ימצא שינצח עם היותו יותר חזק משכנגדו וזה יהיה בהכרח מצד השגחת הש"י באיש החלוש : (י) והנה עתה התפללה חנה בעבור בנה ואמרה דרך תפלה ה' יחתו מריבי שמואל והם הפלשתים שבאו להלחם עמו ועם ישראל בעבורו : ירעם הש"י בשמים וכן היה במלחמה ראשונה שנלחם שמואל בפלשתים שנאמר וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על הפלשתים ויהמם . ה' ידין אפסי ארץ . כי הוא הולך ממקום למקום לשפוט ישראל . ויתן הש"י עוז למלוכה אשר ימליכהו שמואל וימלוך בחייו והוא שאול באופן שינצח אויבי ישראל . וירים הש"י קרן משיחו אשר ימשחהו שמואל ולא ימלוך בחייו והוא דוד אשר רמה קרנו מאד לנצח כל אויביו ונתנה לו המלוכה ולזרעו אחריו : (יא) עוד ספר שכבר הלך אלקנה זה הרמתה בעבור ביתו ולולי זה היה נשאר שם בעבור הנער שנשאר שם לשרת את ה' והניחו שם את פני עלי הכהן כדי שילמדהו ויישירהו לעבודת הש"י . או יהיה על ביתו כמו אל ביתו כמו ישעה האדם על עושהו שהוא כמו אל עושהו : (יב) והנה בני עלי היו רשעים ובלתי יודעים הש"י ולזאת הסבה היו רודפים אחרי הזוללות והיו מפני זה לוקחים מישראל יותר מכדי חקם מבשר השלמים שהוא חזה ושוק ועשו להם הכהנים חק ומשפט

פי' רבי ישעיה

(י) מריביו עליו . כמו סגריכם אתם : ויתן עוז למלכו . יש לומר שהתפללה על שאול ודוד שהמליך ומשחם שמואל : (יג) ומשפט הכהנים . קבעו להם חוק ליקח כל אשר יעלה המזלג יותר על חזה ושוק שלהם :

ביאור הגר"א

והדודאים הטובות וגו' ושמרם שיחזרו הם עצמם לבנות בית המקדש : ורשעים בחושך ידמו . זה גלות מדי : כי לא בכח יגבר איש . נגד גלות עובדי כוכבים כמ"ש גבורים ביד חלשים ואומר ועוררתי בניך ציון על בניך יון : (י) ה' יחתו מריביו. נגד גלות אדום כמ"ש ומלין לצד עלאה ימלל : עליו בשמים ירעם . בימי גוג ומגוג שישליך ה' עליו ברד ואבני אלגביש : ה' ידין אפסי ארץ . כמ"ש וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט : ויתן עוז למלכו . זה משיח בן יוסף וקרנא עוז שהוא בכור שור וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח ואומר ה' בעוז ישמח מלך : וירם קרן משיחו . זה משיח בן דוד כמ"ש אצמיח קרן דוד וכן מגדיל ישועות מלכו הוא משיח בן יוסף ועושה חסד למשיחו הוא משיח בן דוד . וכן בעזך ישמח מלך משיח בן יוסף ובישועתך מה יגל מאוד משיח בן דוד :

מצודת ציון

כמו אל תדמו בעונה (ירמיה נא) : יחתו . ישברו : ירעם . מלשון רעם ורעש : אפסי . קצות כי בקצות הארץ היא אפס וכלה : קרן . המלה היא מונחה על התגברות כי בע"ח בעלי הקרן יתחזקו בהם : (יא) על ביתו . אל ביתו : (יג) ומשפט . ומנהג כמו וכה משפטו (לקמן כז) : את העם . עם העם . והמזלג . שם כלי בעלת שינים עשוי לתחוב בו בשר ולהוציא מהקדרה וכן את המזלגות (שמות לח) : (יד) כיור דוד קלחת פרור . הם כלי בשול כיורה וקדרה וכדומה : חי

מצודת דוד

הכל במשפט כי רגלי חסידיו ישמור מלכד והרשעים יוכרתו בבוא חושך הפורענות בעת נתמלא סאתם : כי לא בכח . אין התגברות האיש תלוי בכחו כ"א היא ביד ה' ועפ"י כשרון מעשה האיש : (י) ה' יחתו מריביו . כהתימה לסדר שבחי המקום חזרה להתפלל על שמואל בנה ואמרה אתה ה' נא יחתו וישברו מריביו של בני ואנשי מלחמתו כי ראתה ברוה"ק שפלשתים ילחמו בו והתפללה שהמה יחתו : עליו בשמים ירעם . בעבור בני ירעם האל ית' בשמים על פלשתים ונתקיימה תפלתה כמ"ש וירעם ה' בקול גדול וגו' על פלשתים (לקמן ז) : ה' ידין אפסי ארץ . ר"ל אתה ה' נא ידין בני אפסי ארץ להיות שופט בישראל ויסבב במקומות עריהם לשפטם וכן נתקיים כמ"ש והלך וגו' וסבב וגו' ושפט את ישראל (שם) : ויתן עוז למלכו . ה' יתן עוז וגבורה להמלך אשר בני ימליך אותו והוא שאול : וירם קרן משיחו . על דוד אמרה כי שמואל בנה רק משחו למלך אבל לא המליכו בחייו כי שמואל מת ועודנו לא מלך עד לאחריו והתפללה עליו חנה שירום קרן ממשלתו : (יא) את פני . ר"ל לפניו כי היה מלמדו איך ישרת את ה' : (יב) לא ידעו את ה' . ולאוסר שידיעתהרשעיו לעשות : (יג) ומשפט הכהנים . בני עלי עשו לעצמם מנהג קבוע עם העם שזובחים : כל איש . כאשר היה מי זובח שלמים בא אליו משרת הכהן ובידו מזלג בעל שלש השנים בכדי שירבה ליקח בו : (יד) והכה . [illegible]

יִקַּח הַכֹּהֵן בּוֹ כָּכָה יַעֲשׂוּ לְכָל־
יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים שָׁם בְּשִׁלֹה׃ ל'
טו גַּם בְּטֶרֶם יַקְטִרוּן אֶת־הַחֵלֶב וּבָא׀ ל'
נַעַר הַכֹּהֵן וְאָמַר לָאִישׁ הַזֹּבֵחַ תְּנָה ל'
בָשָׂר לִצְלוֹת לַכֹּהֵן וְלֹא־יִקַּח מִמְּךָ ג'
בָּשָׂר מְבֻשָּׁל כִּי אִם־חָי׃ טז וַיֹּאמֶר ל'
אֵלָיו הָאִישׁ קַטֵּר יַקְטִירוּן כַּיּוֹם ל'
הַחֵלֶב וְקַח לְךָ כַּאֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ יא
וְאָמַר׀ לוֹ כִּי עַתָּה תִתֵּן וְאִם־לֹא גא ספי'
לָקַחְתִּי בְחָזְקָה׃ יז וַתְּהִי חַטַּאת ז' פתחין וכל תריסר דכו' במ"א
הַנְּעָרִים גְּדוֹלָה מְאֹד אֶת־פְּנֵי יְהוָה
כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים אֵת מִנְחַת יְהוָה׃
יח וּשְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת־פְּנֵי יְהוָה נַעַר סימן
חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃ יט וּמְעִיל קָטֹן תַּעֲשֶׂה־
לּוֹ אִמּוֹ וְהַעַלְתָה לוֹ מִיָּמִים׀ יָמִימָה ד'
בַּעֲלוֹתָהּ אֶת־אִישָׁהּ לִזְבֹּחַ אֶת־זֶבַח ג'.מ"ל בליש'
הַיָּמִים׃ כ וּבֵרַךְ עֵלִי אֶת־אֶלְקָנָה ג'. ל'
וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאָמַר יָשֵׂם יְהוָה לְךָ זֶרַע ג'
מִן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת תַּחַת הַשְּׁאֵלָה

כַּהֲנָא לְנַפְשֵׁיהּ כְּדֵין עָבְדִין
לְכָל יִשְׂרָאֵל דְאָתַן לְדַבָּחָא
תַּמָּן בְּשִׁילֹה׃ טו אַף עַד
דְלָא יִתַּסְקוּן יָת תַּרְבָּא
לְמַדְבְּחָא וְאָתֵי עוּלֵימָא
דְכַהֲנָא וַאֲמַר לְגַבְרָא
דְדַבַּח הַב בִּסְרָא לְמִטְוֵי
לְכַהֲנָא וְלָא יִסַּב מִנָּךְ בְּשַׂר
מְבַשַּׁל אֱלָהֵן כַּד חַי׃
טז וַאֲמַר לֵיהּ גַבְרָא אוֹרִיךְ
עַד דְיִתַּסְקוּן תַּרְבַּיָא וְסַב
לָךְ כְּמָא דְרַעֲוָא נַפְשָׁךְ
וַאֲמַר לֵיהּ אֲרֵי כְעַן תִּתֵּן
וְאִם לָא יִסְּבוּן מִנָּךְ בְּעַל
כּוּרְחָךְ׃ יז וַהֲוַת חוֹב
עוּלֵמַיָא סַגִּי לַחֲדָא קֳדָם
יְיָ אֲרֵי בְזוֹ גַבְרַיָא יָת
קוּרְבְּנַיָא דַיְיָ׃ יח וּשְׁמוּאֵל
מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ עוּלֵימָא
אֲסִיר כְּרְדוּט דְבוּץ׃
יט וּמְעִיל זְעֵיר עָבְדָא לֵיהּ
אִמֵּיהּ וּמַסְּקָא לֵיהּ מִזְּמַן
מוֹעֵד לְמוֹעֵד בְּמִסַּקָהּ עִם
בַּעֲלָהּ לְדַבָּחָא יָת דְבַח
מוֹעֲדַיָא׃ כ וּבָרֵיךְ עֵלִי יָת אֶלְקָנָה וְיָת אִתְּתֵיהּ וַאֲמַר יְקַיֵּים יְיָ לָךְ בְּנִין
כְּשָׁרִין מִן אִתְּתָא הָדָא חֲלָף שְׁאֶלְתָּא

חשך סביבתיו: וימר שש שערים וישת עליה. ונמסר גם בסרר ויצא: חטאת ז' פתחין בקריאה וסי' מלבד חטאת הכפורים. כי חטאת קסם מרי. ותהי חטאת הנערים. חטאת יהודה כתובה. וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה. חטאת הקהל הוא. חטאת פימו דבר שפתימו. וכל תריסר דכוו' במ"א קמץ ורתם המרכבה לרכש. ונמסר גם בסרר תצוה: וברך ג' בקריאה וסי' וברך את לחמך ואת מימיך. וברך פרי בטנך ופרי אדמתך. וברך עלי את אלקנה ואת אשתו. ונמסר גם

רשי

מחבת: (יז) כי נאצו. לשון בזיון: (יח) נער חגור אפוד בד. כרדוט דבוץ והוא לשון מעיל שהרי תרגם יונתן מעילין דכי כן תלבשנה הבתולות מעילים (שמואל ב יג) כרדוטין: (יט) ומעיל קטן תעשה לו אמו. משנה לשנה: (כ) וברך עלי. ל' הוה הוא מברכו היה בכל שנה: תחת השאלה אשר שאל. לו בן ואמר לו ישים ה' לך זרע ג' יפי רצון שכל בניה שיהו לך

רלבג

שהיו לוקחים מהבשר שבשלו ישראל מן השלמים כל אשר יעלה המזלג מהכלים שהיו מבשלים בו הבשר וזה היה חמס ובזיון לקרבנות שהם היו לוקחים אותה על צד רדיפת התאוות ולא נתנו להם המתנות שנתן להם הש"י אם לא לתכלית שיתחזקו בתורת ה' מצד שלא יצטרך להם לטרוח במזונם: ועשו רעה גדולה יותר מזאת שקודם שקרבו מתירי השלמים לכהנים ולישראל והם החלבים עם מה שנמשך להם היו חומסים להם בחזקה מבשר הזבח לאכל בצלי תחת הבשר המבושל ששמו להם לחק לקחת מזבחי ישראל יותר על מה שהיה ראוי להם והנה שמו שלחנם קודם לשולחן גבוה כאילו היתה לשוא העבודה לה' והיה עקר הכוונה למלאת בטנם ובזה האופן נאצו בני עלי את מנחת ה': (יח) והנה היה שמואל משרת את ה' והנה מקטנותו היה חגור אפוד בד לשמו שהוא נבדל לעבודת הש"י כמו הענין בכהני נוב עיר הכהנים שהיו שם שמנים וחמשה איש נושאי אפוד בד: (יט) והיתה עושה לו אמו מעיל קטן שנה בשנה ועליו היה חגור אפוד בד. ושנה בשנה היה מברך עלי את אלקנה ואת אשתו שישים לו

רדק

ששמו הכהנים על ישראל והמזלג ידוע והוא כלי ברזל יש לו שנים שמעלים בו בשר מן הקדירה: שלש השנים בידו. שלש שם תואר סמוך כאילו אמר כי המזלג משולש בשנים וכמוהו גדול הכנפים ר"ל שכנפיו גדולים כן שלש השנים ר"ל כי שניו שלש ויפים שלש תואר על משקל גדול ואמר שנים בלשון שנים ואף על פי שהם שלש לפי ששני האדם והבהמה הם זוגות אמר בשני הכלים בלשון זוגות ואף על פי שאינם זוגות: והכה. במזלג שבידו היה מכה בבשר שבכיור וכל הבשר שהיה מעלה במזלג היה לוקח לו ולא היה מתרצה בחלק הכהונה הכתוב בתורה: בכיור. כיור דוד קלחת פרור מיני קדרים הם ות"י וקבע לה' בכיורא או בדוד או בקדירא או במליסא ותרגם מזלג משילא ותרגם ירושלמי ומזלגותיו ומחתותיו ומשיליתיה ומחתיתיה: יעלה. מבנין הפעיל: (טו) גם בטרם היו לוקחים את הבשר ואוכלים קודם הקטרת האימורים וזה רעה רבה כי לא נתן להם האל אלא שיזכו משלחנו אחר שיזרקו הדם ויקטירו החלבים. ובדרש אמר להם הקב"ה מפני מה אתם אוכלים שירי מנחה ומניחים את הקומץ לזבובים מפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחין את החלבים שטוחין בתמה מה ישר' אומרים להם יבא הכהן ויזרוק את הדם ויקטיר את החלב ואח"כ יקח לו הבשר מה הכהן אומר לו הדם אני זורק והחלב אני מקטיר תנה בשר לצלות לכהן: ולא יקח ממך. כך היי' אומר לו ואח"כ היי' לוקח גם מן המבושל או פעמים היה לוקח מן המבושל כמו שכתוב כבשל הבשר ופעמים היה לוקח מן החי לצלי ולא היה לוקח אחר כך מן המבושל: (טז) כיום. הכ"ף כ"ף האמיתית וכן השבעה לי כיום כי אותו כהיום תמלאון אותו: ואמר לו. כתוב בוי"ו וקרי באל"ף ושניהם נכונים בענין: (יז) כי נאצו. כמו כי נאץ נאצת ענין מיאוס ובזוי וכת"י ארי בזו: את מנחת ה'. כתרגום ית קורבניא דה': משרת את פני ה'. למה כתב זה והלא אמר למעלה משרת את ה' אלא לפי שספר בגנות בני עלי ספר בשבח שמואל שלא למד ממעשיהם להתעסק באכילה ובשתייה ובתענוג העולם אלא משרת את פני ה' ומה היתה עבודתו היה מתעסק בתלמוד תורה ולדעת את ה' וללמוד את עבודת הלויים בשיר בפה ובכלי וכל זה הוא עבודת ה': חגור אפוד בד. ת"י כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולו' מעילין כרדוטין ותרגם ומעיל קטן כמשמעו זעיר דומה לי כי המעיל נעשה בתכונות שונו' יש מעיל לעטיפה וכן מעיל שמואל שנא' והוא עוטה מעיל וכן היה מעיל כהן גדול הבגד העליון שהיה עוטה אותו והמעיל שהיו בנות המלך לובשות היה מלבוש עשוי בתכונת מלבושי הנשים וכן האפוד עשוי בתכונות שונות של כהן גדול היה עשוי בתכונה הכתוב' בתורה והאפוד של פשתן היו חוגרים אותו העובדים את ה' והיו משתנים בו משאר בני אדם ואותו היו חוגרים בין כהן בין לוי בין ישראל כמו שכתוב בכהנים וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד וכן בשמואל שהיה לוי חגור אפוד בד וכן דוד כשהיה בעבודת האל לפני הארון חגור אפוד בד כמו שכתוב ודוד חגור אפוד בד: (יט) ומעיל קטן תעשה לו. המעיל שהיה עוטהו בעומדו לכבוד היום ובאמרו קטן כלומר במדתו והוצרך לומר זה כי לא היה מנהגם לעשות מעיל אלא לגדולים אבל הקטנים לא וזה מרוב אהבתה אותו וכי היה משרת את פני ה' עשתה לו מעיל ולא היתה מניחתו אצלו כדי שלא יעטה אותו בימי החול אלא ממועד למועד לכבו' היום והוא היה נער ולא היה נשמר מלטנפו לפי' היתה מעלה אותו לו במועד ומחזירה אותו עד מועד אחר: תעשה. כמו עשתה ורבים כמוהו או אמר תעשה כי לא עשתה לו מעיל אחד לבד אלא כמו שהיה הולך וגדל כן תעשה לו כמדתו מעיל: והעלתה. נסמכו הה"א והעי"ן לסבל על קריאת' וקריאת המלה מלרע כי הטע' בתיו: (כ) וברך. כן היה עושה בכל זמן שהיו עולים היה מברך אותם ואומר להם שישים

מצודת דוד

הבשר היה לוקח לעצמו: בו. עם המזלג: הבאים. לזבוח: (טו) גם בטרם. גם לפעמים בא קודם הקטרת האימורין בשוד שלא בשלו את הבשר ושאל בשר חי תלופי המבושל: (טז) קטר יקטירון. יקטירו את החלב בתחלה כמו בכל עת ואח"ז תקח לך כאשר תרצה או חי או מבושל: כי עתה. תן לי מיד ואם לא היה קודם הקטרה: (יז) הנערים. משרתי הכהן: כי נאצו. כי בני עלי בזו מנחת ה' ומהם למדו הנערים לחטוא עוד יותר בדבר בזיון הקדשים: (יח) ושמואל משרת וכו'. ולא למד ממעשיהם: את פני ה'. ולמעלה אמר את פני עלי להגיד שלאחר שנגדל לא הוצרך עוד לעלי להורות: נער. ר"ל עם שהיה עדיין נער היה חגור אפוד בד כדרך החשובים עובדי ה': (יט) מימים ימימה. בכל שנה ושנה העלתה לו מעיל חדש לפי אורך גופו שנגדל בכל שנה ושנה: זבח הימים. מה שהרגיל לזבוח בכל שנה: (כ) וברך עלי. בראותו את שמואל הולך וגדל בעבודת ה'

מצודת ציון

(טו) חי. דבר שלא נתבשל קרוי חי: (טז) כיום. ר"ל כעת וכן כיום הכפורים (במדבר ח): בחזקה. בכח ובע"כ: (יז) נאצו. הוא ענין כעס כמו נאצות גדולות (נחמיה ט) והושאל אל הבזיון כי המבזה לפי הוא מכעיסו: מנחת. המלה הזאת כוללת כל הקרבנות שהמה כמנחה ולדורון: (יח) אפוד. מלבוש דומה קצת לאפוד של כה"ג ויחגרו בו עובדי ה' להשתנות משאר בני אדם וכן נאמר בדוד כשהלך לפני הארון ודוד חגור אפוד בד (ש"ב ו): בד. פשתן: (יט) ומעיל. מלבוש דומה קצת למעיל

אֲשֶׁר שָׁאַל לַיהוָה וְהָלְכוּ לִמְקוֹמוֹ׃
כא כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־חַנָּה וַתַּהַר וַתֵּלֶד
שְׁלֹשָׁה־בָנִים וּשְׁתֵּי בָנוֹת וַיִּגְדַּל
הַנַּעַר שְׁמוּאֵל עִם־יְהוָה׃
כב וְעֵלִי זָקֵן מְאֹד וְשָׁמַע
אֵת כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן בָּנָיו לְכָל־
יִשְׂרָאֵל וְאֵת אֲשֶׁר־יִשְׁכְּבֻן אֶת־
הַנָּשִׁים הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃
כג וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תַעֲשׂוּן כַּדְּבָרִים
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ אֶת־דִּבְרֵיכֶם
רָעִים מֵאֵת כָּל־הָעָם אֵלֶּה׃ כד אַל בָּנָי
כִּי לוֹא־טוֹבָה הַשְּׁמֻעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי
שֹׁמֵעַ מַעֲבִרִים עַם־יְהוָה׃ כה אִם־יֶחֱטָא
אִישׁ לְאִישׁ וּפִלְלוֹ אֱלֹהִים וְאִם לַיהוָה

דִּשְׁאֵל קֳדָם יְיָ וַאֲזַלוּ
לְאַתְרֵיהוֹן׃ כא אֲרֵי עַל
דְּכַרְנָא דְחַנָּה קֳדָם יְיָ
וְעַדִּיאַת וִילֵידַת תְּלָתָא בְנִין
וְתַרְתֵּין בְּנָן וּרְבָא רַבְיָא
שְׁמוּאֵל מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ׃
כב וְעֵלִי סִיב לַחֲדָא וּשְׁמַע
יָת כָּל דַּעֲבְדִין בְּנוֹהִי לְכָל
יִשְׂרָאֵל וְיָת דִּי שָׁכְבִין יָת
נְשַׁיָּא דְאָתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כג וַאֲמַר
לְהוֹן לְמָא תַעְבְּדוּן
כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא
שָׁמַע יָת פִּתְגָמֵיכוֹן בִּישִׁין
מִן כָּל עַמָּא אִלֵּין׃ כד לָא
בְנַי אֲרֵי לָא תַקְנָא שְׁמוּעֲתָא
דִּי אֲנָא שָׁמַע דְּרַנְנִין עַמָּא
דַיְיָ׃ כה אִם יְחוּב גְּבַר
לִגְבַר הֲלָא יֵיתוּן לִקְדָם דִּינָא וְיִשְׁמַע מִלֵּיהוֹן וְיִפְלֵי בֵינֵיהוֹן וְאִם קֳדָם יְיָ יְחוּב גַּבְרָא

רשי

לך יהו מן הנדקת הזו וסרי זה מקרא מסורס : (כב) אשר ישכבון. כמשמעו ורבותינו אמרו מתוך ששהו את קיניהן והם היו ממתינות עד שתראן קיניהן קריבין מעלה עליהם כאלו שכבום : (כד) אשר אנכי שומע מעבירים עם ה'. שמועה שעם ה' מעבירים עליכם לי ויעבירו קול במחנה (שמות לו) מוציאים עליכם קול שמועה לא טובה : (כה) ופללו. לי משפט כמו ונתן בפלילים (שם כא): אלהים. דיין

רדק

שישים ה' לכם זרע שיהיו עמהם כי שמואל כבר נתנוהו לה' ותחתיו יתן לכם זרע וזהו תחת השאלה אשר שאל כל אחד מהם אלקנה ואשתו והשאלה הוא שמואל ולה' כמו מה' או יהיה פירושו תחת השאלה אשר שאלו כי כבר נתנוהו לה' והיו צריכין לבנים אחרים שיגדלו עמהם וישרתום לעת זקנתם וי"ת זרע בנין כשרין : למקומו. ולא אמר למקומם נראה כי הרמתה היתה מקומו ולא מקומה כי חנה היתה משפחתה מעיר אחרת : (כא) כי פקד. טעם למה שאמר והלכו למקומו כלומר הלכו בטוחים בברכת עלי שברכם וכן היה להם כי פקד ה' אותה : עם ה'. משמש כתרגומו משמש קדם ה' : (כב) זקן מאד. אמר זה להודיע כי עלי לא היה משמש בכהונה מרוב זקנותו לפיכך היו עושין בניו מה שהיו עושי' בדברי הכהונה ואע"פ שכהן אינו נפסל בשנים אם הזקין בשנים הרבה שירתת הוא נפסל על עלי נאמר זקן מאד מלמד שהגיע לעת הרתת. ישכבון. כמשמעו ויש מרבותינו ז"ל שפירשוהו שלא כמשמעו ואמרו שלא היו שוכבין עמהם אלא ע"י שהיו מעלות קרבניהן לשילה והיו הם משהים אותן ומלינים אותם חוץ לבתיהם לילה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו שכבום : הצובאות. הנשי' היולדות הבאות לשילה בקרבן כמו שכתוב בתורה שהיולדות צריכות קרבן וקראו בלשון צבא וכן בלויים הבאים לעבודת אהל מועד אמר לצבוא צבא לפי שהבאי' לעבוד' האל לביתו באים צבא וחיל שנאספין מזה ומזה לבא שם וכן הנשים היולדות נאספות להביא קרבנותיהן לפיכך אמר הצובאות וכן אמר במראות הצובאות והתרגום בשניהן דאתיין לצלאה ומה שאמר בשניהם פתח אהל מועד לפי שלא היו נכנסות הנשים באהל מועד וקרא בית ה' אשר בשילה אהל מועד לפי שלא היה עליו תקרה אלא היריעות מלמעלה : (כג) העם. אלה הבאים לזבוח גם בני העיר שילה : (כד) מעבירים עם ה'. שאתם מעבירים עם ה'. מלבא באהל מועד מפני החמס שאתם עושים להם בקרבנותיהם וי"ת דרננין עמא דה' כלומ' מעבירים עם ה' קול עליכם ומרננים אחריכם : (כה) ופללו אלהים. ישפטנו הדיין וי"ת אם יחוב גבר לגבר הלא ייתון לקדם דיינא וישמע מליהון ויפלי ביניהון נראה כי פירוש פללו מתרגום ובערת ותפלי : מי יתפלל

רלבג

לו זרע מן האשה תחת השאלה אשר שאל לה' כל אחד מהם והלכו אחר זה למקום אלקנה וידמה שזאת הברכה היתה שנה בשנה מפני ראות עלי טוב תכונת הנער והיותו גדל וטוב גם עם אלהים וגם עם אנשים כמו שזכר אחר זה : (כב) עוד ספר כי עלי היה זקן ושמע החמס שהיו עושין בניו לכל ישראל מענין לקיחתם מהם הבשר המבושל או החי באופן הקודם. ושמע גם כן את אשר ישכבון הנשים הצובאות פתח אהל מועד. וראוי שתדע שאין הכונה בזה הענין המשגל שאם היה הענין כן היה ראוי שיגנה הנביא שבא לעלי בני עלי על זה החטא העצום ולא מצאנו שגנה אותם רק על החטא שזכר תחלה ולזה יהיה הרצון בזה כי הנשים הצובאות פתח אהל מועד מצד הבאתם קיניהן והם הזבות והיולדות הם היו מתעצלין בהקרבת קרבניהן באופן שהיו שוכבין וקיניהן לא קרבו ובזה האופן היו שוכבין את הנשים שלא הקריבו קרבנותיהן בדרך שיכלו ללכת לבתיהן וזהו פירוש נאות מאד לפי הלשון ולפי הענין ובדרך זאת הבינו רז"ל זה הפסוק ר"ל שלא שכבו עמהן אבל היו שוהין קיניהן : (כג) ואמר להם על זה עלי כי לא טובה השמועה והקול שהיו מעבירין עליהם עם ה' כי הם היו חוטאים בזה לה' ובוזים בקרבנותיו באופן שזכרנו : (כה) אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים. ר"ל ישפטהו הדיין ובזה הדרך יתקן את אשר עותו כי הדיין אינו לובש קנאה על זה החטא כי לא לו חטא ויראה זכותו לפי מה שאפשר. ואולם אם לה' יחטא איש הנה אין בזה תקון כי אין שם שופט על זה זולת השי"ת והוא יענשהו כי לו חטא וילבש קנאה על זה דרך משל כאמרו כי אנכי ה' אלהיך אל קנא והיה בחטא זה ע"א שהיה החטא לשי"ת : והנה לא היו שומעים בקול אביהם לקבל תוכחת כי השי"ת היה חפץ להמיתם על אלו החטאים כדי שירחקו מהם הבאים אחריהם ולא יפסידו כוונת התורה בענין הקרבנות כמו שהמית נדב ואביהוא לזאת הסבה כמו שבארנו לדברי התורה . או היה זה הענין מהעדר קבולם התוכחה מיוחס לשם ית' במקרה להיותו סבת כל הדברים כאמרו ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה'. או יהיה הרצון בזה כי היה לבני עלי חטא אחר היה ראוי שימיתם השי"ת עליו אף על פי שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי וזה כי הם לא ידעו את ה' הנה הספק מה שכוון בענין העבודה והנה אף על פי שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי היה המות ראוי להם כי הם לא הרגישו בענין הקרבנות מה שנכנס לעבודת

פי' רבי' ישעיה

(כ) תחת השאלה אשר שאל לה'. כי לא שאלה חנה בן אחר ולא יותר אלא שתעשה בנים ואף על פי שילדה שמואל היה מברכה עלי ברוח הקדש שיהיו לה בנים אחרים וזהו שכתוב לפנים כי פקד. מודיעך שנתקיימה ברכתו כי ברוח הקדש היה מברכה כברכת יצחק ליעקב ויעקב לבניו. ושאל עולה על לב חנה כמו ותכל דוד שעולה על נפש דוד : (כד) מעבירים עם ה'. ת"י דרננין עמא דה' : (כה) אם יחטא איש לאיש ישפטנו הדיין ויפייס את התובע. אבל אם יחטא איש לבורא מי יפייס לבורא ויתפלל

מצודת דוד

ברך את אלקנה אביו ואת אשתו שישים ה' לו עוד זרע ממנה ויהיה כשמואל : תחת. בעבור זכות השאלה אשר כל אחד מכם שאלו לה' כמ"ש למעלה הוא שאול לה' בשכר זה יהיה לכם עוד זרע : והלכו למקומו . מיד אחר ברכת עלי ולא שהו שם עוד שלא לבטל מפ"ו כי אכסניא אסור בתשמיש המטה ובטוחים היו בברכת עלי שיהיה להם עוד זרע : (כא) כי פקד ה'. ר"ל וכאשר ברך כן היה כי פקד ה' וכו' : ויגדל הנער שמואל. ר"ל אולם לבד שמואל היה הלוך וגדל עם ה' ובביתו ולא כן אחיו כי גדלו עם אביהם ולא הגיעו למעלת שמואל : (כב) ועלי זקן מאד . אמר זה להצדיק מעט את עלי על מה שלא היה מייסר את בניו כי בעבור שהזקין ותש כחו לא היה יכול לייסרם מעתה : לכל ישראל . לקחת מבשר הזבח בחזקה : ואת אשר ישכבון וכו'. ר"ל היו מתעצלים בהקרבת קני היולדות והזבות הבאות בצבא רב אל אוהל מועד והיו ממתינות על הקרבתן ולא חזרו לשמש את ביתם ושכבו במקום בואן א"כ הם היו משכיבין אותן במקום בואן ולחטא יחשב להם על שבטלו בעליהן מפ"ו : (כג) את דבריכם . מה שמדברים עליכם דברים רעים : מאת כל העם . מוסב למעלה לומר אשר אנכי שומע מאת כל העם אלה והם הבאים לזבוח : (כד) אל בני . אל תעשו מעתה כדברים האלה : כי לא טובה וכו'. השמועה שאני שומע מה שעם ה' מוציאים עליכם קול הנה לא טובה היא ולחטא יחשב ולזה מנעו עצמכם מלעשותם עוד : (כה) אם יחטא וכו'. ור"ל ומה כשהאדם חוטא לחבירו שקובל הוא לפני השופט ושפט משפט ולא היה א"כ נעשה בלא משפט

מצודת ציון

למעיל של כהן גדול : (כא) פקד. ענין זכרון והשגחה : (כב) ישכבון. ר"ל משכיבין : הצובאות. מלשון צבא ור"ל הרבה כאחת : (כד) מעבירים. ענין הוצאות קול כמו ויעבירו קול במחנה (שמות לו) : (כה) ופללו יתפלל. ענין משפט כמו ונתן בפלילים (שם כא) : הנגלה

תולדות אהרן ועלי זקן. (סוטה טז) : ושמע. זוכר ויפלא : מעבירים. שבת נה : אל בני. (סוריות מז) : אם יחטא. יומא פז (סוטה יז) :

יֶחֱטָא אִישׁ מִי יִתְפַּלֶּל־לוֹ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל אֲבִיהֶם כִּי־חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתָם׃ כו וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל הֹלֵךְ וְגָדֵל וָטוֹב גַּם עִם־יְהוָה וְגַם עִם־אֲנָשִׁים׃ כז וַיָּבֹא אִישׁ־אֱלֹהִים אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל־בֵּית אָבִיךָ בִּהְיוֹתָם בְּמִצְרַיִם לְבֵית פַּרְעֹה׃ כח וּבָחֹר אֹתוֹ מִכָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִי לְכֹהֵן לַעֲלוֹת עַל־מִזְבְּחִי לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לָשֵׂאת אֵפוֹד לְפָנָי וָאֶתְּנָה לְבֵית אָבִיךָ אֶת־כָּל־אִשֵּׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כט לָמָּה תִבְעֲטוּ בְּזִבְחִי וּבְמִנְחָתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי מָעוֹן וַתְּכַבֵּד אֶת־בָּנֶיךָ מִמֶּנִּי לְהַבְרִיאֲכֶם

ד'
כ'
ג'. ה' קמץ וסימ' שמואל עליא בחירא רהט ואשכח חכמתא
ג' כ' הס'וא' מ"ע
כ' מטעים.ה'
כ"ד
ט' כתיב יו"ד
ל'. ד'וכל בוסקרת'דכו'
ל'

מְמַן יִבְעֵי וְיִשְׁתְּבִיק לֵיהּ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימַר אֲבוּהוֹן אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְקַטָּלוּתְהוֹן׃ כו וְרַבְיָא שְׁמוּאֵל אָזִיל וְסָגֵי וּשְׁמֵיהּ טָב וְתַקְנָן אוֹרְחָתֵיהּ קֳדָם יְיָ וּתְרִיצִין עוֹבָדוֹהִי בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ כז וַאֲתָא נְבִיָּא דַּייָ לְוַת עֵלִי וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִתְגְּלָאָה אִתְגְּלֵיתִי לְבֵית אֲבוּךְ כַּד הֲווֹ בְּמִצְרַיִם וּמְשַׁעְבְּדִין לְבֵית פַּרְעֹה׃ כח וְאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ מִכָּל שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי כָּהֵין לְאַסָּקָא קוּרְבָּנָא עַל מַדְבְּחִי לְאַקְטָרָא קְטוֹרֶת בּוּסְמִין לְמִלְבַּשׁ אֵפוֹד לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וִיהָבִית לְבֵית אֲבוּךְ יָת כָּל קוּרְבָּנַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כט לְמָא אַתּוּן אַנְסִין בְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וּבְקוּרְבָּנֵי דְּפַקְּדִית לְקָרָבָא קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וְיַקַּרְתְּ יָת בְּנָךְ קֳדָמַיתָא לְאוֹכָלוּתְהוֹן מֵרֵישׁ כָּל

בסדר משפטים. ולא ישמעו ד' וסי' נמסר בסדר שמות: וטוב ה' קמצין בקריאה וסי' ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר. והנער שמואל. ושמו שאול בחור וטוב: וימצאו מרעה שמן. הוספת חכמה וטוב. וסי' בלשון תרגום שמואל טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא. ונמסר גם בריש וירא:

תולדות אהרן כי חפץ ה' נדה ע: הנגלה נגליתי. מגלה כט (תענית סד): ובחר אותו. (ע"ג לט):

רשי

דין: כי חפץ ה' להמיתם. שכבר נחתם גזר דין אבל קודם שנחתם גזר דין נאמר כי לא אחפוץ במות המת (יחזקאל יח): (כז) ויבא איש אלהים. זה אלקנה: הנגלה נגליתי אל בית אביך. מכאן שנתנבא אהרן במצרים. ומה היא הנבואה הוא שנאמר (יחזקאל כ) ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו: הנגלה נגליתי. הידעתם כי הטובה הזאת והגדולה הזאת נתתי לאהרן: (כט) אשר צויתי מעון. אשר צויתי במעוני: להבריאכם מראשית וגו'. הרי זה מקרא מסורס ותכבד את בניך ממני לעמי לעיני עמי כבדת את בניך ממני ומהו הכבוד להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל קדמה סעודתכם לסעודתי כמה שנאמר גם בטרם יקטירון את החלב וגו'. להבריאכם לשון סעודה כמו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם

רדק

יתפלל לו. מי יתפלל בעבורו כלומר מי יכנס למשפט בעבורו עם השם ית'. ויש לפרשו לשון תפלה ובקשה על דעת יונתן שתרגמו כן ממן יבעי וישתביק ליה: כי חפץ ה' להמיתם. על דרך השמן לב העם הזה ואמר עד אשר אם שאו ערים וכן ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו אמץ את לבבו והטעם כי כשיגדיל האדם לחטוא ימנע האל ממנו דרכי התשובה כדי שיקבל עונשו והנשארים יראו וייראו אבל הרשע שלא הרבה לחטוא יפתחו לו דרכי התשובה אם רוצה לשוב ועליו נאמר כי לא אחפוץ במות המת כשיטו וחיו ואפילו ירבה הרשע לחטוא אם שב אל ה' בכל לבבו ומראה לבני אדם גם כן תשובתו שלימה ואוחז הדרך הטובה בכל נפשו ובכל מאודו באמת תקובל תשובתו שלימה ויהיה לו סיוע אלהי בתשובה אבל בוחן לבבות יודע האמת וראה בבני עלי כי לא היה לבבם שלם ואפילו ישמעו לקול אביהם ויסורו מדרכם הרעה ידע כי לא יעשו זה בכל לבם לפיכך חפץ שלא ישמעו לקול אביהם ויענשו וימותו ברשעם כדי שיאמרו בני אדם רשעים היו אלה וראוים היו לעונש הזה ויצדיקו עליהם את הדין. ורבותינו הקשו אלה הפסוקים ואמרו כתיב כי חפץ ה' להמיתם וכתיב כי לא אחפוץ במות המת ותירצו כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין: (כו) הולך וגדל וטוב. כמו שהיה גדל כן היה מטיב דרכיו וי"ת וטוב ושמיה טב: גם עם ה' וגם עם אנשים. כתרגומו ותקנן אורחתיה קדם ה' ותריצין עובדוהי בגו בני אנשא: (כז) ויבא איש האלהים. רבו' אמרו כי הוא אלקנה אבי שמואל כי נביא היה והיה מכלל ארבעים ושמנה נביאי' שנתנבאו לבני ישראל: הנגלה. מקור בתשלומו עם נון נפעל כמו נשאל נשאל דוד והה"א לתמיה' והמפרשים פירשו הה"א לאמת הדבר כפשוטו של עניין וכן ה"א הרצחת גם ירשת. ואדוני אבי ז"ל פירשו לתמיהה והוא קשור עם סוף הענין וכן ה"א הנגלה נגליתי אל בית אביך ובחו' אותו כדי שתבעטו בזבחי ובמנחתי למה תבעטו בזבחי והנכון בעיני כי תלא זאת הה"א לתחלת הדברים לשמוע החשוב' ואע"פ שהדבר ידוע וכן במלות השאלה כמו אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו נה לך הים וכן הה"א שהיא לשאלה גם כן כמו הנגלה נגליתי וכן הרצחת וגם ירשת המן הסלע הזה הראית כי נכנע אחאב: אל בית אביך. אהרן ומשה שהיו נביאי ה' במצרים: לבית פרעה. כתרגומו ומשעבדין לבית פרעה: (כח) לעלות על מזבחי. משפטו להעלות מבנין הפעיל כלומר להעלות עולות: (כט) למה תבעטו בזבחי. כי המבזה הדבר בועט בו ברגליו כך אתם תבזו הזבח והמנחה שתראו שאינם באי' הזבחים והמנחות אלא להבריאכם והנה' זה בזיון הקדשים וכאילו תבעטו בהם ותרחיקום כי בעבורכם נמנעים ישראל מלהביא: אשר צויתי מעון. כלומר במעוני וכן הנמצא בית ה' כמו בבית ה': ותכבד. שלא גערת בהם ולא מנעתם מעשות

רלבג

לעבודת הש"י ולא חשבו בהם תכלית אחר זולת השמנת גופם וכבר דקדקה התורה שתהיה הכונה בהם לה' ולזה הרחיקה שתויי יין מן ההקרבה שאי איפשר שתהיה כוונתם שלימה כ"ש שאשר לא ידעו את ה' ירוחקו מן ההקרבה ולזה היה רצון השם יתברך שימותו בני עלי כדי שידקדקו הבאים אחריהם בכונת הקרבנות וידעו שאין הכונה בהם השמנת גופם כמו שחשבו אלו: (כז) ויבא איש האלהים אל עלי. אמרו שהוא אלקנה אולי היה זה מקובל אצלם והנה לא מצאנו לו נבואה במקום אחר ואפשר שנא' כי הוא פנחס כמו הענין בנבואות הנזכרות בס' שופטים וידמה שפסק' נבואתו מעלי מצד הזקנה ולזה הוצרך שיבא לו איש האלהים: הנגלה נגליתי. אין הה"א ה"א התימה אבל הוא ה"א האמתית כמו ה"א הלבן מאה שנה כמו שפירשנו שם וכבר נגלה הש"י לאהרן בהיות ישראל במצרים והיה מוכיח ישראל כמו שנזכר בספר יחזקאל ולזה אמר הש"י הנה השפעתי לאהרן שפע הנבואה ולא הספיק זה אבל בחרתי אותו לכהן מכל משפחות ישראל להקריב על המזבח ולהקטיר על המזבח הפנימי ולשאת לפני בגדי כהונה גדולה לספרות עליהם רוח נבואה באמצעות האורים והתומים ואני עשיתי להם כל הטובה הזאת ולמה אתם בועטים בזבחי ובמנחתי אשר צויתי במעון

פי' רבי ישעיה

ויתפלל בעדו שימחול לו אם לא ישוב החוטא מדרכו הרעה. ונפל דגשות למד ופללו להקל: (כז) הנגלה נגליתי. דרך הה"א לבא יתירה בענין זה כמו הכמכ' מכהו הכהו הנקל לכתו בחטאת ירבעם: (כט) תבעטו בזבחי. לשון ביזוי כאדם שמבעט הדבר ברגלו ומבזהו: אשר צויתי מעון. חסר בי"ת: להבריאכם מראשית

מצודת דוד

משפט ועכ"ז שופטו גם אלהים אם הטעה את השופט ויצא המשפט מעוקל. ואם לה'. ר"ל ומכ"ש כשהאדם חוטא לה' וכי מי הוא אשר ישפוט את החוטא הלא בודאי הוא בעצמו שופט משפטו ואיך לא תיראו מפניו אם הוא הבעל דין והדיין. כי חפץ ה' להמיתם. על כי הרבו לפשוע ולזה חיזק לבבם: (כו) הולך וגדל.

מצודת ציון

(כז) הנגלה. היא כה"א השאלה: (כח) לעלות. להעלות: אשי. הם מתנות כהונה שהמה מותר מאשי המזבח: (כט) תבעטו. הוא ענין בזיון והמשיל לבהמה הבועטת ברגליה וכן וישמן ישורון ויבעט (דברים לב): מעון. במעון ר"ל במשכן מקום מדורי כמו אהבתי מעון ביתך (תהלים כו): להבריאכם. ענין שומן כמו ועגלון איש בריא

בחכמה וביראת ה': וגם עם אנשים. שהיתה דעתו מעורבת עם הבריות ומקובל להם וסמכו כאן לומר שהיה מקובל גם לבני עלי ולא חשדוהו שהוא המביא דבתם רעה אל אביהם: (כז) איש אלהים. ארז"ל שהוא אלקנה אבי שמואל: הנגלה נגליתי. ר"ל אם האמת הוא אשר נגלה אל אהרן הלא ידוע הוא לכל: אל בית אביך. זה אהרן שניבא במצרים ואומר להם איש שקוצי עיניו וגו' ובגלולי מצרים וגו' (יחזקאל כ): לבית פרעה. תחת המשעבדין לבית פרעה: (כח) ובחור אותו. עוד היטבתי עמו שבחרתיו לכהן לי: (כט) למה תבעטו. ר"ל ואם תמנה כל הטובות האלה עשיתי עם בית אביך למה תבעטו אתם בזבחי וכו' [illegible] אשר צויתי מעון. להקריב במעוני והוא המשכן: ותכבד. העשה כבוד לבניך יותר ממני: להבריאכם. להשמין אתכם מראשית וכו' ולא תמתינו עד יקטירו החלב:

מֵֽרֵאשִׁית כָּל־מִנְחַת יִשְׂרָאֵל לְעַמִּֽי׃ ל לָכֵן נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר אָמַרְתִּי בֵּֽיתְךָ וּבֵית אָבִיךָ יִתְהַלְּכוּ לְפָנַי עַד־עוֹלָם וְעַתָּה נְאֻם־יְהוָה חָלִילָה לִּי כִּֽי־מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָֽלּוּ׃ לא הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְגָֽדַעְתִּי אֶת־זְרֹעֲךָ וְאֶת־זְרֹעַ בֵּית אָבִיךָ מִהְיוֹת זָקֵן בְּבֵיתֶֽךָ׃ לב וְהִבַּטְתָּ צַר מָעוֹן בְּכֹל אֲשֶׁר־יֵיטִיב אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹֽא־יִהְיֶה זָקֵן בְּבֵיתְךָ כָּל־הַיָּמִֽים׃ לג וְאִישׁ לֹֽא־אַכְרִית לְךָ מֵעִם מִזְבְּחִי לְכַלּוֹת אֶת־עֵינֶיךָ וְלַאֲדִיב אֶת־

קֻורְבַּן מִנְחַת יִשְׂרָאֵל דְעַמִי׃ ל בְּכֵן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מֵימַר אֲמָרִית בֵּיתָךְ וּבֵית אֲבוּךְ יְשַׁמְשׁוּן קֳדָמַי עַד עָלְמָא וּכְעַן אֲמַר יְיָ קוּשְׁטָא אִינוּן דִינֵי אֲרֵי לִדְמְיַקְרִין קֳדָמַי אֵיקַר וּדִמְבַסְרִין עַל שְׁמִי יִתְשַׁטוּן׃ לא הָא יוֹמַיָא אָתַן וְאֶקְטוֹף יַת תְּקוֹף דְרָעָךְ וְיַת תְּקוֹף דְרָע בֵּית אֲבוּךְ מִלְמֶהֱוֵי סִיב בְּבֵיתָךְ׃ לב וּתְהֵי מִסְתַּכֵּל וּתְהֵי חָזֵי בְּעָקְתָא דְתֵיתֵי עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ בְּחוֹבִין דְחַבְתּוּן קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְשִׁי וּבָתַר כֵּן אַיְתֵי טָבְתָא עַל יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי סִיב בְּבֵיתָךְ כָּל יוֹמַיָא׃ לג וֶאֱנָשׁ לָא אַפְסֵיק לָךְ מִן סְדְבְּחִי לְחַשָׁכָא יַת עֵינָךְ וּלְאַפָּחָא יַת נַפְשָׁךְ

זרעך ח׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר עקב: זרע ג׳ חס׳ בנביאים ובכתובים וסי׳ וגדעתי את זרעך ואת זרע. הכל היום יחרש החרש לזרע. ולא בזרע גדולה ובעם רב. וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ במ״ג מ״ל וסי׳ וגאלתי אתכם בזרוע נטויה. במסות באותות ובמופתים ובמלחמה. וטרף זרוע אף קדקוד. ונמסר גם בסדר וארא: מזבחי ח׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסוף סדר וישמע יתרו:

תולדות אהרן פי׳ מכבדי. אמת ט זוהר וילך: ולא יהיה זקן. סנהדרין יד.

מעשות הרעות: להבריאכם. ולא אמר להבריאם. כי אי אפשר שלא היה עלי אוכל ממה שהיו בניו אוכלים ופירוש להבריאכם להשמינכם וכן ועגלון איש בריא מאד: לעמי. הלמ״ד כלמ״ד הרגו לאבנר והשליטי לאבשלום: (ל) אמור אמרתי. במדרש מתחלה נתתי כהונה לאלעזר הכהן ובניו שנאמר והלבשת אותם את אלעזר בנו ובימי פלגש בגבעה שפקרו ישראל ברוב המצות ומי גרם להם פנחס ואלעזר ושאר הכהנים שהיה להם לסבוב מעיר אל עיר ולהוכיחם ולא עשו כן לפיכך נטלתי כהונה גדולה מהם ונתתיה לך שאתה מבני איתמר ואמרתי שיתהלכו ביתך ובית אביך לפני עד עולם עתה חלילה לי כי מכבדי אכבד בני פנחס שכבד אותי בשטים: ובוזי יקלו. שנאמר ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן וגו׳ כדבר ה׳ אשר דבר אל בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול שהיה מבני פנחס חלילה לי שיתהלכו הם לפני כי אחר שהם בוזי דין הוא שיקלו ועל זרע עלי אמר זה ולא על שאר הכהנים אע״פ שאמר מתחלה ביתך ובית אביך ובכלל בית אביך שאר הכהנים כמו שאמר הנגלה נגליתי לבית אביך והוא אהרן הכהן הוא ובניו שחטאו בכהונה סילק מהם כבוד הכהונה וברית הכהונה וכבוד הכהונה הוא להיות כהן גדול ולא היה בזרעו כהן גדול אלא שפל לאחרים כמו שאמר ספחני נא וברית הכהונה החיים והשלום כמו שאמר לפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל זרע עלי אמר וכל מרבית ביתך ימותו אנשים הפך הברית כמו שהם חללו הברית וכבוד הכהונה: יקלו. ענין קלון ולהבדיל הענין בא קל הקו״ף ודגשת קוף יקלו רודפיכם שהוא ענין קלות ושניהם מבנין נפעל מפעלי הכפל ואמר יקלו ולא אמר אקל כמו שאמר אכבד כי הם יקלו מעצמם בהסתירי פני מהם. ובדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל מצינו שהחמיר הקב״ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו של צדיק מה כתיב ומקלך אאור בכבודו של הקב״ה כתיב ובוזי יקלו ע״י אחרים: (לא) הנה ימים באים. כי לא חלה הקללה על זרע עלי עד שנעשה צדוק כהן גדול: וגדעתי. פי׳ והכרתי: זרועך. חוזק כלומר אורך החיים: מהיות זקן. שימותו בחורים ורבו׳ פירשו חכם כמו והדרת פני זקן ר״ל שלא יהיה מבית עלי סמוך בסנהדרין: (לב) צר מעון. מעון הוא בית ה׳ ופי׳ צר כמו וכעסתה צרתה כי כמו שתי נשים לאיש אחד צרות זו לזו כן שני כהנים בבית המקדש צרים זה לזה לפי שכל אחד נוטל חלקו ואינו צרה בשל חבירו וצר סמוך למעון או פירושו צר במעון: בכל אשר ייטיב. וכל הטוב אשר ייטיב ה׳ את ישראל כשיבנה בית המקדש זרעך יהיה נקלה שם שיהיה גדול עליהם והם שפלים לאחרים וי״ת ותהא מסתכל בעקתא דתיתי על אנש ביתך בחובין דחבתון בבית מקדשי ובתר כן איתי טבתא על ישראל: (לג) לכלות את עיניך

לחם (שמואל ב יג): לעמי. מוסב על ותכבד את בניך ממני להבריאכם לעמי שהם נכבדים ממני ובמה הבריאום להבריאכם מראשית מנחתי: (ל) אמור אמרתי. שני פעמים ספקתי גדולה לבני איתמר בבני גרשון ובבני מררי נאמר ביד איתמר בן אהרן הכהן (במדבר ד) ועלי מבני איתמר היה זו ראיתי במדרש שמואל. ולשון הנוגע מז״ה שמעתי. אמור אמרתי ביתך ובית אביך וגו׳ מתחלה נתתי כהונה גדולה לאלעזר הכהן שנאמר והפשט את אהרן את בגדיו וגו׳ (במדבר כ׳) ובימי פלגש שפקרו ישראל ברוב המצות ומי גרם להם פנחס וכיוצא בו שהיה להם לסבב מעיר אל עיר ולהוכיחם נטלתי הכהונה גדול׳ מהם ונתתיה לך שמבני איתמר אתה ואמרתי יתהלך לפני עד עולם שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו עד עולם: כי מכבדי אכבד. את בני פנחס שכבד אותי בשטים (במדבר כ״ה) וכן היתה בימי שלמה כשנבנה בית המקדש ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה׳ כדבר ה׳ אשר דבר אל בית עלי (מלכים א ב) ונעשה צדוק כ״ג תחתיו שהיה מבני פנחס שכן נתייחסו בדברי הימים: ובוזי יקלו. מאליהם משאסתלק מהם: (לא) וגדעתי את זרועך. החוזק שיש לכם בביתי שאתם אומרים ואם לא לקחתי בחזקה: (לב) והבטת צר מעון. וראית צרתך בצלדך בתוך מעוני כאשה הרואה צרתה עמה בבית: בכל אשר ייטיב את ישראל. כשיבנה בית עולמים בימי שלמה ותהא שובחת של ישראל שלימה כמה שנאמר שם לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב (מלכים א ח) יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים ונאמר וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כל ימי שלמה (שם ה): ולא יהיה זקן בביתך. מדה כנגד מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמנן בטרם יקטירון את החלב אף אתם תמותון בלא זמן: (לג) ולאדיב. כמו ולדאיב

פי׳ רבי ישעיה

מראשית כל מנחת ישראל לעמי להבריאכם אינו יוצא באחר. אע״פ שהוא כבד. לעמי. עולה על ותכבד בניך ממני שכבדתם לנגד עמי ממני שלא מחית בידם: (לא) הנה ימים באים. בימי שלמה שגירש את בני עלי מכהונה גדולה. וכתיב שם כדבר ה׳ אשר דבר על בית עלי: (לב) והבטת צר מעון. תביט צר שלך שיכהן בכהונה גדולה במעוני והב׳ חסר: (לג) ואיש לא אכרית

רלבג

במעון שהיה במעון הידוע ואחר זה תזכו במתנות משולחי ואתם מכבד את בניך ממני וזה שהם לוקחים תחלה מהזבח והמנחה קודם שיקריבו מהם כאשר היה הרצון להשמינכם מראשי׳ כל מנחת ישראל שהיה ראוי להיות לי בעבור עמי שיקחו בו תועלת כמו שבארנו בדברינו לדברי התורה ואתם משימים התועלת שכוון לעמי בזה הענין להשמינכם. והנה יקחו ישראל תועלת במה שיאכלו הכהנים כשישתמשו בו באופן הראוי כי הם יורו משפטי הש״י ליעקב ותורתו לישראל: (ל) מכבדי אכבד. ר״ל פינחס שכבד הש״י בקנאו את קנאת הש״י בשטים ולזה השיב הכהונה הגדולה לו בימי שלמה כי היה צדוק כהן גדול תחת אביתר שהיה מבית עלי שהיה מבני איתמר כמו שנזכר בדברי הימים כי אחימלך בן אביתר היה מבני איתמר: (לא) מהיות זקן בביתך. ירצה בזה שלא יהיה בהם מי שיזקין אבל ימותו בחורים: (לב) והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל. ר״ל שכבר תביט מקום צר דחוק לך בכל הטוב אשר ייטיב ה׳ את ישראל ולא יהי׳ בך לו חלק לשמח בו: ולא יהי׳ זקן בביתך כל הימים. ר״ל שלא ימצא חכם בביתו כל הימים כמו שהוא עתה שהיה בו עלי שהיה חכם ונביא: (לג) ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי. כדי שיראו ברעתם בהיותם תחת כהן מושל עליהם תחת אשר הית׳ לכם הממשלה עלי

מצודת דוד

החלב כמ״ש למעלה: לעמי. אשר מובא לצורך עמי לרצות להם ולא להשמין אתכם (ועל שלא הוכיח את בניו כראוי כללו עמהם): (ל) ובית אביך. הם בני איתמר: יתהלכו לפני. ר״ל ישמשו בכהונה גדולה. כי מכבדי. מי שהיה מכבד אותי אכבדו גם אני ר״ל אחזיר שמוש הכהונה לבני פנחס בן אלעזר שכיבד אותי בשטים בקנאו את קנאתי: ובוזי. הם בני עלי שביזו את המקום יקל כבודם וכן היה בימי שלמה כי גירש את אביתר מכהן לה׳ שהיה מזרע עלי וכיהן צדוק תחתיו שהיה מזרע פינחס: (לא) וגדעתי. אכרית חוזק ממשלתך: מהיות זקן. ר״ל מושל ושר כי המושלים והשרים נקראו זקני העם: (לב) והבטת צר מעון. ר״ל זרעך יראה צרתו במעון כי יהיה כה״ג אחר לא מהם (וכל׳ שאלה קראו צר עם כי לא יהיה בזמן אחד כי אין כה״ג כ״א א׳): בכל אשר ייטיב. בכל הימים אשר ייטיב ה׳ לישראל להיות המקדש על מכונו יביט צר במעון: (לג) ואיש

מצודת ציון

בריא (שופטים ג): (ל) חלילה. מלשון חולין וגנאי: יקלו. סוף הפך הכבוד: (לא) וגדעתי. אכרית כמו ואשריהם תגדעון (דברים ז): זרועך. ענין חוזק כי החוזק הוא בזרוע: (לב) והבטת. ענין ראיה והסתכלות: צר. כמו שתי נשים לאיש אחד תקראנה צרות כ״כ יקראו שני כה״ג זה לזה בלשון צר: מעון. במעון: (לג) לכלות. המצפה לדבר ואינו בא קרוי כליון עינים בל׳ מקרא: ולאדיב

נַפְשֶׁךָ וְכָל־מַרְבִּית בֵּיתְךָ יָמוּתוּ אֲנָשִׁים׃ לד וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־שְׁנֵי בָנֶיךָ אֶל־חָפְנִי וּפִינְחָס בְּיוֹם אֶחָד יָמוּתוּ שְׁנֵיהֶם׃ לה וַהֲקִימֹתִי לִי כֹּהֵן נֶאֱמָן כַּאֲשֶׁר בִּלְבָבִי וּבְנַפְשִׁי יַעֲשֶׂה וּבָנִיתִי לוֹ בַּיִת נֶאֱמָן וְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי־מְשִׁיחִי כָּל־הַיָּמִים׃ לו וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר בְּבֵיתְךָ יָבוֹא לְהִשְׁתַּחֲוֺת לוֹ לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף וְכִכַּר־לָחֶם וְאָמַר סְפָחֵנִי נָא אֶל־אַחַת הַכְּהֻנּוֹת לֶאֱכֹל פַּת־לָחֶם׃

ג א וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה לִפְנֵי עֵלִי וּדְבַר־יְהוָה הָיָה יָקָר בַּיָּמִים הָהֵם אֵין חָזוֹן נִפְרָץ׃

נ׳ כ״צ ר״פ. נ׳ גס׳ בסיפ׳ נ׳ ו׳ כתיב כן ג׳. נ׳ ל׳ נ׳ ומ״ש ז״נ׳ וכ״כ י״ח. ו׳

וְכָל סַגִּיאוּת בֵּיתָךְ יְמוּתוּן עוּלֵימִין׃ לד וְדֵין לָךְ אָתָא דְּתֵיתֵי לְוָת תְּרֵין בְּנָךְ לְוָת חָפְנִי וּפִנְחָס בְּיוֹמָא חַד יִתְקַטְּלוּן תַּרְוֵיהוֹן׃ לה וַאֲקִים קֳדָמַי כָּהֵין מְהֵימַן דִּכְמֵימְרִי וְכִרְעוּתִי יַעְבֵּד וַאֲקִים לֵיהּ מַלְכוּ קַיָּמָא וִישַׁמֵּשׁ קֳדָם מְשִׁיחִי כָּל יוֹמַיָּא׃ לו וִיהֵי כָּל דְּיִשְׁתְּאַר בְּבֵיתָךְ יֵיתֵי לְאִשְׁתַּפָּלָא לֵיהּ לְמָעָא דִּכְסַף וּפִתָּא דִּלְחֵמָא וְיֵימַר מַנִּינִי כְעַן לַחֲדָא מִמַּטְּרַת כַּהֲנַיָּא לְמֵיכַל פִּתָּא דִּלְחֵמָא׃ א וְרַבְיָא שְׁמוּאֵל מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּחַיֵּי עֵלִי וּפִתְגָּמָא דַּייָ הֲוָה כָּסֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִינּוּן לֵית נְבוּאָה גַּלְיָא׃

מרבית ג׳ בקריאה זסי׳ וכל מרבית ביתך ימותו אנשים. אחצי מרבית חכמתך : מרבית העם. וב׳ ובמרבית תולדות אהרן וכל מרבית. ר״ה יח יבמות קה סנהדרין יד: ספחני נא. סוטה מ שבועות ו:

רשי

ולדאיב : ימותו אנשים . בחורים אינו דומה אבלו של בחור לאבלו של תינוק : (לד) וזה לך האות . שיתקיים הדבר ביום אחד ימותו שני בניך והיא תהיה לך אות שיתקיים כל הפורענות שנאמר לך והבטת צר מעון וכל מרבית ביתך ימותו אנשים : (לה) כהן נאמן . הוא צדוק : (לו) לאגורת כסף , בשביל להשתכר מעה כסף . ממשקלות עשרים גרה הוא (שמות ל) : ספחני. אספני: (א) היה יקר . היה מנוע וכן יקר רוח איש תבונה (משלי יז) מנוע דברים אדם מבין : אין חזון נפרץ . לית נבואה גליא . נפרץ לשון ופרצת ימה וקדמה כראשי״

רלבג

לולי זה החטא ולזאת הסבה לא ימותו בניך בעודם קטנים אבל ימותו בהיותם אנשים בדרך שיראו שפלותם ודלותם בעבודת הכהונה : (לה) כהן נאמן . הוא צדוק שהושם כהן תחת אביתר בימי שלמה : והתהלך לפני משיחי כל הימים . ר״ל לפני המלך אשר יעמוד בעמי : (לו) יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם . ר״ל שיבקש לו שישימהו במשמרות כהונה בעבור דבר מועט שיגיע לו מהתועלת בשביל הכהונה ההיא והיא מעה כסף וככר לחם ויספיק לו לרצותו שיחברו לאחת ממשמרות כהונה כדי שיגיע לו ממנה מעט לחם לאכול וזהו העונש הראוי לבית עלי תחת לקחם אשר לא להם להשמין את עצמם ויסיר הש״י מהם מה שראוי להיות להם בדרך שלא ישאר להם כי אם מעט יוכלו לחיות ממנו בדוחק : (א) והנה הנער שמואל היה משרת את ה׳ לפני עלי שהיה מיישר אותו על זה . והנה היה דבר ה׳ בימים ההם יקר ר״ל שהנבואה היתה מגעת בקושי עד שלא היתה אז נבואה נפתחת אבל היה ענין הנבואה סתום שלא

רדק

עיניך . ר״ל עיני בני בניך אשר יהיו בזמן ההוא וכן ולאדיב את נפשך נפש בני בניך שיהיו בזמן ההוא וזהו כליון עינים שיראו בב״ה כהן נגיד עליהם ויותר גדול יהיה עונש זה משימותו כלן ולא ישאר מהם זכר לפיכך אמר ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי והענין כענין שאמר דוד אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו כי זה נראה העונש הגדול שיחיו ויראו ברעתם וכן שאל משה רבינו ע״ה הרגני נא הרוג ואל אראה ברעתי : ולאדיב את נפשך . הפוך מן דאבון נפש וכן תרגומו ולאפחא נפשך וכן תרגם ומדיבות נפש ומפחן נפש : וכל מרבית ביתך . כענין אשר טפחתי ורביתי טרימינ״ש בלע״ז : ימותו אנשים . בחורים וכת״י עולימין וכן בא באנשים באנשים זקנים כל אחד יתפרש לפי מקומו : (לד) וזה לך האות . כשתראה שני בניך ימותו ביום אחד יתברר לך כי העתיד אשר דברתי על בניך יתקיים : (לה) והקימותי לי כהן נאמן . אמרו כי זה היה צדוק כי לא חלה על זרע עלי הקללה עד שנעשה צדוק כהן גדול וזה היה כשהיה בורח דוד מפני אבשלום שנסתלק אביתר והיה צדוק כהן גדול שנאמר ויעל אביתר ואחר כן אמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ואותו היום נתמנה כהן גדול אבל לא היה כהן גדול עד שנמשח שלמה והוא גם כן נמשח לכהן גדול וקודם היום הזה לא היה מסולק זרע עלי מכהונה גדולה שהרי היה אחיה בן אחיטוב נושא אפוד במלחמת שאול ואחימלך היה כהן גדול בנוב ואביתר בנו היה כהן גדול עד שהוקם צדוק : כאשר בלבבי ובנפשי יעשה . פי׳ שיעשה כל אשר ברצוני וכת״י די במימרי וברעותי יעביד : בית נאמן . פי׳ קיים כמו במקום נאמן כי זרע צדוק היו כהנים גדולים וכן תמצאם מיוחסים בדברי הימים עד עזרא : והתהלך לפני משיחי . הוא וזרעו ואמר לפני משיחי כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו הדרך הטובה ולא היה המלך בא לפני הכהן הגדול אלא כשהיה שואל באורים ותומים כמ״ש ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים אבל בכל עת אחר שירצה המלך לראות הכהן הגדול ולדבר עמו הכהן היה בא לפניו וכן אמר זכריה הנביא וישב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם ופי׳ והיה כהן על כסאו כמו לפני כסאו כמו עומדים עליו נצבים עליו שהוא כמו לפניו וי״ת וישמש קדם משיחי ונראה כי דעתו כמו שפירשנו : (לו) להשתחות לו . כתרגומו לאישתפלא ליה כלומר ישפיל עצמו לפניו ויבקש ממנו על מחיתו : לאגורת כסף . בעבור אגורת כסף והאלף נוספת והוא מן עשרים גרה ותרגומו למעא דכסף כתרגום עשרים גרה עשרים מעין וי״מ אותו מתרגום שכר אגרא : וככר לחם . כתרגומו פיתא דלחמא כלומר חתיכת לחם : ספחני נא . חברני נא כמו ונספחו על בית יעקב מהסתפח בנחלת ה׳ ענין החבור והדבוק : אל אחת הכהונות . אל אחת ממשמרות הכהנים וכת״י מניני כען לחדא ממטרת כהניא : (א) משרת את ה׳ . כבר פירשנוהו : יקר. שלא היו נביאים בישראל תם אין חזון נפרץ שלא היה החזון נפרץ אלא נגדר וסתום ותרגומו הוה כסי ביומיא האינון לית נבואה גליא

פי׳ רבי ישעיה

לך מעם מזבחי . פירוש שישמשו כשאר הכהנים ויכלו עיניהם וידאבו נפשותם כשיראו השררה שלהם לאחרים : ולאדיב . כמו ולדאיב : (לד) וזה לך האות אשר יבוא אל שני בניך . פי׳ מה שיגיע לשני בניך שימותו ביום אחד יהיה לך אות שיגיע אליך הרעה : (לו) לאגרת כסף . האל״ף יתירה והוא לשון גרה : ספחני נא אל אחת הכהונות . ערבני באחת משמרות כהונה וכן ת״י לחדא ממטרת כהניא : (א) אין חזון נפרץ . לא היה מרובה בישראל כמו ופרצת . ויש

מצודת דוד

לא אכרית. מכל וכל מבלי לעבוד מי מהם על המזבח אלא ישמשו במזבח ויראו ברעתם להיות להם כליון עינים ודאבון נפש (ועם שאמר לעלי בלי מכה ויחידי על הזרע ידבר היות כי זרע האדם יחשב כהוא עצמו) : וכל מרבית. כל גדולי ביתך ימותו אנשים לא זקנים ולא קטנים כי אם בחורים שאבלותם מרובה : (לד) וזה לך האות שיתקיים כל דברי הנבואה : אשר יבוא. האות הוא הדבר אשר יבוא אל שני בניך שימותו ביום אחד ובזה תדע שיתקיים הכל : (לה) כהן נאמן. זה צדוק והוא יעשה כאשר בלבבו וכמוהו : בית נאמן. בית קבוע לו ולזרעו אחריו : והתהלך. יטייל לפני המלך לשעשע עמו ועצת שלום תהיה ביניהם : (לו) להשתחות לו. לכהן הגדול אשר יועמד מזרע צדוק : לאגורת כסף. בעבור אגורת כסף וככר לחם אשר יקבל ממנו במתנה : ואמר. המותר בביתך יאמר לו בבקשה ממך אספני וחברני נא אל אחת ממשמרות הכהנים לאכול בזה פת לחם כי יחסר לחם בזולת זה : ג (א) לפני עלי. ר״ל שהיה זריז בעבודת ה׳ לעשותה לפני עלי וקודם לו כי מתחלה הורהו עלי עבודת ה׳ ואח״כ נתחזק מאליו ולבסוף נתעלה יותר עד שזכה לנבואה : ודבר ה׳. כבר דברי הנבואה היה בימים ההם דבר יקר מאוד יותר מבשאר הימים : אין חזון נפרץ. כלומר הנבואה

מצודת ציון

ולאדיב. הוא ספוך כמו ולדאיב והוא מענין צער ותוגה כמו ודאבון נפש (דברים כח): מרבית. ענין גדול כמו אשר טפחתי ורביתי (איכה ב): (לה) נאמן. מתקיים כמו יתד במקום נאמן (ישעיה כב): והתהלך. ענין טיול כמו והתהלכתי בתוככם (ויקרא כו): (לו) לאגורת. האל״ף נוספת והוא כמו גרה שהיא מטבע של כסף והוא מעה: וככר. כך נקרא לחם עגול: ספחני. ענין חבור ודבוק כמו ונספחו על בית יעקב (ישעיה יד): פת. הוא פרוסה כמו פתות אותה פתים (ויקרא ב): ג (א) יקר. חשוב כמו ויקרה נפשי (לקמן כו): חזון. נבואה: נפרץ. מלשון פרצה [illegible]

ב וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא וְעֵלִי ר'
שֹׁכֵב בִּמְקֹמוֹ וְעֵינוֹ הֵחֵלּוּ כֵהוֹת לֹא ועיניו ק'
יוּכַל לִרְאוֹת׃ ג וְנֵר אֱלֹהִים טֶרֶם ג'
יִכְבֶּה וּשְׁמוּאֵל שֹׁכֵב בְּהֵיכַל יְהוָה
אֲשֶׁר־שָׁם אֲרוֹן אֱלֹהִים׃ ג'
ד וַיִּקְרָא יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃
ה וַיָּרָץ אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי
כִּי־קָרָאתָ לִּי וַיֹּאמֶר לֹא־קָרָאתִי שׁוּב
שְׁכָב וַיֵּלֶךְ וַיִּשְׁכָּב׃ ו וַיֹּסֶף יְהוָה קְרֹא ג'. ד'
עוֹד שְׁמוּאֵל וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיֵּלֶךְ אֶל־
עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי וַיֹּאמֶר
לֹא־קָרָאתִי בְנִי שׁוּב שְׁכָב׃ ז וּשְׁמוּאֵל ג'
טֶרֶם יָדַע אֶת־יְהוָה וְטֶרֶם יִגָּלֶה
אֵלָיו דְּבַר־יְהוָה׃ ח וַיֹּסֶף יְהוָה קְרֹא־ ד'
שְׁמוּאֵל בַּשְּׁלִשִׁית וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־
עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי וַיָּבֶן ס'
עֵלִי כִּי יְהוָה קֹרֵא לַנָּעַר׃
ט וַיֹּאמֶר עֵלִי לִשְׁמוּאֵל לֵךְ שְׁכָב וְהָיָה
אִם־יִקְרָא אֵלֶיךָ וְאָמַרְתָּ דַּבֵּר יְהוָה
כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל וַיִּשְׁכַּב
בִּמְקוֹמוֹ׃ י וַיָּבֹא יְהוָה וַיִּתְיַצַּב וַיִּקְרָא ל'. ר'
כְפַעַם־בְּפַעַם שְׁמוּאֵל ׀ שְׁמוּאֵל ד' שמות מוכפלים

ב וַהֲוָה בְּיוֹמָא הָאִינוּן וְעֵלִי
שְׁכִיב בְּאַתְרֵיהּ וְעֵינוֹהִי
שְׁרִיאוּ לְמִכְהֵי לָא יָכִיל
לְמֶחֱזֵי׃ ג וּבוֹצִין בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ עַד לָא טְפָא
וּשְׁמוּאֵל שְׁכִיב בַּעֲזָרַת
לֵוָאֵי וְקָלָא אִשְׁתְּמַע
מֵהֵיכְלָא דַיְיָ דְּתַמָּן אֲרוֹנָא
דַיְיָ׃ ד וּקְרָא יְיָ לִשְׁמוּאֵל
וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ ה וּרְהַט
לְוָת עֵלִי וַאֲמַר הָא אֲנָא
אֲרֵי קְרֵיתָא לִי וַאֲמַר לָא
קְרֵיתִי תּוּב שְׁכִיב וַאֲזַל
וּשְׁכִיב׃ ו וְאוֹסִיף יְיָ לְמִקְרֵי
עוֹד שְׁמוּאֵל וְקָם שְׁמוּאֵל
וַאֲזַל לְוָת עֵלִי וַאֲמַר הָא
אֲנָא אֲרֵי קְרֵיתָא לִי וַאֲמַר
לָא קְרֵיתִי בְּרִי תּוּב
שְׁכִיב׃ ז וּשְׁמוּאֵל עַד לָא
אֲלַף לְמִידַע אוּלְפָן מִן קֳדָם
יְיָ וְעַד דְּלָא אִתְגְּלֵי לֵיהּ
פִּתְגָם נְבוּאָה דַיְיָ׃ ח וְאוֹסִיף
יְיָ לְמִקְרֵי שְׁמוּאֵל
בִּתְלִיתָאָה וְקָם וַאֲזַל לְוָת
עֵלִי וַאֲמַר הָא אֲנָא אֲרֵי
קְרֵיתָא לִי וּסְבַר עֵלִי אֲרֵי
מִן קֳדָם יְיָ מִתְקְרֵי לְרַבְיָא׃
ט וַאֲמַר עֵלִי לִשְׁמוּאֵל אֱזֵיל
שְׁכוּב וִיהֵי אִם יִקְרֵי לָךְ וְתֵימַר מַלֵּיל יְיָ אֲרֵי שְׁמַע עַבְדָּךְ וַאֲזַל שְׁמוּאֵל וּשְׁכִיב
בְּאַתְרֵיהּ׃ י וְאִתְגְּלֵי יְיָ וְאִתְעַתַּד וּקְרָא כִּזְמַן בִּזְמַן שְׁמוּאֵל שְׁמוּאֵל וַאֲמַר

וסי' לא תתן אכלך . ובמרבית ביתך : עינו ח' חס' יו"ר בתרא וסי' ועינו החלו כהות . ולא כדד ממנו ויאמר ח' הוא הטוב . ויברח אבשלום . ועברה העברה לעבור . יקח ויעל. ועיניו את עינו תראינה . יראו עינו כידו . קוץ בעינו : קרא ד' בקריאה וסימ' שמואל . וחברו . חדש ושבת קרא

תולדות אהרן ונר אלהים. קדושין עב עת עקרים מג סו : כי ס' קורא . עקרים מג יא : והיה אם יקרא . שבת קיג : ויבא ס' . שבת קיג סוטה יא :

גליא : (ב) ויהי ביום ההוא . הלילה בכלל היום : במקומו . במקום שהכהנים ישנים לפנים מן הלוים : החלו כהות . להיות כהות כי הוא תואר : לא יוכל לראות . תוספת ביאור ופי' לא יוכל לראות היטב אבל רואה היה שהרי אמר החלו ולא אמר כהו וכן הוא אומר ביעקב אבינו לא יוכל לראות ואח"כ אמר וירא ישראל את בני יוסף וטעם הספור הזה במקום הזה אם עינינו על דרך פשוטו לא מצאתי לו טעם נכון ואם הוא דרך משל ור"ל עיני הלב כלומר רוח הקדש וטעמו שהיתה רוח הקדש הולכת ופוסקת ממנו שלא היתה רגילה אצלו כבתחלה מפני מעשה בניו לפיכך באה הנבואה הזאת אל שמואל ולא באה אליו . ובדרש אומר כהות ממש ואמר כל המעמיד בן רשע עיניו כהות מנא לן מיצחק וכן עלי ולדעת הדרש היה הספור הזה הנה לפי שעתיד לזכור הנבואה שבאה לשמואל על עון בניו : (ג) ונר אלהים טרם יכבה . אב על נרות המנורה אמר היה זה קודם עלות השחר כי הנרות היו דולקים מערב עד בוקר אע"פ שפעמים היו כבות מקצתן בליל' ושמן היו נותנים בהן במדה שהיו דולקים מערב עד בקר וברוב פעמים היו דולקים עד הבקר ונר מערבי בכל זמן היו מוצאים אותו דולק ואמר כי באה נבואה זאת לשמואל קודם שכבו הנרות בעוד לילה כמו זמן קריאת הגבר שהרי אומר אחר כן וישכב שמואל עד הבקר ובדרש אמר כי על נר הנבואה אמר ואמרו וזרח השמש ובא השמש עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק אחד הוא מזריח שמשו של צדיק אחר עד שלא ישקיע שמשו של משה מזריח שמשו של יהושע עד שלא תשקע שמשו של עלי הזריח שמשו של שמואל וזהו שאמר ונר אלהים טרם יכבה : ושמואל שוכב בהיכל ה' . בהיכל ה' דבק עם ונר אלהים טרם יכבה כי הנר היה בהיכל ה' ושמואל היה שוכב במקומו כי שמואל לא היה שוכב בהיכל ה' אלא בעזרת הלוים לפיכך האתנחתא בשוכב לפי שאינו דבק עם בהיכל ה' וכן פירשו רז"ל כי לא יתכן להבין הפסוק כמשמעו שהרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וכל שכן שכיבה וכל שכן בהיכל וכת"י ובוצין בית מקדשא דה' עד לא טפא ושמואל שכיב בעזרת לואי וקלא אישתמע מהיכלא דה' דתמן ארונא דה' . ובדרש ירעם אל בקולו נפלאות תמן תנינן נעלה הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ קפץ הדבר על עלי ודבר על שמואל מבחוץ : אשר שם ארון אלהים . בלא ה"א הידיעה והמסרה לית כוותיה : (ז) טרם ידע את ה' . פי' טרם שידע את ה' היה זה שקרא אליו ולא הבין כי עדיין לא ידע את ה' ולא נגלה אליו דבר ה' בנבואה לפיכך לא היה מבין כי ה' קורא על בן אדם לפיכך קם שלש פעמים אל עלי בטרם ידע : וטרם נגלה . הוא כפול דבר או פי' טרם ידע כי עדיין לא ידע בחכמת האלהית אע"פ שלמד בשאר החכמות כי אילו למד בזאת בחכמה היה מבין ומבחין בקול הנבואה ונראה שכן דעת יונתן שתרגם עד דלא אליף למידע דחלתא דה' : (ח) ויבן עלי. כי בשתי הפעמים חשב

(בראשית כח) : (ג) ושמואל שוכב במקומו . בעזרת הלוים השומרים בית המקדש וכן תרגם יונתן ושמואל שכיב בעזרת לואי : בהיכל ה' אשר שם ארון האלהים : (ד) ויקרא ה' . וקול יצא מהיכל ה' מבית קדשי הקדשים שקרא שמואל סוף המקרא העליון מחובר לראש המקרא התחתון זהו שאמר הכתוב ירעם אל בקולו נפלאות (איוב לז) עלי היה כהן ושומר מבפנים ושמואל היה לוי ושוכב מבחוץ וקפץ הקול דרך עלי לשמואל במסכת תמיד : (ז) טרם ידע את ה' . עדיין לא היה מכיר ענין קול נבואה כל טרם שבמקרא לשון עדיין לא כתרגומו עד לא ואינו לשון לפני וזה יוכיח ועוד כי טרם תיראון (שמות ט) מפורש ממנו וכן כל שיח השדה טרם יהיה בארץ

רלבג

שלא ימצא אז מי שיתנבא : (ב) ויהי ביום ההוא . שבא איש האלהים לעלי להגיד לו הדברים הקודמים בימי עלי היה שוכב במקומו מרוב הזקנה והחלו עיניו להיות כהות באופן שלא יוכל לראות : (ג) והנה טרם שכבה נר אלהים והוא אצל עליית השחר היה שמואל שוכב אצל היכל ה' אשר שם ארון האלהים בלשכה אחת היתה שם ובעת הזאת המוכן בהגעת החלומות הצודקים החלה להגיע אליו הנבואה עד שקרא אליו ה' במראה הנבואה ואמר הנני ורץ לעלי כי נדמה לו שעלי היה קורא אותו וכן נדמה לו זה עד שלשה פעמים שהרגיש עלי כי ה' קורא לנער וצוהו שאם יקראהו עוד ישוב לו דבר ה' כי שומע עבדך וידמה שלא שמע שמואל על זה כי ה' קורא לו להיות דבר ה' והיא הנבואה יקר בימים ההם עם חשבו היותו בלתי ראוי לנבואה : (י) והנה הודיעהו הש"י בדרך הנבואה הרע לעתיד לבא על ישראל עת מלחמת פלשתים שמתו בה רבים מישראל ולוקח ארון האלהים ומתו חפני ופינחס והרע העתיד לבא לנוב

פי' רבי' ישעיה

ויש לומר לא היה שעבור עליו כמו ופורץ גדר : (ב) החלו כהות . החלו להיות כהות : (ג) ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים . שמואל שוכב

מצודת ציון

(ב) החלו . התחילו : כהות . חשוכות כמו והנה כהה (ויקרא יג) : (ד) הנני . הנה אני : (ז) טרם . עדיין לא כמו הטרם תדע (שמות י) : (ח) ויבן . מלשון בינה : (יב) כפעם בפעם . ר"ל

מצודת דוד

הנבואה גדולה לבל תצא ולא נפרץ גדרה : (ב) ביום ההוא. ביום בא איש האלהים אל עלי : במקומו . במקום שהכהנים שוכבים לפנים מן הלוים : החלו כהות . התחילו להיות כהות וחשוכות : לא יוכל לראות . כאשר מקודם וכפל הדבר לתוספת ביאור : (ג) טרם יכבה. עדיין לא כבה אף נר אחד מנרות המנורה : ושמואל שוכב . במקום אשר הלוים שוכבים : בהיכל ה' . זה קאי כאשר מפרש אשר שם ארון אלהים ומוסב הוא למקרא שלאחריו לומר שקול הקריאה היה בהיכל ה' וכו' : (ה) כי קראת לי . כי חשב שעלי קראו . (ז) טרם ידע . עדיין לא ידע חכמת אלהות בהיותו עודו נער כ"א ידע היה א"כ מכיר קול נבואה : וטרם יגלה. עד הנה עדיין לא נגלה אליו ה' לדבר בו : (ח) בשלישית . בפעם שלישית : (ט) לך

רש"י

בארץ (בראשית ב) : (י) ויאמר שמואל דבר. ולא הזכיר שם מקום כמו שאיוהו עלי אמר שמא קול אחר הוא : (יא) עשה דבר. היא לקיחת הארון ביד פלשתים : תצלינה. לשון צלצלים סנטיני"ר בלעז : (יב) החל וכלה. אותו היום תתחיל גזירתי על בית עלי שימותו חפני ופנחס ומכאן ואילך אכלה גזירתי ואשלימה עליהם מדור אל דור להמיתם אנשים בני שמנה עשרה שנה : החל וכלה. אקומיינצ"ים אאיספליימנ"ט בלעז : (יג) כי מקללים להם בניו. מקללים לי היה לו לומר אלא שכנה הכתוב מקללים מקילים וכן כל קללה לשון קלות ובזיון הוא : ולא כהה. לא הכהה פניהם להעבירם מגדולתן : (יז) כה יעשה

רדק

חשב עלי כי נדמה לו לשמואל כי אדם קורא אותו ומתוך שנתו היה נדמה לו זה ולא היה קורא לו אדם אבל כאשר ראה כי שלש פעמים זו אחר זו שמע הקול אחרי שניעור משנתו ידע כי לא היה טועה שמואל ובאמת היה שומע הקול ולא היה קול אדם כי לא היה שם אדם אחר שהיה קורא אותו לפיכך הבין עלי כי קול מלאך ה' היה והחכם ראב"ע פי' כי לפי ששמואל לבדו היה שומע הקול ועלי לא היה שומע אותו ידע עלי והבין כי קול הנבואה היה שהקב"ה משמיע אותו למי שירצה וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכן ארז"ל מדבר אליו קול לו קול אליו משה שומע ואין ישראל שומעין : (י) ויבא ה' ויתיצב. נראה בפעם הזאת נראית תמונה לנגד עיניו במראה הנבואה לפיכך אמר ויתיצב כמו ויתיצב מלאך ה' בדרך : דבר כי שומע עבדך. ולא אמר ה' כמו שאמר לו עלי כי היה ירא עדיין מהזכיר השם במראה הנבואה ויש בו דרש כי חשש עדיין שמא קול שד הוא וזה רחוק : (יא) עושה דבר. זהו גלות הארון : תצלינה. מבנין הפעיל שרשו צלל והוא ענין הרגשה כמו לקול צללו שפתי : ביום ההוא. ביום שיהיה זה הדבר הקשה אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו ביום ההוא אקים אל עלי מה שדברתי אל ביתו על ידי איש האלהים כמו שכתוב למעלה כי ביום ההוא תהיה תחלת הפורעניות הבאה על בית עלי שימותו בניו וכן אכלה הרעה על בית עלי עד עולם : אל ביתו. כמו על ביתו וכן אל ההרים לא אכל : (יג) כי שופט אני. לא יכלה משפטי בזרעו עד זמן קצוב אלא עד עולם אשפטם שיתבזו ויתקלו ימיהם : בעון אשר ידע. בעון סמוך למלת אשר כאלו אמר בעון הדבר אשר ידע ובעונו ילקה זרעו עד עולם שכתוב ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם ואעפ"י שהיו בבנים זכאים האל יתברך שמו קורא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות ידע כי לא יהיה בבניו עד עולם שיהיה זכאי כל כך שלא יזכר לו עון אבותיו זה : כי מקללים להם בניו. תקון סופרים כי לא רצה לומר לאל יתברך אלא שכנה הכתוב וזה אחד משמנה עשר פסוקים שהם תקון סופרים והקללה הזאת הוא ענין בזיון כמו שאמר עליהם ובוזי יקלו וי"ת ארי מרגזין להון בנוהי : לא כהה בם. לא גערם ולא מנעם אע"פ שאמר אל בני כי לא טובה השמועה זה היה לעת זקנתו שלא היו יראים ממנו ומתחלת עשותם הרעה היה לו למנעם ולהריב עמהם בחזקה ולא עשה כן : (יד) בזבח ובמנחה. לפי שהיו הם כהנים ומקריבים זבח ומנחה אמר כן כלו' לא תועיל להם כהונתם לפני או מפני שמעלו בזבח ובמנחה אע"פ שישתדלו בזבח ובמנחה לכפר מעלם לא יכפר להם לעולם ורבותי' ז"ל דרשו בזבח ובמנחה הוא דלא יתכפר אבל יתכפר בתלמוד תורה ובגמילות חסדים ומהם אמרו אבל מתכפר בתפלה : (טו) ויפתח. כלומר קם בבקר ופתח דלתות בית ה' כמנהגו ולא הלך אל

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל דַּבֵּר כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ׃
יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
שְׁמוּאֵל הִנֵּה אָנֹכִי עֹשֶׂה דָבָר
בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעוֹ תְּצִלֶּינָה
שְׁתֵּי אָזְנָיו׃ יב בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶל־
עֵלִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־בֵּיתוֹ
הָחֵל וְכַלֵּה׃ יג וְהִגַּדְתִּי לוֹ כִּי־שֹׁפֵט
אֲנִי אֶת־בֵּיתוֹ עַד־עוֹלָם בַּעֲוֺן אֲשֶׁר־
יָדַע כִּי־מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו וְלֹא כִהָה
בָּם׃ יד וְלָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֵלִי אִם־
יִתְכַּפֵּר עֲוֺן בֵּית־עֵלִי בְּזֶבַח וּבְמִנְחָה
עַד־עוֹלָם׃ טו וַיִּשְׁכַּב שְׁמוּאֵל עַד־
הַבֹּקֶר וַיִּפְתַּח אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה
וּשְׁמוּאֵל יָרֵא מֵהַגִּיד אֶת־הַמַּרְאָה
אֶל־עֵלִי׃ טז וַיִּקְרָא עֵלִי אֶת־
שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל בְּנִי וַיֹּאמֶר
הִנֵּנִי׃ יז וַיֹּאמֶר מָה הַדָּבָר
אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ אַל־נָא תְכַחֵד מִמֶּנִּי

ופסקים ב"מ משה שות הי' הפסק בינו לבין הכינה ולשון הזיכר קדמא ובתרא שלי' ועיין שם וסו"ג

ד' ג' קמץ וחד פתח

ג'

ה'

ג'. ד'

כ"ו

שְׁמוּאֵל מַלֵּיל אֲרֵי שְׁמַע
עַבְדָּךְ׃ יא וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל
הָא אֲנָא עָבֵיד פִּתְגָּמָא
בְּיִשְׂרָאֵל דְּכָל דִּישְׁמְעִינֵיהּ
יִצִּלָּן תַּרְתֵּין אוּדְנוֹהִי׃
יב בְּיוֹמָא הַהוּא אֲקִים עַל
עֵלִי יָת כָּל דִּי מַלֵּלִית עַל
בֵּיתֵיהּ אֲגַמַּר וְאֵישֵׁיצֵי׃
יג וְחַוֵּיתִי לֵיהּ אֲרֵי מִתְפְּרַע
אֲנָא מִן אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עַד
עָלְמָא בְּחוֹבִין דִּידַע אֲרֵי
מַרְגְּזִין לְהוֹן בְּנוֹהִי וְלָא
כְהָה בְּהוֹן׃ יד וּבְכֵן קַיֵּימִית
לְבֵית עֵלִי אִם יִשְׁתַּבְקוּן
חוֹבֵי בֵית עֵלִי בְּנִכְסַת
קוּדְשִׁין וּבְקֻרְבָּנִין עַד
עָלְמָא׃ טו וּשְׁכֵיב שְׁמוּאֵל
עַד צַפְרָא וּפְתַח יָת דָּשֵׁי
בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ וּשְׁמוּאֵל
דָּחֵיל מִלְּחַוָּאָה יָת חֵיזוּ
נְבוּאֲתָא לְעֵלִי׃ טז וּקְרָא
עֵלִי יָת שְׁמוּאֵל וַאֲמַר
שְׁמוּאֵל בְּרִי וַאֲמַר הָא אֲנָא׃
יז וַאֲמַר מָה פִּתְגָּמָא דְּמַלֵּיל עִמָּךְ לָא כְעַן תְּכַסֵּי מִנִּי

מקרא . בטרם ידע הנער : אנכי עשה ד' בליש' וסי' הנה אנכי עשה דבר בישראל . והיתה לי ב'

תולדות אהרן אם יתכפר . ר"ה יח יבמות קה (ר"ה ח סנהדרין יח) :

רלבג

לנוב עיר הכהנים כי מתו בה בית עלי מלבד אביתר על יד שאול וידמה שלזה אמר החל וכלה כי התחלת הפורעניות היה במלחמה שמת בה חפני ופנחס וכלוי הפורעניות היה בענין נוב עיר הכהנים : (יא) ואמר כי כל שומעו תצלינה שתי אזניו להפלגת קושי הענין הזה יהיה הקול ההוא מרעיד האזנים וכאילו מחוזק הקורא מהקול ההוא תתחדד הצלילה וההכרה באזן : (יג) מקללים להם בניו ולא כהה בם. הרצון בזה שהוא ידע שישראל היו מקללים בניו בסבת העושק שהיו עושקים אותם בית עלי ממה שהיו חוטפים מהם מן הזבחים ובעבור המעלה שהיתה בהם מהקרבת הקרבנות אשר הובאו להם עד שכבר ישכבון וקרבנות הנשים הצובאות פתח אהל מועד לא קרבו עדיין והנה לא הוכיחם עלי על זה באופן שימנעו מעשות כן אבל אמר להם אל בני כי לא טובה השמועה וגו'. ולא דקדק אחר זה שיוסרו מאלו החטאים : (יד) ולכן נשבע השם לבית עלי שלא יתכפר להם עונם באמצעות קרבנות כאלו תאמר זבח ומנחה כי כלם באים לכפרה ולזה היתה סמוכה על ראש השלמים להעיר שגם הם באים לכפרה ומזה המקום דקדקו רבותינו ז"ל שהכפרה לא תשלם לבית עלי בזבח ומנחה ואולם תשלם במה שהוא יותר טוב מהם והוא העסק בתורה

פי' רבי' ישעיה

שוכב. והוא מקרא מסורס והיה שוכב בעזרה עם הלוים : (יא) תצלינה שתי. לשון צללי שמע. בוליכ"ר בלע"ז. והוא שביית הארון והריגת בניו : (יב) החל וכלה. אותו היום אתחיל ואחר כך אכלה בכל דור : (יג) מקללים להם. כינה הכתוב ונפל ממנו הדגש להקל : ולא כהה בם. לא מיחה ואין לו דומה : (טו) ושמואל ירא. ולא שלחו הבורא להגיד לו שאילו כן לא היה ירא ממנו :

מצודת דוד

וקרא. אם יוסיף לקרא עוד : (י) דבר. ולא אמר דבר ה' כאשר הורהו עלי כי חשב פן עכ"ז לא ה' דבר בו : (יא) תצלינה שתי אזניו. ירעדו אזניו מגודל החרדה והכונה הוא על לקיחת הארון : (יב) אקים. אתחיל לקיים דברי איש האלהים אשר דבר בשם ה' : החל וכלה. אז בעת לקיחת הארון יתחיל הפורעניות כי ימותו שני בניו במלחמה ההיא וכן אכלה לקיים כל דברי הנבואה : (יג) והגדתי לו. רצה לומר הלא מאז הגדתי לו על ידי איש האלהים שאשפוט את ביתו : בעון. בעבור העון אשר יודע הוא מה שבניו מקילים ובוזים כבודי ולא מיחה בהם כראוי ומלת להם הוא תקון סופרים והרי הוא כאלו נאמר לי או ר"ל שהם עצמם מקללים ברוע מעשיהם כי עמו יענשו והקללה תבא עליהם : ולא כהה בם. ר"ל אף בשמוע דברי איש האלהים עכ"ז לא חש ולא גער בבניו להכהות מראות פניהם ברבים : (יד) בזבח ובמנחה. כי אין קטיגור נעשה סניגור על כי חטאם היה בדבר הקרבנות אולם בתשובה יכופר עון : עד עולם. השבון הזה שמור להם עד עולם לנקום אחריהם לקיים בהם ככל דברי הנבואה : (טו) ויפתח. פתח הדלתות כמנהגו ולא הלך להגיד הנבואה לעלי כי פחד ממנו לבשרו בשורה קשה : (יז) מה הדבר. ר"ל אין ספק שה' קראך עוד לזאת שאלך מה דבר בך ואל תמנע מלהגיד לי : כה יעשה לך אלהים. גוס ולא אמר וכדומה לזה

מצודת ציון

ר"ל כמו בפעמים הקודמים : שמואל שמואל. הכפל בא לזרז את הקריאה : (יא) תצלינה. ענין תנועה ורעדה כמו לקול צללו שפתי (חבקוק ג) : (יג) מקללים. ענין בזיון כמו קללה נמרצת (מ"א ב) או הוא מלשון קללה ממש : (טו) המראה. מראה הנבואה : (יז) תכחד. ענין מניעה

רדק

אל עלי בקומו לספר לו המראה כי ירא מהגידה לו : (יז) כה יעשה לך אלהים . כן הוא מנהג הלשון לאמר דבר זה בשבועה וכן כה יעשה לי אלהים ובדרש כה יעשה לך אלהים כשם שאין בני יורשים את מקומי כך אין בניך יורשין את מקומך : (יח) ולא כחד ממנו . ובדרש אע"פ כן באה לו קללתו מכאן אמרו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה : ה' הוא . בדרש אמר ליה אדון הוא מר הוא הטוב בעיניו יעשה : (יט) ולא הפיל מכל דבריו ארצה . כל מה שהיה אומר היה בא והקב"ה מקיים על ידו אפי' הדברים שהיה אומר שלא ברוח נבוא' ובזה הדבר ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא ה' ותרגומו ולא בטיל מכל פתגמוהי לארעא : (כא) להראה . בחולם וכן להראה אל מנוח כמו שבא בשלמים הנתן תנתן : כי נגלה . טעם מלת כי לפי שאמר ויוסף אמר כי המראה הראשונה הבאה לשמואל היתה בשילה בבית ה' וכן עתה הוסיף להרא' לו בשילה והמרא' הזאת היתה לו לצוות בני ישראל לצאת לקראת פלשתים למלחמה והו שאמר כדבר ה' וכן אמר ויהי דבר שמואל לכל ישראל : (א) ויצא ישראל . כלומר צוה אותם לצאת בדבר השם ויצאו וצוה אותם לצאת להנגף לפני פלשתים לפי שהיו ענושים וחייבים את המשפט הזה וכן במלחמת הגבעה צוה אותם לעלות וינגפו : על האבן העזר . כמו הארון הברי' והכותב אמר זה כי כשהיתה זאת המלחמה אבן נגף היתה ולא אבן העזר ועדיין לא נקראה אבן עזר כי על המלחמה האחרת שעשה שמואל עם פלשתים בין המצפה ובין השן שקרא אותה שמואל אבן העזר שעזרם האל יתברך באותה מלחמה אבל מה שנכתב הנה אבן העזר דברי הסופר הם וכן וירדף עד דן : (ב) ותטש המלחמה . כענין ויטש על המחנה ענין התפשטו' הדבר וי"ת

כֹּה יַעֲשֶׂה־לְּךָ אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף אִם־תְּכַחֵד מִמֶּנִּי דָּבָר מִכָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיךָ׃ יח וַיַּגֶּד־לוֹ שְׁמוּאֵל אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים וְלֹא כִחֵד מִמֶּנּוּ וַיֹּאמַר יְהוָֹה הוּא הַטּוֹב בְּעֵינָו יַעֲשֶׂה׃ יט וַיִּגְדַּל שְׁמוּאֵל וַיהוָֹה הָיָה עִמּוֹ וְלֹא־הִפִּיל מִכָּל־דְּבָרָיו אָרְצָה׃ כ וַיֵּדַע כָּל־יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שָׁבַע כִּי נֶאֱמָן שְׁמוּאֵל לְנָבִיא לַיהוָֹה׃ כא וַיֹּסֶף יְהוָֹה לְהֵרָאֹה בְשִׁלֹה כִּי־נִגְלָה יְהוָֹה אֶל־שְׁמוּאֵל בְּשִׁלוֹ בִּדְבַר יְהוָֹה׃

ד א וַיְהִי דְבַר־שְׁמוּאֵל לְכָל־יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא יִשְׂרָאֵל לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים לַמִּלְחָמָה וַיַּחֲנוּ עַל־הָאֶבֶן הָעֵזֶר וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בַאֲפֵק׃ ב וַיַּעַרְכוּ פְלִשְׁתִּים לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וַתִּטֹּשׁ הַמִּלְחָמָה וַיִּנָּגֶף יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּכּוּ בַמַּעֲרָכָה בַּשָּׂדֶה

כ"ז וכלותכלו' דכו' כמ"א

י"ג חס'סאלס

בעיניו ק'

כ' חמסח

כ'

ה' כ"כ נו"ן ס'

כדין יעביד לך יי וכדין יוסיף אם תכסי מני פתגם מכל פתגמא דמליל עמך : יח וחוי ליה שמואל ית כל פתגמיא ולא כסי מניה ואמר יי הוא דתקין בעינוהי יעביד : יט ורבא שמואל ומימרא דיי הוה בסעדיה ולא בטיל מכל פתגמוהי ארעא : כ וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע ארי מהימן שמואל בפתגמי נבואתא דיי : כא ואוסיף יי לאתגלאה בשילה ארי אתגלי יי לשמואל בשילו בפתגמא דיי : א והוה פתגם שמואל מדעא לכל ישראל ונפק ישראל לקדמות פלשתאי לאגחא קרבא ושרו על אבן סעדא ופלשתאי שרו באפק : ב וסדרו קרבא פלשתאי לקדמות ישראל ואתרטישו עבדי קרבא ואתברו ישראל קדם פלשתאי ומחו בסידרא בחקלא כארבעא אלפין

בפסוק . אנכי ה' עשה : אקים ו' וסי' אקים את יצחק . נביא אקים . אקים אל עלי . ואת דוד מלכם .

תולדות אהרן כה יעשה. מכות יא : ויגד לו שמואל . מכות יא : וידע כל ישראל . עקרים מג ח (חגיגה עז) :

רשי

יעשה לך . כאותה קללה עצמה שלא יהיה לך בנים הגונים וכן עלתה בו ואע"פ שהגיד לו : (יח) ולא כחד . מכאן אמרו קללת חכם אפי' על תנאי היא באה : ה' הוא . אדון הוא והכל שלו : (כא) כי נגלה ה' אל שמואל . לפי שאמר למעלה ודבר ה' היה יקר בימים ההם אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושנה והתחיל להגלות : (א) ויהי דבר שמואל לכל ישראל . נהיה הדבר שנאמר לשמואל ובא לכל ישראל והאיך היה הפורענות ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה : האבן העזר . עדיין לא היה כן שמה כי בימי שמואל נקראת כן וכאן קרא על שם סופה : (ב) ותטש המלחמה . ותתפשט המלחמה כמו והנם נטושים על פני הארץ (שמואל א ז) וכן ויטשו בלחי (שופטים טו)

בכל

רלבג

בתורה ובגמילות חסדים ומזה המקום יותר הספק איך ענש הש"י האנשים שלא חטאו מפני חטא אבותיהם וזה כי זה העונש לא היה אלא למי שלא ידע את ה' מהכהנים שהוא אוחז את חטא אבותם אמנם מי שהתעסק מהם בידיעת הש"י ינצל מזה העונש אלא שכבר ימשך לו עונש מה במקרה בעבור חטא אבותיו והוא שלא תהיה לו שררה בענין הכהונה מפני היותה סרה מכל משפחתו בחטא האבות : (יז) כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף . הוא לשון קללה והרצון בו כה יעשה לך אלהים רעה כי לא היה יודע עלי שיהיה ענין הנבואה הזאת דבר קללה ויורה על אמתת זה הפירוש מה שאמר בן הדד כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף . ואולם רז"ל הוציאו מזה שקללת חכם אפילו על תנאי היא באה על דרך הדרש : (כ) כי נאמן שמואל לנביא לה' . למדנו מזה שמי שלא יפיל מכל דבריו ארצה לא יצטרך לנתינת אות או מופת אחר שהוא נביא לפי שזה דבר מיוחד בנבואה ולא ידקדק בשאר ההודעות כמו החלום והקסם והזכרי שמים כי הם אם יאמרו אמת לפעמים הנה יכזבו פעמים רבות ואין הענין כן בנבואה כי כל דבריה אמת . וכבר יתבאר באיזה סוג מן הדברים יצדק זה בנבואה ובאיזה מהם לא יצדק כי ידמה שמה שתגיד הנבואה בקצת הטובות והרעות האנושיות יקרה שלא יתקיים כשנעתקו האנשים שבא להם הייעוד מהטוב אשר בא להם בעבור הייעוד הטוב או מהרע אשר בא להם בעבור הייעוד הרע : (כא) והנה זכר שכבר הוסיף ה' להראה בשלה לשמואל והיה דבר שמואל לכל ישראל בחיי עלי בעניני הנבואה ובזה האופן היה מנהיג אותם גם בחיי עלי כי כבר נתפרסם להם שהוא היה נביא אמת : (א) אחר זה ספר שכבר יצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה מעצמם ולא שאלו באלהים עם היות אצלם אורים ותומים ונביא איך יתנהגו בענין המלחמה הזאת ובסוף הענין מתו רבים מישראל וארון האלהים נלקח ובזה נתקיים מ"ש איש האלהים לעלי ומה שאמר לו שמואל :

אלה

פי' רבי ישעיה

כה יעשה אלהים וכה יוסיף . כך דרש לשון זה במקרא להגזים ואינו מפרש מה : (כא) ויוסף ה' להראה בשילה . לשמואל כי נגלה ה' אל שמואל בדבר וצוהו שיצוה את ישראל לצאת במלחמה . וזהו מה שאמר ויהי דבר שמואל שצוה אותם מלך הבורא לצאת במלחמה : (א) על האבן העזר . הה"א יתירה ונקרא

(ב) ותטוש המלחמה . הרצון בו שפשטה המלחמה :

מצודת דוד

מניעה והעלמה כמו לא נכחד מאדוני (בראשית מז) : (כ) נאמן . מתקיים כמו בית נאמן (לעיל ב) : ד' (ב) ויערכו . ענין סדור כמו וערך עליה העולה (ויקרא ו) ור"ל סדרו אנשי החיל לעמוד מול המלחמה : ותטוש . ענין פזור והתפשטות כמו ויטוש אל המחנה (במדבר יא) : וינגף . ענין הכאה כמו פן תגוף באבן רגליך (תהלים צא) : במערכה . היא מקום המלחמה שעומדים

מצודת ציון

כזה נמצא הרבה במקרא והרי הוא כאומר רעה כזאת וכזאת יעשה לך אלהים ועוד כזאת יוסיף לך רעה אם תכחד ממני אפילו דבר אחד מכל דבר ה' : (יח) ולא כחד . אפילו דבר אחד : ה' הוא . ר"ל הלא הוא ה' והכל שלו ויעשה הטוב בעיניו כי מי יוכל לומר לו מה תעשה : (יט) ויגדל . בחכמה וביראת ה' :

ולא הפיל וכו' . ר"ל אפילו דבריו שאמר בעצמו לא בנבואה לא בטל אותם המקום להיות נופלים בארץ לבל יתקיימו (ואמר במשל מהזורק דבר מה ולא יתמיה לנפול בארץ) : (כ) כי נאמן שמואל . כי לפעמים אף אם באה הנבואה למי היא חוזרת ונפסקת אבל שמואל היה מוחזק לנביא המתקיים : (כא) ויסף כו' . רצה לומר עם שלפני זה היה דבר ה' יקר אבל לאח"ז הוסיף ה' להראה בשלה גם לשאר בני הנביאים : כי נגלה . והסבה היתה על שנגלה ה' אל שמואל ובעבורו בא לעולם שפע הנבואה ותלה גם על יתר בני הנביאים : בדבר ה' . ר"ל לא שראה שום מראה כ"א נגלה אליו בדבריו וקולו אשר שמע : ד' (א) ויהי דבר שמואל לכל ישראל . ר"ל שהיה ונתקיימה נבואת שמואל לכל ישראל והוא מה שנאמר לו הנה אנכי עושה דבר בישראל וכו' וחוזר ומפרש איך נתקיימה ואמר ויצא ישראל וכו' ואז לא משלו פלשתים על ישראל ואין נקומתם בחשבון הדורות : האבן העזר . הוא דברי כותב הספר כי שם האבן העזר לא נקראה עד אחר המלחמה [illegible] אשר שמואל וישראל [illegible] בו : (ב) ותטוש המלחמה . אנשי המלחמה וכן [illegible]

כדרך

רש"י

(ח) בכל מכה במדבר. על ים סוף ויונתן תרגם ולעמיה עבד פריקן במדברא ובספרי שנינו שהפרשה הזו עירוב דברים מי שאמר זה לא אמר זה כשרין שבהם אמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה והרשעים אמרו אלה הם האלהי' המכים את מצרים בכל מכה כל מכות שהיו לו על המצרים הביאם אין לו עוד מכה מעתה :

כְּאַרְבַּעַת אֲלָפִים אִישׁ: ג וַיָּבֹא הָעָם
אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
לָמָּה נְגָפָנוּ יְהוָה הַיּוֹם לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים ל'
נִקְחָה אֵלֵינוּ מִשִּׁלֹה אֶת־אֲרוֹן בְּרִית ב'
יְהוָה וְיָבֹא בְקִרְבֵּנוּ וְיֹשִׁעֵנוּ מִכַּף י"א. ג'
אֹיְבֵינוּ: ד וַיִּשְׁלַח הָעָם שִׁלֹה וַיִּשְׂאוּ
מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה צְבָאוֹת
יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי עִם־ י"ב חס'
אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים חָפְנִי וּפִינְחָס: ד'
ה וַיְהִי כְּבוֹא אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־
הַמַּחֲנֶה וַיָּרִעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל תְּרוּעָה
גְדוֹלָה וַתֵּהֹם הָאָרֶץ: ו וַיִּשְׁמְעוּ ג'
פְלִשְׁתִּים אֶת־קוֹל הַתְּרוּעָה וַיֹּאמְרוּ
מֶה קוֹל הַתְּרוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת
בְּמַחֲנֵה הָעִבְרִים וַיֵּדְעוּ כִּי אֲרוֹן יְהוָה
בָּא אֶל־הַמַּחֲנֶה: ז וַיִּרְאוּ הַפְּלִשְׁתִּים ה'
כִּי אָמְרוּ בָּא אֱלֹהִים אֶל־הַמַּחֲנֶה ל'
וַיֹּאמְרוּ אוֹי לָנוּ כִּי לֹא הָיְתָה כָּזֹאת
אֶתְמוֹל שִׁלְשֹׁם: ח אוֹי לָנוּ מִי יַצִּילֵנוּ ג'. ד' חס' בנביאים
מִיַּד הָאֱלֹהִים הָאַדִּירִים הָאֵלֶּה אֵלֶּה כ'
הֵם הָאֱלֹהִים הַמַּכִּים אֶת־מִצְרַיִם
בְּכָל־מַכָּה בַּמִּדְבָּר: ט הִתְחַזְּקוּ וִהְיוּ ז'
לַאֲנָשִׁים פְּלִשְׁתִּים פֶּן תַּעַבְדוּ ט'
לָעִבְרִים כַּאֲשֶׁר עָבְדוּ לָכֶם וִהְיִיתֶם
לַאֲנָשִׁים וְנִלְחַמְתֶּם: י וַיִּלָּחֲמוּ
פְלִשְׁתִּים וַיִּנָּגֶף יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ
לְאֹהָלָיו וַתְּהִי הַמַּכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד
וַיִּפֹּל מִיִּשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רַגְלִי:

גִּבָּרָא: ג וַאֲתָא עַמָּא
לְמַשְׁרִיתָא וַאֲמַרוּ סָבֵי
יִשְׂרָאֵל לְמָה תְּבַרְנָא יְיָ
יוֹמָא דֵין קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי
נִסַּב לָנָא מִשִּׁילֹה יָת אֲרוֹן
קְיָמָא דַייָ וְיֵיתֵי בֵּינָנָא
בְּדִיל יְקַר שְׁמֵיהּ נִתְפְּרִיק
מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבָנָא: ד וּשְׁלַח
עַמָּא לְשִׁילֹה וּנְטַלוּ מִתַּמָּן
יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ צְבָאוֹת
דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֵיל מִן
כְּרוּבַיָּא וְתַמָּן תְּרֵין בְּנֵי
עֵלִי עִם אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ
חָפְנִי וּפִינְחָס: ה וַהֲוָה כַּד
אֲתָא אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ
לְמַשְׁרִיתָא וְיַבִּיבוּ כָל
יִשְׂרָאֵל יַבָּבָא רַבָּא
וְאִשְׁתְּגֶשֶׁת אַרְעָא: ו וּשְׁמַעוּ
פְלִשְׁתָּאֵי יָת קָל יַבָּבָא
וַאֲמַרוּ מָה קָל יַבָּבָא רַבָּא
הָדֵין בְּמַשְׁרִיתָא דִיהוּדָאֵי
וִידַעוּ אֲרֵי אֲרוֹנָא דַייָ אֲתָא
לְמַשְׁרִיתָא: ז וּדְחִילוּ
פְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי אֲמַרוּ אֲתָא
אֲרוֹנָא דַייָ לְמַשְׁרִיתָא
וַאֲמַרוּ וַי לָנָא אֲרֵי לָא הֲוַת
כְּהָדָא מֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי: ח וַי לָנָא מַן
יְשֵׁיזְבִינָנָא מִיַּד מֵימְרָא דַייָ
דְּעוֹבָדוֹהִי רַבְרְבִין הָאִלֵּין
אִלֵּין אִינוּן גְּבוּרָתָא דַייָ
דִּמְחָא יָת מִצְרַיִם בְּכָל
מָחָא וּלְעַמֵּיהּ עֲבַד פְּרִישָׁן
בְּמַדְבְּרָא: ט אִתְתְּקִפוּ וַהֲווֹ
לְגֻבְרִין פְּלִשְׁתָּאֵי דִּלְמָא
תִשְׁתַּעְבְּדוּן לִיהוּדָאֵי כְּמָה
דְאִשְׁתַּעְבָּדוּן לְכוֹן וּתְהוֹן לְגֻבְרִין גִּבָּרִין וּתְגִיחוּן קְרָבָא: י וְאַגִּיחוּ קְרָבָא פְלִשְׁתָּאֵי וְאִתַּבַּרוּ יִשְׂרָאֵל
וְאַפְּכוּ גְּבַר לְקִרְווֹהִי וַהֲוָה מְחָתָא רַבְּתָא לַחֲדָא

רדק

וי"ת ואתרעיאו מבדי קרבא : (ג) ויושיענו. ת"י ובדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא : (ד) את ארון ברית ה' צבאות יושב הכרובים. טעם הספור הזה לומר כי הוא אדון החילות להגביר אוהביו ולהחליש אויביו ויושב כרובים אמר להודיע כי הוא קרוב לבני אדם לכל אשר יקראוהו באמת לה ולולי העונות לכל זה היה נמצא והעונות גרמו ומפני זה אמר ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים חפני ופנחס להודיע כי הם גרמו המכשלה וכדי שיבואו למלחמה היתה סבה מאת האלהים ששאלו זקני ישראל את הארון והם גרמו את המכשלה עם עונות ישראל הבאים למלחמה כי היו בהם עובדי ע"א והארון זה הוא הארון שבו מונחין שברי לוחות והוא היה יוצא עמהם למלחמה והוא שנאמר עליו וארון ברית ה' נוסע לפניהם. ומצאתי מחלוקת בדברי רז"ל בזה מהם אמרו כי לוחות ושברי לוחות מונחין בארון א' וספר תורה עמהם בארון ומ"ש ושמת אותו מצד ארון ברית ה' פירושו ושמתם אותו בארון מצד לוחות ברית השם ומהם אמר כי כמין גלוסקא עשו לארון מבחוץ ושם היה ספר תורה מונח וזהו שאמר מצד ארון ברית ה' ומהם אמרו כי בארון אחד לבדו היה ספר תורה מונח ומהם אמרו כי לשברי לוחות היה ארון לבדו והוא היה יוצא למלחמה והפוסקים מוכיחין כי הלוחות השלימו' היו בזה הארון שהביאו במחנה שהרי אמר יושב הכרובי' מראה כי הכרובים היו עליו ועוד כי זה הארון שילא למלחמה זה הוא הארון שהיה בבית השמש בשובו משדה פלשתים והוא שהיה בקרית יערים ובבית עובד אדום ובעיר דוד ומעיר דוד העלוהו והכניסוהו לבית קדש הקדשים: (ח) מיד האלהים האדירים האלה. תרגום יונתן מיד מימרא דה' דעובדוהי רברבין אילין אינון גבורתא דה' וגו' ואדוני אבי ז"ל פירש במדבר מן ומדברך נאוה וזה פירוש במצותו ובדברו הכה במצרים ועתה הוא בעצמו בא אוי להם ובדברי רז"ל עירובי דברים נאמרה הפרשה מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה ע"כ דברי

תולדות אהרן מי יצילנו. שקלים מט (סוטה כב) :
בכל מכה. זהר בראשית :

איש

רלבג

(ח) אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר. ר"ל ובמדבר כי ענין קריעת ים סוף היה במדבר אשר בו מתו פרעה וחילו וכבר הכה קודם זה במצרים במינים רבים מהמכות : (ט) פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם. זה מורה כי לא היו פלשתים מושלים בישראל ולא ישראל בפלשתים ואפשר שמזמן קרוב יצאו בני ישראל מעבודתם או אפשר שיארך זמן עבודתם את הפלשתים עד מות עלי ויהיו אם כן שנות שמשון נכללות בשנות עלי ונמנו לשניהם כי רוב ישיבת שמשון היה בישיבת שדה פלשתים וכשלא היה שמשון

פי' רבי' ישעיה

ונקרא על שם העתיד בימי שאול : (ג) נקחה אלינו. בא הלמ"ד במלה תמיד כמו הנו"ן ונוספת ברוב המלות ותאמר ויקחו כמו ויסעו בהבלעת הלמ"ד והנו"ן אף זה נבלע הלמ"ד והיה ראוי נלקחה כמו נסעה ונלכה שמשפטו ננסעה : (ח) המכים את מצרים בכל מכה במדבר. חסר וי"ו ופתרונו במדבר וזהו מדבר ים סוף :

את סכת דו . והריסותיה אקים : בדבר ה' ד ה' בקריאה וסי' במסרה רבתא : ויבא י"א רפי בקריאה וסי' במסרה רבתאן יושיענו ג' ב' מלאים וא' חס' סי' נקחה אלינו . אל תחרש ממנו . זה ה' קוינו לו ויושיענו . קדמאה חס' : ותהם ג' וחס' וסי' ותהם הארץ . ותהם הקריה . ותהם כל העיר עליהן : מה כ"ד פתחין וסי' נמסר בסדר כי תשא : אתמול ג' בקריאה וסי' גם אתמל גם שלשום דשמואל . כי לא היתה כזאת אתמול שלשם . כיום אתמול :

מצודת דוד

כדרך הנלחמים : (ג) אל המחנה. לאותן שלא הלכו במערכה : למה נגפנו. כי חשבו אשר המה מנוקים מעון : את ארון. כי אמרו כאשר ישגיח ה' בארון בריתו ישגיח גם בנו : (ד) יושב הכרובים. אשר שוכן על הכרובים אשר על הכפורת : ושם וכו'. ר"ל הם נשאו הארון : (ה) וירעו. לכבוד ביאת הארון : ותהום הארץ. הוא מל' גוזמא והפלגה ור"ל קול התרועה נשמע למרחוק : (ו) ויאמרו. אלו לאלו : וידעו. אחר החקירה נודע להם שבא הארון אליהם : (ז) לא היתה כזאת לביאת הארון אל המלחמה : (ח) במדבר. על ים סוף שהוא במדבר : (ט) התחזקו. אמרו אלו לאלו אתם פלשתים התחזקו : והיו לאנשים. רצה לומר לגבורים ואמיצי הלב : והייתם. ר"ל אבל אם תהיו לאנשים אז תוכלו עכ"פ להלחם בהם לבלי היות

מצודת ציון

שעומדים בה כדורים : (ה) ותהום. מלשון המייה : (ו) העברים. בני ישראל נקראים עברים כי אברהם אביהם היה מעבר הנהר : (ז) שלשם. יום השלישי שלפני היום : (ח) האדירים האלה. בכל המקרא הזה אמר בלשון רבים לפי שאמר האלהים שכתוב בכל מקום מלשון רבים לזה אמר הכל בלשון רבים : (ט) לאנשים. ר"ל גבורים ואמיצי לב : (י) רגלי. הולכי רגל לא רוכבי סוסים ומדיו :

יא וַאֲרוֹן אֱלֹהִים נִלְקָח וּשְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי
מֵתוּ חָפְנִי וּפִינְחָס׃ יב וַיָּרָץ אִישׁ־
בִּנְיָמִן מֵהַמַּעֲרָכָה וַיָּבֹא שִׁלֹה בַּיּוֹם
הַהוּא וּמַדָּיו קְרֻעִים וַאֲדָמָה עַל־
רֹאשׁוֹ׃ יג וַיָּבוֹא וְהִנֵּה עֵלִי יֹשֵׁב עַל־
הַכִּסֵּא יַךְ דֶּרֶךְ מְצַפֶּה כִּי־הָיָה לִבּוֹ
חָרֵד עַל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְהָאִישׁ בָּא
לְהַגִּיד בָּעִיר וַתִּזְעַק כָּל־הָעִיר׃
יד וַיִּשְׁמַע עֵלִי אֶת־קוֹל הַצְּעָקָה וַיֹּאמֶר
מֶה קוֹל הֶהָמוֹן הַזֶּה וְהָאִישׁ מִהַר
וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לְעֵלִי׃ טו וְעֵלִי בֶּן־תִּשְׁעִים
וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה וְעֵינָיו קָמָה וְלֹא יָכוֹל
לִרְאוֹת׃ טז וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֶל־עֵלִי
אָנֹכִי הַבָּא מִן־הַמַּעֲרָכָה וַאֲנִי מִן־
הַמַּעֲרָכָה נַסְתִּי הַיּוֹם וַיֹּאמֶר מֶה־הָיָה
הַדָּבָר בְּנִי׃ יז וַיַּעַן הַמְבַשֵּׂר וַיֹּאמֶר
נָס יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים וְגַם מַגֵּפָה
גְדוֹלָה הָיְתָה בָעָם וְגַם־שְׁנֵי בָנֶיךָ מֵתוּ
חָפְנִי וּפִינְחָס וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים נִלְקָחָה׃
יח וַיְהִי כְּהַזְכִּירוֹ ׀ אֶת־
אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיִּפֹּל מֵעַל־הַכִּסֵּא
אֲחֹרַנִּית בְּעַד ׀ יַד הַשַּׁעַר וַתִּשָּׁבֵר
מַפְרַקְתּוֹ וַיָּמֹת כִּי־זָקֵן הָאִישׁ וְכָבֵד
וְהוּא שָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים
שָׁנָה׃ יט וְכַלָּתוֹ אֵשֶׁת־פִּינְחָס הָרָה לָלַת

יד ק׳

כ״ד וכל דסמי׳ לאתנ״ע דכו׳ כמ״ז כ״ה

ס׳ נועה ב׳ מ״ע

ט׳ פסוקים וגם וגם

ואתקטל מישראל תלתין
אלפין גבר רגלי׃ יא וארונא
דיי אשתבי ותרין בני עלי
אתקטלו חפני ופינחס׃
יב ורהט גברא משבטא
דבנימן מסדרא ואתא
לשלה ביומא ההוא
ולבושוהי מבזעין ועפרא
רמי על רישיה׃ יג ואתא
והא עלי יתיב על כורסיא
על כבש אורח תרעא
מסכי ארי הוה לביה
תביר על ארונא דיי וגברא
אתא לחואה לקרתא
ואשתגישת כל קרתא׃
יד ושמע עלי ית קל
צוחתא ואמר מה קל
שגושיא הדין וגברא אוחי
ואתא וחוי לעלי׃ טו ועלי
בר תשעין ותמני שנין
ועינוהי קמה ולא יכיל
למחזי׃ טז ואמר גברא
לעלי אנא אתית מן
סדרא ואנא מן סדרא
דקרבא אפכית יומא דין
ואמר מה הוה פתגמא ברי׃
יז ואתיב דמבשר ואמר
אפך ישראל קדם פלשתאי
ואף מחתא רבתא הות
בעמא ואף תרין בנך
אתקטלו חפני ופינחס
וארונא דיי אשתבי׃
יח והוה כד אדכרותיה ית ארונא דיי ונפל מעל כורסא לאחורוהי על כבש
אורח תרעא ואתברת פרקותיה ומית ארי סיב גברא ויקיר והוא דן ית
ישראל ארבעין שנין׃ יט וכלתיה אתת פינחס מעדיא קמילד ושמעת ית

רשי

(יב) איש בנימן. זה היה שאול שחטף את הלוחות מיד גלית וברח לו: (יג) יד דרך מצפה. אצל יד הדרך היה מצפה: (יח) מפרקתו. אפרקותיה עצם הצואר: (יט) ללת. על כרחו ללדת פירושו ואין לו דמיון ומנחם חברו בחלק יללה לפי שחבלי לידה ביללה באו לה ויסוד יללה אין אות ביסודה אלא למ״ד

רדק

דברי צדיקים שבהם אבל הרשעים היו אומרים אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר אמרו עשר מכות היו לו וכלן הביאן על המצרים ושאר המכות כלה על עמו במדבר אין לו מכה עוד מעתה אמר להם הקב״ה אתם אומרים שאין לי מכה עוד אני מביא עליכם מכה שלא נהיתה מעולם והיה אחד מהם יוצא בטחור ועכבר יוצא מן התהום ושומט את בני מעיו וחוזר לתהום וכן הוא אומר ותכבד יד ה׳ על האשדודים. ויש מפרשים מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה כי מנהג לשונם היה לקרא לאלהים אחרים לשון רבים וזהו שאמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכיוצא בדבר ואתה עיף ויגע על ישראל ולא ירא אלהים על עמלק עירובי דברים כתובין כאן וכן יתכן להיות כפשוטו: (יב) וירץ איש בנימן. דרשו בו שהוא היה שאול בן קיש שחטף הלוחות מיד גלית הפלשתי וברח לו ורחוק הוא שהוציא אדם את הלוחות מהארון שהרי כמה נגעים וכמה רעות באו לפלשתים מקדושת הארון בהיותו בארץ פלשתים לבד כל שכן אם שלחו יד בו כי גם אנשי בית שמש שהיו ישראלים מתו כמה מהן כי ראו בארון ה׳: (יג) יד דרך מצפה. כתיב יך כלומר שהיה לבו מכה אותו ומפחד על ארון האלהים שילא ונכתב יך לזה הטעם על דרך ויך לב דוד אותו וקרי יד שפי׳ מקום כמו ויד תהיה לך כלומר היה יושב על הכסא במקום שהיה רואה דרך הבאים מן המלחמה והיה מצפה ומיחל שיבא אדם כי היה לבו חרד על ארון האלהים ויונתן הוסיף בו שער שתירגם על כבש אורח תרעא מסכי כמו שאמר בפסוק האחר בעד יד השער: (טו) ועיניו קמה. כל אחת מעיניו קמה כלומר כהתה ואמר לשון קימה בעין וכן כי קמו עיניו משיבו כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורה ויש מפרשים ענין כליון עינים וכן תרגם יונתן כלו עיניהם קמה עיניהון וכן ת״י ועיניו קמה: (יז) ויען המבשר. מספר החדשות על טוב ועל רע נקרא מבשר: נלקחה. מזכר הארון בלשון זכר ובלשון נקבה בל׳ זכר ברוב וכן בזו הפרשה וארון האלהים נלקח ובזה הפסוק בלשון נקבה וכן אשר באה אליהם ארון ה׳: (יח) כהזכירו. כהזכיר המבשר ארון האלהים: ויפל. עלי מרוב כאב לב שאחזו נפל לאחריו: בעד יד השער. כתרגומו על כבש אורח תרעא: מפרקתו. עצם הצואר נקרא מפרקת לפי שנעשה פרקים פרקים: וכבד. כבד התנועה מפני זקנתו או פירוש שהיה כבד בשר שהיה בעל בשר לפיכך מת בנפלו מפני כבדו: (יט) הרה ללת. היתה הרה

רלבג

שמשון שר היה שופט אותם עלי: (יג) והנה עלי יושב על הכסא יד דרך מצפה. ר״ל שהיה הכסא במקום שהיה מצפה ומביט הדרך אם יצא מבשר להגיד לו מה שקרה לארון האלהים: כי היה לבו חרד על ארון האלהים. ולזאת הסבה היה הכסא אצל מקום השער לראות העוברים והשבים וזה מורה על רוב חסידותו שלא היה חרד לבניו עם מה שגלה לו איש האלהים שבניהם ימותו ביום אחד גם בשמעו מות חפני ופנחס לא חרד מאד עד ששמע שארון האלהים נלקח כי אז נפל אחורנית מעל הכסא מרוב החרדה ובסבת הנפילה נשברה מפרקתו מרוב החולשה ומת מכובד גופו ורוב הזקנה כי הכובד ההוא היה סבת מיתתו בנפלו: (יט) הרה ללת. אחשוב שיהיה שרשו נלה ויהי מקור ועניו

ויבא ט״ו מלאים בקריאה וסי׳ ויבוא והנה עלי יושב על הכסא. ויקץ שלמה והנה חלום. בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי. ונביא אחד זקן. ויבוא אל המלך. ויתחפש מלך ישראל ויבוא. וימת המלך ויבוא שמרון. ויבוא יהוא יזרעאלה. ויבוא ישעיה בן אמוץ הנביא. ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל. ויבוא אל הגוים אשר באו שם. ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה. ויבוא אל שער אשר פניו. ויבוא גם השטן. וחברו. וכל מגלת אסתר דכוו׳ מ״ל במ״ב חס׳ וסי׳ אל המשתה אשר עשתה אסתר ויבא המלך והמן לשתות:

תולדות אהרן נס ישראל. סוטה מד: ויהי כהזכירו. זבחים קיח חולין כא

פי׳ רבי ישעיה

(יג) יד דרך מצפה. במקום שדרך המצפה לעמוד אולי ישמע שמועה: (טו) ועיניו קמה. כל אחד ואחד. ומפני שהעין מתנודדת תמיד לראות נופל בה לשון קימה: (יז) וארון האלהים נלקחה. לא נמצא ארון במקרא נקבה זולתו: (יט) הנה הרה ללת. נעלמה בו הדלת. והביא עליו ראיה אברהם בן עזרא אחת

מצודת ציון

(יב) ומדיו. ומלבושיו כמו וילבש וכו׳ מדיו (לקמן יז): ואדמה. עפר: (יג) יד. מקום: מצפה. ענין תוחלת ותקוה כמו ואני בה׳ אצפה (מיכה ז׳): (יד) ההמון. העם הרב: (טו) קמה. ר״ל כל אחת קמה כי בעת הראות דרך העין להתנועע ושל עלי קמה ועמדה כי לא ראה עוד: (טז) נסתי. ברחתי: (יז) המבשר. כל המספר חדשות בין טוב בין רע נקרא מבשר: (יח) אחורנית. לאחריו: בעד. נגד: מפרקתו. הוא עצם הצואר ע״ש שעשוי פרקים פרקים: (יט) ללת. ר״ל ללדת ובא בחסרון הדל״ת לפי שילדה ביללה: ותכרע. נפלה על ברכיה: נהפכו.

מצודת דוד

היות מנוצחים לעבוד אותם ותהיו עכ״פ דומה להם בדבר הנצחון: (יב) ומדיו קרועים. דרך צער ואבלות: (יג) ויבא. ר״ל בעת בואו לשילה ישב עלי על הכסא וכו׳: יד דרך מצפה. אצל מקום דרך ההולך למקום המלחמה והיה מצפה ומייחל לשמוע מה מהמלחמה כי היה לבו חרד על הליכת הארון: והאיש בא. מדרך אחר בא להגיד בהעיר: ותזעק. זעקת צער ויללה: (טז) מה היה הדבר. מה נעשה במלחמה: (יז) וגם מגפה. כי הפלשתים רדפו אחריהם והכום: (יח) בעד יד השער. נגד מקום השער: כי זקן האיש וכבד. ר״ל לפי שהיה זקן וכחו תש והיה בעל בשר לזה לא היה יכול להתחזק בעת נפלו להטות עצמו על צדו: (יט) הרה

רשי

למ"ד לבדה : נהפכו . נשתנו מכדרכן לכך מתה : צריה . צירי דלתי בטנה קרדוני"ל בלעז : (כא) אי כבוד . אין כבוד וכן (איוב כב) ימלט אי נקי אין נקי : אל הלקח . כמו על הלקח ואין צריך לזוז מלי אל למי שיודע להבין דברו : אל הלקח . אסויירי"ש לאישטריפוי"ש בלעז : ואל חמיה . ועל הרעה זאת שמת חמיה ואישה : (ג) אצל דגון . דמות עשוי כדמות דג : (ד) המפתן . אסקוש' .

וַתִּשְׁמַע אֶת־הַשְּׁמֻעָה אֶל־הִלָּקַח
אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וּמֵת חָמִיהָ וְאִישָׁהּ ל'
וַתִּכְרַע וַתֵּלֶד כִּי־נֶהֶפְכוּ עָלֶיהָ צִרֶיהָ׃ ל' וחס'
כ וּכְעֵת מוּתָהּ וַתְּדַבֵּרְנָה הַנִּצָּבוֹת ג'. ל'. ג'. ל'
עָלֶיהָ אַל־תִּירְאִי כִּי־בֵן יָלָדְתְּ וְלֹא
עָנְתָה וְלֹא־שָׁתָה לִבָּהּ׃ כא וַתִּקְרָא ל'
לַנַּעַר אִי־כָבוֹד לֵאמֹר גָּלָה כָבוֹד ב'
מִיִּשְׂרָאֵל אֶל־הִלָּקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים
וְאֶל־חָמִיהָ וְאִישָׁהּ׃ כב וַתֹּאמֶר גָּלָה כָבוֹד
מִיִּשְׂרָאֵל כִּי נִלְקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃
ה א וּפְלִשְׁתִּים לָקְחוּ אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים
וַיְבִאֻהוּ מֵאֶבֶן הָעֶזֶר אַשְׁדּוֹדָה׃ ז'. ב' מ"ל
ב וַיִּקְחוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים
וַיָּבִאוּ אֹתוֹ בֵּית דָּגוֹן וַיַּצִּיגוּ אֹתוֹ אֵצֶל ל'
דָּגוֹן׃ ג וַיַּשְׁכִּמוּ אַשְׁדּוֹדִים מִמָּחֳרָת
וְהִנֵּה דָגוֹן נֹפֵל לְפָנָיו אַרְצָה לִפְנֵי
אֲרוֹן יְהוָה וַיִּקְחוּ אֶת־דָּגוֹן וַיָּשִׁבוּ ח'
אֹתוֹ לִמְקוֹמוֹ׃ ד וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר
מִמָּחֳרָת וְהִנֵּה דָגוֹן נֹפֵל לְפָנָיו אַרְצָה
לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה וְרֹאשׁ דָּגוֹן וּשְׁתֵּי ׀ י"א
כַּפּוֹת יָדָיו כְּרֻתוֹת אֶל־הַמִּפְתָּן רַק ב' כתיב כן ויבן את בית יער ודין שאר כרתת כתיב
דָּגוֹן נִשְׁאַר עָלָיו׃ ה עַל־כֵּן לֹא־יִדְרְכוּ
כֹהֲנֵי דָגוֹן וְכָל־הַבָּאִים בֵּית־דָּגוֹן עַל־ ב'
מִפְתַּן דָּגוֹן בְּאַשְׁדּוֹד עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

שְׁמוּעֲתָא דְאִשְׁתְּבִי אֲרוֹנָא דַיְיָ וּדְמִית חֲמוּהָא וּדְאִתְקְטִיל בַּעֲלָהּ וּכְרָעַת וִילֵידַת אֲרֵי בְעֵתוּהָא חֶבְלָהָא׃ כ וּכְעִידַן מוֹתָהּ וּמַלִּילוּ נְשַׁיָא דְקָיְמָן עִלָוַהּ לָא תִדְחֲלִין אֲרֵי בַּר דְכַר יְלֵידַת וְלָא אֲתִיבַת וְלָא שַׁוִּיאַת עַל לִבָּהּ׃ כא וּקְרַת לְרַבְיָא אִי כָבוֹד לְמֵימַר גְּלָה יְקָרָא מִיִּשְׂרָאֵל דְאִשְׁתְּבִי אֲרוֹנָא דַיְיָ וּדְמִית חֲמוּהָא וּדְאִתְקְטִיל בַּעֲלָהּ׃ כב וַאֲמָרַת גְּלָה יְקָרָא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי אִשְׁתְּבִי אֲרוֹנָא דַיְיָ׃ א וּפְלִשְׁתָּאֵי שְׁבוֹ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ וְאַיְתוֹהִי מֵאֶבֶן סַעֲדָא לְאַשְׁדּוֹד׃ ב וּנְסִיבוּ פְלִשְׁתָּאֵי יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ וְאָעִילוּ יָתֵיהּ לְבֵית דָגוֹן וַאֲקִימוּ יָתֵיהּ בִּסְטַר דָגוֹן׃ ג וְאַקְדִּימוּ אֱנָשֵׁי אַשְׁדּוֹד בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְהָא דָגוֹן רְמֵי עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ וּנְסִיבוּ יָת דָגוֹן וַאֲתִיבוּ יָתֵיהּ לְאַתְרֵיהּ׃ ד וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְהָא דָגוֹן רְמֵי עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ וְרֵישׁ דָגוֹן וְתַרְתֵּין פִּיסַת יְדוֹהִי קְצִיצָן מַחְתָּא עַל סְקוּפְתָּא לְחוֹד גּוּפֵיהּ אִשְׁתְּאַר עֲלוֹהִי׃ ה עַל כֵּן לָא דָרְכִין כּוּמָרֵי דָגוֹן וְכָל דְעָלִין לְבֵית דָגוֹן עַל סְקוּפַּת דָגוֹן בְּאַשְׁדּוֹד

רדק

הרה וקרבו ימים ללדת והד' חסרה כן דעת רוב המפרשים וכן ת"י מעדיא למילד ורבי אחי רבי משה פירשו מן ילנה כלומר קרבו ימיה לחיל ולזעוק בחבליה ודקדוק המלה ללת בפלס לרדת לשבת בחסרון יו"ד ילל כמו יו"ד ירד ישב ומכפל הלמדי"ן חסרו האחרונה שהיא למ"ד הפעל ונשאר במלה מן השרש עי"ן הפעל לבד כמו לתת אלא שזו בצירי וזו בפתח : כי נהפכו עליה ציריה . כלומר נהפכו ונתגלגלו עליה צירי וחבלי הלידה עם חבלי השמועה הרעה ומחוזק ציריה כרעה וילדה ומתה ות"י ארי בעתוה חבלהא ובדברי רז"ל תניא רבי אלעזר אומר כשם שצירים לדלת הבית כך יש צירים לרחם האשה שנאמר ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה : (כ) וכעת . בכ"ף : מותה. בשורק : (כא) אי כבוד. כמו אין כבוד בחסרון הנו"ן ובא בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך או כמו אי כבוד בצירי כלומר איה הכבוד שאיננו היום בישראל : (כב) ותאמר . פעם אחרת אמרה כי בתחלה אמרה גלה כבוד בעבור הארון שנשבה ובעבור שמת חמיה ואישה ועתה שבה ואמרה בעבור הארון לבדו גלה כבוד כי הוא עיקר הכבוד : (ב) ויציגו . ויעמידו : נופל לפניו . כמו על פניו וכן ת"י על אפוהי : (ד) אל המפתן . כמו על המפתן וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על והמפתן היא האסקופה התחתונה רק דגון נשאר עליו אמרו כי דגון מטבורו ולמטה היה צורת דג לפיכך נקרא דגון ומטבורו ולמעלה צורת אדם כמו שאמר ושתי כפות ידיו כרותות אל המפתן וזהו פירושו רק דגון נשאר עליו צורת דג נשאר עליו וי"ת לחוד גופיה דדגון אשתאר עלוהי : (ה) לא ידרכו. בדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל

פי' רבי ישעיה

אחת שהוא לקוח מאחד והיה משפטו אחדת ונבלע הדלת . כי נהפכו עליה ציריה פי' דלתי רחמה נשתנו והוא סימן המיתה:

רלבג

וענינו ענין שלמות כאילו יאמר שמלאו ימי הריונה ללדת כאמרו וימלאו ימיה ללדת וכבר פירשוהו מענין ילנה והוא חסר למ"ד אחרת כי היה משפטו ללת : ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה . ולא יכלה להתאמץ על דבר הלידה כראוי . והיא קראה שם הנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מישראל : (כא) ואל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה . כי חמיה היה נביא וכהן גדול ואישה היה ראוי לשמש בכהונה גדולה אחריו כי ידמה שהיה יותר ראוי לכהונה מחפני כי לא היה רע כ"כ כמו חפני ולזה נתקיימה הכהונה גדולה מזרע פינחס עד מלכות שלמה כמו שיתבאר במה שיבא ולזה הקדים בפורענות לזכר חפני קודם פינחס בסוף הענין שבא לזכר כי הסבה החזקה למה שאמרה גלה כבוד מישראל הוא הלקח ארון האלהים כי כבר נשאר לישראל נביא והיה שם מהכהני' גם כן מי שיתמנה כהן גדול תחת עלי : (א) והנה הביאו הפלשתים ארון האלהים בבית ע"א שלהם שהיה בהם צלם על צורת בן אדם שהיו קורין אותו דגון : (ג) והנה על צד המופת עשה הש"י לכבודו שהפיל דגון ארצה לפני ארון ה' להעיר כי אין עוד מלבדו ואולי חשבו הפלשתים שכבר היה זה על דרך המקרה לא מאת הש"י ולזה לקחו את דגון והשיבו אותו למקומו ולא השתדלו להסיר משם ארון האלהים . וביום השני מצאו דגון נופל לפני ארון ה' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות על המפתן רק הנשאר מדגון היה נשאר אצל ארון ה' נופל ארצה ולזה היו כומרי דגון נשמרי' מלדרוך על מפתן דגון כי חשבו שיהיה המקום קדוש מצד מה שמצאו שם ראש דגון ושתי כפות ידיו . ולא

ותדברנה ג' בקריאה וסי' ותדברנה הנצבות עליה . ותאמר האשה האחרת לא כי בנך . ותדברנה בפיכם דירמיה . וראש י"א וסי' נמסר בסדר האזינו ובשפטים סוף סימן ז' :

תולדת אהרן ותכרע ותלד . בכורות מה : (ראש דגון. שבת ח : על כן לא ידרכו. ע"ג מב) :

מצודת דוד

ללת . ר"ל נשלם ימי ההריונה ללדת : כי נהפכו'. מחרדת השמועה נהפכו ונתגלגלו עליה פתאום חבלי הלידה : (כ) וכעת מותה . וכאשר באה עת מותה ע"י הלידה הפתאומית : אל תראי . היות חשבו שמתפחדת שלא תמות גם היא בעבור רוע המזל וכמ"ש רז"ל אחד מן המשפחה שמת ידאגו וכו' ולזה אמרו לה דע כי בן ילדת ושוב אין לך לפחד כי אם נולד בן זכר נתרפאת כל המשפחה וכמ"ש רז"ל : ולא שתה לבה . אל דבריהן : (כא) לאמר . ר"ל השם יורה אשר בעת שנולד גלה כבוד מישראל וכו' : (כב) ותאמר . וחזרה ואמרה עיקר גלות הכבוד הוא בעבור כי נלקח הארון : ה (ג) לפניו ארצה . על פניו נפל לארץ לפני הארון : וישיבו . כי חשבו שבמקרה נפל : (ד) כרותות אל המפתן. היו כרותות ומונחות על המפתן ; רק דגון. גוף העבודת כוכבים העשוי בדמות דג : (ה) על כן . על שמצאו על המפתן ראשו וכפות ידיו החזיקו המפתן למקום קדוש ולא דרכו עליו

מצודת ציון

ענין סבוב וגלגול על כי בעת הגלגול מתהפך הדבר מצד אל צד . וכן מתהפך במחנה מדין (שופטים ז') : ציריה . הם חבלי הלידה הבאה מהשמטת קשרי הרחם התקועים זה בזה והוא מושאל מן צירי הדלתות וכן צירים וחבלים יאחזון (ישעיה י"ג) : (כ) ענתה . השיבה : שתה . שמה כמו למען שיתי (שמות י') : (כא) אי כבוד . כמו אין כבוד ותחסר הנו"ן כמו ימלט אי נקי (איוב כ"ב) והיא בחיר"ק ודוגמתו ואין יש פה (לקמן כ"א) בהיא בחיר"ק : ה (ב) דגון . שם עכו"ם : ויציגו . העמידו : (ד) כרותות. חתוכות : המפתן . האסקופה וכן מתחת מפתן הבית (יחזקאל מ"ו) : (ה) ידרכו . ענין צעדה והוא מל' דרך : כהני . כומרים יודעי חוק עבודת כוכבים וישמם

ו וַתִּכְבַּד יַד־יְהוָה אֶל־הָאַשְׁדּוֹדִים וַיְשִׁמֵּם וַיַּךְ אֹתָם בַּעְפֹלִים אֶת־אַשְׁדּוֹד וְאֶת־גְּבוּלֶיהָ׃ ז וַיִּרְאוּ אַנְשֵׁי־אַשְׁדּוֹד כִּי־כֵן וְאָמְרוּ לֹא־יֵשֵׁב אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עִמָּנוּ כִּי־קָשְׁתָה יָדוֹ עָלֵינוּ וְעַל דָּגוֹן אֱלֹהֵינוּ׃ ח וַיִּשְׁלְחוּ וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים אֲלֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ גַּת יִסֹּב אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּסֵּבּוּ אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וַיְהִי אַחֲרֵי ׀ הֵסַבּוּ אֹתוֹ וַתְּהִי יַד־יְהוָה בָּעִיר מְהוּמָה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיַּךְ אֶת־אַנְשֵׁי הָעִיר מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּשָּׂתְרוּ לָהֶם עְפֹלִים׃ י וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עֶקְרוֹן וַיְהִי כְּבוֹא אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עֶקְרוֹן וַיִּזְעֲקוּ הָעֶקְרֹנִים לֵאמֹר הֵסַבּוּ אֵלַי אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לַהֲמִיתֵנִי וְאֶת־עַמִּי׃ יא וַיִּשְׁלְחוּ וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ שַׁלְּחוּ אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֹׁב לִמְקֹמוֹ וְלֹא־יָמִית אֹתִי וְאֶת־עַמִּי כִּי־הָיְתָה מְהוּמַת־מָוֶת בְּכָל־הָעִיר כָּבְדָה מְאֹד יַד הָאֱלֹהִים שָׁם׃ יב וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא־מֵתוּ הֻכּוּ בַּעְפֹלִים וַתַּעַל שַׁוְעַת הָעִיר הַשָּׁמָיִם׃

ו א וַיְהִי אֲרוֹן־יְהוָה בִּשְׂדֵה פְלִשְׁתִּים שִׁבְעָה חֳדָשִׁים׃ ב וַיִּקְרְאוּ פְלִשְׁתִּים לַכֹּהֲנִים וְלַקֹּסְמִים לֵאמֹר מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲרוֹן יְהוָה הוֹדִעֵנוּ בַּמֶּה

בטחרים ק׳
ג׳ ומ״ג
ז׳
י׳ פתחין וסי׳ סביר שלהו סלוא ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכ׳ ולאהיהון חמר׳ וכספא
ו׳ כסע׳
י״ג מלין כתיב שי״ן וקרי׳ סמ״ך
טחרים ק׳
ל׳
ד׳
ה׳
ט״ו
מ׳. ד׳
ד׳
בטחרים ק׳

עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ו וּתְקֵיפַת מַחֲתָא דַיְיָ עַל אֱנָשׁ אַשְׁדּוֹד וְאַצְדִּינוּן וְאַלְקֵי יָתְהוֹן בִּטְחוֹרִין יָת אַשְׁדּוֹד וְיָת תְּחוּמַהָא׃ ז וַחֲזוֹ אֱנָשֵׁי אַשְׁדּוֹד אֲרֵי שַׁוְיָא עֲלֵיהוֹן מַחֲתָא וְאָמְרִין לָא יִשְׁרֵי אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עִמָּנָא אֲרֵי תְקִיפַת מַחֲתֵיהּ עֲלָנָא וְעַל דָּגוֹן טַעֲוָתָנָא׃ ח וּשְׁלָחוּ וּכְנָשׁוּ יָת כָּל טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי לְוָתְהוֹן וַאֲמָרוּ מָה נַעֲבֵיד לַאֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ לְגַת יִסְתְּחַר אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַסְחָרוּ יָת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ ט וַהֲוָה בָּתַר דְאַסְחָרוּ יָתֵיהּ וַהֲוַת מַחֲתָא דַיְיָ בְּקַרְתָּא שְׁגוּשָׁא רַבָּא לַחֲדָא וּמְחָא יָת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא מִזְעֵירָא וְעַד רַבָּא וּלְקוֹ לְהוֹן בִּטְחוֹרִין׃ י וְשַׁלָּחוּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ לְעֶקְרוֹן וַהֲוָה כְּמֵיתֵי אֲרוֹנָא דַיְיָ לְעֶקְרוֹן וּזְעִיקוּ עֶקְרוֹנָאֵי לְמֵימַר אַסְחָרוּ לְוָתָנָא יָת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְקַטָּלוּתָנָא וְיָת עַמָּנָא׃ יא וְשַׁלַּחוּ וּכְנָשׁוּ יָת כָּל טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמָרוּ שַׁלְּחוּ יָת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וִיתוּב לְאַתְרֵיהּ וְלָא יִקְטוֹל יָתִי וְיָת עַמִּי אֲרֵי הֲוָת שְׁגוּשׁ קְטָלָא בְּכָל קַרְתָּא תְּקֵיפַת לַחֲדָא מַחֲתָא דַיְיָ תַּמָּן׃ יב וְגֻבְרַיָּא דִי לָא מִיתוּ לְקוֹ בִּטְחוֹרִין וּסְלֵיקַת צְוַחַת קַרְתָּא לְצֵית שְׁמַיָּא׃ א וַהֲוָה אֲרוֹנָא דַיְיָ בְּקִרְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי שִׁבְעָא יַרְחִין׃ ב וּקְרוֹ פְלִשְׁתָּאֵי לְכוּמְרַיָּא וּלְקָסְמַיָּא לְמֵימַר מָה נַעֲבֵיד לַאֲרוֹנָא דַיְיָ הוֹדִיעוּנָנָא בְּמָה נְשַׁלְּחִינֵיהּ

רשי

אסקופה: (ו) וישמם. לשון שממה: בעפולים. חלחולת כרכשא מכה בנקב שהעכברים נכנסין בנקביהם ושומטין בני מעיהם ויוצאין: (ט) וישתרו. כמו ויסתרו שהרי הוא במסורת כתובים שי״ן ומפורשים בלשון סמ״ך מכת בית הסתרים: (יא) מהומת מות. כל מהומות על ידי רעם וזה אביהן וירעם ה׳ בקול גדול על פלשתים ויהומם (שמואל א׳ ז׳) כך מסורת באגדה שלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: (ב) במה נשלחנו. באיזה

רדק

שמואל בר רב יצחק מלינו שהחמירו ישראל בע״ז יותר מאומות העולם כתיב על כן לא ידרכו אבל בישראל כתיב ופקדתי על כל הדולג על המפתן קפץ: (ו) בעפולים כתיב וקרי בטחורים והכתיב הוא שם כנוי. לתחתוניות כי עפולי לשון גבוהות כמו עפל ובחן והכנוי בהפך והקרי הוא שם התואר: (ח) גת יסוב. לגת ורבים כמוהו: ויסבו את ארון אלהי ישראל. בדגש הסמ״ך והבי״ת: (ט) וישתרו להם. כתיב בשי״ן והוא כמו בסמ״ך ופי׳ שהיה להם מכת הטחורים במקום סתר מבפנים והיה קשה להם ממה שאם היה להם במקום גלוי ותרגום ולקו יתהון בטחוריא: (י) להמיתני ואת עמי. שרי עיר עקרון אמרו כן

רלבג

ולא הספיק לש״י השפטים שעשה באלהיהם אבל הכה האשדודים ושמם שוממים ותמהים על המכות שבאו להם בדרך שלא היו יכולים לאמר שיהיה אדום זה המקרה להם אם לא מפני מה שהסבו אליהם ארון האלהים: (ו) ואמנם המכה היתה שהוכו בטחורים והוא חולי מצער מאד ויוצא מהם דם רב כל שכן אלו שבאו להם מאת הש״י להכאיבם מאד ולזה הוכרחו להוציא ארון האלהים מאשדוד ושלחוהו לגת וידמה שאלה המופתים עשה הש״י באמצעות שמואל שהיה נביא או נעשה זה בזולת נביא להשגחתו על ישראל שלא יאבד ארון האלהים מהם: (ט) והנה אחר הסבו אותו בגת היתה מכת הש״י בעיר מהומה גדולה לא נשאר שם אחד שלא הוכה במכת הטחורים והיו הטחורים נסתרים ולזה הם יותר קשים ויותר קשי הרפואה. וכראותן זה שלחו ארון האלהים לעקרון ותכף שבא שם הביא הש״י מהומת מות בכל העיר והנשארים בהם שלא מתו הוכו בטחורים הנה כל זה קרה לפלשתים מפני ארון האלהים תוך שבעה חדשים: (יא) אז קראו פלשתים לכומריהם ולקוסמיהם לקחת עצה מהם מה יעשה לארון ה׳ אם ישיבוהו לישראל אם לא ואם היתה עצתם שישלחוהו לישראל במה ישלחוהו שם כדי שתסור אף הש״י מהם.

ונתט

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ט) וישתרו להם טחורים. מפני שהם נולדים בתוך המעי אומר להם לשון סתר. ומפני שהוא בסתרי הגוף לקו במכת בית הסתרים: (יא) וישב למקומו. כמו וישוב ונתחלפה התנועה:

טחרים דכתבן עפלים ו׳ בקריאה וסימ׳ בשחין מצרים ובעפלים. תכבד יד ה׳. ויהי אחרי הסבו אתו. והאנשים אשר לא מתו. מה האשם אשר נשיב לו.. ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם. ושארא כדקריין כן כתבן: ארון אלהי ישראל ו׳ וסי׳ ויראו אנשי אשדוד ושל אחריו ג׳ בפסוק. הסבו אלי אם משלחים את ארון אלהי ישראל. וישלחו ד׳ בנביאים ובכתובים וסי׳ וישלחו את ארון האלהים עקרון ויקחו את ירמיהו. ויכרתו את ראשו. וישאו את ראשו ואת כליו. וכל אורייתא דכוו׳ בר מ״א וישלחו האנשים את ידם. ויאספו י׳ פתחין וסי׳ בלשון תרגום סבי׳ שלהו סלויא ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאהיהון חמרא וכספא ופירושם נמסר בסדר שמות:

מצודת ציון

(ו) וישמם. מל׳ שממה: בעפולים. כן שם המכה ולפי שהם בחלחולת במקום מכוסה נקרא עפולים מל׳ אופל וכן ויבוא אל העופל (מ״ב ה׳) והוא כמו אל האופל באל״ף והקרי בטחורים והוא שם בכן מה והיו דומים להם: (ז) קשתה. מל׳ קשה: (ח) יסוב. ר״ל יובא: (ט) וישתרו. כמו יסתרו בסמ״ך: (יב) שועת. צעקת: ו (א) בשדה פלשתים. כמו בארץ פלשתים: (ב) ולקוסמים. ולמכשפים

מצודת דוד

עליו: וכל הבאים. מיתר העם: מפתן דגון. המפתן בית דגון: (ו) וישמם. במה שהכה אותם בעפולים והיו בצורת טחורים: (ז) כי כן. אשר הארון עשה בהם שפטים ובאלהיהם: (ט) יד ה׳ בעיר. מכת יד ה׳ בעיר גת: וישתרו. העפלים היו בהם נסתרים הרבה מבפנים היותר מכאובים: (י) ואת עמי. כי שרי העם היו הזועקים: (יא) מהומת מות. מלבד מכת העפולים היתה בהם מגפת ס׳: (יב) אשר לא מתו. במגפה: השמים. הוא מדרך גוזמא ור״ל גדלה מאוד עד למעלה: ו (ג) מה נעשה. אם לשלחו למקומו: הודיענו. ר״ל אם יפיק מההכרח לשלחו הודיענו במה נשלחנו אם לשלחו בשלם ולאשם בבהמות

אם

רשי

באיזה ענין נשלחנו שלא יחרה אפו וישוב חרונו ממנו : (ג) אשם . כיכר דבר שאתם מודים שמעלתם בו : אז תרפאו ונודע לכם . שהוא עשה כי למה לא תסור ידו אז מכם : (ד) סרני פלשתים . חמשה הם כמה שנאמר (יהושע י"ג) העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני : (ז) עלות . מניקות : אשר לא עלה עליהם עול . כל זה לנסיון שאין אלו ראויות למשוך ועוד שנועות אחר בניהם ואם יהא כח בארון שיוליכו אותו מאליהם נדע שהוא עשה לנו : (ח) בארגז . שקריני"ו

רדק

כן : (ג) למה לא תסור ידו מכם . אז תדעו למה לא סרה ידו ומכתו מכם לפי שהייתם מעכבים ארונו אצליכם כי בשלחכם אותו תרפאו והאשם לכפרה על אשר עשיתם : (ד) וחמשה עכברי זהב . זה מסייע הדרש שכתבנו למעלה כי השכיב להם חולי התחתוניות והיתה יוצאת התחתוניות שלהם כפי הטבעת מתוך החולי והיו באים העכברים ושומטים את המעי היוצא ולפי שהיה החולי אחד לסרנים ולעם אמרו להם הכהנים והקוסמים שיעשו אף בדמות הטחורים חמשה ובדמות העכברי' חמשה כמספר הסרני' ויהיו אשם לכפר להם ולהסיר אותו החולי מהם . לכולם ולסרניכם . כמו שמעו עמים כלם : (ו) ולמה תכבדו . זה לבדו נמצא מבנין הדגוש בל' כבדות : התעלל בהם . עשה מעשה השחתה כמו את אשר התעללתי במצרים : (ז) חדשה . שלא נעשה בה מלאכה בעבור קדושת הארון . עלות . מניקות כתרגומו ונקראו עלות על שם היונקים שנקראו עולים ועוללים וגו' לקחת פרות עלות להראות המופ' שלא שבו בעבור בניהם : אשר לא עלה עליהם עול . זה אמרו בעבור קדושת הארון שלא נעשה בהם מלאכה אחרת כמו שאמרו ג"כ עגלה חדשה : (ח) אל העגלה . כמו על העגלה וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו או הוא כמו בעגלה וכן ואל הארון תתן שהוא כמו ובארון וכתי' בעגלתה : בארגז : בתיבה

נְשַׁלְּחֶנּוּ לִמְקוֹמוֹ : ג וַיֹּאמְרוּ אִם־מְשַׁלְּחִים אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַל־תְּשַׁלְּחוּ אֹתוֹ רֵיקָם כִּי־הָשֵׁב תָּשִׁיבוּ לוֹ אָשָׁם אָז תֵּרָפְאוּ וְנוֹדַע לָכֶם לָמָּה לֹא־תָסוּר יָדוֹ מִכֶּם : ד וַיֹּאמְרוּ מָה הָאָשָׁם אֲשֶׁר נָשִׁיב לוֹ וַיֹּאמְרוּ מִסְפַּר סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים חֲמִשָּׁה עָפְלֵי זָהָב וַחֲמִשָּׁה עַכְבְּרֵי זָהָב כִּי־מַגֵּפָה אַחַת לְכֻלָּם וּלְסַרְנֵיכֶם : ה וַעֲשִׂיתֶם צַלְמֵי עָפְלֵיכֶם וְצַלְמֵי עַכְבְּרֵיכֶם הַמַּשְׁחִיתִם אֶת־הָאָרֶץ וּנְתַתֶּם לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כָּבוֹד אוּלַי יָקֵל אֶת־יָדוֹ מֵעֲלֵיכֶם וּמֵעַל אֱלֹהֵיכֶם וּמֵעַל אַרְצְכֶם : ו וְלָמָּה תְכַבְּדוּ אֶת־לְבַבְכֶם כַּאֲשֶׁר כִּבְּדוּ מִצְרַיִם וּפַרְעֹה אֶת־לִבָּם הֲלוֹא כַּאֲשֶׁר הִתְעַלֵּל בָּהֶם וַיְשַׁלְּחוּם וַיֵּלֵכוּ : ז וְעַתָּה קְחוּ וַעֲשׂוּ עֲגָלָה חֲדָשָׁה אֶחָת וּשְׁתֵּי פָרוֹת עָלוֹת אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עֲלֵיהֶם עֹל וַאֲסַרְתֶּם אֶת־הַפָּרוֹת בָּעֲגָלָה וַהֲשֵׁיבֹתֶם בְּנֵיהֶם מֵאַחֲרֵיהֶם הַבָּיְתָה : ח וּלְקַחְתֶּם אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וּנְתַתֶּם אֹתוֹ אֶל־הָעֲגָלָה וְאֵת ׀ כְּלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הֲשֵׁבֹתֶם לוֹ אָשָׁם תָּשִׂימוּ בָאַרְגַּז מִצִּדּוֹ וְשִׁלַּחְתֶּם

ז' · ל' · ל'. ב' · טחרי ק' · טחוריכם ק' ב' · ל'. כ"כ · ד' · ל' · ח' דגש כ"כ · ג' · ל' · ס' · ל' · והשבתם כתיב דד"ס וחביבות כתי' י"ח. ו' · כ'

לְאַתְרֵיהּ : ג וַאֲמַרוּ אִם אַתּוּן מְשַׁלְּחִין יָת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא תְשַׁלְּחוּן יָתֵיהּ רֵיקָן אֱלָהֵין אֲתָבָא תְתִיבוּן קֳדָמוֹהִי קֻרְבַּן אֲשָׁמָא בְּכֵן תִּתָּסוּן וְיִתְיְדַע לְכוֹן לְמָא לָא תְנוּחַ מַחֲתֵיהּ מִנְּכוֹן : ד וַאֲמַרוּ מָה קֻרְבַּן אֲשָׁמָא דְנָתִיב קֳדָמוֹהִי וַאֲמַרוּ מִנְיַן טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי חַמְשָׁא מְחוֹרֵי דְדַהֲבָא וְחַמְשָׁא עַכְבְּרֵי דְדַהֲבָא אֲרֵי מַחֲתָא חֲדָא שַׁוְיָא לְכוּלְכוֹן וּלְטוּרְנֵיכוֹן : ה וְתַעְבְּדוּן צַלְמֵי מְחוֹרֵיכוֹן וְצַלְמֵי עַכְבְּרֵיכוֹן דִמְחַבְּלִין יָת אַרְעָא וְתִתְּנוּן קֳדָם אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יְקָרָא מָאִים תְּנוּחַ מַחֲתֵיהּ מִנְּכוֹן וּמִן טַעֲוָתְכוֹן וּמִן אַרְעֲכוֹן : ו וּלְמָה תְיַקְּרוּן יָת לִבְּכוֹן כְּמָא דְיַקַּרוּ מִצְרָאֵי וּפַרְעֹה יָת לִבְּהוֹן הֲלָא כַד אִתְפְּרַע מִנְּהוֹן וּבָתַר כֵּן שַׁלְּחִינוּן וַאֲזַלוּ : ז וּכְעַן סַבוּ וַעֲבִידוּ עֶגְלְתָא חַדְתָּא חֲדָא וְתַרְתֵּין תּוֹרָן מֵינְקָן דִּי לָא נְגַדָא בְּנִיר וְתֵיסְרוּן יָת תּוֹרָתָא בְּעֶגְלְתָא וְתָתִיבוּן בְּנֵיהֶן מִבַּתְרֵיהֶן קְנֵיו : ח וְתִסְּבוּן יָת אֲרוֹנָא דַייָ וְתִתְּנוּן יָתֵיהּ בְּעֶגְלְתָא וְיָת מָנֵי דְדַהֲבָא דַאֲתֵיבְתוּן קֳדָמוֹהִי קֻרְבַּן אֲשָׁמָא תְּשַׁוּוֹן בְּתֵיבוּתָא מִסִּטְרֵיהּ וְתִשַׁלְּחוּן יָתֵיהּ

ופרעה ג' בקריאה וסי' ופרעה חולם והנה עומד על היאר . ופרעה הקריב וישאו . ולמה תכבדו את לבבכם : אלות ח' בקריאה וסימ' נמסר בסדר וישלח :

רלבג

(ג) ונתנו להם עצה שישלחוהו בכבוד וישיבו לו אשם לכפר עליהם אז ירפאו אם בסבתו בא להם הרע ויהיה נודע להם למה לא תסור יד הש"י מהם כי הוא רוצה שיתנו לו כבוד תחת אשר חשבו לחלל שמו ואמרו זה להורות כי בזה יבחר אם בא להם הרע הזה בסבתו כבר היה דעתם שאם לא בא להם הרע בסבתו לא ישיבוהו לישראל . (ז) וידמה שכבר שלח הש"י עוד שם עכברים היו משחיתים את הארץ והתפשטה המכה הזאת בכל ערי פלשתים ולזה אמרו להם כומריה' וקוסמיהם שיעשו להם צלמי טחורי זהב ועכברי זהב כמספר הסרנים וזהו האשם שישיבו לה' כדי שתסור ידו מעליהם והזהירום שלא יקשה לבם מעשות זה שלא יקרה להם כמו שקרה למצרים ולפרעה . והנה הישירו אותם עוד באופן אחר לדעת בקלות אם בא להם רע זה בסבת ארון האלהים כי האופן הראשון היה בו מהספק וזה כי אף על פי שהיה זה הרע להם בסבת ארון האלהים הנה לא יחויי' שירפאו תכף קוד' השבתם אותו למקומו ולזה לא יתכפר להם כי מידו היתה זאת להם עד שובו לישראל וזה אם לא ירפאו לא יוכלו הפלשתים להשיבו אליהם עם האשם ולזה לא תועיל לפלשתי' זאת הבחינה הראשונה ולזה ידמו שלא היו מסכימים בזאת העצה והכירו זה הכהני' והקוסמים ואמר להם שלא יכבדו

פי' רבי ישעיה

(ד) כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם . פי' אמרו להם הקוסמים מגפה אחת יש לכל הפלשתים ולסרניכם בעבור זה יעשו העם והסרנים וכן עשו הסרנים עשו חמשה . וכל העיירו' עשו כל אחת ואחת בעצמה כמפורש לפנינו : (ו) ולמה תכבדו

תולדות אהרן ואת כלי הזהב .
יומא נב בהרא יד
סוריות יב:

מצודת דוד

אם לשאתו בכתף : (ג) אם משלחים . ר"ל אם יצא הדבר לשלחו למקומו אל תשלחנו ריקם' מבלי מנחה ותשורה : תשיבו לו אשם . תשיבו לה' קרבן אשם כדין המועל בהקדש : אז תרפאו . ר"ל כשתרפאו אז יהיה נודע לכם בבירור למה לא תסור ידו קודם ההשבה ר"ל אז תדעו שיד ה' עשתה זאת : (ד) מספר כפי המספר סרני פלשתים שהם חמשה ככה תשיבו חמשה עפולים עשוים מזהב : וחמשה עכברי . כי העפולים היו דומים בצד מה לדמות עכברים ולז"א להשיב גם חמשה עכברי זהב לכפר על העם חמשת האומות שבארץ פלשתים : לכולם . לכל העם ולהסרנים כולכם צריכים כפרה : (ה) צלמי וגו' המשחיתים וכו' . ר"ל עשו צלמי דמות העפולים והעכברים אשר הם משחיתים וכו' : ונתתם וכו' כבוד . ר"ל לא שהוא צריך לזה אלא תנו לכבודו : אולי יקל . בעבור הכבוד אשר תעשו לו : מעליכם . על הסרנים יאמר : ומעל ארצכם . מעל יושבי ארצכם מותר העם : (ו) ולמה תכבדו . על שאלו מה נעשה לארון כאלו היו מסופקים אם לשלחו אם להחזיקו לזה אמרו ולמה תכבדו וכו' : הלא כאשר התעלל בהם . ר"ל הלא סוף הדבר יהיה כאשר היה במצרים שהיה משחק ומהתל בהם ואח"ז בע"כ שלחו את בני ישראל והלכו להם וכ"כ יהיה סופכם : (ז) ועתה קחו . ר"ל קחו עצים ועשו עגלה חדשה לכבוד הארון : ושתי פרות עלות . רצה לומר בחנו הדבר לדעת שהאמת אתנו וזאת עשו קחו פרות מניקות אשר לא נמשכו מעולם בעול ואסרו אותן בעגלה וקחו את בניהן מהן והנה מדרך שנהוג לא יזוזו ממקומן ללכת מבניהן וכמ"ש

מצודת ציון

ולמקסמים : (ד) עכברי . הם מין שרץ : מגפה . ענין מכה : (ה) את הארץ . את אנשי הארץ (ו) התעלל . ענין שחוק והתול כמו אשר התעללתי במצרים (שמות י'): (ז) עלות . מניקות כמו וכאן והבקר עלות עלי (בראשית ל"ג) : עול . הוא מה שהפרה מושכת בה : ואסרתם . ענין קשירה : הביתה . לכלאם בבית : (ח) בארגז . ענין תיבה : כלו

רדק

בתיבה כתרגומו בתיבותא : (י) כלו בבית. כמו כלאו והוא מבעלי הה"א כמו לא כלה ממך אשר כלתני היום הזה או הוא מבעלי האל"ף ובא כדרך בעלי הה"א וכן מלו תוכך חמס כמו מלאו ונשו את כלמתם כמו ונשאו כי כבר נשתמשו בזה הענין בשתי לשונות בה"א ובאל"ף לפי הדרכים להמיר זו בזו. וטעם להשיב את בניהם מאחרי' ולכלוא אותם בבית לפי שלולי דבר הארון היו שבות אל בניהם אחר שלא היו בניהם הולכים אחריהם : (יב) וישרנה הפרות. כתרגומו ואכוינא תורתא ר"ל כוונו דרך בית שמש והלכו דרך ישרה לא סרו ימין ושמאל ובא בסימן אחד של נקבה לבד כמו ויחמנה בצאן לשתות ודגש הש"ם בחסרון היו"ד פ"א הפועל ובמלת ויחמנה בא נח האל"ף תמורת היו"ד פ"א הפועל : הלוך וגעו. היו געות בעבור בניהם לעקת הבקר תקרא געייה כמו אם יגעה שור ובדרש שאמרו שירה הוציאו וישרנה מלשון שירה : (יג) וישמחו לראות. עד שמרוב שמחה פרצו לראות בארון ופתחו וראו מה שבתוכו לפיכך נענשו כמו שכתוב ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו : (יד) ואת הפרות העלו עולה. אנשי בית שמש בקעו עצי העגלה והעלו הפרות עול' כי הותרו הבמות משחרבה שילה ונקבה כשירה בבמת יחיד. ויש בדרש מרז"ל כי סרני פלשתים העלו אותם כי רבי אליעזר אומר כי אין מקריבין מבהמות ע"ג והקשו לו זה הפסוק ותירץ וכי מסרני פלשתים אנו למדין ובמקום אחר אמרו הוראת שעה היתה וכו

פי' רבי' ישעיה

תכבדו את לבבכם. כמו תכבידו : (י) כלו בבית. אינו מלשון כלא שאם כן היה אומר כלאו אלא מלשון לא יכלה ממך שמנעו בניהם מהם בתוך הבית : (יב) וישרנה הפרות. דגשות השי"ן להבליע בו היו"ד שהוא פ"א הפועל. ובא בסימן אחד לנקבה כמו ויחמנה כמו ארבע מלכיות מגו יעמדנה : במסלה אחת. פירוש שלא נטו לכאן ולכאן אלא כיונו המסלה : (יד) אל שדה יהושע בית השמשי. יש לומר שיא בית שמש היא תמנת חרס שנאמר בטרם יבא החרסה : ואת הפרות העלו. שאין טעם זכרות בנמס :

רשי

סקריניין בלע"ז : (י) כלו בבית. לשון כלא : (יב) וישרנה. הרי תיבה זו אנדרוגינוס מלמד שאף הוולדות היו אומרים שירה רוני רוני השיטה התנופפי וכו' כדאיתא במסכת עבודת כוכבי'. ולפי פשוטו וישרנה לשון ישר דרך ישר היו הולכות : הלך וגעו. לשון לעקת בקר געייה : בית שמש. ישראל היו שם : (יג) וישמחו לראות. היו מסתכלין היאך הוא בא לבדו ומשמחתה נהגו בו קלות ראש שלא היו מסתכלין בו באימה ודרך

אֹתוֹ וְהָלָךְ׃ ט וּרְאִיתֶם אִם־דֶּרֶךְ גְּבוּלוֹ יַעֲלֶה בֵּית שֶׁמֶשׁ הוּא עָשָׂה לָנוּ אֶת־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת וְאִם־לֹא וְיָדַעְנוּ כִּי לֹא יָדוֹ נָגְעָה בָּנוּ מִקְרֶה הוּא הָיָה לָנוּ׃ י וַיַּעֲשׂוּ הָאֲנָשִׁים כֵּן וַיִּקְחוּ שְׁתֵּי פָרוֹת עָלוֹת וַיַּאַסְרוּם בָּעֲגָלָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם כָּלוּ בַבָּיִת׃ יא וַיָּשִׂמוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה אֶל־הָעֲגָלָה וְאֵת הָאַרְגַּז וְאֵת עַכְבְּרֵי הַזָּהָב וְאֵת צַלְמֵי טְחֹרֵיהֶם׃ יב וַיִּשַּׁרְנָה הַפָּרוֹת בַּדֶּרֶךְ עַל־דֶּרֶךְ בֵּית שֶׁמֶשׁ בִּמְסִלָּה אַחַת הָלְכוּ הָלֹךְ וְגָעוֹ וְלֹא־סָרוּ יָמִין וּשְׂמֹאול וְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים הֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם עַד־גְּבוּל בֵּית שָׁמֶשׁ׃ יג וּבֵית שֶׁמֶשׁ קֹצְרִים קְצִיר־חִטִּים בָּעֵמֶק וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרוֹן וַיִּשְׂמְחוּ לִרְאוֹת׃ יד וְהָעֲגָלָה בָּאָה אֶל־שְׂדֵה יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשִּׁמְשִׁי וַתַּעֲמֹד שָׁם וְשָׁם אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְבַקְּעוּ אֶת־עֲצֵי הָעֲגָלָה וְאֶת־הַפָּרוֹת הֶעֱלוּ עֹלָה לַיהוָה׃ טו וְהַלְוִיִּם הוֹרִידוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־הָאַרְגַּז אֲשֶׁר־אִתּוֹ אֲשֶׁר־בּוֹ כְלֵי־זָהָב וַיָּשִׂמוּ אֶל־הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה וְאַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ הֶעֱלוּ עֹלוֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים בַּיּוֹם

וַיְהָךְ׃ ט וְתֶחֱזוּן אִם בְּאוֹרַח תְּחוּמֵיהּ יִסַּק לְבֵית שֶׁמֶשׁ מִן קֳדָמוֹהִי אִתְעֲבִידַת לָנָא יַת בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא וְאִם לָא וְנִידַע אֲרֵי לָא מַחֲתֵיהּ קְרִיבַת בְּנָא עִירוּעַ הוּא דַהֲוָה לָנָא׃ י וַעֲבַדוּ גַבְרַיָּא כֵּן וּנְסִיבוּ תַּרְתֵּין תּוֹרָן מֵינְקָן וְאַסְרוּנוּן בַּעֲגַלְתָּא וְיַת בְּנֵיהֶן כְּלוֹ בְּבֵיתָא׃ יא וְשַׁוִּיאוּ יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ בַּעֲגַלְתָּא וְיַת תֵּיבוּתָא וְיַת עַכְבְּרֵי דַהֲבָא וְיַת צַלְמֵי טְחוֹרֵיהוֹן׃ יב וְאַכְוֵינָא תּוֹרָתָא בְּאָרְחָא עַל אוֹרַח בֵּית שֶׁמֶשׁ בִּכְבִישָׁא חֲדָא אָזְלִין מֵיזַל וְגָעֲיָן וְלָא סְטָאָה לְיַמִּינָא וְלִסְמָאלָא וְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי אָזְלִין בָּתְרֵיהוֹן עַד תְּחוּם בֵּית שָׁמֶשׁ׃ יג וּבֵית שֶׁמֶשׁ חַצְדִין חֲצַד חִטִּין בְּמֵישְׁרָא וּזְקָפוּ יַת עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ יַת אֲרוֹנָא וַחֲדִיאוּ לְמֶחֱזֵי׃ יד וַעֲגַלְתָּא אֲתַת לַחֲקַל יְהוֹשֻׁעַ דִּי בְבֵית שֶׁמֶשׁ וְקָמָא תַמָּן וְתַמָּן אַבְנָא רַבְּתָא וְצַלְחוּ יַת אָעֵי עֲגַלְתָּא וְיַת תּוֹרָתָא אַסִּיקוּ עֲלָתָא קֳדָם יְיָ׃ טו וְלֵוָאֵי אֲחִיתוּ יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ וְיַת תֵּיבוּתָא דִּי עִמֵּיהּ דִּי בֵיהּ מָנֵי דַהֲבָא וְשַׁוִּיאוּ עַל אַבְנָא רַבְּתָא וְגַבְרֵי בֵית שֶׁמֶשׁ אַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנַכִּיסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין בְּיוֹמָא הַהוּא

כ' וכל קהלת דכו'
ד
ד' חסר
ג'. ג' כ"כ וקריין
ס'
ד' חס' וכל ירמיה דכו' במ"ו מ"ע
כ' עפרון
כ'
ל'
ד' חס'

ואת בניהם ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר ואתחנן ויהושע סימן ה' : וישמו ד' חס' וסים' אבנים גדולות. ארון ח' אל העגלה. אל האבן הגדולה. וישמו לה ידים דאיזבל דמלכים ונמסר בסדר מקץ וגם ביהושע סימן י'. על דרך ה' וסי' נמסר בשפטים סי' ח' :

רלבג

יכבדו לבם ועם כל זה נתנו להם בחינה שנית תוכר להם קודם השיבם הארון לישראל ולזה צוו שיעשו עגלה חדשה לכבוד הש"י ויהיו לכם שת פרות מניקות עגלים שלא עלהי עול על הפרות ולזה לא תהיינה בנות הרבות למשוך בעגלה כי לא נסו שום מלאכה עם שבכאן תהיה סבה שנית למנוע מן ההליכה והיא היותם מסיבים בניהם מאחריהם הביתה כי אהבתם את העגלים תמשכם לשוב אליהם כפי כחם אם לא היה זה מאת הש"י להשיב הארון לישראל ואם תתישרנה הפרות מעצמן ללכת לישראל דרך בית שמש שהיה המקום הקרוב להם מישראל הנה יתבאר כי מה' היתה זאת בסבת ארון האלהים ואם לא הנה הגיע זה לנו במקרה שאם היה מגיע ממנו על דרך המופת לא תקצור ידו מעשות זה המופת השני והוא להניע הפרות אל שילכו מעצמן דרך בית שמש ואם היה זה לנו במקרה לא יושב זה האשם לו ולא נשיב ארון האלהי' לישראל: (יב) והנה התישרו הפרות דרך בית שמש בזולת נטייה וסרני פלשתים הולכים אחריהם עד גבול בית שמש לראות אמתת הענין: (יד) והעגלה באה אל שדי יהושע בית השמשי. ותעמד שם ושם אבן גדולה ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו אותם עולה לה' על המזבח אשר בנו שם ואנשי בית שמש העלו עולות וזבחו זבחי שלמים ביום ההוא לה'

ויד

תולדות אהרן ואת בניהם כלו. ע"ג כד : וישרנה הפרות. שם אשר מדי שרס : ואת הפרות העלו. ע"ג עב (מגלה עב) : (ובית שמש : ע"ג מ) :

מצודת ציון

(י) כלו. כמו כלאו והוא ענין תפיסה : (יב) וישרנה. מלשון ישרה : במסלה. בדרך הכבושה : וגעו. לעקת הפרה תקרא געה כמו אם יגעה שור (איוב ו') : (יד) בית השמשי. מבית השמש והוא שם העיר : (טו) אל האבן. על האבן :

מצודת דוד

שגם לא הורגלו במשיכת העול : (ח) והלך. ר"ל הניחו ללכת מעצמו לבל ינהג מי את הפרות : (ט) וראיתם. ואז תראו אם מעצמו יעלה הארון דרך גבול ארצו אל בית שמש אז בודאי בעבורו באה הרעה ואם לא יעלה מעצמו דרך גבולו אז נודע שבמקרה באה הרעה : (יא) מחוריהם. הם העפולים שהיו דומים בגלד מה למחורים: (יב) וישרנה הפרות. הלכו בדרך הישר לדרך העולה בית שמש : במסלה אחת. ולא הטו ימין ושמאל : הלוך וגעו. ר"ל עם כי הלכו ולעקו בעבור חסרון בניהן מ"מ לא סרו ימין ושמאל: (יג) וישמחו לראות. לפי שאח"ז התאבלו בסבת הארון אמר עתה בעת ראותם שמחו : (טו) העלו עולות. לבד הפרות האמור למעלה

רש"י

ודקך כנוד : (יח) כפר הפרזי . כפר שאין לו חומה : אבל הגדולה . היא האבן הגדולה האמורה למעלה שהלמ"ד באה במקום נו"ן וכן נשכה במקום לשכה בספר נחמיה ואפשי שאירע להם אבלות בדבר קראו' אבל : (יט) שבעים איש חמשים אלף איש . תרגם יונתן וקטל בסבי עמא שבעין גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא. ורבותינו אמרו שבעים איש שכל אחד היה שקול כחמשים אלף או חמשים אלף איש שכל אחד שקול כשבעים סנהדרין : (א) קדשו . זמינו : (ב) מיום שבה

רלבג

(יט) ויך . הש"י באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' . ולא עזבו מלאכתם שהיו קוצרים קציר חטים ונגפו מהעם שבעים איש שהיו שקולים חמשים אלף איש לגודל מעלתם או היו המוכים חמשים אלף ושבעים איש . ויתאבלו העם כי הכה ה' בעם מכה גדולי : (א) והביאו הארון לקרית יערים אל בית אבינדב אשר בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמור את ארון ה' : (ב) ויהי מיום שבת הארון בקרית

פי' רבי' ישעיה

(יח) כפר הפרזי . לשון כפר : ועד אבל . הגדולה . כמו אבן הגדולה ובא הלמ"ד בחילוף נו"ן כמו נשכה לשכה : (יט) כי ראו בארון . פי' ואין דרך זה דרך כבוד להסתכל בארון שהיה מקום השכינה שהרי הזהיר את הלוים על כן ולא יבאו לראות כבלע וגו' :

הניחו והניחו ד' וסי' ועכברי הזהב . ובצאתם הכהנים . ההסבים ללענה . ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים : הקדוש ד' מלאים וסי' נמסר בסדר קרח : ואל מי ד' וסי' ואל מי יעלה מעלינו . ואל מי תדמיון אל . ואל מי תדמיוני . ואל מי מקדושים תפנה :

הַהוּא לַיהוָה׃ טז וַחֲמִשָּׁה סַרְנֵי־פְלִשְׁתִּים רָאוּ וַיָּשֻׁבוּ עֶקְרוֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ יז וְאֵלֶּה טְחֹרֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הֵשִׁיבוּ פְלִשְׁתִּים אָשָׁם לַיהוָה לְאַשְׁדּוֹד אֶחָד לְעַזָּה אֶחָד לְאַשְׁקְלוֹן אֶחָד לְגַת אֶחָד לְעֶקְרוֹן אֶחָד׃ יח וְעַכְבְּרֵי הַזָּהָב מִסְפַּר כָּל־עָרֵי פְלִשְׁתִּים לַחֲמֵשֶׁת הַסְּרָנִים מֵעִיר מִבְצָר וְעַד כֹּפֶר הַפְּרָזִי וְעַד ׀ אָבֵל הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר הִנִּיחוּ עָלֶיהָ אֵת אֲרוֹן יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה בִּשְׂדֵה יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשִּׁמְשִׁי׃ יט וַיַּךְ בְּאַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ כִּי רָאוּ בַּאֲרוֹן יְהוָה וַיַּךְ בָּעָם שִׁבְעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלֶף אִישׁ וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם כִּי־הִכָּה יְהוָה בָּעָם מַכָּה גְדוֹלָה׃ כ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ מִי יוּכַל לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה הָאֱלֹהִים הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה וְאֶל־מִי יַעֲלֶה מֵעָלֵינוּ׃ כא וַיִּשְׁלְחוּ מַלְאָכִים אֶל־יוֹשְׁבֵי קִרְיַת־יְעָרִים לֵאמֹר הֵשִׁבוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה רְדוּ הַעֲלוּ אֹתוֹ אֲלֵיכֶם׃ ז א וַיָּבֹאוּ אַנְשֵׁי ׀ קִרְיַת יְעָרִים וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־בֵּית אֲבִינָדָב בַּגִּבְעָה וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ קִדְּשׁוּ לִשְׁמֹר אֶת־אֲרוֹן יְהוָה׃ ב וַיְהִי מִיּוֹם

כ' כתיב וקרי' בענין
ל'
ל'. ל'. ל'
ל'
ב'
ב'. ד'
ב'
ב'
ו'
ד' י' ד'
ל"ד מ"ל ב' ית"ס'
ל"ו
ב' קח את אהרן. ב' ומ' קדשו

תולדות אהרן ויך באנשי בית שמש . סוטה לה (תענית סח מגלה ט סנהדרין כ) : ויך בעם . שם : (שם) ויסי מיום שבת . זבחים קיח :

קֳדָם יְיָ׃ טז וְחַמְשָׁא טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי חֲזוֹ וְתָבוּ לְעֶקְרוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא׃ יז וְאִלֵּין טְחוֹרֵי דְהַבָא דַאֲתִיבוּ פְלִשְׁתָּאֵי קֻרְבַּן אֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ דְאַשְׁדּוֹד חַד דְעַזָּה חַד דְאַשְׁקְלוֹן חַד דְגַת חַד דְעֶקְרוֹן חַד׃ יח וְעַכְבְּרֵי דַהֲבָא מִנְיַן כָּל קִרְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי לְחַמְשָׁא טוּרְנַיָא מִקִּירְוִין כְּרִיכָן וְעַד קִירְוֵי פַצְחַיָא וְעַד אַבְנָא רַבְּתָא דַאֲחִיתוּ עֲלַהּ יָת אֲרוֹנָא דַייָ עַד יוֹמָא הָדֵין הָא הִיא בְּחַקַל יְהוֹשֻׁעַ דְמִבֵּית שֶׁמֶשׁ׃ יט וּקְטַל בְּגֻבְרֵי בֵית שֶׁמֶשׁ עַל דַחֲדִיאוּ דַחֲזוֹ אֲרוֹנָא דַייָ כַּד גְלֵי וּקְטַל בְּסָבֵי עַמָּא שַׁבְעִין גַּבְרָא וּבִקְהָלָא חַמְשִׁין אַלְפֵי גַבְרָא וְאִתְאַבָּלוּ עַמָּא אֲרֵי מְחָא יְיָ בְּעַמָּא מְחָא סַגִיאָה׃ כ וַאֲמָרוּ גֻבְרֵי בֵית שֶׁמֶשׁ מַן יָכִיל לְמֵיקַם קֳדָם אֲרוֹנָא דַייָ אֱלֹהִים קַדִּישָׁא הָדֵין וּלְאִידֵין אֲתַר יִסְתַּלַּק מִנָּנָא׃ כא וּשְׁלָחוּ אִזְגַדִּין לְוָת יָתְבֵי קִרְיַת יְעָרִים לְמֵימַר אֲתִיבוּ פְלִשְׁתָּאֵי יָת אֲרוֹנָא דַייָ חוּתוּ אַסִּיקוּ יָתֵיהּ לְוָתְכוֹן׃ א וַאֲתוֹ גֻבְרֵי קִרְיַת יְעָרִים וְאַסִּיקוּ יָת אֲרוֹנָא דַייָ וְאָעִלוּ יָתֵיהּ לְבֵית אֲבִינָדָב דִּי בְגִבְעֲתָא וְיָת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ זַמִּינוּ לְמִטַּר יָת אֲרוֹנָא דַייָ׃ ב וַהֲוָה מִיּוֹמָא דִשְׁרָא אֲרוֹנָא בְּקִרְיַת

רדק

זהו לדעת רבי אליעזר את ישראל הקריבום : (יח) ועכברי הזהב . כמו שהיו טחורי זהב במספר הערים חמשה כן היו העכברים מספר כל ערי פלשתים שהם חמשה הנזכרים וכן היו חמשה בעבור חמשת הסרנים כלומר שהיו כפרה לכולן כמו שאמר למעלה כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם . ומה שאמר מעיר מבצר עד כפר הפרזי חסר וי"ו מעיר מבצר כלומר אף על פי שלא היתה מצות הקוסמים והכהנים לעשות אלא חמשת טחורי זהב וחמשה עכברי זהב למספר הסרנים והעיירות הגדולות שהם אשדוד ועזה ואשקלון וגת ועקרון הם עשו מעצמם יותר טחורי זהב ועכברים כי היו יראים עדיין ועשו מכל הערים והכפרים שהם ערי הפרזות כל ע"ר וכל כפר עשו טחור זהב ועכבר זהב בכל המקומות שהיו יושבים שם פלשתים : עד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון ה' . כלומר כי סמוך לאותו מקום היו פרזות פלשתים : ומה שאמר עד היום הזה בשדה יהושע אמר שהניח עליה הארון שהיא עד היום הזה בשדה יהושע ונקראת האבן הגדולה אבל על האבל שנעשה בו כמו שאמר ויתאבלו העם וי"ת אבל הגדולה אבנא רבתא : (יט) כי ראו בארון . ת"י על דחדיאו ודחזו ית ארונא דה' כמו שאמר וישמחו לראות ובדברי רז"ל משום דחזו ויך באנשי בית שמש נחלקו בזה מהם אמרו שהיו קוצרים ומשתחוים כלומר שלא הניחו מלאכתם בעבורו ומהם אמרו שאמרו דברים אשר לא כן כנגד הארון ואמרו מאן אמרייך דאמרית ומאן פייסך דפייסית ובדברי הדרש הזה יהיה פירוש ראו כמו לראות בך והדומים לו שמפרשים אותם לשון בזיון והנכון מה שפירשנו שפתחו אותו וראו מה שבתוכו לפיכך אמר בארון ולא אמר ארון : שבעים איש חמשים אלף איש חסר וי"ו השמוש וחמשים אלף איש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם וי"ת וקטל בסבי עמא שבעים גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא . ובדברי רז"ל שבעים איש שכל אחד שקול כחמשים אלף איש וי"א חמשים שכל אחד שקול כע' סנהדרין : (ב) אל בית אבינדב בגבעה . פירוש אשר בגבעה וכמוהו רבים ואפשר שגבעה זו בתוך קרית יערים והיה בעיר אבינדב אחר לפיכך הודיע כי לבית אבינדב שהיה יושב בגבעה

מצודת דוד

(טז) ראו . שנבחן הדבר ונמצא כן : (יז) ואלה טחורי . ר"ל באלו לא הוסיפו על מה שאמרו הקוסמים והכהנים : לאשדוד אחד . ר"ל בעבור שר אשדוד אחד וכן כולם : (יח) ועכברי וכו' . אבל על עכברי הזהב הוסיפו והביאו אחד מול כל עיר ולא חמשה לבד כדברי הקוסמים : לחמשת . אשר הם להמשת הסרנים ותחת ממשלתם : מעיר מבצר . בין מול עיר מבצר בין מול כפר פרוז מבלי חומה סביב : ועד אבל הגדולה . היא האבן הגדולה האמור למעלה וקראו אבל לפי שהעם התאבלו שם על אשר הכה ה' בהם כמ"ש למטה ור"ל אין זה סוף הדבר אשר נכר ונודע עד היום הזה שדה יהושע כי אפילו האבן הגדולה וכו' נכר הוא עד היום הזה בשדה יהושע בית השמשי : (יט) ויך . ה' הכה בהם על שפתחו הארון וראו בו בפנים ולזה הכה בעם שבעים איש מגדולי העיר והיו שקולים כחמשים אלף איש : (כ) מי יוכל לעמד וכו' . ר"ל הלא הגדולים שבנו מתו ומי הוא הנשאר אשר יוכל לעמוד לפני ארון ה' לשמרו ולהזכר בקדשתו : (כא) רדו העלו . רדו אליו והעלו אליכם : ז (א) בגבעה . אשר בגבעה והוא שם מקום בקרית יערים : קדשו . הזמינו לשמור את הארון לבל יבוא מי לראותו ולכבד ולרבץ לפניו : (ב) מיום . ר"ל מהתחלת שבת הארון וכל הימים הרבים שהיו במספר עשרים שנה אשר

מצודת ציון

כאבן : (יח) ועד . ענינו כמו ואפילו וכן לא מת ממקנה ישראל עד אחד (שמות ט) ור"ל אפי' אחד : ז (א) קדשו . הזמינו כמו קדשו עליה מלחמה (ירמיה ו) : (ב) שבת . ענין עכבה וינכו

שֶׁבֶת הָאָרוֹן בְּקִרְיַת יְעָרִים וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַיִּהְיוּ עֶשְׂרִים שָׁנָה וַיִּנָּהוּ כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי יְהוָה׃ ג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִם־בְּכָל־לְבַבְכֶם אַתֶּם שָׁבִים אֶל־יְהוָה הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר מִתּוֹכְכֶם וְהָעַשְׁתָּרוֹת וְהָכִינוּ לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה וְעִבְדֻהוּ לְבַדּוֹ וְיַצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ד וַיָּסִירוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרֹת וַיַּעַבְדוּ אֶת־יְהוָה לְבַדּוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל קִבְצוּ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וְאֶתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם אֶל־יְהוָה׃ ו וַיִּקָּבְצוּ הַמִּצְפָּתָה וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם וַיִּשְׁפְּכוּ לִפְנֵי יְהוָה וַיָּצוּמוּ בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמְרוּ שָׁם חָטָאנוּ לַיהוָה וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּצְפָּה׃ ז וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים כִּי־הִתְקַבְּצוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וַיַּעֲלוּ סַרְנֵי־פְלִשְׁתִּים אֶל־יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי פְּלִשְׁתִּים׃ ח וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־שְׁמוּאֵל אַל־תַּחֲרֵשׁ מִמֶּנּוּ מִזְּעֹק אֶל־יְהוָה

נ׳ · כו"ל מ"ג כמ"ב הס׳ · ז׳ · ל׳ · ג׳ חס׳ בנביא וכל אורייתא · דכו׳ כמ"א מ"ל · ב׳. ה׳ · ל׳. ג׳ · ס׳ · ג׳ מ"ל · ס׳ · ז׳ וכל משחת׳ למלך דכוות׳ כמ"א · ל׳. ל׳ וחס׳

תולדות אהרן (וישאבו מים. תענית ס"ס) :

יְעָרִים וּסְגִיאוּ יוֹמַיָא וַהֲווֹ עַסְרִין שְׁנִין וְאִתְנְהִיאוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּתַר פּוּלְחָנָא דַיָי׃ ג וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִם בְּכָל לִבְּכוֹן אַתּוּן תַּיְבִין לְפוּלְחָנָא דַיָי אַעְדוּ יַת טָעֲוַת עַמְמַיָא מִבֵּינֵיכוֹן וְעַשְׁתְּרָתָא וְאַתְקִינוּ לִבְּכוֹן לְפָלְחָנָא דַיָי וּפְלַחוּ קֳדָמוֹהִי בִּלְחוֹדוֹהִי וִישֵׁיזֵב יַתְכוֹן מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ ד וְאַעְדִיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת בְּעֲלַיָא וְיַת עַשְׁתְּרָתָא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ ה וַאֲמַר שְׁמוּאֵל כְּנִישׁוּ יַת כָּל יִשְׂרָאֵל לְמִצְפַּיָא וַאֲצַלֵי עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ׃ ו וְאִתְכְּנִישׁוּ לְמִצְפַּיָא וּשְׁפִיכוּ לִבְּהוֹן בְּתְיוּבְתָּא כְּמַיָא קֳדָם יְיָ וְצָמוּ בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲמַרוּ תַּמָן חַבְנָא קֳדָם יְיָ וְדָן שְׁמוּאֵל יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְפַּיָא׃ ז וּשְׁמָעוּ פְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי אִתְכְּנִישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִצְפַּיָא וּסְלִיקוּ טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי עַל יִשְׂרָאֵל וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּדְחִילוּ מִן קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי׃ ח וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁמוּאֵל לָא תַּשְׁתִּיק מִנָנָא מִלְצַלָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא

שבת הארון בקרית יערים. וראו הפורענות שבא עליהם בעון בית עלי ואת הגבורה שעשה הקב"ה בפלשתים: וינהו וגו' אחרי ה'. על ידי שמואל שהיה מחזר מעיר לעיר ושופטם ומוכיחם. וינהו לשון המשכה הוא ולשון ארמי הוא תתנהו לפולחני וכן (יחזקאל ז' י"א) ולא נה בהם אין בהם הועלת למושכם אל הטוב. ומנחם חברו וינהו לשון יללה כמו נהי נהיה וכן ולא נה בהם ופירוש וינהו אחרי ה' שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי ה'. ל"א וינהו כמו ויתאספו ונקוו אליה כל העמים (ירמי' ג' י"ז) מתרגמינן ויתנהון למפלח בה כל עממיא ויהיה מזה הענין נ"כ ולא נה בהם כענין שאמר לא מהם ולא מהמונם ולא מה שבהם כלומר ולא מקבוץ שלהם (כא"א) : (ו) וישאבו מים וישפכו. תרגם יונתן ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם ה'. ולפי משמעו אינו אלא סימן הכנעה הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכין: וישפט שמואל. בין איש לרעהו על עסקי ממון שביניהם או על עסקי עבירה שעברו :

ויעלהו

בגבעה הביאו הארון: קדשו. כתרגומו זמינו: לשמור את ארון ה'. לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה ולכבד ולרבץ לפני הארון: (ב) וינהו. י"מ לשון נהו כלומר בכו וחזרו בתשובה שלימה כי ראו דבר הארון וקדושתו והיה להם לאות גדול כי ה' הוא האלהים ונתחרטו על אלהי הנכר שהיו עובדים וי"מ מתרגום ונקוו אליה ויתנהון וכן ת"י וינהו ואיתנהיאו כלו' כלם נאספו אחריו ועבדוהו לבדו כמו שאמר ויעבדו את ה' לבדו אחר שהסירו הבעלים והעשתרות ובערו כל זכר ע"א: (ה) קבצו את כל ישראל המצפתה. כבר פירשתי בספ' יהושע למה היה מנהג ישראל להקבץ מצפתה ושם מזבח ובית תפלה כי שם היתה תשוע' גדולה בהלחם יהושע עם המלכים. ובדרש אמר רבי סימון וכי שילה היא המצפתה או המצפתה היא שילה אלא כיפה יוצאה מתחומו של בנימין לתחומו של יוסף ועליה בית המקדש של שילה נתון. ותמה אני מזה הדרש וכי מה לה' אצל שילה והלא חרב משכן שילה מיום שגלה הארון ומעת שבא הארון לקרית יערים הביאו אהל מועד אל נוב וכן אמר בסדר עולם בתחילת כ' שנה הביאו את אוהל מועד לנוב: (ו) וישאבו מים וישפכו לפני ה'. תרגום יונתן ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם ה' ויתכן לפרש ששפכו מים לפני ה' סימן לכפרת עונות על דרך כמים עברו תזכור: וישפט שמואל. השפיט כל אחד לפי עונו כי שם התודו עונותיהם: (ח) אל תחרש ממנו. מבנין הפעיל והוא פועל עומד וכן החרישו ממני וכן רוב הפעל הזה בבנין הפעיל הוא פועל עומד:

טלה

אל ישראל ז' דסמיכין בקריאה וסי' נמסר בסדר ויחי :

רלבג

בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה. ר"ל שכבר עמד בבית אבינדב עשרים שנה עד שהסירו דוד משם. והנה נאספו כל בית ישראל אחר ה' אחר מות עלי ונתחרטו ממעשיהם הרעים בראותם המגפה הגדולה שהיתה בעם במלחמה ההיא ושאר הרעות שקרו להם והכירו כי פעולותיה' הרעות המו אלה או יהיה הרצון בזה שכבר רבו הימים מיום שבת הארון בקרית יערים והיו הימים עשרים שנה ואחר כן נאספו כל בית ישראל אחרי ה' ואמנם היה שם הארון יותר מעשרים שנה כי הוא עמד שם עד שמלך דוד שבע שנים והנה לזה הפי' צריך שנאמר שנכנסו כל שנות שמשון בשנות עלי ולזה הפי' יתכן שיהיו ימי חיי שמואל בתכליתם כמו ס"ה שנה ויאות שיאמר ואני זקנתי ושבתי ואמנם אם לא נאמר כן הנה לא היה כי אם כ"ב שנה ולא יתכן שיאמר על עצמו שהוא זקן וא"ת שיהיה ואפשר עם זה שנולד שמואל קודם שנתמנה עלי שופט על ישראל ויהיו ימי חייו יותר ממה שזכרנו. והנה סבב שמואל אחר זה שהסירו ישראל את אלהי הנכר אשר בקרבם ועבדו את ה' לבדו וקבצם שמואל המצפ' ושאבו ישראל מים ושפכו לפני ה' להעיד שכבר התרחצו שם בעניניהם ושפטם להסיר מהם כל לכלוך ועון שביניהם במה שבין אדם לחברו ואמנם עשו זה במצפה כי כבר היה מוסכם ביניהם שמה שיעשו שם נעשה לפני ה' כמו שזכרנו בדבר יפתח : (ז) וכאשר שמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל במצפה עלו סרני פלשתים אל ישראל להלחם עמם ויראו ישראל מפני פלשתים ובקשו משמואל שיתפלל להם בעבורם בדרך שיושיעם מיד פלשתים. והנה להגיע הנבואה לו והדבקות האלהי העלה שמואל עולה לה' כי העולה תיישיר לזה כמו שבארנו בפירושינו לדברי התורה ואפשר שהעלה אותה על ידי כהן כי שמואל לא היה כהן ואפשר שהיתה הוראת שעה והנה אז הותרה במת יחיד כי כבר חרב משכן שילה ולא היה שם עדיין במת צבור. ועם העלותו העולה התפלל שמואל לשם יתברך בעבור ישראל והרעים הש"י ביום ההוא בקול גדול מרעיד על פלשתים באופן שכבר נגפו לפני ישראל ואפשר שלזאת הסבה העלה העולה להראות לישראל שתכף שהיה מעלה העולה נתחדשו הקולות האלו המרעידים כדי שיאמינו יותר בש"י ואחשוב שעם אלו הרעמים היו יורדות להבות ואש אלהים זר ולולא זה כבר היה מזיק הקול לישראל באופן

הזקו

מצודת ציון

וינהו. מלשון נהי ויללה : (ח) תחרש. תשתוק וכן והחריש יעקב (בראשית ל"ד) : (ט) כליל. מלבון

מצודת דוד

אשר ישב שם בכל הזמן ההוא נהו וילכו ישראל להתחרט על מעשיהם אשר לא טובים ושבו ללכת אחרי ה' : (ג) הסירו. מכל וכל : לבדו. בלא שתוף : (ו) וישאבו מים. ר"ל התעוררו לשאוב ולהזיל מי דמע ושפכו בתפלה לפני ה' : וישפט. בדברים שבין אדם לחבירו : (ז) ויעלו. ללחם בם כי חשבו שנתקבצו ישראל לצאת למלחמה : (ח) אל תחרש ממנו. אל תשתוק מהדבר אשר היא טובה לנו והוא מזעק אל ה' להושיענו : (ט) טלה חלב. ר"ל עודו יונק החלב : ויענהו ה'. ר"ל ראה שנתקבלה ברצון כי ירדה האש ושרפה את העולה והיה במות התשועה :

וירעם

אֱלֹהֵינוּ וְיֹשִׁעֵנוּ מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ט וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל טְלֵה חָלָב אֶחָד וַיַּעֲלֵה עוֹלָה כָּלִיל לַיהוָה וַיִּזְעַק שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה בְּעַד יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲנֵהוּ יְהוָה׃ י וַיְהִי שְׁמוּאֵל מַעֲלֶה הָעוֹלָה וּפְלִשְׁתִּים נִגְּשׁוּ לַמִּלְחָמָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּרְעֵם יְהוָה ׀ בְּקוֹל־גָּדוֹל בַּיּוֹם הַהוּא עַל־פְּלִשְׁתִּים וַיְהֻמֵּם וַיִּנָּגְפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יא וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִן־הַמִּצְפָּה וַיִּרְדְּפוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּכּוּם עַד־מִתַּחַת לְבֵית כָּר׃ יב וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶבֶן אַחַת וַיָּשֶׂם בֵּין־הַמִּצְפָּה וּבֵין הַשֵּׁן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ אֶבֶן הָעָזֶר וַיֹּאמַר עַד־הֵנָּה עֲזָרָנוּ יְהוָה׃ יג וַיִּכָּנְעוּ הַפְּלִשְׁתִּים וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד לָבוֹא בִּגְבוּל יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי יַד־יְהוָה בַּפְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שְׁמוּאֵל׃ יד וַתָּשֹׁבְנָה הֶעָרִים אֲשֶׁר לָקְחוּ־פְלִשְׁתִּים מֵאֵת יִשְׂרָאֵל ׀ לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד־גַּת וְאֶת־גְּבוּלָן הִצִּיל יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים וַיְהִי שָׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין הָאֱמֹרִי׃ טו וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת־יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי חַיָּיו׃ טז וְהָלַךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל וְהַמִּצְפָּה וְשָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה׃ יז וּתְשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה כִּי־שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שָׁפָט אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃

ויעלהו ק׳

ג׳.מ״ל.כסיס׳

תוס׳ שמואל חסית שיני נהריאן דמואביה וברק ברקין בבבל

י״א

נ״א פתחין.ג׳

ל׳ ויתנון ל׳ לידונין ל׳ כמהן ל׳ תחתיהן ל׳ חטין ל׳ החיין ל׳ אחרין ל׳ כהיין ל׳ מלכין ל׳ הימין ל׳

ל׳ קמץ וכל סוס גבר דכו׳

ל׳ וִיפָרְקִנַּנָא מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ ט וּנְסִיב שְׁמוּאֵל אִמְּרָא דַחֲלָבָא חַד וְאַסְּקֵיהּ עֲלָתָא קֳדָם יְיָ וְצַלִּי שְׁמוּאֵל קֳדָם יְיָ עַל יִשְׂרָאֵל וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ׃ י וַהֲוָה שְׁמוּאֵל מַסִּיק עֲלָתָא וּפְלִשְׁתָּאֵי אִתְקְרָבוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וְאַכְלִי יְיָ בְּקָל רַב בְּיוֹמָא הַהוּא עַל פְּלִשְׁתָּאֵי וְשַׁגֵּישִׁינוּן וְאִתַּבָּרוּ קֳדָם יִשְׂרָאֵל׃ יא וּנְפַקוּ אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִן מִצְפַּיָא וּרְדָפוּ יַת פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְחוֹנוּן עַד מִלְּרַע לְבֵית שָׁרוֹן׃ יב וּנְסִיב שְׁמוּאֵל אַבְנָא חֲדָא וְשַׁוִּי בֵּין מִצְפַּיָא וּבֵין שִׁינָא וּקְרָא יַת שְׁמַהּ אֶבֶן סַעֲדָא וַאֲמַר עַד הָכָא סַעֲדָנָא יְיָ׃ יג וְאִתַּבָּרוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְלָא אוֹסִיפוּ עוֹד לְמֵיעַל בִּתְחוּם יִשְׂרָאֵל וַהֲוַת מְחָתָא דַיְיָ בִּפְלִשְׁתָּאֵי כָּל יוֹמֵי שְׁמוּאֵל׃ יד וְתָבָא קִירְוַיָא דִנְסִיבוּ פְּלִשְׁתָּאֵי מִן יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד גַּת וְיַת תְּחוּמֵיהוֹן שֵׁיזֵיב יִשְׂרָאֵל מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וַהֲוָה שְׁלָמָא בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין אֱמוֹרָאֵי׃ טו וְדָן שְׁמוּאֵל יַת יִשְׂרָאֵל כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ טז וַאֲזַל בִּזְמַן שְׁנָא בִּשְׁנָא וּמִסְתְּחַר לְבֵית אֵל וּלְגִלְגָּלָא וּלְמִצְפַּיָא וְדָאֵין יַת יִשְׂרָאֵל יַת כָּל אַתְרַיָא הָאִלֵּין׃ יז וּבְמִתְבֵיהּ לְרָמְתָא אֲרֵי תַמָּן בֵּיתֵיהּ וְתַמָּן דָּן יַת יִשְׂרָאֵל וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא

(ט) ויעלהו עולה . ויעלה כתיב נקבה היתה מכאן למדו רבותינו עולה נקבה כשרה בבמת יחיד במסכת עבודת כוכבים : (יא) מתחת לבית כר . מלרע לבית שרון : (יב) ובין השן . שן

רלבג

הזקו לפלשתים : (יג) וזכר שכבר נגפו ישראל את הפלשתים ויכום באופן שנכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבא בגבול ישראל ושבו הערים לישראל שלקחו פלשתים מאתם והנה היה גם כן שלום בימי שמואל בין ישראל ובין האמורי : (טו) והנה זכר איך שפט שמואל את ישראל כל ימי חייו בהשגחה נוספת כי הוא לא היה מטריח ישראל לבא אליו כמו שהיו עושים בניו אבל הוא היה הולך לשפטם בבית אל ובגלגל והמצפה והיו מתקבצים שם אליו המקומות הקרובים לשם ואחר היה שב אל הרמה כי שם היה ביתו ובית אבותיו ושם היה שופט את ישראל הקרובים לו והנה בנה שם מזבח לה׳ כי לא נאסרה אז במת יחיד כמו שזכרנו :

והנה התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו :

הראשון הוא להודיע יחס שמואל לכבודו והודיענו כי הטוב שהושג ממנו היה נכבד מאד מצד אביו ואמו שהיתה נביאה לפי מה שנזכר ממנה ולזה היה ראוי אל שיגיע לזאת המעלה

מעלה ח׳ פתחין וסי׳ שמואל אסיא שיני נהריהון דמואביא וברק ברקין בבבל ופירוש׳ נמסר בסדר ראה : ויהמם ג׳ בקריאה וסי׳ ויהי שמואל מעלה העלה . ויהמם ה׳ לפני ישראל : ברקים רב ויהמם : ולא יספו ה׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ויכנע מדין . ויכנעו הפלשתים דשמואל . ויתקע יואב בשופר . ויעמדו כל העם . ויכרה להם כירה גדולה : וסבב ג׳ בקריאה וסי׳ והלך מדי שנה בשנה . וסבב לעפל ויגבהה . ובא אליה מלך גדול וסבב אתה:

(י) טלה חלב . שהיה יונק עדיין : ויעלה עולה . כן כתיב וקרי ויעלהו ודרשו רז״ל הכתיב ואמרו ויעלה כתיב שהיתה נקבה ומכאן סמכו שעולת נקבה כשרה בבמת יחיד וקבלו גם כן כי זר מקריב בבמת יחיד כי משחרב משכן שילה ובאו להם לנוב הותרו הבמות כל זמן שהיה אהל מועד בנוב ובגבעון עד שנבנה בית עולמים שנאסרו ושוב לא היה להם היתר ואמרו אין הבמה נתרה אלא על ידי נביא כי שמואל העלה ראשון בבמת יחיד משחרב משכן שילה וכן בגלגל יהושע העלה בבמת יחיד ראשון שנאמר אז יבנה יהושע : ויענהו ה׳ . אפשר ע״י אש שירדה מן השמים על העולה או על ידי הרעם שהרעים בקול גדול על פלשתים להבהילם וכאשר נשמע הרעם אז ידע כי ענהו ה׳ : (יא) לבית כר . ת״י לבית שרון כמו כל נרחב : (יב) ובין השן . שן סלע היה שם ונקרא המקום על שמו : (יג) כל ימי שמואל . עד אשר זקן שמואל ולא יכול לצאת ולבא לפניהם ולסבב על עריהם ולהוכיחם כמו שעשה לפני זקנתו ולפיכך חטאו ישראל והיתה יד פלשתים עליהם וזה היה להם הסבה אשר שאלו להם מלך ואילו לא חטאו לא היו צריכים לפיכך היה רע בעיני ה׳ יתברך כששאלו להם מלך אבל צריכים היו למלך כמו שאמר האל לשמואל כשבא אליו שאול כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד והושיע את עמי מיד פלשתים כי באה צעקתו אלי : (יד) ותשבנה הערים . כי שבט יהודה לכד הערים האלה מתחילה כמו שאמר בתחלת ספר שופטים ואחר כך באו פלשתים ולקחום מהם ועתה בימי שמואל שבו אותם הערים לישראל : בין ישראל ובין האמרי . לא ידעתי טעם לספור הזה בזה המקום כי לא ראינו בזמן ההוא מלחמה בין ישראל ובין האמרי אלא עם פלשתים ואולי בהיות הפלשתים נלחמים בישראל היו נלחמים בהם גם כן יתר האמרי שנשארו בארץ עם בני דן כמו שאמר בספר שופטים וילחצו האמרי את בני דן ואמר וגבול האמורי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה והם היו נלחמים בהם ובראותם כי נכנעו פלשתים עשו גם הם שלום עם ישראל : (טו) כל ימי חייו . מיום שהחל להיות שופט עד שמת והם שלש עשרה שנה . ובדרש וכי כל ימי חייו והלא לא שפטם אלא שלש עשרה שנה אלא בן לוי עד שהוא במעי אמו הוא כתוב באסטריא של מעלה : (יז) ותשובתו הרמתה כי שם ביתו . ומשאר מקומות הרחוקים זולתי אותם שזכר שהיה סובב היו

תולדות אהרן ויקח שמואל . ע״ג כד (מגלה עב) : ותשובתו הרמתה . ברכות י נדרים לח (שם) :

מצודת דוד

(י) וירעם ה׳ . הביא עליהם רעם בקול גדול ויהם אותם ועי״ז נגפו לפני בוא ישראל למלחמה : (יא) ויצאו . אחר זה יצאו מן המצפה ורדפו אחריהם : עד מתחת . הכום בכל הדרך אשר רדפום עד בואם מתחת לבית כר : (יב) בין המצפה וכו׳ . שם עמדו מערכות פלשתים : עד הנה עזרנו ה׳ . ר״ל עד המקום הזה עזרנו ה׳ במה שהממם בקול רעם ולא שלט בהם יד ישראל עדיין כי מאז והלאה רדפו ישראל אחריהם ושלטה בהם ידם : (יג) ולא יספו . בימים שהנהיג שמואל עד לא הזקן לא הוסיפו לבוא בגבול ישראל : ותהי יד ה׳ בפלשתים . כאשר הלכו ישראל ללחום עמו בגבולו : (יד) לישראל . הערים ההם הוחזרו לישראל : ואת גבולן . הגבול עצמן לבלי תת לפלשתים לבוא לרשת עוד מה מגבולן : ויהי שלום . כי בעוד משלו פלשתים בישראל נלחמו עמהם האמורי הנשארו בא״י אבל כאשר חזקה יד ישראל היה שלום ביניהם : (טו) כל ימי חייו . מעת שהועמד לשפוט עד שמת ואף לאחר שמלך שאול שפטם הוא : (טז) והלך . בכל שנה הלך מביתו וסבב לבית אל וכו׳ ושם שפטם : (יז) ותשובתו . אחר סבובו שב לרמה כי שם

מצודת ציון

מלשון כל ר״ל העולה כל בשר השולה כמשפט האמור בה : (יב) ובין השן . שן הסלע היה שם ונקרא המקום על שמו : (טז) מדי . מתי רוצה לומר בכל שנה ושנה :

מפנסו

המעלה הנכבדת שהגיע אליה עם שכבר היה קדוש ונבדל לעבודת הש"י מאת הלידה : השני הוא להודיע כי הש"י משגיח בשפלים ולזה מפני שראה הש"י כי חנה היתה האהובה אצל אלקנה נתן לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים וכמו שנזכר בתורה בדומה לזה בענין רחל ולאה : השלישי הוא להודיע שאע"פ שאין הנשים חייבות לעלות לרגל ולא הטף אלא מי שיכול לעלות ברגליו מירושלים להר הבית אחת בשנה ראוי לשלם לעלות שם עם נשיו וטפיו בכללם וזה לשתי סבות האחת להיישירם לאמונה אמיתית כמו שיראו מענין המקדש והשנית כי השמחה השלימה לא תשלם לאדם אם לא בהיותו עם אשתו ובניו בכללם ולזה ידמה שיהיה ראוי להיות זה בחג הסוכות שהוא חג השמחה ולזה זכר שאלקנה היה עולה מעירו שנה בשנה להשתחות ולזבוח לה' ר"ל שלא היה משאיר בעירו דבר מבני ביתו ולזה היו שם נשיו וכל בנותיו פעם אחת בשנה : הרביעי הוא להודיע שראוי לחנן הקשי יום ולהיטיב להם כפי היכולת ולזה ספר כי מפני שהיה צר לחנה בראותה רבוי המנות לפנינה ולבניה ולבנותיה והיא היתה יחידה היה אלקנה מטיב לב חנה כפי היכולת והיה נותן לה מנה שהיו עיניו בה ולזה היה מוטיב חנה אצל פניו ושאר המנות היה נותן כאילו היה משליך אותם אחרי גוו ובזה האופן היה מנחם אותה מן הכעס שהיתה מכעסת אותה צרתה כשהיה אומר לה שהוא טוב לה מעשרה בנים : החמישי הוא להודיע שאין ראוי להתגאות על רעי הטובה ולבזות קשי יום שלא תראה כי פנינה מתפארת ברבוי בניה ובנותיה והיתה מכעסת חנה מפני היותה עקרה והש"י ראה עני חנה ונתן לה בנים ובנות ובני פנינה היו מתים כמו שאמרה חנה עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה : הששי הוא להודיע שאין ראוי להתפלל אחר האכילה והשתיה כי אז לא יתכן שתשלם הכונה בזה לפי הראוי ולזה ספר כי מפני שאחר זמן אכילה ושתיה קמה חנה להתפלל לפני ה' הנה לא חשב עלי שתהיה מתפללת אך חשבה עלי לשכורה לא נכון להתפלל אחר האכילה והשתיה והיתה תשובת חנה מפני זה שיין ושכר לא שתתה ולזה לא תתגנה אם תתפלל אז : השביעי הוא להודיע שרבוי התפלה והבכיה עוזרים אל שתהיה בכוונה יותר ולזה אחז"ל כי שערי דמעה לא ננעלו ורבוי התפלה גורם שתחזק הדבקות בין המתפלל ובין הש"י ולזאת הסבה זכר בתפלת חנה שהיתה נשמעת כי היא הרבתה להתפלל ובכה תבכה להעיד שבאלו הדברים היה רושם להשמע התפלה וידמה שלזאת הסבה אמר שנתן לה השם שאלתה : השמיני הוא להודיע שהמתפלל אין צריך שישמיע קולו כי הש"י יודע מחשבות האנשים אבל צריך שיוציא בשפתיו דברי התפלה כדי שתשלם לו הכונה בה ולזה אמר בתפלת חנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע : התשיעי הוא להודיע שהמבקש דבר מה מהש"י על צד החסד שידור נדר שאם יתן שאלתו יקיימהו כי בזה יבוא להאמין שהטוב ההוא הגיע לו מהש"י ולזה יקיים בעבורו הנדר ההוא ולזה היה קיום הנדר באלו המקומות הזכרת החסד ולזאת הסבה תמצא במקומות רבים נדר נדרו בזה האופן מצאנו זה ביעקב וביפתח וברבים זולתם ולזה מצאנו שנדרה חנה זה הנדר בזה המקום וידמה שכבר קיים אותו שמואל ואע"פ שאין האשה מדרת את בנה בנזיר ולא האיש גם כן בזה האופן שהרי לא נולד שמואל עדיין כשנדרה חנה זה הנדר לפרסום האות והמופת שעשה לה הש"י : העשירי הוא להודיע שראוי לשלם שיעיין בעניני האנשים כדי שיוכיחם אם עשו דבר שלא כהוגן ולזה ספר כי עלי היה שומר את פיה לעיין מה היה ענינה ואף על פי שלא היה מדרך השלם ההוא לתת עינו בנשים וכאשר הרבתה לעשות זה הפועל חשב עלי שתהיה שכורה ולזה הוכיחה על זה : האחד עשר הוא להודיע שראוי לכל אדם שיציל עצמו מן החשד לפי מה שאפשר לו ולזה ספרה חנה ואם היה ראוי שתבוש מלדבר בפני עלי שהיה כהן גדול ונביא לא קצרה מלדבר לעלי את דבר התנצלותה : השנים עשר הוא להודיע שתפלת הנביא יותר נשמעת מתפלת זולתו ולזה שמחה חנה כשהתפלל עלי שיתן לה הש"י את שאלתה ובקשתה ממנו שיתפלל לה' בעבורה על זה ולזה גם כן בטחה שתהיה תפלתה נשמעת ולזה אכלה וסר כעסה ממנה : השלשה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאכסנאי שישמש מטתו ולזה זכר שידע אלקנה את חנה אשתו אחר ששבו ובאו אל ביתם למדנו מזה כי בשילה לא ידעה ואע"פ שהיה בתכלית הכוסף שיהיה לו זרע מחנה אשתו . ואם אמר אומר כי נמנעו מזה מצד צרכם להכנס במקדש אמרנו לו שלא היה מחוייב שיכנסו שם בכל יום ולזה הוא מבואר שכבר היה אפשר לאלקנה שיטמא יום אחד שם : הארבעה עשר הוא להודיע שחלב האם יותר נאות לנער מחלב זולתה ולזה דקדקה מרים הנביאה שתניק יוכבד את משה ודקדקה חנה שתניק היא את בנה מפני רצותה שיהיה נגדל לעבודת הש"י: **החמשה עשר** הוא להודיע שראוי לתת לש"י תודה כעל כל אשר גמל מן הטוב ולזה זכר שהביאה חנה עם שמואל שלשה פרים לזבוח לה' ואיפה אחת קמח ונבל יין ושחטו הפר האחד מהם לה' קודם הבאתם הנער אל עלי כדי לשום עבודת השם יתברך ראשונה בזה כדי שיעזרו בזה הפעל מהש"י : הששה עשר הוא להודיע שמי שירצה בנו שיהיה שלם מאד צריך שיחנכוהו אל השלמות בעודו קטן לפי מה שאפשר כדי שיגדל במנהגים המשובחים וימשך אחריהם ולזה זכר שכבר השתחוה שמואל לה' והוא כמו בן שתי שנים לפי שהם צוהו על זה לחנכו ולהרגילו לעבודת הש"י ולזאת הסבה גם כן היה שמואל מקטנותו חגור אפוד בד : השבעה עשר הוא להודיע מה שנזכר במאמר חנה על דרך הנבואה שנתבאר בזה הפסוק עם מה שיבא אחריו שכבר נתקיים אחר זה לפי מה שפירשנו בפסוק ותתפלל חנה ובפסוק ה' יחתו מריביו : השמנה עשר הוא להודיע שאין בקדושים ובמלאכים שישוה לש"י בענין הקדושה והבדל מחומר והנה למדנו מזה שאין השם ית' המניע אחד מן הגלגלים היותר נכבד מהם אבל הוא עליון על כל מניעיהם כמו שבארנו במאמר החמישי מספר מלחמות ה' וזה למדנו במה שאמרה חנה אין קדוש כה' כי אין בלתך : התשעה עשר הוא להודיע שהש"י הוא אשר לו נתכנו עלילות לבדו ולזה מה שירצה אנוש זולתו מהעלולים ממנו לא יוכל לחדש רק מה שסדר לו הש"י מהפעלות ולזה אמרה חנה ואין צור כאלהינו : העשרים הוא מה שלמדנו מדברי חנה שאין ראוי להתגאות מפני רבוי הבנים ולא מפני יתרון הגבורה ולא מפני יתרון העושר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים : העשרים ואחד הוא מה שלמדנו מדברי חנה שהשם יתברך מחיה המתים ומעלה אותם מקברותיהם וזה אחת מפנות האמונה : העשרים ושנים הוא להודיע שהש"י משגיח במין האנושי וביחוד לצדיקים ואמנם הרשעים ידמו בחשך וכמו זה אמר דוד כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד : העשרים ושלשה הוא להודיע כי לא היתה הסבה בחטא בני עלי הוא היות עלי בלתי משגיח בעניננם ובלתי מיישיר אותם אל הטוב וזה כי את פני עלי ובהשגחתו נתישר שמואל לשרת את ה' ועם כל זה לא הועילה הנהגת עלי להישיר בניו אל השלמות מצד רוע תכונתם : העשרים וארבעה הוא להודיע תכונת בני עלי בענין הקרבנות כי בזה תועלת לבאר שמה שהגיע להם מאת הש"י מהעונש המופלג אשר נזכר בזה הספר היה ביושר ולזה באר שהם פנו אל המדה המגונה מאד והוא הזוללות ובמדה אחרת מגונה גם כן והיא החמס עד שנאצו בזה מנחת ה' וזכר עוד מגנותם שהם היו מתעצלים בהקרבת הקרבנות עד אשר ישכבון ועדיין לא הקריבו קני הזבות והיולדות וכל זה היה מפני שלא ידעו את ה' ולזה לא השגיחו בתכלית הכוונה אשר בעבורה היו הקרבנות שאם היו משגיחים בו היו משתדלים להתנהג בענין הקרבנות בקדושה ויראו מלהקל בעניננם : העשרים וחמשה הוא להודיע מעלת שמואל מקטנותו עם בני עלי לא למד ממעשיהם ולזה שב לזכור ששמואל היה משרת את ה' אחר זכרו רוע תכונת בני עלי וזכר עם זה שמחת עלי בו מצד טוב תכונתו ולזה זכר שהיה עלי מברך את אלקנה ואת אשתו בבאם שם לרגל : העשרים וששה הוא להודיע שכבר נתקיים מה שנתנבאה חנה ואמרה עד עקרה ילדה שבעה ושכבר נתקיימה תפלת עלי במה שהיה אומר יתן ה' לך זרע מן האשה הזאת ולזה זכר שכבר ילדה שלשה בנים ושתי בנות : העשרים ושבעה הוא להודיע שהתוכחת בחטאים הקשים לא יספיקו בה דברים רכים ולזה זכר תוכחת עלי לבניו שלא היו בה דברים קשים נגליה בתחלת העיון כראוי בענין אלו החטאים ולזה גנה אלו החטאים הש"י על צד התוכחת ואמר לשמואל כי גם עלי חטא מפני שידע חטא בניו ולא כהה בהם כראוי ומזה המקום יתבאר כי לא מנע הש"י דרכי התשובה מבני עלי שאם היה הענין כן לא היה הש"י מגנה עלי על זה בזה האופן ואפשר שאמר שאף על פי שרצה הש"י שלא ישובו כי חפץ להמיתם היה ראוי לעשות לעלי הראוי לעשות לו מהתוכחת. העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיחטא לאשר גמלהו טובות רבות הנה חטאו יותר גדול מאד ממה שהיה אם לא גמלהו אלו הטובות ולזה כאשר רצה השם להודיע לעלי העונש הנפלא שיענשהו על אלו החטאים הודיע לו התחלה רבי הטובות אשר גמלהו כי מפני זה היה ראוי שיהיה נשמר יותר מחטא לש"י ולזה היה העונש בזה הנפלא שהאבד הכהונה הגדולה ממשפחתו ותנתן לזרע פנחס בן אלעזר אשר כבד להש"י בכל עוז וזה מבואר בפנחס בן אלעזר הלא תראה כי יהושע היה טפל לאלעזר שנ' ולפני אלעזר הכהן יעמד ופנחס קנא לאלהיו בשטים ומסר עצמו לסכנה גדולה בעבור כבוד הש"י וכן היה מעת היות צדוק כהן גדול עד תחלת בית שני כי יהושע בן יהוצדק היה מזרע פנחס בן אלעזר כמו שנזכר בספר דברי הימים והוא היה כהן בתחלת בית שני וראוי שנאמין לפי זאת הנבואה שכל ימי בית שני נתקיימה הכהונה הגדולה לזרע אלעזר כי הכהנים שהיו מזרע איתמר היו מעטים ודלים כי לא היתה להם שררה ולזה לא היו יכולין לתת ממון למלכי ישראל שיעמידום כהנים גדולים וזה היה העונש הראוי להם הם לקחו את אשר לא להם ועשק הש"י מהם אשר להם הם בזו הקרבנות ורצה הש"י שיגיע להם בזוי ובשפלות המגיע להם ממתנות הכהונה ולזאת הסבה רצה שלא יכרת זרעו מעם מזבח הש"י לאדיב את נפשם על מה שנפלו בו מהבוז והשפלות הם שהתמשו בקרבנות בחיי גופם לבד ורצה הש"י שיסורו אלו בחיים מהם קודם מיתתם : העשרים והתשעה הוא לבאר עוצם מעלת שמואל בנבואה שעם היות דבר ה' יקר בימים ההם הגיע לו הנבואה בזה האופן שהתפעל דמיונו מהשפע האלהי המגיע לו באופן שהשיג זה הקול באמצעות הדמיון והנה זה הי' שומע הקול בחוזק כל כך עד שהיה מקיץ ממנו וזה ממה שהורה על עוצם שלמות הכח המדמה והשכלי בשמואל ונתבאר שכבר נתקיים מה שייעד מזה לעלי ולבניו ושאר נתקיים בנוב עיר הכהנים ובהכרת אבותם מהיותו כהן גדול ונתבאר עוד מעוצם מעלתו בנבואה שלא הפיל מכל דבריו ארצה ונתפרסם לכל ישראל היותו נביא גם בימי עלי וזה יורה שתמיד היתה מגעת לו הנבואה בכל מה ששאלו ממנו : השלשים הוא להודיע בית ישראל אשר בעבורו נתחייבו שיפלו ביד פלשתים וזה כי הפלשתים הכירו גדל מה לשם יתב' מעלתו אמרו אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכשבא ארון ה' בידם לקחו מוסר הכף ושלחו אותו בכבוד מעליהם ואולם ישראל היו עובדים הבעלים והעשתרות והמירו כבודם בלא יועיל ולא לקחו מוסר בכל הרעות שהביא הש"י עליהם על זה ולזה לא סרו מנפול ביד פלשתים עד שעבדו את ה' לבדו והסירו הבעלים והעשתרות : השלשים ואחד הוא להודיע עוצם השגחת הש"י בשפלים במה שחדש מהמופתים בפלשתים כדי שישוב ארון האלהים לעם כראוי לו והודיע בו עם זה אופן יושר הש"י שלא

שן הסלע: (ג) ויטו. הם עצמם: ויטו. דבר אחר דהיינו המשפט. ורבותינו אמרו לא חטאו בני שמואל אלא לא הלכו בדרכי אביהן שהיה מחזר בכל מקומות ישראל ושופטן בעריהן והם לא עשו כן כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם: (ו) וירע הדבר. לפי שאמרו לשפטנו ככל הגוים:

העד

היו' באים שם ברמה לפניו למשפט ורבותינו ז"ל דרשו בכל מקום שהיה הולך ביתו עמו כלומר שלא היה נהנה מאדם אלא משלו ופי' שם בכל המקומות שהיה סובב: ויבן שם מזבח לה'. מיום שנחרב שילה שהותרו הבמות עשה הוא במתו שהיה מקריב עליה כשהיה רוצה להקריב נדרים ונדבות וזבחי שלמים כי זר מקרי' בבמ' יחיד כמ"ש:

ח א וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקֵן שְׁמוּאֵל
וַיָּשֶׂם אֶת־בָּנָיו שֹׁפְטִים לְיִשְׂרָאֵל׃
ב וַיְהִי שֶׁם־בְּנוֹ הַבְּכוֹר יוֹאֵל וְשֵׁם
מִשְׁנֵהוּ אֲבִיָּה שֹׁפְטִים בִּבְאֵר שָׁבַע׃
ג וְלֹא־הָלְכוּ בָנָיו בִּדְרָכָו וַיִּטּוּ אַחֲרֵי
הַבָּצַע וַיִּקְחוּ־שֹׁחַד וַיַּטּוּ מִשְׁפָּט׃
ד וַיִּתְקַבְּצוּ כֹּל זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל־שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה׃
ה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה זָקַנְתָּ וּבָנֶיךָ
לֹא הָלְכוּ בִּדְרָכֶיךָ עַתָּה שִׂימָה־לָּנוּ
מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ כְּכָל־הַגּוֹיִם׃ ו וַיֵּרַע
הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ

בדרכיו ק'

כ' דיפוסע מ"ל דשמואל חס'

ויטו ד' וסי' ויקחו שוחד ויטו משפט. ויטו לאבשלום האהל. ויטו בתהו צדיק. ויטו נשיו את לבבו: ככל הגוים ד' בקריאה וסי' ככל הגוים אשר סביבתי. עתה שימה לנו מלך לשפטנו. והיינו גם אנחנו ככל הגוים. יען אמר מואב ושעיר:

תולדות אהרן ויהי כאשר זקן. שבת נו תענית יח מגלה י: ולא הלכו בניו. שבת נו מגלה י מכות יא (סוטה יו): שימה לנו. סנהדרין כ:

קֳדָם יְיָ׃ א וַהֲוָה כַּד סִיב
שְׁמוּאֵל וּמַנִי יָת בְּנוֹהִי
דַיָנִין עַל יִשְׂרָאֵל׃ ב וַהֲוָה
שׁוּם בְּרֵיהּ בּוּכְרֵיהּ יוֹאֵל
וְשׁוּם תִּנְיָנֵיהּ אֲבִיָה דַיָנִין
בִּבְאֵר שָׁבַע׃ ג וְלָא הֲלִיכוּ
בְנוֹהִי בְּאוֹרְחָתֵיהּ וְאִתְפְּנִיאוּ
בָּתַר מָמוֹן דִשְׁקַר וְקַבִּילוּ
שׁוֹחֲדָא וְצַלוּ דִינָא׃
ד וְאִתְכְּנִישׁוּ כָּל סָבֵי
יִשְׂרָאֵל וַאֲתוֹ לְוָת שְׁמוּאֵל
לְרָמְתָא׃ ה וַאֲמָרוּ לֵיהּ הָא
אַתְּ סֵבְתָּא וּבְנָךְ לָא הֲלִיכוּ
בְּאָרְחָתָךְ כְּעַן מַנִי לָנָא
מַלְכָּא לְמִדַיְנָנָא בְּכָל
עַמְמַיָא׃ ו וּבְאֵישׁ פִּתְגָמָא
בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּד אֲמָרוּ

(ב) יואל. הוא ושני הנזכר בדברי הימים: שופטים בבאר שבע. ספר זה להודיע כי לא הלכו בדרכי אביהם שהיה הולך וסובב על הערים שלא להטריח את כל ישראל לבא אליו למשפט והם לא די להם שלא עשו זה אלא שישבו בקצה ארץ ישראל כי באר שבע היה בקצה ארץ ישראל כמו שאמר הכתוב מדן ועד באר שבע כי אלה שתיהן היה קצות ארץ ישראל ועדיין אלו היה האחד יושב בדן והאחד בבאר שבע לא היה רע אבל שניה' היו שופטי' בבאר שבע להטריח ישראל לבא אליהם ולהרבות שכרן. ואמרו רז"ל בני שמואל לא חטאו אלא לפי שלא היו מחזירין בכל מקומות ישראל וישבו בבתיהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם מעלה עליהן הכתוב כאילו לקחו שוחד ומהם אמר חלקם שאלו בפיהם ומהם אמר מתנו' נטלו בזרוע ולפי פשט הפי' נראה שחטאו: (ג) ויטו אחרי הבצע. הם נטו אחרי הבצע כלומר שהיה לבבם נוטה לממון והיו נבהלים להון ואין טוב להיות שופטים אנשים כאלה אלא שונאי בצע כמ"ש בתורה והם האנשים המסתפקים בחלקם הנמנעים מן העולם הזה ואינם רודפים אחר הממון וזהו פי' שונאי בצע ואין לפרש שונאי גזלה וחמס ושוחד כי כבר אמר יראי אלהים אנשי אמת ובני שמואל היו אוהבי בצע ולא עוד אלא שלקחו שוחד ויטו משפט אבל י"ת ויטו אחר הבצע ואתפניאו בתר ממון דשקר: (ה) אתה זקנת. ואין אתה יכול לשפטנו כמו שעשית עד היום ובניך ששמת לנו שופטים לא הלכו בדרכיך. שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים. אמרו רז"ל ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולמחות זרע עמלק ולבנות בית הבחירה א"כ למה היה הדבר רע בעיני ה' לפי שבתרעומת שאלו אותו ולא לשם מצוה כי אלו אמרו תנה לנו מלך שישפטנו ביושר ובאמונה לא היה הדבר רע בעיני שמואל שהרי הכתוב מעיד כי בניו לא היו שופטים ישרים או אלו אמרו נבא לפניך ותשפטנו אתה כל ימי חייך אחר שאין אתה יכול לחזר על המקומות היו אומרים טוב או אם אמרו נמנה בעצתך מלך עלינו אחר שאתה זקנת והמלך ישפטנו ויוכיחנו ויהיה מוראו עלינו לשמור דרך ה' זו השאלה היתה טובה אבל כשאמרו שימה לנו מלך זה היה רע ומיעוט בטחון בהם ועוד שאמרו ככל הגוים והם לא היו צריכים ככל הגוים ואם היו שומרים דרך ה' כי הוא לוחם את מלחמותם והם אמרו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו לפיכך אמר הקב"ה לשמואל לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם ואין כוונתם שימאסו אותך למשפט כי אינם רוצים מלך בדבר המשפט לבד כי די היה להם בך כל ימי חייך אבל עתה כשמצאו עילה לשאול שופט שאלו מלך ואותי מאסו ממלוך עליהם וסלקו בטחונם ממני. ובדברי חז"ל מחלוקת מהם אמרו למה נענשו על שהקדימו ככל הגוים ומהם אמרו לא

בקשו

רלבג

רצה בתחלה לעשות רע לפלשתים על זה אבל עשה אות מה באלהיהם להסיר אותם שישיבוהו וכשראה שלא נוסרו בזה עשה באלהיהם ובהם שפטים נפלאים וזה גם כן היה בהדרגה ר"ל שהרע היה הולך וגדל וזה כי בתחלה הכם בטחורים נסתרים שלא היו יכולים לחבוש עליהם שום תחבושת ומזה הצד היו מכאיבים יותר והיו יותר רב הסכנה ואח"כ המית הש"י קצתם והנשארים הכה בטחורים ובמופתים שנעשו שם גם כן היה התישר הפרות מעצמם למשך העגלה אשר היה בה ארון ה' לנכח בית שמש עם שלא משכו בעול ושהשיבו בניהם מאחריהם הביתה:

השלשים ושנים הוא לבאר שראוי להתנהג בענין ארון האלהים בקדושה גדולה ונפלאה ובתכלית הכבוד כי נכללה בו התורה שהוא מקום השלמיות ולזה זכר שנענשו אנשי בית שמש כי ראו ארון ה' עם היותם קוצרים קציר חטים בעמק והיה ראוי להם שיניחו מלאכתם ויתעסקו בענין גניזת הארון כי התורה לא התירה ראייתו גם לבני קהת כמו שאמר ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו וזה כלו היה להפליג בקדושתו ובמעלתו אצל האנשים כי מה שתתכן ראייתו לכל האנשים לא יתנו לו מעלה בנפש במדרגת המעלה שיתנו למה שלא ימשלו על ראייתו: השלשים ושלשה הוא להודיע שתכף ששבו ישראל לה' בכל לבם נעתר להם על יד שמואל עד שמשמים נלחמו עם פלשתים על צד המופת ברעמים ולהכות ואחר זה הכו אותם ישראל ושבו להם על יד שמואל כל הערים שלקחו מהם פלשתים: השלשים וארבעה הוא להודיע שהמעלה שהשם יתברך נותן לצדיקים אינה נטלת מהם עד יום מותם ולזה ספר ששמואל שפט ישראל כל ימי חייו אף על פי שבסוף ימיו היה מולך שאול הנה היה אז שופט שמואל את העם: השלשים והחמשה הוא להודיע שראוי למנהיג שיעשה באופן שלא תכבד הנהגתו אל המונהגים ממנו ולזה ספר ששמואל היה הולך מדי שנה בשנה לשפט ישראל בבית אל והגלגל והמצפה כדי שלא יכבד אל המקומות הרחוקים לבא אליו ואחר היה שב אל הרמה כי שם ביתו לשפוט שם כל אשר יבא אליו: השלשים וששה הוא להודיע כי שמואל מפני שהיתה כונתו שתהיה הנהגתו כלה על פי ה' בנה מזבח לה' ברמה להעלות עליו עולות להמשיך לו הנבואה כי בזה היישרה להגעת הנבואה כמו שבארנו בביאורנו לדברי תורה: (א) ספר אחר זה שכאשר היה זקן שמואל והיה לואה מהנהיג ישראל על דרך שנהג שם בניו שופטים לישראל בבאר שבע כדי שישפטו שם הרחוקים ממנו ויקלו מעליו והנה לא הלכו בניו בדרכיו אבל הלכו אחר התועלת ולזה לקחו שוחד והיה זה סבה שהטו משפט כי השחד יעור עיני חכמים כמו שנזכר בתורה ולזה אסור לקבל שחד אף על פי שלא יכוין להטות משפט כי טבע השחד כן הוא שיפותה האדם בו להועיל נדינו לאשר קבלהו ואעפ"י שלא יתכוין מקבל השחד להטות הדין הנה השחד יסבב שיעלם ממנו אמתת הדין מפני חשקו להועיל לאשר קבל השוחד ממנו עד שלא יוכל לראות לו חובה: (ד) והנה נתקבצו כל זקני ישראל ובאו לשמואל הרמתה ואמרו לו שישים להם מלך לשפטם ככל הגוים והנה טעו בזה כי ישראל אינם באופן שישפט להם המלך לפי מה שיעלה כמו הענין במלכי הע"א שמיסדים לעמם נימוסים כאשר יעלה על רוחם ולזה אמרה התורה שאם יאמרו ישראל שישימו עליהם מלך ככל הגוים אשר סביבותיהם לא יוכלו לשים עליהם כי אם מאחיהם שהם נקשרים לקיים התורה ועל פי התורה ינהיגום לא בנימוסים אחרים ולזה

נוהה

פי' רבי ישעיה

(ג) ויטו. הוא קל ואינו יוצא באחר. ויטו הוא כבד ויוצא באחר:

מצודת דוד

היה ביתו: ושם שפט וכו'. בבאים ממרחק: ח (ב) שופטים בבאר שבע. הועמדו לשופטים וישבו בבאר שבע: (ג) ויטו. הטו עצמן לחשוק בממון ובעבור זה לקחו שוחד והטו המשפט: (ה) אתה זקנת. ואתה כוחך לשפוט עוד: ככל הגוים. שמלכם שופטם: (ו) כאשר אמרו וכו' לשפטנו. כי המשפט מסור הוא לשופטים לדון על

פי

מצודת ציון

ח (ב) משנהו. השני לו: (ג). הבצע. חמדת הממון כמו שונאי בצע (שמות י"ח)

הטו

תְּנָה־לָּנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ וַיִּתְפַּלֵּל
שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה׃
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹל
הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ כִּי לֹא
אֹתְךָ מָאָסוּ כִּי־אֹתִי מָאֲסוּ מִמְּלֹךְ ד' וחס'
עֲלֵיהֶם׃ ח כְּכָל־הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר־
עָשׂוּ מִיּוֹם הֶעֱלֹתִי אֹתָם מִמִּצְרַיִם ב' חס'
וְעַד־־הַיּוֹם הַזֶּה וַיַּעַזְבֻנִי וַיַּעַבְדוּ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים כֵּן הֵמָּה עֹשִׂים גַּם־ מ'
לָךְ׃ ט וְעַתָּה שְׁמַע בְּקוֹלָם אַךְ כִּי־הָעֵד
תָּעִיד בָּהֶם וְהִגַּדְתָּ לָהֶם מִשְׁפַּט ד' בליש'
הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם׃
י וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵת כָּל־
דִּבְרֵי יְהוָה אֶל־הָעָם הַשֹּׁאֲלִים
מֵאִתּוֹ מֶלֶךְ׃
יא וַיֹּאמֶר זֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ
אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיכֶם אֶת־־בְּנֵיכֶם
יִקָּח וְשָׂם לוֹ בְּמֶרְכַּבְתּוֹ וּבְפָרָשָׁיו ג' קמצין וכל אתנחתא וס"פ דכו' ג'
וְרָצוּ לִפְנֵי מֶרְכַּבְתּוֹ׃ יב וְלָשׂוּם לוֹ
שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְלַחֲרֹשׁ
חֲרִישׁוֹ וְלִקְצֹר קְצִירוֹ וְלַעֲשׂוֹת כְּלֵי־ מ"ז
מִלְחַמְתּוֹ וּכְלֵי רִכְבּוֹ׃ יג וְאֶת־בְּנוֹתֵיכֶם
יִקָּח לְרַקָּחוֹת וּלְטַבָּחוֹת וּלְאֹפוֹת׃ ל'. ל'.
יד וְאֶת־שְׂדוֹתֵיכֶם וְאֶת־־כַּרְמֵיכֶם ל"ג
וְזֵיתֵיכֶם הַטּוֹבִים יִקָּח וְנָתַן לַעֲבָדָיו׃

מְנִי לָנָא מַלְכָּא לְמְדַיְנָנָא וְצַלֵי שְׁמוּאֵל קֳדָם יְיָ׃ ז וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל קַבֵּיל לְמֵימַר עַמָא לְכֹל דְיֵימְרוּן לָךְ אֲרֵי לָא יָתָךְ רְחִיקוּ אֲרֵי בְּפוּלְחָנִי קָצוּ מִלְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עֲלֵיהוֹן׃ ח כְּכָל עוֹבָדַיָא דִי עֲבָדוּ מִיוֹמָא דְאַסֵקִית יָתְהוֹן מִמִצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין וּשְׁבַקוּ פוּלְחָנִי וּפְלָחוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָא כֵּן אִינוּן עָבְדִין אַף לָךְ׃ ט וּכְעַן קַבֵּיל לְמֵימְרֵיהוֹן בְּרַם אֲרֵי אַסְהָדָא תַסְהִיד בְּהוֹן וּתְחַוֵי לְהוֹן נִימוּסָא דְמַלְכָּא דְיִמְלוֹךְ עֲלֵיהוֹן׃ י וַאֲמַר שְׁמוּאֵל יָת כָּל פִּתְגָמַיָא דַיְיָ לְעַמָא דִשְׁאַלִין מִנֵיהּ מַלְכָּא׃ יא וַאֲמַר דֵין יְהֵי נִימוּסָא דְמַלְכָּא דִי מְלַךְ עֲלֵיכוֹן יָת בְּנֵיכוֹן יְדַבַּר וִימַנֵי לֵיהּ בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי וְרָדְפִין קֳדָם רְתִיכוֹהִי׃ יב וּלְמַנָאָה לֵיהּ רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי חַמְשִׁין וְאִכָּרַיָא לְמֵינַר נִירֵיהּ וּלְמֶחְצַד חַצְדֵיהּ אוּמָנַיָא לְמֶעְבַּד מָאנֵי קְרָבֵיהּ וּמָאנֵי רְתִיכוֹהִי׃ יג וְיָת בְּנָתֵיכוֹן יְדַבַּר לְשַׁמָשָׁן וּלְטַבָּחָן וּלְאָפְיָן׃ יד וְיָת חַקְלֵיכוֹן וְיָת כַּרְמֵיכוֹן וְזֵיתֵיכוֹן טָבַיָא יִסַב וְיִתֵּן לְעַבְדוֹהִי׃

רשי

(ט) העד תעיד בהם. התרה בהם שתהא אימת מלכם עליהם: (יב) ולעשות כלי מלחמתו. לעשות אותם אומנים ונפחים ונגרים: (יג) לרקחות. מתקנות מרקחים ובשמים לתמרוקי

רדק

בקשו להם מלך אלא להעביד ע"ג שנאמר שימה וגו' והיינו אנחנו ככל הגוים ומהם אמרו זקנים שבהם כהוגן שאלו שנאמר שימה עלינו מלך לשפטנו ועמי הארץ שבהם קלקלו שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים: (ו) ויתפלל שמואל. התפלל שתבא אליו הנבואה בענין זה מה ידבר ה': (ח) גם לך. פירוש עמך כלומר אעפ"י שאתה עמהם ויצאת לפניהם במלחמותיהם והצליחו עד אשר השלמת להם אויביהם עד אשר לא הוצרכו למלחמה כי הטיבות' על הדרך הטובה אעפ"כ עתה מרדו בי גם עמך לשאול להם מלך מה שלא היו צריכים כי אין להם מלחמה כי אם מלחמת נחש מלך בני עמון: (ט) משפט. חוק וכן משפט הכהנים מאת העם וכן ת"י נימוסא. ונחלקו רז"ל במשפט המלוכה ר"י אומר כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו ר' יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא ליראם ולבהלם: (יא) ורצו לפני מרכבתו. מלרע והיה משפטו מלעיל על דרך נחי העי"ן אעפ"י כן באו מהם מלרע כמו שכתבנו בחלק הדקדוק מספר מכלל וטעם ורצו על הפרשים שזכר או טעמו כי יקח מבניכם גם כן להיותם רצים רגלים לפני מרכבתו וכן תרגם יונתן כמו רצים ורדפין קדם רתיכוהי: (יב) ולעשות כלי מלחמתו ת"י ואומניא למיעבד מאני קרביה וכל זה בשכר ולא בחנם אלא שהמלך קודם לכל אדם: (יג) לרקחות. לרקח מרקחת הבשמים וי"ת לשמשן: ולטבחות. מבשלות וכן בערבי יקרא המבשל טבא"ך והכ"ף בערבי חי"ת בעברי או יהיה משמעו לשון זביחה כי המבשלות יזבחו מה שיבשלו: ולאופות. אופות הלחם: (טו) וזרעיכם. פירוש שדות זרעים וכבר אמר ואת שדותיכם ואת כרמיכם כי השדות והכרמים והזתים הטובים יקחם כלם אם ירצה ושאר השדות והכרמים יעשר ר"ל יקח המעשר מן השדות והכרמים או מתבואה אחר מעשר הלויים. ורבותינו ז"ל פירשו לא שיקח השדות והכרמים אלא פירותיהם אם יצטרכו אותם עבדיו כשילכו למלחמה ישמשו על המקומות אם אין להם מה יאכלו שם יקחו אותה ונותן את דמיהן אבל מעשר התבואה והפירות והצאן הוא משפטו בכל עת שירצה שהרי שלמה מלך ישראל היה

רלבג

צותה התורה שיכתוב לו המלך ספר תורה אחר זולת הספר שהיה לו כשהיה הדיוט והיה עמו תמיד וקרא בו כל ימי חייו כדי שתהיה הנהגתו לעם על פי התורה ולזאת הסבה היה רע בעיני שמואל כאשר בקשו ישראל זאת הבקשה ולזה הודיע להם בסוף הענין כי אין לישראל מלך זולת הש"י וגם הש"י אמר לשמואל כי בקשתם היתה לסור מדרכי התורה ולזה אמר כי אותי מאסו ממלוך עליהם והנה בסוף הענין היו מלכיהם סבה להתעות ישראל ולהסירם מעל ה' עד שהביאו לגלות מעל אדמתם כמו שהתבאר שירבעם בן נבט וחבריו ולזה רצה הש"י להרחיקם מזה מפני התכלית הרע שהיה עתיד להמשך מזה וצוה מפני זה את שמואל להגיד לישראל את משפט המלך כדי שיסירו מזה בסבת הקושי אשר יהיה להם לסבול כל אלו הדברים שזכר שיהיה מושל המלך עליהם עד שיהיו לו לעבדים: ויאמר זה יהיה משפט. והנה הודיע שמואל לישראל את משפט המלך ר"ל שיקח המעשר מהם ואחשוב שאין המלך מותר באותם הענינים שזכר אבל רצה שמואל ליראם ולבהלם והודיעם מה שיעשה המלך כשיתחזק על ממלכתו כשיקשה להם ממה שאי אפשר לעשותו מצד משפטי התורה

ויעזבני ג' חס' בליש' וסי' ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים דשמואל. יען אשר עזבני דירמיה. חסד ואמת אל יעזבך: המה עשים ה' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסדר ויקהל. העד תעיד בהם תעדה בהם ד' בליש' בקריאה וסי' אך כי העד תעיד בהם. ותעד בהם להשיבם. אשר העדות בהם. ואעידה בהם: יקח ג' קמצין בקריאה וסי' וזה יהיה משפט המלך. גם אתו לאשור יובל. בנשך

פי' רבי' ישעיה

(ז) כי אותי מאסו. שאני הייתי מקים להם שופט והיה מושיעם כשהייתי רואה שהיו שבים אלי. ועכשיו סילקו בטחונם מעלי ורוצים שימלוך מלך קבוע עליה' ככל הגוי':

מצודת ציון

(ט) העד תעיד. ענין התראה ע"פ שדרך להתרות בפני עדים למען לא יכחש לאח"ז כמו העד העיד בנו (בראשית מ"ג): משפט. ר"ל הנהגה ואם היא שלא כדין וכן ומשפט הכהנים (לעיל ב): (יא) ורצו. ענין מהירת ההליכה: (יג) לרקחות. לעשות מעשה הבשמים כמו מעשה רוקח (שמות ל): ולטבחות. מבשלות כי הנה טובחות מה שמתבשלות מן הבשר: ולאופות. מלשון אפיית הפת: (יד) וזיתיכם. פרדסי

מצודת דוד

פי התורה ולא למלך לדון ע"פ דעתו: ויתפלל. שיבוא אליו הדבור לדעת מה ישיב להם: (ז) לכל אשר וכו'. ואף להיות המשפט מסור ביד המלך: כי לא אותך מאסו. ר"ל ופן תאמר איך אזדקק עוד להם אם מאסו בי כי הנה לא אותך מאסו כי הלא לא עשו דבר בלתך אבל בי מאסו ולא חפצו במשפטי התורה: (ח) ככל המעשים ר"ל אין זה דבר חדש אצלם כי כמו כל המעשים וכו' ומאסו בי ובחרו בעכומ"ז כן המה עושים עתה גם במה שאמרו לך שימה לנו מלך לשפטנו למאס במשפט התורה ולבחור במשפט המלך: (ט) ועתה. הואיל ולא בך מאסו הזדקק להם ושמע בקולם: אך כי העד. אמור להם בהתראה שלא טוב להם שלא יהיה המלך נכנע למשפט התורה: והגדת להם. הנבא ואומר להם משפט המלך הפעולה על רוחו אם היא וידעו שהיא קשה להם: (יא) משפט המלך. הפעולה על רוחו מבלי פנות אל משפט התורה: יקח ושם לו. יקח אותם בחזקה וישימם במוליכי מרכבתו וברוכבי הסוסים ולרוץ רגלי לפני מרכבתו: (יב) ולשום לו וכו'. והנה רבים ימאסו לשום עליהם עול משא הנהגות העם: ולחרוש חרישו.

היה לוקח וכן לקחת בנותיכם לנשים ולפלגשים ככל אשר יבחר והראיה כי לא אמר שיקח השדות והכרמים והזיתים לעצמו אלא ונתן לעבדיו כלומר לאנשי מלחמתו כי כלם עבדיו אלא מהו ונתן לעבדיו לאנשי החיל אשר עמו לא שיקח גוף השדות והכרמים לעצמו שא"כ היה לוקח אחאב כרם נבות במשפט המלוכה ולא היתה מצטרכת איזבל לכל הנבלות ההם ולשפיכת דם נקי ומה שאמר הטובים כלומר שיבחר מהטובים לקחת פירותיהם ולתת לעבדיו ומה שאמר שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם כי הם עיקר המחיה וכן אמר דגנך תירושך ויצהרך : (יז) צאנכם יעשר . ובכללם הבקר שהרי לא זכר בפרשה : ואתם תהיו לו לעבדים . אחר שאמר כל הפרשה מה צריך ואתם תהיו לו לעבדים הלא אמר שיקח הבנים והבנות והשדות והכרמים וכל מה שירצה אמרו רבותינו ז"ל שיוכל להטיל מס עליהם כתיב הכא לעבדים וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך : (יט) ויאמרו לא . בדגש הלמ"ד וכן ויאמרו לא כי ברחוב נלין : (כ) ושפטנו מלכנו . כדברי הדיינין או פירושו יקח משפטינו מיד אויבינו כמו שפטני ה' וריבה ריבי וכת"י ויתפרע לנא : ונלחם . מבנין נפעל כלומר הוא נלחם את מלחמותינו וכן ת"י במקצת הנוסחאות ויגיח ית קרבנא ואפשר שיהיה הנו"ן למדברים בעדם מפעל וכן הוא בתרגום במקצת הנוסחאות ונגיח ית קרבנא : (כא) וידברם באזני ה' . כתרגומו וסדרינון קדם ה' כלומר בתפלתו שהתפלל לאל שיענהו בדבר המלוכה וסדר דבריהם לפניו (א) ויהי איש מבן ימין . כן כתיב בשתי מלות וקרי מבנימין מלה אחת והענין אחד : קיש בן אביאל . ובדברי הימים אומר ונר הוליד את קיש ונר היה בן אביאל והלא היה אחי קיש ואבי אבנר כמו שאומר בזה הספר ויתכן לפרש כי אביאל היה שמו גם כן נר ושני שמות היו לו כמו שמצאנו כמוהו רבים בדברי הימים והיו לו שני בנים האחד קרא שמו קיש והאחר קרא שמו נר כשמו והוא היה אבי אבנר . ומצאתי בויקרא רבה כי עיקר שמו אביאל והיו קוראים שמו נר לפי שהיה מדליק נרות במבואות האפלות : (ב) בחור וטוב . פי' טוב בתואר ובמראה וכת"י עולים ושפיר פי' טוב בתאר וכן טוב ממנו שפיר מיניה : (ד) בארץ שלשה . תרגם יונתן בארעא דרומא וכן תרגם מבעל שלשה מארעא דרומא : בארץ שעלים . תרגם יונתן בארע מתברא :

בארץ

התורה : (יח) וזעקתם . ואמר להם הנה יכבד עליכם זה עד אשר תזעקו לה' מכובד העול שיעמוס עליכם מלככם ולא יענה ה' אתכם כי רוע בחירתכם הביאה אתכם כל זה וענו העם כי על כל פנים הם בוחרים שיהיה להם מלך לשפטם וימשך להם מהתועלת ממנו שיצא לפניהם להלחם את מלחמותיהם עד שלא ימשלו עליהם האויבים באופן שהיו מושלים מקדם כי המלך יסבב שיתקבצו כל העם להלחם עם אויביהם וזה יוסיף לישראל חוזק ואולם כשלא היה לישראל מלך היו האויבים נלחמים עם קצת ישראל והיו הנשארים בלתי מחזיקים את ידם ובזה האופן היו האויבים מנצחים עם היותם מעטים מישראל הרבה וידמה שכבר אמר זה מצד יראתם מנחש מלך בני עמון שבא עליהם להלחם עמם כמו שאמר להם שמואל במה שאחר זה וכאשר ראה השי"ת כוונתם הטובה עמהם אך הישירם בסוף הענין על פי שמואל שיהיו זהירים לשמור מצות התורה ואם לא הנה יספו גם הם גם מלכם :

המה

טו וְזַרְעֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם יַעְשֹׂר וְנָתַן ל׳
לְסָרִיסָיו וְלַעֲבָדָיו׃ טז וְאֶת־עַבְדֵיכֶם ג׳
וְאֶת־שִׁפְחוֹתֵיכֶם וְאֶת־בַּחוּרֵיכֶם
הַטּוֹבִים וְאֶת־חֲמוֹרֵיכֶם יִקָּח וְעָשָׂה
לִמְלַאכְתּוֹ׃ יז צֹאנְכֶם יַעְשֹׂר וְאַתֶּם ל׳
תִּהְיוּ־לוֹ לַעֲבָדִים׃ יח וּזְעַקְתֶּם בַּיּוֹם
הַהוּא מִלִּפְנֵי מַלְכְּכֶם אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם ג׳
לָכֶם וְלֹא־יַעֲנֶה יְהוָה אֶתְכֶם בַּיּוֹם ס׳
הַהוּא׃ יט וַיְמָאֲנוּ הָעָם לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל ג׳
שְׁמוּאֵל וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי אִם־מֶלֶךְ יִהְיֶה ג׳כתע׳ ודגש כי ברחוב נלין
עָלֵינוּ׃ כ וְהָיִינוּ גַם־אֲנַחְנוּ כְּכָל־הַגּוֹיִם ג׳. ד׳
וּשְׁפָטָנוּ מַלְכֵּנוּ וְיָצָא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם ג׳. ס׳
אֶת־מִלְחֲמֹתֵינוּ׃ כא וַיִּשְׁמַע שְׁמוּאֵל אֵת ל׳
כָּל־דִּבְרֵי הָעָם וַיְדַבְּרֵם בְּאָזְנֵי יְהוָה׃ ג׳
כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹלָם וְהִמְלַכְתָּ לָהֶם ג׳
מֶלֶךְ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־אַנְשֵׁי
יִשְׂרָאֵל לְכוּ אִישׁ לְעִירוֹ׃

ט א וַיְהִי־אִישׁ מִבִּן־יָמִין וּשְׁמוֹ מבנימין ק׳
קִישׁ בֶּן־אֲבִיאֵל בֶּן־צְרוֹר בֶּן־בְּכוֹרַת ג׳ ומ״ע
בֶּן־אֲפִיחַ בֶּן־אִישׁ יְמִינִי גִּבּוֹר חָיִל׃ ג׳
ב וְלוֹ־הָיָה בֵן וּשְׁמוֹ שָׁאוּל בָּחוּר וָטוֹב ח׳ ר״פ. ה׳ קמצין וסי׳
וְאֵין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ טליה כהירה רהט חסכת חכמתת
מִשִּׁכְמוֹ וָמַעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל־הָעָם׃
ג וַתֹּאבַדְנָה הָאֲתֹנוֹת לְקִישׁ אֲבִי שָׁאוּל
וַיֹּאמֶר קִישׁ אֶל־שָׁאוּל בְּנוֹ קַח־נָא
אִתְּךָ אֶת־אַחַד מֵהַנְּעָרִים וְקוּם לֵךְ י״ג
בַּקֵּשׁ אֶת־הָאֲתֹנֹת׃ יד וַיַּעֲבֹר בְּהַר־ כ׳. ג׳ חס׳ דחס׳ ואינון
אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר בְּאֶרֶץ־שָׁלִשָׁה וְלֹא כ׳ חס׳

טו וְזַרְעֵיכוֹן וְכַרְמֵיכוֹן יִסַב
חַד מִן עַסְרָא וִיהַב
לְרַבְרְבוֹהִי וּלְעַבְדוֹהִי :
טז וְיַת עַבְדֵיכוֹן וְיַת
אַמְהָתְכוֹן וְיַת עוּלֵימְכוֹן
שַׁפִּירַיָא וְיַת חֲמָרֵיכוֹן יְדַבַּר
לְמֶהֱוֵי עָבְדִין עֲבִידְתָּא :
יז עָנְכוֹן יִסַב חַד מִן עַסְרָא
וְאַתּוּן תְּהוֹן לֵיהּ לְעַבְדִין :
יח וּתְצַוְחוּן בְּיוֹמָא הַהוּא
מִן קֳדָם מַלְכְּכוֹן דְּאִתְרְעֵיתוּן
לְכוֹן וְלָא יְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן
בְּיוֹמָא הַהוּא : יט וְסָרִיבוּ
עַמָּא לְקַבָּלָא לְמֵימַר
שְׁמוּאֵל וַאֲמַרוּ לָא אֱלָהֵן
מַלְכָּא יְהֵי עֲלָנָא : כ וּנְהֵי
אַף אֲנַחְנָא כְּכָל עַמְמַיָא
וְיִתְפְּרַע לָנָא מַלְכָּנָא וְיִפּוֹק
בְּרֵישָׁנָא וְיַגִּיחַ יַת קְרָבָנָא :
כא וּשְׁמַע שְׁמוּאֵל יַת כָּל
פִּתְגָמֵי עַמָּא וְסַדְּרִינוּן קֳדָם
יְיָ : כב וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל
קַבֵּיל לְמֵימְרֵיהוֹן וְתַמְלֵיךְ
לְהוֹן מַלְכָּא וַאֲמַר שְׁמוּאֵל
לְאֶנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל אֱזִילוּ גְּבַר
לְקַרְתֵּיהּ : א וַהֲוָה גַבְרָא
מִשִּׁבְטָא דְּבֵית בִּנְיָמִין
וּשְׁמֵיהּ קִישׁ בַּר אֲבִיאֵל בַּר
צְרוֹר בַּר בְּכוֹרַת בַּר אֲפִיחַ
בַּר גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְּבֵית
בִּנְיָמִן גְּבַר חֵילָא : ב וְלֵיהּ
הֲוָה בַּר וּשְׁמֵיהּ שָׁאוּל
עוּלֵים וְשַׁפִּיר וְלֵית גַּבְרָא
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁפִּיר מִנֵּיהּ
מִכַּתְפֵיהּ וּלְעֵלָּא רָם מִכָּל
עַמָּא : ג וַאֲבַדָא אֲתָנַיָא
לְקִישׁ אֲבוּהִי דְשָׁאוּל וַאֲמַר קִישׁ לְשָׁאוּל בְּרֵיהּ דְּבַר כְּעַן עִמָּךְ יַת חַד מֵעוּלֵמַיָא וְקוּם אֱזֵיל בְּעֵי
יַת אֲתָנַיָא : ד וַעֲבַר בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וַעֲבַר בְּאַרְעָא דָרוֹמָא

לא יתן . וכל אסף דכוו׳ קמצין :
ולא יענה . ה׳ בקריאה וסי׳
וזעקתם ביום ההוא . אז יזעקו
אל ה׳ דמיכה : ישאהו על כתף .
שם יצעקו ולא יענה . לעבדי
קראתי ולא יענה : ונלחם ה׳ פתחין
בקריאה וסי׳ נמסר בסדר שמות :

תולדות אהרן והיינו גם אנחנו .
שם עקידה ש׳ לה
כל פרשת שאלת המלך : (ולו היה
בן . שם ח): משכמו ומעלה . נכתב
פה ינתום ט :

מצודת דוד

של המלך : (טו) יעשור . יקח מהם המעשר : (טז) ועשה . יעשה עמהם את הצריך לו למלאכתו : (יז) ואתם . אף אתם עצמכם לא תהיו בני חורין מלעבוד עבודתו : (יח) וזעקתם . בעבור קושי השעבוד מן המלכים תזעקו לה' ולא יענה אתכם כי כבר התרה בכם ועכ"ז חפצתם במלך : (יט) בקול שמואל . אשר היה ממאס להם דבר המלך השופט לפי דעתו : ויאמרו לא . רצה לומר לא נשמע אליך : (כ) והיינו וכו' . ר"ל ואם נהיה נעשקים מן המלך נהיה א"כ ככל הגוים לא נופלים מהם : ושפטנו . ר"ל עם העושק יבוא גם התועלת כי ישפוט בינינו וילחם מלחמותינו : (כב) לכו איש לעירו . אתם לכו עתה איש אל עירו ואנכי אעשה כדבריכם : ט (א) בן איש ימיני . ר"ל בן אדם גדול מבני בנימין : (ב) בחור וטוב . נבחר במעשיו

מצודת ציון

סריסי הבית : (טו) וזרעיכם . מל' זריעה : לסריסיו . לשריו ומשרתיו : (טז) הטובים . ר"ל במראה : (יט) וימאנו . לא רצו : ט (א) חיל . ענין כח ואומץ : (ב) משכמו . מכתפו . ואילך

מָצָ֑אוּ וַיַּֽעַבְר֨וּ בְאֶֽרֶץ־שַׁעֲלִ֜ים וָאַ֗יִן וַיַּעֲבֹ֥ר בְּאֶֽרֶץ־יְמִינִ֖י וְלֹ֥א מָצָֽאוּ׃ ה הֵ֜מָּה בָּ֚אוּ בְּאֶ֣רֶץ צ֔וּף וְשָׁא֛וּל אָמַ֛ר לְנַעֲר֥וֹ אֲשֶׁר־עִמּ֖וֹ לְכָ֣ה וְנָשׁ֑וּבָה פֶּן־יֶחְדַּ֥ל אָבִ֛י מִן־הָאֲתֹנ֖וֹת וְדָאַ֥ג לָֽנוּ׃ ו וַיֹּ֣אמֶר ל֗וֹ הִנֵּה־נָ֤א אִישׁ־אֱלֹהִים֙ בָּעִ֣יר הַזֹּ֔את וְהָאִ֣ישׁ נִכְבָּ֔ד כֹּ֛ל אֲשֶׁר־יְדַבֵּ֖ר בּ֣וֹא יָב֑וֹא עַתָּה֙ נֵ֣לְכָה שָּׁ֔ם אוּלַ֗י יַגִּ֥יד לָ֛נוּ אֶת־דַּרְכֵּ֖נוּ אֲשֶׁר־הָלַ֥כְנוּ עָלֶֽיהָ׃ ז וַיֹּ֨אמֶר שָׁא֜וּל לְנַעֲר֗וֹ וְהִנֵּ֣ה נֵלֵךְ֮ וּמַה־נָּבִ֣יא לָאִישׁ֒ כִּ֤י הַלֶּ֙חֶם֙ אָזַ֣ל מִכֵּלֵ֔ינוּ וּתְשׁוּרָ֕ה אֵין־לְהָבִ֖יא לְאִ֣ישׁ הָאֱלֹהִ֑ים מָ֖ה אִתָּֽנוּ׃ ח וַיֹּ֤סֶף הַנַּ֙עַר֙ לַעֲנ֣וֹת אֶת־שָׁא֔וּל וַיֹּ֕אמֶר הִנֵּה֙ נִמְצָ֣א בְיָדִ֔י רֶ֖בַע שֶׁ֣קֶל כָּ֑סֶף וְנָתַתִּי֙ לְאִ֣ישׁ הָאֱלֹהִ֔ים וְהִגִּ֥יד לָ֖נוּ אֶת־דַּרְכֵּֽנוּ׃ ט לְפָנִ֣ים ׀ בְּיִשְׂרָאֵ֗ל כֹּֽה־אָמַ֤ר הָאִישׁ֙ בְּלֶכְתּוֹ֙ לִדְר֣וֹשׁ אֱלֹהִ֔ים לְכ֥וּ וְנֵלְכָ֖ה עַד־הָרֹאֶ֑ה כִּ֤י לַנָּבִיא֙ הַיּ֔וֹם יִקָּרֵ֥א לְפָנִ֖ים הָרֹאֶֽה׃ י וַיֹּ֨אמֶר שָׁא֧וּל לְנַעֲר֛וֹ ט֥וֹב דְּבָרְךָ֖ לְכָ֣ה ׀ נֵלֵ֑כָה וַיֵּלְכוּ֙ אֶל־הָעִ֔יר אֲשֶׁר־שָׁ֖ם אִ֥ישׁ הָאֱלֹהִֽים׃ יא הֵ֗מָּה עֹלִים֙ בְּמַעֲלֵ֣ה הָעִ֔יר וְהֵ֙מָּה֙ מָצְא֣וּ נְעָר֔וֹת יֹֽצְא֖וֹת לִשְׁאֹ֣ב מָ֑יִם וַיֹּאמְר֣וּ

ולא אשכחו ועבר בארע מתברא ולית ועבר בארע שבטא בנימין ולא אשכחו : ה אינון אתו בארעא דבה נביא דיי ושאול אמר לעולימא דעמיה איתא וניתוב דלמא ישבוק אבא מן עיסק אתניא ויציף לנא : ו ואמר ליה הא כען נביא דיי בקרתא הדא וגברא מתנבי קשוט כל דאתנבי אתקיימא יתקים כען ניזיל לנא תמן מאים יחוי לנא ית ארחנא דאתנא עלה : ז ואמר שאול לעולימיה והא ניזיל ואם מקבל ממון מה נעיל לנביא דיי אף אנחנא זודין עדן עטרו מננא ומדעם דכשר לית לאעלא לנביא דיי ומה עמנא למעבד : ח ואוסיף עולימא למעני ית שאול ואמר הא אשתכח בידי זוזא חדא דכספא ונתן לנביא דיי ויחוי לנא ית ארחנא : ט בקדמין בישראל כדנן אמר גברא במיזליה למתבע אולפן מן קדם יי איתו ונתמטי עד חזויא ארי לנביא יומא דין מתקרי מלקדמין חזויא : י ואמר שאול לעולימיה תקין פתגמך איתא ניזיל ואזלו לקרתא דתמן נביא דיי : יא אינון סלקין במסקנא דקרתא ואינון אשכחו עולימן נפקין לממלי מיא ואמרו להן

רדק

(ה) בארץ צוף. תרגם יונתן בארעא דבה נביא : ודאג לנו. תרגם יונתן ויציף לנא כלומר יפחד וכן בבראשית רבה ואיה השה לעולה אמר לו יציף הבוא גברא מכל מקום ה׳ יראה לו השה : (ו) והאיש נכבד. כלומר נכבד וגדול בדברי הנבואה כל אשר ידבר בא יבא וכן תרגם יונתן וגברא מתנבי קשוט כל מה דיתנבי אתקיימא יתקיים והוצרך לומר זה אף על פי שכל נביא אמת כן הוא כי כל מה שידבר בנבואה יבא אלא לפי שהיה אולם בזמן ההוא דבר הנבואה יקר עד שהתנבא שמואל והוברי שמים או הקוסמים שהיו בהם או בעלי אוב אם יאמרו פעמים העתיד או הנעלם יכזבו פעמים רבות לפיכך אמר כל אשר ידבר בא יבא : את דרכנו אשר הלכנו עליה. כלומר הדבר אשר הלכנו בעבורו : (ז) ומה נביא לאיש. לא היו יודעים אם היה מקבל ממון כמו הקוסמים שנותנים להם ממון השואלים מהם ותרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לנביא : כי הלחם אזל. וכי לחם היו נותנין לו שכר אלא כך אמרו אין לנו כסף כי אפילו הלחם אין לנו לצידה וכמה נקנה צידה לדרכנו ובדרך הזה תרגם יונתן אף אנחנא זודין עטרו מיכלא עטרו פי׳ סרו והבמות לא סרו תרגומו לא עטרו : ותשורה אין להביא. מנחה אין לנו להביא לו : מה אתנו. ויונתן תרגם ומדעם דכשר לית לאעלא לנביא דה׳ ומה עמנא למעבד : (ח) ויוסף הנער לענות את שאול. פירוש לדבר כמו ועניית ואמרת ויען איוב הראשון כי זה תחלת השבת הדבור שהשיב הנער אל שאול בדבר הנביא ואיך יאמר ויוסף הנער וכן תרגם יונתן למעני ית שאול ולא תרגם לאתבא ויתכן לפרשו כמשמעו ענין מענה שהוא השבת הדבור ופי׳ ויוסף כי מתחילה אמר שאול לנערו לכה ונשובה וענה לו הנער הנה נא איש האלהים בעיר הזאת ועתה כשאמר לו שאול ומה נביא לאיש הוסיף הנער לענותו הנה נמצא בידי רבע שקל : רבע שקל כסף. ת״י זוזא חד דכספא כי השקל ארבעה זוזים : (ט) כי לנביא היום. קבלו חז״ל כי שמואל הנביא כתב ספרו וזה המעשה היה בסוף ימיו כי בחיי שאול מת שמואל ושאול לא מלך כי אם שתי שנים אם כן מה הוא לפנים או מהו היום יתכן לפרש כי קריאת הרואה לנביא כמו שהיה לפנים כן היה היום שכתב שמואל זה ומה שאמר לפנים אין רצונו לומר שנפסק היום

רשי

לתמרוקי נשיו : (ה) בארץ צוף. בארעא דבה נביא. צוף כמו נופה : פן יחדל אבי מן האתונות. שתגדל דאגה שלנו עליו עד שישכח את האתונות : ודאג. איטוביסארי״ש בלע״ז : (ו) את דרכנו. מעשה האתונות מה נעשה בם שבשבילם הלכנו את כל הדרך הזה : (ז) ומה נביא לאיש. ת״י אם מקבל ממון מה נעיל לגברא לא היה שאול מכיר במעשיו של שמואל וסבר שישאל שכר : ותשורה. ת״י ומדעם דכשר לשון יושר. ומנחם פירש תשור׳ לשון תקרובת ראות פני מלך ואדם חשוב לשון אשורנו (במדבר כ״ד י״ז) ונראין דבריו : (ח) רבע שקל. זוזא חדא דכספא : (ט) לפנים בישראל. הסופר כתב זאת ואין זה מדברי נער שאול : כי לנביא היום. למי שקורים אותו נביא היום היו קורים לפנים

רלבג

(ה) המה באו בארץ צוף. היא הרמה שהיה בית שמואל שם וקראה ארץ צוף לפי שהיו היושבים שם מתיחסים בצוף כמו שאמר בראש זה הספר כי אלקנה היה בן צוף ולא נכנסו עדיין ברמה אך היו בשדה העיר : (ח) ויאמר הנה נמצא בידי רבע שקל כסף. ראוי שישאל שואל מה המתן הזה למי שהיה מושל בישראל ואיך יתכן שידמה שיהיה מדרך הנביא לקחת אלו המתנות וידמה שנאמר בזה כי זה המתן לא היה אלא להעיר הנביא שיתבודד בעניני בעל זה המתן ובזה האופן היתה מחשבתו מתבודדת בעניניו והיתה מגעת לו הנבואה בהם ולזה היה נהוג שיתנו לו השואלים ממנו דבר נבואה דבר מה לסבב שיתבודד מחשבתו בעניניהם ואולי היה זה עתה כי אולי מצד הזקנה לא היתה מגעת לו הנבואה בכמו אלו הענינים כי אם בזה האופן וכן מצאנו ביצחק שאמר לעשו שיביא לו מטעמים ויאכל כדי שתתבודד מחשבתו בעניניו זמן רחב ויגיע לו בדרך נבואה מה שעתיד לבא אליו כי אין מדרך השלם שיבקש כמו אלו הדברים לבקשת התענוג כמו שבארנו בפירושנו לדברי התור׳ והנה

אשר עמו י״א וסי׳ ויאכלו וישתו הוא. ויאמר יעקב אל ביתו. ויבא יעקב לוזה. ויארבו על שכם. ואבימלך והראשים. מה ראיתם עשיתי. בארץ צוף. ושאול יושב בגבעה. ויקם דוד ויעבר הוא. ואנשים אשר עמו העלה. ויגש יואב והעם. וכל ד״ה דכוו׳ : לדרוש אלהים. ד׳ בקריאה וסי׳ כי יבא אלי לדרוש אלהים. לפנים ביש׳ כה אמר האיש בלכתו לכו ונלכה עד הרואה : ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו : וב׳ לדרוש האלהים. וסי׳ אבל דברים טובים. כל לבו הכין :

מצודת ציון

(ד) ואין : לא מצאו בה : (ה) יחדל. ימנע : (ז) נביא. מלשון הבאה : אזל. הלך כמו אזלו מים מני ים (איוב י״ד) : ותשורה. דורון כמו ותשורי למלך בשמן (ישעיה נ״ז) : (יא) לשאוב. כן יקרא

מצודת דוד

במעשיו ויפה מראה : גבוה. והיה גבוה מכל העם מן כתפו ולמעלה : (ה) פן יחדל. ר״ל פן מעתה לא ישים עוד לב לדאגת אבדן האתונות בעבור דאגתו עלינו כי יחשוב שאנחנו נבוכים בארץ : (ו) בעיר הזאת. אשר לפנינו : והאיש נכבד. גדול הוא בדבר הנבואה וכל אשר יאמר יתקיים : את דרכנו. את דבר דרכנו אשר הלכנו בעבורה : (ז) והנה נלך. ר״ל והנה אם נלך מה נביא לו למנחה כי חשב שמקבל מתנות כי לא ידעוהו מאז : כי הלחם אזל. כ״א עודנו היה היינו מביאים לו לחם למנחה וזולת הלחם אין לנו תשורה להביא כי מה אתנו בלעדו : (ח) נמצא בידי. ר״ל משלי : (ט) לפנים בישראל. אלה דברי כותב הספר שאמר בימים הקדמונים היה מנהג הלשון בישראל כשהלך מי לדרוש דבר ה׳ מן הנביא היה אומר נלך עד הרואה ; כי לנביא היום. מה שהיום נקרא נביא היה נקרא לפנים רואה : (יא) במעלה העיר. בהמסלה העולה אל העיר : היש בזה. בכ״ס

רשי

לפנים רואה: (יג) כבואכם העיר כן וגו'. מאריכות היו בדברים כדי להסתכל ביופיו של שאול: הבמתה. ת"י לבית אסחרותא משחרב' שילה הותרו הבמות והיו מקריבין שלמים בבמה ואוכלים יחד: כי הוא יברך הזבח. ת"י ארי הוא פריס מזונא בוצע על המזון על השלמים מברכין באכילתם ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אקב"ו לאכול את הזבח: כהיום. כאשר היום קיים: (יז) יעצר בעמי. ימשול (סא"א) כמו עצור ועזוב (דברים ל"ב ל"ו) כך דרך המושל לעצור העם במלחמה שלא יתפזרו ולא יתפשטו זה מזה ולעצור בכל אחד מעשות רעה בלשוננו קורין מעצור קורשטניי"ר בלע"ז: (יח) ויגש. ת"י וערע: ולמי

שמואל א ט

לָהֶן הֲיֵשׁ בָּזֶה הָרֹאֶה׃ יב וַתַּעֲנֶינָה
אוֹתָם וַתֹּאמַרְנָה יֵשׁ הִנֵּה לְפָנֶיךָ
מַהֵר ׀ עַתָּה כִּי הַיּוֹם בָּא לָעִיר כִּי זֶבַח
הַיּוֹם לָעָם בַּבָּמָה׃ יג כְּבֹאֲכֶם הָעִיר כֵּן
תִּמְצְאוּן אֹתוֹ בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבָּמָתָה
לֶאֱכֹל כִּי לֹא־יֹאכַל הָעָם עַד־בֹּאוֹ
כִּי־הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח אַחֲרֵי־כֵן יֹאכְלוּ
הַקְּרֻאִים וְעַתָּה עֲלוּ כִּי־אֹתוֹ כְהַיּוֹם
תִּמְצְאוּן אֹתוֹ׃ יד וַיַּעֲלוּ הָעִיר הֵמָּה
בָּאִים בְּתוֹךְ הָעִיר וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל
יֹצֵא לִקְרָאתָם לַעֲלוֹת הַבָּמָה׃
טו וַיהוָה גָּלָה
אֶת־אֹזֶן שְׁמוּאֵל יוֹם אֶחָד לִפְנֵי בוֹא־
שָׁאוּל לֵאמֹר׃ טז כָּעֵת ׀ מָחָר אֶשְׁלַח
אֵלֶיךָ אִישׁ מֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמְשַׁחְתּוֹ
לְנָגִיד עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהוֹשִׁיעַ אֶת־
עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים כִּי רָאִיתִי אֶת־
עַמִּי כִּי בָּאָה צַעֲקָתוֹ אֵלָי׃ יז וּשְׁמוּאֵל
רָאָה אֶת־שָׁאוּל וַיהוָה עָנָהוּ הִנֵּה
הָאִישׁ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ זֶה יַעְצֹר
בְּעַמִּי׃ יח וַיִּגַּשׁ שָׁאוּל אֶת־שְׁמוּאֵל
בְּתוֹךְ הַשָּׁעַר וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא לִי אֵי־
זֶה בֵּית הָרֹאֶה׃ יט וַיַּעַן שְׁמוּאֵל אֶת־
שָׁאוּל וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָרֹאֶה עֲלֵה לְפָנַי

צ.ל'. ב'
ו' וחס'
ד'
י"ד וכל אורית' ויהוש' כותי' במ"ג להעלות וסימ' לו תלוה לכבות
ג'
ב' חד מ"ל וחד חס'
כ'
ג' וחס'
ב'

הַאִית הָכָא חֶזְוָיָא׃
יב וַאֲתִיבוּ יָתְהוֹן וַאֲמַרָא
אִית דָא הָא קֳדָמָךְ אוֹחִי
כְעַן אֲרֵי יוֹמָא דֵין עַל
לְקַרְתָּא אֲרֵי שֵׁירוּ נִכְסַת
קוּדְשַׁיָא יוֹמָא דֵין לְעַמָא
בְּבֵית אַסְחֲרוּתָא׃
יג כְּמֵיעַלְכוֹן לְקַרְתָּא כֵּן
תִּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ עַד לָא יִסַק
לְבֵית אַסְחֲרוּתָא לְמֵיכַל
אֲרֵי לָא אָכֵיל עַמָא עַד
מֵיתוֹהִי אֲרֵי הוּא פָּרֵים
מְזוֹנָא בָּתַר כֵּן אָכְלִין
זַמְנַיָא וּכְעַן סַקוּ אֲרֵי יָתֵיהּ
כְּיוֹמָא דֵין תִּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ׃
יד וּסְלִיקוּ לְקַרְתָּא אִינוּן
עָלִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְהָא
שְׁמוּאֵל נָפֵיק לָקֳדָמוּתְהוֹן
לְמִיסַק לְבֵית אַסְחֲרוּתָא׃
טו וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְאֲמַר
לִשְׁמוּאֵל יוֹמָא חַד קֳדָם
מֵיתֵי שָׁאוּל לְמֵימַר׃
טז כְּעִידָן הָדֵין מְחַר אֶשְׁלַח
לְוָתָךְ גַּבְרָא מֵאַרְעָא שִׁבְטָא
בִנְיָמִין וּתְמַשְׁחִינֵיהּ לְמֶהֱוֵי
מַלְכָּא עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל
וְיִפְרוֹק יָת עַמִּי מִידָא
דִפְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי
דּוּחְקָא דְעַמִּי אֲרֵי עֲלַת
קְבֵילְתְהוֹן לִקֳדָמַי׃
יז וּשְׁמוּאֵל חֲזָא יָת שָׁאוּל וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְאֲמַר לֵיהּ הָא גַבְרָא דַאֲמָרִית לָךְ דֵּין יַעְדֵּי מַרְוָתָא מִן עַמִּי׃
יח וְעָרַע שָׁאוּל יָת שְׁמוּאֵל בְּגוֹ תַּרְעָא וַאֲמַר חֲוִי כְעַן לִי אֵי דֵין בֵּית חֶזְוָיָא׃
יט וְאָתֵיב שְׁמוּאֵל יָת שָׁאוּל וַאֲמַר אֲנָא חֶזְוָיָא סַק לָקֳדָמַי לְבֵית אַסְחֲרוּתָא וְתֵיכְלוּן

רדק

היום אלא רואה לומר כי מלפנים היתה זאת הקריאה שקראו לנביא שאול ונערו רואה כמו שאמרו היש בזה הרואה איזה בית הרואה אבל מקרוב בימי שמואל שנפרצה הנבואה ויצאו דברי הנביאים בישראל הן בתוכחות הן בעתידות היו קוראים גם כן לרואה נביא לפי שלשון נביא הוא לשון דבור מענין ניב שפתים ואף על פי שאינם שורש אחד ובימי שמואל יש שהיו קורא' רואה כדברי הקדמונים ויש שהיו קוראים נביא ופירוש רואה שרואה במראה הנבואה העתידות או מה שמצוה לפי שעה להגיד וכן זאת לפנים בישראל וגו' שלף איש נעלו כי מלפנים היה ואותו היום גם כן היתה זאת התעודה ועוד היום הוא הקנין שקונין בו כל דבר: (יב) ותאמרנה יש. יש בו דרש אמרו לו תראה הענן קשור על פתחו כד"א ויש אשר יהיה הענן: הנה לפניך. כנגד שאול כי הוא הנכבד וחבירו נערו היה: לעם בבמה. כל במה בזה הענין ובדומה לו תרגם יונתן בית אסחרותא לפי שהיו זבחי שלמים שהם נאכלין לכל אדם אחר הקטרת חלבים וזריקת דם והיו עושין אנשי העיר אותו זבח לאכול אותו בבית הבמה אשר עשו אותם לשעה כי היתר הבמות היה באותו הזמן משחרב שילה והיה המשכן בנוב וכל מקום מאכל קורין אותו מסיבה לפי שהיתה ישיבתם לאכול במסיבה וכן תרגם וישבו לאכול לחם ואסחרו כמו שאמרו רבותינו ז"ל במסיבה הלך אחר זקנה ובלשון ארמית אסחרותא: (יג) כבואכם העיר. כן אמרו רבותינו ז"ל מה היה כל האריכות הזה שהאריכו אלו הנערות לדבר מהם אמרו כדי להסתכל ביופיו של שאול ומהם אמרו כי מה' היה לפי שלא הגיע עדין השעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשמואל כעת מחר אשלח אליך איש: כי הוא יברך הזבח. תרגם יונתן ארי הוא פריס על מזונא והוא לשון בוצע כדברי רז"ל בעל הבית בוצע וקרא המברך תחלה בסעודה בוצע לפי שבוצע הלחם ומברך עליו ופירוש יברך הזבח יברך על הזבח ואע"פ שעל הלחם היה מברך תחלה לפי שעיקר סעודה היה הזבח אמר יברך הזבח או לפי שהזבח היה לו ברכה בפני עצמה כי כשהיו אוכלין זבחי שלמים היו מברכים עליו אשר קב"ו לאכול הזבח וברכת הלחם לא היתה פוטרת של זבח: הקרואים. הקרואים והמזומנים לאכול שם כתרגומו זמיניא: כהיום. הכ"ף לאמת הדבר וכן השבעה לי כיום והדומים לו: (יד) יוצא לקראתם. יוצא מבית אח' מן העיר לעלות הבמה ופגע בהם: (טו) כעת מחר. כעת הזאת למחר וכן תרגם יונתן בעידנא הדין מחר: כי ראיתי את עמי. כתרגומו ארי גלי קדמי עולבני דעמי: כי באה צעקתו אלי. כי פלשתים היו נלחמים בהם מעת שזקן שמואל ולא היה יכול להוכיחם חטאו ופלשתים משלו בהם עד ששמו בארגס נציבים וזעקו אל ה' ואמרו לשמואל להקים להם מלך להושיעם: (יז) וה' ענהו. אמר לו מרוח הנבואה וכן תרגם
יונתן

רלבג

והנה שמואל להיות מחשבתו מצומצמת בענין המלך ששאלו ישראל מי מהם יבחר לו להיות מלך כי כבר אמר לו הש"י שימליך לישראל מלך הגיע אליו הנבואה בזה קודם שיבא אליו שאול דבר ולזה הודיע אותו כל עניינו תכף וכשר אותו על

פי' רבי' ישעי'

(יג) כי אותו כהיום תמצאון אותו. פירוש כי אותו שאתם מבקשים כהיום תמצאון אותו: (יז) ושמואל ראה את שאול וה' ענהו. פירוש ראה אותו יפה והגון. ואמר בלבו שמא זהו שאמר לי הבורא אתמול והיה ירא לגלות לו עד שענהו השם:

יעצר ג' וחס' ופי' ושמואל ראה את שאול. אל יעצר עמך אנוש. הן יעצר במים ויבשו:

תולדות אהרן כבואכם העיר ברכות מח: (כי הוא יברך. ברכות מח:)

מצודת דוד

ההלכה ור"ל האם יש פה הרואה: (יב) הנה לפניך. הראו לו מקום ביתו שהיה לפניו וממולו: זבח היום. זבח הקבוע ליום זה: (יג) כן תמצאון. ר"ל עדיין יהיה בביתו ולא עלה הבמה ותמצאון אותו בביתו: כי לא יאכל העם. ר"ל לזה מהר ולך כי לא הרבה יתעכב בביתו כי לא יאכל העם עד בואו וימהר לבוא שמה שלא יתאחרו הקרואים בעבורו: יברך הזבח. יברך על הזבח הברכה הראויה לה והוא אקב"ו לאכול הזבח: כהיום. כהעת הזאת תמצאון אותו ואז"ל שהנערות האריכו בדבריהן להסתכל ביפיו של שאול: (טז) כעת מחר. כעת הזאת ביום מחר: כי ראיתי את עמי. משגיח אני בצרות עמי: צעקתו. על מה שפלשתים עושים להם (אחר שהזקין שמואל): (יח) ויגש. נתקרב אל שמואל ושאלו על בית
הרואה

מצודת ציון

יקרא לקיחת המים כמו ושאבתם מים (שם י"ב): (יג) הקרואים. המזומנים לסעודה והוא מל' קריאה: כהיום. כהעת הזאת כי יום יאמר גם על ענין עת וכן ביום הכותי (במדבר ח') והכ"ף באה לאמתת הדבר: (טז) לנגיד. למושל ושר: (יז) ענהו. ענין אמירה כמו מענה לשון (משלי טז): יעצור. ימשול ע"ש שעוצר ומעכב בעמו מלעשות דבר שלא ברשות: (יח) את שמואל. אל שמואל:
אי

הַבָּמָה וַאֲכַלְתֶּם עִמִּי הַיּוֹם וְשִׁלַּחְתִּיךָ
בַבֹּקֶר וְכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ אַגִּיד לָךְ׃
ל׳ כ וְלָאֲתֹנוֹת הָאֹבְדוֹת לְךָ הַיּוֹם שְׁלֹשֶׁת
הַיָּמִים אַל־תָּשֶׂם אֶת־לִבְּךָ לָהֶם כִּי
ז׳ נִמְצָאוּ וּלְמִי כָּל־חֶמְדַּת יִשְׂרָאֵל
הֲלוֹא לְךָ וּלְכֹל בֵּית אָבִיךָ׃
כא וַיַּעַן שָׁאוּל וַיֹּאמֶר
ח׳ בטעם וכל ואס״ף דכות׳ במ״א תקף אנכי ל׳ חסר הֲלוֹא בֶן־יְמִינִי אָנֹכִי מִקַּטַנֵּי שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל וּמִשְׁפַּחְתִּי הַצְּעִרָה מִכָּל־
מִשְׁפְּחוֹת שִׁבְטֵי בִנְיָמִן וְלָמָּה דִבַּרְתָּ
אֵלַי כַּדָּבָר הַזֶּה׃
ל׳ כב וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־נַעֲרוֹ
ל׳ וַיְבִיאֵם לִשְׁכָּתָה וַיִּתֵּן לָהֶם מָקוֹם
ג׳ מ״ל ג׳ חסר בְּרֹאשׁ הַקְּרוּאִים וְהֵמָּה כִּשְׁלֹשִׁים
אִישׁ׃ כג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל לַטַּבָּח תְּנָה
אֶת־הַמָּנָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ אֲשֶׁר
ל׳. ח׳ אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ שִׂים אֹתָהּ עִמָּךְ׃ כד וַיָּרֶם
ל׳. כ״ו הַטַּבָּח אֶת־הַשּׁוֹק וְהֶעָלֶיהָ וַיָּשֶׂם ׀
לִפְנֵי שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הִנֵּה הַנִּשְׁאָר שִׂים־
ב׳ נבעליו לְפָנֶיךָ אֱכֹל כִּי לַמּוֹעֵד שָׁמוּר־לְךָ
לֵאמֹר הָעָם קָרָאתִי וַיֹּאכַל שָׁאוּל עִם־
ב׳ שְׁמוּאֵל בַּיּוֹם הַהוּא׃ כה וַיֵּרְדוּ מֵהַבָּמָה
הָעִיר וַיְדַבֵּר עִם־שָׁאוּל עַל־הַגָּג׃
ו׳ בטע׳ בספ׳ כו וַיַּשְׁכִּמוּ וַיְהִי כַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר וַיִּקְרָא
הגגה קרי ב׳ והא׳ בעלתם מ״ל שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הַגָּג לֵאמֹר קוּמָה

עִמִּי יוֹמָא דֵין וְאֶשְׁלְחִינָךְ
בְּצַפְרָא וְכֹל דִּי בְלִבָּךְ אֲחַוֵּי
לָךְ׃ כ וְעַל עֵסַק אַתְנַיָּא
דַאֲבָדָא לָךְ וְאַתְּ אֲתֵיתָא
לְמִבְעֵיהוֹן יוֹמָא דֵין דְּנַן
תְּלָתָא יוֹמִין לָא תְשַׁוֵּי יַת
לִבָּךְ עֲלֵיהוֹן אֲרֵי אִשְׁתְּכָחָא
וּדְמַן כָּל חֶמְדַּת יִשְׂרָאֵל
הֲלָא דִי לָךְ וּלְכָל בֵּית
אֲבוּךְ׃ כא וַאֲתֵיב שָׁאוּל
וַאֲמַר הֲלָא בַר שִׁבְט
בִּנְיָמִן אֲנָא מִזְּעֵירֵי שִׁבְטַיָּא
דְיִשְׂרָאֵל וְזַרְעִיתִי חַלָּשָׁא
מִכָּל זַרְעֲיַת שִׁבְט בִּנְיָמִן
וּלְמָא מַלֵּלְתָּא עִמִּי
כְּפִתְגָּמָא הָדֵין׃ כב וּדְבַר
שְׁמוּאֵל יַת שָׁאוּל וְיַת
עוּלֵימֵיהּ וְאַעֲלִינוּן
לְאַסְחֲרוּתָא וִיהַב לְהוֹן אֲתַר
בְּרֵישׁ זְמַנַיָּא וְאִינוּן כִּתְלָתִין
גַּבְרָא׃ כג וַאֲמַר שְׁמוּאֵל
לְטַבָּחָא הַב לִי יַת מָנָתָא דִי
יְהָבִית לָךְ דַּאֲמָרִית לָךְ שַׁוִּי
יָתַהּ עִמָּךְ׃ כד וַאֲרֵים טַבָּחָא
יַת שָׁקָא וְיַרְכֵיהּ וְשַׁוִּי קֳדָם
שָׁאוּל וַאֲמַר הָא דְאִשְׁתְּאַר
שַׁוִּי קֳדָמָךְ אֱכוֹל אֲרֵי לִזְמְנָא
נְטִיר לָךְ לְמֵימַר עַמָּא
זַמֵּנִית לְשֵׁירוּתָא וַאֲכַל
שָׁאוּל עִם שְׁמוּאֵל בְּיוֹמָא
הַהוּא׃ כה וּנְחָתוּ מִבֵּית
אַסְחֲרוּתָא לְקַרְתָּא וּמַלֵּיל
עִם שָׁאוּל עַל אִיגָּרָא׃
כו וְאַקְדִּימוּ וַהֲוָה כְּמִיסַּק צַפְרָא וּקְרָא שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל לְאִגָּרָא לְמֵימַר קוּם

ולמי ג׳ וסי׳ ולמי אלה לפניך. ולמי כל חמדת ישראל. ולמי אני עמל. כשלשים איש ג׳ וסי׳ ויצאו בני בנימן. ויהפך איש ישראל ויתן להם מקום. קדמא כשלשים כתיב: וירם ח׳ בקריאה וסי׳ במכרה תולדות אהרן וירם הטבח. ע״ג כה (מגלה עב):

רשי

(כ) ולמי כל חמדת ישראל. כאן בא לרמוז לו דבר המלוכה: (כב) בראש הקרואים. במקום מסיבת הגדולים כי בדרך מסיבתן היה ניכר איזה מקום מיסב הגדול: (כג) אשר אמרתי אליך. לפי שידע שמואל שיבא שאול צוה לתת לו מנה יפה לצרכו: (כד) את השוק והעליה. את השוק והירך שעליה: הנה הנשאר. מן המנות של הקרואים והוצב לבד לצרכך: שים לפניך אכול. בפרק אחרון דזבחים קיימא לן חזה ושוק בבמה גדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה לפיכך הותר לאכול לשאול: כי למועד שמור. כי למועד האכילה היה השוק הזה שמור לצרכך: לאמר העם קראתי. אמירתי היתה לטבח העם קראתי לסעודה ויודע אני מספרם והזהר במנותם ונתתי לו המנות למספרם וזו שמורה לצורכך: (כה) וידבר עם שאול על הגג. מוכיחו ומלמדו ליראה את הקב״ה

רלבג

על צד המלוכה כשאמר לו שכל חמדת ישראל היה לו ולכל בית אביו: (כא) והנה הרחיק זה שאול להיות שבטו היותר קטן שבשבטים ומשפחתו הצעירה מכל משפחות בנימן: (כב) והנה הביא שמואל את שאול ואת נערו אל הלשכה ולכבוד שאול כבדם יחד הוא ונערו ונתן להם מקום בראש הקרואים: (כג) וייחד שמואל מנה יפה לשאול להורות על הגדולה והמלכות ולזה שם לפניו השוק ומה שעליה: (כד) ואמר לו שהנשאר שלא יוכל לאכול ישים לפניו לאכול לנערו אחר זה או לאשר לפניו מהקרואים והוא יותר נכון

פי׳ רבי׳ ישעיה

(יט) וכל אשר בלבבך אגיד לך. פי׳ כל הספיקות שיש בלבבך לבד מהאתונות אגיד לך: (כד) וישם לפני שאול ויאמר הנה הנשאר יהיה לשאר העם. שים זה המנה לפניך ואכול אותה כי למועד זה היה שמור לך זה שכן אמר לו שמואל כך וכך עם קראתי וזימנתי מנות לכולם ולך זימנתי זאת המנה:

רדק

יונתן ומן קדם ה׳ אתאמר ליה: זה יעצר בעמי. ימלוך כמו יורש עצר יורש מלוכה ונקרא המלך עוצר לפי שעוצר העם שלא ילכו ולא יעשו דבר אלא ברשותו ויונתן תרגם דין יעדי מרותא מן עמי כלומר יסור השררות והממשלה מן עמי ואמר זה בעבור פלשתים שהיו מושלים בהם ואמר יעצור כלומר שיעצור פלשתים וימנעם מלהלחם בישראל כמו שאמר והושיע את עמי מיד פלשתים: (יח) את שמואל. כמו אל שמואל: (יט) אנכי הרואה. לא היה זה חוץ מדרך הענוה כי כיון ששאל לו איזה בית הרואה לא יתכן שלא יענהו ורבותינו ז״ל אמרו כי נכשל בזה הדבר כי היה לו לומר שאל לאחרים או כיוצא בזה אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה הוא הרואה אני מודיעך שאין אתה הרואה והיכן הודיעהו בשעה שאמר לו לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי וגו׳ וירא את אליאב אמר לו הקדוש ב״ה לא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו: וכל אשר בלבבך. אגיד לך. דבר האתונו׳ וזולתו ממה שיש בלבו לשאול: (כ) שלשת הימים. לא אמר שלשת ימים על אבדת האתונו׳ אלא על בקשתם וכן תרגם יונתן ועל עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למיבעיהון יומא דנן תלתא יומין: ולמי כל חמדת ישראל. בזה הדבר רמז לו דבר המלוכה: (כב) ויביאם לשכתה. אל הלשכה וענינו חדר וזאת הלשכה היתה בית הבמה אשר שם אכלו הקראים וכן ת״י ואעלינון לבית אסחרות׳: כשלשים איש. הכ״ף היא כ״ף השיעו׳ ר״ל שלשים פחות מעט או יותר מעט: (כד) את השוק והעליה. פי׳ ואשר עליה והוא הירך וכן ת״י וירכיה. ובדברי רז״ל מאי והעליה ר׳ יוחנן אומר שוק ואליה ר׳ אליעזר אומר שוק וחזה ר׳ שמואל בר נחמני אומר שוק ושופי ומאי והעליה דשופי עילוי שוק: ויאמר הנה הנשאר. פי׳ ויאמר שמואל לשאול הנה זאת המנה הנשארת לבדה חלוקה מהמנות האחרות אשר סדרתי לקרואים וזאת המנחה אמרתי לטבח להצניעה לבדה לשום לפניך אכול כי למועד הזה הוא שמור לך את זה החלק כשאמרתי לטבח העם קראתי הכן המנות ואמרתי לשמור זה לך החלק כי ידעתי בואך: (כו) ויהי כעלות השחר. בכ״ף: ויעבור

מצודת ציון

אי זה: איו זה: (יט) ושלחתיך. לפי שאין דרך ללכת בלא נטילת רשות אמר ושלחתיך: (כא) בן ימיני. מבנימין: הצעירה. הקטנה כמו קרן אחת מצעירה (דניאל ח׳): (כב) לשכתה. ענין חדר מה: (כג) לטבח. המבשל הטובח מה שמבשל: המנה. ענין מנחה וחלק כמו והיה לך למנה (שמות כט): שים. מל׳ שימה: (כד) והעליה. ר״ל ואשר עליה והוא הירך בעל השוק: למועד. לזמן: (כו) השחר. הוא האור הנוצץ טרם עלות השמש: ואשלחך. אלוה אותך כי המשלח הולך עמם

מצודת דוד

הרואה: (יט) וכל אשר בלבבך. כל אשר תחפוץ לדעת אגיד לך: (כ) אל תשם את לבך. לדאוג עליהם: ולמי כל חמדת ישראל. כאומר ועוד מה יש לך לדאוג על האתונות הלא למי כל חמדת ישראל וכו׳ ובזה רמז לו המלוכה: (כא) מקטני. מהקטן שבין השבטים ומשפחתי הלא היא הצעירה וכו׳: ולמה דברת וכו׳. כאומר אין אני ראוי למלוכה: (כב) לשכתה. אל הלשכה מקום אשר יאכלו שם ונתן להם מקום לשבת בראש כולם במקום המעולה: והמה. הקרואים: (כג) אשר אמרתי. או אמרתי לך הצנע אותה: (כד) וירם הטבח. הביא בהרמת הידים כאשר הדרך להביא לפני החשובים: הנה הנשאר. ר״ל לא תחשוב בזהו חלקי הנשאר למאכלי ובדברו עמו הראה לו הנשאר למאכלו ואמר הנה זה הנשאר למאכלו: שים לפניך. לזה שים את המנה הזאת לפניך ואכול: כי למועד. כי המנה הזאת שמורה לך על מועד ביאתך: לאמר. כי אמר המזמן את הקרואים והוא שמואל: העם קראתי. שלא אני קראתי את העם על הזבח ועלי ליתן לכל אחד מנה הראוי לו לזאת שמור המנה הזאת לשאול כי היא ראויה לו: (כה) על

וַאֲשַׁלְּחֶךָּ : וַיָּקָם שָׁאוּל וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם
הוּא וּשְׁמוּאֵל הַחוּצָה : כז הֵמָּה יוֹרְדִים י"ו. כ' פ"נ
בִּקְצֵה הָעִיר וּשְׁמוּאֵל אָמַר אֶל־
שָׁאוּל אֱמֹר לַנַּעַר וְיַעֲבֹר לְפָנֵינוּ ג' רפין
וַיַּעֲבֹר וְאַתָּה עֲמֹד כַּיּוֹם וְאַשְׁמִיעֲךָ ג'
אֶת־דְּבַר אֱלֹהִים : ג'
י א וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת־פַּךְ הַשֶּׁמֶן וַיִּצֹק
עַל־רֹאשׁוֹ וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיֹּאמֶר הֲלוֹא כִּי־
מְשָׁחֲךָ יְהוָה עַל־נַחֲלָתוֹ לְנָגִיד :
ב בְּלֶכְתְּךָ הַיּוֹם מֵעִמָּדִי וּמָצָאתָ שְׁנֵי
אֲנָשִׁים עִם־קְבוּרַת רָחֵל בִּגְבוּל ג' ב' חס' וא' מ"ל
בִּנְיָמִן בְּצֶלְצַח וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ נִמְצְאוּ ל'
הָאֲתֹנוֹת אֲשֶׁר הָלַכְתָּ לְבַקֵּשׁ וְהִנֵּה
נָטַשׁ אָבִיךָ אֶת־דִּבְרֵי הָאֲתֹנוֹת
וְדָאַג לָכֶם לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לִבְנִי : כ' לגו
ג וְחָלַפְתָּ מִשָּׁם וָהָלְאָה וּבָאתָ עַד־ :ג'
אֵלוֹן תָּבוֹר וּמְצָאוּךָ שָׁם שְׁלֹשָׁה ה' כתיב כך. כ' כגר לך
אֲנָשִׁים עֹלִים אֶל־הָאֱלֹהִים בֵּית־
אֵל אֶחָד נֹשֵׂא ׀ שְׁלֹשָׁה גְדָיִים ט"ו כסי'
וְאֶחָד נֹשֵׂא שְׁלֹשֶׁת כִּכְּרוֹת לֶחֶם
וְאֶחָד נֹשֵׂא נֵבֶל־יָיִן : ד וְשָׁאֲלוּ לְךָ
לְשָׁלוֹם וְנָתְנוּ לְךָ שְׁתֵּי־לֶחֶם וְלָקַחְתָּ ל'
מִיָּדָם : ה אַחַר כֵּן תָּבוֹא אֶל־גִּבְעַת ס' ר"פ

וְאֶשְׁלְחִינָךְ וְקָם שָׁאוּל וּנְפַקוּ
תַרְוֵיהוֹן הוּא וּשְׁמוּאֵל
לְבָרָא : כז אִינוּן נָחֲתִין
בְּסְיָפֵי קַרְתָּא וּשְׁמוּאֵל
אֲמַר לְשָׁאוּל אֱמַר
לְעוּלֵימָא וְיִעְבַּר קֳדָמַנָא
וַעֲבַר וְאַתְּ קוּם הָכָא בְּיוֹמָא
דֵין וְאַשְׁמְעִינָךְ יָת פִּתְגָמָא
דַיְיָ : א וּנְסֵיב שְׁמוּאֵל
יָת מָנָא דִמְשְׁחָא וַאֲרִיק
עַל רֵישֵׁיהּ וְנַשְּׁקֵיהּ וַאֲמַר
הֲלָא אֲרֵי מַשְׁחָךְ יְיָ עַל
אַחְסַנְתֵּיהּ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא :
ב בְּמֵהַכָךְ יוֹמָא דֵין מִינִי
מִלְוָתִי וְתַשְׁכַּח תְּרֵין גֻבְרִין
עִם קְבוּרְתָּא דְרָחֵל בִּתְחוּם
בִּנְיָמִן בְּצֶלְצָח וְיֵימְרוּן לָךְ
אִשְׁתְּכַחָא אֲתָנַיָא דַאֲזַלְתְּ
לְמִבְעֵי יָתְהֵן וְהָא שְׁבַק
אֲבוּךְ יָת עֵיסַק אֲתָנַיָא
וַיְצִיף לְכוֹן לְמֵימַר מָה
אַעֲבֵיד לִבְרִי : ג וּתְהַךְ
מִתַּמָן וּלְהָלָא וְתֵיתֵי עַד
מֵישַׁר תָּבוֹר וְיִשְׁכְּחוּנָךְ
תַּמָן תְּלָתָא גוּבְרִין
דְסָלְקִין לְמִסְגַד קֳדָם יְיָ
בְּבֵית אֵל חַד נָטֵיל תְּלָתָא
גַדְיָן וְחַד נָטֵיל תְּלַת פִּתִּין
דִלְחֵם וְחַד נָטֵיל גַרְבָּא
דַחֲמַר : ד וְיִשְׁאֲלוּן לָךְ
לִשְׁלָם וְיִתְּנוּן לָךְ תַּרְתֵּין גְרִיצָן דִלְחֵם וּתְקַבֵּל מִידֵיהוֹן : ה בָּתַר כֵּן תְּהַךְ

רשי

הקב"ה : (כז) ויעבר לפנינו . וילך ברחוק ממנו ולא ישמע את דברינו : ויעבר . הנער לפניהם ולשאול אמר ואתה עמוד עמדי : (ב) עם קבורת רחל בגבול בנימין. והלא קבורת רחל בגבול יהודה בבית לחם אלא עכשיו הם בקבורת רחל וכשתפגע בהם תמצאם בגבול בנימין בצלצח כך שנויה בתוספתא דסוט'. צלצח צל לח של הקב"ה שהוא לח . ואדום והיא ירושלים : ודאג לכם . יראה עליכם כל לשון דאגה לשון יראה דושטייר בלע"ז : (ג) אלון תבור. מישר תבור : (ה) גבעת האלהי'. גבעת קרית יערים אשר עכשיו ארון האלהי' שם : נציבי פלשתים . סרדיוטות שמים על ישראל שהיו רודין בהם ומושיבין נציבים. בערי ישראל : חבל נביאים . ת"י סיעת ספריא . חבל סיעה וכן חבלי שאול

רלבג

נכון כי לזמן כזה מהשנה האחר' תמתין ותוחל למלכות שתמלוך על ישראל ותאמר העם קראתי: (א) והנה לקח שמואל פך השמן ויצק על ראש שאול למשחו למלך על ישראל ונתן לו אותות כדי שיאמין כי הממלכה תהיה לו והאות היותר חזק מהם הוא שהפך לו לב אחר והתנבא עם

פי' רבי' ישעי'

(א) הלא כי משחך . הלא תדע כי משחך : (ב) ומצאת שם שני אנשים. שהם עומדים עכשיו עם קבורת רחל . תמצא אותם בגבול בנימין בצלצח : (ה) גבעי'

דבתא : ויעבר ג' בקריאה רפין וסי' אמר לנער ויעבר לפנינו . ויעבר אחר מהנערים . ויעבר עלי מה : דבר אלהים ג' בקריאה וסי' ואהוד בא אליו . ויהי בלילה ההוא דד"ה . ואשמיעך את דבר אלהים : קברת ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' נמסר בסדר וישלח :

רדק

ויעבור לפנינו . שלא ישמע את דברינו : (כו) עמוד כיום . ולא אמר שיעמוד היום בעיר שהרי באותו היום הלך לו שהרי אמר לו ואשלחך ועוד שאמר לו בלכתך היום מעמדי אלא פירוש כיום לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום ופי' עמוד עמוד עד שאדבר עמך ; (א) את פך השמן . לא היה זה השמן המשחה כי לא היו משוחים ממנו אלא מלכי בית דוד אבל שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא שנמשח בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן : וישקהו . בדרש כל נשיקות הם של תיפלות חוץ מג' נשיקות נשיקה של גדולה נשיקה של פרקים נשיקה של פרישות . נשיקה של גדולה ויצק על ראשו וישקהו . נשיקה של פרקים וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו . נשיקה של פרישות ותשק ערפה לחמותה . ר' תנחומא אומר אף נשיקה של קריבות שנאמר וישק יעקב לרחל לפי שהיתה קרובתו : הלא כי משחך . מלת הלא תבא במקומות לחזק הדבר ולזרז האדם וכן הלא שלחתיך הלא שמעת בתי והדומים להם : (ב) בלכתך היום . אמרו רבותינו ז"ל היכן מצינו שנקברה רחל בצלצח בגבול בנימין והלא לא נקברה אלא בבית לחם שנאמר ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת הוא בית לחם . ואין בית לחם אלא חלקו של יהודה שנאמר ואתה בית לחם אפרתה וגו' אלא כך אמר לו עכשיו שאני מדבר עמך הנה הם עם קבורת רחל הנה הם באים ואתה הולך ואתה מוצא אותם בגבול בנימין בצלצח : והנה נטש אביך . פירוש קודם שנמצאו האתונות : (ג) אלון תבור . כתרגומו מישר תבור : עולים אל האלהים בית אל . הוא לוז שקראו יעקב בית אל ושם היה המזבח שבנה יעקב ובשעת היתר הבמות היו מקריבין שם ואותו הבית היה קדוש והיו באים שם ישראלים באותו הזמן להתפלל בזכות יעקב וכן אמר על זה יעקב יהיה בית האלהים ואף על פי שהדרש יש לו דרך אחרת בזה זה שכתבנו הוא הנראה לפי פשטי הפסוקים כי בית אל היה מקום קדוש לעולם ומקום מזבח והיו באים להתפלל שם' והיה מקום נבואה כמ"ש וזה שער השמים פי' שער לידע ממנו מה שנגזרין בתחתונים מן השמים ואמר הושע בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו ותרגם יונתן עולים אל האלהים דסלקין למיסגד קדם ה' לבית אל ; (ד) שתי לחם . תרגם יונתן תרתין גריצן דלחם פירושו חלות לחם ושלשה ככרות לחם תרגום תלתא פיתין דלחם והככרות הם גדולות מן החלות נראה כי אותו שהיה נושא שלשה ככרות לחם היה נושא גם כן חלות לחם וזכר גם כן הככרות לפי שהם הגדולות ולא זכר הקטנות כי לא יתכן כי אם לא היו נושאים אלא ג' ככרות לחם שיתנו לשאול ונערו שתים ולא ישארו עמהם אלא ככר אחד והם היו שלשה אלא כי גם חלות לחם היו נושאים שתים או שלשה ונתנו לשאול ונערו שתי חלות לחם ואחר שזכר ככרות וזכר חלות ידועה הוא שלא יקראו הככרות חלות וכן כתוב בתורה וככר לחם אחת וחלת לחם אחת : (ה) גבעת האלהים . תרגם יונתן לגבעת' די בה ארונא דה' והיא גבעת קרית יערים ; שם היה הארון מיום שהשיבוהו פלשתים עד שהעלהו דוד משם : אשר שם נציבי פלשתים . שהיו פלשתים מושלים בישראל והיו להם נציבים

מצודת דוד

הגג . שעל ביתו אשר בעיר : (כז) ויעבור לפנינו . יתרחק מאתנו ללכת לפנינו שלא ישמע מה אדבר בך : ויעבור . כשמוע הנער דברי שמואל עבר מעצמו לפניהם: ואתה עמוד . זהו גמר דברי שמואל שאמר לו אמור לנער ויעבור ואתה עמוד כעת הזאת ולפי שהנער עבר לפניהם מיד בשומעו החלת דבריו הפסיק בו :
י (א) הלא . באמת הדבר אשר משחך ה' על ידי : (ב) בלכתך. לאמת בלבבו דבר המלוכה אמר לו אותות האחת היא שאמר לו בלכתך וכו': עם קבורת רחל. ר"ל אשר הם עתה סמוך לקבורת רחל ואתה הולך והם באים ותמצאם בגבול בנימין בצלצח : והנה נטש . כאומר הנה בהמצאם עזב דאגה קטנה ובא לו ע"י דאגה גדולה ואומר מה אעשה למצוא את בני : (ג) וחלפת . והאות השני הוא כאשר תעבור משם והלאה וכו': בית אל . זה שילה שעמד בה בית אלהים : (ה) אחר כן . והאות השלישי כאשר תבוא אל גבעת האלהים והיא קרית יערים שעמד הארון שם בגבעה כמ"ש למעלה : נבל וגו' . בכדי לשמחם להשרות הנבואה עליהם

מצודת ציון

עמם לשלחם (בראשית יח) ת"א לאלוויותהון : (כז) כיום. כעת : י (א) פך . שם כלי מה : ויצוק. ושפך : וישקהו . נשק לו : (ב) עם קבורת רחל. סמוך לקבורתה : נטש. עזב : (ג) וחלפת. ענין העברה כמו חלף הלך לו (ש"ה ב'): נבל. נאד : (ה) נציבי . פקידי פלשתים מה שהציבו ופגעת

הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־שָׁם נְצִבֵי פְלִשְׁתִּים
וִיהִי כְבֹאֲךָ שָׁם הָעִיר וּפָגַעְתָּ חֶבֶל
נְבִאִים יֹרְדִים מֵהַבָּמָה וְלִפְנֵיהֶם נֵבֶל
וְתֹף וְחָלִיל וְכִנּוֹר וְהֵמָּה מִתְנַבְּאִים׃
ו וְצָלְחָה עָלֶיךָ רוּחַ יְהוָה וְהִתְנַבִּיתָ
עִמָּם וְנֶהְפַּכְתָּ לְאִישׁ אַחֵר׃ ז וְהָיָה
כִּי תְבֹאֶינָה הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה לָךְ
עֲשֵׂה לְךָ אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדֶךָ כִּי
הָאֱלֹהִים עִמָּךְ׃ ח וְיָרַדְתָּ לְפָנַי הַגִּלְגָּל
וְהִנֵּה אָנֹכִי יֹרֵד אֵלֶיךָ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת
לִזְבֹּחַ זִבְחֵי שְׁלָמִים שִׁבְעַת יָמִים
תּוֹחֵל עַד־בּוֹאִי אֵלֶיךָ וְהוֹדַעְתִּי לְךָ
אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ ט וְהָיָה כְּהַפְנֹתוֹ
שִׁכְמוֹ לָלֶכֶת מֵעִם שְׁמוּאֵל וַיַּהֲפָךְ־
לוֹ אֱלֹהִים לֵב אַחֵר וַיָּבֹאוּ כָּל־הָאֹתוֹת
הָאֵלֶּה בַּיּוֹם הַהוּא׃
י וַיָּבֹאוּ שָׁם הַגִּבְעָתָה וְהִנֵּה חֶבֶל־
נְבִאִים לִקְרָאתוֹ וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ
אֱלֹהִים וַיִּתְנַבֵּא בְּתוֹכָם׃ יא וַיְהִי כָּל־
יוֹדְעוֹ מֵאִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה
עִם־נְבִאִים נִבָּא וַיֹּאמֶר הָעָם אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ מַה־זֶּה הָיָה לְבֶן־קִישׁ הֲגַם
שָׁאוּל בַּנְּבִיאִים׃ יב וַיַּעַן אִישׁ מִשָּׁם
וַיֹּאמֶר וּמִי אֲבִיהֶם עַל־כֵּן הָיְתָה

ג' וחס'
ב'בכל דירמי'
ב'. ב'
ג'. ה' כסי' וד' חס' ח' בליש'
יתיר יו"ד
ו'
ס'
ג' ומ"ל
ג' ומ"ל. ב'
ג'
ל'דגש.ד'חס'

לְגִבְעֲתָא דִּי בַהּ אֲרוֹנָא
דַיְיָ דְּתַמָּן אִסְטְרַטִּיגֵי
פְלִשְׁתָּאֵי וִיהֵי כְּמֵיעֲלָךְ
תַּמָּן לְקַרְתָּא וּתְעָרַע סִיעַת
סָפְרַיָּא נָחֲתִין מִבֵּית
אַסְחָרוּתָא וְקֳדָמֵיהוֹן נִבְלִין
וְצִלְצְלִין וְכִנּוֹרִין וְאִינּוּן
מְשַׁבְּחִין׃ ו וְתִשְׁרֵי עֲלָךְ
רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ
וּתְשַׁבַּח עִמְּהוֹן וְתִשְׁתַּנֵּי
לִגְבַר אוֹחֳרָן׃ ז וִיהֵי אֲרֵי
יֵיתוּן אָתַיָּא הָאִלֵּין לָךְ
עֲבֵיד לָךְ מָנֵי מַלְכוּתָא אֲרֵי
מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעֲדָךְ׃
ח וְתֵיחוֹת קֳדָמַי לְגִלְגְּלָא
וְהָא אֲנָא נָחֵית לְוָתָךְ
לְאַסָּקָא עֲלָוָן וּלְנַכְסָא נִכְסַת
קוּדְשִׁין שִׁבְעָא יוֹמִין תּוֹרִיךְ
עַד מֵיתַי לְוָתָךְ וַאֲחַוֵּי לָךְ
יַת דְּתַעְבֵּיד׃ ט וַהֲוָה כַּד
אַתְפְּנֵי כַּתְפֵּיהּ לְמֵיזַל מִלְּוָת
שְׁמוּאֵל וְשַׁנֵּי לֵיהּ יְיָ לִבָּא
אוֹחֳרָנָא וַאֲתָאָה כָּל אָתַיָּא
הָאִלֵּין בְּיוֹמָא הַהוּא׃
י וַאֲתוֹ לְתַמָּן לְגִבְעֲתָא
וְהָא סִיעַת סָפְרַיָּא
לָקֳדָמוּתֵיהּ וּשְׁרַת עֲלוֹהִי
רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ
וְשַׁבַּח בֵּינֵיהוֹן׃ יא וַהֲוָה
כָּל דִּידַע לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַמּוֹהִי וַחֲזוֹ וְהָא עִם
סָפְרַיָּא מְשַׁבַּח וַאֲמַר עַמָּא גְּבַר לְחַבְרֵיהּ מָה דֵין הֲוָה לְבַר קִישׁ הַאַף שָׁאוּל
בְּסָפְרַיָּא׃ יב וַאֲתֵיב גַּבְרָא מִתַּמָּן וַאֲמַר וּמַן רַבְּהוֹן עַל כֵּן הֲוַת לְמַתְלָא הַאַף שָׁאוּל

רשי

שאול סבוני (שמואל ב' כ"ב ו') משרית רשיעיא אקפוני: מהבמה. ת"י מבית אסחרותא: (ז) כי תבאנה האותות האלה לך. ותדע כי דברי אמת וכשם שבאו לך אותות הללו כך יתקיים דבר המלוכה: עשה לך אשר תמצא ידך. אתקין לך מאני מלכותא והכן לך סכסיסי המלוכה כמו שתוכל: (ח) וירדת לפני הגלגל. ולאחר שתמלוך תרד הגלגל לפני קודם שארד אני: והנה אנכי ירד אליך. לסוף שבעת ימים שתרד אתה · תוחל. תמתין: (ט) לב אחר. ' רוח גבורת מלכות: (יב) ומי אביהם. מה תימה לך בדבר מי אביהם של נביאים וכי נבואה ירושה היא: ואת

רדק

נציבים ממונים על ישראל שם וכן גבע בנימין כמו שאמר בדוד כשהיה מושל באדום וישם באדום נציבים והממונה על דבר נקרא נציב שמעמידין אותו עליהם. ואמר לו שמואל כי שם תצלח עליו רוח ה' לשני דברים האחד לפי שהיה שם הארון והשני לפי שהיו שם נציבי פלשתים רמז לו כי הוא יסירם משם ויושיע ישראל מידם. חבל נביאים. תרגם יונתן סיעת ספריא רוצה לומר תלמידים כי תלמידי חכמים נקראו סופרים ואלה היו תלמידי הנביאים הגדולים והתלמידים היו נקראים בני הנביאים והנביאים הגדולים שהיו באותו הזמן מעלי עד דוד היו אלקנה ושמואל וגד ונתן ואסף והימן וידותון: מהבמה. כי שם בקרית יערים היה במה: ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור. כי רוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה: והמה מתנבאים. תרגם יונתן משבחין כלומר נבואתם היתה שירות ותושבחות לאל נאמרות ברוח הקדש: (ו) וצלחה עליך רוח ה'. תעבור ותנוח עליך רוח נבואה: והתנבית. בא על דרך בעלי הה"א: ונהפכת לאיש אחר. רוצה לומר שתהיה לך רוח יתירה ורוח נבואה ושררה וזהו שאמר גם כן ויהפוך לו אלהים לב אחר: (ז) כי תבאינה. כתוב ביו"ד כמו תבואינה בהיכל מלך שנקראת האל"ף והיו"ד למשך אבל זה נקרא תבאנה בסגול האל"ף והכתיב והקרי שניהם אחד ושניהם נכונים בלשון כמו תשובנה ותשובינה: עשה לך אשר תמצא ידך. כלומר כל מה שתרצה לעשות עשה כי האלהים עמך ויש לפרש כי רמז לו בזה הדבר על מלחמת נחש העמוני ויונתן תרגם אתקין לך מאני מלכותא: (ח) שבעת ימים תוחל. פי' מיום הפרדי ממך בגלגל וזה היה אחר חידוש המלוכה כי בחידוש המלוכה שניהם באו הגלגל יחד עם כל ישראל ואחר שדבר שמואל דבריו הלך לו ובחר לו שאול שלשת אלפים ויתר העם שלח לאוהליו ומיום שנפרד שמואל משאול שם בגלגל א"ל שייחל לו שבעה ימים עד שיבא אליו ושאול לא יצא מן הגלגל אלא היה שם מחדש המלוכה עד שעת המלחמה כמ"ש ושאול עודנו בגלגל ומ"ש לו זה הדבר עתה ולא המתין לו עד שיהיו בגלגל ויפרד ממנו שיאמר לו אז שבעת ימים תוחל עד בואי אליך מפני שעתה כשדבר לו בדבר המלוכה רמז לו בזה הדבר תתקיים לו המלוכה אם לאו זו היא מצוה ראשונה שצוהו ואם יעמוד בה תתקיים בידו המלוכה ואם לאו לא תתקיים לפיכך אמר והודעתי לך את אשר תעשה כלומר אז אודיע אותך מה יהיה ממלכותך: (יא) מאתמול. בחירק האלף ודגש התי"ו: (יב) ומי אביהם. תרגם יונתן ומאן רבהון וכן הוא הפירוש מי המלמד אלה הנביאים ומשרה עליהם רוח נבואה ואין לתמוה בזה כי הקב"ה המלמד אלה הנביאים מלמד ג"כ זה: וי"מ אביהם כמשמעו לפי שאמרו מה זה היה לבן קיש אמרו ואלה הנביאים מי אביהם וכי אביהם היה להם הנבואה שאתם תמהים על בן קיש: על כן היתה למשל

רלבג

עם נביאים והוא לא נסה קודם זה להיות לו יד ושם בנבואה: (יב) ומי אביהם. רוצה לו' שאין ענין הנבואה והשלמות מגיע מהאב לבן ולזה יתכן שיהיה הבן נביא ואף על פי שאביו אינו נביא. וכבר ישאל שואל איך היו שם כל כן

פי' רבי' ישעיה

האלהים זו גבעת קרית יערים. ששם הארון: (יב) ומי אביהם. פירוש אבותיהם של נביאים לא היו נביאים כי אין הנבואה

רוח ה' ה' בספרא וסי' נמסר בסדר ויקהל. והתנבית ד' חס' א' כלישן נבואה וסי' וצלחה עליך רוח. ויכל מהתנבות. מדוע נבית בשם ה'. והתנבי חגי: עשה לך ז' בקריאה וסי' נמסר בסדר בהעלותך: כי האלהים ו' דסמיכי בקריאה וסי' ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה. והיה כי תבאנה האתות האלה. ויאמר נתן אל דוד דד"ה: מענה בשמחת לבו. כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן. ויזבחו ביום ההוא. והנה אנכי ה' בקריאה וסי' נמסר בריש סדר ויצא:

תולדות אהרן והיה כי תבאנה. עקידה שער נה:

מצודת דוד

עליהם כי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה וכן נאמר באלישע והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' (מ"ב ג'): (ו) וצלחה. תעבור עליך רוח ה' ותנבא עמהם ותהיה נהפך לאיש אחר כי עתה אינך נביא: (ז) עשה לך. התקן לך כלי מלכות כפי יכולתך כי האלהים עמך ומלוך תמלוך: (ח) וירדת לפני הגלגל. הזהירו ואמר לו לאחר שתמלוך כאשר תרד הגלגל בעת המלחמה עם פלשתים והנה תרד שם קודם שארד אני ותמתין אז שבעת ימים עד בואי כי אני אעלה העולות לה' ושם אודיע לך את אשר תעשה בדבר המלוכה (ולפי שלא המתין כעס עליו ולא א"ל גם אז): (ט) לב אחר. ר"ל גודל לבב כאשר ראוי למלך: (יא) מה זה היה. ר"ל מה זה הסיבה לבן קיש להתנבאות וכי אביו נביא להתנבאות גם הוא וכי גם שאול יהיה בין הנביאים ודומה להם וכי מאין בא לו הנבואה: (יב) משם. מן הגבעה: ומי אביהם. ר"ל מה תתמהו וכי מי אביהם של כל חבל הנביאים הלא גם אביהם של אלו לא נביאים היו: היתה למשל. כבוא אדם למעלה שלא

מצודת ציון

פגעת. ענין פגישה: חבל. סיעה כמו חבלי רשעים (תהלים קי"ט): נבל ותוף וגו'. שמות מיני כל"ז: (ו) וצלחה. ועברה כמו וצלחו הירדן (ש"ב יט): (ח) תוחל. תמתין כמו ויחל עוד (בראשית ח'): (ט) כהפנותו. כאשר פנה: שכמו. כתפו: (יא) שלשום. יום השלישי שלפני

לְמָשָׁל הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִאִים׃ יג וַיְכַל מֵֽהִתְנַבּוֹת וַיָּבֹא הַבָּמָֽה׃

יד וַיֹּאמֶר דּוֹד שָׁאוּל אֵלָיו וְאֶל־נַעֲרוֹ אָן הֲלַכְתֶּם וַיֹּאמֶר לְבַקֵּשׁ אֶת־הָאֲתֹנוֹת וַנִּרְאֶה כִי־אַיִן וַנָּבוֹא אֶל־שְׁמוּאֵֽל׃ טו וַיֹּאמֶר דּוֹד שָׁאוּל הַגִּֽידָה־נָּא לִי מָה־אָמַר לָכֶם שְׁמוּאֵֽל׃ טז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דּוֹדוֹ הַגֵּד הִגִּיד לָנוּ כִּי נִמְצְאוּ הָאֲתֹנוֹת וְאֶת־דְּבַר הַמְּלוּכָה לֹא־הִגִּיד לוֹ אֲשֶׁר אָמַר שְׁמוּאֵֽל׃

יז וַיַּצְעֵק שְׁמוּאֵל אֶת־הָעָם אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּֽה׃ יח וַיֹּאמֶר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כֹּֽה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וָאַצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד כָּל־הַמַּמְלָכוֹת הַלֹּחֲצִים אֶתְכֶֽם׃ יט וְאַתֶּם הַיּוֹם מְאַסְתֶּם אֶת־אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוּא מוֹשִׁיעַ לָכֶם מִכָּל־רָעוֹתֵיכֶם וְצָרֹתֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לוֹ כִּֽי־מֶלֶךְ תָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַתָּה הִֽתְיַצְּבוּ לִפְנֵי יְהוָה לְשִׁבְטֵיכֶם וּלְאַלְפֵיכֶֽם׃

כ וַיַּקְרֵב שְׁמוּאֵל אֵת כָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּכֵד שֵׁבֶט בִּנְיָמִֽן׃

כא וַיַּקְרֵב אֶת־שֵׁבֶט בִּנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָו וַתִּלָּכֵד מִשְׁפַּחַת הַמַּטְרִי וַיִּלָּכֵד שָׁאוּל בֶּן־קִישׁ וַיְבַקְשֻׁהוּ וְלֹא נִמְצָֽא׃ כב וַיִּשְׁאֲלוּ־עוֹד בַּיהוָה הֲבָא עוֹד הֲלֹם אִישׁ ׀ וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה־הוּא נֶחְבָּא אֶל־הַכֵּלִֽים׃ כג וַיָּרֻצוּ וַיִּקָּחֻהוּ מִשָּׁם וַיִּתְיַצֵּב בְּתוֹךְ הָעָם

בְּסַפְרַיָא׃ יג וּפְסַק מִלְשַׁבָּחָא וְעַל לְבֵית אַסְחֲרוּתָא׃ יד וַאֲמַר אַח אֲבוּהִי דְשָׁאוּל לֵיהּ וּלְעוּלֵימֵיהּ לְאָן אֲזַלְתּוּן וַאֲמַר לְמִבְעֵי יַת אֲתָנַיָא וַחֲזֵינָא אֲרֵי לָא אַשְׁכַּחְנָא וַאֲתֵינָא לְוַת שְׁמוּאֵל׃ טו וַאֲמַר אַח אֲבוּהִי דְשָׁאוּל חַוִי כְעַן לִי מָה אֲמַר לְכוֹן שְׁמוּאֵל׃ טז וַאֲמַר שָׁאוּל לְאַח אֲבוּהִי חַוָאָה חַוִי לָנָא אֲרֵי אִשְׁתַּכַּחָא אֲתָנַיָא וְעַל עֵיסַק מַלְכוּתָא לָא חַוִי לֵיהּ דִּי אֲמַר שְׁמוּאֵל׃ יז וּכְנַשׁ שְׁמוּאֵל יַת עַמָא קֳדָם יְיָ לְמִצְפַּיָא׃ יח וַאֲמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא אַסֵּקִית יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְשֵׁיזֵבִית יַתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִיַד כָּל מַלְכְּוָתָא דְדָחֲקִין יַתְכוֹן׃ יט וְאַתּוּן יוֹמָא דֵין קַצְתּוּן בְּפוּלְחָנָא דֶאֱלָהֲכוֹן דְהוּא פָּרִיק לְכוֹן מִכָּל בִּישָׁתֵיכוֹן וְעָקָתְכוֹן וַאֲמַרְתּוּן קֳדָמוֹהִי לֵית אֲנַחְנָא מִתְפָּרְקִין אֱלָהֵין מַלְכָּא תְּמַנֵּי עֲלָנָא וּכְעַן אִתְעַתַּדוּ קֳדָם יְיָ לְשִׁבְטֵיכוֹן וּלְאַלְפֵיכוֹן׃ כ וְקָרֵיב שְׁמוּאֵל יַת כָּל שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִתְאַחַד שִׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִן׃ כא וְקָרֵיב יַת שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתֵיהּ וְאִתְאַחֲדַת זַרְעִית מַטְרִי וְאִתְאַחַד שָׁאוּל בַּר קִישׁ וּבְעוֹהִי וְלָא אִשְׁתְּכַח׃ כב וּשְׁאִילוּ עוֹד בְּמֵימְרָא דַיְיָ הַאִית עוֹד הָכָא גַבְרָא וַאֲמַר יְיָ הָא הוּא טְמִיר בְּמָנַיָא׃ כג וּרְהָטוּ וְדַבְּרוּהִי מִתַּמָן וְאִתְעַתַּד בְּגוֹ עַמָא

(טז) ואת דבר המלוכה לא הגיד. דרך צניעות היתה בו: (כא) וילכד שאול. אע״פ שלא היה שם נפל הגורל עליו שהיו כותבין שמם באיגרות ונתונין בקופסא והנביא מכניס ידו ונוטל איגרת אחת: (כב) נחבא אל הכלים. בבית שנתנו שם הבאין כליהן שהיה בורח מן הגדולה. ומדרש אגדה רבי תנחומא ואל הכלים באורים ותומים אמר במג איני ראוי לגדולה עד שישאלו באורים ותומים ושאל ועלה בידו: אסר

למשל. פירוש זאת האמירה היתה למשל מהיום ההוא ומעלה כשהיה אדם שפל עולה במעלה היה אומר הגם שאול בנביאים: (יג) מהתנבות. בא על דרך בעלי הה״א: ויבא הבמה. כי הנביאים מצאוהו חוץ לבמה וכשכלה מהתנבות עמהם בא לבית הבמה: (יד) ויאמר דוד שאול אליו. אולי מצאו שם בבית הבמה או קצר הכתוב והעד לנו שאול אל עירו ומצאו דודו תחלה ושאל אותם על דרכם: (טז) לא הגיד לו. אולי מתוך צניעות שהיתה בו. (יז) ויצעק שמואל. כמו ויאסף ולפי שהאסיפה והקבוץ על ידי הצעקה יבא בזה הלשון: אל ה׳ המצפה. כמו שפי׳ בספר יהושע ובספר שופטים הטעם למה היה מנהג ישראל להקבץ במצפה ושם היה מזבח ובית התפלה: (יח) כה אמר. מתחילה כששאלתם מלך אמר לכם זה: (יט) ותאמרו לו. יש מפרשים כמו לא באלף כי אותיות אהו״י מתחלפות והנכון כמשמעו כמו שת״י ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אלהין מלכא תמני עלנא והוא הוסיף בו מלת לא באלף כמו שאמר בחדוש המלוכה ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו: התיצבו לפני ה׳. לפי שאם היה אומר להם שמואל שאול ימלוך עליכם היו מקנאים שאר השבטים אם לא היה נלכד על ידי אורים ותומים וזהו לפני ה׳ שהיה שם כהן ואורים ותומים והיו שואלים בהם על הדרך שפירשנו בדבר פלגש בגבעה ואפשר שהביאו שם הארון: (כא) וילכד שאול. מקרא קצר כי קודם לכן הקריב משפחת המטרי לגברים ואז נלכד שאול: (כב) הבא עוד הלום איש. כלומר אם בא עדיין הנה שאול: (כג) אל הכלים. כמו בכלים כלומר בין כלי העם הבאים שם שנתנו כליהם בבית אחד והוא נחבא בין הכלים ההם שהיה בורח מן השררה ובא אל במקום בי״ת השמוש כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון. ובדרש אל הכלים באורים ותומים אמר שאול שמא

רלבג

קך נביאים וכבר נזכר במה שקדם כי דבר השם היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ. ואפשר שנאמר כי הפרש יש בין זה הזמן ובין הזמן שהתחיל שמואל להתנבא ועל כן אפשר שנאמר בהתרת זה הספק כי זה היה בעת ההיא שהתחיל שמואל להתנבא ואמנם עתה רבו הנביאים אם מצד מה שלמד אותם שמואל והביאם אל השלמות אם לסבה אחרת: (כ) ויקרב שמואל. והנה על פי הגורל נפלה המלוכה לגורל שאול

בנביאים ה׳ וסי׳ הגם שאול. ושל אחריו. על כן יאמרו. וישאל שאול. חצבתי בנביאים. דודו. ה׳ מלאים וסי׳ נמסר בספר שפטים סוף סי׳ ט׳:

תולדות אהרן הגם שאול. זוהר תרומה: ואת דבר המלוכה. מגלה יא: הבא עוד הלום זבחים קב:

מצודת ציון

לפני היום: (יג) ויכל. כלה: (יד) דוד. אחי אביו: אן. אנה ובא בחסרון הה״א: (יז) ויזעק. ענין אסיפה על כי באה בזעקת המאסף: (יח) הלוחצים. הדוחקים: (כב) הלום. פה: נחבא. מלשון מחבואה ומסתור: אל הכלים. כמו בכלים וכן ואל הארון תתן (שמות כ״ה) ומשפטו ובארון: [illegible]

מצודת דוד

הורגל בה אמרו עליו במשל הגם שאול בנביאים: (יד) ויאמר דוד שאול. בבואו אל הבמה מצאו דודו ושאל להם אן הלכתם כי אין. לא מצאנו אותם ובאנו אל שמואל לשאלו עליהם: (יז) ויזעק. אסף את העם: אל ה׳. במקום שנאספים רוב צבור שם השכינה שורה: (יט) לשבטיכם. כל שבט לבד להטיל הגורל מי ימלוך: ולאלפיכם. הם המשפחות החלוקות לאלפים: (כ) ויקרב. ר״ל הקריב שמות כל השבטים לפני האורים ותומים להטיל הגורל: וילכד. ר״ל עלה הגורל לבני בנימן ונלכד פתקו ביד המעלה מן הקלפי: (כא) וילכד שאול. אחר שהטילו הגורל על הגברים נלכד פתקו של שאול ביד המעלה: (כב) וישאלו עוד בה׳. אחר שבקשוהו הוסיפו לשאול עוד באורים ותומים האם בא לפה עוד איש מלבד הנמצאים שם והידועים: נחבא. הסתיר עצמו בין כלי העם והיה להם מקום מיוחד להעמיד שם

שמואל א י יא

וַיִּגְבַּהּ מִכָּל־הָעָם מִשִּׁכְמוֹ וָמָעְלָה׃

כד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־הָעָם הַרְּאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר־בּוֹ יְהוָה כִּי אֵין כָּמֹהוּ בְּכָל־הָעָם וַיָּרִעוּ כָל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ׃

כה וַיְדַבֵּר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אֵת מִשְׁפַּט הַמְּלֻכָה וַיִּכְתֹּב בַּסֵּפֶר וַיַּנַּח לִפְנֵי יְהוָה וַיְשַׁלַּח שְׁמוּאֵל אֶת־כָּל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ׃

כו וְגַם־שָׁאוּל הָלַךְ לְבֵיתוֹ גִּבְעָתָה וַיֵּלְכוּ עִמּוֹ הַחַיִל אֲשֶׁר־נָגַע אֱלֹהִים בְּלִבָּם׃

כז וּבְנֵי בְלִיַּעַל אָמְרוּ מַה־יֹּשִׁעֵנוּ זֶה וַיִּבְזֻהוּ וְלֹא־הֵבִיאוּ לוֹ מִנְחָה וַיְהִי כְּמַחֲרִישׁ׃

יא א וַיַּעַל נָחָשׁ הָעַמּוֹנִי וַיִּחַן עַל־יָבֵישׁ גִּלְעָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־אַנְשֵׁי יָבֵישׁ אֶל־נָחָשׁ כְּרָת־לָנוּ בְרִית וְנַעַבְדֶךָּ׃

ב וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם נָחָשׁ הָעַמּוֹנִי בְּזֹאת אֶכְרֹת לָכֶם בִּנְקוֹר לָכֶם כָּל־עֵין יָמִין וְשַׂמְתִּיהָ חֶרְפָּה עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

ג וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו זִקְנֵי יָבֵישׁ הֶרֶף לָנוּ שִׁבְעַת יָמִים וְנִשְׁלְחָה מַלְאָכִים בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וְאִם־אֵין מוֹשִׁיעַ אֹתָנוּ וְיָצָאנוּ אֵלֶיךָ׃

ד וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים גִּבְעַת שָׁאוּל וַיְדַבְּרוּ הַדְּבָרִים בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׂאוּ כָל־הָעָם אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ׃

ה וְהִנֵּה שָׁאוּל בָּא אַחֲרֵי הַבָּקָר מִן־הַשָּׂדֶה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מַה־לָּעָם כִּי יִבְכּוּ וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֶת־דִּבְרֵי אַנְשֵׁי יָבֵישׁ׃

ו וַתִּצְלַח רוּחַ־אֱלֹהִים עַל־שָׁאוּל (כשמעו קרי) בְּשָׁמְעוֹ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

ורם מכל עמא מכתפיה ולעלא : כד ואמר שמואל לכל עמא החזיתון די אתרעי ביה יי ארי לית דכותיה בכל עמא ויביבו כל עמא ואמרו יצלח מלכא : כה ומליל שמואל עם עמא ית נמוסא דמלכא וכתב בספרא ואצנע קדם יי ושלח שמואל ית כל עמא גבר לביתיה : כו ואף שאול אזל לביתיה לגבעתא ואזלו עמיה קצת מן עמא דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם יי בלבהון : כז ובני רשעא אמרו במה יפרקיננא דין ושטוהי ולא אתו למשאל בשלמיה והוה כשתיק : א וסליק נחש מלכא דבני עמון ושרא על יבש גלעד ואמרו כל אנשי יבש לנחש גזר לנא קים ונפלחינך : ב ואמר להון נחש מלכא דבני עמון בהדא אגזר לכון במיקר לכון כל עינא דימינא ואשוינה חסודא על כל ישראל : ג ואמרו ליה סבי יבש אוריך לנא שבעא יומין ונשלח אזגדין בכל תחום ישראל ואם לית דפריק יתנא ונפוק לותך : ד ואתו אזגדיא לגבעתא דשאול ומלילו פתגמיא קדם עמא וארימו כל עמא ית קליהון ובכו : ה והא שאול אתא בתר תוריא מן חקלא ואמר שאול מה לעמא ארי בכן ואשתעיאו ליה ית פתגמי אנשי יבש : ו ושרת רוח גבורא מן קדם יי על

רדק

שמא איני הגון למלכות עד שישאלו באורים ותומים : (כד) הראיתם בדגש הרי״ש שלא כמנהג וכן הראיתם כי שלח בן המרצח הזה : כי אין כמוהו . כי אדם בעל קומה ונורה נאה יאות למלוכה וייראו העם אותו יותר : יחי המלך. תרגם יונתן יצלח מלכא : (כה) משפט המלוכה . חק המלוכה על העם כמו שכתוב למעלה : וינח לפני ה׳ . בארון הניחו : (כו) וגם שאול הלך לביתו . להודיע שהלך לו לביתו כבתחילה כיון שראה שלא היה מקובל ומרוצה לכל ישראל הלך לביתו ולא התנהג עדיין כמשפט מלך : אשר נגע אלהים בלבם . שנתן אלהים בלבם לרצות לו ויונתן תרגם ואזלו עמיה קצת מן עמא גברין דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם ה׳ בלבהון ויוכיח פירושו ובני בליעל שאמר אחר כן : (כז) ולא הביאו לו מנחה . כמו שהוא מנהג שמביאים מנחה למלך ביום שהוקם מלך ויונתן תרגם ולא אתו למשאל בשלמיה : (ב) עין ימין . ענין הסמיכות רוצה לומר עין צד הימין ופי׳ הפסוק כמשמעו ויש בו דרש אמר להם נחש הביאו ספר תורה שהוא עין ימינכם ואעקר מתוכו לא יבא עמוני בקהל ה׳ : (ה) בא אחרי הבקר . כמו שאמר למעלה וגם ש״ו הלך לביתו כמו שפירשתי והיה מתעסק בצרכי ביתו והיה בא אחרי הבקר עם האכרים : (ו) ותצלח רוח אלהים . רוח גבורה וכן תרגם יונתן ושרת רוח גבורא מן קדם ה׳ על שאול : כשמעו . כתיב בבי״ת וקרי בכ״ף והענין אחד : ואחרי

רשי

(כו) אשר נגע אלהים . גברין דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם ה׳ בלבהון : (ב) כל עין ימין . כמשמעו . ומ״א הביאו לי ספר תורה׳ שנה׳ מימין ואשרפ׳ על שכתוב בו לא יבא עמוני ומואבי וגו׳ (דברים כ״ג) : חרפ׳. גדוף : (ה) אחרי הבקר. אחר זמן מועד ביאת הבקר מן השדה : לבקרו

רלבג

שאול : (כג) והנה היה גבוה מכל העם משכמו ומעלה : (כה) והנה דבר שמואל אל העם את משפט המלוכה ר״ל הכח שיש למלך על עמו והעונש הראוי למי שימרה את פיו וכתב זה בספר והניחו לפני ה׳ ר״ל אצל ארון ה׳ כדי שימלא שם תמיד. וידמה שהרב כבדוהו והלכו עמו והביאו לו מנח׳ רבים מישראל. והרשעים בזו שאול ואמרו מה יושיענו זה ועל צד הבזיון גם לא הביאו לו מנחה והיה שאול בכל זה מחריש ולא רצה להוכיחם על זה : (א) אחר זה עלה נחש העמוני וחנה אצל יביש גלעד להלח׳ עם יש׳ וליראתם ממנו אמרו לו יושבי יביש גלעד שיכרות להם ברית ויעבדוהו ר״ל שיהיו לו למס והוא לאכזריותו לא הסכים לקחת מהם מס אלא שינקר להם כל עין ימין לשים זה הענין חרפה על כל ישראל שלחולשתם הלכו ויצטרכו לכרות ברית עמו וזה האופן אשר בו מהזרו׳ והקושי הרב׳ : (ג) ולקחו ממנו זמן שבעת ימים לשלוח זה בכל גבול ישראל לראות אם ימצאו עזר ואם לא ימצאו יצאו אליו ויעשה

תולדות אהרן ובני בליעל . יומא כב : ויעל נחש העמוני . שם :

פי׳ רבי׳ ישעיה

מלכת בירושה : (ב) כל עין ימין. פירש כל עין שבצד ימין. שאילו על העין עולה היה אומר ימינית והוא אומר עין בפתח העי״ן : (ה) בא אחר הבקר . פי׳ רוכב על סוסו ובא אחר בקרו שהלך לבקר את עשרו :

הראיתם ג׳ בקריאה ודגשים וסי׳ הראיתם אשר בחר בו ה׳. הראיתם האיש העלה. כי שלח בן המרצח הזה . וינח ז׳ דגשים בקריאה וסי׳ נמסר בסדר קרח וביהושע סוף סי׳ כ״א . בלבם ט׳ בקריאה וסימן במסרה רבתא : העמוני ה׳ מלאים בלישנא בקריאה וסי׳ ויעל נחש העמוני . ושל אחריו . ויאמר אליהם נחש . לא יבא עמוני ומואבי . צלק העמוני דד״ה . וטוביה העבד העמוני דוידענו לנו דעזרא. ונמסר בתצא : ואם אין ג׳ בקריאה וסי׳ ואם אין לאיש גואל להשיב . ואם אין מושיע. וגם אין לך לשלם :

מצודת ציון

(כד) הראיתם. הה״א בשאלה : (כה) משפט. חק הראוי : (כז) ויבזהו . מלשון בזיון : כמחריש . נאמר על חרשות האוזן ועל השתיקה : יא (א) ויחן . מלשון חניה : (ב) בנקור . ענין נקיבה כמו העיני האנשים ההם תנקר (במדבר טז) : (ג) הרף . מל׳ רפיון : למד

מצודת דוד

שם כלי תשמישם והיה שאול מטמין עצמו שם כי היה בורח מן השררה : (כד) הראיתם . אם נותנים אתם לב לראות ולהתבונן במלך אשר בחר ה׳ כי אין כמוהו וכו׳ והגון הוא למלוכה : ויריעו . תרועת מלוכה : (כה) את משפט המלוכה . חק המלוכה הראוי ע״פ התורה והמצוה שיהא מוראו על העם ולא ימרו פיו : לפני ה׳ . לפני הארון : (כו) אשר נגע אלהים . אשר נגע יראת אלהים בלבם לכבד את המלך אשר נמשח ע״פ הדבור : (כז) מה יושיענו זה . על כי היות משפחתו הצעירה ומי א״כ יחזיק בידו : ולא הביאו לו מנחה . כאשר כדרך להביא למלך ביום המלכו : ויהי כמחריש . עשה עצמו כחרש לא ישמע או כאלם לא יפתח פיו : יא (א) כרת לנו ברית . לבל המית אותנו : (ב) בזאת . בזה התנאי והאופן שאנקר מכל איש עין ימינו : ושמתיה חרפה . הדבר הזה יהי חרפה לכל ישראל על שלא יוכלו להושיע אתכם מבזיון גדול כזה : (ג) הרף לנו . הרפה מאתנו והמתן שבעת ימים ור״ל אם הכוונה כזה לחרף כל ישראל הנה ראוי להודיעם ואם לא יושיעונו אז יחשב לחרפה : (ה) אחרי הבקר . על כי ראה שבזוהו לא נהג גם הוא עדיין בעצמו כבוד מלוכה והלך אחרי הבקר להנהיגם כדרך ההדיוט : (ו) ותצלח . עבר עליו רוח גודל לבב וגבורה מה׳ כשמעו וכו׳

(ז) לבקרו . לבהמותיו : (ח) ויפקדם בבזק. רבותינו אמרו בשברי חרסים (סה"א) . לשון אחר בבזק באבנים שנטל מכל אחד אבן ומנאם כמו ויפקדם בטלאים (שמואל א טו ד) שנטל מכל אחד טלה ומנא' בהם כמו שהיו מונים אותם בחצאי שקלים תרגם כצרור אבן במרגמ' (משלי כו ח) היך בזקא דכיפ' בקלעא.ובילמדנו ויפקדם בטלאים כד אינון מסכנין באלין בזקייא כד אינון עתירי' באלין אימריא. לשון אחר בבזק שם מקום המכר (בספר שופטים א') וימצאו את אדוני בזק בבזק : (יב) מי האומר . בלשון בזיון שאול ימלוך עלינו תנו אותם ונמיתם : ימלוך עלינו . בתמיה : (יד) ויאמר שמואל וגו' ונחדש שם המלוכה . לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר ועתה ' נתרצו כולם :

ואני

וַיִּחַר אַפּוֹ מְאֹד׃ ז וַיִּקַּח צֶמֶד בָּקָר
וַיְנַתְּחֵהוּ וַיְשַׁלַּח בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל ג'. כ"כ
בְּיַד הַמַּלְאָכִים ׀ לֵאמֹר אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ
יֹצֵא אַחֲרֵי שָׁאוּל וְאַחַר שְׁמוּאֵל כֹּה
יֵעָשֶׂה לִבְקָרוֹ וַיִּפֹּל פַּחַד־יְהוָה ל"ז. ס'
עַל־הָעָם וַיֵּצְאוּ כְּאִישׁ אֶחָד׃ ח'. ס'
ח וַיִּפְקְדֵם בְּבָזֶק וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וְאִישׁ יְהוּדָה
שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ ט וַיֹּאמְרוּ לַמַּלְאָכִים ו' בטעם ר"פ
הַבָּאִים כֹּה תֹאמְרוּן לְאִישׁ יָבֵישׁ ט'
גִּלְעָד מָחָר תִּהְיֶה־לָכֶם תְּשׁוּעָה בְּחֹם כחם קרי
הַשָּׁמֶשׁ וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּידוּ
לְאַנְשֵׁי יָבֵישׁ וַיִּשְׂמָחוּ׃ י וַיֹּאמְרוּ ג'
אַנְשֵׁי יָבֵישׁ מָחָר נֵצֵא אֲלֵיכֶם
וַעֲשִׂיתֶם לָּנוּ כְּכָל־הַטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם׃ ג'
יא וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּשֶׂם
שָׁאוּל אֶת־הָעָם שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים
וַיָּבֹאוּ בְתוֹךְ־הַמַּחֲנֶה בְּאַשְׁמֹרֶת ל'. ג' וסי'
הַבֹּקֶר וַיַּכּוּ אֶת־עַמּוֹן עַד־חֹם הַיּוֹם
וַיְהִי הַנִּשְׁאָרִים וַיָּפֻצוּ וְלֹא נִשְׁאֲרוּ־ ל'
בָם שְׁנַיִם יָחַד׃ יב וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־
שְׁמוּאֵל מִי הָאֹמֵר שָׁאוּל יִמְלֹךְ עָלֵינוּ
תְּנוּ הָאֲנָשִׁים וּנְמִיתֵם׃ יג וַיֹּאמֶר שָׁאוּל ל'
לֹא־יוּמַת אִישׁ בַּיּוֹם הַזֶּה כִּי הַיּוֹם ז'
עָשָׂה־יְהוָה תְּשׁוּעָה בְּיִשְׂרָאֵל׃
יד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־
הָעָם לְכוּ וְנֵלְכָה הַגִּלְגָּל וּנְחַדֵּשׁ שָׁם
הַמְּלוּכָה׃ טו וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם הַגִּלְגָּל
וַיַּמְלִכוּ שָׁם אֶת־שָׁאוּל לִפְנֵי יְהוָה ה' חס'

שָׁאוּל כַּד שְׁמַע יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ לַחֲדָא׃ ז וּנְסֵיב פַּדַּן תּוֹרַיָא וְהַרְמֵיהּ וּשְׁלַח בְּכָל תְּחוּם יִשְׂרָאֵל בְּיַד אִזְגַדַיָא לְמֵימַר דְּלֵיתוֹהִי נָפֵיק בָּתַר שָׁאוּל וּבָתַר שְׁמוּאֵל כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְתוֹרֵיהּ וּנְפַל זִיעָא מִן קֳדָם יְיָ עַל עַמָּא וּנְפַקוּ כְּגַבְרָא חָד׃ ח וּמְנִינוּן בְּבֶזֶק וַהֲווֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּלַת מְאָה אַלְפִין וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה תְּלָתִין אַלְפִין׃ ט וַאֲמַרוּ לְאִזְגַדַיָא דַאֲתוֹ כְּדֵין תֵּימְרוּן לֶאֱנָשׁ יָבֵשׁ גִּלְעָד מְחַר תְּהֵי לְכוֹן פּוּרְקָנָא בְּמֵיחַם שִׁמְשָׁא וַאֲתוֹ אִזְגַדַיָא וְחַוִיאוּ לֶאֱנָשֵׁי יָבֵשׁ וַחֲדִיאוּ׃ י וַאֲמַרוּ אֱנָשֵׁי יָבֵשׁ מְחַר נִפּוֹק לְוָתְכוֹן וְתַעְבְּדוּן לָנָא כְּכָל דְּתַקִין בְּעֵינֵיכוֹן׃ יא וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי וּמַנִי שָׁאוּל יַת עַמָּא תְּלָתָא מַשִׁרְיָן וְעָלוּ בְּגוֹ מַשִׁרִיתָא בְּמַטְרַת צַפְרָא וּמְחוֹ יַת בְּנֵי עַמּוֹן עַד מֵיחַם יוֹמָא וַהֲווֹ דְאִשְׁתְּאָרוּ וְאִתְבַּדָּרוּ וְלָא אִשְׁתְּאָרוּ בְהוֹן תְּרֵין דְּעָרְקִין כַּחֲדָא׃ יב וַאֲמַר עַמָּא לִשְׁמוּאֵל מָא דֵין דִּי מְבַסַּר לְמֵימַר לָא כָשַׁר שָׁאוּל לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אַיְתוֹ גֻבְרַיָא וּנְקַטְלִינוּן׃ יג וַאֲמַר שָׁאוּל לָא יִתְקְטִיל גַּבְרָא בְּיוֹמָא הָדֵין אֲרֵי יוֹמָא דֵין עֲבַד יְיָ פּוּרְקָנָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ יד וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְעַמָּא אִיתוֹ וְנֵיזִיל לְגִלְגָּלָא וּנְחַדֵּת תַּמָּן מַלְכוּתָא׃ טו וַאֲזַלוּ כָל עַמָּא לְגִלְגָּלָא וְאַמְלִיכוּ תַמָּן יַת שָׁאוּל קֳדָם יְיָ

(ז) ואחרי שמואל . לפי שלא קבלו אותו כולם למלך אמר ואחרי שמואל מי שלא ירצה לצאת אחרי יצא אחרי שמואל כדי שיהיו זריזים לצאת : בבזק . שם מקום וככר פירשנו בו פירוש אחר בספר מכלל שהוא כמו באבנים כלומר שלקח אבן מכל אחד ואז ידע בזה מספרם ותרגום כצרור אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא . ובמדרש ויפקדם בבזק ויספרם בטלאים כד אינון מסכנין באילין בזקי' כד אינון עתירין באילין אמריא : (ט) כחם השמש . כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והענין אחד : (יא) באשמורת הבקר . משלש משמרות שמחלקים הלילה השומרים כמו שנאמר בדבר גדעון ושאול בא אל מחנה עמון באשמורה השלישית שהיא אשמורת הבקר : ויפוצו . הוי"ו כוי"ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו והדומים לו כלומר מה שנשארו מהם שלא הכום כי נפוצו הנה והנה : שנים יחד . כתרגומו תרין דערקין כחדא : (יב) שאול ימלוך עלינו . בתמיה וי"ת מה דין דמבסר למימר לא כשר שאול לממלך עלנא : (יד) ונחדש שם המלוכה . לפי שבפעם הראשונה מקצתם בזוהו ואמרו מה יושיענו זה עכשיו נתרצו כלם מפני התשועה שבאה על ידו במלחמת נחש ואמר שמואל לחדש המלוכה בגלגל לכבוד הארון ואהל מועד שהיו שם מתחלה כשבאו לארץ לפיכך היו מכבדים אותו המקום אע"פ שעתה לא היה שם כי בנוב היה

פי' רבי ישעיה

(ח) ויפקדם בבזק . שם מקום כמו אדוני בזק בבזק. וכן תרג' יונתן ומנינון בבזק : (יא) ויהי הנשארים ויפוצו . הוי"ו יתיר' :

תולדות אהרן ויפקדם בבזק . שם עב :

רלבג

ויעשה בהם כרצונו . והנה הסכים בזה נחש כי דעתו היה להלחם עם ישראל ולקחת את ארצם אם יוכל . והנה באו הדברים עד שאול וסבב שנאספו כל ישראל להלחם עם נחש . והכו את עמון מכה רבה והנשארים נסו ונתפזרו אנה ואנה עד שלא נשארו בהם שנים יחד : (יג) לא יומת איש ביום הזה . יתכן שאחר היום המיתום או אמר שאול לא יומת איש ביום הזה על צד התחבולה למלט האנשים ההם מיד ישראל להראות להם שדעתו להמיתם אחר היום הבוא : (יד) ואולי לזאת הסבה סבב שמואל לחדש המלוכה בגלגל כאילו הראה שעד עתה לא היה מלך בשלמות : (טו) ואמר לפני ה' בגלגל כי שם בנו מזבח וזבחו בו וכראשונ' היה

ויאמרו ו' ר"פ בטעם גריש וסי' תבה נבנה . הבה נלבנה . אבל אשמים . לכו ונפילה גורלות דיונה . למלכים הבאים . ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו: וישמחו ג' קמץ וסי' ויגידו לאנשי יביש וישמחו . ויתי כראות כל העם . ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים דעזרא :

מצודת דוד

וחרה אפו על נחש העמוני : (ז) ביד המלאכים . אשר באו מיבש גלעד : לאמר . עוד לאמר להם מי שלא יצא למלחמה יעשה יותרת בקרו כזה : פחד ה' . לא פחד נתיחת הבקר כי אם פחדו מה' להגורות פי מצותו : כאיש אחד . ר"ל במהירות רב ובהסכמה אחת : (י) ויאמרו אנשי יביש . אמרו לאנשי נחש העמוני מחר נצא וכו' ועשו בנו כאשר תרצו והמטעות אמרו שלא יהיו נשמרים : (יא) בתוך המחנה . של נחש העמוני : באשמורת הבקר . היא המשמר השלישי הסמוך לבוקר: ויפוצו . נתפזרו אלו מאלו : (יב) מי האומר . מי האיש האומר בלעג ובתמיה שאול ימלוך עלינו וכי הגון הוא למלוכה את האנשים האלה תנו בידינו ונמיתם ואמרו זה על כי ראו שה' עמו והתשועה באה ע"י : (יג) כי היום וכו' . ואין ראוי להמית איש ביום תשועה : (יד) ונחדש שם המלוכה . על כי בראשונה לא קבלוהו כולם ברצון : (טו) וימליכו שם . המליכוהו שנית בהסכמת כולם וברצון טוב : לפני ה'

מצודת ציון

(ז)צמד . זוג ע"ש שדרכם ללכת מצומדים ומחוברים: וינתחהו . חתך כ"ה לנתחים ר"ל לאברים: (ח) בבזק . שם מקום: (ט) לאיש . לכל איש : כחום השמש . כאשר יתחמם השמש בגבורתו והוא חצי היום : (יא) ראשים . חלקים : באשמורת . מל' משמר : היום . השמש קרויה יום כמו לרוח היום (בראשית ג')

רדק

היה : (ב) זקנתי ושבתי . השיבה יותר מהזקנה ואמרו רבותינו ז"ל כי קפצה עליו זקנה כי לא היה אלא בן חמשים ושתים שנה כשמת ולפי שלא יאמרו עליו ולא ירננו כשם שמת בקצר ימים קפצה עליו זקנה כדי שיראה זקן כי לא היו הכל יודעים מספר שניו והוא בתר מיתתו כדי שלא ימות שאול בחייו וב"ב שנה של שמואל אמרו כי כשהתפללה חנה אותו היום נתמנה עלי שופט אולי קבלה היתה אצלם זה כי מן הפסוקים לא ראינו זה כי אפשר שעדיין לא היה שופט עלי אבל היה נביא וכהן גדול בשילה ולאחר זמן נתמנה שופט ואם כן הוא שבאותו היום נתמנה שופט ימצא לפי זה שלא היה שמואל אלא בן נ"ב שנה שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה ומת ביום שנלקח הארון והיה שבעה חדשים בשדה פלשתים והיה בקרית יערים עשרים שנה ודוד העלה אותו מקרית יערים אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה יחסרו מעשרים שנה שבע שנים של דוד נשארו שלש ועשרים לשמואל וארבעים של עלי הרי נ"ג צא מהם שנה אחת לעבורו שנאמר ויהי לתקופת הימים וגו' הרי חמשים ושנים : ובני הנם אתכם . לאשר תצטרכו להם בדברי התורות והדינין שקבלו ממני : (ג) לקחתי . כלומר למלאכתי : ואת מי עשקתי . בממון : את מי רצותי . בגופו וכן עשוק ורצוץ ויונתן תרגם ית מאן עשקי' וית מאן אנסי' ורז"ל דרשו עשקתי באונס רצותי ברצון כלומר כי אפילו ברצונו לא לקח ממונו ולדבריה' יהיה רצותי מן רצון אע"פ שאינו משרשו : כופר . להטות הדין : ואעלים עיני בו . אם יבוש לומר בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר לכם ואשיב כן פירש אדוני אבי ז"ל ויונתן פירש לענין הדין וכן תרגם ומיד מאן קבילית ממון לשקר וכבשית עיני מניה בדינא ואתיב לכון : (ה) ויאמר עד . כל ישראל כאחד אמרו עד לפיכך אמר ויאמר בלשון יחיד ורבותינו ז"ל אמרו כי בת קול יצאה ואמרה עד אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם מעידים עליו על מה שבגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסתר וזהו אחד משלשה מקומות שהופיע רוח הקדש בבית דין שלמטה : (ו) אשר עשה את משה ואת אהרן . אשר הגדילם ולמדם וכן ואת הנפש אשר עשו בחרן וי"ת די עבד גבורן על ידי משה ואהרן . וטעם הפסוק הזה על אשר הקדים עד ה' כלומר אשר עשה את משה ואת אהרן לגאולתכם ועל ידם העלה את אבותיכם מארץ מצרים

בְּגִלְגְּלָא וְנַכִיסוּ תַמָּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַחֲדִי תַמָּן שָׁאוּל וְכָל אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד לַחֲדָא׃ א וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְכָל יִשְׂרָאֵל הָא קַבֵּלִית לְמֵימְרֵיכוֹן לְכֹל דִּי אֲמַרְתּוּן לִי וְאַמְלְכִית עֲלֵיכוֹן מַלְכָּא׃ ב וּכְעַן הָא מַלְכָּא מְדַבַּר בְּרֵישֵׁיכוֹן וַאֲנָא קָשִׁישׁ וְסָבִית וּבְנַי הָא אִנּוּן עִמְּכוֹן וַאֲנָא הֲלָכִית קֳדָמֵיכוֹן מִזְּעֵרַי עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ג הָא עַד דִּי אֲנָא קַיָּם אַסְהִידוּ בִי קֳדָם יְיָ וְקֳדָם מְשִׁיחֵיהּ יַת תּוֹרָא דְּמַן דַּבָּרִית וַחֲמָרָא דְּמַן שַׁחֲרִית וְיַת מַן עֲשָׁקִית וְיַת מַן אֲנָסִית וּמִיַּד מַן קַבֵּלִית מָמוֹן דִּשְׁקַר וּכְבֵישִׁית עֵינַי בְּדִינָא מִנֵּיהּ וַאֲתֵיב לְכוֹן׃ ד וַאֲמַרוּ לָא עֲשַׁקְתָּנָא וְלָא אֲנַסְתָּנָא וְלָא קַבֵּילְתָּא מִיַּד אֱנָשׁ מִדַּעַם׃ ה וַאֲמַר לְהוֹן סָהֵיד מֵימְרָא דַּיְיָ בְּכוֹן וְסָהֵיד מְשִׁיחֵיהּ יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי לָא אַשְׁכַּחְתּוּן בִּידִי מִדַּעַם וַאֲמַרוּ סָהֵיד׃ ו וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְעַמָּא יְיָ דַּעֲבַד גְּבוּרָן עַל יְדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּדְאַסֵּק יַת אֲבָהָתְכוֹן

בַּגִּלְגָּל וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם זְבָחִים שְׁלָמִים
לִפְנֵי יְהוָה וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־
אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד־מְאֹד׃

יב א וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־
כָּל־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְקֹלְכֶם ב' חס'
לְכֹל אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּם לִי וָאַמְלִיךְ
עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ ב וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ ׀
מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי ל'
וּבָנַי הִנָּם אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי
לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ ג' וחס'
ג הִנְנִי עֲנוּ בִי נֶגֶד יְהוָה וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ
אֶת־שׁוֹר ׀ מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי ח' תלשין פסקין
לָקַחְתִּי וְאֶת־מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־ ד'
מִי רַצּוֹתִי וּמִיַּד־מִי לָקַחְתִּי כֹפֶר
וְאַעְלִים עֵינַי בּוֹ וְאָשִׁיב לָכֶם׃
ד וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשַׁקְתָּנוּ וְלֹא רַצּוֹתָנוּ ל'
וְלֹא־לָקַחְתָּ מִיַּד־אִישׁ מְאוּמָה׃
ה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֵד יְהוָה בָּכֶם וְעֵד ל'
מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא מְצָאתֶם בְּיָדִי
מְאוּמָה וַיֹּאמֶר עֵד׃ י"ב סבירין ויאמרו
ו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־
הָעָם יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־מֹשֶׁה
וְאֶת־אַהֲרֹן וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־אֲבֹתֵיכֶם ל'

רשי

(ב) ואני זקנתי ושבתי . אמרו רבותינו זקנה קפצה עליו כדאיתא במסכת תענית : (ג) את שור מי לקחתי . לעבודתי : וחמור מי לקחתי . כשהייתי הולך מעיר לעיר לשפוט אותם על עסקי צרכיהם הייתי הולך על החמור שלי והיה לי ליטול משלהם: את מי רצותי. כל לשון מרוצה הסמוך לעושק לשון עשוק ורצוץ הוא חומס דלים ורוצץ: ואעלים עיני בו . כדי להעלים עיני מן המשפט בשביל הממון: ואשיב לכם . כל מה שתאמרו : (ה) ויאמר עד . בת קול יוצאת ואומרת עד זה אחד משלשה מקומות שהופיעה רוח הקדש בבית דין של משה כדאיתא במסכת מכות : (ו) אשר עשה את משה ואת אהרן. להיות נכונים

רלבג

היה שם המשכן כמו שנזכר בספר יהושע בתחלתו . ואחר זה השתדל שמואל להביא את ישראל ומלכם אל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו ממנה וזכר להם תחלה שכל ימיו הנהיגם בדרכי התורה מאין נשא פנים לאדם ולא לקח שום דבר לא על צד העושק ולא באופן אחר והעיד להם זה בפני ה' ובפני שאול כאילו יהיה השם יתעלה לעד ביניהם על זה ושאול משיחו עד שהם הודו שהאמת כן הוא כמו שאמר שמואל : (ג) והנה אמר שמואל ה' שעשה את משה ואת אהרן לעולם השגחתו על ישראל ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים רצה בזה כי ה' שעשה כל זה יהיה לעד ביניהם . או אמר זה על צד ההודעה והרצון בו ה' הוא אשר עשה כל זה להשגחתו על זה וזה נגלה מצד האותות והמופתים שנתחדשו אז וזה יותר נכון ויותר נקשר למה שאחריו : ואחר זה הרחיב הביאור

פי' רבי' ישעיה

(ג) ואעלים עיני בו . כמו והעלמתי : (ה) ויאמר עד . כל אחד מישראל אמר עד יהיה השם בדבר זה :

ואני זקנתי ושבתי ט' פסוקים אית בהון תרתין מלין ופתרונן חד וסי' ואני זקנתי ושבתי. כי עשית משפטי ודיני. עדי וסהדי במרומים. פרא חפשי ומוסרות ערוד. עד זקנה אני הוא ועד שיבה. עצמיו אפיקי נחושה גרמיו. גם שב גם ישיש בנו. דין ומשפט יתמכו. שמחה וששון ליהודים: את שור מי לקחתי ח' פסוקים תלשין ופסקין בקריאת וסי' אל אלהים יי. את שור מי לקחתי. וידבר אחאב אל נבות. וישלח חזקיה אל מלך אשור. אתן לגוג מקום שם קבר בישראל. ויקהל דוד את כל שרי ישראל. וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך דד"ה. קימו וקבלו היהודים :

תולדות אהרן הנני ענו בי. נדרים לח מכות כג: ויאמרו לא עשקתנו. נדרים שם מכות שם: ה' אשר עשה. ראש השנה כה (ראש השנה נח) :

מצודת ציון

ג') : ויפצו . נתפזרו כמו ויפוצו אויביך (במדבר י) : **יב** (ב) ושבתי . השיבה הוא יותר מהזקנה : הנם . הנה הם : (ג) ענו . העידו כמו לא תענה (שמות כ) : שור מי . שור של מי : עשקתי . מל' עושק וגזל : רצותי . ענין שבירת הגוף וכן עשוק ורצוץ (דברים כח) : כופר . פדיון : (ו) את משה . עם משה

מצודת דוד

כי השכינה שורה במקום שרוב צבור נאספים : **יב** (א) הנה שמעתי וכו' . ר"ל עד לא המלכתי מלך לא יכולתי להוכיח אתכם כי פן תחשבו שתכלית דברי המה למנוע המלכת מלך ולזה שמעתי בתחלה לקולכם והמלכתי מלך : (ב) ועתה. אבל עתה הואיל והמלך מתהלך לפניכם והוחזק במלוכה וא"כ מי הוא אשר יערב לבו להעבירו ממלכותו וגם אני זקנתי וכחי תש להתחזק עוד בממשלה ובני הלא המה אתכם נכונים לעבודת המלך וחפצים בו כמותכם וא"כ טוב אין מקום לומר שרוח אחרת אתי ולזה אדבר עתה דברי : ואני התהלכתי . ר"ל ועוד הלא הייתי מתהלך לפניכם מעיר לעיר לשפוט אתכם ולא יום ולא יומים כ"א מנעורי עד היום הזה וא"כ כולכם מכירים ויודעים אותי אשר לא כן אנכי הולך בתחבולות וערמומית : (ג) הנני . ר"ל בעוד שאני פה ענו בי נגד ה' ונגד המלך הנמשח מה' : לקחתי כופר . פדיון על פשעו : ואעלים עיני בו . ובעבור הכופר העלמתי עיני מבלי לענשו עונש הראוי : ואשיב לכם . ר"ל וכאשר תענו בי דבר מה בעודי פה הנה אשיב לכם על דבריכם : (ד) מאומה. שום דבר מה : עד ה' . ה' יהיה לעד וגם משיחו יהיה לעד אשר לא מצאתם בידי שום דבר שאינו הגון : ויאמר עד. ר"ל כ"א אמר כן שדבר ה' יהיה עד . וכן משיחו יהיה עד או שאול לבד אמר אני אהיה עד : (ו) ויאמר שמואל . אחר שאמרו שלא מצאו בידו מאומה

מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ז וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֵת כָּל־צִדְקוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת־אֲבֹתֵיכֶם׃ ח כַּאֲשֶׁר־בָּא יַעֲקֹב מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבֹתֵיכֶם אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁבוּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ ט וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ בָּם׃ י וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ אֶת־יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ יא וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח׃ יב וַתִּרְאוּ כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם׃ יג וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ יד אִם־תִּירְאוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ

ג׳ · ד׳ ג׳ מ״ל ואחד חסר · ו״ב · כ׳ · כו״ל מ״ל במ״א חס׳ · ויאמרו ק׳ · ד׳. ג׳ · ב׳ וירא כל העם · ג׳ · כו״ל חס׳ במ״א · ב׳ עוברי דרך · ב׳ ובזה אלה

מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ז וּכְעַן אִתְעַתַּדוּ וְאִתְוַכַּח עִמְּכוֹן קֳדָם יְיָ יָת כָּל זַכְוָתָא דַיְיָ דַעֲבַד עִמְּכוֹן וְעִם אֲבָהַתְכוֹן׃ ח כַּד עַל יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם וּזְעִיקוּ אֲבָהַתְכוֹן קֳדָם יְיָ וּשְׁלַח יְיָ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן וְאַפִּיקוּ יָת אֲבָהַתְכוֹן מִמִּצְרַיִם וְאוֹתִיבִינּוּן בְּאַתְרָא הָדֵין׃ ט וְאִתְנְשִׁיאוּ יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן וּמְסַר יַתְהוֹן בְּיַד סִיסְרָא רַב חֵילָא דְחָצוֹר וּבִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּבִידָא מַלְכָּא דְמוֹאָב וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בְּהוֹן׃ י וּזְעִיקוּ קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ חַבְנָא אֲרֵי שְׁבַקְנָא יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ וּפְלַחְנָא יָת בַּעֲלַיָּא וְיָת עַשְׁתְּרָתָא וּכְעַן שֵׁיזְבְנָא מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבְנָא וְנִפְלַח קֳדָמָךְ׃ יא וּשְׁלַח יְיָ יָת גִּדְעוֹן וְיָת שִׁמְשׁוֹן וְיָת יִפְתָּח וְיָת שְׁמוּאֵל וְשֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר וִיתֵיבְתּוּן לִרְוָחֲצָן׃ יב וַחֲזֵיתוּן אֲרֵי נָחָשׁ מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן אֲתָא עֲלֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן לִי לָא אֱלָהֵין מַלְכָּא יִמְלוֹךְ עֲלָנָא וַייָ אֱלָהֲכוֹן מַלְכְּכוֹן׃ יג וּכְעַן הָא מַלְכָּא דְאִתְרְעֵיתוּן דִּי שְׁאֶלְתּוּן וְהָא מַנִּי יְיָ עֲלֵיכוֹן מַלְכָּא׃ יד אִם תִּדְחֲלוּן קֳדָם יְיָ וְתִפְלְחוּן קֳדָמוֹהִי

נכונים לשליחותו להוציא אבותיכם ממצרים : (ז) ואשפטה אתכם . אתוכח עמכם : (יא) ירובעל . זה גדעון : בדן . זה שמשון שמשבט דן בא : ואת יפתח . הרי שלשה קלי עולם עם שלשה חמורי עולם משה ואהרן ושמואל לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כל בית דין המתמנה על הדור צריך לילך אחריו כאלו הוא אביר

מצרים הוא יהיה עד ביני וביניכם : (ז) ואשפטה אתכם . כלומר אהיה נשפט עמכם לפני ה׳ ביניכם ובין ה׳ כי הוא עשה עם אבותיכם ועמכם צדקות ואתם עשיתם רעות : (ח) כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו . דרך קצרה דבר כי כאשר בא יעקב מצרים לא זעקו ולא היה להם במה לזעוק אלא כאשר בא יעקב מצרים והאריכו הימים לבניו ולבני בניו שם ויקם מלך חדש על מצרים וגזר על ישראל גזירות וצעקו אל ה׳ : ויושיבום במקום הזה . והנה משה ואהרן מתו מעבר לירדן ואיך הושיבו אותם במקום הזה אלא שהוכיחו אותם ולמדום ללכת דרך ה׳ ולפיכך נכנסו לארץ והרי הם כאילו הושיבום במקום הזה : (י) ויאמרו חטאנו . ויאמר כתיב וקרי ויאמרו והכתיב על דרך כלל והקרי על דרך פרט : (יא) ירובעל . הוא גדעון : ואת בדן . הוא שמשון וכת״י ופירוש בדן בן דן כי מן משפחת הדני היה ואף על פי שהיה אחר יפתח הקדימו ליפתח לפי שהיה גדול ממנו : ואת שמואל . ואותי היה לומר אלא כי כן מנהג הלשון במקומות כמו נשי למך ואל משה אמר עלה אל ה׳ . ובדרש אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא אף שמואל רבן של נביאים מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא שנאמר וישלח ה׳ את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל אותי לא אמר אלא ושמואל לפי שלא היה יודע מה היה מתנבא : (יג) אשר בחרתם אשר שאלתם . האל״ף בסגול וכן הלא שאלתם עוברי דרך : נתן ה׳ עליכם מלך . פי׳ להושיעכם : (יד) אם תיראו

רלבג

הביאור החסדים שעשה הש״י לישראל וקצר מזה לפרסומו כי לא זכר יהושע שהנחיל להם את הארץ ולא זכר גם כן מהשופטים שהקים הש״י להם כי אם ד׳ ולא זכר השופט שהצילם מיד סיסרא עם שהזכיר זכר מה שמכרם הש״י לסיסרא וידמה שלא זכר אלו הארבעה כי אם לבאר להם שמרוב חסדי השם יתברך היה שהושיע את ישראל מאויביהם פעם על יד הבלתי שלמים מאד אף על פי שלא היו ראויים לזה מצד עצמם כמו הענין בירובעל ויפתח כי ירובעל היה עובד ע״א כשקרא השם אליו להושיע את ישראל ויפתח גם כן לא ראינו לו מעלה כי אם בגבורה ופעם הושיעם על יד השלמים מאד כמו הענין בבדן ושמואל וזה כי בדן שהוא שמשון מצאנו לו מהשלמות שכבר עשה הש״י מופת על ידו וכאשר קרא אל ה׳ ענהו וזה הורה על שלמותו והיותו באופן מה במדרגת הנביאים כי המופתים לא יעשם הש״י רק על יד הראוי כמו שבארנו בששי מספר מלחמות ה׳ ואולם שלמות שמואל הוא מבואר מאד וזה היה מעולם ההשגחה האלהית בישראל כי כשהיה אפשר שיהיה ביניהם איש שלם ראוי שיעשה נס על ידו הקימוהו עליהם לשופט והושיעם על ידו וכשלא היה ביניהם איש בזה התאר הושיעם ג״כ על יד בלתי שלם ואם אינו ראוי לכך מצד יתרון השגחתו על ישראל וכאילו אמר זה להורות להם כי לא יצטרכו למלך להלחם מלחמותיהם כי ה׳ אלהי

ואת מי ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח : ויוציאו י״ב וסי׳ נמסר בסוף אמור וביהושע סימן ו׳ : בדן ד׳ בקריאה וסי׳ את ירבעל ואת בדן . וישם את האח׳ בדן . עגלי הזהב . ובני אולם בדן : אם ו׳ דראשי פסו׳ בספרא וסי׳ אם כה יאמרו . אם יוכל להלחם אתי . אם תיראו את ה׳ . אם פקוד יפקדני אביך . אם כה יאמר טוב שלום לעבדך . אם יחטא איש לאיש :

תולדות אהרן ועמם המלכו . ערכין יז : וישלח ה׳ את ירובעל . ראש השנה שם (שם שם) :

מצודת דוד

חזר לדבר דבריו להוכיחם : ה׳ אשר עשה . ר״ל הלא כולכם ידעתם מעשה ה׳ אשר עשה עם משה ועם אהרן ר״ל הנפלאות שעשה ע״י ועמהם : ואשר העלה וכו׳ . ע״י הנפלאות ההם העלה ממצרים : (ז) ועתה . ר״ל הואיל וידעתם עמדו ואתוכח עמכם על כל צדקות ה׳ וכו׳ ר״ל נחון הויכוח יהיה עם הצדקות : (ח) כאשר בא . ר״ל וזה הויכוח שעם הצדקות שהנה כאשר בא יעקב למצרים היה סוף הדבר שזעקו אבותיכם אל ה׳ מקושי השעבוד ושלח את משה וכו׳ ולא היה להם אז מלך ללחום מלחמתם : (ט) וישכחו . ובבואם לארץ שכחו את ה׳ ומסרם ביד העובדי גלולים : וילחמו בם . ר״ל כי מתחלה לחמו בישראל ולאח״ז מסרם ה׳ בידם : (י) ויזעקו התפללו לה׳ אבל לא שאלו להם מלך ללחום מלחמתם : (יא) וישלח ה׳ את ירובעל וכו׳ . עם כי לא היו מולכים בישראל הציל ה׳ אתכם על ידיהם מיד אויביכם היושבים מסביב : (יב) ותראו . ר״ל אבל אתם כאשר ראיתם שבא עליכם מלחמה אמרתם לי לא נהיה כאבותינו אשר היה השופט יוצא לפניהם במלחמה כ״א מלך ימלוך עלינו והוא ילחום מלחמתנו : וה׳ וכו׳ . אבל ה׳ הוא מלככם והוא הלוחם מלחמותיכם עם השופט אשר יהיה וא״כ הסכלתם עשו בשאלת המלך כי הלא אמרתם שלא מצאתם בידו מאומה, והלא ראיתם שאין מעצור לה׳ להושיע ביד השופט ומבלי מלך : (יג) ועתה הנה המלך . אבל עתה מה שעבר אין כי הלא המלך הנה הוא מולך ועומד : אשר בחרתם . ר״ל הלא זהו המלך אשר בעבור התשועה שעשה בחרתם בו אחר אשר שאלתם על המלך והקב״ה הסכי׳ על ידכם והמליכו תורתם ובחרתם בו מעצמיכם ומ״כ אחר כיו שוב אין להשיב ומלך ימלוך : (יד) אם תיראו . ר״ל אך אם תיראו את ה׳ וכו׳ אז כלכם תהיו אחר ה׳ [illegible]

מצודת ציון

משה . ר״ל על ידו : (ז) ואשפטה . אתוכח כמו התשפוט אותם (יחזקאל כ) : (ח) ויושיבום . מל׳ ישיבה : (ט) וימכור . מסרם וכאלו מכרם : (יא) ירובעל . זה גדעון : בדן . בן

רדק

תיראו את ה': ובאבותיכם. כמו ובמלכיכם כי האדון לעם כמו האב לבן וכן אמר וישימני לאב לפרעה וי"ת כמה דהות באבהתכון ורז"ל פירשו חטוטי דשכיבי דאמר מר בעון חיים מתים נחשפים כלומר אם תמרו את פי ה' תהיה יד ה' בכם וגם באבותיכם המתים שמתו שיוציאום מקברותיהם לבזיון: (טז) את הדבר הגדול הזה. מה דבר גדול היה המטר בעת הקציר פעמים לעת יהיה זה פירש א"א ז"ל כי בארץ ישראל לא היה יורד מטר כלל כל ימי קציר וזהו שאמר הכתוב הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמר לנו וכן אמר בבני רצפה בת איה מתחילת קציר עד נתך מים עליהם ואמרו רבותינו ז"ל מחמשה עשר בניסן עד י"ז במרחשון שהוא עת המטר ולפי שהיה מטר בקציר חדוש גדול אצלם פחדו מאד ואמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות ובדברי רז"ל יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנאמר הלא קציר חטים היום וגו' ועשה כל זה שמואל להודיעם כי רע בעיני ה' היה מה ששאלו מלך ואף על פי שהם מאמינים לשמואל היה בהם בני בליעל שהיה להם ספק בדברי שמואל כמו שעשו והמליכו את שאול ואמרו מה יושיענו זה ואע"פ שאמר להם כי על פי ה' נתנו להם וראו כי נלכד באורים ותומים או בגורל על ידי קלפי לפיכך עשה להם שמואל אות שיראו כלם ולא יוכלו להכחישו לפיכך אמר וייראו כל העם מאד את ה' ואת שמואל: (כ) אתם עשיתם את כל הרעה הזאת. לשאול לכם מלך אבל אל תיראו אם לא תסירו מאחרי ה' וי"ת את כל הרעה הזאת על המטר שתרגם כן אתון גרמתון ית כל בישתא הדא ובמקבלת נוסחאות אתון עבדתון: (כא) ולא תסורו כי אחרי התוהו. פי' ולא תסורו מאחרי ה' כי אם תסורו מאחריו ותסורו אחרי התוהו והם האלילים אשר לא יועילו ולא יצילו

פי' רבי ישעיה

(כא) כי אחרי התוהו. כי אם תסורו אחרי התוהו תסורו:

ותקבלון למימריה ולא תסרבון על מימרא דיי ותהוון אף אתון ואף מלכא דמלך עליכון בתר פולחנא דיי אלהכון׃ טו ואם לא תקבלון למימרא דיי ותסרבון על מימרא דיי ותהי מחתא דיי בכון כמא דהות באבהתכון׃ טז אף כען איתעתדו וחזו ית פתגמא רבא הדין דיי עביד לעיניכון׃ יז הלא חצד חטין יומא דין אצלי קדם יי ויתן קלין ומטרא ודעו וחזו ארי בישתכון סגיאה דעבדתון קדם יי למשאל לכון מלכא׃ יח וקרא שמואל קדם יי ויהב יי קלין ומיטרא ביומא ההוא ודחל כל עמא לחדא מן קדם יי ומפתגמי שמואל׃ יט ואמרו כל עמא לשמואל צלי על עבדך קדם יי אלהך ולא נמות ארי אוסיפנא על כל חובנא בישתא למשאל לנא מלכא׃ כ ואמר שמואל לעמא לא תדחלון אתון גרמתון ית כל בישתא הדא ברם לא תסטון מבתר פולחנא דיי ותפלחון קדם יי בכל לבבון׃ כא ולא תסטון מבתר פולחניה ולא תפלחון לטעותא דאינון למא וליתא בהון הנאה ולא

וּשְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת־פִּי
יְהוָה וִהְיִתֶם גַּם־אַתֶּם וְגַם־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר ל' וחס' חד ממרים היתם: חסר ג'
מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
טו וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וּמְרִיתֶם ב'
אֶת־פִּי יְהוָה וְהָיְתָה יַד־יְהוָה בָּכֶם ל'
וּבַאֲבֹתֵיכֶם׃ טז גַּם־עַתָּה הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ
אֶת־הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר יְהוָה נ'
עֹשֶׂה לְעֵינֵיכֶם׃ יז הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים
הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהוָה וְיִתֵּן קֹלוֹת ג'. ו' כ"כ
וּמָטָר וּדְעוּ וּרְאוּ כִּי־רָעַתְכֶם רַבָּה
אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי יְהוָה לִשְׁאוֹל
לָכֶם מֶלֶךְ׃
יח וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה וַיִּתֵּן יְהוָה
קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּירָא כָל־ ד' חסר דחסר ב' מ"ל אריס שהג
הָעָם מְאֹד אֶת־יְהוָה וְאֶת־שְׁמוּאֵל׃ ב'
יט וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל
הִתְפַּלֵּל בְּעַד־עֲבָדֶיךָ אֶל־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְאַל־נָמוּת כִּי־יָסַפְנוּ עַל־כָּל־
חַטֹּאתֵינוּ רָעָה לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ׃ ו' חס'
כ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־
הָעָם אַל־תִּירָאוּ אַתֶּם עֲשִׂיתֶם אֵת
כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת אַךְ אַל־תָּסוּרוּ
מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֶת־יְהוָה
בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ כא וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי ׀ אַחֲרֵי ל'
הַתֹּהוּ אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ ל'

קלות ו' כ"כ חס' ו' קדמא וסי' נמסר בתילים סימן צ"ג: קלת ד' חס' וסי' נמסר בסדר וארא: ולא תסורו ו' פסו' ולא לא ולא וסי' נמסר בסוף סדר קרח:

תולדות אהרן הלא קציר חטים. תענית ב:

רשי

אביר שבאבירים: (יד) והיתם גם אתם. ותתקיימו לאורך ימים גם אתם גם המלך: (טו) והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם. כלומר והיתה בכם אחר שהיתה באבותיכם. ורבותינו אמרו בכם ובאבותיכם חטוטי שכבי והיא מכת בזיון על המתים: (טז) התיצבו וראו וגו'. וכמו שעל ידי תפלתי אני יכול לשנות את העתים כך אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפלתי לעמוד על האויב ולא הייתם צריכים לשאול מלך בחיי ואע"פ שאני זקן: (יז) הלא קציר חטים היום. והגשמים סימן קללה והקשה בעיני הקב"ה להביא פורענות תנם אף ע"פ כן יש בי כח ואקרא אל ה' ויתן קולות ומטר: ודעו וראו. כי לא הייתם צריכים לשאול מלך לגאול בי:

נפטר

רלבג

אלהי ישראל הוא מלכם ויושיעם כאשר ישובו אליו כמו שעשה בימי השופטים ששלח להם שופטים להושיעם ואם יסורו מדרכי התורה לא יועיל להם המלך אבל תהיה יד ה' בהם כמו שהיתה באבותיהם שלא היה להם מלך: (יז) הלא קציר חטים. והנה הראה שמואל לעם אות כי חטאו מאד לה' כששאלו להם מלך ואמר הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ואמנם אמר זה כי קציר חטים היה שם סביב חג השבועות והנה העת הוא אז לפי הטבע חם ולא גם התקופה שעברה היתה בטבעה קרה ולחה ולא יתכן על המנהג הטבעי שיהיו שם אז אידים עשניים יתהוו מהם הרעמים והברקים וזהו האות שנתן לפי מה שאחשוב שאם לא היה שם אות זולת נתינת הקולות והמטר כשקרא שמואל אל ה' לא היה צריך לומר הלא קציר חטים היום. ואפשר שנאמר הלא קציר חטים היום היה להורות על נחות האויר כי האנשים היו קוצרים חטים וזה יורה על היות העת ההוא בלתי מוכן ובלתי ראוי למטר. והנה הביאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב. והנה הרגישו העם בזה האות והודו כי חטאו מאד כששאלו להם מלך. ואחר זה הישירם שמואל באמונות זה והודיע כי הש"י לא יטוש עמו

בעבור

הפעל אל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי השם יתעלה כי הסר מאחריו הולך אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו: (כב)

מצודת ציון

בן דן זה שמשון שבני דן: (יד) ומריתם. מל' מרי ומרד: (יז) רבה. גדולה: (כא) התוהו. הוא

מצודת דוד

ילך לפניכם למלחמה ואתם תלכו אחריו: (טו) יד ה'. מכת יד ה': ובאבותיכם. ובמלכיכם כי כל שר ומושל נקרא בלי אב וכן וישימני לאב לפרעה (בראשית מ"ה): (טז) גם עתה. ר"ל ואם תשיבו לומר אם שאלת המלך רעה היתה בעיני ה' למה הסכים על ידינו ע"ז אשיב לכם גם עתה אחר שהסכים התיצבו וראו וכו' ומזה תשכילו לדעת דרכי ה' אשר ימלא שאלת השואל אף אם היא רעה בעיני ה' וגם אם לשואלה לא לטובה יחשב: (יז) הלא קציר חטים היום. וא"כ עתה המטר לקללה תחשב ואף רעה היא בעיני ה' להביא הקללה בעולם על לא דבר: אקרא וכו'. ועכ"ז כאשר אקרא אל ה' על המטר ישמע קולי ויתן קולות רעמים ומטר כי כן ימלא שאלם ותבקש הטובה היא אם רעה: ודעו. ובזה דעו שרבה רעתכם וכאשר אמרתי ואף שהסכים המקום עמכם כי כן מעשה ה' אבל האמת הוא בעשיתם הרע לעצמכם וגם רעה בעיני ה': (יח) ויקרא שמואל. על המטר כאשר אמר: את ה'. בעבור חטא שאלת המלך: ואת שמואל. על שהמליכו מלך בחייו וכאלו מאסו בו: (יט) על כל חטאתינו. על החטאים אשר עשינו מאז הוספנו עוד לעשות הרע בשאלת המלך: (כ) אתם עשיתם. ר"ל הלא אתם כבר עשיתם ואין להשיב אך אל תסורו מאח' ויוסף העון: (כא) ולא תסורו וגו'. לא תסורו מה' ללכת אחרי

מצודת

כִּי־תֹהוּ הֵמָּה׃ כב כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃ כג גַּם אָנֹכִי חָלִילָה לִּי מֵחֲטֹא לַיהוָה מֵחֲדֹל לְהִתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה׃ כד אַךְ ׀ יְראוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבַבְכֶם כִּי רְאוּ אֵת אֲשֶׁר־הִגְדִּל עִמָּכֶם׃ כה וְאִם־הָרֵעַ תָּרֵעוּ גַּם־אַתֶּם גַּם־מַלְכְּכֶם תִּסָּפוּ׃

ג' מ"ע · ג' ומשניין בלתיהון · כ' · ל'. ג' · ל' חס' · ה' ג' כיטין וב' סבין · ל'. כ' פן תספו

מְשֵׁיזְבִין אֲרֵי לְמָא אִינוּן׃ כב אֲרֵי לָא יַרְחִיק יְיָ יַת עַמֵּיהּ בְּדִיל שְׁמֵיהּ רַבָּא אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד יַתְכוֹן קֳדָמוֹהִי לְעָם׃ כג אַף אֲנָא חַס לִי מִלְּמֶחְטֵי קֳדָם יְיָ מִלְאִתְמְנָעָא לְצַלָּאָה עֲלֵיכוֹן וְאַלֵּיף יַתְכוֹן דְּתְהָכוּן בְּאוֹרַח תַּקְנָא וְכַשְׁרָא׃ כד בְּרַם דְּחִילוּ מִן קֳדָם יְיָ וְתִפְלְחוּן קֳדָמוֹהִי בִּקְשׁוֹט בְּכָל לִבְּכוֹן אֲרֵי חֲזוֹ יַת דְּאַסְגֵּי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן׃ כה וְאִם אַבְאָשָׁא תַּבְאֲשׁוּן עוֹבָדֵיכוֹן אַף אַתּוּן אַף מַלְכְּכוֹן

הואיל ג' ומלאים וסי' נמסר בסדר דברים : מחטא ג' ומשונים בכתיבתן וסי' ואחשך גם אנכי אותך מחטו כתיב . מחטו לה' מחדל כן כתיב . מחטוא בלשוני כן כתי' אנ"ך וכן הוא אוריתא טו . נביאים טא כתובים טוא ונמסר גם בסדר וירא : יראו ג' בקריאה וסי' נמסר בסוף הושע סימן כ"ד : הגדל ג' חס' י' בליש' בקריאה וסי אשר הגדל עמכם . אשר חרפו את עמי ויגדלו . מגדל ישועות מלכו : הרע ה' בקריאת וב' טבין וסי' ואם הרע תרעו גם אתם . חדלו הרע . היהפך כושי עורו . בכל עת אהב הרע . וכל הרע לאיש מתן . וחד והרע הרעתי: תרעו ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר וירא:

תולדות אהרן שמו הגדול . זוכר אמרי : גם אנכי חלילה . ברכות יג :

רשי

(כב) בעבור שמו הגדול . אשר יצא שמו עליכם שהוא מושיעכם ולמען לא יתמעט שם גדלו : הואיל ה' . נשבע כמו ויואל שאול את העם (לקמן י"ד כ"ה) : (כג) גם אנכי חלילה לי . מאחר שתעשו אתם את שלכם לשוב אל ה' גם אנכי חלילה לי מחדול מהתפלל בעדכם :

כן

רלבג

בעבור שמו הגדול ולזה הוא משגיח עליהם בזה האופן הנפלא הנזכר : (כג) ואמר להם שחלילה לו מחטא לה' מחדול להתפלל בעדם שלא ימותו על החטא הזה שחטאו לה' לשאול להם מלך : (כד) והנה יורה להם גם כן כל ימיו הדרך הטובה והישר' לא יסור מזה מפני מה שעשו כנגדו לשאל להם מלך כאלו מאסו אותו ממלוך עליהם אך הזהירם שייראו את ה' ויעבדוהו אשר הפליא חסדו להם ואם יסורו ממנו יספו הם ומלכם :

רדק

יצילו אתכם כי תוהו המה או פירוש ולא תסורו אחרי התוהו כי הם אשר לא יועילו ולא יצילו : (כב) כי לא יטוש . כי אע"פ שאתם חוטאים לפניו לא יטוש אתכם בעבור שמו הגדול כלומר כי כבר נשמע בגוים כי רצה בכם להיותכם לו לעם סגולה ואם לא יסבול אתכם ויגמילכם כחטאתיכם וישחיתכם הרי כאילו נתמעט שמו בגוים ויאמרו לא יכול להצילם וכן אמר משה ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת ה' וגו' וכן אמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול : (כג) מחטא לה' . כי אחר שאתם שבים לה' ומתודים על חטאתיכם אהיה חוטא אם לא אתפלל בעדכם : (כד) יראו את ה' . האלף אינה נקראת : הגדיל עמכם . הגדיל עמכם לעשות טובות או פירושו שהגדיל שנתן קולות ומטר ביום קציר והדין עליכם שתראו ממנו כי אשר יחפוץ יעשה בכם לטובה או לרעה כפי מעשיכם ולא תחשבו כי אין רואה ומשגיח במעשיכם : (כה) תרעו . אם תריעו מעלליכם גם אתם גם מלככם . האחד לרבות על חבירו וכן גם לאנכם גם בקרכם ואמר מלככם שאם לא יוכיח

ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו : הראשון הוא להודיע שראוי לשלם שידקדק בהנהגת בניו שתהיה באופן הראוי ולא יקל מזה מפני רוב טרדותו בהנהגת העם הלא תראה מה שקרה לשמואל בעבור שלא דקדק בהנהגת בניי שתהיה לפי הראוי וזה שזה היה סבה שסרה הממשלה מזרעו ונמשך מזה שאלו להם ישראל מלך שהיה סבה בסוף לגלות ישראל מעל אדמתם כמו שזכרנו בזה בעצמו קרה לעלי מפני שלא דקד' בהנהגת בניו לפי הראוי כי זה היה סבה שמתו בניו וסרה מבי' עלי בסוף הענין הכהונה הגדולה ונתנה לזרע פנחס בן אלעזר : השני הוא להודיע שראוי לשלם כשיראה כשיטו האנשים אל מה שהוא נכון שיזוקו בו שישתדל להסירם מזה לפי מה שאפשר לו ולזה היה קשה לשמואל כשראה שהיו ישראל שואלים להם מלך לדעתו ההיזק הראוי להגיע להם מזה בסוף הענין והתפלל אל ה' והודיעהו איך יתנהג בזה להסירם מזה הענין ונגלה לו נבואה שבקשתם זאת היתה כנגד השם יתעלה לא כנגד שמואל לבד וצוהו השם יתעלה שיראה לישראל שהוא רוצה לשמוע בקולם בזה אך יודיע להם את משפט המלך אשר ימלוך עליהם והמשא הכבד אשר יעמיס עליהם כדי שיעזבו מעצמם זאת הבחירה : השלישי הוא להודיע שכאשר היה בלתי אפשר לאדם שיעתיק האנשים מהבחירה רעה אשר בחרו ראוי שישתדל לפי מה שיוכל שיסיר ממנה הרע לפי מה שאפשר לו ולזאת הסבה זכר שכבר אמר השם יתעלה לשמואל שישמע בקולם להמליך להם מלך ובחר השי"ת מהם היותר שלם שהיה ראוי לזאת המעלה מלד יפיו וטובו עד שכבר נבא עם נביאים כדי שתהיה הנהגתו להישיר העם לעבוד את ה' והזהיר העם על יד שמואל אזהרה אחר אזהרה שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי ה' פן יספו הם ומלכם כי לא יועיל' המלך שלא תהיה יד ה' בהם אם יסורו מאחריו ואם ישמעו בקול השם לא יועיל להם המלך כי השי"ת היה מלכם והיה מקים להם שופטים כשהיו שבים אליו להצילם מיד אויביהם ולזה לא היתה בקשתם המלך כי אם לרע וזה ממה שימנע ישראל משיסורו מאחרי ה' פן יספו הם ומלכם : הרביעי הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה זריז בשמירת קניניו כראוי ולזה זכר שלא סמך קיש לבקש האתונות אם ילך שם אחד מהנערים אם לא ילך בנו עם כי אולי הנער לא יהיה זריז בבקשתם בו . אם ימצאם לעצמו ימכר' ולא יודיע זה לאדוניו והנה הלך שם שאול ונזדרז מאד על בקשת האתונות עם שכבר בקשם בכל המקומות שזכר בזה הספור ובא לנביא לשאול לו באלהים על זה : החמישי הוא להודיע שלימות מעשר שאול במה שאמר פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו כי כן היה הענין כפי מה שסופר בזה הספור והנה יש לזה הכח מבוא בענין הנבואה : הששי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתחזק על בקשת קניניו האובדים יותר מן הראוי כי זה יביא לפעמים אל שיהיה הנזק יותר הרבה מן הסבה ואף אם תמצא האבדה כל שכן אם לא תמצא : השביעי הוא להודיע שראוי לנביא שתתכבד מהסבתו במי שירצה שתגיע לו בעניניו הנבואה ולזה ספר שהיה המנהג לתת דבר מה לנביא בשאלם ממנו דבר הנבואה ולהורות שכן היה המנהג אמר הנה נלך ומה נביא לאיש האלהים ואמר לו נערו הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים והוא מבואר שהוא לא היה לוקח אלו המתנות לבקשת התועלות כי לא היה זה ממנהגו כמו שנתבאר במה שאמר את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי כל שכן כמו אלו המתנות הקטנות שלא היו ראויות לתת לקטן האנשים כל שכן למי שהיה מושל על ישראל : השמיני הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה שומע לעצה הטובה אף על פי שיהיה היועץ שפל וקטן ממנו ולזה ספר ששמע שאול לנערו במה שיועץ לו שילכו לאיש האלהים ויגיד להם את בואם : התשיעי הוא להודיע שראוי למי שירצה לדבר עם איש מה שיחקור תחלה אנה ימצאהו כדי שיתיישר לבא אליו בזריזות כי אולי אם לא יחקור בזה תהיה דרכו לבטלה ולזה ספר שחקר שאול ונערו עם הנערות היוצאות לשאב מים אם היה הנביא שם קודם שרצו להכנס לעיר : העשירי הוא להודיע לאשר יחקרו ממנו דבר מה שלא יקצר מהיישיר בו השואל גם במה שלא שאל שהוא צריך לשאול עליו לפי מה שנר' מהיותו ולזה ספר שכאשר שאל שאול לשמואל אי זה בית הרואה לא הודיעהו זה כי כבר ידע שכונתו היתה לדבר עמו ולזה הוצרך להודיע לו שהוא הרואה כי זאת היתה תכלית כונת שאול בזאת השאלה ולזאת הסבה גם כן ספר שהנערות הנה לא הספיק להם שהשיבו על מה ששאלו להם היש שם הרואה אבל רצו להיישירם על זה איך יתכן שימצאוהו בקלות יותר ולזה נתנו לו עצה שימהר בטרם יעלה הבמתי לאכל כדי שלא יתעכבו מלדבר עמו עד אח' האוכל והודיעהו עם זה שאם ימהרו ימצאוהו ברמה ואם לא יוכלו למהר כל כך הנה ימצאוהו שם ביום ההוא שבא שם שאול וזה כי כבר גלה השי"ת אוזן שמואל ביום הקודם לו שכבר ישלח לו למחר איש מארץ בנימן וימשחהו לנגיד על ישראל ולזה ידמה שבא שמואל ביום ההוא : האחד עשר הוא להודיע עוצם מעלת שמואל בנבואה עד שכבר באה לו הנבואה בהקיץ ולזה ספר

מצודת דוד

עבודת גלולים כי ההליכה ההיא היא ההליכה אחרי התוהו וכו' שאין בהם ממש : (כב) כי לא יטוש ה' . נתן טעם למה לא ייראו ממה שעשו ואמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול שלא יחולל : כי הואיל . ר"ל כבר נשמע אשר רצה בכם להיות לו לעם סגולה ואם יטוש אתכם אף כשתטיבו דרככם מהיום ומהלאה יאמרו אז מבלי יכולת עזבם : (כג) גם אנכי . ר"ל כמו שהמקום יכפר העון הזה כן גם אנכי אמחול על עלבוני כי חלילה לי מחטוא לה' להיות אכזרי מלמחול ולחדול מלהתפלל בעדכם כי באמת אתפלל . כאשר אמרתם אף אלמד אתכם בדרך הטובה : (כד) אך יראו וכו' . כי אז תועיל תפלתי : אשר הגדיל עמכם . אשר הגדיל חסדו עמכם למחול העון הזה : (כה) גם אתם וכו' . ר"ל לא תועיל תפלתי

מצודת ציון

הוא דבר שאין בו ממש כמו וההבל היהם תוהו (ישעיה מ) : יועילו . מל' תועלת : (כב) יטוש . יעזוב : הואיל . רצה כמו ויואל משה (שמות ב) : (כג) חלילה . חולין וגנאי : והוריתי . אלמד כמו יורה דעה (ישעיה כח) : (כה) תספו . ענין כליון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח) ויתר

יג א בֶּן־שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ וּשְׁתֵּי שָׁנִים מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיִּבְחַר־לוֹ שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מִיִּשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ עִם־שָׁאוּל אַלְפַּיִם בְּמִכְמָשׂ וּבְהַר בֵּית־אֵל וְאֶלֶף הָיוּ עִם־יוֹנָתָן בְּגִבְעַת בִּנְיָמִין וְיֶתֶר הָעָם שִׁלַּח אִישׁ לְאֹהָלָיו׃ ג וַיַּךְ יוֹנָתָן אֵת נְצִיב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר בְּגֶבַע וַיִּשְׁמְעוּ פְּלִשְׁתִּים וְשָׁאוּל תָּקַע בַּשּׁוֹפָר בְּכָל־הָאָרֶץ לֵאמֹר יִשְׁמְעוּ הָעִבְרִים׃ ד וְכָל־יִשְׂרָאֵל שָׁמְעוּ לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל אֶת־נְצִיב פְּלִשְׁתִּים וְגַם־נִבְאַשׁ

תשתיצון: א כבר שנא דלית ביה חובין בן שאול כד מלך ותרתין שנין מלך על ישראל: ב ובחר ליה שאול תלתא אלפין מישראל והוו עם שאול תרין אלפין במכמש ובטור בית אל ואלפא הוו עם יונתן בגבעתא דבית בנימן ושאר עמא שלח גבר לקירווהי: ג ומחא יונתן ית אסטרטגי פלשתאי די בגבעתא ושמעו פלשתאי ושאול תקע בשופרא בכל ארעא למימר ישמעון יהודאי: ד וכל ישראל שמעו למימר מחא שאול ית אסטרטגי פלשתאי ואף אתגרי

תולדות אהרן בן שנה שאול. יומא כב עקרים פ' כו:

רשי

(א) בן שנה שאול במלכו. אמרו רבותינו ז"ל כבן שנה שלא טעם טעם חטא ויש לפתור בן שנה שאול במלכו בשנה ראשונה שהומלך בה והוא מלך שתי שנים על ישראל ובשנה ראשונה מיד ויבחר לו שאול שלשת אלפים: (ג) את נציב פלשתים. סרדיוט שהיה להם על ישראל והשיבוהו בגבעת בנימן: ישמעו העברים. שמרדנו בפלשתים וישמרו מהם: (ד) וגם נבאש ישראל. נבאש ריחם בפלשתים לשון שנאה

רדק

יוכיח אותם הוא יהיה וענש עליהם: (ב) בן שנה שאול במלכו. פי' אז כשהיו הדברים האלה כשדבר שמואל בחידוש המלוכה שנה היה לו מתחלת מלכותו ושתי שנים מלך אחר כן או בין הכל לא מלך אלא שתי שנים כדברי בעל סדר עולם וי"ת בן שנה כבר שנה דלית ביה חובין כן שאול כד מלך וכן פירשו רז"ל ועוד בדרש כי כשמלך נמחלו עונותיו עד אותו היום ואמרו שלשה נמחלו להם עונותיהם חתן חכם ונשיא נשיא מניין דכתיב בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא מה תינוק בן יומו נקי מעון כך היה שאול במלכו נקי מעונותיו ביום שמלך: (ב) ויבחר לו שאול. בעודנו בגלגל והיו שם כל ישראל בחדוש המלוכה בחר לו מהם שלשת אלפים שיהיו עמו במכמש אלפים ועם יהונתן אלף ויתר העם שלח ובמסרה מן ריש ספרא עד נפש יהונתן איתקרי יונתן בר מן ב' יהונתן ויאמר יהונתן אל הנער ויאמר יהונתן הנה ומן נפש יהונתן עד סופו יהונתן: (ג) את נציב פלשתים. כבר פירשתיו ויונתן הרגו כדי למרוד בפלשתים: אשר בגבע. גבע אינו גבעת בנימן כי שני מקומות היו וכן כתוב בספר יהושע: ושאול תקע. צוה לתקוע בכל הארץ כמו ויבן שלמה את הבית כי שאול לא יוצא מהגלגל: ישמעו העברים. כדי שישמעו וישמרו מפלשתים ועוד שיבאו למלחמה כי ידע כי כאשר ישמעו פלשתים שנהרג נציבם יאספו להלחם עם ישראל: (ד) הכה שאול. כן חשבו השומעים כי שאול הכהו או צוה יהונתן להכותו: נבאש. נתעב כמו שמתעב האדם הדבר המבאיש

רלבג

ספר שכאשר ראה שמואל את שאול ענהו ה' הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצור בעמי: השנים עשר הוא להודיע אמתות הנבואה כי בהאמנתה יתקיימו הפנות התוריות ולזה זכר שכבר הגידן לו שמואל תכף את דבר האתונות כאשר היה לפי מה שספר אחר זה והגיד לו את דבר המלוכה כאשר היה גם כן: השלשה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מן השררה ולזה זכר ששאול הרחיק שיהיה מלך מצד שפלות שבטו ומשפחתו וגם כשהפילו הגורל על זה היה נחבא לברוח מן השררה ולזאת הסבה גם כן לא ספר שאול לדודו את דבר המלוכה כי לא היה רוצה להתפאר בזה: הארבעה עשר הוא להודיע שראוי לתת כבוד לאנשים לפי המעלה שהם עתידים להיות בה אע"פ שאינה בידם עתה ולזה ספר מה שחלק שמואל לשאול מהכבוד לתת לו מנה יפה ולשומו בראש הקרואים עם שכבר עשה ליסד בלב שאול כי ימלוך על ישראל ולזאת הסבה ג"כ נתן לו האותות שזכר שבאו לו כלם לפי מה שבא בזה הספור ובמה שזכר באלו האותות נתבאר שהנבואה תגיע לנביא גם בהודעת הדברים אשר ייחסום האנשים אל הקרי והזדמן כמו שביארנו בשני מספר מלחמות ה': החמשה עשר הוא להודיע כי מה' כל משפט הגורל ולזה ספר שכבר נפל הגורל על שאול למלך כמו שאמר שמואל מצד הנבואה: הששה עשר שראוי לאנשים לתת כבוד למלך ולברכו ולזה ספר שכבר אמר כל העם יחי המלך והלכו עמו החיל אשר נגע אלהים בלבם: השבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לשלם שיתפעל ממה שיאמרו האנשים כנגדו כל שכן שיתפעל אם לא יכבדוהו אבל ראוי שיסבול זה ולזה ספר ששאול היה כמחריש על הבזיונות שבזוהו הרשעים ההם ועל מה שלא הביאו לו מנחה עם שזה גם כן היה ראוי לו מפני היותו עתה בתחלת המלוכה ואולי במעט סבה יסירוה ממנו: השמנה עשר הוא להודיע שכאשר נתמנה איש לשררה יצטרך בעבורה לרבוי ההוצאה ראוי לאשר תחתיו שיביאו לו מנחה כחזקת היד בדרך שיוכל להתנהג בכבוד לפי השררה ההיא ולא ימנעהו מזה מיעוט קניניו ולזה ספר באלו הרשעים שלא הביאו לשאול מנחה להורות שכבר היה ראוי להם להביא לו מנחה כדי שיוכל להתנהג בכבוד כמנהג המלך ולזאת הסבה לא היה מתנהג עדיין שאול כמנהג המלך מצורף לזה מה שהיה מתכונתו להיות בורח מן השררה ולזה ספר אחר זה שכבר היה שאול בא אחרי הבקר מן השדה: התשעה עשר הוא להודיע שאין ראוי להתנהג במדת האכזריות הלא תראה כי נחש העמוני לולי אכזריותו היה מושל על יושבי יביש גלעד שלא היה רוצה לכרות ברית עמהם כי אם בנקור להם כל עין ימין ומסבת אכזריותו אל שנפל עמו ביד ישראל והכו בהם מכה רבה: העשרים הוא להודיע שראוי שתהיה לשלם מדת הגבור' במקומות הראויים להציל לנרדפים שהם מעמו ולזה ספר הפעלות שאול על ענין נחש העמוני ואע"פ שלא היה ישראל נוהג בו עדיין כמנהג המלך וגם הוא לא היה נוהג בעצמו מנהג המלך: העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי למהר על המתת האנשים אבל ראוי להשמר מזה כפי יכולת ולזה ספר שלא הסכים שאול שימותו האנשים ההם אשר בזוהו: העשרים ושנים הוא שראוי למלך שיהיה באופן שייראו ממנו האנשים ולפי שלא נתחדש על בחירי' שאול דבר יביא בלב האנשים שהוא כמו בריאה חדשה ולזה לא היה דומה להם למלך וגם הוא לא היה נוהג כמנהג המלך והנה סבר שמואל לחדש המלוכה לפני ה' בגלגל ולזבוח שם על זה זבחי שלמים לפני ה' ליתב בלבב שהוא כמו בריאה חדשה ויביא זה אל שייראו ממנו כראוי ולזה ידמה שאמרי' חנה ויתן עוז למלכו כי עד שנתן לו השם יתעלה עת בענין מלחמת בני עמון לא היה במדרגת מלך: העשרים ושלשה הוא להודיע שהשם יתעלה מקים דבר עבדו ולזה שמע לשמואל לתת קולות ומטר כשבקש זה ממנו להראות לישראל מה שהיה מן החטאה בבקשת זאת שאין סריה רק להרע כמו שאין תועלות בקולו' ומטר בימי קציר חטים רק להשחי': העשרים וארבעה להודיע שמי שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא שנאמר וגם אנכי חלילה לי מחטוא לה' וגו' וכן הענין בכל טוב שהיה אפשר שייטיב אדם לחבירו ולזה אמר והורתי אתכם בדרך הטובה והישרה. תם: (ט) בן שנה שאול במלכו וגו'. הנה יש מן הזרוי' מאד בזה הפסוק לשתי סבות האחת היא שלא יתכן שנאמר לפי הפשט שיהיה שאול בן שנה לבד במלכו והשנית שהוא רחוק שנאמר שלא מלך שאול כי אם שתי שנים עם רוב הדברים שעשה מצורף לזה שכבר עמד זמן מעת המשחו קודם החזיקו במלוכה. והנכון בעיני לפי הפשט שיהיה הרצון בזה שכבר עבר שנה אחת לשאול מעת המשחו עד העת שמלך שחדשו המלוכה בגלגל והוא כשמלך השתי שנים על ישראל וספר כי בחר לו שלשת אלפי' מישראל היותר גבורים שבהם והיו עם שאול אלפים ואלף עם יונתן ויתר העם שלח איש לאהליו כד' שלא יכביד על ישראל: (ג) והנה היו ישראל אז תחת יד פלשתים עד שכבר שמו פלשתים

פי' רבי' ישעיה

(א) בן שנה שאול במלכו. בשנה ראשונה שמלך בחר לו שלשת אלפים איש: ושתי שנים מלך. אפשר לומר כן והכתיב וילחם סביב בכל אויביו. במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע ואימתי עשה כל המלחמות האלה ואימתי רדף אחרי דוד ובלבד בארץ פלשתים עשה דוד שנה וארבעה חדשים הלכך יש לפרש ששתי שנים עד שנמשח דוד שמשעה שנמשח דוד כאלו בטלה מלכותו ומה שמלך לאחר כן מלכותא בלא תגא הוא: (ג) את נציב פלשתים. ממונים ששמו עליהם פלשתים לגבות המס כי היו משועבדים תחתיהם:

מצודת ציון

יג (ב) ויתר העם. מותר העם: (ג) נציב. ממונה העומד על ישראל לגבות המס: (ד) ויצעקו. ענין אסיפה הבאש

מצודת דוד

והמלך לא יושיעכם ואתם לא תעזרוהו וכולכם תספו: יג (א) בן שנה. ר"ל כשנמלך כלתה שנה מזמן משיחתו או מוסב למקרא שלאחריו לומר בשנה הראשונה בחר לו שלשת אלפים וכו': (ב) ויהיו עם שאול. להיות נכונים לשמשו בעת הצורך: במכמש וכו'. מהם ישבו במכמש ומהם בהר בית אל: (ג) ישמעו העברים. ר"ל בכדי שישאלו מה זה קול השופר וידעו ע"י להיות נשמרים מן הפלשתים: (ד) הכה שאול. אף שיונתן הכהו יחשב לשאול כי הוא המלך וכל דבר יקרא על שמו: ונבאש ישראל

יִשְׂרָאֵל בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּצָּעֲקוּ הָעָם ג'
אַחֲרֵי שָׁאוּל הַגִּלְגָּל׃
ה וּפְלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ ׀ לְהִלָּחֵם עִם־
יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רֶכֶב וְשֵׁשֶׁת
אֲלָפִים פָּרָשִׁים וְעָם כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־ ג' קמצין
שְׂפַת־הַיָּם לָרֹב וַיַּעֲלוּ וַיַּחֲנוּ בְמִכְמָשׂ
קִדְמַת בֵּית־אָוֶן׃ ו וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל
רָאוּ כִּי צַר־לוֹ כִּי נִגַּשׂ הָעָם וַיִּתְחַבְּאוּ ל'
הָעָם בַּמְּעָרוֹת וּבַחֲוָחִים וּבַסְּלָעִים ל'
וּבַצְּרִחִים וּבַבֹּרוֹת׃ ז וְעִבְרִים עָבְרוּ ל'. ל'
אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶרֶץ גָּד וְגִלְעָד וְשָׁאוּל
עוֹדֶנּוּ בַגִּלְגָּל וְכָל־הָעָם חָרְדוּ אַחֲרָיו׃
ח וַיִּיחֶל ׀ שִׁבְעַת יָמִים לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר ויוחל ק'
שְׁמוּאֵל וְלֹא־בָא שְׁמוּאֵל הַגִּלְגָּל ג'
וַיָּפֶץ הָעָם מֵעָלָיו׃ ט וַיֹּאמֶר שָׁאוּל ג'
הַגִּשׁוּ אֵלַי הָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיַּעַל ל' חס'
הָעֹלָה׃ י וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְהַעֲלוֹת הָעֹלָה
וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל בָּא וַיֵּצֵא שָׁאוּל
לִקְרָאתוֹ לְבָרְכוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל מֶה ל'
עָשִׂיתָ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כִּי־רָאִיתִי כִּי־ ל'
נָפַץ הָעָם מֵעָלַי וְאַתָּה לֹא־בָאתָ
לְמוֹעֵד הַיָּמִים וּפְלִשְׁתִּים נֶאֱסָפִים ו' רפין. ג'
מִכְמָשׂ׃ יב וָאֹמַר עַתָּה יֵרְדוּ פְלִשְׁתִּים ס'
אֵלַי הַגִּלְגָּל וּפְנֵי יְהוָה לֹא חִלִּיתִי י״ו. כ'
וָאֶתְאַפַּק וָאַעֲלֶה הָעֹלָה׃ ג, פת'

ישראל בפלשתאי ואתכנישו עמא בתר שאול לגלגלא: ה ופלשתאי אתכנישו לאגחא קרבא בישראל תלתין אלפין רתיכין ושתא אלפין פרשין ועמא כחלא דעל כיף ימא לסגי וסליקו ושרו במכמש מדנח בית און: ו ואנש ישראל חזו ארי עקת להון ארי אידחק עמא ואטמרו עמא במערתא ובמצדתא ובשקיפי כיפיא ובמערת טינרא ובגבעיא: ז ויהודאי עברו ית ירדנא לארע גד וגלעד ושאול עד כען בגלגלא וכל עמא אתכנישו בתרוהי: ח ואוריך שבעא יומין לזמנא דאמר ליה שמואל ולא אתא שמואל לגלגלא ואיתבדר עמא מעילוהי: ט ואמר שאול קריבו לותי עלתא ונכסת קודשיא ואסיק עלתא: י והוה כשיציותיה לאסקא עלתא והא שמואל אתא ונפק שאול לקדמותיה למשאל בשלמיה: יא ואמר שמואל מה עבדתא ואמר שאול ארי חזיתי ארי אתבדר עמא מעילוי ואת לא אתיתא לזמן יומין ופלשתאי אתכנשו למכמש: יב ואמרית כען יחתון פלשתאי לותי לגלגלא וקדם יי לא צליתי ואתחסנית ואסקית

רש״י

שנאה: אחרי שאול הגלגל. הוא שאמר לו שמואל וירדת לפני הגלגל (שמואל א׳ י׳ ח׳): (ה) קדמת בית און. במזרח בית און: (ו) ובחוחים. מקום קבוצת חוחים שפניי בלע״ז: ובצרחים. פלייסי״ן בלע״ז: ובבורות. גומות: (ז) עברו את הירדן ארץ גד. לברוח מפני פלשתים שהפלשתים היו בארץ כנען בעבר הירדן ימה: חרדו אחריו. מהרו ללכת אחריו: (ח) ויוחל. המתין: למועד אשר שמואל. הרי זה מקרא חסר תיבה אחת למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל ודוגמא לו ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול (שמואל ב׳ ב׳ ד׳) היה לו לכתוב לבן שאול אף כאן אשר לשמואל שאמר לו ז׳ ימים תוחל עד בואי אליך: (ט) הגישו אלי העולה. זר מותר להקריב בבמה: (יא) מה עשית. הלא אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות העולה אני אעלה אותה ולא אתה: למועד הימים. בתחלת היום: (יב) ואתאפק. נתחזקתי על רצוני שהיה לבי אומר להמתין לך על כרחי העמדתי את לבי.

רלבג

פלשתי׳ נציב בגבע בנימן למשול והכהו יהונתן ונודע לפלשתים והיו משתדלים לקחת נקמה מזה ושאול תקע בשופר בכל הארץ להשמיע לעברי׳ זה הענין למען יקחו עצה להמלט מידי פלשתים או להלחם עמהם: (ד) והנה נאספו העם על זה הענין אל שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף אליו ומיראתם נתחבאו קצת ישראל במערות ובמה שידמה להם וקצתם ברחו מעבר לירדן. ועוד היה שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף עליו: (ח) והנה הוחיל שאול שבעת ימים למועד אשר הגביל לו שמואל באמרו אליו וירדת לפני הגלגל והנה אנכי יורד אליך להעלות עולות לזבוח זבח שלמים שבעת ימים תוחל עד בואי אליך. וכאשר הגיע היום השביעי וראו העם כי לא

רדק

המכאים: אחרי שאול הגלגל. כי שם היה עדיין מזמן חדוש המלוכה: (ו) כי נגש העם. נדחק בעבור שבא להם הדבר פתאום: ובחוחים. במצודות כמו שת״י ובמצדתא: ובצריחים. במקומות הגבוהים כמו ויבואו אל צריח: (ז) ועברים עברו. מקצתם התחבאו ומקצתם עברו את הירדן וברחו שם והשאר חרדו אחרי שאול. וחרדו ענינו התנועעו כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו. ואמר ארץ גד וגלעד ולא זכר ארץ ראובן אולי הם הקרובים לירדן: (ח) וייחל. כן כתיב וקרי ויוחל והכתיב כמו ויחל עוד שבעת ימים והקרי ויוחל מבניין הפעיל והענין אחד: למועד אשר שמואל. חסר ור״ל למועד אשר אמר שמואל וכן ת״י לזמנא דאמר ליה שמואל: ויפץ העם מעליו. פועל עומד וכן ויפץ העם בכל ארץ מצרים: הגישו אלי העולה. כי שמואל אמר לו שהוא יבא אליו שם לסוף שבעת ימים להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים ואמר לו שבעת ימים תוחל עד בואי אליך וכאשר ראה שאול כי לא בא ביום השביעי בבקר להעלות העולה וכבר הכין העולה והשלמים כמו שאמר לו שמואל אמר שאול שיגישו אליו העולה והשלמים כי הוא יעלה אותם וחטא בזה כי היה לו להוחיל כל היום עד הערב כי הוא בזמנו בא בו ביום כמו שנאמר ויהי ככלותו אבל בהקריבו קרבן והוא זר לא חטא בזה כי היתר הבמות היה אז וזר מקריב בבמת יחיד: לברכו. לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו וכת״י למשאל בשלמיה: (יא) מה עשית. ידע בדרך נבואה כי העלה העולה: (יב) לא חליתי. ע״י העולות היתה תפלתם ברוב: ואתאפק. התחזקתי ועברתי על רצוני ועל מצותך כי כל לשון התאפקות לחזק לבו לעבור על רצונו:

נסכלת

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ו) כי נגש העם. פירוש כי עם ישראל היה נגש ונדחק מרוב עם פלשתים: (ח) למועד אשר שמואל. מקרא קצר הוא ופתרונו למועד אשר נתן שמואל והוא מה שאמר לו בתחלת מלכותו. וירדת לפני הגלגל שמאז צוהו על דבר זה · (יא) ויאמר שמואל מה עשית. פירוש אני אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות העולה. אני אעלה אותה ולא אתה: ואתה לא באתה למועד הימים. שאחרתה הרבה סברתי שלא תבא היום: (יב) ואתאפק. פירוש על רצוני שהיה לבי נושא ונותן אם אקריב העולה או אמתין ונתחזקתי והעליתי.

ועם ג׳ קמצין בקריאה וסי׳ כחול אשר על שפת הים. ועם לא יבין ילבט. ואם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם: ולא בא ג׳ וסי׳ וייחל שבעת ימים למועד. ולא בא בפי בשר פגול. ולא בא עליהם:

מצודת דוד

ישראל. נמאס ישראל בעיני פלשתים כדרך שממאסין בדבר הנבאש: ויצעקו. נאספו אחרי שאול ללכת הגלגל: (ה) קדמת. למזרחה של בית און: (ו) כי נגש העם. נלחצו מפלשתים: ויתחבאו. החביאו את עצמן: (ז) ועברים עברו. אמר בלשון הנופל על הלשון והוא מדרך צחות ור״ל קצתם מישראל עברו הירדן וברחו לארץ גד וגלעד. עודנו בגלגל. ולא ירד עדיין לקראת המלחמה: וכל העם. אשר לא נתחבאו ולא ברחו חרדו ללכת אחריו למלחמה: (ח) ויוחל. המתין שבעת ימים מעת בואו אל הגלגל: למועד אשר שמואל. כמו למועד אשר אמר שמואל ר״ל להזמן שקבע לו שמואל מאז משחו למלך כמ״ש למעלה: ויפץ העם. נתפזרו והלכו ממנו: (י) לברכו. לתת לו שלום כן ת״י: (יא) מה עשית. כי הלא אמרתי לך שתוחיל עד בואי ואני אעלה העולה: למועד הימים. לזמן הימים שקבעת: (יב) עתה ירדו. הואיל ונאספו בודאי ירדו ובע״כ אלחם עמהם עד לא חליתי פני ה׳ בעת הבאת הקרבן: ואתאפק. לזה התחזקתי לעבור על רצוני ולבל המתן

עוד

מצודת ציון

הבאה בצעקת המאסף: (ו) צר. מלשון צרה: נגש. נדחק ונלחץ כמו נגש והוא נענה (ישעיה נג): ובחוחים. בין הקוצים כמו כשושנה בין החוחים (ש״ה ב): ובצריחים. מגדלים גבוהים וכן צריח בית אל (שופטים ט): (ז) עודנו. מלשון עוד: חרדו. מהרו בחרדה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו (לקמן ט״ז): ויוחל. ענין המתנה כמו ויחל עוד (בראשית ח): (יב) חליתי. התפללתי כמו ויחל משה (שמות לב): ואתאפק. ואתחזק כמו ולא יכול יוסף להתאפק (בראשית מ״ה)

נסכלת

יג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל נִסְכָּלְתָּ לֹא שָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר צִוָּךְ כִּי עַתָּה הֵכִין יְהוָה אֶת־מַמְלַכְתְּךָ אֶל־יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם׃ יד וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא־תָקוּם בִּקֵּשׁ יְהוָה לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ וַיְצַוֵּהוּ יְהוָה לְנָגִיד עַל־עַמּוֹ כִּי לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת אֲשֶׁר־צִוְּךָ יְהוָה׃

טו וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיַּעַל מִן־הַגִּלְגָּל גִּבְעַת בִּנְיָמִן וַיִּפְקֹד שָׁאוּל אֶת־הָעָם הַנִּמְצְאִים עִמּוֹ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ׃ טז וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּנוֹ וְהָעָם הַנִּמְצָא עִמָּם יֹשְׁבִים בְּגֶבַע בִּנְיָמִן וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בְמִכְמָשׂ׃ יז וַיֵּצֵא הַמַּשְׁחִית מִמַּחֲנֵה פְלִשְׁתִּים שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים הָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה אֶל־דֶּרֶךְ עָפְרָה אֶל־אֶרֶץ שׁוּעָל׃ יח וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ בֵּית חֹרוֹן וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ הַגְּבוּל הַנִּשְׁקָף עַל־גֵּי הַצְּבֹעִים הַמִּדְבָּרָה׃ יט וְחָרָשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכֹל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי־אָמַר פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב אוֹ

ב' חד קמץ וחד פתח. ג'
ל' וכל אס"ף דכו'
ב' ולא ימס
ס
ב' כשמן
ב'
ב' בפסוק
ל
י"ג
אמרו ק'

עֲלָתָא׃ יג וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל טְפֵישְׁתָּא לָא נְטַרְתָּא יָת תַּפְקֵידְתָּא מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ דְּפַקְדָךְ אֲרֵי כְעַן אַתְקֵין יְיָ יָת מַלְכוּתָךְ עַל יִשְׂרָאֵל עַד עָלְמָא׃ יד וּכְעַן מַלְכוּתָךְ לָא תִתְקַיַּם אַתְקֵין יְיָ קֳדָמוֹהִי גְּבַר עָבֵיד רְעוּתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמֵּיהּ אֲרֵי לָא נְטַרְתָּא יָת דְּפַקְדָךְ יְיָ׃ טו וְקָם שְׁמוּאֵל וּסְלֵיק מִן גִּלְגָּלָא לְגִבְעֲתָא דְבִנְיָמִן וּמְנָא שָׁאוּל יָת עַמָּא דְאִשְׁתְּכַחוּ עִמֵּיהּ כְּשִׁית מְאָה גַּבְרָא׃ טז וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעַמָּא דְאִשְׁתְּכַח עִמְּהוֹן יָתְבִין בְּגִבְעֲתָא דְבֵית בִּנְיָמִן וּפְלִשְׁתָּאֵי שְׁרוֹ בְמִכְמָשׂ׃ יז וּנְפַק מְחַבְּלָא מִמַּשְׁרִיתָא פְלִשְׁתָּאֵי תְּלָתָא מַשְׁרְיָן מַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח עָפְרָה לְאַרְעָא דָרוֹמָא׃ יח וּמַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח בֵּית חוֹרוֹן וּמַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח תְּחוּמָא דְּמִסְתַּכֵּי לְחֵילַת אַפְעַיָּא לְמַדְבְּרָא׃ יט וְאוּמָן עָבֵיד זֵין לָא מִשְׁתְּכַח בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֲמַרוּ פְלִשְׁתָּאֵי דִלְמָא יַעְבְּדוּן יְהוּדָאִין סַיְפִין אוֹ רוּמְחִין׃

וחרש לא ימצא חד מן ז' פסו' אית בהון ט"ו מלין ז' מהכא ומציעתא כתיב וקרי וסי' ומי ישמע לכם לדבר הזה. ושהרתים מכל עונם. וחמשה ועשרים דיחזקאל. ממתים ידך יי' ממתים. ויחי איוב אחרי זאת. ועשה למבצרי מעוזים. וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמרו פלשתים:

תולדות אהרן ועתה ממלכתך. עקרים שם: איש כלבבו. עקידה שער לד:

רשי

לבי ואעלה העולה: (יג) כי עתה. לפני עשותך זאת: הכין ה' את ממלכתך עד עולם. שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו: (יד) ועתה ממלכתך לא תקום. שכן אמר משה בתורה לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים וגו' (דברים י"ז כ') הא אם סר לא יאריך ימים ואם תאמר לא על מצות נביא נאמר אלא על מצות התור' הרי כבר נאמר ולשמור את כל דברי התורה הזאת ואחר כך לבלתי רום לבבו ולבלתי סור מן המצוה אפילו ממצות נביא: (טו) הנמצאים עמו. כי העם נפוצו מעליו ואלו נשתיירו: (יח) גי הצבועים. שמצויין בו הצבועים הוא ששנינו ר' מאיר אומר אף הצבוע ותרגם יונתן אפעיא וכן פירשו רבותינו ז"ל צבוע זה אפעה מין שרץ רע ומזיק: (יט) וחרש לא ימצא. לא היה מצוי בתחלת מלכות שאול כי הפלשתים המושלים בישראל העבירו כל חרשי ברזל מישראל פן יעשו כלי זיין להלחם

רדק

(יג) נסכלת. כי כבר ראית מה שאמרתי לך ולישראל הכל מתקיים ועתה כי לא האמנת שתבא בזמני כפרת בי ובנבואתי ולא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך על ידי שאני אמרתי לך ולישראל בשמו ולא תמרו את פי ה' והנה אתה מרית את פיו כי מה שאני אומר פיו ודברו הוא ואני אמרתי לך שתוחל לי להעלות העולות וכאשר לא עשית כן ופחדת כדבריך הנה מרית את פי ה' וסלקת בטחונו מלבך כי חשבת שלא תושע אתה וישראל אם תוחיל עוד: אל ישראל. כמו על ישראל וכן וימליכוהו אל הגלעד: (יד) בקש ה' לו איש כלבבו. ברוח נבואה אמר לו זה אבל לא ידע שמואל עדיין מי הוא: (טו) ויקם שמואל. ושאול עמו וכאשר היה בגבע בנימן ופקד העם הנמצאים עמו לא היו עמו אלא כשש מאות איש כי נפץ העם מעליו: (יז) ויצא המשחית. בני חיל הגבורים אוחזי חרבות ורמחים בידם כי הם המשחיתים: אל ארץ שועל. ת"י לארעא דרומא, כמו שתרגם בארץ שועלים גם כן בארעא דרומא: (יח) על גי הצבעים. כתרגו' לחילת אפעיא וכן בדברי רז"ל ר' מאיר אומר אף הצבוע ואמרו צבוע זה אפה וסי' אפה אפעה כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון. ונקרא האפעה צבוע לפי שעשוי בגווני' ובמיני הצבעים: (יט) וחרש לא ימצא. יש לתמוה איך לא היו חרשי ברזל בישראל רבים ויש לפרש לפי שפלשתים משלו בישראל שנים רבות כי אף בימי שמשון מושיע ישראל אמרו הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ואעפ"י שבימי שמואל נכנעו פלשתים ושבו הערים אשר לקחו פלשתים מישראל לישראל אעפ"י כן מעת אשר זקן שמואל תחת ממשלתם היו והיו להם נציבים בארץ ישראל אף בימי שמואל

כמו

רלבג

לא בא שמואל נפוצו מעל שאו' מרוב פחדם ויראתם וידמה כי שאול להגיע אליו הנטאה העלה העולה והשלמים כאשר ראה כי לא בא שמואל ולא די שלא הועיל אבל נמנעה גם כן נבואת שמואל להודיע אותו מה יעשה ואיך יתנהג בענין זאת המלחמה לפי שהכר עבר על מצות הש"י במה שצוהו על ידי שמואל נביאו שיוחיל שבעת ימים עד באו אליו אך לא חטא במה שהעלה העולות והשלמים והוא זר כי אז היה מותר לזר להקריב בבמת יחיד כמו שנתבאר בסוף זבחים: (יג) והנה גינהו שמואל על אשר לא שמר מצות השם אשר צוהו על יד נביאו שמואל ואמר לו שזה העון יהיה סבה שלא תקו' מלכותו ותנתן המלוכה לאיש אחר וזה האיש שנתנה לו המלוכה הוא דוד לפי מה שהתבאר אחר זה. וכבר יספק מספק ויאמר איך יתכן שיאמר שמואל לשאול כי עתה הכין ה' את ממלכתך על ישראל עד עולם וכבר התבאר מברכו' יעקב לבניו כי המלוכה תהיה לשבט יהודה ואם היתה המלוכה לשאול עד עולם לא יתכן שיתקיים הייעוד הזה שייעד יעקב. והנה התר זה הספק איננו ממה שיקשה לפי מה שנאמר וזה כי אמרנו עד עולם יתכן שיובן עד זמן רחב כמאמר חנה וישב שם עד עולם שהרצון בו כמו נ' שנה וכן מ"ש בתורה ועבדו לעולם הרצון בו עולמו של יובל כמו שבארנו שם ולפי זה הענין היה הרצון בזה המאמר כי הש"י הכין ממלכת שאול באופן שתתקיים זמן רחב לולי זה המרי שמנע ממנו הטוב ולא נתקיים המלוכה לו כ"א זמן מועט: (טו) ויקם שמואל וגו'. ולא זכר שקם שאול עמו לפי שהוא מבואר כי לא בא שאול בגלגל כ"א בעבור שמואל שייעד לו שיבא אליו שם להודיע לו מה יעשה. והנה ספר שכל העם הנמצא עם שאול ויונתן בנו היו בגבע בנימן לא היו כ"א שש מאות איש כי השאר הלכו להם מרוב הפחד. והנה חנו פלשתים במכמש במקום שהיה שם שאול בתחלה ועשו להם שלשה ראשים להשחית ארץ ישראל כי היו עם רב מאד כמו שקדם: (יט) והנה זכר כי בכל ארץ ישראל לא היה נמצא חרש ברזל או יהיה זה כן לפי מה שאחשוב כי למיעוט המצא הברזל בארץ ישראל

כמו

פי' רבי ישעיה

(יח) על גי הצבועים. תרגם יונתן לחילת אפעיא. פי' נחשים היו נמצאים כדאמר הוא צבוע הוא אפעה:

מצודת ציון

(יג) נסכלת. מלשון סכלות וטפשות: (יז) ראשים. חלקים: (יח) הנשקף. ענין הבטה כמו בעד החלון נשקפה (שופטים ה): גי. עמק: הצבועים. בה היו צבועים ואחז"ל שהוא אפעה והוא בעל גוונים מתחלפים כמנין ימות החמה ולזה קרוי צבוע: (יט) וחרש. אומן ברזל: ללטוש

מצודת דוד

עוד ואעלה העולה לחלות את פני ה' בעת העלותי עד לא ירדו פלשתים: (יג) נסכלת. עשית סכלות במה שלא המתנת כל היום עד בואי: את מצות ה'. כי דבר ה' היה ולא מאלי אמרתי: כי עתה. אם משמר היית מצות ה' אז עתה בזה הזמן היה ה' מכין מלכותך עד עולם: (יד) ועתה. הואיל ולא שמרת לא תתקיים ממלכתך: בקש ה' לו. בעשותך זאת בקש ה' לו איש העושה כלבבו ושומר מצותיו: ויצוהו ה'. גזר עליו שהוא יהיה לנגיד: (טו) ויקם שמואל. ושאול היה נמשך אחריו: הנמצאים עמו. מאותן שלא נפוצו מעליו: (טז) יושבים. היו מתעכבים בגבע: (יז) המשחית. הם אנשי חרב מלומדי מלחמה המשחיתים בעם: (יח) הנשקף. גבול ההוא היה נראה להעומד על גי הצבועים: המדברה. מוסב על הדרך לומר שהדרך יפנה המדברה: (יט) פן יעשו וכו'. ולזה לא הניחו להיות בהם חרש

בכל

חֲנִית׃ כ וַיֵּרְדוּ כָל־יִשְׂרָאֵל הַפְּלִשְׁתִּים לִלְטוֹשׁ אִישׁ אֶת־מַחֲרַשְׁתּוֹ וְאֶת־אֵתוֹ כ׳ מ״ל. ג׳
וְאֶת־קַרְדֻּמּוֹ וְאֵת מַחֲרֵשָׁתוֹ׃ כא וְהָיְתָה ג׳
הַפְּצִירָה פִים לַמַּחֲרֵשֹׁת וְלָאֵתִים ג. ג. ג׳
וְלִשְׁלֹשׁ קִלְּשׁוֹן וּלְהַקַּרְדֻּמִּים וּלְהַצִּיב כ׳ חס׳. ג׳
הַדָּרְבָן׃ כב וְהָיָה בְּיוֹם מִלְחֶמֶת וְלֹא ג׳
נִמְצָא חֶרֶב וַחֲנִית בְּיַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר
אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־יוֹנָתָן וַתִּמָּצֵא
לְשָׁאוּל וּלְיוֹנָתָן בְּנוֹ׃ כג וַיֵּצֵא מַצַּב
פְּלִשְׁתִּים אֶל־מַעֲבַר מִכְמָשׁ׃

כ וּנְחַתוּ כָל יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי לְחָרָפָא גְבַר יָת פְּרָשֵׁיהּ וְיָת סִיכַת פַּדָנֵיהּ וְיָת כּוּלְבֵיהּ וְיָת עוּשְׁפֵיהּ׃ כא וַהֲוֵי לְהוֹן שׁוֹפִינָא לְחָרָפָא בֵיהּ פְּגִמַת כָּל מָאן דְבַרְזֶל לְעוּשְׁפַיָא וּלְסִיכַת פַּדְנַיָא וּלְמַצְלַת קַצְרַיָא דִי לָהּ תְּלַת שִׁנִין וּלְכוּלְבַיָא וּלְאַנְצָבָא זָקַת׃ כב וַהֲוָה בְּיוֹמָא דִקְרָבָא וְלָא אִשְׁתְּכַח חַרְבָּא וּמוּרְנִיתָא בְּיַד כָּל עַמָּא דְעִם שָׁאוּל וְעִם יוֹנָתָן וּמִשְׁתְּכַחָא לְשָׁאוּל וּלְיוֹנָתָן בְּרֵיהּ׃ כג וּנְפַק אִסְטְרָטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי לְמְגִיזַת מִכְמָשׁ׃

רשי

והלחם: (כ) וירדו כל ישראל הפלשתים. וכשהיו ישראל צריכין לחרשי ברזל ללטוש פיתים וקרדומות ומחרישות היו זקוקים לירד אל ארץ פלשתים: מחרשתו. סו"ק בלעז: אתו. קולטר"א בלעז: קרדומו. בשגו"ר בלעז. מחרשתו. פיסויירי"א בלע"ז: (כא) והיתה הפצירה פים למחרשות. והיתה להם לאותם שהיה להם טורח לרדת אל הפלשתים ללטוש. היתה הפצירי' פים לימ"א בלע"ז שיש לה הפצר פיות כלומר פיות וחידודים הרבה, היתה להם לחדד המחרשות והאתים: ולשלש קלשון. מזלג עשוי כמין עתר שקורין פורק"א ולו שלש שינים. ולהציב הדרבן. לחדדו בראש לנועצו ולהציבו בתוך המרדע: (כב) ותמצא לשאול. על ידי נס: (כג) מצב פלשתים. דרך אנשי נצב לעשות מהם מצב ומשחית הם הפוסטים ורצים אחר השלל אל העיר שקורין אנגרי"ל בלע"ז: מצב. הם נציבים לשמור שלא יצאו מן העיר משחיתים בהם: אל מעבר מכמש. הפלשתים היו חונים במכמש ומכמש בהר וישראל בעיר ששמה גבע.. וגבע היתה בראש ההר ושני הרים

רדק

כמו שכתוב ובעת מעלם והיתה ידם תקיפה עליהם הורידו פלשתים כל חרשי ברזל מן העברים לארץ פלשתים ולא השאירו בארץ ישראל חרש ברזל אף לתקן כלי אומנות וכלי חרישה כי אמרו פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בנו מנהג כל ישראל בימים ההם לרדת ארץ פלשתים לתקן כלי אומנות וכלי חרישה ואפשר כי היו בא"י חרבות ורמחים וחניתות מאותם אשר נעשו קודם הזמן ההוא אבל מעטים היו ובמלחמה הזאת לא נמצא חרב וחנית ביד העם מאות אשר נשארו עם שאול וביד האלף אשר עם יהונתן כמו שאמר אשר את שאול ואת יהונתן ובלתי כלי זיין לא יתכן להם אבל היו בידם קשתות ומקלי יד וקלעים ורוב הגבורים ואנשי חיל באותו הזמן בחצים ובאבנים היתה מלחמתם כמו שנאמר בספור גבורי דוד מימינים ומשמאילים באבנים ובקשת ונאמר במלחמת מואב ויסובו הקלעים ויכוה ונאמר בדוד וקלעו בידו ואעפ"י כן חסרון גדול היה אצלם שלא היו נמצאים אצלם חרבות וחניתות והיה הספור הנה כי לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם כי אם ביד שאול ויהונתן להודיע כי לא בחרב ובחנית יושיע ה' ולה' לבדו התשועה כי ישראל היו בלא חרב וחנית ולא היו אלא אלף ושש מאות איש ופלשתים היו שלשים אלף רכב ושש אלפים פרשים ועם כחול הים והיתה תשועה גדולה ביום ההוא עד כי נסו פלשתים מפני ישראל והכום ישראל מכה גדולה: כי אמר. כן כתיב וקרי אמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: (כ) וירדו כל ישראל פלשתים. פי' ארץ פלשתים ות"י לארע פלשתאי: ללטוש. לחדד: מחרשתו. הוא כלי ברזל שחורשין בו וי"ת פרשיה וכן תרגם במלמד הבקר בפרשיה דתורא: אתו. הוא הכלי שחופרין בו וי"ת סיכת פדניה ר"ל יתד השוורים והוא יתד ברזל אולי היה להם יתד שמכניסין בעול לחבר שני השוורים יחד לפיכך תרגם פדניה כי פדנא דתורי המכר בגמרא פירושו צמד בקר וכן תרגם צמד בקר פדן דתורי וגם אות הכלי צריך לחדדו בראשו הא' ושמעתי כי בלשון ישמעאל קורין למחרישה סכה: קרדומו. הוא הכלי שחוטבין בו העצים ות"י כולבי ובבראשית רבה ונבלה שם שפתם משפתם אעשה נבלה הוה אמר חד לחבריה אייתי לי כולב חד ומייתי ליה מגרופי הוה מחי לי ופצע מוחיה וי"מ כולב נבת כי כן נקרא בלשון ערבי כולא"ב ויש שקורין התרגום כולבי בכ"ף גם האחרונה וכן נמצא במקצת הנוסחאות: מחרשתו. כלי אומנות מן חרש עצים חרש אבן וי"ת עושפיא וכן תרגם למחרשות לעושפיא ובמשנת מסכת כלים קרדום שנטל עשפו טמא מפני בית בקועו נטל בקועו טמא מפני עשפו נשבר מקופו טהור נראה מדעת המתרגם כי גם מחרשתו הוא כלי המחרישה שחורשים בו שעושין הגדודים בארץ והוא החרישה ותרגם עושפיא לפי שהוא דומה לצד האחד של הקורדום כי לקורדום שני פיות האחד חד והאחד רחב והרחב בוקעים בו עצים ברוב והוא הנקרא במשנה בית בקועו והצד החד שלו בו בוקעים גם כן לפעמים והוא הנקרא במשנה עושפו והוא דומה למחרישה בחדודו לפיכך אמרו במשנת מסכת ביצה אין מבקיעין לא בקרדום ולא במגל ואמרו בגמרא לא בקרדום לא שנו אלא בנקבת שלו והוא הצד החרב שבוקעין בו ברוב לפיכך אין מבקעין בו בי"ט שנראה כמלאכת חול אבל בזכרות שלו מותר והוא הצד החד שלו לפי שאין דרך לבקוע בו ברוב ופירוש מקופו המכר במשנה הוא נקב הקרדום שנכנסת בו יד הקרדום ופי' כמו נקב המחט שנקרא קופא: (כא) הפצירה פים. שתי מילות ופי' פצירה רבה מלשון ויפצר בו שהוא רבוי דברים ותחנונים ופירוש פים פיות ר"ל רבת פיות כלומר שיש לה חדודים הרבה והוא הנקרא בלשון התרגום שופינא ובלע"ז לימ"א ומחדדין בה כל כלי ברזל ואומר כי בפצירת הפים היו מחדדים כליהם מי שלא היה לו פנאי לרדת בארץ פלשתים ללטוש הכלי: ולשלש קלשון. הוא כלי ברזל יש לו שינים ומסלקין בו הזבל והתבן ושם הכלי קלשון ובאמ' לשלש קלשון כאילו אמר קלשון שלש השיני' וקורין לו בלע"ז פורק"א וי"ת מגילת קרנ"א די לה תלת שנין וקרא הוא תרגום כוכב ור"ל כי אותו הכלי הוא שיש לו שינים ומותחין בו הכובסין הבגדים אחר כביסתן: ולהקרדמים. נכתבה בו ה"א הידיעה עם למ"ד השמוש כמשפטו שלא כמנהג כי אם מעטים נמצאים כמוהו כמו להגדוד הבא אליו להעם הזה והדומים להם: ולהציב הדרבן. כולו קמץ לבן נפתלי ולבן אשר הבי"ת בפתח והדלי"ת בשניהם מעמדה בגעיא ופי' הדרבן הוא מחט המלמד כי העץ נקרא מלמד והמחט שתחוב בתוכו שדוקר בו הבקר נקרא דרבן כמו שאמרו במשנה מלמד שבלע את הדרבן ופי' להציב לסדרו בראשו ולהעמידו בתוך המלמד וי"ת ולאנצבא זקת: (כב) והיה ביום מלחמת. מוכרת כמו משמרת כי יבא זה המשקל סמוך ומוכרת ופי' והיה כן היה בכל יום שהיו עורכים מלחמה אלה עם אלה לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אלא ביד שאול וליהונתן ועל הדרך הזה ת"י והוה ביומא דקרבא לא משתכח חרבא. ובדרש מהו ותמצא לשאול ויהונתן אף בידם לא היה אלא שהמלאך המציאה להם: (כג) ויצא מצב פלשתי'. פי' שרי החיל ות"י אסטרטיג. וכן תרגם נציב נציבים ופירושו שרים ובבראשית רבה ויבדל אלהים

רלבג

כמו שהוא מפני רבים היום לא היו בישראל חרשי ברזל ולזה היו צריכים לרדת אל הפלשתים לתקן להם כלי החרישה ועבודת האדמה ולא הניחו הפלשתים שישב בישראל חרש פלשתי ליראתם שמא יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בהם כי הפלשתים היו עדיין מושלים בישראל ממשלה וזה היה סבה שביום המלחמה לא נמצא חרב וחנית לאחד מן הנערים שהיו את שאול ויהונתן בנו ונמצא

פי׳ רבי׳ ישעיה

(כא) והיתה הפצירה פים היא לימ"א בלע"ז. ובעבור שהיא עשויה פיות הרבה נקרא פצירה פים. הפצר פיות כמו רוב פיות או מפני שדוחקין אותה על כלי כרוכה ושוחקין אותה קורא אותה פצירה לשון ויפצר בם מאד ופים על שם פיות הרבה שבה באותה היו מתקנין כל כליהם. ולשלש קלשון. היא רחת ברזל שיש בה שלש שנים: ולהקרדומים. הה"א יתירה כלומר מי שלא היה רוצה לטרוח לירד אל הפלשתים לתקן כליהם היו מתקנים אותה במורה על ידי הפציר פים:

מצודת דוד

ברזל: (כ) וירדו. ר"ל ומאז כשהיו צריכים ללטוש דבר מה היו יורדים אל ארץ פלשתים ללטוש שם אצל החרש: (כא) והיתה וכו'. ר"ל ומי שלא רצה לרדת לפלשתים היה לוטש בעצמו את המחרשות וכו' עם הכלי הקרויה פצירה פים העשויה בהרבה פיות וחריצים ונוח ללטוש בה: (כב) והיה ביום מלחמת בעת שנלחמו עם פלשתים לא נמצא חרב. כי לא היה בישראל חרש ברזל לעשותם: ותמצא. אבל לשאול וליונתן להם לבדם נמצא חרב וחנית: (כג) אל מעבר מכמש. מהעבר מזה

מצדת ציון

(כ) ללטוש. לחדד כמו לוטש כל חורש (בראשית ד): מחרשתו. כלי המחרישה: אתו. שם כלי עשוי לחפור בו כמו וכתתו חרבותם לאתים (ישעיה ב) ובדרז"ל קרויה מרא (ערכין טז): קרדומו. גרזן כמו את הקרדומות (שופטים ט): מחרשתו. כלי אומנות כמו חרש עצים (ישעיה מד): (כא) הפצירה. ענין רבוי כמו ויפצר בם (בראשית יט) שהוא מרבית דברי פתוי: פים. פיות ור"ל חריצים וחדודים: מחרשות. הם כלי אומנות: ולשלש קלשון. שם כלי ברזל עשוי לסלק בה הזבל והוא בעלת שלש שנים וכאלו אמר קלשון בעלת שלש: ולהציב הדרבן. ר"ל לחדד הדרבן להציבו ביושר בתוך מלמד הבקר והוא המקל במלמד בו הבקר לחרישה והמחט שבראשו קרוי דרבן וכן דברי חכמים כדרבונות (קהלת י"ב): (כג) מצב. ת"י אסטרטיג וכ"כ תרגם על נציב פלשתים והוא ענין פקודות ושלטנות

רדק

אלהים בין האור ובין החשך ר׳ יוחנן וריש לקיש משל למלך שהיו לו שני אסטרטיגין א׳ שליט ביום וא׳ בלילה ויצא זה המצב כי כלם חנו במכמש ונפרד זה המצב ממחנה פלשתים ובא לו אל מעבר אחר ממכמש להתקרב אל הגבעה אשר היו שם שאול ויהונתן : (ב) כשש מאות איש . הלא אמר זה ויפקוד שאול את העם הנמצאים עמו כשש מאות איש אם כן למה חזר ואמר עוד אלא להודיע כי לא נוספו בהם עוד ואף על פי שהיה להם להלחם עם הפלשתים אשר חנו שם כנגדם להלחם הוסיפם האל : (ג) אחי אי כבוד . לפי שנזכר אי כבוד ולא נזכר אחיטוב לפיכך אמר אחי אי כבוד או בעבור שנקרא שמו כן על גלות הארון והיה אביו אז עם הארון במחנה ונכשלו ישראל בעון הכהנים ובעונם אבל במלחמה הזאת שהיה אחיה נושא אפוד והיה טוב לפני ה׳ היה הדבר נהפך והיתה תשועה גדולה בישראל : כהן ה׳ בשלה . על עלי אמר שהיה כהן ה׳ בשילה ואחיה זה היה שם במחנה עם ארון האלהים נושא אפוד והוא כלל החושן והאורים והתומים כי בהם שאלו הגישה ארון האלהים נקרבה הלום אל האלהים ולפיכך היה ספור זה הנה להודיע כי עדיין לא חלה קללת עלי שהרי מבני בניו היה נושא אפוד כי לא חלה הקללה ההיא עד שהוקם צדוק כהן גדול כמו שפירשתי : והעם לא ידע . פי׳ העם אשר עם יהונתן כי מן הנראה כי שני ראשים היו ישראל למלחמה הזאת האחד שאול עם העם אשר עמדו עמו ויונתן נפרד עם נושא כליו מן העם אשר אתו בלא דעת׳ לפיכך אמר והעם לא ידע כי אילו ידע היו הולכים עמו : (ד) ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה . כן היה שמם לא נודע אלינו ענין השמות אלא ת״י בוצץ משרועיתא מקום חלקלק מדברי רז״ל בשרעתא דנהרא ותרגומו מחלקלקות באשלה במשרעא בקבלה ותרגם סנה מדרוכיתא פי׳ מקום דרוך : (ה) מצוק מצפון . מעמד מצד צפון כנגד הפלשתים שהיו במכמש והאחד מצד דרום כנגד ישראל שהיה בגבע

תרגום

א וַהֲוָה יוֹמָא וַאֲמַר יוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל לְעוּלֵימָא נָטֵיל זַיְנֵיהּ אִיתָא וְנֶעְבַּר לְאִסְטְרַטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי דִּמֵעִבְרָא דֵיכִי וְלַאֲבוּהִי לָא חַוִּי׃ ב וְשָׁאוּל יָתֵיב בְּסְיָפֵי גִבְעֲתָא בְּשִׁפּוּלֵי רִמּוֹן דִּי בְמִגְרוֹן וְעַמָּא דְעִמֵּיהּ כְּשִׁית מְאָה גַּבְרָא׃ ג וַאֲחִיָּה בַּר אֲחִיטוּב אֲחוּהִי דְאִיכָבוֹד בַּר פִּנְחָס בַּר עֵלִי כָּהֵין מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּשִׁלֹה לָבֵישׁ אֵיפוֹדָא וְעַמָּא לָא יְדַע אֲרֵי אֲזַל יוֹנָתָן׃ ד וּבֵין מְגִזָּתָא דִּבְעָא יוֹנָתָן לְמֶעְבַּר עַל אִסְטְרַטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי שִׁנָּא דְכֵיפָא מֵעִבְרָא מִכָּא וְשִׁנָּא דְכֵיפָא מֵעִבְרָא מִכָּא וְשׁוּם חֲדָא מְשַׁרְוְעִיתָא וְשׁוּם חֲדָא מְדָרוֹכִיתָא׃ ה שִׁנָּא חֲדָא מִסְתַּכְיָא מִצִּפּוּנָא לָקֳבֵל מִכְמָשׁ וַחֲדָא מִדָּרוֹמָא לָקֳבֵיל גִּבְעֲתָא׃ ו וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְעוּלֵימָא נָטֵיל זַיְנֵיהּ אִיתָא וְנֶעְבַּר לְאִסְטְרַטִיג עַרְלַיָּא הָאִלֵּין מָאִים יַעְבֵּיד יְיָ לָנָא נִיסָא אֲרֵי לֵית קֳדָם יְיָ מְעַצּוֹר לְמִפְרַק בְּסַגִּיאֵי אוֹ בִזְעִירֵי׃ ז וַאֲמַר לֵיהּ נָטֵיל זַיְנֵיהּ עֲבֵד כָּל דִּי בְלִבָּךְ אִתְפְּנֵי לָךְ הָא אֲנָא עִמָּךְ כִּרְעוּתָךְ׃ ח וַאֲמַר יְהוֹנָתָן הָא אֲנַחְנָא עָבְרִין לְוַת גַּבְרַיָּא וְנִתְגְּלֵי לְהוֹן׃

שמואל א יד

יד א וַיְהִ֣י הַיּ֗וֹם וַיֹּ֨אמֶר יוֹנָתָ֤ן
בֶּן־שָׁאוּל֙ אֶל־הַנַּ֙עַר֙ נֹשֵׂ֣א כֵלָ֔יו לְכָה֙
וְנַעְבְּרָ֗ה אֶל־מַצַּ֣ב פְּלִשְׁתִּ֔ים אֲשֶׁ֖ר
מֵעֵ֣בֶר הַלָּ֑ז וּלְאָבִ֖יו לֹ֥א הִגִּֽיד׃ ג׳
ב וְשָׁא֗וּל יוֹשֵׁב֙ בִּקְצֵ֣ה הַגִּבְעָ֔ה תַּ֥חַת
הָֽרִמּ֖וֹן אֲשֶׁ֣ר בְּמִגְר֑וֹן וְהָעָם֙ אֲשֶׁ֣ר עִמּ֔וֹ ל׳ י״ג וכל ד״ס דכו׳
כְּשֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת אִֽישׁ׃ ג וַאֲחִיָּ֣ה בֶן־
אֲחִ֡טוּב אֲחִ֡י אִיכָב֩וֹד בֶּן־פִּֽינְחָ֨ס בֶּן־ ד׳ וחס׳
עֵלִ֜י כֹּהֵ֧ן יְהוָ֛ה בְּשִׁלֹ֖ה נֹשֵׂ֣א אֵפ֑וֹד ג׳ וחס׳
וְהָעָם֙ לֹ֣א יָדַ֔ע כִּ֥י הָלַ֖ךְ יוֹנָתָֽן׃ ד וּבֵ֣ין
הַֽמַּעְבְּר֗וֹת אֲשֶׁ֨ר בִּקֵּ֤שׁ יוֹנָתָן֙ לַעֲבֹר֙
עַל־מַצַּ֣ב פְּלִשְׁתִּ֔ים שֵׁן־הַסֶּ֤לַע ל׳
מֵהָעֵ֙בֶר֙ מִזֶּ֔ה וְשֵׁן־הַסֶּ֥לַע מֵהָעֵ֖בֶר מִזֶּ֑ה
וְשֵׁ֤ם הָֽאֶחָד֙ בּוֹצֵ֔ץ וְשֵׁ֥ם הָאֶחָ֖ד סֶנֶּֽה׃ ג׳ל׳ ומ״ל ז׳ פסו׳ ושם שם
ה הַשֵּׁ֧ן הָאֶחָ֛ד מָצ֥וּק מִצָּפ֖וֹן מ֣וּל מִכְמָ֑שׂ ל׳ וחד כל אית ה מצוק
וְהָאֶחָ֥ד מִנֶּ֖גֶב מ֥וּל גָּֽבַע׃ ד׳
ו וַיֹּ֨אמֶר יְהוֹנָתָ֜ן אֶל־הַנַּ֣עַר ׀ נֹשֵׂ֣א כֵלָ֗יו
לְכָ֤ה וְנַֽעְבְּרָה֙ אֶל־מַצַּב֙ הָעֲרֵלִ֣ים
הָאֵ֔לֶּה אוּלַ֖י יַעֲשֶׂ֣ה יְהוָ֣ה לָ֑נוּ כִּ֣י אֵ֤ין
לַֽיהוָה֙ מַעְצ֔וֹר לְהוֹשִׁ֥יעַ בְּרַ֖ב א֥וֹ ל׳ ומ״ל
בִמְעָֽט׃ ז וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ נֹשֵׂ֣א כֵלָ֔יו עֲשֵׂ֕ה כ׳ א׳ קמץ ז וא׳ פתח
כָּל־אֲשֶׁ֥ר בִּלְבָבֶ֖ךָ נְטֵ֣ה לָ֑ךְ הִנְנִ֥י עִמְּךָ֖
כִּלְבָבֶֽךָ׃ ח וַיֹּ֙אמֶר֙ יְה֣וֹנָתָ֔ן הִנֵּ֛ה אֲנַ֥חְנוּ כ׳ בטעם
עֹבְרִ֖ים אֶל־הָאֲנָשִׁ֑ים וְנִגְלִ֖ינוּ אֲלֵיהֶֽם׃ ל׳

רשי

הרים היו זה כנגד זה והגיא בינייהם כמו שאמור בענין ומצב פלשתים עם אל עבר מכמש שלצד גבע אל הגיא שביניהם : (א) מעבר הלז . כל הלז ולזה שבמקרא אינו לשון הזה אלא לשון דבר שכנגדו והוא מראהו באצבע ובלע״ז אינו ל׳ ניס״ש בלעז אלא לייל״ל בלעז : מעבר הלז . גי שני ההרים : (ב) בקצה הגבעה . בסוף הגבעה : (ג) נשא אפוד . אורים ותומים : (ד) ובין המעברות אשר בקש יהונתן לעבור . כן היה עשוי שן הסלע היה מהעבר הזה לבין המעברות מזה ושן הסלע לבין המעברות מזה . הגיא הוא קרוי בין המעברות והיה לו סלע מכאן וסלע מכאן זה בעברו מזה וזה בעברו מזה והגיא בין שני העברים אותו הגיא בקש יונתן לעבור : שן הסלע . שם שן האחד בוצץ ושם השני סנה : (ה) מצוק מצפון . משופע ועולה מצד צפון אל מכמש : מול גבע . שממנה יצא יהונתן

רלבג

ונמצא החרב והחנית לשאול וליהונתן לבדם : (א) וזה הספור כלו בא להורות כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה׳ הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו היו כנגד החיל הרב הזה ונתן השם תשועה גדולה בידו : (ג) כהן ה׳ בשלה . שב אל עלי לא אל אחיה כי כבר היה חרב משכן שילה ואולם אמרו נושא אפוד בד שב אל אחיה ורצון בזה לפי מקומו כי הוא היה כהן גדול : והעם לא ידע כי הלך יהונתן . אמנם אמר זה שאם ידעו היו הולכים עמו : (ו) לכו ונעברה אל מצב הערלים האלה . רמז מזה כי מפני פחיתותם והיותם נבדלים ראוי שיהיו יונתן ונושא כליו נעזרים בש״י לנצח אותן כי אין לשם יתעלה מעצור להושיע ברב או

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ה) מצוק מצפון . תרגם יונתן מסתכיא . כמו מצוקי ארץ היה נוטה גבהו מצפון :

תולדות אהרן ואחיו בן אחיטוב . בנב נט :

ולאביו ג׳ בקריאה וסי׳ ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים . כי אם לשארו הקרוב אליו . ולאביו לא הגיד . ושם האחד ו׳ פסוקים בקריאה ושם ושם וסי׳ נמסר בסוף סדר וישלח : ושם האחד ג׳ וסי׳ ושם האחד אליעזר . ושם האחד בוצץ . ושם האחד סנה ב׳ בפסוק : בל שמואל וכל נתינה דמלכים לך במ״ה לך וסי׳ ויאמר לה אלקנה אישה חנה . ויאמר לו נשא כליו . וידבר דוד ביהונתן טוב . ואבי ראה גם ראה וגם אשר לא שאלת נתתי לך :

מצודת ציון

אל מעבר . אל צד : יד (א) הלז . הזה כמו מה הציון הלז (מ״ב כג) : (ד) המעברות . מלשון עבר וצד : על מצב . אל מצב : שן הסלע . בולט היה כשן : (ה) מצוק . מוצק וכן ויציקו את הארון (ש״ב ט״ו) : מול . נגד : (ו) מעצור . ענין מניעה כמו עצרני ה׳ מלדת (בראשית ט״ז) : (ח) ונגלינו . מל׳

מצודת דוד

להתקרב אל הגבעה מקום שאול ויונתן : יד (א) נושא כליו . כלי מלחמתו : ונעברה . נתקרב אל המצב העומד בהעבר הפונה אלינו : (ב) אשר במגרון . שם מקום בקצה הגבעה : והעם . ר״ל העם אשר היו כשש מאות איש גם המה שמה ישבו עמו : (ג) אחי אי כבוד . אחיטוב היה אחי אי כבוד : כהן ה׳ בשלה . חוזר על עלי שהיה הכ״ג בהיות שם המשכן : נושא אפוד הוא כולל גם לחושן עם האורים ותומים ועל אחיה חוזר : (ד) ובין המעברות . כי פלשתים חנו במכמש בהר וישראל חנו למולם בגבעה והגי שביניהם קרוי בין המעברות שהוא בין מעבר וצד מחנה פלשתים ובין מעבר מחנה ישראל ואמר ובין המעברות ר״ל הגיא אשר בקש יונתן לעבור בו להתקרב למחנה פלשתים היה בו שן הסלע מעבר גבעה ושן הסלע מעבר וצד מכמש : (ה) מצוק מצפון . מקום מצבו היה מצפון הגיא מול מכמש : מנגב . מקום מצבו מנגב : (ו) ויאמר וכו׳ . היא האמירה הנאמר למעלה ולפי שהפסיק הענין נאמר שוב כאמור נחזור לענין הראשון . אולי יעשה וכו׳ . קצר ולא אמר מה הדבר אשר יעשה ומאליו יובן שר״ל דבר הצריך והיא התשועה : ברב . הן ברב עם הן במעט כי הכל שוה אצלו : (ז) נטה לך . לעבור אליהם : הנני עמך מוכן אני ללכת עמך כרצונך : (ח) ונגלינו . נגלה א״ע אליהם ואז [illegible] : חמו

יהונתן : (ט) דמו. המתינו כמו שמש בגבעון דום (יהושע י' י"ב) וכן דום לה' (תהלים ל"ז ז') אם כה יאמרו דומו ונעלה אליכם שעתם מצלחת ולבם רם עליהם : (י) ואם כה יאמרו עלו עלינו. פחד הקב"ה בלבם ויראים לזוז ממקומם : (יב) ויענו. לשון הרמת קול : (יג) על ידיו ועל רגליו. כלומר בכל כח ומרוצה : (יד) כבחצי מענה צמד שדה. בתוך שיעור מדת קרקע מלא חצי מענה של מחרישת צמד בקר החורשת בשדה : מענה. הוא תלם המחרישה שקורין ריי"א בלע"ז וגבורה גדולה היא

בגבע ויונתן עבר בין שני הסלעים האלה וי"ת מצוק מסתכיא ותרגום מצפה סכותא : (ט) דמו עד הגיענו. המתינו וח"ש יהונתן לאות ולסימן אמר כמ"ש וזה לנו האות כי אם יאמרו עלו עלינו פיהם הכשילם כי אנחנו נעלה והם ירדו וזה אינו נחש האסור ואם היה אסור לא היה הקב"ה עוזרו בהליכה ההיא אבל הוא וכיוצא בו הוא קול דברי' ישמע אדם ויחזק לבו כי הם סי' ואות על המעשה ואל ישעה אותך מה שנמצא בדברי חז"ל אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש כי אינו אומר שיהיה אותו נחש אסור כמו שפירשוהו רבים כי הנה אלו המנחשים בחולדה ובעופות אינו כנחש אליעזר וכיונתן והוא היה אסור כמ"ש רז"ל לא תנחשו אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים והאומר פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו צבי הפסיקו עורב קורא לו שועל מימינו ונחש משמאלו אל תתחיל כי שחרית הוא ר"ח הוא מוצאי שבת הוא הנה אלו הדברים וכיוצא בהן שנהגו בהן בעלי הדיעות הרעות וקבעום חק ומנהג עליהם וחושבים כי הם המטיבים והמריעים זה הוא שאסרה התורה אבל אם ירצה אדם לעשות מעשה ויעשה דבר א' לאות וסי' למעשה ההוא כדי לחזק לבו ולעורר לבו לדבר ההוא זה הדבר מותר כי אילו היו עושים רע בדבר הזה אליעזר ויהונתן לא היה עונה אותן הב"ה כהוגן ומסייע את מעשיהם ועוזרם והנה רב בעל המאמר הזה שאמר כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויונתן אינו נחש הוא בעצמו היה עושה כנחש שלהם כמ"ש רב בדיק במברא ואמר רב הוה אזיל לבי רב נחמן חתניה ואמר אי מברא אתא לאפאי ימא סבא לגו וכן אמר שמואל הוה בדיק במברא ר' יוחנן בדיק בינוקא פי' שהיה אומר לתינוק אמור לי פסוקך שאתה קורא בו כשהיה רוצה להתחיל שום מעשה או דרך אבל המאמר ההוא שאמר רב כך פירושו כל נחש וסי' שהוא אינו עושה אותו סי' לעצמו מתחילה כמו שעשה אליעזר ויהונתן אינו נחש וסימן ואין לסמוך עליו או לחוש ממנו אם יבא מאליו לפיכך הקשה לו למה לא אכל מההיא סעודה מפני שהניחו כולם הבשר ויצאו לקראתו חשב זה לסי' כי הסעודה ההיא לא תהיה לברכה מפני שהניחוה ומה סימן ונחש היה לו בזה כיון שמתחלה לא שם לבו לזה והא אמר רב כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויהונתן אינו נחש ואין לסמוך עליו ואין לחוש ממנו א"כ רב למה חשב בזה הדבר ולפיכך אמרו רז"ל בית תינוק ואשה אעפ"י שאין נחש יש סימן כלומר אעפ"י שאינו נחש כנחש שסומכין עליו יש קצת סימן בדבר לשמח לבו ולחזקו אם יהיה לטוב ואם יהיה לרע יש לדאוג ממנו ולבקש רחמים ממנו מלפני הב"ה ופי' בית אם בנה בית חדש ויארע לו מאורע טוב או רע סמוך לחנוך הבית וכן אם יולד לו ילד או לקח אשה בזה הדרך ואמרו והוא דאתחזק תלתא זמני אז ראוי לסמוך עליו אעפ"י שבא מאליו ולא עשהו סימן בתחלה אבל הנחש שעשהו סימן מתחלה לא שאלו בו שלש פעמים אלא בפעם ראשונה לבד יש סימן וסמכו הג' פעמים על מ"ש יעקב אבינו יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו ואלה המקרים באו לו משנולד בנימן לפיכך חשש בדבר וכן אמר יוסף הצדיק הלא אתם ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני כלומר אדם כמוני יחשב סימן רע אם יאבד ממנו הגביע אשר הוא שותה בו לפיכך אמר הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש וכן נחשתי ויברכני ה' בגללך וכן והאנשי' ינחשו כל זה הוא לשון סימן ואות על הדבר לא נחש ולא קסם ואמרו רז"ל מכאן שמשתמשין בבת קול שנאמר ואזנך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו ואמרו קל גברא במתא וקל איתתא בדברא ומה נחזור אחרי ספורי הגמרא וסמכי הפסוקים והנה פ' מפורש נעשה כמעשה יונתן על פי הנבואה נאמר לגדעון ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך : אנשי המצבה. כמו מצב פלשתים

ט אִם־כֹּה יֹאמְרוּ אֵלֵינוּ דֹּמּוּ עַד־הַגִּיעֵנוּ אֲלֵיכֶם וְעָמַדְנוּ תַחְתֵּינוּ וְלֹא נַעֲלֶה אֲלֵיהֶם׃ י וְאִם־כֹּה יֹאמְרוּ עֲלוּ עָלֵינוּ וְעָלִינוּ כִּי־נְתָנָם יְהוָה בְּיָדֵנוּ וְזֶה־לָּנוּ הָאוֹת׃ יא וַיִּגָּלוּ שְׁנֵיהֶם אֶל־מַצַּב פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ פְלִשְׁתִּים הִנֵּה עִבְרִים יֹצְאִים מִן־הַחֹרִים אֲשֶׁר הִתְחַבְּאוּ־שָׁם׃ יב וַיַּעֲנוּ אַנְשֵׁי הַמַּצָּבָה אֶת־יוֹנָתָן ׀ וְאֶת־נֹשֵׂא כֵלָיו וַיֹּאמְרוּ עֲלוּ אֵלֵינוּ וְנוֹדִיעָה אֶתְכֶם דָּבָר * וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן אֶל־נֹשֵׂא כֵלָיו עֲלֵה אַחֲרַי כִּי־נְתָנָם יְהוָה בְּיַד יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעַל יוֹנָתָן עַל־יָדָיו וְעַל־רַגְלָיו וְנֹשֵׂא כֵלָיו אַחֲרָיו וַיִּפְּלוּ לִפְנֵי יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו מְמוֹתֵת אַחֲרָיו׃ יד וַתְּהִי הַמַּכָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר הִכָּה יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו כְּעֶשְׂרִים אִישׁ כְּבַחֲצִי מַעֲנָה צֶמֶד שָׂדֶה׃

ו׳ ר"פ בספ"ט ב׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ מסדות · ל׳ · ל׳ וכל קרית׳ המצבה · במקצת ס׳ יש פסקא בא"פ · ל׳ · ב׳ והנה כפת׳ · ל׳. ל׳

ט אִם כְּדֵין יֵימְרוּן לָנָא אוֹרִיכוּ עַד דְנִתְמְטֵי לְוַתְכוֹן וּנְקוּם בְּאַתְרָנָא וְלָא נִיסַק לְוַתְהוֹן׃ י וְאִם כְּדֵין יֵימְרוּן סְקוּ עֲלָנָא וְנִיסַק אֲרֵי מַסְרִינוּן יְיָ בִּידָנָא וְדֵין לָנָא אָתָא׃ יא וְאִתְגְלִיאוּ תַּרְוֵיהוֹן לְאִסְטַרְטְגֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַרוּ פְלִשְׁתָּאֵי הָא יְהוּדָאֵי נָפְקִין מִן חוֹרָאֵי דְאִטְמַרוּ תַמָן׃ יב וַאֲתִיבוּ אֱנָשֵׁי מַמִּרְתָּא יַת יוֹנָתָן וְיַת נָטֵל זַיְנֵיהּ וַאֲמַרוּ סְקוּ עֲלָנָא וּנְהוֹדַע יָתְכוֹן פִּתְגָמָא וַאֲמַר יוֹנָתָן לְנָטֵל זַיְנֵיהּ סַק בַּתְרַי אֲרֵי מַסְרִינוּן יְיָ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל׃ יג וּסְלִיק יוֹנָתָן עַל יְדוֹהִי וְעַל רִגְלוֹהִי וְנָטֵל זַיְנֵיהּ בַּתְרוֹהִי וּנְפָלוּ מִטְּעֲנִין קֳדָם יוֹנָתָן וְנָטֵל זַיְנֵיהּ מְמִית בַּתְרוֹהִי׃ יד וַהֲוַת מַחְתָא קַדְמֵיתָא דִּמְחָא יוֹנָתָן וְנָטֵל זַיְנֵיהּ כְּעַסְרִין גַּבְרָא כְּבֵית פַּלְגוּת מַהֲלַךְ פַּדַּן תּוֹרַיָא בְּחַקְלָא׃

ועלינו ב׳ וסימ׳ הננו ועלינו אל המקום ואם כה יאמרו עלו : ויגלו ב׳ וסימ׳ שניהם אל מצב פלשתים
מסדות תבל : ונשא ו׳ חס׳ בקריאה וסי׳ ויעל יונתן : על ידיו ב׳ בפסוק . ושל אחריו ותהי המכה הראשונה
ויפקדו והנה אין יונתן . ונשא הצנה הולך לפניו . וימת שאול ונשא כליו :

רלבג

במעט : (ט) אם כה יאמר אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו. ראוי שתדע כי העתידות יגלו בפנים שונים וכבר תהיה לפעמים הודעה חלושה מושפעת מהש"י בזה האופן החלום וילקח בה ראיה כמו שנאמר לגדעון שירד הוא ופורה נערו אל מחנה וישמעו מה ידברו כי בזה קצת הוראה מהדברים המתחדשים וזה מבואר אחר העיון ממה שזכרנו בשני מספר מלחמות השם ואין הנה מקום זאת החקירה. והנה אמרו דמו עד הגיענו אליכם לאות כי ההתחלה תהיה מפלשתים לרדוף אחרי ישראל ולזה יש להם ליראה שינצחו כי הרודף הוא המנצח על הרוב : (י) ואם כה יאמרו עלו עלינו. הנה זה לאות על שינצחום ישראל וירדפו אחריהם אחרי היותם מתחבאים מפחדת' כי בלי ספק לא יכנסו ישראל אחריהם אם לא יתברר להם שינצחום אחר היותם יראים מהם בזה האופן הנפלא : (יא) ויגלו שניהם אל מצב פלשתים. הם הראשים הגבורים שהיו בפני המחנה לצד ישראל : (יד) כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ט) דומו. כמו שמש בגבעון דום : (יד) כבחצי מענה צמד שדה הבריח כל המחנה כשיעור חצי תלם של צמד שדה ידוע להם כמה ארכו של תלם :

מצודת דוד

(ט) דומו. המתינו במקומכם עד נבוא אליכם : ועמדנו. אז נעמוד במקומנו ולא נעלה להלחם : (י) עלו עלינו. שהלשון הזה מורה שיהיה לנו עליה והתגברות : ועלינו. אז נעלה להלחם כי בודאי נתנם ה׳ בידנו ופיהם הכשילם לדבר כן : (יא) מן החורים. כי חשבו שהמה מן הנחבאים במערות : (יב) אנשי המצבה. אנשי המושל המצב : ונודיעה אתכם דבר. אמרו בדרך לעג והלצה כדרך שהבריות אומרים : (יג) על ידיו. על כי המקום היה משופע לזה החזיק עצמו בידיו : ויפלו. אנשי המצבה נפלו חללים ולא מתו עד כי נושא כליו השלים מיתתן : (יד) המכה הראשונה. כי לאח"ז כאשר רדפו ישראל אחריהם הוסיפו עוד להכות בהם : כבחצי מענה וכו׳. ר"ל עם שהעשרים האלו היו קרובים זה לזה כי עמדו בשיעור מרחק חצי מענה אשר יחרוש האדם בצמד בקר בהשדה עכ"ז לא עזרו אלו

מצודת ציון

גלוי : (ט) כה. כן : דומו. המתינו כמו שמש בגבעון דום (יהושע י׳) : הגיענו. מלשון הגעה : תחתינו. במקומינו : (יא) החורים. מל׳ חור ונקב : (יב) ויענו. ענין הרמה : (יד) מענה. הוא קו הישר שיחרוש החורש כשיעור הרצוי וחוזר וחורש אצלו כמדתו עד כלותו כל

רדק

פלשתים שפירשנו וי"ת אנשי מטרתא כלומר הנצבים סביב המחנה ששומרים המחנה: (יג) על ידיו ועל רגליו. אולי היתה המעלה קשה לעלות ברגליו לבד וסמך גם בידיו ונראה כי דרכו אליהם היה דרך הסלע ששמו בוצץ שת"י משרועית' והיה חלקלק לפיכך היה צריך לסמוך על ידיו ועל רגליו שלא ימעדו רגליו בדרך החלקלק וי"מ על ידיו ורגליו עד"מ כלומר בכל כחו עלה עליהם: ויפלו לפני יהונתן. היו נופלים לפניו ונושא כליו ממותת אחריו וכת"י ונפלו כד סעינין חרבא קדם יהונתן: (יד) כבחצי מענה צמד שדה. הוא שיעור מהלך צמד הבקר בחרשו ובכדי מקום שהיה חצי השיעור הזה הכה כעשרים איש וכת"י כבית פלגות מהלך פדן דתוריא בחקלא וכ"ף כבחצי כ"ף השיעור וכן כ"ף כעשרים איש: צמד שדה. ר"ל צמד בקר בשדה: (טו) המצב והמשחית. פירשנום לפיכך אמר גם המה כי הם אוחזי החרב והחנית: ותרגז הארץ. על דרך משל כלומר רגז מחנה פלשתים: ותהי לחרדת אלהים. כתרגומו והות לזיע מן קדם ה' כלומר כי מהאלהים באה להם החרדה כי הם לא היו רואים למה היו חרדים כי אין נלחם אתם כי אם יונתן ונושא כליו: (טז) הצופים לשאול. אשר לשאול: ההמון. המון מחנה פלשתים: וילך והלום. מן והלמה סיסרא פי' הלוך והשבר: (יז) פקדו נא. כמו פקדתי אתכם והוא ענין זכירה והשגחה על הדבר: (יח) הגישה ארון האלהים. ר"ל האפוד האורים והתומים שהיו עם ארון האלהים לשאול בהם על יהונתן: ובני ישראל. עם בני ישראל וכן ויוסף הי' במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכאשר ראה שאול כי ההמון אשר במחנה פלשתים הולך ומתמוגג אמר לכהן אסוף ידך כי אין פנאי עתה שלא ללכת למלחמה כי רואים אנחנו כי אלהים עמנו כי כל המון פלשתים מתמוגגים. ומה שאמר וילך הלוך ורב פירושו ורב להתמוגג ולהשבר והוא חסר וחסרונו ידוע מן הענין וכת"י והמונא די במשרית פלשתאי אזל מיזל וסגי תבריה ויתכן לפרש בלי חסרון ויהיה פירוש וההמון מענין מהומה ומשרשו ויהי בשקל ששון והראייה שאמר אשר במחנה פלשתים ואם היה פירושו כמו שאר המון די לו בזכרו וההמון כי ההמון הוא המחנה הרב וכן אמר למעלה והנה ההמון נמוג וילך ולא זכר מחנה ופי' אסוף ידך כמו ויאסוף רגליו כלומר שיאסוף ידיו אליו וימנע מפתח האורים והתומים ומלשאול בהם וי"ת אסוף ידך קרב איפודא ואם כפירושו ענייננו והלא כבר אמר הגישה ארון האלהים ומה טעם ויהי עוד דבר שאול אל הכהן וגו' ועוד מה טעם אסוף ידך היה לו לומר פתח ידך ועוד לא ספר הכתוב ששאל בהם אלא מיד ויזעק שאול וכל העם אולי היתה דעת המתרגם קרב אותו אל הארון והגיעהו: (כ) ויזעק. ויאסף כי אסיפת העם הוא על ידי זעקה: חרב איש ברעהו. מפני מהומת ה' רבה אשר היתה במחנה היו נבהלים ומהוממים והיו הפלשתים

טו וַהֲוַת זִיעָא בְּמַשְׁרִיתָא
בְּחַקְלָא וּבְכָל עַמָּא
אִסְטְרַטִיגָא וּמְחַבְּלָא זָעוּ
אַף אִינוּן וְזָעַת אַרְעָא וַהֲוַת
לְזִיעַ מִן קֳדָם יְיָ׃ טז וַחֲזוֹ
סַכּוּאַיָּא לְשָׁאוּל בְּגִבְעָתָא
דְבֵית בִּנְיָמִן וְהָא הֲמוֹן
מַשִׁירְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי אִתְּבַר
אָזֵיל תַּבְרֵיהּ וְסַגֵּי׃ יז וַאֲמַר
שָׁאוּל לְעַמָּא דְעִמֵּיהּ סְעַרוּ
כְעַן וַחֲזוֹ מַן שְׁנָא מִנַּנָא
וּמְנוֹ וְהָא לֵית יוֹנָתָן וְנָטֵל
זֵינֵיהּ׃ יח וַאֲמַר שָׁאוּל
לַאֲחִיָּה קָרֵיב אֲרוֹנָא דַיְיָ
אֲרֵי הֲוָה אֲרוֹנָא דַיְיָ בְּיוֹמָא
הַהוּא עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יט וַהֲוָה עַד דְמַלֵּיל שָׁאוּל
עִם כַּהֲנָא וְהַמוֹנָא
דִבְמַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי אָזֵיל
מֵיזַל וְסָגֵי וַאֲמַר שָׁאוּל
לְכַהֲנָא קָרֵיב אֵיפוֹדָא׃
כ וְאִתְכְּנִישׁ שָׁאוּל וְכָל
עַמָּא דְעִמֵּיהּ וַאֲתוֹ עַד
קְרָבָא וְהָא הֲוַת חַרְבָּא גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ שְׁגוֹשָׁא רַב

טו וַתְּהִי חֲרָדָה בַמַּחֲנֶה בַשָּׂדֶה
ג' וּבְכָל־הָעָם הַמַּצָּב וְהַמַּשְׁחִית
חָרְדוּ גַּם־הֵמָּה וַתִּרְגַּז הָאָרֶץ
ג' וַתְּהִי לְחֶרְדַּת אֱלֹהִים׃ טז וַיִּרְאוּ
הַצֹּפִים לְשָׁאוּל בְּגִבְעַת בִּנְיָמִן וְהִנֵּה
ג' הֶהָמוֹן נָמוֹג וַיֵּלֶךְ וַהֲלֹם׃
יז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ
ג' פִּקְדוּ־נָא וּרְאוּ מִי הָלַךְ מֵעִמָּנוּ
ג' וַיִּפְקְדוּ וְהִנֵּה אֵין יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו׃
יח וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַאֲחִיָּה הַגִּישָׁה אֲרוֹן
הָאֱלֹהִים כִּי־הָיָה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם
ע'ו. ג' הַהוּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט וַיְהִי עַד דִּבֶּר
שָׁאוּל אֶל־הַכֹּהֵן וְהֶהָמוֹן אֲשֶׁר
ה' קמץ פסקא בא"פ בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וָרָב ׀
וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַכֹּהֵן
ג'. ג' אֱסֹף יָדֶךָ׃ כ וַיִּזָּעֵק שָׁאוּל וְכָל־הָעָם
אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּבֹאוּ עַד־הַמִּלְחָמָה וְהִנֵּה
הָיְתָה חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ מְהוּמָה

תולדות אהרן (ויאמר שאול לאחיה. שקלים מט סוטה כג):

רשי

היא זו שהיו קרובים זה לזה ונכונים לעזור זה את זה: (טז) הצופים לשאול. הצופים אשר היו לשאול בגבעת בנימן צופים איסקאגייט"ש בלע"ז: והנה ההמון. של פלשתים נמוג ממקומו וילך וקרב הלום לצד ישראל: נמוג. כמו נד ונע: (יז) פקדו. לשון פקידה כמו ותפקדנו לבקרים (איוב ז' י"ח): (יח) הגישה ארון האלהים. אורים ותומים. כי היה ארון האלהים ביום ההוא. המקרא חסר תיבה אחת כי היה ארון האלהים שם ביום ההוא והסנגרים

רלבג

שדה. ר"ל שהכה יונתן ונושא כליו כעשרים איש בשיעור קטן מהארץ כי אם חצי שיעור הארץ שיחרשו צמד בקר מהשדה ביום אחד: (טו) ותהי חרדה במחנה וגו'. זה היה מהש"י על צד ההשגחה להביא עליהם החרדה הזאת הנפלאה באופן שתהיה חרב איש באחיו עם מה שראוי בתחלה שלא באו שם מישראל כי אם יונתן ונושא כליו: ותהי לחרדת אלהים. רצה לומר חרדה גדולה כטעם אש אלהים הררי אל או יהיה הרצון בו שהחרדה היתה מסובבת מהש"י: (יז) ויראו הצופים לשאול. ויתכן שמהעם אשר אתו שם קצתם במקום גבוה שיהיו צופים ומביטים מה יעשו פלשתים כי זה ממה שייעירם אם להציל נפשם אם לנצח פלשתים בראותם כי יש לאל ידם: והנה ההמון נמוג וילך והלם. ר"ל שהקול שהיה במחנה פלשתים הוא קול המוגים וההלומים לא קול המנצחים: (יח) ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים. ר"ל האורים והתומים שהיה בארון לשאל לו באלהים על דבר יונתן והחרדה הזאת אשר במחנה פלשתים אם ראוי שירדפו אחריהם אם יעמדו במקומם: כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל. ירצה לפי מה שאחשוב כי ביום שבאו בגלגל על זה הדבר היה בא שם ארון האלהים ובני ישראל ולזאת הסבה קרה כאשר נפץ העם מעל שאול שנשאר שם הכהן הגדול עם ארון האלהים וכאשר נסעו משם שמואל ושאול והעם אשר עם שאול ללכת הגבעה אשר בבנימן נעתק עמהם הכהן הגדול וארון האלהים והלכו בגבעה ואולם מקום ארון האלהים היה שם אז בנוב: (יט) וההמון אשר במחנה פלשתים. ר"ל קול ההמון הנזכר במחנה פלשתים שהוא קול הנשברים והמדוכאים היה הולך וחזק: אסוף ידך. ר"ל שיאסף ידיו אליו ולא יתעסק

סוד

פי' רבי' ישעיה

(טו) המצב והמשחית. המצב הוא קיבוץ החיילות. והמשחי' הם גבורי' המזומני' להלחם: (טז) והנה ההמון נמוג וילך והלם. היה הולכים וחוזרים לאחוריה' ומכי' זה את זה כמו והלמה סיסרא. וכן כתוב לפנים והנה היתה חרב איש ברעהו: (יח) כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל. תרגם יונתן עם בני ישראל. פי' היה עמהם במלחמה

מצודת ציון

כל השדה כמו האריכו למעניתם (תהלים קכ"ט): צמד. זוג: (טו) ותרגז. ענין רעדה: (טז) הצופים. העומדים במקום גבוה ומשם צופים למרחוק לראות מה נעשה במלחמה: ההמון. העם רב: נמוג. ענין המסה ור"ל מוכה ומנוגע: והלום. ענין הכאה כמו והלמה סיסרא (שופטים ה'): (יז) פקדו. ענין השגחה כמו זכרני ופקדני (ירמיה ט"ו): (יח) הגישה. הקריבה: ובני ישראל. הוי"ו היא במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א') ור"ל עם יוסף: (יט) אסוף. ענין הכנסה כמו ויאסוף רגליו (בראשית מ"ט): (כ) ויזעק. ענין אסיפה

מצודת דוד

אלו לאלו: (טו) המצב והמשחית. המושל ואנשי המשחית גם המה חרדו עם כי מדרכם להיות אמיצי לבב: ותרגז הארץ. אמר בלשון גוזמא והפלגה: ותהי לחרדת אלהים. המחנה היתה לחרדה גדולה כי כאשר ירצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אל כמו וענפיה ארזי אל (תהלים פ): (טז) הצופים לשאול. הצופים שהיו לשאול בגבעת בנימן: ההמון. של פלשתים המה נמוגים והולכים ומוכים בכל פעם יותר: (יז) פקדו. ראו בהשגחה: (יח) הגישה ארון האלהים. לשאול לפניו באורים ותומים אם נעלה עליהם: ובני ישראל. ר"ל הארון היה עם בני ישראל ובתוכם: (יט) עד דבר. בעוד שדבר אל הכהן לשאול באורים ותומים היה ההמון הולך ומתרבה בדבר המגיפה והמכה: אסוף ידך. הכנס ידך אל עצמך להמנע מלפתוח האורים

(כא) והעברים היו לפלשתים בעזרתם מתחת יראה מתמול שלשום והיום נהפכו גם המה עם חבריהם להיות בעזרת אחיהם : (כד) נגש ביום ההוא . היו אנים ונגושים להלחם בפלשתים : ויואל . לשון אלה : אשר יאכל לחם . כל מאכל במשמע כמו נשחית׳ עץ בלחמו (ירמיה י״א י״ט) : (כה) ויהי דבש . דבש קנים גדל בארץ ישראל : (כו) והנה הלך דבש . שהיה נוטף מן הקנים : ביערת

הפלשתים מכים איש את רעהו והיו חושבים להכות בישראל : (כג) והעברים. פי׳ אותן העברים אשר היו לפלשתים כאתמול שלשום שהיו גרים בארצם אשר עלו עמהם ועל כרחם להלחם בישראל והיו במחנה סביב כלומר שלא היו שם מדעתם לא היו שמים עצמם במחנ׳ אלא סביב מחוץ כדי למשוך ידיהם ולהיותם נשמטים מלהלחם בישראל אם יוכלו ועתה כשראו שישראל גלה היו גם המה עם ישראל אשר היו עם שאול ויונתן והכו בפלשתים גם המה ואם תאמר היאך לא חששו על בתיהם שהניחו בארץ פלשתים לפי שראו כי מהומת ה׳ היתה רבה בפלשתים עד שהיו מכים איש את רעהו בלא ידיעה ובלא הרגשה אמרו גם הם בנו לא ירגישו ולא ידעו והכו בהן : (כב) וידבקו גם המה . כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם כמו וידריכו ופי׳ וידבקו ענין השגה כמו וידבק אותו ובזה הלשון תרגומו ענין השגה ופירושו שרדפו אחריהם עד שהשיגום במלחמה והכו בהם גם הם : והמלחמה עברה את בית און . כתרגום ועבדי קרבא מטו עד בית און ופי׳ עברה כי מבית און והלאה עברה ברדפם אחרי פלשתים : (כד) נגש . נדחק וכן תרגומו אידחיק כלומר שהיו רעבים כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל עד הערב כדי שלא יפסיקו המלחמה : ויואל . וי״ו ויואל פירושה כמו וי״ו הן אתה קצפת ונחטא שפירושו וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן ויואל וכבר השביע שאול את העם לפיכך נגש : אשר יאכל לחם עד הערב . שום מאכל ר״ל כי לחם כולל כל מאכל כי אפי׳ הדבש לא היו טועמים מפני השבועה נראה כי על כל מאכל השביע׳ : (כה) וכל הארץ . עם הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה ר״ל כל בני המלחמה והנאספים אליהם ודרך רדפם אחרי פלשתים באו ביער בעלי היער עדת דבורים והדבש נוטף מהם על פני השדה וה״ר ר׳ שלמה ז״ל כתב כי יער קנה הנוק׳ היה והוא הדבש שהיה נוטף מהם ולא ידעתי מאין היה לו זה כי ת״י בחורשא : (כו) הלך דבש . כלומר הליכת דבש שהיה הולך ונגר על פני השדה ות״י בריז דובשא ופי׳ ערוגה ושורה ובבראשית רבה בין שורותים יצהירו שהיו עושין גריריות

גְּדוֹלָה מְאֹד׃ כא וְהָעִבְרִים הָיוּ לַפְּלִשְׁתִּים כְּאֶתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם אֲשֶׁר עָלוּ עִמָּם בַּמַּחֲנֶה סָבִיב וְגַם־הֵמָּה לִהְיוֹת עִם־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עִם־שָׁאוּל וְיוֹנָתָן׃ כב וְכֹל אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמִּתְחַבְּאִים בְּהַר־אֶפְרַיִם שָׁמְעוּ כִּי־נָסוּ פְּלִשְׁתִּים וַיַּדְבְּקוּ גַם־הֵמָּה אַחֲרֵיהֶם בַּמִּלְחָמָה׃ כג וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל וְהַמִּלְחָמָה עָבְרָה אֶת־בֵּית אָוֶן׃ כד וְאִישׁ־יִשְׂרָאֵל נִגַּשׂ בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאֶל שָׁאוּל אֶת־הָעָם לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר־יֹאכַל לֶחֶם עַד־הָעֶרֶב וְנִקַּמְתִּי מֵאֹיְבַי וְלֹא־טָעַם כָּל־הָעָם לָחֶם׃ כה וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ בַיָּעַר וַיְהִי דְבַשׁ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ כו וַיָּבֹא הָעָם אֶל־הַיַּעַר וְהִנֵּה הֵלֶךְ דְּבָשׁ וְאֵין מַשִּׂיג יָדוֹ אֶל־פִּיו כִּי־יָרֵא הָעָם אֶת־

נ׳ ג׳. כ׳ מ״ל נ׳ י״ו ג׳ נ׳ ד׳ ז״ח׳ מ״ל וב׳ חס׳ וד׳ חס׳ בליש׳ ג׳ ס׳ כ׳ לאים העשיר ג׳

לַחֲדָא׃ כא וִיהוּדָאֵי הֲווֹ לִפְלִשְׁתָּאֵי כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי דִּסְלִיקוּ עִמְּהוֹן בְּמַשְׁרִיתָא סְחוֹר סְחוֹר וְאַף אִינּוּן תָּבוּ לְמֶהֱוֵי עִם יִשְׂרָאֵל דְּעִם שָׁאוּל וְיוֹנָתָן׃ כב וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל דְּאִטַּמַּרוּ בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם שְׁמָעוּ אֲרֵי אַפִּיכוּ פְלִשְׁתָּאֵי וְאַדְבִּיקוּ אַף אִינּוּן בָּתְרֵיהוֹן בִּקְרָבָא׃ כג וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יָת יִשְׂרָאֵל וְעָבְדֵי קְרָבָא מְטוֹ עַד בֵּית אָוֶן׃ כד וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אִידְּחִיק בְּיוֹמָא הַהוּא וְאוֹמֵי שָׁאוּל יָת עַמָּא לְמֵימַר לֵית גַּבְרָא דְּיֵיכוּל לַחְמָא עַד רַמְשָׁא עַד דְּאִתְפְּרַע מִבַּעֲלֵי דְבָבִי וְלָא טְעֵם כָּל עַמָּא לַחְמָא׃ כה וְכָל דָּיְרֵי אַרְעָא עָלוּ בְחוּרְשָׁא וַהֲוָה דּוּבְשָׁא עַל אַפֵּי חַקְלָא׃ כו וַאֲתָא עַמָּא לְחוּרְשָׁא וְהָא בְּרֵיז דּוּבְשָׁא וְלֵית דְּמֵתִיב יְדֵיהּ לְפוּמֵּיהּ

וכל איש י״ו וסי׳ במסרה רבת׳ : ויאל ז׳ ה׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות : וכל הארץ ה בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר מקץ : אל פיו ג׳ בקריאת וסי׳ ואין משיג ידו אל פיו כי ירא העם תולדות אהרן ואיש ישראל נגש. שבועת לו :

רלבג

עוד בענין האורים והתומים על השאלה הזאת כי אין להם פנאי : (כא) והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום וגו׳ . יתכן שהפלשתים היו מושלים בקצת ישראל והיו יושבים תחתיהם והביאום הפלשתים עמם במחנה להכריח׳ שילחמו עם ישראל כמו שראינו באכיש מלך גת שהביא עמו דוד ואנשיו להלחם עם שאול ועם ישראל ולזה אמר והעברים אשר היו לפלשתים מקודם זה שעלו עם הפלשתים במחנה סביב גם המה נהפכו להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כן פירשו קצת המפרשים . והנכון בעיני שהרצון בזה שעם היות ישראל בדבר זאת המלחמה בתכלית הדלות והשפלות עד שנתחבאו במקומות הנסתרים הנה אחר הגיע זאת המהומה לפלשתים היו העברים לפלשתים כאתמול שלשום בהלחמם עמם בימי שמואל שגברה יד ישראל עליהם ועל עמם במחנה סביב להכותם ולתפשם באופן שלא ישאר מהם איש ולא עוד אלא גם המה ר״ל הפלשתים להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כי קצתם היו הורגים קצתם ובזה האופן היו עוזרים לישראל כאלו היו עמם : (כג) והמלחמה עברה את בית און . ר״ל שהרודפים עברו המקום ההוא מרוב מרוצתם ושקדם על דבר המלחמה : (כד) ואיש ישראל נגש ביום ההוא . ר״ל שכבר נדחקו על דבר זאת הרדיפה מפני אלות שאול עד שלא יכלו לבטל מזה אפילו לצורך האכילה כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל מזון עד הערב כדי שתשלם לו הנקמה מאויביו ולזה נשמרו העם מלקחת הדבש להזין ממנו ולקח ממנו יונתן כי לא שמע השבועה ועם זה נחשב לו לעון כמו שיראה אחר זה אם מפני שלא חקר בזה קודם כי כבר היה רואה שאין משיג ידו אל פיו מהעם וזה לא היה נכון להיות אם לא בסבת נדר והסכמה ביניהם אם מפני שגנה אביו על השבועה הזאת כאמרו עכר אבי את הארץ וחשב שאם אכל העם שלל אויביו היו מתחזקים יותר ותרב מפני זה המכה בפלשתים עם מה שהתבאר לו כי לא בכח גברו על פלשתים אך מאת ה׳ היתה זאת : (כה) והנה היה הדבש על פני השדה מפני שכבר היו שם כלים רבים ישכנו בהם הדבורים ויעשו בו הדבש כמנהגם והדבש היה בכלים ההם בתוך יערו כמשפט וידמה שהיו הכלים ההם מושמי׳ שם שורות שורות ביושר בדמיון דרך ולזה קרא זה הקבוץ הלך דבש כי האורך יקרא הלך מגד הדרך או לרבוי הדבורים שם ביער ההוא היה הדבש נגר על פני השדה כמו

פי׳ רבי׳ ישעיה

(כא) והעברים היו . היו משועבדים תחתיהם והיו עמהם כאשר היו כתמול שלשום . והעלו אותם במחנה כדי שיעזרום ועכשיו נהפכו עם שאול ונלחמו בפלשתים : (כד) ואיש ישראל נגש ביום ההוא . נדחק מאד לרדוף אחרי פלשתי׳ : ויואל שאול את העם . כמו הואל וקח ככרים . ואין שרשו כמו ואת אלית : (כו) הלך דבש . דבש שהיה זב מתוך הכורת של דבורים והולך על פני השדה :

מצודת דוד

האורים ותומים כי אין עוד זמן לשאול בהם : (כא) והעברים וכו׳ . כי רבים מישראל גרו בארץ פלשתים והיו משועבדים להם ועלו עמהם בע״כ להלחם בישראל ואמר העברים אשר היו לעזרת פלשתים בעת אתמול שלשום אשר עלו במחנה פלשתים גם המה חזרו להיות עם ישראל בראותם שיד ה׳ היתה בהם : (כב) המתחבאים . מפחד הפלשתים כמ״ש למעלה : וידבקו . יצאו ממקום מחבואם וידבקו וכו׳ : (כג) והמלחמה . עם המלחמה עברה מבית און והלאה לרדוף אחר פלשתים : (כד) נגש ביום ההוא . עם כי מתחלה נחבאו עתה קרבו להלחם בהם : ויואל . השביע את העם לבל יאכלו מאומה עד הערב למען לא יהיו טרודים במאכלם להנקם מפלשתים : לחם . הוא כולל כל דבר מאכל : (כה) וכל הארץ כל אנשי הארץ הם בני ישראל : ויהי דבש . הקנים אשר הדבש גדל בהם : (כו) הלך דבש . הדבש היה זב מהקנים : ואין משיג ידו . עם הדבש :

מצודת ציון

אסיפה : (כב) וידבקו . ר״ל רדפו להתקרב אליהם : (כד) נגש . קרב : ויואל . מלשון אלה ושבועה : טעם . הלוקח אל פיו מעט מן המאכל ואין בו לרדת חדרי בטן יקרא טעימה : (כה) ביער . הקנים שגדל בהם הדבש יקראו יער כמו אכלתי יערי עם דבשי (שיר השירים ה׳). הלך

הַשְּׁבֻעָה׃ כז וְיוֹנָתָן לֹא־שָׁמַע בְּהַשְׁבִּיעַ אָבִיו אֶת־הָעָם וַיִּשְׁלַח אֶת־קְצֵה הַמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּטְבֹּל אוֹתָהּ בְּיַעְרַת הַדְּבָשׁ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־פִּיו וַתָּרֹאנָה עֵינָיו׃ כח וַיַּעַן אִישׁ מֵהָעָם וַיֹּאמֶר הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אָבִיךָ אֶת־הָעָם לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר־יֹאכַל לֶחֶם הַיּוֹם וַיָּעַף הָעָם׃ כט וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן עָכַר אָבִי אֶת־הָאָרֶץ רְאוּ־נָא כִּי־אֹרוּ עֵינַי כִּי טָעַמְתִּי מְעַט דְּבַשׁ הַזֶּה׃ ל אַף כִּי לוּא אָכֹל אָכַל הַיּוֹם הָעָם מִשְּׁלַל אֹיְבָיו אֲשֶׁר מָצָא כִּי עַתָּה לֹא־רָבְתָה מַכָּה בַּפְּלִשְׁתִּים׃ לא וַיַּכּוּ בַּיּוֹם הַהוּא בַּפְּלִשְׁתִּים מִמִּכְמָשׂ אַיָּלֹנָה וַיָּעַף הָעָם מְאֹד׃ לב וַיַּעַשׂ הָעָם אֶל־שָׁלָל וַיִּקְחוּ צֹאן וּבָקָר וּבְנֵי בָקָר וַיִּשְׁחֲטוּ־אָרְצָה וַיֹּאכַל הָעָם עַל־הַדָּם׃ לג וַיַּגִּידוּ לְשָׁאוּל לֵאמֹר הִנֵּה הָעָם חֹטְאִים לַיהוָה לֶאֱכֹל עַל־הַדָּם וַיֹּאמֶר בְּגַדְתֶּם גֹּלּוּ אֵלַי הַיּוֹם אֶבֶן גְּדוֹלָה׃ לד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל פֻּצוּ בָעָם וַאֲמַרְתֶּם לָהֶם הַגִּישׁוּ אֵלַי אִישׁ שׁוֹרוֹ וְאִישׁ

ג' חס' ותחן עלינו וכו' · אוריי' דכו' · ג' מ"ל בסס' · ותארנה ק' · ג' מ"ל · ג' דין חסר מרות ב' בו מ"ל · ג' מ"ל · ג' וחס' · ויעט ק' · השלל ק'. ג' · ג' · ב' אבנים גדולות · ג' חס'

אֲרֵי דְחֵיל עַמָּא מִשְׁבוּעֲתָא׃ כז וְיוֹנָתָן לָא שְׁמַע כַּד אוֹמֵי אֲבוּהִי יָת עַמָּא וְאוֹשִׁיט יָת רֵישׁ שׁוּטִיתָא דְבִידֵיהּ וּטְבַל יָתַהּ בְּקִינָא דְדוּבְשָׁא וַאֲתֵיב יְדֵיהּ לְפוּמֵיהּ וּנְהַרָא עֵינוֹהִי׃ כח וַאֲתֵיב גַבְרָא חַד מֵעַמָּא וַאֲמַר אוֹמָאָה אוֹמֵי אֲבוּךְ יָת עַמָּא לְמֵימַר לִיט גַבְרָא דְיֵיכוּל לַחְמָא יוֹמָא דֵין וְאִשְׁתַּלְהִי עַמָּא׃ כט וַאֲמַר יוֹנָתָן עֲכַר אַבָּא יָת עַמָּא דְאַרְעָא חֲזוֹ כְעַן אֲרֵי נְהַרָא עֵינַי אֲרֵי טְעֵימִית זְעֵיר דּוּבְשָׁא הָדֵין׃ ל בְּרַם אִלּוּ מֵיכַל אֲכִיל יוֹמָא דֵין עַמָּא מִבִּזַּת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי דְאִשְׁכַּח אֲרֵי כְעַן לָא סַגִיאַת מַחְתָּא בִּפְלִשְׁתָּאֵי׃ לא וּקְטַלוּ בְּיוֹמָא הַהוּא בִּפְלִשְׁתָּאֵי מִמִּכְמָשׁ עַד מֵישַׁר אַיָּלוֹן וְאִשְׁתַּלְהִי עַמָּא לַחֲדָא׃ לב וְאִתְפְּנֵי עַמָּא עַל בִּיזְּתָא וּנְסִיבוּ עָאן וְתוֹרִין וּבְנֵי תוֹרִין וּנְכִיסוּ עַל אַרְעָא וַאֲכַל עַמָּא עַל דְמָא׃ לג וְחַוִּיאוּ לְשָׁאוּל לְמֵימַר הָא עַמָּא חַיָּבִין קֳדָם יְיָ לְמֵיכַל עַל דְמָא וַאֲמַר שְׁקַרְתּוּן קְרִיבוּ לְוָתִי יוֹמָא דֵין אַבְנָא רַבְּתָא׃ לד וַאֲמַר שָׁאוּל אִתְבַּדָּרוּ בְעַמָּא וְתֵימְרוּן לְהוֹן קְרִיבוּ לְוָתִי גְבַר תּוֹרֵיהּ וּגְבַר אִמְּרֵיהּ

רדק

גריריות קטנות : ואין משיג ידו . אין מגיע ידו עם הדבש אל פיו : (כז) ביערת הדבש . הוא חלת הדבש כמו שיוציאו ממנה הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשי ות"י וקינא דדובשא לפי שהחלי' עשויה קנים קנים . ותראנה . כתיב וקרי ותארנה כלו' פי' היו חשכות וכהות מן הרעב ומן העיפו' והכתיב מן ראה והענין אחד : (כח) ויעף העם . ולא עברו על השבועה אעפ"י שהיו עיפים ורעבים : (ל) כי עתה לא רבת' מכה בפלשתים . דרך תמיהה כי בודאי אם אכלו היה להם יותר כח והיו מכים בפלשתים יותר : (לב) ויעש העם . כלו פתוח לפי שפרשו עטה ופירושו ויסר או ויטה כמו ותטש אל השלל שפירושו ותסר או ותטה וכת"י ואתפני עמא . והכתיב הוא ויעט ופי' לשון אסיפה כמו ותעט הארץ : ויאכל העם . פי' בערב אכלו ופירושו על הדם לפי שהיו מכינים הבשר בחפזון כי היו רעבים היו שוחטים בארץ ולא היה הדם נגר ומתמצ' יפה והיה נבלע בבש' לפיכך צוה שאול לגול אבן גדולה ולשחוט עליה כדי שיהא הדם נגר ומתמצה היטב ואין זה פירוש לא תאכלו על הדם רק פירושו כמו שהוא חק הזובחים לשדים שאוכלים סביב הדם אחר שזבחו להם וזה דבר הלמד מעניינו לא תנחשו ולא תעוננו . ורז"ל פי' כי היו מקדישים שלמים ואוכלים לפני זריקת הדם ומ"ש איש שורו בידו הלילה וישחטו שם העם נחלקו עליו רז"ל יש אומרים כי שחיטת לילה כשירה בבמת יחיד וי"א פסול ומ"ש ששחטו בלילה על החולין אמר אבל אם לא היו מקדישים היה מותר לאכול בלא זריקת דם כי משנכנסו לארץ הותר להם בשר תאוה בכל מקום בלא זריקת דם על המזבח וזה פירשו רבותינו ז"ל כי על השלמים אמר שהיו אוכלים בלא זריקת דם אבל אין משמעות פשטי הפסוקים אלא כמו שפירשנו כי החטא היה מפני הדם נבלע בבשר ולא היה מתמצה מפני שהיו שוחטים ארצה : (לג) חוטאים לה' . בהעלם האל"ף מהקריאה כמו קוראים אל ה' והוא יענם . גלו אלי היום . פי' העת הזאת כלו' מעתה שלא ישחטו עוד כמו ששחטו וכן יום צעקתי בלילה נגדך כמו עת : (לד) פצו בעם . לעבדיו אמר שיפוצו במחנה ויאמרו לכל העם הרוצים לשחוט שיגישו

רשי

(כז) ביערת הדבש . בקנה הדבש כמו ותשם בסוף (שמות ב' ג') דמתרגמינן ושויתיה ביערא וסוף הם קנים של אגם וכן אכלתי יערי עם דבשי (שיר השירים ה' א') ובלשון ישמעאל קורין לאותו דבש סוקר"א בלע"ז מפי ר' נתן הישמעאלי : (כט) עכר אבי את הארץ . בלבל את דעתם ואת ישועתם כמים עכורים : (ל) כי עתה לא רבתה מכה . בתמיה : (לב) ויעש העם . כמו ויעט העם לשון עיט (בראשית ט"ו י"א) : צאן ובקר ובני בקר . אומר אני זה אותו ואת בנו לא תשחטו ולכך קראם חוטאים ורבותינו אמרו בשחיטת קדשים שהיו מקדישים אותם שלמים ואוכלים לפני זריקת דם הוא שאמר ויאכל העם על הדם אוכלים קדשים ועדיין דם במזרק : (לג) גלו אלי . לשון גללו : היום . מבעוד יום ולמטה נאמר ויגישו איש שורו בידו הלילה רבותינו נחלקו בדבר בסוף מסכת זבחים יש מהן פירשו כאן בחולין כאן בקדשים . ויש מהן פירשו כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב בבמת נוב גדולה כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב בבמה קטנה למד על עולת יחיד שכשירה לשחט בלילה : אבן גדולה . עשאה במה לזרוק עליה דם והקטר חלבים : (לד) פוצו בעם . הכריזו במקומות הרבה

ויסיו

רלבג

כמו שפירשו הקודמים : (לא) ויכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילונה . אחשוב כי ספר זה להורות על רוב שקדם לרדוף אחריהם ולהכות בהם עד שאשר נסעו ממכמש בהזעקם לרדוף אחריהם הכו בהם עד אילונה שהוא שם עיר אחרת ולזה היה עיף ויגע מאד : (לב) ויעש העם אל השלל . ר"ל סר וסבב לקחת מהשלל לאכול : וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם . ר"ל אצל הדם כי כל א' היה שוחט במקום שהיה בו מהמקנה ואחר היו אוכלים שם וכבר דקדקה התורה שלא יאכלו אצל הדם במה שאמרה לא תאכלו על הדם כדי שלא ישתבשו באמונות הנפסדות שהיו אז למי שעושים זה כמו שזכרנו בבאורנו לדברי התורה ולזה סבב סבוב שיגולו לו אבן גדולה וישחטו שם כלם ואחר ישובו למקומם לאכל ובזה ישמרו מלאכל אצל הדם : (לד) פוצו בעם . ר"ל התפרדו אנה ואנה בכל

את השבועה . וישב ידו אל פיו ותראנה עיניו . טמן עצל ידו תנינא : לא שמע ה' דסמיכי בקריאה וסי' ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם . וירא כל ישראל כי לא שמע . וכל ישראל דד"ה . בן חכם מוסר אב . כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה : לוא ג' מליאים וסי' אף כי לוא אכל

תולדות אהרן ויונתן לא שמע . שם : ויטבול אותה . שבת לה בתרא סו פ(שבועות לט): ראו נא כי אורו . יומא סג (חוטאים לה' . מגלה עב) : ויאמר בגדתם . זבחים קכ : ויאמר שאול פצו . שם (שם) :

פי' רבי' ישעיה

(כז) ביערת הדבש . היא החלה שרודין מן הכורת . וי"ת בקינא דדובשא' שעשוי' נקבים נקבים כמושב הדבורים . וזהו אכלתי יערי עם דבשי : (לב) ויעש העם אל השלל . נתפזרו לכאן ולכאן לשלול שלל . ודומה לו שלמה אהיה כעוטיה . ועוטך עטה . שהם לשון פיזור : וישחטו ארצה ויאכלו על הדם . מתוך שהיו שוחטים ארצה במקום נמוך היה מתלכלך הבש' בדם והיו אוכלים אותו מלוכלך בדמו ואמר להם שיגולו אבן גדולה וישחטו עליה והדם ירד למטה והבשר יעמוד למעלה ולא יתלכלך בדם : (לד) ואיש שיהו . שה כמו פה . וכשתאמר פיהו נעלם היו"ד והנה הוגע :

מצודת ציון

(כו) הלך . מלשון הליכה ור"ל זב : (כז) ותארנה . מלשון אורה : (כט) עכר . ענין השחתה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית ל"ד) : אורו . מל' אור : (ל) לוא . כמו אם : משלל . מבזה : רבתה . מל' רבוי : (לב) ויעט . ענין פריחה כמו ויעט בהם (לקמן כה) ור"ל במהירות רב : (לג) בגדתם . פשעתם : גלו . גלגלו : (לד) פוצו . התפזרו כמו ויפץ העם (שמות ה') .

ביהו

מצודת דוד

(כז) וישב ידו . עם המטה : ותארנה עיניו . כי חשכו בעבור הרעבון : (כח) ויעף העם . ר"ל והנה בעבור זה נעשה העם עיף ויגע : (ל) אף כי . ר"ל ומה מטעימה לבד אורו עיני כל שכן אם אכלו אכילה גמורה וכי עתה לא רבתה מכה בפלשתים כי הלא ע"י האכילה היה עוד כוחם מתחזק : (לא) ממכמש . ממקום ממעמד פלשתים רודפים עד אילון והכו בהם : (לב) על הדם . ארז"ל שהקדישו שלמים ואכלו הבשר קודם זריקת הדם והתורה אסרתה שנאמר לא תאכלו על הדם (ויקרא י"ט) : (לג) אבן גדולה . לעשותה במה לזרוק עליה את הדם : (לד) פוצו . התפזרו בין

שֵׂיֵהוּ וּשְׁחַטְתֶּם בָּזֶה וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא־תֶחֶטְאוּ לַיהוָה לֶאֱכֹל אֶל־הַדָּם וַיַּגִּשׁוּ כָל־הָעָם אִישׁ שׁוֹרוֹ בְיָדוֹ הַלַּיְלָה וַיִּשְׁחֲטוּ־שָׁם׃ לה וַיִּבֶן שָׁאוּל מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֹתוֹ הֵחֵל לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ לו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל נֵרְדָה אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים לַיְלָה וְנָבֹזָּה בָהֶם עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וְלֹא־נַשְׁאֵר בָּהֶם אִישׁ וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה ׀ וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן נִקְרְבָה הֲלֹם אֶל־הָאֱלֹהִים׃ לז וַיִּשְׁאַל שָׁאוּל בֵּאלֹהִים הַאֵרֵד אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים הֲתִתְּנֵם בְּיַד יִשְׂרָאֵל וְלֹא עָנָהוּ בַּיּוֹם הַהוּא׃ לח וַיֹּאמֶר שָׁאוּל גֹּשׁוּ הֲלֹם כֹּל פִּנּוֹת הָעָם וּדְעוּ וּרְאוּ בַּמָּה הָיְתָה הַחַטָּאת הַזֹּאת הַיּוֹם׃ לט כִּי חַי־יְהוָה הַמּוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־יֶשְׁנוֹ בְּיוֹנָתָן בְּנִי כִּי־מוֹת יָמוּת וְאֵין עֹנֵהוּ מִכָּל־הָעָם׃ מ וַיֹּאמֶר אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם תִּהְיוּ לְעֵבֶר אֶחָד וַאֲנִי וְיוֹנָתָן בְּנִי נִהְיֶה לְעֵבֶר אֶחָד וַיֹּאמְרוּ הָעָם אֶל־שָׁאוּל הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה׃ מא וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָבָה תָמִים וַיִּלָּכֵד יוֹנָתָן וְשָׁאוּל וְהָעָם יָצָאוּ׃ מב וַיֹּאמֶר שָׁאוּל הַפִּילוּ בֵּינִי וּבֵין יוֹנָתָן בְּנִי וַיִּלָּכֵד

ל' ל' ג' ב' חסר וא' מ"ל ג' ל' ורפי ל' פסק' בא"ס ל'. י"א דחס' שאול' באלהי' ל' ל'. ז' ב' ג' וחס' ח' דסמיכין נח"ס ד' ג' ל' ח'

וְתִיכְסוּן הָכָא וְתֵיכְלוּן וְלָא תְחוּבוּן קֳדָם יְיָ לְמֵיכַל עַל דְּמָא וְקָרִיבוּ כָל עַמָּא גְּבַר תּוֹרֵיהּ בִּידֵיהּ בְּלֵילְיָא וּנְכִיסוּ תַמָּן׃ לה וּבְנָא שָׁאוּל מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ יָתֵיהּ שָׁרֵי לְמִבְנֵי מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃ לו וַאֲמַר שָׁאוּל נֵחוּת בָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי בְּלֵילְיָא וְנִקְטוֹל בְּהוֹן עַד מִנְהַר צַפְרָא וְלָא נַשְׁאַר בְּהוֹן אֱנָשׁ וַאֲמַרוּ כָּל דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ עֲבִיד וַאֲמַר כַּהֲנָא נִתְקָרֵב הַלְכָא וְנִשְׁאַל בְּמֵימְרָא דַיְיָ׃ לז וּשְׁאַל שָׁאוּל בְּמֵימְרָא דַיְיָ הַאֵיחוֹת בָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי הֲתִמְסְרִינוּן בְּיַד יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא׃ לח וַאֲמַר שָׁאוּל אִתְקְרִיבוּ הַלְכָא כָּל רֵישֵׁי עַמָּא וּדְעוּ וַחֲזוֹ בְּמָן הֲוַת חוֹבָא הָדֵין יוֹמָא דֵין׃ לט אֲרֵי קַיָּם הוּא יְיָ דְּפָרִיק יַת יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אִלּוּ אִיתוֹהִי בְּיוֹנָתָן בְּרִי אֲרֵי אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל וְלֵית דְּמֵתִיב לֵיהּ מִכָּל עַמָּא׃ מ וַאֲמַר לְכָל יִשְׂרָאֵל אַתּוּן תְּהוֹן לְעִבְרָא חַד וַאֲנָא וְיוֹנָתָן בְּרִי נְהֵי לְעִבְרָא חַד וַאֲמַרוּ עַמָּא לְשָׁאוּל דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ עֲבִיד׃ מא וַאֲמַר שָׁאוּל קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אַיְתִינֵיהּ בְּקֻשׁוֹט וְאִתְאַחַד יוֹנָתָן וְשָׁאוּל וְעַמָּא נְפַקוּ׃ מב וַאֲמַר שָׁאוּל רְמוֹ עַדְבִין בֵּינָא וּבֵין יוֹנָתָן בְּרִי וְאִתְאַחַד

רש"י

ויהיו המכריזים נכונים בעם : ושחטתם בזה . כאן במקום שחיטה . דבר אחר סכין בדק להם : בלילה . בהמות של חולין נשחטו בלילה כך מפורש בזבחים : (לה) אותו החל . אותו המזבח ראשון למזבחות שבנה שאול : (לח) פנות העם . שרי העם אבן הפנה היא החשובה : (מ) לעבר אחד . להפיל גורל בין כלכם ובינינו : (מא) הבה תמים . תן גורל אמת : והעם יצאו . נקיים מן הגורל : (מה) ויפדו העם . התירו לו לשאול שבועתו :

ויעם

רדק

שיגישו לשאול מי שרוצה לשחוט שורו או שיו : ושחטתם. פי' בזה המקום על האבן ורז"ל פי' בזה הסכין שבדק להם הסכין וסמכו מכאן לבדיקת הסכין . ובדרש עוד ושחטתם בזה רבנן אמרי סכין ארבע עשרה אצבעות הראה להם ב' תרין ז' שבעה ה' חמשה אמר להם בזה היו שוחטים ואוכלים כסדר הזה היו שוחטין ואוכלין לאכול אל הדם . כמו על הדם וכן אל הסרים לא אכל על הסרים : (לה) אותו החל לבנות מזבח לה'. פי' אותו המזבח היה תחלת המזבחות שבנה שאול כי מה שהקריב קרבנות בגלגל מצא שם המזבח בנוי . ובדרש אותו החל והלא כמה מזבחות בנו ראשונים נח בנה מזבח אברהם בנה מזבח יצחק בנה מזבח יעקב בנה מזבח משה בנה מזבח יהושע בנה מזבח ואת אמרת אותו החל לבנות מזבח אמר ר' יודן החל במלכים ועוד יש דרש אותו המזבח הוא החל לבנותו כלומר הוא בעצמו נתן האבן הראשונה ואחר כך בנו הבונים המזבח עד כלותו : (לו) ונבזה בהן . קל הזיין ומשפט להדגש : ולא נשאר . בצרי כמו בחירק ואחד הוא : אל האלהים. כתרגומו נשאל במימרא דה' : (לח) פנות העם. כתרגומו רישי עמא וקראו ראשי העם פנות שהעם לעיר כמו פנה לקיר : (מ) לעבר אחד . בגורל שהיו כל ישראל בקלף אחד יונתן ושאול בקלף אחר : (מא) הבה תמים . גורל תמים ואמת וי"ת אייתיניה בקשוט כלומר הבה הגורל באמת : (מב) הפילו . פי' הפילו הגורל וכת"י רמו עדבין : כה יעשה אלהים. ר"ל כה יעשה לי וכן מנהג הלשון כלומר כך וכך יהיה לי אם לא תמות :

כי

רלבג

בכל המחנה לאותם כלם שיגשו איש שורו ואיש שיו לשחוט על האבן כדי שיהיו העם נשמרים מלאכל על הדם זהו הפי' אשר פירשנו אנחנו בזה והוא נאות מאד וכבר ראינו בו פירושים מפרשים בלתי נאותים אם באנו לספר מה שיש בהם מהספק יארך מאד ואין זה מכונתינו : (לה) ויבן שאול מזבח לה' אותו החל לבנות מזבח לה'. ראוי שתדע שלא יתכן שנאמר כי שאול החל לבנות מזבח לה' שהרי כמה וכמה אנשים בנו מזבח קודם שאול כמו שאמרו במדרש והנראה בעיני שהרצון בזה כי כשצוה שאול לגול אבן גדולה לשחוט עליה איש שורו ואיש שיו החל הענין ההוא לבנות מזבח לה' כי בלילה ההוא לא בנאו כי היה נחפז לרדוף אחרי פלשתים אך היתה האבן ההיא התחלת הבנין ושם בנה המזבח אחר כן להזכיר הנס שנעשה להם ולתת תודה לשם ית' כעל כל אשר גמלם או יהיה הכנוי באותו החל שב אל האבן ואל תתמה אם יהיה אבן פעם זכר פעם נקבה כי יש כמוהו רבים בלשון . והנה התעורר שאול בראותו ההצלחה לישראל לרדוף אחרי פלשתים בלילה ההוא בעינו ולא נשלמה כונתו כי שאלו באלהים . ולא ענהו ביום ההוא על דבר חטא יונתן לפי מה שנתברר על פי הגורל : (מד) והנה נשבע שאול שמות יומת יונתן בנו על דבר זה החטא וסבבו ישראל שלא מת יונתן כי עם אלהים עשה

תולדות אהרן ושחטתם בזה . חולין יז :

פי' רבי' ישעיה

(לה) אותו החל לבנות מזבח לה'. פי' בכל השופטים לא היה מי שיבנה מזבח לשם כי אם שאול התחיל ואף על פי שעשה גדעון ומנוח הם עשו לעצמם לא שיקריבו בו כל ישראל . ושאול עשה שיקרבו עליו כל ישראל ושמואל מצינו שעשה דכתיב ותשובתו הרמתה עד ויבן שם מזבח לה' אלא שהוא היה נביא . וזה מדבר בשופטים שמלכו על ישראל : (לח) גושו הלם . כמו גושו :

אבל . לוא הקשבת למצותי . לוא קרעת שמים : ויגשו ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ויעלו עולות ויגשו שלמים וישב העם. איש שורו ואיש שיהו . את שעירי החטאת דד"ה . בתראה מלא : נרדה ג' בקריאה וסימן נרדה ונשברה לך אכל . הבה נרדה ונבלה שם שפתם . נרדה אחר הפלשתים לילה : גשו ג' וחס' וסימן נמסר ביהושע סימ' ג'. הלם י"א בקריאה וחס' וסימ' נמסר בסדר שמות . ישנו ד' בקריא' וסימן כי את אשר ישנו פה עמנו . כי אם ישנו ביונתן . והיה אם ישנו בארץ. ישנו עם אחר מפוזר ומפורד . ונמסר גם בריש סדר נצבים . יצאו ח' קמצין וסימ' נמסר ביהושע סימ' ב':

מצודת דוד

העם : הגישו אלי . אל מקום הבמה בכדי לזרוק את הדם מיד על הבמה ואחר תאכל . (לה) אותו החל . ר"ל עם האבן האמור למעלה התחיל בנין המזבח וגמרה בשאר אבנים : (לח) כל פנות העם . כי כל שבט עמד בפנה בפ"ע ואמר שכולם מכל הפנות יגשו הלום בכדי שכולכם תראו ותדעו בדבר מה היתה החטאת הזאת אשר בעבורה לא ענני ה' : היום ר"ל בודאי זה מקרוב נעשתה כי הלא ביום הצליחו במלחמה : (לט) כי חי ה'. הריני נשבע חי ה' וכו' : אם ישנו . החטא הזה : (מ) לעבר אחד . ר"ל נחלק את עצמנו לב' חלקים אתם כולכם לצד אחד ואני ובני וכו' ונפיל הגורל בין שני החלקים : (מא) הבה תמים . שיפול הגורל בהשגחה

מצודת ציון

שיהו . שה שלו : בזה . במקום הזה : (לה) אותו . עמו . (לו) ונבוזה . מל' בזה ושלל : הלום . לפה כמו אל תקרב הלום (שם ג') : (לח) פנות . מל' פנה וזויות : (לט) ישנו . מל' יש : (מ) לעבר לצד : (מא) הבה . תנה כמו הבה את אשתי (בראשית כ"ט) : תמים . מל' תם ר"ל דבר שלם ואמת

רדק

(מג) כי עם אלהים עשה . כלומר טובה עשה עם אלהים ועם עמו כי הגדיל בטחונו באלהים ומסר נפשו על עם ה' והלך הוא ונושא כליו להלחם במחנה פלשתים ות"י ארי קדם ה' גלי די בשלו עבד יומא דין וטעם ויפדו העם את יהונתן לפי' הזה בטענתם פדו אותו שטענו עליו כי היה שוגג אם כן מה טעם אשר עשה הישועה לא היה אלא מפני שהיה שוגג אבל ר"ל רע ומר היה אם לא היינו מואסים עליו טענה לפדותו מן המות כי ישועה גדולה עשה בישראל וכן פי' אדוני אבי ז"ל . ויש לשאול אחרי ששגג בזה יהונתן והכתוב מעיד עליו ויונתן לא שמע בהשביע אביו א"כ למה לא נענה שאול באורים ותומים . פי' הגאון רב סעדיה ז"ל בעבור הראות לעם כי שוגג היה כי היו אומרים משוא פנים יש בדבר כי בן המלך עבר על החרם ולא נענש ואילו היה אחר היה נענש וכל העם לא היו יודעים כי לא היה שם יונתן בשעת השבועה וכאשר לא נענה שאול באורים ותומים הוצרכו להפיל גורל על מי היה החטא ונפל על יהונתן וחקרו ודרשו ומצאו כי לא היה שם בשעת השבועה טענו כל העם עליו כי שוגג היה ואין עליו משפט מות ובדרש ויפדו העם את יהונתן ר' אליעזר אומר נתנו משקלו זהב ופדאוהו רבי יוחנן ור"ל ר' יוחנן אמר וכי לחם אכל והלא דבש אכל ר"ש לקיש אמר וכי לא מטעמת טעם לא כן אמר ר' אבהו משום ר' זעירא מטעמת אין בו משום אכילה ולא משום שתייה ולא משום הפסק תענית ואינה טעונה ברכה הרי ויפדו העם את יונתן : (מו) ויעל שאול מאחרי פלשתים . כיון שלא ענהו ה' באורים ותומים לא רצה לרדוף אחרי פלשתים בעת הזאת כי חשב אף על פי שנמלט יונתן בטענ' עון יש בינינו על השבועה או אחר שהלך הלילה בזה הענין שנתעסקו בו בין כך הלכו פלשתים למקומם : (מז) לכד המלוכה . התחזק במלוכ' והיתה בידו בלא שום פקפוק כי ראו כל ישראל כי היה מצליח במלחמותיו : ירשיע . יחריד ויבלבל וכן והוא ישקיט ומי ירשיע ותרגומו יחייב : (מח) ויעש חיל . אסף וכת"י וכנש משירין : ויך את עמלק . מה שצוה לו האל לך והכית את עמלק : (מט) וישוי . הוא אבינדב הנזכר במלחמ' שמתו בה שאול ובניו והוא הנזכר בדברי הימים ולא זכר איש בושת כי אלו השלשה היו יוצאים עמו במלחמה ולפי שזכרם בענין המלחמה לא זכר איש בושת ובדברי הימים שזכרם בענין התולדת זכרו והוא אשבעל שזכר הוא איש בושת : (נא) ונר אבי אבנר בן אביאל . כבר פירשתיו למעלה

יוֹנָתָן׃ מג וַאֲמַר שָׁאוּל
לְיוֹנָתָן חַוִּי לִי מָה עֲבַדְתָּא
וְחַוִּי לֵיהּ יוֹנָתָן וַאֲמַר מִטְעַם
טְעָמִית בְּרֵישׁ שׁוּטִיתָא
דְבִידִי זְעֵיר דּוּבְשָׁא הָא
אֲנָא חַיָּב לִמְמָת׃ מד וַאֲמַר
שָׁאוּל כְּדֵין יַעְבֵּיד לִי יְיָ
וּכְדֵין יוֹסִיף אֲרֵי מֵמָת
תְּמוּת יוֹנָתָן׃ מה וַאֲמַר
עַמָּא לְשָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יִתְקְטֵיל
דִּי עֲבַד פּוּרְקָנָא רַבָּא הָדֵין
בְּיִשְׂרָאֵל חָס קַיָּם הוּא יְיָ
אִם יִפּוּל מִשְּׂעַר רֵישֵׁיהּ
לְאַרְעָא אֲרֵי קֳדָם יְיָ גְּלֵי
דִּבְשָׁלוּ עֲבַד יוֹמָא דֵין וּפְרָקוּ
עַמָּא יַת יוֹנָתָן וְלָא מִית׃
מו וּסְלֵיק שָׁאוּל מִבָּתַר
פְּלִשְׁתָּאֵי וּפְלִשְׁתָּאֵי אֲזַלוּ
לְאַתְרֵיהוֹן׃ מז וְשָׁאוּל
אַצְלַח בְּמַלְכוּתָא עַל
יִשְׂרָאֵל וְאַגִּיחַ קְרָבָא סְחוֹר
סְחוֹר בְּכָל בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי
בְּמוֹאָב וּבִבְנֵי עַמּוֹן וּבֶאֱדוֹם
וּבְמַלְכֵי צוֹבָה וּבִפְלִשְׁתָּאֵי
וּבְכָל אֲתַר דְּמִתְפְּנֵי מְחַיֵּב׃
מח וּכְנַשׁ מַשְׁרְיָן וּמְחָא יַת
דְּבֵית עֲמָלֵק וְשֵׁיזֵיב יַת
יִשְׂרָאֵל מִיַּד בָּזְזֵיהוֹן׃
מט וַהֲווֹ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן
וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּישׁוּעַ וְשׁוּם
תַּרְתֵּין בְּנָתֵיהּ שׁוּם רַבְּתָא
מֵרַב וְשׁוּם זְעֶרְתָּא מִיכַל׃
נ וְשׁוּם אִתַּת שָׁאוּל
אֲחִינוֹעַם בַּת אֲחִימָעַץ
וְשׁוּם רַב חֵילֵיהּ אֲבִינֵר בַּר
נֵר אָח אֲבוּהִי דְשָׁאוּל׃ נא וְקִישׁ אֲבוּהִי דְשָׁאוּל וְנֵר אֲבוּהִי דְאַבְנֵר בַּר אֲבִיאֵל׃ נב וַהֲוָת קְרָבָא תַּקִּיפָא עַל

יוֹנָתָן׃ מג וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יוֹנָתָן
הַגִּידָה לִּי מֶה עָשִׂיתָה וַיַּגֶּד־לוֹ יוֹנָתָן ח' מ"ג
וַיֹּאמֶר טָעֹם טָעַמְתִּי בִּקְצֵה הַמַּטֶּה
אֲשֶׁר־בְּיָדִי מְעַט דְּבַשׁ הִנְנִי אָמוּת׃
מד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כֹּה־
יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִף כִּי־מוֹת
תָּמוּת יוֹנָתָן׃ מה וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שָׁאוּל
הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה ג'. ג'
הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה חַי־
יְהוָה אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה
כִּי־עִם־אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ ג'. ול' דל"ת וחד ויפרו וירכו
הָעָם אֶת־יוֹנָתָן וְלֹא־מֵת׃
מו וַיַּעַל שָׁאוּל מֵאַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים
וּפְלִשְׁתִּים הָלְכוּ לִמְקוֹמָם׃ מז וְשָׁאוּל
לָכַד הַמְּלוּכָה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּחֶם
סָבִיב׀ בְּכָל־אֹיְבָיו בְּמוֹאָב׀ וּבִבְנֵי־עַמּוֹן ד'
וּבֶאֱדוֹם וּבְמַלְכֵי צוֹבָה וּבַפְּלִשְׁתִּים ב'ויבנ' ערים
וּבְכֹל אֲשֶׁר־יִפְנֶה יַרְשִׁיעַ׃ מח וַיַּעַשׂ ה'. ד' חס'
חַיִל וַיַּךְ אֶת־עֲמָלֵק וַיַּצֵּל אֶת־יִשְׂרָאֵל
מִיַּד שֹׁסֵהוּ׃ מט וַיִּהְיוּ בְּנֵי
שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּי־שׁוּעַ וְשֵׁם
שְׁתֵּי בְנֹתָיו שֵׁם הַבְּכִירָה מֵרַב וְשֵׁם
הַקְּטַנָּה מִיכַל׃ נ וְשֵׁם אֵשֶׁת שָׁאוּל י"ג ר"פ
אֲחִינֹעַם בַּת־אֲחִימָעַץ וְשֵׁם שַׂר־
צְבָאוֹ אֲבִינֵר בֶּן־נֵר דּוֹד שָׁאוּל׃
נא וְקִישׁ אֲבִי־שָׁאוּל וְנֵר אֲבִי־אַבְנֵר בֶּן־
אֲבִיאֵל׃ נב וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה

רשי

(מח) ויעש חיל ויאסף חיל : (נ) אבינר בן נר . ונר היה דוד שאול אחיו של קיש ושניהם בני אביאל וגם אביאל נקרא נר בדברי הימים שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלים : (נב) וראה שאול . לשון הוה כשהי'

רלבג

עשה מעשיו ביום ההוא והנה ההצלחה הזאת נקראת פדייה על דרך אמרו פדה בשלום נפשי ופדויי ה' ישובון : (מז) ושאול לכד המלוכה על ישראל . כי באלו התשועות הנפלאות שנעשו על ידו בהלחמו בכל אויביו לכד המלוכ' על ישראל כשייראו ממנו כל העם יראה עצומה ויכנעו לעשות מצותו וגזרתו בלא עכוב : ובכל אשר יפנה ירשיע . ר"ל שיחייב אויביו וישתיתם על דרך אומר אל אלוה אל תרשיעני או יהיה הרצון בזה ירשיע היה נלחם ר"ל שהוא היה נלחם בכל אשר יפנה שיעשו לו חמס וזהו אמרו בסוף ויצל את ישראל מיד שוסהו כי לא היה נלחם בהם אם לא מפני היותם שוסים את ישראל ומרשיעים כנגדם : (מט) והנה הוצרך בזכירת שמות בניו ובנותיו ושם אשתו ושם שרי הצבא אשר לו לכבוד שאול ולצורך מה שזכר אחר זה באלו הספורים : (נ) והקדים אבנר לקיש אבי שאול למעלת אבנר ולפחיתות קיש הלא תראה מה שאמר במה שקדם מה זה היה לבן קיש ולזאת הסבה ג"כ הקדים לזכור אבנר קודם שיזכור אביו שהיה שר צבא ג"כ ויתכן מפני זה נר אביו שהוא אבי אבנר באמא ונר אבי אבנר בן אביאל :

כל

הישועה ג' בקריאה וסימ' היונתן ימות אשר עשה . ושאבתם מים בששון . לה' הישועה על עמך : ירשיע ד' א' מנהון חס' וסי' ובכל אשר יפנה ירשיע . והוא ישקיט . אף אמנם אל לא . ואיש מזמות . מזמות חס' :

תולדות אהרן היונתן ימות . ברכות נז : ובכל אשר יפנה ירשיע . עירובין נג סנהדרין לג :

מצודת ציון

ואמת : (מז) ירשיע . יחריד ויבלבל וכן והוא ישקיט ומי ירשיע (איוב ל"ד) והוא ע"ש שנכון כיד הרשע חרדה ובלבול : (מח) ויעש . ענין אסיפה כמו וישראל עושה חיל (במדבר כ"ד) : חיל . אנשי חיל

מצודת דוד

בהשגחה ולא במקרה : (מג) מה עשית . מה העון שעשית : הנני אמות . מוכן אני למות ולא אתרעם : (מד) כה יעשה אלהים . הוא ענין שבועה וגזם ולא פירש וכלי הוא כאלו אמר כזאת וכזאת רעה יעשה לי אלהים וכו' : (מה) היונתן ימות . וכי מן הראוי שימות יונתן אשר באה ע"י תשועה גדולה : חלילה . חולין וגנאי הוא להמיתו : אם יפול משערת וכו' . הוא ענין גוזמא ומליצה כדרך שהבריות אומרים ור"ל שלא יעשה לו מאומה רע : כי עם אלהים . ר"ל היום הזה עשה טובה עם אלהים להושיע לעמו בסכנת נפשו ואיך א"כ יהיה עובר על השבועה במזיד בשאם בנפש ובודאי שוגג היה ולא ידע מהשבועה : ויפדו העם . בהדברים האלה פדאוהו מן המיתה ולא הומת : (מו) מאחרי פלשתים . שב למקומו ולא רדפם עוד : (מז) לכד המלוכה . ר"ל התחזק בה להיות בידו מבלי פקפוק כי נלחם באויביו והצליח והחריד האויב : (מח) ויצל וכו' . רק את ישראל הציל מידו אבל לא החרימו עד שאמר לו שמואל בדבר ה' להחרימו : (מט) וישוי . הוא איש בושת כי בד"ה לא זכר ישוי וזכר במקומו אשבעל והוא איש בושת וכי ירובעל

רשי

שהיה שאול רואה איש גבור חיל היה אוספו אליו : (א) ועתה שמע לקול דברי ה'. פעם אחת נסכלת עתה הזהר בעצמך : (ג) משור ועד שה. שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמה : (ד) וישמע שאול. לשון הכרזה כמו ויזעק שאול : ויפקדם בטלאים. אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה מצאנו של מלך ואחר כך מנה את הטלאים לפי שאסור למנות את ישראל שנאמר גם לא יספר מרוב (בראשית ל"ב י"ב) : (ה) וירב בנחל. וילחם בנחל ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה בנחל בשביל כל הנפשות האלו לא כ"ש אם אדם חטא בהמה

רדק

למעלה : (א) למשחך למלך. בקמץ חסף החית : ועתה שמע. כלומר כיון שנמשחת למלך על ישראל צריך שתעשה מה שמצוה עליך לעשות והוא מלחמת עמלק. ואמרו רבותינו ז"ל שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה ועל זה המלך נאמר וירם מאגג מלכו : (ב) פקדתי. עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל : שם לו מארבים וחילות בדרך ויונתן תרגם דכמן ליה באורחא : (ג) והחרמתם. כמו ואת כל הנשמה החרים לשון כלייה והשחתה וכן תרגם יונתן ותגמר ואדוני אבי ז"ל פי' לשון חרם וקללה כלומר בתחלה החרימו שלא יהנה אדם מהם ואחר כך והמתה : ולא תחמול. לפי שסופם לחמול כמו שאמר ויחמול שאול והעם הזהירו ולא תחמול עליו שלא יהיה לו פתחון פה : ועד חמור. כי אם יחיו מהם שור או חמור יאמרו זה היה משלל עמלק ושרי לא נמחה זכר עמלק והכתוב אומר תמחה את זכר עמלק : (ד) וישמע. כמו ויאסף וכן תרגם יונתן וכנש כלומר אספם שהיו נשמעים אליו ללכת למלחמה או פי' אספם על ידי כרוז משמע וכן במשנה באחד באדר משמיעים על השקלים פירוש מכריזין : בטלאים. שם מקום אף על פי שבא בה"א הידיעה ושלא כמנהג הנה כמוהו בקרקע בסכות בשטים ויונתן פירשו כמו ובזרועו יקבץ טלאים שתרגומו באמרי פסחיא ואם כדבר יונתן שפסחים היו אם כן זמן פסח היה ובנוב שהיה אהל מועד שם פקדם שהביאו פסחיה' ועל ידי הפסחים ידע מניינם כי פסח לא היה קרב בבמת יחיד ובדברי רבותי ז"ל שמנה אותם בטלאים לא מן הפסחים אלא שאמר להם שיקחו כל אנשי החיל טלאים משלו ויקח כל אחד טלה אחד ואחר כך נוה למנות הטלאים וסמכו על זה הפסוק ואמרו אסור למנות את ישראל אפי' לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בטלאים אמר רב אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר ואמרו כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו בימי דוד נראה כי אפילו מנה אותם בדבר אחד כיון שמנה אותם שלא לצורך הם חסרים שאם כן למה לא לקח יואב מכל אחד שום דבר וימנה הדבר ההוא ולא יהיה בהם נגף וכן כשמנה אותם לצורך צריך שימנה אותם בדבר אחד כמו שאול שמנה אותם בטלאים וכן במלחמה הראשונה שפקדם בבזק שפירושו באבנים כמו שפירשנו : (ה) וירב בנחל. שרשו ארב משפטו ויארב מבנין הפעיל או מן הדגוש ומשפטו ויארב והוא הנכון מפני קמצות היו"ד ויש לפרשו ענין ריב ומלה כלומר יצא עמלק עליהם ונלחם אתם בנחל ויונתן תרגם ועקים משרייתיה ואגח קרבא בנחלא ובדברי רבותינו ז"ל לשון דין הוא רב ודן שאול בעצמו על עסקי נחל כלומר עגלה הערופה בנחל אמר ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה כל הנפשות הללו לא כל שכן יצאתה בת קול ואמרה לו שאול

אל

חֲזָקָה עַל־פְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שָׁאוּל
וְרָאָה שָׁאוּל כָּל־אִישׁ גִּבּוֹר וְכָל־בֶּן־
חַיִל וַיַּאַסְפֵהוּ אֵלָיו׃
טו א וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי
שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֲךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ
עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי
יְהוָה׃ ב כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק
לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ
מִמִּצְרָיִם׃ ג עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־
עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ
וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־
אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־
שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃
ד וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם
בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃
ה וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב

ל'
ל' וחד ויאספהו במכמרתו
ל'
ב' פסוקים על ועל ומלה ביניהון
כ'
כ"ה ר"פ. ס' בטעם ת"י
ב' ולא הכסה
ב' כאיש אחד
ל' וחד משור עד חמור
כ'
ל'

פְּלִשְׁתָּאֵי כָּל יוֹמֵי שָׁאוּל
וַחֲזָא שָׁאוּל כָּל גְּבַר גִּבָּר
וְכָל גְּבַר עֲבֵיד קְרָב וּכְנַשׁ
יָתֵיהּ לְוָתֵיהּ׃ א וַאֲמַר
שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל יָתִי שְׁלַח
יְיָ לְרַבָּיוּתָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא
עַל עַמֵּיהּ עַל יִשְׂרָאֵל וּכְעַן
קַבֵּל לְמֵימַר פִּתְגָמָא דַיְיָ׃
ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
דְּכִירְנָא יַת דַּעֲבַד עֲמָלֵק
לְיִשְׂרָאֵל דִּכְמַן לֵיהּ בְּאוֹרְחָא
בְּמִסַּקֵיהּ מִמִּצְרָיִם׃ ג וּכְעַן
אֱזֵיל וְתִמְחֵי יַת דְּבֵית
עֲמָלֵק וּתְגַמַּר יַת כָּל דִּי
לְהוֹן וְלָא תְחוּס עֲלֵיהוֹן
וְתִקְטוֹל מִגְּבַר עַד אִתְּתָא
מֵעוֹלֵים וְעַד יָנִיק מִתּוֹר
וְעַד אִימַּר מִגְּמַל וְעַד חֲמָר׃
ד וּכְנַשׁ שָׁאוּל יַת עַמָּא
וּמְנִינוּן בְּאִמְּרֵי פִסְחַיָּא
מָאתַן אַלְפִין גַּבְרָא רַגְלָאֵי
וְעַסְרָא אַלְפִין יַת אֱנָשׁ
יְהוּדָה׃ ה וַאֲתָא שָׁאוּל עַד קַרְתָּא דְּבֵית עֲמָלֵק וּמַקִּים

והכית ה' מלרע וסימ' והכית את כל זכורה לפי חרב. והכית את מדין כאיש אחד. עתה לך והכית את עמלק והחרמתם. בית אחאב. את ארם עד כלה :

תולדות אהרן עשה עמלק. זוכר ויקהל : לך והכית את עמלק. יומא כב : ויפקדם בטלאים. שם עב : ויבא שאול. שבת נו : וירב בנחל. יומא שם :

רלבג

(נב) כל איש גבור וכל בן חיל. הנה אחשוב כי קרא הגבו' האיש החזק והאמיץ הבקי בעניני המלחמות ובן חיל מצליח במלחמות : (ג) והמתה מאיש ועד אשה וגו'. בגדול החל ובקטן כלה וזה בהדרגה כי האיש יותר נכבד מהאשה וכל אחד מהם יותר נכבד מהעולל כי הוייתו חסרה עדיין כי לא נשלם הגדול בו והצמיחה והעולל יותר נכבד מהיונק כי היונק עם חסרון גופו הנה הוא חסר הכח עד שלא יוכל לאכול כי אם החלב שהוא מתדמה לטבעו מאד והשור יותר נכבד מהשה והגמל הוא כמו ממוצע בין טבע הטהור וטבע הטמא והחמור הוא מהמינים הפחותים שבבהמה הטמאה : (ד) ויפקדם בטלאי'. עשה זה כדי שיפקוד הטלאים ולא יפקוד העם פן יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שקרה לדוד ולזאת הסבה גם כן מנה אותם בבזק במלחמת נחש מלך בני עמון : (ו) וירב בנחל. ר"ל שהוא נלחם עם עמלק במישור כי שם יגאו להלחם. הנה הריב והמלחמה אח' כאמרו הרוב

פי' רבי' ישעיה

ובכל אשר יפנה. מתגבר ונוצח. כרשע שהוא מתגבר על חבירו וגוזל ממונו : אשר שם לו בדרך. שם לו מארב בדרך. כל פנות העם. תרגם יונתן רישי כל עמא כמו אבן פנה שהוא ראש לבנין. כה יעשה לי אלהים. לשון קללה. ומקרא קצר הוא : כי עם אלהים עשה. שמסר נפשו למות בעבור ישראל על אהבת השם : משור עד חמור. שהיו נעשים בהמה על ידי כישוף : וישמע שאול את העם. פירוש השמיעם על ידי כרוז שיהו מוכנים ויבואו במלחמה : ויפקדם בטלאים. יש מפרשים שם מקום כמו זיף וטלם ובעלות וי"ש אומרים שלא רצה למנותם אלא נתן טלה לכל אחד ומנה הטלאים : ועשרת אלפים את איש יהודה. מודיע לך אף על פי שהיו מרובים באוכלוסים לא באו כי אם עשרת אלפים שהיו מתקנאים שלא היתה המלוכה מהם ולא היו נשמעים לו כל כך : (ו) וירב בנחל. לשון מלחמה ומריבה :

מצודת דוד

נקרא גם ירובשת (ש"ב י"א) ואף בעת נהרגו בני שאול במלחמה לא חשב ישוי וזהו כי הוא איש בושת ונשאר חי ומלך ומה שלא זכר פה את אבינדב הנחשב בבני שאול אשר מתו במלחמה וגם בד"ה אולי לא נולד עדיין בעת ההיא : (נ) דוד שאול. נר היה דוד שאול : (נא) בן אביאל. קיש ונר כל אחד מהם היה בן אביאל : (נב) וראה. כאשר ראה שאול איש גבור וכו' היה מאספו אליו : טו (א) אותי שלח וכו'. ר"ל והנך רואה שנתקיים הדבר ודבר ה' בפי אמת ולזה שמע לקול דברי ה' אשר אומר לך ולא תפקפק בדברי על היותו דבר זר להחרים את כל הנמצא לעמלק : (ב) פקדתי. זוכר אני את אשר עשה עמלק לישראל: אשר שם לו. כפל הדבר במ"ש לתוספות ביאור : (ג) עתה וכו'. ר"ל מאז הכיתם ולא

מצודת ציון

חיל : שוסהו. ענין דריכה ורמיסה כמו שוסים וישוסו (שופטים ב') : (נב) בן חיל. הוא היודע תחבולות המלחמה : ויאספהו. הכניסו אליו : טו (ב) פקדתי. ענין זכרון : שם. מלשון שימה : (ג) והחרמתם. ענין כליון וכריתה : מעולל. הוא הרך בשנים כמו עול ימים (ישעיה ס"ה) והוא גדול מן היונק : (ד) וישמע. ענין אסיפה הבאה בשמיעת קול המאסף וכן השמיעו אל בבל רבים (ירמיה נ') : ויפקדם. ענין מנין ומספר : בטלאים. שם מקום כמו זיף וטלם ובעלות (יהושע ט"ו). ורז"ל אמרו בטלאים ממש (יומא כ"ב) לפי שאסור למנות את ישראל לגלגולת ומנאם בטלאים וכ"א

החרמתם

רדק

אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך : (ו) ויאמר שאול אל הקיני . ואע״פ שראינו בכבוש הארץ כי הקיני עלו מעיר התמרים וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה הלכו להם כולם או מקצתם לשבת עם העמלקי כי יושבי אהלים היו והיו נוסעים ממקום למקום כפי שהיה מזדמן להם : פן אוסיפך . שרשו אסף מבנין הפעיל על דרך אובידה העיר ענינו לשון כליון : ואתה עשית חסד . בעצה שנתן יתרו למשה ונחשב לזרעו אחריו כאילו הם עשו החסד וזהו שאמר עם כל ישראל כמו שאמר שם וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום . ובדרש וכי עם כל בני ישראל עשה חסד והלא לא עשה חסד אלא עם משה הדא דכתיב קראן לו ויאכל לחם אלא ללמדך שכל העושה טובה עם אחד מגדולי ישראל מעלה עליו כאילו עשה חסד עם כל ישראל : (ז) מחוילה בואך שור . אולי שכנו שם עם בני ישמעאל או לקח הארץ מידם וכ״ף באלה פירשתי שהיא לנכח ידוע המקום : (ט) והמשנים . תרגם יונתן כמו הפוך והשמנים שתרגם שמיני׳ ותרגם הכרים פטימיא ורוצה לומר השמנים שהם שמנים מאליהם על ידי מרעיתם והמפוטמים שהם מפוטמים על ידי אדם שמאכילם כי כן דרך הפטם שמפטם הבהמות מכין המאכל ומשי׳ בפי הבהמה ויש לפרש המשנים הכבשים בני שני׳ והכרים גדולים משנה . ויש מפרשים המשנים שהם שניים לבטן : וכל המלאכה . פירוש המקנה וכן לרגל המלאכה אשר לפני כי כל דבר שיתעסק בו האדם נקרא מלאכה ומעשה מלאכת אומנות בין עבודת האדמה בין במקנה : נמבזה ונמס . בתוספת שתי אותיות וכן מתלאה ואמר נמבזה ונמס נקבה וזכר כמו רוח גדולה וחזק והנקבה על המלאכה והזכר על הענין וכן יעשה מלאכה והענין בזה המקום המקנה : (יא) נחמתי . מבנין נפעל : (יב) מציב לו יד . מכין לו שם מקום לחנות החיל ולחלוק הבזה וכן תרגם יונתן מתקין ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא . ובדרש בונה לו מזבח שם בכרמל והוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה׳ ההרוס : ויסב ויעבר . אחר שהציב לו יד בכרמל סבב ועבר לו הגלגל לזבוח שם כמו שאמר והטעם לפי שהיה שם המזבח ואהל מועד תחלה כשבאו

רשי

בהמה מה חטאת : (ו) אל הקיני . בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה בנגב ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תורה וערד הוא עמלק . הכנעני מלך ערד עמלק היה שנאמר יושב הנגב (במדבר כ״א א׳) ועמלק יושב בארץ הנגב (שם י״ג כ״ט) : עם כל בני ישראל . שנהנו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל והרי מעלה עליו כאלו עשה חסד עם כל בני ישראל : (ס) והמשנים . אין לו דמיון והם הבריאים ואומר אני לשון משנה כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ובשומן וכן ופר השני שבע שנים (שופטים ו׳ כ״ה) : נמבזה ונמס . כמו נבזה והמ״ם הפילה בו : (יא) נחמתי . מחשבה עלתה בלבי על מלכות שאול שהמלכתי : (יב) מציב לו יד . בונה לו מזבח הוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה׳ ההרוס (מלכים א׳ י״ח ל׳) ויונתן תרגם והא מתקן ליה תמן אתר לפלגא ביה

בַּנָּחַל׃ ו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־
וחסר ג׳ הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי
ג׳ וחס׳. ח׳ מ״ל פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד
עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם
מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק׃
ז וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ
שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם׃ ח וַיִּתְפֹּשׂ
אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־
הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ ט וַיַּחְמֹל
שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב
ג׳. ג׳ הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים
ב׳ מ״ל וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם
ג׳ וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ
הֶחֱרִימוּ׃ י וַיְהִי דְּבַר־
יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ יא נִחַמְתִּי
כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־
ג׳ שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים
וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־
ג׳ הַלָּיְלָה׃ יב וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת
כ״ד שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר
ג׳ בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ
יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ יג וַיָּבֹא

מַשְׁרְיָתֵיהּ בְּנַחְלָא׃ ו וַאֲמַר
שָׁאוּל לְשַׁלְמָאָה אֱזִיל זוּר
אִתְפָּרַשׁ מִגוֹ עֲמַלְקָאָה
דִּלְמָא אֱשֵׁיצִינָךְ עִמֵּיהּ וְאַתְּ
עֲבַדְתְּ טִיבוּ עִם כָּל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּמִיסַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם
וְאִתְפָּרַשׁ שַׁלְמָאָה מִגוֹ
עֲמַלְקָאָה׃ ז וּמְחָא שָׁאוּל
יַת דְּבֵית עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה
מֵעָלָנָא דְּחַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי
מִצְרָיִם׃ ח וַאֲחַד יַת אֲגָג
מַלְכָּא דְּבֵית עֲמָלֵק כַּד חָי
וְיַת כָּל עַמָּא גְּמַר לְפִתְגַם
דְּחָרֶב׃ ט וְחָס שָׁאוּל וְעַמָּא
עַל אֲגָג וְעַל שְׁפַר עָנָא
וְתוֹרֵי שְׁמִינַיָּא וּפְטִימַיָּא וְעַל
כָּל דְּטָב וְלָא אָבוּ
לְגַמָּרוּתְהוֹן וְכָל מְרַעַם
דְּשִׁיט וְדִבְסִיר יָתֵהּ גְּמִירוּ׃
י וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִם שְׁמוּאֵל לְמֵימַר׃
יא תָּבֵית בְּמֵימְרִי אֲרֵי
אַמְלְכִית יַת שָׁאוּל לְמֶהֱוֵי
מַלְכָּא אֲרֵי תָב מִבָּתַר
פּוּלְחָנִי וְיַת פִּתְגָמַי לָא קַיֵּים
וּתְקֵיף לִשְׁמוּאֵל וְצַלִּי קֳדָם
יְיָ כָּל לֵילְיָא׃ יב וְאַקְדֵּים
שְׁמוּאֵל לְקַדָּמוּת שָׁאוּל
בְּצַפְרָא וְאִתְחַוָּא לִשְׁמוּאֵל לְמֵימַר אֲתָא שָׁאוּל לְכַרְמְלָא וְהָא מְתַקֵּן לֵיהּ
תַּמָּן אֲתַר לְפַלָּגָא בֵּיהּ בִּיזְתָא וְאִסְתְּחַר וַעֲבַר וּנְחַת לְגִלְגְּלָא׃ יג וַאֲתָא

בואך ה׳ כתיב כן וסימן ויחנו עליהם וישחיתו . ויקמו אנשי ישראל . ויך שאול את עמלק . ויפשטו אל הגשורי ושבתך ובואך דישעיה . ועיין בסדר נח : הכרמלה ג׳ בקריאה וסימ׳ בא שאול הכרמלה והנה מציב לו . עלו כרמלה ובאתם אל נבל . ויבאו עבדי דוד :

תולדות אהרן ויאמר שאול אל הקיני . ברכות סג זוכר ויקהל ויקרא : ויתפוש את אגג . עקדס שער מס : נחמתי יומא שם תענית ה :

רלבג

הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם : (ו) ויאמר שאול אל הקיני . הרצון בו וכבר אמר שאול אל הקיני קודם שילחם בעמלק : ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים . הנה זה החסד היה כשבא יתרו אל משה המדבר והראה עצמו שמח בהצלת ישראל ונתן עצה למשה להשים אל העם שופטים באופן שנזכר בפרשת יתרו וידמה שהכונה היתה בהחרמת עמלק בזה האופן שצוה השם יתברך שלא יהנו ישראל כלל מנכסיהם להעיר כי הכונה האלהית היתה בזה ללקיחת הנקמה ממה שעשה עמלק לישראל בדרך בצאתם ממצרים אשר זנב בהם כל הנחשלים אחריהם למען ייראו הבאים מעשות כדבר הרע הזה ולא היתה הכונה בזאת המלחמה לקחת שללם וליהנות מנכסיה׳ . וכאשר פשטו שאול וישראל ידיהם בשלל הראוי כי לא היתה כוונתם בזה לנקמה אך להועיל לעצמם וזה היה הפך הכוונה האלהית וידמה שלזאת הסבה בעינה נשמרו ישראל בימי מרדכי ואסתר משלוח ידם בבזת אויביהם שהיו מעמלק כמו שספר ובבזה לא שלחו את ידם : (ס) והנה ספר כי חמלו שאול

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ו) פן אוסיפך עמו . שרשו יסף והוא פועל כבד ודומה לו קול גדול ולא יסף : (ט) והמשנים . לשון שמנים כמו ופר השני שמן : נמבזה . מ״ם נוספת כרובי הפעלים : (יב) והנה מציב לו יד . פירש מקום חניה כמו ויד תהיה לך דמתרגמינן ואתר מתקן וכת״י :

מצודת ציון

וכ״א לקח טלה מעדר שאול והחזירו למקום מיוחד ומנו הטלאים וידעו מספר בני ישראל : רגלי . הולכי רגל לא רוכבים : (ה) וירב . מל׳ מריבה ומלחמה : (ו) הקיני . משפחת הקיני מבני חובב חותן משה : אוסיפך . ענין כליון : (ח) ויתפש . ענין אחיזה : (ט) והמשנים . מל׳ שנים ר״ל כפולים בבשר ושמנים ודוגמתו כפורי זהב משנים (עזרא ח׳) ור״ל כפולים : הכרים . הכבשים השמנים : ולא אבו . ולא רצו : וכל המלאכה . המקנה נקראת מלאכה לפי שבו עבודת האדם בעל המקנה וכן יעסוק כמו לרגל המלאכה (בראשית ל״ג) : נמבזה . בזויה : ונמס . ר״ל דבר הנמאס : (יא) נחמתי .

מצודת דוד

החרמתם עתה לך והחרמתם מכל ומכל : (ו) לכו סורו . הפרדו מעם עמלק כי פן אוסיפך עמו בעת אחרימם היות בעת כזאת א״א להבחין ולהזהר : עשיתה חסד . על יתרו יאמר והחסד הוא מה שיעץ להעמיד שופטים שהיה טובה לכל ישראל להקל עליהם מלעמוד על משה מבקר עד ערב : (ז) בואך . עד אשר תבוא לשור וכלו׳ מדבר מול האדם המכיר המקום : (ט) ויחמול . חסים היו על אגג ועל מבחר הבהמ׳ וכו׳ ועל כל דבר טוב שמצאו שם ולא רצו להחרימם ולא החרימו כ״א המקנה הבזויה

(יא) כי שב מאחרי את דברי לא הקים . כפל הדבר במ״ש : ויחר לשמואל . דרך הדואג לקום על עצמו : ויזעק . להתפלל על שאול : (יב) לקראת שאול

ביה ביזתא: (טז) הרף. כתרגומו אוריך. פי' המתן: (יז) ראש שבטי ישראל אתה. תרגם יונתן שבטא דבנימין עבר בימא בריש כל עמא כמה שנאמר בנימין צעיר רודם (תהלים סח כח): (יח) עד כלותם אותם. העם אשר אתך יכלו אותם: (יט) ותעט. כמו ותעף לשון עיט (בראשית טו י"א): (כא) ראשית החרם. מיטב החרם וכן ראשית דגנך (דברים י"ח ד'): כמה שנאמר בהרימכם את חלבו ממנו (במדבר י"ח ל') ויונתן תרגם קדם

כשבאו לארץ ואע"פ שעתה היה בנוב היו מכבדים מקום אהל מועד בגלגל והיו זובחים שם בשעת היתר הבמות וכן חדשו שם המלוכה חגגו שם זבחי שלמים: (טו) למען זבוח. לא חמלו עליהם להנאתם אלא למען זבוח לה' שהיה עמהם במלחמה ואמר אלהיך לכבוד שמואל להגדיל מעלתו כי כל מה שיגדל האדם ראוי לומר עליו אלהיו אלהיך וכן היו הנביאים אומרים ה' אלהי וכן אמר בחטא הנשיא מכל מצות ה' אלהיו: (טז) ויאמרו לו דבר. כתיב ויאמרו רוצה לומר שאול והזקנים אשר עמו וקרי ויאמר רוצה לומר שאול: (יז) הלא אם קטן אתה. לפי שאמר לו שאול אשר חמל העם כלומר העם חמל ולא הוא ולא רצה למנעם אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך כלומר אף על פי שאתה קטן בעיניך ולא רצית להתגדל על העם ולמנעם הלא ראש שבטי ישראל אתה ולפיכך משחך ה' למלך עליהם להנהיגם על הדרך הישרה ולמנעם מהעבירה ואיך הניחם אותם לעבור על דברי ה' לא עשו הם אלא אתה שהיה בידך למחות ולא מחית נראה כי רצונך וחפצך היה בדבר וחמדת השלל ותעט אליו ויונתן תרגם הפסוק כן הלא מן שריותך הויתא שיט וגו' וכן אמר בדרש כי כשעברו ישראל את הים והיו מתיראים ישראל לעבור קפץ שבטו של בנימין והתחילו לעבור ורצו שבט יהודה והתחילו לרגמם באבנים כדי שיחזרו להם וקפץ נחשון בן עמינדב ועבר עם כל שבטו ואחריו כל ישראל וסמכו על הפסוק הזה שם בנימין צעיר רודם אל תיקרי רודם אלא רד ים וכתיב בתרי' שרי יהודה רגמתם וגו': עד כלותם אותם. עד כלות ישראל אותם ותהיה מ"ם כלותם על הפועל או תהיה על הפעול ותהיה מלת אותם הבא אחריו תוספת ביאור: (יט) ותעט. כבר פירשנו המלה הזאת שהיא כמו ותסר או ותטה: (כ) אשר שמעתי בקול ה'. זה אשר אמר שאול היה הפסק לדברי שמואל כי עדיין לא השלים דבריו ולא אמר לו עדיין מה שדבר אליו ה' הלילה שאמר לו נחמתי והוא שאמר לו שמואל בסוף הענין כי מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך אבל כשאמר לו שמואל ולמה לא שמעת הפסיק שאול את דבריו ואמר אשר שמעתי ופירושו כן שמעתי בקול ה' ויש לפרשו כמשמעו כמו שתתפרש מלת אשר בכל מקום שהוא טעם למה שקדם וחוזר למה שאמר שאול תחילה הקימותי את דבר ה' אמר עוד אמת אמרת כי הקימותי את דבר ה' אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני: ואביא את אגג. כלומר אם לא המיתיו עם האחרים לא שלחתיו לנפשו כי הנה הביאותיו ויומת: (כא) ראשית החרם. פי' ממיטב החרם כמו ראשית שמנים ימשחו וי"ת לשון תחלה קדם

שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ יד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ טו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ׃ טז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ דַּבֵּר׃ יז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ יט וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ כא וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ

ל'. נ' בטעם מ"ס

כטעם כס' ו'. ל'

ל' מל'. וז' מ"ל בליש' ל'

ז'

ויאמר ק'

י'

ל'

ל' ומל'. כ' את מחתות

כ' ר"פ. ל'

ל'

ג'

ל'

שְׁמוּאֵל לְוָת שָׁאוּל וַאֲמַר לֵיהּ שָׁאוּל בְּרִיךְ אַתְּ קֳדָם יְיָ קַיֵּמִית יָת פִּתְגָמָא דַּייָ׃ יד וַאֲמַר שְׁמוּאֵל וְאִלּוּ קַיֵּמְתָּא וּמָה קָל עָנָא הָדֵין בְּאוּדְנִי וְקָל תּוֹרַיָּא דַּאֲנָא שָׁמַע׃ טו וַאֲמַר שָׁאוּל מֵעֲמַלְקָאָה אַיְתִיאוּנוּן דְּחַס עַמָּא עַל שְׁפַר עָנָא וְתוֹרֵי בְּדִיל לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְיָת שְׁאָר מוֹתָרָא גַּמַּרְנָא׃ טז וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל אוֹרִיךְ וְאַחֲוֵי לָךְ יָת דְּאִתְמַלַּל מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי בְּלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ מַלֵּיל׃ יז וַאֲמַר שְׁמוּאֵל הֲלָא מִן שֵׁרוּיָתָךְ הֲוֵיתָא שִׁיט וְחַלָּשׁ בְּעֵינֵי נַפְשָׁךְ בְּרַם זְכוּת שִׁבְטָא דְּבִנְיָמִן אֲבוּךְ גְּרַמָא לָךְ דִּי בְעוֹ לְמֶעְבַּר בְּיַמָּא קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל כֵּן רַבְּיָךְ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ יח וְשַׁלְחָךְ יְיָ בְּאוֹרְחָא וַאֲמַר אֱזֵיל וּתְגַמַּר יָת חַיָּבַיָּא יָת דְּבֵית עֲמָלֵק וְתַגִּיחַ קְרָבָא בְּהוֹן עַד דִּתְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃ יט וּלְמָא לָא קַבֵּילְתָּא לְמֵימְרָא דַּייָ וְאִתְפְּנֵיתָא עַל בִּזְּתָא וַעֲבַדְתָּא דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ כ וַאֲמַר שָׁאוּל לִשְׁמוּאֵל דְּקַבֵּילִית לְמֵימְרָא דַּייָ וַאֲזָלִית בְּאוֹרְחָא דִּשְׁלַחַנִי יְיָ וְאַיְתֵיתִי יָת אֲגַג מַלְכָּא דַּעֲמָלֵק וְיָת עֲמַלְקָאָה גַּמָּרִית׃ כא וְאַפְרֵישׁ עַמָּא מִן בִּזְּתָא עָאן וְתוֹרִין קֳדָם דְּיִתְחָרְמוּן לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ

רלבג

שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן ולא אבו החרימם והמלאכה הפחותה החרימו וקרה מזה לשאול שנענש להסיר המלוכה ממנו: (יב) בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד. ידמה שהיה הרצון בזה שהוא היה מציב לו מקום לשבת בו ולעבוד הש"י שם ולתת לו תודה על כל הטובה אשר הטיב לישראל והנה היה המקום שהיה מציב לו יד בו הגלגל כי שם היו נקבצים ישראל תמיד על כל הדברים הגדולים ולזה אמר ויסב ויעבר וירד הגלגל: (יג) ויבא שמואל אל שאול עד לזבח לה' אלהיך. בגלגל. והנה אפשר שחשב שאול שאם יזבחו לה' מן השלל ההוא לא יקשה בעיני הש"י אחר שאינם נהנים בשללם ולחולשת התנצלות הזה יחסו אל העם ועוד חשב כי מפני שלא צוה להחרים מלך עמלק ומה שיוכל להציל מלכם הנה אמרו ואביא את אגג מלך עמלק ואת עמלק החרמתי כאפן:

פי' רבי' ישעיה

(יח) עד כלותם אותם. פי' עד כלותם הם אותם:

הקימתי ג' מלעיל וסימ' נמסר בסדר נח: הותר ז' מלאים בליש' בקריאה וסימ' איש אל יותר ממנו עד בקר. ואת היותר החרמנו. ויותר ממנו מאה רכב דשמואל. וחברו דד"ה. כי מה יותר לחכם עם הכסיל. ואל תתחכם יותר למה. לעשות יקר יותר ממני. ונמסר גם בסדר בשלח: הרף ו' בקריאה וסימ' הרף ממני ואשמידם. הרף לנו שבעת ימים. הרף ואגידה לך את אשר דבר. למלאך המשחית בעם. וחברו דד"ה הרף מאף ועזוב חמה ואל תתחר:

תולדות אהרן מעמלקי הביאום ע"ג כד (שם מ). הלא אם קטן. עקידה סד: אשר שמעתי. עקרים מד פ' כו:

מצודת דוד

שאול. ללכת לקראת שאול: בבקר. מוסב על וישכם: מציב לו יד. עושה שם לעצמו מקום לחלק הביזה ומשם יסוב וירד הגלגל ר"ל כל זה הוגד לשמואל: (יג) אל שאול. כשבא שאול אל הגלגל: ברוך אתה לה' וכו'. ר"ל ה' יברך אותך לפי שקיימתי דבר ה' אשר צויתני והזכות הזה בא על ידך: (יד) ומה קול. ר"ל ואם קיימת דבר ה' מה הוא קול הצאן וכו' הלא המה מעמלק: (טו) מעמלקי הביאום. ר"ל הן אמת מעמלק הובא ועכ"ז אין רע כי מה שחסו על מבחר הצאן היה למען יזבחום לה' ולא להחזיק לעצמן ולזה לא יכולתי למחות בידם כי אמרו שעוד למצוה יחשב: ואת היותר. הדברים שאינם ראוים לזבוח החרמנו: (טז) הרף. ר"ל עזוב דבריך וחדל מהם ואגידה לך וכו': (יז) אם קטן אתה בעיניך. אף אם בעיני עצמך נחשב

מצודת ציון

ענין הסוף מתסבב: (יב) מציב. ענין עמידה והעמדה: יד. מקום: (טז) הרף. מל' רפיון: (יט) ותעט. ענין פריחה כמו ויעט בהם (לקמן כ"ה) ור"ל מהירות ההליכה: (כא) ראשית החרם. מיטב

רדק

קדם דיחרמון כלומר טרם שיחרימו ויקללו שלא יהנה אדם מהשלל לקחו העם הצאן והבקר לזבוח לה' לא לדבר אחר : (כג) כי חטאת קסם מרי . חסר כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וכת"י ארי כחובי גבריא דשאלין בקסמא וגו' כלומר כמו שחטאת קסם הוא חטאה גדולה כי הוא מסיר בטחונו מהקב"ה ונותן בטחונו בקסם כן הוא חטאת גדולה חטאת מרי והוא מי שמורה פי האל ואינו עושה מה שצוהו כי אחרי שעבר על מצותו הרי הוא כופר בו ומסיר בטחונו ממנו ואומר כי אין בידו להטיב ולהרע לפיכך לא יירא ממנו לעבור על מצותו והרי הוא כעובד ע"א ותרפים גם כן שהוא חטאת גדולה . כן הוא חטאת גדולה הפצר והוא מי שעובר על רצון המצוה אותו כמו שפירשנו : וימאסך . הוי"ו כוי"ו וישא אברהם את עיניו וכן הוא הפי' יען מאסת דבר ה' מאסך ממלך ר"ל מהיות מלך

רשי

קדם דיחרמון : (כב) הנה שמוע . בקולו טוב מזבח : להקשיב מחלב אילים . זה מוסב על הנה שמוע מזבח טוב ולהקשיב מחלב אילים : (כג) כי חטאת קסם מרי ואון ותרפי' הפצר . וכעונש של און ותרפים כן עונש של הפצר ויונתן תרגם ארי כחוב גבריא וכו' וכחובי עמא דטעו בתר טעותא כן חובת כל אנש דפצר ומוסיף וכו' : הפצר . לשון תוספות וכן ויפצר בו (בראשית ל"ג י"א) הרבה עליו דברים.
ירלאתי

אֱלָהָךְ בְּגִלְגְּלָא׃ כב וַאֲמַר שְׁמוּאֵל הָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בַּעֲלָוָן וּבְנִכְסַת קוּדְשִׁין כְּקַבָּלָא לְמֵימְרָא דַייָ הָא קַבָּלַת לְמֵימְרֵיהּ מִנִּכְסַת קוּדְשִׁין טַב לְאַצָּתָא לְמִילֵי נְבִיאוֹהִי מִתְּרַב פַּטִּימִין׃ כג אֲרֵי כְּחוֹב גַּבְרַיָּא דְשָׁאֲלִין בְּקִסְמָא כֵּן חוֹבַת כָּל גְּבַר דִּמְסָרֵב עַל פִּתְגָּמָא דַייָ וּכְחוֹבֵי עַמָּא דְטָעוּ בָּתַר טַעֲוָתָא כֵּן חוֹבַת כָּל אֱנָשׁ דְּפָצַר וּמוֹסִיף עַל מִילֵי נְבִיָּא חֲלַף דְּקַצְתָּא בְּפִתְגָּמָא דַייָ רַחֲקָךְ מִלְּמֶהֱוֵי מַלְכָּא׃ כד וַאֲמַר שָׁאוּל לִשְׁמוּאֵל חָבִית אֲרֵי

לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ כב וַיֹּאמֶר
ג'. ג' שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים
י"א כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח
טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃
כג כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים
ד' הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה
ג' וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃
כד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי

החפץ ג' בקריאה וסי' החפץ לה' בעולות וזבחים . החפץ אלוה תמצא . אל תתמה על החפץ : מרי ד' וסימ' כי חטאת קסם מרי . למשמרת לאות . אל תהי מרי. ואמרת אל מרי ונמסר גם בסדר קרח : תולדות אהרן וימאסך ממלך שם וטעם למה הוסרה המלכות משאול כשחטא ולא הוסרה מדוד כשחטא :

רלבג

(כב) החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' . הנה זה מבואר כי העולות והזבחים יבאו על החטאים כמו שהתבאר בתורה ולזה הוא מבואר כי הוא יותר טוב שישמר אדם מהחטא ולא יצטרך לאלו הקרבנות : הנה שמוע . למצו' השם הוא טוב מהבא' הזבח ולהקשיב למצותיו הוא יותר מהקרבת חלב אילים על מזבח ה' : (כג) כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר . אחשוב שהיה וי"ו ותרפים כוי"ו נרדם ורכב וסוס ואיה וענה והרצון בו ואון ותרפים כאמרו התרפי' דברו און והרצון בזה הוא כי מי שגורע ממצות ה' בשיקיים קצתה לבד הנה הוא ממרה את פיו וכן מי שמוסיף על דברי השם הוא חוטא ולזה אמר שמואל לשאול על מה שאמר אשר שמעתי בקול ה' וגו' שאע"פ שבמה שעשה קיים את דבריו הנה מרה את פיו במה שלא קיים מצותו להחרים את עמלק בכללו ושללם ומנין המשל בזה לפי מה שאומר והוא כי חסרון הקסם הוא ענין דומה למרי וזה כי הקוסם יגיד מה שיגיד באמצעות שפע מה עלול מן הש"י אלא שהשפע ההוא חסר כמו שאמר ובארנו בספר מלחמו' ה' וחסרון השפע ההוא איננו מצד מה שיגיע ממנו כי ככר היה צודק מצד ההוא אבל החסרון הוא מצד מה שחסר להגיע ממנו ולא אוכל לפרש בזה המקום לעומק זה הענין אבל אעשה בזה הלמוד השירי והמשליי כי הוא בלתי מזיק בזה המקום . והמשל שיהיה בכאן מרקחת מורכב מסמים רבים וידע אדם סגולות שם אחד מהסמים ההם וטבעו בשלמות הנה עדיין לא ידע פעל המרקחת ההוא כי מצד הסמים האחרים ישתנה הטבע ההוא ולא עוד אלא אפילו ידע טבע כל סם וסם מהרכבה בשלמות הנה עדיין לא יוכל לשפט באמתות על פעל המרקחת ההוא בגופותיו מה שלא ידע הצורה המתחדשת מההרכבה וכן הענין בעינו בקסם כי הכזב בו נכנס מזה הצד כמו שבארנו בספר מלחמות ה' כי לפעמים יתגלה לקוסם מה שישפע מאחד מן הששפועים או מיותר מאחד מהם ולא יתגלה לו מה שישפע מכל אחד מהם ולא מה שישפע מכללם וזה כלו בלתי מבואר בזה המקום ולזה אמר שמואל כי חסרון הקסם הוא דומה למרי כי כמו שמה שחסר בקסם מההודעה מסיר בכללות הטוב שהיה ראוי שיגיע מההודעה ולא די בזה אלא שהרבה פעמים תהיה ההודעה החסרה סבה להגעת הרע כמו שבארנו בשני ממלחמות ה' כן הענין במי שימר' פי השם שיגרע ממצותו כי התועלת המכוון במצוה ההיא לא תתקיים אלא בכללה ויקרה גם כן קצתה זולת קצתה הפסד ורע תחת הטוב שכוון במצוה ההיא וזה כי הש"י צוה לעשות זאת הנקמה הנפלאה למען יוסרו שאר האנשים מהנהגת זאת המדה הפחותה ולזה רצה שלא יהנו ישראל מנכסיהם כדי שלא יביא זה לחשב כי אהבת הממון הביא לישראל לזאת המלחמה עם שבהחרמת כל שלל עמלק תועלת אחר והוא התועלת המגיע במה שצותה התורה שלא ליהנות בדבר מע"א פן יביא זה להמשך אחר ע"א אם יראה הנהנה מנכסים היות נכסיו מצליחים אולי ייחס זה למה שהגיע לו מע"א וכן הענין בנכסי עם עמלק בשוה כי בלי ספק היו דעותיהם ואמונותיהם נפסדות וכן יאמר שהאון שדברו התרפים הוא דומי' להפצר ההוא בהתעסק בדבר יותר מן הראוי והרצון בהוספה על מצות השם יגיע ממנה חסרון כמו הענין בהוספה שהיה בדבור אשר יהיה באמצעות התרפים כי ההוספה ההיא תהיה סבה לטעות הנופל בהודעה המגעת באמצעותם וזה כי התרפים הוא דבר מעורר הכח הדמיוני בהתעוררותו ידמה קצת דברים צודקים כמו הענין בחלומות הצודקים והרבה דברים כוזבים ידמה עמהם ויגיע לו דמוי הדברים הצודקים משפע עליוני יגיע אל הדמיון בעת היותו מתבודד מבין שאר הכחות המגיעות המשיגות הגיע לו כמו הדברים הכוזבים מצד הדברים אשר הגיע רשומם בכח הדמיוני ויתערבו אלו הדמיונות בדמויים הצודקים ויהיה זה סבה לכזב המגיע בהודעה ההיא ולזה אמר הנביא אשר אתו חלום ידבר אתו חלום וגו' מה לתבן את הבר נאם ה' כי ההודעה המגעת באמצעות אלו הדמיונות תדמה לבר בבלתי נקי מהתבן מצד הכזב המתערב בה מהצד שבארנו ולזה הוא מבואר שאין לגרוע ממצות השם ית' ולא להוסיף עליה כי תפסד הכונה אשר בעבורה היתה המצוה ההיא : יען מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך . וזהו מה שנוסף לו עתה מהעונש כי במה שחטא בראשונה לא נאמר לו אלא שממלכתו לא תקום ואולם עתה אמר לו שהש"י מאס אותו מהיות מלך על ישראל וזה מורה שימי מלכותו יהיו מעטים כי הדבר הנמאס ירוחק :

נלח

פי' רבי ישעיה

(כג) כי חטאת קסם הוא חשוב המרי . כאדם ההולך אחרי הקסמים כך הוא הממרה על דברי הנביא וכאיש המספיר לילך אחרי האון והתרפים והפצר הוא הפועל :

מצודת ציון

מיטב מדבר הנחרם כמו וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו') : (כב) החפץ . ענין רצון : להקשיב . לשמוע : (כג) ואון . ענין דבר תוהו ושקר כמו התרפים דברו און (זכריה י) : ותרפים . הוי"ו יתירה כמו נרדם ורכב (תהלים עו) : הפצר . ענין רבוי הדברים כמו ויפצר בם (בראשית י"ט) : יען . בעבור

מצודת דוד

נחשב אתה לקטן מ"מ הלא אתה הראש המולך על כל שבטי ישראל ולא זו בלבד שהם המליכו אותך אלא שגם ה' משחך למלך וא"כ ידך תקיפה עליהם ומדוע א"כ לא מחית בידם : (יח) וישלחך . הלא ה' שלחך בדרך הזה וצוך להחרימם : (יט) ולמה לא שמעת. להחרימם מכל וכל ור"ל היתכן בעבור דברי העם לא שמעת בקול ה' : ותעט אל השלל. כי על שלא מחית בהעם הרי הוא כאלו אתה בעצמך מהרת לקחת השלל וכו' : (כ) אשר שמעתי . ר"ל לא כאשר תאמר אתה כי אשר שמעת בקול וכו': ואביא . ר"ל עם שלא הרגתיו מ"מ לא שלחתיו לנפשו רק הביאותיו והנה בידי להרגו בכל עת : (כא) ויקח העם . ואף מהשלל לא לקחתי אני מאומה כי אם העם לקחו וזה לכוונה טובה לזבוח לה' : (כב) החפץ לה' . וכי רצון ה' בעולות דומה היא כרצונו לשמוע בקולו הלא לא כן הדבר כי הנה לשמוע בקולו טוב בעיניו יותר מזבח ולהקשיב דברו טובה לפניו מחלב אילים וכפל הדבר במ"ש : (כג) כי חטאת קסם מרי . החטא שיש במעשה הקסם הוא החטא בעצמו שיש בהממרה בדברי ה' כי כמו השואל בקסם הסיר בטחונו מה' כן הממרה בדברו בעבור הסתת או יראת אדם מסיר בזה בטחונו מה' : ואון ותרפים הפצר . ר"ל דבר התוהו והשקר שיש בתרפים דבר התוהו ההיא בעצמה יש בהמרבה דברים כי כמו שאף הרבה מן התרפים התרפים תוהו המה ואת כולם ישא הרוח כן מרבית דברים לא צודקים לתוהו נחשבו עם רבוים ולפי שנאמר בשאול שהסיר את האובות ואת הידעונים א"ל הנה נכשלת בדומה לקוסם ולעושה התרפים כי המרי בדבר ה' מיראת העם ידמה לקוסם והפצר בדברים לא יועיל גם ידמה לעושה התרפים : יען . לזאת יען מאסת וכו' :

ואת

(כד) יראתי את העם . דואג האדומי שהיה חשוב ככולם : (כז) ויחזק בכנף מעילו . לפי פשוטו משמעו שכשפנה שמואל ללכת מאחרי שאול אחז שאול בכנף של שמואל לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עד שישתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד . ומדרש אגדה חולקים אמוראים יש אומרים מעילו של שמואל קרע שאול ויש אומרים מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו . והוא שאמר לו שאול לדוד ביום שכרת את המעיל ידעתי כי מלוך תמלוך (לקמן כ"ד כ"א) : (כט) וגם נצח ישראל לא ישקר . ואם תאמר אשוב מעוני לפניו לא יועיל עוד ליטול את המלוכה ממי שנתנה לו כי הקב"ה שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה לזה שאמר ליתן: (לב) אגג מעדנות. יונתן תירגם אגג מפנקא : אכן סר מר המות . באמת ידעתי כי סר וקרב עלי מרירת המות : (לג) כאשר שכלה נשים חרבך. להושיבם אלמנות מבעליהם שהייתם חותכים זנבי בחורי ישראל

כִּֽי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּֽי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ
כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃
כה וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי
וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ כו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה ב' מ"ל בטעמך
אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת
מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ כז וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל
לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ ג'
כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל
קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל ד'
מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב
מִמֶּךָּ׃ כט וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר ד' בליש' . ג'
וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ ד'
ל וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד־
זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי
וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לא וַיָּשָׁב
שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל
לַיהוָה׃ לב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ
אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגַג אָכֵן ב'א' חס' וא' מ"ל בתרי ליש'
סָר מַר־הַמָּוֶת׃ לג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן

ל' עברית על מימרא דיי ובסרית על פתגמך ארי דחלית מן עמא וקבלית למימריהון : כה וכען שבוק כען לחובי ותוב עמי ואסגוד קדם יי : כו ואמר שמואל לשאול לא אתוב עמך ארי קצתא מפתגמא דיי ורחקך יי מלמהוי מלכא על ישראל : ג' כז ואסתחר שמואל למיזל ואתקף בכנף מעיליה ואתבזע : כח ואמר ליה שמואל אעדי יי ית מלכותא דישראל מנך יומא דין ויהבה לחברך דתקן עובדיה מנך : כט ואם תימר אתוב מחובי וישתביק לי בדיל דאעביד מלכו אנא ובני על ישראל לעלם כבר גזור עלך מן קדם מרי נצחניה דישראל דלית קדמוהי שקר ולא תאיב ממה דאמר ארי לא כבני אנשא הוא דאמרין ומכדבין גזרין ולא מקימין : ל ואמר חבית כען יקרני כען קדם סבי עמי וקדם ישראל ותוב עמי ואסגוד קדם יי אלהך : לא ותב שמואל בתר שאול וסגיד שאול קדם יי : לב ואמר שמואל קריבו לותי ית אגג מלכא דבית עמלק ואתא לותיה אגג מפנקא ואמר אגג בבעו רבוני מריר מותא : לג ואמר שמואל כמא דאתכלת נשיא חרבך כן תתכל מנשיא אמך

נצח ד' קמצין וסימ' וגם נצח ישראל . והנצח וההוד עד נצח לא יראו אור . לנצח נצחים :

תולדות אהרן קרע ה' שם : שכלה נשים עקידה שער מג :

רלבג

(כט) נצח ישראל . הוא הש"י שהוא חוזק ישראל וכחם ותוחלתם כטעם ואומר אבד נצחי והנה הרצון בנצח ישראל חיי ישראל שהוא הש"י כמו הדם שהוא חיי הגוף כי הדם יקרא נצח כטעם ויז נצחם על בגדי : (ל) כבדני נא . כאשר ראה שמואל היות שאול מתבייש מזקני העם והעם אז נשמע אליו לשוב עמו להשתחוות לה' : (לב) וילך אליו אגג מעדנות . יתכן שבא אליו בשלשלאות ובכבלי ברזל למלאות מצות שמואל כדי שלא יוכל לברוח כטעם התקשר מעדנות כימה : ויאמר אגג אכן סר מר המות . ידמה שאגג

פי' רבי ישעיה

(כד) כי יראתי את העם . כן הודה שכדי לעשות רצון העם חמל על הבהמות טובות ועבר על דברי הנביא : (כט) וגם נצח ישראל . הבור' שהוא נצחונו של ישראל : (לב) אגג מעדנות . ידיו קשורו' כמו התקשר מעדנות כימה : כאן סר מר המות . כבר סר מעלי ומלבי מרירות המות . שכבר נתייאשתי מלחיות עוד וכמת אני בעיני :

מלך : ואת דבריך . שאמרת לי במצות ה' ותי' ארי עברית על מימרא דה' ובסרית על פתגמך : (כז) ללכת . בסגול באתנחתא : ויחזק בכנף מעילו . שאול החזיק בכנף מעיל שמואל כדי שישוב עמו . ובמדרש חולקין בו יש אומרים כי שמואל קרע במעיל שאול ורמז לו בזה כי מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך אחריו וי"א כי שמואל קרע מעילו של עצמו שכן דרכן של צדיקים להיות קורעין בשעה שאין נטיעתן מצוחת : (כח) קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום . ואף על פי שאמר לו זה בגלגל כשהעלה העולה ממלכתך לא תקום ועתה אמר לו היום אפשר שהחטא ההוא היה נמחל לו ע"י תשובה ומעשים טובים וכיון שהנה בחטא אמר לו היום נקרעה הממלכה ממך . ויש לפרש עוד כי בחטא הראשון אמר לו ממלכתך לא תקום כלומר שלא תתקיים לו ולבניו אחריו אבל אפשר כי הוא יאריך ימים במלכותו ועתה אמר לו כי גם הוא לא יאריך בממלכתו וזהו שאמר קרע ה' מעליך וכן אמר לו שמואל כשהעלהו באוב ויקרע ה' את הממלכה מידך וגו' ולא עשית חרון אפו בעמלק הנה כי בדבר עמלק נגמר דינו : (כט) וגם נצח ישראל לא ישקר . אף על פי שממלכתך לא תקום נצח ישראל לא יסור ממקומו ולא ישקר אותו הב"ה אבל יעמידהו כי לא ינחם כלומר ולא ינחם על הטובה שדבר עליהם : כי לא אדם הוא להנחם . כי האדם ינחם על טובה שיבטיח לאדם מפני כעסו עליו אם נשתנה לבבו שלא יהיה שלם לבו עמו כמו שהיה מתחילה אבל הקב"ה אין בו שנוי חפץ וכיון שהבטיח את ישראל לא ישקר להם הבטחתו הטובה אף על פי שחטאו ייסרם כפי חטאם אבל הטובה קיימת אחרי קבלם ענשם אבל לשאול לא הבטיחו על המלוכה לעולם ואם היה שומר מצות ה' היה מאריך לו המלוכה ג"כ ולבניו אחריו אם ישמרו את מצות ה' אבל לדוד שהבטיחו על המלוכה לעולם לא תסור ממנו המלוכה לעולם אע"פ שתפסק מבניו זמן כפי עונשם הטובה והמלוכה קיימת להם לעולם ותשוב להם אחרי קבלם ענשם כמו שכתוב אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשי' וגו' וחסדי לא יסור ממנו וי"ת הפסוק כן אם תימר אתוב מחובי וגו' כבעמוד : (לב) אגג מעדנות . כתרגומו מפנקא כלו' הלך אליו כמהלך המלכים

מצודת דוד

(כד) ואת דבריך . במה שאני מרבה דברים לסתור מאמריך ולומר אשר שמעתי וי"ד : כי יראתי . ועי"ז חטאתי להמרות פי ה' ונמשך מזה לסתור גם דבריך : (כה) ועתה . הואיל ואני מודה שחטאתי גם לך לזה מחול חטאתי ושוב עמי וכו' : (כו) וימאסך ה' . ואם ה' מאס בך איך אשוב עמך : (כז) ללכת מעם שאול : ויחזק . שאול אחז בכנף מעיל שמואל למנעו מללכת מעמו ובהאחזו בו נקרע הכנף : (כח) קרע ה' . הקריעה הזה היא לסימן שכבר קרע ה' וכו' : לרעך . זהו דוד : (כט) וגם נצח ישראל . ר"ל כבר אבדת המלוכה כי כבר נתנה לאחר וגם לא ישקר בהבטחתו וגם לא ינחם לאח"ז כי לא אדם הוא להנחם (ור"ל מפאת עצמו אין בו שינוי להנחם אבל השינוי בא מפאת המקבל ולזה ר"ל בשאול נחמתי כי המלכתי וכו') : (ל) ויאמר חטאתי . אף כי חטאתי עכ"ז מהראוי הוא שעתה בהיותך פה תכבדני נגד כו' : (לב) מעדנות . קשור בשלשלאות : אכן . באמת סר אלי מרירות המות : (לג) כאשר שכלה . כשהרגת האנשים שכולות מבעליהן ומבניהן . מנשים . מעין הנשים הכן דומה

מצודת ציון

כעבור : (כה) שא . ענין מחילה : (כז) בכנף . בקצה שפולי המעיל כמו ויכרת את כנף המעיל (לק' כד) : (כט) נצח . ענין חוזק והתגברות כמו אבד נצחי (איכה ג) ועל המקום יאמר שהוא מחזק של ישראל : ינחם . ענין הפוך מחשבה : (לב) מעדנות . ענין קשור כמו התקשר מעדנות כימה (איוב ל"ח) : אכן . באמת : (לג) שכלה . מי שבניו מתים קרוי שכול כמו למה אשכל גם שניכם בראשית

רדק

המלכים בתענוג כלומר אף על פי שהיה קרוב למיתה הלך אליו בגאוה או פירושו הלך אליו בתענוג ובשמחה כי בחר מותו מחייו וי"מ מעדנות קשורים מן התקשר מעדנות כימה כלומר בקשורים בשלשלאות של ברזל שהיה בהן הלך אליו . אכן סר מר המות . הגיע מרירות המות ידע כי להמיתו הביאו אותו אליו : (לג) וישסף שמואל . כמו ויבקע כתרגומו ופשח כמו ויפשחני וכן בדברי רז"ל הוה מפשח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע : (לד) גבעת שאול . אפשר שהיא גבעת בנימן שזכר למעלה ובנה שם שאול בית מלוכה לפיכך סמכה אליו או היתה גבעה אחרת שבנה אותה שאול : (לה) וה' נחם . נפעל עומד כי הוא קמוץ : (א) מלא קרנך שמן . אמר קרנך לפי שהיה הקרן הזה מזומן למשוח בו מלכי בית דוד ועל העתיד היה מזומן אותו הקרן על פי הנביאים והיה באהל מועד עם כלי שמן המשחה וכן אמר כשנמשח שלמה ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל נראה כי שם באהל מועד היה מוכן זה הקרן עם כלי שמן המשחה ולפיכך אמר לשמואל מלא קרנך שמן כי על הנביאים היה מוטל למשוח המלכים על פי ה' ואף על פי שצדוק הכהן משח שלמה הנה היה שם עמו נתן הנביא כמו שכתוב ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא ומשיחת המלכים ליצוק מן השמן תחלה על ראש המלך ואחר כך היה מושח ממנו כצורת נזר בין ריסי עיניו ואחר כך הנשאר בקרן היה יוצק על ראשו כי מלא הקרן היה שעור המשיחה עם היציקה : לי מלך . ולא אמר לישראל מלך ר"ל לי שיהיה לעבודתי וישמע אלי לכל אשר אצונו לא כשאול שעבר על מצותי : (ב) עגלת בקר . מלאנו כי אף על פי שהיה מבטיח הקב"ה הנביא או הצדיק אעפ"כ הוא נשמר מלכת במקום סכנה כמו שראינו ביעקב אבינו שהבטיחו הקב"ה בעברו ארם נהרים ואמר לו והשיבותיך אל האדמה הזאת וגם ג"כ נראה לו המלאך והבטיחו ואמר לו שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך וכאשר שמע כי עשו בא לקראתו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכן דוד שהיה נמשח למלך על פי ה' היה בורח מפני שאול וגם גד הנביא אמר לו לא תשב במצודה וכן בדברי המלחמות היו עושין תחבולות אחר הבטחת האל ית' כמו שעשה גדעון בדבר הכדים והלפידים וגם פעמים היו עושין התחבולות במצות האל כמו שכתוב ביהושע בכבוש יריחו הקף את העיר וכן צוה לשמואל הנביא תחבולה אף על פי שהיה הולך במצותו והטעם כי אף על פי שהקדוש ברוך הוא עושה נסים ונפלאות עם יראיו ברוב הם על מנהג העולם וכן על מנהג העולם היה לו ליעקב לירא מפני עשו ולדוד מפני שאול אם היה מושח מלך בחייו והיה לו לבקש תחבולה איך אלך וזו היתה שאלתו איך אלך ואמר לו הקב"ה עגלת בקר תקח בידך כי בכל מקום היו רשאין להקריב באותו זמן כי זמן היתר הבמות היה כל זמן שהיה אהל מועד בנוב גבעון ולמדו רז"ל מזה הפסוק שמצוה לשנות בדברי שלום שהרי הקב"ה אמר לשמואל עגלת בקר תקח בידך והראה לו שאין ראוי לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס משום שנאמר לא תנסון את ה' אלהיכם . וי"מ כי הקב"ה אמר לו כך אני אמרתי לך שתלך בהצנע ואתה אמרת ושמע שאול והרגני עתה אני אומר לך שתלך בפרהסיא ותקח עגלת בקר לעשות זבחים שלמים ביום משחך אותו למלך וזה שאמר וקראת לישי בזבח אמר לו לך בפרהסיא ונראה מי הורג אותך ועל זה הדרך פירשו ג"כ במדרש מה שאמר לו הקב"ה למשה רבינו עבור לפני העם מה לפי שאמר לו עוד מעט וסקלוני אמר לו הקב"ה עבור לפני העם ונראה מי סוקל אותך : (ג) את אשר אומר אליך . ולמה לא אמר לו מתחלה שימשח דוד

כדי

ופשח שמואל ית אגג
קדם יי בגלגלא : לד ואזל
שמואל לרמתא ושאול
סליק לביתיה לגבעתא
דשאול : לה ולא אוסיף
שמואל למחזי ית שאול
עד יום מותיה ארי אתאבל
שמואל אל שאול ויי תב
במימריה ארי אמליך ית
שאול על ישראל : א ואמר
יי לשמואל עד אימתי
את מתאבל אל שאול
ואנא רחקתיה מלמהוי
מלכא על ישראל מלי
קרנך משחא ואיתא
אשלחינך לות ישי דמבית
לחם ארי גלי קדמי בבנוהי :
כשר קדמי למהוי מלכא :
ב ואמר שמואל איכדין
איזיל ואם ישמע שאול
ויקטלינני ואמר יי עגלת
תורין תסב בידך ותימר
לדבחא קדם יי אתיתי :
ג ותזמין לישי בשירותא
ואנא אחזינך ית דתעביד
ותמשח קדמי ית דאימר

תְּשַׁכֵּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל ג'
אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃
לד וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה
וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃
לה וְלֹא־יָסַף שְׁמוּאֵל לִרְאוֹת אֶת־שָׁאוּל ס' ד' פתחין וחד קמץ
עַד־יוֹם מוֹתוֹ כִּי־הִתְאַבֵּל שְׁמוּאֵל
אֶל־שָׁאוּל וַיהוָה נִחָם כִּי־הִמְלִיךְ
אֶת־שָׁאוּל עַל־יִשְׂרָאֵל׃
טז א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל
עַד־מָתַי אַתָּה מִתְאַבֵּל אֶל־שָׁאוּל
וַאֲנִי מְאַסְתִּיו מִמְּלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל ג' . ד
מַלֵּא קַרְנְךָ שֶׁמֶן וְלֵךְ אֶשְׁלָחֲךָ אֶל־ ס' . יא
יִשַׁי בֵּית־הַלַּחְמִי כִּי־רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי
מֶלֶךְ׃ ב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֵךְ
וְשָׁמַע שָׁאוּל וַהֲרָגָנִי וַיֹּאמֶר יְהוָה ג'
עֶגְלַת בָּקָר תִּקַּח בְּיָדֶךָ וְאָמַרְתָּ לִזְבֹּחַ ג'
לַיהוָה בָּאתִי׃ ג וְקָרָאתָ לְיִשַׁי בַּזָּבַח
וְאָנֹכִי אוֹדִיעֲךָ אֵת אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה
וּמָשַׁחְתָּ לִי אֵת אֲשֶׁר־אֹמַר אֵלֶיךָ׃

ולא יסף ח' בקריאה וסי' ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני . את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם . ויגד לשאול כי ברח דוד . ולא יסף שמואל לראות את שאול . ולא יסף עוד מלאך ה' להראה אל מנוח . ובמקצת ספרי מסרה מוג"ה גם עוד מלך מצרים. ונראה לי כי אינו לפי שהוא ולא הוסיף עוד מלך מצרים : מלא ה' דגש בקריאה וסימ' מלא שבוע זאת ונתנה לך . מלא את אמתחות האנשים . מלא קרנך שמן . מלא פניהם קלון . מבהר עצמים מלא . וחד ומלא הפניך גחלי אש : עגלת ה' וסימ' ולקחו זקני העיר. עגלת בקר תקח בידך יהיה איש עגלת בקר. עד צער עגלת שלשיה מצער חרנים

תולדות אהרן אין אלך . פסחים ח יבמות סה נזיר סו קדושין לט חולין קסב : עגלת בקר . יומא יא :

רשי

ישראל : וישסף . חתכו לד' ואין תיבה זו דמיון ותרגום וישסף ופשח ובגמ' שלנו יש הוה מפשח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע : (א) בית הלחמי . בבית לחם וכן דרך כל דבר ששמו בשתי תיבות כמו בית לחם בית שמש בית אל קרית ארבע אם בא להטיל בו ה"א מטיל בין שתי התיבות כגון קרית הארבע בית האלי בית הלחמי :

ויחרדו

רלבג

שאגג היה ירא כשהגישוהו לפני שמואל אסור וקשור בכבלי ברזל וכאשר ראה שמואל והיתה צורתו מוכחת על גודל חסידותו ורחמנותו אמר באמת סר מרירות המות כי נפלתי ביד מי שראוי שירחם עלי וכאשר הבין שמואל מדבריו שהוא היה חושב שינצל על יד שמואל אמר לו אין הענין כן כמו שאתה חושב אבל תדע כי מות תמות מיתה אכזרית וזה ראוי לך מדה כנגד מדה כאשר שכלה נשים חרבך כשהרגת בעליהן כן תשכל מנשים אמך במותך : (לד) וישסף שמואל את אגג . ר"ל שחלקו בחרבו כאילו היה בוקע עצים למלאת מצות השי"ת והנה היה בזה תועלת לתת יראה לנשארים שלא ילחמו עם ישראל : (ב) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני . ר"ל שאם ידע שאול שאני הולך למשוח מלך אחר יהרגני : ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך. ידמה שהרצון בזה שלקחה לזבוח זבח שלמים וכבר היה אפשר לו זה כי אז נתרו הבמות והיה אפשר לו להקריבו בבמת יחיד ואע"פ שהיה המשכן בנוב . וכבר אמר לי אחד מחכמי דורינו שמו ר' שלמה הנשיא בפי' זה הפסוק דבר נאות מאד לפי הפשט וזה שהוא רואה שכבר בחר השם יתעלה עגלה להעיר על שכבר נמצא חלל באדמה לא נודע מי הכהו יהיה הולך לערוף העגלה ולזה לא היה לשאול לחקור איך היה הולך במקום ההוא עם העגלה כי העגלה תערוף באיזה מקום ימצא בו החלל באדמה והיה אומר על צד מליצת השיר כי היה לשאול לירא מהריגתו

כי

פי' רבי' ישעיה

(לג) וישסף שמואל . לשון חתיכה הוא ואין לו דומה . וכן תרגום יונתן : (ב) לזבוח לה' באתי . שהבמות היו מותרות משנחרבה שילה :

מצודת ציון

(ברא' כ"ו) : וישסף . תרגומו ופשח והוא הבקיעה לגמרי כמו ויפשחני (איכה ג') ובדרז"ל מאן דפשח דקלא (ב"ב כ"ד) : (לה) יסף . מל' הוספה : טז (א) קרנך . כלי מה עשויה דמות קרן :

בית

מצודת דוד

לכן תהיה אמך שכולה ממך : (לה) כי התאבל . ר"ל לפי שעם שהיה מתאבל על שאול עכ"ז נחם ה' וכו' ולא חס על אבלותו לזה נעצב מאד ולא בא עוד לפני שאול (אבל שאול בא לפני שמואל כמ"ש לקמן יט) : טז (א) ואני מאסתיו . ואין מהראוי להתאבל עליו זמן מרובה : לי מלך . ר"ל שהוא יהיה מלך לי לשמור מצותי : (ב) ואמרת .

לגבי

רשי

(ד) ויחרדו . מהרו לצאת לקראתו : (ו) ויאמר אך נגד ה' משיחו . ויאמר בלבו אך אמת הוא זה שהגון למלכות : (ז) אל תבט אל מראהו . אל יופי תוארו : כי מאסתיהו . לפי שכעסן הוא כמה שנאמר ויחר אף אליאב בדוד (לקמן י"ז כ"ח) : כי לא אשר יראה האדם. אף ע"פ שקראת לעצמך רואה שאמרת לשאול אנכי הרואה (לעיל ט' י"ט) כאן אני מודיעך שאינך רואה : (ט) ויעבר ישי שמה . הוא שמעא . (יא) שאר הקטן. נשאר הקטן : לא נסוב . לא נסב

רדק

כדי שידעו כלם כי מה' הוא ויראו כלם כי לא בחר בכל בני ישי אלא בדוד כי בפני כל העומדים שם נאמר לו על פי הנבואה : (ד) ויחרדו . וינועו ויתקבצו לצאת לקראתו וכן יחרדו כצפור ממצרים ויחרדו בנים מים וכת"י לשון קבוץ ואתכנשו ויש לפרשו לשון חרדה כי תמהו על בואו ופחדו אולי היה בעיר מי שחטא חטא גדול שילכדך שמואל הנביא לבא העיר וזהו שאמרו שלום בואך והוא ענה להם שלום כלומר אין דבר רק שלום אל תפחדו כי לזבוח לה' באתי : ויאמר שלום בואך . הגדול שבזקנים אמר ואפשר שישי היה : התקדשו . כתרגום אזדמנו וכן ויקדש : (ו) בבואם . בבית : ויאמר אך נגד ה' משיחו . פי' אמר בלבו או בפיו כי חשב כי זה הוא המלך שצוהו האל למשוח לפי שהיה בכור בבני ישי ועוד כי ראהו יפה תואר וקומ' כשאול וחשב כי הקב"ה בוחר באנשים יפה קומה ותואר למלכות כדי שיהא מוראו על העם וכן אמר בשאול הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמוהו בכל העם וכן הוא כמו שחשב שמואל כי בעל קומה ותואר יפה בוחר בו האל למלוכה כדי שייראו ממנו העם ובלבד שיהיה לבו טוב וישר ופי' נגד ה' משיחו כמו נכח ה' דרככם כלומר ה' יהיה עמו וי"ת תקין קדם ה' משיחיה וכן תרגם נכח ה' אתקין ה' : (ז) אל תבט אל מראהו . בוחן לבות וכליות בני אדם ידע לבב אליאב כי איננו ישר לפיכך אמר לשמואל אל תבט אל מראהו כי אעפ"י שהוא יפה מראה והגון למלכות לפי מראהו אני יודע לבבו ומאסתיהו למלכות כי איננו הגון לפי לבבו : גבוה . שם בפלס גדול הטעם . ויש מפרשי' כי כאשר אמר נגד ה' משיחו על שאול בקש עוד שלא תסור המלוכה ממנו כשראה אליאב שלא היה יפה כמוהו בקש מה' שלא יחליף שאול באחר לפיכך ענה לו האל אל תבט אל מראהו כי מאסתיהו ושאול הוא שהיה יפה מראה וגבה קומה : (ט) גם בזה לא בחר ה' . לפי שלא אמר לו ה' ידע כי לא בחר בו כי הוא אמר לו אשר אומר אליך :

ד וַיַּעַשׂ שְׁמוּאֵל אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וַיָּבֹא בֵּית לָחֶם וַיֶּחֶרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר שָׁלֹם בּוֹאֶךָ׃ ה וַיֹּאמֶר ׀ שָׁלוֹם לִזְבֹּחַ לַיהוָה בָּאתִי הִתְקַדְּשׁוּ וּבָאתֶם אִתִּי בַּזָּבַח וַיְקַדֵּשׁ אֶת־יִשַׁי וְאֶת־בָּנָיו וַיִּקְרָא לָהֶם לַזָּבַח׃ ו וַיְהִי בְּבוֹאָם וַיַּרְא אֶת־אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר אַךְ נֶגֶד יְהוָה מְשִׁיחוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל אַל־תַּבֵּט אֶל־מַרְאֵהוּ וְאֶל־גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ כִּי מְאַסְתִּיהוּ כִּי ׀ לֹא אֲשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם וַיהוָה יִרְאֶה לַלֵּבָב׃ ח וַיִּקְרָא יִשַׁי אֶל־אֲבִינָדָב וַיַּעֲבִרֵהוּ לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר גַּם־בָּזֶה לֹא־בָחַר יְהוָה׃ ט וַיַּעֲבֵר יִשַׁי שַׁמָּה וַיֹּאמֶר גַּם־בָּזֶה לֹא־בָחַר יְהוָה׃ י וַיַּעֲבֵר יִשַׁי שִׁבְעַת בָּנָיו לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי לֹא־בָחַר יְהוָה בָּאֵלֶּה׃ יא וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי הֲתַמּוּ הַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר עוֹד שָׁאַר הַקָּטָן וְהִנֵּה רֹעֶה בַּצֹּאן וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי שִׁלְחָה וְקָחֶנּוּ כִּי־לֹא נָסֹב עַד־

לָךְ׃ ד וַעֲבַד שְׁמוּאֵל יָת דְּמַלֵּיל יְיָ וַאֲתָא לְבֵית לֶחֶם וְאִתְכַּנַּשׁוּ סָבֵי קַרְתָּא לְקַדָּמוּתֵיהּ וַאֲמַרוּ שְׁלָם מֵיתָךְ׃ ה וַאֲמַר שְׁלָם לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֲתֵיתִי אִזְדַּמְנוּ וְתֵיעֲלוּן עִמִּי לְשֵׁירוּתָא וְזַמֵּין יָת יִשַׁי וְיָת בְּנוֹהִי וּקְרָא לְהוֹן לְנִכְסַת קוּדְשָׁא׃ ו וַהֲוָה בְּמֵיעַלְהוֹן וַחֲזָא יָת אֱלִיאָב וַאֲמַר בְּרַם תַּקִּין קֳדָם יְיָ מְשִׁיחֵיהּ׃ ז וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל לָא תִסְתַּכַּל בְּחֶזְוֵיהּ וּבְרוּם קוֹמָתֵיהּ אֲרֵי רַחֲקְתֵּיהּ אֲרֵי לָא כְּמָא דְּחָזָן בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא חָזָן בְּעֵינֵיהוֹן וְקֳדָם יְיָ גְּלָיָן מַחְשְׁבַת לִבָּא׃ ח וּקְרָא יִשַׁי לַאֲבִינָדָב וְאַעֲבְרֵיהּ קֳדָם שְׁמוּאֵל וַאֲמַר אַף בְּדֵין לָא רְעָא קֳדָם יְיָ׃ ט וְאַעֲבַר יִשַׁי שַׁמָּה וַאֲמַר אַף בְּדֵין לָא רְעָא קֳדָם יְיָ׃ י וְאַעֲבַר יִשַׁי שִׁבְעָא בְנוֹהִי קֳדָם שְׁמוּאֵל וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְיִשַׁי לָא רְעָא קֳדָם יְיָ בְּאִלֵּין׃ יא וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְיִשַׁי הַשְׁלִימוּ עוּלֵימַיָּא וַאֲמַר עוֹד אִשְׁתְּאַר זְעֵירָא וְהָא רָעֵי בְּעָנָא וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְיִשַׁי שְׁלַח וְאַיְתֵינֵיהּ אֲרֵי לָא

ס' חס'. כ"כ
ב' תעשה ע"ל כ"ש.ס
ג'. נ'
ד' ב' פתח וכ' קמץ כ'
ס'
ס'
ב' ויתגור דוד
ג'. ה' קמץ וכל אספדכו'
י'

עגלת שלישיה דירמיה . ויעברהו ח' חס' בליש' העברה וסי' נמסר ביהושע סימן ד' : שלחה ו' וסי' שלחה הנער אתי . ויאמר שמואל אל ישי . וישלח שאול מלאכים . שלחה נא לי אחד . ודליותיו

תולדות אהרן אל תבט . פסחים סו עקדה ש' סה : וה' יראה ללבב . סנהדרין קו עקרים מד פ' מג :

רלבג

כי אותה העגלה שהיה הכונה בו לאמת מי הוא המכה ולזה היה לו להתרחק מהריגת שמואל והנה אמרו ואמרת לזבוח לה' באתי לפי זה הפי' הוא לפי הנראה בעיני כי כאשר יבא לבית לחם ויתבאר להם שלא נמצא חלל באדמה על זה האופן יאמר לאנשי המקום ההוא שהוא בא לזבוח לה' וזה נאות מאד ולזה תמצא שלא דרש שמואל מאנשי בית לחם יהודה כי אם ישי ובניו כדי שלא יתגלה סודו : (ו) אך נגד ה' משיחו . יש שפירשו שהוא כאשר ראה אליאב בלתי ראוי למלוכה אמר על שאול כי נגד ה' משיחו וקרא משיחו שאול כי הוא היה משוח על יד שמואל והנה אמר לו השם שלא יביט אל מראה שאול ואל גבה קומתו כי מאסהו כמו שקדם באמרו כי מאסת דבר ה' וימאסך ממלך אלא שכבר יקשה לזה הפי' אמרו גם בזה לא בחר ה' כי לפי זה הפי' לא תהיה הורא' מדברי הש"י לשמואל שלא בחר באליאב אבל יראה ממנו הספק זה באולי . והנראה בעיני כי אמר שמואל אך נגד ה' משיחו כאשר ראה אליאב חשב שיהיה הוא הראוי למלוכה מצד מראהו שהיה טוב וגובה קומתו שהוא ראוי למלך למען יהיה לו כח גבורה להלחם מלחמות ה' וענהו ה' שלא יביט אל מראה אליאב

פי' רבי ישעיה

(ז) ואל גבוה קומתו . מופסק גבוה דבוק גבוה : כי לא אשר יראה האדם . אתה אמרת אני הרואה ואינו כן : (יא) עוד שאר הקטן. פועל עבר :

(י) לא בחר ה' באלה . בקמ"ץ הבית והם שנים במקרא בקמץ זה ולא אוכל ללכת באלה : עוד שאר הקטן. פועל עומד כמו נשאר וזה לבדו מן הקל : (יא) שלחה וקחנו. הביאהו כלומר קחנו על ידי שליח שיביאהו הנה: כי לא נסוב . פי' לאכול כי כבר זבחו זבחי שלמים וקדש ישי ובניו ושאר הזקנים

מצודת דוד

לבני העיר : (ד) ויאמר . הגדול שבהם אמר לו אם בואו הוא בהיות עמו השלום או הוא בעבור העדר השלום : (ה) ויאמר שלום . הנה השלום עמי ואין רע ובאתי הנה לזבוח לה' וכו': (ו) אך נגד ה' . ר"ל למלכות הוא הגון אך שיהיה משיחו נגד ה' ר"ל שיהיה ה' עמו : (ז) כי לא . ר"ל איני רואה לתלות בדבר אשר רואה האדם : יראה לעינים . אם הנראה הוא יפה עינים שהוא הדבר אשר יראה האדם ואין לתלות המלוכה בדבר זה : וה' . אבל ה' יראה ללבב הטובה בה ובזה הדבר תלוי : (י) שבעת בניו . בד"ה לא חשב כ"א שבעה עם דוד השביעי (ד"ה א' ב') ובמדרש יש שהיה לישי עוד בן ושמו אליהו המוזכר בין הנגידים שנאמר ליהודה אליהו מאחי דוד (שם כ"ז) וכן נאמר ולו שמנה בנים (לק' י"ז) (ומה שלא חשבו בד"ה יראה שהיה מאשה אחרת וצרויה ואביגיל היו אחיות לשבעת האחים רק מן האב ולא מן האם וכמ"ש אשר בא אל אביגיל בת נחש (ש"ב י"ז) ומזה יראה שהיתה בת נחש ולא בת ישי ובהיות כן לא היו אחיות לאליהו לא מן האב ולא מן האם והנה בד"ה נאמר ואחיותיהם צרויה ואביגיל ולזה לא השב אליהו עמהם כי לאליהו לא היו אחיות כאמור . אולם חז"ל לא קבלו כן כי אמרו שנחש הוא ישי) (יא) התמו . האם נשלמו : הנערים . בניך . כי לא נסב : על השלחן

מצודת ציון

בית הלחמי. בית לחם : (ג) בזבח. באכילת בשר הזבח: (ד) ויחרדו. מהרו בחרדה : (ה) התקדשו. ענין הזמנה כמו קדשו עליה למלחמה (ירמיה ו') : (ט) שמה . הוא שמעה : (יא) התמו . מל' תם והשלמה : שאר . נשאר : נסוב . הסיבה לאכילה קרויה מסיבה כי דרכם היה לשבת מסובים:

אדמוני

הזקנים לאכול עמו וקודם שאכלו נמשח דוד: (יב) עם יפה עינים. כמו ויפה עינים כמו תאנים עם בכורים כמו ובכורים. וטוב רואי. שם בשקל טורי חולי וכן לא תסירנו עין רואי והספור הזה להודיע כי הגון היה למלכות כי יפה תואר היה: קום משחהו. קום ענין זירוז וכן קום עבור את הירדן הזה קומו ועברו לכם קום התהלך בארץ. ורבותינו ז"ל דרשו אמר לו הב"ה משיחי עומד ואתה קדוש יושב קום משחהו: כי זה הוא. שיהיה מלך או כאשר חשבת אתה או פירושו זהו אשר אמרתי לך ומשחת לי את אשר אומר אליך ויש בו דרש זה טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה וסמכו מזה כי אין מושחין בשמן המשחה אלא מלכי בית דוד בלבד: (יג) בקרב אחיו. לומר שנבחר מכלם: ותצלח רוח ה' אל דוד. כתרגומו ושרת רוח נבואה מן קדם ה' על דוד וכן רוח ה' סרה מעם שאול תרגומו רוח גבורה מן קדם ה' דהות עם שאול עדת מניה ואתת רוח הגבורה העירה את דוד להרוג את הארי והדוב והפלשתי וכן רוח הקדש נולדה בו מהיום ההוא ומעלה ואמר השירים והמזמורים ברוח הקדש שנולדה בו כי בכלל רוח ה' רוח הקדש ורוח גבורה: (יד) ובעתתו. בעתה אותו עד שלא הי' בדעתו: (טו) מבעתך. דגש התי"ו לחסרון תי"ו למ"ד הפעל: (טז) עבדיך לפניך. לעשות מה שתאוה יאמר אדונינו להם שיבקשו איש מנגן: יודע מנגן בכנור. יודע בחכמת הניגון שהוא מנגן בכנור או הוא במקום מקור כלומר איש שיודע לנגן בכנור וכת"י גבר דידע לנגנא בכנורא: (יח) וגבור חיל. שיש לו גבורת הלב לכל דבר כמו שנודעה גבורתו בדבר הארי והדוב: ואיש מלחמה. יודע בעניני המלחמה והורגל בה: ונבון דבר. כתרגומו וסוכלתן בעצה כלומר לכל דבר עצה הוא נבון כמו ונבון לחש: ואיש תאר. פי' תאר יפה וכן אנשי מדות מדות גדולות וכת"י וגבר שפיר בריוה: וה' עמו. כי בכל אשר יעשה יצליח ובכל הדברים ששבח הנער את דוד הם דברים שכל אדם שהם בו הוא הגון לעמוד בהיכל מלך ויודע נגן אמר לפי צורך השעה: (כ) חמור לחם ונאד יין. חמור טעון לחם ונאד מלא יין וכת"י טעון חמרא בלחם וי"מ חומר לבור מן חמורתים חמרים חמרים: (כא) נושא כלים נושא

נִסְתַּחַר עַד מֵיתוֹהִי הָכָא׃ יב וּשְׁלַח וְאַיְתְיֵהּ וְהוּא סְמוֹק עֵינוֹהִי יָאֵין וְשַׁפִּיר בְּרֵיוֵיהּ וַאֲמַר יְיָ קוּם מְשַׁחְיֵהּ אֲרֵי דֵין הוּא׃ יג וּנְסֵיב שְׁמוּאֵל יָת קַרְנָא דִמְשַׁחָא וּמְשַׁח יָת דָּוִד בְּגוֹ אֲחוֹהִי וּשְׁרַת רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עַל דָּוִד מִיוֹמָא הַהוּא וּלְעֵלָא וְקָם שְׁמוּאֵל וַאֲזַל לְרָמָתָא׃ יד וְרוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ דַּהֲוַת עִם שָׁאוּל עֲדַת מִנֵּיהּ וּמְבַעֲתָא לֵיהּ רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ׃ טו וַאֲמַרוּ עַבְדֵי שָׁאוּל לֵיהּ הָא כְעַן רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ מְבַעֲתָא לָךְ׃ טז יֵימַר כְּעַן רִבּוֹנָנָא עַבְדָּךְ קֳדָמָךְ יִבְעוֹן גַּבְרָא דְיָדַע לְנַגָּנָא בְּכִנּוֹרָא וִיהֵי כַּד תִּשְׁרֵי עֲלָךְ רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ וִינַגֵּן בִּידֵיהּ וְיֵיטַב לָךְ׃ יז וַאֲמַר שָׁאוּל לְעַבְדוֹהִי חֲזוֹ כְעַן לִי גַּבְרָא דְמוֹטִיב לְנַגָּנָא וְתַיְתוּנֵיהּ לְוָתִי׃ יח וַאֲתֵיב חַד מֵעוּלֵימַיָּא וַאֲמַר הָא חֲזֵיתִי בַּר לְיִשַׁי דְּמִבֵּית לֶחֶם יָדַע לְנַגָּנָא וּגְבַר חֵילָא וּגְבַר עָבֵיד קְרָבִין וְסוּכְלְתָן בְּעֵצָה וּגְבַרָא שַׁפִּיר בְּרֵיוָא וּמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ׃ יט וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַּדִּין לְוַת יִשַׁי וַאֲמַר שְׁדַר לִי יָת דָּוִד בְּרָךְ דִּי בְעָנָא׃ כ וּנְסֵיב יִשַׁי טְעוֹן חֲמָרָא טְעוֹן דְּלַחְמָא וּגְרַב דַּחֲמַר וְגַדְיָא בַּר עִזֵּי חַד וְשַׁדַּר בְּיַד דָּוִד בְּרֵיהּ לְוַת שָׁאוּל׃ כא וַאֲתָא דָוִד לְוַת שָׁאוּל וְשַׁמֵּשׁ קֳדָמוֹהִי וְרַחְמֵיהּ לַחֲדָא וַהֲוָה לֵיהּ נָטֵיל זַיְנִין׃ כב וּשְׁלַח

בֹּאוֹ פֹה׃ יב וַיִּשְׁלַח וַיְבִיאֵהוּ וְהוּא
ל'. י"ו. ל' אַדְמוֹנִי עִם־יְפֵה עֵינַיִם וְטוֹב רֹאִי
פסקא באמ"פ ל' וַיֹּאמֶר יְהוָה קוּם מְשָׁחֵהוּ
ל' כִּי־זֶה הוּא׃ יג וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת־קֶרֶן
הַשֶּׁמֶן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו
ה' כסיפ'. ג' וַתִּצְלַח רוּחַ־יְהוָה אֶל־דָּוִד מֵהַיּוֹם
ב' הַהוּא וָמָעְלָה וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיֵּלֶךְ
ג' הָרָמָתָה׃ יד וְרוּחַ יְהוָה סָרָה מֵעִם
ל' שָׁאוּל וּבִעֲתַתּוּ רוּחַ־רָעָה מֵאֵת יְהוָה׃
טו וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי־שָׁאוּל אֵלָיו הִנֵּה־
ל' נָא רוּחַ־אֱלֹהִים רָעָה מְבַעִתֶּךָ׃
ל' חס' דחס' גדול אדונינו ורב כח מלא דמלא טז יֹאמַר־נָא אֲדֹנֵנוּ עֲבָדֶיךָ לְפָנֶיךָ
יְבַקְשׁוּ אִישׁ יֹדֵעַ מְנַגֵּן בַּכִּנּוֹר וְהָיָה
בִּהְיוֹת עָלֶיךָ רוּחַ־אֱלֹהִים רָעָה וְנִגֵּן
י"ו בְּיָדוֹ וְטוֹב לָךְ׃ יז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־
עֲבָדָיו רְאוּ־נָא לִי אִישׁ מֵיטִיב לְנַגֵּן
וַהֲבִיאוֹתֶם אֵלָי׃ יח וַיַּעַן אֶחָד
ג' מֵהַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר הִנֵּה רָאִיתִי בֵּן
ב' לְיִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי יֹדֵעַ נַגֵּן וְגִבּוֹר חַיִל
ל' וְאִישׁ מִלְחָמָה וּנְבוֹן דָּבָר וְאִישׁ תֹּאַר
וַיהוָה עִמּוֹ׃ יט וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים
אֶל־יִשָׁי וַיֹּאמֶר שִׁלְחָה אֵלַי אֶת־דָּוִד
בִּנְךָ אֲשֶׁר בַּצֹּאן׃ כ וַיִּקַּח יִשַׁי חֲמוֹר
לֶחֶם וְנֹאד יַיִן וּגְדִי עִזִּים אֶחָד וַיִּשְׁלַח
בְּיַד־דָּוִד בְּנוֹ אֶל־שָׁאוּל׃ כא וַיָּבֹא דָוִד
ב' אֶל־שָׁאוּל וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֶּאֱהָבֵהוּ
ל' מְאֹד וַיְהִי־לוֹ נֹשֵׂא כֵלִים׃ כב וַיִּשְׁלַח

נסב לאכול כל מוסב סעודה קרויה הסבה: (יג) ותצלח רוח ה'. רוח גבורה: (טז) עבדיך לפניך. הנה עבדיך לפניך אשר יעשו מצותיך: (יח) אחד מהנערים. מיוחד שבהם דואג האדומי: יודע נגן. כל עצמו נתכוון להכניס עין רעה של שאול

רלבג

אליאב ואל גובה קומתו כי מאסהו מלך שאין לבבו ישר כי השי"ת יראה ללב והנראה בעיני ה' איננו ראוי למלך וכאשר הבין זה שמואל מדברי השי"ת אז אמר לישי שיקרא לאחר מבניו כי לא בחר ה' בזה וקרא אל אבינדב אך קצר הכתוב ובסוף הענין נמשח דוד וידמ' שכבר נמשח בשמן המשח' ולא צוהו בלכתו שם שימלא קרנו: (יג) והנה ספר שביום ההוא צלחה רוח ה' אל דוד בדרך שהיה מצליח בכל אשר היה עושה וסרה רוח ה' מעם שאול שהיתה לו תחלה בכל אשר יפנה וסבב השי"ת שבעתהו רוח רעה להמיתו בלא עתו כי מאסהו ממלך עם שזה היה כלי להתקרב דוד אל המלוכה ברוך השם אשר לו נתכנו עלילות: (יח) וגבור חיל ואיש מלחמה: הנה קרא גבור חיל מי שהוא בעל אומץ ותוקף ואיש מלחמה מי שהוא יודע להמציא תחבולות עם אויביו וינצחם והנה תאר דוד באלו התארים כי מי שיש לו אלו המדות יותר ראוי לבא בהיכל מלך ואף על פי שלא היה המבוקש ממנו תחלה כי אם שיהיה מטיב לנגן: ונבון דבר. הוא האיש המכלכל דבריו במשפט ובתבונה: ואיש תאר. ולזה הוא יותר ראוי לבא בהיכלי מלך: וה' עמו. כל אשר הוא עושה ה' מצליח ולזה

שלחה לו. ואת תעלותיה שלחה: וטוב י"ו וסי' ויצמח ה' אלהים. ובערת דם הנקי מישראל. למען תחיון. וישלח ויבאהו. יאמר נא אדננו. והיה בהיות רוח אלהים. ויקרא אכיש אל דוד. עדנו מדבר והנה יהונתן. מקול מפלחו הרעשתי. ועמהם הלוים שמעיהו. יגיע כפיך כי תאכל. כל ימי עני רעים:

תולדות אהרן קום משחהו. הוריות יא כריתות ה' (מקלים מס סוטה כח הוריות מז): ויען אחד מהנערים. סנהדרין צג: ויאהבהו מאד. יבמות עו:

פי' רבי' ישעיה

(יג) ותצלח רוח ה' אל דוד. פירוש ושרת רוח גבורה: (יד) מבעתך. דגשות התי"ו לכבוד תי"ו השרש: (טז) עבדיך לפניך. כל מה שתאמר אנו מזומנים לעשות: (יח) וה' עמו. פי' שכל מה שהוא עושה השם מצליח בידו: (כא) ויהי לו נושא כלים. פירוש בכל מקום שהיה הולך היה נושא כליו אחריו שלא היה הולך בכל מקום בלא לו:

מצודת ציון

(יב) אדמוני. מראה אדום: עם יפה עינים. ר"ל ויפה עינים וכן עם שבי סוסיכם (עמוס ד'): ראי. מראה: קום. הוא ענין זרוז. (יג) ותצלח. ועבר כמו ותצלח עליו רוח אלהים (לעיל י'): רוח ה'. רוח גבורה מה': (יד) ובעתתו. מל' בעתה וחרדה: רוח רעה. רוח מחריד ומרעיד: ונבון

מצודת דוד

לאכול עד בואו פה: (יב) כי זה הוא. אשר בחרתי בו: (יד) מאת ה'. ולא באה לו במקרה: (טו) רוח אלהים. ר"ל רוח גדול וחזק כי כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אלהים וכן ותהי לחרדת אלהים (לעיל י"ד). או ר"ל רוח רעה הבאה מאלהים: (טז) עבדיך לפניך. ר"ל אתה תצוה והלא עבדיך המה לפניך ונכונים המה לעשות אשר תצוה ואמור להם אשר יבקשו איש יודע חכמת הנגון ומנגן בכנור: וטוב לך. כי בעבור שמחת קול הזמר תלך הרעדה: (יז) מטיב לנגן. מנגן טוב ויפה: (יח) וגבור חיל וכו'. המה הדברים הראוים לעומד בהיכל מלך: וה' עמו. שהוא איש מוצלח ובהצלחתו יועיל לך: (יט) אשר בצאן. אשר רועה בצאן: (כ) חמור לחם. חמור אחד טעון לחם: (כא) נושא כלים. כלי מלחמתו:

שָׁאוּל אֶל־יִשַׁי לֵאמֹר יַעֲמָד־נָא דָוִד
לְפָנַי כִּי־מָצָא חֵן בְּעֵינָי׃ כג וְהָיָה בִּהְיוֹת
רוּחַ־אֱלֹהִים אֶל־שָׁאוּל וְלָקַח דָּוִד
נ׳ אֶת־הַכִּנּוֹר וְנִגֵּן בְּיָדוֹ וְרָוַח לְשָׁאוּל
וְטוֹב לוֹ וְסָרָה מֵעָלָיו רוּחַ הָרָעָה׃ י״ג ג׳ בטעס לעי׳
יז א וַיַּאַסְפוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־
כ׳ מַחֲנֵיהֶם לַמִּלְחָמָה וַיֵּאָסְפוּ שֹׂכֹה
אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּחֲנוּ בֵּין־שׂוֹכֹה וּבֵין־
ב׳ עֲזֵקָה בְּאֶפֶס דַּמִּים׃ ב וְשָׁאוּל וְאִישׁ־
צ׳ יִשְׂרָאֵל נֶאֶסְפוּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵמֶק הָאֵלָה
וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים׃
ג וּפְלִשְׁתִּים עֹמְדִים אֶל־הָהָר מִזֶּה
ל״נ ג׳ בספ׳ ול׳ בסחר וְיִשְׂרָאֵל עֹמְדִים אֶל־הָהָר מִזֶּה וְהַגַּיְא
קריא׳.ב׳חס׳ בֵּינֵיהֶם׃ ד וַיֵּצֵא אִישׁ־הַבֵּנַיִם
מִמַּחֲנוֹת פְּלִשְׁתִּים גָּלְיָת שְׁמוֹ מִגַּת
ל׳ בטעס גָּבְהוֹ שֵׁשׁ אַמּוֹת וָזָרֶת׃ ה וְכוֹבַע
ל׳ נְחֹשֶׁת עַל־רֹאשׁוֹ וְשִׁרְיוֹן קַשְׂקַשִּׂים
הוּא לָבוּשׁ וּמִשְׁקַל הַשִּׁרְיוֹן חֲמֵשֶׁת־
ל׳ אֲלָפִים שְׁקָלִים נְחֹשֶׁת׃ ו וּמִצְחַת
נְחֹשֶׁת עַל־רַגְלָיו וְכִידוֹן נְחֹשֶׁת בֵּין
ויעץ ק׳ כְּתֵפָיו׃ ז וְחֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים

שָׁאוּל לְוָת יִשַׁי לְמֵימַר יְשַׁמֵּשׁ
כְּעַן דָּוִד קֳדָמַי אֲרֵי אַשְׁכַּח
רַחֲמִין קֳדָמָי׃ כג וַהֲוָה כַּד
שָׁרְיָא רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם
יְיָ לְוָת שָׁאוּל וְנָסִיב דָּוִד יָת
כִּנּוֹרָא וּמְנַגֵּן בִּידֵיהּ וּמִתְרְוַח
לְשָׁאוּל וְטַב לֵיהּ וּמִסְתַּלְּקָא
מִנֵּיהּ רוּחַ בִּישָׁא׃ א וּכְנַשׁוּ
פְלִשְׁתָּאֵי יָת מַשִׁרְיָתְהוֹן
לְאַגָּחָא קְרָבָא וְאִתְכְּנַשׁוּ
לְשׁוֹכֹה דִּי לְשִׁבְטָא יְהוּדָה
וּשְׁרוֹ בֵּין שׁוֹכֹה וּבֵין עֲזֵקָה
בְּאֶפֶס דַּמִּים׃ ב וְשָׁאוּל
וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אִתְכְּנִישׁוּ
וּשְׁרוֹ בְּמֵישַׁר בּוּטְמָא וְסַדַּרוּ
קְרָבָא לְקַדָּמוּת פְּלִשְׁתָּאֵי׃
ג וּפְלִשְׁתָּאֵי קַיְמִין עַל טוּרָא
מִכָּא וְיִשְׂרָאֵל קַיְמִין עַל
טוּרָא מִכָּא וְחִילְתָּא בֵּינֵיהוֹן׃
ד וּנְפַק גַּבְרָא מִבֵּינֵיהוֹן
מִמַּשִׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי גָּלְיָת
שְׁמֵיהּ מִגַּת רוּמֵיהּ שִׁתָּא
אַמִּין וְזֵירְתָא׃ ה וְקוֹלַס
דִּנְחָשׁ עַל רֵישֵׁיהּ וְשִׁרְיָן
גַּלְבִּין הוּא לָבֵישׁ וּמַתְקַל
שִׁרְיוֹנָא חַמְשָׁא אַלְפִין תִּקְלֵי
נְחָשָׁא׃ ו וּטְרַקְלִילִין דִּנְחָשׁ עַל רִגְלוֹהִי וּמְסַחֲפָא דִּנְחָשָׁא נָפִיק מִן קוּלְסָא
וּמְטַל בֵּין כְּתֵפוֹהִי׃ ז וְאָעָא דְּמוּרָנִיתֵיהּ כְּאַכְסַן דְּגַרְדָּאִין

תאות אדם חסדו . ויצא המן ביום ההוא . וטוב לא יהיה לרשע . וטוב משניהם את : ויאספו . י׳ פתחין בקריאה וסי׳ כמסר בסדר שמות . וסי׳ בלשון תרגום סביא שלויא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי רמלכא ולאחיהון כספא וחמרא : עומדים אל ההר עמידה אל י׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ ופלשתים עמדים אל ההר מזה ב׳ בפסוק. וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי. ויעמד המלך אל יד השער. וילך הנביא . כי עמד מלך בכל אל אם . וירדו מאניותיהם . אל העומדים לפניו לאמר . אל העמד לנגדי

תולדות אהרן ויצא איש הבנים . סוטה מב : (יבמות ה) : ושריון קשקשים . חולין סו נדה נא : ועץ חניתו . סוטה שם :

רשי

שאול בדוד שיתקנא בו . (א) באפס דמים. כך שם המקום : (ד) איש הבנים . גבור ליצא ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות : (ה) ושריון קשקשים. כמין קשקשות דגים עשוין מברזל נופלים על גב השריון (ס״א נקבי השריון) קשקשת לכל נקב : (ו) ומצחת נחשת. כמין יד ברזל היוצא מן הכובע כנגד החוטם שקורין נס״ל בלעז והיתה מגעת לו עד רגליו : וכידון נחשת : ת״י ומסחפ׳ דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי . פי׳ כמין חנית נחשת בולטת מן הכובע ומשכת בין כתפיו להגין על צוארו מן החרב : (ז) כמנור אורגים . ת״י

רדק

נושא כלי זיינו : (כג) רוח אלהים אל שאול . פי׳ רוח רעה כמו שאמר למעלה רוח אלהים רעה וכת״י רוח בישא מן קדם ה׳ : ורוח לשאול . מן הצוקה שהיה בו מרוח רעה : וטוב לו . פעל עבר : (א) באפס דמים . הפ״א דגושה והוא שם מקום ובדברי הימים בפס דמים נזכר במלחמת דוד . ובדרש רבי יוחנן אמר בחלק שמקתא ור׳ שמואל בר נחמן אמר שמשם פסקו דמים לישראל: (ג) עומדי׳ אל ההר מזה . וכבר אמר ויחנו בעמק האלה כל המחנה חנו בעמק האלה ועורכי המלחמה עלו אל ההר לקראת פלשתים : (ד) ויצא איש הבנים . לפי שהיה יוצא יום יום בין שתי המערכות נקרא איש הבנים ויש בו דרש ועוד נכתבנו וי״ת ונפק גברא מביניהון: (ה) וכובע נחשת מלעיל וכן וקובע ישועה בראשו והתום מגבעות קובעין והוא אחד בכ״ף ובקו״ף ותרגומו קולסא ודומה לו בדברי רז״ל גדי מקולס נקרא כן לפי כשיהיו צולין הפסח היו תולין בני מעיו חוצה לו למעלה מראשו ונרא׳ ככובע על הראש : ושריון קשקשים . ת״י ושריון גלבין בכ״ף ויש נוסחאות כתוב בבי״ת והוא קלפין שתרגום קשקשת ובדברי רבו׳ ז״ל לובשי שריון קליפה ופי׳ כי כל טבעת וטבעת של שריון תלויה כמין קשקשת לסתום נקב הטבעות כדי שלא יבא חץ בתוך הטבעת: שקלים נחשת . שקלי נחשת כמו שיגים כסף : (ו) ומצחת נחשת . ת״י וטרקלין דנחש פי׳ טס של נחשת תלויה על רגליו לכסותם והוא שם מושאל מן מצח כי כן נושאות הנערות טס הזהב או כסף על מצחם ואותו נקרא מצחה על דרך האמת : וכידון נחשת . ת״י ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי ותרגום נטה בכידון ברומחא נראה כי זה אשר היה בין כתפי גלית היה בדמות רומח אבל היתה לו תכונה אחרת במקלת והיה דבק עם הכובע ויורד בין כתפו עד למטה ולפי הפסוק הכתוב למטה שאמר לו דוד לגלית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון נראה כי כידון זהו רומח כמו נטה בכידון הוא עשוי להכות בו לא להגן והיה נותן אותו בין שתי כתיפיו לפי שבשתי ידיו היו כלי המלחמה בימינו החנית וכלי אחר בשמאלו ואם זה לא נזכר וזה היה לו בין כתיפיו לאחוז בידו אחר שיטיל החנית לבעל מלחמתו : (ז) כמנור אורגים . תרגם יונתן כאכסן דגרדאין

והוא

רלבג

ולזה אפשר שתסור הרוח הרעה ממך בהיותו עמך כי מבוכת המלליחים יתברכו אדניהם שזה גם כן היה סבה אל שיהיה דוד ראוי יותר לבא בהיכלי מלך ולזה שבחוהו בכל אלו התארים כי כבר ימלאו רבים מטיבים לנגן אך אינם שלמים באלו הענינים כדוד ולזה בחרוהו מבין שאר המנגנים . (ד) איש הבינים. קראו כן לפי שהיה הולך בין מערכות פלשתים ובין מערכת ישראל והנה זה האיש היה לפי מה שאחשב שר אחד משרי פלשתים והוא אמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי ובזה היה מתפאר כנגדם כי אף על פי שאין ממנהג השרים והסגנים להלחם כי אם עם השרים והסגנים אשר כנגדם הנני מתיר עצמי להלחם איזה שיהיה במחנה רב כמו מחנה ישראל ובזה האופן חרף מערכות ישראל שהוא כאילו אמר שאין בהם איש יכול להלחם עמו : (ה) ושריון קשקשי׳. הם פלמא״ש בלע״ז והורה על חוזק כח גבורתו משקל כלי המלחמה שהיה נושא שהיה רב מאד לפי מה שנזכר: (ו) וכידון נחש׳ בין כתפיו . אחשוב שהוא גורגיירא עשויה מפלמא״ש סביב צוארו : (ז) ועץ חניתו כמנור אורגי׳ . הוא יתד הארג שהוא

גם

פי׳ רבי׳ ישעיה

(א) באפס דמים . שם מקום . ויש לומר על שם שהיה מקום מוכן למלחמה ולשפוך דמים נקרא כן כלומר אין שם רק דמים : (ד) ויצא איש הבנים . בעבור שהיה עומד בין שתי המערכות נקרא כן : (ה) ושריון קשקשים. כמו קשקש׳ שהיא סגורה על הדג ואין ריוח בין קשקשת לקשקשת כך היה עשוי שריונו שלא היה עשוי נקבים נקבים שיוכל להכנס החץ בתוך הנקב אלא קליפת ברזל היתה נופלת בין טבעת לטבעת לסתום הנקבים : (ו) ומצחת נחשת על רגליו. כעין סבלאו׳ של נחשת העומדת בין כתפיו ואין זה כמו נטה בכידון שאותו הוא כמו רומח . וכן ת״י רומחי׳ . והם שוים במבטא ומתחלפי׳ בפתרון . כמנור אורגים . הוא עץ האורגים שכורך עליו המסכות : ולהבת חניתו . פי׳ הברזל שבראש הרומח שהיה מבריק כמו שלהב :

מצודת דוד

(כג) ורוח לשאול . בא לו ההרוחה וסרה ממנו החרדה : יז (ד) איש הבנים . על שערב לבו לגשת בין שתי המערכות קראו איש הבנים מל׳ בין : (ה) שקלים נחשת . כמו שקלי נחושת ואינם דומים לשאר שקלים : (ו) ומצחת. הוא מכלי מלחמה ונעשה לכסות בו הרגלים : וכידון . מן הכובע יצא למטה כעין כידון להגן צוארו ממכת חרב : (ז) ועץ חניתו . הוא הבית יד שהיתה עבה כמנור אורגים : ולהבת.

ברזל

מצודת ציון

(יח) ונבון דבר . מבין כל דבר חכמה : יז (א) באפס דמים . שם מקום : (ד) הבנים . מל׳ בין : וזרת. ר״ל השעור מן האגודל עד האצבע הקטנה הקרויה זרת וכן זרת ארכו (שמות כ״ח) : (ה) וכובע. כובע בכ״ף וקובע בקו״ף הוא אחד והוא כלי מגן על הראש כמו צנה ומגן וקובע (יחזקאל כ״ג) : ושריון קשקשים . מין מלבוש להגן ממכת חרב עשויה טבעות טבעות מברזל ולסתום נקבי הטבעות עשוי עליהם כעין קשקשים של דג כמו וילבש צדקה כשריון (ישעיה נ״ט) : (ו) ומצחת . שם עשוי כעין מה שנושאות הנערות על מצחן שקרוי מצחה : וכידון . הוא כעין רומח : (ז) כמנור אורגים.

הוא

והוא יתד האורג : שקלי ברזל . כמו שקלי ברזל וכן סיגים כסף ומה שאמר למעלה שקלים נחש׳ והנה אמר שקלים ברזל לפי שלכל המתכות יש שקלים מיוחדים וכאשר שוקלים הזהב שוקלים בשקלים המיוחדים לזהב וכן לכסף וכן לנחשת וכן לברזל ולהבת חניתו היתה ברזל לפיכך זכר בה שקלי ברזל : (ח) הלא אנכי הפלשתי . כלומר אני פלשתי אחד מן הפלשתים ויצאתי מעצמי כדי להלחם : ואתם עבדים לשאול . כלומר כיון שיש לכם מלך היה לכם עם מלככם לברור מכם איש להלחם עמי ותרגום של תוספתא תרגם הפסוק כן וקם ואכריז על סדרי קרבא דישראל וגו׳ כבעמוד : (יב) ודוד בן איש אפרתי הזה . אמר הזה לפי שזכרו למעלה שהיה מנגן לפני שאול חכרו הנה לספר עניינו היאך בא להלחם עם הפלשתי כי לא היה תמיד עם שאול אלא הולך ושב לא היה נוטש הצאן מכל וכל ולא היה בזאת המלחמה כי שלשת בני ישי היו שם במלחמה ודי הוא להם מבית ישי שהיו לו שמנה בנים אם השלשת היו במלחמה ישי עצמו לא היה במלחמה לפי שהיה זקן בא באנשים והיתה סבה לבא דוד במלחמה ששלחו אביו לאחיו לפקדם ולדעת עניינם ושלח להם מה ששלח ולפיכך היה כל הספור הזה הנה : זקן בא באנשים . באנשי הזקנה והחולשה שלא היה יכול לצאת ולבוא וכן ואברהם זקן בא בימים בימי הזקנה והחולשה שהם סימן למיתה לפיכך הוצרך לקחת אשה לבנו בחייו וב״ת באנשים פתוחה ואין בו ידיעה וי״ת בא באנשים מני בבחיריא ורז״ל אמרו בא באנשים זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא : (יג) וילכו . ואחר כך אמר הלכו ר״ל אותם שהיו רגילים ללכת אחרי שאול : השלישי שמה . הוא שמעה הנזכר בזה הספר יונדב בן שמעה אחי דוד וכן בספר דברי

וְלַהֶבֶת חֲנִיתוֹ שֵׁשׁ־מֵאוֹת שְׁקָלִים
בַּרְזֶל וְנֹשֵׂא הַצִּנָּה הֹלֵךְ לְפָנָיו׃
ח וַיַּעֲמֹד וַיִּקְרָא אֶל־מַעַרְכֹת יִשְׂרָאֵל כ׳חס׳כי חרף
וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תֵצְאוּ לַעֲרֹךְ כ״ג ל׳
מִלְחָמָה הֲלוֹא אָנֹכִי הַפְּלִשְׁתִּי וְאַתֶּם
עֲבָדִים לְשָׁאוּל בְּרוּ־לָכֶם אִישׁ וְיֵרֵד ל׳
אֵלָי׃ ט אִם־יוּכַל לְהִלָּחֵם אִתִּי וְהִכָּנִי ל׳ זקף קמן וחד פתח בן יעוה
וְהָיִינוּ לָכֶם לַעֲבָדִים וְאִם־אֲנִי אוּכַל־
לוֹ וְהִכִּיתִיו וִהְיִיתֶם לָנוּ לַעֲבָדִים
וַעֲבַדְתֶּם אֹתָנוּ׃ י וַיֹּאמֶר
הַפְּלִשְׁתִּי אֲנִי חֵרַפְתִּי אֶת־מַעַרְכוֹת
יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה תְּנוּ־לִי אִישׁ
וְנִלָּחֲמָה יָחַד׃ יא וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל וְכָל־ ד״ד׳ כסיס׳
יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַפְּלִשְׁתִּי הָאֵלֶּה
וַיֵּחַתּוּ וַיִּרְאוּ מְאֹד׃ ל׳
יב וְדָוִד בֶּן־אִישׁ אֶפְרָתִי הַזֶּה מִבֵּית
לֶחֶם יְהוּדָה וּשְׁמוֹ יִשַׁי וְלוֹ שְׁמֹנָה
בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל זָקֵן בָּא
בַאֲנָשִׁים׃ יג וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת בְּנֵי־יִשַׁי ג׳ כ׳ קמן וחד פתח
הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי־שָׁאוּל לַמִּלְחָמָה
וְשֵׁם ׀ שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו אֲשֶׁר הָלְכוּ ל׳
בַּמִּלְחָמָה אֱלִיאָב הַבְּכוֹר וּמִשְׁנֵהוּ
אֲבִינָדָב וְהַשְּׁלִשִׁי שַׁמָּה׃ יד וְדָוִד הוּא ג׳ חס׳ וכל ד״ה דכ׳ כמ״ן
הַקָּטָן וּשְׁלֹשָׁה הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי

וְשִׁנָּנָא דְמוּרְנִיתֵיהּ מַתְקַל
שִׁית מְאָה תִּקְלֵי פַרְזְלָא
וְנָטֵל תְּרִיסָא אָזֵיל קֳדָמוֹהִי׃
ח וְקָם וְאַכְרֵיז עַל סִדְרֵי
יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן לְמָה
תִפְּקוּן לְסַדָּרָא קְרָבָא הֲלָא
אֲנָא פְּלִשְׁתָּאָה וְאַתּוּן עַבְדִין
לְשָׁאוּל אֲנָא הוּא גָלְיָת
פְּלִשְׁתָּאָה דְמִן גַת דְקַטְלִית
תְּרֵין בְּנֵי עֵלִי כַּהֲנֵי חָפְנִי
וּפִנְחָס וְשַׁבֵּיתִי יַת אֲרוֹן
קְיָמָא דַיְיָ וְאוֹבֵלִית יָתֵיהּ
לְבֵית דָגוֹן טַעֲוָתִי וַהֲוָה
תַמָּן בְּקִירְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי
שַׁבְעָא יַרְחִין אַף כָּל קְרָב
וּקְרָב דַהֲווֹ לְהוֹן לִפְלִשְׁתָּאֵי
אֲנָא נָפֵיק בְּרֵישׁ חֵילָא
וְנָצְחָנָא בִּקְרָבָא וּרְמֵינָא
קְטִילִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְעַד
כְּעַן לָא אַכְשָׁרוּ יָתִי
פְּלִשְׁתָּאֵי לְמֶהֱוֵי רַב אַלְפָּא
עֲלֵיהוֹן וְאַתּוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מַה גְבוּרָה עֲבַד לְכוֹן שָׁאוּל
בַּר קִישׁ דְמִן גִבְעֲתָא
דְמַנֵיתוּן יָתֵיהּ מַלְכָּא
עֲלֵיכוֹן אִם גְבַר גִבָּר הוּא
יִחוֹת וְיַעְבֵּיד קְרָבָא עִמִּי
וְאִם גְבַר חַלָּשׁ הוּא) בְּחַרוּ
לְכוֹן גַבְרָא וְיֵחוֹת לְוָתִי׃
ט אִם יְכוּל לְאַגָּחָא קְרָבָא
עִמִּי וְיִקְטְלִינַנִי וּנְהֵי לְכוֹן
לְעַבְדִין וְאִם אֲנָא אֵכּוּל לֵיהּ וְאֶקְטְלִינֵיהּ וּתְהוֹן לָנָא לְעַבְדִין וְתִפְלְחוּן יָתָנָא׃ י וַאֲמַר פְּלִשְׁתָּאָה אֲנָא חֲסָדִית
יַת סִדְרֵי יִשְׂרָאֵל יוֹמָא דֵין לְמֵימַר אַיְתוֹ לִי גַבְרָא וְנַגִּיחַ קְרָבָא כַּחֲדָא׃ יא וּשְׁמַע שָׁאוּל וְכָל יִשְׂרָאֵל יַת פִּתְגָמֵי
פְּלִשְׁתָּאָה הָאִלֵין וְאִתְבָּרוּ וּדְחִילוּ לַחֲדָא׃ יב וְדָוִד בַּר גְּבַר אֶפְרָתִי הָדֵין מִבֵּית לְחֶם דְּבֵית יְהוּדָה וּשְׁמֵיהּ יִשַׁי
וְלֵיהּ תְּמַנְיָא בְנִין וְגַבְרָא בְּיוֹמֵי שָׁאוּל סִיב מְנֵי בִּבְחִירַיָא׃ יג וַאֲזַלוּ תְּלָתָא בְנֵי יִשַׁי רַבְרְבַיָא אֲזַלוּ בָּתַר שָׁאוּל
לִקְרָבָא וְשׁוּם תְּלָתָא בְּנוֹהִי דַאֲזַלוּ לִקְרָבָא אֱלִיאָב בּוּכְרָא וְתִנְיָנֵהּ אֲבִינָדָב וּתְלִיתָאָה שַׁמָּה׃ יד וְדָוִד הוּא זְעֵירָא

ת״י כאכסן דגרדאין אינשובלי״א בלע״ז : שש מאות שקלים . כל השקלים האמורים בנביאים מנים : (ח) למה תצאו . כולכם לערוך מלחמה ילחם אחד כנגדי בשביל כולכם ובתנאי שהוא מפורש אם יוכל להלחם אתי וגו׳ : הלא אנכי הפלשתי . איני לא שר מאה ולא שר אלף אלא פלשתי כאחד מן האחרים ואעפ״י שנלחמתי להם כמה מלחמות אני הרגתי חפני ופנחס ושביתי את הארון ואתם נעשיתם עבדים לשאול ולא הושיע אתכם מימיו בגבורתו: ברו לכם . בררו לכם : איש . את שאול וירד אלי: (יב) אפרתי בית לחם יושבת בארץ אפרת : ולו שמנה בנים . ומה שכתוב (בדברי הימים א׳ ב׳ ט״ו) אוצם הששי דוד השביעי ולא כתב יותר י״ל שאחד מת בלא בנים ולפיכך לא כתבו שם : באנשים . נמנה בכנסיות החשובים : (יד) ודוד הוא הקטן . שהיה בבית שאול מקודם לכן לגן לפניו

רלבג

גס מאד ביחס אל הנהוג משעור עץ החנית והנה היה משקל ברזל חניתו קרוב משלישית ככר וזה ענין נפלא מאד מורה על כח הפלשתי הזה : (יב) זקן בא באנשים. ר״ל בא במדרגת האנשים הישישים או יהיה הרצון באמרו בא באנשים שלגודל מעלתו היה בא כאשר יבא עם חברה נכבדת מאנשים שלמים רבים כיון

והוא בא ויעמד אל אדניו . אל דרך עמדי וצפי : ונלחמה ד׳ בקריאה וסי׳ ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי . ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין . תנו לי איש ונלחמה יחד דגלית. ונלחמה אתם במישור . ונמסר גם בריש שפטים : והשלשי ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר וישמע יתרו :

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ח) ברו לכם איש. פרשו ברה ואינו לקוח מן ברר : (יב) זקן בא באנשים . בא בכלל אנשים חשובים והגונים :

תולדות אהרן ברו לכם איש . שם : אם יוכל . שם : והוד. שם מא מב : וסאים . ברכות נח יבמות עו : ודוד הוא הקטן . מגלה יא :

מצודת ציון

הוא עץ עב ועגול שהאורג כורך עליו חוטי השתי ובמשנה קרויה כובד (שבת ק״ג) ותרגומו כאכסן דגרדאין וכ״כ תרגם על היתד הארג (שופטים ט״ז) אכסן דגרדאין : ולהבת . כן יקרא ברזל החנית ע״ש שמבהיק כלהב כשהוא מלוטש וכן להב חנית (איוב ל״ט) : הצנה . הוא כעין מגן וכן מחת סנה (מ״א י׳) : (ח) מערכות . מל׳ עריכה וסדור : ברו . בררו ובחרו : (ט) יוכל . מל׳ יכולת והתחזקות : (יא) ויחתו . ענין פחד ושבר : (יג) ומשנהו . השני לו : איפת

מצודת דוד

ברזל החנית היה משקלו שש מאות שקלי ברזל ומשונה הוא משקלי נחשת : הולך לפניו . להגן בו עליו ממכת חרב וחנית : (ח) אל מערכות . אל החיל המסודר למלחמה : למה תצאו . ר״ל למה תצאו כולכם למלחמה : הלא אנכי הפלשתי . ר״ל אנכי הוא המיוחד שבהם אחד מהשרים ואתם הלא עבדים ומה שאין מהדרך אשר שר וגדול ילחם מול עבד נקלה עכ״ז ברו לכם איש וילחם בי : (ט) להלחם אתי . ר״ל להתגבר בהלחמו אתי : והיינו . כולנו נהיה לכם לעבדים בעבור הנצחון האחד לאחד . ועבדתם אותנו . כאומר הלא אתם עבדים לשאול וכשאנצח תהיו עבדים לנו ואין לכם בזה כ״א גדולה כ״כ : (י) אני חרפתי . כאומר איך לא תבושו הלא אני מחרף את ישראל לומר שאין עמכם גבורה ואתם תחרישון ועד מתי תנו לי איש וכו׳: (יב) אפרתי . בית לחם יושבת בארץ אפרת . הזה . ר״ל הניכר והידוע לכל . בא באנשים . לרוב זקנותו לא בא בעצמו במלחמה רק בא בשלחו במקומו אנשים . ורז״ל אמרו שהיה בא במגזרת אנשים אשר הלכו אחריו לגודל חשיבותו : (יג) הלכו אחרי שאול . לרוב חשיבותם הלכו ליד המלך : (יד) ודוד הוא הקטן . ולזה לא הלך הוא והגדולים

רשי

לפניו: (טו) ודוד הולך. היה הולך ושב תמיד מאצל שאול לבית אביו: (טז) השכם והערב. אמרו רבותינו כדי לבטלם מקריאת שמע: (יח) חריצי החלב. גובנין דחלבא: לשר האלף. אני אומר לשר של אותו אלף שאחיו ממנו שלכל השבטים היו שרי אלפים לפי אלפיהם. ואני שמעתי לשר האלף זה יונתן שאמר עליו ואלף היו עם יונתן בגבעת בנימין: ואת ערובתם תקח. ואת ערובת הלואתם ושלומם תקח בראיך ובלבבך ותגד לי וכן תרגם יונתן וית טיביהון תייתי: ערובתם. לשון הלואה כמו ערוב עבדך לטוב (תהלים קי"ט קכ"ב) גרנטיל"ש בלעז ורבותינו אמרו גט כריתות יקח מאתם ויביא לנשותיהם להפריד עירוב שבינו לבינה: (כ) המעגלה. סביבות המחנה עושים מעגל והיוצא חוץ לפנים או לאחור מתחייב לפנים שמא ירוצו עליו בני מערכות האויבים לאחור מבקש הוא לנוס: (כא) ותערוך ישראל. מערכת ישראל: (כב) שומר הכלים. של

שמואל א יז

שָׁאוּל׃ טו וְדָוִד הֹלֵךְ וָשָׁב מֵעַל שָׁאוּל
לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אָבִיו בֵּית־לָחֶם׃
טז וַיִּגַּשׁ הַפְּלִשְׁתִּי הַשְׁכֵּם וְהַעֲרֵב
וַיִּתְיַצֵּב אַרְבָּעִים יוֹם׃
יז וַיֹּאמֶר יִשַׁי לְדָוִד בְּנוֹ קַח־נָא לְאַחֶיךָ
אֵיפַת הַקָּלִיא הַזֶּה וַעֲשָׂרָה לֶחֶם הַזֶּה
וְהָרֵץ הַמַּחֲנֶה לְאַחֶיךָ׃ יח וְאֵת עֲשֶׂרֶת
חֲרִצֵי הֶחָלָב הָאֵלֶּה תָּבִיא לְשַׂר הָאָלֶף
וְאֶת־אַחֶיךָ תִּפְקֹד לְשָׁלוֹם וְאֶת־
עֲרֻבָּתָם תִּקָּח׃ יט וְשָׁאוּל וְהֵמָּה וְכָל־
אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק הָאֵלָה נִלְחָמִים
עִם־פְּלִשְׁתִּים׃
כ וַיַּשְׁכֵּם דָּוִד בַּבֹּקֶר וַיִּטֹּשׁ אֶת־הַצֹּאן
עַל־שֹׁמֵר וַיִּשָּׂא וַיֵּלֶךְ כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ
יִשָׁי וַיָּבֹא הַמַּעְגָּלָה וְהַחַיִל הַיֹּצֵא אֶל־
הַמַּעֲרָכָה וְהֵרֵעוּ בַּמִּלְחָמָה׃
כא וַתַּעֲרֹךְ יִשְׂרָאֵל וּפְלִשְׁתִּים מַעֲרָכָה
לִקְרַאת מַעֲרָכָה׃ כב וַיִּטֹּשׁ דָּוִד אֶת־
הַכֵּלִים מֵעָלָיו עַל־יַד שׁוֹמֵר הַכֵּלִים
וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה וַיָּבֹא וַיִּשְׁאַל
לְאֶחָיו לְשָׁלוֹם׃ כג וְהוּא ׀
מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה אִישׁ הַבֵּנַיִם
עוֹלֶה גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי שְׁמוֹ מִגַּת

ג' וּתְלָתָא רַבְרְבַיָא אֲזַלוּ
בָּתַר שָׁאוּל׃ טו וְדָוִד
ג' אֲזַל וְתָב מִלְוַת שָׁאוּל לְמִרְעֵי
יַת עָנָא דַאֲבוּהִי בֵּית לָחֶם׃
טז וְקָרֵיב פְּלִשְׁתָּאָה וּמַקְדִים
וּמַחֲשִׁיךְ וְאִתְעַתַּד אַרְבְּעִין
ג' ומ"ל יוֹמִין׃ יז וַאֲמַר יִשַׁי לְדָוִד
ל' וכל מגלת אסתר דכוו' בְּרֵיהּ סַב כְּעַן לַאֲחָךְ
ג'. י"ג מְכִילְתָא דְקָלְיָא הָדֵין
וְעַסְרָא טוֹלְמִין דִלְחֵמָא
ב' הָדֵין וְאוֹבִיל לְמַשְׁרִיתָא
ג'. ל' לַאֲחָךְ׃ יח וְיַת עֲסַר גוּבְנִין
דַחֲלָבָא הָאִלֵין תּוֹבֵיל לְרַב
אַלְפָא וְיַת אַחָיךְ תִּסְעַר
לִשְׁלָם וְיַת טִיבֵיהוֹן תַּיְתֵי׃
יט וְשָׁאוּל וְאִינוּן וְכָל אֱנָשׁ
יִשְׂרָאֵל בְּמֵישַׁר בוּטְמָא
ל' מְגִיחִין קְרָבָא עִם פְּלִשְׁתָּאֵי׃
ל' כ וְאַקְדֵים דָוִד בְּצַפְרָא וּשְׁבַק
ל' יַת עָנָא עַל נָטְרָא וּנְסֵיב
וַאֲזַל כְּמָה דְפַקְדֵיהּ יִשַׁי
וַאֲתָא לִכְרְקוּמָא וּמַשְׁרְיַת
י' מ"ע עָבְדֵי קְרָבָא נָפְקוּ לְסִדְרָא
וִיבִיבוּ בִּקְרָבָא׃ כא וְסַדְּרוּ
יִשְׂרָאֵל וּפְלִשְׁתָּאֵי סִדְרָא
לָקֳדָמוּת סִדְרָא׃ כב וּשְׁבַק
דָוִד יַת מָנַיָא דִי עֲלוֹהִי עַל
דִי נָטִיר מָנַיָא וּרְהַט לְסִדְרָא
וַאֲתָא וּשְׁאַל לַאֲחוֹהִי
בִּשְׁלָם׃ כג וְהוּא מְמַלֵיל
עִמְהוֹן וְהָא גַבְרָא מְבֵינֵיהוֹן סָלִיק גָלְיַת פְּלִשְׁתָּאָה שְׁמֵיהּ מִגַת מְסַדְּרֵי

רדק

דברי הימים ושמעה הפלשתי: (טז) השכם והערב. בקר וערב כדי להבהילם ובדרש כדי לבטל מהם קרית שמע שחרית וערבית: ויתיצב ארבעים יום. התיצב לפני מחנה ישראל לחרפם ובדרש ארבעים יום כנגד ארבעים יום שנתנה בהם תורה כלומר שלא היה להם כח לישראל על גלית אלא עד סוף ארבעים כי בסוף ארבעים יום שירד משה מן ההר קבלו התורה. ובדרש אחר ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה נעמי ובזכותה נתלה לבנה ארבעים יום ואמרו כי הרפה אם גלית זו היא ערפה: (יז) איפת הקליא הזה. בא על דרך בעלי הה"א והאל"ף בשקל נביא נשיא והאלף בו תמורת ה"א למ"ד הפעל וכמוהו ואל תתן עלינו דם נקיא: ועשרה לחם. ת"י ועשרא טולמין דלחמא הדין פירוש חלות לחם: והרץ המחנה לאחיך. אמר לו שיוליך הדברים האלה במרוצה לאחיו: (יח) חריצי החלב. כתרגומו גובנין דחלבא: לשר האלף. פי' שר האלף שישי נמנה בו: ואת ערובתם תקח. המשכונות ששמו על הוצאותם כי כן מנהג אנשי החיל לפי שאין מעות מצויות במלחמה וישי נתן לדוד מעות שיוציא בהם משכונותיהם וי"ת וית טבהן תיתי כלומר ענינם תקח ותלמד ותגד לי ודעת רז"ל שיקח מהם גיטין לנשותיהם טרם המלחמה אמרו ערובתם דברים המעורבים בינו לבינה כלומר הקדושין והנשואין שביניהם והגט מסלק אותם: (כ) המעגלה. לפי שהמחנה הוא בסבוב לפיכך קורא אותו מעגל ויונתן תרגם לכרקומא וכן תרגם אונקלוס ובנית מצור ותבנה כרקומין וכן בדברי רז"ל עיר שכבשה כרקו' ובנין המצור הוא שבונין סביב המחנה בפסין ובשלשלאות שלא יצא אדם חוץ למחנה אלא במצות שרי החיל ואמרו איזהו כרקום כל שזגין ושלשלאות וכלבים מקיפין והענין הזה להבדיל העיר או המחנה האחר כמו שכתוב והרעו במלחמה: (כא) ותערוך ישראל. עדת ישראל

רלבג

היו מלוים אותו: (יח) תביא לשר האלף. ר"ל שר האלף אשר היו שלשת בני ישי תחתיו ולזה צוה שיזכור לו אחיו לשלום בתתו לו זה המתן למען ימצאו חן בעיני שר האלף שהוא עליהם: ואת ערובתם תקח. ידמה לפי מה שאחשוב שהם שלחו לאביהם ישלח להם המצטרך למזון ונתנו ביד שליח ערבון לאביהם למען יתן לו האנוש' עם שכבר היה הערבון ההוא נכר לאביהם שהוא משלה' ולזה צוה ישי שיקח עמו ערובתם להביא להם על הצד שאמר קח נא לאחיך איפת הקליא הזה או יהיה הרצון בזה שיקח עמו להביא להם ערובתם שנהגו למשכן הערבון ההוא במחנה כשהיו במלחמה כדי שיספיק להם כל ימי היותם במחנה וזה כי מה שנשא להם מהמזון לא יספיק הם כי אם לזמן מועט ולזה הוצרך ישי לצוות לדוד שיביא להם ערובתם: (יט) נלחמים עם פלשתים. ר"ל שהיו משתדלים להלחם עם פלשתי': (כ) ויבא המעגלה. ר"ל במחנה

ואת אחיך ב' וסי' תפקד לשלום ואת ערבתם תקח. במיטב הארץ הושב את אביך · שומר י' מלאים וסי' ויטש את הצאן על שומר. הנה לא ינום. שוא שקד שומר. שומר ה' את כל אהביו. אורח לחיים שומר מוסר. צנים פחים. שומר הברית והחסד. שומר מצוה לא ידע. ושומר הבגדים. ואת שומר ואת חותם: עולה ה' מלאים בלישנא בקריאה וסי' מן ההר החלק העולה שעירה. והנה איש הבנים עולה.

תולדות אהרן ויגש פלשתי. סוטה מב. ויתיצב ארבעים יום. שם: את עשרת. שבת נו׳ כתובות ו: את אחיך תפקד. כתובות ט

פי' רבי' ישעיה

(יח) לשר האלף שהוא ממונה עליהם: ואת ערבתם תקח. פי' משכנם. אם יש להם שום משא לשלוח לבתיהם וכבד עליהם תקח ותביא אותו ודומה לו ביחזקאל ברוב הונך ומערבך העשרת מלכי ארץ והרבה יש שם כמוהו: (כ) ויבא המעגלה פי' המחנה קורא המעגל שמתקבצין האנשים לעמוד בגורן עגול: והחיל היוצא אל המערכה והרעו במלחמה. הוי"ו יתירה: (כא) ותערוך ישראל. כמו גלתה יהודה: (כב) על יד שומר הכלים. שמינהו שומר עליהם:

מצודת דוד

הגדולים הלכו: (טו) הולך ושב. לא ישב בקבע בבית שאול כ"א היה הולך ושב כו': (טז) ויתיצב. עמד בין המערכות ודבר דבריו בבוקר ובערב עד נשלמו ארבעים יום טרם בוא דוד: (יח) לשר האלף. מה שאחיו היו נמנים בו: תפקוד לשלום. תשאל לשלומם: ואת ערובתם. את המשכון אשר משכנו לצורך פרנסתם תפדם מיד הממשכן ותקחם עמך: (יט) והמה. שלשת בני ישי: נלחמים. מוכנים המה להלחם בפלשתים: (כ) ויטוש. עזב הצאן על שומר אחד לשמרם עד בואו: וישא. את איפת הקליא וכו': המעגלה. היא המחנה שדרכה לחנות בעגול כי טוב הוא להיות נשמר מהאויב מסביב. והחיל היוצא. וזה החיל היה יוצא אל המערכה הוא מקום המלחמה ובעת יצאם הריעו: (כא) ותערוך. סדרו וערכו מערכתם ישראל ופלשתים זה מול זה: (כב) ויטוש. עזב והניח הכלים אשר עמו ביד שומר הכלים של הבאים למלחמה: וירץ המערכה

מצודת ציון

(יז) איפת. שם מדה: הקליא. קמח הקליות כמו ולחם קלי (ויקרא כ"ג) והוא קמח מבשלים קלוים: והרץ. לך במרוצה ומהר: (יח) חריצי החלב. ת"י גובנין דחלבא ואולי יקראו כן על שדרך הגבינה לחתכו בחריצים בעת עשותו והוא מל' אם חרוצים ימיו (איוב י"ד): תפקוד. ענין השאלה כמו פקדו נא וראו (לעיל יד): ערובתם. ענין משכון כמו מה הערבון (בראשית לח): (כ) ויטש. ועזב: [illegible]

אל

ממערכות ק׳ מִמַּעַרְוֺת פְּלִשְׁתִּים וַיְדַבֵּר כַּדְּבָרִים
הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמַע דָּוִד׃ כד וְכֹל אִישׁ
יִשְׂרָאֵל בִּרְאוֹתָם אֶת־הָאִישׁ וַיָּנֻסוּ
מִפָּנָיו וַיִּרְאוּ מְאֹד׃ כה וַיֹּאמֶר ׀ אִישׁ
יִשְׂרָאֵל הַרְּאִיתֶם הָאִישׁ הָעֹלֶה הַזֶּה
כִּי לְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל עֹלֶה וְהָיָה
הָאִישׁ אֲשֶׁר־יַכֶּנּוּ יַעְשְׁרֶנּוּ ׀ הַמֶּלֶךְ ׀
עֹשֶׁר גָּדוֹל וְאֶת־בִּתּוֹ יִתֶּן־לוֹ וְאֵת
בֵּית אָבִיו יַעֲשֶׂה חָפְשִׁי בְּיִשְׂרָאֵל׃
כו וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הָאֲנָשִׁים
הָעֹמְדִים עִמּוֹ לֵאמֹר מַה־יֵּעָשֶׂה
לָאִישׁ אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי הַלָּז
וְהֵסִיר חֶרְפָּה מֵעַל יִשְׂרָאֵל כִּי מִי
הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה כִּי חֵרֵף מַעַרְכוֹת
אֱלֹהִים חַיִּים׃ כז וַיֹּאמֶר לוֹ הָעָם כַּדָּבָר
הַזֶּה לֵאמֹר כֹּה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר
יַכֶּנּוּ׃ כח וַיִּשְׁמַע אֱלִיאָב אָחִיו הַגָּדוֹל
בְּדַבְּרוֹ אֶל־הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר־אַף
אֱלִיאָב בְּדָוִד וַיֹּאמֶר ׀ לָמָּה־זֶּה יָרַדְתָּ
וְעַל־מִי נָטַשְׁתָּ מְעַט הַצֹּאן הָהֵנָּה
בַּמִּדְבָּר אֲנִי יָדַעְתִּי אֶת־זְדֹנְךָ וְאֵת
רֹעַ לְבָבֶךָ כִּי לְמַעַן רְאוֹת הַמִּלְחָמָה
יָרָדְתָּ׃ כט וַיֹּאמֶר דָּוִד מֶה עָשִׂיתִי עָתָּה
הֲלוֹא דָּבָר הוּא׃ ל וַיִּסֹּב מֵאֶצְלוֹ אֶל־
מוּל אַחֵר וַיֹּאמֶר כַּדָּבָר הַזֶּה וַיְשִׁבֻהוּ
הָעָם דָּבָר כַּדָּבָר הָרִאשׁוֹן׃ לא וַיִּשָּׁמְעוּ
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר דָּוִד וַיַּגִּדוּ לִפְנֵי־
שָׁאוּל וַיִּקָּחֵהוּ׃ לב וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־
שָׁאוּל אַל־יִפֹּל לֵב־אָדָם עָלָיו עַבְדְּךָ
יֵלֵךְ וְנִלְחַם עִם־הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה׃

פְּלִשְׁתָּאֵי וּמַלֵּיל כְּפִתְגָּמַיָּא
הָאִלֵּין וּשְׁמַע דָּוִד׃ כד וְכָל
אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בְּמֶחֱזֵיהוֹן יָת
גַּבְרָא וְאַפִּיכוּ מִן קֳדָמוֹהִי
וּדְחִילוּ לַחֲדָא׃ כה וַאֲמַר
אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל הַחֲזֵיתוּן גַּבְרָא
דְּסָלֵיק הָדֵין אֲרֵי לְחַסָּדָא
יָת יִשְׂרָאֵל סָלֵיק וִיהֵי גַבְרָא
דִּיְקַטְּלִינֵיהּ יַעַתְּרִינֵיהּ
מַלְכָּא עוּתַר סַגִּי וְיָת
בְּרַתֵּיהּ יִתֵּן לֵיהּ וְיָת בֵּית
אֲבוּהִי יַעֲבֵיד חוֹרִין רַבְרְבִין
בְּיִשְׂרָאֵל׃ כו וַאֲמַר דָּוִד
לְגַבְרַיָּא דְּקָיְמִין עִמֵּיהּ
לְמֵימַר מַה יִתְעֲבֵיד לְגַבְרָא
דְּיִקְטוֹל יָת פְּלִשְׁתָּאָה דֵּיכִי
וְיַעְדֵּי חִסּוּדָא מֵעַל יִשְׂרָאֵל
אֲרֵי מַן פְּלִשְׁתָּאָה עַרְלָא
הָדֵין אֲרֵי חַסֵּד סִדְרֵי עָבְדֵי
קְרָבָא דְּעַמֵּיהּ דַּיְיָ קַיָּמָא׃
כז וַאֲמַר לֵיהּ עַמָּא כְּפִתְגָּמָא
הָדֵין לְמֵימַר כְּדֵין יִתְעֲבֵיד
לְגַבְרָא דִּיְקַטְּלִינֵיהּ׃
כח וּשְׁמַע אֱלִיאָב אֲחוּהִי
רַבָּא בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִם גַּבְרַיָּא
וּתְקֵיף רוּגְזָא דֶאֱלִיאָב בְּדָוִד
וַאֲמַר לְמָא דְנַן נְחַתְּתָּא
וְעַל מַן רְטַשְׁתָּא זְעֵיר עָנָא
הָאִינוּן בְּמַדְבְּרָא אֲנָא
יָדַעְנָא יָת בַּקְרָנוּתָךְ וְיָת
בִּישׁוּת לִבָּךְ אֲרֵי בְּדִיל
לְמֶחֱזֵי עָבְדֵי קְרָבָא נְחַתְּתָּא׃
כט וַאֲמַר דָּוִד מֶה עֲבָדִית
כְּעַן הֲלָא פִּתְגָּם הוּא
דַּאֲמָרִית׃ ל וְאִסְתְּחַר
מִלְּוָתֵיהּ לְקֳבֵיל אוּחֳרָן
וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָא הָדֵין
וַאֲתִיבוּהִי עַמָּא פִּתְגָּמָא כְּפִתְגָּמָא קַדְמָאָה׃ לא וְאִשְׁתְּמָעוּ פִּתְגָּמַיָּא דְּמַלֵּיל דָּוִד וְחַוִּיאוּ קֳדָם שָׁאוּל
וְדַבְּרֵיהּ׃ לב וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל לָא יִתְּבַר לִבָּא דֶּאֱנָשָׁא מִנֵּיהּ עַבְדָּךְ יֵיזֵיל וִיגִיחַ קְרָבָא עִם פְּלִשְׁתָּאָה

ישראל : (כב) שומר הכלים . שהיה שומר כלי אנשי המחנה עדיהם ואשר עמהם : ממערות פלשתים . כן הוא כתיב וקרי ממערכות והקרי מבואר והכתוב פירושו ממחנות פלשתים מהמישורים שהיו חונים שם כי מערה הוא לשון מישור כמו ממערה גבע שת״י ממישר גבעתא והנה הכתי׳ והקרי קרובים זה וזה יכשר וי״ת על דרך הכתיב ממשריית קרבא דפלשתאי ודעת הדרש בכתוב ובאיש הבינים רחוקה שדרשו כי נקרא איש הבינים שהיה מכמה אנשים וכן דרשו ממערות פלשתים ממאה ערלות שבערו באמו ומהם אמרו בר מאה פפין וחד נגא פי׳ בן מאה אנשים וכו׳ שבאו על אמו שכן אמר לדוד הכלב אנכי ואמרו כי אמו היתה ערפה כלת נעמי והרפה כמו ערפה אבל מה שאמרו כתיב הרפה וקרינן ערפה זה לא מצאנו וסברת אומרי הדרש הזה כי אשה מתעברת מאנשים רבים וי״מ כי אהליבמה בת ענה בת צבעון שנתעברה אמה מהאב ומהבן ויש חולקין עליהם בזה ואומרים אין אשה מתעברת משני אנשים כאחת ויש מתרצים שתי הסברות כי משנסרח הזרע אין מתעברת משני אנשים עד שלא נסרח הזרע אשה מתעברת משני אנשים : (כה) הראיתם . בדגש הרי״ש לחזק קריאתה מפני ה״א התמיהה אשר עליה אע״פ שאין מנהג הרי״ש להדגש ברוב : יעשרנו המלך . משפטו יעשירנו כי מבניין הפעיל הוא וכן רבת תעשרנ׳ כמו תעשירנ׳: יעשה חפשי . חפשי ממשפט המלוכה וי״ת יעבד רברבין בישראל אולי כן היה דעתו כמו שפירשנו או ר״ל חפשי כמו אשרך ארץ שמלכך בן חורין חוריה ואין שם מלוכה יקראו שעניינם השרים הגדולים הנכבדים על השרים האחרים ור״ל יעשה שישים בית אביו להיות מגדולי המלכות לכל דבר : (כח) ויחר אף אליאב . כי הבין כי רצון דוד היה להלחם עם הפלשתי והיה רחוק בעיניו שינצל מידו אם ילחם עמו לפי׳ חרה אפו בו: את זדונך . ת״י ית בקרנותך הבי״ת כמו פ״א פניים הפקר וקלות דעת כלומר שאתה מקפיד עצמך לצאת ולעזוב הצאן וכן ת״י פוחזין בקרין והוא כמו פקרין בפ״א . וכן במשנה הבקר פניים הבקר כמו הפקר בפ״א : (כט) הלא דבר הוא . כתרגומו הלא פתגם הוא דאמרית כלומר אם דברתי לא עשיתי דבר ואין רצוני לעשות אף על פי שאני מדבר : (ל) אל מול אחר . פירו׳ אל מול אדם אחר שהיה מול זה המקום : (לב) אל יפול לב אדם עליו . פי׳ על עצמו או פירוש עליו על גלית כלומר לא יפחד אדם

של בני הלבנה : (כג) ממערות פלשתים כתיב . רבותינו דרשו מאה בני אדם הערו בערפה אמו כשפירשה מאחרי רות ונעמי חמותה : (כה) יעשה חפשי . מדברים האמורים במשפטי

רלבג

במחנה ונקרא כן לפי שיושבים בעגול להשמר שלא יבאו עליהם האויבים בכל צד מצדדי המחנה : (כו) והנה התנדב דוד להלחם עם הפלשתי כאשר ידע מה יעשה לאיש אשר יכנו וידמה שעם היותו נשען בשם יתעלה שינקו׳ נקמתו מהפלשתי הזה כי בא לחרף מערכות אלהים חיים שהבר נשען בזה על מה שייעדו שמואל מן המלוכה וכאלו חשב שזה יהיה כלי

פי׳ רבי׳ ישעיה

(כט) מה עשיתי עתה הלא דבר הוא . וכי מיד ירדתי להלחם עמו דיבור בעלמא דברתי ולא עשיתי שום מעשה וכדי לשתקו מעליו אמר כך :

והעולה מתוך הפתח יפול . ואל הכתף מחוצה . מקנה אף על עזלה. ועל מי ד׳ בקריאה וכו׳ ועל מי נטשת מעט הצאן . ועל מי הרמות קול דמלכים . וחברו דישעיה. ועל מי לא יקום אורהו:

תולדות אהרן וסיה כאיש . תפנית ד עקידה ש׳ עז :
ויחר אף אליאב . פסחים סו :
ידעתי . עקידה ש׳ עז:

מצודת ציון

(כה) הראיתם . הה״א בפתח : חפשי. בני חורין : (כו) הלז . הזה : (כח) נטשת . עזבת : במדבר . מקום

מצודת דוד

אל אחיו שהלכו כבר אל המערכה : (כג) ממערכות פלשתים . חוזר על מלת עולה: (כה) הראיתם . בראותם עולה אמרו אלו לאלו בלי שאלה האם אתם נותנים לב להתבונן מעשה האיש העולה הזה כי עולה לחרף וכו׳ : יעשה חפשי . מבלי לעבוד עבודת המלך : (כו) מה יעשה לאיש . אף שכבר שמע חזר ושאל להכנים בדברים ולומר שהוא ילך : כי מי . במה נחשב הוא לחרף מערכות עם ה׳ : (כז) כדבר הזה. כאמור למעלה : (כח) למה זה ירדת . עדיין לא הגיד לו שאביו שלחו הנה : במדבר. במקום גדודי חיות ולסטים : למען ראות . להתענג בראיית המלחמה : (כט) מה עשיתי עתה. כאומר אם דרכך לכעוס עלי בעשותי דבר רע בעיניך מה זה כעסת עתה הלא עתה לא עשיתי מאומה ורק דברים בעלמא דברתי : (ל) כדבר הזה . מה יעשה לאיש וכו׳ : (לא) אשר דבר דוד . לבזות גבורת הפלשתי באמרו מי הפלשתי וכו׳ והרי הוא כאומר שהוא ילחם בו : (לב) אל יפול . לא יחרד לב אדם בעבור הפלשתי :

לג וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד לֹא תוּכַל לָלֶכֶת אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה לְהִלָּחֵם עִמּוֹ כִּי־נַעַר אַתָּה וְהוּא אִישׁ מִלְחָמָה מִנְּעֻרָיו׃ ג"כ חס' ואחד מ"ל

לד וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל רֹעֶה הָיָה עַבְדְּךָ לְאָבִיו בַּצֹּאן וּבָא הָאֲרִי וְאֶת־הַדּוֹב וְנָשָׂא שֶׂה מֵהָעֵדֶר׃ לה וְיָצָאתִי מ"ג. י"ב אַחֲרָיו וְהִכִּתִיו וְהִצַּלְתִּי מִפִּיו וַיָּקָם עָלַי וְהֶחֱזַקְתִּי בִּזְקָנוֹ וְהִכִּתִיו וַהֲמִיתִּיו׃ נ' ומ"ל

לו גַּם אֶת־הָאֲרִי גַּם־הַדּוֹב הִכָּה עַבְדֶּךָ וְהָיָה הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה כְּאַחַד מֵהֶם כִּי חֵרֵף מַעַרְכֹת י"ב. ב' חס' אֱלֹהִים חַיִּים׃

לז וַיֹּאמֶר דָּוִד יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּלַנִי מִיַּד י"ב בטעם ר"פ ג' ב' ות' הָאֲרִי וּמִיַּד הַדֹּב הוּא יַצִּילֵנִי מִיַּד הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה * וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד פסקא בא"מ לֵךְ וַיהוָה יִהְיֶה עִמָּךְ׃ לח וַיַּלְבֵּשׁ שָׁאוּל אֶת־דָּוִד מַדָּיו וְנָתַן קוֹבַע נְחֹשֶׁת עַל־ נ' ומ"ל רֹאשׁוֹ וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ שִׁרְיוֹן׃ לט וַיַּחְגֹּר דָּוִד אֶת־חַרְבּוֹ מֵעַל לְמַדָּיו וַיֹּאֶל ג' חס' לָלֶכֶת כִּי לֹא־נִסָּה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל לֹא־אוּכַל לָלֶכֶת בָּאֵלֶּה כִּי לֹא נִסִּיתִי וַיְסִרֵם דָּוִד מֵעָלָיו׃ מ וַיִּקַּח ב' בחכמה ב' וחס' מַקְלוֹ בְּיָדוֹ וַיִּבְחַר־לוֹ חֲמִשָּׁה חַלֻּקֵי נ' וחס' אֲבָנִים ׀ מִן־הַנַּחַל וַיָּשֶׂם אֹתָם בִּכְלִי הָרֹעִים אֲשֶׁר־לוֹ וּבַיַּלְקוּט וְקַלְעוֹ נ'. נ'

הָדֵין׃ לג וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד לָא תִכּוּל לְמֵיזַל עִם פְּלִשְׁתָּאָה הָדֵין לְאַגָּחָא קְרָבָא עִמֵּיהּ אֲרֵי יָנִיק אַתְּ וְהוּא גְּבַר עָבֵיד קְרָבִין מִינְּקוּתֵיהּ׃ לד וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל רָעֵי הֲוָה עַבְדָּךְ לַאֲבוּהִי בְּעָנָא וַאֲתָא אַרְיָא וְאַף דִּבָּא וּנְסִיב אִמְּרָא מֵעֶדְרָא׃ לה וּנְפָקִית בַּתְרוֹהִי וּמְחֵיתֵיהּ וְשֵׁיזֵבְתֵּיהּ מִפּוּמֵּיהּ וְקָם עֲלַי וְאַחֲדִית בִּלּוֹעֵיהּ וּמְחֵיתֵיהּ וְקַטַּלְתֵּיהּ׃ לו אַף יַת אַרְיָא אַף דִּבָּא קְטַל עַבְדָּךְ וִיהֵי פְּלִשְׁתָּאָה עָרְלָא הָדֵין כְּחַד מִנְּהוֹן אֲרֵי חַסֵּד סִדְרֵי עַמָּא דַיְיָ קַיָּמָא׃ לז וַאֲמַר דָּוִד יְיָ דְּשֵׁיזְבַנִי מִידָא דְאַרְיָא וּמִידָא דְדִבָּא הוּא יְשֵׁיזְבִינַנִי מִידָא דִפְלִשְׁתָּאָה הָדֵין וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד אֱזֵיל וּמֵימְרָא דַיְיָ יְהֵי בְּסַעְדָּךְ׃ לח וְאַלְבֵּישׁ שָׁאוּל יַת דָּוִד לְבוּשׁוֹהִי וִיהַב קוֹלַס דִּנְחָשׁ עַל רֵישֵׁיהּ וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ שִׁרְיָנָא׃ לט וְזָרֵיז דָּוִד יַת חַרְבֵּיהּ מֵעַל לִלְבוּשׁוֹהִי וְלָא אֲבָה לְמֵיזַל אֲרֵי לָא אֲלִיף וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל לֵית אֲנָא יָכֵיל לְמֵיזַל בְּאִלֵּין אֲרֵי לֵית בְּהוֹן נִסָּא וְאַעְדִּינוּן דָּוִד מֵעֲלוֹהִי׃ מ וּנְסִיב חוּטְרֵיהּ בִּידֵיהּ וּבְחַר לֵיהּ חַמְשָׁא שְׁעִיעֵי אַבְנַיָּא מִן נַחְלָא וְשַׁוִּי יָתְהוֹן בְּמָאן רָעֲיָא דִּי לֵיהּ וּבְתַרְמִילֵיהּ וְקַלְעֵיהּ בִּידֵיהּ

מנעריו ג' ב' חס' וא' מלא וסי' כי יצר לב האדם רע. והוא איש מלחמה מנעריו. שאנן מואב מנעריו. בתרא מ"ל: הצילני ג' בקריאה וסי' אשר הצילני מיד הארי. דרשתי את ה' ועגני. כי מכל צרה הצילני: באלה ב' ובסיפרא וסי' לא בחר ה' באלה. ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי

רשי

במשפטי המלוכה: (לד) ובא הארי ואת הדוב. ואתא אריא ואף דובא: (לו) גם את הארי גם הדוב. הרי אלו רבוין ארי ושני גוריו ודוב ושני ילדיו: (לז) ה' אשר הצילני מיד הארי. יודע אני שלא לחנם נזדמן לי הדבר הזה אלא שלעתיד אני בא לידי כיוצא בה לתשועת ישראל ולסמוך עליה ואלא וזה אחד משלי צדיקים שנתן להם רמז והשו להשכיל לדבר דוד ומרדכי שנאמר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר וגו' (אסתר ב' י"א) אמר לא לחנם עלתה בצדקת זו שנתפסה במשכב הערל הזה אלא שעתידי' היא לעמוד לישראל ביום צרה: (לח) את דוד מדיו. נהפכו להיות כמדת דוד נשתמשה בשמן המשחה אף שהיו של שאול שהיה גבוה מכל העם משכמו ומעלה וכיון שראה שאול כן הכניס בו עין הרע והרגיש דוד בדבר: (לט) ויואל ללכת. ת"י ולא אבה למיזל יש תיבות משמשות לשון וחוליפו כמו מסעף פארה (ישעיה י' ל"ג) ושרשך מארץ חיים (תהלים נ"ב ז'): כי לא נסה. ארי לא אליף: כי לא נסיתי. ארי לית בהון נסא אין שבחו של נס בכך. לשון אחר ויואל ללכת רצה ללכת ולנסות וכאשר ראה שהיו כבדים עליו הסירם: (מ) חלוקי אבנים. אבנים דקות וחלקות: ובילקוט. ובתרמיליה: ולבהמ'

רלבג

אלי להשלים רצון השם ית' בצמיח מלכותו כי עם היותו חתן המלך יתכן שתגיע לו ההצלחה במלוכה: (לג) והרחיק שאול זה מצד ראותו כי דוד נער ולא נסה להלחם עדיין והפלשתי היה איש מלחמה מנעוריו נצורף לזה מה שהתפרסם מגודל גוף גלית ועוצם כחו: (לז) וכאשר שמע שאול מה שספר לו דוד שהתגבר על הארי ועל הדוב עד שככר בטח בהשם ית' שיעזרהו בהריגת הפלשתי כי חרף מערכות אלהים חיים אז הודה לו שילך ובמה שכב' יהיה הש"י עמו לנצח הפלשתי: (מ) ובילקוט. ר"ל שהוא שמש בפרט בילקוט והוא הכלי שמשימין בו הרועים כל עניניה' ולזה נקרא ילקוט כי שם ילקטו כל

רדק

אדם בעבורו כי אני אלחם עמו: (לד) ואת הדוב. פי' ועם הדוב בא הארי כלומר עם כל זה הכיתי הארי והדוב ובקצת נסחאות מהתרגום ואת הדוב ואף דובה: (לה) והחזקתי בזקנו. ת"י ואחדית בלועיה ר"ל כשאחז בזקן הארי לא אחז בשער הזקן לבד אלא הזקן עם הלחי התחתון: והכתיו והמיתיו. ביו"ד עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בס' מכלל: (לו) גם את הארי גם הדוב. כל אחד לרבות על חבירו וכן גם אנכם גם בקרכם. ובדרש אילו אמר ארי ודוב הייתי אומר אלו שתי חיות רעות בלבד הכה וכשהוא אומ' גם את הארי גם את הדוב הרי כאן שלשה רבויין מלמד שהיו שם חמש חיות רעות כיצד ארי ושני גורותיו והדוב וגורו: (לח) ונתן קובע נחושת על ראשו. בקו"ף ומלעיל ויש ספרים שכתוב בכ"ף והיא שגגת הסופרים והמסרה מעידה עליו שהוא בקו"ף וכן היא המסרה עליו לית כותיה בקו"ף ואמ' צנה ומגן וקובע והוא מלרע ותרויהון מלאים ושאר קריאה כובע בכ"ף כלם בר אילין תרין בקו"ף: (לט) ויואל ללכת. ת"י ולא אבה למיזל ארי לא אליף ויש לפרשו כמשמעו כי רצה ללכת בהם ולא יכול כי לא נסה ללכת בכלי המלחמה כאלה וכן אמ' לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי וי"ת כי לא נסיתי ארי לית בהון נסא כלומ' לא יכירו הנס שיעשה לי האל אם אלך בכלי המלחמה ודרך דרש הוא פירושו ואין להוציאו ממשמעו: ללכת באלה. בקמץ הבית והם שנים במסרה בקמץ הבית זה ואשר כתבנו למעלה לא בחר ה' באלה: (מ) חמשה חלוקי אבנים. אבנים חלוקים ר"ל ראוים לקלע וכן ת"י שעיעי אבניא. ובדרש

פי' רבי ישעיה

(לד) ובא הארי ואת הדוב. את יתר: (לו) גם את הארי גם הדוב. פי' ראשו עונה לסופו וסופו לראשו ארי וגם הדוב. הדוב וגם הארי. ודומה לו גם לי גם לך לא יהיה: והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם. יהי רצון שיהא כאחד מהם: (מ) חמשה חלוקי אבנים מן הנחל. אבנים שהחליקו אות' המי' שיהו נוחין לקלעם בקלע. ותרגומו שעיעי אבניא: בכלי הרועים אשר לו ובילקוט. הוי"ו יתירה ותרגם בתרמיליה:

תולדות אהרן ובא הארי. עקידה שם: גם הארי. מציעא קו: והיה הפלשתי. נדרים לא: מערכות. סוטה מב: וילבש שאול. יבמות עו:

מצודת דוד

(לג) כי נער אתה. ועדיין אינך יודע טכסיסי מלחמה והוא רגיל במלחמה מנעוריו: (לד) ואת הדוב. ועם הדוב שניהם יחד: (לו) גם הדוב. הבא עם הארי: והיה הפלשתי. כאומר אבטח בה' שיהיה סוף הפלשתי כאחד מהם על אשר חרף וכו': (לז) הוא יצילני. אם לא אוכל להמית אותו: (לט) ויואל ללכת. רצה ללכת בכלי מלחמה: כי לא נסה. אלא שלא נסה ר"ל לא בחן מעולם ללכת בכלי מלחמה ולזה אמר לא אוכל וכו': (מ) ויקח מקלו. להטעות את הפלשתי לחשוב שיגש אליו לסכותו עם המקל ולא יהיה נשמר מן הקלע: ויבחר לו. הטובים והנאות לקלעותם

מצודת ציון

מקום המרעה היה סמוך אל המדבר: (לד) ואת הדוב. ועם הדוב: (לה) והחזקתי ואחזתי: (לח) מדיו. מלבושיו כמו ומדיו קרועים (לעיל ד'): (לט) ויאל. ורצה כמו ויואל משה (שמות ב'): כי לא נסה. אלא לא נסה והוא מל' נסיון ובחינה: (מ) חלוקי אבנים. אבנים חלקים הניח לקלעותם ולזרקם: ובילקוט. הוא כעין שק עשוי מעור ישים בו הרועה חפציו ומה שלוקח בדרך

ובדרש למה חמשה אחד לשמו של הקב״ה ואחד לשמו של אהרן ושלשה לשלשה האבות אמר הקב״ה וכי לא לפני חירף וגדף עלי לפרע ממנו אמר אהרן וכי לא גואל הדם אני עלי לפרע ממנו אמרו אבות וכי לא עלינו לפרע ממנו שחירף וגידף מערכות אלהים חיים ובקש לעקור בנינו ולעקור תורתם שהיא מחייתם ופירוש אהרן שהיה גואל הדם דם של חפני ופנחס שהיו כהני׳ שהרגם גלית כמו שכתוב בתרגומו של תוספתא הכתוב למעלה . ובדרש עוד חמשה חלוקי אבנים מלמד שנתקנא דוד על גלית על החמשה שבזה וגידף וחרף חמשה חומשי תורה ושמו של הקב״ה וזכרם של שלשה איתני עולם שהם אברהם יצחק ויעקב : ובילקוט . כלי שמשים בו הקלע האבנים שלוקט להת בכף הקלע לפיכך נקרא ילקוט וי״ת ובתרמילי׳ והוא כלי עור או בגד שנושאין בו הולכי דרכים צידות הדרך וקורין לו בערבי תעלאק״ה ומה שאמר בכלי הרועים ובילקוט ובאחד מהם די לו לתת בו חמש׳ אבני קלע אפשר שלקט יותר אבנים ששם בכלי האחד והחמש׳ שבחר שם בכלי האחר : (מב) ואדמוני עם יפה מראה . כבר פירשנו שהוא כמו ויפה והנה לא בזה אותו בעבור כי ראה אותו שהיה נער אלא למה בזה אותו בעבור שהיה אדמוני עם יפה מראה לפי שחשב בלבו כי לא יתכן שיהי׳ איש מלחמ׳ כי מי שהוא רגיל לצאת למלחמה לא יעמוד בו יופי׳ מפני היגיעה הטורח והיותו בחוץ בעתות המלחמה לקרח ולמטר ולשרב : (מד) לכה אלי . לפי שהיה הפלשתי כבד ללכת מפני כובד כלי ברזל והנחש׳ אשר עליו וזהו שאמר הולך וקרב אל דוד כלומר מעט מעט מפני המשא אשר עליו וכאשר ראהו בלא שריון ובלא כלי מלחמה אמר לו שיבא אליו . ובדרש ואבא אליך אין כתיב כאן אלא לכה אלי מכאן שהארץ אחזתו ולא יכול לזוז ממקומו : ולבהמת השדה . כמו ולחית השדה כי החיות אוכלות בשר לא הבהמות וחיה בכלל בהמה כמו זאת הבהמה אשר תאכלו ואמרו אחריו איל וצבי ויחמור וכן ולבהמת הארץ ואין מחריד שהוא אומר על החיות האוכלות בשר וכן כל בהמת הארץ עליו תחרף . ובדרש כיון שראה דוד שדבריו מקולקלין שאמ׳ ולבהמת הארץ אמר וכי אית בעיר אכול בשר אמר הדין דידי הוא אמר היום הזה יסגרך יי בידי וגו׳ עד לעוף השמים ולבהמת הארץ אין כתיב כאן אלא ולחית הארץ אמר יש אלהים בישראל עביד דידי ודידהון : (מח) והיה כי קם הפלשתי . ענין זירוז כמו קום עבור קום התהלך הנה הוא אומר לו מתחילה לכה אלי ועתה כאשר שמע דברי דוד בערה חמתו בו וזרזו ללכת אליו וילך ויקרב כמו שפירשנו שהיה כבד בכלים שעליו והלך מעט מעט וקרב לקראת דוד : (מט) אל מצחו . כמו על מצחו . כמו וימליכהו אל הגלעד אל השרים לא

בְּיָדוֹ וַיִּגַּשׁ אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי׃ מא וַיֵּלֶךְ
הַפְּלִשְׁתִּי הֹלֵךְ וְקָרֵב אֶל־דָּוִד וְהָאִישׁ
נֹשֵׂא הַצִּנָּה לְפָנָיו׃ מב וַיַּבֵּט הַפְּלִשְׁתִּי
וַיִּרְאֶה אֶת־דָּוִד וַיִּבְזֵהוּ כִּי־הָיָה נַעַר ס׳. ל׳
וְאַדְמֹנִי עִם־יְפֵה מַרְאֶה׃ מג וַיֹּאמֶר
הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־דָּוִד הֲכֶלֶב אָנֹכִי כִּי־ ס
אַתָּה בָא־אֵלַי בַּמַּקְלוֹת וַיְקַלֵּל ב׳ ליחמנה
הַפְּלִשְׁתִּי אֶת־דָּוִד בֵּאלֹהָיו׃ מד וַיֹּאמֶר
הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־דָּוִד לְכָה אֵלַי וְאֶתְּנָה ג׳ בסיפ׳
אֶת־בְּשָׂרְךָ לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת ל׳
הַשָּׂדֶה׃ מה וַיֹּאמֶר
דָּוִד אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי אַתָּה בָּא אֵלַי
בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן וְאָנֹכִי בָא־
אֵלֶיךָ בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי ד׳
מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חֵרַפְתָּ׃
מו הַיּוֹם הַזֶּה יְסַגֶּרְךָ יְהוָה בְּיָדִי וְהִכִּיתִךָ ל׳. ל׳ וחס׳
וַהֲסִרֹתִי אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְנָתַתִּי
פֶּגֶר מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים הַיּוֹם הַזֶּה לְעוֹף
הַשָּׁמַיִם וּלְחַיַּת הָאָרֶץ וְיֵדְעוּ כָּל־ ו׳
הָאָרֶץ כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל׃ ל׳. ל׳
מז וְיֵדְעוּ כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה כִּי־לֹא בְּחֶרֶב י״פ
וּבַחֲנִית יְהוֹשִׁיעַ יְהוָה כִּי לַיהוָה ב׳ דלותי
הַמִּלְחָמָה וְנָתַן אֶתְכֶם בְּיָדֵנוּ׃
מח וְהָיָה כִּי־קָם הַפְּלִשְׁתִּי וַיֵּלֶךְ וַיִּקְרַב ה׳ פתח
לִקְרַאת דָּוִד וַיְמַהֵר דָּוִד וַיָּרָץ
הַמַּעֲרָכָה לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי׃
מט וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת־יָדוֹ אֶל־הַכֶּלִי וַיִּקַּח ל׳
מִשָּׁם אֶבֶן וַיְקַלַּע וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי ל׳
אֶל־מִצְחוֹ וַתִּטְבַּע הָאֶבֶן בְּמִצְחוֹ ל׳ וח׳ על מצחו

וּקְרִיב לְוָת פְּלִשְׁתָּאָה׃
מא וַאֲזַל פְּלִשְׁתָּאָה אָזֵיל
וְקָרֵיב לְוָת דָוִד וְגַבְרָא
נָטֵיל תְּרִיסָא קֳדָמוֹהִי׃
מב וְאִסְתְּכֵי פְּלִשְׁתָּאָה
וַחֲזָא יַת דָוִד וְשַׁטְיֵהּ אֲרֵי
הֲוָה יָנִיק וְסָמוֹק שַׁפִּיר
בְּרֵיוֵהּ׃ מג וַאֲמַר
פְּלִשְׁתָּאָה לְדָוִד ׳ הֲכַלְבָּא
שָׁטֵי אֲנָא דְאַתְּ אָתֵי עֲלַי
בְּחוּטְרַיָא וְלַיִט פְּלִשְׁתָּאָה
יַת דָוִד בְּטַעֲוָתֵיהּ׃
מד וַאֲמַר פְּלִשְׁתָּאָה לְדָוִד
אִיתָא לְוָתִי וְאֶתֵּן יַת בִּסְרָךְ
לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וְלִבְעִירָא
דְאַרְעָא׃ מה וַאֲמַר דָוִד
לִפְלִשְׁתָּאָה אַתְּ אָתֵי עֲלַי
בְּחַרְבָּא וּבְמוּרְנִיתָא
וּבְרוּמְחָא וַאֲנָא אָתֵי עֲלָךְ
בִּשְׁמָא דַיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא
דְסִדְרֵי יִשְׂרָאֵל דְחַסַּדְתָּא׃
מו יוֹמָא הָדֵין יִמְסְרִינָךְ יְיָ
בִּידִי וְאֶקְטְלִינָךְ וְאַעְדֵּי יַת
רֵישָׁךְ מִנָּךְ וְאֶתֵּן פְּגוּל
מַשְׁרִיַת פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמָא
הָדֵין לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא
וּלְחֵיוַת אַרְעָא וְיִדְעוּן כָּל
דַיָרֵי אַרְעָא דְאִית אֱלָהָא
בְּיִשְׂרָאֵל׃ מז וְיִדְעוּן כָּל
קְהָלָא הָדֵין אֲרֵי לָא
בְחַרְבָּא וּבְמוּרְנִיתָא פָּרִיק
יְיָ אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ נִצְחָן
קְרָבַיָא וְיִמְסַר יָתְכוֹן בִּידָנָא׃
מח וַהֲוָה כַּד קָם פְּלִשְׁתָּאָה
וַאֲזַל וּקְרֵב לְקַדָּמוּת דָוִד
וְאוֹחִי דָוִד וּרְהַט לְסִדְרָא
לְקַדָּמוּת פְּלִשְׁתָּאָה׃ מט וְאוֹשִׁיט דָוִד יַת יְדֵיהּ לְמָנָא וּנְסִיב מִתַּמָּן אַבְנָא
וְאַקְלַע בְּקַלְעָא וּמְחָא יַת פְּלִשְׁתָּאָה עַל בֵּית עֵינוֹהִי וּטְבַעַת אַבְנָא בְּבֵית עֵינוֹהִי

(מד) ולבהמת השדה . אין דרך לבהמות לאכול אדם אמר דוד כבר נטרפה דעתו של זה שלי הוא בא דוד ואמר לו ונתתי פגר מחנה פלשתים וגו׳ ולחית הארץ : (מט) ויפל על פניו . לא היה לו לפול אלא לאחוריו שהרי על מצחו הוכה אלא

רלבג

כל הדברים שהוא נושא . וכבר התפרסם בזה הפרסום מעוצם נפלאות השם שגלה נער אחד בלא חרב וחנית איש גבור כגלית היה כגובה ארזים גבהו עם עוצם כלי מלחמתו : (מה) בחרב ובחנית ובכידון . זה הכידון איננו הכידון שזכר שהיה בין כתפיו אבל הוא דומה לחנית כאמרו לא בחרב ובחנית והנה הראה דוד בדבריו עם הפלשתי כי בטחונו בש״י לבד לא בגבורתו : (מט) והנה הכהו דוד במצחו במקום שהיה מגולה באופן שטבעה האבן במצחו ונפל כמו מת ארצה על פניו

לא נסיתי . ויראה ה׳ בקריאה וסי׳ ויבט הפלשתי ויראה את דוד . וירדף גחזי אחרי נעמן . ויראה ולא יעשה בהן . ויראה וישוב מכל פשעיו ׳ ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב . ויקלל ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר אמר : בשם ה׳ צבאות ד׳ דסמיכי וסי׳ ואני בא אליך בשם . אשר נקרא שם שם ה׳. ויברך את העם . אל מקום שם : בחרב ח׳ בקריאה וסי׳ ויאמר דוד אל הפלשתי . וידעו כל הקהל הזה . ואותו הרגת בחרב בני עמון . הנני נותנך למגור . ונפל חלל בתוכה . וירדו סוסים ורכביהם ונפל אשור בחרב לא איש . ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה . ויקרב ה׳ פתחין בקריאה וסי׳ נמסר בסדר שמיני :

תולדות אהרן הכלב אנכי . סוטה שם עקידה ש׳ טו :
אתה בא אלי . סוטה שם עקידה מבוא שערים : ואני בא אליך שם :
ותטבע האבן . (יומא מז) :

מצודת ציון

כדרך מהלכו ולזה יקרא ילקוט : וקלעו . הוא הדבר אשר יזרוק בו האבן : (מב) עם יפה מראה . כמו ויפה מראה : (מו) יסגרך . ענין מסירה כמו להסגיר לאדום (עמוס א׳) : פגר . כן יקרא גוף המת : (מז) יהושיע . מל׳ תשועה : (מט) ויקלע . זרק האבן בכלי הקלע : ותטבע . מל׳ טביעה

מצודת דוד

לקלעותם : ובילקוט . הכלי שם בהילקוט למען לא ירגש בהאבנים : (מב) כי היה נער וכו׳ . המורה אשר לא נסה במלחמה לפי מעט השנים ומהתענג : (מג) הכלב אנכי . וכי כלב אנכי : באלהיו . באמרו אלהי פלשתים יהרגך וכדומה : (מה) בא אלי בחרב . ר״ל כל בטחונך בחרב וכו׳ : בשם ה׳. במבטח שם ה׳ : אשר חרפת. חוזר הוא על מערכות ישראל : (מו) ונתתי פגר . כי כשאמיתך ינוסו כולם ויפלו חללים : (מז) כי לא בחרב . כי הלא אינם בידי . כי לה׳ המלחמה . על ה׳ להלחם על שחרפת עמו ובידו לתת אתכם בידנו מבלי חרב : (מח) וירץ המערכה . כלפי מערכת פלשתים : (מט) אל הכלי . כלי הרועים אשר שם האבנים גם : במצחו שנכנס

אלא כדי שלא יטרח דוד לילך ולחתוך את ראשו שנשתכר דוד פסעיו שנים עשר אמות וזרתים שקומתו שש אמות וזרת נשתכר מלא קומה לאחוריו ומלא קומה לפניו (במדרש תלים) : (נג) מדלוק. מרדוף כמו דלקת אחרי (בראשית ל"א ל"ו): (נה) בן מי זה הנער. אמרו רבותינו וכי לא היה מכירו והלא כתיב ויאהבהו מאד ויהי לו נושא כליו (לעיל ט"ז . כ"א) אלא ראהו מתנהג בטכסיסי מלכות אמר שאול אם בא ממשפחת פרץ מלך יהיה שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ואם ממשפחת זרח בא חשוב יהיה אמר לו דואג עד שאתה שואל אם בא ממשפחה שיהא הוא הגון למלכות אם לאו שאל אם ראוי לבא בקהל אם לאו שהרי מרות המואביה בא אמר לו אבנר שנינו עמוני ולא עמונית אמר לו דואג אם כן ממזר ולא ממזרת אמר לו כאן נאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים (דברים כ"ג ה') ואין דרך אשה בכך א"ל היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים נשתתק אבנר. אמר לו שאול : (נו) שאל אתה בן מי זה העלם. למעלה כתיב הנער וכאן כתוב העלם אמר לו הלכה זו נתעלמה ממך

וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו אָרְצָה׃ נ וַיֶּחֱזַק דָּוִד ס"ו ד' מנסון בסימן
מִן־הַפְּלִשְׁתִּי בַּקֶּלַע וּבָאֶבֶן וַיַּךְ אֶת־
הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִיתֵהוּ וְחֶרֶב אֵין בְּיַד־דָּוִד׃
נא וַיָּרָץ דָּוִד וַיַּעֲמֹד אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי
וַיִּקַּח אֶת־חַרְבּוֹ וַיִּשְׁלְפָהּ מִתַּעְרָהּ ל' . ד' כליש
וַיְמֹתְתֵהוּ וַיִּכְרָת־בָּהּ אֶת־רֹאשׁוֹ ל'
וַיִּרְאוּ הַפְּלִשְׁתִּים כִּי־מֵת גִּבּוֹרָם ח' . ל'
וַיָּנֻסוּ׃ נב וַיָּקֻמוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה
וַיָּרִעוּ וַיִּרְדְּפוּ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּים עַד־ ה'
בּוֹאֲךָ גַיְא וְעַד שַׁעֲרֵי עֶקְרוֹן וַיִּפְּלוּ מ"ל כלים
חַלְלֵי פְלִשְׁתִּים בְּדֶרֶךְ שַׁעֲרַיִם וְעַד־ ל' וחד שערי
גַּת וְעַד־עֶקְרוֹן׃ נג וַיָּשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מִדְּלֹק אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים וַיָּשֹׁסּוּ אֶת־ ל' וחס'
מַחֲנֵיהֶם׃ נד וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־רֹאשׁ
הַפְּלִשְׁתִּי וַיְבִאֵהוּ יְרוּשָׁלָם וְאֶת־ ג' כסיפ' . ג'
כֵּלָיו שָׂם בְּאָהֳלוֹ׃
נה וְכִרְאוֹת שָׁאוּל אֶת־דָּוִד יֹצֵא לִקְרַאת ל'
הַפְּלִשְׁתִּי אָמַר אֶל־אַבְנֵר שַׂר הַצָּבָא
בֶּן־מִי־זֶה הַנַּעַר אַבְנֵר וַיֹּאמֶר אַבְנֵר
חֵי־נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ אִם־יָדָעְתִּי׃ נו וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ שְׁאַל אַתָּה בֶּן־מִי־זֶה הָעָלֶם׃ ל'
נז וּכְשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת ל' וא' כתוב
אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּקַּח אֹתוֹ אַבְנֵר
וַיְבִאֵהוּ לִפְנֵי שָׁאוּל וְרֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּי

וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ נ וּתְקֵיף דָּוִד מִן פְּלִשְׁתָּאָה בְּקַלְעָא וּבְאַבְנָא וּמְחָא יַת פְּלִשְׁתָּאָה וְקַטְלֵיהּ וְחַרְבָּא לֵית בִּידָא דְדָוִד׃ נא וּרְהַט דָּוִד וְקָם עַל פְּלִשְׁתָּאָה וּנְסִיב יַת חַרְבֵּיהּ וְשַׁלְפַהּ מִנְדְנַהּ וְקַטְלֵיהּ וּפְסַק בַּהּ יַת רֵישֵׁיהּ וַחֲזוֹ פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי מִית גִּבָּרְהוֹן וְאַפִּיכוּ׃ נב וְקָמוּ אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְיַבִּיבוּ וּרְדָפוּ יַת פְּלִשְׁתָּאֵי עַד מַעֲלָנָא דְגֵיא וְעַד תַּרְעֵי עֶקְרוֹן וּנְפַלוּ קְטוֹלֵי פְּלִשְׁתָּאֵי בְּאוֹרַח שַׁעֲרַיִם וְעַד גַּת וְעַד עֶקְרוֹן׃ נג וְתָבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְמִרְדַּף בָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי וּבְזוֹ יַת מַשְׁרְיָתְהוֹן׃ נד וּנְסִיב דָּוִד יַת רֵישָׁא דִפְלִשְׁתָּאָה וְאַיְתֵיהּ לִירוּשְׁלֵם וְיַת זֵינֵיהּ שַׁוִּי בְּמַשְׁכְּנֵיהּ׃ נה וְכַד חֲזָא שָׁאוּל יַת דָּוִד נָפֵיק לְקַדָּמוּת פְּלִשְׁתָּאֵי אֲמַר לְאַבְנֵר רַב חֵילָא בַּר מַן דֵּין עוּלֵימָא וַאֲמַר אַבְנֵר חַיֵּי נַפְשָׁךְ מַלְכָּא אִם יָדַע אֲנָא׃ נו וַאֲמַר מַלְכָּא שְׁאַל אַתְּ בַּר מַן דֵּין עוּלֵימָא׃ נז וְכַד תָּב דָּוִד מִלְמִקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאָה וּדְבַר יָתֵיהּ אַבְנֵר וְאַיְתֵיהּ קֳדָם שָׁאוּל וְרֵישָׁא

לא אכל יש שואלין היאך טבעה האבן במצחו והלא קובע נחשת שהיה על ראשו מכסה מצחו ואי אפשר שלא היה על מצחו מגן שהרי על כל גופו היה לו דבר מגין. ואומרים כי כאשר אמר ואתני' את בשרך לעוף השמים הביט כלפי מעלה בזכרו עוף השמים ונשמט מה שהיה על מצחו לאחור ואז קלע דוד והכהו על מצחו וזהו דרך דרש ואחרי אשר היתה מלחמת דוד עם הפלשתי סבה מאת ה' והכתוב או' שהכה את הפלשתי אל מצחו אין לשאול איך היה כי לא יבצר מהאל סבה ואפשר כי האבן עברה המגן אשר על מצחו וטבעה במצחו וכן אמר בדרש כיון שהשליך דוד את האבן בברזל שעל מצחו נטבעה במצחו וזה אחד מן הדברי' שהשליט הקב"ה את הרך בקשה או אפשר שהיה מקום מועט מגולה במקומו ובאותו המקום האבן נזדמנה ברצון האל : ויפול על פניו. כמשפט המוכה שלא יוכל לעמוד בעצמו נפל על פניו ארצה. ובדרש למה ויפול על פניו כדי שיטמון אותו הפה שחרף וגדף בעפר שנאמר טמנם בעפר יחד וגו'. ד"א שהיה דגון אלהיו חקוק לו על לבו לקיים מה שנאמר ונתתי פגריכם על פגרי גילוליכם : (נ) בקלע ובאבן. כשהיה רחוק ממנו בקלע כשקרב אליו באבן יד בלא קלע : ויעמד אל הפלשתי. כמו על הפלשתי וכן וימליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל : (נא) וימותתהו. וכבר המיתו קודם שעמד עליו המיתהו באבני' כמו שאמר וחרב אין ביד דוד וכשעמד עליו לקח חרבו וכרת בה ראשו: (נד) ויביאהו ירושלים. אחר שהביאהו לפני שאול כמו שכתוב וראש הפלשתי בידו ואחר כך הביאהו בידו בערי ישראל לבשר הנשים והטף ואותם שלא היו במלחמה עד שהביאו עד ירושלים ואדוני אבי ז"ל כתב כי נוב עיר הכהני' כנה ירושלים כי שם היתה חרב הפלשתי כמו שמפורש : שם באהלו. כלי הפלשתי שם באהלו כלומר הביאם דוד לביתו בית לחם כי ימצא אהל במקום בית כמו איש לאהליו לאהליך ישראל וברוב יאמר למשכן היריעות אהל ובמחנה הזה לא היה לדוד אהל כי לא בא שם אלא בשליחות אביו א"כ באהלו ר"ל בביתו ועל שאר הכלים אמר לא על החרב כי שם החרב באהל מועד בנוב כמו שכתוב למעלה לוטה בשמלה והיתה שם לזכרון הנס הגדול הזה והיה כל הבא אל אהל מועד לנוב לזבות או להתפלל היה רואה אותה וזוכר הנס ומודה לאל ית' ומישר לבבו אליו ומגדיל בטחונו בו : (נה) בן מי

זה

רלבג

פניו ואחר השלים דוד עם חניתו להמיתו רק במרוצה ובחרב הפלשתי בעצמה כרת בה את ראשו כדי שיתפרסם ענין מיתתו ויתפרסם גם כן הנס לישראל ולזה הביא דוד את ראש הפלשתי לירושלים : (נה) בן מי זה הנער אבנר. רבים יתמהו איך יתכן שלא ידע שאול בן מי הוא וכבר ספר במה שקדם שכבר שלח שאול מלאכים אל ישי שישב דוד עמו. וידמה כי המלך לרוב עסקיו ולרוב הבאים לפניו לא יוכל להכיר כל אחד מהם בפרט ויתבאר מתשובת דוד לו ששאלת שאול לא היתה רק לדעת מי הוא כדי שיתבאר לו מאי זו משפחה הוא כי כבר הבטיחהו שיתן לו בתו לאשה והנה מזה הענין נתישב דוד למלכות כי זה היה סבה שמשהו שאול

ויחזק ט"ו וסי' והרעב היה על כל פני. ויחזק לב פרעה דתנין. ויעשו כן חרטומי מצרים. ויחזק לב פרעה דכנים ודערוב. דוד מן הפלשתי. ולא אבה לשמוע לקללה. ויקרא אבשלום לפני. ויחזק דבר המלך על. ויחזק העם אשר אחרי. בתשעה לחדש ויחזק הרעב. והחברו ויחזק הרעב. וילך שלמה חמת צובה ד"ה. והוא נלחם עם מלך בני עמון דיותם דר"ה. בעת ההיא שלח מרודך דישעיה : הפלשתים ח' בקריאה וסי' ויראו הפלשתים כי מת גבורם. ויכנעו הפלשתים. וירדו כל ישראל הפלשתים. ויראו הפלשתים כי אמרו. ויקומו אנשי ישראל ויהודה. ואת הארץ הנשארת. וישאל דוד דשמואל תנינא דפסוק. ויער ה' על יהורם את רוח הפלשתים. וחד והפלשתים

תולדות אהרן וכראות שאול. יבמות עו עקדה ש' מו : ויאמר המלך. שם עז :

פי' רבי' ישעיה

(נה) בן מי זה הנער אבנר. יש לומר אף על פי שהיה מנגן לפניו לא הכירו כדכתיב ודוד הולך ושב מעל שאול לרעות צאן אביו בית לחם. גם יש לומר מפני שהיתה שורה עליו רוח רעה לא היתה זכירה יפה לו:

מצודת דוד

נכנסה בכובע הנחושת ונקבה ונטבעה במצחו : (נ) ויחזק. נתגבר על הפלשתי המזוין ולא היה בידו כ"א הקלע והאבן : וחרב אין ביד דוד. לכרות בה ראש הפלשתי. (נא) אל הפלשתי. סמוך לו כי בעת קלעו באבן עמד ממרחק : את חרבו. של הפלשתי : וימותתהו. וכבר המיתו בהקלע ועתה כרת ראשו בחרבו : (נב) ויריעו. תרועת שמחה ונצחון : (נג) וישסו. רמסו ובזזו כל אשר היה במקום שעמדה שם מחנה פלשתים : (נד) ויביאהו ירושלים. לבשר את העם : (נה) וכראות שאול.

מצודת ציון

טביעה : (נא) וישלפה. הוציאה כמו ולא שלף הנער חרבו (שופטים ח') : מתערה. הוא תיק שהחרב כמו השב אל תערה (יחזקאל כ"א): (נב) ויריעו. מל' תרועה : עד בואך גיא. עד אשר תבוא לגיא וכאלו מדבר עם מי שמכיר המקום : (נג) מדלוק. מרדוף כמו כי דלקת אחרי (בראשית ל"א) : וישסו. רמסו או בזזו : (נו) העלם. הנער כמו ואם כה אומר לעלם (לקמן כ') :

נקשרה

פניו

זה הנער. פירש אדוני אבי ז"ל כי כאשר ראה שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי בלא פחד שאל לאבנר בן מי זה הנער כלומר תדע אם ישי אביו היה גבור חיל שנכנס על גבורת הבן כי אם הוא גבור בן גבור יוסיף אומץ ואבנר לא ידע כי ישי היה זקן בימים ההם כמו שאמר והאיש בימי שאול זקן בא באנשים והדרש כי גם על אביו הי' יודע כי גבור היה כמו שאמר זה ישי אבי דוד שיוצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא אלא שאול שאל אם מפרץ הוא או מזרח לפי שראה סכסיסי מלכות בו דכתיב וילבש שאול את דוד מדיו ואמרו מדיו כמדתו וכתיב בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם לפיכך שאל עליו אם מפרץ הוא או מזרח אם מפרץ הוא יהי' מלך שהמלך פורץ לו דרך ועושה כרצונו אם מזרח הוא יהי' אדם חשוב לשון אזרח אבל לא יהיה מלך אמר לו דואג עד שאתה שואל עליו אם הגון למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לא דקא אתי מרות המואביה אמר לו אבנר עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבי' מ"ט דטעמיה כתיב ביה על דבר אשר לא קדמו אתכם איש דרכו לקדם ואין דרכה של אשה לקדם ואם תאמר היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים הא כתיב כל כבודה בת מלך פנימ' וכתיב ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל: (נח) בן עבדך ישי בית הלחמי. פי' בן גבור אני כי אבי נקרא בית הלחמי לשני דברים על שם מקומו בית לחם ועל שם שהי' איש מלחמ': (א) ונפש יהונתן. המסרה מן ריש ספרא עד הכא יונתן בר מן ב' לכה ונעברה אל מצב הערלים ויאמר יהונתן ומן הכא עד סוף ספרא יהונתן: (ד) ויתפשט יהונתן את המעיל. פי' מן המעיל כמו הם יצאו את העיר כי אין בנין התפעל יוצא ואמר בלשון התפעל כי ברצון גדול ובאהבה רבה התפשט בגדיו ונתנם לו: (ה) וגם בעיני עבדי שאול. הרבוי הזה ר"ל שלא קנאו בו עבדי שאול אף על פי שנתן לו מעלה עליהם: (ו) ויהי בבואם. בבי"ת וכן בשוב ופי' בבוא ישראל מהמלחמה בשוב דוד מהכות הפלשתי: לשור. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והם שני בנינים והענין אחד: והמחלות. פי' והמחולות בידם וי"ת לשבח' בחנגיא: ובשלשי'. כלי נגון שיש לו שלש' יתרי' וי"ת ובצלצלן: (ז) ותענינה. כמו ותען להם מרים: הכה שאול באלפיו. האלפים והרבבות של פלשתים כלומר שאול הכה באלפים בפלשתים ודוד מכה בהם רבבו' או פירושו עם אלפיו ועם רבבותיו כלומר כשמכה שאול בפלשתים מכה הוא לבדו כאילו עמו אלפי' ודוד לבדו מכה בפלשתי' מכה גדולה כאלו עמו רבבות: (ח) ועוד לו אך המלוכה. ועוד מה נשאר שיתנו לו אלא המלוכה כלומר לא נשאר דבר גדולה שלא נתנו לו בדבריהם אלא שלא קראוהו מלך ועל זה הדרך הוא התרגום ומכען לא אשתאר ליה עוד אלהין מלכותא: (ט) ויהי שאול עוין את דוד. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד ושניהם אחד

בְּיָדוֹ: נח וַיֹּאמֶר אֵלָיו שָׁאוּל בֶּן־מִי אַתָּה הַנָּעַר וַיֹּאמֶר דָּוִד בֶּן־עַבְדְּךָ יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי: יח א וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֶל־שָׁאוּל וְנֶפֶשׁ יְהוֹנָתָן נִקְשְׁרָה בְּנֶפֶשׁ דָּוִד וַיֶּאֱהָבוֹ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשׁוֹ: ב וַיִּקָּחֵהוּ שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא וְלֹא נְתָנוֹ לָשׁוּב בֵּית אָבִיו: ג וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כְּנַפְשׁוֹ: ד וַיִּתְפַּשֵּׁט יְהוֹנָתָן אֶת־הַמְּעִיל אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתְּנֵהוּ לְדָוִד וּמַדָּיו וְעַד־חַרְבּוֹ וְעַד־קַשְׁתּוֹ וְעַד־חֲגֹרוֹ: ה וַיֵּצֵא דָוִד בְּכֹל אֲשֶׁר יִשְׁלָחֶנּוּ שָׁאוּל יַשְׂכִּיל וַיְשִׂמֵהוּ שָׁאוּל עַל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַיִּיטַב בְּעֵינֵי כָל־הָעָם וְגַם בְּעֵינֵי עַבְדֵי שָׁאוּל: ו וַיְהִי בְּבוֹאָם בְּשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַתֵּצֶאנָה הַנָּשִׁים מִכָּל־עָרֵי יִשְׂרָאֵל לָשׁוֹר וְהַמְּחֹלוֹת לִקְרַאת שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ בְּתֻפִּים בְּשִׂמְחָה וּבְשָׁלִשִׁים: ז וַתַּעֲנֶינָה הַנָּשִׁים הַמְשַׂחֲקוֹת וַתֹּאמַרְןָ הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָיו: ח וַיִּחַר לְשָׁאוּל מְאֹד וַיֵּרַע בְּעֵינָיו הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר נָתְנוּ לְדָוִד רְבָבוֹת וְלִי נָתְנוּ הָאֲלָפִים וְעוֹד לוֹ אַךְ הַמְּלוּכָה: ט וַיְהִי שָׁאוּל עָוֹן

דִפְלִשְׁתָּאָה בִּידֵיהּ: נח וַאֲמַר לֵיהּ שָׁאוּל בַּר מַן אַתְּ עוּלֵימָא וַאֲמַר דָוִד בַּר עַבְדָךְ יִשַׁי דְמִבֵּית לָחֶם: א וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִם שָׁאוּל וְנַפְשָׁא דִיהוֹנָתָן אִתְחַבִּיבַת בְּנַפְשָׁא דְדָוִד וְרַחֲמֵיהּ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשֵׁיהּ: ב וְדַבְּרֵיהּ שָׁאוּל בְּיוֹמָא הַהוּא וְלָא שַׁבְקֵיהּ לְמֵיתַב בֵּית אֲבוּהִי: ג וּגְזַר יְהוֹנָתָן וְדָוִד קְיָם בְּדִרְחֵים יָתֵיהּ כְּנַפְשֵׁיהּ: ד וְאַשְׁלַח יְהוֹנָתָן יָת מְעִילָא דִי עֲלוֹהִי וִיהַבֵיהּ לְדָוִד וּלְבוּשׁוֹהִי וְעַד חַרְבֵּיהּ וְעַד קַשְׁתֵּיהּ וְעַד זַרְזֵיהּ: ה וּנְפַק דָוִד בְּכָל אֲתַר דִשְׁלַח יָתֵיהּ שָׁאוּל מַצְלַח וּמַנְיֵהּ שָׁאוּל עַל גֻּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא וּשְׁפַר בְּעֵינֵי כָּל עַמָּא וְאַף בְּעֵינֵי עַבְדֵי שָׁאוּל: ו וַהֲוָה בְּמֵיעַלְהוֹן כַּד תָּב דָוִד מִלְמִקְטַל יָת פְּלִשְׁתָּאָה וּנְפָקָא נְשַׁיָא מִכָּל קִרְוֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁבָּחָא בְּחִנְגַּיָא לְקַדָּמוּת שָׁאוּל מַלְכָּא בְּתֻפִּין בְּחֶדְוָא וּבְצִלְצְלִין: ז וְאַתִּיבָא נְשַׁיָא דִמְשַׁבְּחָן וַאֲמָרָא קְטַל שָׁאוּל בְּאַלְפִין וְדָוִד בְּרִבְוָן: ח וּתְקֵיף לְשָׁאוּל לַחֲדָא וּבְאֵשׁ בְּעֵינוֹהִי פִּתְגָמָא הָדֵין וַאֲמַר יְהַבוּ לְדָוִד רִבְוָן וְלִי יְהַבוּ אַלְפַיָא וּמִכְּעַן לָא אִשְׁתְּאָרַת לֵיהּ אֱלָהֵין מַלְכוּתָא: ט וַהֲוָה שָׁאוּל

מריש' דספ' עדהכא יונתן כמ"ב יהונתן וסי' לכ' ונעב' אל מצבויתמ' יהונתן הנה ומהכ' עדסוף ספר' יהונתן כמ"ח וידבר שאול. ל' — ויאחבהו ק' — ס' — פ' — י'. נ' — ד' — לשיר ק' — ל'. ב' — חס' כנבי' — פיי ק' — עוין ק'

נאספו: על אנשי ד' בקריאה וסי' וישימהו שאול על אנשי המלחמה, ומן העיר לקח סריס אחד תולדות אהרן ונפש יהונתן. עקדס ש' נג: ויהי שאול עוין. מגלס י:

ממך לא ושאל בבית המדרש כדאיתא ביבמות: (ו) ובשלשים. תרגם יונתן ובצלצלין מין כלי זמר: (ח) ועוד לו. ועוד לו מה הוא נחסר שצריך להוסיף לו. אך המלוכה אינו צריך עוד אלא למלכות: (ט) עוין.

עין

רלבג

שאול על אנשי המלחמה ונתבאר טוב הצלחתו ומזה המקום הסכימו לשים אותו למלך עליהם ולזה תמצא שאמרו לו כל שבטי ישראל גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה הייתה המוציא והמביא את ישראל ברוך ה' אשר לו נתכנו עלילות: (ג) וידמה שכרת יהונתן ברית עם דוד כי ראה היותו מלך על ישראל בראותו טוב הצלחתו ולזה תמצא בזה שיבא שאמר יהונתן לדוד ידעתי כי מלוך תמלוך על ישראל וקמה בידך ממלכת ישראל וגם שאול אבי יודע כן והיסיר אותם לזאת הידיעה מה שיעד להם שמואל שלא תקום הממלכה לשאול: (ו) בשמחה ובשלשים. ענינו כענין הלא כתבתי לך שלישים והם דברים נפלאים ונכבדים ובזה יאמר שהן היו אומרות בשיריהן דברים נכבדים ומהמאמרים ההם היה אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו כאילו התנבאו על מעלת דוד שיהיה למעלה ממעלת שאול: (ט) עוין את דוד. הרצון בו שהיה מביט אליו מבט השגחה באופן שהיה

כל

מצודת ציון

יח (א) נקשרה. מרוב האהבה כאלו נפשו קשורה בנפשו ונתחברת בה והוא מל' קשירה וכן ונפשו קשורה בנפשו (בראשית מ"ד): (ב) נתנו. ענין עזיבה כמו ולא נתן סיחון (במדבר כ"א). (ד) ויתפשט. ענין הסרת המלבוש: המעיל. שם מלבוש חשוב: ומדיו. יתר המלבושים ועד חרבו. ואפי' חרבו: (ה) ישכיל. יצליח כי המצליח נראה הוא כעושה בהשכל: (ו) לשיר. לשורר: והמחולות. גם כלי שיר כמו בתופים ובמחולות (שופטים י"א): ובשלשים. כלי שיר בעל שלשת יתרים: (ז) ותענינה. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וכו' קול רם (דברים כ"ז): המשחקות. משמחות: ברבבותיו. רבבה הוא עשרת אלפים: (ח) נתנו. ענינו האמירה על הדבר וכן אל תתן את אמתך (לעיל א'): (ט) עוין. מל' עין ומל' עיון ור"ל תמיד היה מעיין ומהבט בו בעין

מצודת דוד

מאז בא להלחם עם הפלשתי: בן מי זה הנער. מפני הרוח רעה שכח שם אביו: חי נפשך. הריני נשבע בחי נפשך אם ידעתי: יח (א) לדבר. הוא הדבר שאמר שהוא בן ישי: ונפש. ר"ל ואז בשמוע יהונתן שגם הוא בן אדם גדול נקשרה נפשו בנפש דוד: (ב) ולא נתנו לשוב. כאשר היה דרכו מאז שהיה הולך ושב: (ג) באהבתו. בעבור שהיה אוהב אותו כנפשו: (ה) יצא דוד. מאז והלאה יצא במלחמה. על אנשי המלחמה. לראש ולשר על אנשי המלחמה: עבדי שאול. הם שרי המלחמה ועם שהיה מאומנותם לא נתקנאו בו: (ו) בבואם. כשבאו אנשי המלחמה אל ארצם: והמחולות. ר"ל והמחולות בידם: בתופים. כמו ובתופים: (ז) באלפיו. בהרבה אלפים של פלשתים: (ח) נתנו לדוד. ר"ל בהשיר אמרו על דוד שהכה. רבבות וכו'

עין רעה : (י) ויתנבא. ואשתטי נביא ושוטה מדברים דברי רמזים שאינם ניכרים : (יא) אכה בדוד ובקיר . מכה אחת אכה שיכנס החנית בדוד ובקיר : (יד) משכיל . מצליח : (יז) ושאול אמר . בלבו : אל תהי ידי בו . פן אענש : ותהי בו יד פלשתים . לכך אמר לו והלחם מלחמות ה' : (יט) בעת תת . כשהגיע זמן שקבעו לתתה לו ובעוד שהיו מתעסקים לתתה

אחד ופירושו מבישו בעין רעה ותרגומו כמין : (י) ותצלח . ותעבור כמו וצלחו את הירדן ותרגומו ושרת : ויתנבא. כתרגומו אישתטי כלומר היה מדבר דברי שטות: (יא) בדוד ובקיר. שיעברנו החנית ויגען בקיר ותרגומו ואברזיניה בכותל' מן ברזא בדברי רז"ל דאישתקיל ברזא כל דלהדי ברזא שפירושו נקב החני' : (יב) וירא שאול. ביו"ד איתן לבדו ויו"ד השרש נפל' מן המכתב : (יג) מעמו. שלא יהיה תמיד עמו בבית כמו שהיה אלא שיהי' יוצא ובא לפני העם : לכל דרכיו. כמו בכל דרכיו וכמוהו ישבת לכסא לפניכם לחרב : (יד) משכיל . כתרגומו מצליח : (יח) ומי חיי . מה חיי חשובים כי האדם הנכבד חייו חשובי' ויקרי' אבל הנבזה אין חשובים ובאמרו מי כי בחיים הוא החיות והדבר שיאמר בעבורי מי כי לא יאמר מי אלא על חי מדבר : משפחת אבי בישר'. פי' ומי משפחת אבי בישראל ומי שזכר עומד במקום שני' וי"ת ברם זרעית אבא בישראל כלומר אין דבר גדולה בי אלא שמשפחת אבי מהידועות אשר בישראל : (יט) בעת תת . כתרגומו בעידן די מטא למיתן ית מירב לדוד כלומר כשהגיע הזמן שנתן לו שאול שיתנה' לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל ודוד לא היו

לו

אֶת־דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה׃

י וַיְהִי מִמָּחֳרָת

וַתִּצְלַח רוּחַ אֱלֹהִים ׀ רָעָה ׀ אֶל־שָׁאוּל

וַיִּתְנַבֵּא בְתוֹךְ־הַבַּיִת וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיָדוֹ

כְּיוֹם ׀ בְּיוֹם וְהַחֲנִית בְּיַד־שָׁאוּל׃ י"א

יא וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית וַיֹּאמֶר אַכֶּה

בְדָוִד וּבַקִּיר וַיִּסֹּב דָּוִד מִפָּנָיו פַּעֲמָיִם׃

יב וַיִּרָא שָׁאוּל מִלִּפְנֵי דָוִד כִּי־הָיָה יְהוָה י"ב. כ"ט

עִמּוֹ וּמֵעִם שָׁאוּל סָר׃ יג וַיְסִרֵהוּ שָׁאוּל

מֵעִמּוֹ וַיְשִׂמֵהוּ לוֹ שַׂר־אָלֶף וַיֵּצֵא

וַיָּבֹא לִפְנֵי הָעָם׃

יד וַיְהִי דָוִד לְכָל־דַּרְכָּו מַשְׂכִּיל וַיהוָה דרכיו ק'

עִמּוֹ׃ טו וַיַּרְא שָׁאוּל אֲשֶׁר־הוּא מַשְׂכִּיל

מְאֹד וַיָּגָר מִפָּנָיו׃ טז וְכָל־יִשְׂרָאֵל ב' לשון דחיל' ויגר מואב

וִיהוּדָה אֹהֵב אֶת־דָּוִד כִּי־הוּא יוֹצֵא ט' מ"ל

וָבָא לִפְנֵיהֶם׃ יז וַיֹּאמֶר ג'

שָׁאוּל אֶל־דָּוִד הִנֵּה בִתִּי הַגְּדוֹלָה מֵרַב

אֹתָהּ אֶתֶּן־לְךָ לְאִשָּׁה אַךְ הֱיֵה־לִּי

לְבֶן־חַיִל וְהִלָּחֵם מִלְחֲמוֹת יְהוָה

וְשָׁאוּל אָמַר אַל־תְּהִי יָדִי בּוֹ וּתְהִי־בוֹ י"ד

יַד־פְּלִשְׁתִּים׃ יח וַיֹּאמֶר

דָּוִד אֶל־שָׁאוּל מִי אָנֹכִי וּמִי חַיַּי כ'. ל'

מִשְׁפַּחַת אָבִי בְּיִשְׂרָאֵל כִּי־אֶהְיֶה חָתָן

לַמֶּלֶךְ׃ יט וַיְהִי בְּעֵת תֵּת אֶת־מֵרַב בַּת־

שָׁאוּל לְדָוִד וְהִיא נִתְּנָה לְעַדְרִיאֵל

כְּמִין לְדָוִד מִיּוֹמָא הַהוּא

וּלְהָלָא׃ י וַהֲוָה בְּיוֹמָא

דְבַתְרוֹהִי וּשְׁרַת רוּחַ בִּישָׁא

מִן קֳדָם יְיָ עַל שָׁאוּל

וְאִשְׁתַּטִּי בְּגוֹ בֵיתָא וְדָוִד

מְנַגֵּן בִּידֵיהּ כְּיוֹם בְּיוֹם

וּמוּרְנִיתָא בִּידָא דְשָׁאוּל׃

יא וַאֲרִים שָׁאוּל יָת מוּרְנִיתָא

וַאֲמַר אֲמַחֵינֵיהּ בְּדָוִד

וְאַבְרְזִינֵיהּ בְּכוֹתְלָא

וְאִסְתְּחַר דָּוִד מִן קֳדָמוֹהִי

תַּרְתֵּין זִמְנִין׃ יב וּדְחִיל

שָׁאוּל מִן קֳדָם דָּוִד אֲרֵי הֲוָה

מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ וְיָת

שָׁאוּל רָחִיק׃ יג וְאַפְנְיֵיהּ

שָׁאוּל מִלְּוָתֵיהּ וּמַנְיֵיהּ לֵיהּ

רַב אַלְפָא וּנְפַק וְעַל בְּרֵישׁ

עַמָּא׃ יד וַהֲוָה דָוִד לְכָל

אוֹרְחָתֵיהּ מַצְלַח וּמֵימְרָא

דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ׃ טו וַחֲזָא

שָׁאוּל דְּהוּא מַצְלַח לַחֲדָא

וּדְחִיל מִן קֳדָמוֹהִי׃ טז וְכָל

יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה רַחֲמִין יָת

דָּוִד אֲרֵי הוּא נָפִיק וְעָלֵיל

בְּרֵישֵׁיהוֹן׃ יז וַאֲמַר שָׁאוּל

לְדָוִד הָא בְּרַתִּי רַבְּתָא

מֵרַב יָתַהּ אֶתֵּן לָךְ לְאִתּוּ

בְּרַם הֱוֵי לִי לִגְבַר עָבֵיד

קְרָבָא וְאַגַּח קְרָבָא דְעַמֵּיהּ

דַיְיָ וְשָׁאוּל אֲמַר לָא תְהֵי

יְדִי בֵּיהּ וְיִתְמְסַר בִּידָא

דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ יח וַאֲמַר דָּוִד

לְשָׁאוּל מַן אֲנָא וּמַן חַיַּי (בְּרַם) זַרְעִית אַבָּא בְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֱהֵי חַתְנָא לְמַלְכָּא׃

יט וַהֲוָה בְּעִידָן דְּמְטָא לְמִתַּן יָת מֵרַב בַּת שָׁאוּל לְדָוִד וְהִיא אִתְיְהִיבַת לְעַדְרִיאֵל

רלבג

כל מעייניו בו להשחיתו כפי היכלת אם בלקיחת תחבולות אם להרגו בידיו באופן שלא יהיה דוד נשמר מזה והנה היה מהתחבולות האלו כי כשבאה רוח אלהים רעה אל שאול והיה מדבר בתוך הבית דברים מבולבלים בסבת הרוח הרעה והיה מדרך דוד לנגן לפניו בידו להסיר הרוח הרעה ממנו והנה היה לתחבולות שאול שלקח אז החנית בידו וחשב להכות בו דוד בעת היותו מנגן לפניו באופן שיהרגנו כי אז לא יהיה דוד נשמר מזה : (יא) והנה עזר הש"י את דוד ונשמר מזה כשנטה מפניו שני פעמים אז נתברר לשאול כי הש"י עם דוד ומעמו סר ויירא ממנו והסירהו מעמו ושמהו לו שר אלף ויצא ויבא לפני העם והנה היתה כונת שאול להפילו ביד פלשתים : (יד) והנה היה דוד מצליח מאד בכל דרכיו והיה הש"י עמו וזה הוסיף יראה לשאול מפני דוד . מצורף לזה שכבר היה זה סבה אל שכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד כי היה יוצא ובא לפניהם . וכראות שאול זה התחכם לתת לו בתו באופן שנדר בעת הלחמו עם גלית וחשב שיהיה זה כלי להפיל דוד ביד פלשתים כי התנה עמו שילחם מלחמות ה' בפלשתים : (יח) והנה הרחיק דוד מגד הענוה מהתחתן במלך ואמר מי אנכי שאהיה ראוי להתחתן במלך כאלו אמר הנני נבזה ושפל מאד : ומי חיי . ר"ל מה חיי חשובים שאהיה ראוי לזה הלא הייתי רועה צאן ואיך יתכן שאלקח מאחרי הצאן לקחת בת המלך : משפחת אבי בישראל . ידמה שהרצון בזה ומי משפחת אבי שבישראל והנה אמר זה מגד שהיה בא מרות המואביה וככה אמר שאול ומשפחתי הצעירה מכל משפחות שבטי בנימן להורות שאין ראוי למלוכה : (יט) ויהי בעת תת את מרב בת שאול אל דוד . ר"ל בעת ההיא נועד ביניהם שיתננה לדוד וידמה מזה המקום שלא קדשה דוד : בשתים תתחתן בי היום . ר"ל בשתי בנות שיש לי תתחתן בי היום כי אתן א' מהן והיא הפנויה כי הנשואה אי אפשר שאתן לך ואחשוב שאמר לו זה מפני שנדר

לו

פי' רבי' ישעיה

(י) ויתנבא בתוך הבית . היה מדבר דברי שטות כמו ניב שפתים: (יד) לכל דרכיו משכיל. מצליח: (יט) ויהי בעת תת מרב לדוד. מקרא קצר הוא בעת שהיו מדברים לתת מרב לדוד . והיא נתנה כבר לעדריאל :

תולדות אהרן ויטל שאול . עקידה ש' נב: וירא שאול .
שם שם : ויהי דוד . שבת נו מגלה
שם : ויהי בעת תת . סנהדרין יט :

מצודת דוד

ועוד מה נשאר לתת לו ואך המלוכה לבדה נשארה כאומר הנה ע"פ הדברים האלה קרוב הוא למלוך : (י) כיום ביום . כמו שרגיל בכל יום ויום כאשר בא עליו רוח רעה : (יא) אכה בדוד ובקיר . ר"ל הכאה חזקה עד אשר תחליף גוף דוד ותכנס עוד בהקיר : פעמים . ב' פעמים הטיל החנית ומזדמן הדבר שהיה דוד מסבב ונוטה מפניו ולא הכהו : (יב) כי היה ה' עמו . שהסב מפניו פעמים מבלי כונה: (יג) שר אלף . למען יתמיד במלחמה ואולי יהרג : ויצא ויבא . ר"ל הוא היה מנהיגם : (יז) ושאול אמר וכו' . ר"ל לא לאהבתו אמר לתת לו בתו רק חשב שע"י יפול ביד פלשתים וידו אל תהי בו : (יח) מי אנכי . כאומר הלא אני שפל אנשים : ומי חיי . ר"ל מה חיי חשובים כי הנכבד חייו חשובים ויקרים אבל הנבזה אין חייו חשובים כלום : משפחת . ומי שאמר עומדת במקום שנים וכאלו אמר ומי משפחת אבי הלא היא דלה וצעירה :: כי אהיה . שאהיה ראוי והגון להיות חתן המלך כאומר הלא בוודאי דבר גדול היא אלי וכל אשר תאמר אעשה בעבור זה : (יט) ויהי בעת תת . כאשר הגיע העת שקבע לתת את מרב לדוד והיה נתנה

פי'

מצודת ציון

כעין רעה : (י) ותצלח . ועברה : ויתנבא. ת"י ואשתטי ר"ל היה מדבר דברי שטות ואמר לשון נבואה כי הנביא והשוטה מדברים דברי רמזים זה לגבוהתו וזה לשטותו : (יא) ויטל . השליך כמו ויטילו את הכלים (יונה א') : ובקיר . בכותל : (יד) לכל דרכיו . בכל דרכיו הלמ"ד בית־קום בי"ת כמו לפניכם לחרב (ויקרא כ"ו) : משכיל . מצליח : (טו) ויגר . פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב)

כ' הס' הַמְחֹלָתִי לְאִשָּׁה: כ וַתֶּאֱהַב מִיכַל בַּת־
כו"ל חס' במ"כ שָׁאוּל אֶת־דָּוִד וַיַּגִּדוּ לְשָׁאוּל וַיִּשַׁר
הַדָּבָר בְּעֵינָיו: כא וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶתְּנֶנָּה
י"ד. י"ד לּוֹ וּתְהִי־לוֹ לְמוֹקֵשׁ וּתְהִי־בוֹ יַד־
פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד
בִּשְׁתַּיִם תִּתְחַתֵּן בִּי הַיּוֹם: כב וַיְצַו
עבדיו. ק' שָׁאוּל אֶת־עֲבָדָו דַּבְּרוּ אֶל־דָּוִד בַּלָּט
ד לֵאמֹר הִנֵּה חָפֵץ בְּךָ הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו
ג' אֲהֵבוּךָ וְעַתָּה הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ: כג וַיְדַבְּרוּ
עַבְדֵי שָׁאוּל בְּאָזְנֵי דָוִד אֶת־הַדְּבָרִים
ג' הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר דָּוִד הַנְקַלָּה בְעֵינֵיכֶם
ג' הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְאָנֹכִי אִישׁ־רָשׁ וְנִקְלֶה:
כד וַיַּגִּדוּ עַבְדֵי שָׁאוּל לוֹ לֵאמֹר
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר דָּוִד:
כה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כֹּה־תֹאמְרוּ לְדָוִד אֵין־
ל'וחד כמוסר חֵפֶץ לַמֶּלֶךְ בְּמֹהַר כִּי בְּמֵאָה עָרְלוֹת
פְּלִשְׁתִּים לְהִנָּקֵם בְּאֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ
וְשָׁאוּל חָשַׁב לְהַפִּיל אֶת־דָּוִד בְּיַד־
פְּלִשְׁתִּים: כו וַיַּגִּדוּ עֲבָדָיו לְדָוִד אֶת־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי
דָוִד לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְלֹא מָלְאוּ
הַיָּמִים: כז וַיָּקָם דָּוִד וַיֵּלֶךְ ׀ הוּא וַאֲנָשָׁיו
וַיַּךְ בַּפְּלִשְׁתִּים מָאתַיִם אִישׁ וַיָּבֵא
ב' מסר דָוִד אֶת־עָרְלֹתֵיהֶם וַיְמַלְאוּם לַמֶּלֶךְ
לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וַיִּתֶּן־לוֹ שָׁאוּל אֶת־
מִיכַל בִּתּוֹ לְאִשָּׁה: כח וַיַּרְא שָׁאוּל
וַיֵּדַע כִּי יְהוָה עִם־דָּוִד וּמִיכַל בַּת־

דִּמְּחוֹלַת לְאִתּוּ: כ וּרְחִימַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל לְדָוִד וְחַוִיאוּ לְשָׁאוּל וּכְשַׁר פִּתְגָמָא בְּעֵינוֹהִי: כא וַאֲמַר שָׁאוּל אֶתְּנָהּ לֵיהּ וּתְהֵי לֵיהּ לְתַקְלָא וְיִתְמְסַר בִּידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד בְּחֲדָא מִתְּרֵין תִּתְחַתַּן בִּי יוֹמָא דֵין: כב וּפַקֵיד שָׁאוּל יָת עַבְדוֹהִי מַלִילוּ עִם דָּוִד בְּרָז לְמֵימַר הָא אִתְרְעִי בָךְ מַלְכָּא וְכָל עַבְדוֹהִי רַחֲמוּךְ וּכְעַן אִתְחַתַּן בְּמַלְכָּא: כג וּמַלִילוּ עַבְדֵי שָׁאוּל קֳדָם דָּוִד יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵין וַאֲמַר דָּוִד הַזְעֵירָא בְּעֵינֵיכוֹן לְאִתְחַתְּנָא בְּמַלְכָּא וַאֲנָא גְּבַר מִסְכֵּן וְהֶדְיוֹט: כד וְחַוִיאוּ עַבְדֵי שָׁאוּל לֵיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵין מַלֵיל דָּוִד: כה וַאֲמַר שָׁאוּל כִּדֵין תֵּימְרוּן לְדָוִד לָא רַעֲוָא לְמַלְכָּא בְּמוֹהֲרִין אֱלָהֵין בְּמֵאָה עָרְלַת פְּלִשְׁתָּאֵי לְאִתְפְּרָעָא בְּסַנְאֵי מַלְכָּא וְשָׁאוּל חֲשִׁיב לְמִמְסַר יָת דָּוִד בִּידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי: כו וְחַוִיאוּ עַבְדוֹהִי לְדָוִד יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵין וּכְשַׁר פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי דָוִד לְאִתְחַתְּנָא בְּמַלְכָּא וְלָא שְׁלִימוּ יוֹמַיָּא: כז וְקָם דָּוִד וַאֲזַל הוּא וְגִבָּרוֹהִי וּקְטַל בִּפְלִשְׁתָּאֵי מָאתָן גַּבְרָא וְאַיְתֵי דָוִד יָת עָרְלַתְהוֹן וְאַשְׁלְמִינוּן לְמַלְכָּא לְאִתְחַתְּנָא בְּמַלְכָּא וִיהַב לֵיהּ שָׁאוּל יָת מִיכַל בְּרַתֵּיהּ לְאִתּוּ: כח וַחֲזָא שָׁאוּל וִידַע אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּדָוִד וּמִיכַל

דמלכים. וחברו דירמיה. על אנשי ענתות: ותהי י"ד רפין וסי' אשה לבן אדניך. ותהי נדחה עליו. ותהי אחרית׳ כמוהו. ותהי לו למוקש. ותהי בו יד פלשתים ב' בפסוק. אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים. ותהי לו סכנת. ותהי להשות גלים דמלכים. וחברו להשאות גלים דישעיה. עתה בא כתבה. שמעו שמוע מלתי. מי יתן החרש תחרישון. ותהי עוד נחמתי. ותהי משכרך שלמה: אהבוך ג' וכל עבדיו אהבוך. מישרים אהבוך. על כן עלמות:

רדק

לו קדושין בה: (כא) בשתים תתחתן בי. כתרגומו בחדא מן תרתי וכן ויקבר בערי הגלעד ופירו' אעפ"י שדברתי לך בשתי בנותי ולא נזדמן הדבר שתהיה לך הראשונה אחת מהן תהיה לך האחרת באמת היום ובאותה תתחתן בי היום ונרא' כי דוד משך ידו מהמעשה לפי שהתל בו בראשונ' לפיכך הוצרך שאול לצוות את עבדיו שידברו אל דוד: (כב) בלט. כלומר בסתר כתרגומו ברז כדי שיראה כי דברי שאול אמת ולא דברי התול ושקר ויש מרז"ל שאמרו כי שתיהן היו לדוד לנשים ואחר מיתת מירב נשא מיכל ועדריאל בעבירה נשא את מירב ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במירב ובהיתר נשאה עדריאל: (כג) הנקלה. בא לשון נקבה על התחתן שהוא מקור וכן הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך: רש ונקלה. תרגומו מסכן והדיוט. רש שאין לי שאוכל לתת מהר הראוי לבת מלך לפיכך אמר שאול לעבדיו כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי אם במאה ערלות פלשתים: ונקלה שאיני כדאי לקחת בת המלך: (כו) וישר הדבר. ביו"ד אחת לבד ויו"ד השרש נפלה מהמכתי': ולא מלאו הימים. הזמן שנתן לו שיביא לו מאה הערלו' לא הגיע הזמן עד שקם והלך והביא לו מאתי': (כז) וימלאום למלך. קל הלמ"ד ועניין וימלאום עבדיו הביאום לו כי דוד לא הביאם לפני המלך אך שלחם ביד עבדי שאול או ביד אנשי דוד כמשפט המהר שנושלת אותו אדם ביד אחר ופירוש וימלאו' השלימום כלומר כל המאתי' הביאו לפניו: (כח) ומיכל בת שאול אהבתהו. לפיכך הוסיף לירא מפניו לשני דברים האחד שראה כי ה' עמו

רשי

לתתה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל: (כא) בשתים תתחתן בי. שתי בנות יש לי באחת מהן תתחתן בי וכן תרגם יונתן בחדא מתרין. כיוצא בו שלש אנכי נוטל עליך (שמואל ב' כ"ד י"ב) אחת נוטלה כמו שמפורש שם בחר לך אחת מהם: (כו) ולא מלאו הימים. לא המתין עד מלאת הימים שקבע לו להביא את מאה הערלות: (כז) ויקם דוד וילך הוא ואנשיו וגו' וימלאום. פרישנטי"ר בלע"ז

רלבג

לו שיתן לו בתו לאשה יתכן שיתן לו הגדולה כי היא הראויה יותר בזה כי לא יתכן לתת הצעירה לפני הבכירה ואולם עתה שנתנה הגדולה לעדריאל המחולתי נתברר שלא יהיה הרצון בזה אלא שיתן לו אחת מבנותיו וידמה שלא הסכים דוד בזה מצד הטעות כמו שקדם אלא שקצר הכתוב ושאול חשב שתהיה הסבה כשלא הסכים דוד בזה שיירא שיפול ביד פלשתים ולזה צוה לעבדיו שידברו אל דוד בסתם ויודיעו לו שהמלך חפץ בו וכל עבדיו אהבוהו כדי שיחשוב דוד שאין כונת שאול להפילו ביד פלשתים: (כג) אנכי איש רש ונקלה. ר"ל ולזה לא אוכל לתת מוהר ומתן כראוי לבת המלך: (כו) וישר הדבר בעיני דוד להתחתן במלך. ר"ל עם זה התנאי כי בטח בש"י שישיג זה ויתברר לשאול כי ה' עמו ותחת ערלות מאה פלשתים הביא לו מאתים להורות על טוב הצלחתו: (כח) ומיכל בת שאול אהבתהו. הנה זה גם כן היה מוסיף יראה לשאול כי זה מורה על טוב הצלחת דוד ועל כי המלוכה תהיה לו כי עם התברר לבת שאול שבוחר אביה את דוד עם כל זה נקשרה אהבתה בו עם שזה גם כן יהיה סבה מה מונעת שאול מהריגת דוד

פי' רבי' ישעיה

(כא) בשתים תתחתן בי היום. היו הדברים במרב ולא עלה המזל אי אפשר שלא תתחתן עמי באחת משתי בנותי וקח לך את הקטנה: (כו) ולא מלאו הימים. הזמן שקבע לו שאול והלך והביאם:

תולדות אהרן בשתים תתחתן. עקידה שער לג:

מצודת ציון

כ"ב): (כב) בלט. בחשאי כמו ובאו אליו בלט (שופטים ד'): הנקלה. מל' קל: רש. עני: ונקלה. הוא הפך המכובד: (כה) במוהר. מתן הבתולות נקרא מוהר כמו כמוהר הבתולות (שמות כב)

מצודת דוד

ע"י עצמה לעדריאל וקבלה ממנו קדושין בלא דעת אביה: (כ) וישר הדבר בעיניו. בחשבו שעי"ז תהי בו יד פלשתים: (כא) ויאמר שאול וכו'. כן אמר בלבו: ותהי לו למוקש. כי ע"י כן ילחם בפלשתים: בשתים תתחתן בי. ר"ל באחת משתי בנותי או אתן לך את מרב בעל כרחה או את מיכל ברצונה: (כב) דברו אל דוד. על כי דוד לא ענהו בחשבו כי מהתל בו כאשר התל בו עם מרב בחשבו שמדעת אביה קבלה קדושין מאחר ולזה צוה שאול את עבדיו לדבר בו: הנה המלך חפץ בך. ר"ל במה שמרב נשאת לאחר לא תחשוב שהיה מדעת המלך. לא כן הוא כי הוא חפץ בך אף לא תחשוב שעבדי המלך מתקנאים בך והם אשר מאסו אותך בעיני מרב ותחוש פן ימאסוך גם בעיני מיכל גם זה לא הוא כי כל עבדי המלך אהבוך ומירב מאסה בך מעצמה אבל הואיל ומיכל אוהבת אותך התחתן במלך: (כג) הנקלה. דבר קל הוא בעיניכם להתחתן במלך הלא אין להתחתן בו כ"א אחד מנכבדי העם ובהרבות מוהר אבל אנכי איש רש ואין כל ואף נקלה ולא מכובד ומדוע יחפוץ בי המלך אין זאת: (כה) במאה ערלות. חפצו במאה ערלות פלשתים לבוזות להנקם מאויביו: ושאול חשב. ר"ל אבל האמת לבבו לא כן יחשוב כ"א חשב להפילו ביד פלשתים: (כו) וישר הדבר. להביא הערלות ולהתחתן במלך: ולא מלאו

רשי

בלעז : (כט) לרא. ליראה : (ל) ויצאו שרי פלשתים. לצאת בגדודים לשלול שלל בישראל : (ג) ליד אבי. סמוך לאבי

איינסיי"ם

רלבג

דוד כדי שלא יכאב לב בתו ועוד כי יתכן שהיא תגל' לדוד סודות אביה ויהיה מפני זה נשמר מהרעה אשר יחשב לעשו' לו : (ל) שכל דוד מכל עבדי שאול. ר"ל שהצליח במלחמה יותר מכלם : וייקר שמו מאד. ר"ל שכל מי שהיה מזכיר שמו היה מזכירו ביקר ובכבוד רב :

ויפאר

פי' רבי' ישעיה

(כט) לרוא מפני דוד. נעלם היו"ד בין הלמ"ד ובין הרי"ש. והרי הוא כמו לירא אלא שזהו לפעל וזהו לפעול. ואף על פי שכל האיתן שלו בא בפתח. אירא. יירא. תירא. נירא. זה בא בחלם. אירוא. יירוא. תירוא. נירוא. על משקל אינוק. יינוק. ויצוק שמן על ראשה : (ל) ויהי מידי צאתם שכל דוד. גם זה יש לתמוה אם לא מלך שאול כי אם שנתי' מתי עשה דוד כל זה. אלא ודאי שתי שנים היו עד שנמשח דוד : (ג) ואני אצא ועמדתי. באותה שדה אשר אתה נחבי' שם אצא ואעמוד סמוך לאבי ואדבר בעבורך לאבי וכפי מה שאראה דעתי כך אגיד לך ותברח מיד :

איב ג' חס' וסי' ויהי שאול איב את דוד. כי חרב לאיב מגור. אם לוא הפגעתי בך : שרי פלשתים ה' דסמיכי בקריאה וסי' ויצאו שרי פלשתים. ויאמרו שרי פלשתים מה העברים ב' בפסו' ויקצפו עליו שרי פלשתים. אך שרי פלשתים אמרו. שארא סרני פלשתים: וראיתי י"ב בקריא' וסי' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם. וראיתי מה והגדתי לך. וראיתי לבית גבה. וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם. וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון. וראיתי את כל מעשה האלהים. כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסוק. וראיתי אני דניאל לבדי את המראה. והנני שנים אחרים : ותוסף ה' ר"פ בקריאה ג' מלאים וכ' חס' וסי' נמסר כסדר וישב :

שמואל א יח יט

שָׁאוּל אֲהֵבַתְהוּ׃ כט וַיֹּאסֶף שָׁאוּל ג'
לֵרֹא מִפְּנֵי דָוִד עוֹד וַיְהִי שָׁאוּל אֹיֵב ג' חס'
אֶת־דָּוִד כָּל־הַיָּמִים׃
ל וַיֵּצְאוּ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים וַיְהִי ׀ מִדֵּי
צֵאתָם שָׂכַל דָּוִד מִכֹּל עַבְדֵי שָׁאוּל ג'
וַיִּיקַר שְׁמוֹ מְאֹד׃ ג' וס"ל
יט א וַיְדַבֵּר שָׁאוּל אֶל־יוֹנָתָן בְּנוֹ וְאֶל־ ג' בענין
כָּל־עֲבָדָיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד וִיהוֹנָתָן
בֶּן־שָׁאוּל חָפֵץ בְּדָוִד מְאֹד׃ ב וַיַּגֵּד
יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵאמֹר מְבַקֵּשׁ שָׁאוּל
אָבִי לַהֲמִיתֶךָ וְעַתָּה הִשָּׁמֶר־נָא ג'
בַבֹּקֶר וְיָשַׁבְתָּ בַסֵּתֶר וְנַחְבֵּאתָ׃ ג'
ג וַאֲנִי אֵצֵא וְעָמַדְתִּי לְיַד־אָבִי בַּשָּׂדֶה
אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם וַאֲנִי אֲדַבֵּר בְּךָ אֶל־
אָבִי וְרָאִיתִי מָה וְהִגַּדְתִּי לָךְ׃ י"ב. ג'
ד וַיְדַבֵּר יְהוֹנָתָן בְּדָוִד ג'
טוֹב אֶל־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַל־
יֶחֱטָא הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ בְדָוִד כִּי לוֹא ב' מ"ל בספ' טוב' השמוע'
חָטָא לָךְ וְכִי מַעֲשָׂיו טוֹב־לְךָ מְאֹד׃ ג'
ה וַיָּשֶׂם אֶת־נַפְשׁוֹ בְכַפּוֹ וַיַּךְ אֶת־ ג'
הַפְּלִשְׁתִּי וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה
לְכָל־יִשְׂרָאֵל רָאִיתָ וַתִּשְׂמָח וְלָמָּה
תֶחֱטָא בְּדָם נָקִי לְהָמִית אֶת־דָּוִד
חִנָּם׃ ו וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל בְּקוֹל יְהוֹנָתָן
וַיִּשָּׁבַע שָׁאוּל חַי־יְהוָה אִם־יוּמָת׃
ז וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן לְדָוִד וַיַּגֶּד־לוֹ יְהוֹנָתָן
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּבֵא יְהוֹנָתָן
אֶת־דָּוִד אֶל־שָׁאוּל וַיְהִי לְפָנָיו
כְּאֶתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ל.ב' מ"ל
ח וַתּוֹסֶף הַמִּלְחָמָה לִהְיוֹת וַיֵּצֵא דָוִד ג' מלאים
וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ בָּהֶם מַכָּה

בַּת שָׁאוּל רַחֲמַתֵּיהּ׃ כט וְאוֹסִיף שָׁאוּל לְמִדְחַל מִן קֳדָם דָּוִד עוֹד וַהֲוָה שָׁאוּל בְּעֵיל דְּבָב לְדָוִד כָּל יוֹמַיָּא׃ ל וּנְפַקוּ רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַהֲוָה בִּזְמַן מִפְּקְהוֹן אַצְלַח דָּוִד מִכֹּל עַבְדֵי שָׁאוּל וּסְגֵי שְׁמֵיהּ לַחֲדָא׃ א וּמַלֵּיל שָׁאוּל עִם יוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעִם כָּל עַבְדוֹהִי לְמִקְטַל יָת דָּוִד וִיהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל אִתְרְעֵי בְּדָוִד לַחֲדָא׃ ב וְחַוִּי יְהוֹנָתָן לְדָוִד לְמֵימַר בָּעֵי שָׁאוּל אַבָּא לְמִקְטְלָךְ וּכְעַן אִסְתַּמַּר כְּעַן בְּצַפְרָא וְתִתֵּב בְּסִתְרָא וְתִטַּמַּר׃ ג וַאֲנָא אֶפּוֹק וְאֵקוּם לְוָת אַבָּא בְּחַקְלָא דִּי אַתְּ תַּמָּן וַאֲנָא אֲמַלֵּיל עֲלָךְ פִּתְגָּמִין תַּקְנִין קֳדָם אַבָּא וְאֶחֱזֵי מָה וַאֲחַוֵּי לָךְ׃ ד וּמַלֵּיל יְהוֹנָתָן עַל דָּוִד פִּתְגָּמִין תַּקְנִין קֳדָם שָׁאוּל אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ לָא יֶחֱטֵי מַלְכָּא בְּעַבְדֵּיהּ בְּדָוִד אֲרֵי לָא חָטֵי לָךְ וַאֲרֵי עוֹבָדוֹהִי תַּקְנִין לָךְ לַחֲדָא׃ ה וּמְסַר יָת נַפְשֵׁיהּ כְּעַל גַּב לְאִתְקְטָלָא וּקְטַל יָת פְּלִשְׁתָּאָה וַעֲבַד יְיָ פּוּרְקָנָא רַבָּא לְכָל יִשְׂרָאֵל חֲזֵיתָא וַחֲדֵיתָא וּלְמָא תִתְחַיַּב בִּדְם זַכַּאי לְמִקְטַל יָת דָּוִד מַגָּן׃ ו וְקַבֵּיל שָׁאוּל לְמֵימַר יְהוֹנָתָן וְקַיֵּים שָׁאוּל קְיָם חַי יְיָ אִם יִתְקְטֵיל׃ ז וּקְרָא יְהוֹנָתָן לְדָוִד וְחַוִּי לֵיהּ יְהוֹנָתָן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאַיְתֵי יְהוֹנָתָן יָת דָּוִד לְוָת שָׁאוּל וַהֲוָה מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמוֹהִי כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי׃ ח וְאוֹסִיפוּ עָבְדֵי קְרָבָא לְמֶהֱוֵי וּנְפַק דָּוִד וְאַגִּיחַ קְרָבָא בִּפְלִשְׁתָּאֵי וּמְחָא בְּהוֹן מְחָא סַגִּיאָה

רדק

עמו ועוד שמיכל בתו אהבתו ולא יוכל לגרום לו מית' על ידה ואפי' הוא ידבר על מיתתו בביתו מיכל בתו תגלה לו : (כט) לרוא. נעלמה היו"ד פ"א הפועל מהמכתב לפיכך הלמ"ד בצרי : (ל) מדי צאתם. בכל זמן צאתם וכן מדי עלות' בית ה' מדי חדש בחדשו מדי דברי בו והדומים להם : שכל דוד. הצליח : וייקר שמו. היה יקר בעיני כל השומעים שמעו. ובדרש וייקר שמו בהלכה כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה ויצאו שרי פלשתים אמרו כתוב בתורתם כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא נלך ונלחם עמהם ולא היו יודעים כי דוד חכם היה ודורש במה דברים אמורי' במלחמת רשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופת' : (ג) ליד אבי. למקום אבי כלומר למקום שיוצא תמיד או פירושו ליד ממש והוא כמו אשר למלך נשען על ידו ות"י ואקום לקדם אבא ופי' בשדה אשר אתה שם כי היה רגיל לצאת שם שאול ביום לאותו השדה לפיכך צוה יהונתן את דוד שיחבא באותו השדה כדי שישמע הדברים הטובים שידבר הוא לאביו בעבורו. ומה שאמ' והגדתי לך אם יהיה שלא תשמע דברינו אני אגיד לך מה שיענה אותי : (ה) וישם את נפשו בכפו. תרגומו ומסר ית נפשיה כעל גב לאתקטלא :

בדוד

תולדות אהרן ויגד יהונתן .
אהבת דוד ויהונתן
עקידה שם :

מצודת דוד

הימים. היות נתן לו זמן להביאם ודוד מהר להביאם עד לא נשלם הימים : (כז) וימלאום. השלים את כל המאתים עם שלא אמר כ"א מאה : (כח) וירא שאול. טוב הצלחתו : אהבתהו. ותגלה אליו משממת אביה לו ויהיה נשמר : (כט) ויאסף. ובעבור זה הוסיף לפחד מפני דוד : (ל) ויצאו. לפשוט בא"י לשלול שלל ובכל עת יצאם הצליח דוד להכות בהם יותר מכל עבדי שאול ונעשה בזה מכובד בעיני כל : יט (א) להמית את דוד. בערמה ובשגגה היוצאת מבלי דעת שהדבר המלך נעשה : חפץ בדוד. בהצלחתו ובטובתו : (ב) השמר נא בבקר. ר"ל זכור אמרי למחר בבקר והשב בסתר ותחביא עצמך : (ג) ליד אבי. למקום אבי הסמוך לו : בשדה וכו'. היות דרכו היה לטייל בבקר בהשדה ההיא אשר צוה יונתן את דוד להחביא עצמו שם : בך. בעבורך : וראיתי מה. ר"ל מה ישיב לי ואגיד לך מיד בהיותך קרוב אלי נחבא בהשדה ההיא : (ד) בדוד טוב. בעבור דוד דבר טוב ללמד עליו זכות : אל יחטא. בהמית דוד : וכי מעשיו. לא די שלא חטא לך כי אפילו מעשיו טוב לך : (ה) בכפו. הוא ענין משל ור"ל כמו המשים דבר מה בכפו קרוב לאבדו מיד בפתוח הכף

מצודת ציון

(כ"ב) : (כו) מלאו. נשלמו : (כט) ויאסף. כמו ויוסף בוי"ו : לרא. מלשון מורא ופחד : (ל) מדי. בכל זמן וכן מדי עלותה (לעיל א') : שכל. הצליח : וייקר. מלשון יקר ומכובד :

ונחבאת

גְּדוֹלָה וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו׃ ט וַתְּהִי רוּחַ ס' בספרא
יְהֹוָה ׀ רָעָה אֶל־שָׁאוּל וְהוּא בְּבֵיתוֹ
יוֹשֵׁב וַחֲנִיתוֹ בְּיָדוֹ וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיָד׃
י וַיְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לְהַכּוֹת בַּחֲנִית בְּדָוִד
וּבַקִּיר וַיִּפְטַר מִפְּנֵי שָׁאוּל וַיַּךְ אֶת־ ל'
הַחֲנִית בַּקִּיר וְדָוִד נָס וַיִּמָּלֵט בַּלַּיְלָה ד' וסי' שתה ודמך וקם וערק
הוּא׃ יא וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל
מַלְאָכִים אֶל־בֵּית דָּוִד לְשָׁמְרוֹ ל'
וְלַהֲמִיתוֹ בַּבֹּקֶר וַתַּגֵּד לְדָוִד מִיכַל
אִשְׁתּוֹ לֵאמֹר אִם־אֵינְךָ מְמַלֵּט אֶת־
נַפְשְׁךָ הַלַּיְלָה מָחָר אַתָּה מוּמָת׃ ל'
יב וַתֹּרֶד מִיכַל אֶת־דָּוִד בְּעַד הַחַלּוֹן ג' ב' חס' וא' מלא
וַיֵּלֶךְ וַיִּבְרַח וַיִּמָּלֵט׃ יג וַתִּקַּח מִיכַל
אֶת־הַתְּרָפִים וַתָּשֶׂם אֶל־הַמִּטָּה וְאֵת
כְּבִיר הָעִזִּים שָׂמָה מְרַאֲשֹׁתָיו וַתְּכַס ל'
בַּבָּגֶד׃ יד וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל ל'
מַלְאָכִים לָקַחַת אֶת־דָּוִד וַתֹּאמֶר
חֹלֶה הוּא׃ טו וַיִּשְׁלַח
שָׁאוּל אֶת־הַמַּלְאָכִים לִרְאוֹת אֶת־
דָּוִד לֵאמֹר הַעֲלוּ אֹתוֹ בַמִּטָּה אֵלַי
לַהֲמִתוֹ׃ טז וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים וְהִנֵּה
הַתְּרָפִים אֶל־הַמִּטָּה וּכְבִיר הָעִזִּים כ'

וְאַפִּיכוּ מִן קֳדָמוֹהִי׃
ט וּשְׁרַת רוּחַ בִּישָׁא מִן
קֳדָם יְיָ לְוַת שָׁאוּל וְהוּא
בְּבֵיתֵיהּ יָתִיב וּמוּרְנִיתָא
בִּידֵיהּ וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיָד׃
י וּבְעָא שָׁאוּל לְמִמְחֵי
בְּמוּרְנִיתָא בְּדָוִד וּלְמִבְרְזֵיהּ
בְּכוֹתְלָא וְאִתְפְּטַר מִן קֳדָם
שָׁאוּל וּקְבַע יַת מוּרְנִיתָא
בְּכוֹתְלָא וְדָוִד עֲרַק
וְאִשְׁתֵּיזֵיב בְּלֵילְיָא הַהוּא׃
יא וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַּדִּין לְוַת
בֵּית דָּוִד לְמִטְרֵיהּ
וּלְמִקְטְלֵיהּ בְּצַפְרָא וְחַוִּיאַת
לְדָוִד מִיכַל אִתְּתֵיהּ
לְמֵימַר אִם לֵיתָךְ מְשֵׁיזֵיב
יַת נַפְשָׁךְ בְּלֵילְיָא מְחָר
אַתְּ מִתְקְטֵל׃ יב וְשַׁלְשְׁלַת
מִיכַל יַת דָּוִד מִן חֲרַכָּא
וַאֲזַל וַעֲרַק וְאִשְׁתֵּיזֵיב׃
יג וּנְסֵיבַת מִיכַל יַת
צַלְמָנַיָּא וְשַׁוִּיאַת עַל עַרְסָא
וְיַת נוֹדָא דְעִזָּא שַׁוִּיאַת
אִסָּדוֹהִי וְכַסִּיאַת בִּלְבוּשָׁא׃
יד וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַּדִּין
לִמְדַבַּר יַת דָּוִד וַאֲמַרַת
שְׁכִיב מְרַע הוּא׃
טו וּשְׁלַח שָׁאוּל יַת אִזְגַּדַיָּא
לְמִסְעַר יַת דָּוִד לְמֵימַר
אַסִּיקוּ יָתֵיהּ בְּעַרְסָא לְוָתִי לְמִקְטְלֵיהּ׃ טז וַאֲתוֹ אִזְגַּדַיָּא וְהָא צַלְמָנַיָּא עַל

בלילה הוא ד' וסי' ותשקין את אביהן יין . ויבא יעקב מן השדה . ויקם בלילה הוא . ודוד נס וימלט . וסי' בלשון ארמי שתה ודמך וקם וערק :

אייגשיי"ש בלעז : (יג) ותקח מיכל . כדי שלא יבינו שברח וירדפו אחריו : את התרפים . עשויים בדמות גוף אדם . כביר העזים . עור מופשט שלם כחמת כלוי"ל בלעז : שמה מראשותיו . לפי שאין לתרפים שיער והוא דומה לשיער אדם :

כוס

(י) בדוד ובקיר . פירשתיו : ויפטר . נסתלק מלפניו ונשמר מהחנית והכה בקיר : ויך את החנית בקיר : תקעו בקיר : נס וימלט . פי' נס באותה שעה לביתו ונמלט בלילה ההוא כמו שאמר כי הגידה לו אשתו מיכל כי אביה רוצה להמיתו בלילה : (יא) לשמרו להמיתו . לשמרו שלא יצא מן הבית ויברח ולהמיתו בבקר כי לא היה ממית אותו הלילה בפני בתו אלא חשב שיביאוהו אליו בבקר וימיתוהו : (יב) בעד החלון . כי דרך הפתח לא יוכל לצאת מפני השומרים והיה לבית חלון מצד אחר שלא ראו אותו השומרים כשהורידתהו מן החלון . ובדרש והיאך ברח דוד רבי אבו ורבי אבין רבי אבו אמר שני שערים היו לו לבית של דוד אחד גדול ואחד קטן ושמרו אותו מן השער הגדול ויצא לו מן השער הקטן ורבי אבין אמר שער אחד לבד היה לו ועמדו להם על השער מה עשתה מיכל שלשלה דוד בעד החלון : (יג) את התרפים . תרגומו צלמניא והם עשויים בדמות גוף האדם לפיכך שמה אותם במטה שידמה דוד שוכב שם ובמקום ראשו שמה כביר העזים שידמה כשער ראש האדם ופי' כביר עזים כר עשוי משער העזים וי"ת נודא דעיזא וכן אמר במדרש ונתנה נוד יין תחת דוד על המטה ר"ל נוד מעור העזים והיה השיער למעלה לפיכך שמה אותו במקו' ראשו . ועניין התרפים י"מ כי הם ע"ג כמו התרפים אשר ללבן שגנבת' רחל ולבן עובד ע"ג היה כמו שאמר לה למה גנבת את אלהי וחלילה חלילה שהיה בבית דוד ע"ג ויש אומרים שהוא כלי הנחשת העשוי לדעת חלקי השעות ויראו בהם העתידות במשפט המזלות וזה יתכן בדבר לבן אבל בדבר מיכל הוא קשה לפרש למה שמה אותם במטה מקום דוד ואותו הכלי אינו בתכונ' הזאת והחכם ראב"ע זכרו לברכה כתב כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד : (טז) אל המטה . כמו על המטה וכן אל

רלבג

(י) ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר . ר"ל שנסתלק מלפניו בעת זרקו החנית להכות דוד והכה החנית בקיר ולא נגע בדוד והנה היה זה גם עלום כי עם היותו מנגן והיה משתדל שיהיה שירו משוער כראוי נסתלק מפניו אחר זריקתו החנית אליו . ולפי שנתברר לדוד כי כלתה הרעה מאת שאול להמיתו נס לביתו : (יא) לשמרו ולהמיתו בבקר . ר"ל לשמרו שלא יצא משם כדי שיוכלו להביא אותו אליו בבקר להמיתו על ידי אחד מעבדיו באופן שיתאמת שאול שכבר מת דוד ולזה לא צוה למלאכים ששלח אל בית דוד שימיתוהו כי ירא פן יעשה דוד עמהם בתחבולות למלט את נפשו בצד מה מן הצדדים עם שכבר רצה שאול לעשות זה בסתר כי חמס היה עושה להרוג את דוד על לא חמס בכפיו ולזה השתדל בתחלה להכותו בחנית בהיותו מנגן בידו לפניו שלא יתפרסם זה לזולתו וזה גם כן בעת היות רוח אלהי' רע מבעתו שאם יודע הדבר יהיה לשאול התנצלות מצד חליו או שיפלנו ביד פלשתים כי בזה לא יאשימנו אחד מן האנשים : (יב) בעד החלון . הנה השומרי' היו אצל הפתח שיכנסו בו לבית דוד והחלון היה בכותל אחר מהבית ומשם הורידה אותו מיכל כדי שימלט ולקחה התרפים ושמה אותם על המטה שידמה שיהיה שוכב במטה דוד. וגוד עשוי מעור עזים והיו בה שערות שמה מראשותיו להטעות הבאים שם וימששו המקום ההוא וידומה להם מפני השערות שיהיה שם דוד : (יג) ואחר זה כסתה בבגד כביר העזים להורות כי כסה דוד ראשו לשמרו מהקרירו' בעת השינה עם שבזה יהיה סבה שלא יתראו' להם שלא יהיה אחר במטה דוד אם לא אחר שיגלו זה ובין כך ובין כך יתכן שימלט דוד ויתרחק ואחשב שעשתה זה מיכל שאם ישכימו בבקר לקרא לה שתפתח להם תוכל לדחותם בשתראה להם שהוא במטה ותאמר להם שהוא חולה כדי שיהיה לדוד מהפנאי יותר להתרחק . והנה עם כל זה צוה שאול שיעלוהו אליו במטה אשר הוא בה לחשקו בהריגתו והביאו המלאכים את המטה אשר היה בה דוד לפי מחשבתם וכאשר היתה המטה אצל שאול נתברר לו כי לא היה שם דוד אך היו התרפים אל המטה והיה כביר העזים למראשות התרפים : (יג) והנה התרפים היו על צורת בן אדם נעשית

בבעות

פי' רבי ישעיה

(י) ויפטר מפני שאול . פירוש נשמט : (יג) ותקח מיכל את התרפים . מצא' התרפים ושמה שם כדי לומר לאביה כי דוד מצאם והם הגידו לו כי אתה רוצה להרגו ובעבור זה ברח שלא יאמר לה שאול כי את הגדת לו הסוד וברח : ואת כביר העזים . פירוש שמה נאד של עזים מראשותיו מפני שלתרפים אין להם שיער וכדי שיראו התרפים כמו אדם השוכב על המטה עשתה כן שסברה בלבי' כשאומר חולה הוא ויבואו ויגעו בו ויגידו לשאול ויניחוהו ואם לא יניחוהו אז אומר כי ברח על פי התרפים שהגידו לו . תרגום כביר נודא דעיזא :

מצודת ציון

יט (ב) ונחבאת . תשב במחבואים : (י) ויפטר . ענין הפלות ממקומו וכן כי לא פטר יהוידע (ד"ה ב' כ"ג) : (יב) בעד החלון . דרך החלון : (יג) התרפים . הם העשויים בצורת אדם מהם לעבודת כוכבים ומהם לצורת אדם ידוע והנשים היו עושות על צורת בעליהן להסתכל בתארו מרוב האהבה : כביר העזים . ת"י נודא דעיזא : מראשותיו . מלשון ראש : (טו) לראות . ר"ל לבקרו וכן תרגומו למסער וכ"כ תרגום על לראות את יורם וכו' כי חולה הוא (מ"ב ח') אבל בכ"מ מתרגם למחזי : (טז) אל המטה . כמו על המטה וכן אל ההרים לא אכל (יחזקאל י"ח ז') : להקת

מצודת דוד

הכף כן הוא סכן נפשו להיות קרוב להאבד ועל ידו עשה ה' תשועה לישראל:(י) בדוד ובקיר . זרק החנית בכח עד אשר תחלוף גוף דוד ותתקע עוד בקיר וכשנפטר מפניו נעלה החנית בהקיר כי נפטר מפניו אחר שיצאה החנית מתחת יד שאול : בלילה הוא . לא נס מיד מבית המלך רק חזר לביתו וגם משם בלילה קודם הבקר: (יא) לשמרו . לבל יברח בלילה ולהביאו אליו בבוקר לעמוד לפניו כמאז בכדי להמיתו בתחבולה בהטלת חנית וכדומה כי היה בוש בדבר להמיתו לעיני העם על לא חמס בכפו ולזה ערום יערים כאלו עושה שלא מדעת : (יב) בעד החלון . והשומרים שמרו בפתח שמצד האחר : (יג) שמה מראשותיו . עם כי כסתה הראש חשפה

מְרַאֲשֹׁתָיו׃ יז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־
מִיכַל לָמָּה כָּכָה רִמִּיתִנִי וַתְּשַׁלְּחִי ל'
אֶת־אֹיְבִי וַיִּמָּלֵט וַתֹּאמֶר מִיכַל אֶל־ ז'
שָׁאוּל הוּא־אָמַר אֵלַי שַׁלְּחִנִי לָמָה ל'
אֲמִיתֵךְ׃ יח וְדָוִד בָּרַח וַיִּמָּלֵט וַיָּבֹא אֶל־ ל' ומ"ל
שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וַיַּגֶּד־לוֹ אֵת כָּל־
אֲשֶׁר עָשָׂה־לוֹ שָׁאוּל וַיֵּלֶךְ הוּא
וּשְׁמוּאֵל וַיֵּשְׁבוּ בְּנָוֹית׃ יט וַיֻּגַּד לְשָׁאוּל בניות ק'
לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד בְּנָוֹית בָּרָמָה׃ בניות ק'
כ וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים לָקַחַת אֶת־
דָּוִד וַיַּרְא אֶת־לַהֲקַת הַנְּבִיאִים נִבְּאִים ל' . ג' מ"ל בלישנא
וּשְׁמוּאֵל עֹמֵד נִצָּב עֲלֵיהֶם וַתְּהִי עַל־ ל' וח' אל מלאכי
מַלְאֲכֵי שָׁאוּל רוּחַ אֱלֹהִים וַיִּתְנַבְּאוּ ומשמש א"ב
גַּם־הֵמָּה׃ כא וַיַּגִּדוּ לְשָׁאוּל וַיִּשְׁלַח
מַלְאָכִים אֲחֵרִים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה
וַיֹּסֶף שָׁאוּל וַיִּשְׁלַח
מַלְאָכִים שְׁלִשִׁים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה׃
כב וַיֵּלֶךְ גַּם־הוּא הָרָמָתָה וַיָּבֹא עַד־בּוֹר
הַגָּדוֹל אֲשֶׁר בַּשֶּׂכוּ וַיִּשְׁאַל וַיֹּאמֶר ל' כתיב ש"ן
אֵיפֹה שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְּנָוֹית י' כתיב כן בה"ח
בָּרָמָה׃ כג וַיֵּלֶךְ שָׁם אֶל־נָוֹית בָּרָמָה בניות ק' ניות ק'
וַתְּהִי עָלָיו גַּם־הוּא רוּחַ אֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ
הָלוֹךְ וַיִּתְנַבֵּא עַד־בֹּאוֹ בְּנָוֹית בָּרָמָה׃ בניות ק'
כד וַיִּפְשַׁט גַּם־הוּא בְּגָדָיו וַיִּתְנַבֵּא גַם־
הוּא לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיִּפֹּל עָרֹם כָּל־ ג' חסר

עַרְסָא וְנוֹדָא דְעִזָא אִיסָדוֹהִי׃ יז וַאֲמַר שָׁאוּל לְמִיכַל לְמָא כְדֵין שַׁקַרְתָּא בִּי וְשַׁלַחְתְּ יָת בְּעֵיל דְבָבִי וְאִשְׁתֵּיזֵיב נַאֲמַרַת מִיכַל לְשָׁאוּל הוּא אֲמַר לִי שַׁלְחֵנִי לְמָא אֶקְטְלִינָךְ׃ יח וְדָוִד עֲרַק וְאִשְׁתֵּיזֵיב וַאֲתָא לְוַת שְׁמוּאֵל לְרָמָתָא וְחַוִי לֵיהּ יָת כָּל דִי עֲבַד לֵיהּ שָׁאוּל וַאֲזַל הוּא וּשְׁמוּאֵל וִיתִיבוּ בְּבֵית אוּלְפָנָא׃ יט וְאִתְחֲוָא לְשָׁאוּל לְמֵימַר הָא דָוִד בְּבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמָתָא׃ כ וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַדִין לְמִדְבַּר יָת דָוִד וַחֲזוֹ יָת סִיעַת סָפְרַיָא מְשַׁבְּחִין וּשְׁמוּאֵל קָאֵים מַלִיף עֲלֵיהוֹן וּשְׁרַת עַל אִזְגַדֵי שָׁאוּל רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְשַׁבָּחוּ אַף אִינוּן׃ כא וְחַוִיאוּ לְשָׁאוּל וּשְׁלַח אִזְגַדִין אוּחֲרָנִין וְשַׁבָּחוּ אַף אִינוּן וְאוֹסִיף שָׁאוּל וּשְׁלַח אִיזְגַדִין תְּלִיתָאִין וְשַׁבָּחוּ אַף אִינוּן׃ כב וַאֲזַל אַף הוּא לְרָמָתָא וַאֲתָא עַד גּוּבָא רַבָּא דִי בְּשֵׂכוּ וּשְׁאַל וַאֲמַר אֵיכָא שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַאֲמַר הָא בְּבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמָתָא׃ כג וַאֲזַל לְתַמָן לְבֵית אוּלְפָנָא דִי בְּרָמָתָא וּשְׁרַת עֲלוֹהִי אַף הוּא רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וַאֲזַל מֵיזַל וּמְשַׁבַּח עַד דַאֲתָא לְבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמָתָא׃ כד וְאַשְׁלַח אַף הוּא לְבוּשׁוֹהִי וְשַׁבַּח אַף הוּא קֳדָם שְׁמוּאֵל וּנְפַל בִּרְשָׁן כָּל יוֹמָא הַהוּא

(יז) הוא אמר אלי וגו' . אתה מסרתני ביד לסטים אחד שלף חרבו עלי עד ששלחתיו : (יט) בניות . בבית אולפנא : (כ) להקת. סיעת : (כד) ויפשט גם הוא בגדיו . בגדי מלכות ללבוש בגדי התלמידים : ויפול ערום . ונפל ברשן ת"י ונפל ערטילאי . ובשם רבי מנחם שמע

רלבג

בשעות ידועות אצלם והיו חושבים שהצורה ההיא תעורר הכח הדמיוני בדרך שיהיה מתבודד מבין כחות שאר הנפש בדרך שיקבל כח עליון כמנהגו והיה שומע הדמיון קול נמוך מגיד העתידות לפי מחשבתם וכבר נכנס בהודעה הזאת מהחסרון מה שכבר העירונו עליו בפי' אמרו ואון ותרפים הפצר : (יח) וישבו בניות . אמרו שהיה בית מדרש לנביאים אצל עיר הרמה שהיה יושב בה שמואל : (כ) להקת הנביאים נבאי . ר"ל קהלת הנביאים מתנבאים דברים עתידים : נצב עליהם . ר"ל אצלם והנה זאת הנבואה היתה ממין רוח הקדש בהשתמש החושים על מנהגיהם וכאילו השפיע שמואל מן הרוח אשר עליו עליהם ונתנבאו מלאכי שאול הראשוני' והשניים והשלישים . וגם שאול נתנבא בבואו שם ופשיטות הבגדים ונפלו ערום היה מחוזק הדבקו' במושכלות עם שלא היו מרגישים בעניינים הגופיים והתמיד זה לשאול כל היום ההוא

אל ההרים לא אכל : (יח) וישבו בניות . נכתב הוי"ו קודם היו"ד ובקרי היו"ד קודם הוי"ו והכתיב והקרי שוים בענין תהיה היו"ד קודם הוי"ו או הוי"ו קודם היו"ד אחד הוא והוא מלשון נוה והיה המקום הזה הנקר' ניות בעיר הנקראת רמה לפיכך אמר בניות ברמה וניות ברמה כלומ' אשר ברמה או היה זה המקום חוץ לעיר הנקראת רמה קרוב לה בגבולה ואמר ברמה כמו ויהי בהיות יהושע ביריחו וזה הנכון לפיכך אמר וילך הוא ושמואל וישבו בניות והיה זה המקום מקום לבני הנביאים שהיו יושבים שם ולומדים לפני שמואל וכת"י בית אולפנא ורבו' ז"ל אמרו מה ענין ניות אצל רמה אלא שהיו יושבים ברמה ועוסקין בנויו של עולם כלומר בבית המקדש כלומר באיזה מקום יהיה : (כ) וירא . הגדול שבמלאכי שאול או כל אחד ואחד ממלאכי שאול : להקת . כמו הפוך קהלת ותרגומו סיעת ספריא ר"ל תלמידי חכמים כי ת"ח נקראו סופרים : נבאים . תרגומו משבחין כלומר היו אומרים שירות ותשבחות לאל ברוח הקדש ואפשר שהיו מתנבאין נבואות עתידות קרובות בזמנם : עומד נצב עליהם . עומד שהיה עומד על רגליו : נצב . מלמד אותם כמו נצב על הקוצרים וממונה עליהם להורות' מה יעשו וכן נצב על עבדי שאול גדול וממונה עליה' וכת"י קאים ומליף עליהון : (כג) בשכו . שם מקום ובא בידיעה שלא כמנהג וכמוה בקרקר בסכות : (כד) וילך שם . ובדרך היתה רוח אלהים וילך הלוך ויתנבא עד בואו בניות : (כה) ויפשט גם הוא בגדיו . מלמד שהנביאים האחרים פשטו בגדיהם כי גם הוא לרבות ועניין זה כי בבא הנבואה על האדם יתבטל הרגשותיו ויפול האדם כמו שאומר בבלעם נופל וגלוי עינים ואמר בדניאל ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה ופעמים יקרה שיפשט בגדיו מפני רוב בטול הרגשותיו ומחשבותיו הנפשיות וישאר בכח השכל לבדו : ויפול ערום . תרגם ונפל ברשן ולא מצאתי

ט

הרמתה ח' בקריאה וסי' וישבו ויבואו אל ביתם הרמתה . וילך אלקנה . ותשובתו הרמתה . ויתקבצו כל זקני ישראל . וילך שמואל הרמתה . ויקח שמואל את קרן השמן . ודוד ברח וימלט . וילך גם הוא הרמתה . איפה י' כתיב כן וד' כתיב אפו וסי' נמסר בסדר וישב : ערם ד' הס' וסי' ויפל ערם כל היום . כי תראה ערם וכסיתו . כי אמר אלי ערם יערים . ערם יצאתי מבטן :

תולדות אהרן וילך הוא ושמואל . זבחים נד :

פי' רבי' ישעיה

(יט) הנה דוד בניות ברמה . כי רמה שם הכל . וניות שם מקום:(כ) וירא את להק' הנביאי' נבאים . ראה כל אח' ממלאכי שאול את קהלת והיא מלה הפוכה כמו שמלה שלמה : (כג) בור הגדול אשר בשכו . שם מקום : (כד) ויפשט גם הוא את בגדיו . פירוש כיון ששרתה עליו רוח הקודש פשט בגדי מלכותו שלא יעמוד בשררה ובגאוה ועמד ונתנבא לפני שמואל כאחד מתלמידיו : (כה) ויפל ערום כל היום ההוא וכל הלילה . פי' נפל ערום מבגדי מלכותו ולבש כאחד מן התלמידים :

מצודת דוד

פן ימששו ממעל וידעו כי תרפים הם כי אין בהם שער ולזה שמה מראשותיו נאד מעור העזים והשער ממעל להטעות את הבאים למשש (ועשתה עוד התחבולות ההם למען לא ירדפו אחריו ובהתמהמהם יתרחק למלט נפשו : ותכס . כסתה את הראש ממעל כאלו עשתה לשמרו מן הצנה וכדומה ולמען לא יראו שתרפים הוא : (יד) וישלח . בבקר שלח אחריו לעמוד לפניו כמאז : (טו) לראות את דוד לאמר . ר"ל שיאמרו שהולכים לבקרו ולראותו כי שאול חשב שעושה עצמו כחולה לבל יבוא אליו ולזה אמר העלו וכו' כאומר הלא תראו שאיננו חולה ולזה העלו אותו להמיתו לעיני העם כי מעתה הוא חייב מיתה על שהתל בי : (יז) למה ככה רמיתני . וחוזר ומפרש כי שלחת את אויבי ואמרת חולה הוא למען ימלט בעוד התמהמהנו ולמה הרבית לרמות אותי כ"כ : הוא אמר אלי . ולא מעצמי שלחתיו כי הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך בעבור זה והייתי א"כ אנוסה בדבר וכדי שלא יחרה לך אמרתי חולה הוא להסתיר הדבר ובהאריך הזמן תנוח החמה : (יח) בניות . שם מקום ברמה הוכן למושב בני הנביאים (כ) וירא . כ"א מן המלאכים : ושמואל עומד . ובאה עליהם שפע הנבואה באמצעית שמואל : ותהי . באמצעות הנביאים כלם באה שפע הנבואה גם על המלאכים ולא חש מעתה לדברי שאול : (כג) ותהי עליו . עודו בדרך : (כד) ויפשט . פשט בגדי מלכות להתדמות לנביאים במלבושיהם ובל יתנכר

מצודת ציון

(כ) להקת . קבוצת והוא הפוך מתלת קהלת וכמו כבש כשב : נצב עליהם . ר"ל ממונה עליהם להורותם דרכי הנבואה כמו הנצב על הקוצרים (רות ב') : (כב) איפה . כמו איה פה יאולם

הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה עַל־כֵּן
ג' כתיב כן יֹאמְרוּ הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִם׃

כ

א וַיִּבְרַח דָּוִד
מניות ק' מִנָּוֹית בָּרָמָה וַיָּבֹא וַיֹּאמֶר ׀ לִפְנֵי
יְהוֹנָתָן מֶה עָשִׂיתִי מֶה־עֲוֹנִי וּמֶה־
חַטָּאתִי לִפְנֵי אָבִיךָ כִּי מְבַקֵּשׁ אֶת־
נַפְשִׁי׃ ב וַיֹּאמֶר לוֹ חָלִילָה לֹא תָמוּת
לא יעשה ק' הִנֵּה לוֹ־עָשָׂה אָבִי דָּבָר גָּדוֹל אוֹ
דָּבָר קָטֹן וְלֹא יִגְלֶה אֶת־אָזְנִי וּמַדּוּעַ
יַסְתִּיר אָבִי מִמֶּנִּי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֵין
זֹאת׃ ג וַיִּשָּׁבַע עוֹד דָּוִד וַיֹּאמֶר יָדֹעַ
יָדַע אָבִיךָ כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
ב' מסיע אבנים וַיֹּאמֶר אַל־יֵדַע־זֹאת יְהוֹנָתָן פֶּן־יֵעָצֵב
ג' וְאוּלָם חַי־יְהוָה וְחֵי נַפְשֶׁךָ כִּי כְפֶשַׂע
בֵּינִי וּבֵין הַמָּוֶת׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־
דָּוִד מַה־תֹּאמַר נַפְשְׁךָ וְאֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃
ה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן
ג'. פ' וחס' הִנֵּה־חֹדֶשׁ מָחָר וְאָנֹכִי יָשֹׁב־אֵשֵׁב עִם־
י"ג מ"ל הַמֶּלֶךְ לֶאֱכוֹל וְשִׁלַּחְתַּנִי וְנִסְתַּרְתִּי
בַשָּׂדֶה עַד הָעֶרֶב הַשְּׁלִשִׁית׃
ה' וחסר ו אִם־פָּקֹד יִפְקְדֵנִי אָבִיךָ וְאָמַרְתָּ נִשְׁאֹל
ג' נִשְׁאַל מִמֶּנִּי דָוִד לָרוּץ בֵּית־לֶחֶם
ג' עִירוֹ כִּי זֶבַח הַיָּמִים שָׁם לְכָל־

וְכָל לֵילְיָא עַל כֵּן יֵימְרוּן
הַאַף שָׁאוּל בְּסָפְרַיָּא׃
א וַעֲרַק דָּוִד מִבֵּית אוּלְפָנָא
דִּי בְרָמְתָא וַאֲתָא וַאֲמַר
קֳדָם יְהוֹנָתָן מָה עֲבָדִית
מָה חוֹבִי וּמָה סוּרְחָנִי קֳדָם
אֲבוּךְ אֲרֵי בָּעֵי לְמִקְטְלִי׃
ב וַאֲמַר לֵיהּ חַס לָא תְמוּת
הָא לָא יַעֲבֵיד אַבָּא פִּתְגָם
רַב אוֹ פִּתְגָם זְעֵיר וְלָא
יְחַוֵּי לִי וּמָא דֵין כַּסֵּי אַבָּא
מִנִּי יַת פִּתְגָמָא הָדֵין לֵית
דָּא קְיָמָא׃ ג וְקַיֵּים עוֹד
דָּוִד וַאֲמַר מִידַע יְדַע
אֲבוּךְ אֲרֵי אַשְׁכַּחִית
רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וַאֲמַר לָא
יִדַּע דָּא יְהוֹנָתָן דִּלְמָא
יִתְנְסֵים וּבְרַם קַיָּם הוּא יְיָ
וְחַיֵּי נַפְשָׁךְ אֲרֵי כְּפִסְעָא
חֲדָא בֵּינָא וּבֵין מוֹתָא׃
ד וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְדָוִד מָא
רְעוּא נַפְשָׁךְ וְאַעְבֵּיד לָךְ׃
ה וַאֲמַר דָּוִד לִיהוֹנָתָן הָא
יַרְחָא מְחַר וַאֲנָא אַסְחָרָא
אַסְחַר עִם מַלְכָּא לְמֵיכַל
וְתִשְׁלְחִינַנִי וְאֶטַּמַּר בְּחַקְלָא
עַד עִידָן רַמְשָׁא דְיוֹמָא
תְלִיתָאָה׃ ו אִם מִבְעָא
יִבְעֵינַנִי אֲבוּךְ וְתֵימַר
אִשְׁתְּאָלָא אִשְׁתְּאֵל מִנִּי
דָוִד לְמֵיזַל לְבֵית לְחֶם קַרְתֵּיהּ אֲרֵי שֵׁירוּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא יוֹמָא דֵין תַּמָּן

ב' מלין חס' יו"ד בריש תיבותא וקרינן וסי' עשה ויאמר לו חלילה לא תמות הנה לו עשה . עבר שוט שוטף בי יעבר . וחלופיהן ב' כתיב ולא קרינן וסי' יצאו ומארץ כשדים יצאי . יעמדו והיה יעמדו עליו דוגים כתיב יחזקאל : פקד ה' וחסר וסי' ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת . וישבע יוסף את בני ישראל לאמר . ויקח משה את עצמות יוסף. פקד פקדתי אתכם. אם פקד יפקדני אביך :

רשי

שמטע מפי ערבי אחד ברשן בלשון ערבי משוגע : (ג) כפשע . כפסיעה אחת נפסלתי מפניו והכה בחנית בקיר באותה פסיעה נגלתי מן המות : (ה) הנה חדש מחר . חודש הלבנה וכל אוכלי שולחן המלך אין נמנע איש מלבא ביום טוב אל הלחם . ואנכי ישוב אשב עם המלך לאכול . לשון הווה הוא ואנכי רגיל לישב עם המלך תמיד לאכול סמוך לו : ושלחתני . מעתה ונסתרתי עד הערב של יום שלישי ולא אהיה עם האוכלים ויפקד מושבי ויתמה המלך עלי או מחר או למחרתו : (ו) נשאול נשאל . רשות שאל ממני : זבח הימים. משנה לשנה בזמן הזה : אם

רלבג

ההוא וכל הלילה כדי שיוכל דוד להמלט אז מיד שאול : (ג) ומדוע יסתיר אבי ממני את הדבר הזה אין זאת . יתכן שכבר חשב יהונתן שמה שהיה שאול רודף דוד להרגו לא יהיה כי אם בסבת הרוח הרעה שהיתה מבעתת אותו אך בהיות שאול בדעתו השלם לא היתה כונתו להרע לדוד כי כבר נשבע לו באלהים כאמרו חי ה' אם יומת : (ג) כפשע ביני ובין המות . ר"ל שיעור מועט כאילו תאמר כפסיעה אחת וזה מבואר מאד בעת שהיה דוד מנגן לפניו כי לולי נטה מפניו מעט הרגו בחניתו : (ה) ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול . כמו היום הזה ולזה ירגיש המלך שאינני שם וישאל מה הסבה בזה : עד הערב השלישית . הוא ערב יום החדש השני כי הוא שלישית לערב ההוא : (ו) כי זבח הימים שם לכל המשפחה . יתכן שעל דבר נס עשה השם ית' להם היו עושים שנה בשנה ביום ההוא זבחי שלמים חג זה נקרא זבח

רדק

לו חבר ויש נוסחאות כתיב בייסן : על כן יאמרו הגם שאול בנביאים . כמו שאמר למעלה על כן היתה למשל ושם פרשנוהו : (א) ויברח דוד . בעוד שהיה מתנבא שאול ברח לו : (ב) ויאמר לו חלילה . יש לשאול היאך היה מבטיחו יהונתן על שקר ואיך אמר לו ולא יגלה את אזני והלא לעיני כל היה רדפו ומבקש את נפשו אלא היה חושב יהונ' שלא היה בלב אביו להמיתו אחר שנשבע לו ואמר חי ה' אם יומת ומה שהיה מטיל לו החנית אחרי השבוע' ומה ששלח לביתו לשמרו ולהמיתו ומה שהלך אחריו עד ניות ברמה להמיתו היה חושב יהונתן כי מפני רוח רעה שהיתה מבעתת אותו היה רוצה להמיתו בעוד שהיתה בו הרוח הרעה כי לא היתה לו רוח רעה אלא לעתים כמו שאמר והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה אל שאול וכן לא ראינו שהיה רוצה להמיתו אחר השבועה אלא בהיות עליו רוח רעה לפיכך היה מבטיחו יהונתן כי היה יכול להשמר ממנו בהיות עליו רוח הרע' ואף על פי שהיה לו לנגן לפניו בעת ההוא אף על פי כן היה יכול להשמר ממנו שלא יעמוד למולו ושאול היה בלבו להמיתו גם בלא עת רוח רעה אלא שלא היה מראה זה מפני השבועה שנשבע ליהונתן או כדי שלא יעצב יהונתן כמו שאמר לדוד והגידו לדוד מעבדי שאול האוהבי' אותו כי בלב שאול להמיתו כי גלה להם והסתיר מיהונתן לפיכך נשבע דוד ואמר חי ה' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות . ונראה כי בחזירו יהונתן לפני אביו אחר מעשה ניות והיה בשלחן אביו כיום ביום כמו שאומר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול כלומר מנהגי לשבת עמו בשלחנו יום ביום ואף על פי כן היה ירא דוד ואמר ליהונתן כי בזה יבחן הדבר אם יפקדהו כשלא יהיה שם ויאמר טוב שלום לעבדך כלומר כי שקר דברו לי המדברים אז היטב לבבו אלי ופירוש כפשע דבר מועט כמו פסיעה והוא צעד הרגלי' וכת"י ארי כפסעא חדא בינא ובין מותא . ובדרש בפסיעה אחת שנספרתי מפניו נגלתי כמו שנא' ויספר דוד מפני שאול :(ה) הנה חדש מחר. יום ראשון מהחדש וכיון שמנהגי לאכול בשלחנו יפקדני כל שכן שהוא יום ר"ח ובאים כל האוכלים בשלחן אחד כמו ביום טוב : עד הערב השלישית . פירוש עד עת ערב של יום שלישי ואומר השלישית לשון נקבה על העת וכת"י עד עידן רמשא דיומא תליתאה : (ז) זבח הימים . היה מנהגם לעשות זבחי שלמי' בני המשפחה

יום

פי' רבי' ישעיה

(ג) אין זאת . פירוש לא יתכן להיות זאת אמת ויש לומר כי יהונתן לא היה עם אביו ולא ידע בכל זאת : (ג) כי כפשע ביני ובין המות. פי' כפסיעה אחת . שאילולי שפסעתי פסיעה אחת היה מכה אותי ברומח : (ה) הנה חודש מחר . פירוש ראש חודש . ודרך כל השרים לבוא לישב עם המלך בראש חודש: ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול . פי' אני רגיל תמיד לישב סמוך למלך ולאכול על שלחנו ואי אפשר שלא ישאל עלי כשלא יראני בשולחנו לפניו: עד הערב השלישית . פי' אסתר שם מחר ומחרתו עד הערב השלישית . שאם לא ישאל מחר ישאל מחרתו . ובא הערב בלשון נקבה : (ו) כי זבח הימים . רגילים הם בכל שנה ושנה להקבץ כל המשפחה ולזבוח שלמים ולשמוח ביחד :

מצודת ציון

כ (ג) ואולם. ואבל : כפשע . מלשון פסיעה וצעדה : (ו) פקוד. ענין זכרון והשגחה כמו וה' פקד את שרה (בראשית כ"א) : נשאל . מלשון שאלה ובקשה : לרוץ . לילך במרוצה ומהר . הימים . השנה כמו ימים תהיה גאולתו

מצודת דוד

עליהם : ויפול . נפל על פניו ארצה וכמ"ש בדניאל ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה (דניאל י') : ערום . ר"ל מן בגדי מלכות : על כן יאמרו וכו'. כי בפעם הראשון שנבא בעת המלוכה לא נתחזק עדיין המשל בפי הבריות לומר הגם שאול בנביאים וכשניבא שנית אז התחזק המשל לומר על כל הבא למעלה שלא הורגל בו הגם שאול בנביאים : כ (א) ויברח . בעוד שאול מתנבא ברח ובא לביתו : (ב) חלילה . חולין הוא לאבי לעבור על השבועה אשר נשבע לבל ימיתך וחשב יונתן שכל מה שעשה אביו לא היתה מדעת שלימה כ"א מרוח רעה הבאה עליו : ומדוע יסתיר . אם דרכו לגלות לפני מצפון לבו מדוע יסתיר הדבר הזה א"כ בוודאי אין זאת אמת : (ג) וישבע עוד דוד ויאמר . ר"ל מתחלה אמר הנה מה שלא גלה לך הוא בעבור שיודע הוא אשר מצאתי חן בעיניך ולזה מסתיר ממך לבל תעצב וחזר ונשבע ואולם חי ה' וכו' כי כשיעור פסיעה אחת היה ביני ובין המות כי לולא נטיתי מפניו בעת שהטיל החנית היה ממית אותי וכאומר יהיה איך שיהיה אם בדעת אם מבלי דעת מכל מקום אני תמיד בסכנה : (ד) מה תאמר נפשך . לפי שהחכמה נתונה בנפש

הַמִּשְׁפָּחָה׃ ז אִם־כֹּה יֹאמַר טוֹב
שָׁלוֹם לְעַבְדֶּךָ וְאִם־חָרֹה יִחֲרֶה לוֹ ל׳. ג׳
דַּע כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִמּוֹ׃ ח וְעָשִׂיתָ
חֶסֶד עַל־עַבְדֶּךָ כִּי בִּבְרִית יְהוָה ג׳
הֵבֵאתָ אֶת־עַבְדְּךָ עִמָּךְ וְאִם־יֶשׁ־בִּי
עָוֺן הֲמִיתֵנִי אַתָּה וְעַד־אָבִיךָ לָמָּה־ ל׳
זֶּה תְבִיאֵנִי׃ ט וַיֹּאמֶר ל׳ ומ״ל
יְהוֹנָתָן חָלִילָה לָּךְ כִּי ׀ אִם־יָדֹעַ אֵדַע
כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִם אָבִי לָבוֹא כ׳. ל׳
עָלֶיךָ וְלֹא אֹתָהּ אַגִּיד לָךְ׃
י וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן
מִי יַגִּיד לִי אוֹ מַה־יַּעַנְךָ אָבִיךָ קָשָׁה׃
יא וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד לְכָה וְנֵצֵא
הַשָּׂדֶה וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם הַשָּׂדֶה׃
יב וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־אֶחְקֹר אֶת־
אָבִי כָּעֵת מָחָר הַשְּׁלִשִׁית וְהִנֵּה־טוֹב
אֶל־דָּוִד וְלֹא־אָז אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ וְגָלִיתִי
אֶת־אָזְנֶךָ׃ יג כֹּה־יַעֲשֶׂה יְהוָה לִיהוֹנָתָן ג׳ חסר
וְכֹה יֹסִיף כִּי־יֵיטִב אֶל־אָבִי אֶת־ כ׳ חסר יו״ד בתר׳ לב שמח
הָרָעָה עָלֶיךָ וְגָלִיתִי אֶת־אָזְנֶךָ
וְשִׁלַּחְתִּיךָ וְהָלַכְתָּ לְשָׁלוֹם וִיהִי יְהוָה

לְכָל זַרְעִיתָא׃ ז אִם כְּדֵין
יֵימַר טָב שְׁלָם לְעַבְדָּךְ
וְאִם מִתְקֵיף יִתְקֵיף לֵיהּ
דַּע אֲרֵי גְמִירָא בִּישְׁתָא
מִנֵּיהּ׃ ח וְתַעְבֵּיד טִיבוּ
עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי בִּקְיָמָא
דַּייָ אַעֵילְתָּא יַת עַבְדָּךְ
עִמָּךְ וְאִם אִית בִּי חוֹבָא
קְטוֹלְנִי אַתְּ וּלְוַת אֲבוּךְ
לְמָה דְנַן תְּעֵילִינַנִי׃
ט וַאֲמַר יְהוֹנָתָן חַס לָךְ אֲרֵי
אִם מִידַע אִידַע אֲרֵי גְמִירָא
בִּישְׁתָא מִן אַבָּא לְמֵיתֵי
עֲלָךְ וְלָא יָתַהּ אֲחַוֵּי לָךְ׃
י וַאֲמַר דָּוִד לִיהוֹנָתָן מַן
יְחַוֵּי לִי אוֹ דִילְמָא יְתֵיבִינָּךְ
אֲבוּךְ פִּתְגָּמִין קַשְׁיָן׃
יא וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְדָוִד
אֵיזֵיל וְנִפּוֹק לְחַקְלָא וּנְפַקוּ
תַּרְוֵיהוֹן לְחַקְלָא׃ יב וַאֲמַר
יְהוֹנָתָן לְדָוִד יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֶבְדּוֹק יַת
אַבָּא בְּעִידָנָא הָדֵין מְחַר
אוֹ בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וְהָא
פִתְגָּמַיָּא תַקְנִין מִתְאַמְרִין
עַל דָּוִד וְלָא מִכְּעַן אֶשְׁלַח
לְוָתָךְ וַאֲחַוֵּי לָךְ׃ יג כְּדֵין
יַעְבֵּיד יְיָ לִיהוֹנָתָן וּכְדֵין
יוֹסֵף אֲרֵי גְמִירָא מִן אַבָּא לְמֵיתֵי בִּישְׁתָא עֲלָךְ וַאֲחַוֵּי לָךְ וְאֶשְׁלְחִינָּךְ וּתְהָךְ לִשְׁלָם

רשי

(ז) אם כה יאמר טוב. שלא יחרה לו: שלום לעבדך. אין בלבו להרגני: ואם חרה יחרה. זהו שאהא לו מצוי להרגני: כלתה הרעה מעמו. סוף דבר מחשבה רעה לו עלי: (ח) ועשית חסד. לשלחני: (ט) חלילה לך. כזאת לחשדני שאדע בו שכלתה מעמו הרעה ולא אגיד לך: (י) מי יגיד לי. במקום שאסתר שם: (יב) ה׳ אלהי ישראל. לשון שבועה: השלשית. בימי מחר זהו יום שלישי כשעה של עכשיו כי מחר חדש ושמא לא יתמה מחר אבי אבל יתמה ביום השלישי: (יג) כה יעשה לי. הקב״ה כי אחקור את אבי ואמצא שהוא טוב אליך אם לא אשלח ע״י שליח וגליתי אזנך כי הטובה אני יכול לגלות ואם ייטיב אל אבי להרע לך אותה לא אגלה פן יודע לאבי מקום שאתה שם וגליתי אני בעצמי את

רדק

יום בשנה וכן נאמר באלקנה לזבוח את זבח הימי׳: (ח) ועשית חסד על עבדך. כמו עם עבדך וכת״י וכן ויבואו האנשים על הנשים נחה ארם על אפרים: (ט) חלילה לך. פי׳ חלילה לך מלחשדני בזה שאדע הרעה ולא אותה אגיד לך: (י) מי יגיד לי. פי׳ אם טוב יענך או אם יענך קשה ומסוף הפסוק למדנו חסרון ראשיתו וכמוהו נגיד חסר תבונות וגו׳ ופי׳ מה כמו אם או פירושו הקשה שיענך מה תהיה אם להמיתני או לגרשני וי״ת או דילמא ופי׳ קשה אמירה קשה וכן ועשיר יענה עזות: (יב) ה׳ אלהי ישראל. שבועה: כעת מחר השלישית. מחר כעת הזאת אחקרנו ושלישית על העת כלומר כעת הזאת של יום השלישי כי מחר יאמר בקרוב וברחוק וי״ת בעידנא הדין מחר או דיומא תליתאה: ולא אז אשלח אליך. בתמיהה: (יג) כי ייטב אל אבי. אם ייטב וישר בעיניו להביא את הרעה אליך וגליתי את אזנך: ויהי ה׳ עמך כאשר היה עם אבי. בדבר המלוכה יהיה עמך שתצליח על אויביך כמו

רלבג

זבח שלמים לכל המשפחה: (ט) חלילה לך. ר״ל חלילה לך מחשוד אותי בזה שארצה שתמות ביד אבי כי בודאי אם אדע שכלתה הרעה מעם אבי לבא אליך אגיד לך כדי שתמלט: (י) ויאמר דוד אל יהונתן מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה. ר״ל מי יגיד לי אם חרה יחרה לו כדי שאשתדל להמלט ממנו או מה יענך קשה כי יוכל מהדברים ההם הרבה מכוונתו. או ירצה בזה והוא מי יגיד לי אם יאמר טוב כדי שלא אסתר מפניו ולא אכעיסנו כנגדי או מי יגיד לי אם חרה יחרה לו ויענך אביך קשה מה יהיו הדברים ההם הקשים כדי שאתנהג בזה לפי הראוי: (יא) לכה ונצא השדה. היתה עצתו שיצאו השדה כדי שיוכלו לדבר שם כל

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ט) ויאמר יהונתן חלילה לך. פירוש חלילה לך לחשב מחשבה זו בלבך שאם אדע כי כלתה הרעה מאת אבי לבוא עליך שלא אגיד לך ואניחך ליפול בידיו. אל תחשוב מחשבה זו בלבך כי אם אראה שלבו רע עליך אני אגיד לך: (י) מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה. פי׳ מי יגיד לי אם טובה יענך או מה שיענה אביך קשה והרי הוא מקרא קצר: (יב) כי אחקר את אבי כעת מחר השלישית. פי׳ אחקר את אבי מחר ובערב השלישית אגיד לך כמו שאמר דוד עד הערב השלישית: ולא אז אשלח אליך. פי׳ קילל את עצמו בשם אם לא ישלח אליו: (יג) כה יעשה ה׳ ליהונתן טובה וכה יוסיף כי אם ייטיב אל אבי שיעשה הרעה אליך וגליתי אני את

אזנך. ולא אז אשלח לך על ידי שליח פן יודע המקום אנה אתה נחבא. הבשורה טובה אשלח לך על ידי שליח אבל הבשורה רעה לא אשלח לך על ידי שליח פן יודע מקומך למלך: ויהי ה׳ עמך כאשר היה עם אבי. פי׳ תצליח במלכותך כמו שהצליח אבי בעוד שהיה השם עמו:

יחרה ג׳ וסי׳ למה ה׳. פן יחרה אף ה׳. ואם חרה יחרה לו דע: עבדך ז׳ חס׳ וקמצין בקריאה וסי׳ נמסר בסדר בהעלתך: בברית ג׳ בקריאה וסי׳ לעברך בברית ה׳ אלהיך ובאלתו. ועשית חסד על עבדך, ואשבע לו ואבוא בברית: אזנך כלהון מלאים בנביאים במ״ג חס׳ וסי׳ כי אחקר את
תולדות אהרן כי כלתה הרעה. עקידה שער כג אלהי ישראל כי אחקר. שם:

מצודת ציון

גאולתו (ויקרא כ״ה): (ז) כה. כן: כלתה. ענין סוף וגמר: (י) יענך. ישיבך: קשה. תשובה קשה: (יב) אחקור. מל׳

מצודת דוד

ומשכלת אמר לו מה תאמר נפשך: (ה) חדש מחר. ר״ל ראש חדש והיה מדרך כל אוכלי שלחן המלך לבוא בו אל השולחן ולא יעדרו אבל בשאר הימים היה מי מהם לפעמים נמנע מלבוא: ואנכי וכו׳. דרכי לשבת עם המלך לאכול על שולחנו: ושלחתני. ר״ל לזאת העצה היעוצה שהיום תשלחני להסתר היום ומחר ומחרתו עד הערב עד עת תוכל להודיעני אחר הסעודה: (ו) אם פקוד. אם יזכור בי לשאול עלי אז תשיב לומר שנשאל ממני ללכת לעירו על הזבח הקבוע לבני משפחתו בכל שנה (וחשב כי בזולת ר״ח לא ישאל עליו כי אין הדבר קבע לבוא בכל יום ואף בר״ח לבד לא ישאל בחשבו שמקרה הוא וכאשר היה באמת שחדל לשאול בר״ח אולם כשלא יבוא בר״ח וגם ביום שלאחריו אז קרוב הדבר שישאל עליו): (ז) טוב. ר״ל טוב עשית מה שנתת לו רשות ללכת: שלום לעבדך. אז תדע כי שלום לי ואיננו רוצה להמיתני: דע כי כלתה. ר״ל סוף דעתו להמיתני ולזה חרה לו על מה שלא אהיה מצוי אצלו לשלוח בי יד: (ח) ועשית חסד. לגלות אזני מה נהיה: כי בברית. לזאת מהראוי שתעשה עמדי חסד: ואם יש בי עון. ר״ל ואם לאח״ז מצאת בי עון ובעבורי תפר הברית: תביאני. כ״א לא תגלה אזני אבוא שוב לפני אביך ותהיה אתה הגורם: (ט) חלילה לך. חולין היא לך מלהיות נמצא בך עון שבעבורה יופר הברית עד אשר אם אדע וכו׳ ר״ל לא נמצא בך עון שבעבורה אעלים ממך דברי אבי: (י) מי יגיד לך. ר״ל ע״י מי תגיד לי: או מה. ר״ל מה יענך טוב או מה יענך קשה ומסוף המקרא למדנו חסרון ראשיתו: (יא) השדה. כי אין להמתיק סוד כ״א בשדה בכדי שלא יהיה נשמע למי: (יב) ה׳ אלהי ישראל. ר״ל הריני נשבע בה׳ וכו׳: כעת מחר. כעת הזאת ביום מחר השלישית והוא יום שאחר ר״ח: והנה טוב. כשתהיה ההודעה טובה: ולא אז וכו׳. וכי לא אז אשלח אליך לבשרך טובה בתמיה: (יג) כה יעשה וכו׳. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר והרי הוא כאלו אמר טובה כזאת יעשה לי וכן יוסיף וכו׳: כי ייטיב. כאשר יהיה ישרו טוב בעיני אבי להרע לך עם כי יקשה בעיני לבשרך רעה עכ״ז אגלה אזנך כי ההליכה מפה לטובה תחשב

כי

עִמָּ֑ךְ כַּאֲשֶׁ֥ר הָיָ֖ה עִם־אָבִֽי׃ יד וְלֹ֗א אִם־
ג׳ עוֹדֶ֙נִּי֙ חָ֔י וְלֹֽא־תַעֲשֶׂ֥ה עִמָּדִ֛י חֶ֥סֶד
יְהוָ֖ה וְלֹ֥א אָמֽוּת׃ טו וְלֹֽא־תַכְרִ֧ית אֶֽת־
חַסְדְּךָ֛ מֵעִ֥ם בֵּיתִ֖י עַד־עוֹלָ֑ם וְלֹ֗א
בְּהַכְרִ֤ת יְהוָה֙ אֶת־אֹיְבֵ֣י דָוִ֔ד אִ֕ישׁ כ׳תך חס׳ ות׳ מ״ל איזכל
מֵעַ֖ל פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃ טז וַיִּכְרֹ֥ת יְהוֹנָתָ֖ן עִם־
בֵּ֣ית דָּוִ֑ד וּבִקֵּ֣שׁ יְהוָ֔ה מִיַּ֖ד אֹיְבֵ֥י דָוִֽד׃
ב׳ מ״ל יז וַיּ֤וֹסֶף יְהֽוֹנָתָן֙ לְהַשְׁבִּ֣יעַ אֶת־דָּוִ֔ד
בְּאַהֲבָת֖וֹ אֹת֑וֹ כִּֽי־אַהֲבַ֥ת נַפְשׁ֖וֹ
ד אֲהֵבֽוֹ׃ יח וַיֹּֽאמֶר־ל֥וֹ
יְהוֹנָתָ֖ן מָחָ֣ר חֹ֑דֶשׁ וְנִפְקַ֕דְתָּ כִּ֥י יִפָּקֵ֖ד
ג׳ . כ׳ את גכול . ז׳ בטעם מוֹשָׁבֶֽךָ׃ יט וְשִׁלַּשְׁתָּ֙ תֵּרֵ֣ד מְאֹ֔ד וּבָאתָ֙
אֶל־הַמָּק֔וֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּ֥רְתָּ שָּׁ֖ם בְּי֣וֹם
הַֽמַּעֲשֶׂ֑ה וְיָשַׁבְתָּ֕ אֵ֖צֶל הָאֶ֥בֶן הָאָֽזֶל׃

וִיהֵי מֵימְרָא דַיָי בְּסַעְדָךְ
כְּמָא דַהֲוָה בְּסַעְדֵיהּ דְאַבָּא׃
יד וְלָא עַד דַאֲנָא קַיָם וְלָא
תַעְבֵּיד עִמִי טִיבוּ מִן קֳדָם
יְיָ וְלָא אֵמוּת׃ טו וְלָא
תַפְסִיק יַת טִיבוּתָךְ מִן אֱנָשׁ
בֵּיתִי עַד עָלְמָא וְלָא כַּד
שֵׁיצֵי יְיָ יַת סַנְאֵי דָוִד גְבַר
מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ טז וּגְזַר
יְהוֹנָתָן קְיָם עִם בֵּית דָוִד
וְאִתְפְּרַע לֵיהּ יְיָ מִיַד סַנְאֵי
דָוִד׃ יז וְאוֹסִיף יְהוֹנָתָן
לְאוֹמָאָה יַת דָוִד בְּדִרְחִים
יָתֵיהּ אֲרֵי רַחֲמַת נַפְשֵׁיהּ ג׳
רַחֲמֵיהּ׃ יח וַאֲמַר לֵיהּ
יְהוֹנָתָן מְחַר יַרְחָא וְתִתְבְּעֵי
אֲרֵי יְהֵי מְרוַח בֵּית
אַסְחָרוּתָךְ׃ יט וּבִתְלָתוּת
יוֹמַיָא תִתְבְּעֵי לַחֲדָא וְתֵיהוֹךְ לְאַתְרָא דְאִטְמַרְתָּא תַמָן בְּיוֹמָא דְחוֹלָא וְתֵיתֵיב בִּסְטַר

אבי . כי ייטיב אל אבי . גם מאז לא פתחה אזנך : ולא תעשה ג׳ וסי׳ ולא תעשה כמעשיהם .
ולא אם עודנו חי . ועתה שוב לך בשלום : אהבו ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר ויגש : מושבך ג׳
בקריאת וסי׳ הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל . איתן מושבך ושים בסלע . ונפקדת כי יפקד
מושבך : ובאת ז׳ בטעם מלרע : וסי׳ נמסר בסדר נח :

תולדות אהרן מחר חדש . מגלה לא :

רדק

כמו שהיה עמו : (יד) ולא אם עודני חי . לא אשאל ממך אם עודני חי כשתמלוך כי אינני ירא שלא תעשה חסד ה׳ עמדי : ולא אמות . כי ידעתי כי חסד תעשה עמדי . ומה שאמר חסד ה׳ כי בברית ה׳ באו שניהם כשכרתו ברית כמו שאומר ויכרתו יהונתן ודוד ברית ואמר לו דוד כי בברית ה׳ הבאת את עבדך וזהו ברית ה׳ שאמרו בכרתם ברית ה׳ עד ביני וביניך . אבל זה הדבר אני שואל ממך שלא תכרית חסדך מביתי עד עולם : (טו) ולא בהכרית . כלומר אפילו בהכרית ה׳ את אויבי דוד מעל פני האדמה עד שלא ישאר איש מהם לא תכרית ביתי אף על פי שמשפחת אבי מכלל אויבי דוד : (טז) ויכרות יהונתן עם בית דוד . אחר שבקש יהונתן מאת דוד שיהי׳ בריתו עם ביתו כרת גם הוא ברית להיות בריתו עם בית דוד גם כן והם נשיו ובניו ובית אביו גם כן כי כל זמן שתמשך מלכות אביו שיהיה בריתו עם בית דוד לשמרם בכל כחו . ועוד הוסיף יהונתן ואמר ובקש ה׳ מיד אויבי דוד אם ישקר בברית : מיד אויבי דוד . כנוי הוא כי מיד דוד ר״ל שאם יפר הברית ה׳ יבקש מידו ועוד הוסיף להשביעו בכח האהבה שהיה אוהב אותו : (יח) ונפקדת . ונזכרת כי יזכרך אבי כשיחסר ממושבך יושב : יפקד . ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש ות״י ותתבעי ארי יהא מרוח בית אסחרותך : (יט) ושלשת תרד מאוד . תהיה נסתר ג׳ ימים כמו שאמרתי ונסתרת בשדה עד הערב השלישית ותרד מאד בעמק במקום הסתר ההוא באותו מקום שנסתרת ביום המעשה והוא אותו יום שהיה מעשה השבועה שנשבע שאול ליהונתן שלא יומת דוד שהיה שם נסתר דוד בשדה וי״ת ובתלתות יומיא תתבעי לחדא כלומר ביום החדש ומחרתו תפקד שישאל עליך אבי אבל ביום השלישי ידעתי שתבוקש מאד כי יחשוב אבי שברחת
אם

רשי

את אזנך : (יד) ולא אם עודני חי . לשון בקשה הוא כמו ולא יתן נא לעבדיך (מלכים ב׳ ה׳) ואינו זז ממשמעו ולא תעשה לי טובה בעודני חי שתעשה עמי חסד ה׳ בטרם אמות ומהו החסד שלא תכרית את חסדך מעם ביתי בזאת תכרות לי ברי׳ בחיי : (טו) ולא בהכרית ה׳ . וגם לא תסיר חסדך מה׳ כי אף נבא הפורענו׳ על בית אבי שידעתי שיכרית המקום את אויביך : (טז) ובקש ה׳ . את הברית הזאת : מיד אויבי דוד . כנה הכתוב ופירושו בקש הקב״ה את העון מיד דוד כשעבר על הברית ואמר למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה (שמואל ב׳ י״ט ל׳) יצתה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות . וכן תרגם יונתן ואתפרע ליה ה׳ מיד סנאי דוד : (יח) מחר חדש . ודרך כל אוכלי שולחן המלך לבא ביום מועד אל השולחן : ונפקדת . אבי יפקדך וישאל היכן אתה : כי יפקד מושבך . שיהיה מושבך חסרה שאתה יושב בו וכן תרגם יונתן ותתבעי ארי יהא מרוח בית אסחרותך : ונפקדת . לשון זכרון : כי יפקד . לשון חסרון · (יט) ושלשת . שלשת ימים ואז תרד מאוד כגומר לכשתגיע היום השלישי תרד במקום סתר ותתחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל המקום הסתר הזה אשר אתה נסתר בו היום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תרגם יונתן ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה שנאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר : האבן האזל . אבן שהיתה אות להולכי דרכים . האזל . הולכי הדרך וכן תרגם יונתן אבן אתא . אבן האות : (כ) צדה אורה . לא מפיק ה״א ופתרון צדה כמו לצד כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה בצד אותה אבן אורה חצים למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך לנחש אם אתה צריך לברוח :
והנה

פי׳ רבי׳ ישעיה

(יד) ולא אם עודני חי . פירוש ולא תשכח אם עודני חי כשתמלוך שלא תעשה עמדי חסד השם ולא אמות ולא תזכור עלי שנאת אבי : (טו) ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם . פי׳ אף אם אמות תזכור חסדך לביתי אחרי עד עולם : ולא בהכרית . פירוש ולא תשכח דבר זה בהכרית השם את אויבי דוד : איש מעל פני האדמה . פירוש על שאול אביו ועל יועציו אומר כי ידעתי שהשם יכריתם מלפניך ולא תשכח את הברית שאני כורת עמך : (טז) ויכרת יהונתן עם בית דוד . פירוש כרת עמו ברית שיעזור לו מאביו ולכל בני ביתו : ובקש ה׳ מיד אויבי דוד . פי׳ אמר לו שהשם יבקש דינו מיד כל אויביו ואע״פ שהיה אביו אויבו לא נמנע מלקלל כל אויביו מרוב אהבתו אותו ושהיה רואה שהיה עתיד למלוך : (יח) ונפקדת כי יפקד מושבך. פי׳ ונפקדת לשון פקוד יפקוד ופי׳ יפקד לשון ולא נפקד ממנו איש כשיראה המלך כי מקומך חסר יזכור אותך וישאל עליך : (יט) ושלשת תרד מאד . פי׳ תעמוד בסתר מחר ומחרתו שהוא יום שלישי ליום זה ותרד מאד בהחב׳ : אל המקום אשר נסתרת שם . ביום זה שהוא ערב ראש חודש שהוא יום המעשה : וישבת אצל האבן האזל . פירוש אבן שהיתה סימן להולכי דרכים . האזל תרגום הליכה :

רלבג

כל רצונו כי שם יראו מי סביבם ולא יראו זה בהיותה בבית או בעיר : (יד) ולא אם עודני חי וגו׳ . ר״ל איני ירא אם עודני חי בהיותך מולך שלא תעשה עמי חסד ה׳ ולא אמות וגם אחרי מותי איני ירא שתכרי׳ חסדך מעם ביתי עד עולם ולא בעת שיכרית הש״י את אויבי דוד מעל פני האדמה איני ירא שתכרית חסדך מעם ביתי שהוא ממשפחת אויבי דוד . והנה כרת יהונתן גם כן ברית עם בית דוד ר״ל שאין בריתו עם דוד לבד אבל עם בית דוד בכללם לשמרם מהרע כפי היכולת וקלל יהונתן עצמו אם יעבור על זה הברית לבגוד בדוד ובביתו ואמר שהש״י יבקש מיד אויבי דוד ויפרע מהם אם יבגוד בזה הברית : (יז) והוסיף גם כן יהונתן להשביע את דוד בדרך שיהיה ברית שלום ביניהם מאד חוזק אהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו : (יט) ושלשת תרד מאד . ר״ל שישבו שם עד הערב השלישית כמו שאמר דוד או יהיה הרצון בזה שישב שם עד בקר היום השלישי מהחדש השני וכן נראה ממה שאמר אחר זה ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ותרד מאד בעמק באופן שלא יראה אותך שום אדם . ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה שנסתרת בשדה ודברתי אל אבי עליך טובה עד שנשבע שלא ימיתך : אצל האבן האזל .
לפי

מצודת ציון

מלשון חקירה ודרישה : (טו) ולא תכרית . רצה לומר לא תמנע : (יח) ונפקדת . ענין זכרון : יפקד . ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר לא) : (יט) האזל . ענין

מצודת דוד

כי תלך בשלום מבלי פחד וסוף הדבר יהיה כי מלוך תמלוך וזהו ויהי ה׳ עמך וכו׳ : (יד) ולא אם עודני חי . ר״ל לא אשאל ממך דבר אם אהיה עדיין חי כשתמלוך ולתוספת ביאור אמר ולא תעשה וכו׳ ור״ל ולא אשאל אשר תעשה עמדי חסד בעבור ברית ה׳ אשר בינינו בעוד שלא אמות והרי הוא כאומר מובטחני שתקיים הברית מבלי שאלה ובקשה : (טו) ולא תכרית . אף לא אשאל שלא תכרית למנוע ולבטל חסדך מעם ביתי : ולא בהכרית . אף לא אשאל שתשמור הברית בעת יכרית ה׳ את אויביו והם בית שאול שיוכרתו כלם בסבת הגבעונים ואמר גם לא אשאל לפרש שתחמול אז על זרעי כי הברית כולל הכל וידעתי כי שמור תשמור : (טז) עם בית דוד . לעשות חסד עם ביתו בעוד היותו נרדף משאול . ובקש . זה מדברי יונתן שאמר ה׳ יבקש מאויבי דוד לשלם גמול ואף ממני אם אהיה לו לאויב למנוע החסד מביתו : (יז) באהבתו אותו . ר״ל לא הוסיף להשביעו בעבור כי חשש פן לא יקיים דוד את הברית שמאז אולם מה שהוסיף להשביעו הוא על כי אהב אותו כנפשו והיה מתענג בזכירת כי מלוך ימלוך ויהיה לאל ידו לעשות חסד : (יח) ויאמר לו יהונתן . עתה חזר להשיב על מה ששאלו דוד מי יגיד לו ואמר לו מחר ר״ח ותהיה נזכר כאשר
יחסר

כ וַאֲנִ֕י שְׁלֹ֥שֶׁת הַחִצִּ֖ים צִדָּ֣ה אוֹרֶ֑ה לְשַֽׁלַּֽח־לִ֖י לְמַטָּרָֽה׃ כא וְהִנֵּה֙ אֶשְׁלַ֣ח אֶת־הַנַּ֔עַר לֵ֖ךְ מְצָ֣א אֶת־הַחִצִּ֑ים אִם־אָמֹ֣ר אֹמַר֩ לַנַּ֨עַר הִנֵּ֥ה הַחִצִּ֣ים ׀ מִמְּךָ֮ וָהֵ֒נָּה֒ קָחֶ֣נּוּ ׀ וָבֹ֗אָה כִּֽי־שָׁל֥וֹם לְךָ֛ וְאֵ֥ין דָּבָ֖ר חַי־יְהוָֽה׃ כב וְאִם־כֹּ֤ה אֹמַר֙ לָעֶ֔לֶם הִנֵּ֥ה הַחִצִּ֖ים מִמְּךָ֣ וָהָ֑לְאָה לֵ֕ךְ כִּ֥י שִֽׁלַּחֲךָ֖ יְהוָֽה׃ כג וְהַ֨דָּבָ֔ר אֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְנוּ אֲנִ֣י וָאָ֑תָּה הִנֵּ֧ה יְהוָ֛ה בֵּינִ֥י וּבֵינְךָ֖ עַד־עוֹלָֽם׃ כד וַיִּסָּתֵ֥ר דָּוִ֖ד בַּשָּׂדֶ֑ה וַיְהִ֣י הַחֹ֔דֶשׁ וַיֵּ֧שֶׁב הַמֶּ֛לֶךְ עַל־הַלֶּ֖חֶם לֶאֱכֽוֹל׃ כה וַיֵּ֣שֶׁב הַ֠מֶּלֶךְ עַל־מֽוֹשָׁב֞וֹ כְּפַ֣עַם ׀ בְּפַ֗עַם אֶל־מוֹשַׁב֙ הַקִּ֔יר וַיָּ֙קָם֙ יְה֣וֹנָתָ֔ן וַיֵּ֥שֶׁב אַבְנֵ֖ר מִצַּ֣ד שָׁא֑וּל וַיִּפָּקֵ֖ד מְק֥וֹם דָּוִֽד׃ כו וְלֹֽא־דִבֶּ֥ר שָׁא֛וּל מְא֖וּמָה בַּיּ֣וֹם הַה֑וּא

ל'. ב' חסרים כיד אל
ו' ג' חס' וג' מ"ל
ל'. ל'
ל'
ל'. ג'
ג' ב' קמצין וא' פתח
אל ק'
י"ג מ"ל
ל'

כ וַאֲנָא תְּלָתָא גִירִין בְּקַשְׁתָּא אֶשְׁדֵי לְמִמְחֵי לִי לְפַלְגִיסָא : כא וְהָא אֶשְׁלַח יַת עוּלֵימָא אֱזֵיל וְאַיְתֵי יַת גִירַיָא אִם מֵימַר אֵימַר לְעוּלֵימָא הָא גִירַיָא מִנָךְ וּלְכָא סַבְהִי וְאַיְתָא אֲרֵי שְׁלָם לָךְ וְלֵית מִדַעַם בִּישׁ קַיָם הוּא יְיָ : כב וְאִם כְּדֵין אֵימַר לְעוּלֵימָא הָא גִירַיָא מִנָךְ וּלְהָלָא אֱזֵיל אֲרֵי שֵׁיזְבִינָךְ יְיָ : כג וּפִתְגָמָא דִי מַלֵילְנָא אֲנָא וְאַתְּ הָא מֵימְרָא דַייָ בֵּינִי וּבֵינָךְ סָהִיד עַד עָלְמָא : כד וְאִטְּמַר דָוִד בְּחַקְלָא וַהֲוָה יַרְחָא וְאַסְחַר מַלְכָּא עַל לַחְמָא לְמֵיכַל : כה וְאַסְחַר מַלְכָּא עַל שְׁוִויֵהּ כִּזְמַן בִּזְמַן עַל שְׁוִויֵהּ דְמִתַּקַן לֵיהּ בִּסְטַר כּוֹתְלָא וְקָם יְהוֹנָתָן וְאַסְחַר אַבְנֵר מִסִּטְרָא דְשָׁאוּל וַהֲוָה אַתְרָא דְדָוִד מְרוֹחַ : כו וְלָא מַלֵיל שָׁאוּל

רשי

(כא) והנה אשלח וגו' . ודרך המבקש חץ הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמים שהוא מתפשה והחץ להלן ממנו ופעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומתפשה והניתוח הזה יהיה לך : אם אמור אומר לנער וגו' קחנו ובואה . לא אתה בעצמך ממקום מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לך לירא כי שלום לך הקב"ה חפץ שתהא כאן ולא תירא ואפי' שמעתי מחשבה רעה : (כב) ואם כה אומר וגו' לך כי שלחך . הקב"ה אומר לך לברוח ולהמלט : (כג) והדבר אשר דברנו . ברית שכרתנו יחד : הנה ה' ביני ובינך . עד על אותו דבר : (כה) אל מושב הקיר. בראש המטה אצל הקיר : ויקם יהונתן . עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מיסב אצל אביו שדרכן היה לאכול מסובין על המטות והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא היסב יהונתן עד שישב אבנר מצד שאול ואח"כ ישב יהונתן מצד אבנר וא"ת לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב

רדק

אם לא תהיה בשלחנו שלשה ימים סמוכים . ומה שתרגם תרד מאד תתבעי ר"ל תרד מאד ותהיה פחות וקל בעיניו להמיתך אם בלבו להמיתך כי ימצא לך זאת העילה ויאמר כי בן מות אתה שברחת מלפניו ואז אכיר אם בלבו להמיתך לפי הדברים שידבר אז כי אז תהיה לו סבה לדבר עליך ותרגם ביום המעשה ביומא דחולא כלומר ביום חול שעושין בו מלאכה לפי שהיה נסתר עתה ביום ראש חדש כי נראה שהיה מנהג שלא לעשות מלאכה בראש חדש כמו שהוא מנהג הנשים היום ואפשר כי מפני קרבן ראש חדש היו רבים פנויים ממלאכתם ובאים להשתחות לפני ה' וכן נראה בנבואת יחזקאל לעתיד : האבן האזל . ת"י אבן אתא אולי היתה אות וסימן עוברי דרכים : (כ) שלשת החצים . בא בידיעה אף על פי שלא זכרם בפסוק נראה כי יהונתן אמר לדוד כי שלשת החצים יורה לסימן שלשת הימים שיהיה נסתר בשדה לפיכך אמר והחצים לידיעה : צדה אורה . הה"א רפה ומשפט' במפיק וכמוהו רבי' ופירושו לצד האבן אורה החצים להיות לי האבן למטרה לשלוח שם לי הנער ללקט החצים והדבר שאומר לנער יהי' לך סימן אם הנה אם הלאה כי שמה לא אוכל לדבר עמך פנים בפנים אם במקום ההוא רואים : (כא) קחנו . קח הנער ובא עמו ואדוני אבי ז"ל פירש קח זה הסימן ובא : ואין דבר חי ה' . ואין דבר רע וכן ת"י ולית מידעם כי נשבע לו חי ה' להבטיחו שלא יגוע לו לבוא אם לא ידע באמת כי אין בדעת אביו להמיתו ולעשות עמו רעה : (כב) כי שלחך ה' . כתרגומו ארי שיזבינך ה' כלומר תלך לך כי ה' שלחך ונמלטת מחרב אבי : (כג) עד עולם . לקיים הברית עד עולם : וישב המלך על הלחם . כתוב על וקרי אל ושניהם נכונים בענין : (כה) וישב המלך על מושבו . תרגומו ואסחר מלכא על שוויה פירוש על מטתו כי מנהג היה בימים ההם לאכול במסבה במטו' וכן מצאנו בדברי רבותינו ז"ל כי גם בימיהם היה מנהג ומה שאמר ויקם יהונתן פירושו אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שאם יקצוף עליו על דבר דוד לא יהיה סמוך לו להכותו . והנה נפקד מקום

רלבג

לפי שהמקום ההוא היה רחב ייחד מקום מוגבל ממנו והוא אצל האבן האזל ואחשוב שנקראת כן שהיתה סימן להולכי דרכים : (כ) צדה אורה . ר"ל נגד האבן אורה בדרך שתהיה האבן לי למטרה : (כא) החצים ממך והנה . הוא אות שישוב דוד ליהונתן ואמנם יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים בדרך שלא יגיעו עד האבן שהיתה למטרה וכאשר יאמר הלא החצי ממך הלאה הוא אות שיסור דוד מעליו וזה מבואר מצד הלשון ואמנם יהיה

אמר ג' חסר וג' מל' וסי' נמסר בריש סדר משפטים ובסדר נשא : אני ואתה ג' בקריאה וסימ' ועתה לכה נכרתה ברית . והדבר אשר דברנו אני כי זכר אני ואתה את רכבים :

פי' רבי' ישעיה

(כ) לשלח לי למטרה . פירוש אותה האבן תהיה לי למטרה שאשלח שם חיצי כאדם שמורה אל המטרה והאות שמורים בו המורים יקרא מטרה תרגו' משמרת : (כב) ואם כה אומר לעלם . פירוש אות זה מסר לו כי היה ירא שמא יעמדו שם בני אדם ולא יוכל לומר לו שיברח וימלט את נפשו : (כג) והדבר אשר דברנו אני ואתה . פירוש זהו הברית שכרת עמו : אל מושב הקיר . פירוש בראש המטה שהיו יושבים עליה סמוך לקיר : (כה) ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול . פירוש קם יהונתן מצד אביו וישב לפניו שאם היה מושבו . וכך כתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו ודרך המטיל מטיל לפניו . ואבנר ישב מצד המלך סמוך לו שהיה שר צבאו : ויפקד מקום דוד . שהיה רגיל לישב סמוך ליהונתן בשורה שלפני שאול :

מצודת דוד

יחסר מקום מושבך מאין יושב בה ור"ל ע"י שמחר ר"ח תהיה בודאי נזכר אם למחר אם למחרתו וכמ"ש למעלה : (יט) ושלשת . כל שלשת הימים והם היום ומחר ומחרתו תרד מאד להיות נסתר בהעמק במקום שנסתרת שם ביום המעשה והוא היום שהיה בו מעשה השבועה אשר נשבע שאול ליהונתן לבל ימית את דוד כי גם אז היה נסתר במקום ההוא . (כ) שלשת החצים . האחד לירות לראשון והשני אחריו אם להרחיקו אם להקריבו כפי הסימן האמור בענין ואולי לא יכוין בהשני לקח עוד אחד ובו יכוין לפי הסימן הנרמז : צדה אורה . אשליך לצד האבן ההוא כאלו אני מורה למטרה : (כא) והנה אשלח . לאחר שאשלח הנער אשר עמד למלאת החצים : אם אמור אומר . ר"ל הסימן הזה יהיה בידך אם אומר לנער הנה החצים ממך והנה ר"ל קרובים אלי ממך ועברת מהם ולהלאה כי כשירצה לעשות זה הסימן יזרוק חוץ להיות קרוב אליו מן הנער : קחנו . אז אתה קח החץ ובוא : חי ה' . נשבע לו שבאם יאמר כזאת בודאי שלום לו ואין דבר רע ועכ"ז לא רצה לקרות לו שלא יודע שבשבתו נסתר : (כב) ממך והלאה . להלן ממקום עמדך כי כשירצה לעשות זה הסימן יזרוק חוץ רב להיות רחוק מהראשון וכאשר עשה באמת : לך . אז לך לדרכך וברח לך: כי שלחך ה' . ר"ל ההליכה תהיה לך לטובה ומה' היא : (כג) והדבר . כאומר ואם תלך לך זכור תזכור הדבר אשר דברנו והוא דברי השבועה אשר כרתנו : הנה ה'. ר"ל אין בינינו עד והך הנה עד יהיה ה' וכו' : (כה) על מושבו . על המקום המיוחד לו לשבת בה והוא במקום המושב שאצל הקיר : ויקם יהונתן . כי סדר הישיבה היה אשר ישב דוד סמוך להמלך ואחריו יהונתן ואחריו אבנר וישב עתה המלך במקומו ויהונתן במקומו ואבנר במקומו וכאשר לא בא דוד נשאר יהונתן יושב סמוך לאביו מבלי אמצעי ואין מדרך הבן להסב אצל אביו לזה קם יהונתן ממקומו לשבת במקום אבנר והוא ישב במקום יהונתן מצד שאול להיות הוא אמצעי בין שאול ליהונתן בנו (ולא ישב אבנר במקום דוד ולהשאיר יונתן במקומו כי חשב פן יבוא עוד דוד וישב במקומו ואף כי יהונתן ידע שלא יבוא מ"מ עשה עצמו בתחילה כלא יודע עם שאלו בסוף שישאל ממנו וכו' ומעשה זה ישב מתחילה במקומו כאלו לא ידע) : ויפקד . נחסר היה המקום מן היושב : (כו) ולא דבר . לא שאל מדוע לא בא דוד כי חשב מקרה קרה לו שלא בא ואותו מקרה בלתי טהור הוא ר"ל שראה קרי ולזה לא בא כי לא טהור הוא עדיין כי

מצודת ציון

עניין הלוך כמו אזלו מים מני ים [איוב י"ד] ור"ל סימן להולכי אורח : (כ) צדה . מל' צד אורה אליך כמו ירה בים [שמות טו] : למטרה . הוא הדבר אשר המורים מכוונים להשליך בו כמו כמטרה לחץ [איכה ג] : (כא) והנה . לצד הזה : (כב) לעלם . לנער כמו בן מי זה העלם

רדק

מקום דוד שלא היה בו יושב : (כו) כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור׳. פירושו אמר שאול מקרה קרה לו שלא בא כלומר היה לו דבר להתעסק בו זולתי כי טהור הוא או לא טהור מקרה לילה לפיכך לא בא ופירוש בלתי זולתי כמו בלתי כלב בן יפונה והיו נשמרים מלאכול הטמא והטהור יחדו אפי׳ בחולין או שמא היו שם זבחי שלמים שעשה המלך השלמים ביום החדש גם יתכן לפרש כי אין מדרך מוסר לבא טמא לשלחן המלך וי״ת ארי אמר דילמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל ואנחנא לא זמניני׳ פי׳ מקרה הוא לשון קרי מן מקרה לילה ובלתי כמו לא מן כל קרוב אליך ופירוש כי לא טהור שלא הניח בעבור שלא טהור הוא אלא שהלך בדרך קרוב ואתנו לא זמננו אותו שיהיה מוכן לבא היום אל השלחן כי כל האוכלים על שלחן המלך לא היו תמידים בכל יום : (כז) ממחרת החדש השני. רצה לומר ממחרת ר״ח שהוא שני לחדש ויונתן תרגם ביומא דבתרוהי דהוא עיבור ירחא תניינא : (כח) נשאל נשאל. מקור שלם מבנין נפעל : מעמדי. כלומר ממני לקח רשות בלכתו לבית לחם ולא הלך בלא רשות ולשון נפעל בזה הענין רוצה לומר ששאל דוד עצמו מעמדי כדי ללכת עד בית לחם והנה הוא נשאל בעצמו וכן נשאלתי מן המלך : (כט) זבח משפחה לנו. כבר פירשתיו : והוא צוה לי אחי. פי׳ אחי צוה לי ללכת שמה והוא אליאב הבכור שחייב לכבדו ולשמוע למצותיו. ונראה כי כן היה דרכם באותם הימים להיות האח הקטן נשמע למצות האח הגדול כמו שזכר למעלה בענין ויחר אף אליאב : אמלטה נא. אמלטה מעבודת המלך מעט ואלך לראות את אחי : (ל) בן נעות המרדות. בנסמוך לנעות כי הוא נקוד סגול ונעות אמר על אמו שרצו עוה תאמר הנפעל נעות לזכר ונעוה לנקבה ובסמוך נעות והוא סמוך אל המרדות כלומר מאמך היה לך זה שהיא מורדת ברצוני וכמו כן אתה מורד במה שאני רוצה ואוהב מה שאני שונא וי״ת בר סרבנותא דמרדותא׳ קשיא פירש נעות שם : לבן ישי. שלמד כמו שרגו לאשכר

מִדַעַם בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי אֲמַר דִלְמָא עִירוּעַ הוּא לֵיהּ וְלָא דְכֵי הוּא אוֹ דִלְמָא לְאוֹרַח אֲזַל וַאֲנַחְנָא לָא זַמְנִינְהִי׃ כז וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי דְהוּא עִבּוּר יַרְחָא תִּנְיָנָא וַהֲוָה אַתְרָא דְדָוִד מְרַוַח וַאֲמַר שָׁאוּל לִיהוֹנָתָן בְּרֵיהּ מָא דֵין לָא אֲתָא בַר יִשַׁי אַף תְּמָלֵי אַף יוֹמָא דֵין לְלַחְמָא׃ כח וַאֲתֵיב יְהוֹנָתָן יָת שָׁאוּל אִשְׁתְּאָלָא אִשְׁתְּאַל דָוִד מִנִי לְמֵיזַל עַד בֵּית לָחֶם׃ כט וַאֲמַר שַׁלְחֵנִי כְעַן אֲרֵי שֵׁירוּ נִכְסַת קוּדְשַׁיָא לְכָל זַרְעִיתָא לָנָא בְּקַרְתָּא וְהוּא פַּקִיד לִי אֲחִי וּכְעַן אִם אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ אִשְׁתֵּיזֵיב כְּעַן וְאֶחֱזֵי יַת אֲחַי עַל כֵּן לָא אֲתָא לְפָתוֹרָא דְמַלְכָּא׃ ל וּתְקֵיף רוּגְזָא דְשָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַאֲמַר לֵיהּ בַּר סַרְבָנִיתָא דְמָרְדוּתָא קַשְׁיָא הֲלָא יְדַעְנָא אֲרֵי רָעֵי אַתְּ לְבַר יִשַׁי לְבַהֲתָתָךְ וּלְבַהֲתַת קְלָן אִמָּךְ׃ לא אֲרֵי כָּל יוֹמַיָא דְבַר יִשַׁי קַיָם עַל אַרְעָא לָא תִתְקַן אַתְּ וּמַלְכוּתָךְ וּכְעַן שְׁלַח וְאַיְתֵינֵיהּ לְוָתִי אֲרֵי גְבַר חַיָב קְטוֹל הוּא׃

כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ כז וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ כח וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ כט וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ ל וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ לא כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת

קמ״ה וכו׳ דכו׳ · ו׳ בטעם · ב׳ ממני · ל׳ · ג׳ · כ׳ ו׳ פסוקי אית בהון ה׳ מילין מן ב׳ ב׳ אתין · ל׳. ל׳ · ל׳ · ל׳. ל׳ · ד׳ · י״ג

ואראה ה׳ וסי׳ ארדה נא ואראה. אסורה נא ואראה. ואראה העודם חיים. אעברה נא ואראה. ׳אמלטה נא :

תולדות אהרן כי אמר מקרה. פסחים ג : ויפקד מקום דוד (תענית סה) מדוע לא בא גם : ויחר אף שאול. ערכין טז : לבשתך גם :

רשי

ס״ב : (כו) מקרה הוא. קרי ראה : בלתי טהור הוא. ועדיין לא טבל לקריו שאלו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין : כי לא טהור. זו הוא נתינת טעם לדבר לפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה : (כז) ממחרת החדש. ממחרת חידוש הלבנה : השני. ביום שני לחדש : (כט) והוא צוה לי אחי. גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב : אמלטה. אשקמולייר בלעז אלך יום אחד ואבוא : (ל) נעות המרדות. לשון נע אשה נעה ונדה יונאנית כאשר תאמר זעוה מן זע כן תאמר נעוה מן נע והתי״ו מן הדיבוק שהוא דבוק למרדות : המרדות. שהיא ראויה לרדות ולייסר. דבר אחר כשחטפו בני בנימן מבנות שילה שיצאו לחול בכרמים היה שאול ביישן ולא רצה לחטוף עד שבאתה היא עצמה והעיזה פניה ורדפ׳ אחריו : נעות. על שם הכרמים והיא גת כמו נעוה ארחתו (ע״א דף ע״ד) ישופון נעווהי בחמר (תרגום פי׳ ויחי פסוק חכלילי עינים) ולא מן השם : נעלב

רלבג

יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים באופן שיעברו האבן שהיתה למטרה : (כו) כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור. הרצון בזה לפי מה שאחשוב שכבר אמר שאול מקרה הוא שקרה שלא בא דוד אל הלחם לא במרד ולא במעל ממנו ולא בכונה או אולי בלתי טהור הוא שמשמש מטהו והיה טמא עד הערב כי דוד הוא לא טהור ר״ל שלא נשמר מלשמש מטתו כי טבעו היה נוטה אל רבוי המשגל כמו שנתבאר מענינו ולזה נשמר מלבא אל שולחן המלך כי לא נכון שיאכלו הטמא והטהור יחדו בשלחן המלך עם שכבר אפשר שהיו אוכלים זבחי שלמים : (כט) והוא צוה לי אחי. הוא על דרך אמרו ותפתח ותראהו את הילד שבאר אחר הכנוי הנושא והרצון בזה שאחיו צוה לדוד שילך שם : (ל) בן נעות המרדות. ר״ל מעוותת המוסר כאילו יאמר שלא הוכיחתו אמו בקטנותו ולזה

פי׳ רבי׳ ישעיה

(כו) בלתי טהור הוא כי לא טהור. כפל לשון הוא בלי צורך : (כז) ויהי ממחרת החודש השני. פירוש שני ימים היה ראש חודש החודש שעבר היה מלא כמו שאנו עושים עכשיו ומקדשים ראש חודש שני ימים יום שלשים ויום א׳ ושלשים. יום שלשים כדי לקדשו בזמנו ויום ל״א למנינו. ותרגם וסו׳ ביומא דבתרוהי דהוא עבור ירחא. שיום ל״א הוא מורה על יום שלושים שהוא של חדש שעבר ונתעבר להיות מלא : (כט) והוא צוה לי אחי. מקרא מסורס הוא ואחי הוא צוה לי זה אליאב שהיה גדול האחים : אמלטה נא. פירוש אמהר ללכת ואחזו׳ כמו מהר המלט שמה : (ל) בן נעות המרדות. פי׳ מלשון עוה ושחי והוא שם התואר לבנין נפעל לזכר יאמר נעוה בצירי הוי״ו ולנקבה נעוה בקמץ. ונסמך בתי״ו שהוא סמוך אל המרדות כלו׳ נפשע במרדות למרות בבעלה כך אתה מורד באביך : לבשתך ולבש׳ ערות אמך. פי׳ אם יראו ישראל שימלוך דוד ולא תמלוך אתה מה יאמרו עליך הלא אתה בן מלך אלא יתלו הבושה באמך שיאמרו לא היה ראוי למלוכה כי לא היה מיוחס ממשפחת אמו. ומפני זה לא מלך אע״פ שהיה אביו מלך : (לא) כי בן מות. פירוש כי אני רואה כי הוא עתיד למלוך וליקח המלוכה ממך :

מצודת ציון

בעלם [לעיל י״ז] : (כה) ויפקד. מענין החסרון : (כו) מאומה. כלל לא : בלתי. ענינו כמו בל ולא : (כט) אמלטה. ענין הצלה והשמטה מדבר מה : (ל) נעות. מל׳ עון ופשע : המרדות. מל׳ מרד : לבן ישי. כמו בבן ישי ובא הלמ״ד במקום הבי״ת וכן ישבת לכסא [תהלים ט׳] ומשפטו בכסא : ערות. ענינו גלות הדופי כמו ערות דבר [דברים כ״ד] : (לא) תכון. מלשון הכנה וקיום :

מצודת דוד

לא טבל לקריו ואין מהראוי לאכול בשלחן המלך הטמא והטהור יחדו: (כז) ממחרת החדש השני. ר״ל ממחרת ר״ח שהוא שני לחדש : גם תמול. כי חשב אם היה מקרה היה לו לבוא היום חלופו עם שאין הדבר קבוע בכל יום מימות החול : (כח) נשאול נשאל. ממני שאל רשות ללכת עד בית לחם : (כט) שלחני. תן לי רשות ללכת : זבח משפחה. אותו היום היו בני משפחתו זובחים בעירו זבחי שלמים : והוא צוה לי. לבוא על הזבח וחוזר ומפרש מי היה המצוה ואמר אחי אליאב הבכור הוא היה המצוה : אמלטה נא. מעבודת המלך ואראה את אחי בשמחת הזבח : על כן לא בא. כי נתתי לו רשות ללכת והלך לו : (ל) בן נעות המרדות. ר״ל כאשר אמך היא נפשעת בדבר המרידה למרוד בי כן אתה בנה דומה לה לפשוע בדבר המרד : הלא ידעתי. מאז ידעתי שאתה בוחר בבן ישי להיות מולך וזה לבשתך ולבושת בגלות דופי אמך כי הלא יאמרו הבריות אין זה כ״א זנתה אמו והוא אינו בן שאול ולזה יאהב לשונאי שאול : (לא) כי כל הימים. ר״ל כ״א

הוּא: לב וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה: לג וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד: לד וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו: לה וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ: לו וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ: לז וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה: לח וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו: לט וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר: מ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר: מא הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה

לב וְאָתֵיב יְהוֹנָתָן יָת שָׁאוּל אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ לְמָה יִתְקְטֵיל מָה עֲבַד: לג וַאֲרֵים שָׁאוּל יָת מוּרְנִיתָא עִלוֹהִי לְמִמְחֵיהּ וִידַע יְהוֹנָתָן אֲרֵי גְמִירָא הִיא מִן אֲבוּהִי לְמִקְטַל יָת דָּוִד: לד וְקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם פָּתוֹרָא בִּתְקֵיף רוּגְזָא וְלָא אֲכַל בְּיוֹם עִבּוּר יַרְחָא תִנְיָנָא לַחְמָא אֲרֵי אִתְנְסִיס עַל דָּוִד אֲרֵי אַכְלִימֵיהּ אֲבוּהִי: לה וַהֲוָה בְצַפְרָא וּנְפַק יְהוֹנָתָן לְחַקְלָא לִזְמָנָא דַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד וְיָנִיק זְעֵיר עִמֵּיהּ: לו וַאֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ רְהַט אַיְתָא כְעַן יָת גִּירַיָּא דַּאֲנָא שָׁדֵי וְעוּלֵימָא רְהַט וְהוּא שְׁדָא גִירָא לְאַעְבָּרוּתֵיהּ: לז וַאֲתָא עוּלֵימָא עַד אֲתַר גִּירָא דִּי שְׁדָא יְהוֹנָתָן וּקְרָא יְהוֹנָתָן בָּתַר עוּלֵימָא וַאֲמַר הֲלָא גִירָא מִנָּךְ וּלְהָלָא: לח וּקְרָא יְהוֹנָתָן בָּתַר עוּלֵימָא אוֹחִי בִּפְרִיעַ לָא תִתְעַכֵּב וּלְקֵיט עוּלֵימָא דִיהוֹנָתָן יָת גִּירַיָּא וַאֲתָא לְוָת רִבּוֹנֵיהּ: לט וְעוּלֵימָא לָא יְדַע מִדַּעַם בְּרַם יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעִין יָת פִּתְגָּמָא: מ וִיהַב יְהוֹנָתָן יָת זֵינֵיהּ לְעוּלֵימָא דִּילֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ אֱזֵיל אוֹבֵילֵיהּ לְקַרְתָּא: מא עוּלֵימָא אֲתָא וְדָוִד קָם

ט'
ד'. ד'
ב' פתח
ג'
ו' רפין
ב' הס'.ב' נך מלא והד ומלא חן
ג' חס'
החצים ק'
ה' בטעם
ג'ב' חס' וא' מ"ל. ג' ר"פ
ל'

לאבנר או היא במקום בי"ת כלומר לפניכם לחרב: לבשתך ולבשת ערות אמך. עתה יאמרו השומעים שאתה אוהב אדם שאני שונא כי גינך בני ויהיה זה בשתך ובושת ערות אמך שיאמרו שזנתה: (לג) כי כלה. כלומר נגמר הדבר בלב אבי להמית את דוד: (לד) מעם השלחן. כמו מעם ברכיו: ביום החדש השני. תרגומו ביום עבור ירחא תנינא: כי נעצב. נפעל עבר כי הוא פתוח: כי הכלימו אביו. כלומר על שני דברים לא אכל לחם כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה: (לה) למועד דוד. כתרגומו לזמנא דאמר ליה דוד והוא יום השלישי להסתרו בשדה ואף על פי שהוא אמר לו בערב והוא הלך אליו בבקר לא היה צריך להמתין עד הערב כי כבר ראה לב אביו: (לו) להעבירו. ירה החצי בכח להעבירו המטרה והיא האבן האזל ועשה זה כדי שיוכל לומר החצי ממך והלאה כי שמא יבא אדם בין כך ולא יוכל להתחבר עם דוד וישמע דוד הסימן וכאשר ראה כי לא בא אדם שם אמר לנער שימהר ויבא העיר כדי שיוכל להתחבר עם דוד ולדבר עמו פנים בפנים: (לח) וילקט נער יהונתן את החצי. החצי כתיב וקרי החצים הכתיב הוא לשון יחיד כי נראה שחץ לבד ירה כמו שאמר הלא החצי וקרי החצים להודיע כי חצים שלשת ירה כמו שאמר שלשת החצים צדה אורה: (מ) את כליו. קשתו וחציו: (מא) קם מאצל הנגב. כי שמע שאמר לנער שיבא

(לד) נעצב אל דוד. בשביל דוד: כי הכלימו אביו. בשביל דוד: (לה) למועד דוד. למועד אשר קבע לו דוד: (לו) להעבירו. החצי עבר את הנער: (מא) מאצל הנגב. מסטר אבן אתא דלקביל דרומא

רלבג

ולזה לא קבל מוסר כראוי ויהיה הרצון במרדות מוסר ובזה אמרו רבותינו מכה מרדות או יהיה הרצון במרדות ממשלה מענין וירד מים עד ים והוא היותר נכון וירצה בזה שהוא בן אשה שאינה ראויה לממשלה אבל היא מעוותת בדבר הממשלה כי אין מינה נאות לאדנות ובזה יאמר ביהונתן שהוא בלתי ראוי לממשלה כי הוא בוחר במה שימנעהו ממלוך על ישראל והוא דוד: (לד) כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו. באר בזה ששני דברים היו סבה שלא אכל יהונתן ביום החדש השני לחם האחד כי היה נעצב אל דוד שיצטרך שיפרד ממנו מפחד אביו והיא היתה הסבה היותר חזקה ולזה הקדימה והסבה השנית היא כי הכלימו אביו במה שקרא לו בן נעות המרדות: (לו) רוץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה. קצר הכתוב וזה כי הוא באר לנער אי זה דבר ישים לו למטרה והוא האבן האזל: והוא ירה החצי להעבירו. ר"ל שיהונתן ירה חצו בחוזק כנגד מקום אחר יותר רחוק מהאבן ההוא כדי שיעבור החץ המקום שהגביל הנער: (לז) עד מקום החצי אשר ירה יהונתן. ר"ל עד המקום שאמר לנער שישים לו למטרה והוא אבן האזל והנה עבר החץ המקום ההוא כי יהונתן השתדל בזה כמו שקדם כדי שיאמר לנער הלא החצי ממך והלאה ויבין דוד כי שלחהו הש"י וימלט כאשר יוכל והנה היה ירא יהונתן שלא יוכל לדבר עמו פנים בפנים ולזה הוצרך לזאת האות כי אולי יבאו אנשים בשדה ההוא ולא יוכל דוד לצאת אל יהונתן לדבר עמו אך אחר בראה יהונתן שלא היו שם כי אם הוא ונערו שלח נערו אל העיר והרגיש דוד כי אין שם איש ולזה בלא יהונתן נערו וקם דוד מהמקום שהיה נסתר בו ונתן תודה ליהונתן והשתחוה לו

פי' רבי ישעיה

(לד) כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו. פי' שהכלימה בעבורו וידע כי בלבו להרגו: (לה) למועד דוד. למועד אשר קבע עם דוד: והוא ירה החצי. היו"ד יתירה: (מא) ודוד קם מאצל הנגב. פירוש מצד

החצי חד מן ה' מלין קריין מ"ם בסוף תיבותא, ולא כתיב וסי' עברנו דויהי כשמע כל מלכי. החצי ויקרא יהונתן אחרי הנער. אלהיך וגם באו עבדי המלך לברך ייטיב. שנה בן שלשים ושתים דיורם בן אחאב קדמא דפסוק כנ"ל. בה והיה כל מעבר מטה בם בה כתיב: הבא ג' בקריאה וסי' הבא את האנשים הביתה. הבא נא ידך אל חיקך. לך הביא העיר בתדאה יתיד יו"ד:

מצודת דוד

לא בחרת בו שימלוך הוא לא היית מציל מידי כי כל ימי חייו לא תתקיים לא אתה ולא המלכות: ועתה שלח. הואיל ואתה נתת לו רשות ללכת עליך להשיבו כי הוא בן מות ואמיתנו: (לב) מה עשה. אם ה' המליכו מה עשה הוא: (לג) כי כלה היא. ר"ל סוף גמר דעת אביו הוא להמיתו: (לד) ביום החדש השני. ר"ל ביום השני להחדש: אל דוד. בראותו כי כלתה אליו הרעה: כי הכלימו. ובעבור כי הכלימו אביו שקראו בן נעות המרדות והטיל עליו החנית: (לה) ויהי בבוקר. ביום השלישי מהחדש ולא ביום השני כאשר קבעו כי חשב פן ירגיש מי בדבר ולזה הלך בבוקר שאז הדרך לעשות טיול ולירות בחצים ובע"כ ישב שם דוד עד בואו: למועד דוד. אל המקום המיועד אשר דוד נועד להסתר בה: (לו) הנער רץ. אחר שירה החץ הראשון רץ הנער אחריו ובעודו רץ ירה השני להעביר אותו להלאה מהחץ הראשון: (לז) עד מקום החצי. אשר ירה בראשונה: הלא החצי. אשר יריתי באחרונה הלא היא ממך והלאה: (לח) מהרה חושה. רוץ מהר אחר השניה ולא תעמוד במקום הראשונה: את החצים. הראשונה והשניה: (לט) לא ידע מאומה. מהסימן הנעשה בירייה אלו החצים: (מ) את כליו. הקשת והחצים: (מא) הנער בא. ר"ל הלך לבוא העירה: ודוד קם. כיות מתחלה היו שם אנשים ולא היה יכול לדבר עם דוד פא"פ וכאשר חשש מאז ולכך עשה הסימן עם החצים

מצודת ציון

בן מות. איש מות: (לג) ויטל. השליך: (לה) למועד. מקום המיועד וקבוע וכאשר יאמר על זמן קבוע כ"כ יאמר על מקום קבוע וכן ובית מועד לכל חי [איוב ל']: (לו) מורה. מל' יריה והשלכה: (לז) אחרי הנער. ר"ל אל הנער כשהוא אחריו: (לח) חושה. גם הוא כענין מהירות כמו

רדק

שיבא העיר וידע כי אין שם אדם אחר ולפיכך אמר לנער שילך לו כדי שידבר עמו וקם ממקום הסתר ופירושו מאצל הנגב כתרגומו קם מסט' אבן אתא דלקביל דרומ' כלומר כי דוד היה נסתר אצל האבן לצד דרומה של אבן כמו שאמר וישבת אצל האבן האזל ויונתן שם למטרה האבן לצד צפונה שלא יראה הנער את דוד בלקטו החצים : עד דוד הגדיל. לבכות יותר מיונתן: (מב) אשר נשבענו. וזכור אשר נשבענו שנינו אנחנו והכפל לחזק הענין וכן ופניתי אני וראיתי אני והדומי' להם שכתבנו בספר מכלל מבנין פועל הדגוש : (ב) נבה . אל נוב והה"א נוספת לפיכך הטעם מלעיל : ויחרד. הגידו לו שהיה בא דוד וחרד ויצא לקראתו והוא לשון תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו ויחרדו כצפור ממצרים ויתכן לפרשו כמשמעו ענין חרדה ופחד לפי שהיה בא לבדו פחד וחרד לקראתו מה היה הענין בואו לבדו וכת"י ואיתבעית : (ג) יודעתי . כמו הודעתי או הוא מן הדומה למרובע ופי' הודעתי אותם שילכו לפני ואמצא אותם במקום פלוני ופי' פלוני אלמוני מקום מכוסה ונסתר פלוני מן כי יפלא ממך דבר אלמוני מן אלם כלומר מקום שלא ידובר בו ותרגומו וית עולימיא שלחי' קדמי לאתר כסי וטמיר : (ה) לחם קדש. פירש אדוני אבי ז"ל לחמי תודה שיוכל זר לאוכלו בטהרה: אם נשמרו הנערים . דרך כבו' אם נשמרת ר"ל וכמוהו וירדו

כל

שנינו ג' בקריאה וסי' ויוכיחו בין שנינו . אשר נשבענו שנינו אנחנו . ישת ידו על שנינו אנ"ך . לבדך ג' זקפין בקריאה וסי' מדוע אתה יושב לבדך . ויבא דוד נבה אתה הוא ה' לבדך אנ"ך . וכל אס"פ דכוו' .

תולדות אהרן מה יש תחת ידך . (סוכה נט):

וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ מב וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

כא א וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וִיהוֹנָתָן בָּא הָעִיר׃ ב וַיָּבֹא דָוִד נֹבֶה אֶל־אֲחִימֶלֶךְ הַכֹּהֵן וַיֶּחֱרַד אֲחִימֶלֶךְ לִקְרַאת דָּוִד וַיֹּאמֶר לוֹ מַדּוּעַ אַתָּה לְבַדֶּךָ וְאִישׁ אֵין אִתָּךְ׃ ג וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ הַכֹּהֵן הַמֶּלֶךְ צִוַּנִי דָבָר וַיֹּאמֶר אֵלַי אִישׁ אַל־יֵדַע מְאוּמָה אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אָנֹכִי שֹׁלֵחֲךָ וַאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאֶת־הַנְּעָרִים יוֹדַעְתִּי אֶל־מְקוֹם פְּלֹנִי אַלְמוֹנִי׃ ד וְעַתָּה מַה־יֵּשׁ תַּחַת־יָדְךָ חֲמִשָּׁה־לֶחֶם תְּנָה בְיָדִי אוֹ הַנִּמְצָא׃ ה וַיַּעַן הַכֹּהֵן אֶת־דָּוִד וַיֹּאמֶר אֵין־לֶחֶם חֹל אֶל־תַּחַת יָדִי כִּי־אִם־לֶחֶם קֹדֶשׁ יֵשׁ אִם־נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה׃

ג'
ג'
ג' ומ"ל
ז' פתחין
ב' ראיתי את בן
ג' וכל אס"ף דכו'
ג' חס'.ג'. ג'
ג'
ג'

מִסְטַר אֶבֶן אָתָא דִּלְקֳבֵיל דָּרוֹמָא וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וּסְגִיד תְּלָת זִמְנִין וּנְשִׁיקוּ גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ וּבְכוֹ גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ עַד דְּדָוִד אַסְגֵּי׃ מב וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְדָוִד אֱזֵיל לִשְׁלָם דְּקַיֵּימְנָא תַּרְוֵינָא אֲנַחְנָא בִּשְׁמָא דַיְיָ לְמֵימַר מֵימְרָא דַיְיָ יְהֵי סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנַי וּבֵין בְּנָךְ עַד עָלְמָא׃ א וְקָם וַאֲזַל וִיהוֹנָתָן עַל לְקַרְתָּא׃ ב וַאֲתָא דָוִד לְנוֹב לְוָת אֲחִימֶלֶךְ כַּהֲנָא וְאִתְבְּעִית אֲחִימֶלֶךְ לְקַדָּמוּת דָּוִד וַאֲמַר לֵיהּ מָא דֵין אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ וּגְבַר לֵית עִמָּךְ׃ ג וַאֲמַר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ כַּהֲנָא מַלְכָּא פַּקְדַנִי פִּתְגָמָא וַאֲמַר לִי אֱנָשׁ לָא יֵדַע מִדַּעַם יָת פִּתְגָמָא דַּאֲנָא שָׁלַח לָךְ וּדְפַקֵּדְתָּךְ וְיָת עוּלֵימַיָּא שְׁלָחִית קֳדָמַי לַאֲתַר כַּסֵּי וּטְמִיר׃ ד וּכְעַן מָה אִית כָּא תְּחוֹת יְדָךְ חַמְשָׁא טוּלְמִין דִּלְחֵמָא הַב בִּידִי אוֹ מַה דְּאִשְׁתְּכַח׃ ה וַאֲתֵיב כַּהֲנָא יָת דָּוִד וַאֲמַר לֵית לְחֵם חוּלִּין לִתְחוֹת יְדַי אֱלָהֵין לַחְמָא דְקוּדְשָׁא אִית בְּרַם אִם נְטִירִין עוּלֵימַיָּא לְחוֹד

רשי

דרומא : עד דוד הגדיל. הרבה לבכות : (מב) לך לשלום . והשבועה אשר נשבענו . ה' יהיה עד עליה עד עולם : (ג) ואת הנערים יודעתי . לשון הורה הנערים אשר יצאו עמי הסרתתים לרוץ לפני אל מקום פלוני אלמוני : יודעתי . כמו ויודע בהם אנשי סכות (שופטים ח' ט"ז) : פלוני אלמוני . אלמון מאין שם שאיני חפץ להזכיר כי דבר סתר הוא : פלוני . כמו כי יפלא (דברים י"ז ח') יתכסה : (ד) או הנמצא. אם אין חמשה תן לי מה שנמצא בידך : (ה) אך מאשה . בקושי אני מאכילן לזרים אך זה אי אפשר שאאכילנו לטמאים :

טהורה

רלבג

שלש פעמים : (מא) ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל . ר"ל שדוד הגדיל לבכות יותר מן הראוי לו למה שהיה בו מן הפחד מפני שאול ולזה מהר יהונתן ללכת את דוד ונפרדו איש מעל אחיו : (ב) מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך . תמה על שר וגדול כדוד עם שהיה חתן המלך שילך יחידי : (ג) ואת הנערים יודעתי אל מקום פלוני אלמני . ר"ל ואת הנערים הודעתי שילכו לפני ואמצאם במקום איני רוצה לגלותו ולזה יהיה המקום ההוא נסתר ונעלם והסבה בזה שמירתי מצות המלך שלא יודע לאיש הדרך אשר אני הולך בה וידמה שדוד שאל לו באלהים אם תצליח דרכו שהוא הולך בה כי כבר נגלה במה שאחר זה שדוד שאל לו באלהים ולפי שהוא אמר לאחימלך כי המלך צוהו שלא יגלה סודו לשום אדם היה מתחייב שישאל לו זה דרך כללות : (ה) כי אם לחם קדש יש . יתכן שבחר מלחם הקדשים מה שאסורו יותר קל והוא קדשים קלים כמו הענין בלחמי הודה ועליו אמר שיתנהו לו ולנערים אם נשמרו הנערים אך מאשה . והנה יחס זה לנערי' לכבוד דוד ולחשוב שיהיה הרצון בזה שיהיו נשמרים מטומאת אשה וממה שידמה לזאת הטומאה :

כי

פי' רבי' ישעיה

אבן האזל הדרומי · (מב) לך לשלום אשר נשבענו שנימ . פי' לך לשלום ותזכור השבועה אשר נשבענו ומקרא קצר הוא : אשר נשבענו שנינו אנחנו . בא בשני סימנים כמו ופגריכם אתם . ותראהו את הילד : (ב) ויבא דוד נבה . כמו לנוב : אל אחימלך הכהן . הוא אחיה בן אחימלך הוא אחיטוב הכתוב לעיל בשאול : (ג) ואת הנערים יודעתי . כמו הודעתי . ונתלף הה"א ביו"ד : אל מקום פלוני אלמוני . תרגם לאתר כסי וטמיר . פלני . כמו כי יפלא . אלמוני . כמו עלמוני ונתחלף העין באלף כלומר הודעתי להם שילכו במקום פלוני וימתינוני שם . ודרך המקר' כשאינו מזכיר שמו יאמר כן כמו שנאמר בבעז סורה שבה פה פלוני אלמוני : (ה) אין לחם חול אל תחת ידי . פירוש מפני שהיה להם לחם הפנים לאכול לא היה להם לחם חול כדי שלא יבוא לחם הפנים לידי נותר שאינו נאכל אלא

כדי

מצודת ציון

כמו חושה לעזרתי [תהלים לח] וכפל הדבר במלות שונות : (מא) הגדיל . מל' גודל ורבוי : כא (ב) נבה. היא נוב והה"א בסופה במקום למ"ד בתחילתה : (ג) יודעתי . כמו הודעתי : פלוני . מל' פלא ומכוסה : אלמוני . מל' אלם ור"ל אין לגלות המקום ולאומרה כאלם לא יפתח פיו וכן אל מקום פלוני אלמוני תחנותי (מ"ב ו') : (ד) תחת ידך. רוצה לומר ברשותך : (ה) חול.

חולין

מצודת דוד

בחצים וכאשר גמר הסימן הלכו לכם האנשים ושלח גם הוא את הנער וכאשר שמע דוד שלחו את הנער הבין בדבר שאין שם איש וקם ממקומו והלך אליו : מאצל הנגב . מצד הדרומי של אבן האזל ויהונתן ירה החצים מול צד הצפוני : לאפיו . על פניו : את רעהו. עם רעהו על כי היה קשה להם הפרידה : עד דוד הגדיל. הרבה לבכות יותר מיהונתן : (מב) אשר נשבענו . כאומר זכור תזכור אשר נשבענו אמרנו ה' יהיה לעד ביני ובינך וכו' : כא (א) ויקם וילך. על דוד יאמר: (ב) ויחרד. מיהר בחרדה לקראתו : מדוע אתה לבדך . שאין מהראוי לשר וגדול ללכת יחידי : (ג) אשר וכו' . ר"ל לא מה שהמלך שלחני ולא מדבר השליחות אשר צוני ולזה באתי הנה יחידי : ואת הנערים . המשרתים שלי הודעתי אותם ללכת אל מקום פלוני אלמוני ר"ל הנסתר והמכוסה ואין לגלותה ושמה ימתינו עד בואי : (ד) ועתה . הואיל ומהלכי היא בסוד אין להמציא לי לחם מזולת לזאת מה יש מהלחם תחת ידך אם חמשה תנה בידי : או הנמצא . ר"ל ואם אין חמשה בידך תן הנמצא ואם פחות מחמשה : (ה) לחם קדש. לחם הפנים היו וכבר נסתלקו מהשלחן והוקטרו הבזיכין : אם נשמרו הנערים . הם הנערים שאמר דוד ששלחם אל מקום פלוני אלמוני וחשב שהאמת אתו ולהם יביא הלחם : אך מאשה . כאלו אמר אך אם נשמר הנערים מאשה ר"ל מטומאת קרי ואף שהלחם ההוא אסור לזרים מ"מ רצה

להאכילם

(ו) עצורה לנו . עצורה ממנו : ויהיו כלי הנערים קדש . טהורים : והוא דרך חול . והלחם משנסתלק מעל השולחן והקטירו הבזיכין קרוב הוא להיות חולין שיצא מידי מעילה משיהיה לו שעת היתר לכהנים . ואף כי היום יקדש בכלי . ואפי' אם היום היתה תחלת קדושתו על השלחן הייתי זקוק ליטלו משם ולהאכילנו שאחזו בולמוס ומסוכן הוא כך מפורש במנחות : (ז) לשום לחם חם . אחר ביום הלקח זה ורבותינו אמרו חם ביום הלקחו . חם ביום

כל עבדיך אלה אלי : (ו) כי אם אשה עצורה לנו . אפילו היתה אשה עצורה עמנו כתמול שלשום בצאתי טהרנו עצמנו : ויהיו כלי הנערים . כלומר בגדיהם קדש : והוא דרך חול . כלומר אע"פ שיצאנו דרך חול שלא היינו סבורים שהיינו צריכים ללחם קדש אעפ"כ טהרנו עצמנו כדרך בני אדם שדעתם לצאת לדרך : ואף כי היום יקדש בכלי . פי' כל שכן היום שיהיה עמנו לחם קדש שנשמר בו ונזהר שיהיה בקדושתו בכלי : (ז) ויתן לו הכהן קדש . לחם קדש כלומר לחמי תודה כי לא היה שם לחם אחר אלא לחם הפנים שמוסרי' מלפני ה' ואותו אסור לזרי' לפיכך נתן לו לחמי תודה כי לא היה שם לחם חולין כך פי' אדוני אבי ז"ל . ורבותינו ז"ל פירשו כי לחם הפנים נתן לו ופירשו והוא דרך חול על לחם הפנים כי אחר הקטרת בזיכים היה כמו שאמר המוסרים מלפני ה' ואין מעילה בלחם הפנים אחר הקטרת בזיכים ופי' ואף כי היום יקדש בכלי אין צריך לומר זה שנוכל לאכלו כי רעבים אנחנו ומסוכנים אלא אפי' זה שהושם עתה על השלחן שהוא קדוש בכלי שהשלחן מקדשו ויש בו מעילה אף על פי כן נוכל לאכלו מאחר שאין לך לחם אחר שתתן לנו ואנחנו רעבים ומסוכנים ואמרו שאחזו לדוד חולי הנקרא בולמוס מחמי' רעב ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא ע"א וגלוי עריות ושפיכות דמים : לשום לחם חום . חום תואר בפלס מעות לחם דרך ה' ופי' כי בעת שהיו לוקחים אותו מעל השלחן היו משימין עליו האח' חם כמו שאמרו טפחו של זה כנגד טפחו של זה שנאמר לחם פנים לפני תמיד שלא יהא שלחן בלא לחם . ופי' ביום הלקחו בעת הלקחו כמו ביום הכותי כל בכור יום צעקתי בלילי' נגדך לפיכך אמר לשום כלומר היו מוסרים הראשונים לשום במקומם אלו החדשים . ומה שאמר לשום לחם חם יש לשאול איך היה חם ביום סדורו והלא לחם הפנים לא היתה אפייתו דוחה שבת ומערב שבת היו אופין ומסדרין אותו בשבת כמו שכתוב ביום השבת יערכנו ועוד היאך נתן לו לחם הפנים ולחם הפנים ביום השבת שהיו מסלקין אותו היה נחלק בין משמר היוצא ומשמר הנכנס והיו אוכלין אותו ודוד בודאי לא היה בא בדרך בשבת . ואם תאמר מפני סכנת נפשות היה בא בדרך בשבת . עד שתמה עליו אחימלך ואמר לו מדוע אתה לבדך היה לו לתמוה יותר איך היה בא בשבת ועוד יש לשאול אם עם אחימלך לא היה לחם חול לא היה בכל העיר לחם חול שישאל דוד מאחד מבני העיר עד שהוצרך אחימלך לתת לו לחם קדש וא"ת לא רצה דוד לגלות עצמו בעיר ונסתר בא אל אחימלך היה לו לאחימלך לבקש לחם חול מאחד מבני העיר להאכיל לישראל וכי היו חוקרים לאחימלך בעבור מי מבקש אותו . ותשובת אלו השאלות כי נוב עיר הכהנים היתה כלה כהנים לפיכך נקראת עיר הכהנים ולפיכך צוה שאול להרוג כל העיר כי לא היה לו קצף אלא על הכהנים בעבור אחימלך וכיון שהיתה כלה כהנים ולא היה ישראל זר שוכן ביניהם היו כל העיר אוכלי תרומה והתרומה היא לזרים בעון מיתה והמסוכן מחמת רעב מאכילין אותו דבר האסור אם אין לנו מותר ומשני דברים האסורין מאכילין אותו הקל לפיכך נתן לו אחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני ה' שאין בהם מעילה אחר הקטרת בזיכי לבונה ודוד בודאי בחול בא אל אחימלך ואם תאמר כיון שבא בחול היאך היה לאחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני ה' והלא כבר נאכל בשבת שעברה בין שני המשמרות אפשר שמצא דוד ממנו שלא היה נאכל כלו כי שתים עשרה חלות היו שהיו נחלקות לכמה כהנים והיה מגיע לכל אחד דבר מועט כזית או יותר מעט עד שאמרו כי הכהנים הצנועים היו מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקין ואוכלין ואחר שהצנועים מושכין את ידיהם ממנו ולא היו אוכליה היה נשאר ממנו פעמים אחר השבת והנשאר שמצא דוד נתן לו אחימלך ואם תאמר כי מה שהצנועים היו מניחין היו האחרים אוכלין אפשר שהיו אוכלים חלקם וחלק הצנועים וכן פירש"י חולקין חוטפין ואפשר שהיה חלק הצנועים מונח וכן אמרו מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן נראה כי רובן לא היו עושין כן והנכון לומר עוד כי חלק אחימלך נשאר כי כהן גדול

ו וַיַּ֣עַן דָּ֠וִד אֶת־הַכֹּהֵ֜ן וַיֹּ֣אמֶר ל֗וֹ כִּ֣י אִם־אִשָּׁ֤ה עֲצֻֽרָה־לָ֙נוּ֙ כִּתְמ֣וֹל שִׁלְשֹׁ֔ם ל׳ חס׳. ז׳ חס׳ ג׳. ד׳ חס׳ בנביאים בְּצֵאתִ֕י וַיִּהְי֥וּ כְלֵֽי־הַנְּעָרִ֖ים קֹ֑דֶשׁ וְהוּא֙ דֶּ֣רֶךְ חֹ֔ל וְאַ֕ף כִּ֥י הַיּ֖וֹם יִקְדַּ֥שׁ בַּכֶּֽלִי׃ ז וַיִּתֶּן־ל֥וֹ הַכֹּהֵ֖ן קֹ֑דֶשׁ כִּ֠י לֹא־הָ֨יָה שָׁ֥ם לֶ֛חֶם כִּֽי־אִם־לֶ֨חֶם הַפָּנִ֜ים נ׳. ח׳ הַמּֽוּסָרִים֙ מִלִּפְנֵ֣י יְהוָ֔ה לָשׂוּם֙ לֶ֣חֶם

מְסוֹאֲבַת אִתְּתָא ׃ ו וַאֲתֵיב דָּוִד יַת כַּהֲנָא וַאֲמַר לֵיהּ בְּקֻשְׁטָא אִתְּתָא מְרַחֲקָא לָנָא כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי בְּמִפְּקִי וַהֲוָה מָנֵיהוֹן לְעוּלֵימַיָא דְּכָן לְקֻדְשָׁא וְהוּא בְּאוֹרַח חוּלָא הֲוָה אָזֵיל וְיוֹמָא דֵין הֲוָה מִתְאֲבֵיל וְלָא מִתְפְּסַל בְּמָנָא ׃ ז וִיהַב לֵיהּ כַּהֲנָא קֻדְשָׁא אֲרֵי לָא הֲוָה תַמָּן לְחֵם חוּלִין אֱלָהֵין לְחֵם אַפַּיָא דְּמִעְדָּן מִן קֳדָם יְיָ

כתמול שלשם ג' בנביאים וסי' כתמול שלשם על כל גדותיו. וישבו בני ישראל באהליהם. [אשה עצורה לנו: כתמול ז' חס' וסי' נמסר בסדר ויצא. שלשם ד' חס' בנביאים וכתובים : וסי' נמסר בסדר ויצא .

תולדות אהרן והוא דרך חול . מנחות נה : ויתן לו הכהן קדש . שם : לשום לחם חם . יומא כא חגיגה כו מנחות כט נו (שקלים ו) :

רלבג

(ו) כי אם אשה עצורה לנו וגו'. ר"ל הנה אשה היתה נמנעת לנו מעת צאתנו שהיתה מאתמול שלשם לרוב זריזותנו לעשות מצות המלך והנה היו כלי הנערי' ראויים לקדש כי טהרנו עצמנו בצאתנו : והוא דרך חול. רצוני שכן דרך אוכלי חולין שתהיה מעלתם כמעלתי לאכל חוליהן בטהרה ר"ל על טהרת הקדש . ואף כי היום שיהיה בכלינו נהיה נשמרים ומזהרים לאכלו בטהרה ויהיה הרצון בזה והוא הנכון הנה אם היתה עצורה כתמול שלשם לבא אליה כצאתי טהרנו את עצמנו ויהיו כלי הנערים לראויים לקדש והנה זה הוא דרכנו ומנהגנו גם באכילת חולי' שנשתדל לאכלם על טהרת הקדש ובהיות הענין כן איך לא נהיה מהרים לאכל בטהרת הקדש כשיהיה בכלינו : (ז) ויתן לו . הכהן קדש . ר"ל כי לא היה שם לחם אחר לתת לו כי אם לחם הפנים שאינם מוסרים מלפני שולחן הזהב כי אם לשום לחם חום תחתיו ביום הלקחו באופן שיהיו בשלחן תמיד שתי מערכות לחם הפנים והנה לא היו מסירים אותו כי אם ביום השבת כמו שנתבאר בתורה ואז היה נתחלק לכהנים ולזה לא היה דרך לאחימלך לתת לדוד מלחם הפנים וידמה שאמר זה להורות שאם היה אפשר לו זה היה יותר נכון לו לתת לו לדוד מלחם הפנים כי אחר הקרבת מכשיריו והם בזיכי הלבונה אין בו מעילה כלל וידמה לפי זה המאמר שהיה בקדש שנתן יותר מהנמייה מדרכי התורה ממה שיהיה בלחם הפנים אחר הקרב' מתיריו ולזה ידמה שזה הקד' שנתן לו הוא תרומה או מנחה והתיר הכהן אכילתה לזר ולא אכילתה בטומאה כי הזרו' יתכן שיותר מפני פקות נפש כי האכילה היא בעצמותה מסירה

פי' רבי' ישעיה

ליום ולילה ליום שבת ולמוצאי שבת . ובמוצאי שבת הלך דוד שם: אם נשמרו הנערים אך מאשה . פירוש די שאני מאכילו לזרים מחמת שאתה מסוכן וירא להראות עצמך לשום אדם ראה שיהיו הנערים טהורים : (ו) כי אם אשה עצורה לנו כתמול שלשום בצאתי . פירוש כי אם אשה ששאלתני עליה עצור' לנו ולא נגענו באשה זה ג' ימים ביום צאתי וגם כלי הנערים הם קודש ומהרים מכל טומאה שהיו אוכלים חוליהם בטהרה כדכתיב בשאול בלתי טהור הוא : והוא דרך חול . פי' לחם הפנים הוקלה קדושתו שכיון שקרבו הבזיכין ויש בו שעת התר לכהנים יצא מידי מעילה : ואף כי היום יקדש בכלי . פירוש שהיתה תחלת קדושתו והיה בו מעילה הייתי לוקחו כי אני מסוכן ואיני רשאי להראות לשום אדם אני ונערי במצות המלך ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש : (ז) לשום לחם חום ביום הלקחו . פי' בשבת היו מסירים לחם קר ומשימים הלחם חם :

מצודת דוד

להאכילם מחמת גודל הרעבון אולם דוקא לטהורים : (ו) כי אם אשה עצורה לנו . ר"ל לא כמו שתחשוב אתה שאין אנו נשמרים מאשה לא כן היא כי אם אשה מנועה מאתנו מן כעת תמול השלישי בזמן צאתי מביתי ואף בגדי הנערים המה טהורים ולראוים לקודש כי טהרו אותם : והוא דרך חל . והלחם הזה משנסתלק מעל השלחן וקרבו הבזיכין קרוב הוא להיות חולין כי יצא מידי מעילה משיש בו היתר לכהנים : ואף כי היום וכו' . ר"ל ואפילו אם היום היתה תחלת קדושתו על השלחן ועדיין יש בו מעילה עכ"ז מותר לי לאכלם כי אחזו בולמוס והוא חולי הרעבון והכל מותר משום פקוח נפש כ"פ רז"ל במנחות : (ז) ויתן וכו' קדש וכו' . נתן לו לחם הפנים כי לא היה לו לחם אחר כ"א אלו : המוסרים . אשר נסתלקו מן השלחן לשום במקומם לחם חם בעת הלקח את אלו שהיו מונחים על השלחן כל השבוע (ואף שהלחם המסודר בשבת היה נאפה בע"ש מ"מ היה מונח במקום שישמור

מצודת ציון

חולין : (ו) עצורה . מנועה כמו ועצר את השמים [דברים י"א] : לנו . ר"ל מעמנו : כתמול שלשם. ר"ל כתמול השלישי שלפני היום : דרך חול . רוצה לומר ענין חולין : (ז) המוסרים . מל' הסרה : נעצר

רדק

והו היה הולך עם המשמרות בחלות שנאמר והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן מחצה לבניו ומה שאמר לשום לחם חם ביום הלקחו מצאנו מחלוקת בין רבו' ז"ל אם היו חלות אלה נאפות בשבת או בחול כי רבי יהודה אומר כי בשבת היו נאפות ולדבריו פשוט הוא כי חם היה הלחם בעת סדורו ולדברי חכמים שאומרים כי לא היתה אפייתו דוחה את השבת ומערב שבת היה נאפה איפשר שהיה חם בעת סדורו למחר כי בערב שבת היו אופין אותו ומחר בבקר אחר הקרבת המוספין היו מסדרין אותו ואפשר שהלילה היה בתנור ולא היו מוציאין אותו מן התנור עד שעת סדורו והיה חם עדיין אולי היו סותמים פי התנור כדי שישאר בחמותו עד מחר ומרז"ל שאמרו כי במעשה נס היה הלחם חם כל זמן שיהיה בשלחן שאמרו אמר רבי יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו חם כסדורו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו ואמרו רז"ל גדולה לגימה ששגגתה עולה זדון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרו' לחם לא נהרג' נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו : (ח) נעצר לפני ה'. נראה כי בא שם לזבוח עם אנשים אחרים והלכו חביריו והוא נשאר אחריהם להתפלל או לזבוח עוד לפיכך אמר נעצר. ורז"ל פירשו עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה. ופי' אביר הרועים שהיה אב ב"ד וזהו דרך דרש: דואג האדומי. גר בארץ אדום לפיכך קראו אדומי וכן אוריה החתי יתרא הישמעאלי אתי הגתי מיוחסי' על שם מקומם שהיו גרים בהם: אביר הרועים. אביר הוא אחד במוכרי' ובסמוך לפי שהוא דגוש על משקל כביר אביר יעקב הוא קל ממשקל שריד לפי' נשתנה בסמיכות ופי' גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם : (ט) ואין. בחירק כמו ואין בצרי והוא דרך שאלה כלו' אין יש תחת ידך חרב או חנית שתתן לי וכמוהו חירק וצרי ניר ונר בין ובין ריש ורש חין וחן וי"ת ואילו אית הכא : תחת ידך. ברשותך וכמוהו רבים : כלי. כתרגומו זייני : נחוץ. ענינו לפי מקומו מהיר ואין לו חבר וכת"י בבהילו : (י) לוטה בשמלה. מן וילט פניו פני הלוט הלוט ופי' כרוכה בשמלה וכן הוא תרגומו מכרכא בשושיפא : אחרי האפוד. שהיתה תלויה אחרי המקום שהיה מונח האפוד והחשן או יהיה פי' האפוד שלא היה אפוד החשן אלא אפוד בד והוא לבוש שהיו לובשים הכהנים ועבדי ה' כמו שאמר שמנים ושמנה איש נושאי אפוד בד וכתי' ודוד חגור אפוד בד וזו החרב היתה תלויה אחרי אלה הבגדים וזהו הנכון ות"י בתר דשאיל ליה באפודי' כלומר אחר ששאל לו באפוד הכהן את דרכו ואחר כן אמר לו שיקח זו החרב כי כן אמר לו דואג וישאל לו בה' וכן שאול אמר לו לאחימלך ושאול לו באלהים ולא כחש לו אחימלך אבל אמר היום החלותי לשאול לו באלהים ונכון הוא בעיני פירושו אבל אינו דרך פשט הפסוק לפי מקומו שאמר אחרי האפוד בין לוטה בשמלה ובין אותה הקח לך : אם אותה הקח לך קח. אם אותה תרצה לקחת קח כי אין אחרי' זולתה : בזה. פי' בזה המקום : אין כמוה. והלא אחימלך היה יודע שאין כמוה למה אמר לו אם אותה תקח לך לפי שהיתה באהל מועד לזכרון הנס כמו שפירשתי לא היה ברצון אחימלך להוציאה משם אם היתה שם אחרת אבל כיון שלא היתה שם אחרי' לא היה יכול למנעה מדוד כי הוא לקחה מהפלשתי והוא שם אותה שם באהל מועד ובידו יש לקחתה ולהחזיר' כאשר ירצה : (יא) מפני שאול. והלא תמול ברח אלא ר"ל כי ביום ההוא ברח לו מארץ ישראל ובא לו אל אכיש שלא ימצאהו שאול וזהו מפני שאול : ויבא אל אכיש

לְשַׁוְיוּתֵיהּ לְחֵים חַמִּים
בְּיוֹם אִתְנְסִיבוּתֵיהּ :
ח וְתַמָּן גַּבְרָא מֵעַבְדֵי
שָׁאוּל בְּיוֹמָא הַהוּא כְּנִישׁ
קֳדָם יְיָ וּשְׁמֵיהּ דּוֹאֵג
אֱדוֹמָאָה רַב רַעְיָא דְּלְשָׁאוּל :
ט וַאֲמַר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ
אִלּוּ אִית כָּא תְּחוֹת יְדָךְ
מוּרְנִיתָא אוֹ חַרְבָּא אֲרֵי
אַף חַרְבִּי וְאַף מָנַי לָא
נַסְבֵית בִּידִי אֲרֵי הֲוָה
פִּתְגַם מַלְכָּא בִּבְהִילוּ :
י וַאֲמַר כַּהֲנָא חַרְבָּא דְגָלְיַת
פְּלִשְׁתָּאָה דִּקְטַלְתָּא
בְּמֵישַׁר בּוּטְמָא הָא הִיא
מְכַרְכָא בְּשׁוֹשִׁיפָא בָּתַר
דְּשָׁאִיל לֵיהּ בְּאֵפוֹדָא אִם
יָתַהּ תִּסַּב לָךְ סַב אֲרֵי
לֵית אוֹחֲרֵי בַּר מִנַּהּ הָכָא
וַאֲמַר דָּוִד לֵית דִּכְוָתַהּ
הַבְנָא לִי : יא וְקָם דָּוִד
וַעֲרַק בְּיוֹמָא הַהוּא מִן
קֳדָם שָׁאוּל וַאֲתָא לְוַת
אָכִישׁ מַלְכָּא דְּגַת : יב וַאֲמַרוּ עַבְדֵי אָכִישׁ לֵיהּ הֲלָא דֵין דָּוִד מַלְכָּא
דְּאַרְעָא הֲלָא לְדֵין מְשַׁבְּחִין בְּחִנְגַּיָּא לְמֵימַר קְטַל שָׁאוּל

חֹם בְּיוֹם הִלָּקְחוֹ : ח וְשָׁם אִישׁ מֵעַבְדֵי
שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא נֶעְצָר לִפְנֵי יְהוָה
כ' ויכירו וּשְׁמוֹ דֹּאֵג הָאֲדֹמִי אַבִּיר הָרֹעִים אֲשֶׁר
לְשָׁאוּל : ט וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ
וְאִין יֶשׁ־פֹּה תַחַת־יָדְךָ חֲנִית אוֹ־
חָרֶב כִּי גַם־חַרְבִּי וְגַם־כֵּלַי לֹא־
לָקַחְתִּי בְיָדִי כִּי־הָיָה דְבַר־הַמֶּלֶךְ
נָחוּץ : י וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן
חֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי אֲשֶׁר־הִכִּיתָ ׀
בְּעֵמֶק הָאֵלָה הִנֵּה־הִיא
לוּטָה בַשִּׂמְלָה אַחֲרֵי הָאֵפוֹד
אִם־אֹתָהּ תִּקַּח־לְךָ קָח כִּי אֵין אַחֶרֶת
פסקא באמ"פ זוּלָתָהּ בָּזֶה * וַיֹּאמֶר דָּוִד אֵין כָּמוֹהָ
תְּנֶנָּה לִּי : יא וַיָּקָם דָּוִד וַיִּבְרַח בַּיּוֹם־
הַהוּא מִפְּנֵי שָׁאוּל וַיָּבֹא אֶל־אָכִישׁ
מֶלֶךְ גַּת : יב וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי אָכִישׁ אֵלָיו
הֲלוֹא־זֶה דָוִד מֶלֶךְ הָאָרֶץ הֲלוֹא לָזֶה
יַעֲנוּ בַמְּחֹלוֹת לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל

רשי

ביום סלוקו חם כיום סדורו : (ח) נעצר לפני ה'. עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה : אביר הרועים. אב בית דין : (ט) ואין יש פה ואם יש פה : נחוץ. בבהילות : (י) לוטה. כרוכה וכן וילט פניו באדרתו (מלכים א' י"ט) : אחרי האפוד. אחר ששאלו באורים ותומים אמר לו כן וכן תרגם יונתן בתר דשאיל ליה באפודא : (יב) הלא זה דוד מלך הארץ. אמרו לו לאכיש תנאי היה בינינו אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים

אין

רלבג

מסירה הסכנה שהיה מהרעב ואולם השואל אין ראוי שתדח' מפני זה אחר שאינה בנאמנותה סבה להסיר הסכנה ולזאת הסבה בעינה יותר לכבות את הנר בשבת בשביל החולה שיישן כשהיה בחליו סכנה ולא יותר לטלטל את הנר להוציא חוץ מחדר החולה כמו שבארנו במקומו והנה קרא הלחם שישימו תחת הלחם המוסר לחם חם כי הוא היה נאפה מחדש שהיה יום השבת עם היות אפשר שהיה עומד בדפוסיו של זה שהיה נאפה בהם עד עת המערכה ואז היה נשמר חומו קצת לזאת הסבה : (ח) אביר הרועים. ר"ל גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם : (י) לוטה בשמלה. נסתרת ומכוסה בשמלה אחרי האפוד והחשן שהיה בלשכה בשמים עם בגדי כהונה והנה שם זה החרב שם לפרסם

כמוה ד' בקריאה וסי' אשר יעשה כמוה להריה בה. אין כמוה תננה לי . כל הגונב מזה כמוה נקה כ' בפסוק. לזה ג' בקריאה וסי' הלא לזה יענו במחולות לאמר . אך לשקר שמרתי את אשר לזה . נחת לזה מזה .

תולדות אהרן ושם איש מעבדי שאול. סנהדרין לג : אין כמוה . עקידה ש' עח :

פי' רבי' ישעיה

(ח) נעצר לפני ה'. פי' קדש עליו היום ושבת שם ולא יכול ללכת ונמצא שם כשבא דוד במו"ש : אביר הרועים אשר לשאול. פירוש גדול הממונים שלו. כמו על הרועים חרה אפי : (י) אשר הכית בעמק האלה. פירושו כדכתיב שם ויחנו בעמק האלה : הנה היא לוטה בשמלה. פי' מכוסה בשמלה : אחרי האפוד. פירוש זה היה אחר ששאל לו באפוד ותרגם בתר דשאיל ליה באפודא. וגם דואג כך הלשינו ושאול לו באלהים. וגם צדה נתן לו : (יב) הלא זה דוד מלך הארץ. פי' תנאי היה בינינו אם יוכל להלחם אתי והיינו לכם לעבדים וגם ישראל גדלוהו יותר משאול המלך שנתנו לו הרבבות ולשאול האלפים :

מצודת ציון

(ח) נעצר. מעוכב כמו נעצרה נא אותך [שופטים י"ג] : האדומי. שהיה גר בארום אבל היה ישראל מלידה : אביר. ענין חוזק כמו אביר יעקב [בראשית מ"ט] ור"ל גדול וחשוב : (ט) ואין. בחיר"ק כמו באי"ן וכן אי כבוד (לעיל ד') : פה. כאן : כלי. ה"י זיני : נחוץ. ענין מהירות רב וכת"י בבהילו : (י) לוטה. מכורך ומעוטף כמו וילט פניו באדרתו [מ"א י"ט] : בשמלה. בבגד : האפוד. הוא שם כולל גם לחושן : זולתה. חוץ ממנה : בזה. במקום הזה : (יב) יענו. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים קול רם [דברים כ"ז] : במחולות. כם כ"ז :

וישנו

מצודת דוד

שישמור חומו) : (ח) נעצר. מעוכב שם להתבודד בעבודת ה' : אביר הרועים. גדול וממונה על רועי מקנה המלך : (ט) ואין. בלשון שאלה אמר לו האם אין יש פה חרב לתתה לי : כי היה וכו' נחוץ. ובעבור המהירות לא לקחתי מה עמדי : (י) אחרי האפוד. מונחת אחרי האפוד. ות"י בתר דשאיל ליה באפודא ר"ל מתחלה שאל לו באורים ותומים ואח"כ אמר לו הדברים האלה : אם אותה. אם תרצה לקחתה קח אותה : אין כמוה. ר"ל טובה היא לי מכל התלבות : (יא) ביום ההוא. כי בעוד היותו בא"י עדיין היה ברשות שאול וכאלו לא ברח : מלך הארץ. ר"ל חשוב כמלך על היותו יוצא ובא במלחמה לפני העם : הלא לזה יענו. ר"ל הלא

עליו

אכיש . ובספר תהלים קראו אבימלך ושני שמות היו לו וכמוהו רבים או אבימלך שם כנוי לכל מלכי פלשתים כמו פרעה מלך מצרים וכן מצאנוהו קרוי אבימלך בימי אברהם ובימי יצחק : (יג) וירא . ביו"ד איתן לבד ויו"ד השרש נגרעה מן המכתב ויירא מפניו שלא יהרגהו כי הוא הרג גבורם וכמה מהם : (יד) וישנו את טעמו . שינה את דברו ודעתו בעיניהם כדי שיתנכר להם ולא יחשבו עליו שהוא דוד או כדי להראות עצמו שוטה בעיניהם ולא יחושו עליו ויגרשוהו מהיכל המלך וילך לו ופירוש טעמו הוא מטעם המלך וכנוך טעמך ות"י ושני ית מדעי' וי"ו וישנו כנוי קודם זכר הפעול וכמוהו ותראהו את הילד ויכו האחד את האחד ופי' בעיניהם כמו לפניהם : ויתהלל בידם . עשה מעשה סכלות והוללות ופירוש בידם לפניהם כלומר בעוד שהיה בין ידיהם שהיו סובבים אותו ומביטים עליו וזה מעשה הוללות שהיה עושה : ויתו על דלתות השער . שהיה כותב בדלתות השער או משרט שריטות כי השריטה גם כן נקראה תו וכת"י ומשרט על דשי תרע' : ויורד רירו אל זקנו . הוא ריר הרוק היוצא מהפה : (טז) חסר משוגעים אני . בתמיהה וכי הייתי חסר משוגעים וצריך אליהם כי זה הבאתם אלי . ובדרש כי אשתו של אכיש ובתו היו משוגעות וצועקות ומשטות מבפנים ודוד צועק ומשטה מבחוץ אמר להם אכיש וכי יודעים אתם כי שחסר משוגעי' אני : (ב) כל איש מצוק . מענין צוקה והוא תואר או שם : וכל איש אשר לו נושא . האל"ף במקום ה"א ופירושו כל איש אשר היה בורח מפני המלוים אותו והיו מתקבצים אל דוד : וכל איש מר נפש . שהיה רש כמו ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו או היה מצוק ר"ל צרות אחרות והיה יוצא מביתו להתרות ולשכח צרותיו וכת"י כל גבר מעיק רוח : (ג) יצא נא אבי ואמי אתכם . יצא ממערת עדולם וישב אתכם אבל אחיו היו הולכים עמו כי ברחו אביו ואמו מפני שאול כי היה שונא אותם מפני דוד והיו מתיראים שלא יהרגם לפיכך הלכו אל דוד : (ד) וינחם . מענין נחית בתסדך כלומר הנחם והביאם לפניו

אין לך אלא שתרד מכסאך ויהיה מלך הארץ הזאת : (יד) את טעמו . את דבריו : ויתהולל . נשתטה : ויתו . ויכתוב : רירו . רוקו דבר הניטף קרוי ריר וכן בריר חלמות (איוב ו' ז') וכן רר בשרו (ויקרא ט"ו ג') : (טז) הזה יבא אל ביתי . לשון תמיהה ולכך נקוד חטף פתח ורפי : (ד) וישבו עמו כל ימי היות דוד

רלבג

הנס שנעשה לישראל בדבר גלית : (יד) וישנו את טעמו הוא מענין וטעם זקנים יקח והרצון ששנה דבריו באופן שהיה נראה כי בבלי דעת דבר ועשה עצמו הולל : ויתו על דלתות השע' . ר"ל שהיה מתוה תו ורושם על דלתות השער על צד השטות והיה מוריד ריר פיו על זקנו : (טז) חסר משוגעים אני . ר"ל האני חסר משוגעים ומצטרך אליהם עד שתביאו אלי זה להשתגע . ועוד האם זה שהוא בתכלית השגעון והוא ראוי לבא אל ביתי . והנה בזאת התחבולה נמלט דוד מיד אכיש מלך גת: (ב) כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושא . הרצון באיש מצוק מי שמצאתהו מצוקת לבו מפני היותו עשוק ורצוץ ואין לו כח מיד אויביו ועושקיו . או למה שידמה לזה . ואיש אשר לו נושה הוא הלוה ואין לאל ידו לפרוע . ואיש מר נפש הוא העני אשר שדי המר נפשו לרוע מזלו וקשה יומו כי ירות לו מצד התחבולה ולזה נתקבצו אלו אל דוד עם שכבר נתפרסם להם מטוב הצלחתו מה שהביא' לקוות לטוב בהיותם בגלו :(ד) כל ימי היות דוד במצודה : זה להורות שאחר שיצא דוד מהמצודה נפרדו אביו ואמו ממלך

בַּאֲלָפָו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָו׃ יג וַיָּשֶׂם דָּוִד פיו ק' תיו ק'
אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּלְבָבוֹ וַיִּרָא ס'. י"ג
מְאֹד מִפְּנֵי אָכִישׁ מֶלֶךְ־גַּת׃ יד וַיְשַׁנּוֹ
אֶת־טַעְמוֹ בְּעֵינֵיהֶם וַיִּתְהֹלֵל בְּיָדָם
וַיְתָו עַל־דַּלְתוֹת הַשַּׁעַר וַיּוֹרֶד רִירוֹ
אֶל־זְקָנוֹ׃ טו וַיֹּאמֶר
אָכִישׁ אֶל־עֲבָדָיו הִנֵּה תִרְאוּ אִישׁ
מִשְׁתַּגֵּעַ לָמָּה תָּבִיאוּ אֹתוֹ אֵלָי׃
טז חֲסַר מְשֻׁגָּעִים אָנִי כִּי־הֲבֵאתֶם אֶת־
זֶה לְהִשְׁתַּגֵּעַ עָלָי הֲזֶה יָבוֹא אֶל־בֵּיתִי׃

כב א וַיֵּלֶךְ דָּוִד מִשָּׁם
וַיִּמָּלֵט אֶל־מְעָרַת עֲדֻלָּם וַיִּשְׁמְעוּ
אֶחָיו וְכָל־בֵּית אָבִיו וַיֵּרְדוּ אֵלָיו
שָׁמָּה׃ ב וַיִּתְקַבְּצוּ אֵלָיו כָּל־אִישׁ
מָצוֹק וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ נֹשֶׁא וְכָל־
אִישׁ מַר־נֶפֶשׁ וַיְהִי עֲלֵיהֶם לְשָׂר
וַיִּהְיוּ עִמּוֹ כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ׃
ג וַיֵּלֶךְ דָּוִד מִשָּׁם מִצְפֵּה
מוֹאָב וַיֹּאמֶר אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב יֵצֵא־
נָא אָבִי וְאִמִּי אִתְּכֶם עַד אֲשֶׁר אֵדַע
מַה־יַּעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים׃ ד וַיַּנְחֵם אֶת־
פְּנֵי מֶלֶךְ מוֹאָב וַיֵּשְׁבוּ עִמּוֹ כָּל־יְמֵי

בְּאַלְפִין וְדָוִד בְּרִבְוָן׃ יג וְשַׁוִּי דָוִד יָת פִּתְגָמַיָא
הָאִלֵּין בְּלִבֵּיהּ וּדְחִיל לַחֲדָא
מִן קֳדָם אָכִישׁ מַלְכָּא דְגַת׃
יד וְאַשְׁנֵי יָת טַעְמֵיהּ
בְּעֵינֵיהוֹן וְאִשְׁתַּטֵּם בִּידֵיהוֹן
וּמְסָרֵט עַל דָּשֵׁי תַרְעָא
וּמַחֵית רִירֵיהּ עַל דִּקְנֵיהּ׃
טו וַאֲמַר אָכִישׁ לְעַבְדוֹהִי
הָא כַד חֲזֵיתוּן דִּגְבַר שַׁטְיָא
הוּא לְמָא אַיְתֵיתוּן יָתֵיהּ
לְוָתִי׃ טז חֲסַר שַׁטְיָא אֲנָא
אֲרֵי אַיְתֵיתוּן יָת דֵּין
לְאִשְׁתַּטָּאָה קֳדָמַי הֲדֵין
יֵיעוּל לְבֵיתִי׃ א וַאֲזַל דָּוִד
מִתַּמָּן וְאִשְׁתֵּזִיב לִמְעָרַת
עֲדֻלָּם וּשְׁמַעוּ אֲחוֹהִי וּבֵית
אֲבוּהִי וּנְחַתוּ לְוָתֵיהּ לְתַמָּן׃
ב וְאִתְכְּנִישׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל
גְּבַר מְעִיק רוּחַ וְכָל גְּבַר
דִּי לֵיהּ מָרֵי רְשׁוּ וְכָל גְּבַר
מְרִיר נְפַשׁ וַהֲוָה עֲלֵיהוֹן
לְרַבָּא וַהֲווֹ עִמֵּיהּ כְּאַרְבַּע
מְאָה גַּבְרָא׃ ג וַאֲזַל דָּוִד
מִתַּמָּן לְמִצְפַּיָּא דְמוֹאָב
וַאֲמַר לְמַלְכָּא דְמוֹאָב יִפּוֹק
כְּעַן אַבָּא וְאִמָּא עִמְּכוֹן עַד
דְּאִידַּע מָה יַעְבֵּיד לִי יְיָ׃
ד וְאַשְׁרִינוּן קֳדָם מַלְכָּא
דְמוֹאָב וִיתִיבוּ עִמֵּיהּ כָּל

טעמו ד' בקריאה וסי' והיה טעמו כטעם לשד . וישנו את טעמו בעיניהם . על כן עמד טעמו כו . לדוד כשנותו את טעמו לפני . וחד וטעמו כצפיחית . הבאתם ג' וסי' נמסר כסדר חקת . כארבע ד' בקריאה וסי' ויתקבצו אליו כל איש מצוק . ויאמר דוד לאנשיו חגרו . ויקבצו מלך ישראל דמלכים . כי כארבע רוחות השמים : וינחם ז' בקריאה וסי' את פני מלך מואב . וינחם בערי הרכב דמלכים. וינחם בחלת וחבור דמלכים. וינחם בענן יומם. וינחם לבטח ולא פחדו. וינחם אל מחוז חפצם. שוטח לגוים וינחם :

תולדות אהרן וישם דוד את הדברים . שם כו שבועות מה : וישנו את טעמו . זכר ויפלה :

פי' רבי ישעיה

(יד) וישנו את טעמו . פירוש שינה דעתו לשטות כמו מטעם המלך וגדוליו . ובא וישנו וטעמו בשני סימנין . וזהו אבימלך דכתיב לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ששמו אכיש ומפני שהיו כל סרני פלשתים תחתיו היה נקרא אבימלך ולא ששמו אבימלך : ויתהולל בידם . לשון שטות . כמו ושופטים יהולל : (טז) חסר משוגעים אני . יש אומר שהיתה בתו משוגעת : (ב) ויתקבצו אליו כל איש מצוק . פי' כל איש שהיתה לו מצוקה ולא היה יכול לעמוד בעירו או שהיה נושי' בו . או מר נפש והוא רוצה לצאת מעירו לשכח צערו נתקבצו אליו : (ג) וילך דוד משם מצפה מואב . פירוש מגדל גביה היה שמשם צופה למרחוק וסמך עליהם מפני רות שהיתה מואביה והפקיד ביד המלך בית אביו : כל ימי היות דוד במצודה . פי' הוא מצפה מואב :

מצודת דוד

עליו היה השבח לזמר במחולות לאמר הכה וכו' ודוד ברבבותיו : (יד) וישנו את טעמו . שינה את דברו לפניהם ועשה מעשה סכלות בהיותו בידם ועשה סימנים ושריטות על הדלתות והוריד וכו' וכ"ז עשה למען יחשבו שאין זה דוד : (טו) הנה תראו . הלא ראיתם שהוא איש משוגע ודוד הלא הוא משכיל א"כ אין זה דוד ולמה תביאון אלי : (טז) חסר משוגעים . אמרו במדרש שהיתה אשתו ובתו משוגעות ולזה אמר וכי חסר וכו' ר"ל וכי אין די לי במשוגעות אשר בביתי עד שהבאתם גם את זה להשתגע אלי : הזה וכו' . ועוד האם זה שהוא בתכלית השגעון וכי ראוי לבוא אל ביתי עם כי לפעמים יתענגו השרים בשמוע דברי משוגע אולם לא מדברי מי שהוא בתכלית השגעון : כב (א) וישמעו אחיו . כי ברח דוד פחדו לנפשם פן יתנקם בהם שאול ולזה ירדו אל דוד : (ב) כל איש מצוק וכו' . ולא היה יכול לשבת בארצו ובמקומו : (ג) יצא נא . מן המערה לשבת אתכם : מה יעשה לי אלהים . באיזה מקום אמצא מנוח כי אז ישבו עמדי : (ד) וינחם . דוד הביאם

מצודת ציון

(יד) וישנו . מל' השתנות וחלוף : טעמו . ענין דבור החכמה כמו וטעם זקנים יקח (איוב י"ב) : ויתהולל . ענין סכלות כמו ושופטים יהולל (שם) : ויתו . ענין רושם ושריטה כמו והתוית תיו (יחזקאל ט') : רירו . רוקו כמו בריר חלמות (איוב ו') : (טו) משתגע . מראה בעצמו ענין שגעון : כב (ב) מצוק . ענין צרה כמו צר ומצוק מצאוני (תהלים קיט) ור"ל מי שיש לו מצוקה מאויביו : נושא . ענין הלואה כמו ינקש נושה (שם קט) ור"ל מי שיש אצלו הלואה מאחרים : מר נפש . עני ורש כמ"ש ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו (משלי ל"א) : (ד) וינחם . וינהגם כמו ולא נחם אלהים (שמות)

רדק

לפניו ויונחן פירשו כמו וינחם שתרגם ואשריען : במצודה. תרגומו מטמר במצדיא : (ה) ובאת לך ארץ יהודה. על פי ה׳ אמר לו כי שם יהיה נשמר מן שאול וכן היה כי בעוד שהיה שם לא בקשו עד שהלך אל קעילה והטעם לפי שבארץ יהודה היו אוהבים אותו ואם היה קם שאול לבקשו היו מגידים לו וסוא נמלט ממקום למקום ואף על פי שקעילה מארץ יהודה היתה רחוקה ממיודעיו וממשפחתו ואף על פי כן על פי ה׳ הלך שם גם כן : יער חרת. חרת היה שם המקום וכת״י חורשא דחרת . ובדרש שהיה מנוגב אותו המקום כחרת הזו ובזכות דוד הרטיבו הקב״ה פירוש חרת כמו חרותא בידי שמים שפי׳ יבשה : (ו) כי נודע דוד . כי נתפרסם דוד כלומר נודע הדבר שהיו עמו אנשים עד ששמע שאול והיה הספור הזה הנה מפני הדבר שאמר שאול לעבדיו כי עד עתה לא ידע שאול כי התקבצו אל דוד אנשים וכאשר שמע כי עמו כארבע מאות איש אמר בלבו זה מרד הוא שמרד בי ודעתו לארוב ולהלחם עלי או לחלוק עלי המלכות וזהו שאמר כי הקים בני את עבדי עלי לאורב . ואמר לכלכם ישים שרי אלפים כלו׳ בחיל שהוא מקבץ עלי או בהיותו מלך כאשר הוא חושב : האשל . כמו העץ וכן ויטע אשל : ברמה. מקום היה בגבע׳ שאול והיה גבוה ונקרא רמה ואין זה רמת שמואל כי הוא בגבע׳ היה . ולדברי בעל הדרש הוא רמת שמואל שאמר וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא שאול יושב בגבעה במלכות בזכות האשל הגדול אשר ברמה והוא שמואל שהיה מתפלל עליו : (ז) בני ימיני . כלומר עליכם היה לחוש עלי כי אתם משבטי וממשפחתי : (ח) קשרתם . מרדתם כי הקשר הוא המרד והוא בהתחבר לב זה עם זה : בכרת בני . בכרת ברית : בן ישי . לא זכר שמו דרך בזיון : (ט) נצב על עבדי שאול . כלו׳ בראשם היה נצב כי גדול שבעבדי שאול הנצבים עליו היה ושמוש זה בדבר והפכו כי נצבים עליו ר״ל נצבים לפניו וסמוך לו לעשות מה שיצוה אותם . ונצב על עבדי שאול ר״ל כמשמעו שהיה להם לראש וממונ׳ עליהם וכת״י והוא ממנא על עבדי שאול והוא כמו הנצב על

שמואל א כב

הֱיוֹת־דָּוִד בַּמְּצוּדָה׃
ה וַיֹּאמֶר גָּד הַנָּבִיא אֶל־דָּוִד לֹא תֵשֵׁב בַּמְּצוּדָה לֵךְ וּבָאתָ־לְּךָ אֶרֶץ יְהוּדָה וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיָּבֹא יַעַר חָרֶת׃ ג׳
ו וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל כִּי נוֹדַע דָּוִד וַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ וְשָׁאוּל יוֹשֵׁב בַּגִּבְעָה תַּחַת־הָאֶשֶׁל בָּרָמָה וַחֲנִיתוֹ בְיָדוֹ וְכָל־עֲבָדָיו נִצָּבִים עָלָיו׃ ג׳. ה׳ מ״ל בסיפרא ד׳
ז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַעֲבָדָיו הַנִּצָּבִים עָלָיו שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי יְמִינִי גַּם־לְכֻלְּכֶם יִתֵּן בֶּן־יִשַׁי שָׂדוֹת וּכְרָמִים לְכֻלְּכֶם יָשִׂים שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת׃ ג׳
ח כִּי קְשַׁרְתֶּם כֻּלְּכֶם עָלַי וְאֵין־גֹּלֶה אֶת־אָזְנִי בִּכְרָת־בְּנִי עִם־בֶּן־יִשַׁי וְאֵין־חֹלֶה מִכֶּם עָלַי וְגֹלֶה אֶת־אָזְנִי כִּי הֵקִים בְּנִי אֶת־עַבְדִּי עָלַי לְאֹרֵב כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ה׳. ג׳ י״ג פסוק ואין ואין. ה׳
ט וַיַּעַן דֹּאֵג הָאֲדֹמִי וְהוּא נִצָּב עַל־עַבְדֵי־שָׁאוּל וַיֹּאמַר רָאִיתִי אֶת־בֶּן־יִשַׁי בָּא נֹבֶה אֶל־אֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִטוּב׃ ב׳ ויקח דוד את שלטי דד״ה ב׳ חס׳ ג׳ חס׳
י וַיִּשְׁאַל־לוֹ בַּיהוָה וְצֵידָה נָתַן לוֹ וְאֵת חֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי נָתַן לוֹ׃
יא וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ לִקְרֹא אֶת־אֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִיטוּב הַכֹּהֵן וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בְּנֹב וַיָּבֹאוּ כֻלָּם אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ ע׳
יב וַיֹּאמֶר שָׁאוּל שְׁמַע־

תרגום

יוֹמִין דַּהֲוָה דָוִד מִטְמַר בִּמְצוּדְיָא׃ ה וַאֲמַר גָּד נְבִיָּא לְדָוִד לָא תִתֵּב בִּמְצוּדְיָא אִיתָא וְאֵיזִיל לָךְ לַאֲרַע יְהוּדָה וַאֲזַל דָּוִד וַאֲתָא לְחוּרְשָׁא דְחָרֶת׃ ו וּשְׁמַע שָׁאוּל אֲרֵי אִתְיְדַע דָּוִד וְגֻבְרַיָּא דִּי עִמֵּיהּ וְשָׁאוּל יָתֵיב בְּגִבְעֲתָא תְּחוֹת אֶשְׁלָא בְּרָמְתָא וּמוּרְנִיתֵיהּ בִּידֵיהּ וְכָל עַבְדוֹהִי קָיְמִין עֲלוֹהִי׃ ז וַאֲמַר שָׁאוּל לְעַבְדוֹהִי דְּקָיְמִין עֲלוֹהִי שְׁמָעוּ כְעַן בְּנֵי שִׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִין אַף לְכֻלְּכוֹן יִתֵּן בַּר יִשַׁי חַקְלִין וְכַרְמִין לְכֻלְּכוֹן יְמַנֵּי רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא׃ ח אֲרֵי מְרַדְתּוּן כֻּלְּכוֹן וְלֵית דְּחָוֵי לִי כַּד גְּזַר קְיָם בְּרִי עִם בַּר יִשַׁי וְלֵית דְּכָאִיב מִנְּכוֹן עֲלַי וּמְחַוֵּי לִי אֲרֵי אֲקִים בְּרִי יַת עַבְדִּי עֲלַי לִכְמָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ ט וַאֲתֵיב דּוֹאֵג אֲדוֹמָאָה וְהוּא מְמַנָּא עַל עַבְדֵי שָׁאוּל וַאֲמַר חֲזֵיתִי יַת בַּר יִשַׁי אָתָא לְנוֹב לְוַת אֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב׃ י וּשְׁאֵיל לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְזוֹדִין יְהַב לֵיהּ וְיַת חַרְבָּא דְגָלְיַת פְּלִשְׁתָּאָה יְהַב לֵיהּ׃ יא וּשְׁלַח מַלְכָּא לְמִקְרֵי יַת אֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב כַּהֲנָא וְיַת כָּל בֵּית אֲבוּהִי כַּהֲנַיָּא דִּי בְנוֹב וַאֲתוֹ כֻּלְּהוֹן לְוַת מַלְכָּא׃ יב וַאֲמַר שָׁאוּל

וכל עבדיו ז׳ וסי׳ ויקם פרעה לילה . ולא פחרו ולא קרעו דירמיה. ויצו שאול את עבדיו. וישמע שאול כי. ויקם המלך ויקרע. ויהי ככלתו לדבר. וכל עבדיו עברים .

תולדות אהרן ושאול יושב בגבעה . תענית ה : גם לכלכם יתן . עקידה ש׳ ס : ואין חלה. ברכות יב.

רשי

דוד במצודה . סמוך למואב וכשיצא דוד משם ליער חרת הרג מלך מואב את אביו ואת אמו ואחיו חוץ מאחד שבהם שהחייהו נחש העמוני והוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד כדאיתא במדרש רבי תנחומא : (ו) כי נודע דוד . כי נתכוון להשמר ממנו : תחת האשל ברמה . אחת שהיתה בגבול בנימן . ורבותינו אמרו היא היתה רמה של שמואל ושני מקומות הן וכן מדרשו ושאול יושב בגבעה בזכות האשל הגדול אשר ברמה שהיה מתפלל

רלבג

ממלך מואב : (ח) ואין חולה מכם עלי . ר״ל אין אחד מכם שיחשוב עצמו חולה בעבורי בדבר הנעשה כנגדי וידמה שהיה ירא שאול שיהיה הקשר חזק מבני ישראל את דוד וילחם עמו ולזה אמר שכבר הקים בנו עבדו עליו לאורב : (יא) אחימלך בן אחיטוב הכהן ואת כל בית אביו הכהנים . ידמה שקרא עמו כל בית אביו חשב שאול שתהיה שאלתו באלהים אם יצליח במרדו על שאול בדרך שיצליחהו במלחמה והיתה תשובת אחימלך כי חלילה לו כי הוא לא ידע בזה דבר ומה שעשה עשה מגד מחשבתו שיהיה דוד היותר נאמן מכל עבדי

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ה) ויאמר גד הנביא אל דוד לא תשב במצודה . פירוש ידע ברוח הקודש כי היה רוצה מלך מואב למסרו ביד שאול כי היה ירא ממנו כדכתיב לעיל וילחם סביב בכל אויביו במואב ובבני עמון. ואמר לו שילך בארץ יהודה שהם קרוביו ולא ימסרוהו. וכשהלך שם הרג מלך מואב אביו ואמו . ומפני זה כשמלך דוד נקם מהם כדכתיב ויך את מואב וימדדם בחבל והיה ממית שני חבלים : (ו) וישמע שאול כי נודע דוד ואנשים אשר אתו . פירוש שמע כי נודע שהם עומדים בערי יהודה הוא ואנשיו ובאו מארץ מואב ושם בלבו לרדוף אחריו : (ח) ואין חולה מכם עלי . תרגם ולית דכאיב ליה מנכון עלי: (י) וישאל לו בה׳. פירוש שעשה לו תכסיסי מלכות שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך :

מצודת ציון

(שמות י״ג) : במצודה . ענין מקום משומר או מגדול או סלע או מערה כמו יביאהו במצדות (יחזקאל י״ט) : (ז) האשל . האילן כמו ויטע אשל (בראשית כ״א) : (ח) קשרתם . ענין אגודת אנשים כחבור עצת מרד : (י) וצידה . מזון : לרבים

מצודת דוד

לפני המלך : במצודה . שהיה סמוך אל מואב : (ו) כי נודע דוד . כי עד הנה היה נחבא ולא ראהו איש : תחת האשל ברמה . מקום גבוה היה בגבעה ובה עמד אשל : (ז) בני ימיני. כי רוב עבדיו היו מבני שבטו : גם לכלכם. ר״ל וכי אפשר שיתן שדות לכולכם וכי מאין לו כל כך שדות ומאין לו רבוי עם כ״כ שיעשה את כולכם לשרים : (ח) כי קשרתם . כולכם עשיתם עלי קשר כאלו הבטיח טובה לכולכם : בכרת בני - בעת שכרת בני ברית עמו כי אם גליתם אזני מאז הייתי נשמר שלא יבוא לכל זה : ואין חולה. אין אחד מכם שיחלה ויכאב לבו בעבורי : וגלה. כפל דבריו וכדרך המדבר מכאב לב : כי הקים . רוצה לומר ע״י שלא גליתם אזני נגמר הדבר והקימו לאורב : כיום הזה . שנראה עתה בחוש שאורב עלי ומאסף אליו אנשים : (ט) והוא נצב . עמד סמוך לעבדי שאול בעת שאמר להם הדברים האלה : (י) בה׳ . באורים ותומים :

נָא בֶּן־אֲחִיטוּב וַיֹּאמֶר הִנְנִי אֲדֹנִי׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלָו שָׁאוּל לָמָּה קְשַׁרְתֶּם עָלַי אַתָּה וּבֶן־יִשָׁי בְּתִתְּךָ לוֹ לֶחֶם וְחֶרֶב וְשָׁאוֹל לוֹ בֵּאלֹהִים לָקוּם אֵלַי לְאֹרֵב כַּיּוֹם הַזֶּה׃ יד וַיַּעַן אֲחִימֶלֶךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר וּמִי בְּכָל־עֲבָדֶיךָ כְּדָוִד נֶאֱמָן וַחֲתַן הַמֶּלֶךְ וְסָר אֶל־מִשְׁמַעְתֶּךָ וְנִכְבָּד בְּבֵיתֶךָ׃ טו הַיּוֹם הַחִלֹּתִי לִשְׁאָל־לוֹ בֵאלֹהִים חָלִילָה לִּי אַל־יָשֵׂם הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ דָבָר בְּכָל־בֵּית אָבִי כִּי לֹא־יָדַע עַבְדְּךָ בְּכָל־זֹאת דָּבָר קָטֹן אוֹ גָדוֹל׃ טז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מוֹת תָּמוּת אֲחִימֶלֶךְ אַתָּה וְכָל־בֵּית אָבִיךָ׃ יז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לָרָצִים הַנִּצָּבִים עָלָיו סֹבּוּ וְהָמִיתוּ ׀ כֹּהֲנֵי יְהוָה כִּי גַם־יָדָם עִם־דָּוִד וְכִי יָדְעוּ כִּי־בֹרֵחַ הוּא וְלֹא גָלוּ אֶת־אָזְנוֹ וְלֹא־אָבוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ לִשְׁלֹחַ אֶת־יָדָם לִפְגֹּעַ בְּכֹהֲנֵי יְהוָה׃ יח וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְדוֹיֵג סֹב אַתָּה וּפְגַע בַּכֹּהֲנִים וַיִּסֹּב דּוֹיֵג הָאֲדֹמִי וַיִּפְגַּע־הוּא בַּכֹּהֲנִים וַיָּמֶת ׀ בַּיּוֹם הַהוּא שְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ נֹשֵׂא אֵפוֹד בָּד׃ יט וְאֵת נֹב עִיר־הַכֹּהֲנִים הִכָּה לְפִי־

אליו ק'
ג'. ל'
כ'. יתירה'
ל'
(פ"ג
ל'
אזני ק'
מתחלפין לפגע
לדואג ק'
דואג ק'
ה'וסי' אבאיש דויג לגדליה וקטל נוניא

שְׁמַע כְּעַן בַּר אֲחִיטוּב וַאֲמַר הָא אֲנָא רִבּוֹנִי׃ יג וַאֲמַר לֵיהּ שָׁאוּל לְמָה מְרַדְתּוּן עֲלַי אַתְּ וּבַר יִשַׁי בְּמִתְּנָךְ לֵיהּ מְזוֹן וְחַרְבָּא וּשְׁאֵלִית לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיָי לְמֵיקַם עֲלַי לְכַמְנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ יד וַאֲתֵיב אֲחִימֶלֶךְ יָת מַלְכָּא וַאֲמַר וּמַן בְּכָל עַבְדָךְ כְּדָוִד מְהֵימַן וְחַתְנָא דְמַלְכָּא וְרַב עַל מִשְׁמַעְתָּךְ וְיַקִּיר בְּבֵיתָךְ׃ טו יוֹמָא דֵין שָׁרִיתִי לְמִשְׁאַל לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיָי חַס לִי לָא יְשַׁוֵּי מַלְכָּא בְּעַבְדֵיהּ פִּתְגָמָא בְּכָל בֵּית אַבָּא אֲרֵי לָא יְדַע עַבְדָךְ בְּכָל דָא פִּתְגַם זְעֵיר אוֹ רַב׃ טז וַאֲמַר מַלְכָּא מְמָת תְּמוּת אֲחִימֶלֶךְ אַתְּ וְכָל בֵּית אֲבוּךְ׃ יז וַאֲמַר מַלְכָּא לִרְהָטַיָּא דְקַיְמִין עֲלוֹהִי אִסְתַּחֲרוּ וְקַטְלוּ כָּהֲנַיָּא דַיָי אֲרֵי אַף יְדֵיהוֹן עִם דָּוִד וַאֲרֵי יְדַעוּ אֲרֵי עָרִיק הוּא וְלָא חֲווֹ לִי וְלָא אֲבוֹ עַבְדֵי מַלְכָּא לְאוֹשָׁטָא יָת יְדֵיהוֹן לְמִשְׁלַט בְּכָהֲנַיָּא דַיָי׃ יח וַאֲמַר מַלְכָּא לְדוֹאֵג אִסְתְּחַר אַתְּ וּשְׁלוֹט בְּכָהֲנַיָּא וְאִסְתְּחַר דּוֹאֵג אֱדוֹמָאָה וּשְׁלַט הוּא בְּכָהֲנַיָּא וּקְטַל בְּיוֹמָא הַהוּא תְּמָנַן וְחַמְשָׁא גֻּבְרִין דְּכַשְׁרִין לְמִלְבַּשׁ אֵפוֹד דְּבוּץ׃ יט וְיָת נוֹב קִרְיַת כָּהֲנַיָּא קְטַל לְפִתְגַם דְּחֶרֶב

מתפלל עליו: (יג) ושאול לו באלהים. עשיתו מלך שאין נשאלין באורים ותומי' להדיוט: (יד) וסר אל משמעתך. כמו ויסורו אליו (בראשית י"ט ו) וקרב למשמעך ואל שמע דבריך וכי היה לי להבין שאינו הולך בשליחותך: (טו) היום החלותי לשאל לו. בתמיה זה ימים רבים שצורך הצבור בו שמינהו מוציא ומביא את ישראל ומאז אני שואל לו באלהים: חלילה לי. מעשות דבר זה למרד ומעל: (יז) לרצים הנצבים עליו. אבנר ועמשא היו: ולא אבו. דרשו אכין ורקין כל איש אשר ימרה את פיך וגו' (יהושע א' י"ח) יכול אפילו לדבר עבירה ת"ל רק: (יח) לדויג. נשתנה שמו אמר לו נתפסת כדג אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם:

אנכי

על הקוצרים: בן אחיטוב. לא זכר שמו דרך בזיון: (יג) ושאול לו באלהים. להגיד לו דרכו והוא בורח מפני. ומדרשו עשיתו מלך שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך ולאב בית דין ולמי שצורך צבור בו: (יד) וסר אל משמעתך. אל עבודתך כלומר שהי' נשמע לכל מצותיך וכן ובני עמון משמעתם: (טו) היום החלות לשאול לו באלהים. י"מ בתמיהה היום החילותי לשאול בעבורו חלילה שהייתי יודע כי הוא בורח כי כמה פעמים שאלתי לו שהי' הולך במצותיך ויש לפרשו בלא תמיהה כלומר למה אתה מאשימני לפי ששאלתי לו באלהים וזה הוא היום הראשון ולא הייתי יודע כי קשה הוא בעיניך וכי בורח הוא חלילה לי שאם הייתי יודע לא הייתי עושה ומעתה לא אעשה עוד אחר שקשה בעיניך ובורח הוא מפניך כי לא הייתי יודע כל זה אבל הייתי חושב אותו מתחילה נאמן ביתך: בכל בית אבי. ולא כל בית אבי: אל ישם המלך. דבר אשם אמר זה לפי ששלח שאול לקרא גם כן כל בית אביו: (יז) ולא אבו. דרשו כי אבנר ועמשא היו ולא אבו לפגוע בכהני ה' כי דרשו אכין ורקין מיעוטין מה שכתוב כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומר רק חזק ואמץ ולדעת הדרש הזה יהיה פירוש ויאמר המלך לרצים ולנצבים עליו כי אבנר ועמשא לא היו רצים אלא שרים: (יח) לדויג. כתיב וקרי לדואג כי היה נקרא דויג ודואג כמו שאומר ויסב דויג ולא קרי דואג ויש ספרים שגם הוא קרי דואג והקרי הוא לפי שברוב היו קוראים אותו דואג ומדרשו כי לכך כתוב דויג אמר לו שאול נתפשת כדג אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם ונראה כי בשעת המעשה קראו הכתוב דויג לגריעות שמו: נושא אפוד בד. כתרגומו דכשרין למילבש אפוד דבוץ נראה לפירושו כי הוא הרג יותר משמונים וחמשה אבל השמונים וחמשה היו ראויין ללבוש אפוד בד כי נראה כי הגדולים בעובדי ה' היו לובשים זה המלבוש וכן דוד המלך לבשו ביום שהעלה הארון וביום זה שחרבה נוב הביאו המשכן לגבעון: (יט) מאיש ועד אשה. דרשו בו בדבר עמלק כתיב ויחמול שאול והעם על מיטב הצאן וגו' יצאתה בת קול

רלבג

עבדי שאול והיותר סר אל משמעתו: (טו) היום החלותי לשאול לו באלהים. ר"ל וכי היום החלותי לשאול לו באלהים שתחשדני בזה הלא כמה פעמי' שאלתי לו באלהים בשליחותך על דבר מלחמות ישראל כי הוא המוציא והמביא את ישראל: בעבדו דבר בכל בית אבי. ר"ל ולא בכל בית אבי ואמנם אמר זה לפי שכבר נר' לו שחשדם שאול כלם לפי שקראם כלם לבא לפניו: (יז) נושא אפוד בד. ר"ל שהיו נכבדים וראוים לזה הלבוש כי זה הלבוש היו לובשים הנכבדים וכל שכן מי שהיו מהם מיוחדים לעבודת השם כמו שזכרנו בענין אפוד שמואל:

כי

פי' רבי ישעיה

(טו) היום החלותי לשאול לו באלהים. פירוש בתמיהה וכי היום החלותי לשאול לו והלא רגיל אני בכך כי אתה מניתה אותו על הצבא כדכתיב וישימהו שאול על אנשי המלחמה. וכתיב וכל ישראל ויהודה אוהבי' את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם. ותנן אין נשאלין אלא למלך ולנבי' ולמי שצורך הצבור בו: (יז) שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד. פי' אין זה אפוד של אורים ותומים אלא כתונת בד היו לובשין כדין כהן הדיוט שהרי גם בשמואל כתיב ושמואל משרת את פני ה' נער חגור אפוד בד. וי"ת דכשרין למלבש אפוד דבוץ כלומר כולם ראוין לכהונה גדולה. ולפי פשוטו אם זה אפוד של אורים ותומים יש לפרש וי"ו חסר ונושא אפוד בד שהרג כל הכהנים וגם כהן גדול:

אלו ג' חס' י' בקריאה וסי' למה קשרתם כלכם עלי. עבור בתוך העיר בתוך ירושלם. רוץ דבר אל הנער הלז. וכל צורת הבית דיחזקאל דכוו'. וכל בית י"ב וסי' וכל בית יוסף. וכל בית מלוא. וירדו אחיו וכל בית דשמשון. וילך דוד משם. ויאמר המלך אל אחימלך. ודוד וכל בית ישראל דמשחקים. וחברו דמעלים. בענא בן אחילוד. כי כל הגוים ערלים. בן אדם אחיך. הנשיא המשא הזה. ואתה בן אדם קח לך עץ אחד. ונמסר גם בשפטים סימ' ט': וימת ה' בקריאה וסי' וירע בעיני ה' אשר עשה. ויאמר המלך לדואג. ולשפחתך שני בנים. ויקם ישמעאל בן נתניה. הפך את מימיהם לדם. וסי' בלשון תרגום אבאיש דואג לגדליה וקטל נוניא:

תולדות אהרן סבו והמיתו. (כנהדרין כט). : דואג. סנהדרין קו: דויג'. שם: סוב אתה ופגע. יומא כב: ויסוב דואג. (שם שם):

מצודת דוד

(יג) בתתך. במה שנתת לו להם וכו' נראה שקשרתם עלי להקימו לאורב (יד) ומי בכל עבדיך. ר"ל לא במרד עשיתי זאת כי אמרתי שהולך הוא בדבר המלך כי מי מכל עבדיך עבד נאמן כדוד: וסר. ומאז היה סר להיות נשמע לך לכל אשר תצוהו: (טו) היום החלותי. וכי היום היה ההתחלה לשאול לו באלהים הלא מאז שאלתי לו בהיות כי הוא היה המוציא והמביא: חלילה לי. לעשות זאת במרד ובמעל: דבר. ר"ל דבר אשמה: בכל. כמו ובכל בית אבי: בכל זאת. בענין שמרד דוד בך: (יז) גם ידם. ר"ל גם עלתם: (יח) נושא אפוד. כ"א מהם היה נושא אפוד והוא מלבוש מכובד ילבשו אותו עובדי ה' וכמ"ש בשמואל נער חגור

מצודת ציון

(יז) לרצים. הרצים רגלי לפני מרכבתו: עליו. אללו לשמשו: סבו. סובו מסה ללכת להמיתם: ולא אבו. ולא רצו: לפגוע. ענין מכת מות כמו גש פגע בו (ש"ב א'): בוסים

קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה ובנוב עיר הכהנים כתי' מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב יצאתה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה יש לתמוה כי בכל אשר הזכיר הכתוב עונות שאול לא ראינו שהזכיר עון נוב עיר הכהנים ואפילו כשקראם בית הדמי' לא אמר אלא על אשר המית את הגבעונים ולא אמר הכהנים ונראה כי חייבים היו הכהנים ולא נגלה בכתוב עונם זולתי עון בית עלי ואף על פי כן נענש שאול על דמם שנפל בחרב פלשתי' הוא ובניו ואמרו רז"ל גדול' לגימ' שמרחקת הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עין מן הרשעי' ומשרי' שכינתו על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון מרחקי' את הקרובים מעמון ומואב מקרבת את הרחוקים מיתרו דכתיב קראן לו ויאכל לחם מעלמת עין מן הרשעים ממיכ' משרה שכינתו על נביאי הבעל מעדוא הנבי' דכתיב ויהי הם יושבים על השלח' וגו' ושגגתה עולה זדון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרג נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו : (כג) כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך . שאול הוא שמבקש את נפשי והוא מבקש את נפשך לכן שבה אתי: כי משמרת אתה עמדי. אשמור אותך כמו שאשמור את עצמי ויש לפרשו נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך : (א) שוסים. בוזזים כמו זה חלק שוסינו : (ב) וישאל דוד בה'. בסוף הענין מפרש במה שאל והוא שא' ויהי בברוח אביתר אפוד ירד בידו : (ג) ביהודה יראי'. הנה אנחנו בין בני ישראל אנחנו בסכנה מפני שאול ונשים עצמינו יותר בסכנה בין פלשתים ומפני דבריהם הוסיף דוד לשאול ולא מפני עצמו כי הוא בפעם הראשונה היה בוטח אלא מפני אנשיו הוסיף לשאול כשראו אנשיו שהבטיחו האל פעמים הלכו עמו : (ה) וינהג את מקניהם. איך היו מקניהם במלחמה אלא כשהכה דוד מהם מכה גדולה רדף אחרי הנסים מהם עד ארץ פלשתים ונהג

מִגְּבַר וְעַד אִתְּתָא מֵעוּלֵים וְעַד יָנִיק וְתוֹר וַחֲמָר וְאִימַּר לְפִתְגַם דְּחָרֶב : כ וְאִשְׁתֵּיזֵיב בְּרָא חֲדָא לַאֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב וּשְׁמֵיהּ אֶבְיָתָר וַעֲרַק בָּתַר דָּוִד : כא וְחַוֵּי אֶבְיָתָר לְדָוִד אֲרֵי קְטַל שָׁאוּל יַת כַּהֲנַיָּא דַיְיָ : כב וַאֲמַר דָּוִד לְאֶבְיָתָר יְדַעְנָא בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי תַמָּן דּוֹאֵג אֲדוֹמָאָה אֲרֵי חֲוָאָה יְחַוֵּי לְשָׁאוּל אֲנָא גְרָמִית לְאִסְתַּקָּפָא בְּכָל נְפַשׁ בֵּית אֲבוּךְ : כג תִּיב עִמִּי לָא תִדְחַל אֲרֵי דְּבָעֵי לְמִקְטְלִי בָּעֵי לְמִקְטְלָךְ אֲרֵי נְטִיר אַתְּ עִמִּי : א וְחַוִּיאוּ לְדָוִד לְמֵימַר הָא פְלִשְׁתָּאֵי מְגִיחִין קְרָבָא בִּקְעִילָה וְהָא אִינּוּן בָּזְזִין יַת אִידְּרַיָּא : ב וּשְׁאֵיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר הַאֵיזִיל וְאֶקְטוֹל בִּפְלִשְׁתָּאֵי הָאִלֵּין וַאֲמַר יְיָ לְדָוִד אֱזֵיל וְתִקְטוֹל בִּפְלִשְׁתָּאֵי וְתִפְרוֹק יַת יָתְבֵי קְעִילָה : ג וַאֲמַרוּ גַּבְרֵי דָוִד לֵיהּ הָא כַד אֲנַחְנָא הָכָא בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה אֲנַחְנָא דַחֲלִין וְאַף אֱלָהֵין דְּנֵיזֵיל לִקְעִילָה לְסִדְרֵי פְלִשְׁתָּאֵי : ד וְאוֹסִיף עוֹד דָּוִד לְמִשְׁאַל בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וַאֲמַר קוּם חוּת לִקְעִילָה אֲרֵי אֲנָא מְסַר יַת פְלִשְׁתָּאֵי בִידָךְ : ה וַאֲזַל דָּוִד וְגַבְרוֹהִי לִקְעִילָה וְאַגִּיחַ קְרָבָא בִּפְלִשְׁתָּאֵי וּדְבַר יַת גֵּיתֵיהוֹן וּמְחָא בְהוֹן מְחָא סַגִּיאָה וּפְרַק דָּוִד יַת יָתְבֵי

כ' א' מ"ל וא' חס'
חֶרֶב מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה מֵעוֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק וְשׁוֹר וַחֲמוֹר וָשֶׂה לְפִי־חָרֶב : כ וַיִּמָּלֵט בֵּן־אֶחָד לַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִטוּב וּשְׁמוֹ אֶבְיָתָר וַיִּבְרַח אַחֲרֵי דָוִד : כא וַיַּגֵּד אֶבְיָתָר לְדָוִד כִּי הָרַג שָׁאוּל אֵת כֹּהֲנֵי יְהוָה : כב וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאֶבְיָתָר יָדַעְתִּי בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־שָׁם דּוֹיֵג הָאֲדֹמִי כִּי־הַגֵּד יַגִּיד לְשָׁאוּל אָנֹכִי סַבֹּתִי בְּכָל־נֶפֶשׁ בֵּית אָבִיךָ : כג שְׁבָה אִתִּי אַל־תִּירָא כִּי אֲשֶׁר־יְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשִׁי יְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ כִּי־מִשְׁמֶרֶת אַתָּה עִמָּדִי : כג א וַיַּגִּדוּ לְדָוִד לֵאמֹר הִנֵּה פְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּקְעִילָה וְהֵמָּה שֹׁסִים אֶת־הַגֳּרָנוֹת : ב וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר הַאֵלֵךְ וְהִכֵּיתִי בַּפְּלִשְׁתִּים הָאֵלֶּה

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד לֵךְ וְהִכִּיתָ בַפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת־קְעִילָה : ג וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה אֲנַחְנוּ פֹה בִּיהוּדָה יְרֵאִים וְאַף כִּי־נֵלֵךְ קְעִלָה אֶל־מַעַרְכוֹת פְּלִשְׁתִּים : ד וַיּוֹסֶף עוֹד דָּוִד לִשְׁאוֹל בַּיהוָה וַיַּעֲנֵהוּ יְהוָה וַיֹּאמֶר קוּם רֵד קְעִילָה כִּי־אֲנִי נֹתֵן אֶת־פְּלִשְׁתִּים בְּיָדֶךָ : ה וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַאֲנָשָׁו קְעִילָה וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּנְהַג אֶת־מִקְנֵיהֶם וַיַּךְ בָּהֶם מַכָּה גְדוֹלָה וַיֹּשַׁע דָּוִד אֵת יֹשְׁבֵי קְעִלָה :

ד' מקיפין קמצין ג' חס'
דואג ק'
ג' אני ולבי וחד וסבותי
ל' פ' ומלאו
פסקא באמצע פסוק
כ' את ישראל מכף מדין
כ' חס' וד' מ' בליש' ודין פלוגתא עלי'
בקצת ספרים א' ובספ' מוג' מ"ל
ואנשיו ק'
ג' חס'. ד' חס' בליש'

(כב) אנכי סבתי. סבבתי דבר עד שבא לידי כך : (כג) כי אשר יבקש את נפשי. אדם אחד רודף שנינו במקום שאמלט שם אני תמלט אתה כי במשמרתי תהיה תמיד כך תרגם יונתן ארי מאן דבעי למיקטלי בעי למקטלך . ויש עוד לפרש כי אשר יאהבני יאהבך ואשר ישמור את נפשי ישמור את נפשך ויש דוגמא במקרא אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו (משלי כ"ט י') הרי כאן בקשת נפש לטובה:

נכר

רלבג

(כג) כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך . ר"ל שכבר אשמור את נפשך כמו נפשי : כי משמרת אתה עמדי . ידמה שאמר זה מפני שכבר הביא אביתר עמו האורים והתומים ובהם יהיה נשאל דוד באלהים ולזה אמר שיש לו לבטוח על דוד שישמרהו כנפשו : (ג) הנה אנחנו פה ביהודה יראים . ר"ל שאף על פי שאנחנו תוך בני יהודה אנחנו יראים מפני שאול ואיך נוסיף על יראתנו יראת מערכות פלשתים. והנה שאל עוד דוד באלהים בעבור אנשיו ועל השנות היעוד האמינו אנשי דוד בו אך דוד האמין בו בראשונה . ויתכן שנאמר והוא הנכון לפי מה שאחשוב כי הלשון הראשון הוא מסופק וכבר אפשר שיובן שאם ילך והכה בפלשתים הנה יושיע את קעילה לא בזולת זה אבל לא יהיה בזה המאמר הבטחה שיכה את הפלשתים ולזה יראו אנשי דוד מרדת קעילה הלא תראה בענין פילגש בגבע' מה שקרה לישראל מהרע מפני הספק שהיה בלשון כאשר שאלו באלהים כשלא דקדקו בו ולזה הסכים דוד לשאול באלהים פעם שנית על זה ובא אליו הלשון בזולת שום ספק שירד אל קעילה והש"י יתן את פלשתים

ושה ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר שפטים : בן כל בן המוקף פתח במ"ד ואם הנגינה בו קמץ כגון בן חכם בן כסיל ופירושו בן שהוא חכם בן שהוא כסיל במ"ו וסי' נמסר בסדר ויצא . וישאל דוד בה' ה' דסמיכי בקריאה וסימן האלך והכיתי בפלשתים . ארדף אחרי הגדוד . האעלה באחת ערי יהודה . האעלה אל פלשתים . לא תעלה דממול בכאי' . האלך ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר שמות: אנשי דוד ד' בקריאה וסי' הנה אנחנו פה ביהו' יראי'. הנה היום אשר אמר ה' אליך. מדוע גנבוך. אז נשבעו אנשי דוד. וינהג ח' בקריאה וסי' נמסר בסדר שמות: קעלה ד' חסר' בליש' וסי' ואף כי נלך קעלה פלוגתא עליה . ויצאו מקעלה . וישע דוד את ישבי קעלה: ויש ספרים קום רד קעלה חס'. ויש ספרים מסד' מוני' והושעת את קעלה ושופטי' וישע דוד את ישבי קעלה :

תולדות אהרן וימלט בן אחד . סנהדרין צה: ויגידו לדוד לאמר . ערובין מה: וישאל דוד. שם:

מצודת ציון

כג (א) שוסים. בוזזים כמו ומבזזינו שסו למו (תהלים מ"ד): (ג) ואף כי. הוא ענין כל שכן וק"ן כמו ואף כי אש (יחזקאל ט"ו) : מערכות. אנשי המלחמה יקראו כן כשהם ערוכים וסדורים להלחם :

אפוד

מצודת דוד

חגור אפוד בד (לעיל ב') : (כב) ביום ההוא. בהיותי בנוב ידעתי אז שדואג שם והוא יגיד לשאול : אנכי סבותי. היה מתאונן ואומר אני סבבתי המיתה לכולם וע"י באה התקלה : (כג) כי אשר יבקש. הלא שאול המבקש נפשי לספותה הוא מבקש נפשך לזה אל תפרד מעלי ותהיה שמור עמדי : כג (ג) ביהודה. עם שאנו בין אנשי שבכך אנו מתפחדים ומכ"ש כאשר נלך קעילה : (ד) ויוסף וכו'. בכדי לאמן לב אנשיו שאל שוב : (ה) וינהג. נהג לעצמו להיות לו לשלל :

קעילה

ו וַיְהִי בִּבְרֹחַ
אֶבְיָתָר בֶּן־אֲחִימֶלֶךְ אֶל־דָּוִד
קְעִילָה אֵפוֹד יָרַד בְּיָדוֹ׃
ז וַיֻּגַּד לְשָׁאוּל כִּי־בָא דָוִד קְעִילָה
וַיֹּאמֶר שָׁאוּל נִכַּר אֹתוֹ אֱלֹהִים בְּיָדִי ב׳ ולא נכר שוע
כִּי נִסְגַּר לָבוֹא בְּעִיר דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ׃
ח וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־כָּל־הָעָם ב׳
לַמִּלְחָמָה לָרֶדֶת קְעִילָה לָצוּר אֶל־ ל׳
דָּוִד וְאֶל־אֲנָשָׁיו׃ ט וַיֵּדַע דָּוִד כִּי עָלָיו
שָׁאוּל מַחֲרִישׁ הָרָעָה וַיֹּאמֶר אֶל־
אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן הַגִּישָׁה הָאֵפוֹד׃
י וַיֹּאמֶר דָּוִד יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל שָׁמֹעַ שָׁמַע עַבְדְּךָ כִּי־מְבַקֵּשׁ ה׳ חס׳
שָׁאוּל לָבוֹא אֶל־קְעִילָה לְשַׁחֵת לָעִיר
בַּעֲבוּרִי׃ יא הֲיַסְגִּרֻנִי בַעֲלֵי קְעִילָה ל׳ חס׳ דהס׳
בְיָדוֹ הֲיֵרֵד שָׁאוּל כַּאֲשֶׁר שָׁמַע ל׳
עַבְדֶּךָ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַגֶּד־נָא ו׳ וכל חס״ף דכו׳ כמ״ת
לְעַבְדֶּךָ וַיֹּאמֶר יְהוָה פ׳קא בא״פ
יֵרֵד׃ יב וַיֹּאמֶר דָּוִד
הֲיַסְגִּרוּ בַּעֲלֵי קְעִילָה אֹתִי וְאֶת־ ל׳ והסר
אֲנָשַׁי בְּיַד שָׁאוּל וַיֹּאמֶר יְהוָה יַסְגִּירוּ׃ ל׳ מ״ל
יג וַיָּקָם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו
כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ וַיֵּצְאוּ מִקְּעִלָה ד׳ חס׳ כליש׳
וַיִּתְהַלְּכוּ בַּאֲשֶׁר יִתְהַלָּכוּ וּלְשָׁאוּל ט״ו
הֻגַּד כִּי־נִמְלַט דָּוִד מִקְּעִילָה וַיֶּחְדַּל

קְעִילָה׃ ו וַהֲוָה כַּד עֲרַק אֶבְיָתָר בַּר אֲחִימֶלֶךְ לְוָת דָּוִד לִקְעִילָה אֵיפוֹדָא אֲחִית בִּידֵיהּ׃ ז וְאִתְחֲוָא לְשָׁאוּל אֲרֵי אֲתָא דָוִד לִקְעִילָה וַאֲמַר שָׁאוּל מְסַר יָתֵיהּ יְיָ בִּידִי אֲרֵי אִתְמְסַר לְמֵיעַל בְּקַרְתָּא דְּלַהּ דָּשִׁין וְעַבְּרִין׃ ח וּכְנַשׁ שָׁאוּל יָת כָּל עַמָּא לַאֲגָחָא קְרָבָא לְמֵיחַת לִקְעִילָה לְמֵצַר עַל דָּוִד וְעַל גִּבְרוֹהִי׃ ט וִידַע דָּוִד אֲרֵי עֲלוֹהִי שָׁאוּל כָּמֵין בִּישְׁתָא וַאֲמַר לְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא קָרֵיב אֵיפוֹדָא׃ י וַאֲמַר דָּוִד יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל מִשְׁמַע שְׁמַע עַבְדָּךְ אֲרֵי בָּעֵי שָׁאוּל לְמֵיעַל לִקְעִילָה לְחַבָּלָא לְקַרְתָּא בְּדִילִי׃ יא הַסְבִירִין לְמִמְסְרִי יָתְבֵי קְעִילָה בִּידֵיהּ הַסְבִיר לְמֵיחַת שָׁאוּל כְּמָא דִּשְׁמַע עַבְדָּךְ יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל חַוֵּי כְעַן לְעַבְדָּךְ וַאֲמַר יְיָ סָבַר לְמֵיחַת׃ יב וַאֲמַר דָּוִד הַסְבִירִין לְמִמְסְרִי יָתְבֵי קְעִילָה יָתִי וְיָת גֻּבְרֵי בִּידָא דְּשָׁאוּל וַאֲמַר יְיָ סְבִירִין לְמִמְסָר׃ יג וְקָם דָּוִד וְגֻבְרוֹהִי כְּשִׁית מְאָה גֻּבְרָא וּנְפַקוּ מִקְּעִילָה וַהֲלִיכוּ בַּאֲתַר דִּכְשַׁר לַהֲלָכָא וּלְשָׁאוּל אִתְחֲוָא אֲרֵי אִשְׁתֵּיזֵיב דָּוִד מִקְּעִילָה

תולדות אהרן היסגרוני בעלי קעילה. יומא עג (פסק טז) :

רשי

(ז) נכר אותו אלהים בידו. הסגיר וכן אל תרא ביום אחיך ביום נכרו (עובדיה א׳ י״ב) וממשקל החזקים הוא כמו אבד ושבר בריחיה (איכה ב׳ ט׳) ואם בקש לדבר במשקולת הרפים היה נקוד נכר : נסגר לבא בעיר דלתים ובריח. ויבטח בכך ולא יחוש לברוח ממנו : (ט) מחריש הרעה. כמין יש בישתא : (יא) היסגרוני בעלי קעילה וגו׳. למדנו מכאן שהשואל שני דברים אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין לו אלא ראשון וכאן דוד שאל שלא כסדר שהיה לו לשאול תחילה הירד שאול היסגרוני בידו והשיבוהו כסדר : (יג) באשר יתהלכו. באתר דכשר להלכא במקום

רדק

ונהג את מקניהם : אפוד ירד בידו. פירשו אותו כמו הוריד וכת״י אחית ואני מפרשו בודד כמשפטו ואמר ירד כלומר ירד האפוד בדרך מקרה ביד וא״ע שהורידו לא הורידו מדעתו אבל כשלקח כלי עמו בברחו לא השגיח מה לקח ומה הניח כאדם בורח והיתה סבה מאת ה׳ והיה האפוד בדרך מקרה בין כליו לפיכך אמר ירד ולא אמר הוריד : (ז) נכר. פי׳ סגר ומסר אמר שאו׳ שהוא בעיר דלתי׳ ובריח לא ימלט מידי כי כשאבא׳ סביב העיר ואצור עליה לא יוכל לברוח מן העיר כי עיר דלתים ובריח היא והוא לא חשב שיהיה אדם שיגיד לדוד : (ח) וישמע. כמו ויאסף לפי שהעם נאספים ע״י כרוז משמיע וכן במשנה משמיעין על השקלים פי׳ מכריזין : (ט) מחריש הרעה. ענינו חושב כמו אל תחרוש על רעך רעה : היסגירוני. פי׳ מוסרים מכאן למדו רז״ל שאין שואלין באורים ותומים שני דברים כאחד ואם שאל אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין אלא ראשון שהרי דוד אמר היסגירוני הירד ויאמר ה׳ ירד הנה הוא שאל שני דברים לא השיבו אלא אחד והשיבו ה׳ על הראוי להיות ראשון והוא ירד כי דוד שאל שלא כסדר וכיון שהכיר במענה כי שלא כסדר שאל חזר ושאל כסדר היסגירו בעלי קעילה אבל אם היה צורך השעה לשאול שני דברים כאחד כגון שאין שהות לעמדו שואלין על שני דברים ומשיבין על שניהם כאחד כמו ששאל דוד הארדוף אחרי הגדוד הזה ואשיגנו ויאמר לו רדוף כי השג תשיג והצל תציל : בעלי קעיל׳. אדוני העיר וגדוליה וי״ת יתבי קעילה : (יג) באשר יתהלכו. הלכו בדרך מקרה באיזה מקום שיזדמן להם לשבת שם וי״ת באתר

שמע ה׳ חס׳ בקריאה וסי׳ כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע. שמע בין אחיכם ושפטתם. והיה אם שמע תשמעו אל מצותי. כי מבקש שאול ללכת קעילה. והיה אם שמע תשמעון דירמיה. ובמסרה אחריתי כתב דתריסר ההוא דזכריה. וב׳ מלאים ואל תשגן. אפרים מתגורר. ואכלו טוב. היסגרני ה׳ חס׳ י׳ בליש׳ סגירה וסי׳ נמסר בסדר תזריע :

רלבג

פלשתים בידו : (ז) נכר אותו אלהים בידי. הוא מענין פן ינכרו צרימו והרצון בזה שהש״י הסיר ממנו ההכרה וההבחנה כדי שיפול בידי וזה שאם היה מתנהג בטוב העצה היה נשמר מהכנס בעיר מוקפת חומה הנסגר׳ בחומה דלתי׳ ובריח כי בבא עליו שם לא יוכל להמלט ללכת ולנוס אנה ואנה והנה חשב שאול שלא יגלה שום אדם זה הסוד לדוד והנה סבב הש״י שנגלה לו הסוד הזה : (ט) מחריש הרעה. הוא מענין אל תחרוש על רעך רעה והרצון בזה ששאול היה מסבב שישתדל עם כל ישראל להביא הרעה על דוד : (יא) היסגרוני בעלי קעילה בידו הירד שאול כאשר שמע עבדך ה׳ אלהי ישראל הגד נא לעבדך ויאמר ה׳ ירד. מזה המקום טבל ללמד שהנשאלים באורים והומים אין נשאלין בהם אלא שאלה אחת לבד לא יהיו נשאלין בהם שתי שאלות יחד או יותר ולזה תמצא כי כששאל דוד על שתי שאלות לא באהו המענה כי אם באחת מהן :
בהרשה

פי׳ רבי ישעיה

(ו) אפוד ירד בידו. פי׳ אף על פי שכל ירד אינו יוצא באחר זה יוצא באחר ופתרונו כמו הוריד ודומה לו עיני עיני יורדה מים שיוצא באחר ופתרונו מורד׳ מים. וכיוצא בו ושב ה׳ אלהיך את שבותך שיוצא באחר ופתרונו והשיב ואף על פי שכל שב עומד בעצמו וזה לומר לך שמפני שהוריד האפוד בידו הי׳ שואל בו דוד שאם לא כן מנין היה לו לדוד אפוד לשאל בו : (ז) נכר אותו. ת״י מסר יתיה. ודומה לו אל תרא את אחיך ביום נכרו : (ח) וישמע שאול את כל העם. פי׳ שימע כרוז לכל העם שיבואו אתו למלחמה : (ט) מחריש הרעה. לשון סוד כמו חרש לאמר האמור במרגלי יריחו. והיה מקבץ החיילות ולא היה מודיעם אנה ילכו כדי שלא ישמע דוד :

מצודת דוד

(ו) קעילה. כשבא אל דוד היה בגבול קעילה : אפוד ירד. לפי שנא׳ למעלה וישאל דוד בה׳ לזה אמר שאביתר הביא עמו האפוד ובו שאל : (ז) נכר. מסר אותו אלהים בידי אחרי שנסגר בעדו לשבת בעיר דלתים ובריח ובוטח הוא בחוזק העיר ולא יתחבא עוד ואני אצור על העיר עד רדתה : (ט) וידע דוד.. הבין מדעתו שעליו לבד מחריש הרעה ולזה פחד פן ימסרוהו בידו : (י) בעבורי. בכדי לתפוש אותי : (יא) היסגרני. האם דעתם למסור אותי בידו : הירד. האם דעתו לרדת הנה : ירד. דעתו לרדת ועל כי אין אורים ותומים משיבים על שני דברים כאחד לזה השיבו לו על דבר שהיה מהראוי לשאול ראשון עליו כי הירידה היא ראשון בזמן : (יב) יסגירו. דעתם להסגיר אותך בידו : (יג) באשר יתהלכו. ר״ל לא הלכו אל המקום אשר חשבו מתחילה ילך אליו ובדרך כל הארץ כי כמה חשבו מתחילה ללכת אל מקום ידוע

מצודת ציון

(ו) אפוד. זה יאמר על האפוד והחושן עם האורים ותומים וכן אין אפוד ותרפים (הושע ג׳) : (ז) נכר. מסר וכן כי צורם מכרם (דברים ל״ב) : ובריח. הוא כעין מטה עשוי לסגור בו הדלתות מבפנים : (ח) וישמע. ענין אסיפה כהאסף מקבצת קול שמאסף כמו השמיעו עליכם ממלכות (ירמיה נ״א) : לצור. ענינו הסבו על העיר לבל יצאו ולכבשם : (ט) מחריש. ענין מחשבה כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג׳) : (יא) היסגרני. ענין מסירה כמו להסגיר לאדום (עמוס א׳) : בעלי. אדוני כמו אם בעליו עמו (שמות כ״ב) : (יג) ויחדל. ומנע :
במלדות

לָצֵאת׃ יד וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּמִּדְבָּר בַּמְּצָדוֹת
וַיֵּשֶׁב בָּהָר בְּמִדְבַּר־זִיף וַיְבַקְשֵׁהוּ
שָׁאוּל כָּל־הַיָּמִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים ס' וחד ונתנו
בְּיָדוֹ׃ טו וַיַּרְא דָוִד כִּי־יָצָא שָׁאוּל
לְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשׁוֹ וְדָוִד בְּמִדְבַּר־זִיף
בַּחֹרְשָׁה׃ טז וַיָּקָם יְהוֹנָתָן
בֶּן־שָׁאוּל וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּוִד חֹרְשָׁה
וַיְחַזֵּק אֶת־יָדוֹ בֵּאלֹהִים׃ יז וַיֹּאמֶר ס' רפין
אֵלָיו אַל־תִּירָא כִּי לֹא תִמְצָאֲךָ יַד־
שָׁאוּל אָבִי וְאַתָּה תִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל
וְאָנֹכִי אֶהְיֶה־לְּךָ לְמִשְׁנֶה וְגַם־שָׁאוּל ב' כל אשר לאווך
אָבִי יֹדֵעַ כֵּן׃ יח וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית
לִפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּחֹרְשָׁה
וִיהוֹנָתָן הָלַךְ לְבֵיתוֹ׃
יט וַיַּעֲלוּ זִפִים אֶל־שָׁאוּל הַגִּבְעָתָה
לֵאמֹר הֲלוֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ ב' הנה אתה
בַּמְּצָדוֹת בַּחֹרְשָׁה בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה ח' בליש'. ג'. ג'
אֲשֶׁר מִימִין הַיְשִׁימוֹן׃ כ וְעַתָּה לְכָל־אַוַּת ג' מ"ל
נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ לָרֶדֶת רֵד וְלָנוּ הַסְגִּירוֹ ג'
בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ כא וַיֹּאמֶר שָׁאוּל בְּרֻכִים ג'
אַתֶּם לַיהוָֹה כִּי חֲמַלְתֶּם עָלָי׃
כב לְכוּ־נָא הָכִינוּ עוֹד וּדְעוּ וּרְאוּ אֶת־ ז'
מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר תִּהְיֶה רַגְלוֹ מִי רָאָהוּ
שָׁם כִּי אָמַר אֵלַי עָרוֹם יַעְרִם הוּא׃ ג' חסר
כג וּרְאוּ וּדְעוּ מִכֹּל הַמַּחֲבֹאִים אֲשֶׁר ל'. ל'
יִתְחַבֵּא שָׁם וְשַׁבְתֶּם אֵלַי אֶל־נָכוֹן
וְהָלַכְתִּי אִתְּכֶם וְהָיָה אִם־יֶשְׁנוֹ בָאָרֶץ ד'
וְחִפַּשְׂתִּי אֹתוֹ בְּכֹל אַלְפֵי יְהוּדָה׃
כד וַיָּקוּמוּ וַיֵּלְכוּ זִיפָה לִפְנֵי שָׁאוּל וְדָוִד ע' מע. ל'

וְאִתְמְנַע מִלְמִפַּק׃ יד וִיתֵיב
דָוִד בְּמַדְבְּרָא בִּמְצָדְתָא
וִיתֵיב בְּטוּרָא בְּמַדְבְּרָא
דְזִיף וּבְעוֹהִי שָׁאוּל כָּל
יוֹמַיָא וְלָא מַסְרֵיהּ יְיָ בִּידֵיהּ׃
טו וַחֲזָא דָוִד אֲרֵי נְפַק
שָׁאוּל לְמִקְטְלֵיהּ וְדָוִד
בְּמַדְבְּרָא דְזִיף בְּחוּרְשָׁא׃
טז וְקָם יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל
וַאֲזַל לְוָת דָוִד לְחוּרְשָׁא
וְתַקֵיף יַת יְדֵיהּ בְּמֵימְרָא
דַיְיָ׃ יז וַאֲמַר לֵיהּ לָא
תִדְחַל אֲרֵי לָא תַשְׁכְּחִינָךְ
יְדָא דְשָׁאוּל אַבָּא וְאַתְּ
תִּמְלוֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא
אֱהֵי לָךְ לְתִנְיָן וְאַף שָׁאוּל
אַבָּא יְדַע כֵּן׃ יח וּגְזָרוּ
תַּרְוֵיהוֹן קְיָם קֳדָם יְיָ וִיתֵיב
דָוִד בְּחוּרְשָׁא וִיהוֹנָתָן אֲזַל
לְבֵיתֵיהּ׃ יט וּסְלִיקוּ אֱנָשֵׁי
זִיף לְוָת שָׁאוּל לְגִבְעֲתָא
לְמֵימַר הֲלָא דָוִד מִטַּמַּר
עִמָּנָא בִּמְצַדְתָּא בְּחוּרְשָׁא
בְּגִבְעַת חֲכִילָה דְמִדָּרוֹם
לִישִׁימוֹן׃ כ וּכְעַן לְכָל
רְעוּת נַפְשָׁךְ מַלְכָּא לְמֵיחַת
חוּת וַאֲנַחְנָא נְמַסְרִינֵיהּ
בִּידָא דְמַלְכָּא׃ כא וַאֲמַר
שָׁאוּל בְּרִיכִין אַתּוּן קֳדָם יְיָ
אֲרֵי חַסְתּוּן עֲלָי׃ כב אֱזִילוּ
כְעַן אַתְקִינוּ עוֹד וּדְעוּ וַחֲזוּ
יַת אַתְרֵיהּ דְשָׁרֵי בֵיהּ מַן
חֲזָהִי תַמָּן אֲרֵי אָמְרִין לִי
דְעָרִים וְנָפִיק הוּא׃ כג וַחֲזוּ
וּדְעוּ מִכָּל מְטַמּוֹרָיָתָא
דְאִטְּמַר תַּמָּן וּתְתוּבוּן
לְוָתִי בְּקֻשׁוֹט וְאֵהָךְ עִמְּכוֹן
וִיהֵי אִם אִיתוֹהִי בְּאַרְעָא וְאֶבְלוֹשׁ יָתֵיהּ בְּכָל אַלְפַיָא דְבֵית יְהוּדָה׃ כד וְקָמוּ וַאֲזַלוּ לְזִיף קֳדָם שָׁאוּל

באתר דכשר להלכא . (יד) במצדות . בסלעים הגבוהים שהיו במדבר ופירוש נספיו וישב בהר במדבר זיף : (טו) וירא דוד . כי הכיר דוד כי שאול יצא לבקש את נפשו גם במדבר זיף כי שמע כי הזיפי' אמרו לו כי הוא מסתתר שם והי' בדעתו ללכת משם ובין כך בא אליו יהונתן שם וכרתו ברית שניהם והלך יונתן ודוד יושב עדין בחורשה וכאשר שמע כי שאול בא הלך לו למדבר מעין והוא סמוך למדבר זיף כמו שכתובים שניהם בנחלת בני יהודה מעון כרמל וזיף : בחרשה . פירוש ביער תרגום יער חורשא והה"א נוספת כי הטעם מלעיל או בחורש' שם מקום: (טז) באלהי'. חזק ידו שלא יירא בדבר אלהים שהבטיחו על ידי הנביא כי ימלוך וזהו שאמר כי לא תמצאך יד שאול אבי וכת"י ותקיף ית ידיה במימרא דה' : (יז) אהיה לך למשנה . אני מבקש ממך שאהיה אני משנה לך כשתמלוך : ידע כן . שתמלוך והיו יודעין זה מפי השמועה שנמשח דוד למלך : (יח) לפני ה' . אורים ותומים שהיו שם עם אביתר הכהן או פירו' שהאל יתברך יהיה עד בין שניהם : לביתו . ת"י לאורחיה : (יט) ויעלו זיפים . וכבר עלו הזיפים ואמרו לשאול וזהו שאמר וירא דוד כמו שאמרנו למעלה : (כב) הכינו עוד . חפשו וראו היטב שתדעו מקומו בכוון : כי אמר אלי . בעוד שהיה עמי היה אומר לי כשהייתי שואלו איך היה מכה בפלשתים כל כך ואיך היה נשמר מהם והיה אומר לי כי ערום יערים הוא ובערמות ובתחבולות היה בא עליהם שלא היו נשמרים ממנו כן עתה הוא עושה מראה עצמו במקום זה כדי שנבקש אותו שם ומחר יהיה במקום אחר לפיכך דעו כל המקומות אשר דרכו להתחבא שם וי"מ כי אמר אלי האומר כמו ויאמר ליוסף ר"ל אמר אלי המגיד כי עתה ערום יערים הוא וכת"י ארי אמרין לי דערים ונפיק הוא : (כ) אל נכון . דבר נכון וברור: בכל אלפי יהודה. לפי שלא היה דוד בא אלא בארץ יהודה לפי שהיו מחפין עליו אבל שאר השבטים אם היה בא ביניהם היו מוסרין אותו לשאול ומה שאמר אלפי ר"ל אכריח כל שרי אלפים שביהודה שהיו ידם עמי לחפשו היטב כל אחד באלף שלו : (כד) וילכו זיפה לפני שאול. אלה הזיפים הבאים אל שאול הלכו אל זיף לפני שילך

במקום הגלתה : (טז) ויחזק את ידי . חיזק בברית שביניהם . (כ) ולנו הסגירו. ועלינו להסגירו : (כב) כי אמר אלי . מי שאמר : ערום יערים הוא . מתנהג הוא בערמה היום כאן ולמחר במקום אחר כדי שלא יודע מקומו : (כג) אל נכון . על דבר מכוון ואמת : (כד) לפני שאול . שהיה שאול עתיד לילך אחריהם והם הלכו לפניו לחפש אל נכון :

עוטרים

רלבג

(טו) בחרשה . ר"ל ביער כי אף על פי שהיה במדבר זיף שאין עוברין בני אדם שם הנה להציל עצמו מן הסכנה מיד שאול היה נסתר ביער : (יח) וישב דוד בחרשה ויהונתן הלך לביתו . באר לנו בזה כי נשען דוד בברית יהונתן עמו שלא יגלה מקומו לאביו ואע"פ שנתפרסם ליהונתן כי דוד יקח הממלכה ותסור ממנו ולזה ספר שלא נמנע דוד אחר זה מלשבת ביער ההוא : (כב) כי אמר אלי ערום יערים הוא . ר"ל הוא חסר מי האומר זה וכן ותכל דוד

פי' רבי' ישעיה

(יד) במדבר במצדות. פי' מגדלי' חזקים שהיו במדבר היה נחבא שם כי היה ירא שמא יבואו אנשים עליו מצד שאול ויתפשוהו בבהלה : (כב) כי אמר אלי ערום יערים הוא . פירוש כי אמר לבי אלי ערום הוא ובמקום שיעמוד היום לא יעמוד למחר לפיכך לכו ותכוונו דרכיו אנה רגיל לעמוד :

במצדות ה' בלישניהון בקריאה וסימניהון במסרה רבתא . ברכים ג' ב' חסר וסמניהון ויאמר שאול ברכים אתם לה' . ברכים אתם לה' אשר עשיתם החסד הזה . ברוכים אתם לה' עשה שמים וארץ . בתרא מלא : ויקומו ט' מלאים בקריאה וסי' ויקומו בבקר ויאמר שלחוני לאדני . ויקומו שרי מואב קדמא . ויחנו על הגבעה . ויקומו וילכו זיפה . ויקומו כל איש חיל . וחברו דד"ה וישאו גופת . ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם . ויקומו ראשי האבות . ויקומו על עמדם דד"ה :

תולדות אהרן אהיה לך למשנה .
פקודה בשער ה' :
הדם ולא . (שם כ) ·

מצודת דוד

כ"א כאשר יזדמן : (יד) וישב וכו' . פעם ישב במצדות פעם בהר וכו' : (טו) וירא דוד . כשראה אשר שאול יוצא לבקשו אז ישב במדבר זיף במקום שיוכל להמלט : (טז) ויחזק . חזק כמו ואמץ לבבו במשענת אלהים באמרו אלהים עמך מה יעשה בשר לך : (יח) לפני ה'. לפני האורים והתומים כי הברית שמאז לא היה לפני ה'. (יט) מסתתר . מתחבא אצלינו במצדות העומדות בחורשה שהיא בגבעת החכילה אשר היא מימין הישימון : (כ) לכל אות וכו'. ר"ל באיזה אופן שתרצה לרדת אלינו רד ועלינו למסרו . בידך : (כא) ברוכים . ה' יברך אתכם בעבור ההודעה: (כב) הכינו עוד . היו נכונים לראות מקום מהלכו כי מי ראהו שם הלא דבריהם מאומד ומשמועה : כי אמר אלי . עודו סר למשמעתי אמר לי שבערמה ובתחבולות יעשה מלחמה ולזאת מאוד מהצורך לחקור ולחפש אחריו : (כג) אם ישנו בארץ . כאשר לא נמצא אותו בכל מחבואיו א"כ ודאי יהיה בארץ בין אנשי שבטו ואז אחפש אותו בכל אלפי יהודה ר"ל אחפש את כל אלפי יהודה שכ"א יחפש אחריו בין אנשיו : (כד) ויקומו וילכו . לחקור ולחפש טרם בוא

מצודת ציון

(יד) במצדות . במקומות משומרים : (טו) בחורשה . ביער שמו חורש מצל (יחזקאל ל"א) ור"ל סעיף : (יז) למשנה . שני למלכות : (כ) אות . ענין רצון ותשוקה כמו אוה למושב לו (תהלים קל"ב) : (כב) הכינו . מל' הכנה : ערום יערים . מל' ערמה : (כג) מהמחבאים. מל' מחבואה ומסתור : אל נכון . כמו בנכון . וכן ואל הארון (שמות כ"ה) ומשפטו ובהארון ונכון ר"ל דבר ברור ומכוון : ישנו . מלשון יש : וחפשתי . ענין חקירה : (כד) בערבה . ת"י במישרא :

נחפז

רשי

(כו) עוטרים. מקיפים וסובבי' מגד אל גד כעטרה המקפת את הראש: (כז) ומלאך בא אל שאול. מלאך ממש כדי להציל את דוד: (כח) סלע המחלקות. שהיה לבו של שאול חלוק לשתי דעות אם לשוב להציל את ארצו מיד פלשתים או לרדוף ולהפוש את דוד כן תרגמו יונתן: (ג) צורי היעלים. סלעי היעלים: (ד) להסך את רגליו. להפנות לנקבים

וַאֲנָשָׁיו בְּמִדְבַּר מָעוֹן בָּעֲרָבָה אֶל ל'
יְמִין הַיְשִׁימוֹן׃ כה וַיֵּלֶךְ שָׁאוּל וַאֲנָשָׁיו ג' מ"ל
לְבַקֵּשׁ וַיַּגִּדוּ לְדָוִד וַיֵּרֶד הַסֶּלַע וַיֵּשֶׁב
בְּמִדְבַּר מָעוֹן וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל וַיִּרְדֹּף
אַחֲרֵי־דָוִד מִדְבַּר מָעוֹן׃ כו וַיֵּלֶךְ שָׁאוּל
מִצַּד הָהָר מִזֶּה וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו מִצַּד
הָהָר מִזֶּה וַיְהִי דָוִד נֶחְפָּז לָלֶכֶת מִפְּנֵי ל'
שָׁאוּל וְשָׁאוּל וַאֲנָשָׁיו עֹטְרִים אֶל־ ל'
דָּוִד וְאֶל־אֲנָשָׁיו לְתָפְשָׂם׃ כז וּמַלְאָךְ ב' אל חיוב
בָּא אֶל־שָׁאוּל לֵאמֹר מַהֲרָה וְלֵכָה ל'
כִּי־פָשְׁטוּ פְלִשְׁתִּים עַל־הָאָרֶץ׃
כח וַיָּשָׁב שָׁאוּל מִרְדֹף אַחֲרֵי דָוִד וַיֵּלֶךְ ב' וחסר
לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים עַל־כֵּן קָרְאוּ ל'
לַמָּקוֹם הַהוּא סֶלַע הַמַּחְלְקוֹת׃

כד א וַיַּעַל דָּוִד מִשָּׁם וַיֵּשֶׁב בִּמְצָדוֹת ח' בליסגא
עֵין־גֶּדִי׃ ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁב
שָׁאוּל מֵאַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים וַיַּגִּדוּ לוֹ
לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד בְּמִדְבַּר עֵין גֶּדִי׃
ג וַיִּקַּח שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת
אֲלָפִים אִישׁ בָּחוּר מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
וַיֵּלֶךְ לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד וַאֲנָשָׁיו עַל־
פְּנֵי צוּרֵי הַיְּעֵלִים׃ ד וַיָּבֹא אֶל־גִּדְרוֹת ג'. ל'
הַצֹּאן עַל־הַדֶּרֶךְ וְשָׁם מְעָרָה וַיָּבֹא ל' וחד ומער' אשר לגדונים
שָׁאוּל לְהָסֵךְ אֶת־רַגְלָיו וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו
בְּיַרְכְּתֵי הַמְּעָרָה יֹשְׁבִים׃

וְדָוִד וְגַבְרוֹהִי בְּמַדְבְּרָא דְמָעוֹן בְּמֵישְׁרָא דְּמִדְּרוֹם לִישִׁימוֹן׃ כה וַאֲזַל שָׁאוּל וְגַבְרוֹהִי לְמִבְעֵי וְחַוִּיאוּ לְדָוִד וּנְחַת לְכֵיפָא וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא דְמָעוֹן וּשְׁמַע שָׁאוּל וּרְדַף בָּתַר דָּוִד בְּמַדְבְּרָא דְמָעוֹן׃ כו וַאֲזַל שָׁאוּל מִסְטַר טוּרָא מִכָּא וְדָוִד וְגַבְרוֹהִי מִסְטַר טוּרָא מִכָּא וַהֲוָה דָוִד מִתְבְּעֵי לְמֵיזַל מִן קֳדָם שָׁאוּל וְשָׁאוּל וְגַבְרוֹהִי כָּמְנִין עַל דָּוִד וְעַל גַּבְרוֹהִי לְמֵחַדְהוֹן׃ כז וְאִזְגַּדָּא אֲתָא לְוָת שָׁאוּל לְמֵימַר אוֹחִי וְאֵיזֵיל אֲרֵי אִתְנְגִידוּ פְלִשְׁתָּאֵי עַל אַרְעָא׃ כח וְתַב שָׁאוּל מִלְּמִרְדַּף בָּתַר דָּוִד וַאֲזַל לְקַדָּמוּת פְּלִשְׁתָּאֵי עַל כֵּן קְרוֹ לְאַתְרָא הַהוּא כֵּיף פְּלְגוּתָא אַתְרָא דְאִתְפְּלֵיג בֵּיהּ לִבָּא דְמַלְכָּא לְמֵיזַל לְכָא וּלְכָא׃ א וּסְלֵיק דָּוִד מִתַּמָּן וִיתֵיב בִּמְצָדָתָא עֵין גֶּדִי׃ ב וַהֲוָה כַּד תָּב שָׁאוּל מִבָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר הָא דָוִד בְּמַדְבְּרָא דְעֵין גֶּדִי׃ ג וּדְבַר שָׁאוּל תְּלָתָא אַלְפִין גְּבַר עוּלֵים מִכָּל יִשְׂרָאֵל וַאֲזַל לְמִבְעֵי יַת דָּוִד וְגַבְרוֹהִי עַל אַפֵּי שְׁקִיפֵי כֵּיפַיָּא׃ ד וַאֲתָא לְחַטְרֵי עָנָא דְעַל אוֹרְחָא וְתַמָּן מְעַרְתָּא וְעַל שָׁאוּל לְמֶעְבַּד צוֹרְכֵיהּ וְדָוִד וְגַבְרוֹהִי בְּסִיפֵי מְעַרְתָּא יָתְבִין׃

תולדות אהרן ויבא אל גדרות. ברכות סב (סוכה נה סנהדרין כ): ויבא שאול להסך. יבמות קג:

רדק

שילך שם שאול הלכו הם לחפש המקום שהיה שם דוד באמת ושבו אל שאול והכתוב לא ספר התשובה אבל אחר שאמר וילך שאול ואנשיו ידענו כי הזיפים שבו אליו טרם לכתו: (כה) וירד הסלע. נראה שעמק היה בין הערבי' שהיה שם דוד ובין הסלע ואמר וירד כלומר ירד העמק לעלות הסלע ועל הדרך הזה נאמר ויעלו אותם עמק עכור כמו שפירשתיו במקומו ומ"ש עוד וישב במדבר מעון להודיע כי לא היה לו פנאי לברוח ממדבר מעון ועלה לסלע הזה שהיה במדבר להשתגב בו מפני שאול: (כו) מצד ההר מזה. זהו הסלע: נחפז ללכת. היה טרוד ומהיר ללכת ולברוח מפני שאול ולא יכול כי שאול ואנשיו סבבוהו כי אעפ"י שאמר שאול מצד ההר מזה כיון שרצו כי רצה לברוח סבבו הם הסלע ולא היה להם אלא לתפשם כשבא המלאך אל שאול בסבת נורא עלילות. ובדרש נחפז ללכת ז"ש דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב כיון שראה דוד עצמו מצומצם ביד שאול ואנשיו אמר על חנם משח אותי שמואל ואמר לי כי משחך ה' למלך היכן היא אותה הבטחה שאמר לי ומנין שכך אמר שנאמר אני אמרתי בחפזי כל אדם כוזב אפילו שמואל היכן היא אותה הבטחה שאמר לי אמר לו הקב"ה אני מעיד עליו שנאמן שמואל שנאמר וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ואתה קראת לשמואל כוזב מיד ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה וגו' א"ר יודן מלאך שליח היה אמר לו רבי פנחס וכי שליח יועץ הו' שהיה אומ' מהר' ולכה אלא מלאך מן השמים היה שנאמר ישלח משמים ויושיעני: עוטרים. כמו סובבי' כמו עטרה שהיא סובבת את הראש וכן כצנה רצון תעטרנו: (כח) מרדוף אחרי דוד. בחירק המ"ם שלא כמנהג: סלע המחלקות. לפי שנחלקו בו אלה מאלה ות"י כיף פלגותיה אתרא דאתפליג ביה לבא מלכא דשאול למיזל לכא ולכא כלומר נחלק לב המלך אם יתעכב עד שיתפש דוד או אם ילך אחרי פלשתים וכן הוא אומר בדרש מהו סלע המחלקות אמר רבי שמואל בר נחמני ששם נחלקו גבורים של שאול על דוד מהם היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו ומהם אמרו מלחמת ישראל קודמת שבן ישי מצוי לנו בכל שעה. דבר אחר מהו סלע המחלקות שבשעה שהיה דוד ועבדיו עוברים על אותו מקום היה מתחלק מחיילותיו הוא ושש מאות איש שהיו אתו באותה שעה והיו יורדין מעל סוסיהן ומשתטחין על פניהם ואומרין ברוך שעשה לנו נס במקום הזה: (ג) על פני צורי היעלים. כי היעלים בצורים ובסלעים שוכנים כמו שנאמר גם כן יעלי סלע והוא אקו הנזכר בתורה ואמרו כי הוא תיש הבר וי"ת על אפי שקיפי כיפיא ולא ידעתי מה היה דעתו לתרג' יעלים כיפיא: (ד) להסך את רגליו. להשתין מים וי"ת למיעבד צרכיה ר"ל להפנות הנקבים

רלבג

דוד הוא חס' מי הוא המשתוקק והרצון בו ותכל נפש דוד וכן יהיה הרצון בזה המקום כי אמר לבי אלי שהוא יתנהג בערמה ויתראה במקום אחר והוא בלתי מתחבא שם בלתי על המעט ולזה הזהירם שיחקרו מכל המחבואים אשר יתחבא שם: או יהיה אמרו כי אמר אלי שב אל דוד והרצון שדוד אמר אליו בהיותו עמו שהוא מתנהג בערמה ובתחבולות יעשה לו מלחמה: (כז) ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה. באר בזה הספור מה נפלא עוצם השגחת השם על אהוביו ואיך הציל דוד עם היותו בעוצם הסכנה: (ג) על פני צורי היעלים. הם הצורים החזקים שנהגו לשבת שם היעלים כי היעלים הם שוכנים בסלעים כאמרו הידעת עת לדת יעלי סלע וזכר זה כי דוד עם ראותו אעפ"י הטובה עליו לא היה מוסר עצמו לסכנות אך היה מחביא עצמו במקומות אשר יתכן לו בהם בהעלם יותר: (ד) להסך את רגליו. ר"ל לסכך את רגליו. והוא עשיית הצרכי' הגדולים כי מדרך הגדול ה הצנועים לסכך רגליהם

פי' רבי' ישעיה

(כו) עוטרים אל דוד. פירוש סבבו את העיר כעטרה שמכל מקום שיצא דוד יתפש. ועל אותה שעה אמר דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב ואפילו שמואל הנביא אנה היא נבואתו שמשחני להיות מלך על ישראל: (ג) על פני צורי היעלים. פי' בצורים הגבוהים שהיעלים שוכנים שם כדכתיב הרים הגבוהים ליעלים: להסך את רגליו. תרגם למעבד צרכיה. שהיושב לנקביו מסכך את רגליו בבגדיו:

מצודת דוד

שאול: בערבה. במישור אשר מימין הישימון: (כה) וילך שאול. אחר שחזרו הזיפים והגידו לו מכל מחבואיו: וירד הסלע. ירד מהסלע אשר ישב בה לשבת במדבר מקום נוח להשמט אנה ואנה: (כו) נחפז ללכת. היה ממהר לברוח ושאול ואנשיו סבבום לתפשם: (כז) ומלאך בא. ועד שלא תפשם בא שליח אליו ללכת מול פלשתים: (כח) סלע המחלקות. ע"ש כי בהסלע ההוא (הוא ההר שהלך שאול מצד ההר מזה וכו' האמור למעלה) נחלקו ונפרדו שאול ואנשיו מעם דוד ואנשיו:

כד (ג) צורי היעלים. סלעים גבוהים אשר היעלים מקננים בהן וכו נאמר הידעת עת לדת יעלי סלע (איוב ל"ט):

מצודת ציון

(כו) נחפז. מל' חפזון ומהירות: עוטרים. מסבבים כעטרה המסבבת את הראש: לתפשם. ענין האחיזה בחזקה: (כז) פשטו. התפזרו כדרך הגייסות וכן אל פשטתם היום (לקמן כ"ז):

כד (ג) בחור. כ"א היה נבחר: (ד) גדרות הצאן. דיר שהצאן רובצים בה: להסך את רגליו: לעשות צרכיו בנקבים כי דרך הצנועים לסכך ולכסות הרגלים וכן אך מסיך הוא את רגליו בשופטים

רדק

הנקבים הגדולים וכן במשנה זה הכלל היה במקדש כל המסיך את רגליו טעון טבילה וכן המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים והוא דרך כבוד והוא ענין יליקה מענין נסך ואם הם שני שרשים או הוא לשון סכוך וכן פרשוהו רז"ל אמר ר' אלעזר מלמד שעשה עצמו כסוכה כלומר מתוך צניעות גדולה שהיתה בו היה מסכך עצמו בעת היציאה שלא יראה בשרו ערום ורגליו דרך כבוד והוא כנוי לאבר היציאה וכן את מימי רגליהם : בירכתי המערה . נחבאו שם מפני שאול : (ה) אשר אמר ה' . אמר לו ע"י שמואל או גד או נתן הנביא שיתן אויביו בידיו ושיצלח למלוכה אבל על שאול לא נאמר לו כי לא נפל בידו אבל אנשי דוד אמרו לו אחר שהאל הבטיחך שיתן אויביך בידיך הנה שאול ראש אויביך והנה עתה הגיע היום כי הנה הוא בידך ולטעם זה פירשתי שכתיב אויבך וקרי אויביך : כאשר יטב בעיניך . ביו"ד איתן לבד ויו"ד השרש נפלה מהמכתב : ויכרת את כנף המעיל . דרשו רבותינו כל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא ייחם לו בעונש שכרת מעיל שאול היה לו זה : (ו) ויך לב דוד אותו . חשש בלבו שמא יחשוב ה' לו עון בכרתו כנף מעיל המלך כי אף על פי שהוא היה רודפו אעפ"י כן יש לו לירוא ממנו וי"ת וחש דוד בליביה : (ז) חלילה לי . הם חשבו כי להרגו הלך אליו וכראותם כי בא וכנסו בידו אמרו לו למה לא הרגתו אמר להם חלילה לי כי משיח ה' הוא : (ח) וישסע . הלק אותם מעליו בדברים טובים כי הם היו רוצים לקום עליו להרגו כיון שלא הרגו כאשר חשבו הם ובאמרו בדברים בפתח הבי"ת מורה על הידיעה ר"ל אותן דברים שזכר כי משיח ה' הוא וכיוצא בדברים אלו וי"ת וישסע ופייס : בדרך . באותו דרך שזכר וכן ויבא אל גדרות הצאן על הדרך : (ט) מן המערה. כן כתיב וקרי מהמערה והענין אחד : (יא) ואמר להרגך . מחלוקת בקריאת המלה הזאת לבן אשר הרי"ש מעמדת בגעיא והגימל בשוא ופתח ולבן נפתלי הרי"ש חטופה ופי' ואמר כל אחד מאנשי דוד שהיו רוצים להרגו לולי כי שסעם דוד בדברים ועל הדרך הזה ת"י ואמרו אוחרנין למקטלך וחסת נפשי עלך ויש נוסחאות וחסית עלך . ורד"ל פי' ואמרו הכתוב אומר הבא להרגך השכם להרגו אם במחתרת ימצא הגנב כלומר בהיתר הייתי יכול

ה וַאֲמַרוּ גַבְרֵי דָוִד לֵיהּ הָא
יוֹמָא דַאֲמַר יְיָ לָךְ הָא אֲנָא
מְסַר יַת בְּעֵיל דְבָבָךְ בִּידָךְ
וְתַעֲבֵיד לֵיהּ כְּמָא דְתַקִין
בְּעֵינָךְ וְקָם דָוִד וּפְסַק יַת
כְּנַף מְעִילָא דִלְשָׁאוּל בְּרָז׃
ו וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וְחָשׁ דָוִד
בְּלִיבֵּיהּ עַל דִי פְּסַק יַת
כַּנְפָא דִי לְשָׁאוּל׃ ז וַאֲמַר
לְגַבְרוֹהִי חַס לִי מִן קֳדָם
יְיָ אִם אַעֲבֵיד יַת פִּתְגָמָא
הָדֵין לְרִבּוֹנִי לִמְשִׁיחָא דַייָ
לְאוֹשָׁטָא יְדִי בֵיהּ אֲרֵי
מְשִׁיחָא דַייָ הוּא׃ ח וּפַיֵיס
דָוִד יַת גַבְרוֹהִי בְּפִתְגָמַיָא
וְלָא שַׁבְקִינוּן לְמֵיקַם עַל
שָׁאוּל וְשָׁאוּל קָם מִמְעָרְתָּא
וַאֲזַל בְּאוֹרְחָא׃ ט וְקָם דָוִד
בָּתַר כֵּן וּנְפַק מִן מְעָרְתָּא
וּקְרָא בָּתַר שָׁאוּל לְמֵימַר
רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְאִסְתְּכֵי
שָׁאוּל לַאֲחוֹרוֹהִי וּכְרַע דָוִד
עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא
וּסְגִיד׃ י וַאֲמַר דָוִד לְשָׁאוּל
לְמָא אַתְּ שְׁמַע יַת פִּתְגָמֵי
בְנֵי אֱנָשָׁא דְאָמְרִין הָא
דָוִד כָּמִין בִּישְׁתָךְ׃ יא הָא
יוֹמָא דֵין חֲזָאָה עֵינָךְ יַת
דְמַסְרָךְ יְיָ יוֹמָא דֵין בִּידִי
בִּמְעָרְתָּא וַאֲמַרוּ אוֹחֲרָנִין לְמִקְטְלָךְ וְחָסִית עֲלָךְ וַאֲמָרִית לָא אוֹשִׁיט יְדִי

ה וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה הַיּוֹם
אֲשֶׁר־אָמַר יְהוָה אֵלֶיךָ הִנֵּה אָנֹכִי
נֹתֵן אֶת־אֹיְבֶיךָ בְּיָדֶךָ וְעָשִׂיתָ לּוֹ יתיר יו"ד
כַּאֲשֶׁר יִטַב בְּעֵינֶיךָ וַיָּקָם דָּוִד וַיִּכְרֹת ג' חס'
אֶת־כְּנַף־הַמְּעִיל אֲשֶׁר־לְשָׁאוּל בַּלָּט׃ ד'
ו וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ לֵב־דָּוִד אֹתוֹ עַל
אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־כָּנָף אֲשֶׁר לְשָׁאוּל׃
ז וַיֹּאמֶר לַאֲנָשָׁיו חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה
אִם־אֶעֱשֶׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לַאדֹנִי
לִמְשִׁיחַ יְהוָה לִשְׁלֹחַ יָדִי בּוֹ כִּי־מְשִׁיחַ
יְהוָה הוּא׃ ח וַיְשַׁסַּע דָּוִד אֶת־אֲנָשָׁיו
בַּדְּבָרִים וְלֹא נְתָנָם לָקוּם אֶל־שָׁאוּל
וְשָׁאוּל קָם מֵהַמְּעָרָה וַיֵּלֶךְ בַּדָּרֶךְ׃
ט וַיָּקָם דָּוִד אַחֲרֵי־כֵן
וַיֵּצֵא מִן־הַמְּעָרָה וַיִּקְרָא אַחֲרֵי־שָׁאוּל מהמערה ק'
לֵאמֹר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַיַּבֵּט שָׁאוּל
אַחֲרָיו וַיִּקֹּד דָּוִד אַפַּיִם אַרְצָה
וַיִּשְׁתָּחוּ׃ י וַיֹּאמֶר דָּוִד לְשָׁאוּל
לָמָּה תִשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי אָדָם לֵאמֹר
הִנֵּה דָוִד מְבַקֵּשׁ רָעָתֶךָ׃ יא הִנֵּה הַיּוֹם
הַזֶּה רָאוּ עֵינֶיךָ אֵת אֲשֶׁר־נְתָנְךָ יְהוָה
הַיּוֹם ׀ בְּיָדִי בַּמְּעָרָה וְאָמַר לַהֲרָגְךָ
וַתָּחָס עָלֶיךָ וָאֹמַר לֹא־אֶשְׁלַח יָדִי

אנכי נתן ז' בקריאה וסי' ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים. ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך ראה אנכי נתן לפניכם היום . ושמרתם לעשות את כל החקים . משה עבדי מת. נותן את כלם חללים . הנה אנכי נתן את איבך בידך : יטב ג' חס' בקריאה וסי' ועשית לו כאשר יטב בעיניך . קום אכול לחם ויטב לבך דאחאב . ועבדו את מלך בבל :

תולדות אהרן ויקם דוד ויכרות . ברכות שם : ואמר להרגך . שם (סוכה נב סנהדרין כ) :

רשי

לנקבים גדולים : (ו) ויהי אחרי כן וגו' : (ז) ויאמר דוד לאנשיו חלילה . שני מקראות הללו כתובין שלא כסדרן אלא כיון שהתחיל לדבר בכריתת המעיל כלה כל דבריו ואמר שאף בכריתת המעיל נתחרט ואחר כך חוזר לדברו הראשון ואומר על שאמרו לו אנשיו הנה היום וגומר השיב להם חלילה לי וגו' : (ח) וישסע הבדיל ודחה אותם בדברים : (י) למה תשמע . למה תקבל עלי לשון הרע של דואג : (יא) ואמר להרגך ותחס עליך . הרי כאן חסרים ב' תיבות ואמר כאומר שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו ותכל דוד לצאת אל אבשלום (שמואל ב' י"ד ב')

ותכל

רלבג

רגליהם בבגדיהם שלא תראה ערותם : (ה) ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל . יתכן לפי הפשט שכבר היה רצון דוד להרגו ולא השיג ממנו כי אם הכנף והתחרט אחר זה דוד על מחשבתו ואף על פי שהותר לו להורגו כי רודף היה ואמר חלילה לי מה' מעשות דבר כזה וזה היה מהפלגת חסידותו עם שזה גם כן יהיה סבה אחר כך להקל בהריגת המלכים וידע דוד כי הממלכה תהיה לו ולזה רצה להרחיק ענין הריגת המלכים משיחי ה' ולזאת הסבה בעינה צוה להרוג הנער העמלקי אשר הגיד לו שהרג שאול אעפ"י שכבר צוהו שאול על זה ולזה גם כן צוה להרוג אשר הרגו איש בשת בן שאול : (ח) וישסע דוד את אנשיו בדברים . ר"ל שעם מה שהיו כלם נסכמים על הריגתו והיו לאגודה אחת על זאת ההסכמה הנה חלק דוד לבם בדבריו באופן שבלבל ההסכמה ומנעם בזה האופן מהריגת שאול : (יא) ואמר להרגך ותחס עליך

פי' רבי' ישעיה

(ה) בלט. פי' בנחת שלא ירגישו ודומה לו בלהטיהם שדברי כשופי' אומר אותם בסוד שלא ישמעו בני אדם:(ו) ויך לב דוד אותו על אשר כרת את כנף . פירו' נתחרט והיה לבו מששמו היאך עשה הדבר הזה לשלוח יד במלך לכרות כנף מעילו : (ח) וישסע דוד את אנשיו בדברים. פי' חילקם והפליגם בדברים טובים מלשון וישסעהו כשסע הגדי והוא לשון חלוקה לשנים : (יא) ואמר להרגך ותחס עליך . פירוש מקרא קצר הוא . ואמר כאומר מי שהיה להרגך ותחס עיני עליך ולא שמעתי לו :

מצודת ציון

(שופטים ג') : וירכתי . כסוף וכן ולירכתי המשכן ימה (שמות כ"ו) : (ה) בכנף המעיל . שולי המעיל : בלט. בחשאי . כמו דברו אל דוד בלט (לעיל י"ח) : (ח) וישסע . ענין בקיעה וחליקה כמו וישסעהו כשסע הגדי (שופטים י"ד) : (ט) ויקוד. כפף הקדקוד : אפים . מלשון פנים

מצודת דוד

(ה) הנה היום . אולי נאמר לו ע"י נביא שימסור ה' אויביו בידו וחשבו אנשיו של היום הזה נאמר ולזה אמרו הנה זהו היום וכו' ולזה לך ועשית לו וכו' : (ו) ויך וכו' . לבו היתה מתנענעת ומכה בקרבו כדרך החרד ומצטער וזה בחשבו שלא עשה כטוב והוא כמרים יד במשיח ה' : (ז) ויאמר לאנשיו. האומרים אליו להרוג את שאול : חלילה לי מה' . הדבר הזה הוא חולין לי מאמת מצות ה' וחוזר ומפרש הדבר ואמר אם אעשה וכו' לשלוח ידי בו : כי משיח. והתורה הזהירה עליו: (ח) וישסע דוד. כי אנשיו עמו אגודה אחת להמית את שאול ובא דוד ובקש להבדיל את האגודה באמרי פיו : (י) את דברי אדם . המדבר רכיל : מבקש רעתך. מבקש להרע לך : (יא) ואמר להרגך . כל אחד מאנשי אמר להרגך וחסה נפשי עליך והוא מקרא קצר :

רצה

רשי

ותכל נפש דוד: (יב) ואבי ראה. כלומר תן לבך על הדבר וגם ראה העדות אשר כנף מעילך בידי והייתי יכול להרגך: (יד) כאשר יאמר משל הקדמוני. משל קדמונו של עולם התורה שהיא משלו של הקב"ה: מרשעים יצא רשע. הקב"ה מזמן לרשע שנופל ביד רשע כיוצא בו. והיכן אמרה תורה והאלהים אנה לידו (שמות כ"א י"ג) כדאיתא במסכת מכות: (כא) ידעתי כי מלוך תמלוך. שרואה אני שהקב"ה מצילך מידי. ומדרש אגדה סימן זה מסר לו שמואל שהקורע מעילו ימלוך

רדק

יכול להרגך לולי שחסה נפשי עליך: ותחס עליך. נפשי או עיני ורז"ל פי' לניעות שהיתה בך חסה עליך כי מותר היה להרגך כי רודף אתה והבא להרגך השכם להורגו: (יב) ואבי. כתרגומו רבוני: ראה. ראה בעיניך הכנף וראה בלבך צדקתי ויושר לבבי שלא הרגתיך. צודה. אורב כתרגום כמין וכן ואשר לא צדה: (יד) משל הקדמוני. משל האדם הקדמוני כי הוא סמוך רוצה לומר המושל הראשון אשר אמר זה המשל והיה המשל בפי כל אדם אחריו ות"י כמה דאמרין מתלא מלקדמין: מרשעים יצא רשע. מהם יצא הרשע שיכלם ויאבדם מן העולם אבל ידי לא תהיה בך כי ממקום אחר יבא לך הרע או פירושו מרשעים יצא מעשה הרשע כלומר כמו שהם רשעים בלבם כן יעשו מעשה רשע ולכם יכהן במעשיהם וכן אני מכיר לבך כי לא תרחם עלי אם אפול בידך אף על פי כן ידי לא תהיה בך ורז"ל פירשו משל הקדמוני משל קדמונו של עולם הוא הקב"ה והוא מה שאמרה תורה והאלהים אנה לידו כלומר ראוי היה זה למות אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב כך ונקמני ה' ממך על ידי רשע כמותך לא על ידי כי ידי לא תהיה בך: (טו) אחרי כלב מת. כלומר כי ככלב אני חשוב כנגדך ולא חי אפילו מת ותרגומו חלש חד וכן פרעוש אחד תרגומו הדיוט חד כלומר דרך משל קרא עצמו כלב ופרעוש כלומר אדם פחות והדיוט והפרעוש ידוע כי הוא השרץ ממין המאכלת ודמה עצמו לדבר קל וחלש ואמר כי פרעוש המוצא בבגד או בבשרו רודפו כי הוא מדלג ממקום למקום כלומר מה מעלה הוא לך ומה גבורה שאתה רודף אחרי כמו הרודף אחרי הפרעוש: (יט) ואת הגדת כן כתיב וקרי ואתה ואחד הוא: (כ) ושלחו בדרך טובה. כי העושה זה באמת האל ישלם לו טובה כן ישלמך כלומר שכר יהיה לך מאת האל במעשך זה: (כא) ידעתי כי מלוך תמלוך. כי אני רואה אתה נצול מידי בכל עת ולא תמלט ידי ואיפשר גם כן ששמע שמשחו שמואל למלך וכי שמואל אמר לו בדבר עמלק קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך לפיכך אמר וקמה בידך כלומר מה שלא קמה בידי. וכמדרש

רלבג

עליך. ר"ל אמר לבי תחלה להרגך ותחס עליך נפשי ונתחרטתי על המחשבה ההיא ואמרתי לא אשלח ידי באדוני כי משיח ה' הוא או יהיה הרצון באמרו ואמר להרגך שכבר אמר זה אחד מאנשי ותחס עליו נפש דוד והביאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב: (כ) וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה. הנה קצר בזה ונשתעל מה שזכר אחר זה: וה' ישלמך טובה תחת היום הזה. ומה שקצר בזה הוא שראוי שישולם גמול טוב מאת הש"י וקצר זאת ההקדמה לסורות

פי' רבי' ישעיה

(יד) כאשר יאמר משל הקדמוני רגילים הקדמונים לומר כי מרשעים יצא הרשע שיכשלו בו: (כ) וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה. בתמיהה וכי דרך בני אדם לעשות כן כאשר עשית אתה לי: (כא) ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלך פירוש כי אני רואה כי השם עמך ואתה מצלית. ויש אומרים כשכרת שאול כנף מעילו של שמואל אמר לו מי שיכרית כנף מעילך הוא ימלוך תחתיך:

תולדות אהרן ואבי ראה. (פאה יו סוטה)
יו): מרשעים יצא רשע. עקידה שער ח':

בַּאדֹנִי כִּי־מְשִׁיחַ יְהֹוָה הוּא׃ יב וְאָבִי רְאֵה גַּם רְאֵה אֶת־כְּנַף מְעִילְךָ בְּיָדִי כִּי בְּכָרְתִי אֶת־כְּנַף מְעִילְךָ וְלֹא הֲרַגְתִּיךָ דַּע וּרְאֵה כִּי אֵין בְּיָדִי רָעָה וָפֶשַׁע וְלֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה צֹדֶה אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ יג יִשְׁפֹּט יְהֹוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּנְקָמַנִי יְהֹוָה מִמֶּךָּ וְיָדִי לֹא תִהְיֶה־בָּךְ׃ יד כַּאֲשֶׁר יֹאמַר מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע וְיָדִי לֹא תִהְיֶה־בָּךְ׃ טו אַחֲרֵי מִי יָצָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי מִי אַתָּה רֹדֵף אַחֲרֵי כֶּלֶב מֵת אַחֲרֵי פַּרְעֹשׁ אֶחָד׃ טז וְהָיָה יְהֹוָה לְדַיָּן וְשָׁפַט בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְיֵרֶא וְיָרֵב אֶת־רִיבִי וְיִשְׁפְּטֵנִי מִיָּדֶךָ׃ יז וַיְהִי כְּכַלּוֹת דָּוִד לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר שָׁאוּל הֲקֹלְךָ זֶה בְּנִי דָוִד וַיִּשָּׂא שָׁאוּל קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ יח וַיֹּאמֶר אֶל־דָּוִד צַדִּיק אַתָּה מִמֶּנִּי כִּי אַתָּה גְּמַלְתַּנִי הַטּוֹבָה וַאֲנִי גְּמַלְתִּיךָ הָרָעָה׃ יט וְאַתְּ הִגַּדְתָּ הַיּוֹם אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָה אִתִּי טוֹבָה אֵת אֲשֶׁר סִגְּרַנִי יְהֹוָה בְּיָדְךָ וְלֹא הֲרַגְתָּנִי׃ כ וְכִי־יִמְצָא־אִישׁ אֶת־אֹיְבוֹ וְשִׁלְּחוֹ בְּדֶרֶךְ טוֹבָה וַיהֹוָה יְשַׁלֶּמְךָ טוֹבָה תַּחַת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָה לִי׃ כא וְעַתָּה הִנֵּה יָדַעְתִּי כִּי

בְּרִבּוֹנִי אֲרֵי מְשִׁיחָא דַיְיָ הוּא׃ יב וְרִבּוֹנִי אִסְתַּכַּל אַף חֲזִי יַת כְּנַף מְעִילָךְ בִּידִי אֲרֵי בְּמִפְסְקִי יַת כְּנַף מְעִילָךְ וְלָא קְטַלְתִּיךְ דַּע וַחֲזִי אֲרֵי לֵית בִּידִי חוֹב וְסוּרְחָן וְלָא חָטֵית לָךְ וְאַתְּ כָּמִין עַל נַפְשִׁי לְמִקְטְלַהּ׃ יג יְדִין יְיָ בֵּינָא וּבֵינָךְ וְיִתְפְּרַע לִי יְיָ מִנָּךְ וִידִי לָא תְהֵי בָךְ׃ יד כְּמָא דְאָמְרִין מַתְלָא דְמִלְּקַדְמִין מֵרַשִׁיעִין תִּפּוֹק חוֹבַתְהוֹן וִידִי לָא תְהֵי בָךְ׃ טו בָּתַר מַן נְפַק מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בָּתַר מַן אַתְּ רָדֵיף בָּתַר חֲלַשׁ חַד בָּתַר הֶדְיוֹט חָד׃ טז וִיהֵי יְיָ לְדַיָּן וְיַעְבֵּיד דִּין בֵּינָא וּבֵינָךְ וְגַלֵּי קֳדָמוֹהִי וִידוּן דִּינִי וְיִתְפְּרַע עוּלְבָּנִי מִנָּךְ׃ יז וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי דָוִד לְמַלָּלָא יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם שָׁאוּל וַאֲמַר שָׁאוּל הֲקָלָךְ דֵּין בְּרִי דָוִד וַאֲרִים שָׁאוּל קָלֵיהּ וּבְכָא׃ יח וַאֲמַר לְדָוִד זַכַּאי אַתְּ מִנִּי אֲרֵי אַתְּ גְּמַלְתַּנִי טַבְתָּא וַאֲנָא גְּמַלְתָּךְ בִּישְׁתָּא׃ יט וְאַתְּ חַוֵּיתָא יוֹמָא דֵין יַת דְּעֲבַדְתְּ עִמִּי טִיבוּ וְיַת דִּמְסָרַנִי יְיָ בִּידָךְ וְלָא קְטַלְתָּנִי׃ כ וַאֲרֵי יַשְׁכַּח גְּבַר יַת בְּעֵיל דְּבָבֵיהּ וְיִשְׁלְחִנֵּיהּ בְּאוֹרַח תַּקְנָא יְיָ יְשַׁלְמִינָךְ טַבְתָּא חֲלַף יוֹמָא דֵין דַּעֲבַדְתָּא לִי׃ כא וּכְעַן הָא

ל'. כ'וכפסו'
ל' י"ח נטעם
ל'
ל' פתח ג' חס'
ב' וכל סוס אינם דכו'
ו'. ל'
ג'. ל'. ל'
כ' חד מ"ל וחד חס'
ל'
ואתה ק' ו' כ"ל
ח' מ"ל
ל'
ל'
ח' מ"ל כ"א

ואבי ב' וסי' ראה גם ראה את כנף. אשר פגע בשני אנשים צדיקים: הקדמני ג' וסי' את הקני. משל. ארחיק: והיה ה' ו' וסי' נמסר בזכריה סי' י"ד: איבו ד' וחס' בקריאה וסי' ימצא איש את איבו ושלחו. כי יצר לו. איבו בארץ שעריו דמלכים. כי יצא עמך למלחמה דמלכים. ביד נבוכדנצר איבו:

מצודת דוד

(יב) ראה גם ראה. ר"ל ראה בראיה ברורה ומוחשת אשר כנף מעילך בידי ומזה תראה שהאמת אתי: כי בכרתי. במה שכרתי כנף המעיל שהיא לראיה שהיית בידי ועכ"ז לא הרגתיך מזה דע וראה כי מעולם לא חטאתי לך לבקש רעתך: (יג) ונקמני ה'. ינקום נקמתי ממך: (יד) כאשר יאמר. ר"ל יקוים בך דברי כמשל הקדמון אשר יאמר מרשעים יצא רשע ר"ל כל דבר תקלה ורשע בא ע"י רשעים וכן תמות אתה ביד רשעים וידי לא תהיה בך: (טו) אחרי מי. ר"ל וכי לא די לך בשלוח אחרי מלאכים מחבלים עד שבעצמך תרדוף אחרי הלא אין זה כבודך שמלך ישראל ירדוף אחר ההדיוט שנחשב למולך ככלב מת וכפרעוש הקופץ ממקום למקום: (יט) הגדת. ר"ל הראית לכל בראיה ברורה: (כ) וכי ימצא. ר"ל וכי נעשה מעולם כזאת שימצא א"ב אויבו וכו': וה'. אבל ה' ישלם לך גמול ולא לחנם עשית מה שעשית: (כא) הנה ידעתי. בראותי הצלחתך: וקמה בידך. בעבור כשרון מעשיך:

מצודת ציון

פנים: (יב) ואבי. ענין גדול ושר כמו כאב על בנו. או לפי שהיה חותנו חשבו כאב: צודה. אורב כמו ואשר לא צדה (שמות כא): (יד) הקדמוני. ר"ל האמור בימים הקדמונים: (טו) פרעוש. היא כינה שחורה הקופצת ממקום למקום: (טז) וירב. מלשון מריבה: (יז) בני. ר"ל חמלתי עליו כבן על האב. או לפי שהיה חתנו חשבו כבן: (יח) גמלתני. ענין תשלומין המעשה: (יט) סגרני. מסרני: (כא) וקמה. מל' קיום: תמיד

ל' מ"ל וג"א בליש' מָלֹךְ תִּמְלוֹךְ וְקָמָה בְּיָדְךָ מַמְלֶכֶת
יִשְׂרָאֵל׃ כב וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בַּיהוָה
אִם־תַּכְרִית אֶת־זַרְעִי אַחֲרָי וְאִם־
תַּשְׁמִיד אֶת־שְׁמִי מִבֵּית אָבִי׃
כג וַיִּשָּׁבַע דָּוִד לְשָׁאוּל וַיֵּלֶךְ שָׁאוּל אֶל־
ל' אל סמצודה ל' בֵּיתוֹ וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו עָלוּ עַל־הַמְּצוּדָה׃
כה א וַיָּמָת שְׁמוּאֵל וַיִּקָּבְצוּ
כָל־יִשְׂרָאֵל וַיִּסְפְּדוּ־לוֹ וַיִּקְבְּרֻהוּ
בְּבֵיתוֹ בָּרָמָה וַיָּקָם דָּוִד וַיֵּרֶד אֶל־
מִדְבַּר פָּארָן׃ ב וְאִישׁ
ל' ג' בְּמָעוֹן וּמַעֲשֵׂהוּ בַכַּרְמֶל וְהָאִישׁ
גָּדוֹל מְאֹד וְלוֹ צֹאן שְׁלֹשֶׁת־אֲלָפִים
ל' וחס' וְאֶלֶף עִזִּים וַיְהִי בִּגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ
בַּכַּרְמֶל׃ ג וְשֵׁם הָאִישׁ נָבָל וְשֵׁם
אִשְׁתּוֹ אֲבִגָיִל וְהָאִשָּׁה טוֹבַת־שֶׂכֶל
ס' וִיפַת תֹּאַר וְהָאִישׁ קָשֶׁה וְרַע מַעֲלָלִים
כלבי ק' וְהוּא כָלִבּוֹ׃ ד וַיִּשְׁמַע דָּוִד בַּמִּדְבָּר
כִּי־גֹזֵז נָבָל אֶת־צֹאנוֹ׃ ה וַיִּשְׁלַח דָּוִד
עֲשָׂרָה נְעָרִים וַיֹּאמֶר דָּוִד לַנְּעָרִים
ג' עֲלוּ כַרְמֶלָה וּבָאתֶם אֶל־נָבָל
ל' וּשְׁאֶלְתֶּם־לוֹ בִשְׁמִי לְשָׁלוֹם׃

יְדַעְנָא אֲרֵי מִמְלַךְ תִּמְלֹךְ
וְתִתְקַיַּם בִּידָךְ מַלְכוּתָא
דְיִשְׂרָאֵל׃ כב וּכְעַן קַיֵּים
לִי בְּמֵימְרָא דַייָ דְלָא
תְשֵׁיצֵי יָת בְּנֵי בָתְרַי וְלָא
תִפְסוֹק יָת שְׁמִי מִבֵּית
אַבָּא׃ כג וְקַיֵּים דָוִד לְשָׁאוּל
וַאֲזַל שָׁאוּל לְבֵיתֵיהּ וְדָוִד
וְגֻבְרוֹהִי סְלִיקוּ לִמְצָדְתָּא׃
א וּמִית שְׁמוּאֵל וְאִתְכְּנִישׁוּ
כָּל יִשְׂרָאֵל וּסְפָדוּ עֲלוֹהִי
וְקַבְרוּהִי בְּבֵיתֵיהּ בְּרָמָה
וְקָם דָּוִד וּנְחַת לְמַדְבְּרָא
דְפָארָן׃ ב וְגַבְרָא בְּמָעוֹן
וְנִכְסוֹהִי בְּכַרְמְלָא תַּבְרָא
רַב לַחֲדָא וְלֵיהּ עָאן תְּלָתָא
אַלְפִין וְאֶלֶף עִזִּין וַהֲוָה
בְּמֵיגַז יָת עָנֵיהּ בְּכַרְמְלָא׃
ג וְשׁוּם גַּבְרָא נָבָל וְשׁוּם
אִתְּתֵיהּ אֲבִיגַיִל וְאִתְּתָא
חַכִּימַת מַדַּע וְשַׁפִּירַת רֵיוֵו
וְגַבְרָא קְשֵׁי וּבִישׁ עוֹבָדִין
וְהוּא מִדְּבֵית כָּלֵב׃ ד וּשְׁמַע
דָּוִד בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי גָזֵיז
נָבָל יָת עָנֵיהּ׃ ה וּשְׁלַח
דָּוִד עַשְׂרָא עוּלֵימִין וַאֲמַר
דָּוִד לְעוּלֵימַיָּא סַקוּ לְכַרְמְלָא
וְתֵיתוּן לְוָת נָבָל וְתִשְׁאֲלוּן לֵיהּ בִּשְׁמִי לִשְׁלָם׃

תמלוך ה' מלאי' בליש' בקריאה וסי' ואדניהו בן חגית מתנש' . ועתה הנה אדניהו מלך . כי מלוך תמלוך וקמה בידך . ובחמה שפוכ' אמלוך . תחת עבד כי ימלוך : ויקבצו ג' בסיפרא וסי' וימת שמואל ויקבצו המצפתה . ויקבצו פלשתים . ויקבצו ירושלם עם : ומעשהו ג' בקריאה וסי' מה יהיה משפט הנער ומעשהו. ואיש במעון ומעשהו בכרמל . ומעשהו לא השכילו : שכל כלהון קמצין במ"ה פתחין וסי' אתתא אתיעצת אתיהיבת לגברא ספרא . ופירושו והאשה טובת שכל ויפת תאר . יועץ בשכל . נתן השכל במרומים רבים . איש שכל מבני מחלי . ושום שכל ויבינו במקרא : קשה הקשה ה' בקריאה וסי' נמסר בסוף וילך :

תולדות אהרן ואיש במעון . (סנהדרין כ) ·

ובמדרש כמו שכתבנו למעלה בפסוק ויחזק בכנף מעילו ויקרע כי שמואל רמז לו שם מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו ועתה כאשר כרת כנף מעילו ידע שזה הוא שאמר לו שמואל לפיכך אמר לו ידעתי כי מלוך תמלוך : (כב) ואם תשמיד את שמי מבית אבי . וזהו אם תכרית את זרעי שאמר וכפל הענין לחזק כי הבנים הם שמית האבות ובהם יזכרו וכן והכרתי לבבל שם ושאר וגו' וכן לא יכרת שמו מלפני : (א) וימת שמואל . ספר מיתת שמואל כי אפשר שמת שמואל בזה הפרק שנפרד שאול מדוד ונתקיימה נבואת שמואל בחייו כי אף שאול הודה למלוכה לדוד ומת שמואל שבעה חדשים לפני שאול וארבעה חדשים ומקצת החמישי הם שישב דוד בשדה פלשתים כמו שכתוב והנה מעשה אביגיל ושבת דוד בגבעת החכילה אם כן היו שני חדשים ומקצת החדש השלישי והנה הם שבעה חדשים כי כן אמרו רז"ל כי שבעה חדשים מת שמואל קודם שאול ואפשר שאמרו זה לפי שהשבעה חדשים שהיה הארון בשדה פלשתים אינן בכלל חמשים ושתים שנה של שמואל כי זולתם אנחנו מוצאי' נ"ב כמו שפירשתי בפסוק הנה זקנתי ושבתי והנה כנגד אותם שבעה חדשים הם אלו שבעה חדשים ממיתתו של שמואל הרמתי עד מיתתו של שאול והוא תחלת מלכות דוד : בביתו ברמה . בביתו שהיה ברמה כמו שכתוב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ועוד נפרש מיתת שמואל בפסוק ושמואל מת ולמה נזכר מיתת שמואל במקום הזה לדעת הדרש : (ב) ואיש במעון . שם עיר הנזכר בערי בני יהודה כי משבט יהודה היה האיש הזה ממשפחת כלב: ומעשהו בכרמל. מקום שהוא עבוד בזריעה ובאילנות וקרא כרמל כמו שנאמר והיה המדבר לכרמל ופי' מעשהו מקנהו כי המקנה נקרא מעשה ומלאכה כמו שנאמר לרגל המלאכה אשר לפני ויתכן לפרש כרמל זה שם עיר נקרא כן בערי יהודה סמוך למעון כמו שכתוב מעון וכרמל וזיף ויוטה ונראה כי אלה המקומות סמוכין למדבר פארן שירד שם דוד כשברח משאול אחר שנשבע לו כי דוד ממדבר שלח לנבל כמו שכתוב וישמע דוד במדבר כי גוזז נבל את צאנו או הלך אחריו ממדבר פארן למדבר זיף כי אלה המקומות קרובים כמו שכתב כי הזיפים הלשינו אותו פעם אחרת משם כמו שכתוב : ולו צאן . צאן שם כולל לכבשים ולעזים וזה הוא ברוב והנה הוא על הכבשים לבד שהרי אמר אחריו ואלף עזים וכן בכל מקום שזוכר אותו לענין גזה כמו וגז צאנך תתן לו והוא על הכבשים לבד : (ג) ושם האיש נבל . מה שספר הנה שם האיש ועניינו שאמר והאיש קשה ורע מעללים ושם האשה ועניינה שאמר והאשה טובת שכל על מעשיהם העתידים כי הוא עשה מעשה רע כאיש נבל והיא עשתה בשכל ובחכמה : טובת שכל . כתרגומו חכימת מדע וי"מ שכל ענין עיון והבנה כאילו אמר טובת מראה וכתב אדוני אבי ז"ל כי נבל זה לא היה שמו שקראו לו אבותיו אלא מרוב גריעות היו קוראין אותו בני אדם נבל : והוא כלבי . היו"ד ליחס לפי שהיה ממשפחת כלב קראו כן וכת"י והוא מזרעית כלב והכתוב הוא בוי"ו כלבו ואפשר לפרש הכ"ף לשמוש כפי שכתיב ר"ל כן היה מראה מעשיו רעים כמו שהיה לבו רע כי יש בני אדם מעשיהם נאים ולבם רע והוא היה תוכו כברו וברו כתוכו לרעה וגם הקרי יש לפרשו על זה הדרך כי כל אדם ששואל ממנו היה אומר עליו הוא כלבי כמו שהייתי חושב עליו כי ימנע שאלתי כן היה ובזה הדרך אמר הכתוב על עין רעה כי כמו שער בנפשו כן הוא ויש לפרש כלבי מענין גריעות

ימלוך תחתיו : (ב) ואיש במעון . שם העיר : ומעשהו . מקנהו וקנינו : גדול . עשיר : ויהי בגזוז את צאנו בכרמל . ויהי יום אחד בהגיע עת גזוז צאנו בכרמל ודרכו היה לעשות משתה ויום טוב לגוזזי הצאן : (ג) והוא כלבי . מבית כלב :

כס

רלבג

להורות על פרסומה: (א) בביתו ברמה . ר"ל במקום שהיה שם ביתו כאמרו ותשובתו הרמתה כי שם ביתו : (ב) ואיש במעון ומעשהו בכרמל . אמר במעון להורות שלא היה יושב בעיר והיה לו מעון אצל מעשהו שהיה בכרמל ר"ל כי בכרמל היו שדותיו וגניו וכרמיו ולרוב עשרו שם מעונו שם או רצה באמרו במעון שהיה יושב במקום נכבד והיה מעשהו רחוק ממנו כי היה מעשהו בכרמל וזה הפירוש השני הוא הנכון אצלנו : והאיש גדול מאד . ר"ל שהיה עשרו רב : ויהי בגזוז את צאנו בכרמל. ר"ל שבעת גזיזת צאנו היה בכרמל : (ג) והוא כלבי . ר"ל שלרוב אכזריותו היה תכונתו כתכונת הכלבים שמונאים בני מינם וינבחו להם בבואם אצלם ולא יניחום לאכול מהנמצא בבית ואע"פ שלא יגרע מאכלי דבר וזה ממה שיורה כי רוע נבל היה בענין הכילות : (ה) עלו כרמלה . אמר זה לפי ששם נעתק נבל בעת הגזיזה :

כס

פי' רבי ישעיה

(ג) והוא כלבי . תרגום והוא מדבית כלב :

מצודת ציון

(כב) תשמיד . ענין כליון : כה (ב) במעון . בכרמל . מנחלת יהודה היו כמ"ש מעון כרמל וזיף (יהושע ט"ו) :

נפקד

מצודת דוד

(כב) אם תכרית וכו' . אז יהיה עליך עונש שבועה : ואם תשמיד . כפל הדבר במ"ש כ"א יוכרת זרעו א"כ ממילא יושכח שמו : כה (א) בביתו ברמה . בהבית שהיה לו ברמה : וירד וכו' . אולי דרך מדבר פארן גדי היו האנשים הולכים ושבים לספוד את שמואל ופחד פן ימצאוהו מי מאנשי שאול ולזה הלך משם למדבר פארן ולכך סמכו למיתת שמואל : (ב) ומעשהו. מקנהו, וכמ"כ יקראו מלאכה וכמש"כ לרגל המלאכה (בראשית ל"ג) ע"ש שהעוסק במקנה כל מלאכתו ומעשהו בהם וכן יען בטחך במעשיך (ירמיה מ"ח) : גדול מאד . בעושר רב : בגזוז . בעת גזוז צאנו היה בכרמל : (ג) טובת שכל . בעלת שכל טוב : קשה ורע מעללים . אמיץ לב ופועל רע : כלבי . מבני כלב בן יפונה והיה קרוב לדוד :

(ו) כה לחי. כה יהיה לשנה הבאה גוזז : (כה לחי. כה יהיה לשנה הבאה מזל חי וקים) (נ"א כה לחי. אמרו על עצמו ונסכו שתראו כן ראוי לאיש חי לאיש זריז וחשוב כמו בן איש חי רב פעלים חי ומזורז בעל מעשים ע"כ) : לחי. טוב וקיים : ואתה שלום וגו'. כן תהיה לאורך ימים : (ז) לא הכלמנום. אם נצרכו לנו לשום דבר לא השיבונו ריקם : ולא נפקד להם. מצאנו כי שומרים היינו להם : (ח) וימצאו הנערים. שלי חן בעיניך בטובה שיגידו לך עבדיך מהם עליהם : כי על יום טוב באנו. על סמך משתה ויום טוב שיש לך באנו עתה לשאול. דבר אחר ערב ראש השנה היה וצריכין אנו לסעודת יום טוב : וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו. יגעים היו מטורח הדרך ומדרזו למצות דוד ולא נחו עד שדברו אליו ואחר כך וינוחו וי"ת ופסקו כלומר פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו : (י) מי דוד. מה הוא חשוב שאתן לו את שלי הלא מרות המואביה בא : (יג) ויחגור גם דוד את חרבו. מכאן שמתחילין בדיני נפשות מן הקטנים בדין תחלה : על הכלים. לשמור אהליהם וכליהם

רלבג

(ו) כה לחי. הרצון בו שכן יהיה לו מהטוב במועד הזה בשנה האחרת וקרא חי העתה העומד כמו שבארנו בדברי התורה על אמרו שוב אשוב אליך כעת חיה : (ז) לא הכלמנום. ר"ל שלא הלעגנו עליהם ולא אמרנו להם דבר לביישם גם לא עשינו דבר ישיגם הבושה בו בעבורנו וזה המאמר היה להורות שלא עשקו דבר מהמקני' ישיגם הבושת בעבורו כשלא ימצא נבל חשבונו : ולא נפקד להם מאומה. ר"ל שלא די שלא השיגם נזק מצדנו אבל שמרנו אותם שלא השיגם נזק מזולתנו ולזה אמרו נערי נבל חומה היו עלינו גם לילה גם יומם : (ט) וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו. הרצון בזה אצלי כי להתפרסם רוע תכונת

ו וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם׃ ז וְעַתָּה שָׁמַעְתִּי כִּי גֹזְזִים לָךְ עַתָּה הָרֹעִים אֲשֶׁר־לְךָ הָיוּ עִמָּנוּ לֹא הֶכְלַמְנוּם וְלֹא־נִפְקַד לָהֶם מְאוּמָה כָּל־יְמֵי הֱיוֹתָם בַּכַּרְמֶל׃ ח שְׁאַל אֶת־נְעָרֶיךָ וְיַגִּידוּ לָךְ וְיִמְצְאוּ הַנְּעָרִים חֵן בְּעֵינֶיךָ כִּי־עַל־יוֹם טוֹב בָּנוּ תְּנָה־נָּא אֵת אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲבָדֶיךָ וּלְבִנְךָ לְדָוִד׃ ט וַיָּבֹאוּ נַעֲרֵי דָוִד וַיְדַבְּרוּ אֶל־נָבָל כְּכָל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּשֵׁם דָּוִד וַיָּנוּחוּ׃ י וַיַּעַן נָבָל אֶת־עַבְדֵי דָוִד וַיֹּאמֶר מִי דָוִד וּמִי בֶן־יִשָׁי הַיּוֹם רַבּוּ עֲבָדִים הַמִּתְפָּרְצִים אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו׃ יא וְלָקַחְתִּי אֶת־לַחְמִי וְאֶת־מֵימַי וְאֵת טִבְחָתִי אֲשֶׁר טָבַחְתִּי לְגֹזְזָי וְנָתַתִּי לַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי אֵי מִזֶּה הֵמָּה׃ יב וַיַּהַפְכוּ נַעֲרֵי־דָוִד לְדַרְכָּם וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ וַיַּגִּדוּ לוֹ כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ יג וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲנָשָׁיו חִגְרוּ ׀ אִישׁ אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּחְגֹּר גַּם־דָּוִד אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּעֲלוּ ׀ אַחֲרֵי דָוִד כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וּמָאתַיִם יָשְׁבוּ עַל־הַכֵּלִים׃

ל. ב'

ל'

ד' רפין. ל'

ל'חס'וט'חס' הל"ף בג"ש' נ"אה ג'

ל' ומ"ל

ל'

ד' פסו' את ואת ואת ל'

ד'

ו וְתֵימְרוּן כְּדֵין לְחַיָּךְ וְאַתְּ שְׁלָם וּבֵיתָךְ שְׁלָם וְכֹל דִּי לָךְ שְׁלָם׃ ז וּכְעַן שְׁמָעִית אֲרֵי גוֹזְזִין לָךְ כְּעַן רָעַיָּא דִּילָךְ הֲווֹ עִמָּנָא לָא אַנְזֵיקְנוּנוּן וְלָא שְׁגָא לְהוֹן מִדַּעַם כָּל יוֹמִין דַּהֲווֹ בְּכַרְמְלָא׃ ח שְׁאַל יָת עוּלֵימָךְ וִיחַוּוֹן לָךְ וְיִשְׁכְּחוּן עוּלֵימַיָּא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ אֲרֵי עַל יוֹם טָב אֲתֵינָא הַב כְּעַן יָת דְּתַשְׁכַּח יְדָךְ לְעַבְדָּךְ וְלִבְרָךְ לְדָוִד׃ ט וַאֲתוֹ עוּלֵימֵי דָוִד וּמַלִּילוּ עִם נָבָל כְּכָל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין בִּשְׁמָא דְדָוִד וּפְסָקוּ׃ י וַאֲתֵיב נָבָל יָת עַבְדֵי דָוִד וַאֲמַר מַן דָּוִד וּמַן בַּר יִשַׁי יוֹמָא דֵין דְּסַגִּיאִין עַבְדַיָּא דְּעָרְקִין וּדְמִטַּמְּרִין גְּבַר מִן קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ׃ יא וְאֶסַּב יָת מֵיכְלִי וְיָת מִשְׁתִּי וְיָת שֵׁירוּתִי דְּאַתְקֵינִית לְגָזָזַי וְאֶתֵּן לְגֻבְרַיָּא דְּלָא יָדְעִית אֵי מְנָן אִינוּן׃ יב וְאִתְחֲזָרוּ עוּלֵימֵי דָוִד לְאוֹרְחַתְהוֹן וְתָבוּ וַאֲתוֹ וְחַוִּיאוּ לֵיהּ כְּכָל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃ יג וַאֲמַר דָּוִד לְגֻבְרוֹהִי זְרִיזוּ גְּבַר יָת חַרְבֵּיהּ וּזְרִיזוּ גְּבַר יָת חַרְבֵּיהּ וְזָרִיז אַף דָּוִד יָת חַרְבֵּיהּ וּסְלִיקוּ בָּתַר דָּוִד כְּאַרְבַּע מְאָה גֻּבְרָא וּמָאתַן אִשְׁתְּאָרוּ לְמִטַּר

גריעות מעשיו יחשו לכלב : (ו) כה לחי. מה הטוב יהיה לך כל ימי חייך וכת"י כדין לחייך וי"מ ואמרתם כה לעשיר כמו מה לעני יודע להלך נגד החיים ויהיה פירושו ואמרתם זה השלום לעשיר ויהיה וי"ו ואתה שלום לזה הפירוש כוי"ו וישא אברהם את עיניו : (ז) לא הכלמנום. הה"א בסגול והוא כמו בחירק ופירושו לא עשינו להם דבר רע שיהיה להם כלימה בו אם היו צריכים ממנו דבר לא השיבונו' ריק' וי"ת לא אנזיקנון : ולא נפקד להם. ולא חסר כמו ולא נפקד ממנו איש פירוש ולא נפקד להם מכל אשר להם והלמד כלמ"ד חדל לספור : כל ימי היותם בכרמל. פי' עמנו : (ח) כי על יום טוב בנו. חסר אל"ף מהמכתב ונשארה במבטא ופי' כי מנהגם לעשות משתה ויום טוב בעת שהיו גוזזים כמו שראינו בדבר אבשלום וזה כי על יום טוב באנו כלומר באנו אליך בעת שאתה עושה יום טוב ולא תרבה הוצאה בעבורנו כי יום טוב אתה עושה לגוזזים אשר לך ותקנת לרוב מאכל ומשתה : (ט) וינוחו. ת"י ופסקו מלדבר עוד עד שמעו תשובת נבל ויתכן לפרשו וינוחו מיגיעתם מן הדרך וספר זה בעבור זריזותם כי לא נחו עד שדברו לו הדברים בשם דוד. המתפרצים. לברוח ולמרוד איש מפני אדניו : (יא) את מימי. כלומר כל משתה שלי כתרגומו כל משתאי וכן את לחמי ית מכלי ויש לפרשו לחמי על הלחם המיוחד כי זכר אחר כן את טבחתי שהוא שאר המאכלים וכן יש לפרש מימי כמשמעו כי המים היו יקרים במדבר : ואת טבחתי. תבשילי ומאכלי וכת"י וית שירותי וכמוהו לרקחות ולטבחות ואופות ולטבחות מתקנות התבשיל וכן אמר במה שהביאה לו אביגיל חמש צאן עשויות כו' מתוקנות ומבושלות : (יג) ויחגור גם דוד חרבו. אע"פ שהיה די באנשים אשר עמו אע"פ כן מרוב כעסו חגר גם הוא את חרבו ורז"ל למדו מזה שדיני נפשות אין מתחילין מן הגדול ובדין נפשות דן אותו עם חביריו והסכימו כי מורד במלכות היה וחייב מיתה כי כבר ידעו כל ישראל כי דוד נמשח למלך ובזהו נבל וקראו עבד והוא נסכם עמהם באחרונה שאם היה הוא אומר דעתו בראשונה האחרים לא היו רוצים לחלוק עליו והיו אומרים כדבריו לפיכך לא אמר כום

ויגידו ד' רפין וסי' שאל את נעריך. אם איפוא חכמיך. יגישו ויגידו לנו את. יבאו ויגידו צדקתו. תמצא ידך ג' וסי' תנה נא את אשר תמצא ידך. כל אשר תמצא. תמצא ידך לכל איביך : כארבע ד' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן כ"ב :

תולדות אהרן ואמרתם כה לחי. שם נא עקידה ש' מג זוהר וישלח : ויאמר דוד לאנשיו. סנהדרין לו :

פי' רבי' ישעיה

(ו) ואמרתם כה לחי. נעלם האל"ף ופתרונו לאחי : ואתה שלום. הו' יתיר :

מצודת דוד

(ו) כה לחי. ר"ל כן יהיה לזמן חייך ואתה תהיה בשלום וגם ביתך וכו' : (ז) עתה וכו'. ר"ל עתה אודיע לך שרועיך אשר היו עמנו לא הכלמנו אותם בדברי ריב ומצה אף לא נחסר להם מאומה כי לא שלחנו יד בכל אשר להם : (ח) ויגידו לך. שאמת הדבר : וימצאו הנערים. על עצמם אמרו בעבור דוד שימצאו חן לקבלם בסבר פנים יפות : כי על יום טוב. דרכם היה לעשות י"ט ומשתה ושמחה בעת גיזת הצאן וכן נאמר באבשלום ויהי גוזזים וכו' ויקרא וכו' (ש"ב י"ג) ולזה דוד לאמר לו הלא על יום טוב באנו ומהראוי לקבל אז את כל הבא בסבר פנים יפות : תנה נא. עתה תנה את אשר תמצא ידך אם מעט ואם הרבה : לעבדיך. על עצמם אמרו : (ט) וינוחו. שבתו ונחו מדבריהם ולא דברו עוד מאומה : (י) מי דוד. ר"ל וכי חשוב הוא כ"כ ליתן לו מתן : היום רבו. בעת ההיא נתרבו עבדים המתחזקים כל איש מול פני אדוניו לומר לאדונו אני גדול ממך וכן דוד חושב עצמו לגדול ממני עד שאתן לו מתן : (יא) ולקחתי וכו'. ועל מה ששאלו לעצמם אמר וכי אתן לאנשים אשר לא ידעתי איה המקום אשר מזה המה וא"כ כ"ש הוא שלא אתן לכם מאומה : (יג) על הכלים. אצל הכלים לשמרם

מצודת ציון

(ז) נפקד. נחסר : מאום. כלל לא : (ח) בנו. כמו באנו ונחסר האל"ף : (ט) וינוחו. מל' מנוחה ר"ל נחו מדבריהם : המתפרצים. ענין התחזקות כמו מה פרצת עליך פרץ (בראשית לח) : (יא) טבחתי. זבחתי : לגוזזי. להאנשים הגוזזים צאני : ויעט

ל' יד וְלַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל הִגִּיד נַעַר־אֶחָד
מֵהַנְּעָרִים לֵאמֹר הִנֵּה שָׁלַח דָּוִד
ב' מַלְאָכִים מֵהַמִּדְבָּר לְבָרֵךְ אֶת־אֲדֹנֵינוּ
ב' חד קמץ וחד פתח וַיָּעַט בָּהֶם׃ טו וְהָאֲנָשִׁים טֹבִים לָנוּ מְאֹד
וְלֹא הָכְלַמְנוּ וְלֹא־פָקַדְנוּ מְאוּמָה כָּל־
ל"ת יְמֵי הִתְהַלַּכְנוּ אִתָּם בִּהְיוֹתֵנוּ בַּשָּׂדֶה׃
ל' ר"פ טז חוֹמָה הָיוּ עָלֵינוּ גַּם־לַיְלָה גַּם־יוֹמָם
כָּל־יְמֵי הֱיוֹתֵנוּ עִמָּם רֹעִים הַצֹּאן׃
ס'. ג' כליש' יז וְעַתָּה דְּעִי וּרְאִי מַה־תַּעֲשִׂי כִּי־כָלְתָה
ו' בספרא הָרָעָה אֶל־אֲדֹנֵינוּ וְעַל־כָּל־בֵּיתוֹ
ח' וְהוּא בֶּן־בְּלִיַּעַל מִדַּבֵּר אֵלָיו׃ יח וַתְּמַהֵר
אביגיל ק' אֲבוֹגַיִל וַתִּקַּח מָאתַיִם לֶחֶם וּשְׁנַיִם
עשויות ק' נִבְלֵי־יַיִן וְחָמֵשׁ צֹאן עֲשׂוּוֹת וְחָמֵשׁ
סְאִים קָלִי וּמֵאָה צִמֻּקִים וּמָאתַיִם
דְּבֵלִים וַתָּשֶׂם עַל־הַחֲמֹרִים׃ יט וַתֹּאמֶר
לִנְעָרֶיהָ עִבְרוּ לְפָנַי הִנְנִי אַחֲרֵיכֶם
י' בטעם בָּאָה וּלְאִישָׁהּ נָבָל לֹא הִגִּידָה׃ כ וְהָיָה
ס' רפין הִיא רֹכֶבֶת עַל־הַחֲמוֹר וְיֹרֶדֶת בְּסֵתֶר
הָהָר וְהִנֵּה דָוִד וַאֲנָשָׁיו יֹרְדִים
ל' לִקְרָאתָהּ וַתִּפְגֹּשׁ אֹתָם׃ כא וְדָוִד אָמַר
ג' אַךְ לַשֶּׁקֶר שָׁמַרְתִּי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָזֶה
בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נִפְקַד מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ
כ"ה ד מנהון בספרא מְאוּמָה וַיָּשֶׁב־לִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה׃
כב כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאֹיְבֵי דָוִד וְכֹה
יֹסִיף אִם־אַשְׁאִיר מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ

מָנַיָא׃ יד וְלַאֲבִיגַיִל אִתַּת נָבָל חַוִי עוּלֵימָא חַד מֵעוּלֵימַיָא לְמֵימַר הָא שְׁלַח דָוִד אִזְגַדַיָא מִמַדְבְּרָא לְבָרְכָא יַת רִבּוֹנָנָא וְקָץ בְּהוֹן׃ טו וְגֻבְרַיָא טָבִין לָנָא לַחֲדָא וְלָא אִתְנְזֵיקְנָא וְלָא שְׁגָא לָנָא מִדַעַם כָּל יוֹמִין דִי הֲלִכְנָא עִמְהוֹן כַּד הֲוֵינָא שָׁרָן בְּחַקְלָא׃ טז שׁוּר מַקִף הֲווֹ עֲלָנָא אַף בְּלֵילֵי אַף בִּימָם כָּל יוֹמִין דַהֲוֵינָא עִמְהֹן רָעַן עָנָא׃ יז וּכְעַן דְעִי וַחֲזִי מָה תַּעְבְּדִין אֲרֵי גְמִירָא בִישְׁתָא לְמֵיתֵי עַל רִבּוֹנָנָא וְעַל כָּל בֵּיתֵיהּ וְהוּא גְבַר רַשִׁיעָא מִלְמַלָלָא עִמֵיהּ׃ יח וְאוֹחִיאַת אֲבִיגַיִל וּנְסִיבַת מָאתָן גְרִיצָן דִלְחֵים וּתְרֵין גַרְבִין דַחֲמַר וְחָמֵשׁ אָעַן תַּכְבְּרָא וְחָמֵשׁ סְאִין קַלְיָא וּמְאָה אִתְכְּלִין דְעִנְבִין יַבְשִׁין וּמָאתָן מְנַן דְבֵילָתָא וְשַׁוִיאַת עַל חֲמָרַיָא׃ יט וַאֲמַרַת לְעוּלֵימָהָא עֲבַרוּ קֳדָמַי הָא אֲנָא בָּתְרֵיכוֹן אַתְיָא וּלְבַעֲלַהּ נָבָל לָא חַוִיאַת׃ כ וַהֲוָה הִיא רְכִיבָא עַל חֲמָרָא וְנָחֲתַת בִּסְטַר טוּרָא וְהָא דָוִד וְגֻבְרוֹהִי נָחֲתִין לְקַדָמוּתָהּ וַעֲרַעַת יָתְהוֹן׃ כא וְדָוִד אֲמַר בְּרַם לְשִׁקְרָא נְטָרִית יַת כָּל דִי לְדֵין בְּמַדְבְּרָא וְלָא שְׁגָא מִכָּל דִי לֵיהּ מִדַעַם וַאֲתִיב לִי בִישְׁתָא חֲלַף טַבְתָא׃ כב כְּדֵין יַעְבֵּיד אֱלֹהִים לְסַנְאֵי דָוִד וּכְדֵין יוֹסִיף אִם אַשְׁאַר מִכָּל דִי לֵיהּ עַד

רשי

וכליהם: (יד) אחד מהנערים. שלה: ויעט בהם. אפרחינון במלין לשון עיט (בראשית ט"ו י"א): ולא הכלמנו. לא נכלמנו: (יז) כי כלתה הרעה. מאת דוד אליו: והוא בן בליעל מדבר אליו. ואדונינו בן בליעל מהיות דובר אליו מה שאני אומר אליך כי יקצוף עלינו: (יח) עשויות. תרגם יונתן תכברא ממולאות בשר דק וביצים פשטיי"ד בלע"ז כמו ששנינו בפסחים (עד. פ"ש היטב ברש"י ד"ה רבי ישמעאל קורהו וכו' ומלוה לייטב) נותן את כרעיו ובני מעיו לתוכו רבי טרפון קורהו תכברא מה שבתוכו לבדו כרבי עקיבא דאמר תולין תולה לו כך היא שנויה בתוספתא ורבי קלונימו' ז"ל מן רומי פירשה לנו כן: צמוקים. ענבים יבשים: דבלים. עגולי דבלה תאנים דרוסות וכבושות בכלי: (כ) יורדים לקראתה. גיא היה בין שני ההרים היא יורדת מהר זה והם יורדים מהר זה שכנגדו: (כא) ודוד אמר. בלבו כשאמרו לו נערי' גדופי נבל אך לשקר שמרתי וגו': (כב) משתין. י"ת ידע מדע. משית קירות לבו. דבר אחר אפילו כלב שדרכו להשתין

רדק

הוא דעתו אלא באחרונה זהו ויחגור גם דוד את חרבו: (יד) לברך את אדונינו. לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו ויברך יעקב את פרעה: ויעט בהם. גער בהם והוא מענין עיט ומדרשו כי היו"ד קמוצה כלומר שהכריחם בדבריו הרעים וכן במדרש מהו ויעט בהם אפרחינון במלין וי"ת וקץ בהון: (יז) והוא בן בליעל מדבר אליו. אדונינו בן בליעל מדבר אליו אם היינו מדברים אליו היה גוער בנו לכן את דעי מה תעשי ויתכן לפרשו על דוד כלומר דוד בן בליעל מדבר לאדונינו על הדבר הזה אלא יבא ויכלה הכל עם אילו: (יח) וחמש צאן עשוות. כן כתיב בשני ווי"ן וקרי עשויות ביו"ד ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות ופירוש מתוקנות ומבושלות כמו וימהר לעשות אותו וי"ת עשויות תכברא ולא ידעתי מה הוא ובנוסחא אחרת מצאתי תכברא ופירש אותו רבינו שלמה ז"ל בשם רבי קלונימוס מרומי ממולאות בשר דק וביצים פשטיל"ו בלע"ז והביא לו חבר מה שאמרו רז"ל בפסחים ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו ר' טרפון קורהו תכברא: צמוקים. ענבים יבשים ופי' מאה אשכולות ות"י ומאה אתכלין דענבין יבשין: ודבלי'. הדבלה הוא ככר תאנים יבשו' דרוסות יחד עד שנעשית כמו ככר לחם ופי' מאתים מאתים ככרי' מאלה הככרים או פירוש מאתים ליטרא וכן ת"י ומאתן מנן דבילתא והמנא הוא ליטרא: (כ) בסתר ההר. יורדת בצד זה מן ההר שהיה מקום סתר לבאים ויורדים מצד האחד ואמר זה בעבור כי לא ראתה היא דוד מרחוק עד שפגעה בהם וירדה מהרה מעל החמור בראותה את דוד וי"ת בסתר ההר בסטר טורא: (כא) לשקר. לחנם: וישב לי רעה. במה שחירף אותי בדבריו: (כב) לאויבי דוד

פי' רבי' ישעיה

(יד) לברך את אדונינו פי' לשאול בשלומו: ויעט בה'. פירוש פזר' מעליו בגערתו לשון ויעט העם אל השלל: (יח) ומאה צמוקים. ענבים יבשים. וחמש צאן עשויות מתוקנו' ומבושלות שהיו מוכנו' לאכילה ומאתי' דבלים פי' עיגולי דבלה: (כ) היא יורדת בסתר ההר. פירוש שני הרים זה כנגד זה. והעמק שביניה' קורא סתר ההר שההרי'

רלבג

תכונת נבל לא דברו אליו אלו הדברים תכף בואם אבל נחו והמתינו שעת הראוי לדבר לו מזה ואז דברו אליו כל הדברים האלה שסדר דוד בפיהם שהיה בהם מפיוס הלב הרבה ועם כל זה היתה תשובת נבל בזה האופן מן הקושי שזכר בזה המקום: (יד) ויעט בהם. ר"ל שלא די שלא ענה אותם מענה טוב אבל נהג בהם מנהג העיט והוא העוף הדורס שמתנהג באכזריות: (יז) והוא בן בליעל מדבר אליו. הנה בליעל נאמר בשתוף על הרשע ועל הכילי ומזה הענין הב' הוא בזה המקום וממנו אמרו האמר למלך בליעל רשע אל נדיבים (איוב ל"ד): (יט) עברו לפני. אמרה זה לכפר פני דוד במנחה הגדולה הזאת: (כב) משתין בקיר. והוא זכר ויש לתפלא איך נשבע דוד להרוג נבל וביתו והוא לא השגיח על הריגת שאול עם היותו רודפו. ואפשר שנאמר שהדבר נתפרסם לכלם היות דוד נמשח למלך

טבים הטבים ח' חס' בקריאה וסי' נמסר בסדר תולדות : אל ג' דסמיכי אל בלישני' בקריאה וסי' וכלות אליתם כל היום ואין לאל . ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה . כי כלתה אליו הרעה מאת המלך : מדבר ח' בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר ויצא . כל סיפרא אל כל ואל כל במ"ו על כל וסי' ויאמר אליהם נחש . ויאמרו כל העם . ויחמל שאול . ועתה דעי . וימלך דוד בחברון מלך :

תולדות אהרן וחמש צאן. חולין קלב קלג: והנה היא רוכבת. פסחים ג מגלה יד:

מצודת ציון

(יד) ויעט. ענין הפרחה כמו ותעט אל השלל (לעיל טו): (טו) הכלמנו. מלשון כלימה: פקדנו. ענין חסרון: (יז) בן בליעל. איש רשע בלי עול מקום: (יח) נבלי. נאדות: עשוית. מתוקנות ומבושלות כמו וימהר לעשות אותו (בראשית יח): קלי. קמח משבלים לחות כמו ולחם וקלי (ויקרא כג): ומאה צמוקים. מאה אשכלות ענבים יבשים וכן דבלים וצמוקים (ד"ה א יב): ומאתים דבלים. מאתים ככר והם תאנים מקובצות דרוסות יחד עד שנעשים גוף אחד כעין ככר לחם: (כ) ותפגוש. פגעה: (כא) לשקר. ר"ל על חנם: ולא נפקד. לא נחסר: ונבלה

מצודת דוד

לשמרם: (יד) ויעט בהם. בגערה הבריחם ללכת לדרכם: (טו) והאנשים. אנשי דוד היו טובים לנו מאוד: ולא הכלמנו. לא היינו נכלמים על ידיהם ולא חסרנו מאומה וכו': (טז) חומה. עוד היו שומרים אותנו מאחרים כחומה הזה: (יז) מה תעשי. לתקן הדבר ולפייס את דוד: כי כלתה הרעה. נגמרה הרעה לבוא אליו: והוא. ונבל עצמו הוא בן בליעל מלדבר אליו ולהוכיחו על פניו כ יגער בי: (יט) לנעריה. מוליכי המנחה: (כ) בסתר ההר. בעמק שבין שני ההרי': (כא) ודוד אמר. בעת שפגשה בו אמר דוד לאנשיו אך לחנם שמרתי וכו': רעה. במה שחרפו לומר מי דוד וכו': (כב) כה יעשה. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר וכאלו

עַד־אוֹר הַבֹּקֶר מַשְׁתִּין בְּקִיר׃ כג וַתֵּרֶא
אֲבִיגַיִל אֶת־דָּוִד וַתְּמַהֵר וַתֵּרֶד מֵעַל
הַחֲמוֹר וַתִּפֹּל לְאַפֵּי דָוִד עַל־פָּנֶיהָ ג'
וַתִּשְׁתַּחוּ אָרֶץ׃ כד וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו
וַתֹּאמֶר בִּי־אֲנִי אֲדֹנִי הֶעָוֹן וּתְדַבֶּר־ ג'
נָא אֲמָתְךָ בְּאָזְנֶיךָ וּשְׁמַע אֵת דִּבְרֵי
אֲמָתֶךָ׃ כה אַל־נָא יָשִׂים אֲדֹנִי ׀ אֶת־ כ"א
לִבּוֹ אֶל־אִישׁ הַבְּלִיַּעַל הַזֶּה עַל־נָבָל ג'. ג'
כִּי כִשְׁמוֹ כֶּן־הוּא נָבָל שְׁמוֹ וּנְבָלָה
עִמּוֹ וַאֲנִי אֲמָתְךָ לֹא רָאִיתִי אֶת־
נַעֲרֵי אֲדֹנִי אֲשֶׁר שָׁלָחְתָּ׃ כו וְעַתָּה
אֲדֹנִי חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אֲשֶׁר ג' וכל מלכי' דכו'
מְנָעֲךָ יְהוָה מִבּוֹא בְדָמִים וְהוֹשֵׁעַ ב'
יָדְךָ לָךְ וְעַתָּה יִהְיוּ כְנָבָל אֹיְבֶיךָ ג'
וְהַמְבַקְשִׁים אֶל־אֲדֹנִי רָעָה׃ כז וְעַתָּה ג'
הַבְּרָכָה הַזֹּאת אֲשֶׁר־הֵבִיא שִׁפְחָתְךָ ג' לשון נקבה
לַאדֹנִי וְנִתְּנָה לַנְּעָרִים הַמִּתְהַלְּכִים ב'. ג'
בְּרַגְלֵי אֲדֹנִי׃ כח שָׂא נָא לְפֶשַׁע אֲמָתֶךָ
כִּי עָשֹׂה־יַעֲשֶׂה יְהוָה לַאדֹנִי בַּיִת
נֶאֱמָן כִּי־מִלְחֲמוֹת יְהוָה אֲדֹנִי נִלְחָם
וְרָעָה לֹא־תִמָּצֵא בְךָ מִיָּמֶיךָ׃ כט וַיָּקָם ט' ו' בישין וג' טבין

ותדבר ג' בקריאה וסימ' ותדבר נא אמתך . יפתח פיך את הפליט . למה תאמר יעקב :

מִנְּהַר צַפְרָא יָדַע מַדָּע ׃
כג וַחֲזַת אֲבִיגַיִל יָת דָּוִד
וְאוֹחִיאַת וְאִתְרְכִינַת מֵעַל
חֲמָרָא וּנְפַלַת לְאַפֵּי דָוִד
עַל אַפָּהָא וּסְגִידַת עַל
אַרְעָא ׃ כד וּנְפַלַת עַל
רִיגְלוֹהִי וַאֲמַרַת בְּבָעוּ עֲלַי
דִּילִי רִבּוֹנִי חוֹבָא וּתְמַלֵּל
כְּעַן אַמְתָךְ קֳדָמָךְ וְתִשְׁמַע
יָת פִּתְגָמֵי אַמְתָךְ ׃ כה לָא
כְעַן יְשַׁוֵּי רִבּוֹנִי יָת לִבֵּיהּ
עַל גַּבְרָא שְׁטְיָא הָדֵין עַל
נָבָל אֲרֵי כִּשְׁמֵיהּ כֵּן הוּא
נָבָל שְׁמֵיהּ וְטַפְשׁוּתָא
עִמֵּיהּ וַאֲנָא אַמְתָךְ לָא
חֲזֵיתִי יָת עוּלֵימֵי רִבּוֹנִי
דִּשְׁלַחְתְּ ׃ כו וּכְעַן רִבּוֹנִי
קַיָּם הוּא יְיָ וְחַיֵּי נַפְשָׁךְ דִּי
מַנְעָךְ יְיָ מִלְּמִשְׁפַּךְ דַּם
זַכַּאי וּלְמִפְרַק יְדָךְ לָךְ
וּכְעַן יְהוֹן כְּנָבָל סַנְאָךְ
וּדְתָבְעִין עַל רִבּוֹנִי
בִּישְׁתָא ׃ כז וּכְעַן
תִּקְרוֹבְתָּא הָדָא דְּאַיְתִיאַת
אַמְתָךְ לְרִבּוֹנִי וְתִתְיְהֵב
לְעוּלֵימַיָּא דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם
רִבּוֹנִי ׃ כח שְׁבוֹק כְּעַן
לְחוֹבֵי אַמְתָךְ אֲרֵי קַיָּמָא יְקִים יְיָ לְרִבּוֹנִי מַלְכוּ קַיָּמָא אֲרֵי קְרָבֵי עַמָּא דַיְיָ
רִבּוֹנִי מְגִיחַ וּבִישְׁתָא לָא אִשְׁתְּכַחַת בָּךְ מִיּוֹמָךְ ׃ כט וְקָם אֱנָשָׁא

להשתין בקיר : (כד) בי אני אדני העון . מתחלה אמרה כך כדי שישא אוזן לדבריה ולסוף אמרה לו האמת אני אמתך לא ראיתי את נערי אדני : (כו) אשר מנעך . שלחני לקראתך למנעך משפיכות דמים : והושע ידך לך · מלנקום אתה בעצמך את נקמתך ותענש : יהיו כנבל אויביך . נתנבאת ברוח הקודש שלא יאריך ימים : (כז) ונתנה לנערים . ותנתן לנערים המתהלכים וגו' נתנה לשון עבר ונתנה לשון נקבה : (כח) כי עשה יעשה ה' לאדני בית נאמן . להיות מלך על ישראל לפיכך ורעה לא תמצא בך לכך לא נאה לך לעשות שלא כדין להוציא לעז על מלכותך

דוד . כנוי הוא לדוד : משתין בקיר . כמו שפירשו רז"ל אפילו הכלב שדרכו להשתין בקיר וי"ת ידע מדע ר"ל משים בקירות לבו כלומר בן דעת : (כג) לאפי דוד . כמו לפני דוד : בי אני . כלומר אדוני העון בעצמי ואני הוא שחטאתי לפני כלומר חשוב כי אני חטאתי שמע דברי אמתך : (כו) אשר מנעך . דבק עם חי ה' : והושע ידך לך . השם מנעך מבוא בדמים והושע ידך לעצמך שלא שפכה ידך דם נקי כי לא יקרא זה מורד במלכות כאשר חשבת כי עדין לא יצא שמעך בעולם ועדין שאול קיים : והיו כנבל . שאין בו כח להרע לך : הברכה . כמו המנחה כמו קח נא את ברכתי : אשר הביא שפחתך . ואמר שפחתך בלשון זכר הנער לפי שהיא עקר ההבאה : ונתנה לנערים . דרך כבוד : (כח) בית נאמן כתרגומו מלכו קיימא ודרך נבואה אמרה זה כי היא אחת משבע נביאות על דעת רז"ל ויש לפרש כי היה הדבר נשמע ונודע בישראל כי דוד נמשח למלך כמו שאמרה ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל : כי מלחמות ה' . תרגומו ארי קרביה דעמיה דה' : לא תמצא בך . עתיד במקום עבר כמו לא נמצא' ומלת מימיך יוכית זה וכן תרגומו לא אשתכחת : (כט) ויקם אדם . שאול וקראו אדם ולא מלך דרך בזיון כלומר כי אין לו תקומה לפניך : והיתה נפש

רלב"ג

למלך על ישראל ולפי שהיה נבל מבזה המלכות היה עונשו למות וכל הנסכמים לו בזה וכבר התבאר ממאמר אביגיל לדוד שזה הענין היה מפורסם אז לישראל . (כד) ותפול על רגליו . ר"ל אצל רגליו : בי אני אדני העון . הוא על דרך אמרו ולי אני עבדך והרצון בו בי אדני העון והפשע והודת זה תחלה כדי שיכנסו דבריה באזני דוד ותשקיט חמתו בזה המאמר כי בו מהפיוס מה שלא יעלם ואחר זה חלתה פניו שישמע את דבריה ובארה לו שלא חטאה בזה אך חטא בו נבל בעלה מצד רוע מנהגו ותכונתו כי נבל שמו ונבלה עמו : (כו) מנעך ה' מבוא בדמים והושע ידך לך . הנה נשבעה שכן היה הענין שהיא לא ראתה נערי דוד ואמרה עם שבועתה מה שיורה שהיא בלתי יראה שישחית דוד בעלה וביתה אך הוא מפורסם אצלה שכבר ימנע דוד מזה אחר הפיוס אשר פייסה אותו וזה כלו היה מטוב חכמתה ואמרה שהש"י מנעהו מבוא בדמים ר"ל מבוא בהריגת אנשים ומנעהו מהושיע ידו לו להנקם מאויביו העברים בכחו ובעולם ידו : (כט) ויקם אדם לרדפך . והוא רמז אל שאול : והיתה נפש

פי' רבי ישעיה

מכסים אותו ואינו נראה והיא היתה יורדת מן ההר מזה ודוד היה יורד לקראתה מן ההר שכנגדו ופגעה בהם בתוך העמק : (כב) משתין בקיר . פי' זה הכלב שדרכו להשתין בקור . כלומר אפילו כלביו אהרוג : (כד) בי אני אדוני העון . פירוש העון הזה שאתה רוצה לעשות בי יגיע ולא לך . שהיתה מכבדת הדבר בעיניו על שהיה רוצה לשפוך דם : (כו) ועתה אדני חי ה' . פי' נשבעת לו שבאמת היא אומרת שלא ראתה את נעריו : והושע ידך לך . פירוש שידך תושיע לעצמך שתמנע ידך מלשפוך דמים ותושיע גופך מעון : (כז) ועתה הברכה הזאת . פירוש המנחה כמו קח נא את ברכתי : אשר הביא שפחתך . מקרא קצר הוא אשר הביא נער שפחתך . ונתנה לנערים . פי' תהיה נותנת לנערים :

מצודת דוד

כאלו אמר כהרעה הזאת יעשה לי המקום אם אשאיר וכו' ולפי שבסוף חזר בו לזה כינה הכתוב ואמר לאויבי דוד : משתין בקיר . כן יקרא הזכר כי עושה קלוח למרחוק ויוכל להשתין בקיר : (כג) לאפי דוד . לפני דוד : (כד) בי אני וגו' . כי דוד לא היה מכירה ולזה אמרה מה ששמעתי אשר אדוני מדבר אל עבדיו בדבר מה שקרה לו דע אדוני העון הזה הוא בי ר"ל בביתי נעשה הדבר : ותדבר . ולזה תדבר אמתך לבקש ולהתחנן על הדבר : (כה) אל איש . ר"ל אל דברי חירופו : ונבלה עמו . מחזיק בנבלה לדבר קשות וחירופים : לא ראיתי . בכדי לתקן הדבר ולפייס : (כו) חי ה' וגו' . נשבעה בה' ובנפשו ואמרה הנה רצון ה' למנעך מבוא בעון שפיכת דם שידך יושיע לך לריב ריבך כ"א היה רצון המקום שידך יושיע לך לנקום נקמתך דם לא היה הדבר נגלה אלי ללכת לפייסך ואף המהירה והפגישה והשמיעה כדבריך לאסוף המה מה' בהשגחה : ועתה . הואיל וה' מנעך מבוא בדמים הוא יריב ריבך ויומת בידי שמים וכל אויביך יהיו כנבל מיתתו בידי שמים וכאשר אמר דוד בעצמו אל שאול ישפוט ה' וכו' וידי לא תהיה בך : (כז) ועתה הברכה . ההפייס לא בעבור הברכה הזאת וכו' : ונתנה וכו' . מפני הכבוד לא אמרה ונתנה לך כי למעלתו למעט יחשב ואמרה ונתנה להנערים וכו' : (כח) שא נא וכו' . הקדימה לשאול מחילה אם תכשל בלשונה לדבר מה מול כבודו : כי עשה יעשה . זה ראשית אמריה תאמר הן ידעתי שה' יעשה לאדוני בית נאמן ומתקיים ועד עולם לא תוסר המלוכה מביתו לא כשאול שיוסר המלוכה מזרעו : כי מלחמות ה' . כל מלחמתך המה מלחמות ה' לעשות נקמה בפלשתים אבל לא תמצא בך רעה מימיך ללחום ולהרוג אנשים מישראל כאשר עשה שאול שהרג כהני נוב ולזה סרה משאול ולא תוסר ממך . (כט) ויקם אדם . ר"ל עם שקם שאול לרדפך וכו' ויכול היית להרגו במערה עכ"ז לא שלחת בו יד ורעה לא נמצא בך מימיך

מצודת ציון

(כה) ונבלה . ענין דברי גנאי וכעור כמו נבל נבלה ידבר (ישעיה לב) : (כז) הברכה . המנחה ומנחה כמו קח נא את ברכתי (בראשית לג) : ברגלי אדוני . ר"ל עם מהלכו ואחריו כמו לעם אשר ברגלי (שופטים ח) : (כח) שא . ענין מחילה : נאמן . מתקיים כמו יתד במקום נאמן (ישעיה כ"ב) : לרודף

רדק

נפש אדני . שלא יוכלו להמיתך מי שרודפין אותך ותהיה בחיים את השם כלומר שתלך בדרכיו כל ימיך וכן ורעה לא תמצא בך כל ימיך וימית האל יתעלה ויתברך הרודפים אותך ויפריח נפשם כמו אבן הקלע וכף הקלע פירוש מושב אבן הקלע שהוא עשוי כמו כף ולדעת יונתן פירו' נפש אדני צרורה בצרור החיים לעולם הבא שתרגם הפסוק כן ותהא נפשא דרבוני גנוזה בגנז חיי עלמא קדם ה' אלהך וית נפש בעלי דבבך יפרחינה כמה דמפרחין אבנא בקלעא וכן לדברי רז"ל ר' אליעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנא' בצרור החיים את ה' אלהיך ונשמתן של רשעים מטרפות ומשוטטות מסוף העולם ועד סופו ואין להם מנוחה שנאמר יקלענה בתוך כף הקלע : (לא) ולא תהיה זאת לך לפוקה . זאת הנקמה שאתה רוצה להנקם בנבל : לפוקה . כמו ופיק ברכי' על ענין מכשול ותרגומו ליתפא : ולמכשול לב . כי העון מכשול הלב הוא והכפל פוקה ומכשול לחזק כי כן דרך הכתוב ויש בו דרש כי דוד תבע אביגיל לעבירה ואמרה לו לא תהיה זאת לך לפוקה על שפיכות דמים ולמכשול על אשת איש : ולהושיע אדוני לו . לעצמו שלא ישפוך דם נקי : וזכרת את אמתך . כשייטיב ה' לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה כי טובה עשיתי עמך שמנעתיך מדמי חנם : (לב) לאביגל . כתיב כמו לאביגיל כי קרוב הוא והיתה נקראת כך וכך והרבה כזה נמצא בשמות . ויש בו דרש כי כשאמרה וזכרת את אמתך פקרה עצמה לו וכיון שפקרה עצמה לו פגמה הכתוב בקריאה כי למעלה קראה אביגיל והכא אביגל : אשר שלחך . שנתן בלבך לצאת לקראתי : (לג) טעמך . עצתך ודברך הטוב וכת"י ובריך מדעיך : כליתני . מנעת אותי כמו לא יכלה ממך : (לד) מהרע אותך . כמו לך : ותבאתי . כן כתיב והקרי ותבאת ובמלה בכתוב שני סימני נקבה עבר ועתיד כי לשון העתיד תבא ולשון עבר באת והיה הכפל הזה במלה

תרגום

לְמִרְדְפָךְ וּלְמִבְעֵי לְמִקְטְלָךְ וּתְהֵא נַפְשָׁא דְרִבּוֹנִי גְנִיזָא בִּגְנַז חַיֵי עָלְמָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְיָת נְפַשׁ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יְפָרְחִינָהּ כְּמָא דִמְפָרְחִין אַבְנָא בְּקַלְעָא׃ ל וַהֲוָה כַּד יְקִים יְיָ לְרִבּוֹנִי כְּכֹל דְמַלִיל לְאַיְתָאָה טָבְתָא עֲלָךְ וִיפַקְדִינָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ לא וְלָא תְהֵידָא לָךְ לְיִצְפָּא וּלְתַקְלַת לֵב לְרִבּוֹנִי וּלְמִשְׁפַּךְ דַם זַכַּאי מַגָן וּלְמִפְרַק רִבּוֹנִי לֵיהּ וְכַד יוֹטִיב יְיָ לְרִבּוֹנִי וְתִדְכַּר יָת אַמְתָךְ׃ לב וַאֲמַר דָוִד לַאֲבִיגַיִל בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְשַׁלְחָךְ יוֹמָא דֵין לְקַדָמוּתִי׃ לג וּבְרִיךְ מַדָעִיךְ וּבְרִיכָא אַתְּ דִמְנַעְתִּנִי יוֹמָא הָדֵין מִלְמִשְׁפַּךְ דַם זַכַּאי וּלְמִפְרַק יְדֵי לִי׃ לד וּבְרַם קַיָם הוּא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִמְנָעַנִי מִלְאַבְאָשָׁא לִיךְ אֲרֵי אִלוּלָא פוֹן אוֹחִית וְאָתֵית לְקַדָמוּתִי אֱלָהֵין אִשְׁתְּאַר לְנָבָל עַד מַנְהַר צַפְרָא יָדַע מַדָע׃ לה וְקַבֵּיל דָוִד מִנַהּ יָת דְאַיְתִיאַת לֵיהּ וְלַהּ אֲמַר סְקִי לִשְׁלָם לְבֵיתִךְ חֲזִי

אָדָם לִרְדָפְךָ וּלְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֵת נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע׃ ל וְהָיָה כִּי־יַעֲשֶׂה יְהוָה לַאדֹנִי כְּכֹל אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֶת־הַטּוֹבָה עָלֶיךָ וְצִוְּךָ לְנָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל׃ לא וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לְךָ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב לַאדֹנִי וְלִשְׁפָּךְ־דָּם חִנָּם וּלְהוֹשִׁיעַ אֲדֹנִי לוֹ וְהֵיטִב יְהוָה לַאדֹנִי וְזָכַרְתָּ אֶת־אֲמָתֶךָ׃ לב וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲבִיגַל בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שְׁלָחֵךְ הַיּוֹם הַזֶּה לִקְרָאתִי׃ לג וּבָרוּךְ טַעְמֵךְ וּבְרוּכָה אָתְּ אֲשֶׁר כְּלִתִנִי הַיּוֹם הַזֶּה מִבֹּא בְדָמִים וְהֹשֵׁעַ יָדִי לִי׃ לד וְאוּלָם חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מְנָעַנִי מֵהָרַע אֹתָךְ כִּי לוּלֵי מִהַרְתְּ וַתָּבֹאתִי לִקְרָאתִי כִּי אִם־נוֹתַר לְנָבָל עַד־אוֹר הַבֹּקֶר מַשְׁתִּין בְּקִיר׃ לה וַיִּקַּח דָּוִד מִיָּדָהּ אֵת אֲשֶׁר־הֵבִיאָה לוֹ וְלָהּ אָמַר עֲלִי לְשָׁלוֹם

רשי

מלכותך : (כט) כף הקלע . חתיכת עור רחבה עשויה כמין כף באמצע הקלע שנותן בה האבן : (ל) והיה כי יעשה ה' וגו' . ותמלוך : (לא) ולא תהיה וגו' לפוקה . לכשלון כמו לפיק ברכים (נחום ב' י"א) באם היית עושה זאת לא יהיה לך פתחון פה לרדות אדם לדורות הבאים על שפיכות דמים : ולהושיע אדני לו . שתנקום אתה את נקמתך : (לג) כליתני . מנעת אותי כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ' י"ב) לא יכלה ממך (בראשית כ"ג ו') : והושע ידי לי . מוסב על מבוא בדמים מ"ם של מבוא

רלבג

נפש אדני צרורה בצרור החיים . הוא העולם הבא כי שם תתאחד הנפש במושכליה שהם צרור החיים ומצדם יהיה עם השם יתברך כמו שבארנו בראשון מספר מלחמות ה' : ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע . ר"ל שלא יהיה לה השארות וקיום והנה אמרה זאת להורות שכבר יחטא דוד אם ישחית ותמנע ממנו ההצלחה הנפשיית שהיא ערך ההצלחה ואמרה עוד כי בהיותו נגיד על ישראל יהיה לו זה העון לפוקה ולמכשול לב אם ישחיתם ואולי היה זה סבה שתסור הממלכה ממנו כמו שקרה לשאול . ופה היה מטוב חכמתה שאלתה פני

פי' רבי' ישעיה

(כט) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים . פי' כל מקום שאומר הנפש הוא הגוף והנשמה ולא הנשמה לבד דכתיב והנפש אשר תאכל . וכתיב על נפש מת . ואין לומר על הנשמה נפש מת : (לא) ולהושיע אדוני לו . דברי הם להושיע אדוני לעצמו מן העון שלא תכשל בשפיכות דמים . והטיב ה' לאדוני וזכרת את אמתך . פירוש כשייטיב ה' לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה שמנעתיך מלשפוך דמים שאין נאה למלך לעשות דבר שלא כדין : (לג) וברוך טעמך . כמו מטעם המלך : אשר כליתני היום . כמו לא יכלה ממך . ולזכר יאמר כליתני . ולנקבה כליתיני : (לד) ותבאת לקראתי . מלה מורכבת היא . מן ותבואי מן ובאת . שאו זה או זה היה לו לומר והרכיב המלה משתיהם ואמ' ותבאת . כמו שמזכיר הרכוב מלות מורכבות :

ואת נפש ד' בקריאה וסי' ויקם אדם לרדפך . ויבוא יואב אל המלך . ועתה לכי איעצך נא עצה . ויאמר אלהים לשלמה . וחד ואת הנפש אשר עשו בחרן . ולא תהיה ח' וסי' נמסר בסדר קדשים : וברוך ז' וסי' נמסר בסדר לך לך : ואולם ח' ר"פ וסי' נמסר בסדר וארא :

תולדות אהרן והיתה נפש אדוני . שבת קיב מגלה שם חגיגה יב עקידה ש' ע' עקרים מד סו לג : ואת נפש איביך . שבת שם עקידה ש' קא עקרים מד פ' לג : ולא תהיה זאת לך לפוקה . מגלה שם ופו סנהדרין קיא (שם שם) : והטיב ה' לאדני . מגלה יד קמא לב : וברוך טעמך . מגלה שם :

מצודת ציון

(כט) צרורה . ענין קשורה כמו צרור כספו (בראשית מב) : יקלענה . ענינו השלכה בהכלי העשוי כעין מקל ובראשו כעין כף ובו ינוחו האבן הנזרק ולזה קרוי כף הקלע : (לא) לפוקה . אף הוא ענין מכשול כמו ופיק ברכים (נחום ב) : (לג) טעמך . דבורך ועצתך כמו וטעם זקנים יקח (איוב יב) : כליתני . מנעת אותי : (לד) ואולם . אבל באמת : לולי . אם לא : (לה) ואשא פניך . ענין הדור פנים

מצודת דוד

מימיך : והיתה נפש אדוני . ובעבור זה תהיה נפש אדוני צרורה בצרור החיים הנצחיים הרוחניים אחר הפרדה מן הגוף : את ה' . להיות חוזרת למקום אשר ממנה חוצבה : יקלענה . תהיה משוטטת נעה ונדה כהאבן הקלוע בכף הקלע ואמרה זאת להחניפו ולבל ישפוך דמי ישראל כמו שאול : (ל) את הטובה וכו' . וחוזרת ומפרשת וצוך לנגיד וכו' : (לא) ולא תהיה זאת לך לפוקה . ר"ל כשתמלוך לא יזיק לך כלל דברי חרפת נבל להיות מבוזה בעבור זה בעיני העם ואפילו למכשול לב אדוני לא יהיה כי לא תחוש אז לדברי נבל כזה וכאשר לא תמיתהו תוסר מן הקלון כי לא יאמר אז עליך שדרכך לשפוך דם חנם ולהושיע לעצמך בכח זרועך וכאלו אמרה הן עתה עוד היותך נרדף בהרים מפני שאול חושש אתה לחרפת נבל אבל לא תחוש במה שיאמרו שאתה שופך דם חנם ומושיע לעצמך בכח זרועך היות עכשיו אין מעלתך גדולה כ"כ לחוש לדברים כאלה אבל לאחר שתמלוך נספיך היא והנה באמתי בהגדת הדברים האלה אליו וקוץ בהקטין עתה מעלתו ולזה שאלה בראשית אמריה שא נא לפשע אמתך : והיטב ה' לאדוני . ר"ל הן ידעתי כאשר ייטיב ה' לאדוני וימלוך כאות נפשו וזכור תזכור את אמתך להחזיק לי טובה על העצה היעוצה למנעך מבוא בדמים : (לג) מבוא בדמים . מבוא בעון שפיכת דם ובהושעת ידי לעצמי (לד) חי ה' . הריני נשבע חי ה' וכו' שמנע אותי מהרע לך ר"ל לביתך ולכל אשר לך : כי אם נותר וכו' . אז יחול עלי עונש

רשי

מבוא מחוברת פה והושע כמו מבוא בדמים ומהושע ידי לי : (לז) בצאת היין מנבל . כד פג חמרא מנבל . וימת לבו . שנצטער על המנחה שהובאת לדוד : (לח) כעשרת הימים . שבעת ימי אבלו של שמואל תלה לו הקב"ה שלא יתערב אבל רשע באבלו ואחר כך תלה ג' ימים ומת כענין שנאמר ויגף ה' את נבל ואמר מר תלה שלשה ימים ומת זו הוא מיתת מגפה ורבותינו אמרו אלו עשרת ימי תשובה שהמתין לו הקב"ה שיחזור בתשובה ויש אומרים כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי דוד ששלח לו דוד עשרה נערים ואכילן : (לט) את ריב חרפתי . גדופי שחרפני היום רבו עבדים המתפרצים : ואת עבדו חשך מרעה . שלא הרגתיו :

רדק

במלה מורה על זריזות ביאתה וכן נקרי משני הסימנים : (לז) בצאת היין . בצי"ת ופי' בעת שסרה שכרותו ותרגומו כד פג חמרא מנבל וכן תרגם הסירי את יינך מעליך הלא תפיגין ית חמרך : וימת לבו . שנשתתק ויהי כמת כי נצטער על המנחה שהביאה אשתו לדוד : כעשרת הימים . הכ"ף כ"ף האמיתות ר"ל לעשרת הימים וכן כמשלש חדשים ר"ל למשלש חדשים עשרת הימים אלה החולי הקשה ובסוף העשרה ימים נגפו האל ומת ואלו היסורין היו לו עונש עונו עם מיתתו . ויש דרש שתלו לו עשרה ימים לתשובה וכן אמרו לעשרת לא נאמר אלא כעשרת כעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמא יעשה תשובה וזה רחוק כי הכתוב מעיד עליו כי עשרת הימים האלה היה מת לבו והיה לאבן היאך יעשה תשובה אדם כזה ועוד דרשו כנגד עשר לגימות שנתן לעשרה נערי דוד ששלח אליו ואני אומר כי לרעתו היו אלה העשרה ימים לא לטובתו ועוד בדרש ויהי כעשרת הימים ויגף ה' את נבל והלא אין מגפה אלא לשלשה ימים דתניא המת ליום אחד הרי זו מיתה של זעף לשנים מיתה של בהלה לשלשה מיתה של מגפה אלא שתלו לו שבעת ימי אבלו של שמואל הצדיק כדי שלא יתערב אבלו של רשע בתוך אבלו של צדיק : (לט) חרפתי . שחרף אותי ואמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו : (מג) גם שתיהן . האחת לרבות האחרת ואמר זה להודיע כי אלו שתיהן היו לו לנשים ולא מיכל כי שאול נתנה לפלטי בן ליש ולפיכך אמר ושאול נתן את מיכל בתו וגו' ויש לשאול הרי מיכל אשת דוד היתה איך נתנה לפלטי ואיך לקחה פלטי בן ליש והיא אשת דוד וא"ת כי בעבירה ובאיסור עשו הדבר איך לקחה אחרי כן דוד והנה היתה אסורה לו כיון שנבעלה ברצון לאחר בעודה אשתו ויש מרז"ל אמרו כי קדושי פלטי במיכל בעבירה היו ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במיכל כמו שאמר יעשרנו המלך עושר גדול ואותו היום היה מלוה אצל שאול והמקדש במלוה אינה מקודשת ואף על פי שהיו ערלות פלשתים לקדושין גם כן חשב שאול כי דעת דוד על העושר שהיה מלוה ודוד היה דעתו על מאתים ערלות שהרי למהר נתנם ולקדושין ומהם אמרו כי פלטי בן ליש לא בא עליה וכל הימים שהיתה עמו חרב היה נועץ בינו לבינה שלא יגע בה ומה שאמר הלוך ובכה אחריה על המצוה הזאת שהלך מידו שהיה כל כך כובש את יצרו

שמואל א כה

לְבֵיתֵ֔ךְ רְאִי֙ שָׁמַ֣עְתִּי בְקוֹלֵ֔ךְ וָאֶשָּׂ֖א
פָּנָֽיִךְ׃ לו וַתָּבֹ֨א אֲבִיגַ֜יִל ׀ אֶל־נָבָ֗ל
וְהִנֵּה־לוֹ֩ מִשְׁתֶּ֨ה בְּבֵית֜וֹ כְּמִשְׁתֵּ֣ה ל'
הַמֶּ֗לֶךְ וְלֵ֤ב נָבָל֙ ט֣וֹב עָלָ֔יו וְה֥וּא ל'
שִׁכֹּ֖ר עַד־מְאֹ֑ד וְלֹא־הִגִּ֣ידָה לּ֗וֹ דָּבָ֛ר ל' חס'
קָטֹ֥ן וְגָד֖וֹל עַד־א֥וֹר הַבֹּֽקֶר׃ לז וַיְהִ֣י פ'
בַבֹּ֗קֶר בְּצֵ֤את הַיַּ֙יִן֙ מִנָּבָ֔ל וַתַּגֶּד־ל֣וֹ ל'
אִשְׁתּ֔וֹ אֶת־הַדְּבָרִ֖ים הָאֵ֑לֶּה וַיָּ֤מָת לִבּוֹ֙
בְּקִרְבּ֔וֹ וְה֖וּא הָיָ֥ה לְאָֽבֶן׃ לח וַיְהִ֖י כַּעֲשֶׂ֣רֶת ב'הלגס. ל'
הַיָּמִ֑ים וַיִּגֹּ֧ף יְהוָ֛ה אֶת־נָבָ֖ל וַיָּמֹֽת׃
לט וַיִּשְׁמַ֣ע דָּוִד֮ כִּ֣י מֵ֣ת נָבָל֒ וַיֹּ֡אמֶר בָּר֣וּךְ
יְהוָה֩ אֲשֶׁ֨ר רָ֜ב אֶת־רִ֣יב חֶרְפָּתִ֗י מִיַּ֤ד ל"ג
נָבָל֙ וְאֶת־עַבְדּוֹ֙ חָשַׂ֣ךְ מֵרָעָ֔ה וְאֵת֙ רָעַ֣ת ל'. ז'
נָבָ֔ל הֵשִׁ֥יב יְהוָ֖ה בְּרֹאשׁ֑וֹ וַיִּשְׁלַ֣ח דָּוִ֗ד י"דם
וַיְדַבֵּ֤ר בַּאֲבִיגַ֙יִל֙ לְקַחְתָּ֥הּ ל֖וֹ לְאִשָּֽׁה׃ ל'
מ וַיָּבֹ֜אוּ עַבְדֵ֥י דָוִ֛ד אֶל־אֲבִיגַ֖יִל
הַכַּרְמֶ֑לָה וַיְדַבְּר֤וּ אֵלֶ֙יהָ֙ לֵאמֹ֔ר דָּוִד֙ ג'
שְׁלָחָ֣נוּ אֵלַ֔יִךְ לְקַחְתֵּ֥ךְ ל֖וֹ לְאִשָּֽׁה׃ ל'
מא וַתָּ֙קָם֙ וַתִּשְׁתַּ֥חוּ אַפַּ֖יִם אָ֑רְצָה וַתֹּ֗אמֶר
הִנֵּ֤ה אֲמָֽתְךָ֙ לְשִׁפְחָ֔ה לִרְחֹ֕ץ רַגְלֵ֖י
עַבְדֵ֥י אֲדֹנִֽי׃ מב וַתְּמַהֵ֞ר וַתָּ֣קָם אֲבִיגַ֗יִל
וַתִּרְכַּב֙ עַל־הַחֲמ֔וֹר וְחָמֵ֣שׁ נַעֲרֹתֶ֔יהָ
הַהֹלְכ֖וֹת לְרַגְלָ֑הּ וַתֵּ֗לֶךְ אַֽחֲרֵי֙ מַלְאֲכֵ֣י ל'. ב'. ל'
דָוִ֔ד וַתְּהִי־ל֖וֹ לְאִשָּֽׁה׃ מג וְאֶת־אֲחִינֹ֥עַם
לָקַ֛ח דָּוִ֖ד מִֽיִּזְרְעֶ֑אל וַתִּהְיֶ֛יןָ גַּם־
שְׁתֵּיהֶ֥ן ל֖וֹ לְנָשִֽׁים׃ מד וְשָׁא֗וּל נָתַ֛ן אֶת־ ל'
מִיכַ֥ל בִּתּ֖וֹ אֵ֣שֶׁת דָּוִ֑ד לְפַלְטִ֥י בֶן־לַ֖יִשׁ

דְקַבֵּילִית מִנִּיךְ וּנְסֵבִית
אַפַּיְכִי׃ לו וַאֲתַת אֲבִיגַיִל
לְוָת נָבָל וְהָא לֵיהּ מִשְׁתְּיָא
בְּבֵיתֵיהּ כְּמִשְׁתֵּי מַלְכָּא
וְלִבָּא דְנָבָל שַׁפִּיר עֲלוֹהִי
וְהוּא רָוֵי עַד לַחֲדָא וְלָא
חַוִיאַת לֵיהּ פִּתְגָם זְעֵיר
וְרַב עַד מְנָהַר צַפְרָא׃
לז וַהֲוָה בְצַפְרָא כַּד פָּג
חַמְרָא מִנָּבָל וְחַוִיאַת לֵיהּ
אִתְּתֵיהּ יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין
וּמִית לִבֵּיהּ בִּמְעוֹהִי וְהוּא
הֲוָה כְּאַבְנָא׃ לח וַהֲוָה לִזְמַן
עַשְׂרָא יוֹמִין וּתְבַר יְיָ יָת
נָבָל וּמִית׃ לט וּשְׁמַע דָּוִד
אֲרֵי מִית נָבָל וַאֲמַר בְּרִיךְ
יְיָ דְּדָן יָת דִּין חִיסוּדִי מִיְדָא
דְנָבָל וְיָת עַבְדֵיהּ מְנַע
מִלְמֶעְבַּד בִּישָׁא וְיָת בִּישַׁת
נָבָל אֲתִיב יְיָ בְּרֵישֵׁיהּ
וּשְׁלַח דָּוִד וּשְׁאֵיל
בַּאֲבִיגַיִל לְמִסְבַהּ לֵיהּ
לְאִתּוּ׃ מ וַאֲתוֹ עַבְדֵי דָוִד
לְוָת אֲבִיגַיִל לְכַרְמְלָא
וּמַלִּילוּ עִמַּהּ לְמֵימַר דָּוִד
שַׁלְחָנָא לְוָתִיךְ לְמִסְבִיךְ
לֵיהּ לְאִתּוּ׃ מא וְקָמַת
וּסְגִידַת עַל אַפָּהָא עַל
אַרְעָא וַאֲמַרַת הָא אַמְתָּךְ
לְאַמְהוּ לְאַסְחָאָה רִיגְלֵי
עַבְדֵי רִבּוֹנִי׃ מב וְאוֹחִיאַת
וְקָמַת אֲבִיגַיִל וּרְכִיבַת עַל
חֲמָרָא וְחַמְשׁ עוּלֵימָתְהָא
דְאָזְלִין לְקִיבְלַהּ וַאֲזַלַת
בָּתַר אִזְגַּדֵי דָוִד וַהֲוָת לֵיהּ לְאִתּוּ׃ מג וְיָת אֲחִינוֹעַם נְסֵיב דָּוִד מִיִּזְרְעֶאל וַהֲוָאָה
אַף תַּרְתֵּיהוֹן לֵיהּ לִנְשִׁין׃ מד וְשָׁאוּל יְהַב יָת מִיכַל בְּרַתֵּיהּ אִתַּת דָּוִד לְפַלְטִי

חשך ז' בקריאה וסי' במסרה רבתא : בראשו י"ד בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר ויקרא :

תולדות אחרון ויהי כעשרת הימים . ר"פ יח (בכורים סד) :

מטוכה

רלבג

פי' דוד שיזכרה כאשר ייטיב ה' לו לגמול אותה חסד או אולי כמאמר ממנה על צד הנבואה ולאתה שעתיד נבל למות ותהיה היא אשת דוד : (לז) וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן . אמר זה על צד ההפלגה לרוב הדאגה שהיה דואג על גודל המנחה ולרוב הפחד שהיה לו מדוד : (מא) הנה אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדני . אמרה זה על צד הענוה להורות שדי לה אם תהיה לאשה לאחד מעבדי דוד ותרחץ רגליו כמנהג האשה לבעלה : (מד) ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש וגו' . מן הפלא איך עשה זה שאול והיא היתה אשת איש וכבר אמרו רז"ל שלא נגע בה פלטי בן ליש וידמה שכן הוא שכבר אחר דוד ולקחה וזה מורה שכבר התפרסם ונודע שלא נגע בה ולפי שכבר היתה פרושה בלתי ראויה לביאה מזה הצד

פי' רבי' ישעיה

(לז) וימת לבו בקרבו . מן הפחד שנתפחד מדוד : (מג) ואת אחינועם לקח דוד לאשה מיזרעאל ושאול נתן את מיכל בתו . כדאמרינן בקדושין המקדש במלוה ופרוטה סבר שאול דעתי' אמלוה דלא הוי קדושין :

מצודת דוד

שבועה : (לז) כצאת היין . ר"ל כעת סרה השכרות : וימת לבו . אמר על דרך גוזמא והפלגה על גודל החרדה מפחד דוד כי חשב פן עכ"ז יבוא עליו : והוא היה לאבן . שבטלו הרגשותיו מרוב החרדה : (לט) חשך מרעה . לבל הניתו בידי : ואת רעת. את גמול רעת : (מא) לשפחה וגו' . כאלו אמרה אינני ראויה לו לאשה כ"א לשפחה לרחוץ רגלי עבדיו : (מב) וחמש נערותיה . היא רכבה וגם חמש נערותיה וגו' : (מג) גם שתיהן . נוסף על מיכל בת שאול שקדשה מאז : (מד) נתן את מיכל בתו

מצודת ציון

פנים למלאות השאלה : (לו) טוב עליו . ר"ל שמח : (לט) חשך . מנע כמו ולא חשכת (בראשית כב) : (מא) אפים . על פניה : (מב) לרגלה . עם מהלכה ואחריה : במעגל

אֲשֶׁר מְגַלִּים׃ כו א וַיָּבֹאוּ
הַזִּפִים אֶל־שָׁאוּל הַגִּבְעָתָה לֵאמֹר
ד׳. ג׳ הֲלוֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה
עַל פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ ב וַיָּקָם שָׁאוּל וַיֵּרֶד
אֶל־מִדְבַּר־זִיף וְאִתּוֹ שְׁלֹשֶׁת־אֲלָפִים
אִישׁ בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד
בְּמִדְבַּר־זִיף׃ ג וַיִּחַן שָׁאוּל בְּגִבְעַת
ג׳ הַחֲכִילָה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן עַל־
הַדָּרֶךְ וְדָוִד יֹשֵׁב בַּמִּדְבָּר וַיַּרְא כִּי בָא
י״ג שָׁאוּל אַחֲרָיו הַמִּדְבָּרָה׃ ד וַיִּשְׁלַח
דָּוִד מְרַגְּלִים וַיֵּדַע כִּי־בָא שָׁאוּל אֶל־
נָכוֹן׃ ה וַיָּקָם דָּוִד וַיָּבֹא אֶל־הַמָּקוֹם
כ׳ קרית חנה אֲשֶׁר חָנָה־שָׁם שָׁאוּל וַיַּרְא דָּוִד אֶת־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר שָׁכַב־שָׁם שָׁאוּל וְאַבְנֵר
בֶּן־נֵר שַׂר־צְבָאוֹ וְשָׁאוּל שֹׁכֵב
כ׳. תיו ק׳ בַּמַּעְגָּל וְהָעָם חֹנִים סְבִיבֹתָו׃
ו וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר ׀ אֶל־אֲחִימֶלֶךְ הַחִתִּי
ל׳ וְאֶל־אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה אֲחִי יוֹאָב
לֵאמֹר מִי־יֵרֵד אִתִּי אֶל־שָׁאוּל אֶל־
הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי אֲנִי אֵרֵד עִמָּךְ׃
ז וַיָּבֹא דָוִד וַאֲבִישַׁי ׀ אֶל־הָעָם לַיְלָה
ל׳. כ׳ וְהִנֵּה שָׁאוּל שֹׁכֵב יָשֵׁן בַּמַּעְגָּל
ל׳. תיו ק׳ וַחֲנִיתוֹ מְעוּכָה־בָאָרֶץ מְרַאֲשֹׁתָו
תיו ק׳ וְאַבְנֵר וְהָעָם שֹׁכְבִים סְבִיבֹתָו׃
ח וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי אֶל־דָּוִד
כ׳. יתיר יו״ד סִגַּר אֱלֹהִים הַיּוֹם אֶת־אֹיִבְךָ בְּיָדֶךָ
וְעַתָּה אַכֶּנּוּ נָא בַחֲנִית וּבָאָרֶץ פַּעַם
ל׳. ל׳ אַחַת וְלֹא אֶשְׁנֶה לוֹ׃ ט וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־
אֲבִישַׁי אַל־תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי מִי שָׁלַח
ג׳ יָדוֹ בִּמְשִׁיחַ יְהוָה וְנִקָּה׃
י וַיֹּאמֶר דָּוִד חַי־יְהוָה כִּי אִם־יְהוָה

בַּר לַיִשׁ דְּמִגַּלִּים׃ א וַאֲתוֹ
אֱנָשֵׁי זִיף לְוָת שָׁאוּל
לְגִבְעֲתָא לְמֵימַר הֲלָא
דָוִד מִטַּמַּר בְּגִבְעֲתָא
דַּחֲכִילָה דִּי עַל אַפֵּי
יְשִׁימוֹן׃ ב וְקָם שָׁאוּל
וּנְחַת לְמַדְבְּרָא דְזִיף וְעִמֵּיהּ
תְּלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא בְּחִירֵי
יִשְׂרָאֵל לְמִבְעֵי יָת דָּוִד
בְּמַדְבְּרָא דְזִיף׃ ג וּשְׁרָא
שָׁאוּל בְּגִבְעַת חֲכִילָה דִּי
עַל אַפֵּי יְשִׁימוֹן עַל אוֹרְחָא
וְדָוִד יָתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַחֲזָא
אֲרֵי אֲתָא שָׁאוּל בָּתְרוֹהִי
לְמַדְבְּרָא׃ ד וּשְׁלַח דָּוִד
מְאַלְּלִין וִידַע אֲרֵי אֲתָא
שָׁאוּל בִּקְשׁוֹט׃ ה וְקָם
דָּוִד וַאֲתָא לְאַתְרָא דִּי
שְׁרָא תַמָּן שָׁאוּל וַחֲזָא דָּוִד
יָת אַתְרָא דִּשְׁכַב תַּמָּן
שָׁאוּל וְאַבְנֵר בַּר נֵר רַב
חֵילֵיהּ וְשָׁאוּל שְׁכִיב
בִּבְרַכּוּמָא וְעַמָּא שָׁרָן
סַחֲרָנוֹהִי׃ ו וַאֲתֵיב דָּוִד
וַאֲמַר לַאֲחִימֶלֶךְ חִתָּאָה
וְלַאֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה אֲחוּהִי
דְיוֹאָב לְמֵימַר מַן יֵיחוֹת
עִמִּי לְוָת שָׁאוּל לְמַשְׁרִיתָא
וַאֲמַר אֲבִישַׁי אֲנָא אֵיחוֹת
עִמָּךְ׃ ז וַאֲתָא דָוִד וַאֲבִישַׁי
לְוָת עַמָּא בְּלֵילְיָא וְהָא
שָׁאוּל שְׁכִיב דָּמוּךְ
בִּבְרַכּוּמָא וּמוּרְנִיתֵיהּ
נְעִיצָא בְּאַרְעָא אִיסָדוֹהִי
וְאַבְנֵר וְעַמָּא שָׁרָן סַחֲרָנוֹהִי׃
ח וַאֲמַר אֲבִישַׁי לְדָוִד מְסַר יְיָ יוֹמָא דֵין יָת בְּעֵיל דְּבָבָךְ
בִּידָךְ וּכְעַן אֶמְחִינֵיהּ כְּעַן בְּמוּרְנִיתָא וְאַבְרְזִינֵיהּ
בְּאַרְעָא זִמְנָא חֲדָא וְלָא אֶשְׁנֵי לֵיהּ׃ ט וַאֲמַר דָּוִד
לַאֲבִישַׁי לָא תְחַבְּלִינֵיהּ אֲרֵי מַן אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בִּמְשִׁיחָא דַּייָ וְזַכֵּי׃ י וַאֲמַר דָּוִד קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהִין מִן

יגרו וכל אלה הדברים רחוקים מדרך הפשט. והנכון בעיני כי גם נתן דוד למיכל כי ראינו ששנא שאול את דוד אחר שנתחתן עמו עד שברח דוד מפני שאול ובראות שאול כי דוד היה בורח אע״פ שהיה חוזר אליו לפעמים שהכריחו לתת גם לבתו שלא תשב עגונה ועשה כן ושאול נתנה לאשה לפלטי בן ליש . וא״ת אם כן אסור היה לדוד להחזירה כי אסור לאדם להחזיר גרושתו אחר שנשאת לאחר או שנתארסה ונאמר כי לא מדעתו נתן זה הגט ואם תאמר מי הכריחו והלא הוא ברח מאת שאול אף ע״פ שברח ראינו שהיה עם שאול אחר כן כמו שאמר אם פקוד יפקדני אביך וכל הענין שהוא מורה כי אחר שברח היה חוזר אליו ובעוד שהיה עמו הכריחו לתת הגט וגם המעושה בישראל אלא כדין שהוא ואם תאמר וכי לא היו יודעים בית דינו של שאול כי הגט פסול אפשר שהיה דעתם כי בדין היה אחרי אשר היה רצון המלך וטוב מזה עוד שנאמר כי דוד קודם שנתן הגט אמר בפני שני עדים מאוהביו ראו שאני אנוס בנתינת הגט והסתירו הדבר ונתן הגט והנה הגט לא היה גט ופלטי בן ליש לא ידע ומיכל לא ידעה והיו סבורין כי הגט גט ואפשר גם כן כי הגט היה מתחלתו כהוגן ועל ידי שליח שלחו דוד ואחר כן בטלו קודם שיגיע גט לידה והם לא ידעו והנה מיכל נבעלה בטעות ולא נאסרה על דוד והיה זה כמי שנבעלה באונס כי היתה סבורה כי הגט גט כשר כי האונס והשגגה שוין באשת איש וכן אמר והיא לא נתפשה פרט לאנוסה ומעלה בו מעל פרט לשוגגת שמותרת לבעלה : (ב) בחורי ישראל . מן הקלים לפיכך נשתנתה תנועת הבי״ת לשו״א אבל ובחורי ישראל הכריע שהבי״ת בפתח הוא מהדגושים לפיכך לא נשתנתה התנועה : (ד) אל נכון . באמת ובברור וכן תרגם יונתן בקשוט : (ה) במעגל . מקום המחנה יקרא מעגל לפי שחונים שם העם בסבוב : (ז) מעוכה . תקועה הוא קרוב לענין מעוך וכתות : (ח) בחנית ובארץ . אכנו בחני׳ מכה גדולה עד שאתקע החנית בארץ תחתיו וכת״י אמחיניה כען במורניתא ואברזיניה בארעא : ולא אשנה לו . לא אהיה צריך לשנות לו פעם אחרת כי באותה מכה אמיתנו : (י) חי ה׳ . השבועה שלא יומת על ידי כי ה׳ יגפנו ונשבע בעבור אבישי שלא יעבור על רצונו ויכנו . ובדרש כי אם ה׳ יגפנו למה זכר שני פעמים ה׳ אמר חי ה׳

(ז) מעוכה . נעוצה : (י) חי ה׳ . יש אומרים ליצרו נשבע ויש אומרים לאבישי נשבע אם תהרוג את הצדיק אני אערב דמך בדמו : כי אם ה׳ יגפנו .
יקרב

רלבג

הגלד נתנו לה בני מרב אחותה לגדלה וגדלתם כאילו הם בניה ומפני זה נקראו בני מיכל כמו שאמר בסוף זה הספר. ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזילי המחולתי: (ה) ושאול שוכב במעגל . ר״ל במחנה והוא היה בדמות עגול למען יראו הבאים אליהם מכל הצדדים : (י) חי ה׳ כי אם ה׳ יגפנו . ר״ל להמיתו בלא עתו על צד הסותם : או יומו יבא ומת . ר״ל הקץ המוגבל לו לחיות כי זה הקץ מתחלף לפי עת הלידה : או במלחמה ירד ונספה . ר״ל שהוא בעצמו מצד בחירתו יסבב שימות בלא עתו חס כי מי שלא בא עתו עדין הנה יתכן בבאו במקום הסכנה שימות בלא עתו וכבר זכרו זה בעלי חכמת משפטי הכוכבים בספריהם והוא עוד דעת תורתנו השלמה ולזה צותה לעשות מעקה לגגים למלט הבאים שם מהנפילה :
ויעמד

פי׳ רבי׳ ישעיה

(י) ויאמר דוד חי ה׳ . כי אם ה׳ יגפנו . פי׳ נשבע שלא ימות על ידם כי אם ה׳ יגפהו וימיתהו קודם זמנו :

מסתתר ד׳ בקריאה וסי׳ ויבאו הזפים ויגדו . ויעלו הזיפים . אתה אל מסתתר . בבא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד : מראשתו ח׳ ג׳ מנהון כתובין תו וסי׳ נמסר בסדר ויצא :

מצודת ציון

כו (ה) במעגל . דרך המחנים לחנות בעגול למען יראו מסביב כל הבא עליהם : (ז) מעוכה . נעוצה והרוב הוא מלשון ומעוך וכתות (ויקרא כב) : מראשותיו . סמוך לראשו : (ח) סגר . ענין מסירה כמו לסגיר לאדום (עמוס א) : אשנה . מלשון שנים : (י) ונספה . ענין כליון כמו עתה אספה (לקמן כז) :
לפתח

מצודת דוד

כתו . כי חשב קדושי דוד לקדושי טעות ורז״ל נחלקו בו : כו (א) ויבאו הזיפים . באו עוד הפעם : (ב) אל מדבר זיף . ובמדבר ההיא היתה גבעת החכילה : (ג) וירא . היה נראה לו שבא ולא ידע עדיין בבירור : (ד) אל נכון . כמו בנכון ר״ל ידע בבירור : (ה) ויבא . בתחילה הלך לרגל : סביבתיו . סביבות שאול : (ו) ויען דוד . אחרי שובו אליהם : (ח) ובארץ . עד שתנעץ החנית גם בארץ : פעם אחת . את זה אעשה בפעם אחת ולא אצטרך להכותו מכה שנים : (ט) ונקה . ויהיה נקי מעונש בתמיה : (י) חי ה׳ . חזר לשבע ואמר חי ה׳ שלא יאריך עוד ימים רבים

כי שלא תהרגנו ואם תהרגנו חי ה' אהרוג אותך : כי אם ה' יגפנו . בחולי טרם זמנו כמו ויגוף ה' את נבל כלומר על ידי השם ימות .לא על ידי ומיתתו תהיה קרובה באחת מהשלש ועל קירוב מיתתו אמר כי אם לא כן מה אמר כל אדם ג"כ מת באחת מהשלש אשר זכר אלא אמר זה לאבישי להשקיטו כלומר אל תחוש עליו כי לא יאריך זמנו שימות או ימות בחולי שיגפנו ה' טרם יומו שהגיע לו בעת שנולד וזה יקרה לו בעונו . או יומו יבא . כלומר או זמנו שקצוב בעת לידתו קרוב הוא וזה אמר דוד מלבו כי אמר בלבו כיון שמאס בו השם ית' מהיות מלך ונוה למשחני לא יתכן שיאריך הזמן או אפשר כי מפי שמואל אמר שימות בקרוב ואם כן יתכן לפרש חי ה' כי על אלה הדברים אמר חי ה' כי כן יהיה לו שימות בקרוב באחת מהשלשה כי כיון שנאמר לו מפי הנבואה יכול להשבע בזה : או במלחמה ירד ונספה . ונספה טרם יומו הקצוב לו כי באלה שני הפנים ימות אדם טרם יומו או בחולי או בחרב וזו המיתה בעבור עון גדול מעון מי שמת בחולי טרם יומו ואם יש ביד האדם זכות מוסיפין לו על זמן הקצוב לו גם כן וזה הדבר מצאנו לו מחלוקת בין רבו' ז"ל את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין אותן לו לא זכה פוחתין לו מהם דברי רבי עקיבא ופי' שני דורות כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' וזהו שאמר אמלא אשלים אותם אליך שלא יפחתו וחכמים אומרים זכה מוסיפי' לו עליהם לא זכה פוחתין לו מהם ופירוש אספר ימיך אמלא אעשה מלוי ותוספת עליהם אמרו לו לרבי עקיבא הרי הוא אומר והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה אמר להם משלו הוסיפו לו . (יא) צפחת . פי' צלוחית : (יב) ויקח דוד . אחר שאמר לאבישי קח נא נתחרט בו ולא רצה שיקרב אבישי אליו במה לא יוכל לכבוש את יצרו ויכנו לפיכך הלך דוד בעצמו ולקח החנית והצפחת : מראשותי שאול . המ"ם הוא לשמוש לפיכך היא נקודה בצירי אבל מ"ם מראשותיו בשוא והיא נוספת ואינה לשמוש . ואין רואה . לא היה בכל המחנה אדם שהיה ער ורואה בקחתו הצפחת והחנית . ואין יודע. אין מרגיש בבואו : ואין מקיץ . שלא הקיץ אחד מהם לקול לכתם וקחתם ולקול דבריהם שהיו מדברים ביניהם : כי תרדמת ה' . הסמיכות הוא לאחד משני פנים או פירושו תרדמה גדולה כי הדבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל יתברך כמו מאפליה שלהבת יה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים או פירושו להודיע כי התרדמה היתה סבה מאת האל כדי שלא ירגישו בדוד ובאבישי בקחתם הצפחת והחנית : (יד) הלא תענה אבנר . אחר שקרא אל העם ואל אבנר ולא היו עונים אותו קרא עוד אל אבנר בשם ואמר הלא תענה אבנר ובדרש אמר לו דוד מה יש לך לענות אבנר הרי אמרת על המערה אילו היה עושה מאומה היינו נכנסין לשם ומחתכין אותו אבר אבר או שמא אימר בסיר' הוקרע החנית וצפחת מה יש לך לענות הלא תענה אבנר לא היה לך לענות דבר ועשה כאלם הדא הוא דכתיב האמנם אלם צדק תדברון : מי אתה קראת אל המלך . כמו על המלך כלומר שלא יראת לקרוא במקום שהמלך ישן לא חששת שתעירהו משנתו בקראך בקול כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל אבנר וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים ובענין הזה ית מאן דין דקרי בריש מלכא : (טו) הלא איש אתה . איש גדול וכן גדעון בן יואש איש ישראל גדול ישראל וכן כלם אנשים

יִגָּפֶנּוּ אוֹ־יוֹמוֹ יָבוֹא וָמֵת אוֹ בַמִּלְחָמָה ג׳
יֵרֵד וְנִסְפָּה׃ יא חָלִילָה לִּי מֵיהוָה ל׳
מִשְּׁלֹחַ יָדִי בִּמְשִׁיחַ יְהוָה וְעַתָּה ל׳
קַח־נָא אֶת־הַחֲנִית אֲשֶׁר מְרַאֲשֹׁתָו תיו ק׳ ח׳ ג׳ מנכון כתיב תו
וְאֶת־צַפַּחַת הַמַּיִם וְנֵלְכָה לָּנוּ׃ יב וַיִּקַּח
דָּוִד אֶת־הַחֲנִית וְאֶת־צַפַּחַת הַמַּיִם
מֵרַאֲשֹׁתֵי שָׁאוּל וַיֵּלְכוּ לָהֶם וְאֵין ל׳
רֹאֶה וְאֵין יוֹדֵעַ וְאֵין מֵקִיץ כִּי כֻלָּם מ״ל
יְשֵׁנִים כִּי תַּרְדֵּמַת יְהוָה נָפְלָה ל׳
עֲלֵיהֶם׃ יג וַיַּעֲבֹר דָּוִד הָעֵבֶר וַיַּעֲמֹד
עַל־רֹאשׁ־הָהָר מֵרָחֹק רַב הַמָּקוֹם ב׳
בֵּינֵיהֶם׃ יד וַיִּקְרָא דָוִד אֶל־הָעָם וְאֶל־ ל׳
אַבְנֵר בֶּן־נֵר לֵאמֹר הֲלוֹא תַעֲנֶה
אַבְנֵר וַיַּעַן אַבְנֵר וַיֹּאמֶר מִי אַתָּה
קָרָאתָ אֶל־הַמֶּלֶךְ׃
טו וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אַבְנֵר הֲלוֹא־אִישׁ ו׳ בטעם בס׳
אַתָּה וּמִי כָמוֹךָ בְּיִשְׂרָאֵל וְלָמָּה לֹא ל׳
שָׁמַרְתָּ אֶל־אֲדֹנֶיךָ הַמֶּלֶךְ כִּי־בָא
אַחַד הָעָם לְהַשְׁחִית אֶת־הַמֶּלֶךְ כ״ה פתחין ב׳ כמעט
אֲדֹנֶיךָ׃ טז לֹא־טוֹב הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר ב׳ ר״פ בסס׳
עָשִׂיתָ חַי־יְהוָה כִּי בְנֵי־מָוֶת אַתֶּם
אֲשֶׁר לֹא־שְׁמַרְתֶּם עַל־אֲדֹנֵיכֶם עַל־
מְשִׁיחַ יְהוָה וְעַתָּה ׀ רְאֵה אֵי־חֲנִית ג׳
הַמֶּלֶךְ וְאֶת־צַפַּחַת הַמַּיִם אֲשֶׁר
מְרַאֲשֹׁתָו׃ יז וַיַּכֵּר שָׁאוּל אֶת־קוֹל תיו ק׳

קֳדָם יְיָ יִתְמְחֵי אוֹ יוֹמֵיהּ
יִמְטֵי וִימוּת אוֹ בִקְרָבָא
יֵחוּת וְיִתְקְטֵל׃ יא חַס לִי
מִן קֳדָם יְיָ מִלְאוֹשָׁטָא יְדִי
בִּמְשִׁיחָא דַיְיָ וּכְעַן סַב יַת
מוֹרְנִיתָא דִי אִיסָדוֹהִי וְיַת
מָנָא דְמַיָא וְנֵיזִיל לָנָא׃
יב וּנְסֵיב דָוִד יַת מוֹרְנִיתָא
וְיַת מָנָא דְמַיָא מֵאִיסָדֵי
שָׁאוּל וַאֲזַלוּ לְהוֹן וְלֵית
דַחֲזֵי וְלֵית דִידַע וְלֵית
דְמִיתְעַר אֲרֵי כוּלְהוֹן
דְמָכִין אֲרֵי שִׁינָא תַקִיפָא
מִן קֳדָם יְיָ נְפַלַת עֲלֵיהוֹן׃
יג וַעֲבַר דָוִד עִבְרָא וְקָם
עַל רֵישׁ טוּרָא מְרָחִיק
סַגִי אַתְרָא בֵינֵיהוֹן׃ יד וּקְרָא
דָוִד לְעַמָא וּלְאַבְנֵר בַּר נֵר
לְמֵימַר הֲלָא תְעָנֵי אַבְנֵר
וַאֲתֵיב אַבְנֵר וַאֲמַר מַן דֵין
דְקָרֵי בְּרֵישׁ מַלְכָּא׃
טו וַאֲמַר דָוִד לְאַבְנֵר הֲלָא
גְבַר גִבַּר אַתְּ וּמַן כְּוָתָךְ
בְּיִשְׂרָאֵל וּלְמָא לָא נְטַרְתָּא
עַל רִבּוֹנָךְ מַלְכָּא אֲרֵי
אֲתָא חַד מִן עַמָא לְחַבָּלָא
יַת מַלְכָּא רִבּוֹנָךְ׃ טז לָא
תַקִין פִּתְגָמָא הָדֵין דִי
עֲבַדְתָּא קַיָם הוּא יְיָ אֲרֵי
גַבְרִין חַיָבֵי קְטוֹל אַתּוּן
דְלָא נְטַרְתּוּן עַל רִבּוֹנְכוֹן
עַל מְשִׁיחָא דַיְיָ וּכְעַן חֲזֵי
אָן מוֹרְנִיתָא דְמַלְכָּא וְיַת מָנָא דְמַיָא דְאִיסָדוֹהִי׃ יז וְאִשְׁתְּמוֹדַע שָׁאוּל יַת

יקרב מיתתו : או יומו יבא . יום שזמן מיתתי בו : (יא) צפחת צלוחית

רלבג

(יג) ויעמד על ראש ההר מרחוק רב המקום ביניהם . הנה עמד על ראש ההר כדי שיהיה קולו יותר נשמע כי היה רוצה לדבר אל שאול מרחוק ימלט עצמו מהסכנה אם יסכימו

פי' רבי' ישעיה

(יב) ואת צפחת המים . תרגום וית מנא דמיא : ואין מקיץ . מפני שהאיתן שלו פתוח איקץ. ויקץ . כמו איטב . וייטב בא מקיץ כמו מטיב: (טו) הלא איש אתה . חשוב כמו כלם אנשים :

ואין דאת ג' פסוקים בקריאה ואין ואין ואין וסימניהון ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ . ואין קול ואין עונה ואין קשב . זרעתם הרבה והבא מעט . יודע י' מלאים וסי' ואין רואה ואין יודע . ואנבי תיודע ועד כן כתיב . ותהי להם חזות הכל . כי יודע ה' דרך . כי יורע כל שער . יודע ה' ימי תמימים . מי יודע עז אפך . מי יודע אם לעת כזאת . כל יודע מבין . ואין אתנו יודע עד . וכל תריסר וד"ת וקהלת ומשלי דכו' מ"ל במ"ג חסר וסי' בפשע ארץ רבים . ידע ה' דין דלים . כי איננו ידע מה שיהיה : מרחק ד' חס' בקריאה וסי' ויעמד על ראש ההר מרחק . האלהי מקרוב עצות מרחק אמונה אמן . וקרב מרחק עמדו. ויש ספרים נמסר גם זה ותשלחי ציריך עד מרחק . וכל אוריתא דכוות' חסר :

תולדות אהרן או יומו יבא . עקרים מד פ'
כא : : אבנר בן נר . עקידה ש' קג .
הלא תענה אבנר (פאה יו סוטה יז) :
קראת אל המלך . שם : איש אתה . שם:

מצודת ציון

(יא) צפחת . צלוחית כמו וצפחת השמן (מ"א יז) : (יג) מקיץ . ענין הערה משינה : תרדמת שינה עמוקה וכן מה לך נרדם (יונה א) : (יד) אל המלך . כמו על המלך : (טו) איש . ר"ל גדול וחשוב כמו כולם אנשים (במדבר יג) : אל אדוניך . על אדוניך : (טז) בני מות . אנשי מות ר"ל חייבי מיתה : אי חנית . איה החנית : ואת צפחת . ועם צפחת : הסיתן

מצודת דוד

כי או ה' יגפנו בלא יומו או מהר יבוא יומו וימות במיתה טבעית או ימות במלחמה : (יא) חלילה לי . עם שגם אני משיח ה' כמותו מ"מ חלילה גם לי מחמת מצות ה' משלוח ידי וכו' : (יב) ויקח דוד . חזר דוד לקחתו בעצמו כי לא האמין לאבישי פן עמו יכה נפש שאול : ואין רואה וכו' . בעבור השינה לא היה מי רואה אותם ואף לא ידעו בהרגשת השמע מקול ההולך והדבור ולא היה מי מהם מקיץ מן השינה במשך הזמן ההיא כי מה' נפלה עליהם תרדמה ולא היה הדבר בדרך הטבע : (יג) העבר . מעבר המים שהיה שם : על ראש ההר . להשמיע קולו למרחוק : רב המקום . כי פחד לנפשו שלא יתפשוהו : (יד) הלא תענה אבנר. ר"ל עליך להשיב על דברי : מי אתה . ר"ל איך מלאך לבך לקרא בקול על המלך להקיצו משנתו : (טו) הלוא איש אתה . ר"ל הלא אתה גדול וחשוב ומי כמוך בחשיבות ולפי גודל המעלה תגדל האשמה : כי בא . פן יבוא וכאשר באמת בא אבישי ורצה להשחיתו : כי בני מות אתם . בעבור כבוד אבנר חזר לדבר אל כולם ולפסוק עליהם המיתה : ראה

אנשים אנשי' גדולים ות"י גבר גיבר את : שמרת אל אדוניך . כמו על אדוניך וכן אמר אחר כן על אדוניכם וכת"י על ריבונך וכמוהו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים : (יט) הסיתך בי . שם בלבך להרע לי בעוני וי"ת אם מן קדם ה' איתגרית בי . ורז"ל דרשו כי בעון שאמר לשון הסתה על הבורא ית' חטא בהסתה ויסת את דוד בהם : ירח מנחה . כלומר אקריב לפניו מנחה שיריחה וירצה בה לכפר עוני ולהסיר שנאתך ממני : מהסתפח . מלגור והדבק בנחלת ה' : לך עבוד אלהי' אחרי' . כאלו אומר לו לך עבוד אלהים אחרים כי מגרשי' אותי מנחלת ה' לגור בין העכו"ם אעפ"י שעדיין לא יצא מארץ יהודה ידע כי יצטרך לצאת כי לא יוכל לברוח מפני שאול אחר זה והוא בארץ יהודה וישראל וגם הוצרך לו לצאת כשהלך אל אכיש מלך גת וגם כן הלך למצפה מואב והניח אביו ואמו לפני מלך מואב וישבו שם אעפ"י שהוא ואנשיו היה הולך ושב בארץ יהודה וי"ת נמימר איזיל דוד ביני עממיא פלחי טעוותא : (כ) אל יפול דמי ארצה : שיעמד דמי נגד ה' תמיד לנקום נקמתי כאילו נשפך דמי כי בכל יום אני בסכנת דמי : כאשר ירדוף הקורא בהרים . כאשר ירדוף הרודף את הקורא והקורא הוא עוף הנקרא בלעז פירדיז"ו וי"ת ירדוף כמו ירדף מנפעל או כמו שתי' יתרדף מהתפעל שתרגם כמא דמתרדיף קוריאה בטוריא : (כב) הנה החנית . כתיב וקרי חנית והענין אחד : (כג) וה' ישיב לאיש . לאיש שעושה כמו שעשיתי צדקה ואמונה : אשר נתנך ה' היום ביד . כמו בידי וכן ת"י וכן ועזי וזמרת יה כמו וזמרתי ויתכן לפרש ביד סמוך ואע"פ שהוא קמוץ והנסמך חסר ופירושו ביד אחד מאנשי ולא אביתי אני שישלח ידו בך : אספה

תולדות אהרן אם ה' הסיתך . ברכות סב : כי גרשוני . כתובות קי :

קָלָא דְדָוִד וַאֲמַר הֲקָלָךְ
דֵּין בְּרִי דָוִד וַאֲמַר דָּוִד
קָלִי רִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ יח וַאֲמַר
לְמָא דְנַן רִבּוֹנִי רָדִיף בָּתַר
עַבְדֵּיהּ אֲרֵי מֶה עֲבָדִית
וּמָה בִּידִי חוֹבָא׃ יט וּכְעַן
יִשְׁמַע כְּעַן רִבּוֹנִי מַלְכָּא
יַת פִּתְגָמֵי עַבְדֵּיהּ אִם מִן
קֳדָם יְיָ אִתְגְּרִית בִּי יְקַבֵּל
קוּרְבָּנִי בְּרַעֲוָא וְאִם בְּנֵי
אֱנָשָׁא לִיטִין אִנּוּן קֳדָם יְיָ
אֲרֵי תָרִיכוּנִי יוֹמָא דֵין
מִלְמִידַר בְּאַחְסָנַת עַמָּא
דַיְיָ לְמֵימַר אֱזִיל דָּוִד בֵּינֵי
עַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא׃
כ וּכְעַן לָא יִתְּשַׁד דְּמִי
לְאַרְעָא מִן קֳדָם מֵימְרָא
דַיְיָ אֲרֵי נְפַק מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל לְמִבְעֵי יַת חֲלַשׁ
חַד כְּמָא דְמִתְרַדֵּיף קוֹרָאָה
בְּטוּרַיָּא׃ כא וַאֲמַר שָׁאוּל
חָבִית תּוּב בְּרִי דָוִד אֲרֵי
לָא אַבְאֵישׁ לָךְ עוֹד חֲלַף
דִּיקָרַת נַפְשִׁי בְּעֵינָךְ יוֹמָא
הָדֵין הָא אִסְתַּכָּלִית
וְאִטַּפְּשִׁית סַגִּי לַחֲדָא׃
כב וַאֲתֵיב דָּוִד וַאֲמַר הָא
מוּרְנִיתָא דְמַלְכָּא וְיֶעְבַּר
חַד מֵעוּלֵימַיָּא וְיִסְּבַהּ׃
כג וַיְיָ יָתֵיב לִגְבַר יַת
זָכְוָתֵיהּ וְיַת קוּשְׁטֵיהּ
דִּמְסַרָךְ יְיָ יוֹמָא דֵין בִּידִי וְלָא אֲבֵיתִי לְאוֹשָׁטָא יְדִי בִּמְשִׁיחָא דַיְיָ׃ כד וְהָא
כְּמָא דִי יְקָרַת נַפְשָׁךְ יוֹמָא דֵין בְּעֵינַי כֵּן תֵּיקַר נַפְשִׁי קֳדָם יְיָ וִישֵׁיזְבִינַנִי

ג' דין מ"ל דָּוִד וַיֹּאמֶר הֲקוֹלְךָ זֶה בְּנִי דָוִד
וַיֹּאמֶר דָּוִד קוֹלִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃
יח וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֲדֹנִי רֹדֵף אַחֲרֵי עַבְדּוֹ
כִּי מֶה עָשִׂיתִי וּמַה־בְּיָדִי רָעָה׃ יט וְעַתָּה
יִשְׁמַע־נָא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֵת דִּבְרֵי
ל' וחד הסיתך מפי גר בפתח עַבְדּוֹ אִם־יְהוָה הֱסִיתְךָ בִי יָרַח מִנְחָה
ג' וְאִם ׀ בְּנֵי הָאָדָם אֲרוּרִים הֵם לִפְנֵי
ל' יְהוָה כִּי־גֵרְשׁוּנִי הַיּוֹם מֵהִסְתַּפֵּחַ
בְּנַחֲלַת יְהוָה לֵאמֹר לֵךְ עֲבֹד אֱלֹהִים
ב' אל חכסי וחד ודמי אל ישבי אֲחֵרִים׃ כ וְעַתָּה אַל־יִפֹּל דָּמִי אַרְצָה
מִנֶּגֶד פְּנֵי יְהוָה כִּי־יָצָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל
ב' וכל שוס נר גם דכו' לְבַקֵּשׁ אֶת־פַּרְעֹשׁ אֶחָד כַּאֲשֶׁר יִרְדֹּף
הַקֹּרֵא בֶּהָרִים׃ כא וַיֹּאמֶר שָׁאוּל
ל' וא' ולא ארע חָטָאתִי שׁוּב בְּנִי־דָוִד כִּי לֹא־אָרַע
ל' לְךָ עוֹד תַּחַת אֲשֶׁר יָקְרָה נַפְשִׁי
ב' כתרי ליש' בְּעֵינֶיךָ הַיּוֹם הַזֶּה הִנֵּה הִסְכַּלְתִּי
ל' וָאֶשְׁגֶּה הַרְבֵּה מְאֹד׃ כב וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר
חנית ק' ג' רפי הִנֵּה הַחֲנִית הַמֶּלֶךְ וְיַעֲבֹר אֶחָד
נ'מי יעל' לנו וחכירו ודין מֵהַנְּעָרִים וְיִקָּחֶהָ׃ כג וַיהוָה יָשִׁיב לָאִישׁ
אֶת־צִדְקָתוֹ וְאֶת־אֱמֻנָתוֹ אֲשֶׁר נְתָנְךָ
יְהוָה ׀ הַיּוֹם בְּיָד וְלֹא אָבִיתִי לִשְׁלֹחַ
ג' יָדִי בִּמְשִׁיחַ יְהוָה׃ כד וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר גָּדְלָה
נַפְשְׁךָ הַיּוֹם הַזֶּה בְּעֵינַי כֵּן תִּגְדַּל
ל' וחסר נַפְשִׁי בְּעֵינֵי יְהוָה וְיַצִּלֵנִי מִכָּל־צָרָה׃

ויעבר ג' חטפין בקריאה וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא היש סימן י' : גדלה ג' בקריאה וסימן נמסר בסדר וארא :

ללוחות : (יט) הסיתך בי . לשאותי כל הסתה לשון שומה אמיסמיניס בלעז : ירח מנחה . יקבל ברחמים תפלתי להשיב חמתך ממני : כי גרשוני . מארץ ישראל : לך עבוד אלהים אחרים . היוצא מא"י לחוץ לארץ בזוה"כ כאלו עובד ע"ג וי"ת איזיל דוד ביני עממיא פלחי טעותא : (כ) הקורא . עוף ששמו קורא ובלעז פרדייץ וכן קורא דגר ולא ילד (ירמיה י"ז י"א) ומרדף אחר קני שאר עופות ויושב על בציהם : (כג) ישיב לאיש . לכל צדיק וצדיק

רלבג

יסכימו לרדוף אחריו : (יט) אם ה' הסיתך בי ירח מנחה . אמר זה כי אם היה נסבה מאת הש"י הנה יהיה זה לחטא דוד ולזה אמר שהש"י ירח מנחה ממנו ויהיה בה נרצה לש"י : כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' וגו' . אמר זה לפי שמן המסבבים שירדפהו ישר' יהיה סבה שיצא דוד מכל ארץ ישראל למלט את נפשו מיד מלך ישראל וילך לו בין עובדי עבודת אלילים : (כא) הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד . הרצון בו כי בזולת מה שנמלטתי עתה מן הטובה הייתי משועבד מאד לבלתי רדוף אותך כמו שנתבאר מענין כריתת דוד את כנף המעיל אשר לשאול ולזה היה סכלות רב ממני ושגגה . אמנם הסכלות הוא שכבר נתפרסם לי שלם השגחת השם יתברך עליך ולזה היה ראוי שנסיר מלרדפך ואולם השגגה היא שלא זכרתי מה שנמלטתי מן הטובה בנפלי בידך בהיותי במערה

פי' רבי ישעיה

(יט) ירח מנחה . כמו ירית : כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' . פירוש כיון שאני רואה שבכל מקום אתה רודף אחרי אצא מכל ארץ ישראל ואלך בין מלכי אומות העולם ואעבוד להם . וזהו לך עבוד אלהים אחרים כמו ועבדתם שם אלהים אחרים . תרגומו לעממיא פלחי פעותא וגם זה כך : (כ) כאשר ירדוף הקורא בהרים . מקרא קצר הוא . כאשר ירדוף הרודף לתפוש הקורא בהרים כך אתה רודף אחרי בהרים :

מצודת ציון

(יט) הסיתך . מל' הסתה ופתוי : ירח . מל' ריח : מנחה . ר"ל תשורה וקרבן : מהסתפח . ענין הקבוץ והדבוק ואסיפת דבר אל דבר כמו ספחני נא (לעיל ב) : (כ) פרעש . הוא כינה פאורה : הקורא . שם עוף כמו קורא דגר (ירמיה יז) : (כא) יקרה . ענין חשיבות : הסכלתי . מל' סכלות וטפשות : ואשגה . מל' משגה ושגגה : (כג) ביד . ר"ל בידי : ולא אביתי . ולא רציתי : יכול

מצודת דוד

אי חנית . ר"ל ואם תאמר שמרתם איה החנית מי לקחו : אשר מראשתיו. אשר היו מראשותיו : (יט) אם ה' וגו' . אם הדבר מה' ומצד העונש אקריב מנחה לה' ויהי רצון שיקבל לריח ניחוח וירף ממני : ואם בני האדם . הם הסיתו אותך עלי כי בבחירה חפשית באדם באין מעצור : ארורים הם . בני האדם האלו : מהסתפח . מלהיות מאוסף בא"י היות עד הנה חשבתי כאשר ראה המלך שנמסר בידי במערה ולא הרגתיו יחדול עוד מלרוק אחרי אבל עתה שעכ"ז רודף אחרי בע"כ ארחיק נדוד מא"י : לאמר . כאלו יאמרו אלי לך עבוד וכו' כי נורשים אותי מבין ישראל ללכת בין פלשתים . וי"ת איזל דוד ביני עממיא פלחי טעותא : (כ) אל יפל דמי . רצה לומר מה שאני תמיד בסכנה וכאלו דמי נשפך הדם ההוא לא יפול ארצה מנגד פני ה' כנגדו תעמוד לבקש נקם : כאשר ירדוף . ר"ל המלך מתמיד ומתענג לבקש פרעוש הקופץ ממקום למקום כאשר מלך מהמלכים מתענג לרדוף בהרים אחר הקורא והוא שם עוף אשר יתענגו המלכים לרדוף אחריו ולצודו ור"ל רודף הוא אחר הדיוט כאלו אחר שר גדול וחשוב : (כא) שוב . חזור לביתי כי לא אעשה לך עוד רעה בעבור כי חשבה ויקרה נפשי בעיניך : הנה הסכלתי . במה שאני רודפך עשיתי סכלות על כי ראיתי שה' עמך ואף הרביתי לשגות לרדפך על לא דבר : (כב) ויעבר . כי על כל זה לא האמין לשאול ולהשיב בעצמו : (כג) איש . לכל איש ישיב צדקתו וכלל עצמו בתפלתו על הרבים : (כד) גדלה נפשך . יקרה נפשך :

רשי

וצדיק: (א) עתה אספה יום אחד. שמא יארוב ויבא עלי פתאום: (ה) ולמה ישב עבדך וגו'. ואהיה לך למשא: (ז) ימים וארבעה חדשים. מיעוט ימים שנים. וא"א לפרש ימים זה שנה שהרי לא הלך דוד אצל אכיש עד שמת שמואל ושאול לא מלך אחר מיתת שמואל אלא ארבעה חדשים כמו ששנינו בסדר עולם וגם ממנין שנותיו של עלי ועשרים שנה שהיה ארון בקרית יערים הרי ששים שנה לא מהם חמשים ושתים של שמואל ושנה אחת לעיבורו עם ארבעה חדשים הללו ושבע שנים שמלך דוד בחברון קודם שהביא את הארון מקרית יערים נמצא שלא מלך שאול אחר מיתת שמואל יותר מארבעה חדשים: (ח) ויעל דוד. לשון הוה הוא תמיד היה רגיל בכך: בואך שורה. מן מעלנא דחגרא. אל

רדק

(א) אספה. לשון כליון: ונואש. לשון ייאוש: אל אכיש בן מעוך מלך גת. יש לשאול היאך הלך אליו והוא היה כבר בסכנה עמו עד שהתהולל ונמלט משם ויש לפרש כי בפעם ההיא היה דוד לבדו והתנכר שם וכשראה שהכירוהו פחד אבל עתה בא בשש מאות איש וקודם שנכנס לגת שלח לאכיש כי התבאש בשאול ובעמו ואם ירצה ישב עמו הוא ואנשיו ויעזרוהו להלח' בישראל והודיע עצמו כי הוא דוד ואכיש קבלו בשלום וישב עמו: (ה) ולמה ישב עבדך. פי' פן אהיה עליך למשא ודעת דוד היה כדי שלא ירגישו בו בפשטו על המקומות ושיהיה לו ולאנשיו עיר לבם לבדם: למלכי יהודה. אעפ"י שאנו רואים כי בעת כיבוש הארץ היתה צקלג לבני יהודה אפשר כי על שם סופו נכתבה שם או אפשר שכבשוה אז ואחרי כן לקחוה פלשתים מידם ומיום שישב בה דוד נשארה לו על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא ומעלה לפיכך אמר למלכי יהודה ולא אמר ליהודה: (ז) ימים וארבעה חדשים. לא יתכן לפרש ימים זה שנה שהרי שאול לא מלך אלא שתי שנים וכל הענינים שהיו לדוד עם שאול אז אפשר שבשמנה חדשים היו ועוד כי דוד לא ירד בשדה פלשתי' אלא אחר מיתת שמואל ומיתת שמואל לא קדמה למיתת שאול אלא שבעה חדשים לפיכך אנו מפרשים ימים כמשמעו ורוצה לומר ארבעה חדשים וקצת ימים מהחדש החמישי וכן תרגם יונתן יומין וארבעה ירחין ובקצת נוסחאות יש עידן בעידן וארבעה ירחין ר"ל שנה וארבעה חדשים: (ח) כי הנה יושבו' הארץ אשר מעול'. פי' כי אותן משפחות שזכר היו יושבות באותה הארץ מקדם לבטח עד בואכה שורה ועד ארץ מצרים ולפיכך לא היו נשמרים כי לא היתה להם מלחמה עם אדם ודוד בא עליהם והכה הארץ ושלל שלל רב ולא היה נודע מי היה עושה להם זאת הרעה כי לא יחיה

כה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד בָּרוּךְ אַתָּה בְּנִי דָוִד גַּם עָשֹׂה תַעֲשֶׂה וְגַם יָכֹל תּוּכָל וַיֵּלֶךְ דָּוִד לְדַרְכּוֹ וְשָׁאוּל שָׁב לִמְקוֹמוֹ׃

כז

א וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־לִבּוֹ עַתָּה אֶסָּפֶה יוֹם־אֶחָד בְּיַד־שָׁאוּל אֵין־לִי טוֹב כִּי הִמָּלֵט אִמָּלֵט ׀ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְנוֹאַשׁ מִמֶּנִּי שָׁאוּל לְבַקְשֵׁנִי עוֹד בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וְנִמְלַטְתִּי מִיָּדוֹ׃ ב וַיָּקָם דָּוִד וַיַּעֲבֹר הוּא וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר עִמּוֹ אֶל־אָכִישׁ בֶּן־מָעוֹךְ מֶלֶךְ גַּת׃ ג וַיֵּשֶׁב דָּוִד עִם־אָכִישׁ בְּגַת הוּא וַאֲנָשָׁיו אִישׁ וּבֵיתוֹ דָּוִד וּשְׁתֵּי נָשָׁיו אֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵאלִית וַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת־נָבָל הַכַּרְמְלִית׃ ד וַיֻּגַּד לְשָׁאוּל כִּי־בָרַח דָּוִד גַּת וְלֹא־יָוֹסַף עוֹד לְבַקְשׁוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אָכִישׁ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ יִתְּנוּ־לִי מָקוֹם בְּאַחַת עָרֵי הַשָּׂדֶה וְאֵשְׁבָה שָּׁם וְלָמָּה יֵשֵׁב עַבְדְּךָ בְּעִיר הַמַּמְלָכָה עִמָּךְ׃ ו וַיִּתֶּן־לוֹ אָכִישׁ בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־צִקְלָג לָכֵן הָיְתָה צִקְלַג לְמַלְכֵי יְהוּדָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ז וַיְהִי מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־יָשַׁב דָּוִד בִּשְׂדֵה פְלִשְׁתִּים יָמִים וְאַרְבָּעָה חֳדָשִׁים׃ ח וַיַּעַל דָּוִד וַאֲנָשָׁיו וַיִּפְשְׁטוּ אֶל־הַגְּשׁוּרִי וְהַגִּרְזִי וְהָעֲמָלֵקִי כִּי הֵנָּה יֹשְׁבוֹת הָאָרֶץ אֲשֶׁר מֵעוֹלָם בּוֹאֲךָ

ח' פסוקים גם וגם
י"ח בטעם
ל'
ל'. כ"ו
ל'
ל'
י"א
ל' מלהפום וחד ומעוך וכתות
ל' בטעם כבי'
יסף ק'
ל'
ל'
כ' ה' מנאון קמצין
ל'
והגזרי ק'
ד'. ל'

מִכָּל עָקָא׃ כה וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד בְּרִיךְ אַתְּ בְּרִי דָוִד אַף מִמְלַךְ תִּמְלַךְ וְאַף אַצְלָחָא תַּצְלַח וַאֲזַל דָּוִד לְאוֹרְחֵיהּ וְשָׁאוּל תָּב לְאַתְרֵיהּ׃ א וַאֲמַר דָּוִד בְּלִבֵּיהּ דִּלְמָא אִתְמְסַר יוֹמָא חַד בִּידָא דְשָׁאוּל לֵית לִי מִדַּעַם דְּטַב אֲרֵי אִשְׁתֵּיזָבָא אִשְׁתֵּיזֵיב לְאַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי וִינוּחַ מִנִּי שָׁאוּל לְמִבְעֵנִי עוֹד בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתֵּיזֵיב מִן יְדֵיהּ׃ ב וְקָם דָּוִד וַעֲבַר הוּא וְשִׁית מְאָה גַּבְרָא דְעִמֵּיהּ לְוַת אָכִישׁ בַּר מָעוֹךְ מַלְכָּא דְגַת׃ ג וִיתֵיב דָּוִד עִם אָכִישׁ בְּגַת הוּא וְגֻבְרוֹהִי גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ דָּוִד וְתַרְתֵּין נְשׁוֹהִי אֲחִינוֹעַם דְּמִיִּזְרְעֶאל וַאֲבִיגַיִל אִתַּת נָבָל דְּמִכַּרְמְלָא׃ ד וְאִתְחֲוָא לְשָׁאוּל אֲרֵי עֲרַק דָּוִד לְגַת וְלָא אוֹסִיף עוֹד לְמִבְעוֹהִי׃ ה וַאֲמַר דָּוִד לְאָכִישׁ אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ יִתְּנוּן לִי אֲתַר בַּחֲדָא מִן קִרְוֵי חַקְלָא וְאֵיתֵיב תַּמָּן וּלְמָא יָתֵיב עַבְדָּךְ בְּקִירְוַת מַלְכוּתָא עִמָּךְ׃ ו וִיהַב לֵיהּ אָכִישׁ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת צִקְלַג בְּכֵן הֲוַת צִקְלַג לְמַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ז וַהֲוָה מִנְיַן יוֹמַיָּא דִיתֵיב דָּוִד בְּקִירְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי (יוֹמִין) עִדָּן בְּעִדָּן וְאַרְבְּעָא יַרְחִין׃ ח וּסְלֵיק דָּוִד וְגֻבְרוֹהִי וְאִתְנְגִידוּ עַל גְּשׁוּרָאֵי וְעַל גִּזְרָאֵי וְעַמַלְקָאֵי אֲרֵי אִינוּן יָתְבַת אַרְעָא דְמִלְעָלְמָא

רלבג

במפרה: (ה) באחת ערי השדה. רוצה לומר באחת הערים הבלתי מוקפים חומה: אל

פי' רבי' ישעיה

(ב) אל אכיש בן מעוך. אעפ"י שפעם אחרה נסתכן לפניו ובנס גדול נצל אז הלך בלא רשותו וברח מרוב פחדו והלך אליו כדכתיב ויברח ביום ההוא מפני שאול ויבא אל אכיש אבל עכשיו עשה מדעת ושלח לו שלוחים והבטיחו והלך אליו ברצונו וברשותו: (ח) ויעל דוד ואנשיו. הנה הם: כי הנה יושבות. פירוש כי היו יושבות סמוך לו. הארץ אשר מעול' ישבו בה. ולא ניטלטלו ממקומה: עד שור. עד ארץ מצרים:

יום אחד י' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסוף תולדות: איש וביתו ג' בקריאה וסי' את יעקב איש וביתו באו. העלה דור. וישב דוד עם אביש: וביתו ו' בקריאה וסי' נמסר בריש שמות: לכן ג' בטעם לכן וסי' היתה צקלג סבירין על כן. לכן לשקר ישבעו אכן סבי'. לכן ספק על ירך דיחזקאל למען סבירין. ישבות ד' בקריאה וסי' כי הנה ישבות בארץ. אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד. והנה שם הנשים ישבות מבכות. ישבות על מלאת. תניינא ישבת כתיב ושארא ישבות כתיב:

מצודת ציון

(כה) יכול תוכל. מלשון יכולת: כז (א) אספה. ענין כליון: ונואש. מל' יאוש כמו לא אמרת נואש (ישעיה נז): (ז) ימים. שנה: (ח) ויפשטו. התפזרו כדרך הנלחמים: בואך שורה. עד אשר תבא לשור וכאלו ידבר עם מי

מצודת דוד

(כה) ברוך אתה. רצה לומר רואה אני שאתה ברוך וגם עשה תעשה מעשים נפלאים וגם תצליח בהם: כז (א) עתה אספה. כי אחר שכרת כנף המעיל חשב שלא יוסיף עוד לרדוף אחריו כאשר בתחלה אבל אחר שראה שעל כל זה רודפו וחשש עוד כי פן בעבור שרואה טוב הצלחתו ישכיל עוד לבא פתאום ויהיה נספה ביום אחד ר"ל מבלי דעת טרם בואו: לבקשני עוד. כאשר בקשני עד הנה בכל גבול ישראל: (ב) אל אכיש. אף שמבראשונה פחד ממנו והתהולל בידם ונמלט אבל כאשר בא ושש מאות איש עמו ואף נודע שנבאש בשאול השלים עמו אכיש לשבת אצלו ולהיות סר למשמעתו: (ה) ערי השדה. מבלי חומה סביב כי חשב פן לא יאמין בו אכיש לתת לו עיר בצורה כי פן ישגב בחוזק העיר וימרוד בו: בעיר הממלכה עמך. כי אהיה למשא לך כי יתייקרו המזונות בעבור אנשי: (ו) ויתן לו וכו'. את צקלג. אף שבספר יהושע נאמר שהיתה מנחלת יהודה אולי לאח"ז לקחוה הפלשתים מידם: למלכי יהודה. כי אכיש נתנה לדוד ולא החזירה לכל בני השבט: (ח) כי הנה וכו'. ר"ל לפי שהיו מעולם מיושבי הארץ ההיא ולא באה עליהם מלחמה לטרדם ממנה לזה לא היו נשמרים

שׁוּרָה וְעַד־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וְהִכָּה דָוִד אֶת־הָאָרֶץ וְלֹא יְחַיֶּה אִישׁ וְאִשָּׁה וְלָקַח צֹאן וּבָקָר וַחֲמֹרִים וּגְמַלִּים וּבְגָדִים וַיָּשָׁב וַיָּבֹא אֶל־אָכִישׁ׃ י וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אַל־פְּשַׁטְתֶּם הַיּוֹם וַיֹּאמֶר דָּוִד עַל־נֶגֶב יְהוּדָה וְעַל־נֶגֶב הַיַּרְחְמְאֵלִי וְאֶל־נֶגֶב הַקֵּינִי׃ יא וְאִישׁ וְאִשָּׁה לֹא־יְחַיֶּה דָוִד לְהָבִיא גַת לֵאמֹר פֶּן־יַגִּדוּ עָלֵינוּ לֵאמֹר כֹּה־עָשָׂה דָוִד וְכֹה מִשְׁפָּטוֹ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר יָשַׁב בִּשְׂדֵה פְלִשְׁתִּים׃ יב וַיַּאֲמֵן אָכִישׁ בְּדָוִד לֵאמֹר הַבְאֵשׁ הִבְאִישׁ בְּעַמּוֹ בְיִשְׂרָאֵל וְהָיָה לִי לְעֶבֶד עוֹלָם׃

כח א וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּקְבְּצוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־מַחֲנֵיהֶם לַצָּבָא לְהִלָּחֵם בְּיִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אֶל־דָּוִד יָדֹעַ תֵּדַע כִּי אִתִּי תֵּצֵא בַמַּחֲנֶה אַתָּה וַאֲנָשֶׁיךָ׃ ב וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אָכִישׁ לָכֵן אַתָּה תֵדַע אֵת אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה עַבְדֶּךָ וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אֶל־דָּוִד לָכֵן שֹׁמֵר לְרֹאשִׁי אֲשִׂימְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ ג וּשְׁמוּאֵל מֵת וַיִּסְפְּדוּ־לוֹ כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבְּרֻהוּ בָרָמָה וּבְעִירוֹ וְשָׁאוּל הֵסִיר הָאֹבוֹת וְאֶת־הַיִּדְּעֹנִים מֵהָאָרֶץ׃ ד וַיִּקָּבְצוּ פְלִשְׁתִּים וַיָּבֹאוּ וַיַּחֲנוּ בְשׁוּנֵם וַיִּקְבֹּץ שָׁאוּל אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בַּגִּלְבֹּעַ׃ ה וַיַּרְא שָׁאוּל אֶת־מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים

מֵעַקְנָא דְחַגְרָא וְעַד אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ט וּמָחֵי דָוִד יָת יָתְבֵי אַרְעָא וְלָא מְקַיֵּים גְבַר וְאִתָּא וּשְׁבָא עָאן וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְגַמְלִין וּנְסִיב לְבוּשִׁין וְתָאִיב וַאֲתָא לְוָת אָכִישׁ׃ י וַאֲמַר אָכִישׁ לְאָן אִתְנְגַדְתּוּן יוֹמָא דֵין וַאֲמַר דָוִד עַל דָּרוֹם יְהוּדָה וְעַל דָּרוֹם יְרַחְמְאֵלָה וְלִדְרוֹם שַׁלְמָאָה׃ יא וּגְבַר וְאִתָּא לָא מְקַיֵּים דָוִד לְאַיְתָאָה לְגַת לְמֵימַר דִּלְמָא יְחַוּוּן עֲלָנָא לְמֵימַר כְּדֵין עֲבַד דָּוִד וּכְדֵין הֲוָת הִלְכְתֵיהּ כָּל יוֹמִין דַּהֲוָה יָתֵיב בְּקִירְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי׃ יב וְהֵימִין אָכִישׁ בְּדָוִד לְמֵימַר אִתְגָּרָאָה אִתְגָּרֵי בְּעַמֵּיהּ בְּיִשְׂרָאֵל וִיהֵי לִי עֲבַד פְּלַח לְעָלַם׃ א וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וּכְנַשׁוּ פְלִשְׁתָּאֵי יָת מַשִׁרְיָתְהוֹן לְחֵילָא לַאֲגָחָא קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר אָכִישׁ לְדָוִד מִדַּע תִּדַע אֲרֵי עִמִּי תִּפּוֹק בְּמַשִׁרְיָתָא אַתְּ וְגֻבְרָךְ׃ ב וַאֲמַר דָּוִד לְאָכִישׁ בְּכֵן אַתְּ תִּדַע יָת דִּי יַעְבֵּד עַבְדָּךְ וַאֲמַר אָכִישׁ לְדָוִד בְּכֵן נְטוֹרָא לְרֵישִׁי אֲשַׁוִּינָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ ג וּשְׁמוּאֵל מִית וּסְפַדוּ עֲלוֹהִי כָּל יִשְׂרָאֵל וּקְבָרוּהִי בְּרָמְתָא וּסְפַדוּ עֲלוֹהִי אֱנָשׁ בְּקַרְתֵּיהּ וְשָׁאוּל פַּלִּי יָת בִּידִין וּזְכוּרוּ מִן אַרְעָא׃ ד וְאִתְכְּנִישׁוּ פְלִשְׁתָּאֵי וַאֲתוֹ וּשְׁרוֹ בְשׁוּנֵם וּכְנַשׁ שָׁאוּל יָת כָּל יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּגִלְבּוֹעַ׃ ה וַחֲזָא שָׁאוּל יָת מַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי

רשי

(י) אל פשטתם. למ״ד מתחלפת בנו״ן כמו ויעש לו נשכה בספר עזרא (נחמיה י״ג ז׳) כמו לשכה: (ג) ושמואל מת. הרי כבר נאמר וימת שמואל אלא לפי שבא לדבר בשאול שהוצרך לדרוש בבעלת אוב פתח ואמר ושמואל מת שאילו היה קיים ממנו היה שאול דורש ושאול הסיר האובות והוצרך לבקש אשה בעלת אוב: ויספדו לו כל ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו. וספדו עלוהי כל ישראל וקברוהי ברמתא וספדו עלוהי אנש בקרתיה. ובעירו מוסב על ויספדו לו ספדוהו ברמה כשקברוהו וספדוהו איש בעירו: גם

רדק

יחיה איש ואשה: (י) אל פשטתם היום. כמו כן פי׳ כי חיילות שוטטים והולכים בארץ לשלול שלל ולבוז בז כמו לשכה ונשכה וכן תרגם יונתן לאן אתנגדתון יומא דין והחכם רבי יונה פירשו בחלוף עי״ן לאל״ף ויהיה מי מסתתר עמו כלומר על מי פשטתם והחכם רבינו אברהם אבן עזרא פי׳ כמשמעו והוא דרך שאלה לא פשטתם היום והם השיבו כן פשטנו במקום פלוני ופלוני. על נגב יהודה. פעם היו אומרים על נגב יהודה פעמים על נגב הירחמאלי פעמים על נגב הקני וירחמאלי היא משפחה משבט יהודה והיא משפחת ירחמאל בן חצרות וכן זוכר אותה בשלוח דוד להם מהשלל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקני נראה כי סמוכות היו ערי אלו המשפחות אלו לאלו והקני הוא משפחת יתרו שנתגיירו וישבו בתוך בני יהודה כמו שכתוב בספר שופטים. ופי׳ דרום כתרגומו: (יב) הבאיש בעמו. כיון שהוא פושט עליה׳ תמיד נר׳ כי נתגר׳ בעמו שלא ישלים עמהם עוד ומאס בהם כמו שמואס אדם דבר הנבאש: (ג) ושמואל מת אף על פי שספר מיתתו למעלה ספר גם כן הנה מפני המעשה שעשה שאול שדרש בבעל׳ אוב בעבורו ואילו היה הוא חי לא היה דורש כי אם מאתו כי כבר הוא ביער האובו׳ והידעונים ואף על פי כן נחשב לו דרישת האוב לעון גדול כמו שאומר עליו בדברי הימים וימת שאול במעלו וגו׳ וגם לשאול באוב לדרוש. ורבותינו ז״ל דרשו בו כן כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת אמר ר׳ יוסי ושמואל מת מיתת ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין נבל שנאמר וימת שמואל וכתי׳ בתריה ואיש במעון וגו׳ אמר ר׳ שמואל בר נחמני הכל סופדין וטופחין במיתת שמואל וזה הרשע עושה לו מרזחים רוצה לומר שמחות: ויקברוהו ברמה ובעירו. לפי שהיו שתי רמות כמו שאמר מן הרמתים. לפיכך אמר ובעירו כלומר באותה רמה שהיתה עירו או פירוש ובעירו כי בתוך העיר קברוהו לא חוץ לעיר וכן כתיב למעלה בביתו ברמה ויונתן תרגם וספדו עלוהי איגש בקרתיה כלומר ספדו לו כל ישראל שבאו לקברו ספדו לו גם ברמה ואותם שלא באו ספדו

רלבג

(י) אל פשטתם. הוא כמו על והרצון בו על מי פשטתם וזה מבואר מתשובת דוד לו: ולא

פי׳ רבי׳ ישעיה

(י) אל פשטתם. כמו אן שהלמ״ד מתחלף בנו״ן כמו לשכה נשכה: (ב) לכן שומר לראשי אשימך. אם הזרזת במלחמה זו לעזרנו בכל לב תהיה לי שומר לראשי: (ג) ויקברהו ברמה ובעירו. הוי״ו יתר:

משפטו ו׳ בקריאה וסי׳ כה עשה דוד וכה משפטו. וארמון על משפטו ישב. ממנו משפטו ושאתו. אשר משפטו מעלו: משפטו יתן לאור. ומה׳ כל משפטו:

תולדות אהרן ושמואל מת. בתרא סו חולין נס: (שבת ח):

מצודת דוד

נשארים ועשה בהם דוד כרצונו: (י) ויאמר אכיש. וכשהיה אכיש אומר לו וכי לא פשטתם היום ולא עשיתם מאומה מלחמה: ויאמר דוד. והיה דוד משיב כן פשטנו גם היום פעם אמר לו על נגב יהודה ופעם אמר לו על נגב הירחמאלי וכו׳ למען יחשוב שהבאיש בעמו: (יא) ואיש וכו׳. מאנשי הגשורי וכו׳: לאמר. כי אמר פן יגידו לאמר שעליהם פושטים לא על בני עמו: (יב) ויאמן. חשב שהאמת עם דוד שהבאיש בעמו: **כח** (ב) לכן. הואיל והאמנת בי תדע מהגבורות אשר אעשה: לכן. בעבור הגבורות אשר תעשה אשימך שומר לראשי ולכבוד יחשב כדבר: (ג) ושמואל מת. לפי שבא לומר בענין שבקש שאול בעלת אוב לזה אמר ושמואל מת כי אם היה חי היה שואל בו: ובעירו. בתוך העיר ולא חוצה לה וכמ״ש למעלה בביתו ברמה: ושאול הסיר. כי אם לא הסיר לא היה צריך לחפש אחר בעלת אוב

מצודת ציון

מי שמכיר המקום: (י) אל. ענינו על: פשטתם. התפזרתם לפזר לשלול שלל: נגב יהודה. בדרומה של יהודה: הירחמאלי. שם משפחה מבני יהודה: הקיני. מבני חובב חותן משה שהיו מתגיירים לישראל וגרו בנחלת יהודה. (יא) משפטו. מנהגו כמו ומשפט הכהנים (לעיל ב): (יב) הבאיש. ר״ל מאס בהם כדבר הנבאש כמו נבאש ישראל בפלשתים (לעיל יג): **כח** (א) לצבא. מן קבוץ חיל: (ג) האובות. והידעונים. שמות מיני קסם: ומכשפות

וּבוֹאֲךָ אִתִּי בַּמַּחֲנֶה כִּי לֹא־מָצָאתִי
בְךָ רָעָה מִיּוֹם בֹּאֲךָ אֵלַי עַד־הַיּוֹם
הַזֶּה וּבְעֵינֵי הַסְּרָנִים לֹא־טוֹב אָתָּה׃ ח
ז וְעַתָּה שׁוּב וְלֵךְ בְּשָׁלוֹם וְלֹא־תַעֲשֶׂה י"א. ג'
רָע בְּעֵינֵי סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים׃
ח וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אָכִישׁ כִּי מֶה עָשִׂיתִי
וּמַה־מָּצָאתָ בְעַבְדְּךָ מִיּוֹם אֲשֶׁר
הָיִיתִי לְפָנֶיךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא
אָבוֹא וְנִלְחַמְתִּי בְּאֹיְבֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃
ט וַיַּעַן אָכִישׁ וַיֹּאמֶר אֶל־דָּוִד יָדַעְתִּי כִּי
טוֹב אַתָּה בְּעֵינַי כְּמַלְאַךְ אֱלֹהִים אַךְ ל'
שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים אָמְרוּ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּנוּ ז'
בַּמִּלְחָמָה׃ י וְעַתָּה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר
וְעַבְדֵי אֲדֹנֶיךָ אֲשֶׁר־בָּאוּ אִתָּךְ
וְהִשְׁכַּמְתֶּם בַּבֹּקֶר וְאוֹר לָכֶם וָלֵכוּ׃ ג'. ג'
יא וַיַּשְׁכֵּם דָּוִד הוּא וַאֲנָשָׁיו לָלֶכֶת בַּבֹּקֶר
לָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וּפְלִשְׁתִּים
עָלוּ יִזְרְעֶאל׃

ל א וַיְהִי בְּבֹא דָוִד וַאֲנָשָׁיו ו' בטע' כסי'
צִקְלַג בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַעֲמָלֵקִי פָשְׁטוּ
אֶל־נֶגֶב וְאֶל־צִקְלַג וַיַּכּוּ אֶת־צִקְלַג
וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָהּ בָּאֵשׁ׃ ב וַיִּשְׁבּוּ ס'
אֶת־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר־בָּהּ מִקָּטֹן וְעַד־
גָּדוֹל לֹא הֵמִיתוּ אִישׁ וַיִּנְהֲגוּ וַיֵּלְכוּ ל' מלעיל וא' מלרע וינהגו וילכו
לְדַרְכָּם׃ ג וַיָּבֹא דָוִד וַאֲנָשָׁיו אֶל־הָעִיר
וְהִנֵּה שְׂרוּפָה בָּאֵשׁ וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם כ' חד מ"ל וחד חס'
וּבְנֹתֵיהֶם נִשְׁבּוּ׃ ד וַיִּשָּׂא דָוִד וְהָעָם ס' וחס'
אֲשֶׁר־אִתּוֹ אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ עַד אֲשֶׁר
אֵין־בָּהֶם כֹּחַ לִבְכּוֹת׃ ה וּשְׁתֵּי נְשֵׁי־דָוִד
נִשְׁבּוּ אֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵלִית וַאֲבִיגַיִל כ' חס' אלף ויעל שם
אֵשֶׁת נָבָל הַכַּרְמְלִי׃ ו וַתֵּצֶר לְדָוִד מְאֹד כ'
כִּי־אָמְרוּ הָעָם לְסָקְלוֹ כִּי־מָרָה נֶפֶשׁ ל' בטעם
כָּל־הָעָם אִישׁ עַל־בָּנָו וְעַל־בְּנֹתָיו בניו ק'
וַיִּתְחַזֵּק דָּוִד בַּיהוָה אֱלֹהָיו׃
ז וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן בֶּן־
אֲחִימֶלֶךְ הַגִּישָׁה־נָּא לִי הָאֵפוֹד וַיַּגֵּשׁ ס'
אֶבְיָתָר אֶת־הָאֵפוֹד אֶל־דָּוִד׃ ח וַיִּשְׁאַל
דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר אֶרְדֹּף אַחֲרֵי הַגְּדוּד־ ג' ב' חס' וא' מ"ל

מִפְּקָךְ וּמֵעֳלָךְ עִמִּי בְּמַשְׁרִיתָא אֲרֵי לָא אַשְׁכָּחִית בָּךְ מִדַּעַם בִּישׁ מִיּוֹמָא דַּאֲתֵיתָא לְוָתִי עַד יוֹמָא הָדֵין וּבְעֵינֵי טוּרְנַיָּא לָא תַקִּין אַתְּ׃ ז וּכְעַן תּוּב וְאֵיזֵיל בִּשְׁלָם וְלָא תַעֲבֵיד בִּישׁ בְּעֵינֵי טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי׃ ח וַאֲמַר דָּוִד לְאָכִישׁ אֲרֵי מָה עֲבָדִית וּמָה אַשְׁכַּחְתָּא בְעַבְדָּךְ מִיּוֹמָא דַּהֲוֵיתִי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי לָא אֵיהָךְ וְאַגִּיחַ קְרָבָא בְּשָׂנְאֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ ט וַאֲתֵיב אָכִישׁ וַאֲמַר לְדָוִד יְדַעְנָא אֲרֵי תַקִּין אַתְּ בְּעֵינַי כְּמַלְאֲכָא דַיְיָ בְּרַם רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי אֲמַרוּ לָא יִסַּק עִמָּנָא בִּקְרָבָא׃ י וּכְעַן אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְעַבְדֵי רִבּוֹנָךְ דַּאֲתוֹ עִמָּךְ וְתַקְדְּמוּן בְּצַפְרָא וְיִנְהַר לְכוֹן וְתֵיזְלוּן׃ יא וְאַקְדֵּים דָּוִד הוּא וְגִבָּרוֹהִי לְמֵיזַל בְּצַפְרָא לְמֵתַב לַאֲרַע פְלִשְׁתָּאֵי וּפְלִשְׁתָּאֵי סְלִיקוּ לְיִזְרְעֶאל׃ א וַהֲוָה כַּד אֲתָא דָוִד וְגִבָּרוֹהִי לְצִקְלַג בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וַעֲמַלְקָאָה אִתְנַגִּידוּ עַל דָּרוֹם וְעַל צִקְלַג וְאוֹקִידוּ יָתַהּ בְּנוּרָא׃ ב וּשְׁבוֹ יַת נְשַׁיָּא דִּי בַהּ מִזְּעֵירָא וְעַד רַבָּא וְלָא קְטַלוּ אֱנָשׁ וּדְבַרוּ וַאֲזַלוּ לְאוֹרְחֵיהוֹן׃ ג וַאֲתָא דָוִד וְגִבָּרוֹהִי לְקַרְתָּא וְהָא קְלֵיָא בְּנוּרָא וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן אִשְׁתְּבִיאוּ׃ ד וַאֲרֵים דָּוִד וְעַמָּא דִּי עִמֵּיהּ יַת קָלְהוֹן וּבְכוֹ עַד דְּלָא הֲוָה בְהוֹן חֵילָא לְמִבְכֵּי׃ ה וְתַרְתֵּין נְשֵׁי דָוִד אִשְׁתְּבִיאָה אֲחִינֹעַם דְּמִיִּזְרְעֶאל וַאֲבִיגַיִל אִתַּת נָבָל דְּמִכַּרְמְלָא׃ ו וְעָקַת לְדָוִד לַחֲדָא אֲרֵי אֲמַרוּ עַמָּא לְמִרְגְּמֵיהּ אֲרֵי מָרַת נַפְשָׁא דְּכָל עַמָּא גְּבַר עַל בְּנוֹהִי וְעַל בְּנָתֵיהּ וְאִתְקֵיף דָּוִד בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֵיהּ׃ ז וַאֲמַר דָּוִד לְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא בַּר אֲחִימֶלֶךְ קָרֵיב כְּעַן לִי אֵפוֹדָא וְקָרֵיב אֶבְיָתָר יַת אֵפוֹדָא לְדָוִד׃ ח וּשְׁאֵיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר אֶרְדּוֹף בָּתַר

כו : (י) ועבדי אדניך אשר באו אתך . הם אנשי דוד כי לא רצ' שישובו כי אם העבדים : והשכמתם בבקר ואור לכם ולכו . ר"ל תכף שיהיה האור לכם ואמר לו זה שלא יסתכנו על

שרי פלשתים ו' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן י"ח . והשכמתם ג' וסי' בסדר וירא : ולכו ג' בקריאה וסי' ואת רעבון בתיכם קחו ולכו . גם צאנכם גם בקרכם קחו . ואור לכם ולכו . נשבו ה' בקריא' וסי' והנה שרופה באש . ושתי נשי דוד נשבו אחינעם . והשיבו אל לבבכם . וחברו . וזכרו פליטכם אותי : בניו ד' חס' בקריאה וסי' ונך אותו ואת בנו ואת כל עמו . האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו . כי מרה נפש כל העם . ובנו יתגרו ואספו : ויתחזק ח' בקריאה וסי' ויתחזק ישראל וישב על המטה . ויתחזק העם איש ישראל . ויתחזק דוד באלהיו . ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו דד"ה . ויתחזק המלך רחבעם . ויתחזק אביה וישא לו נשים . וימלוך יהושפט בנו . ויתחזק יותם . וב' ויתחזק ויסמך ויקם יהורם על ממלכת אביו . ויתחזק ויבן את החומה . וכל התחזק דכוו' : ארדוף ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ארדף אשיג אחלק שלל . ארדף אחרי הגדוד הזה . ארדף איבי ואשיגם דתהלים . בתרא מלא :

תולדות אהרן כל מעשה צקלג . עקידה ש' כו :
ארדוף אחרי הגדוד . יומא עג (יומא מז)

מצודת דוד

עמי במלחמה : ובעיני . אבל בעיני וכו' : (ז) ולא תעשה רע . דבר הרע בעיני הסרנים : (ח) כי מה . מדוע אשוב כי מה עשיתי דבר רע : (ט) ידעתי . הן ידעתי שלא נמצא בך רעה כי טוב וכו' : (י) ועבדי אדוניך . ר"ל אנשיך שהיו מאז עבדי שאול אדוניך והבאים בו כמוך והאומר בעבור זה נחשדים גם המה בעיני הסרנים כמוך ולזה ישובו עמך: ואור לכם . כשיאיר לכם היום לכו לדרככם : ל (א) ביום השלישי . מעת הלוכם מצקלג עם אכיש למלחמה : אל נגב . בו יוכלל נגב כלב ונגב הכרתי האמורים בענין : ויכו . ר"ל הרסו העיר: (ו) ותצר לדוד מאד. ר"ל מלבד הצרה שנשבו נשיו כי עוד אמרו העם לסקלו באבנים על שהיה מסבב לרדת למלחמה עם אכיש והיה זה סיבה לשיבואו עמלק ועשו מה שעשו : ויתחזק. עכ"ז היה דוד מתחזק

(י) ועבדי אדוניך. כלומר האנשים אשר באו אתך שנתבאשו בשאול אדוניהם גם כן : ואור לכם בבקר . כשיאור לכם היום לכו : (א) ועמלקי פשטו. בבואם ביום השלישי שנסעו משם ללכת עם אכיש מצאו שעמלקי פשטו אל נגב צקלג כי חשבו הדבר עד שמצאו כי מצקלג היו יוצאים להם השוללים אף על פי שדוד לא היה מחיה איש ואשה שיגיד הם חשבו הדבר עם השכנים עד שמצאו ומסבו' הבורא יתברך ומשמירתו את אוהביו היה שלא המיתו איש ואשה שהרי דוד הרג כמה מהם: אל נגב . כתרגומו אל דרום והוא חסר הנסמך אל נגב הכרתי ואל נגב כלב הנזכרים למעלה או הוא שם עיר נקרא נגב וכן ולאשר ברמות נגב ואפשר כי היא היא והראשון נכון : ויכו את צקלג . אינו אומר שהרגו אנשי צקלג שהרי אומר לא המיתו איש ואשה אלא פירוש ויכו הרסו העיר ושרפוה באש ואמר ויכו על הריסת הבנין על דרך הרחבת הלשון כמו שאמר על הבנין וירפא את מזבח ה' ויואב יחיה את שאר העיר : (ב) וישבו את הנשים . כי אנשים לא היו בה כי עם דוד הלכו ולא נשארו בה כי אם הנשים והבנים והבנות לפיכך לכדום כי לא היה בעיר מי שילחם : (ו) ותצר לדוד . שרשו יצר והוא מענין צרה וצוקה ובאמרו לשון נקבה ר"ל זאת הרעה : כי מרה נפש כל העם. פעל עבר כי הוא מלעיל בשני ספרים : ויתחזק דוד בה' אלהיו. ושם תוחלתו בו והתאפק על הרעה ואמר לרדוף אחריהם ואמר לאביתר הגישה האפוד : (ח) ארדוף . דרך שאלה בלא ה"א השאלה כמו אף כי אמר אלהים אתה זה בני עשו ושאל דוד שתי שאלות כאחת ואף על פי שלא היו עושין כן באורים ותומים כמו שפירש' למעלה עשה כן לדוחק השעה ונענה

פי' רבי' ישעיה

(י) ועבדי אדניך אשר באו אתך פירוש הם אנשיו וקרא' עבדי שאול : (א) והעמלקי פשטו אל הנגב . פי' אל נגב יהודה כדכתיב לעיל על נגב יהודה :

מצודת ציון

ל (א) פשטו . התפזרו לשלול שלל : (ב) וישבו . מל' שביה : (ו) לסקלו . לרגמו באבנים : (ח) ארדוף . תחסר ה"א השאלה ומשפטו כהארדוף

הַזֶּה הַאַשִּׂגֶנּוּ וַיֹּאמֶר לוֹ רְדֹף כִּי־
כ' נא סגלת הַשֵּׂג תַּשִּׂיג וְהַצֵּל תַּצִּיל׃ ט וַיֵּלֶךְ דָּוִד
הוּא וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ
ג' וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל הַבְּשׂוֹר וְהַנּוֹתָרִים
עָמָדוּ׃ י וַיִּרְדֹּף דָּוִד הוּא וְאַרְבַּע־מֵאוֹת
כ' אִישׁ וַיַּעַמְדוּ מָאתַיִם אִישׁ אֲשֶׁר פִּגְּרוּ
ג' מֵעֲבֹר אֶת־נַחַל הַבְּשׂוֹר׃ יא וַיִּמְצְאוּ
אִישׁ־מִצְרִי בַּשָּׂדֶה וַיִּקְחוּ אֹתוֹ אֶל־דָּוִד
ג' וחס' וַיִּתְּנוּ־לוֹ לֶחֶם וַיֹּאכַל וַיַּשְׁקֻהוּ מָיִם׃
יב וַיִּתְּנוּ־לוֹ פֶלַח דְּבֵלָה וּשְׁנֵי צִמֻּקִים
וַיֹּאכַל וַתָּשָׁב רוּחוֹ אֵלָיו כִּי לֹא־אָכַל
ד' ושאר שלשת לֶחֶם וְלֹא־שָׁתָה מַיִם שְׁלֹשָׁה יָמִים
וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת׃
יג וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד לְמִי־אַתָּה וְאֵי מִזֶּה
ה' בטעם וכל זקף וא"ק דכות' במ"א חוץ אנכי אַתָּה וַיֹּאמֶר נַעַר מִצְרִי אָנֹכִי עֶבֶד
לְאִישׁ עֲמָלֵקִי וַיַּעַזְבֵנִי אֲדֹנִי כִּי
חָלִיתִי הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה׃ יד אֲנַחְנוּ פָּשַׁטְנוּ
ד'. ג' נֶגֶב הַכְּרֵתִי וְעַל־אֲשֶׁר לִיהוּדָה וְעַל־
ג' נֶגֶב כָּלֵב וְאֶת־צִקְלַג שָׂרַפְנוּ בָאֵשׁ׃
ג' טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד הֲתוֹרִדֵנִי אֶל־הַגְּדוּד
כ' הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים
ג' וחס' וה' חס' בליש' אִם־תְּמִיתֵנִי וְאִם־תַּסְגִּרֵנִי בְּיַד־אֲדֹנִי
כ' וְאוֹרִדְךָ אֶל־הַגְּדוּד הַזֶּה׃ טז וַיֹּרִדֵהוּ
ג' וְהִנֵּה נְטֻשִׁים עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ
ו'. ג' אֹכְלִים וְשֹׁתִים וְחֹגְגִים בְּכֹל הַשָּׁלָל
הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לָקְחוּ מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים
ג' וּמֵאֶרֶץ יְהוּדָה׃ יז וַיַּכֵּם דָּוִד מֵהַנֶּשֶׁף
ג' וְעַד־הָעֶרֶב לְמָחֳרָתָם וְלֹא־נִמְלַט
ג' כין דרגא לתביר ג' מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ־
מלכי' במ"ג מלין נַעַר אֲשֶׁר־רָכְבוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיָּנֻסוּ׃

מַשְׁרִיתָא הָדָא הַאַדְבְּקִינֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ רְדוֹף אֲרֵי אַדְבָּק תַּדְבֵּיק וְשֵׁיזָבָא תְּשֵׁיזֵיב׃ ט וַאֲזַל דָּוִד הוּא וְשִׁית מְאָה גַּבְרָא דִּי עִמֵּיהּ וַאֲתוֹ עַד נַחֲלָא דִּבְשׂוֹר וּמִקְצָתְהוֹן אִשְׁתָּאֲרוּ׃ י וּרְדַף דָּוִד הוּא וְאַרְבַּע מְאָה גַּבְרָא וְאִשְׁתָּאֲרוּן מָאתָן גַּבְרָא דְּאִתְמְנָעוּ מִלְּמֶעְבַּר יַת נַחַל דִּבְשׂוֹר׃ יא וְאַשְׁכָּחוּ גַּבְרָא מִצְרָאָה בְּחַקְלָא וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְוַת דָּוִד וִיהָבוּ לֵיהּ לַחְמָא וַאֲכַל וְאַשְׁקְיוּהִי מַיָּא׃ יב וִיהָבוּ לֵיהּ פִּילַּס דְּבִלְתָּא וּתְרֵין אִיתְכְּלִין דְּעִנְבִּין יַבִּישִׁין וַאֲכַל וְתָבַת רוּחֵיהּ לֵיהּ אֲרֵי לָא אֲכַל לַחְמָא וְלָא שְׁתָא מַיָּא תְּלָתָא יוֹמִין וּתְלָתָא לֵילָוָן׃ יג וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד דְּמַן אַתְּ וְאֵי מִדֵּין אַתְּ וַאֲמַר עוּלֵימָא מִצְרָאָה אֲנָא עַבְדָּא לְגַבְרָא עֲמַלְקָאָה וְשַׁבְקַנִי רִבּוֹנִי אֲרֵי אִתְמְרַעִית יוֹמָא דֵּין דְּנַן תְּלָתָא יוֹמִין׃ יד אֲנַחְנָא אִתְנְגִידְנָא עַל דְּרוֹמָא כְּרֵית וְעַל דִּי לִיהוּדָה וְעַל דְּרוֹם כָּלֵב וְיָת צִקְלַג אוֹקִידְנָא בְּנוּרָא׃ טו וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד הֲתַחֲתֵינַנִי לְמַשְׁרִיתָא הָדָא וַאֲמַר קַיָּם לִי בְּמֵימְרָא דַּייָ דְּלָא תִקְטְלִינַנִי וְלָא תִמְסְרִינַנִי בִּידָא דְּרִבּוֹנִי וְאַחֲתִינָךְ לְמַשְׁרִיתָא הָדָא׃ טז וְאַחֲתֵיהּ וְהָא רְטִישִׁין עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא אָכְלִין וְשָׁתַן וְחָגְגִין בְּכָל עֲדָאָה סַגִּיאָה דִּשְׁבוֹ מֵאַרְעָא פְּלִשְׁתָּאֵי וּמֵאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה׃ יז וּמְחָנוּן דָּוִד מִקְּבָלָא וְעַד עִדַּן רַמְשָׁא בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְלָא אִשְׁתֵּיזֵיב מִנְּהוֹן אֱנָשׁ אֱלָהֵין אַרְבַּע מְאָה גְּבַר עוּלֵימִין דִּרְכִיבוּ עַל גַּמְלַיָּא

רשי

(ט) ויבואו עד נחל הבשור. שש מאות איש: והנותרים עמדו. כשהגיעו לנחל הבשור היו בהם עייפים ונותרו שם מקצתן: (י) אשר פגרו. אשר נמנעו ואומר אני לשון ארמי הוא תרגום של ונהרסו: (יד) נגב הכרתי. לדרום של פלשתים מצינו במקום אחר פלשתים נקראים גוי כרתים יושבי חבל הים גוי כרתים (צפניה ב' ה'): (יז) למחרתם. למודים הם עמלקים ללקות ביום מחר כמו שנאמר מחר אנכי

רלבג

על יד אנשי המלחמה: (ט) ויבאו עד נחל הבשור והנותרים עמדו. ר"ל כי כולם הלכו עם דוד בהסכמה אחת עד נחל הבשור והנותרים שלא הסכימו ללכת יותר עמדו שם והם המאתים איש אשר הראו עצמם כאילו הם בלי כח ויגעי' ורפי ידים ולזה לא עברו את המקום ההוא ואולי היה זה ליראתם מהגדוד ההוא או שהיו יגעים מאד וכראות דוד זה הושיבם שם עד בואם לשמור הכלים: (יא) וימצאו איש מצרי בשדה. ידמה שאותם שנשארו משוטטים הנה והנה קודם שהרחיק דוד מאד מהם או מצאוהו אנשים ההולכים עמו: (יז) מהנשף ועד הערב למחרתם. יתכן שכבר

שבועה באלהים ד' בליש' בקריאה וסי' אם תשקר לי ולניני ולנכדי. אם תמיתני ואם תסגירני. וגם במלך נבוכד נצר מרד דד"ה: ואריב עמם ואקללם: ושתים ו' בקריאה וסי' אכלים ושתים וחגגים. ושתים לפניו ויאמרו יחי. יהודה וישראל רבים. ויהיו שם עם דוד. ויהי היום ובניו ובנותיו. עוד זה מדבר וזה בא. וישיבם ב' וסימן ויושיבם בהר: ויושיבם בנחל הבשור

תולדות אהרן וימצאו איש מצרי.
יומא פג: ויכם
דוד מהנשף. ברכות ג בתרא קסג:

רדק

ונענה על שתיהם: (ט) הבשור. שם מקום: והנותרים עמדו. מקרא קצר הוא ור"ל כי כולם באו עד נחל הבשור ועברו הנחל ארבע מאות והנותרים שלא עברו עמדו שם כלומר שלא חזרו להם אלא שם עמדו והמתינו העוברים שם ושמרו את כליהם כי הרודפים לא היה להם שישאו כלום אלא מעט בכדי שיוכלו להלחם לבד ויונתן תרגם ומקצתהון אשתארו: (י) אשר פגרו. שבתו מפני חולשתם מכח הרדיפה והדומה לו בדברי רבותי' ז"ל יומא דמפגרי רבנן הוו אמרי האידנא יומא דשפמי פי' יום שהיו בטלים וחלושים מגירסא' ויו"ת דאתמנעו או פי' תרגום של הרס תהרסם פגרא תפגרינון: (יב) פלח דבלה. חתיכת דבילה: נגב הכרתי. כרתי שם משפחה מפלשתים כמו שנאמר עליהם גוי כרתים והכרתי את כרתי כי בארץ פלשתים ובארץ יהודה פשטו כמו שאמר אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה: (יד) ועל נגב כלב. הוא כלב בן חצרון משבט יהודה ואף על פי שאמר ועל אשר ליהודה נחלת כלב זה היתה לה שם ידוע בפני עצמה ונגב פירוש דרום כתרגומו או פי' ארץ מגור כי יקרא נגב כמו המדבר שיקרא נגב מפני החורב והוא מישור: (טז) נטושי'. מענין ויטש על המחנה ענין התפשטות: וחוגגי'. מרקדים ומפזזים ומכרכרים כמו יחוגו וינועו כשכור: (יז) מהנשף ועד הערב למחרת'. מערב יום זה עד ערב יום שני

פי' רבי ישעיה

(י) אשר פגרו מעבור. תרגם דאיתמנעו: פלח דבלה. פירוש חתיכה עיגול דבלה: (יד) נגב הכרתי. כמו גוי כרתים: (טז) נטושים על פני כל הארץ. פי' פרושים כמו ויטוש על המחנה: (יז) מהנשף עד הערב למחרתם. פירוש הבקר קודם שיאיר נקרא נשף שהתחיל בהשכמה והכה כל היום ההוא וכל יום המחרת עד הערב. אשר רכבו על הגמלים וינוסו. מגמלים הרגלים היו:

מצודת ציון

הארדוף. ודוגמתו אף כי אמר אלהים (בראשית ג) ומשפטו האף בה"א השאלה: (י) פגרו. נחלשו וכדרז"ל יומא דמפגרי ביה רבנן (שבת קכט): (יב) פלח. חתיכה כמו כפלח הרמון (ש"ה ד): דבלה. תאנים דרוכות יחד עד שנעשים גוף אחד וכן מאתים דבלים (לעיל כה): צמוקים. ענבים יבשים והוא מל' ושדים צומקים (הושע ט): (יג) ואי מזה. היה הטעם שתאמר מזה אתה: (טו) הגדוד. החיל: תסגרני. תמסור אותי כמו להסגיר לאדום (עמוס א): (טז) נטושים. מפוזרים כמו ויטש על המחנה (במדבר יא): וחוגגים. ענין רקידה וכרכור כמו יחוגו וינועו כשכור (תהלים קז): (יז) מהנשף. מהערב כמו נשף חשקי (ישעיה כא): ולא

מצודת דוד

מתחזק עצמו לשען בה': (ט) והנותרים עמדו. ר"ל הנותרים מאותם שש מאות עצמם והם שתי המאות האמור במקרא שלאחריו שנותרו ולא רדפו הם עמדו אצל הנחל מהעבר הזה ולא חזרו למקומם: (י) אשר פגרו. מאתים האיש אשר נחלשו מלעבור את הנחל עמדו ולא רדפו: (יא) איש מצרי. ע"ש סופו אמר כי בעת מצאו לא ידעו שהוא מצרי: (יב) ושני צמוקים. שני אשכלות צמוקים: ותשב רוחו אליו. אמר דרך הפלגה וגוזמא כאלו יצאה רוחו מחולשת הרעבון ושבה אליו כשהאכילו: (יג) למי אתה. עבד של מי אתה ומאיזה עם אתה: כי חליתי. ולא יכולתי לילך בשוה לו ולזה עזב אותי בדרך: היום שלשה. היום מלאו שלשה ימים: (יד) ועל אשר ליהודה. הכתב אשר ליהודה כי כרתי היתה משל פלשתים כמ"ש גוי כרתים (צפניה ב'); ועל נגב כלב. עם שגם היא היתה מיהודה מ"מ היה לה שם ידוע לבד: (טו) התורידני. להראות דרך מהלכם: ואם תסגרני. או אם תסגרני וכו' יהי עליך עונש שבועת שקר: (טז) כל הארץ. אשר הם עליה: בכל השלל. ר"ל בשמחתם היה בעבור כל השלל הגדול אשר לקחו: (יז) מהנשף. רצה לומר מנשף יום זה עד

יח וַיַּצֵּל דָּוִד אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָקְחוּ עֲמָלֵק וְאֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו הִצִּיל דָּוִד׃ יט וְלֹא נֶעְדַּר־לָהֶם מִן־הַקָּטֹן וְעַד־הַגָּדוֹל וְעַד־בָּנִים וּבָנוֹת וּמִשָּׁלָל וְעַד כָּל־אֲשֶׁר לָקְחוּ לָהֶם הַכֹּל הֵשִׁיב דָּוִד׃ כ וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־כָּל־הַצֹּאן וְהַבָּקָר נָהֲגוּ לִפְנֵי הַמִּקְנֶה הַהוּא וַיֹּאמְרוּ זֶה שְׁלַל דָּוִד׃ כא וַיָּבֹא דָוִד אֶל־מָאתַיִם הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פִּגְּרוּ מִלֶּכֶת אַחֲרֵי דָוִד וַיֹּשִׁבֻם בְּנַחַל הַבְּשׂוֹר וַיֵּצְאוּ לִקְרַאת דָּוִד וְלִקְרַאת הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וַיִּגַּשׁ דָּוִד אֶת־הָעָם וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם׃ כב וַיַּעַן כָּל־אִישׁ־רָע וּבְלִיַּעַל מֵהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ עִם־דָּוִד וַיֹּאמְרוּ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־הָלְכוּ עִמִּי לֹא־נִתֵּן לָהֶם מֵהַשָּׁלָל אֲשֶׁר הִצַּלְנוּ כִּי אִם־אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְיִנְהֲגוּ וְיֵלֵכוּ׃ כג וַיֹּאמֶר דָּוִד לֹא־תַעֲשׂוּ כֵן אֶחָי אֵת אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָנוּ וַיִּשְׁמֹר אֹתָנוּ וַיִּתֵּן אֶת־הַגְּדוּד הַבָּא עָלֵינוּ בְּיָדֵנוּ׃ כד וּמִי יִשְׁמַע לָכֶם לַדָּבָר הַזֶּה כִּי כְּחֵלֶק ׀ הַיֹּרֵד בַּמִּלְחָמָה וּכְחֵלֶק הַיֹּשֵׁב עַל־הַכֵּלִים יַחְדָּו יַחֲלֹקוּ׃ כה וַיְהִי מֵהַיּוֹם הַהוּא וָמָעְלָה וַיְשִׂמֶהָ לְחֹק וּלְמִשְׁפָּט לְיִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

ל' ב'כלי סגולי' ל' ל' כ'. ל' ל' ב' כקון ז'. ג' ז'. ל' ב' ל' ב' היורד ק' ל' ג'.ב'חד מ"ל וחד חסר הל' עולם

וְאַפִּיכוּ׃ יח וְשֵׁיזֵיב דָּוִד יַת כָּל דִּשְׁבוֹ עַמְלְקָאֵי וְיַת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי שֵׁיזֵיב דָּוִד׃ יט וְלָא שְׁגָא לְהוֹן מִן זְעֵירָא וְעַד רַבָּא וְעַד בְּנִין וּבְנָן וּמִבִּיזְתָא וְעַד כָּל דִּי נְסִיבוּ לְהוֹן כּוּלָא אֲתִיב דָּוִד׃ כ וּשְׁבָא דָּוִד יַת כָּל עָנָא וְתוֹרֵי דַּבָּרוּ קֳדָם גֵּיתָיָא הָאִינוּן וַאֲמַרוּ דֵּין עֲדָאָה דְּדָוִד׃ כא וַאֲתָא דָּוִד לְוַת מָאתַן גַּבְרָא דְּאִתְמְנִיעוּ מִלְמֵיזַל בָּתַר דָּוִד וְאוֹתֵיבִינוּן בְּנַחְלָא דִּבְשׂוֹר וּנְפַקוּ לְקַדָּמוּת דָּוִד וְלְקַדָּמוּת עַמָּא דְּעִמֵּיהּ וְעָרַע דָּוִד יַת עַמָּא וּשְׁאֵיל לְהוֹן לִשְׁלָם׃ כב וַאֲתֵיב כָּל גְּבַר בִּישׁ וְרַשִׁיעָא מִגַּבְרַיָּא דַּאֲזַלוּ עִם דָּוִד וַאֲמַרוּ חֲלַף דְּלָא אֲזַלוּ עִמִּי לָא נִתֵּן לְהוֹן מֵעֲדָאָה דְּשֵׁיזֵבְנָא אֱלָהֵין גְּבַר יַת אִתְּתֵיהּ וְיַת בְּנוֹהִי וְיִדְבְּרוּן וְיֵיזְלוּן׃ כג וַאֲמַר דָּוִד לָא תַעְבְּדוּן כֵּן אֲחַי יַת דִּיהַב יְיָ לָנָא וּנְטַר יָתָנָא וּמְסַר יַת מַשִּׁרְיָתָא דַּאֲתַת עֲלָנָא בִּידָנָא׃ כד וּמַן יִשְׁמַע לְכוֹן לְפִתְגָמָא הָדֵין אֲרֵי כְּחוּלַק דִּנְחַתוּ בִקְרָבָא וּכְחוּלַק דְּאִשְׁתָּאֲרוּ לְמִטַּר מָנַיָּא כַּחֲדָא יִפְלְגוּן׃ כה וַהֲוָה מִיּוֹמָא הַהוּא וּלְעֵילָא שַׁוְיָהּ לִגְזֵירַת דִּין לְיִשְׂרָאֵל

רשי

אנכי נער וגו' לכך נאמר למחרתם : (כ) את כל הצאן והבקר. שהיה הגדוד מנגב יהודה ומנגב כלב : נהגו. אנשים מהיגים והולכים לפני המקנה ההוא להתכבד ולהתהלל זה שלל דוד : (כה) מהיום ההוא ומעלה. לא נאמר והלאה אלא ומעלה ככר הנהיג אברהם בחוק

רלבג

שכבר היה ערב כשהשיגם והכה אותם עד ערב מחרת היום ההוא או יהיה נשף בקר. והנה רדף אחריהם כל הלילה וכעלות השחר ראה אותם נטושים על פני השדה ונלחם בהם מהבקר ועד הערב ואמר למחרתם לפי שהיום שלפניו פשטו אל נגב אל צקלג ושרפו צקלג באש : (כד) כי כחלק היורד במלחמ' וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו. אמר להם לאמת שאין ראוי שיעשה כמו שאמרו לפי שאין זכות האדם בשלל מפני הסתכנו בירידה אל המלחמה כי אשר ירד אל המלחמה ואשר ישב על הכלים לשמרם מהאנשים הבאים למלחמה הוא חולק עם היורדי' למלחמה ואע"פ שאינו מסתכן שם וזה דבר מבואר ולזה אין ראוי שתאמרו שתזכו בשלל אתם לבדכם שירדתם במלחמ' מצורף לזה שזה לא היה בעוצם ידכם אבל היה בעזר אלהי בזכות כלנו אשר הלכו ואשר נשארו : (כה) והנה שמה דוד לחק ולמשפט בישראל שיחלקו כלם בשלל עד היום הזה ולפרסם הנס אשר עשה הש"י לדוד ולנדיבותו שלח מן השלל לזקני יהודה

רדק

שני וכל אותו הערב עד הבקר שהוא המחרת ומ"ש למחרתם מחרת שני הנשפים שעברו ומלת עד עומדת במקום שנים כאילו אמר ועד למחרתם ולדעת רז"ל שפי' מהנשף ועד הערב ואמרו תרי נשפי הוו נשף יממא ואתי ליליא נשף ליליא ואתי יממא אינו מתישב טעם המ"ם וי"ת מקבלא ועד עדן רמשא דיומא דבתרוהי ולא פי' שם טעם המ"ם. ובדרש אמר טעם המ"ם על העמלקים למחרתם המחרת שלהם שהם למודים ללקות במחרת שנאמר ולא הלחם בעמלק מחר : (כ) נהגו לפני המקנה ההוא. פי' אדוני אבי ז"ל לפני המקנה שלהם שהצילו נהגו הצאן והבקר שלקחו מהעמלקים. ובדברי רז"ל המלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו דכתיב נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד כלומר היו נוהגים המקנה לפני המחנה כמו שהיה דרכן וכשהיו פוגעין בגדרות השדות לא היו נוטין המקנה לצד אחד אלא פורצין לפניהם והולכין דרך ישר לפניהם וכשהיו בעלי השדות ממחים בידן היו אומרי' עבדי דוד זה שלל דוד כלומר הרשות בידו לפרוץ לו דרך כי מלך הוא וכל זה לפי שעה : (כא) ויושיבם בנחל הבשור. כיון שפגרו הם מלכת אמרו להם דוד והארבע מאות איש שישבו שם לשמור הכלים שהניחו כדי שילכו קלים וירדפו אחר העמלקים מהר שישיגום ועכשיו בא דוד ואנשיו אליהם אל המקום אשר הניחום שם והושיבום על הכלים והנה הם יצאו לקראתם כשראו מרחוק שהם באים : ויגש דוד את העם. כמו אל העם כמו והראם את הכהן את מי הנדת מלך ופירושו קרב אליהם ושאל להם לשלום וי"ת וערע דוד ית עמא ובנוסחא אחרת וקריב דוד לות עמא : (כז) יחדו יחלוקו. כחלק זה כן חלק זה כי יחדו יחלוקו:

לרעהו

פי' רבי ישעיה

(כ) נהגו לפני המקנה ההוא. פירוש מקרא קצר הוא נהגו והלכו לפני המקנה והיו אומרים בכל מקום זה שלל דוד כדי להוציא טבעו בעולם : (כד) אשר לא הלכו עמי. פי' כל אח' מהם היה אומר כך :

וישמה ו' חס' בלישנ' שימה בקריאה וסימניהם ותשמם בכד הגמל. ואשמם בראשיכם. וישמה לחק ולמשפט. ואשמה לפניך פת לחם. מי ישמני שופט בארץ. שמי לך תמרורים. ושמו בכליכם. וישמה למוצאות קרי למחלאות כתיב. אם שום תשמני דירמיה. וישמה כעפר לדוש:

תולדות א הרן זה שלל דוד. (סנהדרין כ) :

מצודת דוד

ערב יום השני וכל אותה הערב עד הבוקר אשר הוא למחרתם של שני הנשפים שעברו ומלת ועד עומדת במקום שתים כאלו אמר ועד הערב ועד למחרתם : לא נמלט מהם איש. מאנשי רגלי : (יט) ועד כל אשר לקחו. אפי' מה שלקחו מפלשתים מנגב יהודה וכלב הכל השיב דוד לעצמו : (כ) ויקח דוד. לקח לעצמו כל הצאן ובקר אף מאשר שללו עמלק מבני פלשתים ויהודה : נהגו לפני המקנה. ר"ל מנהיגים לפנות הדרך הלכו לפני המקנה ההוא בבוא מי מפלשתים ומיהודה לקחת מקנהו אמרו זה שלל דוד ר"ל אין לכם חלק בזה כי דוד לעצמו שללו ולא בעבור להחזיר לבעליו : (כא) אל מאתים וכו'. ר"ל סמוך להם : ויושיבום. ודוד הושיבום בעבר נחל הבשור לשמור הכלים : ויצאו. ממקום מושבם : (כב) איש וכו'. לכל איש את אשתו ובניו וינהגו לעצמם וילכו להם אבל לא יחלקו עמנו בשלל אף של עצמם לא יקחו : (כג) את אשר נתן. ר"ל וכי בכח ידינו לקחנו הלא הוא את אשר נתן ה' לנו ושמר אותם כי לא נפקד ממנו איש והוא מסר את הגדוד בידינו ואם מה' נעשית הלא כולנו עם ה' המה : (כד) ומי ישמע. ר"ל ואף אם נעשתה בעוצם ידינו מ"מ מי ישמע לכם לדבר הזה כי הלא עכ"פ ישבו לשמור הכלים א"כ מהראוי לחלוק עמהם שוה בשוה כי כן הוא הנהוג מאז שיהיה כחלק היורד וכו' ויחדיו יחלוקו מבלי קדימה בכל ליורדי המלחמה כ"א לא ישמרו הם הכלים לא היה מהאפשר להלוחמים להלחם : (כה) ויהי וכו'. ר"ל כן הנהיג דוד לעולם ועשה הדבר הזה לחוק ומשפט לישראל : עד היום הזה. ר"ל עד הזמן שגלו ישראל ולא נתעסקו עוד במלחמה :

מצודת ציון

(יט) ולא נעדר. ולא נחסר כמו איש לא נעדר (שם מ) : (כא) פגרו. נחלשו : (כב) יען. בעבור : (כד) כחלק וגו'. וכחלק ר"ל כחלק זה כן חלק זה : (כה) להוק. לדבר קבוע : ולמשפט. לנהוג וכפל הדבר במ"ש :

לרעהו

רדק

(כו) לרעהו לאמר. כמו לרעיו וכמוהו מגן גבורהו כמו גבוריו בהתפללו בעד רעהו בעד רעיו: (לא) אשר התהלך שם. שהיה מתהלך ביניהם ממקום למקום כשהיה בורח והיו מסתירים אותו ועושים עמו טובות עשה גם כן הוא טובה מהשלל ועוד כי מארץ יהודה היה השלל ההוא כמו שאמר הנער המצרי אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה וגו' : (ב) וידבקו. כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם עניינו ענין השגה ואלה ג' בני שאול שזכר הם שהיו יוצאים עמו במלחמה לפי' מתו עמו ואיש בשת נשאר בבית כי לא היה יוצא במלחמה : (ג) המורי'. אנשים מורים בקשת ת"י קשתין גברין דאומנין למיגד בקשתא : ויחל. ענין חיל ופחד כי לא הכוהו עדיין אבל פחד מהם : (ד) ודקרוני והתעללו בי. בהרגם אותי דקירות הרגה דרך נקמה ובזיון וכן אשר התעללתי במצרים וכל לשון התפעל בזה הוא פעם המעשה ההוא באי זה מעשה שיהיה שיבא זה הלשון ות"י ויתלעבון בי לשון תעתוע ובזיון וכן והייתי בעיניו כמתעתע כמתלעב : כי מת שאול. קרוב למיתה כמו בצאת נפשה כי מתה כי לא מת עדיין עד שהמיתו העמלקי כמו שאמר הוא בבשורתו לדוד ואפשר כי כזב העמלקי כי לא המיתו הוא אלא מצאו מת אחר שנפל על חרבו ולמצוא חן בעיני דוד לפי מחשבתו אמר כן ולא חטא שאול בהרגו עצמו ואע"פ שכתוב אך את דמכ' לנפשותיכם אדרוש כלו' מידכם אדרוש אותו אם תהרגו עצמכם וכן מיד כל חיה אדרשנו ומיד איש אחיו אף על פי כן לא חטא לפי שהיה יודע שאול כי סופו היה למות במלחמה כי כן אמר לו שמואל ועוד כי ראה כי מצאוהו המורים אנשים בקשת ולא היה יכול להמלט מידי טוב היה שיהרוג הוא עצמו ולא יתעללו בו הערלים וכן אמרו רז"ל אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש יכול כשאול ת"ל אך : (ו) וגם כל אנשיו. הסמוכים אליו במלחמתו מתו

עַד יוֹמָא הָדֵין׃ כו וַאֲתָא
דָוִד לְצִקְלַג וְשַׁדַּר מִבִּזְתָא
לְסָבֵי יְהוּדָה לְרַחֲמוֹהִי
לְמֵימַר הָא לְכוֹן מַתְּנָא
מִבִּזַּת סָנְאֵי עַמָּא דַיְיָ׃
כז לְדִי בְּבֵית אֵל וּלְדִי
בְּרָמוֹת נֶגֶב וּלְדִי בְּיַתִּר׃
כח וּלְדִי בַּעֲרוֹעֵר וּלְדִי
בְשִׂפְמוֹת וּלְדִי בְּאֶשְׁתְּמֹעַ׃
כט וּלְדִי בְרָכָל וּלְדִי בְּקִרְוֵי
יְרַחְמְאֵל וּלְדִי בְּקִרְוֵי
שַׁלְמָאָה׃ ל וּלְדִי בְחָרְמָה
וּלְדִי בְכוֹר עָשָׁן וּלְדִי
בַּעֲתָךְ׃ לא וּלְדִי בְּחֶבְרוֹן
וּלְכָל אַתְרַיָּא דִי הַלִּיךְ תַּמָּן
דָוִד הוּא וְגֻבְרוֹהִי׃
א וּפְלִשְׁתָּאֵי מַגִּיחִין קְרָבָא
בְּיִשְׂרָאֵל וְאַפִּיכוּ אֱנָשֵׁי
יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי
וּנְפַקוּ קְטִילִין בְּטוּרָא
דְגִלְבֹּעַ׃ ב וְאַדְבִּיקוּ
פְלִשְׁתָּאֵי יַת שָׁאוּל וְיַת
בְּנוֹהִי וּקְטַלוּ פְלִשְׁתָּאֵי יַת
יְהוֹנָתָן וְיַת אֲבִינָדָב וְיַת
מַלְכִּי שׁוּעַ בְּנֵי שָׁאוּל׃
ג וְתַקִּיפוּ עָבְדֵי קְרָבָא עַל
שָׁאוּל וְאַשְׁכְּחוּהִי קַשָּׁתַיָּא
גַּבְרִין דְּאוּמָנִין לְמֵיגַד
בְּקַשְׁתָּא וּדְחִיל לַחֲדָא
מִקַּשָּׁתַיָּא׃ ד וַאֲמַר שָׁאוּל
לְנָטֵל זְיָנֵיהּ שְׁלוֹף חַרְבָּךְ
וְקַטְלַנִי בַהּ דִּלְמָא יֵיתוּן
עָרְלַיָּא הָאִלֵּין וְיִקְטְלוּנַנִי
וְיִתְלַעֲבוּן בִּי וְלָא אֲבָה נָטֵל
זְיָנֵיהּ אֲרֵי דְחִיל לַחֲדָא
וּנְסֵיב שָׁאוּל יַת חַרְבָּא
וּנְפַל עֲלַהּ׃ ח וַחֲזָא נָטֵל
זְיָנֵיהּ אֲרֵי מִית שָׁאוּל וּנְפַל אַף הוּא עַל חַרְבֵּיהּ וּמִית עִמֵּיהּ׃ ו וּמִית שָׁאוּל וּתְלָתָא בְנוֹהִי וְנָטֵל
זְיָנֵיהּ אַף כָּל גִּבָּרוֹהִי בְּיוֹמָא הַהוּא כַּחֲדָא׃ ז וַחֲזוֹ אֱנָשֵׁי

שמואל א ל לא

כו וַיָּבֹא דָוִד אֶל־צִקְלַג
ג׳ וַיְשַׁלַּח מֵהַשָּׁלָל לְזִקְנֵי יְהוּדָה לְרֵעֵהוּ
לֵאמֹר הִנֵּה לָכֶם בְּרָכָה מִשְּׁלַל אֹיְבֵי
יְהוָה׃ כז לַאֲשֶׁר בְּבֵית־
ו׳ כתיב כן אֵל וְלַאֲשֶׁר בְּרָמוֹת־נֶגֶב וְלַאֲשֶׁר
בְּיַתִּר׃ כח וְלַאֲשֶׁר בַּעֲרֹעֵר וְלַאֲשֶׁר
ג׳. ל׳ וחס׳ בְּשִׂפְמוֹת וְלַאֲשֶׁר בְּאֶשְׁתְּמֹעַ׃
ל׳ כט וְלַאֲשֶׁר בְּרָכָל וְלַאֲשֶׁר בְּעָרֵי
ג׳ הַיְּרַחְמְאֵלִי וְלַאֲשֶׁר בְּעָרֵי הַקֵּינִי׃
ל וְלַאֲשֶׁר בְּחָרְמָה וְלַאֲשֶׁר בְּכוֹר־עָשָׁן
ל׳ וְלַאֲשֶׁר בַּעֲתָךְ׃ לא וְלַאֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן
וּלְכָל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר־הִתְהַלֶּךְ־שָׁם
דָּוִד הוּא וַאֲנָשָׁיו׃
לא א וּפְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בְּיִשְׂרָאֵל
וַיָּנֻסוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים
וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים בְּהַר הַגִּלְבֹּעַ׃ ב וַיַּדְבְּקוּ
ג׳ פְלִשְׁתִּים אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־בָּנָיו וַיַּכּוּ
ו׳ פְלִשְׁתִּים אֶת־יְהוֹנָתָן וְאֶת־אֲבִינָדָב
וְאֶת־מַלְכִּי־שׁוּעַ בְּנֵי שָׁאוּל׃ ג וַתִּכְבַּד
הַמִּלְחָמָה אֶל־שָׁאוּל וַיִּמְצָאֻהוּ
ד׳ הַמּוֹרִים אֲנָשִׁים בַּקָּשֶׁת וַיָּחֶל מְאֹד
ל׳ מֵהַמּוֹרִים׃ ד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְנֹשֵׂא כֵלָיו
ג׳. ג׳ מ״ל שְׁלֹף חַרְבְּךָ ׀ וְדָקְרֵנִי בָהּ פֶּן־יָבוֹאוּ
הָעֲרֵלִים הָאֵלֶּה וּדְקָרֻנִי וְהִתְעַלְּלוּ־בִי
י״ז כסימן וְלֹא אָבָה נֹשֵׂא כֵלָיו כִּי יָרֵא מְאֹד
וַיִּקַּח שָׁאוּל אֶת־הַחֶרֶב וַיִּפֹּל עָלֶיהָ׃
ה וַיַּרְא נֹשֵׂא־כֵלָיו כִּי־מֵת שָׁאוּל וַיִּפֹּל
ל׳ גַּם־הוּא עַל־חַרְבּוֹ וַיָּמָת עִמּוֹ׃ ו וַיָּמָת
ג׳ שָׁאוּל וּשְׁלֹשֶׁת בָּנָיו וְנֹשֵׂא כֵלָיו גַּם
כָּל־אֲנָשָׁיו בַּיּוֹם הַהוּא יַחְדָּו׃ ז וַיִּרְאוּ

רשי

בחוק זה בלעדי רק אשר אכלו הנערים וגו' (בראשית י"ד כ"ד) הם היושבים על הכלים וחלק האנשים ההולכים במלחמה בבראשית רבה : (כו) לרעהו . לאוהביו : (לא) אשר התהלך שם דוד . שהיו מחבאים אותו מפני שאול : (א) ופלשתים נלחמים בישראל . כאדם האומר מחזר לענין

רלבג

יהודה לרעהו בכל המקומות הנזכרים פה : (ד) פן יבאו הערלי' האלה ודקרוני והתעללו בי . היה ירא שימיתוהו באכזריות גדול מפני מה שהשחית בהם ולזה בחר שימות ביד נושאיו : ויקח שאול את החרב ויפל עליה . ידמה מזה המקום שהכחש העמלקי שאמר לדוד שהוא הרג שאול ואולם אמר זה למצא חן בעיני דוד כי יודע היה שנאת שאול אל דוד ואפשר כי לא מת שאול בנפלו על חרבו והשלים להמיתו זה הנער העמלקי כמו שספר לדוד

ערער ה' בלישנא בקריאה וסי' ולאשר בערער. ויתנו בערער. ומן הירדן. עזבות ערי ערער. ובלע בן עזן: וכל אורייתא דכוו' חסרים : ויחל פ' בקריאה וסי' ויחל נח איש האדמה. ויחל עוד שבעת ימים אחרים. ויחל העם לזנות אל. ויחל שער ראשו לצמח. ויחל יונה לבוא בעיר. ויחל שלמה לבנות. ויחל מאד מהמורים . מן היורים דד"ה. תרין בתראי לישן חולי: יבואו ג' מלאים בקריאה וסי' פן יבואו הערלים האלה. למה יבואו מלכי אשור . ויבאו וישתחוו לפניך . ובמסורה אחריתי נמסר יב"או ויגדו צד"קתו במ"קום וישתחוו לפ"ניך וכ"ל שהוא טע"ות שלא מצאתיו מל"א בשו"ם ספ"ר מדוי"ק

תולדות אהרן ויקח שאול את החרב. סוטה י :

פי׳ רבי׳ ישעי׳

(כו) לרעהו . בא בלשון רבים כמו ואחזת מרעהו : (ג) וימצאוהו המורי' אנשים בקשת . מקרא מסורס הוא אנשים המורי' בקשת : ויחל מאד מהמורי' . כמו חיל כיולדה : (ד) ודקרוני והתעללו בי . פירוש אני ירא שמא לא יהרגוני אלא יניחוני חי וישחקו בי כמו התעללת בי :

מצודת ציון

(כו) לרעהו. לכל רעה ורעה וכן בהתפללו בעד רעהו (איוב מב): ברכה. מנחה ומתנה כמו ועתה הברכה (לעיל כה): לא (ב) וידבקו. השיגום עד שהיו דבוקים להם: (ג) המורים. הזורקים בחצים כמו אשר אנכי מורה (לעיל כ): ויחל. מל' חלחלה ופחד: שלוף. ענין הוצאה החרב מתערה כמו וישלפה מתערו (לעיל יז): ודקרני. ענין נעיצה כמו אשר דקרו (זכריה יב): והתעללו. ענין לעג שחוק ובזיון כמו התעללת בי (במדבר כב): ולא אבה. ולא רצה [illegible]

מצודת דוד

(כו) לאמר וכו'. לזקני יהודה רעיו אשר הם בבית אל וכו' : (לא) אשר התהלך שם בעת ברחו מפני שאול : לא (א) ופלשתים נלחמים. כאומר נחזור לענין הראשון: (ג) אל שאול. כי בזיו כבר הרגו והיתה כל פני המלחמה אליו לבד : המורים אנשים בקשת. כמו אנשים המורים בקשת ור"ל שמצאו מקומו אשר משם כה ופחד מהם שלא יתעללו בו : (ד) ודקרני בה. ר"ל דקירת מות : ודקרוני והתעללו בי. ר"ל דקירות מכאיבות ולהשאר חי ויתעללו בי : כי ירא. פחד מה' לשלוח יד במשיחו : יפול עליה. להמית את עצמו : (ה) כי מת. ר"ל קרוב למות כי כן איש גר העמלקי השלים מיתתו כמ"ש בש"ב : (ו) אנשיו. עבדיו עושי רצונו : (ז) בעבר העמק.

(ו) גם באורים. לפי שהרג נוב עיר הכהנים לא נענה: (ח) ויתחפש שאול. שינה בגדיו וכן התחפש ובא במלחמה (מלכים א' כ"ב ל') וכן ברב כח יתחפש לבושי (איוב ל' י"ח) וכן ת"י ואשתני שאול: ויבאו אל האשה לילה. יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה כך דרש רבי תנחומא: (ט) מתנקש. מבקש תקלה: (יב) ותזעק בקול גדול. . . שראתהו עולה שלא כדרך המעולים שהמעלה בזכורו עולים רגליהם

ספדו לו כל אחד בעירו כי בכל ערי ישראל ספדו לו בשכר שהיה מחזר בכל המקומות לשפטם: (ו) וישאל שאול בה' ולא ענהו. ובדברי הימים אמר ולא דרש בה' אלא כיון שדרש באוב אחר כן כאילו לא דרש בה' שהרי הסוף דרישתו באוב בדרישתו בה' ומה שאמר וישאל שאול בה' מפרש אחר כן במה שאל ואמר גם בחלומות גם באורים גם בנביאים וכל גם וגם לרבות האחד על חבירו כמו גם אתה גם בנך גם בן בנך ופירוש בחלומות באנשים שעושין שאלת חלום ומה שאמר באורים והם לא היו אצלו שהרי היו עם אביתר שהיה עם דוד אפשר ששלח שם אנשים לשאול בהם על המלחמה הזאת ופי' בנביאים תלמידי שמואל הנביא כמו שכתוב להקת נביאים נבאים וגו': (ז) בקשו לי אשת בעלת אוב. אשת במוכרת כמו אשת יפת תואר נפל אשת ואמר אשה ולא איש לפי שמעשה הזה וכיוצא בו נמצא בנשים יותר מבאנשים לפי שהן קלות הדעת ולטעם הזה אמר הכתוב מכשפה לא תחיה: הנה אשת בעלת אוב בעין דור. אמרו במדרש זו אשת צפניה אמו של אבנר: (ח) ויתחפש. השתנה שהפשיט בגדי מלכות שהיה לובש ולבש בגדים אחרים כדי שלא תכירהו האשה: ושני אנשים עמו. אמרו בדרש זה אבנר ועמשא: ויבאו אל האשה לילה. גם זה כדי שלא תכירהו לפי' בא בלילה. ובדרש יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה: קסמי. משפטו על המנהג קסמי בשקל מלכי עלינו ונהפך הקמץ חטף לעי"ן הפועל ופ"א הפ' בקמץ רחב לתפארת המלה והקסם הוא כלל לכל המעשים ההם הנעשים בלאט לפי' אמר קסמי ופי' אחר כן באוב וכן וקסמים בידם בלעם בן בעור הקוס' כמו מקסם חלק והדומים להם ולפעמי' הוא פרט לקצ' המעשי' ההם כמו ולא קסם ביע' וקוסם קסמים מעונן ומנחש כי כל אחת מלאכה אחת בפני עצמה היא: (ט) מתנקש בנפשי. בעצמי להמיתני משתדל לתת מוקש בנפשי להמיתני: (י) אם יקרך עון. דגש הקו"ף לתפארת הקריאה:

ואתה

וַיִּרָא וַיֶּחֱרַד לִבּוֹ מְאֹד׃ ו וַיִּשְׁאַל שָׁאוּל בַּיהוָה וְלֹא עָנָהוּ יְהוָה גַּם בַּחֲלֹמוֹת גַּם בָּאוּרִים גַּם בַּנְּבִיאִים׃ ז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַעֲבָדָיו בַּקְּשׁוּ־לִי אֵשֶׁת בַּעֲלַת־אוֹב וְאֵלְכָה אֵלֶיהָ וְאֶדְרְשָׁה־בָּהּ וַיֹּאמְרוּ עֲבָדָיו אֵלָיו הִנֵּה אֵשֶׁת בַּעֲלַת־אוֹב בְּעֵין דּוֹר׃ ח וַיִּתְחַפֵּשׂ שָׁאוּל וַיִּלְבַּשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וַיֵּלֶךְ הוּא וּשְׁנֵי אֲנָשִׁים עִמּוֹ וַיָּבֹאוּ אֶל־הָאִשָּׁה לָיְלָה וַיֹּאמֶר קָסֳומִי־נָא לִי בָּאוֹב וְהַעֲלִי לִי אֵת אֲשֶׁר־אֹמַר אֵלָיִךְ׃ ט וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁאוּל אֲשֶׁר הִכְרִית אֶת־הָאֹבוֹת וְאֶת־הַיִּדְּעֹנִי מִן־הָאָרֶץ וְלָמָה אַתָּה מִתְנַקֵּשׁ בְּנַפְשִׁי לַהֲמִיתֵנִי׃ י וַיִּשָּׁבַע לָהּ שָׁאוּל בַּיהוָה לֵאמֹר חַי־יְהוָה אִם־יִקְּרֵךְ עָוֺן בַּדָּבָר הַזֶּה׃ יא וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶת־מִי אַעֲלֶה־לָּךְ וַיֹּאמֶר אֶת־שְׁמוּאֵל הַעֲלִי־לִי׃ יב וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה אֶת־שְׁמוּאֵל וַתִּזְעַק

י״ב ו׳ מנהון בסיפ׳
כ׳ חד מ״ל וחד חס׳ על
קן באורים ג׳ חס׳
כ׳
ו״ו יתירה
ל׳
ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל
ל׳
ל׳. ח׳
ח׳
כ׳ זעיקה בקול

וּדְחִיל וְזָע לִבֵּיהּ לַחֲדָא׃ ו וּשְׁאֵיל שָׁאוּל בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְלָא קַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ אַף בְּחֶלְמַיָּא אַף בְּאוּרַיָּא אַף בְּסָפְרַיָּא׃ ז וַאֲמַר שָׁאוּל לְעַבְדוֹהִי בְּעוֹ לִי אִתְּתָא דְיָדְעָא לְאַסָּקָא בִּידִין וְאֵיהָךְ לְוָתַהּ וְאֶשְׁאַל בַּהּ וַאֲמַרוּ עַבְדוֹהִי לֵיהּ הָא אִתְּתָא דְיָדְעָא לְאַסָּקָא בִּידִין בְּעֵין דּוֹר׃ ח וְאִשְׁתַּנִּי שָׁאוּל וּלְבֵשׁ לְבוּשִׁין אוֹחֲרָנִין וַאֲזַל הוּא וּתְרֵין גַּבְרָא עִמֵּיהּ וַאֲתוֹ לְוַת אִתְּתָא בְּלֵילְיָא וַאֲמַר קְסָמִי כְעַן לִי בְּבִידִין וְאַסְּקִי לִי יַת דְּאֵימַר לָךְ׃ ט וַאֲמַרַת אִתְּתָא לֵיהּ הָא אַתְּ יְדַעְתָּא יַת דַּעֲבַד שָׁאוּל דְּשֵׁיצֵי יַת בִּידִין וְיַת זְכוּרוּ מִן אַרְעָא וּלְמָא אַתְּ מִתְגָּרֵי בְּנַפְשִׁי לְמִקְטְלִי׃ י וְקַיֵּים לַהּ שָׁאוּל בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר קַיָּם הוּא יְיָ אִם יְעָרְעִינָךְ חוֹבָא בְּפִתְגָמָא הָדֵין׃ יא וַאֲמַרַת אִתְּתָא יַת מַן אַסִּיק לָךְ וַאֲמַר יַת שְׁמוּאֵל אַסִּיקִי לִי׃ יב וַחֲזַת אִתְּתָא יַת שְׁמוּאֵל וּצְוָחַת

וירא י"ב ו' בקריאה ו' בשמואל וסי' מה נורא. ויירא יעקב מאד. ויאמר מי שמך לאיש. וישמע המלך יהויקים. ויירא דוד את ה' ביום ההוא. ויירא מאד מפני אכיש מלך גת. ויירא כל העם מאד את ה'. ויירא שאול מלפני דוד. ויירא ויחרד לבו. ויירא מאד מדברי שמואל. ויירא דוד את האלהים. ד"ה. וירא ויתן יהושפט את פניו. ר"ה. ונמסר גם בסדר בשלח: באורי' ב' חד מלא וסימ' ולא ענהו ה' גם בחלמות גם באורים. על כן בארים כברו. בתרא חס': בעין דור ב' וסי' אשת בעלת אוב. נשמרו בעין דאד: אעלה ח' וסי' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דאדונה אריד למכסיא קטרתא בירושלם. ופי' בסדר שמות:

תולדות אהרן קסמי נא לי. סנהדרין כה:

רלבג

(ו) ולא ענהו ה' גם בחלומות גם באורים גם בנביאים. מלת גם הראשון הוא להורות שלא ענהו באחד מאלו האופנים על דרך אמרו גם לי גם לך לא יהיה והרצון שלא ענהו בחלומו' ע"י בעלי החלומות המודקים כשהיו משימים רעיוניהם בהקיץ על זאת השאלה כדי שתבא להם ההודעה בחלום ויותר נפלא מזה שלא ענהו באורים אשר מדרך השואל בהם שיבא לו מענה אם לא יהיה זה בסבת חטא כמו שמצאנו בשאול כששאל באלהים שלא ענהו מגלל מה שעבר יהונתן בנו על השבועה במה שטעם מהדבש וידמה שלא היה שם כהן ראוי שתשרה עליו רוח הקדש להיות נשאל באורים ובתומים כי כבר הרג שאול נוב עיר הכהנים שהיו בה הכהנים החשובים והנמלט מהם היה עם דוד או היתה הסבה על שלא באתו מענה חטא שאול או יתקבצו שתי הסבות יחד ויותר נפלא מזה שלא ענהו על יד הנביאים עם רבויים כמו שקדם וירא את להקת הנביאים: (ז) בקשו לי אשת בעלת אוב. הנה זה היה חטא עצום ולזה גנה שאול על זה החטא כמו שנזכרו חטאיו וגם שאול באוב לדרוש: (ח) ויתחפש שאול. ר"ל שנה בגדיו כדי שלא יכירוהו רואיו וישיג מפני זה מבוקשו על יד האשה בעלת אוב: קסמי נא לי באוב. ראוי שתדע כי ענין האוב הוא לעורר הדמיון כדי שיגיע לו מין ממיני הקסם ולזה לא ישמע קולו כי אם לשואל והוא ישמע קול נמוך מאד כאמרו והיה כאוב מארץ קולך וכבר באַרנו בשני מספר מלחמות ה' מה שיש בענין ההודעה אשר תגיע בקסם מהחסרון והנה אמרו ז"ל שענין האוב הוא שהמעלה את הגוית הוא בלתי שומע דבר אבל רואה תמונת המת הוא והשואל לא יראה התמונה ההיא אבל ישמע דברים מה לפי מחשבתו על שאלתו ולזה לא ראה תמונת שמואל זולת האשה אשר העלתהו ולא שמעה היא הדברי' אבל שמע אותם שאול כי היה שמם התבודדותה בדבר התמונה ההיא ולזה הראתהו לה דמיונה אחר עשותה פעולות מה לעורר דמיונה והתבודדותה בזה ואולם שאול לבדו שמע אלו הדברים להתבודד דמיונו בדבר השאלה עם מה שעוררה היא דמיונו בפעולות

פי' רבי ישעיה

(ח) ויתחפש שאול. פירוש פשט בגדי מלכותו כמו ברב כח יתחפש לבושי: ויבאו אל האשה לילה. שלא יכירנו שום אדם שלא היתה עושה בהם: (ט) מתנקש בנפשי. כמו ינקש נושה לכל אשר לו. ותרגם מתגרי בנפשי: (י) חי ה' אם יקרך עון. פירוש שלא אגלה הסוד:

מצודת דוד

אוב כי רבות היו: (ה) וירא ויחרד. לפי שהיו פלשתים עם רב: (ו) בה'. ר"ל בנביאים ואורים ותומים וביודעים שאלת חלום: ולא ענהו. בכל מה ששאל גם בחלומות גם באורים וכו' (ואף שהאורים היו עם אביתר שהלך עם דוד אפשר לומר שלח אליו אנשים לשאול בו): (ז) אשת בעלת אוב. לפי שמצויה יותר בנשים וכן נאמר בתורה מכשפה לא תחיה (שמות כ"ב): (ח) קסמי נא לי. עשה בעבורי קסם במעשה אוב והוא העליית המת ונשאלין בו: (ט) מתנקש בנפשי. להיות מתה ע"י שאול: (י) חי ה'. הריני נשבע בחי ה' אם יקרה לך עונש בדבר זה: (יב) ותרא האשה. אחז"ל המעלה רואהו ואינו שומע קולו והנשאל שומע קולו ואינו רואהו: למה רמיתני. מבלי הגיד לי שאתה שאול ובעבור כי דרך העולים לעלות ברגליהם

מצודת ציון

(ח) ויתחפש. ענין חליפה והשתנות הכסות באחר כמו התחפש ובוא במלחמה (מ"א כב): קסמי. הוא גם כולל לכל מיני הקסם: (ט) מתנקש. ר"ל מסיר המוקש והגרם שעליך להשאיר בי: (י) יקרך. מל' מקרה: עון. ענין עונש וכן ולקחנו עונותיהם סבלנו (איכה ה): שוטה

רדק

(יב) ואתה שאול . היאך הכירה אותו אמרו ראתה דבר משונה שלא ראתה מימיה כי כל העולים באוב עולים רגליהם מלמעלה וראשם למטה כיון שראתה אותו עולה בראשו מלמעלה ידעה שלא היה זה אלא לכבוד מלכות לפיכך אמרה ואתה שאול ולפיכך זעקה כי יראה שבא לנסותה ולהרוג אותה לפיכך אמר לה שאול אל תיראי כלומר ממה שאת יראה אל תיראי כי לא אמיתך כי כבר נשבעתי לך אבל מה ראיתה שהכרת שאני שאול ותאמר האשה אלהים ראיתי עולים מן הארץ ראיתי אדם גדול עולה מן הארץ רגליו כלפי הארץ מה שאינו מנהג העולם לפיכך ידעתי כי שאול המלך אתה ולכבודך עלה כן : (יג) אלהים . גדול כמו אלהים לא תקלל ורבוי עולים כרבוי אלהים לכבוד . ובדרש נפשו של משה העלה עמו לבקש רחמים על ישראל לפיכך אמר עולים והקדוש ברוך הוא אמר אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה ויונתן תרגם מלאכא דה׳ חזיתי דסליק מן ארעא : (יד) כי שמואל הוא . לפי שמנהגו הי׳ שהיה עוטה מעיל: (טו) הרגזתני. ממנוחתי : להעלות אותי . ממנוחתי ובדרש לשון פחד ורעדה הוא פחדתי מיום הדין הייתי סבור שיום הדין הוא וקורין אותי לדין : גם ביד הנביאים גם בחלומות . ולא אמר באורים כמו שאמר למעלה הכתוב כי באורים שאל אמרו בדרש כי בוש לומר לפני שמואל באורים לפי שהרג נוב עיר הכהנים : ואקראה לך . בה״א נוספת כמנהג כמו אשמעה אשמרה אבל להיות למ״ד הפעל בסגול אינו כמנהג ובא כמהו ידשנה סלה : (טז) ויהי ערך . שונאיך וכן והשמדתי עריך ויונתן תרגם הפסוק כן ומימרא דה׳ רחיק מינך והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבביה : (יז) ויעש ה׳ לו . לדעת התרגום לו לדוד . ולפי הפשט לו כמו לך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בענין

בְּקוֹל גָּדוֹל וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־שָׁאוּל
ב׳ סלא כרחל לֵאמֹר לָמָּה רִמִּיתָנִי וְאַתָּה שָׁאוּל׃
יג וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ אַל־תִּירְאִי כִּי מָה
רָאִית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־שָׁאוּל
ג׳ אֱלֹהִים רָאִיתִי עֹלִים מִן־הָאָרֶץ׃
ג׳ . כ׳ יד וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־תָּאֳרוֹ וַתֹּאמֶר אִישׁ
זָקֵן עֹלֶה וְהוּא עֹטֶה מְעִיל וַיֵּדַע שָׁאוּל
כִּי־שְׁמוּאֵל הוּא וַיִּקֹּד אַפַּיִם אַרְצָה
וַיִּשְׁתָּחוּ׃ טו וַיֹּאמֶר
ג׳ שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לָמָּה הִרְגַּזְתַּנִי
ג׳ לְהַעֲלוֹת אֹתִי וַיֹּאמֶר שָׁאוּל צַר־לִי
מְאֹד וּפְלִשְׁתִּים ׀ נִלְחָמִים בִּי
ד׳ וֵאלֹהִים סָר מֵעָלַי וְלֹא־עָנָנִי עוֹד גַּם
ג׳ בְּיַד־הַנְּבִאִים גַּם־בַּחֲלֹמוֹת וָאֶקְרָאֶה
לְךָ לְהוֹדִיעֵנִי מָה אֶעֱשֶׂה׃
טז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
לָמָּה תִּשְׁאָלֵנִי וַיהוָה סָר מֵעָלֶיךָ
ה׳ לשונסנאה וַיְהִי עָרֶךָ׃ יז וַיַּעַשׂ יְהוָה לוֹ כַּאֲשֶׁר

בקל רב ואמרת אתתא
לשאול למימר למה שקרת
בי ואת שאול : יג ואמר
לה מלכא לא תדחלין
ארי מה חזית ואמרת
אתתא לשאול מלאכא
דיי חזיתי דסליק מן
ארעא : יד ואמר לה מה
חזויה ואמרת גברא סבא
סליק והוא עטיף מעילא
וידע שאול ארי שמואל
הוא וכרע על אפוהי על
ארעא וסגיד : טו ואמר
שמואל לשאול למה
אזעתני לאסקא יתי ואמר
שאול עקת לי לחדא
ופלשתאי מגיחין קרבא
בי ומימרא דיי רחיק יתי
ולא קביל צלותי עוד אף
ביד ספריא אף בחלמיא
וקרית לך להודעותני מה
אעביד : טז ואמר שמואל
ולמא את שאיל יתי
ומימרא דיי רחיק יתך
והוה בסעדיה דגברא די את בעיל דבביה : יז ועבד יי ליה כמא דמליל

ואלהים ה׳ בקריאה וסי׳ ואלהים פקד יפקד אתכם והעליתם . ויאמר שמואל אל שאול . ואלהים אמר לבהלני . ואלהים זולתי לא תדע . ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות . ערך ה׳ בלישנא דבבו בקריאה וסי׳ וה׳ סר מעליך ויהי ערך . והשמדתי עריך . והכרתי ערי ארצך . ומלאו פני תבל ערים . וערים נטשת אבד זכרם . נשוא לשוא עריך . חלמא לסנאך ופשריה לערך . פתאום עיר ובהלות .

תולדות אהרן אלהים ראיתי עולים . חגיגה ד סנהדרין סה . למה הרגזתני להעלות . ברכות יב חגיגה ד (הגיגה עז):

רשי

רגליהם למעלה וזה עולה ראשו למעלה בשביל כבודו של שאול : (יג) אלהים ראיתי עולים מן הארץ . מלאכים שנים משה ושמואל שנתיירא שמואל שמא אני מתבקש בדין והעלה משה עמו כדאיתא (בחגיגה ד׳ ובתענית) : (יד) מה תארו . ג׳ דברים נאמרו באוב המעלה אותו רואהו ואינו שומע קולו והנשאל לו שומעו ואינו רואהו ולפיכך שאל מה תארו ואחר לא רואהו ולא שומעו · והוא עוטה מעיל . שהיה רגיל ללבוש מעיל שנאמר ומעיל קטן תעשה לו אמו (שמואל א׳ ב׳ י״ט) ובמעילו נקבר וכן עלה וכן לעתיד לבוא יעמדו בלבושיהם : (טו) הרגזתני . הטרדתני : גם ביד הנביאים גם בחלומות . אבל באורים ותומים לא אמר לו ואע״פ ששאל בהם כמו שאמור למעלה שהיה בוש ממנו על שהרג נוב עיר הכהנים : ואקראה לך . לשון ואזעק אחריך כמו נקרא נקראתי בהר הגלבוע (שמואל ב׳ א׳ ו׳) וכמו ושם נקרא איש בליעל (שמואל ב׳ כ׳ א׳) הוצרכתי להיות נקרא אליך שתודיעני מה אעשה : (טז) ולמה תשאלני . הרי שאלת מן הנביאים החיים : ויהי ערך . והוה בסעדיה דגברא דאת בעל דבביה . ערך . לשון שונא . וכמה יש במקרא

רלבג

בפעולות שעשתה ולזה ייוחס זה הקסם לה ומפני זה אמר קסמי נא לי באוב וידמה כי אחר שעשתה מה שעשתה לעורר זה הקסם נתברר לה מי הוא זה אשר העלתה אותו ושהשואל ממנה זה הוא שאול ולזה זעקה האשה בקול גדול בראותה תמונה מי שהעלתהו כי ממנה התבאר לה שאשר העלתה אותו הוא שמואל הנביא לא איש אחר שיהיה שמו שמואל ושהשואל ממנה הוא שאול : (טז) ויהי ערך . ר״ל שונאך : (יט) מחר אתה ובניך עמי . ר״ל שיהיו מתים כמוהו . והנה בענין ההודעה ההיא אשר הגיע לשאול ספקות ראוי שנשתדל בהתרתם . הספק האחד איך יתכן שתגיע נבואה לשמואל אחר המות וזה בלתי אפשר לפי מה שביארנו מענין הנבואה ומהותה בשני מספר מלחמות ה׳ כל שכן שיגיע ממנו דבור מורגש לשאול עם העדר ממנו כלי הדבור . והספק השני איך יתכן שיגיע באמצעות ההעלאה באוב מאמר כזה שהוא נבואיי לפי מה שביארנו מענין אלו ההודעות במאמר השני מספר מלחמות ה׳ . ואנחנו אומרים

בהתר

פי׳ רבי ישעיה

(יב) למה רמיתני ואתה שאול . יש מפרשים שראתהו עולה שלא כדרך העולים שהמעלה בזכורו עולים רגליהם מלמעלה וזה עלה ראשו למעלה בשביל כבודו . ויש אומרים ששמואל הגיד לה כי בעל אוב מדבר עם המת כדי שיענהו בכשפיו : (יג) אלהים ראיתי עולים מן הארץ . פי׳ אדם גדול כמו עד האלהים יבוא דבר שניהם . ודרך המקרא לדבר אלהים בלשון רבים וחכמים אומרים שהעלה משה עמו כדאיתא בתענית : (יד) ויאמר לה מה תארו . פי׳ שהנשאל באוב אינו רואה אותו אלא שומע קולו והמכשף רואה אותו : והוא עוטה מעיל . כדכתיב מעיל קטן תעשה לו אמו ובו נקבר : (טו) למה הרגזתני . כל למה הסמוך לאל״ף ולה״א מורפין כמו העליתנו למה אמרת וזה נדגש : ואקראה לך. היה ראוי להיות ואקראה בקמץ האל״ף ותחלף הסו״א בקמץ ברי״ש והקמץ בסגול באל״ף. ומצינו כיוצא בו שיתחלף הסו״א בתנועה. כמו תאהבו פתי שמשפטו תאהבו האל״ף בסגול : (טז) ויהי ערך. הוא שונא לך והתרגם מהפכו על דוד. ולפיפתרונו זה הוא מקרא קצר ויהי עם ערך והכתוב מסייעו דסמוך לי׳ ויעש ה׳ לו כאשר

דבר

מצודת ציון

(יד) עוטה . מעוטף כמו עוטה אור כשלמה (תהלים קד) : ויקד . כפה הקדקוד : אפים . על פניו .
(טו) הרגזתני . ענין תנועות החרדה ממקום המנוחה כמו המרגיז ארץ ממקומה (איוב ט) :
(טז) ערך . אויביך כמו נשוא לשוא עריך (תהלים קלט) מלא

מצודת דוד

כלפי מעלה וזה עלה בראשו כלפי מעלה ידעה בזה שהוא שאול ובעבור כבוד המלכות עלה בראשו כלפי מעלה : (יג) אל תיראי . מ״מ אל תיראי ואם אני שאול : כי מה ראית . כי אם אמרי מה ראית : אלהים . ר״ל אדם גדול וכן אלהים לא תקלל (שמות כ״ב) : עולים . לפי שאמרה אלהים בלשון רבים כי כן יאמר בדרך לשון כבוד על ענין אדנות לזה אמרה גם עולים בלשון רבים וכן האלהים האדירים האלה וכו׳ המכים (לעיל ד׳) : (יד) מה תארו . לשתדע אשר הוא אדם גדול : והוא עוטה מעיל . והוא מלבוש המיוחד לאדם גדול וחשוב : (טו) הרגזתני . הטרדתני: ממקום מנוחתי להעלות אותי פה : גם ביד הנביאים . אמר״ל שלא אמר גם באורים לפי שנתבייש להזכיר האורים לפני שמואל על שהרג כהני נוב השואלים באורים (טז) ולמה תשאלני וכו׳ . ר״ל מה היא השאלה הלא בעצמך תאמר שה׳ סר ממך : ויהי ערך . ומעתה הוא בעזר שונאך והוא דוד : (יז) לו . לצרך שוכר והוא דוד:

כאשר

דִּבֶּר בְּיָדִי וַיִּקְרַע יְהוָה אֶת־הַמַּמְלָכָה מִיָּדֶךָ וַיִּתְּנָהּ לְרֵעֲךָ לְדָוִד׃ יח כַּאֲשֶׁר לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְלֹא־עָשִׂיתָ חֲרוֹן־אַפּוֹ בַּעֲמָלֵק עַל־כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה עָשָׂה־לְךָ יְהוָה הַיּוֹם הַזֶּה׃ יט וְיִתֵּן יְהוָה גַּם אֶת־יִשְׂרָאֵל עִמְּךָ בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים וּמָחָר אַתָּה וּבָנֶיךָ עִמִּי גַּם אֶת־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל יִתֵּן יְהוָה בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים׃ כ וַיְמַהֵר שָׁאוּל וַיִּפֹּל מְלֹא־קוֹמָתוֹ אַרְצָה וַיִּרָא מְאֹד מִדִּבְרֵי שְׁמוּאֵל גַּם־כֹּחַ לֹא־הָיָה בוֹ כִּי לֹא אָכַל לֶחֶם כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלָּיְלָה׃ כא וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל־שָׁאוּל וַתֵּרֶא כִּי־נִבְהַל מְאֹד וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה שָׁמְעָה שִׁפְחָתְךָ בְּקוֹלֶךָ וָאָשִׂים נַפְשִׁי בְּכַפִּי וָאֶשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי׃ כב וְעַתָּה שְׁמַע־נָא גַם־אַתָּה בְּקוֹל שִׁפְחָתֶךָ וְאָשִׂמָה לְפָנֶיךָ פַּת־לֶחֶם וֶאֱכוֹל וִיהִי בְךָ כֹּחַ כִּי תֵלֵךְ בַּדָּרֶךְ׃ כג וַיְמָאֵן וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל וַיִּפְרְצוּ־בוֹ עֲבָדָיו וְגַם־הָאִשָּׁה וַיִּשְׁמַע לְקֹלָם וַיָּקָם מֵהָאָרֶץ וַיֵּשֶׁב אֶל־הַמִּטָּה׃ כד וְלָאִשָּׁה עֵגֶל־מַרְבֵּק בַּבַּיִת וַתְּמַהֵר וַתִּזְבָּחֵהוּ וַתִּקַּח־קֶמַח וַתָּלָשׁ וַתֹּפֵהוּ מַצּוֹת׃ כה וַתַּגֵּשׁ לִפְנֵי־שָׁאוּל

ל'
י"ג
ל'
י"ב
י"א מ"ל
פ'
ג' ה' מ"ל וה' חס' וחס חס' כליש
ג' חס'
חצי הספר ד'
ל' . כ'
ל' וחס'.

בִּידִי וְאַעֲדִי יְיָ יַת מַלְכוּתָא מִנָּךְ וִיהַבַהּ לְחַבְרָךְ לְדָוִד : יח כְּמָא דְלָא קַבֵּילְתָּא בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְלָא עֲבַדְתָּא תְּקֵיף רוּגְזֵיהּ בַּעֲמָלֵק עַל כֵּן פִּתְגָמָא הָדֵין עֲבַד לָךְ יְיָ יוֹמָא הָדֵין : יט וְיִמְסַר יְיָ אַף יַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמְחַר אַתְּ וּבְנָךְ עִמִּי אַף יַת מַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל יִמְסַר יְיָ בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי : כ וְאוֹחִי שָׁאוּל וּנְפַל מְלֵי קוֹמְתֵיהּ לְאַרְעָא וּדְחִיל לַחֲדָא מִפִּתְגָמֵי שְׁמוּאֵל אַף חֵילָא לָא הֲוָה בֵיהּ אֲרֵי לָא אֲכַל לַחְמָא כָּל יוֹמָא וְכָל לֵילְיָא : כא וַאֲתַת אִתְּתָא לְוַת שָׁאוּל וַחֲזַת אֲרֵי אִתְבְּהֵיל לַחֲדָא וַאֲמַרַת לֵיהּ הָא קַבֵּילַת אַמְתָךְ מִנָּךְ וּמְסָרִית נַפְשִׁי כְּעַל גַב לְאִתְקְטָלָא וּשְׁמָעִית יַת פִּתְגָמָךְ דְמַלֵּילְתָּא עִמִּי : כב וּכְעַן קַבֵּיל כְּעַן אַף אַתְּ לְמֵימַר אַמְתָךְ וַאֲשַׁוֵּי קֳדָמָךְ פִּתָּא דִלְחֵמָא וֶאֱכוֹל וִיהֵי בָךְ חֵילָא אֲרֵי תֵיזֵיל בְּאוֹרְחָא : כג וְסָרֵיב וַאֲמַר לָא אֵיכוֹל וְאַתְקִיפוּ בֵיהּ עַבְדוֹהִי וְאַף אִתְּתָא וְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהוֹן וְקָם מֵאַרְעָא וִיתֵיב עַל עַרְסָא : כד וּלְאִתְּתָא עֲגַל פַּטִּים בְּבֵיתָא וְאוֹחִיאַת וּנְכַסְתֵּיהּ וּנְסִיבַת קִמְחָא וְלָשַׁת וַאֲפִיתֵיהּ פַּטִּיר : כה וְקָרִיבַת

במקרא ומלאו פני תבל ערים (ישעיה י"ד כ"א) והשמדתי עריך (מיכה ה' י"ג) חלמא לשנאך ופשריה לעריך (דניאל ג' מ"ט) : (יז) לרעך לדוד . ובחייו לא הזכיר לו אלא שמו ונתנה לרעך הטוב ממך (לעיל ט"ו כ"ח) לפי שהיה ירא ממנו שלא יהרגנו לפי שמשחו למלכות : (יט) אתה ובניך עמי . במחיצתי : (כד) עגל מרבק

במנין אחד : (יח) על כן הדבר הזה . כבר פירש למעלה בפסוק קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום : (יט) אתה ובניך עמי . שתהיו מתים כמו שאני מת ודרשו בו עמי במחיצתי בשכר שתרד למלחמה על מנת למות ולא תברח יכופר לך עון נוב עיר הכהנים ותהיה עמי במחיצת הצדיקים וכן דרשו בשכר שנתבייש במעשה טוב ולא זכר אורים נתכפר לו אותו מעשה וסמכו זה עוד לפסוק למען תזכרי ובשת בכפרי לך וגו' שכל העושה דבר ומתבייש בו מוחלין לו ולפי הפשט אע"פ ששמואל אמר לו שימות לא יתכן שהיה בורח ויניח עמו במלחמה ועל כל פנים היה לו לירד במלחמה אם למות אם לחיים : (כ) וימהר שאול . מהר להשתחות כנגד שמואל כלומר כנגד הקול שהיה שומע כי הוא לא היה רואהו כמו שעתידים אנו לפרש : ויירא מאד . ביו"ד אחת לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב : גם כח לא היה בו . לקום מן הארץ אחר שנפל ארצה : מלא קומתו . מהפחד שהיה לו שהפחידו שמואל והכנים בלבו מדבריו של שמואל ומפני שלא אכל לחם כל היום ההוא וכל הלילה ולא היה בו כח וגם לא רצה שיקימוהו מן הארץ לרוב דאגתו : (כא) ואשים נפשי בכפי . כי הייתי יראה ממך שלא תהרגני כמו שהכרת האובות והידעונים מן הארץ וכן תרגם יונתן ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא וי"מ כי עושה המעשה ההוא היא בסכנה : (כג) ויפרצו בו עבדיו . כמו ויפצרו כמו ויפצר בם מאד : אל המטה . כמו על המטה כמו אל ההרים לא אכל ר"ל על ההרים לא אכל ורבים כמוהו : (כד) עגל מרבק . עגל מפוט' והמקום שמפטמין אותו שם יקרא מרבק וכן ת"י עגל פטים ודומה לו בדברי רבותינו ז"ל הכניסה לרבקה ודשה : ותפהו מצות . האל"ף נעלמת מהמכתב ואמר זה להודיע כי מיהרה לאפייתו ולא המתינה לו עד שיתחמץ להאכילו מהרה לפי שראתה אותו נבהל מאד ואני רואה לפרש הנה מעשה האוב לפי מה שנמצא כתוב אמרו רז"ל בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו ידעוני זה המניח עצם חיה ששמה ידוע בפיו ומדברים דברים העתידים ופירוש מבין הפרקים שמשמיע קול נמוך מבין פרקי איבריו ומתחת שחיו על ידי מעשים שעושה שמקיש בזרועותיו וי"א אף מקטיר קטרה לשד והשד הוא העונה והמדבר ואמרו עוד בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלת ופי' המעלה בזכורו שמדמה שמעלה המת ומדבר ומשמיע קול מתחת הארץ מעל פי הקבר כדרך ששמע שאול קולו של שמואל והקול נמוך מאד כמו שכתוב והיה כאוב מארץ קולך הנשאל בגלגלת גם הוא יקרא אוב ופירושו

רלבג

בהתר הספק הראשון כי על דרך האמת לא הועלה ממנו ולא הגיע ממנו דבור לשאול על דרך האמת אבל היה זה כלו פועל מפעלת הדמיון כמו שזכרנו ומזה הצד היתר הספק הראשון . ואולם הספק השני יותר ממה שאומר והוא כי שאול היה לו כח מה נבואיי כאמרו הגם שאול בנביאים והנה עם התעוררו דמיונו מזה הפעל ומה שהתאמ' לו מדברי שמואל בחייו שנתבאר לו מהם שהשם יתברך קרע הממלכה ממנו ונתנה לדוד כמו שאמר שאול לדוד ידעתי כי מלוך תמלוך וגו' ונתבאר לו בחוש היות השם יתברך עם דוד והיותו סר ממנו הגיעו מזאת הפעולה כל אלו הדברים המזכרים פה וקצתם היו נודעים לו קודם זה וקצתם נודעו לו בזה המקום מצד כח מה נבואיי והוא אמרו ויתן ה' גם את ישראל ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי וגו' ובכאן הותרו אלו

פי' רבי ישעיה

דבר בידי וגו' וזהו דוד : (כג) ויפרצו . כמו ויפצרו בו . עגל מרבק . תרגומו עגל פטים : (ג) או זה שנים . וכבר נכנס לשנתים דכתיב ימים וארבעה חדשים : מיום נפלו . כמו ועל פני כל אחיו נפל שתרגומו שרא :

ויתן י"ב תשפין בקריאה וסימ' במסרה רבתא : לקלם ג' חס' וסימ' וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו . וימאן ויאמר לא אוכל . ונלחמה אתם במישור . מרבק ד' בקריאה וסי' ולאשה עגל מרבק בבית . גם שכיריה בקרבה כעגלי מרבק . ועגלים מתוך מרבק . ויצאתם ופשתם :

תולדות אהרן מחר אתה ובניך עמי . כרסה שם ערובין נג :

מצודת דוד

(יח) כאשר וגו' . ר"ל כאשר עשית אתה לבלי שמוע בקול ה' על כן וגו' עשה לך ה' וגו' : הדבר הזה . שבאו עליך פלשתים וה' לא ענך : (יט) עמי . בקבר כמוני ורז"ל אמרו עמי במחיצתי : מחנה ישראל . ר"ל ערי תחנותם כמ"ש בענין שעזבו את הערים ובאו פלשתים וישבו בהן : (כ) ויפול וגו' . להשתחוות לשמואל : גם כח . מלבד מה שהיה מתבהל מדברי שמואל עוד הלך ממנו כחו גם בעבור מניעת האכילה : (כא) הנה שמעה וגו' . לקסום באוב : ואשים נפשי בכפי . ר"ל כמו האוחז דבר מה בכפו נוחה היא לפול כאשר יפתח כפו כן הפקרתי נפשי ושכחתי בעצמי לעבור אזהרת המלך כי בעת ההוא לא ידעה עדיין שהוא שאול : (כב) כי תלך בדרך . א"כ מהצורך לחזור אחר הכח : (כד) ותופהו מצות . לבל יתעכב עד החימוץ:

מצודת ציון

(כ) מלא קומתו . ר"ל כל קומתו : (כג) ויפרצו . הוא הפוך מן ויפצר בם (בראשית יט) וענינו רבוי הדברים : (כד) מרבק . מפוטם כמרבק והוא המקום יפטמו בו עגלים כמו ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו) : ותלש . מל' לישה : ותפהו . מל' אפיה : (כה) ותגש . והקריבה : בעין

ופירושו שיש עמו גלגלת של אבן שוהם או של זכוכית זכה ועושה מעשים עד שידמה שיוצא קול נמוך מאוד וידמה לו כאותו הקול שואל ומשיב כן פירשו רז"ל . והרב החכם הגדול רמב"ם ז"ל פירש במעשה אוב בהקשת זרועותיו שאמר שאוחז שרביט של הדס בידו ומניפו והוא מדבר בלאט בדברים ידועים אצלם אחרי אשר הקטיר קטורת ידוע אצלם עד שישמע השואל כאילו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברים מתחת לארץ בקול נמוך מאד וכאילו איננו נכר באוזן אלא במחשבה מרגיש בו ופי' מעשה גלגלת שלוקח גלגלת המת ומקטיר לה קטרת ומנחש בה עד שישמע כאלו קול יוצא מתחת שחיו שפל עד מאד ומשיבו ועוד אמרו רז"ל שלשה דברים נאמרו במעלה זכורו המעלה רואהו ואינו שומעו ומי שצריך לו שומעו ואינו רואהו מי שאינו צריך לו לא שומעו ולא רואהו כך שמואל אשה שהעלתהו ראתהו ולא שמעתהו שאול שהיה צריך לו שמעו ולא ראהו והנער ועמשא שלא נצרכו לו לא שמעוהו ולא ראוהו וראינו מחלוקת בין הגאונים בדבר הזה וכלם נשוו כי מעשה האוב הכל ותוהו ודברי כזב והתול אבל יש מהם אומרים כי לא דבר שמואל עם שאול וחס ושלום לא עלה שמואל מקברו ולא דבר אבל האשה עשתה הכל ברמאות כי מיד הכירה כי שאול הוא אך להראות לו כי מגד החכמה הכירה ומצאה דבר זה אמרה למה רמיתני ואתה שאול ודרך בעלת אוב להביא בן אדם שמדבר מתוך מחבואו בלשון נמוך וכאשר בא שאול לדרוש מאתה וראתה אותו נבהל וידעה כי למחר יהיה יוצא למלחמה וכל ישראל היו בפחד גדול וידעה מה שעשה שאול שהרג כהני ה' שמה בפי המגיד הדברים הנאמרים בפרשה ומה שאמר ויאמר שמואל אל שאול על מחשבת שאול כי היה חושב כי שמואל היה המדבר אליו ומה שאמר ולא עשית חרון אפו בעמלק ידוע היה דבר זה כי מאותה שעה אמר לו שמואל וימאסך מהיות מלך ומה שאמר לרעך לדוד ידוע היה זה בכל ישראל כי דוד נמשח למלך ומה שאמר מחר אתה ובניך עמי מדרך סברא אמר זה. וזהו פי' רב שמואל בן חפני הגאון ז"ל ואמר אף על פי שמשמעות דברי החכמים ז"ל בגמרא כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל אבל רב סעדיה ורב האיי הגאונים ז"ל אמרו אמת הוא כי רחוק היא שתדע האשה העתידות וכן שתחיה היא את המת בחכמת האוב אך הבורא ית' החיה את שמואל כדי לספר לשאול את כל הקורות העתידות לבא עליו והיא האשה אשר לא ידעה בכל אלה נבהלה כמו שנאמר ותזעק בקול גדול ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי התולים הם כי דעתה היה לעשות כמנהגה אלה דבריהם . ויש לתמוה לדברי הגאונים האלה אם הקב"ה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות הבאות עליו למה לא אמר לו על ידי אורים או על ידי חלומות או על ידי הנביאים אלא על ידי אשה בעלת אוב ועוד איך היה נעלם משאול שהיה חכם ומלך אשר היו עמו כמה חכמים גדולים אם ענין אוב נעשה על ידי אדם מדבר מתוך מחבואו ומי יאמר שיטעה הוא בזה ואין זה הדעת מקבלו והנכון הוא מה שפירשנו : (ב) וסרני פלשתים עוברים למאות ולאלפים . אינו אומר כי הסרנים היו מאות ואלפים אבל הסרנים היו עוברים עם מאות ואלפים אנשים : (ג) או זה שנים . והלא לא היה עמו אלא ארבעה חדשים כמו שפירשנו אלא פירושו היה עמי זה ימים ואני מכירו לטובה כאילו היה עמי זה שנים : מיום נפלו . מיום שנפל אלי כלומר ששכן עמי כמו על פני כל אחיו נפל : האנשים ההם. כנוי הוא על עצמם : (ה) הלא זה דוד . כיון שהוא גבור כל כך שהיו עונין עליו ודוד ברבבותיו יש לנו להשמר ממנו שלא יתרצה בנו עם אדוניו : (ו) חי ה'. כי הכל מודים כי הוא הסבה הראשונה ובעבור השבעו לדוד נשבע בשם שמאמין בו דוד :

ועבדי

קֳדָם שָׁאוּל וְקֳדָם עַבְדוֹהִי וַאֲכָלוּ וְקָמוּ וַאֲזַלוּ בְּלֵילְיָא הַהוּא׃ א וּכְנַשׁוּ פְלִשְׁתָּאֵי יַת כָּל מַשִׁרְיָתְהוֹן לַאֲפֵק וְיִשְׂרָאֵל שָׁרָן בְּעֵינָא דִי בְיִזְרְעֶאל׃ ב וְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי עָבְרִין לְמָאוָן וּלְאַלְפִין וְדָוִד וְגֻבְרוֹהִי עָבְרִין בְּבַתְרֵיתָא עִם אָכִישׁ׃ ג וַאֲמַרוּ רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי מָה יְהוּדָאֵי הָאִלֵּין וַאֲמַר אָכִישׁ לְרַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי הֲלָא דֵין דָוִד עַבְדָא דְשָׁאוּל מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דַהֲוָה עִמִּי דְנַן יוֹמִין אוֹ דְנַן שְׁנִין לָא אַשְׁכָּחִית בֵּיהּ מִדַּעַם בִּישׁ מִיּוֹמָא דְאִתְפְּרֵשׁ לְוָתִי עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ד וּרְגִיזוּ עֲלוֹהִי רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַרוּ לֵיהּ רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי אָתֵיב יַת גַּבְרָא וִיתוּב לְאַתְרֵיהּ דְמַנִּיתֵיהּ תַּמָּן וְלָא יֵחוֹת עִמָּנָא בִּקְרָבָא וְלָא יְהֵי לְשָׂטָן בִּקְרָבָא וּבְמָה יִתְרְעֵי דֵין לְוָת רִבּוֹנֵיהּ הֲלָא בְּרֵישֵׁי גֻבְרַיָּא הָאִינוּן׃ ה הֲלָא דֵין דָוִד דִמְשַׁמְּעִין לֵיהּ בְּחִנְגַּיָּא לְמֵימַר קְטַל שָׁאוּל בְּאַלְפִין וְדָוִד בְּרִבְוָן׃ ו וּקְרָא אָכִישׁ לְדָוִד וַאֲמַר לֵיהּ קַיָּם הוּא יְיָ אֲרֵי כָשַׁר אַתְּ וְטַב בְּעֵינַי

ל'
ה'.ל'.ג
ז'
כ'
ל' וחד אחרי נפלו
כ'
ט'ו
ג'.ל'
כ' מיחדין יודע לאשות
ד'
באלפיו ק'
תיו ק'
י"ז

וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ בַּלַּיְלָה הַהוּא׃

כט א וַיִּקְבְּצוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־כָּל־מַחֲנֵיהֶם אֲפֵקָה וְיִשְׂרָאֵל חֹנִים בַּעַיִן אֲשֶׁר בְּיִזְרְעֶאל׃ ב וְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים עֹבְרִים לְמֵאוֹת וְלַאֲלָפִים וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו עֹבְרִים בָּאַחֲרֹנָה עִם־אָכִישׁ׃ ג וַיֹּאמְרוּ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים מָה הָעִבְרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אֶל־שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים הֲלוֹא־זֶה דָוִד עֶבֶד ׀ שָׁאוּל מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיָה אִתִּי זֶה יָמִים אוֹ־זֶה שָׁנִים וְלֹא־מָצָאתִי בוֹ מְאוּמָה מִיּוֹם נָפְלוֹ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וַיִּקְצְפוּ עָלָיו שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ לוֹ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים הָשֵׁב אֶת־הָאִישׁ וְיָשֹׁב אֶל־מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר הִפְקַדְתּוֹ שָׁם וְלֹא־יֵרֵד עִמָּנוּ בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יִהְיֶה־לָּנוּ לְשָׂטָן בַּמִּלְחָמָה וּבַמֶּה יִתְרַצֶּה זֶה אֶל־אֲדֹנָיו הֲלוֹא בְּרָאשֵׁי הָאֲנָשִׁים הָהֵם׃ ה הֲלוֹא־זֶה דָוִד אֲשֶׁר יַעֲנוּ־לוֹ בַמְּחֹלוֹת לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפוֹ וְדָוִד בְּרִבְבֹתָו׃ ו וַיִּקְרָא אָכִישׁ אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר אֵלָיו חַי־יְהוָה כִּי־יָשָׁר אַתָּה וְטוֹב בְּעֵינַי צֵאתְךָ

מרבק. עגל פטים : (ג) מיום נפלו . מיום חנייתו עלי :

ויבואו

רלבג

אלו הספקות באופן שלם לפי הנראה לנו : (ב) יש לשאול איך הסכים דוד ללכת עם אכיש להלחם עם ישראל אלא שהתר זה הספק איננו ממה שיקשה וזה כי דוד הוכרח למלאת מצות אכיש מאד היותו תחתיו ומפני מה שגלה לו שהוא תמיד פושט על ישראל להראות לו כי נבאש דוד את עמו והנה היתר מחשבת דוד בלכתו להיות לשטן לפלשתים ולסכל עצתם על ישראל כי זה מנוס שיקל לו עשייתו אחר שהם בוטחים בו

ולא מצאתי ה' וסימ' לבתר בתולים . בו מאומה . ואבקש מהם איש . ולמנחמים . אשר עוד בקשה נפשי . ולא תעשה ג' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סי' ב' :

מצודת ציון

כט (א) בעין . כעין המים ונקרא מעין : (ב) וסרני . ענין שררה : (ג) העברים . כן קרויים ישראל כי בעבר הנהר ישבו אבותיכם : נפלו . שכנו כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כה) : (ד) הפקדתו . מל' פקדון והנחה : לשטן . לשטנות איבה ושנאה ודומה לו ויקם שטן לשלמה (מ"א יא) : ויתרצה . מל' רצוי : (ה) יענו . ענין הרמת קול : במחולות . כס כ"ז : פשפשו

מצודת דוד

כט (ב) וסרני וכו'. הסרנים עם מחניהם מאה מאה לבד עד תשלום האלף וכן כל אלף בפ"ע : (ג) מה העברים האלה . ר"ל מה המה עושים פה : זה ימים . שישב עמי בגת : או זה שנים . שישב בערי השדה : ולא מצאתי וכו'. רצה לומר מיום שבאו אלינו הן בהיותו בגת הן בהיותו בערי יהודה לא מצאתי בו מאומה רע : (ד) עליו . על אכיש : אשר הפקדתו . אשר הנחתו לשבת שם : ולא יהיה וכו'. כי פן יהיה נוסף על שונאינו ונלחם בנו : ובמה . ר"ל וכי באיזה דבר יכול הוא לרצות עצמו לאדוניו שאול למחול לו על מה שמרד בו הלא בהכאת ראשינו אליו יתרצה אליו ועל הכוונה הזאת הולך אתנו : (ה) אשר יענו לו . אשר הרימו קול בעבורו על המחולות לאמר הכה וכו' וא"כ מעולם הוא שונא לפלשתים ומכה בהם ואין לבטוח בו : (ו) כי ישר אתה וכו'. אני מחזיק אותך לאיש ישר ונאמן וטוב בעיני צאתך

עמי

אַנְשֵׁי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּעֵבֶר הָעֵמֶק וַאֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן כִּי־נָסוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל וְכִי־מֵתוּ שָׁאוּל וּבָנָיו וַיַּעַזְבוּ אֶת־הֶעָרִים וַיָּנֻסוּ וַיָּבֹאוּ פְלִשְׁתִּים וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶן׃ ח וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹאוּ פְלִשְׁתִּים לְפַשֵּׁט אֶת־הַחֲלָלִים וַיִּמְצְאוּ אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו נֹפְלִים בְּהַר הַגִּלְבֹּעַ׃ ט וַיִּכְרְתוּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיַּפְשִׁטוּ אֶת־כֵּלָיו וַיְשַׁלְּחוּ בְאֶרֶץ־פְּלִשְׁתִּים סָבִיב לְבַשֵּׂר בֵּית עֲצַבֵּיהֶם וְאֶת־הָעָם׃ י וַיָּשִׂמוּ אֶת־כֵּלָיו בֵּית עַשְׁתָּרוֹת וְאֶת־גְּוִיָּתוֹ תָּקְעוּ בְּחוֹמַת בֵּית שָׁן׃ יא וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו יֹשְׁבֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד אֵת אֲשֶׁר־עָשׂוּ פְלִשְׁתִּים לְשָׁאוּל׃ יב וַיָּקוּמוּ כָּל־אִישׁ חַיִל וַיֵּלְכוּ כָל־הַלַּיְלָה וַיִּקְחוּ אֶת־גְּוִיַּת שָׁאוּל וְאֵת גְּוִיֹּת בָּנָיו מֵחוֹמַת בֵּית שָׁן וַיָּבֹאוּ יָבֵשָׁה וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם שָׁם׃ יג וַיִּקְחוּ אֶת־עַצְמֹתֵיהֶם וַיִּקְבְּרוּ תַחַת־הָאֶשֶׁל בְּיָבֵשָׁה וַיָּצֻמוּ שִׁבְעַת יָמִים׃

שמואל ב

א א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת שָׁאוּל וְדָוִד שָׁב מֵהַכּוֹת אֶת־הָעֲמָלֵק וַיֵּשֶׁב דָּוִד בְּצִקְלָג יָמִים שְׁנָיִם׃ ב וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְהִנֵּה אִישׁ בָּא מִן־הַמַּחֲנֶה מֵעִם־שָׁאוּל וּבְגָדָיו קְרֻעִים וַאֲדָמָה עַל־רֹאשׁוֹ וַיְהִי בְּבֹאוֹ אֶל־דָּוִד וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ ג וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד אֵי מִזֶּה תָּבוֹא וַיֹּאמֶר אֵלָיו מִמַּחֲנֵה

יִשְׂרָאֵל דִּבְעִבְרָא דְמֵישְׁרָא וְדִבְעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אֲרֵי אַפִּיכוּ אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי מִיתוּ שָׁאוּל וּבְנוֹהִי וּשְׁבַקוּ יַת קִרְוַיָּא וְאַפִּיכוּ וַאֲתוֹ פְּלִשְׁתָּאֵי וִיתִיבוּ בְהוֹן׃ ח וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲתוֹ פְלִשְׁתָּאֵי לְחַלָּצָא קְטִילַיָּא וְאַשְׁכַּחוּ יַת שָׁאוּל וְיַת תְּלָתָא בְנוֹהִי קְטִילִין רְמַן בְּטוּרָא דְגִלְבֹּעַ׃ ט וּפְסַקוּ יַת רֵישֵׁיהּ וְחַלִּיצוּ זֵינֵיהּ וְשַׁלָּחוּ בְּאַרְעָא דִפְלִשְׁתָּאֵי סְחוֹר סְחוֹר לְבַסָּרָא בֵּית טַעֲוָתְהוֹן וְיַת עַמָּא׃ י וְשַׁוִּיאוּ יַת זֵינֵיהּ בֵּית עַשְׁתַּרְתָּא וְיַת גּוּפֵיהּ צְלָבוּ בְּשׁוּרָא דְבֵית שָׁן׃ יא וּשְׁמָעוּ עֲלוֹהִי יָתְבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד יַת דַּעֲבַדוּ פְלִשְׁתָּאֵי לְשָׁאוּל׃ יב וְקָמוּ כָּל גְּבַר גִּבַּר וַאֲזַלוּ כָּל לֵילְיָא וּנְסִיבוּ יַת גּוּפָא דְשָׁאוּל וְיַת גּוּפֵי בְנוֹהִי מִשּׁוּרָא דְבֵית שָׁן וַאֲתוֹ לְיָבֵשׁ וּקְלוֹ עֲלֵיהוֹן כְּמָא דְקָלַן עַל מַלְכַיָּא תַמָּן׃ יג וּנְסִיבוּ יַת גַּרְמֵיהוֹן וּקְבָרוּ תְּחוֹת אֶשְׁלָא בְּיָבֵשׁ וְצָמוּ שִׁבְעָא יוֹמִין׃ א וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית שָׁאוּל וְדָוִד תַּב מִלְּמִמְחֵי יַת דְּבֵית עֲמָלֵק וִיתֵיב דָּוִד בְּצִקְלַג יוֹמִין תְּרֵין׃ ב וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וְהָא גַבְרָא אֲתָא מִמַּשְׁרִיתָא מִלְוַת שָׁאוּל וּלְבוּשׁוֹהִי מְבַזְּעִין וְעַפְרָא רְמֵי בְּרֵישֵׁיהּ וַהֲוָה בְּמֵיתוֹהִי לְוָת דָּוִד וּנְפַל עַל אַרְעָא וּסְגִיד׃ ג וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד אֵי מִדֵּין אַתְּ אָתֵי וַאֲמַר לֵיהּ מִמַּשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל

רשי

נעלין ראשון: (יא) וישמעו אליו. כמו עליו על שאול: (יב) וישרפו אותם שם. וקלו עליהן כמא דקלן על מלכיא תמן. כדתנן שורפין על המלכי' ולא מדרכי האמורי: (ב) **והנה** איש בא מן המחנה יש בפסיקתא שזה אגג ואינו מיושב על לבי: אחזני

רלבג

לדוד והוא יותר נכון לפי מה שאחשוב: (ד) אשר גם העם מן המלחמה. ספר מקרה הרע שקרה בהדרגה כראוי כדי שלא יגיע ההפעלות לשומע כי אם בהדרגה כי זה ממה שיישיר אל סבל הרע ההוא בזולת הפעלות גדול מאד והמשל כי מי שימות אוהבו בזולת חולי קודם ידאג לו יותר ממה שידאג אם היה לו חולי קודם ויעתק אל הרע בהדרגה ולזה ספר בזה המקום ניסת העם ראשונה ואחר זה ספר מיתת קצתם יותר קשה מהניסה ואחר ספר מיתת ראשי העם בהם שאול ויהונתן כמו שהוא יותר קשה

ויקומו ט' מ"ל וסי' נמסר בריש סדר קרח ולעיל בהאי ספרא סימן כ"ג: יבשה ביבשה ג' בקריאה וסי' ויבאו יבשה ויצומו עד הערב. ודבתרית ויקברו תחת האשל ביבשה. ויביאוהו דד"ה: ובגדיו ד' בקריאה וסי' וקדש הוא ובגדיו. את ראשו לא יפרע. ובגדיו קרועים ואדמה על ראשו. היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא:

רדק

אתו בהר הגלבוע והשאר נסו: אשר בעבר העמק ואשר בעבר הירדן. תרגום יונתן די בעברא דמישרא ופי' הערים שהיו בעבר המישור הסמוך לארץ פלשתים וכן בעבר הירדן המקומו' סמוכו' לירדן וסמוכות לארץ פלשתים ולא היתה בהם עיר מבצר ועזבו אותם: (ט) את כליו. מה שמצאו בו בגדיו וכלי זיינו כי הנזר והאצעדה העמלקי לקחם: (י) בית עשתרות אלהיהם. והם פסילי העשתרות שהם אלהיהם והם צלמים העשוים בצורת עשתרות כמו עשתרות הצאן ובדברי הימים כתוב בית אלהיהם והם היו העשתרות שהיו אלהיהם: ואת גויתו תקעו בחומת בית שן. תקעוה במסמרים ובדברי הימים כתיב את גלגלתו תקעו בית דגון מה שלא נזכר הנה הוא נזכר שם כי זה וזה היה כי גויתו תקעו בחומת בית שן וגלגלתו בית דגון שהרי כרתו ראשו כמו שנאמר ויכרתו את ראשו ושם אמר וישאו את ראשו ואת כליו ובאמרו ואת גויתו קצר שהרי גויית בניו תקעו גם כן בחומת בית שן: (יא) וישמעו אליו. כמו עליו וכת"י ושמעו עלוהי: (יב) וישרפו אותם שם. ת"י וקלו עליהון כמא דקלן על מלכיא תמן אפשר שהיה דעתו כמו שכתבו רבותינו ז"ל שורפין על המלכים ומה הם שורפין עליהם מטתן וכלי תשמישן או דעתו על שריפת בשמים כמו ויחנטו הרופאים ויתכן לפרש כי הבשר שרפו שהעלה רמה ולא רצו לקברם עם התולעים כי לא היה דרך כבוד ושרפו הבשר וקברו העצמות: (יג) תחת האשל. ובדברי הימים תחת האלה אשל הוא כלל לכל עץ וכן ויטע אשל כתרגומו ונציב נציבא ובדברי הימים פירש בזה העץ היה אלה: ויצומו שבעת ימים. זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושעו על ידי שאול ולפיכך נתעסקו בו אנשי יבש כי זכרו אותה התשועה שנושעו על ידו: ויהי בבואו אל דוד.

בבי"ת

פי' רבי ישעיה

(י) תקעו בחומת בית שן. תרגומו צלבו: (יב) וישרפו אותם. כמו ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים כן ישרפו לך · והיא החנטה שעושין עליהם בבשמים רבים שלא יסריחו ושורפי' בשמי' באותה החנטה: (א) מהכות את העמלק. הה"א יתירה ·

מצודת דוד

הוא עמק יזרעאל שהיה סמוך למקום המלחמה: (יא) וישמעו אליו. כמו עליו וחוזר ומפרש את אשר עשו פלשתים לשאול לתקוע גויתו בחומה: (יב) וישרפו. על הבשר יאמר על כי נסרחו ורמה עלתה בהם לזה שרפו אותם. או על כלי תשמישו יאמר כי כן הדרך לשרוף כלי תשמישי המלך לבל ישתמש בהם אחר וכן אחז"ל שורפין על המלכים: (יג) ויצומו מחמת צער ואבל על כי עזרם במלחמה מול בני עמון כמ"ש למעלה:

איך

מצודת ציון

(ח) לפשט. להסיר בגדיהם כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו): נופלים. ר"ל נופלים בארץ שגרים מתים: (ט) כליו. בגדיו וכלי זיינו: וישלחו. את שלוחיהם: בית עצביהם. אנשי בית עבודת כוכבים הקרויים עצבים כי מעציבים לב עובדיהם ליעקים אליהם ואינם עונים: (י) עשתרות. שם ע"כ ומזלות מה: גויתו. גופו כמו וגויתו כתרשיש (דניאל י): תקעו. תלאו כמו והוקע אותם לה' (במדבר כה): (יג) האשל. שם אילן מה: ויצומו. התענו: א (ב) **ואדמה**. עפר: (ג) אי מזה. איה המקום שתאמר מזה אני בא: נמלטתי.

ענין

ד' יִשְׂרָאֵל נִמְלָטְתִּי: ד וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד
מֶה־הָיָה הַדָּבָר הַגֶּד־נָא לִי וַיֹּאמֶר
אֲשֶׁר־נָס הָעָם מִן־הַמִּלְחָמָה וְגַם־
הַרְבֵּה נָפַל מִן־הָעָם וַיָּמֻתוּ וְגַם שָׁאוּל
וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ מֵתוּ: ה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־
הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אֵיךְ יָדַעְתָּ כִּי־מֵת
שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ: ו וַיֹּאמֶר הַנַּעַר ׀
חד כתיב יוד וחד כתיב ה' והגי לא הַמַּגִּיד לוֹ נִקְרֹא נִקְרֵיתִי בְּהַר הַגִּלְבֹּעַ
וְהִנֵּה שָׁאוּל נִשְׁעָן עַל־חֲנִיתוֹ וְהִנֵּה
ל' הָרֶכֶב וּבַעֲלֵי הַפָּרָשִׁים הִדְבִּקֻהוּ:
ז וַיִּפֶן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵנִי וַיִּקְרָא אֵלָי וָאֹמַר
ואומר ק' הִנֵּנִי: ח וַיֹּאמֶר לִי מִי־אָתָּה וַיֹּאמַר
אֵלָיו עֲמָלֵקִי אָנֹכִי: ט וַיֹּאמֶר אֵלַי
כ' ה' מ"ל וה' חס' עֲמָד־נָא עָלַי וּמֹתְתֵנִי כִּי אֲחָזַנִי
הַשָּׁבָץ כִּי־כָל־עוֹד נַפְשִׁי בִּי:
ג' י וָאֶעֱמֹד עָלָיו וַאֲמֹתְתֵהוּ כִּי יָדַעְתִּי כִּי
י"ח. ג' לֹא יִחְיֶה אַחֲרֵי נִפְלוֹ וָאֶקַּח הַנֵּזֶר ׀
אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁוֹ וְאֶצְעָדָה אֲשֶׁר עַל־
זְרֹעוֹ וָאֲבִיאֵם אֶל־אֲדֹנִי הֵנָּה:
דיו ק' יא וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדוֹ וַיִּקְרָעֵם
וְגַם כָּל־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ:
יב וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד־הָעָרֶב עַל־
שָׁאוּל וְעַל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל־עַם יְהוָה
י"ג וְעַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב:
יג וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַנַּעַר

אִשְׁתְּזֵיבִית: ד וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד מָה הֲוָה פִּתְגָּמָא חֲוֵי כְעַן לִי וַאֲמַר דְּאַפֵּיךְ עַמָּא מִן קְרָבָא וְאַף סַגִּי נְפַל מִן עַמָּא וְאִתְקְטִלוּ וְאַף שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּרֵיהּ מִיתוּ: ה וַאֲמַר דָּוִד לְעוּלֵימָא דְּמַחְוֵי לֵיהּ אֵיכְדֵין יְדַעְתָּא אֲרֵי מִית שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּרֵיהּ: ו וַאֲמַר עוּלֵימָא דְּמַחְוֵי לֵיהּ אִתְעֲרָעָא אִתְעֲרָעִית בְּטוּרָא דְגִלְבּוֹעַ וְהָא שָׁאוּל סְמִיךְ עַל מוּרְנִיתֵיהּ וְהָא רְתִיכַיָּא וּמַשְׁרְיַת פָּרָשַׁיָּא אַדְבְּקוּהִי: ז וְאִתְפְּנֵי לַאֲחוֹרוֹהִי וַחֲזָנִי וּקְרָא לִי וַאֲמָרִית הָא אֲנָא: ח וַאֲמַר לִי מַן אַתְּ וַאֲמָרִית לֵיהּ עֲמַלְקָאָה אֲנָא: ט וַאֲמַר לִי קוּם כְּעַן עֲלַי וּקְטוֹלְנִי אֲרֵי אַחֲדַנִי רְתִיתָא אֲרֵי כָּל עוֹד נַפְשִׁי בִּי: י וְקָמִית עֲלוֹהִי וְקַטַלְתֵּיהּ אֲרֵי יְדַעְנָא אֲרֵי לָא יֵיחֵי בָּתַר דִּי נְפַל וּנְסֵיבִית כְּלִילָא דִּי עַל רֵישֵׁיהּ וְטוּטַפְתָּא דְּעַל דַּרְעֵיהּ וְאַיְתֵיתִינוּן לְוָת רִבּוֹנִי הַלְכָא: יא וְאַתְקֵיף דָּוִד בִּלְבוּשׁוֹהִי וּבַזְעִינוּן וְאַף כָּל גַּבְרַיָּא דְּעִמֵּיהּ: יב וּסְפַדוּ וּבְכוֹ וְצָמוּ עַד רַמְשָׁא עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעַל עַמָּא דַּייָ וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אִתְקְטִלוּ בְּחַרְבָּא: יג וַאֲמַר דָּוִד לְעוּלֵימָא

רשי

(ט) אחזני השבץ. אחדני רתיתא. ומדרש אגדה משום עון הכהנים שהרג וכתוב בהן כתנת תשבץ: כי כל עוד נפשי בי. מהר ומותתני טוב לי שתמותתני אתה ואל יהרגוני אלה ויתעללו בי: (י) ואצעדה אשר על זרועו. וטוטפתא דעל דרעיה

רדק

בבי"ת: (ו) נקרא נקריתי. במקרה באתי שם לא מדעתי שאמצא אותו שם ונקרא מקור מנפעל שלא בנו"ן כמו נשאול נשאל דוד: נשען על חניתו. מהמכה שנפל על חרבו. ובעלי הפרשים. מחנות הפרשים כתרגומו משירית פרשיא וכן תרגם בעל גד מיסר גד ויש לפרש בעלי הפרשים ראשי הפרשים והממונים עליהם: (ח) ויאמר אליו עמלקי אנכי. כן כתיב וקרי ואומר והקרי מבואר והכתוב ר"ל כי אחר אמר לו כי הוא עמלקי לפי ששאול הרג עמלקיים לא אמר עמלק אנכי: (ט) כי אחזני השבץ. שם חולי אולי יקרה לאדם מחמת מכת חרב ותרגם יונתן ארי אחדני רתיתא. ובדרש עון נוב עיר הכהנים שלובשים כתנת תשבץ שהרגתי וי"מ הפרשים לובשים תשבץ כמו שאומר ובעלי הפרשים הדביקוהו: כי כל עוד נפשי בי. בעוד שנפשי בי ואל יהרגוני הערלים ולפי' האחר אמר כי כל כך אנטער מחמת המכה שעדיין נפשי בי לכך אני רוצה שתקרב את מיתתי: (י) ואמותתהו. הוי"ו פתוחה ומשפטה להיות בקמץ כי הענין לעבר וכמוהו ואשפך ואכסך אשי הוי"ו פתוחה והענין לעבר ופירשו הקדמונים לפי שכזב שלא המיתהו שהרי הוא נפל על חרבו ומת לכך נפתחה וי"ו ואמותתהו: אחרי נפלו. אחרי שנפל על חרבו לא היה יכול לחיות מחמת המכה וקרבתי את מיתתו כמו ששאל ממני או פירושו כי לא היה יכול לחיות שהרי הפרשים השיגוהו והיו קרובים לבא עליו ויהרגוהו ורצה שאהרגהו אני ולא הם: (יא) ויחזק דוד בבגדיו. מכאן למדו רבותינו ז"ל שחייב אדם לקרוע על נשיא ועל אב ב"ד שאול זה נשיא ויהונתן זה אב ב"ד וכן על רוב צבור כמו שנאמר ועל עם ה' ועל בית ישראל ולמדו לפי שפרט אותם משמע שעל כל אחד ואחד מהם חייב לקרוע וכתב בבגדו שאין אדם חייב לקרוע אלא עליון וקרי בבגדיו כי דוד קרעם כלם כי קרע על שאול לבדו וקרע על יהונתן וקרע על עם ה': (יב) ומה שאמר על עם ה' ועל בית ישראל. הכל אחד כפל הענין לרוב הצרה כלומר בית ישראל נפלו בחרב והם עם ה' או אמר כן לפי שהיו רוב ישראל שם. ובדרש מפני מה לא פירש הכתוב כמה חללים נפלו בהר הגלבוע על שם אל תגידו בגת אל תבשרו וגו':

פי

רלבג

קשה ממיתת העם: (ו) והנה שאול נשען על חניתו ידמה שאחר שנפל על חניתו וראה שלא דקרהו היה שאול נשען עליו בכח להשלים הדקירה וכאשר ראה כי לא יכול על זה אמר לנער העמלקי שימותתהו: (ט) כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי. הרצון בזה לפי מה שאחשוב שהלבוש שהיה לבוש היה מתוקן להוסיף לו חוזק באופן שלא יוכל החרב לחתכו בקלות ואמר שאול שהחנית שנפל עליו אחז לו השבץ ולזה לא היה יכול לעבור לדקרו וכאשר אמר שהוא חי עדיין ובקש ממנו שימיתהו שלא יתעללו הערלים בו: (י) כי ידעתי כי לא יחיה אחר נפלו. ר"ל שלא התיר לעצמו הריגת שאול אלא מפני שנתברר לו שאי אפשר שיהיה אחרי נפלו על חרבו אם מצד המכה שהוכה בו אם מפני שלא יוכל לנוס ולהמלט מן שונאיו שהשיגוהו: (יב) על שאול ועל יהונתן בנו. ספר זה נהדרגה בגדול כתל ובקטן כלה

תולדות אהרן ויחזק דוד בבגדיו. מ"ק כב כו (שם פג): על שאול ועל יהונתן. נדרים פז:

פי' רבי' ישעי'

(ט) כי אחזני השבץ. יש לפרש כשאדם מתפחד הרבה כל איבריו נקמטין וזהו כתונת תשבץ שהית' ארוג' קמטין שהחוטין נקמטין על ידי אריג' ונעשין גומות גומות ובלעז רמא: כי כל עוד נפשי בי. מקרא מסורס הוא כי כל נפשי עוד בי אבל איני יכול לזוז מפני השבץ שאחזני ואיני יכול להמלט ולברוח: (י) אחרי נפלו כמו נפלו ורבים כמוהו: (יב) ועל עם ה' ועל בית ישראל. הוי"ו יתירה:

מצודת ציון

ענין השמועה והגלה: (ו) נקרא נקריתי. מל' מקרה: נשען. נסמך: ובעלי הפרשים: הם הרגלים הרכבה ברכיבה: הדביקוהו. ר"ל באו קרוב לו: (ט) השבץ. חולי הרתת כת"י. (י) הנזר. העטרה: ואצעדה. שם הצמיד שעל הזרוע וכן אצעדה וצמיד (במדבר ל"א)

מצודת דוד

א (ה) איך ידעת. שמא מאומד הוא מפי השמועה: (ו) נקרא נקריתי. במקרה באתי להר הגלבוע: נשען. על כי הפיל עצמו על חרבו וכמ"ש בש"א נחלה מן המכה והיה נשען על חניתו ואנשי הרכב באו קרוב אליו: (ח) מי אתה. מאיזה עם: (ט) כי כל עוד. ר"ל כל הנשאר בי עוד הוא רק אשר עדיין נפשי בי ולא יותר כי כבר הלכו ממנו הרגשות כולם וא"כ בודאי אמות ולזה השלים המיתה לבל יתעללו בי הערלים טרם אמות: (י) כי לא יחיה. אין לו להשאר חי אחרי הנפילה שנפל על חרבו: (יב) ועל עם ה'. אלו הגדולים שבהם: ועל בית ישראל. הם יתר העם: (יג) אי מזה אתה. מאיזה מקום אתה

אם

הַמַּגִּיד לוֹ אֵי מִזֶּה אָתָּה וַיֹּאמֶר בֶּן־
אִישׁ גֵּר עֲמָלֵקִי אָנֹכִי׃ יד וַיֹּאמֶר אֵלָיו ד'
דָּוִד אֵיךְ לֹא יָרֵאתָ לִשְׁלֹחַ יָדְךָ לְשַׁחֵת
אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה׃ טו וַיִּקְרָא דָוִד לְאַחַד ז'
מֵהַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר גַּשׁ פְּגַע־בּוֹ וַיַּכֵּהוּ ל'
וַיָּמֹת׃ טז וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד דָּמִיךָ עַל־ דמך ק'
רֹאשֶׁךָ כִּי פִיךָ עָנָה בְךָ לֵאמֹר אָנֹכִי
מֹתַתִּי אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה׃
יז וַיְקֹנֵן דָּוִד אֶת־הַקִּינָה הַזֹּאת ג' ב' חס' וא' מ"ל
עַל־שָׁאוּל וְעַל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ׃ יח וַיֹּאמֶר ה'
לְלַמֵּד בְּנֵי־יְהוּדָה קָשֶׁת הִנֵּה כְתוּבָה
עַל־סֵפֶר הַיָּשָׁר׃ יט הַצְּבִי יִשְׂרָאֵל עַל־ ב'. ל' ר"פ
בָּמוֹתֶיךָ חָלָל אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים׃ ג'
כ אַל־תַּגִּידוּ בְגַת אַל־תְּבַשְּׂרוּ בְּחוּצֹת

דְּמַחֲוֵי לֵיהּ אֵי מְדֵין אַתְּ
וַאֲמַר בַּר גְּבַר גִּיּוֹר
עֲמַלְקָאָה אֲנָא׃ יד וַאֲמַר
לֵיהּ דָּוִד אֵיכְדֵין לָא
דְחֵילְתָּא לְאוֹשָׁטָא יְדָךְ
לְחַבָּלָא יָת מְשִׁיחָא דַיָי׃
טו וּקְרָא דָוִד לְחַד
מֵעוּלֵימַיָא וַאֲמַר קְרַב
שְׁלוֹט בֵּיהּ וּמְחָהִי וְקַטְלֵיהּ׃
טז וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד חוֹבַת
קְטוֹלָךְ תְּהֵי בְּרֵישָׁךְ אֲרֵי
פּוּמָךְ אַסְהֵיד בָּךְ לְמֵימַר
אֲנָא קַטְלֵית יָת מְשִׁיחָא
דַיָי׃ יז וַאֲלָא דָוִד יָת
אִלְיָא הָדֵין עַל שָׁאוּל וְעַל
יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ׃ יח וַאֲמַר
לְאַלָּפָא בְּנֵי יְהוּדָה מֵיגַד
בְּקַשְׁתָּא הָא הִיא כְּתִיבָה
עַל סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא׃ יט אִתְעַתַּדְתּוּן. יִשְׂרָאֵל עַל בֵּית תּוּקְפֵיכוֹן אִיתְרְמִיתוּן
קְטִילִין אֵיכְדֵין אִתְקְטָלוּ גִּבָּרַיָא׃ כ לָא תְּחַוּוּן בְּגַת לָא תְבַסְּרוּן בְּשׁוּקֵי

לאחד ולאחד ז' פתחין וסי' נמסר,בסדר תבא. ויקנן ג' וסי' על שאול ועל יהונתן. ויקנן המלך אל אבנר. ויקונן ירמיהו על יאשיהו . ב"ג פסוקים בקריאה ריש ומציעתא אל אל וסי' אל תפנו אל האובות ואל הידעונים. אל תגידו בגת אל תבשרו . אל תירא כי עמך אני . אל תיראו מפני חיל הבשדים . אל תאמינו ברע. אל תגעו במשיחי דתהלים . וחברו דד"ה רגל גאוה . לחית נפש תורך. אל תתן ה' מאויי רשע. אל תשליכנו מלפניך . אל תשליכנו לעת זקנה. אל תתחר . אל תתחר במרעים . אל תזכרו ראשונות. אל תארב. אל למלבים . אל תבהל מפניו תלך . אל תבהל על פיך . אל יבושו בי : אל יאמרו בלבבם . אל תצאי

תולדות אהרן פין ענה בך . עקידה שער עב : ללמד בני יהודה ע"ג כה עקידה ש' לג (סוטה ח) :

רשי

דרעים : (טז) דמך על ראשך . חובת קטולך תהי ברישך אין עונש במיתתך אלא לעצמך : (יח) ויאמר ללמד בני יהודה קשת. ויאמר דוד מעתה שנפלו גבורי ישראל צריכין בני יהודה ללמדם מלחמה ולמשוך בקשת : הנה כתובה על ספר הישר . שלא היא כתובה על ספר בראשי' שהיא ספר ישרים אברהם יצחק ויעקב והיכן רמוזה ידך בעורף אויביך (בראשית מ"ט ח') איזו היא מלחמ' שמכוין בה ידו כנגד פדחתו שהוא מול ערפו הוי אומר זה קשת : (יט) הצבי ישראל על במותיך חלל . תכבן של ישראל על תוקף מעוזכם נפלתם חללים כן ת"י :

כרי

רלבג

כלה כן הוא בענין ההספד והבכי : (יט) ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלח ידך . יש לתמוה מדוע צוה דוד להרגו והנה עשה זה ברצון שאול ובקשתו . אלא שהתשובה בזה איננה ממה שיקשה וזה שהאומר לחברו חבול בי וחבל בו כמו שהתבאר בגמרא כ"ש בהמתת המלך ואין מצות המלך ממה שתספרהו בזה כי דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין והנה הזהירה תורה על דבר ההמתה כ"ש על המתת המלכי' ואעפ"י שלא היו שם עדים והיה מרשיע את עצמו והיה מפני זה פסול בדין הנה עשה דוד זה להוראת שעה שלא יקלו האנשים לשלוח ידם במלכות ולזאת הסבה בעינה נזהר משלוח יד בשאול כשהיה במער' ואעפ"י שהיה רודפו והיה מותר להרגנו . וידמה שזה הנער המדבר לא היה גר צדק ואעפ"י שאמר בן איש גר עמלקי כבר אמר זה להורות שאינו עמלקי באמת אבל אביו התגורר בארץ עמלק וזאת היתה תשובתו לדוד כי כבר ידע דוד מפיו כי עמלקי הוא אבל שאל לו על המקום שהיה חונה בו והוא השיב כי בעבור המקום נקרא עמלקי לא שהיה ממשפחת עמלק : (יח) ויאמר ללמד את בני יהודה קשת וגו' . בעבור ראה כי מיתת שאול היתה בסבת יראתו מהמורים בקשת ולא היו בישראל מי שיהיה בקי בזה אמר דוד ללמד את בני יהודה קשת כי הוא מהנבחרים שבכלי המלחמה . והנה ספר הישר לפי מה שאחשב ספר היה מפורסם אצלם וכבר אמרו ספר הישר שהוא ספר בראשית : (יט) הצבי ישראל וגו' . מכאן התחלת הקינה ואמר זה על ארץ ישראל שנקרא ארץ הצבי ועניינו הצבי צבי ישראל כמו הארון הברית שהרצון בו הארון ארון הברית : על במותיך חלל . אמר זה בעבור הר הגלבוע שנפלו בו שאול ובניו : (כ) אל תגידו בגת . ידוע כי

גת

רדק

(יג) אי מזה אתה . לא שאל מאיזה עם שהרי שמע מספור דבריו כי עמלקי הוא אלא שאל לו מאיזה מקום כלומר אם היה גר בארצו שהיא ארץ עמלק ואיך נקרה אל המלחמה והוא ענה כי גם אביו בא מארץ עמלק וגר בארץ ישראל וכן פירש כל גר שהם ויש מהם גר שנתגייר ושב לדת ישראל ואפשר שזה ר"ל כשאמר בן איש גר עמלקי שנתגייר ושב לדת ישראל : (טז) דמך על ראשך . כלומר אתה גרמת על עצמך מיתתך וי"ת חובת קטולך תהי ברישך ר"ל דמי שאול שהרגת ישובו על ראשך ואפשר כי לכך כתב דמיך דם שאול ודמך שניהם על ראשך : (יח) ללמד בני יהודה קשת . י"מ מכאן ואילך צריך ללמד לבני יהודה קשת כיון שמתו בו שאול ויהונתן ויש לפרש כי זה אינו מן הקינה ותחלת הקינה הצבי ישראל כי איך היה זוכר בקינת שאול ויהונתן בני יהודה שהיו כנגד מלכותו של שאול אבל פירושו ויאמר ללמד בני יהודה קשת קודם שהחל לקונן עליהם אמר לאנשיו אל תתיאשו מן הטובה ואל ירך לבבכם במות שאול ויהונתן כי קשת המלחמה ביד בני יהודה ולהם היא הגבורה והנה היא כתובי' בספר הישר והוא ספר התורה וכת"י על ספרא דאוריתא שכתוב בה ידך בעורף אויביך וכתיב כרע שכב כארי וכן בברכת משה רבינו גם כן ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה ובידם יכנעו פלשתים כמו שראינו שהכניעם דוד ועוזיהו וחזקיהו ובאמרו קשת כי הוא עיקר כלי המלחמה ודרך הכתוב לזכור במקום זכר גבורה כמו קשת גבורים חתים חתתה קשתותם ונחתה קשת נחושה זרועותי והדומים להם ואמר ללמד כי כל אחד מבני יהודה ילמד את חבירו למלחמ' כי הם עיקר מלחמות ישראל וקרני' החזק . ורבותינו ז"ל פירשו ידך בעורף אויביך אי זהו יד שהוא כנגד העורף הוי אומר זה הקשת וזהו שאמר בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר בספר בראשית שהוא ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים והחל לקונן ואמר : הצבי ישראל . הה"א ה"א הקריאה כה"א הקהל חקה אחת לכם הדור אתם ראו דבר ה' והדומים להם וענין צבי החפץ והרצון והוא על דרך כי תהיו ארץ חפץ וחסר הנסמך ר"ל הצבי צבי ישראל וכן הארון הברית העם המלחמה והדומים להם כלומר אתה שאתה ארץ חפץ איך היה זה שעל במותיך נפלו חללים כאלה איך נפלו גבורים וי"ת אתעתדתון ישראל על בית תוקפיכון קטולין איתרמיתון פי' הצבי מענין נצב נצבים : (כ) אל תגידו . זה הוא על דרך הקינה כי יודעים היו כי הם סין

בורנים

פי' רבי ישעיה

(יג) בן איש גר עמלקי אנכי . יש אומרים הוא דואג האדומי שהיה אביר הרועים של שאול ונסר לו דוד איבה והרגו : (טו) גש פגע בו . כמה שתאמר שא מן נשא : (יח) ויאמר ללמד בני יהודה . פי' שאול ויהונתן היו מלמדים בני יהודה קשת שבני יהודה היו גבורים ומושכי קשת כמו שברכם יעקב ידך בעורף אויביך : הנה כתובה על ספר הישר . תרגם על ספרא דאורייתא היא ברכת יעקב : (יט) הצבי ישראל. מקרא מסורס הוא ישראל הצבי שהיתה קל כצבי . ועתה נפלת חלל.

מצודת דוד

אם עודך עדיין יושב בארץ עמלק או אתה גר בארץ ישראל ר"ל אם נתגיירת : בן איש גר עמלקי . עוד אני בא לגור בארץ ישראל והוא נתגייר : איך לא יראת. ר"ל הואיל ואתה ישראל ומלידה איך לא יראת מה' לשלוח יד במשיחו עם כי לזה לך והיה קרוב למות מ"מ חטאת לה' : (טז) דמך על ראשך . ר"ל עון מיתתך על עצמך כי אתה בעצמך העדת בך שאתה הרגתו ואף אם אין אמת אתך וכל דבריך שוא המה כי חשבת שבזה תמצא חן בעיני על שהיה מעולם לי לאויב מ"מ פיך ענה בך ודמך על ראשך : (יח) ויאמר . טרם התחיל לקונן ראה לאמץ לבות אנשיו לבל ירך לבבם להתיאש מלהלחם מול פלשתים ואמר להם הנה באה העת ללמד את בני יהודה קשת מלחמה לשהם יתגברו על פלשתים : הנה כתובה . הלא הדבר ההוא הנה כתובה על ספר הישר והוא התורה שנאמר בה יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך וגו' (בראשית מ"ט) ונאמר ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה (דברים ל"ג) וכן היה כי דוד המלך הכם וגם מלכי יהודה אחריו : (יט) הצבי ישראל . כאומר אוים עתה עת לקונן באמר גפן עומד הצבי ישראל ר"ל אתה א"י המחמודה וכי ראוי שיהיה חלל על במותיך הם הרי גלבוע ואיך נפלו שם גבורים ור"ל הלא

מצודת ציון

ל"א) : (טו) פגע . ענין מכת מות כמו ופגע בכהנים (ש"א כ"ב) : ענה . העיד כמו לא תענה (שמות כ') : (יט) הצבי . א"י קרויה ארץ צבי כמ"ש צבי היא לכל הארצות (יחזקאל כ') והוא ענין פאר וחמוד כמו לעטרת צבי (ישעיה כ"ח) והה"א של הצבי ה"א הקריאה כמו הדור אתם ראו (ירמיה ב') : במותיך . ענינו מקומות גבוהים והרים כמו וירכיבהו על במתי ארץ (דברים לב)

הורגים ישראל במלחמה וכן אמר מיכה הנביא על דרך קינה בגת אל תגידו : (כא) הרי בגלבוע . כמו הרים וכמוהו עוברי בעמק הבכא השכוני באהלים : ושדי תרומו'. ואל שדי תרומות ואל שזכר עומד במקום שנים ופירוש. שדה של תרומות הוא שדה הראוי ליטול ממנו תרומות כלומר אפי' אם תצמח שם תבואה לא תהיה בה ברכה ולא תגיע לקצור שיפרישו ממנה תרומות וי"ת לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מניה חלתא ר"ל כשיעור שיוציאו ממנה חלה והוא מדת העומר : נגעל . נמאס והשלך : בלי משיח בשמן . כלומר כן נגעל מגן גבורים של שאול כאילו לא היה המגן משוח בשמן כי מושחים המגן כדי להחליקו שלא יעברוהו כלי זיין וכן משחו מגן. לדעת קצת המפרשים או פירושו כן נגעל כאילו לא היה שאול משוח בשמן למלך : (כב) לא נשוג אחור . בשי"ן וענינו כמו בסמ"ך מן יסוגו אחור : (כג) לא נפרדו . ת"י לא איתפרשו מעמהון כלומר אף על פי שהיו יודעים מותם במלחמה לא נפרדו מעם ה' ולא נעצרו ולא נסו מן המלחמ' ויתכן פירושו לא נפרדו זה מזה כי כאחד מתו כמו שהיו בחייהם נאהבים זה לזה : (כד) עם עדנים . ת"י ומוביל לכון תפנוקין ויש לפרשו כמשמעו כי הלבוש הטוב והנאה עדן הגוף כמו המאכל הטוב . ובדרש ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר בנות ישראל אלו בנות ישראל ודאי על שאול בכינה בשעה שהיו בעליהן יוצאין למלחמה היה זן ומפרנסן ומלבישן שני עם עדנים מכאן שאין התכשיטין נאים אלא לגוף מעודן ר' נחמיה אומר בנות ישראל אלו סנהדראות של ישראל על שאול בכינ' בשעה שהיה שאול שומע טעם ההלכה יוצאת מפי תלמיד חכם היה עומד ונושקו על פיו : (כה) על במותיך חלל . על במותיך נפלת חלל ות"י על בית תקפך אתקטלתא : (כו) נפלאתה אהבתך לי . בשני סימני נקיבה והכפל לחזק פליאת האהבה וכן כי החבאתה ובמקומו פירשנו גם כן טעמו : מאהבת נשים .

אַשְׁקְל֑וֹן פֶּן־תִּשְׂמַ֙חְנָה֙ בְּנ֣וֹת
פְּלִשְׁתִּ֔ים פֶּן־תַּעֲלֹ֖זְנָה בְּנ֥וֹת הָעֲרֵלִֽים׃ ל'
כא הָרֵ֣י בַגִּלְבֹּ֗עַ אַל־טַ֧ל וְאַל־ ל'. ל'
מָטָ֛ר עֲלֵיכֶ֖ם וּשְׂדֵ֣י תְּרוּמ֑וֹת כִּ֣י ב' חד כתיב ה' וחד כתי' י'
שָׁ֤ם נִגְעַל֙ מָגֵ֣ן גִּבּוֹרִ֔ים מָגֵ֣ן שָׁא֔וּל
בְּלִ֖י מָשִׁ֥יחַ בַּשָּֽׁמֶן׃ כב מִדַּ֣ם חֲלָלִ֗ים ל'
מֵחֵ֙לֶב֙ גִּבּוֹרִ֔ים קֶ֣שֶׁת יְהֽוֹנָתָ֔ן לֹ֥א
נָשׁ֖וֹג אָח֑וֹר וְחֶ֣רֶב שָׁא֔וּל לֹ֥א תָשׁ֖וּב ל' כתיב שי"ן
רֵיקָֽם׃ כג שָׁא֣וּל וִיהוֹנָתָ֗ן הַנֶּאֱהָבִ֤ים ל'
וְהַנְּעִימִם֙ בְּחַיֵּיהֶ֔ם וּבְמוֹתָ֖ם לֹ֣א ל' וכתי' כן
נִפְרָ֑דוּ מִנְּשָׁרִ֣ים קַ֔לּוּ מֵאֲרָי֖וֹת גָּבֵֽרוּ׃ ד' כטע' בקו"ף ל'
כד בְּנוֹת֙ יִשְׂרָאֵ֔ל אֶל־שָׁא֖וּל בְּכֶ֑ינָה ל'
הַמַּלְבִּֽשְׁכֶ֤ם שָׁנִי֙ עִם־עֲדָנִ֔ים הַמַּעֲלֶה֙ ל'
עֲדִ֣י זָהָ֔ב עַ֖ל לְבוּשְׁכֶֽן׃ כה אֵ֚יךְ נָפְל֣וּ ל'
גִבּוֹרִ֔ים בְּת֖וֹךְ הַמִּלְחָמָ֑ה יְה֣וֹנָתָ֔ן עַל־
בָּמוֹתֶ֖יךָ חָלָֽל׃ כו צַר־לִ֣י עָלֶ֗יךָ אָחִי֙ ג'
יְה֣וֹנָתָ֔ן נָעַ֥מְתָּ לִּ֖י מְאֹ֑ד נִפְלְאַ֤תָה כ'. ל'
אַהֲבָֽתְךָ֙ לִ֔י מֵאַהֲבַ֖ת נָשִֽׁים׃ כז אֵ֚יךְ
נָֽפְלוּ גִבּוֹרִ֔ים וַיֹּאבְד֖וּ כְּלֵ֥י מִלְחָמָֽה׃ ג' ז' חס'

אַשְׁקְלוֹן דִילְמָא יַחְדְיָין בְּנַת
פְּלִשְׁתָּאֵי דִילְמָא יְדוּצוּן
בְּנַת עֲרַלַיָא׃ כא טוּרֵי גִלְבּוֹעַ
לָא יְחוּת עֲלֵיכוֹן טַלָא
וּמִטְרָא לָא תְהֵי בְכוֹן
עֲלָלָא כְּמִסַת דְיִעְבְּדוּן
מִנֵיהּ חַלְתָא אֲרֵי תַמָן
אִיתְבָּרוּ תְרֵיסֵי גִבָּרַיָא
תְרֵיסָא דְשָׁאוּל דִמְשִׁיחַ
כִּדְבִמְשַׁחָא׃ כב מִדַם
קְטִילִין מִתְּרַב גִיבָּרִין גִירֵי
קַשְׁתָּא דִיהוֹנָתָן לָא
מִסְתַּחֲרִין לַאֲחוֹרָא וְחַרְבָּא
דְשָׁאוּל לָא תֵיבָא רֵיקָן׃
כג שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן דִרְחִימִין
וַחֲבִיבִין בְּחַיֵיהוֹן וּבְמוֹתְהוֹן
לָא אִתְפְּרָשׁוּ מֵעִמְהוֹן
מִנִשְׁרַיָא קַלִילִין מֵאַרְיָוָתָא
גַבְּרִין׃ כד בְּנַת יִשְׂרָאֵל עַל
שָׁאוּל בְּכָאָה דַהֲוָה מַלְבִּישׁ
לְכוֹן לְבוּשֵׁי צִבְעוֹנִין
וּמוֹבִיל לְכוֹן תַּפְנוּקִין
וּמַסִיק תִּיקוּנֵי דְהַבָא עַל
לְבוּשְׁכוֹן׃ כה אֵיכְדֵין
אִתְקְטִלוּ גִבָּרַיָא בְּגוֹ קְרָבָא
יְהוֹנָתָן עַל בֵּית תּוּקְפָךְ אִתְקְטַלְתָּא׃ כו עָקַת לִי עֲלָךְ אָחִי יְהוֹנָתָן חֲבִיבַת
לִי כַּחֲדָא מְפָרְשָׁא רְחִמְתָּךְ לִי מֵרְחִימַת תַּרְתֵּין נְשִׁין׃ כז אֵיכְדֵין אִתְקְטִלוּ גִבָּרַיָא

השדה . אל תסג גבול עולם : תרומות ג' בקריאה ב' חס' וא' מ"ל וסי' כל תרומות הקדשים אשר ירומו. הרי בגלבע אל טל. ואיש תרומות יהרסנה . ושדי מ"ל . וסי' כל טוריא דמלכא : אנ"ך . קלו ד' בטעם בקו"ף וסי' נמסר בסדר נח :

תולדות אהרן פן תשמחנה . נדרים לב : בנות ישראל . שם סו (נדרים מח) : נפלאתה . עק' דה ש' יב וש'נ' : איך נפלו . שם ש' עס

רשי

(כא) הרי בגלבוע . ההרים שבגלבוע : ושדי תרומות . לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מניה חלתא : כי שם נגעל מגן גבורים . מגני עור היו להם וכשיוצאין למלחמה מושחין אותן בשמן כדי שיהא כלי זיין המכה עליו מחליק כמה דאת אמר קומו השרים משחו מגן (ישעיה כ"א ה') וכאן כך היה מקונן הקינה שם נגעל מגן גבורים שלם שומנו ולא נדבק בו ונעשה כאלו לא נמשח בשמן . כל הגעלה ל' דבר הפולט מה שנותנין בו כמו שורו עבר ולא יגעיל (איוב כ"א י') : (כב) לא נשוג אחור . לא היה רגיל להיות נסוג אחור : (כג) מנשרים קלו . לעשות רצון בוראם : (כד) המלבישכם שני עם עדנים . דהוה מלביש לכון לבושי צבעונין ומוביל לכון תפנוקין : (כה) על במותיך חלל . על בית תוקפך איתקטלתא : (כז) כלי מלחמ'. שאול

רלבג

גת ואשקלון היו יושבים בהם פלשתים : (כא) הרי בגלבוע . קלל ההרים ההם בעבור שקרה בהם מה שקרה מהמקרה הרע הזה : ושדי תרומות . ר"ל שלא יהיה שם שדה שיעשה פרי שלם באופן שיפרשו ממנו תרומות : כי שם נגעל מגן גבורים . ר"ל נמאס והושלך כאילו לא היה בו פרי להיות מגן והנה אמר זה כי שאול לא המתין ביאת אנשי המלחמה עליו לראותם אם מגנו

פי' רבי ישעיה

(כא) הרי בגלבע . כמו הרי בגלבוע : ושדי תרומות . פי' על אל עונה ואל יהי בהם שדי תרומות שירומו משם תרומות כי שם נגעל מגן גבורים כמו וגעלה נפשי אתכם לשון מיאוס וריחוק גם זה כן שכל גבור היה מואס במגן שעליו ומשליכו כדי שיהא קל לנוס ולברוח : מגן שאול בלי משיח בשמן . מגן שאול נחלם כאילו לא היה שאול משוח בשמן המשחה שמשחו שמואל ולא עמדה לו משיחתו להנצל ו: (כב) קשת יהונתן לא נסוג אחור . שתדיר היה עושה בכן נקמה . ונסוג עולה על יהונתן כי קשת היא לשון נקבה כדכתיב קשת נח ש' : (כד) המלבישכן שני עם עדנים . כמו ענדם על גרגרותיך וזהו כמו שמלה שלמה : (כו) נפלאתה . בא בשני סימני נקבה :

מצודת ציון

ל"ב) : (כ) תעלוזנה . אף הוא ענין שמחה כמו יעלוז שדי (תהלים צ"ו) וכפל הדבר במ"ש כדרך המקונן : (כא) הרי בגלבוע . כמו הרים בגלבוע : נגעל . ענין מאוס ותעוב כמו וגעלה נפשי (ויקרא כ"ו) : מגן . הוא כעין מלבוש עשוי מעור שלוק ומשוח בשמן להחליק מעליו מכת חרב וחנית ולובשים אותו במלחמה להגן : (כב) נשוג . כמו נסוג בסמך וענינו החזרה לאחור כמו ונסוג מאחר אלהינו (ישעיה נ"ט) : (כג) והנעימים . ענין אהוב וחביב וערב כמו ודעת לנפשך ינעם (משלי ב') : נפרדו . מל' פרוד ופרישה : (כד) על שאול בכינה . מל' בכי : שני . תולעת שני והוא צמר צבוע אדום : עדנים . כל דבר המפנק בין מאכלים טובים בין מלבושי פאר וכדומה יקראו עדן וכן ויתן מעדנים לנפשך (משלי כ"ט) : עדי . ענין קשוט כמו תעדי עדי זהב (ירמיה ד') : (כו) צר . מל' צרה ודאגה : אחי . חביב כאח : נפלאתה . ענינו דבר אשר תקצר השגתו ותמוה

מצודת דוד

אף החלשים יתחזקו בעמדם על ההר ועל במותיך נפלו אף הגבורים : (כ) אל תגידו בגת . ממיתת שאול ויהונתן ועם כי בוודאי ידעו בלא הם אמר כן למליצת הקינה וכן בגת אל תגידו (מיכה א') : (כא) ושדי תרומות . מלת ואל שאמר משמשת בשתים כאלו נאמר ואל מטר עליכם ואל שדי תרומות וכאלו קלל ההרים שלא ירד עליהם טל ומטר ולא יהיה בהם שדה לתת ממנה תרומה לה' שלא יצמח בהן דבר מה להיות מהן חלק לגבוה יען וביען עליהם באה התקלה כי שם נגעל ונמאס מגן גבורים ונעשה שם מגן של שאול כאלו היה בלי משוח בשמן להחליק מעליו מכת החרב : (כב) לא נשוג אחור . חזר קשתו לאחור מבלי לרוות חציו מדם וחלב שונאיו : לא תשוב ריקם . אל נדנה מבלי להרוג הרג רב : (כג) בחייהם. בעודם בחיים היו נאהבים ונעימים לכל בני אדם ר"ל מאוד היו מקובלים על הבריות וחביבים בעיני כולם : ובמותם לא נפרדו . אף אחר מותם לא נפרדו מן האהבה והנעימה כי עד עולם לא תשכח כי רבה היא על כי היו קלים מנשרים וגבורים מאריות ללחום מלחמות ה' : (כד) המלבישכם שני . כי התגבר במלחמה וחלק שלל האויב לאנשיו להלביש איש אשתו ובנותיו וכאלו הוא המלביש : עם עדנים . ר"ל שאר מלבושי פאר המעדן גוף הלובש : על לבושכן . כי כן הדרך לתלות עדי זהב ממעל על הלבוש להיות נראה : (כה) איך נפלו גבורים . כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המקונן : יהונתן על במותיך חלל . אתה יהונתן גבור שבמותך היה חלל על במותיך הלא אף החלש יחשב לגבור כשעומד בהר ומכ"ש גבור כמותך וההר שעוד אתה רגיל בו לדעת מוצאיו ומובאיו וכאומר הנה הצרה הזה נפלאה הפלא ופלא : (כו) צר לי עליך . מאוד אני מיצר בעבורך כי נעמת לי מאוד : נפלאתה האהבה שאהבתיך היא אהבה נפלאה והיא יותר מאהבת הנשים אשר המה נאהבות אהבה רבה למי שחושק אליהן : (כז) ויאבדו כלי מלחמה . כי המה כאלו היו כלי מלחמתו

מגנו ינן עליו מהמורים אבל חשב עצמו כאילו אין לו מגן עם היותו גבור מאד ויהונתן לא הועיל לו מגנו שלא יפול ביד פלשתים : (כא) והנה התחיל לשבח מגן שאול ואמר שהוא בלתי משוח בשמן ואולם אמר זה לפי מה שאחשוב כי מגן אשר לא ישתמשו בו כי אם לעתים רחוקים יצטרך למשחו בשמן וכן הכונה לפי מה שאחשוב במה שאמר הנביא על מיתת בלשאצר קומו השרים משחו מגן ר"ל שעתה יצטרכו למשוח המגן כי לא יצאו למלחמה תמיד כמו שהיו עושים קודם זה . ואחר זה שב לשבח יהונתן ושאול בענין הגבורה ולזה אמר כי קשת יהונתן לא נסוג אחור מדם החללים מחרב גבורים כי לעולם הכל היה מנצח וחרב שאול לא היתה שבה ריקם שלא ינצח אויביו במלחמה : ובמותם לא נפרדו . אמר זה מפני מותם יחד במלחמה : (כד) בנות ישראל אל שאול בכינה . אמר זה כי מרוב הצלחתו על הפלשתים היו ישראל בשלוה בימיו ולא שללו אותם אויביהם בימיו ולזה היה זה אל שילבשו בנות ישראל שני עם עדנים ויעלו עדי זהב על לבושן : (כה) יהונתן על במותיך חלל . ר"ל איך היה זה שיהיה על במותיך חלל עם רוב גבורתך : (כו) נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים . ר"ל שיותר חזקה ויותר נפלאתה היתה אהבת יהונתן לדוד מאהבת הנשים לאהוביהן שהיא אהבה חזקה מאד עד שכבר יכה אותה ויקללי ולא תפיל מפני זה מאהבתו לו דבר : (כז) איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמ' . ר"ל שבאבדן שאול ויהונתן כאילו אבדו כלי מלחמה כי הם היו כלי מלחמת ישראל על שונאיהם או רצה בזה איך נפלו גבורים ותקיפים כשאול ויהונתן ואיך אבדו כלי המלחמה אשר בידם שלא השתמשו בהם להשחית בשונאיהם ולא להגן על עצמם :

והתועלות המגיעות מזה הספור הם אלו : הראשון הוא במדות . והוא שראוי לאדם שלא ימסור עצמו לסכנות הלא תראה כי יונתן בהכותו נציבי פלשתים אשר בגבע בנימין כמעט שסכן כל ישראל לולי ה' שהיה לו ואין ראוי לאדם לסמוך על הנס כ"ש עם מה שהיה רואה מהפקד כלי המלחמה מישראל עד שלא נמצא חרב וחני' כי אם ביד שאול ויהונתן : השני הוא להודיע כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו נצחו כל מחנה פלשתים והחרידוהו באופן שהיתה חרב איש באחיו : השלישי הוא במצות והוא להודיע שאין ראוי לעבור על דברי הנביא הלא תראה כי שאול מפני שעבר על דברי שמואל נענש בשלא נתקיימה לו המלוכה כי אם זמן קצר : הרביעי והוא בדעות הוא להודיע כי ההודעה בדברים העתידים תגיע גם להמון אבל באופן חלוש ולזה ילקח ראיה מספוריהם ודבריהם על העתיד להיות ובזה האופן לקח יהונתן ראיה מדברי הפלשתים באמרם עלו אלינו על מה שעתיד לבא על הפלשתים מישראל ובזה האופן ג"כ באר הש"י לגדעון מה שעתיד לבא על מחנה מדין כמו שצוהו שירד הוא ופורה נערו אל המחנה וישמע מה ידבר : החמישי הוא במדות הוא שראוי לאדם שינהג זריזות בפעולותיו בעת המצאו נעזר בהם מהש"י ולזה תראה שהשביע שאול את העם שלא יאכלו לחם עד הערב כדי שינהגו בזריזות להכניע הפלשתים בהיות לאל ידם וכבר נמצא שהסכים הש"י בזאת ההשבעה ולזה לא ענהו בשאלו בה' מצד מה שעבר יהונתן על זאת השבועה : הששי הוא להודיע כי בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו ולזה נמצא בו מן האמת מה שנתפרסם מזה הספור ובזולתו וזה כי כבר נפל הגורל על יהונתן שהיה החוטא בזה הענין : השביעי להודיע כי השליט על המשפט והוא המלך ראוי שלא ישא פנים לשום אדם עד שיאמר לבניו שלא ידעם ולזה תמצא שנשבע שאול כי מות יומת יהונתן ולולי יד ישראל עמו היה ממית אותו שאול : השמיני הוא להודיע עוצם רצון הש"י לכלות את עמלק בהיות לאל יד ישראל לנצחו כי גלוי לש"י עוצם שנאת העם הזה את ישראל וזה אולי יהיה סבה במוט רגלי ישראל שישחיתום ולזה התחכם הש"י להשחיתם בעת הצלחת ישראל ולזאת הסבה צותה התורה שנזכור את אשר עשה לנו עמלק מצורף לזה מה שרצה הש"י לכלות בעלי האמונות הנפסדות הרעות כדי שלא נלמד ממעשיהם ולשתי אלו הסבות צוה השם שלא ישאירו מהם שריד ופליט ושלא יהנו כלל מנכסיהם כרוך אשר לו נתכנו עלילות הלא תראה מחשבת המן האגגי להשחית כל ישראל במוט רגליהם והנה היה כפשע בינם ובין המות לולי ה' שהיה להם : התשיעי הוא להודיע בכל עוז ולהציל מי שגמל לאדם חסד באופן שלא יגיעהו נזק ולזה ספר שהשתדל שאול שיסור הקיני שהיה מבני חותן משה מתוך עמלק שמא בעת המלחמה יוזקו במקרה עם העמלקים : העשירי הוא להודיע שאין ראוי לעבור על מצות הש"י על יד נביאו הלא תראה איך נענש שאול במה שעבר על דברי שמואל בדבר עמלק שהיה זה סבה להמיתו בלא עתו : האחד עשר הוא להודיע שאין הש"י חפץ בזבחים ועולות אך רצונו שישמעו אל דבריו ולא יצטרכו אל הקרבנות כ"ש שאין רצונו שיחטא האדם למען מצא מה שיזבח ממנו לה' כמו הענין במה שעשה שאול וישראל במה שלקחו משלל עמלק כי שמוע בקול הש"י הוא יותר טב מהקרבת זבח כמו שאמר הנה שמוע מזבח טוב : השנים עשר הוא בדעות והוא להודיע על צד הרמז מאי זה צד בא החסרון בקסם ותרפים והוא דבר עמוק מאד לפי מה שהתבאר מדברינו בששי מספר מלחמות ה' : השלשה עשר הוא בדעות והוא להודיע עוצם אבירות לב שמואל וגבורתו עד שלא ירא מלדבר קשות כאלה לשאול עם היותו מלך והרג אגג בדרך אכזריות באופן הנזכר פה לשלם לו מדה כנגד מדה ולמלאת מצות הש"י כי אלו התכונות ראוי שתהיינה לנביא ר"ל שלא יירא משום אדם אך יכנע למלאת מצות השם בכל עוז : הארבעה עשר והוא במדות הוא להודיע שאין חסרון לנביא אם יאמר כזב בצד מה למלט נפשו הלא תראה שהש"י נתן עצה לשמואל שיאמר לזבוח לה' באתי ואע"פ שאמ' שלא בא כי אם למשוח למלך אחד מבני ישי : החמשה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמוך על הנס ואע"פ שהוא שלם מאד והוא דבק בש"י הלא תראה כי שמואל עם גודל מעלתו ירא שיהרגהו שאול ולקח עצות איך ימלט מזה במה שאמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולא נסמך על הנס אע"פ שהיה הולך במצות הש"י כי רצון הש"י שישתדל האדם בסבות הראויות בהצלתו כי המופת לא יעשהו הש"י כי אם במקומות ההכרחיים ולזה אמרו ז"ל למען יברכך ה' אלהיך יכול בטל ת"ל בכל אשר תעשה וכבר הרחבנו המאמר בזה בבאורנו לדברי התורה ובספר מלחמות ה' : הששה עשר הוא להודיע כי לא אשר יראה האדם הוא האמת כי ישי לא חשב שיהיה ראוי למלוך בנו קטן ולזה לא הביאו הביתה להעבירו לפני שמואל והוא אשר בחרו השם לבד ולז"א אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה : השבעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי למי שימלוך שיהיה תארו נאות לאדנות כדי שיחזו עיני כל איש ביופיו ויהיה מפני זה נכבד בעיניהם ויאהבוהו ויכנעו לעבודתו ואילו היה מאוס בעיניהם ימאסוהו ולא ייראו ממנו ותפסד הכונה אשר בעבורה היתה המלוכה ולזה ספר בשאול שכבר היה משכמו ומעלה גבוה מכל העם וספר בדוד שכבר היה אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי ולזה היה תארו נאות לאדנות : השמונה עשר הוא להודיע הרושם הנפלא שיקח האדם בהתהפך ענינו אל שיהיה מלך כ"ש בהמשחו על יד נביא הלא תראה כי שאול תכף שנמשח למלך נהפך לאיש אחר וכן הענין בדוד שכבר ספר ואמר ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה וזה דבר ראוי לפי שרשי התורה כי פעלות המלך מסודרות באופן מה מהש"י ולזה אמר שלמה פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו כי אין מן הראוי שיהיה בבחיר' המלך להשחית עמו אם ירצה כי גבוה מעל גבוה שומר : התשעה עשר הוא להודיע איך עמקו מחשבות השם שסבב בהבאתו רוח רעה על שאול שיתקרב דוד למלכות והיה זה סבה להביא עליו המלוכה בקלות מאד מה שראו ישראל טוב הצלחת דוד במלחמות ובכל עניניו ולזה היה הוא המוציא והמביא את ישראל גם בהיות שאול מלך : העשרים הוא להודיע כי מברכת האיש המושגח מהש"י אדניו כי רצון האיש המשרת ותשוקתו הוא שיתברך אדניו ומזה הצד תבא הברכה לאדון מצד המשרת ולזה ספר בענין שאול כשהיתה רוח אלהים רעה מבעתתו כי דוד הוא מושגח מהש"י ולזה יתכן שבסבתו תסור מעל שאול זאת הרעה ולזה ספרו מענין דוד עם היותו יודע נגן שהוא איש מצליח והש"י עמו : העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי לבא לפני המלכים והסגנים בידים ריקניות ולזה ספר ששלח ישי לשאול ביד דוד בנו חמור לחם ונאד יין וגדי עזים ולזה צותה התורה לפרסם לאנשים ממשלת השם עליהם שבבואם לראות פניו לא יבאו בידים ריקניות אמר ית' לא יראו את פני ה' ריקם : העשרים ושנים הוא להודיע שהשולח מנחה אל המלכים אין ראוי שיבזבז בה מאד מממונו למען תהיה מנחה ראויה אל המלך אבל יספיק שתהיה המנחה מאד ראויה ביחס אל הנותן ולזה ספר ענין זאת המנחה שהיתה קטנת השיעור ביחס אל המלך וכן תמצא ביעקב ששלח ביד בניו למצרים לאדני הארץ מנחה מעוטה אך היתה מהמשובחים שבמינים ואם היה בזה תועלת אחר ג"כ כמו שבארנו שם בבאורנו לדברי התורה :

העשרים ושלשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמך על כחו וגבורתו כי לא בכח יגבר איש אך מה' מצעדי הגבר כוננו הלא תראה כי גלית הפלשתי עם רוב גבורתו וחוזק כלי מלחמתו נפל בעזר השם ביד דוד שהיה נער ובזולת כלי מלחמה : העשרים וארבעה הוא להודיע עוצם אבירות לב דוד וקנאתו לה' על דבר גלית ואיך שם נפשו בכפו לנקום את נקמת ה' כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם : העשרים והחמשה הוא להודיע כי הבוטח בה' ישוגב ולזה תמצא כי כששמע שאול עוצם בטחון דוד בה' בעת שינצח דוד הפלשתי ולזה א"ל שאול וה' יהיה עמך :

העשרים וששה הוא להודיע שעם הבטחון בש"י ראוי לעשות מה שאפשר שיגיע בו התכלית המכוון ביותר שלם שאפשר ולזה תמצא שהשתדל שאול שילבש דוד כלי המלחמה באופן ראוי להלחם עמו וגם דוד הסכים בזה עד שראה כי לא יועילו לו כי לא נסה ללכת באלה וההשתמשות באותם הכלים יצטרך להרגל ולזה לקח דוד מה שנסה ללכת בו עם שיתכן לו בו יותר להכות את גלית מרחוק עם שכבר שם בה' מבטחו שיהיה לו לעזר בהכאת גלית : העשרים ושבעה הוא להודיע כי להמון קצת השפעה אלהות בידיעת העתידות וזה אמנם יהיה במה שיסכימו בו רבים מהדברים העתידים ולזה תמצא שכבר התפעל שאול זה האופן מה פעלות מדברי הנשים שהיו אומרות באלו השירים שיורה מה שכבר תהיה לדוד המלוכה והוא אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ולזה לא הוכיחן שאול על זה המאמר אבל היה שונא את דוד ואורב לו להפילו בדרך שלא יעשוק המלוכה ממנו ומזרעו והנה זאת המדרגה מההודעה יקראו רז"ל בת קול ואחשוב שהוא חלק מה מהקסם השלם ומהיותר צודק ממנו וזה יתבאר עם קצת עיון ממה שבארנו בששי ממלחמות ה' מענין הקסם : העשרים ושמנה הוא להודיע כי אשר יאהב ה' יוכיח כי הוא הנאהב והנשמר הלא תראה איך היה מצליח דוד בכל עניניו ואיך שמרו הש"י מכל מה שחשב להפילו בו שאול מהרע לא הועילו לשאול בתחבולותיו :

העשרים ותשעה הוא להודיע כי עצת ה' היא תקום עד שכל מה שיעשהו האדם להלוק עליה יהיה כלי להגעתה ולזה תמצא שכמעט כל מה שעשה שאול כנגד דוד היה כלי אל שתהיה לדוד המלוכה בקלות יותר כי מה ששמהו לשר אלף יוצא ובא לפני העם היה סבה אל שאהבו אותו מאד כל ישראל

ויודה בראותם טוב הצלחתו וזה היה סבה אל שהגיע אל דוד המלוכה בקלות במעט סבה אחרי מות איש בושת בן שאול כמו שנתבאר שם ואין ספק במה שחשב להפילו ביד פלשתים כי כבר נתברר ממנו טוב הצלחתו של דוד על אויביו והנה מה שהרג שאול נוב עיר הכהנים בעבור דוד היה גם כן סבה להוסיף שמירה לדוד כי זה היה סבה שבא אביתר הכהן לדוד עם האורים והתומים והיה דוד נשאל בה' בכל מעשיו ולשאול לא היה דרך אל שיהיה נשאל בה' וכן מה שהוכרח דוד לברוח מפני שאול ולבא בארץ פלשתים כי מפני זה נשתלשל הענין שהיה לדוד צקלג והיו נלחמים תמיד דוד ואנשיו עם אויבי ה' והיה דוד שולל מהשלל לישראל והנה המלחמות ההם הי' כלי להגיע לדוד המלוכה כי אז נתברר לישראל טוב הצלחתו עד שבמתי מעט גלה רבים בשאול ורעו נפלו ביד פלשתים עד היות יד כל ישראל עמו וכן מה שנתן מיכל בתו לדוד לאשה להפילו ביד פלשתים היה כלי אל מה שנשמר דוד מנפול ביד שאול כמו שנתבאר בזה הספור. וראוי לכל אדם להתנהג במדת הענוה והשפלות הלא תראה כי דוד היה משפיל עצמו מאד ואומר שאינו ראוי לקחת בת מלך ואע"פ שכבר היתה לו מן הדין מפני הכותו את גלית והנה טען תחלה מפני שפלות מדרגתו ושפלות משפחתו ואחר זה טען מאד היותו עני ולא יוכל לתת מוהר ומתן לבת המלך לפי הראוי לה: השלשים הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מסרב מאד במה שיבקשו ממנו הגדולים ולזה תמצא כי דוד היה מסרב תחלה לקחת את בת המלך מאד מה שזכר שהוא בלתי ראוי לה וכאשר ראה שעם כל זה היה חפץ המלך שיתחתן בו נתרצה להתחתן בו והראה לשאול טוב הצלחתו עד כי הביא לו מאתים ערלות הפלשתים תחת מאה ששאל כדי שיתרצה בו שאול יותר: השלשים ואחד הוא להודיע שראוי למי שיבקש תכלית מה שלא יקצר בהגעתו בכל הסבות אשר ישלם בהם התכלית ההוא ביותר שלם שאפשר ולזה תמצא שלא הספיק במיכל מה שהורידה דוד בעד החלון כדי שימלט מיד אבי' בעיברח כי אולי ימהר המלך וירדפוהו וישיגוהו אבל תברה אל זה סבות אחרות והם שכבר שמה התרפים אל המטה וכביר העזים מראשותיו כדי שכבא עבדי שאול אליה תוכל לומר להם כי חולה הוא ויניחוהו זמן מה או אולי יתפייס שאול בזה ולא ישתדל עוד להרגו כי אז יראה כי אזלת יד ואולי ה' יגפנו או אולי יתחרט שאול על החמה הזאת ויניחהו ובין כך ובין כך יהי' פנאי לדוד לברוח ולהרחיק מהמקום ההוא בדרך שלא יפול ביד שאול וינצל ולזאת הסבה גם כן תמצא שלא הספיק ליהונתן במה שרצה לגלות לדוד אם דעת אביו להמיתו אלא אם לא שיחזק עמו הענין ואחר כך יגלהו לדוד כי אולי לא ימצא דרך שיוכל לדבר בסוד עם דוד להודיע אליו תשובת אביו לו ולזה תמצא כי בפעם הראשונה יעץ יהונתן לדוד שיסתר בשדה אחד וישתדל יהונתן לדבר עם אביו בשדה ההוא בעצמו מענין דוד לבקש מלפניו כי לא ימיתהו בדרך שיוכל דוד לשמוע הדברים ההם ואם לא יוכל לדבר עמו במקום שישמע דוד דבריהם יקל ליהונתן ללכת במקום שנסתר בו דוד להסך את רגליו ואז יודיע לדוד כל כונת אביו ובפעם שנית לא הספיק ליהונתן זה כי ראה שאם היה אמת מה שספר לו דוד לא יוכל יהונתן לבטוח שלא יהרוג שאול כשיבטיח אותו שלא יהרגהו כי כבר הבטיחו על זה הענין תחלה ולזה התחכם יהונתן למצוא דרך יוכל בה להודיע לדוד כונת אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין יריית החצים אשר יתבאר לנערו אם יצטרך דוד לברוח ולמלט את נפשו אם לא כי אולי לא ימצא דרך יוכל להודיע לדוד כונת שאול אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין לבא אל דוד לדבר עמו מזה הענין ולזאת הסבה גם כן תמצא שהעלי' דוד היותו בורח גם מאחימלך הכהן ואע"פ ששאל לו באלהים אם יצליח דרכו כי אולי אם יגלה לו זה יהיה סבה שיפול דוד ביד המלך ולזאת הסבה לא לקח דוד עמו אחד מאנשיו בברחו: השלשים ושנים הוא במצות והוא שאע"פ שכל מצוה נדחית מפני פקוח נפש הנה אם לא היה מפני הדחית המצוה סבה בעצמותם להציל העובר עליה מן הסכנה אף על פי שתהיה סבה לה במקרה אין ראוי לדחותה בזה האופן ולזה לא התיר אחימלך לדוד ולנעריו לאכול לחם קדש בטומאה כמו שבארנו במה שקדם: השלשים ושלשה הוא להודיע כי ראוי לאדם שיעשה כל התחבולות שאפשר להציל עצמו ולזה תמצא שהתהולל דוד ביד עבדי אכיש מלך גת והוריד רירו על זקנו כדי שיחשבו שכבר נשתגע ולא יחשדוהו כמרגל גם לא ישתדלו לתפשו מפני היותו שר וגדול בישראל כי יחשבו בראותם שגעונותיו שלסכלותו נטרד ממעלתו ולזה היה סבה אל שיציל דוד נפשו מיד אכיש מלך גת ועבדיו: השלשים וארבעה הוא לבאר שכבר נתקיים ייעוד הש"י לבית עלי בהריגת נוב עיר הכהנים עם שזה היה כלי שסרה הכהונה הגדולה מבית עלי כי לא נשאר מזרעו כי אם אביתר ובו סרה הכהונה מבית עלי ונתנה לצדוק כמו שנתבאר בספר מלכים ולזה לא מצאנו שנענש שאול בהריגת נוב עיר הכהנים אעפ"י שלא היתה שם סבה תביא להרגם בזה האופן כי גם אחימלך לא חטא כנגד שאול כמו שספר לו כ"ש שלא חטאו לו כל בית אביו שהרג עמו ולזה תמצא שלא נזכר זה החטא עם החטאים שזכר שחטא בהם שאול כי ה' הסיתהו בו לקיים ייעודו: השלשים וחמשה הוא להודיע עונש קנאת דוד בפושי החמס עד שעם היותו ירא מאד מפני שאול התעורר להציל יושבי קעילה מיד פושיהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם ולמנהיג: השלשים וששה הוא להודיע עונש השגחת השם באהוביו וזה שכאשר היה שאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם תכף סבב השם שהוכרח שאול לסור מעל דוד למלט הארץ מיד פלשתים ואחר זה כאשר ירדפו שאול סבב הש"י שנפל ביד דוד בדרך שהיה דוד יכול לשיק לו וזה היה בהיותו שאול במערה ואחרי כן בהיותו שוכב ישן במעגל.

השלשים ושבעה הוא להודיע שראוי לאדם שלא יהיה דוחק את השעה אבל ימתין שעת הראוי ולזה תמצא שאע"פ שכבר נפל שאול ביד דוד והיה רודפו לא הסכים דוד להרגו אבל קוה שאיש אחר ינקום נקמתו ממנו או הש"י או יבא יומו למות וימלוך דוד: השלשים ושמנה הוא להודיע שראוי למי שהוא חושק תכלית מה שלא ישתדל בהגעתו במה שאפשר שיקרה לו ממנו חק ולזה תמצא כי דוד אעפ"י שהיה מותר לו להרוג שאול כי כבר היה רודפו והיה זה כלי אל שתהיה המלוכה לדוד לא הסכים בהריגתו פן יהיה זה מביא האנשים להקל בהריגת המלכים ויביא זה להגיע נזק לדוד או לזרעו כי כבר משחו הש"י למלך על ישראל על יד שמואל נביאו ולזאת הסבה הרג דוד האיש העמלקי באמרו שכבר הרג שאול והרג הורג איש בשת ב' שאול:

השלשים ותשעה הוא להודיע שאין ראוי שיתנהג האדם במדת הכילות והכלביות ר"ל ההדמות לתמונת הכלב שלא יניח שאר הכלבים להשאר בבית אשר הוא בו פן ימעיטו מזונו, הלא תראה מה שקרה לנבל מעונש הכילות שהיה לו אשר כמעט היה סבה לאבוד נפשו ונפש ביתו, לולי היתה חכמת אביגיל:

הארבעים הוא להודיע שראוי למי שיפחד מיד שתקיף ממנו לפייסו ברבוי הדורון כמו שעשה יעקב לפייס עשו וכן עשתה אביגיל לפייס דוד, כי הפליגה מאד בזה הדורון מפני ידיעתה חוזק הכעס שהיה ראוי שיהיה לדוד על דבר בעלה כי הוא שלם לו רעה תחת טובה וחרפו וגדפו מאד ולזה אמרה אכפרה פניו במנחה הגדולה הזאת ואחר כן אבקש ממנו זה דרך תחנה ובקשה: הארבעים ואחד הוא להודיע שמי שירצה לפייס מי שתקיף ממנו לעת כעסו חזק ראוי לו שיתחיל דבריו בדרך מן הפיוס שיתרצה הכועס להטות אזניו אל דבריו ושיסדר דבריו באופן מן החכמה שתשלם לו ההצלה מהרע שחשב לעשות לו הכועס עליו ולזה התחילה אביגיל דבריה בזה האופן שהיא אמרה שבה העון הזה כדי שיתפייס דוד קצת פיוס בהודאתה זאת שהודת שחטאה לו כי מודה ועוזב ירוחם ואחר כן בארה לו שאין ראוי שיתפעל כל זה ההפעלות מאיש פחות כנבל אם הטיח דברים כנגדו כי רוע תכונת לבו ופחיתותו סבבו זה והנה היה בזה המאמר מהפיוס לדוד מה שלא יעלם ואחר זה התנצלה לדוד ובארה לו שלא היה לה אשם בזה ונשבעה בשם יתברך כדי שיאמין לדבריה יותר והנה היה מהחכמה עוד בדבריה אלה שהיא לא רצתה להראות לדוד שתירא ממנו שישחית נבל וביתו אבל הניחה הענין דרך הנחה שהשם יתברך שמר דוד מעשות זה החטא רוצה לומר שיבא בדמים לשפך דם חנם ולהראות שהוא סומך על גבורתו בדרך שתושיע ידו לו לפי מחשבתו כי זה על האמת חטא עצום ובכלל עוד מהפיוס בדבריה אשר זכרה מרדפי דוד דרך כלל שהש"י יקלע נפשם בכף הקלע ונפש דוד תהיה צרורה בצרור החיים עם הש"י לפי שלא תמצא הרעה מימיו וכאילו הזהירה בזה עוד דוד שלא יאבד ממנו המלוכה שנתן לו הש"י מפני חטא כזה כמו שעשה שאול שהסיר ממנו המלוכה מפני החטאים שחטא כמו שנזכר בנה שקדם ולהראות עוד שהיא לא היתה יראה מדוד שיעשה זה הרע שאלה ממנו שיזכר לה זה החסד שעשתה לו בעת שייטיב ה' לו והיתה לו המלוכה כי אז תהיה לאל ידו לשלם לה גמול כעל כל אשר גמלתהו ולזה נתן דוד תודה לש"י אשר שלחה לפניו למנעו מזה החטא וברך טוב טעמה כי כבר סדרה דבריה בתכלית השלמות כמו שבארנו: הארבעים ושנים הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמך על הנס אף על פי שרואה תמיד עיני אלהיו בו לשמרו אבל ראוי שיתרחק מן הסכנה לפי מה שאפשר ולזה ספר שברח דוד בארץ פלשתים מפני ראותו שאי אפשר שתשלם לו השמירה בארץ ישראל בזולת סכנה כי תמיד היה שאול רודפו:

הארבעים ושלשה הוא להודיע עונש אהבת דוד עמו כי גם בעת שברח מארץ ישראל והיה בארץ פלשתים היה נלחם מלחמות ה' בשונאי ישראל והיה מכלה אותם לא יחיה איש מהם והיה מחכמת דוד שעשה הענין באופן שחשב אכיש כי דוד היה רודף ישראל והורגם ובזה בטח בו יותר לחשבו כי הבאיש בעמו ישראל ולזאת הסבה השתדל דוד שלא ישב את אכיש בעיר המלוכה:

הארבעים וארבעה הוא בדעות והוא להודיע כי הודעת העתידות תגיע לאדם מצד ההשגחה האלהית ולזה ספר שלחטאת שאול לא ענהו ה' אפי' על יד אחד מבני הנביאים וכל שכן שלא ענהו בחלומות הצודקים ולא באורים כי אף על פי שנודה שהיו שם אורים ותומים הנה לא היה שם כהן ראוי שיהיו נשאלים באורים ותומים כי כבר המית שאול השלמים מהכהנים אשר היתה להם הכהונה הגדולה בהרגו נוב עיר הכהנים ולא היה שם כהן גדול כל שכן שלא היה שם כהן גדול שרוח הקדש שורה עליו שיתכן שיהיו נשאלים באורים ותומים ולזאת הסבה תמצא שלחטאת יהונתן בעברו על שבועת אביו לא ענה השם יתברך אל שאול בהיותו נשאל באורים ותומים ושאול הרגיש אז כי החטא גרם לו שלא יענהו ה' ולזה חקר על פי הגורל במה היתה החטאת הזאת היום ומזה המקום התבאר שהוא אפשר שיעלים הש"י מהנביא קצת העתידות מצד האנשים אשר יקחו תועלת בהודעה ההיא: הארבעים וחמשה הוא להודיע איך שלם השם יתברך לשאול את גמולו הוא הרג נוב עיר הכהנים ובא עת שהרגים במה שנפקד ממנו בהריגתם עד שהוכרח לנסות אחר הדברים הפחותים והם האובות אחר שכבר הרחיקם ובערם מן הארץ למען תגיע לו איזו הודעה בענין המלחמה: הארבעים וששה הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר האדם עם הרשעים הלא תראה כי בהתחבר דוד עם פלשתים למלחמה פרץ הש"י מעצי והיה זה סבה אל שנשרפה צקלג ונשבו הנשים והטף אשר בה והנה להשגחה של דוד סבב הש"י שלא הסכימו סרני פלשתים שילך אתם דוד במלחמה כי יראו פן יעשה

ת״י מרחמת תרתין נשין ר״ל שתי הנשים שהיו לו לדוד אביגיל ואחינועם ואדוני אבי ז״ל פירש מאהבת נשים למה שהם אוהבו׳ בין בעליהם בין בניהם שאהבתן חזקה להם: (כז) ויאבדו כלי מלחמה. כל כך נפלו גבורי׳ כאלו אבדו כלי מלחמתם או פירושו שאול ויהונתן שהיו כלי מלחמתן של ישראל מתו: (ד) וימשחו שם את דוד. ואעפ״י שכבר היה נמשח ע״י שמואל אעפ״י כן בעת שקבלוהו עליהם למלך משחוהו: ויגידו לדוד לאמר אנשי יביש גלעד. פי׳ דבר אנשי יביש גלעד: אשר קברו את שאול. או הוא כמו הפוך אשר קברו אנשי יביש גלעד את שאול: (ו) הטובה הזאת. גמול הטובה הזאת: ויעבירהו מחנים. רצה להמליכו תחלה מעבר הירדן והעבירהו מחנים כי הוא מצוע גבול שני שבטים וחצי שערי מחנים גבול בני גד וגבול בני מנשה ואף על פי שידע אבנר כי דוד נמשח למלך על ידי שמואל היה מתחזק להעמיד עדיין מלכות שאול כפי כחו. ובמדרש ויאמר אלהים אל יעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו׳ אמרו מכאן דרש אבנר וקרב לאיש בשת בן שאול אמר הכתוב ומלכים מחלציך יצאו ועל בנימן נאמר שלא נולד עדיין ועד עכשיו לא עמד מבנימן אלא שאול לפיכך לקח איש בשת

שאול ויהונתן שהיו כלי זיין של ישראל: (ח) לקח את איש בושת. מקרא הי׳ דורש שעתידין שני מלכים לעמוד מבנימן שאמר לו הקב״ה ליעקב ומלכים מחלציך יצאו (בראשית לה יב) וכבר נולדו כל בניו חוץ מבנימן

פי׳ רבי ישעיה

(ג) בערי חברון. כל הכר נקרא על שם חברון והיו ט הרבה עיירות:

רלבג

מתכולה להפילם ביד שאול למען יתרצה בזה אל אדניו והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקח עמלק ממנו ולקח מהם שלל רב והנה היה בזה היש רב אל שהגיע המלוכה לדוד כראות ישראל הצלחתו כמו שזכרנו במה שקדם: הארבעים ושבעה הוא להודיע שראוי לאדם שישלח לחמו על פני המים להטיב לדלים הרעבים כי בזה מקנין התכונה הטובה בענין החמלה מה שלא יעלם עם שכבר יקרה שיגיע לנותן מהמקבל גמול טוב על זה הלא תראה כי דוד בחמלתו על האיש המצרי שמצאוהו בדרך רעב וצמא האכילהו והשקהו ונתן לו פלח דבלה ושני צמוקים והיה זה סבה אל שהורהו מקום הגדוד שפשטו על צקלג והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקחו עמלק: הארבעים ושמנה הוא להודיע שלא הי׳ ראוי שיבטח האדם על מי שלא הי׳ מעמו הלא תראה כי הנער המצרי שהיה עבד לאיש עמלקי היה נקל בעיניו להפיל אדניו ביד דוד אחר שנשבע לו דוד שלא יסגירנו ביד אדניו ולזאת הסבה ג״כ לא הסכימו שרי פלשתים לבטוח בדוד: הארבעים ותשעה הוא להודיע שלא היה ראוי לאדם שיהיה אכזרי למשרתיו ועבדיו לעזוב אותם כשיחלו אבל ראוי שישתדל ברפואתם ובשמירתם כחוזקת היד הלא תראה מה שקרה לזה האיש העמלקי בעבור עזבו הנער המצרי בחלותו: החמשים הוא להודיע כי בתחבולות יעשו להם החכמים מלחמה ולזה השתדל דוד לבא אל הגדוד תכף בעמדם בטח עד שנפלו בידם כלם זולתי מתי מעט שרכבו על הגמלים וינוסו: החמשים ואחד הוא להודיע שראוי למושל למשוך לב העם אליו כדרך שיאהבהו וגם בעת שיחטאו לו יראה להם שאין בלבו עליהם דבר כי בזה יקח הנפשות וימשכם לעבודתו הלא תראה כי דוד הקדים לשאול בשלום מאתים האנשים אשר פגרו מעבור את נחל הבשור להראות להם שאין בלבו עליהם דבר ואע״פ שלא הסכימו ללכת עמו להלחם עם הגדוד אשר השחית צקלג ולא די לו בזה אבל הסכים ג״כ שיקחו מן השלל חלקם ולזאת הסבה ג״כ שלח דוד מהשלל לזקני יהודה עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלחתו והיתה בזה הישרה נפלאה להגיע המלוכה לדוד: החמשים ושנים הוא להודיע איך הפליג הש״י אשר לו נתכנו עלילות להמציא הסבות שיגיעו דוד אל שתהיה לו המלוכה בקלות כמו שגזרה חכמתו ורצונו כי אם היה נהרג שאול לבדו הנה לחוזק אהבת דוד אל יהונתן לא היה יכול להסכים בעצמו לעשוק הממלכה ממנו ולזה מת יהונתן עמו וכבר נפלו ג״כ עמו קצת ישראל להראות להם אי זה הבדל יש בין דוד לשאול כי שאול עם היות מלך נפל הוא ועמו ביד פלשתים ודוד נצח במתי מעט עם רב כי זה ממה שייעיר ישראל אל שיתנו לדוד המלוכה: החמשים ושלשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישמח בנפול אויביו אבל ראוי שיהיה חרד בנפילת שר וגדול ויזכרו כי כבר יתכן שיקרה לו כך ולזה תמצא שקרע דוד את בגדיו ויספוד ויבכה וצם עד הערב על שאול תחלה להיותו היותר נכבד ואח״ז על יהונתן ואחר על עם ה׳ שהם בית ישראל ויקונן על שאול ועל יהונתן קינה נפלאה: החמשים וארבעה הוא להודיע שראוי לאדם שילמד דעת ממה שיכשיל זולתו ולזה תמצא כי מפני שראה דוד שנפלו שאול ובניו על יד המורים אמר ללמד את בני יהודה קשת כי הוא כלי נפלא מאד בענין המלחמה:

(א) ויהי אחרי כן וישאל דוד בה׳ לאמר וגו׳ עד וידבר דוד לה׳ את דברי השירה הזאת.

ב א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיִּשְׁאַל דָּוִד
בַּיהוָה ׀ לֵאמֹר הַאֶעֱלֶה בְּאַחַת עָרֵי
יְהוּדָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו עֲלֵה וַיֹּאמֶר
דָּוִד אָנָה אֶעֱלֶה וַיֹּאמֶר חֶבְרֹנָה׃ ל׳ חס׳
ב וַיַּעַל שָׁם דָּוִד וְגַם שְׁתֵּי נָשָׁיו אֲחִינֹעַם
הַיִּזְרְעֵלִית וַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל כ׳ חס׳ אל״ף
הַכַּרְמְלִי׃ ג וַאֲנָשָׁיו אֲשֶׁר־עִמּוֹ הֶעֱלָה י״א וכל ד״ה דכו׳
דָוִד אִישׁ וּבֵיתוֹ וַיֵּשְׁבוּ בְּעָרֵי חֶבְרוֹן׃ ג׳
ד וַיָּבֹאוּ אַנְשֵׁי יְהוּדָה וַיִּמְשְׁחוּ־שָׁם
אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־בֵּית יְהוּדָה וַיַּגִּדוּ י״ג
לְדָוִד לֵאמֹר אַנְשֵׁי יָבֵישׁ גִּלְעָד
אֲשֶׁר קָבְרוּ אֶת־שָׁאוּל׃
ה וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים אֶל־אַנְשֵׁי יָבֵישׁ
גִּלְעָד וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם בְּרֻכִים אַתֶּם ג׳ כ׳ מ״ל וא׳ חסר
לַיהוָה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הַחֶסֶד הַזֶּה עִם־
אֲדֹנֵיכֶם עִם־שָׁאוּל וַתִּקְבְּרוּ אֹתוֹ׃ ב׳ דנעמי יעשה כתיב
ו וְעַתָּה יַעַשׂ־יְהוָה עִמָּכֶם חֶסֶד וֶאֱמֶת
וְגַם אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה אִתְּכֶם הַטּוֹבָה
הַזֹּאת אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הַדָּבָר הַזֶּה׃ י״א חסר את
ז וְעַתָּה ׀ תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם וִהְיוּ לִבְנֵי־ ו׳
חַיִל כִּי־מֵת אֲדֹנֵיכֶם שָׁאוּל וְגַם אֹתִי
מָשְׁחוּ בֵית־יְהוּדָה לְמֶלֶךְ עֲלֵיהֶם׃
ח וְאַבְנֵר בֶּן־נֵר שַׂר־ ג׳
צָבָא אֲשֶׁר לְשָׁאוּל לָקַח אֶת־אִישׁ־

ואבדו מני קרבא: א והוה בתר כן ושאיל דוד במימרא דיי למימר האסק בחדא מקרויא דבית יהודה ואמר יי ליה סק ואמר דוד לאן אסק ואמר לחברון: ב וסליק תמן דוד ואף תרתין נשוהי אחינועם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא: ג וגברוהי דעמיה אסיק דוד גבר ואנש ביתיה ויתבו בקרוי חברון: ד ואתו גברי שבט יהודה ומשחו תמן ית דוד למהוי מלכא על דבית יהודה וחויאו לדוד למימר גברי יבש גלעד דקברו ית שאול: ה ושלח דוד אזגדין לות אנשי יבש גלעד ואמר להון בריכין אתון קדם יי דעבדתון חסדא הדין עם רבונכון עם שאול וקברתון יתיה: ו וכען יעבד יי עמכון טיבו וקשוט ואף אנא אעביד עמכון טבתא הדא דעבדתון פתגמא הדין: ז וכען יתקפן ידיכון והוו לגברין גברין ארי מית רבונכון שאול ואף יתי משחו דבית יהודה למהוי מלכא עליהון: ח ואבנר בר נר רב חילא די לשאול דבר ית איש בושת בר

אשר עמו י״א וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא חלק א׳ סי׳ ט׳: איש וביתו ג׳ וסי׳ נמסר לעיל בספר׳ חלק א׳ סי׳ כ״ז: על בית ועל בית י״ג וסי׳ נמסר בסדר מדבר סיני ולקמן בסי׳ סי׳ י״ד: ברוכים ג׳ בקריאה ב׳ מלאים וחד חס׳ וסי׳ ברוכים אתם לה׳ כי חמלתם. ברכים אתם לה׳ אשר עשיתם החסד. ברוכים אתם לה׳ עשה שמים וארץ. דיבש חס׳. וגם אנכי ה׳ בקריאה וסימני׳ נמסר בסדר וידא: והיו ו׳ בקריאה וסי׳ התחזקו והיו לאנשים פלשתים. תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל. והקיפו הלוים את המלך סביב דד״ה. נודו מתוך בבל. והקפתם על המלך סביב דמלכים. עזבו ערים ושכנו בסלע: שר צבא ג׳ דסמיכי וסי׳ ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול. ולעמשא תמרו. את עמרי שר צבא: ושאדא שר צבא בשוא תחת הצד״י:

תולדות אהרן כלעיל כאחת.
וזכר לן לך

זכר

מצודת דוד

של ישראל: ב (ג) בערי חברון. בהערים הסמוכים לחברון: (ד) אנשי וכו׳ אשר קברו. הוא הפוך וכמו אשר אנשי יבש גלעד קברו את שאול: (ו) הטובה הזאת. גמול הטובה הזאת: (ז) תחזקנה ידיכם. ר״ל התחזקו בעצמכם והיו לבני חיל ללחום מלחמתכם: כי מת אדוניכם שאול. שהיה לכם מעוז לעזור ללחום בעבורכם:

מצודת ציון

ותמוה כמו עשה פלא (שמות ט״ו): ב (ה) אנה. לאיזה מקום כמו אנה אנחנו עולים (דברים א׳): (ו) ואמת. ענינו

גם

בשת וימליכהו אל הגלעד וגו׳ : (ט) וימליכהו אל הגלעד . אל במקום על כמו אל ההרים לא אכל וזולתו המליכהו תחילה מעבר לירדן ובארץ ישראל : ואל האשורי ואל יזרעאל ועל אפרים ועל בנימן . ואחרי אשר אמר על ישראל כלו למה זכר אלה המקומות . יש לפרש כי בשובו ממחנים היה וזה היה אחרי מלחמת הנערים שסב אבנר אחרי המלחמה למחנים אל איש בשת ואז העבירהו אל אלה המקומות הנזכרים עד שובו לביתו בארץ בנימן אבל על ישראל כלו המליכהו זולתי שבט יהודה ופי׳ האשורי כתרגומו דבית אשר ופי׳ ואל יזרעאל אינו יזרעאל זה אשר בנחלת בני מנשה : (יא) שבע שנים וששה חדשים . נמצא מלכות בטלה חמש שנים שהרי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים :

בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל וַיַּעֲבִרֵהוּ מַחֲנָיִם׃ ל׳ וחס׳
ט וַיַּמְלִכֵהוּ אֶל־הַגִּלְעָד וְאֶל־הָאֲשׁוּרִי ל׳ וחס׳ ל׳ ומ״ל
וְאֶל־יִזְרְעֶאל וְעַל־אֶפְרַיִם וְעַל־
בִּנְיָמִן וְעַל־יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה׃ כ׳ ג׳ כתי׳ ה׳
י בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה אִישׁ־בֹּשֶׁת
בֶּן־שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וּשְׁתַּיִם
שָׁנִים מָלָךְ אַךְ בֵּית יְהוּדָה הָיוּ אַחֲרֵי
דָוִד׃ יא וַיְהִי מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה
דָּוִד מֶלֶךְ בְּחֶבְרוֹן עַל־בֵּית יְהוּדָה
שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים׃
יב וַיֵּצֵא אַבְנֵר בֶּן־נֵר וְעַבְדֵי
אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל מִמַּחֲנַיִם ל׳
גִּבְעוֹנָה׃ יג וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעַבְדֵי כ׳ קדמ׳ וחד מ״ל דין מ״ע
דָוִד יָצְאוּ וַיִּפְגְּשׁוּם עַל־בְּרֵכַת גִּבְעוֹן ל׳
יַחְדָּו וַיֵּשְׁבוּ אֵלֶּה עַל־הַבְּרֵכָה מִזֶּה
וְאֵלֶּה עַל־הַבְּרֵכָה מִזֶּה׃
יד וַיֹּאמֶר אַבְנֵר אֶל־יוֹאָב יָקוּמוּ נָא
הַנְּעָרִים וִישַׂחֲקוּ לְפָנֵינוּ וַיֹּאמֶר יוֹאָב ל׳ וחד כל חי׳ הסדה. ושחקו
יָקֻמוּ׃ טו וַיָּקֻמוּ וַיַּעַבְרוּ בְמִסְפָּר שְׁנֵים סס ז׳ חס׳
עָשָׂר לְבִנְיָמִן וּלְאִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־ ל׳
שָׁאוּל וּשְׁנֵים עָשָׂר מֵעַבְדֵי דָוִד׃
טז וַיַּחֲזִקוּ אִישׁ ׀ בְּרֹאשׁ רֵעֵהוּ וְחַרְבּוֹ ז׳ חס׳
בְּצַד רֵעֵהוּ וַיִּפְּלוּ יַחְדָּו וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם כ׳ יען כלד
הַהוּא חֶלְקַת הַצֻּרִים אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן׃ כולהון חס׳

שָׁאוּל וְאַעְבְּרֵיהּ לְמַחֲנָיִם׃ ט וְאַמְלְכֵיהּ עַל דְּבֵית גִּלְעָד וְעַל דְּבֵית אָשֵׁר וְעַל דְּבֵית יִזְרְעֶאל וְעַל דְּבֵית אֶפְרָיִם וְעַל דְּבֵית בִּנְיָמִן וְעַל דְּבֵית יִשְׂרָאֵל כּוּלְהוֹן׃ י בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין אִישׁ בֹּשֶׁת בַּר שָׁאוּל כַּד מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ בְּרַם דְּבֵית יְהוּדָה הֲווֹ בָּתַר דָּוִד׃ יא וַהֲוָה מִנְיַן יוֹמַיָּא דַּהֲוָה דָוִד מַלְכָּא בְּחֶבְרוֹן עַל דְּבֵית יְהוּדָה שְׁבַע שְׁנִין וְשִׁתָּא יַרְחִין׃ יב וּנְפַק אַבְנֵר בַּר נֵר וְעַבְדֵי אִישׁ בּוֹשֶׁת בַּר שָׁאוּל מִמַּחֲנַיִם לְגִבְעוֹן׃ יג וְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה וְעַבְדֵי דָוִד נְפָקוּ וְעַרְעוּנוּן עַל בְּרֵיכְתָא דִּבְגִבְעוֹן כַּחֲדָא וּשְׁרוֹ אִלֵּין עַל בְּרֵיכְתָא מִכָּא וְאִלֵּין עַל בְּרֵיכְתָא מִכָּא׃ יד וַאֲמַר אַבְנֵר לְיוֹאָב יְקוּמוּן כְּעַן עוּלֵימַיָּא וִיחַיְכוּן קֳדָמָנָא וַאֲמַר יוֹאָב יְקוּמוּן׃ טו וְקָמוּ וַעֲבַרוּ בְּמִנְיַן תְּרֵי עֲסַר מִדְּבֵית בִּנְיָמִן וּמִדְּאִישׁ בֹּשֶׁת בַּר שָׁאוּל וּתְרֵי עֲסַר מֵעַבְדֵי דָוִד׃ טז וְאַתְקִיפוּ גְּבַר בְּרֵישׁ חַבְרֵיהּ וְחַרְבֵּיהּ בִּסְטַר חַבְרֵיהּ וּנְפַלוּ כַּחֲדָא וּקְרָא לְאַתְרָא הַהוּא אַחְסָנַת

(יב) ממחנים גבעונה . עתה אומר כי אחר שהמליכו את איש בשת במחנים קודם שעבר הירדן לשוב לביתו היה מה שהיה ויצא אבנר עם עבדי איש בשת ללכת לגבעון שהוא ארץ בנימן ויצאו אליהם יואב ועבדי דוד ויפגשום על ברכת גבעון ונרא׳ כי דעת יואב היה להלחם עמם וראה כי רבים אשר אתם וחדל עד שאמר אבנר יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו : (יד) וישחקו . דרך שחוק יתגרו אלה עם אלה בחרבותיהם ונר׳ מי ידע מדרכי המלחמה יותר ודרשו רז״ל ולפי שעשה עם דם הנערים שחוק נענש ונפל בחרב : (טו) ולאיש בשת . די היה לו אם אמר שנים עשר לאיש בשת כמו שאמר שנים עשר מעבדי דוד אלא בא להודיע כי משבט בנימן היו הולכין עמו להמליכו : (טז) ויפלו יחדיו . כל אחד הרג את חבירו : חלקת הצורים . ת״י אחסנת קטיליא מן ותקח צפורה צר צור חרבו שענינה חרב חדה ויש לפרש כמשמעו כמו והצורים נתנו ממנו ופירושו חלקת החזקים כי חזקים היו ובחזקה לחמו שלא התגבר אחד על חבירו

מבנימן : (טז) חלקת הצורים . אחסנת קטיליא ע״ש החרבות כמה דאת אמר אף תשיב צור חרבו

רלבג

זכר שאחרי כן שאל דוד בה׳ אם יעלה באחת ערי יהודה ובאתהו התשובה בסוף שיעלה לחברון ושם משחוהו בית יהודה למלך עליהם וכבר אמר דוד לאנשי יבש גלעד שייטיב להם גמול טוב תחת החסד אשר גמלו לאדוניהם לשאול להשתדל לקחת גויתו וגוית בניו מחומת בית שן וקברו אותם וזרזם שיחזקו ידיהם ויהיו לבני חיל למה שילוה דוד מהמלחמות : (ח) והנה אבנר בן נר המליך איש בושת על שאר השבטים זולתי שבט יהודה שהיו אחרי דוד : (י) והנה זכר כי בן ארבעים שנה היה איש בשת בן שאול במלכו ושתים שנה מלך והנה אם לא מלך כי אם שתי שנים יתחייב אחד משלשה דברים אם שימתין אבנר להמליכו אחרי מות שאול חמש שנים וחצי תכף מיתת שאול כדי שלא יחזיק דוד בכל ממלכות ישראל והענין השני הוא שימתינו ישר׳ להמליך דוד עליהם אחרי מות איש בושת חמש שנים וחצי וזה גם כן רחוק מאד בעיני עם שכבר מצאנו גם כן שכבר נתרצו ישר׳ להמליך דוד עליהם גם בחיי איש בושת ולזה לא יתכן שימתינו להמליכו אחרי איש בשת והענין השלישי הוא שיהיה קצת זה הזמן בין מיתת שאול ובין מלכות איש בשת ובין מלכות כל ישר׳ את דוד עליהם וזה ג״כ רחוק מפני הסבות הנזכרות בענינ׳ הקודמים וידמה בעיני שאמרו ושתים שנה מלך הוא להעיר שמה שספר אחר זה מענין

פי׳ רבי׳ ישעיה

(י) בן ארבעים שנה איש בושת בן שאול . יש קצת לתמוה היאך כתב לעיל ויהיו בני שאול יונתן וישוי ומלכי שוע ולא מנה את איש בושת והיה כל כך גדול . יש לומר אותם שלשה שמנה שם היו יוצאין עמו למלחמה ולפיכך מנה אותם ואיש בושת היה ממונה על ביתו ולפיכך לא מנאו : (טז) ויחזיקו איש בראש רעהו . פי׳ כל אחד תפש ראשו של חברו ותקע חרבו בצדו ומתו כולם יחדיו : חלקת הצורים . תרגמו אחסנת קטולייא . פירוש צורים כמו עשה לך חרבות צורים שתרגמו אזמלון חריפין . וכן ותקח צפורה צר . וכן פרסות סוסיו כצר נחשבו ומפני שנהרגו כולם בחרב נקראת חלקת הצורים כלומר הרוגים בחרבות :

כלה ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסי׳ וימליכהו אל הגלעד. לבן ייליל מואב . בחצותיו חגרו שק. וכל ירמיה ויחזקאל ותריסר דכו׳ כתיב ה׳ בסוף במ״ג וסי׳ בי מקטנם ועד גדולם דירמיה. במארה אתם נארים: יקמו ז׳ חס׳ בקריאה וסי׳ במסרה רבתא :

תולדות אהרן בן ארבעים. עקרים מד פ׳ כו : שבע שנים. סנהדרין קז: יקומו נא הנערים. (פלס יו סוטה יז) :

מצודת ציון

ענין כמו חסד וכן והשב וכו׳ חסד ואמת (לקמן ט״ו) : (יג) ויפגשום . פגעו אלה באלה : ברכת . הוא מקום הכנוס באגמים ובמיד ושם מתכנסים המים וכן הברכה העליונה (ישעיה ל״ז) : (טז) ויחזיקו . אחזו בכח : חלקת הצורים . ר״ל מישור שנלחמו בו בחדודי חרב כי חלקת הוא ענין מישור כמו חלקת השדה (בראשית ל״ג) והצורים הוא ענין חדוד כמו

מצודת דוד

נס אותי משחו . כאומר לא נופל אנכי ממנו ואהיה גם אני לכם לעזר : (ח) ויעבירהו מחנים . שם היה מקום מוכשר להמליכו : (ט) ועל ישראל כלה . ר״ל בתחילה המליכו על אלו המקומות שזכר אחת לאחת עד שבאחרונה המליכו על כל ישראל זולת יהודה : (י) על ישראל . ר״ל על כל ישראל ומלך על כולם שתי שנים וחמשת השנים וששת החדשים הקודמים לא מלך עדיין על כל ישראל כ״א על המקומות שזכר למעלה ועוד אחת לאחת על מה מהמקומות וכל ימי משך מלכותו היה כחשבון שמלך דוד בחברון : (יג) ויפגשום . פגעו אלו באלו סמוך לברכת גבעון : (יד) וישחקו לפנינו . ר״ל יתגרו מלחמה אלה באלה דרך שחוק לראות מי מהם יותר מלומד מלחמה : (טו) ויעברו . את ברכת המים כי היו אלה מזה ואלה מזה : לבנימין . מבני בנימן עבדי איש בושת : (טז) רעהו . הבא ללחום למולו : וחרבו . לתקוע בצדו . ונפלו יחדיו . כי הרגו זה את זה :

חבירו אלא כלם נהרגו כאחד איש על יד אחיו : (יח) ועשהאל קל ברגליו . ספר זה כי בטח בקלותו לרדוף אחרי אבנר מה שלא עשו כן האחרים ולא הבין כי לא לקלים המרוץ : הצבים . ביו"ד אחד לבד ויו"ד הרבים נעלמה מהמכתב : (כא) ואחוז לך אחד מן הנערי' . לחברתך שישוב עמך ואם אתה ירא ממנו : קח לך את חליצתו . פי' כלי מלחמתו וגם אתה לא תהרגנו : למה אככה ארצה . כתרגומו אקטלינך ואירמינך לארעא : (כב) ואיך אשא פני . ואיך ארים פני אל אחיך שהכיתו שלא אנקום ממנו אם אמיתך : (כג) באחרי החנית . יש מפרשי' שראש עץ החנית מחודד וכן ברזל מחודד עשוי לתקעו בארץ כמו שאומר בשאול וחניתו מעוכה בארץ ופעמים מכים בו לאחור שאין פונים אל הרודף להכותו בלהבת החנית אלא מכים באחרי החנית וכן עשה אבנר לא פנה אל עשאל אלא הכהו באחרי החנית : אל החומש . פירשו רבו' ז"ל בדופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויים בו ות"י בסטר ירכיה : תחתיו . במקומו כמו ולא קמו איש מתחתיו ור"ל שלא הלך ולא זז ממקומו אחר שהוכה אלא מיד מת : ויעמדו . כאשר שמעו עבדי דוד הריגת עשהאל רדפו אחרי אבנר וכשהיו מגיעים אל המקום ההוא שמת שם עשהאל היו עומדים אבל יואב ואבישי לא עמדו עליו אלא רדפו אחרי אבנר : (כד) והשמש באה . כשהגיעו גבעת אמה באה השמש : גבעת אמה . נקראת הגבעה כן על ענין ידוע אצלם אולי היתה אמת המים נגד הגבעה : גיח. שם

חרבו (תהלי' פ"ט) : (כג) אל החומש . כמו דופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויין שם ויונתן תירגם אל החומש בסטר ירכיה : וימת תחתיו . ומית באתריה

רלבג

מענין אבנר ויואב לא היה כי אם אחרי שמלך שתי שנים ולזה יהיה דבק אמרו ושתים שנה מלך לאמרו ויצא אבנר בן נר ועבדי איש בשת בן שאול וגו' והנה בשתי השני' הראשוני' לא היתה מלחמה כלל בין דוד ובין זרע שאול וגם עתה לא היתה שם מלחמה זולתי מה שהעיר אבנר מענין המלחמה וזה לאות כי דוד לא הסכים לרדוף בית שאול וזרעו אך שמר לו השבועה שנשבע לו שלא ישמיד את שמו עם שכבר היה דוד מתעסק במה שהגיע לו מן ההצלחה ולא רצה למהר את הקץ להגיע לו במהירות המלוכה עד שרצה השם יתברך אשר לו נתכנו עלילות . והנה הקל אבנר בהריגת הנערים והיה גמולו מדה כנגד מדה והוא שכבר נפל בחרב בסוף הענין : (יט) והנה היה רודף עשהאל אחר אבנר להרגו במלחמה כי הוא היה הראש והמנהיג לאיש בשת ובנפלו תגיע המלוכה לדוד בקלות וכבר אמר לו אבנר שיסור מאחריו ויטה לו על יד ימינו או על שמאלו ויאחז אחד מהנערים ויקח לו את חליצתו כי היה קשה בעיני אבנר להמי' את עשהאל ובראותו כי לא סר מלרדוף אחריו הכהו אבנר באחרי החנית אל החומש והוא שכאשר הוכה האדם בו ימות בקלות והוא המקום שמרה וכבד תלויי' בו כמו שפירשו רז"ל והנה היה בחנית ההוא חץ משני צדדיו כדי שיוכל להכות בו לפניו ולאחריו : (כג) והנה דקר אותו בחנית ההוא עד שיצאה החנית מאחריו ויפול שם ומת במקומו או יהיה הרצון באמרו אל החומש כנגד הלב והוא מענין וחמושים עלו בני ישראל והרצון בו המזוינים מכלי זין וכן הלב כלי זין האדם כי ממנו תולדת החום הטבעי שהוא שומר מציאות האדם שיעור הזמן שאפשר בו שיחיה : (כד) והנה היו רודפים יואב ואבישי אחיו אחרי אבנר שהרג עשהאל אחיהם והעריבה השמש ונתחזק אבנר עם בני בנימין שהתקבצו אליו והיה גם כן עמם במקום חזק כי היו על ראש גבעה אחת אז קרא אבנר אל יואב שיסורו מרדוף איש מאחיו כי אם ינצחו או ינצחו כבר תהי' מרה באחרונה כמו שנתבאר מענין מלחמת השבטי' עם בנימין על דבר פילגש בגבעה וענהו יואב כי אבנר היה סבת המלחמה במה שאמר יקומו

יז וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה קָשָׁה עַד־מְאֹד בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּנָּגֶף אַבְנֵר וְאַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד׃ יח וַיִּהְיוּ שָׁם שְׁלֹשָׁה בְּנֵי צְרוּיָה יוֹאָב וַאֲבִישַׁי וַעֲשָׂהאֵל וַעֲשָׂהאֵל קַל בְּרַגְלָיו כְּאַחַד הַצְּבָיִם אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה׃ יט וַיִּרְדֹּף עֲשָׂהאֵל אַחֲרֵי אַבְנֵר וְלֹא־נָטָה לָלֶכֶת עַל־הַיָּמִין וְעַל־הַשְּׂמֹאל מֵאַחֲרֵי אַבְנֵר׃ כ וַיִּפֶן אַבְנֵר אַחֲרָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה עֲשָׂהאֵל וַיֹּאמֶר אָנֹכִי׃ כא וַיֹּאמֶר לוֹ אַבְנֵר נְטֵה לְךָ עַל־יְמִינְךָ אוֹ עַל־שְׂמֹאלֶךָ וֶאֱחֹז לְךָ אֶחָד מֵהַנְּעָרִים וְקַח־לְךָ אֶת־חֲלִצָתוֹ וְלֹא־אָבָה עֲשָׂהאֵל לָסוּר מֵאַחֲרָיו׃ כב וַיֹּסֶף עוֹד אַבְנֵר לֵאמֹר אֶל־עֲשָׂהאֵל סוּר לְךָ מֵאַחֲרָי לָמָּה אַכֶּכָּה אַרְצָה וְאֵיךְ אֶשָּׂא פָנַי אֶל־יוֹאָב אָחִיךָ׃ כג וַיְמָאֵן לָסוּר וַיַּכֵּהוּ אַבְנֵר בְּאַחֲרֵי הַחֲנִית אֶל־הַחֹמֶשׁ וַתֵּצֵא הַחֲנִית מֵאַחֲרָיו וַיִּפָּל־שָׁם וַיָּמָת תַּחְתָּו וַיְהִי כָּל־הַבָּא אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נָפַל שָׁם עֲשָׂהאֵל וַיָּמֹת וַיַּעֲמֹדוּ׃ כד וַיִּרְדְּפוּ יוֹאָב וַאֲבִישַׁי אַחֲרֵי אַבְנֵר וְהַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וְהֵמָּה בָּאוּ עַד־גִּבְעַת אַמָּה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי־גִיחַ

ל'
י"ג
ל'. ל'
ל'
ל'
כ' כזנו
י"ג. ל'
ל'
ל' בסיפ' וכל קרי' דכו'
תחתיו ק'
כ' אמה על המים
ל'

קְטִלַיָא דִי בְּגִבְעוֹן ׃ יז וַהֲוָה קְרָבָא תַּקִיף עַד לַחֲדָא בְּיוֹמָא הַהוּא וְאִתְּבַר אַבְנֵר וֶאֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַבְדֵי דָוִד ׃ יח וַהֲווֹ תַּמָן תְּלָתָא בְּנֵי צְרוּיָה יוֹאָב וַאֲבִישַׁי וַעֲשָׂהאֵל וַעֲשָׂהאֵל קַלִיל בְּרִיגְלוֹהִי כַּחֲדָא מִן טַבְיָא דִי בְּחַקְלָא ׃ יט וּרְדַף עֲשָׂהאֵל בָּתַר אַבְנֵר וְלָא אִתְפְּנֵי לְמֵיזַל עַל יַמִינָא אוֹ עַל סְמָלָא מִבָּתַר אַבְנֵר ׃ כ וְאִתְפְּנֵי אַבְנֵר בַּתְרוֹהִי וַאֲמַר הַאַתְּ דֵין עֲשָׂהאֵל וַאֲמַר אֲנָא ׃ כא וַאֲמַר לֵיהּ אַבְנֵר אִתְפְּנֵי לָךְ עַל יַמִינָךְ אוֹ עַל סְמָלָךְ וְאִיחוֹד לָךְ חַד מֵעוּלֵימַיָא וְסַב לָךְ יַת זַרְזֵיהּ וְלָא אֲבָה עֲשָׂהאֵל לְמֵיזַר מִבַּתְרוֹהִי ׃ כב וְאוֹסֵיף עוֹד אַבְנֵר לְמֵימַר לַעֲשָׂהאֵל זוּר לָךְ מִבַּתְרַי לְמָה אֶקְטְלִינָךְ וְאַרְמִינָךְ לְאַרְעָא וְאֵיכְדֵין אֶזְקוֹף אַפַּי וְאִיחְמֵי לְיוֹאָב אֲחוּךְ ׃ כג וְלָא אֲבָה לְמֵיזַר וּמְחָהִי אַבְנֵר בַּאֲחוֹרֵי מוּרְנִיתָא בִּסְטַר יַרְכֵּיהּ וּנְפַקַת מוּרְנִיתָא מֵאֲחוֹרוֹהִי וּנְפַל תַּמָן וּמִית בְּאַתְרֵיהּ וַהֲוָה כָּל דְּאָתֵי לְאַתְרָא דִנְפַל תַּמָן עֲשָׂהאֵל וּמִית וְקַיְמִין ׃ כד וּרְדָפוּ יוֹאָב וַאֲבִישַׁי בָּתַר אַבְנֵר וְשִׁמְשָׁא עָלַת וְאִינוּן מְטוֹ עַד גִּבְעַת אַמְּתָא דִי עַל אַפֵּי גִיחַ אוֹרַח מַדְבְּרָא

פי' רבי' ישעיה

(כג) אל החומש . בדופן החמישית . מקום שמרה וכבד תלויין שם : (כד) עד גבעת אמה . פי' שם מקום: אשר על פני גיח דרך מדבר גבעון . פירוש גיח לשון הבעה כמו ואורב ישראל מגיח ממקומו ופתרונו מביע . אף כאן זה הגבעה היתה על פני הבעת דרך מדבר גבעון .

האתה זה ד' בקריאה וסי' האתה זה בני עשו ויאמר אני . האתה זה עשהאל . האתה זה עכר ישראל . האתה זה אדני אליהו : וקח י"ג בקריאה וסי' נמסר בסדר קרח :

תולדות אהרן נטה לך . גיטין סח : ויכהו אבנר . סנהדרין מט :

מצודת דוד

(יז)ותהי המלחמה קשה. עם כי מתחלה קמו מתי מספר להלחם דרך שחוק סוף הדבר היה אשר נלחמו כלם בחזקה : (יט) ולא נטה . לא נטה מאחרי אבנר ללכת וכו' : (כא) נטה לך . כי הרודף אחרי מי ושב מאחריו הנה לקלון יחשב ולזה אמר לו אבנר אם מפני הכבוד לא תרצה לשוב מאחרי עשה זאת נטה על ימינך וכו' להיות נראה שלא אחרי רדפת כ"א אחר נער אחר ואחוז באמת אחד מן הנערים ולא תכנו נפש כ"א קח חליצתו ויחשבו הכל כי אחריו רדפת והשגתו : (כב) ארצה . להפול מת בארץ : ואיך אשא פני . להסתכל בו כי הלא אבוש מפניו : (כג) באחרי החנית . בהברזל המחודד אשר בו העשוי להקוע בארץ : אל החומש . אל צלע החמישית שהוא על הלב : ורז"ל אמרו מול מקום שכבד ומרה תלוין בו : מאחריו . כי חלפה גופו מעבר אל עבר : כל הבא . מאנשי דוד : ויעמדו . עמדו מתבהלים וחדלו מלרדוף : (כד) וירדפו . אבל יואב ואבישי רדפו עוד : דרך . רדפו דרך מדבר

מצודת ציון

כמו אף תשוב צור חרבו (תהלים פ"ט) : (יח) הצבים . מל' צבי בל' רבים : (כא) חלצתו . כן יקרא המלבוש וכן ויקח את חליצותם (שופטים י"ד) : ולא אבה . ולא רצה : (כג) תחתיו . במקומו : (כד) באה . שקעה

דֶּרֶךְ מִדְבַּר גִּבְעוֹן׃ כה וַיִּתְקַבְּצוּ בְנֵי־
בִנְיָמִן אַחֲרֵי אַבְנֵר וַיִּהְיוּ לַאֲגֻדָּה אֶחָת ל׳
וַיַּעַמְדוּ עַל־רֹאשׁ גִּבְעָה אֶחָת׃ ל׳
כו וַיִּקְרָא אַבְנֵר אֶל־יוֹאָב וַיֹּאמֶר הֲלָנֶצַח ל׳
תֹּאכַל חֶרֶב הֲלוֹא יָדַעְתָּה כִּי־מָרָה ל׳ מ״ע
תִהְיֶה בָּאַחֲרוֹנָה וְעַד־מָתַי לֹא־תֹאמַר ל׳
לָעָם לָשׁוּב מֵאַחֲרֵי אֲחֵיהֶם׃
כז וַיֹּאמֶר יוֹאָב חַי הָאֱלֹהִים כִּי ל׳
לוּלֵא דִּבַּרְתָּ כִּי אָז מֵהַבֹּקֶר נַעֲלָה ג׳ כתיב א׳ ג׳
הָעָם אִישׁ מֵאַחֲרֵי אָחִיו׃
כח וַיִּתְקַע יוֹאָב בַּשּׁוֹפָר וַיַּעַמְדוּ כָּל־
הָעָם וְלֹא־יִרְדְּפוּ עוֹד אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל
וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד לְהִלָּחֵם׃ כט וְאַבְנֵר
וַאֲנָשָׁיו הָלְכוּ בָּעֲרָבָה כֹּל הַלַּיְלָה
הַהוּא וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיֵּלְכוּ כָּל־
הַבִּתְרוֹן וַיָּבֹאוּ מַחֲנָיִם׃ ל וְיוֹאָב שָׁב ל׳
מֵאַחֲרֵי אַבְנֵר וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־הָעָם
וַיִּפָּקְדוּ מֵעַבְדֵי דָוִד תִּשְׁעָה־עָשָׂר ג׳
אִישׁ וַעֲשָׂהאֵל׃ לא וְעַבְדֵי דָוִד הִכּוּ
מִבִּנְיָמִן וּבְאַנְשֵׁי אַבְנֵר שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת ל׳
וְשִׁשִּׁים אִישׁ מֵתוּ׃ לב וַיִּשְׂאוּ אֶת־ מ״ג
עֲשָׂהאֵל וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּקֶבֶר אָבִיו אֲשֶׁר
בֵּית לָחֶם וַיֵּלְכוּ כָל־הַלַּיְלָה יוֹאָב
וַאֲנָשָׁיו וַיֵּאֹר לָהֶם בְּחֶבְרוֹן׃ ג א וַתְּהִי ל׳ וחס׳
הַמִּלְחָמָה אֲרֻכָּה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין
בֵּית דָּוִד וְדָוִד הֹלֵךְ וְחָזֵק וּבֵית שָׁאוּל ג׳
הֹלְכִים וְדַלִּים׃ ל׳
ב וַיִּלְּדוּ לְדָוִד בָּנִים בְּחֶבְרוֹן וַיְהִי ויולדו ק׳
בְכוֹרוֹ אַמְנוֹן לַאֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵאלִת׃ ג׳ מ״ל ג׳ כ״כ
ג וּמִשְׁנֵהוּ כִלְאָב לַאֲבִיגַל אֵשֶׁת נָבָל ג׳ לאבגיל ק׳

דְגִבְעוֹן׃ כה וְאִתְכְּנִישׁוּ בְּנֵי
בִנְיָמִן בָּתַר אַבְנֵר וַהֲווֹ
לְסִיעָא חָד וְקָמוּ עַל רֵישׁ
רָמְתָא חֲדָא׃ כו וּקְרָא
אַבְנֵר לְיוֹאָב וַאֲמַר
הַלְאַפְרֵשׁ תִּקְטוֹל חַרְבָּא
הֲלָא יְדַעְתָּא אֲרֵי מְרִירָא
תְהֵי בְסוֹפָא וְעַד אֵימָתַי
לָא תֵימַר לְעַמָּא לְמִתַּב
מִבָּתַר אֲחֵיהוֹן׃ כז וַאֲמַר
יוֹאָב קַיָּם הוּא יְיָ אֲרֵי
אִילוּלָפוֹן מַלֵּילְתָּא אֲרֵי
בְּכֵין פּוֹן מֵעִידַן צַפְרָא
אִסְתַּלַּק עַמָּא גְּבַר מִבָּתַר
אֲחוּהִי׃ כח וּתְקַע יוֹאָב
בְּשׁוֹפָרָא וְקָמוּ כָּל עַמָּא
וְלָא רְדַפוּ עוֹד בָּתַר יִשְׂרָאֵל
וְלָא אוֹסִיפוּ עוֹד לְאַגָּחָא
קְרָבָא׃ כט וְאַבְנֵר וְגֻבְרוֹהִי
הֲלִיכוּ בְּמֵישְׁרָא כָּל לֵילְיָא
הַהוּא וַעֲבָרוּ יָת יַרְדְּנָא
וַאֲזַלוּ כָּל בִּתְרוֹן וַאֲתוֹ
לְמַחֲנָיִם׃ ל וְיוֹאָב תַּב מִבָּתַר
אַבְנֵר וּכְנַשׁ יָת כָּל עַמָּא
וּשְׁגוֹ מֵעַבְדֵי דָוִד תִּשְׁעַת
עֲסַר גֻּבְרָא וַעֲשָׂהאֵל׃
לא וְעַבְדֵי דָוִד קְטָלוּ
מִדְּבֵית בִּנְיָמִן וּבְגֻבְרֵי
אַבְנֵר תְּלָת מְאָה וְשִׁתִּין
גֻּבְרָא מִיתוּ׃ לב וּנְטַלוּ יָת
עֲשָׂהאֵל וְקַבְרוּהִי בְּקִבְרָא
דַאֲבוּהִי דִּי בְּבֵית לָחֶם
וַאֲזַלוּ כָּל לֵילְיָא יוֹאָב
וְגֻבְרוֹהִי וּנְהַר לְהוֹן
בְּחֶבְרוֹן׃ א וַהֲוַת קְרָבָא
תְּקוֹף בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָוִד וּבֵית דָוִד אָזֵיל
וְתַקִּיף וּבֵית שָׁאוּל אָזְלִין וּמָאכִין׃ ב וְאִתְיְלִידוּ לְדָוִד
בְּנִין בְּחֶבְרוֹן וַהֲוָה בּוּכְרֵיהּ אַמְנוֹן לַאֲחִינוֹעַם דְּמִיִּזְרְעֶאל׃ ג וְתִנְיָנֵיהּ כִּלְאָב לַאֲבִיגַיִל אִתַּת נָבָל

באחריה : (כז) לולא דברת. אם דברת כן לולא כמו לו ועוד יש לפותרו כמשמעו לולא דברת מה שאמרת יקומו נא הנערים וישחקו : (כט) הבתרון. שם מקום : (ל) תשעה עשר איש ועשהאל. והלא עשהאל בכלל עבדי דוד ולמה יצא שהיה שקול כנגד כולם וכן לכו ראו את הארץ ואת יריחו (יהושע ב׳ א׳) וכן והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה (מלכים א׳ י״א א׳) : (ג) ומשנהו כלאב. ובמקום אחר

שם מקום : (כה) ויתקבצו. כשראו שהיו רודפים אחריהם התקבצו אותם שהיו הולכים ראשונים ובאו אחרי אבנר והיו לאגודה אחת להלחם עם יואב ופירוש אגודה היא מקובצין יחד כאלו נקשרים ונאגדים זה בזה : (כו) הלנצח תאכל חרב. תרגם יונתן הלאפרש וכן תרגם אם ישמור לנצח לאפרש ופירוש לנצח ידוע כי הוא כמו לעולם. ופי׳ תאכל חרב תאכל חרבך בשר לנצח הלא ידעתי כי תאותך לנצח למלחמה תהיה מרה באחרונה : (כז) כי לולא דברת. אם לא שדברת אתה יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו לא היתה מלחמה זאת היום ואתה התחלת מלחמה זאת לא אני וכבר מאז מן הבקר ועד עתה נעלה העם איש מאחרי אחיו לולא דברת אתה. כשראה יואב כי לא יכול עמהם כי התקבצו כלם תקע בשופר שיעמדו ולא ירדפו וכן עשה ויעמדו כל העם אשר עם יואב : (כח) ולא ירדפו. כמו ולא רדפו עתיד במקום עבר ורבים כמוהו : (כט) כל הבתרון. שם מקום וגבול מעבר לירדן נקרא כן על ענין ידוע אצלם : (ל) ויקבוץ את כל העם. לפקוד אותם מי חסר מהם : ויפקדו. חסרו כמו ולא נפקד ממנו איש : תשעה עשר איש ועשהאל. לפי שהיה נכבד מהתשעה עשר לא כללו עמהם וכתבו בפרט : (לב) ויאור להם בחברון. כשהיה אור היום בבקר היו בחברון : (ג) כלאב. ובספר

מצודת דוד

מדבר גבעון ובאו לגבעת אמה : (כה) אחרי אבנר. להעזרו מיואב ואבישי : (כו) הלנצח. וכי לעולם תהרוג בחרב מאתנו איש לאחיו : הלא ידעתה. והלא תשכיל לדעת שמרה תהיה באחרונה שאמות אני או אתה : (כז) לולא דברת. אם לא דברת מתחילה יקומו הנערים כו׳ : כי אז מהבוקר. מעת פגשנו היינו נפרדים אלה מאלה כ״א לדרכו כי לא היה מאז דעתי להלחם עמך : (כח) ויתקע. לרמז שיעמדו ולא ירדפו עוד ושמעו אליו ולא יספו עוד להלחם : (כט) כל הלילה. כי פחד מיואב שלא יפול עליו פתאום : (ל) ועשהאל. לפי שהיה חשוב מכולם לא כללו עמהם : (לא) מבנימין. וחוזר ומפרש ובמי מבנימין באנשי אבנר : (לב) וילכו כל הלילה. כי גם הוא פחד מאבנר פן יהרגוהו להסיר מעליו הפחד שלא ינאל דם אחיו : ויאור. כשבאו אל חברון האיר להם הבוקר : ג (א) ארוכה. זמן ארוך:
הולך

מצודת ציון

שקעה כמו כי בא השמש (בראשית כ״ח) : (כה) לאגודה אחת. ר״ל לקבוצה אחת כמו ואגודתו על ארץ יסדה (עמוס ט) : גבעה. הר : (כו) הלנצח. הלעולם. ועד מתי. עד איזה זמן : (כז) לולא. אם לא : נעלה. ענין סלוק כמו ונעלה הענן (במדבר ט) : (כט) בערבה. במישור : הבתרון. שם מקום : (ל) ויפקדו. נחסרו כמו ולא נפקד ממנו איש (שם לא) : (לא) מתו. כמו ומתו ומוסב על הכו וכו׳ לומר ז׳ הכו מבנימין וכו׳ ומתו : (לב) בית לחם. בבית לחם : ויאור. מל׳ אור : ג (א) ודלים. חלושים כמו דלות ורעות (בראשית מא) : (ג) ומשנהו. מל׳ שנים : כאחם

רלבג

יקומו הנערים וישחקו לפנינו : (כח) והנה הסבה יואב שעמדו העם ולא רדפו אחרי בני ישראל ולא יספו עוד להלחם אחר זה בזמן ההוא אך השתדלו כל אחת מהכתות לשוב לארצם בזריזות להמלט מהכת האחרת אם תרדוף אחריהם ולזה הלכו אבנר ואנשיו כל הלילה וכן הענין ביואב ואנשיו : (ל) והנה היה מהצלחת דוד שלא מתו מאנשיו זולת עשרים ומאנשי אבנר מתו שלש מאות וששים איש וכן התמיד הענין כל ימי המשך המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד שכבר היה דוד הולך

פי׳ רבי ישעיה

(כז) כי לולא דברת. כמו אילו דברת כבר, מהבקר היה נעלה העם איש מאחרי אחיו אלא אני סברתי כי אתה חפץ במלחמה כי אתה התחלת לומר יקומו הנערים וישחקו : (לב) ויאור להם בחברון. בנין נפעל הוא מנעלמי העיין ואלו הפלך היה נדגש :

לולא ד׳ כתיב א׳ בקריאת וסי׳ כי לולא התמהמהנו. כי לולא חרשתם בעגלתי. לולא דברת כי אז. לולא האמנתי לראות. ולא יספו ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ז׳ : ארכה ג׳ דגשים וחס׳ וסי׳ ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול. לאמר ארכה היא. מארץ מדה. ויולדו ה׳ בקריאה וסי׳ ויולדו להם בנים אחר המבול. ויולדו לדוד בנים בחברון דשמואל ל׳ חס׳ ו׳. ויולדו עוד לדוד בנים ויולדו לאבשלום ויולדו לו שבעה בנים דאיוב. וא׳ ויולדו להם : סימן ושם האיש נבל אביגל כתיב. ותמהר ותרד מעל החמור

רשי

אחר הוא קורא אותו ומשנהו דניאל ולמה נקרא שמו כלאב אמר רבי יצחק שהיו ליצני הדור אומרים מנבל היתה אביגיל מעוברת נהפך קלסתרו ודמה לאביו. ורבותינו אמרו שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה : (ה) לעגלה. זו מיכל שהיתה חביבה עליו וכן הוא אומר לולא חרשתם בעגלתי (שופטים י"ד י"ח) וכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה (שמואל ב' ו' כ"ג) עד יום מותה לא הי' לה מאותו מעשה ואילך קודם אותו מעשה הוי לה : (ו) היה מתחזק. בכל כח על בית שאול להעמיד מלכותו : (ח) הראש כלב אנכי אשר ליהודה. כלום אני חשוב אפילו כראש שומר הכלבים אשר לדוד אך לפי הנקוד שהפתח תחת הראש וכלב אנכי מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אחפוץ להיות ראש בביתך טוב לי להיות כלב והדיוט בבית דוד וכן ת"י : היום אעשה חסד. מעתה נאה

לי

הַכַּרְמְלִי וְהַשְּׁלִשִׁי אַבְשָׁלוֹם בֶּן־ ג' חס' וכל ד"הדכו' כמ"ז
מַעֲכָה בַּת־תַּלְמַי מֶלֶךְ גְּשׁוּר׃
ד וְהָרְבִיעִי אֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית וְהַחֲמִישִׁי ח'
שְׁפַטְיָה בֶן־אֲבִיטָל׃ ה וְהַשִּׁשִּׁי יִתְרְעָם ל'
לְעֶגְלָה אֵשֶׁת דָּוִד אֵלֶּה יֻלְּדוּ לְדָוִד פ' וחס'
בְּחֶבְרוֹן׃ ו וַיְהִי
בִּהְיוֹת הַמִּלְחָמָה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין
בֵּית דָּוִד וְאַבְנֵר הָיָה מִתְחַזֵּק בְּבֵית ל'
שָׁאוּל׃ ז וּלְשָׁאוּל פִּלֶגֶשׁ וּשְׁמָהּ כ'
רִצְפָּה בַת־אַיָּה וַיֹּאמֶר אֶל־אַבְנֵר
מַדּוּעַ בָּאתָה אֶל־פִּילֶגֶשׁ אָבִי׃ ג' ומ"ל
ח וַיִּחַר לְאַבְנֵר מְאֹד עַל־דִּבְרֵי
אִישׁ־בֹּשֶׁת וַיֹּאמֶר הֲרֹאשׁ כֶּלֶב
אָנֹכִי אֲשֶׁר לִיהוּדָה הַיּוֹם אֶעֱשֶׂה
חֶסֶד עִם־בֵּית ׀ שָׁאוּל אָבִיךָ אֶל־
אֶחָיו וְאֶל־מֵרֵעֵהוּ וְלֹא הִמְצִיתִךָ בְּיַד ל'.
דָּוִד וַתִּפְקֹד עָלַי עֲוֺן הָאִשָּׁה הַיּוֹם׃
ט כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאַבְנֵר וְכֹה יֹסִיף י"ד חס' וי"ו

דְמִכַּרְמְלָא וּתְלִיתָאָה
אַבְשָׁלוֹם בַּר מַעֲכָה בַּת
תַּלְמַי מַלְכָּא דִגְשׁוּר׃
ד וּרְבִיעָאָה אֲדוֹנִיָּה בַּר
חַגִּית וַחֲמִישָׁאָה שְׁפַטְיָה
בַּר אֲבִיטָל׃ ה וּשְׁתִיתָאָה
יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אִתַּת דָּוִד
אִלֵּין אִתְיְלִידוּ לְדָוִד
בְּחֶבְרוֹן׃ ו וַהֲוָה כַּד הֲוַת
קְרָבָא בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין
בֵּית דָּוִד וְאַבְנֵר הֲוָה מִתַּקֵּף
בְּבֵית שָׁאוּל׃ ז וּלְשָׁאוּל
לְחֵינְתָא וּשְׁמַהּ רִצְפָּה בַת
אַיָּה וַאֲמַר לְאַבְנֵר מָה דֵין
עֲלְתָא לְוָת לְחֵינְתָא דְאַבָּא׃
ח וּתְקֵיף לְאַבְנֵר לַחֲדָא
עַל פִּתְגָמֵי אִישׁ בֹּשֶׁת
וַאֲמַר הֲלָא רֵישָׁא דְמַלְכָּא
אֲנָא מִכְּעַן הֲוֵיתִי גְּבַר
הֶדְיוֹט לְשַׁאֲרָא דְבֵית
יְהוּדָה יוֹמָא דֵין אַעְבֵּיד
טִיבוּ עִם בֵּית שָׁאוּל אֲבוּךְ
עִם אֲחוּהִי וְעִם רַחֲמוֹהִי וְלָא
מְסַרְתִּיךְ בִּידָא דְדָוִד
וּמִכְּעַן אַתְּ מַסְעַר עֲלַי חוֹב אִתְּתָא יוֹמָא דֵין׃ ט כְּדֵין יַעְבֵּד יְיָ לְאַבְנֵר

תולדות אהרן ומשנהו. שם : כלאב. ברכות ד : והרביעי אדוניהו. סנהדרין שם : והששי יתרעם. שם עא : הראש כלב. עקדה שער כה :

רלבג

הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים : (ה) לעגלה אשת דוד. אמרו ז"ל כי מפני זה אמר אשת דוד בזו לבד ולא באחרות כי היא היתה בלתי ראויה כי אם לדוד לפי שהיתה אשת שאול כמו שאמר ואתנה לך את בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך והנה אלמנתו של מלך אינה ראויה כי אם למלך וידמה גם כן כי הנשים אשר לקח בירושלם והפילגשים כמו שאמר אחר זה היו קנתם מבית שאול : (ח) והנה סבב הש"י אשר לו נתכנו עלילות שנולדה קטטה

בין

רדק

ובספר דברי הימים דניאל ש' שמות היו לו וכמוהו רבים בכתוב ויש בו דרש כי לפי שלקח דוד אביגיל אחר מות נבל היו אומרים כי מעוברת היתה מנבל והבן שילדה אביגיל לדוד היה בנו של נבל לפיכך יצא קלסתר פניו כקלסתר פניו של דוד להסיר החשד לפיכך קראו כלאב כלו אב כלומר בכל צורותיו דומה לאביו דניאל היה שמו העיקר כי אמר דוד דנני אל מנבל : (ג) אבשלום בן מעכה. דרשו בו כי לפי שהיה בן יפת תואר שלקחה דוד במלחמ' לפיכך היה אבשלום סורר ומור' באביו לכך נסמכה פרשת סורר ומורה לפרשת יפת תואר לומר לך כל הנושא אותה או אשה שאינה הגונה יוצא ממנה בן סורר ומורה ונכון הוא הדרש כי מאחר שהיא שבויה הרי הוא כמוכרח' לשוב לדת ישרא' ולבה לא נכון אל הדת והנטע יוצא דמות השרש : (ה) לעגלה אשת דוד. דרשו רז"ל עגלה זו מיכל בת שאול ולפי שהיתה חביבה על דוד קראה עגלה כמו לולי חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי ומה שאמר אשת דוד מסייע הדרש אע"פ שהם לא הביאו כי למה אמר על זאת אשת דוד מה שלא אמר על האחרות אלא לפי שהיתה אשתו הראשונה ומה שאמ' ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה מההוא מעשה ואילך לא היה לה ולד לענשה שבזתה דוד שהיה מפזז לפני ה' אבל מעיקרא הוה לה ולפי הפשט יש לפרש עגלה זו אחרת ומיכל לא נזכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן וכן הוא אומר הבנים שהיו בחברון לפיכך זכר הנשים ומיכל אף על פי שהביאה לו אבנר ועודנו בחברון לא זכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן אבל באמרו אשת דוד וכן אמר בדברי הימי' לעגלה אשתו אולי לא היתה ממשפחה גדולה ולא היתה ידועה בזכור אותה אלא באשת דוד ויש לפרש עוד כי עגלה זאת היתה אשת שאול ולקחה דוד אחרי מות שאול כמו שאומר ואת נשי אדונך בחיקך ואף על פי שאמרו אין נושאין אלמנתו של מלך הרי אמרו מלך נושא אלמנתו של מלך אחר מפני זה אמר אשת דוד כלומר שלא היתה ראויה להיות אשת אדם אחר אלא אשת דוד לפי שהיה מלך ואף על פי שזו הסברה אינה אלא לדעת רבי יהודה כי הוא אומר מלך נושא אלמנתו של מלך ואין חכמים מודים לו אף על פי כן פשט הפסוק נכון לר' יהודה ואף על פי שהיתה אשת חמיו מותרת ואף לדברי הירושלמי שאומר שאשת חמיו אסורה לא אסרוה אלא מפני מראית העין אבל מן התורה אינה אסורה והם אמרו כי רצפה פלגש שאול לקחה דוד לאשה : (ז) ויאמר. איש בשת אל אבנר ואף על פי שלא זכרו למעלה בפסוק הנה זכר בית שאול והוא איש בשת כי בו תלויה בית שאול : אל פלגש אבי. חשדו בפלגש אביו ואם היה הדבר אמת היה לו לתפשו בכך לכבוד אביו ועוד כי אסורה היתה לכל אדם לפי שהיתה פלגש המלך ואין נושאין אלמנתו של מלך ואף על פי שלא היתה אשתו אלא פלגשו כיון שהיתה מיוחדת לו הרי היא נחשבת אלמנתו ועוד כיון ששמשתו הרי אמרו אין משתמשין בשרביטו של מלך וזהו שאמר ותפקוד עלי עון האשה כי אסורה היתה להדיוט : (ח) הראש כלב אנכי. מלעיג אילו הייתי ראש כלבים כלומר אפילו לא הייתי ממונה אלא על הכלבים שהייתי נקרא ראש כלב ועוד אפי' לשבט יהודה שאתה שונא אם היה לי שום מטי עליהם לא היה לך לבזותי כל כך היום יש לי דין לעשות חסד עם בית שאול כי בזיתני והלא חסד גדול עשיתי עד היותי עם בית אביך שהחזקתי בביתו להעמידו במלכותו ולא המציתיך ביד דוד ואתה פקדת עלי עון האשה וי"ת הלא רישא אנא מכען הויתי גבר הדיוט לשארא דבית יהודה : ולא המציתיך.

בא

פי' רבי' ישעיה

(ח) הראש כלב אנכי אשר ליהודה. פי' אני ראש לכל ישראל ובזיתני כאלו הייתי ראש לכלבים ולא ראש לישראל וכאלו הייתי ראש ליהודה שהם שונאיך חשבתני : אל אחיו ואל מרעהו. פי' עם אחי שאול ועם אוהביו שעד עכשיו נתחזקתי עמהם ולא המציתיך למסרך ביד דוד. לא אעשה עוד את הדבר הזה. ובא היו"ד בהמציתיך שהוא פעלי האל"ף כיו"ד בפעלי הה"א כמו בראיתיך בעיניך : (ט) כה יעשה אלהים טובה וכה יוסיף. ומקרא קצר הוא :

מצודת דוד

הולך וחזק. בכל עת התחזק יותר : ודלים. שפלים וחלשים : (ג) בן מעכה. יפת תואר היתה ולקחה במלחמה : (ה) אשת דוד. חוזר על כולן לומר כל אחת היתה אשת דוד ולא פילגש : (ו) בבית שאול. להעמיד המלוכה ביד איש בושת בנו : (ז) ויאמר. סתם ולא פירש מי האומר ומעצמו יובן שהאומר היה איש בושת שנאמר אל פילגש אבי : מדוע באתה וכו'. כי אלמנותו של מלך אסורה להדיוט : (ח) הראש כלב וכו'. ר"ל מדוע בזיתני וכי אינני שר וממונה על אנשי מלכותך וכי אני ראש וממונה על הכלבים במלכות יהודה אנשי מלחמתך אשר שאת כאומר לא יאות לבזות כ"א לזונה ושפל אנשים ולא לאיש כמוני שאין בי אחת מהם : ר"ל האם מהיום ראוי לי שאעשה חסד וכו' : ולא המציתיך. ר"ל אחר שעד הנה לא המציתיך ביד דוד ואתה גמלתני הרע כי תפקוד עלי עון האשה : (ט) כה יעשה. הוא ענין שבועה והכונה כה רבה במקרא : כאשר נשבע

מצודת ציון

(ז) באתה. מל' ביאה ובעילה : (ח) אחיו. קרוביו : מרעהו. אוהביו : המציתיך. ענין הזמנה ומסירה כמו ואת העולם המציאו אליו (ויקרא ט) : ותפקוד. ענין

פי'

ב לוֹ כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְדָוִד כִּי־כֵן
אֶעֱשֶׂה־לּוֹ : י לְהַעֲבִיר הַמַּמְלָכָה
ב מִבֵּית שָׁאוּל וּלְהָקִים אֶת־כִּסֵּא דָוִד
עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְהוּדָה מִדָּן וְעַד־
בְּאֵר שָׁבַע : יא וְלֹא־יָכֹל עוֹד לְהָשִׁיב
י אֶת־אַבְנֵר דָּבָר מִיִּרְאָתוֹ אֹתוֹ :
יב וַיִּשְׁלַח אַבְנֵר מַלְאָכִים
תחתיו ק' אֶל־דָּוִד תַּחְתָּו לֵאמֹר לְמִי־אָרֶץ
לֵאמֹר כָּרְתָה בְרִיתְךָ אִתִּי וְהִנֵּה יָדִי
עִמָּךְ לְהָסֵב אֵלֶיךָ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל :
יג וַיֹּאמֶר טוֹב אֲנִי אֶכְרֹת אִתְּךָ בְּרִית
אַךְ דָּבָר אֶחָד אָנֹכִי שֹׁאֵל מֵאִתְּךָ לֵאמֹר
לֹא־תִרְאֶה אֶת־פָּנַי כִּי ׀ אִם־לִפְנֵי
הֱבִיאֲךָ אֵת מִיכַל בַּת־שָׁאוּל בְּבֹאֲךָ
לִרְאוֹת אֶת־פָּנָי :
יד וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים אֶל־אִישׁ־בֹּשֶׁת
בֶּן־שָׁאוּל לֵאמֹר תְּנָה אֶת־אִשְׁתִּי אֶת־
ג'. פ' מִיכַל אֲשֶׁר אֵרַשְׂתִּי לִי בְּמֵאָה עָרְלוֹת
פְּלִשְׁתִּים : טו וַיִּשְׁלַח אִישׁ בֹּשֶׁת
וַיִּקָּחֶהָ מֵעִם אִישׁ מֵעִם פַּלְטִיאֵל בֶּן־
ליש ק' לוּשׁ : טז וַיֵּלֶךְ אִתָּהּ אִישָׁהּ הָלוֹךְ וּבָכֹה
ג' חס' אַחֲרֶיהָ עַד־בַּחֻרִים וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְנֵר
ב' כי הלך שמעי לֵךְ שׁוּב וַיָּשֹׁב : יז וּדְבַר־אַבְנֵר הָיָה
עִם־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר גַּם־תְּמוֹל גַּם־
ד' חס' בנבי' שִׁלְשֹׁם הֱיִיתֶם מְבַקְשִׁים אֶת־דָּוִד
כ"ט לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם : יח וְעַתָּה עֲשׂוּ כִּי יְהוָה
ל' כסיפ' אָמַר אֶל־דָּוִד לֵאמֹר בְּיַד ׀ דָּוִד עַבְדִּי

וּכְדֵין יוֹסִיף לֵיהּ אֲרֵי כְּמָא דְקַיֵּים יְיָ לְדָוִד אֲרֵי כְּדֵין אַעְבֵּיד לֵיהּ : י לְאַעְבָּרָא מַלְכוּ מִבֵּית שָׁאוּל וּלְאַקָּמָא יָת כּוּרְסֵי דָוִד עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה מִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע : יא וְלָא יָכִיל עוֹד לַאֲתָבָא יָת אַבְנֵר פִּתְגָמָא מִדְּדָחֵיל יָתֵיהּ : יב וּשְׁלַח אַבְנֵר אִזְגַּדִּין לְוָת דָּוִד מֵאַתְרֵיהּ לְמֵימַר מְקַיְּמָנָא בְּמַן דַּעֲבַד אַרְעָא לְמֵימַר גְּזַר קְיָמָךְ עִמִּי וְהָא יְדִי עִמָּךְ לְאַסְחָרָא לְוָתָךְ יָת כָּל יִשְׂרָאֵל : יג וַאֲמַר טַב אֲנָא אֶגְזַר עִמָּךְ קְיָם בְּרַם פִּתְגָמָא חַד אֲנָא שָׁאֵיל מֵעִמָּךְ לְמֵימָר לָא תֶחֱזֵי יָת אַפֵּי אֱלָהֵן קֳדָם מֵתָיוּתָךְ יָת מִיכַל בַּת שָׁאוּל בְּמֵיתָךְ לְאִתְחֲזָאָה קֳדָמָי : יד וּשְׁלַח דָּוִד אִזְגַּדִּין לְוָת אִישׁ בֹּשֶׁת בַּר שָׁאוּל לְמֵימָר הַב יָת אִתְּתִי יָת מִיכַל דְּאַרְסֵית לִי בִּמְאָה עָרְלָת פְּלִשְׁתָּאֵי : טו וּשְׁלַח אִישׁ בֹּשֶׁת וְדַבְּרַהּ מִלְּוָת בַּעְלַהּ מִלְּוָת פַּלְטִיאֵל בַּר לָיִשׁ : טז וַאֲזַל עִמַּהּ בַּעְלַהּ אָזֵיל וּבָכֵי בַּתְרַהּ עַד עַלְמַת וַאֲמַר לֵיהּ אַבְנֵר אֱזֵיל תּוּב וְתָב : יז וּפִתְגָם אַבְנֵר הֲוָה עִם סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַף תְּמָלֵי אַף מִדְּקַמּוֹהִי הֲוֵיתוּן בָּעַן יָת דָּוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עֲלֵיכוֹן : יח וּכְעַן עֲבִידוּ אֲרֵי יְיָ אֲמַר לְדָוִד לְמֵימַר בְּיַד דָּוִד עַבְדִּי

רשי

לי לעשות חסד עם בית שאול ועם כל אוהביו כאשר עשיתי עד הנה ולא המציתיך ביד דוד : (יב) תחתיו לאמר . מאתריה למימר מקיימנא במאן דעבד ארעא : למי ארץ . לשון שבועה כמי שהארץ שלו . ד"א תחתיו שמו הזכיר תחלה באגרת ואח"כ הזכיר שם דוד ולכך נענש . כתב ממני אבנר שר צבאי ישראל לדוד מלך ישראל שלום : למי ארץ . למי שהמלכות הגון לו אני שולח לו לאמר כרתה בריתך וגו' : (יג) לפני הביאך . לפני ראותך פני הביאך את מיכל : (טו) מעם איש . תרגם יונתן מלות בעלה : (טז) הלוך ובכה . על מצוה ההולכת ממנו שכל אותן השנים נעץ חרב בינו לבינה במטה ולא נכשל בה : (יז) ודבר אבנר היה . קודם לכן : (יח) אמר אל דוד . על דוד

דוד

רדק

בא על דרך בעלי הה"א ואע"פ שהוא מבעלי האל"ף ופי' כמו ואת העולה המציאו אליו ענין הזמנה ומסירה : (ט) כאשר נשבע ה' לדוד . דברו הוא שבועתו וכן אמר נשבעתי לדוד עבדי או לפי שאמר שני פעמים לשאול בשם האל בגלגל ובדבר עמלק בקש לו ה' איש כלבבו ונתנה לרעך ואמרו הן הן שבועה לאו לאו שבועה :

(יב) תחתיו לאמר למי ארץ . בסתר שלח לו למי תאות הארץ אלא לך כמו שאמר האל כרתה בריתך עמי ואני אסוב לך כל ישראל וי"ת מאתריה למימר מקיימנ' במאן דעבד ארעא למימר ויש דרש שכתב בכתבו לדוד מן אבנר לדוד הקדים שמו לשם דוד זהו אל דוד תחתיו לפיכך נענש אבנר : (יג) כי אם לפני הביאך . כי אם לפני כל דבר יהיה הביאך את מיכל : (יד) וישלח דוד מלאכים . אף על פי ששלח לאבנר שלח גם כן לאיש בשת לכבודו שלא רצה לקחתה בלא רשותו : אשר ארשתי לי . זה מסייע פי' רז"ל שכתבנו למעלה בענין זה כלומר אשתי היא וארשתיה במאה ערלות פלשתים כלומר בהם היה דעתי לא בעושר שהתני' לי שאול שהוא מלוה אצלו לפיכך היא אשתי באמת . ולפי הפשט אמר ארשתי לי ר"ל בסכנה שמתי עצמי בעבורה לפיכך יש עליך להחזיר' לי ובאמרו במאה והוא נתן מאתים ואמר במאה כי מאה היה התנאי ביניהם : (טו) מעם איש . מעם אישה וכת"י מלות בעלה ואחר כך פירש מי היה בעלה פלטיאל בן ליש והוא פלטי בן ליש שכתוב למעלה . ובדרש לפיכך קראו עתה פלטיאל שפלטו אל מעבירה שלא בא על מיכל כמו שפירשנו למעלה ומה שאמר הלוך ובכה אחריה עד בחורים על מצוה שהלכה מידו ושהיה כובש את יצרו עד בחורים שנעשה כבחורים שלא טעמו טעם אותו חטא וכל זה הוא רחוק מדרך הפשט ובחורים הוא שם מקום בארץ בנימין כמו שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים ות"י עלמת ועלמת ובחורים ענין אחד וכן נזכר זה המקום בספר יהושע עלמון ובדברי הימים עלמות ואפשר שנקרא כן על שם אדם הנקרא עלמת בן יערם משבט בנימין ולו היתה העיר הזאת וכבר כתבנו למעלה כי מיכל ופלטי שוגגים היו: (יח) ביד דוד

עבדי

פי' רבי ישעיה

(יב) תחתיו לאמר למי ארץ . פירוש מלאכים שהיו בני סודו של אבנר שהיו חשובים לדוד במקומו של אבנר ושלח לו לומר למי כל הארץ כי אם לך : כרתה בריתך אתי . פי' שאהיה שר צבא בישראל כאשר הייתי בימי שאול : (יג) כי אם לפני הביאך . לשון כפול הוא . שהיה לו לכתוב כי אם הביאך או לפני הביאך : (יד) תנה את אשתי את מיכל . פירוש שלא נאסרה עליו שבאונס נתנה אבי' לפלטי : (יח) ביד דוד עבדי הושיע את עמי ישראל . נחלף האל"ף בה"א ופירושו אושיע שאותיות אהו"י מתחלפות זו בזו . וכן כל מלבושי אגאלתי נחלף הה"א באל"ף והיה לו לומר הגאלתי :

אביגיל כתיב . ומשנהו כלאב לאביגל כתיב : במאה ה' וסימ' נמסר בסדר וישלח ובסוף יהושע : בחרים ד' חס' בלישנ' וסימני' וילך אתה אישה הלוך ובכה . והנה עמך . שמעי בן גרא בן הימיני . ויאמר חזהאל מדוע . אז תשמח בתולה במחול : שלשם ד' חס' בנביאים וסי' בא אלהים אל המחנה . ויהי כל יודעו . אשה עצורה לנו . ודבר אבנר היה עם כל ישראל :

מצודת ציון

ענין זכרון : (י) ולהקים . להעמיד : (יב) תחתיו . במקומו : להסב . לסבב : (יד) ארשתי . מל' ארוסה וכן אשר ארש אשה (דברים כ) : (יח) הושיע . כמו אושיע ה"א במקום אל"ף כמו ואתכם

מצודת דוד

ה' . להמליכו על כל ישראל : אעשה לו . לדוד לסייעו על דבר המלוכה : (יא) ולא יכול . על איש בושת יאמר : (יב) תחתיו לאמר . ר"ל שלח מלאכים ממקומו שיאמרו בשבועה למי ארץ ר"ל נשבעים אנו במי שהארץ שלו כי לה' הארץ ודבר השבועה היתה אשר בלב ידבר לאמר כרתה ברית עמו להיות לי לאוהב ויהיה כח ידי עמך וכו' : (יג) כי אם לפני . ר"ל רק קודם כל דבר יהיה הביאך את מיכל וכו' בעת בואך אלי : (יד) וישלח דוד . על כי היה עתה במות אשר אבנר ימלא את דברו : במאה ערלות . ולקדושין חשבם או ר"ל הלא מאז שמתי עצמי בסכנה בעבורה וכאומר שגם עתה יוסיף ידו להלחם בעבורה (אף שנתן מאתים ערלות מ"מ התנאי לא היה כ"א מאה) : (טו) מעם איש . וחוזר ומפרש שהוא פלטיאל והוא פלטי האמור למעלה : (טז) וילך . ללותה : (יז) ודבר אבנר . ר"ל וכה היה דבר אבנר עם זקני ישראל שאמר להם הלא מאז הייתם אתם מבקשים את דוד שימלוך הוא אך אני נגדי הייתי מתחזק בבית שאול : (יח) ועתה עשו . ר"ל הואיל ובת שאול הושבה לו גם הוא נחשב מבית שאול לזאת עשו כאשר בקשתם מאז כי ה' אמר וכו' ולזאת

עבדי הושיע. מקור במקום אושיע כלומר אמרתי להושיע את ישראל בידו וכן ואתכם הוציא מתוכה כאילו אמר אוציא וכת״י הושיע אפרוק : (יט) וידבר גם אבנר באזני בנימין. כמו וידבר אבנר גם כן באזני בני בנימין ולפי שאמר ודבר אבנר היה עם זקני ישראל אמר כי גם באזני שבט בנימין דבר ואף על פי ששבט בנימין היו קרובים לבית שאול היו יותר חפצים במלכות דוד מפני שראו שהיה מצליח בכל דרכיו ובכל מלחמותיו וראו כי בית שאול היו הולכים ומתמעטים ולא היה להם סימן יפה במלוכה ועוד כי אבנר הוא הטה את לבבם אחרי דוד מפני שרצה להשלים עמו ולכך אמר הנה זה הספור מזה הענין ומזאת המלחמה :

דוד ואינו זז ממשמעות אל : (כב) מהגדוד. פשטו בגדוד לשלול על האויב : מבור הסרה. שם מקום. ורבותינו אמרו בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג על שלא החזיק דברי דוד בצפחת המים אשר לקח מראשותיו של שאול וגם על כנף המעיל של שאול אמר שמא אחד מן הסריסים נאחז בו וקרעו

רלבג

בין אבנר ובין איש בושת והשתדל מפני זה אבנר להמליך דוד על כל ישראל כי מה׳ היתה לו המלוכה וראוי שלא יעלם ממנו כי לא נטמאה מיכל עם פלטי בן ליש שאם הדבר כן היתה אסורה לדוד ואולם מה שהזכיר הכתוב מבני מיכל הם מבני מרב אחותה ומיכל גדלה אותם ומפני שגדלה אותם נקראו בניה ולזה אמר שילדה אותם לעדריאל המחולתי שהיה בעלה של מירב : (כז) והנה המית יואב

בנימין י״ז מ״ל וסי׳ נמסר כסדר וישלח וביהושע סימן כ״א : אקומה ג׳ בקריאת וסי׳ אקומה וידברו בי. אקומה ואלכה ואקבצה. אקומה נא ואסובבה בעיר ובשוקים : ידעת את י״ב פסוקים את ואת את וסי׳ ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן. ואלה תולדת תרח תרח הוליד את אברם. אלה תולדת יעקב יוסף בן שבע. והוצאתם את שניהם אל שער העיר. ויראו אתו העם ויהללו את. ידעת את אבנר בן נר כי לפתותך. ומלך ארם דמלכים. ויבנו את במת הבעל. וישב ישמעאל. ושכרתי את זרועותיו. וכי יעשה הנשיא נדבה : ולדעת ה׳ בקריאת וסי׳ ידעת את אבנר בן נר ב׳ בפסוק. כי שמך נקרא. וחברו. ולדעת רשע כסל :

תולדות אד׳ וישבו אותו מבור הסרה. סנהדרין מט: ויכהו יואב. שם:

הוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל מִיַּד כ׳ ס׳ מטיח
פְּלִשְׁתִּים וּמִיַּד כָּל־אֹיְבֵיהֶם׃
יט וַיְדַבֵּר גַּם־אַבְנֵר בְּאׇזְנֵי בִנְיָמִין וַיֵּלֶךְ י״ז מ״ל
גַּם־אַבְנֵר לְדַבֵּר בְּאׇזְנֵי דָוִד בְּחֶבְרוֹן
אֵת כָּל־אֲשֶׁר־טוֹב בְּעֵינֵי יִשְׂרָאֵל ל׳
וּבְעֵינֵי כָּל־בֵּית בִּנְיָמִן׃ ל׳
כ וַיָּבֹא אַבְנֵר אֶל־דָּוִד חֶבְרוֹן וְאִתּוֹ
עֶשְׂרִים אֲנָשִׁים וַיַּעַשׂ דָּוִד לְאַבְנֵר
וְלַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־אִתּוֹ מִשְׁתֶּה׃ ל׳
כא וַיֹּאמֶר אַבְנֵר אֶל־דָּוִד אָקוּמָה׀ וְאֵלֵכָה נ׳
וְאֶקְבְּצָה אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־ ל׳
יִשְׂרָאֵל וְיִכְרְתוּ אִתְּךָ בְּרִית וּמָלַכְתָּ ל׳
בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ וַיְשַׁלַּח דָּוִד כ״ב
אֶת־אַבְנֵר וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם׃ כב וְהִנֵּה
עַבְדֵי דָוִד וְיוֹאָב בָּא מֵהַגְּדוּד וְשָׁלָל ל׳. ל׳
רָב עִמָּם הֵבִיאוּ וְאַבְנֵר אֵינֶנּוּ עִם־
דָּוִד בְּחֶבְרוֹן כִּי שִׁלְּחוֹ וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם׃
כג וְיוֹאָב וְכָל־הַצָּבָא אֲשֶׁר־אִתּוֹ בָּאוּ ל׳
וַיַּגִּדוּ לְיוֹאָב לֵאמֹר בָּא־אַבְנֵר בֶּן־נֵר
אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁלְּחֵהוּ וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם׃ ד׳
כד וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר מֶה
עָשִׂיתָה הִנֵּה־בָא אַבְנֵר אֵלֶיךָ לָמָּה־ ס׳ מ״ל
זֶּה שִׁלַּחְתּוֹ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ׃ כה יָדַעְתָּ אֶת־
אַבְנֵר בֶּן־נֵר כִּי לְפַתֹּתְךָ בָּא וְלָדַעַת ל׳. ס׳
אֶת־מוֹצָאֲךָ וְאֶת־מִבוֹאֶךָ וְלָדַעַת מובאך ק׳
אֵת כָּל־אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ כו וַיֵּצֵא יוֹאָב
מֵעִם דָּוִד וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אַחֲרֵי
אַבְנֵר וַיָּשִׁבוּ אֹתוֹ מִבּוֹר הַסִּרָה וְדָוִד ל׳ וחס׳
לֹא יָדָע׃ כז וַיָּשׇׁב אַבְנֵר חֶבְרוֹן וַיַּטֵּהוּ נ׳

אֶפְרוֹק יָת עַמִּי יִשְׂרָאֵל
מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִיַּד כָּל
בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן׃ יט וּמַלֵּיל
אַף אַבְנֵר קֳדָם דְּבֵית
בִּנְיָמִן וַאֲזַל אַף אַבְנֵר
לְמַלָּלָא קֳדָם דָּוִד בְּחֶבְרוֹן
יָת כָּל דְּתַקִּין בְּעֵינֵי יִשְׂרָאֵל
וּבְעֵינֵי כָּל דְּבֵית בִּנְיָמִן׃
כ וַאֲתָא אַבְנֵר לְוָת דָּוִד
לְחֶבְרוֹן וְעִמֵּיהּ עַסְרִין
גַּבְרַיָּא וַעֲבַד דָּוִד לְאַבְנֵר
וּלְגַבְרַיָּא דְּעִמֵּיהּ מִשְׁתְּיָא׃
כא וַאֲמַר אַבְנֵר לְדָוִד אֵיקוּם
וְאֵיזֵל וְאֶכְנוֹשׁ לְוָת רִבּוֹנִי
מַלְכָּא יָת כָּל יִשְׂרָאֵל וְיִגְזְרוּן
עִמָּךְ קְיָם וְתִמְלוֹךְ בְּכָל
דִּרְעוּת נַפְשָׁךְ וּשְׁלַח דָּוִד
יָת אַבְנֵר וַאֲזַל בִּשְׁלָם׃
כב וְהָא עַבְדֵי דָוִד וְיוֹאָב
אֲתָא מִן מַשִּׁרְיָתָא וַעֲדָאָה
סַגִּיאָה עִמְּהוֹן אַיְתִיאוּ
וְאַבְנֵר לֵיתוֹהִי עִם דָּוִד
בְּחֶבְרוֹן אֲרֵי שַׁלְּחֵיהּ וַאֲזַל
בִּשְׁלָם׃ כג וְיוֹאָב וְכָל חֵילָא
דְּעִמֵּיהּ אֲתוֹ וְחַוִּיאוּ לְיוֹאָב
לְמֵימַר אֲתָא אַבְנֵר בַּר נֵר
לְוָת מַלְכָּא וְשַׁלְּחֵיהּ וַאֲזַל
בִּשְׁלָם׃ כד וַאֲתָא יוֹאָב
לְוָת מַלְכָּא וַאֲמַר מָה
עֲבַדְתָּא הָא אֲתָא אַבְנֵר
לְוָתָךְ לְמָא דְנַן שַׁלַּחְתֵּיהּ
וַאֲזַל מֵיזַל׃ כה יְדַעְתָּא יָת
אַבְנֵר בַּר נֵר אֲרֵי
לְאַטְעָיוּתָךְ אֲתָא וּלְמִידַע יָת מֵיפְּקָךְ וְיָת מֵיעֲלָךְ
וּלְמִידַע יָת כָּל דְּאַתְּ עָבֵיד׃ כו וּנְפַק יוֹאָב מִן קֳדָם דָּוִד
וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין בָּתַר אַבְנֵר וַאֲתִיבוּ יָתֵיהּ מִגּוּבָּא
דְּסִירָתָא וְדָוִד לָא יְדַע׃ כז וְתָב אַבְנֵר לְחֶבְרוֹן

(כב) מהגדוד. ולא סיפר מאיזה גדוד ומאין הביאו השלל. ומן הנראה כי מארץ פלשתים היה אולי יצא גדוד פלשתים בארץ ישראל להלחם או לפשוט ויואב עם עבדי דוד יצאו אליהם ועתה שב מהגדוד ההוא והביאו שלל רב : (כה) את מוצאך ואת מבואך. כן כתיב וקרי מובאך הכתיב כמשפטו כדרך נחי העי״ן והקרי הוא לזווג המלות והוא מנהג הלשון במקומות הרבה לשנות התנועות מפני הזיווג כמו הורו והוגו וכן תהומות יכסיומו ובמובאך הקרי נהפך עי״ן הפעל לפ״א הפעל והוא גם כן מנהג הלשון לכתוב כן כמו אם ישוב ישיבני וכן ריבה ה׳ את יריבי ישוב יתפלא בי והדומים להם כמו שכתבנו בס׳ מכלול : (כו) מבור הסרה. נראה כי סירים וקוצים היה מקום הבור ההוא לפיכך נקרא כן ורבו׳ ז״ל דרשו בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג שלא החזיק דברי דוד אל שאול אלא דחה אותם בדברי הבל בצפחת המים שלקח ממראשותיו אמר לו אחד מן הנערים שבחה בבור ומצאה דוד שם ושקר הוא שאמר שלקחה ממראשותיך ובדבר כנף המעיל אמר בסירים נאחז כנף מעילך ונקרע ולא הרגשת בו כשנקרע

מצודת ציון

ואתכם הוציא (יחזקאל יא) ומשפטו אוציא : (כ) משתה. כל סעודה קרויה ע״ש המשתה כמו אל בית משתה היין (אסתר ה) : (כא) תאוה. ענין חפץ ורצון : (כו) הסרה. מין קוצים כמו כקול הסירים (קהלת ז) : (כז) בשלי. ענין שגגה ושכחה כמו

מצודת דוד

גם ידי עמו וחפץ אני בו מבין כל בית שאול : (יט) גם אבנר וכו׳. כמו וידבר אבנר גם באזני בנימין עם שהיו מבני שבטו של איש בושת : את כל אשר טוב. אשר ישר הדבר בעיני כולם שימלוך הוא : (כא) ויכרתו. להיות לך לעבדים : ככל אשר וכו׳. ר״ל תהיה שליט ומושל בכל דבר : (כב) מהגדוד. אשר נלחם בהם : (כג) וכל הצבא. ולא נפקד מהם איש ובא לומר שבעבור זה ובעבור רוב השלל שהביא מלאו לבו לספר מעשה המלך וכאשר יאמר : (כה) ידעת. הלא ידעת את אבנר אשר הוא שונא לך ולא בא כ״א לפתותך אחר דעתו : ולדעת וכו׳. ובכדי לדעת את כל מוצאך ר״ל מה אתה עושה בעניני המלחמות ומה אתה עושה בבית : (כו) וישלח. לקראו בשם המלך כאלו שכח מה בדברו עמו : מבור הסרה. מן הבור העומד במקום הסירים כי שם מצאוהו מלאכי יואב : (כז) ויטהו. הטה אותו מן הדרך אל

יוֹאָב אֶל־תּוֹךְ הַשַּׁעַר לְדַבֵּר אִתּוֹ
בַּשֶּׁלִי וַיַּכֵּהוּ שָׁם הַחֹמֶשׁ וַיָּמָת בְּדַם
עֲשָׂהאֵל אָחִיו׃ כח וַיִּשְׁמַע דָּוִד
מֵאַחֲרֵי כֵן וַיֹּאמֶר נָקִי אָנֹכִי וּמַמְלַכְתִּי
מֵעִם יְהוָה עַד־עוֹלָם מִדְּמֵי אַבְנֵר בֶּן־
נֵר׃ כט יָחֻלוּ עַל־רֹאשׁ יוֹאָב וְאֶל כָּל־
בֵּית אָבִיו וְאַל־יִכָּרֵת מִבֵּית יוֹאָב זָב
וּמְצֹרָע וּמַחֲזִיק בַּפֶּלֶךְ וְנֹפֵל בַּחֶרֶב
וַחֲסַר־לָחֶם׃ ל וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו
הָרְגוּ לְאַבְנֵר עַל אֲשֶׁר הֵמִית אֶת־
עֲשָׂהאֵל אֲחִיהֶם בְּגִבְעוֹן בַּמִּלְחָמָה׃
לא וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יוֹאָב
וְאֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ קִרְעוּ
בִגְדֵיכֶם וְחִגְרוּ שַׂקִּים וְסִפְדוּ לִפְנֵי
אַבְנֵר וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד הֹלֵךְ אַחֲרֵי הַמִּטָּה׃
לב וַיִּקְבְּרוּ אֶת־אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַיִּשָּׂא
הַמֶּלֶךְ אֶת־קוֹלוֹ וַיֵּבְךְּ אֶל־קֶבֶר אַבְנֵר
וַיִּבְכּוּ כָּל־הָעָם׃
לג וַיְקֹנֵן הַמֶּלֶךְ אֶל־אַבְנֵר וַיֹּאמַר הַכְּמוֹת

וְאַפְנְיֵהּ יוֹאָב לְגוֹ תַּרְעָא
לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בִּשְׁלְיָא
וּמְחָהִי תַּמָּן בְּסִטַּר יַרְכֵיהּ
וּמִית בִּדְמָא דַעֲשָׂהאֵל
אֲחוּהִי׃ כח וּשְׁמַע דָּוִד
מִבָּתַר כֵּן וַאֲמַר זַכַּאי אֲנָא
וּמַלְכוּתִי מִן קֳדָם יְיָ עַד
עָלְמָא מִדְּמָא דְאַבְנֵר בַּר נֵר׃
כט יְחוּלוּן עַל רֵישָׁא דְיוֹאָב
וְאֶל כָּל בֵּית אֲבוּהִי וְלָא
יִפְסוֹק מִבֵּית יוֹאָב דְּאִיב
וּסְגִיר וּמִתְקִיף בְּאַגַּד
וּמִתְקְטִיל בְּחַרְבָּא וַחֲסִיר
מָזוֹן׃ ל וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי
אֲחוּהִי קְטַלוּ לְאַבְנֵר עַל
דִּקְטַל יַת עֲשָׂהאֵל אֲחוּהוֹן
בְּגִבְעוֹן בִּקְרָבָא׃ לא וַאֲמַר
דָּוִד לְיוֹאָב וּלְכָל עַמָּא
דְעִמֵּיהּ בְּזַעוּ לְבוּשֵׁיכוֹן
וְאַסָרוּ סַקִּין וְסַפְדוּ קֳדָם
אַבְנֵר וּמַלְכָּא דָּוִד אָזֵיל
בָּתַר עַרְסָא׃ לב וּקְבַרוּ יַת
אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַאֲרֵים
מַלְכָּא יַת קָלֵיהּ וּבְכָא עַל
קִבְרָא דְאַבְנֵר וּבְכוֹ כָּל
עַמָּא׃ לג וְאִלָּא מַלְכָּא עַל אַבְנֵר וַאֲמַר הַכְּמִיתַת רַשִׁיעִין יְמוּת אַבְנֵר׃

אחיהם ד' בקריאה וסי' נמסר בספר שפטים סימן ט' :

וקרעו : (כז) אל תוך השער . לפני סנהדרין להשפט על דם עשהאל אחיו : בשלי . בשגגה שלא הבין אבנר שבלבו להרגו ופשט המקרא ויכהו יואב בשלי אל תוך השער לדבר אתו : (כט) יחולו . ינוחו יחולו דמי אבנר על מקרא שלפניו הוא מוסב שאמר נקי אני וממלכתי מדמי אבנר יחולו דמיו על ראש יואב דמו הנזכרים במקרא שלפניו: ומחזיק בפלך . נשען על מקלו מחמת חולי הרגלים : (ל) הרגו לאבנר. כמו את אבנר ודומה לו עשקה לי ערבני (ישעי' ל"ח יד) עשקה אותי וכן רפא נא לה (במדבר יב יג) רפא אותה וכמוהו שלח לשריו לבן חיל לעובדי' וגו' ללמד בערי יהודה (ד"ה ב' י"ז ז') ופתרונו שלח את שריו את בן חיל : (לג) הכמות נבל . ככמות רשע

רלבג

יואב את אבנר במרמה כי [illegible] תוך השער לדבר אתו בשלוה ובבטחון והכהו אל החומש להנקם ממיתת עשהאל אחיו : (כח) והנה היה רע מאד בעיני דוד מה שעשה יואב ולזה קללו בזאת הקללה הנפלאה והוא שלא יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך מצד חולי הרגלים וחולשת הגוף כי אלו האנשים חשובים הם כמת כי אין פעולותיהם הטבעיות המסודרות מהנפש אשר תשימם חיים באופן ראוי ולזה המשיל המצורע למת באמרו אל נא תהי כמת וכן חסר לחם הוא חשוב כמת כי אין לו מה שיחיה הוא עצמו : (לב) והנה בכה דוד בכי גדול וקונן אל אבנר ולא טעם לחם כל היום ההוא לשתי סבות

השנקרע ומנאו דוד : (כז) אל תוך השער . שער העיר חברון ורבותי ז"ל דרשו בו כמו השערה אל הזקני' כלומ' אמר לו להביאו לפני הסנהדרין להשפט עמו בדם עשהאל כן אמר לו והטעהו באלה הדברים שהיה מדבר עמו בשלי ובשגגה שהיה משגה אותו ולא הבין אבנר והכהו יואב : לדבר אתו בשלי . בשלום מן ישליו אוהלים או פירושו בפתאום וכן תרגם פתע פתאום בתכף שלו . ויש בו דרש כי בא אליו בערמה ושאל לו גדמת היאך חולצת והוא היה שוחה ומראה לו כי בשיניים תחלץ ואז הכהו וזהו בשלי לשון של נעלך שו שאמר ובנעלו אשר ברגליו : החומש . כמו אל החומש ורבים כמוהו וכבר פירשנוהו למעלה : וימת בדם עשהאל . אמרו רז"ל שתבעו בדם עשהאל. ודנו כדין סנהדרין אמר לו למה הרגת עשהאל אמר עשהאל רודף היה אמר לו היה לך להציל עצמך באחד מאיבריו אמ' לו לא יכולתי לכוין לו אמר לו בדופן חמישית כוונת לו באחד מאיבריו לא יכולת לכוין לו : (כט) יחולו. דמי אבנר ישלו ויחנו על ראש יואב וכן על ראש רשעים יחול : ואל כל בית אביו. אם יואב חטא מה חטאו בית אביו לא אמר אלא על המסייעים אותו והסומכים את ידו כמו שכתוב בתורה באיש ההוא ובמשפחתו ותרג' אונקלוס ובסעדוהי : ומחזיק בפלך . מחזיק במשענת מחמת חולי הרגלים ואמרו רז"ל כל הקללות האלה נתקיימו בזרע של דוד לפי שלא כדין קללו אח' שהיה בדעתו לצוות עליו להרגו וכן עשה והיכן נתקיימו זב מרחבעם מצורע עוזיהו מחזיק בפלך אסא נופל בחרב יאשיהו חסר לחם יהויכין ועוד אמרו רז"ל למה קללו באלו הקללות ולמה קלל ביתו אחריו שאמר מבית יואב לפי שאמרו בחמשה דברים אדם זכאי זוכה לבנים הזכאין כלומר שמוסיף הקב"ה לבניו באלה החמשה דברי' בזכות אבותיהם) ואלו הם החמשה דברים בנוי בכח בעושר בחכמה בימים בנוי שנאמר והדרך על בניהם בכח שנאמר גבור בארץ יהיה זרעו בעושר שנ' לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם בחכמה שנא' ולמדתם אותם את בניכם בימים שנאמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם וכנגדן בהפך לרעה לדור חייב בעון אבותיהם והרשעים הביאו ראייה מדוד שקלל את יואב בשביל שנתברר לו עונו והוא מדה כנגד מדה זב כנגד הכח זה גבור וזה תשש מצורע כנגד בנוי שנא' ושפח ה' את קדקד בנות ציון כי תחת יופי זה הדור וזה כיעור מחזיק בפלך כנגד חכם כי פירשו מחזיק בפלך טפש ונופל בחרב כנגד הימים זה מאריך ימים וזה מקצר ימים וחסר לחם כנגד העושר ודוד נתברר לו כי זרע יואב יהיו רשעים וקלל הדור הרשע הבא מזרעו באלה החמש : (ל) ויואב ואבישי . אבישי היה עם יואב כשהרגו ונסכם עמו וכאילו הרגו גם כן : הרגו לאבנר . כמו את אבנר וכן לכל כליו תעשה נחשת : במלחמה . כלומר הוא הרג עשהאל במלחמה והם הרגו אבנר בשלום וזהו שאמר דוד וישם דמי מלחמה בשלום : (לא) ויאמר דוד . אף על פי שיואב הרגו אמר לו שיקרע עליו ויתאבל כי שלא בדין הרגו : הולך אחרי המטה . כשהיו מוליכין אותו לקבורה ואף על פי שאמרו כי המלך אינו יוצא אחר המת ואפילו מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו עשה כן דוד להוציא מלבם של ישראל שלא יחשדוהו כי בעצתו נהרג כמו שאמ' בסוף הענין וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר : (לב) אל קבר . כמו על קבר וכמוהו אל ההרים לא אכל וכן ויקונן המלך אל אבנר כמו על אבנר : (לג) הכמות נבל . בחרב כמו רשע או פירושו כאדם נופל ושפל ימות אבנר שהיה גבור וגדול איך לא השיב ידו אל מכהו :

ידיך

פי' רבי ישעיה

(כז) לדבר אתו בשלי . פירוש בשגגה השגגה היתה לאבנר שלא נזהר משגגת יואב שהרג אחיו : (כט) יחולו על ראש יואב . פי' יחולו דמי אבנר : ומחזיק בפלך . זהו מטה שנשענין עליו וזהו חולי הרגלים הנקרא פודגרא . ודומה לו ידיה שלחה בכשור וכפיה תמכו פלך והוא המקל שהופכות הטוות וקושרות בו הפשתן והצמר שהן טוות וכישור ופלך דבר אחד כן ותרגומו ומתקיף באגד . ויש לומר שרומז לסבי דאזלי איתגרא שהוא מקל שהזקנים נשענים עליו : (ל) הרגו לאבנר . כמו את אבנר ודומה לו רפא נא לה :

מצודת ציון

כמו על השל (לקמן ו) וכן גם של תשלו (רות ב) : (כט) יחולו . יחנו וישכנו כמו על ראש רשעים יחול (ירמיה ל) : זב . חולי שנוטף מאמתו כמין זרע : בפלך . ענין משענת ומטה ודומה לו וכפיה תמכו פלך (משלי לא) והוא המטה שטוות בו הנשים : (ל) לאבנר . את אבנר כמו לכל כליו (שמות כז) ומשפטו את כל כליו : (לב) אל קבר . כמו על קבר : (לג) נבל . אדם פחות המעלה

מצודת דוד

אל תוך חלל השער : בשלי . בדבר השכחה אשר שכח המלך לדבר עמו : ויכהו שם. בעת דברו עמו ולא היה נזהר אז הכהו בתוך השער ההוא : אל החומש . אל דופן החמישית מקום שכבד ומרה תלוין : בדם עשהאל . בעבור ששפך דם עשהאל אחיו : (כח) נקי אנכי . ר"ל לא מדעתי נעשתה והיה נקי מהעונש הן עונש בגוף הן בדבר המלכות : (כט) יחולו . עונשי דמי אבנר יחולו על ראש יואב : אל כל וכו' . הואיל ובעצתם נעשתה : ואל יכרת . ר"ל לא יופסק להיות חדל : ומחזיק בפלך . אוחז במשענת מחמת חולי הרגלים : (ל) ואבישי . לפי שנמנה עם יואב לתוך השער להיות לו לעזר מעלה עליו הכתוב כאלו גם הוא הרגו : במלחמה . כאלו יאמר הנה לא כן עשו כי אבנר הרג את עשהאל במלחמה והם הרגו לאבנר בשלום : (לא) אל יואב . להיות גם הוא כדואג על מיתתו ומתחרט על מה שהרגו : הולך . היה הולך אחר המטה למען דעת הכל שלא משתתף בעצתו : (לג) הכמות

נבל

נָבָל יָמוּת אַבְנֵר׃ לד יָדֶךָ לֹא־אֲסֻרוֹת
וְרַגְלֶיךָ לֹא־לִנְחֻשְׁתַּיִם הֻגַּשׁוּ כִּנְפוֹל נ'. ל'. נ'
לִפְנֵי בְנֵי־עַוְלָה נָפָלְתָּ וַיֹּסִפוּ כָל־הָעָם
לִבְכּוֹת עָלָיו׃ לה וַיָּבֹא כָל־הָעָם כ'
לְהַבְרוֹת אֶת־דָּוִד לֶחֶם בְּעוֹד הַיּוֹם ל'
וַיִּשָּׁבַע דָּוִד לֵאמֹר כֹּה יַעֲשֶׂה־לִּי י"א
אֱלֹהִים וְכֹה יֹסִיף כִּי אִם־לִפְנֵי בוֹא־ י"ד מס' וי"ו
הַשֶּׁמֶשׁ אֶטְעַם־לֶחֶם אוֹ כָל־מְאוּמָה׃
לו וְכָל־הָעָם הִכִּירוּ וַיִּיטַב בְּעֵינֵיהֶם
כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ בְּעֵינֵי כָל־
הָעָם טוֹב׃ לז וַיֵּדְעוּ כָל־הָעָם וְכָל־ נ"ד
יִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַהוּא כִּי לֹא הָיְתָה
מֵהַמֶּלֶךְ לְהָמִית אֶת־אַבְנֵר בֶּן־נֵר׃ ל'
לח וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־
עֲבָדָיו הֲלוֹא תֵדְעוּ כִּי־שַׂר וְגָדוֹל נָפַל נ' ס'
הַיּוֹם הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל׃ לט וְאָנֹכִי הַיּוֹם ט' ר"ס
רַךְ וּמָשׁוּחַ מֶלֶךְ וְהָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּנֵי ל'
צְרוּיָה קָשִׁים מִמֶּנִּי יְשַׁלֵּם יְהוָה נ'
לְעֹשֵׂה הָרָעָה כְּרָעָתוֹ׃

ד א וַיִּשְׁמַע בֶּן־
שָׁאוּל כִּי מֵת אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַיִּרְפּוּ
יָדָיו וְכָל־יִשְׂרָאֵל נִבְהָלוּ׃ ב וּשְׁנֵי
אֲנָשִׁים שָׂרֵי־גְדוּדִים הָיוּ בֶן־שָׁאוּל
שֵׁם הָאֶחָד בַּעֲנָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִי רֵכָב

תולדות אהרן כנפול . עקידה ש' ק"ה : (הלא תדעו. סוטה יז) : וידעו . שם : ואנכי היום רך . סנהדרין קס .

לד ידך לא אסירן ורגלך
לא לזיקין דנחש אתקרבו
כמפל קדם גברין רשיעין
נפלתא ואוסיפו כל עמא
למבכי עלוהי׃ לה ואתא
כל עמא לאוכלא ית דוד
לחמא עד דיומא קים וקים
דוד למימר כדין יעביד
לי יי וכדין יוסיף אלהין
קדם מיעל שמשא אטעום
לחמא או כל מדעם׃
לו וכל עמא אשתמודעו
ושפר בעיניהון ככל דעבד
מלכא בעיני כל עמא טב׃
לז וידעו כל עמא וכל
ישראל ביומא ההוא ארי
לא הוה בעצת מלכא
למקטל ית אבנר בר נר׃
לח ואמר מלכא לעבדוהי
הלא תדעון ארי רב ושליט
נפל יומא הדין בישראל׃
לט ואנא יומא דין הדיוט
ומרבי למלכא וגבריא
האלין בני צרויה קשן מני
ישלם יי לעבדי בישתא
כבישתיה׃ א ושמע בר
שאול ארי מית אבנר
בחברון ואתרשלו ידוהי
וכל ישראל אתבהילו׃
ב ותרין גברין רבני רישי
משרין הוו עם בר שאול
שום חד בענא ושום תנינא

רשע בחרב : (לד) ידיך לא אסורות היו . ואיך נפל גבור כמותך לפני בני עולה : (לה) להברות . לשון סעודה : (לט) ואנכי היום רך . ואנא יומא דין הדיוט ומרבי למלכא : (ב) היו בן שאול . היו לבן שאול כמו

רלבג

סבות האחת לפי שהיה קשה בעיניו מאד הריגת אבנר שהיה שר וגדול בישראל עם היותו בברית עמו והסבה השנית כדי שיכירו ישראל כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר כי היה זה ממה שירחיקם מאד להמליכו עליהם ר"ל בראותי' כי

פי' רבי' ישעיה

(לד) כנפול לפני בני עולה נפלת . כלומר שבעול המיתו אותך : (לה) להברות את דוד פי' כמו ואברה מידה . ואותו בא קל והוא כבד : (לט) ואנכי היום רך . פירוש אין בי כח שאוכל להנקם מאנשים גדולים כאלה שהם קשים ממני אלא השם ינקום מהם : (ב) ושני שרי גדודים היו בן שאול . פי' לבן שאול וחסר הלמ"ד :

יסיף י"ד חסר וי"ו וסי' ארבעים יכנו ב' בו . כה יעשה ה' ליהונתן. לאויבי דוד . כה יעשה אלהים לאבנר . וישבע דוד לאמר . קינת אבנר . והבאתו אלי ולא יסיף לגעת בך . הלעולמים יזנח ה' . יסיף לך לשון רמיה . וטהר ידים יסיף אמץ . ומתק שפתים . לב חכם ישכיל . כי יסיף על חטאתו . חן יסיף רעים רבים :

(לד) ידיך לא אסורות . היאך לא הכיתו גם אתה ורגליך גם כן לא לנחושתים הוגשו איך לא ברחת מפניהם כנפול נבל כן נפלת לפני בני עולה ואף על פי שלא זכר נבל אלא כנפול זה ר"ל כיון שזכר נבל למעלה סמך על המבין וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות : (לה) להברות את דוד לחם . רבותי ז"ל אמרו כתיב להכרות בכ"ף וקרינן להברות בבי"ת בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו וכן כתב ר' מנחם בן סרוק כי הכתוב להכרות וכן כתב רבי יהודה חיוג וכן כתב אדוני אבי ז"ל ואנחנו לא מצאנוהו בשום ספר מדוייק אשר ראינו וכן כתב רבי יונה כי לא ראה אותו כתוב כך להכרות לא בספרי' ולא במסורת ופירוש להברות להאכיל אפילו אכילה מועטת ולא רצה כי הבריה היא האכילה המועטת וכן ואברה מידה : (לט) רך ומשוח מלך . רך במלוכה כאילו היום נמשחתי למלך כי היום ההוא היה תחלת מלכותו על ישראל על ידי אבנר והאנשים האלה בני צרויה שהם קשים ממני בלבבו לי מלכותו וזכר צרויה אמם ולא זכר אביה' כלומר בני אחותי הם והיה להם לחוש עלי ולא עשו ובשאר מקומות שזכר אמם ואומר יואב בן צרויה אבישי בן צרויה לפי שהיו יותר נכבדים בזכר אמם לכבוד דוד ויונתן תרגם רך ומשוח מלך הדיוט ומרבי למלכא כלומר עד היום לא הייתי חושב עצמי למלך אלא הדיוט וכאילו היום נמשחתי למלך ורבו' ז"ל פירשו רך לשון מלוכה כאמרם לא רכא ולא בר רכא את ואמר מנא תימרא דהאי רכא לישנא דמלכותא הוא דכתיב רך ומשוח מלך : (ב) היו בן שאול . כמו לבן שאול או עם בן שאול כתרגום או שרי שזכר עומד במקום שנים כאילו אמר שרי בן שאול ומנחם פירשו היו כמו שברו וכן נהייתי ונחליתי ור"ל המיתו אותו וספר ענין זה הנה להודיע כי אלה שהרגו בן שאול כבר היו עמו ושריו היו לפיכך לא נשמרו מהם בני הבית ובאו תוך הבית ובחדר משכבו וחשבו שבאו לדבר עמו נכנסו ומה שאמר ויברחו הבארותי' לא ספר על מה ברחו אולי היו להם דברי מריבה עם שאול או עם בנו ועתה שבו אליו אולי השלימו עמו טרם בואם ובאו עד ביתו ולא נשמרו מהם ויהיה פי' לוקחי חטים לזה הפי' שבאו עם לוקחי חטים לדבר עם בן שאול ולפי' שפירש' מנחם המיתו יהיה פי' הענין כן כי אלה השרים הרגו בן שאול ולא אמר זה על איש בשת אלא על בן אחר שהי' לשאול והרגו אותו או בחיי שאול או אחרי מותו לפיכך ברחו גתימ' והיו שם גרים עד היום הזה שבאו להרוג איש בשת למנות

מצודת דוד

נבל . וכי מהראוי הוא שימות אבנר בהרג בזולת מלחמה כמות איש נבל : (לד) ידיך לא אסורות . היות רבות פעמים יקרה יקחו בשבי שר וגדול ויאסרו ידיו ורגליו ויהרגוהו בסוף בהרג בזולת מלחמה לזה אמר הלא ידיך לא היו אסורות וכו' כי לא נלקחת בשבי ומדוע א"כ הרגוך בהרג בזולת מלחמה : כנפול וכו'. כאומר עם היות כי מעולם לא נעשתה כדבר הזה להמית שר וגדול בהרג זולת מלחמה הנה לפעמים נעשתה ע"י בני עולה וכמו כן נפלת גם אתה כאשר יפול הנופל לפני בני עולה כי גם בני צרויה לבני עולה יחשבו : (לה) בעוד היום . כשהיה עוד יום : כה יעשה וכו' . הוא ענין שבועה ורבים כמוהו ימצא במקרא : כי אם לפני וכו' . כאשר אם לפני בוא השמש אטעם לחם וכו' אז יחול השבועה להתקים בי : (לו) הכירו . שלא מדעת דוד נעשתה : ככל אשר עשה . הוטב בעיניהם כל אשר עשה והם ההליכה אחר המטה והבכי והקינה : (לח) תדעו . כי דוד חשב אשר עבדיו יתפלאו על גודל האבל עם שלא הרג אותו לזה אמר הלא מעצמכם תדעו כי שר וגדול נפל וכו' ומהראוי א"כ להרבות האבל : (לט) ואנכי היום . ר"ל ואם תתמהו מה זה לא לקחתי נקם הנה אנכי אף היום שנמשחתי למלך על כל ישראל ומלכותי בכל משלה עכ"ז אני רך הלבב מול בני צרויה כי המה קשים ממני ולא אוכל להתגרות עמהם ולפי שמן הדין אין ליואב משפט מות שלא היו שם עדים והתראה אולם ניתן רשות למלך לענוש לצורך השעה ביכלתו המוחלט עליו שמט ידו ממנו כי לא היה יכול להם ומסר דינו לשמים : ד (א) בן שאול . לפי כשמת אבנר לא נשאר מי להתחזק עמו במלכותו ועוד לא נשאר בו כח מלכות רק מלך היותו בן שאול המלך לזה לא הזכירו בשמו : נבהלו . היות ידעו שלבב אבנר היתה שלם עם דוד וחשבו שעכ"ז נהרג בעצתו ופחדו לנפשם שלא ינקום מהם ובעבור זה לא המליכוהו עד שנהרג איש בושת ועשה דוד משפט במכים ובזה ידעו למפרע שהיה דוד נקי מדמי אבנר ואז באו כולם להמליכו : (ב) שרי גדודים

מצודת ציון

במעלה : (לד) אסורות . קשורות : לנחשתים . בכבלות נחושת אוסרים נכס רגלי השבויים (לה) להברות . להאכילו סעודה מועטת כמו ואברה מידה (לקמן יג) : מאומה . שום דבר : (לט) רך . ר"ל רך הלבב מלהתגרות עם מי : קשים . הוא הפוך הרך : ד (א) וירפו . מל' רפיון והוא ענין יאוש : (ב) בן שאול . כמו לבן שאול ותחסר הלמ"ד נכה

רדק

למלוא חן בעיני דוד ולטוב לנחלתי בארצי' וכשבאו לבית איש בשת התנכרו ועשו עצמם כלוקחי חטים וכת"י כזבני חטין ונכנסו לביתו לחדר משכבו והרגוהו ובני הבית לא נשמרו מהם כי אמרו שידברו עמו לקחת חטים ממנו : כי גם בארות תחשב על בנימין . כמו אל בנימין וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה' על שפן הסופר כמו אל ומה שאמר כי גם בארות והנה בארות נחשבת בתוך ערי בנימין אם כן מה היא גם אולי היתה על הגבול והיו חושבים בני אדם כי אינה לבנימן הודיע כי גם היא תחשב לבנימין וכל זה להודיע כי משבט בנימין היה שהיה משבט שאול יצאו לו מכליה ביתו וממלכתו ומה שספר גם כן הנה ענין מפיבשת בן יהונתן להודיע כי במות איש בשת לא נשאר לבית שאול יורש עצר וראוי למלכות כי מפיבושת בן יהונתן נפל ונעשה נכה רגלים ולשאול לא נשאר כי אם בני רצפה הפלגש : (ה) כחם היום. בכ"ף : את משכב הצהרים . ת"י שנת מלכיא כלומר כי מנהג המלכים לישן בצהרים : (ז) ויבאו הבית . נראה כי אחר שהכוהו ויצאו להם חזרו לבית להסיר את ראשו להביאו לדוד כי הם הרגוהו כי חשבו למצוא חן בעיני דוד בזה הדבר : (י) ואהרגהו . והוא לא הרגו אלא כיון שצוה לאחד מהנערים להרגו כאילו הוא הרגו . ומה שאמר ואוחזה בו אפשר שדוד אחז

תחשב ג' בקריאה וסי' לכנעני תחשב . כי גם בארות . צדקה תחשב לו : שמעת ג' חס' בליש' בקריאה וסי' בבוא שמעת שאול ויהונתן . מי האמין לשמעתינו . ושמעות יבהלוהו ממזרח : כחם ד' בקריאה וסי' נמסר בריש סדר וירא : והנה ג' בקריאה וסי' והנה באו תוך הבית . והנה

מצודת ציון

(ד) נכה רגלים . שבור רגלים כמו פרעה נכה (מ"ב כ"ג) : אמנתו . המגדלת אותו כמו ויהי אומן את הדסה (אסתר ב) : ותנוס . וברחה : בחפזה . ענין מהירות כמו ויהי דוד נחפז ללכת (ש"א כ"ג) : ויפסח . נעשה חגר : (ה) כחם היום . כאשר נתחמם השמש והוא בחצות היום : הצהרים . עת התחזק אור היום והוא מל' זוהר תעשה לתיבה (בראשית ו) : (ו) והנה . כמו והמה : ונערפי

רֵכָב בְּנֵי רִמּוֹן דְמִבְּאֵרוֹת
בְּנֵי בִנְיָמִן אֲרֵי אַף בְּאֵרוֹת
מִתְחַשְׁבָא עַל דְבֵית
בִּנְיָמִן׃ ג וַעֲרַקוּ אֱנָשׁ
בְּאֵרוֹת לְגִתָּיִם וַהֲווֹ תַמָן
דַיָרִין עַד יוֹמָא הָדֵין׃
ד וְלִיהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל בְּרָא
לְקֵי בִּתְרֵין רִגְלוֹהִי בַּר
חָמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד אֲתַת
בְּשׂוֹרַת שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן
מִיִּזְרְעֶאל וּנְטַלְתֵּיהּ
תּוּרְבַּנְתֵּיהּ וְאַפִּיכַת וַהֲוָה
בְּאִתְבְּעִיוּתָהּ לְמֶעְרַק וּנְפַל
וַחֲגַר וּשְׁמֵיהּ מְפִיבֹשֶׁת׃
ה וַאֲזַלוּ בְּנֵי רִמּוֹן דְמִבְּאֵרוֹת
רֵכָב וּבַעֲנָה וַאֲתוֹ כְּמֵיחַם
יוֹמָא לְבֵית אִישׁ בֹּשֶׁת
וְהוּא שְׁכִיב יַת שְׁנַת
מַלְכַיָא׃ ו וְאִינוּן אֲתוֹ עַד
גוֹ בֵיתָא כְּזַבְּנֵי חִטִין
וּמְחוֹהִי בִּסְטַר יַרְכֵיהּ וְרֵכָב
וּבַעֲנָה אֲחוּהִי אִשְׁתֵּיזָבוּ׃
ז וַאֲתוֹ לְבֵיתָא וְהוּא שְׁכִיב
עַל עַרְסֵיהּ בְּאִדְרוֹן בֵּית
מִשְׁכְּבֵיהּ וּמְחוֹהִי וְקַטְלוּהִי
וְאַעְדִיאוּ יַת רֵישֵׁיהּ וּנְסִיבוּ
יַת רֵישֵׁיהּ וַאֲזַלוּ בְּאוֹרַח
מֵישְׁרָא כָּל לֵילְיָא׃
ח וְאַיְתִיאוּ יַת רֵישׁ אִישׁ
בּוֹשֶׁת לְוַת דָוִד לְחֶבְרוֹן
וַאֲמַרוּ לְמַלְכָּא הָא רֵישׁ
אִישׁ בֹּשֶׁת בַּר שָׁאוּל בְּעֵיל
דְבָבָךְ דִבְעָא לְמִקְטְלָךְ
וַעֲבַד יְיָ לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא
פּוּרְעֲנוּתָא יוֹמָא הָדֵין
מִשָּׁאוּל וּמִזַּרְעֵיהּ׃ ט וַאֲתֵיב
דָוִד יַת רֵיכָב וְיַת בַּעֲנָה אֲחוּהִי בְּנֵי רִמּוֹן דְמִבְּאֵרוֹת וַאֲמַר לְהוֹן קַיָם הוּא יְיָ דִי פְרַק
יַת נַפְשִׁי מִכָּל עָקָא׃ י אֲרֵי דְחַוִי לִי לְמֵימַר הָא מִית שָׁאוּל וְהוּא הֲוָה כִמְבַשַּׂר בְּעֵינֵי

בְּנֵי רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי מִבְּנֵי בִנְיָמִן
ל' כִּי גַּם־בְּאֵרוֹת תֵּחָשֵׁב עַל־בִּנְיָמִן׃
ל'.ל' ג וַיִּבְרְחוּ הַבְּאֵרֹתִים גִּתָּיְמָה וַיִּהְיוּ־שָׁם
גָּרִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
ל' ד וְלִיהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל בֵּן נְכֵה רַגְלָיִם
ג' חס' כליש' בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים הָיָה בְּבֹא שְׁמֻעַת
שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן מִיִּזְרְעֶאל וַתִּשָּׂאֵהוּ
ל' אֹמַנְתּוֹ וַתָּנֹס וַיְהִי בְּחָפְזָהּ לָנוּס וַיִּפֹּל
ל' וַיִּפָּסֵחַ וּשְׁמוֹ מְפִיבֹשֶׁת׃ ה וַיֵּלְכוּ בְּנֵי־
רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי רֵכָב וּבַעֲנָה וַיָּבֹאוּ
ד' כְּחֹם הַיּוֹם אֶל־בֵּית אִישׁ בֹּשֶׁת וְהוּא
ג' שֹׁכֵב אֵת מִשְׁכַּב הַצָּהֳרָיִם׃ ו וְהֵנָּה
ל'.ג' בָּאוּ עַד־תּוֹךְ הַבַּיִת לֹקְחֵי חִטִּים
ב' וחס' וַיַּכֻּהוּ אֶל־הַחֹמֶשׁ וְרֵכָב וּבַעֲנָה אָחִיו
נִמְלָטוּ׃ ז וַיָּבֹאוּ הַבַּיִת וְהוּא־שֹׁכֵב
עַל־מִטָּתוֹ בַּחֲדַר מִשְׁכָּבוֹ וַיַּכֻּהוּ
ג' ספ' וַיְמִתֻהוּ וַיָּסִירוּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּקְחוּ אֶת־
רֹאשׁוֹ וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה כָּל־הַלָּיְלָה׃
ל"ג ח וַיָּבִאוּ אֶת־רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת אֶל־
ל' דָּוִד חֶבְרוֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה־
רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל אֹיִבְךָ
אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ וַיִּתֵּן יְהוָה
לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נְקָמוֹת הַיּוֹם הַזֶּה
ל'.ל' מִשָּׁאוּל וּמִזַּרְעוֹ׃ ט וַיַּעַן דָּוִד אֶת־
רֵכָב ׀ וְאֶת־בַּעֲנָה אָחִיו בְּנֵי רִמּוֹן
כ"ג הַבְּאֵרֹתִי וַיֹּאמֶר לָהֶם חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־
פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה׃ י כִּי
ל' הַמַּגִּיד לִי לֵאמֹר הִנֵּה־מֵת שָׁאוּל
ל'.ל' וְהוּא־הָיָה כִמְבַשֵּׂר בְּעֵינָיו וָאֹחֲזָה

רשי

כמו למועד אשר שמואל (שמואל א' י"ג ח') אשר לשמואל : (ג) ויברחו הבארתים . כשמת שאול שעזבו בני ישראל את הערים שסביבות פלשתים כמו שאמור למעלה אז ברחו הבארותים : (ד) וליהונתן בן שאול . מוסב והולך איך נשבת מלכות מבית שאול הוא ובניו נהרגו חוץ הנשאר הרגוהו על משכבו ובנו של יהונתן נפל ויפסח : נכה רגלים . שבור רגלים : (ו) והנה באו עד תוך הבית . עם חגרים לוקחי חטים : (י) לתתי לו בשורה . אשר דימה לשמחני למתן

רלבג

כי המית שר וגדול כמהו : (ה) והנה אחר זה קשרו שני שרי גדודים אשר לבן שאול על איש בושת והרגוהו בביתו על משכבו בהיותו שוכב משכב הצהרים ונכנסו עם אנשים לוקחי חטים שבאו בתוך הבית . ונשאו את ראשו לדוד למצוא חן בעיניו והוא נקם את נקמת איש בשת מהם וצוה להרגם ולקצץ ידיהם ורגליהם ותלו אותם על הברכה בחברון ויקבור את ראש איש בשת בקבר

פי' רבי' ישעיה

(ג) ויברחו הבארתים גתימה . פי' כשמת שאול ועזבו ישראל הערים אשר סמוכות לפלשתים ברחו הבארתים ויצאו מבארות : (ד) וליהונתן בן שאול . פירוש מפני שהזכיר בריחת הבארתים הסמוך לו שגם בן יהונתן נפסח כשברחה אומנתו כששמעה מיתת שאול ויהונתן : נכה רגלים . פי' לשון הכאה שפרשו נכה וחבו שם התואר מן הקל על משקל יפה תואר : (ו) והנה באו עד תוך הבית לוקחי חטים ויכהו אל החומש . כמו עד הנה עזרנו ה' . ובאו עם אנשים שהם לוקחי חטים והיו בעצה אחת עם רכב ובענה להרגו ונמלטו רכב ובענה אחר שהרגוהו ובאו אל דוד : (י) אשר לתתי לו בשורה . פי' אשר היה בא לבשרני כדי שאתן לו שכר בשורתו . ותרגום דהוה מדמי למתן ליה אגר בשורתא :

תולדות אהרן ושמו מפיבושת נבכום ד :

מצודת דוד

גדודים . שרים על אנשי החיל היו לבן שאול : כי גם בארות וכו' . אולי עמדה מחוץ לגבולם ולא היה ידוע לכל אשר היא מבנימין : (ג) ויברחו . ברחו מאז ולא הו.כר למה : עד היום הזה . אשר הרגו לאיש בושת כי אז נהרגו גם הם בידי דוד כמה שכתוב בענין : (ד) מיזרעאל . אשר נהרגו במלחמה ההיא : ותנס . מפחד שמחשבים שלא יבואו אל בית המלך לשלול שלל : ויפסל . הבן ההוא נפל מידה ונעשה אז פסח (והכתוב כאן לומר שכוונת הבארתים היה בהריגת איש בושת בכדי להמליך את דוד בהיות כי לא נשאר מי מזרע שאול להמליכו אחריו כי תשבו שמפיבשת לא הגון למלוכה על כי הוא פסח ברגליו) : (ה) וילכו. שבו מגת והתנכרו והלכו לבית איש בושת : (ו) והנה באו . חזר לספר איך באו ולא הרגישו בהם ואמר שבאו תוך הבית ועשו עצמם כלוקחי חטים ומאת איש בושת ואמר שהכוהו בדופן החמישית מול הכבד והמרה ונמלטו משם : (ז) ויבאו הבית . עתה חזר לספר אופן הכאה ואמר בתחלה המיתו אותו ואחר זה כרתו ראשו : (ח) ויתן ה'. ר"ל והנה נתן ה' וכו' : (י) כי המגיד . מוסב על המקרא שלפניו שאמר חי ה' וכו' אשר אמת הדבר כי המגיד לי לאמר שמת שאול על ידו : כמבשר בעיניו . בעיני עצמו

בוֹ וָאֶֽהֶרְגֵ֖הוּ בְּצִקְלָ֑ג אֲשֶׁ֥ר לְתִתִּי־ל֖וֹ
בְּשֹׂרָֽה׃ יא אַ֗ף כִּֽי־אֲנָשִׁ֤ים רְשָׁעִים֙
הָרְג֧וּ אֶת־אִישׁ־צַדִּ֛יק בְּבֵית֖וֹ עַל־
מִשְׁכָּב֑וֹ וְעַתָּ֗ה הֲלוֹא֙ אֲבַקֵּ֣שׁ אֶת־דָּמוֹ֙
מִיֶּדְכֶ֔ם וּבִעַרְתִּ֥י אֶתְכֶ֖ם מִן־הָאָֽרֶץ׃
יב וַיְצַ֣ו דָּוִ֣ד אֶת־הַ֠נְּעָרִים וַיַּהַרְג֞וּם
וַיְקַצְּצ֣וּ אֶת־יְדֵיהֶ֗ם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם֙
וַיִּתְל֖וּ עַל־הַבְּרֵכָ֣ה בְּחֶבְר֑וֹן וְאֵ֨ת רֹ֤אשׁ
אִֽישׁ־בֹּ֙שֶׁת֙ לָקָ֔חוּ וַיִּקְבְּר֥וּ בְקֶֽבֶר־
אַבְנֵ֖ר בְּחֶבְרֽוֹן׃

ה א וַיָּבֹ֜אוּ כָּל־שִׁבְטֵ֧י יִשְׂרָאֵ֛ל אֶל־
דָּוִ֖ד חֶבְר֑וֹנָה וַיֹּאמְר֣וּ לֵאמֹ֔ר הִנְנ֛וּ
עַצְמְךָ֥ וּבְשָׂרְךָ֖ אֲנָֽחְנוּ׃
ב גַּם־אֶתְמ֣וֹל גַּם־שִׁלְשׁ֗וֹם בִּהְי֨וֹת שָׁא֥וּל
מֶ֙לֶךְ֙ עָלֵ֔ינוּ אַתָּ֗ה הָיִ֛יתָה מוֹצִ֥יא
וְהַמֵּבִ֖י אֶת־יִשְׂרָאֵ֑ל
וַיֹּאמֶר֩ יְהוָ֨ה לְךָ֜ אַתָּ֨ה תִרְעֶ֤ה אֶת־עַמִּי֙
אֶת־יִשְׂרָאֵ֔ל וְאַתָּ֛ה תִּהְיֶ֥ה לְנָגִ֖יד עַל־
יִשְׂרָאֵֽל׃ ג וַ֠יָּבֹאוּ כָּל־זִקְנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֤ל
אֶל־הַמֶּ֙לֶךְ֙ חֶבְר֔וֹנָה וַיִּכְרֹת֩ לָהֶ֨ם
הַמֶּ֧לֶךְ דָּוִ֛ד בְּרִ֥ית בְּחֶבְר֖וֹן לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה
וַיִּמְשְׁח֧וּ אֶת־דָּוִ֛ד לְמֶ֖לֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵֽל׃
ד בֶּן־שְׁלֹשִׁ֥ים שָׁנָ֖ה
דָּוִ֣ד בְּמָלְכ֑וֹ אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָ֖ה מָלָֽךְ׃
ה בְּחֶבְרוֹן֙ מָלַ֣ךְ עַל־יְהוּדָ֔ה שֶׁ֥בַע שָׁנִ֖ים
וְשִׁשָּׁ֣ה חֳדָשִׁ֑ים וּבִירוּשָׁלִַ֣ם מָלַ֗ךְ
שְׁלֹשִׁ֤ים וְשָׁלֹשׁ֙ שָׁנָ֔ה עַ֥ל כָּל־יִשְׂרָאֵ֖ל
וִיהוּדָֽה׃ ו וַיֵּ֨לֶךְ הַמֶּ֤לֶךְ וַֽאֲנָשָׁיו֙

כ' להלוך עמכם
ג' חס'
ל'
כ.כ' מלופי'
היית ק' המוציא ק'
והמביא ק'
ט' ח' מ"ל וחד חסר
ל'
ג' כ"א

נַפְשֵׁיהּ וַאֲחָדִית בֵּיהּ
וְקַטְלְתֵּיהּ בְּצִקְלַג דַּהֲוָה
מְדַמֵּי לְמִתַּן לֵיהּ מַתְּנַת
בְּסוֹרְתֵיהּ׃ יא אַף אֲרֵי
גֻבְרִין רַשִׁיעַיָא קְטַלוּ יַת
גְּבַר זַכַּאי בְּבֵיתֵיהּ עַל
שְׁוִיֵהּ וּכְעַן הֲלָא אֶתְבַּע
יַת דְּמֵיהּ מִידְכוֹן וַאֲפַלֵּי
יַתְכוֹן מִן אַרְעָא׃ יב וּפַקֵּיד
דָּוִד יַת עוּלֵימַיָא וְקַטְלִינוּן
וְקַצִּיצוּ יַת יְדֵיהוֹן וְיַת
רַגְלֵיהוֹן וּצְלַבוּ עַל בְּרֵכְתָא
בְּחֶבְרוֹן וְיַת רֵישׁ אִישׁ
בּוֹשֶׁת נְסִיבוּ וּקְבַרוּ בְּקִבְרָא
דְּאַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן׃ א וַאֲתוֹ
כָּל שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל לְוַת
דָּוִד לְחֶבְרוֹן וַאֲמַרוּ לְמֵימַר
הָא אֲנָא קְרִיבָךְ וּבִסְרָךְ
אֲנַחְנָא׃ ב אַף מֵאִתְמָלֵי
אַף מִדְּקַמּוֹהִי כַּד הֲוָה
שָׁאוּל מַלְכָּא עֲלָנָא אַתְּ
הֲוֵיתָא נָפִיק וְעָלֵיל בְּרֵישׁ
יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר יְיָ לָךְ אַתְּ
תְּפַרְנֵס יַת עַמִּי יַת יִשְׂרָאֵל
וְאַתְּ תְּהֵי לְמַלְכָּא עַל
יִשְׂרָאֵל׃ ג וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי
יִשְׂרָאֵל לְוַת מַלְכָּא בְּחֶבְרוֹן
וּגְזַר לְהוֹן מַלְכָּא דָּוִד קְיָם
בְּחֶבְרוֹן קֳדָם יְיָ וּמְשַׁחוּ יַת
דָּוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל
יִשְׂרָאֵל׃ ד בַּר תְּלָתִין שְׁנִין
דָּוִד כַּד מְלַךְ וְאַרְבְּעִין שְׁנִין
מְלַךְ׃ ה בְּחֶבְרוֹן מְלַךְ עַל
דְּבֵית יְהוּדָה שְׁבַע שְׁנִין
וְשִׁתָּא יַרְחִין וּבִירוּשְׁלֵם
מְלַךְ תְּלָתִין וּתְלַת שְׁנִין עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ ו וַאֲזַל מַלְכָּא וְגֻבְרוֹהִי

אחז בו והנער סכהו: אשר לתתו לו בשורה. אשר חשב שאתן לו שכר בשורה וכת"י דהוה מדמי למיתן ליה מתנת בשורתיה: (יב) ויתלו על הברכה. כדי שיראום בני אדם וידעו כי דוד ביושר לבבו נקם נקמת בית שאול ואף על פי שהיו אויביו: (ה) ויבואו כל שבטי ישראל. מכל שבטי ישראל באו אליו ואפי' משבט בנימן כי לא הי' להם עוד תקוה בבית שאול וזה היה חמש. שנים אחר שמת איש בשת וחמש שנים היתה המלכות בטלה שלא מלך דוד על כל ישראל עד סוף חמש שנים וששה חדשים כי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים: הנני עצמך ובשרך אנחנו. אף על פי שאתה ממשפחת יהודה והננו קרובים לך אנחנו גם כן עצמך כי כלנו בני ישראל אחים אנחנו:
אתה הייתה מוציא. ה"א כתובה בסוף מלת הייתה והיא נקראת עם מלת מוציא כמו ידעתה שחר מקומו: והמבי. חסר אלף בכתוב וכן היורה אבי לך: (ג) ויבואו כל זקני ישראל. וכבר אמר למעלה ויבואו כל שבטי ישראל אלא פירושו ויבואו וכבר באו תחלה זקני ישראל אל דוד וכרת להם ברית שלא ירע להם בעבור שסמכו ידי איש בשת שתי שנים ובעבור שאחרו להמליכו אחר מות איש בשת חמש שנים וכיון שכרת להם ברית שלחו בעבור שבטי ישראל ובאו אל דוד ומשחוהו למלך ואע"פ שהיה נמשח תחלה ביד שמואל ומשחוהו אחר כן בית יהודה משחוהו גם עתה ישראל כי עתה מלך על כל ישראל ובדברי הימים אומר וימשחו את דוד למלך על ישראל בדבר ה' ביד שמואל לפי שלא היה נתקיים דבר שמוא' עד היום הזה כי שמואל משחו למלך על כל ישראל כמו שהיה שאול מלך על כל ישראל ומפני זה לא נלחם דוד ביבוסי יושב ציון עד שהיה מלך על כל ישראל ומיד שמשחו אותו ישראל הלך שם: לפני ה'. כבר פירש' כי כל מקום שיתקבצו שם כל ישראל או רובם שם שכינה שורה או פי' לפני ה' שאמרו ה' יהיה עד בינינו בברית שאנו כורתים: (ה) בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים. ובכלל לא מנאם לפי שלא היתה שנה שלמה וכן בספר מלכים לא מנה אותם ששה חדשים אפי' בפרט לפי שלא היתה שנה שלימה. ובדרש אלין ששה חדשים יתירי מה אנון ר' יצחק בשם ר' יהודה חסירים היו משלשים ושלש אלא שהכתובים חולקים כבוד לירושלם ומונין אותם שלימים אמר רבי יודן החשבון המרובה בולע את המועט אמר ר' יודן כתוב כי ששה חדשים ישב שם יואב אותן חדשים לא עלו לו מן המנין. דבר אחר אותן חדשים שברח מפני אבשלום ובשעירה היה מתכפר כהדיוט לא עלו מן המניין: (ו) וילך המלך ואנשיו. ובדברי הימים וילך דוד וכל ישראל כי כל ישראל היו עמה אנשיו וכיון שמלך על כל ישראל הלך אל ירושלם ללכוד מצודת ציון לפי שהיתה

למען תתי לו שכר בשורתו:
אל

רלבג

נקבר אבנר בחברון: (ג) והנה אחר זה נתקבצו כל שבטי ישראל אל דוד. בחברון ויכרות להם המלך דוד ברית בחברון כי שם היתה במה לזבוח שם זבחים כמו שנתבאר בדברי אבשלום. וימשחו את דוד למלך על כל ישראל ואז נעתק דוד מחברון ללכת ירושלים:
והנה

פי' רבי ישעיה

(ג) ויכרות להם דוד ברית בחברון. פי' יש לומר הם נשבעו לו לעבדו והוא נשבע להם לשפוט אותם ולהנהיגם בצדק:

אמרות הסיתוך. והגה בשב תלבנה: חברונה ט' בקריאה וסי' נמסר ביהושע סימן ו': ויאמרו לאמר ג' דסמיכי וסי' נמסר בסדר בשלח: ג' מלין קדמיתא נסיב מן תניתא וסי' הייתה מוציא והמבי. ידעתה שחר מקומו. ומתחתה לשבות האלה:

תולדות אהרן ויגו דוד. עקידה שער סג:

מצודת ציון

(יא) ובערתי. ענין פנוי והסרה כמו בערתי הקדש (דברים כו): (יב) ויקצצו. כרתו כמו וקצץ חנית (תהלים מו): על הברכה. אגל מקום כניסת המים כמו ברכת גבעון (לעיל ב): ה (א) עצמך. מל' עצם: (ב) לך. עליך

מצודת דוד

עצמו היה כמבשר לי טוב: ואחזה בו. כי מה שלוה לנערו להרגו הרי הוא כאלו בעצמו הרגו: אשר לתתי. אשר חשב שאתן לו מתן בשורה: (יא) אף כי. ר"ל וכ"ש שאהרוג אתכם כי הרעותם לעשות יותר ממנו כי ההורג את שאול הנה במלחמה הרגו ע"פ שאלתו וידע כי לא יחיה עוד אחר אשר היה כבר מוכה בחרב ואף הפלשתים הדביקוהו כמ"ש למעלה אבל אתם הלא הרגתם אותו בביתו על משכבו ומכ"ש שאבקש דמו וכו': ה (א) עצמך ובשרך. אנו קרובים לך כמו כל בית יהודה כי כולנו בני איש אחד נחנו: (ב) אתה היית. ר"ל לא יוגדל בעיניך אהבת בני יהודה על כי מלכת עליהם ראשונה כי הלא גם עלינו משלת מאז עוד מלוך שאול כי היית המוציא והמביא את ישראל א"כ עליך לרעות את כל ישראל כולם אלו כאלו בשוה וכרועה עדרו: (ג) כל זקני ישראל. אשר כח בידם להמליכו: ויכרות וכו'. להיות להם לאוהב כאשר ליהודה: לפני ה'. לפני ארון ה' כי הביאוהו שמה לפי שעה: (ד) ארבעים שנה. ולא חש למנות ו' החדשים היתרים או לפי שמשך שש החדשים אשר ברח בפני אבשלום אין מהראוי לחשבם לימי מלוכה:
אל

שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישראל ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל ועד היום לא נתקיימה מלכות בישראל כי שאול לא קמה מלכותו: כי אם הסירך העורים והפסחים. ת"י אלהין באעדיותך חטאיא וחיביא דאמרין לא יעול דוד הלכא. ומצאנו בדרש אמרו אנשי יבוס לאברהם כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש את עיר היבוס ואנו מוכרין לך את מערת המכפלה ועשה כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידום ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית השבועה וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה שנאמר ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנאמר ויאמרו אנשי יבוס לא תבא הנה אמרו לו אין אתה יכול עד שתסיר הצלמים הללו שכתוב עליהם ברית השבועה שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים ואלו הם הצלמים שעינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו רגליהם ולא יהלכו שנאי נפש דוד לפי שנוא מלשמוע ומעבו' ע"א שנ' על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אמר דוד לאנשיו כל מי שיעלה בראשונה ויסיר את הצלמים יהיה לראש ועלה יואב והיה לראש שנ' ויעל יואב וגו' ואחר כן קנה דוד את עיר היבסי לישראל בככר זהב בכתב לאחוזת עולם בשש מאות זהב שנאמר ויתן דוד לארונה במקום וגו'. ועוד אמרו כי שני צלמים אלו היו בראש המגדל הנקרא צנור והיה אחד עור על שם יצחק והאחד היה פסח על שם יעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שנ' אם תשקר לי ולניני ולנכדי לפיכך לא כבשו ישראל כשכבשו את ירוש' כי עדיין היה נכד אבימלך חי ובימי דוד כבר מת ובטלה השבועה והחכם ר' אברהם א"ע פירש כי אם הסירך כמו הסיר כלומר אם תסיר למלחמתך אפי' העורים והפסחים אז ימנעוך שלא תבא הנה כי המגדל הזה חזק מאד ולא נירא אותך למלחמה: (ח) ויאמר דוד. עתה ספר איך לכדה שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ופירושו במקום החזק וי"ת וישרי למכבש כרכא: ואת הפסחים ואת העורים. כלומר ויגע ג"כ הפסחים והעורים ומכה שזכר עומד במקום שנים: שנואי נפש דוד. ולפי שבזוהו בהם שאמרו שהם ימנעוהו שלא ילכוד את המצודה. ואמר כל מכה ולא אמר מה יעשה לו וכמוהו כל הורג קין ובדברי הימים מפרש כל

יְרוּשָׁלַם אֶל־הַיְבֻסִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ ס׳ חס׳
וַיֹּאמֶר לְדָוִד לֵאמֹר לֹא־תָבֹא הֵנָּה
כִּי אִם־הֱסִירְךָ הַעִוְרִים וְהַפִּסְחִים ג. ר׳
לֵאמֹר לֹא־יָבוֹא דָוִד הֵנָּה׃ ז וַיִּלְכֹּד דָּוִד
אֵת מְצֻדַת צִיּוֹן הִיא עִיר דָּוִד׃ ח וַיֹּאמֶר ל׳ חס׳ בנבי׳
דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא כָּל־מַכֵּה יְבֻסִי וְיִגַּע
בַּצִּנּוֹר וְאֶת־הַפִּסְחִים וְאֶת־הָעִוְרִים ר׳
שְׂנֻאוּ נֶפֶשׁ דָּוִד עַל־כֵּן יֹאמְרוּ עִוֵּר שנואי ק׳
וּפִסֵּחַ לֹא יָבוֹא אֶל־הַבָּיִת׃ ט וַיֵּשֶׁב
דָּוִד בַּמְּצֻדָה וַיִּקְרָא־לָהּ עִיר דָּוִד וַיִּבֶן ד׳ חס׳

לִירוּשְׁלֵם לְוָת יְבוּסָאָה
יָתְבֵי אַרְעָא וַאֲמַרוּ לְדָוִד
לְמֵימַר לָא תֵיעוּל הָלְכָא
אֱלָהֵין בְּאַעְדָיוּתָךְ חַטָּאַיָּא
וְחַיָּבַיָּא דְּאָמְרִין לָא יֵעוּל
דָּוִד הָלְכָא׃ ז וַאֲחַד דָּוִד
יַת חַקְרָא דְּצִיּוֹן הִיא קַרְתָּא
דְּדָוִד׃ ח וַאֲמַר דָּוִד בְּיוֹמָא
הַהוּא כָּל דְּיִקְטוֹל יְבוּסָאָה
וְיִשְׁרֵי לְמִכְבַּשׁ כְּרַכָּא וְיַת
חַטָּאַיָּא וְיַת חַיָּבַיָּא רְחִיקָא
נַפְשָׁא דְּדָוִד עַל כֵּן יֵימְרוּן
חַטָּאַיָּא וְחַיָּבַיָּא לָא יֵיעֲלוּן
לְבֵיתָא׃ ט וִיתֵיב דָּוִד בְּחַקְרָא וּקְרָא לַהּ קַרְתָּא דְּדָוִד וּבְנָא דָוִד סְחוֹר סְחוֹר

היבסי ה' חס' בליש' בקריאה וסי' וילך המלך ואנשיו. כל מכה יבסי ויגע בצנור. עלה הקם לה' מזבח. וישלח ידו המלאך. כי יעלה דוד להקים מזבח לה' דד"ה: מצדת ד' חס' ו' בליש' בקריאה וסי' וישב דוד במצדה. וילכד דוד את מצדת ציון. וחברו דד"ה. סלעי ומצדתי דשמואל:

(ו) אל היבוסי. מצודת ציון נקראת יבוס ומזרעו של אבימלך היו ועשו להם שני עבודת כוכבים אחד עור ואחד פסח שנעשו על שם יצחק ויעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ולכך לא הורישום כשלכדו את ירושלים לא לכדו את המצודה כמו שנאמר ואת היבוסי יושב ירושלים לא יכלו יושבי יהודה להורישם (יהושע ט"ו כ"ג) ותניא אמר רבי יהושע בן לוי יכולין היו אלא שלא היו רשאין: ויאמר לדוד. מי שאמר: העורים והפסחים. הם עבודת כוכבים שלהם: (ח) כל מכה יבוסי ויגע בצנור. כל דיקטל יבוסאה וישרי למכבש כרכא: ואת הפסחים. ויכה גם את הפסחים ואת העורים שנואי נפש וגו': על כן יאמרו. על אשר אומרים עור ופסח. בעוד שהעור והפסח יהיה בכאן לא יבא וגו': לא יבא דוד הנה. הרי זה מקרא קצר שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר (ד"ה א' י"א ו') ודומה לזה לכן כל הורג קין (בראשית ד י"ד) ולא פי' מה יעשה לו אבל מעצמו הוא נשמע ל' גערה ומיסה: ויגע בצנור. לשון

טנה

רלבג

(ו) והנה היה היבוסי יושב בירושלים ולא יכול דוד להוציאם משם בעבור שבועת אברהם לאבימלך שהיתה כתובה בצלמים אשר שם שהם עורים ופסחים כי עינים להם ולא יראו רגלים ולא יהלכו ואפשר שהיו הצלמים ההם בצורת עור ופסח העור להורות על ברית יצחק שבסוף ימיו כהו עיניו מראות והפסח בעבור יעקב שהיה צולע על ירכו ועשו זה להורות שכבר נשלם להם זה הברית עם האבות בכללם ולזאת הסבה אמר היבוסי לדוד לא תבא הנה אם לא הסירות תחלה העורים והפסחים שבהם זכירת זה הברית כאילו יאמר לא יבא דוד הנה כי לא יוכל להסיר אלו הצלמים שבהם זכירת זה הברית: (ז) וילכד דוד מהיבוסי את מצודת ציון היא עיר דוד ואמר דוד ביום ההוא כל מי שיכה יבוסי ויגע בצנור והוא המרזב שנשפכים ממנו המים וישחית עם השחתתו את הצנור הפסחים והעורים שהם שנואי נפש דוד מצד שימנעוהו מלבוא אל הבית יהיה לו גמול כך וכך ולא פירש על כן היו אומרים יש שם עור ופסח הנה באמת זה ימנע דוד מלבא אל הבית והנה אפשר השחתתו בזה האופן מזולת הסרת הברית אשר כרתו האבות כי הוא ישחית הבנין אשר בו הציור ובהשחתתו ישחתו הצלמים האלו ואפשר שנאמר בפירוש זה הענין שהוא אפשר שהוא שם מקום אחד אי אפשר שיכנסו בו אם לא יעברו לפני אלו הצלמים והיו אלו הצלמים עשויים באופן מהתחבולה שיניעו מקלות של ברזל רבי המשקל תנועה חזקה

בדרך

פי' רבי ישעיה

(ו) וילך המלך אל היבוסי. רצה לתפוש העיר ולגרש היבוסי משם ולהכין שם כסא ממלכתו: ויאמר לדוד לאמר. פירוש היבוסי אמר לו כלם קורא בלשון יחיד: לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים. הסירך כמו הסירך בפת' הה' ונתחלפה התנועה. והעורים והפסחים הם צלמים שכתבו עליהם השבועה שעשה אברהם ויצחק לאבימלך וקורא אותם עורים ופסחים על שם עינים להם ולא יראו רגליהם ולא יהלכו. והיו להם אלהות שהיו עובדים אותם. ויש אומרים אחד עשו עור על שם יצחק דכתיב ותכהין עיניו מראות ואחד פסח על שם יעקב דכתיב והוא צולע על ירכו והיו עומדים אלו הצלמים בראש המצודה והיו אומרים לו עד שתסיר אלה לא תוכל להכנס בה: (ז) וילכד דוד את מצודת ציון. היא היתה עיר דוד שהיתה קרי' בצור' וחזקה מכל ירושלם ואמר דוד ביום ההוא בעת המלחמה: (ח) כל מכה יבוסי ויגע בצנור. פי' בשער הקרי'. וצנור הוא המסגר שסוגרין בו השער: ואת הפסחים ואת העורים. מקרא קצר הוא ויסיר את הפסחים ואת העורים שהם שנואי נפש דוד: על כן יאמרו עור ופסח לא יבא. פי' על אשר הם אומרים אלו שני צלמים העור והפסח לא יבא דוד אל הבית ודומה לו כי על כן באו בצל קורתי שפירושו על אשר וזה מקרא קצר שלא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש כל מכה יבוסי ויגע בצנור יהיה לראש ולשר שיהיה כל ימיו שר צבא למלך: (ט) וישב דוד במצודה. שכבר עברה השבועה של אברהם אם תשקר לי ולניני ולנכדי:

מצודת ציון

עליך: (ו) היבוסי. שם אומה ישבו במחוז בפ"ע בירושלים: הנה. למקום הזה: (ז) מצודת. ענינו מבצר חזק כמו והמצודות נתפשה (ירמיה מח): (ח) בצנור. שם המגדל [illegible]

מצודת דוד

(ו) אל היבוסי. כי בני יהודה ובני בנימן לא הורישום מאז: ויאמר לדוד. הם היבוסי אמר לדוד לא תוכל לבוא הנה בעבור שהיתה בצורה וחזקה עד מאוד: כי אם הסירך וכו'. אמר בדרך הפלגה וגוזמא לא תוכל לבוא הנה כי אם מקודם יהיה הסירך מפה כל אנשים ואף העורים והפסחים כי אם ישאר מי מהם היכולת בידם לעכב ביאתך הנה בעבור גודל חוזק המקום: לאמר וכו'. ר"ל דברי ההפלגה הזאת היה לאמר לא יוכל דוד לבא הנה מרוב חוזק ומה שהפליגו לדבר על זה היתה הכוונה: (ז) מצודת ציון. שם מבצר חזק סמוך למקום יבוס: היא עיר דוד. לאחר זה הסבו שמה וקראו עיר דוד: (ח) כל מכה יבוסי. מי אשר יעלה בראשונה ויכה את היבוסי ומתחלה יגע בצנור להפילו והוא המגדל החזק אשר תלו בו כל במחוזם ואח"ז יכה גם העורים והפסחים לבל ישאר שריד ופליט וכאומר לו כאשר אמרו הם שאין לכבש כי אם יסיר בתחלה העורים והפסחים רק יפיל המגדל בעוד אנשים קימים ואחר זה יכה גם הם: שנואי נפש דוד. של שנואי נפש דוד ועל אנשי היבוס יאמר שהיו שנואים לדוד עקב בזו אותו לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך וכו' והנה פה לא פירש מה יעשה לאשר יכה את היבוסי וכו' ובד"ה פירש ואמר יהיה לראש ושר וכן בתורה נאמר לכן כל הורג קין (בראשית ד) ולא פירש מה יעשה לו וכבר הם כאלו אמר שמו יקבל גמול המעשה אם טוב ואם רע: על כן. ר"ל למען יהא הדבר לזכרון גזרו אומר לבל יבוא עור ופסח אל הבית

גובה המגדל כי שם ע"ז נתונים כוכבים ומזלות שלהם ובימי דוד כבר עברו הדורות שהוזכרו בשבועה : (ט) מן המלוא וביתה . היקף חומה נמוכה וממלאין אותה עפר וגובה כתל באמצע והשפע והולך לכל רוח הוא קרוי מלוא ועליו בנה דוד בתים ואותו המלוא היה סביב למצודה : (יב) וידע דוד . בראותו כל מעשיו מצליחין ומלכי הע"ג שולחין לו מנחה :

וינטשו

דָּוִד סָבִיב מִן־הַמִּלּוֹא וָבָיְתָה׃ ב'
י וַיֵּלֶךְ דָּוִד הָלוֹךְ וְגָדוֹל וַיהוָה אֱלֹהֵי י"ב בליש'
צְבָאוֹת עִמּוֹ׃
יא וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צֹר מַלְאָכִים אֶל־
דָּוִד וַעֲצֵי אֲרָזִים וְחָרָשֵׁי עֵץ וְחָרָשֵׁי
אֶבֶן קִיר וַיִּבְנוּ־בַיִת לְדָוִד׃ יב וַיֵּדַע
דָּוִד כִּי־הֱכִינוֹ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל כ"ס
וְכִי נִשֵּׂא מַמְלַכְתּוֹ בַּעֲבוּר עַמּוֹ ג'
יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיִּקַּח דָּוִד ד'
עוֹד פִּלַגְשִׁים וְנָשִׁים מִירוּשָׁלַםִ אַחֲרֵי
בֹּאוֹ מֵחֶבְרוֹן וַיִּוָּלְדוּ עוֹד לְדָוִד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ יד וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיִּלֹּדִים לוֹ ב' חס' וא' מ"ל
בִּירוּשָׁלָםִ שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב וְנָתָן ג'
וּשְׁלֹמֹה׃ טו וְיִבְחָר וֶאֱלִישׁוּעַ וְנֶפֶג ב' ומ"ל
וְיָפִיעַ׃ טז וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע
וֶאֱלִיפָלֶט׃ יז וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים
כִּי־מָשְׁחוּ אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל

מִן מַלְיָתָא וּלְגָיו׃ י וַאֲזַל
דָּוִד אָזֵיל וְסָגֵי וּמֵימְרָא דַיְיָ
אֱלָהָא צְבָאוֹת בְּסַעֲדֵיהּ׃
יא וּשְׁלַח חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר
אִזְגַדִּין לְוָת דָּוִד וְאָעֵי אַרְזִין
וְנַגָּרִין דְּאוּמָּנִין לְמִיקַץ אָעִין
וְאַבְנִין וְאַרְדִּיכְלִין דְּאוּמָּנִין
בְּבִנְיַן כּוֹתְלִין וּבְנוֹ בֵיתָא
לְדָוִד׃ יב וִידַע דָּוִד אֲרֵי
אַתְקְנֵיהּ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא
עַל יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי מְנַטְלָא
מַלְכוּתֵיהּ בְּדִיל עַמֵּיהּ
יִשְׂרָאֵל׃ יג וּנְסִיב דָּוִד עוֹד
לְחֵינָן וּנְשִׁין מִירוּשְׁלֶם בָּתַר
דַּאֲתָא מֵחֶבְרוֹן וְאִתְיְלִידוּ
עוֹד לְדָוִד בְּנִין וּבְנָן׃
יד וְאִלֵּין שְׁמָהַת דְּאִתְיְלִידוּ
לֵיהּ בִּירוּשְׁלֶם שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב
וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה׃ טו וְיִבְחָר
וֶאֱלִישׁוּעַ וְנֶפֶג וְיָפִיעַ׃
טז וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע
וֶאֱלִיפָלֶט׃ יז וּשְׁמָעוּ
פְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי מְשַׁחוּ יָת דָּוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וּסְלִיקוּ כָּל

וביתה ב' קמץ הפנימית. המלוא :

תולדות אהרן ויקח דוד. סנהדרין כא :

רלבג

כדרך שלא יוכל אדם לעבור שם כדי שלא יכו אותן הצלמים באותן המקלות וכבר שמענו שכבר נעשו צלמים כאלה בקצת המקומות והנה המלאכת כמו זאת התחבולה אין בה מהקושי למי שיבין בחכמת המשקולות ובהנעה במים וברוח ובכסף חי ואין הנה מקום החקירה לבאר איך יתכן זה והנה עשו אותן הצלמים בדמות עורים ופסחים לפי שמדרך העורים והפסחים שיהיה להם מקל יהיו נשענים בו והנה ידמה שאצל הצנור היו אלו הצלמים והיו מוציאין המים מפיהם והיה נכנס מהמים בהם מה שהיה בו רושם מהנעת אלו המקלות ולזה היה צריך כל איש להשמר שלא יכנס שם ובהכו' האיש בצנור כדרך שלא ישפכו המים לאותן הצלמים יקל יותר להשחית אותן הצלמים : (ט) וישב דוד במצודה . שלכד ואחשב שחפרו סביבה לחזק העיר ההיא ומלאו החפירה המים כמו שעושין האנשים היום לחזק העיירות שלא יכנסו האנשים בקלות ולזה נקרא המקום ההוא מלוא . והנה בנה דוד סביב מהמלוא וביתה ר"ל שבנה חומה לפני' מהמלוא מקפת בכל הבניינים אשר בעיר ההיא כמנהג : (יב) וזכר כי מפני שידע דוד כי הכינו ה' למלך על כל ישראל וכי נשא הש"י ממלכתו בעבור עמו ישראל ר"ל מאהבתו אותם הנה לקח עוד דוד פילגשים ונשים בירושלם והוליד בנים ובנות ואחשוב שעשה זה כדי שיהיה בהם אחד אשר יהיה ראוי למלוך על

כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל יואב בראשונה ויהי לראש . ובמדרש כל מכה יבוסי ויגע בצנור כל מי שהיה מכה יבוסי היה נוגע בצנור כלו' לא היו יכולים לכבשם אם לא היו מגיעים בצנור והוא המקום הגבוה במגדל מה עשו הביאו אילן של ברוש וכפפו אותו וקפץ יואב ועלה בראש החומה ובקשו להורגו והיה גבור חיל ונלחם כנגדם ובאו גבורי ישר' ועזרוהו . ובמדרש אחר כתוב כן מה עשה יואב הלך והביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ועלה בברוש ודלג על החומה וזהו שאמר דוד ישלמני צדיק חסד שמן ראש אל יניא ראשי מה עשה הקב"ה קצר את החומה עד שעלה דוד אחריו שנאמר ובאלהי אדלג שור : על כן יאמרו . כי מהיום ההוא ואילך לא יבא עור ופסח אל הבית הזה היא מצודת ציון לבזיון אותן העורים והפסחים ולזכרון לדורות היאך לכדה דוד : (ט) מן המלוא וביתה . מן המלוא ולפנים ומלוא הוא מקום סמוך לחומה ואותו המקום היתה רחבה להאסף העם שם לפיכך נקרא מלוא כמו קראו מלאו ואמרו האספו ונבואה וממנו ולפנים בנה ובדברי הימים אומר כי יואב בנה שאר העיר : (י) הלוך וגדול . שניהם מקור : וה' אלהי צבאות עמו . טעם הספור הזה כי בעזרתו היה מנצח כל החיילות בכל אשר יצא כי ה' עמו שהוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה : (יא) וחרשי אבן קיר . לבנות קיר ות"י ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבנין ואדריכלין דאומנין בבנין כותלין : (יב) וכי נשא . מבנין פועל הדגוש הקב"ה נשא ממלכתו כיון שמלך צור שלח לו כל זה ידע כי מה' היתה לו זה בעבור עמו ישראל להיות להם רועה טוב : (יג) ויקח דוד עוד פלגשים ונשים . אמרו רבו' ז"ל פלגשים בלא כתובה ובלא קדושין נשים בכתובה וקדושין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בירושלמי שאמרו שם איזו היא אשה ואיזו היא פלגש רבי מאיר אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה וחכמים אומרים אחד זו ואחד זו יש להם כתובה אלא אשה יש לה כתובה ותנאי כתובה פלגש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה אעפ"כ סוגיי' הגמרא כר' מאיר וקבלו רז"ל כי שמנה עשרה נשים היו לו לדוד בין נשים ובין פלגשים ודרשו לא ירבה לו נשים יותר מן שמנה עשרה וסמכו זה אחר הקבלה מפסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה ושש נשים היו לו ואמר כהנה וכהנה והם י"ב ועוד כהנה והם י"ח וזה הצריכם לומר כי עגלה זו מיכל ובכלל השש שהיו לו בחברון היא והנה מצאנו לו שש נשים בחברון קודם בואו לירושלם ואומר ויקח דוד עוד פלגשים ונשים מירושלם ומצאנו בברחו מפני אבשלום שהניח עשר פלגשים לשמור את הבית אם כן שתים נשים לבד לקח בירושלם ועשר פלגשים ואחת משתי הנשים שלקח בירושלים היתה בת שבע : (יד) הילודי' . תואר במשקל גבורים וכל אלה בני נשים היו כמו שאומר בדברי הימים לבד בני הפלגשי' : שמוע . הוא שמעה הנזכר בדברי הימים בבני הפלגשים : (טו) ואלישוע . הוא אלישמע הנזכר שם ומכר שם אליפלט אחר ונזכר גם כן נגוה שלא הזכר הנה ואפשר כי שנים אלו מתו בלא זכר לפיכך לא זכר אותם הנה לפי שאמר שם כל בני

פי' רבי' ישעיה

ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה . פי' מלוא יקרא העפר שמשימי' בצד החומה מבפני' ומשוי' אותו עד גובה החומה שיהיה נוחים לעלו' מן העיר לחומ' ועל אותו קבוץ עפר מבפנים לחומה בנה מגדלים סביב ודומה לו וימלאוס עפר : וינטשו בעמק רפאים . בספר יהושע בנחלת יהודה מונה עמק רפאים בצד ירושלם :

מצודת דוד

מבתי היבוס לפי שאמרו היבוסים אשר אף המה יעכבו ביאת דוד לעיר לזה המה יעמדו חוצה ולא יבואו אל הבית ועי"ז יזכר הדבר ורז"ל אמרו כי היבוסים היו מבני אבימלך שכרת ברית עם אברהם ויצחק באמרו אם תשקור לי ולניני ולנכדי (בראשית כ"א) ועשה גלולי נחושת וכתב עליהם ברית השבועה וקראם עורים ופסחים כי עינים להם ולא יראו רגליהם ולא יהלכו ועם כי כבר כלתה זמן השבועה מ"מ רצו למנוע את דוד מלהלחם בם על כי היה השבועה בשום פעם ועודנו עומד הוא לזכרון וחשבו כי דוד לא יפנה אל האלילים להסירם ולזה אמר דוד לגעת בצנור ויסורו ממילא מבלי פנות אליהם להסתכל בהם וכו' : (ט) מן המלוא וביתה . כי סמוך לחומה היה מקום פנוי להיות מוכן להאסף שם מרבית אנשים וכן קראו מלאו (ירמיה ד') וכן ומן המלוא ולפנים בנה בתים סביב : (י) הלוך וגדול . בכל עת נתגדל יותר ויותר : (יא) ועצי ארזים . ובידם עצי ארזים . וחרשי . אף של חרשי עץ ואבן היודעים לבנות קיר : (יב) וידע דוד . במה אשר גוי לא ידע יעבדוהו הכיר שה' הכינו למלך ואשר נשא ממלכתו היא בעבור ישראל ולא תלה הדבר בעצמו : (יד) שמוע . הוא שמעא הנזכר בד"ה ולא מנאם כסדר תולדותם כי שלמה היה ראשון באלו הארבעה שהיו בני בת שבע כמ"ש בד"ה : (טו) ואלישוע . הוא אלישמע הנזכר שם כי שם חשב שני בנים אשר שמם אלישמע ובמקום אחר בד"ה קורא גם כן להראשון אלישוע : (טז) ואלידע . ובד"ה קראו בשם אחר בעלידע : ואליפלט . ובד"ה נזכר עוד אליפלט אחר וכן הוזכר שם נוגה ולא

מצודת ציון

(ט) וביתה . מבפנים : (יא) וחרשי . אומנים כמו חרש וחושב (שמות לה) : קיר . כותל : (יב) נשא . ענין הרמה :

וינטשו

הוזכרו

כ' וַיַּעֲלוּ כָל־פְּלִשְׁתִּים לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד
ו' וַיִּשְׁמַע דָּוִד וַיֵּרֶד אֶל־הַמְּצוּדָה׃
יח וּפְלִשְׁתִּים בָּאוּ וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק
רְפָאִים׃ יט וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר
ל. כ' הַאֶעֱלֶה אֶל־פְּלִשְׁתִּים הֲתִתְּנֵם בְּיָדִי
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד
פ' עֲלֵה כִּי־נָתֹן אֶתֵּן אֶת־הַפְּלִשְׁתִּים
ס' בְּיָדֶךָ׃ כ וַיָּבֹא דָוִד בְּבַעַל־פְּרָצִים
וַיַּכֵּם שָׁם דָּוִד וַיֹּאמֶר פָּרַץ יְהוָה אֶת־
ד' אֹיְבַי לְפָנַי כְּפֶרֶץ מָיִם עַל־כֵּן קָרָא
ס' שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בַּעַל פְּרָצִים׃
כא וַיַּעַזְבוּ־שָׁם אֶת־עֲצַבֵּיהֶם
וַיִּשָּׂאֵם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו׃
י"א ומשניין באתיהון כב וַיֹּסִפוּ עוֹד פְּלִשְׁתִּים לַעֲלוֹת
ג' וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ כג וַיִּשְׁאַל
דָּוִד בַּיהוָה וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲלֶה הָסֵב
אֶל־אַחֲרֵיהֶם וּבָאתָ לָהֶם מִמּוּל
כשמעך ק' בְּכָאִים׃ כד וִיהִי בְּשָׁמְעֲךָ אֶת־קוֹל
ד צְעָדָה בְּרָאשֵׁי הַבְּכָאִים אָז תֶּחֱרָץ כִּי
אָז יָצָא יְהוָה לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת בְּמַחֲנֵה
פְלִשְׁתִּים׃ כה וַיַּעַשׂ דָּוִד כֵּן כַּאֲשֶׁר

הפלשתים ה' וסי' נמסר בהאי ספרא בחלק א' סימן י"ז : פרצים ה' וסי' ויבא דוד בבעל פרצים ויכם ב' בפסוק . כי כהר פרצים יקום . ויעלו בבעל פרצים ב' בפסוק דד"ה י ' וא' פרצים תצאנה דעמוס

תולדות אהרן וישאם דוד : ע"ג מד (ע"ג מכ) :

פְּלִשְׁתָּאֵי לְמִבְעֵי יַת דָוִד וּשְׁמַע דָוִד וּנְחַת לְחַקְרָא : יח וּפְלִשְׁתָּאֵי אֲתוֹ וְאִתְרְטִישׁוּ בְּמֵישַׁר גִבָּרַיָא : יט וּשְׁאֵיל דָוִד בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר הַאֶסַּק עַל פְּלִשְׁתָּאֵי הֲתִמְסְרִינוּן בִּידִי וַאֲמַר יְיָ לְדָוִד סַק אֲרֵי מִמְסַר אֶמְסַר יַת פְּלִשְׁתָּאֵי בִּידָךְ : כ וַאֲתָא דָוִד בְּמֵישַׁר פְּרָצִים וּמְחָנוּן תַּמָן דָוִד וַאֲמַר תְּבַר יְיָ יַת בַּעֲלֵי דְבָבַי קֳדָמַי כְּתִבּוּר מָאן דַחֲסַף דְמָלֵי מַיִן עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ דְאַתְרָא הַהוּא מֵישַׁר פְּרָצִים : כא וּשְׁבַקוּ תַמָן יַת טַעֲוָתְהוֹן וְאוֹקִידִינוּן דָוִד וְגֻבְרוֹהִי : כב וְאוֹסִיפוּ עוֹד פְּלִשְׁתָּאֵי לְמִיסַק וְאִתְרַטִישׁוּ בְּמֵישַׁר גִיבָּרַיָא : כג וּשְׁאֵיל דָוִד בְּמֵימְרָא דַיְיָ וַאֲמַר לָא תֵיסַק אִסְתְּחַר לַאֲחוֹרֵיהוֹן וְתֵיהַךְ לְהוֹן מִקָבֵיל אִילָנַיָא : כד וִיהֵי כְּמִישְׁמְעָךְ יַת קָל צְוַחְתָּא בְּרֵישֵׁי אִילָנַיָא בְּכֵן תִּתְקַף אֲרֵי בְּכֵן נְפֵיק מַלְאֲכָא דַיְיָ לְאַצְלָחָא קֳדָמָךְ לְמִקְטַל בְּמַשְׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי : כה וַעֲבַד דָוִד

רשי

(יח) וינטשו . ויתפשטו : (כ) בבעל פרצים . מישור פרצים : כפרץ מים . כמים הפורצים גדודי השפה : (כא) וישאם דוד . ואוקידינון דוד וגברוהי : (כב) בעמק רפאים . אצל ירושלים היא בספר יהושע (טו ח) : (כג) ממול בכאים. מקביל אילניא: (כד) את קול צעדה בראשי הבכאים . הם מלאכים היוצאים בראשי האילנות אשר אני שולח לעזרתך : אז תחרץ . תרים קול מלחמה ואבחת חרב גלפי"ד בלע"ז וכן לא יחרץ כלב לשונו (שמות יא ז) :

ויוסף

רדק

בני דוד לפיכך זכרם כלם : (יז) לבקש את דוד . להלחם עמו ואז עשה דוד מזמור למה רגשו גוים לפי שנתקבצו כל פלשתים כמו שאמר ויעלו כל פלשתים : וירד אל המצודה . מגדל חזק ואמר וירד כי מקום המגדל היה שפל מירושלים וכשבא דוד מירושלי' אל המצוד' היה יורד ומה שאמר האעלה אל פלשתים הם היו בעמק רפאים נראה כי פלשתים היו באותו מקום הנקרא בעל פרצים אלא שהיו חיל רב מאד כמו שאמר כל פלשתים ויתפשטו עד עמק רפאים ואותו מקום בעל פרצים היה גבוה ממקום המצודה שירד שם דוד בתחלה וכן אמר בדברי הימים ויעלו בבעל פרצים וכן אמר בספר ישעיה כי כהר פרצים יקום ה' ועל מלחמה זו אמר ושם במצודה שאל בה' ועלה בבעל פרצים להלחם בפלשתים ושם הכה אותם : (כ) פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים. כלומר מה' היתה זאת כי אני במעט עם הכיתי עם רב כזה אלא שהאל פרץ אותם לפני ות"י תבר ה' ית בעלי דבבי קדמי כמה דמתבר מאן דחסף דמלי מיין ולפי הפשט כפרץ שעושין המים בעת ששוטף מים שפורצין הגדר : בעל פרצים. ת"י מישר פרצים וכן תרגם בעל גד מישר גד : (כא) וישאם דוד . וישרפם וכת"י ואוקידינון דוד וגברוהי וכן אומר בדברי הימים ויאמר דוד וישרפום באש וכמוהו לשון שריפה ותשא הארץ מפניו כמעט ישאני עושני ובדברי רז"ל וישאם לשון נטילה והקשו הפסוקים ואמרו כתיב וישאם דוד מלמד שנטלם לעצמו וכתיב וישרפו ותרצו כאן קודם שבא אתי הגתי כאן לאחר שבא אתי הגתי ר"ל כי באותה המלחמה היה אתי הגתי עם הפלשתים ופלשתי היה וכשראה מפלת פלשתים בא לו אל דוד וקודם שבא אתי הגתי היו מתחילין לשרוף העצבים כי ע"א אסורה בהנאה וכיון שבא אתי הגתי ובטל הע"א הניחו מלשרוף ועל מה שלא נשרף אמר וישאם דוד כי כיון שבטלה מותרת בהנאה : (כב) לעלות . בבעל פרצים כמו בתחלה ונטשו גם כן בעמק רפאים : (כג) לא תעלה . פי' לא תעלה עליהם מעתה כי לא הגיע עדיין עת הישועה אלא בין כך ובין כך הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בכאים וכשמעך הקול אז תבא עליהם : ממול בכאים . ת"י מקביל אילניא ופירשו בהם האילנות הנקראי' בדברי רז"ל תותים וכמוהו עוברי בעמק הבכא : (כד) כשמעך . כתוב בבי"ת וקרי בכ"ף והענין אחד : את קול צעדה בראשי הבכאי' . השמיעך קול לחזק לב העם אשר אתך שידמה להם קול הולכים בראשי האילנות כאילו מלאכים יצאו להכות בפלשתים כמו שאמרו בדבר ברק הלא ה' יצא לפניך וכן אמר הנה כי אז יצא ה' לפניך : אז תחרץ . תנוע ותתחזק על פלשתים כמו לא יחרץ כלב לשונו ענין תנועה ופי' צעדה ענין הליכה כמו מצעדי גבר וי"ת כשמעך כמישמעך ית קל זוחתי ברישי אילניא בכן תתקף ארי בכן נפיק מלאכא דה' לאצלחא קדמך . ובדרש לא תעלה הסב אל אחריהם אמר לו הקב"ה אין לך רשות לפשוט יד בהם אפי' הם קרובים אצלך עד שאתה רואה את ראשי האילנות מנענעים אז תחרץ דבר חרוץ הוא כמו אם חרוצי' ימיו ולמה נתן להם סי' מראשי הבכאי' ולא מאחריהם אמר ר' ברכי' מפני שכלו מלא תאים הבכא הזה לומר לך שכל זמן שאדם שרוי בצרה כאילו צרה לפניו שנא'

רלבג

על זה טעם הקדוש ויהיה נאהב לש"י : (יז) והנה זכר שכבר נאספו פלשתים לבקש דוד ושאל דוד את פני ה' ונלחם בהם והכניעם וקרא שם המקום אשר הכם בעל פרצים כדי להזכיר הנס וזכר שכבר עזבו שם עצביהם ושרפום דוד ואנשיו שלא יהנו האנשים בהם כמו שצותה התורה : (כב) עוד זכר שאחר זה הוסיפו עוד פלשתים לעלות להלחם עם דוד ושאל דוד את פי ה' אם יעלה עליהם להלחם בהם ובאתהו המענה שלא יעלה עליהם אם לא בתחבולות באופן שלא ירגישו בבאו ולזה אמר שיסוב אל אחריהם בדרך שיבא להם ממול בכאים הם מורי"ש בלע"ז והם אילנות רבי הענפים והעלים ויהיה זה סבה שלא ירגישו בהם הפלשתים בבאם וגם שם ימתין שיבא רוח יניע ראשי הבכאים בדרך שישמע בהם כמו קול צעדי המתנועעים כי זה יהיה סבה שיחשבו פלשתים בשמעם קול צעדי דוד שהוא קול תנועת ראשי הבכאים

ולא

פי' רבי ישעיה

(כא) וישאם דוד ואנשיו . תרגם ואוקידינון כמו ואצל משאת העיר : (כד) ויהי כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ . תרגם בראשי אילניא . פירוש כשתשמע קול הצעדה שם תדע כי הם המלאכים שאני שולח לעזרך . ואז תחרץ הוא מזדרז כמו ויד חרוצים תעשיר :

מצודת ציון

וינטשו . יתפשטו כמו וינטשו בלחי (שופטים טו) : בבעל . במישור כמו מבעל גד (יהושע יג) : פרץ . מל' פרצה ושבר : (כא) וישאם . שרפם כמו ותשא הארץ מפניו (נחום א') ובמשנה משיאין משואות (ר"ה כב) : (כג) הסב . מלשון סבוב : בכאים . אילנות שגדלים בהם תותים וכן בעמק הבכא (תהלים פד) : (כד) צעדה . מל' צעד ופסיעה : תחרץ . תנענע ממקומך להלחם כמו לא יחרץ כלב לשונו (שמות יא) ופי' לא נעה לשונו לנבוח :

מבעלי

מצודת דוד

הוזכרו כאן כי אולי מתו בקטנותם ולא נשאר למו : (יז) כל פלשתים . על כי ידעו מגבורת דוד לזה נאספו כולם לבקשו להלחם בו : אל המצודה. אל מגדל עוז להתחזק בו בטרם ישאל בה' : בבעל פרצים . הוא עמק רפאים ואמר ע"ש סופו שקראו בעל פרצים : כפרץ מים . ר"ל פתאום כמים שוטפים פורצים הגדר : (כג) לא תעלה וכו' . לא תעלה עליהם מול פניהם אך הסב עצמך ללכת אל אחוריהם ותבוא עליהם ממול אילני הבכאים אשר גדלו שם : (כד) כשמעך . כאשר תשמע קול צעדה וכו' אז תחרץ להלחם כי אז יצא ה' ר"ל אז שלח מלאכו להכות בהם (ועם שאין מעצור לה' להושיע מבלי תחבולות הסבוב מאחריהם ובבלי קביעת זמן מ"מ אמר כן לנסותו הישמור מצותיו בדבר המלחמה או יקל בעיניו כאשר הקל בהם

בשאול

(א) ויוסף עוד דוד . לאסוף : את כל בחור בישראל שלשים אלף . לפי שנאספו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנייה לכך נאמר ויוסף עוד : (ב) מבעל יהודה . היא קרית יערים כמו שנא' ביהושע ותאר הגבול ועלה בעלה היא קרית יערים (יהושע טו ט) וכן בד"ה ויעל דוד וכל ישראל בעלת' היא קרית יערים (ד"ה א' י"ג ו') ובעל לשון מישור : ויקם וילך דוד וגו' מבעלי יהודה . שנאספו שם להעלות משם את הארון וגו' : אשר נקרא שם שם . אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שהיה שם ה' צבאות עליו : (ג) אל עגלה חדשה . טעה בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במדבר י"ט) ולפי שאמר זמירות היו לי חקיך בבית מגורי (תהלים קי"ט נ"ד) נענש לבא לידי כך ומת עוזא על ידו לפיכך כשהביאו מבית עובד הביאו בכתף שנא' (בדברי הימים א' ט"ו י"ב) ויאמר להם אתם ראשי האבות ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון וגו' כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט : (ד) עם ארון האלהים . הרי זה מקרא קצר והם באים עם ארון האלהים : (ה) בכל עצי ברושים . שמתקנים מהם כלי זמר

צִוָּהוּ יְהוָה וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים מִגֶּבַע
עַד־בֹּאֲךָ גָזֶר׃
ו א וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר י"ג כסיפ'
בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ ב וַיָּקָם ׀
וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי
יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה כ'אלה תולדו' שם
צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃
ג וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה ג'על עגל'ל'
חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר ה' חס'
בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב ג'כתי' ה'וכל כתובים דכו' כמ"ת.ס' חס'
נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ ד וַיִּשָּׂאֻהוּ
מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן
הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃
ה וְדָוִד ׀ וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים י"ג
לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים
וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים

וישאהו ד' בקריאה וסי' וישאהו במוט בשנים ומן הרמנים . וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה . וחברו דבתריה . וישאהו. על הסוסים דאמציהו דד"ה :

כֵּן כְּמָא דִי פַקְדֵיהּ יְיָ וּקְטַל
יָת פְּלִשְׁתָּאֵי מִגֶּבַע עַד
מֵעַלְנָא דְגָזַר׃ א וְאוֹסִיף
עוֹד דָּוִד יָת כָּל בְּחוּרֵי
יִשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין׃
ב וְקָם וַאֲזַל דָּוִד וְכָל עַמָּא
דִי עִמֵּיהּ מִקִּרְוַיָּא מִדְּבֵית
יְהוּדָה לְאַסָּקָא מִתַּמָּן יָת
אֲרוֹנָא דַיְיָ דְּאִתְקְרֵי שְׁמָא
דַיְיָ צְבָאוֹת דִּשְׁכִינְתֵּיהּ
שַׁרְיָא עֵיל מִן כְּרוּבַיָּא
עֲלוֹהִי׃ ג וְאַחִיתוּ יָת
אֲרוֹנָא דַיְיָ בַּעֲגָלְתָא חֲדַתָּא
וּנְטַלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִּי
בְּגִבְעֲתָא וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי
אֲבִינָדָב מְדַבְּרִין יָת עֲגָלְתָא
חֲדַתָּא׃ ד וּנְטַלוּהִי מִבֵּית
אֲבִינָדָב דִּי בְּגִבְעֲתָא עִם
אֲרוֹנָא דַיְיָ וְאַחְיוֹ אָזִיל קֳדָם
אֲרוֹנָא׃ ה וְדָוִד וְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל מְשַׁבְּחִין קֳדָם יְיָ
בְּכָל אָעֵי בְרוֹשִׁין וּבְכִינָרִין
וּבְנַבְלִין וּבְתֻפִּין וּבְרְבִיעִין

שנ' עמו אנכי בצרה : (כה) מגבע עד בואך גזר . ובדברי הימים מגבעון ועד גזרה ואחד הוא : ויוסף עוד דוד . כמו ויאסוף שרשו אסף וכן ויוחר מן המוע' שרשו אחר וכן תוסף רוחם יגועון כמו תאסוף ויש לפרשו כמשמעו ענין תוספ' שרשו יסף כלו' הוסיף לקבץ עוד וכת"י ואוסיף עוד ופי' עוד כי היו עמו רבים מיש' כשהמליכוהו וכן במלחמה הזאת כי באותו הפרק היתה מלחמת פלשתים והיה זה שהעלו הארון וכן מוכיח בדברי הימים : (ב) מבעלי יהודה . ונקראת גם כן שם קרית יערים בעל וזכר בעלת' בדברי הימים ואחד הוא ונקראת ג"כ קרית יערים כמו שאומר ספר יהושע בעלה היא קרית יערים ובקרית יערים היה הארון כי שם העלוהו מבית שמש ובאמרו מבעלי יהודה במ"ם והיה לו לומר אל בעלי יהודה כי שם הלכו להעלות משם הארון וכן אמר בדברי הימים וילך דוד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים ואם נאמר כי המ"ם במקום למ"ד זה לא יתכן כי זה הפך זה כי המ"ם מורה הרחוק והלמ"ד מורה הקרוב אלא אין פירוש ויקם וילך דוד על ההליכה לבעלי יהודה אלא על היציאה משם שאמר להעלות משם והוא מקרא קצר וכן פירוש הפסוק וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה שבאו שם להעלות משם את ארון האלהים : אשר נקרא שם . ואח"כ פירש שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו נקרא הארון שם ומה שנזכר שם הארון בזה השם במקום זה מה שלא נזכר כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתים : (ג) אל עגלה חדשה. כמו על וכן ויך את הפלשתי אל מצחו וכן אל ההרים לא אכל וטעם עגלה חדשה שלא נשתמש בה הדיוט ועשו זה לקדושת הארון : נוהגים את העגלה חדשה . פירוש היו נוהגי' את הבקר שהיו מושכי' העגלה : עם ארון האלהים. דבק הוא עם עגלה חדשה כאילו אמר נוהגים את העגלה חדשה עם ארון האלהים ובאמרו פעם אחרת וישאוהו לפי שאמר שעוזא ואחיו נוהגים פי' היאך היו נוהגים אותו כשנשאוהו מבית אבינדב כי אחיו היה הולך לפני הארון ועוזא עם הארון וי"מ כן עם ארון האלהים כי על עוזא אמר שהיה הולך עם ארון האלהים ואחיו לפניו לפיכך אחז בו עוזא כי הוא היה עם הארון וכן אמר וימת שם עם ארון האלהים . וי"מ וישאוהו על הארגז שהשיבו פלשתים אמר כי נשאוהו עם ארון האלהים וזו שאמר פעם שנית וישאוהו כי הראשון אמר על הארון והאחרון אמר על הארגז : (ה) בכל עצי ברושים . אמר עצי ברושים לפי שכלי השיר עושה אדם אותם מברוש וכלל תחלה בכל עצי ברושים ופרט אחר כן ובכינורות ובנבלים . וי"ו ובכינורות נוספת ורבים כמוה או יהיה בכל עצי ברושים כלל כלים

תולדות אהרן ויסף עוד דוד . (סנהדרין כס): אשר נקרא . בתרא יד : וירכיבו . (שם שם) :

רלבג

לא יהיו נשמרים ממנו כלל ולזה צוהו השם שיתמעט אז במהירות ויפול עליהם כי בזה האופן מן התחבול' ינצחם והנה לפי מה שאחשוב צוה זה הש"י לפי שנגלה לו כי היה ראוי שינצחו הפלשתי' אז את דוד לפי המערכ' לולי זאת התחבולה לא ואעפ"י שהיה הש"י יכול לנצח על הדרך המופ' הפלשתי הנה לא יעשה הש"י המופתים כי אם במקומות ההכרחיים כמו שזכרנו פעמים רבות . עוד זכר שכבר התעורר דוד להעלות ארון האלהים מבית אבינדב אשר בגבעה וירכיבוהו על עגלה חדשה וזה שגגו כי כבר הוזכר בתורה שאין ראוי לשאת ארון האלהים כי

פי' רבי ישעיה

(א) ויוסף עוד דוד . מקרא קצר הוא ויוסף עוד דוד לקבץ וכן תרגם ואוסיף עוד דוד למיכנש : את כל בח'ר ישראל . המובחרים והחשובים בישראל כדי שיעלו הארון . וזה שאמר עוד מפני שהיה קבוץ אחד כשהמליכוהו ובאו אליו כל זקני ישראל ועוד קיבץ עכשיו כל הזקנים להעלות הארון : (ב) מבעלי יהודה . היא קרית יערים שהיה הארון שם דכתיב ביהושע ותאר הגבול בעלה היא קרית יערים . כן בדברי הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערים : אשר נקרא שם שם ה' צבאות . כפל לשון היא והרבה ימצאו כמוהו : (ד) עם ארון האלהים . מקרא קצר הוא ובאו עם ארון האלהים : ואחיו . שם איש הוא : (ה) בכל עצי ברושים. שעשו מהם כלי שיר : ובמנענעים . מיני כלי שיריהם :

מצודת דוד

שאול) : (כה) מגבע . בדרך נוסע מגבע עד בואך גזר ר"ל עד אשר תבוא אל גזר כלומר עד המקום שבאים בה לגזר וכאלו ידבר עם מי שמכיר המקום וכמוהו הרבה במקרא : ו (א) ויוסף עוד . לפי שהיו רבים נאספים אליו מעת המלכו לזה אמר שהוסיף עוד לאסוף אליו את הנבחרים בישראל להעלות הארון : (ב) מבעלי יהודה לעלות וכו' . מקרא קצר הוא ור"ל שהלכו מבעלי יהודה אשר באו שמה להעלות משם וכו' : אשר נקרא שם . אשר נקרא עליו שם וחזר ומפרש מהו השם ואמר שם ה' צבאות יושב הכרובים הוא הנקרא עליו : (ג) וישאוהו . על ידי הבקר אשר משכו העגלה : את העגלה . ר"ל נהגו הבקר המושכים את העגלה : (ד) וישאוהו וכו' עם ארון . ר"ל הבקר נשאו העגלה עם הארון אשר עליו : לפני הארון . להנהיג את הבקר אבל עוזא הלך מצד הארון ולזה חזר וכתבו לומר שאחיו לבד הלך לפני הארון ולא עוזא ולזה הרגיש הוא אשר שמו הבקר להארון ואחיו לא הרגיש : (ה) לפני ה'

מצודת ציון

ו (ב) מבעלי . היא קרית יערים וכמ"ש בעלה היא קרית יערים (יהושע טו) : (ג) אל עגלה . על עגלה : (ה) משחקים . שמחים : ובכנרות ובנבלים ובתפים . שמות כלי שיר : ובמנענעים . הוא מכלי הנגון יעורר האדם להניע גופו ולרקוד : ובצלצלים . הם שני כלי נחשת ומקישין זה בזה ומשמיעים קול גדול וכמשנה הקיש בן ארזא בצלצל (תמיד פז) וכן בצלצלי שמע (תהלים קנ) : נכון

נ׳ · ל׳ וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצֶלִים׃ ו וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן נָכוֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּה אֶל־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֶז בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר׃ ג׳ ז וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעֻזָּה וַיַּכֵּהוּ שָׁם ל׳ הָאֱלֹהִים עַל־הַשַּׁל וַיָּמָת שָׁם עִם ג׳ אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃ ח וַיִּחַר לְדָוִד עַל אֲשֶׁר פָּרַץ יְהוָה פֶּרֶץ בְּעֻזָּה וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ י״ב נקרי׳ ו׳ מנכון כסי׳ ט וַיִּרָא דָוִד אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבוֹא אֵלַי אֲרוֹן יְהוָה׃ י וְלֹא־אָבָה דָוִד לְהָסִיר אֵלָיו אֶת־אֲרוֹן ד׳ . ג׳ יְהוָה עַל־עִיר דָּוִד וַיַּטֵּהוּ דָוִד בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם הַגִּתִּי׃ יא וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן יְהוָה כל אדם דעובד אדום חס׳ במ״א מ״ל בֵּית עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־בֵּיתוֹ׃ כ״ד יב וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ דָּוִד לֵאמֹר בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־בֵּית עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיַּעַל אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית

ובצלצלין : ו ואתו עד אתר מתקן ואושיט עזה ידיה בארונא דיי ואחד ביה ארי מרגוהי תוריא : ז ותקיף רוגזא דיי בעזה ומחהי תמן מימרא דיי על דאישתלי ומית תמן עם ארונא דיי : ח ותקיף לדוד על דתרע יי תרעתא בעזה וקרא לאתרא ההוא אתרא דמית ביה עזה עד יומא הדין : ט ודחיל דוד מן קדם יי ביומא ההוא ואמר איכדין יעול קותי ארונא דיי : י ולא אבא דוד לאפנאה לותיה ית ארונא דיי לקרתא דדוד ואפניה דוד לבית עובד אדום גיתאה : יא ושרא ארונא דיי בבית עובד אדום גיתאה תלתא ירחין ובריך יי ית עובד אדום וית כל ביתיה : יב ואתחוא למלכא דוד למימר בריך יי ית בית עובד אדום וית כל דיליה בדיל ארונא דיי ואזל דוד ואסיק ית ארונא דיי מבית עובד אדום

רשי

זמר : (ו) כי שמטו הבקר. כי שמטוהו הבקר ונענעוהו וכן תרגם יונתן ארי מרגוה תוריא כמו שמתרגם ונדחה ידו בגרזן (דברים י״ט ד) ותתמריג ידי׳ בברזלא : (ז) על השל . על השגגה שהיה לו לדרוש ק״ו נושאיו נשא בירדן הוא עצמו לא כ״ש : (י) עובד אדום . לוי היה בדברי הימים ומן השוערים היה : (יא) ויברך ה׳ וגו׳ . אשתו ושמונה כלותיה ילדו ששה בנים בכרס אחד שנא׳ ופעלתי השמיני ששים ושנים לעובד אדום (דברי הימים

רדק

כלים אחרים לבד המכרים : ובמנענעים . הוא כלי נגון יניע אדם גופו בנגעו בו או הוא אשר בו יתדות ינועו בעת הנגון וי״ת ובריבעין והם לוחו׳ דקות ינגנו בהם ובדברי רבותינו זכרונם לברכה רביעית של אליית פי׳ לוחות של מקונגו׳ כי הלוחות ההם ינגנו בהם ויקיננו : ובצלצלים . כמו בצלצלי שמע והם שני כלי נחשת שמקישין אותן זה בזה ומשמיעים קול : (ו) גרן נכון . ובדברי הימים גרן כידון ושני שמות היו לו ואפשר כי שמו גורן נכון וקראוהו גרן כידון על שמת שם עוזא מן יראו עיניו כידו ורבותינו ז״ל אמרו בתחלה כידון ולבסוף נכון כלו׳ עתה כשנשאו הארון בעגלה ופרץ ה׳ בעוזה נקרא כידון ולבסוף כשהעלהו דוד מבית עובד אדום נקרא נכון שנשאוהו לוים בכתף כמו שאומר בדברי הימים ושם כתיב ויהי בעזור האלהים את הלוים כנגד מה שפרץ עתה בנושאיו עזר שם את נושאיו לפי שעשו נכון שנשאוהו הלוים בכתפי׳ ובמוטות : וישלח עוזה . פי׳ וישלח ידו : כי שמטו הבקר . שמטו פועל עומד כאלו נשמטו הבקר כלומר נתפרקו איבריהם מקדושת הארון שלא היה ראוי שיהיה נשא בעגלה שימשכוהו הבקר אלא בכתפי הלויים הרי ראוי להיות נשא ולדעת יונתן שמטו פועל יוצא שתרגם ארי מרגוהי . תוריא פי׳ שמטוהו והורידו ותרגום ונדחה ידו ותתמריג ידיה ואע״פ שבא הארון משדה פלשתים בזה הענין ולא שמטו הבקר פלשתים לא היו יודעים מנהג משא הארון וכיונו במשאו במוטב אשר יכלו שהרי לקחו עגלה חדשה ופרות אשר לא עלה עליהן עול אבל ישראל שהיו יודעים משא הארון כמו שכתוב בתורה ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו חטאו בזה לפיכך הראה להם הקב״ה קדושת הארון בשני פנים בשמיטת הבקר ובמות עוזא והענין אשר שגה דוד בזה הדבר מקרא מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אף על פי שכתוב בכתף ישאו כי אמר באותו זמן במדבר לוה האל כי לכ׳ שהיה המשכן נשא בעגלות לוה לשאת את הארון בכתף להראות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא היה שם משכן חשב שאין חטא אם ישאוהו בעגל׳ ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים ובזה שגה : (ז) על השל . על השגגה תרגום שגגה שלו וכת״י על דאשתלי ועוד שזה כשאחז בו כי לא נתן כי אם לבני לוי שהם מקודשים מאחר בני ישראל ומ״ש למעלה כי אלעזר אחיו קדשו לשמור הארון פי׳ לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה לכבד ולרבץ לפני הארון לא שהי׳ שולח ידו בארון ולהסיעו ממקום למקום כי לא יתכן זה כי אם לבני לוי וכן התודה דוד חטא זה כמו שכתוב בדברי הימים כי למבראשונה לא אתם פרץ ה׳ אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט ורז״ל דרשו בו כי הטא עזא באחוז בו לפי שחשב שיפול הארון לארץ כי שמטו הבקר והנה מיעט לפי מחשבתו בקדושת הארון שלא היה יכול לעמוד בעצמו בלא נושא ואומרו על דבר זה נענש עזא ואמר הקב״ה נושאיו נושא עצמו לא כל שכן ונושאיו נושא פירשנו בספר יהושע : (י) על עיר דוד . כמו אל עיר וכן ותתפלל על ה׳ ועיר דוד היא ציון : (יא) את עובד אדום הגתי . לוי היה ומן השוערי׳ היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ויעיאל מן השוערי׳ ומן המשוררים גם כן היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ועוזיהו בכינורות וקראו גתי לפי שהתגורר בגת : (יב) ואת כל ביתו . בניו ובנותיו וכל אשר לו היתה להם ברכה בבני׳ ובעושר ותוספת טובה בכל דבר מעת שהיה הארון בביתו ורבו׳ ז״ל דרשו ואת כל ביתו זה אשתו ושמנ׳ כלותי׳ שילדו ששה ששה בכרס אחד וסמכו זה על מה שכתוב בדברי הימים פעולתי השמיני כי ברכו אלהים וכתיב ששים ושנים לעובד והיא ושמנה כלותי׳ שילדו ששה ששה בכרס אחד

רלבג

כי אם בכתף אמר על בני קהת כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו גם שגג עוד עזא כי הוא לא היה לוי ולא היה לו רשות לאחוז בארון האלהים גם ללוים לא הותר זה אבל ישאו במוטות ולזה פרץ השם פרץ בעזא כמו שנתבאר בספר דברי הימים קצת ביאור אמר כי למבראשונה לא אתם פרץ ה׳ בנו וגו׳ והנה ירא דוד מפני זה להביא אליו ארון האלהים מצד יתרון קדושתו כי אולי לא יוכל להשמר מן השגגה בשמירתו בקדושה וכאשר נתבאר לו שברך ה׳ את בית עובד אדום הגתי

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ז) על השל . על השגגה ששגג לשלוח יד בארון ולא שם לבו שהארון יישר את הפרות בלי מנהיג כשבאו מפלשתים . והבקר ששמטו מפני שעשה דוד עכשיו שלא כשורה ושכח מה שכתב בכתף ישאו ואחר כך כשהעלהו מבית עובד אדום העלהו בכתף כמו שמפורש בדברי הימים : וימת שם עם ארון האלהים . פירוש בעמדו עם הארון :

על עיר ד׳ וסי׳ ולא אבה דוד להסיר דשמואל . והמטרתי על עיר אחת ב׳ בו . שבעים שבעים נחתך על עמך : ויטהו ג׳ וסי׳ ויטהו יואב אל השער . ולא אבה דוד : וחברו דד״ה . סימן שמואל על עיר דוד ויטהו דוד בית . ד״ה אל עיר דוד ויטהו אל בית עבד אדום : ברך י״ב וסי׳ נמסר בסוף

תולדות אהרן גורן נכון . סוטה לה : ויחר אף ה׳ . סוטה שם : וימת שם . שם . ויחר לדוד . שם פקידה ט׳ סז : בית עבד אדום . (יבמות ו) ויברך ה׳ . ברכות סג :

מצודת דוד

ה׳ . לפני ארון ה׳ : בכל עצי ברושים . בכלי שיר העשוים מעצי ברושים : (ו) וישלח עוזה . הושיט את ידו : כי שמטו הבקר . נענעוהו ממקומו ותשב עוזה שיפול מן העגלה : (ז) ויחר . על מיעוט האמנתו בה׳ לחשוב שיפול ארונו לארץ : על השל . על המעשה שעשה בשגגה וכאלו שכח שהארון ה׳ הוא : עם ארון . סמוך לארון :

מצודת ציון

(ו) נכון . שם מקום ובד״ה אמר כידון והיא היא ובשתי שמות נקראה : שמטו . ענין הזזה מן המקום כמו ויאמר שמטוה (מ״ב ט) : (ז) השל . ענין שכחה ושגגה וכן לדבר אתו בשלי (לעיל ג) : (ח) פרץ . ענין שבר : (י) על עיר דוד . אל עיר דוד : הגתי . היה מתגורר בגת אבל היה לוי ומן השוערים כמ״ש בד״ה : (יא) וישב . ענין עכבה : לעדו

(ח) ויחר לדוד . על עצמו חרה כדרך המילר ונבהל וכן ויחר לשמואל (ש״א ט״ו) : על אשר פרץ . בעבור דאגת הפרץ : (ט) את ה׳ . את ארון ה׳ כי חשב שלא להיות חבר בקדושתו : (י) ויטהו . נטה אותו מדרך עיר דוד אל בית עובד אדום : (יב) בעבור ארון האלהים . אשר יושב בביתו כי קודש הוא לא בא לכלל ברכה כזאת : עיר דוד . לעיר דוד והיא ציון : ויזבח . אחר כל ששת הצעדים :

עֹבֵד אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה׃
יג וַיְהִי כִּי צָעֲדוּ נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־יְהוָה ג׳. כ״ז
שִׁשָּׁה צְעָדִים וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא׃
יד וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל־עֹז לִפְנֵי ג׳
יְהוָה וְדָוִד חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃
טו וְדָוִד וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת־ י״ג
אֲרוֹן יְהוָה בִּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר׃
טז וְהָיָה אֲרוֹן יְהוָה בָּא עִיר דָּוִד וּמִיכַל ג׳. ג׳
בַּת־שָׁאוּל נִשְׁקְפָה ׀ בְּעַד הַחַלּוֹן ד׳
וַתֵּרֶא אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְפַזֵּז וּמְכַרְכֵּר ג׳
לִפְנֵי יְהוָה וַתִּבֶז לוֹ בְּלִבָּהּ׃ יז וַיָּבִאוּ כ׳
אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וַיַּצִּגוּ אֹתוֹ בִּמְקוֹמוֹ ג׳ וחס׳
בְּתוֹךְ הָאֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִד וַיַּעַל
דָּוִד עֹלוֹת לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁלָמִים׃
יח וַיְכַל דָּוִד מֵהַעֲלוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים ג׳ מ״ל כסיפ׳
וַיְבָרֶךְ אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת׃
יט וַיְחַלֵּק לְכָל־הָעָם לְכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל ו׳ פסוקים לכל לכל
לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם ג׳
אַחַת וְאֶשְׁפָּר אֶחָד וַאֲשִׁישָׁה אֶחָת

לְקַרְתָּא דְדָוִד בְּחֶדְוָא׃
יג וַהֲוָה כַּד נְטַלוּ נָטְלֵי
אֲרוֹנָא דַייָ שִׁיתָא זוּגִין
וְנִכֵּיס תּוֹר וּפְטִים׃ יד וְדָוִד
מְשַׁבַּח בְּכָל תְּקוֹף קֳדָם יְיָ
וְדָוִד אֲסִיר כְּרְדּוּט דְבוּץ׃
טו וְדָוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל
מַסְקִין יָת אֲרוֹנָא דַייָ בְּיַבָּבָא
וּבְקָל שׁוֹפָרָא׃ טז וַהֲוָה
אֲרוֹנָא דַייָ אָתָא לְקַרְתָּא
דְדָוִד וּמִיכַל בַּת שָׁאוּל
אִסְתַּכִּיאַת מִן חֲרַכָּא וַחֲזַת
יַת מַלְכָּא דָוִד מְרַקֵּד וּמְשַׁבַּח
קֳדָם יְיָ וּבְסָרַת עֲלוֹהִי
בְּלִבַּהּ׃ יז וְאַיְתִיאוּ יַת אֲרוֹנָא
דַייָ וַאֲקִימוּ יָתֵיהּ בְּאַתְרֵיהּ
בְּגוֹ מַשְׁכְּנָא דִי פְּרַס לֵיהּ
דָוִד וְאַסִּיק דָוִד עֲלָוָן קֳדָם
יְיָ וְנִכְסַת קוּדְשִׁין׃ יח וְשֵׁיצִי
דָוִד מִלְּאַסָּקָא עֲלָתָא וְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא וּבָרֵיךְ יַת עַמָּא
בִּשְׁמָא דַייָ צְבָאוֹת׃ יט וּפַלֵּיג
לְכָל עַמָּא לְכָל הֲמוֹנָא
דְיִשְׂרָאֵל מִגְּבַר וְעַד אִתְּתָא
לִגְבַר גְּרִיצְתָּא דִלְחֶם חֲדָא
וּפְלוּג חַד וּמְנָתָא חֲדָא

איוב : נשקפה ד' בקריאה וסי' בעד החלון נשקפה ותיבב . ומיכל בת שאול נשקפה . וחברו דד"ה . כי רעה נשקפה מצפון . וא' ונשקפה על פני הישימון :

תולדות אהרן וסי' כי צעדו . סוטה לה (סנהדרין כט) : בתרועה . עקידה ש' כז : ומיכל בת שאול . סנהדרין כא : ויחלק לכל העם . פסחים לו :

רש"י

הימים א' כ"ו ה') : (יד) מכרכר. מרקד : אפוד בד . מעיל בוץ פורלייני"ש בלע"ז . ויונתן תרגם כרדוט וכן תרגם יונתן מעילים דתמר אחות אבשלום כרדוטין (לקמן י"ג י"ח) : (יט) ואשפר . אחד מששה בפר : אשישה אחת. גרבא

רדק

אחד הם ששים ושנים עם שמנה הבנים : (יג) נושא ארון ה' . הם הלויים כמו שכתוב בדברי הימים וישאו בני הלויים את ארון האלהים כאשר צוה משה בכתפם במוטות עליהם : ששה צעדים ויזבח שור ומריא . ובדברי הימי' כתוב ויהי בעזור האלהים את הלויים נושאי ארון ברית ה' ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים כשהלכו נושאי הארון ששה צעדים הכירו כי אלהים עוזרם במשא הארון וחפץ בם כי לא נכשלו כמו שנכשל עוזא וטע' ששה צעדים נראה כי כשיעור הזה הלך עוזא כשאחז בארון והכהו השם וכיון שראו אלה נושאי הארון כי הלכו ששה צעדים ולא היה להם פגע רע שמחו והורידו הארון וזבחו זבחים ורז"ל דרשו טעם בעזור מכאן שהארון נושא את עצמו כלומר כיון שנשאוהו בכתפי' במוטות ולא הרגישו בו כאילו אין משא בכתפים ידעו כי אלהים עוזרם במשא בכתפי' הארון ומה שאמר הנה שור ומריא ושם אומר שבעה פרים ושבעה אילים והנה אומר ויזבח כלומר דוד הוא שזבח שור ומריא ושם אומר ויזבחו כלומר הלויים זבחו שבעה פרים ושבעה אלים כנגד שבעה צעדים בצעד השביעי הורידו הארון וזבחו וי"ת צעדי דרגין ורז"ל אמרו על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא על כל שש פסיעות שבעה אלים ומהם אמרו על כל שש פסיעות שור ומריא על כל ששה סדריהם של שש שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אלים ופי' ומריא כתרגומו ופטים : (יד) מכרכר בכל עוז . מרקד בכל כחו וכוונתו וי"ת משבח : אפוד בד . חגור באפוד בד נראה כי זה המלבוש לכבוד היו לובשים אותו וכן אמר הכתוב שמנים וחמשה נושאי אפוד בד ולא היה מבגדי כהונה לפיכך היה מותר כל אדם ללובשו ואף על פי שאינו כהן ובדברי הימים מכורבל במעיל בוץ והוא המעיל הוא האפוד וכת"י אותו בלשון אחר תרגם אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלכים המעילים כרדוטין אבל אפוד ומעיל הכתובים בתורה הם כל אחד בגד בפני עצמו אין זה כמו זה שמבואר בתורה : (טז) מפזז ומכרכר . מפזז גם כן כמו מרקד אלא שהם בעניינים שונים זה מזה או יהיה הכל בענין א' והכפל לרוב הרקוד וי"ת מרקד ומשבח ובמקומו בד"ה מרקד ומשחק : ותבז לו בלבה . כראותה אותו מן החלון בזתה אותו בלבה כי חשבה כי אין כבוד המלך להתנהג כמנהג הדיוט אפי' לפני הארון ואח"כ כשהלך לביתו אמרה בפיה מה נכבד היום וגו' : (יז) אשר נטה לו דוד . יריעה נטה לו מלמעלה אעפ"י שבבית אבינדב ובבית עובד אדום היה . בבית מקורה כמו שנאמר בהם בית ולא נאמר שם אהל לפי שלא היתה עמידתו בהם אלא דרך עראי אבל עתה שהעלהו דוד לירושלם וידעו כי שם ישכון עדי עד כי קבלה היתה בידם כי ירושלם עיר הקדש ושם יבנה בית המקדש אעפ"י שלא ידעו באיזה מקום מן העיר עד שבנה דוד מזבח על פי גד הנביא בגרן ארונה היבוסי וירד בו אש מן השמים ואז ידע דוד כי שם יבנה בית המקדש אבל עד אותו זמן לא רצה דוד להכניסו בבית מקורה אלא תחת יריעה כמו שהי' מקדם וגם עתה שהי' אהל מועד בגבעון והמשכן והארון ושתי הלוחות וכל כלי הקדש תחת היריעה היו הכהנים הוא הארון הזה שבו שברי לוחות ג"כ תחת היריעה או זה הארון שהיו בו לוחות השלמות והוא הנכון כמו שפירשנו למעלה במלחמ' פלשתים שנלקח הארון זה הארון הוא שהכניסו לבית עולמים לתוך הדביר אם כן זה הוא שהיו בו הלוחו' השלמות או השלמות והשבורות לדעת מי שאמר לוחות ושברי לוחות מונחין בארון ולמה לא הביא דוד את הארון לגבעון שהיה שם אהל מועד לפי שידע כי אהל מועד היה עתיד לבא לירושלם וחשב כי בימיו יהיה זה והוא יבנה בית המקדש לפיכך אחר שהביא הארון לירושלם שאל לנתן הנביא אם יבנה בית לה' ונתן אמר לו כל אשר בלבבך עשה ומלבו אמר לו נתן זה לא בנבואה כי חשב בלבו כמו שחשב דוד כי הוא יבנה הבית : (יט) חלת לחם . ובדברי הימי' ככר לחם והככר גדול מהחלה כי ככרות היו אלא שהיו עשויים כתכונת החלות : ואשפר אחד . חלק אחד מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או הצאן לחלקים ידועים ונתן

רלבג

הגיד בעבור ארון האלהים שישב בביתו שלשה חדשים אז הביא דוד את ארון האלהים אל עיר דוד על יד הלויים כמשפט : (טז) והנה מרוב השמחה היה דוד מרקד ומפזז לפני ה' כאילו לא היה מלך ולזה בזתהו בלבה מיכל בת שאול והנה לתת תודה לש"י הקריב דוד כמה קרבנות אז כהוליך הלוים ארון ברית ה' ובסוף הענין בבא ארון ה' למקומו אשר הכין לו דוד העלה עולות ושלמים לכבוד השם ית' לפי מה שאפשר ואחר זה ברך דוד את העם בשם ה' צבאות ונתן לכל אחד מנה יפה לאכול ולשתות . והנה אשפר אחד הרצון בו לפי מה שבארו ז"ל

פי' רבי' ישעיה

(יג) ויהי כי צעדו נושאי ארון ה'. אלו הלוים שהיו נושאים אותו בכתף : ויזבח שור ומריא. פי' הוא בופול בלע"ז : (יד) מכרכר בכל עוז . פי' משבח בכל מיני זמר בכל כחו . ותרגם משבח בכל תקוף : ודוד חגור אפוד בד . פי' לא היה לובש כדרך המלכים אלא אפוד בד כאחד הכהנים המשרתים לפני הארון : (טז) מפזז ומכרכר . תרגומו מרקד ומשבח : (יט) ואשפר א' ואשישה אחת . פירוש אשפר הוא חתיכת בשר ולדעו חכמים אחד מששה בפר . ואשישה הוא כלי של יין כדכתיב אשישי ענבים סמכוני באשישות :

מצודת דוד

(יג) אפוד בד . מלבוש עשוי כדמות האפוד של כהן גדול והיתה מיוחדת להאנשים המתבודדים בעבודת ה' וכן בשמואל נאמר ושמואל וכו' חגור אפוד בד (ש"א ב') ודוד הלבישו בעת העלאת הארון : (טז) ותבז לו בלבה . בזתה אותו בלבה כי חשבה שאין זה מדרך המלך ואף לפני הארון : (יז) במקומו . במקום שהכין לו והוא בתוך האהל וגו' : (יט) לכל העם . הבאים עם הארון : לאיש . רצה לומר לכל אחד

מצודת ציון

(יג) צעדו. פסעו והלכו : ומריא. שור פטם וכן לבקר ומריא (מ"א א) : (יד) מכרכר. ענין רקידה של שמחה ודוגמתו בפרדים ובכרכרות (ישעיה סו) : בכל עוז . בכל כח : (טז) נשקפה . ענין הבטה כמו וישקף אבימלך (בראשית כו) : בעד החלון . דרך החלון וכן בעד השבכה (מ"ב א) : מפזז . גם הוא ענין רקוד ומשונה ממנה קצת ויתכן שהוא ענין מהירות הרקוד ודוגמתו עמא פזיזא (שבת פח) : (יז) ויצגו . העמידו כמו ויצג את המקלות (בראשית ל) : אשר נטה . אשר פרש : (יט) המון . עם רב : חלת . לחם השלם תקרא חלה : ואשפר . ר"ל מנה יפה בשר והוא מל' הנותן אמרי שפר בראשית

וַיֵּלֶךְ כָּל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ׃ כ וַיָּשָׁב דָּוִד לְבָרֵךְ אֶת־בֵּיתוֹ וַתֵּצֵא מִיכַל בַּת־שָׁאוּל לִקְרַאת דָּוִד וַתֹּאמֶר מַה־נִּכְבַּד הַיּוֹם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינֵי אַמְהוֹת עֲבָדָיו כְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת אַחַד הָרֵקִים׃ כא וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־מִיכַל לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בָּחַר־בִּי מֵאָבִיךְ וּמִכָּל־בֵּיתוֹ לְצַוֹּת אֹתִי נָגִיד עַל־עַם יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל וְשִׂחַקְתִּי לִפְנֵי יְהוָה׃ כב וּנְקַלֹּתִי עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי וְעִם־הָאֲמָהוֹת אֲשֶׁר אָמַרְתְּ עִמָּם אִכָּבֵדָה׃ כג וּלְמִיכַל בַּת־שָׁאוּל לֹא־הָיָה לָהּ יֶלֶד עַד יוֹם מוֹתָהּ׃

ז א וַיְהִי כִּי־יָשַׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וַיהוָה הֵנִיחַ־לוֹ מִסָּבִיב מִכָּל־אֹיְבָיו׃ ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־נָתָן הַנָּבִיא רְאֵה נָא אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה׃

כ"ס ג' חס' בליש'

ל' וחס'

ג' חד מ"ל וחד חסר

למדנחאין כתי' ולד ל' מלאפום וחד קמץ וכעת מותה

ה' מ"ל כסי'

וַאֲזַל כָּל עַמָּא גְבַר לְבֵיתֵיהּ׃ כ וְתַב דָּוִד לְבָרָכָא יַת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וּנְפַקַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל לְקַדָּמוּת דָּוִד וַאֲמַרַת מָה אִתְיְקַר יוֹמָא דֵין מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְגְּלֵי יוֹמָא דֵין לְעֵינֵי אַמְהַת עַבְדוֹהִי כְּמָא דְחָלִיץ וּמִתְגְּלֵי חַד מִן סְרִיקַיָּא׃ כא וַאֲמַר דָּוִד לְמִיכַל קֳדָם יְיָ דִּי אִתְרְעֵי בִי מֵאֲבוּךְ וּמִכָּל בֵּיתֵיהּ לְפַקָּדָא יָתִי לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמָּא דַייָ עַל יִשְׂרָאֵל וְשַׁבַּחִית קֳדָם יְיָ׃ כב וְאֶזְעֵירְנָא עוֹד מִדָּא וָאֱהֵי מַכִּיךְ בְּעֵינֵי נַפְשִׁי מִכְּבֵן וְעִם אַמְהָתָא דִּי אַתְּ אֲמַרְתְּ בְּעֵינֵיהוֹן אֱהֵי יַקִּיר׃ כג וּלְמִיכַל בַּת שָׁאוּל לָא הֲוָה לַהּ וְלַד עַד יוֹם מוֹתַהּ׃ א וַהֲוָה כַּד יְתֵיב מַלְכָּא בְּבֵיתֵיהּ וַייָ אֲנִיחַ לֵיהּ מִסְחוֹר סְחוֹר מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃ ב וַאֲמַר מַלְכָּא לְנָתָן נְבִיָּא חֲזִי כְעַן דִּי אֲנָא יָתֵיב בְּבֵיתָא דִּי מְטַלַּל בְּכֵיוּרֵי אַרְזַיָּא וַאֲרוֹנָא דַייָ שָׁרֵי

על עם ה' בקריאה וסי' ויבא על ליש על עם שקט ובטח. כי אתה המלכתני על עם רב דד"ה. ויקראו בקול גדול דד"ה. כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות. ארי נוהם ודוב שוקק. וכל שמואל וישעיה ותהלות דכוו' על עם במ"ג אל עם וסי' השלח בים צירים. פרשתי ידי כל היום. ויתהלכו מגוי אל גוי: אנכי יושב ה' דסמיכי בקריאה וסי' אשר אנכי יושב בקרבו. אשר אנכי יושב בארצו. אנכי יושב בבית הארזים וחברו דד"ה. ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב:

תולדות אהרן ותלא מיכל. (סוכה נה סנהדרין כ: כהגלות. שם שם): ולמיכל. שם (שם כג וכה): ויהי כי ישב המלך. מגלה י סנהדרין כ: ויאמר המלך. שם:

רשי

גרבא וחמרא: (כ) אחד הרקים. חד מן סריקיא: (כב) ונקלותי עוד. לפניו יותר מזאת שהקילותי בעצמי עתה: עמם אכבדה. אינם מבינין אותי אלא חשוב אני בעיניהם על זאת: (כג) לא היה לה ילד. מאותו היום ואילך: (א) וה' הניח לו. אמר הרי נתקיים והניח לכם מכל אויביכם וגו' (דברים י"ב י') מה כתיב אחריו והיה המקום אשר יבחר וגו' מעתה עלינו לבנות בית

רדק

ונתן לכל אחד חלת לחם וחלק בשר ואשישה אחת מלאה יין וכן פי' רז"ל אשישה גרבא דחמרא אבל אשפר פי' מלה מורכבת משמות ג' ואמרו אחד מששה בפר כלומר כי ששה חלקים היו עושים בפר ולכל אחד היה נותן הששית ויו"ת פלג חד כלומר חלק אחד ותרגם אשישה מנתא: (כ) לברך את ביתו. לתת שלום לפי שבא מן הדרך וכן כי תמצא איש לא תברכנו: מה נכבד היום. נפעל עבר כי הוא פתוח ודרך לעג אמרה לו מה נכבד כלו' כי לא נכבד היום הזה שאתה נגלית גו משחק כאחד הרקים וההדיוטין: לעיני אמהות עבדיו. אין צריך לו' לפני נשי עבדיך אלא אפי' לעיני אמהות עבדיך נתבזית היום: כהגלות נגלות שניהם ממקור מבנין נפעל האחד שלם כמו השלמים נשאול נשאל דוד והאחד חסר נו"ן נפעל כמנהג וכפל פעמים המקור לרוב התגלותו בשחוק. ובדרש אמרה לו של בית אבא היתה מלכות נאה משלך חלילה להם אם נר' לאחד מהם פסת יד או פסת רגל מגולה כולהון היו מכובדין ממך מה אמר לה דוד לפני ה' אשר בחר בי מאביך אמר לה של בית אביך היו מניחין כבוד שמים ומתעסקין בכבוד עצמן אבל אני מניח כבוד עצמי ומתעסק בכבוד קוני ומן האמהות אשר אמרת חס ושלום מן האמהות את נקראת אין את נקראת מן האמהות וי"ת כמה דחליץ ומתגלי דומה כי יחף היה הולך ומשחק כדברי הדרש: (כא) לפני ה'. מה שרקדתי וכרכרתי לפני ה' עשיתי לפי שכבדני ובחר בי מאביך וראוי לו שאקל עצמי לכבודו: ושחקתי לפני ה'. מלרע לפי שהוא עתיד כלומר עוד יותר ממה שעשיתי אעשה ואשחק לפניו וז"ש ונקלותי עוד מזאת יותר מזאת השמח' והרקיד' שעשיתי יותר אעשה לבזות עצמי ולהקל: (כב) והייתי שפל בעיני. לפניו לכל דבר ואין זה קלון אלא כבוד: עמם אכבדה. בעיניהן אני נכבד במה שעשיתי כי אם אקל עצמי לכבוד השם אהיה נכבד בעיני הכל לא כמו בעיניך: (כג) לא היה לה ולד. למדינחאי כתיב ולד בוי"ו וקרי ילד ביו"ד ולמערבאי כתיב ילד ביו"ד וקרי בוי"ו ולד ופי' רז"ל מכיום ההוא ואילך לא היה לה לעונש מה שאמרה אבל לפני היום הזה היה לה כמ"ש יתרעם לעגלה אשת דוד ואמרו עגלה זו מיכל: עד יום מותה. בחולם ובעת מותה בשורק פי' עד כמו עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך. ובדרש אבל ביום המיתה היה לה ואמרו כי שלשה נשים מתו חיות רחל וכלתו של עלי ומיכל בת שאול: (א) כי ישב המלך בביתו. שלא היה צריך לצאת למלחמה כמו שאמר וה' הניח לו אז חשב לבנות בית המקדש כי מצוה היה על ישראל לבנות בית המקדש אחר שינוחו מן המלחמות שנאמר והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו ועל המלך מוטל לעשות ולצוות את ישראל לעשות לפיכך ויאמר המלך אל נתן הנביא כלומר שישאל את פי ה' על בנין הבית ובאיזה מקום יבנה ואע"פ שהיו לו מלחמות אחר כן כמו שאמר ויהי אחר כן ויך דוד את הפלשתים עד עתה היו באים עליו אויביו וכיון שהצליחו השם ונלח כל אויביו ויראו אויביו ממנו ולא באו עליו אבל הוא הלך עליהם ולקח גת מיד פלשתים שהיתה לישראל כבר ועם ארם ועם אדום ועם בני עמון נלחם במעגה: (ב) בבית ארזים

רלבג

ז"ל אחד משפה כפר ולפי הפשט נראה שהיתה מנה יפה נהוגה לתת לאיש א' בסעודות הגדולות וענינו מענין שפרה עלי והאל"ף נוסף ר"ל שהיתה המנה הזאת בתכלית היופי לפי המנות הנהוגות לתת כמו אלו המנות הגדולות הנהוגות לתת לאורחים הבאים אצלם: (כ) והנה מיכל בת שאול דברה שלא כהוגן אל המלך ונתבאר מדברי דוד שמה שעשה עשה כהוגן לכבוד הש"י והמשיך בדבריו מה שהכאיב לבה ט כי זה הגמול היה ראוי לה על מה שהשיחה דברים כנגד דוד ר"ל מה שאמר שבחר הש"י בו מאביה ומכל בית אביה והיה מפרי דבריה שאמר לה דוד וכללה עם האמהות ולזה אמר ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה וכבר אמר והודה שכבר רמז בזה המאמר אל מיכל מה שאמר אחר זה ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה כאילו יאמר שזה המאמר היה סבה להמנע ממנה פרי בטן כי לא אהב אותה דוד באופן שהיה אוהב אותה קודם זה: (ב) וכבר התעורר דוד לבנות בית לה' יהיה

פי' רבי' ישעיה

(כב) ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני. פירוש יותר מזה שהקלתי בעצמי אני נקל ושפל בעיני לפני הבורא כי אין לי לעמוד לפניו בגאוה ובכבוד כי אם בענוה ושפלות: (כג) לא היה לה ילד. מודיעך הכתוב שמפני זה העון לא זכתה להוליד בנים:

מצודת ציון

(כרה' מ"ם): ואשישה. שם כלי ישימו בה היין כמו סמכוני באשישות (ש"ה ב) ר"ל הכלי עם היין: (כ) אמהות. שפחות: הרקים. אנשים הרקים מכל מעלה: (כא) נגיד. שליט ומושל: ושחקתי. ושמחתי: (כב) ונקלותי. מל' קלות: ז (א) הניח. מל' מנוחה: (ב) היריעה. וילון

מצודת דוד

בין איש ובין אשה: (כ) וישב דוד. לאחר שחלק לכל העם וגו' אחר שברכם שברכם בשם ה' שב לברך גם אנשי ביתו: מה נכבד. מה מאד נעשית היום מכובד בעיני כל ובדרך לעג אמרה כן כאלו אמרה מאוד נעשית מבוזה בעיני כל: אשר נגלה היום. על אשר בהכרכר היה נגלה מה מבשר הגוף ואמהות עבדיו רואות וכדרך הרקים שאינם חוששים לכסות בשר גופם לבל יראה: (כא) לפני ה'. ר"ל הלא כרכורי היה לפני ה' וכו' וכבוד המלכים כאין נגדו: ושחקתי. ובשביל זה שחקתי לפניו: (כב) ונקלותי עוד מזאת. ואם הייתי עושה מעשה קלות עוד יותר ממה שעשיתי: והייתי. ואם הייתי שפל בעיני להקל מאוד בכבודי ואפילו לפני האמהות אשר אמרת: עמם אכבדה. עם מעשים כאלה הייתי עוד מכובד ולא מבוזה הואיל ועשוים לכבוד הארון: (כג) לא היה לה ילד. בעון שבזתה את דוד על שהקל בכבודו לפני ארון האלהים: ז (א) בביתו. כראוי לו לפי מעלתו: (ב) בבית ארזים. כראוי לפי מעלתו: בתוך היריעה. הוא האוהל העשוי לשמור [illegible]

ג וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר
בִּלְבָבְךָ לֵךְ עֲשֵׂה כִּי יְהֹוָה עִמָּךְ׃
ד וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא פסקא בא"פ
וַיְהִי דְּבַר־יְהֹוָה אֶל־נָתָן לֵאמֹר׃
ה לֵךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־עַבְדִּי אֶל־דָּוִד כֹּה ל'
אָמַר יְהֹוָה הַאַתָּה תִּבְנֶה־לִּי בַיִת
לְשִׁבְתִּי׃ ו כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת לְמִיּוֹם ג' ל' רפי
הַעֲלֹתִי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם ל' חס'
וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶהְיֶה מִתְהַלֵּךְ בְּאֹהֶל ל'
וּבְמִשְׁכָּן׃ ז בְּכֹל אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי ל'
בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲדָבָר דִּבַּרְתִּי אֶת־ ל'
אַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוִּיתִי כ"ס פתחין
לִרְעוֹת אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
לָמָּה לֹא־בְנִיתֶם לִי בֵּית אֲרָזִים׃
ח וְעַתָּה כֹּה־תֹאמַר לְעַבְדִּי לְדָוִד כֹּה ל'
אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן־
הַנָּוֶה מֵאַחַר הַצֹּאן לִהְיוֹת נָגִיד עַל־
עַמִּי עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ט וָאֶהְיֶה עִמְּךָ
בְּכֹל אֲשֶׁר הָלַכְתָּ וָאַכְרִתָה אֶת־כָּל־ ל' חס'
אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל ל' חס'
כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ ד'
י וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל ל'

בְּמַשְׁכְּנָא בְּגוֹ יְרִיעֲתָא׃
ג וַאֲמַר נָתָן לְמַלְכָּא כֹּל דִּי
בְלִבָּךְ אֱזֵיל עֲבֵיד אֲרֵי
מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדָךְ׃ ד וַהֲוָה
בְּלֵילְיָא הַהוּא וַהֲוָה פִּתְגָם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם
נָתָן לְמֵימַר׃ ה אֱזֵיל וְתֵימַר
לְעַבְדִּי לְדָוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
הַאַתְּ תִּבְנֵי קֳדָמַי בֵּיתָא
לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי בֵּהּ׃
ו אֲרֵי לָא אַשְׁרֵיתִי שְׁכִנְתִּי
בְּבֵיתָא מִיּוֹמָא דִּי אַסֵּקִית
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם
וְעַד יוֹמָא הָדֵין וַהֲוֵיתִי מַשְׁרֵי
שְׁכִנְתִּי בְּמַשְׁכְּנִין וּבִירִיעָן׃
ז בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלִכִית
בְּכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲפִתְגָם
מַלֵּלִית עִם חַד שִׁבְטַיָּא
דְיִשְׂרָאֵל דִּי פַּקֵּדִית
לְפַרְנָסָא יָת עַמִּי יָת יִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר לְמָא לָא בְנֵיתוּן
קֳדָמַי בֵּיתָא דִּי מְטַלַּל
בְּכִיוּרָא אַרְזַיָּא׃ ח וּכְעַן
כִּדְנַן תֵּימַר לְעַבְדִּי לְדָוִד
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֲנָא
דַבְּרָתָךְ מִן דִּירָא מִבָּתַר
עָנָא לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִּי
עַל יִשְׂרָאֵל׃ ט וַהֲוָה מֵימְרִי
בְּסַעְדָךְ בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלַכְתָּא וְשֵׁיצֵיתִי יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ
וַעֲבָדִית לָךְ שׁוּם רַב כְּשׁוּם רַבְרְבַיָּא דִּי בְאַרְעָא׃ י וַאֲשַׁוֵּי אֲתַר מְתַקַּן לְעַמִּי

בית הבחירה: (ד) ויהי בלילה ההוא. אמר רבי חיננא בר פפא אמר לו הקב"ה לנתן האדם הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית. ר' סימון אומר האדם הזה שאני משלחך אצלו נדרן הוא כענין שנא' אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי (תהלים קל"ב ב') שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאעשה כך ונמצאתי מפסידו: (ו) באהל ובמשכן. משכן שילה לא היתה בו תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן: (ז) הדבר דברתי. לשון תמיה הוא לכך הוא נקוד ה"א חטף פתח והדל"ת רפי: (ח) מן הנוה. דיר הרועים כמו נות כרות רועים (צפניה ב' ו'): (ט) כשם הגדולים, וזהו שאומרים מגן דוד: והכריתה את כל אויביך. ולכך עלה על לבך לבנות הבית כמה שכתוב בתורה: (י) ושמתי מקום. עוד
אני

רלבג

יהיה בו ארון האלהים וטען בזה עם נתן הנביא וענהו בכללות שיעשה כל אשר בלבבו כי ה' עמו: (ד) ואחר זה באהו דבר ה' על יד נתן הנביא שאין ראוי לבנות לו בית לש"י כי מן היום אשר העלה בני ישראל מארץ מצרים התהלך הארון באהל ובמשכן ולא שלח הש"י לאמר לאחד מן הרועים השופטים למה לא בנו בית ארזים ועתה די לדוד לקחו הש"י מאחרי הצאן להיות נגיד על בית ישראל והיה עמו בכל אשר הלך והכרית שונאיו ועשה לו שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ לרוב הצלחתו ורוב עמידת מלכותו ושם על ידו מקום מנוחה לישראל ולא צרו לישראל שונאיהם כמו שעשו בראשונה ובימי השופטים והניח לו השם מכל אויביו והגיד לו ה' כי בית יעשה לו קיים בדרך שתהיה לו המלוכה כל מה שהתמיד מלוכה ובהיות הענין כן הנה די לו במה שהגיע בו מן ההצלחה ולא ישאל לו גדולות שיהיה נבנה בית המקדש על ידו אבל בנו שימלוך אחריו הוא יבננו והוא שלמה

פי' רבי' ישעיה

(ו) באהל ובמשכן. פירוש משכן עראי שאינו קבוע: (ח) מן הנוה. פירוש דיר הרועים כמו נות כרות רועים: (ט) כשם הגדולים. פי' כשם המלכים הגדולים כך שמך גדול בעולם:

ארזים. בבית מקורה בעצי ארזים ותרגומו בבית די מטלל בכיורי ארזיא: יושב בתוך היריעה. לא היה דעתו על הארון הזה לבדו אלא גם על המזבח ועל הארון האחד ועל כלי המשכן שהיו בגבעון באהל מועד כי הכל יושב בתוך היריעה וזכר הארון לפי שהוא נאה לו היריעה ועוד שהוא עיקר הכל ונכבד מכל כלי המשכן ואמר לעצמי בניתי בית ארזים ולארון ה' נטיתי יריעה לא יכשר וצריך שאבנה לו בית ואמר לו נתן כל אשר בלבבך לך עשה ומדעתו אמר זה נתן כי ראה כי ה' עמו והיה מלך הגון וכשר חשב כי הוא יבנה הבי' שעתיד להבנו' וזה כי הנביא אינו יודע על אדם אחד אלא מה שנאמר לו ברוח הנבואה כי גם שמואל הנביא שהיה גדול ממנו שנאמר עליו כל אשר ידבר בא יבא ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה לא ידע בבני ישי מי יהיה המלך וחשב כי אליאב הוא המלך כל שכן נתן הנביא: (ד) ויהי בלילה ההוא. אולי נבואתו היתה בחלום חזיון לילה כמו שנאמר באהרן במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ונאמר ביעקב במראות הלילה. ובדרש למה בלילה ההוא א"ר סימון אמר הקב"ה לנתן האיש הזה נדרן הוא כענין שנא' אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי וגו' שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאבנה בית ה' מהר אמור לו לא אתה תבנה: (ז) את אחד שבטי ישראל. שופטי ישראל ומלכם כמו לא יסור שבט מיהודה כמו שאמר אשר צויתי לרעות את עמי ישראל והשופט או המלך הוא הרועה וכן במקומו בדברי הימים את אחד שופטי ישראל: (ח) מן הנוה. גדרות הצאן נקרא נוה כמו שנאמר נות כרות רועים וגדרות צאן ותרגום מן דירא כמו שנאמר במשנה הכונס צאן לדיר: (ט) כשם הגדולים. המלכים הגדולים כמו שנאמר ויצא שם דוד בכל הארצות ורז"ל דרשו זה האומרים מגן דוד כמו שאומרים מגן אברהם: (י) ושמתי מקום. והרי כבר נתן להם מקום וארץ ישראל היו אלא פירושו כתרגומו ואשוי אתר מתקן כלומר שיהיה מקומם נכון וטוב השמים יתנו טלם והארץ תתן יבולה ותהיה ארץ ברכה וכן ונטעתיו כתרגומו ואקימינון כלו' מה ששכנתי אותם בארץ יהיו נטועין בה שלא יגלו ממנה כמו שאומר לעתיד ונטעתי' על אדמתם כמו שהנטע קיים בארץ במקומו
וכן

למיום ג' וסי' נמסר בשפטים סימן י"ט. כשם ד' וסי' נמסר בסדר בראשית וביהושע סי' י"ט:

תולדות אהרן ויהי בלילה ההוא. כל החזיון עקידה ש' כ': ועשיתי לך שם. פסחים קיז:

מצודת דוד

ר"ל וכי זהו הבית הראוי לארון אלהים: (ג) כל אשר בלבבך. כאומר אם חפצך לבנות בית לה' עשה חפצך: (ה) האתה. וכי אתה תבנה לי בית בתמיה ור"ל דייך בכל הטובות שעשיתי כבר לך וכאשר מסיים והולך במקראות שלאחריו: כי לא ישבתי. אשר לא ישבתי בבית למיום וכו' ר"ל הנה עד הנה לא ישבתי וכו' ואתה תבנה לי בתמיה: בכל אשר התהלכתי. בכל המקומות אשר התהלכתי וכו' וכי דברתי להמיוחד שבהם הוא השופט אשר הוקם לרעות את עמי וכי דברתי לו למה לא תבנו לי בית במקום הזה ולא אשב עוד באוהל וא"כ מזה דע לך שבנין הבית שמור הוא למי שיבחר ולא כל הרוצה לבנות יבוא ויבנה שאם היה לכל מסור הייתי מצוה עליו מאז: (ח) ועתה. ר"ל הואיל ודבר גדול הוא אמור לדוד עבדי הלא הברכה טובה עשיתי עמך כי לקחתיך מן הנוה וכו': (ט) שם גדול. להתפרסם בכל העולם ככל הגדולים אשר מעולם אנשי השם. ורז"ל אמרו שזהו מה שאומרים מגן דוד: (י) ושמתי מקום. בימיך שמתי מקום נטוע וקבוע לעמי ישראל ונטעתיו
על

מצודת ציון

וילון: (ח) הנוה. גדרות הצאן כמו והיה השרון לנוה צאן (ישעיה ס"ה): (י) ירגז. ענין תנועה

רדק

וכן פירש אחריו ושכן תחתיו כלו׳ במקומו כמו שכן איש תחתיו : ולא ירגז עוד . שלא יגלה ממקומו כמו שת״י ולא יזועון עוד כי הרוגז הפך המנוחה כמו ולא נחתי ויבא רוגז מוסדות השמים ירגזו : לענותו . ובדברי הימים לכלותו והענין אחד ובדברי רז״ל כתוב לענותו וכתוב לכלותו בתחילה לענותו ולבסוף לכלותו כי הם פירשו ושמתי מקום לעמי על בית המקדש וכן אמר בדרש א״ר שמואל ב״ר יצחק משיבנה בית המקדש יכתנו יסודות לעולם שנאמר ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו וגו׳ ואמר בתחלה כשנבנה בית המקדש אמר שלא יענה אותם אויב ולבסוף כשחטאו משנבנה בית המקדש אמר שלא יכלה אותם מכל וכל אבל יענה אותם אויב לעונש חטאתם : כאשר בראשונ׳ . טרם שהקמותי להם שופטים ואף מן היום אשר צויתי עליהם שופטים היו מענים אותם בני עולה אבל מעתה משבאת המלוכה עליהם לא יוסיפו בני עולה לענותם והניחותי לך מכל אויביך : כי בית יעשה לך ה׳ . בית מלכות וכת״י ארי בית מלכו יקיים לך ה׳ : (יב) כי ימלאו . אינו לשון ברכה אלא פירושו כאשר ימלאו ימיך ותשכב את אבותיך אקיים את זרעך אחריך ויתכן לפרשו לשון ברכה בשרו שימות זקן מלא ימים והם חיי האדם הארוכים ברוב שהם שבעים שנה כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ודוד חיה שבעים שנה כמו שכתוב כי בן שלשים שנה היה במלכו וארבעים שנה מלך וכן פירש את מספר ימיך אמלא כמו שכתבנו בפסוק או יומו יבא ומת . ובדרש כי ימלאו ימיך ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים : אשר יצא ממעיך . מכאן שאבשלום ואדוניהו לא היו כי כבר נולדו בחברון ומאשר נולדו עדיין אמר שיהיה מלך ועדיין לא ידע דוד מי הוא עד שנולד שלמה ושלח לו ביד נתן הנביא שיקרא שמו ידידיה אז ידע דוד כי שלמה ימלוך וזהו שאמר לבת שבע כי שלמה בנך ימלוך אחרי או אמר לו נתן הנביא ואף על פי שלא נאמר בנבואת נתן לא בזה הספר ולא בספר דברי הימים הנה כתב בדברי הימים כשהיה מספר דוד הנבואה שאמר לו נתן כמו שאמר ויהי דבר ה׳ עלי לאמור וגו׳ כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן אל ישראל בימיו : (יד) בשבט אנשים ובנגעי בני אדם . כמו שמיסרין בני אדם בניהם בשבט ויגעו אותם בשבט מוסר לא להמיתם כמו שאמר כי תכנו בשבט לא ימות ואל המיתו אל תשא נפשך לפיכך אמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ואוכיחנו בהעוותו כמו שמיסר האב את בנו ולא שאסיר חסדי כמו שעשיתי לשאול שלקחתי ממנו המלכות אלא המלכות יהיה לבניו עד עולם ועל כל זרע דוד אמר לא על שלמה לבד אלא על רחבעם ועל היוצאים ממנו בניהם ובני בניהם ורבותינו ז״ל דרשוהו על שלמה ואמרו בשבט אנשים זה הדד ורזון בן אלידע שנאמר ויקם ה׳ שטן לשלמה וגו׳ ובנגעי בני אדם אלו המזיקין שטרדוהו ממלכותו כמו שאמרו בא אשמדאי וטרדו ממלכותו ופירש בני אדם כי אמרו כי השדים נולדו מאדם הראשון באותן ק״ל שנה שפירש מאשתו : (טז) ונאמן ביתך . נפעל עבר כמו ויתקיים מן ותקעתיו יתד במקום נאמן . וכת״י וקיים ביתך

וּנְטַעְתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד
ג׳ כתיב לדלגה ודין וְלֹא־יֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר
פ׳ מע׳ . בָּרִאשׁוֹנָה׃ יא וּלְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר
צִוִּיתִי שֹׁפְטִים עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל
ב׳ פי יונס וַהֲנִיחֹתִי לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ וְהִגִּיד לְךָ
יְהֹוָה כִּי־בַיִת יַעֲשֶׂה־לְּךָ יְהֹוָה׃ יב כִּי ׀
יִמְלְאוּ יָמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת־אֲבֹתֶיךָ
ו׳ כתיב כן וַהֲקִימֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא
מִמֵּעֶיךָ וַהֲכִינֹתִי אֶת־מַמְלַכְתּוֹ׃ יג הוּא
ב׳ וחס׳ יִבְנֶה־בַּיִת לִשְׁמִי וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסֵּא
מַמְלַכְתּוֹ עַד־עוֹלָם׃ יד אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ
לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן אֲשֶׁר בְּהַעֲוֺתוֹ
ו׳ . ג׳ וְהֹכַחְתִּיו בְּשֵׁבֶט אֲנָשִׁים וּבְנִגְעֵי בְּנֵי
אָדָם׃ טו וְחַסְדִּי לֹא־יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר
הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי
י׳ . ב׳ מִלְּפָנֶיךָ׃ טז וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ
עַד־עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נָכוֹן
ס׳ עַד־עוֹלָם׃ יז כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל
הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד׃

יִשְׂרָאֵל נְאַקִימִנּוּן וְיִשְׁרוּן
בְּאַתְרֵהוֹן וְלָא יְזוּעוּן עוֹד
וְלָא יוֹסְפוּן בְּנֵי רִשְׁעָא
לְעַנָּיוּתְהוֹן כִּדְבְקַדְמֵיתָא׃
יא וּלְמִן יוֹמָא הֵין דִּי פִקְדֵית
גְּנִידִין עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל
וְאַנְחֵית לָךְ מִכָּל בַּעֲלֵי
דְבָבָךְ וְחַוֵּי לָךְ יְיָ אֲרֵי בֵּית
מַלְכוּ יְקִים לָךְ יְיָ׃ יב אֲרֵי
יִשְׁלְמוּן יוֹמָךְ וְתִשְׁכּוּב עִם
אֲבָהָתָךְ וְאָקִים יָת בְּרָךְ
בַּתְרָךְ דִּי תוֹלִיד וְאַתְקֵין יָת
מַלְכוּתֵיהּ׃ יג הוּא יִבְנֵי
בֵיתָא לִשְׁמִי וְאַתְקֵין יָת
כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד עָלְמָא׃
יד אֲנָא אֱהֵי לֵיהּ כְּאַב וְהוּא
יְהֵי לִי דָמֵי כְּבַר דְּאִם יִסְרַח
וְאַלְקֵינֵיהּ בְּמַלְקוּת גַּבְרִין
וּבְמַרְדּוּת בְּנֵי אֱנָשָׁא׃
טו וְטוּבִי לָא יַעְדֵי מִנֵּיהּ
כְּמָא דְאַעְדֵּיתִי מִן שָׁאוּל
דִּי אַעְדֵּיתִי מִן קֳדָמָךְ׃
טז וְקַיָּם בֵּיתָךְ מַלְכוּתָךְ עַד
עָלְמָא קֳדָמָךְ כּוּרְסֵי
מַלְכוּתָךְ יְהֵי מְתַקַּן עַד
עָלְמָא׃ יז כְּכֹל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּכְכֹל נְבוּאֲתָא הָדָא כְּדֵין מַלִּיל נָתָן עִם דָּוִד׃

לענותו ג׳ מלאים וסי׳ ואסרנוהו לענותו . ותחל לענותו . ולא יוספו בני עולה דשמואל. וככל ה׳ בקריאה וסי׳ ככל חקתיו וככל משפטיו . ככל הדברים האלה וככל החזיון : וככל החזיון הזה דד״ה . כי התעיתם בנפשותיכם . ובכל כחי הכינותי לבית אלהי :

תולדות אהרן ולא יוספו . ברכות ח . ובנגעי . זוהר בראשית : כי ימלאו ימיך . (ברכות ד׳ ר״ס נח) :

רשי

אני חפץ להשקיט היה שקט ושליו את עמי בימי בנך : (יא) ולמן היום אשר צויתי . מחובר על העליון ולא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה קודם השופטים וכאשר עשו מימי השופטים עד כאן. והניחותי לך . יותר ויותר עד שתנוח מכל אויביך : והגיד לך ה׳ . היום ע״י כי בית יעשה לך להושיב בנך על כסאך ויתקיים לך בית המלכות והוא יבנה הבית : (יד) בשבט אנשים . זה הדד ורזון בן אלידע : ובנגעי בני אדם . זה אשמדאי שדחהו ממלכותו והשדים בני אדם הראשון הם שכל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מאשתו במות הבל היו הרוחות מתייחמות ויולדות הימנו :

ויבא

רלבג

שלמה והנה נתבאר בספר דברי הימים שהסבה שלא הסכים השי״ת שיבנה דוד בית המקדש הוא מפני ששפך דמים הרבה : (יב) והנה שזרע דוד אשר יקום אחריו יכונן את כסא ממלכתו עד עולם ואף על פי שיחטא לו לא יסור חסדו ממנו בדרך שתפסוק ממנו הממלכה לגמרי כמו שנפסקה משאול :

כי

פי׳ רבי ישעיה

(יא) ולמן היום אשר צויתי שופטים . הו״ו יתר והוא מחובר למקרא שלמעלה שלא יוסיפו בני עולה לענותו כמו שעשו מן היום אשר צויתי שופטי׳ שבין שופט לשופט היו מענים אותם: והגיד לך ה׳. פי׳ אמר נתן לדוד כי הגיד לך כי בית יעשה לך שימלוך בנך תחתיך והוא יבנה לו הבית : (יד) והוכחתיו בשבט אנשים . פי׳ אם יחטא לי אייסרהו ביסורין כמו שאני עושה לכל בני אדם כשחוטאים לי ולא ׀ אמאסנו כמו שמאסתי את שאול :

מצודת ציון

תנועה ממקום כמונח וכן למה הרגזתני (ש״א כח) : לענותו . מל׳ עינוי : (יד) בהעותו . מל׳ עון : והוכחתיו . ענין מוסר ההכאה כמו וצור להוכיח יסדתו (חבקוק א) : בשבט . בשרביט : ובנגעי . ר״ל בהכאה וכפל הדבר במ״ש : (טז) ונאמן . ענין קיום כמו יתד במקום נאמן (ישעיה כב) : (יז) החזיון . ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמות יח) ור״ל ראיית הנבואה :

הלום

מצודת דוד

על אדמתו ושכן במקומו : ולא ירגז . לא יחרד עוד לנוע ממנה : כאשר בראשונה. ר״ל טרם הקמת השופטים : (יא) ולמן היום . מוסב למקרא של מעלה לומר לא יענו עוד בימיך את ישראל כאשר עשו בראשונה, עד לא הוקמו השופטים ובזמן השופטים : והניחותי לך . כי אניח לך מכל אויביך : והגיד לך ה׳ . עוד זאת עשה עמך ה׳ בהגיד לך שיעשה לך בית ר״ל בית מלכות לך ולזרעך אחריך וכאשר אמרה אביגיל כי עשה וגו׳ בית נאמן (ש״א כ״ה) וא״כ מה מאוד היטב עמך ודי לך בזאת אף אם לא תבנה הבית : (יב) כי ימלאו ימיך . אלא כאשר ימלאו ימיך וגו׳ : (יג) הוא יבנה . כי אליו שמורה הגדלת השם בבנין ביתי : עד עולם . לזרעו אחריו : (יד) לאב . כמו האב המיסר את בנו בשבט ואל המיתו בל ישא נפשו : בהעותו. כשיחטא לפני אייסרו בשבט ובנגעים שמייסרים להם ב״א : (טו) וחסדי . אבל לא אסיר חסדו ממנו למאס בו כאשר הסירותי חסדי מעם שאול אשר בעוד הסירותיו מלפניך לשתירש אתה את מלכותו : (טז) ונאמן ביתך . וקיים ביתך וממלכתך תהיה עד עולם כמו שהוא היום לפניך כן יהי כסאך נכון עד עולם : (יז) כן דבר נתן . ר״ל עם שמתחילה הסכים על ידו ואמר לו כל אשר

בלבבך

(יח) וישב לפני ה'. לפני הארון : עד הלם. שהמלכתני : (יט) גם אל בית עבדך. להמליך את בני אחרי : וזאת תורת האדם. בתמיה ראוי להתבשר כן לבשר ודם. ד"א עשית לי כמו שעשית לאדם הראשון שהראית לו דורות שעתידים לצאת ממנו : (כ) ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך. מה אשאל עוד : אתה ידעת את עבדך. נתת לי כל צרכי כמו יודע צדיק נפש בהמתו (משלי י"ב י) : (כא) בעבור דברך. להקים מה שאמרת לשמואל להמליכני : וכלבך. רצונך הוא ולא שאני כדאי: להודיע את עבדך. הבשורה שבשרתני : (כג) אשר הלכו אלהים. משה ואהרן שנאמר נתתיך אלהים לפרעה (שמות ו' ז') וכן תירגם יונתן דאזלו שלוחין מן קדם ה' : לפדות לו לעם. כך אמרו השלוחים לישראל הקב"ה שלחנו לפדות לו

יח וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר מִי אָנֹכִי אֲדֹנָי יֱהוִה וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִיאֹתַנִי עַד־הֲלֹם׃ יט וַתִּקְטַן עוֹד זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֱהוִה וַתְּדַבֵּר גַּם אֶל־בֵּית־עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כ וּמַה־יּוֹסִיף דָּוִד עוֹד לְדַבֵּר אֵלֶיךָ וְאַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כא בַּעֲבוּר דְּבָרְךָ וּכְלִבְּךָ עָשִׂיתָ אֵת כָּל־הַגְּדוּלָּה הַזֹּאת לְהוֹדִיעַ אֶת־עַבְדֶּךָ׃ כב עַל־כֵּן גָּדַלְתָּ יְהוָה אֱלֹהִים כִּי־אֵין כָּמוֹךָ וְאֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ בְּאָזְנֵינוּ׃ כג וּמִי כְעַמְּךָ כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ אֲשֶׁר הָלְכוּ־אֱלֹהִים לִפְדּוֹת־לוֹ לְעָם

יח וַאֲתָא מַלְכָּא דָוִד וִיתֵיב קֳדָם יְיָ וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא כְּמִסַּת יְיָ אֱלֹהִים וּמַן בֵּיתִי אֲרֵי אַמְטֵתְנִי עַד הָכָא׃ יט וּזְעֵירַת עוֹד דָא קֳדָמָךְ יְיָ אֱלֹהִים וּמַלֵּלְתָּא אַף עַל בֵּית עַבְדָךְ לְעָלְמָא דְאָתֵי וְדָא חֲזֵיָא לִבְנֵי אֱנָשָׁא יְיָ אֱלֹהִים׃ כ וּמָה יוֹסִיף דָוִד עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמָךְ וְאַתְּ עֲבַדְתְּ בָּעוּת עַבְדָךְ יְיָ אֱלֹהִים׃ כא בְּדִיל מֵימְרָךְ וּכְלִבָּךְ עֲבַדְתְּ יָת כָּל רַבְרְבָתָא הָדָא לְהוֹדָעָא יָת עַבְדָךְ׃ כב עַל כֵּן רַב אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי לֵית דִכְוָתָךְ וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִנָךְ כְּכֹל דִּי שְׁמַעְנָא אָמְרִין קַדְמָנָא׃ כג וּמַן כְּעַמָּךְ כְּיִשְׂרָאֵל עַמָּא חַד בְּחִיר בְּאַרְעָא דַאֲזַלוּ שְׁלוּחִין מִן קֳדָם יְיָ לְמִפְרַק

ג'

כ' תד חס' וחד מ"ל דין חס'

ואתה ועתה י"ח כטעם תביר. ב"

ד' ג' מ"ל וא' חס'

ח' כ"כ נגעי' ג'

ל. ג'

מי אנכי ג' בקריאה וסי' מי אנכי כי אלך אל פרעה. כי הביאותני עד הלום. מי אנכי ומי חיי :

תולדות אהרן ויבא המלך: שבת קיג יומא סט סוטה מ מח זבחים קב (פסחים לב יומא מ סוטה כב) : ומי כעמך ישראל ברכות ו חגיגה ג' בתרא יב סנהדרין לח לט : גוי אחד בארץ. זוכר אמור :

ביתך : לפניך. כמו שהוא לפניך היום כשאך נכון כן יהיה עד עולם : (יח) וישב לפני ה'. לפני הארון ומכאן סמכו רבותינו ז"ל שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד והם אמרו כי אף למלכי בית דוד אין ישיבה שהרי למעלה אין ישיבה שנ' שרפים עומדי' ממעל לו וכתי' וכל צבא השמים עומדים עליו וכתיב בין העומדים האלה למעלה אין ישיבה ודוד יושב ומהו וישב לפני ה' מהם אמרו שסמך עצמו ומהם אמרו שישב עצמו בתפלה : מי אנכי. שהייתי ראוי למלוכה : ומי ביתי. בית אבי או אמר ביתי על בניו כלומר מי בבני שיהיה ראוי למלוכה : עד הלום. עד המקום הזה שנתת לי המלוכה ולבני אחרי. ובדרש מי אנכי והלא מן עמוני ומואבי באתי עד הלום לא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך ואין הלום אלא מלכות שנאמר הבא עוד הלום איש ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים : (יט) ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק. שהייתי רחוק ונתקרבתי : ותקטן עוד זאת. המלכות שנתת לי ולא די בה אלא שדברת לתת המלכות לבית עבדך עד עולם זהו למרחוק וי"ת למרחוק לעלמא דאתי : וזאת תורת האדם. תכונת האדם כלומר זאת שדברת עלי תכונת האדם הגדול הוא ולא אדם שפל ונבזה כמוני כמו שאמר מי אנכי ומי ביתי וכן בדברי הימים וראיתני כתורת האדם המעלה וי"ת ודא חזיא לבני אנשא. ובדרש כתור האדם המעלה שבנביאים ואיזהו זה משה רבינו שנאמר ומשה עלה אל האלהים משה משובח שבנביאים ודוד משובח שבמלכים אתה מוצא מה שעשה משה עשה דוד משה הוציא את ישראל ממצרים ודוד הוציא את ישראל משעבוד מלכיות משה קרע לישראל את הים ודוד קרע לישראל את הנהרות שנאמ' בהלותו את ארם נהרים וגו' ומשה נתן לישראל חמשה חומשי תורה ודוד נתן לישראל ה' ספרים שבתהלים : (כ) ואתה ידעת את עבדך. אתה ידעת לבב עבדך ולא אדע לדבר מה שבלבי ואתה ידעת וי"ת ואת עבדת' בעות עבדך פירוש ידעת כמו מה אדם ותדעהו : (כא) בעבור דברך וכלבך. בעבור דברך שאמרת לשמואל להמליכני וכלבך וכרצונך עשית כי אינני ראוי לכך אלא שאתה רצית בי. ויתכן לפרש גם כן בעבור דברך ורצונך ויהיה כפל דבר לחזק : את כל הגדולה. נכתב בו"ו עם הדגש וחביריו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק : להודיע את עבדך. כלומר רצית להודיע עבדך את כל הגדולה הזאת שדברת עלי ולזרעי אחרי : (כב) על כן גדלת ה' אלהים. על כן שאני מבין דעתך ורצונך ידעתי שגדלת על הכל ואין יודע מחשבותיך וידעתי כי אין כמוך ואין אלהים זולתך : ככל אשר שמענו באזנינו. וככל אשר ידענו מלבנו הכרנו שאין כמוך ואין אלהים זולתך וי"ת ככל די שמענא אמרין קדמנא כלומר מה ששמענו אומרי' הקדמונים אשר לפנינו על דרך שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך : (כג) ומי כעמך כישראל. כמו שאין כמוך באלהים כן אין כעמך ישראל בעמים : אשר הלכו אלהים. הלכו לשון רבים

דרך

רלבג

(יח) כי הביאותני עד הלום. ר"ל שהבאת אותי לזאת המעלה אשר אני בה היום והייתי קודם זה רועה צאן ומשם לקחתני ולא די לך בזה אבל דברת גם אל בית עבדך למרחוק ר"ל שתתמיד הממלכה לי גם כשיחטאו לך זרעי ויתרחקו ממך : (יט) והנה זאת תורת האדם שקצתם צדיקים וקצתם רשעים והשגחת בי שלא תאבד טובתך וחיבתך וחסדך מזרעי בעבור הרשעים : (כב) על כן גדלת ה' אלהים וגו'. ר"ל שידיעת העתידות היא לך לבדך ואתה קורא הדורות מראש כמו שאמר בספר ישעיה ואין כמוך שידע. על נכון כל המתחדש כי לשאר השכלים ידיעות חלק מה מנימוס הנמצאות וסדרם ויושרם ואולם ידיעתו בכללות לא יתכן שתהיה כי אם לשם ית' כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות ה' : (כג) ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ. מיוחד לעבודת השם ית' כי הוא הולך לפדותם לו לעם ולזה הרבה הנפלאות בהוציאו אותם מארץ מצרים למען יהיו לו

פי' רבי ישעיה

(יח) וישב לפני ה'. לפני הארון : (יט) ותקטן עוד זאת בעיניך. פי' כל הגדולה שעשית לי אלא עוד דברת אלי טובות לזמן רחוק שאמרת שימלוך בני אחרי. וגם אמרת לי שיהיה נאמן ביתי לעולם : וזאת תורת האדם. פירוש בתמיה וכי זאת תורת האדם למצוא חן בעיניך ולהתחשב בעיניך כל כך. ידעתי כי איני ראוי לכל זה הכבוד : (כ) ומה יוסיף עוד דוד לדבר אליך. דברי תושבחות והודאות אין לי פה להשיג כפי מה שראוי לי ואתה ידעת את עבדך כי לבי נכון לפניך ואיני יודע להוציא מפי כל מחקרי לבבי. ואני איני משיג להלל לפניך כראוי תקבל את לבי שהוא שלם לפניך : (כא) בעבור דברך. פירוש כדי לקיים דברך ששלחת לי על ידי להיות מלך על ישראל עשית מה שעשית ולא שהייתי ראוי לכך. וכל כך עשית את כל הגדולה הזאת להודיע עבדך פירוש שימלוך בני אחרי ושיהיה ביתי לפניך לעולם וכל זה לא הייתי ראוי אלא בלבבך וברצונך הייתי כלומר אתה רצית בי בחנם בלי שום תגמול שעשיתי שאהי' ראוי לכך : (כג) ומי כעמך ישראל. פירוש כמו שעשית לי גמול גדול כך עשית גם לישראל. שאין בכל האומות עם גדול ונכבד כמוהו : אשר הלכו אלהים. מדבר כנגד השם בלשון רבים כאשר ימצא בהרבה מקומות : לפדות לו לעם. לפדות את ישראל להיות לו לעם ולשים לו שם שיצא שמו בכל העולם :

מצודת דוד

בלבבך לך עמה לא בוש לחזור ולמחות בו בדבר ה' : (יח) לפני ה'. לפני הארון : ומי ביתי. כי הלא מרות המואביה אני בא : עד הלום. עד המעלה שאני בה עכשיו : (יט) ותקטן. החסד הזה עוד קטנה היא בעיניך עד שדברת על בית עבדך למרחוק ר"ל לדורות העתידים בתת המלכות לזרעי עד עולם. וזאת תורת האדם. מה שדברת עלי היא תכונת ותואר האדם הגדול במעלה המיוחד בבני אדם ולא תכונת אדם שפל ונבזה כמוני : (כ) ומה יוסיף. מעתה אין לי עוד דבר לשאול ממך לא עלי ולא על זרעי : ואתה. הואיל ואתה ידעת ורחמת את עבדך לעשות לי כזאת מבלי שאלה ובקשה : (כא) בעבור דברך. ר"ל הנה אינני ראוי לכל הגדולה הזאת אולם בעבור גזירתך ורצונך עשית לי הגדולה הזאת ואף להודיע לי את כל אלה כאלו באה לתשלום גמול על מעשי והיה מתמיה בעצמו לומר וכי לא די לי החסד עד שגם הודעתני מה שיהיה אחרי : (כב) על כן. ר"ל בעבור שלא נשיג לדעת עומק מחשבות חסדך על כן ידענו כי מאוד גדלת ואין בינת אדם משגת תכלית מעשיך : כי אין כמוך. בכדי להעריך ממנו עומק מחשבותיך : ככל אשר שמענו. ככל הדברים הנפלאים אשר שמענו : (כג) ומי כעמך. ר"ל הואיל ואין זולתך א"כ מי

מצודת ציון

(יח) הלום. הנה כמו אל תקרב הלום (שם ג)(יט): תורת. ענין תואר ותכונה וכן אמר בזה בד"ה וראיתני כתור האדם המעלה (דה"י א' יז) וקרוב לענין זה נאוו לחייך בתורים (ש"ה א) ור"ל בפנינים המסודרים בתואר ובתכונה יפה : האדם. ר"ל האדם המיוחד והמעולה : (כ) ידעת. ענין אהבה ורחמים כמו רק אתכם ידעתי (עמוס ג) : (כג) הלכו אלהים. לפי שבכ"מ נאמר אלהים בלשון רבים

ג' לו סבי' אלפים. ט"ו וְלָשׂוּם לוֹ שֵׁם וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדוּלָּה
ג' כתיב כן וְנֹרָאוֹת לְאַרְצֶךָ מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר
פָּדִיתָ לְּךָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וֵאלֹהָיו׃
כד וַתְּכוֹנֵן לְךָ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל׀ לְךָ
לְעָם עַד־עוֹלָם וְאַתָּה יְהוָה הָיִיתָ
ח' כתיב כן בנביאים לָהֶם לֵאלֹהִים׃ כה וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים
כולהון פתחין בא"ם ק' הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ עַל־עַבְדְּךָ וְעַל־
בֵּיתוֹ הָקֵם עַד־עוֹלָם וַעֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר
ר"ו דִּבַּרְתָּ׃ כו וְיִגְדַּל שִׁמְךָ עַד־עוֹלָם
לֵאמֹר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהִים עַל־
יִשְׂרָאֵל וּבֵית עַבְדְּךָ דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן
לְפָנֶיךָ׃ כז כִּי־אַתָּה יְהוָה צְבָאוֹת
ל' מ"ל וחד חס' דד"ס אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל גָּלִיתָה אֶת־אֹזֶן עַבְדְּךָ
לֵאמֹר בַּיִת אֶבְנֶה־לָּךְ עַל־כֵּן מָצָא
עַבְדְּךָ אֶת־לִבּוֹ לְהִתְפַּלֵּל אֵלֶיךָ אֶת־
כל נביאים כ"כ במ"ה ה' אלהים הַתְּפִלָּה הַזֹּאת׃ כח וְעַתָּה׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה
אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים וּדְבָרֶיךָ יִהְיוּ
אֱמֶת וַתְּדַבֵּר אֶל־עַבְדְּךָ אֶת־הַטּוֹבָה
ג' חס"ר הַזֹּאת׃ כט וְעַתָּה הוֹאֵל וּבָרֵךְ אֶת־בֵּית
עַבְדְּךָ לִהְיוֹת לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי־אַתָּה
ל' י' ד' ב' וב' אֲדֹנָי יֱהֹוִה דִּבַּרְתָּ וּמִבִּרְכָתְךָ יְבֹרַךְ
בֵּית־עַבְדְּךָ לְעוֹלָם׃
ח א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ דָּוִד אֶת־
פְּלִשְׁתִּים וַיַּכְנִיעֵם וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־מֶתֶג

לֵיהּ לְעַם וּלְשַׁוָּאָה לֵיהּ
שׁוּם וּלְמֶעְבַּד לְכוֹן רַבְרְבָן
וְחֲסִינָן עַד דִי עָלוּ לַאֲרַע
בֵּית שְׁכִנְתָּךְ דִיהַבְתָּא לְהוֹן
מִן קֳדָם עַמָּךְ דִי פְרַקְתָּא
לָךְ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וֵאלָהָיו׃
כד וְאַתְקֵינְתָּא לָךְ יַת עַמָּךְ
יִשְׂרָאֵל קֳדָמָךְ לְעַם עַד
עָלְמָא וְאַתְּ יְיָ הֲוֵיתָא לְהוֹן
לֶאֱלָהּ׃ כה וּכְעַן יְיָ אֱלֹהִים
פִּתְגָמָא דִי מַלֵּלְתָּא עַל
עַבְדָּךְ וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ
אֲקֵים עַד עָלְמָא וַעֲבֵיד
כְּמָא דִי מַלֵּלְתָּא׃ כו וְיִסְגֵּי
שְׁמָךְ עַד עָלְמָא לְמֵימַר יְיָ
צְבָאוֹת אֱלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל
וּבֵית עַבְדָּךְ דָוִד יְהֵי מְתַקַּן
קֳדָמָךְ׃ כז אֲרֵי אַתְּ יְיָ
צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
תַּנִיתָא לְעַבְדָּךְ לְמֵימַר
מַלְכוּ אֲקֵים לָךְ עַל כֵּן
הֲוָת בְּלִבָּא דְעַבְדָּךְ לְצַלָּאָה
קֳדָמָךְ יַת צְלוֹתָא הָדֵין׃
כח וּכְעַן יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ הוּא
יְיָ וּפִתְגָמָךְ אִינוּן קְשׁוֹט
וּמַלֵּלְתָּא עַל עַבְדָּךְ יַת
טָבְתָא הָדָא׃ כט וּכְעַן
שָׁרֵי וּבָרֵיךְ יַת בֵּית עַבְדָּךְ
לְמֶהֱוֵי לְעָלְמָא קֳדָמָךְ אֲרֵי
אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים מַלֵּלְתָּא
וּמִבִּרְכָתָךְ יִתְבָּרְכוּן בָּתֵּי
עַבְדָּךְ צַדִּיקַיָּא לְעָלַם׃ א וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וּמְחָא דָוִד יַת פְּלִשְׁתָּאֵי וְתַבְרִינוּן וּנְסֵיב דָּוִד יַת תִּיקוֹן אַמְּתָא

רשי

לו לעם ולשים לו שם ולעשות לכם הגדולה : ונוראות. עשית לארצך לאחר שיצאו משם ומה הם הנוראות מפני עמך לגרש עמים ואלהיהם ומקרא זה חסר לגרש (ובדברי הימים א' י"ז כ"א) פירשו לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים ואלהיו ואינו חסרון כי ממשמע שנאמר מפני עמך גוים אנו שומעין לשון פרודין וגירושין : (כח) אתה הוא האלהים. שליט ויש בידך יכולת לקיים : (כט) הואל. רצה : (א) מתג האמה. (ובדברי הימים א' יח א') כתיב

רדק

דרך כבוד כמו ישמח ישראל בעושיו ובדברי הימים אשר הלך האלהים וי"ת דאזלו שלוחין מן קדם ה'. ובדרש אשר הלך האלהים זה הקב"ה אשר הלכו האלהים זה משה ואהרן : ולשום לו שם. פי' לו כלומר לאלהים להגדיל בפי בני אדם אשר לא ידעוהו כמו פרעה שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגו' לפיכך אמר האל ואכבדה בפרעה וזהו ולשום לו שם ובדברי הימים לשום לך שם : ולעשות לכם. כנגד ישראל ידבר : הגדולה. גם זה בוי"ו עם הדגש : לארצך. כנגד ישראל או כנגד השם ופי' עשית להם גדולה ונוראות עד שבאו לארצך וכת"י עד די עלו לארע בית שכינתך דיהבת' להון : מפני עמך. כשבאו לארצך גרשת יושבי הארץ הזאת מפני עמך ונוראות שעשית להם וכן הוא בדברי הימים לגרש מפני עמך : גוים ואלהיו. פי' מהגוים ומאלהיו ומ"ם ממצרים משמשת במקום שנים ושלשה או פירוש והכית גוים ואלהיו כמו שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים או פי' גוים על ישראל כלומר אשר פדית ממצרים גוים וזקיניו וגדוליו ואמר גוים בלשון רבים כלומר משפחות ישראל כמו בנימין בעממיך ואלהיו כמו אלהים לא תקלל שפי' שופטים ויונתן לא תרגם גוים ואלהיו ואפשר שהיה דעתו כדע' מקצת רבו' ז"ל שפי' ואלהיו על השם יתברך על דרך בכל צרתם לו צר ואמרו גוים ואלהיו כביכול שהוא פדוי עמהם מפני זה לא תרגמו : (כז) בית אבנה לך. כתרגומו מלכו אקיים לך: על כן מצא עבדך את לבו. מצאו מכוון להתפלל אליך : (כח) ודבריך יהיו אמת. דרך תפלה אמר או פי' הם אמת וכת"י אינון קשוט : (כט) הואל. ענין רצון וחפץ כמו ויואל משה הואל נא ולין הנה נא הואלתי. וי"ת לשון התחלה שרי כמו שתרגם אונקלוס הנה הואלתי הראשון שריתי : להיות לעולם לפניך. שיהיו עובדים לפניך : בית עבדך לעולם. על עצמו אמר כמו האחרים וי"ת ומברכתך יתברכון בתי עבדך צדיקיא לעלם : (א) את מתג האמה

רלבג

לו לעם והוא יהיה להם לאלהים ועשה גם כן נפלאות ונוראות בהורישו אותם ארץ ישראל : אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו ר"ל שהשחיתו ישראל גוים ואלהיו בעת ירשם הארץ או ירצה שהנוראות ההם שעשה מפני עמו קצתם היה להשחית גוים וקצתם להשחית אלהיהם כמו שנתבאר בענין דגון בראש זה הספר : (א) את מתג האמה מיד פלשתים. הנה כתוב במקומו בספר

פי' רבי' ישעיה

ולעשות לכם הגדולה. פירוש אמרת לישראל שאעשה לכם גדולה יותר מכל האומות : ונוראות לארצך. פי' נפלאות נוראות עשית לארצך שהיא ארץ הכנעני : מפני עמך. מקרא קצר הוא אשר הורשתם מפני עמך אשר פדית לך ממצרים. גוים ואלהיו גרשתה מלפניו שבעה גוים עם אלהיהם כל גוי וגוי ואלהיו. ודומה לו ובכל אלהי מצרי' אעשה שפטי': (א) את מתג האמה מיד פלשתים. יש לפרש מדינות הם סמוך לגבול פלשתים ולקחה מהם:

ולעשות ט"ו בקריאה וסי' השמר בנגע הצרעת. ונתנך ה' לראש ולא לזנב. והחזקתם מאד לשמר. ולשום לו שרי אלפים דשמואל. ומי כעמך כישראל דשמואל. ועברה העברה. ולשלמה בני תן לב. והיה אם תלך לפני. ויאמר ליהודע לדרוש. אם מצאתי חן בעיני המלך. כי עזרא הכין לבבו. וילכו כל העם לאכול. מחזיקים על אחיהם. ויקשרו כלם יחדו. ידעתי בי אין טוב בם:

תולדות אהרן אשר פדית לך. (סוכה נד) : ומברכתך יבורך. ברכות נה :

מצודת ציון

רבים אמר גם הלכו בל' רבים לזוג כמלות וכן האלהים האדירים האלה (ש"א ד') וכמוהו רבים: ממצרים גוים ואלהיו. המ"ם של ממצרים תשמש על גוים ועל ואלהיו וכאלו אמר ממצרים מגוים ומאלהיו : (כז) מצא. ענין הזמנה יכן ואת העולה המציאו (ויקרא ט') : (כט) הואל. רצה וחפץ כמו ויואל משה (שמות ב') : ח (א) מתג. הוא כענין רסן עשוי לנהוג בו הבהמה כמו מתג לחמור

מצודת דוד

מי ומי מעובדי כוכבים מאושר ומשובח כעמך ישראל אשר כמה גוי מיוחד בארץ : לפדות לו לעם. לפדות ממצרים להיות לו לעם : ולשום לו שם. לפרסם את שמו בעולם : ולעשות לכם. לישראל ידבר בלשון נוכח : ונוראות לארצך. לעשות נפלאות נוראות לארצך בעת הכיבוש לגרשם מפני עמך וכו' והוא מקרא קצר : גוים ואלהיו מגוים והם אנשי מצרים ומאלהיו ולא יכלו להחזיק בהם לא הם ולא אלהיהם :

(כד) עד עולם. כי לא יחליפם ולא ימיר אותם : (כה) הקם עד עולם. שיהיה עד עולם המלכות מזרעו : (כו) ויגדל שמך. ובזה יגדל שמך עד עולם כי יאמרו הכל שעד עולם הוא אלהי ישראל ואף בית דוד נכון לפניו למנוחה עד עולם ואין בו חלילה השתנות לחזור מדבריו : (כז) כי אתה וכו'. גליתה ר"ל הואיל והודעתני שתבנה לי בית מלכות לזה מצאתי את לבי להתפלל עליה ולולי זאת לא ערב לבי לגשת להתפלל על דבר גדול כזה : (כח) אתה הוא האלהים. א"כ בידך הכח למלאות דבריך. ודבריך יהיו אמת גם ידעתי אשר תקיים דברך : ותדבר וכו'. גם ידעתי שאתה ה' דברת עלי הטובה הזאת כי דברי נתן הנביא דבר ה' המה : (כט) ועתה. ר"ל והואיל וכן הוא א"כ מעתה להתפלל עוד על הדבר אולם שאלתי היא הואיל נא וברך וכו' להיות לעולם לפניך ר"ל ברכם במתנת לב הטוב ללכת בתורתך בכדי שיהיו ראויים לקבל החסד הגדול הזה : כי אתה וכו' דברת. ולא ישוב ריקם ואף אשאל שבית עבדך יבורך מברכותיך לעולם להיות יראי ה' וחושבי שמו לבל תסור המלוכה מזרעם : ח (א) מתג האמה. ובד"ה נאמר גת ובנותיה ואולי מתג האמה הוא שם כולל לגת עם בנותיה וקראה כן על שהיתה ממדפולין בארץ פלשתים

רשי

כתיב ויקח דוד את גת מיד פלשתים והיא נקראת מתג האמה על שם שהיא מקל רודה בכל הפלשתים מטרפולין של מלכים שלא מצינו בכל סרני פלשתים בעזה ובאשדוד ובעקרון ובאשקלון שם מלכות אלא בגת מצינו אכיש מלך גת : מתג . אגויילון בלע"ז : האמה . הוא המרדע של עץ : (ב) וימדד שני חבלים להמית . לפי שהרגו את אביו ואת אמו ואחיו שנאמ' וינחם את פני מלך מואב (שמואל א' כ"ב ד') ולא מצינו שיצאו משם : (ג) בלכתו . כשהלך הדדעזר : להשיב ידו. כתרגומו לאשנאה תחומיה שכבש מן הארץ חוץ לגבול ארצו והרחיב את גבולו : (ד) ויעקר דוד את כל הרכב . משום לא ירבה לו סוסים (דברים י"ז ד') : ויותר ממנו מאה רכב . שהיו צריכין לו לכדי מרכבתו והרכב ארבע סוסים כמו שנאמר מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה (דברי הימים ב' א' י"ז) כאן למדנו שהרכב ארבעה סוסים : (ז) שלטי הזהב. הם אשפות שמתלים בהם החצים כמה דאת אמר הברו החצים מלאו השלטים (ירמיה נ"א י"א) . כל הפרשיות הללו סמוך אצל פרשה של בית המקדש לפי

הָאַמָּה מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ב וַיַּךְ אֶת־מוֹאָב
וַיְמַדְּדֵם בַּחֶבֶל הַשְׁכֵּב אוֹתָם אַרְצָה
וַיְמַדֵּד שְׁנֵי־חֲבָלִים לְהָמִית וּמְלֹא
הַחֶבֶל לְהַחֲיוֹת וַתְּהִי מוֹאָב לְדָוִד
לַעֲבָדִים נֹשְׂאֵי מִנְחָה׃ ג וַיַּךְ דָּוִד
אֶת־הֲדַדְעֶזֶר בֶּן־רְחֹב מֶלֶךְ צוֹבָה
בְּלֶכְתּוֹ לְהָשִׁיב יָדוֹ בִּנְהַר׃
ד וַיִּלְכֹּד דָּוִד מִמֶּנּוּ
אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת פָּרָשִׁים וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי וַיְעַקֵּר דָּוִד אֶת־כָּל־
הָרֶכֶב וַיּוֹתֵר מִמֶּנּוּ מֵאָה רָכֶב׃
ה וַתָּבֹא אֲרַם דַּמֶּשֶׂק לַעְזֹר לַהֲדַדְעֶזֶר
מֶלֶךְ צוֹבָה וַיַּךְ דָּוִד בַּאֲרָם עֶשְׂרִים־
וּשְׁנַיִם אֶלֶף אִישׁ׃ ו וַיָּשֶׂם דָּוִד
נְצִבִים בַּאֲרַם דַּמֶּשֶׂק וַתְּהִי אֲרָם
לְדָוִד לַעֲבָדִים נוֹשְׂאֵי מִנְחָה וַיֹּשַׁע
יְהוָה אֶת־דָּוִד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ׃
ז וַיִּקַּח דָּוִד אֵת שִׁלְטֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר

ג.ג. ד' מ'ע' בסיפר א'

ל' חסניו קטר'

פרת קרי ולא כתיב

ז' מ"ל

ג' מ"ל ב' חס'

מִידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי׃ ב וּמְחָא
יָת מוֹאֲבָאֵי וּמְשַׁח לְהוֹן
בְּעַדְבָא רְמֵי יַתְהוֹן לְאַרְעָא
וּמְשַׁח תְּרֵין חַבְלִין לְמִקְטַל
וּמְלֵי חַבְלָא לְאַחָאָה וַהֲווֹ
מוֹאֲבָא לְדָוִד לְעַבְדִין נָטְלֵי
פְּרָס׃ ג וּמְחָא דָוִד יָת
הֲדַדְעֶזֶר בַּר רְחוֹב מַלְכָּא
דְצוֹבָה כַּד אֲזַל לְאַשְׁנָאָה
תְּחוּמֵיהּ בִּנְהַר פְּרָת׃ ד וַאֲסַר
דָּוִד מִנֵּיהּ אֲלַף וּשְׁבַע מְאָה
פָּרָשִׁין וְעַשְׂרִין אַלְפִין גְּבַר
רַגְלֵי וַעֲקַר דָּוִד יָת כָּל
רְתִיכַיָּא וְאַשְׁאַר מִנְּהוֹן
מְאָה רְתִיכִין׃ ה וַאֲתוֹ אֱנָשׁ
אֲרָם דַּמֶּשֶׂק לְמִסְעַד
לַהֲדַדְעֶזֶר מַלְכָּא דְצוֹבָה
וּמְחָא דָוִד בַּאֲרָם עַשְׂרִין
וּתְרֵין אַלְפִין גַּבְרָא׃ ו וּמַנִּי
דָּוִד אִסְטְרַטִּיגִין בַּאֲרַם
דַּמֶּשֶׂק וַהֲווֹ אֱנָשׁ אֲרָם לְדָוִד
לְעַבְדִין נָטְלֵי פְּרָס וּפְרַק
יְיָ יָת דָּוִד בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלָךְ׃ ז וּנְסֵיב דָּוִד יָת שִׁלְטֵי

רחב ב' חס' בגברי וסי' ויך דוד את הדדעזר דשמואל . ומשלל הדדעזר בן רחב דשמואל . וכל שום קרתא דכוו' חס' במ"ג מלאים וסימ' והיא בעמק אשר לבית רחוב . וישכרו את ארם את רחוב . וארם צובה ורחוב : פרת חד מן ו' מלין קריין ולא כתיבן וסי' נמסר בריש ספר אלה הדברים :

תולדות אהרן ויך את מואב סנהדרין לט : שני חבלים (סנהדרין כ) : זוכר דברים : להשיב ידו . נדרים לג : ויעקר דוד .

רדק

האמה . ויש אומ' תיקון אמתא אולי היתה אמת המים עוברת בעיר תקנו אותו לבא מחוץ לעיר אל העיר לפיכך נקראת העיר מתג האמה ובמקומו בדברי הימים את גת ובנותיה מיד פלשתים גת ובנותיה היו נקראים בכלל מתג האמה ויש בו מדרש בברייתא דרבי אליעזר פרק' שלשים וששה כשבא אבימלך ליצחק ואמר לו ראה ראינו כי היה ה' עמך וגו' אמרו יודעים אנו שעתיד הקב"ה ליתן לך ולזרעך את כל הארצות האלה כרות עמנו ברית שבועה שאין זרעך יורש את ארץ פלשתים וכרת עמהם ברית שבועה מה עשה יצחק כרת אמה אחת ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם שיהיה בידם אות ברית שבועה וכשמלך דוד רצה לבא בארץ פלשתים ולא היה יכול מכח אות הברית משבועת יצחק עד שלקח מהם אותו הברית שנ' ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים ואחר כך לקח ארץ פלשתים : (ב) וימדדם בחבל השכב אותם ארצה . דרך נקמה ובזיון ת"י חבל עדבא כלו' גורל וחלק . ואמרו בדרש כי עשה זה בעבור שהמיתו אביו ואמו ואחיו כשנתם אותם בארץ מואב כשהיה בורח מפני שאול כמו שנא' וינחם את פני מלך מואב וגו' וכשיצא דוד משם והלך לעיר חמת הרג מלך מואב אביו ואמו ואחיו חוץ מאחד שברח והחייהו נחש העמוני הוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד : ותהי מואב . עדת מואב : נושאי מנחה . ת"י נטלי פרס כלומר שהיו נושאין לו מס ידוע בכל שנה : בלכתו להשיב ידו בנהר פרת . כשהלך הדדעזר להשיב גבולו בנהר פרת שהיה משיג גבול ישראל להרחיב גבולו בארנם וכת"י לאשנאה תחומיה ובספר דברי הימים להציב ידו אף על פי שהם שני לשונות הענין אחד והדדעזר עזר בתחלה לישראל ולקח מארנם על כן אמר דוד במזמור אלהים זנחתנו פרצתנו הרעשת ארץ פצמתה וגו' ועתה בא להעמיד גבולו עד מקום שכבש מא"י סמוך לנהר פרת והתחזק דוד עליו ברצון האל והכהו : (ד) וילכד דוד ממנו . ולא אמר ויך וגו' כי לא הכה מהם אלא אשר הכה בהלחמו עליה' ובהתגברו עליה' לנצחם לכד מהם הסך הזה שאמר להם ולקח מהם פדיון נפשם וכן ת"י וילכד ואסר כלו' אסרם בכבלים עד שפדו עצמ' : אלף וז' מאות פרשי' ועשרים אלף איש רגלי . ובדברי הימים אלף רכב ושבעת אלפים פרשים הנה מנה השרים הגדולים אשר במחנה הדדעזר ושם מנה כל הרכב והפרשים וכן לא זכר הנה מנין הרכב ושם זכר אותו' והרגלים זכרם הנה ולא זכרם שם : ויעקר דוד. לפי שהוא אסור לו להרבות סוס כמו שכתוב ולא ירבה לו סוסים ולא המיתם כי אסור להשחית דבר נברא דרך השחתה אם לא היה מזיק או דבר שאסו' בהנאה או למצות זכר כמו בעמלק שנ' בו משור עד שה מגמל ועד חמור ועקר' כדי שלא יקחו מהם אנשי החיל והעיקו' הוא בסוסי האויבי' כדי שלא ילחמו בהם עוד לישראל כמו שצוה האל ליהושע את סוסיה' תעקר' והעקר שהוא מנשל פרסותיה' מהארכוב' ולמטה שלא תוכל לזוז ממקומ' : ויותר ממנו מאה רכב . הם ארבע מאות סוס הותירם לצרכו כדי מרכבתו כי לא אסרה תורה להרבות סוס אלא סוסים בטלים כדי שלא יהיו ישראל רגילים ללכת למצרים כי משם היו מביאין הסוסים לפיכך לא יהיו לו סוסים בטלים אלא כדי צרכו : (ה) ארם דמשק . לפי שיש ארם צובה ארם נהרים ארם מעכה ארם בית רחוב : (ו) נושאי מנחה . כתרגומו נטלי פרס כמו שפי' : (ז) שלטי הזהב .

רלבג

בספר דברי הימים את גת ובנותיה ואולי היה זה המחוז נקרא מתג האמה והנה במואב מדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ואמרו רז"ל שהיה בעבור שהמיתו אביו ואמו כי כבר הביאם אל מלך מואב כמו שזכר במה שקדם אלא שאם היה הענין כן יהיה פי' וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה כי מאז הפרד דוד משם לא שמרו להם והמיתום : (ד) ויעקר דוד את כל הרכב . עשה זה כדי שלא ירבה לו סוסים כמו שבאה המצוה בזה בתורה . (ו) וישם דוד נציבים בארם דמשק

פי' רבי ישעיה

(ב) וימדדם בחבל . בעבור שהרגו אביו ואחיו שהפקיד בידם כשהיה בורח מפני שאול : ותהי מואב לדוד לעבדים . כמו גלתה יהודה : (ג) בלכתו להשיב ידו בנהר פרת . פי' היה הולך להכין לו מקום בנהר פרת כמו ויד תהיה לך : (ד) ויעקר דוד את כל הרכב . כדי לקיים רק לא ירבה לו סוסים ויותר ממנו מאה רכב לצורך מרכבתו וכל רכב הוא ד' סוסים כדכתיב ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות וסוס בחמשים ומאה : (ו) נציבים בארם דמשק . מינה עליהם מושלים : (ז) שלטי הזהב . הם האשפות המלאים חצים . כדכתיב הברו החצים מלאו השלטים :

מצודת דוד

פלשתים ובכל חמשת עריהם הגדולים לא היה מלך כ"א בגת וכולם היו סרים למשמעתו ונתונים בידו כמתג החמור הנתונה באמת ידי איש להוליכו לכל אשר ירצה : (ב) וימדדם בחבל . וחוזר ומפרש איך מדדם ואמר שהשכיבם בארץ וכו': נושאי מנחה . היו מביאים לו מנחה שנה בשנה : (ג) בלכתו להשיב ידו . כשהלך להשיב מקומו לאחור להרחיב גבול ארצו : ויעקר . משום שנאמר ולא ירבה לו סוסים (דברים י"ז) : (ו) נציבים . פקידים וממונים לגבות המס ולמשול בהם :

מצודת ציון

לתמיד (משלי כ"ז) : האמה . אמת הזרוע וכן באמת איש (דברים ג') : ומלא החבל . מדת חבל שלם:
(ג) להשיב . מל' השבה : ידו . מקומו : (ד) פרשים . הם רוכבי הסוסים הרגילים בזה : ויעקר .
הסיר העיקר והם הרגלים שהם העיקר בבהמה וכן סוסיהם תעקר (יהושע י"א): רכב . הם מד' סוסים:
(ו) נציבים . פקידים וממונים : (ז) שלטי . כעין מגן . אל עבדי . על עבדי: ככה

כי

הָיוּ אֶל עַבְדֵי הֲדַדְעָזֶר וַיְבִיאֵם
ל׳. נ׳ יְרוּשָׁלִָם׃ ח וּמִבֶּטַח וּמִבֵּרֹתַי עָרֵי
הֲדַדְעָזֶר לָקַח הַמֶּלֶךְ דָּוִד נְחֹשֶׁת
הַרְבֵּה מְאֹד׃
ט וַיִּשְׁמַע תֹּעִי מֶלֶךְ חֲמָת כִּי הִכָּה דָוִד
אֵת כָּל־חֵיל הֲדַדְעָזֶר׃ י וַיִּשְׁלַח תֹּעִי
ל׳ חס׳ אֶת־יוֹרָם־בְּנוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ־דָּוִד לִשְׁאָל־
ב׳. י״כ לוֹ לְשָׁלוֹם וּלְבָרְכוֹ עַל אֲשֶׁר נִלְחַם
בַּהֲדַדְעֶזֶר וַיַּכֵּהוּ כִּי־אִישׁ מִלְחֲמוֹת
תֹּעִי הָיָה הֲדַדְעָזֶר וּבְיָדוֹ הָיוּ כְּלֵי־
כֶסֶף וּכְלֵי־זָהָב וּכְלֵי נְחֹשֶׁת׃
יא גַּם־אֹתָם הִקְדִּישׁ הַמֶּלֶךְ דָּוִד לַיהוָה
עִם־הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ מִכָּל־
ל׳ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר כִּבֵּשׁ׃ יב מֵאֲרָם
וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתִּים
ל׳ ול׳ ומ׳ וּמֵעֲמָלֵק וּמִשְּׁלַל הֲדַדְעֶזֶר בֶּן־רְחֹב
ל׳ חס׳ מֶלֶךְ צוֹבָה׃ יג וַיַּעַשׂ דָּוִד שֵׁם בְּשֻׁבוֹ
ג׳ פ״ל מֵהַכּוֹתוֹ אֶת־אֲרָם בְּגֵיא־מֶלַח שְׁמוֹנָה
עָשָׂר אָלֶף׃ יד וַיָּשֶׂם בֶּאֱדוֹם
נְצִבִים בְּכָל־אֱדוֹם שָׂם נְצִבִים
וַיְהִי כָל־אֱדוֹם עֲבָדִים לְדָוִד וַיּוֹשַׁע
יְהוָה אֶת־דָּוִד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ׃
ד׳ טו וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי דָוִד
עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לְכָל־עַמּוֹ׃
טז וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה עַל־הַצָּבָא וִיהוֹשָׁפָט
בֶּן־אֲחִילוּד מַזְכִּיר׃

דְדַהֲבָא דַהֲווֹ עַל עַבְדֵי הֲדַדְעֶזֶר וְאַיְתִינוּן לִירוּשְׁלֵם׃ ח וּמִבֶּטַח וּמִבְּרוֹתַי קִרְוֵי הֲדַדְעֶזֶר נְסֵיב מַלְכָּא דָוִד נְחָשָׁא סַגִּי לַחֲדָא׃ ט וּשְׁמַע תּוֹעִי מַלְכָּא דַחֲמָת אֲרֵי מְחָא דָוִד יָת כָּל מַשִּׁרְיַת הֲדַדְעֶזֶר׃ י וּשְׁלַח תּוֹעִי יָת יוֹרָם בְּרֵיהּ לְוָת מַלְכָּא דָוִד לְמִשְׁאַל לֵיהּ לִשְׁלָם וּלְבָרְכוּתֵיהּ עַל דַּאֲגִיחַ קְרָבָא בַּהֲדַדְעֶזֶר וְקַטְלֵיהּ אֲרֵי גְבַר עָבֵיד קְרָבִין עִם תּוֹעִי הֲוָה הֲדַדְעֶזֶר וְעִמֵּיהּ הֲווֹ מָנֵי כַסְפָּא וּמָנֵי דַהֲבָא וּמָנֵי נְחָשָׁא׃ יא אַף יָתְהוֹן אַקְדֵּישׁ מַלְכָּא דָוִד קֳדָם יְיָ עִם כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי אַקְדֵּישׁ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי כְבַשׁ׃ יב מֵאֲרָם וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתָּאֵי וּמֵעֲמַלְקָאֵי וּמִבִּזַּת הֲדַדְעֶזֶר בַּר רְחוֹב מַלְכָּא דְצוֹבָה׃ יג וּכְנַשׁ דָּוִד מַשִּׁרְיָן כַּד תָּב מִלְּמִמְחֵי יָת אֲרָם בְּגֵיא מֵלְחָא תְּמָנַת עֲסַר אַלְפִין׃ יד וּמַנִּי בֶּאֱדוֹם אִסְטְרָטִיגִין בְּכָל אֱדוֹם מַנִּי אִסְטְרָטִיגִין וַהֲווֹ כָּל אֱדוֹם עַבְדִין לְדָוִד וּפְרַק יְיָ יָת דָּוִד בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלִיךְ׃ טו וּמְלַךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַהֲוָה דָוִד עָבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ לְכָל עַמֵּיהּ׃ טז וְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה מְמַנָּא עַל חֵילָא וִיהוֹשָׁפָט בַּר אֲחִילוּד מְמַנָּא עַל דָּכְרָנַיָּא׃

רדק

מגיני הזהב אשר היו על עבדי הדדעזר פי' אשר לקח במלחמ' ופי' אל עבדי כמו על עבדי וכן הוא בדברי הימים והולך לומר ויביאם ירושלם כלו' שלא תנם לפדיון כמו שנתן הפרשים של עבדי הדדעזר לפדיון כמ"ש למעל' וילכד או' ויא' ירושל' לומר שנתנם באוצר בית ה' להקדש : (ח) ומבטח ומברותי . ובדברי הימים ומטבחת ומכון שני שמות היו להם ובטח וטבחת אחד אלא שהפיכות האותיות : ולברכו . שיצליחהו האל במלחמותיו או פירוש ולתת לפניו מנחה כמ"ש ובידו היו כלי כסף וגו' כי המנח' נקראת ברכה כמו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך: הקדיש המלך . לבנין בית המקדש : ויעש דוד שם . כי נצח מלחמה גדול' ויצא שמו בעמי' ורז"ל פי' שקבר את החללים כמו שנ' במלכי' בעלות יואב שר הצבא לקבר את החלל' והו שם גדול לישראל שמקברי' את אויביה' וכן הוא אומר במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והי' להם לשם : (יג) את ארם בגיא מלח י"ח אלף . אבל אותם כ"ב אלף שאמר למעלה היו במקו' אחר וזה היה בגיא מלח ובד"ה ואבישי בן צרויה הכה את אדום בגיא מלח י"ח אלף ובספר תהילים וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח י"ב אלף הנה בספר הזה אור ארם ובב' הספרי' אומ' אדום ובספר תילי' או י"ב ובב' הספרי' י"ח נר' כי מלחמ' אדום היתה כשהיתה מלחמ' ארם כי כן כתוב בתהיל' בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה ומאר' ומאדום היו אלה י"ח אלף ואמר בזה הספ' ארם ור"ל ואשר עמה' והם אדום ואמר בב' הספרי' אדום ור"ל ואשר עמהם והם ארם ובאו' בדברי הימים כי אבישי עשה מלחמה והכה בהם י"ח אלף ובתילי' אמר יואב ואמר י"ב אלף אפשר אבישי עשה תחלה המלחמה והכה בהם ו' אלפים ואח"כ עשה עמהם יואב מלחמ' והכה בהם י"ב אלף וז"ש בתהילים וישב יואב כלו' שב אחר כן יואב אחרי אבישי זכר בדברי הימים כל המלחמה בשם אבישי לפי שהוא היה תחלת המלחמה זכר כל הי"ח אלף על שמו ובזה הספר זכר המלחמה בשם דוד כי הוא העיקר . ובדרש אומר כי כשהלך יואב להלחם עם ארם עמדו עליו בני אדום אמרו לו לא כך אמר הכתוב אל תתגרו בם השיבם יואב ולא כך אמר הכתוב אתם עוברים בגבול אחיכם הניחו אותנו לעבור ולא רצו אמר יואב אם נחריב אדום עכשיו אין אנו מוצאין בחזרתינו לא אכילה ולא שתייה אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהם לכך נאמר וישב יואב ויך את אדום א"ל הב"ה מה אתם מועילין שתכו את אדום קמעא קמעא אבישי בן צרויה הרג י"ח אלף ואתם י"ב אלף כשיגיע זמן אני אכלה אותם ואחריבם ולדברי הדרש הזה היו שתי מלחמות בשני פעמים : (יד) בכל אדום שם נציבים . לפי שאמר וישם נציבים בארם דמשק אמר בכל אדום שלא תחשוב כי במקום אחד באדום שם נציבים כמו בארם דמשק שלא שם בשאר ארם אלא בכל אדום שם נציבים : (טו) וימלוך דוד על כל ישראל . כשגלה' כל המלחמות ואפס בית שאול לא היה אדם בישראל מפקפק במלכותו משפט וצדקה . כתרגומו דין דקשוט וזכו כלומר היה שופט באמת במשפטי הריב אשר בין איש לאיש גם היה עושה עמם צדקה כמו שהיו צריכין אליו : (טז) מזכיר כתרגומו

רשי

לפי שמכל המלחמות הללו קיבץ הקדשות לצרכי הבית . (יג) ויעש דוד שם . שקבר את ההרוגים שהרג באדום והוא שם טוב לישראל שקוברין את אויביהם וכן הוא אומר במלחמ' גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם (יחזקאל לט יג) ומנין שקברן דוד שנאמר בספר מלכים (א יא טו) ויהי בהיות דוד את אדום בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים : שמונה עשר אלף . ובספר (תהלים ס' ב) הוא אומר שנים עשר אלף אמור מעתה שתי מלחמות הי' : (יד) נציבים . פקידים לגבות מס : (טו) ויהי דוד עושה משפט וגו' ויואב על הצבא . דוד גרם ליואב להיות מצליח על הצבא לפי שעשה משפטו צדקה ויואב גרם לדוד לעשות משפט וצדקה לפי שהוא דן ויואב שוטר ורודה על ידו ועוד מתוך שיואב עסק במלחמו' לא היה דוד טרוד בהן ולבו פתוח לשפוט צדק : (טז) מזכיר . מזכיר איזה דין בא לפניו הראשון לשופטו

רלבג

דמשק . שם מאנשיו מושלים בהם כי כבר היה ארם לדוד לעבדים : (טו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו . הנה צדקה יאמר על יותר ממה שיאמר משפט כי למשפט יהיה מה

פי' רבי ישעיה

(יג) ויעש דוד שם. פי' שב לקבר החללים שהרג בארם והיה לו שם טוב באומות בדבר זה שהיו מקברים חללי אויביהם . וכך כתב במלחמת גוג ומגוג . וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם . וכך כתב בספר מלכים ויהי בהיות יואב באדום בעלות יואב שר הצבא לקבור את החללים : (טז) ויהושפט בן אחילוד מזכיר. פי' יועץ המלך :

וישע ג' חס' בקריאה וסימ' וישע ה' את יושבי קעילה. וישע ה' את דוד דשמואל . ויושע מחרב מפיהם . וחד קוה אל ה' וישע לך : שמונה ג' מלאים וסימן ויעש דוד שם בשבו בס"א שמונת אלפים ככרים :

מהכותו . שמונה שלחנות. תן חלק לשבעה וגם . וכל דברי הימים דכות' מלאים . וכל שמנת ושמנת חס'

תולדות אהרן ויעש דוד שם . אשר כחוקתי : ויהי דוד עשה משפט . סנהדרין ו מע (בס) : ויואב בן צרויה . שם מט .

מצודת דוד

(י) כי איש מלחמות.הדדעזר היה שונא . ואיש מלחמה עם תועי: ובידו.ביד יורם בן תועי: (יא) גם אותם . אשר הביאו לו למנחה הקדיש וגו' עם הכסף והזהב אשר הקדיש מכלל הגוים אשר כבש האמור במקרא שלאחריו : (יג) ויעש דוד שם . עשה גבורה גדולה וקנה שם : משובו . ר"ל אף כי היה עיף ויגע ממלחמת ארם עכ"ז הכה בגיא מלח וגו' ובתהלים ובד"ה נאמר שאותן המוכים היו מבני אדום ולזה אמר במקרא שלאחריו ששם באדום נציבים : (יד) בכל אדום . ולא בשאר עיר אחת מבלי נציב : (טו) משפט. בין איש לאחיו : וצדקה. משלו להצריכים לקבל : (טז) על הצבא

יז וְצָדוֹק בֶּן־אֲחִיטוּב
וַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֶבְיָתָר כֹּהֲנִים וּשְׂרָיָה
סוֹפֵר׃ יח וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְהַכְּרֵתִי כ' פ"ע כנכי'
וְהַפְּלֵתִי וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ׃ ס'
ט א וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲכִי יֶשׁ־עוֹד
אֲשֶׁר נוֹתַר לְבֵית שָׁאוּל וְאֶעֱשֶׂה עִמּוֹ
חֶסֶד בַּעֲבוּר יְהוֹנָתָן׃ ב וּלְבֵית שָׁאוּל
עֶבֶד וּשְׁמוֹ צִיבָא וַיִּקְרְאוּ־לוֹ אֶל־דָּוִד
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הַאַתָּה צִיבָא ר'
וַיֹּאמֶר עַבְדֶּךָ׃ ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הַאֶפֶס
עוֹד אִישׁ לְבֵית שָׁאוּל וְאֶעֱשֶׂה עִמּוֹ
חֶסֶד אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ ל' וחד בטעמי כחסד אלהים
עוֹד בֵּן לִיהוֹנָתָן נְכֵה רַגְלָיִם׃ ד וַיֹּאמֶר־
לוֹ הַמֶּלֶךְ אֵיפֹה הוּא וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־ י' כתיב כן
הַמֶּלֶךְ הִנֵּה־הוּא בֵּית מָכִיר בֶּן־
עַמִּיאֵל בְּלוֹ דְבָר׃ ה וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ דָּוִד ג' קמץ בלו מלו מלא
וַיִּקָּחֵהוּ מִבֵּית מָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל מִלּוֹ
דְבָר׃ ו וַיָּבֹא מְפִיבֹשֶׁת בֶּן־יְהוֹנָתָן בֶּן־ ג'
שָׁאוּל אֶל־דָּוִד וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו
וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר דָּוִד מְפִיבֹשֶׁת וַיֹּאמֶר
הִנֵּה עַבְדֶּךָ׃ ז וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד אַל־תִּירָא
כִּי עָשֹׂה אֶעֱשֶׂה עִמְּךָ חֶסֶד בַּעֲבוּר
יְהוֹנָתָן אָבִיךָ וַהֲשִׁבֹתִי לְךָ אֶת־כָּל־ כ' בטעמי

יז וְצָדוֹק בַּר אֲחִיטוּב
וַאֲחִימֶלֶךְ בַּר אֶבְיָתָר
כַּהֲנַיָא וּשְׂרָיָה סָפְרָא׃
יח וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע מְמַנָא
עַל קַשָּׁתַיָא וְעַל קַלָּעַיָא׃
וּבְנֵי דָוִד רַבְרְבִין הֲווֹ׃
א וַאֲמַר דָּוִד הַאִית כָּא
עוֹד דִּי אִשְׁתָּאַר לְבֵית
שָׁאוּל וְאַעְבֵּיד עִמֵּיהּ טִיבוּ
בְּדִיל יְהוֹנָתָן׃ ב וּלְבֵית
שָׁאוּל עַבְדָּא וּשְׁמֵיהּ צִיבָא
וּקְרוֹ לֵיהּ לְוָת דָּוִד וַאֲמַר
מַלְכָּא לֵיהּ הַאַתְּ צִיבָא
וַאֲמַר עַבְדָּךְ׃ ג וַאֲמַר
מַלְכָּא הַאִית עוֹד בְּרָא
לְבֵית שָׁאוּל וְאַעְבֵּיד עִמֵּיהּ
טִיבוּ מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר
צִיבָא לְמַלְכָּא עוֹד בְּרָא
לִיהוֹנָתָן לְקֵי בְּתַרְתֵּין
רַגְלוֹהִי׃ ד וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא
הֵיכָא הוּא וַאֲמַר צִיבָא
לְמַלְכָּא הָא הוּא בֵּית
מָכִיר בַּר עַמִּיאֵל בְּלוֹ דְבָר׃
ה וּשְׁלַח מַלְכָּא דָּוִד
וְדַבְרֵיהּ מִבֵּית מָכִיר בַּר
עַמִּיאֵל מִלּוֹ דְבָר׃ ו וַאֲתָא
מְפִיבֹשֶׁת בַּר יְהוֹנָתָן בַּר
שָׁאוּל לְוָת דָּוִד וּנְפַל עַל
אַפּוֹהִי וּסְגִיד וַאֲמַר דָּוִד
מְפִיבֹשֶׁת וַאֲמַר הָא עַבְדָּךְ׃
ז וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד לָא תִדְחַל אֲרֵי מֶעְבַּד אַעְבֵּיד עִמָּךְ טִיבוּ בְּדִיל יְהוֹנָתָן אֲבוּךְ

רש"י

לפוסקו ראשון: (יח) ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי. תרגם יונתן ובניהו בר יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ורבותינו אמרו כרתי ופלתי אורים ותומים: כהנים היו. רברבין הוו: (ט) נתתי לבן אדניך. המלך רשאי להעביר נחלה שנא' (שמואל א' ח' י"ד) במשפט המלוכה את שדותיכם ואת כרמיכם יקח ונתן לעבדיו:

ט

רדק

כתרגומו ממנא על דוכרניא כלומר ממונה על ספר הזכרונות: (יז) כהנים. שרי כהונה כי הוא מנה צדוק להיות כהן גדול מבני אלעזר ומשנהו אחימלך בן אביתר מבני איתמר אעפ"י שהיה אביתר עדיין חי כי ראינו כי שלמה גרשו מהיות כהן נראה כי במצות דוד עשה כי כאשר סדר דוד ראשי האבות סדר צדוק ואחימלך כמ"ש בדברי הימים והיה נקרא אחימלך ואבימלך כי שני השמות קרובים: ושריה סופר. ובד"ה שושא ושני שמות היו לו: (יח) ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי. ת"י ובניהו בן יהודע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ובניהו היה ממונה על הקשתי' ועל הקלעי'. וי"ו והכרתי כמו על או כמו עם וכן ויוסף היה במצרים און ועבדי' וכן אומר בד"ה על הכרתי וי"מ כרתי ופלתי שתי משפחות היו מישראל שהיו שרים אל משמעת המלך ורואים פניו תמיד ובניהו היה בראשם ורז"ל פירשוהו אלו אורים ותומים: ובני דוד כהנים היו. כתרגומו ובני דוד רברבין הוו כלומר גדולים היו וממונים על כלם ובדברי הימים אומר הראשונים ליד המלך ובדברי רבותינו ז"ל תלמידי חכמים היו ולמה קראם כהנים מה כהן גדול נוטל חלק בראש אף תלמיד חכם נוטל חלק בראש: (א) הכי יש עוד. כטעם האם וכן הכי אמרתי הבו לי וטעם זכר זה הענין הנה בעבור שנחו המלחמות והיה במנוחה וסדר הפקידי' והממוני' שם אל לבו שבועת יהונתן שאם היה בזרעו אדם ראוי והגון היה ממנה אותו כמו שאמר לו יהונתן ואני אהיה לך למשנה לפיכך שאל אם נותר לבית שאול שיעשה עמו חסד בעבור יהונתן: (ב) ולבית שאול עבד. עבד כנעני היה והי' לשאול ולביתו אחריו כמו שכתוב והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם ובני ציבא ועבדיו כלם עבדים לבית שאול כמו שאמ' וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת כי העבדים הם ובניהם וכל אשר להם הוא לאדוניהם וכן נראה מדברי רז"ל כי ציבא עבד כנעני היה וכן נראה מהפסוקים וא"ת אם כן מה נתן לו דוד באמ' הנה לך כל אשר למפיבשת והלא כל מה שקנה עבד קנה רבו אע"פ כן מלות המלך היה והמלך יכול לקחת מזה ולתת לזה: (ג) האפס עוד א"ש. האין עוד ותמהתי למה תרגמו יונתן האית: חסד אלהים. בעבור שבועת אלהים שהיתה ביניהם: נכה רגלים. כתרגומו לקי בתרתין רגלוהי שהוכה בנפלו ונפסח בשתי רגליו והכה תואר סמוך: (ד) בלו דבר. שם מקום: (ז) שדה שאול. שדם

רלבג

מה שיחוייב לפי הדין והצדקה תהיה מה שיחוייב לפי המדות השלימות מהנהגתו לכל איש הראוי לו אם לחסד אם למשפט: (יח) והכרתי והפלתי אמר שהם היו שתי משפחות בישראל ורבותינו פירשו שהם סנהדרין ואמרו כרתי שכורתין דבריהם פלתי שמופלאים במעשיהם: ובני דוד כהנים היו. ר"ל שרים ומושלים והנה זה הענין היה סבה להרבה מהרעות שבאו לדוד כי אם לא היה הענין כן לא מרד אבשלום ולא נהרג אמנון ואדניה כמו שיראה במעט עיון ובכלל אם היה משגיח המלך במוסר בניו לא קרה להם כך: (א) והנה זכר שכבר היה מטוב נפש דוד שהתעורר לעשות חסד אל הנשאר לבית שאול ולזה שם מפיבשת בן יהונתן מאוכלי שולחנו והשיב לו את כל שדה שאול

פי' רבי' ישעיה

(יח) ובניהו בן יהוידע. על הכרתי ועל הפלתי תרגומו על קשתיא ועל קלעיא. ובני דוד כהנים היו. פירוש שרים וגדולים כמו כהן מדין: (ב) ויקראו לו אל דוד. מקרא קצר הוא ויקראו לו לבוא אל דוד: (ה) מלו דבר. כך הוא כמו בלא דבר פתרונו אחד להם:

כופר הסופר כל נביאים חס' במ"ב מלאים וסי' ושריה סופר. וישלח את אליקים אשר על הבית דישעיה. וכל כתובים דכוו' מ"ל ב"מ עזרא דהוא כוליה חס' במ"ג מ"ל וסי' אלה בימי יויקים. ואחיו שמעיה ואוצרה על אוצרות: איפה י' כתיב כן בקריאה וסי' ויאמר לו המלך איפה הוא. איפה הם רעים. איפה שמואל ודוד. איפה לא שגלת. ואיפה ישרים נכחדו. איפה היית ביסדי ארץ. איפה לקטת היום ואנה עשית. איפה האנשים אשר הרגתם. ואיש אל ידע אפוא הוא. ואלה איפה הם: בן ד' קמצין ומקפין וסי' נמסר בסדר ויצא:

תולדות אהרן ובני דוד כהנים. נדרים סב: ויאמר לו המלך. שבת נו: וישלח המלך. שם:

מצודת דוד

היה שר על קבוצת החיל: מזכיר. היה ממונה על ספר הזכרונות: (יז) כהנים. רצה לומר שרי הכהנים צדוק היה משוח מלחמה ואחימלך סגן ולא חשב את אביתר לכהן גדול כי לא הועמד עתה כ"א מאז מלך על יהודה אבל יואב עם שהיה שר הצבא מאז מ"מ הועמד עתה להיות שר על כל הצבא אף משל ישראל. או על שחזר דוד והעמיד את צדוק לכהן גדול לזה לא חשב את אביתר כי לא היה דבר המתקיים: (יח) והכרתי והפלתי. ת"י קשתיא וקלעיא ור"ל ובניהו וגו' והכרתי והפלתי היו מתמידים לשבת יחד כי הוא ממונה עליהם להורותם לירות בקשת ולקלעות באבנים: כהנים היו. ר"ל היו ראשים ושרים ובד"ה נאמר ובני ד"ד הראשונים ליד המלך. או יאמר ובניהו וגו' והכרתי והפלתי ובני דוד כולם היו שרי המלך ושרים למשמעתו לכל אשר יצוה ולא היה להם הנהגות מיוחדות כמו לאלו המוזכרים לפניהם: ט (א) הכי יש עוד. האם יש עוד: (ב) עבד. עבד כנעני היה. עבדך. ר"ל אני עבדך הוא ציבא: (ג) האפס עוד. וכי אין עוד איש לבית שאול בתמיה הלא בוודאי יש עוד ואעשה עמו חסד גדול ומרובה כי כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אלהים כמו ותהי לחרדת אלהים (ש"א יד): עוד בן. עוד נשאר בן: נכה רגלים. שבור ברגליו. ופסח. (ו) הנה עבדך. כי חשב אשר קרא המלך לנקום בו בעבור שאול ולזה אמר הנה עבדך מוכן לקבל כל העונש אשר תגזור: (ז) אל תירא. ר"ל לא קראתיך לגמול עמך רעה כ"א לגמול עמך חסד בעבור אביך:

מצודת ציון

ככה. ענין לכידה: (יז) ושריה. ובד"ה קראו שושא ולמטה קראו שוא ובכלם השמות היה נקרא ושוא. כלל גדול בנביאים בב"מ שנאמר שעם כן ושעם כן: (יח) כהנים. ר"ל ראשים ושרים: ט (א) הכי. כי משמש במקום אם: (ג) האפס. האין וכן אפס כסף (בראשית מ"ז): נכה. ענין שבירה וכן פוערים נכים (מ"ב כג): (ד) איפה. איה פה: בית מכיר. בבית מכיר ומחסר ב' השמש וכמוהו ברכה

שְׂדֵה שָׁאוּל אָבִיךָ וְאַתָּה תֹּאכַל לֶחֶם
עַל־שֻׁלְחָנִי תָּמִיד׃ ח וַיִּשְׁתַּחוּ וַיֹּאמֶר
מֶה עַבְדֶּךָ כִּי פָנִיתָ אֶל־הַכֶּלֶב
הַמֵּת אֲשֶׁר כָּמוֹנִי׃ ט וַיִּקְרָא
הַמֶּלֶךְ אֶל־צִיבָא נַעַר שָׁאוּל וַיֹּאמֶר
אֵלָיו כֹּל אֲשֶׁר הָיָה לְשָׁאוּל
וּלְכָל־בֵּיתוֹ נָתַתִּי לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ׃
י וְעָבַדְתָּ לּוֹ אֶת־הָאֲדָמָה אַתָּה וּבָנֶיךָ
וַעֲבָדֶיךָ וְהֵבֵאתָ וְהָיָה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ
לֶחֶם וַאֲכָלוֹ וּמְפִיבֹשֶׁת בֶּן־אֲדֹנֶיךָ
יֹאכַל תָּמִיד לֶחֶם עַל־שֻׁלְחָנִי וּלְצִיבָא
חֲמִשָּׁה עָשָׂר בָּנִים וְעֶשְׂרִים עֲבָדִים׃
יא וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ כְּכֹל אֲשֶׁר
יְצַוֶּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶת־עַבְדּוֹ כֵּן
יַעֲשֶׂה עַבְדֶּךָ וּמְפִיבֹשֶׁת אֹכֵל עַל־
שֻׁלְחָנִי כְּאַחַד מִבְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃
יב וְלִמְפִיבֹשֶׁת בֵּן־קָטָן וּשְׁמוֹ מִיכָא וְכֹל
מוֹשַׁב בֵּית־צִיבָא עֲבָדִים לִמְפִיבֹשֶׁת׃
יג וּמְפִיבֹשֶׁת יֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַםִ כִּי עַל־
שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ תָּמִיד הוּא אֹכֵל וְהוּא
פִּסֵּחַ שְׁתֵּי רַגְלָיו׃ י א וַיְהִי
אַחֲרֵי־כֵן וַיָּמָת מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּמְלֹךְ
חָנוּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ב וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶעֱשֶׂה־
חֶסֶד ׀ עִם־חָנוּן בֶּן־נָחָשׁ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה
אָבִיו עִמָּדִי חֶסֶד וַיִּשְׁלַח דָּוִד לְנַחֲמוֹ
בְּיַד־עֲבָדָיו אֶל־אָבִיו וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי דָוִד

יב"ל דסמיך לחי"ת ועי"ן מֶה ומֶה כמ"ן מֶה יָּפֶה

נ'

י"ב

ב' כתיב חל"ף וכל עזר' דכו' במ"א

וְאָתֵיב לָךְ יָת כָּל אַחֲסָנַת
שָׁאוּל אֲבוּךְ וְאַתְּ תֵּיכוֹל
לַחְמָא עַל פְּתוֹרִי תְּדִירָא׃
ח וּסְגִיד וַאֲמַר מָה עַבְדָּךְ
אֲרֵי אִתְפְּנֵיתָא עַל גְּבַר
הֶדְיוֹט דִּכְוָתִי׃ ט וּקְרָא
מַלְכָּא לְצִיבָא עוּלֵימָא
דְשָׁאוּל וַאֲמַר לֵיהּ כָּל
דַּהֲוָה לְשָׁאוּל וּלְכָל בֵּיתֵיהּ
יְהָבִית לְבַר רִבּוֹנָךְ׃
י וְתִפְלַח לֵיהּ יָת אַרְעָא אַתְּ
וּבְנָךְ וְעַבְדָּךְ וְתֵיעוֹל וִיהֵי
לְבַר רִבּוֹנָךְ מְזוֹן וְיִתְפַּרְנַס
וּמְפִיבֹשֶׁת בַּר רִבּוֹנָךְ אָכֵיל
תְּדִירָא לַחְמָא עַל פְּתוֹרִי
וּלְצִיבָא חַמְשַׁת עֲסַר בְּנִין
וְעֶסְרִין עַבְדִּין׃ יא וַאֲמַר
צִיבָא לְמַלְכָּא כְּכֹל דִּי
פַּקֵּיד רִבּוֹנִי מַלְכָּא יָת
עַבְדֵּיהּ כֵּן יַעְבֵּד עַבְדָּךְ
וּמְפִיבֹשֶׁת אָכֵל עַל פְּתוֹרִי
כְּחַד מִבְּנֵי מַלְכָּא׃
יב וְלִמְפִיבֹשֶׁת בְּרָא זְעֵירָא
וּשְׁמֵיהּ מִיכָא וְכֹל מוֹתַב
בֵּית צִיבָא עַבְדִּין
לִמְפִיבֹשֶׁת׃ יג וּמְפִיבֹשֶׁת
יָתֵיב בִּירוּשְׁלֵם אֲרֵי עַל
פָּתוֹרָא דְמַלְכָּא תְּדִירָא
הוּא אָכֵיל וְהוּא חֲגִיר
בְּתַרְתֵּין רַגְלוֹהִי׃ א וַהֲוָה
בָּתַר כֵּן וּמִית מַלְכָּא דִבְנֵי
עַמּוֹן וּמְלַךְ חָנוּן בְּרֵיהּ
תְּחוֹתוֹהִי׃ ב וַאֲמַר דָּוִד אַעְבֵּיד טִיבוּ עִם חָנוּן בַּר נָחָשׁ כְּמָא דַעֲבַד אֲבוּהִי עִמִּי טִיבוּ וּשְׁלַח
דָּוִד לְנַחֲמוּתֵיהּ בִּידָא דְעַבְדוֹהִי לְוַת אֲבוּהִי וַאֲתוֹ עַבְדֵי דוד

(יא) כן יעשה עבדך ומפיבשת אוכל על שלחני. ציבא אמר כן יעשה עבדך ודוד השיב ומפיבשת אוכל על שלחני: (יב) מושב בית ציבא. בניו ועבדיו: (ב) כאשר עשה אביך עמדי חסד. ומהו החסד כשהי' דוד בורח מפני שאול באו אליו אביו ואמו ואחיו (שמואל א' כ"ב ד') וינחם את פני מלך מואב ויאמר לו ישב נא אבי ואמי עמך והרגם חוץ מאחד מהם שברח ונמלט לארץ בני עמון אצל נחש במדרש רבי תנחומא טירא

פי' רבי ישעיה

(יא) ומפיבשת אוכל על שולחני. פירוש דוד ענה ואמר לציבא שמפיבושת יהא אוכל על שולחני כאחד מבניו. ואתה תעסוק בעבודת השדה שלו: (ב) כאשר עשה אביו עמדי חסד. אמרו חכמים כשהפקיד דוד בית אביו במואב הרגם וברח אחד מהם בעמון והצילו: לנחמו ביד עבדיו אל אביו. פי' בנפטר אביו:

נחמה אל ז' בליש' בקריאה וסי' וינחמו בני ישראל אל: וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו דספרא. וינחם ה' אל הרעה ויאמר למלאך. אולי ישמעו וישובו. היטיבו דרכיכם ומעלליכם. ההמת המיתתו. אם שוב תשבו:

תולדות אהרן ולציבא. ימעות כב. תמיד ט"א אוכל. חסר פרוטס:

הרגם: בלו דבר. שם מקום לו דבר: (ס) נער. המשרת נקרא נער ע"ש שדרך הנער לשרת את הזקן: (יג) פסח. חגר: ורגלים

שדה שם כלל לנחלתו וכתי' אחוזת שאול ומהו זה החסד אם שלו נתן לו כי מפיבשת יורש היה נחלת שאול ולא היה שם יורש אחר מיהונתן ובני רצפה בת איה היו ג"כ יורשים של שאול ואעפ"י שהם בני פילגש א"כ היאך היה כח ביד דוד לתת הכל למפיבשת וא"ת מלך יש לו רשות להעביר נחלה מזה ולתת לזה כמו שכתוב במשפט המלוכה מה חסד עשה אם גזל משאר יורשיו ונתן למפיבשת אם היה נותן לו משלו זה היה חסד ועוד שאמר והשיבותי לך מלמד כי קודם זה נטלה ממפיבשת נחלתו ומשאר היורשי' ועוד כי מ"ש במשפט המלוכה ואת שדותיכ' ואת כרמיכם יקח כבר כתבנו בפירושים מה שפירשו בו רז"ל כי אינו אומר אלא על פירותיהם לפי שעה ונר' כי הדבר כן מאחאב שבקש מנבות כרמו שימכרנו לו ולא רצה אילו היה משפט המלוכה לקחת הכרם והשדה הטוב למה לא היה לוקח אותו זה לא היה נחשב לו לגזלה כי משפט המלוכה היא ועוד שאמר במשפט המלוכ' שדותיכ' וכרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם מלמד שעל פירותיהם אמר ועוד שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו ויתכן לפרש כי דוד זכה בכל נחלת שאול לפי שאיש בשת ובית שאול היו מורדים במלכות כי ידוע הי' בכל ישראל כי דוד היה מלך אחרי מות שאול ונמשח על פי ה' ומורד במלכו' הוא וכל נכסיו נתחייבו וכן כתוב ואתנה לך את בית אדניך וכיון שהכל שלו ומן הדין זכה בו ואמר להשיב הכל למפיבשת חסד גדול עשה עמו ועוד שנתנו באוכלי שלחנו כל הימים: (י) והבאת. תאסוף מן השדה הביתה וי"מ אותו ענין תבואה כלומר תעבוד לו את האדמה בכל צרכי עבודה עד שתאסוף התבואה: והיה לבן אדוניך. הוא מיכא בן מפיבשת כלומר תבואת האדמה יהיה לחם לבן אדוניך מיכא ואכלו: (יא) ומפיבשת יאכל על שלחני. אף על פי שמפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ולא יצטרך לכל הדבר הזה אעפ"כ אעשה כמו שצויתני לעבוד כל הנחלה למפיבשת ולבניו וי"מ ומפיבשת אוכל על שלחני דברי דוד כי אחר שאמר לו ציבא כן יעשה עבדך להכין הכל למיכא בן מפיבשת אמר דוד ומפיבשת יהיה אוכל על שולחני כאחד מבני המלך: (יב) וכל מושב בית ציבא. בניו וכל עבדיו וכל בני ביתו: (ב) כאשר עשה אביו עמדי חסד. אמרו כי כשהיה בורח דוד ובאו אליו אביו ואמו ואחיו ואמר וינחם את פני מלך מואב הרגם מלך מואב אחר שהיו עמו חוץ מאחד מהם שברח לארץ בני עמון והחיהו נחש מלך בני עמון. ובמדרש עוד לא תדרוש שלומם וטובתם אתה מוצא במי שבא אליהם במדת רחמים סוף בא לידי בזיון ואיזה זה שנאמר אעשה חסד עם חנון וגו' סוף בא לידי בזיון ויקח חנון את עבדי דוד וגו' ונצרך להלחם עם ארבע אומות בני עמון וארם צובא ואיש טוב ומלך מעכה מי גרם לו לדוד כל זה שבקש לעשות טובה עם מי שאמר הקב"ה לא תדרוש שלומם וטובתם אמר לו הקב"ה לדוד אתה עובר על תורתי אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובתם ואתה עושה עמהם חסד אל תהי צדיק הרבה מכאן שלא יהא אדם מוותר על התורה

מצודת דוד

והשיבותי לך. אולי לקחם **דוד אחרי** מות איש בשת בעבור אשתו מיכל היורשת אותו בחשבו שלא נשאר מי היותר **קרוב** לנחלה: (ח) מה עבדך. מה נחשב עבדך למאומה: (י) ועבדת לו. לצרכו תעבוד את האדמה בחרישה וקצירה: והבאת. את התבואה תביא אל הבית: לבן אדניך. הוא מיכה האמור למטה שהוא בן מפיבושת אדונו: בן אדניך. בן יהונתן אדוניו: (יא) ומפיבושת. אף זה מדברי ציבא שאמר אנכי אעשה כדבריך עם היות שעד עתה היה מפיבושת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ולא הוצרך לכל דבר: (יב) וכל מושב. כל היושבים והשוכנים בבית ציבא היו עבדים וגו': י (ב) כאשר עשה וגומר. אמרו רז"ל שהחסד היה שהחיה את אחיו אשר ברח אליו מאת מלך מואב כשהמית את אביו וביתו אשר הוליכם

בוירא אליו: (ג) המכבד דוד את אביך בעיניך. הנראה בעיניך שדוד מכבד את אביך הם מוזהרים לא תדרוש שלומם והוא ידרוש שלומך: (ד) מדויהם. חלוקיהם: שתותיהם. העגבות: ושוכן

רלבג

שאול אביו: (ד) ויגלח את חצי זקנם. כדי לנוולם וזה לאות שלא היה מנהגם לגלח זקנם שאם היו מגלחים זקנם היה אפשר להם להסיר הבשת מעליהם בשיגלחו הנשאר מזקנם: ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם. אחשוב שקרא מדויהם המכנסים שיכסה בהם הבשת והערוה ומנופיה והנה קראם מדויהם בעבור המנופים שבהם מאלו המקומות אשר ידחו בהם המותרות הטבעיים ומזה הענין נקראת האשה הנדה דוה מצד המותר שידחה ממנה או ובאור בזה המאמר שכבר כרת המכנסים בחצי עד שנגלה הבשת שלהם ולזה השאירם מגולי הערוה וחשופי שת וזה לאות שלא השאיר בהם בגדים יכסו בהם ערותם אלא שהם נמלטו מזה הבשת בלבשם בגדים אחרים לכסות ערותם ואולם מענין גלוח זקנם לא נמלטו עד צמח זקנם: (יב) חזק ונתחזק בעד עמנו. למדנו מזה שאין ראוי לסמוך על הנס אבל ראוי שישתדל האדם בהצלתו לפי מה שאפשר ואז

פי׳ רבי ישעיה

(ג) המכבד דוד את אביך בעיניך. כתיב בתורתו לא תדרוש שלומם וטובת׳ והנה דוד שואל בשלומך: (ד) מדויהם. כמו מדיו: עד שתותיהם. פי׳ עגבותיהם: ואת כל הצבא הגבורים. ה״א של הצבא יתרה:

תולדות אהרן חזק ונתחזק. ברכות לב:

אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ ג וַיֹּאמְרוּ שָׂרֵי בְנֵי־
עַמּוֹן אֶל־חָנוּן אֲדֹנֵיהֶם הַֽמְכַבֵּד
דָּוִד אֶת־אָבִיךָ בְּעֵינֶיךָ כִּֽי־שָׁלַח לְךָ ט׳ פסוקים את את את
מְנַחֲמִים הֲלוֹא בַּעֲבוּר חֲקֹר אֶת־הָעִיר
וּלְרַגְּלָהּ וּלְהָפְכָהּ שָׁלַח דָּוִד אֶת־ ג׳. ל׳
עֲבָדָיו אֵלֶיךָ׃ ד וַיִּקַּח חָנוּן אֶת־עַבְדֵי
דָוִד וַיְגַלַּח אֶת־חֲצִי זְקָנָם וַיִּכְרֹת אֶת־
מַדְוֵיהֶם בַּחֵצִי עַד שְׁתוֹתֵיהֶם כ׳. ל׳
וַיְשַׁלְּחֵם׃ ה וַיַּגִּדוּ לְדָוִד וַיִּשְׁלַח
לִקְרָאתָם כִּֽי־הָיוּ הָאֲנָשִׁים נִכְלָמִים
מְאֹד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁבוּ בִירֵחוֹ עַד־
יְצַמַּח זְקַנְכֶם וְשַׁבְתֶּם׃ ו וַיִּרְאוּ בְּנֵי
עַמּוֹן כִּי נִבְאֲשׁוּ בְּדָוִד וַיִּשְׁלְחוּ ל׳
בְנֵי־עַמּוֹן וַיִּשְׂכְּרוּ אֶת־אֲרַם בֵּית־
רְחוֹב וְאֶת־אֲרַם צוֹבָא עֶשְׂרִים ג׳מ״ל נקדין ב׳ כתיב א׳
אֶלֶף רַגְלִי וְאֶת־מֶלֶךְ מַעֲכָה אֶלֶף ד׳
אִישׁ וְאִישׁ טוֹב שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף ג׳
אִישׁ׃ ז וַיִּשְׁמַע דָּוִד וַיִּשְׁלַח אֶת־יוֹאָב
וְאֵת כָּל־הַצָּבָא הַגִּבּוֹרִים׃ ח וַיֵּצְאוּ
בְּנֵי עַמּוֹן וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה פֶּתַח
הַשָּׁעַר וַאֲרַם צוֹבָא וּרְחוֹב וְאִישׁ־ ב׳ כתיב אלף ובענין
טוֹב וּמַעֲכָה לְבַדָּם בַּשָּׂדֶה׃
ט וַיַּרְא יוֹאָב כִּֽי־הָיְתָה אֵלָיו פְּנֵי
הַמִּלְחָמָה מִפָּנִים וּמֵאָחוֹר וַיִּבְחַר מִכֹּל
בְּחוּרֵי בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת אֲרָם׃ ישראל ק׳
י וְאֵת יֶתֶר הָעָם נָתַן בְּיַד אֲבִשַׁי אָחִיו
וַיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת בְּנֵי עַמּוֹן׃ יא וַיֹּאמֶר אִם־
תֶּחֱזַק אֲרָם מִמֶּנִּי וְהָיְתָה לִּי לִישׁוּעָה ב׳ כתיב כן
וְאִם־בְּנֵי עַמּוֹן יֶחֶזְקוּ מִמְּךָ וְהָלַכְתִּי
לְהוֹשִׁיעַ לָךְ׃ יב חֲזַק וְנִתְחַזַּק בְּעַד־עַמֵּנוּ ל׳

דוד לארעא בני עמון: ג ואמרו רברבי בני עמון לחנון רבונהון המיקר דוד ית אבוך בעינך ארי שלח לך מנחמין הלא בדיל למחקר ית קרתא ולאללותה ולבדקה שלח דוד ית עבדוהי לותך: ד ונסיב חנון ית עבדי דוד וגרע ית פלגות דקניהון ופסיק ית לבושיהון עד פלגיהון עד אתר בית בהתתהון ושלחינון: ה וחויאו לדוד ושלח לקדמותהון ארי הוו גבריא מתכלמין לחדא ואמר מלכא תבו בירחו עד דיצמח דקניכון ותתובון: ו וחזו בני עמון ארי אתגריאו בדוד ושלחו בני עמון ואגרו ית ארם בית רחוב וית ארם צובא עסרין אלפין גבר רגלי וית מלך מעכה אלף גבר ואיש טוב תרי עסר אלפין גברא: ז ושמע דוד ושלח ית יואב וית כל חילא דגבריא: ח ונפקו בני עמון וסדרו קרבא במעלנא דתרעא וארם צובא ורחוב ואיש טוב ומעכה בלחודיהון בחקלא: ט וחזא יואב ארי תקיפו עלוהי עבדי קרבא מאפוהי ומאחורוהי ובחר מכל בחירי ישראל וסדר לקדמות אנש ארם: י וית שאר עמא יהב ביד אבשי אחוהי וסדר לקדמות בני עמון: יא ואמר אם תתקף אנש ארם מני ותהי לי לפריק ואם בני עמון יתקפון מנך ואיהך למפרק לך: יב תקף ונתקף על עמנא

איש ואיש ג׳ בקריאה וסי׳ ויראו בני עמון כי נבאשו. ולציון יאמר. מים עמוקים עצה: ורחוב ג׳ מלאים וסי׳ נמסר לעיל בסי׳ ח׳:

התורה: אל אביו. כמו על אביו וכן אל ההרים לא אכל: (ג) המכבד. התחשוב כי לטובה ולנחמך שלחם לא שלחם אלא לרגל את הארץ: ולהפכה. כתרגום ולמבדק׳ כי בודק הדבר יפה הופך הענין מצד אל צד: (ד) מדויהם. כתרגו׳ לבושיהון כמו מדו בד ואם אינם שרש אחד: בחצי. בחצי לבושיהם כי עד השתות חצי הלבוש: עד שתותיהם. עגבותיהם כמו חשופי שת ות״י עד אתר בית בהתתהון ואחד הוא כי הוא מקום המבושים: (ה) עד יצמח זקנכם. ולא אמר לגלח החצי האחר כי לא היה מנהגם לגלח הזקן ואפי׳ במספרי׳ אלא השפה לבד אלא אם כן משום צער ואבל כמו שאמר מגולחי זקן וקרועי בגדי׳ וחרפה היא גלוח הזקן אלא שנהגו כן באלה הארצות אשר אנחנו שם: יצמח. פועל עומד מן הדגוש וכן ושערך צמח: (ו) נבאשו. נתעבו כמו שיתעב האדם הדבר הנבאש: (ז) ואת כל הצבא. הגבורים כמו העם המלחמה או פי׳ הצבא והגבורי׳: (ח) ורחוב. פירושו וארם רחוב וארם צובא שזכר עומד במקום שנים: ומעכה. ארם מעכה או מלך מעכה: לבדם. להודיע כי מלך בני עמון וכלם היו מבפני׳ ויצאו לערוך מלחמה ואלה בני ארם הנשכרים והנזכרים היו בשדה לערוך מלחמה עם ישראל גם כן וכאשר בא יואב והצבא עד פתח השער ויצאו בני עמון היו לו בני עמון מבפנים וארם שהיו בשדה מאחור: (ט) כי היתה אליו פני המלחמה. אמר היתה על המלחמה ואף על פי שזכר פני וכמוהו קשת גבורים חתים קול נגידים נחבאו ופי׳ פני הגבורים שהם פני המלחמה שהולכים לפנים וכת״י ארי תקיפו עלוהי עבדי קרבא: בחורי. בשו״א הבי״ת והוא מן הקלים ובחורי ישראל הכריע וכן בחורים שהם בפתח הבית מן הדגושי׳: (י) ביד אבשי. בשוא הבי״ת ובמסרי׳ בסיפרא לית כותיה וכל דברי הימים כותיה: (יא) והיתה לי לישועה. בחסרון היו״ד שהיא במקום למ״ד הפועל מהמכתב: (יב) בעד עמנו. שלא יהיו לחרב

מצודת דוד

שהוליכם אליו מן מערת עדולם כמ״ש בש״א: (ג) המכבד דוד וגו׳ בעיניך. וכי סבור אתה שדוד מכבד את אביך בעיניך על כי שלח לך מנחמים: הלוא. הנה לא שלח כ״א לרגל את הארץ: (ד) בחצי. במחצית ארכם והוא עד שתותיהם: (ה) וישלח לקראתם. לאמר להם לשבת בירחו האמור בסוף המקרא והפסיק לומר הסיבה למה לא באו למלך ואמר כי היו נכלמים ולכן שלח לקראתם: ושבתם. לביתכם: (ח) פתח השער. ר״ל פתח שער עירם: (ט) פני המלחמה. פני אנשי המלחמה: (יב) חזק ונתחזק. חזק אתה והעם אשר עמך וגם אני נתחזק

מצודת ציון

(ג) ולרגלה. מל׳ מרגל ומחפש: ולהפכה. ת״י ולבדקה כי הבודק דבר מה מהפכה מצד אל צד: (ד) מדויהם. מלבושיהם כמו וילבש שאול וגו׳ מדיו (ש״א י״ז): שתותיהם. הם העגבות שהוא בחצי המלבוש ודוגמתו חשופי שת (ישעיה כ): (ה) יצמח. יגדל: (ו) נבאשו. נמאסו כדבר הנבאש: ואיש טוב. אנשי איש טוב והוא שם אדון הארץ וכן ויושב בארץ טוב (שופטים יא): (ז) הגבורים. כמו והגבורים: [illegible]

וּבְעַד עָרֵי אֱלֹהֵינוּ וַיהוָה יַעֲשֶׂה הַטּוֹב
בְּעֵינָיו׃ יג וַיִּגַּשׁ יוֹאָב וְהָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ
לַמִּלְחָמָה בַּאֲרָם וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו׃ יד וּבְנֵי
עַמּוֹן רָאוּ כִּי־נָס אֲרָם וַיָּנֻסוּ מִפְּנֵי
אֲבִישַׁי וַיָּבֹאוּ הָעִיר וַיָּשָׁב יוֹאָב מֵעַל
בְּנֵי עַמּוֹן וַיָּבֹא יְרוּשָׁלִָם׃ טו וַיַּרְא אֲרָם
כִּי נִגַּף לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּאָסְפוּ יָחַד׃
טז וַיִּשְׁלַח הֲדַרְעֶזֶר וַיֹּצֵא אֶת־אֲרָם
אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַנָּהָר וַיָּבֹאוּ חֵילָם
וְשׁוֹבַךְ שַׂר־צְבָא הֲדַרְעֶזֶר לִפְנֵיהֶם׃
יז וַיֻּגַּד לְדָוִד וַיֶּאֱסֹף אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל
וַיַּעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיָּבֹא חֵלָאמָה
וַיַּעַרְכוּ אֲרָם לִקְרַאת דָּוִד וַיִּלָּחֲמוּ
עִמּוֹ׃ יח וַיָּנָס אֲרָם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּהֲרֹג
דָּוִד מֵאֲרָם שְׁבַע מֵאוֹת רֶכֶב
וְאַרְבָּעִים אֶלֶף פָּרָשִׁים וְאֵת שׁוֹבַךְ
שַׂר־צְבָאוֹ הִכָּה וַיָּמָת שָׁם׃ יט וַיִּרְאוּ כָל־
הַמְּלָכִים עַבְדֵי הֲדַרְעֶזֶר כִּי נִגְּפוּ לִפְנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁלִמוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל
וַיַּעַבְדוּם וַיִּרְאוּ אֲרָם לְהוֹשִׁיעַ עוֹד
אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן׃ יא א וַיְהִי לִתְשׁוּבַת
הַשָּׁנָה לְעֵת ׀ צֵאת הַמַּלְאָכִים
וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת־יוֹאָב וְאֶת־עֲבָדָיו
עִמּוֹ וְאֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁחִתוּ אֶת־
בְּנֵי עַמּוֹן וַיָּצֻרוּ עַל־רַבָּה וְדָוִד יֹשֵׁב
בִּירוּשָׁלִָם׃ ב וַיְהִי ׀ לְעֵת
הָעֶרֶב וַיָּקָם דָּוִד מֵעַל מִשְׁכָּבוֹ
וַיִּתְהַלֵּךְ עַל־גַּג בֵּית־הַמֶּלֶךְ וַיַּרְא
אִשָּׁה רֹחֶצֶת מֵעַל הַגָּג וְהָאִשָּׁה טוֹבַת
מַרְאֶה מְאֹד׃ ג וַיִּשְׁלַח דָּוִד וַיִּדְרֹשׁ
לָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר הֲלוֹא־זֹאת בַּת־שֶׁבַע
בַּת־אֱלִיעָם אֵשֶׁת אוּרִיָּה הַחִתִּי׃
ד וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים וַיִּקָּחֶהָ וַתָּבוֹא
אֵלָיו וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וְהִיא מִתְקַדֶּשֶׁת

וְעַל קִירְוֵי אֱלָהֲנָא וַיְיָ
יַעְבֵּד דְתַקִּין קֳדָמוֹהִי׃
יג וּקְרֵיב יוֹאָב וְעַמָא דִי
עִמֵיהּ לְאַגָחָא קְרָבָא בֶּאֱנָשׁ
אֲרָם וְאַפִּיכוּ מִן קֳדָמוֹהִי׃
יד וּבְנֵי עַמוֹן חֲזוֹ אֲרֵי
אַפָּכוּ אֱנָשׁ אֲרָם וַעֲרָקוּ
מִן קֳדָם אֲבִישַׁי וַאֲתוֹ
לְקַרְתָּא וְתַב יוֹאָב מִלְוַת
בְּנֵי עַמוֹן וַאֲתָא לִירוּשְׁלֵם׃
טו וַחֲזוֹ אֱנָשׁ אֲרָם אֲרֵי
אִתְבָּרוּ קֳדָם יִשְׂרָאֵל
וְאִתְכְּנִישׁוּ כַּחֲדָא׃ טז וּשְׁלַח
הֲדַרְעֶזֶר וְאַפֵּיק יַת אֱנָשׁ
אֲרָם דְמֵעִבַר פְּרָת וַאֲתוֹ
לְחֵילָם וְשׁוֹבַךְ רַב חֵילָא
דַהֲדַרְעֶזֶר קֳדָמֵיהוֹן׃
יז וְאִתְחַוָא לְדָוִד וּכְנַשׁ
יַת כָּל יִשְׂרָאֵל וַעֲבַר יַת
יַרְדְנָא וַאֲתוֹ לְחֵלָם וְסַדְרוּ
אֱנָשׁ אֲרָם לָקֳדָמוּת דָוִד
וְאַגִיחוּ קְרָבָא עִמֵיהּ׃
יח וְאַפָּכוּ אֱנָשׁ אֲרָם מִן קֳדָם
יִשְׂרָאֵל וּקְטַל דָוִד מֵאֲרָם
שְׁבַע מְאָה רְתִכִין וְאַרְבְּעִין
אַלְפִין פָּרָשִׁין וְיַת שׁוֹבַךְ
רַב חֵילֵיהּ מְחוֹ וּמִית
תַּמָן׃ יט וַחֲזוֹ כָּל מַלְכַיָא
עַבְדֵי הֲדַרְעֶזֶר אֲרֵי אִתְבָּרוּ
קֳדָם יִשְׂרָאֵל וְאַשְׁלִימוּ עִם
יִשְׂרָאֵל וּפַלְחוּנוּן וּדְחִילוּ
אֱנָשׁ אֲרָם לְמִפְרַק עוֹד יַת
בְּנֵי עַמוֹן׃ א וַהֲוָה לִזְמַן
סוֹפָא דְשַׁתָּא לְעִדַן מִפַּק
מַלְכַיָא וּשְׁלַח דָוִד יַת יוֹאָב
וְיַת עַבְדוֹהִי עִמֵיהּ וְיַת כָּל
יִשְׂרָאֵל וְחַבִּילוּ יַת בְּנֵי עַמוֹן
וְצָרוּ עַל רַבָּה וְדָוִד יָתֵיב
בִּירוּשְׁלֵם׃ ב וַהֲוָה לְעִידַן
רַמְשָׁא וְקָם דָוִד מֵעַל
שִׁוְויֵהּ וְהַלֵיךְ עַל אִגַר בֵּית
מַלְכָּא וַחֲזָא אִתְּתָא
מִשְׁתַּטְפָא עַל אִגְרָא
וְאִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵזוּ לַחֲדָא׃ ג וּשְׁלַח דָוִד וּשְׁאַל לְאִתְּתָא וַאֲמַר הֲלָא דָא בַּת שֶׁבַע בַּת אֱלִיעָם אִתַּת
אוּרִיָה חִתָּאָה׃ ד וּשְׁלַח דָוִד אִזְגַדִין וְדַבְּרַהּ וַאֲתַת לְוָתֵיהּ וּשְׁכֵיב עִמַהּ וְהִיא מִתְדַכְיָא

רדק

לחרב ולשבי : ובעד ערי אלהינו . שלא יכבשו אותם אויבינו וישבו בהם אם יתחזקו עלינו וינצחונו ואם עשו כן לא יהיו ערי אלהינו אלא ערי אלהים אחרים: וה' יעשה הטוב בעיניו . אנחנו נתחזק בכל כחינו למלחמה וה' יעשה הטוב בעיניו כי לה' התשועה : (טז) ושובך . ובדברי הימים כתוב ושופך והבי"ת והפ"א קרובים במוצא והם ממוצא אחד וכן בזר פזר : (יז) חלאמה . הוא חלם הנזכר והה"א כה"א מצרימה והאל"ף נוספת למשך : (יח) שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים ובדברי הימים שבעת אלפים רכב וארבעים אלף רגלי מה שאמר בזה הספר שבע מאות רכב ר"ל רכב בחור ולא מנה שאר הרכב ובדברי הימים מנה את כל הרכב שהיו שבעת אלפים ובזה הספר מנה הפרשים ולא מנה הרגלים ושם מנה הרגלים ולא מנה הפרשים: שר צבאו . שר צבא הדרעזר הנזכר למעלה : (א) לעת צאת המלאכים . האלף נוספת למשך ופירושו לסוף השנה שהיא תשובת השמש אל הנקודה ההיא וחשבון שנה זו מזמן שיצאו אלה המלכים המזכרים להלחם וי"מ לעת צאת הטעם שדרך המלכים לצאת עם חיילותיהם והוא עת שהקמות בשדות והסוסים מוצאי' לאכול והראשון נכון בעיני: (ב) מעל הגג . הוא ראה אותה מעל הגג שהיתה רוחצת בביתה : וידרש לאשה . דרש לאנשי ביתה בעד האשה מי היא אם היא בת שבע בת אליעם : אוריה החתי . איפשר כי גר היה או ישראל היה וקראו חתי לפי שגר עם בני חת וכן אתי הגתי : (ד) מתקדשת מטומאת'. להודיע כי לא שכב עמה והיא נדה כי כבר התקדשה מטומאת' כמו שאמר רוחצת והודיע כי הרחיצה ההיא להתקדש מן הנדות היתה ולא עבר עליה משום נדה אלא משום אשת איש

רשי

(טז) ושובך שר צבא הדרעזר . על שם שהיה גבור ושובך מאוד הזכירו בשמו : (א) לעת צאת המלכים . יש עת בשנה שדרך החיילות לצאת כשהארץ מלאה קמות והסוסים מוצאים תבואה בשדה לאכול : (ד) מטומאתה . מנדתה : שלת

רלבג

ואז יעזור הש"י כי הש"י לא יחדש המופתים רק במקומות ההכרחיים כמו שזכרנו פעמים רבות : (א) לעת צאת המלכים. הוא בימי החום שימצאו התבואות והעשבים בשדות והפירות באילנות כי אז ימצאו הבהמות לאכל ואנשי החיל : (ד) והיא מתקדשת מטומאתה, ר"ל שהיא היתה אז רוחצת להיות טהורה מטומאתה : ותאמר

פי' רבי ישעיה

(א) לעת צאת המלכים · מניסן ואילך · שעברו ימות הגשמים וגם התבואה מצוי' בשדות למאכל הסוסים : וישחיתו את בני עמון . שהשחיתו כל נחלותיהם מבחוץ .

ויאספו י"ב וסי' נמסר בסדר כי תשא : ויוצא י"ב חס' וסי' נמסר בסדר קרח : וישלמו ג' חסרים יו"ד בליש' בקריאה וסי' ויראו כל המלכים עבדי הדרעזר . וכל חפצו ישלם . גם אויביו ישלם אתו : וישחתו ז' חס' בליש' בקריאה וסי' פן תשחתון ועשיתם לכם פסל . כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון . וישחתו את בני עמון . אלהי הגוים אשר השחתו אבותי . כמעט קט ותשחת מהם . וגערתי לכם באכל . בפה חנף ישחת רעהו : לאשה ה' בקריאה וסימן לאשה מה זאת עשית . ואמר הכהן לאשה יתן ה' אותך . וידבר לאשה ותישר . וישלח דוד וידרש לאשה . וישאל המלך לאשה ותספר לו . וחר ולאשה עגל מרבק :

ת
ולדות אהרן ושובך . סוטה מג : ויהי לעת ערב . סנהדרין קז : וישלח דוד . שם : כלה זאת . שם סט : וישלח דוד מלאכים שם קז :

מצודת ציון

(טז) חילם. שם מקום . (יז) חלאמה . ג"כ שם : (יט) וישלימו . עשו שלום : יא (א) לתשובת . מל' השבה : ויצורו . מל' מצור : (ד) מתקדשת . ר"ל

מצודת דוד

נתחזק : בעד עמנו . שלא ילכו בשבי : ובעד ערי וגו' . שלא יכבשום האויב : וה' הטוב וגו . ר"ל ואם בכל התחזקות לא נועיל יעשה ה' הטוב בעיניו ונקבל באהבה: (טו) ויאספו יחד . בחשבם שבחברתם יגברו : (יט) עבדי הדרעזר . ר"ל השרים למשמעתו : יא לתשובת השנה . ר"ל בעת תשובת השנה שהשמש אל הנקודה ההיא בעצמה שהיתה בה בעת צאת המלכים בשנה העברה להלחם בישראל ולעזור לבני עמון כמ"ש למעלה : (ב) מעל הגג . ר"ל מעל הגג שהלך הוא בו ראה אשה רוחצת למטה : (ג) וידרש . שאל ודרש על האשה מי היא : (ד) מתקדשת. היתה מטהרה מטומאתה

מִטֻּמְאָתָהּ וַתָּשָׁב אֶל־בֵּיתָהּ׃ ה וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתִּשְׁלַח וַתַּגֵּד לְדָוִד וַתֹּאמֶר הָרָה אָנֹכִי׃ ו וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶל־יוֹאָב שְׁלַח אֵלַי אֶת־אוּרִיָּה הַחִתִּי וַיִּשְׁלַח יוֹאָב אֶת־אוּרִיָּה אֶל־דָּוִד׃ ז וַיָּבֹא אוּרִיָּה אֵלָיו וַיִּשְׁאַל דָּוִד לִשְׁלוֹם יוֹאָב וְלִשְׁלוֹם הָעָם וְלִשְׁלוֹם הַמִּלְחָמָה׃ ח וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאוּרִיָּה רֵד לְבֵיתְךָ וּרְחַץ רַגְלֶיךָ וַיֵּצֵא אוּרִיָּה מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַתֵּצֵא אַחֲרָיו מַשְׂאַת הַמֶּלֶךְ׃ ט וַיִּשְׁכַּב אוּרִיָּה פֶּתַח בֵּית הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־עַבְדֵי אֲדֹנָיו וְלֹא יָרַד אֶל־בֵּיתוֹ׃ י וַיַּגִּדוּ לְדָוִד לֵאמֹר לֹא־יָרַד אוּרִיָּה אֶל־בֵּיתוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אוּרִיָּה הֲלוֹא מִדֶּרֶךְ אַתָּה בָא מַדּוּעַ לֹא־יָרַדְתָּ אֶל־בֵּיתֶךָ׃ יא וַיֹּאמֶר אוּרִיָּה אֶל־דָּוִד הָאָרוֹן וְיִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה יֹשְׁבִים בַּסֻּכּוֹת וַאדֹנִי יוֹאָב וְעַבְדֵי אֲדֹנִי עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה חֹנִים וַאֲנִי אָבוֹא אֶל־בֵּיתִי לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׁכַּב עִם־אִשְׁתִּי חַיֶּךָ וְחֵי נַפְשֶׁךָ אִם־אֶעֱשֶׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ יב וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אוּרִיָּה שֵׁב בָּזֶה גַּם־הַיּוֹם וּמָחָר אֲשַׁלְּחֶךָּ וַיֵּשֶׁב אוּרִיָּה בִּירוּשָׁלַםִ בַּיּוֹם הַהוּא וּמִמָּחֳרָת׃ יג וַיִּקְרָא־לוֹ דָוִד וַיֹּאכַל לְפָנָיו וַיֵּשְׁתְּ וַיְשַׁכְּרֵהוּ וַיֵּצֵא בָעֶרֶב לִשְׁכַּב בְּמִשְׁכָּבוֹ עִם־עַבְדֵי אֲדֹנָיו וְאֶל־בֵּיתוֹ לֹא יָרָד׃ יד וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיִּכְתֹּב דָּוִד סֵפֶר אֶל־יוֹאָב וַיִּשְׁלַח בְּיַד אוּרִיָּה׃ טו וַיִּכְתֹּב בַּסֵּפֶר לֵאמֹר הָבוּ אֶת־אוּרִיָּה אֶל־מוּל פְּנֵי הַמִּלְחָמָה הַחֲזָקָה וְשַׁבְתֶּם מֵאַחֲרָיו וְנִכָּה וָמֵת׃ טז וַיְהִי בִּשְׁמוֹר יוֹאָב אֶל־הָעִיר וַיִּתֵּן אֶת־אוּרִיָּה אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יָדַע כִּי אַנְשֵׁי־חַיִל שָׁם׃ יז וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי הָעִיר וַיִּלָּחֲמוּ אֶת־יוֹאָב וַיִּפֹּל מִן־הָעָם מֵעַבְדֵי דָוִד וַיָּמָת גַּם אוּרִיָּה הַחִתִּי׃ יח וַיִּשְׁלַח יוֹאָב וַיַּגֵּד לְדָוִד אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַמִּלְחָמָה׃

ל'
ג' ב' בפסוק ולסט' הגבי'
ו פתח וחד ומשאת
ל'
ל"ג ג'
ל' חס'
י'
ג'
ל'
ג'
ל'
ל' ומ"ל וג' מ"ל ניס' יחידי

מְסוֹבְתַהּ וְתָבַת לְבֵיתַהּ׃ ה וְעַדִיאַת אִתְּתָא וּשְׁלַחַת וְחַוִיאַת לְדָוִד וַאֲמַרַת מְעַדְיָא אֲנָא׃ ו וּשְׁלַח דָוִד לְוַת יוֹאָב שְׁדַר לִי יַת אוּרִיָה חִתָּאָה וּשְׁדַר יוֹאָב יַת אוּרִיָה חִתָּאָה לְוַת דָוִד׃ ז וַאֲתָא אוּרִיָה לְוָתֵיהּ וּשְׁאֵיל לֵיהּ דָוִד לִשְׁלָם יוֹאָב וְלִשְׁלַם עַמָא וְלִשְׁלַם עָבְדֵי קְרָבָא׃ ח וַאֲמַר דָוִד לְאוּרִיָה חוּת לְבֵיתָךְ וּשְׁטוֹף רִגְלָךְ וּנְפַק אוּרִיָה מִבֵּית מַלְכָּא וּנְפַקַת בַּתְרוֹהִי סְעוּדְתָא דְמַלְכָּא׃ ט וּשְׁכֵיב אוּרִיָה בִּתְרַע בֵּית מַלְכָּא עִם כָּל עַבְדֵי רִבּוֹנֵיהּ וְלָא נְחַת לְבֵיתֵיהּ׃ י וְחַוִיאוּ לְדָוִד לְמֵימַר לָא נְחַת אוּרִיָה לְבֵיתֵיהּ וַאֲמַר דָוִד לְאוּרִיָה הֲלָא מֵאוֹרְחָא אַתְּ אָתֵי מָא דֵין לָא נְחַתְתָּא לְבֵיתָךְ׃ יא וַאֲמַר אוּרִיָה לְדָוִד אֲרוֹנָא וְיִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה יָתְבִין בִּמְטַלַיָא וְרִבּוֹנִי יוֹאָב וְעַבְדֵי רִבּוֹנִי עַל אַפֵּי בָרָא שָׁרַן וַאֲנָא אֵיעוּל לְבֵיתִי לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וּלְמִשְׁכַּב עִם אִתְּתִי חַיָךְ וְחַיֵי נַפְשָׁךְ אִם אַעְבֵּיד יַת פִּתְגָמָא הָדֵין׃ יב וַאֲמַר דָוִד לְאוּרִיָה תִּיב הָכָא אַף יוֹמָא דֵין וּמְחַר אֲשַׁלְחִינָךְ וִיתֵיב אוּרִיָה בִּירוּשְׁלֵם בְּיוֹמָא הַהוּא וּבְיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי׃ יג וּקְרָא לֵיהּ דָוִד וַאֲכַל קֳדָמוֹהִי וּשְׁתֵי וְרַוְיֵהּ וּנְפַק בְּרַמְשָׁא לְמִשְׁכַּב בְּשׁוּוֵיהּ עִם עַבְדֵי רִבּוֹנֵיהּ וּלְבֵיתֵיהּ לָא נְחַת׃ יד וַהֲוָה בְצַפְרָא וּכְתַב דָוִד אִגַּרְתָּא לְוַת יוֹאָב וּשְׁדַר בְּיַד אוּרִיָה׃ טו וּכְתַב בְּאִגַּרְתָּא לְמֵימַר הָבוּ יַת אוּרִיָה לָקֳבֵיל אַפֵּי קְרָבָא תַּקִּיפָא וְתִתּוּבוּן מִבַּתְרוֹהִי וְיִתְמְחֵי וִימוּת׃ טז וַהֲוָה כַּד צָר יוֹאָב עַל קַרְתָּא וִיהַב יַת אוּרִיָה לְאַתְרָא דִידַע אֲרֵי גִבָּרִין גִּבָּרִין תַּמָּן׃ יז וּנְפַקוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא וְאַגִּיחוּ קְרָבָא עִם יוֹאָב וְאִתְקְטִיל מֵעַמָּא מֵעַבְדֵי דָוִד וּמִית אַף אוּרִיָה חִתָּאָה׃ יח וּשְׁלַח יוֹאָב וְחַוִּי לְדָוִד יַת כָּל עִסְקֵי

רשי

(ו) שלח אלי את אוריה. שהיה מתכוין שישכב עם אשתו ויהא סבור שממנו היא מעוברת: (ח) משאת המלך. סעודתא דמלכא: (טו) ונכה ומת. כדי שתהא מגורשת למפרע ונמצא שלא בא על אשת איש שכל היוצא למלחמה כותב גט לאשתו על תנאי אם ימות

רלבג

(ה) ותאמר הרה אנכי. יתכן שאחר המשגל נשאר רחמה בזולת לחות כי זה מורה על ההריון: (ח) ותצא אחריו משאת המלך. והוא מענין ארוחה כמו וישא משאות מאת פניו והאפשר שיהיה מענין אבוקה ללותו בבואו אל ביתו ולהראות לו הדרך והנה חשב דוד לעשות הענין בדרך שיעלם חטאו מהאנשים שלא חטא וכראות דוד שלא יוכל על זה סבב שימות ביד בני עמון ולקחה אחר זה לו לאשה בדרך שלא יודע כי זנתה עמו בהיותה

מצודת דוד

מטומאתה. נדה כי טבלה עצמה: (ו) שלח אלי וגו'. כי עמו היה במלחמה: (ז) ולשלום המלחמה. לשלום אנשי המלחמה: (ח) ורחץ רגליך. הוא כנוי לתשמיש המטה וכונתו היתה להעלים בדבר ויחשבו כי ממנו הרתה (ואף שכל היוצא למלחמות בית דוד היה כותב גט כריתות לאשתו מכל מקום סוף הדבר מכוער כי הדרך היה לנושאה טוב כבוא מן המלחמה והיתה שומרת עליו): משאת המלך. למען ייטב לבו ויבוא על אשתו: (ט) פתח. מול הפתח עם כל עבדי המלך: (י) הלא מדרך אתה בא. וא"כ אתה עיף ויגע: (יא) יושבים בסכות. במקום המלחמה: ועבדי אדוני. רצה לומר שאר עבדי המלך: חייך. הריני נשבע בחיי גופך וחיי נפשך: (יב) גם היום. כי חשב כאשר יאכל לפניו אז ייטיב לבו ביין וישכב עם אשתו: וממחרת. עד אשר שלחו: (יג) במשכבו. במקום ששכב גם אתמול והוא עם עבדי אדוניו: (טו) אל מול. לפני המקום שלוחמים בו בחזקה ובגבורה. ושבתם מאחריו. לבל יעזרוהו ויהיה נכה מבני עמון וימות וכוונתו היתה לישאנה אח"ז למען יחשבו שהרתה אחר הנשואין: (טז) בשמור. בעת שמרו את העיר מסביב לבלי תת יוצא ובא:

אנשי

רדק

איש ורבז"ל אמרו כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כתב לאשתו אם ימות במלחמ' לפי' סבב דוד את מית' אוריה שתהא מגורש' למפרע: (ו) שלח אלי את אוריה. ודעתו כדי שישכב עם אשתו ויאמרו כי מבעלה היתה מעוברת: ולשלום המלחמה. הגבורים העושים המלחמה וכת"י עבדי קרבא: (ח) משאת המלך. כתרגומו סעודת' דמלכ' כמו וישא משא' מאת פניו אליה': (יא) חיך. חסר יו"ד הרבים: וחי נפשך. חייך בעולם הזה וחי נפשך בעולם הבא: (טז) בשמור יואב. בשמרו עת לבא עד העיר להלחם וכת"י כד צר: ויכפו

פי' רבי' ישעיה

(ט) וישכב אוריה פתח בית המלך. בחצר ביתו עם כל עבדי אדוניו השומרים בחצר המלך: (יא) הארון וישראל ויהודה יושבים בסוכות. אפשר שהיה משלח דוד הארון במלחמה שהעלה אותו בכבוד גדול. ויש לומר זהו ארון שבו שברי לוחות מונחים שהיה יוצא עמהם למלחמה תדיר:

ולשלום ג' וסי' ויבא אוריה אליו וישאל ב' בו. ולשלום הגבירה: וממחרת ג' בקריאה וסימ' ואם נדר או נדבה זבח קרבנו. ביום זבחכם יאכל וממחרת. שב בזה גם היום ומחר אשלחך: בשמור ג' מלאים בליש' יחידאין בקריאה וסי' ויהי בשמור יואב את העיר. לעולם אשמור לו חסדי. ותשמיר כל ארחתי. ובמסרה אחריתי מוסיף הארח עולם תשמור:

תולדות אהרן ולשלום המלחמה. עקידה שער עד: וישראל ויהודה. (שקלים מט סוטה סג): ואדוני יואב. שבת נו קדושין מג:

מצודת ציון

ר"ל מטהרת: (ח) משאת. מנת ארוחה וסעודה וכן וישא משאות מאת פניו (בראשית מ"ג): (יג) בזה. במקום הזה: (טו) הבו. הזמינו ותנו כמו הבי המטפחת (רות ג'): (טז) אל העיר

(כד) ויראו המוראים. נכתב בשני נחים כמו כל הבאים וכפל האותיות לחזק כי הורו חצים ואבנים מאוד: (כה) כזה וכזה. הראשון בחולם והשני סגול: וחזקהו. דוד אמר למלאך שיחזק יואב בדבריו: (א) שני אנשים. המשל הזה מבואר כי דוד הוא העשיר שהיו לו נשים רבות ואוריה האיש הרש שלא היתה לו אלא אשתו זאת ומה שאמר אשר קנה כי אדם קונה את אשתו בקדושין ומה שאמר ותגדל עמו ועם בניו יחדו אמרו כי בנים היו לו מאשה אחרת שהיתה לו ומתה. והלך ואורח הוא היצר והלך ואורח אחד ורבותינו ז"ל דרשוהו כן כי יצר הרע בתחילה הוא דומה להלך שעובר על איש ולא ילין עמו ואחר כך דומה לאורח שעבר על איש ולן עמו ואחר כך דומה לבעל הבית רוצה לומר שמושל על האיש ולפיכך קראו איש ויעשה לאיש הבא אליו ודוד לא הבין כי משל הוא ואמר כי בן מות הוא דרך גוזמא כי לא יתחייב אדם מיתה בעבור גזילה וגנבה אבל לפי שעשה דבר מכוער אמר כי בן מות הוא האיש העושה זאת ומה שאמר ואת הכבשה ישלם ארבעתים כפלים של משפטן כי גנב אחד משלם ארבע צאן תחת השה אבל זה שהוא עשיר וגנב הכבשה של הרש ראוי לקנוס אותו וישלם כפלים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל

על

קְרָבָא׃ יט וּפַקֵּיד יַת
אִזְגַּדָּא לְמֵימַר כְּשֵׁיצָיוּתָךְ
יַת כָּל עִסְקֵי קְרָבָא לְמַלָּלָא
עִם מַלְכָּא׃ כ וִיהֵי אִם
יִדְלַק רוּגְזָא דְמַלְכָּא וְיֵימַר
לָךְ מָא דֵין אִתְקְרֵבְתּוּן
לְקַרְתָּא לְאַגָּחָא הֲלָא
יְדַעְתּוּן יַת דִּירְמוֹן עֲלֵיכוֹן
מִן שׁוּרָא׃ כא מַן קְטַל יַת
אֲבִימֶלֶךְ בַּר יְרֻבֶּשֶׁת הֲלָא
אִתְּתָא רְמַת עֲלוֹהִי פַּלְגוּת
רְכַב רֵחַיָא מִן שׁוּרָא וּמִית
בְּתֵבֵץ לְמָא אִתְקְרֵבְתּוּן
לְשׁוּרָא וְתֵימַר אַף עַבְדָךְ
אוּרִיָּה חִתָּאָה מִית׃ כב וַאֲזַל
אִזְגַּדָּא וַאֲתָא וְחַוִּי לְדָוִד יַת
כָּל דִּשְׁלָחֵיהּ יוֹאָב׃ כג וַאֲמַר
אִזְגַּדָּא לְדָוִד אֲרֵי תְקִיפוּ
עֲלָנָא גֻּבְרַיָּא וּנְפַקוּ לְוָתָנָא
לְחַקְלָא וַהֲוֵינָא טָרְדִין לְהוֹן
עַד מַעֲלָנָא דְתַרְעָא׃
כד וּשְׁדוֹ קַשְׁתַּיָא בְּעַבְדָיךְ
מִן שׁוּרָא וְאִתְקְטִילוּ
מֵעַבְדֵי מַלְכָּא וְאַף עַבְדָךְ
אוּרִיָּה חִתָּאָה מִית׃
כה וַאֲמַר דָּוִד לְאִזְגַּדָּא כְּדֵין
תֵימַר לְיוֹאָב לָא יִבְאַשׁ
בְּעֵינָךְ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין
אֲרֵי כְּדֵין וּכְדֵין תִּקְטוֹל
חַרְבָּא אַתְקֵיף קְרָבָךְ עַל
קַרְתָּא וּפַגְרַהּ וְתַקְפֵהוּ׃
כו וּשְׁמַעַת אִתַּת אוּרִיָּה
אֲרֵי מִית אוּרִיָּה בַּעֲלַהּ
וּסְפַדַת עַל בַּעֲלַהּ׃ כז וַעֲבַר אֶבְלָא וּשְׁלַח דָּוִד וְכַנְשַׁהּ
לְבֵיתֵיהּ וַהֲוַת לֵיהּ לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ בַּר וּבְאֵישׁ
פִּתְגָמָא דַעֲבַד דָּוִד קֳדָם יְיָ׃ א וּשְׁלַח יְיָ יַת נָתָן
לְוָת דָּוִד וַאֲתָא לְוָתֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ תְּרֵין גֻּבְרִין הֲווֹ
בְּקַרְתָּא חֲדָא חַד עַתִּירָא וְחַד מִסְכֵּינָא׃ ב לַעֲתִירָא
הֲווֹ עָאן וְתוֹרִין סַגִּי לַחֲדָא׃ ג וּלְמִסְכֵּינָא לֵית כָּל מִדַּעַם

ג' חד מ"ל וח' חסר וחד ככלות' מחט' יט וַיְצַו אֶת־הַמַּלְאָךְ לֵאמֹר כְּכַלּוֹתְךָ אֵת
כָּל־דִּבְרֵי הַמִּלְחָמָה לְדַבֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ׃
כ וְהָיָה אִם־תַּעֲלֶה חֲמַת הַמֶּלֶךְ וְאָמַר
לְךָ מַדּוּעַ נִגַּשְׁתֶּם אֶל־הָעִיר לְהִלָּחֵם
ג' חס' הֲלוֹא יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יֹרוּ מֵעַל
הַחוֹמָה׃ כא מִי־הִכָּה אֶת־אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־
ל' יְרֻבֶּשֶׁת הֲלוֹא־אִשָּׁה הִשְׁלִיכָה עָלָיו
ב' פֶּלַח רֶכֶב מֵעַל הַחוֹמָה וַיָּמָת בְּתֵבֵץ
ב'. ג' לָמָּה נִגַּשְׁתֶּם אֶל־הַחוֹמָה וְאָמַרְתָּ גַּם
עַבְדְּךָ אוּרִיָּה הַחִתִּי מֵת׃ כב וַיֵּלֶךְ
הַמַּלְאָךְ וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לְדָוִד אֵת כָּל־
אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יוֹאָב׃ כג וַיֹּאמֶר הַמַּלְאָךְ
אֶל־דָּוִד כִּי־גָבְרוּ עָלֵינוּ הָאֲנָשִׁים
ב' דגשים וַיֵּצְאוּ אֵלֵינוּ הַשָּׂדֶה וַנִּהְיֶה עֲלֵיהֶם
יתיר אלף יתיר אלף עַד־פֶּתַח הַשָּׁעַר׃ כד וַיֹּרְאוּ הַמּוֹרְאִים
ב' מ"ל וחסל על הנערים אֶל־עֲבָדֶיךָ מֵעַל הַחוֹמָה וַיָּמוּתוּ
מֵעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְגַם עַבְדְּךָ אוּרִיָּה
הַחִתִּי מֵת׃ כה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַמַּלְאָךְ
כֹּה־תֹאמַר אֶל־יוֹאָב אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ
ג' אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה כִּי־כָזֹה וְכָזֶה תֹּאכַל
הֶחָרֶב הַחֲזֵק מִלְחַמְתְּךָ אֶל־הָעִיר
ל'. ב' וְהָרְסָהּ וְחַזְּקֵהוּ׃ כו וַתִּשְׁמַע אֵשֶׁת
ל' אוּרִיָּה כִּי־מֵת אוּרִיָּה אִישָׁהּ וַתִּסְפֹּד
ל' עַל־בַּעְלָהּ׃ כז וַיַּעֲבֹר הָאֵבֶל וַיִּשְׁלַח
ל' דָּוִד וַיַּאַסְפָהּ אֶל־בֵּיתוֹ וַתְּהִי־לוֹ
ב' גמר כת דכנים לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ בֵּן וַיֵּרַע הַדָּבָר אֲשֶׁר־
עָשָׂה דָוִד בְּעֵינֵי יְהוָה׃
יב א וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־נָתָן אֶל־
דָּוִד וַיָּבֹא אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁנֵי אֲנָשִׁים
הָיוּ בְּעִיר אֶחָת אֶחָד עָשִׁיר וְאֶחָד
ג' כתיב אלף ב' רָאשׁ׃ ב לְעָשִׁיר הָיָה צֹאן וּבָקָר הַרְבֵּה
ל' מְאֹד׃ ג וְלָרָשׁ אֵין־כֹּל כִּי אִם־

ימות במלחמה: (כא) ירובשת. הוא גדעון שעשה מריבה עם הבושת הוא הבעל: (כה) החזק מלחמתך אל העיר והרסה. עד כאן דברי השליחות: וחזקהו. דוד אמר למלאך וחזקהו ליואב בדברי תנחומין שלא ירך לבו:

ויבא

פי' רבי' ישעיה

(כא) בן ירובשת. הוא ירובעל וקראה הבעל בושת: (כה) וחזקהו. אמר דוד למלאך חזק יואב למלחמה שלא ירך:

ירו ו' חס' בליש' בקריאה וסי' אשר ירו מעל החומה. וירו המראים אל עבדיך. וידו הירים למלך יאשיהו. וירם אלהי' חץ פתאם. פתאום. ירהו הירה זיקים: המראים ד' בקריאה וסי' נמסר אסדר חקת התורה: כזה וכזה ג' וסי' עשה לי מיכה: תאכל החרב. הנה אשת ירבעם: ראש ג' כתיב כן בקריאה וסימ' אחד עשיר ואחד ראש. כבשת האיש הראש. ראש עשה כף רמיה:

מצודת ציון

העיר: את העיר: (כ) יורו. ישליכו כמו ירה בים (שמות טו): (כא) ירובשת. הוא ירובעל וכאשר בעל נס נעשה שמה כנויי כוכבים ומזלות: פלח. כן נקרא אבן הרחים כמו כפלח תחתית (איוב מא): רכב. הוא האבן העליונה מהרחים כמו לא יחבול רחים ורכב (דברים כד): בתבץ. שם מקום: (כב) המלאך. השליח: (כד) ויורו המורים. ענין השלכה: (כה) כזה. כמו זה המספר: והרסה. הוא נתיצה ושבירה: (כו) ויאספה. הכניסה כמו ואין איש מאסף אותי (שופטים יט): יב (א) רש. עני ודל כמו רש עושה כף רמיה (משלי י): (ג) אין כל. לא כלום: ויחיה.

כד

מצודת דוד

אנשי חיל. מבני עמון: (כ) אל העיר. להתקרב מאד אל העיר: מעל החומה. ובקלות ימיתו את הנגשים אל העיר: (כא) הלוא אשה וגו'. וא"כ נקל מאוד להרוג את כל הקרב אל החומה: ואמרת. לשכך חמתו תאמר גם עבדך וגו' ור"ל עם שהיה איש מלחמה מנעוריו וידע בכל זה ועכ"ז לא שת לבו לזאת א"כ מהנראה כי מן השמים נהיה הדבר וכונתו היתה להודיע שעשה מה שצוה לו בדבר אוריה ולהסתיר הדבר בפני השליח לא צוהו לאמרו מיד: (כג) כי גברו. כאשר גברו עלינו וגו' וסוף הדבר היה אשר נהיה אנחנו מתגברים עליהם לרדפם עד פתח השער: (כד) ויכו המורים. בעת קרבנו אל החומה: וגם עבדך וגו'. כי השליח חשב למה אמתין עד אשר יעלה חמת המלך ולומר לו אח"ז ממיתת אוריה הלא טוב לומר לו מיד ולא יעלה חמתו (ואף יואב השכיל את זאת אשר השליח יגיד לו מיד ולזה לא חשש פן לא תעלה חמת המלך ולא ידע לו ממיתת אוריה): (כה) אל ירע בעיניך. להכניס מורך בלב בעבור זה: כי כזה וכזה. כי דרך המלחמה היא שאוכלת בחרב והנה והנה וכאומר הלא מעטים מתו ודרך המלחמה היא שאף מן המנצחים נופלים הרבה: החזק מלחמתך. אחוז במלחמתך ואל ירך לבבך וידעתי כי תוכל לה והרסה: וחזקהו. להשליח אמר שהוא מעצמו יחזק את לב יואב: יב (א) שני אנשים. על כי רצה שדוד בעצמו יפסוק הדין על עצמו לזה אמר לו כאלו קובל לפניו על העול הנעשה בעיר ושהוא יעשה משפט וכשיפסוק הדין אז יאמר לו אתה האיש ואף כי הרבה בדברים שאין ענין להם עם דבר

זה

כִּבְשָׂה אַחַת קְטַנָּה אֲשֶׁר קָנָה וַיְחַיֶּהָ ג' בליש'
וַתִּגְדַּל עִמּוֹ וְעִם־בָּנָיו יַחְדָּו מִפִּתּוֹ ל'
תֹאכַל וּמִכֹּסוֹ תִשְׁתֶּה וּבְחֵיקוֹ תִשְׁכָּב ל'. ב'. ל' זקף קמץ
וַתְּהִי־לוֹ כְּבַת׃ ד וַיָּבֹא הֵלֶךְ לְאִישׁ ב' הלך דגש אינון כתרי ניסבא
הֶעָשִׁיר וַיַּחְמֹל לָקַחַת מִצֹּאנוֹ
וּמִבְּקָרוֹ לַעֲשׂוֹת לָאֹרֵחַ הַבָּא לוֹ וַיִּקַּח ל'
אֶת־כִּבְשַׂת הָאִישׁ הָרָאשׁ וַיַּעֲשֶׂהָ ג' כתיב א' ב'
לָאִישׁ הַבָּא אֵלָיו׃ ה וַיִּחַר־אַף דָּוִד נ"ב
בָּאִישׁ מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־נָתָן חַי־יְהוָה
כִּי בֶן־מָוֶת הָאִישׁ הָעֹשֶׂה זֹאת׃
ו וְאֶת־הַכִּבְשָׂה יְשַׁלֵּם אַרְבַּעְתָּיִם עֵקֶב ל'
אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְעַל אֲשֶׁר ד'
לֹא־חָמָל׃
ז וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־דָּוִד אַתָּה הָאִישׁ כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי
מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל ל' דסמיך למשיחם
וְאָנֹכִי הִצַּלְתִּיךָ מִיַּד שָׁאוּל׃
ח וָאֶתְּנָה לְךָ אֶת־בֵּית אֲדֹנֶיךָ וְאֶת־
נְשֵׁי אֲדֹנֶיךָ בְּחֵיקֶךָ וָאֶתְּנָה לְךָ אֶת־
בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְאִם מְעָט ז' קמצין וכל אס"ף דכו'
וְאֹסִפָה לְּךָ כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה׃ ט מַדּוּעַ ל' וחס' בסיפרא
בָּזִיתָ ׀ אֶת־דְּבַר יְהוָה לַעֲשׂוֹת הָרַע ל'
בְּעֵינָו אֵת אוּרִיָּה הַחִתִּי הִכִּיתָ בַחֶרֶב בעיני ק'
וְאֶת־אִשְׁתּוֹ לָקַחְתָּ לְּךָ לְאִשָּׁה וְאֹתוֹ

אֱלָהֵין אִמַּרְתָּא חֲדָא
זְעֵירָא דְזַבְנָא וְקַיְימַהּ וּרְבַת
עִמֵּיהּ וְעִם בְּנוֹהִי כַּחֲדָא
מִפִּתֵּיהּ אָכְלַת וּמִכּוֹסֵיהּ
שָׁתְיָא וּבְחֵיקֵיהּ שָׁכְבָא
וַהֲוַת לֵיהּ כִּבְרַתָּא׃ ד וַאֲתָא
אוֹרְחָא לְגַבְרָא עַתִּירָא וַחֲס
לְמִסַּב מֵעָנֵיהּ וּמִתּוֹרֵיהּ
לְמֶעְבַּד לְאוֹרְחָא דַאֲתָא
לֵיהּ וּנְסֵיב יָת אִמַּרְתָּא
דְגַבְרָא מִסְכֵּנָא וַעֲבָדַהּ
לְגַבְרָא דַאֲתָא לְוָתֵיהּ׃
ה וּתְקֵיף רוּגְזָא דְדָוִד
בְּגַבְרָא לַחֲדָא וַאֲמַר לְנָתָן
קַיָּם הוּא יְיָ אֲרֵי גְבַר חַיַּב
קְטוֹל גַּבְרָא דַעֲבַד דָא׃
ו וְיָת אִמַּרְתָּא יְשַׁלֵּם עַל
חַד אַרְבְּעָא חֲלָף דַעֲבַד יָת
פִּתְגָמָא הָדֵין וְעַל דְלָא חָס׃
ז וַאֲמַר נָתָן לְדָוִד אַתְּ
גַּבְרָא כְּדֵין אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא מְשַׁחְתָּךְ
לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל
וַאֲנָא שֵׁיזְבְתָּךְ מִידָא
דְשָׁאוּל׃ ח וִיהָבִית לָךְ יָת
בֵּית רִבּוֹנָךְ וְיָת נְשֵׁי רִבּוֹנָךְ
בְּחֵיקָךְ וִיהָבִית לָךְ יָת בֵּית
יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְאִם זְעֵיר
וְאוֹסִיף לָךְ כְּאִלֵּין וּכְאִלֵּין׃
ט מָא דֵין בְּסַרְתָּא עַל
פִּתְגָמָא דַיְיָ לְמֶעְבַּד דְבִישׁ
קֳדָמוֹהִי יָת אוּרִיָּה חִתָּאָה קְטַלְתָּא בְּחַרְבָּא וְיָת אִתְּתֵיהּ נְסֵיבְתָּא לָךְ לְאִתּוּ׃

רשי

(ד) ויבא הלך . דימה את יצר הרע תחלה להלך שעובר לדרכו ואח"כ לאורח שנעשה אכסנאי ואח"כ לאיש שהוא בעל הבית : (ה) כי בן מות . הגוזל את העני כאלו נוטל את נפשו שנא' את נפש בעליו יקח (משלי א' י"ט) : (ו) ישלם ארבעתים . כך אירע לו שלקה בארבעה בניו הילד ואמנון תמר ואבשלום : (ח) ואוסיפה . והייתי מוסיף לך : ואת נשי אדוניך . מיכל בת שאול :

כי

רדק

על העני ראוי לקנסו שישלם ד' עוד וי"ת ארבעתים על חד ארבעין ומדרך הדקדוק ארבעתי' שמנה ובדברי רז"ל כי בעונש זה לקה בארבעה הילד ואמנון תמר ואבשלום : את בית אדוניך . כמו שכתבנו כי דוד זכה בנחלת שאול אחרי מות איש בשת : את נשי אדוניך . עגלה אשת שאול כמו שפירשנו ומיכל בת שאול ושתי הנשי' של שאול היו האחת היא אמו והאחת בתו או נאמר כי גם רצפה פלגש שאול לקח דוד לאשה כדברי הדרש שכתבנו : ואם מעט . ואם מעט עשיתי שלא חשבת אני הייתי מוסיף לך כבוד וגדולה כהנה וכהנה וכבר כתבנו דרש כהנה וכהנה למעלה : (ט) הכית בחרב . כאילו אתה הכיתו כיון שצוית את יואב לשומו במקום הסכנה : ואותו הרגת בחרב בני עמון. אחר שאמר הכית בחרב למה אמר ואותו הרגת בחרב בני עמון ר"ל שתי רעות עשית במיתתו שהרגתו בחרב בני עמון כלומר שהפלתו ביד שונאי ישראל ובדברי רז"ל אף על גב דבכל התורה כלה אין שליח לדבר עבירה כי בכל מקום השולח פטור והשליח חייב הכא שאני שהכתוב קראו הורג שנאמר ואותו הרגת והטע' לפי שהיה מלך ואין עובר על מצותו כאילו הוא הרגו וכן שאול שצוה להרוג נוב עיר הכהנים כאילו הוא הרגם ואף על גב שאין לאדם לעשות מצות מלך בזה הענין וכיוצא בו כמו שכתבנו למעלה כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומר רק אף

על

רלבג

בהיותה אשת אוריה . (ג) ויבא הלך לאיש העשיר . הוא הלך הוא אורח נקרא הלך מצד לכתו בדרכים ומפני זה ג"כ נקרא אורח ורבותינו ז"ל דקדקו מזה בענין יצר הרע כי מתחלה נראה כדל הולך לבקש די מחסורו כי ההלך והדל אחים ואחר כן ישוב והוא איש סוחר הולך בדרכים ואחר זה ישוב למדרגת אדון ולזה קראו בסוף הענין איש אמר ויעש לאיש הבא אליו : (ז) ויאמר נתן אל דוד אתה האיש . אמרו רבותינו ז"ל כי כמו ששפט דוד כן היה כמו שאמר תחת הכבשה ישלם ארבעתים כי הוא המית אוריה ומתו תחתיו ארבעה מבניו והם בן בת שבע אמנון ואבשלום ואדניה . והנראה בעיני כי על מה שאמר ישלם ארבעתים הוא שפטו הש"י שישכב איש עם הרבה מנשיו לעיני השמש והוא היה אבשלום שבא אל עשר פילגשי אביו אלא כי במה שאמר חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת לא שפטו הש"י כפיו ולזה אמר לו נתן גם ה' העביר חטאתך לא תמות ובעבור שנעזר בחרב שונאיו להרוג אוריה היה דינו שתמשול חרב שונאיו על ביתו ימים רבים מצורף אל זה מה שעשה כנגד השם ית' להשתדל בהריגתו כדי שיקח את אשתו לו לאשה ולפי שמאתו היתה ההתחלה בזאת העבירה גם הש"י רצה שתצמח רעה מביתו לשלם לו גמול עליה וכן היה

כי

פי' רבי' ישעיה

(ד) ויבוא הלך לאיש . לא תבעו אלא על גזל אשתו כי ספר כריתו' נתן לה בעלה כי כל היוצא למלחמת דוד ספר כריתות היה כותב לאשתו בלי תנאי פן ימות במלחמה ואין מי שיראה אותו ויכירהו ואפילו הכי כל אשה היתה מצפי' את בעלה ודוד גזלה ממנו ולקחה שאילו היתה אשת איש למה הביא עליו זה המשל ולא אמר לו דוד הבא על אשת איש מה דינו וגם אוריה אם שם אותו בפני המלחמה רשאי המלך להביא גבוריו בפני המלחמה ואינו נענש על הריגתם :

ויחיה ג' בליש' בקריאה וסי' לגלות ערותה עליה . אשר קנה ויחיה . גמלתהו טוב ולא רע . אנ"ך : באיש ח' בקריאה וסי' נמסר בסדר קדשים : ועל אשר ד' דסמיכי בקריאה וסי' אנחנו פשטנו על נגב הכרתי . ואת הכבשה ישלם ארבעתים . וגם ביד יהוא בן חנני . ואקרא חרב על הארץ : מעט ז' זקפין קמצין בקריאה וסי' ונשארתם במתי מעט תחת . ואם מעט ואוסיפה לך כהנה . גם כי יתנו בגוים . זרעתם הרבה והבא מעט . פנה אל הרבה והנה מעט . וקצף גדול אני קוצף . רק הכהנים היו למעט דעזרא . וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוותהון קמצין :

תולדות אהרן ויבא הלך . סוכה נב זוהר ואתחנן : ויקח . שם : האיש העשה זאת . עקידה שער מז : ואת הכבשה . יומא כב : ואתנה לך . סנהדרין יח (סנהדרין כ יבמות ג) : ואם מעט . שם כא : מדוע בזית . שבת נו עקידה שער סג : ואותו הרגת . קדושין מג :

מצודת דוד

דוד אולם כוונתו היתה להעלים ביותר לבל ירגיש דוד וישמור פיו מלפסוק הדין : (ג) ויחיה . היה מפרנסה במזון והיתה חביבה עליו עד שגדלה עמו בחדרו והוא מדרך מליצה והפלגה : (ה) ויחר אפו . כי חשב שאמת הדבר נעשתה התועבה הזאת: (ו) ארבעתים . כמ"ש וארבע צאן תחת השה (שמות כ"א) : עקב וגו' . לזה ישלם כדין התורה : ועל אשר לא חמל . ר"ל ולזה הוא בן מות על אשר לא חמל על רוב עניו ולכן חייב מיתה בחק משפט המלך : (ז) אתה האיש . אשר עשה כזאת : (ח) נשי אדוניך . מיכל בת שאול ובמדרש יש שגם נשא רצפה בת איה פילגש שאול : ואם מעט . ואם עדיין הממשלה והגדולה היא מעט בעיניך שאל ממני ואוסיף לך כהנה וכהנה ר"ל פעמים כמו שיש לך : (ט) מדוע בזית . ר"ל הלא גמלתיך הטובה ומדוע בזית את דבר ה' : הכית . ר"ל צוית לסבב לו המיתה : בחרב בני עמון

מצודת ציון

ויחיה . ענין הספקת הצורך כמו למחיה שלחני (בראשית מה) : (ד) הלך . ההולך בדרך : לאורח . הוא ההלך שאמר והוא האיש הבא אליו אשר יאמר וליופי המליצה אמר במלות שונות : (ו) עקב . בעבור כמו עקב תשמעון (דברים ז) : (ח) כהנה . כמו שיש לך מקים

רדק

על פי כן אין כל אדם נזהר בזה ויודע לדרוש אכין ורקין לפיכך הענש על המלך : (יא) לעיניך . כי אפילו תדע לא יהיה בידך למנוע והרי הוא כאילו הוא לעיניך. לרעיך . כתיב ביו"ד והוא לשון יחיד והיו"ד למ"ד הפועל או פירוש לאחד מרעיך כלומר אחד מאוהביך ואין לאדם אוהב יותר מבנו או למי שירצה להיות כאילו רעך בשוה בדבר המלוכ' : עם נשיך . הם הפלגשים . לעיני השמש הזאת . בגלוי כי בגלוי נכנס אבשלום עמהן לאהל . יש לשאול איך גזר האל על אבשלום שיחטי' וישכב עם נשי אביו ואם לא חטא דוד לא היה חוטא אבשלום והנה נענש דוד בדבר חטא אבשלום יש לפרש כי האל לא גזר בפירוש על אבשלום ולא הזכירו בשם ואעפ"י שידע האל כי אבשלום יהיה החוטא בעבור תאות נפשו לחטוא לא שהאל גזר עליו לחטוא ואם לא חטא דוד היה האל מונע נשי דוד מהמכשול על ידי עבר' אף על פי שאבשלום סופו לחטוא מפני תאות יצרו לא היה חוטא עם נשי אביו ועוד כי לא היה חטא גדול בזה כי פלגשי אביו היו ומפותת האב מותרת לבן אלא לפי שהיו פלגשי מלך אסורות לכל אדם וכ"ש כי לבנו מכוער הדבר ורבי' סעדיה ז"ל כתב כן כי אלה הדברים אשר ספר נתן לדוד על שני חלקים אחד מהם מעש' הבורא והוא הגברת אבשלום והשליטו על כל אשר לדוד ועל זה אמר הנני מקים עליך רעה והשני מעשה אבשלום בבחירתו והוא מה שכתב ושכב את נשיך ורצה בהקדמתו להודיע לדוד בחירת אבשלום להראות את לבו בזה : (יג) גם ה' העביר . גם לרבו' על וידוייו כלומר כמו שאתה מתודה כן הוא גם כן קבל תשובתך והתודותיך : לא תמות . ואף על פי שאתה חייב מיתה האל קבל התודותיך ותשובותיך ולא תמות אתה כלומר לא תמות מות רשעים שיכרת נפשך בגיהנם כמשפט החוטאין אבל תענש בעולם הזה בעון הזה כי עונש הבעילה ושכב עם נשיך ובכלל זה המרד שמרד בו אבשלום כי לא יוכל שישכב עם נשיו אם לא מרד בו בתחלה ועונש ההריגה לא תסור חרב מביתך עד עולם ועוד זה הבן הילוד לך שנולד בעון מות ימות : (יד) נאץ . מקור בחירק וכמוהו אחר הלץ את האבני' : את אויבי ה' . ר"ל מכנה את ה' ויונתן פרשו כמשמעו ארי מפתח פתחתא פימא דסנאי עמא ה' כלומר שנתת פתחון פה לשונאי ישראל שנעשה בישראל דבר רע כזה: (טו) וילך נתן אל ביתו . להודיע שנפרד ממנו תכף שאמר לו הנבואה ולא חלק לו כבוד להאריך ולשבת עמו כדי להראות כי כעס היה עליו או פי' תכף שהלך נתן אל ביתו ויגף ה' את הילד : ויאנש . חלה חולי כבד כמו אנושה מכתך ות"י ואטען : (טז) ויבקש דוד את האלהים . שהתפלל בעד הנער אעפ"י שהנביא אמר לו מות ימות התפלל בעדו כמו שא' הוא מי יודע וחנני ה' וחי הילד אעפ"י שהיה עונש עונו הרי עונשו

עונש

שמואל ב יב

הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן׃ י וְעַתָּה לֹא־
תָסוּר חֶרֶב מִבֵּיתְךָ עַד־עוֹלָם עֵקֶב
ל' ותס' כִּי בְזִתָנִי וַתִּקַּח אֶת־אֵשֶׁת אוּרִיָּה
הַחִתִּי לִהְיוֹת לְךָ לְאִשָּׁה׃
יא כֹּה ׀ אָמַר יְהֹוָה הִנְנִי מֵקִים
עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתֶךָ וְלָקַחְתִּי אֶת־
כ"מ"ל בנבי' נָשֶׁיךָ לְעֵינֶיךָ וְנָתַתִּי לְרֵעֶיךָ וְשָׁכַב
עִם־נָשֶׁיךָ לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ הַזֹּאת׃
ל' כסי' ואיון יב כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ בַסָּתֶר וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה
כ' כא זוגים אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל וְנֶגֶד
הַשָּׁמֶשׁ׃ יג וַיֹּאמֶר דָּוִד
פסקא בא"פ אֶל־נָתָן חָטָאתִי לַיהֹוָה ׀ וַיֹּאמֶר נָתָן
כ' ואת עלתך אֶל־דָּוִד גַּם־יְהֹוָה הֶעֱבִיר חַטָּאתְךָ
כ'. ל' לֹא תָמוּת׃ יד אֶפֶס כִּי־נִאֵץ נִאַצְתָּ אֶת־
ב' סיאורס אֹיְבֵי יְהֹוָה בַּדָּבָר הַזֶּה גַּם הַבֵּן הַיִּלּוֹד
לְךָ מוֹת יָמוּת׃ טו וַיֵּלֶךְ נָתָן אֶל־בֵּיתוֹ
וַיִּגֹּף יְהֹוָה אֶת־הַיֶּלֶד אֲשֶׁר יָלְדָה
ל' וסתח אֵשֶׁת־אוּרִיָּה לְדָוִד וַיֵּאָנַשׁ׃ טז וַיְבַקֵּשׁ
ל' דָּוִד אֶת־הָאֱלֹהִים בְּעַד הַנָּעַר וַיָּצָם
ל' דָּוִד צוֹם וּבָא וְלָן וְשָׁכַב אָרְצָה׃
ל' ואין שני יז וַיָּקֻמוּ זִקְנֵי בֵיתוֹ עָלָיו לַהֲקִימוֹ מִן־
ס' הָאָרֶץ וְלֹא אָבָה וְלֹא־בָרָא אִתָּם
כ' בטעם ר"פ כספרא לָחֶם׃ יח וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
וַיָּמָת הַיָּלֶד וַיִּרְאוּ עַבְדֵי דָוִד
לְהַגִּיד לוֹ ׀ כִּי־מֵת הַיֶּלֶד כִּי אָמְרוּ
הִנֵּה בִהְיוֹת הַיֶּלֶד חַי דִּבַּרְנוּ אֵלָיו
ל' מ"ל וְלֹא־שָׁמַע בְּקוֹלֵנוּ וְאֵיךְ נֹאמַר

וְיָתֵיהּ קְטַלְתָּא בְּחַרְבָּא דִבְנֵי
עַמּוֹן׃ י וּכְעַן לָא תִפְסוֹק
חַרְבָּא מִן אֱנָשׁ בֵּיתָךְ עַד
עָלְמָא חֲלַף דְאַשְׁטֵתָּנִי
וּנְסֵבְתָּא יָת אִתַּת אוּרִיָּה
חִתָּאָה לְמֶהֱוֵי לָךְ לְאִתּוּ׃
יא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא
מְקַיֵּם עֲלָךְ בִּישָׁא מִבֵּיתָךְ
וְאֶדְבַּר יָת נְשָׁךְ לְעֵינָךְ
וְאֶתֵּן לְחַבְרָךְ וְיִשְׁכּוּב עִם
נְשָׁךְ לְעֵינֵי שִׁמְשָׁא הָדָא׃
יב אֲרֵי אַתְּ עֲבַדְתָּא בְסִתְרָא
וַאֲנָא אַעְבֵּיד יָת פִּתְגָמָא
הָדֵין קֳדָם כָּל יִשְׂרָאֵל וְקֳבֵיל
שִׁמְשָׁא׃ יג וַאֲמַר נָתָן לְדָוִד
חָבֵית קֳדָם יְיָ וַאֲמַר נָתָן
לְדָוִד אַף יְיָ אַעְבֵּיר חוֹבָךְ לָא
תְמוּת׃ יד בְּרַם אֲרֵי מִפְתַּח
פְּתַחְתָּא פּוּמָא דְסָנְאֵי עַמָּא
דַיְיָ בְּפִתְגָמָא הָדֵין אַף בְּרָא
דְאִתְיְלִיד לָךְ מֵמַת יְמוּת׃
טו וַאֲזַל נָתָן לְבֵיתֵיהּ וּתְבַר
יְיָ יָת רַבְיָא דִילֵידַת אִתַּת
אוּרִיָּה לְדָוִד וְאִתְמְעַן׃
טז וּבְעָא דָוִד רַחֲמִין מִן קֳדָם
יְיָ עַל רַבְיָא וְצָם דָוִד צוֹמָא
וְעַל וּבָת וּשְׁכִיב עַל אַרְעָא׃
יז וְקָמוּ סָבֵי בֵיתֵיהּ עֲלוֹהִי
לַאֲקָמוּתֵיהּ מִן אַרְעָא וְלָא
אֲבָא וְלָא אֲכַל עִמְּהוֹן
לַחְמָא׃ יח וַהֲוָה בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה וּמִית רַבְיָא
וּדְחִילוּ עַבְדֵי דָוִד לְחַוָּאָה
לֵיהּ אֲרֵי מִית רַבְיָא אֲרֵי
אֲמַרוּ כַּד הֲוָה רַבְיָא קַיָּם מַלֵּילְנָא עִמֵּיהּ וְלָא קַבֵּיל מִנָּנָא וְאֵיכְדֵין נֵימַר לֵיהּ

רשי

(יד) כי נאץ נאצת את אויבי. כנוי הוא זה דרך כבוד למעלה ויונתן תרגם ארי מיפתח פתהתא פומא דסנאי עמא דה'. (טו) ויאנש . לשון חולי : (טז) ובא ולן ושכב ארצה . ובא הבית ולן בלילה שוכב לארץ : (יז) ולא ברה . לשון אכילה כמו ואברה מידה לקמן

רלבג

כי מביתו למחה רעת אמנון ואבשלום ושכב אבשלום את נשיו לעיני השמש : (יד) ויאנש. ר"ל שבא לו חולי האנוש וביום השביעי

פי' רבי' ישעיה

(טו) ויאנש . לשון חולי כמו מה אנושה מכתך : (יז) ולא ברה אתם לחם . כמו ואברה מידה ונתחלף הה"א באל"ף : (כ) ויסך. פועל כבד: (כא) בעבור הילד . שהיה חי והיה חולה למות ותבך ולהצטער על חליו ועל מיתתו אינך מצטער :

בסתר ד' וסי' נמסר בסדר תצא : בקולנו ד' בליש ג' מ"ל וא' חסר וסי' נמסר בסדר חקת התורה :

תולדות אהרן הנני מקים . ברכות ז סוטה יא זוהר ויקרא : גם ה'. ברכות ט זוהר עקב :

מצודת ציון

(יא) מקים . מעמיד : (יג) העביר . הסיר ומחל : (יד) אפס. הוא כענין רק כמו אפס קצהו (במדבר כג): נאץ נאצת. ענין כעס ובזיון כמו ויעשו נאצות גדולות (נחמיה ט) : (טו) ויגוף . היא מכת החולי : ויאנש . ענין כבדות החולי כמו אנושה מכותיה (מיכה א) : (יז) ברה . היא אכילה מועטת .

מצודת ד

עמון. וכפולה חטאתך מאלו הרגתו בחרבך : (י) לא תסור חרב וגו' . ורבים מזרעך ימותו בחרב : בזתני . להתחלל שם שמים על ידך : (יא) מביתך . אחד מאנשי ביתך יעשה לך הרעה : לעיניך . על כי ידע מזה ולא היה לאל ידו למחות בדבר הרי היא כאלו נעשתה לעיניו : לרעיך . כי אבשלום היה אז מלך כמוהו ולרעהו יחשב : לעיני השמש . ר"ל בגלוי ובפרסום רב : (יב) בסתר . וחשבת שלא תגלה רעתך : ואני אעשה וגו' . אשלם הגמול בפרסום רב ובזה ידעו הכל מעשיך כי מהגמול ישכילו לדעת העון : (יג) חטאתי לה' . כאומר הנה על הריגת אוריה עונשי אמורה שלא תסור חרב מביתי אבל עון בת שבע הלא לה' חטאתי בזה והוא רחום יכפר עון : גם ה' . ר"ל לא תחשוב שגמול העונש האמור שזה הוא לעון הריגת אוריה לא כן הוא כי גמול הראוי הוא להיות נפש תחת נפש אבל רק על מקצת העון שלם ישלם וגם העביר מחטאתך וכפר מקצתה להיות לך נפשך לשלל ולא תמות : (יד) אפס וגו' . ר"ל אבל בדבר הזה דבת שבע חללת את השם וגרמת שאויבי ה' הרשעים ינאצו נאצות גדולות בלמדם ממך ולזה תקבל עליו גמול משלם וכן הבן הילוד ימות כי ראוי הוא לגמול המעשה : (טז) ובא ולן . בא מבית האלהים מאשר התפלל בה ולן כל הלילה מושכב בארץ : (יח) ביום השביעי . לימי החולי

אֵלָיו מֵת הַיֶּלֶד וְעָשָׂה רָעָה׃

יט וַיַּרְא דָּוִד כִּי עֲבָדָיו מִתְלַחֲשִׁים וַיָּבֶן דָּוִד כִּי מֵת הַיָּלֶד וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־עֲבָדָיו הֲמֵת הַיֶּלֶד וַיֹּאמְרוּ מֵת׃

כ וַיָּקָם דָּוִד מֵהָאָרֶץ וַיִּרְחַץ וַיָּסֶךְ וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָו וַיָּבֹא בֵית־יְהוָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁאַל וַיָּשִׂימוּ לוֹ לֶחֶם וַיֹּאכַל׃

כא וַיֹּאמְרוּ עֲבָדָיו אֵלָיו מָה הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָה בַּעֲבוּר הַיֶּלֶד חַי צַמְתָּ וַתֵּבְךְּ וְכַאֲשֶׁר מֵת הַיֶּלֶד קַמְתָּ וַתֹּאכַל לָחֶם׃

כב וַיֹּאמֶר בְּעוֹד הַיֶּלֶד חַי צַמְתִּי וָאֶבְכֶּה כִּי אָמַרְתִּי מִי יוֹדֵעַ יְחַנַּנִי יְהוָה וְחַי הַיָּלֶד׃

כג וְעַתָּה ׀ מֵת לָמָּה זֶּה אֲנִי צָם הַאוּכַל לַהֲשִׁיבוֹ עוֹד אֲנִי הֹלֵךְ אֵלָיו וְהוּא לֹא־יָשׁוּב אֵלָי׃

כד וַיְנַחֵם דָּוִד אֵת בַּת־שֶׁבַע אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה וַיהוָה אֲהֵבוֹ׃

כה וַיִּשְׁלַח בְּיַד נָתָן הַנָּבִיא וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יְדִידְיָהּ בַּעֲבוּר יְהוָה׃

כו וַיִּלָּחֶם יוֹאָב בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן

ג'. ד'
ל'
ה'
וישתחו ותיו ק'
ל'
ח' מ"ל
ל'
וחנני ק'
ג' ואט
ב' אתסוידכר
ותקרא ק'
ד'
ל'

מִית רַבְיָא וְיַעְבֵּד בִּישָׁא׃ יט וַחֲזָא דָוִד אֲרֵי עַבְדוֹהִי מְלַחֲשִׁין וּסְבַר דָוִד אֲרֵי מִית רַבְיָא וַאֲמַר דָוִד לְעַבְדוֹהִי הֲמִית רַבְיָא וַאֲמַרוּ מִית׃ כ וְקָם דָוִד מִן אַרְעָא וּמְשַׁח וְשַׁף וְשַׁנִּי כְּסוּתֵיהּ וְעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיָי וּסְגִיד וַאֲתָא לְבֵיתֵיהּ וּשְׁאֵיל וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ לַחְמָא וַאֲכַל׃ כא וַאֲמַרוּ עַבְדוֹהִי לֵיהּ מָה פִתְגָמָא הָדֵין דַעֲבַדְתָּא עַד דְרַבְיָא קַיָם צַמְתָּא וּבְכֵית וְכַד מִית רַבְיָא קַמְתָּא וַאֲכַלְתְּ לַחְמָא׃ כב וַאֲמַר עַד דְרַבְיָא קַיָם צָמֵית וּבְכֵיתִי אֲרֵי אֲמָרִית מַן יָדַע דִלְמָא יִתְרַחֵים עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ וְיֵיחֵי רַבְיָא׃ כג וּכְעַן מִית לְמָא דְנַן אֲנָא צָאֵים הַאֵיכוּל לְאַתָבוּתֵיהּ עוֹד אֲנָא אֵיזֵיל לְוָתֵיהּ וְהוּא לָא תָאֵב לְוָתִי׃ כד וְנַחֵים דָוִד יַת בַּת שֶׁבַע אִתְּתֵיהּ וְעַל לְוָתַהּ וּשְׁכֵיב עִמַהּ וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ שְׁלֹמֹה וַיָי רַחֲמֵיהּ׃ כה וּשְׁלַח בְּיַד נָתָן נְבִיָא וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ יְדִידְיָה בְּדִיל יְיָ׃ כו וַאֲגִיחַ קְרָבָא יוֹאָב בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וּכְבַשׁ

מהארץ ה' בקריא' וסי' ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל. וימאן ויאמר. ויקם דוד מהארץ. מהארץ עד מעל הפתח כי משלשות הנה דיחזקאל: ויסך ד' רפין וסי' נמסר בסדר פקודי: אהבו ד' וסי' נמסר בסדר ויגש:

(לקמן יג ו').: (כה) בעבור ה'. אשר אהבו: (כו) את עיר

עונש גדול כאמרו לו ושכב עם נשיך ולא תסור חרב מביתך והתפלל לאל שיעביר ממנו עונש הילד: ובא ולן. ובא מבית ה' שהי' שם כל היום לן ומתפלל כשבא לביתו לן בלא אכילה ושכב ארצה: (יז) ולא ברה אתם לחם. ולא אכל אפי' אכילה מועט' כי הבריה אכילה מועטת כמו ואברה מידה: (יח) ועשה רעה. יעשה רעה בגופו: (כ) ויקם דוד מהארץ. הרחיצה והסיכה וחלוף הבגדי' אסור לאבל בימי אבלו והיאך עשה אותם דוד יש לפרש כי קודם קבורה עשה כן שלא נתחייב עדיין באבילו' ובעבור שהיה רוצה לבא בית ה' להשתחוות ולהודו' על הרעה רחץ וסך וחלף שמלות שחייב אדם לברך על הרעה להודות את ה' ולקבל בשמחה כשם שהוא מברך על הטובה שנאמר חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה וכתיב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא ועוד יכל לפרש כי הרחיצה והסיכה לא היתה ביום שמיתה אלא עד הלילה שאמר שאין חייב באבילות מן התורה אלא יום מיתה בלבד שהרי אומר ויקם מן הארץ וירחץ ויסך ויש לפרש עוד כי לא נתחייב דוד באבילו' מן התורה כי תוך שלשים יום ללידתו מת הילד והוא ספק נפל אם נולד לשמנה וזהו שאמר ויהי ביום השביעי וימת הילד פירוש שביעי ללידתו כי אם נפרש לחליו רחוק הוא שצם דוד שבעת ימים ושכב ארצה אלא שביעי ללידתו היה ולא היה חייב באבלו' אם לא היה יודע בו שכלו לו חדשיו לפיכך לא היה חייב באבילות וכששמע שמת הילד רחץ וסך ובא בית ה' כדי להודות ולהשתחוות ומה שתמהו עליו עבדיו והוא לא היה חייב באבלות תמהו על שלא נצטער ולא בכה כשאר בני אדם אלא שאל שישימו לו לחם ועשה הנאות גופו שנמנע מהם קודם שמת ומה שסמכו רז"ל שאבל אסור בתשמיש המטה מפסוק וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה שלא בא אליה אלא בעת תנחומין והוא אחר האבילות סמך בעלמא אבל היתה קבלה אצלם שהאבל אסור בתשמיש המטה ועשו הפסוק הזה סמך אבל הפי' הנכון כמו שכתבנו ופסוק ויהי ביום השביעי מחזק פירושינו כמו שכתבנו ובו ביום שמת הילד נחם דוד את אשתו שלא תצטער ולא תבכה על הילד ומה שהוצרך לומר ויבא אליה להודיע כי זה הבן האחר שילדה היה של קיימא ורצון האל היה בו אחר שדוד עשה תשובה ונחם על חטאו וזהו שאומר וה' אהבו לא כמו הראשון ששנאו לפי שנולד בעון והמיתו ויש להעמיד דברי רבותינו ז"ל שאמרו כי דוד נהג אבילות על הילד אך לפירוש שפירשנו ויהי ביום השביעי ז' ללידתו כי דוד ידע בילד שכלו לו חדשיו שהרי אומר וישכב עמה ותשב אל ביתה נראה כי לא שכב עמה אלא אותו הפעם ובאותה ביאה נתעברה כמו שכתוב ותהר האשה ומאותו יום מנה לו חדשיו: (כא) בעבור הילד החי. ת"י כמו בעוד עד דרביא קיים ויש לפרשו כמשמעו בעבור הילד כשהיה חי למת: (כב) וחנני. כתב ביו"ד וקרי בוי"ו והענין אחד ר"ל צומי ובכיתי לא היה אלא דרך תפילה כמו שמתפלל אדם על החולה אבל אחר שמת למה אצום עליו וכי אתפלל על מת שיחי' וגם הילד אינו כדאי לבכות עליו אחר שמת כמו שבוכי' על המתי' כי קטן הוא לא בן דעת שיבכה אדם על אבידתו כי הנה דוד בכה על אמנון ועל אבשלום ולא היתה בכייתו להשיב אלא דרך צער ואבל: (כד) את בת שבע אשתו. עתה אמר אשתו כי כבר מת אוריי' אבל מתחלה אמר אשר ילדה אשת אוריי' לדוד כי אשת אוריי' היתה עד שמת ומצאתי ספר אחר כתיב אשו וקרי אשתו וחפשתי בספרים מדוייקי' ולא מצאתי כן וסמכתי על המסרה שמצאתי שאומר במסורה י"א מילין קורין ת"יו ולא כתיב ומלבד זה אנו מוצאין אותם ואם כדברי הספר הזה הם י"ב ויהיה טעם הכתיב אשו כי כמו אש היתה לו כמו שאמר הכתוב היחתה איש אש בחקו וגו' כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה: ויבא אליה וישכב עמה. הכפל להודיע כי לא נתעברה בביאה ראשונה. ובדרש ויבא אליה בא אליה בטענה כי היתה נמנע' מלהזקק לו אמרה לו הילד מת מפני העון אפי' יהיה לי בן של קיימא ממך יבוזו אחיו אותו מפני שבאתי אליך בעון מתחילה אמר לה דוד האל מחל לי העון והבן הראשון שיהיה לי ממך ימלוך אחרי כי כן שלח לי האל על יד הנביא ונשבע לה וזהו שאמרה לו בת שבע הלא אתה אדוני המלך

רלבג

השביעי מת. (כד) ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה'. ראוי שיתבאר לך מזה שדוד לא חטא למפרע בענין אשת איש אחר שמת בעלה כי ההולך למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו ואחר שמת במלחמה נתבאר הענין למפרע שלא היתה אשת אוריה כשבא עליה דוד שאם לא היה הענין כן איך לא צוהו הש"י ע"י נביאו שיעזבה והאשה המזנה אסורה לבעל ואסורה לבועל כמו שנתבאר בענין הסוטה ואיך אהב הש"י את הילד ורצה שתהיה ממנו הממלכה אבל על כל פנים ראוי שנאמין כי לא חטא דוד בבעילת בת שבע אחר שכבר נהרג בדבר המלחמה והנה לולי

פי' רבי ישעיה

(כה) בעבור ה'. פירוש בעבו' ה' אשר אהבו:

תולדות אהרן למת ותכן. עקדה שער כו ועט:
וינחם דוד מ"ק טו: וישלח ביד נתן. סנהדרין סט מנחות כג:

מצודת דוד

או לימי לידתו: כי מת. אשר מת: ולא שמע. בעבור גודל התוגה: ועשה רעה. ר"ל יחבל בעצמו: (כ) ויחלף שמלותיו. כי שכב ארצה והיו מעופרים בעפר הארץ: וישתחו. לברך על הרעה כמשפט התורה: וישאל. שאל בעבור האוכל וישימו וגו': (כא) בעבור הילד חי. ר"ל בעבור הילד כשהיה עדיין חי למת וגו': (כב) מי יודע. אם כבר נגזרה עליו המיתה ואולי עדיין לא וחנני ה' וחי הילד: (כג) אליו ר"ל אל הקבר בעת אמות: (כד) וינחם. על מיתת הילד. שלמה וה' אהבו. ר"ל קראה אותו בשתי השמות שם שלמה להורות כי שלום יהיה בימיו וה' אהבו כמשמעו: (כה) וישלח. אבל ה' שלח ביד נתן ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה' ור"ל מה שקראה היא שמו בעבור אהבת ה' וה' אהבו קרא הוא שמו בעבור אהבת

מצודת ציון

כמו להכרות את דוד (לעיל ג): (יט) מתלחשים. מדברים בלחש ובהשאי: ויבן. מלשון הבנה (כ) ויסך. משח בשמן: ויחלף. ענין תמורה: (כג) האוכל. מלשון יכולת: (כה) ידידיה ר"ל

רדק

המלך נשבעת לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי : ויקרא את שמו שלמה . כן כתיב וקרי ותקרא הכתוב אומר כי הקב"ה קרא אותו שלמה כמו שאמר בדברי הימים שאמר עליו דוד ויהי עלי דבר ה' וגו' כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו לפיכך אמר וה' אהבו כמו שאמר הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב וקרי ותקרא בת שבע קראה שמו שלמה כמו שאמר לה דוד בשם הנביא וטעם וישלח ביד נתן הנביא למעלה ממנו למה קראה שמו שלמה כי כן שלח האל ביד הנביא וכמו וי"ו וישלח זו הן אתה קצפת ונחטא למה קצפת בעבור כי חטאנו ומה שאמר ויקרא את שמו ידידיה דוד קרא שמו ידידיה מעצמו לפי שאמר לו הנביא כי ה' אהבו : (כו) עיר המלוכה . עיר שהמלך יושב בה והיא נקראת עיר המים בבאותי' העיר היו המים ולא בשאר העיר שהיה יושב בה העם ועיר המים זאת היתה כנגד העיר האחרת לא בתוכה וכבש יואב תחלה עיר המים והאחרת נוחה להכבש אלא שלא רצה ללכדה לכבוד דוד : (ל) עטרת מלכם . מלך בני עמון : ותהי על ראש דוד . תלויה היתה למעלה מראשותיו בשעה שהיה יושב על הכסא כי איך היה סובל אותה ומשקלה ככר זהב ובדברי רבותינו ז"ל כי אבן יקרה שהיתה בה שוה ככר זהב ועוד אמרו אבן שואבת היתה והיתה מעמידה אותו באויר ויש לפרש עוד כי לא היתה על ראשו תמיד אלא פעמים היתה על ראשו ויכול לסובלה זמן מועט שהיתה על ראשו . ורבותינו ז"ל פי' עטר' מלכם כמו מלכום שקוץ בני עמון ועטרת אותו שקוץ היתה ומה שאמר ותהי על ראש דוד והיא אסורה בהנאה אמרו כי אתי הגתי בטלה ותימה הוא מה הצריכם לומר כי אתי הגתי היה גוי אם מפני שקראו גתי הנה עובד אדום הגתי היה לוי וקראו גתי לפי שהתגורר בגת וכן אתי ישראל היה אלא שהיה מתגורר בגת ורבים מישראל עמו כמו שאומר כשבא אל דוד כשהיה בורח מפני אבשלום וכל הגתים שש מאות איש היתכן לומר כי כל אלו היו פלשתים שהיו באים לעזור אל דוד ועוד שאמר וכל הטף אשר אתו בודאי מישראל היו כלם אלא שהיו מתגוררי' בגת קודם שלקחה דוד מיד פלשתי' או אחר שלקחה ואם מפני שאמר לו דוד כי נכרי אתה ר"ל נכרי מארץ אחרת לפי שהי' גר בגת כמו שאמר לו תמול בואך והיום אניעך כי מה טעם שאמר לו שוב עם המלך כי גוי אתה וכמוהו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה כלומר מארץ נכריה ואחרת כי לא היתה נכריה כי כבר נתגיירה כמו שאמרה עמך עמי אלהיך אלהי ועוד אפי' לדברי האומרי' כי העטרה היתה עבודת גלולי' וכי חסר היה דוד מלבטל' יאמר לאחד מבני עמו מארץ הגוים שהיה מושל עליהם שיבטלנה ואם לא ירצה יכריחנו כי עובד גילולים מבטל עבודת גלולים אפילו על כרחו אם כן למה הוצרכו לומר כי אתי היה גוי ואיך עמד עם דוד כמה שני' ולא נתגייר וזהו דבר תימה וי"ת עטרת מלכם כפשוטו כלילא דמלכיהון : (לא) וישם במגרה . ת"י ומסר יתהון במסרין מפנין אם יתגדל המשור על מניפו וכן כתב בדברי הימים וישם במגרה ופי' וישם שם משפטים במגרה : ובחריצי הברזל . נוה שישפטו אותם בהם והמגרה הוא המשור : ובחריצי הברזל , כמו מורג חרוץ : ומגזרות הברזל . הם הגרזנים שבוקעין בהם העצים : והעביר אותם במלבן . ר"ל שרפה במקום ששורפים שם הלבנים וכתוב במלכן בכ"ף ר"ל במקום המולך באש שהיו מעבירין בני עמון בניהם למולך כי מלכום שקוץ בני עמון והוא המולך ומלכם ומלכן אחד כי המ"ם והנו"ן יבואו זה במקום זה כמו כמהן כמהם מוף ונוף וי"ת והעביר אותם במלבן וגרר יתהון בשוקיא רוצה לומר שגררם בחוצות שהם מחופין בלבנים : לכל ערי בני עמון . לכל אנשי ערי בני עמון כלומ' לכל הערים שלכד מבני עמון כן עשה לאנשיהם זה המשפט : (א) אחות יפה ושמה תמר . תמר בת יפת תואר היתה כמו שאמרו

יַת קִרְיַת מַלְכוּתָא׃
כז וּשְׁלַח יוֹאָב אִזְגַּדִּין לְוַת
דָּוִד וַאֲמַר אַגִּיחִית קְרָבָא
בְּרַבָּה וְאַף כְּבָשִׁית יַת
קִרְיַת מַלְכוּתָא׃ כח וּכְעַן
כְּנוֹשׁ יַת שְׁאָר עַמָּא וּשְׁרֵי
עַל קַרְתָּא וּכְבוֹשָׁהּ דִּלְמָא
אֶכְבּוֹשׁ אֲנָא יַת קַרְתָּא
וְיִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלַהּ׃
כט וּכְנַשׁ דָּוִד יַת כָּל עַמָּא
וַאֲזַל לְרַבַּת וְאַגִּיחַ קְרָבָא
בַהּ וּכְבַשְׁהָא׃ ל וּנְסִיב יַת
כְּלִילָא דְּמַלְכְּהוֹן מֵעַל
רֵישֵׁיהּ וּמַתְקְלַהּ כִּכְּרָא
דְדַהֲבָא וּבַהּ אֶבֶן טָבָא
וַהֲוָה עַל רֵישָׁא דְדָוִד
וַעֲדַת קַרְתָּא אַפֵּיק סַגִּי
לַחֲדָא׃ לא וְיַת עַמָּא דְבַהּ
אַפֵּיק וּמְסַר יַתְהוֹן בִּמְסָרִין
וּבְמוֹרִיגֵי פַרְזְלָא וּבְמַגְזְרֵי
פַרְזְלָא וּגְרַר יַתְהוֹן בְּשׁוּקַיָּא
וְכֵן עֲבַד לְכָל קִירְוֵי בְנֵי
עַמּוֹן וְתַב דָּוִד וְכָל עַמָּא
לִירוּשְׁלֵם׃ א וַהֲוָה בָתַר כֵּן
וּלְאַבְשָׁלוֹם בַּר דָּוִד אַחְתָא
שַׁפִּירְתָּא וּשְׁמַהּ תָּמָר

ב'. וַיִּלְכֹּד אֶת־עִיר הַמְּלוּכָה׃
כז וַיִּשְׁלַח יוֹאָב מַלְאָכִים אֶל־דָּוִד
וַיֹּאמֶר נִלְחַמְתִּי בְרַבָּה גַּם־לָכַדְתִּי
ס'. ב' אֶת־עִיר הַמָּיִם׃ כח וְעַתָּה אֱסֹף אֶת־יֶתֶר
י"ז הָעָם וַחֲנֵה עַל־הָעִיר וְלָכְדָהּ פֶּן־
אֶלְכֹּד אֲנִי אֶת־הָעִיר וְנִקְרָא שְׁמִי
ד' עָלֶיהָ׃ כט וַיֶּאֱסֹף דָּוִד אֶת־כָּל־הָעָם
וַיֵּלֶךְ רַבָּתָה וַיִּלָּחֶם בָּהּ וַיִּלְכְּדָהּ׃
ב' מטעי' ל וַיִּקַּח אֶת־עֲטֶרֶת־מַלְכָּם מֵעַל רֹאשׁוֹ
וּמִשְׁקָלָהּ כִּכַּר זָהָב וְאֶבֶן יְקָרָה
וַתְּהִי עַל־רֹאשׁ דָּוִד וּשְׁלַל הָעִיר
י"ב הוֹצִיא הַרְבֵּה מְאֹד׃ לא וְאֶת־הָעָם
אֲשֶׁר־בָּהּ הוֹצִיא וַיָּשֶׂם בַּמְּגֵרָה
ג' וּבַחֲרִצֵי הַבַּרְזֶל וּבְמַגְזְרוֹת הַבַּרְזֶל
במלבן ק' וְהֶעֱבִיר אוֹתָם בַּמַּלְכֵּן וְכֵן יַעֲשֶׂה
לְכֹל עָרֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיָּשָׁב דָּוִד וְכָל־
הָעָם יְרוּשָׁלָ͏ִם׃
ל' יג א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וּלְאַבְשָׁלוֹם בֶּן־דָּוִד
ג' ומ"ל. ב' אָחוֹת יָפָה וּשְׁמָהּ תָּמָר וַיֶּאֱהָבֶהָ

ואת העם י"ב בקריאה וסי' נמסר בסדר שלח לך : במלבן ג' מלין כתבן כ"ף וקרי בי"ת וסי' במלבן ואת העם אשר בה הוציא. ויבן את סוכח ה'. יכין העז איש רשע בפניו ·

תולדות אהרן ויקח את עטרת ע"ג כד :

רשי

עיר המלוכה . שני חיזוקי חומה היו בה חיצונה ופנימית עיר החיצונה עיר מלוכה והפנימית למבצר ולחוזק : (ל) את עטרת מלכם . תועבת בני עמון מלכם שמו לשון מולך : ותהי על ראש דוד . אתי הגתי בטלה : (לא) מגרה וחריצים ומגזרות . כמין סצירה פיה שקורין לימ"א מיני יסורים הם : מגרה . סכין פגום פגימות הרבה תכופות זו לזו : חריצים . הוא מורג חרוץ מלא חריצים כמין סצירה פיה שקורין לימ"א : במלבן . בטיט חוצות וכן תרגם יונתן וגרר יתהון בשוקיא : (א) ולאבשלום אחות יפה . שהיתה

רלבג

לולי מהר דוד הנה היתה לו בת שבע לאשה אחר שאנחנו רואים שכבר רצה הש"י שתהיה ממנה הממלכה אשר . ושבע השם שתהיה לדוד ולזה אמרו רז"ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה : (לא) וישם במגרה ובחריצי הברזל וגו' . ר"ל ששם העם אשר בה בזה המשפט היה בו אכזריות מה שלא יעלם והנה היה רצונו בזה שייראו שאר האומות מלהלחם בישראל והנה המגרה הוא כלי ברזל מלא פגימות בהם הוא חותך מה שיחתוך שיג"ה בלע"ז וחריצי הברזל הם כלי ברזל גדולים שדשין בהם התבואה וכן מגזרות הברזל גם כן כלי ברזל גדולים יחתכו בהם האבנים ויש באלו הדברים מן האכזריות יותר מההריגה בחרב פיפיות : והעביר אותם במלבן . ר"ל שהעביר אותם באש התנור ששם שם הלבנים כי הוא נקרא מלבן על

פי' רבי' ישעיה

(כו) וילכד את עיר המלוכה . היא הקריה הבצורה של עיר : (כז) לכדתי את עיר המים . שמשם היו מסתפקין מים וכבר הם יכולי' להתפש : (לא) והעביר אותם במלבן . תרגם וגרר יתהון בשוקי' . ויש לומר מלבן קורא מקום טיט שלוקחים ממנו טיט ללבנים שסחבם על פני טיט חוצות : (א) אחות יפה . בת אמו היתה :

מצודת ציון

ר"ל אהוב לה' כי ידיד היא ענין אהבה : (כח) ותנה . מלשון חניה : (לא) במגרה . כלי מלא פגימות עשויה לכרות העצים ועל כי דרכה לכרות בגרירה קרויה מגרה וכן מגוררות במגרה (מ"א ז) : ובחריצי הברזל . כלי ברזל מלאה חריצים עשויים לדוש בה כמ"ש כי לא בחרוץ יודש קצח (ישעיה כח) : ובמגזרות . הם הגרזנים שמבקעים בהם העצים והוא מתהפך כמו כבש כשב : במלבן .

מצודת דוד

ה' ידידיה : (כו) עיר המלוכה . מקום היכל מלך הסמוך לרבה ואליה תחשב : (כז) עיר המים . היא עיר המלוכה והיתה מספקת מים לבני רבה : (כח) על העיר . היא רבה : פן אלכוד אני . כי היה קרוב הדבר הואיל ולכד את המים ור"ל כשאלכוד אני פן יקרא שמי עלי ודוגמתו פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך וגומר (דברים ח') ומשפטו כשתאכל ושבעת פן יהיה רם לבבך : ונקרא שמי עליה . לאמר יואב כבשה וטוב בעיני שממך יקרא עליה להיות לכבוד ולפאר : (ל) ואבן יקרה . ובה אבן יקרה : ותהי על ראש דוד . למעלה מראשו היתה תלויה כשהוא יושב על הכסא כי איך סבל על ראשו משא של ככר : (לא) וישם במגרה . שם משפטם לייסרם במגרה וגו' : והעביר . מהם העביר במלבן ר"ל בכבשן ששורפים בו הלבנים : יג (א) אחות . מן האב ומן האם כי מעכה בת מלך גשור היתה יפת 39 תואר

אַמְנוֹן בֶּן־דָּוִד׃ ב וַיֵּצֶר לְאַמְנוֹן לְהִתְחַלּוֹת בַּעֲבוּר תָּמָר אֲחֹתוֹ כִּי בְתוּלָה הִיא וַיִּפָּלֵא בְּעֵינֵי אַמְנוֹן לַעֲשׂוֹת לָהּ מְאוּמָה׃ ג וּלְאַמְנוֹן רֵעַ וּשְׁמוֹ יוֹנָדָב בֶּן־שִׁמְעָה אֲחִי דָוִד וְיוֹנָדָב אִישׁ חָכָם מְאֹד׃ ד וַיֹּאמֶר לוֹ מַדּוּעַ אַתָּה כָּכָה דַּל בֶּן־הַמֶּלֶךְ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר הֲלוֹא תַּגִּיד לִי וַיֹּאמֶר לוֹ אַמְנוֹן אֶת־תָּמָר אֲחוֹת אַבְשָׁלֹם אָחִי אֲנִי אֹהֵב׃ ה וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוֹנָדָב שְׁכַב עַל־מִשְׁכָּבְךָ וְהִתְחָל וּבָא אָבִיךָ לִרְאוֹתֶךָ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו תָּבֹא נָא תָמָר אֲחוֹתִי וְתַבְרֵנִי לֶחֶם וְעָשְׂתָה לְעֵינַי אֶת־הַבִּרְיָה לְמַעַן אֲשֶׁר אֶרְאֶה וְאָכַלְתִּי מִיָּדָהּ׃ ו וַיִּשְׁכַּב אַמְנוֹן וַיִּתְחָל וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ לִרְאוֹתוֹ וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן אֶל־הַמֶּלֶךְ תָּבוֹא־נָא תָּמָר אֲחוֹתִי וּתְלַבֵּב לְעֵינַי שְׁתֵּי לְבִבוֹת וְאֶבְרֶה מִיָּדָהּ׃ ז וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶל־תָּמָר הַבַּיְתָה לֵאמֹר לְכִי נָא בֵּית אַמְנוֹן אָחִיךְ וַעֲשִׂי־לוֹ הַבִּרְיָה׃ ח וַתֵּלֶךְ תָּמָר בֵּית אַמְנוֹן אָחִיהָ וְהוּא שֹׁכֵב וַתִּקַּח אֶת־הַבָּצֵק וַתָּלָושׁ וַתְּלַבֵּב לְעֵינָיו וַתְּבַשֵּׁל אֶת־הַלְּבִבוֹת׃ ט וַתִּקַּח אֶת־הַמַּשְׂרֵת וַתִּצֹק לְפָנָיו וַיְמָאֵן

כל ספר' יונדב כמ"א. י"ב פתחין בלים'. ז' בטעם. י"ד חס'. ל' כסי' וכל סמך קרי' דכוו' כמ"ג. ג' חס' בנבי'. ג'מ"ל וכעני' ל' מלרע. וחס'. ותלש ק' ל' מלעיל.

ורחמה אמנון בר דוד: ב ועקת לאמנון לאתמרעא בדיל תמר אחתיה ארי בתולתא היא והוה מכסא בעיני אמנון למעבד לה מדעם: ג ולאמנון שושבינא ושמיה יונדב בר שמעה אחוהי דדוד ויונדב גבר חכים לחדא: ד ואמר ליה מה דין את כדין חשוך בר מלכא בצפר בצפר הלא תחוי לי ואמר ליה אמנון ית תמר אחתיה דאבשלום אחי אנא רחם: ה ואמר ליה יהונדב שכב על שוויך ואתמרע וייתי אבוך למחזך ותימר ליה תיתי כען תמר אחתי ותיכלינני לחמא ותעביד לעיני ית סעודתא בדיל דאחזי ואכול מן ידה: ו ושכיב אמנון ואתמרע ואתא מלכא למחזיה ואמר אמנון למלכא תיתי כען תמר אחתי ותחלוט לעיני תרתין חליטתא ואכול מן ידה: ז ושלח דוד לות תמר לביתא למימר אזילי כען לבית אמנון אחוך ועבידי ליה סעודתא: ח ואזלת תמר בית אמנון אחוהא והוא שכיב ונסיבת ית לישא ולשת וחלטת לעינוהי ובשילת ית חליטתא: ט ונסיבת ית מסריתא ואריקת קדמוהי ולא אבה למיכל ואמר

שהיתה בת אמו: (ב) להתחלות. עד שנחלה: כי בתולה היא. צנועה בבית ואינה יוצאה לחוץ לפיכך ויפלא בעיני אמנון וגו' נכסה ונעלם ממנו מה תואנה יכול לבקש וישכב עמה כמו כי יפלא ממך (דברים י"ז ח') ארי יתכסי ממך: (ג) איש. חכם להרעה: (ד) דל. כחוש כמו דלות ורעות תואר (בראשית מ"א י"ט): (ה) את הבריה. את הסעודה: (ח) ותלבב. ותחלוט סולת מורבכת במים רותחין תחל' ואח"כ בשמן: (ט) את המשרת. תרגום של מחבת מסריתא:

כי

שאמרו רבותינו ז"ל והראיה כי לא ימנעני ממך והיתה אחות אבשלום מאמו כי מעכה אמו של אבשלום לקחה דוד במלחמה ושכב עמה קודם שנתגיירה כי התורה התירה זה כנגד יצר הרע כמו שכתוב וראית בשביה אשת יפת תואר וגו' ואינה מותרת לו קודם שנתגיירה אלא ביאה ראשונה בלבד ואח"כ אם תרצה להתגייר יקחנה לאשה ומעכה נתעברה מדוד בביאה ראשונה בעודה נכרית לפיכך היתה מותרת תמר לאמנון אף על פי שהיתה בת דוד כיון שבגיותה נתעברה מעכה ממנה ונתגיירה מעכה אחר כן ונשאה דוד לאשה וילדה לו אבשלום ומה שאמר אמנון תבא נא תמר אחותי לפי שהיתה בת דוד קראה אחותי: (ב) להתחלות. עד שהיה נראה חולה מרוב חשקו בה: כי בתולה היא. לפיכך חשק בה חשק יותר חזק וי"מ כי הוא טעם למלת ויפלא בעיני אמנון אע"פ שהוא עשה באחרונה כלומר נפלא בעיניו הדבר היאך יוכל לשכב עמה כי לא היתה יוצאה מביתה כי היא בתולה ודרך הבתולות בישראל להיות צנועות בבית ולא תצאנה החוצה ויונדב היה חכם ובעל תחבולות ויעץ אמנון תחבולה שתבא לפניו ואמרו ויונדב איש חכם מאד חכם להרע ולרשעה: (ד) דל. חלוש וכחוש ורע פנים ומה שאמר בבקר בבקר כי בלילה היתה מחשבתו עליה והיה ער בעבור' ובבקר היו לו פנים רעים: (ה) והתחל. הראה עצמך חולה: ותברני. ותאכילני: הבריה. המאכל: (ו) ותלבב לעיני שתי לביבות. תרגומו ותחלוט לעיני תרתין חליטתא והחלוט ידוע בדברי רבותינו ז"ל שחולטין הבצק במים רותחין מאד: (ח) ותקח את הבצק ותלוש. אמר הבצק על שם סופו כי הקמח אחר שלוש יקרא בצק וכן וטחני קמח וכן אפיתי על גחליו לחם: ותקח את המשרת ותצק לפניו. המשרת היא

המחבת

רלבג

על שם הלבנים: (ג) ויונדב איש חכם מאד. ר"ל למצוא תחבולות לעשות רע והנה השיאהו לעשות מה שהיה קשה בעיניו עשייתו אך כאשר ראה שהסכימה עצת יונדב בזה התיר לעצמו עשייתה: (י) ותלבב לעיני שתי לביבות. הוא מעשה מרחשת קוספי"ל בלע"ז: והבריה. ונ"ל: (ז) הבריה. המאכל: (ח) ותבשל את הלביבות. בשלה אותן בשמן באלפס והנה אמר בשול גם על הצלי אמר ויבשלו את הפסח: (ט) המשרת. אלפס: ותצק לפניו. שפכה לפניו הלביבות עם השמן בכלי אשר הביאה בו לפניו את הבריה

והנה

אחות ג' בקריאה וסי' אחות יפה ושמה תמר. הוי אחי והוי אחות. אחות לנו קטנה ושדים: ויצר ג' וסי' ויצר יעקב. אשתבע לאמנון. ופי' נמסר בסדר וישלח: כל ספרא יונדב במ"א וסי' ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך. וכל קריאה דכו' במ"ג: אחותי ג' מלאים וסי' תבא נא תמר אחותי. באי שכבי עמי. ועתה אחותי החרישי: תלתיהון גבי תמר ואמנון:

תולדות אהרן ולאמנון רע. סנהדרין כא: מדוע. נדרים מ. סנהדרין שם: ויאמר לו יהונדב. סנהדרין שם: ועשתה לעיני. שם: ותקח את המשרת. שם:

פי' רבי ישעיה

(ב) להתחלות. לשון חולי ובא כבד הדגוש: ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה. בעבור שהיתה בתולה ואין דרך הבתולות לצאת בחוץ היה נפלא איך יוכל לה. וזה שקורא אחותו לאו דווקא אחותו אלא מפני שהיתה אחות אבשלום קורא אותה אחותו שאם היתה אחותו ממש היאך היתה אומרת לו דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך. ויש אומרים בת יפת תואר היתה ונתעברה מדוד בעודה נכרית קודם שנתגיירה והיתה מותרת לו שפחה ולדה כמוה: דל בן המלך. כחוש כמו דלות ורע' תואר:

מצודת דוד

תואר ולקחה דוד במלחמה ובא עליה קודם שנתגיירה ונתעברה וילדה את תמר ואת אבשלום ילדה אחר שנתגיירה: (ב) ויצר לאמנון. היה מיצר ודואג עד שהיה נראה כחולה מרוב חשקו בה: אחותי. מן האב: כי בתולה היא. ומדרך הבתולות לשבת בית. ולזה היה מהנמנע בעיני אמנון לעשות לה מאומה ולמלאות תאותו ולכן נעצב הרבה: (ג) איש חכם מאד. חכם להרע: (ד) בבקר בבקר. בכל בוקר נראה פניך דל וכחוש כאלו בלילה לא שכב לבך: אחות אבשלום. כאומר הלא היא לבד אחות אבשלום ומן האם. אבל לא תחשב לאחות מן האב לא לי ולא לו על כי נתעברה אמה ממנה בגיותה ולא תחשב לאבי לבת ומותרת הוא לי ואני אוהב אותה ובה אני חושב בלילה ונגזלה שנתי: (ה) והתחל. עשה עצמך כחולה: ותברני לחם. היא תאכיל אותי כי תעשה את המאכל לעיני וכשאראה בתיקונו אהיה תאב להמאכל ואכלתי מידה וכאומר וכאשר תבוא לביתך עשה כאשר תמצא ידך: (ו) ותלבב לעיני. תעשה לפני שתי לביבות: (ח) ותבשל. עוד פעם על המחבת

בשמן

מצודת ציון

מלשון לבנים: יג (ב) ויצר. מל' צרה ודאגה: להתחלות. מל' חולי: ויפלא. ענין מכוסה ומניעה וכן כי יפלא ממך דבר (דברים יז): מאומה. שום דבר: (ג) רע. חבר ואוהב: (ד) דל. כחוש ורזה כמו דלות ורעות (בראשית מא): (ה) והתחל. מלשון חולי: לראותך. לבקר אותך כמו לראות את דוד (ש"א יט): ותברני הבריה. ענין אכילה מועטת כמו ולא ברה אתם (לעיל יב): (ו) ותלבב לביבות. ת"י ותחלוט חליטתא כדרז"ל חלוט של בעלי בתים (פסחים ו) והמה נקראים ע"ש המעשה שחולטין אותם ברותחין: והבריה. והאוכל מעט: (ח) הבצק. העיסה ואמר כן ע"ש סופו כי אחר הלישה נקרא בצק וכן אפיתי על גחליו לחם (ישעיה מד): ותלבב. ותלוטה: (ט) המשרת. תרגום של מחבת היא מסריתא: ותצק. מלשון יציקה: מעלי. מאצלי:

תענני

לֶאֱכוֹל וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלַי וַיֵּצְאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָיו׃
י וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן אֶל־תָּמָר הָבִיאִי הַבִּרְיָה הַחֶדֶר וְאֶבְרֶה מִיָּדֵךְ וַתִּקַּח תָּמָר אֶת־הַלְּבִבוֹת אֲשֶׁר עָשָׂתָה וַתָּבֵא לְאַמְנוֹן אָחִיהָ הֶחָדְרָה׃ יא וַתַּגֵּשׁ אֵלָיו לֶאֱכֹל וַיַּחֲזֶק־בָּהּ וַיֹּאמֶר לָהּ בּוֹאִי שִׁכְבִי עִמִּי אֲחוֹתִי׃ יב וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אָחִי אַל־תְּעַנֵּנִי כִּי לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בְּיִשְׂרָאֵל אַל־תַּעֲשֵׂה אֶת־הַנְּבָלָה הַזֹּאת׃ יג וַאֲנִי אָנָה אוֹלִיךְ אֶת־חֶרְפָּתִי וְאַתָּה תִּהְיֶה כְּאַחַד הַנְּבָלִים בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה דַּבֶּר־נָא אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא יִמְנָעֵנִי מִמֶּךָּ׃ יד וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלָהּ וַיֶּחֱזַק מִמֶּנָּה וַיְעַנֶּהָ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ׃ טו וַיִּשְׂנָאֶהָ אַמְנוֹן שִׂנְאָה גְּדוֹלָה מְאֹד כִּי גְדוֹלָה הַשִּׂנְאָה אֲשֶׁר שְׂנֵאָהּ מֵאַהֲבָה אֲשֶׁר אֲהֵבָהּ וַיֹּאמֶר־לָהּ אַמְנוֹן קוּמִי לֵכִי׃ טז וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אוֹדֹת הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת מֵאַחֶרֶת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ עִמִּי לְשַׁלְּחֵנִי וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ לָהּ׃ יז וַיִּקְרָא אֶת־נַעֲרוֹ מְשָׁרְתוֹ וַיֹּאמֶר שִׁלְחוּ־נָא אֶת־זֹאת מֵעָלַי הַחוּצָה וּנְעֹל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ׃ יח וְעָלֶיהָ כְּתֹנֶת פַּסִּים כִּי כֵן תִּלְבַּשְׁןָ בְנוֹת־הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלֹת מְעִילִים וַיֹּצֵא אוֹתָהּ מְשָׁרְתוֹ הַחוּץ וְנָעַל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ׃

ג׳ · כ׳תכוא סופ׳ · ס׳ קמץ · כ׳ אל אשתי · ג׳ מ״ל · ג׳ ומ״ל · ל״ג · ד׳. י״ב · כ׳ והכרותם · י״ב · ל׳ · ט״ז · כ׳. כ׳ חד ר״פ וחד ס״פ את בתי נתתי · ל׳ · כ׳ ועבדך · ג׳.ג׳כת כ כן · ל׳ · ג׳. ג׳ ועשו לו · י״ג. כ׳ מ״ל כסיפרא · ויעבול אותם

אַמְנוֹן אַפִּיקוּ כָּל אֱנָשׁ מֵעִילָוַי וְאַפִּיקוּ כָּל אֱנָשׁ מֵעִילָוֹהִי׃ י וַאֲמַר אַמְנוֹן לְתָמָר אַעִילִי סְעוּדְתָא לְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וְאֵכוּל מִן יְדִיךְ וּנְסִיבַת תָּמָר יַת חֲלִיטְתָא דַּעֲבָדַת וְאַעֵילַת לְאַמְנוֹן אֲחוּהָא לְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא׃ יא וְקָרִיבַת לֵיהּ לְמֵיכַל וְאַתְקֵיף בַּהּ וַאֲמַר לַהּ עוּלִי שְׁכִיבִי עִמִּי אֲחָתִי׃ יב וַאֲמַרַת לֵיהּ אֲחִי בְּבָעוּ לָא תְעַנֵּנִי אֲרֵי לָא מִתְעֲבֵד כֵּן בְּיִשְׂרָאֵל לָא תַעְבֵּד יַת קְלָנָא הָדֵין׃ יג וַאֲנָא לְאָן אוֹבִיל יַת חִסּוּדִי וְאַתְּ תְּהֵי כְּחַד מִן שַׁטַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל וּכְעַן מַלֵּיל כְּעַן עִם מַלְכָּא אֲרֵי לָא יִמְנְעִינַנִי מִנָּךְ׃ יד וְלָא אֲבָה לְקַבָּלָא מִנַּהּ וּתְקֵיף מִנַּהּ וְעַנְיַהּ וּשְׁכִיב עִמַּהּ׃ טו וּסְנָאָהּ אַמְנוֹן סִנְאֲתָא רַבְּתָא לַחֲדָא אֲרֵי סַגִּיאָה סִנְאֲתָא דִּי סַנְאַהּ מֵרַחֲמָתָא דְּרַחֲימַהּ וַאֲמַר לַהּ אַמְנוֹן קוּמִי אֱזִילִי׃ טז וַאֲמַרַת לֵיהּ עַל עֵיסַק בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא מֵאוּחֲרַנְתָּא דַּעֲבַדְתָּא עִמִּי אַתְּ אֲמַר לְשַׁלָּחוּתִי וְלָא אֲבָה לְקַבָּלָא מִנַּהּ׃ יז וּקְרָא יַת עוּלֵימֵיהּ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וַאֲמַר שַׁלְּחוּ כְעַן יַת דָּא מִלְּוָתִי לְבָרָא וַאֲגֵיף דַּשָּׁא בַּתְרַהּ׃ יח וַעֲלַהּ כִּתּוּנָא דְפַסֵּי אֲרֵי כֵן לָבְשָׁן בְּנַת מַלְכָּא בְּתוּלָתָא כַּרְדּוּטִין וְאַפֵּק יָתַהּ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ לְבָרָא וַאֲגֵיף דַּשָּׁא בַּתְרַהּ׃

תולדות אהרן דבר נא. שם: וישנאה אמנון. שם:

רשי

(יג) כי לא ימנעני ממך. שמותרת אני לך לפי שנתעברה בי אמי כשהיא נכרית יפת תואר שלקחה דוד במלחמה ומי שיש לו בן או בת מן שפחה אינו בנו לכל דבר: (טו) וישנאה אמנון. אמרו רבותינו נימא נקשרה לו ועשאתו כרות שפכה: (טז) אל אודות. אל יעשה אודות הרעה הזאת של שילוח הגדולה מן האחרת שעשית עמי ועניתני ועוד תוסיף רעה ממנה לשלחני

רדק

המחבת וכן תרגום מחבת משריתא והמשרת היא שבשלה בה הלביבות ולקחה המשרת ויצקה לפניו בקערה וכדברי רז״ל שעשתה לו מיני טגן והוא שמטגנים הבצק במחבת עם השמן: (טו) וישנאה אמנון. זאת השנאה היתה סבה מאת השם כדי להגדיל החרפה בשלחו אותה מביתו ויהיה אבשלום יותר שונא אותו עד מות עד שחשב להרגו וזה המעשה היה עונש דוד על מעשה בת שבע ואוריה שבעונש ההוא נעשית בביתו זמה הבאה לידי חרב לקיים מה שאמר לו הנביא לא תסור חרב מביתך וכן בדבר אבשלום זמה וחרב הכל מדה כנגד מדה. ובדרש מה היה השנאה הזאת נימה קשרה לו בשעת בעילה ועשאתו כרות שפכה: אל אודות. אל יהיה זה הדבר לשלחני כי גדולה הרעה הזאת וחרפה ובזיון יותר מהאחרת שעשית עמי כי אותה בסתר וזאת בגלוי וי״ת אל על: (יח) מעילים. ת״י כרדוטין והמעיל הזה עשוי כתכונת הכתונת כי כן אמר ועליה כתונת פסים לא כמו המעיל הכתוב בתורה והיה זה המלבוש ידוע ביניהם ויונתן שתרגם כרדוטין כך תרגום אפוד בד כרדוט דבוץ:

הלוך

פי׳ רבי׳ ישעיה

(יד) ולא אבה לשמוע בקולה. שיקחנה לאשה שלא היה חפץ בה כי אם לשכב עמה למלאות תאותו: (טו) וישנאה אמנון. פירוש לאחר שמילא תאותו שנאה שלא יאמר לו המלך קח אותה לאשה: (טז) ותאמר לו אל אודות. דכמי׳ יש בו ופירושו כמו על אודות שדבר׳ לו על אודות הרעה הגדולה הזאת יותר מן האחרות אשר עשית עמדי שתרצה לשלחני שהיתה רוצה שישאנה לאשה: ותשב תמר ושוממה. הו״ו יתר:

עשתה ה׳ קמצין בקריאה וסי׳ ותתן את המטעמים ואת הלחם. ותקח את הלביבות ותלבב. ואת כל אלה ידי עשתה. זכר את ושתי ואת אשר עשתה. אף לא הביאה אסתר המלכה: וישנאה ב׳ חד ר״פ וחד ס״פ וסי׳ את בתי נתתי לאיש הזה. וישנאה אמנון: ועליה ג׳ וסי׳ ועליה כתנת פסים. ועלית למרום שובת.

רלבג

והנה עשתה זה לפניו בעבור שכבר דקדק אמנון שתלבב לעיניו את הלביבות והנה השתדל אמנון להביאה החדר כדי שיוכל להשיג שם מבוקשו ממנה פן יהיה לבוז אם ישמע בחוץ קולה בענותו אותה: (יב) כי לא יעשה כן בישראל. לא אמרה משום שאין ראוי לשכב עם אחותו משום גלוי ערוה שאם היה זה כן איך יודה לו המלך אך אמרה שלא יעשה כ׳ בישראל לבא על אשה דרך זנות אם לא יהיה דרך אישו׳ ומזה יתבאר שלא היתה תמר אחותו על דרך האמת ולזה אמרו רז״ל שתמר היתה בת יפת תואר שנבעלה בגיותה ונתעברה מדוד אחר כן נתגיירה ונשאה דוד ולפי שאמה לא היתה גיור׳ בעת שנתעברה ממנה הנה לא היתה הבת בת דוד כי אין הבן הבא לישראל מן השפחה קרוי בן לישראל ההוא ולזה אמר בפרשת ואלה המשפטים בבנים שיולדו לישראל מן השפחה כנענית אשר הם עבדים כמוה לא ישראלים: (טו) וישנאה אמנון שנאה גדולה. ידמה שנתעלמה כפי יכלתה לחלוק על רצונו ואולי הכאיבה אותו בזה ההתעלמות שהיה ביניהם או אמרה לו דברי חרפות ולזה שנאה כי כבר אמרה לו ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל או אולי אמרה לו דברים יותר קשים מאלו. והנה מרוב השנאה שלחה אמנון מביתו דרך בזו למדנו מזה שגדר השנאה הוא שלא ידבר עמו למרע ועד טוב ולפי שאמרו והוא שונא לו מתמול שלשום למדנו שאם לא דבר עמו שלשה ימים אינו גולה: (יח) כתנת פסים. לבוש מלבעים מתחלפים היה דרך

מצודת ציון

(יב) תענני. מלשון עינוי: הנבלה. דבר גנאי וכעור: (יג) אנה. להיכן: הנבלים. הפחותים והשפלים: (טז) אודות. עסק: (יז) ונעול. סגור במנעול: (יח) פסים. מרוקמת כרוחב פס יד

מצודת דוד

בשמן: (ט) ותצוק. יצקה על הקערה הלביבות עם השמן: (י) החדר. לחדר משכבו: ותבא. את הלביבות: (יא) ותגש. הגישה אליו את הלביבות לאכול: אל אחי. אל תעשה כזאת אתה אחי: אל תענני. אל תאנס אותי: כי לא יעשה וגו׳. לאנס את הבתולות ולזה לא תעשה גם אתה את הנבלה הזאת: (יג) ואני וגו׳. עם שיהיה באונס מ״מ לחרפה תחשב לי ואנה אוליכה להסתירה מבני אדם: ואתה. ואף אתה תהיה נחשב כאחד הנבלים: ועתה. הואיל ותחפוץ בי דבר נא וגו׳ כי לא ימנעני מלהיות לך לאשה: (יד) ויחזק. נתגבר עליה ואנסה: (טו) וישנאה. אולי גדפתו בדברים ומה׳ היתה זאת לגלות חרפתו בקהל רב: כי גדולה וכו׳. השנאה היתה בערכה יותר גדולה מערך האהבה הקדומה: קומי לכי. ולא רצה שתשב עוד זמן מה בביתו: (טז) אל אודות הרעה וגו׳. ר״ל אל תעשה עסק הרעה הגדולה הזאת אשר היא יותר גדולה מהאחרת: אשר עשית. ר״ל ומה היא הרעה הגדולה ואמרה אשר אתה עושה עמי לגרשני מביתך כי מעתה חפצה להנשא לו לכסות קלונה: (יח) כי כן תלבשנה. כן היה מנהג מלבושיהן: מעילים. היא כתונת פסים

שמואל ב יג

יט וַתִּקַּח תָּמָר אֵפֶר עַל־רֹאשָׁהּ וּכְתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלֶיהָ קָרָעָה וַתָּשֶׂם יָדָהּ עַל־רֹאשָׁהּ וַתֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְזָעָקָה׃ כ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אַבְשָׁלוֹם אָחִיהָ הַאֲמִינוֹן אָחִיךְ הָיָה עִמָּךְ וְעַתָּה אֲחוֹתִי הַחֲרִישִׁי אָחִיךְ הוּא אַל־תָּשִׁיתִי אֶת־לִבֵּךְ לַדָּבָר הַזֶּה וַתֵּשֶׁב תָּמָר וְשֹׁמֵמָה בֵּית אַבְשָׁלוֹם אָחִיהָ׃ כא וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁמַע אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּחַר לוֹ מְאֹד׃ כב וְלֹא־דִבֶּר אַבְשָׁלוֹם עִם־אַמְנוֹן לְמֵרָע וְעַד־טוֹב כִּי־שָׂנֵא אַבְשָׁלוֹם אֶת־אַמְנוֹן עַל־דְּבַר אֲשֶׁר עִנָּה אֵת תָּמָר אֲחֹתוֹ׃ כג וַיְהִי לִשְׁנָתַיִם יָמִים וַיִּהְיוּ גֹזְזִים לְאַבְשָׁלוֹם בְּבַעַל חָצוֹר אֲשֶׁר עִם־אֶפְרָיִם וַיִּקְרָא אַבְשָׁלוֹם לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ כד וַיָּבֹא אַבְשָׁלוֹם אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא גֹזְזִים לְעַבְדֶּךָ יֵלֶךְ־נָא הַמֶּלֶךְ וַעֲבָדָיו עִם־עַבְדֶּךָ׃ כה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אַבְשָׁלוֹם אַל־בְּנִי אַל־נָא נֵלֵךְ כֻּלָּנוּ וְלֹא נִכְבַּד עָלֶיךָ וַיִּפְרָץ־בּוֹ וְלֹא־אָבָה לָלֶכֶת וַיְבָרְכֵהוּ׃ כו וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם וָלֹא יֵלֶךְ־נָא אִתָּנוּ אַמְנוֹן אָחִי וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה יֵלֵךְ עִמָּךְ׃ כז וַיִּפְרָץ־בּוֹ אַבְשָׁלוֹם וַיִּשְׁלַח אִתּוֹ אֶת־אַמְנוֹן וְאֵת כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ כח וַיְצַו אַבְשָׁלוֹם אֶת־נְעָרָיו לֵאמֹר רְאוּ נָא כְּטוֹב לֵב־אַמְנוֹן בַּיַּיִן וְאָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם הַכּוּ אֶת־אַמְנוֹן וַהֲמִתֶּם אֹתוֹ אַל־תִּירָאוּ הֲלוֹא כִּי אָנֹכִי צִוִּיתִי אֶתְכֶם חִזְקוּ וִהְיוּ לִבְנֵי־חָיִל׃ כט וַיַּעֲשׂוּ נַעֲרֵי אַבְשָׁלוֹם לְאַמְנוֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה אַבְשָׁלוֹם וַיָּקֻמוּ ׀ כָּל־בְּנֵי

יט וּנְסִיבַת תָּמָר קִטְמָא עַל רֵישַׁהּ וְכִתּוּנָא דְפַסֵּי דַעֲלַהּ בְּזָעַת וְשַׁוִּיאַת יְדַהּ עַל רֵישַׁהּ וַאֲזָלַת מֵיזַל וְצָוְחַת׃ כ וַאֲמַר לַהּ אַבְשָׁלוֹם אֲחוּהָא הַאֲמִינוֹן אֲחוּךְ הֲוָה עִמִּךְ וּכְעַן אֲחָתִי שְׁתוּקִי אֲחוּךְ הוּא לָא תְשַׁוִּין יָת לִבִּיךְ לְפִתְגָמָא הָדֵין וִיתִיבַת תָּמָר וְצַדְיָא בֵּית אַבְשָׁלוֹם אֲחוּהָא׃ כא וּמַלְכָּא דָוִד שְׁמַע יָת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין וּתְקֵיף לֵיהּ לַחֲדָא׃ כב וְלָא מַלֵּיל אַבְשָׁלוֹם עִם אַמְנוֹן לְמַבִּישׁ וְעַד טַב אֲרֵי סָנֵי אַבְשָׁלוֹם יָת אַמְנוֹן עַל עֵיסַק דְעַנִּי יָת תָּמָר אֲחָתֵיהּ׃ כג וַהֲוָה לִזְמַן תַּרְתֵּין שְׁנִין וַהֲווֹ גָזְזִין לְאַבְשָׁלוֹם בְּמֵישַׁר חָצוֹר עִם בֵּית אֶפְרָיִם וְזַמִּין אַבְשָׁלוֹם לְכָל בְּנֵי מַלְכָּא׃ כד וַאֲתָא אַבְשָׁלוֹם לְוָת מַלְכָּא וַאֲמַר הָא כְעַן גָּזְזִין לְעַבְדָּךְ יֵיזִיל כְּעַן מַלְכָּא וְעַבְדוֹהִי עִם עַבְדָּךְ׃ כה וַאֲמַר מַלְכָּא לְאַבְשָׁלוֹם לָא בְרִי לָא כְעַן נֵיזִיל כֻּלָּנָא וְלָא נִתְקוֹף עֲלָךְ וְאִתְקֵיף בֵּיהּ וְלָא אֲבָה לְמֵיזַל וּבָרְכֵיהּ׃ כו וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם וְלָא יֵיזִיל כְּעַן עִמָּנָא אַמְנוֹן אֲחִי וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא לְמָא יֵיזִיל עִמָּךְ׃ כז וְאִתְקֵיף בֵּיהּ אַבְשָׁלוֹם וּשְׁלַח עִמֵּיהּ יָת אַמְנוֹן וְיָת כָּל בְּנֵי מַלְכָּא׃ כח וּפַקֵּיד אַבְשָׁלוֹם יָת עוּלֵימוֹהִי לְמֵימַר חֲזוֹ כְּעַן כַּד יִשְׁפַּר לִבָּא דְאַמְנוֹן בְּחַמְרָא וְאֵימַר לְכוֹן קְטוּלוּ יָת אַמְנוֹן וְתִקְטְלוּן יָתֵיהּ לָא תִדְחֲלוּן הֲלָא אֲרֵי אֲנָא פַקֵּדִית יָתְכוֹן אִתְקִיפוּ וַהֲווֹ לְגִבְרִין גִּבָּרִין׃ כט וַעֲבַדוּ עוּלֵימֵי אַבְשָׁלוֹם לְאַמְנוֹן כְּמָא דְפַקֵּיד אַבְשָׁלוֹם וְקָמוּ כָּל בְּנֵי

רשי

לשלחני : (כג) ויהיו גוזזים. ודרכם היה לעשות משתה בגזוז צאנם : (כו) ולא ילך נא אתנו. ואם לא יכול אתה ללכת ילך נא עמנו אמנון :

על

רלבג

דרך משל כשיעור פסת יד מגבע אחד וכן תמשך להיות מגבעים רבים : (כ) עתה אחותי החרישי אחיך הוא. ר"ל ואין ראוי לפרסם גנותו : ותשב תמר שוממה בית אבשלום אחיה. ידמה כי לבשתה ולדאגתה היתה שם בלי חברה כמעט אמרו כל שעריה שוממים כי רבים בני שוממה : (כב) כי שנא אבשלום את אמנון. למדנו מזה כי כבר תוסר השנאה כשיעמוד האדם לדבר עם רעהו מפני השנאה למרע ועד טוב : (כד) הנה נא גוזזים לעבדך. כשהיו להם גוזזים היו שמחים על הטובה כמו ששלח דוד לנבל כי על יום טוב באנו. והנה היה מתחבולת אבשלום ששאל מהמלך שילך הוא ועבדיו עמו לשמוח ולאכול ולשתות עמו כי ידע כי זה דבר בלתי ראוי שיתרצה בו המלך גם עשה זה כדי שיתרצה דוד לשלוח אמנון עמו ולא יתן את לבו אל דבר אמנון השנאה הראויה בין אבשלום ובין אמנון על דבר תמר אחותו והנה היה

ועלית יכרעון אהרין : ותשב י"ב בקריאה וסי' ותלך ותשב לה מנגד הרחק ב' בפסוק. ורחל לקחה את התרפים. ויאמר יהודה אל תמר כלתו שבי. ותסר בגדי אלמנותה מעליה. ותשב באיתן קשתו. ואת רחב הזונה. ויאמר לה אלקנה אישה עשי. ויאמר לה אבשלום אחיה. ותבא בת שבע אל המלך. ותדבק בנערות בעז ללקט. ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם: כטוב ד' בקריאה וסי' ויהי כי טוב לבם כן כתיב וקרי כטוב. גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו. ויצו אבשלום את נעריו. ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר :

רדק

(יט) הלוך וזעקה. מקור במקום בינוני כלומר הולכת וזועקת שכך תרגם יונתן ואזלת מיזל וצוח'. ואמרו רבו' ז"ל בקבלה בידם כי על אותו מעשה באותה שעה גזרו על ייחוד הפנויה שאמרו בנות מלכים כך בנות הדיוטות על אחת כמה וכמה בצנועות כך בפרוצות על אחת כמה וכמה עמדו בית דינו של דוד וגזרו ואסרו להתיחד עם הפנויה : (כ) האמינון. דרך בזיון : ושוממה. הוי"ו ללא תוספת דבר כוי"ו וישא אברהם את עיניו ואדוני אבי ז"ל פירש אלה והדומים להם עם חסרון ענין הדומה ופי' ושוממה עצבה ושוממה : (כג) גוזזים. מנהגם הם לעשות משתה ביום שהיו גוזזים צאנם וכן בענין נבל : עם אפרים. סמוך לארץ אפרים וכן וישב יצחק עם באר לחי ראי : (כה) ולא נכבד עליך. שלא נהיה כלנו עמך כבדות לרוב ההוצאה : (כו) ולא. דרך בקשה כמו ולא יתן לעבדיך : (כז) ויפרץ. כמו הפוך ויפצר : (כח) הלא. המלה הזאת באה פעמים לענין זירוז וחזוק

פי' רבי' ישעיה

(כו) ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון. פירוש אם לא תלך אתה ילך נא אתנו אמנון אחי :

תולדות אהרן ותקח תמר אפר . סנהדרין כא : ויהי לשנתים . סנהדרין סט (סוטה יח) :

מצודת דוד

פסים ועניינם אחד : (יט) על ראשה. ר"ל וזרקה ממעל לראשה דרך צער ולהודיע לרבים שאנוסה היתה : ותשם ידה וגו'. כן הוא דרך המצטער : (כ) היה עמך. ר"ל אנס אותך ובלשון נקיה דבר : ועתה. הואיל וכבר נעשה החרישי ואל תבזה אותו כי הלא אחיך הוא וראוי לך לחוס על כבודו : אל תשיתי וגו'. אל תצטער בעבור זה : למרע. בין דבר רע בין דבר טוב : כי שנא וגו'. ושמר האיבה בלבו להנקם בו לעת מצוא ובכדי שלא ירגיש בדבר לא דבר עמו מאומה : (כג) ויהיו גוזזים. והיה מדרכם לעשות משתה ושמחה וכן בנבל נאמר על יו"ט באנו (ש"א כ"ה) : (כד) עם עבדך. על עצמו אמר : (כה) ולא נכבד עליך. כי כאשר נלך כלנו יהיה לך לטול כבד וטרחה מרובה : ויברכהו. על נדבת לבו : (כו) ולא ילך. בשאלה אמר לו ואם לא ילך אמנון (עם שקרא לכל בני המלך לא היה אמנון נכלל עמהם לפי שהיה הבכור ועומד הוא במקום אביו המלך) : למה ילך. כי יכבד עליך : (כח) כטוב וגו'. ואז לא יהיה נשמר : הלא כי אנכי צויתי

מצודת ציון

יד וכן ועשה לו כתונת פסים (בראשית לז) : (כ) האמינון. דרך המדברים להוסיף אותיות להקטין הדבר וכן יצרנהו כאישון עינו (דברים לב) הנקרא כן ע"ש האיש הקטן הנראה בעין : החרישי. ענין שתיקה. תשיתי. תשימי : ושוממה. הוי"ו יתירה וכן רכב וסוס (תהלים עו) : (כג) לשנתים ימים. לשתי שנים : גוזזים. את הצאן : עם אפרים. סמוך לנחלת אפרים כמו עם באר לחי ראי (בראשית כה) : (כז) ויפרץ. ענין הפתוי ברבוי דברים וזאת הפוך מן ויפצר בם

הַמֶּלֶךְ וַיִּרְכְּבוּ אִישׁ עַל־פִּרְדּוֹ וַיָּנֻסוּ׃
ל וַיְהִי הֵמָּה בַדֶּרֶךְ וְהַשְּׁמֻעָה בָּאָה אֶל־ ס' חס' ובליש'
דָּוִד לֵאמֹר הִכָּה אַבְשָׁלוֹם אֶת־כָּל־
בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְלֹא־נוֹתַר מֵהֶם אֶחָד׃ נותר ה' וסי' ירקא קטל אבשלו' בסלא דסנבלט
לא וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁכַּב
אָרְצָה וְכָל־עֲבָדָיו נִצָּבִים קְרֻעֵי ז'
בְגָדִים׃ לב וַיַּעַן יוֹנָדָב ׀ בֶּן־שִׁמְעָה אֲחִי־ כ' כתיב ה' בס גנד
דָוִד וַיֹּאמֶר אַל־יֹאמַר אֲדֹנִי אֵת כָּל־
הַנְּעָרִים בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ הֵמִיתוּ כִּי־אַמְנוֹן
לְבַדּוֹ מֵת כִּי־עַל־פִּי אַבְשָׁלוֹם הָיְתָה
שִׂימָה מִיּוֹם עַנֹּתוֹ אֵת תָּמָר אֲחֹתוֹ׃ שומה ק'
לג וְעַתָּה אַל־יָשֵׂם אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶל־לִבּוֹ
דָּבָר לֵאמֹר כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ מֵתוּ כִּי־
אִם אַמְנוֹן לְבַדּוֹ מֵת׃ לד וַיִּבְרַח ח' מלין כתיב ולא קרינן
אַבְשָׁלוֹם וַיִּשָּׂא הַנַּעַר הַצֹּפֶה
אֶת־עֵינָו וַיַּרְא וְהִנֵּה עַם־רַב עיניו ק'
הֹלְכִים מִדֶּרֶךְ אַחֲרָיו מִצַּד הָהָר׃
לה וַיֹּאמֶר יוֹנָדָב אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה בְנֵי־
הַמֶּלֶךְ בָּאוּ כִּדְבַר עַבְדְּךָ כֵּן הָיָה׃
לו וַיְהִי ׀ כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר וְהִנֵּה בְנֵי־הַמֶּלֶךְ
בָּאוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וְגַם־הַמֶּלֶךְ מ"ג
וְכָל־עֲבָדָיו בָּכוּ בְּכִי גָּדוֹל מְאֹד׃ ז'
לז וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ אֶל־תַּלְמַי בֶּן־
עַמִּיחוּר מֶלֶךְ גְּשׁוּר וַיִּתְאַבֵּל עמיהוד ק' ד' כתי' ח' וק' ה' וד' כתיב ר"ש וק' דלת
עַל־בְּנוֹ כָּל־הַיָּמִים׃
לח וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּר וַיְהִי־שָׁם
שָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ לט וַתְּכַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ כ' כתרי ג"ס' ותכל לנסקותו
לָצֵאת אֶל־אַבְשָׁלוֹם כִּי־נִחַם עַל־
אַמְנוֹן כִּי־מֵת׃

מַלְכָּא וּרְכִיבוּ אֱנָשׁ עַל
כּוּדַנְתֵּיהּ וְאַפְּכוּ׃ ל וַהֲוָה
עַד דְּאִינוּן בְּאוֹרְחָא
וּשְׁמוּעֲתָא אֲתַת לְוַת דָּוִד
לְמֵימַר קְטַל אַבְשָׁלוֹם יַת
כָּל בְּנֵי מַלְכָּא וְלָא אִשְׁתְּאַר
מִנְהוֹן חָד׃ לא וְקָם מַלְכָּא
וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וּשְׁכִיב
עַל אַרְעָא וְכָל עַבְדוֹהִי
מְעַתְּדִין כַּד מְבַזְּעִין
לְבוּשֵׁיהוֹן׃ לב וַאֲתֵיב
יוֹנָדָב בַּר שִׁמְעָה אֲחוּהִי
דְדָוִד וַאֲמַר לָא יֵימַר רִבּוֹנִי
יַת כָּל עוּלֵימַיָּא בְּנֵי מַלְכָּא
קְטַלוּ אֲרֵי אַמְנוֹן בִּלְחוֹדוֹהִי
מִית אֲרֵי בְּלִבָּא דְאַבְשָׁלוֹם
הֲוַת כְּמִנָא מִיּוֹמָא דְעַנִּי
יַת תָּמָר אֲחָתֵיהּ׃ לג וּכְעַן
לָא יְשַׁוֵּי רִבּוֹנִי מַלְכָּא עַל
לִבֵּיהּ פִּתְגָמָא לְמֵימַר כָּל
בְּנֵי מַלְכָּא מִיתוּ אֱלָהֵין
אַמְנוֹן בִּלְחוֹדוֹהִי מִית׃
לד וַעֲרַק אַבְשָׁלוֹם וּזְקַף
עוּלֵימָא סַכּוּאָה יַת עֵינוֹהִי
וַחֲזָא וְהָא עַם סַגִּי אָתָן
מֵאוֹרַח מֵאֲחוֹרוֹהִי מִסְּטַר
טוּרָא׃ לה וַאֲמַר יוֹנָדָב
לְמַלְכָּא הָא בְּנֵי מַלְכָּא
אֲתוֹ כְּפִתְגָמָא דְעַבְדָךְ כֵּן
הֲוָה׃ לו וַהֲוָה כְּשֵׁיצָיוּתֵיהּ
לְמַלָּלָא וְהָא בְּנֵי מַלְכָּא
אֲתוֹ וַאֲרִימוּ קָלְהוֹן וּבְכוֹ
וְאַף מַלְכָּא וְכָל עַבְדוֹהִי
בְּכוֹ בְּכִי סַגִּיאָה לַחֲדָא׃
לז וְאַבְשָׁלוֹם עֲרַק וַאֲזַל
לְוַת תַּלְמַי בַּר עַמִּיהוּד
מַלְכָּא דִגְשׁוּר וְאִתְאַבַּל
עַל בְּרֵיהּ כָּל יוֹמַיָּא׃ לח וְאַבְשָׁלוֹם עֲרַק וַאֲזַל לִגְשׁוּר וַהֲוָה תַמָּן תְּלַת
שְׁנִין׃ לט וַחֲמִידַת נַפְשָׁא דְדָוִד מַלְכָּא לְמִפַּק עַל אַבְשָׁלוֹם אֲרֵי אִתְנְחַם עַל

יחזוק וכן הלא שלחתיך הלא כי משחך : (לב) שומה . פעולה כלומר הריגת אמנון היתה שומה בפי אבשלום תמיד כי תמיד היה מספר ברעתו מיום ענותו את תמר אחותו וי"ת ארי בלבא דאבשלום הות כמנא וכן תרגום אשר שם לו בדרך דיכמן ליה : (לד) מדרך אחריו . זה העם היו בני המלך ואמר העם שנשו באו לירושלם והצופה רואה אותם באים מדרך שאחרי ההר מנגד ההר ואמר הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד וזולתו : (לה) ויאמר יונדב . הצופה אמר לו כי עם בא והוא אמר למלך כי בני המלך באו : (לז) אל תלמי . שהיה אבי אמו : ויתאבל דוד . היה מתאבל על אמנון בנו כל הימים שזוכר אחר כן וכן שלש שנים שהיה אבשלום בגשור : (לט) ותכל דוד. פירושו כתרגומו וחמידת נפשא דדוד מלכא למיפק על אבשלום ר"ל אותה נפשו לצאת בעבור אבשלום מרוב תאותו לו על דרך נפשי יצאה בדברו והחכם רבי אברהם ב"ע פירש ותכל אשת דוד והוא פועל יוצא כלו' אשתו אם אבשלום בקשה דוד מאד עד שהתאוה דוד אל אבשלום בתאוה שילך אחריו אחד מנעריו בעבורו וזהו שאמר לצאת

פי' רבי ישעיה

(לד) מדרך אחריו . פירוש הוא היה צופה והיו פניו בדרך שהלכו והם היו באים מאחריו מפני שברחו דרך עקלתון מן הפחד שהיה להם שלא ירדוף אבשלום אחריהם ויהרגם : (לז) וילך אל תלמי בן עמיהוד מלך גשור . פי' לאבי אמו הלך כדכתיב לעיל והשלישי אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור: (לט) ותכל דוד המלך . פירו' מקרא קצר הוא ותכל נפש דוד ותרגמו וחמידת נפשא דדוד מלכא : כי נחם על אמנון כי מת . פי' אשר מת :

(לב) על פי אבשלום היתה שומה . בציויו של אבשלום היתה שימה זו נשומת על עבדיו להרוג את אמנון : (לט) ותכל דוד . הרי זה מקרא קצר ותכל נפש דוד וכן תרגם יונתן וחמידת נפשא דדוד כמו נכספה וגם כלתה (תהלים פד) לשון תאוה : כי נחם על אמנון . קבל תנחומין

רלבג

היה אמנון הבן הבכור לדוד שראוי למלוך שהיה ראוי שימלוך אחריו ולזה נתעצב דוד יותר באמנון מזולתו משאר הבנים : (לב) על פי אבשלום היתה שומה . ר"ל שדבר זה היה מסודר בפי אבשלום תמיד מיום ענותו את תמר אחותו כי כאשר תמצא ידו יקח נקמתו ממנו : (לז) ויתאבל על בנו כל הימים . ר"ל ימים רבים כי אחר שלש שנים נחם על אמנון כי מת כמו שזכר אחר זה ואולי אמר כל הימים להעיר שלא היה יום בימי השנה ואפי' המועדים שלא היה דואג ד"ד על זה והנה מצאנו בבן הראשון שנולד מבת שבע שתכף שמת רחץ וסך ואכל ושתה ואמר לעבדיו ועתה מאחר שהילד מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי . והנה בזה היה ראוי שנאמר למה הוא מתאבל עליו כל כך והוא לא ישוב אליו אלא שסתר זה הספק הוא ממה שיקל כי ד"ד הרחיק היותו צם בצום אחר מות הילד כי הצום ישמש על דרך התפלה והבקשה מהש"י וזה דבר בלתי ראוי אחר מות הילד אבל יתאבל עליו והדאגה הוא דבר יחייב הטבע אהבת הדמיונים ולזה לא הורחק מפני זה התאבל על המות : (לט) ותכל דוד המלך . הוא מטעם כסף כמעט נכספה וגם כלתה נפשי והוא חסר המצטרף והרצון בו ותכל נפש דוד

השמעה ו' חסר בלישן שמיעה וסי' אל בני כי לא טובה השמעה. ויהי המה בדרך . והשמעה באה אל יואב . כי שמעה רעה . שמעה שמעתי . ושמעה אל שמועה תהיה. ולא נותר ה' בקריאה וסי' בלשון תרגום ירקא קטל אבשלום בסלא דסנבלט . ופירושן נמסרה בסדר פנחס :

תולדות אהרן ויברכו . (כלאים לא): ויקם המלך . מ"ק כא: ואבשלום ברח. סנהדרין סט :

מצודת ציון

גם (שם יט) : (כט) פרדו . הוא הבא מן הסוס והחמור : (לד) הצופה. הוא העומד במקום גבוה להביט למרחוק : (לט) ותכל דוד . תחסר מילת נפש ולז"א בלשון נקבה שעל הנפש ידבר כאלו

מצודת דוד

צויתי . ומידי יבוקש : חזקו . אם אולי יעמוד על נפשו : (ל) בדרך . עד לא באו העירה : והשמועה . קול שמועת שקר : (לב) אל יאמר . אל יחשוב : היתה שומה. הגזרה היתה הושמה על עבדיו מפי אבשלום מיום ענות אמנון את תמר: (לג) דבר לאמר . השמועה האומרת כל בני וגו' : (לד) מדרך אחריו . כי הצופה היה רואה אל מול הדרך שהלכו בה והמה נטו בדרך עקלתון ובאו לעיר מדרך אחורי הצופה: (לה) הנה בני המלך . הנה באו בני המלך המה והיה א"כ כדבר עבדך שאמנון לבדו מת : (לז) אל תלמי . כי הוא היה אבי אמו : ויתאבל . המלך התאבל על אמנון בנו כל ימי חייו : (לח) ואבשלום ברח וגו' . מתחלה אמר שברח ממקומו ואח"ז אמר שהלך אל תלמי ועתה בא לומר ששהה שם שלש שנים : (לט) ותכל דוד . כלתה נפש דוד לצאת בעבור אבשלום והוא ענין תאוה וחשק אל הדבר כמו כלתה לתשועתך נפשי (תהלים קי"ט) : כי נחם . אף שהתאבל עליו כל הימים מ"מ קבל עליו תנחומין מה כי מת הוא ונגזר לקבל תנחומין על המתים :

לצאת אל אבשלום : (א) וידע יואב. הכיר מתוך דבריו ויירא מאמור לו בפירוש ושלח לו הדבר על ידי סבה וגלגול דברים : (ב) וישלח יואב תקועה. אמרו רבותינו ז"ל מאי שנא תקועה אמר רבי יונתן מתוך שרגילין בשמן חכמה מצויה בהם והיתה העיר ההיא רבת זיתי שמן וכן אמרו תקוע אלפא לשמן ר"ל העיר המשובחת בשמן בארץ ישראל היתה תקועה לפיכך קורא אותה אלפא לשמן כמו שהאל"ף ראש לאותיות והיתה העיר בחלקו של אשר דכתיב ביה וטובל בשמן רגלו שמושך שמן כמעין : (ג) וישם את הדברים בפיה. אמרו אם הוא סדר את המשל בפיה מה היה צריך לאשה חכמה לפי שתדע להשיב בחכמה למה שאמר לה המלך כי יואב לא היה יודע מענה המלך שישים בפיה כל הדברי' אלא כלל הדברים סדר לה ויש לפרש גם כן כי הוא ספר לה המעשה והיא תקנה המשל: (ד) ותאמר האשה התקועית אל המלך. ת"י ואתת איתתא לפי שאחר כן אמר ותאמר הושיעה המלך ולא אמר ותבא אל המלך לפי' תרגם ותאמר הראשון ואתת ואדוני אבי ז"ל פירשו כן כי ותאמר הראשון ליושבי השער אמרה אל המלך אני רוצה להכנס והם אמרו לה לא ישמע לך המלך כי רבים עומדים עליו וזהו שאמר כי יראוני העם כלומר הפחידוני כי אמרו שלא תשמע דברי וכשנכנסה אמרה הושיעה המלך כדרך הצועקי' : (ה) אבל אשה אלמנה אני. כתרגומו בקושטא : וימת אישי. אחר שאמרה אלמנה אני ידוע הוא שמת אישה למה אמרה וימת אישי אלא כך אמרה אני אשה אלמנה זה ימים אבל עתה אחשוב שמת אישי היום אם יהרגו בני הנשאר לי : (ו) ויכו האחד את האחד. הכנוי טרם ההודעה וכן וישנו את טעמו ויהמתו איתו לחם והדומים להם : (ז) גם את היורש. כמו שמת היורש האחד זהו רבוי גם : לבלתי שום לאישי שם ושארית. בני המשפחה מתכוונין שלא ישאר לאישי שם ולהשמיד את היורש כדי שיהיו הם יורשים נכסי בעלי כי אין עליהם דין ומשפט להמיתו אף על פי שהרג את אחיו כי לא היו שם כמו שאמר הכתוב ואין מציל ביניהם ואין דין בני חבור להם אלא לשמים ולא לב"ד וא"ת הם גואלי הדם וחם לבבם ולא ילכו אחר הדין כי התורה ית' חשש על ההורג בשוגג שאין דינו מסור לבני אדם אעפ"כ אמר פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו אבל אלו אין לבבם חם על זה אבל כונתם להרוג את היורש כדי שירשו הם הנחלה ואני אשאר בלא בן : וכבו את גחלתי. המאירה לי אחרי מות אישי ובני האחד : (ח) אצוה עליך. אצוה בני המשפחה עליך שלא יגעו

יד א וַיֵּדַע יוֹאָב בֶּן־צְרֻיָה כִּי־לֵב הַמֶּלֶךְ
עַל־אַבְשָׁלוֹם׃ ב וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה
וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ
הִתְאַבְּלִי־נָא וְלִבְשִׁי־נָא בִגְדֵי־אֵבֶל
וְאַל־תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה
יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל־מֵת׃
ג וּבָאת אֶל־הַמֶּלֶךְ וְדִבַּרְתְּ אֵלָיו כַּדָּבָר
הַזֶּה וַיָּשֶׂם יוֹאָב אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיהָ׃
ד וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקֹעִית אֶל־הַמֶּלֶךְ
וַתִּפֹּל עַל־אַפֶּיהָ אַרְצָה וַתִּשְׁתָּחוּ
וַתֹּאמֶר הוֹשִׁעָה הַמֶּלֶךְ׃
ה וַיֹּאמֶר־לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־
לָּךְ וַתֹּאמֶר אֲבָל אִשָּׁה־אַלְמָנָה אָנִי
וַיָּמָת אִישִׁי׃ ו וּלְשִׁפְחָתְךָ שְׁנֵי בָנִים
וַיִּנָּצוּ שְׁנֵיהֶם בַּשָּׂדֶה וְאֵין מַצִּיל
בֵּינֵיהֶם וַיַּכּוּ הָאֶחָד אֶת־הָאֶחָד וַיָּמֶת
אֹתוֹ׃ ז וְהִנֵּה קָמָה כָל־הַמִּשְׁפָּחָה עַל־
שִׁפְחָתֶךָ וַיֹּאמְרוּ תְּנִי ׀ אֶת־מַכֵּה אָחִיו
וּנְמִתֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אָחִיו אֲשֶׁר הָרָג
וְנַשְׁמִידָה גַּם אֶת־הַיּוֹרֵשׁ וְכִבּוּ אֶת־
גַּחַלְתִּי אֲשֶׁר נִשְׁאָרָה לְבִלְתִּי שׂוּם־
לְאִישִׁי שֵׁם וּשְׁאֵרִית עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
ח וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־
הָאִשָּׁה לְכִי לְבֵיתֵךְ וַאֲנִי אֲצַוֶּה עָלָיִךְ׃

ג' חס'
ג'. ל' ומ"ל
ל'
כ'. כ' עזובה
ל'
כ' חד מ"ל וחד חס'
ל' הס' יו"ד
ל'
כ' מחנה
ל'. ה' וסי' אבאים דוויג נגדליה וקטל נוניה
ל' יוחס' ל' קמץ זקף
ל' ומ"ל
שים ק'

אמנון ארי מית : א וידע
יואב בר צרויה ארי לבא
דמלכא למפק על אבשלום :
ב ושלח יואב לתקוע ונסיב
מתמן איתתא חכימתא
ואמר לה אתאבלי כען
ולבושי כען לבושי אבלא
ולא תשופין משחא ותהא
כאתתא דנן יומין סגיאין
מתאבלא על מיתא :
ג ותהכין לות מלכא
ותמללין עמיה כפתגמא
הדין ושוי יואב ית
פתגמיא בפומה : ד ואמרת
איתתא דמתקוע למלכא
ונפלת על אפהא על ארעא
וסגידת ואמרת פרוק
מלכא : ה ואמר לה מלכא
מה ליך ואמרת בקושטא
איתתא ארמלתא אנא
ומית בעלי : ו ולאמתך
תרין בנין ואתנציאו
תרויהון בחקלא ולית
דמשיזיב ביניהון ומחו
חד ית חד וקטל יתיה :
ז והא קמת כל זרעיתא
על אמתך ואמרו הבי
ונקטול ית דקטל אחוהי
ונקטליניה בחובת נפשא
דאחוהי דקטל ונשיצי אף
ית ירותא ובעו למקטל
ית חד יחידי דאשתאר בדיל דלא לשואה לבעלי שום ושאר על אפי ארעא :

תנחומין : (ב) וישלח יואב תקועה. אמרו רבותינו כי שמן זית מצוי שם לכך חכמה מצויה שם : (ה) אבל אשה אלמנה אני. אבל. בקושטא :
עלי

רלבג

דוד המלך לצאת אל אבשלום להביאו אליו כי נחם על אמנון כי מת : (ב) ויקח משם אשה חכמה. ר"ל יודעת לסדר דבריה בחכמה ובשכל. והנה בקש ממנה שתשים עצמה כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת וזה תהיה בשתלבש בגדי אבל ולא תסוך שמן ותבכה ותתאבל בהיותה לפני המלך : (ז) תני את מכה אחיו ונמיתהו. הנה שאלתם זאת ידמה מפני שתהיה חשבם עצמם גואלי הדם והנה לא הותרו גואלי הדם להרוג הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט ולזה אמר דוד חי ה' אם יפול משערת בנך

פי' רבי ישעיה

(ו) ויכו האחד את האחד. אין פתרון ויכה אותו שהיה לו לומר ויכנו. וגם הלשון אינו נופל יפה אלא וי"ו זה במקום ה"א עומד כי אותיות אהו"י מתחלפות וסוף ליה כאלו כתב ויכה האחד את אחד : (ח) ואני אצוה עליך. פירוש שלא היו שם עדים והתראה אינו דין שימות :

צרויה ג' חס' וסי' וידע יואב בן צרויה : מה לי ולכם בני צרויה. צלק העמוני דשמואל. וימת ה' וסי' בלשון תרגום. אבאש דוויג לגדליה וקטיל נוניה : ופירושן נמסר בסדר וישב ובהאי סיפרא בחלק א' סי' כ"ב : ונמתהו ה' הסרים יו"ד בלישן מיתא וסי' בפגעו בו הוא ימתנו. להמתו דהעלו אתו אלי במטה. והנה קמה כל המשפחה. ועשרה אנשים. ויך אתם מלך בבל. עו"ד מצאת"י הוציאם להמתם במדבר

תולדות אהרן וישלח יואב. מנחות פה : ויאמר אליה מ"ק טו :

מצודת דוד

יד (א) וידע יואב. הכיר בהמלך אשר לבו טוב על אבשלום : (ב) וישלח יואב. בעבור כי ראה שלב המלך טוב על אבשלום לזה חשב מחשבות לעורר לבו להשיבו אליו : תקועה. אחז"ל לפי שהיו רגילים שם בשמן זית לזה החכמה מצויה ביניהם: התאבלי נא. עשי עצמך כאבלה : והיית כאשה וגו'. ר"ל הוי מרבה בקינות ויללות ועשה עצמך כאשה אשר זה ימים רבים מתאבלת שלמדה לשונה לומר קינות וכונתו שיהיה למען יכמרו רחמי המלך עליה לצדקה במשפטה : (ג) כדבר הזה. אמרי אליו דבר דומה כדבר הזה ר"ל למקרה אבשלום עם אמנון ולשיחשוב המלך שאמת הדבר : את הדברים. את המשל האמור למטה שם בפיה ר"ל הוא אמר לה מלבו כל דברי המשל והיה בטוח עוד בחכמתה שאף היא תשיב אמריה בהשכל על כל דברי המלך וכאשר השיבה באמת : (ד) ותאמר האשה. בבואה לפני המלך אמרה בתחלה מה שראוי לומר להבאים לפני המלך כמו יחי המלך וכדומה ואח"ז נפלה על אפיה . (ה) אבל אשה אלמנה. כדרך דברי אלמנה זוכרת בעל נעוריה דואגת על מיתתו וכאלו תאמר באמת רואה אנכי ומרגשת בדבר שאשה אלמנה אני כי אלמלא היה בעלי חי לא קרה לי כזאת : וימת אישי. גם מזה דרך אלמנה תקונן ותכפיל דברי יללותה : (ו) ואין מציל. לא היה ביניהם איש נכרי להציל המוכה מיד מכהו : (ז) בנפש. בעבור שהרג נפש אחיו ועם שלא היה בעדים והתראה : גם את היורש. ר"ל כמו שהשמיד הוא את אחיו מורישו כן נשמיד גם אותו שהוא היורש את אחיו : וכבו את גחלתי. ובזה יכבו מעט האורה הנשארה לי כי אישי מת ואחיו איננו והוא לבדו נשאר ואם גם אותו ימיתו לא ישאר מאומה : לבלתי שים. ר"ל כוונת המשפחה היא לבל יושם לאישי שארית לשהם ירשו נחלת אישי : (ח) אצוה עליך. אצוה את מי מאנשי לדרוש ולחקור בדבר אם האמת

מצודת ציון

כאלו אמר ותכל נפש דוד : יד (ב) הסוכי. תמשחי : (ה) אבל. באמת כמו אבל אשמים אנחנו (בראשית מב) : (ו) וינצו. ענין מריבה כמו שני אנשים עברים נצים (שמות ב) :
וכאלו

ט וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקוֹעִית אֶל־הַמֶּלֶךְ ג' מ"ל וחד חס'
עָלַי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הֶעָוֹן וְעַל־בֵּית אָבִי י"ג
וְהַמֶּלֶךְ וְכִסְאוֹ נָקִי׃ ל'
י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הַמְדַבֵּר אֵלַיִךְ ד'
וַהֲבֵאתוֹ אֵלַי וְלֹא־יֹסִיף עוֹד לָגַעַת ג'. ל'
בָּךְ׃ יא וַתֹּאמֶר יִזְכָּר־נָא הַמֶּלֶךְ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵהַרְבַּית גֹּאֵל הַדָּם מהרבת ק'
לְשַׁחֵת וְלֹא יַשְׁמִידוּ אֶת־בְּנִי וַיֹּאמֶר
חַי־יְהוָה אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת בִּנְךָ אָרְצָה׃
יב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה תְּדַבֶּר־נָא שִׁפְחָתְךָ
אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּבָר וַיֹּאמֶר דַּבֵּרִי׃ ל'
יג וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה וְלָמָּה
חָשַׁבְתָּה כָּזֹאת עַל־עַם אֱלֹהִים וּמִדַּבֵּר ג' מ"ל. ל'
הַמֶּלֶךְ הַדָּבָר הַזֶּה כְּאָשֵׁם לְבִלְתִּי ל'
הָשִׁיב הַמֶּלֶךְ אֶת־נִדְּחוֹ׃ יד כִּי־מוֹת כ'. ל'

ח וַאֲמַר מַלְכָּא לְאִתְּתָא אֱזִילִי לְבֵיתִיךְ וַאֲנָא אֲפַקֵּיד עֲלָךְ׃ ט וַאֲמַרַת אִתְּתָא דְּמִתְּקוֹעַ לְמַלְכָּא עֲלַי דִּי לִי רִבּוֹנִי מַלְכָּא חוֹבָא וְעַל בֵּית אַבָּא וּמַלְכָּא וְכוּרְסֵא מַלְכוּתֵיהּ זַכַּאי׃ י וַאֲמַר מַלְכָּא מַן דְּיֵימַר לִיךְ מִלָּא וְתַיְתֵינֵיהּ לְוָתִי וְלָא יוֹסִיף עוֹד לְאַנְזָקָה בִיךְ׃ יא וַאֲמַרַת יִדְכַּר כְּעַן מַלְכָּא מַה דִּכְתִיב בְּסִפַר אוֹרַיְתָא דַּייָ אֱלָהָךְ בְּדִיל לְאַסְגָּאָה אוּרְחָא קֳדָם גָּאֵל דְּמָא לְחַבָּלָא וְלָא יְשֵׁיצוּן יָת בְּרִי וַאֲמַר קַיָּם הוּא יְיָ אִם יִפּוֹל מִסְעַר רֵישׁ בְּרִיךְ לְאַרְעָא׃ יב וַאֲמַרַת אִתְּתָא תְּמַלֵּל כְּעַן אַמְתָךְ קֳדָם רִבּוֹנִי מַלְכָּא פִּתְגָּמָא וַאֲמַר מַלִּילִי׃ יג וַאֲמַרַת אִתְּתָא וּלְמָה חֲשַׁבְתָּא כַּהֲדָא עַל עַמָּא דַייָ וּמִמַּלֵּיל מַלְכָּא פִּתְגָּמָא הָדֵין כִּגְבַר חַיָּב בְּדִיל דְּלָא לַאֲתָבָא מַלְכָּא יָת בְּדוּרֵיהּ׃ יד אֲרֵי מִיתָא

גם הוא חס': על בית ועל בית י"ג דסמיכי בקריאה וסי' במסרה רבתא:

רשי

(ט) עלי אדני המלך העון. כנוי הוא לכבודו כלומר אתה מדחה אותי לאמר אני מלוה עליך ואני אלך לדרכי ואתה לא תלוה עלי ובני יהרג על מי העון הזה: (יא) יזכר נא המלך את ה'. שהקפיד על אורך הדרך להציל נפשות שנא' והשיגו כי ירבה הדרך (דברים י"ט ו') וזהו מהרבת גואל הדם לשחת ואתה דוחה אותי: (יג) ולמה חשבתה כזאת. שחשדת לישראל שיבאו להרוג את השני בלא עדים והתראה: ומדבר המלך הדבר הזה כאשם. והדבר הזה שחרצת לאחרים שאמרת לי לא יפול משערת בנך ארצה עכשיו שאגלה לך שאין הדבר הזה אלא על שני בניך אל תתחרט לאמר דברתי זה כאשם והנני חוזר בי לבלתי השיב המלך את אבשלום בנו שנדחה ממנו וברח לו: ומדבר המלך. אוקינו"ן פרלמי"ש בלעז: (יד) כי מות נמות. ודיינו באותו

רדק

יגעו בבנך: (ט) עלי אדוני המלך העון. בהפך רצתה לומר אלא שכנתה לכבוד המלך כלומר עליך יהיה העון אם נבטח אני ובני עליך ולא ישמר מהם ויהרגוהו בני המשפחה: (י) המדבר אליך. מבני המשפחה תביאי אותו אלי ואני אצוה לו ולא יוסיף עוד לגעת בך ואמר והבאתו והיה לו לומר מדרך הדקדוק והבאתיו בחירק התי"ו כי לנקבה הוא מדבר אבל אמר והבאתו כנגד אחד מנעריו העומדים שם כי האשה לא היתה יכולה להביאו אם לא עם אחד מנערי המלך: (יא) יזכר נא המלך. רצתה לומר שיוציא שבועה מפיו שלא יומת בנה ולמה מהרבת גואל כלומר שהיו רבים גואלים הדם ואם יצוה המלך לאחד יבא האחר ויהרגנו אבל אם ישבע המלך שלא יומת ישמעו הגואלי' השבועה וייראו שלא יגעו בו וי"ת ידכר כען מלכא מה דכתיב בספר אורייתא דה' אלהך בדיל לאסגאה אורחא קדם גאיל דמא לחבלא: משערת בנך ארצה. כתרגומו מסער ריש בריך: (יב) תדבר נא. אחרי אשר נתן לה מה ששאלה ממנו רצתה לגלות לו קצת הדברים ברמיזה כדי שיבין כי על דבר אבשלום באה: (יג) ולמה חשבתה. כי לא יאמינו שאתה נשבעת שלא ימות בני אבל יאמרו אם דבר המלך הדבר הזה באשם ובשוגג דבר אותו שהרי הוא אינו משיב אבשלום שהוא ברח מפני שהרג אמנון אחיו ואיך נשבע הוא שזה שהרג אחיו לא יומת ולא יודה: (יד) כי מות נמות. כלנו סופנו למות וכמו המים הנגרים ארצה אשר לא יאספו אחרי השפכם במקום מדרון שנגרים כן נפשות בני אדם לא יאספו עוד אל הגוף מדרך הטבע אלא במעשה נס

רלבג

בנך ארצה: (ט) עלי אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי. ר"ל עון רציחת בנה אם ירצחוהו בני המשפחה והנה אמרה דרך מוסר להראות שהמלך אשר כזה לא יקח עליו שלא להצילו: (יא) מהרבת גואל הדם לשחת. ר"ל שלא ירבו גואלי הדם לשחת כי אין זה מחק גואלי הדם כי זה הנשאר הוא ג"כ קרובם וכאלו אמרה שיזכור לפניו שיאמר להם שאין ראוי להם מצד היותם גואלי הדם שירבו לשפוך דם קרוביהם ואז נשבע דוד חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה וידמה שלא אמרה שהיה שם עדי' ולזה נשבע לה כי לפי דיני התורה לא היה בן מות אם היה הענין כמו שהגידה לו ואפשר עוד שאעפ"י שהיה בן מות לפי משפטי התורה הנה היה יכולת למלך להצילו להוראת שעה: (יג) ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את נדחו. ר"ל והנה

פי' רבי' ישעיה

(ט) עלי אדוני המלך העון. פי' כינוי הוא כלומר אם יבא גואל הדם ויהרוג את בני יהי רצון שלא תענש בדבר הזה ויהיה העון עליך: (י) ויאמר המלך המדבר אליך והבאתו אלי. פי' מי שיבוא לדבר אליך להרוג את בנך הביאהו אלי ואני אצוה שלא יוסיף ליגע בך: (יא) ותאמר יזכר נא המלך את ה' אלהיך. ועשה למען שמו: מהרבת גואל הדם לשחת. פי' מהרבות גואל הדם שהוא מפציר לשחת ולא ישמידו את בני ואני ירא מפני גואל הדם ונשבע לה המלך חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה. מהרבת הוא שם הפועל: (יג) ותאמר האשה ולמה חשבת כזאת על עם אלהים. שירצו להמית את בני בלא עדים והתראה והבטחתני שלא יעשו לו חמס שאינו מן הדין שיהרגוהו ולא נמנעת אתה מלדבר אדוני המלך את הדבר הזה להיות כאשם ואתה מבקש להרוג את אבשלום בלי עדים והתראה ואיך משיב את נדחך שאין לו עון למות על אחרים שהיו דנים לי הבטחתני שלא יעשו דבר שלא כדין ואתה עושה דבר שלא כדין: (יד) כי מות נמות וכמי' הנגרים ארצה. כך אנחנו דומים:

מצודת ציון

(ט) וכסאו. ר"ל המלכות: (יא) מהרבת. ענין גדולה וחשיבות כמו על כל רב ביתו (אסתר א): גואל הדם. קרוב הנרצח הרוצה לנקום נקמת דמו נקרא גואל הדם שהוא כאלו נחשב לדם לגאולה: משערת בנך. אמר דרך הפלגה כדרך שאומרים הבריות: (יג) כאשם. ענין שגגה: הנגרים

מצודת דוד

אתך: (ט) עלי אדוני המלך העון וגו'. כאלו תאמר יאמין לי שהאמת אתי ומיד תזכהו ואם יודע לאחר זה שלא כן הוא אזי יהיה העון עלי על שהטעיתי את המלך אבל המלך וכסאו יהיה נקי מעון זה ר"ל לא יענש לא בגופו ולא בדבר המלוכה היות כי מהראוי להאמין לי בזה כי שניהם ילדי הם: (י) המדבר אליך. על כי ראה המלך אשר כיש אמריה חזר ואמר לה מי המדבר אליך מאז אשר תמסור לו בנך להמיתו אותו תביאו אלי ואזהירו שלא יוסיף לגעת בך ולכופך למסור את בנך: (יא) יזכר נא המלך וגו'. כאלו חששה פן כאשר יבוא גואל הדם לפני המלך ולפי רוב גדלו ישא לו המלך פנים ולא ירחם עוד על בנה ולזה אמרה יזכר נא את ה' ולדבק במעשיו מה הוא רחום וכו' מבלי להגדיל לישא פני גואל הדם הבא לשחת ולא ישמידו את בני: חי ה'. הריני נשבע שלא יעשה לו מאומה רע: (יב) תדבר נא. שאלה רשות לדבר דברים עם שאינם נוגעים אליה: (יג) ולמה חשבתה. ר"ל איך עלתה על דעתך להאמין דברי לחשוב על בני המשפחה עם ה' להתאכזר על בני להרגו מבלי עדים והתראה והיה לך להשכיל אמיתת הענין שלמשל נאמר ובטעם אמריה הפליגה ברוב מעשה הריגת הרוצח מבלי עדים והתראה: ומדבר המלך. ר"ל עוד אתמה מה שדבר המלך הדבר הזה שלא יפול משערת וכו' אשר הוא כאשם וכשגגה היוצאת על בלתי משיב המלך את אבשלום אשר נדח בארץ נכריה כי הלא הוא דומה בדומה כי גם לאבשלום לא התרו ועוד דברים כאלה שאין לו משפט מות (ועל כי חששה פן יחזור המלך מדבריו ולומר כי באמת שגגה היא לזה הקדימה אמריה ותאמר למה חשבת כזאת וגו' לומר שהדין דין אמת ועם אבשלום נעשה השגגה ולחלוק כבוד למלכות תלתה השגגה בהאמירה ולא בהמעשה): (יד) כי מות נמות. חזרה להביא טענות לטובת אבשלום ואמרה הלא כולנו מות נמות וא"כ ההומת קודם זמנו אין לו תרעומות רב כ"כ אחרי שסופו למות וא"כ אין להמית הרוצח בעבור זה הואיל ולא חייבה התורה כי בלא התראה נהיתה: וכמים וכו'. ר"ל ועוד בשלמא הגוזל ממון חבירו אז כשישיב הגזילה באה היא ליד בעליו אבל השופך דם אדם מה שעשה עשוי ולא תוחזר אליו הנפש עם שפיכת דם הרוצח וישאר א"כ מת כשהיה והרי הוא כמים

נָמוּת וְכַמַּיִם הַנִּגָּרִים אַרְצָה אֲשֶׁר לֹא ל'
יֵאָסֵפוּ וְלֹא־יִשָּׂא אֱלֹהִים נֶפֶשׁ וְחָשַׁב כ'. ל'
מַחֲשָׁבוֹת לְבִלְתִּי יִדַּח מִמֶּנּוּ נִדָּח : ל'
טו וְעַתָּה אֲשֶׁר־בָּאתִי לְדַבֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ
אֲדֹנִי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה כִּי יֵרְאֻנִי הָעָם ל' חס'
וַתֹּאמֶר שִׁפְחָתְךָ אֲדַבְּרָה־נָּא אֶל־
הַמֶּלֶךְ אוּלַי יַעֲשֶׂה הַמֶּלֶךְ אֶת־דְּבַר
אֲמָתוֹ : טז כִּי יִשְׁמַע הַמֶּלֶךְ לְהַצִּיל ז' כלוש'
אֶת־אֲמָתוֹ מִכַּף הָאִישׁ לְהַשְׁמִיד
אֹתִי וְאֶת־בְּנִי יַחַד מִנַּחֲלַת אֱלֹהִים : ב'. ל'
יז וַתֹּאמֶר שִׁפְחָתְךָ יִהְיֶה־נָּא דְּבַר־אֲדֹנִי
הַמֶּלֶךְ לִמְנֻחָה כִּי | כְּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים ל' חס' וד' חס' בליש' ה'
כֵּן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לִשְׁמֹעַ הַטּוֹב וְהָרָע
וַיהוָה אֱלֹהֶיךָ יְהִי עִמָּךְ :
יח וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה
אַל־נָא תְכַחֲדִי מִמֶּנִּי דָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי ל'. כ"ז
שֹׁאֵל אֹתָךְ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה יְדַבֶּר־נָא
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ : יט וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
הֲיַד יוֹאָב אִתָּךְ בְּכָל־זֹאת וַתַּעַן כ' תקלר
הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר חֵי־נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
אִם־אִשׁ | לְהֵמִין וּלְהַשְׂמִיל מִכֹּל כ' חס' ג' בליש'
אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־עַבְדְּךָ
יוֹאָב הוּא צִוָּנִי וְהוּא שָׂם בְּפִי ל' זקף קמץ

דְמָאִית וּכְמַיָא דְמִתְאַשְׁדִין לְאַרְעָא דְלָא אֶפְשַׁר לְהוֹן דְיִתּוֹסְפוּן כֵּן לֵית אֶפְשַׁר לְדַיָנָא דִקְשׁוֹטָא לְקַבָּלָא מָמוֹן דִשְׁקַר וּדְמְחַשֵׁב מַחְשְׁבָן בְּדִיל דְלָא לְבַדָרָא מִנֵיהּ בְּדוֹרָא : טו וּכְעַן דַאֲתֵיתִי לְמַלָלָא קֳדָם מַלְכָּא רִבּוֹנִי יַת פִּתְגָמָא הָדֵין אֲרֵי דַחֲלוּנַנִי עַמָא וַאֲמַרַת אַמְתָךְ אֲמַלֵיל כְּעַן קֳדָם מַלְכָּא מָאִים יַעְבֵּד מַלְכָּא יַת פִּתְגָמָא דְאַמְתֵיהּ : טז אֲרֵי יִשְׁמַע מַלְכָּא לְשֵׁיזָבָא יַת אַמְתֵיהּ מִיַד גַבְרָא לְשֵׁיצָאָה יָתִי וְיַת בְּרִי כַּחֲדָא מֵאַחְסָנַת עַמָא דַיְיָ : יז וַאֲמַרַת אַמְתָךְ יְהֵי כְעַן פִּתְגָמָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא לִנְיָחָא אֲרֵי כְּמַלְאֲכָא דַיְיָ כֵּן רִבּוֹנִי מַלְכָּא לְמִשְׁמַע טַב וּבִישׁ וּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ יְהֵי בְּסַעְדָךְ : יח וַאֲתֵיב מַלְכָּא וַאֲמַר לְאִתְּתָא לָא כְעַן תְּכַסֵי מִנִּי פִּתְגָמָא דַאֲנָא שָׁאֵל יָתִיךְ וַאֲמַרַת אִתְּתָא יְמַלֵיל כְּעַן רִבּוֹנִי מַלְכָּא : יט וַאֲמַר מַלְכָּא הֲיַד יוֹאָב עִמָךְ בְּכָל דָא וַאֲתִיבַת אִתְּתָא וַאֲמַרַת חַיֵי נַפְשָׁךְ רִבּוֹנִי מַלְכָּא אִם אִית לְמִסְטֵי לְיַמִינָא וְלִסְמָלָא מִכֹּל דִי מַלֵיל רִבּוֹנִי מַלְכָּא אֲרֵי עַבְדָךְ יוֹאָב הוּא פַּקְדַנִי וְהוּא שַׁוִי בְּפוּמָא

בחותו עונש : ולא ישא אלהים נפש . אין מן המיתה לפניך וחשב המלך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח : (טו) ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדני את הדבר הזה . בכיתי עלי ועל בני : כי יראוני העם . הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו פן יכעיס עלי : ותאמר שפחתך אדברה נא . כענין זה אולי יעשה וגו' : (טז) כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש . הבא להרוג את בני ולהשמידנו יחד מנחלת אלהים : (יז) ותאמר שפחתך . מאחר שיצוה המלך עלי יהיה דברו למנוחה לבני כי לא ישוב מדברו הטוב כי כמלאך ה' אדני המלך ולא יחזירנו כעס ושנאה מדברו הטוב : (יט) אם אש . כמו אם יש כמו היש וכן עוד האש בית רשע (מיכה ו' י') כמו היש

גם בתחיית המתים : ולא ישא אלהים נפש . שלא יוציאנה מן הגוף כלומר לא ישא פני כל איש כי כלנו נמות ואין על האדם להרבות שפיכות דם אלא למעטו כמו שיוכל ואם יהרוג אדם חבירו לא זה המקום להרגו אם לא הרגו במזיד בעדים ובהתראה כדי למעט שפיכות הדם ואם הרגו שוגג זה שיגלה עד זמן ידוע ולא יהרגנו אותו אפילו הרגו מזיד אם אין שם עדים והתראה וז"ש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אלהים חשב מחשבו' ושם משפטי' לבלתי ידח ההורג ויש לפרש וחשב מחשבות על המלך כלומר אחר שכן הוא שכלנו סופנו למות יחשוב המלך מחשבות שלא ידח ממנו נדח ואם מת אחד לא יומתו שנים וי"ת אלהים דיינא ותרגם הפסוק כן הרי מיתא דמאית וכמיא דמתאשדין וגו' : (טו) כי יראוני העם . כבר פירשנו בו פירוש אחד בתחילת הפרשה כי על נערי המלך השוערים אמרה והפירוש הנכון בעיני כי על כל בני עירה אמרה כי הפחידוני העם שלא תועיל צעקתי לפני המלך בדבר הזה : (יז) למנוחה . שיניחני מדאגתי ומעצבי : לשמוע הטוב והרע . כלומר שתשפט האמת לפי מה שתשמע : (יח) היד יואב . עצתו ודברו : (יט) אם אש להמין ולהשמיל . אש חסר יו"ד והוא כמשמעו וי"ת אם אית כמו היש וכן האש בית רשע שהוא חסר תרגם האית פי' הפסוק לדעת יונתן אם יש

רלבג

והנה המלך מדבר הדבר הזה שנראה בו שהוא כמו אשם על שלא השיב את נדחו והוא אבשלום כי אם יבקש להמיתו על דבר אמנון יעשה מה שהרחיק אותו בדברו עם זאת האשה התקועית : (יד) כי מות נמות . כלנו כמו המים הנגרים ארצה שלא יתקבצו לעמוד מההגרה כן בני האדם דורכים אל המות : ולא ישא אלהים נפש . להצילה מהמות ר"ל שלא יכובד בזה הענין שום אדם ולא ישא פני נפש בזה כי סוף כל אדם למות . והנה חשב הש"י מחשבות להמית בני האדם במינים שונים ובסבות שונות בדרך שלא יהיה נדח אחד מן האנשים שידמה בנפשו לברוח מהמות וכאילו אמרה זה להעיד כי אולי מאת הש"י היתה הסבה להמית את אמנון כי הוא חושב מחשבות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו : (יז) יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה . ר"ל להניח לי מרגזי וזה יהיה סבה לשאול ממנו שישיב את נדחו אחר שהסכים זה הענין בבני : כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמוע הטוב והרע . ר"ל כי מה שישפט באלו הדברים שיבאו לפניו מהטוב והרע ישפוט בתכלית מה שאפשר מהטוב והיושר והחמלה כאילו הוא מלאך האלהים : (יט) אם אש להמין ולהשמיל . פירשו

פי' רבי ישעיה

ולא ישא אלהים נפש אדם . שלא ימות ואין אדם יכול לבטוח בחייו . ואם לא עכשיו אימתי תשיב את בנך . ויש למלך לחשוב מחשבות לבלתי ידח ממנו הנדח ותאסף את בנך אליך קודם מותך . : (טו) ועתה אשר באתי לדבר אל המלך את הדבר הזה . במשל על בני : כי יראוני העם . והפחידוני ואמרו לי אם תאמרי למלך שישיב את בנו יכעים עליך בעבור זה הבאתי ממשל הזה כדי שתסכים ע"ז שלא יהרגו את בני הנשאר ואחר כך אגלה לך על בנך ולא תשוב מדברך שדברת לי : (יז) יהיה נא דבר אדוני המלך למנוחה . שיניח את נפשי ויבטיחני ולא יהרגו את בני ואח"כ אפייסנו על בנו שאבטח על דבריו ולא יכעס עלי : (יט) אם אש להמין

למנחה ד' חס' ו' בליש' וסי' וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה . יהי' נא דבר אדני המלך למנוחה . ודמשק מנחתו . והיתה מנחתו כבוד . וכל המנחות דכוו' : מלאך האלהים ח' בקריאה וסי' נמסר בשפטים סי' י"ג : אש ג' סבירין יש וסי' עוד האש בית רשע . אש רעים . אם אש להמין ולהשמיל .

מצודת דוד

כמים הנגרים ארצה שא"א לאספם ולהחזירם למקומם כי נבלעו בעפר הארץ : ולא ישא אלהים נפש . ר"ל ועוד הלא אין אלהים נושא פנים לשום נפש ושלם ישלם לאיש כמפעלו ולטובת האדם חושב מחשבות לשלם גמול בזה העולם לבל יהיה האדם הנדח במעשיו מוטרד ונדח ממנו יתברך כי בהדרך שיגיע יזכה לחזות בנועם ה' וא"כ בהשגחה היתה מיתת אמנון לכפר העון אשר חטא ואבשלום הוא שליח ההשגחה ואין להאשימו כ"כ בהיות כי לא התרו בו והתורה פטרתו : (טו) ועתה . ר"ל הואיל וכל דברי למשל נאמרו להמליץ טוב על אבשלום פן תאמר למה את ממשל משלים היה לך לדבר דבריך כאשר המה לזה אמרה ועתה מה שבאתי לדבר הדבר הזה להיות למשל כ"ז היה לפי שכל העם הפחידוני לומר שהמלך יגער בך כאשר תחל לדבר כי הליועץ למלך נתנוך : ותאמר . לזה אמרתי אדבר דברי בדומה לו ואולי ע"י ימלא שאלתי : (טז) כי ישמע . כאשר ישמע המלך להציל אותו מיד האיש הגואל הדם הרוצה להשמיד אותי להיות שכולה מבני : יחד . כי במיתתו יושמד הוא ואני אהיה שכולה ממנו : מנחלת אלהים . מהנחלה הניתן לנו מן השמים לשירשנו הם : (יז) ותאמר . אז אמרה שפחתך יהיה דבר המלך למנוחה לבנו כמו שהציל את בני לפי מחשבתו שבאמת נעשתה הדבר כ"כ יעוט לבנו על כי היותה בדומה לו : כי כמלאך . ר"ל הן ידעתי שבל יתחלף מעשיך למאריך ולא יחזירך הכעס והשנאה מדרכיך הטובים והישרים אשר דברת עד כה כי כמלאך האלהים שאין בו התחלפות מצד עצמו כן אדוני כי נפשו משכלת להבין מהו הטוב ומהו הרע ושכיל א"כ אשר התחלפות רעה היא ויחדל ממנה : וה' . כהתימה לדבר דבריה רצתה להפטר ממנו ואמרה לו וה' אלהיך יהיה עמך כדרך הנפטרים : (יח) אל נא תכחדי . אל תעלם ממני אמיתת הדבר אשר אשאל אותך : (יט) היד יואב , האם

מצודת ציון

(יד) הנגרים . ענין הזלה ונטיפה כמו כמים מוגרים במורד (מיכה א) : (יח) תכחדי . ענין העלמה כמו ולאמותי ממך לא נכחדו (תהלים סט) : (יט) אש . הוא כמו יש וכן עוד האש בית רשע

שִׁפְחָתְךָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
כ לְבַעֲבוּר סַבֵּב אֶת־פְּנֵי הַדָּבָר עָשָׂה ג'. ל'
עַבְדְּךָ יוֹאָב אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַאדֹנִי
חָכָם כְּחָכְמַת מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים לָדַעַת מ'
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃
כא וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב הִנֵּה־נָא
עָשִׂיתִי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֵךְ הָשֵׁב אֶת־ עשית ק' י"א
הַנַּעַר אֶת־אַבְשָׁלוֹם׃ כב וַיִּפֹּל יוֹאָב
אֶל־פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ וַיְבָרֶךְ אֶת־ ו'
הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר יוֹאָב הַיּוֹם יָדַע עַבְדְּךָ
כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
אֲשֶׁר־עָשָׂה הַמֶּלֶךְ אֶת־דְּבַר עַבְדֶּו׃ עבדך ק'
כג וַיָּקָם יוֹאָב וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּרָה וַיָּבֵא אֶת־ י"א
אַבְשָׁלוֹם יְרוּשָׁלָםִ׃
כד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יִסֹּב אֶל־בֵּיתוֹ וּפָנַי ג' תג"ן
לֹא יִרְאֶה וַיִּסֹּב אַבְשָׁלוֹם אֶל־בֵּיתוֹ
וּפְנֵי הַמֶּלֶךְ לֹא רָאָה׃ ו"ו
כה וּכְאַבְשָׁלוֹם לֹא־הָיָה אִישׁ־יָפֶה ל'. ק'
בְּכָל־יִשְׂרָאֵל לְהַלֵּל מְאֹד מִכַּף רַגְלוֹ
וְעַד קָדְקֳדוֹ לֹא־הָיָה בוֹ מוּם׃ כו וּבְגַלְּחוֹ ל'
אֶת־רֹאשׁוֹ וְהָיָה מִקֵּץ יָמִים ׀ לַיָּמִים ס'
אֲשֶׁר יְגַלֵּחַ כִּי־כָבֵד עָלָיו וְגִלְּחוֹ וְשָׁקַל ל'
אֶת־שְׂעַר רֹאשׁוֹ מָאתַיִם שְׁקָלִים
בְּאֶבֶן הַמֶּלֶךְ׃ כז וַיִּוָּלְדוּ לְאַבְשָׁלוֹם ל'. ס'
שְׁלוֹשָׁה בָנִים וּבַת אַחַת וּשְׁמָהּ תָּמָר ד' מ"ג כנכי'
הִיא הָיְתָה אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה׃
כח וַיֵּשֶׁב אַבְשָׁלוֹם בִּירוּשָׁלַםִ
שְׁנָתַיִם יָמִים וּפְנֵי הַמֶּלֶךְ לֹא רָאָה׃
כט וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם אֶל־יוֹאָב לִשְׁלֹחַ
אֹתוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ וְלֹא אָבָה לָבוֹא אֵלָיו
וַיִּשְׁלַח עוֹד שֵׁנִית וְלֹא אָבָה לָבוֹא׃ ל' חס' א"ו

דאמתך ית כל פתגמיא האלין: כ בדיל לאקפא ית אפי פתגמא עבד עבדך יואב ית פתגמא הדין ורבוני חכים כחכמת מלאכא דיי למידע ית כל די בארעא: כא ואמר מלכא ליואב הא כען עבדית ית פתגמא הדין ואזיל אתיב ית עולימא ית אבשלום: כב ונפל יואב על אפוהי לארעא וסגיד ובריך ית מלכא ואמר יואב יומא דין ידע עבדך ארי אשכחית רחמין בעינך רבוני מלכא דעבד מלכא ית פתגמא דעבדיה: כג וקם יואב ואזל לגשור ואיתי ית אבשלום לירושלם: כד ואמר מלכא יסתחר לביתיה ואפי לא יחזי ואסתחר אבשלום לביתיה ואפי מלכא לא חזא: כה וכאבשלום לא הוה גבר שפיר בכל ישראל לשבחא לחדא מפרסת רגלוהי ועד מוחיה לא הוה ביה מומא: כו ובספרותיה ית רישיה והוי מזמן עדן לעדן דמספר ארי יקיר עלוהי ומספר ליה ותקל ית סער רישיה מאתן סלעין במתקלא דמלכא: כז ואתילידו לאבשלום תלתא בנין וברתא חדא ושמה תמר היא הות אתתא שפירת חיזו: כח ויתיב אבשלום בירושלם תרתין שנין ואפי מלכא לא חזא: כט ושלח אבשלום לות יואב לשלחא יתיה לות מלכא ולא אבה למיתי לותיה ושלח עוד תנינות ולא אבה למיתי:

תולדות אהרן ובאבשלום. סוטה י. (סוטה יז) והיה מקץ. נזיר ד סוטה י: ויולדו לאבשלום. סוטה יא: וישב אבשלום. סנהדרין סט:

רדק

יש לנטות ימין ושמאל מכל אשר דברת אלא כן הוא כמו שאתה אומר כי עבדך יואב צוני ואם נפרש איש כמשמעו יהי' פירושו כן אם איש אחר צוני להימין ולהשמאיל מכל הדברים האלה אלא כאשר דבר אדוני המלך כן הוא כי עבדך יואב הוא היה שצוני ויהיה פירוש אשר כמו כאשר וכן תאכל מצות אשר צויתיך כאשר צויתיך ויהיה מכל אשר דבר נסתר עמו פירושו מכל מה אשר אמרתי וכמוהו רבים במקרא להיות מלה חסרה מן הענין בהיות הדבר מובן מן הענין הקודם כמו שכתבנו בספר מכלל: (כ) לדעת את כל אשר בארץ בין בדבריך בין בדברים אחרים: (כא) הנה נא עשיתי. שמעת לדברי האשה המדברת אלי במצותיך ונסחא מדוייקת מצאתי כתוב עשיתי וקרי עשית ופי' לאותה הנסחא אתה עשית את הדבר הזה לשלוח לי התקועית לסבב פני הדבר על אבשלום לך השיבו כדברך: (כב) אל פניו. כמו על פניו כמו אל ההרים לא אכל על ההרים: עבדו. כתיב עבדך קרי והענין אחד הוא: (כה) וכאבשלום לא היה איש יפה. סמוך לסיפור המרד שמרד באביו ספר מה גרם לו זה כי היה יפה ובכל ישראל לא היה כמוהו ונתגאה ביופיו ובשערו וחשב כי אין ראוי למלוכה מבני דוד כמוהו ומרד אולי שמע כי בלב המלך להמליך שלמה אחריו ומרד על אביו בחייו וגנב לב ישראל: (כו) ובגלחו. אמרו רז"ל כי אבשלום נזיר עולם היה כן היתה קבלה בידם כי מן הפסוקי' לא ראו זה כי אפשר כי הוא היה מגדל שערו ליופי שערו להתגאות בו ולהתגאות ומשנה לשנה כשהיה כבד עליו שלא יוכל לסבלו היה מגלחו אבל הם ז"ל קבלו כי בנזירות היה מגדל אותו ולמדו מזה כי מי שנדר בנזיר עולם כל ימי חייו כשהכביד שערו מיקל בתער משנים עשר חדש לשנים עשר חדש שנאמר ויהי מקץ ימים לימים זהו משנה לשנה כי ימים הוא שנה כמו ימים תהיה גאולתו: באבן המלך. כתרגום במתקלא דמלכא כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן שכוא

רשי

היש: (כ) לבעבור סבב. לגלגל עד שילא דבר בטו של מלך לאור: ואדני חכם. והבנת כי מאת יואב יצאה: אל

רלבג

פירשו בו אם יש להימין ולהשמאיל והרצון בו שאין לנטות ימין ושמאל מכל אשר דבר המלך כי כן הוא האמת: (כ) לבעבור סבב את פני הדבר. הנה פני הדבר הוא מה שראוי שיפנה הדבר אליו והוא התכלית הראוי והאשה אמר שהוא עשה כן כדי שיגיע התכלית הראוי: (כו) כי כבד עליו וגלחו. מגיד שלולא שכבד עליו לא היה מגלח אותו וזה לאות כי היה נזיר מגדל פרע שער ראשו ולפי שהמיר להגלחת הוא נזיר לשאר הדברים אשר בהם המירו' כמו שבארנו בפרשת נזיר למדע שהוא היה נזיר ולפי שזה היה מנהגו תמיד משנה לשנה כמו הספר בזה המקום למדנו מזה שאבשלום היה נזיר עולם: מאתים שקלים באבן המלך. הנה

פי' רבי' ישעיה

להמין ולהשמיל. פי' כמו אם יש ודומה לו עוד. האש בבית רשע שפתרונו היש: להמין כמו להימין ונעלם היו"ד ולהשמיל כמו ולהשמאיל ונעלם האל"ף: (כט) ולא אבה לבוא אליו. פי' שלא שמע לו דוד ואמר לו ופני לא יראה:

ולך י"א בקריאה וסי' ויאמר קח נא את בנך יחידך. ותאמר לו אמו עלי קללתך בני. ויאמרו לו החרש. ועתה שוב ולך בשלום: מלא קרנך שמן. השב את הנער. ואלישע הנביא. ויאמר המלך אל חזאל. קח בידך את המגלה: חזאל בא ולך. ולך בא אל הגולה. אכול את המגלה הזאת: אל פניו ו' בקריאה וסי' לשנאיו אל פניו להאבדו' בו. ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו. ויפל יואב אל פניו. ויצא אל פניו יהוא בן חנני. הן יקטלני לו אוחל:

מצודת ציון

רשע (מיכה ו): להמין ולהשמיל. מלשון ימין ושמאל: (כ) פני הדבר. תחילת הדבר: (כו) ימים. שנה: באבן המלך. במשקל המלך כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן (דברים כה) ע"ש שדרכם להיות

מצודת דוד

כח חכמת יואב עם כל דבריך: אם אש להמין. אם יש למנות לימין או לשמאל מכל דברי אדוני אשר ידבר בכל עת כי מזה נראה גודל החכמה אשר בו; הוא צוני. ללכת אל אדוני: והוא שם וגו'. כל דברי המשל שם הוא בפי: (כ) לבעבור סבב. ר"ל ומה ששלח אותי ולא הלך בעצמו כי לבעבור סבב וגו' עשה הדבר הזה לשלחני במקומו כי אני הלא יכולה הייתי לדבר בדומה לו לספר ממנו דבר הנראה והוא פני הדבר ותחלת המחשבה אבל יואב עצמו לא היה לו מקום לסבב הדבר הנראה בזה האופן ולא רצה גם הוא לדבר הדבר כאשר הישב לדעת וגו'. כי השכלת לדעת ממי יצאו הדברים והנה בעבור רוב החכמה שבך אין לנטות מדבריך ימין ושמאל: (כא) עשית וגו'. לשלח את התקועית לזה לך והשיבו כי המתחיל בדבר עליו לגמרו: (כה) להלל מאוד. הראוי להלל מאוד: (כו) והיה. עת גלוחו היה מסוף שנה לסוף שנה: מאתים. והיו במשקל מאתים שקלים: רלו

ל וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו רְאוּ חֶלְקַת יוֹאָב אֶל־יָדִי וְלוֹ־שָׁם שְׂעֹרִים לְכוּ וְהוֹצִיתִיהָ בָאֵשׁ וַיַּצִּתוּ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם אֶת־הַחֶלְקָה בָּאֵשׁ׃ לא וַיָּקָם יוֹאָב וַיָּבֹא אֶל־אַבְשָׁלוֹם הַבָּיְתָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה הִצִּיתוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־הַחֶלְקָה אֲשֶׁר־לִי בָּאֵשׁ׃ לב וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל־יוֹאָב הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ ׀ לֵאמֹר בֹּא הֵנָּה וְאֶשְׁלְחָה אֹתְךָ אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה בָּאתִי מִגְּשׁוּר טוֹב לִי עֹד אֲנִי־שָׁם וְעַתָּה אֶרְאֶה פְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם־יֶשׁ־בִּי עָוֺן וֶהֱמִתָנִי׃ לג וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיַּגֶּד־לוֹ וַיִּקְרָא אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיָּבֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לוֹ עַל־אַפָּיו אַרְצָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשַּׁק הַמֶּלֶךְ לְאַבְשָׁלוֹם׃

טו א וַיְהִי מֵאַחֲרֵי כֵן וַיַּעַשׂ לוֹ אַבְשָׁלוֹם מֶרְכָּבָה וְסֻסִים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ ב וְהִשְׁכִּים אַבְשָׁלוֹם וְעָמַד עַל־יַד דֶּרֶךְ הַשָּׁעַר וַיְהִי כָּל־הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה־לּוֹ רִיב לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לַמִּשְׁפָּט וַיִּקְרָא אַבְשָׁלוֹם אֵלָיו וַיֹּאמֶר אֵי־מִזֶּה עִיר אַתָּה וַיֹּאמֶר מֵאַחַד שִׁבְטֵי־יִשְׂרָאֵל עַבְדֶּךָ׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְשָׁלוֹם רְאֵה דְבָרֶךָ טוֹבִים וּנְכֹחִים וְשֹׁמֵעַ אֵין־לְךָ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ׃ ד וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם מִי־יְשִׂמֵנִי שֹׁפֵט בָּאָרֶץ וְעָלַי יָבֹא כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה־לּוֹ־רִיב וּמִשְׁפָּט וְהִצְדַּקְתִּיו׃ וְהָיָה בִּקְרָב־אִישׁ לְהִשְׁתַּחֲוֺת לוֹ וְשָׁלַח אֶת־יָדוֹ וְהֶחֱזִיק לוֹ וְנָשַׁק לוֹ׃ ו וַיַּעַשׂ אַבְשָׁלוֹם כַּדָּבָר הַזֶּה לְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יָבֹאוּ

והציתוה ק' · י"ד · נ' חס' כספ' · י"ד חס' · נ' חס' · ג' · נ' חס' · כ' אויב · ט"ו · נ' · ד' · נ' חסר · ס' · נ'. נ' · נ'

ל וַאֲמַר לְעַבְדוֹהִי חֲזוֹ אַחְסַנְתֵּיהּ דְּיוֹאָב דִּסְמִיכָא לְדִילִי וְלֵיהּ תַּמָּן סְעוֹרִין אֱזִילוּ וְאַדְלְקוּהָ בְּנוּרָא וְאַדְלִיקוּ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם יַת אַחְסַנְתֵּיהּ בְּנוּרָא׃ לא וְקָם יוֹאָב וַאֲתָא לְוַת אַבְשָׁלוֹם לְבֵיתָא וַאֲמַר לֵיהּ לְמָא אַדְלִיקוּ עַבְדָךְ יַת אַחְסַנְתָּא דִּילִי בְּנוּרָא׃ לב וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לְיוֹאָב הָא שְׁלָחִית לְוָתָךְ לְמֵימַר אִיתָא הַלְכָא וְאֶשְׁלְחִינָךְ לְוַת מַלְכָּא לְמֵימַר לְמָה אֲתֵיתִי מִגְּשׁוּר טַב לִי עוֹד דַּאֲנָא תַמָּן וּכְעַן אֶחֱזֵי אַפֵּי מַלְכָּא וְאִם אִית בִּי חוֹבָא וְיִקְטְלִינַנִי׃ לג וַאֲתָא יוֹאָב לְוַת מַלְכָּא וְחַוִּי לֵיהּ וּקְרָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲתָא לְוַת מַלְכָּא וּסְגִיד לֵיהּ עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא קֳדָם מַלְכָּא וּנְשַׁק מַלְכָּא לְאַבְשָׁלוֹם׃ א וַהֲוָה מִבָּתַר כֵּן וַעֲבַד לֵיהּ אַבְשָׁלוֹם רְתִיכִין וְסוּסָוָן וְחַמְשִׁין גַּבְרָא רָדְפִין קֳדָמוֹהִי׃ ב וּמַקְדִּים אַבְשָׁלוֹם וְקָאֵים עַל כֵּיבַשׁ אוֹרַח תַּרְעָא וַהֲוֵי כָּל גַּבְרָא דִּיהֵי לֵיהּ דִּין לְמֵיעַל קֳדָם מַלְכָּא לְמִידַן וּקְרֵי אַבְשָׁלוֹם לֵיהּ וַאֲמַר אֵי מִדָּא קַרְתָּא אַתְּ וַאֲמַר מֵחַד שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל עַבְדָךְ׃ ג וַאֲמַר לֵיהּ אַבְשָׁלוֹם חֲזֵי פִּתְגָמָךְ תַּקְנִין וְיָאָן וְשָׁמַע לֵית לָךְ מִן קֳדָם מַלְכָּא׃ ד וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם מַן יְמַנֵּנִי דַּיָּנָא בְּאַרְעָא וְקֳדָמַי יֵיתֵי כָּל גְּבַר דִּיהֵי לֵיהּ דִּין וּמַצּוּ וְאַדִּינְנֵיהּ בִּקְשׁוֹט׃ ה וַהֲוָה כַּד קָרֵב גַּבְרָא לְמִסְגַּד לֵיהּ וּמוֹשִׁיט יַת יְדֵיהּ וּמַתְקֵיף בֵּיהּ וּנְשִׁיק לֵיהּ׃ ו וַעֲבַד אַבְשָׁלוֹם כְּפִתְגָמָא הָדֵין לְכָל יִשְׂרָאֵל דְּאָתַן לְמִידַן

רשי

(ל) אל ידי. סמוך לרשותי במקום שאני יכול להזיק: אל ידי. אינמי"ש אופ"ש בלע"ז: (לב) והמיתני. ויהרוג אותי המלך: (א) וחמשים איש וגו'. כולם נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: (ב) והשכים אבשלום. בכל בקר: מאחד שבטי ישראל עבדך. משבט פלוני: (ד) והצדקתיו. ואדיננה בקושטא

רלבג

הנה היה שוקל זה במשקל המלך אם לפי שהיה נותן משקלם כסף או זהב לבית המקדש או לעניים או שהיה שוקל זה לראות הפלגת רבוי שערו: (לג) וישק המלך לאבשלום. הנה לא נשקו בפיו ולזה היתה הנשיקה נקשרת עם אות למ"ד: (א) וחמשים איש רצי' לפניו. הנה מפני שלא היה מדרך מלכי ישראל להרבות סוסים כמו שהזהירה התורה הנה היה הענין הזה דבר גדול בחק אבשלום כי לא היה מלך: (ב) ועמד על יד דרך השער. ר"ל שהוא עמד על מקום שמשם יעברו העוברים לבא אל שער המלך

ואם יש ג' וסי' ואם יש בי עון המיתני אתה. ואם יש בי עון והמיתני. דבר ה' אתם: מאחרי ג' וסימ' ויעש לו אבשלום מרכבה. שוא לכם משכימי. הוי משכימי בבקר: למשפט ט"ו דגשים וסי' והיו לכם הערים: כי יפלא ממך דבר. וישב בעיר ההיא עד. והיא ישבת תחת תמר והשכים אבשלום ועמד. ויעש אבשלום כדבר הזה. ויסרו למשפט אלהיו יורנו. החרישו אלי איים ולאמים. כל כלי יוצר עליך. נהמה כדובים כולנו וביונים. אתה אל תירא עבדי. וחברו. וקרבתי אליכם למשפט. וה' לעולם ישב בקום. למשפט אלהים:

תולדות אהרן ויאמר אל עבדיו. סוטה שם. מי ישימני שופט. (שם שם):

רדק

הבאה משקל: (ל) אל ידי סמוך למקום שדותי ותרגו' דסמיכא לדילי: לכו והציתו'. הכתוב הוא על דרך נחי הפ"א למדבר בעדו ר"ל שהוא עצמו ילך עמהם והקרי הוא על דרך חסרי הפ"א והוא נוסח לרבים ושניהם ענין אחד אלא שהקרי יותר קרוב: (לב) ואם יש בי עון. כי לא לחנם הרגתי אמנון כי הוא ענה את תמר אחותי ובזה אותה בתכלית הבזיון: (ב) והשכים. כן היה מנהגו בכל בקר ובקר: על יד דרך השער. על מקום שהיה בדרך השער ויו"ת על כיבש אורח תרעא ר"ל מסילת הדרך: (ד) ועלי יבא. כמו ואלי ורבים על במקום אל: והצדקתיו. כתרגומו ואדיננ' בקושטא: (ה) בקרב איש. הבי"ת מעמדת בגעיא והרי"ש חטופה: והחזיק לו. כמו בו וכן לפניכם לחרב כמו בחרב ורבי

מצודת ציון

להיות מאבן: (ל) חלקת. אחוזת שדה כמו ויקן את חלקת השדה (בראשית לג): אל ידי. אל מקומי: והציתוה. מלשון הצתה והבערה: טו (א) ויעש. ענין אסיפה וקנין כמו הנפש אשר עשו בחרן (שם יב): מרכבה. עגלה לרכוב בו: (ב) ריב. משפט: אי מזה. איזה העיר שתאמר מזה אני: (ג) ונכוחים. צדקים שראוי להתוכח בהם כמו משיב דברים נכוחים (משלי כד): (ד) ועלי. כמו ואלי: קרואים

מצודת דוד

(ל) ראו. הסתכלו לדעת חלקת יואב אשר היא אל ידי סמוכה למקום חלקתי: (לב) בא הנה וכו'. ועל שלא באת נויתי להצית החלקה בכדי שתבוא הנה: למה באתי. מה התועלת בביאתי אם אינני רואה פני המלך: טוב לי וכו'. כי שם הייתי רואה פני המלך אבי אמי. ואם יש בי עון. ר"ל בראותי פניו אשיב אמרים על מה הרגתי את אמנון ואם אעפ"כ ימצא בי עון כי לא יקבל אמרי אזי מקבל אני עלי המיתה בבני אמות: טו (א) מאחרי כן. אחר שמחל לו אביו על עונו: רצים. ברגלים: (ב) והשכים. כן היה דרכו בכל בוקר. על יד. על מקום שהיה בדרך השער: לבוא. והלך לבוא אל המלך: אי מזה. הוא מדרך חיבה לשאול את האדם מקומו ועניינו: מאחד שבטי. כל אחד היה משיב כפי השבט שהיה ממנו אבל לא העיר כי לא היו כל ערי ישראל נכרים לאבשלום ואם שאל גם על העיר זה היה להראות חיבה יתירה: (ג) ראה וכו'. כאשר ספר לו דבר המשפט אמר לו ראה בראיית הלב שטובים דבריך והדין עמך אבל לא הועמד מהמלך איש חכם לשמוע לך ר"ל להבין הדבר: (ד) והצדקתיו. ר"ל הייתי מצדיק את הדין לדונו בצדק כי מאד הייתי נותן לב להבין דבר המשפט: (ה) בקרב. כאשר קרב מי להשתחות לו את

ידו

לַמִּשְׁפָּט אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְגַנֵּב אַבְשָׁלוֹם ט״ז. ל׳
אֶת־לֵב אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל׃
ז וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיֹּאמֶר
אַבְשָׁלוֹם אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵלְכָה נָּא
וַאֲשַׁלֵּם אֶת־נִדְרִי אֲשֶׁר־נָדַרְתִּי
לַיהוָה בְּחֶבְרוֹן׃ ח כִּי־נֵדֶר נָדַר עַבְדְּךָ ה׳קמצין וסי׳ נדר׳ דהרמלת׳ שלים עבדה ולא אתקבל
בְּשִׁבְתִּי בִגְשׁוּר בַּאֲרָם לֵאמֹר אִם־
יָשׁוֹב יְשִׁיבֵנִי יְהוָה יְרוּשָׁלַםִ וְעָבַדְתִּי ישיב ק׳
אֶת־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר־לוֹ הַמֶּלֶךְ לֵךְ ב׳
בְּשָׁלוֹם וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ חֶבְרוֹנָה׃
י וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם
מְרַגְּלִים בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־קוֹל הַשֹּׁפָר וַאֲמַרְתֶּם ג׳. ב׳
מָלַךְ אַבְשָׁלוֹם בְּחֶבְרוֹן׃
יא וְאֶת־אַבְשָׁלוֹם הָלְכוּ מָאתַיִם אִישׁ ל׳
מִירוּשָׁלַםִ קְרֻאִים וְהֹלְכִים לְתֻמָּם
וְלֹא יָדְעוּ כָּל־דָּבָר׃ ג״
יב וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם אֶת־אֲחִיתֹפֶל
הַגִּילֹנִי יוֹעֵץ דָּוִד מֵעִירוֹ מִגִּלֹה בְּזָבְחוֹ ב׳בת אלויטס ל׳וכתיב ה״א
אֶת־הַזְּבָחִים וַיְהִי הַקֶּשֶׁר אַמִּץ וְהָעָם ב׳ חס׳
הוֹלֵךְ וָרָב אֶת־אַבְשָׁלוֹם׃ יג וַיָּבֹא פ׳
הַמַּגִּיד אֶל־דָּוִד לֵאמֹר הָיָה לֶב־ ל׳
אִישׁ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ יד וַיֹּאמֶר
דָּוִד לְכָל־עֲבָדָיו אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִירוּשָׁלַםִ
קוּמוּ וְנִבְרָחָה כִּי לֹא־תִהְיֶה־לָּנוּ ל׳
פְלֵיטָה מִפְּנֵי אַבְשָׁלֹם מַהֲרוּ לָלֶכֶת י״ד חס׳. ד׳
פֶּן־יְמַהֵר וְהִשִּׂגְנוּ וְהִדִּיחַ עָלֵינוּ אֶת־ ל׳
הָרָעָה וְהִכָּה הָעִיר לְפִי־חָרֶב׃

מהרו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש :

תולדות אהרן ויגנב אבשלום. סוטה ט (שם שם): ויהי מקץ׳ נזיר ד
סוטה לד סנהדרין סט תמורה יד (שם שם) לך בשלום.
ברכות סו מ״ק כט :

לְוָת מַלְכָּא וְגָנֵב אַבְשָׁלוֹם
יַת לִבָּא דֶאֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל׃
ז וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין שְׁנִין
וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לְמַלְכָּא
אֵיזִיל כְּעַן וַאֲשַׁלֵּם יַת נִדְרִי
דִּנְדָרִית קֳדָם יְיָ בְּחֶבְרוֹן׃
ח אֲרֵי נִדְרָא נְדַר עַבְדָּךְ
בְּמֵיתְבִי בִּגְשׁוּר בַּאֲרָם
לְמֵימַר אִם אֲתָבָא יְתִיבִנַּנִי
יְיָ לִירוּשְׁלֵם וְאֶפְלַח קֳדָם
יְיָ׃ ט וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא
אֱזֵיל בִּשְׁלָם וְקָם וַאֲזַל
לְחֶבְרוֹן׃ י וּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם
מְאַלְלִין בְּכָל שִׁבְטַיָּא
דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר
כְּמִשְׁמַעְכוֹן יַת קָל שׁוֹפָרָא
וְתֵימְרוּן מְלַךְ אַבְשָׁלוֹם
בְּחֶבְרוֹן׃ יא וְעִם אַבְשָׁלוֹם
אֲזַלוּ מָאתַן גֻּבְרִין מִירוּשְׁלֵם
זְמִינִין וְאָזְלִין לְתוּמֵיהוֹן וְלָא
יָדְעִין כָּל מִדַּעַם׃ יב וּשְׁלַח
אַבְשָׁלוֹם יַת אֲחִיתוֹפֶל
גִּילוֹנָאָה מְלִיכָא דְדָוִד
מִקַּרְתֵּיהּ מִגִּלֹה בְּדַבָּחוּתֵיהּ
יַת דִּבְחַיָּא וַהֲוָה מַרְדָּא
תַּקִּיף וְעַמָּא אָזֵיל וְסַגֵּי עִם
אַבְשָׁלוֹם׃ יג וַאֲתָא דִמְחַוֵּי
לְוָת דָּוִד לְמֵימַר אִתְפְּנֵי
לִבָּא דֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בָּתַר
אַבְשָׁלוֹם׃ יד וַאֲמַר דָּוִד
לְכָל עַבְדוֹהִי דִּי עִמֵּיהּ
בִּירוּשְׁלֵם קוּמוּ וְנֶעֱרוֹק
אֲרֵי לָא תְהֵי לָנָא שֵׁיזָבָא
מִן קֳדָם אַבְשָׁלוֹם אוֹחוּ
לְמֵיזַל דִּילְמָא יוֹחֵי
וְיַדְבְּקִינָנָא וְיַכְמוֹן יַת
בִּישְׁתָּא עֲלָנָא וְיִמְחֵי יַת
קַרְתָּא לְפִתְגַּם דְּחָרֶב׃

רשי

בקושטא: (ז) מקץ ארבעים שנה. משאלו ישראל מלך משמואל נתגלגל דבר מרד והשפלה במלכות: אלכה נא. לחברון: ואשלם את נדרי. אמרו רבותינו להביא כבשים מחברון כי שם היו כבשים שמנים: (יא) קרואים והולכים לתמם. מפורש במסכת סוטה ירושלמית שבקש מאביו שיכתוב לו שכל שני בני אדם שיבקש שילכו עמו ילכו והיה מראה אותו לשנים כאן ואח״כ לשנים אחרים

רדק

(ז) ויהי מקץ ארבעים שנה. אמרו רז״ל ארבעים שנה מזמן ששאלו להם מלך ואמרו אותה שנה ששאלו להם מלך עשירית של שמואל היתה ושאול מלך עם שמואל שנה אחת ושתים שמלך שאול בעצמו הרי שלש ול״ז של דוד הרי ארבעים כי בשלשים ושבע של דוד מרד אבשלום ואמר זמן זה במרד אבשלום כלומר כי לקץ ארבעים שנה ששאלו להם ישראל מלך יצא מרד במלכותם ונהרגו כמה מישראל: ואשלם את נדרי. אמר שיקריב קרבן נדרו בחברון אשר נדר בגשור כי שעת היתר הבמות היה ויכול האדם מקריב בכל מקום שירצה אע״פ שאהל מועד היה בגבעון ומן הנראה מה שהלך לחברון להקריב לפי שהיה דעתו למרות ולמלוך אחר המקום שהוקם בו אביו למלך. ובדברי רבותינו ז״ל לא הלך אלא להביא כבשים מחברון להקריב שם כי שם היו הכבשים הטובים והקשו על האומר זה ואמרו בחברון מחברון מבעי ליה: (ח) אם ישיב ישיבני. ישיב כתיב וקרי ישוב ישיב לשון תשובה והקרי ישוב לשון ישיבה והוא מקור ר״ל אם ישיבני ירושלם שאשב בה: (י) כשמעכם. בכ״ף: (יא) קרואים והולכים לתומם. קראם שילכו עמו לחברון שילך שם להקריב קרבן והם לא ידעו דבר המרד שהיה בלבו וזהו לתומ׳ כמו משך הקשת לתומו שלא היה יודע כי מלך ישראל הוא. ובדרש כי אמר לאביו שיכתוב לו בכתב מלותו לשני האנשים שיבחר שילכו עמו והיה מראה הכתב ההוא לשני אנשים ואחר כך לשני אנשים אחרים ולא היו יודעים אלו באלו כן עשה עד שהיו עמו מאתים איש הה״ד קרואים והולכים לתומם קרואים מדוד והולכים לתומם מאבשלום: (יב) מעירו מגילה בזבחו את הזבחים. בחברון שלא לאחיתופ׳ שילא מעירו מגילה או פירושו וישלח אבשלו׳ ויקח את אחיתופל מעירו מגילה ויבא אליו וקשר עמו: (יד) קומו ונברחה. כי אם לא נהיה בעיר לא יבא אל העיר ואם יבא אל העיר
וימלא

רלבג

המלך: (ו) ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל. ר״ל בהאנו הכזבי׳ כאלו גנב לבם מאת המלך דוד ולקחו לו כי בזה משך לב העם אליו: (ז) ויהי מקץ ארבעים שנה. יתכן שאלו ארבעים שנה התחילו מעת למיחת המלכות בישראל ר״ל מעת המשח שאול או התחילו מעת שלמות ארבעים שנה מעת המשח דוד ואולי הוגד על דרך נבואה שארבעים שנה יעמוד מלכות דוד ולזה חשב אבשלום שאז יהיה העת שתסור המלוכה מדוד ודמה מפני זה שכבר השלם מחשבתו בהריגת אביו לסבב שתהיה הממלכה לו: ואשלם את נדרי לה׳ בחברון. ידמה שהיתה אז במת לבור בחברון ואמר אבשלו׳ לזבוח שם זבחים לה׳ כי לא נאסרו הבמות כי אז היו בין המנוח׳ והנחלה ר״ל בין משכן שילה ובין בית המקדש ולא נאסרו הבמות לגמרי עד שנבנה בית המקדש בהר המוריה כמו שנתבאר בתורה ולזה אמר בספר מלכים רק העם מזבחי׳ ומקטרי׳ בבמות כי לא נבנה בית לשם ה׳ עד הימים ההם והנה מפני שראה אבשלום ששם נמשחה המלוכה לדוד והצליח בה חשב שיהיה המקום גורם ולזה בחר ללכת לחברון: (ח) ועבדתי את ה׳. ר״ל לזבוח לו זבחים: (יב) מעירו מגלה. יתכן ששלחו אל חברון מגילה לא מירושלם ליראתו שמא לא יתרצה אחיתופל להיות כנגד דוד ואם היה אומר לו זה בירושלם אולי היה אחיתופל מגיד זה לדוד כי הוא יועץ דוד: (יד) והדיח עלינו את הרעה. ר״ל ויבא בחוזק ובתוקף את הרעה

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ז) ויהי מקץ ארבעים שנה. שאלו להם מלך משמואל. ויש לומר ארבעים שנה למלכות דוד שבסוף שניו היה המעשה הזה: אשר נדרתי לה׳ בחברון. פי׳ במה היתה לו שם שאז הותרו הבמות עד שלא באו לירושלם: (ח) אם ישיב. כמו אם ישוב ונתחלף השורק בחולם:

מצודת ציון

(יא) קרואים. מזומנים וכן ואחרי כן יאכלו הקרואים (ש״א ט): (יב) הקשר. המרד ע״ש שבעלי המרד יתקשרו באגודה אחת וכן כי קשרתם כולכם (שם כב): אמיץ. חזק: (יד) פליטה. הצלה כמו ומפלטי לי (לקמן כב): והדיח. מלשון דחיה

מצודת דוד

בו ונשקו: (ו) ויגנב. ר״ל בחלקלקות אמריו המשיך אליו לב ישראל: (ז) ארבעים שנה. ארז״ל שהוא מזמן אשר שאלו להם מלך ותלה בה כי תחת השאלה באה מרד במלכות ונהרגו מהם ובהם: בחברון. להקריב על הבמה העומדת בחברון: (ח) ועבדתי. עם הבאת קרבנות: (י) וישלח. טרם הלכו לחברון שלח מרגלים לחקור דעת העם ואמר להם כאשר תשמעו קול השופר שיתקעו בהמלכתי תאמרו שמלך אבשלום ותשמעו מה בפיהם: (יא) קרואים. היו קרואים מאבשלום על הזבח והלכו בתום לבבם ולא ידעו מכל זה: (יב) את אחיתופל. ר״ל להביא את אחיתופל מעירו: בזבחו. בעת זבחו וגו׳: הולך ורב. בכל עת היו נוספים ומתרבים: (יד) כי לא תהיה וגו׳. כי רב העם אשר אתו וא״א להנצל מפניו במעוז העיר: והשגנו. עודנו

טו וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ כְּכֹל אֲשֶׁר־יִבְחַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הִנֵּה עֲבָדֶיךָ׃ טז וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־בֵּיתוֹ בְּרַגְלָיו וַיַּעֲזֹב הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר נָשִׁים פִּלַגְשִׁים לִשְׁמֹר הַבָּיִת׃ יז וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם בְּרַגְלָיו וַיַּעַמְדוּ בֵּית הַמֶּרְחָק׃ יח וְכָל־עֲבָדָיו עֹבְרִים עַל־יָדוֹ וְכָל־הַכְּרֵתִי וְכָל־הַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּתִּים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר־בָּאוּ בְרַגְלוֹ מִגַּת עֹבְרִים עַל־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יט וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אִתַּי הַגִּתִּי לָמָּה תֵלֵךְ גַּם־אַתָּה אִתָּנוּ שׁוּב וְשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ כִּי־נָכְרִי אַתָּה וְגַם־גֹּלֶה אַתָּה לִמְקוֹמֶךָ׃ כ תְּמוֹל בּוֹאֶךָ וְהַיּוֹם אֲנוֹעֲךָ עִמָּנוּ לָלֶכֶת וַאֲנִי הוֹלֵךְ עַל אֲשֶׁר־אֲנִי הוֹלֵךְ שׁוּב וְהָשֵׁב אֶת־אַחֶיךָ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת׃

כא וַיַּעַן אִתַּי אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה וְחֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי אִם־בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם ׀ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אִם־לְמָוֶת אִם־לְחַיִּים כִּי־שָׁם יִהְיֶה עַבְדֶּךָ׃

טו וַאֲמַרוּ עַבְדֵי מַלְכָּא לְמַלְכָּא כְּכֹל דְיֵימַר רִבּוֹנִי מַלְכָּא הָא עַבְדָךְ׃ טז וּנְפַק מַלְכָּא וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ דִי עִמֵיהּ וּשְׁבַק מַלְכָּא יַת עֲשַׂר נְשִׁין לְחֵינָן לְמִטַר בֵּיתָא׃ יז וּנְפַק מַלְכָּא וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עִמֵיהּ וְקָמוּ בַּאֲתַר דְרָחִיק׃ יח וְכָל עַבְדוֹהִי עָבְרִין עַל יְדוֹהִי וְכָל קַשָּׁתַיָא וְכָל קַלָעַיָא וְכָל גִתָּאֵי שֵׁית מְאָה גַבְרָא דַאֲתָן עִמֵיהּ מִגַּת עָבְרִין קֳדָם מַלְכָּא׃ יט וַאֲמַר מַלְכָּא לְאִתַּי גִיתָּאָה לְמָא תֵיזֵיל אַף אַתְּ עִמָּנָא תּוּב וְתֵיב עִם מַלְכָּא אֲרֵי נוּכְרָאָה אַתְּ וְאַף אִם גָלֵי אַתְּ אֱזֵיל לָךְ לְאַתְרָךְ׃ כ תְּמָלֵי אֲתֵיתָא וְיוֹמָא דֵין אֲטַלְטְלִינָךְ עִמָּנָא לְמֵיזַל וַאֲנָא אָזֵיל לַאֲתַר דְלֵית אֲנָא יָדַע לְאָן אֲנָא אָזֵיל תּוּב וְאָתֵיב יַת אֲחָךְ עִמָּךְ וַעֲבֵיד עִמְהוֹן טֵיבוּ וּקְשׁוֹט׃ כא וַאֲתֵיב אִתַּי יַת מַלְכָּא וַאֲמַר קַיָּם הוּא יְיָ וְקַיָּם רִיבּוֹנִי מַלְכָּא אֱלָהֵין בְּאַתְרָא דִיהֵי תַמָּן רִבּוֹנִי מַלְכָּא אִם לְמוֹתָא וְאִם לְחַיֵּי אֲרֵי תַמָּן יְהֵי

ג׳ ל׳ י׳ ל׳ ח׳ פסוקים גם וגם ה׳ אניעך ק׳ ג׳ מ״ל כספ׳ ד׳ אם כתיב ולא קרי

וכל ביתו ג׳ בקריאה וסימן ויעל האיש אלקנה וכל ביתו. וימת שאול ושלשת בניו דד״ה. ויצא המלך וכל ביתו ברגליו : גולה וגולה ה׳ בקריאה וסימן כי קשרתם כלכם עלי ב׳ בפסוק . וגם גלה אתה למקומך. אילין ג׳ קדמאי חסר עשרת אלפים גולה . גולה סוד הולך רכיל מ״ל : והשב ד׳ בקריאה וסימן גמסד בסדר ויחי :

רשי

אחרים וכן הרבה : (יז) בית המרחק . באתר דרחיק : (יח) על ידו . אצלו הוא עומד והם עוברים : (יט) עם המלך. עם אבשלום : כי נכרי אתה . ואנחנו בורחים מאין לידה ונזון ומתוך שאתה נכרי לא תמצא מרחמים : וגם גולה אתה למקומך . וגם אם גולה אתה מעם המלך שאינך רוצה להיות עמו למקומך חזור לך כי לא טוב לכתך עמי שהרי תמול באת : (כ) והיום אניעך עמנו . ואין לי מקום שאוכל להושיבך שם ולהמלט כי אני הולך אל אשר יקרני המקרה ללכת יום יום כשאשמע שהרודפים כאן אני בורח כאן וכן תרגם יונתן וגם גולה אתה למקומך ואף אם גלי את אזיל לך לאתרך : חסד ואמת . אני מחזיק בך טובת חסד ואמת שעשית עמדי

רדק

וימלא אותנו בעיר לא תהיה לנו פליט׳ ממנו ויכה את העיר זהו שאמר פן ימהר קודם שיעש׳ דבר אחר ובא אל העיר שיתשוב שימלאני הנה לפיכך נמהר אנחנו לברוח ובדרש שלא ידון אותנו כעיר הנדחת ועוד אמרו נטל בעל הכוס להדיח את הכוס אינו זז עד שימרקנו כלומר כיון שהתחיל הפורענות לבא ירא אני שלא נכלה ממנו : (יז) ברגליו . עמו וכן וכל העם אשר ברגליך וכת״י עמיה : בית המרחק . כתרגומו באתר דרחיק כלומר מקום שהיה רחוק מירושלם . ובדרש מלמד שנדוהו הה״ד ישובו לי יראיך מלמד שפרשו ממנו : (יח) על ידו . כמו לפניו כמו שאמר על פני המלך : וכל הכרתי וכל הפלתי. ת״י וכל קשתיא וכל קלעיא ואפשר שהיו משפחות ידועות בישראל ורבו׳ ז״ל פי׳ אלו אורים ותומים ומלת כל קשה לפירושם : וכל הגתי׳ . אמרו כי גוים היו וכן אתי הגתי גוי היה ולפי דעתי כי ישראלים היו שהיו מתגוררים בגת ובאו עתה לעזרת דוד וזהו שאמר אשר באו ברגלו מגת פי׳ בעבורו כמו ויברך ה׳ אותי לרגלי בעבורי וכבר פי׳ עוד למעלה בענין הגתי׳ בדבר עטרת מלכם ות״י ברגלו עמיה ר״ל עם אתי הגתי ואע״פ שלא נזכר ידוע כי אתי הגתי היה ראש לשש מאות איש אלה וכן אמר ויעבור אתי הגתי וכל אנשיו : (יט) שוב ושב עם המלך . פי׳ עם אבשלום המלך שרצו ישראל להמליכו : כי נכרי אתה . לפי שהתגורר בגת ימים רבים ואולי נולד שם ועתה באת מקרוב כי נכרי אתה עדיין וגולה אתה איך אניעך עוד ופי׳ גולה מטלטל כי לשון גלות יש שהוא טלטול בשבי והוא הרוב ויש שהוא טלטול בלא שבי אלא ממקום למקום כמו זה וכן ויגלום אל מנחת ומלת למקומך דבק עם שוב ושב שזכר כאילו אמר שוב למקומך ושב עם המלך ומקומו היה ירושלים כי שם בא לשבת כשבא מגת ובענין הזה ת״י אלא שלא הדביקו עם שוב אלא הוסיף בו ואמר ואף אם גלי את אזיל לך לאתרך : (כ) אנועך . כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד אלא שזה מן הקל וזה מן הכבד : ואני הולך על אשר אני הולך . על כמו אל כמו ותתפלל על ה׳ כלומר אני הולך אל המקום אשר אני הולך במקרה כי לא אדע אנה אלך כאדם בורח כתרגומו ואנא אזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל : את אחיך עמך . הם הגתים שש מאות איש שבאו עמו מגת : חסד ואמת . אני מחזיק לך חסד ואמת על מה שעשית ואני מכיר כי לבך טוב עמי וי״ת ואתי׳ ית אחך עמך ועבי׳ עמהון טיבו וקשוט : (כא) כי אם במקום . אם כתיב ולא קרי והענין אחד אם קרי או לא

רלבג

הרעה עלינו : (טז) ויצא המלך וכל ביתו ברגליו . הנה לא רכב על סוסים כדי שלא יתפרסם לכתו כי הרואים אותו הולך ברגליו לא יחשבו שהוא דוד וישלם לו מפני זה יותר המלטו מיד אבשלום : ויעמד בית המרחק . ר״ל בבית היותר רחוק מירושלם והוא דרך משל מהבתים אשר חוץ לחומה : (יח) וכל הכרתי וכל הפלתי : הם היו שתי משפחות בתכלית החכמה ומהם היו סנהדרין כמו שיתבאר אחר זה וידמה שהסנהדרין נקראו כך כי הם כורתין הדין במה שיבא לפניהם כי אחריהם אין ללכת לאחרים למעלה מהם והם גם כן מבארים כל מה שיפלא למשפט באיזה דבר שיהיה מדברי התורה כמו שתבאר בפ׳ כי יפלא ממך דבר למשפט ואמר כל הכרתי וכל הפלתי לפי שהיו שם לפניהם שורות של תלמידי׳ להקים מהם כשיצטרך ולזה אמר כי כלם עברו עם דוד : (יט) וגם אתה גולה למקומך . יתכן

פי׳ רבי׳ ישעיה

(טז) ויצא המלך וכל ביתו ברגליו . פירוש אילו הם שהיו שהוליכם עמו והפילגשים הניח לשמור את הבית : (יז) בית המרחק . פי׳ רחוק מירושלם : (יח) אשר באו ברגלי. פירוש אשר באו עמו : (יט) וגם גולה אתה למקומך . בא הנה הלמ״ד במקום מ״ם : (כ) ושב את אחיך עמך חסד ואמת . פירוש מקרא קצר הוא ועשה עמהם חסד ואמת מפני שגלו עמו וזה היה הגדול שבהם היה אומר לו תגמול להם חסד ואמת . ותרגמו ועביד עמהון טיבו וקשוט :

מצודת דוד

עודנו בתוך העיר ובעבורינו ידיח הרעה על כל בני העיר ואת כולם יכה : (טו) הנה עבדיך . הנה אנחנו עבדיך ואליך נשמע : (יז) בית המרחק . בהבית שהיה יותר רחוק מהבתים העומדים מחוץ להחומה : (יח) על ידו . סמוך למקום מעמדו : אשר באו ברגלו . אשר באו עמו מגת שישבו עמו שמה עוד היה נרדף משאול : (יט) עם המלך . על אבשלום יאמר שמלך עתה : כי נכרי אתה . הלא אתה מארץ נכריה ואיך מעבדי להתגירה מפני אבשלום : וגם גולה . ואפילו תרצה להיות גולה מעל פני אבשלום מבלי לשבת אתו אזי חזור למקומך לגת ותהיה גולה שמה לשבת בה כמאז : (כ) תמול בואך . זה מקרוב באת אלי מגת ומיד אניע אותך ללכת נע ונד : ואני הולך . ר״ל וכי הולך אני למקום ידוע שתלך גם אתה עמדי הלא אני הולך על אשר וכו׳ ר״ל אינני הולך אל המקום אשר אחשוב ללכת שמה כי אין מחשבותי ללכת למקום ידוע כ״א כאשר יזדמן : חסד ואמת . ר״ל והנה כוונתך הטובה המשובה בעיני לחסד ואמת : (כא) אם למות . אם המקום תהיה סיבה למות

מצודת ציון

דחים : (יז) ברגליו . עם מהלכו ואחריו כמו לעם אשר ברגלי (שופטים ח) : (יח) הכרתי. והפלתי . ת״י קשתיא וקלעיא : הגתים . האנשים שהתגוררו בגת בעוד שהיה דוד שם : ברגלו . עם מהלכו : על פני . לפני : (יט) גולה . ענין טלטול ונוע ואם הוא בלא שבי וכן ויגלום אל מנחת (ד״ה ח) : (כ) אחיך . רעיך הבאים אתך : ואמת . הוא כענין חסד : ויליקו

וכו׳

לא קרי והמלות האלה דכתיב ולא קורין או דקורין ולא כתיבין וכן קרי וכתיב נראה כי בגלות הראשון אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנ' מצאו מחלוקת בספרי' הנמצאי' והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגם דעתם על הבירור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים או כתבו אחד מבחוץ ואחד מבפנים : (כג) וכל הארץ בוכים . פי' וכל אנשי ארץ וכן וכל הארץ באו מצרימה : על פני דרך את המדבר . כמו אל המדבר וכן והראה את הכהן כלומר עוברים אל המדבר על פני הדרך שהיה שם כלומר שלא עברו דרך הנחל . או פירושו וכל העם גם כן עוברים בנחל קדרון כמו שהיה המלך עובר וכלם מגמת פניהם אל המדבר כמו שאמר דוד אנכי מתמהמ' בערבות המדבר ומדבר יקרא מרעה הבהמות בין קרוב לעיר בין רחוק לעיר לפיכך אמר ורעו כבשים כדברם העדר בתוך הדברו והוא מתרגם וינהג ודבר מקום שהרועה נוהג שם המקנה : (כד) ויציקו . כמו ויעמידו וכן ויציקום לפני ה' : ויעל אביתר . לפי פשט הכתוב יראה כי פי' ויעל אביתר נסתלק לצד אחד עם הארון עד תום כל העם לעבור מן העיר ר"ל מירושלם אבל רבותי' ז"ל קבלו כי באותו היום נסתלק אביתר מכהונה גדול' והכניסו צדוק תחתיו שנאמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ולמה נסתלק באותו היום כי שאל באורים ותומים ולא נענה ושאל צדוק ונענה כמו שפירש בספר יהושע כי השואל באורים ותומים הכהן הנשאל רוח הקדש שורה עליו ובה היה מכוין ומשיב השאלה עם מה שהיה נראה לו באורים ותומי' כמו שפי' בספר שופטים וכיון שראה דוד שנסתלקה רוח הקדש מאביתר ידע שהגיע זמן הקללה שקלל הקב"ה זרע עלי ואביתר היה מזרע עלי שהיה מבני איתמר וצדוק מזרע פנחס ונתקיימה בו ברכה שברכו הב"ה כמו שכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם אבל לא נמשח צדוק לכהן גדול עדין אלא שנתמנה לכהן גדול עד יום מלוך שלמה שמשחוהו כמו שכתוב וימשחו שלמה לה' לנגיד ולצדוק לכהן כי הקללה היתה תלויה עד מלוך שלמה כמו שכתיב ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן כי הכתוב אומר והבטתה צר מעון והמעון הוא בית המקדש ובית המקד' לא נבנה עד מלוך שלמה : (כה) והראני אותו ואת נוהו הבית שהיה שם הארון ופירו' אותו שישיבני לאהבתו ויחפוץ בי כי פתה בלקחו פונה עונו היה מרוחק ממנו כאדם שמעלים עיניו משונאו ואינו רואהו וי"ת ויחזינני קדמוהי ואפלח קדמוהי בבית מקדשי' : (כו) הנני . כלומר אקבל גזירותיו באהבה: (כז) הרואה אתה . אם רואה אתה בעיניך כלומר בעצתך וי"ת חזויא את תוב לקרתא כלומר נביא אתה שראה שסרתה עליו רוח הקדש ונענה אותו היום באורי' ותומים ואמר לו טוב הוא שתשוב העיר והודיעני משם כל דבר : (כח) בעברות המדבר . כן כתיב וקרי בערבו' ופי'

עַבְדָּךְ : כב וַאֲמַר דָוִד לְאִתַּי אֱזֵיל וְעִבַר וַעֲבַר אִתַּי גִתָּאָה וְכָל גִבָּרוֹהִי וְכָל טַפְלָא דְעִמֵּיהּ : כג וְכָל דַיָרֵי אַרְעָא בָּכַן קָל רַב וְכָל עַמָּא עָבְרִין וּמַלְכָּא עָבַר בְּנַחֲלָא דְקִדְרוֹן וְכָל עַמָּא עָבְרִין עַל אַפֵּי אוֹרַח מַדְבְּרָא : כד וְהָא אַף צָדוֹק וְכָל לֵוָאֵי עִמֵּיהּ נָטְלִין יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ וְאַקִימוּ יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ וּסְלִיק אֶבְיָתָר עַד דִשְׁלִים כָּל עַמָּא לְמֶעְבַּר מִן קַרְתָּא : כה וַאֲמַר מַלְכָּא לְצָדוֹק אֲתֵיב יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ לְקַרְתָּא אִם אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ וִיתִיבִנַנִי וְיַחְזִינַנִי קֳדָמוֹהִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּבֵית מַקְדְשֵׁיהּ : כו וְאִם כְּדֵין יֵימַר לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בָּךְ הָא אֲנָא יַעְבֵּיד לִי כְּמָא דְרַעֲוָא קֳדָמוֹהִי : כז וַאֲמַר מַלְכָּא לְצָדוֹק כַּהֲנָא חֶזְוָיָא אַתְּ תּוּב לְקַרְתָּא בִּשְׁלָם וַאֲחִימַעַץ בְּרָךְ וִיהוֹנָתָן בַּר אֶבְיָתָר תְּרֵין בְּנֵיכוֹן עִמְּכוֹן : כח חֲזוֹ דַאֲנָא מִתְעַכַּב בְּמֵישְׁרֵי מַדְבְּרָא עַד דְיִמְטֵי

כב וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אִתַּי לֵךְ וַעֲבֹר וַיַּעֲבֹר אִתַּי הַגִּתִּי וְכָל־אֲנָשָׁיו וְכָל־הַטַּף אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ כג וְכָל־הָאָרֶץ בּוֹכִים קוֹל גָּדוֹל וְכָל־הָעָם עֹבְרִים וְהַמֶּלֶךְ עֹבֵר בְּנַחַל קִדְרוֹן וְכָל־הָעָם עֹבְרִים עַל־פְּנֵי־דֶרֶךְ אֶת־הַמִּדְבָּר׃ כד וְהִנֵּה גַם־צָדוֹק וְכָל־הַלְוִיִּם אִתּוֹ נֹשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים וַיַּצִּקוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיַּעַל אֶבְיָתָר עַד־תֹּם כָּל־הָעָם לַעֲבוֹר מִן־הָעִיר׃ כה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצָדוֹק הָשֵׁב אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הָעִיר אִם־אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה וֶהֱשִׁבַנִי וְהִרְאַנִי אֹתוֹ וְאֶת־נָוֵהוּ׃ כו וְאִם כֹּה יֹאמַר לֹא חָפַצְתִּי בָּךְ הִנְנִי יַעֲשֶׂה־לִּי כַּאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו׃ כז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־צָדוֹק הַכֹּהֵן הֲרוֹאֶה אַתָּה שֻׁבָה הָעִיר בְּשָׁלוֹם וַאֲחִימַעַץ בִּנְךָ וִיהוֹנָתָן בֶּן־אֶבְיָתָר שְׁנֵי בְנֵיכֶם אִתְּכֶם׃ כח רְאוּ אָנֹכִי מִתְמַהְמֵהַּ בְּעַבְרוֹת הַמִּדְבָּר עַד־

ב' כנסים

ב' מ"ל כי בוכי' כל העם

ה' פסוקים וכל וכל וכל

ל'

ב'

ל' הס'

ד' מ"ל

ל' וחס' . ל' בספרא

ב' חד מ"ל וחד חסר בן אדם הראה חסר

בערבות ק'

עמדי : (כב) לך ועבור . עם שאר העם אחר אשר אינך רוצה להפרד ממני : (כג) וכל העם עוברים . מן המלך והלאה לפי שהוא עומד קורא אותם עוברים : (כד) ויציקו . כמו ויצגו ואקימו ית ארונא העמידוהו לצד אחד והעם עוברים שהיה דוד רוצה לשאתו עמו : ויעל אביתר עד תם וגו' . הרי זה מקרא מסורס ויציקו את ארון האלהים עד תום כל העם לעבור : ויעל אביתר . אותו היום נסתלק מן הכהונה ששאל באורים ותומים ולא נענה ונכנס צדוק תחתיו וכן שנינו בסדר עולם ובסדר יומא : (כז) הרואה אתה . אם רואה אתה שעצה נכונה הוא שוב העיר וגו' : שני בניכם אתכם . בידם תוכלו להודיעני מה שתשמעו מבית המלך ולפי מה שתודיעוני אמלט:
במעלה

רלבג

יתכן שלא היה יושב בירושלם כי אם זמן מועט והיה תמיד נע ונד למקומו להעתיק משם קניניו ולזה אמר לו כי נכרי אתה ואמר לו גם כן תמול בואך והיו' אניעך עמנו ללכת : (כד) ויציקו את ארון האלהים . ר"ל שכבר העמידו אותו במקום אחר עד שעלה אביתר ועד שתם כל העם לעבור מן העיר ולפי שלא הגיע עדין אביתר אל המלך היו דברי המלך תחלה אל צדוק לבד ובסוף הענין היו דבריו גם כן עם אביתר כי אז הגיע אל המלך ולזה אמר ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם : (כז) הרואה אתה שובה העיר וגו' . ר"ל ואתה רואה אלו הענינים לאי זה תכלית פונים שהלך עמנו להגיד לנו זה בודאי צריך אתה לזה לקחת כלה בדברי' לפי מה שיגלה מעניני' ולזה טוב שתשוב העיר בשלום : ואחימעץ בנך ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם . ידמה שהיו להם בנים אחרים אך בחר דוד באלו להיותם יותר חכמים ויותר ראויים מהאחרים ולז"א אחר זה הנה שם עמהם שני בניהם אחימעץ לצדוק

וכל הארץ ה' בקריאת וסי' נמסר בסדר מקץ : ה' פסוקים וכל וכל וכל ג' במצעות פסוק וב' ראשי פסוקים וסי' והערים יהרוסו . אתה הוא ה' לבדך אתה עשית . ורעשו מפני דגי הים ועוף . וכל פסיליה יכרתו וכל הארץ בכים קול גדול :

תולדות אהרן ויעל אביתר . יומא עג סוטה מח : והראני אתו . זוהר לך לך :

פי' רבי' ישעיה

(כג) על פני דרך את המדבר . את יתר : (כד) ויציקו את ארון האלהים . שהיו רוצים להביאו ולא רצה דוד לטלטלו עמו והחזירוהו והעמידוהו במקומו והוא כמו ויעמידו ודומה לו ויציקום לפני ה' דעכן : ויעל אביתר . פירוש עלה אחר הארון ; (כז) הרואה אתה . פירוש הרואה אתה זו העצה שהיא טובה עשה אותה :

מצודת ציון

(כד) ויציקו . ענין העמדה כמו כי לה' מצוקי ארץ (ש"א ב) ור"ל היסודות והעמודים שהארץ עומדת עליהם והוא כמו ויצגו כי אותיות גיכ"ק מתחלף : (כה) נוהו . מדורו : (כח) מתמהמה . מתעכב

מצודת דוד

וכו' : (כב) לך ועבור . עם עבדי ויתר העם : (כג) וכל הארץ . אנשי הארץ אשר עבר בה דוד : וכל העם . אשר עם דוד : על פני דרך . לרוחב הדרך לשום פניהם אל המדבר . (כד) ויציקו . העמידו את הארון ואביתר עלה עמו לצד מיוחד עד שעברו כלם מן העיר . ורז"ל אמרו שאז נסתלק אביתר מכהונה גדולה כי שאל באורים ולא עלתה ולצדוק עלתה ומנהו תחתיו ולא להיות מיד כהן גדול כי הלא שלמה גרשו לאביתר מכהונה גדולה כמ"ש במ"א אלא שעתה סלקו מלשמשו ובימי שלמה מנהו לצדוק לשמש אז : (כה) והשיבני . אז ישיב אותי לירושלים ואראה אותו ואת מקדשו : (כו) לא חפצתי בך . עוד מעתה : הנני . ר"ל הנה מוכן אני לקבל באהבה : (כז) הרואה אתה . אם עצתי נראה בעיניך אשר תשוב אל העיר (וכה שגם את אביתר

רשי

(ל) במעלה הזתים. בהר הזתים : חפוי. מכוסה כדרך האבלים : חפו. כריכו: (לא) ודוד הגיד. ולדוד הגיד המגיד: סכל. קלקל כמו הסכל ירבה דברים (קהלת י' י"ד) : (לב) בא עד הראש. עד ריש טוריא : אשר ישתחוה שם לאלהים. אשר היה רגיל להשתחות שם כשהיה בא לירושלי' הי' רואה משם את האהל שהארון בתוכו והי' משתחוה : (לד) עבד אביך ואני מאז. כמו ואני עבד אביך מאז ומקרא מסורס הוא : (לז) יבוא ירושלים. נתן לבו שיבא לירושלים :

ומאה

רדק

ופי' הכתוב בעבר נחל קדרון ופי' הקרי כתרגומו במשרי מדברא ושניהם נכונים בענין אלא שהקרי יותר קרוב : במעלה הזיתים. כתרגום במסקנא דטור זיתיא ועלה שם להשתחוות לה' משם כי מהר הזיתים יראה אדם מקום בית המקדש ואעפ"י שלא היה שם אז בית גם מקום הבית בעצמו לא היה יודע עד שאמר גד הנביא לדוד שיבנה מזבח בגורן ארונה אעפ"כ גבול המקום היה יודע בקבלה הי' בהר המוריה יבנה בית ה' אבל לא היו יודעים באיזה מקום עד שאמר גד לדוד וי"מ כי מהר הזיתי' היה רואה האהל שהיה בו הארון : (לא) ודוד הגיד לאמר. חסר למ"ד השמוש ופי' ולדוד הגיד המגיד וכמוהו בחסרון למ"ד השמוש היו בן שאול כל אלה בני מכיר וכמוהו בחסרון המגי' ויגד ליעקב ויאמר ליוסף: עד הראש. ראש הזיתים וכן תרגומו עד ריש טוריא : (לב) אשר ישתחוה שם. שהיה רצונו שישתחוה שם כמו שאמר עולה במעלה הזיתים ועשה כן לפי שהיה נפרד ממקום המקדש ולא היה יודע אם ישוב עוד כאדם הלוקח רשות מאוהבו בגלותו: חושי הארכי. על שם מקומו נקרא כן והוא הנזכר בתחלת בני יוסף אל גבול הארכי עטרות : קרוע כתנתו. כמו לבוש הבדים חגור אפוד בד וכולם יחסרו אות השמוש כי בלא חסרון היה משפט פ"א הפועל בשוא כדרך הסמוכים : (לג) והית עלי למשא. ביו"ד אחד לבדו והיא עי"ן הפועל ופי' למשא לטורח כי רבים אשר עתה עמי לצער ולדאגה שאני בהם ומן העיר תועילני בעצתך : (לד) עבדך אני המלך אהיה. מהיום ואילך אהיה עבדך כמו שהייתי עבד אביך מאז ועתה אני אהיה עבדך וי"ו ואני נוספת כוי"ו וישא אברהם את עיניו וזולתה וכן דרך הלשון בהרבה מקומות וכן דרך לשון הערב בספה : (לז) רעה דוד. תרגומו שושבינא דדוד כלומ' אוהבו וריעו שהיה עמו תמיד ובעל עצתו וכן אמר בדברי הימים בספור שרי דוד וחושי הארכי ריע המלך : יבא ירושלם. כשבא חושי הארכי באותה שעה היה אבשלום נכנס לירושלם

בּוֹא דָבָר מֵעִמָּכֶם לְהַגִּיד לִי׃ כט וַיָּשֶׁב
צָדוֹק וְאֶבְיָתָר אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים
יְרוּשָׁלָםִ וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ ל וְדָוִד עֹלֶה
בְמַעֲלֵה הַזֵּיתִים עֹלֶה וּבוֹכֶה וְרֹאשׁ לוֹ חד מ"ל וחד הס'
חָפוּי וְהוּא הֹלֵךְ יָחֵף וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־
אִתּוֹ חָפוּ אִישׁ רֹאשׁוֹ וְעָלוּ עָלֹה ג' כתיב ה"ת
וּבָכֹה׃ לא וְדָוִד הִגִּיד לֵאמֹר אֲחִיתֹפֶל
בַּקֹּשְׁרִים עִם־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר דָּוִד ל' וחסר
סַכֶּל־נָא אֶת־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל יְהוָה׃ ל'
לב וַיְהִי דָוִד בָּא עַד־הָרֹאשׁ אֲשֶׁר־
יִשְׁתַּחֲוֶה שָׁם לֵאלֹהִים וְהִנֵּה לִקְרָאתוֹ ג'
חוּשַׁי הָאַרְכִּי קָרוּעַ כֻּתָּנְתּוֹ וַאֲדָמָה
עַל־רֹאשׁוֹ׃ לג וַיֹּאמֶר לוֹ דָּוִד אִם
עָבַרְתָּ אִתִּי וְהָיִתָ עָלַי לְמַשָּׂא׃ לד וְאִם־ ל' הס' דחס' ג'
הָעִיר תָּשׁוּב וְאָמַרְתָּ לְאַבְשָׁלוֹם
עַבְדְּךָ אֲנִי הַמֶּלֶךְ אֶהְיֶה עֶבֶד אָבִיךָ
וַאֲנִי מֵאָז וְעַתָּה וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וְהֵפַרְתָּה ל' מ"ל
לִי אֵת עֲצַת אֲחִיתֹפֶל׃ לה וַהֲלוֹא עִמְּךָ ב' חד מ"ל וחד הס'
שָׁם צָדוֹק וְאֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים וְהָיָה כָּל־
הַדָּבָר אֲשֶׁר תִּשְׁמַע מִבֵּית הַמֶּלֶךְ
תַּגִּיד לְצָדוֹק וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים׃
לו הִנֵּה־שָׁם עִמָּם שְׁנֵי בְנֵיהֶם אֲחִימַעַץ ב'
לְצָדוֹק וִיהוֹנָתָן לְאֶבְיָתָר וּשְׁלַחְתֶּם
בְּיָדָם אֵלַי כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר תִּשְׁמָעוּ׃
לז וַיָּבֹא חוּשַׁי רֵעֶה דָוִד הָעִיר וְאַבְשָׁלֹם ג'. י"ד חסר

פִּתְגָמָא מִנְכוֹן לְחַוָאָה לִי׃
כט וַאֲתֵיב צָדוֹק וְאֶבְיָתָר
יַת אֲרוֹנָא דַיָי לִירוּשְׁלֵם
וִיתִיבוּ תַמָן׃ ל וְדָוִד סָלִיק
בְּמַסְקָנָא דְטוּר זֵיתַיָא סָלִיק
וּבָכֵי וְרֵישֵׁיהּ לֵיהּ מְכָרַךְ
וְהוּא אָזֵיל יָחֵיף וְכָל עַמָא
דְעִמֵיהּ כְּרִיכוּ גְבַר רֵישֵׁיהּ
וְסָלְקִין מְסַק וּבָכַן׃ לא וְדָוִד
אִתְחַוָא לְמֵימַר אֲחִיתוֹפֶל
בְּמָרוֹדַיָא עִם אַבְשָׁלוֹם
וַאֲמַר דָוִד קַלְקֵל כְּעַן יַת
מִלְכָּא דַאֲחִיתוֹפֶל יְיָ׃
לב וַהֲוָה דָוִד אָתֵא עַד רֵישׁ
טוּרַיָא דִי סְגִיד תַּמָן קֳדָם
יְיָ וְהָא לְקַדָמוּתֵיהּ חוּשַׁי
אַרְכָּאָה מְבַזְעִין לְבוּשׁוֹהִי
וְעַפְרָא רְמֵי בְּרֵישֵׁיהּ׃
לג וַאֲמַר לֵיהּ דָוִד אִם
עֲבַרְתָּא עִמִי וּתְהֵי עֲלַי
לְמַטוּל׃ לד וְאִם לְקַרְתָּא
תְתוּב וְתֵימַר לְאַבְשָׁלוֹם
עַבְדָךְ אֲנָא מַלְכָּא אֱהֵי
עַבְדָא דַאֲבוּךְ וַאֲנָא מִבְּכֵן
וּכְעַן וַאֲנָא עַבְדָךְ וּתְקַלְקֵל
לִי יַת מִלְכָּא דַאֲחִיתוֹפֶל׃
לה וַהֲלָא עִמָךְ תַּמָן צָדוֹק
וְאֶבְיָתָר כַּהֲנַיָא וִיהֵי כָּל
פִּתְגָמָא דְתִשְׁמַע מִבֵּית
מַלְכָּא תְּחַוֵי לְצָדוֹק
וּלְאֶבְיָתָר כַּהֲנַיָא׃ לו הָא
תַמָן עִמְהוֹן תְּרֵין בְּנֵיהוֹן
אֲחִימַעַץ לְצָדוֹק וִיהוֹנָתָן לְאֶבְיָתָר וְתִשְׁלְחוּן בִּידֵיהוֹן לְוָתִי כָּל מִדַעַם דְתִשְׁמְעוּן׃
לז וַאֲתָא חוּשַׁי שׁוֹשְׁבִינָא דְדָוִד לְקַרְתָּא וְאַבְשָׁלוֹם

רלבג

לצדוק ויהונתן לאביתר (ל) ודוד עולה במעלה הזיתים. זהו הר הזיתים שהי' אצל ירושל' אצל בית המקדש ונדמה כי לקדושת המקום ההוא היה דוד נוהג בהיותו שם להשתחוות שם לשם יתעלה וזהו אמרו אשר ישתחוה שם לאלהים : (לג) והית עלי למשא. יתכן שלא היה גבור והיה זקן והית' מפני זה תנועתו כבדה :

ו מאה

פי' רבי ישעיה

(ל) וראש לו חפוי והוא הולך יחף. פירוש כסה ראשו וחלץ מנעליו כדרך האבלים : (לא) ודוד הגיד לאמר. חסר למ"ד ולדוד : סכל נא. לשון סכלות : (לב) עד הראש. פירוש ראש מקום היה שמשם היה רואה האהל שנטה לארון כשהיה הולך לירושל' ומשם היה כורע ומשתחו' לשם : (לד) עבדך אני המלך אהיה. מקרא מסורס הוא אני אהיה עבדך : עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך. הוי"ו של ואני הראשון והאחרון יתיר וזהו פתרונו עבד אביך אני מאז ועתה אני אהיה עבדך : (לז) רעה דוד. שני שרשים הם ריע. ורעה. ריע הוא מנעלומי העי"ן למרעהו אשר רעה לו האמור בשמשון הו' מנעלומי הלמ"ד. וזה הוא מנעלומי הלמ"ד :

תולדות אהרן ודוד עולה. יומא עז : ויהי דוד בא עד הראש. סנהדרין קז (ברכות ח): והנה לקראתו. שם : ואדמה על ראשו. חולין קלט :

עלה ג' כתיב ה' בקריאה וסי' אנבי ארד עמך מצרימה ואנכי. עלה נעלה וירשנו אותה. ועלו עלה ובכה : ישתחוה ג' בקריאה וסי' ויהי דוד בא עד הראש. ויהי אחרי בא אמציהו. וכל עבדי המלך. וחד וישתחוה. ויעבד את הבעל וישתחוה : למשא ג' בקריאה וסי' אם עברת אתי והיית. ולמה יהיה עבדך. חטאתי מה אפעל לך. וחד לעבד ולמשא : רעה ג' בקריאה וסי' ויבא חושי רעה דוד העיר. ויהי כאשר בא חושי. וזבוד בן נתן כהן רעה :

מצודת דוד

נוס לשוב העירה היה דבריו לצדוק על כי מינהו לכהן גדול מן הראוי היה ליחד אליו הדבור ולזה הקדימו מעתה לאביתר בכל דבריו): אתכם. יהיו מוכנים עמכם וע"י תודיעוני דבר : (כח) עד בוא. ע"י בניכם : דבר. רצה לומר ידיעה ברורה: (ל) במעלה הזיתים. במעלה הר הזיתים. חפוי. מכוסה בבגד והוא דרך צער: יחף. מבלי מנעלים וגם הוא דרך צער : (לא) ודוד הגיד. המגיד הגיד לדוד לאמר וגו' : סכל נא וגו'. ר"ל אתה ה' סכל עצתו לבל ייעץ בחכמה. או ר"ל שיתן בלב אבשלום לחשוב אשר עצת אחיתופל היא עצה סכלה : (לב) עד הראש. בגבהי הר הזיתים אשר משם היה נראה מקום הארון והיה מדרך הבא שם להשתחוות מול הארון: קרוע כתנתו. בעבור כי היה מיצר בצרת דוד : (לג) למשא. על היותו זקן וכחו תם ולמשא יחשב להולך עמו : (לד) עבדך אני המלך אהיה. ר"ל מהיום אהיה עבדך כמו שמאז הייתי עבד אביך וכן עתה אהיה אני עבדך : והפרתה לי. ר"ל כשתשיב העיר ותאמר לאבשלום כדברים האלה יבוא לי תועלת רב כי אז תוכל להפר לטובתי את עצת אחיתופל כי ע"י הדברים האלה יבטח בך ותהיה גם אתה מאנשי עצתו : (לז) יבא ירושלים. באותה שעה שבא חושי בא גם הוא ;

מצודת ציון

מתעכב כמו השתי ולא התמהמהתי (תהלים קיט) : בערבות. מלשון ערבה ומישור : (ל) חפוי. מכוסה : יחף. בלי מנעלים : (לא) בקושרים. בין אגודת המורדים : סכל. ענין שטות : (לב) הארכי. שם מקום : (לד) ואני ואני. הווי"ן נוספת בשניהם : (לז) רעה. חבר ועל פי יבד

רדק

לירושלם: (א) מאתים לחם. כת"י הפסוק מאתן גריצן דלחם ומאה אתכלין דענבין יבשין ומאה מנן דבילתא וגרב דחמר ופי' ומאה מנן דבילתא מאה ליטרין של תאנים יבשים ונקרא דבלת שמכבשין הרבה מן התאנים יחד ועושין מהם כמו ככר לחם ונקרא דבלת תאנים: (ב) לבית המלך לרכוב. לנשי המלך כי לא הניח אחת מנשיו אלא עשר פלגשים לשמור הבית ולא לקחו באתם מרכב' לנשים כי בחפזון יצאו כמו שאמ' קומו ונברחה ואמר מהרו ללכת: ולהלחם והקיץ. כן כתיב בלמ"ד ואינה נקרא' וכבר כתבנו דעתינו במלות האלה ובדומיהן והלמ"ד הכתובה אין לה טעם בשמוש והיא כלמ"ד הרגו לאבנר והשלישי לאבשלום לאמות חמש והדומים להם. ואמר והקיץ וכללו הצמוקים כי הפירות היבשים כלם פירות קיץ הם: (ה) בחורים. עיר מבני בנימין ונקראת בדברי הימים עלמת וכת"י עלמת ועלמת ובחורים אחד הוא: (ו) ויסקל באבנים. השליך אבנים כמו פועל סקל וסקלתו באבנים ואינו הפך סקל כמו שכתב רבי יונה כי פי' סקלו מאבן סקלו המסילה באבני' שתשליכו שם מפני הטיט והטיט הוא מכשול הדרכים וזה שאמר הרימו מכשול מדרך עמי ומ"ם מאבן במקום בי"ת כמו מסיני בא או תהיה המ"ם כמשמעה ויהיה פי' סקלו המסלה מאבנים גדולות: מימינו ומשמאלו. כל העם והגבורים שהיו מימין דוד ומשמאלו היה מסקל באבני': (ז) איש הדמי' ת"י גבר דחייב קטול וי"ל שחשדו בדמי איש בשת ובדמי אבנר וז"ש לו השיב עליך ה' כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו כלומר הרגת ביתו ומלכת תחתיו וי"ת כל דמי בית שאול כל חובי בית שאול: (י) כי יקלל. כן כתיב וקרי כה ושניהם קרובין בענין. וכי ה' כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו: ה' אמר לו. כאילו אמר לו קלל

תולדות אהרן ויאמר המלך ואיש. שבת נו: ויאמר המלך לציבא. שם: נא נא. זוהר משפטים: מה לי ולכם. עקידה שער פב:

אֲתָא לִירוּשְׁלֵם׃ א וְדָוִד עֲבַר זְעֵיר מֵרֵישׁ טוּרָא וְהָא צִיבָא עוּלֵימָא דִמְפִיבֹשֶׁת לְקַדָּמוּתֵיהּ וְזוּג חֲמָרִין חֲשִׁיקִין וַעֲלֵיהוֹן מָאתָן גְּרִיצָן דִלְחֵם וּמְאָה אִתְכְּלִין דְעִנְבִין יַבְשִׁין וּמְאָה מְנָן דְבֵילָתָא וּגְרַב דַחֲמָר׃ ב וַאֲמַר מַלְכָּא לְצִיבָא מָה אִילֵין לָךְ וַאֲמַר צִיבָא חֲמָרַיָא לְבֵית מַלְכָּא לְמִרְכַּב וְלַחְמָא וּדְבֵילָתָא לְמֵיכַל עוּלֵימַיָא וְחַמְרָא לְמִשְׁתֵּי דִמְשַׁלְהֵי בְּמַדְבְּרָא׃ ג וַאֲמַר מַלְכָּא וְאָן בַּר רִבּוֹנָךְ וַאֲמַר צִיבָא לְמַלְכָּא הָא יָתֵיב בִּירוּשְׁלֵם אֲרֵי אֲמַר יוֹמָא דֵין יְתִיבוּן לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת מַלְכוּתָא דְאַבָּא׃ ד וַאֲמַר מַלְכָּא לְצִיבָא הָא לָךְ כָּל דִי לִמְפִיבֹשֶׁת וַאֲמַר צִיבָא מוֹדֵינָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינָךְ רִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ ה וַאֲתָא דָוִד מַלְכָּא עַד עַלְמַת וְהָא מִתַּמָּן גַּבְרָא נָפֵיק מִזַּרְעִית בֵּית שָׁאוּל וּשְׁמֵיהּ שִׁמְעִי בַּר גֵּרָא נָפֵיק מִיפַּק וּמְלַטֵּט׃ ו וּמְרַגֵּם בְּאַבְנַיָא יַת דָוִד וְיַת כָּל עַבְדֵי מַלְכָּא דָוִד וְכָל עַמָּא וְכָל גִּבָּרַיָא מִיַמִּינֵיהּ וּמִשְּׂמָאלֵיהּ׃ ז וּכְדֵין אֲמַר שִׁמְעִי בְּלַטָּטוּתֵיהּ פּוּק פּוּק גְּבַר חַיָּב קְטוֹל וּגְבַר רַשִׁיעָא׃ ח אֲתֵיב עֲלָךְ יְיָ כָּל חוֹבֵי בֵּית שָׁאוּל דִמְלַכְתָּא תְּחוֹתוֹהִי וְאַצְלַח יְיָ יַת מַלְכוּתָא בִּידָא דְאַבְשָׁלוֹם בְּרָךְ וְהָא אַתְּ בְּבִישְׁתָּךְ אֲרֵי גְבַר חַיָּב קְטוֹל אַתְּ׃ ט וַאֲמַר אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה לְמַלְכָּא לְמָא יְלַטֵּט כַּלְבָּא מִיתָא הָדֵין יַת רִבּוֹנִי מַלְכָּא אֶעְבַּר כְּעַן וְאַעְדֵּי יַת רֵישֵׁיהּ׃ י וַאֲמַר מַלְכָּא מַה לִי וּלְכוֹן בְּנֵי צְרוּיָה כְּדֵין יְלַטֵּט אֲרֵי יְיָ אֲמַר לֵיהּ

שמואל ב טז

יָבוֹא יְרוּשָׁלִָם׃ טז א וְדָוִד
ג' עָבַר מְעַט מֵהָרֹאשׁ וְהִנֵּה צִיבָא
נַעַר מְפִיבֹשֶׁת לִקְרָאתוֹ וְצֶמֶד חֲמֹרִים
חֲבֻשִׁים וַעֲלֵיהֶם מָאתַיִם לֶחֶם וּמֵאָה
ב' מ"ל צִמּוּקִים וּמֵאָה קַיִץ וְנֵבֶל יָיִן׃ ב וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ אֶל־צִיבָא מָה־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמֶר
ו' מ"ל צִיבָא הַחֲמוֹרִים לְבֵית־הַמֶּלֶךְ לִרְכֹּב
והלחם ק' י"ג מ"ל וּלְהַלֶּחֶם וְהַקַּיִץ לֶאֱכוֹל הַנְּעָרִים
וְהַיַּיִן לִשְׁתּוֹת הַיָּעֵף בַּמִּדְבָּר׃ ג וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ וְאַיֵּה בֶּן־אֲדֹנֶיךָ וַיֹּאמֶר צִיבָא
ג' אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה יֹשֵׁב בִּירוּשָׁלִַם כִּי
אָמַר הַיּוֹם יָשִׁיבוּ לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֵת
ד' וכל יהושע דכו'. ל' הס' מַמְלְכוּת אָבִי׃ ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצִבָא
הִנֵּה לְךָ כֹּל אֲשֶׁר לִמְפִיבֹשֶׁת וַיֹּאמֶר
צִיבָא הִשְׁתַּחֲוֵיתִי אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ ה וּבָא הַמֶּלֶךְ דָּוִד עַד־
בַּחוּרִים וְהִנֵּה מִשָּׁם אִישׁ יֹצֵא
מִמִּשְׁפַּחַת בֵּית־שָׁאוּל וּשְׁמוֹ שִׁמְעִי
ו' ג' מ"ל וג' חס'. ב' הד ר"פ וחד ס"פ בֶּן־גֵּרָא יֹצֵא יָצוֹא וּמְקַלֵּל׃ ו וַיְסַקֵּל
בָּאֲבָנִים אֶת־דָּוִד וְאֶת־כָּל־עַבְדֵי
ב' הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם וְכָל־הַגִּבֹּרִים
ל'. ב' ר"פ מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ׃ ז וְכֹה־אָמַר שִׁמְעִי
ל' בְּקַלְלוֹ צֵא צֵא אִישׁ הַדָּמִים וְאִישׁ
ל' ר"פ הַבְּלִיָּעַל׃ ח הֵשִׁיב עָלֶיךָ יְהוָה כֹּל דְּמֵי
תחתיו ק' בֵית־שָׁאוּל אֲשֶׁר מָלַכְתָּ תַּחְתָּו וַיִּתֵּן
יְהוָה אֶת־הַמְּלוּכָה בְּיַד אַבְשָׁלוֹם
בְּנֶךָ וְהִנְּךָ בְּרָעָתֶךָ כִּי אִישׁ דָּמִים
אָתָּה׃ ט וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה אֶל־
ב' ובספרא הַמֶּלֶךְ לָמָּה יְקַלֵּל הַכֶּלֶב הַמֵּת הַזֶּה
ג' אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶעְבְּרָה־נָּא וְאָסִירָה
אֶת־רֹאשׁוֹ׃
י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לִּי
כה ק'. כי ק' וְלָכֶם בְּנֵי צְרֻיָה כִּי יְקַלֵּל וְכִי יְהוָה
ב' אָמַר לוֹ קַלֵּל אֶת־דָּוִד וּמִי יֹאמַר מַדּוּעַ

רשי

(א) ומאה קיץ. ומאה מנן דבילתא

רלבג

(א) ומאה קיץ. ר"ל מהפירות המיובשים בקיץ: (ז) איש הדמים ואיש הבליעל. יתכן שקראו איש הדמים כי דמים רבים שפך וקראו איש הבליעל על דבר בת שבע אשת אוריה החתי: (י) כי ה' אמר לו קלל את דוד. אמר זה להעיר כי אולי מהש"י נהיה להגיע זה העונש לדוד ולזה אין ראוי שישתדלו במניעתו כי הש"י שליט בכל אשר יחפוץ ומי שישתדל לחלוק על מחשבתו יתישר

פי' רבי ישעיה

(י) כה יקלל וכי ה' אמר לו קלל. כה אני רוצה שיקלל כי השם אמר לו והוי"ו יתר ואולי יתמרק עווני בקללותיו:

ובא י"ז ר"פ בקריאה וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן. ובא הכהן וראה והנה פשה. ובא אהרן אל אהל מעד ופשט. ובא השמש וטהר ואחר. ובא אהרן ובניו בנסע המחנה. ובא האות והמופת אשר דבר אליך. ובא הלוי כי אין לו חלק. ובא המלך דוד עד בחורים. ובאה והכה את ארץ מצרים דירמיה בן כתיב. ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ. ובא לפניגר וימד. ובא עליך רעה. ובא לציון גואל. ובא כמהלך רישך וחברו ובא מתהלך. ובא במלכו מלך הנגב. ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו: ואסירה ג' וסי' נמסר בשפטים סימן ט':

מצודת ציון

יבב עמו בתמידות קראו רעה: טז (א) וצמד. זוג ע"ש שהולכים צמודים וחבורים יחד והוא מלשון צמיד פתיל (במדבר יט): חבושים. חגורים באוכף לרכוב בהם כמו ויחבוש את חמורו (בראשית כב): מאה צמוקים. מאה אשכלות ענבים יבשים: ומאה קיץ. מאה לטרין תאנים יבשים: ונבל. ונאד: ומקלל. ענין דברי קלון והרפה וכן כי מקללים להם בניו (ש"א ג)

מצודת דוד

טז (א) מהראש. של הר הזתים: (ב) מה אלה לך. ר"ל למה הבאתה כל אלה: לבית המלך. לנשיו וילדיו: היעף. מעמל הדרך: (ג) היום ישיבו לי. בראותם מהומות רבות בבני המלך האח הרג את אחיו וקם על אביו מה שלא היה בבני שאול: (ה) עד בחורים. סמוך לעיר בחורים: (ו) ויסקל. זרק אבנים על דוד וגו': (ז) לא. ר"ל לא ממלכותך אתה האיש השופך דמים כאומר הנה בעצתך נהרג אבנר ואיש בושת: (ח) השיב. ה' השיב עליך גמול עון דמי בית שאול כי בעצתך נהרג איש בושת בנו לשתמלוך תחתיו: והנך ברעתך. הנה אתה ברעה הראויה למעשיך: (ט) למה יקלל. כאומר וכי אתה הרגת לשאול ולבניו: (י) מה לי ולכם. ר"ל מה האיבה והשנאה אשר בינינו מה עשיתם לי ומה עשיתי לכם ולמה

עֲשִׂיתָה כֵּן׃ יא וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֲבִישַׁי ח' מ"ל
וְאֶל־כָּל־עֲבָדָיו הִנֵּה בְנִי אֲשֶׁר־יָצָא
מִמֵּעַי מְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשִׁי וְאַף כִּי־עַתָּה
בֶּן־הַיְמִינִי הַנִּחוּ לוֹ וִיקַלֵּל כִּי־אָמַר ל' חס'. ל'
לוֹ יְהוָה׃ יב אוּלַי יִרְאֶה יְהוָה בְּעוֹנִי בעיני ק'
וְהֵשִׁיב יְהוָה לִי טוֹבָה תַּחַת קִלְלָתִי קללתו ק'
הַיּוֹם הַזֶּה׃ יג וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַאֲנָשָׁיו בַּדָּרֶךְ * פסקא בא"פ
וְשִׁמְעִי הֹלֵךְ בְּצֵלַע הָהָר לְעֻמָּתוֹ ל'
הָלוֹךְ וַיְקַלֵּל וַיְסַקֵּל בָּאֲבָנִים לְעֻמָּתוֹ ל'
וְעִפַּר בֶּעָפָר׃ יד וַיָּבֹא ל'
הַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ עֲיֵפִים
וַיִּנָּפֶשׁ שָׁם׃ טו וְאַבְשָׁלוֹם וְכָל־הָעָם ל' וחד וינפש
אִישׁ יִשְׂרָאֵל בָּאוּ יְרוּשָׁלָ͏ִם וַאֲחִיתֹפֶל
אִתּוֹ׃ טז וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא חוּשַׁי הָאַרְכִּי
רֵעֶה דָוִד אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר חוּשַׁי ג'
אֶל־אַבְשָׁלוֹם יְחִי הַמֶּלֶךְ יְחִי הַמֶּלֶךְ׃
יז וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל־חוּשַׁי זֶה חַסְדְּךָ
אֶת־רֵעֶךָ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ אֶת־רֵעֶךָ׃ ג'
יח וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלֹם לֹא כִּי י"ד חסר
אֲשֶׁר בָּחַר יְהוָה וְהָעָם הַזֶּה וְכָל־אִישׁ י"ו
יִשְׂרָאֵל לֹא אֶהְיֶה וְאִתּוֹ אֵשֵׁב׃ לו ק'
יט וְהַשֵּׁנִית לְמִי אֲנִי אֶעֱבֹד הֲלוֹא לִפְנֵי ז' בטעם
בְנוֹ כַּאֲשֶׁר עָבַדְתִּי לִפְנֵי אָבִיךָ כֵּן
אֶהְיֶה לְפָנֶיךָ׃
כ וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל־אֲחִיתֹפֶל הָבוּ
לָכֶם עֵצָה מַה־נַּעֲשֶׂה׃ כא וַיֹּאמֶר
אֲחִיתֹפֶל אֶל־אַבְשָׁלֹם בּוֹא אֶל־ י"ד חס'
פִּלַגְשֵׁי אָבִיךָ אֲשֶׁר הִנִּיחַ לִשְׁמוֹר ב' חס' אביו ס' מ"ל ל'
הַבָּיִת וְשָׁמַע כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי־נִבְאַשְׁתָּ
אֶת־אָבִיךָ וְחָזְקוּ יְדֵי כָּל־אֲשֶׁר אִתָּךְ׃

לַטֵּיט יַת דָּוִד וּמַן יֵימַר מָה דֵּין עֲבַדְתָּא כֵּן׃ יא וַאֲמַר דָּוִד לַאֲבִישַׁי וּלְכָל עַבְדוֹהִי הָא בְּרִי דְּאוֹלֵידִית בָּעֵי לְמִקְטְלִי וְאַף אֲרֵי כְעַן בַּר שִׁבְטָא בִּנְיָמִן שְׁבוּקוּ מִנֵּיהּ וִילַטֵּט אֲרֵי אֲמַר לֵיהּ יְיָ׃ יב מָאִים גְּלֵי קֳדָם יְיָ דִּמְעַת עֵינַי וִיתֵיב יְיָ לִי טַבְתָּא חֲלַף לְוָטְתֵיהּ יוֹמָא הָדֵין׃ יג וַאֲזַל דָּוִד וְגֻבְרוֹהִי בְּאוֹרְחָא וְשִׁמְעִי אָזֵיל בִּסְטַר טוּרָא לְקִבְלֵיהּ אָזֵיל וּמְלַטֵּט וּמְרַגֵּם בְּאַבְנַיָּא לְקִיבְלֵיהּ וּמְשַׁדֵּי עַפְרָא׃ יד וַאֲתָא מַלְכָּא וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ כַּד מְשַׁלְהָן וְנָח תַּמָּן׃ טו וְאַבְשָׁלוֹם וְכָל עַמָּא אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל אֲתוֹ לִירוּשְׁלֵם וַאֲחִיתוֹפֶל עִמֵּיהּ׃ טז וַהֲוָה כַּד אֲתָא חוּשַׁי אַרְכָּאָה שׁוֹשְׁבִינָא דְדָוִד לְוָת אַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר חוּשַׁי לְאַבְשָׁלוֹם יִצְלַח מַלְכָּא יִצְלַח מַלְכָּא׃ יז וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לְחוּשַׁי דָּא טֵיבוּתָךְ דְּעִם חַבְרָךְ לְמָה לָא אֲזַלְתָּ עִם חַבְרָךְ׃ יח וַאֲמַר חוּשַׁי לְאַבְשָׁלוֹם לָא אֱלָהֵין דְּאִתְרְעֵי יְיָ וְעַמָּא הָדֵין וְכָל אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל דִּי לֵיהּ אֱהֵי וְעִמֵּיהּ אֵתֵיב׃ יט וְתִנְיָנוּת קֳדָם מַן אֲנָא אֶפְלַח הֲלָא קֳדָם בְּרֵיהּ כְּמָא דְּפַלְחִית קֳדָם אֲבוּךְ כֵּן אֱהֵי פְלַח קֳדָמָךְ׃ כ וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לַאֲחִיתוֹפֶל הָבוּ לְכוֹן מִלְכָּא מַה נַעְבֵּיד׃ כא וַאֲמַר אֲחִיתוֹפֶל לְאַבְשָׁלוֹם עוּל לְוָת לְחֵינָתָא דַאֲבוּךְ דִּי שְׁבַק לְמִיטַר בֵּיתָא וּשְׁמַע כָּל יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אִתְגְּרֵיתָא בַּאֲבוּךְ וְיִתְקוּף יְדֵי כָּל דִּי

דדילתא: (י) כה יקלל. כן יקלל: ה' אמר לו. אפשר אדם כמותו שהוא ראש לסנהדרין יקלל את המלך אם לא שנאמר לו מאת הקב"ה: (יב) יראה ה' בעיני. דמעת עיני: (יד) וינפש שם. בבחורים: (כא) וחזקו ידי כל אשר אתך. כי עתה ידם רכה לעזור לך שאומרים בלבם הבן יתחרט אצל אביו ואנו נהיה

רלבג

יתישר עליהם כמו שעשו אחי יוסף ליוסף להמלט מענין חלומותיו וזה היה סבה אל שהגיעו לדבר החלומות ההם: (יב) אולי יראה ה' בעיני. ר"ל אולי ישגיח השם בעבור עיני והרצון בזה בעבור מה שעיני רואה מהבזויים האלו ואני סובלם לכבוד הש"י ואע"פ שיש לאל ידי להנקם משמעי הנה מפני זאת התכונה הטובה אני בה מסביל אלו החרפות אולי ישיב לי השם ית' טובה תחת קללתו אשר קלל אותי היום

פי' רבי' ישעיה

(יב) אולי יראה ה' בעיני. פי' מקרא קצר הוא אולי יראה ה' בדמעת עיני: (יד) וינפש שם. פי' בבחורי': (כא) וחזקו ידי כל אשר אתך. פי' כי עתה הם דנים בלבם היום ומחר יתפשרו האב והבן וכל הגמול רע ישיב עלינו המלך לכשיראו זה המעשה ידעו כי לא תתפשרו לעולם ויעזרו אותך בכל לב וזה הגמול שילם לו אחיתופל בעבור ששכב דוד עם בת שבע בת בנו דכתי' במעשה בת שבע בת שבע בת אליעם ולפנים בגיבורי דוד כתיב אליעם בן אחיתופל הגילוני:

קלל את דוד כי הוא רצה בטלטולי זה או פירושו הוא העיר את רוחו לבזות אותי לעונש עוני: (יב) אולי יראה ה' בעיני. כמו בעניי שאני בו וכן בדברי רז"ל מעין כל ברכה וברכה כמו מענין וי"ת דמעת עיני והכתיב הוא בעוני כלומר בעניי: תחת קללתי. כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו והענין אחד כי הכנוי דבק עם הפעל ועם הפעיל וכן בבית תפילתי שמעתי את תפלתך: (יג) באבנים לעומתו. כי לא היו משיגים אותו האבנים והעפר כי רחוק היה ממנו אלא לעומתו היה מסקל: ועפר בעפר. הכפל לחזק הענין כי די היה לו אם אמר ועפר לבדו או השליך עפר וכמוהו מקרקר קיר ותשרש שרשיה: (יד) וינפש שם. בבחורים כמו שאמר למעלה ובא המלך דוד עד בחורים: (יח) ולא אהיה. כתיב באלף וקרי בוי"ו ופי' הכתוב דרך תמיה והקרי כמשמעו: (יט) והשני'. והטעם השנית למה באתי אליך: למי אני אעבוד. כלומר משני פנים היה הדין עלי לבא אליך: (כ) הבו לכם. לשון תפארת או פי' אתה והחכמים אשר אתך

ולא ט"ו כתיב א' וקרינן וי"ו וסי' נמסר בסדר שמיני: לשמור ח' מ"ל בקריאה וסי' בוא אל פלגשי אביך. אם תשמע דירבעם. אך יתן לך ה' שכל ובינה. ולשלמה בני תן לבב. ויהי בצאת הכהנים מן הקדש. ויעמד המלך על עמדו דד"ה: עת לשמור ועת. לשמור על אחיהם:

תולדות אהרן הלוך ויקלל. עקדה שער סב:

מצודת דוד

ולמה א"כ תעשו דברים אשר לא אחפוץ בהם: כה יקלל. הלא אשר יקלל כה הוא כי ה' אמר לו קלל והוא העיר רוחו לזה ומי יאמר לשמעי מדוע עשית כן הלא הוא שלוחו של מקום: (יא) הנה בני וגו'. ר"ל הלא בדרך הטבע שהבן חס על אביו והנכם רואים שהוא מבקש נפשי ומזה נראה שיד ה' עשתה זאת: ואף כי עתה. ומכ"ש עתה שאני בורח ומשונה ושמעי הוא מבני הימיני אשר המה לי לאויבים ביותר המה מוכנים לעשות בי גזירתו של מקום בראותם קושי מזלי נרדף מבן בטני ולזה הניחו לו כי ה' אמר לו: (יב) בעיני. בדמעת עיני הזולג מחרפת אנוש: והשיב. בעבור העלבון הזה ישיב לי ה' טובה במקום הקללה: (יד) ויבא המלך. אל בחורים שנזכר למעלה: (יז) זה חסדך. וכי זהו החסד שעשית לרעך לדוד לעזבו ביום צרתו למה לא הלכת עמו: (יח) לא. ר"ל לא היה מהראוי שאלך עם אביך כי אל המלך אשר בחר ה' והעם היושבים פה וכל איש ישראל אשר אינו פה לו אהיה לעבד ועמו אשב וכאומר הנה אהבתי לאביך לא היתה מצד עצמו כ"א מצד המלוכה: (יט) והשנית. ר"ל ואף אם הייתי לו לאוהב מצד עצמו מ"מ אין זה בגידה בו כי למי אעבוד וכי למשפחת בית שאול אוביו הלא לפני בנו אעבוד ולזה כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך ולא יחשב לבגידה: (כ) הבו. אתם והזקנים שעמך התייעצו ביניכם מה נעשה: (כא) וחזקו. על כי עדיין נרפים הם בחושבם פן ישלימו האב והבן וינקמו מאתנו אבל בזה ידעו כי נבאשת

מצודת ציון

ג): (יב) אולי. הלואי כמו אולי ישמע (ישעיה לז): (יג) בצלע. בעבר ובצד כמו צלע המשכן (שמות כו): לעומתו. נגדו: ועפר. זרק עפר ולתוספת ביאור אמר בעפר וכן ותשרש שרשיה (תהלים פ): (יד) וינפש. ענין מנוחה ומרגוע המשיב את הנפש כמו שבת וינפש (שמות לא): (כ) הבו. הזמינו כמו הבה נרדה (בראשית י): (כא) נבאשת. ענין תיעוב ומאוס כדבר הנבאש

ד' פתח כב וַיַּטּוּ לְאַבְשָׁלוֹם הָאֹהֶל עַל־הַגָּג וַיָּבֹא
ב' חס' ובענין אביך אַבְשָׁלוֹם אֶל־פִּלַגְשֵׁי אָבִיו לְעֵינֵי כָּל־
יִשְׂרָאֵל׃ כג וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר
איש קרי ולא כתיב יָעַץ בַּיָּמִים הָהֵם כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל־
בִּדְבַר הָאֱלֹהִים כֵּן כָּל־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל
י"ד חס' גַּם־לְדָוִד גַּם־לְאַבְשָׁלֹם׃
יז א וַיֹּאמֶר אֲחִיתֹפֶל אֶל־
י"ד חס' אַבְשָׁלֹם אֶבְחֲרָה־נָּא שְׁנֵים־עָשָׂר
ל'. ל' אֶלֶף אִישׁ וְאָקוּמָה וְאֶרְדְּפָה אַחֲרֵי־
ד' דָוִד הַלָּיְלָה׃ ב וְאָבוֹא עָלָיו וְהוּא יָגֵעַ
ל' כתיב ה'. וּרְפֵה יָדַיִם וְהַחֲרַדְתִּי אֹתוֹ וְנָס כָּל־
הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְהִכֵּיתִי אֶת־הַמֶּלֶךְ
ד' לְבַדּוֹ׃ ג וְאָשִׁיבָה כָל־הָעָם אֵלֶיךָ
ל' וא' וכשוב כְּשׁוּב הַכֹּל הָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה מְבַקֵּשׁ
ג' מ"ל כָּל־הָעָם יִהְיֶה שָׁלוֹם׃ ד וַיִּישַׁר הַדָּבָר
י"ד חס' בְּעֵינֵי אַבְשָׁלֹם וּבְעֵינֵי כָּל־זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיֹּאמֶר
אַבְשָׁלוֹם קְרָא נָא גַּם לְחוּשַׁי הָאַרְכִּי
ל' וְנִשְׁמְעָה מַה־בְּפִיו גַּם־הוּא׃ ו וַיָּבֹא
חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם
אֵלָיו לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה דִּבֶּר אֲחִיתֹפֶל
ל'. ד'. ל' הֲנַעֲשֶׂה אֶת־דְּבָרוֹ אִם־אַיִן אַתָּה דַבֵּר׃
ז וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־
אַבְשָׁלוֹם לֹא־טוֹבָה הָעֵצָה אֲשֶׁר־

עִמָּךְ׃ כב וּנְגַדוּ לְאַבְשָׁלוֹם קִינוּפִין עַל אִיגָּרָא וְעַל אַבְשָׁלוֹם לְוַת לְחֵינָתָא דַאֲבוּהִי לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל׃ כג וּמִלְכָּא דַאֲחִיתוֹפֶל דְמַלֵךְ בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן כְּמָא דְשָׁאֵיל גַבְרָא בְּפִתְגָמָא דַיָי כֵּן כָּל מִלְכָּא דַאֲחִיתוֹפֶל אַף לְדָוִד אַף לְאַבְשָׁלוֹם׃ א וַאֲמַר אֲחִיתוֹפֶל לְאַבְשָׁלוֹם אֶבְחַר כְּעַן תְּרֵי עֲסַר אַלְפִין גַּבְרָא וְאָקוּם וְאֶרְדּוֹף בָּתַר דָוִד בְּלֵילְיָא׃ ב וְאֵיתֵי עֲלוֹהִי כַּד הוּא מְשַׁלְהֵי וִידוֹהִי מְרַשְׁלָן וְאָזִיעַ יָתֵיהּ וְיֵעֲרוֹק כָּל עַמָּא דִי עִמֵּיהּ וְאֶקְטוֹל יַת מַלְכָּא בִּלְחוֹדוֹהִי׃ ג וְאָתֵיב כָּל עַמָּא לְוָתָךְ כַּד יְתוּבוּן כּוּלְהוֹן בָּתַר דְיִתְקְטֵל גַּבְרָא דְאַתְּ בָּעֵי כָּל עַמָּא יְהֵי שְׁלָם׃ ד וּכְשַׁר פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי אַבְשָׁלוֹם וּבְעֵינֵי כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם קְרִי כְעַן אַף לְחוּשַׁי אַרְכָּאָה וְנִשְׁמַע מָה דְיֵימַר אַף הוּא׃ ו וַאֲתָא חוּשַׁי לְוַת אַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לֵיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָמָא הָדֵין מַלֵיל אֲחִיתוֹפֶל הֲנַעְבֵּיד יַת פִּתְגָמֵיהּ אִם לָא דִכְשַׁר בְּעֵינָךְ אַתְּ מַלֵיל׃ ז וַאֲמַר חוּשַׁי לְאַבְשָׁלוֹם לָא תַקִּין מִלְכָּא דִמְלַךְ אֲחִיתוֹפֶל

רדק

אתך : (כב) ויטו לאבשלום האהל . הטו לו אהלים אל הגג שיבואו שם הפלגשים וישכב אבשלום עמהן תוך האהלים וזהו לפני כל ישראל כי כלם ראו שנכנס עמהן בסתר תוך האהלים ותרגומו ונגדו לאבשלום קינופין על איגרא ובדברי רבותינו ז"ל פי' קנופין שמעמידין ארבע עמודי עצים ונוטלי' עליה' וסביבותיהם יריעות והוא אהל נטוי : (כג) כאשר ישאל איש בדבר האלהים . איש קרי ולא כתיב והכתיב ר"ל על דוד כן היתה עצתו נכונה ומתאמתת לדוד כמו אם היה דוד שואל בדבר האלהים כי אחיתופל יועץ היה לדוד כמו שאומר בד"ה ואחיתופל יועץ למלך וקרי איש כלומר לכל אדם המתיעץ בו ומה שאמר לדוד כי לא היה לו יועץ תמיד ומה שאמר גם לדוד גם לאבשלום האחד לרבות על חבירו כמו גם אנכם גם בקרבם קחו כי עתה שב להיות יועץ אבשלום כמו שהיה יועץ דוד'. ובדרש איש קרי ולא כתיב לא היה איש אלא מלאך : גם לאבשלום . ואע"פ שזה היתה עצתו תחילה לאבשלום דבר הפלגשים עצה נכונה היתה ואף על פי שהיתה לרעה כי בדבר ההוא חזקו ידי כל אשר אתו וידעו כי לא יעשה עוד אביו שלום עמו וגם העצה הזאת האחרת היתה נכונה ואילו נעשתה היה נהרג דוד כדבריו אלא שהקב"ה צוה להפר העצה : (א) שנים עשר אלף . אלף מכל שבט ושבט . (ג) כשוב הכל . כשוב כל דבר שירצה אדם להשיב אליו כן נקל לי להשיב אליך כל העם וי"ת כד יתיבון כלהון . האיש אשר אתה מבקש . אחר אשר אהרג האיש אשר אתה מבקש רעתו והוא דוד כמו שאמר והכיתי את המלך לבדו וכת"י בתר דיתקטל גברא דאת בעי ואמרו כי השגגה הגדולה הזאת שהיה שוגה אחיתופל את דוד שיעץ הריגתו ובזהו בדבריו שאמר אחרי דוד ולא אמר אחרי המלך דוד מפני המעשה שעשה בבת שבע ואמרו כי בת שבע היתה בת בנו של אחיתופל דכתיב הלא זאת בת שבע בת אליעם

פי' רבי ישעיה

(ג) כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש כל העם יהיה שלום פי' כשוב הכל אליך האיש אשר אתה מבקש ואחרי כן לכל העם יהיה שלום :

ויטו ד' בקריאה וסי' ויקחו שחד ויטו משפט . ויטו לאבשלום האהל על הגג . ויטו נשיו את לבבו . ויטו בתהו צדיק : ואשיבה ד' בקריאה ומ"ל וסי' ואשיבה כל חעם אליך . ואשיבה שפטיך כבראשנה ויועציך . ואשיבה ידי עליך ואשיבה חרפי דבר : ויישר ג' מלאים בלישנא וסי' נמסר בסדר בלק : אם אין ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר בשלח :

רשי

נהיה שבואים למלך : (ג) כשוב הכל . אליך : האיש אשר אתה מבקש . יעשה בו בקשתך ויהרג ואח"כ כל העם יהיה שלום וזה מקרא קצר : (ד) ובעיני זקני ישראל . זקני אשמאי

רלבג

היום הזה : (כב) ויבא אבשלום אל פילגשי אביו לעיני כל ישראל . הנה בזה נתקיים מה שייעד לו הש"י לדוד באמרו הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש . והנה יעץ לו זה אחיתופל לחשבו כי אולי יחשבו ישראל שתהיה זאת תחבולה לבחון אם לב ישראל ישר את דוד ולזה ייראו מלמרוד בדוד אך כשיראו הפעל המגונה מאבשלום כנגד אביו אז יתבאר להם כי נבאש את דוד ושאין זה הענין על צד התחבולה לבחון לבבם ולפי שהפילגשים בלא כתובה ובלא קדושין דינן כדין מפותת האב שהיא מותרת לבן : (כג) כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום . הנה אחיתופל היה אבי אביה של בת שבע אשת דוד שנא' בגבורי דוד אליעם בן אחיתופל הגילוני והנה בת שבע היתה בת אליעם כאמרו הלא זאת בת שבע בת אליעם והנה עם כל זה ספר כי עצתו היתה תמיד בתכלית מה שאפשר מהטוב להגיע אל התכלית לדוד בהיותו יועץ דוד ואחר שהיה בקושרים היתה עצתו גם כן שלמה לאבשלום כנגד דוד : (ג) ואשיבה כל העם אליך כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש . ר"ל בזה הדרך אשיב כל ישראל בכללם אליך כי הכיתי האיש אשר אתה מבקש יהיה כשוב הכל כי ממיתת דוד ימשך שישובו כל ישראל אליך ויהיה זה סבה שלא תשחית עמך אשר אתך או אשר את דוד אך יהיה כל העם שלום בלי מלחמה כי אחר מותו לא יתכן שתהיה שם מלחמה כלל על זה : (ד) ובעיני כל זקני ישראל. הנה כל חכמי ישראל הסכימו בזאת העצה כי גם האמינו בדברי אבשלום אל העם שאין אביו רוצה לעשות דין ומשפט לאחד מהבאים לפניו עם שזה היה

תולדות אהרן ועצת אחיתופל. ברכות ד סנהדרין יו (בס פט) : כאשר ישאל . (נדרים לז) : ויישר הדבר . סנהדרין קז :

מצודת ציון

הנאה : יז (ב) ורפה ידים . ענין מורך לב ויאוש : (ד) ויישר . מלשון יושר ר"ל הוטב בעיניו : הם (ז) הם אין.

מצודת דוד

נבאשת את אביך ויתחזקו ידיהם להיות עמך : (כב) לעיני וגו' . כולם ראו הכנסו אל האוהל והתיחדו עמהן : (כג) בימים ההם . אשר הועמד להיות יועץ : כאשר . כמו השואל מה מדבר אלהים בטוח הוא שהתשובה היא נאמנה כן היתה עצת אחיתופל בטוחה להשיג על ידה הדבר הנרצה : גם לאבשלום . כ"לפי מחשבתם הרעה היתה העצה בדבר הפלגשים עצה טובה ואף עצתו בדבר הרדיפה אחר דוד עצה נכונה היתה אבל ה' הפרה : יז (א) אבחרה וגו' . כי לקבץ את כל ישראל יתאחר זמן רב ובתוך כך ימלט דוד על נפשו : ואקומה . כ"א ילך אבשלום פן יחמול עליו כשיראה פניו : הלילה . בעודו עיף ויגע : (ב) ורפה ידים . כי זה היום נטרד מן המלוכה ועדיין לא לקח עצה מה לעשות : והחרדתי אותו . בהיות הדבר פתאום ובלילה : ונס כל העם . בעבור החרדה ינוסו זה בכה וזה בכה ולא ישארו עם המלך ללחום בעבורו ואז אוכל להכות אותו לבדו מבלי שאצטרך להמית מי מאנשיו הואיל ולא יעמדו למלחמה כי ינוסו ואינם : (ג) ואשיבה . ואז אשיב אליך כל העם אשר עם אביך : כשוב הכל . כמו ששבו אליך כל המון ישראל וקבלו אותך למלך : האיש אשר וגו' . ר"ל לא יפקד מהם כי אם האיש אשר אתה מבקש כי הוא לבדו יומת אבל לכל העם שעמו יהיה שלום ולא יפקד מהם איש : (ה) גם הוא . עם שהוא רעה דוד והשוד בעיני עכ"ז יאמר גם הוא עצתו : (ז) בפעם הזאת . וכאלו

עֲצַת אֲחִיתֹפֶל בַּפַּעַם הַזֹּאת׃ ח וַיֹּאמֶר
חוּשַׁי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־
אֲנָשָׁיו כִּי גִבֹּרִים הֵמָּה וּמָרֵי נֶפֶשׁ
הֵמָּה כְּדֹב שַׁכּוּל בַּשָּׂדֶה וְאָבִיךָ אִישׁ
מִלְחָמָה וְלֹא יָלִין אֶת־הָעָם׃ ט הִנֵּה
עַתָּה הוּא־נֶחְבָּא בְּאַחַת הַפְּחָתִים אוֹ
בְּאַחַד הַמְּקוֹמֹת וְהָיָה כִּנְפֹל בָּהֶם
בַּתְּחִלָּה וְשָׁמַע הַשֹּׁמֵעַ וְאָמַר הָיְתָה
מַגֵּפָה בָּעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי אַבְשָׁלֹם׃
י וְהוּא גַם־בֶּן־חַיִל אֲשֶׁר לִבּוֹ
כְּלֵב הָאַרְיֵה הִמֵּס יִמָּס כִּי־יֹדֵעַ כָּל־
יִשְׂרָאֵל כִּי־גִבּוֹר אָבִיךָ וּבְנֵי־חַיִל
אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ יא כִּי יָעַצְתִּי הֵאָסֹף
יֵאָסֵף עָלֶיךָ כָל־יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־
בְּאֵר שֶׁבַע כַּחוֹל אֲשֶׁר־עַל־הַיָּם לָרֹב
וּפָנֶיךָ הֹלְכִים בַּקְרָב׃ יב וּבָאנוּ אֵלָיו
בְּאַחַת הַמְּקוֹמֹת אֲשֶׁר נִמְצָא שָׁם
וְנַחְנוּ עָלָיו כַּאֲשֶׁר יִפֹּל הַטַּל עַל־
הָאֲדָמָה וְלֹא־נוֹתַר בּוֹ וּבְכָל־הָאֲנָשִׁים

בְּזִמְנָא הָדָא : ח וַאֲמַר
חוּשַׁי אַתְּ יְדַעְתָּא יָת אֲבוּךְ
וְיָת גַּבְרוֹהִי אֲרֵי גִבָּרִין
אִינוּן וּמְרִירַן נַפְשָׁן אִינוּן
כְּדוֹב תַּכֵּל בְּחַקְלָא וַאֲבוּךְ
גְּבַר עֲבֵיד קְרָבִין וְלָא
יְבִית יָת עַמָּא : ט הָא כְעַן
הוּא טָמִיר בְּחַד מִן קוּמְצַיָּא
אוֹ בְּחַד מִן אַתְרַיָּא וִיהֵי
כְּמִיפַּל בְּהוֹן בְּקַדְמֵיתָא
וְיִשְׁמַע דִּי שְׁמַע וְיֵימַר הֲוָת
מַחְתָּא בְּעַמָּא דְּבָתַר
אַבְשָׁלוֹם : י וְהוּא אַף גְּבַר
גִּבָּר דְּלִבֵּיהּ כְּלִבָּא דְּאַרְיָא
מִמַּס יִמְסֵי אֲרֵי יָדַע כָּל
יִשְׂרָאֵל אֲרֵי גִּיבַּר אֲבוּךְ
וְגַבְרִין גִּבָּרִין דִּי עִמֵּיהּ : יא אֲרֵי
מְלָכִית אִתְכַּנָּשָׁא יִתְכַּנְּשׁוּן
עֲלָךְ כָּל יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד
בְּאֵר שֶׁבַע כְּחָלָא דִּי עַל
יַמָּא לְסָגֵי וְאַתְּ תְּהֵי אָזֵיל
בְּרֵישׁ כּוּלְנָא : יב וּנְהָךְ
עֲלוֹהִי בְּחַד מִן אַתְרַיָּא
דְּנָהָךְ לְתַמָּן וְנִשְׁרֵי עֲלוֹהִי
כְּמָא דְּשָׁרֵי טַלָּא עַל אַרְעָא
וְלָא נִשְׁאַר בֵּיהּ וּבְכָל

ב'
ז' חס'
ג'
ד' ר"פ בספרא
ל'
ג' כתיב כן ב' א' מ"ל וא' חסר
י"ד חסר
ל'
ה'
ל'
ל' וחס'
ס'
ב'
ל'
באחד ק'
ג'
ה' ד' מלרע וא' דכו' מלעיל

שכול ג' בקריאה וסי' כדוב שכול בשדה . אפגשם כדוב שכול . פגוש דוב שכול. תלתיהון גבי דוב. סי' והלך מרי שנה בשנה . ונמצאתי לכם . המקומות כתיב מ"ל דמ"ל . הנה עתה הוא נחבא. ובאנו אליו באח' המקומת . כבקרת רועה עדרו. המקומת כתיב חסר וי"ו בתרא ושארא המקמות כתיב חסר וי"ו קדמא

אשמאי : (ח) ואביך איש מלחמה . ויודע עניני מלחמה וטכסיסיה וטיב מארב ובטוח הוא שתרדוף הלילה לבא עליו לפיכך לא ילין עם שאר העם : (ט) הנה עתה הוא נחבא . וכשתבא על מחנה העם אשר אתו הוא לא יהיה שם שתהרגנו : והיה כנפול בהם בתחלה . אני אמרתי לך כי אנשיו גבורים ומרי נפש ואם יהרגו בעמך תהיה בם מפלה במלחמה שהיא ראשונה ושמע השומע מכל ישראל הבאים להתחבר אליך ואמר היתה מגפה בעם של אבשלום : (י) והוא גם בן חיל . ואותו השומע אפי' הוא בן חיל ולבו כלב האריה המס ימס בפחד ורעדה ולא יתקשר עוד אליך כי יאמר כבר התחיל ליפול ונענש הוא על אביו ולא יצליח : (יא) כי יעצתי . כי זאת עצתי : ופניך הולכים בקרב . כתרגום ואת תהי אזיל בריש כולנא : (יב) ונחנו עליו . ונוות עליו לשון חנייה כמו וינח בכל גבול מצרים (שמות י' י"ד) נחה ארם על אפרים (ישעיה ז')

אליעם וכתי' אליעם בן אחיתופל הגילוני : (ז) בפעם הזאת . אע"פ שכל עצותיו נכונות בפעם הזה תעה בעצתו : (ח) כדוב שכול . שהוא מר נפש כשהרגו לו גורותיו והוא נלחם עם אדי' אשר ימצא בחזקה ובמרירו' לב : ולא ילין את העם . כי הוא איש יודע מלחמה ויירא הוא שמא תבא עליו פתאום: ולא ילין את העם. כמו עם העם אלא יחבא באחת הפחתי' ולא ידע אדם מקומו אם כן מה שאמר אחיתופל והכיתי את המלך לבדו זה לא יהיה אם כן עצתו בטלה : (ט) באחת הפחתי' . זכר פחת בלשון נקבה שאמר באחת ובמקום אחר זכר פחת בלשון זכר אל הפחת הגדול והפחת הוא חפיר' ותרגומו בחד מן קומציא כמו חופר גומץ או באחת המקומות שיוכל להחבא שם : ושמע השומע . כי המלחמה הנעשת בלילה לא יבחין אדם בין מערכה זו למערכה אחרת אשר כנגדה והראשונים מאלו שנים עשר אלף שיפלו על ידי חיל דוד וחיל דוד נשמריה ועומדים על עמדם וילחמו כנגד הנופלים עליהם ותהיה הצעקה ביניהם וישמע השומע מאלו שנים עשר אלף מהאחרונים שבהם כשישמעו הצעקה וידעו כי חיל דוד הם גבורים ומרי נפש ונלחמי' בחזקה ויאמר השומע היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום והם הם המנוצחים כי לא יבחנו בלילה : (י) והוא גם בן חיל . פי' והוא אחיתופל שהוא בן חיל שאמר אבחרה נא שנים עשר אלף אע"פ שהוא בן חיל ולבו כלב האריה שבחו כדי שלא יראה כי כדי לגנותו הוא מדבר כלומר אפילו אחיתופל שלבו כלב האריה המס ימס לקול השמוע' שישמע ויחשוב כי אנשיו הם המנוצחים וימס לבבו אלא יעצתי שתהיה המלחמה ביום ובידיעת כל ישראל שיאספו מדן ועד באר שבע ובגלוי תהיה המלחמה : ופניך הולכים בקרב אתה תהיה במלחמה לא כמו שאמר אחיתופל שילך הוא עם י"ב אלף איש ותשב אתה בירושלם והוא ישיב לך כל ישראל לא טובה עצתו כי טוב שתלך אתה במלחמה כי יתחזקו ישראל להלחם כשתהיה אתה במלחמה ופירוש ופניך הולכים בקרב שתלך אתה בעצמך ולא תשלח אחר במקומך וכן אם אין פניך הולכים ואמרו כנוי ההליכה בפנים כי בהם השמירה וההשגחה כאשר ילך האדם וי"ת ואת תהי אזיל בריש כולנא : (יא) באחת המקומות . כתיב באחת בחי"ו וקרי באחד בדלי"ת : כאשר יפול הטל . שמכסה כל פני האדמה כן נחנה עליו : ולא נותר

רלבג

היה מהש"י לענוש את דוד על דבר אוריה החתי : (ח) כדוב שכול בשדה . ר"ל כדוב טורף ולרוב טרפו קראו שכול היותו משכל והנה אביך איש מלחמה ולזה היה יודע כאי זה צד ראוי שינהג בזאת המלחמה ומפני זה לא ילין העם בשום מלון מפורסם אבל הוא נחבא עתה באחת מהמקומו' אשר יתכן לו ההחבא שם והיה כשיפלו מהם בתחלה בני החיל הרודפים אחריהם וינוצחו על ידם בעבור שאינם נשמרים מהם שיהיו שם ושמע השומע זה ואמר שכבר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום יהיה זה סבה להביא מורך לב בלב הנשארים וינוסו ויפלו ביד דוד ואנשיו ועוד כי דוד הוא גם כן בן חיל אשר לבו כלב האריה ואיך תחשוב שימס לבבו כמו שאמר אחיתופל והחרדתי אותו וגם כל העם אשר אתו הנה יודע כל ישראל כי

פי' רבי ישעיה

(ט) והיה כנפל בהם בתחלה . פירוש והוא יארוב ויפול ויכה במחנה שלך תחלה ואם ישמע השומע כי היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום ירפו ידי כל העם מלבו' עוד אחריך : (י) המס ימס . בתמיה אינו טוב שתכנס לספק אלא קבץ כל ישראל אליך ואתה תלך עמהם ובכל מקום שיהיה יתפשו אותו : (יב) ונחנו עליו . כנוח עליו : כאשר יפול הטל. לשון על פני כל אחיו נפל :

מצודת דוד

כאלו אמר אבל עצתו בדבר הפלגשים טובה היתה ועל כי כבר עברה לכך שבחה בעיניו למען יאמין בו : (ח) כי גבורים המה . ואינם חרדים מהמיית מלחמה עם שהיא פתאום ובלילה : ומרי נפש המה . וכ"ש שהמה עתה מרי נפש דואגים על קושי זמנם ויפעלו גבורות כדוב שכול מבניו בהיותו רודף בשדה לחפש אחריהם יטרוף במר נפשו כל הקרוב אליו : ואביך איש מלחמה . ר"ל יודע הוא טכסיס המלחמה ויבין מדעתו שרק עליו מחרים הרעה ופתאום יבוא להחריד את העם אשר עמו והואיל ויבין את זאת לא ילין הוא עם העם במקום אחד : (ט) הנה עתה הוא נחבא . עתה בהיות לילה החביא עצמו במקום נבדל מהעם אשר אתו וא"כ אף אם יחריד העם לא ימצא את המלך להכות אותו : והיה כנפול . כאומר לא די שלא יועיל אלא שעוד יזיק שהרי אמר שלא להכות בהעם והם הלא יכו כרצונם וכאשר יפילו חללים מאנשיך בתחילת המלחמה ר"ל במלחמה הראשונה : ושמע השומע . וכאשר ישמע מי מהנפילה ההיא אז יאמר הנה היתה מגפה בעם אבשלום ונראה א"כ שה' עוזם למקרה : (י) והוא גם בן חיל . ואף אם השומע יהיה בן חיל אשר לבו כלב האריה מ"מ ימס לבבו על כי ידוע לכל שאביך הוא גבור מלחמה והעם אשר אתו המה בני חיל ואם הדבר נעזב למקרה בודאי יתגברו הם וירפו ידיהם ולא יאבו לרדת עוד למלחמה (ואף שאם לא יעצו לבד בזה כעצת אחיתופל אלא שגם אנשי אבשלום יכו באנשי דוד כמוהם לא יהיה א"כ מקום לחשש הזה מ"מ הרחיב הדבור לסכל עצתו להראות לכל כי לא בחכמה ידבר) . (יא) כי יעצתי . אלא כן אני מייעץ האסף ובעבור רבת העם ותתגבר במלחמה : ופניך וגו' . כי אז כולם יפעלו גבורות למצוא חן בעיניך : (יב) ובאנו אליו . ר"ל בהיות פעם

מצודת ציון

אם לאו ; (ח) שכול . מי שבניו אבודים קרוי שכול כמו כאשר שכלתי שכלתי (שם מג) : (ט) בפחתים . בורות וחפירות כמו אל הפחת הגדול (לקמן יח) : מגפה . ר"ל מכת חרב : (יא) ופניך . אתה בעצמך : בקרב . במלחמה כמו המלמד ידי לקרב (תהלים קמד) : (יב) ונחנו . מלשון

רדק

נותר בו. כמו ולא יותר עבר במקום עתיד ורבים כמוהו: (יג) והשיאו. דרך גוזמא אמר כל כך יהיו ישראל רבים שאפילו ירימו חבלים אל העיר למשכה ולסחבה עד הנחל יוכלו לעשות עד אשר לא ישאר בעיר אפילו אבן אחת מה שאמר אותו וזכר עיר שהיא לשון נקבה אותו אמר על מגדל שיהיה בתוך העיר כלו' אפילו יהיה מגדל עוז בתוך העיר שיאסוף אליה הכל יסחבו העיר והמגדל ויונתן תרגם והשיאו ויתכנשון כל ישראל על קרתא ההיא ויקפונה משריין וגו' כבעמוד תרגם בלחיים משריין כמו חבל נביאים או דעתו על חבלי האהלים אשר במחנה: (טז) שלחו. לפניכ' יהונתן ואחימעץ שהיו חוץ לעיר: והגידו. על ידיהם הגידו לדוד: תעבור. את הירדן: פן יבולע למלך. פן ישחית כמו אם יבלענו ממקומו כי ירא אני שמא יעשו עצת אחיתופל אע"פ שאמרו כי טובה עצתי מעצתו אולי תתהפך דעת' עדיין לעצת אחיתופל לכן לא תלין הלילה בערבו' המדבר שנודעת שם אלא עבור הלילה הירדן וי"ת פן יבולע דילמא יתהני למלכ' ולא ידעתי דעתו: (יז) בעין רוגל. תרגם יונתן בעין קצרא וקצר' הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס רוגל לפי שמשפשף הבגדי' ברגליו: והלכה השפחה. שפחה של בתי צדוק הלכה לעין רוגל

פי' רבי' ישעיה

(יג) עד הנחל. כמו נחל איתן מקום עמוק כמו גיא: (יד) להפר את עצת אחיתופל הטובה. פי' היא היתה עצה טובה לאבשלום שיעמוד הוא בירושלים וישלח אחריו חיל אחר חיל עד שייגעהו ויתפשהו וחושי נתכון שילך הוא למלחמ' ויראו ישראל את אדוניהם ויבושו ויפחדו ממנו ויתפשו אבשלום ויהרגוהו: (טז) פן יבלע למלך. כמו למה תבלע את נחלת ה': (יז) בעין רוגל. תרגומו בעין קצרא הכובס קורא רוגל בעבור שבועט עליו ברגליו:.

גְּבְרַיָּא דִּי עִימֵּיהּ אַף חָד׃ יג וְאִם לְקַרְתָּא יִתְכְּנֵשׁ וְיִתְכַּנְשׁוּן כָּל יִשְׂרָאֵל עַל קַרְתָּא הַהִיא וְיַקְפּוּנַהּ מַשְׁרְיָן וְנֶעְקַר יָתַהּ וְיָת אַבְנָהָא וְנִרְמֵינַהּ לְנַחְלָא עַד דְּלָא נִשְׁאַר תַּמָּן אַבְנָהָא׃ יד וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם וְכָל אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל תַּקִּין מִלְּכָא דְּחוּשַׁי אַרְכָאָה מִמִּלְכָּא דַּאֲחִיתוֹפֶל וַיָי פַּקֵּד לְקַלְקָלָא יָת מִלְכָּא דַּאֲחִיתוֹפֶל תַּקְנָא בְּדִיל דְּיֵיתֵי יְיָ עַל אַבְשָׁלוֹם יָת בִּישְׁתָּא׃ טו וַאֲמַר חוּשַׁי לְצָדוֹק וּלְאֶבְיָתָר כָּהֲנַיָּא כְּדֵין וּכְדֵין מְלֵיךְ אֲחִיתוֹפֶל יָת אַבְשָׁלוֹם וְיָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וּכְדֵין מְלָכִית אַף אֲנָא׃ טז וּכְעַן שְׁלַחוּ בִּפְרִיעַ וְחַווּ לְדָוִד לְמֵימַר לָא תְּבִית בְּלֵילְיָא בְּמֵשְׁרֵי מַדְבְּרָא וְאַף מֶעְבַּר תֶּעְבַּר דִּילְמָא יִתְהֲנֵי לְמַלְכָּא וּלְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ׃ יז וִיהוֹנָתָן וַאֲחִימַעַץ קַיְמִין בְּעֵין קַצְרָא וַאֲזַלַת אַמְתָא וְחַוִּיאַת לְהוֹן וְאִינוּן יֵיזְלוּן וְחַוִּיאוּ לְמַלְכָּא דָוִד אֲרֵי לָא יָכְלִין לְאִתְחֲזָאָה לְמֵיעַל לְקַרְתָּא׃ יח וַחֲזָא יָתְהוֹן עוּלֵימָא וְחַוִּי לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן בִּפְרִיעַ וְעָלוּ לְבֵית גַּבְרָא בְּעָלֵימַת וְלֵיהּ גּוּבָא בְּדַרְתֵּיהּ וּנְחַתוּ תַמָּן

אֲשֶׁר־אִתּ֖וֹ גַּם־אֶחָֽד׃ יג וְאִם־אֶל־עִיר֙ יֵאָסֵ֔ף (ב' עון בטעם) וְהִשִּׂ֧יאוּ כָֽל־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶל־הָעִ֥יר הַהִ֖יא חֲבָלִ֑ים (ל') וְסָחַ֤בְנוּ אֹתוֹ֙ עַד־הַנַּ֔חַל עַ֛ד אֲשֶׁר־לֹא־נִמְצָ֥א שָׁ֖ם גַּם־צְרֽוֹר׃ (ב' בספסוו) יד וַיֹּ֣אמֶר אַבְשָׁל֗וֹם וְכָל־אִ֤ישׁ יִשְׂרָאֵל֙ טוֹבָ֗ה עֲצַת֙ חוּשַׁ֣י הָאַרְכִּ֔י מֵעֲצַ֖ת אֲחִיתֹ֑פֶל (פסק' בא"פ) וַֽיהוָ֣ה צִוָּ֗ה לְהָפֵ֞ר אֶת־עֲצַ֤ת אֲחִיתֹ֙פֶל֙ הַטּוֹבָ֔ה לְבַעֲב֗וּר הָבִ֧יא יְהוָ֛ה אֶל־אַבְשָׁל֖וֹם אֶת־הָרָעָֽה׃ (ג'. ח') טו וַיֹּ֣אמֶר חוּשַׁ֗י אֶל־צָד֤וֹק וְאֶל־אֶבְיָתָר֙ הַכֹּ֣הֲנִ֔ים כָּזֹ֤את וְכָזֹאת֙ (ב' ויען עכן) יָעַ֣ץ אֲחִיתֹ֔פֶל אֶת־אַבְשָׁלֹ֖ם וְאֵ֣ת זִקְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וְכָזֹ֥את וְכָזֹ֖את יָעַ֥צְתִּי אָֽנִי׃ (י"ד. חס') טז וְ֠עַתָּה שִׁלְח֨וּ מְהֵרָ֜ה וְהַגִּ֧ידוּ לְדָוִ֣ד לֵאמֹ֗ר אַל־תָּ֤לֶן הַלַּ֙יְלָה֙ בְּעַֽרְב֣וֹת (בערבות ק') הַמִּדְבָּ֔ר וְגַ֖ם עָב֣וֹר תַּעֲב֑וֹר פֶּ֚ן יְבֻלַּ֣ע לַמֶּ֔לֶךְ (ב' א' פתח וא' קמץ אס אמר) וּלְכָל־הָעָ֖ם אֲשֶׁ֥ר אִתּֽוֹ׃ יז וִיהוֹנָתָ֨ן וַאֲחִימַ֜עַץ עֹמְדִ֣ים בְּעֵין־רֹגֵ֗ל וְהָלְכָ֤ה הַשִּׁפְחָה֙ וְהִגִּ֣ידָה לָהֶ֔ם וְהֵ֣ם יֵלְכ֔וּ וְהִגִּ֖ידוּ לַמֶּ֣לֶךְ דָּוִ֑ד (י"א) כִּ֣י לֹ֤א יוּכְלוּ֙ לְהֵֽרָא֔וֹת לָב֖וֹא הָעִֽירָה׃ (ד'. ע') יח וַיַּ֤רְא אֹתָם֙ נַ֔עַר וַיַּגֵּ֖ד לְאַבְשָׁלֹ֑ם (י"ד חס') וַיֵּ֨לְכ֜וּ שְׁנֵיהֶ֣ם מְהֵרָ֗ה וַיָּבֹ֙אוּ׀ אֶל־בֵּית־אִישׁ֙ בְּבַ֣חֻרִ֔ים (ל') וְל֥וֹ בְאֵ֖ר בַּחֲצֵר֑וֹ וַיֵּ֖רְדוּ שָֽׁם׃

תולדות אהרן ותקח האשה. סוטה מב כריתות יח:

רשי

ז' ב'). (יג) חבלים. משריין כמו חבל נביאים (שמואל א' י' ה) חבלי רשעים (תהלים קיט סא): עד הנחל. חומת העיר הסמוך אל הגי: (טז) וגם עבור תעבור. את הירדן: פן יבולע למלך. שלא יעצתיו לטובה ויעשה כדברי אחיתופל: יבלע. יאמר לו בסתר ובבליעה: (יז) בעין רוגל. בעין קצרא כובסי בגדי צמר שכובסין אותם שם שבועטים אותם ברגל:

פא

רלבג

כי גבור אביך ואשר אתו הם בני חיל ולא ימס לבבם. או ירצה בזה כי ממורך הלב אשר יפול בלב החיל אשר לאבשלום בשמעם כי מגפה היתה בעם אשר אחרי אבשלום הנה לא יהיה שם אחד אע"פ שיהיה בן חיל ולבו כלב האריה שלא ימס לבבו ויוסיף להם מורך בלבבם מה שמפורסם לכל ישראל כי גבור אביך והאנשים אשר אתו: (יד) ויאמר אבשלום וכל איש ישראל. זה מורה כי זקני ישראל לא הסכימו בזאת העצה השנית: (טז) פן יבולע למלך ולכל העם אשר אתו. למען תתישב העצה בעיניהם על זה או ירצה בזה פן ישחית מה שהוא למלך מנשיו ובניו ועמו ומה שהוא לכל העם אשר אתו ולא אמרו פן יבולע המלך לחלוק כבוד למלכות ושלא לפתוח פיו לרע כנגדו:

והשפחה

ואת זקני ג' בקריאה וסי' ויאמר חושי אל צדוק. וישלח את אליקים אשר על תבית דמלכים. וחברו דישעיה: העירה ט' ח' לישן עורה וחר לישן קרית וסי' נמסר ביהושע סימן ו': אבשלם י"ד חס' וסי' כי לא תהיה לנו פליטה. היתה מגפה בעם. כזאת וכזאת. ועצת אחיתופל. ויישר הדבר. אשר כתר ה' והעם הזה. בא אל פלגשי אביך. ודוד בא מחנימה. אבחרה נא. ואת עמשא שם. ויחן ישראל. וירא אתם נער ויגד. ראיתי את אבשלם. ואבשלם לקח: פני

מצודת ציון

מלשון חניה: (יג) יאסף. יכנס: והשיאו. והגביהו: וסחבנו. ענין גרירה והמשכה כמו סחוב והשלך (ירמיה כב): הנחל. העמק: צרור. חתיכת עפר גסה כמו ולא יפול צרור ארץ (עמוס ט): (יד) להפר. לבטל: (טז) יבולע. ענין השחתה כמו למה תבלע נחלת ה' (לקמן כ):

המסך

מצודת דוד

העם רב בוודאי נבוא באחד המקומות אשר תחביא עצמו כי נהיה חונים עליו כמו הטל המכסה כל פני האדמה מבלי מקום ריק ממנו כן נתפזר בכל המקומות לבקשו זה בכה וזה בכה ובוודאי נמצא אותו: ובכל האנשים. כי פן יתנכר עצמו ללבוש כאחד מאנשיו לזה לא נותר מכולם איש ויומת גם הוא עם התנכרו:

(יג) ואם אל עיר יאסף. כלומר ואם יש חשש פן בהתאחר הדבר עד נקבץ כל ישראל ימלט על נפשו בעיר מבצר עומדת בהר ויתחזק במעוז העיר ואמר הנה עכ"ז לא ימלט כי הלא ברוב העם אשר אתנו הף אם יאסף אל עיר הכח בנו לשאת חבלים על העיר לגררה מן ההר עד הנחל עד שלא ישאר אף צרור בהעיר ההיא ואמר בדרך גוזמא והפלגה לומר שאף בעיר מבצר לא יתחזק מול העם הרב אשר אתנו ולבל ירגיש בערמתו המתיק אמריו דרך נאות בכל חלקי הסותר אולם עכ"ס כוונתו היתה למען יתאחר הדבר עד שיתקבצו כולם ובתוך כך ישלח אמריו אליו להמלט על נפשו וכאשר עשה באמת: (יד) וה' צוה. ר"ל לא לפי שעצת חושי היתה באמת טובה מעצת אחיתופל ולזה ישרה עצתו בעיניהם כי באמת עצת אחיתופל היתה הדרך המאמתי להגעת התכלית הנרצה אולם מה' היתה זאת כי הוא גזר להפר עצת אחיתופל הטובה וכו': (טו) כזאת וכזאת וכו'. ר"ל אמר להם שתי העצות של אחיתופל ושלו: (טז) אל תלן. כי פן יעשה כעצת אחיתופל ובערמה אמרו שעצתי ישרה למען לא יודיע לדוד להמלט בלילה: וגם עבור תעבור. את הירדן: פן יבולע. פן ישחת מה לדוד ולעמו כאשר ירדפו אחריו הלילה: (יז) והם ילכו. בכדי שהם ילכו וגו': כי לא יוכלו. יהונתן ואחימעץ לא יוכלו להראות עצמם לבוא העיר פן ירגישו בהם: (יח) וירא אותם. בעין רוגל: וילכו. כי הרגישו אשר

כאשר

רוגל למקום שהיה שם יהונתן ואחימעץ והגידו להם שהם ילכו ויגידו לדוד הדברים שדבר חושי : (יט) על פני הבאר . כמו על פי הבאר וכן תרגם יונתן על פומי' דבירא והוא מן ג' דסבירין פי וקורין פני והענין אחד כי פי הבאר הוא פניו : הריפות . החטים הכתושים יקראו הריפות וכן בתוך הריפות בעלי והיא מן עמודי שמים ירופפו ויונתן תרגם הריפות דקילן : (כ) מיכל המים . אין לו חבר ולפי ענינו פלג מים ויונתן תרגם עבר ירדנא : (כג) אל ביתו אל עירו . יש ספרי' ואל עירו ובספר מוג' אל עירו : ויצו אל ביתו . כדרך אדם קרוב למיתה שמצוה לבני ביתו מה יעשו אחריו מדבר ביתו ונחלתו : ויחנק . בחר להמית עצמו הוא ולא ימיתהו דוד כי ידע כי כיון שלא נעשתה עצתו כי אבשלום וכל אשר עמו יפלו ביד דוד : (כה) ועמשא בן איש . ר"ל בן איש גדול כמו וחזקת והיית לאיש כלומר לאיש טוב וירא אלהים וכן כולם אנשים אנשים גדולים : יתרא הישראלי. ובדברי הימים יתרא הישמעאלי ישראלי היה אלא שגר בארץ ישמעאל לפי' נקרא ישראלי וישמעאלי ישמעאלי על הגירו' וישראלי שלא יחשוב אדם כי הוא ישמעאלי ואדוני אבי ז"ל כתב כי כשהיה בארץ ישמעאלים קורין אותו ישראלי שם וכשהיה בא משם לא"י קורין אותו ישמעאלי ובדברי רבותינו ז"ל יש דרש למה קראו ישמעאלי לפי שחגר חרבו כישמעאל כשהיה שאול רוצה לפסול את דוד למלכות לפי שבא מרות המואביה עמד הוא וחגר את חרבו ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מאי טעמא על דבר אשר לא קדמו אתכם איש דרכו לקדם ואשה אין דרכה לקדם : אשר בא אל אביגל בת נחש . הוא ישי אבי דוד ושני שמות היו לו ישי ונחש וכמוהו רבים . וטעם אשר בא ולא אמר אשת אביגל אפשר שבא אליה קודם שישאנה וילדה לעמשא לפיכך אמר אשר בא ורז"ל דרשו כי לפיכך נקרא ישי נחש לפי שמת בלא עון בעטיו של נחש ר"ל בעצתו של נחש שיעץ לחוה לאכול מעץ הדעת ואז נקנסה מיתה על אדם וחוה ולא היה לישי עון אחר שמת בעבורו . ואדוני אבי ז"ל פי' כי קראו נחש לפי שיצאו ממנו צפעוני' שהרגו באומות העולם וכן כתיב כי משרש נחש יצא צפע כי משרש ישי שנקרא נחש יצא צפע והוא חזקיהו : (כז) ושובי בן נחש

מרבת

יט וַתִּקַּח הָאִשָּׁה וַתִּפְרֹשׂ אֶת־הַמָּסָךְ עַל־פְּנֵי הַבְּאֵר וַתִּשְׁטַח עָלָיו הָרִפוֹת וְלֹא נוֹדַע דָּבָר׃ כ וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם אֶל־הָאִשָּׁה הַבַּיְתָה וַיֹּאמְרוּ אַיֵּה אֲחִימַעַץ וִיהוֹנָתָן וַתֹּאמֶר לָהֶם הָאִשָּׁה עָבְרוּ מִיכַל הַמָּיִם וַיְבַקְשׁוּ וְלֹא מָצָאוּ וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלָם׃ כא וַיְהִי ׀ אַחֲרֵי לֶכְתָּם וַיַּעֲלוּ מֵהַבְּאֵר וַיֵּלְכוּ וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמְרוּ אֶל־דָּוִד קוּמוּ וְעִבְרוּ מְהֵרָה אֶת־הַמַּיִם כִּי־כָכָה יָעַץ עֲלֵיכֶם אֲחִיתֹפֶל׃ כב וַיָּקָם דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן עַד־אוֹר הַבֹּקֶר עַד־אַחַד לֹא נֶעְדָּר אֲשֶׁר לֹא־עָבַר אֶת־הַיַּרְדֵּן׃ כג וַאֲחִיתֹפֶל רָאָה כִּי לֹא נֶעֶשְׂתָה עֲצָתוֹ וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־הַחֲמוֹר וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־בֵּיתוֹ אֶל־עִירוֹ וַיְצַו אֶל־בֵּיתוֹ וַיֵּחָנַק וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר אָבִיו׃ כד וְדָוִד בָּא מַחֲנָיְמָה וְאַבְשָׁלֹם עָבַר אֶת־הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ׃ כה וְאֶת־עֲמָשָׂא שָׂם אַבְשָׁלֹם תַּחַת יוֹאָב עַל־הַצָּבָא וַעֲמָשָׂא בֶן־אִישׁ וּשְׁמוֹ יִתְרָא הַיִּשְׂרְאֵלִי אֲשֶׁר־בָּא אֶל־אֲבִיגַל בַּת־נָחָשׁ אֲחוֹת צְרוּיָה אֵם יוֹאָב׃ כו וַיִּחַן יִשְׂרָאֵל וְאַבְשָׁלֹם אֶרֶץ הַגִּלְעָד׃ כז וַיְהִי כְּבוֹא דָוִד מַחֲנָיְמָה וְשֹׁבִי בֶן־נָחָשׁ מֵרַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן וּמָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל מִלֹּא דְבָר

ג' מטעין בהון על פי
ג' אם תכתב
י"ס
ל' וכל שם אגחת' דכו'
ל'
ל'
ל'
וי"ב
י' . כ"ס
כ' זקפין קמצין
ל'
ל'
ג'. י"ד חס'
י"ח
כ' חד כתי' ה' וחד כתיב א'
ב'. ל'
י"ד חס'
ג'. ל'
ל'. נ'

יט ונסיבת איתתא ופרסת ית פרסא על פומא דבירא ושטחת עלוהי דקילן ולא אתידע פתגמא : כ ואתו עבדי אבשלום לות איתתא לביתא ואמרו אן אחימעץ ויהונתן ואמרת להון איתתא כבר עברו ירדנא ובעו ולא אשכחו ותבו לירושלם : כא והוה בתר מיזלהון וסליקו מגובא ואזלו וחויאו למלכא דוד ואמרו לדוד קומו ועברו בפריע ית ירדנא ארי כדין מליך עליכון אחיתופל : כב וקם דוד וכל עמא די עמיה ועברו ית ירדנא עד מנהר צפרא עד חד לא שנא דלא עבר ית ירדנא : כג ואחיתופל חזא ארי לא אתקים מלכיה וזריז ית חמרא וקם ואזל לביתיה ולקרתיה ופקיד על אנש ביתיה ואתחנק ומית ואתקבר בקברא דאבוהי : כד ודוד אתא למחנים ואבשלום עבר ית ירדנא הוא וכל אנש ישראל עמיה : כה וית עמשא מני אבשלום חלף יואב על חילא ועמשא בר גברא ושמיה יתרא ישראלא דעל לות אביגל בת נחש אחתיה דצרויה אמיה דיואב : כו ושרא ישראל ואבשלום בארע גלעד : כז והוה כד אתא דוד למחנים ושובי בר נחש מרבת בני עמון ומכיר בר עמיאל מלא דבר

(יט) את המסך . וילון : הרפות . חטין כתושות כמו בתוך הריפות : (כ) מיכל המים . איני יודע לו פתרון במחברת כל ופתרונו לפי ענינו כמו שבולת הנהר : (כה) בת נחש . הוא ישי אבי דוד רבותינו אמרו שמת בלא עון בעטיו של נחש : (כז) ושבי בן נחש .

הוא

רלבג

(יט) ותשטח עליו הרפות . היא חטה הנכתשת במכתש וישטחוה תחלה כדי שתיבש : (כ) מיכל המים . רוצה לומר פלג המים : (כג) ויצו אל ביתו ויחנק . יתכן שחנק את עצמו כי ראה הרע שיקרה מזה לאבשלום והיה ירא מדוד שתתפרסם לו זאת העצה שיעץ עליו : (כה) אשר בא אל אביגל בת נחש . ידמה שהיו לישי שני שמות והנה אמר שהיא אחות צרויה אם יואב להודיע שעמשא ויואב היו קרובים בני שתי אחיות ועם כל זה הרג יואב את עמשא

כדי

פי' רבי' ישעיה

(יט) ותשטח עליו הריפות . פי' חטים כתושים כמו בתוך הריפות בעלי : (כ) עברו את מיכל המים . תרגומו כבר עברו ית ירדנא : (כג) ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו . פי' ידע כי עצת חושי היתה רעה כי מאת השם היא ונתיירא מפני דוד : (כה) אל אביגל בת נחש. הוא ישי כדכתיב ואחיותיהם צרויה ואביגיל . ויש לומר בשני שמות היה נקרא. וחכמים אומרים שמת בעטיו של נחש שלא נמצא בו עון :

תולדות אהרן ואחיתופל ראה בתרא קמז סנהדרי סט מכות יא (שם שם) : מחנימה יבמות יג : ואת עמשא . שבת נה בתרא יז : ועמשא . יבמות עז (שם ס) בתרא נח :

הבאר ג' סבירין פי וקרינן פני בקריאה וסי' נמסר בריש סדר מסעי : אור הבקר ו' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בשפטים סי' י"ו : מחנימה ג' וסי' ודוד בא מחנימה . ויהי כבוא דוד מחנימה . אחינדב בן עדא :

מצודת דוד

הנער ראה אותם ולזה הלכו מעין רוגל אל מאהבם אשר בבחורים : (יט) האשה . אשת האיש : עליו . על המסך : ולא נודע דבר . לא היה ניכר מהבאר שמתחת להמסך : (כ) איה . כי הוגד להם שבאו הביתה : ויבקשו . בבית האשה . אז עברו מיכל המים לבקשם : (כב) עד אחד וגו' . ר"ל כשבא אור הבוקר אפילו אחד לא היה נעדר אשר וגו' : (כג) אל עירו . ר"ל אל ביתו אשר בעירו לא לבית מלונו אשר בירושלים : ויצו . עשה צואה אל ביתו : ויחנק . חנק את עצמו כי האמין מעתה שדוד יחזור למלכותו ויהרגו כמורד במלכות ויהיו עוד נכסיו למלך כדין מורד במלכות ולזה חנק עצמו להציל נכסיו ליורשיו : (כה) על הצבא . לשר על הצבא : בן איש . רצה לומר בן אדם הטוב ומעולה כמו הלא איש אתה (ש"א כ"ו) : הישראלי. ובד"ה אמר הישמעאלי לפי שהתגורר בארץ ישמעאל : נחש . ארז"ל הוא

מצודת ציון

(יט) המסך . וילון כמו ועשית מסך (שמות כו) : ותשטח . ופרשה : כמו משטח חרמים (יחזקאל כו) : הרפות . חטים כתושים ונקלפים כמו בתוך הרפות בעלי (משלי כז) והוא מלשון רפיון כי נרפו ונקלפו מקליפותיהם : (כ) מיכל המים . ענינו פלג המים ואין לו חבר : (כב) נעדר . נחסר כמו איש לא נעדר (ישעיה מ) : (כג) ויחבוש . חגר האוכף :

מרכב

מרבת בני עמון . ישראל היה והיה גר ברבת בני עמון אחר שכבשה דוד והדרש שאומר כי הוא חנון בן נחש מלך בני עמון רחוק הוא שהחיה אותו דוד הלא בכל העם אשר ברבה ובכל ערי בני עמון עשה משפטים אף כי חנון המלך אשר הוביש את עבדיו ואפשר כי נתגייר והחייהו : הגלעדי מרוגלים. מארץ הגלעד היה מכיר מעיר ששמה רוגלים : (כח) משכב וספות . כלי ששופכין ממנו לידים . משכב לשון שפיכה וכן ותעל שכבת הטל ונבלי שמים מי ישכיב וי"מ מטה ונקראת משכב לפי ששוכב אדם עליה וי"ת מכבין פי' סדינין ותרגום והרדידים וכבנתין וכן בדברי רז"ל תנתן כבנתי לבתי ופי' וספות כמו מזרקים וכן מן הדם אשר בסף וי"ת וקולין וכן ואת הספים דירמיה וי"ת קוליא ותרגום וכדה על שכמה וקולתא . וקלי הסמוך לקמח הוא קלי מן חטים והסמוך לעדשים הוא קלי ממיני קטניות דבר הלמד מענינו : (כט) ושפות בקר . ת"י וגובנין דחלב תורין נקראו הגבינות שפות לפי שנעשות על ידי שפוי מן ושפו עצמותיו : רעב . אמרו רעבים היו העם במדבר וצריך לקדמם במזונות כי לא הוציאו עמהם ספוקם מן ירושלם כי בחפזון יצאו וברחו : ועיף . מן הדרך וכן אמר למעלה עיפים וינפש שם ורז"ל דרשו עיף מרליתה וצמא כי במדבר אע"פ שהוא בין הישוב שהוא מקום מרעה הבהמות לא ימצא שם מים ברוב : (ג) לא ישימו אלינו לב . אם ננוס לפניהם או אם ימותו חציינו במלחמה לא ישימו אלינו לב אלא אליך כלומר לא יחשב בעיניהם דבר אם ינצחו אותנו עד שיהרגוך כי כן דעתם כמו שיעץ אחיתופל והכותי את המלך לבדו כי כל מחשבותם עליך אפי' יהיו עתה כמונו עשרת אלפים לא ישימו לב אם ינצחונו אלא לך לבדך ישימו לב כי אליך לבם : ועתה טוב . שתהיה בעיר ומן העיר תעזרנו בעצתך ובתפלתך ויש מפרשים אתה חשוב כנגד כולנו ואם היינו עשרת אלפים לפיכך צריך שנשמור אותך מלאכת למלחמה ותהיה לנו מעיר לעזור וי"ת כי עתה כמונו עשרת אלפים ארי כען את יכיל למסעד כותנא עשרה אלפין ותרגם כי תהיה לנו ארי תצלי עלנא מן קרתא למסעד ר"ל יותר תעזרנו אתה בתפלתך בעיר ממה שיהיו עמנו כמונו עשרת אלפים עוד יותר תעזרנו אתה בתפלתך . וכתיב לעזיר ביו"ד וקרי לעזור בוי"ו והקרי מבואר והכתיב מבנין הפעיל להעזיר והוא יוצא לשלישי פי' שתעזיר אתה אותנו על ידי האל כלומר שתתפלל לאל שיעזרנו : (ד) אל יד השער . אל מקום שישיבה בשער

וּבַרְזִלַּי גִלְעָדָאָה מֵרֹגְלִים׃
כח מַבְּכִין וְקוּלִין וּמָאן
דַחֲסַף וְחִטִּין וּסְעוֹרִין
וְקִמְחָא וְקַלְיָא וּפוּלָא
וּטְלוֹפְחִין וְקַלְיָא׃ כט וּדְבַשׁ
וּשְׁמַן וְעָאן וְגוּבְנִין דַחֲלַב
תּוֹרִין קָרִיבוּ לְדָוִד וּלְעַמָּא
דִי עִמֵיהּ לְמֵיכַל אֲרֵי אֲמָרוּ
עַמָּא כַּפִּין וּמְשַׁלְהִין וְצָחֵי
בְּמַדְבְּרָא׃ א וּמְנָא דָוִד יַת
עַמָּא דִי עִמֵיהּ וּמַנִי עֲלֵיהוֹן
רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא׃
ב וְשַׁלַּח דָּוִד יַת עַמָּא תִּלְתָּא
בְּיַד יוֹאָב וְתִלְתָּא בְּיַד
אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה אֲחוּהִי
דְיוֹאָב וְתִלְתָּא בְּיַד אִתַּי
גִתָּאָה וַאֲמַר מַלְכָּא לְעַמָּא
מִפַּק אֶפּוֹק אַף אֲנָא עִמְכוֹן׃
ג וַאֲמַר עַמָּא לָא תִפּוֹק אֲרֵי
אִם מֵעֲרָק נְעָרוֹק לָא יְשַׁווּן
עֲלָנָא לִבָּא וְאִם יִתְקַטְלוּן
פַּלְגָּנָא לָא יְשַׁווּן עֲלָנָא לִבָּא
אֲרֵי כְעַן אַתְּ יָכִיל לְמִסְעַד
כְּוָתָנָא עַסְרָא אַלְפִין וּכְעַן
טַב אֲרֵי תְּצַלֵּי עֲלָנָא
מִקַּרְתָּא לְמִסְעַד׃ ד וַאֲמַר
לְהוֹן מַלְכָּא דְתַקִּין בְּעֵינֵיכוֹן
אַעְבֵּיד וְקָם מַלְכָּא עַל כֵּיבַשׁ אוֹרַח תַּרְעָא וְכָל עַמָּא נְפַקוּ לְמָאתָן וּלְאַלְפִין׃

ל וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי מֵרֹגְלִים׃ כח מִשְׁכָּב
ל. ל. ל וְסַפּוֹת וּכְלִי יוֹצֵר וְחִטִּים וּשְׂעֹרִים
ג' וְקֶמַח וְקָלִי וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְקָלִי׃
ל. ל כט וּדְבַשׁ וְחֶמְאָה וְצֹאן וּשְׁפוֹת בָּקָר
י"ג מ"ל הִגִּישׁוּ לְדָוִד וְלָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ לֶאֱכוֹל
כ' כִּי אָמְרוּ הָעָם רָעֵב וְעָיֵף וְצָמֵא
בַּמִּדְבָּר׃ יח א וַיִּפְקֹד דָּוִד אֶת־הָעָם
אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּשֶׂם עֲלֵיהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים
כ"ב וְשָׂרֵי מֵאוֹת׃ ב וַיְשַׁלַּח דָּוִד אֶת־
הָעָם הַשְּׁלִשִׁית בְּיַד־יוֹאָב
וְהַשְּׁלִשִׁית בְּיַד אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה
פסקא בא"פ אֲחִי יוֹאָב וְהַשְּׁלִשִׁת בְּיַד אִתַּי הַגִּתִּי
ז'. ג' מ"ל וד' חסר וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם יָצֹא אֵצֵא גַּם־
אֲנִי עִמָּכֶם׃ ג וַיֹּאמֶר הָעָם לֹא תֵצֵא
כ' על סוס כִּי אִם־נֹס נָנוּס לֹא־יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ
לֵב וְאִם־יָמֻתוּ חֶצְיֵנוּ לֹא־יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ
ד' ג' חס' וא' מ"ל לֵב כִּי־עַתָּה כָמֹנוּ עֲשָׂרָה אֲלָפִים
לעזור ק' וְעַתָּה טוֹב כִּי־תִהְיֶה־לָּנוּ מֵעִיר לַעְזִיר׃
ד וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יִיטַב
ס' וכל אסתר דכו' במ"ח בְּעֵינֵיכֶם אֶעֱשֶׂה וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ אֶל־
י"ב יַד הַשַּׁעַר וְכָל־הָעָם יָצְאוּ לְמֵאוֹת

וקלי ג' וסי' ולחם וקלי וכרמל. משכב וספות וכלי יוצר ב' בו. וא' מצות וקלוי : והשלשת ב' חס' דחס' וט' מלאים וסי' נמסר בסדר שלח לך : כמנו ד' ג' חס' וא' מ"ל וסי' אם תהיו כמנו להמול לכם . | מדבר מתוך האש . כי עתה כמונו עשרה אלפים . גם אתה חלית כמנו. אלפים ס"ל :

תולדות אהרן כי אמרו העם. יומא עז : כי אם נוס. עקידה שער עח :

הוא חנון בן נחש : משכב . מצעות : וספות כלי תשמיש הם כמו ספות כסף (מלכים ב י"ב י"ד) : וקלי . מיני קליות אמרו רבותינו שני מיני שתיתא הקריב ברזילי לדוד אחד של חטים ואחד של עדשים כענין האמור כאן קמח וקלי הוא של דגן ופול ועדשים. וקלי ממינים של קטניות שמייבשין אותו בתנור כשהן לחים והן מתקיימין לעולם וטוחנין אותן ועושין מהם מאכל שקורין שתיתא : ושפות בקר . וגובנין דחלב . (ג) לא ישימו אלינו לב . לא יהיה דבר חשוב בעיניהם להתגבר ולהתהלל מאחר שאין אתה במלחמה : כי עתה . בהיותך בכבודך חשוב אתה כמונו : עשרת אלפים. כעשרת אלפים איש כמונו : כי תהיה לנו מעיר לעזור . וכען טב ארי תצלי עלנא מן קרתא למסעד:

לאט

רלבג

כדי שישאר שר צבא כמו שהיה: (כז) והנה זכר כי בבא דוד מחנימה הגישו לו שובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזילי הגלעדי המצטרך לו מכל משכב וספות והם כלי בית קבול ממתכת וכלי יוצר להשתמש בהם בכל צרכיהם והביאו להם למזון חטים ושעורים וקמח וקלי מהחטים ומן השעורים כדי שיוכלו לאכול תכף מהקלי והביאו להם ממיני קטניות פול ועדשים וגם הביאו להם מהם קלי לאכלו תכף והביאו להם עוד דבש וחמאה ללפת בו את הפת ולשתות וצאן לאכל וחריצין חלב בקר לאכל לפי שהם יותר חשובים מאשר החריצים . והנה הסכימו אלו השלשה ממקומותיהם לשלח זאת המנחה לדוד : (א) וישם עליהם שרי אלפים ושרי מאות. כדי שיהיה סדור .במלחמה באופן הראוי כי הוא ממה שיש בו רושם נפלא בהגעת התכלית המבוקש במלחמה ולזה צוה התורה בפרשת מטות מלחמה

לעשות

פי' רבי ישעיה

(כח) משכב וספות וכלי יוצר . פירוש מצעות וכלי מתכות כמו מן הדם אשר בסף וכלי חרש וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי . פירוש שני מיני קלי אחד מתבואה ואחד מקטניות : (כט) ושפות בקר . תרגומו וגובנין דחלב תורין : (ב) העם השלישית . בא עם בלשון נקבה ודומה לו וחטאת עמך : (ג) נס ננוס . כמו נוס ונחלף השורק בחולם : כי עתה . אתה כמונו מקרא קצר הוא : תהיה לנו מעיר לעזור . אם תצטרך לנו תשלח לנו מתוך העיר

מצודת דוד

(כח) מצעות. לשכוב עליהם : וספות. מזרקים כמו בסף אשר בסף (שמות יב) : וכלי יוצר . כלים מיוצר חרס : וקלי. קמח מבשלים ללויש : ופול ועדשים . הם מיני קטניות : וקלי . הוא קמח מקטניות קלוית : (כט) ושפות בקר . גבינות השעויות מחלב הבקר על כי נעשות ע"י שפוי וכחיפוי נקראו שפות והוא מלשון ושופו עצמותיו (איוב לג) : יח (א) ויפקוד . מנה אותם : (ג) נס ננוס . נברח : אל יד . אל מקום ומדיו

מצודת ציון

ישי ונקרא נחש על שמת בעטיו של נחש ומבלי עון (ויתכן לומר שנולדה מאשת ישי מבעלה הראשון ושמו נחש ולזה אמר אחות לצרויה ולא אמר אחות דוד כי צרויה היתה אחותה גם כן מן האב וכאשר אמרנו בש"א ט"ז) : (כט) הגישו . שלשת אלפים ההם הגישו משכב וכו' דבש וכו' : במדבר . בעבור שהלכו במדבר לא מצאו לא לאכול ולא לשתות ונתיגעו מטורח הדרך : יח (ג) אם נוס ננוס וכו' . ר"ל הן אם ננוס לא ישימו לב לרדוף אחרינו והן אם ימותו חצינו לא ישימו לב להתהלל בהצלחון כי הנפילה בידם והצלה מידם שוה בעיניהם : כי עתה . ר"ל בהמלחמה אשר אנחנו עתה בה אשר היא בעבור המלוכה אף אם היינו עשרה אלפים שמשים כמונו היום לא יחוש עלינו כשאינך בינינו ולזה מוטב שלא תלך : ועתה במלחמה כזאת טוב יותר לשבת אתה בעיר ומשם תעזור לנו בתפלה אל ה' ובעצתך עלינו : (ד) למאות. מאה מאה לבד : לאט לי וכו'.ר"ל למעני בואו עם אבשלום בנחת 42 ולא

רשי

(ה) לאט לי לנער. אם יקרא לפניכם במלחמה חמלו עליו : (ו) ביער אפרים. ומהיכן היה יער לאפרים בעבר הירדן מזרחה שלא ניתן שם חלק אלא לבני גד ולבני ראובן ולמנשה אלא מתוך שהתנה יהושע שיהיו מרעין בחורשין והיה אותו היער סמוך לאפרים אלא שהירדן מפסיק היו מרעין שם בהמותיהם היה נקרא יער אפרים : (ח) וירב היער לאכול בעם. חיות רעות שביער תרגום יונתן : (ט) ויקרא אבשלום. לשון מקרה ופגע : ויתן בין השמים ובין הארץ. אמרו רבותינו שלף חרבו לקוץ שערו וראה גיהנם פתוחה תחתיו : (יב) שמרו מי בנער. כל מי שיהא

רדק

בשער העיר מחנים : וכל העם יצאו. יצאו לפניו למאות ולאלפים : (ה) לאט לי לנער לאבשלום. אם תפגעו בו במלחמה לאט לו בעבורי ואל תהרגוהו שלא אראה ברעתו כי אע״פ שהרע לי אני אב לרחם ופי׳ לאט בנחת כלומר לא תבואו בכעס וברוגז להכותו כמו שהיה ראוי שמרו לו בעבורי: את כל השרים. אע״פ שצוה את הראשים שהם יואב ואבישי ואתי כן צוה גם כן שרי האלפים ושרי המאות לפיכך שמעו כל העם : (ו) ביער אפרים. וכי מניין היה לבני אפרים יער מעבר לירדן פירשו רז״ל לפי שמעשר תקנות שתקן יהושע אחת מהן היא שיהיו מרעין בהמותיהם בחורשין כלומר שלא יהו קפדין אם בהמות שבט זה ירעו ביער של שבט אחר ונחלת בני אפרים היתה בארץ כנען סמוכה לירדן כמו שכתוב בספר יהושע ונגד נחלתם היה מעבר לירדן יער והירדן מפסיק ביניהם והיו מעבירים בני אפרים בהמותיהן שם ומרעין אותן באותו יער לפיכך היה נקרא על שמם יער אפרים : (ז) עשרים אלף. העונש הזה על שמרדו בדוד שהיה מלך ע״פ ה׳ וכ״ש שהחזיקו יד בנו המורד בו : (ח) נפוצת. הכתוב נפוצה לשון רבות והקרי נפוצת לשון יחידה והכתוב אומר על הגבורים והגדודים מזה ומזה שהיו נפוצים על פני כל היער והקרי אומ׳ בכלל על המלחמה : וירב היער. ת״י ואסגיאת חית חורשא לקטלא בעמא ויתכן לפרש היער עצמו שהיו נפולים ונפלעים בעצי היער בברחם : (ט) ויקרא אבשלום. כתרגום ואיתערע : שובך האלה. סוכת העץ מסתבכת ענף בענף נקראת שובך ונאחז בו ראש אבשלום שהיה לו שיער רב ואמרו רז״ל לפי שנתגאה בשערו נתלה בשערו : (יא) עשרה כסף. כתרגומו עשר סלעין דכסף : (יב) ולו אנכי שוקל על כפי. ולא כתיב כלומר לא הייתי לוקח אלף כסף בדבר הזה ואתה אמרת שהיית נותן לי עשרה כסף והקרי הוא ולו כלומר אפי׳

וְלַאֲלָפִים׃ ה וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־יוֹאָב
וְאֶת־אֲבִישַׁי וְאֶת־אִתַּי לֵאמֹר לְאַט־לִי
לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וְכָל־הָעָם שָׁמְעוּ
בְּצַוֹּת הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הַשָּׂרִים עַל־
דְּבַר אַבְשָׁלוֹם׃ ו וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה
לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה בְּיַעַר
אֶפְרָיִם׃ ז וַיִּנָּגְפוּ שָׁם עַם יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי
עַבְדֵי דָוִד וַתְּהִי־שָׁם הַמַּגֵּפָה גְדוֹלָה
בַּיּוֹם הַהוּא עֶשְׂרִים אָלֶף׃ ח וַתְּהִי־שָׁם
הַמִּלְחָמָה נְפֹצוֹת עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ
וַיֶּרֶב הַיַּעַר לֶאֱכֹל בָּעָם מֵאֲשֶׁר אָכְלָה
הַחֶרֶב בַּיּוֹם הַהוּא׃ ט וַיִּקָּרֵא אַבְשָׁלוֹם
לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וְאַבְשָׁלוֹם רֹכֵב עַל־
הַפֶּרֶד וַיָּבֹא הַפֶּרֶד תַּחַת שׂוֹבֶךְ הָאֵלָה
הַגְּדוֹלָה וַיֶּחֱזַק רֹאשׁוֹ בָאֵלָה וַיֻּתַּן בֵּין
הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ וְהַפֶּרֶד אֲשֶׁר־
תַּחְתָּיו עָבָר׃ י וַיַּרְא אִישׁ אֶחָד וַיַּגֵּד
לְיוֹאָב וַיֹּאמֶר הִנֵּה רָאִיתִי אֶת־
אַבְשָׁלֹם תָּלוּי בָּאֵלָה׃ יא וַיֹּאמֶר יוֹאָב
לָאִישׁ הַמַּגִּיד לוֹ וְהִנֵּה רָאִיתָ וּמַדּוּעַ
לֹא־הִכִּיתוֹ שָׁם אָרְצָה וְעָלַי לָתֶת
לְךָ עֲשָׂרָה כֶסֶף וַחֲגֹרָה אֶחָת׃
יב וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֶל־יוֹאָב וְלֹא אָנֹכִי
שֹׁקֵל עַל־כַּפַּי אֶלֶף כֶּסֶף לֹא־אֶשְׁלַח
יָדִי אֶל־בֶּן־הַמֶּלֶךְ כִּי בְאָזְנֵינוּ צִוָּה

ה וּפַקֵּיד מַלְכָּא יָת יוֹאָב וְיָת אֲבִישַׁי וְיָת אִתַּי לְמֵימַר אִסְתַּמָּרוּ לִי בְּעוּלֵימָא בְּאַבְשָׁלוֹם וְכָל עַמָּא שְׁמָעוּ כַּד פַּקֵּיד מַלְכָּא יָת כָּל רַבְרְבַיָא עַל עֵיסַק אַבְשָׁלוֹם׃ ו וּנְפַק עַמָּא לְחַקְלָא לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל וַהֲוַת קְרָבָא בְּחוּרְשָׁא דְבֵית אֶפְרָיִם׃ ז וְאִתַּבָּרוּ תַמָּן עַם יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַבְדֵי דָוִד וַהֲוַת תַּמָּן מְחָתָא רַבְּתָא בְּיוֹמָא הַהוּא עַסְרִין אַלְפִין׃ ח וַהֲווֹ תַמָּן עָבְדֵי קְרָבָא מִתְבַּדְּרִין עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאַסְגִּיאַת חֵיוַת חוּרְשָׁא לְקַטָּלָא בְעַמָּא מִדְּקַטִּילַת חַרְבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא׃ ט וְאִתְעֲרַע אַבְשָׁלוֹם קֳדָם עַבְדֵי דָוִד וְאַבְשָׁלוֹם רְכִיב עַל כּוּדַנְתָּא וְעָלַת כּוּדַנְתָּא תְּחוֹת סוֹכָא דְבוּטְמָא רַבָּא וְאִתְאֲחַד רֵישֵׁיהּ בְּבוּטְמָא וְאִתְּלֵי בֵּין שְׁמַיָּא וּבֵין אַרְעָא וְכוּדַנְתָּא דִּי תְחוֹתוֹהִי עֲבָרַת׃ י וַחֲזָא גַבְרָא חַד וְחַוִּי לְיוֹאָב וַאֲמַר הָא חֲזֵיתִי יָת אַבְשָׁלוֹם תְּלֵי בְּבוּטְמָא׃ יא וַאֲמַר יוֹאָב לְגַבְרָא דִמְחַוֵּי לֵיהּ וְהָא חֲזֵיתָא וּמָא דֵין לָא מְחֵיתָהִי תַמָּן וּרְמֵיתָהִי לְאַרְעָא וַעֲלַי כְּוָן לְמִתַּן לָךְ עֲסַר סִלְעִין דִּכְסַף וְאַסְפַּנְקִי חֲדָא׃ יב וַאֲמַר גַבְרָא לְיוֹאָב וְלוּ אֲנָא תָקֵיל עַל כַּפַּי אֲלַף סִלְעִין דִּכְסַף לָא אוֹשֵׁיט יְדִי בְּבַר מַלְכָּא אֲרֵי קֳדָמָנָא

כ׳ את מי השלום
ל׳
נפוצת ק׳
כ׳כני׳ יתור
ס׳
ג׳
ט׳. ל׳. ג׳
י״ד חס׳ א״נ״ך
ס׳
ולו ק׳

ויקרא ה׳ בקריאה וסי׳ ויקרא אבשלום לפני עבדי יואב. ויקרא לה יד אבשלום. ואמר אלהם מה הבמה. ומבני הכהנים בני חביה. והברו מבני הכהנים: תלוי ג׳ בקריאה וסי׳ לא תלין נבלתו על העץ. ראיתי את אבשלום תלוי. אלף המגן תלוי עליו. אנ״ך: ומדוע י׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בריש סדר קרח: ועלי ה׳ בקריאה וסי׳ ועלי יבא כל איש. ועלי להת לך ועלי שמו כל ישראל. ועלי תשקתו. ועלי המה חסד: אלף כסף ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר וירא:

רלבג

לעשות זה בזה האופן אחר שסופרו משם האנשים היראים ורכי הלבב : (ג) ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור. הנה העזר הוא שיעזרם בתפלתו לש״י ועוד כי מפני שרצון חיל אבשלום לא היה רק להמית דוד לא יהיו משתדלים מאד בהכריתי בני חיל דוד אחר שאינם רואים שם דוד : (ה) לאט לי לנער לאבשלום. ר״ל הסתיר בעבורי לזה הנער שתמלט אותו אם יבא לידך והנה עשה דוד זה לפי מה שאחשוב כי הוא חשב שעונו בבת שבע סבב את כל זה וכאילו היה אבשלום בזה הפועל כלי להביא גזירת הש״י על דוד במה שאמר לו הנני מקים עליך רעה מביתך ולזה ראה שאין לאבשלום פשע על זה והשתדל מפני זה בהצלתו : (ח) ותהי שם המלחמה נפוצת על פני כל הארץ. ידמה כי מפני נפילת ישראל ביד עבדי דוד נפל מורך בלבבם והיו נפוצים אנשי המלחמה הנה והנה על פני כל הארץ עד שהרבתה חית היער להשחית בעם כמו מה שהשחיתה החרב : (ט) והנה סבב השם שנקרא אבשלום לבדו לפני עבדי דוד מפני רוב פיזור חילו והוא היה רוכב על הפרד ויבא הפרד תחת סבוך ענפי האלה הגדולה שהיתה ומרוב ההסתבכות עם מרוצת

פי׳ רבי ישעיה

(ה) לאט לי לנער. התנהגו לאט בעבורי לנער ואל תכבידו עליו במלחמה כי אם לתופשו חי : (ח) נפוצת. כמו נפוצה על משקל נפעלת שנתפזרו לכאן ולכאן אלה בורחים ואלה רודפים אחריהם : (ט) ויחזק ראשו באלה. מפני שהיה שערו מרובה נסבך בענפי האלה : (י) שמרו מי בנער באבשלום. פירו׳ מי ינע בנער מקרא קצר הוא :

מצודת דוד

ולא תעשו לו מאומה רע: (ו) ביער אפרים. אף שנחלת אפרים היתה בעבר הירדן המערבי. כי אמרז״ל שיהושע תקן שלא יקפידו השבטים זה על זה מבלי תת לרעות הבהמות בארץ לא לו ובני אפרים רעו את בהמתם בהעיר ההיא ונקרא על שמם: (ח) נפוצת. היתה מפוזרת על כל הארץ אשר הם עליה : וירב היער וכו׳. יותר הכה בהם היער בהכשלם בו מאשר הכו בהם אנשי דוד בחרב : (ט) ויקרא. במקרה נזדמן אבשלום וכו׳. והיה רוכב על הפרד ובנוסו מפניהם בא עם הפרד תחת ענף האלה ונסתבך בה שער ראשו ונשאר תלוי באויר כי הפרד עבר מתחתיו : (יא) והנה ראית. כאומר מה לי בראיה מדוע לא הרגתו והיה א״כ עלי לתת לך וגו׳ ר״ל היה לך לדעת שאם הרגתו הייתי מקבל ממני מתן:(יב)ולו אנכי שוקל וגו׳.אפילו אם אנכי הייתי שוקל וכו׳ ר״ל אפילו אם כבר שקלו אל כפי ואפילו

מצודת ציון

(ה) לאט. ענין נחת כמו אתנהלה לאטי (בראשית לג) : (ח) וירב. מל׳ רבוי : (ט) ויקרא. מל׳ מקרה : שובך. בסמ״ך והוא ענין ענף כמו בסבך בקרניו (שם כב) ויקרא כן ע״ש שנאחזים ומסובכים זה בזה : האלה. הם אילן מה : (יא) עשרה כסף. ת״י עסר סלעין דכסף : (יב) ולו אנכי. ואם אנכי. וכן לו החייתם אותם
שופטים

הַמֶּלֶךְ אֹתְךָ וְאֶת־אֲבִישַׁי וְאֶת־
אִתַּי לֵאמֹר שִׁמְרוּ־מִי בַּנַּעַר
בנפשי ק' בְּאַבְשָׁלוֹם׃ יג אוֹ־עָשִׂיתִי בְנַפְשׁוֹ
שֶׁקֶר וְכָל־דָּבָר לֹא־יִכָּחֵד מִן־הַמֶּלֶךְ
וְאַתָּה תִּתְיַצֵּב מִנֶּגֶד׃ יד וַיֹּאמֶר יוֹאָב
י"ט. ג' לֹא־כֵן אֹחִילָה לְפָנֶיךָ וַיִּקַּח שְׁלֹשָׁה
ג' שְׁבָטִים בְּכַפּוֹ וַיִּתְקָעֵם בְּלֵב אַבְשָׁלוֹם
עוֹדֶנּוּ חַי בְּלֵב הָאֵלָה׃ טו וַיָּסֹבּוּ עֲשָׂרָה
נְעָרִים נֹשְׂאֵי כְּלֵי יוֹאָב וַיַּכּוּ אֶת־
ג' חס' אַבְשָׁלוֹם וַיְמִתֻהוּ׃ טז וַיִּתְקַע יוֹאָב
ב' בַּשֹּׁפָר וַיָּשָׁב הָעָם מִרְדֹף אַחֲרֵי
ו' יִשְׂרָאֵל כִּי־חָשַׂךְ יוֹאָב אֶת־
הָעָם׃ יז וַיִּקְחוּ אֶת־אַבְשָׁלוֹם
ל' וַיַּשְׁלִיכוּ אֹתוֹ בַיַּעַר אֶל־הַפַּחַת הַגָּדוֹל
ב' חס' וַיַּצִּבוּ עָלָיו גַּל־אֲבָנִים גָּדוֹל מְאֹד
לאהליו ק' ב' חס' וְכָל־יִשְׂרָאֵל נָסוּ אִישׁ לְאֹהָלוֹ׃
י"ד חס' בחייו ק' יח וְאַבְשָׁלֹם לָקַח וַיַּצֶּב־לוֹ בְחַיָּו אֶת־
מַצֶּבֶת אֲשֶׁר בְּעֵמֶק־הַמֶּלֶךְ כִּי אָמַר
ל' פתח אֵין־לִי בֵן בַּעֲבוּר הַזְכִּיר שְׁמִי וַיִּקְרָא
ס' לַמַּצֶּבֶת עַל־שְׁמוֹ וַיִּקָּרֵא לָהּ יַד
אַבְשָׁלוֹם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
ב' חד מ"ל וחד חס' יט וַאֲחִימַעַץ בֶּן־צָדוֹק אָמַר אָרוּצָה נָּא
וַאֲבַשְּׂרָה אֶת־הַמֶּלֶךְ כִּי־שְׁפָטוֹ יְהוָה
מִיַּד אֹיְבָיו׃ כ וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹאָב לֹא אִישׁ

פְּקִיד מַלְכָּא יָתָךְ וְיָת
אֲבִישַׁי וְיָת אִתַּי לְמֵימַר
אִסְתַּמַּרוּ לִי בְּעוּלֵימָא
בְּאַבְשָׁלוֹם׃ יג אוֹ פוֹן
עֲבָדִית בְּנַפְשִׁי שְׁקַר וְכָל
מִדַּעַם לָא יִתְכַּסָּא מִן
מַלְכָּא וְאַתְּ תִּתְעַתַּד
מִקְבֵיל׃ יד וַאֲמַר יוֹאָב
הֲלָא מִבְּכֵין אִישְׁרֵי קֳדָמָךְ
וּנְסִיב תְּלָתָא נִסְּסִין בִּידֵיהּ
וְקַבְעִינוּן בְּלִבָּא דְאַבְשָׁלוֹם
וְעַד כְּעַן קַיָּם בְּגוֹ בוּטְמָא׃
טו וְאִסְתַּחֲרוּ עַסְרָא עוּלֵימַיָּא
נָטְרֵי זֵינֵיהּ דְיוֹאָב וּמְחוֹ
יַת אַבְשָׁלוֹם וְקַטְלוּהִי׃
טז וּתְקַע יוֹאָב בְּשׁוֹפָרָא
וְתָב עַמָּא מִלְמִרְדַּף בָּתַר
יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מְנַע יוֹאָב יַת
עַמָּא׃ יז וּנְסִיבוּ יַת אַבְשָׁלוֹם
וּרְמוֹ יָתֵיהּ בְּחוּרְשָׁא לְגוֹ
קוּמְצָא רַבָּה וַאֲקִימוּ עֲלוֹהִי
דְגוֹר אַבְנִין רַב לַחֲדָא וְכָל
יִשְׂרָאֵל אַפְּכוּ גְבַר
לְקִרְוּוֹהִי׃ יח וְאַבְשָׁלוֹם
נְסִיב וַאֲקִים לֵיהּ בְּחַיוֹהִי
יַת קָמְתָא דִי בְמֵישַׁר
מַלְכָּא אֲרֵי אֲמַר לֵית לִי
בַר קַיָּם בְּדִיל לְאַדְכָּרָא
שְׁמִי וּקְרָא לְקָמְתָא עַל
שְׁמֵיהּ וּקְרָא לָהּ אַתְרָא
דְאַבְשָׁלוֹם עַד יוֹמָא הָדֵין׃
יט וַאֲחִימַעַץ בַּר צָדוֹק אֲמַר אֶרְהוֹט כְּעַן וַאֲבַסַּר יַת מַלְכָּא אֲרֵי אִתְפְּרַע
לֵיהּ יְיָ מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃ כ וַאֲמַר לֵיהּ יוֹאָב לָא גְבַר

רד"ק

אפי' הייתי מונה מי שיתן לי אלף כסף בדבר הזה ואשקלם על ידי בסכלפה לא אשלח ידי אל בן המלך : שמרו מי בנער . מי יגע בנער כלומר שמרו שלא יגע אדם בו : (יג) או עשיתי בנפשו שקר . בנפשו כתיב פי' בנפשו של אבשלום אם הייתי הורג אותו שקר הייתי עושה בעצמו כי המלך צוה עליו והקרי הוא בנפשי כלומר אפילו לא יודע הדבר הייתי עושה שקר בעצמי כי אני יודע כי המלך צוה עליו ופירושו או תאמר שהייתי עושה זה שקר והייתי הורג אותו אי אפשר שלא יבא הדבר לידי ידיעה כי כל דבר לא יכחד מן המלך : ואתה תתיצב מנגד . שלא תושיעני מיד המלך : (יד) לא כן אוחילה . לא טוב שאוחיל אותך ואדבר אליך שתלך ותכהו פני אלך : שלשה שבטים . ולהב בראשית' כמו חניתות היו אלא שהדקי' נקראו שבטים וי"ת נסיבן ואמרו רז"ל לפי שגנב ג' לבבות לבב אביו ולבב בית דין ולב אנשי ישראל לפיכך נתנו בו ג' שבטים ולפי שבא על עשר פילגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לונכיות עשר נערי יואב ולב בית דין שאמר על מאתים איש שהלכו עמו הלכו לתומם ואמרו כי מאתים ראשי סנהדרין היו : עודנו חי בלב האלה . טעם בלב האלה דבק עם בלב אבשלום . פירוש תקע השבטים בלבו עד שעברו גופו ונתקעו בלב האלה על דרך אכה בדוד ובקיר אכנו גם בחנית ובארץ ופירש בלב האלה באמצע האלה כמו עד לב השמים ופירוש עודנו חי אחר שתקע בלבו שלשה השבטים עדיין היה חי על כן הכוהו עוד נערי יואב עד שהמיתוהו: (טו) ויסובו . עמדו סביביו להכותו : (טז) מרדוף . המ"ם בחירק שלא כמנהג וכמוהו מרדוף אחרי דוד מעלבך ומרגזך : (יז) אל הפחת הגדול חפירה גדולה שהיתה ביער : מאד . אמר מאד לפי שהפחת היה גדול ומלאוהו באבנים על אבשלום ועוד מעל הארץ הגביהו הגל הגדול : לאהלו . חסר כתיב בלא יו"ד הרבים ויש בו דרש לפי שהיו נכלמי' מן המרד שעשו לא התחברו יחד אלא כל אחד נס לאהלו : (יח) ואבשלום לקח . פירוש לקח זאת העצה בעצמו להזכיר את שמו וכן ויקח קרח ואמרו כי בזה המקום נזכר אחר כך כי הוציאו עצמותיו מן הפחת הגדול וקברו אותו בזה המקום כי לכך נתכוון הוא שהציב שם מצבה בחייו : ויצב לו בחייו . חסר יו"ד הרבים כמו לאהלו שזכרנו וכמוהו רבים ויש בו דרש כי חסרו חיי אבשלום עשר שנים על ששכב עם עשר פלגשי אביו לפיכך חסר יו"ד שהוא בחשבון עשרה : כי אמר אין לי בן . ולמעלה כתיב ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת היו לו אלא שמתו לפיכך עשה לו המצבה הזאת להיות לו לזכרון אחר מותו שהיו אומרים יד אבשלום ויד פירושו מקום וכמוהו רבים ובדברי רבותינו ז"ל יש מי שאמר שהיה לו בן אלא שלא היה הגון שכל
למלכות ומשם אמרו גמירי

רש"י

שיבא לידו ישמרנו : (יד) לא כן אוחילה לפניך . לא אבקש עוד בקשה ממך כי אני אלך: (יח) כי אמר אין לי בן . ממלא מקומי ויהיה חשוב כמותי : בעבור הזכיר שמי . אקים לי מצבת אבן ובנין חשוב

רלבג

מרוצת הפרד נתחזק ראשו ונאחז באלה עומד שם באויר והפרד אשר תחתיו עבר : (יב) שמרו מי בנער באבשלום . ר"ל שמרו מי שיהיה מכם שלא ישלח ידו בנער באבשלום: (יג) או עשיתי בנפשי שקר . ר"ל להעלים מהמלך המתתי אותו הנה שום דבר לא יכחד ולא יעלם מן המלך שלא יגיע אל דרישתו וידיעתו מרוב החקירה והדרישה : (יד) ויקח שלשה שבטים בכפו . יתכן שיהיו גדולים וחזקים וחדים בראשם ודמה בזה להמיתו בזולת חרב בהתקעו אותם בלבו ולפי שלבבר היה עדין חי בלב האלה צוה יואב את נעריו נושאי כליו להכות אותו ולהמיתו : (טז) כי חשך יואב את העם . הנה מנע יואב את אנשי דוד מרדוף אחרי ישראל כי לא היה רצונו להשחיתם אך נחפזים בנפול אבשלום בידיהם : (יח) את מצבת אשר בעמק המלך . ידמה שבנה שם בנין גבוה : כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי . ואע"פ שספר שכבר

פי' רבי ישעיה

(יח) מצבת . בא מוסקך כמו אשר בשלכת מצבת בם :

תולדות אהרן ויקח שלשה שבטים . סוטה ט : ויסובו עשרה נערים . שם : ויכו . סנהדרין קג: ואבשלום לקח סוטה י :

מצודת ציון

(שופטים ח) : (יג) או עשיתי . אם עשיתי : יכחד . ענין העלמה : מנגד . מרחוק : (יד) כן . ענין טוב ונכון כמו ולא יכין לדבר כן (שם י"ב) : אוחילה . אבקש כמו אחלי אדוני (מ"ב ה') : שבטים . שרביטים : ויתקעם . ותחבם : בלב האלה . באמצעית האלה ועל כי הלב הוא באמצע הגוף ישאל המלה הזאת לכל אמצע וכן עד לב השמים (דברים ד) : (טו) כלי יואב . כלי זיינו : (טז) חשך . מנע כמו ולא חשכת (בראשית כב) : (יז) הפחת . בור וחפירה : גל . תל גדול : (יח) מצבת . מלשון מצבה ר"ל בנין גבוה : יד אבשלום . מקום אבשלום : (יט) ארוצה . ענין מהירות

מצודת דוד

אלף כסף לא אשלח ידי וגו' : שמרו מי . שיבוא לידו שמרו בו לבוא עמו בנחת : (יג) או עשיתי . ר"ל ואף אם הייתי מעלים הדבר לבל יודע הלא אם עשיתי אותה הייתי עושה שקר בנפשי כי המרד בדבר המלך ולשקר בו יחשב לעון נפש : וכל דבר . ר"ל אף הלא שום דבר לא יהיה נעלם מן המלך כי יחקור לדעת מי הרגו וכשיודע לו ידעתי שאתה תעמוד מנגד מבלי הציל אותו מידו : (יד) לא כן . לא טוב ונכון שאבקש עוד לפניך כי ידי רב לי : עודנו חי . עם שתקע בו שלשת השבטים היה עוד חי תלוי מול לב האלה : (טז) ויתקע וגו' . לסימן אשר יחדלו מלרדוף : כי חשך יואב . אבל לא חדלו מעצמם: (יז) וכל ישראל . אשר עם אבשלום : (יח) לקח . ר"ל לקח עצמו זאת העצה לזכרון שמו ודוגמתו ויקח קרח (במדבר טז) : אין לי בן . כי בניו הנזכרים למעלה כבר מתו : בעבור הזכיר שמי . אין לי בן שיזכר שמי על ידו לזאת הציב מצבת וקראה על שמו לזכרון : (יט) כי שפטו ה' . עשה משפטו לנקום נקמתו מיד אויביו:(כ) לא איש בשורה. לא ראוי לך לבשר
בשורה

חשוב היה : (כ) ובשרת ביום אחר . בשורת תשועה אחרת : כי על כן . כי על אשר בן המלך מת לפיכך לא טובה לך הבשורה הזאת : (כב) ולכה אין בשורה מוצאת . אין אתה שכר בשורה מצויה היום : (כג) ויהי מה . כלומר ומה בכך אם אין לי שכר : ויעבור . והקדים את כושי :

ראיתי

רלבג

שכבר היו לו שלשה בנים יתכן שמתו אחר זה ואז בנה זאת המצבת וקרא שמה יד אבשלום: (כ) ובשרת ביום אחר . ר"ל כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז אשלח הבשורה בפיך : (כב) ולכה אין בשורה מוצאת . ר"ל שאין לך בזה בשורה מוצאת הצלחה וטוב למבשר אבל היא כמו נקמה לו כי בנו מת : (כט) ויאמר אחימעץ ראיתי ההמון הגדול . הנה כשראה אחימעץ בן צדוק שלב המלך דוד על אבשלום מנע עצמו מלספר לו זאת הבשורה אשר יכאב לבו בה ולזה התנצל ואמר שלא ידע בזה דבר אך ראה ההמון הגדול בשלות יואב את עבד המלך את

בשרת ג' חס' וסימ' אשר לתתי לו בשרה. לא איש בשרה אתה. היום הזה יום בשרה . ובמסרת אחריתי נמסר במקום לא איש בשורה אתה ולכה אין בשרה מוצאת : ארוץ ד' בקריאה וסי' ויהי מה ארוץ . כי בכה ארוץ גדוד . וחברו . דרך מצותיך ארוץ : נשאו י' בקריאה וסימ' עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה. אשר נשאו את ידם . קול צופיך נשאו קול יחדו . ומשנאיך נשאו ראש . נשאו נהרות ה' ב' בפסוק . ורעבים נשאו עמר . נשאו את רדידי מעלי שמרי. כי נשאו מבנותיהם. נשאו נשים נכריות :

בְּשֹׂרָה אַתָּה הַיּוֹם הַזֶּה וּבִשַּׂרְתָּ בְּיוֹם אַחֵר וְהַיּוֹם הַזֶּה לֹא תְבַשֵּׂר כִּי עַל־ בֶּן־הַמֶּלֶךְ מֵת׃ כא וַיֹּאמֶר יוֹאָב לַכּוּשִׁי לֵךְ הַגֵּד לַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר רָאִיתָה וַיִּשְׁתַּחוּ כוּשִׁי לְיוֹאָב וַיָּרֹץ׃ כב וַיֹּסֶף עוֹד אֲחִימַעַץ בֶּן־צָדוֹק וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹאָב וִיהִי מָה אָרֻצָה־נָּא גַם־אָנִי אַחֲרֵי הַכּוּשִׁי וַיֹּאמֶר יוֹאָב לָמָּה־זֶּה אַתָּה רָץ בְּנִי וּלְכָה אֵין־בְּשֹׂרָה מֹצֵאת׃ כג וִיהִי־מָה אָרוּץ וַיֹּאמֶר לוֹ רוּץ וַיָּרָץ אֲחִימַעַץ דֶּרֶךְ הַכִּכָּר וַיַּעֲבֹר אֶת־הַכּוּשִׁי׃ כד וְדָוִד יוֹשֵׁב בֵּין־שְׁנֵי הַשְּׁעָרִים וַיֵּלֶךְ הַצֹּפֶה אֶל־גַּג הַשַּׁעַר אֶל־הַחוֹמָה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אִישׁ רָץ לְבַדּוֹ׃ כה וַיִּקְרָא הַצֹּפֶה וַיַּגֵּד לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִם־לְבַדּוֹ בְּשׂוֹרָה בְּפִיו וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְקָרֵב׃ כו וַיַּרְא הַצֹּפֶה אִישׁ־אַחֵר רָץ וַיִּקְרָא הַצֹּפֶה אֶל־הַשֹּׁעֵר וַיֹּאמֶר הִנֵּה־אִישׁ רָץ לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גַּם־זֶה מְבַשֵּׂר׃ כז וַיֹּאמֶר הַצֹּפֶה אֲנִי רֹאֶה אֶת־מְרוּצַת הָרִאשׁוֹן כִּמְרֻצַת אֲחִימַעַץ בֶּן־צָדוֹק וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִישׁ־טוֹב זֶה וְאֶל־בְּשׂוֹרָה טוֹבָה יָבוֹא׃ כח וַיִּקְרָא אֲחִימַעַץ וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ לְאַפָּיו אָרְצָה וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר סִגַּר אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־נָשְׂאוּ אֶת־יָדָם בַּאדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ כט וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם

ג' חס' · כן ק' ולא כתיב · ל' מ"ל בנגי' · ל' חסר ואחד מ"ל · ג' מ"ל · ג' חס'. ל' · ל"כ. ד' · ח' מ"ל בספ' · ל' · ב' · ב' חסר וב' מ"ל · ב' אש למה · ל' וחס' · ג' מ"ל · ג' קמיין בשלום

כשר לבסרא את יומא דין ותבסר ביום אוחרן ויומא הדין לא תבסר אלהין דבר מלכא מית : כא ואמר יואב לכושי אזיל חוי למלכא דחזיתא וסגיד כושי ליואב ורהט : כב ואוסיף עוד אחימעץ בר צדוק ואמר ליואב ויהי מה ארהוט כען אף אנא בתר כושי ואמר יואב למא דנן את רהיט ברי ולך לית בסורא מתיהב : כג ויהי מא בכדין ארהוט ואמר ליה רהוט ורהט אחימעץ באורח מישרא וקדים ית כושי : כד ודוד יתיב בין תרין תרעיא והליך סכואה על איגר תרעא על שורא וזקף ית עינוהי וחזא והא גברא רהיט בלחודוהי : כה וקרא סכואה וחוי למלכא ואמר מלכא אם בלחודוהי הוא בסורתא בפומיה ואזל מיזל וקריב : כו וחזא סכואה גברא אחרנא רהיט וקרא סכואה לנטר תרעא ואמר הא גברא רהיט בלחודוהי ואמר מלכא אף דין מבסר : כז ואמר סכואה אנא חזי ית ריהטא דקדמא כריהטא דאחימעץ בר צדוק ואמר מלכא גבר טב דין ואף בסורא טבא ייתי : כח וקרא אחימעץ ואמר למלכא שלם וסגיד למלכא על אפוהי על ארעא ואמר בריך יי אלהך דמסר ית גבריא דארימו ית ידיהון ברבוני מלכא : כט ואמר מלכא שלם

שכל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו והוא שרף תבואתו של יואב וי"ת לית לי בר קיים בדיל לאדכרא שמי : (כ) ובשרת ביום אח' . תשועה אחרת שתזדמן לישראל כי זאת התשועה לא תהיה שלימה בעיני המלך על אשר מת בנו : כי על כן בן המלך מת . כן קרי ולא כתיב והקרי הוא יותר קרוב כאלו אמר כי על אשר בן המלך מת אין אתה ראוי לבשר ויש בו דרש כי ע"כ ועל יושר מת שמרד באביו : (כא) לכושי . מבני כוש היה ונתגייר או אפשר שהיה ישראל והוא שחור ככושי לפיכך היו קוראים אותו כושי : (כג) ולכה אין בשורה מוצאת . תרגם יונתן ולך לית בשורתא מתיהבא כלומר למה אתה רוצה ללכת לא לך יהיה שכר מזאת הבשורה ומוצאת כמו מזדמנת כמו וימלאו בני אהרן : (כד) ויהי מה . יהיה מה שיהיה על כל פנים ארוץ וכן ויעבר עלי מה יעבר עלי מה שיעבור איני חושש : (כה) בין שני השערים . שהיה לעיר חומה לפנים מחומה ושער לפנים משער ובין שני השערים היה מקום הישיבה כמו שנאמר למעלה אל יד השער : (כז) ואל בשורה טובה. כמו ובבשורה וכן אל הארון תתן את העדות כמו ובארון : (כח) סוגר . מסר את האנשים וסגרם בידך ואפשר כי בי"ת באדוני המלך עומד במקום שנים

פי' רבי ישעיה

(כ) כי על כן בן המלך מת . פירוש על אשר כמו כי ע' כן באו בצל קורתי . ואין זו בשורה טובה : (כא) וירץ . כמו וירוץ ונחלף השורק בחלם : (כג) ולכה אין בשורה מוצאת . פירוש אין הבשורה נמצאת בך שכבר אותו שלחתי יבשר . ובא מוצאת פועל עומד והוא כמו מצא :

תלדות אהרן ויכן אחימעץ. פסקים ז סכום לס מגלה כא נדה סג :

מצודת דוד

בשורה מוצאת: ביום אחר . בעת יזדמן תשועה אחרת : כי על כן . כי הבשורה היא תהיה על אשר הומת בן המלך ולא תחשב לבשורה טובה : (כא) אשר ראיתה. בנצחון המלחמה וממיתת אבשלום: וישתחו . לחשבו שעשה עמו חסד לשלחו בבשורה : (כב) ויהי מה . ר"ל אף אם לא אשמחו במיתת אבשלום מ"מ בנצחון המלחמה הלא ישמח : למה זה . ר"ל למה תטמול לרוץ אליו הואיל ולכה לא יהיה נמצא מתן בשורה כי אף אם יתן מתן הלא להכושי יתננה כי כבר רץ הוא ויבוא אליו ראשון : (כג) ויהי מה . חזר אחימעץ ואמר ואם לא אקבל מתן עכ"ז ארוץ : דרך הככר . והוא הדרך היותר קרוב ולזה עבר את הכושי והקדים לבוא : (כד) בין שני השערים . כי היה להעיר חומה לפנים מחומה והשערים זה מול זה והיה יושב בין השערים : אל החומה . אשר ממעל להשער : (כה) אם לבדו . ואין כן דרך הנסים מן המלחמה : (כו) אל השוער . אל שומר השער : הנה איש . הנה עוד איש : ויאמר המלך . כשמוע דבר הצופה : גם זה מבשר . הואיל וגם הוא לבדו בא : (כז) את מרוצת הראשון . ר"ל הנהגת מרוצתו שהוא כמנהג מרוצת אחימעץ ובודאי הוא הוא : איש טוב זה וגו' . כי איש טוב נוטה טבע לחשוק לבשר טוב : (כח) אשר סגר . ביד יואב ואנשיו : אשר נשאו וכו' . למרוד במלך : (כט) שלום . כמו

מצודת ציון

מהירות ההליכה : (כב) ויהי מה . ר"ל יהיה מה שיהיה ודוגמתו ויעבור עלי מה (איוב ו) ופי' יעבור מה שיעבור : (כג) הככר . המישור והוא ככר הירדן : (כח) סגר . מסר כמו להסגיר

רדק

שניה : (כט) לשלוח את עבד המלך יואב . לשלוח יואב את עבד המלך כלומר ראיתי ההמון הגדול וראיתי שהיה משתדל יואב לשלוח את עבד המלך והוא הכושי : ואת עבדך . אמר על עצמו ומפני מהירות יואב לשלוח אותנו ולא נתעכבנו לדעת מה : (ל) ויאמר המלך סובה תיצב כה פה לצד אחד והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה : (א) על עליית השער . בשער העיר היה עלייה על השער ועל גג אותה עלייה היה עומד הצופה כמו שאמר למעלה על גג השער : בני בני . כן דרך הנוהים לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה . ובדרש כי שמנה פעמים אמר בני בשבע' פעמים העלהו משבעה מדורי גיהנם ובשמיני הביאהו לגן עדן : (ג) נעצב . נפעל עבר כי הוא פתח : (ה) לאט . כתרגומו כריך כי כן דרך האבלים להתעטף . (ז) כי הגדת . כלומר בזה הדבר שאתה עושה כאילו אתה מגיד ואומר לכל כי אין לך שרים : שר . תואר כי הוא כולו קמוץ :

כי

פי' רבי' ישעיה

(כט) ראיתי ההמון . פי' נתקבצו העם לשלוח יואב וללוותו וגם לשלוח אותי לבשרך : (א) מותי אני . בא בשני סימנין שהיה לו לומר מות אני : או מותי לבד ודומה לו ותראהו את הילד : (ה) לאט פניו . כדרך האבלים :

לְעוּלֵימָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר אֲחִימַעַץ חֲזֵיתִי הֲמוֹנָא סַגִּיאָה בָּתַר דִּשְׁלַח יָת עַבְדָּא דְמַלְכָּא יוֹאָב וְיָת עַבְדָּךְ וְלָא יְדָעִית מָה : ל וַאֲמַר מַלְכָּא אִסְתְּחַר אִתְעַתַּד הָכָא וְאִסְתְּחַר וְקָם : לא וְהָא כוּשִׁי אֲתָא וַאֲמַר כּוּשִׁי יִתְבַּסַּר רִבּוֹנִי מַלְכָּא אֲרֵי אִתְפְּרַע לָךְ יְיָ יוֹמָא דֵין מִיַּד כָּל דְּקָמוּ עֲלָךְ : לב וַאֲמַר מַלְכָּא לְכוּשִׁי הֲשְׁלָם לְעוּלֵימָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר כּוּשִׁי יְהוֹן כְּעוּלֵימָא סַנְאֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְכָל דְּקָמוּ עֲלָךְ לְבִישָׁא : א וּרְגַז מַלְכָּא וּסְלִיק עַל עֲלִית תַּרְעָא וּבְכָא וּכְדֵין אֲמַר בְּמֵיזְלֵיהּ בְּרִי אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְּרִי אַבְשָׁלוֹם לְוַי דְּמֵיתִית אֲנָא חִלּוּפָךְ וְאַתְּ קַיָּם יוֹמָא דֵין אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְּרִי : ב וְאִתְחַוָּאָה לְיוֹאָב הָא מַלְכָּא בָּכֵי וּמִתְאַבַּל עַל אַבְשָׁלוֹם : ג וַהֲוַת תְּשׁוּעֲתָא בְּיוֹמָא הַהוּא לְאֶבְלָא לְכָל עַמָּא אֲרֵי שְׁמַע עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר אִתְנְסִיס מַלְכָּא עַל בְּרֵיהּ : ד וּמִתְגַּנְבִין עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵיעַל לְקַרְתָּא כְּמָא דְמִתְגַּנְבִין עַמָּא דְמִתְכַּלְמִין בְּמַפַּכְהוֹן בִּקְרָבָא : ה וּמַלְכָּא כְּרִיךְ יָת אַפּוֹהִי וּצְוַח מַלְכָּא בְּקַל רַב בְּרִי אַבְשָׁלוֹם אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְּרִי : ו וַאֲתָא יוֹאָב לְוַת מַלְכָּא לְבֵיתָא וַאֲמַר אַבְהֵיתְתָּא יוֹמָא דֵין יָת אַפֵּי כָל עַבְדָּךְ דְּשֵׁיזִיבוּ יָת נַפְשָׁךְ יוֹמָא דֵין וְיָת נְפַשׁ בְּנָךְ וּבְנָתָךְ וּנְפַשׁ נְשָׁךְ וּנְפַשׁ לְחֵינָתָךְ : ז לְמִרְחַם יָת סַנְאָךְ וּלְמִסְנֵי יָת רַחֲמָךְ אֲרֵי חֲוֵיתָא יוֹמָא דֵין אֲרֵי לֵית לָךְ רַבְרְבִין וְעַבְדִין אֲרֵי אֲנָא יָדַעְנָא יוֹמָא דֵין אֲרֵי אִלּוּ אַבְשָׁלוֹם קַיָּם וְכוּלָּנָא יוֹמָא דֵין

לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר אֲחִימַעַץ רָאִיתִי הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל לִשְׁלֹחַ אֶת־עֶבֶד הַמֶּלֶךְ יוֹאָב וְאֶת־עַבְדֶּךָ וְלֹא יָדַעְתִּי מָה׃ ל וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ סֹב הִתְיַצֵּב כֹּה וַיִּסֹּב וַיַּעֲמֹד׃ לא וְהִנֵּה הַכּוּשִׁי בָּא וַיֹּאמֶר הַכּוּשִׁי יִתְבַּשֵּׂר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־שְׁפָטְךָ יְהוָה הַיּוֹם מִיַּד כָּל־הַקָּמִים עָלֶיךָ׃ לב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הַכּוּשִׁי הֲשָׁלוֹם לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הַכּוּשִׁי יִהְיוּ כַנַּעַר אֹיְבֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וְכֹל אֲשֶׁר־קָמוּ עָלֶיךָ לְרָעָה׃

יט א וַיִּרְגַּז הַמֶּלֶךְ וַיַּעַל עַל־עֲלִיַּת הַשַּׁעַר וַיֵּבְךְּ וְכֹה אָמַר בְּלֶכְתּוֹ בְּנִי אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי אַבְשָׁלוֹם מִי־יִתֵּן מוּתִי אֲנִי תַחְתֶּיךָ אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי׃ ב וַיֻּגַּד לְיוֹאָב הִנֵּה הַמֶּלֶךְ בֹּכֶה וַיִּתְאַבֵּל עַל־אַבְשָׁלֹם׃ ג וַתְּהִי הַתְּשֻׁעָה בַּיּוֹם הַהוּא לְאֵבֶל לְכָל־הָעָם כִּי־שָׁמַע הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר נֶעֱצַב הַמֶּלֶךְ עַל־בְּנוֹ׃ ד וַיִּתְגַּנֵּב הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לָבוֹא הָעִיר כַּאֲשֶׁר יִתְגַּנֵּב הָעָם הַנִּכְלָמִים בְּנוּסָם בַּמִּלְחָמָה׃ ה וְהַמֶּלֶךְ לָאַט אֶת־פָּנָיו וַיִּזְעַק הַמֶּלֶךְ קוֹל גָּדוֹל בְּנִי אַבְשָׁלוֹם אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי׃ ו וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ הַבָּיִת וַיֹּאמֶר הֹבַשְׁתָּ הַיּוֹם אֶת־פְּנֵי כָל־עֲבָדֶיךָ הַמְמַלְּטִים אֶת־נַפְשְׁךָ הַיּוֹם וְאֵת נֶפֶשׁ בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְנֶפֶשׁ נָשֶׁיךָ וְנֶפֶשׁ פִּלַגְשֶׁיךָ׃ ז לְאַהֲבָה אֶת־שֹׂנְאֶיךָ וְלִשְׂנֹא אֶת־אֹהֲבֶיךָ כִּי ׀ הִגַּדְתָּ הַיּוֹם כִּי אֵין לְךָ שָׂרִים וַעֲבָדִים כִּי ׀ יָדַעְתִּי הַיּוֹם כִּי לֹא אַבְשָׁלוֹם חַי וְכֻלָּנוּ

ל'. ג'. וכל חס"ף דכו' במ"א. כ' — ל' — ל' — ל' — ל' — ב' שמעי — ל' — כ"ד — כ' — ו' חס' בליש' — ל' — ל' — ל'. כ' חד מ"ל וחד חס' מפני יברחל חס' — על כ' חד מ"ל וחד חסר — ל' — ד' — ל' וכ"כ — ל' — לו ק'

רשי

(כט) ראיתי ההמון הגדול . הומים ונעים במלחמה : לשלוח את עבד המלך יואב ואת עבדך . הרי זה מקרא מסורס לשלוח יואב את עבד המלך ואת עבדך לאחר ששלח יואב את עבד המלך זה הרץ אחרי . ואת עבדך . על עצמו הוא אומר ולא ידעתי מה היה אחרי כן : (ל) סב התיצב כה . פנה לצד אחד והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה : (א) בני בני . שמנה פעמים אמרו רבותינו שבעה דאסקי' משבעה מדורי גיהנם וחד דאייתי' לעלמא דאתי . (ה) לאט את פניו . כריך ית אפוהי כמשפט האבלים . לאט כמו וילט פניו באדרתו (מ"א יה יד) הנה היא לוטה בשמלה שמואל

רלבג

את הכושי : ואת עבדך . אמר זה אחימעץ על עצמו וכאילו אמר שהאחר הבא הוא יודע אמתת הדברים כי לולא זה לא שלחו יואב : (א) והנה בכה דוד בזה האופן הנפלא על מיתת אבשלום לפי שהיה יודע כי עונותיו סבבו זה : (ה) לאט את פניו . כסה את פניו כי היה זה מהתפעל כמו זה ההתפעלות החזק כי אין זה מחק

סב ו' חס' וסימ' נמסר בסדר דברים : התשעה ו' חס' בליש' וסי' וינבל צור ישעתו . ותהי התשעה ביום ההוא . מי יתן מציון ישעת ישראל . ולכה לישועתה . אמר לנפשי ישעתך אני . ובעב עברה ישעתי : לאט ב' בקריאה וסי' והמלך לאט את פניו . ודבר לאט עמך :

תולדות אהרן וירגז המלך : סוטה י : והמלך לאט . שם : נעצב המלך . (ברכות ס) :

מצודת ציון

להסגיר לאדום (עמוס א) : (כט) ההמון . העם הרב : (ל) סוב . מלשון סבוב והפנה כה . הנה : יט (א) וירגז . ויחרד : עלית . מלשון עליה : וכה . וכן : (ה) לאט . עטף וכסה כמו וילט פניו באדרתו (מ"א יט) : (ז) לו אבשלום . אם אבשלום כמו לוא החייהם שופטים

מצודת דוד

כמו השלום ובלשון שאלה אמר : ראיתי ההמון הגדול . ראיתי כי נתקבצו כל העם הרב שיואב ישלח את עבד המלך והוא הכושי וגם לשלוח אותי ולזה מהרתי אני לרוץ להקדימו ולבשר ולא נמסר לי כל פרטי הדברים ולא ידעתי מה נעשה בבנך אבל הכושי יודע הוא וכחש לו לפי שלא רצה לבשרו ברעה : לשלוח את וגו'. הוא הפוך וכאלו יאמר לשלוח יואב את עבד המלך : (ל) התיצב כה . עד בוא הכושי ונשמע מה בפיו : (לב) יהיו כנער וגו'. ר"ל הלואי כל אויביך והקמים עליך יהיו כנער שימותו כמוהו : יט (א) בני אבשלום וכו'. ארז"ל שאמר שמונה פעמים בני שבעה להעלותו משבעה מדורי גיהנם והשמיני להביאו לג"ע. ולפי פשוטו כן דרך המיללים לכפול דבריהם כמו מעי מעי אוחילה (ירמיה ד') : מי יתן וכו'. הלואי והייתי אני מת במקומך : (ג) לאבל . נהפך לאבל: (ד) ויתגנב . לא באו לעיר ביד רמה ובשמחה כדרך המנצחים כ"א בהסתר כגנב וכדרך ביאת הנסים מן המלחמה הנכלמים לבוא בפרסום : (ה) לאט את פניו . דרך צער ואבל : (ו) הובשת היום . במעשך ביישת את עבדיך אשר מלטו אותך ובניך וכו' והוא במה שהיה מתאבל על אבשלום : (ז) לאהבה . להיות אוהב את שונאיך

הַיּוֹם מֵתִים כִּי־אָז יָשָׁר בְּעֵינֶיךָ׃

ח וְעַתָּה קוּם צֵא וְדַבֵּר עַל־לֵב עֲבָדֶיךָ כִּי בַיהוָה נִשְׁבַּעְתִּי כִּי־אֵינְךָ יוֹצֵא אִם־יָלִין אִישׁ אִתְּךָ הַלַּיְלָה וְרָעָה לְךָ זֹאת מִכָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־בָּאָה עָלֶיךָ מִנְּעֻרֶיךָ עַד־עָתָּה׃

ט וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בַּשָּׁעַר וּלְכָל־הָעָם הִגִּידוּ לֵאמֹר הִנֵּה הַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בַּשַּׁעַר וַיָּבֹא כָל־הָעָם לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְיִשְׂרָאֵל נָס אִישׁ לְאֹהָלָיו׃

י וַיְהִי כָל־הָעָם נָדוֹן בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמֶּלֶךְ הִצִּילָנוּ מִכַּף אֹיְבֵינוּ וְהוּא מִלְּטָנוּ מִכַּף פְּלִשְׁתִּים וְעַתָּה בָּרַח מִן־הָאָרֶץ מֵעַל אַבְשָׁלוֹם׃

יא וְאַבְשָׁלוֹם אֲשֶׁר מָשַׁחְנוּ עָלֵינוּ מֵת בַּמִּלְחָמָה וְעַתָּה לָמָה אַתֶּם מַחֲרִשִׁים לְהָשִׁיב אֶת־הַמֶּלֶךְ׃

יב וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁלַח אֶל־צָדוֹק וְאֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר דַּבְּרוּ אֶל־זִקְנֵי יְהוּדָה לֵאמֹר לָמָּה תִהְיוּ אַחֲרֹנִים לְהָשִׁיב אֶת־הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתוֹ וּדְבַר כָּל־יִשְׂרָאֵל בָּא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתוֹ׃ יג אַחַי אַתֶּם עַצְמִי וּבְשָׂרִי אַתֶּם וְלָמָּה תִהְיוּ אַחֲרֹנִים לְהָשִׁיב אֶת־הַמֶּלֶךְ׃ יד וְלַעֲמָשָׂא תֹּמְרוּ הֲלוֹא עַצְמִי וּבְשָׂרִי אַתָּה כֹּה יַעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף אִם־לֹא שַׂר־צָבָא תִּהְיֶה לְפָנַי כָּל־הַיָּמִים תַּחַת יוֹאָב׃

טו וַיַּט אֶת־לְבַב כָּל־אִישׁ־יְהוּדָה כְּאִישׁ אֶחָד וַיִּשְׁלְחוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שׁוּב אַתָּה וְכָל־עֲבָדֶיךָ׃ טז וַיָּשָׁב הַמֶּלֶךְ וַיָּבֹא

מִתְקַטְלִין אֲרֵי בְּכֵן כָּשַׁר בְּעֵינָךְ׃ ח וּכְעַן קוּם פּוּק וּמַלֵּיל עַל לִבָּא דְעַבְדָךְ אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ קַיֵּמִית אֲרֵי לֵיתָךְ נָפֵיק אִם יְבִית גְּבַר עִמָּךְ בְּלֵילְיָא וּתְהֵי בִּישָׁא לָךְ דָא מִכֹּל בִּישְׁתָא דַאֲתַת עֲלָךְ מִזְּעוּרָךְ עַד כְּעַן׃ ט וְקָם מַלְכָּא וִיתֵיב בְּתַרְעָא וּלְכָל עַמָּא חַוִּיאוּ לְמֵימַר הָא מַלְכָּא יָתֵיב בְּתַרְעָא וַאֲתָא כָל עַמָּא לִקֳדָם מַלְכָּא וְיִשְׂרָאֵל אַפִּיךְ גְּבַר לְקִרְווֹהִי׃ י וַהֲווֹ כָל עַמָּא מִתְוַכְּחִין בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מַלְכָּא שֵׁיזְבָנָא מִיַּד בְּעֵיל דְבָבָנָא וְהוּא פָרְקָנָא מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּכְעַן עֲרַק מִן אַרְעָא מִלְּוָת אַבְשָׁלוֹם׃ יא וְאַבְשָׁלוֹם דִמְשַׁחְנָא עֲלָנָא מִית בִּקְרָבָא וּכְעַן לְמָא אַתּוּן שָׁתְקִין לַאֲתָבָא יַת מַלְכָּא׃ יב וּמַלְכָּא דָוִד שְׁלַח לְצָדוֹק וּלְאֶבְיָתָר כָּהֲנַיָּא לְמֵימַר מַלִּילוּ לְסָבֵי יְהוּדָה לְמֵימַר לְמָא תְהוֹן בַּתְרָאִין לַאֲתָבָא יַת מַלְכָּא לְבֵיתֵיהּ וּפִתְגָם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲתָא לְוַת מַלְכָּא לְבֵיתֵיהּ׃ יג אֲחֵי אַתּוּן קָרִיבַי וּבְסָרִי אַתּוּן וּלְמָא תְהוֹן בַּתְרָאִין לַאֲתָבָא יַת מַלְכָּא׃ יד וְלַעֲמָשָׂא תֵימְרוּן הֲלָא קָרִיבַי וּבְסָרִי אַתְּ כְּדֵין יַעְבֵּיד לִי יְיָ וּכְדֵין יוֹסֵיף אִם לָא רַב חֵילָא תְּהֵי קֳדָמַי כָּל יוֹמַיָּא חֲלַף יוֹאָב׃ טו וְאִתְפְּנֵי לִבָּא דְכָל אֱנָשׁ יְהוּדָה כְּגַבְרָא חַד וּשְׁלַחוּ לְמַלְכָּא תּוּב אַתְּ וְכָל עַבְדָךְ׃ טז וְתָב מַלְכָּא

י"א
ט' מ"ל וכל כתו' דכו'
ט"ז כ"שין, וג' עכין
ד'
ח' מ"ל
ל"ג
ל'
ל'
י"ח בטעם תביר
ז' חס' בליש'
ג' ר"פ
י"ח
ל'
ג' חס' אלף וב' חס'
ל'. י"א
כ' עלינו חסר
ל'

רשי

(ש"א כא י) : (ח) כי אינך יוצא. אם אינך יוצא : (ט) וישראל נס. אותם שהיו עם אבשלום : (י) כל העם נדון. מתווכחים זה עם זה : (יב) ודבר כל ישראל בא אל המלך. כל זה מדברי שליחותו : (יד) ולעמשא. שהוא שר צבא תאמרו הלא בן אחותי אתה :

ונלחו

רלבג

מחק המלכים : (י) ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל. ר"ל שהיו מריבים קצתם עם קצתם לאמר שראוי להם להשיב את המלך שהציל אותם מכף אויביהם ומלטם מיד פלשתים אחר שכבר מת אבשלום שמשחו עליהם למלך : (יב) ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו. ר"ל שכל ישראל הסכימו שישוב המלך אל ביתו : (יד) אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב. ידמה שעשה זה דוד כדי שלא יירא ממנו ענשא פן יניא את לב איש יהודה מעל דוד או אולי התפעל על זה קצת התפעלות

כנגד

עד עתה ד' בקריאה וסי' ואחר עד עתה. כי לא באתם עד עתה אל. ויתן ה' אותם וירחמם. ועתה קום צא ודבר : יושב ח' מ"ל בספרא וסי' והנה שאול יושב תחת האשל. אל היבוסי יושב. ודוד יושב בירושלם : הנה יושב בירושלם. ודוד יושב בין שני העמודים בבית הארזים. ויקם המלך וישב בשער : מחרשים ז' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר וישלח. תמרו ג' חס' אל"ף בליש' אמירת וסי' ולעמשא תמרו. אשר ימרוך למזמה. וכנמא פתגמא התיבונה לממר : ולעשות ט"ו בקריאה וסי' נמסר לעיל סימן ז' :

מצודת ציון

(שופטים ח) : (ט) ילין. מלשון לינה : (י) נדון. מל' דין וויכוח : (יא) מחרישים. שותקים : (יד) תמרו.

כמו

רדק

(ח) כי אינך יוצא. כי אם אינך יוצא וכן ונמית ושלכת ואם נמית ונתן ה' לכם לחם לר ואם נתן ותמאן לשלחו ואם תמאן : ורעה לך זאת. פועל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו וכן ורעה עינך : (י) נדון. נשפטים זה עם זה ומתווכחים להשיב את המלך וכן תרגם יונתן מתווכחין : מעל אבשלום. שלא יהיה עליו וכנגדו להלחם עמו ותרגם יונתן מלות אבשלום : (יג) אחי אתם. תכלית הדברים ששלח לצדוק ולאביתר שידברו הדברים האלה אל זקני יהודה ובעוד שהיה משים דוד הדברים האלה בפי השליח בא דבר כל ישראל את המלך אל ביתו. על ידי שלוחי' וספרים להשיבו ובעבור זה הפסיק בין הדברים ודבר כל ישראל בא : (יד) תמרו. חסר אל"ף וכן אשר ימרוך למזמה : תחת יואב. כי שנא דוד את יואב על שהרג את אבשלום ורצה להסירו שלא יהיה שר צבא : (טו) ויט את לבב כל איש יהודה. עמשא

הטה

פי' רבי ישעיה

(ח) כי אינך יוצא. אם אינך יוצא : (יב) ודבר כל ישראל בא. שכבר שלחו שלוחים : (יד) אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב. פירוש שהיה סובר דוד להעביר יואב מגדולתו בעבור שהרג אבשלום בנו : (טו) ויט את לבב כל איש יהודה. כבר הוא ועונה על עמשא שהטה את לבבם ודבר להם : (יח) וצלחו את הירדן. פירוש עברו : (יט) ועברה העברה. פירוש העם שעברו הירדן להעביר המלך קורא העברה : ולעשות הטוב בעיניו. כלומר למצוא חן בעיניו :

מצודת דוד

להתאבל על מותו וממילא שנואים לך אוהביך הממלטים נפשך על כי רע בעיניך הריגתם אותו : כי הגדת היום. ר"ל באבלך זה כאלו תגיד שאין לך שרים ועבדים ר"ל שאינם חשובים לכלום כמוהם כאין ואין לך ביוש גדול מזה : כי ידעתי היום. בערך זה יודע אני שהיה ישר בעיניך שאבשלום ישאר חי וכולנו נמות כי הלא א"א אשר שנינו נגבר במלחמה כ"א האחד יפול והואיל ואתה מיצר בנפילת בנך וזה שהיה ישר בעיניך בהפכו ונראה מזה שאין אנו חשובים בעיניך לכלום ולכלימה תחשב לנו : (ח) על לב עבדיך. ר"ל דברים טובים המקובלים על הלב בעבור נצחון המלחמה : כי אינך. תחסר מלת אם ומשפטו כי אם אינך יוצא אזי נשבעתי אם ילין איש אתך הלילה ר"ל לא ילין מי אתך כי כולם ימאסו בך וילכו להם : ורעה לך. הדבר הזה יגרום לך רעה יותר מכל הרעה וכו' : (ט) הגידו. הרואים אותו יושב בשער : ויבא כל העם. בא לראות פניו : וישראל. אותם שהיו עם אבשלום : (י) כל העם נדון. היו מתוכחים זה עם זה ולתוספת ביאור אמר שהויכוח היה בכל שבטי ישראל : ועתה. ר"ל עם היות ידיו רב לו מול אויבינו עכ"ז ברח מעל אבשלום וזה יורה לשלמותו שלא נתן מקום לבנו לחטוא עדו ביותר : (יא) מת במלחמה. ומזה נראה שעדיין דוד בהצלחתו עומד : (יב) למה תהיו אחרונים. ר"ל הלא סוף הדבר יהיה שגם אתם תחזירו אותו וא"כ למה יקדימו ישראל ואתם אחריהם הלא דבר ישראל כבר בא אל המלך לשוב אל ביתו כמ"ש למעלה ויהי כל העם נדון וגו' ושלחו מיד אחריו ואף כי לא הזכיר וכן נאמר למטה שאמרו ישראל ולא היה דברי ראשון וגו' : (יג) אחי אתם. במקום דוד יאמרו שהמה לו לאחים מבני שבט אחד ובהיות כן הראוי להם להקדים ולא להתאחר : (יד) עצמי ובשרי. בן אביגיל אחותי : כה יעשה וגו'. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר וכמוהו רבים במקרא : תחת יואב. כי על שהרג לאבשלום רצה להעבירו : (טו) ויט. בהדברים

האלה

רדק

הטה את לבב כל איש יהודה ויונתן שתרגם ואתפני דומה שהיה קורא אותו ויט בצרי היו"ד והמסר' מעיד עליו שהוא בפתח היו"ד ואמרה כי שנים הם בפתח ויט עלינו חסד וזה : (יח) וצלחו. כמו ועברו וכן תרגם יהונתן וגזו ותרגם על המעברות על מגיזתא או פי' ובקעו וכמוהו פן יצלח כאש בית יוסף ותרגם ויבקע פני העולה וצלח ית עלי דעלתי' כלומר עברו ברגליהם כי היה מקום בירדן בעת ההיא שהיו עוברים שם ברגל : לפני המלך . לבא לפני המלך: (יט) ועבר' העברה לעביר . כמו להעביר וכן לשמיד מעוזניה כמו להשמיד ופי' העברה הספינה שעוברים בה את הירדן ולפיכך נקראת עברה : את בית המלך . הנשי' והקטנים שלא היו יכולין לעבו' ברגליהם ויש לפרש העברה שם לחברת האנשים וכן תרגם יונתן כמשמעו מגיזתא ואפשר שהוא קרא הספינה העוברת מגיזתא וכן הוא ולפיכך תרגם ועברה ועברו : בעברו בירדן . כשבא המלך לעבור את הירדן בא שמעי ונפל לו שיכפר לו על עונו : (כא) לכל בית יוסף . לפי שהיה משבט בנימין ושבט בנימין ואפרים ומנשה נקראים בית יוסף כי הוא היה הראש ויש בו דרש אמר לו שמעי לדוד אחיו של יוסף גמלו אותו רעה והוא גמלם טובה כך אני אני גמלתיך רעה גמלני אתה טובה ויש דרש אחר קרוב מזה כל ישראל נקראו יוסף כמו שכתוב אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף וכן רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף אמר לו שמעי לדוד כל ישראל גמלו אותך רעה ואני יותר מכולם וכל ישראל יושבים ומצפים לראות מה אתה עושה עמי אם אתה מקבל אותי כל ישראל באים נגדך כאחד ומשלימים לך : (כד) התחת זאת . אם בעבור ההכנעה הזאת שעשה שמעי תכפר לו שלא

ראשון ח' בקריאה וסי' החדש הזה לכם ראש חדשים . הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף. ולא היה דברי ראשון . אני ה' ראשון . אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי . אני הוא ראשון אף אני אחרון . ראשון לציון הנה הנם . כי שאל נא לדור רישון ל' חס' א' : התחת ג' בקריאה וסי' יעקב . יוסף . שמעי :

וַאֲתָא עַד יַרְדְּנָא וּדְבֵית
יְהוּדָה אֲתוֹ לְגִלְגְּלָא לְמֵיזַל
לְקַדָּמוּת מַלְכָּא לְאַעֲבָרָא
יַת מַלְכָּא יַת יַרְדְּנָא׃
יז וְאוֹחִי שִׁמְעִי בַּר גֵּרָא
בַּר שֵׁבֶט בִּנְיָמִין דִּי מֵעַלְמַת
וּנְחַת עִם אֱנָשׁ יְהוּדָה
לְקַדָּמוּת מַלְכָּא דָוִד׃ ב' תחלקו
יח וְאַלְפָא גַּבְרָא עִמֵּיהּ
מִשִּׁבְטָא דְבִנְיָמִן וְצִיבָא
עוּלֵימָא דְבֵית שָׁאוּל ל'
וַחֲמֵשַׁת עֲסַר בְּנוֹהִי ל'. ע"ו
וְעַשְׂרִין עַבְדּוֹהִי עִמֵּיהּ וּגְזוֹ ב' יניו ק' ה' כתי' עינו
יַרְדְּנָא קֳדָם מַלְכָּא׃ וקרי' עיניו
יט וַעֲבַרוּ מְגִזְתָא לְאַעֲבָרָא
יַת בֵּית מַלְכָּא וּלְמֶעְבַּד
דְּתַקִּין בְּעֵינוֹהִי וְשִׁמְעִי בַּר ל' . ל'
גֵּרָא נְפַל קֳדָם מַלְכָּא ט"ו נקודות בקרי' ד'מנהון בנביאים
בְּמֶעְבְּרֵיהּ בְּיַרְדְּנָא׃
כ וַאֲמַר לְמַלְכָּא לָא יַחְשׁוֹב ל'
עֲלַי דִּילִי רִבּוֹנִי חוֹבָא וְלָא
תִדְכַּר יַת דִּי סְרַח עַבְדָּךְ
בְּיוֹמָא דִּי נְפַק רִבּוֹנִי מַלְכָּא
מִירוּשְׁלֵם לְשַׁוָּאָה מַלְכָּא
עַל לִבֵּיהּ׃ כא אֲרֵי יְדַע עַבְדָּךְ ג' יעקב יוסף שמעי
אֲרֵי אֲנָא חַבֵית וְהָא אֲתֵית
יוֹמָא דֵין קַדְמָאי לְכָל בֵּית
יוֹסֵף לְמֵיחַת לְקַדָּמוּת רִבּוֹנִי
מַלְכָּא׃ כב וַאֲתֵיב אֲבִישַׁי
בַּר צְרוּיָה וַאֲמַר הַחֲלַף
דָּא לָא יִתְקְטַל שִׁמְעִי אֲרֵי
לַט יַת מְשִׁיחָא דַיָי׃ ל'
כג וַאֲמַר דָּוִד מַה לִי וּלְכוֹן
בְּנֵי צְרוּיָה אֲרֵי תֶהֱווֹן לִי יוֹמָא דֵין לְסָטַן יוֹמָא דֵין יִתְקְטֵיל גַּבְרָא בְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי הֲלָא יְדַעְנָא אֲרֵי
יוֹמָא דֵין אֲנָא מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ כד וַאֲמַר מַלְכָּא לְשִׁמְעִי

עַד־הַיַּרְדֵּן וִיהוּדָה בָּא הַגִּלְגָּלָה
לָלֶכֶת לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ לְהַעֲבִיר אֶת־
הַמֶּלֶךְ אֶת־הַיַּרְדֵּן׃ יז וַיְמַהֵר שִׁמְעִי בֶן־
גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי אֲשֶׁר מִבַּחוּרִים
וַיֵּרֶד עִם־אִישׁ יְהוּדָה לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ
דָּוִד׃ יח וְאֶלֶף אִישׁ עִמּוֹ מִבִּנְיָמִן
וְצִיבָא נַעַר בֵּית שָׁאוּל וַחֲמֵשֶׁת עָשָׂר
בָּנָיו וְעֶשְׂרִים עֲבָדָיו אִתּוֹ וְצָלְחוּ
הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יט וְעָבְרָה הָעֲבָרָה
לַעֲבִיר אֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְלַעֲשׂוֹת
הַטּוֹב בעינו וְשִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא נָפַל
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּעָבְרוֹ בַּיַּרְדֵּן׃
כ וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ אַל־יַחֲשָׁב לִי אֲדֹנִי
עָוֺן וְאַל־תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר הֶעֱוָה עַבְדְּךָ
בַּיּוֹם אֲשֶׁר־יָצָא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ
מִירוּשָׁלִָם לָשׂוּם הַמֶּלֶךְ אֶל־לִבּוֹ׃ כא כִּי
יָדַע עַבְדְּךָ כִּי אֲנִי חָטָאתִי וְהִנֵּה־
בָאתִי הַיּוֹם רִאשׁוֹן לְכָל־בֵּית יוֹסֵף
לָרֶדֶת לִקְרַאת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃
כב וַיַּעַן אֲבִישַׁי בֶּן־
צְרוּיָה וַיֹּאמֶר הֲתַחַת זֹאת לֹא יוּמַת
שִׁמְעִי כִּי קִלֵּל אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה׃
כג וַיֹּאמֶר דָּוִד מַה־לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה
כִּי־תִהְיוּ־לִי הַיּוֹם לְשָׂטָן הַיּוֹם
יוּמַת אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל כִּי הֲלוֹא יָדַעְתִּי
כִּי הַיּוֹם אֲנִי־מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃
כד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־שִׁמְעִי לֹא תָמוּת

רש"י

(יח) וצלחו הירדן. בקעוהו בתריסהון : (יט) ועבר' העברה . ספינת המעברה שעוברים בה את עבר רוחב הנהר : (כא) ראשון לכל בית יוסף . כל ישראל חטאו לך ואני יותר מכולם והנני באתי לבקש מחילה אם תקבלני בטוחים כל ישראל שתקבלם ואם לאו יהיו יראים לשוב אליך עוד: (כג) כיום יומת איש. בתמיה כי היום אני מלך עד עכשיו הייתי סבור לא זלזל בי אדם גדול כזה אלא א"כ נפסקה מלכותי מאת המקום והוא אמר לו קלל את דוד אבל עכשיו שהוא מתחרט ידעתי כי

רלבג

כנגד יואב בעבור הדברים הקשים שאמר לו על בכותו על אבשלום או אפשר ג"כ שסופר לו כי יואב עבר על מצותו להרוג את אבשלום : (יח) וצלחו הירדן לפני המלך . כאלו בקעוהו מרוב עברם שם : (יט) ועברה העברה . היא הספינה קטנה אשר יעברו בה הנהר : נפל לפני המלך . התנפל ונכנע לפניו לבקש ממנו מחילה על אשר העוה כנגדו בגאותו : (כא) לכל בית יוסף . קרא כלל ישראל יוסף לרב בני יוסף עם שמבני יוסף היו רוב המושלים בישראל :

ולא

פי' רבי' ישעיה

(כא) והנה באתי היום . פירוש ידעתי כי אני חייב מיתה והיה לי לברוח מפניך אלא סמכתי בטובתך וברוב חסדיך שתמחול לי ובאתי ראשון לכל בית יוסף . ויש אומרים למה הזכיר ראשון לכל בית יוסף שאמר לו יהודה מכר את יוסף ולא שילם לו גמול רע כשיכול לשלם לו ואני בא ראשון ותחלה לכל בית יוסף שתמחול כמו שמחל יוסף ליהודה : (כג) כי היום אני מלך על ישראל . פי' אם אשלם גמול רע לזה כל ישראל יפחדו לשוב אלי כי כולם מרדו בי ואם אמחול לזה כולם ישובו אלי :

מצודת ציון

כמו תאמרו באלף : (יח) וצלחו . ועברו ודוגמתו ותצלח עליו רוח ה' (שם יד) : (יט) העברה . ר"ל ספינה שעוברים בה רוחב המים : לעביר . כמו להעביר : (כ) העוה . מל' עון : (כב) התחת . האם במקום : קלל . מלשון קלות ובזיון : (כג) לשטן . למקטרג : כן

מצודת דוד

כאלו הטה דוד את לבב כולם כאשר יטו בנקל לבב איש אחד : (טז) בא הגלגלה . התקבצו לגלגל והיא בעבר הירדן המערבי : וימהר שמעי . מיהר לבוא מכל בית יוסף : (יח) וצלחו הירדן . עברו הירדן לפניו כעבדים לפני האדון · (יט) ועברה העברה . ר"ל ועוד עשתה העדה ההוא שעברה הספינה להעביר בה את בית המלך והם הנשים והטף וזהו לעשות הטוב בעיניו להחניפו שימחול לשמעי את מעלו: בעברו בירדן . בעת עברו בירדן : (כ) אל יחשב לי אדוני עון . במה שהייתי בקושרים לנטות אחרי אבשלום וכאומר הלא כמעט כולם נטו אחריו ולמה יחשב לי לעון יותר מכולם : ואל תזכור . אף בדבר הקללה אשר העויתי אני לבדי שאלתי לבל יזכרם לשומם על לבו : (כא) כי ידע . יודע אני בעצמי שחטאתי ומתחרט אני עליו : ראשון . להראות הכנעה גדולה : לכל בית יוסף . כל ישראל קרואים בית יוסף כמ"ש אולי יחנן וגו' שארית יוסף (עמוס ה') ועל שכלכלם במצרים נקראו על שמו : (כב) התחת זאת . וכי בעבור הכנעה קטנה כזאת לא יומת על אשר קלל משיח ה' : (כג) מה לי ולכם . ר"ל מה האיבה אשר בינינו מה עשיתם לי ומה עשיתי לכם אשר תהיו לי היום לשטן ולמקטרג לאבד המלוכה עי"ז וכי מהראוי שביום יומת איש בישראל הלא מכיר אני בדבר שהוא כאלו היום היתה התחלת מלכותי ואם אנקום בו הלא כולם יחשבו שאקח מהם נקם על אשר מרדו בי ותהיה סיבה לבלא ימליכוני מעתה : (כד) לא תמות . בעבור העון הזה :

ולא .

וַיִּשָּׁבַע לוֹ הַמֶּלֶךְ׃ כה וּמְפִבֹשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל יָרַד לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וְלֹא־עָשָׂה רַגְלָיו וְלֹא־עָשָׂה שְׂפָמוֹ וְאֶת־בְּגָדָיו לֹא כִבֵּס לְמִן־הַיּוֹם לֶכֶת הַמֶּלֶךְ עַד־הַיּוֹם אֲשֶׁר־בָּא בְשָׁלוֹם׃ כו וַיְהִי כִּי־בָא יְרוּשָׁלִַם לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ עִמִּי מְפִיבֹשֶׁת׃ כז וַיֹּאמַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עַבְדִּי רִמָּנִי כִּי־אָמַר עַבְדְּךָ אֶחְבְּשָׁה־לִּי הַחֲמוֹר וְאֶרְכַּב עָלֶיהָ וְאֵלֵךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ כִּי פִסֵּחַ עַבְדֶּךָ׃ כח וַיְרַגֵּל בְּעַבְדְּךָ אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ כְּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וַעֲשֵׂה הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ כט כִּי לֹא הָיָה כָּל־בֵּית אָבִי כִּי אִם־אַנְשֵׁי־מָוֶת לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַתָּשֶׁת אֶת־עַבְדְּךָ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ וּמַה־יֶּשׁ־לִי עוֹד צְדָקָה וְלִזְעֹק עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ ל וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה תְּדַבֵּר עוֹד דְּבָרֶיךָ אָמַרְתִּי אַתָּה וְצִיבָא תַּחְלְקוּ אֶת־הַשָּׂדֶה׃ לא וַיֹּאמֶר מְפִיבֹשֶׁת אֶל־הַמֶּלֶךְ גַּם אֶת־הַכֹּל יִקָּח אַחֲרֵי אֲשֶׁר־בָּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ בְּשָׁלוֹם אֶל־בֵּיתוֹ׃

לב וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי יָרַד מֵרֹגְלִים וַיַּעֲבֹר אֶת־הַמֶּלֶךְ הַיַּרְדֵּן לְשַׁלְּחוֹ אֶת־בַּיַּרְדֵּן׃ לג וּבַרְזִלַּי זָקֵן מְאֹד בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְהוּא־כִלְכַּל אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשִׁיבָתוֹ בְמַחֲנַיִם כִּי־אִישׁ גָּדוֹל הוּא מְאֹד׃ לד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־בַּרְזִלָּי אַתָּה עֲבֹר אִתִּי וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ עִמָּדִי בִּירוּשָׁלִָם׃ לה וַיֹּאמֶר בַּרְזִלַּי אֶל־הַמֶּלֶךְ כַּמָּה יְמֵי

ב' חס' ולא חמטת ס'
ל'. ל'
ב'. מ'
ל'. ל'
ל'. ל'
ל'
מ'
ל'
ל'
ב' שג
הירדן ק'
ל'. ל'
ב' פן פורט

לָא תְמוּת וְקַיָּם לֵיהּ מַלְכָּא׃ כה וּמְפִיבֹשֶׁת בַּר שָׁאוּל נְחַת לְקַדָּמוּת מַלְכָּא וְלָא שְׁטַף רִגְלוֹהִי וְלָא סַפַּר סִפְמֵיהּ וְיַת לְבוּשׁוֹהִי לָא חַוַּר לְמִן יוֹמָא דִּי גְּלָא מַלְכָּא עַד יוֹמָא דַּאֲתָא בִשְׁלָם׃ כו וַהֲוָה כַּד אֲתָא לִירוּשְׁלֶם לְקַדָּמוּת מַלְכָּא וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא לְמָא לָא אֲזַלְתָּא עִמִּי מְפִיבֹשֶׁת׃ כז וַאֲמַר רִבּוֹנִי מַלְכָּא עַבְדִּי שַׁקַּר בִּי אֲרֵי אֲמַר עַבְדָּךְ אֶחֱשׁוֹק לִי חֲמָרָא וְאֶרְכּוֹב עֲלַהּ וְאֵיהַךְ עִם מַלְכָּא אֲרֵי חַגִּיר עַבְדָּךְ׃ כח וַאֲמַר עַל עַבְדָּךְ מִלִּין דְּלָא כַשְׁרָן קֳדָם רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְרִבּוֹנִי מַלְכָּא חַכִּים כְּמַלְאֲכָא דַּיְיָ וַעֲבֵיד דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ׃ כט אֲרֵי לָא הֲוָה כָּל בֵּית אַבָּא אֱלָהֵין גֻּבְרֵי חַיָּבֵי קְטוֹל לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא וְשַׁוֵּיתָא יַת עַבְדָּךְ בְּאָכְלֵי פְתוֹרָךְ וּמָה אִית לִי עוֹד זְכוּ וּלְמִקְבַּל עוֹד קֳדָם מַלְכָּא׃ ל וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא לְמָא תְמַלֵּיל עוֹד פִּתְגָּמָךְ אֲמָרִית אַתְּ וְצִיבָא תִּתְפַּלְגוּן יַת אַחְסַנְתָּא׃ לא וַאֲמַר מְפִיבֹשֶׁת לְמַלְכָּא אַף יַת כּוּלָּא יִסַּב בָּתַר דַּאֲתָא רִבּוֹנִי מַלְכָּא בִּשְׁלָמָא לְבֵיתֵיהּ׃ לב וּבַרְזִלַּי גִּלְעָדָאָה נְחַת מֵרוֹגְלִים וַעֲבַר יַת מַלְכָּא יַת יַרְדְּנָא לְאַלְוָיוּתֵיהּ יַת יַרְדְּנָא׃ לג וּבַרְזִלַּי סִיב לַחֲדָא בַּר תְּמָנַן שְׁנִין וְהוּא סוֹבַר יַת מַלְכָּא בְּמִיתְבֵיהּ בְּמַחֲנַיִם אֲרֵי גְּבַר רַב הוּא לַחֲדָא׃ לד וַאֲמַר מַלְכָּא לְבַרְזִלַּי אַתְּ עֲבַר עִמִּי וַאֲסוֹבַר יָתָךְ עִמִּי בִּירוּשְׁלֶם׃ לה וַאֲמַר בַּרְזִלַּי לְמַלְכָּא כַּמָּה יוֹמֵי

רש"י

כי תלך אני: (כה) ולא עשה רגליו. לשון תקון הוא העברת שער שבין הרגלים. שפמו. גרנו"ן בלע"ז: (כו) למה לא הלכת עמי. לצאת מירושלים כשיצאתי: (כח) כי פסח עבדך. ואיני יכול לילך ברגלי: (לב) לשלחו. ללותו: (לג) כי איש גדול הוא. בעושר: (לה) כמה ימי שני חיי. אשר יש לי לחיות כי אעלה ואומר הלא מעט הם ומה הנייה יש לי

רלבג

(כה) ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו. ר"ל שלא הסיר צפרני רגליו ולא גלח השער אשר בזקנו בשפמו: (כט) כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדוני המלך. הנה אמר זה על רוב הרדיפות שרדף שאול את דוד: (ל) ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך. לפי שקבל דוד זה הלשון הרע מציבא לא יכול לצאת מהאמנתו לגמרי בדברי מפיבשת ולזה שם הענין ממוצע בין האמנה ובין בלתי האמנה ואמר שהוא וציבא יחלקו את השדה: (לג) בשיבתו במחנים. ר"ל בישיבתו במחנים או ירצה בזה

ולא עשה ה' וסי' ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך ב' בו. אחז במלכו וחברו דד"ה. וירא אלהים את מעשיהם: כבס ב' וסי' ביין לבושו. ומפיבשת בן שאול: ימי שני ז' דסמיכי וסי' אברהם. ישמעאל. יעקב. יחברו מעט ורעים היו ימי שני חיי ג' בפסוק. ויאמר ברזלי אל המלך כמה ימי שני חיי:

ילדות אהרן ומפיבשת בן שאול. שבת נו: לא עשה רגליו. יבמות מח קג: ויהי כי בא ירושלים. שבת נו: ויאמר אדוני המלך. שם: וירגל. שם: ויאמר לו המלך. שם: אתה וציבא. שם יומא כב: גם את הכל. שבת שם:

רד"ק

שלא ימות והוא חטא חטא גדול שקלל את משיח ה': ולא עשה רגלו ולא עשה שפמו. כתרגומו ולא שטף רגלוהי ולא ספר ספמיה כלומר לא רחץ אפילו רגליו ואין צריך לומר כל גופו ולא גלח אפילו שפמו והוא השיער שעל השפה: (כו) כי בא ירושלם לקראת המלך. פירוש כאשר בא דוד ירושלם בא מפיבושת לקראתו ובא שזכר עומד במקום שנים: (כז) עבדי רמני. שהלך בלא ידיעתי ואני אמרתי אחבשה לי את החמור ובתוך כך הלך הוא: וארכב עליה. אתון היתה וחמור כולל זכר ונקבה: (כח) וירגל בעבדך. ענין רכילות וכן מן הקל לא רגל על לשונו: (כט) ומה יש לי עוד צדקה. מה לבקש עוד ממך צדקה שתעשה עמי ולזעק אליך שתעזרני כי די לך ששמת אותי באוכלי שולחנך: (ל) תחלקו את השדה. השדה כולל לכל הנחלה. ובדברי רבותינו ז"ל כשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה יצאת בת קול ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות כי קבל לשון הרע מפי ציבא ולא קבל הצטדקות מפיבושת לפניו ואמר לו למה תדבר עוד דבריך והכתוב מעיד עליו ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס: (לב) לשלחו את בירדן. כתרגומו לאלוויותיה ית ירדנא וכתיב בירדן וקרי הירדן ושניהם קרובים: (לג) בשיבתו במחנים. כמו בישיבתו במחנים וחסר פ"א הפועל

פי' רבי ישעיה

(כה) לא עשה רגליו. פירוש לא תקן רגליו שלא רחצם. ותרגומו לא שטף רגלוהי ולא ספר סיפמיה שהיה נוהג כדרכי האבלות: (כח) וירגל בעבדך. כמו לא רגל על לשונו שהוא לשון רכילות שנודע לו שדיבר עליו דברי רגילות למלך: (ל) אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה. פירוש אמרתי כבר ויצא מפי הנה לך כל אשר למפיבשת ואיני יכול לחזור אחרי מכל וכל תחלקו את השדה בין שניכם: (לא) אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו. כלומר די לי ביאתך לשלום לא אחסר דבר איני חושש מן השדה: (לג) בשיבתו במחנים. אינו מן ישב אלא מן שב. שאלו היה מישב היה לו לומר בישיבתו במחנים:

מצודת דוד

(כה) ולא עשה רגליו. לא רחץ רגליו ולא תקן שער שעל השפה וכו' כי נתעצב בצרת דוד: (כו) כי בא ירושלים. ר"ל כאשר בא דוד לירושלים יצא מפיבושת לקראת המלך: למה לא הלכת עמי. כאשר הלכו שאר אוהבי: (כז) רמני. רימה אותי כי אמרתי אחבשה החמור לרכוב בה כי פסח אני ולא אוכל ללכת ברגלי ובתוך כך הלך הוא לבדו ולא יכולתי ללכת יחידי: (כח) וירגל. והן ידעתי שאמר עלי דברי רכיל: כמלאך אלהים. לדעת האמת והשקר ולזה עשה כאשר טוב בעיניך כי ודאי לא תטה מן האמת: (כט) אנשי מות. על ששאול בקש נפשך ועכ"ז עשית עמי צדקה להיות מאוכלי שלחנך בעבור צדקת אבי יהונתן: ומה יש לי. זולת זה מה יש לי עוד צדקה ולזעוק עוד בעבורה להטיב עמי בדבר הנחלה: (ל) למה הדבר וכו'. למה תרבה דברים הן אמרתי וגזרתי שיחולק בין שניכם: (לא) גם את הכל יקח. אף אם ציבא יקח הכל אינני חושש אחרי שבא אדוני בשלום כי בזה אני שמח יותר מבנחלה: (לב) לשלחו. ללותו את הירדן: בשיבתו. בעת אשר ישב במחנים: איש גדול. בעושר רב: (לה) כמה ימי שני חיי. אשר יש לי לחיות עוד וכי רבים המה לשאעלה

מצודת ציון

(כה) בן שאול. אף בן הבן יקרא בן: עשה. תקן וכן וימהר לעשות אותו (בראשית יח): שפמו. שער שעל השפה וכן על שפם יעטה (ויקרא יג): (כז) רמני. מלשון רמאות: אחבשה. ענין תקון האוכף: לי. לצרכי: פסח. חגר: (כח) וירגל. ענין רכילות ולה"ר כמו לא רגל על לשונו (תהלים ט"ו): (כט) אנשי מות. ר"ל חייבי מיתה: ותשת. ותשם: (ל) השדה. הוא כולל כל הנחלה: (לא) אחרי. הוא כענין הואיל כמו ואחר אם אינכם שומעים (יחזקאל כ): (לב) את המלך. עם המלך: לשלחו. ענין לויה: (לג) כלכל. ענין ספוק המזון כמו וכלכלתי אותך (בראשית מה): (לה) כמה. מהו המספר: שנים

ל׳ שְׁנֵי חַיַּי כִּי־אֶעֱלֶה אֶת־הַמֶּלֶךְ
יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ לו בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם
ל׳ הַאֵדַע ׀ בֵּין־טוֹב לְרָע אִם־יִטְעַם
עַבְדְּךָ אֶת־אֲשֶׁר אֹכַל וְאֶת־אֲשֶׁר
ח׳ בליש׳ אֶשְׁתֶּה אִם־אֶשְׁמַע עוֹד בְּקוֹל שָׁרִים
כ׳ וְשָׁרוֹת וְלָמָּה יִהְיֶה עַבְדְּךָ עוֹד
ל׳ לְמַשָּׂא אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ לז כִּמְעַט יַעֲבֹר
עַבְדְּךָ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶת־הַמֶּלֶךְ וְלָמָּה
ל׳ . ס״פ יִגְמְלֵנִי הַמֶּלֶךְ הַגְּמוּלָה הַזֹּאת׃ לח יָשָׁב־
ל׳ וחס׳ נָא עַבְדְּךָ וְאָמֻת בְּעִירִי עִם קֶבֶר אָבִי
וְאִמִּי וְהִנֵּה ׀ עַבְדְּךָ כִמְהָם יַעֲבֹר עִם־
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַעֲשֵׂה־לוֹ אֵת אֲשֶׁר־טוֹב
בְּעֵינֶיךָ׃ לט וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִתִּי יַעֲבֹר
כִּמְהָם וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה־לּוֹ אֶת־הַטּוֹב
בְּעֵינֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־תִּבְחַר עָלַי אֶעֱשֶׂה־
לָּךְ׃ ס מ וַיַּעֲבֹר כָּל־הָעָם אֶת־הַיַּרְדֵּן
וְהַמֶּלֶךְ עָבָר וַיִּשַּׁק הַמֶּלֶךְ לְבַרְזִלַּי
ג׳ וחס׳ וַיְבָרְכֵהוּ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ׃
ו׳ . ל׳ מא וַיַּעֲבֹר הַמֶּלֶךְ הַגִּלְגָּלָה וְכִמְהָן עָבַר
העבירו ק׳ עִמּוֹ וְכָל־עַם יְהוּדָה וַיַּעֲבִירוּ אֶת־
ס׳ הַמֶּלֶךְ וְגַם חֲצִי עַם יִשְׂרָאֵל׃ מב וְהִנֵּה
כָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בָּאִים אֶל־הַמֶּלֶךְ
ל׳ וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ מַדּוּעַ גְּנָבוּךָ אַחֵינוּ
ד״ג׳ מ״ל וא׳ חס׳ והוא דין אִישׁ יְהוּדָה וַיַּעֲבִרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־
ד בֵּיתוֹ אֶת־הַיַּרְדֵּן וְכָל־אַנְשֵׁי דָוִד עִמּוֹ׃
ס׳ מג וַיַּעַן כָּל־אִישׁ יְהוּדָה עַל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל
ג׳ . ב׳ ולמה נסבו כִּי־קָרוֹב הַמֶּלֶךְ אֵלַי וְלָמָּה זֶּה חָרָה
לְךָ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה הֶאָכוֹל אָכַלְנוּ מִן־
ג׳ . ד׳ הַמֶּלֶךְ אִם־נִשֵּׂאת נִשָּׂא לָנוּ׃

שְׁנֵי חַיַּי אֲרֵי אֶסַּק עִם מַלְכָּא לִירוּשְׁלֶם ׃ לו בַּר תְּמָנַן שְׁנִין אֲנָא יוֹמָא דֵין הַאִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ אִם יִטְעַם עַבְדָּךְ יַת מָה דְאֵיכוֹל וְיַת מָה דְאֶשְׁתֵּי אִם אֶשְׁמַע עוֹד בְּקַל כִּנָּרִין וְתוּשְׁבְּחָן וּלְמָה יְהֵי עַבְדָּךְ עוֹד לְמַטוֹל עַל רִבּוֹנִי מַלְכָּא ׃ לז כִּזְעֵיר יֶעְבַּר עַבְדָּךְ יַת יַרְדְּנָא עִם מַלְכָּא וּלְמָה יְשַׁלְּמִנַּנִי מַלְכָּא תַּשְׁלוּמָא הָדָא ׃ לח יְתִיב כְּעַן עַבְדָּךְ וְאֵמוּת בְּקַרְתִּי וְאֶתְקְבַר בְּקִבְרָא דְאַבָּא וּדְאִמָּא וְהָא עַבְדָּךְ כִּמְהָם יֶעְבַּר עִם רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְיַעֲבֵיד לֵיהּ יַת דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ ׃ לט וַאֲמַר מַלְכָּא עִמִּי יֶעְבַּר כִּמְהָם וַאֲנָא אַעֲבֵיד לֵיהּ יַת דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ וְכָל דְּתִתְרְעֵי עֲלַי אַעֲבֵיד לָךְ ׃ ס וַעֲבַר כָּל עַמָּא יַת יַרְדְּנָא וּמַלְכָּא עֲבַר וּנְשַׁק מַלְכָּא לְבַרְזִלַּי וּבָרְכֵיהּ וְתָב לְאַתְרֵיהּ ׃ מא וַעֲבַר מַלְכָּא לְגִלְגְּלָא וְכִמְהָן עֲבַר עִמֵּיהּ וְכָל עַמָּא דְבֵית יְהוּדָה אַעְבַּרוּ יַת מַלְכָּא וְאַף פַּלְגוּת עַמָּא דְיִשְׂרָאֵל ׃ מב וְהָא כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אָתַן לְוָת מַלְכָּא וַאֲמַרוּ לְמַלְכָּא מָא דֵין כְּסִיפוּךְ מִנָּנָא אֲחָנָא אֱנָשׁ יְהוּדָה וְאַעְבַּרוּ יַת מַלְכָּא וְיַת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ יַת יַרְדְּנָא וְכָל גַּבְרֵי דָוִד עִמֵּיהּ ׃ מג וַאֲתִיב כָּל אֱנָשׁ יְהוּדָה עַל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אֲרֵי קָרִיב לִי מַלְכָּא מְדִילֵהּ וּלְמָה דְנַן תְּקוֹף לָךְ עַל פִּתְגָמָא הָדֵין הֲמֵיכַל אֲכַלְנָא מִנִּכְסֵי מַלְכָּא אִם מַתְּנָא מַנֵּי לָנָא ׃

רש״י

לי בגלותך : (לו) האדע בין טוב לרע . בין מאכל טוב למאכל רע ואמרו רז״ל שסוף בזמה היה לפיכך קפצה עליו זקנה : (לז) כמעט יעבר עבדך . בלויה מעטת יעבור עבדך ללותך אחר שתעבור את הירדן : הגמולה הזאת. שאינה טובה לי : (לח) עבדך כמהם בנו היה : (מג) כי קרוב המלך אלי . משבטי הוא : אם נשאת. כמו משאת (בראשית מ״ג ל״ד) פרס

רדק

הפועל מן השם כמו שחסר מן המקור בשבתו : (לז) כמעט יעבר . אעבור מעט עמך מן הירדן ואילך אחר כך אשוב לעירי : (לח) ישב נא . אחר שאעבר עמך תרצה שאשוב בעירי : עם קבר אבי ואמי . אמות בעירי ואקבר עם קבר אבי ואמי: (מא) ויעבירו. כן כתיב וקרי העבירו ושניהם קרובים : חצי עם ישראל. קצת עם ישראל שהרי אמר אחר כן וכל ישראל באים אל המלך אם כן אותם שעברו עמו מישראל מעטים היו ולא היו אלא אותם שהיו בין בני יהודה שעברו עמו בברחו ואלה אלף איש שעברו עם שמעי בן גרא מבנימין ולשון חצי ומחצה ומחצית אינו אלא חלוק החלק מהכלל פעמים הוא חלק בחלק בשוה וזהו ברוב ופעמים אינו בשוה כמו חציו שרפתי במו אש וכן אומר עד צואר יחצה ובצואר אינו חצי הגוף בשוה וממנו ולמעלה אינו אלא קצת מעט מהגוף : (מב) גנבוך . שהעבירוך בסתר להשיבך אל המלכות בלא רשותינו ומראים כאילו אין אנו רוצים במלכותך יותר אנו רוצים מהם אלא לבזותינו עשו : וכל אנשי דוד עמו . כמו וכל אנשיך עמך כי עמו היו מדברים וכמוהו את יפתח ואת שמואל כאילו אמר ואותי : (מג) אם נשאת. כמו משאות אם נשאתי פרס מבית המלך ויש לומר אם נשאתי

רלבג

בזה שהוא כלכל אותו בשבתו במחנים : (לז) כמעט יעבר עבדך את הירדן את המלך . רוצה לומר מעט הוא מה שעבר עבדך את הירדן אל המלך ובהיות הענין כן למה יגמלני המלך הגמולה הזאת בעבור מעט שהטיבותי לו : (מג) אם נשאת נשא לנו ר״ל אם נשא משאת המלך מאת פניו אלינו להאכילנו :
עשר

שרים ח׳ בליש׳ וסי׳ אם אשמע עוד בקול שרים . ויקונן ירמיהו על יאשיהו . קדמו שרים . לשכות שרים בחצר הפנימי . ויאמרו השרים והשרות . וכנרות ונבלים לשרים . ושרים כחללים כל מעיני בך . עשיתי לי שרים ושרות : הגלגלה ז׳ בקריאה וסים׳ וישלחו אנשי גבעון. וישב יהושע קדמ׳ ובתראה דיהודה וישב המלך . ויבא עד הירדן ויעבר המלך דכמהן . ואלישע שב הגלגלה. וכל עם ז׳ דסמיכי וסי׳ נמסר ביהושע סימן ח׳ :

תולדות אהרן בן שמונים שנה . שנת קלב :

פי׳ רבי׳ ישעיה

(מג) אם נשאת נשא לנו . לשון משאת המלך . ובא נשאת שם המקור מבנין נפעל ושם המקור דרכו לבוא על הרבה דרכים :

מצודת ציון

(לו) שרים ושרות. משוררים ומשוררות: (לז) יגמלני . ענין השבת הטובה : (מג) על איש ישראל . אל איש ישראל : נשאת נשא . ענין תשורה ומתן כמו ויתן משאת כיד המלך (אסתר ב׳):

מצודת דוד

עם המלך להתענג בהם : (לו) בן שמנים וגו׳. וא״כ מעט מעט יש לי לחיות: האדע. ועוד מה תועלת שבתי עמו אם לחלוק לי כבוד להיות מאנשי עצתו וכי אדע בין טוב לרע לגודל זקנתי ואם להאכילני מעדנים וכי אטעם טעם מאכל ומשקה להיות מתהנה במאכל ומשקה משובח ואם לשמח לבבי בקול שרים ושרות האם אשמע עוד הלא אזני כבדה משמוע מחמת הזקנה : עוד למשא . לא די שלא יתענג להתעלס בי כי עוד למשא אחשב לו : (לז) כמעט . דרך מעט יעבר עבדך עמך מן הירדן ואילך ואח״ז אשוב לביתי : הגמולה הזאת . כאומר אם חפצו לגמול עמי חסד למה יעשה הגמולה הזאת שאינה טובה לי : (לח) ישב . לזאת אשוב ואמות בעירי ואקבר עם קבר אבי : והנה עבדך כמהם . בנו היה ואמר לו הלא כמהם עמנו ויעבור הוא עמך ובזה ישולם הגמול בעשות עמו החסד שתרצה : (לט) אתי יעבור כמהם . כאומר אף אם לא שאלת יעבור עמי מרצון עצמי ואף אעשה עמו הטוב בעיניך ועכ״ז לא יחשב לתשלום גמול כ״א כל אשר תבחר לצוות עלי אעשה לך : (מא) העבירו . את הירדן : חצי עם ישראל . ר״ל מקצת מעם ישראל שהרי נאמר אח״ז וכל איש ישראל באים וגו׳ כי לפעמים יאמר חצי על חלק הנחלק אם מעט ואם הרבה כמו ויחץ את הילדים (בראשית ל״ג): (מב) באים . לגלגל : מדוע גנבוך . ר״ל מדוע בני יהודה הביאוך בהסתר ובחשאי והעבירו את הירדן גם את המלך גם ביתו ואנשיו אשר עמו (ואף שדברו עם המלך אמרו וכל אנשי דוד ולא אמרו ואנשיך כי הסבו פניהם גם מול בני יהודה) : (מג) כי קרוב וגו׳ . כי הוא מבני שבט יהודה : ולמה זה חרה לך . ר״ל ועוד מה מזיק שבאתי ראשון וכי אכלנו משל המלך וכי קבלנו ממנו תשורה ומתן לשתאמרו לא השארתם לנו מאומה :
עשר

רשי

פרס מבית המלך : (מד) עשר ידות לי במלך . שאנו עשרה שבטים : וגם בדוד . אף על פי שהוא קרוב לכם אני משוך בו יותר ממך שאני עשר ידות : ומדוע הקלותני . להיות אתה קודם וכי לא היה דברי ראשון להשיב את מלכי וקודם לכן בא דברינו אליו להשיבו כמו שכתוב למעלה ודבר כל ישראל בא אל המלך : ויקש דבר איש יהודה . לשון התקוששו (צפניה ב' א') נראה והושוה דבר איש יהודה שהראה אגרת ששלח להם דוד למה היו אחרונים להשיב את המלך וגומר כך מפרש באגדה. ויש לפרש ויקש לשון קושי וחוזק וכן תרגם יונתן ותקיף : (א) ושם נקרא . נזדמן לשון הקדיש קרואיו (צפניה א' ז') ויקרא אבשלום לכל בני המלך (שמואל ב' י"ג כ"ג) לשון זימון : (ד) הזעק לי את איש יהודה . שיהו כאן עד ג' ימים : ואתה פה עמוד . לסוף שלשת ימים הוי זהיר להיות עומד כאן לפני כי חפץ היה לרדוף אחרי שבע בן בכרי : (ה) ויוחר מן המועד . אשכחינהו לרבנן דפתחו במסכת כדאיתא בסנהדרין :
אתה

מד וַיַּעַן אִישׁ־יִשְׂרָאֵל
אֶת־אִישׁ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר עֶשֶׂר־יָדוֹת
לִי בַמֶּלֶךְ וְגַם־בְּדָוִד אֲנִי מִמְּךָ
וּמַדּוּעַ הֱקִלֹּתַנִי וְלֹא־הָיָה דְבָרִי ל' וחס' י"ג
רִאשׁוֹן לִי לְהָשִׁיב אֶת־מַלְכִּי וַיִּקֶשׁ ל' ומד וַיִּקְשׁ
דְּבַר־אִישׁ יְהוּדָה מִדְּבַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ ג'
כ וְשָׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיַּעַל וּשְׁמוֹ שֶׁבַע ה' ר"פ
בֶּן־בִּכְרִי אִישׁ יְמִינִי וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר
וַיֹּאמֶר אֵין־לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה־
לָנוּ בְּבֶן־יִשַׁי אִישׁ לְאֹהָלָיו יִשְׂרָאֵל׃
ב וַיַּעַל כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי
דָוִד אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וְאִישׁ ו'
יְהוּדָה דָּבְקוּ בְמַלְכָּם מִן־הַיַּרְדֵּן וְעַד־ ג' . ל'
יְרוּשָׁלָםִ׃ ג וַיָּבֹא דָוִד אֶל־בֵּיתוֹ
יְרוּשָׁלַםִ וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר־נָשִׁים ׀
פִּלַגְשִׁים אֲשֶׁר הִנִּיחַ לִשְׁמֹר הַבַּיִת ח' מ"ל
וַיִּתְּנֵם בֵּית־מִשְׁמֶרֶת וַיְכַלְכְּלֵם ל'
וַאֲלֵיהֶם לֹא־בָא וַתִּהְיֶינָה צְרֻרוֹת כ' א' מ"ל וא' חס'
עַד־יוֹם מֻתָן אַלְמְנוּת חַיּוּת׃ ל'. ל'. ל'
ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־עֲמָשָׂא
הַזְעֶק־לִי אֶת־אִישׁ־יְהוּדָה שְׁלֹשֶׁת
יָמִים וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד׃ ה וַיֵּלֶךְ עֲמָשָׂא ל'
לְהַזְעִיק אֶת־יְהוּדָה וַיּיֹחֶר מִן־הַמּוֹעֵד ל'. ויוחר ק'

מד וַאֲתֵיב אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל יַת אֱנָשׁ יְהוּדָה וַאֲמַר עַסְרָא חוּלָקִין אִית לִי בְּמַלְכָּא וְאַף בְּדָוִד אֲנָא רָעֵינָא מִנָּךְ וּמָא דֵין אַשְׁמֵיתַנִי וְלָא הֲוָה פִּתְגָמִי קַדְמוּתָא לִי לַאֲתָבָא יַת מַלְכִּי וּתְקֵיף פִּתְגָם אֱנָשׁ יְהוּדָה מִפִּתְגָם אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל׃ א וְתַמָּן אִתְעֲרַע גְּבַר רַשִׁיעָא וּשְׁמֵיהּ שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִין וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וַאֲמַר לֵית לָן חוּלַק בְּדָוִד וְלָא אַחְסָנָא לָנָא בְּבַר יִשַׁי גְּבַר לְקִרְווֹהִי יִשְׂרָאֵל׃ ב וּסְלֵיק כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר דָּוִד לְמֵיזַל בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה לָווּ עִם מַלְכְּהוֹן מִן יַרְדְּנָא וְעַד יְרוּשְׁלֵם׃ ג וַאֲתָא דָוִד לְבֵיתֵיהּ לִירוּשְׁלֵם וּדְבַר מַלְכָּא יַת עֲסַר נְשִׁין לְחֵינָן דִּי שְׁבַק לְמִטַּר בֵּיתָא וּמַנִּינַן בְּבֵית מַטְּרָא וּמְסוֹבַר לְהֵין וּלְוָתְהֵין לָא עַל וַהֲוָאָה נְטִירָן וּמִתְקַרְיָן עַד יוֹם מוֹתְהֵין אַרְמְלָן דִּבְעֲלֵיהֶן קַיָּם׃ ד וַאֲמַר מַלְכָּא לַעֲמָשָׂא כְּנוֹשׁ קֳדָמַי יַת אֱנָשׁ יְהוּדָה תְּלָתָא יוֹמִין וְאַתְּ הָכָא קוּם׃ ה וַאֲזַל עֲמָשָׂא לְמִכְנַשׁ יַת דְּבֵית יְהוּדָה וְאוֹחַר מִן

סימן שמואל אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי . מלכים וד"ה מה לנו חלק בדויד ולא נחלה בבן ישי . שמואל איש לאהליו ישראל . מלכים לאהליך ישראל . ד"ה לאהליך ישראל : במלכם ג' בקרי' וסימן ואיש יהודה דבקו במלכם . הנשבעים במלכם . בני ציון יגילו במלכם :

תולדות אהרן ויאמר המלך . סנהדרין מט . וילך . שם :

רלבג

(מד) עשר ידות לי במלך . רוצה לומר באיזה מלך שיהיה גם בדוד יש לי חלק גדול ממך ואף על פי שהוא קרובך : ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי . רוצה לומר שכבר היה ראוי לאיש יהודה שימתינו דבר איש ישראל להיותם הרוב בדרך שיהיה דבריהם ראשון להשיב את המלך : ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל . וזה כי המלך היה קרוב להם להיות משבט יהודה והיה גם כן קרוב להם מצד אחר כי ישיבתו היתה בתוך ארץ יהודה ואשר היתה ישיבתו ביניהם היה ראוי שיהיו קודמין להשיבו שם : (ג) ויתנם בית משמרת . ר"ל בבית שתהיינה נשמרות שם ויכלכלם שם ולא בא אליהם לפי שכבר בא אליהם אבשלום בנו : ותהיינה צרורות עד יום מותן אלמנות חיות . הנה זה קרא לכן בעבור שיותן פילגשי המלך ואין ראוי לאחר להשתמש בהן : (ד) שלשה ימים ואתה פה עמוד . ר"ל שאחר שלשת ימי' ישוב שם : (ה) ויוחר מן המועד אשר יעדו . ר"ל שנתאחר

רדק

נשאתי משאת כמו וישא משאת והוא שם בשקל יושבות על מלאת: (מד) עשר ידות . לפי שהם עשרה שבטים כי בנימין עם יהודה ועוד כי אלף איש מבנימין עם שמעי העבירו המלך את הירדן: וגם בדוד אני ממך. כתרגומו ואף בדוד אנא רעינא ממך כלומר אע"פ שהוא משבטך אני רוצה בו יותר ממך : ויקש דבר איש יהודה . קשה דברם וחזק יותר מדבר איש ישראל ודברו איש יהודה לאיש ישראל קשות והמלך היה שותק להם לפיכך חרה לאיש ישראל והלכו אחרי שבע בן בכרי כשתקע בשופר ואמר איש לאוהליו ישראל : (ג) ואליהם לא בא . נחלקו רז"ל מהם אמרו כי מותרות היו לו אלא שכבש את יצרו מהם תמורת מה שהשביע יצרו במה שהיה אסור לו מנע עתה יצרו ממה שהיה מותר לו ומהם אמרו אסורו' היו לו אמרו ומה כלי הדיוט שנשתמש בו מלך אסו' להדיוט כלי מלך שנשתמש בו הדיוט אינו דין שיהא אסור למלך : צרורות . קשורות שלא היה להם עוד היתר וי"ת נטירין וכן תרגם צור תעודה טר : עד יום מותן. כתרגומו מתקרין עד יום מותן ארמלן דבעליהן קיים : (ד) הזעק לי . אספם לי שירדפו אחרי שבע בן בכרי: שלשת ימים . עד שלשה ימים תאספם אלי : ואתה פה עמוד. כלומר שתשוב עמהם ודעתו היה למנותו שר צבא כמו שיעד לו וכששמע יואב קנא בדבר לפיכך הרגו : (ה) ויוחר מן המועד . כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והכתוב הוא מנחי הפ"א מן הקל מאותם שפאיהם יו"ד
כמו

פי' רבי ישעיה

(מד) ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי . וגם זה בא בב' סימנין : ויקש דבר איש יהודה . פי' שאמרו להם לנו שלח המלך ולכם לא שלח . ומפני זה כעסו : (ג) ויתנם בית משמרת . שלא ינשאו לאחרים ואליהם לא בא שהיה מואס בהן מפני שבא בנו עליהם : (ד) הזעק לי את איש יהודה . מפני שהקיבוץ הוא על ידי כרוז אומר לשון זעקה : שלשת ימים . כמו לשלשת ימים . ואתה פה עמד . פי' וגם אתה תבוא ותעמוד לפני ביום השלישי שאמנה אותך שר צבא להלך אחרי שבע בן בכרי : (ה) ויוחר מן המועד אשר יעדו . קל הוא מן אחר

מצודת דוד

(מד) עשר ידות וגו'. הלא יש לי עשר חלקים במלך כי אנחנו עשרה שבטים (אבל מבנימין באו מקצתם והם האלף שעם שמעי ולא יוחשבו לא לאלה ולא לאלה): וגם בדוד. אף שהוא מבני שבטך מ"מ רוצה אני בו יותר ממך : ומדוע הקלתני . בזית אותי כאלו אין ממש בנו והכל ממך : ולא היה דברי ראשון. וכי לא בא אליו דברי בתחילה שישוב אל ביתו כמ"ש למעלה ודבר כל ישראל בא וכו' : לי להשיב . ר"ל א"כ מהראוי לי להשיב את מלכי ולא לכם שאתם המעט ואיחרתם עד כה : ויקש . אנשי יהודה דברו קשות לישראל יותר מישראל ליהודה : כ (א) ויתקע . להיות סימן על המרד : אין לנו חלק . כלפי שהיו בני יהודה וישראל מתוכחים למי יש חלק יותר בדוד אמר הוא למה תריבו כולכם אנו אין לנו חלק כלל ולכו איש לאהליו : (ב) דבקו במלכם . הלכו עמו מהירדן עד בואו לירושלים : (ג) בית משמרת . במקום משומר לבל יבוא מי עליהן כי אסורות לכל אדם על היותן פילגשי המלך : ואליהם לא בא . רז"ל נחלקו בדבר מהם אמרו שהיה אסור בהן על שבא אבשלום עליהן ומהם אמרו שמעצמו מנע מהן לא בעבור איסור : צרורות . קשורות מבלי היתר להנשא לאיש : עד יום מותן וגו' . כתרגומו ומתקרין עד יום מותהן ארמלן דבעליהן קיים : (ד) שלשת ימים. עד שלשת ימים : ואתה פה עמוד . שוב עמהם לעמוד פה כי רצה להעמידו לשר צבא תחת יואב : (ה) ויוחר . נתאחר יותר מהזמן שקבע לו :

מצודת ציון

(מד) ידות . חלקים : הקלתני . מלשון קלות ובזיון : ויקש . מל' קשה : כ (א) נקרא. מלשון מקרה : בליעל . בלי עול שמים ר"ל רשע : נחלה . הוא חלק וכפל הדבר במ"ש : (ב) ויעל . ענין סלוק כמו ונעלה הענן (במדבר ט) : (ג) ויכלכלם . הספיק מזונם : צרורות . קשורות כמו צרורות כספיהם (בראשית מ"ב) : (ד) הזעק . אסוף בקול זעקה : (ה) ויוחר . מל' איחור ועכוב :
המועד

אֲשֶׁר יְעָדוֹ׃ ל׳

ו וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֲבִישַׁי עַתָּה יֵרַע לָנוּ
שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי מִן־אַבְשָׁלוֹם אַתָּה ל׳
קַח אֶת־עַבְדֵי אֲדֹנֶיךָ וּרְדֹף אַחֲרָיו ל׳
פֶּן־מָצָא לוֹ עָרִים בְּצֻרוֹת וְהִצִּיל ל׳
עֵינֵנוּ׃ ז וַיֵּצְאוּ אַחֲרָיו אַנְשֵׁי יוֹאָב ב׳ חס׳ ראתב עינינו ב׳ מימיט
וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּבֹּרִים וַיֵּצְאוּ
מִירוּשָׁלִַם לִרְדֹּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־
בִּכְרִי׃ ח הֵם עִם־הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר
בְּגִבְעוֹן וַעֲמָשָׂא בָּא לִפְנֵיהֶם וְיוֹאָב
חָגוּר ׀ מִדּוֹ לְבֻשׁוֹ וְעָלָו חֲגוֹר חֶרֶב ב׳ פר ליו ק׳. ד׳
מְצֻמֶּדֶת עַל־מָתְנָיו בְּתַעְרָהּ וְהוּא יָצָא
וַתִּפֹּל׃ ט וַיֹּאמֶר יוֹאָב לַעֲמָשָׂא הֲשָׁלוֹם
אַתָּה אָחִי וַתֹּחֶז יַד־יְמִין יוֹאָב בִּזְקַן ב׳ חד חסר וחד מ״ל במשפט ידי מ״ל באלף
עֲמָשָׂא לִנְשָׁק־לוֹ׃ י וַעֲמָשָׂא לֹא־נִשְׁמַר
בַּחֶרֶב ׀ אֲשֶׁר בְּיַד־יוֹאָב וַיַּכֵּהוּ בָהּ
אֶל־הַחֹמֶשׁ וַיִּשְׁפֹּךְ מֵעָיו אַרְצָה וְלֹא־ ל׳
שָׁנָה לוֹ וַיָּמֹת וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו ל׳ בטע׳ בשי״ן
רָדַף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי׃
יא וְאִישׁ עָמַד עָלָיו מִנַּעֲרֵי יוֹאָב וַיֹּאמֶר
מִי אֲשֶׁר חָפֵץ בְּיוֹאָב וּמִי אֲשֶׁר־לְדָוִד ל׳

זִמְנָא דַאֲמַר לֵיהּ׃ ו וַאֲמַר דָּוִד לַאֲבִישַׁי כְּעַן יַבְאֵישׁ לָנָא שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי מִן אַבְשָׁלוֹם אַתְּ דְּבַר יָת עַבְדֵי רִבּוֹנָךְ וּרְדוֹף בַּתְרוֹהִי דִּלְמָא יִשְׁכַּח לֵיהּ קִרְוִין כְּרִיכָן וְיָעִיק לָנָא׃ ז וּנְפַקוּ בַּתְרוֹהִי גַּבְרֵי יוֹאָב וְקַשָּׁתַיָּא וְקַלָּעַיָּא וְכָל גִּבָּרַיָּא וּנְפַקוּ מִירוּשְׁלֵם לְמִרְדַּף בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי׃ ח אִנּוּן עִם אַבְנָא רַבְּתָא דִּי בְגִבְעוֹן וַעֲמָשָׂא אֲתָא לְאַפֵּיהוֹן וְיוֹאָב אֲסִיר מְזָרֵיז לְבוּשׁוֹהִי וַעֲלוֹהִי אִתְפַּנְקֵי חֶרֶב מְזָרְזָא עַל חַרְצֵיהּ בְּנִדְנַהּ וְהוּא אָזֵיל וּפְסַע׃ ט וַאֲמַר יוֹאָב לַעֲמָשָׂא הַשְׁלָם אַתְּ אֲחִי וַאֲחָדַת יַד יְמִין יוֹאָב בְּדִקְנָא דַעֲמָשָׂא לְמִנְשַׁק לֵיהּ׃ י וַעֲמָשָׂא לָא אִסְתְּמַר בְּחַרְבָּא דִּי בִּידָא דְיוֹאָב וּמְחָהִי בַהּ בְּסִטַר יַרְכֵיהּ וּשְׁפַךְ מֵעוֹהִי לְאַרְעָא וְלָא תְנָא לֵיהּ וּמִית וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אֲחוּהִי רְדַף בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי׃ יא וְגַבְרָא קָאֵים עִילָווֹהִי מֵעוּלֵימֵי יוֹאָב וַאֲמַר מַן דְּרָעֵי בְּיוֹאָב וּמַן דִּי לְדָוִד יֵיזֵיל

רדק

כמו מן ייסב ויסב והקרי הוא מאותי׳ שפאיהם אלף והוא בשקל ויסף עוד דוד ופי׳ אחר שלא בא לשלשת הימים וכשראה דוד שלא בא אמר לאבישי שירדוף אחרי שבע בן בכרי ולא אמר ליואב כי בלבו היה להסירו שלא יהיה שר צבאו מפני שהרג אבשלו׳: (ו) ירע לנו שבע בן בכרי. פועל עומד ופירוש ירע לנו דבר שבע בן בכרי יהיה פועל יוצא שאמר אחריו ויצאו אנשי יואב: עבדי אדוניך. על יואב אמר וקראו אדוניו כי גדול היה ונכבד ממנו וזה״ש ויצאו אחריו אנשי יואב וגם יואב יצא אחר כן אלא שאבישי יצא במצות דוד: פן מצא לו. כמו ימצא עבר במקום עתיד ורבים כמוהו ות״י דילמא ישכח: והציל עיננו. יסור ראותנו ודעתנו שלא נדע באיזה עיר ישגב אם לא נמהר לרדוף אחריו או פירוש הבטחתינו והשגחתינו שהייתי בוטח כי שבתי אל מלכותי והנה עתה הלכו אחריו ישראל ואם ישגב באחת הערים הבצורות יהיה לו פנאי למשוך לב ישראל אליו וצריכים אנו למהר לרדוף אחריו ולהרגו וי״ת והציל עיננו ויעיק לנא: (ז) והכרתי והפלתי. כבר פירשנוהו: (ח) עם האבן. סמוך לה וכן עם באר לחי רואי: חגור מדו לבושו. וי״ו מדו נוספת כוי״ו מדו בד וסמך מדו אל לבושו ולבוש הוא שם כולל ומדו פורש לאחד מן הלבושים ידוע אצלם תכונתו וי״ת אסיר מזריז לבושוהי: מצמדת. דבוקה: בתערה. הוא תיק החרב: והוא יצא ותפול. יצא מהמקום שהיו בו עם האבן הגדולה או מגבעון העיר ובצאתו נפלה החרב מתערה ולקחה בידו השמאלית כדי שלא יהא נשמר עמשא שבא להכותו ונתן לו שלום ואחז בזקנו ביד ימינו לנשק לו: (י) ועמשא לא נשמר. כלומר שלא שמר עצמו מן החרב: (יא) עמד עליו. לזרז הבאים שלא יעמדו על החלל אלא

רשי

(ו) אתה קח את עבדי אדוניך. אחרי אשר איחר עמשא שר הצבא ולא הביא את צבא יהודה קח אתה מן המלאים סביבי ורדוף אחריו: והציל עינינו. והציל עצמו מעינינו והרי זה מקרא קצר: (ח) מצומדת על מתניו. סמוכה מאוד לגופו לרוחב מתניו שלא כדרך חוגרי חרב כדי שתהא נוחה ליפול ולא יצטרך להוציא מתערה: והוא יצא. כנגד עמשא: ותפול. החרב מתערה לפי שהיתה חלקה ולפופה ואינה תלויה לצד ירכו אלא לרוחב מתניו וכמעט שהטה עצמו לצד הארץ נפלה מתערה ואחזה בימינו ולא

רלבג

שנתאחר שלא שב אל המלך לשלשת הימים: (ו) ויאמר דוד אל אבישי. לא רצה לומר זה ליואב לפי שכבר העבירו מהיות לו שר צבא: פן מצא ערים בצורות והציל עיננו. הוא מענין אמרו ויצל אלהים את מקנה אביכן והרצון בו שאם מצא לו ערים בצורות להמלט שם יבדיל ויפריש מהם שעינינו אליו והוא להשיב אלינו כל מלכות ישראל והוא ימשך לבבם אליו וימנעו מהשיב לנו כל הממלכה: (ז) והכרתי והפלתי. הם שני משפחות שזכרנו שהיו מהם הסנהדרין בימי דוד וזכר שכל שתי המשפחות האלו יצאו אחרי אבישי להשיב המלוכה לדוד: (ח) חגור מדו לבשו. הוא כמו אדמת עפר: ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה. הנה הפריש יואב שלא שם תער החרב תלוי כמשפט אבל חבר אותה על מתניו בדרך שיפול החרב בקלות וזה היה סבה אל שלא נשמר עמשא מן החרב אשר ביד יואב כי ראה שנפלה לו מעל מתניו: (י) אל החומש. אמרו צלע חמישית שמרה וכבד תלויין בה וידמה שקרא חומש מענין חמושים והוא המקום אשר חזקו הטבע יותר מכל המקומות הוא אשר שם משכן החיים והחום הטבעי אשר ישולח ממנו אל כל הגוף והנה זה המקום הוא מקום הלב

והציל ג׳ בקריאה וסי׳ פן מצא לו ערים בצורות והציל. כצפרים עפות כן יגן. ורעו את ארץ אשור: חגור ד׳ בקריאה וסי׳ הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון. ואלישע הנביא קרא לאחד. ויאמר לגיחזי חגור מתניך וקח משענתי. חגור חרבך על ירך גבור. וחר וחגור נתנה לכנעני: לבושו ג׳ חסרים בקריאה וסי׳ בלישן תרגום חמרא ריואב ערפלא. ופירושן נמסר בסדר ויחי:

פי׳ רבי׳ ישעיה

אחר כמו ויאחר מן אחר. ונעלם האלף ובא תחתיו הוי״ו כמו הקריאה: (ו) ויאמר דוד אל אבישי. פירוש שהיה שרוי בכעס עם יואב מפני שהרג את בנו ולא צוה לו: והציל עיננו. כמו מעינינו: (ז) ויצאו אחריו אנשי יואב. פי׳ הגבורים שהיו הולכין עם יואב תדיר: (ח) ויואב חגור מדו לבושו. כפל לשון הוא: ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה. פי׳ ועל לבושו חגור אחד שבאותו חגור היתה תלויה החרב שהיתה מצומדת על מתניו בתוך תערה: והוא יצא ותפל. פי׳ יצא יואב לקראת עמשא וחרבו נפלה מתערה לארץ ולכתחלה עשה שתפול ויראה כי הוא לוקחה מן הארץ להשיבה אל תערה ולא יזהר עמשא ממנה:

מצודת ציון

המועד. הזמן: יעדו. ענין קביעות כמו שמעו מטה ומי יעדה (מיכה ו): (ו) והציל. מלשון הצלה. או הוא מענין הפרשה כמו אשר הציל אלהים (בראשית לא): (ז) והכרתי והפלתי. ת״י קשתיא וקלעיא: (ח) עם האבן. סמוך להאבן: מדו לבושו. היא היא וכפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב): מצומדת. מחוברת כמו צמיד פתיל (במדבר יט): בתערה. הוא תיק החרב: (ט) ותוחז. מל׳

מצודת דוד

(ו) אל אבישי. לא רצה מעתה לצוות ליואב כי היה כועס עליו על הרגו את אבשלום: ירע לנו. יעשה לנו רעה יותר מן אבשלום: עבדי אדוניך. ר״ל עבדי המלך ולא אמר עבדי כי כן דרך המקרא וכן נשי למך (בראשית ד׳) עם כי למך עצמו אמר: פן מצא. כמו פן ימצא עבר במקום עתיד: והציל עיננו. יציל עצמו מעינינו. או יפריש עינינו ממנו: (ז) אנשי יואב. הגבורים אשר היו סרים למשמעתו והלכו עמו מאז אל המלחמה: (ח) הם עם האבן וכו׳. כשבאו הם סמוך להאבן וכו׳: ועליו. על הלבוש היה חגור חרב מצומדת על מתניו לרוחב לא תלויה על הירך כדרכה וכוונתו היתה שתפול מתערה בשחיה מועטת לבל ירגיש בה עמשא: והוא יצא. מהאבן הנזכר ונפלה מתערה בשחיה מועטת אשר שחה לתקן מנעלו כמ״ש במ״א ונקחה מהארץ בשמאלו: (י) לא נשמר. לא היה נשמר מהחרב וגו׳ כי ראה אשר מעצמה נפלה מתערה ולקחה בשמאלו: אל החומש. אל צלע החמישית מקום שהכבד ומרה תלוין: מעיו. בני מעיו: ולא שנה לו. לא הוצרך להכותו שנית כי בראשונה הומת: רדף. כ״א רדף: (יא) עליו. אצל החלל: אשר לדוד. אשר אוהב לדוד: אחרי יואב. ילך אחרי יואב ולא יעמוד פה על

אַחֲרֵי יוֹאָב׃ יב וַעֲמָשָׂא מִתְגֹּלֵל בַּדָּם בְּתוֹךְ הַמְסִלָּה וַיַּרְא הָאִישׁ כִּי־עָמַד כָּל־הָעָם וַיַּסֵּב אֶת־עֲמָשָׂא מִן־הַמְסִלָּה הַשָּׂדֶה וַיַּשְׁלֵךְ עָלָיו בֶּגֶד כַּאֲשֶׁר רָאָה כָּל־הַבָּא עָלָיו וְעָמָד׃ יג כַּאֲשֶׁר הֹגָה מִן־הַמְסִלָּה עָבַר כָּל־אִישׁ אַחֲרֵי יוֹאָב לִרְדֹּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי׃ יד וַיַּעֲבֹר בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָבֵלָה וּבֵית מַעֲכָה וְכָל־הַבֵּרִים וַיִּקָּלֲהוּ וַיָּבֹאוּ אַף־אַחֲרָיו׃ טו וַיָּבֹאוּ וַיָּצֻרוּ עָלָיו בְּאָבֵלָה בֵּית הַמַּעֲכָה וַיִּשְׁפְּכוּ סֹלְלָה אֶל־הָעִיר וַתַּעֲמֹד בַּחֵל וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אֶת־יוֹאָב מַשְׁחִיתִם לְהַפִּיל הַחוֹמָה׃ טז וַתִּקְרָא אִשָּׁה חֲכָמָה מִן־הָעִיר שִׁמְעוּ שִׁמְעוּ אִמְרוּ־נָא אֶל־יוֹאָב קְרַב עַד־הֵנָּה וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ׃ יז וַיִּקְרַב אֵלֶיהָ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַאַתָּה יוֹאָב וַיֹּאמֶר אָנִי וַתֹּאמֶר לוֹ שְׁמַע דִּבְרֵי אֲמָתֶךָ

ל׳ פס׳ · ל׳ בספרא · ל׳ · ל׳. ויקהלו ק׳ · ל׳ · ה׳ חס׳ בליש׳ · ד׳ כתיב כן וחסר · ל׳ · ס׳ · ל׳ וא׳ סט אזניך ושמע דברי

בָּתַר יוֹאָב׃ יב וַעֲמָשָׂא מִטְּרַף בִּדְמָא בְּגוֹ כְּבִשָׁא וַחֲזָא גַבְרָא אֲרֵי קָם כָּל עַמָּא וְאַסְחַר יָת עֲמָשָׂא מִן כְּבִשָׁא לְחַקְלָא וּרְמָא עֲלוֹהִי לְבוּשָׁא כַּד חֲזָא כָּל דְאָתֵי עֲלוֹהִי וְקָאֵים׃ יג כַּד אַפְנְיֵהּ מִן כְּבִשָׁא עֲבַר כָּל גַבְרָא בָּתַר יוֹאָב לְמִרְדַּף בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי׃ יד וַעֲבַר בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְאָבֵלָה וּבֵית מַעֲכָה וְכָל בִּירִין וְאִתְכְּנִישׁוּ וַאֲתוֹ אַף אִינוּן בָּתְרוֹהִי׃ טו וַאֲתוֹ וְצָרוּ עֲלוֹהִי בְּאָבֵל בֵּית מַעֲכָה וּצְבַרוּ מְלִיתָא עַל קַרְתָּא וְאַקִּפָהּ מַשִּׁרְיָן וְכָל עַמָּא דְעִם יוֹאָב מִתְעַשְּׁתִין לְחַבָּלָא שׁוּרָא׃ טז וּקְרַת אִתְּתָא חַכִּימְתָּא מִן קַרְתָּא שְׁמָעוּ שְׁמָעוּ אִמְרוּ כְעַן לְיוֹאָב קְרַב עַד הָכָא וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ׃ יז וּקְרֵיב לְוָתַהּ וַאֲמַרַת אִתְּתָא הַאַתְּ יוֹאָב וַאֲמַר אֲנָא וַאֲמַרַת לֵיהּ שְׁמַע פִּתְגָמֵי אַמְתָךְ וַאֲמַר שָׁמַע

רשי

לא הכיר עמשא בדבר: כאשר ראה כל הבא עליו ועמד. כאשר ראה האיש שכל הבא עליו היה עומד: (יג) כאשר הוגה. כאשר הומשך כמו הגו סיגים מכסף (משלי כ״ה ד׳) וכמו הגו רשע לפני מלך (שם כ״ה ה׳): (יד) ויעבר. בכל שבטי ישראל. שבע בן בכרי לפתותם שימליכוהו עליהם: וכל הברים. לא ידעתי מהו: (טו) ותעמוד בחל. ואקיפו משריין ויש פותרים ותעמוד בחל לשון חל וחומה (איכה ב׳ ח׳) הפילו החומה החיצונה ונתחזקה לעמוד על ידי הפנימית: (יז) האתה יואב. שנאמר בו יושב בשבת תחכמוני שמואל

רדק

אלא ילכו אחרי יואב וכאשר ראה האיש שלא הועילה הסרתו לאנשים הבאים אלא היו עומדים על החלל הסירו מן המסילה שלא יראוהו העוברים: (יג) כאשר הוגה. הוסר שרשו הגה על דעת אדוני אבי ז״ל והוא מן שלא נזכר פעלו מן המרובע ומשניהו ומשרשו הגה ברוחו הקשה הגה סיגים ועל דעת ר׳ יהודה ור׳ יונה שרשו יגה מבנין הפעיל משפטו בתשלומי הוגה בשקל הגלה: (יד) ויעבר. שבע בן בכרי שהיה בורח כששמע שרודפין אחריו עבר בכל שבטי ישראל עד אבלה ובא בעיר להמלט בה ויש לפרש ויעבור על יואב: אבלה ובית מעכה. שני מקומות סמוכים היו ואחר שאמר באבלה בית המעכה נראה כי היה אבל אחר וזה היה סמוך לבית המעכה והיו סומכים אותו אליו: וכל הברים. מקומות הסמוכות לבארות שהיו לבנימן נקראים ברים ואמר כי עבר כל אלה המקומות ובסוף נכנס באבל שהיא עיר ומבצר וחשב להשגב בה: ויקלהו. כן כתיב וקרי ויקהלו ושניהם א׳ כי מלים שוים באותיות הפוכות רבים במקרא כמו כבש וכשב שמלה ושלמה קהלת להקת ומזה יאמר קלהא והקרי הוא נמנא ומבואר: ויבאו אף אחריו. פירוש אחרי יואב ובאמרו אף לפי שהלכו אחרי שבע בן בכרי מתחלה וברואותם כי רדפו יואב ואנשיו אחריו במקומות שהיה עובר יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי היו נקהלים אנשי המקומות ההם ובאים גם אחריו לרדוף אחרי שבע בן בכרי: (טו) סוללה. כתרגומו מליתא והוא תל עפר ובדברי רז״ל מוליי״א ברינא ושפיכת הסוללה הוא למלא החפירות אשר סביב העיר עפר ולעשות תל להגיע אל החומ׳: ותעמוד בחיל. עמדה העיר להכנס בחומה כי מלאו החפירות עפר ולא היה להם אלא להפיל החיל והוא החומה כמו שפי׳ רז״ל חיל וחומה שורא ובר שורא או פירש בחיל בחפי׳ כתרגו׳ בני בחלת׳ ופי׳ אחר ששפכו הסולל׳ וסתמו החפיר׳ עמדו אנשי מלחמה בחיל לרגלי החומה וחשבו להפיל ופי׳ ותעמוד לשון נק׳ על המלחמ׳ וי״ת בחיל כמו בחיל ואקיפא משריין: משחיתים. משחיתים בכלי המנפץ האבנים להפיל החומה וי״ת מתעשתין לחבלא שורא וענין משחיתים כתרגומו משחיתים בלבם כלומר חושבים ומתכוונים היאך יפילו החומה: (טז) ותקרא אשה חכמה. בדרש מי היתה אשה זאת סרח בת אשר אמרה דבר ידברו בראשונה שאול ישאלו באבל וכן התמו כאן תמו דברי תורה כלומר תמו דברי תורה כאן שאין יודעים אותן אני שמעתי דבר זה ממשה רבינו כשהיו באים להלחם על עיר שיהיו פותחין בשלום

רלבג

סלב: (יב) מתגולל בדם בתוך המסלה. ר״ל שהיה מתגלגל ומתגאל בדם שיצא ממנו בתוך הדרך: (יג) כאשר הוגה מן המסלה. כאשר הוסר מן הדרך: (יד) ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה. ר״ל כי עבר שבע בן בכרי אל אבל ובית מעכה מדי עברו בכל שבטי ישראל למשוך אליו כל שבטי ישראל והנה שם המקום נקרא אבל וקראו גם כן בית המעכה: וכל הברים ויקהלו ויבאו אף אחריו. וכל הברים אחשוב שהם אנשי בארות כי בארות היה מבנימין וספר כי כל אנשי המקום ההוא נקהלו עם שבע בן בכרי לעזרו וגם באו אחריו: (טו) ויבאו ויצורו עליו. הנה שמו עיר אבל במצור בעבור שבע בן בכרי שהיה מורד במלכות. וישפכו סוללה ותעמוד בחיל. הנה החיל הוא החומה הפנימית וזכר כי עם הסוללה הרסו החומה החיצונה והיו משתדלים להשחית גם כן החומה הפנימית

הגה ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ כאשר הגה מן המסלה. אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו. כי אם הוגה ורחם כרוב. קדמא חס׳. ותר כי ה׳ הוגה על כל ל׳ מפיק ה״א: בחל ה׳ חס׳ יו״ד בלישנא וסי׳ וישפכו סוללה. וגם לאיזבל דבר ה׳ לאמר וגו׳ בחל יזרעאל. ישית חומת וחל. וגלות החל הזה. ויאבל חל וחומה יחדיו אומללו:

פי׳ רבי׳ ישעיה

(יג) כאשר הוגה מן המסילה. לפי דקדוק הלשון אינו לקוח מן הגו סיגי׳ מכסף או הגו רשע שהם לשון הסרה שאלה שרשה הגה. ואם זה כמו פועל היה לומר הוגה בדגשות הגימ״ל כמו כסו פניו חרולים. ושפו עצמותיו לא ראו. אלא זה שרשו יגה והוא מלשון כבד כמו הורה מן ירה: (יד) ויעבר בכל שבטי ישראל. פירוש עבר יואב בכל שבטי ישראל שיבואו לאבל ובית מעכה לעזור לו: וכל הברי׳. שם מקום והרבה ישראלים היו דרי׳ שם ויקהלו ויבואו גם הם אחריו: (טו) ותעמד בחל. כמו חיל אחז יושבי פלשת. שעמדה כל העי׳ בפחד גדול: (טז) אמרו נא אל יואב. כי אשה אחת אומר לך קרב הנה ואדברה אליך:

מצודת דוד

החלל. (יב) מתגולל. היה מתגלגל בדמו באמצע המסולה: וירא האיש. העומד על החלל ראה אשר כל מי שבא למקום החלל היה נשאר עומד ולא הועילה אזהרתו: השדה. גללו השדה מרוחק מהמסילה וכסהו בבגד בראותו שעומד עליו כל הבא: (יג) כאשר הוגה. אחר שהוסר מן המסלה עברו כולם אחרי יואב: (יד) ויעבור. יואב עבר בכל שבטי ישראל ללכת עמו אבלה ובית מעכה והיא אבלה ובית מעכה שנסגר בה שבע בן בכרי: וכל הברים. גם עבר יואב כל הברים והוא שם מחוז ובה מקומות רבות ואנשים מרובים: ויקהלו. משבטי ישראל ואנשי הברים נקהלו ויבואו אחרי יואב: (טו) עליו. על שבע בן בכרי. וישפכו סוללה. דרך כובשי עיר לשפוך עפר מול החומה לעשות תל גבוה ועולים עליה להלחם עם העיר וע״ש שכובשים אותה במקלות וברגלי בני אדם קרויה סוללה מלשון מסילה: ותעמוד בחל. אח״ז קרבה עדת המלחמה אל העיר ועמדה על החל והיא החומה הנמוכה שאצל הגבוה כמו חל וחומה (איכה ב): משחיתים. התחילו להשחית החומה כי קרבו אליה לעמוד על החל: (טז) שמעו שמעו. כפלה דבריה כדרך הצועק בבהלה וקראה לאנשי המלחמה ששם ישמעו. לה אשר אמריה

מצודת ציון

מל׳ אחיזה: (יב) המסלה. דרך הכבושה: (יג) הוגה. הוסר כמו הגה ברוחו הקשה (ישעיה כז): (טו) ויצורו. מל׳ מצור: כתמו

וַיֹּאמֶר שֹׁמֵעַ אָנֹכִי׃ יח וַתֹּאמֶר לֵאמֹר דַּבֵּר יְדַבְּרוּ בָרִאשׁוֹנָה לֵאמֹר שָׁאוֹל יְשָׁאֲלוּ בְּאָבֵל וְכֵן הֵתַמּוּ׃ יט אָנֹכִי שְׁלֻמֵי אֱמוּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתָּה מְבַקֵּשׁ לְהָמִית עִיר וְאֵם בְּיִשְׂרָאֵל לָמָּה תְבַלַּע נַחֲלַת יְהוָה׃ כ וַיַּעַן יוֹאָב וַיֹּאמַר חָלִילָה חָלִילָה לִי אִם־אֲבַלַּע וְאִם־אַשְׁחִית׃ כא לֹא־כֵן הַדָּבָר כִּי אִישׁ מֵהַר אֶפְרַיִם שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי שְׁמוֹ נָשָׂא יָדוֹ בַּמֶּלֶךְ בְּדָוִד תְּנוּ־אֹתוֹ לְבַדּוֹ וְאֵלְכָה מֵעַל הָעִיר וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־יוֹאָב הִנֵּה רֹאשׁוֹ מֻשְׁלָךְ אֵלֶיךָ בְּעַד הַחוֹמָה׃ כב וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל־כָּל־הָעָם בְּחָכְמָתָהּ וַיִּכְרְתוּ אֶת־רֹאשׁ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וַיַּשְׁלִכוּ אֶל־יוֹאָב וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיָּפֻצוּ מֵעַל־הָעִיר אִישׁ לְאֹהָלָיו וְיוֹאָב שָׁב יְרוּשָׁלִַם אֶל־

אֲנָא׃ יח וַאֲמַרַת לְמֵימַר אֲדַכַּר כְּעַן מַה דִּכְתִיב בְּסִפַר אוֹרַיְתָא לְמִשְׁאַל בְּקַרְתָּא בְּקַדְמִין לְמֵימַר הַכְדֵין הֲוָה לָךְ לְמִשְׁאַל בְּאָבֵל אִם מַשְׁלְמִין׃ יט אֲנַחְנָא שָׁלְמִין בְּהֵימְנוּתָא עִם יִשְׂרָאֵל דְּאַתְּ בָּעֵי לְחַבָּלָא קִירְוָא דְּהִיא כְּרַךְ רַב וְאִמָּא בְּיִשְׂרָאֵל לְמָה תְקַלְקֵל אַחְסָנַת עַמָּא דַיָי׃ כ וַאֲתֵיב יוֹאָב וַאֲמַר חָס חָס לִי אִם אֲקַלְקֵל וְאִם אֲחַבֵּל׃ כא לָא כֵן פִּתְגָּמָא אֲרֵי גַבְרָא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי שְׁמֵיהּ אֲרִים יְדֵיהּ בְּמַלְכָּא בְּדָוִד הָבוּ יָתֵיהּ בִּלְחוֹדֵיהּ וְאֵיהָךְ מֵעַל קַרְתָּא וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְיוֹאָב הָא רֵישֵׁיהּ מִיתְרְמֵי לָךְ מִן שׁוּרָא׃ כב וַאֲתַת אִתְּתָא לְוָת כָּל עַמָּא בְּחוּכְמְתַהּ וּפְסַקוּ יַת רֵישׁ שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וּרְמוֹ לְיוֹאָב וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְבַּדָּרוּ מֵעַל קַרְתָּא גְּבַר לְקִרְווֹהִי וְיוֹאָב תָּב לִירוּשְׁלֵם לְוָת מַלְכָּא׃

רדק

לשלום : (יט) שלמי אמוני ישר'. אני השלמתי נאמן לנאמן ע"י נגלה ארונו של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי. ותימה הוא אם האריכה ימים כל כך סרח בת אשר אעפ"י שראינו שהאריכה ימים רבים שהרי נמנית עם באי מצרים ונמנית עם באי הארץ והיו שנותיה אז לפחות מאתים וחמשים שנה : דבר ידברו בראשונה. שמעתי שהיו מדברים בראשונה וכן התמו עדיין כלומר מאז ועד עתה כן שמעתי אומרים כי בכל עיר שבאים להלחם ישאלו אם תשלים אפילו באומות העולם כל שכן באבל שהיא עיר גדולה והיא משלומי אמוני ישראל שאיננה מורדת במלך וי"ת אידכר כען וגו' : נחלת ה'. אחסנת עמא דה': (כא) במלך בדוד. דרשו בו במלך אפילו לא היה בדוד המורד בו חייב מיתה כל שכן במלך בדוד שהוא אפילו לא היה מלך המורד בו חייב מיתה ולפי הפשט כי אף על פי שמרד אבשלום דוד היה המלך וכל המורד בו חייב מיתה ויהרג כמו שנהרג אבשלום : (כב) בחכמתה. לפי שהיתה העיר מבני בנימן היתה צריכה לפתותם בדברי חכמה שיהרגו שבע בן בכרי לבדו ואל יהרגו כלם אמרה להם הנה העיר קרובה להכבש ויואב יחשוב אותנו כלנו כמורדים במלכות ואחר שיכבוש העיר בחזקה ולא נשלם עמו יהרוג כלנו כי המורד במלכות חייב מיתה שנאמר כל איש אשר ימרה את פיך וגו' יומת וכן אמרו תנו את האנשים ונמיתם אלא שאול מחל על כבודו ואעפ"י שאין כבודו מחול הוא נוח שלא יומתו ואפילו בדברי זקנים שנאמר הן למות הן לשרשי הן לענוש נכסים ולאסורין ובדברי רז"ל סיעה של בני אדם שאמרו להם תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגים את כלכם יהרגו כלם ואל ימסרו להם נפש אחת ואם ייחדוהו להם כגון שייחדו לשבע בן בכרי יתנוהו להם ואל יהרגו כולם אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ כמו שעשו בני יהודה בשמשון פי' שהיה יכול להמלט שמשון שהיה מבפנים בסלע לפיכך לא נתנוהו אלא מדעתו אבל הוא והם מבפנים הואיל והוא נהרג והם נהרגין יתנוהו להם ואל יהרגו כולם כגון שהוא אומר ותבא האשה אל כל העם בחכמת' אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם ואל תהרגו כלכם רבי שמעון אומר כך אמרה להם כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה נוסחא אחרינא ר' שמעון אומר והוא שנתחייב מיתה כשבע בן בכרי ועוד בדבריהם אתו אמרין ליה ליהויקים נבוכדנצר בעי לך אמר להם אפשר כן וכי דוחין נפש מפני נפש אתון מחיין ית נפשכון וממיתים לדילי אמרו ליה לא כן עשו אבותינו בשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך אליך :

ויואב

רשי

(שמואל ב כ"ג ח') : (יח) דבר ידברו בראשונה לאמר. היה לך לדבר לשלום בראשונה אם שלום יענוך ויפתחו לך לא היה לך להלחם עליהם : שאול ישאלו באבל. אם שאלו בני חילך בשלום העיר הזאת ששמה אבל : וכן התמו. מיד היו בני העיר משלימים עמכם : (יט) אנכי שלומי אמוני ישראל. אני מבני העיר שלמים ונאמנים לישראל ולמלך ומדרש אגדה סרח בת אשר היתה אני השלמתי. נאמן לנאמן ע"י גלה ארונו של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי : (כ) חלילה חלילה לי. חלילה לי חלילה למלך : (כא) נשא ידו במלך בדוד. במלך אפילו אינו דוד חייב מיתה ובדוד אפילו אינו מלך חייב מיתה וכל שכן במלך בדוד כך נדרש במדרש קהלת : (כב) ותבא האשה אל כל העם בחכמתה. שנינו בתוספתא אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם אם היה יכול להנצל כגון שהוא מבפנים ואתם מבחוץ ואתם בסכנה ואוא יכול להמלט אין דוחין נפש מפני נפש להורגו בשביל הצלתכם אבל עכשיו שגם הוא יהרג עמכם הואיל ונהרסו החומות ואין כח להמלט מוטב ימות לבדו ואל תמותו עמו. רבי שמעון אומר כך אמרה להם המורד במלכות בית דוד חייב מיתה

רלבג

הפנימית : (יח) דבר ידברו בראשונה לאמר וגו'. ר"ל הנה ידברו בראשונה הבאים עם שבע בן בכרי למשוך לב העם אליו והוא שישאלו באבל אם יסכימו אליהם בזה ומפני דבריהם אלה האם השלימו אחריהם אנשי אבל שאתה רוצה להשחית כל העיר כאילו היו כלם מורדים במלכות : (יט) אנכי שלומי אמוני ישראל. הלא אנכי אבל שכנו בי השלמים לשמור אמונה שבישראל ולזה לא הסכימו בני אבל לשבע בן בכרי כי הם שומרים אמונים ובהיות הענין כן לפי זה סב. תשחית עיר לא קטנה אבל היא אם רוצה לומר שיש לה בנות והם הכפרים אשר סביבותיה ועוד למה תשחית את נחלת ה' מזולת סבה תביאך אל זה.

ויואב

פי' רבי' ישעיה

(יח) דבר ידברו בראשונה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו. פי' כל כך היא אבל עוד חשוב ונאמנ' למלך שכשהמלך רוצה לגזור שום גזירה על העיירות של מלכות תחלה הם מדברים ושואלין באבל אם רוצים לקבל עליהם גזירת המלך ואחרי כן היו משלימין לדבר על שאר העיירות מפני שהיתה עיר גדולה וחשובה : (יט) אנכי שלומי אמוני ישראל. פירש העיר הזאת היא השלמי' והנאמנים שבישראל למלך ולמה תבקש להמית עיר חשובה ואם בישראל שהיא אם וראש לכל העיירו' : למה תבלע נחלת ה'. בלי פשע ועון שעשה למלך :

מצודת ציון

(יח) התמו. מלשון תם והשלמה : (יט) תבלע. תשחית כמו ובלע בכר הזה (שם כה) : (כ) חלילה. חולין וגנאי וכפל המלה לרוב הזרות אצלו : (כב) ויפצו. ענין פזור :

בקנאתו

מצודת דוד

אמריה תאמר אמרו ליואב שיקרב אלי ואדברה אליו : (יח) ותאמר לאמר. ר"ל אמרה ושאלה להשיב על דבריה : דבר וגו'. ר"ל היה לכם לדבר בראשונה לשלום לשמוע מה יאמרו הם כמ"ש בתורה וקראת אליה לשלום (דברים כ) : שאול ישאלו באבל. ר"ל דע לך שאם ישאלו שאלת מה באנשי אבל והיא אבלה : וכן התמו. ר"ל באשר שאלו כן היו משלימים השאלה מבלי שנוי כלל : (יט) אנכי שלומי אמוני ישראל. אמרה בשם כל בני העיר הן אנכי מעולם מבעלי השלום והנאמנים שבישראל ולא נמצא בי מעולם מרד לשקר במלך : אתה מבקש. למה אתה מבקש להמית וגו' כי תמאן לשאול שאלתך הלא שאל ונתנה לך : ואם. ר"ל עיר גדולה אשר קטנות סביב לה וניזונות ממנה כי כמו שהעיירות הקטנות נקראות בנות הגדולה כמ"ש עקרון ובנותיה (יהושע טו) כן נקראה הגדולה אם הקטנות : נחלת ה'. היא העיר שהנחיל להם המקום בנחלתם : (כ) אם אבלע וכו'. ר"ל גם העיר גם אנשיה : (כא) לא כן הדבר. שאני רוצה ומבקש להמית ולהשחית אלא שם נמצא איש וכו' : נשא ידו. ר"ל מרד במלך : בעד החומה. דרך החומה ממעל לה : (כב) בחכמתה. באמרה אם יכבשו את העיר יהרגו את כולם בעבור החזיקו בידי המורד : ויכרתו. ולא מסרוהו חי כי פחדו שלא יגלה לדוד ואנשיו שגם הם

כיו

מיתה : (כג) ויואב אל כל הצבא . אע"פ שאמר דוד על עמשא כי שר צבא אשימך תחת יואב עכשיו שמת עמשא לא זז יואב ממקומו וע"י יואב הוזקק למנות את חביריו : (כו) עירא היארי . ת"י עירא יאיראה דמן תקוע וכן הוא קרוי בספר הזה עירא בן עיקש התקועי ויאירי נקרא על שם שהגיע במנחות תקוע אלפא לשמן שמן זית מצוי לשם שממנו מדליקין הנרות : היה כהן לדוד . לו היה נותן כל מתנות כהונה שלו כך אמרו רבותינו ופשוטו של מקרא שעשאו שר ושופט : (א) אל שאול . על עון שאול שנקבר שלא כהלכה שגנבוהו אנשי יבש גלעד וקברוהו ולא נספד לפי כבודו : ואל בית הדמים . שהרג נוב עיר הכהנים : על אשר המית את הגבעונים . שהרג נוב עיר הכהנים המית מהם ז' שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר כך מפורש בגמרא ירושלמית בסנהדרין . ורבותינו אמרו מתוך שהרג את הכהנים שהיו מספיקין להם מזון העלה עליו הכתוב כאלו המיתם ואל תתמה שהרי היה הקב"ה תובע כבודו ותובע סרחונו שכך כתיב אשר משפטו פעלו (צפניה ב' ג') באשר משפטו שם פעלו כך שנינו

הַמֶּֽלֶךְ׃ כג וְיוֹאָב֙ אֶ֚ל

כָּל־הַצָּבָ֣א יִשְׂרָאֵ֑ל וּבְנָיָה֙ בֶּן־יְה֣וֹיָדָ֔ע ז'

עַל־הַכְּרֵ֖י וְעַל־הַפְּלֵתִֽי׃ כד וַאֲדֹרָ֖ם עַל־ הכרתי ק'

הַמַּ֑ס וִיהוֹשָׁפָ֥ט בֶּן־אֲחִיל֖וּד הַמַּזְכִּֽיר׃

כה וּשְׁיָ֖א סֹפֵ֑ר וְצָד֥וֹק וְאֶבְיָתָ֖ר כֹּהֲנִֽים׃ ושוא ק'

כו וְגַ֗ם עִירָא֙ הַיָּ֣אִרִ֔י הָיָ֥ה כֹהֵ֖ן לְדָוִֽד׃ ד' ר"פ ג' ובס'

כא א וַיְהִ֣י רָעָב֩ בִּימֵ֨י

דָוִ֜ד שָׁלֹ֣שׁ שָׁנִ֗ים שָׁנָה֙ אַחֲרֵ֣י שָׁנָ֔ה

וַיְבַקֵּ֥שׁ דָּוִ֖ד אֶת־פְּנֵ֣י יְהוָ֑ה ׃ פסקא בא"פ

וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֗ה אֶל־שָׁאוּל֙ וְאֶל־בֵּ֣ית

הַדָּמִ֔ים עַל־אֲשֶׁר־הֵמִ֖ית אֶת־הַגִּבְעֹנִֽים׃

כג וְיוֹאָב מְמַנָא עַל כָּל חֵילָא דְיִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע עַל קַשָּׁתַיָא וְעַל קַלָעַיָא׃ כד וַאֲדוֹרָם מְמַנָא עַל מַסְקֵי מִסִין וִיהוֹשָׁפָט בַּר אֲחִילוּד מְמַנָא עַל דוּכְרָנַיָא׃ כה וּשְׁוָא סַפְרָא וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כַּהֲנַיָא׃ כו וְאַף עִירָא יָאִירָאָה דְמִתְּקוֹעַ הֲוָה רַב לְדָוִד׃ א וַהֲוָה כַּפְנָא בְּיוֹמֵי דָוִד תְּלַת שְׁנִין שַׁתָּא בָּתַר שַׁתָּא וּבְעָא דָוִד רַחֲמִין קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ עַל שָׁאוּל וְעַל בֵּית חַיָבֵי קְטוֹל עַל

ובניה ז' וסי' ויהי בהנבאי . ויואב אל כל הצבא . ואליועני . בניה בן יהוידע מקבצאל דד"ה . אתי בן

ריבי מגבעת . עשתי עשר לעשתי עשר . ויחזיאל בן עזריה . וכל עזרא דכוו' :

תולדות אהרן ועירא היאירי . ערכין סג :

(כג) ויואב אל כל הצבא . למעלה כתוב גם כן מספר השרים אשר לו כשהניח ה' לו מכל המלחמות ותפסו כל בית שאול ומלך על כל ישראל ספר כל השרים אשר לו ועתה כאשר שב אל מלכותו שמת אבשלום ומת שבע בן בכרי שחשב למרוד בו להסיר המלוכה ממנו ספר גם כן השרים אשר לו כאילו עתה תחילת מלכותו ומה שאמר אל כל הצבא מה שלא אמר כן במקום אחר לפי שהיה בלב דוד להסירו ולשום במקומו עמשא או בכל הצבא או במקצתו והנה עתה מת עמשא ויואב הרג שבע בן בכרי שהיה מורד במלכותו נתגאה יואב בזה הדבר כנגד דוד ולא יכול דוד להשיבו ומנהו על כל הצבא ושמר לו עוונו עד אחר מותו : על הכרי ועל הפלתי . כן כתיב וקרי הכרתי והם קרובים בלשון וכבר פרשנו מי הם ודעת יונתן ג"כ שתרגם קשתיא וקלעיא : (כד) על המס. להעלות מס על ישראל כשהיה צריך לתת לחייליו או לעשות רצונו כי הוא משפט המלוכה כמו שכתוב ואתם תהיו לו לעבדים ופירשו רז"ל שיוכל להטיל עליהם מס כתיב הכא לעבדים וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך ולמעלה לא כתב שר על המס כי היה תחלת מלכותו ולא היה מטיל מס על ישראל עדיין : המזכיר . ממנא על דוכרניא כלומר על ספר הזכרונות : (כה) כהנים . שרי הכהונה אעפ"י שנסתלק אביתר לא נסתלק מכל וכל מהכהונה עד שמלך שלמה וגרשו : (כו) וגם עירא היארי . ת"י ואף עירא דמתקוע הוא עירא הנמנה עם הגבורים שנאמר עליו עירא בן עקש התקועי אם כן היאירי הוא שם משפחתו כי אביו או זקנו היה שמו יאיר ועוד יש לפרש כי קראו יאיר לפי שהיה מתקוע והיה תקוע רבת השמן כמו שכתבנו בדבר התקועית והשמן נקרא יצהר ויאיר ויצהר אחד הוא : היה כהן לדוד. כתרגומו הוה רב לדוד כלומר גדולו ובעל עצתו וכן אמר בשלמה וזבוד בן נתן כהן רעה המלך וכבר זכר הכהנים אלא כהן ר"ל גדולו ובעל עצתו כמ"ש רעה המלך כן כאן זכר כהן אחר הזכר הכהנים אם כן ר"ל גדולו ובעל עצתו ועוד שאמר לדוד ואם כהן כמשמעו כן היה כהן לכל ישראל למה אמר לדוד וכן אמר ובני דוד כהנים היו שפי' שרים וגדולים כמו שפירשנו ורז"ל פירשוהו כהן ממש ומלת וגם מסייע לדבריהם ופי' כהן לדוד פי' שהיה מכירו ונותן לו מתנות כהונה היוצאים מביתו ודרשו סמוכים ואמרו כל המשגר מתנות לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמ' וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכי לדוד היה כהן לכולי עלמא לא היה כהן אלא שהיה משגר לו כל מתנותיו וכתיב ויהי רעב בימי דוד : (א) ויבקש דוד את פני ה' . יש לשאול מפני מה לא בקש עד השנה השלישית פי' רבינו סעדיה גאון ז"ל שנה ראשונה חשב מקרה הוא כדרך העולם שניה חשב כי בעון פסל מיכה היה ובער כל מה שמצא כשהיה רעב בשנה הג' ידע כי עון אחר היה ובקש את פני ה' לדעת מה זה . ויש לשאול הנה הרג שאול את הגבעונים . ונשיב כי בהכותו נוב עיר הכהנים היו שם הגבעונים עמהם חוטבי עצים ושואבי מים והרגום הכהנים ומ"ש והגבעונים לא מבני ישראל המה כי מיתר האמורי לפי שהכהנים מחלו על דם אחיהם והם לא רצו למחול ומ"ש יותן לנו שבעת אנשים מבניו לפי שלא נשארו מן ההורגים אלא אלו השבעה ועליהם אמר ואל בית הדמים ואמרו אין לנו כסף וזהב עם שאול אין אנו רוצים לקחת ממון אלא נפשות בעבור הנפשות שהרגו ונשיאי העדה נשבעו להם ומ"ש ויחמל המלך על מפיבשת פי' רב סעדיה גאון וישמח כי מפיבשת לא היה מן ההורגים כי קטן היה כמ"ש הכתוב כי בן חמש שנים היה בבוא שמועת שאול ויהונתן לפיכך פי' ויחמול וישמח כמו וחמלתי עליכם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו כי הבן העובד אין צריך חמלה אלא אדם שמח בבנו העובד אותו וכן פי' ויחמל וישמח עליו שלא נכשל בדבר על הברית והשבועה שהיה בינו ובין יהונתן וכי היה אוהבו

רלבג

(כג) ויואב אל כל הצבא ישראל . ר"ל אל כל הצבא צבא ישראל כי היה שר צבא : ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי . ר"ל שהיה מופלא שבב"ד והיה ראש לסנהדרי גדולה והוא היה כהן כאמ' בניהו בן יהוידע הכהן וזה כבר ראוי שיהיה הגדול שבסנהדרין כהן כאמרו בתורה ובאת אל הכהן והטעם כי לא תאבד תורה מכהן והוא מבואר שאין הרצון בכרתי צבא גבורים כי כבר הי' יואב שר צבא לכל ישראל : (כד) ואדורם על המס . הוא היה ממונה לגבות המס מהגוים אשר היו למס ומישראל : ויהושפט בן אחילוד המזכיר . הוא היה מזכיר לאדורם את דבר המס ושולח אותו לגבותו : (כה) ושוא סופר . לכתוב החשבונות האלו : וצדוק ואבית' כהנים. הנה ידמה שהעיקר היה צדוק הכהן ואף על פי ששניהם היו משמשין בכהונה גדולה: (כו) וגם עירא היארי היה כהן לדוד . ידמה ששמהו דוד בממשלה מה לא נזכרה והוא לפי מה שאחשוב עירא היתרי אשר נזכר בגבורי דוד והוא מבני יתר הישראלי לפי מה שאחשוב או יהיה אחד מהכהנים ובחרו דוד לתת לו כל מתנותיו : (א) על אשר המית את הגבעונים . ידמה שכבר המית מהם בקנאתו לבני ישראל ויהודה כמו שזכר אחר זה ובקש להכותם כלם והשמיד' מהתיצב בכל גבול ישראל כי הוצרכו לכרות ואחשוב שעשה זה בעבור התחבולה אשר הביאו בה נשיאי ישראל להשבע להם כמו

פי' רבי ישעיה

(כג) ויואב אל כל הצבא . פירוש כיון שראה דוד שמת עמשא וגם נזדרז יואב לכבודו והרג שבע בן בכרי החזירו לגדולתו להיות שר צבא ובעבור שהזכיר יואב הזכיר כל אלה : (כד) ואדורם על המס . שהיה גובה המס מכל ישראל דבר שנה וזהו שאומר ברחבעם וישלח את אדורם אשר על המס : (כה) ושוא סופר . הוא שריה הסופר שכתב למעלה : (כו) גם עירא היארי היה כהן לדוד . תרגם ואף עירא דמתקוע הוה רב לדוד . ובגיבורים מונה לפנים עירא בן עקש התקועי : (א) אל שאול ואל בית הדמים . פירוש על שאול ועל בית הדמים שהמית הגבעוני' כדכתיב ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב ושם היו דרים הגבעונים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים למזבח . ואם הכהנים מחלו להם תואנה שמרדו בו הגבעוני' מה חטאו לו ועל זה קראו בית דמים :

מצודת דוד

היו בקשר המרד : ויתקע . לסימן שילכו מן העיר : (כג) אל כל הצבא . לפי שרצה דוד להעמיד את עמשא תחתיו להיות שר הצבא ולזה אמר כאשר הומת עמשא נשאר יואב בשררותו על כל הצבא כמו שהיה : ובניה . אף שכבר חשבו למעלה חשבו כאן על כי חשב שאר השרים : (כד) על המס . לגבות המס מישראל ועל שמרדו בו בעצת אבשלום ראה להטיל עליהם מס : המזכיר . היה ממונה על ספר הזכרונות : (כה) כהנים . ר"ל שרי הכהנים צדוק היה ממונה לכהן גדול לשמש בימי שלמה ואביתר היה סגן במקום בנו אחימלך הנזכר למעלה . (כו) וגם עירא וכו' . גם הוא היה שר לדוד ובעל עצתו נוסף על האמורים למעלה כמו ובני דוד כהנים היו (לעיל ח) , או שהעמידו למשוח מלחמה במקום צדוק כשישמש בכהונה גדולה בימי שלמה ובדברי רבותינו ז"ל שהיה משגר לו מתנותיו : כא (א) ויבקש דוד וגו' . שאל באורים : אל שאול . אחז"ל על העון הנעשה בשאול שלא נספד לפי כבודו שמהרו לקוברו בהחבא : ואל בית הדמים . ועל מה

[illegible]

ב וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לַגִּבְעֹנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
וְהַגִּבְעֹנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה כִּי ל'
אִם־מִיֶּתֶר הָאֱמֹרִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל ט"ז וכל ר"פ דכו'
נִשְׁבְּעוּ לָהֶם וַיְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לְהַכֹּתָם
בְּקַנֹּאתוֹ לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ ל'
ג וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַגִּבְעֹנִים מָה אֶעֱשֶׂה
לָכֶם וּבַמָּה אֲכַפֵּר וּבָרְכוּ אֶת־נַחֲלַת ל'.שאו ידיכם
יְהוָה׃ ד וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַגִּבְעֹנִים אֵין־לִי לנו ק'
כֶּסֶף וְזָהָב עִם־שָׁאוּל וְעִם־בֵּיתוֹ
וְאֵין־לָנוּ אִישׁ לְהָמִית בְּיִשְׂרָאֵל ב' מרכה

דִּקְטַל יַת גִּבְעוֹנָאֵי׃ ב וּקְרָא מַלְכָּא לְגִבְעוֹנָאֵי וַאֲמַר לְהוֹן וְגִבְעוֹנָאֵי לָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִינוּן אֱלָהֵין מִשְּׁאַר אֱמוֹרָאָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קַיִּימוּ לְהוֹן וּבְעָא שָׁאוּל לְקַטָּלוּתְהוֹן בִּדְקָנֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ ג וַאֲמַר דָּוִד לְגִבְעוֹנָאֵי מָה אַעְבֵּיד לְכוֹן וּבְמָה אֶתְכַּפַּר וּבָרִיכוּ יַת אַחְסָנַת עַמָּא דַיְיָ׃ ד וַאֲמָרוּ לֵיהּ גִּבְעוֹנָאֵי לֵית אֲנַחְנָא צְרִיכִין לְמִיסַב כְּסַף וּדְהַב מִן שָׁאוּל וּמִן בֵּיתֵיהּ וְאַף לָא אֱנָשׁ לְמִקְטַל בְּיִשְׂרָאֵל

תולדות אהרן והגבעונים לא. יבמות עח (סנהדרין כג קדושין עה) : ויאמר דוד. יבמות עט : אין לנו. שם :

רשי

שנינו ביבמות : (ג) ויאמר אליהם . דברי ריצוי שיעברו על מדותיהם וימחלו לשאול ולביתו : והגבעונים לא מבני ישראל המה . כלומר והן הראו בעצמם מדת אכזריות שאינן מזרעו של אברהם אבינו ואינן ראויין לידבק בישראל ולכך גזר עליהם דוד שלא יבואו בקהל שאמר שלשה סימני' יש באומ' זו רחמני' וביישני' וגומלי חסדי' מי שיש בו ג' סימנים הללו ראוי לידבק בו : נשבעו להם . בימי יהושע כשנתנום חוטבי עצים ושואבי מים למזבח : בקנאתו לבני ישראל . נתתו לב לנקות ולטהר את ישראל ולעשות צרכיהם בקש להרגם וקנאה זו לטובה כמו המקנא אתה לי (במדבר י"א כ"ט) וכן בקנאו לה' דיהוא זהו פשוטו . ולפי מדרשו לא אמר להרוג אלא את הכהנים וקנאה זו האמורה כאן אינה לטובה כי אם לרעה שידע שלא תמשך מלכותו מיום שלא שמר מצות הקב"ה בעמלק ומאז נתקנא בהם: (ג) וברכו את נחלת ה' . התפללו עליהם : (ד) אין לנו כסף וזהב עם שאול . כי אם נפשות בקש לפייסם בממון ולא רצו אמר שמא הם מתביישין זה מזה הלך ופייס כל אחד ואחד

רדק

אוהבו מאד לפיכך שמח פה בנו שלא נכשל בזה הדבר וגלל ממיתה זו ומה שלא הורידו אותם מהעצים כמצות התורה לא תלין נבלתו על העץ פי' כי המלך צוה לתלותם וחשב המלך כי הורידום בערב מהעצים ולא עשו כן כי אמרו המלך צוה לתלותם והוא יצוה להוריד' אך כאשר עברו ימי הקציר ובאו ימי הגשמי' בקשו מהמלך שיצוה להורידם בעבור צדקת רצפה שהיתה שומרת עליהם ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם . ומ"ש חמשת בני מיכל בני מירב היו אלא שגדלה אותם מיכל ונקראו על שמה ומוכיח זה אשר ילדה לעדריאל ומיכל לא היתה אשת עדריאל אלא מירב היתה אשתו כמו שנאמר אשר נתנה לעדריאל המחולתי . אלה השאלות והתשובות כך סידר' רבינו סעדיה גאון ז"ל . ומה שפירשו רבותינו ז"ל בענין זה זהו שנה ראשונה אמר להם דוד לישראל שמא עובדי ע"ג יש בכם דכתיב ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם וגו' ועצר את השמים בדקו ולא מצאו שניי' אמר להם שמא עוברי עבירה יש בכם דכתיב וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך בדקו ולא מצאו שלישית היה רעב אמר אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני ה' מאי היא ששאל באורים ותומים : ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמי' . אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים שהמית את הגבעונים והיכן מצינו שהמית שאול את הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקי' להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגו' אמר דוד שאול נפקו ליה תריסר ירחי שתא ולא אורח ארעא למספדיה גבעונים נקריניהו ונפייסינהו מיד ויקרא המלך לגבעוני' : יותן לנו שבעה אנשים מבניו . אמר דוד שלשה סימנין יש באומה זו ישראל רחמנים וביישני' וגומלי חסדים רחמני' דכתיב ונתן לך רחמים וגו' ביישנים דכתיב למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו גומלי חסדים דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' כל שיש בו שלשה סימני' הללו ראוי לקרבן וכל שאין בו ג' סימנים אלו אין ראוי לידבק באומה זו מיד גזר' עליהם שלא יבואו בקהל ה' והגבעונים לא מבני ישראל המה ואע"פ שיהושע גזר עליה' שלא לבא בקהל יהושע לא גזר עליהם אלא כל זמן שבית המקדש קיים כמו שאומר לבית אלהים בא דוד וגזר עליהם לעול' כמו שכתוב בספר עזרא כי הנתינים היו מתאחדי' וקראם נתיני' לפי שנתנו לעבודה ולא לבא בקהל וכן כתוב ומן הנתינים אשר נתן דוד והשרים לעבודת הלוים: ויקח (שלשה) [שני] בני רצפה בת איה . מאי שנא הני אמר רב הונא שהעבירום לפני הארון כל שהארון קולטו למיתה והא כתיב ויחמול המלך על מפיבש' שלא העבירו לפני הארון וכי משוא פנים יש בדבר אלא שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון והא כתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות ולמה המיתו הבנים בעון שאול אמר רבי יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא כלומר שנשבעו להם נשיאי העדה בימי יהושע : עד נתך מים עליהם . והא כתיב לא תלין נבלתו על העץ א"ר יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ויתקדש ש"ש בפרהסיא שהיו עוברין ושבין אומרים מה טיבן של אלו בני מלכים מה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים מה היו אומרים אין לך אומה ראויה להדבק בה אלא זו מיד נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף דכתיב ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר וכתיב וימנה מאה וחמשים אלף גרים ואמרו גדול קדוש השם מחלול השם בחלול השם כתיב לא תלין נבלתו על עץ ובקדוש השם כתיב ויהיו תלויי' מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מלמד שהיו תלויים מי"ו בניסן עד י"ז במרחשון ועוד אמרו למה בקשו ממנו שבעה אנשים כי שבעה אנשים הרגו מהגבעונים עם הכהנים שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר . ולפי פשט הפסוקים נראה כי לא נאמר דבר הגבעונים על נוב עיר הכהנים שהרגם שאול בכלל הכהנים שהרי אמרו האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נראה כי להם לבדם כלה ודמה ועוד שאמר בקנאותו לבית ישראל ויהודה שגזר שלא יהיו הגבעונים חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' כי אמר מוטב שיהיו מישראל שמשים לפני ה' ועוד מפני שרמו את ישראל וגנבו את דעתם ובטעות נשבעו להם נשיאי העדה וקנא שאול בדבר זה והרג מהם וגירש מהם הנשארים שלא ישבו בארץ ישראל וזהו שאמר נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל ואע"פ שנראה כי לכוונה טובה עשה זה שאול נענש על המעשה הזה כי יהושע נביא ה' נתנם להיות חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' וכדי לקיים השבועה שנשבעו להם לא רצה להרגם אע"פ שבטעות נשבעו להם כדי שלא יהיה בדבר חלול ה' כי יאמרו השומעים הנה נשבעו להחיותם ואח"כ הרגום אין שבועת ה' חשובה בעיניהם ויהיה בדבר חלול השם וכ"ש בימי שאול שהרי כמה דורות היה להם שנשתקעו בישראל שהיה בהריגתם חלול השם גדול ושאול לא חשש לחלול השם על השבועה לפיכך נענש זרעו בדבר זה וא"ת מפני מה נענש זרעו במה שחטא הוא יתכן כי אלו הבנים היו מההורגים הגבעונים גם יתכן כי לא היו אלה השבעה מההורגים שהרי קטנים היו אז כי שאול לא מלך אלא שתי שנים ומירב נתנה לעדריאל לאשה מעת שחשב לתתה לדוד ואם נאמר כי קודם מלכות שאול נתנה לעדריאל וחשב שאול להכריחו לגרשה ולתתה לדוד זה רחוק אבל זה העונש לא היה מידי אדם כי כשאמר הכתוב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות לא אמר אלא במיתה בידי אדם שאין לב"ד לענוש האב על הבן ולא הבן על האב אבל בידי שמים כתיב פוקד עון אבות על בנים וגו' והוא כשהבנים אינם צדיקים כמו שאמרו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וזו המיתה אע"פ שהיתה בידי אדם במצות האל היתה והרי הי"א כמיתה בידי שמים ומה שאמר ויחמול המלך על מפיבשת כיון שלא בקשו הגבעונים אלא שבעה מבני שאול והיו בהם שבעה זולתי מפיבשת חמל עליו על השבועה אשר היתה בינו ובין יהונתן ולא נתנו בידם ועוד כי נראה לו שהיה טוב מהאחרים ואין ראוי ליפול עליו עונש שאול זה הוא הנראה בעיני בענין הזה : (ג) ויאמר אליהם . אמר להם מה רצונם שיעשה

פי' רבי' ישעיה

(ב) ויקרא דוד לגבעונים ויאמר אליהם . שבעבור' בא הרעב לישראל ובני ישראל נשבעו להם ויבק' שאול להכות בקנאתו לבני ישראל וליהודה בעבור שרימו אותם ועבר על השבועה שנשבעו להם העדה : (ד) אין לנו תביעת כסף וזהב עם בית שאול . כי אם תביעת נפשות : ואין לנו איש להמית בישראל . מקרא מסורס הוא להמית איש בישראל : (ה) האיש אשר כלנו . שהרג כל עיר

מצודת ציון

כא (ב) בקנאתו . ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב) : (ג) אכפר . ענין בטול הרוגז כמו אכפרה פניו (בראשית לב) : דמם

מצודת דוד

שהיו בית שאול בית הדמים כי דם שפך. ולא מיחו בו ישראל וחזר ומפרש מהו הדם ששפך ואמר על אשר המית את הגבעונים כי כשהרג כהני נוב הרג אז גם הגבעונים שהיו בה חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' אבל מה שהמית כהני נוב לא יכלו למחות בו באמרו שמרדו בו והיו בקושרים עם דוד : (ג) ויאמר אליהם . דברי ריצוי למחול הדבר לבני ישראל ולברך אותם לא לקבול ולעורר דין עליהם : לא מבני ישראל המה . ר"ל לא חמלו עליהם על כי לא היו מבני ישראל כ"א מיתר האמורי ולאויבים המה לישראל : ובני ישראל נשבעו להם . ר"ל עם שהתורה אמרה על אנשי האמורי לא תחיה כל נשמה עכ"ז בע"כ החיו אותם כי בני ישראל נשבעו להם בימי יהושע להחיותם : ויבקש שאול להכותם . בקש להרוג את כולם בעת אשר קנא לכעוס על ישראל ויהודה על מה שלא גלו אזנו בדבר מרידת דוד ומצא אז עילה עליהם לומר שגם הם ידעו ממרידת דוד בהיותו בעירם בנוב ולזה בקש להכות את כולם ולא עלתה בידו והרג מקצתם והנשארים ברחו לנפשם : (ג) מה אעשה לכם

ואחד לעצמו ולא נתפייסו לכך כתיב אין לי כסף וזהב וגומר לשון יחיד זו ראיתי בירושלמי : ואין לנו איש להמית. בכל שאר בני ישראל שלא חטאו לנו : (ה) ואשר דמה לנו נשמדה . אשר אמר בלבו שנשמדנו על ידו מהתיצב וגומר שחשב להשמידנו : דמה לנו . חשב עלינו להשמידנו : (ו) והוקענום . תלייה: לה' . לשמו של מקום להודיע משפטו : בחיר ה'. בת קול יצאה ואמרה בחיר ה' : (ז) ויחמל המלך . בקש רחמים שלא יקלטנו ארון שהעבירם לפני הארון כל שהארון קולטו למיתה : (ח) בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל . וכי מיכל ילדה והלא מירב ילדה לו אלא מירב ילדה ומיכל גדלה לפיכך נקרא על שמה והמגדל יתום ויתומה בתוך ביתו כאלו ילדו ונקרא על שמו : (ט) בתחלת קציר . בימי ניסן : (י) עד נתך מים . בימות הגשמים בתשרי שלא נתנו לקבורה והלא כתיב לא תלין נבלתו (דברים כ"א כ"ב) אלא אמרו מוטב תיעקר אות אחת

מן

רלבג

כמו שנז"ר בספר יהושע : (ו) והוקענום . הוא מענין תלייה כי בה יתקע הנפש מהנתלה בזולת מכה וחבורה : (ח) ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל . ידוע כי עדריאל היה בעל מרב אחות מיכל כמו שקדם ולזה הוא מבואר כי לא היו אלו

בני

תולדות אהרן יותן לנו. שם (סנהדרין סג
קדושין סה) : והוקענום לה'. ברכות
יב סנהדרין לד : ויחמול המלך .
יבמות עט: שני בני רצפה . שם
סנהדרין יט :

רדק

שיעשה להם כמו שאמר מה אעשה לכם והפסיק הענין לפרש מה היה ענין תלונתם ופי' גם כן שהיו מיתר האמרי ולא מבני ישראל שיחמולו על דמם ואמר והגבעונים לא מבני ישראל המה אחז"ל כל שאינו מקבל פיוס אינו מבני ישראל שנאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה ויבקש שאול להכותם · פי' והכם וכן להרגו בערמה והרגו לשכב את בת יעקב ושכב : בקנאותו . כבר פירשנוהו: (ה) אין לי כסף וזהב . לי כתיב וקרי לנו והענין אחד כי כן דרך לדבר בלשון רבים פעם בל' כלל פעם ל' פרט . ויש בו דרש שבקש מהם שימחלו דם אחיהם ויתן להם ממון ולא רצו אמר דוד אבקש מכל אחד לבדו שמא הם מתביישין זה מזה לקחת ממון בדבר זה ועשה כן וכל אח' אמר לו אין לי כסף וזהב עם שאול ועם ביתו : (ו) ינתן לנו . כן כתיב וקרי יתן ושניהם ענין אחד אך כי הכתיב ינתן מבנין נפעל והקרי יתן מבנין הפעל ויש מעט הפרש ביניהם כי פי' הכתוב ינתן אע"פ שלא תתנו אותם הב"ה יפרע לנו מהם ופי' הקרי יתן שתתנו אותם : והוקענום . ונתלה אותם כתרגום ונצלובינון ובקשו להם זו המיתה כדי שיראו כל ישראל נקמתם וישמרו ישראל מנגוע בהם עוד : לה' . להודיע משפטו כי הוא רוצה לנקום נקמתינו מהם : בחיר ה' . שהאל בחרו למלך . ובדרש הם לא אמרו בחיר ה' אלא בת קול יצאה ואמרה בחיר ה' כלומר שנתכפרו לו עוונותיו : (ז) ויחמל המלך . כבר פירשנוהו : (ח) את ארמוני . ברי"ש : בני מיכל . בני מירב היו אלא שמיכל גדלה אותם ונקראו על שמה כענין שנ' יולד בן לנעמי וכן הוא תרגום בני מירב דרביאת מיכל וכן הוא אומר אשר ילדה לעדריאל ומירב היא שהיתה אשת עדריאל לא מיכל כמו שכתוב על מירב והיא נתנה לעדריאל המחולתי וכן כתוב אלה תולדות אהרן ומשה ולא זכר אלא בני אהרן אלא שמשה גדלם ולמדם כאלו הם תולדותיו : (ט) לפני ה' . כי הארון היה שם ואורים ותומים כשנתקבצו דוד וישראל לשאול את ה' על הרעב ולא נפרדו משם עד שקראו לגבעונים וגמר המעשה : ויפלו שבעתים . ביו"ד כתיב ר"ל שתי פעמים שבעה כמו שבעתים יוקם קין ואמר שבעתים לפי שלא נשאר מהם זרע כן נדרש הכתוב ודרש אחר אומר על מפיבושת

בן

וַיֹּאמֶר מָה־אַתֶּם אֹמְרִים אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃
ה וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר
כִּלָּנוּ וַאֲשֶׁר דִּמָּה־לָנוּ נִשְׁמַדְנוּ ל'.ג'.ל'
מֵהִתְיַצֵּב בְּכָל־גְּבֻל יִשְׂרָאֵל׃ ט' חסר בל'
ו יֻנְתַּן־לָנוּ שִׁבְעָה אֲנָשִׁים מִבָּנָיו יתן ק' ז'
וְהוֹקַעֲנוּם לַיהוָה בְּגִבְעַת שָׁאוּל ג'
בְּחִיר יְהוָה ס וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲנִי אֶתֵּן׃ פסקא בא"ם
ז וַיַּחְמֹל הַמֶּלֶךְ עַל־מְפִיבֹשֶׁת בֶּן־
יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל עַל־שְׁבֻעַת יְהוָה ה'
אֲשֶׁר בֵּינֹתָם בֵּין דָּוִד וּבֵין יְהוֹנָתָן בֶּן־ ג' וחס'
שָׁאוּל׃ ח וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֶת־שְׁנֵי בְּנֵי
רִצְפָּה בַת־אַיָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְשָׁאוּל
אֶת־אַרְמֹנִי וְאֶת־מְפִבֹשֶׁת וְאֶת־ ל' וחס' ב' חס' כן שאול
חֲמֵשֶׁת בְּנֵי מִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֲשֶׁר
יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן־בַּרְזִלַּי הַמְּחֹלָתִי׃ כ' וחס'
ט וַיִּתְּנֵם בְּיַד הַגִּבְעֹנִים וַיֹּקִיעֻם בָּהָר ל' וחס'
לִפְנֵי יְהוָה וַיִּפְּלוּ שְׁבַעְתִּים יָחַד וְהֵם יחיד י' והמת ק'
הֻמְתוּ בִּימֵי קָצִיר בָּרִאשֹׁנִים *תְּחִלַּת ·בתחלת ק'
קְצִיר שְׂעֹרִים׃ י וַתִּקַּח רִצְפָּה בַת־
אַיָּה אֶת־הַשַּׂק וַתַּטֵּהוּ לָהּ אֶל־הַצּוּר ג' בליש"א
מִתְּחִלַּת קָצִיר עַד נִתַּךְ־מַיִם עֲלֵיהֶם ג'

וְאָמַר מָה אַתּוּן אָמְרִין אַעְבֵּיד לְכוֹן׃ ה וַאֲמַרוּ לְמַלְכָּא גַּבְרָא דְשֵׁיצְנָא וּדְחַשֵּׁב לָנָא אִשְׁתֵּיצֵינָא מִלְמֵידַר בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ ו יִתְיְהֲבוּן לָנָא שַׁבְעָא גֻּבְרִין מִבְּנוֹהִי וְנִצְלְבִינוּן קֳדָם יְיָ בְּגִבְעֲתָא דְשָׁאוּל בְּחִירָא דַיְיָ וַאֲמַר מַלְכָּא אֲנָא אֶתֵּן׃ ז וְחָס מַלְכָּא עַל מְפִיבשֶׁת בַּר יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל עַל שְׁבוּעֲתָא דַיְיָ דְּבֵינֵיהוֹן בֵּין דָּוִד וּבֵין יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל׃ ח וּנְסֵיב מַלְכָּא יַת תְּרֵין בְּנֵי רִצְפָּה בַּת אַיָּה דִּילִידַת לְשָׁאוּל יַת אַרְמוֹנִי וְיַת מְפִיבשֶׁת וְיַת חַמְשַׁת בְּנֵי מֵרַב דְּרַבִּיאַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל דִּילִידַת לְעַדְרִיאֵל בַּר בַּרְזִלַּי דִּמְמְחוֹלוֹת׃ ט וּמַסְרִינוּן בִּידָא דְגִבְעוֹנָאֵי וּצְלוֹבִינוּן בְּטוּרָא קֳדָם יְיָ וּנְפָלוּ שַׁבְעַתְהוֹן כַּחֲדָא וְאִינוּן אִתְקְטָלוּ בְּיוֹמֵי חֲצָדָא בְּקַדְמָאִין בְּשֵׁרָיוּת חֲצַד סְעוֹרִין׃ י וּנְסֵיבַת רִצְפָּה בַּת אַיָּה יַת סַקָּא וּפְרַסְתֵּיהּ לַהּ עַל טִנָּרָא מִשֵּׁרָיוּת חַצְדָּא עַד דִּנְחָתַת מִטְרָא עֲלֵיהוֹן מִן שְׁמַיָּא וְלָא

יתן ז' בקריאה וסי' נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס . ז' מלין כתיבן נו"ן יתיר ולא קרינן וסי' ינתן ונתן לנו שבעה אנשים . תתן כי כה אמר ה' אלהים כד הקמח . ופני לב נבון יבקש דעת ופני כסילים . בן ויקח לו רחבעם אשה . מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה . מן המערה ויקם דוד אחרי כן ויצא . מן הסערה ויען ה' את איוב : ג' כתיבן תים יתרים יו"ד וסי' שבעתים ידד . מזבחתים . כי התעיתם בנפשתים : בתחלת ו' בקריאה וסי' והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב . ויהי בתחלת שבתם שם . בתחלת עלות הלקש . באו בית לחם בתחלת קציר שערים . בתחלת תחנוניך יצא ובמלכות אחשורוש בתחלת :

פי' רבי' ישעיה

נוב שהיו שם הגבעונים : ואשר דמה לנו . חשב עלינו מחשבה רעה כמו והי' כאשר דמיתי : נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל. שגרם הנותרים מכל גבול ישראל : (ו) והוקענום לה'. לפני השם : את שני בני רצפה . הוא שאמרנו למעלה שהיתה פלגש שאול : ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל. פי' מרב היתה אשת עדריאל ולא מיכל אלא בעבור שלא היה בני' למיכל היתה מגדלתם בתוך ביתה כאלו היו בניה וכן ת"י : (ט) ויוקיעום בהר לפני ה' . פי' שעל פי גזירת המקום היתה : בימי קציר בראשונים . פירוש בימים הראשונים של קציר : (י) את השק ותטהו לה אל הצור. כמו ויש שם אהלו . פירשתו שם על הצור שהיו מוקעים שם כי בהר היו מוקעים ושמרה אותם כל הימים שלא יאכלו מן העופות ומן החיות : מתחילת קציר עד נתך מים עליהם . עד ימות הגשמים ואע"ג דכתיב לא תלין נבלתו על העץ כל מה שעשה על פי הדיבור :

מצודת דוד

לכם . מהו המשפט שאעשה בעבורכם ובמה אכפר לבטל מכם הכעס אם בלקיחת נקם אם בממון : וברכו . בכדי שתברכו ותתפללו על נחלת עם ה' אשר הארץ תתן יבולה : (ד) אין לנו כסף וגו' . ר"ל לא נקח מי מידינו כלום לשנבקש כסף וזהב ואין לנו דבר עם ישראל להמית מהם איש : מה אתם אומרים ר"ל ומה המשפט שאתם חפצים אמרו נא ואעשנה : (ה) האיש . משפט האיש אשר כלה אותנו מהארץ ההיא וחשב להכות אותנו וע"ז נשמדנו מלהתיצב בכל גבול ישראל כי בע"כ יצאנו ממנה למלט את נפשותינו : (ו) יתן לנו . משפט הראוי הוא שיתן לנו שבעה אנשים מבניו נפש תחת נפש כי שבעה אנשים הרג שאול מהגבעונים כן אחז"ל : לה'. בעבור ה' כי ישראל נשבעו בה' להחיותם וזה שאול ועבר על השבועה : בגבעת שאול . מקום עיר מלכותו למען ידעו הכל אשר בניו 44 כמה

מצודת ציון

(ה) דמה . חשב כמו אותי דמו להרוג (שופטים כ) : נשמדנו . מלשון השמדה וכליון : (ו) והוקענום . ענין תליה כמו והוקע אותם לה' (במדבר כה) : (ז) ביניתם . כמו ביניהם : (ט) ויוקיעום . והלאום : שבעתים . מלשון שבע : (י) השק . יריעה עבה : הצור . הסלע: נתך

רדק

בן יהונתן שחסר מהם והקרי הוא שבעת׳ ר״ל הם השבעה כמו ויצאו שלשת׳ הם השלשה ומה שאומר שנפלו יחד כי יחד הוקעו והנפילה היא המיתה : והם . כתיב וקרי והמה ושניהם א׳ וכבר כתבתי בזה ובדומיה׳ כי נסחאות נמצאו אחר הגלו׳ והלכו בקריאה אחר הרוב וכן כתיב תחלת קציר שעורים וקרי בתחלת כתיב תלום שם הפלשתים וקרי תלאום שמה פלשתים ושניהם ענין אחד : בראשונים . בימים הראשונים של קציר שעורים כמו שפירש בתחלת קציר שעורים : (י) ותטהו לה אל הצור . על הצור היו נתלים כמו שאמר ויוקיעום בהר והטתה השק אל הצור להתכסות תחתיו יום ולילה. ובדרש מה ותטהו לה אל הצור . שאמר הצור תמים פעלו שהצדיקה עליה את הדין : (יא) ויגד לדוד . כי דבר גדול עשתה ומפני זה נכמרו רחמיו וצוה לקברם . ובדרש ראה כי אשת חיל היתה ולקחה לאשה וכבר כתבנו מה שפירשו רבותינו ז״ל כי היו נתלים מי״ו בניסן עד י״ז במרחשון שהוא זמן הגשמים וכל כך למה כדי שיתקדש שם שמים על ידיהם ונראה כי רצון האל היה בזה שיהיו מוקעים עד זמן גשמים כדי שיודע כי בעונם היה עצירת גשמים ומה שאמר עד נתך מים עליהם ירדו גשמי׳ מעט להודיע שיקברו אותם ואחר שקברו אותם נעתר האלהים לארץ וירדו גשמים הרבה כמ״ש ויעתר אלהים לארץ אחרי כן : (יד) בצלע . מלרע והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע וצלע האלף . ויעשו כל אשר צוה המלך . להביא העצמות ולקברם כמו שאמר לא הוסיף דבר אלא שכן דרך המקרא לכפול הדברים בהתחזק המעשה . ובדרש כי זה בא להוסיף שצוה המלך להספידם בכל מקום שהיו עוברים שם בערי ישראל : (טו) ויעף דוד . בפתח פ״א הפעל להקל הקריאה וכן ויעף העם. אבל ויעף אלי אחד בקמץ להבדיל ביניהם כמו שפנינם מובדל : (טז) וישבי בנוב. כך היה שמו וכתוב בוי״ו וקרי ביו״ד. ובדרש ישבי בנוב איש שבא על

על

רשי

מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברין ושבין אומרים מה טיבן של אלו אומרים להם מבני מלכים הם ומה עשו פשטו ידם בגרים גרורים אומרים אין לך אומה ראויה לידבק בה כאומה זו : (יב) ויקח את עצמות שאול . שנאמר לו עליהם אל שאול שלא נספד כהלכה : (יג) ויאספו את עצמות . שבעה המוקעין : (יד) כל אשר צוה המלך . להספיד עליהם בכל ערי ישראל

שְׁבַקַת עוֹפָא דִשְׁמַיָא
לְמִנַח עֲלֵיהוֹן בִּימָמָא וְיָת
חֵיוַת בָּרָא בְּלֵילְיָא׃
יא וְאִתְחֲוָא לְדָוִד יָת
דַעֲבָדִית רִצְפָּה בַת אַיָה
לְחֵינְתָא דְשָׁאוּל׃ יב וַאֲזַל
דָוִד וּנְסֵיב יָת גַרְמֵי שָׁאוּל
וְיָת גַרְמֵי יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ
מִלְוָת יָתְבֵי יָבֵשׁ גִלְעָד
דִגְנַבוּ יָתְהוֹן מִשׁוּרָא דְבֵית
שַׁן דִצְלַבוּנוּן תַּמָן
פְּלִשְׁתָּאֵי בְּיוֹמָא דְקַטָלוּ
פְלִשְׁתָּאֵי יָת שָׁאוּל
בְּגִלְבּוֹעַ׃ יג וְאַסֵיק מִתַּמָן
יָת גַרְמֵי שָׁאוּל וְיָת גַרְמֵי
יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ וּכְנָשׁוּ יָת
גַרְמֵי צְלִיבַיָא׃ יד וּקְבַרוּ
יָת גַרְמֵי שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן
בְּרֵיהּ בְּאַרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִין
בְּצֵלַע בְּקִבְרָא דְקִישׁ
אֲבוּהִי וַעֲבָדוּ כָּל דְפַקֵיד
מַלְכָּא וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתָא
דְדַיָרֵי אַרְעָא בָּתַר כֵּן׃
טו וַהֲוַת עוֹד קְרָבָא
לִפְלִשְׁתָּאֵי עִם יִשְׂרָאֵל
וּנְחַת דָוִד וְעַבְדוֹהִי עִמֵיהּ
וַאֲגִיחוּ קְרָבָא עִם פְּלִשְׁתָּאֵי וְאִשְׁתַּלְהֵי דָוִד׃ טז וְיִשְׁבִּי בְנוֹב דִי בִּבְנֵי גִבָּרָא

מִן־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־נָתְנָה עוֹף הַשָּׁמַיִם
לָנוּחַ עֲלֵיהֶם יוֹמָם וְאֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה
לָיְלָה׃ יא וַיֻּגַּד לְדָוִד אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה
כ׳ חס׳ רִצְפָּה בַת־אַיָּה פִּלֶגֶשׁ שָׁאוּל׃
יב וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיִּקַּח אֶת־עַצְמוֹת שָׁאוּל
וְאֶת־עַצְמוֹת יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מֵאֵת בַּעֲלֵי
כ׳ חס׳ יָבֵישׁ גִּלְעָד אֲשֶׁר גָּנְבוּ אֹתָם מֵרְחֹב
נ׳ תלאום ק׳ שמה ק׳ בֵּית־שַׁן אֲשֶׁר תְּלָוּם שָׁם
פלשתים ק׳ הַפְּלִשְׁתִּים בְּיוֹם הַכּוֹת פְּלִשְׁתִּים
אֶת־שָׁאוּל בַּגִּלְבֹּעַ׃ יג וַיַּעַל מִשָּׁם
אֶת־עַצְמוֹת שָׁאוּל וְאֶת־עַצְמוֹת
יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וַיַּאַסְפוּ אֶת־עַצְמוֹת
הַמּוּקָעִים׃ יד וַיִּקְבְּרוּ אֶת־עַצְמוֹת־
שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן
ל׳ קמץ בְּצֵלָע בְּקֶבֶר קִישׁ אָבִיו וַיַּעֲשׂוּ כֹּל
אֲשֶׁר־צִוָּה הַמֶּלֶךְ וַיֵּעָתֵר אֱלֹהִים
לָאָרֶץ אַחֲרֵי־כֵן׃
ב׳ טו וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה לַפְּלִשְׁתִּים
אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֵּרֶד דָּוִד וַעֲבָדָיו עִמּוֹ
וַיִּלָּחֲמוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיָּעַף דָּוִד׃
וישבי ק׳ טז וְיִשְׁבּוֹ בְּנֹב אֲשֶׁר בִּילִידֵי הָרָפָה

ב׳ מלין תנינא נסיב מן קדמאה וסי׳ שם הפלשתים. ושורי אשכללו. וחלופיהן ג׳ מלין קדמאה נסיב מן תנינא וסי׳ נמסר לעיל סי׳ ה׳ : ויעתר ה׳ בקריאה וסי׳ ויעתר יצחק לה׳ לנכח אשתו תנינא דפסו׳. ויקברו את עצמות שאול. ויבן שם דוד מזבח לה׳. ויתפלל אליו דמנשה. ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת :

תולדות אהרן וישבי בנוב. סנהדרין צה :

רלבג

בני מיכל ועוד שהרי אמר במה שקדם ומיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה ולזה הוא מבואר שהרצון בזה שכבר גדלה אותם : (יד) ויעתר אלהי׳ לארץ אחרי כן . ר״ל אחר שלקחו נקמת הגבעונים מבני שאול וקברו עצמות שאול ויהונתן ועצמות המוקעים בקבר קיש אבי שאול כמו שצוה המלך והנה זכר תחלה כי הגבעונים לא מבני ישראל המה לפי מה שבקשו מזה היה בו מן האכזריו׳ ומיעוט החמלה כאילו יאמר שזאת התכונה היתה לא לו כי לא מבני ישראל המה : (טו) ויעף דוד . רצה לומר שהיה יעף ויגע ולזה נתרחק קצת מעבדיו ומצאו ישבי בנוב שהיה מילדי הרפה ואמר להכותו לולי שסבב הש״י שהרגיש בזה אבישי בן צרויה והלך אל דוד להצילו :

ומשקל

פי׳ רבי׳ ישעיה

(יא) ויוגד לדוד את כל אשר עשתה רצפה . פירוש שידע שקיימים ולא נאכלו נתעסק בקבורתם : (יד) בארץ בנימן בצלע . פירוש צלע היא עיר כתוב׳ בערי בנימן בספר יהושע : (טו) ויעף דוד . שרשו עיף ושני שרשים הם יעף ועיף כמו כבש כשב : (טז) אשר בילידי הרפה . מלשון רפאים שהיתה ענקה וילדה בנים גדולים יותר משאר בני אדם :

מצודת ציון

נתך . נשפך כמו ומטר לא נתך ארצה (שמות ט) : לנוח . ר״ל להתעכב : (יב) בעלי . אדוני : (יג) המוקעים . התלואים : (יד) בצלע . שם מקום : ויעתר . ענין רצוי כמו ויעתר לו ה׳ (בראשית כה) : (טז) וישבי בנוב . כן היה שמו : הרפה . הענקה כמו ויכו את רפאים (שם יד) :

קינו

מצודת דוד

המה : בחיר ה׳ . ארז״ל הם אמרו בגבעת שאול ובת קול יצאה ואמרה בחיר ה׳ הוא : אני אתן . לא תבחרו אתם כ״א אני והיתה כונתו לחמול על מפיבושת : (ז) בן יהונתן . ר״ל בעבור שהיה בן יהונתן ראוי לחמול עליו כי לא היה מדעת יהונתן להרוג את הגבעונים ובעבור דוד כי אוהב היה לדוד על כי היה שבועת ה׳ ביניהם וחוזר ומפרש בין דוד וכו׳ : (ח) בני מיכל . הנה מיכל לא ילדה אף לא היתה נשאת לעדריאל כ״א מירב אחותה והיא ילדתם ומיכל אחותה גדלתם ובעבור זה נקראו על שמה : (ט) בהר . אשר בגבעת שאול : לפני ה׳ . ברשותו כי העבירום לפני הארון ונלכדו כן ארז״ל : ויפלו . סומתו כאחד : בראשונים . בימים הראשונים מימי הקציר וחוזר ומפרש בתחלת קציר השעורים שהם נקצרים ראשון לכל קציר : (י) ותטהו לה . נטתה ופרשה לעצמה את השק לשבת תחתיו לשמור התלוים מן החיות והעופות : הצור . הוא הסלע שנתלו בו : עד נתך מים . שמרה אותם מעת נתלו עד נתך המים עליהם כי אז הורידום ובהשגחת המקום ירד גשם מעט למען יורידום ולמען דעת אשר בעון אביהם היתה עצירת הגשמים בראותם אשר לאחר שנעשה משפט התחילו הגשמים לרדת : ולא נתנה . בעוד שהיו תלוים : (יב) וילך דוד . כשמוע החסד שעשתה רצפה עם המתים אשר עדיין קיימים הם ולא נאכלו מן החיות והעופות לזה התעורר אף הוא לעשות חסד עמהם לקברם עם עצמות שאול ויהונתן : ויקח את עצמות שאול . על כי נאמר לו אל שאול שלא נספד כראוי כי נקבר בהחבא לזאת לקח עצמותיו לקברו שנית בקבר אביו ולהספידו כראוי : מרחוב . ובסוף ס״א נאמר מחומת כי החומה סמוכה להרחוב : (יג) ויעל משם . דוד העלה מיבש גלעד את עצמות וגו׳ : המוקעים . אשר נתלו בגבעת שאול (יד) ויקברו את עצמות שאול . עצמות המוקעים קבר עם עצמות שאול וכו׳ : כל אשר צוה . להספידו כראוי לפי כבודו ודוד עצמו הספידו מאז כמ״ש ויקונן דוד וכו׳ על שאול (לעיל א) : אחרי כן . אחר שעשה משפט הגבעונים ואחר אשר הספידו לשאול כראוי נתרצה להם המקום וירד הגשם די ספוקם : (טו) ותהי עוד וגו׳ . ר״ל לבד המלחמה שנזכר למעלה שנלחמו ישראל אלו באלו בדבר אבשלום היה עוד מלחמה לפלשתים עם ישראל : ויעף דוד . נתייגע ונחלש : (טז) אשר בילידי

הרפה

וּמִשְׁקַל קֵינוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִשְׁקַל נְחֹשֶׁת וְהוּא חָגוּר חֲדָשָׁה וַיֹּאמֶר לְהַכּוֹת אֶת־דָּוִד׃ יז וַיַּעֲזָר־לוֹ אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִיתֵהוּ אָז נִשְׁבְּעוּ אַנְשֵׁי־דָוִד לוֹ לֵאמֹר לֹא־תֵצֵא עוֹד אִתָּנוּ לַמִּלְחָמָה וְלֹא תְכַבֶּה אֶת־נֵר יִשְׂרָאֵל׃

יח וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה בְּגֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים אָז הִכָּה סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי אֶת־סַף אֲשֶׁר בִּילְדֵי הָרָפָה׃

יט וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה בְּגוֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־יַעְרֵי אֹרְגִים בֵּית הַלַּחְמִי אֵת גָּלְיָת הַגִּתִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים׃

כ וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה בְּגַת וַיְהִי ׀ אִישׁ מָדוֹן וְאֶצְבְּעוֹת יָדָיו וְאֶצְבְּעוֹת רַגְלָיו שֵׁשׁ וָשֵׁשׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מִסְפָּר וְגַם־הוּא יֻלַּד לְהָרָפָה׃

כא וַיְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּהוּ יְהוֹנָתָן

ג' מ"ל · ד' · ל' · כ' · כ' חס' בליש' וגם ילדי · ב' · ל' · ל' · ב' · מדון ק'

וּמַתְקַל סוֹפִינְיֵהּ מַתְקַל תְּלַת מְאָה סִלְעִין דִּנְחָשָׁא הוּא אֲסִיר אִסְפַּנְקֵי חַדְתָּא וַאֲמַר לְמִקְטַל יַת דָּוִד׃ יז וְסַעֵיד לֵיהּ אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה וּמְחָא יַת פְּלִשְׁתָּאָה וְקַטְלֵיהּ בְּכֵן קַיִימוּ גַּבְרֵי דָוִד לֵיהּ לְמֵימַר לָא תִפּוֹק עוֹד עִמָּנָא לִקְרָבָא וְלָא תִיטְפֵּי יַת מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ יח וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וַהֲוַת עוֹד קְרָבָא בְּגוֹב עִם פְּלִשְׁתָּאֵי בְּכֵן קְטַל סִבְּכַי דְּמִן חוּשַׁת יַת סַף דִּבְבְנֵי גִּבָּרָא׃ יט וַהֲוַת עוֹד קְרָבָא בְּגוֹב עִם פְּלִשְׁתָּאֵי וּקְטַל דָּוִד בַּר יִשַׁי מָחֵי פְּרוֹכֶת בֵּית מַקְדְּשָׁא דְּמִבֵּית לֶחֶם יַת גָּלְיַת גִּתָּאָה וְאָעָא דְמוּרְנִיתֵיהּ כְּאַכְסַן דְּגַרְדָּאִין׃ כ וַהֲוַת עוֹד קְרָבָא בְּגַת וַהֲוָה גְּבַר דְּמִשְׁחָן וְאֶצְבְּעַת יְדוֹהִי וְאֶצְבְּעַת רַגְלוֹהִי שִׁית וְשִׁית עֶשְׂרִין וְאַרְבַּע בְּמִנְיָן וְאַף הוּא אִתְיְלִיד לְגִבָּרָא׃ כא וְחַסֵּיד יַת יִשְׂרָאֵל וְקַטְלֵיהּ יְהוֹנָתָן

ואצבעות ידיו ואצבעות. ל"ב פסוקים מסורתא מיכא ומסורתא מיכא נסבין וי"ו ומלה ביניהון וסי' במסרה רבתא בערך וי"ו : ו' מלין כתבן י' בסוף תיבותא וקרינן ה' וסי' העמני וכפר העמני. כי ויאמר דוד מה לי ולכם בני צרויה. שמעי ויחרף את ישראל. השלישי ואבישי אחי יואב ומטי וקרבתי אליכם למשפט. ובתראי שמח בחור בילדותך. ואי. נביאכם אשר נבאו פלוגתא :

תולדות אהרן ויעזר לו. שם: אז נשבעו שם: ולא תגא עקידה שער עה: הרפה. סוטה מב: ותהי עוד מלחמה בכורות מה :

רש"י

ישראל: (טז) ומשקל קינו. הוא כמו תיק שבראש בי' יד הרומח שקורין ארישטוייל בלעז ועשוי כטבע. ויש דוגמתו בזבחים רמוני המעיל למה הם דומין כמין קולסות שבראשי התינוקות קולסות הייטל"ש בלע"ז: והוא חגור. חגורה חדשה. ושמעתי שאותו היום נתחנך ללבוש כלי מלחמה ודרך המחונכים לעשות נצחון וגבורה ביום חינוכם לקנות שם לכך ויאמר להכות את דוד: (יז) ויעזר לו. שעזרו בתפלה. כדאיתא בחלק: (יח) ותהי עוד המלחמה. כבר קדמה זו לכול' ולא מנאה כאן אלא לצרף מיתת ארבעה בני ערפה: (יט) אלחנן דוד: בן יערי אורגים שהיו משפחתו אורגים פרוכת למקדש הקרוי יער: כמנור אורגים. כאכסן דגרדאין הקרוי איגשובלי"א בלע"ז חבא אריגה ותשמוש' כנגד אריגה: (כ) איש מדון. כתרגומו גבר דמשחן שאין עיקר התיבה אלא מ"ם ודל"ת כמו משאון (תהלים ס"ה ח') שי"ן ואל"ף ומהמון (בראשית י"ז ד') ה"א ומ"ם (ובדברי הימים א' י"א כ"ג) כתיב איש מדה כלומר גבוה מאוד שאומדין כמה מדתו: שש ושש וגו'. פירשו רבותינו בבכורות שהוצרך לומר עשרים וארבע שלא תאמר אצבעות שתי ידיי אינן אלא

רלבג

(טז) ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת. אחשוב שקרא קינו להבת החנית וקראו קן מצד הנקבות שבו אשר בו יכנס עץ החנות כי הוא כמו קן או יהיה קנו כובע נחשת אשר על ראשו כי הוא כמו קן או יהיה קנו העץ ויהיה חס' הנושא והרצון בו להבת הניתו: (יז) ולא תכבה את נר ישראל. אמרו זה כאילו יאמרו שכל ישראל מושגחים בעבור דוד וכאלו יכבה נרם אם ימות במלחמה: (יט) ועץ חניתו כמנור אורגים. הוא העץ שמקפלים סביב את הארוג והוא גס מאד וזה ממה שיורה על גבורת הפלשתי הזה: (כ) איש מדו. ר"ל איש בעל ריב ומלחמה: (כא) והוא חרף את ישראל

פי' רבי' ישעיה

ומשקל קינו. אין לו דומה ומין כלי זיין הוא: והוא חגור חדשה. מקרא קצר הוא חרב חדשה שבאותו היום נתחנך לצאת במלחמה וכדי לקנות לו שם גבורה אמר בלבו להכות את ד'ד ודוד היה יעף מרוב הרוגים שהרג: (יט) אלחנן בן יערי אורגים בית הלחמי את גלית הגתי. פי' יערי אורגים פיר' משפחה היו והיו נקראים כן והיו מבית לחם וגלית אחר הוא זה אבל י"ת באופן אחר :

רד"ק

על עסקי נוב כלומר כי בא על דבר נוב עיר הכהנים שהיה דוד סבת הריגתם קרה לו לדוד שהיה בסכנה. ודרשו ויעזר לו אבישי שעזרו בתפלה וכל זה רחוק ומהם אמרו עזרו ממש ואמר כי קפצה לפניו הארץ כי לא היה שם אבישי עם דוד כי הוא ויואב היו נלחמים בבני עמון ועברה יונה לפני אבישי מטרפה בכנפיה וידע כי דוד היה בסכנה ונזרה וקפצה לפניו הארץ והלך שם ועזר לדוד והרג את ישבי בנוב: הרפה. כמו הענק והוא אחד מן רפאים ונכתב בה"א ובאל"ף כן כתב אדוני אבי ז"ל וכת"י גברא וכבר כתבנו דעת הדרש למעלה שהוא שם האם: קינו. הוא עץ החנית וכן נקרא בערבי עץ החנית אלקנה ולא אמר המשקל על קינו אלא להבת החנית וקראו קינו בכלל הלהבת עם העץ ועל הלהבת אמר שהיה משקלו שלש מאות משקל נחשת כי על העץ לא יאמר משקל וכן אמר בגלית ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל ומשקל הברזל והנחשת אינו שוה כי לכל אחד משקל מיוחד וכן לכסף ולזהב וי"ת ומתקל סופיניה מתקל תלת מאה סילעין דנחשא: והוא חגור חדשה. חרב חדשה וכמוהו ומאכלו בריאה ר"ל שה בריאה וכן דרך המקרא בהרבה מקומות והחסרון יתבונן לפי הענין: ויאמר להכות את דוד. כשראה כי עיף דוד חשב להכותו ועזר לו אבישי: (יח) בגוב עם פלשתים. ובדברי הימים כתוב בגזר שני שמות היו לאותו המקום וכמוהו רבי' וכן כתב פה סף ושם ספי וקרובים הם: (יט) אלחנן בן יערי אורגים בית הלחמי את גלית הגתי. ובדברי הימים כתב אלחנן בן יעור אורגים את לחמי אחי גלית הגתי וקרי יעור ויעיר ויערי אחד ופירו' את גלית אשר אמר הנה את מי שהיה עם גלית והוא אחיו הרגו אלחנן בגוב וגלית הרגו דוד באפס דמים ואלחנן זה מבית לחם היה לפיכך קראו בית הלחמי וכן מ"ש בדברי הימים בית הלחמי כמו מלחמי כלומר מבני לחמי ר"ל מהגבורים המתיחסים לבית לחם וכן יאמר שם ומן הגדי נבדלו אל דוד למגד ר"ל מן המתיחסים לגד או פירוש עם בית הלחמי והוא דוד ר"ל כי דוד עזרו וי"ש שם את הלחמי עם דוד שהוא לחמי שעזרו והרגו ולדעת יונתן אלחנן זהו דוד וכן תרגם הפסוק וקטל דוד בר ישי מוחי פרוכתא דבית מקדשא דמבית לחם ית גלית קרא ישי יערי לפי שהיה אורג פרוכות הצריכות לבית המקדש ובית המקדש נקרא יער שכתוב יער הלבנון מלאכה בשדי יער אבל מה שקרא דוד אלחנן לא ידעתי לו טעם: כמנור אורגים: כאכסן דגרדאין והוא העץ שמקבל עליו האורג הבגד בארגו וגרדאין הם אורגין ותרגום ירושלמי מעשה אורג עובד דגרדאי וכן בדברי רז"ל נקרא האורג גרדי וכן מנור אורגים הוא מכלי האורג בדבריהם באמרם העושה שתי בתי נירין בנירים ובקירוס: (כ) איש מדון. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו ואחד הוא בדברי הימים איש מדה וכת"י גבר דמשחן וא"כ הנה אשר במדון הוא מקום הדגש במדה: שש ושש עשרים וארבע. אלו אמר שש

מצודת דוד

הרפה. אשר היה מילדי הענקים: משקל נחושת. שקל ששוקלין בו נחושת: והוא חגור חדשה. במלחמה ההיא חגר חרב חדשה ומדרך אנשי המלחמה הגבורים להתאמץ בכל עת לעשות גבורות בעת יתגורו חרב חדשה: ויאמר. חשב בדעתו ועשה התפעלות להראות גבורה ולהכות את דוד בעבור כי ראה אותו עיף ויגע: (יז) לו. על דוד נשבעו לבלי תת אותו לצאת עוד במלחמה: את נר. כי המלך דומה הוא להנר המאיר ומשפיע לכל: (יט) ועץ חניתו. הוא בית יד של החנית: (כ) שש ושש. לכל אחת היו שש ולפלא נחשב שבבתי ידיו היו ש ש וכן בשתי רגליו שלש לכל אחת לזה חוזר ופירש עשרים וארבע מספר: (כא) ויחרף. חרף

מצודת ציון

קינו. שם כלי זיין ואין לו חבר: (יח) בגוב. הוא גזר האמור בד"ה: סף. ובד"ה נאמר ספי והוא הוא: (יט) יערי אורגים. כן שם אביו ובד"ה נאמר בן יעור והוא הוא: בית הלחמי. ר"ל הכה את בית הלחמי והוא לחמי האמור בד"ה: את גלית. עם גלית ור"ל אף שהיה מלחמה עם גלית לא יוכל לעזור לו ובד"ה נאמר שהיה אחי גלית: כמנור אורגים. ת"י כאכסן דגרדאין וכ"כ תרגם על יתד הארג (שופטים טו) והוא העץ העגול שלפני האורג יכרוך עליו חוטי השתי ובמשנה יקראו כובד (שבת קג): (כ) מדון. מל' מדה ור"ל בעל מדה גדולה וכן אנשי מדות (במדבר יג): (כא) ויחרף. ענין בזיון:

ישראל. לפי מה שאחשוב במה שאמר שלא ימצא איש בישראל שלא ינצחוהו כמו שאמר גלית אל שאול. זהו מה שיראה לנו שיצטרך אל באור במה שהגבלנו באורו פה באלו הספורים : ואולם התועלות המגיעים מהם הם אלו :

הראשון הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיעשה מה שיעשהו אחר ישוב רב ועצה רחבה ולא יסמוך על עצתו הנראית לו מתחלת הענין ולזה תמצא שאעפ"י שידמה שהיה מבואר היות ראוי לדוד שישב באחת ערי יהודה אחרי מות שאול לפי שלא ברח משם דוד אלא מפני יראת שאול ועוד כי כבר משך לב עם יהודה אליו במה ששלח להם משלל אויבי ה' עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלח' דוד שנצח אויביו במתי מעט ורוע הצלחת שאול שנפל ביד אויביו עם היות כל ישראל עמו ועוד כי גם בהיות שאול מלך על ישראל אוהבים מאד את דוד בראותם הצלחתו כמו שקדם הנה עכ"ז לא רצה דוד ללכת שם אם לא בשאל תחלה את פי ה' ולזה שאל אם יעלה באחת ערי יהודה וכאשר ענהו הש"י על ידי אורים ותומים שיעלה שם שאל עוד באיזה מהם יעלה ובאתהו התשובה שיבא לחברון ושם בא כדבר הש"ת :

השני הוא להודיע כי יש שם שאר מקומות יותר נאותים אל שיגיע להם תכלית מה מקצת מקומות אחרים ואף על פי שהש"י שליט להגיע אשר יחפוץ הנה יבקש כזה ברוב הענינים הסבות הנאותות מצד ההשגחה הכוללת כשהיה אפשר זה ולא יחדש הש"י המופתים אלא כשהביא לזה ההכרח כמו שזכרנו פעמים רבות ולזה בחר השם יתברך שיבא דוד לחברון להגלות הענין אלו שמשם תצמח לו המלוכה בקלות יותר ולזה תמצא שתכף שבא דוד שם התעוררו אנשי יהודה מעצמם למשוח דוד למלך עליהם עם שכבר היה אפשר שלב בני חברון היה יותר שלם את דוד מלב זולתם מבני יהודה ואילו סבבו הם מפני בא דוד לחברון למשוך לב יהודה למשוח דוד למלך עליהם : השלישי הוא במדות הוא להודיע שראוי לאדם לגמול טוב לאשר גמלוהו טוב ולזה תמצא שהעלה דוד עמו את אנשיו אשר הלכו אתו בהיותו נרדף כדי שישמחו בהצלחתו וייטב להם בה ולזה הושיבם בערי חברון כדי שיהיו קרובים אליו עם שבזה ישלם לו ג"כ העזר הראוי : הרביעי והוא במדות הוא להודיע שראוי לאדם כשיעתק ממקום למקום שיעתיק אשתו וביתו עמו בהעתקו כי בזה תועלת לשמור עצמו מהרהור עביר' ולתת לאשתו חקה מהעונה כדי לשמור אותה מהחטא ובזה עוד תועלת להשגיח במוסר בני הבית ולא יתעלם מהם ולזה תמצא שספר שהעלה דוד עמו שתי נשיו ושכבר העלה עמו את אנשיו איש וביתו : החמישי הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי למלך שיסיר אלו ועם חברתו האנשים אשר יתהלכו עמו קודם היותו מלך כי מפני מה שראו מעניניו והיה ביניהם מהחברה קודם היותו מלך לא תהיה יראתו על פניהם ויהיה זה סבה להקל במלכות הלא תראה כי אע"פ שהיה דוד נשר לאלו האנשים שהיו עמו הנה היו מקילים בו עד שכבר תמצא שאמרו לסקלו על דברת שריפת צקלג ולזאת הסבה תמצא שלא הסכים דוד להושיב את אנשיו בחברון אך הושיבם בערים הסמוכים לחברון כאמרו וישבו בעיר חברון ולזאת הסבה תמצא ביואב שהיה בחברה הזאת שכבר הקל בדוד בדבר בכיו על אבשלום בנו כמו שנזכר באלו הספורים : הששי הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם כשיחשב שיהיה לו כשיכוין להגיע תכלית מה יראה לו מונע מה מהגעת התכלית ההוא שלא יקצר מהסרת המונע ההוא ולזה תמצא שכאשר נתבאר לדוד שאנשי יבש גלעד השתדלו לעשות חסד גדול עם שאול והיה זה ממה שימנעם מלהסכים שיהיה דוד מלך עליהם לחשבם כי בלבו עליהם על מה שהראו אהבה חזקה למי שהיה שונא את דוד ורודף אותו הנה הרא' להם שעל מה שעשו מהחסד את אדניהם שבחם ולזה בירך אותם וביאר להם שהוא מוכן להשיב להם גמול טוב על מה שעשו מזה כי זה ממה שיורה שהם אנשים שהם נאמנים למלכות ולזה יבטח דוד בהם שהם נאמנים לו ולזאת הסבה הודיעם שתחזקנה ידיהם ויהיו לבני חיל ולא ייראו שיקרה להם רע מזה מדוד אבל ישולם להם מצד זה גמול טוב : השביעי הוא להודיע שהמלך זוכה לבניו במלכותו תמיד כמו שאמרה התורה למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו ולזה תמצא שמלך איש בשת אע"פ שהיה מפורסם לכל ישראל כי השם בחר לדוד למלוך על עמו ישראל כמו שזכר זה שאול ויהונתן ואמר אותו אבנר ג"כ וזכר כל ישראל אותו כמו שנזכר זה במה שאמרו לדוד בעת שהמליכו אותו כל ישראל עליהם : השמיני הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לאדם לדחוק את השעה ולמהר את הקץ בדברים העתידים לו אך ראוי שימתין בו אם בסבות הנאותות פן ימהר יותר מן הראוי ויסיר ממנו הטובות ההם הלא תראה כי דוד לא השתדל להלחם עם בית שאול להביאו אליו המלוכה ולזה תמצא שספר ששתי שנים מלך איש בשת על ישראל קודם שהיתה מלחמה בין אנשי איש בשת ובין אנשי דוד וגם אז לא היתה ביניהם מלחמה לולא שעורר המלחמה ההיא אבנר וגם אחרי זה לא השתדל דוד בהמתת איש בשת כדי שתגיע המלוכה אבל לקח נקמתו מההורג אותו : התשיעי הוא להודיע יושר לב דוד ושמרו הברית שכרת עמו שאול לבלתי ישמיד את שמו מתחת השמים ואף על פי שהיה שאול רודף אותו בכל עוז כמו שקדם הנה שמר דוד את הברית שהיה ביניהם ולא הצר כלל לאיש בשת להשתדל בהרמתו אבל הספיק לו מה שזכה מהמלכות : העשירי והוא במדות להודיע שאין ראוי לאדם שיקל בהריגת האנשים מעם ה' אפי' בדרך המלחמה הלא תראה כי אבנר הקל בהריגת הנערים אשר אמר שיקומו וישחקו לפני אבנר ויואב וקרה לו שנהרג מפני מה שקרה לו בזאת המלחמה מהריגת עשהאל כאילו שלם לו השם מדה כנגד מדה ואף על פי שיחשב שלא היה לו בהריגת עשהאל חטא כי הוא היה רודפו הנה עם כל זה לא נצל אבנר מן החטא במה שסבב מהריגת הנערים ההם שהיה סבה לכל זה עם שכבר היה לו חטא בזה כשלא השתדל להציל עצמו מעשהאל בזולת הריגה כי לא הותר לנרדף להרוג הרודף כשהיה יכול להציל עצמו ממנו בזולת שיהרגהו כאילו תאמר שיכהו במקום שלא ימות בו אשר ישלם לו בו ההצלה ואמנם אבנר ידמה שכיון להכותו במקום שימות בו ולזה כיון להכותו אל החומש : האחד עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי להשמר מהריב והמדון ואע"פ שהיה חלוש בתחלתו כי כל מה שימשך יתחזק הלא תראה כי אבנר לא חשב שיצא דבר אחר מזה זולתי המכות שיכו האחד את האחד מהנערים ההם ונתחדשה מזה זאת המלחמה העצומה עד שלולא שתקע יואב בשופר למנוע המלחמה היתה נמשכת המלחמה עד להשחית וארכה גם כן מפני זה המלחמה ביניהם אחר זה כמו שנזכר בזה הסיפור : השנים עשר הוא במדות והוא שראוי לאדם שלא למסור עצמו לסכנות מפני קלות תנועתו הלא תראה עשהאל לקלות תנועתו לא פחד ממה שאמר אבנר להכותו אם לא ישוב מאחריו ונהרג על יד אבנר ולא הועיל לו קלות רגליו : השלשה עשר והוא במדות והוא שראוי לאדם שלא יחזיק במלחמ' עם ה' ואע"פ שיש שם סבה חזקה תביאהו על זה אבל ראוי שיניח מקום לשלום הלא תראה כי יואב אעפ"י שהשיגהו הפעלות גדול על אבנר מהמיתת עשהאל הנה תכף שבקש ממנו שיאמר לעם שישובו מרדוף איש מאחרי אחיו נדרש יואב לשאלתו ולא מנעו מזה חוס לבבו מדם אחיו : הארבעה עשר והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שלא יקל מלירא ממה שהוא אפשר שיגיע לו בו רע ולזה תמצא שאעפ"י שתקע יואב בשופר שישובו איש מאחרי אחיו לא סמך על זה לב אבנר ולזה ספר שהלכו הוא ואנשיו כל הלילה וכזה תמצא ג"כ ליואב שלא בטח על זה ולזה הלכו כל הלילה יואב ואנשיו עד שובם לחברון כי אם יתעכב בדרך היה אפשר שיתקבצו משכנגדי' חיל עליהם ויהרגום : החמשה עשר הוא להודיע כי אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ולזה תמצא שספר מהצלחת דוד ורוע הצלחת איש בשת עד שכבר נפקדו מעבדי איש בשת שלש מאות וששים איש ומאנשי דוד לא מתו כי אם עשרים ו[illegible] אשר נגרע מזה שנים עשר איש מהמשחקים שמהו מכל אחד מהחלקי' תמצא שכבר הרגו מאנש' איש בשת שלש מאות וארבעים ושמנה ולא מתו מעבדי דוד כי אם שמנה וספר ג"כ לזאת הסבה שבית דוד היה הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים ולזאת הסבה ג"כ תמצא שסבב הש"י שנתחדש ריב בין איש בשת ובין אבנר למען הסב ה' הממלכה מעל איש בשת ו[illegible] אל דוד כי זה היה סבה אל שמשך אבנר כל ישראל אל דוד עד שלא השתדלו אחרי מות איש בשת להמליך איש על ישראל מבית שאול אך באו תכף אל דוד להמליכו : הששה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם כשיראה שיגיע לו טוב מה שיקצר מפני זה בבקש' טוב אחר עמו אשר יתכן לו להשיגו אבל ראוי שישתדל להגיע לו כל הטובות אשר יראה שהוא נכון להגיע אליו ולזה תמצא שאע"פ ששלח אבנר לדוד שאם יכרות ברית עמו יסב אליו את כל ישראל הנה לא קצר מפני זה מלשאול שיביא לו את מיכל אשתו והנה לא רצה דוד להמתין ביאת מיכל אחרי בא אבנר אליו לפי שאם היה הענין בא מאבנר על דרך התחבולה יתכן שתהיה מיכל יודעת זה ותגלה הסוד אל דוד כמו שגלתה לו הסוד במה שדמה שאול להרוג את דוד ואמרה לו אם אינך ממלט את נפשך מחר אתה מומת והסבה השנית הוא כי בזה מהכבוד לדוד ר"ל אם תובל לו מיכל אשתו בעוד בית שאול מחזיקים במלוכה אמנם אם לא ימשול בהבאתה אלו כי אם אחר סור הממשלה מבית שאול הנה לא יהיה זה לדוד לכבוד וזה מבואר מאד : השבעה עשר הוא להודיע כי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ולזה תמצא שספר שכבר התעורר אבנר לבקש שלום דוד והשתדל להשיב לו המלוכה באופן שמי שהיה מונע הממלכה מדוד הוא בעצמו שם הש"י כלי להסב הממלכ' אליו ולהסירה ממשפחתו : השמנה עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם שיפחד תמיד על מה שראוי הלא תראה כי מפני שאבנר לא פחד מיואב על הרגו עשהאל אחיו ולא יירא מלבוא אל חברון גם לא שאל מהמלך דוד שישלים ביניהם קרה לו שמת בידו ולזאת הסבה ג"כ למדנו שאין ראוי לאדם שיבא במקום שונאיו אע"פ שיביאוהו שלוחים או מכתב שאחד מהאנשים אשר הוא בוטח בו שולח לקרא לו כי יש לו לירא שתהיה זאת התחבולה מאויביו הלא תראה כי יואב שלח לאבנר מלאכים בשם דוד להשיבו לחברון ודוד לא ידע אך סבב זה יואב להמית את אבנר שם : התשעה עשר הוא במדות והוא שראוי לאדם כשהוא נקי מפעל מה מגונה אשר יתכן שיחשוב שמאתו נהיה שיפליג להראות שהוא נקי ממנו באופן יתבאר לכל שהוא לא סבב זה הפעל המגונה כ"ש כשיהיה בו מה שירחיק ממנו התכלית שהוא פונה אליו אם לא יתבאר שהוא נקי ממנו ולזה תמצא שהפליג דוד להראות איך היה קשה בעיניו דבר הריגת אבנר ולזה קלל בני צרויה שהיו עבדיו וקלל את יואב בזאת הקללה הנפלאה ר"ל שלא יכרית מביתו זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם ולזה הלך המלך דוד אחרי מטתו ועם לא היה זה מחק המלך ונשא את קולו ובכה אל קבר אבנר וקונן עליו את הקינה הזאת אשר הראה בה לגנות הורגיו ולזה נשבע ג"כ שלא יטעם לחם או כל מאומה לפני בא השמש כי זה כלו ממה שהביא כל העם וכל ישראל להאמין כי לא היה מהמלך להמית את אבנר עם שבזה האמין ישראל כי באמת מאת המלך נהיה רושם גדול למנוע ממנו המלוכה כי לא יתרצו האנשים להמליך עליהם מי שלא יקפיד להריגת השרי' והגדולים בתחבולה ובמרמה ולזאת הסבה בעינה צוה להרוג הורגי איש בשת בן שאול כדי שלא יחשבו כי מאתו נהיה להמיתו בזאת התחבולה על משכבו : העשרים הוא שכבר למדנו מזה המקום על דרך הרמז כי ירושלים לא נתחלק לשבטים ולזה תמצא שכאשר היה דוד מלך על יהודה לבד היה יושב בחברון

שהיה

שהיא משבט יהודה אמנם אחר שהומלך על ישראל נעתק לירושלים וזה ממה שיורה שירושלים היתה לכל ישראל וכבר התירו רבותי' הספק ממה שנראה מספר יהושע שכבר באה לגורל יהודה ולגורל בנימין : העשרים ואחד הוא להודיע שראוי למי שירגיש שנתחדשה לו הצלחה שישתמש בשיגיע לו ממנה מה שאפשר מהטוב ולזה ספר כי מפני שראה דוד כי נשא השי"ת ממלכתו בעבור עמו ישראל והוא עתה באופן מההשגחה האלהית נוסף על מה שהיה מקודם זה השתדל לקחת נשים ופלגשים לחשבו שהבנים שיולידו עתה יהיו יותר ראוים למלוכה מהראשונים וכן היה כי מהראשונים לא מלך אחד כי אשר היו חושבים מהם למלוך נהרגו ומאלו הבנים שהוליד עתה מלך שלמה כמו שנזכר אחר זה בספר מלכים : העשרים ושנים הוא להודיע ולפרסם הצלחת דוד בכל מלחמותיו להיות השי"ת עמו מפני עשותו הישר בעיני ה' כמו שנתפרסם בכל אלו הספורים רק בדבר אוריה החתי ולזה ג"כ אמר וילך דוד הולך וגדל וה' צבאו' עמו ולזה תמצא שספר כי דוד ואנשיו שרפו את עצבי הגוים אשר הגיעו לידם להעיר כי דוד היה מייסר אנשיו בכל עוז להתנהג בדרכי התורה : העשרים ושלשה הוא להודיע שאף על פי שהשי"ת שליט בכל אשר יחפוץ הנה יבקש במה שיעשהו הסבות הנאותות כשאפשר לו זה ולא יחדש המופתים אם לא כשיבי' לזה הכרח ולזה תמצא שכאשר שאל דוד בה' היעלה אל פלשתים בהפשטם בעמק רפאים באהו דבר השי"ת שלא יעלה אליהם אך יסב אחריהם ממול בכאים בדרך שלא יראו אותו פלשתים וכשמעו קול הצעדה בראשי הבכאים אז יחרץ לעלות אליהם כי אז לא ירגישו בקול צעדי חיל דוד לחשבם שהוא קול הצעדה אשר בראשי הבכאים וזה ממנה שיעזור מאד לדוד לנצח את פלשתים ואפשר גם כן שתחובר בזה הענין סבה אחרת והיא כי אולי אז יגיע עת תמוט בו רגלם כי השי"ת נמצאהו ג"כ שימתין לפעמים כאמרו לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם ואמר וגם רשע ליום רעה :

העשרים וארבעה והוא במצות הוא מה שלמדנו מזה הספור כי מה שאמרה תורה בענין ארון ה' בכתף ישאו הוא הרחקה שלא ישאוהו בזולת זה האופן ולזה תמצא שפרץ ה' פרץ בעזא על אשר לא נשאו הארון באופן הכתוב בתורה כמו שנזכר בספר דברי הימים על דבר זה הספור ולזה השתדל דוד אחר זה שישאו הלויים ארון ה' באופן הנזכר בתורה : העשרים וחמשה הוא לפרסם ענין קדושת ארון ה' הנפלאה עד שתכף שיפילו דבר מקדושתו יגיע השי"ת על דר"ך מופת אלו העונשים הנפלאים כמו שמצאנו באנשי בית שמש שהיתה בהם מגפה גדולה כי ראו ארון ה' ובזה המקום בענין פרץ עזה כי זה כלו ממה שיוסיף האמנה בענין קדושת התורה ושהיא נאצלת מן השי"ת : העשרים וששה הוא להודיע שמה שהוא לעבודת השי"ת ולכבודו ראוי שיעשה בשמחה ובטוב לבב ולזה ספר מה שעשה דוד להפלגת השמחה בזה הענין כשהביאו הארון למקומו אשר נטה לו דוד והיה זה כן לפי שעבודתו יתברך איננה דבר יכבד על האדם אבל היא בעצמותה מושכת האנשים אליה בהפך הענין בנימוסי מולך כי הם לא יקובלו כי אם על צד ההכר' והאונס כי את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם : העשרים ושבעה הוא להודיע שראוי לכל אדם שיחשד עצמו במנהגי הקדושה ויחשב כי אולי אין מנהגו ומחשבותיו באופן מהשלמות אשר יצטרך שיהיו למי שהוא במקום קדוש כי זה ממה שיישירהו לדקדק בפעולותיו ומחשבותיו שיהיו לפי הראוי לפי מה שאפשר ולזה ספר שירא דוד את ארון ה' להביאו אליו לחשדו עצמו שלא יוכל לנהוג בו בקדושה הראויה ויקרה לו מזה עונש נפלא עד שנתבארו לו שברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון ה' ולשערו שאין פעלות עובד אדום יותר שלמות ויותר נקיות מפעולותיו הסכים להביאו אליו ולזאת הסבה בעינה מצאנו ביעקב שאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים להורות על שבמקומות הקדושים ראוי שיתנהג האדם בקדושה יתירה : העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיכבד התורה באופן הראוי ויתנהג בה בקדושה תבואהו ברכת השם יתברך בכל אשר לו כי זה ממה שיישיר לעמוד על דברים הקדושים ולהתנהג בהם אשר ימשך מזה דבקו' ההשגחה האלהית לאדם כמו שנתבאר בדברי התורה ולזה זכר שכבר ברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו כי בודאי הוא הקפיד לנהוג בו מנהג קדושה יתרה ליראתו מפרץ עזא ובראותו כי גם דוד ירא מהביאו אליו : העשרים ותשעה הוא במצות והוא להודיע שבשעה התר הבמות הותרה העבודה בזר ולזה ספר בזה המקום על דבר העלאת ארון ה' מבית עובד אדום כי דוד העלה עולות לפני ה' וזבח שלמים ואחר כך ברך העם בשם ה' צבאות וזהו מה שאמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה : השלשים הוא להודיע שאין השמחה הראויה בעבודת השם יתברך שיזבח האדם שלמים למלא בטנו אבל ראוי לשמח בו כל הצריכים ולזה תמצא שדקדקה התורה במה שצותנו לשמח בחגנו שנשמח בזה העניים והם הלוי והגר והיתום והאלמנה כמו שבארנו שם ולזאת הסבה תמצא בזה המקום ששמח דוד מהשלמים שזבח לפני ה' כל ישראל ונתן לכל אחד מהם אשפר אחד והיא חתיכה גדולה מבשר השלמים והשלים להם המצטרך לשמחה מלחם ויין כדי שתכלל זאת השמחה כל ישראל ויהיה ענינם מסודר לעבודת השם יתברך לא לבקשת התענוג הגופיי :

השלשים ואחד הוא להודיע שהיותר גדול שבאנשים ראוי שיהיה שפל בעיניו מאד לפני מעלת השי"ת ר"ל במה שהיה מפזז ומכרכר להראות עוצם שמחתו לעבודת השי"ת ולא הראה לו בזה הענין גדול על שאר האנשים אבל השפיל עצמו כהם או יתר כי כן ראוי ולפי שגנתה מיכל זה המנהג הטוב שנהג דוד בזה וחשבה שלא יהיה ראוי למלך להשפיל עצמו כל כך לפני השי"ת מנע השי"ת ממנה פרי בטן : השלשים ושנים הוא להודיע שאין ראוי במה שאפשר שתגיע לאדם ידיעה שלימה שיסתפק האדם בידיעה חסרה והמשל שאין ראוי לנביא שישפט בדברים על צד האומד והמחשבה אבל ראוי שימתין שיבאהו דבר ה' על הדבר שנשאל ממנו כמו שמצאנו במשה שאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ולזה תמצא בזה המקום כי נתן הנביא מפני שאמר לדוד מה שאמר על צד האומד כששאל ממנו דוד אם יבנה בית ה' ישים בו ארון ה' והוא אמרו כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך הנה השיגתהו בזה החרטה והוא שכבר אמר לו השי"ת בנבואה בלילה ההוא בהפך מה שאמר נתן מעצמו לדוד על צד האומד : השלשים ושלשה הוא להודיע כי במשכן שילה לא נבנה בית לארון ה' ואע"פ שהיה שם בנין כתלים הנה לא היה מקורה מלמעלה אבל היה עליו אהל ולזאת הסבה אמר כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן : השלשים וארבעה הוא להודיע שהדברים הנעשים לפרסם גדולת השם יתעלה ראוי שיעשו על יד מי שהוא גדול יותר בעיני האנשים כי בזה תתיישר יותר ההגדלה וההאדרה לשי"ת ובהיפך הענין כן והוא מבואר בדוד כי לקחו מאחרי הצאן למלוך על ישראל לא הסכים השם יתעלה שיהיה נבנה בית המקדש על ידו כי הוא בא להעיד על גדולת השי"ת אשר אינ' דבר נתחדש בו אחר שלא היה ולזה בחר שיבנהו שלמה שהיה בן מלך מלידה ומבטן ומהריון ולזאת הסבה ג"כ נוכל לומר שהיה אחר שרצון השי"ת בזה נבחר שיהיה בן מלך מהריון לזה לא צוה השי"ת לאחד מן השופטים והמלכים אשר היו לפני דוד לבנות לו בית והנה איש בשת אע"פ שהיה בן מלך לא היה בן מלך מהריון כמו שיתבאר במה שנזכר ממספר השנים שהיו בין יציאת מצרים ובנין בית המקדש וכבר הארכנו בזה בספר שופטים ועוד כי לא רצה השי"ת שתשאר לו המלוכה ולזה גם כן בחר השי"ת שיהיה זה הבנין נעשה על יד שלמה כי לו ולזרעו נתנה הממלכה מי שהתמיד העולם להיות נמצא ר"ל כי כשתהיה מלוכה בישראל תהי' לו וראוי שיהי' זה נעשה על ידו להעיד כי גדולת השי"ת אין לה קץ וסוף ועוד נכללה בזה סבה אחרת והוא מפני כי אין מדרך השי"ת לעשות כי אם הטובות כי הרעות כשיעשם אותם יעשה מצד מה שהם טובות והיה ראוי שלא יהיה זה הבנין נעשה על יד דוד כי דמים רבים שפך כמו שנתבארה הסבה בזה הספור בספר דברי הימים ואולם שלמה היה ראוי לזה מפני שכל ימיו היה לו שלום ולא נלחם מלחמות עם שכבר נתקבץ בזה תועלת אחר והוא כי כשגרם החטא חורבן בית המקדש אולי אם היה נבנה על יד דוד היו מתיחסים חורבן הבית לדוד מצד רוב הדמים אשר שפך ורוב הרעות שקרו לו בימיו ורוב הרדיפות שנרדף ויאמרו כי פעולותיו גם כן הם כך ר"ל שראוי שיקרום מקרים לקושי ויהיה זה סבה אל שלא יסורו מחטאיהם בסבת העונש שיביא השי"ת עליהם ואולם כשהיה הבנותו על יד שלמה סרה זאת הטענה כי היה איש מנוחה מאד וכל ימיו היה לו שלום מסביב :השלשים וחמשה הוא להודיע שמלכות בית דוד לא תכלה ותפסק הפסק עולמי אבל תשאר נצחית ואע"פ שתפסק זמן מה ולזה אמר וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסיר אותו מעם שאול ר"ל שלא תסתלק ממנו הממלכה לגמרי להנתן לאחר כמו שהיה הענין בשאול ולזה גם כן אמר וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם ר"ל כל הימים שהעולם נמצא ואם תספק עלינו ממה שאמרה חנה וישב שם עד עולם שלא היה זמנו כי אם ימי חיי שמואל אמרנו לך כי הענין שם יתחייב שיהיה סוף העולם לזמן שמואל כי לא יתכן שישב שם אחר מותו ואולם בזה המקום שב בהכרח אל העולם לא אל חיי שלמה ולזה אמר דוד לאמר ה' צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך להורות כי תמידות זה כתמידות זה ואולם תמידות ישראל התבאר בתורה בדבר הקללות כמו שבארנו שם וזה מורה על נצחיות מלכות בית דוד : השלשים וששה הוא בדעות והוא לבאר שהיעודים אשר לא יקחו זמן מה אבל יקחו כל הזמן יש בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא כי כששמע דוד זה היעוד הנפלא שיעד אותו השי"ת על יד נביאו התעורר להתפלל אל השם יתעלה שיתקיים לו היעוד ההוא כי תפלת דוד אפשר שתעזור בזה לפי שכבר היתה רוח הקדש שורה עליו כאמרו רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני וכבר התפרסם זה מספר תהלים אשר זכרו דוד ברוח הקדש ולזאת הסבה תמצא בזה המקום ולא יוסיפו בני עולה לענותו כי זה מחוייב מצד ברית השי"ת עם האבות כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה ואפשר עוד שמה שאמר בכאן ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה הוא רמז למלכות משיח בן דוד כי אז יתאמת זה לפי מה שנתבאר מספר דניאל וממקומות רבים מדברי הנביאים והנה הודיע לו השי"ת בזה המאמר תכלית והצלחה שתהיה למה שיצמח מדוד ואחר זה באר מה שיהיה אחרי דוד ואמר והגיד לך ה' כי בית יעשה לך ה' : השלשים ושבעה טוב תכונת דוד שלא נלחם עם הגוים ההם לכספו על הממון אבל לעלות התורה האמיתית ולהכניע החולקים עליה ולזה תמצא כי כשנלחם דוד על אותם המלכים והכניע אותם לא נטה לקחת השלל לעצמו אבל לקח אותו לה' לבאר שלא מפני תשוקתו אל השלל היה נלחם עמהם אבל מפני הפסד דעותיהם ואמונותיהם ובזה היה עוד תועלת לבאר כי ה' נלחם בישראל ולזה היה מקדיש דוד לה' הכסף והזהב והנחשת אשר בא אליו כי הוא הסבה בכל זה : השלשים ושמנה לפרסם שכבר נתקיים הייעוד שנזכר בתורה כאמרו דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב כי זה נתאמת על יד דוד שהשכיב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות : השלשים ותשעה הוא להודיע יושר דוד שכבר היה עושה משפט וצדקה לכל עמו לא היה מעלים עינו מאחד מהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה למלך הגון

וראוי

וראוי לזאת הסבה זכר גם כן שכבר חרד דוד אם נותר איש לבית שאול ויעשה לו חסד ה׳ בעבור יהונתן ולזה גם כן ספר שגם לחנון בן נחש השתדל דוד לעשות חסד להשיב לו גמול תחת החסד שגמל לו אביו : המ׳ הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתן ממשלה לבניו בחייו הלא תראה מה שקרה לדוד מהרע מפני מה שעשה בניו שרים כי לולי זה לא היה חוטא אמנון עם אחותו ולא מרד אבשלום בו ולא קרה לאדניהו מה שקרה וזה מבואר מאד : המ"א הוא להודיע איך עמקו מחשבות הש"י שעם עשות דוד חסד לחנון בן נחש כלי להשחי׳ בני עמון ועוזריהם כי זה היה סבה אל שילקח חנון עבדי דוד וביישם ובזה בתכלית מה שאפשר והם בעצמם היו סבה להדיח על עצמם הרעה לחשבם כי נבאשו בדוד : המ"ב הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיפנה אל התענוגים בעת היות חבריו בצער הלא תראה כי אוריה החתי לא הסכים בעצמו ללכת לביתו לשכב עם אשתו מפני היות יואב וכל ישראל בצער ר"ל שהיו חונים על פני השדה לצור על רבה וראה מה קרה לדוד מהרע בהתו אז לעצמו התענוגים עד שחשק בבת שבע עם ידיעתו שהיא אשת איש ובא אליה והרה לו כי זה היה סבה אל שהוסיף פשע על חטאתו והשתדל שימות אוריה בחרב בני עמון כשראה שלא נשלם לו מה שחשב שיבא שישכב עם אשתו בדרך שיתכסה קלון דוד : המ"ג הוא להודיע קיום יעודי הש"י אשר יעד לדוד על חטא אשת אורי׳ החתי ואיך עמקו מחשבותיו לסבב שתצמח מביתו הרעה ויצא מהם מי שימרוד בו וישכב עם נשיו לעיני השמש ונגד כל ישראל והוא היה אבשלום והנה שלם תחת כבשה ארבעתים בשני הפנים וזה כי הוא לקח אשה אחת ואבשלום לקח ממנו עשר פלגשים והוא המית אוריה ומתו מבניו ארבעה והם אמנון ואבשלום ואדני׳ והבן הנולד אז לבת שבע והנה ידוע כי הבן הנולד לבת שבע מת בעבור זה החטא כמו שנזכר בזה המקום ולפי שענין מרד אבשלום צמח מענין ענות אמנון את תמר אחותו וענין החזקת אדניה במלוכה היה סבה לו דבר אבשלום כי חשב היותו מלך בעבור שנולד אחרי אבשלום הנה יתאמת שמיתת אלו השלשה היתה על דבר זה החטא לפי שהוא גם כן שפט כי בן מות האיש הזה אך הבטיחו נתן הנביא כי הש"י העביר חטאתו בזה העונש האחר שזכר ולזה לא ימות והנה הוא שכבר נמחה כל הרעה הזאת מביתו לפי שיונדב בנתן העצה לאמנון היה בן אחיו ואמנון היה בנו ותמר בתו ואבשלום היה בנו וכן היתה מיתת אדניה על יד שלמה שהיה מביתו : המ"ד הוא להודיע שאע"פ שגזר הש"י להביא רע מה שאין ראוי לאדם מלהמנע להתפלל לו להעביר הרעה היא כי חנון ה׳ ונחם על הרעה ולזה תמצא שאע"פ שייעד הש"י לדוד על יד נביאו כי מות ימות הילד ההוא הנה לא נמנע דוד מלהתפלל עליו ומלצום צום והיה שוכב ארצה לרוב ההכנע לפני השם ית׳ אולי יחננו ה׳ ויחי הילד ומזה המקום למדנו שמה שאמרה התורה וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם וגו׳ הנה הרצון בו עם התפלה והתענית כמו שבארנו בביאורנו לדברי התור׳ : המי"ה הוא במצות והוא להודיע שאין ראוי לצום ולהתפלל על הצרה אחר שכבר הגיעה כי אין ראוי להתפלל על הדבר הנמנע לאלהים אם לא היה המתפלל נביא והיה שואל זה על דרך המופת ולזה אמר דוד למה זה אני צם האוכל להשיבו וגו׳ וכבר בארנו זה בביאור התורה ממה שאמר על הצר הצורר ולא שכבר צרר : המי"ו הוא להודיע שכבר נבחר שלמה מלידה ומבטן ומהריון לזה נקרא שמו מאת ה׳ ידידיה להורות על שהש"י אהבו: המ"ז הוא להודיע שמה שיכבשו יחידים מישראל לא תנהג בו קדושת ארץ ישראל ולזה דקדק יואב בעת שלכד את עיר רבה ונקרא שמו עליה ולזה שלח אל דוד שיבא שם עם יתר ישראל כדי שיהיה שם המלך וכל ישראל ויהיה זה הכבוד מיוחס לכלם : המ"ח הוא להודיע לכל אדם שראוי שישמע מעצת היועצים הרעים ומהפעלות המגונות הלא תראה מה שקרא לאמנון מפני שמעו לעצת יונדב עם מה שהיה בדבריו מהפיוס לו : המי"ט הוא להודיע שזרע יפת תאר אשר יהיה מהביאה הראשונה שנבעלה בגיותה אינו מיוחס לאב כלל ולזה הגיד כי תמר לא היתה אסורה לאמנון כאמרה ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך : הנ׳ והוא במצות והוא מה שלמדנו שענין השנאה יוכר לנו כשלא ידבר עם שונאו למרע ועד טוב כאמרו ולא דבר אבשלום לאמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון ומזה המקום למדנו כי מה שאמרה התורה בהורג נפש בשגגה והוא לא שונא לו מתמול שלשום יוכר בזה האופן כי אנחנו לא נדע מה שיש בלבו אך אם ראינוהו שלא דבר עמו שלשה ימים ידענו כי הוא שונא לו ולא יהיה גולה על הרציחה ההיא כי גדול עונו מהיכופר ע"י גלות : הנ"א הוא להודיע שראוי לאדם שיתיישב במה שנשאל ממנו אם אפשר שיקרה ממנו נזק קודם הסכימו לדבר השאלה ההיא הלא תראה כי דוד בעבור שלא התישב על מה ששאל ממנו שילך אתו אמנון נתן לו את שאלתו והיה זה סבה להמתת אמנון כי כבר היה אל דוד לתת אל לבו דבר השנאה אשר שנא אבשלום את אמנון על דבר תמר אחותו עם שזה היה מסובב מהשם ית׳ להקים על דוד את הרעה מביתו כי הריגת אמנון היה מסלול ודרך אל התכלית ההוא כמו שנראה מדברי זה הספור : הנ"ב הוא להודיע שאין ראוי לבקש דבר מאיש מה אם היה מבואר שלא יתן בקשתו ולזה ספר שלא התעורר יואב להשתדל עם המלך דוד להשיב את אבשלום עד אשר ידע כי לב דוד על אבשלום כי נחם על אמנון כי מת : הנ"ג הוא להודיע שמי שיירא אם יבקשו ממנו דבר מה אם למשפט אם לחסד שימנעהו הנה ראוי שיבא אליו בענינים דומים לדבר ההוא אשר ישוער שהוא ישפוט בהם לפי הדרוש ואחר זה כשיעתיקהו אל הנושא שתהיה בו השאלה לא יתכן לו למנוע מה שכבר שפט שהוא ראוי ולזאת הסבה תמצא כי מפני שהיה ירא יואב מלבקש מהמלך דוד להשיב את נדחו פן ימנע ממנו בקשתו כי יחס לבבו על דם אמנון סבב להעתיקו אל מה שידומה לזה ממה שספר׳ לו האשה התקועית וכאשר נתבאר מדבריו שהוא חמל על ההורג ונשבע שלא יפול משערת ראשו ארצה אז היה קל להפך השאלה אל שישיב המלך את נדחו ובזה נתרצה המלך לעשות בקשת יואב : הנ"ד הוא להודיע כי יש מין מן הנזירות יהיה בו אדם נזיר עולם ויגלח משנה לשנה כמו שנראה מענין אבשלום במה שהיה מגלח ראשו משנה לשנה כי כבד עליו לפי מה שזכרנו בביאורנו לזה הספור : הנ"ה הוא להודיע שהזרע שיצא מיפת תאר הוא בלתי ראוי כמו שהעידה עליו התורה בפרשה כי תצא למלחמה כמו שבארנו שם הלא תראה איך היה ענין אבשלום בתכלית הרוע והוא היה בן יפת תאר לפי מה שיתבאר מענין תמר : הנ"ו הוא להודיע איך ענש השם אבשלום שכבר היו לו שלשה בנים וכלם מתו קודם מותו על שהוצרך לבנות מצבה וקרא שמו עליה כי אמר אין לו בן שיקרא שמו עליו : הנ"ז הוא להודיע כי אין היופי עדו׳ על יושר הלב ולא יושר הדברים כי לפעמים יעשה אדם זה על דרך תחבולה כמו שמצאנו באבשלום שמדבריו לישראל היה נראה שהוא איש חסיד ורודף הצדק והיוש׳ והיה זה כלו על צד התחבולה למשוך לב ישראל אליו והנה אעפ"י שהיה היפה שבישראל לא היה טוב אך היה בתכלית הרוע והנה גנב אבשלום בזאת התחבולה לב ישראל ועמם זקני ישראל כי כלם היו נסכמים בהריגת דוד כמו שנתבאר מעצת אחיתופל : הנ"ח הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי שיתרשל אדם מלקיחת עצה מפני הפלגת רוע המקרים אשר יקרו לו ולזה תמצא שהתנהג דוד בחכמה נפלאה בכל זה הענין בברחו מפני אבשלום בנו וזה שהוא ירא אם ישאר שם שינצחו אבשלום בנו כי כבר ייעדו הנביא שיקים השם רעה מביתו ויתנו נשיו לרעו וישכב עמהם לעיני השמש ולעיני כל ישראל וזה לא היה אפשר שיתקיים אם ישאר שם דוד אם לא בשיפול דוד בידי אבשלום ולא רצה דוד לקחת כל נשיו אתו בברחו כי כבר ימשך מזה גם כן אם יתקיים ייעוד הש"י שינצחהו אבשלום במקום אשר ברח שם ולזה הניח דוד שם הפלגשים נגד כי יותר מעט בזה היה לו מן הגנות והצער אם ישכב אבשלום עמהם ממה שיקרא לו מזה אם ישכב עם נשיו והנה ברח המלך ברגליו כדי שלא יכירו כל רואיו כי הוא המלך כי בזה יתכן לו שישלם ההמלט׳ מן אבשלום ולזאת הסבה גם כן לא רצה שישאו לו ארון ה׳ והניח שם אנשים טובים יוכל לבטוח בהם שיגידו לו האמת להודיע לו מה שיסכים אבשלום לעשות כנגדו והשתדל לשלוח שם איש חכם למען יפר את עצת אחיתופל הטובה ועם הכינו עצמו לטו׳ העצ׳ הכין עצמו לתפלה ולזה התפלל לש"י שיסכל עצת אחיתופל ועם זה היה לב דוד נשבר ונדכ׳ והיה הולך ובוכה וראש לו חפוי וסבל הקללות הנמרצות שקללו שמעי בן גרא להכנע בתכלית מה שאפשר אל הש"י אולי יחננו יוצרו ונחם על הרעה והכין עצמו עם זה למלחמה לפי הסדור הראוי ולזה שם עם מחנהו שרי אלפים ושרי מאות : הנ"ט הוא להודיע כי גם בעת הרעה על הצדיק לא יעזבנו הש"י ביד הרשע ולא יסיר השגחתו ממנו לגמרי הלא תראה כי עם היות דוד נרדף הוכנו ענינים רבים לו להצלתו עד שבבחורים שהיו שם בני ימיני שהיה ראוי שישנאו דוד הוכנה שם אשה החביאה אחימעץ ויהונתן באופן שהשלימו המבוק׳ מדוד לרעה מה שיסכימו לעשות אבשלום וישראל כדי שיוכל לקחת עצה להמלט ממה שחשבו לעשות כנגדו ומצ׳ גם כן בדרכו רבים נשאו לו מנחה ולעם אשר ברגליו כי לא יגרע הש"י מצדיק עיניו ובעת המלחמה ג"כ נפלו עם אבשלום ואבשלום ביד אנשי דוד כי כבר סבב הש"י שנפוצו ישראל הנה והנה לברוח והיה זה סבה אל שנפל אבשלום ביד עבדי דוד ולא יכול לברוח כי כבר סבב הש"י והיה תלוי בלב האלה : הס׳ הוא להראות עוצם בטחון דוד בשם ית׳ עד שצוה יואב ואבישי ואתי שיחמלו על הנער אבשלום ולא ימיתוהו להשענו שכבר ינוצח אבשלום ונגף ישראל אשר עמו מפני רדפם אותו על לא חמס בכפיו וזה גם כן הורה על טוב תכונ׳ דוד שלא היה רוצה לשלם לו מדה כנגד מדה אך לא יכול דוד למנוע זה כי מן השמים נלחמו עם אבשלום שיפול ביד פשעיו עם שבזה נתישר הדבר שתהיה המלוכה לשלמה כאשר גזר הש"י והנה היתה תכונת דוד חזקה בזה הענין עד שכבר נתאבל על אבשלום זה האבל הנפלא המזכר בזה הספור : הס"א הוא להודיע שאין ראוי לאדם טוב לבשר בשורה לגדול לא ישמח בה ולזה הרחיק יואב את אחימעץ מלבשר אל המלך דוד בשורת הריגת אבשלום ולזה אמר לו לא איש בשורה אתה היום הזה על זה הענין ובשרת ביום אחר כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז אשלח הבשורה בפיך ולפי שהבין אחימעץ שישמח בה דוד בקש שירוץ הוא לבשר אל המלך זאת הבשורה וכאשר הבינ׳ שידאג המלך בזה לא רצה לבשר זאת הבשורה ובזה תמצא באמר המלך דוד איש טוב הוא ואל בשורה טובה יבא למדנו מזה שאין מדרך האיש הטוב לבשר הבשורה הרעה : הס"ב הוא להודיע שראוי שיתנהג האדם בחכמה גם בעת האבל והצער ולא יסור ממנו הצער טוב העצה הלא תראה כי תכף בהרגיש דוד מה שיקרה לו מן ההזק אם יראה לעבדיו שהוא דואג ומיצר על מיתת אבשלום ולזאת הסבה קם וישב בשער להראות שאינו מיצר על מיתתו ולזה תמצא שהתנהג דוד בחכמה נפלאה בענין השבתו למלכותו ולזאת הסבה בעינה שלא לבקש בדברי שלום ואהבה ואחוה מהיותר קרובים אליו שישתדלו בהשבתו כדי שלא יראו שיהיה בלבו עליהם על אשר מרדו בו ומשחו אבשלום עליהם למלך ושלח להם כי דבר כל ישראל בא להשיב אל המלך כדי שימהרו להשיבו באופן שלא יקדמו להם ישראל כי זה יהיה בושת להם ולזאת הסבה גם כן שלח לעמש׳ גם כן בזה האופן ונשבע לו שישימהו שר צבא תחת יואב והנה רצה המלך שיסכימו זה זקני יהודה כי לא ידע מה ילד יום כי אולם יקים לו הש"י שטן אחד כי במעט סבה יתרצו ישראל להמליכו עליהם לבשתם על ענין דוד ולחשבם כי נבאשו בעיניו ולזאת הסבה תמצא דוד

בֶּן־שִׁמְעִי אֲחִי דָוִד׃ כב אֶת־אַרְבַּעַת אֵלֶּה יֻלְּדוּ לְהָרָפָה בְּגַת וַיִּפְּלוּ בְיַד־דָּוִד וּבְיַד עֲבָדָיו׃ שמעה ק' ד'כ'כתיב ה' וב'כתיב אלף

כב א וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי
הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְהוָה
אֹתוֹ מִכַּף כָּל־ אֹיְבָיו וּמִכַּף ל'
שָׁאוּל׃ ב וַיֹּאמַר יְהוָה נ"א
סַלְעִי וּמְצֻדָתִי וּמְפַלְטִי־לִי׃ ל' חס'
ג אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי
וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי
מֹשִׁעִי מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי ל' חס' ל' חס'

בַּר שִׁמְעָה אֲחוּהִי דְדָוִד׃ כב יָת אַרְבְּעַת אִלֵּין אִתְיְלִידוּ לְגִבָּרָא בְּגַת וְאִתְמְסַרוּ בִידָא דְדָוִד וּבִידָא דְעַבְדוֹהִי׃ א וְשַׁבַּח דָּוִד בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ יָת פִּתְגָמֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַל כָּל יוֹמַיָּא דְשֵׁיזֵיב יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִיַּד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְאַף לְדָוִד שֵׁיזְבֵיהּ מֵחַרְבָּא דְשָׁאוּל׃ ב וַאֲמַר יְיָ תּוּקְפִּי וְרוּחֲצָנִי וּמְשֵׁיזֵיב יָתִי׃ ג אֱלָהִי דְאִתְרְעֵי בִי קָרְבַנִי לְדַחַלְתֵּיהּ תּוּקְפִּי דְמִן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהַב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקַן לְאִתְגַּבָּרָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבַי רוּחֲצָנִי דְעַל מֵימְרֵיהּ אֲנָא רָחֵיץ בְּעִדַּן עָקָא מְגִין וְעָלַי מִבַּעֲלֵי דְבָבַי וַאֲמַר לַאֲרָמָא קַרְנִי בְּפוּרְקָנֵיהּ סוֹמְכָנִי דַהֲוָה מֵימְרֵיהּ סְמַךְ לִי כַּד הֲוֵיתִי עָרִיק מִן קֳדָם רָדְפַי פּוּרְקָנִי מִבַּעֲלֵי דְבָבַי

אלא שש ואצבעות רגליו אינן אלא שש לכך נאמר עשרים וארבע . ואם כתב עשרים וארבע ולא אמר שש ושש הייתי אומר שבעה באחת וחמשה באחת ומהו מספר שכולן היו נספרות כסדר האצבעות בגב היד : (א) ביום הציל ה' אותו. לעת זקנתו לאחר שעברו עליו כל צרותיו וניצול מכולם : ומכף שאול . והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם כיוצא בו תשעה עשר איש ועשהאל (שמואל ב' ב' ל') כיוצא בו לכו ראו את הארץ ואת יריחו (יהושע ב' א') וכיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה (מלכים א' י"א א') : (ב) סלעי ומצודתי. לשון חוזק הם . סלע כמשמעו . מצודה היא מצודת יערים שקורין פלייסאין בלע"ז ועל שם הנס שנעשה לו בסלע המחלוקת והמצודות בחורשה (שמואל א' כ"ד כ"ח) : ומפלטי לי. מפלטי עם צבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא מפלט לי כשאני לבדי כגון מן ישבי בנוב : (ג) צורי . לשון סלע שהסלע מחסה לעוברי דרך מן המטר והרוחות אבריאמ"ש בלע"ז : אחסה . לשון כסוי שהייתי מתכסה לעזרה : משגבי . סומכי : ומנוסי . שהייתי נס אליו לעזרה

שש ושש ולא אמר עשרים וארבע הייתי אומר שבין ידיו ובין רגליו לא היו אלא שש ושש לכך צריך עשרים וארבע ואלו אמר כ"ד ולא אמר שש ושש הייתי אומר ה' באחת ושבע באחת לכך נאמר שש ושש : להרפה . לענק ובא בה"א הידיעה עם למ"ד השמוש כמשפט אלא שברוב נפלה ה"א הידיעה להקל וכמוהו להעם הזה להגדוד הבא אליו : (א) וידבר דוד לה' . שירה זאת חבר' דוד בסוף ימיו כשהניח ה' לו מכל אויביו . ואמר ומכף שאול כי הוא היה שקול כנגד כל אויביו וכתובה שירה זו בספר תהלי' ומתחלפת במקומות במלים והענין אחד וי"ת השירה הזאת על הצלת ישראל מאויביהם גם דבר פרעה זכר בפסוק עלה עשן באפו : (ב) סלעי ומצודתי . שהייתי נשגב בו מאויבי : ומפלטי לי . הוא קל הלמ"ד וכמוהו רבים מבנין הדגוש ומה שאמר לי אחר יו"ד הכינוי הוא תוספת ביאור כי די באחד מהם או תהיה יו"ד של ומפלטי נוספ' ואיננה לכינוי כיו"ד המגביהי לשבת היושבי בשמים : (ג) אלהי צורי . אחר שאלהי סמוך יהיה צורי שם לא תואר ובתלים אלי צורי ושניהם תואר ואפשר כי צורי לעולם שם ר"ל כי הוא החזק שלי וכל צור עולמים חוזק העולמי' וקיומם : וקרן ישעי . דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו לפי שהאיל והשור והראם חוסם וכחם בקרניהם שהם מנגחים בהם : מחמס . מאנשי חמס וכת"י ואף מיד כל

תולדות אהרן את ארבעת. סוטה מב: וישלו. שם: וידבר דוד. מגלה לא מ"ק טז:

רלבג

שמחל לשמעי בן גרא את דבר הקללות אשר קללהו ונשבע לו שלא ימות ליראתו שיהיה לשטן לו ולזה גם כן תמצא שכאשר קם שבע בן בכרי להיות לדוד לשטן מהר דוד להפילו טרם יתחזק ענינו כי אז יכבד לו יותר ואולי ימותו בזה רבים מישראל ולזה השתדל למהר להמיתו לבדו : הס"ג הוא במדות והוא להודיע שראוי להתרחק מלקבל לשון הרע הלא תראה כי על לשון הרע שספר ציבא על מפיבשת ענש דוד מפיבשת ונתן לעבדו את השדה אשר היה לשאול וכאשר נתבאר שקרות הדברים ההם הוכרח להשאיר מהעונש ההוא קצתם מפני ההטבות שהטיב לו ציבא בעת היותו נרדף והנה הסכימו ז"ל שבכל מה שאמר דוד למפיבשת אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה נענש דוד כשנחלק המלכות קצתו לרחבעם וקצתו לירבעם והיה זה כן לפי שעון קבול לשון הרע קשה מאד הלא תראה מפני מה שקבלו ישראל לשון הרע מאבשלום כנגד דוד מתו כמה נפשות מישראל : הס"ד הוא במדות והוא להודיע שראוי למקבל הטובה שישלם גמול למטיב על הטבתו ולזה ספר שכבר נתעסק דוד עם ברזלי והעביר אותו כמהם להיטיב לו כאשר שאל ברזלי : הס"ה הוא להודיע שראוי לכל אדם להיות מפחד תמיד כשסיבה שם סבה מביאה אל זה ואם כבר יראה בתחלת המחשבה שלא נתישר הענין לתכלית שיגיע לו נזק הלא תראה כי עמשא עם היותו ראוי שיפחד מיואב שימיתהו כדי שלא ירד מגדולתו ר"ל שלא ירד מהיות שר צבא והיה החרב ביד יואב עם כל זה לא פחד לחשבו שזה לא היה לכוונה שיכהו אך מקרה היה שנפלה החרב מתערה וקרה לו מזה המות : הס"ו הוא להודיע שאין ראוי שימסרו נפשם להריגה בני העיר בעבור הצלת נפש אחת מישראל כשהיה האיש ההוא מחוייב מיתה כשבע בן בכרי ומזה יתבאר גם כן שאם לא היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי לא הותר להם זה לפי המקומות הכוללים שזכרנו בפתיחת באורנו לדברי התורה ולזה תמצא שהסכימו אנשי העיר ההוא להרוג שבע בן בכרי להסיר מעליהם אנשי המלחמה שהיו משתדלים להשחית העיר בכללה בעבור שבע בן בכרי אם לא יתנוהו להם כי אם לא יאות להם הם ג"כ מורדים במלכות ויתחייבו מיתה ולזאת הסבה תמצא שספרה האשה החכמה שהיתה שם כי בני העיר ההיא אינם מורדים במלכות אך הם שלומי אמוני ישראל : הס"ז הוא להודיע כי העונש לא יבא בזולת מרי ולזה ספר שכבר היה רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה והיה זה אלא דבר זר מאד לחוזק השגחת הש"י על דוד ולזה בקשו לדעת במה היתה החטאת הזאת וכאשר נתאמת להם שבסבת חטאת הגבעונים היה על מה שרדפם שאול והרגם והשמידם מהתיצב בכל גבול ישראל כי כבר עבר בזה על השבועה שנשבעו להם נשיאי העדה פייסו' באופן אחר ולא נתרצו עד שנתרצו בזה האופן שבקשו שהיה בו מהאכזריות מה שלא יעלם והנה זכר כי בזה נעתר להם השם ית' לארץ : הס"ח הוא להודיע שהש"י יקח נקמה ממי שיונה השפלים וירדפם לחשבו כי אין בשער עוזרתם ולזה תראה שיותר נענש שאול על הריג' הגבעונים ורדיפת' ממה שנענש על הריגת נוב עיר הכהנים והנה היה זה לשתי סבות האחת כי מי שיסתבך בזאת התכונה הפחותה ר"ל לרדף השפלים ימצאו לו תמיד מה שאין כן ברדיפת הבלתי שפלים והב' כי בהריגת הכהנים אשר בנוב היה שאול כלי להשלים מה שייעד הש"י מהרע לבי' עלי ולזה לא מצאנו כשזכ' חטאת שאול שיזכור זה החטא והנה האריך בפרטי אלו הסיפורים להוסיף ההאמנה בהם : (א) וידבר דוד לה' עד סוף הספר . ביאור המלות : (ב) סלעי ומצודתי . הם ענין חוזק כי ברוב יהיו הבניינים החזקים על שן סלע והמצודה הוא הבנין החזק ומפלטי . ר"ל ומציל אותי מהרעות אשר אני בהם והרצון בזה כי ה' לי סלעי ומצודתי לא תצטרך למקום חזק ולמציל אחר : (ג) אלהי צורי . ר"ל אלהי חזקי : וקרן ישעי . ותוקף ישעי והמשיל התוקף לקרן כי הוא כלי לבעל הקרנים להסיר ממנו כל מזיק ולפי שהוא ישתמש בה ג"כ להזיק וזה דבר לא יתכן שייוחד להש"י אמר קרן ישעי הוא לתשיע ולהציל מהרע כי הש"י לא יעשה רע אם לא מצד מה שהוא טוב : משגבי . ר"ל חזקי ותקפי : ומנוסי . כמו שיטם

פי' רבי' ישעיה

(ב) סלעי . סלע גדול שאדם עומד שם ואינם יכולין לכובשו וכן מצודתי מלשון וישב דוד במצוד' ומבצר הוא : ומפלטי לי . היו"ד יתר : (ג) משגבי ומנוסי . המשגב שאדם נס ובורח אליו להמלט יקרא מנוס :

מצודת דוד

את ישראל בדברים : **כב** (א) ביום הציל . ר"ל לעת זקנתו שניצול מכל התלאות ועבדיו מנעוהו מלרדת עוד במלחמה כמ"ש למעלה אז אמר השירה הזאת . או ר"ל בכל עת שבא עליו צרה וניצול ממנה אז היה שר השירה הזאת : (ב) ה' סלעי . ה' מחסי כבמון מסלע וכמצודה : (ג) צורי . ה' הוא חזקי אשר אחסה בו : וקרן ישעי . הוא לי לישע ותוקף כמו קרן לבעל הקרנים : ומנוסי . אנוס אליו מפחד שאויב

מצודת ציון

כב (א) מכף . מיד : (ב) ומצודתי . מגדל חזק : ומפלטי . מציל ואמר לי לתוספת ביאור : (ג) צורי מלשון צור וסלע וכפל דבריו כמ"ש

ג׳ ד מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי
ד׳ ל׳ חס׳ אִוָּשֵׁעַ׃ ה כִּי אֲפָפֻנִי
מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת נַחֲלֵי בְלִיַּעַל
יְבַעֲתֻנִי׃ ו חֶבְלֵי שְׁאוֹל
ג׳ ב׳ חס׳ וב׳ מ״ל. ג׳ חסרים סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי־מָוֶת׃
ז בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי
אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי
ויתגעש ק׳ וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו׃ ח וַיִּתְגָּעַשׁ וַתִּרְעַשׁ
הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ
וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־ חָרָה לוֹ׃
ט עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו
ג׳ תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃
ג׳ פתחין י וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת
רַגְלָיו׃ יא וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב
ג׳ וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־ כַּנְפֵי־רוּחַ׃

וְאַף מִיַד כָּל חֲטוֹפִין שֵׁיזֵיב יָתִי׃ ד אֲמַר דָוִד בְּתוּשְׁבְּחָא אֲנָא מְצַלֵי קֳדָם יְיָ דִבְכָל עִדָן מִבְּעֵי דְבָבַי פָּרִיק יָתִי׃ ה אֲרֵי אַקִיפַתְנִי עָקָא כְּאִתְּתָא דְיָתְבָא עַל מַתְבְּרָא וְחֵילָא לֵית לַהּ לְמֵילַד וְהִיא מְסַכְּנָא לִמְמַת סִיעַת חַיָבִין בְּעֵתַת יָתִי׃ ו מַשְׁרְיַת רַשִׁיעִין אַקְפוּנִי קַדְמוּנִי דִמְזַיְנִין בְּמָנֵי קְטוֹל׃ ז אֲמַר דָוִד כַּד עָקָא לִי אֲנָא מְצַלֵי קֳדָם יְיָ וּקְדָם אֱלָהִי אֲנָא מִתְחַנַן וּמְקַבֵּל מֵהֵיכְלֵיהּ צְלוֹתִי וּבָעוּתִי קֳדָמוֹהִי מִתְעַבְדָא׃ ח וְאִתְרְגִיפַת וְאִתְרְגִישַׁת אַרְעָא שַׁכְלוּלֵי שְׁמַיָא זָעוּ וְאִתְרְכִינוּ אֲרֵי תְקֵף רוּגְזֵיהּ׃ ט סְלִיק זְדוֹנֵי דְפַרְעֹה רַשִׁיעָא כִּתְנָנָא קֳדָמוֹהִי בְּכֵן שְׁלַח רוּגְזֵיהּ כְּאֶשָׁא בָּעֲרָא דְמִן קֳדָמוֹהִי מְשֵׁיצָאָה מְזוֹפִיתֵיהּ כְּגוּמְרִין דְנוּר דָלְקָא מִימְרֵיהּ׃ י וְאַרְכֵּין שְׁמַיָא וְאִתְגְלֵי יְקָרֵיהּ וַעֲנַן אֲמִיטְתָא כְּבַשׁ קֳדָמוֹהִי׃ יא וְאִתְגְלֵי בִגְבוּרְתֵּיהּ עַל כְּרוּבִין קַלִילִין וְדַבַּר בִּתְקִיף עַל כַּנְפֵי רוּחָא׃

רשי

לעזרה : (ד) מהולל אקרא ה׳. כתרגומו בקראי לו אהודנו לפי כי מאויבי אני נושע שאושע ויתכן לפתור אקרא ואושע לי הוה : (ה) אפפוני. הקיפוני : משברי מות. כתרגומו כאתא דיתבא על מתברא כן שם מושב האבנים שהאשה יולדת שם : נחלי. גייסות שוטפות כנחל : (ו) חבלי. כתרגומו משרית כמו חבל נביאים (שמואל א׳ י״ו) : קדמוני. באו לפני : (ז) בצר לי אקרא ה׳ וישמע וגו׳. כך דרך לשון הווה מדבר לשון עבר ולשון עתיד בפעם אחת : (ח) ויתגעש ותרעש. לא על נסים שאירעוהו נאמר אלא על נסים שנעשו לישראל וראש המקרא מחובר על סופו : כי חרה לו. כי משמש כאן בלשון כאשר וכן פתרונו וכשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו : (ט) עלה עשן באפו. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו. וזהו כל לשון חרון אף שהאף נוחר ומעלה הבל : ואש מפיו תאכל. מגזרת דבר פיו תאכל אש ברשעים : (י) ויט שמים. להנקם מאויביו ממצרים

רדק

כל חטופין ואנסין שזיב יתי : (ד) מהולל אקרא ה׳. כשאני מתפלל ואקרא ה׳ מהולל שאהללנו בתהלותי אז מן אויבי אושע : (ה) משברי מות. הם הצרות החזקו׳ שהיה בהם קרוב למות כמו שהיה בסלע המחלקות ופי׳ משברי כי הצרות שוברות לב האדם באנחותיו ודאגותיו או פי׳ משברי על דרך משל כאלו אמר גלי מות כי הגלים החזקים נקראים משברים כמו שאמר כל משבריך וגליך עלי עברו נקרי׳ הגל כן לפי שהוא נשבר בתנועתו החזקה ויונתן פירש שהיה בצרה כאשה יושבת על משבר והיא מסוכנת למו׳ : נחלי בליעל יבעתוני. על דרך משל כמו הנחל השוטף כן הצרה הגדולה ובליעל אמר על כל רשע ורשע מאויביו או יהיה בליעל שם הרשע ויונתן תרגם סיעת חייבין ואפשר לפרש נחלי מן נחלה מכתך : (ו) חבלי שאול. ענין כאב מן חבלי יולדה ויונתן תירגם משרית רשיעין כמו חבל נביאים : (ז) מהיכלו. מן השמים : ושועתי באזנו. באה באזניו וכן כתוב בתהלים תבא באזניו : (ח) ותגעש. כתיב כמו בתהלי׳ וקרי ויתגעש והענין אחד וקריא׳ המל׳ מלרע וכל הענין הזה עד ישלח ממרום רמז להשחית ולכלו׳ אויבי ישראל כי להם הוא רעש הארץ והשמים וחשך וערפל וגחלים ואש וחצים וברק הכל דרך משל וכן ויט שמים וירד כאילו ירד לכלותם במהרה וזהו וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח רמז למהירות הכליה והאבדון לאויבים : (ט) עלה עשן. משל על חרון אפו באויבים כמו אז יעשן אף ה׳ וקנאתו: ואש מפיו תאכל. אש שיצאה מפיו תאכלם : (יא) וירא. ובתהלים וידא בדל״ת מן כאשר ידאה הנשר והענין קרוב

רלבג

שינוס האדם אל המקום הידוע לו שיתכן לו שימלט בו כי אין לי מנוס זולתי אל הש״י : (ד) מהולל אקרא ה׳. ר״ל כשאקרא לשם יתעל׳ ואתפלל לו הנה יהיה קודם זה מהולל ר״ל שאסדר שבחיו תהלה כי בזה יתכן שתהיה התפלה נשמעת כי בספור השבחים ישלם לאדם הדבקות עם הש״י ואז יתכן שתהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה בו : (ה) אפפוני משברי מות. רצה לומר הקיפוני רעות שוברות מובילות אל מות או יהיה אפפוני מענין אף הוא מענין פנים כאמרו ויפל לאפיו ארצה והרצון בו שמו פניהם אלי ואפשר שיהיה משברי מות מענין אמרו כל משבריך וגליך עלי עברו והרצון בו על צד המשל גלי הים המביאים אל מות שמו פניהם אלי : ונחלי בליעל. נחלי רשע והנה קרא נחלי רשע הנחלים השוטפים ורצים בכח וזה כלו משל על הרעות הגדולות : (ו) חבלי שאול סבוני. כאבי מות סבבוני והנה קרא שאול מות כי הוא שם לקבר וכאילו אמר שהכאבים ההם מובילים אל מות : קדמוני מוקשי מות. קדמו אותי אויבי לשוב בדרכי אשר אני הולך מוקשים אכשל בהם מוליכים אל מות : (ז) בצר לי אקרא ה׳ ואל אלהי אשוע. ידמה שכפל הענין במלות שונות כי זה דרך השירים ואפשר עוד שהראשון יכוון שיקרא שם ה׳ והוא ההשתדלות בהשגתו יתברך באמצעות סדור שבחיו כי זה הוא קריאת השם לו ואחרי זה היה מתפלל לש״י ובזה האופן עלתה שועתו באזני הש״י ואם חזקה מאד מדרגתו ממדרגת האדם : (ח) ויתגעש ותרעש הארץ. הגעש והרעדה הוא דבר אחד : מוסדות השמים. הם מקומות הארץ כי הם כמו מוסדותיהם להיות תנועותיהם סביב המרכז ואמר עליהם שירגזו וירעשו מצד היות האש בבטן הארץ וזהו אמרו כי חרה לו והוא מענין חום ושרפה על רוב הכעס וזה כלו משל על הנפלאות שהיה עושה השם יתברך בעבור הצלת דוד מאויביו ויתכן שרמז באמרו ומוסדות השמים על מוסדות ההרים כי הם גבוהים ולזה תארם בשם שמים כאמרו אשר תעוף בשמים וידמה שענין כן לפי שכבר נמצא תמורת זה בספר תהלים וממוסדי הרים : (י) ויט שמים וירד. ר״ל שהוא הטה שמים אל מה שרצה שיגיע בנמצאות השפלות להציל דוד ויורה הפעלה הנאצלת ממנו על זה או רצה בזה והוא הנכון יותר שהיא כאילו נטה מהשמים אשר שם משכנו לפי מה שיחשב וירד בנמצאות השפלות להשגיח בו ולרוב החשך והאפל אשר בנמצאות השפלות האלו קראם ערפל ולזה אמר וערפל תחת רגליו : (יא) וירכב על כרוב ויעף. אמר כי הש״י רכב על

אפפוני ד׳ בקריאה וסי׳ כי אפפוני משברי מות. אפפוני מים עד נפש. אפפוני חבלי מות. וחברו דהלילאי. מקשי ג׳ חסר ו׳ בלישנא בקריאה וסי׳ קדמוני מקשי מות דשמואל. מקשים שתו לי סלה. ומקישות פועלי און : וכל ממקשי דכוו׳. וירד ג׳ פתחין וסי׳ ויט שמים דשמואל וחברו דתהלי׳. מי עלה שמים : ויעף ג׳ בקריא וסי׳ וירכב על כרוב ויעף. וחברו דתילים. ילק פשט ויעף :

ת

פי׳ רבי ישעיה

(ה) אפפוני משברי מות. הקיפוני גלי מות כמו כל משבריך וגליך : (י) ויט שמים וירד. מפני האתנח נפתח : ויעף. כמו וינס וישב וירון כולם נחלף השורק בחולם :

מצודת ציון

במ״ש כדרך השיר : ומנוסי. מלשון ניסה ובריחה : מחמס. הוא כענין גזל : (ה) אפפוני. סבבוני כמו כי אפפו עלי (תהלים מ) : משברי. מלשון שבר : נחלי. מלשון חולי כמו נחלה מכתך (נחום ג) : יבעתוני. מלשון בעתה וחרדה : (ו) חבלי. מכאובי כמו חבלי יולדה (הושע יג) : קדמוני. באו לפני כמו במה אקדם ה׳ (מיכה ו) : (ח) ויתגעש. ענין התנודה והתנועה החזקה כמו וכנהרות יתגעשו מימיו (ירמיה מו) : ירגזו. יחרדו : (י) וערפל. כעין עב הענן : (יא) כרוב. מלאך ורז״ל אמרו כרביא (חגיגה יג) והוא התרגום של נער כי דמות אדם להנה :

מצודת דוד

האויב : מחמס. מאנשי חמס : (ד) מהולל. כאשר אני קורא אל ה׳ בהלל אז אני נושע : (ה) כי אפפוני. כאשר סבבו אותי משברי מות ר״ל כאבי מות וכאשר החליים הבאים מאנשי בליעל בעתו וחרדו אותי : (ו) חבלי. וכאשר כאבי שאול סבבוני ובאו לפני מוקשים המביאים את המיתה : (ז) בצר לי. כאשר היה צר לי בעבור הדברים האלה אז קראתי לה׳ ושמע קולי ושועתי באה באזניו וכפל הדבר במ״ש וכדרך מליצת השירה : (ח) ויתגעש. נעו ונדו אויבי יושבי הארץ מרוב הפחד : מוסדות השמים. הוא משל על ההרים מכונן : כי חרה לו. כאשר חרה לו לקחת מהם נקמתו: (ט) עלה עשן באפו. הוא ענין כעס ואמר בלי המשל באדם שעל ידי חמום הכעס נראה כעין עשן יוצא מנחירי האף וכן יעשן אפך (תהלים ע״ד) : תאכל. את הקמים עלי : ממנו. ר״ל מעמו באו הגחלים יבערו לשרוף בשונאי : (י) ויט. נטה את השמים למטה לארץ וירד עליהם להתקרב אל שונאיו להכות בהם והוא מדרך משל לומר שהיה ממהר ליפרע מהם : תחת רגליו. להיות מוכן להפרע מהם בחושך של ערפל : (יא) וירכב. למהר לבא : וירא. היה נראה בא על כנפי רוח ודימה מהירת הרוח לעפיפת כנפי העוף :

יב וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סֻכּוֹת
חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃
יג מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ׃
יד יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן
יִתֵּן קוֹלוֹ׃ טו וַיִּשְׁלַח חִצִּים
וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהְמֹם׃
טז וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת
תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָה מִנִּשְׁמַת
רוּחַ אַפּוֹ׃ יז יִשְׁלַח מִמָּרוֹם
יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃
יח יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי
אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ יט יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם
אֵידִי וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי׃
כ וַיֵּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי יְחַלְּצֵנִי כִּי־
חָפֵץ בִּי׃ כא יִגְמְלֵנִי יְהוָה
כְּצִדְקָתִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי׃
כב כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה
וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי׃

ד' יב וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ
בַּעֲרָפִילָא וַעֲנַן יְקָר סְחוֹר
סְחוֹר לֵיהּ מַחֲית מַיִין
תַּקִּיפִין מַרְכֶּבֶת עֲנָנִין
כ' קַלִּילִין בְּרוּם עָלְמָא׃
יג מִזִּיו יְקָרֵיהּ מְבַהֲקִין
ויהם ק' שְׁמֵי שְׁמַיָּא מְזוֹפִיתֵיהּ
ד' כְּגוּמְרִין דְּנוּר דָּלְקָא
מֵימְרֵיהּ׃ יד אַכְלֵי מִן
שְׁמַיָּא יְיָ וְעִלָּאָה אֲרִים
מֵימְרֵיהּ׃ טו וּשְׁלַח מְחָתֵיהּ
ג' חס' כְּגִירִין וּבַדְּרִינוּן בִּרְקִין
וְשַׁגְשִׁינוּן׃ טז וְאִתְחֲזִיאוּ
עוּמְקֵי יַמָּא אִתְגְּלִיאוּ
נ' שַׁכְלוּלֵי תֵּבֵל בִּמְזוֹפִיתָא
מִן קֳדָם יְיָ מִמֵּימַר תְּקוֹף
י"ג חס' רוּגְזֵיהּ׃ יז שְׁלַח נְבִיּוֹהִי
מֶלֶךְ תַּקִּיף דְּיָתֵיב בִּתְקוֹף
נ"ב. כ"ד רוּמָא דַּבְּרַנִי שֵׁיזְבַנִי
מֵעַמְמִין סַגִּיאִין׃ יח שֵׁיזְבַנִי
מִסַּנְאַי אֲרֵי תַּקִּיפְנִי מִבַּעֲלֵי
דְּבָבַי אֲרֵי אִתְגַּבַּרוּ עֲלַי׃
יט יְקַדְּמוּנִי בְּיוֹם טַלְטוּלִי
וַהֲוָה מֵימְרָא דַּיְיָ סְמַךְ לִי׃ כ וְאַפֵּיק לִרְוָחָא יָתִי שֵׁיזְבַנִי אֲרֵי אִתְרְעִי בִי׃ כא אֲמַר
דָּוִד יְשַׁלְמִינַנִי יְיָ כִּזְכוּתִי כִּבְרִירוּת יְדַי יָתֵיב לִי יְיָ׃ כב אֲרֵי נְטָרִית אוֹרְחָן
דְּתַקְּנָן קֳדָם יְיָ וְלָא הֲלֵיכִית בְּרֶשַׁע קֳדָם

ממצרים ומסרעה : (יב) וישת חשך סביבותיו . לסוכה כענין שנאמר ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרים לישראל : חשרת מים עבי שחקים . מאין היה החשך עבי שחקים היו שהן חושרין מים על הארץ : חשרת . לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא אומר באגדות הרבה חושרין אותו בכברה ויש לפתור חשרת לשון קשר שמתקשרין השמים בעבים ע"י המים כמו וחשוריהם האמור באופני המכונה שהם זרועות העץ המהדקין וקושרין עיגוליה יחד : (יג) מנגה נגדו . שלא תאמר בחשך הוא שרוי אלא הנוגה לפנים מן המחיצה ומאותו נוגה אשר לפניו בערו גחלי אש שנשתלחו חצים על מצרים : (טז) יגלו מוסדות תבל. שנבקע התהום כשנבקע ים סוף נבקעו כל מימות שבעולם : מנשמת . מכח נשיבת רוח אפו : (יח) כי אמצו . כאשר אמצו : (כא) כצדקתי. כשיצאו אחריו למדבר וסמכו על הבטחתו :
עם

קרוב : חשרת מים . ובתהלים חשכת מים והענין אחד כי חשרת מים הוא קשור העבים זו בזו כמו וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק וכשהעבים מקשרים זו בזו הוא החשכה : (יג) מנוגה נגדו . מנוגה שהוא נגדו אל אויביו בערו גחלי אש לאויביו כלומר אשו מאיר לאוהביו ובוער בשונאיו : (יד) ירעם . מן רעם : ויהמם . כמו בתהלים כתוב וקרי ויהם ואין ביניהם אלא הכנוי : (טז) אפיקי ים . המים הנגרים בכח נקראי' אפיקים וכל המקומות שהמים נגרים בהם נקראים אפיקים על שמם : (יז) ימשני ממים רבים. דרך משל שהצילהו מצרות רבו' והוא מגזרת כי מן המים משיתהו וענינם ענין המשכה והוצאה : (יח) מאויבי עז'. לשון יחיד על גלי' או על ישבי בנב ואפשר על שאול: (יט) יקדמוני ביום אידי . תרגם יונתן יקדמוני ביום טלטולי כלומר ביום שהייתי נע ונד היו אויבי מקדימים אותי ברעותיהם כמו שעשו הזיפים : (כב) ולא רשעתי מאלהי . לא רשעתי שיצאתי מדרכי אלו ודרכי שזכר עומד במקום שנים ויונתן תרגם ולא הליכית ברשע קדם אלהי :
לא

רלבג

כרוב והוא השכל הפועל שהוא מלאכו השלוח ממנו להשגיח על אישי האדם כמו שנתבאר בספר מלחמות ה' והנהיג אותו אל שישגיח בדוד ומרוב מהירו' הגלות פעלתו אמר שרכב אף על כנפי רוח ללכת אליו במהירות : (יב) וישת חשך סתרו סביבותיו סכתו . אמר זה על צד המשל למה שהמציא הש"י להיות לסכה ולמחסה לדוד מאויביו : חשרת מים עבי שחקים . ר"ל קשור המים בעבים ואמר זה לפי שמהם יצאו המים והם בו בכח וכאלו יאמר שמה שהמציא הש"י מזה הוא מכון תחלה להשפיע טוב לדוד ולהצילו כמו שהמים היורדים מהעבים הם מצמיחים הצמחים וכו גם כן מה שיקרה בו רע והשחתה לאויבים דרך משל כמו הברק והאש היוצא מהאיד הקיטורי שלפעמים ירד כמטר וירדו עמו הברקים והאש והברד ויתחדשו הקולות המרעידים והרעמים : (טו) וישלח חצים ויפיצם . הם האשים הבוערים שירדו בחוזק מהענן לאמ"ש בלע"ז והם גם כן מתחדשים מנוף הברק לזה אמר ברק ויהם : (טז) ויראו אפיקי ים. הם מעמקי ים : יגלו מוסדות תבל. הם המקומו' השפלים שאצל מרכז הארץ כאילו יאמר שהדברים הנסתרי' שלא חשב איש שיתחדשו נתחדשו באלו הפעולות הנפלאו' השופעת מהש"י והמשל כי לא חשב איש שיתחדש מהרע לשאול ולבניו בהר הגלבוע אשר נגלה בו מה שרצה הש"י לתת הממלכ' לדוד שאם נשאר יהונתן לא היה דוד חולק עמו על דבר המלוכה ולזה סבב הש"י שמתו יחד וגם ענין איש בשת לא עלה בלב אדם שיהיה כך ר"ל שתתחדש מריבה בינו ובין אבנר ושיקומו עליו אנשים להרגו על משכבו בביתו : (יז) ישלח ממרום יקחני . ישלח ממרום מה שיקחני וינהגני על חפצי : (יט) יקדמוני ביום אידי . ר"ל יקדמוני הרע ביום אידי להוסיף רעה על רעה כמו הענין בזיפים בעת היותו נרדף משאול וכמו הענין באחיתופל שהיה יועץ אבשלום להמית אביו בעת שפלתו והיותו נרדף : (כב) ולא רשעתי מאלהי . ר"ל לא רשעתי לנטות מאלהי אך שמרתי כל מצות
הש"י

פי' רבי ישעיה

(יב) וישת חשך סביבותיו סוכתו . פי' עומדות סביבותיו : חשרת מים . לשון רבוי הוא העננים המלאים מים מראין שחורין : (יג) מנוגה נגדו . אף על פי שחושך סביבותיו נוגה הוא נגדו : וחקותיו לא אסור ממנה . מן החוקה :

וישת ו' בקריאה וסי' וישת לו עדרים לברו ולא . וישת על ראש אפרים והוא הצעיר . וישת אל המדבר פניו וישת עליהם תבל . וישת חשך סביבותיו . וימד שש שערים וישת עליה : ויראו ר' בקריאה וסימ' ויראו אפיקי ים יגלו מוסרות . ויראו אפיקי מים ויראו ראשי הבדים מן הקרש . והברו דד"ה : ויוצא י"ג חס' וסימן נמסר בסדר קרח :

תולדות אהרן חשרת מים. תענית ט י: ויראו . ערובין סה תענית ח :

מצודת דוד

(יב) וישת חושך . שם החושך סביבות סוכתו להיות מוכן להחשיך להאויב : חשרת החושך ההיא באה מחשכת רבוי המים הנקשרים בעבים הפרושים מתחת השחקים : (יג) מנוגה נגדו . מחמת האורה שלפניו אשר חפצו להאיר להושיע לי לזה בערו גחלי אש בהקמים עלי : (טז) ויראו . היו נראים קרקעות מי הים כי נבקעו המים : יגלו וגו' . כי נבקע הארץ : בגערת . בעבור גערת ה' בהקמים עלי : מנשמת . מנשיבת רוח אפו והכל הוא בדרך משל : (יז) ישלח ממרום . ישלח עזרתי ממרום ויקחני מיד האויב ויוציאני מיד הרבים הקמים עלי השוטפים כמים רבים : (יח) כי אמצו . כאשר התחזקו ממני אז יצילני מידם : (יט) יקדמוני . האויב היום מקדים לבוא עלי בעת יקרני מקרה רע בחושבו כאשר החילותי לנפול לא אוסיף לקום אבל ה' היה לי למשען ואף כי נפלתי הנה קמתי : (כ) למרחב . למקום רחב להנצל מיד : יחלצני . יוציאני מן המיצר כי חפץ בי : (כא) כצדקתי . כפי צדקתי כי לא הרעותי את אחד מהם : כבור ידי . כפל הדבר במ"ש : (כב) מאלהי.
ממצות

מצודת ציון

ויעף . ענין פריחה : (יב) וישת . ענין שימה כמו שתו בשמים פיהם (תהלים עג): חשרת . ענין קשור כמו וחשוקיהם וחשוריהם (מ"א ז) : (יג) מנגה . ענין האורה וזריחה : (טו) ויהם . מלשון מהומה : (טז) אפיקי . כן יקרא המים הנגרים בחוזק ורודפים וכן כאפיקי נחלים (איוב ו) : מנשמת. מלשון נשימה ונשיבת הפה : (יז) ימשני . ענין הוצאה כמו מן המים משיתיהו (שמות, ב) : (יח) אמצו. ענין חוזק : (יט) אידי . ענין מקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא) : משען . ענין סעד : (כ) יחלצני . ענין הוצאה ושליפה כמו בצרה קראת ואחלצך (תהלים פא) . (כא) יגמלני . מלשון גמול ותשלום שכר : כבור . מלשון ברור ונקי :
גבור

כג כִּי כָל־מִשְׁפָּטָו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו משפטיו ק' כ' חס'
לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה: כד וָאֶהְיֶה תָמִים לוֹ
וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֺנִי: ל'
כה וַיָּשֶׁב יְהוָה לִי כְּצִדְקָתִי כ"ס
כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו: ל' וחס'
כו עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גִּבּוֹר תָּמִים ל'
תִּתַּמָּם: כז עִם־נָבָר תִּתָּבָר כ'. ל'
וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל: ל'
כח וְאֶת־עַם עָנִי תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ
עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל:
כט כִּי־אַתָּה נֵירִי יְהוָה וַיהוָה ל' ומ"ל
יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי: ל כִּי בְכָה אָרוּץ ל'. ג' מ"ל ד' ג' מ"ל וא' חסר
גְּדוּד בֵּאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר:
לא הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָה
צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ:
לב כִּי מִי־אֵל מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה
וּמִי צוּר מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ: ל'
לג הָאֵל מָעוּזִּי חָיִל וַיַּתֵּר תָּמִים

אֱלָהִי : כג אֲרֵי כָל דִינוֹהִי גְלַן לְקִבְלִי לְמֶעְבַּדְהוֹן וּקְיָמוֹהִי לָא עֲדִית מִנְהוֹן: כד וַהֲוֵית שְׁלִים בְּדַחְלְתֵיהּ וַהֲוֵית נְטַר נַפְשִׁי מֵחוֹבִין : כה וַאֲתֵיב יְיָ לִי כִּזְכוּתִי כִּבְרִירוּתִי קֳדָם מֵימְרֵיהּ : כו עִם אַבְרָהָם דְאִשְׁתְּכַח חֲסִיד קֳדָמָךְ בְּכֵן אַסְגֵיתָא לְמֶעְבַּד חִסְדָא עִם זַרְעֵיהּ יִצְחָק דַהֲוָה שְׁלִים בִּדְחַלְתָּךְ בְּכֵן אַשְׁלֵמְתָּא מֵימַר רְעוּתָךְ לְמֶעְבַּד עִמֵיהּ : כז עִם יַעֲקֹב דַהֲלִיךְ בִּבְרִירוּתָא קֳדָמָךְ בְּחַרְתָּא בְנוֹהִי מִכָּל עַמְמַיָא וְאַפְרֵשְׁתָּא זַרְעֵיהּ מִכָּל פְּסוּלָא פַּרְעֹה וּמִצְרָאֵי דַחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן עַל עַמָךְ בִּלְבַּבְתְּהוֹן בְּמַחְשַׁבְתְּהוֹן : כח וְיָת עַמָא בֵית יִשְׂרָאֵל דְמִתְקְרָן בְּעָלְמָא הָדֵין עַם חֲשִׁיךְ אַתְּ עָתִיד לְמִפְרַק וּבְמֵימְרָךְ תַּקִיפָא דְמִתְגַבְּרִין עֲלֵיהוֹן תַּמְאִיךְ : כט אֲרֵי אַתְּ הוּא מָרֵי נְהוֹרֵי דְיִשְׂרָאֵל יְיָ וַיְיָ יַפְקִינַנִי מֵחֲשׁוֹכָא לִנְהוֹרָא וְיַחֲזִינַנִי בְּעָלְמָא דְעָתִיד לְמֵיתֵי לְצַדִּיקַיָא : ל אֲרֵי בְמֵימְרָךְ אַסְגֵי מַשְׁרְיָן וּבְמֵימַר אֱלָהִי אֶכְבּוֹשׁ כָּל כְּרַכִּין תַּקִיפִין : לא אֱלָהָא דְכֵיוָנָא אוֹרְחֵיהּ אוֹרַיְתָא דַיְיָ בְּחִירָא הִיא תַּקִיף הוּא לְכֹל דִי מִתְרַחֲצִין עֲלוֹהִי : לב בְּכֵן עַל נִסָא וּפוּרְקָנָא דִי תַעֲבֵיד לִמְשִׁיחָךְ וְלִשְׁאָרָא דְעַמָךְ דְאִשְׁתְּאָרוּן יוֹדוּן כָּל עַמְמַיָא אוּמַיָא וְלִישָׁנַיָא וְיֵימְרוּן לֵית אֱלָהָא אֶלָא יְיָ אֲרֵי לֵית בַּר מִנָךְ וְעַמָךְ יֵימְרוּן לֵית דְתַקִיף אֶלָא אֱלָהָנָא : לג אֱלָהָא דְסָעִיד לִי בְּחֵילָא וּמְתַקֵן שְׁלִים

(כו) עם חסיד תמים ונבר. כנגד שלשה אבות ששלם הקב"ה גמול צדקתם לבניהם : (כז) ועם עקש. פרעה. תתפל. לשון נפתל ועקש ובספר (תהלים יח כז) כתוב תתפתל. דבר אחר ישלח ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע המחלקות והיה קרוב להתפש ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה כי פשטו פלשתים : וישב וגו' כצדקתי. שלא הרגתיו בכרתי כנף מעילו : (לא) אמרת ה' צרופה. ברורה מבטחת ושוה : (לג) ויתר תמים דרכי. מכל מכשול ומכל חטא ומכל מבוכה

(כג) לא אסור ממנה. מכל מצוה ותורה ובתהלים לא אסור מני והענין אחד : (כו) תתחסד. פי' שהו' חסיד בדרכיו אתה מראה לו גם כן שאתה חסיד בהטיבך עמו : עם גבור. כמו איש שתרגומו גבר וכן הוא בתהלים גבר וי"ת הפסו' על האבות חסיד ותמים ונבר ותרגם עקש על פרעה : (כז) תתבר. משפטו תתברר ולא חסר הכפל ואם היה אומר תתבר ידמה מנחי הלמ"ד לפיכ' שמו תנועות תתבר כתתבר ודגש הת"ו להורות שהוא מפעלי הכפל : תתפל. בא כן לזווג המלות עם תתבר ותתמם ועיקרו תפתל ומשפטו תתפתל והפכה עין הפעל בפא הפעל כמו אם ישוב ישיבני וענין תתפל תבוא עליו כדרכו הנפתלה וכן ענין אם ללצים הוא יליץ יביא עליהם שיכשלו בליצנותם : (כח) ועיניך על רמים תשפיל. עיניך תתן על רמים עד שתשפילם וכן הוא בתהלים בזה הענין אף על פי שאין המלו' שוות ועינים רמות תשפיל: (כט) כי אתה נירי ה'. נכתב בו הנח והוא היו"ד ענין הפועל הנרה היא החשכה והתשועה ממנה היא האורה והנגה וזהו שאמר יגיה חשכי : (ל) כי בכה. נכתבה בו הה"א הנחה אשר אחרי הכ"ף הקמוצה וכן ובכה ובעמכה הנשגבת עמכה והדומים להם וברוב לא תכתב זאת ההא ופירושו בעזרתך אשבר גדוד אויבי וארוץ משרש רצץ ובא בשורק כמו ירון ושמח ישוש לגבורים או פי' ארוץ לקראת גדוד אויבי ולא אירא מהם וכן אדלג שור אדלג חומ' ערי אויבי לכבשם ואומר אדלג למהירות כבושו אותם כאילו בדלוג נכנס בהם וי"ת בך ארוץ גדוד במימרך אסגי משריין: (לא) האל תמים דרכו. שמשלם לכל איש כמעשהו והטיב לי כצדקתי ולאויבי כרשעתם ואמרתו צרופה שאין בכל משפטיו סיג אלא הכל ברור ונקי עשויי' ביוש' ובאמונה צרופים ומזוקקי' מכל סיג : (לב) כי מי אל. לא כאות' שהיו בוטחים באליליהם ובהתגברי על אויבי בכל עת יש להם לדעת כי שקר נסכם ואין צור זולת אלהינו ולפי תרגום יונתן כי אז יודו לו כל העמים ויאמרו מי אל מבלעדיו בכן על ניסא וגו' : (לג) האל מעוזי חיל. נכתב בוי"ו עם הדגש והדומים

רלבג

הש"י והנה הרשע הוא שנטייה מדבר הראוי כמו שהצדק הוא ההליכה בדרך הראוי : (כג) כי כל משפטיו לנגדי. ר"ל כי כל משפטי הש"י הם לנגד עיני תמיד להנהיג עצמי בהם : וחוקותיו לא אסור ממנה. ר"ל כי חקותיו הם תמיד לנגדי ובכלל הנה לא אסור מן התור' כלל או יהיה שבאמרו ממנה אל מה שאמר יגמלני ה' כצדקתי והרצון בזה שלא יסור מן הצדק: (כד) ואשתמרה מעוני. ר"ל שנשמרתי מעון ותהיה היו"ד נוספת או ירצה בזה כי כשעלה בלבי לחטוא בדבר נשמרתי מאותו עון ולא הוצאתי לפועל מחשבתי הרעה או ירצה בזה שאחר שחטאתי בדבר בת שבע ושבתי אל הש"י מאותו עון הנה נשמרתי מאותו עון שלא יגיעני חק בעבורו או נשמרתי מחטא אחר זה כמה שידמה לאותו עון : (כו) עם חסיד תתחסד. אמר שהש"י עושה חסד לחסידים לא יענשם בחטאיהם באופן ענשו זולתם וכאילו אמר זה על החסד שעשה לו הש"י בדבר חטאת בת שבע והנה על חטאת קטן ממנו נענש שאול העונש הנפלא שאמר בזה הספר ואמנם היה זה כן כי דוד היה רצונו שלם עם הש"י ומשתדל תמיד לעשות היושר והטוב בדברים אחר מבוא' מספורי דוד אשר תמצא מהם מה שיורה על חסידות דוד הוראה נפלאה אלא שהתגבר יצרו עליו על דבר בת שבע ולא יכול לנצח אותו ואולם שאול נמצא ענינו בהפך זה עד שכבר תמצא שאול היה רוצה להכחיש דברי הנביא כשנגד אותו על חטאו ולא הי' בוש מזה ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי לה' : (כח) ועיניך על רמים תשפיל. ר"ל עיניך על רמים להוכיחם עד שתשפיל' : כי אתה נרי ה'. ר"ל להאיר לי מחשך הצרות : (ל) ארוץ גדוד. אשבר וארוץ חיל רב : אדלג שור. אקפץ החומה באופן שלא תמנעני ההכנס לעיר להכניע אויבי : (לא) האל תמים דרכו. ר"ל שדרך תורתו במצות ובאזהרות הוא שלם ונגלה התועלת ואמרת ה' והוא ספורי התורה היא צרופה ר"ל שאין בה דבר יהיה במדרגת הסיגים והדבר שאין בו תועלת או יהיה הרצון באמרו תמים דרכו שפעלו ודרך הנהגתו בזה העולם השפל הוא תמים ושלם ואמרתו והיא התורה צרופה שאין בה סיגים ודבר ללא תועלת : (לג) האל מעוזי חיל. ר"ל האל הוא מעוזי מעוז חיל הרצון בו מעז נפלא או ירצה בזה הנה האל הוא מעוזי לתת לי חיל וידמה שכן הוא כי כבר אמר

ככה ג' כתיב ה' בקריאה וסימן ובכה ובעמך ובכל עבדיך. כי בכה ארוץ גדוד דשמואל. אל תער נפשי. ואינון מן כ' מלין כתיב כה בסוף תיבותא וסימ' נמסר בסדר וארא : ועיניך ז' וסימן נמסר בסדר כי תבוא :

תולדות אהרן ומשה. זוהר אדרא נשא : עם נבר. מגלה יג בתרא קכג : ואת עם עני. סנהדרין לח : כי מי אל. זוהר לך לך :

מצודת ציון

(כו) גבור. ענינו כמו גבר וכן נאמר בתהלים והוא תרגום של איש : (כז) נבר תתבר. מלשון ברור ונקי : עקש תתפל. ענין שניהם עקמימות כמו דור עקש ופתלתול (דברים לב) והוא בדרך ההפוך : (כט) ניה. מל' נוגה ואורה : חשכי. מל' חושך : (ל) גדוד. צבאות עם : אדלג. ענין קפיצה : שור. ענין חומה כמו בנות צעדה עלי שור (בראשית מט) : (לא) צרופה. מל' צרוף וזקוק : (לב) מבלעדי. ענינו כמו זולת : צור. ענין חוזק : (לג) מעוזי. מחזקי חיל. כח : ויתר. ענין דלוג וקפיצה

מצודת דוד

ממצות אלהי : (כג) לנגדי. להתבונן בהם : וחקתיו. ואף החוקות הם הדברים שטעמיהם נעלמים : לא אסור. אפילו מאחת ממנה לא אסור את עצמי: (כה) וישב. ולכן וישב ה' לי וכו' : לנגד עיניו. אשר הוא לנגד עיניו ולא נגד בני אדם ולהתיהר : (כו) עם חסיד וכו'. ר"ל כן דרכך להתנהג בחסד עם החסיד: (כז) עם נבר. עם איש ברור ונקי תתנהג בברירות ר"ל תשלם לאיש כמעשהו. (כח) עם עני. מוכנע כמני : ועיניך. תתן עיניך על המתגאים ותשפיל אותם : (כט) כי אתה נירי. אתה תאיר לי כנר : יגיה חשכי. ר"ל יוציאני מן הצרה ; (ל) בכה. בעזרתך ארוץ אל גדודי העובדי כוכבים : אדלג שור. אקפוץ על החומה לכבוש

עד כי היה שלם וכמש : (לה) ונחת קשת נחושה זרועתי . ונדרכה קשת נחושה על זרועי שיש בי כח לדרכה קשתות היו תלוים לדוד בביתו והיו מלכי האומות באין ורואין אותן ואומרים זה לזה אתה סבור שהוא יכול לדורכן אין זה אלא לירְאנו ודוד שומע ונוטלן ומכתתן לפניהם . ודריכת קשת לשון חית היא וכן חליך נחתו בי : (לו) וענתך תרבני . הגדלת לי מדת ענותנותך : (לז) תרחיב צעדי . כשאדם מדבק רגליו זו בזו הוא נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד' י"ב) : קרסולי . עקבי : (מב) ישעו ואין מושיע וגו' . הרי זה מקרא מסורס ישעו אל ה' ולא ענם ואין מושיע כמו ישעה האדם אל עושהו (ישעיה י"ז ז') כמו יפנה ומנחם חברו עם וישע ה' אל הבל (בראשית ד' ד') ופתר בו לשון עתירה ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק לה' ויעתר לו ה' (בראשית כ"ה כ"א) אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל וישע ה' נופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו : (מג) ארקעם. ארמסם ודרכה

והדומים לו כתבנו בספר מכלל ופי' חיל בגזל כלומר בכח או פירושו כשהייתי בחיל ובצבא היה הוא מעוזי . ופי' ויתר שהתיר ופתח דרכי במלחמה ושמהו תמים ושלם שלא נפקד אחד מאנשי במלחמה וכתי' דרכו כי דרכי היה דרכו כי בשמו הייתי בא להלחם וכן רגליו שכתוב וקרי רגלי אומר על דרך משל עזרתו והוא מנהג רגליו ע"ד שמה הנחת ה' גבוריך : (לד) משוה רגלי . משים כמו שויתי ה' לנגדי תמיד ותרגום שם שוי אמר אם הוצרכתי לברוח להמלט שם רגלי כאילות ולא השיגוני אויב : ועל במותי יעמידני . ואחר כך במקום שהייתי נמלט שם והם במותי יעמידני שם בטוח : (לה) ונחת . ובספר תהלים ונחתה כי קשת תכונה בלשון זכר ונקבה ורוצה לומר כל כך למד ידי למלחמה עד שאפילו קשת נחושה לא עמדה לפני אלא נשברה בזרועותי ופי' נחושה חזקה כנחושה והוא ברזל חזק מאד וכן ואת ארלכם כנחושה ונחתה פרשו חתת והוא נפעל מפעלי הכפל : (לו) וענותך. פי' ובענותך תרבני כתרגומו ובמימרך אסגיתני ויהי' לדעתי ענותך מן וענית ואמרת ובספר תהלים וענותך בקריאה הוי"ו מן עקב ענוה יראת ה' וענוים ירשו ארץ שהוא ענין חסידות ורוח נמוכה ויהיה וענותך הנכתב הנה כמוהו ואף על פי שנחה הוי"ו ותהיה תי"ו תרבני לנקבה על הענוה שזכר כמו וימינך תסעדני שאמר בתהלי' ופי' שמתני ענותך לעם רב כי אף על פי שהייתי בעם מעט ואויבי בעם רב אני הייתי מנצח כי ענותך היית' עמי כאילו הייתי אני עם רב מהם ויש לפרשו עזרתך ורצונך וכן והכסף יענה את הכל : (לז) תחתני . כמו תחתי ובא בנו"ן יו"ד שלא כמנהג בשמות :

דַּרְכּוֹ׃ לד מְשַׁוֶּה רַגְלַיו
כָּאַיָּלוֹת וְעַל בָּמוֹתַי יַעֲמִדֵנִי׃
לה מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה וְנִחַת
קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה זְרֹעֹתָי׃
לו וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וַעֲנֹתְךָ
תַּרְבֵּנִי׃ לז תַּרְחִיב צַעֲדִי
תַּחְתֵּנִי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃
לח אֶרְדְּפָה אֹיְבַי וָאַשְׁמִידֵם וְלֹא
אָשׁוּב עַד־ כַּלּוֹתָם׃
לט וָאֲכַלֵּם וָאֶמְחָצֵם וְלֹא יְקוּמוּן
וַיִּפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי׃
מ וַתַּזְרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה
תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתֵּנִי׃
מא וְאֹיְבַי תַּתָּה לִּי עֹרֶף מְשַׂנְאַי
וָאַצְמִיתֵם׃ מב יִשְׁעוּ וְאֵין
מֹשִׁיעַ אֶל־יְהוָה וְלֹא עָנָם׃
מג וְאֶשְׁחָקֵם כַּעֲפַר־אֶרֶץ כְּטִיט־
חוּצוֹת אֲדִקֵּם אֶרְקָעֵם׃

דַּרְכִּי ק׳ רַגְלַי ק׳
אוֹרְחִי׃ לד מְשַׁוֵּי רַגְלַי
ג׳ קַלִּילִין כְּאַיַּלְתָּא וְעַל בֵּית
תּוּקְפִּי יְקִימִנַּנִי׃ לה מַלִּיף
יְדַי לְמֶעְבַּד קְרָבָא
וּמַתְקֵיף בְּקֶשֶׁת נְחָשָׁא
ל׳ וחס׳ דְּרָעַי׃ לו וִיהַבְתְּ לִי תְּקוֹף
וּבְפוּרְקָנָךְ וּבְמֵימְרָךְ
ג׳. ב׳. ב׳ אַסְגִּיתַנִי׃ לז אַסְגִּיתָא
ל׳. ד׳ פְּסִיעָתִי תְּחוֹתַי וְלָא
אִזְדַּעְזָעָא רְכוּבָתִי׃
לח רְדָפִית סָנְאַי וְשֵׁיצִיתִינוּן
וְלָא תָבִית עַד דִּי
גְמַרְתִּינוּן׃ לט וְשֵׁיצִיתִינוּן
ד׳אגין מן ב׳ ב׳ קדמת לה מפיק ה׳ ותניינ׳ מפיק ה׳ וּגְמַרְתִּינוּן וְלָא יְכִילוּ
לְמֵיקָם וּנְפַלוּ קְטִילִין
תְּחוֹת פַּרְסַת רַגְלָי׃
מ וְסַעֲדְתַּנִי בְּחֵילָא לְמֶעְבַּד
קְרָבָא תְּבַרְתָּא עַמְמַיָּא
ל׳ חס׳ דְּקָיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי
ב׳ תְּחוֹתָי׃ מא וְסָנְאַי תְּבַרְתָּא
קֳדָמַי מְחַזְרֵי קְדָל בְּעֵלֵי
ל׳ ל׳ דְבָבַי וְשֵׁיצִיתִינוּן׃ מב בָּעַן
סְעִיד וְלֵית לְהוֹן פָּרִיק
מְצַלַּן קֳדָם יְיָ וְלָא מְקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן׃ מג וְרוּשַׁשְׁתִּינוּן כְּעַפְרָא דְאַרְעָא כְּסִין

ולא אשוב ד' וסי' ארדפה איבי דשמואל . ארדף אויבי דתהילים . על כי דברתי זמתי דירמיה בטרם אלך ולא ,אשוב דאיוב : בעפר ארץ ג' דסמיכי וסימ' ואשחקם . חשאפים : תשטף ספיחית :

תולדות אהרן וענותך תרבני . עקידה שער א' : ותזרני חיל . יומא מז :

רלבג

אמר בספר תהלים תמורת זה האל המאזרני חיל : ויתר תמי' דרכי . ר"ל כל כך מהר להגיע אלי הטוב עד שהוא כאלו יתר ויקפץ דרכו אל המקום היותר שלם ותמים וזה מבואר שכן היו הצלחותיו עם רודפיו כמו שמלאכו בשאול ואבשלום ולזה אמר משוה רגלי קלות לרוץ כאילות ועם קלות המרוץ ההוא יעמידני על הצלחות רוממותי : (לה) ונחת קשת זרועותי . ר"ל והוריד קשת נחושה כל אחד מזרועותי ואף על פי שהיתה הקשת ההיא חזקה וקשה מאד להכפף כאילו היא מנחושה שהוא הברזל היותר קשה ועניין ההורדה בקשת היא הורדת ראשי הקשת בכפיפתו כדי לירות' בו חצים או יהיה חסר יתר או יהי' הרצון והוריד יתר קשת נחושה כל אחד מזרועותי ועניין היתר היא שיורידוהו אל המקום מהקשת הרוגבל לירות משם החצים : (מב) ישעו ואין מושיע . ר"ל יפנו אל השי"ת שיושיעם ואין מושיע

קרסולי . כרעי ותרגום אשר לו כרעים דליה קרסולין וי"ת רכובתי והם הברכים : (מ) ותזרני . משפטו ותאזרני כמו ותאזרני שמחה מהבנין הדגוש ולהקל נעלמה האל"ף והוסלה תנועתה על התי"ו ופי' חיל כח כתרגומו חילא ואדוני אבי ז"ל כתבו מענין הפעיל משרש זרה ופי' הזרית לי חיל וכח בכל אברי לעשות מלחמה: (מא) תתה . כמו נתת חסר פ"א הפעל שלא כמנהג בעוברים : (מב) ישעו . ר"ל יביטו כמו ולא ישעו אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ופירוש יביטו אל ה' ולא יושיעם : אל ה' ולא ענם. בעבור כי הם רשעים וקוראים אל ה' ולבם לא נכון עמו : (מג) אדיקם . כמו וידק לעפר : ארקעם . מענין וירקעו

פי׳ רבי׳ ישעיה

(לג) ויתר תמים דרכי . כמו לנתר בהם שהוא מקפץ לפני דרכי לרוץ כשהייתי בורח מפני שאול : (לה) ונחת קשת נחושה . לשון דריכת הקשת הוא . ודומה לו חליך נחתו בי כלומר דרכו בי ובא הקשת זכר ונקבה : (לו) וענותך תרבני . כמו וענותך ונעלה הוי"ו כמו ועולתה קפצה פיה שהוא כמו ועולתה ויש לפרשו כמו קול ענות גבורה : (מ) ותזרני חיל . נעלם האל"ף וגם נפל הדגש מן הזי"ן ובא' תנועת האל"ף בתי"ו והיה משפטו ותאזרני : (מא) תתה לי עורף . נפל הנו"ן ואין לו דומה שיפול פ"ה הפעל בלשון עבר : (מב) ישעו . כמו ישעה האדם אל עושיהו וסיסים של פסוק מפרש ראשו : (מג) אדקם . בפעל כבד מן דקה הדק : ארקעם . כמו ורקע ברגל על גבי קרקע:

מצודת דוד

לכבוש עיירות : (לא) תמים דרכו . לגמול לאיש כמפעלו : צרופה . ככסף צרוף מבלי סיג כן אין באמרי הבטחתי דבור בטל : מגן . מחסה כמגן : (לב) כי מי אל . אשר יוכל לעמוד כנגדו ולמחות בידו מלקיים הבטחתו : (לג) מעוזי חיל . מחזק אותי בכח : ויתר תמים דרכי . מדלג אותי בדרכי להיות תמים מבלי מכשול : (לד) משוה . משים רגלי קלות לרוץ מהר אחר האויב כאילה זו הרצה מהרה : ועל במותי . העמיד אותי על גבהי וגדולתי : (לה) למלחמה . להלחם בטוב וכדרך תכסיסי המלחמה : ונחת . נתת בי כח לשבר קשת נחושה בעת המתחי לירות : (לו) מגן ישעך . ישעך היה לי למגן : וענתך תרבני . הענוה שבך להשגיח בי עשה אותי כאלו הייתי עם רב אף כי היו אנשי מתי מספר נלחתי האויב כאלו היו רבים עמדי : (לז) תרחיב צעדי . הרחבת פסיעתי לבל ימעדו רגלי לפול בארץ : (מ) ותזרני . אזרת אותי כח להלחם ואת שונאי תפיל לכרוע תחתי : (מא) תתה לי עורף . כי ינוסו ויהפכו לי עורף : משנאי . ר"ל וכן משנאי תתה לי עורף והוא כפל ענין במ"ש כדרך מליצת השיר : ואצמיתם . ר"ל עם כי ינוסו אשיגם ואצמיתם : (מב) ישעו . יפנו אל מלכי האדמה : אל ה' . ר"ל לאח"ז יפנו אל ה' להתפלל אליו אבל לא יענם : (מג) כעפר . להיות דק כעפר : כטיט חוצות .

מצודת ציון

וקפיצה כמו ראה ויתר גוים (חבקוק ג) : (לד) משוה . משים כי וישם ת"א ושוי : במתי . ענין גבוהות : (לה) ונחת . מל' חתת ושבירה : (לו) וענתך . מלשון ענוה : תרבני . מלשון רבוי : (לז) צעדי . פסיעותי כמו ויהי כי צעדו (לעיל ו) : מעדו . ענין החלקה והשמטה מן המקום כמו לא תמעד אשוריו (תהלים לז) : קרסולי . תרגום של כרעים הוא קרסולין : (לח) כלותם . מלשון כליון : (לט) ואמחצם . ענין הכאה ופציעה כמו מחץ ראש (שם ק"י) : (מ) ותזרני . מל' אזור וחגורה : תכריע . ענין הנפילה על הכרעים : קמי . האויבים הקמים עלי : (מא) תתה . נתת : ערף . הוא אחורי הפנים : ואצמיתם . ענין כריתה כמו אותו אצמית (שם ק"א) : (מב) ישעו . ענין הפנה כמו ולא ישעה אל המזבחות (ישעיה יז) : ענם . מלשון עניה ותשובה : (מג) ואשחקם . ענין כתישה כמו ושחקת ממנו הדק (שמות ל') : אדקם . מל' דק

מד וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי׃ ג׳ סבי׳ עמים

מה בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי׃ ד׳ מ״ל

מו בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם׃ ג׳

מז חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי׃ ו׳ חס׳

מח הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי׃ ג׳ חס׳ כ׳ א׳ מלא

מט וּמוֹצִיאִי מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי׃ ג׳

נ עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר׃

נא מִגְדִּיל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃ מגדול ק׳ ו׳ מ״ל

כג א וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן־יִשַׁי וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל׃ כ׳ דכרי׳ הספר דירמיה ג׳ כ׳ מ״ל וא׳ חס׳ ד׳

שוקין בעמית בהון רפסתינון : מד ותשיזבנני מפלגות עמא תמנני רישא לעממיא עמא דלא ידעית יפלחונני : מה בני עממיא יתכדבון לי לשמוע אודן ישתמעון בי : מו בני עממיא יסופון ויזועון מבירניתהון : מז בכן על ניסא ופורקנא דעבדתא לעמך בית ישראל אודיאו ואמרו קיים הוא יי ובריך תקיפא דמן קדמוהי מתיהיב לנא תקוף ופורקן ומרומם אלהא תקוף פורקננא : מח אלהא דעבד פורענותא לי ותבר עממיא דקימין לאבאשא לי תחותי : מט ופרקי מסנאי ועל דקימין לאבאשא לי תגברינני מגוג וממשירית עממין חטופין דעימיה תשיזבינני : נ על כן אודי קדמך יי בעממיא ולשמך אימר תושבחן : נא מסגי למעבד פורקן עם מלכיה ועבד טיבו למשיחיה לדוד ולזרעיה עד עלמא : א ואלין פתגמי נבואת דוד דאתנבי לסוף עלמא ליומי נחמתא דעתידין למיתי אמר דוד בר ישי ואמר גברא דמרבא למלכו משיחא במימר אלהיה דיעקב ותקין למימני בחיך מבוסם

עמי ג׳ סבירין עמים וסי׳ ותפלטני מריבי עמי דשמואל. הרודד עמי תחתי. הייתי שחוק לכל עמי. לשמוע ד׳ ס״ל וסי׳ נמסר בסדר בחקתי : וברוך ז׳ וסי׳ ונמסר בסדר לך לך : זמרות ד׳ בקריאה ופס׳ ונעים זמרות ישראל. מכנף הארץ זמרות שמענו . זמרות היו לי חקיך . נותן זמרות בלילה : וכולהון חס׳ יו״ד ואחד בזמירות נריע לו:

תולדות אהרן ואלה . מ״ק פז כל הפרשה עקידה שער סו : נאום דוד . שם ע״ג ס: ונעים. (סוכה נה) :

רשי

והרבה יש בספר יחזקאל ורקע ברגלך (ו׳ י״א) ורקעך ברגל (כ״ה ו׳) : (מד) מריבי מדואג מאחיתופל ושאול וזיפים : תשמרני לראש גוים . נשאתני לכך . ומדרש אגדה אמר דוד רבונו של עולם הצילני מדינו של ישראל שאם אכהו או ארדה את ישראל בעבודתו אני נענש אלא לראש הפלשתים תשימני והם יעבדוני עליהם לא אענש: (מה) יתכחשו לי. מחמת יראה יאמרו לי כזבים : לשמוע אוזן ישמעו לי . אפילו שלא בפני יגורו מפני למשמע אזניהם לסור אל משמעתי : (מו) בני נכר יבולו . ילאו לשון והעלה נבל (ירמיה ח׳ י״ג) פליטירונ״ש בלע״ז : ויחגרו . לשון פסחים : ממסגרותם . מקושי יסורי מסגר שאני מייסרן בהם : (מז) חי ה׳. העושה לי אלה : (א) ואלה דברי דוד . נבואת דוד אחרונים ומי הם הראשונים׳ דברי השירה האמורים למעלה אבל בכל שירות ותשבחות שאמר אין נקראים דברים : הוקם על . הוקם למעלה : ונעים זמירות ישראל . אין ישראל

רדק

וירקעו את פחי הזהב : (מד) מריבי עמי . כמו עמים וכן הרודד עמי תחתי ויתכן לפרש כמשמעו והוא שאול והסומכים אותו : תשמרני לראש גוים . ובספר תהלים תשימני לראש גוים ופירוש תשמרני שמרתני ונתת עיניך בי לטובה עד שהייתי לראש גוים: (מה) יתכחשו לי. מיראת׳ אותי יכזבו לי ויאמרו לא חטאנו לך: לשמע אוזן. בספר תהלים לשמוע אוזן והוא שם וכן לשמוע שם בפלס שאור יאור תהום וענין הפסוק כמו שכתוב ויעש דוד שם : ישמעו לי . כענין וסר אל משמעתך ואות׳ בני נכר שאינם נשמעים לי יבלו כעלה נבל ויחגרו ממסגרותם כלומר שהם נסגרים מפחדם ופי׳ ויחגרו כמו ויחרגו הפוך כמו שכתוב בספר תהלים והוא ענין תנוע׳ הפחד מתרגום ומחדרים אימה תרגם מותה וכת״י ויזועון מבירניתהון : (מז) חי ה׳ . הפסוק הזה דרך הודאה ותהלה הוא כלומר ה׳ צורי ואלוהי ישעי הוא חי וברוך ורם : (נ) על כן אודך ה׳ בגוים . שהצלתני מאנשי חמס ורוממתני מאויבי ונתת לי נקמות מהם אודך בגוים לפני כל עם ועם : (נא) מגדול . מגדיל כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו כמו שהוא בספר תהלים בקריא׳ גם כן הקרי מגדול בחולם והוא תואר והענין אחד : מלכו ומשיחו . על עצמו הוא אומר כמו שהגדיל ישועתי ועשה לי חסדים כן יעשה לי ולזרעי עד עולם : (א) ואלה דברי דוד האחרונים . עוד מלבד השירה אמר דברים אלה שהם דברי שבח והודאה לאל שהקימו למלכות ואמר האחרוני׳ שהיו אחרונים לכל השירות והמזמורים שאמר כי אחר זה לא הוסיף עליו רוח הקדש וי״ת ואילן פתגמי נבואה וגו׳ : הוקם על . הוקם עליון ומלך : ונעים זמירות ישראל . על הזמירות שעשה בספר תהלים שהיו משוררים ומזמרים הלוים בהם לפני הארון ובבית המקדש וי״ת

רלבג

מושיע : (מג) ארקעם . הוא מענין ורקע ברגלך והרצון בו ארמסם : (מד) ותפלטני מריבי עמי . ר״ל והצלתני מהמריבים עמי כמו שאול ונבל ואחיתופל ואבשלום : תשמרני לראש גוים . פירושו תשמרני להשים אותי לראש גוים ואמר כן כי גוים רבים היו עובדין אותו : (מו) יבולו . ילאו מענין נבול תבול או יהיה מענין הבלוי וההשחת׳ : ויחגרו . ר״ל ויפחדו מהמקום שהם נסגרים בו ר״ל כי מחדרים תהיה להם אימות מות או יהיה הרצון בזה שהם יחגרו כלי מלחמה מהמקום שהם נסתרים בו אך לא יצאו חוץ להלחם לרוב פחדם: (מז) חי ה׳ וברוך צורי . ר״ל ה׳ העוזר אותי הוא חי וקיים ומי שהוא תקפי וחזקי הוא ברוך על כל ברכה ותהלה ולזה אין לי לירא שיחדל עזרו ממני והאלהי׳ שהוא תוקף ישעי הוא רם על כל רמי׳ ולזה לא אירא שתקצר ידו מלהושיעני: (מט) ומקמי תרוממני. ר״ל שתשימני נשא ורם בממשלה יותר מקמי והנה אמר זה כנגד שאול ואבשלום או היה הרצון בזה ומקמי תסתירני ותגביהני שלא תחול בי ידם : (נ) אודך ה׳ בגוים . ר״ל בפרסום לעיני הגוים : (נא) מגדול ישועות מלכו . ר״ל שהוא תוקף ישועו׳ מלכו והוא דוד כמו המגדול שהוא תוקף העיר : (א) הוקם על . כמו הוקם למעל׳ והוא מעלת כסא המלוכה : ונעים זמירות ישראל . ר״ל שהוא אמר לשי׳ בנעים שבמיני

פי׳ רבי ישעיה

תפלטני מריבי עמי . ממלחמת עמי כמו הרוב רב עם בני ישראל : (מו) בני נכר יבולו . שהם נלאים כעלה נבל : ויחגרו ממסגרותם . שאני מסגירם בבית הכלא ותרגם ויחגרו ויזועון וי״ל שנעשים חגרים מכבלי מסגרותם : (א) הוקם על . הוקם למעלה : ונעים זמירות ישראל . שהוא תקן ספר תהלים שהיו משוררים הלוים בדוכן :

מצודת ציון

דק : ארקעם . ענין רדוד ושטיחה כמו וירקעו את פחי הזהב (שם לט) : (מד) ותפלטני . ענין הצלה : (מה) יתכחשו . מל׳ כחש ושקר : (מו) יבולו . ענין כמישה כמו והעלה נבל (ירמיה ח) : ויחגרו . מל׳ חגר ופסח : (מז) צורי . חזקי : (מח) ומוריד . מלשון ירידה : (מט) ומקמי . האויבים הקמים עלי : (נא) מגדול . מל׳ גדול : כג (א) נאם . מענין אמירה ודבור : הגבר . האיש : על . למעלה וכן מקום אף על עולה איוב

מצודת דוד

כטיט המושלך בחוצות אעשה אותם דק דק וארד אותם ע״פ האדמה : (מד) מריבי עמי . מאנשי מלחמתי אשר בבני עמי הלוחמים עמדי : תשמרני . שמרתני מיד כולם עד הביאתני להיות ראש : עם לא ידעתי . ר״ל העם אשר הוא מארץ מרחק: (מה) יתכחשו לי . כדרך הירא המתנצל בפני מי אשר ירא ממנו אף בדברי כזב בעבור הפחד : לשמוע אוזן . בעבור כי ישמעו רב כחי ואומץ ידי לזה יהיו נשמעים אלי לכל אשר אצוה : (מו) יבולו . ר״ל יהיו מיוסרים ואבודים : ויחגרו . יהיו חגרים ממה שיהיו סגורים בידי בכבלי ברזל : (מז) חי ה׳. ר״ל הלא ה׳ חי לעולם וכזאת יעשה כל הימים : וברוך צורי . וכן יהיה ה׳ צורי ברוך לעולם : וירום . כי כשעושה נקמות בעובדי כוכבים הוא מרומם ומנושא : (מח) הנותן נקמות לי . ר״ל הנוקם נקמתי : (מט) ומקמי . יותר מן קמי תרומם אותי : (נ) על כן . בעבור החסדים האלה : בגוים . לפרסם חסדך : (נא) מגדול . ר״ל וכן אודך כי אספר לומר דעו אשר ה׳ מגדול וגו׳ ר״ל עושה ישועות גדולות למלכו ולא בעבור תשלום גמול כי אם בחסד : ולזרעו . הנה שעשה לדוד כן יעשה לזרעו עד עולם ואף שדוד עצמו אמרו אמר לדוד ולזרעו ולא אמר לי ולזרעי כי כן דרך המקרא וכן וישלח ה׳ וגו׳ ואת שמואל (ש״א י״ב) ועם כי שמואל עצמו אמרו לא אמר ואותי : כג (א) ואלה דברי דוד האחרונים . רוצה לומר מה שאמר אחר

ב רוּחַ יְהוָה דִּבֶּר־בִּי וּמִלָּתוֹ עַל־לְשׁוֹנִי׃ ס. ל'
ג אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר כ"ס
יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל ס' ת"ל
יִרְאַת אֱלֹהִים׃ ד וּכְאוֹר בֹּקֶר יִזְרַח־ ג'. ל'. ל'
שָׁמֶשׁ בֹּקֶר לֹא עָבוֹת מִנֹּגַהּ מִמָּטָר ל'
דֶּשֶׁא מֵאָרֶץ׃ ה כִּי־לֹא־כֵן בֵּיתִי עִם־ י"ס
אֵל כִּי בְרִית עוֹלָם שָׂם לִי עֲרוּכָה
בַכֹּל וּשְׁמֻרָה כִּי־כָל־יִשְׁעִי וְכָל־חֵפֶץ ז' דגשים ל' וחס'

תּוּשְׁבְּחָתֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל׃ ב אֲמַר דָּוִד בְּרוּחַ נְבוּאָה דַיְיָ אֲנָא מְמַלֵּיל אִלֵּין וּפִתְגָמֵי קוּדְשֵׁיהּ בְּפוּמִי אֲנָא סָדַר׃ ג אֲמַר דָּוִד אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עֲלַי מַלֵּיל תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל דְשַׁלִּיט בִּבְנֵי אֱנָשָׁא קוּשְׁטָא דְאֵין אֲמַר לְמַנָּאָה לִי מַלְכָּא דְהוּא מְשִׁיחָא דַעֲתִיד דִּיקוּם וְיִשְׁלוֹט בִּדְחַלְתָּא דַיְיָ׃ ד טוּבֵיכוֹן צַדִּיקַיָּא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין דְאַתּוּן עֲתִידִין לְאַנְהָרָא כְּזֵיהוֹר יְקָרֵיהּ כִּנְהוֹר צַפְרָא דְאָזֵיל וְתָקֵיף וּכְשִׁמְשָׁא דַעֲתִיד לְאַנְהָרָא כְּזֵיהוֹר יְקָרֵיהּ עַל חַד תְּלַת מְאָה אַרְבְּעִין וּתְלָתָא כִּנְהוֹר שִׁבְעַת כּוֹכְבַיָּא שִׁבְעַת יוֹמַיָּא יַתִּיר מִכְּדֵין תִּתְרַבּוּן וְיֵיטַב לְכוֹן דַהֲוֵיתוּן מְחַמְּדִין לְשָׁנֵי נֶחָמְתָא דְאַתְיָן הָא כְּאִכָּרָא דִמְסוֹבַר בִּשְׁנֵי בְּצוֹרְתָא דְיֵיחוֹת מִיטְרָא עַל אַרְעָא׃ ה אֲמַר דָּוִד יַתִּיר מִכְּבֵין בֵּיתִי קֳדָם אֵל אֲרֵי קְיָם עָלַם קַיֵּים לִי לְמֶהֱוֵי מַלְכוּתִי קַיְמָא כְּמָא דְקַיָּמִין סִדְרֵי בְרֵאשִׁית וּנְטִירָא לְעָלְמָא דְאַתְיָא אֲרֵי כָּל צָרְכַי וְכָל בָּעוּתִי קֳדָמוֹהִי מִתְעַבְדִין בְּכֵן כָּל מַלְכוּ לְקַבְלֵיהּ עוֹד לָא

יראת אלהים ג' וסי' רק אין יראת אלהים במקום הזה. צדיק מושל יראת. ואני לא עשיתי כן מפני:

תולדות אהרן אמר אלהי ישראל. מ"ק שם: וכאור־בקר. פסחים ב אשר מקן: ערוכה בכל. ערובין נד:

רשי

ישראל מסודרים במקדש אלא שירותיו וזמירותיו: (ב) דבר בי. השרה בי רוח קדשו ונדבר בי. וכל לשון נבואה נופל בו לשון דבור כמו הרק אך במשה דבר הלא גם בנו דבר אדבר בו (במדבר י"ב ב') וטעמו של דבר לפי שהרוח נכנס בו בקרב הנביא ומדבר בו: (ג) לי דבר צור ישראל. אלי דבר והוא צור ישראל שאהיה מושל באדם בישראל שנקראו אדם שנאמר אדם אתם ואהיה צדיק מושל ויראת אלהים. ורבותינו פירשוהו בלשון אחר אמר דוד אלהי ישראל לי דבר אלי דבר צור ישראל מושל באדם אני ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזירה והוא מבטלה. אבל לפי ישוב המקראות הראשון הוא פשוטו של מקרא: (ד) וכאור בוקר יזרח שמש. והבטיחני שתלך גדולתי הלוך וגדל כאור נגה אשר הולך ואור: בוקר לא עבות. אור שאינו אפל: מנוגה ממטר דשא מארץ. מאיר בוקרי יותר מנוגה הבא ממטר כחום לח עלי אור כשהמטר יורד על הארץ מלאה דשאים והשמש זורח עליו ומבהיק. וכן פתרונו יותר מנוגה הבא ממטר של דשא מארץ: (ה) כי לא כן ביתי עם אל. שיהא בוקרי עבות: כי ברית עולם. התורה אשר שם לי ערוכה בכל ביתי ושמורה: כי כל ישעי וכל חפץ. צרכי מוכנים לפניו והרי

זה

רדק

וי"ת ותקין למימני בתיר וגו': (ב) רוח ה' דבר בי. הזמירות ברוח הקדש אמרתי אותם אשר דבר ה' בי ומלתי היתה על לשוני באמרי הזמירות כי רוח הקדש עוררה אותי והופיעה הדברים על לשוני ות"י אמר דוד ברוח נבואה דה' וגו': (ג) לי דבר. כפל דבר הוא כמנהג הלשון ופירושו אמר לי דבר בעבורי ואמר ודבר לשמואל הנביא שאהיה מושל באדם ומשחני למלך ובלבד שתהיה ממשלתי ביראת אלהים ואהיה צדיק ודעת המתרגם שזאת ממני מלך המשיח שיהיה מושל ביראת אלהים וכן תרגם אותו אמר דוד אלהא דישראל וגו': (ד) וכאור בקר. כאור הבקר כשיזרח השמש כשהולך ואור כן תהיה מלכותי וממשלת בקר שאין בו עכירות אלא בהיר כי בקר שהוא עבות וענן פעם מה ופעם מטר ואינו טוב אלא להצמיח דשא מן הארץ: (ה) כי לא כן. אבל ביתי אינו כן אלא נוגה בכל עת ובכל זמן כי ברית עולם שם לי שלא תפסוק ותהי' ערוכ' ושמורה בכל: כי כל ישעי. כל חפץ וכל ישע שלי הוא שלא

יהיה

מצודת ציון

(איוב לו): ונעים. ענין עריבות ומתיקות: (ב) ומלתו. ענין דבור כמו כי אין מלה בלשוני (תהלים קלט): (ד) עבות. עננים: מנוגה. ענין האור וזריחה: דשא. חציר: (ה) ערוכה.

ענין

רלבג

שבתיני הזמירות והם זמירות ישראל כי הם חוברו שיזמרו בהם ישראל לש"י והם מבואר בזמירות הנזכרות בספר תהלים: (ב) רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. אמר שעניינו באלו הזמירות הנעימות שחבר היה שרות הש"ית דבר בו ובמה שנאצל עליו מרוח הקדש היה דבר השם יתעלה על לשונו להגיד אלו הזמירות ולחברם בספר: (ג) אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל. ר"ל כי בעבורי אמר הש"י ודבר שאהיה מושל באדם היותר נבחר והוא ישראל מפני היותי צדיק מושל ביראת אלהים ר"ל שכל הנהגתי וממשלתי הוא ביראת אלהים ולזה זכיתי לזאת המעלה: (ד) וכאור בקר יזרח שמש. ר"ל שזריחת ממשלתי וצמחת מלכותי הוא כמו זריחת אור בקר שיזרח שמש אחריה שיהיה אז האור נוסף וכן ירצה לומר שהצלחתו במלוכה תתחזק תמיד כמו הענין באור הבקר אשר אין התפשטותו מהעבים והעננים שיזרח אורם מנגה שיתחדש ממטר יורד על דשא מארץ והוא הקשת כי זה האור יהיה הולך הלוך וחסור אך הוא כאור בקר שיזרח שמש אחריו ובזה רמז דוד אל שתצמח מלוכה ממנו יחסה אל מלכותו יתם אור השמש אל אור השחר והוא מלכות משיח בן דוד שתגדל מלכותו ונשא וגבה מאד אז יהיה הרצון בזה כאור בקר שיזרח בו השמש אשר הוא מתמיד הקיום והוא האור הגל' כן הענין במלכות בית דוד אור בקר שלא יסתר בו השמש בסבת העבים כי אז יהיה האור מגיע מהעבים אשר הם מהירי ההפסד ולא יהיה הבקר ההוא מנגה שיצמח ממטר ויולד ממנו כמו הענין בברק שיצא בחשך תכף ולא כמו דשא מארץ אשר בבקר יציץ וצמח ובערב ימולל ויבש: (ה) כי לא כי ביתי עם אל. ר"ל שיסיר מלכותו תכף כמו הענין במלכות שאול: ערוכה בכל ושמורה. ר"ל ממשלתי ערוכה בכל הזמן ושמורה לזרעי אע"פ שתסור מהם בקצת העתים: כי כל ישעי וכל חפץ

כי

פי' רבי ישעיה

(ב) רוח ה' דבר בי. בא להודיע כי ספר תהלים שתקן הכל היה ברוח הקדש: (ג) אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל. כפל הדברים. וזה לי הוא כמו עלי ואמר לי שאהיה מושל באדם על ישראל כי אתה צדיק מושל ביראת אלהים. בעבור זה נתרצית להיות מושל על ישראל: (ד) וכאור בקר יזרח שמש. כך היתה מלכותי הולכת ומתחזקת כמו אור הבוקר הזורח שהולך אורו ומתגבר ובאותו הבוקר שאין בו עבות: מנוגה ממטר דשא מארץ. פירוש מנוגה השמש ומן המטר יצמח הדשא מן הארץ. שכשממטיר ואחרי כן יזרח השמש אז יתגדלו כל הצמחים ודומה מלכותו לאור השמש הבא אחר המטר שהמטיר בלילה ובבקר יזרח השמש שאותה הזריחה מחיה את העולם: (ה) כי לא כן ביתי עם אל. שידמה לבוקר שיש בו עבות השמש חוזר ומאפיל מן העבות כך תהיה מלכותי קיימת: ערוכה. כפי כל הנביאים ושמורה היא מלכותו מאתי: כי כל ישעי. אם אני צריך: וכל חפץ. לפי כהלא יצמיח ויעלה בלבי הוא מוכן מאתו שכל הצלחותי הם סדורה לפניו ומתוקנות ומזומנות לעשות לי:

מצודת דוד

כל המעשים והשירים אשר שר לה' ומשם ואילך לא דבר עוד ברוח הקודש: נאם דוד בן ישי. ר"ל וזה דברו נאם דוד וגו' ר"ל זה הדבר דברתי עוד הייתי דוד בן ישי רועה צאן בשפל המדרגה: ונאם הגבר. וזה בעצמי דברי עתה אף כי אני הגבר אשר הוקם למעלה להיות משיח אלהי יעקב למלוך בישראל ולהיות מנעים זמירות ישראל ר"ל לסדר זמירות נעימות לישראל לשורר בבית ה' וכאומר אחר כל הגדולה הזאת לא נשתנית דעתי מאשר היתה מאז: (ב) רוח ה'. ר"ל הדבר אשר אדבר מאז ועד עתה לא מחכמה באה לי אך רוח ה' דבר בי ומלתו וגו' והוא כפל ענין במ"ש ובא לחזק הדבר: (ג) אמר אלהי ישראל. ר"ל וזהו דברי אשר אלהי ישראל אמר וכאילו דבר לי ליחד אלי הדבור ר"ל מיד ה' הופיע אלי להשכיל הדבר הזה: מושל באדם צדיק. כאשר יועמד צדיק למשול בבני אדם אז ימשול יראת אלהים כי כל ממשלתו להכריח העם על היראה א"כ היא המושלת והמתגברת: (ד) וכאור בוקר. ר"ל המושל כזה הוא סיבה להמשיל היראה כמו אור הבוקר המאיר בעת המזרח אשר הוא סיבה ידוע לשיזרח אחריו השמש אבל כשאור הבקר לא יהיה מעונן בעבים כי כשיהיה מעונן אין אור הבוקר סיבה ידוע לזריחת השמש כי לא יהיה נראה כי הענן יכסנו: מנוגה ממטר. כמו מנוגה השמש וממטר השמים אשר מבניהם יחד באה הסיבה להצמיח דשא מן הארץ וכי הדבר במושלים כאלה כי אף אשר אור הבוקר היא סיבה ידוע לזריחת השמש אין זו סיבה שיתמיד בזריחתו כי יבוא הענן ויכסנו כן צדיק המושל לא ימשול היראה כ"א בעוד ימשול הוא ולא בסור ממנו הממשלה אף לא אחרי מותו וכמו שנוגה השמש ומטר השמים המה יחד סיבה להצמיח דשא ולא זה בלא זה כן צדיק אחד מושל לא יוכל להמשיל היראה אם המושל חבירו עומד נגדו ומוחה בידו: (ה) כי לא כן ביתי. אלא מנהגת בית מלכותי לא כן היא עם הממשלת יראת האל: כי ברית עולם שם לי. ממשלת המלוכה שם לי לבדו וברית עולם היא: ערוכה בכל. ר"ל הכל תלוי בה על היותה מלוכה ונתנה ביד אחד ואינה כממשלת מושלים שאין הכח ביד האחד כאשר חבירו עומד נגדו אשר ידמה לנוגה השמש ומטר השמים שאין הכח ביד אחד זולת חבירו להצמיח הדשא: ושמורה. גם

המלוכה

יסי' כצמח השדה אשר ייבש אבל ישעי לא יפסק לעולם וי"ת שני הפסוקים האלה כן וכאור בקר טוביכון דצדיקיא וגו' כבעמוד : (ו) ובליעל . אבל הרשעים יהיו כקוץ מונד כמו הקוץ שמניד אותו ומשליכו כל מוצאו כן הם כי הם מכאובים לנוגע בהם ולא יקחו אותם ביד אבל משליכים אותם ברגלי' או בדבר אחר : (ז) ואיש יגע . ואם יגע אדם בהם במקום שצומחים ימלא ברזל ר"ל יקח ברזל לכרות אותם ואמר ימלא כנגד המשל שהוא על הרשעי' ולא יקרב אדם להם אלא אם ימלא כלי ברזל כלומר שילבש שריון שלא יוכלו להרע לו או סירוס ימלא יכרת כמו בלא יומו תמלא ופירושו יכרת הקוץ בברזל כלומר . אם ירצה אדם לגעת בהם צריך שיכרתנו בברזל או בעץ חנית מרחוק או ישרפו אותם במקום שבתם כלומר במקום שהם צומחים כן הרשעים צריך שישתדל האדם לכלותם בעצמו אם יוכל או על ידי אחרים כמו שעושים לקוץ עם החנית או יתפלל עליהם שיכלו ויסופו במקומם כמו לקוצים שישרפו' בשבת וי"ת אלו שני הפסוקים כן ורשיעיא עבדי חטאה דמן לכובין וגו' ואיש יגע ואף כל אנש דמשרי למיקרב בחובין אזלין וגו' כבעמוד :

יושב

כ'. נ' כִּי־לֹא יַצְמִיחַ׃ ו וּבְלִיַּעַל כְּקוֹץ מֻנָד כֻּלְּהֶם כִּי־לֹא בְיָד יִקָּחוּ׃ נ'. י' ז וְאִישׁ יִגַּע בָּהֶם יִמָּלֵא בַרְזֶל וְעֵץ חֲנִית וּבָאֵשׁ ס' שָׂרוֹף יִשָּׂרְפוּ בַּשָּׁבֶת׃ ב' וכל אתנגי'

תתקיים : ו ורשיעיא עבדי חטאה דמן לכובין דבמפקדהון רכיכין למקטף וכד אנש חיים עליהון ושביק להון אזלין ותקפין עד דלית אפשר למקרב להון ביד : ז ואף כל אנש דמשרי למיקרב בחובין אזלין ותקפין עלוהי עד דחפין ליה כלבוש דפרזלא דלא יכלין ליה באעי מורניין ורומחין בקולית פורענותהון ביד אנש אלהין באשתא עתידין לאתוקדא יתוקדון באתגלאה בית דינא רבא

זה מקרא קצר : כי לא יצמיח . עוד למלך אחר מלכותי . דבר אחר כי ברית עולם שם לביתי להיות מלכותי קיימת והברית ערוכה בכל בפי כל הנביאים : (ו) כקוץ מונד . קרדי"ן בלע"ז שבקטנותו רך נע ונד וסופו מתקשה עד אשר לא ביד יקחוהו: (ז) ואיש יגע בהם ימלא . צריך שילבש את בשרו ברזל וימלא ידו בכלי זיין לקצצו : ובאש שרוף ישרפו בשבת . ואין שם תקנה אלא שריפה ולשבת ולהתחמם כנגדם כך הרשעים אין להם תקנה אלא שריפה בגיהנם : בשבת . הקב"ה יושב על כסא

הדין

פי' רבי' ישעיה

(ו) ובליעל כקוץ מונד כולהם . פירוש אין מניחין אותו כי אין לו תועלת להוציא פירות ולא לגדל עלים ומים מנידים אותו ותולשים אותו כך הרשעים אין להם מעמד והה"א שלכולהם יתירה ואותם הקוצים מכאיבים שלא יתלשו אותם בידים לא בכלי ברזל ואין להם תקנה אלא לבוערם בישיבת בני ביתו להתחמם לאורן כך הם דומים הרשעים וכן יהיה סופן:

רלבג

כי לא יצמיח . ר"ל שהיא ערוכה בכל כי יצמיח לישראל כל ישע וכל חפץ כי זה יהיה בעת לכתם בדרכי התורה ואולם כאשר לא יצמיח זרעם לתת פריו וזהו בסורם מאחרי הש"י אז היא שמור' כי לא יתכן שתהיה להם המלוכה : (ו) ובליעל כקוץ מונד כלהם . ואולם הרשעים כשיקחו הממשלה הם כלם כקוץ מונד שיזיק אנה ואנה למתקרבים אליו וינקבם בקוציו כי לא יקחו האנשים ביד את הקוצים כי יזיקו בהם והמשילם עוד לקוץ שאינו עושה פרי וכאילו רמז בזה אל מלכות ירבעם וחבריו : (ז) ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית . ר"ל כי כאשר יגע ברשעים ויקרב אליהם ימלא כל גופו ממכות הברזל : ועץ חנית . ר"ל שאחר הכנס בגופו ברזל החנית יכנס העץ : ובאש שרוף ישרפו בשבת . ר"ל כי בהשבת הממלכה מהם יכלו הם וזרעם בכליון חרוץ כמו שנתבאר מענין ירבעם והדומים לו כי בעת שנשבתה הממלכה מהם לא השאירו להם נין ושאר : ביאור הדברים . אמר שכבר דבר דוד לה' את דברי השירה הזאת לתת לו שבח והודאה ביום אשר נתבאר לו כי הציל ה' אותו מכף כל אויביו הרודפים אותו כמו גלית הפלשתי ואכיש מלך גת העמלקים אשר פשטו אל צקלג ואיש בשת והפלשתים שבאו להלחם עמו וחנון בן נחש והדרעזר ואבשלום ואחיתופל ושבע בן בכרי וישבי בנוב והציל אותו גם כן מכף שאול והוא שקול כנגד כלם כי שאול רדף את דוד והוא מלך ודוד היה עבדו ולזה היה תכלית הפלי' לתוקף יד שאול על דוד איך נצל מידו . ויאמר הנה ה' לי סלעי ומצודתי ומציל לא יצטרך לי תוקף אחר ולא עזרני כח וחיל אחר באלו הצרות אשר נצלתי מהם הנה הוא מנהיג החוזק והתוקף שלי ומאתו הוא נאצל מפני השגחתו בי . הנה בו אחסה ואסתר בסתר אהלו מכל הרעות הנכונות לבא עלי כי הוא לי למגן להגן עלי מכל דבר הרעות אשר יבואני להזיק והוא תוקף ישעי . כי מאתו יסודרו כלי' להפחיד הקמים עלי שלא יזיקוני כמו שידחה הבעל חי בקרניו החיה הבאה לטרפו . הנה הוא בית החוזק שלי והמנוס שאנוס להמלט מכל הקמים עלי והוא מושיע אותי מאנשי חמס הרודפים אותי על לא חמס בכפי כי הענין כמו הענין בשאול ובאבשלום והדומים בזה והנה אלו התשועות אשר הושיעני הש"י מאויבי יביעו לי באמצעות תשועה שלמה שאתפלל לש"י אחר שספרתי מתהלותיו הנוראות המיישירות אל השגחתו יתברך הנה בעת שפפו אלי רעות נפלאות מביאות אל מות וביעתוני אימות מות הנה בעת ההיא אשר ראיתי כי צר לי והייתי בזה הפחד הנפלא אז השתדלתי לקרות שם ה' המורה על מציאותו ביותר על מה שאפשר . ובדבקי בו בזה האופן התפללתי אליו והוא שומע תכף קול תפלתי מהיכל מעלתו אשר הוא בתכלית הרוחק ממדרגת האדם והנה שם עלתה שועתי באזניו להתפלל להשתדל בהללתי . והנה מרוב חרון אף השם על אויבי הרעים עולמו כאילו נולד מאף הש"י אשר בבטן הארץ יתחדש ממנו הרעש וירעשו חלקי הארץ וגם יסודות ההרים הגבוהים יתנועעו וירעשו .

ואמר ממשל כי מרוב הכעס עלה עשן באף הש"י ותצא אש מפיו תאכל אויביו ותשחיתי עד שלחוזק האש ההוא בערו ממנו גחלים . והנה היה זה המשל להעיד על הפלגת הרעש שחדש הש"י כדי שיפלו אויבי דוד במהירות וזה שכבר סבב הש"י שינגפו ישראל במלחמה ומתו עמהם שאול ובניו וכן הענין במיתת אבשלום ובכלל הנה כשנחקור בספורי הקורות שקרו לדוד ימצא פלא עצום בסבות אשר נהם הש"י הבי הרע לאויבי דוד בא ההמלט לדוד . ואמר כי לרוב השגחת השם על דוד כאילו ירד מן השמים ודרך על הארץ ושלח מלאכו בקלות כאילו התעופף . ושת סביב דוד ענן וחשך להסך עליו ולהסתר שם מאויביו וכאילו היה זה משל אל מה שסבב הש"י כשרדף שאול אחרי דוד שלא יכול למצאו וכאשר מצא אותו והיה קרוב אל שיתפש דוד סבב הש"י שבא מלאך אל שאול כי פשטו פלשתים על הארץ והוכרח לעזוב דוד . ואמר כי מהענן בעצמו שחדש הש"י ע"י מלאכו להסתיר דוד ולמלטו מאויביו ממנו יצא ברק בערו ממנו גחלי אש והם הלפידים היורדים מהענן אשר נעצר בו איד קיטורי וממנו נתחדשו רעמים שנתחדשו לאויביו מהדבי' בעיניו אשר חודש להציל דוד . והנה בזה האופן כאילו נבקעה הארץ מרוב הרעש שנתחדש בגערת ה' מנשמת רוח אפו . ונראה מעמקים ונגלו מוסדות תבל כמו שימצא הענין בעתות הרעש שתבקע הארץ ויראו המקומות השפלים מהארץ ויראו שם נהרות גדולים נתחדשו ממה שהיה באיד שחדש הרעש מהטבע המימיי . והנה קרא המים ההם ים כי ענינם דומה במליחות למי הים מפני רבוי השריפה שנתחדש' שם כי הוא ג"כ הסבה במליחות מי הים כמו שנתבאר בטבעיות והנה אפשר שאמ' זה להפלגת הסרת ענין אויביו במהירות כמו הענין בארץ הנבקעת מפני הרעש כי יתהפך המקום הגבוה להיות למטה ולזה קרא ענין חמאת סדום הפכה אמר כמהפכת סדום ועמרה ואפשר עם זה שרמז בזה להגלות בקלות ובמהירות דבר הנעלם מהאנשים מהצלחת דוד וכאשר השלים זה המשל אמר זה הענין בדברים יותר מבוארים ואמר הנה הש"י ישלח מלאכי ויקחני וינהגני וימשוך אותם מיתי הרעות אשר חשבו אויבי להטביע אותי בהם . ובזה האופן יצילני הש"י מאויבי שהיה חזק ועז ביחס אלי בתכלית נפלא והוא שאול כי הוא היה מלך ואני הייתי עבדו ובכלל הנה יצילני בזה האופן מכל שונאי כאשר חזקו ממני . הנה אויבי מקדמים אותי רע ביום אידי כי חשבו שאז היא עת רעה וישיגו מבוקש' . והנה אז היה הש"י למשען לי בדרך שלא נפלתי בידם ואחשב שזה היה משל על הזיפי' שהודיעו לשאול כי דוד מסתתר עמהם במערה ועל מה שיעץ אחיתופל לרדוף אחר דוד בלילה להמיתו והנה הש"י הוציא אותי למרחב מהצרה שהייתי בה ומלט אותי מיד אויבי כי חפץ בי להיות מלך על ישראל ונתן לי גמול כצדקתי והשיב לי כבור ידי שבררו התכונות המשובחות והנה אמר זה להעיר כי בכל עוז היה רודף הדרכים המשובחים וזה מבואר מהספורים שבאו בענין דוד וזולתי

בחטא

מצודת ציון

ענין סדור : חפץ . רצון : (ו) מנד . מל' נדידה : כלהם . מל' כל : (ז) בשבת . ענין בטול

כמו

מצודת דוד

המלוכה הלא היא שמורה לי ולזרעי מדור לדור ואינה כממשלת שאר מושל אשר עמו תמות או בחייו תוסר ומעשיו בטלים אשר ידמה לאור הבוקר שהיא סיבה ידוע לזריחת השמש ובגוה הענן יכסהו : כי כל ישעי . כי כל הישע הבאה היא ישעי כי על ידי או ע"י זרעי תבוא וכמו כן על ידינו תבוא כל חפץ כי לא יצמיח מי למלכות מבלעדינו : (ו) ובליעל . אבל בית בליעל כירבעם וחבריו כולם יהיו כקוץ מונד ר"ל כמו הקוץ המונח ברגלי אדם אשר מנידים אותו ממקום למקום בדרך מהלכם: כי לא ביד יקחו . כי בעבור החדודים הבולטים בו א"א לקחתו ביד לסלקו מן הדרך אל מקום מיוחד ולזה בע"כ הוא מונח ברגלי אדם ומנידים אותו ממקום למקום ולא יונח זמן רב במקום אחד וכ"כ לא תעמוד בית בליעל על זמן רב : (ז) ואיש יגע בהם . ר"ל אולם בית הבליעל לא תהיה דומה להקוץ הזה אשר לא תגע בו יד איש כי בהם יגע איש לרעה בחרב ובחנית והגוף של כל אחד מהם יהיה מלא מברזל החניתות וגם עץ הנלב תבוא בו אחר להב החנית :

תמא

ח אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יֹשֵׁב ר״ס כנגי׳ בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי רֹאשׁ הַשָּׁלִשִׁי ל׳ וחס׳ ל׳ וחס׳ הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנוֹ העצני ק׳ עַל־שְׁמֹנֶה מֵאוֹת חָלָל

למתב על כורסי דינא למדן ית עלמא׃ ח אלין שמהת גבריא דהוו עם דוד גברא ריש משריתא יתיב על כורסי דינא וכל נביאיא וסביא מקפין ליה משיח במשח קודשא בחיר ומפנק שפיר בריויה ויאי בחזויה חכים בחוכמתא וסוכלתן בעצה גבר בגבורתא ריש גבריא הוא מתקן בכמני זינא נפק בפוסקלא ונצח בקרבא ומתכבב על ידימורניתיה תמני

רשי הדין : (ח) אשר לדוד יושב בשבת . יושב בשבת סנהדרין והיא תחכמוני והוא ראש השלישי אב בנוי בחכמה ובגבורה בג׳ דברים הללו הוא ראש כמו שנאמר ונבון דבר ואיש תואר וגבור חיל (שמואל א׳ ט״ז י״ח) : עדינו העצני . כשעוסק בתורה כורך ומקשר עצמו כתולעת כמו מעדנות כימה

רדק (ח) יושב בשבת . דעת המתרגם וכן דעת רז״ל כי זה הפסוק על דוד ר״ל אלה שמות הגבורים אשר לדוד שהיה יושב בשבת וכו׳ אלה שמות גבורותיו של דוד וי״ת כך אלין שמהת גיבריא וגו׳ והם ז״ל פי׳ יושב בשבת שהיה יושב בישיבה של תורה : ראש השלשי . ראש לג׳ האבות : עדינו העצני . בשעה שהיה עוסק בתורה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שהיה יוצא למלחמה מקשה עצמו כעץ ויש מרבותינו ז״ל שאמרו כי על יואב אמר זה הפסוק שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנאמר תחכמוני ראש השלישי ולפי הפשט נראה כי גבור אחד היה מגבורי דוד וראש גבורי דוד היה ושמו עדינו העצני וספר עליו שהיה חכם מוסף על גבורתו והיה יושב בשבת סנהדרין וחכמי ישראל והיה ראש להם וזהו שאמר ראש השלישי והוא כמו השלישי׳ וכן לכרי ולרצים כמו לכרים ושלישים הוא לשון גדולה גדולים ונכבדים כמו השלים אשר למלך ומבחר שלישיו ותחכמוני שם תואר מן חכמה וספר מגבורותיו על שמנה מאות חלל ר״ל שהיה על שמונה מאות חלל כלומר שהרג שמונה מאות אנשים במלחמה אחת וזהו בפעם אחת ובדברי הימים קורא אותו ישבעם ר״ל שהיה יושב בראש העם וענין א׳ הוא עם מה שכתוב כאן יושב בשבת ומה שאמר הנה על שמנה מאות חלל ושם אומר הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל שני מלחמות היו באחת הרג שמנה מאות ובאחרי׳ שלש מאות ומה שאמר הנה תחכמוני ושם בן חכמוני בן שנאמר שם

תולדות אהרן שמות הגבורים. מ״ק טז : ראש השלישי . שם : יושב בשבת (מכות לא) :

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ח) יושב בשבת . שהיה מיושבי סנהדרין : תחכמוני . שהיה חכם מכולם : ראש השלשי . חסר מ״ם כמו הרודף עמי תחתי . והרכה ימלאו שהם חסירות . והיה ראש לכל השלישים והממונים שהיו לדוד : על שמונה מאות חלל בפעם אחת . כ שהיה נכנס במלחמה לא היה יוצא עד שיהרוג שמונה מאות חלל וזהו בפעם אחת :

רלבג

בחטא אשת אוריה . והנה היתה לי הטובה הזאת מאת הש״י לפי ששמרתי דרכי ה׳ והלכתי אחרי מצותיו ולא הרשעתי לנטות מדרכי הש״י כי כל משפטי הש״י והם משפטי התורה שויתי תמיד לנגדי לזכור אותם כדי שאתנהג בהם וכן הענין בחוקותיו כדי שלא אסור מדרכי התורה כלל ואהיה שלם בלבי לש״י כי כל מגמותי היתה לפנות אליו וזה סבה פעמים רבות שנשמרתי מעוני אשר הביאתני להשתוקק אליו רתיחת טבעי . והנה השיב ה׳ לי כצדקתי וכנקיון לבבי לפי מה שידע הש״י ממני וזה היה בעת שענשני על החטא שחטאתי כי לא הפליג מאד בעונשי להגלות אליו טוב לבבי והפליג בעונש שאול להגלות אליו רוע לבבו ואף על פי שהיה חטאי יותר עצום לפי הנראה מחטא שאול והנה יורה על טוב לב דוד כי הוא לא הסכים בהריגת אחד משונאיו ואף על פי שנפלו בידיו כמו הענין בשאול ואבנר ואבשלום ושמעי בן גרא אבל היה חומל ומרח׳ כמו שנראה מספור קורותיו והנה ענייני שאול היו בהיפך זה והנה בכלל כשתחקור על כל ספורי קורות דוד וסיפורי כל קורות שאול יתבאר לך ההבדל העצום שהיה בין תכונת דוד ובין תכונת שאול הנה אתה הש״י מתחסד עם חסיד לעשות לו חסד גם אם יחטא לך בשתקל מעשו כמ״ש בדוד גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות . והנה הולך בתום ובכבדות הלב עם איש תמים וכבד לזאת הסבה ג״כ ותמנה עם איש עקש אתה מביא עליו העונש בדרכים עקלותונים להפליג בענשו על החטא מפני היות לבו מוכן להתנהג בזה המנהג הפחות . והנך מושיע השפלים אעפ״י שהם מהמון העם אשר אזלת יד מהם. ועיניך על רמים להשפילם כשיחטאו לך ואעפ״י שהם מלכים והנה אמר זה מפני שהשם הושיע דוד בעת הזאת מהעם שהיה עבד לשאול והיה אז עיני הש״י להשפיל שאול שהיה מלך בעבור שהגיעה המלוכה לדוד הנה אתה היית נרי ה׳ להעיר לי בהיותי בליל חשך הצרות ואז הגיה חשכי וזה בעת שהיה דוד נרדף משאול ואבשלום . הנה בעזר שהיה לי ממך שברתי הגדוד הבא אלי ובעזר אלהי דלגתי וקפצתי החומה הנפלאה שהיתה ביני ובין הגדוד ההוא וזה היה רמז אל הגדוד שבא מעמלק לצקלג ושרפו את צקלג באש והגו לפניהם נשי דוד ואנשיו וטפיו וכל קניניהם כי היה מאת הש״י שסבב שהסרנים לא חפצו בהליכת דוד עמם פן יהיה להם לשטן עד שהוצרך שאכיש מסר דוד שישוב לצקלג וזה היה סבה אל שיוכל להשיג הגדוד ההוא כי לולא שלחו אכיש לא היה יכול ללכת שם והנה זאת החומה הגבוה שדלג אז להשיג הגדוד ההוא . הנה דרך האל יתברך ומנהגו בפעלותיו היא בתכלית השלימות ואמרת הש״י בדברי התורה היא צרופה שאין בה סיגים אבל כל ענייה מגיעי׳ לתועלת נפלא . הנה הש״י מגן הוא לכל החוסים בו להצילם מן הרעות ההוות לבא עליהם והנה ענין התחסו׳ בו הוא התנהג בדרכי התורה ולזה הקדים לזה אמרו אמרת ה׳ צרופה כי באמצעות׳ יהיה הש״י מגן לאדם ותדבק בו השגחתו כמו שהתבאר מדברי התורה כי מי אל מבלעדי ה׳ שיוכל להיות למגן לכל החוסים בו הנה זה לא ישלם לזולתו מהאמצעים שהם האל יתברך בינו ובין הנמצאות השפלות כי מהם יסודר פעם רע ופעם טוב ולא יוכלו לשנות הסדור ואולם הש״י לבדו יוכל על זה . ומי הוא גם כן תקיף לעזור לכל הקוראים אליו באופן ראוי מבלעדי הש״י הנה הוא האל אשר הוא מעוזי לתת לי חיל . והוא סבב שקפץ דרכי ודלג אל התכלית השלם הדרוש והנה אמר זה להפלגת מהירות הגעתו לדרכו אל התכלית והנה הוא שמני קל המרוץ כאילות ובזה המהירות והמרוצה העמידני על רוממו׳ הצלחתי מה שלא היה ראוי להיות כן לפי הנהוג כי המהירות בעניינים יהיה טוב העצה ואולם היה כל זה מסודר ממך ולזה היה מגיע בו הטוב בתכלית מה שאפשר . הנה הש״י מפני השגחתו בי למד ידי למלחמה עד שכבר הוריד יתר קשת חזקה מאד אל המקום שמשם תהיה יריית החצים כל אחד מזרעותי והנה אמר זה כי בעת שהלך להלחם עם גלית לא רצה לקחת כלי המלחמה כי לא נסה ואחר זה בזולת למוד אחר והרגל היה מצליח מאד במלחמות כמו שנזכר בספורי דברי שאול . והנה אז נתת לי מגן ישעך שהגינות עלי שלא נפלתי ביד גלית הפלשתי . וענותך אותי אז בעת הצרה היא תרביני ותגדל מעלתי כי זה היה סבה ששמהו שאול על אנשי המלחמה ושהיה חתן למלך כמו שנזכר בספור דברי שאול ומזה נתגלגלה הצלחתו בהתפרסם לישראל טוב הצלחת דוד במלחמותיו ומזה ג״כ היתה סבה לשמור דוד מנפול ביד שאול כי מיכל אשתו גלתה לו הסוד והצילה אותו . תרחיב צעדי תחתני בברחי מפני שאול כשחשב להכותי בחניתו ביום היותי מנגן לפניו . ולא מעדו קרסולי שאם הייתי נופל מהבהלה והפחד היה הורג אותי ובזה האופן ג״כ נתת לי כח לרדוף אויבי ולהשיגם באופן שאשמידם ולא אשוב עד כלותם וזה היה בימי שאול שהכה דוד מכה רבה בפלשתים ובעת רדפו אחר גדוד עמלק כששרפו צקלג והנה אכלם אותם אז ואכה אותם באופן שלא יקומון ויפלו תחת רגלי ואחר זה כשמלך איש בשת אזרתני חיל למלחמה והכרעת אויבי תחתי כי תמיד היו אז במלחמת בית שאול הולכים ודלים ובית דוד הולך וחזק , ואז נתתי לי אויבי עורף כי אבנר ואנשי איש בשת הפכו עורף במלחמה ואנשי דוד היו הולכים ורודפים אותם בדרך שאכרית משנאי והנה היו פונים אל השם יתברך שיושיע׳ ואין מושיע אותם והיו מתפללים אל ה׳ ולא ענם עד ששחקתי אותם כעפר ארץ וכטיט חוצות שירמסהו ברגל ויכתתו העפר שבו וישברוהו כן אשברם וארמסם . והנה הצלת אותי מהמריבים אתי מעמי כמו איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי תשמרני להשים אותי לראש גוים רבים והם הגוים שנלחמתי אותם במלחמה שהיו לי לעבדים עד שעם לא ידעתי יעבדוני וזה שכבר היו מואב וארם ואדום לעבדים לדוד . בני נכר יכחשו לי מרוב יראתם ממני . לשמע אזן לבד היו שמעים לי לעשות רצוני ואעפ״י שלא ידעו רוממות מעלתי וגודל הצלחתי . הנה בני נכר מרוב יראתם ממני היו נובלים כנבול עלה מגפן כי מת לבם בקרבם מרוב הפחד והנה גם בחדריהם שהיו נסגרים בהם נפלו עליהם אימות מות ממני הנה הש״י העוזר אותי הוא חי וקיים תמיד ותקפי שהוא הש״י הוא ברוך לא יחסר כחו בעת מהעתים כמו הענין כאשר הם שהם תחת מערכות הככבים כי הם ישפיעו פעם טוב ופעם רע ומי שהוא מנהיג תוקף ישעי שהוא הש״י אשר ישעי מסודר ממנו על דרך ההשגחה הפרטית הוא תמיד רם ונשא על כל הנמצאות ולזה אין לי לירא שיסור עזרו ממני בעת מהעתים הנה זה האל הוא

מצודת דוד

ובאש שרף וגו׳ . כתבערת אש ישרפו בעת יושבת מלכותם . או ר״ל בעבור יושבת זכר למו וכן היה בבית ירבעם ואחאב והדומים להם : (ח) אשר לדוד . כאשר הזקין ואין כחו היה אלה שלשת הגבורים סביב לו לבל יבוא מי ויכנו נפש : יושב בשבת תחכמוני . ר״ל האחד היה יושב עם דוד בישיבת החכמה והיה ראש הגבורים ושמו עדינו העצני (ובד״ה במקום יושב בשבת נאמר ישבעם והיא היא כי ישבעם הוא כאלו אמר יושב בעם ובמקום תחכמוני נאמר שם בן חכמוני והיא היא וכן איש ירושלים הלא נקרא ירושלמי וגם מקרא בן ירושלים ומובן אחד להם) : על שמונה מאות . מוסב למעלה לומר שהיה יושב בישיבת החכמה על אשר היה הורג בפעם אחת

מצודת ציון

כמו שבת נוגש (ישעיה יד) : (ח) השלשי . ענין גבורים ונכבדים כמו ושלשים על כלו (שמות יד)

בְּפַעַם אֶחָד : ט וְאַחֲרָיו אֶלְעָזָר בֶּן־דֹּדִי בֶּן־אֲחֹחִי בִּשְׁלֹשָׁה גִבֹּרִים עִם־דָּוִד בְּחָרְפָם בַּפְּלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ־שָׁם לַמִּלְחָמָה וַיַּעֲלוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵל : י הוּא קָם וַיַּךְ בַּפְּלִשְׁתִּים עַד ׀ כִּי־יָגְעָה יָדוֹ וַתִּדְבַּק יָדוֹ אֶל־הַחֶרֶב וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָעָם יָשֻׁבוּ אַחֲרָיו אַךְ לְפַשֵּׁט : יא וְאַחֲרָו שַׁמָּה בֶן־אָגֵא הָרָרִי וַיֵּאָסְפוּ פְלִשְׁתִּים לַחַיָּה וַתְּהִי־שָׁם חֶלְקַת הַשָּׂדֶה מְלֵאָה עֲדָשִׁים

אחת ק'
רת ק'
דודו ק'
הגבורים ק'
יד
ז' חס'
ואחריו ק'
יג

מְאָה קְטִילִין בִּזְמְנָא חֲדָא : ט וּבָתְרוֹהִי אֶלְעָזָר בַּר דּוֹדוֹ בַּר אֲחוֹהִי בִּתְלָתָא גִבָּרַיָא עִם דָּוִד כַּד חֲסִידוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְאִתְכְּנִישׁוּ תַּמָּן לַאֲגָחָא קְרָבָא וּסְלִיקוּ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל : י הוּא קָם וּקְטַל בִּפְלִשְׁתָּאֵי עַד דְּלָאִית יְדֵיהּ וְאַדְבִּיקַת יְדֵיהּ עִם חַרְבָּא וַעֲבַד יְיָ פּוּרְקָנָא רַבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא וְעַמָּא תַּב בַּתְרוֹהִי בְּרַם לְחַלָּצָא קְטִילַיָא : יא וּבַתְרוֹהִי שַׁמָּה בַּר אָגָא דְּמִן הֲרַר טוּרָאָה וְאִתְכְּנִישׁוּ פְלִשְׁתָּאֵי לְחַיְתָא וַהֲוַת תַּמָּן אַחְסָנַת חַקְלָא מַלְיָא טְלוֹפְחִין וְעַמָּא

תולדות אהרן ותהי שם כ"ק ס (סנהדרין כ) :

גברים חד מן י"ג חס' ה' בריש תיבותא וקרי' וסי' שלל ויעט העם אל שלל . גברים ואחריו אליעזר כן דדי כן כתיב . אחד ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל שככה וכותרות על שני העמדים. מלך ויקח אסא את כל הכסף דמלכים . מלך וישמח כל עם הארץ דמלכים. מלך ויקשר עליו פקח בן רמליהו . עם כה אמר ה' הלוך ועמדת בשער . ארץ לקול תתו המון מים קדמא. דבר ויבא ויעש ה' כאשר דבר . מלכים וידבר אתו טבות דירמיה . רשע הנפש החטאת היא תמות . עמים צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי :

רשי

כימה (איוב ל"ח ל"א) וכשיוצא למלחמה היה קשה כעץ והורג שמונה מאות חלל במלחמה אחת : (ט) בן דודו . כך שמו : בשלשה הגבורים . המעולים שבשגבורים : בחרפם בפלשתים . תקעי כף להלחם בהם ולנלחם : (י) אך לפשט . לחלצא קטיליא לא היה איש נעזרו להרוג אלא כולם פושטים אחריו את החללים : (יא) הררי . מן ההר : לחיה . לגדוד כחיות השדה

פי' רבי ישעיה

(ט) ואחריו אלעזר . פי' שני לו היה אלעזר : בן דודו. שם איש חד דודו היה בן אחוחי : בשלשה הגבורים עם דוד . פירוש פעם אחת היה עם שלשה הגבורים שהיו עם דוד : בחרפם בפלשתים . שהיו מחרפים אותם כמו כי חרף מערכות אלהים שנאספו שם למלחמה : ויעלו איש ישראל . גם המה במלחמה כנגדם : (י) והעם ישובו אחריו אך לפשט . שהיה הוא הולך והורג והם מפשיטים אחריו החללים ואחרי זה היה עוד שמה בן אגא ההררי. מן ההר היה : (יא) לחיה . שם מקום . או יש לומר שהוא כמו וחית פלשתים חונה שפתרונו מחנה פלשתים :

רדק

שם כמו אים כמו בן חיל ר"ל בן חכמה או יהיה שם אביו החכמוני או חכמוני כי אחד הוא וזהו עדינו היה בנו : העצני . כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד : בפעם אחד . כתוב בדל"ת לשון זכר וקרי אחת בתי"ו לשון נקבה : (ט) אלעזר בן דודו . כך היה שמו וכת"י בר דודו וקרי דודו בוי"ו וכתיב דודי ביו"ד : בן אחחי . ובדברי הימים האחחי אחחי שם משפחה היה לפיכך אמר בן אחחי ואמר האחחי כמו בן קנז הקנזי : בשלשה גבורים . וקרי הגבורים והענין אחד והג' גבורים הם הנזכרים הנה עדינו ואלעזר ושמה בן אגא ור"ל בשלשה כי היה השלישי שהיה עמהם במלחמה זאת עם דוד והוא היה ראש המלחמה הזאת : בחרפם . מבנין פעל הדגוש כי החי"ת מעמדת בגעיא וענינו כמו חרף נפשו למות שענינו גלה וכן בחרפם גלו נפשם לסכנה על דרך וישלך את נפשו מנגד וי"ת כד חסידו פלישתאי דעתו כי בחרפם אומר על פלשתים א"כ תהיה הבי"ת בפלשתים נוספת ולפי הפשט בחרפם אומר על אלה הגבורים שגלו עצמם להלחם בפלשתים שנאספו שם להלחם וישראל עלו מפניהם ואלה שלשת הגבורי' ירדו אליהם ואלעזר התגבר במלחמה זאת יותר מהשנים ועליו אמר הוא קם ויך בפלשתי': (י) והעם ישבו אחריו . אמר ישובו כי כבר נסו מפני פלשתים כמו שאמר ויעלו איש ישראל וכאשר ראו גבורת אלעזר שהיה מכה בפלשתים שבו אחריו : אך לפשט . כלומר לא היו צריכים להכות בפלשתים אלא לפשט את החללים לבד שהי' מכה אלעזר : (יא) ואחריו שמה בן אגא הררי . ת"י שמה בר אגא דמן הרר טוראה : לחיה . עיר פרזות שאין לה חומה והמקום ההוא נקרא אפס דמים כמו שאמר בדברי הימים כי שם היתה מלחמה זאת : מלאה עדשים . ובדברי הימים אמר מלאה שעורים ע מרים

רלבג

הוא הנותן נקמות לי מאויבי ומוריד עמי תחת ממשלתי והוא המוציא אותי מאויבי שלא אפול בידם . והנה האל הזה מרומם אותי מקמי והם איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי והצלתני מאיש חמסים והוא שאול ואמר זה כי בחמס היה רודפו ונראה גם כן מעניניו שכבר היה איש חמסים כשיעויין בתכונותיו כמו שזכרנו במה שקדם . על כן אודך ה' בגוים לתת לך תודה כמו שגמלתני מהטובות ולשמך אזמר ואשבח . הנה הש"י הוא תוקף ישועות מלכו שהוא דוד והוא עושה חסד למשיחו שנתן המלוכה לדוד ולזרעו כל זמן שיתקיים העולם כמו שיראה הבטחתו בזה על יד נתן הנביא : ואלה דברי דוד האחרונים ר"ל אחר סיימו דבר ספר תהלים בכללה ואחר זכרו דברי השירה בזה המקום תמם דבריו בזה המאמר . נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על כסא המלוכה אשר משחו אלהי יעקב בשמן המשחה על יד נביאו והוא נעים זמירות שחבר אלו הזמירות הערבות הנכללות בספר תהלים שהם זמירות ישראל כי כל הזמירות שישבחו ישראל ישבחו השם ית' באלו הזמירות . הנה רוח ה' דבר בי בחבר הזמירות ההם ודברו היה על לשוני ומפיו חוברו אלו הזמירות ר"ל שכבר חוברו ברוח הקדש . הנה כבר אמר אלהי יעקב ותקפו שאהיה מושל באדם מפני היותי צדיק ומושל ביראת אלהים והנה זריחת אורי והצלחתי תהיה כאור בקר כעלות השחר שיזרח השמש אחר האור ההוא בדרך שיהיה האור הולך ונוסף כן ממשלתי תחזק תמיד או ירצה בזה שיהי' כאור בקר בזריחת השמש שהוא אור שלם ואחר זה מתמיד ונוסף והמשילו לשמש לפי שהוא קיים וכמו זה מלכותו קיים ולזה אמר וכסאו כשמש נגדי כן הענין במלכות בית דוד אור בקר שלא יסתר בו השמש בסבת העבים שיסתירוהו כמו שהיה הענין במלכות ירבעם וחבריו שלא היה במלכות ההוא אור כלל על דרך האמת והיה האור הנראה מהעבים אשר אין להם קיום כלל ולא יהי' גם כן האור ההוא מנגה שתתחדש ההארה ההוא מנגה שיתחדש ממטר כשהיה בענן שיצא ממנו המטר איד קיטורי באופן שיברק הברק כי האור ההוא סר תכף וכן היה הענין במלכות שאול שעמדה זמן מועט כמו דשא מארץ שמהרה יצמח ומהרה ייבש . הנה לא כן בית מלכותי עם אל כי ברית עולם שם לי להיות המלוכה לי ולזרעי . הנה הברית הזאת סדורה וערוכה בכל אשר תמשך לו הגדולה מזרעי לא תפקד מהם הממשלה כי יהיה לישראל כל ישע וכל חפץ וזה יהי' בעת שידבקו בש"י ויתנהגו בדרכי התורה כי לא תקצר יד הש"י מהגיע להם אז כל ישע ואף על פי שמצד ההשגחה הכוללת לא היו ראוים לו כי מצד ההשגחה הפרטית יושיעם בכל עת ויגיע להם כל חפצם והיא שמורה לזרעי אם תפסוק מלוכה לישראל וזה יהי' כאשר לא יצמיח ישראל ר"ל בעת שיסורו מאחרי הש"י כי אז לא תתקיים להם מלוכה והש"י ישמרנה לזרעי כי מזרעי יצא מלך ימלוך בישראל הוא ובניו כל הימים כמו שהתבאר בזולת זה המקום מדברי הנביאים. ואולם אנשי הרשע כמו ירבעם וחבריו שימלכו ברשע לא רצת אלהיבים כמו הענין במלכותי הנה הם כקוץ מונד כלהם שלא יקחוהו האנשים ביד ליראתם פן תנקב ידם וגם לא יקרב אליו כי מצד תנודתו יבא אל היד ויזיקה כן האיש שיקרב בבני הבליעל ינקב וימלא גופו ברזל החנית ובעץ אשר הוא תקוע בו כי מרוב השחתתו הקרבים אליו לא יספיק לו הכנס הברזל בגוף אבל יכנים שם אחריו עץ החנית . ובסוף הענין כשתשבת מלכותם שרוף ישרפו ולא ישאר מהם שארית:(ח) יושב בשבת תחכמוני. ידמה שזה היה לשבת עדינו העצני וכן היה הענין בשאר התארים שזכר לו בזה המקום ואחשב שנקרא יושב בשבת תחכמוני כי מרוב אהבתו החכמה היה שובת מכל מלאכה אחרת ומתעסק תמיד בקנין החכמה : ראש השלישי . תארו בזה התאר לפי שהיה ראש באלו השלשה גבורים שזכר תחלה והם עדינו העצני אלעזר בן אחחי שמה בן אגא הררי : (ט) בחרפם בפלשתים . ידמה שהם היו מתרפים בפלשתים להתפאר עליהם שלא יוכלו להם במלחמה כמו שהיה מחרף גלית הפלשתי מערכות ישראל : (י) עד כי יגעה ותדבק בחרב . הנה יגעה ידו מרוב התנועה' וההכאות שהכה בפלשתים בתוקף ודבקה בחרב כי סר מהפלגמות

מצודת דוד

אחת שמונה מאות חלל ואף כי נתייגע בהורגו הרג רב מ"מ חזר לישב בישיבת החכמה על ההריגה וסמוך לה (ובד"ה נאמר הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל וגו' כי שם משבחו בהגבורה לבד לזה לומר על הריגת שלש מאות חלל וסמוך לה היה עורר את חניתו להלחם עמו כאלו עתה התחיל להלחם וכאן משבחו באהבת החכמה עם הגבורה) : (ט) ואחריו . במעלה : בשלשה הגבורים . ר"ל הוא היה אחד בשלשה הגבורים אשר היו עם דוד בעת חרפם את הפלשתים אשר נאספו שם למלחמה ולא הוזכר במקרא מן המלחמה הזאת ומתי היתה : ויעלו . נסתלקו מלהלחם בהם : (י) עד כי יגעה ידו . מרוב התנועות וההכאות יגעה ידו ודבקה אל החרב כי סר ממנו כח התפשטות היד כדרך המרבה בתנועות והכאות : והעם ישובו אחר שנסתלקו מלהלחם שבו אחריו אך לפשט מלבושי החללים ולא עזרוהו להכות בהם: (יא) ואחריו . במעלה: לחיה. להיות עדה ומחנה שלימה:

מצודת ציון

יד) ונפלה מ"ם הרבים וכן לכרי ולרצי (מ"ב יא) ומשפטו לכרים : (ט) בחרפם. מל' חרפה וגזיון : ויעלו . נסתלקו כמו כעלות גדיש (איוב ה) : יגעה . מל' יגיעה ועייפות : לפשט . ענין הפשטת המלבושים : (יא) לחיה . ר"ל לעדה וכן חיתך ישבו בה (תהלים סח) : חלקת .

וְהָעָם נָס מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים׃ יב וַיִּתְיַצֵּב
בְּתוֹךְ־הַחֶלְקָה וַיַּצִּילֶהָ וַיַּךְ אֶת־
פְּלִשְׁתִּים וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה׃
יג וַיֵּרְדוּ שְׁלֹשִׁים מֵהַשְּׁלֹשִׁים רֹאשׁ
וַיָּבֹאוּ אֶל־קָצִיר אֶל־דָּוִד אֶל־מְעָרַת
עֲדֻלָּם וְחַיַּת פְּלִשְׁתִּים חֹנָה בְּעֵמֶק
רְפָאִים׃ יד וְדָוִד אָז בַּמְּצוּדָה
וּמַצַּב פְּלִשְׁתִּים אָז בֵּית לָחֶם׃
טו וַיִּתְאַוֶּה דָוִד וַיֹּאמַר מִי יַשְׁקֵנִי מַיִם
מִבֹּאר בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשָּׁעַר׃
טז וַיִּבְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים בְּמַחֲנֵה
פְלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם מִבֹּאר בֵּית־
לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשַּׁעַר וַיִּשְׂאוּ וַיָּבִאוּ אֶל־
דָּוִד וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם וַיַּסֵּךְ אֹתָם
לַיהוָה׃ יז וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי יְהוָה

שלשה ק'
ה' כתי' מ"ם בסוף תיבותא ולא ק'
ג' וחס'
ל'
מבור ק'
ג' מ"ל אל"ף
מבור ק'
חס'
ג'

אִפַּךְ מִן קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי׃
יב וְאִתְעַתַּד בְּגוֹ אַחְסַנְתָּא
וְשֵׁיזְבַהּ וּקְטַל יָת פְּלִשְׁתָּאֵי
וַעֲבַד יְיָ פּוּרְקָנָא רַבָּא׃
יג וּנְחַתוּ תְּלָתָא גִּבָּרַיָא
מִגִּבָּרֵי רֵישֵׁי מַשִׁרְיָתָא
וַאֲתוֹ לַחֲצָדָא לְוַת דָּוִד
לִמְעָרַת עֲדֻלָּם וּמַשִׁרְיַת
פְּלִשְׁתָּאֵי שַׁרְיָא בְּמֵישַׁר
גִּבָּרַיָא׃ יד וְדָוִד בְּכֵן בְּחַקְרָא
וְאִסְטַרְטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי בְּכֵן
בְּבֵית לֶחֶם׃ טו וַחֲמִידַת
נַפְשָׁא דְדָוִד וַאֲמַר מַן
יַשְׁקִינַנִי מַיָּא מִגּוֹבָא דְבֵית
לֶחֶם דִּי בְתַרְעָא׃ טז וּבְזָעוּ
תְּלָתָא גִּבָּרַיָא בְּמַשִׁרְיַת
פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלוֹ מַיָּא מִגּוֹבָא
דְבֵית לֶחֶם דִּבְתַרְעָא וּנְסִיבוּ
וְאַיְתִיאוּ לְוַת דָּוִד וְלָא אֲבָא
לְמִשְׁתְּיֵהוֹן וַאֲמַר לְנִסְכָּא יַתְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ יז וַאֲמַר חַס לִי מִן קֳדָם יְיָ מִלְּמֶעְבַּד דָא

בור ג' כתיב באר וסי' ויתאוה דוד ויאמר. ויבקעו שלשת הגברים במחנה פלשתים. והכה את הארי בתוך: ויאמר י"ז בטעמא בקריאה וסי' קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת. ויאמר מי איפוא הוא הצד ציד. ויאמר הכי קרא שמו יעקב. ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה. וישמע דוד כי מת נבל. את אלהי אשר עשיתי דמיכה. ויאמר שלחני נא כי זבח. ויאמר אליו דוד התורידני אל הגדוד תנינא דפסוק. ויאמר עד אשר אם שאו ערים. ויאמר חלילה לי ה'. ויאמר בא אל בינות לגלגל. ויאמר חזהאל. ואני באתי בית שמעיה. ה' אמר. עבד מלך הכושי אל ירמיהו. וג' בטעמא ואמרת וס' לעבד מלך הכושי. הנבא על אדמת ישראל ואמרת הלא עוד. ואמרת לפני ה' אלהיך בערתי הקדש:

תולדות אהרן ויתיצב וכל הענין. שם (שם):

השדה: (יג) מהשלשים ראש. ת"י מגברי רישי משריתא: (יד) ומצב פלשתים אז בית לחם. החיל היה חונה בעמק רפאים ושלחו מצב שלהם לבית לחם: (טו) מי ישקני מים. אמרו רבותינו הולך לשאול שאלה מסנהדרין היושבים בשער בית לחם: (טז) ויסך אותם לה'. כך אמר מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרים שמועה מפיו ומאי ויסך אותם לה' דאמריגהו משמיה דגמרא:

סדס

רלבג

מהאצבעות כח הפשיטה ושארו כפופים או היה זה מרוב הדם הנאחז ביד והבאור הראשון הוא נראה יותר: אך לפשט. ר"ל לפשט החללים: ויאספו פלשתים לחיה. ר"ל שכבר נאספו לקחת המחיה מהשדה והיא התבואות ומיני קטנית ומה שידמה לזה ממה שהוא מזון: (יג) וירדו שלשה מהשלשי' ראש. ר"ל שכבר ירדו שלשה שהיו ראש מהשלשים גבורים שנזכר אחר זה: וחית פלשתי'. היא עדת פלשתים: (יד) ומצב פלשתים. הם האנשים ההולכי' לפני החיל והם בעלי הבנות: (טז) ויסך אותם לה'. מזה הנקום למדנו שכבר ינסכו מים לה' שאם לא היה נעשה זה במקדש לא היה דוד מנסכם לה' ולפי שלא מצאנו מקום יותר ראוי לזה הנסוך מחג הסוכות וזה לסבות האחת כי

סש"י

פי' רבי ישעיה

(יג) וירדו שלש' מהשלשי' ראש. פירוש אילו שלשה הגבורים שהזכרנו שהיו ראש לכל השלישים גיבורים של דוד: ויבואו אל קציר אל דוד מקרא קצר הוא אל ימי קציר:

עמרים היתה מלאה כי החלקה כבר נקצרה אלא שאספו בתוכה עמרים מהשדות האחרים ואותם העמרים היו מהעדשים ומהשעורים והיתה מלאה מהם ואמר הנה עדשים ושם אמר שעורים: ויתיצב. ובדברי הימים אמר ויתיצבו ר"ל הוא ואלעזר ואמר הנה ויתיצב כי שמה היה עיקר המלחמה ההיא: (יג) וירדו שלשה. וכתוב שלשים ר"ל הגדולים והגבורים שבשלישים כמו ושלישים על כלו וקרי שלשה כי השלשה היו אלה הגבורים אשר ירדו אל דוד. מהשלשים ראש. מהשלישים שהיו ראשי המחנות וכת"י מגברי רישי משרייתא אבל הוא תרגם שלשים כמו שלשים: ויבואו אל קציר. בעת קציר כאילו אמר בקציר וכן אמר ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך כמו ובארון. אל מערת עדולם. ובדברי הימים אמר על הצור אל דוד אל מערת עדולם כי צור חזק וגבוה היה שם והיא המצודה שאמר ודוד אז במצודה וזה הענין היה כשהיה דוד בורח מפני שאול ונמלט אל מערת עדולם ועל המקום ההוא אמר כל ימי היות דוד במצודה: וחית פלשתים. מחנה פלשתים כמו שאומר בדברי הימים ומחנה פלשתים חונה בעמק רפאים וחיה הוא לשון קבוץ ועדה כמו חיתך ישבו בה כמו עדתך: (יד) ומצב פלשתים. ובדברי הימים ונציב פלשתי' ואחד הוא וכת"י ומצב ואסטרטיג כמו שתרגם נציבים בכל מקום וכן תרגם ויצא מצב פלשתים ופי' ומצב ונציב שרי החיל ואמר כי המחנה הגדול היה בעמק רפאים והשרים היו עם קצת החיל בבית לחם: (טו) מי ישקני מים. כמשמעו שהתאוה לאותן המים שהיו יקרים וטובים וימי קציר היו כמו שאומר ובאותן הימים אדם מתאוה למים קרים מפני החום אולי במצודה שהיה שם דוד לא היו שם מים טובים ואחר שהביאו אותם נתחרט על ששמו עצמם שלשת הגבורים האלה בסכנה גדולה בעבור תאותו אל המים: (טז) ולא אבה לשתותם. שהיה חושב בנפשו אילו שתה אותם כאילו שתה דמם כי בנפשותם הביאום: ויסך אותם לה'. כלומר שפכם לארץ לשם ה' כי לא היה שם מזבח. ומה שכתבו רז"ל בענין זה הם דברים של תימה כי חברו שני הענינים האלה כאחד והיו בשני המקומות כי דבר חלקת השדה היה באפס דמים ודבר המים היה במערת עדולם והם פי' מי ישקני מים דרך משל כי המים הם התורה כמו הוי כל צמא לכו למים. ופי' מי ישקני מים הלכה נצרכה לו לשאול מסנהדרין שהיו בבית לחם וזהו שאמר מבאר בית לחם אשר בשער כמו השערה אל הזקנים והלכה אשר הוצרכה לשאול מהם הוא דבר חלקת השדה מלאה עדשים ושעורים ונחלקו בדבר זה מהם אמרו כי הגדישים משעורים ומעדשים היו מישראל ופלשתים היו טמונים בהם ושאל דוד אם יש לו רשות לשלח אש בגדישים בעבור שישרפו עמם הפלשתים ושלחו לו אסור להציל עצמו בממון חבירו אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ומהם אמרו כי הגדישים משעורים היו של ישראל והגדישים של עדשים היו של פלשתים ושאל אם יש לו רשות לתת השעורים לפני הבהמות שהיו עמו לאכול וישלם חילופם לבעלי השעורי' מגדישי העדשים ושלחו לו חבול ישיב רשע גזלה ישלם אעפ"י שמשלם נקרא רשע אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ופי' ויתיצב בתוך החלקה ויצילה שלא הניח דוד לשרוף את הגדישים או להאכילם לבהמותיו ופי' ולא אבה דוד לשתותם שלא אמר הלכה זו בשם שלשה אלא כך אמר מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין דבר שמועה מפיו ומאי ויסך אותם לה' דאמריגהו משמיה דגמרא. ודברים אלה רחוקי' מאד מדרך הפשט כי הפסוקים הם ספור הגבורים אשר לדוד ומספר הגבורות אשר עשה כל אחד מהשלשה הראשונים ומה שעשו שלשת האחרונים בהביאם המי' ולא היה שאלת ההלכה בחלקה ההיא אבל מלחמה גדולה היה עד שנס ישראל מפני פלשתים כמו שאמר הכתוב ושמה התגבר והתיצב בתוך זאת החלקה והצילה שלא שרפו אותה פלשתים ואמר שהכה בפלשתים ואמר ויעש ה' תשועה גדולה אין להבין בכל ה אלא פשט הכתוב כמו שהוא ומהם אמרו כי מ"ש במקום אחר מליאה עדשים שתי שדות היו אחת של שעורים ואחת של עדשים ומהם אמרו כי בשתי שנים הי' ודבר הזה בשנה אחת שהיו בחלקה זאת היתה מלאה עדשים ובשנה האחרת היתה מלאה שעורים ויש מרבותינו ז"ל שפי' דברים אלה כמשמען שנתאוה דוד למים אבל אמרו כי הזמן הזה היה חג הסכות שהיו מנסכין בו המים ובמה עשה דוד שם כי היתר הבמות היה אז ונסך מים אלו בבמה ואמרו למה שלח שלשה אחד היה הורג ואחד היה מפנה ההרוגים ואחד מכנים לגוחית בטהרה ודברי אלה קרובים מן הראשונים וי"ת ויסך אותם לה' ואמר לנסכא יתהון קדם ה': (יז) חלילה לי ה'. כמו מה' וכן אלחנן בן דודו בית לחם מבית לחם

לי

מצודת דוד

מלאה עדשים. ובד"ה נאמר שעורים כי באמת זו מלחמה אחרת וזו אחרת בפעם אחר כי כאן נאמר ששמה הצילה ושם נאמר שאלעזר הצילה: (יב) ויצילה. לבל ישרפו אותה: (יג) מהשלשים ראש. כ"א מהשלשה היה ראש מהשלשים הגבורים הנזכרים למטה: אל קציר. כמו בקציר וכן אל הארון (שמות כ"ה) ומשפטו ובהארון ור"ל בעת הקציר: מערת עדלם. ובד"ה אמר על הצור כי צור גבוה וחזק היה שם והוא המצודה שאמר למטה: וחית פלשתים. עדת פלשתים: (יד) ומצב. ובד"ה נאמר ונציב והיא היא ויקרא כן לפקיד וממונה: (טו) מי ישקני מים. לא שאוה להביא המים אלא כאומר מי יתן והיה נמצא לי מי בור בית לחם על כי הזמן היה חם והמים היו קרים וערבים: (טז) ויבקעו. כאשר שמעו שהתאוה לה הלכו מעצמם לעשות נחת רוח לדוד ועברו דרך המחנה וכאלו בקעוה לעשות בה דרך לעצמם: ויסך. שפכם ארצה לשם ה': (יז) ויאמר. נתן טעם על שלא

שתה

מצודת ציון

אחות שדה: (טו) ויתאו. מלשון תאוה וחשק: (טז) ויסך. מל' נסך: (יז) ה'. כמו מה':

עורר

רדק

או יהיה ה' קריאה כנגד הש"י : הוא ראש השלשי . כן כתיב וקרי השלשה וככתיב הוא מן השלישים על כלו ופי' ראש השלשה מביאי המים והיה לו שם בהם כי היה מכר בגבורה עמהם ומה שאמר מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר כפל דבר לחזק הענין כי כן דרך הלשון ובדברי הימים מן השלשה בשנים נכבד נראה כי הוא פי' א' מהשלשה והי' נכבד מהשנים ושר עליהם ומה שאמר הנה מהשלשה הכי נכבד ר"ל משלשתם כי הוא היה אחד מהם ומה שאמר ועד השלשה לא בא ר"ל עד שלשה הראשונים והם עדינו ואלעזר ושמה לא הגיע עד גבורתם ות"י ולתלת גבורן לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלשה הגבורות שעשו השלשה : (כ) בן איש חי. כן כתיב וקרי איש חיל כי יהוידע אביו גם כן היה גבור חיל . ומה שכתוב חי דרשו בו שהיה צדיק גמור וצדיקים אפילו במיתתם קרואים חיים ות"י בן איש חיל בר גבר דחיל חטאין : רב פעלים . שהיה גדול במעשי' טובים : מקבצאל . שם מקום נזכר בנחלת בני יהודה קבצאל ויגדל ויתור רבותינו ז"ל דרשו שהרבה פעלים וקבץ לתורה: את שני אריאל מואב . כתרגומו ית תרין רברבי מואב והיא מלה מורכבת מן ארי ומן אל וארי יש לו גבורה ואל הוא לשון חוזק ואעפ"י שהיה בניהו כהן ואסור להטמא למתים להלחם באויבי ה' הוא מצוה כמצות הקב"ה להלחם בשבעה גוים ובשאר האומות המצרות לישראל לא חלק בין כהנים לישראל וכן נוה להיות. כהן משוח מלחמה ולהכנס עם ישראל למלחמה והנה פנחס טמא עצמו למצוה כשהרג זמרי וכזבי וכן הלך למלחמת מדין עם ישראל : והכה את האריה . ה"א כתוב ולא קרי והענין אחד ארי או אריה : ביום השלג . אמרו כי האריה ביום צנה ושלג נוספת גבורתו ובדברי רז"ל את שני אריאל שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני ואריאל שם בית המקדש כמו הוי אריאל ופי' מואב שבנה אותו שלמה שבא מרות המואביה ומה שאמר ביום השלג דרשו בו איכא דאמרי דתבר גיזזי דברדא ונחית וטביל איכא דאמרי דתנא סיפרא דבי רבי ביומא דסתוא וכל אלה דברים רחוקי' מדרך הפשט כי הכתוב מספר גבורות כל אחד מהם לא תלמודו וחסידותו וכת"י הפסוקים על דרך הפשט : (כא) אשר מראה . כתיב ר"ל איש מצרי אשר היה לו מראה וגדול וקרי איש מרא' כמשמעו . ובדברי הימים איש מדה והענין אחד כי איש מדה ר"ל מדה גדולה כמו אנשי מדות ואיש מראה ר"ל בעל פרצוף גדול : (כב) ולו שם בשלשה הגבורים . המביאי' את המים : מן השלשי' נכבד . מן השלשים הגבורים שזכר אחר אלה וי"ת מן גיברייא יקיר תרגם השלשים כמו השלישים : ואל השלשה לא בא . תחכמוני ואלעזר ושמה וי"ת ולתלת גבורין לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלש הגבורו' שעשו השלשה : וישימהו דוד אל משמעתו . אל עצתו

רשי

(יז) הדם האנשים . לשון תמיהה : (יט) ועד השלשה לא בא . ולתלת גברין לא מטא : (כ) את שני אריאל מואב . ית תרין רברבי מואב ורבותינו אמרו שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני : אריאל מואב . על שם שבנאו שלמה שבא מרות המואביה : (כג) מן השלשים . כל שלשים שבפרשה זו תירגם יונתן

הֲדַם גֻּבְרַיָּא דַּאֲזַלוּ בְנַפְשָׁתְהוֹן וְלָא אֲבָא לְמִשְׁתֵּיהוֹן אִלֵּין עֲבַדוּ תְּלָתָא גִּבָּרַיָּא׃ יח וַאֲבִישַׁי אֲחוּהִי דְּיוֹאָב בַּר צְרוּיָה הוּא רֵישׁ גִּבָּרַיָּא וְהוּא תַבִּיר יַת מוּרְנִיתֵיהּ עַל תְּלַת מְאָה קְטִילִין וְלֵיהּ שׁוּם בִּתְלָתָא גִּבָּרַיָּא׃ יט מִן גִּבָּרַיָּא הֲוָה יַקִּיר וַהֲוָה לְהוֹן לְרַבָּא וְלִתְלַת גִּבָּרִין לָא מְטָא׃ כ וּבְנָיָהוּ בַר יְהוֹיָדָע בַּר גְּבַר דְּחִיל חֶטְאִין דִּילֵיהּ עוֹבָדִין מִקַּבְצְאֵל הוּא קְטַל יַת תְּרֵין רַבְרְבֵי מוֹאָב וְהוּא נְחַת וּקְטַל יַת אַרְיָא בְּגוֹ גוּבָא בְּיוֹמָא דְתַלְגָּא׃ כא וְהוּא קְטַל יַת גַּבְרָא מִצְרָאָה גְּבַר דְּחֶזְוָא וּבִידָא דְמִצְרָאָה מוּרְנִיתָא וּנְחַת עֲלוֹהִי בְּחוּטְרָא וַאֲנִיס יַת מוּרְנִיתָא מִידָא דְמִצְרָאָה וְקַטְלֵיהּ בְּמוּרְנִיתֵיהּ׃ כב אִלֵּין עֲבַד בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְלֵיהּ שׁוּם בִּתְלָתָא גִּבָּרַיָּא׃ כג מִן גִּבָּרַיָּא יַקִּיר וְלִתְלַת גִּבָּרִין לָא מְטָא וּמַנְיֵיהּ דָּוִד עַל מִשְׁמַעְתֵּיהּ׃

ג' וחס'. ב' מֵעֲשֹׂתִי זֹאת הֲדַם הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים
בְּנַפְשׁוֹתָם וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם אֵלֶּה
עָשׂוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים׃
יח וַאֲבִישַׁי אֲחִי ׀ יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה הוּא
השלשה ק' רֹאשׁ הַשְּׁלֹשִׁי וְהוּא עוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ
עַל־שְׁלֹשׁ מֵאוֹת חָלָל וְלוֹ־שֵׁם
כול' חס' דד"ס מ"ג בַּשְּׁלֹשָׁה׃ יט מִן־הַשְּׁלֹשָׁה הֲכִי נִכְבָּד
וַיְהִי לָהֶם לְשָׂר וְעַד־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־
בָא׃ כ וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע
חיל ק' בֶּן־אִישׁ־חַי רַב־פְּעָלִים מִקַּבְצְאֵל
ג' חס' הוּא הִכָּה אֵת שְׁנֵי אֲרִאֵל מוֹאָב
הארי ק' וְהוּא יָרַד וְהִכָּה אֶת־הָאֲרִיה בְּתוֹךְ
הבור ק' הַבֹּאר בְּיוֹם הַשָּׁלֶג׃ כא וְהוּא־הִכָּה אֶת־
איש ק' אִישׁ מִצְרִי אֲשֶׁר מַרְאֶה וּבְיַד הַמִּצְרִי
חֲנִית וַיֵּרֶד אֵלָיו בַּשָּׁבֶט וַיִּגְזֹל אֶת־
הַחֲנִית מִיַּד הַמִּצְרִי וַיַּהַרְגֵהוּ בַּחֲנִיתוֹ׃
ז' ר"ס בנבי' כב אֵלֶּה עָשָׂה בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע
וְלוֹ־שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה הַגִּבֹּרִים׃ כג מִן־
הַשְּׁלֹשִׁים נִכְבָּד וְאֶל־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־
בָא וַיְשִׂמֵהוּ דָוִד אֶל־מִשְׁמַעְתּוֹ׃

תולדות אהרן ובניהו . ברכות יח זוכר בראשית : ויגזול קמא עט (שם כו) :

רלבג

השי"ת בחר אז שיקחו מהנלחמים הגדולים על המים כאמרו וענף עץ עבות וערבי נחל והסבה כי אז ראוי לבקש המים מהשי"ת וכמו שיקריבו העומר בפסח לבקש ברכת הקציר והבכורים בעצרת לבקש ברכת פירות האילן כן יקריבו המים בחג הסוכות לבקש מהשם יתברך ברכת הגשמים כי אז יבא עת הזריעה ויצטרכו לגשמים והשלישית כי שם לנגד תמצא הערה בתורה על רבוי הנסכים הנה ראוי שיהיו אלו הנסכים בחג הסוכות בזה האופן : (יח) ואבישי אחי יואב בן צרויה הוא ראש השלשה . ר"ל שהוא היה היותר נבחר מן השלשה שהיו ראש לשלשים הגבורים הנזכרים אחר זה : מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא. אך לא בא למעלת השלשה הראשונים שהיה עדינו העצני ראש להם : (כ) ובניהו בן יהוידע בן איש חיל רב פעלים מקבצאל . הנה תאר אותו שמעלת הגבורה באה לו מאבותיו ולזה אמר עליו שהוא בן איש חיל ר"ל שאביו היה גבור חיל והיה רב פעלים בענייני הגבורה כי עשה פעלו' רבות מיוחסות לגבור והוא היה מעיר קבצאל שהיתה לגורל בני יהודה והנה הכתוב בזה בן איש חי הנה הרצון בו גבור כי הגבור יראה בו פעל החיות יותר מזולתו ומזה ג"כ אמרו כי חיות הנה ר"ל רבות הכח והגבורה : הוא הכה את אריאל מואב . הנה המגדל החזק יקרא אריאל ולזה נקרא בית המקדש אריאל והרצון בו שהוא הכה אנשי המגדלים החזקים ההם שהיו במואב והמלה מורכבת מארי ומאל ועניינו ארי תקיף כי הארי הוא רב הגבורה ואפש' גם כן שהיה בהם צורת אריה להורות על התוקף והחוזק : והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג . אמר ביום השלג להורות על רוב גבורתו שעם היות כחו אז חלוש מצד התגבורת הקור והיה ג"כ בתוך הבור ששם ישלוט הקור יותר לקרירת המקום ההוא ולא היו לו ולאריה מנוס שלא ישחית האחד את האחר עם כל זה ירד בניהו בן יהוידע הכהן הגדול ולא ירא שיזיקהו הארי בירידתו שם והכה הארי לרוב גבורתו : (כב) ולו שם בשלשה הגבורים . ר"ל שכבר היה לו שם בשלשה הגבורים האלו שהיו ראש מהשלישים אך מדרגתו לא באה אל מדרגת השלשה גבורים האלה ולזה לא נמנה עמהם ולא נמנה גם כן עם השלשים כי היה יותר נכבד מהם : (כג) וישימהו דוד אל משמעתו . ר"ל שמה

מצודת ציון

(יח) עורר . מל' התעוררות ותנועה : (יט) הכי . המלה היא עם הה"א התימה מורה על אמיתת הדבר : (כ) איש חי . איש מזורז וכאשר יאמרו הבריות : (כא) בשבט . בשרביט :

מצודת דוד

שתה מהם ואמר חלילה וגו' ר"ל חולין הוא לי לשתותם מחמת יראת ה' : הדם האנשים : וכי אשתה דם האנשים אשר הלכו בסכנת נפשותם ר"ל הלא כדם יחשב : (יח) הוא ראש השלשה . היא היה הראש מהשלשה שבקשו להביא המים לדוד : והוא עורר וגו' על וגו' . ר"ל על ההריגה וסמוך לה היה עורר את חניתו להלחם עמו כאלו עתה התחיל להלחם : ולו שם בשלשה . ר"ל שהיה מפורסם לגבור בין שלשת גבורים הראשונים והם עדינו ואלעזר ושמה אשר גם עם כל גבורתם החשיבו גם את אבישי לגבור : (יט) מן השלשה . ר"ל מבין שלשה שואבי המים הם ראשי השלשים : הכי נכבד . האמת הוא היה המכובד שבהם ולזה היה לשר על השנים אשר עמו : ועד השלשה . אבל לא בא למעלת השלשה הראשונים : (כ) רב פעלים . פעל הרבה גבורות : מקבצאל . שם מקום . שני אריאל מואב . ת"י תרין רברבי מואב ופי' גבורתם קראם אריאל שהיא מלה מורכבת מן ארי ומן אל שהוא ענין חוזק כמו ביד אל גוים (יחזקאל ל"א) : בתוך הבור . עם כי המקום דחוק להתחזק בו : ביום השלג . עם היות כי טבע הארי להתחזק ביותר בזמן הקור ומטבע האדם להמנע ממנו הפעולות החיונית בתגבורת הקור עכ"ז נתגבר עליו והכהו נפש : (כא) איש מראה . ר"ל בעל פרצוף גדול המפיל אימה : (כב) אלה . הפעלים ההם : ולו שם . ר"ל שהיה מפורסם לגבור בין שלשה הגבורים שואבי המים שהיו ראשי השלשים ור"ל שעם כל גבורתם החשיבו גם אותו לגבור אבל שלשה הגבורים הראשונים לא החשיבו אותו למאומה לגודל הגבורה אשר היה בהם : (כג) מן השלשים

כד עֲשָׂהאֵל אֲחִי־יוֹאָב בַּשְּׁלֹשִׁים
אֶלְחָנָן בֶּן־דֹּדוֹ בֵּית לָחֶם׃
כה שַׁמָּה הַחֲרֹדִי אֱלִיקָא הַחֲרֹדִי׃ ב' וחס' וכפסוק
כו חֶלֶץ הַפַּלְטִי עִירָא בֶן־עִקֵּשׁ
הַתְּקוֹעִי׃ כז אֲבִיעֶזֶר הָעַנְּתֹתִי מְבֻנַּי ל' וחס'
הַחֻשָׁתִי׃ כח צַלְמוֹן הָאֲחֹחִי מַהְרַי ג'
הַנְּטֹפָתִי׃ כט חֵלֶב בֶּן־בַּעֲנָה הַנְּטֹפָתִי
אִתַּי בֶּן־רִיבַי מִגִּבְעַת בְּנֵי בִנְיָמִן׃ ב'ומד ויריבי
ל בְּנָיָהוּ פִּרְעָתֹנִי הִדַּי מִנַּחֲלֵי גָעַשׁ׃ ב' חס' . ל'
לא אֲבִי־עַלְבוֹן הָעַרְבָתִי עַזְמָוֶת ל'
הַבַּרְחֻמִי׃ לב אֶלְיַחְבָּא הַשַּׁעַלְבֹנִי בְּנֵי ל' וחס'
יָשֵׁן יְהוֹנָתָן׃ לג שַׁמָּה הַהֲרָרִי אֲחִיאָם ג'
בֶּן־שָׁרָר הָאֲרָרִי׃ לד אֱלִיפֶלֶט בֶּן־
אֲחַסְבַּי בֶּן־הַמַּעֲכָתִי אֱלִיעָם בֶּן־ ל'
אֲחִיתֹפֶל הַגִּלֹנִי׃ לה חֶצְרַו הַכַּרְמְלִי חצרי ק'
פַּעֲרַי הָאַרְבִּי׃ לו יִגְאָל בֶּן־נָתָן מִצֹּבָה ל' ל' חס'
בָּנִי הַגָּדִי׃ לז צֶלֶק הָעַמּוֹנִי נַחְרַי
הַבְּאֵרֹתִי נֹשְׂאֵי כְּלֵי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה׃ נשא ק'
לח עִירָא הַיִּתְרִי גָּרֵב הַיִּתְרִי׃
לט אוּרִיָּה הַחִתִּי כֹּל שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה׃

כד א וַיֹּסֶף אַף־יְהוָה לַחֲרוֹת ל'
בְּיִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת־דָּוִד בָּהֶם לֵאמֹר
לֵךְ מְנֵה אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־יְהוּדָה׃ ג'

כד עֲשָׂהאֵל אֲחוּהִי דְיוֹאָב
בְּגִבָּרַיָא אֶלְחָנָן בַּר דוֹדוֹ
דְמִבֵּית לָחֶם׃ כה שַׁמָּה דְמִן
חֲרוֹד אֱלִיקָא דְמִן חֲרוֹד׃
כו חֶלֶץ דְמִן פֶּלֶט עִירָא
בַּר עִקֵּשׁ דְמִתְּקוֹעַ׃
כז אֲבִיעֶזֶר דְמִן עֲנָתוֹת
מִבְּנֵי דְמִן חֻשָׁת׃ כח צַלְמוֹן
דְמִן אֲחֹחַ מַהֲרַי דְמִן נְטוֹפָת׃
כט חֵלֶב בַּר בַּעֲנָה דְמִנְּטוֹפָת
אִתַּי בַּר רִיבַי מִגִּבְעֲתָא דִבְנֵי
בִנְיָמִן׃ ל בְּנָיָהוּ דְמִפִּרְעָתוֹן
הִדַּי דְמִנַּחֲלֵי גָעַשׁ׃ לא אֲבִי
עַלְבוֹן דְמִן עַרְבַת עַזְמָוֶת
דְמִבַּרְחֻם׃ לב אֶלְיַחְבָּא
דְמִשַּׁעַלְבוֹן בְּנֵי יָשֵׁן יְהוֹנָתָן׃
לג שַׁמָּה דְמִן הַר טוּרָאָה
אֲחִיאָם בַּר שָׁרָר דְמִטּוּר
גָּבוֹהַּ׃ לד אֱלִיפֶלֶט בַּר
אֲחַסְבַּי בַּר מַעֲכָת אֱלִיעָם
בַּר אֲחִיתוֹפֶל גְלוֹנָאָה׃
לה חֶצְרַי דְמִן כַּרְמְלָא פַּעֲרַי
דְמִן אֲרָב׃ לו יִגְאָל בַּר נָתָן
דְמִצּוֹבָה בְּנֵי מִשְּׁבַט גָּד׃
לז צֶלֶק דְמִבְּנֵי עַמּוֹן נַחֲרַי
דְמִן בְּאֵרוֹת נָטֵיל זֵינֵיהּ
דְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה׃ לח עִירָא
דְמִן יֶתֶר גָּרֵב דְמִן יֶתֶר׃
לט אוּרִיָּה חִתָּאָה כָּל גִּבָּרַיָא תְּלָתִין וּשְׁבַע׃ א וְאוֹסִיף רוּגְזָא דַיְיָ לְמִתְקַף
בְּיִשְׂרָאֵל וְגָרֵי יַת דָּוִד בְּהוֹן לְמֵימַר אֱזֵיל מְנֵי יַת יִשְׂרָאֵל וְיַת

רשי

יונתן גבריא : (לט) שלשים ושבעה . ואינן מנוין כאן ואני אומר יואב לא הוצרך להזכיר שהוא שר הצבא ושאר שחסרו שמא בני (ישי) [נ"ל ישן] ג' או ד' היו : (א) ויסף אף ה' לחרות בישראל . לא ידעתי על מה : ויסת . גירה :

כסס

רלבג

ששם אותו אחד ממשרתיו הסרים אל משמעתו והנה לא היה בניהו בן יהוידע מן השלשה שהיו מן השלשים ראש אך היות נכבד מהשלשים ולזה היה מונים בכללם ל"ז הג' הראשונים שהיה עדינו העצני ראש להם והג' השניים שהיו מהשלשים ראש ובניהו בן יהוידע שהיה ענינו ממוצע בין השלשה ובין השלשים ושלשים הגבורים הם ל"ז אך לא זכר בזה המקום השלשה הגבורים השניים כי אם אבישי ולזה לא תמצאם בזה המספר כי אם ל"ה : (א) וזכר אחר זה שכבר הוסיף אף ה' לחרות בישראל מלבד מה שחרה אפו על דבר הגבעונים שהיה רעב שנה אחר שנה : ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה ראוי שתדע שראוי שיובן מזה שאין השי"ת הוא המסית את דוד למנות אותם שאם היה זה כן לא היה אשם לדוד על זה ואיך ענשו! א"כ השי"ת בזה הענין הנפלא האלהי אלא שני שזאת ההסתה מיוחסת לשי"ת באופן כולל לפי שהוא הסבה

בכל

רדק

כלתו או פי' שהפקידו על אנשי משמעתו והם הכרתי והפלתי כמו שאמר למעלה ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי : (כד) עשהאל אחי יואב בשלשים : במספר השלשים היה והם שלשים גבורים ממנו עד אוריה החתי ויונתן תרגם בגיבריא : אלחנן בן דודו . כך היה שמו דודו וכת"י בר דודו : בית לחם . מבית לחם . וכן השמרו לכם עלות בהר מעלות : (כה) שמה החרדי . הראשון ריש והשני דל"ת וכן אליקא החרדי הראשון ריש והשני דל"ת ושניהם ליחס מקומם כתרגומו דמן חרוד וכן הוא במסרה ובפסוק : (לב) בני ישן יהונתן . כמו ובני פלוא אליאב ובני דן חושים : (לג) שמה ההררי . כתרגומו דמן הרר טורא : אחיאם בן שרר האררי . האלף נחה ותרגומו דמטור גבוה : (לה) חצרו . כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד : הארבי . בבית . נושאי כלי יואב . כתוב ביו"ד לשון רבים ר"ל על צלק ועל נחרי וקרי נושא על נחרי : (לט) כל שלשים ושבעה . אלה השלשים המנויים הם מעשהאל עד אוריהו ושלשת הראשונים תחכמוני אלעזר ושמה ושלשה מביאי המים הם ששה ואבישי בן צרויה היה אחד מאלה הג' כמו שפירשנו ובניהו בן יהוידע הרי שבעה ויואב לא הוצרך למנות כי שר צבא היה : (א) ויוסף אף ה' . לא ידענו זה החרון למה היה אם היה רע בישראל דוד היה מבער אותו אולי היה בישראל עוברי עבירה בסתר ומה שאמר ויוסף כי דבר אבשלום חרון אף היה מה' על ישראל אע"פ שהיה הדבר ההוא לעונש דוד שברח מפני בנו ושכב עם נשיו וג"כ נענשו ישראל שנגפו בעת ההיא כ' אלף ביום אחד א"כ הדבר ההוא היתה סבה מאת ה' לחרות בישראל על מעשים רעים שהיו בסתר בהם וכן עתה הוסיף את ה' לחרות בישראל על נסתרות שהיו ביניהם כי אילו היו גלויים לא הניחם דוד ולפי שלא היו גלויות העניש האל על ידי סבה כי כל משפטיו צדק ואמת והסית את דוד ונתן בלבו שימנה אותם או אמר ויוסף על הרעב שהיה שלש שנים ואעפ"י שנגלה אותו העון חרון אף היה על כל ישראל ועתה הוסיף לחרות בהם והסית את דוד שימנה אותם וכבר היה דבר זה נודע בישראל מן התורה כי אם ימנו את ישראל שלא יתנו איש כופר נפשו שיהיה בהם נגף ואפילו ימנה אותם לצורך וצוה דוד את יואב שימנה אותם והיה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר לפי שידע שיחסרו וכן אמר בדברי הימים למה יהיה לאשמה לישראל ואע"פ שיקח מהם כסף או שום דבר כיון שימנה אותם שלא לצורך יחסרו כמו שפי' למעלה בפסוק ויפקדם בטלאים ואמרו רז"ל כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו כמו בימי דוד לפיכך היה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר עד שחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ומה שאמר ויסת את דוד בהם כלומר ששם בלבו למנותם ומה שאמר לאמר לך מנה את ישראל היה בלב דוד שיאמר לאחד משריו לך מנה את ישראל לא שהאל אמר לו בנבואה לך מנה שאם כן איך אמר דוד חטאתי מאד ואם האל אמר לו מה חטא אלא ששם בלבו למנותם בעבור עון ישראל ודוד לא ידע כי מה' הוא ות"י וגרי ית דוד בהון והילך שהיה בלבו למנותם הוא השטן שנאמר בדברי הימים : ויסף ה' . וי"ו זו לתחלת הדברים ולא לתוספת דבר

וכמוהו

הבארתי הה ס' ד' זוגין מן ב' ב' קדמא מפיק א' ותני לא מפי' א' וסי' נמסר בסדר מקץ : ויוסף ג' בליש' תוספ' וסי' ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם וכהם . ישמע חכם ויוסף לקח . הודע לצדיק ויוסף לקח . א' מלרע וב' מלעיל :

תולדות אהרן אליעם בן אחיתופל . סנהדרין קא : ויסת את דוד . ברכות סב :

מצודת דוד

השלשים . החשוב למטה בענין היה נכבד מאוד ולזה לא חשבוהו עמהם אבל לא בא למעלת שלשה שואבי מים ראשי השלשים ולזה לא חשבוהו גם עמהם :

מצודת ציון

(כד) בית לחם . מבית לחם : **כד** (א) לחרות . מל' חרון אף : ויסת . מל' הסתה :

שוט

אל משמעתו . להיות עמו לשמוע ולעשות כל אשר יצוה : (כד) בשלשים . ר"ל עם שהיה נכבד קצת מן השלשים מ"מ לא גדלה מאוד מעלתו עליהם ולזה נחשב גם הוא עם השלשים החשוב והולך ואם כן היו שלשים במספר זולת עשהאל : (לב) בני ישן יהונתן . כמו בן ישי ודוגמתו ובני דן חשים (בראשית מו) : (לז) נושא כלי יואב . חוזר הוא על נחרי שהיה נושא כלי מלחמתו : (לט) כל שלשים ושבעה . כל הגבורים היו במספר שלשים ושבעה כי שלשים מנויין כאן לבד מעשהאל ועמו הרי ל"א ועדינו ואלעזר ושמה הרי ל"ד ושלשה שואבי המים המנין הרי ל"ז ואבישי היה אחד משואבי המים כמ"ש למעלה ובניהו לא יוחשב עמהם כי שמהו דוד על משמעתו ומנע א"ע מלרדת במלחמה בתמידות שלא יטמא את עצמו למת כי כהן היה ואף יואב לא יוחשב עמהם שאין זה מכבודו לחשבו עם שאר הגבורים על כי היה שר על כל הצבא החשוב מאוד מאוד מכולם : **כד** (א) ויסף אף ה' לחרות בישראל . מלבד מה שחרה אפו בדבר הגבעונים שהיה בעבור זה רעב ג' שנים הוסיף עוד לחרות (ויתכן שהחרון היה על מה שמרדו בדוד בדבר אבשלום ושבע בן בכרי , או היה בידם עון נסתר ונעלם מעיני

דוד

ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב ׀ שַׂר־הַחַיִל ל
אֲשֶׁר־אִתּוֹ שׁוּט־נָא בְּכָל־שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שֶׁבַע וּפִקְדוּ
אֶת־הָעָם וְיָדַעְתִּי אֵת מִסְפַּר הָעָם׃
ג וַיֹּאמֶר יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וְיוֹסֵף יְהוָה ג' בליש'
אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָעָם כָּהֵם ׀ וְכָהֵם מֵאָה
פְּעָמִים וְעֵינֵי אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ רֹאוֹת ר'
וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ לָמָּה חָפֵץ בַּדָּבָר הַזֶּה׃ ח'
ד וַיֶּחֱזַק דְּבַר־הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב וְעַל שָׂרֵי י'
הֶחָיִל וַיֵּצֵא יוֹאָב וְשָׂרֵי הַחַיִל לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ לִפְקֹד אֶת־הָעָם אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
ה וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיַּחֲנוּ בַעֲרוֹעֵר
יְמִין הָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַנַּחַל הַגָּד ל
וְאֶל־יַעְזֵר׃ ו וַיָּבֹאוּ הַגִּלְעָדָה וְאֶל־ ל'
אֶרֶץ תַּחְתִּים חָדְשִׁי וַיָּבֹאוּ דָּנָה יַּעַן ל'. ל'
וְסָבִיב אֶל־צִידוֹן׃ ז וַיָּבֹאוּ מִבְצַר־צֹר ב' למשכן יחנו
וְכָל־עָרֵי הַחִוִּי וְהַכְּנַעֲנִי וַיֵּצְאוּ אֶל־
נֶגֶב יְהוּדָה בְּאֵר שָׁבַע׃ ח וַיָּשֻׁטוּ בְּכָל־ ג' סס'
הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ מִקְצֵה תִּשְׁעָה חֳדָשִׁים
וְעֶשְׂרִים יוֹם יְרוּשָׁלִָם׃ ט וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת־
מִסְפַּר מִפְקַד־הָעָם אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתְּהִי ל
יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ־חַיִל
שֹׁלֵף חֶרֶב וְאִישׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ־מֵאוֹת ב'

דְּבֵית יְהוּדָה׃ ב וַאֲמַר מַלְכָּא לְיוֹאָב רַב חֵילָא דְּעִמֵּיהּ הֲלֵיךְ כְּעַן בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע וּמְנֵי יָת עַמָּא וְאִידַע יָת חֻשְׁבַּן עַמָּא׃ ג וַאֲמַר יוֹאָב לְמַלְכָּא וְיוֹסֵף יְיָ אֱלָהָךְ עַל עַמָּא כְּאִלֵּין וּכְאִלֵּין מְאָה זִמְנִין וְעֵינֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא חָזְיָן וְרִבּוֹנִי מַלְכָּא לְמָא אִתְרְעֵי בְּפִתְגָּמָא הָדֵין׃ ד וּתְקֵיף פִּתְגָּמָא דְמַלְכָּא עַל יוֹאָב וְעַל רַבָּנֵי חֵילָא וּנְפַק יוֹאָב וְרַבָּנֵי חֵילָא קֳדָם מַלְכָּא לְמִמְנֵי יָת עַמָּא יָת יִשְׂרָאֵל׃ ה וַעֲבַרוּ יָת יַרְדְּנָא וּשְׁרוֹ בַּעֲרוֹעֵר דָּרוֹם קַרְתָּא דִּבְגוֹ נַחְלָא דְשִׁבְטָא גָד וְאֱלִיעֶזֶר׃ ו וַאֲתוֹ לְגִלְעָד וּלְאַרְעָא דָּרוֹמָא לְחָדְשִׁי וַאֲתוֹ לְדָן יַעַן וּמִתַּמָּן אִסְתְּחַר לְצִידוֹן׃ ז וַאֲתוֹ לִקְרִוִין כְּרִיכַן וְכָל קִרְוֵי חִוָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּנְפַקוּ לִדְרוֹם יְהוּדָה לִבְאֵר שָׁבַע׃ ח וְהַלִּיכוּ בְּכָל אַרְעָא וַאֲתוֹ מִסּוֹפֵי תִּשְׁעַת יַרְחִין וְעֶסְרִין יוֹמִין לִירוּשְׁלֵם׃ ט וִיהַב יוֹאָב יָת חֻשְׁבַּן מִנְיַן עַמָּא לְמַלְכָּא וַהֲווֹ יִשְׂרָאֵל תְּמָנֵי מְאָה אַלְפִין גְּבַר גְּבַר שָׁלְפֵי סַיְפָא וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא׃

הגלעדה ג' בקריאה וסי' וילכו בני מכיר בן מנשה גלעד' וילכדה. ויבאו הגלעדה ואל ארץ. לחצי המנשה גלעדה : וסביב ב' למשכן יחנו. וסביב אל צידון :

תולדות אהרן ותהי ישראל. טעם לחילוף זה המספר מהאמור בדברי הימים עקידה ש' לח :

רשי

(ג) כהם וכהם. כהם כפלים וכהם שני כפלים הרי ארבעה כפלים וכן חוזר וכופל את הכפילה עד מאה פעמים נמצאת ברכתו של יואב יתירה על של משה שאמר ככם אלף פעמים ועוד שברכתו של משה לזמן מרובה ושל יואב מיד שנאמר בה ועיני אדני המלך רואות : (ה) הגד ואל יעזר. התחיל בבני גד לפי שהם גבורים וקשים אמר הלואי וילחמו בי ויעכבו על ידי : (ו) ואל ארץ תחתים חדשי. מקום ישוב חדש שאוכלוסיהן מועטין אולי בתוך כך יתחרט דוד וישלח אליו שלית שיחזור בו : דנה. בבני דן : יען. שם המקום : (ט) מספר מפקד. אם מספר למה מפקד שני אנפיראות עשה גדולה וקטנה אמר אראנו את הקטנה ואם יקלוף אראנו את הגדולה לכך נאמר מפקד לשון חסרון כך נדרש בפסיקתא : ותהי ישראל. תשש כחן כנקבה : שמונה מאות אלף. ובדברי הימים (א כ"א ה') הוא אומר אלף אלפים ומאה אלף. באגדת אמוראים מצינו אמר רבי יהושע בן לוי הכתובים מוסיפין כאן מה שחסרו כאן אלו ב' שבטים שלא

רדק

וכמוהו ווי"ן רבים במקרא כמו שכתבנו בתחלת ספר יהושע : (ג) אל העם. כתרגומו על עמא : (ה) ויעברו את הירדן. מעבר הירדן התחילו למנות וכשעברו הירדן חנו בערוער : ימין העיר. מתוך לעיר ושם הסכימו באיזה מקום עברו למנות ואותו המקום שחנו בו היה בתוך הנחל וזהו שאמר אשר בתוך הנחל : הגד ואל יעז'. כתרגומו דבגו נחלא דבשבטא גד ואליעזר וי"מ הגד מענין מלא על כל גדותיו : (ו) ואל ארץ תחתים חדשי. ת"י לארעי דרומא לחדשי לא ידעתי למה תרגם תחתים דרומא : חדשי. מקום ישוב חדש : דנה יען. לדן יען כן היה שם המקום : דנה. מלעיל והנו"ן רפה : וסביב אל צידון. כתרגומו דמתמן אסתחר לצידון : (ז) מבצר צור. מבצר שהיה בצור גבוה ועל כן נקרא מבצר צור וכן הוא נזכר בספר יהושע בנחלת בני אשר ועד עיר מבצר צור : וכל ערי החוי והכנעני. שהיו יושבים בהם חוי וכנעני עם ישראל שלא הורישום בני ישראל והיו למס : (ט) את מספר מפקד העם. כתרגומו ית חושבן מנין עמא והוא כפל דבר לחזק ובא סמוך על סמוך כמו מבחר וטוב לבנון נהרי נחלי דבש וחמאה : ותהי ישראל. ותהי עדת ישראל וכן ותהי מואב לדוד לעבדים : שמנה מאות אלף איש חיל ואיש יהודה חמש מאות אלף איש. ובדברי הימים ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף מצאנו באגדה אמר רבי יהושע בן לוי הכתובים מוספים כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב בדברי הימים ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולומר שבט לוי אינו נמנה במניין שאר השבטים כי אם מבן חדש ומעלה ובנימן דיו שחסר וכלה בפלגש בגבעה ולזה הפי' פסוק זה ולוי ובנימן לא פקד בתוכם בכאן היה לו לכתוב אותו לא בדברי הימים כי כאן הוא חסר המספר והיה לתת טעם לחסרון גם לחסרון שחסרו בני יהודה בדברי הימים לא נתן טעם ובשלשים ושתים מדות דרש רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר משני כתובים המכחישים זה את זה יבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם כיצד כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף וכתוב אחד אומר ותהי ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף נמצא ביניהם שלש מאות אלף אלו ג' מאות אלף מה טיבן בא הכתוב השלישי והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלוקת האחת כ"ד אלף מלמד שאלו

רלבג

בכל מה שיתחדש על הגד שאמר ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים ואפשר שנאמר עוד כי היה גם כן השי"ת סבה מה בזאת ההסתה חס כי להשגחתו על דוד היה השי"ת מסיר מדוד זאת התשוק' לולי כעסו על ישראל. והנרא' בעיני שהיה אמרו ויסת את דוד חסר והרצון בו ויסת לבו את דוד כאמרו ותכל דוד שהוא חסר וענינו ותכל נפש דוד והנה התאוה היה בזה המספר לפי מה שאחשוב כי זה יורה על

מצודת ציון

(ב) שוט. ענין ההליכה אנה ואנה וכן משוט בארץ (איוב א') : ופקדו. ענין מנין ומספר : (ד) לפני המלך. כמו מלפני המלך : (ה) הנחל. העמק : (ח) וישוטו. הלכו אנה ואנה אחרי

מצודת דוד

דוד) : ויסת את דוד בהם. ר"ל מי שדרכו להסית הסיתו וכן נאמר בדברי הימים שהשטן הסיתו והקב"ה מסרו בידו והסתתו היה בדבר הרע להם לאמר לך מנה וגו' ובעבור זה בא התקלה עליהם כמפורש בענין : (ב) ופקדו. אתה ואנשיך אשר ילכו עמך : (ג) ויוסף ה'. על כי היה נראה משאלת המלך אשר יחשוב כי רבים המה ולכן התאוה לדעת מספרם ולזה אמר לו יואב מי יתן ועוד יוסף ה' עליהם כמו שהם עכשיו ועוד יוסף כמספר אשר יהיו אחר ההוספה הראשונה ועוד יתכפלו ויחזרו ויתכפלו עד ק' פעמים : ועיני וגו'. בימיו יתרבו כהחשבון הזה ובעיניו יראה : למה חפץ. ר"ל הואיל ואין צורך למנותם מוטב הוא שלא למנותם כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין : (ה) ימין העיר. חנו בימין העיר ערוער והימין היתה בתוך הנחל ומאחוזת בני גד : ואל יעזר. משם הלכו אל יעזר : (ו) חדשי. הנתיישב מחדש ומזמן קרוב. דנה יען. לדן יען והוא שם מקום : וסביב. משם סובב עצמו והלך אל צידון : (ז) מבצר צור. מבצר חזק שעמד על הצור : וכל ערי החוי והכנעני. ר"ל הערים אשר החוי והכנעני יושבים בהם בתוך בני ישראל : באר שבע. אל באר שבע : (ט) מספר מפקד. כפל המלה בשמות נרדפים לתוספת באור וכן אדמת עפר (דניאל י"ב) : שמונה מאות אלף. ובד"ה נאמר אלף אלפים ומאה אלף על כי עזרת כלל עמהם גם בני בנימין ובני לוי אבל יואב לא מנה אותם בתוך בני ישראל וכמ"ש בדברי הימים : שולף חרב. ר"ל אנשי המלחמה : חמש מאות אלף. ובד"ה נאמר ארבע מאות ושבעים אלף על כי שם נאמר שולף חרב והם לא היו כי אם ארבע מאות ושבעים אלף אבל כאן חושב אף

אֶלֶף אִישׁ׃ י וַיַּךְ לֵב־דָּוִד אֹתוֹ אַחֲרֵי־כֵן סָפַר אֶת־הָעָם וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוָה חָטָאתִי מְאֹד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְעַתָּה יְהוָה הַעֲבֶר־נָא אֶת־עֲוֺן עַבְדְּךָ כִּי נִסְכַּלְתִּי מְאֹד׃ יא וַיָּקָם דָּוִד בַּבֹּקֶר וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־גָּד הַנָּבִיא חֹזֵה דָוִד לֵאמֹר׃ יב הָלוֹךְ וְדִבַּרְתָּ אֶל־דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה שָׁלֹשׁ אָנֹכִי נוֹטֵל עָלֶיךָ בְּחַר־לְךָ אַחַת־מֵהֶם וְאֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ יג וַיָּבֹא־גָד אֶל־דָּוִד וַיַּגֶּד־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ הֲתָבוֹא לְךָ שֶׁבַע־שָׁנִים ׀ רָעָב ׀ בְּאַרְצֶךָ וְאִם־שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים נֻסְךָ לִפְנֵי־צָרֶיךָ וְהוּא רֹדְפֶךָ וְאִם־הֱיוֹת שְׁלֹשֶׁת יָמִים דֶּבֶר בְּאַרְצֶךָ עַתָּה דַּע וּרְאֵה מָה־אָשִׁיב שֹׁלְחִי דָּבָר׃ יד וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־גָּד צַר־לִי מְאֹד נִפְּלָה־נָּא בְיַד־יְהוָה כִּי־רַבִּים רַחֲמָו וּבְיַד־אָדָם אַל־

פסקא בא"פ

פסקא בא"פ

נ' מ"ל

י"ד פסוקים לך לך

נ' ומס'

נ'

נ'. נ'

רחמיו ק'

י וְחַשׁ דָּוִד בְּלִבֵּיהּ בָּתַר דִּמְנָא יָת עַמָּא וַאֲמַר דָּוִד קֳדָם יְיָ חָבֵית לַחֲדָא דַּעֲבָדִית הָדָא וּכְעַן יְיָ אַעְבַּר כְּעַן יָת חוֹבָא דְעַבְדָּךְ אֲרֵי אִסְתַּכָּלִית לַחֲדָא׃ יא וְקָם דָּוִד בְּצַפְרָא וּפִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִם גָּד נְבִיָא חֶזְוָיָא דְדָוִד לְמֵימַר׃ יב אֱזֵיל וּתְמַלֵּיל עִם דָּוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲדָא מִתְּלָת אֲנָא רָמֵי עֲלָךְ בְּחַר לָךְ חַד מִנְּהוֹן וְאַעְבֵּיד לָךְ׃ יג וַאֲתָא גָד לְוַת דָּוִד וְחַוִּי לֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הֲתֵיעוֹל לָךְ שְׁבַע שְׁנִין כַּפְנָא בְּאַרְעָךְ אִם תְּלָתָא יַרְחִין תְּהֵי עָרֵיק קֳדָם סַנְאָךְ וְהוּא רָדֵיף לָךְ וְאִם מְהֵוֵי תְּלָתָא יוֹמִין מוֹתָא בְּאַרְעָא כְּעַן דַּע וַחֲזֵי מָה אָתֵיב שַׁלְחִי פִּתְגָּמָא׃ יד וַאֲמַר דָּוִד לְגָד עָקַת לִי לַחֲדָא נִתְמְסַר כְּעַן בְּיַד מֵימְרָא דַיְיָ אֲרֵי סַגִּיאִין רַחֲמוֹהִי וּבִידָא דַאֲנָשָׁא לָא אֶתְמְסַר׃

הלוך חד מן י"ד פסוקים אית בהון לך לך וסי' חלילה לך מעשות. עם אשר תמצא את אלהיך. ויאמר עשו יש לי רב. והיה כי יביאך. ושמעת ישראל ושמרת. לא תטע לך אשרה. וכתבת עליהן. למען הקים אתך. בחר לך אחת מהנה. וחברו דד"ה. מה אעשה לך אפרים. אם גנבים באו לך. מה יתן לך ומה יוסיף. כל הארץ ישתחוו לך:

רשי

שלא נמנו שכך כתיב בדברי הימים (א' כ"א ו') ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך את יואב. אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולומר שבט לוי אינו נמנה במנין שאר שבטים כי אם מבן חודש ומעלה ובנימן דיו שנחסר וכלה בפלגש בגבעה. ובשלשי' ושתים מדות דר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי שנינו כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ד' מאות ושבעים אלף וכתוב אחד אומר ותהי ישראל שמונה מאות אלף ואיש יהודה ה' מאות אלף נמצא ביניהם ג' מאות אלף אלו ג' מאות אלף מה טיבן בא הכתוב הג' והכריע (שם כ"ז א') ובני ישראל למספר ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלוקת האחת כ"ד אלף. מלמד שאלו ג' מאות אלף היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכין לימנות כיצד עשרים וארבעה אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ושמונת אלפים נשתיירו שנים עשר אלף הן הן נשיאי ישראל: (יב) שלש אנכי נוטל עליך. אחת משלש וכן בשתים תתחתן בי היום (שמואל א' י"ח כ"א) באחת משתים. שלש אני נוטל עליך כנגד שלש שהטלת על שאול כי אם ה' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה (שמואל א' כ"ו י'): (יד) צר לי מאד. הקטנה שבהם קשה מאד: נפלה נא ביד ה'. הדבר ולא החרב והרעב שגם הוא מסור לעשירי' אוצרי פירות אמר רבי אלכסנדרי אמר דוד אם אני בורר לי החרב עכשיו ישראל אומרים הוא בוטח בגבוריו שהוא לא ימות והאחרים ימותו ואם אני בורר הרעב יאמרו בוטח הוא בעושרו אבל לי דבר שהכל שוי

רדק

שאלו שלש מאות אלף היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכים להמנות כיצד ארבעה ועשרים אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ושמונת אלפים נשתיירו י"ב אלף הן הן נשיאי ישראל והשליכם הכתוב מכאן וחזר וכללן להלן וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמלאו בדברי הימים חסרים שלשים אלף ואפשר שאותם שלשים אלף אלו מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה ומתו כל כך מיהודה לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסבה או היו באותו שבט רוב החוטאים. ובדרש עוד שני פתקי' עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט אמר אם מקבל הוא את המועט טוב ואם לאו אני נותן לו את המרובה: (י) ויך לב דוד אותו. כתרגומו וחש דוד בליביה כלומר חשש על העון שעשה שיקרהו עונש בזה לו ולישראל והכה לבו אותו בעבור זה כלומ' הומה וחרד לבו ונתחרט ובקש רחמים מהאל שיעביר עונו: אחרי כן ספר. אשר ספר וכמוהו רבים: (יא) ויקם דוד בבקר. לא שכב לבו בלילה וקם בבקר והנה בא אליו גד הנביא בדבר ה' שנגלה אליו בלילה: חוזה דוד. כי נבואותיו היו לדוד ועל ידו היה מדבר הקב"ה עם דוד ואע"פ שלא נכתבו מנבואותיו אלא זאת: (יב) ודברת אל דוד. כשהיה תומא היה אומר אל דוד וכשרצ' לבנות הבית אמר לך ואמרת אל עבדי דוד: שלש אני נוטל עליך. כתרגומו חדא מתלת וכן אמר בחר לך אחת מהם ואמר שלש לשון נקבה כלומר שלש גזירות לפיכך כתבה גם כן לשון נקבה: (יג) שבע שנים. ובדברי הימים שלש שנים לא אמר לו אלא שלש אלא מה שאמר שבע לפי שזה הענין היה אחר שלש שני רעב שהיו בימי דוד שנה אחר שנה והנה אם יהיו עתה שלש שנים אחרים הנה יהיו שש שנים והשביעית אע"פ שירד בה מטר לא תמלט בלא רעב שנה שתבא אחר שש שנים רעב ועוד כי עד עת הקציר לא יהיה לחם בשביעית: והוא רודפך. שלא יהיה לך תקומה מפניו צריך שיכירו הכל כי מאת האל הוא והוא רודפך: (יד) נפלה נא ביד ה'. וזהו הדבר כמו הנה יד ה' הויה ועוד כי ברעב אע"פ שהוא ביד ה' יפלו גם כן ביד אדם שילכו למצרים או לשאר ארצות לשבור בר ולחם אבל הדבר אין בו אלא יד השם לבד לפיכך סמוכה ממלת ביד ה' הוא הדבר לפיכך בחר הוא בדבר כי הוא ביד ה' לבד אבל בחרב היה חרפה בגוים בנוסם לפני אויביהם ונגפים לפניהם וכן ברעב כי היו הולכים בארצות הגוים והיו חרפה בהם וכן אומר הכתוב ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים. ובדרש חשב דוד בדעתו ואמר אם בוחר אני רעב עכשיו כל ישראל אומרים מה איכפת לו לבן ישי על אוצרותיו הוא בוטח וישראל ימותו ברעב ואם בוחר אני חרב עכשיו ישראל אומרין מה לו על גבוריו הוא בוטח שהם יצאו למלחמה הם ימותו והוא ינצל אמר יבא דבר שהכל שוין בו. ד"א אם בוחר אני רעב עכשיו כל ישראל מוכי רעב בדרכים אם בוחר אני חרב עכשיו כל ישראל מוכי חרב בדרכים יבא דבר. וי"א גד רמז לו דע וראה מה אשיב שולחי דבר דבר הוא דבר באותיות:

מסתפק

רלבג

על שדוד היה בשר שם זרועו בבטחו על רוב העם ולא היה ראוי שיבטח כי אם בשם יתברך לבדו ועוד כי התורה צותה שבפקוד אותם יתנו איש כפר נפשו

מצודת דוד

את כולם אף אותם אשר לא היו שולפי חרב ועמהם היו במספר חמש מאות אלף: (י) ויך לב דוד אותו. ר"ל הכה לבו וחרד על אשר צוה למנותם על כי הדבר הזה היא סיבה להביא עליהם הנגף וכמ"ש ונתנו איש כופר נפשו וגו' ולא יהיה בהם נגף (שמות ל) אבל בלא כופר הנה הנגף מעותד לבא: חטאתי מאד אשר עשיתי. ר"ל מה שעשיתי סבה להביא הנגף על העם הנה זה חטאתי מאוד: העבר נא וגו'. ר"ל לא ימותו לשחת וא"כ ממילא יעבור העון וילך לו הואיל ולא יבוא הנגף: כי נסכלתי. ר"ל הלא אני עשיתי סכלות גדול מאד למנותם בלא כפר נפש ומה שטעו הם לשימותו במגפה וכאשר לא ימותו לא ימצא בי עון: (יא) ויקם דוד בבקר. ר"ל מיד כאשר קם דוד בבקר היה דבר ה' אל גד וגו': חוזה דוד. נקרא כן על כי כל נבואותיו לא היה רק לדוד ולא לזולת: (יב) שלש. ר"ל אחת משלש וכן בשתים תתחתן בי (ש"א יח) ור"ל באחת משתים: (יג) התבוא. אם רוצה אתה אשר תבוא שבע שני רעב תמורת הנגף המעותד לבוא בעבור המנין מבלי כופר ובד"ה נאמר שלש שנים כי באמת לא אמר רק שלש שנים אבל על כי כבר עברו שלש שנים רעב בעבור דבר הגבעונים א"כ הרי ששה שנים ותמשך עוד ממילא בשנה השביעית עד זמן הקציר: ואם שלשה וגו'. ר"ל או אם תרצה לקבל להיות שלשה חדשים וגו'. שלשת ימים דבר. ר"ל יקל בדבר להיות זמן מוגבל בהשגחת המקום: וראה. בראיית הלב והבחנה: שלחי. לשולחי והוא המקום ב"ה: (יד) צר לי מאד. כלומר בלא כולם קשות הם למאוד ועכ"ז נפלה ביד ה' זו הדבר כי רחמיו מרובים ורחם יחמס: וביד אדם. כי גם בעבור הרעב יצטרכו לבני אדם

מצודת ציון

(י) אחרי כן. אחרי אשר וכן כי על כן באו (בראשית יט) ור"ל על אשר באו: נסכלתי. מל' סכלות ושטות: (יב) נוטל עליך. נושא עליך. וכן ונטל החול (משלי כ"ז): (יג) התבוא. בה"א השאלה: נסך: תניס נס וברחה: (יד) צר. מל' צרה ודחק:

מועד

רדק

(טו) מהבקר ועד עת מועד. כתרגום מעידן דמתנכים תמידא ועד דמיתסק ויש מרז"ל שפירשו עד חצי היום והוא עת מועד ממועדי השמש כי זריחתו מועד אחד וחצי היום מועד אחר ובא השמש מועד אחר ומהם אמרו משהאיר מזרח עד הנץ החמה והנה מרחמי האל קצר זמן הדבר שהרי אמר לו ג' ימים ולא היה אלא מהבקר ועד עת מועד. ובדרש ויתן ה' דבר שלשים ושש שעות של פורענות נגזר עליהם באותו היום באו פרקליטין גדולים ובטלו אותם ואלו הן חמשה ספרי תורה שבעת ימי השבת ח' ימי ברית מילה וזכו' שלשה אבות נשתיירו שלשה עשרה תרי אמוראי חד אמר זכות שנים עשר שבטים וחד אמר זכות עשרת הדברות ושני לוחות נשתיירה שם שעה אחת רבי חייא אמר משחיטת התמיד עד זריקת דמו : (טז) וישלח ידו המלאך. הראה הקב"ה דמות מלאך וחרבו שלופה בידו נטוי' על ירושלים והעמידו סמוך לגרן ארונה היבוסי כדי שיראהו דוד שם ויתפלל ויעתר לו האל במקום ההוא ותעצר המגפה ויהיה סימן לדוד כי שם הוא מקום העתרה ושם יהיה בית המקדש ושם בית התפלה והעבודה כמו שצוה לו האל על יד גד להקים שם מזבח ושם נעתר לו באש שירד מן השמים על העולה כמו שאומר בדברי הימים : אל הרעה. כמו על הרעה ורבים כמוהו : רב עתה הרף ידך. די במגפה אל תשחת ירושלם. ויש בו דרש אמר לו הקדוש ברוך הוא למלאך טול הרב שבהם באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין : עם גורן. סמוך לגורן : האורנה. כתוב בוי"ו קודם לרי"ש וקרי הארונה רי"ש קודם לוי"ו ואחד הוא כי רבים כמוהו בהפוך האותיו' ומה שאמר אדם בה"א הידיעה הוא שלא כמנהג ואיפשר שהוא שם תואר : (יח) עלה. לפי שגרן ארונה שהיה מקום בית המקדש הוא במעלה כנגד ירושלם : (יט) כדבר גד. בכאן ובדברי הימים בדבר גד בבי"ת : אפיו ארצה. כמו על אפיו. (כב) והמורגים. למורג חרוץ: וכלי הבקר. ושאר כלי הבקר ובדברי הימים עוד והחטים למנחה

רשי

שוין בו : (טו) מהבקר ועד עת מועד. מעידן דמתנכים תמידא ועד דמתסק: (טז) היבוסי. של מצודת ציון היה ששמה יבוסי : (כ) וישקף ארונה. מחתבא היה מפני המלאך כך כתוב (בדברי הימים א' כ"א כ') : (כב) והמרגים. כלי עץ מנא חריצין והכד הוא ומעבירין אותו על הקש תמיד ומחתכו להיות התבן לאכל בהמות :

ארונה

טו וִיהַב יְיָ מוֹתָא בְּיִשְׂרָאֵל מֵעִידָן דְּמִתְנַכִּים תְּמִידָא וְעַד דְּמִתְּסַק וּמִית מִן עַמָּא מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע שַׁבְעִין אַלְפִין גַּבְרָא׃ טז וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ מַלְאָכָא לִירוּשְׁלֵם לְחַבָּלוּתַהּ וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא וַאֲמַר לְמַלְאָכָא דִּמְחַבֵּל בְּעַמָּא מְסַת כְּעַן אֲנַח יְדָךְ וּמַלְאָכָא דַיְיָ הֲוָה שָׁרֵי בְּבֵית אִידְּרֵי דַּאֲרַוְנוֹן יְבוּסָאָה׃ יז וַאֲמַר דָּוִד קֳדָם יְיָ כַּד חֲזָא יָת מַלְאָכָא דִּמְקַטֵּל בְּעַמָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא חֲבֵית וַאֲנָא סַרְחִית וְאִלֵּין עַמָּא דְּאִינוּן כְּעָנָא בֵּיד רַעְיָא מָה עֲבָדוּ תְּהֵי כְעַן מַחֲתָךְ בִּי וּבְבֵית אַבָּא׃ יח וַאֲתָא גָד לְוַת דָּוִד בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲמַר לֵיהּ סַק אֲקֵים קֳדָם יְיָ מַדְבְּחָא בְּבֵית אִידְּרֵי דַּאֲרַוְנָן יְבוּסָאָה׃ יט וּסְלִיק דָּוִד כְּפִתְגָּמָא דְגָד כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ׃ כ וְאִסְתְּכֵי אֲרַוְנָן וַחֲזָא יָת מַלְכָּא וְיָת עַבְדוֹהִי עָבְרִין עֲלוֹהִי וּנְפַק אֲרַוְנָן וּסְגִיד לְמַלְכָּא אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ כא וַאֲמַר אֲרַוְנָן מָא דֵין אֲתָא רִבּוֹנִי מַלְכָּא לְוַת עַבְדֵּיהּ וַאֲמַר דָּוִד לְמִזְבַּן מִנָּךְ יָת בֵּית אִידְּרֵי לְמִבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וְיִתְכְּלֵי מוֹתָנָא מֵעַל עַמָּא׃ כב וַאֲמַר אֲרַוְנָן לְדָוִד יִסַּב וְיַסֵּק רִבּוֹנִי מַלְכָּא דְּתַקִּין בְּעֵינוֹהִי חֲזֵי תוֹרַיָּא דִּכְשֵׁרִין לַעֲלָתָא וּמוֹרִיגַיָּא

אֶפְלָה׃ טו וַיִּתֵּן יְהוָה דֶּבֶר בְּיִשְׂרָאֵל ל'
מֵהַבֹּקֶר וְעַד־עֵת מוֹעֵד וַיָּמָת מִן־הָעָם ג'. ב'
מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שֶׁבַע שִׁבְעִים אֶלֶף
אִישׁ׃ טז וַיִּשְׁלַח יָדוֹ הַמַּלְאָךְ ׀ יְרוּשָׁלַ͏ִם
לְשַׁחֲתָהּ וַיִּנָּחֶם יְהוָה אֶל־הָרָעָה ל'
וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית בָּעָם רַב
עַתָּה הֶרֶף יָדֶךָ וּמַלְאַךְ יְהוָה הָיָה עִם־
גֹּרֶן הָאוֹרְנָה הַיְבֻסִי׃ יז וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־ הארונה ק'
יְהוָה בִּרְאֹתוֹ ׀ אֶת־הַמַּלְאָךְ ׀ הַמַּכֶּה ב' חד חסר וחד מלא כי כראותו ילדיו מלא
בָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי חָטָאתִי וְאָנֹכִי
הֶעֱוֵיתִי וְאֵלֶּה הַצֹּאן מֶה עָשׂוּ תְּהִי נָא
יָדְךָ בִּי וּבְבֵית אָבִי׃
יח וַיָּבֹא־גָד אֶל־דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר
לוֹ עֲלֵה הָקֵם לַיהוָה מִזְבֵּחַ בְּגֹרֶן אֲרַנְיָה ארונה ק'
הַיְבֻסִי׃ יט וַיַּעַל דָּוִד כִּדְבַר־גָּד כַּאֲשֶׁר ל' כ"ף וחד כ' כדבר גד
צִוָּה יְהוָה׃ כ וַיַּשְׁקֵף אֲרַוְנָה וַיַּרְא אֶת־ ד'
הַמֶּלֶךְ וְאֶת־עֲבָדָיו עֹבְרִים עָלָיו וַיֵּצֵא
אֲרַוְנָה וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ אַפָּיו אָרְצָה׃ ל'
כא וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה מַדּוּעַ בָּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ
אֶל־עַבְדּוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִד לִקְנוֹת מֵעִמְּךָ
אֶת־הַגֹּרֶן לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה וְתֵעָצַר
הַמַּגֵּפָה מֵעַל הָעָם׃ כב וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה
אֶל־דָּוִד יִקַּח וְיַעַל אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב ד'
בְּעֵינָו רְאֵה הַבָּקָר לָעֹלָה וְהַמֹּרִגִּים בעיניו ק' ה'. ב'

מהבקר ג' וסי' ויאמר יואב הי הזולהים. ויתן ה' דבר ביש' דסיפרא. ויקראו בשם הבעל מהבקר : כאשר צוה ה' ג' סוף פסוק וסי' קרב אל המזבח. שוק התרומה וחזה התנופה. ויעל דוד כדבר גד דשמואל : ויעל ז' רפין בקריאה וסי' נטה ידך על ארץ מצרים בארבה. ויאמר ארונה אל המלך. כי איש איש מבית ישראל. כה אמר כורש. וחברו. מי יפתה את אחאב. וחברו דדברי הימים : לעלה ה' בקריאה וסי' נמסר בסוף נשוא :

רלבג

נפשו למות מה שיתנו לו ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שבארנו בפרשת כי תשא: (טז) למלאך המשחית בעם. ידמה לפי מה שאחשוב שזה המלאך היה נביא ולזה היה נראה בהקיץ לדוד והוא היה משחית בעם במצות הש"י על דרך מאמר הנביאים ללוט כי משחיתים אנחנו את העיר והיה נראה לדוד שהשי' חרבו בידו נטויה על ירושלם להעיר על שהוא היה מביא הדבר שם במלאכות ה' ואחשוב שזה המלאך היה פנחס בן אלעזר בן אהרן כי הוא היה חי בימי דוד כאמרו הוא פנחס בן אלעז' בן אהרן הכהן נגיד על האוצרו' לפנים וה' עמו וכבר ביארנו במה שקדם בספר שופטים במקומות רבים שנזכר שם ביאת מלאך ה' שהוא היה פנחס והוא אמר לגד שהיה לדוד אומר שיבנה מזבח בגרן ארונה כמו שנזכר בספר דברי הימים ומלאך ה' אמר אל גד לאמר וגו' : (יח) והנה גרן ארונה היה בהר המוריה כמו שזכר בספר דברי הימים וידמ' שנבחר זה המקום להיות בו בית המקדש מקדם והוא המקו' שבנה אברהם בו מזבח לעקד את יצחק בו כי הוא היה גם כן בהר המוריה כמו שנזכר בתורה. והנה בחר דוד לשום תכונתו שימות הוא ובית אביו ולא ימותו ישראל מצד החטא שחטא דוד. וידמה שארונה היבוסי נתגייר ולזה נשאר בירושלים עם ישראל ואולם קראו מלך לפי שכבר היה מלך על היבוסי שהיה שם קודם שלקחו אותה ישראל מהם : (כב) המורגים. הם כלים מעץ שדשים בהם התבואה :

וכלי

תולדות אהרן ויתן דבר. ברכות שם יומא כב : ויעל דוד. (ע"ג מג) : ויאמר ארונה. מגלה עו ע"ג כד זבחים קיו מנחות כב :

מצודת ציון

(טו) מועד. זמן : (טז) וינחם. ענין הפוך מחשבה : רב. ענינו כמו די וכן רב לך (דברים ג) : הרף. מל' רפיון : (יז) העויתי. מל' עון : (כ) וישקף. ענין הבטה וראיה : עליו. סמוך לו. אפיו. על פניו : (כא) ותעצר. ענין מניעה וכן ועצר את השמים (שם י"א) : (כב) והמרגים. הוא לוח עץ ובתחתיתו תקועים אבנים דקים ובו דשין התבואה וכן למורג חרוץ (ישעיה מא) :

מחותך

מצודת דוד

והמה לא ירחמו : (טו) מהבקר. מעת הבוקר שבאה הנבואה אל גד כמ"ש למעלה ומיד אמרה לדוד ובחר בדבר ואז התחיל הדבר והתמיד עד עת מועד למחרתו : (טז) וישלח. המלאך המשחית בעת שלח ידו להשחית גם אנשי ירושלים ואז נחם ה' וגו' : רב עתה. די עתה במה שמתו והרף ידך מלהשחית עוד הואת כי"א מעט מעט : היה עם גורן. היה עומד סמוך לגורן וגו' : היבוסי. מבני יבוס ואחז"ל שהיה גר צדק : (יז) אנכי חטאתי. ר"ל אני הסבה בהמגפה הזאת : ואלה הצאן. ר"ל בני העם : ידך. מכה ידך זו הדבר : (יח) ויאמר לו. בדבר ה' : (יט) ויעל דוד. אל הגורן אשר עמד בהר : (כא) מדוע בא. כאומר היה לך לשלוח אחרי לבוא אליך : לבנות מזבח לה'. ובאתי הנה לכבוד המקום ב"ה : ותעצר. כדי שתעצר המגפה : (כב) יקח ויעל. יקח הגורן למזבח ויעלה עליו מעלי את הטוב בעיניו ראה הבקר מוכן לעולה וגו' : וכלי הבקר. וגם שאר כלי הבקר יהיו לעצים להבעיר

האש

וּכְלֵ֥י הַבָּקָ֖ר לָעֵצִֽים׃ כג הַכֹּ֗ל נָתַ֛ן אֲרַ֥וְנָה הַמֶּ֖לֶךְ לַמֶּ֑לֶךְ * וַיֹּ֤אמֶר אֲרַ֙וְנָה֙ אֶל־הַמֶּ֔לֶךְ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ יִרְצֶֽךָ׃ כד וַיֹּ֨אמֶר הַמֶּ֜לֶךְ אֶל־אֲרַ֗וְנָה לֹ֚א כִּֽי־קָנ֨וֹ אֶקְנֶ֤ה מֵאֽוֹתְךָ֙ בִּמְחִ֔יר וְלֹ֧א אַעֲלֶ֛ה לַיהוָ֥ה אֱלֹהַ֖י עֹל֣וֹת חִנָּ֑ם וַיִּ֨קֶן דָּוִ֤ד אֶת־הַגֹּ֙רֶן֙ וְאֶת־הַבָּקָ֔ר בְּכֶ֖סֶף שְׁקָלִ֥ים חֲמִשִּֽׁים׃ כה וַיִּבֶן֩ שָׁ֨ם דָּוִ֤ד מִזְבֵּ֙חַ֙ לַֽיהוָ֔ה וַיַּ֥עַל עֹל֖וֹת וּשְׁלָמִ֑ים וַיֵּעָתֵ֤ר יְהוָה֙ לָאָ֔רֶץ וַתֵּעָצַ֥ר הַמַּגֵּפָ֖ה מֵעַ֥ל יִשְׂרָאֵֽל׃ חזק

ג׳
פסקא בא"פ
ג׳
ג׳ כתיב ה׳ והד כתיב ו׳
ט"ז רפין . ג׳ וכל קרי׳ חלוף
ד׳

וּמָנֵי תוֹרַיָא לְאָעַיָא׃ כג כֹּלָא יְהַב אֲרַוְן מַלְכָּא לְמַלְכָּא דִי בְעָא מִנֵיהּ מַלְכָּא וַאֲמַר אֲרַוְן לְמַלְכָּא יְיָ אֱלָהָךְ יְקַבֵּל קֻרְבָּנָךְ בְּרַעֲוָא׃ כד וַאֲמַר מַלְכָּא לַאֲרַוְן לָא אֲרֵי מִזְבַּן אֶזְבּוֹן מִנָּךְ בִּדְמִין וְלָא אַסֵּיק קֳדָם יְיָ אֱלָהִי עֲלָוָן מַגָּן וּזְבַן דָּוִד יַת בֵּית אִידְּרֵי וְיַת תּוֹרַיָא בִּכְסַף סִלְעִין חַמְשִׁין׃ כה וּבְנָא תַמָּן דָּוִד מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וְאַסֵּיק עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹת דַיָרֵי אַרְעָא וְאִתְכְּלֵי מוֹתָנָא מֵעַל יִשְׂרָאֵל׃

קנו ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני . ויקן ד׳ בקריאה וסי׳ ויקן את חלקת השדה אשר. ויקן יוסף את כל אדמת מצרים . ויקן דוד את הגורן. ויקן את ההר שמרון : ותעצר המגפה ד׳ בקריאה וסימ׳ ויעמד בין המתים ובין החיים . ויבא אחד איש ישראל . ויבן שם דוד מזבח . ויעמד פנחס ויפלל ותעצר :

תולדות אהרן הכל נתן זוכר ויקהל : ד׳ אלהיך ירצך (שם מ) : ויקן דוד זבחים קיו :

סכום פסוקים של ספרי שמואל **אלף וחמש מאות וששה** וסימנו **אשרו** המוץ. וסדריו **לד** וסימנו פותח את **ידך**. והקפיטולים של ספר דאשון **שלשים ואחד** וסימנו חסד **אל** כל היום . ושל ספר שני, **עשרים וארבע** וסימנו ושמתי **כדכד** שמשותיך . וכין הכל **חמשים וחמשה** וסימנו **הן** על כפים חקותיך. ותלוי ולאשה עגל מרבק :

רשי

(כג) ארונה המלך . שר היבוסי היה : (כד) שקלים חמשים . ובדברי הימים (א כ"א כ"ה) הוא אומר שקלי זהב משקל שש מאות הא כיצד גבה חמשים שקלים כסף מכל שבט ושבט הרי שש מאות ונתן לו כסף בדמי הזהב וכן שנינו בסוף שחיטת קדשים גבה כסף בשש מאות כסף בשקלי זהב וכן שנינו בספרי :

חסלת ספר שמואל

רדק

(כג) הכל נתן . הוא נתן אבל לא רצה דוד לקבל במתנה : ארונה המלך . מלך היבוסי היושב בירושלם היה כי אף בימי דוד היה היבוסי בירושלים כמו שנשארו שם משכבשוה בני יהודה כמו שכתוב וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה והיו שם למס עובד והיו להם בתים שדות וכרמים ע"י המס שהיו עובדים לבני יהודה ובני בניהן וזה השדה והגורן היה לארונה היבוסי ורצה לתתם לדוד ולא רצה לקבלם כי אם במחיר ואף אחר שכבש דוד המצודה הניחם לשבת בעיר ירושלם אותם שהיו יושבים בעיר מתחלה למס עובד והיו שם עד שבנה שלמה את הבית וזה היבוסי לא היה מן שבע אומות אלא מפלשתים מזרע אבימלך כמו שפירשנו בספר יהושע והיה מותר להניחם לשבת בארץ כיון שקבלו עליהם שלא לעבוד ע"א ושאר מצות שהוזהרו עליהם בני נח ואפי׳ מז׳ אומות היו יכולין לשבת בארץ בתנאי זה שלא יחטיאו שנאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי אבל כל זמן שאינן חוטאין שקבלו עליהם ז׳ מצות מותר להניחם בארץ ובמקצת נסחאות התרגום תרגם נתן ארונה המלך למלך יהב ארון למלכא די בעא מיניה מלכא : ירצך . כתרגומו יקבל קרבנך ברעוא : (כד) מאותך במחיר. כמו מאתך כי רבים מן הרפים כענין עם: בכסף שקלים חמשים . ובדברי הימים שקלי זהב משקל ו׳ מאות אמרו רז"ל גבה מכל שבט ושבט נ׳ שקלים שהן שש מאות כסף ומשקלם במשקל של זהב וזש"ש שקלי זהב ועוד אמר כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם זהו שר׳ יהודה אומר כסף מכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד ר׳ אומר משום אבא יוסף בן דוסתאי בקר ועצים ומקום המזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות ולשון הפסוקים מוכיחים דברי ר׳ כי אומר תנה את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים ובגרן היה המזבח ובדברי הימים אומר ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב וגו׳ ר"ל כל המקום שהוא בשדה שנבנה בו הבית : (כה) ויעתר ה׳ לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל . וקביל ה׳ צלות דיירי ארעא . ובדרש כל האלפים האלה שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא ע"י שלא תבעו בית המקדש והרי דברים קל וחומר ומה אם אלו שלא היה בימיהם ולא חרב בימיהם נפלו על שלא תבעו אותו אנו שהיה בימינו וחרב בימינו על אחת כמה וכמה לפיכך התקינו זקנים ונביאים ליטע בפיהם של ישראל להיות מתפללים שלשה פעמים בכל יום השב שכינתך ומלכותך לציון וסדר עבודתך לירושלם

אכי"ר סלה :

סליק ספר שמואל

רלבג

וכלי הבקר . הם הכלים שיש בהם עצים המוכנים לחרישה ולהיישיר כמו דרבן ומה שידמו לו ובספר דברי הימים זכר שכבר נתן ג"כ ארונה החטים שכבר היה בגרן למנחה ושם זכר שכבר נתן דוד במקום שקלי זהב מספר שש מאות והנה אחשוב שהגרן עם הבקר קנה דוד בכסף שקלים חמשים לבנות שם מזבח ולהעלות הבקר לעולה ואולם המקום ההוא בכללו שנבנה בית המקדש שם קנה בשש מאות שקלי זהב וזהו אמרו לפי מה שנזכר בספר דברי הימים זהו בית ה׳ האלהים וזה מזבח לעולה לישראל כי זה ממה שיורה שכבר קנה המקום שנבנה בו בית המקדש : (כה) ויעל עולות ושלמים . הנה לא נאסרו הבמות עד שנבנה בית המקדש ולזה היה אפשר לדוד להעלות עולות ושלמים ואע"פ שהיה ור זהו מה שצריך אל ביאור לפי הנראה לנו במה שהגבלנו באורנו בזה המקום : ואולם התועלות המגיעים ממנו הם אלו : הראשון הוא במדות והוא שראוי לכל מקבל טובה מאחר שיתן לו תודה כעל כל אשר גמלהו וכל שכן אם היה השם יתברך המטיב כי בנתינת התודה לו תועלת נפלא להיישיר לאמונתו יתב׳ ושכל הטובות ממנו ולזה תמצא שאחר שהטיב הש"י לדוד כל אלו הטובות הנכללות באלו הספורים נתן לו תודה דוד בכללות על כולם ואעפ"י שכבר הודה לו על אחת אחת מהם בייחוד כמו שיראה מדבריו בספר תהלים ולזה ספר שדבר דוד לה׳ את דברי השירה הזאת לה׳ ביום הציל ה׳ אותו מכף כל אויביו ומכף שאול : השני הוא להודיע שהש"י כשיתחדשו ממנו הרעות לא יתחדשו ממנו כי אם מצד מה שהם טובות ולז"א דוד שהש"י הוא קרן ישעו להעיר שלא יחדש הש"י הרע כי אם מצד שהוא ישע לאוהביו והוא להצילם מאויביהם ולדחותם מעליהם כמו שידחה הבעל חי בעל קרנים בקרניו מעליו את החי המזיק לו : השלישי הוא להודיע שהתפלה תהיה נשמעת כשיהיה המתפלל מסדר משבחי הש"י מה שיגיעהו השגתו לפי מה שאפשר כי אז הוא דבק בו ואז תהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה האלהית בו וזהו אמרו מהולל אקרא ה׳ וגו׳ ולזה ג"כ אמר בצר לי אקרא ה׳ ואל אלהי וגו׳ כמו שבארנו: הרביעי הוא בדעות והוא להודיע כי מה שיתחדשהו הש"י ע"ד ההשגחה הפרטית יהיה מתחדש על יד מלאך ישולח מאתו על זה כאמרו אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולזה אמר בזה המקום וירכב על כרוב ויעף כמו שבארנו : החמישי הוא להודיע כי כשיבא ההכרח שיחדש השם רעות להציל אוהביו הנה יסודרו ממנו ענינים להיטיב לאוהביו ומהם יתחדש רע במקר׳ לאויביו כשהיה אפשר שישלם המכוון בזה האופן וזה בלו להעיר כי הש"י מרחיק עשיית הרעות לפי מה שאפשר כי מה שיתחדש ממנו תמיד הוא הטוב והנה כמו שהעננים שיהיה מהם מטר הם המתחדשים לתכלית טוב שירוה את הארץ והולידה והצמיחה ויקרה מהם רע במקרה כמו הברד והרעמים והברקים והלפידים כן ייטיב הש"י לאוהביו בכמו זה הטוב שיסודר ממנו רע במקרה לאויביהם וזהו אמרו מספר מה שהשגית הש"י להצילו ולהכניע לאויביו וישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו חשרת מים עבי שחקים מנגה נגדו בערו גחלי אש ירעם מן שמים ה׳ וגו׳ : הששי הוא במדות והוא להודיע שמי שירצה שישיג מבוקשו מנצוח אויבו ראוי שישתדל בזה בעת היותו קשה יום כי אז יתכן יותר להשיג המבוקש כאמרו אל תתהל בגוליה דרכו שיורה כי מצד היותו מגליה יגלה ומזה יתבאר שבקשה יום ראוי שיגלה ולזה אמר דוד מספר בהשגחת הש"י יקדמוני ביום אידי . ויהי ה׳ למשען לי כאילו יאמר שהם התחכמו להרע לו בעת היותו נכון לקבל הרע לולי ה׳ שהי׳ לו :

השביעי

מצודת דוד

האם על המזבח : (כג) הכל נתן . הכל נדב לתת למלך : ארונה המלך . הוא היה למלך על היבוס עד שלא כבשה דוד ומשכבשה נתגייר ונשאר עליו שם מלך : ירצך . יהיה מרוצה לך לקבל עולותיך ברצון לשתעצר המגפה : (כד) לא . ר"ל לא אקבלם במתנת חנם אלא אקנה בכסף דמו שווים : חנם . מהדבר הניתן לי בחנם : בכסף שקלים חמשים . ובד"ה נאמר שקלי זהב משקל שש מאות כי חמשים שקלים נתן לו בעבור הגורן מקום המזבח ובעבור הבקר ומאשר ראה כי שם יהיה בית אלהים קנה כל השדה סביב הגורן ובעבורם נתן שש מאות שקלי זהב : (כה) ויעתר . נתרצה לאנשי הארץ ונעצרה המגפה מכל וכל מעל ישראל :

מצודת ציון

ד) מאותך . מאתך וכן ובם אדבר אותך (יחזקאל ג): במחיר . ענין דמי הדבר וערכו כמו ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה נה): (כה) ויעתר . נתרצה כמו ויעתר לו ה׳ (בראשית כה) :

השביעי הוא להודיע שההשגחה הפרטית מהש"י תדבק באדם מצד שמרו דרכי הש"י והתנהגו בתורתו והתבונן בה תמיד כי זה יביא אל קנין השלמות האנושי בתכלית מה שאפשר אשר הוא סבת דבקות ההשגחה בש"י ולזה אמר דוד בספרו חוזק דבקות ההשגחה האלהית בו גמלני ה' כצדקתי כבור ידי ישיב לי כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי מאלהי כי כל משפטיו לנגדי וחקותיו לא אסור ממנה הורה בזה כי הוא מתהלך בדרכי הש"י ומתבונן בחקותיו ומשפטיו: השמיני הוא להסיר הספק למה נענש שאול יותר מדוד עם היות חטא דוד יותר עצום הרבה מחטא שאול וזה כי דוד היה הולך בכל דרכיו בדרכי הש"י והיו מדותיו ותכונותיו בתכלית השלימות והחסידות בכל עניניו רק בדבר אוריה החתי וזה ממה שיורה שדוד היה משתדל בכל עוז שתהיינה פעולותיו תמיד לפי הראוי אלא שלא יכול לגלות יצרו בענין בת שבע וממנו סובב דבר הריגת אוריה לכסות קלונו ולמלט שלא תהיה פעולתו מבעילת בת שבע בעילת אשת איש עם שהיה קצת דין בהריגתו מפני שלא קיים מצות המלך. ואולם חטא שאול היה נראה היותו כנגד השם מפני שאר התכונות שראינו לשאול שלא היו מתישרות אל היושר והחסידות ולזה גם כן תראה ששאול היה חושב להתגלגל לשמואל בדברי שקר ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי לה' ולזה אמר דוד להסיר את הספק הזה עם חסיד תתחסד ועם גבר תמים תתמם עם נבר תתברר ועם עקש תתפל כמו שבארנו: התשיעי הוא להודיע שדרכי הש"י ופעולותיו הם תמימות בתכלית מה שאפשר וכן הענין באמרתו והיא התורה עד שאין בה דבר בלא תועלת ומה שחסר מהטוב בקצת פעולותיו שיקרה מהם רע לבני אדם בקצת העתים הנה הערים הש"י להשלים מה שחסר מזה בשם האדם בעל בחירה ורצון לא ימשלו אל הבחירה ההיא נגה שיסודר מהם זה הרע במקרה ולזה יתכן ושינצל האדם ממנה בזה האופן כשתהיה בחירתו אל הטוב המסודר מן התורה ובאמצעותו ידבק הש"י ויהיה לו למגן מהרעות ההם כי הוא לבדו אפשר שיהיה מגן לכל החוסים בו: העשירי הוא להודיע שכבר ימשך מחוזק דבקות השגחת הש"י שיביא האדם מהרע אל הטוב בקלות כאלו קפץ ודלג אליו מזולת שידרך בהגעתו אליו הנה כמו שיעשה הש"י מהמטה נחש על דרך מופת בזולת סבותיו כן יביא הטוב בקלות לאוהביו בזולת סבותיו וזהו אמרו האל מעזי חיל ויתר תמים דרכי משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידני: האחד עשר הוא להודיע כי הש"י נתן המלוכה לזרע דוד כל הימים שהעולם נמצא על צד החסד מצד הברית שכם לדוד על זה מצד הצדק והיושר שמצא בו וזה ימשך תמיד לזרעו כשיעשו ישראל הטוב בעיני הש"י בדרך שיוכל לעשות להם כל ישע וכל חפץ גם בעת שהיה נכון לבוא עליהם רע מצד ההשגחה הכוללת ואולם כשלא יהיה זה ותפסק המלכות מישראל הנה לא תסור מבית דוד אבל היא שמורה לו וזה ממה שיתבאר ממנו כבר יצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה וימלך ותתקיים על ישראל כי אי אפשר שתסור הממלכה מזרעו הסרה נצחית וכבר נתבאר זה יותר בדברי הנביאים וזהו אומר ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם ואמר כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח: השנים עשר הוא מה שהודיע שאר המלכים שיקומו על ישראל מפני שאינם מושלים ביראת אלהים אבל הם אנשי רשע לא תתקיים מלכותם ויזיקו ישראל בעבורם ובסבתם והם וזרעם יהיו לכליון חרוץ וזה ממה שנתקיים בענין מלכות ירבעם וחבריו כאמרו ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת וגם על הטובים אמר שלא תתקיים מלכותם אך יהיו כמו דשא מארץ שתהיה להם צמיחה זמן לא ארוך מאד ואחר ייבשו וכן אמר הש"י לירבעם שאם ילך בדרכיו יבנה לו בית נאמן כאשר בנה לדוד אך לא יתקיים זה לו כל הימים ולזה תראה שמלכות החשמונים לא נתקיים מאד בבית שני: השלשה עשר הוא להודיע שגבורי דוד היו כלם אנשים חכמים ג"כ בחכמת התורה ולכן היתה דבקה השגחת הש"י בהם ולזה תאר עדינו העצני שהוא יושב בשבת תחכמוני ולזה גם כן היה מהגבורים בניהו בן יהוידע הכהן שהיה מופלא שבב"ד והיו גם כן מהם הכרתי והפלתי והם הסנהדרין כמו שנתבאר במה שקדם ולזה תמצא שכאשר שבח אלו הגבורים אמר מן השלשה הכי נכבד ולא אמר מן השלשה היה חזק או תקיף אבל תארו בכבוד מצד גודל המעלה ולזה הגיע מגבורתם מה שזכר מפני הדבק בהם ההשגחה האלהית: הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיבקש דבר ויוציא בבקשת קנינו דברים יותר נכבדים ממנו והמשל כי מי שאבד דבר שוה פרוטה אין ראוי שיוציא בבקשה דבר שוה יותר וכ"ש שאין ראוי שיסכן עצמו או איש אחד מן האנשים בבקשתו ולזה תמצא כי כשנתאוה דוד ואמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער וסכנו עצמם. שלשה הגבורים להביא מהם אליו לא רצה לשתותם להורות כי לא הסכים שיסכנו עצמם בעבור זה ואעפ"י שאמר זה במאמר על צד התאוה אל המים ההם כי כמה פעמים יאמר אדם קצת במה שאין רצונו שישתדלו בהגעתו וגם בדברים הנמנעים כאמרו מי יתן לי אבר כיונה ולזה הסכים לנסך אותם לה' לרמוז כי על עבודתו יתברך לבד ראוי לסכן נפשו כאמרו ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך: החמשה עשר הוא במצוי והוא להודיע כי כבר היה במקדש נסוך המים ולזה נסך דוד המים ההם לה' כי הוא מן הספק שיעבוד דוד הש"י בדבר לא הוסכם שיעבוד בו במקדש הנה כמו שלא יעשה אחד מן האנשים הטובים קרבן מן כלבי לה' כן לא היה ראוי לנסך המים אם לא היו מנסכים אותם במקדש ומזה המקום יש סמך גדול וחזק למ"ש רבותינו מנסוך המים בחג הסוכות: הששה עשר הוא להודיע כי ממוקשי עם יקרה שיעשה המלך דבר בלתי ראוי להיות כלי להדיח הרעה עליהם וזהו אמרו ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה הנה כמו שימלוך אדם חנף ממוקשי עם כן יקרה ממוקשי עם למנהיג הטוב שגגה מה שהיה נשמר ממנה מהש"י לולי חטא העם הלא תראה כי דוד לא עשה זה במרד ובמעל כי תכף שהרגיש שחטא השיגתהו החרטה ובקש מהש"י המחילה: השבעה עשר הוא להודיע כי מן הרעות ראוי לבחור במה שהוא רע מעט מאי זה צד שיהיה אם מפני היותו מעט רע בעצמותו אם מפני שיקל יותר לקחת העלה עניו והנה מפני זה בחר דוד היות הדבר בארצו שלשת ימים להשענו כי רבים רחמי הש"י וגם על הרעב ואעפ"י שגם כן הרעב הוא נפילה ביד הש"י הנה בו מה שהוא ביד אדם והוא השחתת האויבים יבול הארץ והוא היותר קשה וידמה של זה המין מהרעב כיון בזה המקום והנה היו אלו הרעות מסודרות כי הניסה לפני האויבים והם רודפים היא יותר קשה מהרעב כי זה הוא אימת מות והאחר הוא אימת חסרון המזון ואעפ"י שימשך מחסרון המזון מות לקצת האנשים הנה בתחבולות יצילו הרבה מהמזון כמו שמצאנו שעשו ישראל במשול מלך מדין עליהם והדבר הוא יותר קשה מהניסה מאויבים והם רודפים כי ממנו לא יתכן לנוס כי הוא באויר שהוא אצל האדם ולזה הושם בקירוב יחס זמן הדבר אל זמן הניסה כיחס זמן הניסה אל זמן הרעב: השמנה עשר הוא להודיע שאפי' מחטאת דוד נמשך טוב הלא תראה כי בעבור זה החטא נגלה לו מקום בית המקדש אשר בחרו הש"י אשר רמז אליו בתורה באמרו אל המקום אשר יבחר ה' ובאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וכמו כן נמשך טוב מחטא בת שבע שיצא ממנו שלמה אשר נתנה לו הממלכה לנצח ועל החטא ההוא גם כן עשה דוד הרבה מהזמירות הנזכרים בספר תהלים שהם זמירות ישראל לשבח בהם הש"י ולשוב מחטאיהם וזה כלו מורה על יושר לבב דוד עם הש"י: התשעה עשר הוא להודיע שהדבר שיש בו קדושה נפלאה לש"י אין ראוי שיהיה לאדם השתמשות בדברים הנוגעים בו כי זה ממה שיביא להקל בקדושתו ולזה תמצא שכאשר נבחר זה המקום הקדוש להיות בו מזבח לה' לא רצו שיהיה הדברים שבו לשמוש אדם ולזה רצו ועשו מהבקר עולה והמורגים וכלי הבקר עשו עצים להעלות העולה ומהחטים מנחות שאם ישתמשו בהם לצורך הדיוט יביא זה להקל בקדושת המקום הקדוש ההוא ולזאת הסבה ג"כ תמצא שכאשר בא ארון ה' משדה פלשתים על ידי הפרות שאסרום בעגלה הנה בקעו עצי העגלה ואת הפרות העלו עולה לה': העשרים הוא להודיע שאין ראוי להעלות לש"י עולות יתכן שיחשב בהם שיהיה בהם קצת אונס כמו הענין בזה שהיה נותן ארונה לדוד שהוא אפשר שלא היה נותן זה כי אם על צד היראה ממנו להיותו מלך ולזה רצה דוד על כל פנים לקנות אותם ולקנות הגרן שעשה בו המזבח לזאת הסבה בעינה שלא יעבד הש"י בדבר גזל ובמה שהוא לא לו ומפני זה הוצרך לקנות כל המקום ההוא אשר נבנה בית המקדש: העשרים ואחד הוא להודיע מה שהעיר בזה הספור שהקרבנות הם סבה להמשיך ההשגחה בישראל ולעצור המגפה והמשחית מהם כי זה ממה שיישיר לעמוד על המכוון בענין הקרבנות שהוא מביא באופן מה אל הדבקות בש"י כמו שבארנו בבאורנו בספר ויקרא הנה כמו שהיה הענין על הכפרת מבין שני הכרובים בכל דבור ודבור שהיה מדבר הש"י עם משה להיישיר ישראל לעמוד על כוונת התורה ועל סודות הנבואה כן רצה הש"י לעצור המגפה על יד הקרבנות האלה להעמידנו על המכוון בהם כי כבר התבאר מדברי השירה שסבות ההשגחה הם הדבקות בשם יתברך וההליכה בדרכיו וההתבוננות בדרכי התורה בכללם:

ובכן נשלם באור ספר שמואל והיתה השלמתנו אותו בראש אדר ראשון
של שנת השעים ושמנה לפרט האלף הששי ותהלה לאל לבדו אשר
עזרנו ברחמיו וברוב חסדיו יתברך ויתרומם על כל ברכה ותהלה:

ספר מנחת שי שמואל

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א [א] וַיְהִי . בתרסא : [ג] חפני ופנחס . בספרים כ"י נמסר עליו לית חסר וגם בריש פרשת פינחס נמסר כלם מלאים בר מן א' חסר חפני ופנחס ואין בזה מחלוקת בין מערבאי ומדנחאי ועיין בספר פענח רזא ריש פרשת פינחס ובדפוס ישן הפ"א במאריך ובשאר ספרים בגלגל לכן נ"ל שהשוא נע בקריאת כל שאר פינחס שבמקרא ומה גם כי זה עצמו דבן עלי נזכר פעמים רבות בספר זה בסימן ב' וסימן ד' וסימן י"ד ושמו יוכיח עליו שהוא נע ואף תרגומו דהכא ביו"ד ועיין מ"ש בפרשת ויצא על מלת גנבתי ובפרשת משפטים על תהרסם ובמאמר שכתבתי על המאריך : [ו] הרעמה . הרי"ש בדגש לתפארת . רד"ק בפירוש ובמכלול דע"ב וכן הוא במסורת : [ח] למה תבכי וגו' . למה מלעיל והמ"ם בסגול ורפי מכלול דף רס"ו : [ט] אחרי אָכְלָה . מקור בתוספת ה"א והכ"ף בקמץ חטוף והלמ"ד קמוצה וה"א רפה כן הוא בספרים כ"י מדוייקי' ובדפוסי' קדמו' וכן משמע בהדיא מפירוש רש"י ורד"ק ודין הוא חד מתלתא מן מלין דמשמשין חד א' וחד ה' ולית דכוותהון ע"פ המסורת ותכנו ואָכְלָה בצירי ובספרי' שהלמ"ד בחולם טעות הוא וצריך להיות בקמץ והכי מוכח בגמרא דכתובות סוף פרק אף על פי [illegible]

בתוספות שם. והאחיל דאתא לידי אימא ביה מלתא מפני ששמעתי לקצת מעיינים שקראו אָכְלָה בקולם הלמ"ד כמו שמצאו בכמה ספרי הדפוס וטעות זה הביאם לפרש הגמרא והתוספות שלא כהוגן ואין הדברים עולים בשמועה ולא נכונים בטעם וכגון דין לא טרחינן לאהדורי אפירושי דחיקי דלית כאן ממשא ולאפוקי שמעתא מדוכתא כרם הכי היא ליסגא דהדין דרשא ופירושא: דרש ר' יהודה איש כפר נהוריא מנין שאין פוסקים יינות לאשה (פרש"י אין ב"ד פוסקין לה יין שהיין מרגילה לתאות תשמיש) שנאמר ותקם חנה אחרי אָכְלָה בשלה ואחר שתה שָׁתֹה ולא שָׁתָת אלא. מעתה אָכְלָה ולא אָכְלוּ הכי נמי (ובעל חכמת שלמה הגיה אָכְלָה ולא אָכַל) הכן מדשניה קרא בדבוריה קאמרינן מכדי בגווה קא עסיק ואתי מ"ט שאני ש"מ שָׁתֹה ולא שָׁתָת פי' בעלי התוספות ז"ל רבותינו הצרפתים אחרי אָכְלָה כמו אָכְלָהּ מפיק ה"א משמע ואף על פי שלא אכלה כדכתיב ולא תאכל מ"מ אית לן למדרש הכי ותקם חנה אחרי שעת אכילתה שהיה לה לאכול ואחרי שתה אלקנה וביתו הוא ממנה שלא היה לה לשתות ולכך ויחשבה עלי לשכרה שתה ולא שתת מדלא קאמר ואחרי שתותה דומיא דאכילה שתלה בה אי נמי אחרי אכל ואחרי שתה כדכתיב אָכוֹל וְשָׁתֹה ויאמר (לך מבלי כ"ג) ומדשני קרא בדבוריה דריש הכי כדמפרש לקמן אָכְלָה ולא אכלה הכי נמי (בתמיה) וכי תדרוש כמו כן שאין פוסקים מזונות לאיש (סידור ל' יום לבעל חוב) מכדי בגוה קא עסיק ואתי דהא כתיב הנה בקרא וכתיב נמי אָכְלָה א"כ ליכתוב נמי שתותה או לא ליכתוב קרא בגוה וליכתוב אָכֹל וְשָׁתֹה. מ"ט שאני ש"מ שתה ולא שתת ע"כ: הנך רואה בעיניך מהגמרא ומרבני צרפת שכתוב אָכְלָה בקמץ הל' והה"א נוספת ובלא מפיק. אך דרשוהו כאלו היתה במפיק מדשני קרא בדבוריה ולא כ' אחרי אָכְלָה ואחרי שתותה או אָכ' וְשָׁתֹה. ויש לי לתמוה על רד"ק ז"ל שכ' ובעל הדרש שאמר שתה ולא שתתה לא דקדק ואחרי בקשת המחילה ממנו לא דקדק הוא בטעם. הזאת שגם ר' יהודה ידע שמלת שָׁתֹה מקור והוא משמש ליחיד ולרבים ולזכרים ולנקבות ואם כן אף חנה היתה בכלל אך יצאת מן הכלל מדכתב קרא שָׁתֹה ושאני בדבוריה כדאמרן ומדכתיב ותבכה ולא תאכל פירשו אחרי אָכְלָה אחר שעת אכילה' של חנה והוכרחו לפרש ואחרי שָׁתֹה אחר שעת השתיה לאחרים ולא לה מדשני קרא ומכאן שאין פוסקים יינות לאשה ותו לא מידי בהך שמעתא ומלתא אגב שיטפא אשמעינן שהספר המוזכר בדברי רד"ק בשרש קרב שנקרא בשם אָכְלָה וְאָכְלָה הוא ספר א' ממסורת שהראשונה שבהם תחלתם בתרין מלין אלין יהובא גם במסרה גדולה שנדפסה בווינציאה בעשרים וארבע הגדול במע' אות אל"ף ורובן של מסורת אינן אלא מספר ההוא כמו שכתב ר' אליה המדקדק בהגהת שרשים שרש הנ"ל ובהקדמה השלישית לספר מסורת המסורת. ועיין עוד מ"ש ביחזקאל סימן ג' ותילים מזמור קי"ח: (טז) וכעסי. העי"ן בשוא לבדו וכתב רד"ק בשרשים שבכל הספרים המדויקים הוא בסמ"ך ור' יונה כתב שהוא בשי"ן שמאלית כמו לו שקול ישקל כעשי (איוב ו') ואחרים עכ"ל. גם אני מצאתיו בנסחה כ"י בשי"ן שמאלית הכן כפי המסורת יש להכריע כגירסת הספרים שהוא בסמ"ך שבמערכת אות הכ"ף נמסר כעס ד' כתיב שי"ן בניסנא ואין זה ממניינם: (יז) את שלתך. חסר אל"ף ובאגדת שמואל שלתך כתיב אמר לה הבן הזה שאת עתידה להעמיד הרבה שלא הוא עתיד לשאול בתורה ע"כ. ורש"י פירש חסר אל"ף לדרוש בו לשון בנים כמו ובשליתה היוצאת. ועיין עוד בכלי יקר ובמראות הצובאות לאלשיך ומסורת הברית הגדול סימן תתקס"ג: (יט) וישכמו בבקר. בספרים מדוייקים חסר יו"ד וכן במסורת וישכמו ב' חסר וסימנהון וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר (במדבר מ' י"ד) ויהי ביום השביעי וישכמו כעלות השחר (יהושע ו) וכל שמואל דכו'. לישנא אחרינא וישכמו ג' חסר וסימן ויעלו אל ראש ההר ויהי ביום השביעי. ושמואל ע"כ. וכל ספר שמואל חשיב כחד כך הם הגרסאות הנכונות במסרות כ"י והמסרה שנסדרה במקרא גדולה פרשת שלח לך משובשת:

ב (ג) אל תרבו תדברו. בתי"ו רפה ועיין מ"ש בפרשת וארא על פסוק אתה תדבר: ולא נתכנו. ולו קרי ובאגדת שמואל ולו נתכנו עלילות אין אנו יודעין אם לו נתכנו עלילות אם עלילות שאינן מכוונות לו ת"ל יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו: (ה) חדלו. הלמ"ד בדגש נתפארת מכלול משקל פָּעֵל: (ט) חסידו. חסידיו קרי וביומא פרק אמר להם הממונה אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן אפי' בשביל צדיק א' עולם מתקיים שנאמר וצדיק יסוד עולם ר' חייא בר אבא דידיה אמר מהכא רגלי חסידיו ישמור חסידיו תרתי משמע אר"נ בר יצחק חסידו כתיב ע"כ. ובספר הזהר פרשת ויקרא דף ק"כ חסידו כתיב חד ודא אברהם דקב"ה נטיר ליה תדיר ולא אעדי נטירו מיניה לעלמין וכו' ובמדרש תנחומא דריש ליה נמי על אברהם כשרדף אחר המלכים ד"א זה יעקב שנא' לו הנה אנכי עמך ושמרתיך ובאגדת שמואל זה יוסף ועיין כלי יקר: (י) מריבו. מריביו קרי ובאגדת שמואל אמר ר' אבא בר כהנא אם חד הוא יפול ואם תרין אינון יפלון עיין כלי יקר ובספר הזוהר פרשת ויקרא סוף דף י"ט: עלו. עליו קרי ובאגדת שמואל אמר ר' אבא בר כהנא אם עולים הם לשמים משם אני מרעים בקולי ומורידם עיין כלי יקר: (טו) ואמר לו. לא ק' כן הוא בספרים כ"י מדוייקים וכ"כ רד"ק כתוב בוא"ו וקרי באל"ף ע"כ. ותרגומו שבמקרא גדולה ואמר ליה אבל במקרא מוינציאה שנת רע"ח מתורגם ואמר לא ועוד עתיד אני לכתוב מזה בישעיה מ"ט בס"ד: (טז) והעלתם לו. הה"א והעי"ן בפתח ורפוי' הלמ"ד ומלרע כי הטעם בתי"ו כמו שכתוב במכלול דף קנ"ז: (כב) אשר ישכבון. בירושלמי פרק בתרא דכתובות ופרק קמא דסוטה ישכיבון כתיב שהיו הנשים מביאות קיניהן לטהר לבתיהן והיו משהין אותן הקב"ה מעלה עליהן כאילו הן שוכבין אותן. ופירש היפה מראה ישכיבון כתיב שהוא לשון הפעיל כאילו אחרים השכיבום עם האישות יותם מה שהעלה עליהם הכתוב כאילו שכבו להעציהם אע"פ שהם לא עשו אי קשיא דבכל ספרים לא כתו' אלא ישכבן בלא יו"ד והיכא כתיב ישכיבון ואולי כן היה בספריהם וכדרך שכתבו התוספות בפרק במה בהמה גבי מעבירם כתיב שפעמים הגמרא חולקת על ספרנו ע"כ לשונו. ולא ידענא מאי דריש על יו"ד דבתר כ"ף דהך דרשא גופא איתא בבבלי פרק במה בהמה גבי כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה אלא מה אני מקיים אשר ישכבון את הנשים מתוך ששהו את קיניהן שלא הלכו אצל בעליהם מעלה עליהם הכתוב כאלו שכבום והכי איתא בב"ר פ' פ"ס ובאגדת שמואל פ' ז' ולא גרסינן ישכיבון כתיב כדגרסינן בירושלמי ואמרינן תו התם בבבלי גופה אמר ר' פנחס לא תצא וכו' שהכתוב מיחסו לשבח ופריך אלא הא כתיב ישכבון אשר ישכבון כתיב ע"כ. ואפי' ר' דס"ל יש אם למקרא כלומר דבתר קריית אזלינן דהוא עיקר נדרש בריש פרק קמא דסנהדרין אשר ירשיען אלהים תרי משמע. ונאמר אלהים למטה שהוא ירשיען אלהים. ונאמר אלהים למעלה עד האלהים יבוא מה למטה שנים אף למעלה שנים ואין בית דין שקול מוסיפים עליהם עוד אחד הרי כאן חמשה שיגמר הדין בשלשה ורבנן פליגי עליה ואמרו (ירשיען כתיב) הכא אפילו רבי מודה משום דקרא מוכח דפנחס לא חטא שייחסו הכתוב: (כד) מעברים עם ה'. בכל הספרים המדוייקים חסר יו"ד אחר הבי"ת וכן ראוי ע"פ המסורת שהוא חד מן ה' חסר בלישנא פי' חסר אחר הבי"ת וסי' נמסר ביהושע סי' ד' במ"ג והוא מלא אחר הרי"ש ובספר אחר דפוס ישן מעבירם כתיב והכי איתא באגדת שמואל ודריש מיניה לנשיא שחטא דמעבירים אותו כדאמרינן בירושלמי דסנהדרין פרק כהן גדול. וכן הגיה בעל אות אמת באגדת שמואל מעבירם עם ה' מעבירם כתיב מעבירין אותו ומחזירין אותו ובבבלי פרק במה בהמה גרסינן דחפני לבד חטא ולא פינחס דפרכינן התם והא כתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דר' יהושע מעבירם כתיב וכתב שם רש"י ז"ל שבספרים מוגהים כתיב מעבירים וגם במסורת הגדול במקום שמנויים שם כל התיבות דלא כתוב בהן יו"ד וקורין לא נמנה זה. והתוספות כתבו שהגמרא שלנו חולקת על ספרים שלנו שכתוב בהן מעבירים וכן מצינו בירושלמי פרק קמא דסוטה בשמשון כתוב א' אומר וישפט את ישראל בימי פלשתים ארבעים שנה (שופטים ט"ו) וכתוב א' אומר והוא שפט את ישראל עשרים שנה (שופטים ט"ז) אמר ר' אחא מלמד שהיו הפלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כדרך שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו ובכל הספרים שלנו כתוב עשרים שנה גם בשופטים ט"ו עכ"ל. וכן כתב בעל יפה מראה וכן הוא בבמדבר רבה פ' י"ד ובעל כלי יקר טרח לפרש הירושלמי באופן שלא יהיה נגד הספרים ע"ש. ובהקדמת מקרא גדולה ומ"ש בפרשת בא על פסוק ונתנו על שתי המזוזות ובפרשת נשא על כלות משה ובסוף פרשת מצורע הלא והנגע אותם יכבס בגדיו: (כה) ופללו. למ"ד עי"ן הפעל רפה: מי יתפלל לו. מתחלפת יִתְפַּלֶּל לו: (כח) לעלות על מזבחי. במקרא גדולה מסור עליו ב' מטעים פירש דמטעים ליה דסבירין להעלות כי כן משפטו כמ"ש רד"ק וקרוב נ"ל שהוא לעלות עמים תחתיו (איוב כ"ו) וכן מתורגם בשניהם לאסקא: (לג) ולאדיב. בכל ספרים שלפנינו האל"ף בשו"א ופתח שלא כדברי רב. פעלים שכתב ובנות הפ"א אל"ף מהמבטא וְלַאֲדִיב את נפשך ע"מ לְהַשְׁמִיד מעזניה מן השלמים:

ג (ב) ועינו. ועיניו ק': החלו. הלמ"ד בדגש: (ג) ושמואל שכב בהיכל ה'. הקשו בפ' עשרה יוחסין והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד אלא נר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב במקומו פי' ושמואל שוכב בהיכל ה' הדא מילתא משמע ועל כרחך מפסקינן ליה ושמואל שוכב במקומו בבית משמר הלוים שהיו שומרים את הבית וכן תרגום יונתן בעזרת ליואי היכל אנר קאי שהמנורה היתה בהיכל משכן שילה ע"כ פי' רש"י ז"ל. ועיין עוד בפירוש על הפסוק ובכלי יקר. ולפי דרכנו למדנו מעלת הטעמים שהאתנח מפריד תיבת שכב מתיבת בהיכל כדי שלא יובן שהיה שוכב בהיכל ה': (ה) שמואל בשליסת. בספרים מדוייקים חסר יו"ד תניין והוא חד מן ד' דכתיבין כן על פי המסורת וסימן במ"ג פרשת פינחס: (י) ויתיצב. בדפוסים אחרונים הצד"י בצירי ובדפוסים ישנים וגם בכמה ספרים כ"י מדוייקים בפתח ובספר אחר ישן כתוב יד גם בדפוס ישן בקמץ: שמואל שמואל. חד מן ד' שמות מכופלים וכולם נדקים גמורים וכבר האריכתי בזה הענין בפרשת וארא שמות על משה משה: (יג) כי מקללים להם בניו. זה אחד מן י"ח פסוקים שהם תיקון סופרים והיה לו לומר מקללים לי אלא שכינה הכתוב רש"י ורד"ק ומדרש ילמדנו ומכילתא פרשת בשלח ומסורת ופירוש תקון סופרים אשר בעזרת

אל בזכריה ב': (ט) ויקרא עלי את שמואל. בספר אחד כתיבת יד קדמון כתוב אל שמואל וכן הוא בקונקורדאנציאה ואף בדפוס ישן מתורגם לשמואל אכן בשאר ספרים כתוב את תרגומו ית: (יח) בעינו. בעיניו קרי:

ד (ג) ויושענו. בספרים מדוייקים חסר דחסר ובמסורת ג' וסימן נקחה אלינו. אל תחרש ממנו (שמואל א' ז') קוינו לו ויושיענו (ישעיה כ"ה): ובמ"ג נמסר כאן ויושיענו ג' ב' מלאים וא' חסר וכו' קדמאה חסר אבל בישעיה סימן כ"ה נמסר במסרה קטנה ג' ב' חסר וא' מלא וכן בספרים מדוייקים תרתי דשמואל חסר דחסר וחד דישעיהו מלא דמלא: (ו) מה קול התרועה. מה סג"ול במ"ג כ"ד וכל דסמיך לאחה"ע כוותיה וכו' ר"ל וכל דסמיך לאה"ת ועיין כמ"ש בפרשה נגבים. וכנ"ל לקמן על מה קול ההמון: (ז) ויראו הפלשתים. היו"ד במאריך ועיין מ"ש בסימן ז' בפסוק ויראו מפני פלשתים: (יג) יך. יד קרי: (יז) המבשר. ברוב הספרים הה"א במאריך ובלא דגש במ"ש: נס ישראל לפני פלשתים. כן כתוב לִפְנֵי לא מִפְּנֵי כמו שמצאתי בס"א כ"י וכמו שנרשם בדפוס ישן: וארון האלהים נלקחה. למעלה אומר נִלְקַח לשון זכר וכאן נלקחה לשון נקבה ובאגדת שמואל תששה מלקה הדין כנקבה: (יט) כי נהפכו עליה צריה. בסגול הה"א וקל הפ"א ע"פ המסורת כמ"ש בדניאל סימן יו"ד וכן במכלול דף ע"ב ובשרשים: (כ) וכעת. בכ"ף: מותה. בשורק וכן במסורת עד יום מותה (שמואל ב' ו') מלאים וחד קמץ פום וכעת מותה וסימניך דאית לה בנין שרקא דלית לה בנין חלמא:

ה (ג) וישכמו אשדודים ממחרת. חסר יו"ד וכן וַיַּשְׁכִּמוּ בבקר שבסמוך וכמו שכתבתי בסימן א': (ו) אל האשדודים וישמם. כן כתיב אל לא על והתרגום הוא דרך פי'. ויך אתם בעפלים. בטחרים ק' ובספרים כ"י אין בבי"ת מאריך ויש דגש בעי"ן להורות על דגשות הטי"ת וכן הפ' בעפלים שבסמוך. (ז) ויראו אנשי אשדוד. בספרים מדוייקים אין ביו"ד מאריך וכן ראוי כי מן ראה הוא וכן ת"י וחזו: (ט) וישתרו להם כתוב בשי"ן שמאלית כמו בסמ"ך רד"ק וכ"כ רש"י כמו ויסתרו שהרי הוא במסורת מן הכתובים שי"ן ומפורשים בלשון סמ"ך מכת בית הסתרים עכ"ל. ותמהני שביהושע כ' נמסר במ"ג מלין דכתיבין שי"ן וקריין סמ"ך ואין זה מהם: להם עפלים. טחורים ק' והעי"ן בשו"א לבדו: (יא) מהומת מות. בנסחאות כ"י ודפוסים ישנים הה"א במאריך: (יב) הכו בעפלים. בטחרים קרי:

ו (ד) עפלי. טחרי קרי והעי"ן בשו"א לבד: (ה) עפליכם. טחריכם קרי והעין בשו"א לבד: (ז) עגלה חדשה אחת. האל"ף בסגול והתי"ו בקמץ בנסחאות כ"י מדוייקות ודפוסים ישנים ובדפוסים אחרונים כולו פתוח וכן מצאתי בס"א כ"י ומוטעים הם שהרי במסורת פרשת בשלח על עגלת אחת נמסר ו' פתחין זקפין ולית דין מנהון ועיין במכלול דף רנ"ה: (יא) ואת צלמי טחריהם. כתוב במסורת אחרים דכתבן עפלים ו' בקריאה וחשיב להו התם ובתר הכי קאמר וב' דקריין כן כתבן וסי' ואת צלמי טחריהם ואלה טחרי הזהב. ובהקדמת מקרא גדולה הקשה המגיה מהא דגרסינן במגילה פרק הקורא את המגילה עומד תנו רבנן כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורים אותם לשבח כמו ישגלנה. ישכבנה. בעפלים. בטחרים. ובמסורת לא מנוי כי אם ו' דכתיב בעפלים וקרינן בטחרים וכו'. וסוף דבריו כתב דלא ידע לתרוצי אלא דהורהיה דתלמודא לפלוגי על המסורת עד כאן לשונו. ולי נראה דעיקר קושיא מעיקרא ליתא ואילו השמיע המקשה לאזניו דברי רבותינו ז"ל לא הוה קשיא ליה מידי דעד כאן לא אמרינן בגמרא אלא שכל המקראות הכתובים לגנאי קורין אותו לשבח כמו ישגלנה שיותר מפורסם בנשים משגל ממשכב וכן עפלים לשון מפורש לגנאי יותר מטחרים כמו שפירש רש"י בגמרא אבל השנים הטחרים למעלה הנכתבים בפסוק בלשון טחרים יוצאים מכלל חבריהם שנקראים ונכתבים לשבח ואין בהם שום גנאי ואם ישאל השואל מה נשתנו שנים אלו מכל האחרים אשיב כי אחר שהושמו אל הארון שנה הכתוב בעבור קדושתו וכנה אותם בלשון נקיה וזהו טעם לשבח לע"ד: (יב) וישרנה הפרות. עיין מה שכתבתי בפרשת ויצא על וַיֶּחֱמְנָה הַצֹּאן ומדלא קאמר ותישרנה דרשו רבותינו ז"ל בב"ר פ' כ"ב סימן ו' שהיו הולכות בדרך ישרה. ודרשוהו עוד על פנים אחרים ע"ש. וביפה תואר סי"ו: (יד) ויבקעו. הקו"ף דגושה: (יז) ואלה טחרי הזהב. כ' כתיבי וק' כענין כמו שכתבתי למעלה:

ז (ו) ויאמרו שם חטאנו לה'. ירושלמי פ' סדר תעניות כיצד. ויאמר שמואל חטאנו לה' אמר רב שמואל בר רב יצחק לבש שמואל חלוקן של כל ישראל וכו' וכתב בעל יפה מראה אם אין טעות בגירסא יש לומר דאף על גב דויאמרו שם חטאנו כתיב משום דשמואל לבש חלוקן וכו' כדבסמוך חשיב ליה כאילו שמואל הוא האומר חטאנו אבל הנראה דט"ס הוא וצ"ג אלא ויאמרו שם חטאנו והכי איתא באגדת שמואל: (ז) ויראו מפני פלשתים. כתוב במכלול דף קל"ג שהוא ביו"ד האית"ן לבד וצריך לסמוך האותיות הנוספות בְּיִירְאוּ תִּירָאוּ להורות על היו"ד פ"א הפעל היה כתובה אי לא כתובה צריך להורות עליה בקריאתה: (ח) מזעק. הזי"ן דגושה: ויושענו. חסר דחסר כמ"ש לעיל סימן ד': (ט) ויעלה. ויעלהו ק' ובפ' אין מעמידין (דף כד) אמר ר' אדא בר אהבה מנין לעולת נקבה שהיא כשרה בבמת יחיד שנאמר ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה ויעלהו לשון זכר משמע אמר ר' נחמן בר יצחק ויעלה כתיב: (יז) ושם שפט את ישראל. ר' יונה בס' הרקמה מנה זה עם הזרים שבאו בקמץ שלא בהפסק ובמסורת לית קמץ וכל שום גבר דכוותיה:

ח (א) את בניו שופטים. בלא מאריך בשי"ן: (ג) בדרכו. בדרכיו ק': ויטו אחרי. בחיר"ק היו"ד: שִׂימָה לָּנוּ. כ"כ: (יא) ורצו. מלרע שלא כמנהג: (יד) שדותיכם. בלא מאריך בדל"ת: (יט) ויאמרו לא. הלמ"ד דגושה ע"פ המסורת כמ"ש בפרשת ויקרא סימן י"ט: (כ) מלחמתינו ס"א. מלחמתנו חסר:

ט (א) מבן ימין. מבנימן ק' מלה אחת וכתיב שתי מלות: (ד) בארץ שלשה. בספרים כ"י מדוייקים מלעיל וחסר וחברו מוכיח עליו ואיש בא מבעל שלשה (מלכים ב ד) והם ב' חסר יש על פי המסורה: (ו) בוא יבוא. בספרים כ"י מדוייקים שניהם מלאים ו' ואל"ף ועיין מ"ש בסוף פרשת בשלח על פסוק עד בוא השמש: נלכה שם. השי"ן דגושה: (ז) לכה נלכה. כן כתיב נלכה לא ונלכה בוי"ו וזה ברור ממסורה הגדולה דחשיב הדין פסוקא בחלפא ביתא מן תרתין תיבותא לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין אינשי בהון: (ט) ויאכלו. כל ספרא חסר כמ"ש בסימן א': ויהי כעלות. בכ"ף: הגג. הגגה קרי:

י (א) נבל יין. ברוב ספרים מדוייקים שמצאנו בחמש נקודות. ובשרשים ואחד נשא נֵבֶל יין בשש נקודות ויש ספרים בחמש נקודות ע"כ: (ה) אחר כן תבוא גבעת. בדפוסים אחרונים כתוב תבוא אל גבעת ובדפוסים ישנים וספרים כ"י מדוייקים ליכא מלת אל וכן הוא במאיר נתיב: ויהי כבאך. במקצת ספרים הכ"ף דגושה ובמכלול דף ק"ז נמנה עם הרפין ועיין מ"ש בתילים סימן קמ"ז: ופגעת. בשני גרישין: (ז) תבאינה. יתיר יו"ד: (ח) תוחל. במקצת ספרי הדפוס חדשים החית בחירק וישנים בצירי וכן הוא בכל כ"י: (יא) מאתמול. במקרא אחת דפוס ישן וגם במקרא כ"י מצאתי האל"ף בסגול והתי"ו רפה אכן בשאר ספרים האל"ף בחירק והתי"ו דגושה וכ"כ רד"ק בפי' ושרשים ומכלול דף רכ"ט: עם נביאים נבא * ויאמר טעם במקצת ספרים יש פיסקא באמצע פסוק: (יב) על כן היה למשל הגם שאול בנבאים. בספרים מדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן נמסר עליו: (כא) למשפחתו. למשפחתיו ק': ויבקשהו. הקו"ף רפה: (כב) הבא הלם איש * ויאמר. פסקא באמצעות פסוק: (כד) הראיתם. בדגש הרי"ש ע"פ המסורת ועיין במכלול דף ע"ב ודף ס"א:

יא (ב) ויאמר אליהם. בספרים מדוייקים מלא יו"ד: (ו) בשמעו. כשמעו ק' והוא חד מן י"ד מלין דכתיב בי"ת וקריין כ"ף וסימניהון בריש הושע במ"ג: (ז) אחרי שאול ואחר שמואל. בס"א כ"י ובדפוס ישן כתוב ואחרי שמואל וכן נרשם מבחוץ בדפוס אחר להורות על חילוף זה ובשאר ספרים כתיב ואחר: (ט) בחם. כחום ק' והוא חד מן מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ"ף:

יב (ה) ויאמר עד. י"ב דסבירין ויאמרו ובאגדת שמואל סוף פ' י"ד ויאמרו עדים אין כתוב כאן אלא ויאמר עד אמר להן הקב"ה אתם מעידים עליו על מה שבגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסתר ובמסכת מכות פ' אלו הן הלוקין אמר רבי אלעזר בג' מקומות הופיע רוח הקודש בבית דינו של שם ובבית דינו של שמואל ובבית דינו של שלמה וכו' בבית דינו של שמואל דכתיב הנני ענו בי וגו' ויאמר עד ויאמרו מיבעי ליה יצאת בת קול ואמרה אני עד וכן בב"ר פ' פ"ה סימן י"ג ע"ש ביפה תואר ובמורה מקום: (ו) את אבותיכם. אמר המגיה קצרה נפשי מאד בראותי רוב החילופים על כל אבותיכם שבשמואל ורוב הספרים אינם עולים בסגנון א' דזה בכה וזה בכה ולית חד מנהון דאזיל בתר מסורת דאיתא במערכת א"ב ומה לי לעשות עוד אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני על כן בחרתי להדפיסם כמו שנמסרו במסרה רבתא וז"ל שמואל כולם מלאים במ"ב חסרים וסימן ואשפטה אתכם לפני. כאשר בא יעקב מצרימה קדמאה דפ'. ואם שגיתי סבונו לי ע"ש): (ח) וישבום במקום הזה. בספרים כ"י חסר יו"ד וכן הוא בדפוס ישן ועיין מ"ש בשמואל א' ל': (י) ויאמר. ויאמרו ק': (כד) אך יראו. חד מן ג' שהאל"ף נחה כמ"ש בסוף יהושע:

יג (ב) במכמש. בספרים כ"י מדוייקים כולם שבענין בשי"ן שמאלית כמ"ש בישעיה י' ובעזרא סי' ב' ונחמיה סימן ז' כתיב אנשי מכמס בסמ"ך ונמסר עליהם ב' כתיב סמ"ך: (ה) בית און. כן כתיב בספרים כ"י בלא מקף: (ו) כי נגש העם. בשי"ן שמאלית וכן תרגם יונתן ופי' רד"ק: (ח) וייחל. ויוחל ק': (יט) אמר. אמרו ק': (כא) והיתה. הוא"ו בגעיא: ולהציב הדרבן. בספרי הדפוס וגם בכ"י הבית בקמץ ורד"ק כתב בפי' ומכלול דף רכ"ג ובשרשי' שהוא קמץ לב"נ ולב"א הבי"ת בפת"ח ולשניהם הדל"ת מעמדת בגעיא עכ"ל. וראיתי ספרים אחרים מדפוסים ישנים משונים בנקודות אלו והם דלא כמאן ועיין מ"ש בפ' תצוה על וְיָשְׁפֵה: (כג) מעבר מכמש כולם שבענין בשי"ן שמאלית כמו שכתבתי למעלה:

יד (ג) אי כבוד. ברוב ספרים כ"י קדמא מלה ובתרסה לא בפסק: (ד) הנה כתב בעל מכלול יופי שהוא מלעיל והנו"ן בסגול ובדגש עכ"ל וכן ראיתי בדפוסים ישנים וספרים כ"י מדוייקים: (יב) ונודיעה אתכם

אתכם דבר * ויאמר יונתן וגו'. במקצת ספרים יש פיסקא באמצע פסוק : (יד) מענה. העי"ן בחטף פתח : (טו) חרדה במחנה. בס"ס הבי"ת רפה שהקדמאה אינו טעם מפסיק : (יט) ההלוך ורב * ויאמר שאול וגו'. פיסקא באמצע הפסוק : (כד) ואיש ישראל נגש. בשי"ן שמאלית וכן ת"י אידחיק וכן פירשו כל המפרשים וכן הוא לפי המסורת שכתבתי בישעיה כ"ט : (כז) ביערת. ברוב הספרים העי"ן בשוא לבדו : ותראנה. ותארנה ק' : (לב) ויעט. ויעש ק' והיו"ד פתוחה כמ"ש בסימן כ"ה מזה הספר : *שלל. השלל. ק' : (לג) חטאים. הטי"ת בחירק והאלף נחה כמו קראים אל ה' : גלו אלי. הלמ"ד דגושה בספרים מדוייקים : לאכל אל הדם. בדפוס עם פי' אברבנאל וגם במקצת ספרים כ"י כתיב על הדם : (לו) ונבזה. הוא"ו בגעיא : בעיניך עשה * ויאמר הכהן. פיסקא באמצע פסוק : (מז) בכל איביו. הבי"ת בגעיא : איביו. אין באלף מאריך :

טו (א) למשחך. השי"ן בקמץ רחב והתי"ו בחטף קמץ במקצת ספרים וספרים אחרים התי"ו בחטף פתח ובס"ס אין מאריך בשי"ן. ורד"ק כתב לפי' ובשרשים שהשי"ן בקמץ רחב והתית בחטף קמץ וכן במכלול ד' מ' ובלוית חן ס"ו פ"ג ובס' דקדוק ישן כתוב לעולם לא יבא חטף פתח אחר חטף קמץ בסמוך און מאחד למשחה למלך דשאול ע"כ : (ו) פן אספך עמו. במקצת ספרים יש מאריך בס' ובס"ס המדוייקים הוא באל"ף ובמסורת כ"י אספך ג' חסר וסימן ויאמר שאול אל הקיני. לכן הנני אספך על אבותיך דיאשיהו במלכים. ותנינא דדברי הימים עד כאן. והשנים אחרים הם בלא מאריך בסמ"ך בכל הספרים שמע מינה דכי הדדי נינהו וחדא קריאה אית לכולהו. וע' מה שאכתוב במאמר המאריך : (טז) ויאמרו לו דבר. ויאמר ק' : (כב) החפץ לה' בעלות וזבחים כשמע. מלא כשמע בכ"ף :

טז (ד) ויבא בית לחם. הלמ"ד בקמץ מפני ההפסק בכל ספרים כ"י וגם ברוב ספרי הדפוס ובמקצת דפוסים בסגול ואין לסמוך עליהם : ויאמר שלום בואך. זהו אחד מאותם דסבירין ויאמרו מסורת שופטים י"ח : שלם בואך. עיין מ"ש בשמואל י"ח : (י) לא בחר ה' באלה. ב' במסורת בקמץ הבי"ת ואידך לא אוכל ללכת באלה דויחגור דוד לקמן סימן י"ז : (יב) וטוב ראי ° ויאמר וגומ'. במקצת ספרים פיסקא באמצעות פסוק : (טו) מבעתך. בחירק העי"ן ובדגוש התיו ודקדוק המלה עיין במכלול דף ע"ה וגם המכלל יופי העתיק דבריו : (יז) והביאותם. בספרים כתובי יד וקצת דפוסים ישנים בוא"ו אחר האל"ף :

יז (א) ויאספו פלשתים. הפ"א רפה : ויאספו שכה. בספרים מדוייקים חסר וא"ו בין שין לכ"ף ומסרה רבתא אתיא כוותייהו ואידך דבפסוק מלא וא"ת : (ז) וחץ חניתו. ועץ ק' ובסוטה פ' משוח מלחמה דרשו רבותינו ז"ל על הכתוב עדיין לא הגיעו לחצי שבתו של אותו רשע. ובשמואל ב' כ"א כתוב ועץ חניתו כמ"ש שם וכן בד"ה א' כ'. ועיין מ"ש בסוף פרשת דברים : (ט) והכיתיו. א"ה ברוב ספרי הדפוס חסר יו"ד קדמאה אבל במ"ג ערך הך נמסרו והכיתיו ג' ב' חסר ואחד מלא ולא מסיימי הי ניהו המלא אבל מדחזינא בכל ספרי דב' דלקמן חסרים היינו אשתמע מינייהו דדין מלא וכן אשכחנא בקצת ספרי ע"כ) : (יא) ויחתו ויראו מאד. מלא ויראו היו"ד במאריך : (יז) איפת הקליא. חד מן י"ב מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין מסורת ריש פרשת שלח לך ודניאל ג' : (כ) המעגלה. ברוב ספרי הדפוס וכתובי יד מלעיל הזקף בגימ"ל : (כג) ממער°ות. ממערכות ק'. וכן נדרש בסוטה סוף פ' משוח מלחמה כתיב ממערות וקריין ממערכות תני רב יוסף שהכל הערו באמו והכי איתא במדרש רות רבתי פרשתא ב' אבל בספר הזוהר פ' בלק דף ר"ו כתוב שם. והיינו דכתיב ממערכות פלשתים אל תיקרי ממערכות אלא ממערות דומה שהוא כתוב ממערכות וכ"כ בעל מתנות כהונה במדרש רות וכן הוא בירושל' פרק החולץ ובאגדת שמואל פסוק כ' והדבר צ"ע ומ"ש שם בירושלמי ויצא איש הבינים ממערכות פלשתים הוא פסוק מורכב משני פסוקים כמנהג בכמה מקומות : (כה) הראיתם האיש. בדגש הרי"ש ע"פ המסורת ומכלול דף ע"ב : והיה האיש. הוא"ו בגעיא : (לד) ונשא שה מהעדר. במקצת ספרי הדפוס כתוב זה וטעות הוא כי בכל ספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים כתוב שה וכן תרגם יונתן אימרא וכן כתבוהו החכם אברבנאל ובעל כלי יקר בפירושיהם והקונקורדאנציאה בשרש נשא ושרש שה ושרש עדר : (לה) והמיתיו. נכתב ביו"ד אחר מ"ם עם דגש בתי"ו : (לו) גם את הארי גם הדוב. בפסוק זה רבו החילופי' בספרים ובמדרשים ובפירושי המפרשים במדרש ל"ב מדות דר' יוסי הגלילי מריבוי אחר ריבוי כיצד גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך אילו נכתב ארי ודוב הייתי אומר שתים בלבד כשהוא אומר גם את גם הרי שלשה ריבויים מלמד שהיו שם חמשה חיות רעות כיצד ארי ושני גוריו והדוב וגורו כן נמצא זה המדרש בספר כריתות ובהליכות עולם וגם רד"ק הביאו עם שינוי מעט וכן במכילתא סוף פרשת בשלח ושיס בחזוני יהושע זה אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמז שנים תשו ושנים לא תשו וכו'. דוד נתן לו רמז ואמר שנאמר גם את הארי גם את הדוב וגו'. וכן הובא בילקוט שמואל ריש רמז קכ"ז וזו היא גירסת בעל מאיר נתיב אבל באגדת שמואל סוף פ' כ' גריס גם את הארי ואת הדוב הכה עבדך תני בשם ר' נתן ארבעה אריות ושלשה דובין הכה דוד באותו היום הה"ד ארי. את הארי. הארי. גם את הארי. דוב. הדוב. ואת הדוב ע"כ. וכן מצאתי בס"א כ"י ואת הדוב. ובילקוט מייתי הך אגדתא בלישנא אחרינא ומשבשתא היא ומשום הכי לא כתבינן לה ואולם בספרי דוקני ועתיקי דאתו לידן כתיב גם את הארי גם הדוב וכן תרגם יונתן וזו היא גירסת רד"ק ורבינו ישעיה והכי איתא בכולהו נסחי דספרד ובויקרא רבה סוף פ' כ"ו ובמדרש אסתר רבתי פסוק ויהי אומן את הדסה. ובבא מציעא פ' המקבל וילמדנו סוף פרשה בשלח ונ"ל דבעל כריתות צריך להגיהו כן בל"ב מדות דר' יוסי הגלילי דאמך כתם כהדיא גם את גם הרי שלשה ריבויין ואי גרסינן גם את הארי גם את הדוב כדמייתי קרא התם מעיקרא הוו להו ארבעה רבויין ואי הוה גרסינן הכי גם באגדת שמואל ניחא נמי למידרש דוב הדוב גם הדוב ואיכא ביניייהו דאגדת שמואל דריש ריבוי שתי ההי"ן ה"א דהארי וה"א דהדוב להביא עוד שנים אחרים ורבי יוסי הגלילי ההי"ן לא דריש ורש"י ז"ל נראה שיש לו נסחא אחרת בפסוק ובמדרש ל"ב מדות עיין עליו ובעת יספיק מה שכתבתי במקום הזה : והיה הפלשתי. הוא"ו בגעיא : (לח) ונתן קובע נחשת על ראשו. בקו"ף ומלעיל וי"ס שכתוב בכ"ף והיא שגגת הסופרים שהמסרה מעידה עליו לית כוותיה בקו"ף ואד צנה ומגן וקובע (יחזקאל כ"ג) והוא מלרע ותרויהון מלאים ושאר קריאה כובע בכ"ף כלם בר מן אילין תרין בקו"ף רד"ק בפי' ושרשים : (לט) ללכת באלה. ב' בקמץ ע"פ המסו' כמ"ש למעלה סי' ט"ז :

יח (א) ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד. מריש ספרא עד הכא יונתן בר מן תרין יהונתן וסימן ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה וגו' ויאמר יהונתן הנה אנחנו עברים אל האנשים ותרוויהו בחד עניינא לעיל סימן י"ד ומן הכא עד סוף ספרא יהונתן בר מן חד וידבר שאול לקמן ריש סימן י"ט ועיין מ"ש כלי יקר ומסורת ברית הגדול סימן תתקפ"ט : ויאהבו. ויאהבהו ק' : (ו) ויהי בבואם. הבי"ת דגושה : לשור. לשיר ק' : (ז) ותענינה. כל נביאים וכתובים ותאמרנה נו"ן ה"א בסוף תיבה חוץ מזה שכתוב בנו"ן פשוטה מסורת פרשת ויצא : באלפו. באלפיו ק' : (ט) עון. עוין ק' : (י) ויתנבא בתוך. מלא בתוך ברוב ספרים כ"י הבי"ת דגושה ולא ידעתי למה : (יד) ויהי דוד לכל. במסורת סוף פ' תרומה מונה זה עם ה"א לכל דמטעין בהון דסבירין כל וקריין לכל : דרכיו. דרכו ק' : (כ) ויושר הדבר בעיניו. כתב רד"ק בפירוש על ויושר הדבר בעיני דוד שבסמוך שהוא ביו"ד אית"ן לבד ויו"ד השרש נפלה מהמכתב ועל זה לא כתב מאומה ובספר מכלול דף קכ"ד כתבו בתחלה ביו"ד אחד ואחר כך כתב שבמקצת ספרים ויישר הדבר בעיניו מלא בשני יודי"ן אבל ויישר הדבר בעיני דוד חסר אבל בספרים שלפנינו שניהם ביו"ד אחת וכן נכון ע"פ המסורת דפרשת בלק שנמסר א' יישר וב' ויישר מלאים ואין זה מהם : (כב) את עבד°ו. עבדיו ק' : (כה) אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות. חד מן ה' פסוקים דלית בהון אם ומטעים בהון וסימן במ"ג פרשת חיי שרה : (כז) וימלאום. קל הלמ"ד וכן במסורת ב' ומלאים ותכרו וימלאום עפר פרשת תולדת יצחק : (כט) ויאסף שאול. נכתב באל"ף במקום וא"ו ובמקצת ספרים כ"י נכתב מבחוץ ויוסף ק' :

יט (ז) ויבא יהונתן את דוד אל שאול. בספר אחד כ"י נגררה האל"ף ונשאר לשאול ואין כן בשאר ספרים : (י) וימלט בלילה הוא. ד' דסבירין ההוא וכתיבין הוא וסימנם בלשון ארמי שתה ודמך וקם וערק : (יז) למה ככה רמיתני. בס"א רִמִּיתָנִי בקמץ התי"ו ולא יתכן שהמסרה מעידה רִמִּיתָנִי ב' הלא ברחל (בראשית כ"ט) ואחה שאול (שמואל א' כ"ח) : למה אמיתך. מלרע ורפי כמשפט כשיבא על אותיות אה"ע : (יח) וישבו בנוית. בניות קרי וכ"כ רד"ק נכתב הוא"ו קודם היו"ד וקרי היו"ד קודם הוא"ו ע"כ. וכן מצאתי כל הכתובים בענין בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים קדמונים אבל בספרי הדפוס אחרונים יש חילופים אחרים ואין בהם ממש ובזבחים פרק איזהו מקומן דרש רבא מאי דכתיב וילך הוא ושמואל וישבו בנוית וכתיב הנה דוד בניות ברמה וכי מה ענין נוית אצל רמה אלא יושבים ברמה ועוסקים בנויו של עולם פירש בבית המקדש (כלומר) באיזה מקום יהיה כן כתיב בפירש רד"ק אמנם בנוסח גמרתינו כתוב וישבו בנויות בשני ואוי"ן וביו"ד באמצע. ונלע"ד דרבא דריש קרא ומסורת כחדא דקרא היינו וא"ו קדים ליו"ד ומסורת יו"ד קדים לוא"ו והוי כאילו נכתב בנוות ובהכי מידריש שפיר ועוסקים בנויו של עולם דאי לאו תרי ואוי"ן לא מצינן למימר בנויו ובמסורה רבתא במערכת אות וא"ו חשיב להו בהדי מלין דכתיב מוקדם מאוחר וחשוב לכולהו כ"מ חרי בתראי ולא ידענא טעמא : (יט) הנה דוד בנוית. בניות קרי : (כא) ויתנבאו גם המה ויסף שאול. אין ריוח באמצע כמו שהוא במקרא גדולה : (כב) בשכו. השי"ן בסגול במקצת ספרים ובמקצת בצירי : ויאמר הנה בנוית. י"ב דסבירין ויאמרו ועיין מ"ש סוף פרשת מטות : הנה בנוית. בניות קרי : (כג) אל נוית. ניות קרי : בנוית. בניות קרי :

כ (א) מנוית. מניות ק' : (ב) לו°עשה. לא יעשה ק' ועיין כלי יקר ומ"ש בישעיה סימן מ"ט : (ג) כי כפשע. ברוב ספרי הדפוס בשי"ן הנקודה לצד ימין. וזהו פשע רב שהוא לשון פסיעה כמו שפירשו כל המפרשים מלשון אפשעה בה (ישעיה כ"ז) וכן פי' שם הראב"ע אפשעה בא כמו כי כפשע ע"כ. וכן אמרו במדרש בפסיעה אחת שנפטרתי מלפניו נגלתי גם בכל ספרים כ"י בשי"ן הנקודה לצד שמאל : (ה) ישב אשב. במקצת ספרים כ"י במאריך ביו"ד לא בשי"ן :

(ה) ועשית חסד על עבדך. על דסבירין עם ועיין מ"ש בפרשת ויצא סימן ל' : (טו) ולא תכרית. בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים חסר יו"ד וכן במסורת ב' חד חסר וחד מלא. דין הוא החסר והמלא הוא דאיזבל. והמדפיסים טעו בזה : (כ) לדה הירה. ה"א הכנוי רפה ע"פ המסורת ומשפטה להיות במפיק ואין לומר כי הה"א נוספת במקום למ"ד בהתהלכה באשם כן היה ראוי להיות בטעם מלעיל וזהו בטעם מלרע שרשים והגהת שב : (כד) על הלחם. אל הלחם ק' : (כט) אמלטה נא. מלעיל אמלטה נא שמה פרשת וירא מלרע כמ"ש שם : (ל) בן נעות. מלא בן בסגול וכ"כ השרשים בשרש פיה ובספר הרכבה הוא הנו"ן. וכתב המכלל יופי בהונו במקף ובספרים מדוייקים שלפני הוא במקף ועיין לוית חן פ"ז מהשער השביעי : (לח) נער יהונתן את החצי° החצים ק' : (מ) לך הביא העיר. מלא יו"ד ע"פ המסורת ועיין מסורת הברית הגדול סי' תתק"ל : (מא) ויבכו איש את רעהו. הבי"ת נדגש בכל ספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים :

כא (ג) נבא מלעיל : (ו) עצרה לנו. הלד"י במאריך : כתמול. בספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא וא"ו ועיין מ"ש בפרשת ויצא סימן ל"א : (ט) ויאמר דוד לאחימלך ואין. מלא ואין האל"ף בחיר"ק בכל המדוייקים וכ"כ רד"ק ובמקצת ספרי הדפוס האלף בצירי ואין להשגיח בהם : (י) תננה לי. בלמ"ד דגושה מכלול דף ק"ז : (יב) באלפ°ו ודוד ברבבת°ו. פיו ק' תיו ק' : (יד) ויתו על דלתות. לא בקמץ התי"ו שלא כמנהג הבירין מכלול דף קנ"ט : (טז) יבוא אל ביתו. בספרים כ"י ודפוס ישן מלא בוא"ו ואל"ף :

כב (ה) ובאת לך. התי"ו בקמץ : (ו) ושאול יושב בגבעה. בספרים מדוייקים מלא וא"ו והוא א' מן המלאים בסיפרא על פי המסורת עיין עליהם : תחת האשל. במקצת ספרים מדוייקים האל"ף בסגול ועיין מ"ש בפרשת וירא על ויטע אשל : (י) וצידה. ברוב ספרים ישנים מלא יו"ד : (יב) שמע נא. השי"ן בגעיא : (יג) אלי°ו. אליו ק' : ושאול לו. האל"ף בחולם : (יד) ונכבד בביתך. במקצת ספרים הבי"ת בקמץ כמשפט הבינוני ומתחלפים בפתח ובמסורת נכבד ב' פתח וסימנהון ולא נכבד עליך (שמואל ב' י"ג) וישב דוד לברך את ביתו וגו' מה נכבד היום (שמואל ב' ו') וכתב שם רד"ק מה נכבד היום נפעל עבר כי הוא פתוח. (טו) לשאול לו. חד מן תיבותא דיתירין וא"ו והטפין קמצין וסימן במסרה רבתא : (יז) האזנו. אזני ק' : נפגע. עיין מ"ש בפרשת חקת על מלת לסבב : (יח) ויאמר המלך לדויג. לדואג ק' כי היה נקרא דויג ודואג כמו שאומר ויסב דויג ולא ק' דואג. וי"ס שגם הוא קרי דואג והקרי הוא לפי שברוב היו קוראים אותו דואג ונראה כי בשעת המעשה קראו הכתוב דויג לגריעות שמו ע"כ לשון רד"ק. ובירושל' פ' חלק ויאמר המלך לדויג אמר ר' יוסי בר פזי לדויג כתיב א"ל נתפשת כדג אתה עבדת רבתא כוב אתה ופגע בכהני ה' פי' אמר לו שאול נתפשת כדג שנאחז במצודה שאחר שעשית הגדולה דהיינו שהלשנת עליהם וחייבתם מיתה גם כן יש לך להרגם על דרך יד העדים תהיה בו בראשונה. והתם בבבלי דריש ר' יוחנן בתחילה היה הקב"ה כביכול יושב ודואג שמא יצא זה לתרבות רעה לאחר שיצא אמר ווי שיצא זה ופי' רש"י אמר ווי להכי כתיב דויג ובמסורה דואג ג' וסימן ושם איש מעבדי שאול. והוא נצב על עבדי שאול. בבוא דואג האדומי. ובאחרן דויג כתיב ועיין כלי יקר : (כ) וימלט בן אחד. ד' בצירי ומקף וסימנהון ותלד בן שני ליעקב. ודין. והוליד בן פרץ. ולמפיבשת בן קטן. וסימן יעקב זעיר אשתזיב מאחוה ועיין מ"ש בפרשת ויצא סימן ל' : (כב) כי שם דויג. דואג ק' :

כג (א) את הגרנות. הגימל בחטף קמץ בנסחאות כ"י וגם בדפוסים קדמונים ועיין עוד מ"ש ביואל סימן ב' : (ג) בפלשתים האלה * ויאמר. פיסקא באמצעות פסוק : (ג) ואף כי נלך קעלה. בספרים מדוייקים חסר יו"ד : (ד) קום רד קעילה. בספרים מדוייקים מלא יו"ד : (ה) ואנש°ו. ואנשיו קרי : וישע דוד את ישבי קעילה. מלא ובקצת ספרים חסר : (יא) הגד נא לעבדך° ויאמר. בקצת ספרים יש פיסקא באמצע פסוק : (יב) ביד שאול° ויאמר. בקצת ספרים יש פיסקא באמצע פסוק : (יג) ויצאו מקעלה. בספרים מדוייקים חסר יו"ד וכן הוא כפי המסורת שהביאו המדפיסים במקרא גדולה ולפי דבריו רבו החילופים בספרים וכבר כרוכות כל דוכתי דאית בהון פסיקא כדאשכחנא בספרי עתיקי : (טו) במדבר זיף בחרשה. הרי"ש בשוא נח בהמלה מלעיל והה"א נוספת וכן כולם שבפרשה : (כח) מרדף. בספר אחד כ"י הם"ם בצירי וטעות הוא כי בשאר ספרים בחירק וכ"כ רד"ק בחירק הם"ם שלא כמנהג ובכמה ספרים מדוייקים הם"ם בלא מאריך ובמסורת ב' וחסר ותכרו מרדף אחרי ישראל (שמואל ב' י"ח) וגם הוא בלא מאריך ובחיר"ק כמ"ש שם וכן במכלול דף ס' :

כד (ג) ויהי כאשר שב וגו'. כאן מתחיל סימן כ"ד : (ה) אי°בך. איבך ק' : (ט) מן המערה. מהמערה ק' והוא חד מן ח' מילין דכתיבין ב' מלין וקריין חדא מלה וסימן במ"ג ד"ה ב' ל"ד : (יא) אשר נתנך ה' ׀ היום ׀ בידי. יש פסוק בין ה' להיום ובין היום לבידי ודכוותיה בפסיקתא דנביאים אשר נתנך ה' ׀ היום ׀ ביד דלקמן ס"ס כ"ו. אך בספרים שלנו אין בפסוק דלקמן פסיק כי אם בין ה' להיום : ואמר להרגך. לב"נ הרי"ש בקמץ חטוף הגימ"ל בשוא ונב"א הרי"ש בקמץ רחב עם געיא והגימ"ל בשוא ופתח כ"כ רד"ק בפי' ובמכלול דף ל"ט והגהת לוית חן ש"ו פ"ג וכן ראיתי בחילופי ב"א וב"נ ובכמה ספרים מצאתי כב"נ ואחד מכל אלה לא מצאתי כב"א ובספרים ספרדיים הרי"ש בקמץ רחב עם מאריך והגימ"ל בשוא לבדו ואפשר בזה יוסיף דעת כ"א. ולפי דעתי זהו אחת מן המבוכות שנפלו במקצת ספרים שבכל שוא שבא אחר מאריך עשאוהו שוא ופתח כמו הגעיא הבא בראש תיבה ולא הבחינו ביניהם וכעת בחרתי בקיצור שעתיד אני להאריך בענין זה במאמר מיוחד בס"ד אם יאריך ה' ימי : ותחס עליך. התי"ו בקמץ חטוף לא בפתח ועיין מ"ש ביחזקאל כ' : (יט) ואת° ואתה ק' :

כה (ג) ושם אשתו אבגיל. חסר יו"ד קדמאה וכן צריך להגיה במסורת שמואל ב' ג' : כלבו. כלבי ק' : (ה) ושאלתם. האל"ף בסגול וכ"כ רד"ק בשרשים ותמיהני על מה שראיתי במקרא כ"י ישנה האל"ף בפתח וגם בחילופי הדפוס וכ"י כתוב לבן אשר בפתח ולבן נפתלי בסגול ודבר זה שאלתי את רבותי ולא אמרו לי דבר : (ז) לא הכלמנום. הה"א בסגול ומשפטו בחירק על המנהג בשלמים מסורת ורד"ק בפירוש ומכלול דף פ"ב ושרשים : (ח) על יום טוב בנו. חסר אלף מהמכתב ונזכרה במבטא רד"ק בפי' ושרשים ומכלול דף קמ"ט והוא חד מן ט' מלין חסר אל"ף בלישנא דביאה וסי' במסורת ירמיה ל"ט : (יא) את לחמי. התי"ו בשוא לבדו : (יב) ויהפכו. בספרים כ"י מדוייקים היו"ד והה"א בפתח והפ"א בשוא נח וכ"כ רד"ק בשרשו ובמקצת דפוסים ישנים היו"ד בצירי והה"א בקמץ וַיַּהֲפְכוּ ובמקצת דפוסים אחרונים וַיַּהַפְכוּ בדגש הפ"א וכ"י עקר והאיש גמורה ממסרה רבתא דבמערכת אות הוא"ו איכא כ"ב זוגין נקבין וא"ו יו"ד בריש תיבותא ונסבין ו"ו בסופיה חד מלרע וחד מלעיל כמו וְיִתְאָו המלך יפיך (תלים מ"ה) מלרע. וַיִּתְאָו דוד ויאמר (ד"ה א' י"א) מלעיל. וחד מן זוגיא דאמרי הכא הוא דין וישלחם וְיַהַפְכוּ ארץ (איוב י"ב) מלרע. וַיַּהַפְכוּ נערי דוד לדרכם מלעיל. וזהו מן אחד מענין המסורת שאינו על הנחת טעמים רק על השתנות הנקודות וזה במלות שנמצאו שנים שנים שקראו להם זוגים וברשמן אותיות כל"כ או לוא"ו שברתם האיתן והמלה אחת מהן נקודות בשוא ובהברתה בפתח והגם אחריה כמו שזכר בעל מסורת המסורת במאמר ד' ואין ההפכות אתך ביניהם : ויגדו לו. בספרים מדוייקים חסר יו"ד : (יד) ויעט בהם. היו"ד קמוצה מענין עיט שהוא העוף אבל ויעט העם אל השלל (שמואל א' י"ד) היו"ד פתוחה שהוא מענין עטייה וכן במסורת ויעט ב' חד קמץ וחד פתח : (יח) ותמהר אבוגיל. אביגיל ק' : עשוות. עשויות ק' ורבותינו דרשו בפרק ראשית הגז שמעשות את בעליהן ואומרות לו קום עשה מצוה חדשה מאי ניהו ראשית הגז דכתיב ביה נתן דמשמע מרובה דאי כבכורה ומתנות אפי' חדא מחייבא : (כ) והיה היא רכבת. חסר וא"ו וראה מ"ש בפרשת נח סימן ז : (כג) ותשתחו ארץ. חד מן ה' דסבירין ארצה וסימן במ"ג בפרשת ויגש : (כד) באזניך. האל"ף בקמץ לבד : (כו) ועתה אדוני. כ"כ ועתה לא ואתה וכן תרגום יונתן וכען : (כט) לרדפך. הדל"ת בקמץ חטוף וכל' כ"י מצאתי לִרְדָפְךָ ואין לרדוף אחריו ובחילופים הדל"ת רפה לקריאת ב"א ולב"נ בדגש ואין שינוי אחר ביניהם : והיתה. הוא"ו בגעיא : (לא) ולשפך דם חנם. איתא במסרה רבתא במערכת אות הוא"ו כל תיבותא דיתירים וא"ו וקמצין חטפין ותמן כתוב ולשפוך דם נקי דאביגיל ולא נמצא במקרא רק זה הפסוק שכתוב ולשפך דם חנם ובכל הספרים הוא בלא וא"ו והוא מן סתימתא ולי יש לומר דאולי זאת היתה קריאת ב"נ ודברי בעל מסרה מיוסדים עליה כמ"ש אבל תדרוש רשעו בל תמצא (תלים י) ואין אנו סומכים על קריאתו : (לב) ויאמר דוד לאביגל. הגימ"ל בפתח ויש ספרים שגם זה כתוב לאביגיל וטעות נפל בהם וכן במדרש הובא בילקוט אמר ר' יצחק פסוק זה הזכיר פגם של אביגיל. אביגל חסר יו"ד מפני שנתנה בו עיניה כשהיא אשת איש. ולשון המדרש באגדת שמואל כך הוא וזכרת את אמתך אמר ר' יצחק פסיק מוזליך ותסיל טועתיך לפי שנתנה עיניה בו כשהיא אשת איש נפיק פגמה שכתיב אביגיל תניינא אביגל כתיב ע"כ. ואם אין טעות בגירסא נ"ל דקרי תניינא לפי שנזכר בפסוק בתר שראתה את דוד דהיינו מתחלת ותרא אביגיל את דוד וגו' וכן אמרו בירושלמי דסנהדרין פ' כהן גדול וזכרת את אמתך מלמד שפקרה עצמה וכיון שפקרה עצמה פגמה שכתיב בכל קריאה אתקרי אביגיל בר מהדין פסוקא ויאמר דוד לאביגל. ואתיא כהא דאמרינן בפ"ק דמגילה וב"ק פרק החובל היינו דאמרי אינשי איתתא בהדי שותא פלכא אי נמי שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי משוטטין ! (לג) והשע ידי לי. במקצת ספרים חסר וא"ו בין ה"א לשי"ן וכן נמסר עליו לית חסר ובמסורת בירמיה סימן א' והושע ג' וסימן מבוא בדמים והושע ידך לך דלעיל. וברוך טעמך וברוכה. והושע לא יושיעו להם בעת רעתם (ירמיה שם) ע"כ. ושלשתם השי"ן בצירי לא בחירק כמו שראיתי בספר אחד כ"י : (לד) לולי מהרת. במקצת ספרים כ"י כתוב לולא באל"ף ומסור עליהם לולא ד' בקריא וסימן כי לולא התמהמהנו. לולא חרשתם בעגלתי. כי לולא מהרת. לולא האמנתי לראות ע"כ. אבל בספרים אחרים כתוב לולי ביו"ד ומסרה עליהם ג"כ ד' לולא באל"ף ומשמיטים זה ומונים לולא דברתי כי אז (שמואל ב' ב') דאף דבהנהו ספרי נמי דכתיב הכא לולא באל"ף לא קבעי נסחייהו במסרה דילהון ולא מברר להו שפיר. ובשמואל ב' סימן ב' מסרי כלישנא

דמסרה דילן סתם ובפרשת מקץ : ותבאתי . ותבאת ק׳ ועיין בספר הרכבה אות הוא״ו : (לז) ותגל לו אשתו . במקראות כ״י ודפוסים קדמונים הגימ״ל בסגול : (מג) ההלכה . במקצת ספרים מלא וא״ו בתראה ולפום מאי דמכיר בעל המסורת בפ׳ ואלה שמות חסר דחסר :

כו (א) הישימן . ברוב ספרים ישנים חסר וא״ו וכן חברו שבסמוך : (ה) סביבת*ו . סביבותיו קרי : (ז) מראשת*ו . מראשותיו קרי : סביבת*ו . סביבתיו קרי והוא מלת יו״ד אחר הבי״ת : (ח) אויביך . כן הוא בספרי׳ מדוייקי׳ ונמסר עליו לית וכתיב כן לא כמ״ש במקצת ספרים אוֹיְבֶיךָ ביו״ד יתירה . וכ״כ שזהו דעת רד״ק שלא כתב על זה כלום כמ״ש למעלה בסימן כ״ד : (יא) החנית אשר מראשת*ו . מראשתיו קרי : (טז) המים אשר מראשת*ו . מראשתיו קרי : (כב) הנה החנית . חנית קרי : (כג) ואת אמנתו . בכמה דפוסים אחרונים בחטף פתח ואין להאמין להם כי בכל ספרים הרשומים בכתב אמת וגם בדפוסים ראשונים בחטף סגול :

כז (א) לבקשני עוד . בספרים כ״י ובקצת דפוסים ישנים הקו״ף רפה : (ב) בן מעוך . בקצת ספרים העי״ן בשורק ושגגה היא שהמסרה מעידה לית מלאפום וחד ומעוך וכתות : (ג) היזרעאלת . במקצת ספרים כ״י חסר יו״ד ונמסר עליו ה׳ ב׳ חסר יו״ד והכי נמי נמסר במסרה רבתא מערכת אות היו״ד זיל קרי התם : (ד) יוסף . יסף קרי : (ו) צקלג . נ״א ציקלג מלא וי״ס שהצד״י במאריך בשניהם שבפסוק אף על פי שאין בהם יו״ד כמ״ש בסי׳ ל׳ דספר זה ובספר שני סי׳ ד׳ : לכן היתה צקלג . סבירין על כן . מסורת : (ח) והגרזי . והגזרי קרי : (י) הירחמאלי . היו״ד דגושה בספרים מדוייקים :

כח (ג) ושמואל מת וגו׳ ושאול הסיר האבות ואת הידענים . במקצת ספרים כתוב הסיר את האבות אבל במדוייקים כ״י אין בהם מלת את וכן במאיר נתיב שרש אוב ושרש סור : (ה) וירא . ברוב הספרים ביו״ד אחת בלבד : ויחרד . במקצת ספרים ספרדים החי״ת בשוא לבדו : (ח) קסומי . יתיר וא״ו והסמך בחטף קמץ והוא חד מן יתירין וא״ו חטפין קמצין על פי המסורת : (ט) ולמה אתה . מלת ולמה מלרע ורפה כמשפט : (י) אם יקרך . דגש הקו״ף לתפארת מכלול דף ד׳ ועיין עוד בדף קס״ה : (טו) למה הרגזתני . מלת למה בא בדגש ומלעיל על הה״א מכלול דף רי״ז ובפירוש רבינו ישעיה כאן ועיין מ״ש בירמיה ט״ו : (טז) ערך . חסר יו״ד ברוב הספרים : (כ) וירא מאד . בספרים מדוייקים ביו״ד אחת לבד ויו״ד השרש נעלמת מהמכתב וכ״כ רד״ק : (כג) וישב אל המטה : (כד) ולאשה עגל . חצי הספר :

כט (ה) באלפ״ו באלפיו קרי . וי״ס שכתוב בפסוק באלפיו ביו״ד : ברבבת*ו . ברבבותיו קרי : (ו) באך אתי . בספרים מדוייקים בלא וא״ו אחר הבי״ת :

ל (א) ואנשיו צקלג . יש ספרים שהצד״י במאריך כמ״ש לעיל בסימן כ״ז : (ב) וינהגו המסורת עליו לית מלעיל ואחד מלרע וַיִּנְהֲגוּ וילכו שבפרשה זו לקמן וזהו אחד מהזוגים שזכרתי למעלה בסימן כ״ה עי״ש : (ו) מרה . לית בטעם מלעיל וכן נמנה במסרה גדולה בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית כוותי׳ וגם רד״ק כתב כי מרה פעל עבר כי הוא מלעיל בשני ספקין : על בנ״ו . בניו קרי : (יג) למי אתה . בספרים מדוייקים כ״י ובדפוס קדמון הלמ״ד בגעיא : (יד) ואת צקלג . נ״א ציקלג ועיין מה שכתבתי לעיל : (טו) השבעה לי . בס״א כ״י השי״ן במאריך : ואורדך . בספרים כ״י אין מאריך ברי״ש : (כא) וישיבם . במסורת הדפוס וישיבם ב׳ וסימן ויושיבם בהר וכו׳ וטעות הוא וצריך לומר וישבום במקום הזה (ס״א י״ב) ומשתניין באתיהון ובנקודתהון : (כד) היורד ספר אחד הירד כתיב חסר היורד קרי מלא . וס״א הירד כתיב וקרי וס״א היירד כתיב היורד קרי :

לא (א) יביש . בספרים מדוייקים מלא יו״ד ואזלא כוותיהו מסורת דסוף שופטים : (יג) ויקחו את עצמותיהם . אין בצד״י דגש : תחת האשל . יש ספרים בשש נקודות ויש ספרים בחמש ועיין מה שכתבתי בפרשת וירא על ויטע אשל :

שמואל ב

א (א) וישב דוד בצקלג . מתחלפים הספרים כמ״ש למעלה : (ב) בבאו אל דוד בבי״ת רד״ק : (ו) הדבקהו . בספרים ישנים חסר יו״ד וכן בס״א כ״י מסור עליו לית וחסר : (ח) ויאמר אליו . ואמר ק׳ מסורת נחמיה ה׳ : (ט) עמד נא עלי ומתתני . בס״א כ״י עמד המ״ם בחולם ואין לעמוד עליו כי בכל שאר ספרים בקמץ חטף : (י) ואמותתהו . הוא״ו פתוחה ומשפטה להיות בקמץ כי הענין לעבר עיין בפי׳ רד״ק : אחרי נפלו . בס״א כ״י הנו״ן בקמץ חטוף ובכל שאר ספרים בחירק וכ״כ רד״ק בשרשו : (יא) בבגדו . בבגדיו ק׳ : (טז) דמיך . דמך ק׳ : (כא) ושדי תרומת . במדוייקים חסר וא״ו תניינא וכן ראוי כמ״ש במשלי כ״ט בס״ד : (כב) לא נסוג . לית כתיב שי״ן ועיין מ״ש בתילים סי׳ מ״ד בס״ד : (כו) נפלאתה . האל״ף בפתח במדוייקים ובאי׳ מהם כתוב עליו פתח׳ בס׳ מוגה :

ב (ט) ועל ישראל כלה . עיין מ״ש בירמיה סימן ב׳ : (יז) ויגף אבנר . במקרא גדולה כתוב ויגנב ושגגה יצאה מלפני המדפיס : (יט) ועל השמאול . ברובן של ספרים כ״י מלא באל״ף וא״ו : (כב) למה אככה . מלעיל ודגש סמוך לא״ה עיין מ״ש בירמיה ט״ו ואז תבין . (כג) תחת°ו . תחתיו ק׳ ובמסורת כ״י תחתו ד׳ חסר וסימנהון עשהאל . וישלח אבנר מלאכים בסימן ג׳ . אשר מלכת תחתו סימן ט״ז בהאי סיפרא . תחתו שחתו (איוב ט׳) :

ג (א) ארכה . חד מן ג׳ חסר ודגשים במסורת איוב י״א : (ב) וי°לדו . ויולדו ק׳ : (ג) לאביג°ל . לאביגיל ק׳ : הראש כלב אנכי . לשון רש״י כלב אנכי מוקף במקף וכן הוא במק״ג אבל בכמה ספרים כ״י מדוייקים מלת כלב בטעם גלגל ובקצת מהם מלת אנכי כמו״ן בטעם מלבד הזרקא שבכופה ובמ[illegible] בראשית נמנה עם אותם שהם בטעם מלעיל : המליתך . לית וחסר יו״ד בתראה : (יב) תחת°ו . תחתיו ק׳ כמ״ש לעיל בסי׳ ב׳ : (יג) בבאך . בס״ם בבואך מלא : (טו) פלטיאל . סנהדרין פ׳ כהן גדול כתיב פלטי (שמואל א׳ כ״ה) וכתיב פלטיאל א״ר יוחנן פלטי שמו ולמה נקרא שמו פלטיאל שפלטו אל מן העבירה מה עשה נעץ חרב בינו לבינה אמר כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב . ובויקרא רבה פ׳ כ״ג ג׳ הם שברחו מן העבירה ושתף הקב״ה שמו עמהם . יוסף . ויעל . ופלטי . פלטי מנין כתוב א׳ אומר ושאול נתן את מיכל בתו לפלטי וכתוב א׳ אומר פלטיאל קרי ליה פלטי וקרי ליה פלטיאל מי נסיב פלטי ומי יהב פלטיאל בתמיהא אלא מעיד אני עליה שלא נגע באשת דוד : לוש . ליש ק׳ : (יח) ביד דוד עבדי הושיע . בס״א כ״י אושיע באל״ף ובכל שאר הספרים כתוב הושיע בה״א וכ״כ רד״ק שהוא מקור במקום אושיע כלומר אמרתי להושיע את ישראל בידי . וכן ואתכם הוציא מתוכה כאילו אמר אוציא וכן ת״י הושיע אפרוק עכ״ל . ורבינו ישעיה כתב שנחלף האל״ף בה״א ופי׳ אושיע שאותיות אהו״י מתחלפות זו בזו וכן וכל מלבושי אגאלתי נחלף הה״א באל״ף והיה לו לומר הגאלתי ע״כ . ובמסורת כ״י הושיע ב׳ עתה ודין ר״ל פ׳ עתה ידעתי כי הושיע ה׳ משיחו (תלים כ׳) : (כא) אקומה ואלכה . בס״ס הוא״ו בגעיא : (כב) והנה עבדי דוד ויואב בא . עיין מ״ש ביחזקאל כ״ג : מבואך . מובאך ק׳ : (לד) הגשו . במקצת ספרים הגימ״ל בפתח : (לה) להברות את דוד . בדפוס ישן כתיב להכרות בכ״ף וקרי להברות בבי״ת וכן בסנהדרין פ׳ כ״ג דרש רבא מאי דכתיב ויבא כל העם להברות את דוד כתיב להכרות בכ״ף וקרינן להברות בבית בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו ופירש רש״י ז״ל בתחלה להכרותו שהיו סבורין שמאתו היתה הריגת אבנר ולבסוף להברותו שידעו בבירור שלא מאת דוד נהרג אבנר עכ״ל . וכן כתבו מנחם בן סרוק ור׳ יהודה חיוג ור׳ יוסף קמחי כי הכתיב בכ״ף . אכן בספרים אחרים שלפנינו כתוב בבית ואין כאן קרי וכתוב כלל וכן העידו רד״ק ורבי יונה המדקדק שלא מצאו כתוב בכ״ף בשום ספר מדוייק ולא במסורת ובעל כלי יקר כתב לפי דרכו שגם חז״ל לא היה להם כתיב וקרי רק להברות בבי״ת יעויין שם : (לט) לעשה הרעה . בספרים ישנים מהדפוס וכ״י השי״ן בסגול לא בצירי כמו שהוא בדפוסים אחרים :

ד (ב) שרי גדודים . במקצת ספרים המאריך ברי״ש לא בשי״ן וי״ס בגלגל ויש ג״כ בלא שום טעם בצד השוא שבהם שאין שום טעם בשי״ן : (ו) והנה באו . בשני ספרים ישנים אחד מהם כ״י ובאחד מהם מהדפוס מצאתי כתוב וְהֵנָּה וטועים כל האומרים כן כי במסורת נמסר וְהֵנָּה ג׳ בקריאה וסימן וְהֵנָּה באו עד תוך הבית והנה אמרת הסיתוך (ירמיה ל״ח) . וְהֵנָּה בשבי תלכנה (יחזקאל ל׳) : (ז) ויסרו את ראשו . בס״ם ודפוס ישן חסר יו״ד : (י) ואהרגהו בצקלג . בס״א כ״י הה״א בסגול ובספרים אחרים בשוא וחבירו ע״פ המסורת קשרתי אל אדוני וָאֶהֶרְגֵהוּ (מלכים ב׳ י׳) וגם הוא בשני שוואין וכ״כ במכלול דף מ״ט : בצקלג . הספרים מתחלפים כמ״ש בשמואל א׳ כ״ז .

ה (א) הננו עצמך . קל ובשוא נו״ן ראשונה כמ״ש ביהושע ט׳ : (ב) אתה הייתה° מוציא . היית ק׳ המוציא ק׳ והה״א הכתובה בסוף מלת היית נקראת עם מלת מוציא והוא חד מן ג׳ מלין קדמיתא נסיב מן תנייתא וסימן דין יָדַעְתָּה ° שַׁחַר מקומו (איוב ל״ח) וּמְתַחְתָּה ° לְשָׁכוֹת האלה (יחזקאל מ״ב ט׳) וכן מצאתים בס׳ כ״י קדמון מדוייק וחילופיהון נמסר לקמן בסימן כ״ה : והמבי° . והמביא ק׳ : את ישראל ויאמר . בספרים כ״י ובדפוס ישן אין כאן פיסקא באמצע פסוק : (ד) ארבעים שנה מלך . ארבעים בלא וא״ו והוא חד מן אלפא ביתא מן חד חד מתרתין תיבותן לא נסבין וא״ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן נמסר במסרא רבתא אות וא״ו : (ו) הסירך העורים והפסחים . ברוב ספרים מדוייקים הה״א בשוא וסגול וכן כתב רד״ק בשרשים ובמקצת ספרים בשוא ופתח : (ח) מכה . במקצת ספרים הכ״ף בסגול : שנאו . שנאי ק׳ : (יט) התתנם בידי ° ויאמר . בספרים ישנים אין כאן פסקא באמצע פסוק : (כב) ויספו עוד פלשתים . בס״א כ״י חסר יו״ד וכן בספר אחר מדוייק נגררה היו״ד ומסורת סלקא כוותייהו עיין במס׳ רבתא אות היו״ד : (כד) בשמעך . כשמעך ק׳ בכ״ף והכתיב בבי״ת והוא מן י״א מלין דכתיבין כן והבי״ת בגעיא :

ו (ה) ובצלצלים . במקצת ספרים כ״י ודפוסים ראשונים צד״י שנייה בשוא לבדו ובמקצת ספרים כ״י מדוייקים וגם בדפוסים אחרונים בחטף סגול ורד״ק בשרשים כתב וכן בהכפל הפ״א ובמנענעים ובצלצלים בסגול הפ״א והגיה ר׳ אליה המדקדק היה לו לומר בסגול הפ״א הראשונה והשנייה בחטף סגול כדרכה : (ו) ויבאו עד גרן נכון . ובד״ה א׳ י״ג ויבאו עד גרן כידן ובסוטה פ׳ אלו נאמרין בתחילה כידן ולבסוף נכון עיין שם בפי׳ רש״י וחכמת שלמה דף י״ו וכאן בפי׳ רד״ק וירושלמי סוף פ׳ החולץ ומדבר רבה פ׳ ד׳ : (יא) את עבד אדם ואת כל ביתו . בספרים כ״י מדוייקים ודפוסים ישנים חסר וא״ו כחבריו שבענין ומה שנמסר במקרא גדולה כל אדום דעבד אדום חסר בר מן חד מלא לא מצאתי כן בספרים כ״י אדרבא בס׳ א׳ כ״י מדוייק נגררה הוא״ו והאריכו הדל״ת : (כג) לא היה לה ילד . למדינחאי כתיב ולד בוא״ו וקרי ילד ביו״ד ולמערבאי כתיב ילד ביוד וקרי בוא״ו ולד כ״כ רד״ק ובחלופי ב״א וב״נ שאצלנו בדפוס למערבאי ילד כתיב וקרי . למדינחאי ולד כתיב ילד קרי והספרים מתחלפים ואין להכריע מהם . והחכם לוזאטו בעשרים וארבע שלו מהדפוס שכתוב בפסוק ולד כתב כנגדו ס״א ילד ועיקר למדינחאי כתיב ילד ואנן קי״ל כמערבאי עכ״ל . והמסרות מסייעות לנסחא שלפנינו אליבא דמערבאי דכתיב וקרי ילד ביו״ד דבמסרה גדולה נמסר סימן מן כ״ב מלין דכתיבין

דכתיבין יו״ד בריש תיבותא וקרינן וא״ו ולא נמנה זה עמהם גם לא נמנה במשלי סימן י״א עם י׳ מלין דכתיבין וא״ו בריש תיבותא וקרינן יו״ד וחזינא במקצת נסחי דדפוסא בסוף סדר׳ דנח גבי ותהי שרי עקרה אין לה וָלָד דמסרי עליה לית וחד לא היה לה וָלָד וליתא בעיקר נסחי דכתיבין כתב ידא : עד יום מותה. בחולם אבל ובעת מ ו ת ה (שמואל ד׳) בשורק כמ״ש שם :

ז (ד) ויהי בלילה ההוא ויהי דבר. במקצת ספרים יש כאן פיסקא באמצע פסוק : (ט) את כל איביך. (אמר המגיה במק״צ ובמקצת ספרי׳ חסר יו״ד והרי זה טעות גמור שהרי בגזמור פ״ג נמסר ט״ז מלאים דמלא׳ כתיבי וב׳ חסרים דהסרים ואין זה עמהם ושארא איביך מלא ביו״ד בתראה כתיבי ועיין מ״ש המחבר בס׳ כי תצא ובפרשת שופטים על פסוק כי תצא למלחמה) : (י) ושמתי מקום לעמי ישראל. במקצת ספרים כתוב לעמי י ש ר א ל ורובא דנסחי דיקי דאתו קדמי כתוב ל י ש ר א ל בלמ״ד אבל בד״ה א׳ י״ז כתוב לעמי י ש ר א ל : (טז) וְנֶאְמַן ביתך. במקצת ספרים האל״ף בחטף סגול אך במדוייקים בשוא לבדו וכ״כ רד״ק במכלול דף ע״ב ובשרשים וכ״כ בעל רב פעלים ובמשלי י״א על פסוק וְנֶאֱמַן רוח מכסה דבר נמסר עליו במקרא גדולה ב׳ אֱ וְאְ ופי׳ הדבר ר״ל ב׳ ונאמן חד בחטף סגול היינו של משלי וחד בשוא פשוט זה דשמואל וכן מצאתי בספרים מדוייקים כ״י שנמסר כאן בשמואל לְ וא׳ וְנֶאֱמַן רוח ותרווייהו פתחין : (יח) הבאתני. בספרים מדוייקים חסר יו״ד ודד״ה א׳ י״ז מלא יו״ד וכן נמסר כאן חד חסר וחד מלא דין חסר (ופי׳ ה״י) ובד״ה נמסר ב׳ וחסר וא״ו והא והא איתא : (כא) את כל הגדולה. נכתב בוא״ו עם הדגש וכן תברו שבסמוך רד״ק : (כב) ככל אשר שמענו. בספרים מוגים ב כ ל בבית : (כג) אשר הלכו אלהים. נפל בו מחלוקת אם הוא קודש או חול כי במדרש קהלת רבתי בפסוק טוב שם משמן טוב ר׳ גון בשם ר׳ שמואל בר נחמני אמר מצינו שהלך הקב״ה מהלך חמש מאות שנה לקנות לו שם דכתיב אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם משמע מהכא שהוא קדש והתם בתר הכי איתא כתיב אשר הלך האלהים (ד״ה א׳ י״ז) ולהלן הוא אומר אשר הלכו אלהים הלך זה הקב״ה אלהים זה משה ואהרן והכי איתא באגדת שמואל פ׳ כ״ז אלמא חול הוא וכן משמע בירושלמי דסנהדרין פ׳ כ״ג ובהוריות דאמרינן התם הוא וכל דרגין דידיה פי׳ פמליא אשר הלך אלהים אין כתיב כאן אלא אשר הלכו אלהים אבל בגמרא דילן פ׳ א׳ דיני ממונות משמע שהוא קדש דחשיב ליה גבי אחריני דכל מקום שפקרו המינים ותשובתן בצדן הילכך טוב להחמיר שלא למוחקו. אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו ירושלמי פ׳ לולב וערבה תני בשם ר׳ אליעזר ע״א עברת עם ישראל בים מה טעמא מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו היינו פסל מיכה שעליו נאמר ועבר בים צרה כדאיתא בפרק חלק אמר לו ר״ע ח״ו אם אומר אתה כן נמצאת עושה את הקדש חול פי׳ מלת ואלהיו שהוא שם קדש ואינו נמחק אתה עושה אותו חול ושרית למחקיה מה ת״ל אשר פדית לך ממצרים כביכול כאילו עצמך פדית ע״כ . ונ״מ מהירושלמי הזה דגרים גוי ואלהיו והכי גרסינן בספרי פרשת בהעלותך ובמכילתא פ׳ בא ומדרש קהלת פסוק טוב שם משמן טוב וש״ר פ׳ כ״ז ופ׳ מ״ב אבל בשמות רבה פ׳ ט״ו גרסינן גוים וכן כתוב בדברי הימים א׳ י״ז אשר פדית ממצרים גוים ועיין מה שאכתוב בתילים מזמור פ׳ : (כד) ותכונן. בשני טעמים :

ח (ב) וימדדם בחבל בשם נקודות ברוב הספרים וכן ומלא ה ח ב ל שבסמוך : (ג) ויך דוד את הדדעזר. ברוב הספרים בשני דלתי״ן והדא מלה וכן חבירוי שבפרשה : (אמר הצעיר רפאל חיים המגיה אבל בדפוסים אחרונים בין של אמשטרדם בין של ויניציאה כולם ברי״ש . ואשתומם על המגיה׳ בראותי בדפוסי ויניציאה אשר בכולם לקמן על פ׳ לעזור להדדעזר נרשם מבחוץ כצ״ל ר וכן כולם שלאחריו נרשם ביד קטנה להורות שהם ברי״ש וקשה דאלו על פי זה דריך דוד לא נרשם כנוס . והבורה נראה דזה נכתב בדל״ת. אפשרא דיכול לומר דהמדפיס לא מצא מחלוקת על זה אבל על אחרים שמצא בהם מאן דפליג רשם דכצ״ל בריש . השתא מיהא קשיא אליבייהו דהני דפליגי וסברי דהכך בתראי הם בדל״ת וקמא בריש דהרי במסרה רבתא אות דל״ת נסדרו הני מילי דקד דל״ת וחד רי״ש וליכא דכוותייהו כגון אדיקם אריקם סדאה . סראה . וליכא דין בהדייהו אלא ודאי כולהו דמיין להדדי וליכא הפרש ביניהו ומדחזינא להרב המחבר שכתב דכולהו איגון בתרי דלתי״ן לית לזוע מינייהו דודאי דק ואשכח) : בנהר פרת . הבי״ת במאריך בספרים כ״י : בנהר פ ר ת קרי והוא חד מלין דקריין ולא כתיבין על פי הגמרא בנדרים פ׳ אין בין המודר ועל פי המסורת בריש סדר אלה הדברים ובמגלת רות ולכן הניחו מקום חלק בפנים ושמו שם הנקודות להורות עליהם והזכירו שכתוב בשני מקומות בשמואל ובדברי הימים א׳ י״ח פעם ראשון אמר להשיב ידו בנהר ופעם שני אמר להציב ידו בנהר פ ר ת ולהודיע שהוא נהר פרת ולא נהר מצרים כתוב חוצה לו פרת . כך מצאתי בסדר קרי ולא כתיב ופירושו ומלתו : (י) ויעש דוד נצבים . בספרים כ״י ודפוסים ישנים חסר יו״ד קדמאה וכן חבירוי שבענין : (יג) בשבו . א״ה בדפוסי ויניציאה נכתב בגיליון בס״א מוגה מלא וא״ו וליתא דהמסרה מעידה עליו לית חסר :

ט (י) אתה ובניך ועבדיך והבאת : מלת והבאת מלעיל אעפ״י שהוא לעתיד רד״ק בשרשים ובהגהות א״א לפי שהוא ענין אחר ר״ל מעינן תבוא׳ לפיכך נשתנה הטעם וכן השמר והשקט וכו׳ : (יב) ולמפיבשת בן קטן . הבי״ת בצירי ע״פ המסורת :

י (ג) חקר את העיר . כן כתוב את העיר לא את הארץ : (ה) שבו בירחו . בספרים מדוייקים כ״י וגם בדפוסים קדמונים הרי״ש בחירק לא בצירי והוא חסר יו״ד אחר הרי״ש ברובם : (ט) בחורי בישראל . ישראל ק׳ : (י) אבשי : בשוא הבי״ת ובמסרה בסיפר׳ לית כוותי׳ וכל ד״ה כוותי׳ כן כתב רד״ק וכן מצאתי במסורת וכתב רש״י בד״ה א׳ י״ט שכל אותו הספר נכתב בשביל כבודו של דוד ואין זה כבודו שיקראו לבן אחותו אבישי דמשמ׳ גם אני תשוב כדוד כי אבי הוא ישי לכך בכל ספר ד״ה אבשי ובכל ספר שמואל אבישי לבד מן אבשי ואת יתר העם נתן ביד אבשי . ועל פי המסורת שהרי כן הוא שהיה ישי אבי אמו נראה שהיתה אמו עכ״ל. ולשון רש״י שם בתחלתו נראה שנשתבש מהמדפיסים וצריך תיקון : (יח) ארם ממני. כן כתיב לא מ מ נ י ארם כמו שראיתי בכ״א : והיתה לי . ביו״ד אחת בלבד ברוב הספרים וכן כתב רד״ק : (טז) הדדעזר . כולם שבפרשה בשני דלתי״ן בספרים כ״י ועיין דברי הימים א׳ סימן י״ח וסי׳ י״ט : ושובך בשי״ן ימנית ובשמות רבה פ׳ מ׳ על פסוק וראיה בן שובל על שה׳ מיד סוכך לאלהים זה המשכן שהיה עומד כשובך . ופירש בעל מתנות כהונה שנוטריקון שובל סוכך לאלהים ע״כ . ומלת שובל גם כן בשין ימנית . ועיין עוד מ״ש בד״ה א׳ י״ט בס״ד : (יט) ויראו ארם . ביו״ד אחת לבד ובמאריך בספרים כ״י מדוייקים ובדפוס ישן וכן דינו להיות חסר יו״ד על פי המסורת שנמסר במערכ׳ אות היו״ד ויראו ד׳ חסרים וסימנ׳ שם ובתר הכי אמר וכל שמואל דכותה בר מן א׳ וכל איש ישראל והוא בשמואל א׳ י״ז וסוף הפסוק וינסו מפניו וייראו מאד והתם נמי נמסר לית מלא בסיפרא :

יא (א) המלאכים . יתיר אל״ף : ודוד יושב בירושלם . יושב מלא וא״ו ובספרים מדוייקים וכן הוא במסורת שמואל ב׳ י״ט : (י) ויגדו לדוד . בספרים כ״י ודפוסים ישנים חסר יו״ד :

(גד) וירא . המוראים . ויתו המורים ק׳ : (כה) כי כזה וכזה תאכל החרב . כראשון בחולם והשני בסגול רד״ק :

יב (ט) מדוע בזית וגו׳ לעשות הרע בעיני . בעיני ק׳ כן מצאתי בס״ס המדוקדקים ודין הוא חד מן מ״א מלין דכתיבין בין וא״ו בסוף תיבותא וקריין י׳ וסימן נמסר בריש סאי סיפרא וריש ירמיה . ובמקצת ספרים בעינו כתיב וק׳ בעיניו ומסורת פליגא עלייהו : (יח) וירא[ו] עבדי דוד . ביו״ד אחד לבד ובמאריך להורות על חסרון יו״ד פ״א כפועל ועיין מ״ש לעיל בסימן י׳ : (כ) שמלת״ו . שמלתיו ק׳ : (כב) יחנני . ויחנני ק׳ : (כד) את בת שבע אשתו . מצאתי ספר א׳ כתיב אשו ק׳ אשתו ותפשתי בספרים מדוייקים ולא מצאתי כן ובמכתי על המסרה שמצאתי שאומר י״א מלין קורין תי״ו ולא כתיב ומלבד זה אינו מונאים אותם ואם כדברי בספר הזה הם י״ב אלו דברי רד״ק ועיין עוד שם : ותלד בן ויקרא . ותקרא קרי : (כה) ידידיה . פליגי עליה אמוראי בפ׳ ערבי פסחים לר׳ יוחנן מלה חדא ולרב ורבה תרתין מלין לפיכך ידיד חול ויה קדש ואתיא כר׳ יוחנן כר׳ יוסי ורב ורבה כת״ק במסכת סופרים פ״ה הלכה י׳ ובנוסחי דסבתא הדא מנה גם בעל ערוגת הבושם בפ׳ י״א מנאו עם השמות הדבקים דבוק מוחלט ועיין מ״ש בסוף פרשת בשלח על פסוק יה והעתקים הספרים אם הה״א רפה או במפיק ובסוף פרשת בשלח נמנה במסורת עם מלין דלית מפקת ה׳ ועיין בפסקים ממהר״ר ישראל אשכנזי בעל תרומת הדשן סימן קפ״ח : (ל) את עטרת מלכם . כתוב במסורת ב׳ מטעים פי׳ דסבירין מלכם והאחד נראה שהוא תבנו דה״ס א׳ כ׳ : (לא) ובמגזרת . חסר וא״ו אחר הרי״ש והמ״ם בפתח ברוב הספרים וכ״כ בעל הלשון שהוא נגזר מן מַגזרה על משקל מַמלכה ובמקצת ספרים כ״י המ״ם בחירק : והעביר אותם . מלא וא״ו והוא חד מן המלאים בסיפרא : במלבן . במלכן קרי בבי״ת והוא חד מן ג׳ מלין דכתיבין כ׳ וקריין ב׳ וסימן בריש ד״ה ודוכתו אחריני :

יג (ה) אליו תבא נא . ברוב הספרים התי״ו בגלגל והוא חסר וא״ו לפי שהוא אחד מן י״ו הסרים וסימן נמסר בפרשת תזריע ואיוב סימן א׳ . וזהו הנמסר שם תבא נא תמר אחתי קדמאה ודלקמן בכמוך מלא : ותברני להם . הבי״ת רפה : (ו) ויבא המלך לראותו . מלא וא״ו בכל המדוייקים : אל המ״ך תבא נא . בספרים מדוייקים במאריך בתי״ו ומלא וא״ו כמ״ש למעלה : (ח) ותלוש . ותלש ק׳ : (יב) אל תעשה . הסי״ן בצירי שלא כמנהג והוא מן ד׳ קמצים על פי המסרת . כמו שכתבתי בפרשת תולדת : (טז) אל אודות הרעה . מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו בתראה כמו שכתבתי בפרשת יתרו : (יח) כי כן תלבשן . בכמה ספרים כ״י ודפוסים ישנים בא כתונת ארוכה ונמסר עליו לית וכתיב כן וכן במכלול דף כ״ד זה לבונו ופעמים לא תכתב הה״א כי כן תלבשן בנות המלך הבתולת מעילים ובהגהות א״א כי זה לבדו בא כן מן השלמים אבל מן שלמים נמצאים הרבה כמו והאבנים תהיין . ותהיין הילדים . ותגשן השפחות ודומיהם : (כ) האמינון מלרע בפשט אחרון לבד ובמקצת ספרים מלעיל בשני פשטין : ושממה . חסר וא״ו כמ״ש בישעיה סי׳ נ״ג : (כב) למרע . במקצת ספרים למ ר ע הרי״ש בפתח והמסורת חולקת עליהם שאומר׳ למרע ב׳ ותברו ושניהם המלכים לבדם למ ר ע (דניאל י״א) ושניהם קמוצים כמו שנמסר במסרה רבתא מערכת אות הרי״ש : (כח) הלוא כי . בכמה ספרים מדוייקים מלא וא״ו וכן נמסר במסרה רבתא ובשמואל כולם מלאים : (ל) ויהי המה בדרך . הבי״ת רפה : (לב) היתה שימה . שומה ק׳ ובמקצת ספרים כתיב וק׳ שומה בוא״ו . אמנם כפי המסורת כתיב ביו״ד וקרי בוא״ו וזהו א׳ מן כתיב יו״ד באמצע תיבותא וקרינן וא״ו וסימן במסרה רבתא מערכת אות היו״ד : (לג) כי אם אמנון . אם כתיב ולא קרי והוא חד מן ח׳ מלין דכתיבין ולא קריין וסימן נמסר ברות במ״ג : (לד) עינ״ו . עיניו ק׳ : (לז) עמיחור . עמיהוד ק׳ בה״א ודל״ת וכתיב בחי״ת ורי״ש והוא חד מן ד׳ מלין כתיב ח׳ וקרי ה׳ וסימן נמסר בשיר השירים א׳ ומשלי כ׳ ומן ד׳ מלין כתיבין רי״ש וקרי דל״ת וסימן בירמיה ס״ס ל״א :

יד (א) וידע יואב בן צריה . חסר וא״ו ע״פ המסורת וכן הוא ברוב הספרים והיו״ד בלא דגש : (ב) והיית . התי״ו בלא שוא : (ג) ובאת . התי״ו בלא שוא : (ז) לבלתי שים . שום ק׳ : (י) המדבר אליך . המ״ם רפויה והה״א סמוכה בגעיא מכלול דנ״א : (יא) מהרבית . מהרבת ק׳ : (יט) אם אש להמין . ב׳ חסר בלישנא הדין ואידך האש בית רשע (מיכה ו׳) ותמן איתא מסורתא אחרינא ג׳ סבירין יש תרי הא דאמרן ואידך איש רעים להתרועע (משלי י״ח) אבל הוא מלא יו״ד בכולהו ספרי ועיין נפוצות יהודה דרוש י׳ דף נ׳ : (כא) הנה נא עשיתי . כן כתוב בס״ס המדוייקים ואין כאן ספרא בין קרי לכתיב וכן תרגם יונתן עבדית וכתב רד״ק שבנבא מדוייקת מלא כתיב עשיתי וקרי עשית . וגם אני מצאתי כן במקצת ספרים ונ״ל שאין לסמוך עליהם יען אשר לא זכרה אותו המסרה עם מ״ג מלין דכתיבין יו״ד בסוף תיבותא ולא קריין וכן בסימן במ״ג ריש ס׳ מלכים : (כב) את דבר עבדו . עבדך ק׳ : (כו) ועד קדקדו . במקצת ספרים כ״י ודפוסים ישנים קו״ף שניה בחטף קמץ ובמקצת ספרים בשוא לבדו וזהו אחד מן השלשה הנמנים במסורת ושנים אחרים הם ועל קדקדו חמסו ירד . ויך את אויב בחין : (כו) והיה מקץ . הוא בגעיא בספרים מדוייקים : (ל) והוצתיה . והציתוה ק׳ ובמקצת ספרים מלא יו״ד אחר צד״י בכתיב : ויצתו . חסר יו״ד בספרים כ״י ודפוסים ישנים ובאחד מהם נמסר לית חסר : (לא) למה הציתו . זהו אחד מהמשבה דגש ומלעיל סמוך לא״ה כמ״ש בירמיה ע״ז : (לב) למה באתי . הבי״ת דגושה מכלול דף ק״ו :

טו (ד) ועלי יבוא . בספרים מדוייקים מלא וא״ו והמסרה מסייעתן עיין בפ׳ בהעלתך פי׳ נמסר : (ה) בקרב איש . כתב רד״ק בפי׳ ובמכלול דף קפ״ז ושרשים שהבי״ת מעמדת בגעיא והרי״ש בקמץ חטוף ועיין מ״ש בשופטים ה׳ על ושבה שביך : ונשק לו . הנו״ן בטעם : ישיב ישוב ק׳ : (ח) ישיבני . בדפוסים ישנים וספרים כ״י מלא יו״ד : (י) כשמעכם . בכ״ף רד״ק : (כ) אנועך . אניעך ק׳ : (כא) כי אם במקום . אם כתיב ולא קרי והוא חד מן ד׳ אם כתיב ולא ק׳ וסי׳ נמסר ברות : (כג) שבה העיר . כתוב במכלול דף קל״ז אמר המגיד כי הוא מלעיל והנה לא מצאנוהו כן בספרים המדוייקים וכן בספר אכלה ואכלה שׁוּבָה מלרע עכ״ל . והמכלול יופי שעתיק דבריו ואני ראיתיו מלעיל גם בספרים כ״י וכן ראוי להיות עפ״ה ש כי לא נמנה בחמשה שהם מלרע וסי׳ נמסר במקרא גדולה פרשת בהעלתך ותלים ו׳ . וכן מצא כתוב מסרות כתובות יד מסכימות לדעת א׳ . עוד מצאתי מסרה אחרת כ״י ז״ל שׁבה ושׁבה ב׳ חסר כימן שׁבָה העיר בשלום ושׁבָה אל גדליהו (ירמי׳ מ׳) וכן נמסר שם במ״ג ש״מ דתרווייהו מלעיל : (כח) בעברות . בערבות ק׳ : (ל) הלך יתף . בספרים כ״י ובמקצת דפוסים ראשונים חסר וא״ו גם לא בא במנין המלאים בנביאים וסימן נמסר במסרה רבתא מערכת אות הה״א : (לג) והית . לית חסר דתבר חסר יו״ד וחסר ה״א אבל והיית ה לישועה לעיל סימן י׳ חסר יו״ד ומלא ה״א : (לו) ושלחתם בידם . במקצת ספרים וְשִׁלַחְתֶּם

טז (ב) ולה:חם . והלחם ק׳ והוא חד מן ד׳ מלין יתיר למ״ד בהמצעות תיבותא והשאר בדניאל אחד בסימן ד׳ ושנים בסימן ה׳ כמו שנמסר שם במסורת : (ג) הנה יושב . מלא וא״ו שהוא א׳ מן ח׳ מלאים בסיפרא וסי׳ נמסר במ״ג שמואל ב׳ י״ט : (ה) והנה משם איש יוצא . מלא וא״ו והוא חד מן ט׳ מלאים ע״פ המסורת וסי׳ נמסר במ״ג רבתא והוא בהמור שם ובא המלך דוד קדמאה דפסוק : (ז) בקללו . הלמ״ד רפה : הבליעל הבי״ת דגושה : (ח) תחת״ו . תחתיו ק׳ כמ״ש לעיל בסי׳ ג׳ : (י) מה לי ולכם בני צרויה בספרים כ״י מדוייקים וגם במקצת דפוסים קדמונים חסר וא״ו וזה יהיה א׳ מן החסרים ע׳ המסורת וסי׳ נמסר לעיל במ״ג סימן י״ד והיו״ד בלא דגש ועיין לקמן בסימן י״ט : כי יקלל כה ק׳ : וכי . כי ק׳ : (יב) בעוני . בעיני ק׳ ובמדרש ילמדנו פ׳ בשלח וכ כורת נמנה אולי י׳ ס׳ בעיני עם י״ח תיקון סופרים כמ״ש בזכריה ב׳ והיה לו לומר בעינו אלא שכינה שכתוב תחת קללתו . במקצת ספרים כתוב קללתי ביו״ד וקרי קללתו בוא״ו וכ״כ רד״ק . אבל נכון קללתו בוא״ו ואין כאן חילוף בין כתיב לקרי וכן נראה מהמסרה שלא נמנה זה עם הכתוב יו״ד בסוף תיבותא וקרינן וא״ו : (טז) רעה דוד . הרי״ש בצירי שעי״ן בסגול בספרים מדוייקים והם שלשה במסורת והאחרים הם ויבא חושי רעה דוד דלעיל סוף סימן ט״ו . וזבוד בן נתן כהן רעה המלך (מלכים א׳ ד׳) . ובמכלול דף רמ״ח כתוב במשקל פֵּעֶה פ״א הפועל בצירי ועי״ן הפעל בסגול אבל רֵעֶה דודיה לאוי שעי״ן בצירי מפני שמיכו׳ אלא שנמסר בספרי׳ לכן רֵעֶה המלך : (יח) לא אהיה . לו ק׳ : (כג) כאשר ישאל בדבר . איש ק׳ ולא כתיב הד׳ פ׳ אין בין המודר ומסורת ריש סדר אלה הדברים ובירושלמי פרק חלק איש ק׳ ולא כתיב לא יכלו הכתובים לקרותו איש וכן באגדת תלים מזמור ג׳ איש קרי ולא כתיב שלא היה אלא מלאך . ועיין כלי יקר ותסר הכתוב איש בפנים כי בן אדם מחוסר מאלהים כענין שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים ולא יקום דברו כדבר אלהים ולא תקום עצתו כעצת אלהים לכן חסר הכתוב מבפנים איש ותלה לו מבחוץ שאם ייטיב מעשיו ותהיה עצתו נכס במים תקום עצתו כדבר אלהים כן מצאתי בס׳ קרי ולא כתיב ופירושו ועלתו :

יז (ב) ורפה ידים . אין גוא״ו מאריך : (ט) באחת הפחתים . בתי״ו : או באחד . בס״ת כתיב באחת בתי״ו וק׳ באחד בדל״ת וזה טעות גמור בלי ספק שלא נמסר כן רק ובאנו אליו באחת המקומות כבסמוך כמ״ש שם וכן נמסר בהדיא במ״ג מלכים א׳ י״ט : שלמה יש מחלוקת אחר בין הספרים כי במקצתם כתוב באחת בת׳ ובמקצתם בד׳ ויש מי שכתב לה ראיה שהוא בד׳ ממה שכתוב בשרשים שרש קום והקרוב באחד המקומות ונזכר בלשון זכר והוא בלשון נקבה וגם זה שבוש לפי שטעות נפל בדפוסי השרשים . אמנם בשרשים כ״י כתוב ונזכר בלשון זכר ונקבה ואיזה מקום מנוחתי וכו׳ ר״ל שמלת זה זכר ומלת מנוחתי נקבה כאומן מכאן ראיה אמת הדבר כי בכל ספרי השרשים שלא מהדפוס ובין מכ״י כתוב אחד בדל״ת וכן כבעל הלשון : המקומות . מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו בתראה כן הוא ברוב המדוייקים ובמסרה

רבתא המקומות ג׳ כתובים כן וסימן נמסר בשמואל כ׳ י״ז ועיינתי על מקומו ואיננו רק כתיב ג׳ כתיבין כן. ואני יהן החרם יהרים שנתן מקום לטעות לאחרים וטעה בפסוק ובמסורת. אמנם מצאתי מסרה אחת כ״י זה תוארה המקומות ג׳ וסימניהון הנה עתה הוא נחבא. ובאנו אליו באחת המקומות דלקמן בסמוך. והנלאתי אתפש מכל המקומות ע״כ וגם במקרא גדולה ביחזקאל ל״ד כתוב המקומות ונמסר שם ג׳ כתיב כן: (יא) בקרב. פליגי ספרי החזן הוא סרפה: (יב) ובאנו אליו באחת. באחד ק׳ וכ״כ רד״ק ושנים הם בכל המקרא הכתובים אחת כתי״ו וקרי אחד בדל״ת והכרו תחת רתם אחת (מלכים א׳ י״ט) ועיין במלכים ב׳ י״ח: המקומות. חסר וא״ו בתרא כמ״ש למעלה בסמוך: ולא נותר בו. נ״א דכוותיה מלעיל: (יד) אל אבשלום את הרעה. בדפוסים קדומים כתוב על אבשלום ובספרים כ״י אל: אל אבשלום. הנ״ל בדפוסים ישנים וספרים כ״י מלא וא״ו ועיין במקרא גדולה: (טז) אל תלן הלילה. כתב ר׳ יונה שהלמ״ד בפתח ואני מצאתיו בסגול בכל הספרים המדויקים כ״כ האפודי בפ׳ י״ד: בערבות המדבר. במקצת ספרים כתיב וק׳ בערבות. ויש ספרים כתיב וק׳ בעברות ובספרים אחרים כתיב בעברות וק׳ בערעות אמנם מהמסורת יש להוכיח שאין כאן שום הפרש בין ק׳ לכתיב שבמסרה גדולה במערכת אות הוא״ו נמנו ס״ב מלין דכתיבין מוקדם מאוחר ובתוכם נמנה בעברות ראו אנכי מתמהמה שהוא למעלה בסימן ט״ו ולא נמנה זה וכן נראה מפי׳ רד״ק שכתב שם פירוש הקרי והכתיב וכאן לא כתב מאומה: (יט) על פני הבאר. חד מן ג׳ דסבירין פי מפי וקריין פני מפני וסימן נמסר בריש מסעי: (כג) אל ביתו אל עירו. במקצת ספרים כ״י ומהדפוס כתוב ואל עירו בוא״ו וכן כתב רד״ק יש ספרים ואל עירו ובספר מוגה אל עירו עד כאן: (כה) יתרא הישראלי. ובד״ה א׳ ב׳ אומר יתר הישמעאלי ונדרש ביבמות פרק הערל בבבלי ובירושלמי ובמדרש רות רבתי ושוחר טוב מזמור ט׳:

יח (ג) השלשית ביד יואב. חסר יו״ד קדמאה ומלא יו״ד תניינא כן והשלשית ביד אבישי אבל והשלשית ביד אתי חסר דחסר וכן מסור עליו וכן משמע במסורת פרשת לך לך וכן מצאתים בספרים מדויקים כ״י: (ג) כי אם נס. בדפוס ישן ובספרים מדויקים כ״י חסר וא״ו. לעזיר. לעזור קרי: (ח) נפלות. נפולת קרי: (יב) ולא. ולו קרי: (יג) בנפשו. בנפשי קרי: (טז) מרדף אחרי ישראל. הדל״ת רפה ובס״א כ״י וגם בדפוס ישן כתוב מרדף המ״ם בצירי אך בשאר ספרים בחירק וכ״כ רד״ק המ״ם בחירק שלא כמנהג וכמוהו מרדף אחרי דוד (שמואל א׳ כ״ג) עכ״ל. ועיין מ״ש שם: (יז) לאהל ו. לאהליו קרי: (יח) ויצב לו בחייו. חסר יו״ד הרבים ויש בו דרש כי חסרו חיי אבשלום עשר שנים על שכב עם עשר פילגשי אביו לפיכך חסר יו״ד שהוא כחשבון עשרה. ולפיכך נתנו בו עשר לונכיאות עשרה נערי יואב כדאיתא במדרש רבה פרשת נשא פ׳ ט׳: (כ) כי על בן המלך. כן ק׳ ולא כתיב והוא חד מן י׳ מלין דקריין ולא כתבן ואמר יואב כי על האמת מת בן המלך לפי רוע מעשיו כי בקש להמית את אביו וכפר בעיקר ובא בזדון אל פילגשי אביו לכן חסר כן מבפנים ותלה לו מבחוץ כי באמת הומת בן המלך וכן הוא אומר כן בנות צלפחד דוברות. כ״מ: (כב) ולכה אין בשורה. במקצת ספרים מלא וא״ו וכן נכון ע״פ המסורת דמלכים ב׳ ז׳ וכן מצאתי במסורת כ״י ועיין מסרה אחריתי שהביא בעל המסורת כאן: (כט) ויאמר המלך שלום לנער לאבשלום ויאמר אחימעץ וגו׳. כתוב במסורת ג׳ סבירין השלום ולא מסיימא הי ניהו אתריני ומסתברא דחדא מינייהו הוא ויאמר כה אמר המלך שלום (מלכים ב׳ ט׳) דכתיב גבי יהורם ברוכב שני ומטעים ביה דסבירין השלום כדכתיב לעיל מיניה ברוכב ראשון וכדכתיב נמי בתריה ויאמר השלום יהוא ואידך סבירא לי דאיהו שלם בואך (שמואל א׳ ט״ז) שהוא דרך שאלה והעד ויאמר שלום שלאחריו ודוגמתו במלכים א׳ ב׳ ותאמר השלום בואך ויאמר שלום ואע״ג דהאי דשמואל כתיב בסוף פסוקא הא אשכחנא דכותיה במלכים ב׳ ה׳ גבי נעמן ויאמר השלום דהוא נמי בסוף פסוקא וכתיב בתריה ויאמר שלום וגו׳:

יט (ו) הבשת. בספרים מדויקים חסר וא״ו אבל הובשת נהרות איתן (תלים ע״ד) מלא: (ז) כי לא. לו ק׳ ובמקצת ספרים מלא וא״ו ואל״ף בכתיב: (ח) כי אינך יוצא. חד מן ה׳ פסוקים דלית בהון אם ומטעין בהון וסימן נמסר במ״ג פרשת חיי שרה: (יד) ולעמשא תמרו. חסר אל״ף והוא חד מן ג׳ חסרים אל״ף בלישנא דאמירה: (טו) וישב. במקצת ספרי הדפוס היו״ד בצירי אך בכל ספרים כ״י מדויקים בפתח שהוא מבנין פועל הכבד וכן דעת רד״ק בשרשים. עוד כתב בפירוש ויונתן שתרגם ואת פני דומה שהיה קורא אותו בצירי והמסורה מעידה עליו שהוא בפתח היו״ד ואמרה כי שנים הם בפתח ויט עלינו חסד (עזרא ט) וזה: (טז) ללכת לקראת המלך. במקצת דפוסים קדומים כתוב בהם לרדת וכן ראיתי בס״א כ״י ישן וכבר חקרתי בנוסחאות ספרדיות הישנות ומצאתי בהן ללכת וכן ת״י למיזל: (יט) בעיני״ו. בעיניו ק׳: (כ) אשר יצא. ט״ו נקודות בקריא׳ י׳ בתורה וד׳ בנביאים וחד בכתובים *): (כג) מה לי ולכם בני צרויה. בוא״ו ועיין לעיל סימן ט״ז: (לב) בירדן. הירדן ק׳: (מ) ויברכהו. הרי״ש בשוא לבדו כמנהגנו: (מב) ויעברו את המלך: העבירו ק׳ ובס״ס חסר יו״ד בכתיב אחר הבי״ת ובספרים אחרים מלא: (מד) הקלתני. במקצת ספרים כ״י הה״א בחטף סגול:

כ (א) איש לאהליו ישראל. עיין מ״ש במלכים א׳ י״ב ובזכריה סימן ב׳ שזהו אחד מן י״ח תיקון סופרים: (ג) לשמר הבית. במקצת ספרים מלא וא״ו אמנם כפי המסורת שלנו חסר שלא נמנה זה עם ת׳ לשמור מלאים שנמסר סימנם בשמואל ב׳ סימן ט״ו ובמלכים א׳ סימן י״א: (ה) וייחר. ויוחר קרי: (ו) עתה ירע לנו. מלעיל שרשים שרש ירע ועיין הגהת המדקדק שם: (ח) ועל״ו. ועליו ק׳: (י) יואב ואבישי. מלא י׳ בכל דפוסים וכ״י ישנים: (יב) מן המסלה. הס״א במאריך וכן חביריו שבענין: (יד) ויקלהו. ויקהלו ק׳: (טו) משחיתם. עיין מ״ש בירמיה סימן ו׳: (כו) הכר°י. הכרתי קרי: (כה) ושיא. ושוא ק׳:

כא (ג) וברכו את נחלת. הרי״ש בשוא לבדו כמנהגנו: וברכו. הנ״ל נמסר עליו ב׳ וחברו שאו ידכם קדש: (ד) ויאמרו לו הגבענים. בדפוס ישן ובכל ספרים כ״י מלעיל הדרגא ביו״ד: אין ל°י. לנו ק׳ ויש בו דרש בבמדבר רבה פ״ח ואגדת שמואל פ׳ כ״ח וירושלמי פ׳ עשרה יוחסין ועיין בפי׳ רש״י ורד״ק וכלי יקר:

(ז) ינתן. יתן ק׳ והוא חד מן מלין דכתיבין נו״ן יתיר ולא קרינן: (ח) ארמני. בריי״ש רד״ק: (ט) ויפלו שבעתים יחד. כתיב ביו״ד וקרי בלא יו״ד וכן במסורת זהו אחד מן ג׳ דכתבן תים יתרים יו״ד ובירושלמי פ׳ עשרה יוחסין ובאגדת שמואל דדרשי שבעתם חסר יו״ד זה מעוברת היה אפשר לפרש חסר בקריאה דלא קרינן שִׁבְעָתַ֑יִם אבל בבמדבר רבה פ׳ ח׳ איתא בהדיא שבעתם כתיב חסר יו״ד ע״כ. ועיין בבלי פ׳ הערל: והם. והמה ק׳: תחלת. בתחלת ק׳: (יב) יביש גלעד. במקצת ספרים מלא יו״ד וכ״כ ממה שנמסר במ״ג סוף שופטים שאין זה מהחסרים המנויים שם: תלום. תלאום ק׳: שם. שמה ק׳: הפלשתים. פלשתים ק׳ וזהו חד מן ב׳ מלין תניינא נסיב מן קדמאה וחברו וְשׁוּרַ֥י אֶשְׁכְּלֹ֑ו (עזרא ד׳) וחלופיהון נמסר לעיל בסי׳ ט׳: (טו) ותהי עוד מלחמה לפלשתים. סי׳ ותהי עוד מלחמה ב׳ בענין וב׳ בענין ותהי עוד המלחמה פי׳ הראשון והרביעי מלחמה וב׳ אמצעיים המלחמה: (יד) ויעש כל אשר. (א״ה בקצת דפוסים כתו׳ ככל ובמ״ג משנת רפ״ט כתו׳ כל אבל בין וא״ו אחרונה של ויעשו ובין כ״ף של כל יש שם שוא דומה שמעיקר׳ היה כתו׳ ככל אבל במדויקים כתו׳ כל וכן ת״י וכן העתיקו המפרשים ובדפוס ויניציאה שנת ועדתי בפנים כתו׳ ככל ובגליון ס״א כל והמעיין יבחר): (טו) ויעף דוד. העי״ן פתוחה וכן הוא ויעף דסיסרא כמ״ש בישעיה ו׳ בע״ה: (טז) וישבו. וישבי ק׳: (יח) בילידי הרפה ומשקל. כתב ר׳ אליה המדקדק בס׳ מסורת המסורת מאמר א׳ אמרו רז״ל הרפה כתיב ערפה ק׳ אבל לא מצאתי כן בכל הנוסחאות המדויקות עכ״ל. וגם רד״ק בשמואל א׳ י״ז כתב אבל מה שאמרו כתיב הרפה וקרינן ערפה זה לא מצאנו ע״כ. ואנכי לא ידעתי אנה מצאנו זה המדרש. לבד זה מצאתי בסוטה סוף פרק משוח מלחמה כתיב ערפה וכתיב הרפה ופי׳ שם רש״י כתיב ערפה שם האחת ערפה דרות וכתיב הרפה בשמואל והיא ערפה כדאי׳ לקמן שנגזר עליה שיפלו בניה ביד בני רות שדבקה בשכינה עכ״ל שמעינן מהכא שאין כאן שום חילוק בין ק׳ לכתיב דתרווייהו כתיבי האי באתריה והאי באתריה ודמיא נמי להא דאמרינן התם כתיב שובך וכתיב שופך חד בשמואל וחד בדברי הימים והא דאמרי׳ בסנהדרין פ׳ חלק חזייה לערפה אימיה וכו׳ והתם נמי א״ל אבישי זיל אשתכח לערפה אמך בקברה הוא לשון המאמר שדורש הרפה כמו ערפה. וכתב רד״ק בשם הריק״ם אביו שתיבת הרפה נכתבת בה״א ובאלף מלשון רפאים וכן תרגם יונתן גברא עכ״ל. פי׳ הדברים שתיבה זו לפעמים נכתבת בה״א לבסוף כמו שכתובים כאן בס׳ שמואל ולפעמים נכתבה באל״ף כמו שכתובי׳ בס׳ ד״ה וכאן בשמואל הם ד׳ בענין ובכל הספרי׳ נכתבי׳ בה״א בסוף ומה שנמסר במסרה קטנה ד׳ ב׳ כתיבין ה׳ וב׳ כתיבין אל״ף ר״ל ד׳ להרפה בלמ״ד שהם שנים כאן בה״א ושנים בד״ה א׳ כ׳ באל״ף וכן משמע מהמסורת ומרד״ק שם: ויהי אחרי כן ותהי עוד המלחמה בגוב. במקצת ספרים חסר ברוב ספרים מלא וכן ותהי המלחמה בגוב שבסמוך: (יט) בן יערי ארגים. בכל ספרים כ״י העי״ן בשוא לבדו והרי״ש בצירי לא כמו שנמצא במקצת דפוסים בחטף פתח העי״ן ובחירק הרי״ש ובמסורת הדפוס ריש פ׳ ויקרא באלפ״א בית״א מאותיות קטנות נחשב בתוכם ריש יערי ארגים וכן מצאתי בנוסח כ״י. ונוסחאות אחרים ריש וארגים חורי (ישעיה י״ט) ויש אומרים רי״ש ת׳ פרמשתא: את גלית הגתי. ובד״ה א׳ כ׳ כתוב ויך אלחנן בן יעור יעיר ק׳: את לחמי אחי גלית הגתי. וכתב ר׳ יונה בספר הרקמה שצריך לפרש בס׳ שמואל את אחי גלית כאשר נאמר בד״ה ועיין עוד בפי׳ רד״ק בשני המקומות: ועץ חניתו. כן כתוב ועץ בכל הספרים ואין כאן הפרש בין קרי לכתיב כמו שהוא בשמואל א׳ י״ז ויש לי לתמוה על בעל מכלל יופי שכתב במקום הזה ועץ חניתו הוא יד החנית וכתיב חץ כי הוא עשוי כמו חץ ע״כ. והן דברי השרשים בשרש עץ. ולפי שהוא כתוב במורה מקום השרשים (שמואל א׳ כ״א) טעה המכלל יופי על פי אותן הספרים וטעות ספרי׳ היא וצריך להגיה (שמואל א׳ י״ז) ע״ש: (כ) מדין. מדון ק׳: ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו. במקצת ספרים כ״י מדויקים שניהם מלאים וא״ו ויש ספרים בשניהם חסרים ויש מהם ג״כ א׳ חסר וא׳ מלא ואין לי במה להכריע: (כא) שמעי. שמעה ק׳ בה״א בכל ספרים מדויקים והוא חד מן מלין דכתבן יו״ד בסוף תיבותא וקריין ה״א.

סופרים רבים כתבו שירה זו אריח ע״ג לבינה כשירת האזינו ועשרת בני המן ומלכי כנען וכן עשו גם קצת המדפיסים. וחוץ מכבודם אין דעתי נוחה בהם דבהדיא אתמר בסוף פ״ק דמגילה כל השירות כלן אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח חוץ מעשרת בני המן ומלכי כנען ולא תקשי לך משירת האזינו שכבר תירץ זה הר״ן ז״ל ע״ש. ובריש פרשת האזינו כתבתי עוד טעם אחר. ומכלל שאמרו בגמ׳ כל השירות כלן וכו׳ משמע דגם שירת דוד בכלל ואין שום טעם לומר שתהיה כעשרת בני המן ומלכי כנען דבהנהו איכא טעמא שלא תהיה תקומה למפלתן של רשעים. וכן כתב רבינו ישעיה הראשון מטראני ז״ל במגלה שם דשירת וידבר דוד צריכה לכתוב אריח על גבי לבינה והעושים אריח ע״ג אריח ולבינה ע״ג לבינה שלא כדין הם עושים עכ״ל. וכן מצאתי במקצת נוסחי עתיקי שכתבוה אריח ע״ג לבינה. אך לא שמרו הסדרים שכתבו בשירת הים ובשירת דבורה רק עשו שטה אחת חלוקה לשנים וחלק באמצעי ושטה אחרת חלוקה לשלשה ושנים חלקים באמצען וכן כלם שנים כנגד שלשה וכל שטה החלוקה לשלשה חלקים ראשי השיטין וסופן תיבה אחת בלבד. וזולת זה לא שמרו סדר אחר בחלוקת השיטין מיהו חזינן דלמיעבד אריח

על

---

*) להפיק רצון המתאוים תאוה לדעת איה נמצאים עשר מלות הנקודות בתורה כי בעלי המסורה לא נתנו בהם סימן לכן העמדתי אותם על סדר: (א) על יו״ד שנייה במלת ובינך (בראשית ט״ז ה׳): (ב) על א׳ י׳ ו׳ במלת אליו (שם י״ח ט׳): (ג) על וי״ו שנייה במלת ובקומה (שם י״ט ל״ג): (ד) על מלת וישקהו (שם ל״ג ד׳): (ה) על מלת את (שם ל״ז י״ב): (ו) על מלת ואהרן (במדבר ג׳ ל״ט): (ז) על ה״א במלת רחקה (שם ט׳ י׳): (ח) על ר׳ במלת אשר (שם כ״א ל׳): (ט) על וא״ו שנייה של ועשרון (שם כ״ט ט״ו): (יו״ד) על שתי מלות לנו ולבנינו ועל עי״ן של מלת עד (דברים כ״ט כ״ח). ד״ס אהרן פאלאק.

מן גבי לבינה קבלה דקמאי היא וליכא למיגדא מנה . ואחרי ראי הסדרים שאמרתי בשירת דבורה דומיא לשירת הים גם הלום ראיתי טוב לאחוז בהם וגם מזו אל אניח ידי . וכדאי הוא נעים זמירות ישראל שכל שירותיו נאמרו ברוח הקודש לסדר שירותיו כהוגן וכשורה ובאופן נאה ומתקבל ואע״ג דאמרינן במסכת סופרים דשירת דוד שבשמואל ובתלים לא נתנו חכמים שיעור כמו שנתנו בס״י ראשי שיטין של שירת הים ושירת דבורה . עם כל זה אמרו גם כן אבל לבנה מובהק מרלפן במספחות בתח״ה וסוף ובחרתי לכתוב פסוק וידבר דוד בשטות מלאות לפי שאינו בכלל השירה דומיא דאז ישיר משה ופסוק ותשר דבורה ובשלשתן תחילת השירה בלשון אמירה . ה׳ יזכנו לשיר לפניו שיר חדש על גאולתינו ועל פדות נפשנו במהרה בימינו אמן : טוב ליזהר להרחיב מעט האותיות בשני שטין של פסוק וידבר דוד למען תהיינה שיטות השירה מרווחות כל צרכן ואם ישים עד עולם בסוף השיטה וירצה לעשות שבעין שיטין יוכל לכתוב פסוק וידבר דוד בשיטה אחת מלא באותיות קטנות ואולי זה הוא היותר נכון דומיא דשירת הים . חילופים רבים באו בשירה הזאת ממה שנאמר בספר תלים ואין ספק שכולן נאמרו ברוח הקודש ולא לחנם נתחלפו . והחכם אברבנאל מנא בשתי שירות הללו שבעים וארבעה חילופים והשתדל לתת טעם לכולם. וכן עשה בעל כלי יקר עיין עליה׳ . ואני בחרתי להעיר על הרבה מהן למען ירוץ הקורא בהן ולא יכשל חס החלי . ויהי ה׳ משען לי :

כב (א) ומכף שאול . בספר תלים ומיד שאול : (ב) ומפלטי לי . בתהלים ומפלטי והלמ״ד קלה בשניהם כמ״ש שם : (ג) אלהי צורי . בספר תלים אלי צורי : אחסה בו . במקף . (ד) ומאיבי אושע . בתהלי׳ ומן איבי אושע וזהו אחד מן ז׳ זוגים מן ב׳ ב׳ חילוף חד מן וחד מיהדין וסימן נמסר במ״ג סוף פרשת שמות וכן ומקמי מן קמי : (ה) כי אפפני משברי מות. בתהילים אפפוני חבלי מות : נחלי בליעל יבעתני. בתהלים ונחלי בליעל יבעתוני : (ו) חבלי שאול סבבני . בתילי׳ סבבוני : (ז) ואל אלהי אקרא . בתילים ואל אלהי אשוע : וישמע מהיכלו . בתילים ישמע מהיכלו : ושועתי באזניו . בתילים ושועתי לפניו תבא באזניו : (ח) ויתגעש . ויתגעש ק׳ ובתילים כתיב וק׳ ותגעש : מוסדות השמים . בתילים ומוסדי הרים : (יא) וירא על כנפי רוח . בתילים וַיֵּדֶא בדל״ת ויש דרש בשוחר טוב ובמדרש חזית פסוק לססתי : (יב) וישת חשך . בתילים ישת ״ חשך : סביבתיו סכות . בתילים סתרו סביבותיו סכתו : חשרת . בתילים חשכת ונדרש במדרש שוחר טוב ובפ״ק דתענית ואיתא התם בגמרין אמר ר׳ יוחנן כתיב חשכת וכתיב חשרת שקול כ״ף שדי ארי״ש קרי ביה חכשרת הכי גרסינן בחי״ת וכן בערוך כלומר קח כ״ף דכתיב בחשכת ואוקמיה בהאי תיבה דכתיב ריש וקרי חכשרת בנכשרין ומתמתקין בעבים : (יד) ירעם מן שמים. בתילים וירעם בשמים : (טו) ויהמם . ויהם ק׳ והוא חד מן מלין דכתיבין מ״ם בסוף תיבות׳ ולא קרין וסימנם נמסר במ״ג מערכת אות מ״ם ובמשלי כ׳ ובתילי׳ כתיבי וק׳ ויהמם : (טז) אפקי ים . בספרי׳ מדוייקים חסר יו״ד בין פ״א לקו״ף ובתילי׳ כתיב אפיקי מים : יגלו . בתילי׳ ויגלו : מסדות . בספרי׳ מדוייקי׳ א״ו קדמאה : בגערת . בתילי׳ מגערתך : רוח אפו . בתילי׳ רוח אפך : (יח) משנאי . בתילים ומשנאי : (יט) משען לי . בתילים למשען לי : (כ) כי חפץ בי . ברוב ספרים מדוייקים בשני טעמים והפ״א בצירי : (כא) כצדקתי. בתילים כצדקי : (כג) משפטו . משפטיו ק׳ ובתילים כתיב וק׳ משפטיו : אסור ממנה . בתילים אסיר מני : (כד) לי ואשתמרה . בתילים עמו ואשתמר : (כה) לי כצדקתי . בתילים לי כצדקי : כברי . בתילים כבר ידי : (כו) עם גבור תמים . בתילים עם גְבַר תמים : (כז) תתבר . בתילים תתברר : תתפל . בתילים תתפתל : (כט) נרי ה׳ וה׳ יגיה חשכי. בתילים נרי ה׳ אלהי יגיה חשכי : (ל) כי בכה . חד מן ג׳ כתיבין ה״א אחר הכ״ף על פי המסורת ובתהלים כתוב כך ועיין ליקוטי פרשת נשא אגב פסוק כה תברכו ושערי אורה דף י׳ : באלהי אדלג שור . בתילים ובאלהי בוא״ו : (לב) כי מי אל . בתילים כי מי אלוה מבלעדי . בתהילים זולתי : (לג) מעוזי . נכתב בוא״ו עם דגש בזי״ן : ויתר תמים. בתילי׳ ויתן תמים : דרכו . דרכי ק׳ ובתילים דרכי ק׳ וכתיב : (לד) משוה רגליו. רגלי ק׳ ובתילים ק׳ וכתיב רגלי : במתי . במקצת ספרים במותי מלא וא״ו : (לה) ונחת. בתילים ונחתה : (לו) וענתך . בלא מאריך בנו״ן ובתילים וענותך בקריאת הוא״ו : (לז) צעדי תחתני. בתילים צעדי תחתי : (לח) ארדפה איבי ואשמידם . בתילים ארדוף אויבי ואשיגם : ולא אשוב עד כלותם . מלת כלותם ברוב ספרים מדוייקים מלא וא״ו : (לט) ויפלו תחת רגלי . בתילים יפלו תחת רגלי : (מ) ותזרני . בתילים ותאזרני ונדרש בנדה פ׳ המפלת קמי תחתני . בתילים קמי תחתי : (מא) תתה לי . בתילים נתתה לי : משנאי ואצמיתם בכל ספרים כ״י וגם בדפוסים ישנים הוא״ו בקמץ ובתהילים כתוב ומשנאי אצמיתם . (מב) ישעו . בתילים ישועו : אל ה׳ . בתילים על ה׳ : (מג) אדקם . בדל״ת ובתילים ברי״ש והוא חד מן אלפא ביתא מן חד חד . חד דל״ת וחד רי״ש וכולם לית דכותא וכו׳ נמסר במסרה רבתא אות דל״ת : (מד) ותפלטני מריבי עמי . חד מן ג׳ דסבירין עמים . ובתהלים תפלטני מריבי עם ובמדרש ילמדנו ס׳ פקודי מריבי עם אלו האומות . מריבי עמי אלו ישראל . ובדברים רבה פרשה א׳ נדרש על אופן אחר : תשמרני . בתילים תשימני : יעבדני . הדל״ת בשלש נקודות ובמקצת דפוסים יש וא״ו במלא וטעות הוא : (מה) בני נכר יתכחשו . בתילים בני נכר יכחשו : לשמוע אזן . בתילים לִשְׁמַע אזן : (מו) ויחגרו . בתילים ויחרגו : (מז) וירם אלהי צור ישעי. בתהלי׳ וירום אלוהי ישעי ובספר הזוהר ריש סדר ויהי מקץ ר׳ אלעזר פתח ואמר חי ה׳ וברוך צורי וירום אלוהי צור ישעי אלוה כתיב בוא״ו וכו׳ . וטעות נפל בדפוס שם ור״ל וירום אלוהי ישעי דספר תלים וכן במסורת תלים קמ״ג אלוֹהַי ב׳ מלא וסי׳ למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי . תהלה לדוד ארוממך אלוהי . וחד אֱלוֹהֵי מלא וסימן חי ה׳ וברוך צורי דשמואל : (מח) ומוריד עמים תחתני. בתילים וידבר עמים תחתי : (מט) ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני . בתילים מפלטי מאיבי אף מן קמי : מאיש חמסים. בתילים מאיש חמס : (נ) ה׳ בגוים . בתילים בגוים ה׳ ולשמך אזמרה : (נא) מגדיל מגדול ק׳ ובתלים כתיב וק׳ מגדל בחירק ויש בו דרש בשוחר טוב ועיין עוד באבודרה״ם על ברכת המזון : **עד עולם עד בסוף שיטה ועולם בראש שיטה אי נמי עד עולם בסוף השיטה** ושתי המלות נחשבות כמלה אחת מפני המקף : סך כל השיטין שבעים חוץ מפסוק ראשון כמנין שירת האזינו :

כג (א) הקם על . טעם בה״א וכן בירמיה סימן ל״ה . הוקם . ג׳ בקריאה ב׳ מלא . וא׳ חסר וסימן הוקם המשכן . נאם הגבר הקם על . הוקם את דברי יונדב בן רכב . נאם הגבר חסר ומלעיל ע״ש . גם נמנה בסוף מסרה גדולה בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה ובספרים כ״י ודפוסים ישנים הקו״ף בלא דגש : (ז) שרוף ישרפו . במדוייקים כ״י ודפוסים קדומים מלא וא״ו : (ח) העצנו . העצני ק׳ : בפעם אחד . אחת ק׳ בתי״ו לשון נקבה והכתיב בדל״ת לשון זכר : (ט) ואחר״ו. ואחריו ק׳ מסורת נחמיה ג׳ וקשה בעיני שלא נמנה זה עם כ״ו מלין דחסרין יו״ד באמצע תיבותא וקרין שנמסר סימנם במ״ג שבדפוס במערכת אות היו״ד ואולם חפשתי במסורת כ״י הבאה מטוליטולא אשר בספרד ונמסר סימנם כ״ז וזה אחד מהם וכן בנוסח אשכנזי : דדי . דדו ק׳ בוא״ו והכתיב ביו״ד : גברים . הגברים ק׳ : בחרפם . חזינא ביני ספרי פלוגתא בהאי תיבותא איכא דקרי לה בקמץ חטוף ואיכא דקרי לה בקמץ רחב עם מאריך . ואגפא בתרייתא נראה לרד״ק עיקר שכן כתב בספ׳ שהוא מקור מבנין פעל הדגוש כי החי״ת מעמדת בגעיא . ובשרשים הוסיף שיש קוראים אותו חטף קמץ ויהיה מקור מן הקל : (יא) ואחריו שמה. בכל ספרים מדוייקים כן כתיב וקרי וכן נראה ממסורת דלעיל . שמה . במקצת דפוסים ראשונים שמא באל״ף לבסוף ובכל ספרים מדוייקים כ״י בה״א : מלאה עדשים . ובד״ה הוא אומר מלאה שעורים עיין מ״ש שם : (יב) ויתיצב בתוך החלקה ויצילה . ובדברי הימים א׳ י״א כתוב ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה ויש בו דרש בירושלמי דסנהדרין פרק כהן גדול עיין יפה מראה שם סימן א׳ ובאגדת שמואל פ׳ כ׳ : (יג) וירדו שלשים . שלשה קרי : (טו) מבאר . מביר ק׳ והם ג׳ כתיבין באר וקרין בור בנגינה : (טז) במחנה לפלשתים . הפ״א רפה : וישאבו מים מבאר . מבר קרי . ויסך אתם . ובדברי הימים הוא אומר וינסך עיין ירושלמי דלעיל בסימן ט׳ ואגדת שמואל ומ״ש בד״ה א׳ י״א : (יח) ראש השלשי . השלשה ק׳ : (כ) איש חי׳ . חיל ק׳ ובפרק מי שמתו אמרינן אטו כולי עלמא בני מתי נינהו אלא בן איש חי שאפילו במיתתו קרוי חי ומן הכתיב דייק . ובס״ד״ה כתיב איש חיל וכתב שם רש״י דבשמואל כתיב בן איש חי כי כן מנהג בני אדם כשרואים אדם זריז אומרים זה כולו חי : האריה . הארי ק׳ : הבאר . הבור ק׳ : (כא) אשר מראה . איש ק׳ : (כד) אלחנן בן דדו . חסר וא״ו בין שני הדלתי״ן בספרים מדוייקים : (כד) שמה החרדי אליקא החרדי . שניהם אות ראשונה רי״ש והשניה דל״ת כתרגומו דמן חרוד וכן הם במסרה : (כו) התקועי. ברוב ספרים מדוייקים מלא וא״ו : (כז) אביעזר . חדא מלה כתיב : הענתתי . במקצת ספרים הנו״ן בשוא נח והתי״ו דגושה ועל הרוב הנו״ן בדגש והתי״ו רפה : (כח) מהרי. בספרים מדוייקים כ״י הה״א בשוא לבדו : (לא) אבי עלבון. בס״א כ״י העי״ן בסגול והבי״ת דגושה ובקצת ספרי העי״ן בפתח והבי״ת דגושה ובשאר ספרים העי״ן בפתח והבי״ת רפה : (לג) בן שרר הארדי . רי״ש שניה בחירק ובס״א כ״י האל״ף בחטף פתח ובשאר ספרים נחה וכן כתב רד״ק : (לה) חצרו . חצרי ק׳ : פערי הארבי . בבי״ת רד״ק : (לז) נחרי הבארתי . בספרי הדפוס החי״ת בחטף פתח ובכל ספרים כ״י וגם בדפוס ישן בשוא לבד : נשאי . נשא ק׳ :

כד (ה) הגד . בספרים שלנו הגימ״ל בקמץ . ורד״ק כתב במכלול דף רנ״ב בפתח הגימ״ל ויש ספרים קמץ : (ו) חדשי . בספר אחד כתיבת יד השי״ן בצירי ובספרים אחרים בחירק : ויבאו דנה . בספר אחד כתיבת יד הנו״ן בפתח ובשאר ספרים בקמץ ורד״ק כתב מלעיל והנו״ן רפה : (ט) שמנה במקצת ספרים מדוייקים השי״ן בגעיא : (י) העבר נא את עון . בוא״ו אחד בלבד ובדברי הימים א׳ כ״א בשני ווי״ן כמו שאכתוב שם : (יא) ויקם דוד בבקר ° ודבר וגו׳ . במקצת ספרים פיסקא באמצע פסוק : (יג) נסך . הנו״ן במאריך והסמך בלא דגש והוא אחד מן ה׳ חסרים בלישנא וסימן נמסר במקרא גדולה פרשת בחקתי : רדפך . במקרא גדולה יש יו״ד אחר הפ״א וטעות הוא : (יד) נפלה נא . עיין מה שאכתוב בדברי הימים א׳ כ״א : רחמ״ו . רחמיו ק׳ : (טז) האורנה . הארונה ק׳ : (יח) ארניה . ארונה קרי : (יט) כדבר גד . בכ״ף ובדברי הימים בבי״ת רד״ק : (כב) בעינ״ו . בעיניו קרי :

תם שמואל שבח לאל

חלק שמיני
מלכים דברי הימים

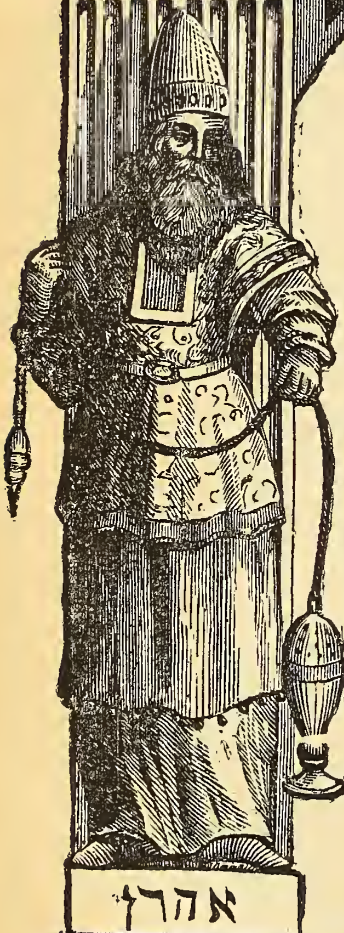

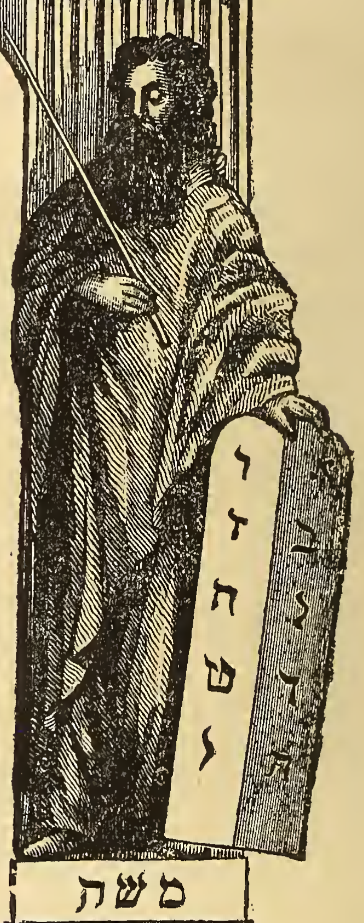
ו ז ח ט י
א ב ג ד ה
משה

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

אלה המה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום
למגלות , תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם
המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו,
ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה, מסורה קטנה,
מערכת המסורה , רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון ,
פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר , חידושי מהרש"א , אדרת
אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת
שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי ,
תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לנבולין ובנין הבית ,
ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא
זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה
מעלות וכללי המסורה והדקדוק ·

מוגה ומדויק במלא וחסר דגש ורפי

בהוצאת ר' זיסמאן יעבץ ובנו ר' אברהם

ווארשא

בדפוס הרבני מוה' נתן שריפטגיססער נ"י.

בשנת וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים לפ"ק

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т: е. Писаніе съ Коментаріями Част ь’
ВАРШАВА въ Типографіи Н Шрифтгисера
наулице Налевки № 2242
1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 26 Мая (6 Іюня) 1875 года.

חד מן מ"ג מלין כתיב י' בסוף תיבותא ולא קרי' וסי' מהרתי ותבאתי. ואולם חי ה' אלהי ישראל אשר סגעני ב' בו
קראתי לי. שמעתי מעי מעי אוחילה כן כתיב. יושבתי אספי מארץ כנעתך. יושבתי בלבנון. מקוננתי בארזים. מה נחנת
שרשם יבש. וירדתי והחצת וסכת ושמת. ושכבתי ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי. קניתי ויאמר

כנ"ל. נשאי. צלק העמוני נחרי דשמואל. לבי ויאמר אליה אלישע מה אעשה לכי תנינא דפסוק.
בבא לך חבלים. הרבית עלי גלעד וקחי צרי. שבנתי על מים רבים רבת. הלכתי. הציבי לך ציונים. ששי
בעז ביום קנותך. שנאי נגיד חסר תבונות. יושבתי שישי ושמחי בת אדום. קומי לכי התאנה חנטה פגיה.

שכיניכי ויאמר לכי שאלי לך כלים. נשיכי ותבא ו־גד לאיש האלהים. ובניכי ב' בפסוק. אתי ויאמר מדוע אתי הלכתי הלכתי
ותעדי זהב וכסף אכלתי ב' בפסוק. עשיתי בבנתיך גבך בראש. הייתי ב' בפסוק. נתתי ותקחי את בגדי רקמתך. זכרתי ואת כל תועבותיך. עשיתי
מצאי כי מצאי מצא חיים. ואת אליתי ויאמר לאמו אלף מאה ב' בפסוק. אתי ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית. אתי ויאמר למועד

ב' בפסוק. בני וטמא את התפת אשר בני בגי הנם. למדתי מה תטיבי דרכך לבקש. קראתי הלא מעתה
ולא בדרכיהם הלכת. עשיתי ושמרון בחצי חטאתיך. השכבתי ואמרת לצור השכבתי על. בלי הכה אפרים
חוה כעת חיה אתי. ואלישע דבר אל האשה. ואתי שדוד מה תעשי. הייתי לכן כה אמר ה' אלהים יען אכלת :

אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה

חד מן י"ח מלין חסר וי"ו בסוף תיבותא וקרי' וסי' ויצו את בני בנימן לאמר.
השנה ספית דישעיה. יחד כי יען בטחך במעשיך. וחללה ונתתיו ביד הזרים לבז. ויעל ויכינו המזבח

ויך שרשיו כלבנון

ויעלה ויקח שמואל טלה חלב. אמר והרש לא ימצא בכל ארץ ישראל.
על מכונתיו. שוי ומן בני אינשא טריד. וקבל קימו וקבל היהודים. חנניה

ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו

ויאמר ויזעקו אל ה' ויאמר חטאנו. וידבר אליו לאמר אם היום דמלכים. יקח ומבניך אשר
אחריו החזיק חנניה בן. מלכיה אחריו החזיק מלכיה בן. וישתחו יעבדוך עמים וישתחו קדמא דפסוק.

וריח לו כלבנון

יצאו. ויתנה על יד עשי המלאכה דמלכים. ואכול וזה לך האות אכול
וישתחו ויאמר שלום לעבדך לאבינו. וישתחו ואמרו על אשר עזבו דמלכים.

וְהַמֶּלֶךְ

מקים מלכים, משפיל נסיכים, מאיר חשכים, מורה נבובים. אל הוא לבדו, יורה לעבדו, דוד בחסדו, ספר מלכים.

(א) ולא יחם לו. אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף לפי שקרע את כנף המעיל לשאול. ומדרש אגדה א"ר שמואל בר נחמני כשראה דוד את המלאך העומד בירושלים וחרבו בידו נצטנן דמו מיראתו: (ב) בתולה. בתוליה מחממין את בשרה: סוכנת. מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם: (קהלת י' ט') :

לא

(א) והמלך דוד זקן. כן שבעים שנה היה שהרי בן שלשים היה במלכו וארבעים שנה מלך: בא בימים. בימי הזקנה חלש ונפל למטה ואף על פי שלא היה אלא בן שבעים שנה מפני המלחמות אשר נלחם תשש כחו וקפצה עליו הזקנה והזקן כל זמן שהולך ומזקין החום הטבעי הולך וחסר לפיכך ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. ויש בו דרש שכל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם לפי שכרת דוד את כנף המעיל אשר לשאול לא נהנה מהבגדים לעת זקנתו וזה הדרש רחוק ויש עוד בו דרש קרוב מזה כי בראות דוד המלאך וחרבו שלופה בידו נבעת ונצטנן כמו שכתוב כי נבעת מפני חרב המלאך: ולא יחם לו. ולא יחם בשרו לו כמו ויחם בשר הילד וכן וחם לאדוני המלך וחם לשם ר"ל וחם הבשר ויחם שרשו יחם מבנין הקל והוא כתוב ביו"ד האיתן לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב וכן וירא שאול מלפני דוד וירש זרעך ואחרים זולתם: (ב) נערה בתולה. כי היא יותר מחממת מן הבעולה: סוכנת. י"ת קריבא ויש מפרשי' מחממת

וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים ג' ר"פ וְלֹא יִחַם לוֹ: ב וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ ג'. י"ד סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי ג' וכל בן נח דכוו

א וּמַלְכָּא דָוִד סִיב עַל בְּיוֹמִין וּמְכַסַּן לֵיהּ בִּלְבוּשִׁין וְלָא שָׁחִין לֵיהּ: ב וַאֲמַרוּ לֵיהּ עַבְדוֹהִי יִבְעוֹן לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא עוּלֵימְתָּא בְתוּלְתָּא וּתְשַׁמֵּישׁ קֳדָם מַלְכָּא וּתְהֵי לֵיהּ קְרִיבָא וְתִשְׁכּוּב לְוָתָךְ וְתִשְׁחַן לְרִבּוֹנִי

והמלך דוד ג' ר"פ בקריאה וסי' והמלך דוד זקן בא בימים. והמלך דוד שמע את כל הדברים.
שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים : ותהי י"ד וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"ח ובאיוב, סימן י"ג.
וחם ג' פתחין בקריא' וסי' וחם השמש ונמס וחם לאדני המלך. גם אם ישכבו שנים וחם להם :
אב"ך. וחד חם לבי בהגיגי. וכל בן נח דכוו':

רלבג

(א) והמלך דוד זקן עד ויתחתן שלמה את בת פרעה: ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו.. ידוע שהבגדים אינם מחממים כ"א במקרה מצד שמירתם שהאויר המקיף בגוף לא יקררהו ולזה בקשו לו עבדיו דבר שיחממהו מצד חמימות בו ובחרו לו שיתחמם בחום

מצודת דוד

א (א) זקן בא בימים. כי זקן יאמר בלשון בני אדם על המופלג הגדלה באדם

מצודת ציון

א (א) יחם. מלשון חמימות : (ב) סכנת. מחממת כמו בוקע עצים יסכן בם (קהלת י') :

הַמֶּלֶךְ׃ ג וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכֹל
גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג
הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ׃ ג"ו
ד וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ
סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ׃
ה וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר ס'
אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים
וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ ו וְלֹא־
עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה ל'
עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ ל'
יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ ז וַיִּהְיוּ דְבָרָיו
עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן
וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ ח וְצָדוֹק הַכֹּהֵן ל'
וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא
וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד ו' מ"ל
לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃ ט וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ
צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת ל'

מַלְכָּא׃ ג וּבְעוֹ עוּלֵימְתָּא שַׁפִּירְתָּא בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַשְׁכַּחוּ יַת אֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם וְאַיְתִיאוּ יָתַהּ לְמַלְכָּא׃ ד וְעוּלֵימְתָּא שַׁפִּירְתָּא עַד לַחֲדָא וַהֲוַת לְמַלְכָּא קְרִיבָא וּמְשַׁמְּשָׁא לֵיהּ וּמַלְכָּא לָא יְדָעַהּ׃ ה וַאֲדוֹנִיָּה בַּר חַגִּית מִתְרַבְרַב לְמֵימַר אֲנָא אֶמְלוֹךְ וַעֲבַד לֵיהּ רְתִיכִין וּפָרָשִׁין וְחַמְשִׁין גַּבְרָא רְדִיפִין קֳדָמוֹהִי׃ ו וְלָא אַכְלִימֵיהּ אֲבוּהִי מִיּוֹמוֹהִי לְמֵימַר מָא דֵין כְּדֵין אַתְּ עָבֵיד וְאַף הוּא שַׁפִּיר בְּרֵיוָא לַחֲדָא וְיָתֵיהּ יְלֵידַת בָּתַר אַבְשָׁלוֹם׃ ז וַהֲווֹ פִּתְגָמוֹהִי בְּעֵצָה עִם יוֹאָב בַּר צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר כַּהֲנָא וְסַעֲדִין בָּתַר אֲדוֹנִיָּה׃ ח וְצָדוֹק כַּהֲנָא וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְנָתָן נְבִיָּא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְגִבָּרַיָּא דִּי לְדָוִד לָא הֲווֹ בַּעֲצַת אֲדוֹנִיָּהוּ׃ ט וּנְכֵס אֲדוֹנִיָּהוּ עָאן וְתוֹרִין וּפַטִּימִין עִם אֶבֶן סְכוּתָא דִּי בִּסְטַר עֵין

אדניה ה' בקריאה וסי' הרביעי ארניה בן חגית. וחברו דדברי הימים: ואדניה בן חגית מתנשא לאמר. ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה. ועתה הנה ארניה מלך. והשמועה באה עד יואב: ועמהם הלוים שמעיהו תנינא דפסוק. ארניה בגוי. ושארא אדניהו: וגם הוא ז' בקריאה דסמיכי וסי' נמסר בסדר בלק :

תולדות אהרן ויבקשו נערה. בתרא טו סנהדרין כב: והנערה יפה. סנהדרין שם ודף לט: ואדניה. שם כא ע"ב מד: ויעש לו. סנהדרין שם ע"ב שם: וגם היא טוב. בתרא קט: ויזבח. סנהדרין קי:

רדק

מחממת כמו ובוקע עצים יסכן בם לדעת קצת המפרשים וכן בלשון ערב לדבר חם יאמרו סכן ויש מפרשים אוצרת כמו לך בא אל הסכן ואין טעם לפי' הזה כי מה צורך למלך שתהיה אוצרת ובעלת אוצרות והנכון בעיני שפי' מועילה כלומר שיהיה למלך תועלת בה מפני הצנה אשר אחזתהו וזהו שפירש אחר כך ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך וכמוהו כי תאמר מה יסכן לך מה אועיל מחטאתי וכן הוכה כדבר לא יסכן ומלים לא יועיל בם : (ד) והמלך לא ידעה. כמו שפי' שהבתולה טובה להחם מן הבעולה ונכתב זה להודיע כי מותרת היתה לשלמה כי אביו לא ידעה אף על פי שהיתה שוכבת בחיק ורבותינו ז"ל פירשו שהיתה אסורה לו לבעלה משום לא ירבה לו נשים ואמרו בקבלה לא ירבה לו יותר משמנה עשרה וכבר היה לו שמנה עשרה וסמכו זה על פסוק ואוסיפה לך כהנ' וכהנה כמו שכתבנו בספר שמואל : (ה) מתנשא. מתפאר ומתגאה אני אמלוך כי חשב לפי שהי' יפה תואר יותר מאחיו כמו שאמר וגם הוא טוב תואר מאד ואמר בלבו שאביו היה אוהב אותו יותר מאחיו לפי שלא גער בו מימיו ולא הכעיסו לפיכך היה מתנשא לאמר אני אמלוך : וחמשים איש רצים לפניו. שהיו הולכין לפניו בכלי זיין כמנהג המלכים שהולכים לפניהם רגלים בכלי זיין וכן אמר באבשלום וחמשים איש רצים לפניו ובדברי רז"ל מאי רבותא אלא שהיו נטולי טחול וחקוקי כפות הרגלי' : (ו) ולא עצבו. ולא הכעיסו כשהיה עושה שום דבר רע לא היה מכלימו ומיסרו לאמר מדוע ככה עשית לפיכך יצא לדרך רעה ולמרוד באביו כי יודע היה אדוניהו כי דוד אמר להמליך שלמה אע"פ שלא הודיע דוד המלוכה עדיין אבל חשב בלבו אבי אוהב אותי ולא גער בי מימי אכנס בדבר המלוכה בימיו ואם לא ירע לו ידעתי שאני אמלוך : וגם הוא טוב תואר. וגם לרבות על אבשלום ואעפ"י שלא זכרו הנה זכר מעשה אדוניה לעשות לו רכב ופרשים למלוך כמעשה אבשלום שהיה חושב ג"כ למלוך ויפיים גרם להם לשניהם להתגאות ולמרוד : ילדה. חגית אם אדוניהו ילדה אותו אחרי שילדה מעכה את אבשלום כי אבשלום היה גדול מאחיו כמו שכתוב השלישי אבשלום הרביעי אדוניהו ואמנון שהיה הבכור כבר מת ואולי דניאל שהיה משנהו מת אע"פ שלא נכתבה מיתתו ולפיכך היה חושב אדוניהו למלוך : (ז) ויהיו דבריו. ועצתו בדבר הזה היו עם יואב ועם אביתר כי יואב ידע כי דוד היה שונא אותו שהרי קללו על שהרג אבנר וגם אבשלום הרג שצוהו עליו לשמור שלא יהרגהו וגם עמשא הרג ועל כל אלה הדברים היה שונא דוד אותו אלא שהיה דוד ירא אותו כל ימי חייו לפי שהיה נלחם מלחמותיו לפי' היה אחרי אדוניהו כדי שיניחנו שר צבא אם ימלוך כמו שהיה חושב בלבו שדוד יצוה אל בנו המולך תחתיו להמיתו ואביתר הכהן גם כן לפי שדוד סלקהו מן כהונה גדולה ושם תחתיו צדוק כשהיה בורח מפני אבשלום כמו שפירשנו בספר שמואל ולפיכך עזרוהו אלה השנים והיו אחריו והטו לב בני המלך ואנשי יהודה אחריו כמו שאמר ויעזרו אחרי אדוניה : (ט) ומריא. כתרגומו ופטימין הבאן והבקר

רשי

(ד) לא ידעה. שהבתולה יפה לחמם מן הבעולה ורבותינו אמרו משום לא ירבה לו נשים (דברים י"ז י"ו) וכבר היו לו שמונה עשר : (ה) מתנשא. מתפאר : וחמשים איש. נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים : (ו) ולא עצבו. לא הכעיסו למדך שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מיתה : וגם הוא טוב תואר. כאבשלו' שנא' וכאבשלום לא היה איש יפה (שמואל ב' י"ד כ"ה) הוא גרמה להם שנתגאו : ואותו ילדה. אמו : אחרי אבשלום. כלומ' גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום : (ז) עם יואב בן צרויה. לפי שהיה יודע שלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ואבשלום וסופו שיצוה את בנו המולך תחתיו עליו לפיכך היה רוצה שימלוך זה על ידו ויאהבנו : ועם אביתר הכהן. שנסתלק מן הכהונ' משברח דוד מירושלים מפני אבשלום ששאל באורים ותומים ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר (שמואל ב' ט"ו כ"ד) והיה מבני בניו של עלי וידע שלא ישמש בימי שלמה שהרי נאמר לעלי והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי (שמואל א' ב' ל"ה) והיה חפץ שיעמוד זה על ידו : (ח) ונתן הנביא. שנבא לדוד ששלמה ימלוך כמו שנאמר בדברי הימים (א' כ"ב ט') ושלמה

רלבג

בחום נערה בתולה מפני שיתקבצו סבות רבות אל שתחממהו האחת מצד אשר בה והשנית מצד התחממה בהיותה עם הזכר והתעוררה למשגל והשלישית כי הוא ג"כ יתעורר טבעו לקראתם מצד יפיה והיותה בתולה וזה יהיה סבה אל שיתחמם מעצמו : (ב) ותהי לו סוכנת. ר"ל שומרת האוצרות וזה יהיה סבה שתוכל לבוא לשכב בחיקו ואיש לא ירגיש : (ה) ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו. ראוי שתדע שמלכי ישראל לא הותר להם להרבות סוסים ולזה לא היה זה הענין קטן אצל מלכי ישראל : (ו) ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית. הנה מפני זה חשב אדוניה שיהיה לב דוד להמליכו אחריו כי לא גנה אותו על דבר ממעשיו והוא היה גם כן יפה תאר מאד ובעבור יפיו חשב שהוא ראוי למלך : ואותו ילדה אחרי אבשלום. הנה הוא מבואר שאי אפשר שנבין מזה ענין הלידה כי אבשלום היה בן מעכה ואדניה היה בן חגית ואילו היה מענין הלידה היה ראוי שיהיו שניהם מאם אחת תלד אדניה אחרי אבשלום ולזה הוא מבואר שהיא מענין הגדול כאמרו ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחולתי שהוא מענין הגדול כמו שקדם והרצון בזה שאמו גדלה אותו אחרי אבשלום והתנהג במנהגיו ובמדותיו ולזה אמר וגם הוא טוב תאר מאד כמו אבשלום שהיה יפה תאר מאד כמו שזכר במה שקדם הנה כמו שחשב אבשלום שימלוך אחר דוד מפני רוב יופיו כמו שחשב אדניה : (ז) ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר הכהן. ר"ל שכבר משך את לבבם להמשיך ולהסכים להמליכו והם עזרוהו בזה והנה חשב שכמו שאלו עזרו לדוד להגיעו למלכות ולהצליח כן יגיע לו על ידם וזה כי אביתר בא אל דוד מפני ברחו מפני שאול ועל פיו היה עושה דוד כל מעשיו ויואב הקים דוד על כסא המלוכה ונלחם מלחמותיו עם איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי ויואב ג"כ נמשך לאדניה ועזרהו על הממלכה כדי שיאהבהו ולא יסירהו מהיות שר צבא כי נתבאר לו כי לב דוד להסירו ממעלתו בעבור דבר אבשלום ואביתר הכהן ג"כ ראה כי דוד היה נותן יותר מהכבוד והמעלה לצדוק ממה שהיה נותן לאביתר וזה מבואר מהספורי' הקודמים שהקדים בהם דוד לצדוק לאביתר: (ט) ומריא. הוא מין ממיני הבקר השמנים והגדולים: עם אבן הזוחלת.

ר"ל

מצודת ציון

(ד) ידעם . הוא כינוי למשכב : (ט) ומריא. שור פטם: אבן הזוחלת . נקרא כן ע"ש שהיו
כמים

ג"כ לא היה בכחו להתחמם : (ב) נערה בתולה ועמדה לפני המלך . להיות מוכנת לו :

מצודת דוד

מלבן הפער והקמטח הפנים ולפעמים תקדים לבוא בלא עת ולזה פירש ואמר בא
בימים כלומר הזקנה בא בזמנו לפי הימים : ויכסהו . עם שהיו מכסים אותו בבגדים
(ג) נערה יפה . כי היופי יורה על רבוי הדם המוליד

רשי

ושלמה יהיה שמו : (ט) ומריא . שור של פטם : אבן הזוחלת . אבן גדולה שהיו הבחורים מנסין בה את כחם להזיזה ולגררה לשון מים זוחלין זוחלי עפר (דברים לב כד) ויונתן תרגם אבן סכותא שעומדין עליה וצופים למרחוק : עין רוגל . תירגם יונתן עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדי צמר ברגליו על ידי בעיטה : (י) ואת שלמה אחיו לא קרא . שיודע היה שהתנבא עליו הנביא למלוך : (יב) ומלטי את נפשך . מן המחלוקת לאחר מות המלך שירצ' בנך למלוך כמה שהבטיחו הקדוש

רלבג

ר"ל אצל אבן הזוחלת ונקראת האבן ההיא כך לסבה לא ידענוה ואפשר כי האבן ההיא היתה גדולה וחלקה מאד ולרוב חלקות' היו מניעין אותה הנה והנה : (י) והנה לא קרא שלמה אחיו לאכל עמו כי ידע שהוא יתנגד לו בזה להיותו בוטח שימלוך אחרי דוד אביו ולזאת הסבה ג"כ לא קרא אל נתן הנביא כי הוא נבא לדוד ששלמה ימלוך אחריו כמו שנזכר בדברי הימי' ובכלל הנה לא קרא לאותם שלא היו נסכמים לעצתו כמו צדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד כי ידע כי הם יבלבלו עצתו ותתחדש מזה תנואה לב העם הנסכמי' לעצתו : (יד) ומלאתי את דבריך · אשלים מה שיחסר בהם או ירצה בזה שימשך לדבריה כטעם כי מלא אחרי ה'

שמעת ד' בקריאה וסי' הלוא שמעת כי מלך . כי קול שופר שמעת נפשי . הלא דברתי אליך בשלותיך . הלא שמעת בתי אל תלכי : ובואי ד' בקריאה וסי' ובאי שכבי עמו ונחיה . לכי ובאי אל המלך דוד . שבי דומם ובאי בחשך . עורי צפון ובאי תימן : ואמרת ג' בקריאה וסי' לכי ובאי אל המלך . היש פה איש . ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה : ומלאתי ד' וסי' את דבריך . את הריו חלליו . ומלאתי את הגאיות . את הבית הזה כבוד :

תולדות אהרן ואני אנוה . (פאס יו) : והבא בת שבע . שם כב :

אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ: י וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא: יא וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאֲדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע: יב וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה: יג לְכִי וּבֹאִי ׀ אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי וּמַדּוּעַ מָלַךְ אֲדֹנִיָהוּ: יד הִנֵּה עוֹדָךְ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת־דְּבָרָיִךְ: טו וַתָּבוֹא בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ הַחַדְרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד וַאֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית מְשָׁרַת אֶת־הַמֶּלֶךְ:

טז וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ: יז וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה אֱלֹהֶיךָ לַאֲמָתֶךָ כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי: יח וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ וְעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא

ל'

ב'

ל.ו' מ"ל. ל'

י"ז מ"ע בסיפרה

ב'מנכל אלהי'

ד'

ד' ג' חס' וא' מ"ל. ג'

ר'

ד'

ל'

ל'

י"ו בטעם

ס'. ג' סבי' אתה וקרינן עתה ומבעין ביה

קַצְרָא וְזַמִּין יַת כָּל אֲחוֹהִי בְּנֵי מַלְכָּא וּלְכָל גַּבְרֵי יְהוּדָה עַבְדֵי מַלְכָּא: י וְיַת נָתָן נְבִיָּא וּבְנָיָהוּ וְיַת גִּבָּרַיָּא וְיַת שְׁלֹמֹה אֲחוּהִי לָא זַמִּין: יא וַאֲמַר נָתָן לְבַת שֶׁבַע אִמֵּיהּ דִּשְׁלֹמֹה לְמֵימַר הֲלָא שְׁמַעַתְּ אֲרֵי מְלַךְ אֲדוֹנִיָּהוּ בַּר חַגִּית וְרִבּוֹנָנָא דָּוִד לָא יְדַע: יב וּכְעַן אִתָא אֲמַלְכִינָךְ כְּעַן מַלְכָּא וְשֵׁיזְבִי יַת נַפְשִׁיךְ וְיַת נְפַשׁ בְּרִיךְ שְׁלֹמֹה: יג אֱזִילִי וְתֵעֲלִין לְוַת מַלְכָּא דָּוִד וְתֵימְרִין לֵיהּ הֲלָא אַתְּ רִבּוֹנִי מַלְכָּא קַיֵּימְתָּא לְאַמְתָךְ לְמֵימַר אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ יִמְלוֹךְ בָּתְרַי וְהוּא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי וּמָה דֵּין מְלַךְ אֲדוֹנִיָּהוּ: יד וְהָא עַד דִּי אַתְּ מְמַלְּלָא תַּמָּן קֳדָם מַלְכָּא וַאֲנָא אֵיעוֹל בָּתְרָךְ וַאֲקַיֵּים יַת פִּתְגָמָיְכִי: טו וְעָלַת בַּת שֶׁבַע לִקְדָם מַלְכָּא לְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וּמַלְכָּא סִיב לַחֲדָא וַאֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם מְשַׁמְּשָׁא קֳדָם מַלְכָּא: טז וּכְרַעַת בַּת שֶׁבַע וּסְגִידַת לְמַלְכָּא וַאֲמַר מַלְכָּא מַה לִיךְ: יז וַאֲמַרַת לֵיהּ רִבּוֹנִי אַתְּ קַיֵּימְתָּא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְאַמְתָךְ אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ יִמְלוֹךְ בָּתְרַי וְהוּא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי: יח וּכְעַן הָא אֲדֹנִיָּה מְלַךְ וְאַתְּ רִבּוֹנִי מַלְכָּא לָא

רדק

והבקר היו מהמרעה והמריא הוא צאן ובקר שהם מפוטמים בבית על האבוס ובמשנה אמרו מלשון מריא אין ממרים את העגלים ואמרו איזו היא המראה מרביצ' ופוקס את פיה ומאכיל' כרשינין ומים בבת אחת : עם אבן הזוחלת . סמוך לאבן הזוחלת זבחו הצאן והבקר ופי' הזוחלת שהיו מים זוחלין אצל האבן לפיכך נקרא' זוחלת כמו שאמר אצל עין רוגל וי"ת סכותא ותרגום מצפה סכותא : עין רוגל . כתרגומו עין קצרא וקצרא הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס בעבור זה רוגל לפי שהוא משפשף בגדים ברגליו : (י) לא קרא . לא קרא לאלה לפי שידע כי ידם עם שלמה : (יא) ויאמר נתן . חשש בדבר יותר לפי שהוא אמר בנבואה לדוד כי שלמה ימלוך כמו שפירשנו בספר שמואל גם בדברי הימים כתוב : ואדנינו . בהנעת האל"ף והוא אחד מן השבעה : לא ידע . שאם ידע היה מוחה בדבר שהרי נאמר לו בנבואה כי שלמה ימלוך : (יב) ומלטי את נפשך . כי חשש שאם ימלוך אדוניהו ימות אחרי מות דוד בת שבע ושלמה כדי שלא יהא לו ערעור במלכו' או פי' ומלטי את נפשך ואת נפש בנך מבזיון שלא תהיו עבדים לאדוניהו : (יג) נשבעת לאמתך . יודע היה נתן שנשבע לה ששמע זה ממנה ולמה נשבע לה אמרו כי כשמת הילד אמרה בת שבע הילד מת מפני העון אפי' יהיה לי ממך בן של קיימא יבזו אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מתחל' ולא רצתה להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהיה לו ממנה ראשונה ימלוך אחריו ואמר לה כי על פי הנבואה נאמר לו זה : (טו) זקן מאד . אלוש מאד כי קפצה עליו זקנה כמו שפירשנו : משרת את המלך . בשכבה בחיקו ומחממת אותו ובמה שהיה צריך שירות אחר ואמר הספור הזה לפי שנכנסה בת שבע החדרה ואף כי היה המלך בצנעה במטתו עם אבישג ולא היה רשות לאדם אחר להכנס שם בלא רשות אבל היא לפי שהיתה אשתו נכנסה החדרה בלא רשות ומל' משרת חסר ממנה התי"ו למ"ד הפועל מפני כובד קריאת שני תוי"ן רפות כאחד כי משפטו משרתת ובא הרי"ש בפתח גדול תמורת הקטן : (טז) מה לך . לפי שלא היתה רגילה אצלו ידע כי על דבר באה לפיכך אמר לה מה לך או לפי שנכנסה החדרה שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ היה לה : (יח) ועתה אד' ני המ'ך לא ידעת . רבים מהסופרים טעו בזאת המלה וכתבו אות' באל"ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלינו כי הוא

ועתה

מצודת דוד

רב החום : (ד) ותשרתהו . בדבר החמום : לא ידעה . כי הבעולה לא תחמם עוד כבתולה . ורז"ל אמרו שהיתה אסורה עליו משום שנאמר לא ירבה לו נשים (דברים י"ז) : (ה) מתנשא לאמר וגו' . היה מראה בעצמו נשיאות וגדולה וכאילו אמר אני אמלוך כי הגדולה שהיה מראה בעצמו לא תתכן אלא למי שמיוחד למלוך : רכב . לרכוב בו : (ו) ולא עצבו וכו' . ר"ל מעודו עם כי עשה דבר מה שלא כהוגן לא היה אביו מעציבו לומר למה עשית כזאת ובעבור זה חשב שכל מעשיו הגונים וראוי הוא למלוכה : וגם הוא טוב תואר . ר"ל גם בעבור היופי חשב שהגון הוא למלכות : ואותו ילדה . אמו ילדה אותו מיד אחר שנולד אבשלום וא"כ היה עתה גדול האחים כי אמנון ודניאל ואבשלום הגדולים ממנו כבר מתו ובעבור זה חשב ג"כ אשר לו משפט המלוכה : (ז) ויהיו דבריו . עמהו היה עם יואב על כי ידע בעצמו שנבאש בעיני דוד בדבר אבנר ועמשא והשכיל לדעת את אשר יצוה את שלמה עליו למען ינקהו וכאשר באמת צוה עליו וכמו שכתוב למטה לזה היה נוטה אחר אדניה בחשבו שהוא יאהב אותו בעבור זה וגם אביתר נסתלק ע"י דוד מלהיות עוד כהן גדול בימי שלמה וחשב שאדניה יחזירו : (ח) ושמעי . אולי הוא שמעי בן גרא : ורעי . יתכן שהוא חושי הארכי הנקרא ריע המלך והגבורים אשר לדוד . הם עדינו ואלעזר ושמה אשר היו בתמידות עם דוד (כמ"ש בסוף ש"ב) : (ט) עם אבן הזוחלת . סמוך לאבן הזוחלת שעמדה אצל עין רוגל : ולכל אנשי וגו' . מאותם שנכו אחריו : (יא) הלא שמעת . באמת בודאי שמעת

מצודת ציון

המים זוחלין ונגרים סמוך לה : ומלאתי . ענין השלמה : (טז) ותקד . כפפת הקדקוד :
הטלאים

אשר

יָדָעְתָּ׃ יט וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב פ
וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְאֶבְיָתָר
הַכֹּהֵן וּלְיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה כ' דין חסר ויען המלך שלמה ויאמר נאמו מל'
עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃ כ וְאַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ לְהַגִּיד לָהֶם
מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ
אַחֲרָיו׃ כא וְהָיָה כִּשְׁכַב אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ פ
עִם־אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה פ
חַטָּאִים׃ כב וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת עִם־ ס"ר"פ בסיפ'
הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא בָּא׃ כג וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ
לֵאמֹר הִנֵּה נָתָן הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ עַל־אַפָּיו כ' השתחוה על אפיו ויק' את אבשלום
אָרְצָה׃ כד וַיֹּאמֶר נָתָן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַתָּה
אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא
יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי׃ כה כִּי יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח
שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־ פ
בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא וּלְאֶבְיָתָר
הַכֹּהֵן וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו ה' חס' וא' מ"ל
וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִיָּהוּ׃ כו וְלִי אֲנִי־ פ'
עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְלִבְנָיָהוּ בֶן־ כ' א' חס' וא' מ"ל
יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃
כז אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר ח'
הַזֶּה וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדֶיךָ מִי יֵשֵׁב עבדך ק'
עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃
כח וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי
לְבַת־שֶׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ כט וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר

יְדַעְתָּא׃ יט וּנְכֵיס תּוֹרִין וּפַטִּימִין וְעָאן לִסְגֵי וַזְמִין לְכָל בְּנֵי מַלְכָּא וּלְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא וּלְיוֹאָב רַב חֵילָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדָּךְ לָא זַמִּין׃ כ וּכְעַן רִבּוֹנִי מַלְכָּא עֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל סְבִירִין עֲלָךְ לְחַוָּאָה לְהוֹן מַן יְתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא בַּתְרוֹהִי׃ כא וִיהֵי כַּד יִשְׁכּוּב רִבּוֹנִי מַלְכָּא עִם אֲבָהָתוֹהִי וָאֱהֵי אֲנָא וּבְרִי שְׁלֹמֹה מִתְרְכִין׃ כב וְהָא עוֹד דְהִיא מְמַלְּלָא עִם מַלְכָּא וְנָתָן נְבִיָּא אֲתָא׃ כג וְחַוִּיאוּ לְמַלְכָּא לְמֵימַר הָא נָתָן נְבִיָּא וַאֲתָא קֳדָם מַלְכָּא וּסְגִיד לְמַלְכָּא עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ כד וַאֲמַר נָתָן רִבּוֹנִי מַלְכָּא אַתְּ אֲמַרְתְּ אֲדֹנִיָּה יִמְלוֹךְ בַּתְרַי וְהוּא יְתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי׃ כה אֲרֵי נְחַת יוֹמָא דֵין וּנְכֵיס תּוֹרִין וּפַטִּימִין וְעָאן לִסְגֵי וַזְמִין לְכָל בְּנֵי מַלְכָּא וּלְרַבָּנֵי חֵילָא וּלְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא וְהָא אִינוּן אָכְלִין וְשָׁתָן קֳדָמוֹהִי וַאֲמָרוּ יִצְלַח מַלְכָּא אֲדֹנִיָּהוּ׃ כו וְלִי דַּאֲנָא עַבְדָּךְ וּלְצָדוֹק כַּהֲנָא וְלִבְנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדָּךְ לָא זַמִּין׃ כז אִם מִן רִבּוֹנִי מַלְכָּא הֲוָה פִּתְגָמָא הָדֵין וְלָא הוֹדַעְתְּ יָת עַבְדָּךְ מַן יְתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא בַּתְרוֹהִי׃ כח וַאֲתֵיב מַלְכָּא דָוִד וַאֲמַר קְרוֹ לִי לְבַת שֶׁבַע וְעָלַת לִקְדָם מַלְכָּא וְקָמַת לִקְדָם מַלְכָּא׃ כט וְקַיֵּים מַלְכָּא וַאֲמַר קַיָּם

והנה ה' ר"פ בספרא וסי' והנה עודנה מדברת עם המלך . והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים . והנה איש אלהים בא מיהודה . והנה אנשים עברים . והנה נביא אחר נגש : ושתים ה' חס' וא' מ"ל וסי' נמסר בשמואל חלק א' סימן ל' : ולי ה' וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ד : נהיה ה' וסי' אם מאת ארני המלך . כה אמר ה' לא תעלו ולא תלחמון רמלכים . וחברו דדברי הימים . יום חשך ואפלה . ביום ההוא ישא' עליכם . כי לפני הימים ההם . ואשלחה אליו לאמר לא נהיה . תאוה נהיה תערב

רדק

ועתה בע' מפי ספרי' המדוייקי' ומפי המסורת : (יט) ולשלמה עבדך לא קרא . כיון שלא קרא לשלמה בסעודה זו וקרא לשאר בני המלך נראה כי לדבר מלוכה עשה זבח זה וקרא לכל הסומכים ידו שיאכלו עמו : (כ) ואתה אדני המלך. זהו ואתה באל"ף וטועים בו בעין לפי שהענין יותר קרוב : להגיד להם . שאם לא תגיד להם קודם שתשכב עם אבותיך והייתי אני ובני שלמה חטאי' מדבר המלוכה : (כא) חטאים . ת"י מתרכין כלומר מגורשין מן המלוכה ויש מפרשים אם לא יהיה בני מלך גלוי עון יהיה לנו יאמרו כי מפני עון שנמצא בי ובן שנולד ממני לא היתה לו מלוכה ויש מפרשים כנגד דוד אמרה אלא שכנתה מפני כבודו כלומר אתה תהא חוטא בזה אם לא תמליך שלמה בני כי אתה נשבעת לי בה': (כב) ונתן הנביא בא. באל' או בבתים החיצונים עד שיאמרו למלך ויכנס ברשות ויגידו למלך ואמר המלך שיבא וכן עשה ויבא לפני המלך : (כד) אתה אמרת . על דרך תמיהה כלומר נראה שאתה אמרת לו שימלוך שזבח זבחים ויקרא למי שרצה : (כה) כי ירד . ירד היום אל עין רוגל לזבוח : (כו) ולי אני עבדך . זה שלא קרא לנו ידמה כי לדבר המלוכה עשה הזבח : (כז) ולא הודעת את עבדך . תמה אני אם מאתך היה הדבר הזה איך לא הודעתני טרם שתמליכהו כתוב עבדיך ביו"ד כלו' לי ושאר עבדיך הנאמנים : (כח) קראו לי לבת שבע . לא יצאה מהחדר אבל רחקה ממנו מעט בעוד שהיה נתן מדבר עמו לפיכך אמר קראו לי ודרש הכתוב בזה רחוק מאד שאמר כי לתשמיש קראה להודיע לאבישג כי מה שלא ידעה לשכה שהית' אסורה לו לא מפני שלא היה יכול

מצודת ציון

(כא) חטאים . הוא מענין חסרון וכן קולע אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ') : (כב) עודנה . מל' עדיין :

רשי

שקדוש ב"ה : (כא) חטאים . חסרים ומנועין מן הגדולה כמו אל השערה ולא יחטיא (שופטי' כ יז) : (כד) אתה אמרת . בתמיה : כי ירד היום . שהעיר היתה גבוה ואבן הזוחלת למטה בגיא

רלבג

ה' : (כא) והייתי אני ובני שלמה חטאים . ר"ל נענשים כי מפני שידע אדוניהו כי הממלכה עתידה להיות לשלמה ישתדל להמיתו כמו שהי' מבקש שאול להרוג את דוד לזאת הסבה עם שזה יהיה סבה להזכיר הטא בת שבע אחרי מות דוד ויביא זה לנו ג"כ על שלמה ואולם אם ימלוך שלמה יתבאר לכל כי מה' היתה בת שבע לדוד ושלא היתה הבורה לו אחרי מות אוריה עם שאבני אימת מלך ייראו לאמר דבר כנגדו אז יהי' הרצון בזה והייתי אני ובני שלמה חטאים אם לא נגלה אזנך על זה נחייך כי נעשוק ממנו המתנה הטוב' שנתת לנו ולא יהיה האשם זולתי בנו להגלות הענין שדעתך היא להמליכנו כאשר דברת ונשבעת לאמתך : (כד) אתה אמרת אדניה ימלוך אחרי . ר"ל האם אתה אמרת אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדך ר"ל האם היה מאת אדני המלך הדבר הזה ולא קראו לי כי לא הסכמת להודיע לעבדך מי ישב על כסאך : (כח) ויען המלך דוד ויאמר קראו לי לבת שבע . הנה נראה מזה כי בת שבע יצאה מן החדר בבא נתן הנביא לדבר אל המלך כדי שלא יכיר המלך כי זה הדבר היה מוסכם ביניהם ולזה קרא דוד לבת שבע ופחד לבא אליה ולומר אלו הדברים כי היא היתה יותר עצמות בזה מנתן הנביא

תולדות אהרן ולי אני עבדך . קמא
נב : קראו לי .
סנהדרין כב :

התהי

מצודת דוד

אמר אדוניה רוצה למלוך והדבר קרוב : לא ידע . כלומר לא ההבוב שבדבר המלך נעשה ואין להשיב כי המלך לא ידע מזה : (יב) ומלטי . בכדי בהמלטי את נפשך וכו' כ"א ימלוך אדוניה בודאי יהרוג אתכם למען לא תהיו לו לשטן בדבר המלוכה : (יד) עודך . בעוד שמדברי עם המלך אבוא גם אני להשלים דבריך : החדרה . לחדר משכבו ולפי שלא נהוג שבאה לשכב אללו אמר והמלך זקן מאוד והוא השבעי הלך ממנו עד שאבישג היתה משרתת אותו בדבר ההמוס : (טז) מה לך . היום לא היתה רגילה לבוא אליו : (יח) ועתה . דבר הנעשה עתה הנה לא ידעת מזה ר"ל לא אחשוב אותך שעברת על השבועה והדבר נעשה בידיעתך : (יט) ויזבח כו' . הביאה ראיה לדבריה ואמרה בעשה משתה וקראה לכל בני המלך ולשלמה לא קרא ואם לא היתה המשתה בעבור דבר המלוכה היה א"כ קורא גם לשלמה : (כ) עיני כל ישראל עליך . ר"ל ושמא תחשוב שכולם בחרו בו ולא תוכל להשב לא כן הוא כי הכל תולים עיניהם בך להגיד להם וכו' ויקבלו מאמריך : (כא) והיה . ר"ל אבל כאשר כן יהיה מבלי הגיד מי ימלוך אז כשכב המלך וכו' נהיה אני ובני חסרים מן העולם כי ימלוך אדוניה וימלא בנו יד : (כב) בא . אל חצר בית המלך : (כג) ויבוא . מן החצר בא לפניו אל הבית אחר שצוה המלך לבוא לפניו וקצר בדבר המובן מאליו : (כד) אתה . חסר ה"א השאלה והוא כמו האתה אמרת וכו' : (כה) כי ירד היום וכו' . ובוודאי המשתה היא נעשתה לשמחת המלכות : ויאמרו וכו' . ר"ל בוודאי אמרו יחי המלך אדוניהו : (כו) ולי אני עבדך וכו' . הביא ראיה שהמשתה נעשתה לשמחת המלכות שהרי קרא לכל בני המלך וכו' ולי וכו' לא קרא ואם לא היתה בדבר המלוכה היה קורא גם לנו : (כז) אם אמם וכו' . אם המלכת אדוניה היא בדעתך תמה אני למה לא הודעתני מי ישב וכו' : (כח) קראו לי לבת שבע . כי רצה לתת לה התשובה על כי הדבר נוגע אל נפשה ובעבור

כי

בניה : (לג) על הפרדה אשר לי. הוא סימן לו שימלוך ותחלת הגדולה שאין הדיוט רוכב על סוסו של מלך : אל גיחון. הוא מעיין השילוח מכאן שאין מושחין את המלכים אלא על המעיין סי' שתמשך מלכותו : (לד) ומשח אותו. נותן לו שמן בין ריסי עיניו כמין נזר : (לו) אמן. שיחיה שלמה : (לז) מכסא אדוני המלך. מכאן שאין אדם מתקנא בבנו : (לח) והכרתי והפלתי. תרגם יונתן וקשתיא וקלעיא ורבותינו אמרו

חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה׃ ל כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה׃ לא וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם׃ לב וַיֹּאמֶר ׀ הַמֶּלֶךְ דָּוִד קִרְאוּ־לִי לְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּלְנָתָן הַנָּבִיא וְלִבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיָּבֹאוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ לג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לָהֶם קְחוּ עִמָּכֶם אֶת־עַבְדֵי אֲדֹנֵיכֶם וְהִרְכַּבְתֶּם אֶת־שְׁלֹמֹה בְנִי עַל־הַפִּרְדָּה אֲשֶׁר־לִי וְהוֹרַדְתֶּם אֹתוֹ עַל־גִּחוֹן׃ לד וּמָשַׁח אֹתוֹ שָׁם צָדוֹק הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וּתְקַעְתֶּם בַּשּׁוֹפָר וַאֲמַרְתֶּם יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃ לה וַעֲלִיתֶם אַחֲרָיו וּבָא וְיָשַׁב עַל־כִּסְאִי וְהוּא יִמְלֹךְ תַּחְתָּי וְאֹתוֹ צִוִּיתִי לִהְיוֹת נָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְהוּדָה׃ לו וַיַּעַן בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר ׀ אָמֵן כֵּן יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ לז כַּאֲשֶׁר הָיָה יְהוָה עִם־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֵּן יְהִי עִם־שְׁלֹמֹה וִיגַדֵּל אֶת־כִּסְאוֹ מִכִּסֵּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד׃ לח וַיֵּרֶד צָדוֹק הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וַיַּרְכִּבוּ אֶת־שְׁלֹמֹה

ג׳
ה׳ סבי׳ ארצ׳
י״ח חס׳
כ״ס ויאמר להם
ג׳
אל ק׳ ו׳ ג׳ מ״ל וג׳ חס׳
ג׳
יהיה ק׳ ב׳ מכסא

הוּא יְיָ דִפְרַק יַת נַפְשִׁי מִכָּל עָקָא׃ ל אֲרֵי כְּמָא דְקַיֵּמִית לִיךְ בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְרִיךְ יִמְלוֹךְ בַּתְרַי וְהוּא יְתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי תְּחוֹתִי אֲרֵי כֵּן אַעְבֵּיד יוֹמָא הָדֵין׃ לא וּכְרַעַת בַּת שֶׁבַע עַל אַפָּהָא עַל אַרְעָא וּסְגִידַת לְמַלְכָּא וַאֲמַרַת יִתְקַיֵּם רִבּוֹנִי מַלְכָּא דָוִד לְעָלַם׃ לב וַאֲמַר מַלְכָּא דָוִד קְרוֹ לִי לְצָדוֹק כַּהֲנָא וּלְנָתָן נְבִיָּא וְלִבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְאָתוֹ לֳקֳדָם מַלְכָּא׃ לג וַאֲמַר מַלְכָּא לְהוֹן דַּבָּרוּ עִמְּכוֹן יַת עַבְדֵי רִבּוֹנֵיכוֹן וְתַרְכְּבוּן יַת שְׁלֹמֹה בְרִי עַל כּוּדַנְתָּא דִי לִי וְתַחֲתוּן יָתֵיהּ לְשִׁילוֹחָא׃ לד וְיִמְשַׁח יָתֵיהּ תַּמָּן צָדוֹק כַּהֲנָא וְנָתָן נְבִיָּא לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְתִתְקְעוּן בְּשׁוֹפָרָא וְתֵימְרוּן יִצְלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃ לה וְתִסְּקוּן בַּתְרוֹהִי וְיֵיתֵי וְיִתֵּיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי וְהוּא יִמְלוֹךְ תְּחוֹתַי וְיָתֵיהּ פַּקֵּדִית לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל יְהוּדָה׃ לו וַאֲתֵיב בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע יַת מַלְכָּא וַאֲמַר אָמֵן כֵּן תְּהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ לז כְּמָא דַהֲוָא מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא כֵּן יְהֵי בְּסַעֲדֵיהּ דִשְׁלֹמֹה וִירַבֵּי יַת כּוּרְסֵיהּ מִכּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא דָוִד׃ לח וּנְחַת צָדוֹק כַּהֲנָא וְנָתָן נְבִיָּא וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְקַשָּׁתַיָּא וְקַלָּעַיָּא וְאַרְכִּיבוּ יַת שְׁלֹמֹה

יכול : (לד) יחי לעולם. פי' חיי נפש לעולם הבא. כי בעולם הזה קרוב היה למיתה וכן ת״י יתקיים וכל שאר יחי המלך תרגום יצלח : (לג) עבדי אדוניכם. על הכרתי ועל הפלתי אמר ומה שאמר עבדי אדוניכם כאלו אמר עבדי וכן ואל משה אמר עלה אל ה' ר״ל אלי ואת יפתח ואת שמואל ר״ל אותי : אשר לי. שהייתי רוכב בה וזה יהיה סי' למלוכה שהרי אין הדיוט רוכב על סוסו של מלך : אל גיחון. הוא שילוח וכן ת״י לשילוחא ונקרא בשני שמות וצוה להמליכו אל גיחון למשחו שם לסימן טוב שתמשך מלכותו כמו שתמשך המעיין : (לד) ומשח אותו. אע״פ שלא היה צריך למשחו שאין מושחים מלך בן מלך כי כשנמשח דוד לו ולזרעו נמשח למלכות אלא מפני מחלוקתו של אדניהו צוה למשחו : יחי המלך. יצלח מלכא וכן תרגם יונתן כל יחי המלך כי התפלה על החיים וההצלחה כי אינם חיים בלא הצלחה : (לח) ויולכו אותו על גיחון. ראוי אל גיחון וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה' וכן הרמתה על ביתו כמו אל ביתו : את קרן השמן. הוא שמן המשחה : מן האהל. מאהל מועד כי שם היה שמן המשחה ואף על פי שאהל מועד היה בזמן ההוא בגבעון הלך שם צדוק או שלח להביאו ואף על פי שאמר כי צלוחית של שמן המשחה היתה נתונה לפני הארון זה היה כשהארון היה באהל מועד אבל כשהוציאו אותו משם למלחמת פלשתים הצלוחית וצנצנת המן הניחו שם באהל מועד ולא לקחו משם אלא הארון ואם הביאו הצלוחי' אח״כ והניחוה לפני הארון בירושלים יהיה פי' האהל אשר נטה לו דוד אבל רחוק הוא שהוציאו מאהל מועד שום דבר עד שהביאוהו לבית עולמים כ״ש אם היה הארון שהיה בירושלים היה הארון שבו שברי לוחות והארון שבו הלוחות היה באהל מועד כמו שכתבנו בספר שמואל והקרן הזה מלא היה מדת המשיחה כמו שאמר לשמואל מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי והיה יוצק ממנו על ראש המלך תחלה ואחר כך מושח בצורת נזר בין ריסי

רלבג

הנביא כמו שמצאנו באשה התקועית שעשתה שאמרה הדברים אל יואב לא אליה : (לג) על הפרדה אשר לי. זה אחד מסימני המלוכה כי לא ירכב על מרכבת המלך מי שאינו מלך : והורדתם אותו אל גיחון. הנה בחר למשחו במקו' נהר להיו' סימן שתמשך מלכותו ותתקיים ותתפשט : (לד) ומשח אותו שם צדוק הכהן. ידענו כי שמן המשחה שעשה משה הוא נעשה לדורות כמו שנזכר שם לא נעשה עוד זולתו ולזה הוא מבואר שאין זאת המשיחה שימשחהו כולו בשמן ההוא כי לא יספיק השמן ההוא לזה לא היתה המשיחה כן בכל מה שמשח משה ממנו ולזה הוא מבואר שלא ימשח בו כי אם חלק מהנמשח והנה היתה משיחת המלך על ראשו כמו שאמר בשאול ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו והנה ראוי שתהיה זאת המשיחה אצל המקום שתהיה בו כתר המלכות. וראוי שתדע כי לא הוצרכו למשוח שלמה אלא מפני מחלוקת אדניה כי במשיחת דוד נמשחו כל הקמים תחתיו מזרעו כמו שבמשיחת אהרן ובניו נמשחו כל הבאים אחריהם להיות כהני' ולזה לא הוצרכו למשוח אחר זה כי אם כהן גדול : (לה) ובא וישב על כסאי. לפרסם לכל שהוא מלך כדי שיסור המחלוקת מעל שלמה : (לו) אמן כן יאמר ה' אלהי אדני המלך. היא תפלה שיהיה רצון השם יתברך שיהיה הענין כן ר״ל שתהיה המלוכה לשלמה כי אם לא תהיה לו מה' לא יועיל לו זה : (לז) ויגדל את כסאו מכסא אדני המלך דוד. למדנו מזה שאין זה כנגד המלכות וזה כי רצון המלך הוא שיצליח בנו יותר ממנו : (לח) וירד צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע

ארץ ה' סבירין ארצה וסי' ויבאו ארץ כנען אל יעקב אביהם. נחנו נעבור חלוצים לפני ה'. ותרא אביגיל את דוד ותמהר. ותקד בת שבע אפים ארץ. ולא יפול צרור ארצה: גיחון ו' ג' מלאים וג' חסרים וסי' ושם הנהר השני גיחון. סתם את מוצא. בנה חומה חיצונה דמלכים. הלין ג' קדמאי מלאים. והורדתם אתו אל גחון. ושל אחריו ויוליכו אתו. ושל אחריו וימשחו אתו צדוק הכהן חס' :

תולדות אהרן ותקד בת שבע. ברכות לד מגלה כב שבועות טז: קראו לי. כריתות ה : קחו עמכם. הוריות יז : והרכבתם. (כלאים לא בקלים מט סוטה כב הוריות מז מח) : והורדתם אותו. שם יב כריתות ה :

מצודת דוד

כי נתרחקה מאצל בנות נתן שלא ירגיש המלך שבאת בעצתו לזה צוה לקרותה אליו : (ל) כאשר נשבעתי וגו'. ר״ל כאשר נשבעתי מאז להמליכו אחר מותי כן אעשה היום לשמור מיד בחיי : (לא) יחי אדוני. ר״ל בחיי הנפשות וז״ש לעולם : (לג) עבדי אדוניכם. על עבדי עצמו אמר ודרך המדבר לדבר כן ודוגמתו בשמואל באמר את יפתח ואת שמואל (ש״א י״ב) ולא אמר ואותי : אשר לי. המיוחדת לי והוא לאות על שהמלוכה שאין הדיוט רוכב על מה שרוכב המלך : אל גיחון. לסימן טוב שתמשך מלכותו כנהל : (לד) ותקעתם בשופר. להשמיע לרבים : (לה) אחריו. לום שהוא יעלה לשיסס כדרך המלך ההולך בראש : (לו) כן יאמר ה'. שיסכים על כסא

מצודת ציון

(ל) תחתי. במקומי : (לג) הפרדה. הוא הבא מן הסוס והחמור : גיחון. שם נהל והוא השלוח כן ת״י : (לז) אמן. הוא ענין בקשה על קיום הדבר : (לח) והכרתי והפלתי. ת״י

ל׳ חס׳ עַל־פִּרְדַּת הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּלִכוּ אֹתוֹ
עַל־גִּחוֹן׃ לט וַיִּקַּח צָדוֹק הַכֹּהֵן אֶת־
קֶרֶן הַשֶּׁמֶן מִן־הָאֹהֶל וַיִּמְשַׁח
ד׳ אֶת־שְׁלֹמֹה וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ
כָּל־הָעָם יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃
מ וַיַּעֲלוּ כָל־הָעָם אַחֲרָיו וְהָעָם
ל׳ מְחַלְּלִים בַּחֲלִלִים וּשְׂמֵחִים שִׂמְחָה
ד׳ גְדוֹלָה וַתִּבָּקַע הָאָרֶץ בְּקוֹלָם׃ מא וַיִּשְׁמַע
ל׳ אֲדֹנִיָּהוּ וְכָל־הַקְּרֻאִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וְהֵם
כִּלּוּ לֶאֱכֹל וַיִּשְׁמַע יוֹאָב אֶת־קוֹל
הַשּׁוֹפָר וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ קוֹל־הַקִּרְיָה
ל׳. ד׳ הוֹמָה׃ מב עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר וְהִנֵּה יוֹנָתָן בֶּן־
אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן בָּא וַיֹּאמֶר אֲדֹנִיָּהוּ בֹּא
י״ז כִּי אִישׁ חַיִל אַתָּה וְטוֹב תְּבַשֵּׂר׃ מג וַיַּעַן
יוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לַאֲדֹנִיָּהוּ אֲבָל אֲדֹנֵינוּ
הַמֶּלֶךְ־דָּוִד הִמְלִיךְ אֶת־שְׁלֹמֹה׃
מד וַיִּשְׁלַח אִתּוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־צָדוֹק הַכֹּהֵן
ב׳ וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע
וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וַיַּרְכִּבוּ אֹתוֹ עַל
ב׳ פִּרְדַּת הַמֶּלֶךְ׃ מה וַיִּמְשְׁחוּ אֹתוֹ צָדוֹק
ג׳ חס׳ הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא לְמֶלֶךְ בְּגִחוֹן
ג׳ וַיַּעֲלוּ מִשָּׁם שְׂמֵחִים וַתֵּהֹם הַקִּרְיָה
ט״ז הוּא הַקּוֹל אֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם׃ מו וְגַם יָשַׁב
שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא הַמְּלוּכָה׃ מז וְגַם־בָּאוּ
עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ לְבָרֵךְ אֶת־אֲדֹנֵינוּ הַמֶּלֶךְ
אלהים ק׳ דָּוִד לֵאמֹר יֵיטֵב אֱלֹהֶיךָ אֶת־שֵׁם
ב׳ שְׁלֹמֹה מִשְּׁמֶךָ וִיגַדֵּל אֶת־כִּסְאוֹ
מִכִּסְאֶךָ וַיִּשְׁתַּחוּ הַמֶּלֶךְ עַל־הַמִּשְׁכָּב׃
מח וְגַם־כָּכָה אָמַר הַמֶּלֶךְ בָּרוּךְ יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נָתַן הַיּוֹם יֹשֵׁב

עַל כּוּדַנְתָּא דְמַלְכָּא דָוִד וְאוֹבִילוּ יָתֵיהּ לְשִׁילוֹחָא׃ לט וּנְסִיב צָדוֹק כַּהֲנָא יַת קַרְנָא דִמְשַׁחָא מִן מַשְׁכְּנָא וּמְשַׁח יַת שְׁלֹמֹה וּתְקָעוּ בְּשׁוֹפָרָא וַאֲמַרוּ כָּל עַמָּא יִצְלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃ מ וּסְלִיקוּ כָל עַמָּא בַּתְרוֹהִי וְעַמָּא מְשַׁבְּחִין בְּחִנְגַּיָּא וְחָדָן חֶדְוָא רַבָּא וְזָעַת אַרְעָא לְקָלְהוֹן׃ מא וּשְׁמַע אֲדֹנִיָּה וְכָל זַמִּינַיָּא דִי עִמֵּיהּ וְאִינוּן סַפִּיקוּ לְמֵיכַל וּשְׁמַע יוֹאָב יַת קָל שׁוֹפָרָא וַאֲמַר מָא דֵין קָל קַרְתָּא אִתְּגֵישַׁת׃ מב עַד דְהוּא מְמַלֵּיל וְהָא יְהוֹנָתָן בַּר אֶבְיָתָר כַּהֲנָא אֲתָא וַאֲמַר אֲדֹנִיָּה עוֹל אֲרֵי גְבַר דָחֵיל חֶטְאִין אַתְּ וְטָב תְּבַשֵּׂר׃ מג וַאֲתֵיב יוֹנָתָן וַאֲמַר לַאֲדֹנִיָּהוּ בְּקוּשְׁטָא רִבּוֹנָנָא מַלְכָּא דָוִד אַמְלִיךְ יַת שְׁלֹמֹה׃ מד וּשְׁלַח עִמֵּיהּ מַלְכָּא יַת צָדוֹק כַּהֲנָא וְיַת נָתָן נְבִיָּא וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְקַשָּׁתַיָּא וְקַלָּעַיָּא וְאַרְכִּיבוּ יָתֵיהּ עַל כּוּדַנְתָּא דְמַלְכָּא׃ מה וּמְשַׁחוּ יָתֵיהּ צָדוֹק כַּהֲנָא וְנָתָן נְבִיָּא לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא בְּשִׁילוֹחָא וּסְלִיקוּ מִתַּמָּן כַּד חָדָן וְאִשְׁתְּגֵישַׁת קַרְתָּא הוּא קָלָא דִשְׁמַעְתּוּן׃ מו וְאַף יָתֵיב שְׁלֹמֹה עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא׃ מז וְאַף עָלוּ עַבְדֵי מַלְכָּא לְבָרְכָא יַת רִבּוֹנָנָא מַלְכָּא דָוִד לְמֵימַר יוֹטִיב יְיָ יַת שׁוּם שְׁלֹמֹה מִשְּׁמָךְ וִירַבֵּי יַת כּוּרְסוֹהִי מִכּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ וּסְגִיד מַלְכָּא עַל שִׁוְיָא׃ מח וְאַף כְּדֵין אֲמַר מַלְכָּא בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִיהַב יוֹמָא דֵין בַּר יָתֵיב

ריסי עיניו ויש אומרים כי מתחלה היה מושח בין ריסי עיניו ואחר כך הנותר בקרן היה יוצק אותו על ראש כי מלא הקרן יהיה השיעור מהמשיחה ועד המליכו שלמה ומשחו אותו פעם שניה כמ"ש בדברי הימים וימליכו שני׳ לשלמה מפני כי עתה לא היו שם אלא אנשי ירושלים ואח"כ הקהיל המלך כל שרי ישראל מכל השבטים אל ירושל׳ ושרי האלפי׳ ושרי המאות ולעיני כל הקהל משחוהו לנגיד ואז משחו ג"כ לצדוק לכהן גדול ואז עשו שמחה גדולה וזבחו זבחי׳ לרוב: (מ) מחללים בחלילים. מזמרי׳ בכלי זמר ששמו חליל והוא כלי חלול ונקוב נקבי׳ קטני׳: ותבקע הארץ. מרוב השמחה והוא לשון הגדולה ותוספת כמו גדולות ובצורות בשמים: (מא) מדוע קול הקרי׳ הומה. מדוע הוא זה הקול שהקריה הומה: (מב) איש חיל אתה. כלומר אדם זריז וטוב ות"י גבר דחיל חטאין כלומר בעל כח לכבוש את יצרו: (מג) אבל אדונינו. כלומר אינו כמו שאתה חושב כי טוב אבשר לך אבל הוא להיפך כי אדונינו המלך דוד המליך את שלמה: (מז) את שם שלמה משמך. אמרו רז"ל בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו בנו משלמה ותלמידו מיהושע: על המשכב. השתחוה לאל על המשכב שהיה שוכב עליה וכן וישתחו ישראל על ראש המטה:

ויחזק

אמרו אורים ותומים: (לט) את קרן השמן. משמן המשחה שעשה משה: מן האוהל. שהארון נתון בעיר דוד וצלוחית של שמן המשחה לפני הארון כמו שאנו שונים בסדר יומא: (מ) בחלילים. פלאוט"י בלע"ז: ותבקע הארץ. דברו הנביאים בלשון הבאי כלשון בני אדם: (מג) אבל אדונינו. כלומר עכשיו אין בשורתי טובה לך:

בקרנות

רלבג

יהוידע והכרתי והפלתי. הם היו סנהדרין כמו שקדם וזה כי אלו שזכר הם אשר על פיהם ראוי שתהיה בחירת המלך להיות מה שיבחרו נבחר מאת ה׳ והנה אשר יבחרהו הנביא יודע שבחרו ה׳ כמו שמצאנו בשמואל כשבחר שאול ודוד וכן הענין בכ"ג באורים ותומים יודע מי הוא אשר בחר ה׳ בו וכן הענין בסנהדרי גדולה כי כל ישראל מחוייבים להמשך למה שיגזרו כמו שנתבאר בתורה ולזה זכר בזה המקום צדוק הכהן כי הוא הי׳ כ"ג ונתן שהיה נביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפליתי שהיו סנהדרי גדול׳ ובניהו בן יהוידע היה עליהם כמו שנזכר בספר שמואל: (מ) מחללי׳ בחלילים. ר"ל שהיו מנגנים בחלילים והם כלי זמר בדמיון קנים והם נקובים נקבי׳ משוערי׳ להוצא׳ מינים מוגבלים מהקולות: ותבקע הארץ לקולם. אמר זהו על צד ההפלגה והגוזמא או יהיה הרצון בזה כי לקולם נאספו רבים אליהם מכל הצדדים וכאילו בקעו אויר הארץ בחוזק: (מא) מה קול הקריה הומה. ר"ל מה קול העיר אשר היא הומה זאת ההמי׳ הנפלאה: (מב) כי איש חיל אתה וטוב תבשר. ידמה שהרצון באיש חיל איש טוב כי האיש הטוב עושה חיל בטובותיו ומדרך האיש הטוב לבשר טוב לא הרע או ירצה הרצון באיש חיל גבור והנה מדרך הגבור שיתנבא תמיד הטוב בדברי הריב והמלחמה לסבה היותו

בלתי

תולדות אהרן והעם מחללים. הגיד
כט: ותבקע הארץ.
חולין ל תמיד כט: המן כן יאמר.
(סוטה יח): יעיין ילקוט סנהדרין קס:

ו׳אמרו כל העם ד׳ וסי׳ אל שמואל: ויקח צדוק הכהן את קרן השמן. אמן והלל לה׳. אשר בשער והזקנים: ותבקע ד׳ וסי׳ האדמה אשר תחתיהם. ותבקע הארץ לקולם. ותבקע העיר דמלכים. וחברו דירמיה: וטוב י"ז הקריאה וסי׳ ויצמח ה׳ אלהים מן האדמה כל עץ. ולא תחוס עינך עליו. בכל הדרך אשר צוה. וישלח ויבאהו והוא אדמוני. יאמר נא אדננו. ויהי בהיות רוח אלהים. ויקרא אכיש אל דוד. עודנו מדבר והנה יונתן. מקול מפלתו הרעשתי. ועמהם הלוים שמעיהו. יגיע כפיך כי תאכל. כל ימי עני רעים. תאות אדם חסדו. ויצא המן ביום ההוא. ומתוק האור וטוב לעינים. וטוב משניהם. וטוב לא יהיה לרשע: ותהם ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ר׳:

מצודת ציון

ת"י וקשתיא וקלעיא: על גיחון. אל גיחון: (לט) קרן. כלי עשוי דמות קרן: (מא) הקרואים. המזומנים לסעודה כמו אחרי כן יאכלו הקרואים (ש"א ט): הקריה. העיר: (מב) איש חיל. אדם מעולה ומזורז: (מה) ותהם.

מלשון

מצודת דוד

כסא המלוכה: (לט) מן האוהל. אשר נטה דוד בעירו להכניס בו הארון ושם היה שמן המשחה: (מ) מחללים בחלילים. מזמרים בכלי זמר ששמו חליל וכן כהולך בחליל (ישעיה ל׳): בקולם. בעבור קול ההמיה והוא ענין גוזמא: (מא) והם כלו לאכול. אז הקול שמעו בעת כלו לאכול: קול הקריה הומה. קול קבוצת אנשי העיר הומה: (מב) וטוב תבשר. על כי מדרך אדם המעולה להתאמץ להשמיע בבשורה טובה: (מג) אבל. ר"ל לא כמו שחשבת שמבשר טוב אבל הוא בהיפך כי המלך דוד וכו׳ ודעת היא: (מז) על המשכב. בשכבו על המשכב השתחוה לה׳:

אבר

רשי

(נ) בקרנות המזבח. שהיה בגבעון אמר הרוגי בית דין נקברין בקברי בית דין אמות כאן ואקבר בקברי אבותי כך
דרש

רלבג

בלתי מפחד: (נ) ויחזק בקרנות המזבח. הנה כבר נתבאר בתורה כי המזבח קולט אלא אם בא שם רוצח מכה נפש בזדון ובערמה והנה אדוניה לזה בא שם כי שם לא היה מפחד שיהרגנו שלמה ויהיה המקום ההוא לו למקלט עד שיבטיחהו המלך שלמה שלא ימיתהו: (נב) אם יהיה לבן חיל לא יפול משערת ראשו ארצה. ר"ל אם תחזקנה ידיו להיות לעבודת המלך ולמצותו כשאר בני החיל לא יגיעהו נזק מצדי וכן שלח דוד לכל אנשי יבש גלעד ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל: (נג) ויבא וישתחו למלך שלמה ויאמר לו שלמה. ידמה כי מפני שאמר לו שלמה אם יהיה לבן חיל חשב אדניהו שירצה לעמוד לפניו וישרתהו ולזה לא היה רוצה להפרד ממנו אם לא יתן לו רשות וכאשר הרגיש שלמה בזה אמר לו שילך לביתו: (ב) וחזקת והיית לאיש. רוצה לומר שלא תהיינה פעולותיך פעולות צעיר שנים ונער אבל תהיינה פעולות איש גדול וזה אמנם יהיה עם ההתישבות עצה: (ג) ושמרת את משמרת ה' אלהיך. ר"ל שישמור בלב מה שצווהו הש"י לשמרו וזה אמנם יהיה בלמידת התורה ותהיה הלמידה ההיא בהתבונני' לתכלית שתלך בדרכי הש"י אשר נזכרו בתורה ולשמור כל החקים והמצות והמשפטים והעדות הכתובים בתורת משה כי בלמידה הזאת תשכיל ותדע כל מה שראוי לך לעשות בדבר דבר שיקרה לך ותהיה מפני זה מוכן להתנהג בדרכי התורה בכל מעשיך ובזה ג"כ תשכיל ותדע כל מה שראוי שתפנה שם והמשל כי אם לא ידע אדם שמחוייב לשבת בסוכה בחג הסוכות לא יפנה להשתדל בעשייתם ויהיה זה סבה אל שלא יקיים זאת המצוה או ירצה בזה כי שמירתך חקות הש"י ומצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה יהיה סבה שתצליח את כל אשר תעשה וכל מה שתפנה אליו תגיע לך כהצלחה והוא מענין אמרו בכל אשר יפנה ישכיל. שכל דוד מכל עבדי שאול: (ד) למען יקים ה' את דברו וגו' באר לו שכבר יגיע לו השמירה כהוגה תועלת אחר והוא התמדת המלוכה לו ולזרעו: את

מלכים א

עַל־כִּסְאִי וְעֵינַי רֹאוֹת׃ מט וַיֶּחֶרְדוּ וַיָּקֻמוּ ב"ר אלו ולא זר
כָּל־הַקְּרֻאִים אֲשֶׁר לַאֲדֹנִיָּהוּ וַיֵּלְכוּ
אִישׁ לְדַרְכּוֹ׃ נ וַאֲדֹנִיָּהוּ יָרֵא מִפְּנֵי
שְׁלֹמֹה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיַּחֲזֵק בְּקַרְנוֹת
הַמִּזְבֵּחַ׃ נא וַיֻּגַּד לִשְׁלֹמֹה לֵאמֹר הִנֵּה כ"ד
אֲדֹנִיָּהוּ יָרֵא אֶת־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה
אָחַז בְּקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ לֵאמֹר יִשָּׁבַע־לִי ג'
כַיּוֹם הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אִם־יָמִית אֶת־ ס'
עַבְדּוֹ בֶּחָרֶב׃ נב וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אִם יִהְיֶה
לְבֶן־חַיִל לֹא־יִפֹּל מִשַּׂעֲרָתוֹ אָרְצָה
וְאִם־רָעָה תִמָּצֵא־בוֹ וָמֵת׃ נג וַיִּשְׁלַח ל'
הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֹּרִדֻהוּ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ
וַיָּבֹא וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר־
לוֹ שְׁלֹמֹה לֵךְ לְבֵיתֶךָ׃

ב א וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־ ד'
שְׁלֹמֹה בְנוֹ לֵאמֹר׃ ב אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ
כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃
ג וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו
מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֺתָיו כַּכָּתוּב ה'מפקין וא"ו
בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה
שָׁם׃ ד לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ
אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ
בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת
בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־
יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃

עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי וְעֵינַי חָזְיָן׃ מט וּתְוַהוּ וְקָמוּ כָּל זְמִינַיָא דִי לַאֲדֹנִיָהוּ וַאֲזַלוּ גְבַר לְאָרְחֵיהּ׃ נ וַאֲדֹנִיָהוּ דָחִיל מִן קֳדָם שְׁלֹמֹה וְקָם וַאֲזַל וְאַתְקֵיף בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא׃ נא וְאִתְחַוָא לִשְׁלֹמֹה לְמֵימַר הָא אֲדֹנִיָהוּ דָחִיל מִן קֳדָם מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְהָא אֲחַד בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא לְמֵימַר יְקַיֵם לִי כְּיוֹמָא דֵין מַלְכָּא שְׁלֹמֹה דְלָא יְקַטֵיל יַת עַבְדֵיהּ בְּחַרְבָּא׃ נב וַאֲמַר שְׁלֹמֹה אִם יְהֵי לִגְבַר דָחִיל חֶטְאִין לָא יִפּוֹל מִשְׂעַר רֵישֵׁיהּ לְאַרְעָא וְאִם בִּישְׁתָא תִשְׁתְּכַח בֵּיהּ וְיִתְקְטֵיל׃ נג וּשְׁלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְאַחֲתוּהִי מֵעֲלַוֵי מַדְבְּחָא וַאֲתָא וּסְגִיד לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה וַאֲמַר לֵיהּ שְׁלֹמֹה אֱזֵיל לְבֵיתָךְ׃ א וּקְרִיבוּ יוֹמֵי דָוִד לִמְמָת וּפַקֵיד יַת שְׁלֹמֹה בְּרֵיהּ לְמֵימָר׃ ב אֲנָא אָזֵיל בְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא וְתִתְקֵיף וּתְהֵא לִגְבַר דָחֵיל חֶטְאִין׃ ג וְתִטַר יַת מַטְרַת מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹהִי לְמִטַר קְיָמוֹהִי פִּקוּדוֹהִי וְדִינוֹהִי וְסַהֲדְוָתֵיהּ כְּמָא דִכְתִיב בְּאוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה בְּדִיל דְתַצְלַח יַת כָּל דְתַעְבֵּיד וְיַת כָּל אֲתַר דְתִתְפְּנֵי לְתַמָן׃ ד בְּדִיל דִי יְקַיֵים יְיָ יַת פִּתְגָמוֹהִי דִי מַלֵיל עֲלַי לְמֵימָר אִם יִטְרוּן בְּנָךְ יַת אָרְחֵיהוֹן לִמְהַךְ קֳדָמַי בְּקֻשׁוֹט בְּכָל לִבְּהוֹן וּבְכָל נַפְשֵׁיהוֹן לְמֵימָר לָא יִפְסוֹק

אחז ג' חד מלעיל וסי' חיל אחז ישבי. והנה אחז בקרנות המזבח. שמאל בעשתו ולא אחז. בתרא מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע: ועדותיו ה' מפקין וי"ו בליש' וסי' ושמרת את משמרת. וימאסו את חקיו. ויעמד המלך על העמוד. וחברו על עמדו דדברי הימים. מפני אשר קטרתם:

רדק

(נ) ויחזק בקרנות המזבח. המזבח שהיה בירושלים כי היתר הבמות היה אז והחזיק במזבח להנצל שם: (נא) אם ימית את עבדו. מזה אני מפחד תמיד ומסופק בו ישבע לי שלא ימיתני: (נב) אם יהיה לבן חיל. כמו בן חיל לאדוניו ויירא מפניו וסר אל משמעתו ות"י אם יהא לגבר דחיל חטאין פי' בן חיל בעל כח לכבוש את יצרו: (ב) והיית לאיש. זריז ומושל בנפשך וכובש את יצרך וכן ת"י לגבר דחיל חטאין ופי' לפניו ושמרת וכו'. וכן ועמשא בן איש ר"ל גדול ונכבד וכן כולם אנשים גדולים ונכבדים: (ג) את משמרת ה' אלהיך. כמו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות: ללכת בדרכיו. תכון המדות מה הוא חנון אף אתה היה חנון מה הוא רחום אף אתה היה רחום: לשמור חקותיו. המצות שלא נגלה טעמם: מצותיו. אשר נאמר בהם מצות כגון שלוח טמאים והפרת נדרי' וכיוצא בהן: ומשפטיו. הדינין: ועדותיו. אשר הם עדות וזכר כמו שבת ומועדים וכיוצא בהם שהם לזכור והנה כל התורה. ועדותיו כראית בו הוי"ו בקריא' והיא למ"ד הפועל אע"פ שהוא מנחי העי"ן נהפכה עי"ן הפעל וכן בדרך עדותיך שכתי' והדומי' להם: תשכיל. כתרגומו תצלח: את כל אשר תעשה. כמו בכל אשר תעשה ויהיה תשכיל פועל עומד או יהיה את כמשמעו ויהיה תשכיל פועל יוצא כלומ' בשמרך המצות תצליח אתה את כל

תולדות אהרן ויקרבו ימי דוד. זוכר וירא:

מצודת ציון

מלשון המ"ב: (נא) כיום. כעת כי יום הוא כמו עת וכה"ף בהא לאמתת הדבר כמו מכרה כיום (בראשית כ"ה): (נב) משערתו. משער ראש

מצודת דוד

(מח) אשר נתן היום יושב. כמו אשר נתן היום בן יושב וגו': (נ) ירא. שלא לדונו כמורד במלכות על אשר רצה למלוך מבלי דעת המלך: בקרנות המזבח. אשר עמד לפני הארון בחשבו שלא יחלל המקום להרגו שם: (נא) אם ימית. ר"ל שלא ימית וכאלו אמר שיהיה עליו עונש שבועה אם ימית וגו': (נב) לבן חיל. ר"ל לעבוד עבודתו כשאר עבדי המלך: לא יפול וגו'. ר"ל לא יענש על העבר אפילו עונש מועט ואמר בלשון גוזמא כדרך שהבריות אומרים: ואם רעה תמצא בו. ואפילו בדבר שאין בו כדי להמית מ"מ יומת בעבור צרוף הדבר הזה: (נג) ויורידהו. נוח לו לרדת בהבטחתו: לך לביתך. כי נראה עומד לפני שלמה בחשבו בכוונתו להיות לבן חיל לעמוד לפניו ולשרתו בכל עת ואמר לו לך לביתך כאומר לבני לא כן יחשוב כ"א תהיה לבן חיל לעת מצוא בזמן הצורך: ב (ב) בדרך וגו'. ר"ל כמנהג הנהוג בכל הבריות: והיית לאיש. גם באשר עודך נער התחזק עצמך להיות כאיש השלם בשניו הואיל ואמות ואינני להדריכך בדרך תלך: (ג) משמרת ה'. הדברים אשר צוה ה' לשמרו ואל בינתך אל תשען: ללכת בדרכיו. להיות רחום ורב חסד כמוהו: חקותיו. הם המצות שלא נגלו טעמיהם והמה כחק וגזירה: מצותיו. מה שבין אדם למקום: ומשפטיו. מה שבין אדם לחברו: ועדותיו. הם המצות אשר טעמיהם להעיד על מפלאות ה' כשבת ומועדי ה' והדומים: למען תשכיל. רצה לומר כשתשמור כל המצות תשכיל עוד מהם את כל אשר תעשה מהדברים אשר לא נאמרו בתורה כי מהם חכמה תקח לעבוד את ה': ואת וגו'. הוא כפל ענין במ"ש: (ד) לאמר לא יכרת.
לפי

רדק

כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם : (ה) וגם אתה. וגם לרבות על מצות ה' אשר צוהו ללכת בדרכי ה' אמר וגם זאת היא מדרכי ה' לבער אנשי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב וגו' או יהיה וגם אתה ידעת כמו שאני יודע ואיני צריך להודיעך אלא לצוותך עליו לבערו מן העולם : אשר עשה לי. פי' אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עש' מה שעשה להם כי אבנר אני הבטחתיו וקבלתיו בהסכמתי ועמשא גם כן היה בשליחותי ומסב אנשי יהודה אלי ויש מפרשים אשר עשה לי שהרג אבשלום ולפירו' הזה יהיה אשר עשה לשני שרי חסר וי"ו השמוש ואשר עשה. ובדרש אשר עשה לי שהראה הספר ששלח לו דוד ביד אוריה : לשני שרי צבאות ישראל. כי אבנר היה שר צבא ועמשא שמהו אבשלום שר צבא ובדעת דוד היה למנותו אחר כך שר צבא ועוד כי גדול היה ביהודה ושר צבא יהודה וכתוב עליו עוד ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד : ויהרגם. בשלום. טעמו עם ויהרג' כלו' ויהרגם בשלום וישם אות' דמי' כאילו היה דמי מלחמה או פירוש וישם דמי המלחמה דמי עשאל כי עשאל רודפו היה לאבנר שם אות' כדמי שלום כאלו הרג אבנר לעשאל בשלום נקם נקמתו מאבנר וגם כן הרגו בשלום כי לקחו לדבר עמו ולא נשמר ממנו ועמשא גם כן הרג בשלום שאמר לו השלום אתה אחי ואחז בזקנו לנשק לו ולא היה לו שום טענה להרגו ונתן הדמים ההם שעשה אותם דמי מלחמ' נתן אות' בחגורתו אשר במתניו כמו שנאמר ועליו חגור חרב מצומדת לו על מתניו ובנעלו אשר ברגליו שנפלו מתים לרגליו ויונתן תרגם הפסוק כן דקטילינון בערמימותיה וגו' כבעמוד . ויש דרש ובנעלו אשר ברגליו שהרג אבנר בערמה ושאל לו גדמת איך הולכת והיה שוחה ומראה לו כי בשניה היא הולכת אז הכהו וזהו שאמר לדבר אתו בשלי לשון של נעלך והלא אמר ובנעלו אשר ברגליו : (ו) ועשית כחכמתך. כלומר שלא תהרגנו עד שתמצא עליו עולה אע"פ שהוא חייב מיתה כי מלחמות ה' נלחם וטובות נמצאו בו אלא שהרג לאלה שני השרים חנם לפי' תעשה כחכמתך שתביאהו לידי עילה והסיבה שיתחייב הריגה : ולא תורד שיבתו בשלום שאול. תניחהו למות מיתת עצמו אלא יהרג כמו שהרג : (ז) כי כן קרבו אלי. בזה הדרך קרבו אלי במאכל ובמשתה כמו שכתוב משכב וספות וחטים ושעורים הגישו לדוד וכתוב והוא כלכל את המלך בשבתו במחנים וכן ת"י אינון ספיקו צרכי : (ח) והנה עמך. כלומר אע"פ שהוא משבט בנימין עמך וברשותך והוא להביאו לידי מיתה או פירוש והנה עמך בירושלים כדי שתוכל למצוא לו עילה סבה להמיתו. ובדרש כי רבו היה והיה מלמדו וזהו טעם עמך : קללני. בזה

לָךְ גְּבַר מֵעַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל : ה וְאַף אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דַעֲבַד לִי יוֹאָב בַּר צְרוּיָה דַעֲבַד לִתְרֵין רַבָּנֵי חֵילְוָתָא דְיִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בַּר נֵר וְלַעֲמָשָׂא בַּר יֶתֶר דְקַטְלִינוּן בְּעַרְמוּתֵיהּ וּדְמֵי דִי יִתְחַשֵּׁב לֵיהּ דְמֵיהוֹן עֲלוֹהִי כִּדַם תְּבִירֵי קְרָבָא וִיתֵיב לְהוֹן בִּכְמָנַת שְׁלָמָא וַאֲשַׁד דִמְהוֹן בְּאַסְפַּנִיקֵי דִי בְחַרְצֵיהּ וְדַשׁ בְּטָרָרִיתָא דִי בְרַגְלוֹהִי : ו וְתַעְבֵיד כְּחוּכְמְתָךְ וְלָא תָהֵית שֵׂיבָתֵיהּ בִּשְׁלָמָא לִשְׁאוֹל : ז וְלִבְנֵי בַרְזִילַי גִלְעָדָאָה תַּעְבֵיד טִיבוּ וִיהוֹן בְּאוֹכְלֵי פָתוֹרָךְ אֲרֵי אִינוּן סַפִּיקוּ צָרְכַי בְּמֵעֲרְקִי מִן קֳדָם אַבְשָׁלוֹם אֲחוּךְ : ח וְהָא עִמָּךְ שִׁמְעִי בַר גֵרָא בַר מִשֵּׁבֶט בִּנְיָמִין מְעוּלֵימַת וְהוּא לָטְטַנִי לְוָטָן מְרִירָן בְּיוֹמָא דַאֲזָלִית לְמַחֲנָיִם וְהוּא נְחַת לִקְדָמוּתִי לְיַרְדְּנָא וְקַיֵּימִית לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַייָ לְמֵימַר דְלָא אֶקְטְלִינָךְ בְּחַרְבָּא : ט וּכְעַן לָא תְזַכֵּינֵיהּ אֲרֵי גְבַר חַכִּים אַתְּ וְתִידַע יָת דְתַעְבֵיד לֵיהּ וְתָחֵית

ה וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃ ו וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃ ז וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ ח וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃ ט וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ

נ' יג' מ"ל ב' תמנו ה'חס' בליש' ב'מ"ל בליש' ח' חס' ב' הכר כדי שאול ה'ר"פ בכיפ' ד'.הס'. ל' ל' ל'

שלום ח' חס' בליש' בקריאה וסי' במסרה רבתא : והנה ה' ר"פ בספרא וסימ' נמסר לעיל בריש ספרא : מבחרי' ד' חס' בליש' וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סימן ג' :

תולדות אהרן וסיו באכלי . עקידה ש' מב זוכר תרומה : והוא קללני . שבת קה עקידה שער סב : אם המיקן נהרג זוכר משפטים :

רשי

דרש רבי תנחומא : (ה) את אשר עשה לי. שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה במדרש רבי תנחומא : דמי מלחמה בשלום. שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו : בחגורתו אשר במתניו. שחגר חרבו מלומדת על מתניו שלא כדרך החוגרים בצאתו לקראת עמשא ופיה למטה כדי שתפול כמה שנאמר והוא יצא ותפל (שמואל ב כ) וכשנפלה ונטלה כסבור עמשא שלא נטל אלא להגביהה מן הארץ ולא נשמר מחרב אשר ביד יואב : ובנעלו אשר ברגליו. את אבנר הרג בערמה ששאלו גידמת היאך חולצת כמה שנאמר (שמואל ב ג כז) ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי לשון של נעלך : (ו) ולא תורד שיבתו בשלום שאול. אל תניחהו למות מיתת עצמו וליפול בגיהנם : (ח) קללה נמרצת. מפורשת כמו מה ימריצך (איוב טז ג) ומה נמרצו (שם ו כה) כמו מה נמלצו : (ט) כי איש חכם אתה. תן לבך למצוא לו עון מ"ת בשביל דבר אחר וזהו וידעת את אשר תעש' לו

רלבג

(ה) את אשר עשה לי יואב בן צרויה. ר"ל על דבר אבשלום שעבר מצותו והרגו ואחר כך דבר אל דוד קשות כמו שנזכר במה שקדם : וישם דמי מלחמה בשלו'. ר"ל על הריגת אבנר כי הוא הרגו בעת היותו בשלום עמו מפני שהרג עשאל אחיו במלחמה והנה היה אז אבנר בשלום עמו כי הוא בא אל המלך להביא לו המלוכה והוא שלחו וילך בשלום : ויתן דמי מלחמה. בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו. זה שב אל עמשא כי יואב שם כלי המלחמה בהרגו אותו בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו לפי שהוא שם תער חרבו מלומדת בחגורתו ולא שם תערה תוכה כמנהג וכאשר ראה עמשא שחה לתקן נעלו אשר ברגליו ואז בשחותו נפל החרב מתערו לארץ ולקחו יואב משם ולזה לא נשמר עמשא מן החרב אשר ביד יואב ובהיות הענין כן הנה יתאמת שיואב נתן דמי המלחמה באלו הכלים אשר אינם מוכנים לצד המלחמה כלל : (ו) ולא תורד את שיבתו בשלום שאול. ר"ל עשה כחכמתך באופן שלא תניחנו למות מיתת עצמו כי כבר הגדיל לעשות הרעות הנפלאות האלו ויוסרו שאר אנשים מעשות ככה ויראו ג"כ מלבעוט במלכות : (ח) והנה עמך שמעי בן גרא. אמר זה כי הוא היה עמו בהמלכו כאמרו ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדניהו וידמה ג"כ שנשאר עמו לעבודתו כי היה יושב בירושלם כמו שתמצא שנזכר במה שאחר זה : והוא קללני קללה נמרצת. חזק' וקשה וזה מבואר מדבריו לו בעת ברחו מפני אבשלום : (ט) ועתה אל תנקהו. ר"ל אף ע"פ שהוא

מצודת ציון

ב (ז) קרבו אלי. קרבו אותי : (ח) קללני. מלשון קלות ובזיון : נמרצת. חזקה כמו וחבל נמרץ מיכה

מצודת דוד

לפי באורכו הדברים אמר שוב לאמר : (ה) וגם אתה ידעת. ר"ל כמו שידע אני כמו כן אתה ידעת ואין מהצורך לספר לך פרטי הדברים : אשר עשה לי. ומזכיר ומפרש שזהו אשר עשה לשני שרי וגו' כי על כי הם באו בהבטחת דוד והלכו בשליחותו ועל"ז הרגם יואב יהשב ה"ל לדוד כלימה בזה : לשני שרי צבאות. כי גם עמשא היה שר צבא לאבשלום אף בדעת דוד היה להעמידו תחת יואב : דמי מלחמה. הדם הראוי לשפוך באנשי מלחמה שפך באנשי שלומי : ויתן דמי מלחמה. הדם הראוי לשפוך במלחמה בגבורה מפורסמת שפך באנשי שלומי בערמתו : בחגורתו וגו'. ר"ל במה שחגר חרבו מלומדת במתניו להרבו בכדי שתהא נוחה לפול בנתיק מוטבת וכפילה מול עמשא שהה מעט לתקן מנעלו ונפלה החרב מהתערה והגביה בידו והכהו כאלו ועמשא לא נשמר על כי ראה אשר מעצמה נפלה מהתערה : (ו) כחכמתך. לפי חכמתך תמצא לו עילה : ולא תורד שיבתו. ר"ל עם שהוא איש שיבה לא ההדר פניו ולא ימות כדרך כל הארץ רק יקבר בשלום במיתת עצמו : (ז) כי כן. ר"ל בזה הדבר עצמו קרבו אותי לאכול על שולחן הביתם ולאומר עוד חטפה עמהם הכד זולת מה שיהיו ברזילי בולהנך כי זהו תשלום גמול ולא להחד יקרה : (ח) עמך. ור"ל אתה בך היושב שמך במחנדות ורז"ל אמרו שהיה מלמדו תורה : ביום לכתי מחנים. כי כשברח מפני אבשלום הלך עד מחנים וישב בה עד שחזרו לירושלים : והוא ירד. לפיים אותי ובשבועתי לו לא נהל לחיות ולזה לא הוכל בעצמי להקם נקמתי ממנו : (ט) ועתה. הואיל ואתה תמלוך תהי אל תנקה אותו מהעון הזה מבלי לשלם לו

אֶת־שֵׂיבָת֛וֹ בְּדָ֖ם שְׁאֽוֹל׃ י וַיִּשְׁכַּ֥ב דָּוִ֖ד כמן
עִם־אֲבֹתָ֑יו וַיִּקָּבֵ֖ר בְּעִ֥יר דָּוִֽד׃
יא וְהַיָּמִ֗ים אֲשֶׁ֨ר מָלַ֤ךְ
דָּוִד֙ עַל־יִשְׂרָאֵ֔ל אַרְבָּעִ֖ים שָׁנָ֑ה
בְּחֶבְר֤וֹן מָלַךְ֙ שֶׁ֣בַע שָׁנִ֔ים וּבִירוּשָׁלִַ֣ם
מָלַ֔ךְ שְׁלֹשִׁ֥ים וְשָׁלֹ֖שׁ שָׁנִֽים׃ יב וּשְׁלֹמֹ֔ה
יָשַׁ֕ב עַל־כִּסֵּ֖א דָּוִ֣ד אָבִ֑יו וַתִּכֹּ֥ן מַלְכֻת֖וֹ ט"ו. ב' חס' ג' חס'
מְאֹֽד׃ יג וַיָּבֹ֞א אֲדֹנִיָּ֣הוּ
בֶן־חַגִּ֗ית אֶל־בַּת־שֶׁ֙בַע֙ אֵם־שְׁלֹמֹ֔ה
וַתֹּ֖אמֶר הֲשָׁל֣וֹם בֹּאֶ֑ךָ וַיֹּ֖אמֶר שָׁלֽוֹם׃
יד וַיֹּ֕אמֶר דָּבָ֥ר לִ֖י אֵלָ֑יִךְ וַתֹּ֖אמֶר דַּבֵּֽר׃
טו וַיֹּ֗אמֶר אַ֚תְּ יָדַ֔עַתְּ כִּי־לִי֙ הָיְתָ֣ה
הַמְּלוּכָ֔ה וְעָלַ֞י שָׂ֧מוּ כָֽל־יִשְׂרָאֵ֛ל פְּנֵיהֶ֖ם פ
לִמְלֹ֑ךְ וַתִּסֹּ֤ב הַמְּלוּכָה֙ וַתְּהִ֣י לְאָחִ֔י כִּ֥י ג' וחס'
מֵיְהוָ֖ה הָ֥יְתָה לּֽוֹ׃
טז וְעַתָּ֗ה שְׁאֵלָ֤ה אַחַת֙ אָנֹכִ֣י
שֹׁאֵ֣ל מֵֽאִתָּ֔ךְ אַל־תָּשִׁ֖בִי אֶת־פָּנָ֑י ה'. ל' חס'
וַתֹּ֥אמֶר אֵלָ֖יו דַּבֵּֽר׃ יז וַיֹּ֗אמֶר אִמְרִי־נָא֙ כ' ההותי את
לִשְׁלֹמֹ֣ה הַמֶּ֔לֶךְ כִּ֥י לֹא־יָשִׁ֖יב אֶת־ ל'. כ"ד
פָּנָ֑יִךְ וְיִתֶּן־לִ֛י אֶת־אֲבִישַׁ֥ג הַשּׁוּנַמִּ֖ית י"ג
לְאִשָּֽׁה׃ יח וַתֹּ֥אמֶר בַּת־שֶׁ֖בַע ט֑וֹב
אָנֹכִ֕י אֲדַבֵּ֥ר עָלֶ֖יךָ אֶל־הַמֶּֽלֶךְ׃ יט וַתָּבֹ֤א
בַת־שֶׁ֙בַע֙ אֶל־הַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֔ה לְדַבֶּר־ל֖וֹ
עַל־אֲדֹנִיָּ֑הוּ וַיָּקָם֩ הַמֶּ֨לֶךְ לִקְרָאתָ֜הּ ל'
וַיִּשְׁתַּ֣חוּ לָ֗הּ וַיֵּ֙שֶׁב֙ עַל־כִּסְא֔וֹ וַיָּ֤שֶׂם
כִּסֵּא֙ לְאֵ֣ם הַמֶּ֔לֶךְ וַתֵּ֖שֶׁב לִימִינֽוֹ׃ י"ב
כ וַתֹּ֗אמֶר שְׁאֵלָ֨ה אַחַ֤ת קְטַנָּה֙ אָנֹכִ֣י
שֹׁאֶ֣לֶת מֵֽאִתָּ֔ךְ אַל־תָּ֖שֶׁב אֶת־פָּנָ֑י פ
וַיֹּֽאמֶר־לָ֣הּ הַמֶּ֗לֶךְ שַׁאֲלִ֣י אִמִּ֔י כִּ֥י לֹֽא־
אָשִׁ֖יב אֶת־פָּנָֽיִךְ׃ כא וַתֹּ֕אמֶר יֻתַּ֖ן אֶת־ ד'
אֲבִישַׁ֣ג הַשֻּׁנַמִּ֑ית לַאֲדֹנִיָּ֥הוּ אָחִ֖יךָ ג' חס'

יַת שֵׂיבָתֵיהּ בְּקִטְלָא
לִשְׁאוֹל : י וּשְׁכֵיב דָּוִד עִם
אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר
בְּקַרְתָּא דְדָוִד : יא וְיוֹמַיָּא
דִי מְלַךְ דָּוִד עַל יִשְׂרָאֵל
אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחֶבְרוֹן מְלַךְ
שְׁבַע שְׁנִין וּבִירוּשְׁלֵם מְלַךְ
תְּלָתִין וּתְלַת שְׁנִין :
יב וּשְׁלֹמֹה יְתֵיב עַל כּוּרְסֵי
מַלְכוּתָא דְדָוִד אֲבוּהִי
וְאִתְקִינַת מַלְכוּתֵיהּ לַחֲדָא :
יג וַאֲתָא אֲדוֹנִיָּהוּ בַּר חַגִּית
לְוַת בַּת שֶׁבַע אִמֵּיהּ
דִשְׁלֹמֹה וַאֲמַרַת הַשְׁלָם
מֵיתָךְ וַאֲמַר שְׁלָם : יד וַאֲמַר
פִּתְגָם אִית לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ
וַאֲמַרַת מַלֵּיל : טו וַאֲמַר
אַתְּ יְדַעַתְּ אֲרֵי דִילִי הֲוַת
מַלְכוּתָא וַעֲלַי שַׁוִּיאוּ כָּל
יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶהֱוֵי
מַלְכָּא וְאִסְתְּחַרַת מַלְכוּתָא
וַהֲוַת לְאָחִי אֲרֵי מִן קֳדָם
יְיָ הֲוַת לֵיהּ : טז וּכְעַן
שְׁאֶלְתָּא חֲדָא אֲנָא שָׁאֵיל
מִנָּךְ לָא תְתִיבִין יַת אַפָּי
וַאֲמַרַת לֵיהּ מַלֵּיל : יז וַאֲמַר
אִמְרִי כְעַן לִשְׁלֹמֹה מַלְכָּא
אֲרֵי לָא יְתִיב יַת אַפָּךְ וְיַהֵב
לִי יַת אֲבִישַׁג דְמִן שׁוּנֵם
לְאִתּוּ : יח וַאֲמַרַת בַּת שֶׁבַע
טַב אֲנָא אֲמַלֵּיל עֲלָךְ קֳדָם
מַלְכָּא : יט וַאֲתַת בַּת שֶׁבַע
לָקֳדָם מַלְכָּא שְׁלֹמֹה
לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ עַל אֲדוֹנִיָּהוּ
וְקָם מַלְכָּא לָקֳדָמוּתַהּ
וּסְגִיד לַהּ וִיתֵיב עַל כּוּרְסֵיהּ
וְשַׁוִּי כּוּרְסָא לְאִמָּא דְמַלְכָּא
וִיתֵיבַת לִימִינֵיהּ :
כ וַאֲמַרַת שְׁאֶלְתָּא חֲדָא
זְעֵירָא אֲנָא שָׁאֲלָא מִנָּךְ לָא
תְתִיב יַת אַפַּי וַאֲמַר לַהּ מַלְכָּא שְׁאִילִי אִמִּי אֲרֵי לָא אֲתֵיב יַת אַפָּךְ : כא וַאֲמַרַת
תִּתְיְהַב יַת אֲבִישַׁג דְמִן שׁוּנֵם לַאֲדֹנִיָּהוּ אָחוּךְ לְאִתּוּ :

רשי

לו : (יב) ותכון מלכותו מאד . סף על העליונים : (יט) לדבר לו . לדבר בשבילו בשביל אדוניהו : לאם המלך . אמרו רבותינו לאמה של מלכות היא רות

רלבג

שהוא עמך ואין לך עליו דרך ותואנה להרגו ולא על מה שחרף וקלל אותו כי כבר נשבעתי לו שלא אמיתהו והנה תעשה בדרך שלא יהיה נקי מהעונש כי איש חכם אתה ותמצא בזה דרכים יתכן בהם שתוכל להגיע עליו עונש המות באופן שתוריד את שיבתו אל הקבר בשפיכות דמים לא כמות כל האדם : (י) וישכב דוד עם אבותיו . מגיד שאבותיו היו צדיקים וישרים כמוהו : ויקבר בעיר דוד . היא ציון : (יב) ושלמה ישב על כסא דוד אביו. מגיד שאחז מעש' אבותיו: (כב) ולו ולאביתר הכהן וליואב בן צרויה . ר"ל שהוא היה יותר ראוי למלוך כי הוא הגדול ממני כי הממלכה ראוי שתהיה לגדול כאמרו ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ולאביתר הכהן היתה גם כן ראויה יותר הכהונה הגדולה כי ראשונה היתה לו קודם היתה לצדוק והיתה לו גם כן מאבותיו וליואב בן צרויה גם כן היה ראוי יותר שיהיה שר הצבא מזולתו כי הוא היה ראשון בזאת השררה ובהיות הענין כן שהוא ראוי יותר למלוכה ואלו אשר עזרוהו ראוים יותר לשררותיהם הנה ימשך מזה במעט סבה שתשוב המלוכה לאדניה ומפני זה הוא מבקש אבישג השונמית לאשה לחזק את ידו וידי עוזריו שהמלוכה ראויה שתהיה לו כי אם היתה הרכיבה על הפרדה אשר רכב עליה המלך סימן למלוכה כמו שקדם כל שכן שהלקיח' לאשה אשר שכבה בחיק המלך הוא סימן למלוכה ובהיות הענין כן הנה

מצודת ציון

(מיכה ב) : (טו) שאלה . ענין בקשה :
פמנני

רדק

בזה אותי בדברים ובמעשה : נמרצת . חזקה שאמר לו איש הדמים איש הבליעל ועפר בעפר כמו מה נמרצו אמרי יושר ויש דרש שהוא נוטריקון : ירד לקראתי . שאמחול לו ונשבעתי לו שלא אמיתנו אע"פ שנשבעתי לו שלא אמיתנו חייב מיתה הוא ולשמור שבועתי לא תמיתנו עד שתמצא לו עיל' ועון ובסבב אתה הדבר שיבא לידי עון שיהיה לך דין עליו כדי להמיתו כי איש חכם אתה ותדע למצוא לו עילה : בעיר דוד . היא ציון : (יב) ותכון . אחר שהמית אלה שדמו להיות לו לשטן כמו שאמר אחרי מות שמעי והממלכה נכונה ביד שלמה : (טו) כי מה' היתה לו . כי נודע כי נתן הנביא אמר על פי ה' כי שלמה יהיה מלך ואעפ"כ היה הוא מערער במלוכה אם יוכל ויתן לו את אבישג כי מותרת היתה לו כי דוד אביו לא ידעה אלא שאין משתמשין בשרביטו של מלך אלא א"כ הוא מלך ולתואנ' זו ביק' אות' אדוניהו ובת שבע לא הרגישה בדבר : (יט) וישב על כסאו . אחר שקם לקראתה והשתחוה לה חזר למקומו על כסאו וצוה לשום כסא לאמו שתשב לימינו ויש דרש לאם המלך לאמה של מלכות והיא רות כי עדיין היתה היא בחיי' וזה רחוק מאד : (כא) יתן . אינו לשון זכר לנקבה אלא פי' יותן זה המתן והוא אבישג ולשון זכר

מלכתו ג' חס' נמסר בסדר בלק : ועלי ה' בקריאה וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' י"ח : למלך ג' וחס' וסימ' ועלי שמו כל ישראל פניהם . ויהי בשמנים שנה . כי מבית הסורים יצא למלך : מאתך ה' בקריא' וסי' ועתה שאלה אחת קטנה . ותאמר שאלה אחת קטנה . והיה אני אלך מאתך . שתים שאלתי מאתך . אם תראה אתי לקח מאתך : תשב ה' ד' קמץ ובולרע וחד פתח ובלעיל וסי' רק את בני לא תשב שמה . תשב אנוש עד דכא ותאמר . בעבור דוד עבדך אל תשב . אל תשב את פני דמלכים . בתראה מלעיל : יתן ז' וסי' נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס : השנמית ג' הס' בקריאה וסי' וימצאו את אבישג השנמית . ותאמר יתן את אבישג השנמית . ולמה את שאלת את אבישג השנמית :

תולדות אהרן וסיטס אחר מלך . סנהדרין קז זבחים קיט (ראה הפסוק נו) :

מצודת דוד

גמול הראוי : כי איש חכם אתה . ותוכל למצוא העילה את אשר תעשה לו : שיבתו . ר"ל אל תחוס להדרו בעבור שיבתו : בדם שאול . ר"ל לא תניהו למות על מטתו כ"א ישפך דמו בחרב : (י) בעיר דוד . היא ציון : (יא) שבע שנים . ובש"ב נאמר גם ששה חדשים ולא חש למנותם כאן על כי היה נרדף מאבשלום ששה חדשים למולם : (יב) ותכון מלכותו . לא כאביו שהיה לפעמים נרדף בעת מלכותו מאבשלום ושבע בן בכרי כי מלכותו היה נכון מאד : (יג) השלום בואך . שאלה אותו אם ביאתו בדבר שלום או באה להתקוטט עמה בדבר מה : (טו) כי לי וגו' . על כי שאלתו היה בדבר אדוני' ועלה טוענו שיתה להתנשא עוד ולאמר אני אמלך ורצה לעשות הכנה לזה את אבישג להשתמש בתשמיש המלך שאין ראוי כ"א למלך והשם פן הרגיש בדבר לזה הקדים ואמר הלא מאז היתה המלוכה ראוי לי על כי אני גדול האחים ואף כולם חפצו בי מאז ועכ"ז מלך שלמה כי מה' היתה לו וא"כ מי פתי יכול הנה להתאבק מול גזירת המקום : (טז) ועתה . הואיל ואין הסב בדבר המלוכה : אל תשיבי וגו' . ר"ל פני ריקם מבלי למלאות שאלתי : (יח) טוב . ראוי והגון הדבר הזה ולכן אדבר בעבורך אל המלך : (יט) על אדניהו . בעבור שאלת אדניה : לקראתה . ללכת

רדק

וכר נופל על הענין וכן יעשה מלאכה: (כב) שאלי לו את המלוכה. והבין שלמה כי בתואנה הוא מבקש אותה לפי שהיה אסור להשתמש בה אם לא היה מלך ואם יתנו לו את אבישג היה סבור שהחזיק במלכות והבין כי אביתר ויואב שהחזיקו את ידו יעצוהו זה לפי' אמר לו ולאביתר וליואב בן צרויה וכן ת"י הלא בעצה דא הוו הוא ואביתר כהנא ויואב בן צרויה: (כד) ויושיבני. בפתח מקום צרי וכן יאהבני אישי: עשה לי בית. בית מלכו' וכן ת"י ותקיים לי מלכו: (כה) ביד בניהו. אעפ"י שהיה כהן ואסור להטמא למתים כשפגע בו לא מת מיד וסלק ידו ממנו טרם מותו או אעפ"י שאסור לכהן להטמא למתים במקום מצוה מטמא ולעשות מצו' המלך מצוה היא וכן מותר לכהן להלחם במלחמות מצוה ולהטמא לפיכך נתנו שלמה שר צבא וכן פירש' בספר שמואל בפסוק הוא הכה את שני אריאל מואב: (כו) ענתות. איש ענתות כי משם היה וענתות לכהנים היה כי כן כתוב בספר יהושע וכתיב מן הכהנים אשר בענתות וכן ואני תפלה ואני איש תפלה שקר מזין איש שקר דמשק אליעזר איש דמשק או פירוש לענתות לך וכן ת"י על שדיך אל נחלתך כלומר לך לך לענתות וכן ת"י אזיל לך לקרוך ועל במקום אל וכן הרמתה על ביתו ותתפלל על ה' כמו אל ה': איש מות. חייב מיתה הוא מי שמרד במלכות ואביתר מרד בדוד שהיתה ידו עם אדניהו והיה יודע כי בדעת דוד להמליך שלמה או אפילו לא היה יודע מרד היה להמליך מלך בחיי דוד שלא ברשותו: התענית. נהלך עם דוד בברחו מפני שאול ובברחו מפני אבשלום ועינוי הדרך היה להם כמו שכתוב כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר: (כז) מהיות כהן. פירוש כהן גדול ומעתה התחיל העונש על בית עלי כמו שאמר ספחני נא אל אחת הכהונות כי לעולם לא יהיה להם שום שררה בכהונה אלא יהיו נטפלים לאחרים שיהיו שרים עליהם ואביתר

לָֽאִשָּֽׁה׃ כב וַיַּ֨עַן הַמֶּ֤לֶךְ שְׁלֹמֹה֙ וַיֹּ֣אמֶר
לְאִמּ֗וֹ וְלָמָה֩ אַ֨תְּ שֹׁאֶ֜לֶת אֶת־אֲבִישַׁ֤ג
הַשֻּׁנַמִּית֙ לַאֲדֹ֣נִיָּ֔הוּ וְשַׁאֲלִי־לוֹ֙ אֶת־ ג' סס'
הַמְּלוּכָ֔ה כִּ֛י ה֥וּא אָחִ֖י הַגָּד֣וֹל מִמֶּ֑נִּי
וְלוֹ֙ וּלְאֶבְיָתָ֣ר הַכֹּהֵ֔ן וּלְיוֹאָ֖ב בֶּן־צְרוּיָֽה׃ כ' דין מ"ל וא' חס'
כג וַיִּשָּׁבַע֙ הַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֔ה בַּֽיהוָ֖ה לֵאמֹ֑ר
כֹּ֣ה יַעֲשֶׂה־לִּ֤י אֱלֹהִים֙ וְכֹ֣ה יוֹסִ֔יף כִּ֣י י"א
בְנַפְשׁ֔וֹ דִּבֶּר֙ אֲדֹ֣נִיָּ֔הוּ אֶת־הַדָּבָ֖ר הַזֶּֽה׃
כד וְעַתָּ֗ה חַי־יְהוָה֙ אֲשֶׁ֣ר הֱכִינַ֔נִי י'
וַיּֽוֹשִׁיבַ֙ינִי֙ עַל־כִּסֵּא֙ דָּוִ֣ד אָבִ֔י וַאֲשֶׁ֧ר ויושיבני ק' ז'
עָֽשָׂה־לִ֛י בַּ֖יִת כַּאֲשֶׁ֣ר דִּבֵּ֑ר כִּ֣י הַיּ֔וֹם
יוּמַ֖ת אֲדֹנִיָּֽהוּ׃ כה וַיִּשְׁלַח֙ הַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֔ה
בְּיַ֖ד בְּנָיָ֣הוּ בֶן־יְהוֹיָדָ֑ע וַיִּפְגַּע־בּ֖וֹ
וַיָּמֹֽת׃ כו וּלְאֶבְיָתָ֨ר הַכֹּהֵ֜ן אָמַ֣ר הַמֶּ֗לֶךְ
עֲנָתֹת֙ לֵ֣ךְ עַל־שָׂדֶ֔יךָ כִּ֛י אִ֥ישׁ מָ֖וֶת ל' חס' כ' מ"ל בליש'
אָ֑תָּה וּבַיּ֣וֹם הַזֶּ֗ה לֹ֤א אֲמִיתֶ֙ךָ֙ כִּֽי־ ל'. ל'
נָשָׂ֜אתָ אֶת־אֲר֨וֹן אֲדֹנָ֤י יְהוִה֙ לִפְנֵי֙ דָּוִ֣ד
אָבִ֔י וְכִ֣י הִתְעַנִּ֔יתָ בְּכֹ֖ל אֲשֶׁר־הִתְעַנָּ֥ה ל'. ל'
אָבִֽי׃ כז וַיְגָ֤רֶשׁ שְׁלֹמֹה֙ אֶת־אֶבְיָתָ֔ר
מִהְי֥וֹת כֹּהֵ֖ן לַיהוָ֑ה לְמַלֵּא֙ אֶת־דְּבַ֣ר
יְהוָ֔ה אֲשֶׁ֥ר דִּבֶּ֛ר עַל־בֵּ֥ית עֵלִ֖י סימן

כב וַאֲתֵיב מַלְכָּא שְׁלֹמֹה
וַאֲמַר לְאִמֵּיהּ וּלְמָא אַתְּ
שָׁאֲלָא יַת אֲבִישַׁג דְּמִן
שׁוּנֵם לַאֲדֹנִיָּהוּ וְשַׁאֲלִי לֵיהּ
יַת מַלְכוּתָא אֲרֵי הוּא אֲחִי
קַשִּׁישׁ מִנִּי הֲלָא בְעֵצָה הֲווֹ
הוּא וְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא וְיוֹאָב
בַּר צְרוּיָה׃ כג וְקַיֵּם מַלְכָּא
שְׁלֹמֹה בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימָר
כְּדֵין יַעֲבֵיד לִי אֱלֹהִים וּכְדֵין
יוֹסִיף אֲרֵי בְנַפְשֵׁיהּ מַלֵּיל
אֲדֹנִיָּהוּ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין׃
כד וּכְעַן קַיָּם הוּא יְיָ
דְּאַתְקְנַנִי וְאוֹתְבַנִי עַל
כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְדָוִד אַבָּא
וּדְקַיֵּם לִי מַלְכוּ כְּמָא
דְמַלֵּיל אֲרֵי יוֹמָא דֵין
יִתְקְטֵיל אֲדֹנִיָּהוּ׃ כה וּשְׁלַח
מַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּיַד בְּנָיָהוּ
בַּר יְהוֹיָדָע וְשַׁלִּיט בֵּיהּ
וְקַטְלֵיהּ׃ כו וּלְאֶבְיָתָר
כַּהֲנָא אֲמַר מַלְכָּא לַעֲנָתוֹת
אֱזֵיל לָךְ לְקִירְוָךְ אֲרֵי גְבַר
חַיָּב קְטוֹל אַתְּ וּבְיוֹמָא הָדֵין
לָא אֶקְטְלִינָךְ אֲרֵי נְטַלְתְּ
יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ אֱלֹהִים קֳדָם
דָּוִד אַבָּא וַאֲרֵי אִתְעַנֵּיתָא
בְּכֹל דִּי אִתְעַנֵּי אַבָּא׃ כז וְתָרֵיךְ שְׁלֹמֹה יַת אֶבְיָתָר מִלְמֶהֱוֵי כָּהֵן מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם
יְיָ לְקַיָּמָא יַת פִּתְגָמָא דַיְיָ דִי מַלֵּיל עַל בֵּית עֵלִי

לי אלהים י"א בקריאה וסי' כי שת לי אלהים זרע אחר. צחק עשה לי אלהים. בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. כן שלם לי אלהים. להברות את דוד. ולעמשא תמרו. וישבע המלך שלמה. אם יספוק עפר שמרון לשעלים. אם יעמד ראש אלישע. עד אשר אדע. לב טהור ברא לי אלהים: ואשר עשה ז' בקריאה דסמיכי וסי' ואשר עשה לכם במדבר. ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו. ואשר עשה לדתן ולאבירם. לעינינו את האותות הגדלת דיהושע. ואשר עשה לי בית. ויתר דברי בעשא. ויתר דברי חזקיהו:

תולדות אהרן על כסא דוד. אסר נח: ויגס כסא. בחרה לא: ולאביתר הכהן. יומא עז זוכר גם וסוף וימי:

מבית עלי

רשי

רות: (כב) ושאלי לו את המלוכה. משישתמש בשרביטו של מלך הוא תחלת השררה: (כד) עשה לי בית. בית המלוכה כאשר דבר ביד נתן: (כו) ענתות לך. משם היה: כי איש מות אתה. שמרדת במלכות אבי בהיותך עם אדוניהו להמליכו שלא מדעתו: כי נשאת את ארון. בברוח אבי מפני אבשלום: וכי התענית. עמו באותה הצרה שנאמר (שמואל ב יז כט) כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר: (כז) את אשר דבר על בית עלי. והקימותי לי כהן נאמן וגו' (שמואל א ב ל"ה) והבטת צר מעון וגו' (שם לב) ומשחרבה שילה לא היה בית חשוב לעבודה להקב"ה ועתה כשיבנה בית הבחירה מלא הקב"ה את דברו לגרש את

רלבג

הנה הוא מבואר כי זאת תחבול' מאדניה למשוך אליו המלכות: (כו) ולאביתר הכהן אמר המלך ענתות לך על שדך כי איש מות אתה. הנה היה אביתר יושב בענתות ולזה אמר שיפרד ממנו וילך לענתות על השדה אשר לו שם והנה אמר כי הוא איש מות על אשר בזה המלך להמליך מלך בזולת עצמו ואמר לו כי ביום הזה לא ימיתהו כי נשא ארון ה' לפני דוד וזה היה בעת ברחו מפני אבשלום שהיה נושא אותו עד שרצה דוד שישיבוהו אל ירושלם: וכי התענית בכל אשר התענה אבי. ר"ל שהיה מיצר בצרתו וזה היה בבואו אל דוד כשהרג שאול נוב עיר הכהנים כי אחר זה לא נפרד מדוד כלל והיה דוד נשאל לו באורים ותומים ובעת היותו בורח מפני אבשלום היה ג"כ מיצר בצרתו עד שכבר היה עולה עמו לולי שמנעו דוד מזה: (כו) למלא את דבר ה' אשר דבר על בית עלי בשילה. הוא מה שאמר השם יתברך על בית עלי והקימותי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה ובניתי לו בית נאמן והתהלך לפני משיחי כל הימים והנה הוא מבואר שמשיחו הוא המעול' שבכלם בחכמה בתבונ' ובדעת מכל אשר לפניו ואחריו והוא שלמה כי זה ראוי שיהיה נבחר להיות מלך כל הימים והוא שלמה שאמר עליו השם יתברך וחסדי לא יסור ממנו וגו' והוא היה משיח הש"י על יד צדוק הכהן

מצודת ציון

(כד) הכינני. הכין אותי: (כה) ויפגע. ענין מכה מות כמו גש פגע בו (שמואל ב' א') (כו) התענית. מלשון עינוי וצער: (כז) למלא. ענין השלמה

מצודת דוד

ללכת לקראתה: (כב) ולמה את שואלת וגו' ושאלי וגו'. כי שלמה הבין בדבר אשר יבקש תואנה לעורר על המלוכה ולזה אמר בדרך התול ושחוק למה תשאלי דבר המסבב את המלוכה הלא טוב שאלי לו את המלוכה בעצם על כי הוא הגדול ממני וכאשר אמר הוא בהקדמת שאלתו: ולו וגו'. ר"ל וכמו ששאלי לו את הראוי אליו כן שאלי להביא לאביתר וליואב את הראוי להם היות כי כולם המה בעצה אחת למען יחזיקו בשלהם: (כג) כה יעשה וגו'. הוא ענין שבועה ונזם ולא אמר הדבר בפירוש וכמוהו הרבה במקרא: בנפשו. באבדון נפשו כי יומת עליה: (כד) עשה לי בית. ר"ל בית מלכות והוא כפל ענין במ"ש: (כה) ויפגע בו. ואף שהיה כהן ואסור לטמאות למת הנה כירא ממנו עוד בו וכמהו: (כו) ולאביתר אמר. ברצותו שעדיין עומד במרדו למה לתת עצה לאדוניה לקחת את אבישג: ענתות לך. ר"ל לך אל מקומך ענתות כי היא היתה עיר הכהנים: כי איש מות אתה. על בהיות בקבר המרד להמליך את אדוניה מבלי דעת המלך אבי ולכך לא תשב עוד פה לראות פני: וביום הזה. ר"ל ואף היום שמן הנראה עודך מחזיק במרד בתתך עצה לאדוניה לבוא את אבישג למען תואנה בדבר המלוכה עכ"ז לא אמיתך: לפני דוד אבי. בהיותו בורח מפני אבשלום: וכי התענית. ובעבור אשר היית מעונה ומיצר בצרת אבי כאשר היה נרדף מפני שאול: (כז) מהיות כהן. ר"ל מלשמש עוד בכהונה גדולה: למלא את דבר ה'. הסיבה הזו היתה למלאות דבר ה' וגו': בשלה. בעוד היה המשכן בשלה דבר ה' על בית עלי

שיוקח

רשי

את בני עלי : (כח) והשמועה באה עד יואב . שמועת מיתת דוד שצוה להרגו וידע ששלמה שונאו : כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה . סוף דבר אבל בקש לנטות אלא נתיירא שעדיין לאלוהית של דוד קיימת : (ל) ויאמר לא . שתים לא אקבל עלי קללות שקללני דוד אביך במיתת אבנר (שמואל ב ג כט) יחולו על ראש יואב יקבלם שלמה עליו ואח"כ אצא : (לא) עשה כאשר דבר . אני מקבלם עלי לכך נדבקו כל אלה בזרע דוד עוזיה היה מצורע אסא מחזיק בפלך יהויקים נפל בחרב וחסר לחם

רלבג

הכהן מתן הנבואה : (כח) כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה . הרצון בזה כי יואב הרגיש היותו אשם משני צדדים האחד כי נטה אחרי אדניהו להמליכו בזולת עצת דוד והשני כי לא נטה אחרי אבשלום להצילו מן המות כמו שצוה דוד : ויחזק בקרנות המזבח . ראוי שתדע כי לא הועיל לו אחוז בקרנות המזבח מפני שהרג נפשות במזיד ובערמה ולזה הסכים המלך שימות שם ואע"פ שלא היתה שם התראה הנה המלך יוכל לענוש ביותר ממשפטי התורה ליסר העם וזה נלמד אותו מזה המקום וממקומות רבים ממה שצוה דוד להרוג המבשר במיתת שאול ורכב ובענה על הודאתם שהמיתו איש בשת גם לא היה מועיל ליואב אחוז בקרנות המזבח כי לא היה כהן ועבודה בידו אבל ראוי שנלמד מזה שזאת החזקה בקרנות המזבח היתה מועילה לו שלא ימסרוהו למלך להמיתו אם לא היה מחוייב מיתה בב"ד וזה נלמד מזה המקום כמו שהתבאר בשלשה עשר מסנהדרין : (לא) ופגע בו וקברתו . ר"ל שתצוה לקברו תכף כי בניהו היה

בְּשִׁלֹה׃ כח וְהַשְּׁמֻעָה כ׳ חס׳

בָּאָה עַד־יוֹאָב כִּי יוֹאָב נָטָה ל׳ בסיפ׳

אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה וְאַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם לֹא ג׳

נָטָה וַיָּנָס יוֹאָב אֶל־אֹהֶל יְהוָה וַיַּחֲזֵק כ׳

בְּקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃ כט וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ כ״ד

שְׁלֹמֹה כִּי נָס יוֹאָב אֶל־אֹהֶל יְהוָה

וְהִנֵּה אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה

אֶת־בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע לֵאמֹר לֵךְ

פְּגַע־בּוֹ׃ ל וַיָּבֹא בְנָיָהוּ אֶל־אֹהֶל

יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ

צֵא וַיֹּאמֶר לֹא כִּי פֹה אָמוּת וַיָּשֶׁב ג׳ מטעים כ״ס

בְּנָיָהוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר לֵאמֹר

כֹּה־דִבֶּר יוֹאָב וְכֹה עָנָנִי׃ לא וַיֹּאמֶר לוֹ

הַמֶּלֶךְ עֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּפְגַע־בּוֹ

וּקְבַרְתּוֹ וַהֲסִירֹתָ דְּמֵי חִנָּם אֲשֶׁר שָׁפַךְ ל׳

יוֹאָב מֵעָלַי וּמֵעַל בֵּית אָבִי׃ לב וְהֵשִׁיב

בְּשִׁלֹה׃ כח וּבְסוֹרְתָא מְטַת עַד יוֹאָב אֲרֵי יוֹאָב אִתְפְּנִי בָּתַר אֲדוֹנִיָה וּבָתַר אַבְשָׁלוֹם לָא אִתְפְּנִי וְאַפֵּיךְ יוֹאָב לְמַשְׁכְּנָא דַיְיָ וְאַתְקֵיף בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא׃ כט וְאִתְחַוָא לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה אֲרֵי אַפֵּיךְ יוֹאָב לְמַשְׁכְּנָא דַיְיָ וְהָא בִּסְטַר מַדְבְּחָא וּשְׁלַח שְׁלֹמֹה יָת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע לְמֵימַר אֱזֵיל שְׁלוֹט בֵּיהּ׃ ל וַאֲתָא בְנָיָהוּ לְמַשְׁכְּנָא דַיְיָ וַאֲמַר לֵיהּ כְּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא פּוּק וַאֲמַר לָא אֲרֵי כָּא אִתְקְטֵיל וַאֲתֵיב בְּנָיָהוּ יָת מַלְכָּא פִּתְגָמָא לְמֵימַר כְּדֵין מַלֵּיל יוֹאָב וּכְדֵין אֲתֵיבַנִי׃ לא וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא עֲבֵיד כְּמָא דְמַלֵּיל וּתְשְׁלוֹט בֵּיהּ וְתִקְבְּרִינֵיהּ וּתְפַלֵּי חוֹבַת דַּם זַכַּאי דְּאָשַׁד יוֹאָב מִנָּן מִנִּי וּמִן בֵּית אַבָּא׃ לב וְיָתֵיב יְיָ יָת חוֹבַת

רדק

עלי היה : (כח) והשמועה . שמועה שהומת אדוניהו וגורש אביתר פחד על עצמו לפי שהוא נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה כי אילו נטה אחרי אבשלום ולא נטה אחרי אדוניהו לא היה לו לפחד שכיון שכל ישראל היו רוצים להמליכו לא היה מרד שיתחייב מיתה שאם כן היה עמשא חייב מיתה והנה דוד אמר לו לשומו שר הצבא ובקש דמו עתה מיד יואב אבל במרד הזה הי׳ חייב מיתה שהרי היה יודע כי בלב דוד להמליך את שלמה ומרד בדוד ובשלמה ונטה אחרי אדוניהו וטרם שהרג שלמה אדניהו לא היה מפחד כי לא שמע מה שצוה דוד את שלמה ומהמרד לא היה ירא כי אמר כי הנה אדניהו מרד והנה מחל לו שלמה שאמר לו לא יפול משערת ראשו ארצה כן מחל גם כן לעוזריו וכששמע שהרג אדניהו ושגרש אביתר מהיות כהן פחד על עצמו וינס אל אהל ה׳ ששם הי׳ הארון בירושלים והחזיק בקרנות המזבח להמלט שם כי מזבח היה שם כמו שכתוב כי שם העלה דוד עולות ושלמים לפני הארון ושלמה לא הרגו עד עתה כי אמר עד שימצא לו קצת עילה להמיתו כי כן צוה לו דוד ועשית כחכמתך והיה ממתין לו עד שימצא לו עילה להמיתו וכיון שהוגד לו לשלמ׳ כן כי הלך והחזיק בקרנות המזבח אמר זהו קצת מרד שחושב להנצל מידי והנה הוא עדיין בדעתו ובמרדו כיון שנס מפני ואני לא אמרתי להמיתו לפיכך צוה את בניהו שיפגע בו ורבותינו ז"ל נתנו טעם אחר כי אחרי אבשלום לא נטה אמרו בקש לנטות ולא נטה כלומר גם בדבר אבשלום מרד יואב בלבו ובקש לנטות אלא שלא נטה אחריו אמר עדיין לאלוהית של דוד קיימת כלומר גבורתו אבל בדבר אדוניהו שהיה דוד זקן ומוטל במטה נטה אחרי אדוניהו בגלוי והחכם רבי אברהם אבן עזרא אמר כי יואב לא נטה אחרי אבשלום בעבור שהיה יודע כי איננו ראוי להיות לו המלוכה וגם כן חשב על שלמה : (כט) אל המזבח . כמו שאמר שהחזיק בקרנות המזבח ואמרו רבותינו ז"ל כי בדבר זה טעה יואב כי לא היה קולט המזבח אלא על שגגה ועל גגו דכתיב מעם מזבחי ולא על מזבחי : (ל) לא כי פה אמות . אמר כן כדי להעניש שלמה לפי מחשבתו שיהרגהו במזבח ה׳ . ורז"ל מהם אמרו כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ומפני זה לא רצה לצאת כדי שלא יהיו נכסיו למלך אמר שלמה לבניהו וכי לממונו אני צריך עשה כאשר דבר ופגע בו ומהם אמרו כי נכסיהם ליורשים כמו הרוגי בית דין ומה שאמר לא כי פה אמות לא אמר אלא לחיי שעה להאריך בחייו עד שילך בניהו לשלמה וישוב ועוד בדבריהם ז"ל וכי יואב שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנא׳ יושב בשבת תחכמוני לא היה יודע שכתוב בתורה כי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות שהלך והחזיק בקרנות המזבח והלא הוא הרג אבנר ועמשא בערמ׳ ושלמה שלח להוציאו משם ולדונו בבית דין אלא אמר יואב הרוגי בית דין אין נקברין בקברי אבותיהם אלא הם לעצמן מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברי אבותי וזהו שאמר לא כי פה אמות ולדעת בעל זה הדרש בא טעם וקברתו יפה כלומר פגע שם בו כדבריו וקברתו בקברי אבותיו : כה דבר יואב וכה ענני . כפל דבר כמנהג המקרא כי הוא לא אמר לו אלא לא כי פה אמות ואפשר שאמר לו דברים אחרים ותכלית הדברים לא כי פה אמות ורז"ל אמרו כי אמר לו לך אמור לשלמה שלא ידיננו בשני דינין אם ירצה להמיתני יקבל עליו הקללות שקללני אביו ואם לא יניחני עם הקללות שקללני אביו ושלמה אמר לבניהו עשה כאשר דבר ופגע בו ואני אקבל את הקללות וכן ראינו שנתקיימו בזרעו מרחבעם דכתיב והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה וכתיב וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב ודרשו זה מלשון התאמץ נראה כי קשה היה לו הרכיבה מפני חולי הזוב שהי׳ לו מצורע מעוזיהו דכתיב והצרעת זרחה במצחו מחזיק בפלך מאסא דכתיב ואסא חלה את רגליו נופל בחרב מיאשיהו דכתיב ויורו המורים למלך יאשיהו וחסר לחם מיכניה דכתיב וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך : (לא) כאשר דבר . שתמיתהו כי אין לטעון בזה שהרי הוא הרג שני השרים בערמה ובזדון וכתיב מעם מזבחי תקחנו למות : וקברתו . והשתדל בקברתו כי גדול שר צבא היה ועל אדניה לא היה צריך להזכירו

והשמועה ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן י״ג :

תולדות אהרן והשמועה באה . סנהדרין מט : וינס יואב . שם מח מכות יב : ויאמר לא . סנהדרין שם : וישב בניהו . שם : כה דבר . עקידה ש׳ מו : ויאמר לו המלך . שם : והשיב ה׳ . סנהדרין מט :

מצודת דוד

שינקה מהם כהונה הגדולה ואביתר היה מבני עלי : (כח) והשמועה . מה שהרג את אדוניה וגרש את אביתר באה עד יואב ר"ל מהשמועה ההיא פחד לנפשו על כי גם הוא היה עמהם בקשר המרד : ואחרי אבשלום לא נטה . כי אלו נטה גם אחר אבשלום לא היה א"כ נופל וגרוע מיתר עבדי המלך אשר היו עם אדוניה ועל"ז לא נעשה להם דבר אבל הואיל ולא נטה אחר אבשלום עם שרוב ישראל נטו אחריו ואחר אדוניה נטה א"כ מהנראה בוודאי היה זה על כי ראותו כי גדל שלמה וראוי למלוכה ובעבור שנאתו נטה אחר אדוניה וחשב שבעבור זה יחס לבב שלמה להרגו : אהל ה׳ . אשר הארון והמזבח לפניו : בקרנות המזבח . בחשבו שלא יטמא את המקום להרגו שמה : (ל) כה אמר המלך צא . היות חשב כי כן דעת המלך להוציאו בערמה ולהמיתו שלא לטמא מקום הארון : לא . כי יואב הבין בדבר שעכ"פ ימיתהו ואמר לא אצא כי פה אמות ודעתו היה להתפיס את שלמה במה שיטמא אוהל הארון כאשר יהרגו שמה : וכה ענני . כפל הדבר במ"ש : (לא) כאשר דבר . להמיתו שמה : ופגע בו . כפל דבריו לגרע (ואף כי אביו צוה להמית לו עילה להרגו הנה זה העילה שמצא כי גם זה תחשב לקצת מרד בנוסו מפני המלך) : וקברתו . לא שיקברו בעצמו כי כהן היה אבל מונחו לצות לקברו בקבר הראוי לו כי שר וגדול היה : והסירות . במה שתמית אותו יתגלגל עוד זכות כי תסיר עונש דם חנם מעלי ומעל בית אבי כ"א לא יהרג הוא יסים פליט עונש מה על מה שלא במרע הרע : (לב) והשיב ה׳ . עתה כשיומת הוא הנה ה׳ השיב עונש דמי חנם על ראשו . ומפרש מהו הדם ואמר

מצודת ציון

בשלמה : (ל) ענני . מלשון עניה ותשובה : אנס

להזהירו על קבורתו כי בן מלך היה : (לב) צדיקים וטובים ממנו . שלא שפט דם נקי כמו ששפך הוא ואפשר שהיו להם מעלות יתירות עליו ודרשו בו צדיקי' וטובים שהם צדיקים וטובים בפה ובלב ולא עשו כי מה שאמר ויאמר המלך לרצים הנצבים סובו והמיתו את כהני ה' דרשו בו כי אבנר ועמשא הם שהיו נצבים עליו ופי' הפסוק כן לרצים ולאשר הם נצבים עליו כי אבנר ועמשא שרים היו ולא רצים וכן ת"י ולא אבו עבדי המלך אף על פי שאמר להם שאול בפה להרוג לא רצו הם והוא באגרת ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה ועשה כמה שהיו שניהם צדיקים ממנו וטובים שדרשו אכין ורקין והוא לא דרש כי כאשר צוה שאול להם להמית את כהני ה' אמרו הם כתיב. כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו צוה שאול לעבור על דברי תורה והמרה אדם את פיו יומת תלמוד לומר רק חזק ואמץ אכין ורקין מעוטין הם הנה דרשו הם הפסוק כהוגן וימרו את פי שאול שלא להרוג כהני ה' ויואב לא דרש כן כי כיון ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה עשה כן מיד : ואבי דוד לא ידע . כי שמא היה אדם סבור כי דוד ידע במיתת אבנר לפי שהיה אחרי בית שאול והרי הראה בקוננו עליו ובצומו עד שהכירו העם כי לא היתה מאת המלך להמית את אבנר וכן בעמשא שמא היה אדם סבור כי דוד ידע לפי שהיה אחרי אבשלום לפיכך אמר ואבי דוד לא ידע שהרי אמר לו הזעק לי את איש יהודה ואתה פה עמוד : (לג) ובראש זרעו . כמו שקלל דוד אביו זרעו כמו שאמר ואל יכרת מבית וגו' : (לד) ויעל בניהו . עלה אל האהל שהיה שם הארון והמזבח שהחזיק יואב בקרנותיו ומקום גבוה היה : בביתו במדבר. מדבר יקרא מקום שאין שם ישוב כלל ויקרא גם כן מדבר מקום שהוא בישוב אבל אינו עבוד ויניחנו למרעה הבהמות כמו שפי' בספר שמואל בפסוק עוברים על פני דרך את המדבר וכן המדבר זה פירושו במקום שהיה לו שם מרעה למקנה והיה לו שם בית ובאותו המקום נקבר ויש בו דרש מה מדבר זה מופקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל כי נדיב היה מאד. ד"א מה מדבר זה מנוקה מגזל אף ביתו של יואב מנוקה מגזל . ד"א וכי במדבר היה אלא כיון שנהרג נעשו ישראל כמדבר: (לו) בנה לך בית . כי ביתו היה בבחורים וצוהו לבנות לו בית בירושלים כמו שפי' כדי שיהי' מזומן לו וימצא לו עילה להמיתו

קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ דִשְׁלַט
בִּתְרֵין גַּבְרַיָא דְזַכָּאִין
וְטָבִין מִנֵּיהּ וְקַטְלִינוּן
בְּחַרְבָּא וְאַבָּא דָוִד לָא יְדַע
יַת אַבְנֵר בַּר נֵר רַב חֵילָא
דְיִשְׂרָאֵל וְיַת עֲמָשָׂא בַר
יֶתֶר רַב חֵילָא דְבֵית יְהוּדָה:
לג וִיתוּבוּן דְמֵיהוֹן בְּרֵישׁ
יוֹאָב וּבְרֵישׁ בְּנוֹהִי עַד
עָלְמָא וּלְדָוִד וְלִזַרְעֵיהּ
וּלְבֵיתֵיהּ וּלְכוּרְסֵיהּ יְהֵא
שְׁלָמָא עַד עָלְמָא מִן קֳדָם
יְיָ: לד וּסְלִיק בְּנָיָהוּ בַּר
יְהוֹיָדָע וּשְׁלֵיט בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ
וְאִתְקְבַר בְּבֵיתֵיהּ
בְּמַדְבְּרָא: לה וּמַנִּי מַלְכָּא
יַת בְּנָיָהוּ בַר יְהוֹיָדָע
חִילוּפוֹהִי עַל חֵילָא וְיַת צָדוֹק
כַּהֲנָא מַנִּי מַלְכָּא חֲלַף
אֶבְיָתָר: לו וּשְׁלַח מַלְכָּא
וּקְרָא לְשִׁמְעִי וַאֲמַר לֵיהּ
בְּנֵי לָךְ בֵּיתָא בִּירוּשְׁלֵם
וְתִתֵּב תַּמָּן וְלָא תִפּוֹק
מִתַּמָּן לְכָא וּלְכָא: לז וִיהֵי
בְּיוֹם מִפְּקָךְ וְתֶעְבַּר יַת נַחְלָא
דְקִדְרוֹן מִידַע תִּידַע אֲרֵי
מֵימַת תְּמוּת חוֹבַת קְטוֹלָךְ
תְּהֵא בְרֵישָׁךְ: לח וַאֲמַר
שִׁמְעִי לְמַלְכָּא תַּקִּין
פִּתְגָמָא כְּמָא דְמַלֵּיל רִבּוֹנִי
מַלְכָּא כֵּן יַעְבֵּיד עַבְדָךְ
וִיתֵיב שִׁמְעִי בִּירוּשְׁלֵם
יוֹמִין סַגִּיאִין: לט וַהֲוָה
מִסּוֹף תְּלַת שְׁנִין וַעֲרַקוּ
תְּרֵין עַבְדִין לְשִׁמְעִי לְוַת
אָכִישׁ בַּר מַעֲכָה מַלְכָּא
דְגַת וְחַוִּיאוּ לְשִׁמְעִי לְמֵימַר הָא עַבְדָךְ בְּגַת: מ וְקָם שִׁמְעִי וְזָרֵיז יַת חֲמָרֵיהּ וַאֲזַל לְגַת לְוַת אָכִישׁ לְמִבְעֵי יַת
עַבְדוֹהִי וַאֲזַל שִׁמְעִי וְאַיְתִי יַת עַבְדוֹהִי מִגַּת:

יְהוָה אֶת־דָּמוֹ עַל־רֹאשׁוֹ אֲשֶׁר פָּגַע
ג' כתיב כן י' בתרקוף כנבי' וא' צדיק' כמו' ג' חד חס' בִּשְׁנֵי־אֲנָשִׁים צַדִּקִים וְטֹבִים מִמֶּנּוּ
וַיַּהַרְגֵם בַּחֶרֶב וְאָבִי דָוִד לֹא יָדָע אֶת־
כ' אַבְנֵר בֶּן־נֵר שַׂר־צְבָא יִשְׂרָאֵל וְאֶת־
עֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר שַׂר־צְבָא יְהוּדָה׃
נ' לג וְשָׁבוּ דְמֵיהֶם בְּרֹאשׁ יוֹאָב וּבְרֹאשׁ
י"מ חס' זַרְעוֹ לְעֹלָם וּלְדָוִד וּלְזַרְעוֹ וּלְבֵיתוֹ
י' וּלְכִסְאוֹ יִהְיֶה שָׁלוֹם עַד־עוֹלָם מֵעִם
יְהוָה׃ לד וַיַּעַל בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיִּפְגַּע־
בּוֹ וַיְמִתֵהוּ וַיִּקָּבֵר בְּבֵיתוֹ בַּמִּדְבָּר׃
נ' לה וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע
כ' תַּחְתָּיו עַל־הַצָּבָא וְאֶת־צָדוֹק הַכֹּהֵן
נָתַן הַמֶּלֶךְ תַּחַת אֶבְיָתָר׃ לו וַיִּשְׁלַח
הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרָא לְשִׁמְעִי וַיֹּאמֶר לוֹ בְּנֵה־
י' לְךָ בַיִת בִּירוּשָׁלַםִ וְיָשַׁבְתָּ שָׁם וְלֹא־
ס' תֵצֵא מִשָּׁם אָנֶה וָאָנָה׃ לז וְהָיָה בְּיוֹם
צֵאתְךָ וְעָבַרְתָּ אֶת־נַחַל קִדְרוֹן יָדֹעַ
תֵּדַע כִּי מוֹת תָּמוּת דָּמְךָ יִהְיֶה
נ' בְרֹאשֶׁךָ׃ לח וַיֹּאמֶר שִׁמְעִי לַמֶּלֶךְ טוֹב
הַדָּבָר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֵּן
יַעֲשֶׂה עַבְדֶּךָ וַיֵּשֶׁב שִׁמְעִי בִּירוּשָׁלַםִ
יָמִים רַבִּים׃ לט וַיְהִי מִקֵּץ
שָׁלֹשׁ שָׁנִים וַיִּבְרְחוּ שְׁנֵי־עֲבָדִים
לְשִׁמְעִי אֶל־אָכִישׁ בֶּן־מַעֲכָה מֶלֶךְ גַּת
וַיַּגִּידוּ לְשִׁמְעִי לֵאמֹר הִנֵּה עֲבָדֶיךָ
בְּגַת׃ מ וַיָּקָם שִׁמְעִי וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ
י' וַיֵּלֶךְ גַּתָה אֶל־אָכִישׁ לְבַקֵּשׁ אֶת־
עֲבָדָיו וַיֵּלֶךְ שִׁמְעִי וַיָּבֵא אֶת־עֲבָדָיו

להם צדקיהו : (לד) בביתו במדבר . שהיתה ביתו הפקר כמדבר לעניים : (לו) ולא תצא משם . כדי שיהא מצוי לו ולמצוא לו חטא מות : ואעד

רלבג

היה כהן ולא היה מותר לו להטמא ליואב ולזה אמר אחר זה וימיתהו ויקבר בביתו במדבר להורות שכבר נקבר על ידי אחרים : (לד) ויקבר בביתו במדבר . ר"ל שכבר נקבר אצל ביתו במדבר שהיה שם או ירצה בזה שהוא נקבר במדבר והוא היה ביתו הראוי לו כי לא יאות לאיש כמוהו להיות מדיני מפני הרגו האנשים בתחבולה ובמרמה

וטבים ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' וצדיקים וטבים ממנו . גדולים וטובים מאין יושב . צופות רעים וטובים . קדמא חס' : אנה ואנה ג' בקריאה וסי' וישלח המלך . ויקרא לשמעי הלא השבעתיך בה' ואעד . מאין גחזי ויאמר לא הלך עבדך : והיה ביום ה' וסי' נמסר בריש סדר תצא : בראשך ג' וסי' והיה ביום צאתך ועברת . ויאמר המלך אל שמעי . כי קרוב : וישב ב' ס"פ וסי' ויאמר אליו אבנר לך שוב וישב . ויגד לשלמה כי הלך שמעי :

תולדות אהרן והסירות דמי . (מכות יא) : ויפגע בו . חולין יח : ויקבר בביתו . (בב) : והיה ביום . אכל משפטים :

מצודת ציון

(לו) אנה ואנה . לכאן ולכאן : (מ) ויחבוש . ענין תקון האוכף כמו ויחבוש את החמור (שמואל ב' י"ז) :

מצודת דוד

ואמר אשר פגע וגו' : ואבי דוד לא ידע . עד לא הכם ואין לאבי אשמה בזה ועליו העון : שר צבא יהודה . אולי רק על יהודה לבד שמהו אבשלום לשר צבא : (לג) ושבו דמיהם . ר"ל עם שימות יואב מ"מ עונש הדם ישוב בראשו לקבל גמול אחר המיתה גם בראש זרעו יחול עד עולם כי המיתה היא גם בעבור אוריה ולא קבל בזה עדיין עונש שלם על הדם ששפך : ולביתו . ר"ל לבית מלכותו ואמר לכסאו לתוספת ביאור ור"ל שיהיה שלום בין בדבר הגוף בין בדבר המלוכה : יהיה שלום . כי מה לעשות עוד אם תמם ובערתי הרע : (לד) בביתו במדבר . בהבית שהיה לו במדבר במקום שהיו רועים מקנהו . ורז"ל אמרו שהיה ביתו הפקר לעניים כמדבר שהוא הפקר לכל : (לה) תחת אביתר . לפי שמשח אחיו בכהונה גדולה : (לו) בירושלים . כי מאז היה ביתו בבחורים : וישבת שם . והיתה כוונתו להיות מצוי לו למצוא לו עילה : (לז) את נחל קדרון . שהיה סמוך לירושלים ודרך בו יוצאים מן העיר : דמך . עון מיתתך יהיה על ראשך כי היה לך להזהר : (לח) טוב הדבר . ר"ל שדבר הזה הגון הוא מצד עצמו ואפס אני בזה א"ל בודאי אהיה נזהר בדבר המלך : (מ) וילך . בכדי שילך על החמור לגת : לבקש . לשאול מאכיש להחזיר לו עבדיו :

השבעתך

מִגַּת׃ מא וַיֻּגַּד לִשְׁלֹמֹה כִּי־הָלַךְ שִׁמְעִי מִירוּשָׁלַ͏ִם גַּת וַיָּשֹׁב׃ מב וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרָא לְשִׁמְעִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲלוֹא הִשְׁבַּעְתִּיךָ בַיהוָה וָאָעִד בְּךָ לֵאמֹר בְּיוֹם צֵאתְךָ וְהָלַכְתָּ אָנֶה וָאָנָה יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־מוֹת תָּמוּת וַתֹּאמֶר אֵלַי טוֹב הַדָּבָר שָׁמָעְתִּי׃ מג וּמַדּוּעַ לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת שְׁבֻעַת יְהוָה וְאֶת־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר־צִוִּיתִי עָלֶיךָ׃ מד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־שִׁמְעִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי וְהֵשִׁיב יְהוָה אֶת־רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ׃ מה וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּרוּךְ וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ מו וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיֵּצֵא וַיִּפְגַּע־בּוֹ וַיָּמֹת וְהַמַּמְלָכָה נָכוֹנָה בְּיַד שְׁלֹמֹה׃

כל ג'ש' פתחין

ב' ס"פ

י"ז מ"ל כסי'

ג'

ס'. ג'

ג'

ב'

ג'

ג' ומ"ל

ומדוע י' בקריאה וסי' נמסר בריש סדר קרח : שבעת ה' ד' חס' וא' מלא בקריאה וסימ' נמסר בסדר משפטים ובסדר מטות :

מא וְאִתְחַוָא לִשְׁלֹמֹה אֲרֵי אֲזַל שִׁמְעִי מִירוּשְׁלֵם לְגַת וְתָב׃ מב וּשְׁלַח מַלְכָּא וּקְרָא לְשִׁמְעִי וַאֲמַר לֵיהּ הֲלָא קַיֵּמִית עֲלָךְ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְאַסְהֵדִית בָּךְ לְמֵימַר בְּיוֹם מִפְּקָךְ וּתְהָךְ לְכָא וּלְכָא מִדַּע תִּידַע אֲרֵי מֵימָת תְּמוּת וַאֲמַרְתְּ לִי תַּקִּין פִּתְגָמָא שְׁמָעִית׃ מג וּמָא דֵין לָא נְטַרְתְּ יַת שְׁבוּעֲתָא דַיְיָ וְיַת תַּפְקֵידְתָּא דִי פַּקֵּידִית עֲלָךְ׃ מד וַאֲמַר מַלְכָּא לְשִׁמְעִי אַתְּ יְדַעְתָּא יַת כָּל בִּישְׁתָא דִי יְדַע לִבָּךְ דַּעֲבַדְתְּ לְדָוִד אַבָּא וְאָתֵיב יְיָ יַת בִּישְׁתָךְ בְּרֵישָׁךְ׃ מה וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ וְכוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְדָוִד יְהֵי מְתַקַּן קֳדָם יְיָ עַד עָלְמָא׃ מו וּפַקֵּיד מַלְכָּא יַת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וּנְפַק וְשַׁלִּיט בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וּמַלְכוּתָא אִתְקְנַת בִּידָא

(מב) ואעד בך . לשון התראה : (מג) את שבועת ה' . אשר השבעתיך בה' : (מו) והממלכה נכונה וגו' . כלומר לא נענש על

להמיתו: (מב) הלא השבעתיך . אע"פ שלא זכר למעלה השבוע' אלא שהתרה בו נראה שהשביעו אחר שא"ל והוא לא כפר בו וא"א ז"ל פי' כי מצות המלך הוא כמו השבועה וכן אמר אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים : ואעד בך . כלומר לא צויתיך ביני וביניך שלא תוכל להכחיש הדבר אלא בפני אחרים אמרתי לך זה הדבר והשבעתיך בהש"י וקבלת המצוה והשבועה ואמרת טוב הדבר והנה עברת על שנים על שבועת השם ועל המצוה אשר צויתיך : (מד) אשר ידע לבבך. אע"פ שראו רבים ושמעו מה שעשית לדוד אבי אתה בעצמך תדע מחשבתך רעה שהיית חושב עליו יותר ממה שאמרת בפיך : והשיב ה' את רעתך . כי מאתו היתה הסבה כמו שכתוב והאלהי' אנה לידו לפי שהיית חייב מיתה בקללך דוד אבי והוא נשבע לך שלא ימיתך גלגל האל על ידך . דבר אחר שאתה חייב מיתה בעבורו והוא העברה על שבועת ה' ועל מצותי : (מו) ויצא . יצא בניהו מלפני המלך והוציא עמו שמעי למקו' המשפט ושם פגע בו : נכונה ביד שלמה. כיון שמתו אויביו המלוכה היתה נכונה ביד שלמ':

ויתחתן

רלבג

ובמרמה: (מד) ויאמר המלך לשמעי אתה ידעת את כל הרעה וגו' . הנה אמר המלך זה כי אולי יאשימוהו הרואי' שימיתהו בזולת סבה ראויה שימו' עליה ולזה באר לו כי מצד אחר היה ראוי שיומת והוא מה שחרף וקלל דוד כי לולא זה לא ענשהו למות על צאתו מירושל' אמנם בזאת התחבולה מצא מקום לשפטו במורד לגבות את חובו מהקללות ההם שקלל אל המלך דוד : (מו) והממלכה נכונה ביד שלמה. מגיד שקודם זה לא היתה נכונה בידו כי אולי אלו שהרג והם אדניהו ויואב ושמעי יסבבו מה שיהיה לו לשטן לשערס כי הם נכאשי' בעיניו אך אחר זה לא היה לו לירוא משום דבר זה ביאור מה שצריך אל ביאור בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום :

ואולם התועלות המגיעות ממנה הם אלו :

הא' הוא במדות והוא להודיע כי כשיבא ההכרח לעשות דבר יגיע ממנו בושת ראוי שיעשוהו באופן שיסור הבושת וישאר התועלת ולזה תמצא כי כשהביא ההכרח אל שיתחמם המלך דוד בשכיבת אבישג בחיקו והיה בזה מן הבשת לה ולו כי יודע שהיא נכנסת לישכב בחיקו הנה הערימו ושמו אותה סוכנת כי בזה יעלם ענין הכנסה שם על מה ועל מה היה כי יחשבו הרואים שהיא נכנסת לעיין בדבר הממוני אשר שם אותה המלך עליו : הב' הוא להודיע ענין יושר דוד כי מפני שלא יוכל להרבות עוד נשים כי כבר נשא מהם מה שאפשר לו לפי הנימוס התוריי לא ידע את אבישג עם ששכבה בחיקו אחר שלא היה אפשר לו לקחתה לאשה וזה ממה שיורה שכבר נתחרט בתכלית מחטא בת שבע ולזה הגיעה מדרגתו מהפרישות לזאת המדרגה הנפלאה שהיה רואה בעיניו ומשם לא אכל : הג' הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל אדם שישגיח במוסר בנו ולא יעצרנו משום דבר הלא תראה כי אדניהו לא קדמו מוסר אביו והתנהג מפני זה במנהגי אבשלום הפחותים והיה זה סבה אל שבעט באביו לקחת המלוכה בזולת עצתו ורצונו ונמשך מזה לו המות כמו שקרה לאבשלום מפני רוע מנהגו וכבר תעמוד על רוע תכונותיו ממה שבקש לו את אבישג השונמית לאשה לחמדו אותה מפני יפיה : הד' הוא להודיע כי אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ובכלל הנה מי שיכוין לחלוק על כונת הש"י לא תועילהו בזה מחשבתו אבל יסבב שיגיע רצון יתעלה באופן יותר שלם הלא תראה כי מפני שהיתה המלוכה לשלמה מה' כמו שהגיד נתן הנביא לדוד לא הועיל לאדניהו מה שנתחכם לחלוק על הכונה ההיא במה שמשך לב גדולי העם אשר היה ראוי שיסכימו עמו כמו יואב ואביתר אבל היה זה סבה אל שיגיע דבר ה' אל שלמה באופן יותר שלם אשר לא יתכן עמו מחלקה והוא מה שמשחוהו כל הראשים הכוללים אשר להם מבוא בבחירת המלך וישב על כסא דוד בחייו כי זה ממה שהסיר משלמה כל מחלקת בדבר המלוכה: הה' הוא להודיע כי אין מעלת האדם לקוחה מהיופי ואין לו בה רושם כלל ולזה תראה כי אע"פ שהיה אדניה טוב תאר מאד לא בחר הש"י בו כמו שלא בחר לאבשלום אחיו ולזה אמר הש"י לשמואל אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיו ואמנם נבחר שלמה כי הוא היה חכם כמו שנתבאר מדברי דוד באמרו לו כי איש חכם אתה ועשית כחכמתך כי בחכמה ימלוך מלך לא ביופיו : הו' הוא להודיע כי השם יתברך מסבב סבות להגיע לעושה הרע כרעתו ולזה סבב שיהיו יואב ואביתר עם אדוניה להשיב על ראש יואב את דמי האנשים אשר הרג בתחבולה ובערמה ולהשיב על בית עלי מה שייעד לו הש"י על מה שחטאו לו בניו : הז' הוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שיתחכם בהגעתו בכל הסבות הנאותות באופן שיתכן שיגיעו לו מבוקשו ולזה תמצא כי מפני שנתן הנביא לא יכול להתרעם מאד על ענין מלכות אדניהו כי לא היה נוגע בדבר ולזה לא היה ראוי שיתרעם הוא על זה עם שתיקת בת שבע ושלמה שהיו נוגעים בדבר עם שכבר היה זה מביא חולשה בענין נבואתו כי הוא [ניבא] שתהיה המלוכה לשלמה ואם ישתדל הוא בהגעת המלוכה יבוא זה חשד בלב המלך דוד ר"ל שיחשדהו כי מלבו אמר לו הדבר ההוא לא בנבואה ולזה הוא משתדל בהגעתו כי אין מדרך הנביא זה הענין כאמרו לא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו לאור יוציא משפט ולזה סבב שתתרעם בת שבע על דבר סור המלוכה משלמה כמו שנשבע לה דוד והראית עם זה בדבריה כי לב אדניהו להמית אותו ולזה לא קרא לו במשתה אשר עשה וקרא לכל בני המלך ואחר זה בא נתן הנביא להוסיף חוזק וקיום לדבריה וספר הדברים באופן שספרה אותם בת שבע ונתרעם לפני המלך אם היה זה הענין במצותו להשתדל שלא יודיעהו אליו כי לא היה לו דבר אחר להתרעם עליו ומפני זה לא בא דבר בקיום שלמה ימלוך אחריו כי אם לבת שבע והנה היה מאופן החכמה בזה ההשתדלות שתכף שנכנס נתן הנביא יצאה בת שבע כדי שלא יראה ששניהם הסכימו בזה הענין כי זה ממה שיחליש החזוק שהיה בדברי נתן הנביא לדברי בת שבע : הח' הוא להודיע שמשיחת המלך ראוי שתהיה על המעין על יד כהן גדול או נביא או על ידי סנהדרין כי אלו הם אשר יתכן שיאמר במי אשר יבחרו שבחרו ה' והנה צותה התורה שתהיה בחירת המלך על זה האופן כמו שנתבאר בתורה בפרשת שופטים : הט' הוא להודיע שאין ראוי לאיש טוב שימנע מלהודיע הבשורות הרעו' כשיתכן לקחת עצה עליהם כי מזה הצד יהיה זה הענין פועל טוב ולזה תמצא שלא נמנע יונתן בן אביתר מלהגיד האמת בזה הענין לאדוניהו ואף על פי שהית'

בשורם

מצודת דוד

(מב) השבעתיך . כי שלמה השביעו על הדבר הזה ועם כי לא הוזכר : ואעד . ר"ל התריתי בך להיות נזהר בדבר וע"ש שדרך המתרה להתרות בעדים אמר לשון ואעד : ותאמר . אמרת אז שגם הדבר הגון בעיני ואיני אנוס בה ושמעתי אותה ר"ל אני מקבל הדבר בשבועה : (מג) ומדוע . ואם אמנם מרצון קבלת עליך בשבועה מדוע לא שמרת : (מד) אתה ידעת . כלומר אגיד מה גרם לך הסכלות הזה והוא הדבר אשר אתה ידעת ולפי שלא רצה להוציא בשפתיו הקללות שקלל אמר אשר ידע לבבך אשר עשית לאבי ובעבור עונש העון הזה בא לידך זה הסכלות : והשיב ה' . עם דוד אבי לא השיב גמול רעתך ברעתך הנה ה' השיב כי הסכלות עמו למען תומת : (מה) והמלך שלמה ברוך . ר"ל הכל יברכוהו ברואותם שלא נשא פנים לאוהבו ומלמדו בחללו שבועת ה' : וכסא דוד יהיה נכון . על כי נתקיים שבועת דוד כי לא בעבורו הומת . ר"ל עם כי הרג שרים ונכבדים כאלה עכ"ז היתה הממלכה

נבונה

מצודת ציון

(מה) נכון . מתוקן : שומע

ג א וַיִּתְחַתֵּן שְׁלֹמֹה אֶת־
פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיִּקַּח אֶת־בַּת־
פַּרְעֹה וַיְבִיאֶהָ אֶל־עִיר דָּוִד עַד כַּלֹּתוֹ
לִבְנוֹת אֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־בֵּית יְהוָה
וְאֶת־חוֹמַת יְרוּשָׁלַםִ סָבִיב: ב רַק
הָעָם מְזַבְּחִים בַּבָּמוֹת כִּי לֹא־נִבְנָה
בַיִת לְשֵׁם יְהוָה עַד הַיָּמִים הָהֵם:
ג וַיֶּאֱהַב שְׁלֹמֹה אֶת־יְהוָה
לָלֶכֶת בְּחֻקּוֹת דָּוִד אָבִיו רַק בַּבָּמוֹת

ד' ב' מ"ל וכ' חס'. ג'

ב' מסע

דִשְׁלֹמֹה: א וְאִתְחַתַּן שְׁלֹמֹה
בְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
וּדְבַר יַת בַּת פַּרְעֹה וְאַיְתְהּ
לְקַרְתָּא דְדָוִד עַד דְשֵׁיצֵי
לְמִבְנֵי יַת בֵּיתֵיהּ וְיַת בֵּית
מַקְדְשָׁא דַייָ וְיַת שׁוּרָא
דִירוּשְׁלֵם סְחוֹר סְחוֹר:
ב לְחוֹד עַמָּא מְדַבְּחִין עַל
בָּמוֹתָא אֲרֵי לָא אִתְבְּנֵי
בֵיתָא לִשְׁמָא דַייָ עַד יוֹמַיָּא
הָאִינוּן: ג וּרְחֵים שְׁלֹמֹה
יַת פּוּלְחָנָא דַייָ לְמֵיזַל
בִּגְזֵרַת דָוִד אֲבוּהִי לְחוֹד עַל בָּמוֹתָא הוּא מְדַבַּח

תולדות אהרן ויתחתן שלמה. יבמות עו:

על כל אלה: (א) ויתחתן שלמה. וכל זמן שהיה שמעי רבו קיים לא נתחתן בו מכאן אמרו לעולם ידור אדם במקום רבו: עד כלותו לבנות וגו'. ואח"כ בנה לה בית: (ב) מזבחים בבמות. לשם שמים כל הרוצה בונה מזבח בראש גגו או בחצרו: (ג) ויאהב שלמה ללכת בחקות דוד אביו. ארבע שנים עד שלא התחיל לבנות הבית אבל משהתחיל לבנות ויתחתן שלמה את פרעה נמצאת אומר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה (ירמיה לב לא) כך שנינו בסדר עולם למדנו שאין הפרשיות כתובות כסדר: בבמות הוא מזבח. בגנותו דבר הכתוב ששהה את בנין הבית ארבע שנים

ויביאה ד' בקריאה וסי' ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה שרה אמו. ויתחתן שלמה את פרעה. וישקד ה' אל הרעה. עד כלתו ג' בקריאה וסי' ידבק ה' בך את הדבר. ויתחתן שלמה. אל תודעי לאיש. אנ"ך:

(א) ויתחתן שלמה. דרשו בו כי לפיכך נסמך ענין זה למיתת שמעי שכל זמן שמעי קיים לא נשא שלמה את בת פרעה שהיה ירא ממנו והיה מוכיחו על זה כי רבו היה ובשנה הרביעית נשא את בת פרעה שהרי שמעי ישב בירושלים שלש שנים ומה שכתוב לא תתחתן בם יש מרז"ל שאומרים כי בגיותן נאמר אבל אם נתגיירו מותרין ויש אומרים כי בגיותן לא היו להם חתנות ולא שייכא בהן חתנות וכן כתוב לא תתחתן בם כי מגיירי הוו ושלמה גייר את בת פרעה ועבר על לא תתחתן בם ולמי שאמר שלא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה מתוך אהבה יתירה שאהבה מעלה עליו הכתוב כאילו נתחתן וקרי ליה בלשון חתון ואמר ויתחתן: אל עיר דוד. ר"ל אל ציון שהיה שם בית דוד וציון נקרא עיר דוד: עד כלותו. אבל אחר שכלה לבנות לה בית העלה אותה מבית דוד כמו שאומר הטעם בדברי הימים כי אמר לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה': את ביתו ואת בית ה'. את ביתו אחר בית ה' כי בית ה' בנה מתחלה בשבע שנים ואחר כך בנה ביתו בשלש עשרה שנה: (ב) מזבחים בבמות. עד שנבנה הבית כי היתר הבמות היה מחרבן שילה עד שנבנה בית עולמים: (ג) ויאהב שלמה את ה'. עבדו מאהבה כלומר אע"פ שלקח בת פרעה לא סר בעבור' מה' עד לעת זקנתו שהרבה נשים נכריות ובת פרעה והאחרות הטו את לבבו מאהב' ה' ובאמת נראה שהשיב אותהלדת ישראל אעפ"כ היתה אסורה לו לפי שהיתה מצרית ראשונה ומרז"ל שאמרו כי מותרת היתה לו כי מה שאמר בנים אשר ילדו להם דור שלישי בנים ולא בנות ואף על פי שלא נקבעה ההלכה כדברי זה החכם אף על פי שאמר כי קבלה היתה בידו נראין דבריו כי לא ראינו בכתוב שחטא שלמה על שלקח בת פרעה אלא על שהרבה נשים ודבק בהם באהבה עד שהסירו את לבבו והניח נשיו הנכריות לעבוד אלהים אחרים והנה בשנה הרביעית למלכו לקח בת פרעה והכתוב מעיד ויאהב שלמה את ה' וגו' רק בבמות הוא מזבח ומקטיר ולא אמר רק שלקח בת פרעה ועד עת זקנתו לא הטו את לבבו ואז זכר בת פרעה לגנאי עם האחרות לפי שהסירו את לבבו כלם ואז בהרבות הנשים לא היה שומר להשיבם לדת ישראל אלא היה לוקחן בגיותן לתאות לבו ומניחן לעשות כמשפטי הגוים וע"כ נענש עליהם: רק בבמות הוא מזבח ומקטיר. קודם שנבנה הבית כי אחר שנבנה הבית לא ראינו שזבח בבמות וא"כ למה אמר רק והלא מותרות היו הבמות עד שבנה הבית לפי שאמר בחקות דוד אביו ודוד לא זבח אלא במזבח אשר לפני הארון בירושל' או בבמה אשר בגבעון ולא ראינו לו שזבח וקטר בבמות אחרות כי הרבות הבמות מביא האדם לע"ג כי הוא משפט הגוים שבונים במה בכל הר וגבעה ותחת

כל

רלבג

בשורה רעה לכל האנשים אשר שם כי זה ממה שיתירו בו ללקיחת העצה למלט נפשם ולזה ספר בשלמות כל המאורעות בו כדי שיתאמת להם שאין להשיב הנעשה במשיחת שלמה כי זה ממה שיביאם אל שלא יקלו בזה הענין ללקיחת עצה להמלט נפשם מיד שלמה כי כנגדו נעשה כל הנעשה. הי' הוא כשיירא האדם מדבר מה אין ראוי להמתין עליו כלל ולזה תמצא שאדניהו השתדל תכף לדעת אם רצון שלמה להמיתו ולזה שם עצמו במקום אין לו לירוא ממנו שימיתהו שם כי היה המקום ההוא מקלט לו והוא המזבח שהוא למקלט כמו שנתבאר בתורה עם שאז גם כן היה עת רצון כי היה אז די שמחה לשלמה במה שהשיג מהמלוכה ואולי מפני זה יתפייס אז יותר למחול לאדוניהו והנה השיג אז מזה מה שהיה ראוי להשיג וזה שכבר מחל לו הנעשה בתנאי שישמור בעתיד שלא תמצא בו רעה כי אז ישוב בראשו מה שעשה מזה כי בזה הראה לבבו לעסוק המלוכה משלמה ולזה עם מעט שיעשה מהרע שיראה בו שהוא נמשך לזאת המחשבה יוזק אז בזה המעשה מפני שבו בחינת כוונתו במה שיעשה אחר זה: הי"א והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיצוה בעת מותו המונהגים ממנו וידריכם אל הטוב לפי מה שאפשר כי אז יפסק ממנו דבר מוסרו בעתיד ולזה ראוי שישתדל אז להקנותם מהמוסר מה שיספיק להם אחר מותו ולזה תמצא שדוד כשקרבו ימיו למות צוה לבנו שלמה לשמור משמרת התורה להיות עיניו ולבו תמיד בכל חלקיה כי בזה תדבק בו ההשגחה האלהית ויצליח בכל מעשיו ובכל מה שיפנו אליו ובזה התמיד לו ולזרעו המלוכה ולזה משך לבו מאד בזאת הצוואה להתנהג בדרכי התורה כדי שיחזק בה וכן מצאנו שעשו משה ויהושע ר"ל שהם הוכיחו את ישראל וצוו אותם לשמור את התורה קרוב למותם יותר ממה שצוו אותם קודם מותם: הי"ב הוא להודיע שראוי להשתדל בכל הפנים לשפוט עושה הרע כרשעתו לבער הרע מן הארץ כי בזה יוסרו שאר האנשים ולזאת הסבה ראוי ג"כ לגמול טוב לאשר גמלו טוב ולזה ספר כי דוד צוה לשלמה שיעשה הדבר בחכמה באופן שימצא מקום להשיב ליואב ולשמעי הראוי להם מהרע בדרך שיוריד שיבתם בדם שאול ושישיב חסד לבני ברזילי הגלעדי כאשר גמלוהו בברחו מפני אבשלום: הי"ג והוא במצות והוא להודיע שיש למלך לענוש הראוים לענוש ביותר ממה שימשך מדברי תורה ולזה תמצא שהרג שלמה את יואב ואם לא היה בן מות לפי משפטי התורה כי לא היתה שם התראה גם הרגו במקום שלא היה ראוי להמיתו והוא בהיותו מחזיק בקרנות המזבח כי התורה לא הקפידה שם שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות ובזה מצאנו בדוד שהרג אנשים בעבור הודאת פיהם שלא היו ראוים למשפט לפי משפטי התורה: הי"ד והוא להודיע שכבר מיהר שלמה לקיים מצות אביו בענין יואב ושמעי והיה מחכמתו שצוה לשמעי דבר לא הרגיש שיהיה מכוון מאד מן המלך והודיעו המלך כי זה סבב מיתתו מפני מה שעשה מהרע לדוד ומצא בזה שלמה מקום לגבות את חובו עם שזה היה ממה שיתבאר ממנו כי ראוי היה למלך לצוותו זה כי אולי אם יצא משם ישתדל להניא לב העם מאחרי המלך כי היה בלתי נאמן למלך כמו שיראה מדבריו לדוד בברחו מפני אבשלום בנו: (א) ויתחתן שלמה את פרעה וגו'. עד וימלוך רחבעם בנו תחתיו. ראוי שתדע כי שלמה נתחתן את פרעה אחר שנתגייר' בתו ועם זה היה בזה הענין יציאה קצת מדרכי התורה כי לא התירה מהם לבא בקהל כי אם דור שלישי: ויביאה אל עיר דוד. היא ציון: ואת בית ה' ואת חומת ירושלם סביב. הנה היה ראוי לבנות חומה סביב ירושלם לקדש מה שבתוכה כי הרבה מן הקדשים לא היו נאכלים כי אם לפנים מן החומה אחר שנבנה בית ה' שם כמו הענין במעשר שני ובבכורי' ופסח ובכורות ומה שדומה להם לפי מה שנתבאר בתורה: (ב) רק העם מזבחים בבמות כי לא נבנה בית לשם ה' עד הימים ההם. זה ממה שיורה כי בין המנוחה והנחלה הותרו הבמות ר"ל בין משכן שילה ובין בית עולמים אך אחר זה נאסרו כיון שנבנה בית לשם ה': רק בבמות הוא מזבח ומקטיר. להגיע אליו הנבואה כי יש בהעלאת העולות רושם בהגעת הנבואה כמו שנתבאר בפרשת בלעם וכבר נתננו הסבה בזה במה שבארנו מדברי התורה בפרשת נח ולזה זכר שהעלה שלמה אלף עולות בבמה אשר בגבעון ושם

נראה

מצודת דוד

נכונה בידו מבלי פוצה פה ומצפצף כי ראו אשר כל מעשיו במשפט: ג (א) ויקח וגו'. עד כלותו וגו'. אמרו חז"ל הוציאה מעיר דוד אל הבית אשר בנה לה: (ב) רק העם. ר"ל הם לבדם היו מזבחים בבמות הרבה כ"א בחבורו כי עדיין לא נבנה הבית לאסור הבמות אבל המלך דוד היה זבח או בבמה הגדולה אשר בגבעון שעמדה לפני משכן ה' או במזבח אשר בירושלים שעמד לפני ארון האלהים ולא באלה כי הרבות הבמות קרובות קצת למשפט העובדי כוכבים: עד הימים ההם. אשר בנאו שלמה: (ג) רק בבמות. רק בזה סר מדרך דוד אביו כי היה מזבח ומקטיר

בבמות

רשי

שנים : (ד) היא הבמה הגדולה . הוא מזבח הנחשת שעשה משה במדבר והוקבעה בשילה חרבה שילה בימי עלי ובאו לנוב חרבה נוב בימי שאול ובאו לגבעון : יעלה שלמה . כמו מעל' שלמה : על המזבח ההוא . ביום אחד : (ו) ותשמר לו . ל' מאמת את דבריו כמו ושמר ה' אלהיך לך וגו' (דברים ז' י"ב) ואף כאן ותשמר לו את החסד האמנת דבריך לקיים לו את החסד אשר הבטחתיו ע"י נתן הנביא: (ז) נער קטן . בן י"ב שנה היה וזה לך החשבון ויקרא שמו ידידיה (שמואל ב' י"ב כ"ה) בו בפרק ענה אמנון את תמר שנאמר ויהי אחרי כן ולאבשלום אחות . מקץ שנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג את אמנון ואבשלום ברח וילך גשורה ויהי שם ג' שנים הרי ה' שנים ושב אבשלום לירושלים וישב בירושלים שנתים הרי שבע לשלמה ומרד באביו ונהרג . אחר זאת ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר. באחת עשרה מנה את ישראל ושוטו בכל הארץ תשעה חדשים בשנת מותו תיקן משמרו' שנא' בשנת הארבעים למלכות דוד נדרשו הרי שתים עשרה למלך שלמה : (ט) את עמך הכבד . מתוך שהם רבים יש להם עסקים רבים ובאים לדין ואין לי מתון לעיין בדינם . ד"א כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה משפטם כבד מאד אם יבא דין לפני ואטול מזה ואתן לזה שלא כדין הריני נענש עליו עונש נפשות שנאמ' וקבע את

רלבג

נראה לו הש"י בחלום הלילה ואי אפשר שיצוייר לפי מה שהתבאר מטבע השכל האנושי בהשגת המושכלות:(יב) נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך. אחשוב כי רמז על זה שחכמתו תהיה גדול מחכמת דוד ומחכמת המלך הבא אחריו או שחכמתו תהיה גדולה מחכמת כל בני הדור שהיו לפניו ומכל הבאים אחריו כי הוא דבר זר מאד שלא ימצא אחריו בעת מהעתי' חכם כמוהו אם לא שנתן לו הש"י מהחכמה האלהית בדרך המופת

הוּא מְזַבֵּחַ וּמַקְטִיר : ד וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ
גִּבְעֹנָה לִזְבֹּחַ שָׁם כִּי־הִיא הַבָּמָה
הַגְּדוֹלָה אֶלֶף עֹלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה
עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא :
ה בְּגִבְעוֹן נִרְאָה יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה
בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׁאַל
מָה אֶתֶּן־לָךְ : ו וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אַתָּה
עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ דָוִד אָבִי חֶסֶד גָּדוֹל
כַּאֲשֶׁר הָלַךְ לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבִצְדָקָה
וּבְיִשְׁרַת לֵבָב עִמָּךְ וַתִּשְׁמָר־לוֹ אֶת־
הַחֶסֶד הַגָּדוֹל הַזֶּה וַתִּתֶּן־לוֹ בֵן יֹשֵׁב
עַל־כִּסְאוֹ כַּיּוֹם הַזֶּה : ז וְעַתָּה יְהוָה
אֱלֹהָי אַתָּה הִמְלַכְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ תַּחַת
דָּוִד אָבִי וְאָנֹכִי נַעַר קָטֹן לֹא אֵדַע
צֵאת וָבֹא : ח וְעַבְדְּךָ בְּתוֹךְ עַמְּךָ אֲשֶׁר
בָּחָרְתָּ עַם־רָב אֲשֶׁר לֹא־יִמָּנֶה וְלֹא
יִסָּפֵר מֵרֹב : ט וְנָתַתָּ לְעַבְדְּךָ לֵב
שֹׁמֵעַ לִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ לְהָבִין בֵּין־
טוֹב לְרָע כִּי מִי יוּכַל לִשְׁפֹּט אֶת־
עַמְּךָ הַכָּבֵד הַזֶּה : י וַיִּיטַב הַדָּבָר
בְּעֵינֵי אֲדֹנָי כִּי שָׁאַל שְׁלֹמֹה אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה : יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵלָיו
יַעַן אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא־
שָׁאַלְתָּ לְּךָ יָמִים רַבִּים וְלֹא־שָׁאַלְתָּ
לְּךָ עֹשֶׁר וְלֹא שָׁאַלְתָּ נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ
וְשָׁאַלְתָּ לְּךָ הָבִין לִשְׁמֹעַ מִשְׁפָּט :
יב הִנֵּה עָשִׂיתִי כִּדְבָרֶךָ הִנֵּה ׀ נָתַתִּי לְךָ
לֵב חָכָם וְנָבוֹן אֲשֶׁר כָּמוֹךָ לֹא־הָיָה
לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא־יָקוּם כָּמוֹךָ :

ג'
ל' חד מ"ל וחד חס'
ג' ר"פ
כ"ס
ל'
ל'
ח' קמץ וכל אסף דכו' כמ"ב
ג'
כ"ט חס' ג' מנהון כסיס'
ד'
קל"ד
כ"ס
ט' פסוקים ולא ולא ולא
ס' קמץ
למדנחאי חס'

וּמַסִּיק בּוּסְמִין : ד וַאֲזַל
מַלְכָּא לְגִבְעוֹן לְדַבָּחָא תַּמָּן
אֲרֵי הִיא בָּמְתָא רַבְּתָא
אֶלֶף עֲלָוָן יַסִּיק שְׁלֹמֹה עַל
מַדְבְּחָא הַהוּא : ה בְּגִבְעוֹן
אִתְגְּלֵי יְיָ לִשְׁלֹמֹה בְּחֶלְמָא
דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁאִיל
מָה אֶתֵּן לָךְ : ו וַאֲמַר
שְׁלֹמֹה אַתְּ עֲבַדְתָּ עִם עַבְדָּךְ
דָּוִד אַבָּא חִסְדָּא רַבָּא כְּמָא
דְהַלִּיךְ קֳדָמָךְ בְּקוּשְׁטָא
וּבִזְכוּ וּבְתְרִיצוּת לִבָּא קֳדָמָךְ
וּנְטַרְתָּ לֵיהּ יַת חִסְדָּא
רַבָּא הָדֵין וִיהַבְתָּ לֵיהּ בַּר
יָתִיב עַל כּוּרְסְיֵהּ כְּיוֹמָא
הָדֵין : ז וּכְעַן יְיָ אֱלָהִי אַתְּ
אַמְלִיכְתָּא יַת עַבְדָּךְ תְּחוֹת
דָּוִד אַבָּא וַאֲנָא יְנִיק זְעֵיר
לֵית אֲנָא יְדַע לְמִפַּק
וּלְמֵיעַל : ח וְעַבְדָּךְ בְּגוֹ
עַמָּךְ דְּאִתְרְעֵיתָא עַם סַגִּי
דְּלָא יִתְחַשְּׁבוּן וְלָא יִתְמְנוּן
מִסְּגֵי : ט וְתִתֵּן לְעַבְדָּךְ לֵב
סְבַר לְמֵידַן יַת עַמָּךְ לְמִסְבַּר
בֵּין טַב לְבִישׁ אֲרֵי מַן יְכוֹל
לְמֵידַן יַת עַמָּךְ סַגִּיאָה
הָדֵין : י וּשְׁפַר פִּתְגָמָא
קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׁאַל שְׁלֹמֹה
יַת פִּתְגָמָא הָדֵין : יא וַאֲמַר
יְיָ לֵיהּ חֲלַף דִּשְׁאֵלְתָּא יַת
פִּתְגָמָא הָדֵין וְלָא שְׁאֵלְתָּא
לָךְ יוֹמִין סַגִּיאִין וְלָא
שְׁאֵלְתָּא לָךְ עוּתְרָא וְלָא
שְׁאֵלְתָּא נְפַשׁ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ
וּשְׁאֵלְתָּא לָךְ סַבְרוּתָא
לְמִשְׁמַע דִּינָא : יב הָא
עֲבָדִית כְּפִתְגָמָךְ הָא יְהָבִית
לָךְ לֵב חַכִּים וְסוּכְלְתָן דִּכְוָתָךְ לָא הֲוָה קֳדָמָךְ וּבָתְרָךְ לָא יְקוּם

רדק

כל עץ רענן : (ד) היא הבמה הגדולה . לא קראה גדולה לגודל מדתה כי הוא מזבח הנחשת שעשה משה וכן בדברי הימים ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת אשר לפני ה' אשר לאהל מועד ויעל עליו עולות אלף אלא נקראת גדולה למעלת' על האחרות כי הוא המזבח שעשה בצלאל במצות משה כמו שצוהו האל ובו היתה תמיד האש העליונה שירדה ביום השמיני למלואי' והאחרות היו נעשות ע"י הדיוט איש הישר בעיניו והן היו במות קטנות במעלה כנגד אותה אשר בגבעון וכן במשנה אין בין במה גדולה לבמה קטנה : יעלה . עתיד במקום עבר ורבים כמוהו ואומר כי בפעם ההוא שהלך שלמה לגבעון אלף עולות העלה על המזבח ההוא לא ביום אחד אלא טרם שובו משם לירושלים ומדברי רז"ל נראה בפעם אחת: (ז) נער קטן. אמרו רז"ל כי בן שתים עשרה שנה היה כשנמשח למלך כי באותו פרק שנולד הכתוב מספר ענין אמנון ותמר ואומר ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג אמנון וברח לגשור ויהי שם שלש שנים הרי ה' שנים ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים ומרד באביו ונהרג אחרי כן ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר ובשנה הבאה אחריה מנה דוד את ישראל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי אחת עשרה ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות הרי שתים עשרה : צאת ובא לפני העם . כמו אשר יבא לפניה' ואשר יצא לפניהם : (ט) לב שומע . מבין וכת"י לב סבר כמו שאמר להבין בין טוב לרע למסבר : הכבד . הרב כתרגום סגיאה וכן מקנה כבד מאד : (יא) ושאלת לך הבין . כמו להבין : (יב) לב חכם ונבון . אמרו רז"ל חכם המקוי' את למודו כלומר כי מה שלמד מקויים בלבו ומזומן נבון מבין דבר מתוך דבר : לא היה לפניך

ומקטיר ג' וסי' ויאהב שלמה את ה'. ולכהנים הלוים לא יכרת איש. וחשבתי למואב : אלהי ח' זקפין קמצין וסי' נמסר בסדר בלק. וכל אס"ף דכוו' במ"ב פתחין באתנחתא וסימ' נמסר בסדר בלק : הבין ה' וקמצין וסי' יען אשר שאלת. והכלבים עזי נפש. מדי עברו יקח. חכמת ערום הבין. אל תהיו כסוס כפרד וסי' בלשון תרגום הון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא :

תולדות אהרן אלף עולות. סוטה מז זבחים נט : נראה ה'. זוהר ויצא :

מצודת דוד

בבמות הרבה בכל הפעם : (ד) הגדולה . ר"ל גדולה בקדושתה כי הוא מזבח הנחשת שעשה משה : אלף עולות . ביום אחד לא בפעם אחת כי קטן הוא מהכיל : יעלה . כמו עלה עתיד במקום עבר וכמוהו רבים במקרא : (ו) חסד גדול. להמליכו בהיותו רועה צאן : כאשר הלך . על כי אשר הלך וגו' : עמך . ר"ל הגלוי לך : ותשמר לו. שמרת המלוכה בידו בקום עליו אדם : כיום הזה . אשר נתקיימה כי אני בנו ויושב על כסאו : (ז) צאת ובוא . לצאת ולבוא לפני העם להנהיגם כראוי : (ח) ועבדך וגו' . ר"ל ועוד שאני מלך על עם אשר בחרת ואף רבים המה ומהצורך לחכמה רבה להנהיג עם כזה : (ט) ונתת . לזאת אשאל לתת לי לב מבין לשפוט וגו' : כי מי יוכל . ה"א לשפוט עם כאלה מחכמת לבבי מבלי עזר מן השמים : (יא) נפש

מצודת ציון

(ט) שומע . ר"ל מבין : הכבד . הרבה כמו מקנה כבד מאוד (שמות י"ב) : (יא) יען . בעבור : ויקן

לפניך. אפילו משה רבינו בחכמת הטבע לא היה כמוהו אבל בחכמת האלהות היה חכם יותר ממנו או פירושו לא היה לפניו במלכים: (יג) גם עושר גם כבוד. האחד לרבות על חבירו כמו גם נאנכס גם נקרכס: איש במלכים. כל שכן בשאר בני אדם שלא היה איש כמוך בעושר ובכבוד והעושר והכבוד יהיו לך כל ימיך: (יד) ואם תלך בדרכי והארכתי את ימיך. אריכות הימים היה בתנאי אבל העושר והכבוד בין שומר בין לא שומר וכן היה לו כי מפני שלא שמר מצות אלהיו לא האריך ימים שלא חיה אלא חמשים ושתים שנה אבל העושר והכבוד היו לו כל ימיו וכן בדברי רז"ל נתתי לך גם עושר גם כבוד על מה שלא התניתי בתורה נתתי לך בין שומר בין לא שומר אבל על מה שהתניתי בתורה למען יאריך ימים על ממלכתו איני נותן לך אלא א"כ עשית וכן הוא אומר אם תלך בדרכי לשמר חקי והארכתי ימיך: (טו) והנה חלום. כשידע החלום כשהקיץ ושמח במתנה טובה שנתן לו האל ובא אל ירושלים והעלה עולות ושלמים לפני ארון ברית ה' ועשה משתה לכל עבדיו. ובדרש והנה חלום כשהקיץ ראה שנתקיים חלומו שנתן לו האל חכמה יתירה שהיה שומע עוף מצפצף ומבין לשונו: (טז) אז תבאנה. כמו באו ועם מלת אז יבא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה ופי' אז כאשר שב מגבעון ובא לו לירושלים בא לו זה הדין לידו ונראתה בו המתנה הטובה שנתן לו הקב"ה חכמה ובינה: (יט) אשר שכבה עליו. נראה כי מפני ששכבה עליו מת כי אילו לא מת כך אלא שקדמו חולי לא נולד הספק הזה כי היו מבקרו' אותו שאר נשים בחוליו והיה נודע למי הוא לפיכך אמרה אשר שכבה: (כא) ואתבונן. הסתכלתי בבקר בצורתו: ותדברנה. אלה הטענות שנו ושלשו לפני המלך כמנהג בעלי הדין שכל אחד שונה בטענותיו לחזקו ולהטיבו ולהבינו לשופט: (כג) ויאמר המלך זאת אומרת.

אמרו

כְּוָתָךְ׃ יג וְאַף דְלָא שְׁאֶלְתָּא
יְהָבִית לָךְ אַף עוּתְרָא אַף
יְקָרָא דְלָא הֲוָה כְּוָתָךְ גְבַר
בְּמַלְכַיָא כָּל יוֹמָךְ׃ יד וְאִם
תְּהַךְ בְּאוֹרְחָן דְתַקְנַן קֳדָמַי
לְמִטַר קְיָמַי וּפִקוּדַי כְּמָא
דַהֲלֵיךְ דָוִד אֲבוּךְ וְאוֹרִיךְ
יַת יוֹמָךְ׃ טו וְאִתְּעַר שְׁלֹמֹה
וְהָא חֶלְמָא וַאֲתָא לִירוּשְׁלֵם
וְקָם קֳדָם אֲרוֹנָא קְיָמָא
דַיְיָ וְאַסִיק עֲלָוָן וְנַכִיס
נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲבַד
מִשְׁתְּיָא לְכָל עַבְדוֹהִי׃
טז בְּכֵן אֲתָאָה תַּרְתֵּין
גְשִׁין פּוּנְדְקָן לְמֵידַן קֳדָם
מַלְכָּא וְקָמָא קֳדָמוֹהִי׃
יז וַאֲמַרַת אִתְּתָא חֲדָא
בְּבָעוּ רִבּוֹנִי אֲנָא וְאִתְּתָא
הָדָא יָתְבַן בְּבֵיתָא חֲדָא
וִילֵידַת עִמַהּ בְּבֵיתָא׃
יח וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה
לְמֵילְדִי וִילֵידַת אַף אִתְּתָא
הָדָא וַאֲנַחְנָא כַּחֲדָא וְכָאִין
לֵית נוּכְרָא עִמָּנָא בְּבֵיתָא
אֱלָהֵין תַּרְתֵּין אֲנַחְנָא
בְּבֵיתָא׃ יט וּמִית בַּר
אִתְּתָא הָדָא בְּלֵילְיָא
דְשְׁכִיבַת עֲלוֹהִי׃ כ וְקָמַת
בְּגוֹ לֵילְיָא וּנְסִיבַת יַת בְּרִי
מִלְוָתִי וְאַמְתָךְ דָמְכָא
וְאַשְׁכִּיבְתֵּיהּ לְוָתַהּ וְיַת
בְּרַהּ מִיתָא אַשְׁכֵּיבַת לְוָתִי׃
כא וַאֲקִימַת בְּצַפְרָא
לְאוֹנָקָא יַת בְּרִי וְהָא מִית
וְאִסְתַּכְּלֵית בֵּיהּ בְּצַפְרָא
וְהָא לָא הֲוָה בְּרִי דִילֵידִית׃
כב וַאֲמַרַת אִתְּתָא
אוּחֲרַנְתָּא לָא כֵן בְּרִי חַיָא
וּבְרִיךְ מֵיתָא וְדָא לְדָא
אֲמַרָא לָא כֵן בְּרִיךְ מֵיתָא וּבְרִי חַיָא וְדַיְנַן קֳדָם מַלְכָּא׃ כג וַאֲמַר מַלְכָּא דָא אָמְרָא. דֵין בְּרִי חַיָא וּבְרִיךְ מֵיתָא

יג וְגַם אֲשֶׁר לֹא־שָׁאַלְתָּ נָתַתִּי לָךְ גַּם־
עֹשֶׁר גַּם־כָּבוֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמוֹךָ
אִישׁ בַּמְּלָכִים כָּל־יָמֶיךָ׃ יד וְאִם ׀ תֵּלֵךְ
בִּדְרָכַי לִשְׁמֹר חֻקַּי וּמִצְוֹתַי כַּאֲשֶׁר
הָלַךְ דָּוִיד אָבִיךָ וְהַאֲרַכְתִּי אֶת־יָמֶיךָ׃
טו וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה
חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀
אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ
שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו׃
טז אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם
נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה
לְפָנָיו׃ יז וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי
אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יֹשְׁבֹת
בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃
יח וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד
גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־
זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ
בַּבָּיִת׃ יט וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת
לָיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו׃ כ וַתָּקָם
בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי
וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ
וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃
כא וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי
וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר
וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃
כב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת
לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת
אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי
וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ כג וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ

ה' קמץ בנבי' ובכתוב' ול' בסיפ' בנתינת קמץ.
ל' ר"פ בסיפ'
ה' מ"ל וכל ד"ה ותריסר ועזרא דכו'. ג' חס'
נ'
ז'
ה'. ד'
ו' רפין
ל'
למערבאי ל' למדינחאי ב' חס' ובני ער ודין
ב' גרש
ב' חס'
ל'
ל'
כ"ס
כ"ח
ג'

את קובעיהם נפש (משלי כ"ג כ"ד): (יד) ואם תלך בדרכי וגו' והארכתי את ימיך. העושר והכבוד שלא התניתי בתורתי לתת למלך אתן לך בין זכאי בין חייב אבל אורך הימים ומלכות הדורות כבר התניתי בתורתי לבלתי סור מן המצוה למען יאריך ימים על ממלכתו וגו' (דברים י"ז כ') ועל אותו תנאי לא אשנה ואם תלך בדרכי והארכתי וגו' וכן במלכות דורותיו אחריו אמר לו ואתה אם תלך לפני וגומ' לא יכרת לך איש וגו' (לקמן ט' ד' ה') כך שנויה בספרי ורבי חנינא בן גמליאל אומר הרי הוא אומר גם עושר גם כבוד וגומר: (טו) ויקץ שלמה והנה חלום. והנה הבין שחלומו אמת שומע עוף מצפצף ומבין לשונו כלב נובח ומבין לשונו: ויעש משתה. משמחת לבו שהבין שחלומו אמת: (כא) ואתבונן אליו. נתתי לב להסתכל

רלבג

המופת מה שלא יתכן הגעתו לאחר ולא אשער איך יתכן שיצוייר זה והנה יתבאר ממה שיבא קצת ביאור שהענין הוא כמו שבארנו כי ספר שהיתה חכמתו למעלה מחכמת האנשי' רמוז אליהם והם איתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול: (טו) ויעמוד לפני ארון ברית ה' וגו'. הנה עשה זה לתת תודה לש"י על מה שייעד לו מהטוב: (טז) שתים נשים זונות. אחשוב שהיו פונדקאות ומוכרות מזון כטעם רחב הזונה ואפשר שהיו מפקירות עצמן והנה התחכם שלמה להבהילם בזה הענין כדי שיתבאר מדבריהן מי היא אמו

כי

בבית ו' רפין בקריאה וסי' בבית א' יאכל. אני והאשה הזאת ישבות בבית. כי לא ישבתי בבית דשמואל. וחבירו דספרא. הוי מגיעי בית בבית. והיה אם יותרו עשרה אנשים: ותדברנה ג' בקריאה וסי' ובעת מותה ותדברנה הנצבות. ותאמר האשה האחרת לא כי בנך המת ובני החי. אתם ונשיכם ותדברנה בפיכם דירמיה:

תולדות אהרן ויקץ שלמה. עקידה שער כט:

מצודת ציון

(טו) ויקץ. ענין הערה משינה:
(יז) בי. הוא ענין בקשה: (כא) ואתבונן. ענין הסתכלות בעיון רב וכן עליך יתבוננו

מצודת דוד

אויביך: להיות מסור בידך: הבין. בינה להבין משפטו: (יג) כל ימיך. ר"ל כל ימי חייך תהיה בעושר ובכבוד. או ר"ל כל ימיך לא ימצא כמוך בעושר וכבוד אבל לאחריו יתכן שיהיה כמוהו: (טו) ויקץ וגו'. כשהקיץ ידע שהוא חלום אולם בחלומו נדמה לו כאלו הדברים נעשו בהקיץ: (יז) בי אדוני. להאזין דברי: (יח) אין אתנו וגו'. להיות עד בדבר: (יט) אשר שכבה. מיתתו היה על אשר שכבה עליו והעמיסה עליו ומת כ"א היה ע"י חולי הם הנשים המבקרות יודעות בן מי הוא: (כ) ואמתך ישנה. ולא הרגשתי בדבר: (כב) ותדברנה. היו מתווכחות על הדבר: (כג) זאת אומרת. כלומר מה לי בהויכוח עיקר המשפט הוא בדבר ההכחשה

על

רשי

להסתכל בו : (כז) היא אמו . בת קול הופיעה ואמרה היא אמו : (א) מלך על כל ישראל . משראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו : (ג) סופרים . לכתוב דברי הימים : המזכיר . איזה משפט בא לפניו ראשון שיפסקנו ראשון כך שמעתי : (ה) על הנצבים . שנים עשר נציבים היו לכלכל את המלך ואת ביתו : (ו) על המס . שהעלה על ישראל כמה שנאמר ויעל המלך שלמה מס (לקמן ה׳ כ״ז): (ז) וכלכלו את המלך . כל סעדתו ומאכל הסוסים וכל צרכי

רדק

אמרו רבותינו ז״ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיהם ועליהם ישפוט : (כו) גם לי גם לך לא יהיה . ואמר כנגד אותו החרב גזורו ומה שלא לקחה אותו אחר שאחרת אמרה תנו לה כי ידעה כי מרחמת עליו אמרה והסבה כי המלך לא יתנהו לה : (כז) לא תמיתהו . הראשון אל תמיתהו : היא אמו . כיון שמרחמת עליו ובדרז״ל יצתה בת קול ואמרה היא אמו : (כח) לעשות משפט . לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט כמו שנעשה בזה המשפט : (א) על כל ישראל . לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישראל אמר ששלמה מלך על כל ישראל לא היה אדם מפקפק במלכותו כיון שראו בו חכמת אלהים בקרבו לעשו׳ משפט: (ב) עזריהו בן צדוק . לא כתב על מי מנוהו ואם צדוק זה צדוק הכהן בן אחיטוב שהיה עם דוד שמשחו אותו לכהן עם שלמה הנה עזריהו בן בנו היה כי אחימעץ היה בן צדוק ועזריה בן אחימעץ : (ד) וצדוק ואביתר כהנים . היו שרי הכהונה ואם זה אביתר הוא אביתר בן אחימלך תמה הוא כי הנה שלמה גרשהו מהיו׳ כהן גדול ואמר לו ענתות לך אל שדך אלא מן הדומה כי כהן אחר היה שמו אביתר : על הנצבים . הממונה על שנים עשר נציבים שזוכר: (ה) רע׳ המלך . שושבינא דמלכא שהיה עמו תמיד : ואדונירם . זהו אדורם הנזכר למעלה בדוד וכן נזכר עם רחבעם אדורם: על המס . כמו שאומר למטה ויהי

הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִּי בְּנֵךְ הַמֵּת
וּבְנִי הֶחָי׃ כד וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ קְחוּ לִי־חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ כה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־
הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי
לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת׃ כו וַתֹּאמֶר
הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ
כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר ׀
בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי
וְהָמֵת אַל־תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־
לִי גַּם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ׃ כז וַיַּעַן
הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד
הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ׃
כח וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל
אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ
וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת
אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃
ד א וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־
יִשְׂרָאֵל׃ ב וְאֵלֶּה הַשָּׂרִים
אֲשֶׁר־לוֹ עֲזַרְיָהוּ בֶן־צָדוֹק הַכֹּהֵן׃
ג אֱלִיחֹרֶף וַאֲחִיָּה בְּנֵי שִׁישָׁא סֹפְרִים
יְהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד הַמַּזְכִּיר׃
ד וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע עַל־הַצָּבָא וְצָדוֹק
וְאֶבְיָתָר כֹּהֲנִים׃ ה וַעֲזַרְיָהוּ בֶן־נָתָן
עַל־הַנִּצָּבִים וְזָבוּד בֶּן־נָתָן כֹּהֵן רֵעֶה
הַמֶּלֶךְ׃ ו וַאֲחִישָׁר עַל־הַבָּיִת וַאֲדֹנִירָם
בֶּן־עַבְדָּא עַל־הַמַּס׃
ז וְלִשְׁלֹמֹה שְׁנֵים־עָשָׂר נִצָּבִים עַל־
כָּל־יִשְׂרָאֵל וְכִלְכְּלוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־

ל׳ ל׳ ל׳. ל׳ ז׳. ל׳ ג׳. ל׳ ז׳. ב׳ ב׳ וחס׳. ה׳ פסוקי׳ אית בהון ב׳ מלין מן ב׳ ב׳ אתין ד׳ חס׳ וכל שמואל דכו׳ כמ״א ב׳ ד׳ ל׳ ומ״ל ד׳ בנביאים ל׳. ג׳ ב׳ על המס ב׳ כתיב א׳ בן שמוע ס׳. ב׳ ז׳

וְדָא אָמְרָא לָא כֵּן בְּרִיךְ
מִיתָא וּבְרִי חַיָּא׃ כד וַאֲמַר
מַלְכָּא אַיְתוֹ לִי חַרְבָּא
וְאַיְתִיאוּ חַרְבָּא לָקֳדָם
מַלְכָּא׃ כה וַאֲמַר מַלְכָּא
פְּסוּקוּ יַת רַבְיָא חַיָּא
לִתְרֵין גִּזְרִין וְהָבוּ פַּלְגָּא
לַחֲדָא וּפַלְגָּא לַחֲדָא׃
כו וַאֲמַרַת אִתְּתָא דִי בְרַהּ
חַיָּא לְמַלְכָּא אֲרֵי אִתְגַּלְגַּלוּ
רַחֲמָהָא עַל בְּרַהּ וַאֲמַרַת
בְּבָעוּ רִבּוֹנִי הָבוּ לַהּ יַת
רַבְיָא חַיָּא וּמִקְטַל לָא
תִקְטְלוּנֵיהּ וְדָא אָמְרָא אַף
דִּילִי אַף דִּילִיךְ לָא יְהֵי
פְּסוּקוּ׃ כז וַאֲתֵיב מַלְכָּא
וַאֲמַר הָבוּ לַהּ יַת רַבְיָא
חַיָּא וּמִקְטַל לָא תִקְטְלוּנֵיהּ
הִיא אִמֵּיהּ׃ כח וּשְׁמָעוּ
כָל יִשְׂרָאֵל יַת דִּינָא דְּדָן
מַלְכָּא וּדְחִילוּ מִן קֳדָם
מַלְכָּא אֲרֵי חֲזוֹ אֲרֵי חוּכְמְתָא
מִן קֳדָם יְיָ בִּמְעוֹהִי לְמֶעְבַּד
דִּינָא׃ א וַהֲוָה מַלְכָּא
שְׁלֹמֹה מַלְכָּא עַל כָּל
יִשְׂרָאֵל׃ ב וְאִלֵּין רַבְרְבַיָּא
דִּי לֵיהּ עֲזַרְיָהוּ בַּר צָדוֹק
כַּהֲנָא׃ ג אֱלִיחוֹרֶף וַאֲחִיָּה
בְּנֵי שִׁישָׁא סַפְרַיָּא יְהוֹשָׁפָט
בַּר אֲחִילוּד מְמַנָּא עַל
דָּכְרָנַיָּא׃ ד וּבְנָיָהוּ בַּר
יְהוֹיָדָע מְמַנָּא עַל חֵילָא
וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כַּהֲנַיָּא׃
ה וַעֲזַרְיָהוּ בַּר נָתָן מְמַנָּא עַל
אִסְטְרַטִּיגַיָּא וְזָבוּד בַּר נָתָן
רַבָּא שׁוֹשְׁבִינָא דְמַלְכָּא׃
ו וַאֲחִישָׁר מְמַנָּא עַל בֵּיתָא
וַאֲדֹנִירָם בַּר עַבְדָּא מְמַנָּא
עַל מַסְּקֵי מִסִּין׃ ז וְלִשְׁלֹמֹה תְּרֵי עֲסַר אִסְטְרַטִּיגַיָּא מְמַנַּן עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וּמְסוֹבְרִין יַת מַלְכָּא וְיַת

רלבג

כי אשר תחמול יותר על הבן החי יתבאר בלי ספק שהיא אמו : (א) ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל . אחשוב שהרצון בזה שכלם שמחים בו ואין בלבם למרוד בו בשום פנים : וצדוק ואביתר כהני׳. ידמה כי אע״פ שגרש אותו מהיות כהן לה׳ ואמר לו שילך ענתות הנה הוכרח לעבוד בעת היות צדוק בלתי ראוי לעבוד׳: (ה) על הנצבי׳. כמו הנציבים והרצון בו השרים : (ו) ואחישר על הבית . ידמה שהוא היה ממונ׳ להשגיח בדברי בית המלך בכל מה שיצטרך שם : ואדנירם בן עבדא על המס . הוא היה ממונה שהיו פורעים ישראל ויתר העמים שהיו למס לשלמה: (ז) שנים עשר נצבים על כל ישראל . ר״ל שהיו על כל ישראל לגבות מהם זה המס והיה

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ד) וצדוק ואביתר כהנים . יש לתמוה והרי כבר גרש אביתר ואמר לו ענתות לך על שדך והאיך מונה אותו עכשיו עם צדוק ועוד בימי דוד כך כתב וצדוק ואביתר כהנים: (ה) רעה המלך . הוא לקוח מן רעה:

מצודת ציון

יתבוננו (ישעיה יד) : (כה) גזרו . חתכו : (כו) נכמרו . נתחממו כמו עורנו כתנור נכמרו (איכה ה) והוא ענין חמלה וכן נכמרו רחמיו (בראשית מג) : ד (ה) הנצבים . הממונים כמו נציב פלשתים (ש״א יג) : (ז) וכלכלו . ענין הספקת הצורך כמו ואת כלכל את

מצודת דוד

על מי הוא הילד החי : (כה) גזרו . מתוך דבריהן הכיר המלך בחכמתו הדין עם מי ואמר להיושבים לפניו שכן הוא האמת שהאחת נתנה הילד החי ולאמת דבריו עשה הבחינה : (כו) גם לי וגו׳ . היות עכ״פ כוונתה היתה לבל תשמח חברתה במיתת בנה כי מה לה להניק בן אשה אחרת ובשמעה שצוה המלך להמיתו נוחה יותר בזה כי אז לא תשמח עוד חברתה והיא לא תניק בן אשה אחרת והמלך השכיל מדעתו מתחילה שתתפתה יותר בזה : (כז) תנו לה . להאשה שאמרה תנו לה את הילוד וגו׳ : היא אמו . הואיל ומרחמת עליו : (כח) ויראו . בראותם כי בחכמתו מבין תעלומות לב : לעשות משפט . להבין האמת עם מי ולבררו ע״י בחינה : ד (א) על כל ישראל . ר״ל מעתה קבלוהו כולם באהבה בראותם בחכמתו : (ב) הכהן . אולי העמידו למשוח מלחמה תחת צדוק שהועמד לכה״ג ואף שדוד העמיד את עירא להיות במקום צדוק כמ״ש בש״ב אולי מת עירא עד לא הועמד : (ג) המזכיר . הממונה על ספר הזכרונות : (ד) כהנים . צדוק כה״ג ואביתר סגן כמ״ש בש״ב : (ה) על הנצבים . היה ממונה על שנים עשר נציבים האמורים בענין אשר הועמדו לכלכל את המלך כ״א בחדשו : רעה המלך . ישב עמו בתמידות להשתעשע עמו : (ו) על הבית . כל צרכי הבית היו נעשים על פיו : על המס . הוא המס האמור למטה ויהי המס שלשים אלף אנשים : (ז) על כל ישראל . המה היו ממונים על כל ישראל לקחת

ה׳ פסוקים אית בהון ה׳ מלין מן ב׳ ב׳ אתין וסי׳ ויולד נח את שם את חם ואת יפת. אל תיראי כי גם זה לך בן. על כן לא בא אל שלחן המלך. גם לי גם לך לא יהיה גזרו. אין זה כי אם רע לב דעזרא : רעה ג׳ וסי׳ ויבא חושי רעה. ויהי כאשר בא חושי. וזבוד בן נתן כהן רעה. ואת ביתו ד׳ בקריאה וסי׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו. וינגע ה׳ את פרעה נגעים. והנה כל איש ישראל. וכלכלו את המלך. ואת ביתו בנה שלמה. וזה דבר המס. ויהי מקץ עשרים דד״ה:

תולדות אהרן זאת תורת . עקידה שער לו : תנו לה . מכות כג : אליחורף . סכה נג : ולשלמה שנים עשר . סנהדרין יב עקידה שער לא :

האחד ק' בֵּיתוֹ חֹדֶשׁ בַּשָּׁנָה יִהְיֶה עַל־°אֶחָד
ל' לְכַלְכֵּל׃ ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם
ל' בֶּן־חוּר בְּהַר אֶפְרָיִם׃ ט בֶּן־דֶּקֶר
ל' בְּמָקַץ וּבְשַׁעַלְבִים וּבֵית שָׁמֶשׁ
כ' כ"ב ופסכו וְאֵילוֹן בֵּית חָנָן׃ י בֶּן־חֶסֶד בָּאֲרֻבּוֹת
לוֹ שֹׂכֹה וְכָל־אֶרֶץ חֵפֶר׃ יא בֶּן־אֲבִינָדָב
ד' כתיב א' כָּל־נָפַת דֹּאר טָפַת בַּת־שְׁלֹמֹה הָיְתָה
ג' כתיב א' לּוֹ לְאִשָּׁה׃ יב בַּעֲנָא בֶּן־אֲחִילוּד תַּעְנַךְ
י"ג וּמְגִדּוֹ וְכָל־בֵּית שְׁאָן אֲשֶׁר אֵצֶל
צָרְתַנָה מִתַּחַת לְיִזְרְעֶאל מִבֵּית שְׁאָן
ל' עַד אָבֵל מְחוֹלָה עַד מֵעֵבֶר לְיָקְמֳעָם׃
יג בֶּן־גֶּבֶר בְּרָמֹת גִּלְעָד לוֹ חַוֹּת יָאִיר
בֶּן־מְנַשֶּׁה אֲשֶׁר בַּגִּלְעָד לוֹ חֶבֶל אַרְגֹּב
אֲשֶׁר בַּבָּשָׁן שִׁשִּׁים עָרִים גְּדֹלוֹת
ב' מ"ל כסיפ' חוֹמָה וּבְרִיחַ נְחֹשֶׁת׃ יד אֲחִינָדָב בֶּן־
ג' עִדֹּא מַחֲנָיְמָה׃ טו אֲחִימַעַץ בְּנַפְתָּלִי
גַּם־הוּא לָקַח אֶת־בָּשְׂמַת בַּת־שְׁלֹמֹה
ג' כתי' א' לְאִשָּׁה׃ טז בַּעֲנָא בֶּן־חוּשַׁי בְּאָשֵׁר
ל' וּבְעָלוֹת׃ יז יְהוֹשָׁפָט בֶּן־פָּרוּחַ
ל' כתיב חלף בְּיִשָּׂשכָר׃ יח שִׁמְעִי בֶן־אֵלָא בְּבִנְיָמִן׃
ל' חס' יט גֶּבֶר בֶּן־אֻרִי בְּאֶרֶץ גִּלְעָד אֶרֶץ סִיחוֹן
מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְעֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּנְצִיב
ד' ר"פ אֶחָד אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ כ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל
רַבִּים כַּחוֹל אֲשֶׁר־עַל־הַיָּם לָרֹב
ה' חס' וא' מ"ל אֹכְלִים וְשֹׁתִים וּשְׂמֵחִים׃ ה א וּשְׁלֹמֹה
הָיָה מוֹשֵׁל בְּכָל־הַמַּמְלָכוֹת מִן־הַנָּהָר
ד' אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרָיִם
ג' חד"מ חסר מַגִּשִׁים מִנְחָה וְעֹבְדִים אֶת־שְׁלֹמֹה
כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃
ב וַיְהִי לֶחֶם־שְׁלֹמֹה לְיוֹם אֶחָד שְׁלֹשִׁים
כֹּר סֹלֶת וְשִׁשִּׁים כֹּר קָמַח׃ ג עֲשָׂרָה
ל' בָקָר בְּרִאִים וְעֶשְׂרִים בָּקָר רְעִי וּמֵאָה

אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ יַרְחָא בְּשַׁתָּא
מְטֵי לְחַד לְסוֹבָרָא׃ ח וְאִלֵּין
שְׁמָהַתְהוֹן בַּר חוּר בְּטוּרָא
דְבֵית אֶפְרָיִם׃ ט בַּר דֶּקֶר
בְּמָקַץ וּבְשַׁעַלְבִים וּבֵית
שֶׁמֶשׁ וְאֵילוֹן דְמִבֵּית חָנָן׃
י בַּר חֶסֶד בְּאַרְבּוֹת דִּילֵיהּ
סוֹכוֹ וְכָל אֲרַע חֵפֶר׃
יא בַּר אֲבִינָדָב כָּל פַּלְכֵי
דְאַר טָפַת בַּת שְׁלֹמֹה הֲוַת
לֵיהּ לְאִתּוּ׃ יב בַּעֲנָא בַּר
אֲחִילוּד תַּעֲנָךְ וּמְגִדּוֹ וְכָל
בֵּית שְׁאָן דִּי בִסְטַר צָרְתָנָה
מִלְרַע לְיִזְרְעֶאל מִבֵּית
שְׁאָן עַד מִישַׁר מְחוֹלָה עַד
מֵעִבַּר לְיָקְמְעָם׃ יג בַּר
גֶּבֶר בְּרָמוֹת גִּלְעָד דִּילֵיהּ
כַּפְרָנֵי יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה דִּי
בְגִלְעָד דִּילֵיהּ בֵּית פְּלַךְ
טַרְכוֹנָא דִבְמַתְנָן שִׁתִּין
קִרְוִין רַבְרְבָן מַקְפָן שׁוּר
רָם דִּילְהֶן עַבְרִין דִּנְחָשָׁא׃
יד אֲחִינָדָב בַּר עִדּוֹא
מִדְּבֵית מַחֲנָיִם׃ טו אֲחִימַעַץ
בְּשִׁבְטָא דְבֵית נַפְתָּלִי אַף
הוּא נְסִיב יַת בָּשְׂמַת בַּת
שְׁלֹמֹה לְאִתּוּ׃ טז בַּעֲנָא
בַּר חוּשַׁי בְּשִׁבְטָא דְאָשֵׁר
וּבְעָלוֹת׃ יז יְהוֹשָׁפָט בַּר
פָּרוּחַ בְּשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר׃
יח שִׁמְעִי בַר אֵילָא בְּשִׁבְטָא
דְבֵית בִּנְיָמִן׃ יט גֶּבֶר בַּר
אוּרִי בְּאַרְעָא גִּלְעָד אַרְעָא
סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה וְעוֹג
מַלְכָּא דְמַתְנַן וְאִסְטַרְטִיגָא
חַד דִּי מְמַנָּא בְּאַרְעָא׃
כ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל סַגִּיאִין
כְּחָלָא דְעַל יַמָּא לִסְגֵי אָכְלִין
וְשָׁתַן וְחָדָן׃ א וּשְׁלֹמֹה
הֲוָה שַׁלִּיט בְּכָל מַלְכְוָתָא
מִן נְהַר פְּרָת עַד אֲרַע
פְּלִשְׁתָּאֵי וְעַד תְּחוּם מִצְרַיִם מְקָרְבִין קֻרְבָּנָא וּפָלְחִין יַת שְׁלֹמֹה כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ ב וַהֲוָה לַחְמָא דִשְׁלֹמֹה לְיוֹמָא
חַד תְּלָתִין כּוֹרִין סָלְתָּא וְשִׁתִּין כּוֹרִין קִמְחָא׃ ג עַסְרָא תוֹרִין דְפַטְמָא וְעַסְרִין תוֹרִין דְרַעְיָא וּמְאָה עָנָא בַּר

רשי

צרכי היציאה : (יא) נפת דאר . פלכי דאר : (יג) חבל ארגוב . ממונה היה עליהם לגבות מס המלך . כי משפט המלך יש לגבות יציאותיו מן העם כמה שנאמר במשפט המלוכה בספר (שמואל א' ח') : (יט) ונציב אחד אשר בארץ . רב ושמואל פליגי חד אמר אחד ממונה על כולם הוא עזריה בן נתן האמור למעלה וחד אמר כנגד חודש העיבור : (ג) בראים . פטומים על האבוס : רעי . מן

רלבג

והיה יודע כל אחד מהם החלק מישראל אשר בגורלו לפרנס המלך וביתו בחדשו כדרך שיפרנסוהו כלם כל השנה : (יט) ונציב אחד אשר בארץ . יתכן שיהיה שר אחד מושל על אלו השרים יביאם לפרנס המלך וביתו איש חדשו או היה שם נציב אחד לחדש העבור והביאור הראשון יותר נכון ואם היה כן הנה יתחייב שיהיה חלקו מארץ ישראל מעט יותר משלישית חלק אחד משאר השרים שהיו מפרנסין אותו חדש אחד בשנה : (ג) עשרה בקר בריאים . ר"ל שמנים : וברבורים

פי' רבי' ישעיה

(יט) ונציב אחד אשר בארץ . שהיה ממונה על כולן . וזהו שכתב לעיל ועזריהו בן נתן על הנציבים :

דאר ד' כתובים כן וסימניהון נמסר ביהושע סימן י"ז : מחנימה ג' בקריאה וסי' ודוד בא מחנימה . ויהי כבא דוד מחנימה . אחינדב בן עדוא מחנימה : בענא ג' כתיב א' בקריאה וסי' בענא בן אחילוד . בענא בן חושי . ועל ידם החזיק : ושתים ו' ה' חסרים וא' מ"ל וסי' נמסר בשמואל א' סימן ל' : מגישים ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' מגשים מנחה ועבדים את שלמה . הם מגישים אליה והיא מוצאת . מגישים על מזבחי לחם מגואל . קדמ' חס' :

רדק

ויהי המס שלשים אלף איש : (ז) ואלה שמותם . אלה שמות שנים עשר נציבים לא היה ממונה כל אחד על שבט אחד אלא לפי עלוי הנחלות שעשו שנים עשר חלקים בכל ארץ ישראל וגבו המס בשוה : בן חור . זה והאחרים שלא זכרם בשמם אלא בשם אבותם לפי שהיו נודעים בשם אבותם יותר משמותם לפיכך לא חשש להזכי' שמם : (יג) ובריח נחשת . גלה מה שכתוב בתור' דלתים ובריח כי בריח נחשת ר"ל : (טז) באשר ובעלות . בנחלת אשר ובעלו' שהיה מארץ יהודה : (יט) ונציב אחד אשר בארץ . בכל הארץ אשר זכר היה נציב אחד ממונ' על שנים עשר הנציבים לגבות מכל אחד הכסף לכלכל המלך ורז"ל מהם אמרו כמו שפי' ומהם אמרו ונציב אחד לחדש העבור : (כ) כחול אשר על הים . כמו על שפת הים והספור הזה ר"ל כי היו מבורכי' בימי שלמה בפרי בטנ' והיו רבים וכן בפרי בהמתם ובפרי אדמתם והיו אוכלים ושותים ושמחים כי לא היה להם פחד מאויב : (א) מושל בכל הממלכות שהיו יראים ממנו ומגישים לו מנחה ועובדים אותו : מן הנהר ארץ פלשתים . כתרגומו מן נהר פרת עד ארץ פלשתאי : (ג) בריאים . שמנים ומפוטמי' וכת"י פטימים וכן ועגלון איש בריא וכן להבריאכם : רעי . מן

תולדות אהרן ונגיד אחד . שם : יהודה וישראל .
סניעה כה פו זבחים סה : ויהי לחם שלמה . מניעה פו :

מצודת ציון

המלך (שמואל ב' י"ט) : (יא) נפת דאר . מחוז דאר וכן שלשת הנפת (יהושע יז) : (יב) מעבר . מצד : (יג) חבל . המחוז תקרא חבל כי בחבל תחלק נחלה וכן כחבל בני יהודה (שם יט) : ארגוב . שם האדם אשר משל בה מאז וכן כל חבל ארגוב (דברים ג) : ה (ג) בריאים . שמנים כמו ועגלון איש בריא (שופטים ד) : רעי . רועים

מצודת דוד

מהם די ערך פרנסת בית המלך וכ"א כלכל חדש בשנה וגבה מבני אנשי המחוז אשר העומד עליו : (ח) ואלה שמותם . של הנצבים : בן חור . כל אלו הנזכרים בשם אביהם לא היו ידועים מעצמם כ"א בשם אביהם : בהר אפרים . היה ממונה בהר אפרים לקחת מהם לכלכל את המלך בחדשו : (י) לו שוכה . ר"ל גם על שוכה היה ממונה לקחת מהם לערך פרנסת בית המלך : (יב) עד אבל וגו' . ר"ל מהעבר מזה עד אבל מחולה וזהו עד מעבר ליקמעם : (יג) חות יאיר . ת"י כפרני יאיר : אשר בגלעד . אשר עמדו בארץ הגלעד : ששים ערים . בחבל ארגב היו ששים ערים גדולות בחומה מסביב : (יד) בנפתלי . בנחלת נפתלי : (טז) ובעלות . והיא היתה מנחלת יהודה : (יט) בארץ גלעד . ר"ל ביתר המקומות כי על חות יאיר שעמדו בארץ הגלעד הי' נציב אחר : ארץ סיחון וגו' . ר"ל גלעד היתה החצי משל סיחון והחצי משל עוג : ונציב אחד . ר"ל ועוד נציב אחד אשר היה בכל הארץ ממונה על כולם והוא עזריה בן נתן האמור למעלה : (כ) על הים . על שפת הים : ה (א) מן הנהר . סולא מן הנהר שהוא תחלת המזרח עד ארץ פלשתים : מגשים . והמה היו מגישים מנחה והיו עובדים את שלמה להעלות לו המס : (ב) לחם שלמה

צֹאן לְבַד מֵאַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר ב'
וּבַרְבֻּרִים אֲבוּסִים׃ ד כִּי־הוּא רֹדֶה ל' . ל' . ב'
בְּכָל־עֵבֶר הַנָּהָר מִתִּפְסַח וְעַד־עַזָּה ל' . ב'
בְּכָל־מַלְכֵי עֵבֶר הַנָּהָר וְשָׁלוֹם הָיָה ס'
לוֹ מִכָּל־עֲבָרָיו מִסָּבִיב׃ ה וַיֵּשֶׁב ב'
יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לָבֶטַח אִישׁ תַּחַת ל"ג מלעיל ה' פסו'
גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ מִדָּן וְעַד־בְּאֵר
שָׁבַע כֹּל יְמֵי שְׁלֹמֹה׃
ו וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה אַרְבָּעִים
אֶלֶף אֻרְוֺת סוּסִים לְמֶרְכָּבוֹ וּשְׁנֵים־ ל' וחס' . ל'
עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים׃ ז וְכִלְכְּלוּ ב'
הַנִּצָּבִים הָאֵלֶּה אֶת־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
וְאֵת כָּל־הַקָּרֵב אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ־ ז'
שְׁלֹמֹה אִישׁ חָדְשׁוֹ לֹא יְעַדְּרוּ דָּבָר׃ ל'
ח וְהַשְּׂעֹרִים וְהַתֶּבֶן לַסּוּסִים וְלָרֶכֶשׁ ל' . ל'
יָבִאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם ט'
אִישׁ כְּמִשְׁפָּטוֹ׃ ב'
ט וַיִּתֵּן אֱלֹהִים חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה וּתְבוּנָה ל'
הַרְבֵּה מְאֹד וְרֹחַב לֵב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־ ל'
שְׂפַת הַיָּם׃ י וַתֵּרֶב חָכְמַת שְׁלֹמֹה ב' מטעת
מֵחָכְמַת כָּל־בְּנֵי־קֶדֶם וּמִכֹּל חָכְמַת

מֵאַיְלִין וְטַבְיָן וְיַחְמוּרִין וְעוֹפְיָא פְּטִימַיָא׃ ד אֲרֵי הוּא מַפְלַח בְּכָל עֲבַר פְּרָת מִתִּפְסַח וְעַד עַזָּה בְּכָל מַלְכֵי עֲבַר פְּרָת וּשְׁלָמָא הֲוָה לֵיהּ מִכָּל עַבְדוֹהִי מִסְחוֹר סְחוֹר׃ ה וִיתֵיב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לְרוּחְצָן גְּבַר תְּחוֹת פֵּרֵי גוּפְנוֹהִי וּתְחוֹת פֵּרֵי תְאֵנוֹהִי מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע כֹּל יוֹמֵי שְׁלֹמֹה׃ ו וַהֲווֹ לִשְׁלֹמֹה אַרְבְּעִין אַלְפִין אֻרְוַת סוּסָוָן לִרְתִיכוֹהִי וּתְרֵי עֲסַר אַלְפִין פָּרָשִׁין׃ ז וּמְסוֹבְרִין אִסְטַרְטִיגַיָּא הָאִלֵּין יָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְיָת כָּל דְּקָרִיב לְפָתוֹרָא דְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה גְּבַר יַרְחֵיהּ לָא מְעַכְּבִין מִדַּעַם׃ ח וְסְעוֹרַיָּא וְתִבְנָא לְסוּסְוָתָא וּלְרַכְשָׁא מַיְתָן לְאַתְרָא דִיהֵי תַמָּן גְּבַר כְּהִלְכְתֵיהּ׃ ט וִיהַב יְיָ חוּכְמְתָא לִשְׁלֹמֹה וְסוּכְלְתָנוּתָא סַגִּי לַחֲדָא וּפְתָיוּת לִבָּא כְּחָלָא דְעַל כֵּיף יַמָּא׃ י וּסְגִיאַת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחוּכְמַת כָּל בְּנֵי מַדִּינְחָא וּמִכֹּל חוּכְמַת

רשי

מן האחו: וברבורים אבוסים. יש מרבותינו אומרים תרנגולי' פטומין: (ו) ארבעים אלף ארות סוסים. ובד"ה (ב' ט' כ"ה) הוא אומר ארבעת אלף פירשו רבותינו ארבעים אלף ארוות היו ובכל אחת ארבע אלף אצטבלאות או ארבעת אלפי' ארוות ובכל אחת ארבעי' אלף אצטבלאות: (ז) לא יעדרו דבר. אפילו של ימות החמה בימות הגשמים: (ח) והשעורים והתבן. היו נותנים אלו הנציבים אל המקום אשר יהיה שם המלך: (י) מחכמת כל בני קדם. מה היא חכמת בני קדם יודעים במזלות וכו' כדאית' בפסיקתא דפרה אדומ' וכל הפרשה הזאת נדרשת שם

לפי

רלבג

וברבורים אבוסים. הם עופות שמנים: (ו) ויהי לשלמה ארבעי' אלף ארות סוסים למרכבו. הנה ארות הם אבוסים יאכלו שם הסוסי' והנה מצאנו בדברי הימים תמורת זה ארבעת אלפים ארות סוסים ומרכבות וידמה ששם מנה האבוסים ובזה המקום מנה הסוסים והרצון בו שהיו לו ארבעים אלף סוסים למרכבו בארוות והנה היו עשרה סוסי' בכל אבוס ולפי שאמר אחר זה לסוסים ולרכש ידענו כי הרכש הוא מין אחד ממיני הסוסים והחשוב שהם היותר קלי המרוץ והם אשר ירכבו בהם במלחמה או ירצה בזה ארבעים אלף ארוות סוסים למרכבו אך לא היו בהם כי אם ארבעת אלפים אורוות שהיו בהם סוסים ומרכבות: (ז) לא יעדרו דבר. הוא מענין איש לא נעדר: (י) מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים. ידמה שבימי שלמה היתה חכמה גדולה בשתי אלו האומות:

איתן

רדק

מן המרעה אבל הבריאים הם המפוטמים בבית: וברבורים אבוסים. ת"י ועופא פטימא ולא פי' איזה עוף הם וי"מ כי הם העופות המפורסמים כי הם שמנים מהאחרים ובדברי רז"ל עוף הבא מברבריא נקראים ברבורים על שם מקומם: (ד) כי הוא רודה. הטעם כי האיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים שהיו בשלחנו בכל יום שהיו מביאים לו מנחה מכל עבר הנהר כי מושל בהם היה כלומר שהיו יראים ממנו ומגישים לו כל מלכי עבר הנהר מנחה תמיד: מתפסח ועד עזה. מדינות הם בעבר הנהר ורז"ל נחלקו בזה מהם אמרו תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם ומהם אמרו תפסח ועזה סמוכות היו וכמו שמלך על תפסח ועל עזה כן מלך על כל העולם כלו: (ו) ארבעים אלף ארות סוסים. ובדברי הימים ארבעת אלפים ארות סוסים פירשו רז"ל ארבעים אצטבלאות ובכל אחת היו ארבעת. אלפים סוסים או ארבעים אלף אצטבלאות ובכל אחת ארבעים סוסים ופירוש ארות אבוסים ת"י אבוס בעליו אורויא דמרוהי ואמרו חכמים ז"ל כי עבר על לא ירבה לו סוסים ופי' לא ירבה לו סוסים בטלים וכיון שלא היו לו אלא שנים עשר אלף פרשי' והיו לו ארבעים אלף ארות סוסים הרבה סוסים בטלים היו לו ומה שהרבה שלמה סוסים ופרשים והוא לא היתה לו שום מלחמה לא עשה אלא לכבוד וגדולה כדי שילכו עמו כשילך ממקום למקום וגם קצת מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר: (ז) וכלכלו. והלא כבר זכר למעלה וכלכלו את המלך ואת ביתו למה חזר וכתב וכלכלו את המלך אלא כמו שזכר הסוסים אמר כי ג"כ היה נותני מאכל הסוסים ובכלל הכלכלה היה גם כן מה שהיו צריכי' הסוסים לאכול כמו שכתוב והשעורים והתבן לסוסי' ולרכב והוסיף ג"כ ואת כל הקרב אל שלחן המלך כי למעל' זכר את המלך ואת ביתו והם התמידים בביתו ועתה הוסיף ואת כל הקרב אל שלחן המלך אנשים אחרים שיבואו לשלחן המלך לפעמים: לא יעדרו דבר. לא היו מחסרים דבר מכל הצורך אל שלחן המלך וי"ת לא מעכבין מידעם והוא טעם למה שזכר איש חדשו כלומר לא היו מעכבין שלא הי' מביא כל אחד ואחד בחדשו: (ח) ולרכש. מין בהמה וי"א שהם פרדים בני הסוסיות כמו רוכבי הרכש: יביאו אל המקום אשר יהיה שם. הנצבים מהם היו מביאים צורך המאכל אל בית המלך מהם היו מביאים צורך מאכל הסוסים למקום שהיו שם כן מה שהיו בירושלם הן מה שהיו בערי הרכב: איש כמשפטו. כמו שפסקו ביניהם זה יביא הנה וזה יביא הנה: (ט) ורחב לב כחול. ואין החול נשוא המדה אלא נשוא המספר ואע"פ שכתב אשר לא ימד ולא יספר המדה ג"כ לענין מספר זכר אותה כמ"ש והיה מספר בני ישראל ורחב הוא לענין מדה לא למספר אלא ר"ל רחב היה לו בכל דברי החכמה שהם כחול ורז"ל פירשו מה חול גדר לים כך היתה החכמה גדר לשלמה: (י) בני קדם. בני מזרח היו ידועים בחכמה וכן כתיב כי מלאו מקדם ובדברי רז"ל מה היתה חכמת בני קדם שהיו יודעים במזלות וערומים בטייר פי' בטייר בל' העופות וכן בערבי יקרא עוף אלטייו"ר

וכן

ושלום ה' בקריאה וסי' כי הוא רדה בכל עבר הנהר. הנה בן נולד לך. ורוח לבשה את עמשי. כי ארך ימים ושנות חיים. חסר ואמת נפגשו: הקרב ז' בקריאה וסי' ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים. ואת אהרן ואת בניו תפקד. והחנים לפני המשכן קדמה. כל הקרב הקרב אל משכן ימות ב' בו. אתן את כהנתכם והזר הקרב. וכלכלו הנצבים האלה את המלך:

תולדות אהרן כי הוא רודה. מגלה יא סנהדרין כ: וישב יהודה. שם כו: ויהי לשלמה. שם כא (שם כ): השעורים והתבן. עירובין ג: ורחב לב. עקידה ש' עב: ותרב חכמה. זוהר חיי שרה ויחי ואחרי מות:

מצודת דוד

שלמה. לכל הבא אל שלחנו: סלת. קמח נקי ביותר: (ד) כי הוא רדה. בא ליתן טעם על מה היו כ"כ רבים אנשי שלחנו להצטרך להם כחשבון הזה ואמר לפי שהיה מושל בכל אנשי עבר הנהר ובכל מלכיהם ושלום היה לו מכל עבריו אף מן האומות שלא משל בהם ולזה היו רבים הבאים אליו הן מאנשי שלומו הן מהאומות שמשל בהם: (ה) איש. כ"א ישב תחת גפנו ולא נדד ממנו בסיבת שונא: (ו) ארבעים אלף. ובד"ה נאמר ארבעת אלפים ויתכן כי שם מנה הארות וכאן מנה הסוסים וכאלו אמר שהיו לו ארבעים אלף סוסים למרכבו בארות והנה היו עשרה בכל אחת: למרכבו. פעם רכב באלו פעם באלו: (ז) ואת כל הקרב. הם הבאים אליו מארצות שעובדי כוכבים: לא יעדרו דבר. מכל הדברים הצריך להם: (ח) אשר יהיה שם. קבוצת הסוסים והרכש: איש כמשפטו. כל נציב בחדשו: (ט) ורחב לב. להחזיק בה כל מיני חכמות ובכ"א ידיעות הרבה כחול וגו': (י) ומכל חכמת בני קדם. שהיו יודעי' במזלות וערומים בטייר והוא לשון העופות: ומכל

חכמת

מצודת ציון

במרעה: מאיל צבי ויחמור. הם שמות מיני חיות טהורות: וברבורים אבוסים. עופות הבאים מארץ ברבריא והיו מפוטמות על האבוס והוא המקום המיוחד להאכילם ודוגמתו וחמור אבוס בעליו (ישעיה א): (ד) רדה. מושל כמו רדה בקרב אויביך (תהלים ק"י): מכל עבריו. מכל צדדיו: (ו) ארות. אבוס בעליו (ישעיה א) תרגומו אורית דמרוהי: פרשים. הם הרגילים מאד ברכיבה: (ז) יעדרו. יחסרו כמו איש לא נעדר (שם מ): (ח) ולרכש. שם מין בהמה ממהרת לרוץ וכן רוכבי הרכש (אסתר ח): (י) ותרב. מל' רבוי:

האזוב

מִצְרָיִם׃ יא וַיֶּחְכַּם מִכָּל־הָאָדָם מֵאֵיתָן ג'
הָאֶזְרָחִי וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וְדַרְדַּע בְּנֵי ב'
מָחוֹל וַיְהִי־שְׁמוֹ בְכָל־הַגּוֹיִם סָבִיב׃
יב וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל וַיְהִי
שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאָלֶף׃ יג וַיְדַבֵּר עַל־ ב' חד כתיב ה' ובלילה שירה
הָעֵצִים מִן־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וְעַד
הָאֵזוֹב אֲשֶׁר יֹצֵא בַּקִּיר וַיְדַבֵּר עַל־
הַבְּהֵמָה וְעַל־הָעוֹף וְעַל־הָרֶמֶשׂ וְעַל־ ג'. ג'
הַדָּגִים׃ יד וַיָּבֹאוּ מִכָּל־הָעַמִּים לִשְׁמֹעַ
אֵת חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵאֵת כָּל־מַלְכֵי
הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־חָכְמָתוֹ׃
טו וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צוֹר י' מ"ע
אֶת־עֲבָדָיו אֶל־שְׁלֹמֹה כִּי שָׁמַע כִּי
אֹתוֹ מָשְׁחוּ לְמֶלֶךְ תַּחַת אָבִיהוּ כִּי ז'
אֹהֵב הָיָה חִירָם לְדָוִד כָּל־הַיָּמִים׃
טז וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה

מִצְרָיִם׃ יא וְחַכִּים מִכָּל אֱנָשָׁא מֵאֵיתָן בַּר זֶרַח וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וְדַרְדַּע בְּנֵי מָחוֹל וַהֲוָה שְׁמֵיהּ סַנִּי בְּכָל עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר׃ יב וּמַלֵּל תְּלָתָא אַלְפִין מַתְלִין וַהֲוָאָה תּוּשְׁבְּחָתֵיהּ אֲלַף וַחֲמֵשׁ׃ יג וְאִתְנַבֵּי עַל מַלְכֵי בֵּית דָּוִד דַּעֲתִידִין לְמִשְׁלַט בְּעָלְמָא הָדֵין וּבְעָלְמָא דְאָתֵי דִּמְשִׁיחָא וְאִתְנַבֵּי עַל בְּעִירָא וְעַל עוֹפָא וְעַל רִיחֲשָׁא וְעַל נוּנַיָּא׃ יד וַאֲתוֹ מִכָּל עַמְמַיָּא לְמִשְׁמַע יָת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מִכָּל מַלְכֵי אַרְעָא דִּשְׁמַעוּן יָת חוּכְמְתֵיהּ׃ טו וּשְׁלַח חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר יָת עַבְדוֹהִי לְוָת שְׁלֹמֹה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי יָתֵיהּ מְשַׁחוּ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא תְּחוֹת אֲבוּהִי אֲרֵי רְחִימָא הֲוָה חִירָם לְדָוִד כָּל יוֹמַיָּא׃ טז וּשְׁלַח שְׁלֹמֹה לְוָת חִירָם

אביהו ז' וסי' במסר בסדר שפטים סוף סימן י"ד :

תולדות אהרן וידבר שלשת אלפים . עירובין כא מגלה ז :

רשי

לפי משמעה : (יא) ויחכם מכל האדם : כמשמעו : איתן והימן וכלכל ודרדע . אחין היו בני זרח בן יהודה שנאמר (בדברי הימים א' ב ו') ובני זרח זמרי ואיתן (היו לוים משוררים) : בני מחול . היו יודעים ליסד מזמורים האמורים במחולות שיר שהיו הלוים אומרים על דוכנם מזמורים שיסדו בספר תהלים משכיל לאיתן האזרחי ומשכיל להימן האזרחי . מ"א בפסיקתא . מכל האדם . זה אדם הראשון . איתן האזרחי . זה אברהם . הימן זה משה . וכלכל זה יוסף . ודרדע זה דור המדבר . מחול שנמחל להם על מעשה העגל : (יב) שלשת אלפים משל . שלשת למודי משלות שלש פעמים כתוב משלי שלמה בספר משלי : ויהי שירו חמשה . שלשה אלה ושיר השירים וקהלת: ואלף . בכל א' כדי הוא ללמוד ומדרש אגדה שהיה אומר בכל פסוק שלשת אלפים משל ועל כל משל אלף וחמשה טעמים: (יג) וידבר על העצים . מה רפואת כל אחת ועץ פלוני יפה לבנין פלוני וליטע בקרקע פלונית וכן על הבהמה מה רפואתה ועיקר גדוליה ומאכל' ומ"א מה ראה מצורע ליטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים ועל הבהמה ועל העוף ומה ראה זה להיות כשר בשחיטה בסימן אחד וזה בשני סימנין ודגים והגבי' בלא כלום:
לא

רדק

כן בני מצרים היו יודעים בחכמה שבה היו נקראים החרטומים : (יא) מאיתן האזרחי . כתרגומו מאיתן בר זרח אלה הארבע מצאנו אותם בבני זרח בן יהודה איתן והימן וכלכל ודרדע והנה אומר כי השלשה אלה היו בני מחול א"כ לא היו הם ובלויים מצאנו בתלים במשוררים משכיל לאיתן האזרחי משכיל להימן האזרחי ומצאנו בדברי הימים בבני גרשון בן לוי בן איתני בן זרחי ואפשר שזה הוא איתן האזרחי ואיתני ואיתן קרובים והם והימן מצאנו בבני קהת הימן המשור' אבל כלכל ודרדע לא מצאנו אותם בלויים ורז"ל דרשו ויחכם מכל האדם זה אדם הראשון ומה היתה חכמתו של אדם הראשון שקרא מחכמתו שמות לכל הבהמות ולכל עוף השמים מאיתן האזרחי זה אברהם אבינו שנאמר משכיל לאיתן האזרחי הימן זה משה שנאמר בכל ביתי נאמן הוא וכלכל זה יוסף שנאמ' ויכלכל יוסף דרדע זה דור המדבר דור שיש בהם דעה בני מחול שנמחל להם מעשה העגל : (יב) שלשת אלפים משל . אינם נמצאים אצלינו וכן ויהי שירו חמשה ואלף כי רבים ספרים אבדו לישראל בגלותם וכן מה שחבר בחכמת הטבע כמו שאמר וידבר על העצים שהודיע טבע' ורפואתם וכן על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים בכל מה שתחת גלגל הירח גברה חכמתו וחבר בהם ספרי' ואינם נמצאים אצלינו . ובדרש חזרנו על כל המקראות ולא מצאנו שדבר אלא קרוב לח' מאות פסוקים אלא מהו וידבר ג' אלפים תלמד שעל כל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים וג' טעמים כדאת אמרת נזם זהב וחלי כתם : וידבר על העצים . מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים בעץ ארז ואזוב ע"י שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת כיון שמשפיל עצמו . כאזוב נטהר ונתרפא : (יג) על הבהמה ועל העוף . מפני מה בהמה ניתרת בשני סימנין ועוף בסימן אחד כתוב אחד אומר מן היבשה נברא העוף דכתיב ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וכתוב אחד אומר מן המים נברא דכתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף אלא מן הרקק נבראו : ועל הרמש . מפני מה שמונה שרצים שבתור' הצדן והחובל בהם חייב ושאר שרצים פטור מפני שיש להם עורות : ועל הדגים . מפני מה בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה ואין הדגים טעונין שחיטה שנאמר אם את כל דגי הים יאסף להם באסיפה בעלמא סגי וי"ת פסוק וידבר על העצים כן ואתנבי על מלכי בית דוד וגו' כבעמוד : (יד) מאת כל מלכי הארץ . מלכי הארץ היו באים אל שלמ' לשמוע חכמתו והעמים היו באים אצל מלכיהם בשובם משלמה לשמוע חכמתו : (טו) וישלח חירם . שלח עבדיו אל שלמה להקים עמו אהבת דוד אביו ואם יבקש דבר מארצו ישלח לו כמו ששלח לדוד אביו עצי ארזים : (טז) וישלח שלמה . ביד מלאכי חירם השיב לו זה

רלבג

(יא) איתן והימן וכלכל ודרדע . ולזה קרא שם איתן איתן האזרחי להיותו בן זרח ואמר בני מחול להעיר שהם היו לחכמת' ראויים להלל הש"י במחול או היו ב' שמות לזרח ר"ל שנקרא שמו ג"כ מחול : (יב) וידבר שלשת אלפים משל . ידמה שאלו המשלים שכלל אותם ספר משלי ומאות' השירי' נבחר השיר אשר כלל אותו ספר שיר השירים ולז"א בראש ספר משלי משלי שלמה בן דוד מלך ישראל לדעת חכמה ומוסר וכו' ר"ל שאלו המשלים לבד יהיה תועלתם באלו הענינים שזכר פה ואולם שאר המשלים שדבר שלמה לא היה תועלתם לאלו הדברים ולזה לא נכתבו באלו הספרים הנכתבים ברוח הקדש ולזאת הסבה אמר ג"כ בראש ספר שיר השירים שיר השירים אשר לשלמה ר"ל שזה השיר הוא הנבחר שבשירים אשר לשלמה : (יג) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון וגו' . הנה זה הדבו' הוא להודיע סבותיה' ויסודותיהם ומשיגיהם העצמיים וזהו העיון בטבעי בהם וידמה שהודיע עם זה תועלותיהם ברפואת האדם למזונותיו והנה כלל עיונו כל הצמחים מהיותר נכבד עד היותר פחות והנה הבחן ענינה בכבוד וזולת כבוד מצד פעלותיהם ואיבריהם ומצד טבע המזון שיזונו ממנו וזה שכאשר תהיינה פעלותיהם יותר שלמות תהיה צורתם אשר סודרו ממנה אותם הפעולות יותר נכבדות וגם כן הנה מה שממנו יותר מתיחס לטבע הדומה ויותר גס החמר הוא יותר מעט בכבוד כי המזון דומה באופן מה לנזון ולזה הוא מבואר כי הארז אשר בלבנון הוא יותר נכבד ההרכבה מהאזוב אשר בקיר כי פעלו' הצמח ההוא יותר שלמות מאד ואיבריו יותר רבים ומזון האזוב הוא יותר גס ולזה היה שיצא בקיר ובכלל הנה נתבאר מזה המקום שהוא דבר בכל הצמחים מן היותר גדול ועד היותר קטן ומן היותר נכבד ועד היותר פחות ודבר ג"כ בזה האופן על החי ההולך ועל המעופף ועל הרומש על הארץ ועל הדגים והנה זכרם בהדרגה החי ההולך הוא יותר נכבד מהעוף ולזה הוא עושה ב"ח בגופו והעוף לא יעשה כן אבל

מצודת ציון

(יג) האזוב . שם עשב מה : בקיר . בכותל : הרמש . הם השרצים הנמוכים קצרי הרגל הרוחשים בארץ כמו הרמש

מצודת דוד

חכמת מצרים . שהיו בקיאים בחכמת הטבע והתמזגות היסודות : (יא) מאיתן וגו' . ארבעה האנשים האלו היו מפורסמים בדורו לחכמים גדולים וחכמת שלמה עלתה על כולם : (יב) שלשת אלפים משל . המליץ בשכלו ובדא מלבו משלים להכניס בלב יראת ה' והנה המשלים ההם אינם נמצאים אצלינו כי רבים מספריו נאבדו מאתנו בגלותינו ובאו ליד העובדי כוכבים ומהם העתיקו מלים וקראו על שמם ואולם גנוב הוא אתם : ויהי שירו . גם עשה שירים במספר חמשה ואלף והמה אינם אתנו כי נאבדו : (יג) וידבר על העצים . אמר טבעי כל העצים והבנין הרכבת היסודות אשר בכל אחד : מן הארז וגו' . ר"ל בכל מיני העצים והעשבים מגדול ועד קטן : על הבהמה וגו' . טבעם והרכבת היסודות אשר בהם : (יד) מאת כל מלכי ארץ . כי כל מלכי הארץ היו באים אל שלמה לשמוע חכמתו ובשובם באו העמים אל מלכיהם לשמוע מהם חכמת שלמה : (טז) אל שלמה . ידבר על לבו

רש"י

(יז) לא יכול לבנות בית וגו'. לא היה רשאי מפני המלחמה והכתוב אומר והניח לכם מכל אויביכם מסביב ואחר כך והי' המקום וגו' לשכנו תדרשו וגו' (דברים י"ב ה') (כ) כצדונים. שכנים ליער לצד אחד היו ובממשלתו של חירם: (כג) אשימם דברות. רפסודות קורא להם בד"ה (ב ט"ו) ובלשון אשכנז פליצי"ן ובלע"ז רי"ן קושרין העצים זה עם זה ומציפין אותן על פני המים ומוליכין אותן כמו שמוליכין ספינות: עד המקום אשר תשלח אלי. אשר תודיעני להביאם שם: ונפצתים שם. כשמתיר אגדן ומוציאן אל היבשה כל עץ ועץ לעצמו היא קרויה ניפוץ (כל דבר שלם שמחלקים אותו לפרקים קרוי ניפוץ) דיפלי"ר בלע"ז:

רדק

זה הדבר: (יז) מפני המלחמה. לא רצה לגלות לו הטעם כי האל מנעו כי לא היה כבוד אביו ואמר לו זה הטעם הנרא': אשר סבבוהו. כל מלחמה וג"ל זמה וכן כי תקראנה מלחמה ות"י עבדי קרבא דאקפוהי: רגלו. כן כתיב וקרי רגלי הכתוב אומר על דוד כי גם לדוד שם אויביו תחת כפות רגליו והקרי אומר על שלמה כלומר אני איש מנוחה ולא היתה לי מלחמה ויש לי פנאי לבנות הבית: (יח) הניח ה' אלהי. כי אחר המנוחה היתה המצוה לבנות בית המקדש כמו שכתוב והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו' והי' המקו' אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו: (כ) מן הלבנון. הלבנון בארץ ישראל היה ולא היה שואל ממנו העצים אלא שישלח לו חרשי עץ שידעו לכרות העצים וכן שלח לדוד חרשי עץ: כצדונים. צידון וצור קרובים וחירם היה מושל על כלם וכן זוכר אותם ביחד מה אתם לי צור וצידון צור וצידון כי חכמו מאד: (כג) דוברות. הם הקורו' הגדולות שקושרין ראשיהן ביחד ומשליכין אותם בים לכן נקראו דוברות ובלע"ז נאטאר"ה: ונפצתים. אתירם ואשליכם שם וכן תרגום ואירמינון תמן ואמר בו לשון נפוץ שהוא ענין פיזור על הסדר לפי שהדוברות כשמוליכין אותם בים הם קשורות בראשיהם וכשמוציאין אותם ליבשה מתירין הקשרים ומגפים הקורות הנה והנה: לחם ביתי. בשכר עבדי שיכרתו העצים ויוליכום עד המקום אשר תרצה ופי' ביתי האוכלים על

מלכים א ה

אֶל־חִירָם לֵאמֹר׃ יז אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־דָּוִד אָבִי כִּי לֹא יָכֹל לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו מִפְּנֵי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר סְבָבֻהוּ עַד תֵּת־יְהוָה אֹתָם תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלָו׃ יח וְעַתָּה הֵנִיחַ יְהוָה אֱלֹהַי לִי מִסָּבִיב אֵין שָׂטָן וְאֵין פֶּגַע רָע׃ יט וְהִנְנִי אֹמֵר לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָי כַּאֲשֶׁר ׀ דִּבֶּר יְהוָה אֶל־דָּוִד אָבִי לֵאמֹר בִּנְךָ אֲשֶׁר אֶתֵּן תַּחְתֶּיךָ עַל־כִּסְאֶךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ כ וְעַתָּה צַוֵּה וְיִכְרְתוּ־לִי אֲרָזִים מִן־הַלְּבָנוֹן וַעֲבָדַי יִהְיוּ עִם־עֲבָדֶיךָ וּשְׂכַר עֲבָדֶיךָ אֶתֵּן לְךָ כְּכֹל אֲשֶׁר תֹּאמֵר כִּי ׀ אַתָּה יָדַעְתָּ כִּי אֵין בָּנוּ אִישׁ יֹדֵעַ לִכְרָת־עֵצִים כַּצִּדֹנִים׃ כא וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ חִירָם אֶת־דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה וַיִּשְׂמַח מְאֹד וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן לְדָוִד בֵּן חָכָם עַל־הָעָם הָרָב הַזֶּה׃ כב וַיִּשְׁלַח חִירָם אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר שָׁמַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלָי אֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶת־כָּל־חֶפְצְךָ בַּעֲצֵי אֲרָזִים וּבַעֲצֵי בְרוֹשִׁים׃ כג עֲבָדַי יֹרִדוּ מִן־הַלְּבָנוֹן יָמָּה וַאֲנִי אֲשִׂימֵם דֹּבְרוֹת בַּיָּם עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח אֵלַי וְנִפַּצְתִּים שָׁם וְאַתָּה תִשָּׂא וְאַתָּה תַּעֲשֶׂה אֶת־

י"א ר"פ
ד'
ל' וחס'
רגלו ק'
ג' בקריאה
ג'. כ'
כ' בנהמה
כ' בפתחי סגולים
ה' חס'. ט' בטעם כס"פ
ח' וכל עזרא דכו'
ל' וחס' וה' מ"ל
ל'. כ' כתרי לים
כ'
ל'

תרגום

לְמֵימָר׃ יז אַתְּ יְדַעְתְּ יַת דָּוִד אַבָּא אֲרֵי לָא יָכִיל לְמִבְנֵי בֵּיתָא לִשְׁמָא דַּייָ אֱלָהֵיהּ מִן קֳדָם עָבְדֵי קְרָבָא דְּאַקְפוּהִי עַד דִּמְסַר יְיָ יָתְהוֹן תְּחוֹת פַּרְסַת רַגְלוֹהִי׃ יח וּכְעַן אַנִיחַ יְיָ אֱלָהִי לִי מִסְחוֹר סְחוֹר לֵית שְׂטַן וְלֵית פֶּגַע בִּישׁ׃ יט וְהָא אֲנָא אֲמַר לְמִבְנֵי בֵּיתָא לִשְׁמָא דַּייָ אֱלָהִי כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ עִם דָּוִד אַבָּא לְמֵימַר בְּרָךְ דְּאֶתֵּין תְּחוֹתָךְ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ הוּא יִבְנֵי בֵּיתָא לִשְׁמִי׃ כ וּכְעַן פַּקֵּיד וְיַקְצְצוּן לִי אַרְזִין מִן לִבְנָן וְעַבְדַי יְהוֹן עִם עַבְדָךְ וַאֲגַר עַבְדָךְ אֶתֵּן לָךְ כְּכֹל דְּתֵימַר אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתְּ אֲרֵי לֵית בָּנָא גַּבְרָא דְּיָדַע לְמִקַּץ אָעִין כְּצִידוֹנָאֵי׃ כא וַהֲוָה כַּד שְׁמַע חִירָם יַת פִּתְגָמֵי דִּשְׁלֹמֹה וַחֲדִי לַחֲדָא וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ יוֹמָא דֵּין דִּיהַב לְדָוִד בַּר חַכִּים עַל עַמָּא סַגִּיאָה הָדֵין׃ כב וּשְׁלַח חִירָם לְוָת שְׁלֹמֹה לְמֵימַר שְׁמָעִית יַת דִּשְׁלַחְתָּא לְוָתִי אֲנָא אַסְפֵּיק יַת כָּל צוֹרְכָךְ בְּאָעֵי אַרְזִין וּבְאָעֵי בִירָן׃ כג עַבְדַי יְחֲתוּן מִן לִבְנָן לְיַמָּא וַאֲנָא אֲשַׁוֵּינוּן תּוּרְנְסִין בְּיַמָּא עַד אַתְרָא דְּתִשְׁלַח לִי וְאֶרְמִינוּן תַּמָּן וְאַתְּ תִּטּוֹל וְאַתְּ תִּסְפֵּיק

כלומר אני איש מנוחה ולא היתה לי מלחמה ויש לי פנאי לבנות הבית: (יח) הניח ה' אלהי. כי אחר המנוחה היתה המצוה לבנות בית המקדש כמו שכתוב והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו' והי' המקו' אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו: (כ) מן הלבנון. הלבנון בארץ ישראל היה ולא היה שואל ממנו העצים אלא שישלח לו חרשי עץ שידעו לכרות העצים וכן שלח לדוד חרשי עץ: כצדונים. צידון וצור קרובים וחירם היה מושל על כלם וכן זוכר אותם ביחד מה אתם לי צור וצידון כי חכמו מאד: (כג) דוברות. הם הקורו' הגדולות שקושרין ראשיהן ביחד ומשליכין אותם בים לכן נקראו דוברות ובלע"ז נאטאר"ה: ונפצתים. אתירם ואשליכם שם וכן תרגום ואירמינון תמן ואמר בו לשון נפוץ שהוא ענין פיזור על הסדר לפי שהדוברות כשמוליכין אותם בים הם קשורות בראשיהם וכשמוציאין אותם ליבשה מתירין הקשרים ומגפים הקורות הנה והנה: לחם ביתי. בשכר עבדי שיכרתו העצים ויוליכום עד המקום אשר תרצה ופי' ביתי האוכלים על

אתה י"א ראשי פסוקים בתורה ובנביאים וסי' אתה תהיה על ביתי ועל פיך. אתה תדבר את כל אשר אצוך. אתה עובר היום את גבול. אתה הראית לדעת. אתה ידעת את דוד אבי. אתה תשמע השמים בתראה דמלכים. אתה ידעת ה' זכרני ופקדני. אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה. אתה בן אדם הגד את בית ישראל. אתה תאכל ולא תשבע. אתה תזרע: והנני ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר נח: צוה ג' וסי' נמסר ביהושע סימן ד': צדנים ה' חס' וי"ו בליש' וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ח:

מכלת
רלבג

אבל יעשה ביצה שלימה ואולם רמש הארץ יעשה ביצה חסרה התבאר גם כן מענין אחר כי הוא יותר פחות מכל המזונות שיזונו מהם יותר קרובים לטבע הדומם וזה כלל לכל מיני הגדלים האלו והנה רמש הארץ יותר נכבד מהדגי' כי הדגים יעשו ביצה שלמה ויעשו מהם רבוי מופלג לחולשת החום היסודי אשר יצטרך ביצירתם והנה באור אלה הדברים כלם הוא ראוי בספר הצמחי' ובספר ב"ח ושם בארנו הרבה מאלו הדברים: (כא) ויהי כשמוע חירם את דברי שלמה. יתכן שלא אמר זה על אלו הדברים ששלח לו שלמה כי לא היה בהם על מה שישמח מצד החכמה שהיה נראה בהם אלא שנאמר כי כאשר שמע דברי שלמה בחכמ' הנפלאה שהיתה בו לפי מה שספרו לו המגידים שמח מאד והודה לש"י שנתן לדוד בן חכם יושב על כסאו והנה אמר זה להורות על שמרוב אהבתו את שלמה נתרצה חירם לעשות חפץ שלמה והנה עם כל זה היו דברי שלמה לחירם בחכמה ולזה שלח לו שהוא יעשה חפצו משכר עבדיו בכל אשר יאמר להיותם יותר בקיאי' במלאכ' כריתת העצים ונשען שלא יכביד לשאול חירם מפני אהבתו את דוד ולזה הודיע לו כי מרצון דוד היה לבנותו אך מפני שלא יכול נעתק הענין אל שלמה והייפירו ג"כ בדבריו אל שזה הבית יהיה נבנה לשם ה' אשר בידו להשפיל ולהכניע כל האויבים והשונאים כאילו כלל בדבריו הפיוס והאיו' יחד: (כב) והנה הוסיף חירם ואמר שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזי' ובעצי ברושים ויעבירם לו הים ויוציאם אל היבשה אל המקום אשר יבחר שלמה ושם יתיר הקשרי' אשר נקשרים בהם העצים קצת' בקצתם. והנה הרצון בדוברות קשירת העצים קצתם בקצתם באופן שיוכלו האוכלים להעבירם הים ראדיל"ן בלע"ז: (כג) ונפצתים. ר"ל אתיר הקשרים בדרך שיהיו מוכנים לנשאם עץ עץ בפני עצמו וידמה שהים היה מגבול מלכות

מצודת דוד

דברי שלום ואמת ובמנהג המלכים זה לזה: (יז) עד תת. רצה לומר אבי היה מוטרד במלחמה כל ימיו עד השלימו זה עמדי ובעזר ה' הנם תחת רגלי: (כ) ויכרתו לי ארזים. לצורך הבנין: מן הלבנון. אשר היה בארץ חירם: ועבדי יהיו וגו'. גם עבדי יהיו עמהם לעזרה: כי אין בנו וגו'. לזה יכרתו עבדיך. כצידונים. צור וצידון קרובים זה לזה והם ממלכה אחת: (כא) וישמח מאד. לפי שמתוך סדור דבריו הכיר חירם בחכמתו ובד"ה מאריך יותר ביופי סדור דבריו וקצר כאן: על העם. מולך על העם והוא מקרא קצר: (כב) כל חפצך. מה שתרצה: ובעצי ברושים. עם כי לא שאל על הברושים הבטיחהו לעשות חפצו גם בזה: (כג) ימה. אל הים הסמוך ללבנון: ואני אשימם. ר"ל עבדי יקשרו אלו באלו להכניסם בים עד המקום אשר תצוה ושמה יתירו הקשרים לנפלם ולפזרם ואת

מצודת ציון

הרמש הרומש על הארץ (בראשית א): (יח) הניח. מל' מנוחה: אין שטן. אין מקטרג: פגע. ענין פגיעה וכן ויפגע במקום (בראשית כח): (כ) הלבנון. שם יער: (כג) דברות. ענינו קורות קשורות יחד להנהיג אותם דרך המים כי וינהג את הצאן (שמות ג) תרגומו ודבר וכן ורעו

ג' מ"ל חֶפְצִי לָתֵת לֶחֶם בֵּיתִי: כד וַיְהִי חִירוֹם
נֹתֵן לִשְׁלֹמֹה עֲצֵי אֲרָזִים וַעֲצֵי
בְרוֹשִׁים כָּל־חֶפְצוֹ: כה וּשְׁלֹמֹה נָתַן
ל' וחס' לְחִירָם עֶשְׂרִים אֶלֶף כֹּר חִטִּים מַכֹּלֶת
לְבֵיתוֹ וְעֶשְׂרִים כֹּר שֶׁמֶן כָּתִית כֹּה־
יִתֵּן שְׁלֹמֹה לְחִירָם שָׁנָה בְשָׁנָה:
ז'כטע' רביע ר"פ כו וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה
ח' חס' כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי שָׁלֹם בֵּין חִירָם
וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם:
כז וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ:
ל' ומ"ל כח וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים
בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן
כספ' מוגה ג' שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־
הַמַּס: כט וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה
שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים
אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר: ל לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים
לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת
אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם

צוֹרְכָי לְמִתַּן מָזוֹן לֶאֱנָשׁ
בֵּיתִי: כד וַהֲוָה חִירָם יָהֵיב
לִשְׁלֹמֹה אָעֵי אַרְזִין וְאָעֵי
בִירָתָן כָּל צוֹרְכֵיהּ:
כה וּשְׁלֹמֹה יָהֵיב לְחִירָם
עַסְרִין אַלְפִין כּוֹרִין חִטִּין
פַּרְנוּס לֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַסְרִין
כּוֹרִין מִשְׁחָא כְתִישָׁא כְּדֵין
יָהֵיב שְׁלֹמֹה לְחִירָם שְׁנָא
בִשְׁנָא: כו וַייָ יְהַב חוּכְמְתָא
לִשְׁלֹמֹה כְּמָא דְמַלֵּיל לֵיהּ
וַהֲוָה שְׁלָמָא בֵּין חִירָם וּבֵין
שְׁלֹמֹה וּגְזָרוּ קְיָם תַּרְוֵיהוֹן:
כז וּמַנֵּי מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מַסְּקֵי
מִסִּין מִכָּל יִשְׂרָאֵל וַהֲוָה
מַסְּקֵי מִסִּין תְּלָתָא אַלְפִין
גַּבְרָא: כח וְשַׁלְחִינוּן לְלִבְנָן
עַסְרָא אַלְפִין יַרְחָא מִשְׁתַּנַּן
יַרְחָא הֲווֹ בְלִבְנָן תְּרֵין יַרְחִין
גְּבַר בְּבֵיתֵיהּ וַאֲדוֹנִירָם
מְמַנָּא עַל מַסְּקֵי מִסִּין:
כט וַהֲוָה לִשְׁלֹמֹה שַׁבְעִין
אַלְפִין דְנָטְלִין בְּכַתְפָּא
וְתַמְנַן אַלְפִין דְּפַסְלִין
בְּטוּרָא: ל בַּר מֵרַבָּנֵי
אִסְטַרְטִיגַיָא דִמְמַנַּן עַל עֲבִידְתָּא דִשְׁלֹמֹה תְּלָתָא אַלְפִין וּתְלַת מְאָה

חירום ג' מלאים וסי' ויהי חירום נתן לשלמה. ובוני חירום והגבלים. ויעש חירום את הסירות דמלכים: וה' ז' בטעמא ר"פ בקריאה וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית. נתן חכמה לשלמה כאשר. נתן קולו לפני חילו. הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער. שב את שבות איוב בהתפללו. ברך את אחרית איוב. וה' השמיע אל מחנה: שלם ח' חס' וסי' נמכר בסדר וישב ולעיל בסיפרא סימן ב':

תולדות אהרן וה' נתן. זוהר תרומה ואחרי מות: שבעים אלף. יבמות עט:

רדק

על שלחני ומה שזכר בדברי הימים הוא למאכל החוטבים כורתי העצים: (כה) מכולת לביתו. כמו מאכל ומשפט המלה מאכולת ונבלעת האל"ף בדגש וכת"י פרנוס לאנש ביתי': שנה בשנה. כל זמן שהתעסקו עבדי חירם במלאכת שלמה: (כו) וה' נתן חכמה לשלמה. טעם הספור הזה הנה כי ברוב הבנינים אשר בנה נראתה חכמתו כמו שאמר במלכת שבא ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה וגו': ויהי שלום. והלא גם עם המלכים האחרים היה לו שלום אלא שלום קיים וחזק בברית שכרתו שניהם והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה: (כז) ויעל המלך שלמה מס. כמשפט המלוכה כמו שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים ופירוש על המס כמו שפירשנו בספר שמואל: ויהי המס שלשים אלף איש. והנה מאחו ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו החוצבים והסבלים ואם תאמר כי כסף העלה מס על שכר שלשים אלף מה טעם לומר חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו אלא נאמר כי כריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת האבנים בהר ונשאם בכתף וכריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה אלא אומנות לכרות אותם ומשם היו מביאי' בעגלות עד הים ועוד כי הגרי' לא היו אלא מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמונים אלף חוצבים ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים אם כן השלשים אלף שהיו בלבנון בני ישראל היו והיו שם עם עבדי חירם ואלה השלשים אלף היו מתחלפים מחדש לחדש כי לא היו בלבנון מאלה שלשים אלף אלא עשרת אלפים בחדש וכל עשרת אלפים היו בלבנון ארבעה חדשים בשנה ושמנה חדשים בביתו הנה שלש פעמים עשרת אלפים שלמה להם השנה בלבנון והמשל לדבראובן שמעון ולוי כיצד הלך ראובן בתשרי ושמעון ולוי היו בביתם שמעון הלך במרחשון וראובן ולוי היו בביתם הלך לוי בכסליו וראובן ושמעון בביתם הלך ראובן בטבת ולוי ושמעון בבית' הלך שמעון בשבט וראובן ולוי בביתם הלך לוי באדר וראובן ושמעון בביתם וכן לששה חדשי' האחרים: (כח) שנים חדשים. כמו ושנים חדשים וכן שמש ירח ראובן שמעון מלך שרים וזולתם: (כט) נושא סבל. פי' נושא משא ויהיה סבל שם ולא תואר או כתרגומו דנטלין בכתפא ויהיה אם כן סבל תואר לכתף ויהיה ענינו נושא בסבל כמו שאמר במשקל אחר והנושאים בסבל וקראו הכתוב סבל או סבל לפי שהוא נושא המשא בכתפיו ואם יהי' הסבל תואר לאדם כמו שאומר בדברי הימים

רשי

(כה) מכלת לביתו. לשון מאכל: שמן כתית. שמן נקי שאין זיתים נטחנים בריחים אלא כותש במכתשת ואין מעלה שמרים כל כך כמו הטחון: (כז) ויהי המס. עולה לשכר של שלשים אלף איש: (כח) חליפות. כמו שמסיים ואומר חדש יהיו בלבנון כשהיו עשרת אלפים איש בתשרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתו במרחשון מתחלפים עשרת האלפים השניים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובכסליו יוצאים עשרת אלפים השלישים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובטבת יוצאים הראשונים וחוזרים ללבנון וכן חוזרים חלילה נמצאו כל עשרת אלפים שבהם חדש בלבנון ושני חדשים בביתם: על המס. לגבותו: (כט) שבעים אלף נשא סבל. להביא האבנים מן ההר לעיר ושמונים אלף החוצבים אותם בהר הרי מאה וחמשים אלף וכלם גרים גרורים היו שנתגיירו מחמת גדולת שלמה ושלחנו. וכן כתוב בדה"ב (ב ט"ז) ויספר שלמה את כל הגרים וימצאם מאה וחמשים אלף ויעש מהם שבעים אלף

רלבג

מלכות חירם ולזה רצה חירם להעביר העצים לשלמה עד גבול מלכות שלמה: (כה) מכלת לביתו. ר"ל להאכיל לביתו: שמן כתית. והוא הנבחר שבשמנים כמו שנתבאר בתורה מענין שמן המנורה והנה היו כותשין הזיתים במכתש בלא טחינה ומה שהיה יוצא ממנו מן השמן הוא שמן כתית ואחר זה טחנוהו להוציא הנשאר מהשמן וכבר נזכר בספר דברי הימים מה שהיה נותן שלמה בשכר עבדי חירם לשנה אמנם בזה המקום זכר מה שהיה נותן שלמה לחירם שנה בשנה: (כו) וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלום בין חירם ובין שלמה. מגיד שרוב חכמת שלמה היה סבה אל שהיה שלום בין חירם ובין שלמה כי מפני חכמתו אהב אותו חירם: (כז) ויעל המלך מס מכל ישראל. הנה היה ענין זה המס כמו שזכר שהוצרכו לברור מישראל שלשים אלף יהיו על מלאכת כריתת העצים והבאתם באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שכבר יחלקו לשלש כתות תהיה כל כת חדש אחד בלבנון ושנים חדשים בביתו: (כח) והנה היה אדנירם על זה המס כי הוא היה על המסים: (כט) ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל. סבל הוא משא או הוא תואר לסובל המשא. והנה היה מספר החוצבים בהר יותר רב מפני קושי החציבה בהר ההוא עם שמירתם באבנים שחצבו שיהיו באמות המוגבל להם.

והנה

מצודת ציון

ורעו כבשים כדברם (ישעיה ה): (כה) כתית. עשוי מזיתים כתושים שהוא יותר טוב מהנעשה מזיתים טחונים: כה יתן. כך היה נותן: (כט) סבל. ענין משא כמו יסור סבלו מעל שכמך (שם י): חוצב. כן נקרא כריתות האבנים ממקום גדולם כמו וכן יקב חצב בו (שם ה'): (ל) משרי הנצבים. כמו משרים הנצבים: הרדים. המושלים ונוגשים:

יקרות

מצודת דוד

אלו מאלו למען יוכלו לשאת כל קורה לבדה: ואתה. ר"ל עבדיך ישאו משם להביאם למקום הבנין: את חפצי. בעבור עצי יערי ועבודת אנשי תמלא חפצי בתת לחם לאנשי ביתי: (כה) מכלת. כמו מאכולת ר"ל מאכל לאנשי ביתו: שמן. על שחירם הוסיף על שאלתו בתת לו עצי ברושים הוסיף גם הוא על שאלת חירם בתת לו שמן: שנה בשנה. במשך הזמן אשר כרתו העצים מהלבנון: (כו) ויהי שלום. בעבור רוח החכמה הנמצא בשלמה הפך חירם להיותו עמו בשלום: (כז) מס מכל ישראל. המס היה שנתנו אנשים ללכת הלבנון לכרות העצים עם עבדי חירם: (כח) בחדש. בכל חודש לא עבדו כ"א עשרת אלפים: חליפות. היו מתחלפים בכל חודש כי חודש אחד היו בלבנון ואח"ז היו שני חדשים בביתם משך הזמן שהלכו עשרת אלפים השניים והשלישים ואח"ז חזרו הראשונים ללכת וכן חוזר חלילה: על המס. להכריח לכ"א ללכת בחדשו: (כט) נושא סבל. היו עומסים על הכתף משא האבנים ממקום המחצב אל מקום הבנין ובד"ה נאמר שנושאי הסבל והחוצבים בהר היו גרים ויתכן שהיו מהנשארים: (ל) לבד. המספר הזה היה לבד השרים הממונים על המלאכה שהיו שלשת אלפים ושלש מאות ובד"ה נאמר ושש מאות ויתכן כי שלש המאות הנוספים גם המה היו ממונים על הממונים: הרדים.

הנוגשים

רשי

אלף וגו': (ל) משרי הנצבים. נוגשים ונציבים על עושי המלאכה: שלשת אלפים ושלש מאות. ובדברי הימים ב' (ב י"ז) הוא אומר ושש מאות אומר אני שלשת אלפים ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף שכל אחד ממונה על ארבעים וחמשה ויותר והג' מאות שנוספים בדברי הימים היו ממונים על כולם שכל אחד ממונה על חמש מאות ויותר. ותדע שהרי יש עוד שני כתובים בדבר זה ומכחישין זה את זה שנאמר בו בספר זה אלה שרי הנצבים אשר לשלמה חמשים וחמש מאות ובדברי הימים הוא אומר מאתים וחמשים הרי ארבע מקראות מכחישין זה את זה אבל יש לנו לפרש שבמקראות האחרונים ממונים על כולן ולשלמה היו אלו הגרים להיות לנושא סבל ולחצוב אבנים בהר ויהיו לו שאר עושי המלאכה לערי המסכנות שהם אזרחיים שאלו הכתובים אמורים שם. ובספר מלכים מנה את הנציבי' הגרים שני מיני' שרי הארבעי' והחמשה לבדם והשלש מאות החשובים צירף עם מאתים וחמשים שהיו ממונים על עושי ערי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשים שרים ובדברי הימים מנה כל נציבי הגרים לעצמם הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולן גרים. ונציבי ערי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשים מנה לעצמן: הרדים בעם העושים במלאכה. הנוגשים את העם עושי המלאכה: (לא) ויסעו. מן ההר לשון עקירה: אבנים יקרות. כבדות: אבני גזית. נכסלות ומסותתות. וא"ת והרי כבר נאמר ומקבות והגרזן לא נשמע בבית בהבנותו פירש מכל ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכניס ובונה מבפנים כך נדרש בסוטה: (לב) ויפסלו. בהרים: והגבלים. אומה ששמה גבל ובקיאים לסתת אבנים ולבנות כמה שנאמר (ביחזקאל כ"ז ט) בכור זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך: ויכינו. לשון הזמנה: (א) בחדש זיו. היא אייר דאית ביה זיוא לאילנא וכן תרגם יונתן זיו נצניא: הוא החדש השני. למנין החדשים שהרי ניסן ראש השנה לחדשים: למלוך שלמה. מוסב על השנה הרביעית רביעית למלכות שלמה וכן הוא אומר בדברי הימים (ב ג' ב') ויחל לבנות בחדש השני בשנת

הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה׃ לא וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית׃ לב וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת׃

ו א וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי

ג' דחס' ד' קמץ וכל אס"ף דכו' ג' מ"ל. ו' מ"ל וכל ד"ה דכו' כמ"א חס' ב' מ"ל. ב'

דְמִפַלְחִין בְּעַמָּא דְעָבְדִין בַּעֲבִידְתָּא׃ לא וּפַקֵיד מַלְכָּא וַעֲקָרוּ אַבְנִין רַבְרְבָן אַבְנִין יָקְרָן לְשַׁכְלָלָא בֵּיתָא אַבְנִין פְּסִילָן׃ לב וּפְסָלוּ אַרְדִיכְלֵי שְׁלֹמֹה וְאַרְדִיכְלֵי חִירוֹם וְאַרְגוּבְלַיָא וְאַתְקִינוּ אָעַיָא וְאַבְנַיָא לְמִבְנֵי בֵיתָא׃

א וַהֲוָה בְּאַרְבַּע מְאָה וּתְמָנַן שְׁנִין לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּשַׁתָּא רְבִיעֲתָא בְּיַרְחָא זִיו נִיצָנַיָא הוּא יַרְחָא תִּנְיָנָא

הבית ד' קמצין בליש' וסי' יליד בית ומקנת. וכל אנשי ביתו יליד בית. ויעש לבית חלוני. ליסר את הבית. וכל אס"ף דכוו': שמונים בשמונים ו' מ"ל וסי' נמסר בסדר בראשית ובספר שפטים סי' ד':

תולדות אהרן ויהי בשמונים. ר"ה ג ו יא מגלה י (ר"ה ט):

רדק

הימים שבעים אלף נושא סבל יהיה ענינו בחסרון וי"ו נושא וסבל כמו שמש ירח ופירוש נושא נושא ומסיע האבנים בהר ממקום למקום וסבל שמביא האבן בכתיפיו עד המקום אשר היו באים שם העגלות שלא היו יכולין לעלות בהר ואלה שבעים אלף ושמונים אלף מן הגרים מן האומות כמו שאומר בדברי הימים שספר שלמה הגרים ומנאם מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות ועשה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר והשלש אלפים ושש מאות מנצחים להעביד את העם כמו שאומר הנה הרודים בעם אלא ששם אומר שלשת אלפים ושש מאות והנה אומר שלש אלפים ושלש מאות ואלו השלש מאות היתרי' במנצחים היו על שלשת אלפים ושלש מאות והיו מנצחים על מנצחים כמו שוטרים ונוגשי': (לא) ויסיעו. כתרגומו ועקרו צוה להוצבים בהר שיחצבו ויסיעו מן ההר אבנים גדולות ליסד הבית ואותם הם שאומר עליהם אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות ולשאר הבניינים יחצבו אבנים קטנות והם הנקראים אבני גזית וכן אומר בסמוך מלמעלה אבנים יקרו' במדות גזית ויהיה אבני גזית חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ופירושו אבנים גדולות ליסוד הבית ואבני גזית לשאר הבנין מלמעלה ואבן גזית היה ידוע ביניהם מדתה כמו שאומר בסמוך במדות גזית כמו שהיה ידוע בימי חכמי המשנה מדות הגזית חמשה טפחים אבל של שלמה היו יותר גדולות אבל מדה ידועה היה להם: יקרות. כבידות ואף על פי שאומר אבנים גדולות הוסיף במאמרו יקרות שהיו כבידות במשא כי אותן הם טובות ליסוד מן הקלו' וי"ת אבנין יקרן תרגם יקרות כמשמעו כי היה מחצב האבנים בהר ידוע שהיו אבניו טובות ויפות מהמחצבים האחרים לפיכך היו יקרות כי לא היו נמצאות אלא באותו ההר וכל דבר שאינו נמצא יקרא יקר: (לב) והגבלים. אומנין ידועים לפיסול האבנים במדה הצריכה לקיר והוא מענין גבול שנותנין גבול לאבן בפסלם אותה ויש מפרשים אנשי גבל כי אותם היו אומני אבן טובים כמו שאומר זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך ויונתן תרגם וארגובליא וכן תרגם ולגדרי' ולחוצבי האבן ולארגובליא ולפסלי אבניא אם כן לדבריו יהיו הגבלים בוני הקיר ותרגם בוני שלמה ובוני חירם ארדיכלי והם האומנין הגדולים שיש אומנים אחרים תחתיהם ובוני שלמה ובוני חירם כולל פוסלי האבן ופוסלי העץ: (א) בחדש זיו. הוא חדש אייר שהוא שני לחדשים כי ניסן ראש לחדשים ונקרא זיו כמו שפירשו רבותינו ז"ל דאית ביה זיוא לאילני פירוש זוהר הפרחים והנצנים וכן תרגם יונתן בירח זיו נצניא: למלך שלמה. טעמו לשנה הרביעית לא לחדש השני שזכר הסמוך אליו וכמוהו רבים כי בשנה הרביעית למלכותו החל לבנות כן כתוב בדברי הימים ויחל

רלבג

והנה אלו העושים במלאכה עם הרודי' בהם לעשות אותם לעשות המלאכ' היו כלם גרים כמו שנזכר בספר דברי הימי' ושם זכר כי מניינם היה מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות לפי מה שמנה אותם שלמה אחרי המנין שמנאם דוד ואמנם שאלו הגרים היו מהגבעונים כי הם היו גרים תושבים לא גרי צדק והשמידם שאול מפני זה מהתיצב בכל גבול ישראל ועל זה מתו שבעה מבני שאול ואז שבו בארץ ישראל ולפי שהיו מחוייבים לחטוב עצים ולשאוב מים לבית הש"י כמו שמבואר בספר יהושע היו מוכרחים מפני זה לעשות זאת המלאכה והנה השלש מאות הנשארים הם הנצבים שהיו כל אחד מהשוטרים הרודי' בעם העושי' במלאכה והשוטרים ההם היו שרי הנצבים ר"ל שימנום הנצבים שרים ורודים בעם העושים: (לא) אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית. ידמה שבחרם מהמחצב שתמצאנה בו יותר כבדות במשקלם כי הם יותר חזקות ולזה רצה שיהיה יסוד הבית מאבנים כאלו ר"ל שהם גדולו' בעצמותם ורבות התקשיות והכובד: אבני גזית. שפסלום בכלי ברזל בדרך שתהיינה ישרות השטחים ונצבות הזויות בתכלית מה שאפשר כי בזה יהיה הבנין יותר קיים: (לב) ויפסלו בוני שלמה ובוני חירום והגבלים. ר"ל כי אחר שחצבו האבנים אלו החוצבים בהר פסלום בוני שלמה שהיו מישראל החכמי' בזאת המלאכ' והיו עמהם גם כן אומנים לעשות המלאכה מבוני חירום ששלחם אל שלמה לעשו' המלאכה עם הגבלים והם מעם גבל היו מהם בקיאים בזאת המלאכה ולזה עזרו יחד בה והם גם כן תקנו העצים ששלח חירם ופסלו אותם בדרך שיהיו נכונים לבנין הבית בזולת תקון אחר וזה כלו היה נעשה חוץ מהבית כמו שאמר אחר זה ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו והיה זה כן להורות על שלמות הבית ולזה לא בא שם לבניו דבר יהיה חסר לתקון אחר זולת הבניה: (א) בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל וגו'. ר"ל כי בשנה

פי' רבי' ישעיה

(לא) אבנים יקרות. יש לומר כבדות או נכבדות: אבני גזית. אף על פי ששם אותן ביסודות עשאן אבני גזית כדי שיעלה הבנין ביושר מלמטה:

מצודת דוד

הנוגשים בעם עושי המלאכה: (לא) ויסעו. ת"י ועקרו: יקרות. על כי אבנים כאלה טובות ליסוד הבנין: אבני גזית. כמו ואבני גזית ור"ל מסותתות ישרות השטחים ונצבות הזויות באופן היותר נאות לבנות מהן כותלי הבית ממעל. או הוא בלא חסרון הוי"ו ועל אבני היסוד יאמר שהיו גם הם אבני גזית עם שאין מהדרך להקפיד באבני היסוד הנכסים מעין האדם אם יהיו גזוזות או עקומות ועקושות מ"מ שלמה בגובה לבו הקפיד לה בבנין בית ה': (לב) ובוני חירם. כי גם חירם שלח אליו אומנים מארצו וכמ"ש למעלה ובד"ה: ו (א) למלוך שלמה. חוזר

מצודת ציון

(לא) יקרות. כבדות ומקשות: גזית. מל' גזיזה ור"ל מסותתות ביושר: (לב) ויפסלו. ענין השוואת והחלקת פני האבנים כמו פסל לך (שמות לד): בוני. אומני בנין: והגבלים. אנשי גבל שהיו אומנים בקיאים כמ"ש זקני גבל וגו' מחזיקי בדקך (יחזקאל כז): ו (א) זיו. ענין זוהר ונוגה כי מנוגה נגדו (ש"ב כב) תרגומו מזיו יקריה וחודש אייר נקרא זיו ע"ש זוהר הפרחים והאולם והנצנים הנראים אז בארץ:

לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת ג' חס'
לַיהוָה׃ ב וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ
וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃
ג וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת
עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב
הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי
הַבָּיִת׃ ד וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים ד' וכל אסף דכו'
אֲטֻמִים׃ ה וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצוּעַ יציע ק'
סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל
וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב׃
ו הַיָּצוּעַ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ היציע ק' ל' חס'
וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ
וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ ט' מ"ל
כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה ל'
לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת הַבָּיִת׃ ל' וחס'

לְמִמְלַךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל
וּבְנָא בֵיתָא קֳדָם יְיָ׃
ב וּבֵיתָא דִי בְנָא מַלְכָּא
שְׁלֹמֹה קֳדָם יְיָ שִׁתִּין אַמִּין
אוּרְכֵּיהּ וְעַסְרִין פּוּתְיֵהּ
וּתְלָתִין אַמִּין רוּמֵיהּ׃
ג וְאוּלָמָא עַל אַפֵּי הֵיכְלָא
דְבֵיתָא עַסְרִין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ
עַל אַפֵּי פוּתְיָא דְבֵיתָא עֲסַר
אַמִּין פּוּתְיָא עַל אַפֵּי בֵיתָא׃
ד וַעֲבַד לְבֵיתָא כַּוִּין פְּתִיחָן
מִלְגָיו וּסְתִימָן מִלְבָרָא וְחָפַּן
כְּלִינְסָא בֵּית אֲנָחַת רֵישֵׁי
שָׁרִית אַרְזַיָא׃ ה וּבְנָא עַל
כָּתְלֵי בֵיתָא זֵיוָא סְחוֹר
סְחוֹר לְהֵיכְלָא וּלְבֵית כַּפּוּרֵי
וַעֲבַד מְחִיצָיָא סְחוֹר סְחוֹר׃
ו מְחִיצְתָא אַרְעִיתָא חֲמֵשׁ
אַמִּין פּוּתְיָהּ וּמְצִיעֲתָא שֵׁית
אַמִּין פּוּתְיָהּ וּתְלִיתֵיתָא
שְׁבַע אַמִּין פּוּתְיָהּ אֲרֵי
נְפַקְתָא עֲבַד לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר מִן מְחִיצָיָא לְבָרָא לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שָׁרִיתָא נָיְחִין
עַל זֵיוָא וְלָא יְהֶוְיָן שָׁרִיתָא מְעַבְּרָן בְּכָתְלֵי בֵיתָא׃

למלך ג' וחס' וסימן נמסר לעיל בסיפרא סימן ב' : והשלישית ט' מ"ל וסי' נמסר בסדר שלח לך :

תולדות אהרן והבית . יומא נב סכה ה בתרא לה סנהדרין ז : ויעש לבית . מנחות פו : היציע התחתונה . בתרא סא מדות לג :

בשנת ארבע למלכותו : (ב) ששים אמה . ההיכל והדביר יחד : (ג) והאולם על פני . לפני ההיכל בכניסתו : ארכו על פני רוחב הבית . אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון לדרום כל מדה היתירה קרוי' אורך והפחותה קרויה רוחב לפי שבהיכל מדת מן המזרח למערב יתירה קרויה אורך ובאולם שמדת מצפון לדרום יתירה בו קרוייה אורך . מן הצפון לדרום ומן המזרח למערב קרויה בו רוחב : על פני הבית . לפני הבית לצד מזרח לצד חוץ : (ד) שקופים אטומים . רבותינו פירשו שקופים לשון ראייה ופתיחה והשקפה פתוחים מבחוץ ואטומים מבפנים קצרים מבפנים שלא כדרך שאר חלונות אחרות העשויות למאור להראות שאינו צריך לאורה : (ה) יציע . אפנטי"ז בלע"ז ושלשה שמות יש לה . יציע . תא . צלע . כך מפורש בבבא בתרא : את קירות הבית סביב . כלומר כנגד ההיכל ובית קדשי הקדשי' הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרום ולמערב ולצפון . וסוף המקרא הוא פירוש לראשו . ויבן על קיר הבית סמוך לקיר הבית יציע סביב . כיצד עשה את קירות הבית להיכל ולדביר עשה צלעות : ויעש . כמו עשה . וכן ויהי לי לישועה (שמות טו ב) כמו היה לי לישועה : (ו) היציע התחתונה בכל רוח ורוח היו התאים שלשה זה על זה ומדת ארכו לא נאמרה כאן ובמסכת מדות שנינו שלשים ושמנה תאים היו חמשה עשר בצפון חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן וכן בדרום . ושמנה במערב שלשה על גבי ג' וב' על גביהם התחתונה חמש והאמצעות שש והעליונות שבע למה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה . קומת התא ה' אמות וכשעולה כותל ההיכל ה' אמות גורע את עוביו . וכנס בו אמה לפנים והניח על אותה כניסה ראשי קורות גג עליית התא שהיא קרקעית לאמצעית . וכשעולה עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעית שהיא קרקע העליונה נמצאת אמצעית רחב' מן התחתונה אמה . והעליונה רחבה מן התיכונה אמה : לבלתי אחוז בקירות הבית . שלא לדבק ראשי הקירו'

דרך

ויחל לבנותו בשנת ארבע למלכותו : ויבן את הבית . החל לבנותו : (ב) ששים אמה ארכו . כל הבית בין הדביר וההיכל כי ארבעים אמה היה ההיכל באורך והדביר עשרים אמה באורך וכן ברוחב במדת הבית מרובע היה הדביר : ושלשים אמה קומתו . ובדברי הימים והגובה מאה ועשרים והקרוב אלי בזה כי על האולם לבד אמר שהיה גבהו מאה ועשרים והגובה הזה היה לו עם העליות שעליו כי בספור מדות האולם אמר והגובה מאה ועשרים ועוד אמר שם על האולם וגנזיו ועליותיו ואם העליות היו על כל הבית כמו שנראה מדברי רבותינו ז"ל יהיה מה שאמר שם והגובה מאה ועשרים עם העליות שעל הבית והיה גבוה הבית מן הקרקע עד הספון שלשים אמה וגובה העליות תשעים אמה : (ג) והאולם . נקרא בלשון המקרא אולם מה שנקרא בלשון הגמרא בית שער : ארכו על פני רחב הבית . כי השטח הגדול במדה יקרא אורך והקטן רחב והנה אורך האולם לרחב הבית : על פני הבית . שלא היה משוך ממנו אלא היה דבק בבית על פניו ועל רחבו צריך לומר זה : (ד) חלוני . כמו חלונים כמו נטעי נעמנים כמו נטעים אנשי מחקה על הקיר וזולתם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל : שקופים אטומים . תרגם יונתן פתיחן מלגיו וסתימן מלברא והוסיף בו עוד וחפן כלינסא בית אנחת רישי שירית ארזיא . ובדברי רבותינו ז"ל בהפך זה שקופי אטומים שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים לא לאורה אני צריך כלומר רחבים היו מבחוץ וצרים מבפנים הפך מנהג העולם לומר שאינו צריך לאור העולם : (ה) יציע סביב . הוא הנקרא צלע ונקרא תא ועשה סביב כל הבית סביב ההיכל וסביב הדביר מבחוץ אלה התאים וקרא אותם צלעות כי בשלשה שמות אלו נקראו ואחרי כן אומר איך בנה אותם עם קירות הבית סביב ואמר כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה רוצה לומר כי קיר הבית היה רחב מלמטה והלך ומצר כלפי חוץ כנגד התאים לפיכך היציע התחתונה חמש באמה רחבה וקורי התחתונה שהוא קרקע התיכונה היה מונח מצד הבית על קיר הבית אמה אחת ועל אותה אמה לא היה בנין כי חלל היציע התיכונה היה והוא קיר הבית היה מצר ממה שהיה למטה אמה אחת כל גוב' היציע התיכונה שהיה חמש אמות וזהו המגרעו' שהוא אומר שנתן לבית חוצה הנה התיכונה שש באמה רחבה עם האמה שמוספת ברחבה בקיר הבית וקורי התיכונה שהוא קרקע העליונה שהיא השלישית היה מונח על קיר הבית אמה אחת

רלבג

בשנה הרביעית למלוך שלמה על ישראל בחדש השני ממנה והוא חדש אייר התחיל שלמה לבנות הבית וכן כתיב בספר דברי הימים : (ב) והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו . הנה זה הבית כלל מקום קדש הקדשים ומקום הקדש והנה מקום קדש הקדשי' היה לפנים לפאת מערב אוכל מזה הבית עשרים אמה ושם היה ארון ברית ה' והארבעים אמה הנשארות הם מקום הקדש ושם היה השולחן והמנור' ומזבח הזהב ובזה היתם גם כן היה דבר המשכן שעשה משה : (ג) והאולם על פני היכל הבית . ר"ל לצד המזרח ממנו והנה היה ארכו דבק לרחב ההיכל שהוא עשרים אמה והיה נמשך ברחב עשר אמות עד שהיה הארך בין האולם וההיכל והדביר שבעים אמה ועשרים אמה רחב . והנה קומת האולם נתבאר בספר דברי הימים שהיה מאה ועשרים אמה והוא כפל גובה הקדש וקדש הקדשי' : (ד) ויעש לבית חלוני שקופים אטומים . פירשו רז"ל שהיו רחבים מבחוץ וצרים מבפנים להורות שאינו צריך לאורה אלא כי זה דרך דרש כי כבר התבאר

מצודת ציון

(ג) והאולם . הוא כמו בית שער : (ד) חלוני . כמו חלונות : שקופים . ענין הבטה כמו וישקף אבימלך (בראשית כו) : אטומים . סתומים כמו אוטם אזנו (ישעיה לג) : (ה) קיר . כותל : יציע . שם חדר מה ונקרא יציע וצלע יציע היה נקרא ע"ש שהוא מקום מצוע וצלע היה נקרא ע"ש שהוא כצלע בצד הבית : ולדביר . בית קה"ק קרוים דביר ע"ש שהדבור יצא משם ואף המחיצה המפסקת בינה להיכל קרויה דביר כמו בית קה"ק עצמה : (ו) והתיכונה . האמצעית : מגרעות .

מל'

מצודת דוד

חוזר הוא על שנה הרביעית : ויבן . התחיל לבנות : (ב) והבית . בו כלול ההיכל עם בית קדש הקדשים : ארכו . ממזרח למערב : (ג) על פני ההיכל . למזרחו של ההיכל : ארכו . מדה המרובה נקרא אורך עם שהיא מצפון לדרום : על פני רוחב . אורך האולם מול רוחב ההיכל עשרים מול עשרים : על פני הבית . ומשך כלפי המזרח : (ד) שקופים אטומים . ר"ל סתומים בתחלה בהירה מסוכית וכיוצא להשקיף לכך שם ויעש כי היו סתומים : (ה) על קיר הבית . ר"ל נסמכות ונשענות אל קיר הבית : יציע סביב . וחוזר ומפרש לקירות הבית אשר המה סביב ההיכל מצפון ומדרום ואשר המה סביב הדביר מצפון וממערב ומדרום אליהם סמך מעשה הצלעות בכל סביבם : (ו) היציע התחתונה . היציעים ההם אשר היו סבית בשלשה הרוחות היו משולשים תחתים ושנים ושלישים תקרות התחתים היו רלפות [illegible] המים [illegible]

ז וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ
אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת ב׳ חית.
וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע ד׳ כליש׳
בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ ח פֶּתַח הַצֵּלָע ב׳ וכפשו׳
הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית
וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־ ל׳ ומ״ל
הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים׃ ט וַיִּבֶן אֶת־ ל׳ וכתיב כן
הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים ב׳

ז וּבֵיתָא בְּאִתְבְּנָיוּתֵיהּ
אַבְנִין שַׁלְמִין מְתַקְּנָן אִתְבְּנִי
וְאַרְזוּבִין וְחוּלִילִין כָּל מָאן
דְּפַרְזֶל לָא אִשְׁתְּמַע בְּבֵיתָא
בְּאִתְבְּנָיוּתֵיהּ׃ ח תַּרְעָא
דִּמְחִיצָּתָא אַרְעִיתָא פְּתִיחַ
לְעֵבַר בֵּיתָא מִימִינָא
וּבִמְסִבְּתָא סָלְקִין מִן
אַרְעִיתָא לְעִילִיתָא בְּאוֹרַח
מְצִיעִיתָא׃ ט וּבְנָא יָת
בֵּיתָא וְשַׁכְלְלֵיהּ וְטַלִּיל יָת
בֵּיתָא בְּהַנְתּוּכִין וְעֵילָא מִנְּהוֹן סִדְרָא דְּרִכְפַּת רֵישֵׁיהּ

תולדות אהרן והבית בהבנותו . סוטה מח גיטין סח תמיד כו זוהר נח (סוטה כד) :

רשי

דרך נקבים בקירות הבית שקלקול החומה הוא ואינו דרך נוי : (ז) בהבנותו אבן שלמה מסע . כמו שהסיעוה מן ההר ע״י השמיר כמו שהיא באה משם נתנה בחומת הבנין ולא סתתוהו בכלי ברזל ואבני גזית האמור למעלה מחלוקת היא בסוטה : ומקבות. דלוט״א בלשון רוסיא : (ח) פתח הצלע התיכונה אל כתף הבית הימנית. י״ת תיכונה זו כמו תחתונה לא תיכונה בין עליונה לתחתונה שבחמש תאי שבדרום היה לה פתח אל החוץ בשורה התחתונה וזה (התרגום) ובלולים יעלו על התיכונה (התיכונה) תרגם יונתן מציעת׳ כי התאים הללו לא היו פתוחי׳ אל החוץ . ג׳ פתחים היו לכל אחד כך היא שנויה במסכת מדות אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו . ולימד כאן שאחד מן התחתונים שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח נכנסים לכולם וצלע התיכונה דקרא לא תיכונה בין עליונה לתחתונה אלא תיכונה שבחמש תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בשורה התחתונה וזהו תרגם ובלולים יעלו על התיכונה שלמעלה הימנה משמע דהצלע התיכונה למטה : בלולים. תרגם יונתן מסיבתא והוא שקורין בלשונינו וויי״ן בלעז ובל׳ אשכנז (ווינדל שטיין) ושם המורגל (שווינדל שטי״ג) והוא בנין עמוד אבנים עשוי מעלות מעלות וההולך בהן דומה כמקיף סביבות עמוד ועולין בו כמה וכמה אמות גבוה ואין צריך לשפע כשאר סולם כי הקיפו הוא שיפוע : אל השלישים . כמו אל השלישיים: (ט) ויספון . לשון כסוית תקרה : גבים ושדרות בארזים . שתי תקראות אחת עשויה לנוי מלמטה. ואחת של לוחי ארזים מלמעלה של גבים היא התחתונה ות״י בהנתוכין ולא ידעתי מה הן ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ״ל שהם נסרים ארוגים נאים כמין צורה וקורין לו בלשונינו ציליי״ד ובלשון אשכנז (גהימלט) והוא לשון שמים שמי קורה ואני אומר שהם לבנים חלולים והם כחצי קנה עגול שטוחין לכסוי בתים (בלשון אשכנז דעק ציגל) : גבים . לשון ארמי גובתא דקניא והם היו (למעלה) והשדרות (למטה) :

ושדרות

רדק

אחת הנה העליונה שבע באמה רחב׳ כי שתי אמות מוספות ברחבה בקיר הבית הנה קיר הבית בעליונה היה צר ממה שהיה למטה בתחתונה ש״ני אמות וכל זה עשה כדי שלא יאחזו קורות התאים בקירות הבית בחורים שיעשו בקירות אלא על המגרעות היו נתונות קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר : (ז) והבית בהבנותו . *זהו טעם למה שהקדים לבלתי אחוז בקירות הבית לפיכך הוא צריך לתת מגרעות בקיר הבית להניח שם ראשי קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר להנח׳ הקורות כמו שעושין בשאר בנינים של חול כי כל כלי ברזל לא נשמע שם בבית בהבנותו ואבני הקיר היו מדה אחת כלם אם כן לא יתכן להניח שם חורים בבנין הקיר ולעשות שם החורים אחר בנין הקיר גם כן לא יתכן כי לא נשמע כלי ברזל בבנין הבית ולטעם זה הכניסו פסוק זה בין ספור התאים וספור פתחי התאים : אבן שלמה נוסע נבנה. כמו שהסיעו אותן מן ההר ושם היו פוסלין אותן במדו׳ גזית אבל משהביאו האבני׳ לבית לא היו פוסלים מהם דבר אלא היו בונים אותן שלמות כמו שהביאו אותן מן ההר ויש מרבותינו ז״ל שאמרו כי אף בהר לא היו פוסלין אותן בשום כלי ברזל אלא בתולע אחת הנקרא שמיר וכשהיו נותנין אותו על גבי אבנים מתפתחות לפניו ואמרו והשמיר כמין שעורה הוא והיו נותנין אותו לתוך קנה של עופרת מלא מוכין ומלא סובין ואם היה נותנו אפי׳ על ההר היה בוקעו ובו היה שלמה חולק אבני כל בית המקדש ומי הביאו לשלמה הנשר הביאו לו מגן עדן שנאמר וידבר על הבהמה ועל העוף מה דבר לעוף שאל לו היכן השמיר קבוע והלך הנשר והביאו לו מגן עדן וזה אחד מן הדברים שהשליט הקדוש ברוך הוא הרך בקשה ובו פסל משה אבני האפוד של משכן ובו פסל את הלוחות הראשונות ולוחות האחרונות וזה מדרך הקבלה היה אצלם מימי משה רבינו ואין להרהר אחריו : (ח) פתח הצלע . הצלע מלרע : אל כתף הבית הימנית . אינו אומר שהצלע היתה פתוחה לבית אלא אומר כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית וכן מה שבין התיכונה לעליונה הפתחים היו לצד רוח דרומית של הבית והנה אמר שהיו הצלעות פתוחות זו לזו ועתה אומר במה היו עולים מזו לזו לא במעלות אבנים ועצים אלא בלולים . ובלולים כתוב בוי״ו עם הדגש ובלול הוא עמוד חלול עשוי מעלות סביב והעול׳ בו עולה דרך היקף והיורד בו גם כן יורד דרך היקף וכן תרגם יונתן ובלולים ובמסבתא וכן תרגם הפסוק תרעא דמחיצת׳ ארעיתא פתיח לעיבר ביתא מימינא ובמסבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעיתא ויש לפרש לול ארובה כלומר דרך ארובה היו עולים מזו לזו ובדברי רבותינו ז״ל לול הפתוח מבית לעליה : אל השלשים. אל היציע השלישית שהיא העליונה ואומר השלישים בלשון רבים כי רבים היו היציעים סביב כל הבית מחוץ משלש רוחות דרום ומער׳ ולפון : (ט) ויבן את הבית . בנה הבית וכלהו תחלה ואחר כך ספן אותה כלומר כל קירותיו בנה תחילה ואחר כך הניח הקורות שהוא הספון : גבים . שתי תקרות קרה הבית התחתון הוא הנקרא גבים ולמעלה מאותה תקרה אחרת מארזים וכן תרגם יונתן וטליל ית ביתא בהנתוכין ועילא מנהון סדרא דריכפת רישי שריית ארזיא ושריית פירושו קורות כמו בטלל קורתי תרגומו בטלל שירותי ופי׳ גבים כמו עשה הנחל גבים שהוא חפירות והקורות ההם היו מצויירות בהתוכים בדמות גבים או יהי׳ פי׳ כפה שהיתה עשויה אותה תקרה כמין כפה וכן בדברי רבותינו ז״ל שלשה גובבין את הקומה ופירושו כמו כופפין : ושדרות. פירוש כי הארזים היו מונחים סדרים סדרים והתקרה התחתונה הנקראת גבים היתה של ברושים ושלמעל׳ ממנה של ארזים וכן אמר בדברי הימים ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים וזכר שמה התקרה התחתונה ולא זכר העליונה שהיתה של ארזים והקרוב אלי עוד במלת גבים שיהיה כמו הצלעות כי צלעות הבהמות יקרא גב

כמו

רלבג

התבאר במופתים הנדסיים כי מפני היות החלונות רחבות מבחוץ והולכות בשפוע ירבה יותר האור בבית כמו שנזכר אחר זה ולפי שקומת הבית היתה שלשים אמה כמו שקדם הנה יהיה אמרו ושדרות בארזי׳ רומז אל תקרה שנית היו בה קורות ארזים והנה היתה התקרה התחתונ׳ לעשרים אמה גובה כי בזה יהי׳ כפלו באורך וברוחב ובעומק וכמו שהיה במשכן שעשה משה כסוי יותר מאחד

מצודת דוד

הפנים ותקרות הפנים. היו רצפות העליונים וכאשר בנו בנין כותלי הבית פתחו אמה מעובי הכותל בכלות חמש אמות מהארץ ועל כניסת האמה הזה הניחו קורות תקרת התחתיים בהם רצפת הפנים א״כ נתרחבו הפנים אמה אחת של כניסת הכותל וכ״כ פתחו אמה בכלות עשר אמות ועל כניסת האמה ההיא הניחו קורות תקרת הפנים שהם רצפת העליונים א״כ נתרחבו העליונים עוד אמה על הפנים וכן פתחו אמה בכלות המשה עשר אמות להניח על כניסת האמה קורות תקרת העליונים וז״ש כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה ור״ל לכותלי הבית מצד החוץ היה מגרע מן העובי מול כלות גובה כל שורה משורות היציעים בכדי להניח קורות תקרת היציעים על כניסת האמה האמור : לבלתי אחז . ר״ל לבל עשות כדרך הבנאים הבונים בנין נמוך ישען לגבוה ממנו אשר דרכם לעשות חורים ונקבים בבנין הגבוה להכנים ולאחוז בו קורות תקרת בנין הנמוך : (ז) והבית בהבנותו . בא ליתן טעם למה עשה המגרעות ולא בנאוהו כדרך הבנאים ואמר שהבית במקום שבנוהו תנה מאבן שלמה כמו שהסיעם והביאם מההר כי לא חפץ להביא במקום הבנין דבר בלתי נשלם ולזה נחצב כל אבן בהר בשלימותה ובמדה הנרצה ולא נעשה בהם עוד מלאכה במקום הבנין ולא היה א״כ נשמע שם קול מקבות וגרזן כי לא נעשה שם דבר כ״א הנחה לבדה ואם היו בונים כדרך הבנאים לעשות נקבים היה א״כ בהכרח לעשות מלאכה במקום הבנין : (ח) פתח הצלע התיכונה . אשר עלו דרך בה אליה מן התחתונה עמדה לרוח הדרומי מהבית ר״ל בהצלע אשר עמדה בעבר הדרומי : ובלולים . בדרך מדרגות עמוד אשר עמדה בחלל התחתונה עלו להפתח ההיא : ומן התיכונה . ובדרך זה עלו מן התיכונה אל השלישים כי עמד העמוד בחלל התיכונה ובה עלו אל הפתח הפתוח מהתיכונה להשלישים : (ט) את הבית . את קירות ההיכל : ויספון . כסה את הבית בתקרה חקוקה ומצוירת גבים למו ולמעלה ממעל לה עשה עוד תקרה מארזים סדורות להיות מחוזק לדריסת

מצודת ציון

מל׳ גרעון : (ז) מסע . מל׳ הסעה ועקירה : ומקבות . הוא הפטיש החד בראשו האחד ובו פוסלין את האבנים : (ח) ובלולים . הם עמודים חלולים ובהחלל עשוי מעלות סביב סביב והעולה בו מקיפו סביב והוא מל׳ לול קטן היה בין הכבש למזבח (פסחים לד): (ט) ויכלהו . השלימו : ויספון . ענין כסוי התקרה וכן לשבת בבתיכם ספונים (חגי א) : גבים . כענין גומות וכורות

כמו

וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים׃ י וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצִוּעַ כ׳ הס׳ היציע ק׳
עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ
וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃
יא וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־
ג׳ ר״ס שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃ יב הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־
ע׳ הס׳ וכל אורי׳ דכו׳ כמ״א אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־
מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־
מִצְוֹתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־
י״ג דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד
אָבִיךָ׃ יג וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃
ב׳ יד וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ׃
ג׳ טו וַיִּבֶן אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת מִבַּיְתָה
בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים מִקַּרְקַע הַבַּיִת עַד־
קִירוֹת הַסִּפֻּן צִפָּה עֵץ מִבָּיִת וַיְצַף
ג׳ אֶת־קַרְקַע הַבַּיִת בְּצַלְעוֹת בְּרוֹשִׁים׃
מירכתי ק׳ טז וַיִּבֶן אֶת־עֶשְׂרִים אַמָּה מִיַּרְכּוֹתֵי
הַבַּיִת בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים מִן־הַקַּרְקַע
ל׳ בתרי לישני חד חסר׳ עַד־הַקִּירוֹת וַיִּבֶן לוֹ מִבַּיִת לִדְבִיר
לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ יז וְאַרְבָּעִים בָּאַמָּה

שְׁרִיתָא אַרְזַיָּא׃ י וּבְנָא יָת
תִּיקָא עַל כָּל בֵּיתָא חֲמֵשׁ
אַמִּין רוּמֵיהּ וְטַלִּיל יָת
בֵּיתָא בְּאָעֵי אַרְזַיָּא׃
יא וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִם שְׁלֹמֹה לְמֵימַר׃
יב בֵּיתָא הָדֵין דִּי אַתְּ בָּנֵי
אִם תְּהַךְ בִּקְיָמַי וְיָת דִּינַי
תַּעְבֵּיד וְתִטַּר יָת כָּל פִּקּוּדַי
לִמְהַךְ בְּהוֹן וַאֲקִים יָת
פִּתְגָמַי עִמָּךְ דִּי מַלֵּילִית עִם
דָּוִד אֲבוּךְ׃ יג וְאַשְׁרֵי
שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא
אַרְחִיק יָת עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃
יד וּבְנָא שְׁלֹמֹה יָת בֵּיתָא
וְשַׁכְלְלֵיהּ׃ טו וּבְנָא יָת
כּוֹתְלֵי בֵּיתָא מִלְּגָיו
בִּמְחִיצַת אַרְזַיָּא מֵאַרְעִית
בֵּיתָא עַד כּוֹתְלַיָּא עַד מְטֵי
שְׁמֵי שְׁרִיתָא חֲפֵי נִסְרִין
דְּאַרְזָא מִלְּגָיו וַחֲפָא יָת
אוּשֵׁי בֵּיתָא בִּמְחִיצַת בִּירָן׃
טז וּבְנָא יָת עַסְרִין אַמִּין
מִסִּיפֵי בֵּיתָא בִּמְחִיצַת
אַרְזַיָּא מִן אוּשַׁיָּא עַד
כּוֹתְלַיָּא וּבְנָא לֵיהּ מִגָּיו לְבֵית
כַּפּוּרֵי לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ יז וְאַרְבְּעִין אַמִּין הֲוֵי בֵּיתָא

דברי י״ג בקריאה וסי׳ עתה תראה היקרך דברי אם לא. לא היה דברי ראשון. הבית הזה אשר אתה בונה. אם תלך בחקתי. ויאמר אליהו התשבי. כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב. ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו. כי שוקר אני על דברי. הלא כה דברי כאש נאם ה׳ וכפטיש. הנביא אשר אתו חלום ב׳ בפסוק. כי כה אמר ה׳ לפי מלאת לבבל. ויתפלל אל ה׳ דיונה. אחרי דברי לא ישנו :

תולדות אהרן וארבעים באמה . יומא נד (כלאים לא יומא מב) :

רשי

ושדרות . לוחי ארזים סדורים למעלה מן הגבים לדריסת הרגל כשעולין לראות בבדק הבית וכן ת״י ושדרות בארזים ועילא מנהון (ר״ל מן הגבים) סידרא דרכפת רישי שריתא ארזיא . ורכפת לשון תכיפת וחבירו עבי שחקים (שמואל ב כ״ב) תרגום יונתן מריכפת עננין קלילין (ושדרות . כלומר היו נסרים סדורים זה אצל זה רד״ק) : (י) חמש אמות קומתו . של כל או״א הרי גובהן ט״ו אמות לבד עובי התקרה : ויאחז את הבית . הוא כיסוי הגג העליון והספון האמור למעלה הוא תקרת העלייה: (טו) מביתה בצלעות ארזים . קירות ארז אצל קיר האבן כדי לטוח עליו זהב כמו שהוא אומר למטה ויצף שלמה את הבית פנימה זהב סגור ואי אפשר לטוח זהב על גבי האבנים כי אם בעצים ובמסמרות : קירות הספון . קירות העלייה : את קרקע הבית. הרצפה שלה : (טז) את עשרים אמה מירכתי הבית . כ׳ שהן מסוף ההיכל והלאה והכ׳ שבסוף הבית הן של בית הכפורת (דהיינו קדשי הקדשי׳) : עד הקירות. עד התקרה עשה קיר ארז לכסות קיר האבן לטוח עליו זהב : ויבן לו אותם עשרים אמה : מבית לדביר. לפנים ממחיצת אמה טרקסין המפסקת בין ארבעים לעשרים ואותה מחיצה קרויה דביר: לקדש הקדשים. הבדילן לאותן עשרים אמה : (יז) ההיכל לפני . לפני הדביר

לבד

רדק

כמו שאמר על גבי בהמה וכן צלעות האדם כשיהיה כפוף כמו שכתוב על גבי חרשו חורשים וכאשר אמר גבים כאילו אמר צלעות ברושי׳ כמו שאמר בסמוך בצלעות ארזים בצלעות ברושים והלוחו׳ הנרות שאינן רחבות כמו האחרות יקראו צלעות שהם בדמות צלעות : ויבן את היציע . כל יציע ויציע : (י) על כל הבית. כמו עם כל הבית וכן ויבאו האנשים על הנשים וזולתו כי היציעים לא היו על הבית אלא סביב סביב: קומתו. זכר הנה היציע בלשון זכר ולמעלה זכרו בלשון נקבה היציע התחתונה לפי שנקרא צלע והצלע הוא לשון נקבה : ויאחז את הבית . היציע אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות הארזים שהיו סמוכות על קיר הבית ויהיה טעם ויאחז על המקרה ויהיה עובר לשלישי או יהיה טעמו על היציע : (יא) ויהי דבר ה׳ אל שלמה . בעוד שהיה בונה הבית בא לו הנביא בשם ה׳ ואמר לו זה והנביא הוא אחיה השילוני : (יד) ויבן שלמה את הבית ויכלהו . פי׳ בנה הבית וכלהו קירותיו וקוריו ואחר כך בנה קורות הבית מבפנים והוא ההיכל : (טו) בצלעות ארזים. שלא תראה אבן הקיר כמו שאמר בסמוך אין אבן נראה : עד קירות הספון . ועד הספון כלומר כל הקירות מקרקע הבית ועד שמי קורה צפה כן ארז מבפנים וסמיכות קירות הספון ר״ל עד ראשי קירות הסמוכות לספון וכת״י מארעי׳ ביתא עד כותליא וגו׳ : (טז) ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית . כלומר העשרים אמה שלקח לבד אחד מירכתי הבית שהוא הדביר בנה אותן גם כן בצלעות ארזים מבפנים מן הקרקע עד הקירות כמו שעשה לבית שהוא ההיכל : מירכותי . כתוב בסימן רבוי הנקבות עם סימן הזכרים וקרי מירכתי בסימן רבוי הזכרים לבד : ויבן לו מבית לדביר אותו שהוא מבפנים בנה אותה לדביר להיותו קדש הקדשים שהוא מקודש מההיכל ומהאול׳: (יז) וארבעים באמה . עתה חלק הששים אמה שזכר למעל׳ במדת אורך הבית כלומר עתה חלקם שאמר כי העשרים אמה היו דביר והארבעים היכל ופי׳ לפני לפני הדביר כי הדביר היה פנימי וההיכל לפניו וכת״י לקבליה ולמ״ד לפני ולמ״ד לדביר אינם משמשות להביא דבר אל העצם אבל הם מורות על העצם כלמ״ד הרגו לאבנר והשלישי לאבשלום לאמות חמש . ומלת פני הוא תואר לדבר

העומד

רלבג

מאחד כן היה בזה הבנין : (י) ויבן את היציע על כל הבית . ר״ל שכבר בנה היציע אצל כל הבית וגבה חמש אמות קומת כל יציע והנה היציע אחז את הבית בעצי ארזים שעליהם היתה התקרה והם היו מונחים על המגרעות שנתן לבית כמו שקדם או ירצה בזה שהתקר׳ העליונה לבית אחזה הבית בעצי ארזים והבאור הראשון הוא יותר נאות לפי מה שאחשו׳ : (יא) ויהי דבר ה׳ אל שלמה לאמר . לפי שאמר אחר זה וירא ה׳ אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון למדנו שזאת הנבואה לא באה לשלמה בעצמו ואמנם הודיע לו הש״י על יד נביא בעת שהיה בונה הבית : (יד) ויבן שלמה את הבית ויכלהו . ר״ל אחר שבנה אותו באופן הנזכר וכלה חפויו וקרויו בנה את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים לכסות בנין האבנים כסה אותן הקירו׳ מבפנים בנסרים וקורות ארזים עד עשרים אמה שהיה שם הקרוי התחתון וקרקע הבית צפה בצלעות ארזים וזה אמנם היה בבית שהוא ההיכל ואמנם מירכתי הבית שהם לפאת המערב והם עשרים אמה שהיה שם הדביר וקדש הקדשים צפה גם כן ארז מן הקרקע ועד הקירות וזה בנה לו מבפני׳ לדביר להיות קדש הקדשים ואולם הבית שזכרנו ראשונה

אשר

מצודת ציון

כמו עשה הנחל הזה גבים גבים (מ״ב ג) : ושדרות . כמו וסדרות בסמ״ך : (י) על כל הבית . סמוך ונשען לכל הבית : את הבית. עם הבית : (טו) מביתה . מבפנים : בצלעות . ענינו נסרים ולוחות : קירות הספון . תקרה המכסה : (טז) מירכתי . בסוף : לדביר . היא המחיצה המפסקת

בין

מצודת דוד

רגלי העולים לראות בדקי הבית : (י) על כל הבית. נשען אליה בכל צלע הרוחות . קומתו . קומת של כל אחד ואחד : ויאחז את הבית . היציעים ההם אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות התקרות אשר הונחו על המגרעות : (יב) הבית הזה וגו׳ . ר״ל עם היותך בונה אותה בהיפה שבהבניינים מ״מ לא אשרה בו שכינתי כ״א תלך בחוקותי וגו׳: והקימותי . אז אקיים דברי שהבטחתי להשרות בה השכינה : (יד) ויכלהו . למעלה אמר שכלה קירות הבית וכאן אמר שכלה התקרה : (טו) ויבן את קירות וגו׳ . לפי שכל הבית היה בה טיח זהב מבפנים וא״א לטוח הזהב על האבנים ולזה חפה את הקירות מבפנים בצלעות ארזים ועליהם הטיח את הזהב : קירות הספן. הוא התקרה העשוי גבים גבים : את קרקע הבית. להיות לה לרצפה : (טז) ויבן את עשרים אמה . ר״ל חלל העשרים אמה שהיה בסוף הבית מערבה בנה גם אותה בצלעות ארזים מהקרקע עד קירות הסיפן כמו ההיכל : ויבן לו מבית לדביר . עכשיו בא לומר מה שהיה משמש אותו החלל ואמר שמבית לדביר ר״ל מבפנים להמחיצה בנה להיות קודש הקדשים :

(יז) לפני . למזרחו של

לצד החוץ : (יח) וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים . פירוש ואותם קירות ארזים שעשה אל הבית פנימה לכסות קיר האבן קלוע היה בציורי קליעות וצורות פקעים כמין כפתורים . פקעים למוישייל"ש בלע"ז : ופטורי צצים. תרגם יונתן ואטונין שושנין . צורת שלשלאות : פטורי . לשון חבלים כלשון גמרא כמו כפיטורי בפי ושט : צצים . לשון פרחים כמו ויצץ ציץ (במדבר י"ז כ"ג) אבלים ופרחים . ומנחם חברו פטורי לשון פטר רחם (שמות י"ג ט"ו) וכמו יפטירו בשפה (תהלים כ"ב ח) : הכל ארז אין אבן נראה . כל ביתא חפי נסרין דארזא לית אבנא מתחזיא : מקלעת פקעים . ת"י גלף היזו ביעין (פירוש חקוק כדמות בצים עגולים) : (יט) ודביר בתוך הבית . מחיצת אמה טרקסין : לתתן . כמו לתת : (כ) ולפני הדביר . לפנים מאותה מחיצה חלל של כ' אורך ושל עשרים רוחב : ועשרים אמה קומתו . כלומר עליית של בית קדשי הקדשים נמוכה משל היכל : ויצפהו . לדביר היא המחיצה : זהב סגור . פירשו בו רבותינו בשעה שנפתח לימכר כל חנויות אחרות נסגרות . וי"ת דהב טב ר"ל מי שיש לו ממנו סוגרו לעצמו : ויצף מזבח ארז. הוא מזבח הקטרת ותמיה אני ושל משה למה נגנז : (כא) את הבית. בית קדשי הקדשים : ויעבר . לשון בריחים: ברתוקות. שלשלאות : (כב) ואת כל הבית. כל ההיכל

כולו

הָיָה הַבַּיִת הוּא הַהֵיכָל לִפְנָי׃ יח וְאֶרֶז אֶל־הַבַּיִת פְּנִימָה מִקְלַעַת פְּקָעִים וּפְטוּרֵי צִצִּים הַכֹּל אֶרֶז אֵין אֶבֶן נִרְאָה׃ יט וּדְבִיר בְּתוֹךְ־הַבַּיִת מִפְּנִימָה הֵכִין לְתִתֵּן שָׁם אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה׃ כ וְלִפְנֵי הַדְּבִיר עֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רֹחַב וְעֶשְׂרִים אַמָּה קוֹמָתוֹ וַיְצַפֵּהוּ זָהָב סָגוּר וַיְצַף מִזְבֵּחַ אָרֶז׃ כא וַיְצַף שְׁלֹמֹה אֶת־הַבַּיִת מִפְּנִימָה זָהָב סָגוּר וַיְעַבֵּר בְּרַתִּיקוֹת זָהָב לִפְנֵי הַדְּבִיר וַיְצַפֵּהוּ זָהָב׃ כב וְאֶת־כָּל־הַבַּיִת צִפָּה זָהָב עַד־תֹּם כָּל־הַבַּיִת וְכָל־הַמִּזְבֵּחַ

ל'
ד' בסי': ס' יח
ד'
ל'. ז' בליש'
י"ו יתידאין וכל לפני ולפני דבו'
ס'
ל'
ברתוקות ק'
ל'

הוּא הֵיכְלָא לְקִבְלֵיהּ : יח וְנִסְרִין דְאַרְזָא חֲפֵי בֵיתָא מִלְגָיו וּגְלַף חֵיזוּ בֵיעִין וְאַטוּנִין שׁוֹשַׁנִין כָּל בֵּיתָא חֲפֵי נִסְרִין דְאַרְזָא לֵית אַבְנָא מִתַּחֲזְיָא : יט וּבֵית כַּפּוּרֵי מְגוֹ בֵיתָא מִלְגָיו אַתְקֵין לְמִתַּן תַּמָן יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ : כ וְקֳדָם בֵּית כַּפּוּרֵי עַסְרִין אַמִּין אוּרְכָּא וְעַסְרִין אַמִּין פּוּתְיָא וְעַסְרִין אַמִּין רוּמֵיהּ וַחֲפָהִי דַהֲבָא טָבָא וַחֲפָא מַדְבְּחָא נִסְרִין דְאַרְזָא : כא וַחֲפָא שְׁלֹמֹה יַת בֵּיתָא מִלְגָיו דַהֲבָא טָבָא וְאַעֲבַר בְּשִׁלְשְׁלָן דִדְהַב קֳדָם בֵּית כַּפּוּרֵי וַחֲפָהִי דַהֲבָא : כב וְיַת כָּל בֵּיתָא חֲפָא דַהֲבָא עַד דִשְׁלִים כָּל בֵּיתָא וְכָל מַדְבְּחָא לְבֵית כַּפּוּרֵי

פנימה ה' בקריאה וסי' הן לא הובא דמה אל הקדש פנימה . וארז אל הבית פנימה . ויבאו פנימה אל חוקיהו . ויקראו השערים ויגידו בית המלך . כל כבודה בת מלך פנימה : נתינה שם ז' בליש' בקריאה וסי' ונתת את הכיור . ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון . לתתן שם את ארון . מקום אשר נתנו שם ריח . ויתנו שם כעס קרבנם . שם תתנו נחלתו . שם אתן את דודי לך :

תולדות אהרן ודביר ולפני הדביר . שם מגלה י בתרא לח : זהב סגור . יומא מה :

העומד לפני האחר וכמשקל זה תואר בפתח מוכיח אדם אחרי ולכילו לא יאמר שוע : (יח) וארז אל הבית . פי' אלה צלעות הארזים שהיה מצפה בהן הבית מבפנים היו מצויירו' במקלעות פקעים ופטורי ציצים : מקלעת פקעים . כמעשה קלעים ופקעים והם צורות פקועות שדה או מקלעת פקעים סמוך לפקעים ופי' ציור פקעי' כמו וקלע כרובים שפי' ציור צורת כרובים ויונתן תרגם מקלעת פקעים וגלף היזו ביעין רוצה לומר כצורת בצים : ופטורי ציצים . פתוחים דמות ציצים ופרחים ופטורי כמו פוטר מים ראשית מדון שהוא כמו פותח ודגש ציצים תמורת הנח אשר בצין שהוא עי"ן הפעל : (יט) ודביר בתוך הבי'. הדביר הנזכר שעשה אותו פנימי להיכל הכין אותו לתת שם הארון לפיכך הדביר קדש הקדשים ומלת לתתן מקור כמו לתת והנו"ן נוספת במקור לפעמים כמו באבדן מולדתי השבות מחרון אפך כמו שכתבנו בספר מכלל ואחר שנוספה בו הנו"ן היתה דגושה בו התי"ו הנוספת לחסרון הנו"ן למ"ד הפעל ומה שאמר הכין פירשו רז"ל כי שלמה צפה ברוח הקדש שסוף הבית ליחרב וחפר בקרקע הדביר ובנה שם מקום לגנוז בו הארון סמוך לחרבן הבית ובנה אותו במטמוניות עמוקות ועקלקלות והניח אבן על פי המקום ההוא ועל האבן ההיא היה הארון מונח ויאשיהו גנז הארון שם : (כ) ולפני הדביר . אינו אומר שהיה שם מקום אחר לפני הדביר זולתי ההיכל שהיה עשרים אמה ארכו כי לא הי' שם אלא ההיכל וההיכל ארבעי' אמה ארכו ושלשים אמה קומתו והוא אומר עשרים אמה קומתו אלא פי' ולפני כמו ולפנים כלומר הדביר שהיה לפנים שעשה לתת שם הארון היה שם עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשרים אמה קומתו ומצאנו לפני שהוא כמו לפנים כמו תלוני שקופים כמו חלונים נטעי כמו נטעים : ועשרים אמה קומתו . והנה אומר למעלה על כל הבית ושלשים אמה קומתו ואם נאמר שהדביר היה שפל מן ההיכל הלא כשאמר מדת הבית ששים ארכו הדביר בכלל וגם כן כשאמר ושלשים אמה קומתו הדביר בכלל ויש מפרשים מה שאמר ועשרים אמה קומתו מה שהיה מצופה זהב וזהו שאמר אחריו ויצפהו זהב סגור כי עשרים אמה בגובה צפה הקירו' זהב והעשר אמות העליונות צפה באבן יקרה בלשם שבו ושהם וספיר ודומיהם מן האבנים הטובות וזהו שאמר בדברי הימים ויצף את הבית אבן יקרה וזה לתפארת ואחר כך אמר ויצף את הבית זהב נראה כי שני צפויים היו על הקירות וזהו הפירוש הנכון ורבותינו ז"ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו כי קא חשיב משפת כנים ולמעלה קא חשיב : זהב סגור . כתרגומו דהבא טבא : ויצף מזבח ארז . תרגו' וחפא מדבחא נסרין דארזא צפה את המזבח בנסרים של ארז ועל מזבח הקטרת אמר ולא אמר על המזבח מה היה קודם שצפהו בנסרים של ארז ואפשר שהיה מאבנים וזה אינו מזבח שעשה משה כי אותו היה של עצי שטים מצופה זהב וכתב ספור המזבח עם הדביר לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר : (כא) ויעבר ברתוקות זהב . תרגם בריחין עברין ורתוקות

כמו

רלבג

אשר חפה קרקעו עץ הוא ההיכל שהיה לפנים מן האולם : (יח) וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים . הנה הפקעי' הם צורות ביצים מפני ראשיה' חדים והנה מקלעת מענין השלכה והוצאה כטעם יקלענה בכף הקלע והטעם שכבר הי' מצוייר בארזים מבפנים בדמיון הוצאת הצמחים ואל הפקעים בעת אשר הם מתחילים להציץ כי בראשונה יהיו כמו פקעים והם כמו ביצים ששני ראשיהם חדים ואחר זה יפריח מהשרש כמו גביעים משוקדים ומתוכם יצא הפרח כמו שזכרנו בפרשת ויקחו לי תרומה ולסבה בעינה שהיו אלו הציורים במנורה היו בזה המקום וזה אמנם היה בהיכל או יהיה הרצון במקלעת כמו קלעים ר"ל שציירו שם בדמיון קלעים שהם יריעות שהיו בהם אלו הציורים וזה הביאור יותר נאות לפי מה שירצה ממה שאמר זה או יהיה מקלעת בדמיון החריות והדליות שבהם הפרחים : (יט) ודביר בתוך הבית מפנימה . ר"ל כי בתוך הבית מלפנים והוא לצפות מערב היה דביר והכין אותו להיות שם ארון האלהים ואמרו רז"ל כי בזה רמז אל הבנין שעשה שלמה תחת הקרקע לגנוז שם את ארון ה' לפי שהיה נודע שעתיד הבית הזה ליחרב ואולם לפי הפשט הוא לפי מה שזכרנו : (כ) ולפני הדביר . ר"ל לפני ארון הדביר והוא חסר המצטרף וכמוהו רבים ואמר כי לפניו צפה מזבח ארז והוא מזבח הקטורת שהיה בהיכל ולזה אמר אחר זה וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב כי לפני הדביר היה מכוון ר"ל לפני ארון הדביר או לפני פתח הדביר וענין הפסוק הזה הוא כן ולפני הדביר שהיה שיעור הדביר עשרים אמה בארך וברוחב ובקומה צפה אותו זהב טהור ומזוקק והנה צפה שם לפני הדביר מזבח ארז וכבר באר אחר זה כי כבר צפה אותו זהב אך קצר לבגלות זה הענין בו : (כא) ויצף שלמה את הבית מפנימה וגו'. ר"ל שכבר צפה שלמה את הבית הזה והוא הדביר בכל אשר

מבפנים

מצודת דוד

בית קה"ק : (יח) וארז וגו'. ר"ל צלעות הארז אשר היו מחפים את הבית מבפנים נעלכות ציורים היו צורות פקעים ופטורי צצים : הכל ארז . כל הבית חפה ארז על האבנים של הכותלים : (יט) ודביר בתוך הבית . בחלל הבית עשה מחיצה מפסקת ומבפנים למחיצה הכין לתת שם את הארון והוא בית קודש הקדשים : (כ) ולפני הדביר . החלל שפנימה לה לצד המערב : ועשרים אמה קומתו . ולמעלה אמר שלשים אמה קומתו כי ההיכל לבד היתה שלשים אמה אבל עליות בית קה"ק היתה נמוכה משל היכל י' אמות . ורז"ל אמרו שחושב כאן משפת כרובים ולמעלה שהיו קומתן י' אמות כמ"ש למטה : ויצפהו . הדביר צפה זהב סגור . הזר וכתבו לומר שזהב הלפני היה זהב סגור : ויצף מזבח ארז . זהו מזבח הקטורת ועשאו מאבנים וארז ממעל ועל הארז צפהו זהב והיה א"כ מעשה המזבח דומה למעשה קירות הבית ולזה סמכו כאן : (כא) ויצף שלמה וגו' . בא לומר שזהב לפני ההיכל הנעשה בפנים היה זהב סגור כמו של בית קדשי הקדשים : ויעבר . עשה בריחים משלשלאות זהב לפני המחילה : ויצפהו . על המחילה יאמר : (כב) ואת

כל

מצודת ציון

בין ההיכל לבית קה"ק : (יח) מקלעת . ענין ציורים וכת"י וגלף וכן תפתח את פתי האבנים (שמות כח) תרגומו תגלוף : פקעים . ציור פרי מה וכן פקועות שדה (מ"ב ד) : ופטורי . ענין פתיחה כמו פטר רחם (שמות יג) : צצים . פרחים ור"ל ציורי פתיחת הפרחים : (יט) לתתן . כמו לתת והנו"ן נוספת : (כ) סגור . ר"ל הנסגר בכור הצורף לטהרו מסיג : (כא) ויעבר . הוא התרגום של בריחים : ברתוקות . בשלשלאות כמו ורתוקות כסף : (כב) תום . ר'

כרובים

אֲשֶׁר־לַדְּבִיר צִפָּה זָהָב׃ כג וַיַּעַשׂ
בַּדְּבִיר שְׁנֵי כְרוּבִים עֲצֵי־שָׁמֶן עֶשֶׂר
אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃ כד וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף
הַכְּרוּב הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף
הַכְּרוּב הַשֵּׁנִית עֶשֶׂר אַמּוֹת מִקְצוֹת
ה׳ . ב׳ כְּנָפָיו וְעַד־קְצוֹת כְּנָפָיו׃ כה וְעֶשֶׂר
בָּאַמָּה הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי מִדָּה אַחַת וְקֶצֶב
י"ד חס׳ וכל אורי׳ דכות׳ אֶחָד לִשְׁנֵי הַכְּרֻבִים׃ כו קוֹמַת הַכְּרוּב
הָאֶחָד עֶשֶׂר בָּאַמָּה וְכֵן הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי׃
כז וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּרוּבִים בְּתוֹךְ ׀ הַבַּיִת
ב׳ . ד׳ חס׳ בסיפרא הַפְּנִימִי וַיִּפְרְשׂוּ אֶת־כַּנְפֵי הַכְּרֻבִים
וַתִּגַּע כְּנַף־הָאֶחָד בַּקִּיר וּכְנַף הַכְּרוּב
ג׳ וחס׳ הַשֵּׁנִי נֹגַעַת בַּקִּיר הַשֵּׁנִי וְכַנְפֵיהֶם
ל׳ וחס׳ אֶל־תּוֹךְ הַבַּיִת נֹגְעֹת כָּנָף אֶל־כָּנָף׃
כח וַיְצַף אֶת־הַכְּרוּבִים זָהָב׃ כט וְאֵת
ל׳ כָּל־קִירוֹת הַבַּיִת מֵסַב ׀ קָלַע פִּתּוּחֵי
מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרֹת וּפְטוּרֵי
ד׳ . ד׳ צִצִּים מִלִּפְנִים וְלַחִיצוֹן׃ ל וְאֶת־הַקַּרְקַע

חֲפָא דַהֲבָא׃ כג וַעֲבַד
בְּבֵית כַּפּוּרֵי תְרֵין כְּרוּבִין
דְאָעֵי זֵיתָא עֲסַר אַמִּין
רוּמֵיהּ׃ כד וַחֲמֵשׁ אַמִּין
כַּנְפָא דִכְרוּבָא חַד וַחֲמֵשׁ
אַמִּין כַּנְפָא דִכְרוּבָא תִנְיָנָא
עֲסַר אַמִּין מִקְצַת כַּנְפוֹהִי
וְעַד קְצַת כַּנְפוֹהִי׃ כה וַעֲסַר
אַמִּין כְּרוּבָא תִנְיָנָא מִשְׁחָא
חֲדָא וְעַבְרָא חַד לִתְרֵין
כְּרוּבַיָא׃ כו רוּמֵיהּ דִכְרוּבָא
חַד עֲסַר אַמִּין וְכֵן כְּרוּבָא
תִנְיָנָא׃ כז וִיהַב יַת כְּרוּבַיָא
בְּגוֹ בֵיתָא גַוָאָה וּפְרָסוּ יַת
כַּנְפֵי כְּרוּבַיָא וּמַטְיָא כַנְפָא
דְחַד בְּכוּתְלָא וְכַנְפָא
דִכְרוּבָא תִנְיָנָא מַטְיָא
בְּכוּתְלָא תִנְיָנָא וְכַנְפֵיהוֹן
לְגוֹ בֵיתָא מַטְיָא כְּנַף לִכְנַף׃
כח וַחֲפָא יַת כְּרוּבַיָא דַהֲבָא׃
כט וְיַת כָּל כּוֹתְלֵי בֵיתָא
אַקִּיף צִיּוּרִין וּגְלַף קְרִיַּן
כְּרוּבִין וְצוּרַת דִּקְלִין וְאַטוּנִין
שׁוֹשַׁנִּין מִלְגָיו וּלְבָרָא׃ ל וְיַת אוּשֵׁי בֵיתָא חֲפָא

הכרבים י"ג חס׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר תרומה : צצים ד׳ וסי׳ וארון אל הבית פנימה . פתוחי מקלעות כרבים . ושתי דלתות עצי שמן . וקלע כרבים ותמרות ·

תולדות אהרן חמש אמות . בתרא נט : קומת הכרוב . סוכה ה מגלה י :

כולו : (כג) עצי שמן . דאעי זיתא : עשר אמות קומתו . ורגליהם בקרקע עומדים א׳ מצפון לארון ואחד מן הדרום סוככים על הארון ועל בדיו . אורך הכנפים מכסים מקצת (רוחב הבדים) שהארון היה נתון ארכו לרחבו של בית ובדיו בולטין בפתח הדביר בפרוכת שכנגד הפתח . ובדיו נתונין בראשי ארכן כדי שיהיו שני לוים יכולים ליכנס ביניהם כשנושאין אותו במדבר : (כד) עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו . כשהן פרושות כמלאות כנפות שניהם שהיו נוגעות זו בזו ממלאות כל חלל עשרים אמה וגוף הכרובים אינו מן המדה ועומד בנס : (כז) ותגע כנף האחד בקיר . לצפון : וכנף הכרוב השני נוגעת בקיר . הדרום סוככים על הארון ועל בדיו : וכנפיהם אל תוך הבית . וראשי הכנפים אשר באמצע הבית : נוגעות כנף אל כנף . שכל חלל הבית עשרים : (כט) ואת כל קירות הבית . קירות העץ : מסב קלע. מוקפו׳ ציורין: פתוחי מקלעת כרובים . חקוקי צורת כרובי׳ ודקלים והצלים ופרחי׳: מלפנים ולחיצון. לבית הכפורת הפנימי ולהיכל החיצון :

ואת

כמו שלשלאות וענין זה כי כותל היה לפני הדביר מבדיל בין הדביר ובין ההיכל במקום שהיה בו משכן הפרכת ורחב כותל זה אנו ואמה כי באותו כותל שהיה לפני הדביר נתן בריחי זהב וצפה הכל והכותל זהב : (כד) ואת כל הבית צפה זהב . ובדברי הימים שבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים ואמר כי לטוח קירות הבתים טעמו לשלשת אלפים ככרי זהב שזכר או טעמו על הכסף ופירוש לטוח שאר הבתים חוץ מן ההיכל ובדברי רז"ל לטוח קירות הבתי׳ וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורא אותו כסף שהיה מכסף לכל בעלי זהבים : וכל המזבח אשר לדביר . סמך המזבח לדביר ואף על פי שלא היה בתוכו אלא בהיכל היה השלחן לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר כי בהיכל היה השלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנור׳ בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה ומזבח הקטרת ממוצע ביניהם ומשוך קמעא כלפי חוץ וזה מכוון כנגד פתח הדביר ומפני זה סמך המזבח לדביר ואמר המזבח אשר לדביר ומה שאומר וכל לומר כי קירותיו וגג הכל צפה זהב : (כג) עצי שמן . תרגומו׳ אעי דזיתא ואין לשאול איך שחת מעצי מאכל לצורך מלאכה יש לומר כי כרת הזיתים הזקנים שאינם עושים פירות וכן בעצי מערכה שהיה בהן מעצי תאנה ועצי דקל אז"ל מאותן שאינן עושים פירות ויש לפרש עצי שמן מין ממין הארז יוצא ממנו שמן שעושין ממנו הזפת לפיכך נקרא עץ שמן כי הנה מצאנו בעזרא שאמר צאו ההרה והביאו עלי זית ועלי עץ שמן נמצא עץ שמן אינו עץ זית : (כז) וכנפיהם אל תוך הבית. כי הכנפים הקצוות היו נוגעות אל הקירות כמו שאמר זאת לקיר דרומי וזאת לקיר צפוני כי פניהם כנגד ההיכל כמו שאומר בדברי הימים ופניהם לבית והכנפים האחרות שהיו תוכיות זהו תוך הבית שאמר כי כלם היו תוך הבית אלא שאלה קצוות ואלה תוכיות והתוכיות היו נוגעות כנף כרוב זה לכנף כרוב זה והנה בין ארבע הכנפים עשרים אמה כמדת הבית וגופות הכרובים תחת הכנפים הם ואין צריך להיותם עומדות בנס : (כט) מסב . שם בשקל מצר ופי׳ כמו סביב : קלע . שם בשקל פעל ופי׳ ציור ר"ל כי סביב הבית צייר ציורים כרובים מפותחים לא שהיו בולטין : ותמרות . צורת תמרים : מלפנים ולחיצון . מלפנ"ם הוא הדביר ולחיצון הוא

רלבג

מבפנים ממנו בזהב מזוקק וזה יורה שעשה שם מחיצה בינו ובין ההיכל ובזה גם כן יתאמת שהיה עשרים אמה אורך : ויעבר ברתוקות זהב . ר"ל עשה כמו בריחים בשלשלאות זהב בהיכל אשר לפני הדביר כי עשה שם כותל בין הדביר ובין ההיכל להיות תמורת הפרכת אחר שצפה הכותל ההוא זהב כמו שקדם : (כד) ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית . ר"ל כי גם ההיכל צפה זהב אך לא היה מזוקק כמו הזהב שצפה בו הדביר לבאר דבר ההבדל שהיה בין קדש הקדשים ובין הקדש : וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב . ואחשוב שיהיה הרצון בזה שקודם זה צפה מזבח הקטרת באבנים וצפהו עצי ארז כמו שעשה בקירות הבית שהיו של אבן וכסה אותם בארז ואחר כן צפה אותם זהב : (כג) ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן: הנה עשה צורת כרובים מעץ שמן והוא ממיני הארזים והוא קד"י בלע"ז או פי"ן ויש ממנו שאינו עושה פירות ואולי מזה המין עשה זה או שלחו לו חירם ולא השחית שלמה בזה עץ מאכל גם יתכן שיהיה זה אחר שיבש האילן והנה הכרובים הם בצורת בן אדם מן הקטנים . וזכר שכבר היה עשר אמות כל אחד מהם בקומה ורוחב פריסת כנפיו גם כן עשר אמות והנה היו פני הכרובים האלו מביטים לפני הנכנס שם והכנף השמאלית מהאחד מהם נוגעת לכנף הימנית מהאחר ובזה יחזיקו כל רוחב הדביר מקיר אל קיר כי החלל שביניהם היה עשרים אמה . וזהו שכבר צפה אלו הכרובים זהב : (כט) מסב קלע . ר"ל סביב ציור בדמיון יריעה או סבב אילן וחריותיו פתוחי מקלעות כרובי׳ ותימורות ר"ל שהיה חקוק ומצוייר בהם דמות יריעות שהיה בהם צורת כרובים וצורת תימורות שהם כמו פקעים וזה כי צורת תמרים היא כמו ביצה שפני ראשיה חדין או דמות ענפי אילן וחריותיו ויהיה בהם צורת כרובים וצורת פקעים ופטורי צצים וזה היה מצוייר מלפנים והוא הדביר ולחיצון והוא ההיכל : (ל) וזכר שצפה זהב קרקע הבית לדביר ולהיכל אך ידמה שקרקע ההיכל היה מצופה עץ ארז לא קרקע הדביר

מצודת ציון

(כג) כרובים . צורת תינוק להם כי תנוק הוא רביא בל׳ ארמי : עצי שמן . ת"י דאעי זיתא :
(כה) וקצב . ענין חתוך וכריתה כמו ויקצב עץ (מ"ב ו) ור"ל שווים כאלו נחתכו כאחת :
(כט) פתוחי . ענין חקיקה כמו פתוחי חותם (שמות כח) : ותמרות . ציורי אילני תמר :
(לא) ואת פתח . כמו ולפתח

מצודת דוד

כל הבית . בא לומר שהכל חפה ואף התקרה שלא הוזכר למעלה : וכל המזבח . בכל בבת המעשים : אשר לדביר . העומד סמוך לדביר : (כג) ויעש בדביר . בחלל בית קה"ק : קומתו . קומת כל אחד והכרובים ההם עמדו בארץ : (כד) כנף הכרוב . רוחב הכנף מצפון לדרום : השנית . מוסב על הכנף : (כה) הכרוב השני . רוחב כנפי כרוב השני . וא"כ ארבעת הכנפים מלאו כל רוחב חלל בית קה"ק : (כו) קומת וגו׳ . ר"ל כמו שקומת הכרוב האחד היה עשר אמות כן קומת הכרוב השני : (כז) הבית הפנימי . זהו בית קה"ק : ויפרשו . ר"ל עמדו פרושים : אל תוך הבית . אשר אל אויר חלל הבית : כנף אל כנף . כנף כרוב האחד בכנף כרוב השני : (כט) קירות הבית . הם הכתלים שבפנים : מסב קלע . מסובב בציורים וחוזר ומפרש מה היו הציורים ואמר שהיו פתחי ציורי כרובים וגו׳

הַבַּיִת צִפָּה זָהָב לִפְנִימָה וְלַחִיצוֹן׃
לא וְאֵת פֶּתַח הַדְּבִיר עָשָׂה דַלְתוֹת עֲצֵי־
שָׁמֶן הָאַיִל מְזוּזוֹת חֲמִשִׁית׃
לב וּשְׁתֵּי דַּלְתוֹת עֲצֵי־שֶׁמֶן וְקָלַע
עֲלֵיהֶם מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרוֹת
וּפְטוּרֵי צִצִּים וְצִפָּה זָהָב וַיָּרֶד עַל־
הַכְּרוּבִים וְעַל־הַתִּמֹרוֹת אֶת־הַזָּהָב׃
לג וְכֵן עָשָׂה לְפֶתַח הַהֵיכָל מְזוּזוֹת עֲצֵי־
שָׁמֶן מֵאֵת רְבִעִית׃ לד וּשְׁתֵּי דַלְתוֹת
עֲצֵי בְרוֹשִׁים שְׁנֵי צְלָעִים הַדֶּלֶת
הָאַחַת גְּלִילִים וּשְׁנֵי קְלָעִים הַדֶּלֶת
הַשֵּׁנִית גְּלִילִים׃ לה וְקָלַע כְּרוּבִים
וְתִמֹרוֹת וּפְטֻרֵי צִצִּים וְצִפָּה זָהָב

ד' דַּהֲבָא מִגָּיו וּלְבָרָא׃
לא וְלִתְרַע בֵּית כַּפּוּרֵי עֲבַד
כל סיפ' מ"ל דָּשִׁין דְּאָעֵי זֵיתָא אֱלָהִי
וְסִפּוֹהִי מְטַקְסִין׃ לב וְתַרְתֵּין
דָּשִׁין דְּאָעֵי זֵיתָא וּגְלַף
עֲלֵיהוֹן קְלִיעַן כְּרוּבִין וְצוּרַת
ד'. ל' דִּקְלִין וְאַטּוּנִין שׁוֹשַׁנִּין וַחֲפָא
דַּהֲבָא וְנַסֵּיךְ עַל כְּרוּבַיָּא וְעַל
ב' כתובים כן וקלע כרובי'. ו' צוּרַת דִּקְלִין יָת דַּהֲבָא׃
לג וְכֵן עֲבַד לִתְרַע הֵיכְלָא
ל'כ"ע בסיפ' סִפִּין דְּאָעֵי זֵיתָא מִן אַרְבְּעָה
סִטְרֵיהוֹן מְרַבְּעִין׃ לד וְתַרְתֵּין
דָּשִׁין דְּאָעֵי בְרָתָן תְּרֵין צִירִין
ב' וכפסו' דְּדַשָּׁא חֲדָא סְגַלְגְּלִין וּתְרֵין
צִירִין דְּדַשָּׁא תִנְיָתָא
ל' חס' סְגַלְגְּלִין׃ לה וּגְלַף כְּרוּבַיָּא
וְצוּרַת דִּקְלִין וְאַטּוּנִין
שׁוֹשַׁנִּין וַחֲפָא דַהֲבָא מְכַבֵּשׁ

(ל) ואת קרקע הבית. כל הרצפה : לפנימה ולחיצון . לבית הכפורת ולהיכל : (לא) עצי שמן. עצי זית : האיל . אילי הפתח הם המזוזות שמכאן ומכאן עשויות עגולות כמין אילים אילו ואילמיו (ס"א אלה ואלון) וכן בכל בנין יחזקאל ספות הפתחים קרוים אילים : מזוזות חמישית . המפתן הא' והמזוזות מכאן ומכאן שתים הרי שלש והמשקוף שעליו עשוי כשתים כזה

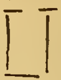

כך שמעתי ואני אומר מזוזות חמישית חמשה צלעות היו למזוזות ולא היתה מרובעת ואינו מדבר לא במפתן ולא במשקוף שלא מצינו מפתן ומשקוף קרוין אילים : (לב) וירד על הכרובי'. היה מרדד הזהב טסין דקין בפיתוחי הצורות להיות שוקע בו במקום החקק ובולט על הבליטה שלא יהא הזהב מבטל את הצורות ויהיו צורות העץ ניכרו' בזהב : (לג) מאת רבעי'. מזוזות ההיכל היו רבועות וכן תרגם יונתן מן ארבעה סיטריהון מרבעין : (לד) ושתי דלתות. כל אחת כדי חצי רוחב הפתח : שני צלעים . ת"י תרין צירין ציר העליון וציר התחתון : גלילים . סגלגלין : ושני קלעים . אף זה מתורגם צירין . לשון קלעי' אומר אני שהוא לשון ארמי לשון כניסה שהוא נכנס בחור המפתן : (לה) וקלע כרובים.

על

הוא ההיכל ואמר כי בכל קירות הבית סביב עשה אלה הציורין בדביר ובהיכל וכן פי' לפנימ' ולחיצון שצפה קרקע הדביר וקרקע ההיכל זהב : (לא) ואת פתח הדביר. כמו ולפתח הדביר וכן עשה את דמו כמו לדמו וכת"י ולתרע בית כפורי : האיל מזוזות חמשית. האיל הוא הסף העליון והמזוזות הם אשר מפה ומפה אשר הסף סמוך עליהם ואומר כי איל הפתח ומזוזותיו היו בתכונת חמישית שהיתה המזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו וכן המזוזה האחרת וכן האיל וי"ת אילא וספוהי מטקסין ולדעתו יהיה ענין הפסוק כן כאילו אמר האיל והמזוזות היו חמושים תרגום חמישית מטקסין כמו חמושים וכן תרגום ומדדו את תכנית עקום : (לב) ושתי דלתות עצי שמן. ושתי דלתות עצי שמן שאמר שעשה לפתח הדביר קלע עליהם מקלעות כרובים כמו שעשה לקירות וי"ו וקלע כוי"ו וישא אברהם את עיניו נרדם ורכב וסוס וזולתם או יהיה פירושו כמשמעו ומה שאמר ושתי דלתות עצי ברושין אחר שאמר ושתי דלתות עצי שמן בא לומר כי ארבע דלתות היו לפתח הדביר וכן לפתח ההיכל וכן אמר בבנין יחזקאל ושתי דלתות להיכל ולקדש ושתי דלתות לדלתות ופי' רז"ל החצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עביו של כותל והפנימי' נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחרי הדלתות ואע"פ שהיו הדלתות לפתח הדביר היה שם גם כן פרוכת כמו שאומר בדברי הימים להיות מסך לפתח לפי שלא היו הדלתות נסגרות שהרי בדי ארון נתונים על פני הדביר א"כ הפרכת היה מסך לשער הדביר : וירד על הכרובים . ואחר שאמר צפה זהב למה אמר א"כ וירד אלא שלא תאמר כי צפה הכל זהב ולא נראו הצורות כמו שהיו קודם צפוי הזהב כן היו אחר כך כי רדד הזהב על הצורות ותרגום וירקעו ורדידו : (לג) וכן עשה . על המזוזות הוא אומר שעשה מזוזות פתח ההיכל עצי שמן כמו שעשה לפתח הדביר אבל דלתות פתח ההיכל היו עצי ברושים : מאת רביעית . כמו שפי' חמישית שהיו במזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו ובמזוזה פתח ההיכל היו ארבע זו לפנים מזו ופי' מאת כי רביעית תואר לתכונ' כמו שפי' חמישית גם כן תואר לתכונה ומאת דבק עם התכונ' כאילו אומר עשוי מתכונה רביעית וכן גם מאת זה תלאי כמו מזה וי"ל עוד שפי' מענין רביעית לוח כי מלאכו בשנה ורביעית של ארז על גביהן ופי' לוחות ואומר כי המזוזה לא היתה גוף אחד מקשה אבל היתה מלוחות מדובקות זו לזו וי"ת מן ארבעה סיטריהון מרבעין אומר כי המזוזות היו מרובעות בארבע זויותיהן ולענין זה טבל לפרש חמישית כי למזוזות היו חמש פאות לכל מזוזה ומזוזה ולמזוזות ההיכל ארבע : (לד) שני צלעים . שני צדי הדלת הצד הפנימי והצד החיצון היו עשויין מעשה גלילים בציור וכן הדלת השנית : וקלעים . כמו צלעים וכן תרגלון כמו תרקדון ועוד קלע עליהם כרובים ותימורות וכבר פי' וקלע שהוא כמו וצי יר ומקלעות כמו ציור וי"ת תרין צירין דדשא חדא סגלגלין ותרין צירין דדשא תניתא סגלגלין תרגם קלעים כמו צלעים כמו שפי' ורגם אותם כמו ציר הדלת : (לה) מיושר על המחקה . כמ"ש למעלה וירד על הכרובים ועל התמורות את הזהב כך אמר הנה שלא תאמר וצפה זהב ולא היו נכרות הצורות אלא הזהב היה מיושר ומונח על המחקה ועד הצורות כמו שהיו שוקעות או בולטות זהב מצפה

רלבג

הדביר כמו שקדם ואמנם היה זה כדי שישאר עומק הדביר עשרים אמה ויהיה גם כן הבדל נראה בין הקדש ובין קדש הקדשים : (לא) ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזות חמשית . ר"ל שהאיל והוא הסף אשר על הפתח והמזוזות שהיו לצדדיו היו מאת הפתח החמשית כי היתה החמשית לדביר והרביעי' להיכל והשלישית לפתח האולם והשנית לחצר הכהני' והראשונה לעזרה הגדולה וזה כי מחוץ לאולם היה חצר הכהנים ומחוץ לחצר הכהנים היתה העזרה הגדולה והנה נזכר חצר הכהנים והעזרה הגדולה בספר דברי הימים : (לב) ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם . ר"ל ושתי דלתות עצי שמן שעשה לדביר צייר עליהם צורת כרובים ותימורות ופטורי צצים וצפה זהב באופן שירד הזהב על הציורים ההם והם נראו בזהב בתמונה שיעשו בה בעצי שמן : (לג) וכן עשה לפתח ההיכל וגו' . ר"ל שכן עשה לפתח ההיכל מזוזות עצי שמן היתה מאת הפתח הרביעית . והנה מזה מדרגת הפתחים במנין כי בזה הערה אל מה שכון בזה הבנין כמו שנתבאר : (לד) ושתי דלתות עצי ברושים שני צלעים הדלת האחת גלילים ר"ל ששני צדי הדלת היה מצויר בהם צורת גלילים ועמודים ושני קלעים . ר"ל שני צידי הדלת השני היו ציוריה גם כן גלילים : (לה) וקלע כרובים

מצודת דוד

וגו' : מלפנים ולחיצון . **לבית** קה"ק ולהיכל : צפה זהב . על רצפת צלעות הכרובים : לפנימה ולחיצון . לבית קה"ק ולהיכל : (לא) ואת פתח הדביר . ולפתח העשויה בהמחיצה המפסקת בין ההיכל לבית קה"ק : עשה דלתות . שתים היו האחת בהמזוזה מזה והאחת מזה ולא כדי רוחב חלל הפתח : האיל מזוזות חמשית . ר"ל עמודי המזוזות היו בני חמש צלעות ולא מרובעות כדרך רוב המזוזות :
(לב) ושתי דלתות וגו' . ר"ל אותן שתי הדלתות מעצי השמן העשויות לפתח הדביר הן היו קלע ומצויר עליהם צורת כרובים וגו' : צפה זהב . על הדלתות : וירד על הכרובים וגו' . צפוי הזהב היה מרדד על הצורות להיות שוקע במקום שקועו ובולט במקום בליטתו באופן שלא יבטל צפוי הזהב את צורות הציורים אבל יהיו נראים כשהם מגולים בזהב :
(לג) מאת רבעית . מרבעית וכן מאת זה תלאי (ירמיה ב') שהוא כמו מזה ור"ל שעשה המזוזות ההלה מרובעות בני ארבעה צלעות לא כמזוזות של בית קה"ק :
(לד) ושתי דלתות . של ההיכל היו מעצי ברושים והיו בתמונת דלתות בית קה"ק האחת קבועה בהמזוזה מזה והא' מזה ובכ"א כחצי רוחב חלל הפתח : שני צלעים הדלת האחת . שני עברי הדלת הא' מזה ומזה היה מצוייר מעשה גלילים ר"ל אופני' : ושני קלעים . ר"ל וכן שני עברי הדלת השנית היה מצויר מעשה גלילים . או ר"ל ושני ציורים היו להדלת הב' מזה ומזה והיו מעשה גלילים והכוונה יהיה להאחדים עם הפירוש הראשון : (לה) וקלע כרובים . עוד צייר עליהם כרובים וגו' : מישר על המחוקה . היה מרדד את הזהב להיות מיושר ושוה על חקיקת הציורים אשר על הדלתות להיות שוקע במקום שקועו ובולט

מצודת ציון

ולפתח וכן ועשה את דמו (ויקרא טז) ומשפטו לדמו : האיל . עמודי המזוזות נקראים אילים כמו ואיליו שתים אמות (יחזקאל מ') ואמר מזוזות לתוספת ביאור בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) : (לב) וירד . ענין רקוע ושטיחה כמו רודד עמי תחתי (תהלים קמ"ד) : (לד) צלעים . ענין צד ועבר כמו ולצלע המשכן (שמות כ"ו) : גלילים . מלשון גלגל והאופן כמו על גלילי כסף (אסתר א'): קלעים . ציורים . או הוא כמו צלעים בחלוף הקו"ף בצד"י וכן בהפוך למה תרצדון (תהלים ס"ח) וד"ל

מְיֻשָּׁר עַל־הַמְּחֻקֶּה׃ לו וַיִּבֶן אֶת־הֶחָצֵר ל'
הַפְּנִימִית שְׁלֹשָׁה טוּרֵי גָזִית וְטוּר כ' ומ"ל
כְּרֻתֹת אֲרָזִים׃ לז בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית
יֻסַּד בֵּית יְהוָה בְּיֶרַח זִו׃ לח וּבַשָּׁנָה ד' . ד' . כ'
הָאַחַת עֶשְׂרֵה בְּיֶרַח בּוּל הוּא הַחֹדֶשׁ ד' . כ' הכי'
הַשְּׁמִינִי כָּלָה הַבַּיִת לְכָל־דְּבָרָיו
וּלְכָל־מִשְׁפָּטָו וַיִּבְנֵהוּ שֶׁבַע שָׁנִים׃ משפטיו ק' כ' חס'
ז א וְאֶת־בֵּיתוֹ בָּנָה שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה ז'
שָׁנָה וַיְכַל אֶת־כָּל־בֵּיתוֹ׃ ב וַיִּבֶן אֶת־
בֵּית ׀ יַעַר הַלְּבָנוֹן מֵאָה אַמָּה אָרְכּוֹ
וַחֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה
קוֹמָתוֹ עַל אַרְבָּעָה טוּרֵי עַמּוּדֵי אֲרָזִים כ' ומ"ל
וּכְרֻתוֹת אֲרָזִים עַל־הָעַמּוּדִים׃ כ' הס' ו"ו קדמ'
ג וְסָפֻן בָּאֶרֶז מִמַּעַל עַל־הַצְּלָעֹת ג' חב' ג' חס'

עַל צוּרָתָא׃ לו וּבְנָא יָת
דָרְתָא גַוַיְתָא תְּלָתָא סִדְרִין
דְאֶבֶן טָבָא וְסִדְרָא חַד
דְמָרִישׁ אָעֵי אַרְזַיָא׃
לז וּבְשַׁתָּא רְבִיעֵתָא שָׁרֵי
לְאִשְׁתַּכְלָלָא בֵּית מַקְדְשָׁא
דַיְיָ בְּיַרַח זִיו נִצָנַיָא׃
לח וּבְשַׁתָּא חֲדָא עַסְרֵי בְּיַרַח
מֵיסַף אִבְּבַיָא הוּא יַרְחָא
תְּמִינָאָה אִשְׁתַּכְלַל בֵּיתָא
לְכָל גְזֵרָתֵיהּ וּלְכָל דַחֲזֵי
לֵיהּ וּבְנָהִי שְׁבַע שְׁנִין׃
א וְיָת בֵּיתֵיהּ בְּנָא שְׁלֹמֹה
תְּלַת עַסְרֵי שְׁנִין וְשַׁכְלֵיל יָת
כָּל בֵּיתֵיהּ׃ ב וּבְנָא יָת בֵּית
מֵקְרַת מַלְכַיָא מְאָה אַמִין
אוּרְכֵּיהּ וְחַמְשִׁין אַמִין
פּוּתְיֵהּ וּתְלָתִין אַמִין רוּמֵיהּ
עַל אַרְבְּעָה סִדְרֵי עַמּוּדֵי
אַרְזַיָא וְקַרְנַתְהוֹן דְאַרְזַיָא עַל עַמּוּדַיָא׃ ג וַחֲפָא נִסְרִין דְאַרְזָא מֵעַלֵי מְחִיצַיָא דְעַל

טורי ג' מלאים וסי' וימלאו בו ארבעה טורי אבן . ויבן את החצר . ויבן את בית יער הלבנון דספרא : בירח ד' בקריאה וסי' בשנה הרביעית יסד בית ה' . ובשנה האחת עשרה. בירח האתנים בחג הוא החדש. ואכחד את שלשת הרעים בירח : ואת ביתו . ז' וסי' נמסר בסדר לך לך ולעיל בסיפרא סימן ד' ·

תולדות אהרן בירח זיו . (ר"ה ג) : בית יער הלבנון . יומא לט : וספון בארז . (בתרא טו) :

רדק

מלפה אותם והצורות הם נראות כבתחלה אבל היו מצופות זהב וכת"י מכבש על צורתא : (לו) ויבן את החצר הפנימית . היא החצר הנקראת ג"כ עזרה וקראה פנימית לפי שהיתה פנימית להר הבית : כרותות . קורות ארזים כרותות וחטובות היטב לשומם בכותל והיו שלשה הטורים מאבן גזית והאחד מקירות ארזים וכת"י כרותות מריש ובדברי רז"ל על מריש הגזול שבנאו בבירה : יוסד . משנה הרביעית למלכות שלמה הוחל בנין הבית וזהו יוסד שבנו יסודו : בירח זיו . כמו שכתוב למעלה : (לח) בירח בול . הוא מרחשון כמו שאמר הוא החדש השמיני ונקרא כן מפני הגשמים שמתחילין בו ענין מבול ובדברי רז"ל בירח בול שבו העלה נבל והארץ עשויה בולות בולות וירח שבו בוללין לבהמה מתוך הבית כלומר שמאכל הבהמה כלה מן השדה ודעת יונתן בזה שתרגם בירח מיסף אבביא : ויבנהו שבע שנים . בשבע שנים ואחר שאמר ובשנה האחת עשרה כלה הבית מה היה צריך לומר ויבנהו שבע שנים שלא תאמר שנתעצל בנתים מהבניני' ולא התעסק כל שבע שנים בבנין לפיכך חזר ואמר ויבנהו שבע שנים : שלש עשרה שנה . שלש עשרה שנה אחר כלות בית ה' התעסק בבנין ביתו וי"מ כי לא נתעסק בבנין ביתו אלא שתי שנים ופי' שלש עשרה שנה עד תום שלשה עשרה שנה למלכותו ולפי' זה יקשה מה שאמר למטה ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שתי הבתי' נראה כי עשרים שנה הוציא בין שני הבתים שבע בבית ה' ושלשה עשר בביתו ויוכלו לתרץ כי פי' אחד ועשרים שנה למלכותו שבע שנים אחר השלמת הבתי' נתן הערים לחירם ואף על פי שחירם נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לבנין הבתים לא נתן הוא להירם אלה הערים אלא מקצה עשרים שנה למלכותו : (ב) בית יער הלבנון . ת"י בית מקרת מלכיא נראה כי מנהג המלכים היה בזמן ההוא לבנות בית ביער להתקרר שם בימי הקיץ ושלמה בנה ביער שהיה ידוע בארץ ישראל נקרא לבנון ובנה הבית הזה מעצים כותליו וקירויו ובנה אותו על ארבע טורי עמודי ארזים על ארבע פנות הבית ומעמוד לעמוד כרותות ארזים שהם קירות גדולות הנקראים מרישי' בדברי רז"ל וי"ת כרותות קרנתהון : (ג) וספון בארז . וחפא נסרין דארזא : על הצלעות

רשי

על הדלתות : מיושר על המחוקה . הזהב מכוון על חיקוק הצורות שוקע במקום שקועו ובולט במקום בליטתו שיהיו הצורות ניכרות בו : (לו) החצר . הפנימית היא עזרת הכהנים ועזרת ישראל והיא היתה לפני האולם וקורא אותה פנימית לפי שהיתה לפני' מעזרת נשים : (ובמקרא לא מצינו כתוב עזרת כי אם במשנה) : וטור כרותות ארזים. נדבך של קירות (מחוטבות) עשה בחומה : (לז) בשנה הרביעית . למלך שלמה : יסד בית ה'. הוחל יסודו : (לח) בירח בול . הוא מרחשון שהעשב בלה בשדה ובוללין לבהמה מן הבית מלשון ויבל להמורים (שופטים יט כא) : (א) ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה . שבמלאכת גבוה נזדרז ובשלו נתעצל ובשבחו סיפר הכתוב : (ב) בית יער הלבנון . תירגם יונתן בית מקירת מלכיא (עמודי הארזים העומדים באורך המאה אמה כל טור וטור לאורך המאה ומטור הראשון לטור הרביעי חמשים אמה והיא רוחב הבית הגהה מבל"ה) : וכרותות ארזים. קורות ארזים לאורך הבית היה טור עמודים בקרקע והכרותות מעמוד לעמוד . (והטור השני למול טור הראשון ורוחב הבית וכן ארבעה הטורים . וסכך הנסרים לרצפת הבית מטור לטור על הכרותות . והעמודים הללו עשוים פתחים פתחים כעין אכסדרה והיו הכרותות כמו משקוף שעל המזוזות והיו גם כן אלו הכרותות כדי להעמיד עליהם המחיצות שהם הצלעות הנזכרים בכתוב . ושאמר הצלעות אשר על העמודים ולא אמר על הכרותות לפי שהעמודים הם העיקר שהבית נכון עליהם. והכרותות אינם אלא להחזיק ולחבר עמוד אל עמוד להיות האהל אחד ומונחים על צדן ולא היו זקופין ובאמרו על העמודים ר"ל על הכרותות שעל העמודי' ולא נקרא בשם בפני עצמן לגבייהו. ואפשר נמי שהכרותות אינם עולים למעלה מן העמודים דאינם שוכבים למעלה אלא הם נתונים בראשי העמודים ובשוין למעלה ולא כעין משקוף השוקף על המזוזות אלא כמו יתד ארוך המחבר שני עמודים ומ"ש וכרותות על העמודים פירושו בצד העליון של עמודים . נמצא מה שעל הכרותות הוא על העמודים . עד כאן פי' בעל צורת הבית) : (ג) וספון בארז . קירוי עליה מלמעלה : על הצלעות . מחיצות עליונות שעל הכרותות ארבעה מחיצות זה אל זה ברוחב משוכים

רלבג

כרובים וגו' ולפה זהב מיושר על המחקה . ר"ל שהיה יורד הזהב ביושר על ההקוק שם מאלו הציורים בדרך שהצורות תהיינה נראות בזהב : (לו) ויבן את החצר הפנימית . היא העזרה ולא פי' שיעורה . והנה בנה כתליה סביב שלשה טורים אבני גזית וטור אחד על גביהם מחתכות גדושת ארזים : (לח) בירח בול . הוא מרחשון : ויבנהו שבע שנים . לא הקפיד בחצי השנה העודפת או אולי בשבע שנים נשלם בנינו אך קצת הדברים שנעשו בו ליופי ולקשוט לא נשלמו עד הזמן הנזכר והנה נזכר זה לפי שהוא יזכור אחר זה כי ביתו בנה שלמה בשלש עשרה שנה וזה מורה על עוצם זריזותו בבית המקדש : (ב) ויבן את בית יער הלבנון . הנה נראה ממה שנזכר אחר זה שזה הבנין בנה שלמה לעצמו והנה היה זה הבנין להתקרר שם לימות החמה ולזה ידמה שעש' פתחים רבים ואחשוב שיער לבנון הי' קרוב

מצודת דוד

במקום בליטתו לבל יבטל הזהב צורות הציורים אבל יהיה נראה זהב : (לו) החצר הפנימית . זה עזרת כהנים : שלשה טורי גזית . שלשה שורות זה על גב זה בנה באבני גזית ועליהם שורה הרביעית בנה מארזים כרותות ומחוטבות ביותר וכסדר הזה בנה אותו עד כלות גבהי הכתלים : (לז) בשנה הרביעית . למלכות שלמה : יוסד . הונח היסוד : (לח) לכל דבריו . כל הדברים הנצרכים בו : ולכל משפטיו . היה היא ונפל הדבר במ"ש : ויבנהו שבע שנים . ר"ל שבנה כל שבעת השנים ולא הפסיק זמן מה ולא חש למנות החדשים היתרים על שבעת השנים או ר"ל שבנה רק שבע שנים שלמות כי במשך זמן הבנין חדל לבנותו בשעור החדשים העודפים על שבעת השנים : ז (א) שלש עשרה שנה . לימד בכאן כשנתעצל בבנין ביתו ולא כלהו עד שלש עשרה שנה אבל בבנין בה"מ נזדרז וכלהו לשבע שנים אף כי היתה גדול להפליא יותר מביתו : ויכל וגו'. ר"ל עם שעסק בה י"ג שנה לא קץ בבנין עד כלותו את כלו : (ב) בית יער הלבנון . כך היה נקרא כי לפי רוב העמודים שעמדו בה היה נראה כיער המרובה באילנות . או שבנאו במקום יער הלבנון כי היה מנהג המלכים בזמן ההוא לבנות להם בית ביער להתקרר שם בימי הקיץ ועשויה היא בחלונות מרובים להכניס בה האויר : על ארבעה . טורי עמודי ארזים . והטורות ההם עמדו לרוחב הבית והיה נחלק להם האורך לשלשה חלקים שווים אבל לאורך הבית היה כתלים ממש כדרך הבנין : וכרותות ארזים . ארזים מחוטבים היו מונחים על העמודים ההם להכרס יחד לבל יהיו זזים ממקום עמדם : (ג) וספן בארז ממעל על הצלעות . כי על העמודים ועל קירות הארזים המחוברים

מצודת ציון

ור"ל תרקדון : (לה) המחקה . מל' חקיקה : (לו) טורי . שורות כמו ארבעה טורים (שמות כ"ח) . גזית . מסותתות ביושר : (לז) בירח . בחודש : (לח) בול . הוא השון שבו נובלין וכומשין עלי האילנות : כלה . נשלם : ז (ב) הלבנון . שם היער : (ג) הצלעות . הנסרים : ושקפים

אֲשֶׁר עַל־הָעַמֻּדִים אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה ל'
חֲמִשָּׁה עָשָׂר הַטּוּר׃ ד וּשְׁקֻפִים שְׁלֹשָׁה
טוּרִים וּמֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ ל'. ב'
פְּעָמִים׃ ה וְכָל־הַפְּתָחִים וְהַמְּזוּזוֹת
רְבֻעִים שָׁקֶף וּמוּל מֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה ל' ומב'
שָׁלֹשׁ פְּעָמִים׃ ו וְאֶת אוּלָם הָעַמּוּדִים ל'
עָשָׂה חֲמִשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וּשְׁלֹשִׁים
אַמָּה רָחְבּוֹ וְאוּלָם עַל־פְּנֵיהֶם
וְעַמֻּדִים וְעָב עַל־פְּנֵיהֶם׃ י"א חס'
ז וְאוּלָם הַכִּסֵּא אֲשֶׁר יִשְׁפָּט־שָׁם ס' ר"פ

ועמדים י"א חס' ו' וסי' נמסר בסדר ויקהל׃

עַמּוּדַיָא אַרְבְּעִין וַחֲמְשָׁא
חֲמֵשׁ עַסְרֵי סִדְרָא׃
ד וּכְלַנְסָא תְּלַת סִדְרִין וְזָוֵי
לָקֳבֵל זָוֵי תְּלַת זִמְנִין׃
ה וְכָל תַּרְעַיָא וְסִפַּיָא מְרַבְּעִין
וְחָפֵן כְּלַנְסָא וּמְקָבֵל זָוֵי
לָקֳבֵל זָוֵי תְּלַת זִמְנִין׃
ו וְיַת אוּלַמָא דְעַמּוּדַיָא עֲבַד
חַמְשִׁין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ
וּתְלָתִין אַמִּין פּוּתְיֵהּ
וְאוּלַמָא עַל אַפֵּיהוֹן
וְעַמּוּדַיָא וּסְקוּפְתָא עַל
אַפֵּיהוֹן׃ ז וְאוּלַמָא לְאַתְקָנָא
תַּמָּן כּוּרְסֵי בֵּית דִּינָא

רשי

משוכים לאורך הבית כולן פתחים וחלונות כי בית הקיץ הוא עשוי לאויר ועל אותן מחיצות קירוי הספון ארבעים וחמשה נסרים היו הספון שלשה טורי נסרים (לשלשה חללים) ארבע טורי העמודים חמשה עשר נסרים הטור הבית (כלומר נתונים בין כל חלל ט"ו מהם) ארכן לרוחב שבין טור לטור ורחבן לאורך הבית זה אצל זה: (ד) ושקופי' שלשה טורים. ועוד עשה קרוי אצל ג' טורים הנסרים ושלשת טורי השקופי' כי רוחב של ט"ו נסרים לא קירה את הבית בכל ארכו שהוא ק' אמה. ועשה אצלו לקרות הבית קרוי של נסרים קטנים נתונים על מרישין קטנים הנותרים (נ"ל הנתונים) מטור כרותות ארזים אל טור. שלשה מרישין זה אצל (נ"ל לסוף) זה ושקופין משני צדיהן כעין משקוף שהדל' שוקף בו ועל אותן שקופין ראשי הנסרים הקטנים נתונים בו ארכן של נסרים קטנים כנגד רחבן של נסרים גדולים שנתן תחלה: ומחזה אל מחזה. ראשי נסרים של שקוף זה למול (ראשי) נסרים של (שקוף) זה: מחזה. לשון קצה ומנחם כן פותרו וחברו אל מחוז חפצם וכל חזית שבל' משנה כך הוא בסדר מערכת התמיד. וכן הוא עושה (חזית) מבחוץ בפ' השותפין בב"ב. ויונתן אף הוא תרגמו זוי לקביל זוי. אבל שקופים אטומים (מלכים א' ו' ד') וכן רבועים שקף כולם תירגם כלונסא: (ה) וכל הפתחים והמזוזות. שסתם תקירת מלכים עשוי פתחים פתחים מפני האויר ולכך קראו בית יער שדומה ליער: רבועים שקף. תירגם יונתן מרבעין וחפן כלנסא ומחופין היו הפתחים בנסרים דקין רבועין היו כשאר פתחי בתים ולא עשויין כיפה כעין פתחי אולם: ומול של מחזה. ומול של מחזה מיסב לקראת מחזה האחרת. ראש הנסר לקראת ראש הנסר שלש פעמים בכל תקרה ותקרה ואיני יודע האיך: (ו) ואת אולם העמודי'. אולם עשה לפני העמודים האלה מבוא לבית חמשים אמה ארכו לרחבו של בית שהיה חמשים אמה ושלשים רחבו לפני אורך משך הבית אלא שלעולם המדה יתירה קרויה אורך והקצרה קרויה רוחב: ואולם על פניהם. אולם גבוהה עשה על כל הבית: ועמודים ועב על פניהם. ועל כרותות ארזים שעל העמודי' התחתונים הציב על (נ"ל עוד) עמודים אחרים ומרישין מעמוד לעמוד העמודים לארוג בהן צלעות מזה לזה והעבים לקירוי העליה. עב היא מריש כמו ששנינו והעבים אלו המרישין: (ז) ואולם הכסא. ואולמא לאתקנא תמן כורסי בית דינא דדאין תמן פרסדא לבית דינא עביד

רדק

הצלעות. הם הכרותות שזכר וי"ת מחיצא והוא הענין בעצמו כי הכותלים קראו מחיצה: ארבעים וחמשה. אלה הנסרים של ארז שקרה בהם הבית אף מ"ה כי שלשה טורים היו כל טור וטור היו בו חמשה עשר נסרים: (ד) ושקופים שלשה טורים. חלונות עשה בבית הזה וקראם שקופים לפי שאדם משקיף מהם כמו שאמר וישקף אבימלך בעד החלון ומה שאמר שלשה טורים שלשה טורי נסרי ארז בין חלון לחלון ומה שאמר מחזה אל מחזה מראה כנגד מראה כלומר כי החלונות היו בשלשה הכותלים וזהו שאמר שלש פעמים והיו חלון כנגד חלון וזהו מחזה אל מחזה וי"ת וכלונסא תלתא סידרין זוי לקבל זוי תלת זמנין ובדברי רז"ל ומודלה על גבי כלונסות והם בדים ארוכים כמין קנה של רומח וזוי כמו זוי': (ה) וכל הפתחי' והמזוזות רבעים שקף. הפתחים היו מרובעים לא שהיו עשויים מלמעלה כמין כפה וכן מזוזות השערים היו מרובעים ולא עגולים: שקף. ויש לפרש שקף כמו משקוף כי המשקוף שעל הפתחי' היה ג"כ מרובע והמשקוף הוא חלון שעושין על הפתח להשקיף ממנו מי שקורא בשער והחלון ההוא היה עשוי מחזה מול מחזה שלש פעמים כמו שפירשנו: (ו) ואת אולם העמודים. האולם הוא הנקרא בית שער וקירויו עשוי כמין כפה וסמך האולם אל העמודים כי הבית היה בנוי על ארבעה עמודים כמו שזכר ואמר כי זה האולם היה על כני העמודים וזהו שאמר ואולם על פניהם ועוד היו עמודים אחרים על פניה' ועוד עב על פניהם ועב הוא עץ עב וגדול הוא הנקרא מריש בדברי רז"ל ואמרו והעבים אלו המרישים: (ז) ואולם הכסא. סמך האולם
אל

רלבג

קרוב לבית המקדש ולזה נקרא בית המקדש לבנון. וזכר שכבר בנה זה הבית על ארבעת טורי עמודי ארזים ואחשוב שעמודי הארזים היו כלם לרחב הבית וחולק האורך בהם לשלש' חלקים שוים עמודים היו בכל טור. והנה היו כרותות הארזים על העמודים שיסבלו נסרי התקרה אשר עליהם והיו גדולים וחזקים והנה ארכם לפי מה שתארנו שלישית מאה אמה: (ג) והנה היה ספון בנסרים של ארז ממעל על הצלעות והם כרותות הארזים אשר על העמודים שהיו ארבעים וחמשה כי חמשה עשר עמודים היו בטור האחד ולזה היו קורות הארזים אשר עליהם חמשה עשר ומזה התבאר כי מקצת עובי העמוד האחד לקצה עובי העמוד השני הנמשך לו היה שלש אמות ושליש אמה ואולם עובי העמודים האלו היה לפי מה שיראה לי ממה שנזכר אחר זה שתי אמות וחצי בדרך שהיה בין טור וטור שלשים אמה והיה גובה העמודים שלשים אמה ובזה יתאמת שכל העמודים עם כרותות הארזים אשר עליהם היו רבועים: (ד) ושקופי' שלשה טורים. הם הצלעות שזכר כי הם היו בדמות משקוף עם העמודים והוא מבואר שלא היו כי אם שלשה טורים מאלו על ארבעת טורי העמודים: מחזה אל מחזה שלש פעמים. ר"ל הפתח שהיה נכח פתח אחר כנגדו וזה הענין היה בזה הבית שלש פעמים כי שלש פתחים היו בכל אחד מצדי הארך זה כנגד זה והנה קרא הפתח מחזה כי שם יראה האדם מה שבחוץ: (ה) וכל הפתחים והמזוזות רבועים. ר"ל שהפתחים האלו היו בדמות מרובע וזה כי השקף שהיה עליהם עם העמודים אשר משתי קצותיו משימים הפתח בצורת רבוע שלשים אמה לכל רוח ובזה התבאר שמול מחזה אל מחזה על פני רחב הבית שהיה זה שלשה פעמים בבית ההוא היה הכל נמשך בזה הרבוע עם השקופים שעליו והנה היה זה הבית נחלק לשלשה חלקים שוים. וזהו מה שנראה לי בפירוש צורת זה הבית והוא מסכים מאד ללשון שבא בזה והנה לא ראינו בו פירוש יאות לזה: (ו) ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו ושלשים אמה רחבו. והנה זה האולם לפי מה שאחשוב היה ארכו לרחב בית יער הלבנון שזכרנו וגם הוא היה מרובע באופן רבוע החלקים האחרים שזכרנו כי הוא היה סמוך לעמודים ולזה היה גבהו כגבהם: ואולם על פניהם וגו'. ר"ל שעל פני העמודים והוא אצל מקום הפתחים הנזכרים היה כמין אולם והיו בו עמודים וכרותות ארז עבה היתה על פניהם ואלו העמודים אחשב שהם של ארז ואע"פ שהיה האולם בנין כמו שנראה מהנזכר אחר זה: (ז) ואולם הכסא אשר ישפט
שם

מצודת דוד

יחד השכיבו צלעות ונסרים להיות מחיצות הבית ממעל ועל הצלעות ההם הניחו לוחות ארז להיות לתקרה (ואמר על העמודים ולא זכר כרותות הארזים על כי העמודים היו העיקר לסבול משא הצלעות): ארבעים וחמשה. מספר לוחות הארז המכסים את התקרה היו ארבעים וחמשה: חמשה עשר הטור. כי העמודים חלקו האורך לשלשה חלקים שווים ולזה היה גם התקרה נחלק לשלשה חלקים ובכל חלק הניחו שורה של לוחות ארז ובה חמשה עשר במספר והניחו אורך הלוחות לאורך הבית א"כ היה אורך כל לוח ל"ג אמות ושליש אמה ורוחב הלוחות לרוחב הבית היה רוחב כל לוח ג' אמות ושליש אמה: (ד) ושקפים שלשה טורים. בהכתלים שעמדו באורך הבית עשו שלשה שורות חלונות זה למעלה מזה בקומת הכותל: ומחזה אל מחזה. כי בהכותל שמזה ומזה עשו שלשה שורות חלונות ואמר שהחלונות היו מכוונות זו מול זו ר"ל החלונות מכותל מזה מול החלונות מכותל מזה: שלש פעמים. ר"ל כן היה בכל שלשת הטורים: (ה) וכל הפתחים. חללי הפתחים שפתחו בהכתלים ההם היו מרובעים כי המשקופים היו מיושרים לא עגולים: והמזוזות. הם עמודי המזוזות היו מרובעים בני ארבע צלעות כדרך רוב המזוזות: שקף. גם חלון הקטן העשוי ממעל להפתח היתה רבוע: ומול מחזה אל מחזה. כמו ומחזה אל מול מחזה ור"ל החלון שבעבר הזה היה מול החלון שבעבר מזה: שלש פעמים. יתכן שהיו שלשה פתחים בכותל מזה ושלשה בכותל מזה והחלון מלמעלן וכל השלשה היו זה מול זה והיה א"כ בכל חלק שבחלק העמודים פתח אחד מזה ופתח אחד מזה: (ו) ואת אולם העמודים. לבית יער הלבנון עשה אולם עומד על עמודי ארזים יהיה ארכו חמשים אמה ורחבו שלשים אמה: ואולם על פניהם. יבאר מקום עמוד האולם ואמר שעמוד נסמך לבית היער לפני פתחיה וכדרך בית שער ועמד ארכו לאורך הבית להיות מול כל שלשת
הפתחים

אֻלָּם הַמִּשְׁפָּט עָשָׂה וְסָפֻן בָּאֶרֶז ג' חס'
מֵהַקַּרְקַע עַד־הַקַּרְקַע׃ ח וּבֵיתוֹ ל'. ו'
אֲשֶׁר־יֵשֶׁב שָׁם חָצֵר הָאַחֶרֶת מִבֵּית ל'
לָאוּלָם כַּמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הָיָה
וּבַיִת יַעֲשֶׂה לְבַת־פַּרְעֹה אֲשֶׁר לָקַח ב' ותכאהו
שְׁלֹמֹה כָּאוּלָם הַזֶּה׃ ט כָּל־אֵלֶּה אֲבָנִים
יְקָרֹת כְּמִדֹּת גָּזִית מְגֹרָרוֹת בַּמְּגֵרָה ל' חס'. ב'
מִבַּיִת וּמִחוּץ וּמִמַּסָּד עַד־הַטְּפָחוֹת ל'. ב'
וּמִחוּץ עַד־הֶחָצֵר הַגְּדוֹלָה׃ י וּמְיֻסָּד ל'
אֲבָנִים יְקָרוֹת אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אַבְנֵי
עֶשֶׂר אַמּוֹת וְאַבְנֵי שְׁמֹנֶה אַמּוֹת׃
יא וּמִלְמַעְלָה אֲבָנִים יְקָרוֹת כְּמִדּוֹת ל'

אלם ג' חס' בקריאה וסי' אלם המשפט עשה . ולחצר בית ה' הפנימית . ויקם את העמודים . וכל צורת הבית דכוו' חס' במ"ה מ"ל :

דְדָאֵין תַּמָן פְּרוֹסְדָא לְבֵית
דִינָא עֲבֵיד וַחֲפֵי נִסְרִין
דְאַרְזָא מֵאוֹשַׁיָא עַד אוֹשַׁיָא :
ח וּבֵיתֵיהּ דִיתַב תַּמָן דָרְתָּא
אוֹחֲרַנְתָּא מְגָיו לְאוּלַמָא
כְּעוֹבָדָא הָדֵין הֲוָה וּבֵיתָא
עֲבַד לְבַת פַּרְעֹה דְנָסֵיב
שְׁלֹמֹה כְּאוּלַמָא הָדֵין : ט כָּל
אִלֵין אַבְנִין טָבָן כְּמִשְׁחַת
גָזִית מְמַסְרָן בִּמְסָרִין מְגָיו
וּמִבָּרָא וּמְשַׁכְלְלָן בְּפוּשְׁכַיָא
וּמִלְבָרָא עַד דָרְתָא רַבְּתָא :
י וּמְשַׁכְלַל בְּאַבְנִין טָבָן
אַבְנִין רַבְרְבָן אַבְנֵי עֲסַר
אַמִין וְאַבְנֵי תְמָנֵי אַמִין :
יא וּמִלְעֵילָא אַבְנִין טָבָן
כְּמִשְׁחַת גָזִית וַחֲפֵי נִסְרִין

תולדות אהרן כל אלה . סוטה מה (סוטה כד) : אבני עשר . תמיד כו : כמדות גזית . בתרא ג :

רשי

עביד . פרוסדא לשון פרוזדור : וספון בארז . מחופה קרקע הרצפה בארזים : מהקרקע . ת"י מן אושיא עד אושיא מיסוד כותל זה ועד יסוד כותל זה : (ח) וביתו אשר ישב שם . דירה גמורה לאכול שם ולשכב שם : מבית לאולם . לפנים מן אולם של בית יער הלבנון : ובית יעשה . עלה בלבו לעשות בית לבת פרעה : כאולם הזה . כמעשה אולם הזה : (ט) כל אלה אבנים יקרות . כל האבנים האלה עשוים כבדות : כמדות גזית . כמדת אבני גזית מדה אחת היתה לאבני גזית במדינה : וממסד עד הטפחות . בגובה היה הבנין הזה עשוי באבני גזית האלה מן היסוד עד שמי הקורה : וממסד . לשון יסוד : הטפחות . שמי קורה . כמו וימיני טפחה שמים (ישעיה מח יג) : ומחוץ . לצד החוץ היה כל משך הקירות באבנים הללו עד החצר הגדולה : (י) ומיוסד וגו' אבנים גדולות. והיסוד שבתוך הקרקע היה של אבני' גדולות יותר ממדות גזי': (יא) ולמעלה אבנים יקרות . ולמעלה ליסודות היו אבנים יקרות עד הטפחות כמו שאמר למעלה : וארז . ותפי נסרין דארזא כמו שאמר וספון בארז.

רדק

אל הכסא כי לא היה שם אלא כסא המשפט אומר כי עשה אולם לבית המשפט ושם היה הכסא שהיה יושב בו ושופט הבאים לפניו במשפט ומה שאמר אחר כך אולם המשפט הוא כפל דבר או פירושו כי לאותו אולם שהיה בו כסא עשה אולם אחר לפניו הוא הנקרא אולם המשפט שהיה בית שער לבית המשפט וכן נראה דעת המתרגם שתרג' אולמא לאתקנא תמן כורסי' בית דינא דדאין תמן פורסדא לבית דינא עביד ופירו' פורסד' בית שער כמו שאמרו התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין נאין ויש נוסחאות פרוסדור בסמ"ך : מהקרקע עד הקרקע . ת"י מאושיא ועד אושיא ר"ל מיסוד כותל זה לכותל זה שכנגדו כלומר כל הרצפה היתה מכוסה בנסרים של ארז : (ח) וביתו אשר ישב שם . הוא הבית שאמר למעל' ואת ביתו בנה שלמה שלש עשר' שנה ואומר כי החצר האחרת שהיתה לבית הזה והיא החצר שהיתה מבפנים לאולם היתה עשויה כמעשה אולם המשפט שזכר וכן הבית נעשה לבת פרעה עשה ג"כ במעשה האול' הזה : (ט) כל אלה . כל אלה הבתים שזכר שבנה בית ה' וביתו ובית המשפט בית בת פרעה ואצרותיהם כלם היו בנויים באבנים יקרות כלומר טובות ממחצב כמו שפירשנו למעלה: במדות גזית. אבן גזית היה ידוע מדתו ביניהם כמו בימי רז"ל שהיה מדת גזית חמשה טפחים : מגררות במגרה . מגרה הוא המישור שהיו פני האבנים חלקות וישרות יותר כשהיו מגדרות במגרה ממה שהיו אם היו נפסלות במקבות ופי' מבית ומחוץ כי שני הפנים היו מגוררות : וממסד עד הטפחות והיו שם אבנים ישרות וחלקו' כן מן היסוד עד שמי קורה ונקרא מקום הנחת הקורות טפחים כי האבנים שמניחין ראשי הקורות עליהם יוצאים חוץ לכותל כמדת טפח מבית ומחוץ ותכונת הבנין היה גם כן מחוץ לבית עד החצר הגדולה אבל החצר הגדולה היה בנין אחר כמו שאמר באבנים שלשה טורים וטור כרותות ארזים : (י) ומיוסד אבנים . היה הבנין הזה מיוסד באבנים טובו' וגדולות שהיו אבנים מעשר אמות ואבנים משמנה אמות אבל מן היסוד ולמעלה היו אבנים טובות אבל לא גדולות כמדת היסוד אלא במדת הגזית ורז"ל אמרו כי אלו אבני עשר אמות ואבני שמנה אמו' היו איצטוניו' יוצאות חוץ לכותל בולטות מבפנים לבית ואמר אבני עשר ואבני שמנה שאלו נכנסות ואלו יוצאות ומן היוצאות היו עולות לגדולות ששם היו ישנים זקני כהונה שלא היו מכניסין מטות למקדש ופרחי כהונה היו ישנים איש על כסותו לארץ

רלבג

שם . ובמקום אחר יהיה הגמר דין והוא הנקרא אולם המשפט או יהיה הכל ענין אחד ר"ל כי אולם הכסא אשר ישפט שם הוא אולם המשפט או יהיה הראשון תואר הוא הכסא אשר ישפט שם ר"ל כי ממנו יכנהו לאולם המשפט כמו שתרגם יונתן : וספון בארז מן הקרקע ועד הקרקע . ר"ל על פני כל הקרקע אולם המשפט מיסוד כותל זה עד יסוד כותל זה שכנגדו : (ח) וביתו אשר ישב שם חצר האחרת מבית לאולם . ר"ל הוא החצר האחרת שהיא מבפני' לאולם אשר בנה שם ביתו שישב שם תמיד ויאכל וישתה וישכב בו הנה היה נעשה כמעשה הזה ר"ל שהיה ספון בארז כל הקרקע אשר שם: ובית יעשה לבת פרעה . ר"ל וכן הבית שהיה עושה לבת פרעה היה מעשהו כמעשה האולם הזה והוא אולם המשפט שהיה כל קרקעו ספון בארז : (ט) כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית . הנה היתה מדת אבן גזית מוגבלת וידועה אצלם : מגוררות במגרה מבית ומחוץ . ר"ל שהאבנים האלה להחליקם יותר היו מגוררות במגרה והוא חרב פגום מאד שיר"א בלעז כי הוא ישאיר האבן חלקה מאד ושלמה והיה זה באלו האבנים בשני שטחיהם הנראים האחד מבפנים והאחד נראה מבחוץ : וממסד עד הטפחות. ר"ל מאבני היסוד עד אבני הכותל הנראים שידקדקו בשיעורם למדדו בטפחות והם כל אבני הכותל הנראים כלם היו בזה האופן ר"ל אמר עד הטפחות כי בטור העליון אשר עליו תושב התקרה יוציאו האבנים יותר מהשער כמדת טפח או יותר מעט ר"ל שישימום שם נוספות בפנים וזה מבואר בבניינים היפים והשלמים : ומחוץ עד החצר הגדולה. מחוץ לבית עד החצר הגדולה היו כל האבנים אשר בבנין עשויות בזה האופן ויהיה הרצון באמרו כל אלו האולמים והבתים שזכר אחר זכרו בית יער הלבנון : (י) ומיוסד אבנים יקרות. ר"ל שאבני היסוד היו גדולות יותר מאבני גזית כי היו בהם אבנים של עשר אמות ושל שמנה אמות. ולמלעלה מן היסוד היו אבנים יקרות כמדת גזית והיה ספון בארז בתקרה או היה שם באהלים כרותות האבנים עם

מצודת דוד

הפתחים שבשלשת חלקי הבית : (ולזה אמר על פניהם כי היו לפני שלפתן ועיין בתחילת קונטרס בנין הבית ובצורה) : ועמודים ועב על פניהם . לפני פתחי האולם הזה עמדו עמודים מקועים בארץ וממעל להם עץ עב לחברם יחד לבל יהיו זזים ממקומם והיה עשוי לנוי ולפאר או להיות כעין מחילה ולמחיצה :

(ז) ואולם הכסא . ר"ל אל האולם אשר עמד בו הכסא אשר ישב עליו לשפוט שם אל האולם הזה עשה עוד אולם לו אולם המשפט שיעמדו שם הבאים למשפט עד אשר יקראו לבוא לפני המלך : וספון בארז . כסה הרצפה בנסרי ארז : מהקרקע עד הקרקע . ר"ל מקרקעית כותל זה עד קרקעית כותל שממולו : (ח) וביתו אשר ישב שם . ר"ל מקום מושבו בקביעות : חצר האחרת . אשר עמדה בחצר האחרת מבפנים לאולם המשפט בדרך הכניסה מן החוץ אל מקום בתי המלוכ' : כמעשה הזה היה . כמעשה אולם המשפט ספון בארז כמותו : ובית יעשה . הבית אשר עשה לבת פרעה היה ג"כ לאולם המשפט : (ט) כל אלה . כל הבנינים אשר בנה מאבנים יקרות וגדולות כמדות הראויות לאבני גזית כפי מה שהי' ידוע להם : מגוררות במגרה . התוכות במגרה לעשותן חלקות מצד עבריהן בעבר הפנימי ובעבר החיצון : וממסד . מן היסוד עד התקרה וזהו עד הטפחות כי הדרך הוא לעשות כעין לבזבז בעבור טפח בולט מהכותל אצל התקרה והוא מתפארת המלאכה : ומחוץ . ואף יתר הבנינים אשר עמדו מחוץ להבתים האלה עד החצר הגדולה את כולם בנה כעין האמור אבל החצר הגדולה עצמה בנה בבנין אחר כמפורש בענין : (י) מיוסד וגו' . ר"ל מה שנאמר למעלה אשר אבני היסוד היו שוות לאבני הכותל אין זה כ"א בדבר שהיו אבני היסוד יקרות כמותן אבל לא ישוו בגודל כי אבני היסוד גדולות מאבני הכותל כי אבני יסוד היו בני י' אמות וגו' וגדולים הרבה ממדת אבני גזית : (יא) ולמעלה . כתלים שעל היסודות : וארז . כל הבנינים

מצודת ציון

(ד) ושקפים . חלונות אשר ישקיפו ויביטו דרך שם : ומחזה . אף הוא ענין חלון אשר יחזו ויראו דרך בה : (ה) שקף . חלון : (ט) יקרות . כבדות ומקפיות . או מכובדות וחשובות : מגוררות במגרה . מגרה היא כלי ברזל מלאה פגימות ועל כי יתחכו בו העצים דרך גרירה נקרא מגרה וכן וישם במגרה (ש"ב י"ב) : (יד) חורש . אומן : וילר

(יב) שלשה טורים גזית. החומ׳ עשויה שלשה נדבכין של אבנים ונדבך של עץ עליהם: (יד) חרש אומן. וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת. שלשה כלי אומנות שהעולם נברא בהן שנאמר בחכמה יסד ארץ. כונן שמים בתבונה: בדעתו תהומות נבקעו (משלי ג כ) בשלשתן נבנה הבית: (טו) את שני העמודים. שהעמיד באולם יכין ובועז: שמנה עשרה אמה קומ׳ וגו׳. (ובדברי הימים ב׳ ג׳ ט״ו) הוא אומר שלשים וחמש אמה קומתן שיצק שניהם כאחד. והאמה החסיר׳ אומר אני חצי אמה היתה לכל אחד בראשו שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמור למטה בענין ועל ראש העמודים מעשה שושן: וחוט י״ב אמה יסוב את העמוד השני. לימד שהיה ד׳ אמות על ד׳ אמות עגול שכל שיש בהיקפו ג׳ טפחים יש בו רחב טפח ועוביו ארבע אצבעות והיה חלול כך מפורש בסוף ספר ירמיה. והרי זה מקרא קצר פירש ארכו של אחד וילמד השני ממנו. ופירש היקפו של שני וילמד ממנו הראשון. וכן תרגם יונתן וחוט משח תרתין עסרי אמין מקיף ליה וכן לעמודא תיניינא: (טז) ושתי כותרות. פומייל״ש בלע״ז. מוצק טריסגיטי״ר בלע״ז: חמש אמות קומת הכותרת האחת. ובסוף הספר הוא אומר שלש אמות שניהו במסכה ארבעים ותשע מדות שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היו בהן צורה ושלש העליונות היו עודפות לחוץ המוקפות צורה שנאמר שבכים מעשה שבכה כמין

תולדות אהרן וישלח המלך. ערוכין יו: בן אשה אלמנה. שם :

לארץ: (יב) ולחצר. בנין החצר הגדולה כמו שאמר למעלה ויבן את החצר הפנימית וגו׳ וכן עשה לבנין הבית כבנין הזה: (יד) ממטה נפתלי. הוא היה ממטה נפתלי ואמו מבנות דן כמו שאמר בדברי הימים בן אשה אלמנה מבנות דן ומה שאמר ואביו איש צרי שהיה גר בצור כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי וצורי קריאתו מלרע: חרש נחשת. הוא או אביו גם כן היה חרש נחשת ורבותינו ז״ל סמכו מזה כי חייב אדם להתעסק באומנות אביו לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי גם כן הוא היה אומן ובנו למד אומנתו ומה שאמר בן אשה אלמנה להודיע כי מת בעלה אבי חירם לפיכך לקח שלמה בנו כי גם הוא היה אומן טוב ומה שאמר חרש נחש׳ לעשות כל מלאכה בנחש׳ ובדברי הימים אומר יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל וגו׳ שמה ספר כל אומניו׳ שהיה לו והנה לא ספר אלא מלאכת הנחשת כי לאותה מלאכה היה צריך לו שלמה כמו שאמר שעשה את העמודי׳ והכותרות והמכונות והכיורות והים והיעים והמזרקות כלם כלי נחשת היו: (טו) ויצר. אמר ויצר לפי שצורתם עשה בקרקע שהתיכ׳ בו: שמנה עשר אמה. ובדברי הימים אמות שלשים וחמש אורך מה שאומר בדברי הימים הוא אומר על מדת שני העמודים כאחד בעת היציקה שהיו שוכבים לפי׳ אמר שמה אורך והנה אמר קומה כשהעמידם וקומת העמוד האחד היה שמנה עשרה וכן העמוד השני הנה שלשים ושש בין שניהם ומה שאמר שלשים וחמש האמה האחת היה נכנס חצי אמה מכל עמוד בתוך הכותרת לפיכך לא אמר אלא שלשים וחמש והעמודים האלה היו חלולים כמו שאמר בסוף ירמיהו ועביו ארבע אצבעות נבוב ומה שאומר וחוט שתים עשרה יסוב את העמוד השני הוא הדין לראשון והקומה שזכר לראשון והוא הדין לשני אלא אחז הכתוב דרך קצרה והוא אחד משלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן וכן אמר בסוף ירמיהו שמנה עשרה אמה בקומ׳ העמוד האח׳ וחוט י״ב יסובנו ואמר בסוף וכן לעמוד השני וכו׳ תרגם יונתן הפסוק הנה תמני עסרי אמין רומי׳ דעמודא חד וחוט משח תרתין עסרי אמין מקף ליה וכן לעמודא תנייתא ומדת הקף העמוד היה שתי׳ עשרה אמה וזהו שאמר וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד: (טז) ושתי כותרות עשה. פירוש עטרות כמו כתר מלכו ותרגומו קרונתוון: מוצק נחשת. הכותרות היו נחשת מותך כלו שהתיכו הכותרות כמו שהתיכו העמודי׳: חמש אמות קומת הכותרת האחד. ובסוף זה הספר אומר וקומת

גָּזִית וָאָרֶז׃ יב וְחָצֵר הַגְּדוֹלָה סָבִיב ל׳
שְׁלֹשָׁה טוּרִים גָּזִית וְטוּר כְּרֻתֹת
אֲרָזִים וְלַחֲצַר בֵּית־יְהוָה הַפְּנִימִית ל׳
וּלְאֻלָם הַבָּיִת׃ ג׳ חס׳
יג וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת־
חִירָם מִצֹּר׃ יד בֶּן־אִשָּׁה אַלְמָנָה ב׳ מן בנות דן דד״ה
הוּא מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ־צֹרִי
חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמָּלֵא אֶת־הַחָכְמָה וְאֶת־ ו׳
הַתְּבוּנָה וְאֶת־הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל־
מְלָאכָה בַּנְּחֹשֶׁת וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ ו׳ מ״ל בסיפ׳
שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־מְלַאכְתּוֹ׃ טו וַיָּצַר ב׳ ג׳ וכל עליה דכוו׳
אֶת־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים נְחֹשֶׁת שְׁמֹנֶה
עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד
וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב אֶת־ ב׳
הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי׃ טז וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת עָשָׂה
לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק ב׳ חס׳ ולא תירא
נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת

דְּאַרְזָא׃ יב וְדָרְתָא רַבְּתָא ל׳
סְחוֹר סְחוֹר תְּלָתָא סִדְרִין
דְּאֶבֶן טָבָא וְסִדְרָא חַד ל׳
דְּמָרֵישׁ אָעֵי אַרְזִין וּלְדָרַת
בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיָי גַוָיְתָא ג׳ חס׳
וּלְאוּלַמָא דְבֵיתָא׃ יג וּשְׁלַח
מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וּדְבַר יַת ב׳ מן בנות דן דד״ה
חִירָם מִצוֹר׃ יד בַּר אִתְּתָא
אַרְמַלְתָּא הוּא מִשִּׁבְטָא
דְבֵית נַפְתָּלִי וַאֲבוּהִי גְבַר ו׳
צוֹרִי אוּמַן בְּעוֹבָדָא דִנְחָשָׁא
וְאִתְמְלֵי יַת חוּכְמְתָא וְיַת ו׳ מ״ל בסיפ׳
סוּכְלְתָנָא וְיַת דַעְתָּא
לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידָא בִּנְחָשָׁא ב׳ ג׳ וכל עליה דכוו׳
וַאֲתָא לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה
וַעֲבַד יַת כָּל עֲבִדְתֵּיהּ׃
טו וְצַר יַת תְּרֵין עַמּוּדַיָא ב׳
דִנְחָשָׁא תַּמְנֵי עַסְרֵי אַמִּין
רוּמֵיהּ דְעַמּוּדָא חַד וְחוּט
מְשַׁח תַּרְתֵּין עַסְרֵי אַמִּין ב׳ חס׳ ולא תירא
מַקַּף לֵיהּ וְכֵן לְעַמּוּדָא
תִנְיָנָא׃ טז וְתַרְתֵּין קְרוֹנְתָּן
עֲבַד לְמִתַּן עַל רֵישׁ עַמּוּדַיָא מַתַּךְ נְחָשָׁא חֲמֵשׁ אַמִּין רוּמָה דִקְרוֹנְתָּא חֲדָא וַחֲמֵשׁ

בן ב׳ ר״פ בקריאה וסי׳ בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי. בן אשה מבנות דן דדברי הימים: י״ח פסוקים בקריאה אית בהון את ואת ואת את וסי׳ ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת לוט בן הרן. ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו. וכלה מכפ׳ את הקד׳ ואת אהל מועד. הן הראנו ה׳ אלהים את כבודו. ויקח את זקני העיר. ויהי לתשובת השנה. ויצו המלך את יואב. בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי. ויעש חירום את הכיורות ואת היעים. ויקח את אוצרות. אז יכה מנחם. ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית. את ירושלם ואת. והארץ תענה את הדגן. ועיפה פילגש כל ב׳ ויעש חירום את הסירות דד״ה. ובשנת שמונה עשרה. חבול חבלנו :

רלבג

האבנים ההם: (יב) וחצר הגדולה סביב וגו׳. ר״ל שהחצר הגדולה אשר בה בית המלך היא מוקפת סביב חומה שלשים טורים אבני גזית וטור כרותות ארזים עליהם וכן היה לחצר בית ה׳ הפנימית כמו שקד׳ וכן היה לאולם הבית ר״ל האולם אשר לפני ההיכל והדביר: (יג) וישלח המלך שלמה ויקח את חירם וגו׳. זכר שאביו גם כן היה חרש נחשת ולזה היה הבקיאות לו יותר בזאת המלאכה: (טו) ויצר את שני העמודים. ר״ל שהוא עושה צורתם מפני עשותו הדפוס שבו השליך הנחשת אחר שהתיכו: שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד. בספר דברי הימים התבאר שקומת שניהם היתה שלשים וחמש אמות ויחסר מזה אם כן אמה. ואפשר שנאמר שלא דקדק בזה כמו שלא דקדק בכמו האופן הזה במקומות רבים שאמר על דוד בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנה ובמקום אחר אמר כי הימים אשר מלך דוד הם ארבעים שנה : וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד השני. מזה התבאר כי קוטר עגול העמוד היה כמו שלש אמות וארבע חמישיות אמה בקירוב והנה התבאר בספר ירמיה כי העמוד היה חלול והיה עביו ארבע אצבעות : (טז) ושתי כותרות עשה לתת על ראשי העמודים מוצק נחושת. ר״ל

מצודת דוד

האלה כסה התקרה בארז: (יב) וחצר הגדולה סביב. אשר היה מסבב כל בתי המלך: שלשה טורים. בנין כתליו היה מאבני גזית שלש שורות זו על גב זו ועליהם שורה הרביעית היה מארזים כרותות וממחוטבות ביושר וכמו כן עד כלות גובה הכתלים היה בנוי באופן הזה: ולחצר בית ה׳ הפנימית. ר״ל וכמו הבנין אשר בנה לחצר בית ה׳ האמור למעלה וכן בנה את האולם אשר לפני ההיכל כי כולם בנה בשלשה טורים גזית וגו׳: (יג) את חירם. כך שמו של האומן: (יד) ממטה נפתלי. אביו היה מבני נפתלי ואמו היתה מבנות דן כמ״ש בד״ה: איש צורי. המגורר זמן רב בצור: חורש נחושת. על אביו הוא חוזר: וימלא. ר״ל ולזה היה חירם בנו ממולא בחכמת מלאכת הנחושת כי למד מאביו: (טו) ויצר. לפי שלא עשה המלאכה בהעמודים רק עשה צורות העמודים בקרקע ושפך שם הנחושת לאחר התכה לזה אמר ויצר ר״ל עשה צורות שני העמודים אשר היו מנחושת וכו׳: שמנה עשרה אמה. ובד״ה נאמר אמות שלשים וחמש אורך אבל שם נאמר מדת שני העמודים יחד והאי האמה העודפת כאן היא הנעשית אחר היציקה בהקשת הקורנס להכניסה בהכותרת האמור בענין ולזה לא חשבה בד״ה כי שם נאמר בלשון אורך אשר יורה שחושב בעת היציקה כאשר שכבו בארץ ולא היתה אז האי האמה ההיא אבל כאן נאמר בלשון קומה וחושב א״כ אחר ההקמ׳ וכבר ניתוסף חצי האמה ההוא :

הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת
הַשֵּׁנִית׃ יז שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה
גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת
אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה
לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת
הַשֵּׁנִית׃ יח וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי
טוּרִים סָבִיב עַל־הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת
לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ
הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃
יט וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים
מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת׃
כ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־
מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר

ב'. ג' מ"ל ויעש שרשרו'. ב' בו ודין
ג' דסמי'
ג' קמצין וכל אס"ף דט' במ"ג
ב' למנלה וכל שושן הבירה דכו'
ג'

האחת ג' קמצין וסי' נמסר בסדר תרומה :

אַמִּין רוּמָה דְּקְרוֹנְתָּא
תִּנְיָתָא׃ יז סְרִיגָן עוֹבַד
סְרִיגָא קְלִיעָן עוֹבַד גְּדִילָן
לְקְרוֹנְתָּן דְּעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא
שַׁבְעָא לְקְרוֹנְתָּא חֲדָא
וְשַׁבְעָא לְקְרוֹנְתָּא תִּנְיָתָא׃
יח וַעֲבַד יָת עַמּוּדַיָּא וּתְרֵין
סִדְרִין סְחוֹר סְחוֹר עַל
סְרִגְתָּא חֲדָא לְכַסָּאָה יָת
קְרוֹנְתָּן דְּעַל רֵישׁ רִמּוֹנַיָּא
וְכֵן עֲבַד לְקְרוֹנְתָּא תִּנְיָתָא׃
יט וּקְרוֹנְתָּן דְּעַל רֵישׁ
עַמּוּדַיָּא עוֹבַד שׁוֹשַׁנְתָּא
לְקִיט בְּאוּלַמָּא אַרְבַּע
אַמִּין׃ כ וּקְרוֹנְתָּן עַל
תְּרֵין עַמּוּדַיָּא אַף מִלְעֵלָא
מִלְּקָבֵיל דְּבְקָא דִּי לְעֵבַר

כמין לולבין של דקל היו מוקפות ואומר אני שלא מנה אותן שתי אמות התחתונות בסוף הספר לפי שהיו שוות לעמוד והעמוד תחוב בכותרת שתי אמות : (יז) שבכים מעש' שבכה. השבכות שהיה להם דומה כמין כיפה שקורין קויפא : מעשה שבכה. מוקפות היו צורות של לולבי דקל כמו ועל שבכה יתהלך. וגדילים היו להם כמעשה שרשראות שבעה לכותרת האחת. שבעה לולבין היה להיקף את' לשבכה אחת : (יח) ושני טורים. של רמונים ושל נחשת. הרמונים תחובים בשרשרות המקיפות את הכותר' כך מפורש בדברי הימים ובמשנת ארבעים ותשע מדות : לכסות את הכותרת אשר על ראש הרמונים. ה"ז מקרא מסורס לכסות הרמונים את הכותרות אשר על הראש. וכן היו הכותרות עשויות לפי סדר משמעות המקראות כמין שני אגנים היתה כל אחת אגן התחתון בית קיבולה למעלה והוא קרוי גולה כמו שאמור בענין וגולת הכותרות ותרגמו יונתן אגני קרונתון העליון כפוי על התחתון בית קיבולו למטה והיא קרויה שבכה כמה שנאמר בענין זה והשבכות שתים לכסות את שתי גולת הכותרות נמצא רחבה במקום הדבק ומשופע' ועולה ומשופעת ויורד' והוא קרוי בטן וכן ת"י מלעומת הבטן מלקבל דבקא וגובה שתי האגנות האלה ד' אמות וזהו שאמר ומעשה שושן באול' ד' אמות. מצוירות היו בם כמין פרחי שושנים כדרך הציורין בכותל האולמות ד' האמות גובה והאמה החמישית היא כותרת קטנה למעלה מן הגדולה הוא שנאמר וכותרת על שני העמודים : (כ) גם ממעל מלעומת הבטן. שהוא לעבר השבכה בסוף השבכה בשוליה הוא באמצע במקום הדבק (שעל השבכה) (נ"ל שהשבכה מדובקת

וקומת הכותרות שלש אמות אמרו רבותינו ז"ל שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהם צורה וצלם ושלש עליונות הן נפרדות להון מקפות שבכי' מעשה שבכה כמו לולבי דקל היו מוקפי' לפיכך לא מנה בזה הספר בסוף אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים על הכותרות סביב : (יח) לכסות את הכותרות. אינו אומר שהשבכה האחת היתה לכסות שתי הכותרות אלא פירוש על השבכה האחת משתי השבכות שהיו מכסות את הכותרות : אשר על ראש הרמונים. היאך היה זה והלא הכותרות היו על ראש העמודים והרמונים על הכותרו' ויש ספרים שכתוב בהם אשר על ראש העמודים טעות הוא כי המסרה אומרת ראש הרמונים לית כותיה הנה כי זה לבדו ראש הרמונים והשאר ראש העמודים אם כן אפשר שגם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות : וכן עשה לכותרת השנית. שני טורים רמונים על השבכה לצורך הכותרת לכסותה כמו שעשה באחרות : (יט) מעשה שושן באולם. על הכותרת שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ארבע אמות למעלה כנגד האולם שהיא הכיפה וזהו שאמר גם כן למטה ועל ראש העמודים מעשה שושן ויונתן תרגם עובד שושנתא לקיט באולמא וכן תרגום פרח שושן לקיט שושנתא : (כ) מלעומת הבטן. כנגד המקום האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות

רלבג

ר"ל שהתיך נחשת ועשה לתת על ראש העמודים מוצק נחשת כצורת שני כתרים דבוקי' זה בזה כל אחד מהם כצורת אגן ומצד אחד היה נכנס בהם העמוד והנה אמר בזה המקום שקומת הכותרת היתה חמש אמות ובסוף זה הספור אמר שקומתם היתה ג' אמות וזה ראיה שהשתי אמות התחתונות היתה כמו מלאכת העמוד והיה העמוד הנכנס בהם ומזה יתבאר שרוחב הכותרות גדול מעמקם אי זה רחבם היה מוסיף על רחב העמוד ורחב העמוד הוא שלש אמות וארבעה חומשי אמה בקירוב כמו שקדם : (יז) שבכים מעשה שבכה. הוא מעשה רשת קרספינ"ה בלע"ז והיתה מקפת כל הכותרת ממעל ומתחת : גדילים מעשה שרשרות לכותרות. הם טריגא"ש בלע"ז והיו מוקפים מהם שבעה על כל שבכה : (יח) ויעש את העמודים ושני טורים סביב על השבכה האחת. אחשוב שהעמודים האלו היו טורים עומדים בגובה בשבכה ואילו העמודים היו קבועי' בשבכה בשני גדילים ממנה ביותר רחב וכאשר נמשך אחריו מהשבעה גדילים אשר בכל שבכה והיה זה לכסות את הכותרת אשר על ראש העמודים והיא האגן העליונה והנה תהיה אות וי"ו במלת ושני טורים כפ"א רפה בלשון ישמעאל והרצון בו ויעש את העמודים שני טורים וירצה בזה שכבר עשה את העמודים בשבכה באופן שתארנו ועשה אותם שני טורים והכונה אחת ממה שזכרנו קודם : (יט) וכותרות אשר על ראש העמודים. ר"ל שכבר עשה זה בכותרות אשר על ראש העמודים והם האגנות העליונות ציור שושנים ופרחים היו עולים על ראש הכותרות באולם ארבע אמות ואחשוב שזה הציור היה נעשה בשני טורי העמודים היוצאים מן השבכה כי העמודים ההם היו גבוהים על ראש הכותרות והיה בהם צורת פרחים ושושנים : (כ) וכותרות על שני העמודים וגו'. הם הכותרות התחתונות ר"ל האגנים התחתונים המביטים אל העמודים הגדולים וירצה בזה שבמה שהיה מהם

מצודת ציון

(טו) ויצר. מלשון צורה : וחוט. חבל וקו : (יז) שבכים. כעין ענפים כמו סובך האלה (שם י"ח) : שבכה. כעין מעשה רשת : גדלים. קלועים ושזורים כמו גדילים תעשה לך (דברים כ"ב) : שרשרות. שלשלאות : על ראש הרמונים. סמוך לראש הרמונים : (יט) שושן. שם צמח ועל שהוא תמיד בת ששת עלין קרויה שושן : באולם. עיקר שם אולם הונח על כיפת התקרה כן ארז"ל (עירובין ק"ב) : (כ) הבטן. אמר דרך שאלה על חלל העמוד וכן מבטן שאול (יונה ב') ור"ל חלל עומק השאול ותהום

מצודת דוד

וחוט שתים עשרה וגו'. וא"כ היתה בת ארבע כי כל שיש ברחבו אחד יש בהיקפו שלשה : השני. כמו והשני ור"ל וכן היה העמוד השני ובסוף ירמיה נאמר ועביו ארבעה אצבעות נבוב : (טז) מוצק נחושת. מעשה יציקה היו ומנחושת : חמש אמות. ובסוף מ"ב נאמר שלש אמות וזה לפי ששתי האמות התחתוניות של קומת הגולה לא היו מצויירות והיו א"כ שוות לתמונת העמוד ולזה לא חשבם : (יז) שבכים מעשה שבכה. ציורי ענפים מעשה שבכה הנקוב מעבר לעבר וקלועים זה בזה מעשה שרשרות היה עשוי לכותרות ר"ל לחלק העליון כמפורש בענין : שבע'. ציורי שבעה ענפים היו מקיפים כל כותרת : (יח) ויעש את העמודים. למעלה אמר מעשה צורת העמודים בקרקע וכאן אמר שעשה העמודים עצמן ר"ל ששפך הנחשת לאחר ההתכה אל מקום חפירת הציור : ושני טורים וגו'. על כל שבכה היא חלק העליון מהכותרת סיבב שני שורות רמונים זה למעלה מזה והיו עשוים מנחושת וחרוזים בשלשלאות וראשיהם קשורים זה בזה ונתנם על השבכה : לכסות את הכותרת. ר"ל לשבכה העשויה לכסות אחת את אחת מהכותרת חלק התחתון שבה כי תמונת הכותרת היתה כענין שני אגנות כפויה זו ע"ג זו התחתונה בית קבולה למעלה ודומה לתמונת העמוד כי היתה מבלי ציור וקרוי' למטה בענין גולת הכותרת והעליונה בית קבולה למטה כפויה על התחתונ' ועשוי' מעשה שבכה וכמ"ש בענין והשבכות שתים לכסות שתי גלות הכותרת והרמונים היו תלוים בתחתית השבכ' א"כ סמוכים המה לעליונית הגול' וכסו אותה ולזה אמר הטורים היו על השבכה העשוי' לכסות גולת הכותרת את החלק העליון ממנה הסמוך לראש הרמונים כשהם תלוים בתחתית השבכה כי אז סמוכ' להם עליונית הגול' ונכסת מהם כאמור : וכן עשה. כדרך שתלה הרמונים באחת כן תלה בשנית : (יט) מעשה שושן באולם. כי ציורי שבעת הענפים היו מקיפים סביב את חלק העליון מן הכותרת אולם ממעל ר"ל הבטנה הנראה את הכיפ' הקרוי' אולם מעשה הבטנה ההיא היה מעשה שושן. או ר"ל לאחר שהעמידו את העמודים באולם עשו מנחושת מעש' שושן והניחו על הכותרת כשהם באולם : ארבע אמות. מעשה השושן היה' בגובה ארבע אמות על הכותרת ממעל כי העמודים היו ברוחב ארבע אמות כמ"ש למעלה והכותרות בולטין מכל צד והיו א"כ יותר מארבע אמות אבל מעשה השושן היה' רק בגובה ארבע אמות : (כ) וכתרה וגו'. בא לומר מאין הי' הבטנה הזה ואמר אל תחשוב שכתרי העמודים לא היו כ"א

*שְׂבָכָה וְהָרִמֹּנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃

השבכה ק', נ' מ"ל בסיפ' וכל שאר קרי' דכו' מ"ל כמ"ב חס'

כא וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז׃ ד דסמיכי

כב וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים׃ ב' סמנה

כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל ׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָוֹה שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ וקו ק', נ'.כ"כ. ד' נ'

כד וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ ׀ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר נ' חסר ודד"ס מ"ל

סְרִיגְתָא וְרִמּוֹנַיָא מָאתַן סִדְרִין עֲבִידִין לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר עַל כְּרוֹנְתָא תִנְיָתָא׃ כא וַאֲקִים יַת עַמּוּדַיָא לְאוּלָמָא דְהֵיכְלָא וַאֲקִים יַת עַמּוּדָא מִימִינָא וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ יָכִין וַאֲקִים יַת עַמּוּדָא מִסְמָלָא וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ בּוֹעַז׃ כב וְעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָא עוֹבַד שׁוֹשַׁנְתָּא וּשְׁלִימַת עֲבִידַת עַמּוּדַיָא׃ כג וַעֲבַד יַת יַמָּא מַתִּיךְ עֲסַר אַמִין מִסִּפְתֵיהּ עַד סִפְתֵיהּ סְגַלְגַל סְחוֹר סְחוֹר וְחָמֵשׁ אַמִין רוּמֵיהּ וְחוּט מְשַׁח תְּלָתִין אַמִין מַקַף לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ כד וְצוּרַת בֵּיעִין מִלְרַע לְסִפְתֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר מַקְפִין לֵיהּ עֲסַר אַמִין מַקְפִין

השבכה י"ג חס' ה"א בריש תיבותא וקרינן וסי' נמסר בספר שמואל חלק ב' סימן כ"ג : וקוה ג' כתי' ה' בסוף וסי' ויצא עוד קוה המדה . ויעש את הים מוצק. לכן כה אמר ה' שבתי לירושלם ברחמים :

תולדות אהרן ויעש את הים. ערוכין יד: שפתו עגול . שם :

מדובקת בגולה אשר התחתי' : והרמונים מאתים . רמונים עשוין שתי טורים סביב מחורזים בשלשלת ומקיפין את השבכה : על הכותרת השנית . אף זה מקרא קצר על האחת וכן על השני' : (כב) ועל ראש העמודים מעשה שושן . חזי אמה בראש כל אחד הי' כותלו דק כשושן ושאר העמוד עוביו ארבע אצבעות נבוב לכך לא נמנית אותה אמה ביציקת העמודים בדברי הימים לפי שלא היתה שוה למלאכת העמוד : (כג) עשר באמה משפתו עד שפתו . באמצעיתו בכל רוחב כלי עגול באמצעיתו הוא : וקו שלשים באמה . זהו שאמרו כל שיש בהיקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח הקיפו שלשים ורחבו עשר ומתוכו הוא מ"ד בערובין : קומתו . עומקו ובדברי הימים הוא אומר שעשאו לרחיצת הכהנים לטבול בתוכו : (כד) ופקעים . צורת ביעין תרגם יונתן : מתחת לשפתו . בשלש אמות תחתונות שהיו מרובעות שכך שנינו בגמרא דעירובין שלש תחתונות מרובעות ושתים עליונו' עגולות ואי אפשר לן להכיל אלפים בת שהם מאה וחמשים מקוה טהרה ארבעים אלא בענין זה כמו שפירשו רבותינו בעירובין . עליונות מרובעות והתחתונות עגולות אי אפשר לומר דכי כתיב שפתו עגול סביב . לכך הוא אומר בפקעים הללו עשר באמה מקיפין את הים סביב שבמקום ריבועו (היקפו) ארבעים אמה עשר אמה לכל רוח

כותרות אחרות מלעיל לאותו המקום וי"ת מלקבל דבקא : מאתים טורים סביב על הכותרת השנית . והוא הדין לראשונה כי ארבע מאות רמונים היו בין שני העמודים כמו שאומר למטה ומה שאומר מאתים טורים לא שהיו הטורים מאתים אלא הרמונים היו מאתים לשבכה האחד והוא שני טורים סביב בכל טור מאה וזהו שאמר בדברי הימים ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות והם השרשרות שעשה לכותרות וכן מה שאמר בספר ירמיה כל הרמונים מאה על השבכה בטור האחד ר"ל וכן בטור השני מאה והנה הם מאתים בשבכה האחת ומאתים בשבכה האחרת ומה שאמר שם תשעים וששה רוחה אומר כי תשעים וששה המאה אשר היו בטור האחד היו מיוחדות סביב לעבר אחד והארבע מיוחדות לעבר אחר גם כן סביב : (כא) לאולם ההיכל . כמו באולם ההיכל וכמוהו כי איש הרגתי לפצעי בפצעי ואחרים זולתו : יכין . מה שקרא שם לעמודים לסימן טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לאחד יכין לשון הכנה שיכון הבית לעולם כמו שאמר כירת יכון עולם ובועז לשון עוז והיא מלה מורכבי' בו עז כלומר שיתן האל בו עוז וקיום כמו שנאמר ה' עוז לעמו : (כב) ותתום . לפי שהיו בהם מלאכות רבות וציורים רבים כמו שכתוב אמר עם כל זה שלמה מלאכת העמודים : (כג) ויעש את הים מוצק . כלו' מותך בנו:תו כמו שהיתה כן התיכו בדפוס בקרקע אלא שהקישו בקורנס כמו שעשו הכלים : עשר באמה . שהיתה רחבו עשר אמות והקיפו שלשי' אמה יסוב אותו וכל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח . (כד) ופקעים . ת"י וצורת ביעין ובדברי הימי' ודמו' בקרי' א"כ גופם היה עג"ל כדמות בצים ופניהם היו דמות פני בקרים ומה שאמר מתחת לשפתו אינו אומר מתחת לשפתו ממש אלא מתחת לשפתו רחוק משפתו שתי אמות כי חמש אמות היה קומת הים והשתים האמות

רלבג

מהם מביט לעמודים היה טור רמונים וגם ממעל למקום ההוא מלעמת הבטן והוא אמצע דבוק שתי האגנות כי המקום ההוא בלתי רואה העמודים היה טור רמונים . והנה היה בכל טור מהם מאה רמונים כמו שכתוב בספר דברי הימים באמרו ואת הרמונים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רמונים לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכותרות אשר על פני העמודים . והנה הרמונים תלוים בשרשרות כמו שנזכר שם וידמה שהשרשרות שהיו שבעה לכל כותרת היו שלשה בגלה העליונה ושלשה בגלה התחתונה והאחת במקום דבוקה והיא היתה לעומת הבטן . הנה אמרו בזה המקום כי הרמונים היו מאתים טורים סביב אין הרצון בו שיהיו מאתים טורים כי זה אינו כמו שזכרנו אך הרצון שהרמונים היו מאתים טורים סביב ר"ל שהיו מסודרים בשני טורים סביב : (כא) ויקם את העמודים לאולם ההיכל . ר"ל שהקימו' בו ולא היו נעשים . והנה קרא שם העמוד הימיני והוא אשר לפאת דרום יכין ושם העמוד אשר לפאת צפון קרא בועז כאילו העיר בזה על סוד גדול המכוון מענין כלי בית המקדש כמו שבארנו מעניינם בספר ואלה שמות והוא ידוע כי הש"י שם בטבע בתקופות הארבעה רושם להויות השפלות והתקופות השתים השמש בהם דרומי הם מכינות ההויות ובתקופות השמאליות יהיה הטבע חזק ועז לעשות פעולותיו וזה מבואר נגלה בצמחים כי הם יקחו רושם מאלו התקופות יותר ממה שיקחו מהם הב"ה ולזה רמז אל זה הענין משמות העמודים של ראש העמודים מעשה שושן והנה נבאר זה באור יותר בג"ה בזכרנו התועלות המגיעים מזה : (כג) ויעש את הים מוצק וגו' . הנה התבאר בספר דברי הימים כי הים היה משמש לרחצה לכהנים בו וכדי שלא יהיו המים שאובין צריכים אנו לומר שרגלי הבקרים היו מלמטה והיו המים באים שם מלמטה נובעים מהקרקע ונכנסים שם . והנה זכר שהיה רחב הים משפתו אל שפתו עשר אמות והיה עגול סביב והיה חמש אמות קומתו . והנה אמרו שקו שלשים באמה יסוב אותו סביב הוא על דרך קירוב כי ההיקף בעגול הוא מוסיף על שלשה בשעור בקוטר כמו שביעית הקוטר בקירוב מעט ואם אמרנו שמדת הקו הסובב היא לקוחה בחלל הים הנה יהיה יותר קרוב אל האמת אך יהיה בו קירוב מעט כי עביו היה טפח ולזה יהיה קטר חללו עשר אמות פחות שלישית אמה ויהיה הקיפו בקירוב יותר על שלשים אמה אמה ושלישית אמה : (כד) ופקעים מתחת לשפתו סביב . הם כמו צורת ביצים כמו שזכרנו במה שקדם והיו מהם עשר באמה בדרך שיסיו

מצודת דוד

סביבות העמוד ולא היו נעשים כהיפת כובע לכסות גם חלל העמוד ממעל כי הכותרות ההם כסו גם ממעל מלעומת הבטן שהוא תלל העמוד הפונה לעבר השבכה לצד מעלה א"כ מזה בא השטח אשר היה עליו מעשה השושן : והרמונים מאתים טורים . ר"ל מספר הרמונים היו מאתים חרוזים בשני טורים ונתונים המה סביב על הכותרת מאה בכל טור : השנית . כמו והשנית ר"ל וכן היו מספר הרמונים לכותרת השנית : (כא) לאולם ההיכל . באולם שלפני ההיכל : הימני . אשר בפאת הדרומי : יכין . לסימן טוב שיכון הבית לעד : השמאלי . אשר בפאת הצפוני : בועז . היא מלה מורכבת בו עז ר"ל בהבית הזה בקרבנות הנעשים בה ימצא עוז וחוזק לישראל : (כב) ועל ראש העמודים . ר"ל לאחר הקמת העמודים בהאולם אז הניח מעשה השושן על ראש העמודים והוא השטח הרואה כפת האולם : ותתום וגו' . כי בעת הקמתה עדיין לא נשלמה המלאכה עד אשר הניח עליהם מעשה השושן ונגמר אחר ההקמה : (כג) ויעש את הים . גיגית גדולה עשויה כדמות הים ובד"ה נאמר שהיו הכהנים רוחצים שם לטבול מטומאתן ואמרז"ל שלא היו המים שאובים כי רגלי הבקרים שעמדו תחתיו היו נקובים וחלולים ודרך בם בא המים מן המעיין : מוצק . ביציקה נעשה לא בהקשת הקורנס : משפתו . משפת עבר זה עד השפה שממולו : עגול סביב . בכל סביבו היה עגול : וקו שלשים . כי כל שיש ברחבו אחד יש בהקיפו שלשה : (כד) מתחת לשפתו . ר"ל בשלש אמות התחתונות כי שתי האמות העליונות היו עגולות ושלש התחתונות היו מרובעות כן אמרז"ל בעירובין והפקעים

מצודת ציון

(כב) והתים . ענין הכלמה : (כד) ופקעים . דמות פקועות שדה והוא שם פרי מה ובד"ה נאמר ובקרים

ב' והכרו דד"ס בָּאַמָּה מַקִּפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנֵי
ב' . ל' טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ׃
ו' כה עֹמֵד עַל־שְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה
כ"ג פֹנִים ׀ צָפוֹנָה וּשְׁלֹשָׁה פֹנִים יָמָּה
כ"ז וּשְׁלֹשָׁה ׀ פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים
ו' מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־
ג' . ג' אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ כו וְעָבְיוֹ טֶפַח
וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח
ב' ועל ראש העמודים שׁוֹשָׁן אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל׃
כז וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר נְחֹשֶׁת
אַרְבַּע בָּאַמָּה אֹרֶךְ הַמְּכוֹנָה הָאֶחָת
וְאַרְבַּע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְשָׁלֹשׁ בָּאַמָּה
ב' מ"ל קוֹמָתָהּ׃ כח וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּכוֹנָה
ל' חס' . ג' מִסְגְּרֹת לָהֶם וּמִסְגְּרֹת בֵּין הַשְׁלַבִּים׃

יַת יַמָּא סְחוֹר סְחוֹר תְּרֵין סִדְרִין דְצוּרַת בֵּיעִין מַתְּכִין בְּאַתְּכוּתֵיהּ׃ כה קָאֵים עַל תְּרֵי עֲסַר תּוֹרִין תְּלָתָא אַפֵּיהוֹן לְצִיפּוּנָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְדָרוֹמָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְמַעַרְבָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְמָדִינְחָא וְיַמָּא מְתַקַּן עֲלֵיהוֹן מִלְעֵילָא וְכָל אֲחוֹרֵיהוֹן לְגָיו׃ כו וְסוּמְכֵיהּ פּוּשְׁכָא וְסִפְתֵיהּ כְּעוֹבַד שְׂפַת כָּס סַגְלְגַל לָקִיט בְּשׁוֹשַׁנְתָּא תְּרֵין אַלְפִין בֵּיתִין בִּרְטִיבָא מְחַסִּיל׃ כז וַעֲבַד יַת בְּסִיסַיָּא עַסְרָא דִנְחָשָׁא אַרְבַּע אַמִּין אוּרְכָּא דִבְסִיסָא חֲדָא וְאַרְבַּע אַמִּין פּוּתְיַהּ וּתְלַת אַמִּין רוּמַהּ׃ כח וְדֵין עוֹבַד בְּסִיסַיָּא גְדַנְפִּין לְהוֹן וּגְדַנְפִּין בֵּין

והים ו' בקריאה וסי' והים הגדול וגבול דיהושע . ראו הפלתי לכם דיהושע . והים בקעת לפניהם . והים לרחצה הכהנים בו : והים עליהם מלמעלה. כל הנחלים הולכים אל הים : אחוריהם ג' וסימ' וכל אחריהם ביתה . וחברו . ופניהם קדמה והם משתחוים :

תולדות אהרן עומד . יומא נח זוכר ויחי : ועביו טפח . עירובין יד : אלפים בת . שם (עירובין יט) :

רוח אבל במקום עיגולו אי אפשר לומר עשר באמה סביב : שני טורים הפקעים יצוקים ביצקתו . הכל מוצק יחד לא שחבר לו את הפקעים אחר יציקתן על ידי מסמרות או על ידי דבק שקורין שולדר"א בלע"ז : (כה) וכל אחוריהם . של בקרים הללו : ביתה . אל תחת הים היו אחוריה' פוני' (שלשה) שנים שבצפ' לקראת שבדרום ושל מזרח כנגד של מערב : (כו) ועביו טפח. שוליו ודופנותיו אלא שאצל פיו היה דק ומרוקע ומרודד כמעשה שפת כוס שעושין בו ומצוייר פרח ושושן : אלפים בת . ששת אלפים סאים . שהבת שלש סאין שנאמר האיפה והבת תוכן אחד לכם נמצאו חמשים ומאה מקוה טהרה . שהארבעים מאות מאה מקואות והעשרים מאות חמשים מקואות . ואף כשתחלוק הכל לפי מדה ששיערו חכמים אמה על אמה ברום ג' אמות למקוה תמצאנה כן . ג' האמות מרובעות מאה מקואות והשתים העגולות חמשים מקואות שהמרובע יתר על העיגול רביעית (ובדברי הימים ב' ד' ה') כתיב בתי' שלשת אלפים יכיל . ופירשו רבותינו במדת היבש שהגודש היה שליש בבית הקיבול : (כז) ושלש באמה קומתה . של מכונה (לבד . פירוש חוץ מן הכן נופה . יד האופן היא. האופן) שהיא יושבת עליו אמה והאי אמה וגובה המכונה אמה והאי (ד' באמה אורך וגו') האמה גובה היתה מרובעת אבל חצי האמה היתה עגולה שנאמר ובראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב : (כח) מסגרת להם . ראיתי במשנה ארבעים ותשע מדות המכבנות כמין טבלאות : מסגרות להם . המסגרות מיד אופן ליד אופן ויד אופן הוא עץ התחוב בתוך האופן בנקב וקורין איישי"ל בלע"ז וד' האופנים במכונה מסגרות מכאן ומסגרות מכאן מד' צדדין ובין זו לזו ארבע אמות רוחב ולמעלה קרנים כמו נסרים מול המסגרות והשלבים מן התחתונה לעליונה ומסגרות אחרות

אמות העליונות היו חלקות שלא היו בהם צורות בקרים ובאותן שתי אמות היה הים עגול ומתחת אותם שתי אמות היה הים מרובע השלש התחתונות ובהם היה צור' בקרי' וזהו שאמר עשר באמה מקיפים את הים פירוש עשר באמה לכל רוח שנה היה רבוע הים מ' אמה בעגולו מלמעלה שלשים אמה כך פירשו רבותינו ז"ל וכן נראה מפשט הפסוק : יצוקים ביצוקתו . הבקרים היו יצוקים ביציקת הים כאחד לא שחוברו אחר כך ויצוקתו שם יאמ' ממנו יצוקה בשקל מלוכה גדולה : (כה) עומד על שני עשר בקר. גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהיה מונח לו ארבע רוחות כנגד מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהיה הים עומד עליהם ופני הבקרים אל הרוחות ואחוריהם מרובעים : (כו) ושפתו . תרגם יונתן וסיפתיה כעובד שפת כס הגלגל לקיט בשושנתא : אלפים בת יכיל . ובדברי הימים אומר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל פירשו רבותינו ז"ל אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש וכן תרגם יונתן תרין אלפין ביתין ברטיב' מחסיל כי כל כלי שעמקו חצי רחבו גדשו משפתו ולמעלה הוא שליש ממה שמכיל הכלי עד שפתו לפיכך היה הים מחזיק אלפים בלח שמתמלא עד שפתו ושלשת אלפים ביבש עם הגודש משפתו ולמעלה והים לא אמר למה עשה אותו ובדברי הימים אומר לרחצה הכהנים בו פי' שהכהני' טובלים מטומאתן ובדברי רז"ל והלא כלי היה ואין טבילה בכלים א"ר יהושע בן לוי אמת המים נמשכת לו מעין עיטם והיו רגל השוורים פתוחים כרמונים : (כז) המכונות . המכונה היא מושב הכיור כמו שנאמר בכיור שעשה משה את הכיור ואת כנו : (כח) מסגרות להם . לכל מכונה ומכונה עשה מסגרות שיסגיר הכיור בתוכם : השלבים . בדים כמין חונקי הסולם וכן אמר

רלבג

שיהיו מהם בכל ההיקף שלש מאות ולזה היו מהם בשני הטורים שש מאות והם היו יצוקים ביציקת הים לא שיהיו שם מסובכים אחר כן אך בהתכה היה נעשו עמה אלו הפקעים יחד ולפי שבספר דברי הימים כתוב תמורת הפקעים בקרי' הנה ידמה שהיה בכל פקע צורת ראש שור יצאו המים מפיו והנה אמרו רבותינו ז"ל שלא היה הים עגול אלא בשפתו אך מתחת היה מרובע וזה נתבאר להם מהשעור שהיה מחזיק שהוא אלפים בת והבת היא שלש סאין כאמרו האיפה והבת תוכן אחד להם ולפי שאמה על אמה ברום שלש אמות היא מחזקת ארבעים סאה כמו ששערו חכמים הנה תהיינה אלפים בת שהם שש אלפים סאים ארבע מאות וחמשים פעם אמה על אמה ברום אמה והנה האמה גובה מזה היה העגול אמה מהאמות המזכרים כי הם כמו שבעים וארבע אמות בקירוב ולא יהיו בחמש אמות שבגובה הים כי אם שלש מאות ושבעים אמה בקירוב וזה פחות ממה שזכרנו שמונים אמה ולזה יתחייב שתהיינה קצת האמות מרובעות וכן מצאנו במכונה שהיתה מרובעת והיה בראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב ואמרו ז"ל ששלש אמות התחתונות היה בהם הים מרובע ובשת אמות העליונות היה עגול ובזה יתאמת מה שזכרנו בקירוב ובזה יאות יותר מה שזכר מצורות הבקר שהיה הים מונח עליהם שהיו מהם שלשה לכל רוח : (כה) והנה היו פני הבקר בחוץ נראים ואחוריהם היו נסתרים תחת הים : (כו) ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן . שמצוייר בו פרח . והנה אמר בזה המקום אלפים בת יכיל ובספר דברי הימים אמר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל ואמרו רז"ל שאשר זכר בזה המקום הוא בלח אך ביבש יחזיק יותר מפני הגודש ויהיה אם כן גודש הים מחזיק כמו חצי השיעור שמחזיק הים וזה אפשר כשיהיה הדבר הנגדש עולה על הים שיעור רב : (כז) ויעש את המכונות . הנה היו המכונות משמשות להיות מושב הכיור והכיורים היו לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו בה כמו שנזכר בספר ד"ה וזכר שכבר היה ארך המכונה בכללה ד' אמות וככה רחבה ואולם קומתה היה ג' אמות : (כח) וזה מעשה המכונה . אחשוב שהמסגרות הם באופן המסגרת אשר

מצודת ציון

ובקדים כי עשו בהם צורות ראשי בקרים : (כו) בת . שם מדת הלח ובה ג' סאין : יכיל . יחזיק כמו קטן מהכיל (לקמן ה') : (כז) המכונות . ר"ל בסיס ומקום מושב : (כח) השלבים . כעין יתדות וכן

מצודת דוד

והפקעים ההם היו במקום רבועו וז"ש עשר באמה מקיפים וכו' ור"ל ארבע ספאות שבכל אחת עשר אמות היו הפקעים מקיפים וכו' : שני טורים הפקעים וגו' . הפקעים היו שני טורים והיו נצוקים עם יציקת הים ביחד לא בפ"ע וחברם אחר זה אל הים : (כה) עומד . הים הזה היה עומד על י"ב בקר עשויות מנחושת : פונים . את פניהם : והים עליהם . לתוספת ביאור כפל הדבר : וכל אחוריהם . אחורי הבקר היו לצד פנים אחוריו של זה מול אחוריו של זה : (כו) ועביו . עוביו ודפנותיו : ושפתו . שפת הים ממעל היה מעשה דק ומרודד כמעשה שפת כוס המצוייר מפרח ושושן : אלפים בת יכיל . הים היה מחזיק אלפים בת והם מאה וחמשים מקוה טהרה שבכל אחת מ' סאה ובד"ה נאמר בתים שלשת אלפים וארז"ל אלפים בלח הם שלשת אלפים ביבש עם הגודש שהוא בעבור מחזית בית הקבול : (כז) המכונות . הם כני הכיורות ובכל מכונה היה תחוב עוד כן ובו היה מושב הכיור כמפורש בענין : קומתה . קומת המכונה עם הכן התחוב בו : (כח) מסגרות להם . בתחתיות כל מכונה אצל שוליו היה מחילה נמוכה מקפת וסוגרת את המכונה מכל ארבעת ספאות : ומסגרות בין השלבים . לקומת המכונה עמדו כעין שליבי סולם עשויים מנחושת וראשיהם היו נכפפים זה מול זה להיות לגג על המכונה עשויה

כביפת

רשי

אחרות בין השלבים כמין מלאכת כרעי המטה של בני כפר שאינן עגולים אלא פלט לצור בהם אריות וכרובים. ואו"ר אני שהשלבים הללו כעין שליבות סולם כמין מקלות מושת זקופין על המסגרות התחתונה בשנים ושלשה בין מקל למקל מסגרות קבועות משליבה לשליבה ויונתן תרגם שליביא : (כט) ועל המסגרות אשר בין השלבים . בין מצויירות צורות אריות צורות בקרים וכרובים : ועל השלבים כן . בסים להושיב הכיור עליו מלמעלה למסגרת אשר על ראשם : ומתחת לאריות ולבקר . המרוקמין על המסגרות שבין השלבים : ליות . לויות כמין זכר ונקבה מחוברין זה בזה : מעשה מורד מרודדין כמין רידוד פח דק ואין בולטין בעביו ולא חקוקים בשיקוע . ויונתן תירגם לויות מעשה מולד . מדבק עובד כבוש . שולדור"ש בלעז : (ל) וארבעה אופני . שנים לפניה ושנים לאחריה כדרך העגלות כגלגלי : וסרני נחשת. יונתן תירגם ונסרין דנחש הם הנסרים העליונים מול המסגרות : סרני . כמו נסרים : וארבע פעמותיו . של כן שעליהם : כתפות להם . בולטות למעלה מן הנסרים בזוית הכן . ותחת הכיור היושב על הכן היו הכתפות יצוקות (ס"א ללמד שמתוך הכן היו הכתפות יוצאות ביציק' אחת והכתפות מחזיקות לכיור שלא יפול למטה לתוכה של כן) : מעבר איש ליות. מצד כל א' מן הכתפות היה לויות של זכר ונקבה מצויירות . מעבר איש כמו איש אל אחיו האמורי' בכרובים : (לא) ופיהו מבית לכתרת ומעלה באמה . פיהו של כן יוצא מתוך פיהו של כותרת ועולה למעלה אמה גובה והכותרת היא הגג המכונ' עשוי כמין כובע משופע מכל צדדיו ובאמצע נקבעת נקב עגול אמה וחצי אמה רוחב בעגול וסביב אותו נקב כמין היקף מחילה חצי אמה גובה סביב וכך מפורש למטה בענין כנאמר ובראש המכונה חצי אמה קומה עגול סביב והוא קרוי פי הכותרת

כט וְעַל־הַמִּסְגְּרוֹת אֲשֶׁר ׀ בֵּין הַשְׁלַבִּים אֲרָיוֹת ׀ בָּקָר וּכְרוּבִים וְעַל־הַשְׁלַבִּים כֵּן מִמָּעַל וּמִתַּחַת לַאֲרָיוֹת וְלַבָּקָר לֹיוֹת מַעֲשֵׂה מוֹרָד׃ ל וְאַרְבָּעָה אוֹפַנֵּי נְחֹשֶׁת לַמְּכוֹנָה הָאַחַת וְסַרְנֵי נְחֹשֶׁת וְאַרְבָּעָה פַעֲמֹתָיו כְּתֵפֹת לָהֶם מִתַּחַת לַכִּיֹּר הַכְּתֵפוֹת יְצֻקוֹת מֵעֵבֶר אִישׁ לֹיוֹת׃ לא וּפִיהוּ מִבֵּית לַכֹּתֶרֶת וָמַעְלָה בָּאַמָּה וּפִיהָ עָגֹל מַעֲשֵׂה־כֵן אַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה וְגַם־עַל־פִּיהָ מִקְלָעוֹת וּמִסְגְּרֹתֵיהֶם

ס'. ג'
ג'. ג'
ג'. כ'
ל' הס' בנביאים
כ' חס' בנבי' ויסר
כ"ג
ל'

ומתחת ג' בקריאה וסי' ומתחת זרועות עולם. ומתחת הלשכות האלה. ומתחת לאריות:

שְׁלִיבַיָא : כט וְעַל גְדַנְפַיָא דְבֵין שְׁלִיבַיָא צִיוּר אַרְיָוָן תוֹרִין וּכְרוּבִין וְעַל שְׁלִיבַיָא כַּנְתָּא מְלְעֵיל וּמִלְרַע לְאַרְיָוָן וּלְתוֹרִין מַדְבַּק עוֹבַד כְּבוּשׁ : ל וְאַרְבְּעָה גַלְגַלֵי נְחָשָׁא לְבְסִיסָא חֲדָא וְנִסְרִין דִנְחַשׁ וְאַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ כַּתְפִין לְהוֹן מִלְרַע לְכִיוֹרָא כַּתְפִין מַתְכִין כְּכְבַשׁ עוֹבַד דְבוּק : לא וּפוּמֵיהּ מְגָיו לְקְרוֹנְתְהוֹן וּלְעֵלָא בְּאַמְתָא וּפוּמֵיהּ סְגַלְגַל עוֹבַד כַּנְתָּא אַמְתָא וּפַלְגוּת אַמְתָא וְאַף עַל פּוּמָהּ קְלִיעִן וּגְדַנְפֵיהוֹן

רדק

אמר בסולם הלך אחר שליבותיו וכן ת"י שליביא : (כט) אריות . צורות אריות וצורת בקר וצורת כרובים שהם צורת אדם אלא שיש להם כנפיים : ועל השלבים כן ממעל כן הוא מושב כמו מכונה שהית' מושב כיור וכן קטן מהמכונה וי"ת מכונה בסיסא וכן כנתא וכן זה לא אמר מה היו מושיבין בו ואפשר שהיו מושיבין בו קיתון : לויות מעשה מורד . לויות הוא מן ילוה אישי אלי והיו"ד תמורת וי"ו עי"ן הפעל והענין דביק וכת"י מדבק ור"ל כי מתחת הצורות ההם בדי נחשת קטנים דבוקים זה בזה והיה מעשה מורד לא שהיה מותך מורד פירו' כמו רקוע תרגום וירקעו ורדידו : (ל) וסרני נחשת . פי' כמו הפוך וכת"י ונסרין דנחש וענינו כמו לוחות : הכתפות יצוקות . לפי שהלויות היו מעשה רקוע אמר כי הכתפות לא היו כן אלא מותכות היו : מעבר איש לויות . מעבר כל איש ואיש מן הלויות היו הכתפות ואיש זה פירושו כמו ופניהם איש אל אחיו וכן ביריעות אשה אל אחותה : (לא) ופיהו . פירושו כל אחד מהלויות ופיה פירושו כל אחד מהכותרות . מעשה כן . כבר פירשנו מה הוא כן :

לא

רלבג

אשר סביב השלחן שתשים השלחן כמו כלי קבול והנה הצורה היתה לפי הנרא' בעיני שהיו תחת המכונות ארבעת אופנים צורתם כמעשה אופן המרכבה ר"ל כמעשה אופן העגלות והיו בין האופנים כמו נסרים מנחשת נצבים עליהם ובארבע קצותיהם היו כתפות מחוברות בהם אלו הנסרים כדרך שיעשו האומנים בארגזים שהם עושים כתפות בד' זויות הארגז יתחברו בהם הנסרים מקצה אל קצה והכתפות והנסרים היו עולים בגובה עד מקום מושב הכיור והבולט מהכתפות היה מבפנים אך מבחוץ היה הכל מרובע ושוה ומחוץ מהלוחות אלו היה עושה כמין שלבים הם מעלות סלם היו מרקעים ויוצאים מלוחות שהיו בגובה ושמהם נכחיי לשטח הקרקע ומהם יוצאים מסגרות סביבם בגובה ועל המסגרות ההם עשה צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים והם כמו צורות אדם אלא שיש להם כנפים ואלו הם הצורות שראה יחזקאל במרכבה אלא שלא זכר בזה המקום צורת נשר והנה היה מתחת למסגרות האלו השליבות שהיו מחוברות סביב הלוחות ויוצאות מהם כאילו היו מרוקעות ויוצאות מהם והנה על השלבים האלו היה מלמעלה כן הכיור ר"ל מושבו והמסגרת העליונה היתה סוגרת ומקיימת הכיור שם והיא הנקראת כותרת והנה כן הכיור היה גבהו אמה וחצי האמה והאמה התחתונה היתה עולה ברבוע וחצי האמה העליונה היתה עגולה ושם היה נכנס הכיור אמה וחצי האמה ועל הכתפות הנזכרות היה עומד ועל השלבים העליונים ואחשוב שכן הכיור היה לו מתחת לוח א' ממנו ישימהו כלי שלם בעל בית קבול . ביאור המלות מסגרות להם ומסגרות בין השלבים . ר"ל שהיו להם מסגרות מלמעלה לבסיס בהם כן הכיור והיו מסגרות אחרות בין השלבים ההם שהם כמו מעלות סלם יוצאים מהלוחות המחוברים ברבוע : (כט) ועל המסגרות אשר בין השלבים . ר"ל כי על המסגרות אשר היו בין השלבים ר"ל בין קצתם לקצתם היו צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים : ועל השלבים כן ממעל . ר"ל שעל השלבים היה מושב הכיור מלמעלה ר"ל השלבים העליונים ומתחת לאריות ולבקר היו כמו לוחות במסגרות ההם יהיה מושבם עליהם והם מעשה רקוע יוצאים מהמסגרות אך הכרובים ידמה שהם מונחים על שפת המסגרות בעצמם ולפי זה הפי' יהיה שב אמרו אחר זה כרובים אריות ותימורות כמער איש ולויות סביב אל האריות והתימורות לא אל הכרובים או קצר הלשון ורצה בזה הכרובי' והאריות והבקר והנה הרצון באמ' לויות מחוברות מענין לוית חן ילוה אישי אלי והרצון באמ' מעשה מורד מעשה רקוע : (ל) וד' אופני נחשת . ר"ל שארבעה אופנים היו מתחת למכונה כאילו ישאו את המכונה והיו עליהם סרני נחשת והם כמו לוחות ונסרים מנחשת ולד' זויות המחובר מהנסרים האלו היו להם כתפות עולות עד מתחת לכיור ואין הכתפות מחוברות לנסרים ההם במלאכה אך הם יצוקות עמהם ומקצה כל א' מהנסרים היו מחוברות בעצמותם : (לא) ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמ' . ר"ל שפי הכיור היה עולה אמה בגובה מלפנים

מצודת דוד

ככיפת כובע ולמטה בענין קרויה כותרת לרוחב השליבות ההם עשו כעין לבזבזין סגורות ומסבבות ארבעת הפאות סביב לחבר את השליבות זה לזה : (כט) אריות . הי' מצויר אריות וגו' : ועל השלבים כן ממעל . כי בגג המכונה הנעשה מן השלבים הניחו באמצעיתו נקב עגול ברוחב אמה וחצי וסבבו הנקב הזה במחילה עולה כלפי מעלה ברום חצי אמה הקרויה בענין פי הכותרת ובהמחילה הזאת תחבו הכן העליון ונמצא יושב הוא ממעל להשלבים העולים וכפפים עד המחילה ההיא : ומתחת לאריות . מתחת ציורי האריות והבקר הנעשים בהמסגרת : ליות מעשה מורד . ועשוי מעשה רדידה בהקשת הקורנס לא ביציקה ; (ל) וארבעה אופני . ב' לפנים ב' לאחור כאלו ישאו אותה : וסרני נחשת . שולי המכונה עשוי מנסרים ולוחות של נחושת : וארבעה פעמותיו . על הכן יאמר שהיה נטפל על המכונה ותחוב בו ובו היו הכתפות להחזיק את הכיור התחוב בו לבל יפול אל חללו יותר מהנרצה אבל המכונה עצמו לא היה צריך לכתפות לבל יפול הכן לחלל המכונה יותר מן הנרצה כי הכן היה בתחתיתו עגול לתחבו בהמחיצ' העגולה הקרויה פי הכותרת היוצאת מן המכונה ועליונית הכן היה מרובע ולא היה יכול א"כ ליפול לחלל המכונה יותר מהנרצה כי קרנות הריבוע העמידו על מקומו אבל הכיור יכול היה ליפול לחלל הכן יותר מהנרצה כי לא היה בו להעמיד עצמו על מקומו לזה עשו בד' זויות הכן כעין כתפות יורדות עד מתחת להכיור להחזיקו לבל יפול למטה : הכתפות יצוקות . מעשה יציקה היו ולא בהקשת הקורנס : מעבר איש ליות . מצד כל אחד מן הכתפות במקום הנגלה לעומת מחברתו היה מצוייר זו"נ חבורים יחד : (לא) ופיה . פה הכן עלה אמה למעלה מבית הכותרת היא המחילה העגולה היוצאת מנקב הכותרת כי קומת המחילה ההיא היתה חצי האמה וקומת הכן היה אמה וחצי ובתחתיתו היה עגול חצי האמה והיה תחוב במחילת נקב הכותרת והאמה העליונה היתה מרובעת ועלתה למעלה מבית לכותרת : ופיה היא בית הכותרת שהיא המחילה העגול העולה מנקב הכותרת : עגול . היה עגול כמעשה תחתית הכן

לפיות

מצודת ציון

וכן שתי ידות לקרש האחד משולבות (שמות כ"ו) : (כט) כן . בסיס : ליות . ענין חיבור כמו ילוה אישי (בראשית כ"ט) : מורד . מלשון רדידה ושטיחה : (ל) וסרני . לוחות והוא הפוך מן נסרי וכמו כבש כשב : פעמותיו . זויותיו כמו על ארבע פעמותיו (שמות כ"ה) : כתפת . יקראו כן על כי יסבלו

לא עגולות. אבל לדיכן לא היה בהם שום עגול אלא מרובעות היו הוצרך לומר זה לפי שהיה מרובע מתחת ועגול ממעל: וידות האופנים. תרגומו ואשדת גלגליא: (לג) אופן המרכבה. מרכבת הקדש הנראת במראה הנבואה ליחזקאל וכת"י מרכבת יקרא וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל בנבואתו: וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק. חשוקיה' הוא ענין כבוש והדוק וחשוריהם ענין קשירה וי"ת וחופיהון וכיבושיהון כולא מתך. (לו) ויפתח על הלוחות. הם סרני נחשת שזכר ויאמר כי בפתוח י' ידות המכונה על הלוחות. ותימורות. צורת דקלין כמער איש ולויות סביב. בדבוק כל אחד ואחד מן הלויות שזכר למעלה ומער לשון דבוק וכן קיר ערה מגן וכן בדברי רז"ל מעורה בפרפסין ויין ולויות כוי"ן נכדס ורכב וסוס וזולתם ובדברי רז"ל מאי כמער איש ולויות כאיש המעורה בלויה שלו וי"ת כובש חד ומדבק סחור סחור:

מוצק

ומעשה י' וסי' האפנים כמעשה. היה כנור ונבל. אשר ברכו ה' צבאות. אנחנו החמר. לא יבנו ואחר ישב. בי מעמדם. השמים מספרים. לפנים הארץ יסדת. ויהי נועם ה' אלהינו ב' בו:

מְרַבְּעִין וְלָא סַגְלְגְלִין׃
לב וְאַרְבְּעָא גִלְגְלַיָא לְמִלְרַע
לְגַדְנְפַיָא וְאַשְׁדַת גִלְגְלַיָא
בְּבְסִיסָא וְרוּמֵיהּ דְגַלְגַל חַד
אַמְתָא וּפַלְגוּת אַמְתָא׃
לג וְעוֹבַד גִלְגְלַיָא כְּעוֹבַד
גִלְגְלֵי מֶרְכְּבַת יְקָרָא
אַשְׁדַתְהוֹן וְגַבֵּיהוֹן וְחוּפֵּיהוֹן
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כּוּלָא מַתָּךְ׃
לד וְאַרְבַּע כַּתְפִין לְאַרְבַּע
זָוְיָן דִבְסִיסָא חֲדָא מִנְבְּסִיסָא
כַּתְפָהָא׃ לה וּבְרֵישׁ בְּסִיסָא
פַּלְגוּת אַמְתָא רוּמָא סַגְלְגַל
סְחוֹר סְחוֹר וְעַל רֵישׁ בְּסִיסָא
אַשְׁדָתָהָא וְגַדְנְפָהָא מִנַהּ׃
לו וּגְלַף עַל לוּחַיָא אַשְׁדָתָהָא
וְעַל גַדְנְפָהָא כְּרוּבִין אַרְיָוָן
וְצוּרַת דִקְלִין כְּבָשׁ חַד

מְרֻבָּעוֹת לֹא עֲגֻלּוֹת׃ לב וְאַרְבַּעַת
י' הָאוֹפַנִּים לְמִתַּחַת לַמִּסְגְּרוֹת
וִידוֹת הָאוֹפַנִּים בַּמְּכֹנָה וְקוֹמַת
הָאוֹפַן הָאֶחָד אַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה׃
לג וּמַעֲשֵׂה הָאוֹפַנִּים כְּמַעֲשֵׂה אוֹפַן
י' הַמֶּרְכָּבָה יְדוֹתָם וְגַבֵּיהֶם וְחִשֻּׁקֵיהֶם
ג'. כ' ר"פ וְחִשֻּׁרֵיהֶם הַכֹּל מוּצָק׃ לד וְאַרְבַּע
ג'. ד' הס' בליש' ועל להם.וכליקלנ. ובמכונה ודין ב' פו. כְּתֵפוֹת אֶל אַרְבַּע פִּנּוֹת הַמְּכֹנָה
הָאַחַת מִן הַמְּכֹנָה כְּתֵפֶיהָ׃ לה וּבְרֹאשׁ
הַמְּכוֹנָה חֲצִי הָאַמָּה קוֹמָה עָגֹל סָבִיב
וְעַל רֹאשׁ הַמְּכֹנָה יְדֹתֶיהָ וּמִסְגְּרֹתֶיהָ
כ'. נ' חס' בנביאים מִמֶּנָּה׃ לו וַיְפַתַּח עַל הַלֻּחֹת יְדֹתֶיהָ
מסגרתיה ק' וְעַל וּמִסְגְּרֹתֶיהָ כְּרוּבִים אֲרָיוֹת
ג'. ג' וְתִמֹרֹת כְּמַעַר אִישׁ וְלֹיוֹת סָבִיב׃

הכותרת והכן מונח על אותו היקף ושולי הכן תחובין בתוך פי ההיקף ולמעלה הימנו הוא בולט אמה וזהו שאמר כאן ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה: ופיה עגול מעשה כן. ופיה של כותרה עגול דוגמת כן העגול: אמה וחצי האמה. רחבה בעגול: וגם על פיה מקלעות. צורת פרחים: (לב) וארבעת האופני' למתחת למסגרות. שהמסגרות מיד אופן ליד אופן כמו שפירשתי: וידות האופנים. הוא עץ התחוב באופני' וקורין איישי"ל: במכונה. דבוקים מצוקים במכונה ביציקה אחת. (לג) כמעשה אופן המרכבה. תרגם יונתן כעובד גלגלי מרכבה אופן בתוך האופן שתי וערב כמו שאמר ביחזקאל במרכבה גבוה: ידותם: איישי"ל: וגביהם. בויי"ש בלע"ז הם הנקבים: וחשוקיה'. הם עגולים סביב שהוא קישורן: וחשוריהם. זרועות האופנים התחובים מגביהם לחשוקיהם שקורין ריי"ש בלע"ז: (לד) וארבע כתפות. כמו שפירשתי למעלה וארבע פעמותיו כתפות להם ולא שנאן כאן אלא לומר ומן המכונה כתפיה: (לה) חצי האמה קומה עגול. היא מחילה כמו שפירשתי למעלה שהיא סביב הנקב והאמה מרובעת. ועל ראש המכונה ידותיה. הם סרני הנחשת שאמורים למעלה: ומסגרותי' ממנה. מסגרות התחתונות הוצקו עמה ולא שחיברן לאחר כן: (לו) ויפתח על הלוחות ידותיה ועל מסגרותיה. התחתונות על שניהם פתח וחקק כרובים אריות (ותימרות כא"א): כמער איש ולויות. פתח סביב כזכר ונקבה המחובקי' בזרועותיהן כן פירשו רבותינו: כמער. לשון אחיזה ודיבוק

רלבג

מלפנים מהמסגרת העליונה שהיא הכותרת ומחוברת בין הכיור ולמעלה מהאמה היה פיהו עגול מעש' כן הכיור היה עגול והיה עולה בעגול עד שלמות אמה וחצי אמה בדרך שהיה שם חצי אמה עגול כמו שזכר אחר זה וגם על פיה מקלעות ר"ל שעל שפתה היו ציורים ר"ל על שפת הכותרות והיא המסגרת העליונה ומסגרותיהם מרובעות לא עגולות ר"ל מסגרות המכונות כלם היו מרובעות ואע"פ שהיה כן הכיור עגול מלמעלה כמו שזכרנו: (לב) וארבעת האופנים למתחת למסגרות. ר"ל שארבעת אופנים היו מתחת לכל המסגרות: וידות האופנים במכונה. הנה ידות האופנים הם בדמיון העץ התחוב באופן העגלה אשר סביבו יסובב האופן והם היו דבוקים במכונה ממנה היו יוצאים: וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה אחשוב שקומת האופן היא קומת ידו כי ככה יגביהו המכונה מהקרקע: (לג) ידותם וגביהם וחשוקיהם וחשוריהם. הנה ידותם הם הידות שהיו האופנים תחובים בהם כמו שבארנו וגביהם הם העגלות הגדולות שסביב האופנים כי הם על גביהם וחשוקיהם הם העגלות הקטנות שסביב ידות האופנים כי הם מדובקים וקשורים בהם וחשוריהם הם כמו עמודים וזרועות יצאו מעגלה הקטנה אל העגלה הגדולה וכל זה היה מוצק ומחובר בהתכה לא במלאכה: המכונה כתפיה. ר"ל שהכתפות אינן מחוברות בלוחות הנחשת והם סרני הנחשת חבור מלאכות אך היו בעצמם יוצאים מהמכונה: (לה) ובראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב, ר"ל שהכן שהיה בראש המכונה שהיה חצי האמה היה עגול סביב כמו שקדם והיה זה על ראש המכונה כי מתחת היה הכל מרובע כמו שקדם וידותיה והם השלבים ומסגרותיה אשר סביב השלבים הכל היה ממנה ר"ל מהמכונה בעצמה ולא היה מחובר בדרך מלאכה: (לו) ויפתח על הלוחות. ר"ל שכבר חקק ורקע סביב הלוחות כדרך שעשה מהמכונה בעצמה: ידותיה. והם השלבים: ומסגרותיה. ג"כ הכל היה ממנה ר"ל מהמכונה בעצמה ואחשוב שהאופנים לא היו סובבים כי היו מחוברים בהתכה עם המכונה אך הכל היה אחד מוצק והנה זכר כי ככה גם כן היו הכרובים והאריות והתימורות שהיו על המסגרות כנגד כל אחד מהם והיו מחוברים סביב שהכל היה מעצם המכונה מוצק. והנה התימורות היו בצורת פקעים כמו שזכרנו במה שקדם וידמה שהיו בצורת בקר כנגד א' מהם כמו שקדם בצורת הבקר שהיה בפקעים אשר בים והנה הרצון באמ' כמער איש ולויות סביב שכנגד כל א' מהמסגרות היו מחוברים סביב ויהיה הרצון באמרו כמער איש כטעם אמרו מעבר איש והרצון בו כהכלות כל איש מהם והוא בקצותיהם הם שם מחוברות סביב מעצמותם וכמוהו במערם גבע:

כזאת

מצודת ציון

יסבלו הכיור ככתף הסובל משא: לכיור. עשו כעין דוד גדול: (לב) וידות. הם הנתחבים בנקבי האופנים ובהם יתגלגלו: (לג) וגביהם. הם אמצעית האופנים אשר בהם הנקבים וקרוי גב כי כשיסובב האופן בארץ המקום הזה הוא הגבוה מכל האופן: וחשוקיהם. הם העגולים הגדולים סביבות האופנים המחוברים בזרועות האופן כמו וחשוקיהם כסף (שם כ"ז) שהוא ענין חגורה: וחשוריהם. הם זרועות האופן המחברים העיגול הגדול לאמצעית האופן שבו הנקב כמו חשרת מים (ש"ב כ"ב): (לד) פנות. זויות: (לו) ויפתח. וחקק: כמער. ענין קבוץ ודבוק

כמו

מצודת דוד

להיות נוח לתחוב בו את הכן: אמה וחצי האמה. משפת המחילה מזה עד השפה שממולו היה אמה וחצי האמה וכמדת נקב הכותרת: וגם על פיה. על מחילת נקב הכותרת עשו ציורים: ומסגרותיהם. מסגרי המכונות אשר היו בין השלבים היו מרובעות בכל אורכן ולא נמצא בהם מקומות עגולות: (לב) וארבעת האופנים. ר"ל נקבי ארבעת אופני המכונה והם המקומות אשר הידות תחובות בהם הנקבים ההם היו מול תחת המסגרות והיא המחילה הנמוכה בתחתית המכונה אבל שוליו כי שם היו קבועים הידות ולמולם היו נקבי האופנים וכדרך אופני המרכבה: וידות האופנים. הידות התחובות בנקבי האופנים ומתגלגלים עליהם הם היו קבועים במכונה: (לג) כמעשה אופן המרכבה. כתמונת אופנים העשוים במרכבה: הכל מוצק. ביציקה נעשו ולא בהקשת הקורנס: (לד) וארבע כתפות. ר"ל ארבעת הכתפות האמור למעלה אשר היו בארבע פינות הכן שעל המכונה הנה הכתפות ההם יצאו ממנו כי ביציקה אחת יוצקם ולא יצקם בפ"ע וחברם אחר זה אל הכן: (לה) ובראש המכונה. בא לומר שהמחילה העגולה שהיתה בראש המכונה סביב הנקב היתה קומתה חצי האמה והיתה עגול מסביב בכל קומתה: ועל ראש המכונה ידותיה. הידות היו מונחות ודבוקות על ראש המכונה כלפי מטה עד אשר באו מתחת המסגרות היא המחילה הנמוכה וממש היו נמשכין ויורדין בעברי המכונה ומשם נתחברו להלן מן המכונה אילך ואילך והיו נתחבות בנקבי האופנים: ומסגרותיה ממנה. מסגרות המכונה היו ממנה ר"ל מוצק עמה ולא שנעשה לבד וחבר במלאכה: (לו) ויפתח על הלוחות. עשה פתוחים וציורים על הכסרים המונחים בשולי המכונה גם עשה פתוחים על הידות במקום המונח ודבק במכונה ואף על מסגרותיה היא המחילה

הנמוכה

לז כָּזֹאת עָשָׂה אֵת עֶשֶׂר הַמְּכֹנוֹת מוּצָק
אֶחָד מִדָּה אַחַת קֶצֶב אֶחָד לְכֻלָּהְנָה: ל׳. ל׳
לח וַיַּעַשׂ עֲשָׂרָה כִיֹּרוֹת נְחֹשֶׁת
אַרְבָּעִים בַּת יָכִיל | הַכִּיּוֹר הָאֶחָד
אַרְבַּע בָּאַמָּה הַכִּיּוֹר הָאֶחָד כִּיּוֹר
אֶחָד עַל־הַמְּכוֹנָה הָאַחַת לְעֶשֶׂר ב׳ פתח זקף
הַמְּכֹנוֹת: לט וַיִּתֵּן אֶת־הַמְּכֹנוֹת
חָמֵשׁ עַל־כֶּתֶף הַבַּיִת מִיָּמִין וְחָמֵשׁ
עַל־כֶּתֶף הַבַּיִת מִשְּׂמֹאלוֹ וְאֶת־הַיָּם ס׳. כ׳
נָתַן מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית קֵדְמָה
מִמּוּל נֶגֶב:
מ וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־ ג׳ מ״ל. ויכי חירום יפסלו ויעש חירום
הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר
עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה:
מא עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־ ז׳ חסרים
עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת
שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת
הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים:

וּמְדַבַּק סְחוֹר סְחוֹר: לז כְּהָדָא
עֲבַד יַת עֲסַר בְּסִיסַיָא מַתַּךְ
חַד מְשַׁחְתָּא חֲדָא עוֹבָדָא
חַד לְכוּלְהוֹן: לח וַעֲבַד
עַשְׂרָא כִּיוֹרִין דִנְחָשָׁא
אַרְבְּעִין בֵּיתִין בִּרְטִיבָא
מַחְסֵיל לְכִיוֹרָא חַד אַרְבַּע
אַמִּין כִּיוֹרָא חַד כִּיוֹרָא חַד
עַל בְּסִיסָא חֲדָא לַעֲשַׂר
בְּסִיסַיָא: לט וִיהַב יַת
בְּסִיסַיָא חֲמֵשׁ עַל עִבַּר
בֵּיתָא מִימִינָא וַחֲמֵשׁ עַל
עִבַּר בֵּיתָא מִסְמָלֵיהּ וְיַת
יַמָּא יְהַב מֵעִבַּר בֵּיתָא
מִימִינָא קִדּוּמָא מְקָבֵיל
דָרוֹמָא: מ וַעֲבַד חִירָם יַת
כִּיוֹרַיָא וְיַת מַגְרוֹפְיָתָא וְיַת
מִזְרְקַיָא וְשֵׁיצֵי חִירָם
לְמֶעְבַּד יַת כָּל עֲבִידְתָּא
דַעֲבַד לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה
בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ:
מא עַמּוּדַיָא תְּרֵין וְאַגָנֵי
קְרוֹנָתְהוֹן דִי עַל רֵישׁ
עַמּוּדַיָא תַּרְתֵּין וּסְרִיגָתָא
תַּרְתֵּין לְכַסָאָה יַת תַּרְתֵּין
אַגָנֵי קְרוֹנָתְהוֹן דְעַל רֵישׁ

ודיבוק כאשר המעורה בנקבה ופירושו איש ולויותו ולפי משמעותו לויות לשון דיבוק שולדור״א בלע״ז כמו לויות היו שם עשויות כמערת איש והמעורה כמו שפירשנו: (לז) מוצק אחד. כשם שיצק את הראשונה כן יצק את כולם: פירוש מבעל צורת הבית וזה מעשה המכונה עשה ארבעה אופני נחשת שנאמר וארבע אופני נחשת למכונה האחת כצורת עגלה גדולה וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה. ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכב׳ אופן בתוך אופן למען יוכל להוליכם אל אשר יהיה הרוח והרצון להוליכם שמה יוליכם מבלי שיצטרך להפכם אנה ואנה והמרחק שמאופן לאופן ממזרח למערב ד׳ אמות וכן מצפון לדרום שהיא מרובעת לא ארוכה כעגלות שלנו וזהו שאמר ד׳ באמה ארך המכונה האחת וארבע באמה רחבה מקל עץ וארוך נתחב בשני האופנים שממזרח למערב הצפונים. וכן כמו באותן האופנים שבתוך אלו היה מקל נתון ונתחב בשנים מהם שמצפון לדרום המזרחיים. וכן בשנים המערביים ואלו המקלות קראם הכתוב ידות וזהו שאמר וידותיהם. ופי׳ וגביהם הוא מרכזי האופנים שבתוכה סובבים המקלות הללו ונקרא׳ גב לפי שהיא הגובה שבאופן כששכבו על הארץ. וכן כל מרכז העיגול היא הגובה שממנו לפי שכל הצדדין נמשכין ממנו. ופירוש וחשוקיהם הם העיגולים החיצונים שמקשר חישוריהם שהם העצים הדקים כמין זרועות הנתחבים ונתונים מגב לחישוק והוא מלשון וחשוקיהם כסף (שמות כ״ז י) והוא הגלגל המגלגל על הארץ ורגילין לעשות סביבו ברזל עגול ונקרא בלשון המשנ׳ בפרק י״א דכלים סובב של גלגל וכאן לא היה צריך לסובב לפי שהוא כולו מנחושת. ומסגרות פירש כמין טבלאות עשוי להם על הידות לד׳ רוחות בריבוע וזהו שאמר מסגרותיהם מרובעות לא עגולות. והם סוגרים העגלה מארבע רוחותיה לפיכך נקראו מסגרות. ועל המסגרות הללו נסרים מנחושת קראם הכתוב סרני נחשת והיא מלה מסורסת ועליהם כלומר מבחוץ ולא על גבם עשויה כיון שליבות סולם ומבין שליבה לשליבה מסגרות ועליהם צורת בקר וגו׳. והיו הנסרים עולים מעל המסגרו׳ עד כנגד קומת האופנים ומשופעים והולכים ככובע וכמין כיסוי שבעגלות צבים עד בואם כנגד קומת האופן ושם נמשכין זה אל זה עד שמכסין אותו זולת באמצעו למעלה אינן מכסין אבל יש בהם נקב עגול רוחב עיגולו אמה וחצי הכיסוי הזה נקרא כותרת והנקב שבו פי הכותרת וזהו שאמר ופיה עגול מעשה כן אמה וחצי האמה. וסביב זה הנקב עולה מחילה בגובה חצי אמה וזהו שאמר ובראש המכונה חצי אמה קומה עגול סביב. ובתוך המחילה הזאת נכנס ונתחב הכן שהוא כלי קבול המקבל הכיור כשהכיור תחוב בכן. והכן בתוך מחי׳ זו שעל העגלה. והכן בתחתונה הוא עגול בחצי האמה כשיעור גובה המחיל׳ שעל הנקב העגול שבמכונה למעלה. ועולה הכן על המחילה הזאת אמה וזה מה שאמר ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה. ומעתה יש לנו שלש אמות קומת המכונה שהאופן אמה וחצי. והמחיל׳ העגולה חצי אמה. ואמה יוצא גובה הכן מעליה והאמה כזאת היא מרובעת ולו ארבע כתפות בארבע פינותיו וזהו שאמר וארבע כתפות אל וגו׳ המכונה האחת מן המכונה כתפיה. לפי שהכיור הוא למטה בשולו משופע שיכנס לתוך הכן וכדי שלא יפול אל תוכו יותר משיעור הנרצה לכך נעשו אלו הכתיפות שישאו ויסבלהו. עד כאן לשון צורת הבית: (לח) ויעש עשרה כיורות. כתיב (בד״ה ב׳ ד׳ ו) את מעשה העולה ידיחו בם: (לט) על כתף הבית. כנגד כתף הבית הימנית: מכתף הבית הימנית. משוך מנגד דרום לצד צפון. וזה קדמה מול נגב מקצוע מזרחית צפונית כנגד האויר שבין כותל צפוני של בית לצד כותל העזרה ולצד צפוני קרוי ממול נגב משוך ומרוחק מן הדרום ואין מול וממול שוין בפתרון: (מ) ויעש חירום וגו׳. ואמר רבי הכירות הן הן סירות. כד״א ככיור אש בעצים (זכריה י״ב ו) וכן והכה בכיור (שמואל א ב יד).

הכיורות

(לז) מוצק אחד. בהתכה אחת: קצב אחד לכלהנה. לכל עשר המכונות היה קצב אחד וקצב כמו מדה ענין דבר החתוך במדה: (לט) על כתף הבית מימין. פי׳ הבית עזרת הכהנים ושם היו נתונים הכיורות: על כתף הבית. פירוש מימין הבית וכן משמאלו משמאל הבית או יהיה פירוש מימין כיור שעשה משה ומשמאלו והכיורים היו לרחוץ מהם הכהנים ידיהם ורגליהם ולהדיח בהם מעשה העולה כמו שאומר בדברי הימים: ואת הים. הים היה גם כן נתון בעזרה וכן כתוב בדברי הימים ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה וגו׳

רלבג

(לז) כזאת עשה את עשר המכונות מוצק אחד. ר״ל שכל אחד מהן עם כל אלו הדברים הנלוי׳ לה הם כלם נעשים בהתכה ובזה האופן הם מחוברים לא בדרך מלאכה והם כלם במדה אחת וקצב אחד לא היה ביניהם שום שנוי במדה ובתמונה: (לח) ויעש עשרה כיורות נחשת. הנה הכיור היה משמש לקדש ידיו ורגליו של כהן כמו שנזכר בתורה והיה משמש להדחת מעשה העול׳ ג״כ כמו שנזכר בספר ד״ה. וזכר שקומ׳ הכיור היה ארבע באמה וידענו שהוא היה עגול בשפתו והיה גבהו בשיעור שיחזיק הכיור הא׳ ארבעים בת שהם מאה ועשרים סאין ולזה הוא מבואר שלא היה שיעור חלל הכיור כי אם פ׳ פעמים אמה על אמה ברום אמה: (לט) ויתן את המכונות חמש על כתף הבית מימין. הרצון בבית ההיכל ובמה שבין הכותל הדרומי וכותל העזרה שם ה׳ כיורות והה׳ הנשארים שם במה שבין הכותל הצפוני מן ההיכל וכותל העזרה ואפשר שנא׳ והוא יותר נכון שהבית הנזכר בזה המקום הוא חצר הכהנים וכו׳ היה המזבח החיצון שנזכר שם בספר ד״ה שהיה שעורו כ׳ אמה באורך וברוחב ובעומק ושם נזכר כי הוא עשה חצר הכהנים ונתן הים מכתף הימנית קדמה ממול נגבה וזה מורה שכתף הבית הימנית הנזכר בזה המקום הוא שב אל חצר הכהנים ולפי זה הפי׳ השני לא נצטרך לומר שיהיו הכיורים בין כותלי ההיכל וכותלי העזרה אבל יהיו לפאת מזרח מההיכל ואולם היה היה לפאת מזרחי דרומי שבחצר הכהנים והנה היה במקום היותר פחות שם לפי מה שבארנו פרשת ויקרא ולזה היה מקום הדשן לפאת מזרח מחצר הכהנים: (מ) ויעש חירם את הכיורות. הרצון בו הסירות וכן אמר אחר זה ואת הסירות ואת היעים

וכן

על כתף ה׳ וסי׳ נמסר בסדר מסעי: על כתף ה׳ וסי׳ וירד הגבול משפם. ויתן את המכונות ב׳ בו. משא בהמות נגב. ויביאני במבוא אשר על צפונה. ונמסר גם בסדר מסעי: ואת הים ה׳ וסי׳ ואת הים האחד. ואת הים נתן מכתף הבית. וחברו רר״ה. ויקצץ המלך אחז. ואני מרעיש את. כה אמר ה׳ צבאות עוד: גלת ז׳ חס׳ וסי׳ ותאמר לו תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ג׳ בפסוק. וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג׳ בו. עמדים שני׳ דמלכי׳ קדמא דפסו׳ חסר וי״ו. ונמסר גם ביהושע סי׳ ט״ו:

מצודת דוד

הנמוכה על כולם עשה פתוחי כרובים אריות ואילני תמר וכחבורי איש ולויה שלו ר״ל בת זוגו כן צייר כל אחד מסביב: (לז) כזאת. כתמונה הזאת: מוצק אחד. ר״ל כיציקת זה כן יציקת זה: קצב אחד. ר״ל שווים כאלו נחתכו כאחד: (לח) הכיור האחד. גבהו של הכיור: על המכונה. על הכן שעל המכונה: (לט) על כתף הבית. היא עזרת הכהנים. קדמה ממול נגב. ר״ל משוך כלפי

מקצוע

מצודת ציון

כמו ומתערה כאזרח רענן (תהלים ל״ז): (לז) לכלהנה. כמו לכלהן: (מ) הכירות. הסירות כמו והכה בכיור (ש״א ב׳): היעים. המגרפות לגרף בהם הדשן וכן ויעה ברד (ישעיה כ״ח): המזרקות. הספלים המקבלים בו הדם לזריקה: (מא) וגלת. כן יקרא החלק התחתון מהכותר כי מעשהו כספל כמו

מב וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי
ד׳ זוגין מתחלפין הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים
לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי
גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃
ל׳ חסר מג וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת
פ עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ מד וְאֶת־הַיָּם
הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת
הַיָּם׃ מה וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים
וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים
האלה ק׳ הָאֹהֶל אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ
ל׳ וחסר שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃
ב׳ מו בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ
ל׳ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין
ב׳ מלא. ז׳ צָרְתָן׃ מז וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־
ב׳ הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר
מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ מח וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת
כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח
ג׳ הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם
הַפָּנִים זָהָב׃ מט וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת
חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול
ח׳. ל׳ חסר בנבי׳ ובכתו׳ לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת

עַמּוּדַיָא : מג וְיַת רִמּוֹנַיָא
אַרְבַּע מְאָה לְתַרְתֵּין
סְרִיגָתָא תְּרֵין סִדְרִין
דְּרִמּוֹנִין לִסְרִגְתָּא חֲדָא
לְכַסָּאָה יַת תַּרְתֵּין אַגָּנֵי
קְרוֹנָתְהוֹן דְּעַל אַפֵּי עַמּוּדַיָא :
מג וְיַת בְּסִיסַיָא עֲסַר וְיַת
כִּיּוֹרַיָא עַסְרָא עַל בְּסִיסַיָא :
מד וְיַת יַמָּא חַד וְיַת תּוֹרֵי
תְּרֵי עֲסַר תְּחוֹת יַמָּא :
מה וְיַת דּוּדַיָא וְיַת
מַגְרוֹפְיָתָא וְיַת מִזְרְקַיָא
וְיַת כָּל מָנַיָא הָאִלֵּין כְּעוֹבַד
מָנֵי מַשְׁכְּנָא דַּעֲבַד מֹשֶׁה
כֵּן עֲבַד חִירָם לְמַלְכָּא
שְׁלֹמֹה בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ
נְחָשׁ טָב : מו בְּמֵישְׁרֵי
יַרְדְּנָא אַתְּכִינוּן מַלְכָּא
בְּעוֹבֵי גַרְגִשְׁתָּא בֵּין סֻכּוֹת
וּבֵין צָרְתָן : מז וְאַצְנַע
שְׁלֹמֹה יַת כָּל מָנַיָא מְסַגֵּי
לַחֲדָא לַחֲדָא לֵית סוֹף
לְמִתְקַל נְחָשָׁא : מח וַעֲבַד
שְׁלֹמֹה יַת כָּל מָנַיָא דִּי
בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ יַת
מַדְבְּחָא דְּדַהֲבָא וְיַת
פָּתוֹרָא דִּי עֲלוֹהִי לְחֵם אַפַּיָא דַּהֲבָא : מט וְיַת מְנָרְתָא חֲמֵשׁ מִימִינָא
וַחֲמֵשׁ מִסְמָלָא קֳדָם בֵּית כַּפּוּרֵי דַּהֲבָא טָבָא וְשׁוֹשַׁנְתָּא וּבוֹצִינַיָא

וינח ז׳ דגשין בקריאה וסי׳ משה את המטה. וינח ה׳ את הגוי׳. ויכתב בספר וינח. וינח שלמה את כל הכלים. וינח את גבלתו. וינח את נערו שם. ויעש שלחנות. ונמכר גם בסרר קרה: מאד מאד ו׳ בקריאה וסי׳ והמים גברו מאד מאד על הארץ. ויפרץ האיש מאד מאד. טובה הארץ מאד מאד. וינח שלמה את כל הכלים. וייראו מאד מאד. והנבאתי כאשר צויתי: ואת השלחן ג׳ בקריאה וסי׳ ואת כל כליו. וחברו ואת השלחן. ויעש שלמה את כל הכלים:

תולדות אהרן נחשת ממרט. ערכין י: ואת השולחן. מנחות צט: זהב סגור (יומא מה):

הכיורות. של נחשת לדשן את המזבח: היעים. מגרפות של נחושת שקורין וודי״ל באשכנז לתחות בהן דשן בתוך הסירות: (מב) שני טורים רמונים. מאה רמונים בטור חרוזים בשרשרות: (מו) יצקם. התיכם והציקם כתבניתם: במעבה האדמה. בעובי גרגשתא: (מז) וינח שלמה. מלשקול את משקל הכלים האלה מרוב מאד וחדל לספור משקלם: (מט) חמש מימין וחמש משמאול. אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח א״כ מצינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה. אלא של משה באמצע ה׳ מימינה וה׳ משמאלה: והפרח. של מנורה. והנרות. בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה: והמלקחים שמרימים בהן את הפתילה מתוך השמן.
והכפות

וגו׳. והאומר ואת הים נתן מכתף הימנית קדמה וגו׳ פי׳ נתן הים בעזרה לצד דרום משוך כלפי מזרח: (מה) ואת כל הכלים האהל. כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר והכתיב ר״ל כענין אותם הכלים שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה בבית המקד׳ וכן תרגם יונתן כל מאניא האילין כעובד מאני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכ׳ שלמה בית מקדשא דה׳: ממורט. זך ונקי מכל חלודה ומכל סיג: (מו) בככר הירדן. כתרגומו במישרי ירדנא. במעבה האדמה. תרגומו בעובי גרגישתא והגרגישתא היא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לצקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לצקת בו: בין סכו׳ ובין צרתן. ובדברי הימים צרדתה ושני שמות היו לו והעפר ההוא טוב להתכ׳ ובעובי אותו קרקע צייר דפוס הכלים ויצקם שם כי לא יתכן לעשות כורים לכלים גדולים כאלה אלא בעובי האדמה התיכו אותם: (מז) וינח שלמה. הניח מלשקלם מרב מאד מאד לא נחקר משקלם והניחם כמו שעשו ולא נודע משקלם ויונתן תרגם ואצנע שלמה כלומר הביאם ממקום יציקתם והניחם בבית המקדש במקומם ומרוב שהיו הכלים לא נחקר משקלם: (מח) ואת השלחן. שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ויעש שלחנות עשרה וגו׳ ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים: (מט) חמש מימין וחמש משמאל. פי׳ מימין מנורת משה הניח חמש מנורות וחמש משמאל מנורת משה אבל כל המנורות היו גם כן בדרום וכן כל השלחנות בצפון ואומר בדברי הימים על השלחנות שהניח חמש מימין וחמש משמאל ופירושו כמו במנורת חמש מימין שלחן משה וחמש משמאלו ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השלחנות היו מסדרין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בדברי רז״ל הנראה מן הפסוקים כן הוא: והפרח. פרחי המנור׳ כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח

רלב״ג

וכן כתוב בדברי הימים בשני אלו המקומות והנה ענין אל הכיורות הוא מענין אמרו והכהו בכיור או בדוד והנה אלו הם רות היו משמשות לשום בהן דשן המזבח: (מה) ואת היעים. הם מגרפו׳ של נחושת לדשן בהם המזבח: ואת המזרקות. הם כלים יקבלו בהם הדם להזות על המזבח. ואת כל הכלים האלה. קרי וכתיב הכלים האהל והנה תרגם יונתן לפי הכתב שאלו הכלים היו נעשים בצורה שעשאם משה באהל ומזה אמרו ואת כל הכלים האהל כאילו אמר את כל הכלים כלי האהל וכמוהו רבים בלשוננו: נחשת ממורט. ר״ל צרוף ונקי מכל סיג: (מו) בככר הירדן. ר״ל במישור הירדן: במעבה האדמה. ר״ל שחפר בעובי האדמה צורת הדפוסים להתיך את כל הכלים האלה כי לא היה נכון לגדלם לעשות להם דפוסים יותכו בהם זולת זה הדרך: (מז) וינח שלמה את כל הכלים. ר״ל כי מרוב משקלם הניח שלמה מלחקור על משקלם כמה היה: (מח) ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית ה׳. ר״ל אשר בבית ה׳: את מזבח הזהב. הוא מזבח הקטרת אשר היה בהיכל: ואת השולחן אשר עליו לחם הפנים זהב. כבר התבאר בספר דברי הימים כי שלמה עשה עשר שולחנות והניחם בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל שיהיו קצת השולחנות לפאת צפון וקצתם לפאת דרום כי כבר התבאר מדברי התורה שמקום השולחן היה בצפון והמנורה היתה בדרום אבל הרצון בזה שלפאת צפון שם השלחנות בשתי שורות השורה האחת לפאת ימין מהאחרת וכן ראוי שנבין מענין המנורות והנה לא זכר מעשה השולחן והמנורות לפי שכבר עשאם באופן שחבר בתורה: (מט) לפני הדביר זהב סגור. הנה מפני שהשולחנות הם גם כן לפני הדביר ולא זכר זה אלא במנורות ידענו שהמנורות יותר קרובות מקדש הקדשים מהשולחנות והם היו כנגד הארון כי לפני ה׳ היו כמו שהתבאר מדברי התורה ומה שאמר והפרח והנרות והמלקחים זהב אין הרצון בו שלא יהיה השאר גם כן זהב אבל הרצון בו שעד פרחה שהיה בסוף ירכה ועד הנרות שהיו בקנה המנורה
השני

מצודת דוד

מקצוע מזרחית דרומית שבעזרת כהנים: (מ) בית ה׳. לצורך בית ה׳: (מב) לשתי השבכות. העשויות לתלות בתחתית השבכות: שני טורים. בכל טור מאה רמונים: לכסות את שתי וגו׳. על הרמונים יאמר שהיו מכסים חלק העליון מן הגולה שהרי היו תלוין בתחתית השבכה והיו יורדין על עליונות הגולה: (מה) בית ה׳. לצורך בית ה׳: נחשת ממרט. היו מנותשת צרוף ומזוקק: (מו) במעבה האדמה. בעובי האדמה חפר צורות הכלים ההם ושפך בהם את הנחושת לאחר ההתכה: (מז) וינח שלמה וגו׳. הניח מלשקול אותם מחמת שהיו מרובים מאד מאד ולא היה נחקר לדעת משקל הנחושת וכפל הדבר במ״ש לתוספת ביאור: (מח) אשר בית ה׳. אשר לבית ה׳: ואת השולחן. ר״ל קבוצת השלחנות כי עשר שלחנות עשה כמ״ש בד״ה: זהב. מוצב על השלחן: (מט) חמש מימין. ר״ל מימין מנורת משה אבל כולם העמיד בדרום שהתורה אמרה בה על צלע המשכן תימנה (שמות כו)

מצודת ציון

כמו וגלה על ראשה (זכריה ד׳): (מב) על פני. ר״ל בגובה ע״ש שהפנים הוא בגובה האדם: (מה) הסירות. הם היורות שזכר וכן והיו הסירות בבית ה׳ (שם י״ד): ממורט. לחה ובהירה כמו הוחדה וגם מורטה (יחזקאל כ״א): (מו) בככר. במישור: (מט) והפרח. קבועת פרחי המנורה: הנרות. עשוים כעין בזיכין ובהם משימין השמן והפתילות: והמלקחים. הצבתים ילקחו בהם הפתילות

וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב׃ נ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

נא וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי ׀ דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃

ח א אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלָ͏ִם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃

ב וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃

נ' ה' נ' ב' בסיפרא ג'. ד' כ"א י"ח פסוק' את את ואת ואת ג' כולהון קמצין ד'

וְצִבְתַּיָא דַהֲבָא׃ נ וְקוּלַיָא וּמְזַמְרַיָא וּמִזְרְקַיָא וּבָזִיכַיָא וּמַחְתְּיָתָא דַהֲבָא טָבָא וּמוּגְלְסַיָא לְדָשֵׁי בֵית גַוָאָה לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא לְדָשֵׁי בֵיתָא לְהֵיכְלָא דַהֲבָא׃ נא וּשְׁלִימַת כָּל עֲבִידְתָּא דַעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְאַיְתֵי שְׁלֹמֹה יָת קוּדְשֵׁי דָוִד אֲבוּהִי יָת כַּסְפָּא וְיָת דַהֲבָא וְיָת מָנַיָא יְהַב בְּאוֹצְרַיָא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ א בְּכֵן כְּנַשׁ שְׁלֹמֹה יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטַיָא רַבְרְבֵי אַבְהָתָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לִירוּשְׁלֵם לְאַסָּקָא יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ מִקַּרְתָּא דְדָוִד הִיא צִיוֹן׃ ב וְאִתְכְּנִישׁוּ לְוָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בְּיַרְחָא דְעַתִּיקַיָא דְקָרָן לֵיהּ יַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַגָא וּכְעַן הוּא יַרְחָא

ותשלם ג' בקריאה וסי' ותשלם כל המלאכה דמלכים . וחברו דד"ה . ותשלם החומה בעשרים . ואת הכלים ג' בקריאת וסי' ותשלם כל המלאכה אשר עשה : ואשקלה להם . ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית : בירח ד' וסי' נמסר לעיל בסיפר' סימן ז' . באהל ו' קמץ וסי' בלשון תרגום שדה עלת בעננא דנשיא בקימא דארונא . וסי' נמסר בסדר חקת התורה ובספר שפטים סימן ה' :

תולדות אהרן בירח האתנים . ר"ה יא מגלה לא (ר"ה נו) :

רשי

(נ) והספות . כלי של מיני זמר הוא וכן מזמרות : והמזרקות . לקבל דם : והכפות . לבזיכי לבונה : והמחתות . לחתות בהן תרומת הדשן ונחלי' להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטורת : והפותות . מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול : לדלתות הבית . שהוא קדש קדשים : לדלתי הבית שהוא להיכל כל פתחותיהן היו זהב : (נא) את קדשי דוד אביו . מה שנשאר מכסף וזהב שהקדיש אביו . ומדרש אגדה שלא רצה שלמה לתת מאותו הקדש לבנין הבית . ושמעתי מחכמי ישראל שהיו אומרין לפי שהיה יודע שסופו ליחרב שלא יהיו העובדי כוכבים אומרים קשה יראתם שלקחו נקמתם מן הבית שנבנה מן גזלות וחבלות שגזל מהם דוד . וי"א כך אמר שלמה רעב היה בימי אביו ג' שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות הללו להחיות בהן עניי ישראל : (א) נשיאי האבות לבני ישראל . של בני ישראל : מעיר דוד . שנתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד אדום : (ב) בירח האיתנים . ת"י בירחא דעתיקיא דקרן ליה רחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא שביעאה משניתנה תורה וכתיב

רדק

ופרח וכן הנרות שבעה בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלקחים : (נ) והספות . הם כלים עשוים בתכונת הכדים ואפשר שהם הנקראים בדברי רז"ל קיתון קיתונות ות"י וקוליא ותרגם אונקלוס וכדה על שכמה וקולתא : והמזמרות . כלי שמזמרים בהם : והפותות לדלתו' הבית . ת"י ומוגלסיא והם צירי הדלתות ואומר כי צירי הדלתות של הבית הפנימי שהוא הדביר וצירי דלתות ההיכל עשה זהב אבל הדלתות היו מעץ מצופות זהב כמו שכתוב למעלה ולהיכל שאמר הוא פי' הבית שזכר כי אמר לדלתות הבית ופירוש לדלתות שהיו להיכל כי הוא הנקרא בית בסתם באותם הבתים כי אין כתוב ולהיכל אלא להיכל בלא וי"ו והספרים שכתוב בהם וי"ו טעות הוא : (נא) ויבא שלמה . מה שהקדיש אביו נתן ממנו בבנין הבית לכבוד אביו כי לא היה צריך לאותו הקד' כי לרוב היה לו כסף וזהב ונחשת אך לכבוד דוד אביו נתן ממנו במלאכת בית המקדש והשאר נתן באוצרו' בית ה' ופירוש ואת כל הכלים כלי זהב וכלי כסף וכלי נחשת שלקח דוד מהדרעז' משאר הגוים כמו שכתוב למעלה . ובדרש שלא נתן שלמה מקדשי דוד אביו דבר במלאכ' בית המקד' י"א לפי שידע שלמה שסופו לי הרב שלא יהו אומרים אומות העולם מפני שהיה בנין הבית מחמס ומגזלות שגזל דוד לפיכך חרב וי"א כך אמר שלמה רעב היה בימי אבא שלש שנים שנה אחרי שנה והיה לו לבזבז ההקדשות האלה להחיות בהן עניי ישראל יהיו שמורין לעת צורך : (א) מעיר דוד . כי שם העלהו דוד כשהביאו מבית עובד אדום : (ב) בירח האיתני' . שבו אוספים הפירות והתבואות לבית כמו שנקרא חג האסיף לזה הטעם וכן איתנים לשון חוזק שהתבואות והפירות היי האדם ומרבו' ז"ל שאמרו חדש שנולדו בו אבות הם איתני עולם כמו והאיתנים מוסדי ארץ ומהם שאמרו שהוא חזק המצות שיש בזה החדש חגים ומצות וי"ת בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא שביעאה כלומר כי לפני הזמן יצאו ישראל ממצרים היה תשרי החדש הראשון כי בתשרי נברא העולם ומשיצאו בני ישראל ממצרים בניסן הוא ראש לחדשים ותשרי שביעי לו כי כן אמר להם האל ית' החדש הזה לכם ראש חדשים לכם מכלל כי לשאר העולם אינו ראשון כי תשרי הוא ראשון : בחג . קודם חג הסכות נקהלו אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם

רלבג

השני הכל הי' זהב וכן המלקחים היו זהב כמו שהוגבל בתורה וככה אמר בתורה עד ירכה עד פרחה זהב טהור : זהב סגור . ר"ל נקי ומזוקק וידמה שזקוקו היה בשיסגרוהו תוך הכור באש עם דברים יוציאו ממנו סיגיו בעשן ולזה נקרא סגור : (נ) והספות . הם בדמיון כדים העשויים לשום בהם יין : והמזמרות . הם כלי זמר עשויים מזהב . ואפשר שיהיו גם כן הספות מינים אחרים מכלי זמר : והמזרקות . הם לקבל הדם ואחשוב שהיו משמשים לדם קדשים אשר יובא אל הקדש פנימה : והכפות . הם לשום בהם מלא קומץ לבונה להקטיר : והמחתות . הם לחתות בהם גחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הזהב : והפותות לדלתות הבית . ר"ל מה שיכנס ציר הדלת בו שהוא מחובר לדלת . הנה זה היה בדביר ובהיכל מזהב : (נא) ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית ה' . למדנו מזה המקום כי שלמה עשה משלו את הבית הגדול הזה ואולם הקדשו' דוד אביו שם באוצרות בית ה' וידמה שלזאת הסבה לא התחיל לבנין הבית תכף מלכו כי בשנה הרביעית החל הבנין כמו שקדם והיה זה כן כדי שיבנהו משלו לא מאוצרות דוד אביו אשר הקדיש אותם לה' וכאלו היה זה מכוון מהש"י כמו שלא רצה שיבנהו דוד כי דמים רבים שפך כן לא הסכים שיבנה מאשר אסף דוד משלל הגוים במלחמה אך שלמה שהיה איש שלום והיה מה שקבץ מהממון מקובץ עם השלום בו בחר השם ית' לבנותו במה שקבץ מהממון עם השלום : (א) והנה ספר שכבר הקהיל שלמה אליו את זקני ישראל והם השופטים והחכמים ואת כל ראשי המטות והם הנשיאים להעלות ארון ברית ה' מעיר דוד ולהביאו בקדש הקדשים . וזכר שכבר היה זה בירח האיתנים והוא חדש תשרי בחג הסוכות ואחשוב שקראו ירח האיתנים כי בו המועדים היותר חזקים והיותר מיישרים

מצודת דוד

כ"ו) : לפני הדביר . כי בהיכל עמדו : (נ) הבית הפנימי . ולתוספת ביאור כפל ואמר לקדש הקדשים . וכן לדלתי הבית כפל לתוספת ביאור ואמר להיכל : זהב . מוסב על הפותות שהם היו מזהב : (נא) את קדשי מה שהקדיש דוד אביו וכו' כי כל הבנין וכליו עשה שלמה משלו ממה שקבץ הוא (לבד כלי נחושת עשה ממה שלקח אביו מערי הדדעזר כמ"ש בד"ה א' י"ח) : נתן . כמו ונתן ר"ל שהביא קדשי אביו ונתן אותם באוצרות העשויות בבית ה' : ח (א) אז . כאשר השלם כל מלאכת הבנין : נשיאי האבות . הנשיאים לכל בתי האבות של בני ישראל והם הם ראשי המטות שזכר ולתוספת ביאור כפל : (ב) בירח האתנים . חודש תשרי נקרא ירח האתנים מלשון איתן וחוזק ע"ש כי בחדש תשרי הם המועדים ביותר חזקים ומיישרים

מצודת ציון

הפתילות למוצבים ולהניחם על מקום הראוי : (נ) והספות . כלים כעין כדים כי ת"י קולין וכן וכדה על שכמה (בראשית כ"ד) ת"א וקולתה : והמזמרות . כלי זמר : והכפות . הבזיכין שבהם הלבונה : והמחתות . כלים לחתות בהם האש על הקטורת : והפותות . הם העשויות להציב בהן צירי הדלתות לסבב הולך ואילך ובמשנה והפותה שתחת הציר (כלים פי"א) : ח (ב) האתנים . ענין חוזק כמו

ג וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ
הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן׃ ד וַיַּעֲלוּ אֶת־
ט' פסו' בסי' את ואת ואת אֲרוֹן יְהוָֹה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד
וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל
וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃
ג' ה וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל
הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן
כ' מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ
נ"ס וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׃ ו וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־
אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָֹה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־
דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־
ל' תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ ז כִּי הַכְּרוּבִים
פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן
ל'. ד' חסר כסיפרה וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו
ל' מִלְמָעְלָה׃ ח וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ
רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי
ד'. י"ו הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם

שְׁבִיעָאָה׃ ג וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וּנְטַלוּ כַּהֲנַיָא יָת אֲרוֹנָא׃ ד וְאַסִיקוּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ וְיָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל מָנֵי קוּדְשָׁא דִי בְמַשְׁכְּנָא וְאַסִיקוּ יַתְהוֹן כַּהֲנַיָא וְלֵיוָאֵי׃ ה וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְכָל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְאִזְדַמְנוּ עֲלוֹהִי קַיְמִין עִמֵיהּ קֳדָם אֲרוֹנָא מְנַכְסִין עָאן וְתוֹרִין דְלָא יִתְחַשְׁבוּן וְלָא יִתְמְנוּן מִסְגֵי׃ ו וְאָעִילוּ כַּהֲנַיָא יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ לְאַתְרֵיהּ לְבֵית כַּפּוּרֵי דִי מְתַקַן לֵיהּ בְּגוֹ בֵיתָא לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא לִתְחוֹת כַּנְפֵי כְרוּבַיָא׃ ז אֲרֵי כְרוּבַיָא פְּרִיסַן גַדְפֵּיהוֹן עַל אֲתַר אֲרוֹנָא וּמַטְלִין כְּרוּבַיָא עַל אֲרוֹנָא וְעַל אֲרִיחוֹהִי מִלְעֵלָא׃ ח וַאֲרִיכוּן אֲרִיחַיָא וּמִתְחֲזַן רֵישֵׁי אֲרִיחַיָא מִן קוּדְשָׁא עַל אַפֵּי בֵית כַּפּוּרֵי וְלָא מִתְחֲזַן לְבָרָא וַהֲווֹ תַמָן

וכל עדת ג' דסמיכי וסי' נמסר בסדר בהעלותך : יראו ד' בקריאה וסי' את חג המצות תשמור קדמא . ופטר חמור תפדה בשה ואם לא . ופני לא יראו . ולא יראו החוצה ויהיו שם . נחברו דדברי הימים . וחד ויראו לפניך מראינו ומראה הילדים :

תולדות אהרן ויאריכו הבדים . מנחות לח (שקלים מט) : ויראו ראשי הבדים . יומא נג ׃

רש"י

וכתיב בניסן שהוא ראש חדשי' נקרא תשרי שביעי : (ד) ואת אהל מועד . שעשה משה וגנזו שלמה משנבנה בית ראשון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה : אשר באהל . אשר נטה דוד לארון : כנפי הכרובים . אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובים של כפורת שעל הארון : (ז) אל מקום הארון . מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בענין : (ח) ויראו ראשי הבדים . בפרוכת שכנגד הפתח באמה טרקסין יכול יהיו מקרעין בה ויוצאין תלמוד לומר ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין כעין שני דדי אשה כענין שנאמר בין שדי ילין (שיר א' יג) :

בצאת

רדק

עם חנוכת המקדש והחג שבעת ימים קודש חג הסוכות הוא שנקהלו בירושלם כמו שנפרש : (ג) וישאו הכהנים את ארון ה'. אמרו רבותינו ז"ל בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו כשברח דוד מפני אבשלום ועתה כשהכניסוהו לבית המקדש לקדש הקדשים והם לא זכרו זה המקום אולי בכלל החזירוהו למקומו הוא : (ד) את ארון ה' ואת אהל מועד . את ארון ה' מציון כמו שאמ' ואת אהל מועד מגבעון כי שם היה : הכהנים והלוים . הכהנים הארון והלויים את אהל מועד וכלי הקדש אשר באהל ואהל מועד גנזו באוצרות בית האלהים אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית : (ו) אל תחת כנפי הכרובים . הכרובים הכנים בתחילה והכרובי' האלה שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם ופניהם לבית כמו שאומר בדברי הימים ופורשים כנפיהם מקיר אל קיר ובין כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים והכרובים שעשה בצלאל היו בשני קצות הכפורת על הארון והיה מכסה הארון כמו שהיה מתחילה אבל אלו הכרובי' היו כנפיהם גבוהים על הארון כי חמש אמות היה קומ' הכרוב ואין צריך לגוף הכרובים שהיה עומד בנס כי הגוף תחת הכנפים ואין לנו לשאול למה עשה שלמה כרובים אחרים ולא כתבנית הראשונים כאשר אין לנו לשאול למה לא עשה ארון אחר ועשה מזבחות אחרים ומנורות ושולחנות וכלים אחרים כי הכל עשה על פי הנבואה כמו שמסר לו דוד אביו כמו שכתוב בד"ה שאמר לו דוד הכל הכל בכת' מיד ה' עלי השכיל כל מלאכת התבני' : (ח) ויאריכו הבדים . האריכו אותם לחוץ כלומר שמשכו אותם כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לשאת בכתף ומתחילה היו הבדים נתונים בארון בשוה שהיו עודפים אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל בד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשוא בכתף האריכו הבדים ומשכו' כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהיה נכנס שם כהן גדול ביום הכפורים להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה ולפיכך האריכו הבדים על פני הדביר ולא יראו החוצה לפני הדביר ואם תאמר והלא אורך הבדים לא היה אלא עשר אמות ולא נאמר בתורה שהיו נראים חוץ לפרכת והדביר היה רחבו עשרים אמה א"כ אע"פ שמשכו אותם היאך נראו עדיין על פני הדביר נאמר כי לא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל עד כדי שיראו הבדים על פני הדביר כשמשכו אותם כלפי חוץ ואין צריך לומר כי מקום ארון אינו מן המדה ובנס היה עומד שהרי בתוך המדה היה תחת כנפי הכרובים בתוך עשרים אמה ולא היה ממנו עשר אמה לכל רוח : ויהיו שם עד היום הזה . שלא הסירו אותם

עוד

רלבג

מיישרים אל השלמות לפי מה שבארנו בבאורנו לדברי התורה ובפרשת פנחס בארנו רוב זה הענין : (ג) וזכר כי שם היו כל זקני ישראל לכבוד הש"י ולא נשאו הלויים את הארון רק הכהנים ואע"פ שהיה נשיאת הארון מעבודת בית המקדש לא הסכימו בזה המקום שישאו אותו הלויים לפי שהכוונה היתה להביאו בבית קדשי הקדשים והוא הדביר אשר לא הותר להכנס בו כי אם כהן גדול יום אחד בשנה וכאשר לא היה אפשר שישא הכהן הגדול לבדו הארון היה יותר ראוי שיכנסו שם הכהנים משיכנסו שם הלוים ואולם בספר ד"ה כתוב שהלויים נשאו אותו והנה הרצון בו כהנים כי מצאנו שנקראו הכהנים לויים במקומות רבים. ומזה המקום יש ללמד כי כשיבא ההכרח לתקן בית קדש הקדשים ראוי לבחור תחלה שיתוקן על יד כהן גדול אם אפשר זה ואם לא היה אפשר זה נתיר תחלה זה לכהנים ואם אין מהם יודע לתקן נתיר זה ללוים וכן ממדרגה למדרגה שפלה ממנה : (ד) והנה העלו עם זה אהל מועד שנעשה במדבר על יד משה וכל כלי הקדש אשר היו באהל אשר הכין דוד לתת שם את ארון האלהים והנה היו נכללים בכלים ההם הכלים שעשה משה והנה הארון נשאו הכהנים ושאר הכלים שהיה נכון שישאום הלוים נשאו אותם הלוים : (ה) וזכר כי המלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו . והם ראשי העם וזקניו היו מזבחים צאן ובקר לרוב מאד לפני הארון בהיות הכהנים נועדים בהעלאת הארון למקומו והכהנים הביאו הארון אל דביר הבית שהוא קדש הקדשים תחת כנפי הכרובים שנטעו שם שהיו נוגעים בכנפיהם בכותל רוב הדביר והיו נוגעים כנף זה בכנף זה במה שבין הכרובים האלו תחת כנפיהם היה מקום הארון בדרך שסככו הכרובי' על הארון ועל בדיו מלמעלה כי גובה הכרובים ההם היה עשר אמות כמו שקדם. והנה הבדים היו תמיד בארון והזהירה התורה שלא יסורו ממנו ולזה היו תמיד שם : (ח) ויאריכו הבדים . אחשוב שאלו הבדים אינם הבדים שעשה משה ולזה אמר ויאריכו הבדים שעשו אותם יותר ארוכים ממה שהיו מעשה משה כי שיעור קדש הקדשים לא היה אז כי אם עשר אמות ועתה היה שיעורו עשרים אמה ואמר שכבר היו נראים ראשי הבדים מן הקדש אצל פני הדביר והוא פתח קדש הקדשים ולא היו נראים החוצה בהיכל אך היו מגיעים עד פני הדביר ולזה היו מגיעים בעובי הכותל ושם היתה פרוכת להבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים אעפ"י שהיו שם דלתות כי לא היה אפשר לסגרם כי הבדים

ימנעו

מצודת ציון

כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד) : (ה) הנועדים . ענין וועד ואסיפה וכן הנועדים על ה' (שם י"ו):

עליו

מצודת דוד

ומיישרים את האדם אל השלמות : (ד) ואת אהל מועד . בגבעון היה ומשם העלוהו וגנזוהו באוצרות בית ה' בהעליות אשר ממעל להיכל ולדביר : הכהנים והלוים . הכהנים העלו הארון והלוים את אוהל מועד וכליו : (ה) אתו לפני הארון . ללכת עמו לפני הארון : (ו) כנפי הכרובים . הם שעשה שלמה ועמדו בארץ כמ"ש למעלה : (ז) כי הכרובים וכו' . ר"ל כי מתחילה נעשה שיפרשו הכרובים כנפיהם אל מקום עמידת הארון ולזה בהכנסת הארון אל מקומו היו א"כ הכרובים מסככים עליו : (ה) ויאריכו הבדים . ר"ל משכו הבדים לחוץ כלפי המזרח והיו נראים לפני הדביר בהיותם דוחקין ובולטין בפרוכת שהיה מול הפתח אבל לא היו נראים בחוצה לגבות מקרעין בפרוכת לצאת חוצה לו : ויהיו שם . על הבדים יאמר שהיו שם באותה הנחה ומלב : עד היום הזה . ר"ל עד אשר גם בימי יאשיהו ;

אשר

(י) בצאת הכהנים מן הקדש. הכהנים שנשאו הארון בדביר כשיצאו שרתה שכינה בהיכל: (יב) אז אמר שלמה. כשראה הענן אמר עתה רואה אני שהשכינה שורה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבוא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת (ויקרא ט"ז ב) כך שנויה בספרי: (יג) לשבתך עולמים. שמשנבחרה לא הותרו הבמות ולא שרתה שכינה במקום אחר: (טו) אשר דבר בפיו. שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו מלא. קיים את דברו בידו הטובה: (טז) מן היום וגו'. את זה דבר אל דוד אבי

רלבג

ימנעו מזה: (ט) אין בארון רק שני לוחות האבנים. זה לא ישלול שלא היו שם הדברים שנזכרו בתורה שהם מונחים בו כמו מטה אהרן וצנצנת המן אך שלל בזה שלא היה שם מהתורה רק עשרת הדברים כי הם מקיפים בכח על התורה כמו שבארנו בפרשה יתרו: (י) ויהי בצאת הכהנים מן הקדש. זכר בספר ד"ה כי כל הכהנים התקדשו לא שמרו בזה דבר המחלקות לרוב הזבחים והעולות שנעשו שם. והלוים היו משוררים להודות לה' בפה ובכלי זמר. והכהנים מחצצרים בחצוצרות כי זה היתה עבודתן שלא יותר העשותה כי אם על יד כהן כמו שנתבאר בתורה וזה כלו היה בעת העלותם העולות וזבחם הזבחים. והנה בעת ההיא שרתה השכינה על בית ה' ונראה שם כבוד ה' בענן עד שלא יוכלו הכהנים לעמוד לשרת במזבח מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה': (יב) אז אמר שלמה. הנה אמרו שכן בערפל יאות לפי הנגלה ולפי המשל אמנם לפי הנגלה הרצון בו כי הש"י אמר להראות כבוד שכינתו בענן וערפל בבית הקדוש הזה ואולם לפי המשל הרצון בו שהש"י אמר להשרות שכינתו ולהשגיח בזה העולם השפל שהוא חשך וערפל: (יג) בנה בניתי זבול לך. אמר על צד המשל להתמדת הראות שכינת הש"י בבית המקדש יותר ממה שיתראה בשאר המקומות שהוא בנה שידור בו הש"י ויהיה מכון לשבתו לנצח כאמרו זאת מנוחתי עדי עד וזה כי אחר שנגלה זה המקום הקדוש נאסרה העבודה בזולת המקום ההוא כמו שנתבאר בתורה כאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה והנחלה: (יד) ויסב המלך את פניו ויברך. הנה לא זכר בזה המקום ברכה אשר ברכם אך הסב פניו להם בברכה כי המברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין וזה מבואר בנפשו וכן מצאנו הענין בברכת הכהנים: וכל קהל ישראל עומד. למדנו מזה שאין ראוי לישב בעזרה ודמה מזה שלמה שהש"י היה יושב ולזה יתבאר שמלכי בית דוד הותר להם לישב בעזרה: (טו) ובידו מלא. ר"ל

עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה׃ יא וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃

יב אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל׃ יג בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃

יד וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עֹמֵד׃ טו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ מִלֵּא לֵאמֹר׃ טז מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ יז וַיְהִי עִם־לְבַב דָּוִד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת

ד'. ג' חס'

ג'. ג' ב' הס' וא' מ' בהאי' בערפל וחבירו ג'

ג'

ג'

י"ח פסוקים בנביאים את את ומל' הדא ביניהון

ד'

עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ט לֵית בַּאֲרוֹנָא לָחוֹד תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא דְאַצְנַע תַּמָן מֹשֶׁה בְּחוֹרֵב דִּי עֲלֵיהוֹן כְּתִיבִין עַשְׂרָא פִּתְגָמֵי קְיָמָא דִּגְזַר יְיָ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ י וַהֲוָה בְּמִפַּק כָּהֲנַיָא מִן קוּדְשָׁא וַעֲנַן אֲמִיטְתָא אִתְמְלֵי יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ יא וְלָא יְכִילוּ כָּהֲנַיָא לְמֵיקַם לְשַׁמָּשָׁא מִן קֳדָם עֲנָנָא אֲרֵי אִתְמְלֵי יְקָרָא דַיְיָ יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ יב בְּכֵן אֲמַר שְׁלֹמֹה יְיָ אִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֵם׃ יג מִבְנָא בְנֵיתִי בֵּית מַקְדְּשָׁא קֳדָמָךְ אֲתַר מְתַקַּן לְבֵית שְׁכִנְתָּךְ עָלְמִין׃ יד וְאַסְחַר מַלְכָּא יַת אַפּוֹהִי וּבָרֵיךְ יַת כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל וְכָל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל קָאִים׃ טו וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּי גְזַר בְּמֵימְרֵיהּ עִם דָּוִד אַבָּא וּבִרְעוּתֵיהּ קַיֵּים לְמֵימָר׃ טז מִן יוֹמָא דִּי אַפֵּקִית יַת עַמִּי יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לָא אִתְרְעֵיתִי בְּקַרְתָּא מִכֹּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמִבְנֵי בֵּיתָא לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי תַּמָּן וְאִתְרְעֵיתִי בְדָוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ יז וַהֲוָה בְּלִבָּא דְדָוִד אַבָּא

לחות האבנים ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר עקב: לשבתך ג' בקריאה וסי' מכון לשבתך פעלת ה'. מכון לשבתך עולמים. וחברו דדברי הימים. אנ"ך: וכל קהל ג' בקריאה וסי' ויסב המלך את פניו דמלכים. וחברו דד"ה. וישלחו ויקראו:

תולדות אהרן אין בארון, בתרא יד: בנה בניתי. ר"ה עז חגיגה עז זוהר בהעלותך (תענית סה): לא בחרתי. זוהר ויקהל:

עוד מן הארון כמו שכתוב לא יסורו ממנו וגם לא החזירו אותם לאחוריהם אלא היו משוכים לפני הדביר לעולם וזהו עד היום הזה א"כ דלתות שער הדביר לא היו נסגרות לפיכך הוצרך שלמה לעשות פרכת להיות מבדילו: (ט) אין בארון. זה ראייה כי לא היו בארון לא שברי לוחות ולא ס"ת וארון שבו ס"ת נראה כי נתנוהו באוצרות בית ה' עם אהל מועד ועם הכלים וכן נראה מדברי חלקיהו הכהן ס"ת מצאתי בבית ה' נראה כי לא היה במקום שהיו רגילים בו ולא היו יודעים אותו שם באותו הדור: אשר כרת ה'. כמו שת"י די עלויהון כתיבין עשרה פתגמי קיימא דגזר ה' עם בני ישראל: בצאת הכהנים. שהכניסו שם הארון בצאתם מן הקדש נראה כבוד ה' בענן: (י) אז אמר שלמה. אז כשראה שנכנס הכבוד בבית הזה שאמר ה' שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעבדו וכמו שאמר כן עשה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו ורז"ל אמרו כשאמר כי בענן אראה על הכפורת רמז להם כי בענן יראה בבית עולמים וי"ת ה' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם תרגם בערפל בירושלם כלומר מקום שישכון שם הערפל והוא ענן הכבוד: (יג) לשבתך עולמים. כי גלגל ושילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר אשר נאמר עליו אל המקום אשר יבחר ה' כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו עליו וקראו ה' יראה ואומר בהר ה' יראה כי באותו ההר יראה לדורות ודוד כשראה שנעתר שם וירד אש על עולתו אש מן השמים ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל: (יד) ויברך. לא נכתבה הברכה שברכם אבל הברכה שברכם אחר תפלתו נכתבה ואחר שברכם נתן הודאה לאל ואמר ברוך ה' אלהי ישראל אשר דבר בפיו כלומר מה שדבר בפיו אל דוד אבי כן קיים לי וזהו שאמר ובידו מלא וי"ו ובידו כנוי כנגד האל יתברך וכן אמר למטה ובידך מלאתי ר"ל בכחו וביכולתו שהשלים כל הגוים עמו והם עשו רצונו ות"י וברעותיה קיים ומלה לאמר שב אל בפיו: (טז) ואבחר בדוד. למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לומר ואבחר בירושלם אלא פירוש כי לא הודעתי

מצודת דוד

(ט) אשר כרת וכו'. בעת שנתנס: (י) מן הקדש. אחר שהעמידו בה את הארון: והענן. הוא כעין עשן: (יא) לעמוד. בהיכל ובעזרה: כבוד ה'. הוא הענן בזכר: (יב) אז. בראות הענן אמר רואה אני כי באה השכינה כי ה' אמר לשכון בערפל כמ"ש אל הערפל אשר שם האלהים (שמות כ') וערפל הוא עב הענן: (יג) בנה בניתי וכו'. ר"ל הואיל ובאה השכינה בניתי א"כ בית זבול לך ולא היה עמלי בחנם ואמר בדרך משל כאדם הדר בבית אחד: מכון. יהיה מכון לשבתך בה עד עולם כי מעתה לא תשרה השכינה עוד במקום אחר: (יד) ויסב וכו'. אל מול העם: עומד. כי אין ישיבה בעזרה וכו': (טו) ובידו מלא. בכח ידו השלים דברו אשר דיבר לאמר: (טז) לבנות בית. לבנות בה בית: ואבחר בדוד וגו'

מצודת ציון

עליו: כמו אליו: ויסכו. מלשון סכך: בדיו. מוטות לשאת בהם הארון: (יב) בערפל. עב הענן: (יג) זבול. מדור כמו מזבול קדשך (ישעיה ס"ג): מהלך

לְשֵׁ֖ם יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖י יִשְׂרָאֵֽל׃ יח וַיֹּ֤אמֶר
יְהוָה֙ אֶל־דָּוִ֣ד אָבִ֔י יַ֚עַן אֲשֶׁ֣ר הָיָ֣ה עִם־
ב׳ חד כתיב הטיבות לְבָבְךָ֔ לִבְנ֥וֹת בַּ֖יִת לִשְׁמִ֑י הֱטִיבֹ֔תָ
כִּ֥י הָיָ֖ה עִם־לְבָבֶֽךָ׃ יט רַ֣ק אַתָּ֔ה לֹ֥א
ל׳ תִבְנֶ֖ה הַבָּ֑יִת כִּ֤י אִם־בִּנְךָ֙ הַיֹּצֵ֣א
מֵחֲלָצֶ֔יךָ הֽוּא־יִבְנֶ֥ה הַבַּ֖יִת לִשְׁמִֽי׃
ל׳ כ וַיָּ֣קֶם יְהוָ֔ה אֶת־דְּבָר֖וֹ אֲשֶׁ֣ר דִּבֵּ֑ר
ב׳ חס׳ לסניק את בני וָאָקֻ֡ם תַּחַת֩ דָּוִ֨ד אָבִ֜י וָאֵשֵׁ֣ב ׀ עַל־כִּסֵּ֣א
יִשְׂרָאֵ֗ל כַּאֲשֶׁר֙ דִּבֶּ֣ר יְהוָ֔ה וָאֶבְנֶ֣ה
הַבַּ֔יִת לְשֵׁ֥ם יְהוָ֖ה אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
ס׳ חס׳ כא וָאָשִׂ֨ם שָׁ֤ם מָקוֹם֙ לָֽאָר֔וֹן אֲשֶׁר־שָׁ֖ם
בְּרִ֣ית יְהוָ֑ה אֲשֶׁ֤ר כָּרַת֙ עִם־אֲבֹתֵ֔ינוּ
ג׳ מ״ג בְּהוֹצִיא֥וֹ אֹתָ֖ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃
כב וַיַּעֲמֹ֣ד שְׁלֹמֹ֗ה לִפְנֵי֙ מִזְבַּ֣ח יְהוָ֔ה
נֶ֖גֶד כָּל־קְהַ֣ל יִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּפְרֹ֥שׂ כַּפָּ֖יו
כ״א פתח וכל ויעווייסף דאיוב דכו׳ הַשָּׁמָֽיִם׃ כג וַיֹּאמַ֗ר יְהוָ֞ה
אֱלֹהֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ אֵין־כָּמ֣וֹךָ אֱלֹהִ֔ים
בַּשָּׁמַ֣יִם מִמַּ֔עַל וְעַל־הָאָ֖רֶץ מִתָּ֑חַת
שֹׁמֵ֤ר הַבְּרִית֙ וְהַחֶ֔סֶד לַעֲבָדֶ֕יךָ
הַהֹלְכִ֥ים לְפָנֶ֖יךָ בְּכָל־לִבָּֽם׃ כד אֲשֶׁ֣ר
שָׁמַ֗רְתָּ לְעַבְדְּךָ֙ דָּוִ֣ד אָבִ֔י אֵ֖ת אֲשֶׁר־
ג׳ ר״פ בסיפ׳ דִּבַּ֣רְתָּ ל֑וֹ וַתְּדַבֵּ֥ר בְּפִ֛יךָ וּבְיָדְךָ֥ מִלֵּ֖אתָ
כַּיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ כה וְעַתָּ֞ה יְהוָ֣ה ׀ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל
שְׁ֠מֹר לְעַבְדְּךָ֨ דָוִ֜ד אָבִ֗י אֵת֩ אֲשֶׁ֨ר
דִּבַּ֤רְתָּ לּוֹ֙ לֵאמֹ֔ר לֹֽא־יִכָּרֵ֨ת לְךָ֥ אִ֙ישׁ֙
מִלְּפָנַ֔י יֹשֵׁ֖ב עַל־כִּסֵּ֣א יִשְׂרָאֵ֑ל רַ֠ק
אִם־יִשְׁמְר֨וּ בָנֶ֤יךָ אֶת־דַּרְכָּם֙ לָלֶ֣כֶת
ל׳ לְפָנַ֔י כַּאֲשֶׁ֥ר הָלַ֖כְתָּ לְפָנָֽי׃ כו וְעַתָּ֖ה
דברך ה׳ כתיב דבריך וקרי דברך אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל יֵאָ֤מֶן נָא֙ דְּבָרְיךָ֔
אֲשֶׁ֣ר דִּבַּ֔רְתָּ לְעַבְדְּךָ֖ דָּוִ֥ד אָבִֽי׃

לְמִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ יח וַאֲמַר יְיָ לְדָוִד אַבָּא חֲלָף דִי הֲוָה עִם לִבָּךְ לְמִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמִי אַתְקֵינְתָּא אֲרֵי הֲוָה עִם לִבָּךְ׃ יט לְחוֹד אַתְּ לָא תִבְנֵי בֵיתָא אֱלָהֵין בַּר דְתוֹלִיד הוּא יִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמִי׃ כ וְקַיָם יְיָ יָת פִּתְגָמֵיהּ דְמַלֵיל וְקָמִית תְּחוֹת דָוִד אַבָּא וִיתֵיבִית עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל כְּמָא דְמַלֵיל יְיָ וּבְנֵיתִי בֵיתָא לִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כא וְשַׁוֵיתִי תַּמָן אֲתַר מְתַקַן לַאֲרוֹנָא דִי בֵיהּ מַחְתִּין תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא דִי עֲלֵיהוֹן קְיָמָא דַיְיָ דִי גְזַר עִם אֲבָהָתָנָא בְּאַפָּקוּתֵיהּ יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כב וְקָם שְׁלֹמֹה קֳדָם מַדְבְּחָא דַיְיָ לָקֳבֵיל כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל וּפְרַס יְדוֹהִי בִּצְלוֹ לְצֵית שְׁמַיָא׃ כג וַאֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לֵית בַּר מִנָךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא דִשְׁכִנְתָּךְ בִּשְׁמַיָא מִלְעֵילָא וְשַׁלִיט עַל אַרְעָא מִלְרַע נָטַר קְיָמָא וְחִסְדָא לְעַבְדָךְ דִי מְהַלְכִין קֳדָמָךְ בְּכָל לִבְּהוֹן׃ כד דִי נְטַרְתְּ לְעַבְדָךְ דָוִד אַבָּא יָת דְמַלֵיל לֵיהּ וּגְזַרְתָּא בְּמֵימְרָךְ וּבִרְעוּתָךְ קַיֵמְתְּ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ כה וּכְעַן יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל טַר לְעַבְדָךְ דָוִד אַבָּא יַת דְמַלֵילְתָּא לֵיהּ לְמֵימַר לָא יִפְסוֹק לָךְ גְבַר מִן קֳדָמַי יָתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל לְחוֹד אִם יִטְרוּן בְּנָךְ יַת אוֹרְחַתְהוֹן לְהַלָכָא קֳדָמַי כְּמָא דְהַלֵיכְתָּא קֳדָמַי׃ כו וּכְעַן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יִתְקַיְמוּן כְּעַן פִּתְגָמַיָא דִי מַלֵלְתְּ לְעַבְדָךְ דָוִד אַבָּא׃

רשי

אבי : (כב) ויעמוד שלמה לפני מזבח ה׳. כתיב (בדברי הימים ב׳ ו׳ י״ג) כי עשה שלמה כיור נחושת ויתנהו בתוך העזרה וגו׳ ויעמוד עליו ויברך על ברכיו : (כג) שמר הברית. ממתין ונוטר לשמור הברית והחסד לקיי׳ הבטחתו : (כד) אשר שמרת. לשון אמנת הבטחה

רלבג

שהש״י השלים בידו ובכחו מה שיעד׳ בפיו : (טז) לבנו׳ בית לשם ה׳ וגו׳ עד בהוציאו אותם מארץ מצרים. למדנו מזה שבנין בית המקדש ראוי שיבנה בבית קדש הקדשים מקום לטוב שיעמוד שם הארון : (כב) ויעמוד שלמה לפני מזבח ה׳. אחשוב שהיה עומד בעזרה גדולה שהיא עזרת ישראל שהיה בחצר הכהנים כשהתפלל זאת התפלה או בא בחצר הכהנים לפני מזבח החיצון והבאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב כי לא יתקרב לש״י מפני באו מהעזרה אל פני המזבח האלהים אם לא שנאמר כי מפני שהיה מקום המזבח נבחר כמו שנראה מענין מה שנזכר בסוף ספר שמואל השכים שלמה לבא שם כדי שתהיה תפלתו יותר נשמעת : (כג) ויאמר ה׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים. ר״ל אתה הש״י המנהיג ישראל ומשגיח בם הנה אין כמוך אלהים במנהיגים הנבדלים אשר בשמים ממעל והם מניעי הגרמים השמימיים : ואשר על הארץ מתחת. והוא השכל הפועל כי מה שינהיגוהו אשר הוא מסובב ממך הוא הנהגה חלקית כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות השם אך הנהגתך היא כוללת ומקפת בכל : שומר הברית והחסד לעבדיך. זכר כי בזה הוא יותר ההבדל שבין הנהגת השם יתברך ובין הנהגת אלו העלולים ממנו וזה כי הוא מקיים הברית והחסד לעבדיו ההולכים לפני הש״י בכל לבם על צד ההשגחה הפרטית וזה דבר לא יוכל עליו אחד משאר הנבדלים העלולים ממנו. והנה הרצון באמרו הברית והחסד הברית שהוא על צד החסד והוא אשר יהיה מצד ההשגחה הפרטית וכאשר יזכר זה הברית שכבר יהיה בו תנאי והוא שיהיה המקבל באופן שיהיה דבק בש״י וזהו אמרו לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם ולזה גם כן אמר רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני

רדק

הודעתי בחירתי בירושלים עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל והראתי לו המקום הנבחר בירושלים כשנעתרתי לו בגרן ארונה באש מן השמים : (כא) ואשים שם מקום לארון. והוא הדביר : לפני מזבח ה׳. מזבח הנחשת שעשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים כי עשה מזבח הנחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו : (כב) נגד כל קהל ישראל. בדברי הימים אומר כי עשה כיור נחשת חמש אמות רחבו ושלש אמות קומתו ויתנהו בעזרה ויעמוד עליו נגד כל קהל ישראל ויברך עליו על ברכיו ופירש כפיו השמים : (כג) שומר הברית והחסד. שכרת עם האבות : לעבדיך. לזרעם אחריהם : דבריך. כתיב על הפרט וקרי דברך על

ואשב ה׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב : ואשם ה׳ חס׳ יוד בקריאה וסי׳ ואשם הנזם על אפה והצמידים. ואשם את הלוחות בארון אשר עשיתי. ואשם שם מקום לארון דמלכים. ואשם השק על׳ מתני. ואשם דברי בפיך :

תולדות אהרן רק אתה : מגלה י :

מצודת ציון

(יט) מחלציך. הם המתנים והוא כינוי על היותו סמוך להם : (כו) יאמן. מל׳ אמונה : (כז) האמנם. בה״א התימה ר״ל האמת : יכלכלוך. ענין החזקה כמו אלפים בת יכיל (לעיל ז׳) : אף כי. הוא כענין כל שכן וק״ו וכן אף

מצודת דוד

וגו׳. שע״י בא ההכנה לבחור בירושלים לבנות בה בית : (יח) הטיבות וכו׳. טוב עשית בזה ולזכות תחשב כי ע״י באה ההכנה לבנות עליה ולהכין הכל : רק אתה וגו׳. עם שתכין הכל : (כא) ואשים שם. בהבית הזה : אשר שם. בזה הארון : ברית ה׳. לוחות הברית אשר כרת ברית עם ישראל בעת שנתנם : (כב) ויפרש כפיו. כדרך שואל החסד : (כג) שמר הברית. הגמול שהבטיח בברית : (כד) אשר שמרת וגו׳. ר״ל אשר נראה לכל ששמרת לו הבטחתך אשר הבטחתו שאני אבנה הבית : ותדבר בפיך. כמו שדברת כן מלאת בכח ידך כאשר נראה היום : (כה) שמור וגו׳. רצה לומר שמור גם הבטחה ההיא אשר הבטחתו שאם ישמרו ילדיו לא יופסק מהם המלוכה : (כו) יאמן נא. ר״ל עשה דבר לשיהא נקרא שם בנים

כז כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ ד . ל
הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא ל' וא' והנה שמים
יְכַלְכְּלוּךָ אַף כִּי־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר ב'
בָּנִיתִי׃ כח וּפָנִיתָ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ
וְאֶל־תְּחִנָּתוֹ יְהוָה אֱלֹהָי לִשְׁמֹעַ אֶל־
הָרִנָּה וְאֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ
מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם׃ כט לִהְיוֹת עֵינֶךָ ר פס'
פְתֻחֹת אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה לַיְלָה וָיוֹם אֶל־ ב' פס' . ג'
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם
לִשְׁמֹעַ אֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל
עַבְדְּךָ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ ל וְשָׁמַעְתָּ
אֶל־תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה
תִּשְׁמַע אֶל־מְקוֹם שִׁבְתְּךָ אֶל־ ס'
הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעְתָּ וְסָלָחְתָּ׃ לא אֵת
אֲשֶׁר יֶחֱטָא אִישׁ לְרֵעֵהוּ וְנָשָׁא־בוֹ ב'
אָלָה לְהַאֲלֹתוֹ וּבָא אָלָה לִפְנֵי ב'
מִזְבַּחֲךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ לב וְאַתָּה ׀ תִּשְׁמַע
הַשָּׁמַיִם וְעָשִׂיתָ וְשָׁפַטְתָּ אֶת־עֲבָדֶיךָ
לְהַרְשִׁיעַ רָשָׁע לָתֵת דַּרְכּוֹ בְּרֹאשׁוֹ י"ד
וּלְהַצְדִּיק צַדִּיק לָתֶת לוֹ כְּצִדְקָתוֹ׃ ב'
לג בְּהִנָּגֵף עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
לִפְנֵי אוֹיֵב אֲשֶׁר יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְשָׁבוּ
אֵלֶיךָ וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וְהִתְפַּלְלוּ

כז אֲרֵי מַן יְסוֹבַר וּמַן דָּמֵי כִּי בְקוּשְׁטָא אִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא דְדַיְרִין עַל אַרְעָא הָא שְׁמַיָּא וּשְׁמֵי שְׁמַיָּא לָא יָכְלִין לְסוֹבָרָא יְקָרָךְ אַף אֱלָהֵין בֵּיתָא הָדֵין דִּבְנֵיתִי׃ כח וְתִתְפְּנֵי לִצְלוֹתָא דְעַבְדָּךְ וּלְבָעוּתֵיהּ יְיָ אֱלָהִי לְקַבָּלָא צְלוֹתָא וּבָעוּתָא דְעַבְדָּךְ מְצַלֵּי קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין׃ כט לְמֶהֱוֵי רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְאַגָּנָא עַל בֵּיתָא הָדֵין לֵילֵי וִימָם לְאַתְרָא דִּי אֲמַרְתְּ יְהֵי שְׁמִי תַּמָּן לְקַבֵּל צְלוֹתָא דִּי צַלֵּי עַבְדָּךְ לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין׃ ל וּתְקַבֵּל בָּעוּת עַבְדָּךְ וְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּיצַלּוֹן לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין וְאַתְּ תְּקַבֵּל מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִנְתָּךְ מִן שְׁמַיָּא וּתְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן׃ לא יַת דִּיחוּב גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וְיִרְשֵׁי בֵיהּ מוֹמֵי לְאוֹמָאוּתֵיהּ וְיֵיתֵי וְיוֹמֵינֵיהּ קֳדָם מַדְבְּחָךְ בְּבֵיתָא הָדֵין׃ לב וְאַתְּ תְּקַבֵּל מִן שְׁמַיָּא וְתַעֲבֵיד וּתְדִין יַת עַבְדָּךְ לְחַיָּבָא חַיָּבָא לְמִתַּן אוֹרְחֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וּלְזַכָּאָה זַכָּאָה לְמִתַּן לֵיהּ כִּזְכוּתֵיהּ׃ לג כַּד יִתְמַחוֹן עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן דִּיחוּבוּן קֳדָמָךְ וִיתוּבוּן לְפוּלְחָנָךְ וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וִיצַלּוּן וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמָךְ׃

ונשא י"ז בקריאה וסי' על כתפות האפוד מלמטה. ונשא אהרן את שמות בני ישראל. ונתת אל חשן המשפט את האורים. והיה על מצח אהרן. והוא עד או ראה או ידע. ואם נפש כי תחטא ועשתה. ונשא השעיר עליו את כל עונותם. ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ. איש איש כי יקלל אלהיו ונשא. ואם הפר יפר אתם אחרי שמעו. ונשא בו אלה להאלתו: ונשא שה מהעדר. ויצו המלך את חלקיה תנינא: ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל. ותברו בהר מרום אשתלנו. ונשא המונה ושלל שללה. הנני גוער לכם את הזרע וזריתי פרש על:

תולדות אהרן לשמוע אל הרנה: ברכות ו לב: בהנגף עמך. עקידה ש' נח: והתפללו. ברכות נא:

הבטחה: (כז) האמנם. לשון תימה: לא יכלכלוך. לא יכילוך: (לא) אשר יחטא איש לרעהו. בועל אשת איש: ונשא בו אלה. כשם שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו: ונשא בו. לשון נושה: ובא אלה לפני מזבחך. והעמיד הכהן את האשה לפני ה' (במדבר ה' י"ח): (לב) לתת דרכו בראשו. ונכתה בטנה וגו': ולהצדיק צדיק. ונקתה ונזרעה זרע כך נדרש בתוספת' דסוטה: (לג) והודו את שמך. שחייב אדם לברך על הרעה:

כי

רלבג

לפני כאשר הלכת לפני: (כז) כי האמנם ישב אלהים על הארץ. ר"ל הנני מתפלל לפניך את התפלה הזאת כי אני רואה באמת ששכינת הש"י והשגחתו תמשך גם כן באלו הדברים השפלים וזה מקום פלא כי השמים ושמי השמים לא יכילו הודך ורוממות מדרגתך והנימוס המושכל והמושפע לך מהם כי זה בלתי מושג לזולתך כי גבהה מאד מדרגת המושפע לך מהם על מה שהם עליו מהמציאות כמו שבארנו בראשון ובחמישי מספר מלחמות ה' וכל שכן שתדבק השגחתך והשפעתך באלו הענינים הפחותים מאד עד שתרד השגחתך בזה הבית אשר בניתי ויושג לך ענינו: (כח) ופנית אל תפלת עבדך. ר"ל כי מפני היות שכינתך בבית הזה תפנה אל תפלת עבדך: לשמוע אל הרנה ואל התפלה. הכונה ברנה הוא השיר והשבח כי הוא קודם אל התפלה ולזה פתח שלמה תפלתו בדברי שבח באמרו ה' אלהי ישראל אין כמוך אלהים: (ל) ושמעת אל תחנת עבדך הנה התחנה היא אחר התפלה והיא בקשת הצרכים בלשון תחנונים ומחילת החטאים ולזה אמר ושמעת וסלחת: את אשר יחטא איש לרעהו. ידמה לפי מה שאחשוב ששלמה בקש שכמו שהסוטה נבדקת באלות אשר יאלו אותה בבית המקדש על האופן שנזכר בתורה כן יבדוק באלה זה הבית הקדוש כל הדברים אשר תהיה בהם כפירה בין איש לרעהו או אלת שבועה כשיבא הנטען להשבע לפני מזבח ה' בבית הזה והנה אמרו אשר יחטא איש לרעהו יכלול חטא הממון כאמרו וחטאה בשגגה מקדשי ה' נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל ובשבועת העדות כתיב ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה: (לג) ושבו אליך והודו את שמך. הרצון בזה שכאשר יחטאו ישראל בדרך שתענשם

על הכלל: (כז) כי האמנם. הה"א פתוחה כי היא לתימה כלומר באמת היא שישב אלהים עם האדם בארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך אם כן מה שבניתי הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצא בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה ואע"פ שבכל המקומות הוא רצונו אל הצועק אליו בלב שלם לשמוע אל תפלתו בקש שלמה מהאל שיהיה המקום הזה הנבחר מסייע המתפלל בתפלתו כאילו הבית הזה היה מלאך מליץ ותשמע תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר: (כט) להיות עיניך פתוחות. להיות שמירתך תמידה במקום הזה ועינך חסר יו"ד הרבוי מהמכתב: אל המקום הזה. כמו במקום הזה וכן כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון וכן הדומים לזה בפרש' הזאת אל המקום אל הבית וי"ת באפי אתרא הדין: (ל) אל מקום שבתך אל השמים. כמו ממקום שבתך מן השמים וכן הוא אומר בדברי הימים וכמוהו לשבור אל יוסף או פירושו שיכונו לבם אל מקום שבתך ואתה תשמע השמים וכן אל יוסף טעמו דבק עם וכל הארץ באו מצרימה או פירושו אל המקום אל השמים כמו במקום שבתך בשמים כמו שפירשנו אל המקום: ושמעת וסלחת. כתרגומו ותקבל צלותהון ותשבוק לחוביהון: (לא) ונשא בו אלה. וחייבו הדין להשביעו נשא מענין משאת מאומה שהוא לשון חוב וי"ת וירשי ביה מומי לאומיותיה: ובא אלה. פי' ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבית הזה וי"ת על המשביע ויתי ויומיניה קדם מדבחך: (לב) ואתה תשמע השמים. מן השמים וכן תרגם יונתן מן שמיא: ושפטת. אף על פי שאתה מאריך אף לנשבע לשקר ואין אתה נפרע ממנו בשעת עונו אם ישבע בבית הזה לא תאריך לו שיכירו בני אדם כי המקום הזה הנבחר סייע במהירות העונש וייראו מן הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם האל יתברך נוה כן ואמר ומקדשי תיראו: להרשיע רשע. איזה מהם שיהיה רשע הנשבע לשקר או המשביע בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע: (לג) בהנגף. והודו את שמך כי חייב אדם לברך על הרעה כמו שמברך על הטובה

מצודת דוד

הבית אשר בניתי בית ה': (כז) כי האמנם. האם אמת הדבר שישב אלהים בבית העשוי על ארץ בתמיה הלא השמים לא יכלכלוך ומכ"ש הבית וא"כ במה היה בית ה': (כח) ופנית. לזאת פנה נא אל תפלתי מה שאתפלל על עיקר כוונת תועלת הבית ובמה יקרא בית ה': (כט) להיות. וזהו תפלתי להיות עיניך וכו': אל המקום הזה. במקום הזה וכן ואל הארון (שמות כ"ה) ומשפטו ובהארון: (ל) ושמעת וגו'. ר"ל כמו שאני מתפלל שתשמע תפלתי כן אני שואל לשמוע תפלת כל עמך: ואתה תשמע וגו'. ר"ל לא תחשב פה לשמוע כ"א התפלה העשויה פה ישמע אל השמים ותקבלה ברחמים והסלח לעון המתפלל: (לא) איש לרעהו. בדבר ממון: ונשא בו אלה. ויחייב בו תוב שבועה להשביע: ובא אלה. ר"ל וישבע לפני המזבח: (לב) להרשיע רשע. לחייב את הרשע לתת גמול דרכו בראשו

מצודת ציון

אף כי אם אכלתהו (יחזקאל ט"ו): (לא) ונשא. ענין חוב כמו כאשר נשא בו (ישעיה כ"ד): אלה

וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ לד וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַהֲשֵׁבֹתָם אֶל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לַאֲבוֹתָם׃

לה בְּהֵעָצֵר שָׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וּמֵחַטָּאתָם יְשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם׃

לו וְאַתָּה ׀ תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כִּי תוֹרֵם אֶת־הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ וְנָתַתָּה מָטָר עַל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לְעַמְּךָ לְנַחֲלָה׃

לז רָעָב כִּי־יִהְיֶה בָאָרֶץ דֶּבֶר כִּי־יִהְיֶה שִׁדָּפוֹן יֵרָקוֹן אַרְבֶּה חָסִיל כִּי יִהְיֶה כִּי יָצַר־לוֹ אֹיְבוֹ בְּאֶרֶץ שְׁעָרָיו כָּל־נֶגַע כָּל־מַחֲלָה׃ לח כָּל־תְּפִלָּה כָל־תְּחִנָּה אֲשֶׁר תִהְיֶה לְכָל־הָאָדָם לְכֹל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּן אִישׁ נֶגַע לְבָבוֹ וּפָרַשׂ כַּפָּיו אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה׃ לט וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְסָלַחְתָּ וְעָשִׂיתָ וְנָתַתָּ לָאִישׁ כְּכָל־דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת־לְבָבוֹ כִּי־אַתָּה יָדַעְתָּ לְבַדְּךָ אֶת־לְבַב כָּל־בְּנֵי הָאָדָם׃ מ לְמַעַן יִרָאוּךָ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־הֵם חַיִּים עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לַאֲבֹתֵינוּ׃ מא וְגַם אֶל־הַנָּכְרִי אֲשֶׁר

ו' פתחין
ב' חד חס' וחד מ"ל. ד'
ל' וא' בהעצר השמים דד"ה ומשמש א"ב והוא חד מגו' זוגין קדמאה לא נסיב ה"א ותניין נסיב
ל'. י'
ו' פתחין
ע"ז
ל'
ד'
ע"ו פסו' אית בהון כל כל ומל' חדא ביניהון
ד'
ד' בסיפ'
ג' חס' בכי'
י'
ד' ג' מ"ל וא' חס'. ג'

בְּבֵיתָא הָדֵין׃ לד וְאַתְּ תְּקַבֵּל מִן שְׁמַיָא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵי עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וּתְתִיבִינוּן לְאַרְעָא דִיהַבְתָּא לַאֲבָהַתְהוֹן׃ לה כַּד יִתְכְּלוּן שְׁמַיָא וְלָא יְהֵי מִטְרָא אֲרֵי יְחוּבוּן קֳדָמָךְ וִיצַלּוּן לָאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וּמֵחוֹבֵיהוֹן יְתוּבוּן אֲרֵי תְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן׃ לו וְאַתְּ תְּקַבֵּיל מִן שְׁמַיָא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵי עַבְדָךְ וְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל אֲרֵי תַלְפִינוּן יַת אוֹרְחָא דְתַקְנָא דִיְהָכוּן בַּהּ וְתִתֵּן מִטְרָא עַל אַרְעָךְ דִיהַבְתָּא לְעַמָּךְ לְאַחְסָנָא׃ לז כַּפְנָא אֲרֵי יְהֵי בְאַרְעָא מוֹתָא אֲרֵי יְהֵי שִׁדָּפוֹנָא יֵרָקָנָא גּוֹבָא שְׁמוֹטָא אֲרֵי יְהֵי אֲרֵי יְעִיקוּן לֵיהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן בְּאַרְעָא קִרְוֵיהוֹן כָּל מַכְתַּשׁ כָּל מְרַע׃ לח כָּל צְלוֹתָא כָּל בָּעוּתָא דִתְהֵי לְכָל אֱנָשָׁא לְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִי יֵדְעוּן גְּבַר מַכְתַּשׁ לִבֵּיהּ וְיִפְרוֹס יְדוֹהִי בִּצְלוֹ לָאַפֵּי בֵיתָא הָדֵין׃ לט וְאַתְּ תְּקַבֵּל מִן שְׁמַיָא מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִנְתָּךְ וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן וְתַעְבֵּיד בָּעוּתְהוֹן וְתִתֵּן לִגְבַר כְּכָל אוֹרְחָתֵיהּ דִּגְלֵי קֳדָמָךְ לִבֵּיהּ אֲרֵי אַתְּ הוּא לֵית בַּר מִנָּךְ קֳדָמָךְ לְחוּד גְּלַן לִבְבַיָא דְכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ מ בְּדִיל דְיִדְחֲלוּן מִן קֳדָמָךְ כָּל יוֹמַיָא דְאִינוּן קַיְמִין עַל אַפֵּי אַרְעָא דִי יְהַבְתְּ לַאֲבָהָתָנָא׃ מא וְאַף מִן בַּר עַמְמִין דְלָא

רדק

הטובה : בבית הזה . הנשארים בעיר אשר לא יצאו למלחמה יתפללו אליך בבית הזה על אחיה' שיצאו למלחמ' ואתה תשמע תפל' וסלחת לחטאתם והשבותם אל אדמתם : (לה) בהעצר שמים . כי תורם הדרך הטובה שתודיעם על איזה עון נעצר השמים ותורם הדרך הטוב' ונתת מטר: (לז) רעב כי יהיה. והלא זכר העצר השמים והוא הרעב אם כן מה טעם אמר אחר כן רעב כי יהיה לפי שיתכן שיהיה מטר ויהיה רעב והוא מה שפירש אחר כן שדפון וירקון ארבה חסיל : כי יצר לו אויבו. פירוש או כי יצר לו אויבו : בארץ שעריו. בארצו בשעריו כמו שכתוב והצר לך בכל שעריך: כל נגע כל מחלה . אף על פי שזכרתי מצרכי עמך בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומר על כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם שכל תפלה וכל תחנה שיתפללו על כל נגע ועל כל מחלה אשר תהי' לכל אדם : (לח) לכל עמך ישראל. כלומר בין ליחידים בין לרבים כל איש ואיש לפי נגעו אשר ידעו לבו ממה שלא נודע לאחרים כלומר בין מן המכאובים הנסתרים בין מן הגלויים : ופרש כפיו אל הבית הזה . כמו בבית הזה כלומר יפרוש כפיו אל ה' בבית הזה או פירש בכל מקום שיהי' כנגד הבית הזה וכן תרגם לאפי ביתא הדין : (מ) למען יראוך. ביו"ד האיתן לבד ופ"א הפעל נעלמת ופירושו כשיראו
שתפלת

רשי

(לה) כי תענם . למען תענם כי משמש לשון אשר : (לז) ירקון . שהתבואה מוריקה עולה בקנה לעשות שבולת:
ככל

רלבג

שתענם שינגפו לפני אויב והם ישובו אליך ויסורו מדרכיהם הרעים ויודו את שמך לתת שבח לשמך ולכבודך קודם התפלה כראוי ואחר כך יתפללו ויתחננו אליך בבית הזה לכלות חטאתם ולהושיעם מיד אויב ולהשיבם לאדמתם אשר לקח מהם האויב הנה אתה תשמע השמים ותסלח להשחת עמך ישראל ותשיבם אל האדמה אשר נתת לאבותם : (לה) בהעצר שמים ולא יהיה מטר וגו' . הרצון באמרו כי תענם כי תענה בם חטאתם ותעיד על דרך אמרו ישמע אל ויענם שהרצון בו ויענה בם לדעת קצת המפרשים וכמוהו כן תוי שדי יענני ר"ל יענה בי . והנה שם מאוחר הקודם בזמן והוא שצריך תחלה שישובו מחטאתם כי תענה בם אשר על כן עצר את השמים ומטר לא היה ואחר זה ישבחו את הש"י ואחר נתינת השבח תהיה התפלה : (לו) כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה . ר"ל שבזה המין מהעונש תורם את הדרך הטובה כי יפשפשו במעשיהם ויסורו ממה שחטאו אשר עליו נענשו בזה העונש : (לז) רעב כי יהיה בארץ . ר"ל בסבת שטף מטר או ברד או בסבת הרוחות או בסבת חום השמש בשבלים אחר המטר שהם עניים מצד הטבע. והנה מה שיהיה בסבת העצר המטר כבר נזכר : דבר כי יהיה שדפון ירקון . ר"ל כי יהיה דבר בהתחדש חליי השדפון או הירקון או מה שידמה להם: ארבה חסיל כי יהיה . ויהיה ג"כ רעב בסבתם מפני אכילת' התבואות והשחתתם אותם : כי יצר לו אויבו בארץ שעריו. ר"ל שיבנה מצור סביב העירו' באופן שלא יוכל איש לצאת השדה לקחת התבואות או לעבוד האדמה והנה יתחדש שם רעב בסבת זה : כל נגע כל מחלה. ר"ל כל מכה וכל חלי וכל צורך שתצטרך התפלה והתחנה עליו אשר תהיה לאיש מה מישראל הנגע והמחלה או הצורך האחר אי זה שיהיה שתהיה תפלה ותחנה עליו לפי שידע איש ואיש מהם חולי לבו אשר הוא צריך עליו להתחנן לפניך . והנה הרצון באמרו אשר תהיה לכל האדם לעמך ישראל אשר תהיה לכל אחד מאישי האדם אשר לעמך ישראל כי מהנכרי לא התפלל עתה שלמה : (לט) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו . כי באר בזה כי מפני התפלה לא יקבל תועלת אם לא יהיה לבו שלם עם הש"י אז תשמע תפלתו לתת לו ככל דרכיו לפי ענינו בעת התפלה וזה יהיה סבה שייראוך ישראל תמיד בהכירם כי חטאיהם סבבו להם אלו הרעות עד שתכף
ששבו

ישובון י' בקריאה וסי' בהעצר שמים ולא יהיה מטר . וחברו דד"ה . ופרויי ה' ישובון . וחברו . ופליטי חרב ישובון . לכן יתגם עד עת יולדה . גבול שמת בל יעברון . תסתיר פניך יבהלון . ויגל אזנם למוסר . כל באיה לא ישובון : איבו ד' וסי' נמסר בשמואל חלק א' סי' כ"ר : ידעון ד' בקריאה וסי' אחל גרלך ריהושע . כל תפלה כל תחנה דמלכים . ואתה תשמע השמים . שפתי צדיק ידעון רצון רמשלי :

הולדות אהרן אל המקום הזה . שם ל : ואתה תשמע . תענית ח : מכון שבתך . חגיגה יב עקידה שער לב : את לבב . שם שער יד : למען ייראוך . שם שער לב :

מצודת ציון

אלה. ענין קללת השבוע' כמו בשבועת האלה (במדבר ה') : (לה) בהעצר . בהמנע : תענה . מלשון עניה ותשובה : (לו) תורם . תלמדם כמו יורה דעה (ישעיה כ"ח) : (לז) שדפון . ענין לקות הזרע עד לא נגמר הבשול : ירקון . היא הכספת פני התבואה ונהפך לירקון : חסיל . מין ארבה : יצר . מלשון מצור : מחלה . מלשון חולי : (לח) נגע לבבו . ר"ל עון וחטא :
הנטוים

מצודת דוד

בראשו . הנשבע לשקר עם המשביע בחנם ולפי שאמר למעלה ושמעת וסלחת אמר על זה לא תסלח הואיל וחלל הבית עם השבועה : ולהצדיק צדיק . את הנשבע באמת ואת המשביע בצדק : (לג) אשר יחטאו . על אשר חטאו : (לד) והשבותם . ר"ל כאשר יצאו עוד למלחמה לא יהיו עוד נגפים ללכת בשבי אבל ישובו לארצם : (לה) כי תענם . ישובו מחטאתם למען אשר תענם בעת הצרה ולא מאהבת המקום : (לו) ואתה תשמע . עם שלא שבו מאהבה : כי תורם . בזה תלמדם דרך הטובה לעשות מאהבה בראותם חסדי המקום : ונתתה . ולזה מלא משאלותם ותן המטר : (לז) רעב כי יהיה . מסבות אחרות לא מעצירת המטר : שדפון וכו' . והרעב מוכן לבוא : כי יצר לו אויבו . כשיבוא אויבו לצור עליו בארצו ובשעריו : כל נגע . או כל מיני נגע ומחלה אשר יבוא בו : (לח) לכל האדם וכו' . לכל איש יחידי מכל עמך ישראל אשר הכיר בנגע לבבו לדעת שבא בעבור רשעו : (לט) ועשית . תעשה שאלתו וחוזר ומפרש ונתת לאיש ככל דרכיו ר"ל כפי כל הדרכים שאל :

(מג) ככל אשר יקרא אליך הנכרי. ובישראל הוא אומר ונתת לאיש ככל דרכיו לפי שישראל מכיר בהקב"ה ויודע שהיכולת בידו ואם אין תפלתו נשמעת תולה את הדבר בעצמו ובחטאו אבל עובד גילולים קורא תגר ואומר בית ששמו הולך לסוף העולם נתייגעתי לכמה דרכים ובאתי והתפללתי בו ולא מצאתי בו ממש כשם שאין ממש בע"ג לפיכך ככל אשר יקרא אליך הנכרי אבל ישראל אם אתה רואה שהוא משחית בממונו את חבירו אל תתן לו: (מד) דרך העיר. פונים לצד ירושלים:(מה)ועשית משפטם. נקמתם באויביהם:

כור

שתסלח להם בשובם אליך והתפללו אליך בבית הזה ידעו כי בעונש עון בא להם הנגע והמחלה לא שהוא מקרה ובעבור זה ייראוך וכן טעם כי עמך הסליחה למען תורא: (מג) ככל אשר יקרא אליך הנכרי. אף על פי שלא יהיה ראוי לכך תשמע תפלתו אבל בישראל אמר ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו אבל הנכרי אף על פי שאין לבבו נכון אליך עשה ככל אשר יקרא אליך למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה ומתוך כך ידעו ליראה אותך כעמך ישראל: (מד) כי יצא עמך למלחמה על אויבו. דרך כלל: בדרך אשר תשלחם. כמו ויהי דבר שמואל לכל ישראל וגו' וכן כשהיו שואלים באורים ותומים כמו בדבר בנימין וכן כשלא יהיה עליהם עונש: (מה) ועשית משפטם. תעשה משפטם באויביהם וכן כי עשית משפטי ודיני ות"י ותתפרע עולבנהון: (מו) כי יחטאו לך. כמו וכי יחטאו לך כלומר ואם יחטאו לך ואינן ראויין לתשוע' ושתנקום נקמתם באויביהם ויתחייבו גלות ויעשו תשובה בגלותם ויתפללו דרך ארצם

תשמע

לֹא־מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וּבָא מֵאֶרֶץ
רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ מב כִּי יִשְׁמְעוּן ס'
אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה כ'
וּזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה וּבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל־ ה' חס' בליש' ד' בסיפ'
הַבַּיִת הַזֶּה׃ מג אַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם ז' ר"פ בנבי'
מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר־
יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי לְמַעַן יֵדְעוּן כָּל־ ד'
עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־שְׁמֶךָ לְיִרְאָה אֹתְךָ
כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלָדַעַת כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא ס'
עַל־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃
מד כִּי־יֵצֵא עַמְּךָ לַמִּלְחָמָה עַל־
אֹיְבוֹ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵם וְהִתְפַּלְלוּ ד'
אֶל־יְהוָה דֶּרֶךְ הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בָּהּ
וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִתִי לִשְׁמֶךָ׃ ג' חס'
מה וְשָׁמַעְתָּ הַשָּׁמַיִם אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־
תְּחִנָּתָם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם׃
מו כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ כִּי אֵין אָדָם אֲשֶׁר לֹא־
יֶחֱטָא וְאָנַפְתָּ בָם וּנְתַתָּם לִפְנֵי אוֹיֵב כ'. ו'
וְשָׁבוּם שֹׁבֵיהֶם אֶל־אֶרֶץ הָאוֹיֵב
רְחוֹקָה אוֹ קְרוֹבָה׃ מז וְהֵשִׁיבוּ אֶל־ ג'
לִבָּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ־שָׁם וְשָׁבוּ | ס'
וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בְּאֶרֶץ שֹׁבֵיהֶם לֵאמֹר
חָטָאנוּ וְהֶעֱוִינוּ רָשָׁעְנוּ׃ מח וְשָׁבוּ ג'
אֵלֶיךָ בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם
בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אֲשֶׁר־שָׁבוּ אֹתָם ד'בטע'מלרע
וְהִתְפַּלְלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ אַרְצָם אֲשֶׁר
נָתַתָּה לַאֲבוֹתָם הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ

מֵעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל הוּא וְיֵיתֵי
מֵאַרְעָא רְחִיקָא בְּדִיל
שְׁמָךְ׃ מב אֲרֵי יִשְׁמְעוּן
יַת שְׁמָךְ רַבָּא וְיַת יְדָךְ
תַּקִּיפְתָּא וּדְרָעָךְ מְרַמְמָא
וְיֵיתֵי וִיצַלֵּי לְאַפֵּי בֵּיתָא
הָדֵין׃ מג אַתְּ תְּקַבֵּל מִן
שְׁמַיָּא מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִנְתָּךְ
וְתַעְבֵּיד כְּכֹל דִּי יְצַלֵּי
קֳדָמָךְ בַּר עַמְמִין בְּדִיל
דְּיֵדְעוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא
יַת שְׁמָךְ לְמִדְחַל קֳדָמָךְ
כְּעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וּלְמִידַע אֲרֵי
שְׁמָךְ אִתְקְרֵי עַל בֵּיתָא
הָדֵין דִּי בְנֵיתִי׃ מד אֲרֵי
יִפּוֹק עַמָּךְ לְאַגָּחָא קְרָבָא
עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן בְּאוֹרְחָא
דְּתִשְׁלְחִינּוּן וִיצַלּוֹן קֳדָם יְיָ
לְאַפֵּי אוֹרַח קַרְתָּא
דְּאִתְרְעִיתָא בַּהּ וּבֵיתָא דִּי
בְנֵיתִי לִשְׁמָךְ׃ מה וּתְקַבֵּל
מִן שְׁמַיָּא יַת צְלוֹתְהוֹן וְיַת
בָּעוּתְהוֹן וְתִתְפְּרַע
עוּלְבַּנְהוֹן׃ מו אֲרֵי יְחוּבוּן
קֳדָמָךְ אֲרֵי לֵית אֱנָשׁ דְּלָא
חָטֵי וְיֵחוֹל רוּגְזָךְ בְּהוֹן
וְתִמְסְרִינּוּן קֳדָם בַּעֲלֵי
דְבָבֵיהוֹן וְיִשְׁבּוּנּוּן שָׁבֵיהוֹן
לַאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
דִּרְחִיקָא אוֹ קְרִיבָא׃
מז וִיתִיבוּן לְלִבְּהוֹן בְּאַרְעָא
דְּאִשְׁתְּבִיאוּ לְתַמָּן וִיתוּבוּן
וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמָךְ בְּאַרְעָא
שְׁבֵיהוֹן לְמֵימַר חַבְנָא
וְאִטְפַּשְׁנָא סְרַחְנָא׃
מח וִיתוּבוּן לְפוּלְחָנָךְ בְּכָל לִבְּהוֹן וּבְכָל נַפְשְׁהוֹן בְּאַרְעָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
דִּשְׁבוֹ יָתְהוֹן וִיצַלּוֹן קֳדָמָךְ לְאַפֵּי אוֹרְחָא דְּאַרְעֲהוֹן דִּיהַבְתָּא לַאֲבָהָתְהוֹן קַרְתָּא

רלבג

שסבו מהם שמעת לקולם: (מא) וגם אל הנכרי וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. הנה לא אמר שלמה בנכרי שיתן לו הש"י כדרכיו אשר ידע את לבבו כי מזה הצד לא היה ראוי שתקובל תפלתו אך בקש מהש"י שישמע לקול הנכרי ככל אשר יקרא אליו לבעבור סבב שיקרב לעבודת השם כישראל וכדי שיתפרסם כי שם ה' נקרא על הבית הזה עד שהקורא אליו מזה המקום תהיה תפלתו נשמעת בכל אשר יקרא אליו: (מד) כי יצא עמך למלחמה על אויבו. עד עתה זכר התפלה שתהיה בתוך הבית הקדוש הזה ובא עתה לזכור התפלה שתהיה חוץ מהבית לנכח בית המקדש כשלא יהיה אפשר שתהי' בבית המקדש כמו הענין בצאת ישראל למלחמה על אויבו ואמר בדרך אשר תשלחם העיר בזה שאין ראוי שילכו למלחמה אם לא יהיו נמלכים בשכינה אם על יד נביא אם על יד אורים ותומים והתפלל שכאשר יהיה הענין כן והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה ר"ל שיתפללו נכח ירושלים ונכח בית המקדש ישמע הש"י תפלתם ותחנתם ויעשה משפטם לתת להם כדרכיהם אשר הם בהם בעת התפלה: (מו) כי יחטאו לך. זכר עתה מין אחר מהתפלה חוץ מבית המקדש והוא כשיגלו ישראל מעל אדמתם על רוב חטאיהם ושבו אל הש"י בארץ שוביהם והתודו את עונם ואת חטאתם אשר חטאו בהם ויכירו כי עונותיהם סבבו להם כל זה הרע וישובו אל הש"י ללכת בדרכיו בכל לבם ובכל נפשם והתפללו אליך לצד ארץ ישראל נכח ירושלים ובית המקדש שמע ה' תפלתם ותחנתם עשה משפטם לפי היות לבבם אליך בעת התפלה בדרך שתסלח חטאיהם וגם פשעיהם שהם על דרך המרד ותתנם לרחמים לפני שוביהם ורחמום בארץ שהם גולים בה. והנה לא בקש שישמע תפלתם מהגלות כי זה

ממה

ישמעון ה' וסי' נמסר בסדר דברים: וזרעך ה' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר עקב: ולדעת ה' וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' ג': ונתתם ו' קמצין וסי' ואנפת בם ונתתם. וחברו דד"ה. וסלחת לעמך אשר חטאו. לקוח את הספרים. עשה לך מוסרות. וישאל דוד בה' לאמר האעלה דד"ה: נשבו ה' וסי' נמסר בשמואל חלק א' סימן ל': שבו ד' בטעם מלרע בליש' וסי' ואת נשיהם שבו. ושבו אליך בכל לבבם דמלכים. וחברו ושבו אליך בכל לבם דד"ה. ועשרת אלפים חיים שבו:

תולדות אהרן חטאנו והעוינו. יומא
לו: והתפללו.
ברכות לא:

מצודת ציון

(מב) הנטויה. מלשון הטיה: (מו) ואנפת. ענין כעס כמו אודך כי אנפת בי (שם י"ב): ושבום. מלשון שביה: (מז) ושבו. מלשון תשובה: (מח) אשר שבו. מלשון שביה:

כור

מצודת דוד

אשר תדע. וזה לאיש אשר תדע את לבבו שלם עמך: (מ) למען יראוך. בראותם שעם התפלה והתשובה הלכה לה הצרה ידעו שיד ה' עשתה: (מא) למען שמך. בעבור פרסום שמך: (מד) בדרך אשר תשלחם. כי אין יוצאין במלחמה טרם ישאלו בה': דרך העיר. בהיותם בדרך לא יוכלו לבוא לבית ה' להתפלל בה ולזה אמר אף כשיכוונו שתלך תפלתם השמימה דרך העיר והבית: (מה) ועשית משפטם. לנקום נקמתם מיד האויב: (מו) כי אין אדם וכו'. ר"ל אם אין בהם אדם אשר לא יחטא בכדי להגן הוא על כולם ואז בודאי האנף בם: (מח) דרך ארצם. כי בהיותם בארץ האויב תהיה הכוונה שבעבור התפלה דרך ארצם והעיר

והבית

וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִיתִ לִשְׁמֶךָ׃ מט וְשָׁמַעְתָּ הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתְּךָ אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנָּתָם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם׃ נ וְסָלַחְתָּ לְעַמְּךָ אֲשֶׁר חָטְאוּ־לָךְ וּלְכָל־פִּשְׁעֵיהֶם אֲשֶׁר פָּשְׁעוּ־בָךְ וּנְתַתָּם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שֹׁבֵיהֶם וְרִחֲמוּם׃ נא כִּי־עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם מִתּוֹךְ כּוּר הַבַּרְזֶל׃ נב לִהְיוֹת עֵינֶיךָ פְּתֻחֹת אֶל־תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּחִנַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ אֲלֵיהֶם בְּכֹל קָרְאָם אֵלֶיךָ׃ נג כִּי־אַתָּה הִבְדַּלְתָּם לְךָ לְנַחֲלָה מִכֹּל עַמֵּי הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־אֲבֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ נד וַיְהִי כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אֵת כָּל־הַתְּפִלָּה וְהַתְּחִנָּה הַזֹּאת קָם מִלִּפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה מִכְּרֹעַ עַל־בִּרְכָּיו וְכַפָּיו פְּרֻשׂוֹת הַשָּׁמָיִם׃ נה וַיַּעֲמֹד וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל קוֹל גָּדוֹל לֵאמֹר׃ נו בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֵּר לֹא־נָפַל דָּבָר אֶחָד מִכֹּל דְּבָרוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ נז יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ׃ נח לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבֹתֵינוּ׃ נט וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָה קְרֹבִים אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ

בניתי ק׳
י״ב הכ׳
ו׳ בסוף תיבותא וקרי׳
ו׳ קמץ
ל׳
כל סי׳ פתח׳ כתרת הס״ה ד״ה פתחות כתבות כתיב כן
ל׳
ז׳ וכל חס״ף דכו׳ בס״ח.
ל׳
ל׳
ל׳ וחס׳
ל׳ חס׳ וי״ו קדמאת
כל פלי׳ מ״ל כמ״ד חס׳
ל׳
ד׳. ד׳
זקף כימן
י״א רפין

דְאִתְרְעִיתָא וּבֵיתָא דִבְנֵיתִי לִשְׁמָךְ׃ מט וּתְקַבֵּל מִן שְׁמַיָא מְאַתַר בֵּית שְׁכִנְתָּךְ יַת צְלוֹתְהוֹן וְיַת בָּעוּתְהוֹן וְתִתְפְּרַע עוּלְבַּנְהוֹן׃ נ וְתִשְׁבּוֹק לְעַמָּךְ דְחָבוּ קֳדָמָךְ וּלְכָל מְרָדֵיהוֹן דִי מְרָדוּ בָךְ וּבְמֵימְרָךְ וְתִתְּנִינוּן לְרַחֲמִין קֳדָם שׁוֹבֵיהוֹן וִירַחֲמוּן עֲלֵיהוֹן׃ נא אֲרֵי עַמָּךְ וְאַחֲסַנְתָּךְ אִינוּן דְאַפֵּיקְתָא מִמִּצְרַיִם מִגוֹ כוּרָא דְבַרְזְלָא׃ נב לְמֶהֱוֵי רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְקַבָּלָא בָּעוּת עַבְדָךְ וּבָעוּת עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְקַבָּלָא צְלוֹתְהוֹן בְּכָל עִדָן דְאִינוּן מְצַלָן קֳדָמָךְ׃ נג אֲרֵי אַתְּ אַפְרַשְׁתִּנוּן לָךְ לְאַחְסָנָא מִכֹּל עַמְמֵי אַרְעָא כְּמָא דְמַלֵילְתָּא בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדָךְ בְּאַפָּקוּתָךְ יַת אֲבָהָתָנָא מִמִּצְרַיִם יְיָ אֱלֹהִים׃ נד וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי שְׁלֹמֹה לְצַלָאָה קֳדָם יְיָ יַת כָּל צְלוֹתָא וּבָעוּתָא הָדָא קָם מִן קֳדָם מַדְבְּחָא דַייָ מִדַהֲוָה כְּרִיעַ עַל בִּרְכוֹהִי וִידוֹהִי פְּרִיסָן בִּצְלוֹ לְצֵית שְׁמַיָא׃ נה וְקָם וּבָרִיךְ יַת כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל קַל רַב לְמֵימָר׃ נו בְּרִיךְ יְיָ דִי יְהַב נְיָחָא לְעַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל כְּכָל דִי מַלֵיל לָא בְטֵיל פִּתְגָמָא חַד מִכָּל פִּתְגָמוֹהִי תַקְנַיָא דִי מַלֵיל בִּידָא דְמֹשֶׁה עַבְדֵיהּ׃ נז יְהֵי מֵימְרָא דַייָ אֱלָהָנָא בְּסַעְדָנָא כְּמָא דַהֲוָה בְּסַעְדָא דַאֲבָהָתָנָא לָא יִשְׁבְּקִינָנָא וְלָא יַרְחֲקִינָנָא׃ נח לְאַפְנָאָה לִבָּנָא לְדַחַלְתֵיהּ לִמְהַךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַר פִּקוּדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי דְפַקֵיד יַת אֲבָהָתָנָא׃ נט וִיהוֹן פִּתְגָמַי אִלֵין דִי בְעֵיתִי מִן קֳדָם יְיָ מִתְקַבְּלִין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא יְמָם וְלֵילֵי לְמֶעְבַּד דִין

רשי

(נא) כור הברזל. חרסים שמזקקין בו זהב קרוי כור: (נו) ככל אשר דבר. והיכן דבר והניח לכם מכל אויביכם (דברים י״ב י): (נט) לעשות משפט עבדו ומשפט עמו. לתבוע עלבונם מיד האויב:

את

רדק

תשמע תפלתם וכן ראינו בדניאל שנאמר וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלים: (מט) ועשית משפטם. בשוביהם שלא חמלו עליהם והכבידו עוליהם ועוד תתנם לרחמים לפני שוביהם ורחמום שיניחום לצאת מהגלות ולשוב לארצם כמו שעשה כורש מלך פרס: (נא) מתוך כור הברזל. כי כמו שצורפין הכסף והזהב בכור כן נצרפו במצרים בעבודה קשה ומה שאמר הברזל והכורים לא יעשו אותם מברזל אלא מאדמה אמר הברזל לחזוק הצרוף שנצרפו שם: (נב) בכל קראם אליך. בכל עת שיקראו אליך בצרתם וישובו אליך וכן כה׳ אלהינו בכל קראינו אליו התשובה: (נו) ככל אשר דבר. והניח לכם מכל אויביכם: (נח) להטות את לבבנו אליו. טעמו דבק עם יהי ה׳ אלהינו עמנו: (נט) יומם ולילה. להיות שמירתו תמיד לעשות משפטינו ופירוש משפט במקום הזה כמו כמשפט הבנות יעשה לה והדומה לו כלומר לתת לנו דבר

עבדך לעבדך ז׳ קמצין וסי׳ נמסר בסדר בהעלתך: לבבנו ד׳ בקריאה וסי׳ אחינו המסו את לבבנו לאמר עם. ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח. להטות לבבנו אליו ללכת. נשא לבבנו אל כפים אל אל: ללכת בכל דרכיו דסמיכי ד׳ בקריאה וסי׳ ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל. כי אם שמור תשמרון את כל המצוה. רק שמרו מאד. להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו: ויהיו י״א רפין בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר תרומה:

רלבג

ממה שיצטרך אל עוצם ההשגח׳ הפרטית ושישלם עון העם היושב אז בארץ ישראל כאמרו כי לא שלם עון האמורי עד הנה: (נב) לשמוע אליהם בכל קראם אליך. ר״ל בכל מה שיבקשו ממך בהיותם בארץ שוביהם ואף על פי שאינם מתפללים תוך הבית הזה אחר שהם מתפללים לנכחו לפי מה שאפשר להם: (נד) ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה׳. למדנו מזה שהמלך כרע על ברכיו מהתחלת תפלתו עד כלותו אותה ומזה המקום אמרו רבותינו שהמלך כיון שכרע שוב אינו זוקף עד כלותו תפלתו: (נו) אשר נתן מנוחה לעמו ישר׳ ככל אשר דבר. הנה זה הוא מה שאמר בפרשת ראה אנכי וישבתם בארץ אשר ה׳ אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח: (נח) להטות לבבנו אליו. ר״ל שיהי׳ השם עמנו באופן שישתדל להטות לבבנו אליו לעבודתו כשנתעה לו כמו שעש׳ לאבותינו בהיותם במדבר ולא יעזבנו על חטאתנו ולא יטשנו בשיסלק השגחתו ממנו: (נט) לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו. ר״ל שיתן לכל אחד מהם לפי הראוי לו ולא יסתיר פניו מהם בעת העוותם אבל יוכיחם בדרך שיחזרו למוטב ובזה יתפרסם לכל עמי הארץ כי ה׳ הוא האלהים ואין עוד ר״ל כי בראותם כשיחטאו ישראל הם נענשים ובשובם מחטאם הש״י הוא

תולדות אהרן ויהי ככלות. בס לד
מגלה כב לא שבועות
יו (ברכות ג):

מצודת ציון

(נא) כור. שם כלי יתיכו בה זהב וכסף כמו וכור לזהב (משלי י״ז): (נז) יטשנו. ענין עזיבה וכפל הדבר במ״ש: (נט) משפט. ענין צורך וכן

מצודת דוד

והבית: (מט) ועשית משפטם. לנקום מאויביהם למען יכירו שלא טוב בעיני ה׳ הכבדת עולם על ישראל: (נ) ונתתם לרחמים. כמה שתנקום בהם יבינו שמהראוי לרחם על ישראל וכן יעשו כי ירחמו: (נא) מתוך כור הברזל. מתוך קושי השעבוד וכאילו היו נתונים בכור הברזל העומד על האש: (נב) להיות. ר״ל ההוצאה ממצרים היתה בכדי להיות עיניך פתוחות בין אל יחיד בין אל רבים: בכל קראם. בכל דבר אשר יקראו אליך: (נג) כי אתה הבדלתם. לפי שהבדלתם מכל האומות להיות הם לך לנחלה א״כ מהראוי לשמוע אליהם בכל קראם אליך: (נד) מכרוע. ממה שהיה כורע על ברכיו בעת תפלתו: (נו) ברוך ה׳. כאשר ברך את העם ראה כי טוב לברך את ה׳ בראשונה: לא נפל. ר״ל לא נחסר: (נז) עם אבותינו. הם אנשי דור המדבר שהיתה השכינה שורה עמהם בתמידות: (נח) להטות. וכו׳. כמו שהטה לבב אבותינו בהיות הדבור מצוי להם: (נט) דברי אלה. האמורים למעלה בדברי התחנתו אשר שאל על כל המתפללים: קרובים. להיות התפלות קרובים להשמע לה׳ בכל עת התפלה בין ביום בין בלילה: לעשות. ר״ל לשמוע התפלה ולעשות המבוקש: משפט עבדו וכו׳. ר״ל דבר הצורך בין ליחיד בין

(סד) את תוך החצר. דברים ככתבן דברי רבי יהודה קדש את רצפת העזר' בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה: כי מזבח הנחשת. מזבח האבנים שעשה תחת מזבח הנחושת: קטן מהכיל את העולה ואת המנחה. שהרבו להביא. אמר לו ר' יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ולמנין עולות זה של אבנים גדול משל משה שמזבח משה מקום מערכתו אמה על אמה וזהו היה מקום מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של שלמה חמש מאות שבעים ושש כשל משה אם כן מה קידש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה: קטן מהכיל. בשל משה הוא אומר כאדם שאומר לחבירו ננס פלוני ופסול לעבודה: (סה) מלבוא חמת. שהיא בצפונה של ארץ ישראל: עד נחל מצרים. שהיא כנגדו בדרומה באלה מסעי: שבעת ימים

וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ ס לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד׃ סא וְהָיָה לְבַבְכֶם שָׁלֵם עִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת בְּחֻקָּיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו כַּיּוֹם הַזֶּה׃ סב וְהַמֶּלֶךְ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ זֹבְחִים זֶבַח לִפְנֵי יְהוָה׃ סג וַיִּזְבַּח שְׁלֹמֹה אֵת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר זָבַח לַיהוָה בָּקָר עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְצֹאן מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף וַיַּחְנְכוּ אֶת־בֵּית יְהוָה הַמֶּלֶךְ וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ סד בַּיּוֹם הַהוּא קִדַּשׁ הַמֶּלֶךְ אֶת־תּוֹךְ הֶחָצֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי בֵית־יְהוָה כִּי־עָשָׂה שָׁם אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֵת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים כִּי־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה קָטֹן מֵהָכִיל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֵת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃ סה וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בְעֵת־הַהוּא אֶת־הֶחָג וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

עַבְדֵיהּ וּלְעוּלְבַן עַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ׃ ס בְּדִיל דְיִדְעוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים לֵית עוֹד׃ סא וִיהֵי לִבְּכוֹן שְׁלִים בְּדַחַלְתָא דַייָ אֱלָהָנָא לִמְהַךְ בִּקְיָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי כְּיוֹמָא הָדֵין׃ סב וּמַלְכָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מְנַכְּסִין נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ׃ סג וּנְכַס שְׁלֹמֹה יָת נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִי נְכַס קֳדָם יְיָ תּוֹרֵי תַּרְתֵּין רִבּוֹא וּתְרֵין אַלְפִין וְעָנָא תַּרְתָּא עַסְרֵי רִבּוֹא וְחַנִיכוּ יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ מַלְכָּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ סד בְּיוֹמָא הַהוּא קַדִּישׁ מַלְכָּא יָת גּוֹ דַרְתָּא דִי קֳדָם בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ אֲרֵי עֲבַד תַּמָּן יָת עֲלָתָא וְיָת מִנְחָתָא וְיָת תַּרְבֵּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא אֲרֵי מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא דִי קֳדָם יְיָ דְחִיק מִלְסוֹבָרָא יָת עֲלָתָא וְיָת מִנְחָתָא וְיָת תַּרְבֵּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ סה וַעֲבַד שְׁלֹמֹה בְּעִדָּנָא הַהִיא יָת חַגָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ קְהָלָא רַב מִמַּעֲלָנָא דַחֲמַת עַד נַחְלָא דְמִצְרַיִם קֳדָם יְיָ

ד' בליש'

כ' את בית האלהים דד"ה ו'

כ'

ח'

ח'

נ"ג מצעות פסוקים

ואת המנחה ח' וסי' נמסר בסדר פקודי:

תולדות אהרן דבר יום ביומו. מגלה כ (ר"ה נו סנהדרין כ): ויזבח שלמה. זבחים נט: ביום ההוא. שם: ויעש שלמה. מ"ק ט הוריות ג (פסחים לד):

רלבג

הוא נעתר להם: (סד) ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר. ר"ל כי מרוב הקרבנות שהקריבו ביום ההוא הוצרך שלמה לקדש החצר ר"ל חצר הכהנים באופן שיקריבו שם הקרבנות על הרצפה כי מזבח הנחש' שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו כמו שנזכר בדברי הימים היה קטון מהכיל ושם כתוב בבאור כי מזבח הנחשת שעשה שלמה קטון מהכיל והנה קרא אותו מזבח הנחשת לפי שהיה מצופה נחשת אבל תחתיו היה של אבנים שלמות כמו שנזכר בתורה אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלהיך: (סה) מלבוא חמת עד נחל מצרים. הם היו שתי קצוות של ארץ ישראל האחד בצפונה והאחד בדרומה כמו שנזכר בפרשת אלה מסעי: שבע' ימים ושבעת ימים ארבע' עשר יום. כבר נתבאר בספר ד"ה כי החג עשו תחלה לחנכת המזבח שבעת ימים ואחר כך עשו חג הסוכות שבעת ימים ועשו ביום השמיני עצרת כמשפט וביום של אחריו שהוא עשרים ושלש שלח את העם ולולי אמרו בזה המקום שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום היינו יכולים לומר שכבר עשו חנוכת המזבח אחר החג של ראש השנה בדרך שישלמו ביום השמיני לחדש ואולם מפני אמרו שהם ארבע' עשר יום הוכרחנו לומר שחג חנכת המזבח התחיל בשמיני בתשרי ושלמו שבעה ימים לו בבא חג הסוכות ואולם אם עשו שלמי חגיגה ביום הכפורים ואכלו ושתו בו אז לא עשו כן זה ממה שלא התבאר בזה המקום באופן שלם. ואם היה שיעשו כן הנה היתה הוראת שעה וע"י נביאים שהיו שם ואם לא הנה יהיה אמרו שעשו חג שבעת ימים על דרך אמרו חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים ואע"פ שלא היו נעשים שלמי חגיגה בשבת ובכלל

הנה

רדק

דבר יום ביומו מה שאנו צריכי' להשפיע לנו הטובה ולשמרנו מרעה ובזה ידעו כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים כי הצדקים בו שביעי טובה ונשמרים מרעה: (סד) קדש המלך את תוך החצר. הרי הוא אומר למה קדשו לעשות שם העולה והמנחה והשלמים כי מזבח הנחשת שעשה שלמה היה קטן מהכיל רב העולה והשלמים ואינו אומר על מזבח הנחשת שעשה משה כי בפירוש אמרו בדברי הימים כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העולה ושל משה גנוז עם אהל מועד כמו שפירשנו למעלה מזבח הנחשת שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ועשרים רחבו לא היה יכול להכיל רב העולות והחלבים שהרי מזבח הנחשת שעשה משה היה חמש על חמש ואמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא ומזבח הנחש' שעשה שלמה היה עשרים על עשרים ולפי החשבון עולות וחשבון אמות לא היה מזבח שעשה שלמה מכיל אלא ששה עשר אלף והוא אומר בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ואם תאמר כל אלו לא היו אלא החלבים כי שלמים היה כל אלו ובמזבח של משה אמר אלף עולות שהיו כלם כליל נאמר כי גם הנה היו עולות רבות ומנחות כי לא מנה אלא השלמים והעולות שהיו רבים עד כי בין העולות והמנחות וחלבי השלמים לא יכול מזבח הנחשת שעשה שלמה להכיל הכל עד שהוצרך שלמה לקדש רצפת החצר ועשה שם מן העולה והמנחה וחלבי השלמים מה שלא יכול המזבח להכיל ודברי רבותינו ז"ל מחלוקת בזה יש אומרים כי רצפת החצר הוא שקדש כמו שפירשנו ויש אומרים כי מזבח אבנים בנה תוך החצר ואמר עוד כי מזבח אבנים הוא שעש' שלמה לא מזבח נחשת ומה שאמר בדברי הימים ויעש שלמה את מזבח הנחשת וכן אמר כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכיל להכיל פי' מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה ואלה דברים של תימה הם ואפשר כי מה שאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא לא בפעם אחת אלא קודם שובו מגבעון לירושלים כמו שפירשנו בדברי הימים: (סה) את החג. חנוכת המקדש קרא גם כן חג לפי שהיתה סמוכה לחג הסוכות ועשו שבעת ימי חנוכה ושבעת ימי חג הסכות ואומר ארבעה עשר יום להודיע כי סמוכים הין לא היה הפרש ביניהם וביום השמיני שאומר שלח את העם הוא שמיני עצרת ולא נוכל לפרש כי שבעת ימי חנוכ' היו אחר שבעת ימי סכות ויום השמיני שמיני לחנוכה שהרי אומר בדברי הימים וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ואם תאמר יום שמיני עצרת אינו אלא כ"ב לחדש ואיך אמר וביום עשרים ושלשה אמרו רבותינו ז"ל כי ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג וביום שלשה ועשרים לחדש חזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליהם

ואף

מצודת דוד

בין צרים: דבר יום ביומו. ר"ל דבר הצורך ביום ההוא יעשה ביומו: (ס) למען דעת. בראותם השגחתו הנפלא בעמו: (סא) והיה לבבכם שלם. כלומר כן יהיה כאשר יהיה לבבכם שלם וכו' אבל בזולת זאת לא תועיל התפלה עם שתהיה בהבית הזה: כהיום הזה. אשר לבבכם שלם עם ה': (סד) קדש המלך. בקדושת המזבח: תוך החצר. רצפת חצר הכהנים: כי עשה שם. על הרצפה ההיא: מזבח הנחשת. אשר עשה שלמה כמ"ש בד"ה כי מזבח הנחושת אשר עשה שלמה וכו' ר"ל מזבח אבנים תחת מזבח נחושת שעשה משה במדבר: קטן מהכיל וכו'. היה קטן מלהחזיק כל הקרבנות המרובים: (סה) את החג. חנוכת הבית נקרא גם הוא חג בהיותו קרוב אל החג: או נקרא חג בעבור רבוי הקרבנות כמו אסרו חג (תהלים קי"ח) ור"ל אסרו הרגו: מלבא חמת. מן המקום שבאים בו לחמת והיא בפאת הצפוני עד נחל מצרים שהוא בפאת הדרומי: שבעת ימים כו'.

מצודת ציון

וכן כמשפט הבנות יעשה לה (שמות כ"א): (סג) ויחנכו. התחלת הדבר ושיעמוד בו משם והלאה קרוים חנוכה בלשון מקרא: (סד) מהכיל. מהחזיק כמו אלפים בת יכיל (לעיל ז'): חשק

ג' דסמיך שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים
ג' ר"פ אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם׃ סו בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי
שִׁלַּח אֶת־הָעָם וַיְבָרְכוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ
ד'. ג' ומ"ל וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב
עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
ז' לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃
ט א וַיְהִי כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־
בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־
חֵשֶׁק שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר חָפֵץ לַעֲשׂוֹת׃
כ' ב וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה שֵׁנִית כַּאֲשֶׁר
ו' ר"פ נִרְאָה אֵלָיו בְּגִבְעוֹן׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלָיו שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתְךָ וְאֶת־
ג' ומ"ל תְּחִנָּתְךָ אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתָּה לְפָנַי
ג' כ"כ הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִתָה
לָשׂוּם־שְׁמִי שָׁם עַד־עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי
ג' כמע' כסיס' וְלִבִּי שָׁם כָּל־הַיָּמִים׃ ד וְאַתָּה אִם־
תֵּלֵךְ לְפָנַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִד אָבִיךָ
כ'. ד' בְּתָם־לֵבָב וּבְיֹשֶׁר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל
אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ חֻקַּי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמֹר׃
ה וַהֲקִמֹתִי אֶת־כִּסֵּא מַמְלַכְתְּךָ עַל־
י"ע חס'. כ' יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עַל־
דָּוִד אָבִיךָ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ
ג' ו"ל. כתיב כן מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ ו אִם־שׁוֹב תְּשֻׁבוּן
אַתֶּם וּבְנֵיכֶם מֵאַחֲרַי וְלֹא תִשְׁמְרוּ
ג'. פ' חס' מִצְוֹתַי חֻקֹּתַי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם
וַהֲלַכְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ ז וְהִכְרַתִּי אֶת־
יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי

אַלְהֲנָא שַׁבְעָא יוֹמִין חֲנֻכַּת
בֵּיתָא וְשַׁבְעָא יוֹמִין חַגָּא
אַרְבַּעַת עֲשַׂר יוֹמִין׃
סו בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה שְׁלַח
יַת עַמָּא וּבְרִיכוּ יַת מַלְכָּא
וַאֲזַלוּ לְקִרְוֵיהוֹן כַּד חָדָן
וְשַׁפִּירָא לִבְּהוֹן עַל כָּל
טַבְתָא דַעֲבַד יְיָ לְדָוִד
עַבְדֵיהּ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ׃
א וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי שְׁלֹמֹה
לְמִבְנֵי יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא
דַיְיָ וְיַת בֵּית מַלְכָּא וְיַת
כָּל רְעוּת שְׁלֹמֹה דְאִתְרְעֵי
לְמֶעְבַּד׃ ב וְאִתְגְּלִי יְיָ
לִשְׁלֹמֹה תִּנְיָנוּת כְּמָא
דְאִתְגְּלִי לֵיהּ בְּגִבְעוֹן׃
ג וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁמִיעַ
קֳדָמַי צְלוֹתָךְ וּבָעוּתָךְ
דְבָעִיתָא מִן קֳדָמַי
אַקְדֵּישִׁית יַת בֵּיתָא הָדֵין
דִי בְנֵיתָא לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי
תַמָּן עַד עָלְמָא וּתְהֵי
שְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא בֵיהּ אִם
רְעוּתִי מִתְעַבְדָא תַמָּן כָּל
יוֹמַיָא׃ ד וְאַתְּ אִם תְּהַךְ
קֳדָמַי כְּמָא דַהֲלִיךְ דָּוִד
אֲבוּךְ בְּקַשִּׁיטוּת לִבָּא
וּבְתְרִיצוּתָא לְמֶעְבַּד כְּכֹל
דְּפַקֵּידְתָּךְ קְיָמַי וְדִינַי תִּטַּר׃
ה וַאֲקִים יַת כּוּרְסֵי
מַלְכוּתָךְ עַל יִשְׂרָאֵל לְעָלָם
כְּמָא דְמַלֵּלִית עִם דָּוִד
אֲבוּךְ לְמֵימַר לָא יִפְסוֹק
לָךְ גְּבַר מֵעַל כּוּרְסֵי
מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ ו אִם
מֵיתַב תְּתוּבוּן אַתּוּן
וּבְנֵיכוֹן מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא תִטְּרוּן פִּקּוּדֵי קְיָמַי דִי יְהָבִית קֳדָמֵיכוֹן וּתְהָכוּן וְתִפְלְחוּן לְטָעֲוַת עַמְמַיָא וְתִסְגְּדוּן
לְהוֹן׃ ז וְאַשְׁצֵי יַת יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא דִי יְהָבִית לְהוֹן וְיַת בֵּיתָא

ימים. של חינוך: שבעת ימים. חג הסוכות נמצא שאכלו ושתו ביום הכיפורים: (סו) לדוד עבדו. להודיע שמחל לו עונותיו כדאיתא במועד קטן בשעה שבקש שלמה להכניס הארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה: ולישראל עמו. שמחל להם על עון יום הכפורים ויצתה בת קול ואמרה כלכם מזומנים לחיי העולם הבא: (ג) והיו עיני ולבי. תרגום יונתן ותהי שכנתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא. יהא עיני שם אם לבי וחפצי שם: ואת

ואף על פי שעשו שבעת ימי חנוכה קודם חג הסוכות ויום הכפורים בכללם ואפשר שאותו היום לא אכלו שהרי מצוה להתענות וכרת האוכל בו ואף על פי שאומר כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים ובכל יום היו מקריבים זבחי שלמים הקריבו השלמים גם אותו היום אבל לא אכלום באותו היום עד הלילה ומחרתו אבל רבותינו ז"ל אמרו כי אכלו אותו יום הכפורים כי בכלל ימי המשתה היה ולמדו זה מחנוכת המשכן מה שם עשו שלמים בשבת אף על פי שהוא באסור סקילה יום הכפורים שהוא אסור כרת לא כל שכן ובחנוכת המשכן שבת היה בכלל שנים עשר יום כי רצופין היו ולמדו זה מדכתיב ביום עשתי עשר יום ביום שנים עשר יום מה יום כלו רצוף אף ימים אלו כלם רצופין ולמדו יום זה מדכתיב כאן י"ד יום מיום שכתוב שם והקשו ואמרו ושמא עשו ביום הכפורים זה שלמים ולא אכלו ותרצו אין שמחת הגוף אלא באכילה ושתיה וזהו שאמר הכתוב וילכו לאהליהם שמחי וטובי לב רוצה לומר על העון שנתכפר להם שיצאתה בת קול ואמרה להם כלכם מזומנים לחיי העולם הבא ועל דרך פשט הפסוק מפרש על הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו ופי' לדוד עבדו שקיים לו מה שהבטיחו כי היוצא מחלציו יבנה הבית ויהיה שלום ושקט בימיו לישראל וכן היה כי כל המלכים היו עובדים אותו ומביאים לו מנחה ועל כל זה הלכו לאהליהם שמחים וטובי לב ובדברי הימים אומר על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד ולשלמה ולישראל עמו ורבותינו ז"ל דרשו לדוד עבדו כי בשעה שבקש שלמה להכניס ארון לפני ולפנים דבקו שערים זה בזה ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה כיון שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה וידעו כל ישראל שמחל הקדוש ברוך הוא לדוד על אותו עון וזהו אשר עשה ה' לדוד עבדו: מלבא חמת עד נחל מצרים. הזכיר גבול א"י צפון ודרום: (א) ואת כל חשק שלמה. כמו שמפורש בדברי הימים ואת כל הבא על לב שלמה לעשות עשה בבית ה' ובביתו והצליח: (ג) והיו עיני ולבי שם כל הימים. השגחתי ורצוני יהי שם כל הימים ותרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא: (ו) אם שוב תשובון אתם. פירושו אתה וישראל:
ולשניהם

רלבג

הנה היה מהחכמה במה שבחרו להיות חנוכת המזבח באלו השבעת ימי' שזכרנו מה שנעיר עליו בזכרנו התועלות המגיעות מזה

ביום השמיני ג' ר"פ וסי' נמסר בסדר נשא: שמחים ר' וסי' וימשחו אתו צדוק. שמחים וטובי לב על כל הטובה. והכרו דד"ה על הטובה. הגדיל ה' לעשות עמנו: ויאמר ה' אליו ו' ר"פ וסי' ט' שם פה לארם. זאת הארץ אשר. שמעתי את תפלתך. לך שוב לדרכך מדברה. עבור בתוך העיר בתוך. קרא שמו יזרעאל: חקתי כל אוריתא חס' במ"א וכל נביאים וכתובים רבוות' מלא במ"ט חס' וסי' נמסר בסדר תולדות: חקתי ג' דסמיכי בקריאה וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי. אם שוב תשובון דמלכים. ויער ה' את רוח:

תולדות אהרן ביום השמיני. שבת לא מ"ק ט: לשום שמי. סוטה לח: והיו עיני. ברכות כב יבמות קה (ברכות ח):

מצודת ציון

ט (א) חשק. ענין הרצון:

מצודת דוד

בתחילה עשו שבעת ימי חנוכת הבית ואח"ז שבעת ימי החג והרבו בהם בהקרבנות בעבור חנוכת הבית: ארבעה עשר יום. ללמד שהיו רצופים: (סו) ביום השמיני. מימי החג הוא שמיני העצרת: שלח את העם. ר"ל נטלו ממנו רשות ללכת כי לא הלכו בי"ט וביום המחרת פרש הלכו חזרו ליטול רשות ולזה נאמר בד"ה בכ"ג בחודש שלח את העם והוא היום שאחר החג: לדוד עבדו. שקיים לו הבטחתו אשר בנו היושב על כסאו בנה הבית: ולישראל עמו. על כי ראו אשר שרתה השכינה בהבית הבנוי: (ב) כאשר וגו'. ר"ל באופן מראה הנבואה שנראה אליו בגבעון: (ג) לשום שמי. להיות בה שמי להיות בית ה': עיני ולבי. ר"ל השגחתי: (ו) אתם. ר"ל אתה ובני הדור הזה: (ז) אשלח. ר"ל תחרב הבית: למשל. ישמשו בהם לדמיון לדבר מה לפי גודל המפלה אשר תבוא עליהם:
ימים

לָהֶם וְאֶת־הַבַּיִת אֲשֶׁר הִקְדַּשְׁתִּי לִשְׁמִי אֲשַׁלַּח מֵעַל פָּנָי וְהָיָה יִשְׂרָאֵל לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל־הָעַמִּים׃ ח וְהַבַּיִת הַזֶּה יִהְיֶה עֶלְיוֹן כָּל־עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם וְשָׁרָק וְאָמְרוּ עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה׃ ט וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיא אֶת־אֲבֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיַּחֲזִקוּ בֵּאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוֻ לָהֶם וַיַּעַבְדֻם עַל־כֵּן הֵבִיא יְהוָה עֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת׃

י וַיְהִי מִקְצֵה עֶשְׂרִים שָׁנָה אֲשֶׁר־בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת־שְׁנֵי הַבָּתִּים אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ יא חִירָם מֶלֶךְ־צֹר נִשָּׂא אֶת־שְׁלֹמֹה בַּעֲצֵי אֲרָזִים וּבַעֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבַזָּהָב לְכָל־חֶפְצוֹ אָז יִתֵּן הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְחִירָם עֶשְׂרִים עִיר בְּאֶרֶץ הַגָּלִיל׃ יב וַיֵּצֵא חִירָם מִצֹּר לִרְאוֹת אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ שְׁלֹמֹה וְלֹא יָשְׁרוּ בְּעֵינָיו׃ יג וַיֹּאמֶר מָה הֶעָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי אָחִי וַיִּקְרָא לָהֶם אֶרֶץ כָּבוּל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ יד וַיִּשְׁלַח חִירָם לַמֶּלֶךְ מֵאָה וְעֶשְׂרִים כִּכַּר זָהָב׃ טו וְזֶה דְבַר־הַמַּס אֲשֶׁר־הֶעֱלָה ׀ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־

דְּאַקְדֵּשִׁית לִשְׁמִי אַרְחֵיק מִקֳּבֵל מֵימְרִי וִיהֵי יִשְׂרָאֵל לְמַתַל וּלְשׁוֹעֵי בְּכָל עַמְמַיָּא׃ ח וּבֵיתָא הָדֵין דַּהֲוָה עִילָאֵי יְהֵי חָרִיב כָּל דְּיֶעְבַּר עֲלוֹהִי יִבְהֵי וְיָנוּד וְיֵימְרוּן עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא וּלְבֵיתָא הָדֵין׃ ט וְיֵימְרוּן עַל דִּי שְׁבַקוּ יָת פּוּלְחָנָא דַּייָ אֱלָהָהוֹן דְּאַפֵּיק יָת אֲבָהַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וְאִתְקִיפוּ בְּטָעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִידוּ לְהוֹן וּפְלָחוּנוּן עַל כֵּן אַיְתִי יְיָ עֲלֵיהוֹן יָת כָּל בִּישְׁתָּא הָדָא׃ י וַהֲוָה מִסּוֹף עַשְׂרִין שְׁנִין דִּי בְנָא שְׁלֹמֹה יָת תְּרֵין בָּתַּיָּא יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ וְיָת בֵּית מַלְכָּא׃ יא חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר סוֹבַר יָת שְׁלֹמֹה בְּאָעֵי אַרְזִין וּבְאָעֵי בִירָן וּבְדַהֲבָא לְכָל צוֹרְכֵיהּ בְּכֵן יְהַב מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְחִירָם עַסְרִין קִרְוִין בְּאַרְעָא גְלִילָא׃ יב וּנְפַק חִירָם מִצּוֹר לְמִסְעַר יָת קִרְוַיָּא דִּיהַב לֵיהּ שְׁלֹמֹה וְלָא כַשְׁרִין בְּעֵינוֹהִי׃ יג וַאֲמַר מָה קִרְוַיָּא הָאִלֵּין דִּי יְהַבְתְּ לִי אָחִי וּקְרָא לְהוֹן אַרְעָא כָּבוּל עַד יוֹמָא הָדֵין׃ יד וּשְׁדַר חִירָם לְמַלְכָּא מְאָה וְעַשְׂרִין כִּכְּרֵי דַהֲבָא׃ טו וְדֵין פִּתְגָם מַסְּקֵי מִסִּין דְּמַנִּי מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְמִבְנֵי יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ וְיָת

(ז) ואת הבית אשר הקדשתי לשמי. תנאי הוא ביני וביניכם ואם לא תשמעו מה נאמר שם והשמותי את מקדשיכם (ויקרא כ"ו ל"א): ולשנינה. כתרגום ולשועי יספרו את הרעות הבאות עליו ויתלעגו בו כמו ויספר ואשתעי. לשון שנינה אף הוא לשון דבור דכתיב ושננתם לבניך (דברים ו ז'): (ח) והבית הזה יהיה עליון. כל זמן שלא חטאת' ומשתחטאו כל עובר עליו ישום וישרוק וכן כתוב (בדברי הימים ב' ז' כא) והבית הזה אשר היה עליון כל עובר עליו וגו' וכה פתרונו והבית הזה אשר היה עליון ונורא אף לעובדי כוכבים כמו שאמר למעלה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך וגו' ועכשיו בחרבנו כל העובר עליו אף עובד כוכבים ישום וישרוק ויאמר כי חטאו של ישראל גורם: ישום. יתמה כמו ושממו עליה אויביכם. על יומו נשמו אחרונים: ושרק. שופילי"ר בלע"ז וכן דרך כל הרואה חורבן פתאום לשרוק: (י) עשרים שנה. שבע שנים לבית ה' ואת ביתו שלש עשרה שנה כמו שאמר למעלה: (יא) נשא את שלמה. ענין עמס כלכל את משאו בדבר זה: (יג) ארץ כבול. ארץ כבלים ארץ טיט שהרגל משתקע ונכבלת בה: (טו) וזה דבר המס. מה שמפרש בסוף הענין כל העם הנותר וגומר ויעלם שלמה למס עובד אותו המס היה לבנות בו את כל אלה

רלבג

מזה הספור: (ח) והבית הזה יהיה עליון. ר"ל והבית הזה אשר היה עליון כטעם אמרו ככה יעשה אוב הרצון בו ככה היה עושה וכן כתיב בספר ד"ה שנאמר שם והבית הזה היה עליון: כל עובר עליו ישום ושרק. ר"ל שכל עובר עליו מהנכרים יהיה תמה ומשומם וישרוק בשפתיו על זה מרוב ההתפעלות ויכירו כלם כי זה היה בחטא ישראל כי הש"י יביא על ישראל מהרעות אז מה שיזכר בו לכל כי עונותיהם גרמו הלא תראה כי נבוכדנצר כאשר החריב בית המקדש שלח רב טבחים לירמיה כמו שכתוב בספר ירמיה ואמר לו ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה: (יא) נשא את שלמה. הוא מענין ארוחה ומשאת כטעם אם נשאת נשא לנו או יהיה הרצון בזה שהוא רומם ונשא בזה את שלמה שהעביד עצמו לעשיית מלאכתו: אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל. כבר נזכר בספר ד"ה כי חירם נתן גם כן לשלמה עיירות הושיב בהם את בני ישראל וראוי היה להיות כן כי לא יתכן למלך למעט ארץ ישראל: (יג) ארץ כבול. ר"ל ארץ חול שאינה עושה פירות: (טו) וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה. הרצון בזה כי זה דבר המס

אשר

(ז) ולשנינה. לדבור שידברו העמים על רוב רעתם: (ח) יהיה עליון. כמו שאומר בדברי הימים אשר היה עליון ויונתן תרגם דהוה עילאי יהא חריב ויש מפרשים יהיה חרב ויפרשו עליון לשון כריתה כמו כעלות גדיש בעתו. אל תעלני בחצי ימי: (י) מקצה עשרים שנה. מסוף עשרים שנה שבנה בית ה' בשבע שני' וביתו בשלש עשרה שנה הרי עשרים ובבנינים האלה נשא וסייע חירם את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב ובגמול זה גמלהו המלך שלמה ונתן לו עשרים עיר בארץ הגליל ולא ישרו בעיניו וקרא ארץ כבול ר"ל סגור שלא היו עוברים ושבים שם מגריעות הארץ ובדברי רז"ל ארץ כבול ארץ שאינה עושה פירות ורב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היתה פי' ארץ חול ואמאי קרי ליה ארץ כבול דמשתקעה כרעה בגובה כי כבלה פירוש שרגליו של אדם משתקע בה מחמת החול כאלו הם כבולות על כן אינה עושה פירות ובדברי הימים אומר כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו והושיב שם בני ישראל וכן היה כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו ושלמה גם כן נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל וזה עשו לחזק הברית ביניהם וזכר בזה הספר מה שנתן שלמה לחירם וזכר בדברי הימים מה שנתן חירם לשלמה: (טו) וזה דבר המס. נמשך טעמו עד כל העם הנותר כי מהם לקח לעבדים למס יתגע בכל שנה לבנות הבתים והערים האלה והוא מה שאמר למעלה

ו

את הבית ה' בקריאה וסימן ואת הבית יקציע מבית סביב. אשר הקדשתי לשמי. וחברו. ואת הבית אשר אמרתי דדברי הימי'. ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים דדברי הימים. ויהי מקצה ח' דסמיכי בקריאה וסי' ויהי מקצה שלשת ימים ויעבירו. אחרי אשר כרתו. עשרים שנה אשר בנה דמלכים. ותשב האשה מארץ פלשתים. ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר ה' דיחזקאל. נשא ו' ד' כתיב שא וב' כתיב סה וסי' נמסר בסדר וירא: וזה דבר ג' ר"פ וסי' וזה דבר השמטה שמוט כל בעל. וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי. וזה דבר המס אשר העלה שלמה:

תולדות אהרן ויהי מקצה. (ר"ה נו): ולא ישרו. שבת נד: ויאמר. שם:

מצודת דוד

(ח) יהיה עליון. כמו היה עליון עתיד במקום עבר ור"ל הבית שהיה עליון וחשוב יהיה חרב וכל עובר יתמה על חורבנו: ואמרו. אלו לאלו: (יא) חירם. לשתי הבתים האלה היה חירם סובל אותו בתת לו די סיפוקו עצי ארזים וכו': אז. אחר השלמת הבתים נתן המלך לחירם לתשלום גמול מלבד החטים והשמן האמור למעלה: (יג) ארץ כבול. ר"ל ארץ טיט אשר הרגלים משתקעים בה כאלו אסורים בכבלי ברזל ובעבור זה היו מעטים פירותיה: (טו) וזה דבר המס. ר"ל

המס

מצודת ציון

(ז) ולשנינה. ענין דבור כמו ושננתם לבניך (דברים ו') ור"ל יספרו מהם: (ח) ישום. ענין תמהון כמו ישומו ישרים (איוב י"ז): ושרק. קול הבאה בקבוץ השפתים קרויה שריקה והדרך לעשותה בעת יראו חורבן דבר חשוב וכן ויושביה לשרקה (מיכה ו'): (יא) נשא. סבל המשא ההיא: (יג) אחי. אוהבי ורעי: כבול. מל'

ז' בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־הַמִּלּוֹא
ג' חס' וְאֵת חוֹמַת יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־חָצֹר וְאֶת־
ב' ר"פ מְגִדּוֹ וְאֶת־גָּזֶר׃ טז פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
ל' עָלָה וַיִּלְכֹּד אֶת־גֶּזֶר וַיִּשְׂרְפָהּ בָּאֵשׁ
ב' וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעִיר הָרָג וַיִּתְּנָהּ
ב' חד חס' וחד מ"ל שִׁלֻּחִים לְבִתּוֹ אֵשֶׁת שְׁלֹמֹה׃ יז וַיִּבֶן
ל' חס' דהס' שְׁלֹמֹה אֶת־גֶּזֶר וְאֶת־בֵּית חֹרֹן תַּחְתּוֹן׃
תדמר ק' יח וְאֶת־בַּעֲלָת וְאֶת־תַּמֹר בַּמִּדְבָּר
בָּאָרֶץ׃ יט וְאֵת כָּל־עָרֵי הַמִּסְכְּנוֹת
ז' אֲשֶׁר הָיוּ לִשְׁלֹמֹה וְאֵת עָרֵי הָרֶכֶב
ל' וְאֵת עָרֵי הַפָּרָשִׁים וְאֵת ׀ חֵשֶׁק שְׁלֹמֹה
אֲשֶׁר חָשַׁק לִבְנוֹת בִּירוּשָׁלִַם
ד'. ס' וּבַלְּבָנוֹן וּבְכֹל אֶרֶץ מֶמְשַׁלְתּוֹ׃
ג' ר"פ מתפו"ס סי' כ כָּל־הָעָם הַנּוֹתָר מִן־הָאֱמֹרִי הַחִתִּי
הַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר לֹא־מִבְּנֵי
ג' ר"פ ל' הס' יִשְׂרָאֵל הֵמָּה׃ כא בְּנֵיהֶם אֲשֶׁר נֹתְרוּ
אַחֲרֵיהֶם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָכְלוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְהַחֲרִימָם וַיַּעֲלֵם שְׁלֹמֹה
ג' דסמי'. ל' לְמַס־עֹבֵד עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ כב וּמִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֹא־נָתַן שְׁלֹמֹה עָבֶד כִּי־הֵם
ל' אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַעֲבָדָיו וְשָׂרָיו
וְשָׁלִשָׁיו וְשָׂרֵי רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו׃
ז' ר"פ בנני' כג אֵלֶּה ׀ שָׂרֵי הַנִּצָּבִים אֲשֶׁר
עַל־הַמְּלָאכָה לִשְׁלֹמֹה חֲמִשִּׁים וַחֲמֵשׁ
ג' מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה׃

בֵּיתֵיהּ וְיָת מְלִיתָא וְיָת
שׁוּרָא דִירוּשְׁלֵם וְיָת חָצוֹר
וְיָת מְגִדּוֹ וְיָת גָּזֶר׃
טז פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
סְלִיק וּכְבַשׁ יָת גֶּזֶר וְאוֹקְדַהּ
בְּנוּרָא וְיָת כְּנַעֲנָאָה דְיָתֵיב
בְּקַרְתָּא קְטַל וִיהָבַהּ מַתְּנָן
לִבְרַתֵּיהּ אִתַּת שְׁלֹמֹה׃
יז וּבְנָא שְׁלֹמֹה יָת גֶּזֶר
וְיָת בֵּית חוֹרוֹן אַרְעָאָה׃
יח וְיָת בַּעֲלַת וְיָת תַּדְמוֹר
בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא׃ יט וְיָת
כָּל קִרְוֵי אוֹצְרַיָּא דִי הֲוָאָה
לִשְׁלֹמֹה וְיָת קִרְוֵי רְתִיכַיָּא
וְיָת קִרְוֵי פָּרָשַׁיָּא וְיָת כָּל
רְעוּת שְׁלֹמֹה דְאִתְרְעֵי
לְמִבְנֵי בִירוּשְׁלֵם וּבְלִבְנָן
וּבְכָל אֲרַע שׁוּלְטָנֵיהּ׃ כ כָּל
עַמָּא דְאִשְׁתָּאַר מִן אֱמוֹרָאָה
חִתָּאֵי פְּרִיזָאֵי חִוָּאֵי
וִיבוּסָאֵי דְלָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אִינוּן׃ כא בְּנֵיהוֹן
דְאִשְׁתָּאֲרוּ בַּתְרֵיהוֹן
בְּאַרְעָא דְלָא יְכִילוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְגַמָּרוּתְהוֹן וּמַנִּינוּן
שְׁלֹמֹה לְמַסְּקֵי מִסִּין עַד
יוֹמָא הָדֵין׃ כב וּמִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לָא יְהַב שְׁלֹמֹה
לְמֶהֱוֵי פַּלָּחִין אֲרֵי אִינוּן גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא וְעַבְדוֹהִי
וְרַבְרְבָנוֹהִי וְגִבָּרוֹהִי וְרַבָּנֵי רְתִיכוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי׃ כג אִילֵין
רַבָּנֵי אִסְטַרְטִיגַיָּא דִי מְמַנָּן עַל עֲבִידְתָּא דִשְׁלֹמֹה חֲמֵשׁ
מְאָה וְחַמְשִׁין דִי מְפַלְּחִין בְּעַמָּא דְעָבְדִין בַּעֲבִדְתָּא׃

רדק

למעלה ע' אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר ויש לפרשו כמו זה הדבר אשר מל יהושע שפי' וזה הדבר שבעבורו מל יהושע . וכן זה פירושו וזה דבר המס שבעבורו העלהו שלמה ומה הוא הדבר לבנות את בית ה' ולא זכר המס ולמטה זכר אותו באומרו כל העם הנותר וגו' : (טז) שלוחים . מנחה כלומר במקום מנחה ומתנה ששולחים בני אדם לבנותיהן נתן לה זה העיר וכן לכן תתני שלוחים וי"ת מתנן : אנשי המלחמה . אף על פי שלא היו לו מלחמות כי שלום היה לו מכל עבריו ומעט מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר ואילות : (כג) חמשים וחמש מאות . לפי שזכר העבדים מהגרים במלאכה ושרי ישראל זכר השרים הנצבים על המלאכה ואמר שהיו חמשים וחמש מאות ובדברי הימים אומר חמשים ומאתים השלש מאות היו מהגרים שהיו נציבים על שלשת אלפים ושלש מאות והמאתים וחמשים היו מישראל שהיו נציבים על אותן שלש מאות מהגרי' ומנה בספר הזה נציבי הגרים עם נציבי ישראל בכלל ובדברי הימים לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישראל כי נציבי הגרים מנה אותם שם עם שאר הגרים שם שאמר שלשת אלפים ושש מאות ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפים ושלש מאות כמו שאומר בזה

ואת ערי ז' וסי' במס' רבתא : ובכל ארץ ה' וסי' נמסר בסדר בהר סיני . למס עובד ג' דסמיכי וסי' ויט שכמו לסבל . וישב הכנעני בקרב בניהם . אשר נתרו אחריהם :

רשי

אלה : ואת המלוא . מקום היה בירושלים בעיר דוד ונקרא מלוא על שם שמוקף חומה כמוכה ומלאו לתוכה עפר : (טז) שלוחים . נדוניא : (יח) ואת תדמור במדבר בארץ . אצל הישוב : (יט) ערי המסכנות . קרוי בית אוצריא : (כג) שרי הנצבים . ממונים על הממוני' : חמשים וחמש מאות . שלש מאות מהם היו גרים הממוני' על שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר ושלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם שאמר למעלה לבד משרי הנצבים לשלמה וגו' שלשת אלפים ושלש מאות (ובדברי הימים ב' כ יז) הוא אומר שש מאות אלו שלש מאות שחסר שם מנה כאן שהיו ממונים על

רלבג

אשר העלה המלך שלמה לבנות כל אלו הבנינים שזכר שבנה שלמה והנה המס הזה היה כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי אשר לא מבני ישראל המה ר"ל שלא נתגיירו הנה בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם הנה העלם שלמה כלם למס עובד והם עבדו אותו בבניינים האלו אך מבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם היו אנשי מלחמה כשיצטרך והם היו עבדי שלמה המשרתים לפניו והם היו שהיו השרים הממונים תחת משנה המלך והיו שרי רכבו והיו פרשיו . והנה היו אלו הבנינים בנין בית ה' ובנין בית המלך ובנין המלוא שהיה סביב ציון כי דוד בנה מן המלוא ולפני' כמו שכתוב בספר שמואל ונשאר המלוא בלתי בנוי והוא המקום שהיו נאספים שם ישראל ולזה נקרא מלוא כטעם קראו מלאו ואמרו ובנין חומת ירושלים כי מעתה נתקדשה לאכל קצת הקדשים תוך החומה כמו שנזכר בתורה ובנין עיר חצור ומגדו וגזר כי פרעה מלך מצרים שרף אותה באש ולזה הוצרך שלמה לבנותה : (טז) שלוחים . ר"ל מנחה ובנין בית חורון התחתון והעליון כמו שנזכר בספר ד"ה ובנין עיר בעלת ובנין עיר תדמור שהיה במדבר בארץ ר"ל שהיה לצד אחד למדבר ולצד האחר לארץ העבודה ובנין כל ערי המסכנות והם ערי האוצרות כטעם בא אל הסוכן הלז וכן נזכר בספר ד"ה כי הערים ההם בנה שלמה בחמת ובנין כל הערים ששם בהם שלמה הרכב אשר לו ובנין כל הערים שהושיב בהם שלמה פרשיו וכל מה שהיה רצון שלמה לבנות בירושלים וביער הלבנון ובכל ארץ ממשלתו : (כג) אלה שרי הנצבים . ר"ל הממונים תחת הנציבים שהיו ממונים על כלם : חמשים וחמש מאות הרודים בעם העושים במלאכה . כבר זכרנו במה שקדם שכבר היה על השלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם העושים במלאכה שלש מאות מהגרים שנשארו ממספרם כמו שנתבאר ממה שנזכר ממספרם בספר ד"ה והנה היו שם עוד ממונים עליהם מאתים וחמשים איש כמו שנזכר בספר ד"ה בזה המקום ואפשר שאלו המאתים וחמשים איש היו מישראל והיו ממונים על כלם ולזה תמצא בספר ד"ה אחר זכרו המעלה ההיא משים שלמה לבני ישראל והוא אמרו כי המה אנשי מלחמה ושרי שלישיו ושרי רכבו ופרשיו ואלה שרי הנצבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרודים בעם ואפשר שבבנין בית המקדש לא היו אלא שלש מאות ואולם בשאר הבנינים שהם העושים במלאכה מפוזרים פה ופה הוצרך להוסיף על הרודים במלאכה הממונים על הממונים מאתים וחמשים איש ולקחם מהגרים בעצמם בדרך שלא נשארו הרודים אשר תחתיהם כי

מצודת ציון

מלשון בכבלי ברזל (תהלים קמ"ט) : דבר המס . צורך המס : (יט) המסכנות . האוצרות כמו ויבן ערי מסכנות (שמות א') : ערי הרכב . להניח בהן מרכבות : (כא) להחרימם . להכריתם : (כב) ושלישיו . גבוריו ונכבדיו כמו ומבחר שלישיו (שם ט"ו) : (כג) הרודים . המושלים ונוגשים

מצודת דוד

המס אשר העלה מישראל על זה היה דבר המס לבנות את בית ה' וגו' : ואת המלוא . כי דוד הניח סמוך להחומה מקום פנוי להתאסף בו אנשים כמ"ש ויבן מן המלוא וביתה (ש"ב ה') ובא שלמה ובנאה : (טז) שלוחים . ר"ל במקום מנחה שמשלחים בני אדם לבנותיהם וכן לכן תתני שלוחים (מיכה א') : (יז) ויבן וגו' ר"ל ועל שפרעה שרפה לזה בנאה שלמה : (יח) במדבר בארץ . ר"ל סמוך אל הישוב : (כא) למס עובד . לא למס ממון כ"א שיעבוד בעצמם עבודתו : (כב) עבד . לעבוד בגופו עבודת עבד : (כג) שרי הנצבים . ר"ל ממונים על הממונים : חמשים וחמש מאות . שלש מאות היו מן הכנענים ור"ן היו מבני ישראל (והם היו ממונים

על כולן ומאתים וחמשים הנותרים היו ישראל ממונים על שאר עושי מלאכה (ובדברי הימים ב ח' י') מנאן לעצמן ואלה שרי הנצבים לשלמה חמשים ומאתים רודים בעם עשי המלאכה: (כד) אך בת פרעה. שהיתה מתחלה בעיר דוד כמה שנאמר בראש הספר ויביאה אל עיר דוד עלתה מעיר דוד וגו'. ובדברי הימים מפרש כי אמר לא תשב אשה לי בעיר דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה' (דברי הימים ב' ח' י"א): אז בנה. שלמה: את המלוא. לבנות לתוכו בתים לעבדיו ולשפחותיו וזה שהוכיחו ירבע' אביך הניחו פרוץ לעולי רגלים ואתה בנית אותו לעשות אנגרי' לבת פרעה וזהו אך האמור כאן אך בזו העוה שלמה שבנה לה את המלוא כך שמעתי ואני אומר אך בת פרעה וגו' כלומר הערים האמורות למעל' הוצרך לבנות למסכנות לרכב ולפרשי' ולגדולה אך את המלוא לא היה בונה לשום גדולה כי אביו הניחו לפרוש בו עולי רגלים אלא שבת פרעה עלתה אל ביתה והמלוא סמוך לאותו בית אז בנה את המלוא: (כה) על המזבח. של בית עולמים: והקטיר אתו. ואותו מזבח הקטורת אשר לפני ה' לקטרת הסמים: (כו) ואני.

אניה

כד אַךְ בַּת־פַּרְעֹה עָלְתָה מֵעִיר דָּוִד אֶל־בֵּיתָהּ אֲשֶׁר בָּנָה־לָהּ אָז בָּנָה אֶת־הַמִּלּוֹא׃ כה וְהֶעֱלָה שְׁלֹמֹה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה עֹלוֹת וּשְׁלָמִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בָּנָה לַיהוָה וְהַקְטֵיר אִתּוֹ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה וְשִׁלַּם אֶת־הַבָּיִת׃ כו וָאֳנִי עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶצְיוֹן־גֶּבֶר אֲשֶׁר אֶת־אֵלוֹת עַל־שְׂפַת יַם־סוּף בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ כז וַיִּשְׁלַח חִירָם בָּאֳנִי אֶת־עֲבָדָיו אַנְשֵׁי אֳנִיּוֹת יֹדְעֵי הַיָּם עִם עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃ כח וַיָּבֹאוּ אוֹפִירָה וַיִּקְחוּ מִשָּׁם זָהָב אַרְבַּע־מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וַיָּבִאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃

י א וּמַלְכַּת־שְׁבָא שֹׁמַעַת אֶת־שֵׁמַע שְׁלֹמֹה לְשֵׁם יְהוָה וַתָּבֹא לְנַסֹּתוֹ בְּחִידוֹת׃ ב וַתָּבֹא יְרוּשָׁלְַמָה בְּחַיִל כָּבֵד מְאֹד גְּמַלִּים נֹשְׂאִים בְּשָׂמִים וְזָהָב רַב־מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה וַתָּבֹא אֶל־שְׁלֹמֹה וַתְּדַבֵּר אֵלָיו אֶת

ג' ומ"ע · ל' · ג' כתלא ליש' · ל' · ג' · ל"ז · ה' וחס' · ל' חס' · ל'. ס'

כד בְּרַם בַּת פַּרְעֹה סְלֵיקַת מִקַּרְתָּא דְדָוִד לְבֵיתָא דִי בְנָא לַהּ בְּכֵן בְּנָא יַת מְלֵיתָא׃ כה וְאַסֵיק שְׁלֹמֹה תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין עַל מַדְבְּחָא דִבְנָא קֳדָם יְיָ וּמַקְטַר עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא דִי קֳדָם יְיָ וְשַׁלִים יַת בֵּיתָא׃ כו וּסְפִינָתָא עֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעֶצְיוֹן גֶבֶר דְעִם אֵילוֹת עַל כֵּיף יַמָא דְסוּף בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ כז וְשַׁדַר חִירָם בִּסְפִינָתָא יַת עַבְדוֹהִי גַבְרִין סַפָּנִין דְאוּמָנִין לְדַבָּרָא בְּיַמָא עִם עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃ כח וַאֲתוֹ לְאוֹפִיר וּנְסִיבוּ מִתַּמָן דַּהֲבָא אַרְבַּע מְאָה וְעַשְׂרִין כַּכְּרִין וְאַיְתִיאוּ לְוָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃ א וּמַלְכַּת שְׁבָא שְׁמַעַת יַת שְׁמַע שְׁלֹמֹה לִשְׁמָא דַיְיָ וַאֲתַת לְנַסָיוּתֵיהּ בְּחוּדָאִין׃ ב וַאֲתַת לִירוּשְׁלֵם בְּמַשְׁרְיָן סַגִיאִין לַחֲדָא גַמְלִין טְעִינִין בּוּסְמָנִין וְדַהֲבָא סַגֵי לַחֲדָא וְאַבְנִין טָבָן וַאֲתַת לְוָת שְׁלֹמֹה וּמַלִּילַת עִמֵּיהּ יַת

בזה הספר: (כד) אך בת פרעה. לפי שאמר למעלה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא אמר עתה למה בנה את המלוא כי בנה שם בית לבת פרעה כמו שאמר אז בנה את המלוא ובדברי הימים אומר הטעם למה לא רצה שתהיה בביתו כי אמר לא תשב אשה לי בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה': (כה) והעלה שלמה. ענין זה הוא קצר הנה ובדברי הימים יותר מבואר אמר אז העלה שלמה וגו' רוצה לומר אז אחר שנבנה הבית העמידו על משפטו להקריב על מזבח הנחשת אשר לפני האולם והתמידים דבר יום ביומו להעלות במצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלש פעמי' בשנה והעמיד מחלוקת הכהנים על עבודת' והלוים על משמרת' להלל ולשרת והשוערים במחלקותם כמו שצוה דוד אביו בכל ענין הבית ובדברי הנזכרי': והקטיר אתו. כמו עליו. וכת"י ומקטר עלוהי קטורת בוסמיא ועל המזבח אשר לפני ה' אמר זה שהוא מזבח הזהב שהיה בהיכל אשר לפני ה' והוא היה מזבח הקטרת או פי' אותו כמשמעו ולפי שזכר כי העלה עולות על המזבח האחר אשר בנה והוא מזבח הנחשת אמר כי הקטי' ג"כ על המזבח האחר אשר עמו ואף על פי שלא היה עמו בבית כי זה בהיכל וזה היה בעזרה לפני האולם אף על פי שבבית ה' היה עמו לפיכך פירש אשר לפני ה': ושלם את הבית. השלים עבודת הבית כמו שזכרנו בדבר הקרבנות והעמיד הכהנים הלוים ומה שזכר בדברי הימים בפרט זכר הנה בכלל ואמר ושלם את הבית ושם גם כן אמר בסוף הדברים שלם את בית ה': (כו) ואני עשה. בדברי הימים אמר אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות ר"ל שהלך ולכדם והנה אמר כי עשה שם אניה: אשר את אילות. עציון גבר הסמוך לאילות נראה כי עציון גבר אחר היה וחירם שלח לו שם עוד אניות וזהו שאמר הנה וישלח חירם באני ר"ל באניות וכן הוא אומר בד"ה אניות: (כו) אנשי אניות יודעי הים. כתרגומו גברין ספנין דאומנין לדברא בימא: (כז) ארבע מאות ועשרים ככר. ובד"ה אומר ארבע מאו' וחמשים ככר זהב כי השלשים הוציאו בהוצאות הדרך: (א) שמעת. שומעת תמיד את שמע שלמה: ותבא לנסותו בחידות. כלומר בדברים סתומי' בחכמה ומה שאמר לשם ה' כי רוב החרטומים והאשפי' המתעסקים בחכמות התכונות אין מלאכתם לשם ה' וחכמת שלמה היתה לשם ה' לפיכך באה

לדבר

רלבג

כי אם שלשת אלפים וחמשים: (כד) אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה. כבר ביאר בספר ד"ה כי לא רצה שלמה שתשב לו אשה בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה': אז בנה את המלוא. ידמה שלצורך בת פרעה בנה המקום ההוא להיות שם בית לבת פרעה: (כה) והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עולות ושלמים. כבר ביאר בספר ד"ה שזה היה בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא זכר שם כי אם עולות ואחשוב שהם היו בעבור הצבור ובזה המקום זכר השלמים עמהם שהיה שלמה מעלה שם באלו המועדים בעבור החגיגה והשמחה שהוא מחויב בהם והם היו באים בעבור עצמו או היה מרבה עליהם כל כך שהיו מספיקים לכל ישראל: והקטיר אתו אשר לפני ה'. ר"ל שהיה מביא משלו קטרת הסמים אשר יקטירו על המזבח הזהב: ושלם את הבית. ר"ל שהיה משלים משלו ענין התמידין בכל יום והמוספין לשבתות ולחדשים כמו שנזכר בספר ד"ה. וידמה שכמו שבנה שלמה הבית משלו כן רצה שתהיינה עבודותיו כל ימיו והוא התנדב זה בעבור ישראל ולזה יהיה הרצון באמרו ושלם את הבית שכל מה שיצטרך לבית הזה היה עושה שלמה משלו כמו שמן למאור ולחם הפנים אשר על שלחן הזהב: (כו) ואני עשה המלך שלמה. ר"ל ספינה: (כז) אנשי אניות יודעי הים. ר"ל אנשים בקיאים בהנהגת האניות ובקיאים במקומות הים להתישר אל המקום אשר ירצו ללכת אליו: (כח) ויבאו אופירה. שם היה מקום לזהב יוזקו אותו ממנו ר"ל כי שם היה מחצב לזהב: (א) ומלכת שבא שמעת את שמע שלמה לשם ה'. ר"ל שהיא היתה שומעת את שמע חכמת שלמה לשם ה' והרצון בו כי מה' היתה לו החכמה

כמו

לנסתו ד' חס' ו' בליש' נסיון וסי' ועל נסתם את ה' לאמר. למען ענתך לנסתך לדעת. למען ענתך ולמען נסתך. לנסתו בחידות דמלכים:

תולדות אהרן ומלכת שבא. בתרא טו:

מצודת דוד

ממונים על ממוני שאר מלאכת המלך זולת ממוני נושאי הסבל והוצבים בהר ונוגשים שאמר למעלה) ובד"ה חשב של ישראל לבדן: (כד) אך בת פרעה. ר"ל מיד כאשר עלתה בת פרעה אל ביתה בנה לכבודה את המלוא שהיה סמוך לביתה: (כה) והעלה שלמה. ר"ל ממונו התנדב בעבור כל ישראל: ושלש פעמים. שלש רגלים: והקטיר אתו. ר"ל הקטיר עליו קטורת על המזבח אשר לפני ה' וזהו מזבח הזהב שבהיכל והוא מקרא קצר בדבר המובן מאליו: ושלם. השלים עבודת הבית לכל מצפונו: (כו) את אילות. עם אילות ר"ל סמוך לה: (כז) אנשי אניות. מלומדים ללכת באניות יודעי דרך הים: (כח) אופירה. שם היה מקום מחצב הזהב: ועשרים. ובד"ה נאמר וחמשים ואולי שלשים מהם הוציאו בהוצאת הדרך: י (א) לשם ה'. ר"ל שמעה אשר מה' היתה לו: לנסותו בחידות. לפי שאלו דברי' סתומים קשה הידיעה ואם יגידם תדע נאמנה שמאת ה' היתה לו החכמה: (ב) עם לבבה. אשר הסתירה

מכל

מצודת ציון

(כה) אתו. עם המזבח ר"ל עליו: (כו) ואני. ספינה: י (ב) בחיל. עושר וקניינים

כָּל־אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבָהּ׃ ג וַיַּגֶּד־
לָהּ שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־דְּבָרֶיהָ לֹא־הָיָה
דָּבָר נֶעְלָם מִן־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד
לָהּ׃ ד וַתֵּרֶא מַלְכַּת־שְׁבָא אֵת
כָּל־חָכְמַת שְׁלֹמֹה וְהַבַּיִת אֲשֶׁר
בָּנָה׃ ה וּמַאֲכַל שֻׁלְחָנוֹ וּמוֹשַׁב
עֲבָדָיו וּמַעֲמַד מְשָׁרְתָו וּמַלְבֻּשֵׁיהֶם
וּמַשְׁקָיו וְעֹלָתוֹ אֲשֶׁר יַעֲלֶה בֵּית
יְהוָה וְלֹא־הָיָה בָהּ עוֹד רוּחַ׃
וַתֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר
אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּאַרְצִי עַל־דְּבָרֶיךָ
וְעַל־חָכְמָתֶךָ׃ ז וְלֹא־הֶאֱמַנְתִּי
לַדְּבָרִים עַד אֲשֶׁר־בָּאתִי וַתִּרְאֶינָה
עֵינַי וְהִנֵּה לֹא־הֻגַּד־לִי הַחֵצִי הוֹסַפְתָּ
חָכְמָה וָטוֹב אֶל־הַשְּׁמוּעָה אֲשֶׁר
שָׁמָעְתִּי׃ ח אַשְׁרֵי אֲנָשֶׁיךָ אַשְׁרֵי
עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה הָעֹמְדִים לְפָנֶיךָ תָּמִיד
הַשֹּׁמְעִים אֶת־חָכְמָתֶךָ׃ ט יְהִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בָּרוּךְ אֲשֶׁר חָפֵץ בְּךָ לְתִתְּךָ
עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־
יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם וַיְשִׂימְךָ לְמֶלֶךְ
לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ י וַתִּתֵּן
לַמֶּלֶךְ מֵאָה וְעֶשְׂרִים ׀ כִּכַּר זָהָב
וּבְשָׂמִים הַרְבֵּה מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה לֹא־
בָא כַבֹּשֶׂם הַהוּא עוֹד לָרֹב אֲשֶׁר־
נָתְנָה מַלְכַּת־שְׁבָא לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃
יא וְגַם אֳנִי חִירָם אֲשֶׁר־נָשָׂא זָהָב
מֵאוֹפִיר הֵבִיא מֵאֹפִיר עֲצֵי אַלְמֻגִּים
הַרְבֵּה מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה׃ יב וַיַּעַשׂ
הַמֶּלֶךְ אֶת־עֲצֵי הָאַלְמֻגִּים מִסְעָד
לְבֵית־יְהוָה וּלְבֵית הַמֶּלֶךְ וְכִנֹּרוֹת

ב' על כל נעלם בי"ד מקומות מסרת דרגא עם תרין חוטרין לטפח'
ד'
משרתיו ק' ג'
כ"ס
ל'
ה' וסי' שמוע' טליא בחירא רסט ואשכח חכמתא
ל'
י"א חס'
ל'
ל' חס' וי"ו
ל'. ל'
ל'

כָּל דִּי הֲוָה עִם לִבַּהּ׃
ג וְחַוִּי לַהּ שְׁלֹמֹה יָת כָּל
פִּתְגָמָהָא לָא הֲוָה מִדַּעַם
דְּאִתְכַּסָּא מִן מַלְכָּא דְּלָא
חַוִּי לַהּ׃ ד וַחֲזַת מַלְכַּת
שְׁבָא יָת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה
וּבֵיתָא דִּי בְנָא׃ ה וּמֵיכַל
פָּתוֹרֵיהּ וְאַסְחָרוּת עַבְדּוֹהִי
וּמְקָם מְשׁוּמְשָׁנוֹהִי
וּלְבוּשֵׁיהוֹן וְשַׁקְיוּתֵיהּ
וַעֲלָתֵיהּ דְּמַסִּיק בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַּייָ וְלָא אִשְׁתָּאַר
בַּהּ עוֹד רוּחַ׃ ו וַאֲמַרַת
לְמַלְכָּא קוּשְׁטָא הֲוָה
פִּתְגָמָא דִּי שְׁמָעִית בְּאַרְעִי
עַל פִּתְגָמָךְ וְעַל חוּכְמְתָךְ׃
ז וְלָא הֵימָנִית לְפִתְגָמַיָּא
עַד דַּאֲתֵיתִי וַחֲזָאָה עֵינַי
וְהָא לָא אִתְחַוָּא לִי פַּלְגוּ
מַה דַּחֲזֵיתִי אוֹסֵפְתָּא
חוּכְמְתָא וְטַבְתָא עַל
שְׁמוּעֲתָא דִּי שְׁמָעִית׃
ח טוּבֵי גֻבְרָךְ טוּבֵי עַבְדָּךְ
אִלֵּין דְּקָיְמִין קֳדָמָךְ תְּדִירָא
דְּשָׁמְעִין יָת חוּכְמְתָךְ׃
ט יְהִי יְיָ אֱלָהָךְ בְּרִיךְ
דְּאִתְרְעִי לְמִתְּנָךְ עַל כּוּרְסֵי
מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל בִּרְחִימַת
יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל לְעָלַם וּמַנְּיָךְ
לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא לְמֶעְבַּד דִּין
דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ׃ י וִיהָבַת
לְמַלְכָּא מְאָה וְעַסְרִין כִּכְּרִין
דְּדַהֲבָא וּבוּסְמָנִין סַגִּי לַחֲדָא
וְאַבְנִין טָבָן לָא אֲתָא
כְּבוּסְמַנַיָּא הָאִינוּן עוֹד לִסְגֵי דִּי יְהָבַת מַלְכַּת שְׁבָא
לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃ יא וְאַף סְפִינָתָא דְחִירָם דְּמַיְתָא
דַּהֲבָא מֵאוֹפִיר אַיְתִיאַת מֵאוֹפִיר אָעֵי אַלְמוּגִין סַגִּי
לַחֲדָא וְאַבְנִין טָבָן׃ יב וַעֲבַד מַלְכָּא יָת אָעֵי אַלְמוּגַיָּא
סָעִיד לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ וּלְבֵית מַלְכָּא וְכִנּוֹרַיָּא

רדק

לדבר עמו לחקור על חכמתו כי היא היתה חכמה: ומשקיו ובדברי הימים ומשקיו ומלבושיה' כי כל ענין ביתו היה מסדר מאוד ומלבושי כל משרת כפי הראוי לעבוד שהיה עובד: ועולתו אשר יעלה בית ה'. מעלות שעשה לעלות מביתו לבית המקדש היו בנויים בחכמה ובאומנות וכן בדברי הימים ועלייתו אבל יונתן תרגם ועלתיה דמסיק בית מקדש' דה' ולא היה בה עוד רוח מרוב שתמהה על חכמתו: (יא) עצי אלמוגים. ובדברי הימים אומר אלגומים ואחד הוא כמו כבש וכשב והוא העץ הנקרא קוראיי"ל: (יב) מסעד. ובדברי הימים מסלות ופירושו עמודים לסמיכת

ומאכל ד' פתחין בקריאה וסי' ובסל העליון מכל מאכל פרעה. ומאכל שלחנו ומושב עבדיו. וחברו דד"ה. ונפשו מאכל תאוה. וסי' סלא בנפשיה פתורא דחבריה: וטוב ה' בקריאה וסי' ואל הבקר רץ אברהם ויקח. והנער שמואל הולך וגדל וטוב. ושמו שאול בחור וטוב. הוספת חכמה וטוב. וימצאו מרעה שמן וטוב. וסי' טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא:

מצודת ציון

וקניינים כמו הילך וכל אוצרותיך (ירמי' כ"ו): כבד. ענין רבוי: יקרה. חשובה: (יא) אלמוגים. הוא מין עץ יקר וחשוב: (יב) מסעד. משען: כתרים

רשי

אניה: (ה) ועולתו אשר יעלה בית ה'. דרך מבוא שהכין מביתו לבית המקדש שהיה עולה בו לבית ה': (יא) עצי אלמוגים. קורייי"ל בלע"ז: (יב) מסעד לבית ה'. (ובדברי הימים ב ט' י"א) כתיב מסלות לבית ה' לכך אני אומר המסעד הזה

רלבג

כמו שקדם באמרו הנני נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ויהיה הרצון באמרו לשם ה' בעבור שם ה' או יהיה הרצון בזה שהיא שמעה שמעו שכל מה שהיה עושה היה עושה לשם ה' ולזה היה דבק בו תמיד והפליג מפני זה בחכמה כי זה אחד מהכלים הגדולי' להשגת החכמ' או ירצה בזה שהיתה לו חכמה נפלאה ולא היה משתמש בה אלא לשם ה' לעשות צדקה ומשפט כמו שמצאנו מהזונות שבאו לפניו והבאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב: ותבא לנסותו בחידות. לבחון חכמתו אם יעמוד על סוד החידות ההם אשר כונה בהם כי בזה יבחן אם החכמה היא לו מתת אלהים שאם הענין כן יעמוד על הכוונה אשר כוונה בהם ואע"פ שהם יסבלו כוונות אחרות: (ב) בחיל כבד מאד. הרצון בו בנכסים וקניינים רבים כטעם הילך וכל אוצרותיך: (ג) ויגד לה שלמה את כל דבריה. ר"ל הדברים אשר כוונה בחידות ההן: (ד) ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וגו'. זה מורה כי הבית אשר בנה היה בנוי בחכמה נפלאה וכן מאכל שולחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו שהיה שותה על דרך המזון ועל דרך הרפואה הכל היה מסודר בחכמה וכן העליה אשר יעלה בה בית ה' מביתו היתה גם כן נעשית בחכמה והנה הרצון באמרו ועולתו אשר יעלה בית ה' ועלייתו וכן כתוב בספר ד"ה: (ז) אל השמועה אשר שמעתי. הרצון בו לשמועה אשר שמעתי מחכמתך ומהטוב אשר יסודר ממך יהוכר עוד לפי מה שמצאתי ממך וטוב הרבה או יהיה הרצון באמרו אל השמוע' על השמוע' והנה היה הטוב המשפט והצדק' המסודרים ממנו: (י) לא בא כבושם ההוא עוד לרוב. ר"ל שלא בא עוד רבוי כמוהו מהבושם ההוא: עצי אלמוגים. קוראל בלע"ז והוא עץ גדל בקצת הימים: (יב) מסעד לבית ה' ולבית המלך. הנה בספר ד"ה כתוב תמורת זה מסלות ולזה אחשוב שבעליה אשר יעלה בה בית ה' מבית המלך עשה כדמות מעקה מעצי האלמוגים שיסמך האדם בהם במעלתו בזאת העליה וכן הענין בשאר העליות אשר היו בבית ה' ובבית המלך כי לא היו בהם מעלות לא בכבש המזבח ולא בעליות אשר יעלו בהם אל היציעים לפי מה שהתבאר מדברינו והנה אמרה התורה ולא תעלה במעלות על מזבחי וידמה שהמלך סדר גם כן כמו זה בביתו שלא תגלה ערות איש בעלותו שם ואיך שהיה הנה היה המעקה הוא מסעד למסלות אשר ידרכו בהם בעליות ההם: וכנורות ונבלים

מצודת דוד

מכל אדם ושמרה בלבבה ולא גלתה מאז לחשוב שהיה הדבר נשמע לשלמה: (ג) את כל דבריה. אשר שאלה אותו: לא היה דבר. מכל דברי חדותיו לא היה דבר נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה כי הכל ידע והגיד לה את כולם: (ה) ומושב עבדיו. כ"א במקום הראוי לו וכן היה מעמד משרתיו כ"א במקום הראוי לשירותו: ומלבושיהם. הראוי לכ"א לפי מה שהוא: ועולתו. דרך עלותו לבית ה': ולא היה וגו'. אמר בלבו גוזמא לרוב התמהון: (ז) הוספת. שהחכמה הנמצא בך מרובה יותר מאשר הוגד לי: (ט) באהבת ה'. בעבור אהבת ה' לישראל סמך עליהם למלך לעשות כרוחב חכמתך משפט וצדקה: (יב) מסעד. הוא הסליה מזכר למעלה שהיה לבית ה' ולבית המלך ר"ל מזה לזה ובד"ה נקרא מסילה על היותו מסילה ללכת בה וכן נקרא מסעד לפי שהיה לו כעין מעקה מפה ומפה להיום

וּנְבָלִים לַשָּׁרִים לֹא בָא־כֵן עֲצֵי ח' בליש'
אַלְמֻגִּים וְלֹא נִרְאָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
יג וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה נָתַן לְמַלְכַּת־שְׁבָא
אֶת־כָּל־חֶפְצָהּ אֲשֶׁר שָׁאָלָה מִלְּבַד ל. ל'
אֲשֶׁר נָתַן־לָהּ כְּיַד הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה ג'
וַתֵּפֶן וַתֵּלֶךְ לְאַרְצָהּ הִיא וַעֲבָדֶיהָ׃
יד וַיְהִי מִשְׁקַל הַזָּהָב אֲשֶׁר־
בָּא לִשְׁלֹמֹה בְּשָׁנָה אֶחָת שֵׁשׁ מֵאוֹת
שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ כִּכַּר זָהָב׃ טו לְבַד
מֵאַנְשֵׁי הַתָּרִים וּמִסְחַר הָרֹכְלִים ג'. ל'
וְכָל־מַלְכֵי הָעֶרֶב וּפַחוֹת הָאָרֶץ׃ ל'
טז וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מָאתַיִם צִנָּה
זָהָב שָׁחוּט שֵׁשׁ־מֵאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל־ ח'
הַצִּנָּה הָאֶחָת׃ יז וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת מָגִנִּים
זָהָב שָׁחוּט שְׁלֹשֶׁת מָנִים זָהָב יַעֲלֶה
עַל־הַמָּגֵן הָאֶחָת וַיִּתְּנֵם הַמֶּלֶךְ בֵּית סימן
יַעַר הַלְּבָנוֹן׃
יח וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּסֵּא־שֵׁן גָּדוֹל וַיְצַפֵּהוּ

וְנִבְלַיָא לִבְנֵי לֵוִי לָא אֲתוֹ
כֵן אָעֵי אַלְמוּגִין וְלָא
אִתְחֲזִיאוּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃
יג וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה יְהַב
לְמַלְכַּת שְׁבָא יָת כָּל
רְעוּתָהּ דִשְׁאֵילַת בַּר מִדְמַנֵי
לָהּ כְּעוּתַר יְדָא דְמַלְכָּא
שְׁלֹמֹה וְאִתְפְּנִיאַת וַאֲזָלַת
לְאַרְעָהּ הִיא וְעַבְדָהָא׃
יד וַהֲוָה מַתְקַל דַהֲבָא דִי
הֲוָה אָתֵי לִשְׁלֹמֹה בְּשַׁתָּא
חֲדָא שִׁית מְאָה שִׁתִּין וְשִׁית
כִּכְּרֵי דַהֲבָא׃ טו בַּר מֵאַגַר
אוּמָנַיָא וּסְחוֹרַת תַּגָרַיָא
וְכָל מַלְכֵי סוּמְכְוָתָא
וְשִׁלְטוֹנֵי אַרְעָא׃ טז וַעֲבַד
מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מָאתָן תְּרִיסִין
דַהֲבָא טָבָא שִׁית מְאָה
דַהֲבָא מַסִּיק עַל תְּרִיסָא
חֲדָא׃ יז וּתְלַת מְאָה מְגִנִּין
דַהֲבָא טָבָא תְּלָתָא מָנָן
דַהֲבָא מַסִּיק עַל מְגִינָא
חֲדָא וּמַנִּינוּן מַלְכָּא בֵּית
מְקִירַת מַלְכַיָא׃ יח וַעֲבַד
מַלְכָּא כּוּרְסַיָא דְשִׁנָּא רַבָּא

לשרים ח' בליש' וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סימן י"ט: התרים ג' בקריאה וסי' מן התרים את הארץ קרעו. לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים. וחברו דד"ה: וכל מלכי ז' דסמיכי בקריאה וסי' ויהי כשמע כל מלכי האמרי. לבד מאנשי התרים. וחברו דד"ה. וכל הארץ מבקשים את פני שלמה. ולא נעשה פסח כמוהו. ויראו גוים את שם ה'. וכל מלכי הארץ דדברי הימים:

תולדות אהרן זהב שחוט. יומא מה (יומא מה):

רשי

הוא לשון רצפה: לשרים. לבני לוי: (יג) נתן למלכת שבא. נתינה זו אינה אלא לימוד חכמה: כל חפצה. (בא אליה ונולד ממנה נבוכדנצר והחריב הבית שעמד ת"י שנים בחלק כל י"ב שבטים בהאר"י ז"ל) מלבד אשר נתן לה מתנות ומגדנות המצויין כאן ואינם מצויין במקומה: (יד) שש מאות ששים ושש. חירם נתן לו ק"ך ומלכת שבא ק"ך ואני תרשיש הביאה מאופיר ת"כ הרי תר"ס והששה לא ידעתי מאין (ובדברי הימים ב ח' י"ח) כתיב שהביאו מאופיר ארבע מאות וחמשים ואין מונה שם ק"ך של חירם ויש לתקן המקרא שהשלשים היתירים היו מן הק"ך של חירם שהרי עבדי חירם היו שם עם עבדיו: (טו) לבד מאנשי התרים. שהיו מביאים לו הסוחרים התרים בארץ לסחורה: הרוכלים. מוכרי בשמים ומוליכין אותם מעיר לעיר: וכל מלכי הערב. תרגם יונתן וכל מלכי סומכותא לשון ערובה המלכים שהיו בערובתן וסומכין עליו גארנטיא"ה בלע"ז: (טז) צנה. מקפת את האדם משלשה רוחותיו והוא שאמר בספר תהלים (ה' י"ג) כצנה רצון תעטרנו: שש מאות זהב. והוא שש מנים שהזהב הוא הדינר: (יז) זהב שחוט. הוא
רך

רדק

לסמיכת התקרות: ולא נראה. ובד"ה ולא נראה להם לפנים בארץ יהודה: (יג) את כל חפצה אשר שאלה. בדברי חכמה: מלבד אשר נתן לה. מזמרת הארץ מדברים הנמצאים בארץ ישראל ואינם נמצאים בארצה ונתן לה מהם כיד המלך כלומר לרוב ובדברי הימים מלבד אשר הביאה אל המלך ופי' מלבד אשר נתן לה כנגד מה שהביאה אל המלך: (טו) לבד מאנשי התרים. לבד מה שהיו מביאים האנשים הסוחרים והתרים וכן הוא אומר בד"ה לבד מאנשי התרי' והסוחרי' וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף ומלכי ערב הם מלכי הערב שאמר הנה ואע"פ שבס' ירמיה נראה שהם שנים שאמר ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב קרובים הם או אפשר שאלו ואלו היו מביאין מנחה לשלמה ופירוש התרים הם הסוחרים הקטנים מעטי הסחורות והעסקים והם מחפשים הרבה על המקח ועל הממכר לפי שעסקם מעט לפיכך נקראו תרים והסוחרים הם הסוחרים הגדולים והרוכלי' הם מוכרי הבשמים כמו מכל אבקת רוכל ומלת מאנשי אינה לסמיכות אלא בא ביו"ד הרבים לבד ונגרעה המ"ם וכמוהו אנשי מחקה על הקיר אנשי בני בליעל חלוני שקופים והדומים להם כמו שכתבנו בס' מכלל בחלק הראשון מן הספר ויונתן תרגם בר מאגר אומניא וסחור' תגריא: (טז) שש מאות זהב. מטבע זהב היה ביניהם ידוע משקלו והיה בצנה אחת זהב במשקל שש מאות זהב וטעם יעלה על שלמה לומר שש מאות זהב היה נותן בצנה האחת: זהב שחוט. אין שחוט אלא משוך וכן חץ שחוט לשונם והיה זהב טוב מאד שהיה נמשך כשעוה ויונתן תרג' דהבא טבא: (יז) שלשת מנים. ג' לטרין וליטר הזהב מאה ממטבע הזהב שזכרנו וכן אמר בדברי הימים שלש מאות זהב והמנה הוא מאה בדברי רבותינו ז"ל בתולה כתובתה מאתים ואלמנה

רלבג

ונבלים לשרים. ר"ל שכבר עשה מעצי האלמוגים כנורות ונבלים למשוררים בכלי זמר: לא בא כן עצי אלמוגים ולא נראה. אחשוב שהרצון בזה שלא באו עצי אלמוגים גדולים כאלו שיהיו נכונים לעשות מהם מה שעשה שלמה מאלו: (יג) והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה. הנה כתוב תמורת זה בספר ד"ה את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך והרצון בזה כי מלבד אשר הביאה מלכת שבא אל המלך מהחידות נתן לה עוד את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמה ועצה וכן יהיה הרצון בזה המקום בזה שהוא נתן לה את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמה ועצה מלבד מה שנתן לה תחלה שהיה ביד המלך שלמה כי לא היה חכם אחד בזמן ההוא שיהיה יכול להגיד זה זולתי שלמה מפני שהיה חכם מכל האדם: (יד) ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת. אחשוב שזה המשקל מהזהב היה בא לו מדי שנה בשנה כי המנחות שהיו מביאים לו המלכים היו שולחים אותם לו מדי שנה בשנ' כמו שכתוב אחר זה ובספר ד"ה וכל מלכי הארץ מבקשים את פני המלך שלמה לשמוע את חכמתו וגו' והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושמלות נשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה: (טו) לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים. הנה אמר בד"ה תמורת זה לבד מאנשי התרים והסוחרים מביאים ואחשוב שכל הסוחרים היו פורעים מס למלך שלמה מסחורתם והנה קרא התרים הסוחרים הגדולים שהם תרים וחוקרים על דבר הסחורות בקצות הארץ מאיזה מקום יכשר להם יותר לקנותם או למכרם והרוכלים הם המביאים הבשמים ויתר הדברים הדומים להם בעיר ועיר למכור שם זעיר שם זה עדות שמה שזכ' ממשקל הזהב שהיה בא לשלמה היה בא לו מדי שנה בשנה: וכל מלכי הערב ופחות הארץ. אמר תמורת זה בד"ה וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה והנה זה ג"כ הי' בא מידי שנה בשנה ויעיד על זה מה שזכרנו: (טז) ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט. הנה הצנה הוא כמו מגן אלא שהוא גדול ומקיף את האדם כאמרו כצנה רצון תעטרנו והרצון באמרו זהב שחוט לפי מה שאחשוב שהוסר אדמימותו ממנו במלאכה ויסור ממנו בזה קצת לחותו ולזה היה יותר חזק: שש מאות זהב. ר"ל שש מאות שקלים זהב: (יז) שלשת מנים זהב. ר"ל הנה המנה הוא מאה שקלים ולזה אמר בספר בד"ה שלש מאות זהב: (יח) כסא שן גדול. זה היה כסא המלוכה והיה נעשה לשן הפיל וואורי בלע"ז: ויצפהו זהב מופז. פירשו בו זהב נקי מסיגיו ואחשוב שיהי' ענינו

מצודת דוד

ניות העולה נשען ונסעד בהם: לשרים. למשוררים: לא בא כן. מעולם לא בא מפס בכמות רב ובגודל כאשר אז: (יג) כל חפצה. מהדברים היקרים שראתה בבית שלמה: אשר נתן לה. זולת שאלתה: כיד המלך שלמה. ר"ל בנדיבת רב כראוי למלך שלמה: (יד) אשר בא. מאופיר: (טו) לבד מאנשי התרים. לבד הזהב הבא אליו מאנשי התרים וכו': (טז) זהב שחוט. לרוב עביו עשאם מזהב טוב עם כי הדרך לעשותם מברזל: שש מאות זהב. ר"ל דינרי זהב: יעלה. היה נכנס בו: (יז) שלשה מנים. ובד"ה נאמר
בלש

מצודת ציון

(טו) התרים. הם הסוחרים הקטנים המחפשים ומרגלים אחר סחורה לקנות במקום הזול והוא מלשון לתור את הארץ (במדבר י"ג): ומסחר הרוכלים. ר"ל ומן סוחרי הרוכלים והם מוכרי הבושם כמו מכל אבקת רוכל (ש"ה ג'): מלכי הערב. הם הערביים: ופחות. שלטונים כמו פחת יהודה (חגי א'): (טז) צנה. מלבוש ממתכת יקיף כל הגוף להציל ממכת חרב כמו כצנה רצון תעטרנו (תהלים ה'): שחוט. נמשך כמו חץ שחוט לשונם (ירמיה ט') ור"ל זהב טוב נמשך כשעוה: (יז) מגנים. הוא שם כלי עשוי לאחוז ביד בעת המלחמה להגן בו וגם יש מגן עשוי מעור שלוק האמור בתחלת ש"ב: (יח) שן. שן הפיל:
מופז

זָהָב מוּפָז׃ יט שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּה
וְרֹאשׁ עָגֹל לַכִּסֵּה מֵאַחֲרָיו וְיָדֹת מִזֶּה
וּמִזֶּה אֶל־מְקוֹם הַשָּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת
עֹמְדִים אֵצֶל הַיָּדוֹת׃ כ וּשְׁנֵים עָשָׂר
אֲרָיִים עֹמְדִים שָׁם עַל־שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת
מִזֶּה וּמִזֶּה לֹא־נַעֲשָׂה כֵן לְכָל־
מַמְלָכוֹת׃ כא וְכֹל כְּלֵי מַשְׁקֵה הַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה זָהָב וְכֹל כְּלֵי בֵּית־יַעַר
הַלְּבָנוֹן זָהָב סָגוּר אֵין כֶּסֶף לֹא נֶחְשָׁב
בִּימֵי שְׁלֹמֹה לִמְאוּמָה׃ כב כִּי אֳנִי
תַרְשִׁישׁ לַמֶּלֶךְ בַּיָּם עִם אֳנִי חִירָם
אַחַת לְשָׁלֹשׁ שָׁנִים תָּבוֹא ׀ אֳנִי
תַרְשִׁישׁ נֹשְׂאֵת זָהָב וָכֶסֶף שֶׁנְהַבִּים
וְקֹפִים וְתֻכִּיִּים׃ כג וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
מִכֹּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לְעֹשֶׁר וּלְחָכְמָה׃
כד וְכָל־הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה
לִשְׁמֹעַ אֶת־חָכְמָתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים
בְּלִבּוֹ׃ כה וְהֵמָּה מְבִיאִים אִישׁ־מִנְחָתוֹ
כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂלָמוֹת וְנֵשֶׁק
וּבְשָׂמִים סוּסִים וּפְרָדִים דְּבַר־שָׁנָה
בְּשָׁנָה׃ כו וַיֶּאֱסֹף שְׁלֹמֹה רֶכֶב
וּפָרָשִׁים וַיְהִי־לוֹ אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת
רֶכֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים
וַיַּנְחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ

וְחַפָּהִי דַהֲבָא טָבָא׃
יט שִׁתָּא דַרְגִּין לְכוּרְסַיָא
וְרֵישׁ סְגַלְגַל לְכוּרְסַיָא
מֵאֲחוֹרוֹהִי וְאַשְׁדָתָא מִכָּא
וּמִכָּא עַל אֲתַר מוֹתְבָא
וּתְרֵין אַרְיָוָן קַיְמִין בִּסְטַר
אַשְׁדָתָא׃ כ וּתְרֵי עֲשַׂר
אַרְיָוָן קַיְמִין תַּמָן עַל שִׁתָּא
דַרְגִּין מִכָּא וּמִכָּא לָא
אִתְעֲבַד כֵּן לְכָל מַלְכְוָתָא׃
כא וְכָל מָנֵי מַשְׁתְּיָא דְמַלְכָּא
שְׁלֹמֹה דַהֲבָא וְכָל מָנֵי בֵּית
מְקֵרַת מַלְכָּא דַהֲבָא טָבָא
לֵית כַּסְפָּא לָא אִתְחֲשִׁיב
בְּיוֹמֵי שְׁלֹמֹה לְמִדָעַם׃
כב אֲרֵי סְפִינָתָא אַפְרִיקָא
לְמַלְכָּא בְּיַמָּא עִם סְפִינָתָא
דְחִירָם חֲדָא לִתְלַת שְׁנִין
אַתְיָא סְפִינַת אַפְרִיקָא
טְעִינָא דְהַב וּכְסַף שֵׁן דְפִיל
וְקוֹפִין וְטַוָסִין׃ כג וּרְבָא
מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מִכֹּל מַלְכֵי
אַרְעָא לְעוּתַר וּלְחוּכְמָא׃
כד וְכָל דַיְרֵי אַרְעָא בָּעַן
לְמֶחֱזֵי יַת סְבַר אַפֵּי שְׁלֹמֹה
לְמִשְׁמַע יַת חוּכְמְתֵיהּ
דִיהַב יְיָ בְּלִבֵּיהּ׃ כה וְאִינוּן
מַיְתַן גְבַר קוּרְבָּנֵיהּ מָנֵי
כַסְפָּא וּמָנֵי דַהֲבָא וּלְבוּשִׁין
וּמָנֵי זֵינָא וּבוּסְמָנִין סוּסָוָן
וְכוּדַנְיָן גְזֵירַת שְׁנָא בִּשְׁנָא׃
כו וּכְנַשׁ שְׁלֹמֹה רְתִיכִין וּפָרָשִׁין וַהֲווֹ לֵיהּ אֲלַף וְאַרְבַּע מְאָה רְתִיכִין וּתְרֵי
עֲסַר אַלְפִין פָּרָשִׁין וְאַשְׁרִינוּן בְּקִירְוֵי רְתִיכַיָא בַּר מִדְהֲווֹ עִם מַלְכָּא בִּירוּשְׁלֶם

ג׳ כתיב ה״א
ג׳ כתיב ה״א ג׳ חס׳ בליש׳
וארבע הידת ב׳ יד׳ דמשכנ׳ תנינא ודין
ג׳ ומ״ל
ז׳ . ג׳ ניר״י
ח׳ . ד׳ זוגין מתחלפין
ג׳ . ב׳
ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל
ג׳
ס׳
ז׳ ר״פ
ד׳ . ג׳ מר״י בליש׳
ב׳
ז׳

רשי

רך ונוח להרקע : (יח) זהב מופז . מבהיק כמרגלית : (יט) שש מעלות . מדרגות לעלות בו וראש הכסא היה עגול מקום מושב המלך : מאחריו . תיקון הכסא היה רחב והמעלות היו לצד פניו ולצד רחבה לצד אחריו היה המושב גבוה מן הכסא מקום עגול : וידות מזה ומזה . לסמוך זרועותיו עליהם כמין מקלות זהב מפאה לפאה פשוטין לימין ולשמאל : ושנים אריות . של זהב וכל צורת הכסא מפורשת באגדת מגילת אסתר : (כא) אין כסף לא נחשב . אין כסף באחד מהם כי לא נחשב : (כב) אני תרשיש. ספינת אפריקא : שנהבי׳ וקפים ותוכיים. שן דפיל וקופין וטוסין: (כה) ונשק . כלי זיין : (ט) אלף וארבע מאות רכב . (ובד״ה ב׳ א׳ י״ד) כתוב אלף וארבע מאות ואומר אני אלף וד׳ מאות בערי הרכב היו והשלש מאות עם המלך בירושלים וכך פירושו בדברי הימים וינחם בערי הרכב ועם המלך היה עוד רכב אחד בירושלים וכאן כך פירושו וינחם בערי הרכב ועם המלך היו מקצתן בירושל׳:

וינחם

רדק

ולאמנה מנה : על המגן האחת . מגן לשון זכר ונקבה : (יח) זהב מופז . טוב ומזוקק מן כתם פז ויש אומרים שהוא שם מקום ויונתן תרגם דהבא טבא : (יט) שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה . שניהם כתובים ה״א במקום אלף : וידות מזה ומזה . במקום ישיבתו היו ידות מזה ומזה לסמיכת זרועותיו והיו צורות אריות עומדות אצל הידות : (כא) אין כסף לא נחשב . כל הכלים האלה היו זהב סגור אין כסף בהם כי לא נחשב הכסף למאומה בימי שלמה מרוב הזהב לפיכך עשה כל הכלים זהב ולא עשה אחד מהם מכסף : (כב) תרשיש . תרגם יונתן אפריקא : נושאת זהב וכסף . בהנעת האל״ף : שנהבים וקופים ותוכיים . ת״י שן דפיל וקופין וטווסין שן הפיל ידוע והקוף ג״כ שדומים פניו לפני אדם וטווס הוא העוף הנק׳ בלע״ז פאוו״ן : (ט) וינחם בערי הרכב ועם המלך בירושל׳. וינחם מבנין הפעיל כמו אשר הנחני בדרך אמת ובדברי הימים ויניחם מן הניח ויונתן תרגם בענין וינחם ואשרינון ויש לפרש כמשמעו אחרי שאספם כלם בירושלם הנחה אותם בערי הרכב שיהיו שם ונשארו מהם עם המלך בירושל׳ ויונתן תרגם בר מדהוו עם מלכא בירושלם פי׳ אלה היו בערי הרכב מלבד אותם שהיו עם המלך בירושלים ועל כן נקראו

ערי

לכסה ג׳ כתיב ה׳ בקריאה וסי׳ ושש מעלות לכסה ב׳ בפסוק . מאחז פני כסה פרשז . וא׳ בכסה ליום חגינו : וכל כלי ז׳ בקריאה וסי׳ וכל כלי משקה המלך שלמה דמלכי׳ ב׳ בו. וחברו דדברי הימים ב׳ בפסוק . וישלח את הדורם . וישרפו את בית האלהים . וכל כלי בית האלהים : משקה ה׳ קמצין בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב . וכל הארץ ה׳ בקריא׳ וסי׳ וכל הארץ באו מצרימה . וכל הארץ הזאת אשר אמרתי . וכל הארץ בכים . וכל הארץ מבקשים את פני שלמה דמלכים . וחברו דד״ה :

רלבג

ענינו מענין פזור בחלוף אות זי״ן באות צד״י כי ברצותם לנקותו תכלית הנקיון יפזרוהו ויכתתוהו לחלקים דקים ויערבו עמו קצת דברים יוציאו ממנו סיגו : (יט) שש מעלות לכסא . הנה היתה צורת הכסא הזה כך שכאשר היה עולה לשבת בו היה עולה בו שש מעלות ואז ישב במקום השבת שהיה למעלה מהמעלה הששית ומאחרי הכסא היה שם לוח יסמוך בו בשבתו שם והיה ראש עגול בלוח ההוא באמצעו והיו ידות מזה ומזה אל המקום שהיה יושב בו והנה הידות הם כמו זרועות יסמוך בהם המלך ידיו בשבתו שם והנה היתה צורת ארי אצל כל יד לצד פני הכסא ולצד ההוא היה פני אריה וכן אצל כל מעלה ממעלות הכסא בשתי קצות המעלה לצד פני הכסא ולצד ההוא היו פני האריות ולזה היו שם ארבעה עשר אריות : (כב) שנהבים . הם שני הפיל הגדולים אשר מהם יהיה מה שישתמשו ממנו במלאכה ואר״י בלע״ז : וקופים . הם שימי״ש בלעז : ותוכיים . הם פאוו״ש בלעז : (כה) ונשק . הם כלי זיין : (כו) ויהי לו אלף וארבע מאות רכב . הנה כתוב בדברי הימים בזה המקו׳ ארבעת אלפים אוריות ובמה שקדם כתוב ארבעי׳ אלף אורות סוסים למרכבו וכבר התרנו הספק הזה במה שקדם באמרנו שמה ארבעים אלף היו ארבעת אלפים שהיו בהם סוסים ומרכבות ובשאר היו בהם סוסים בלא מרכבות אם כן היו לו ארבעת אלפים רכב לכל הכחות ואיך אמר פה שהיו לו אלף וארבע מאות רכב לבד והנראה בעיני שאלו האלף וארבע מאות רכב אסף אותם שלמה ממקומות רבים לבחור היותר נבחרים ואולי אספם מהסוסים שהיו מביאים לו למנחות כי הם היו נבחרים

כלי

תולדות אהרן זהב מופז . שם מד (שם) : וכל כלי משקה . מנחות כט :

מצודת ציון

מופז . טוב ומזוקק ומבהיק וכן כתם פז (ש״ה ה׳) : (יט) מעלות . מדרגות : (כא) סגור . הנסגר בכור לצרפו להסיר הסיג : למאומה . לכלום : (כב) שנהבים . הוא שן הפיל : וקפים . הוא הקוף הנזכר בדרז״ל (יומא כט) ודומים הם בצורותיהם לבני אדם : ותוכיים . הם העופות יפות מאוד בגוונותיהם בחלוף המראות והוא הטווס : (כה) ושלמות . ומלבושים : ונשק . כלי זיין כמו נשק בית היער (ישעיה כב) : (כו) וינחם . מלשון הנחה :

כשקמים

מצודת דוד

שלש מאות זהב כי מנה הוא ליטרא ובו מאה דינרי זהב : (יט) וראש עגול לכסא מאחריו . למאחרי הכסא יצא ממעל היושב מכסה עגולה כעין כיפה כובע : וידות . כעין זרועות יצא אצל מקום הישיבה להשען בהם : אריות . עשוים מזהב : (כ) המעלות . אשר יעלו בהם לשבת על הכסא : מזה ומזה . משני מזה ומשני מזה : (כא) אין כסף . לא היה בהם כלי כסף כי הכסף לא היה נחשב למאומה : (כב) למלך בים . המלך היה לו בים אניה הולכת תרשיש כאחת ויחד עם אני חירם מלך צור ואחת לשלש שנים תבוא האניה מן תרשיש (ויתכן שאין זה אופיר האמור למעלה ולשני המקומות שלח אניות) : (כד) מבקשים וכו׳ . היו חפצים לראות את פני שלמה : (כה) דבר שנה בשנה . מנהג שנה בשנה כי כן היה עת בואם פעם בשנה : (כו) ויאסוף . מן המנחות שהביאו לו לבד מה שהיה לו מאז האמור למעלה : וינחם . מקצתם הניח בערי הרכב ומקצתם נשארו עם

המלך

רשי

ויגהס . ויגללס : (כז) כאבנים . ולמעלה הוא אומר למאומה רבותינו פירשו כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה : (כח) ומוצא הסוסים אשר לשלמה . היה ממצרים : ומקוה . אסיפת סוחרי הסוסים במצרים סוחרי המלך שלמה היו קונין אותם במחיר ממצרים מן המלך שלא יוציא אדם סוס משם אלא על ידם כך שמעתי ולכך נקוד על ומקוה טעם זקף גדול ללמוד שהתיבה עומדת בעצמה ואינה דבוקה לאחוריה : (כט) וסוס בחמשים ומאה . למדנו שהמרכבה בארבע סוסי' וכן בדמים הללו לכל מלכי החתים ולמלכי ארם : בידם . של סוחרי שלמה יוצאים ממצרים : ואת בת פרעה . אף היא מן הנכריות אלא שהיתה חביבה עליו מכולם מנאה לעצמה וכן ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל (שמואל ב ב י"ז) :

אז

רדק

ערי הרכב שהיו שם הסוסים והמרכבות : (כז) כאבנים . על דרך גוזמא והפלגה מרוב הכסף שהיה בירושלם . ובדרש כאבנים ולא היו נגנבות אמר רבי יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות היו : (כח) ומוצא הסוסים . ת"י הפסוק כן ומתפקין סוסוותא די לשלמה ממצרים ומקוה תגרי מלכא זבנין מקוה בדמין . וי"מ מקוה מענין תקות חוט השני כלומר שני דברים אלה היו באין לשלמה ממצרים הסוסים וחוט הפשתן כי הוא המשובח בארץ מצרים כמו שכתוב שם ברקמה ממצרים חטובות אטון מצרים ואותן הדברים היו לוקחין סוחרי המלך במצרים במחיר דברים אחרים שהיו מביאין מירושל' למצרים ואדוני אבי ז"ל פי' כי פרעה נתן לשלמה מוצא הסוסים והוא כי לא יוציאו ממצרים סוסים אלא ברשות המלך ונותנין המוציאי' למלך דמים בהוצאת הסוסים ואותו המוצא נתן פרעה לשלמה ושלמה היה מוכר אותו לסוחרים לשנה במחיר ידוע היו לוקחין מהמלך מקוה המוצא כלומר קבוץ כל המוצא ביחד והם היו במצרים והיו לוקחין מחיר המוצא על יד כמו שהיו מוציאין מלכי הארץ הסוסים ממצרים וזהו שאמר בידם יוציאו כי מלכי החתים ומלכי ארם שהיו מוציאין ממצרים ע"י סוחרי המלך היו מוציאין : (כט) בידם . כמו ברשותם כמו ויקח את כל ארצו מידו וכת"י בידם ברעותהון ברצונם וברשותם : סוס בחמשים ומאה . מכאן למדנו שהמרכב' ארבעה סוסי' : (א) נשים נכריות רבות . ואפילו היו מישראל אסור לו להרבות כמו שכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו כל שכן שהיו נכריות שהטו לבבו אחרי אלהים אחרים והוא בטח בחכמתו ואמר אני ארבה ולא אסור וזהו שאמר הנביא אל יתהלל חכם בחכמתו ומה שאמר ואת בת פרעה כי היא היתה תחילת הקלקלה אף על פי שהיא לא הטתה את לבבו עד שהרבה נשים נכריות לעת זקנתו והטו את לבבו ולא שעבד ע"ג אלא שהניח נשיו לעבוד ע"ג לאלהים אחרים אף שהניח אותן לבנות במות בירושלים לע"ג והוא שאמר אז יבנה שלמה שהניח לבנות ולא מיחה בהן : (ב) לא תבאו בהם . כמו שכתוב ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך ואף על פי שאמר זה בשבעה גוים הוא הדין לכל שאר עו"ג אלא לפי שהיו באים בארצם הזהירם עליהם אבל אם היה משיב אותם לדת ישראל לא היה אסו' אם היו מתגיירות

מלב

בִּירוּשָׁלָֽם׃ כז וַיִּתֵּ֨ן הַמֶּ֧לֶךְ אֶת־הַכֶּ֛סֶף
בִּירוּשָׁלַ֖͏ִם כָּאֲבָנִ֑ים וְאֵ֣ת הָאֲרָזִ֗ים נָתַ֛ן
כַּשִּׁקְמִ֥ים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָ֖ה לָרֹֽב׃
כח וּמוֹצָ֧א הַסּוּסִ֛ים אֲשֶׁ֥ר לִשְׁלֹמֹ֖ה ל'
מִמִּצְרָ֑יִם וּמִקְוֵ֗ה סֹחֲרֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ יִקְח֥וּ
מִקְוֵ֖א בִּמְחִֽיר׃ כט וַתַּעֲלֶ֨ה וַתֵּצֵ֤א מֶרְכָּבָה֙
מִמִּצְרַ֙יִם֙ בְּשֵׁ֣שׁ מֵא֣וֹת כֶּ֔סֶף וְס֖וּס ג'
בַּחֲמִשִּׁ֣ים וּמֵאָ֑ה וְ֠כֵן לְכָל־מַלְכֵ֧י
הַחִתִּ֛ים וּלְמַלְכֵ֥י אֲרָ֖ם בְּיָדָ֥ם יֵצִֽאוּ׃ ס'. ל'. ד'
יא א וְהַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֗ה אָהַ֞ב ד' פתח
נָשִׁ֧ים נָכְרִיּ֛וֹת רַבּ֖וֹת וְאֶת־בַּת־ ל' וחס'
פַּרְעֹ֑ה מוֹאֲבִיּ֤וֹת עַמֳּנִיּוֹת֙ אֲדֹ֣מִיֹּ֔ת ל' וחס'
צֵדְנִיֹּ֖ת חִתִּיֹּֽת׃ ב מִן־הַגּוֹיִם֙ אֲשֶׁ֣ר
אָֽמַר־יְהוָ֞ה אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לֹא־תָבֹ֤אוּ
בָהֶם֙ וְהֵם֙ לֹא־יָבֹ֣אוּ בָכֶ֔ם אָכֵן֙ יַטּ֣וּ י"ח

כז וִיהַב מַלְכָּא יָת כַּסְפָּא
בִּירוּשְׁלֵם כְּאַבְנַיָא וְיָת
אַרְזַיָא יְהַב כְּשִׁקְמַיָא
דִבְשְׁפֶלְתָּא לִסְגֵי׃
כח וּמִתַּפְּקִין סוּסְוָתָא
דִלְשְׁלֹמֹה מִמִּצְרָיִם וּמִקְוֵה
תַגָרֵי מַלְכָּא זַבְנִין מִקְוֵה
בְּדָמִין׃ כט וְסַלְקָא וְנַפְקָא
רְתִיכָא מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁית
מְאָה כַסְפָּא וְסוּסְוָתָא
בִּמְאָה וְחַמְשִׁין וְכֵן לְכָל
מַלְכֵי חִתָּאֵי וּמַלְכֵי אֲרָם
בִּרְעוּתְהוֹן נַפְקִין׃ א וּמַלְכָּא
שְׁלֹמֹה רְחֵים נְשִׁין בְּנַת
עַמְמִין סַגִיאִין וְיָת בַּת
פַּרְעֹה מוֹאֲבָאָן עַמוֹנָאָן
אֲדוֹמָאָן וְצִידוֹנָאָן חִתָּאָן׃
ב מִן עַמְמַיָא דִי אֲמַר יְיָ
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תִתְעָרְבוּן
בְּהוֹן וְאִינוּן לָא יִתְעָרְבוּן
בְּכוֹן דִלְמָא יַטְעוּן יָת

במחיר ח' בקריאה וסי' אקנה מאותך במחיר דסוף שמואל . יקחו מקוה במחיר . וחברו מקוה יקחו במחיר דד"ה . ואדמה יחלק במחיר . לא במחיר ולא בשחד . לבז אתן ולא במחיר . וכהניה במחיר יורו . עצינו במחיר יבאו . ואת בת ה' בקריאה וסי' ואת בת היענה דת"כ . וחברו דמ"ת . ואת בת פרעה . העלה דד"ה . ערות אשה ובתה לא תגלה :

תולדות אהרן ויתן המלך . פסחים נד סנהדרין כא (סנהדרין כ) : ותצא מרכבה . שם שם : מן הגוים יבמות עו :

רלבג

בלי ספק ואלו היו הנבחרים שבמרכבות אשר לשלמה והניח אותם בערי הרכב אשר לו שהיו בהם אורות לכלכלם שם וקצתם השאיר עם המלך בירושלים כדי שיהיו יותר קרובים אליו : (כח) ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים . זה שב לפי מה שאחשוב אל מה שזכר למעלה והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושאר הדברים שזכר שהיו באים לשלמה מדי שנה בשנה והרצון בו ומוצא הסוסים ממצרים היה גם כן לשלמה ר"ל שכל מי שהיה מוציא סוס ממצרים הי' נותן דבר ידוע לשלמה כי ממצרים לא יצא סוס כי אם ברשות המלך והנה נתן פרעה דינו בזה הענין לשלמה : ומקוה סוחרי המלך יקחו מקוה במחיר . הנה הרצון במקוה בגדי שש כי כמו שהחוט יקרא תקוה כן יקרא הנארג מהחוטין מקוה והנה היה במצרים בגדי פשתן חשובים מאד כמו שנתפרסם והנה לא היו מוציאי' אותם אלא ברשות המלך ואותו הכח נתן פרעה לשלמה ולרוב המצא הסוסים והשש במצרים לא יהיה האדם רשאי לרכוב על סוס או ללבוש בגדי שש אם לא מרשות המלך כדי שיוכר בין השרים ובין העבדים והנה הרצון בזה כי מוצא הסוסים ממצרים ומוצא המקוה הכל הי' לשלמה וזכר כי סוחרי המלך שלמה היו לוקחים מקוה במחיר מעם מצרים כי המוצא היה לשלמה לזה היו הרוצים להוציאו משם קונין אותו מסוחרי המלך ומזה היה מגיע תועלת רב לשלמה ר"ל מהסוסים והמקו' כי סוחרי המלך היו קונין זה המוצא ממנו בכסף רב לסוסים ולמקוה והנה קצר המאמר כי סוחרי המלך היו גם כן לוקחים הסוסים שם ומידם יקחום כל מי שירצו להוציאם ממצרים : (כט) ותעלה ותצא מרכבה ממצרים . ר"ל כי בהעלות המרכבה ממצרים לארץ ישראל והוצאתה יתנו שש מאות כסף לשלמה ובמוצא הסוס יתנו חמשים ומאה כסף כי המרכב' ארבעה סוסים וכן מה שיוציאו מהסוסי' למלכי החתים ולמלכי ארם היו מוציאים אותם ברשות סוחרי המלך והם היו לוקחים זה הסך מהם לסוס ולרכב . ואפשר שנאמר שהרצון באמרו ומקוה כי מוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים היה מגיע ממנו גם כן מקוה לשלמה והם בגדי שש שהם בגדי מלכות וזה כי סוחרי המלך היו לוקחים מקוה במחיר מה שראוי שיותן לשלמה מן המוצא והסך שהיה ראוי לשלמה מהמוצא הוא שש מאות כסף לרכב ומאה וחמשים לסוס . ואפשר גם כן שיהיה הרצון באמרו וכן לכל מלכי החתים ולמלכי ארם בידם יוציאו כי מה שיצא מארצם הי' נתן המוצא לשלמה וביד סוחרי המלך וברשות היו מוציאים היוצא משם : (א) והמלך שלמה

אהב

מצודת דוד

המלך בירושלים : (כז) ויתן המלך וכו' כאבנים . הניחם ברחוב העיר כאבנים ובעבור כי היו רבי המשקל לא היה אפשר לגנבם וללקחם : אשר בשפלה . הגדלי' בשפלה הרבה מאוד : (כח) ומוצא הסוסים . מקום מוצא הסוסים שהיה לשלמה ממצרים היה כי הם הוציאו הסוסים ממקומם להביא אל שלמה כי היה לו עמהם מקח ידוע וקצוב וכאשר יאמר במקרא שלאחריו : ומקוה . הנה התרגום לא תרגם מלת ומקוה ונראה מזה דעת התרגום שהיה שם מחוז נקרא קוה והמ"ם היא במקום מן ור"ל וגם מן קוה קנה סוסים ולא באופן אשר קנה ממצרים רק הוא שלח סוחריו והמה יקחו מן מחוז קוה במחיר ר"ל בערך הראוי לפי השווי לא במקח ידוע וקצוב : (כט) ותעלה ותצא . ר"ל הוצאה ממצרים והועלה לו מרכבה והם ד' סוסים בעבור מחיר שש מאות שקל כסף כי כן היה המקח קצוב ביניהם : וסוס בחמשים ומאה . ומזה נשמע שהמרכבה הם ד' סוסים : וכן לכל מלכי החתים . גם להם מכרו אנשי מצרים במקח הקצוב הזה עם שהיו קרובים להם ולא היה להם מרחק רב להוליך הסוסים : בידם יוציאו . אנשי מצרים עצמם הוציאו הסוסים בידם להביאם למקום הקונה אותם או שעל מלכי החתים וכו' יאמר שהם יוציאו בידם ור"ל עם שגם הם נתנו ערך קצבת שלמה מ"מ בהבאה למקומם לא הי' להם יפוי הכח כשלמה : יא (א) ואת בת פרעה . לפי שהיתה חביבה עליו מכולן לזה פרטה לעצמה : (ב) מן הגוים . על התחיות חוזר שהם

משבעה

מצודת ציון

(כז) כשקמים . הם אילן גרוע ושפל כמו שקמים גדעו (שם ט) : בשפלה . בעמק : (כח) במחיר . ענין ערך הדבר ושוויה כמו אקנה מאותך במחיר (ש"ב כד) : יא (ב) אכן . באמת :

מלכים

אֶת־לְבַבְכֶם אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם בָּהֶם
דָּבַק שְׁלֹמֹה לְאַהֲבָה׃ ג וַיְהִי־לוֹ נָשִׁים
שָׂרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת וּפִלַגְשִׁים שְׁלֹשׁ כ' [illegible] תאמרנה
מֵאוֹת וַיַּטּוּ נָשָׁיו אֶת־לִבּוֹ׃ ד' פתח
ד וַיְהִי לְעֵת זִקְנַת שְׁלֹמֹה נָשָׁיו הִטּוּ
אֶת־לְבָבוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־ כ"ס
הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם־יְהוָה אֱלֹהָיו
כִּלְבַב דָּוִיד אָבִיו׃ ה וַיֵּלֶךְ שְׁלֹמֹה אַחֲרֵי ס' מ"ל וכל ד"ס ועזרא ותריס' דכו'
עַשְׁתֹּרֶת אֱלֹהֵי צִדֹנִים וְאַחֲרֵי מִלְכֹּם ה' כ"כ כולהון
שִׁקֻּץ עַמֹּנִים׃ ו וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה הָרַע חס' כמ"כ
בְּעֵינֵי יְהוָה וְלֹא מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה
כְּדָוִד אָבִיו׃ ז אָז יִבְנֶה
שְׁלֹמֹה בָּמָה לִכְמוֹשׁ שִׁקֻּץ מוֹאָב כו"ל חס' כמ"כ
בָּהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלִָם וּלְמֹלֶךְ
שִׁקֻּץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ ח וְכֵן עָשָׂה לְכָל־
נָשָׁיו הַנָּכְרִיּוֹת מַקְטִירוֹת וּמְזַבְּחוֹת ג' ומ"ל
לֵאלֹהֵיהֶן׃ ט וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בִּשְׁלֹמֹה ס'
כִּי־נָטָה לְבָבוֹ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל הַנִּרְאָה אֵלָיו פַּעֲמָיִם׃ י וְצִוָּה ב' קמץ
אֵלָיו עַל־הַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי־לֶכֶת
אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא שָׁמַר אֵת ג'
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃
יא וַיֹּאמֶר יְהוָה לִשְׁלֹמֹה יַעַן אֲשֶׁר
הָיְתָה־זֹּאת עִמָּךְ וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי ב'. ג'
וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עָלֶיךָ קָרֹעַ אֶקְרַע ט' חס'
אֶת־הַמַּמְלָכָה מֵעָלֶיךָ וּנְתַתִּיהָ
לְעַבְדֶּךָ׃ יב אַךְ־בְּיָמֶיךָ לֹא אֶעֱשֶׂנָּה
לְמַעַן דָּוִד אָבִיךָ מִיַּד בִּנְךָ אֶקְרָעֶנָּה׃ ג'

לִבְּכוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן בְּהוֹן
אִתְרְעֵי שְׁלֹמֹה לְמִרְחַם׃
ג וַהֲוָאָה לֵיהּ נְשִׁין מַלְכָּן
שְׁבַע מְאָה וּלְחֵינָן תְּלַת
מְאָה וְאַטְעִיאָה נְשׁוֹהִי יָת
לִבֵּיהּ׃ ד וַהֲוָה לְעִדָּן דְּסִיב
שְׁלֹמֹה נְשׁוֹהִי אַטְעִיאָה יָת
לִבֵּיהּ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא
וְלָא הֲוָה לִבֵּיהּ שְׁלִים
בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ כְּלִבָּא
דְּדָוִד אֲבוּהִי׃ ה וַאֲזַל
שְׁלֹמֹה בָּתַר עַשְׁתּוֹרֶת
טַעֲוַת צִידוֹנָאֵי וּבָתַר
מִלְכּוֹם שִׁקּוּץ עַמּוֹנָאֵי׃
ו וַעֲבַד שְׁלֹמֹה דְּבִישׁ קֳדָם
יְיָ וְלָא אַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתָּא
דַיְיָ כְּדָוִד אֲבוּהִי׃ ז בְּכֵן
בְּנָא שְׁלֹמֹה בָּמָתָא לִכְמוֹשׁ
שִׁקּוּץ מוֹאָב בְּטוּרָא דִי עַל
אַפֵּי יְרוּשְׁלֵם וּלְמוֹלֶךְ שִׁקּוּץ
בְּנֵי עַמּוֹן׃ ח וְכֵן עֲבַד לְכָל
נְשׁוֹהִי בְּנַת עַמְמַיָּא מַסְּקִין
בּוּסְמִין וּמְדַבְּחִן לְטַעֲוָתְהוֹן׃
ט וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בִּשְׁלֹמֹה
אֲרֵי אִתְפְּנֵי לִבֵּיהּ מִדַּחַלְתָּא
דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
דְאִתְגְּלֵי לֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין׃
י וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי עַל פִּתְגָמָא
הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לִמְהַךְ
בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְלָא
נְטַר יָת דְּפַקֵּיד יְיָ׃
יא וַאֲמַר יְיָ לִשְׁלֹמֹה חֲלַף
דַּהֲוַת דָא עִמָּךְ וְלָא נְטַרְתְּ
פִּקּוּדַי וּקְיָמַי דִּי פַקֵּדִית עֲלָךְ אַעְדָאָה אַעְדֵי יָת
מַלְכוּתָא מִנָּךְ וְאֶתְּנִנַּהּ לְעַבְדָּךְ׃ יב בְּרַם בְּיוֹמָךְ
לָא אַעְבְּדִנַּהּ בְּדִיל דָּוִד אֲבוּךְ מִיַּד בְּנָךְ אַעְדִינַּהּ׃

(ז) אז יבנה שלמה במה. רבותינו אמרו מתוך שלא מיחה בנשיו נקראת על שמו : בהר אשר על ירושלים. הר הזיתים : (יא) אשר היתה זאת עמך. אשר ידעת שאתה עובר על מצותי

מלב שלם לא מאמת ויראה ואהבה ודבר זה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל כמו שכתבנו בפסוק ויאהב שלמה: אכן יטו את לבבכם. באמת יטו לבבכם כמו שאומר כי יסיר את בנך מאחרי ות"י דילמא יטעון לבכון : (ט) הנראה אליו. אשר נראה אליו כי לא הבא ה"א הידיעה על העבר וכן ההקדש שמואל הנמצאו פה וזולתם שכתבנו בספר מכלל : פעמים. בגבעון הפעם האחת והשנית אחר תפלתו שאמר לו שמעתי תפלתך וצוה אליו במראה הראשו' בסתם ובמראה השנית במפורש : (יא) ויאמר ה' לשלמה. על ידי נביא והוא אחיה

ויטו ד' ופתחיוסי' נמסר בשמואל חלק ב' סימן י"ו : דויד ה' מ"ל וסי' והארכתי ימיך. ויהי לעת זקנת שלמה. ולבנו אתן שבט כמגדל דויד צוארך. והקימתי עליהם דיחזקאל. וכל תריסר ועזרא וד"ה דכוו' מלאים : לאלהיהן ה' וסימ' נמסר בסדר

תולדות אהרן ויהי לעת זקנת. שבת נו סנהדרין כא : ולא היה לבבו. שבת שם נו : וילך שלמה. זוהר בראשית : ויעש שלמה. שבת כה : אז יבנה שלמה. סנהדרין נא : הנראה אליו. זוהר ויגא : אקרע. זוהר בראשית :

רלב"ג

אהב נשים וגו'. הנה גנה אותו משני צדדין האחד שהוא לקח נשים מן הגוים אשר הזהירה התורה שלא נתחתן בם כדי שלא יטו את לבבינו אחרי אלהיהם. - והצד השני מפני שהרבה לו נשים אשר הזהירה התורה אותו מזה בפרשת שופטים ואם אמר אומ' שכבר ראוי שנחשוב שנתגיירו כבר קודם שלקחתם שלמה הנה עם כל זה לא היה נמלט מהגנות כי בת פרעה היתה אסור לבא בקהל ה' גם אחר שנתגיירה כי דור שלישי לבד מותר להם לבא בקהל ה' והעמונית ומואבית הם גם כן מעם שאינו ראוי לבא בקהל שנאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ואף על פי שנקבותיה' לא נאסרו לבא בקהל כמו שבארנו שם הנה לא היה ראוי למלך שיבא בהן כי הזרע שיהי' לו מהן א"א שיהיה שלם מאד וכבר היה ראוי לשלמה שידקדק מאד שיהיה זרעו שלם עם ה' כדי שיתקיים לו הברית שכרת השם לדוד אביו להתקיים לו המלוכה תמיד אם ישמרו בניו תורתו הלא תראה שרחבעם היה בן עמונית ועשה הרע בעיני ה' ועוד כי מפני שהניח שלמה את נשיו לעבוד אלהיהן הרי הן כאילו לא נתגיירו והנה אמר ואת בת פרעה מלך מצרים לפי שבה נטה יותר מדרכי התורה ממה שנטה בלקיחת שאר נשיו הנכריות והיא ג"כ היתה חביבה לו מאד עד שכבר בנה לה בית כאופן הנזכר במה שקדם. (ד) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים. אחר שזכר שנשיו הטו את לבבו לא היה צריך לומר ולא היה לבבו שלם את ה' אלהיו כלבב דוד אביו אם הי' הרצון בזה ששלמה היה עובד אלהים אחרים ולזה הוא מבואר שהרצון בו שאהבתו נשיו הטה את לבבו להניחם לעבוד אלהים אחרים ולהעלים עיניו מהם ומזה גם כן התבאר כי אמרו וילך שלמה אחרי עשתרות אלהי צידונים ואחרי מלכום שקוץ עמונים הרצון שהניח לנשיו הצידוניות והעמוניות לעבוד אלהיהם והעלים עיניו מהם ולזה אמר ויעש שלמה את הרע בעיני ה' ולא מלא אחרי ה' כדוד אביו כי אם היה ממלא אחרי ה' לא היה סובל לנשיו לעשות זה העון הנפלא והעד עוד על זה שהרצון בו שהוא העלים עיניו מנשיו והניחם לעבוד אלהים אחרים אמרו וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלהיהן באר בזה שחטא שלמה היה הניחו נשיו שתהיינה מזבחות ומקטרות לאלהיהן וזה ממה שאין ספק בו ולזה אז יבנה שלמה במה שהוא כאילו בנאה אחר שהניח נשיו לבנותה ובכלל הנה לקחו אותם היה סבה לבנות אלו הבמות לע"ג ולזה היה שלמה סבה לבנינם ובכלל הנה הוא מן השקר באיש חכם כשלמה שיאה לאלו ההבלים והשקולים עם היותו משיג הש"י יותר מזולתו מהאנשים וכבר יעיד על זה גם הספרים שחבר ברוה"ק ונראה אליו ג"כ הש"י פעמי' ולזה לא יתכן באיש כמוהו שיהיה עובד ע"ג וראוי שתדע שכבר יאמר שכבר עשה פלוני דבר אם בשעשאו בעצמו אם בשעשאו ע"י שליח כמו שאמר שלמה בנה בניתי בית זבול לך וכבר יאמר ג"כ שהוא עשאו כאשר לא מיחה בעושה אותו והיה בידו למחות וזה מורגל מאד בלשונות שאתה תראה שישיאו האשם בדבר למי שהיה בידו למחות כשלא מחה ויאמרו לו שהוא עושה הכל ולזה אחשוב שאמרה תורה הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא ר"ל שאם לא תוכיחהו תשא עליו חטא במה שיחטא בו כי הוא כאילו עשית החטא ההוא בידך ובזה האופן השלישי אמר בזה המקום אז יבנה שלמה : (י) וצוה אליו על הדבר הזה לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים. ר"ל כי ממצות הש"י היה מחויב שלא יניח לעבוד ע"ג בביתו עם שזה דרך שילכו בניו אחרי אלהים אחרים ברצותם אמותיהם

מצודת ציון

(ה) מלכום. הוא מולך : שקץ. כנהו בלשון גנאי והוא ענין התעוב : (ט) ויתאנף. מלשון אף וכעס : (יא) יען. בעבור : שטן

מצודת דוד

נשבעה העכו"ם שאמרה התורה לא תתחתן בם וכו' כי יסיר וכו' (דברים ז') : (ד) אחרי אלהים אחרים. ר"ל להניח אותן ללכת הן אחרי אלהים אחרים : (ה) וילך שלמה. על שלא מיחה בנשיו ההולכות מעלה עליו הכתוב כאילו הלך אחריהם : (ו) ולא מלא. לא השלים אחרי דבר ה' למחות בנשיו המחללות דברו :

(ז) אז יבנה. ר"ל כאשר הניח לנשיו אז נחשב לו כאלו הוא בנה במה וכו' : בהר. הוא הר הזיתים : (ח) וכן עשה וכו'. להעלים עין מכל נשיו הנכריות המקטירות וכו' : (ט) פעמים. פעם בגבעון ופעם אחר תפלתו אבל ביתר הפעמים דבר

רשי

מלותי : (טו) ויהי בהיות דוד את אדום . אז ויברח הדד מפני דוד ויואב : לקבר את החללים . שקברו להרוגים של אדום הוא שנאמר שם בספר (שמואל ב' ח' י"ג) ויעש דוד שם בשובו מהכות את אדום שהיו הכל מקלסין אותו איש חסיד שקובר את הרוגיו וכן הוא אומר במלחמות גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם וי"ת לקבר את החללים לחלצא ית קטיליא לקחת את חליצתם : (יח) ולחם אמר לו. אמר למשרתיו כך וכך לחם תנו לו ליום : (יט) הגבירה. המלכה : (כא) כי שכב דוד. דוד שמת מיתת עצמו נאמרה בו שכיבה יואב שנהרג נאמרה בו מיתה . ד"א דוד שהניח בן הגון ממלא מקומו נאמר בו שכיבה יואב שלא הניח בן הגון ממלא מקומו לא נאמרה בו שכיבה

רדק

אחיה השילוני : (יג) שבט אחד . כי בנימין לפי שהיה חלקו עם יהודה בירושלם בין שניהם נחשבים לשבט אחד : (יד) ויקם ה' שטן . זה היה לעת זקנת שלמה כאשר נטה לבבו מעם ה' : הוא באדום . מזרע המלך שהיה באדום או הוא אומר זה על הדד : (טו) בהיות דוד את אדום . כמו באדום כספר ענין זה עתה כי ברח הדד והיה נער קטן בברחו וברח מארצו עם אנשים אדומיים כשהכה יואב את כל זכר באדום וכאשר שמע כי מתו דוד ויואב חשב להנקם מישראל ומה שספר מענין אשתו שהיתה אחות הגבירה ובנו שהיה גמול בתוך בני פרע' כל זה אמר להודיע כי כל כך גברה שנאתו לישראל עד שהניח כל הטובה הזאת להנקם מישרא' ואמר לפרעה שישלחנו וילך לארצו ולא עלתה בידו להזיק לישראל עד עת זקנת שלמה שהקימו ה' לשטן בישראל בעבו' עון ע"ג שעשו נשי שלמה ובנו במות וכן הקים שטן אחר לשלמה את רזון בן אלידע ושניהם הצרו לישראל לעת זקנת שלמה : ויך כל זכר באדום . אחר שהכה כל זכר באדום כי קודם הכם ואחר כן קברם וכמו וי"ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת ויסם את הים לחרבה ויבקעו המים אחר שנבקעו המים שם הים לחרבה וזולת אלה שכתבנו בספר מכלל ולענין זה פירשו רז"ל ויעש דוד שם בשובו מהכות את אדום זהו שם טוב שקנה בגוים שצוה לקבור את ההרוגים וכן אומר הנביא במלחמות גוג ומגוג וקברום כל עם הארץ והיו להם לשם אבל י"ת לקבור את החללים לחלצא קטיליא כלומר לקחת חליצותם וכליהם : וכל ישראל. כל ישראל אשר עמו במלחמה ישבו שם עד הכריתו כל זכר באדום ועד קברם החללים : (יז) ויברח אדד . באל"ף והאחרים בה"א והאחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפו' כמו ישי אישי והדומים להם : (יח) ויקומו ממדין . אולי בצאתם מאדום נתעכבו במדין ויקומו משם ויבאו פארן ויקומו אנשים עמם מפארן כי אותם היו מכירים אותו שהוא מזרע המלוכה לפיכך לקחום עמם כדי שיעידו עליו לפני פרעה שהוא מזרע המלוכה:ולחם אמר לו . אמר לתת לו ות"י ומזון אמר לספקא ליה : וארץ נתן לו . ערים שיהיה שר ופקיד עליהם : (כא) כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב

יג רַק אֶת־כָּל־הַמַּמְלָכָה לֹא אֶקְרָע
שֵׁבֶט אֶחָד אֶתֵּן לִבְנֶךָ לְמַעַן דָּוִד
עַבְדִּי וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי׃
יד וַיָּקֶם יְהוָה שָׂטָן לִשְׁלֹמֹה
אֵת הֲדַד הָאֲדֹמִי מִזֶּרַע הַמֶּלֶךְ הוּא
בֶּאֱדוֹם׃ טו וַיְהִי בִּהְיוֹת דָּוִד אֶת־אֱדוֹם
בַּעֲלוֹת יוֹאָב שַׂר הַצָּבָא לְקַבֵּר
אֶת־הַחֲלָלִים וַיַּךְ כָּל־זָכָר בֶּאֱדוֹם׃
טז כִּי שֵׁשֶׁת חֳדָשִׁים יָשַׁב־שָׁם יוֹאָב
וְכָל־יִשְׂרָאֵל עַד־הִכְרִית כָּל־זָכָר
בֶּאֱדוֹם׃ יז וַיִּבְרַח אֲדַד הוּא וַאֲנָשִׁים
אֲדֹמִיִּים מֵעַבְדֵי אָבִיו אִתּוֹ לָבוֹא
מִצְרָיִם וַהֲדַד נַעַר קָטָן׃ יח וַיָּקֻמוּ
מִמִּדְיָן וַיָּבֹאוּ פָּארָן וַיִּקְחוּ אֲנָשִׁים
עִמָּם מִפָּארָן וַיָּבֹאוּ מִצְרַיִם אֶל־פַּרְעֹה
מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־לוֹ בַיִת וְלֶחֶם אָמַר
לוֹ וְאֶרֶץ נָתַן לוֹ׃ יט וַיִּמְצָא הֲדַד חֵן
בְּעֵינֵי פַרְעֹה מְאֹד וַיִּתֶּן־לוֹ אִשָּׁה אֶת־
אֲחוֹת אִשְׁתּוֹ אֲחוֹת תַּחְפְּנֵיס הַגְּבִירָה׃
כ וַתֵּלֶד לוֹ אֲחוֹת תַּחְפְּנֵיס אֵת גְּנֻבַת
בְּנוֹ וַתִּגְמְלֵהוּ תַחְפְּנֵס בְּתוֹךְ בֵּית
פַּרְעֹה וַיְהִי גְנֻבַת בֵּית פַּרְעֹה בְּתוֹךְ
בְּנֵי פַרְעֹה׃ כא וַהֲדַד שָׁמַע בְּמִצְרַיִם
כִּי־שָׁכַב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וְכִי־מֵת

ג' זקף קמץ
ל'
ס'. ל'
ט"ו פתח
ל"ג מלעו' פסוקים
ג'. י'
ל'
ל'
ל'. ג' חד חס'
ג'
ג' ודין חס'
ב' חס' ובפסוק
ל"ו זוגין מיהדין וכי

יג לְחוּד יַת כָּל מַלְכוּתָא
לָא אֶעְדֵי שִׁבְטָא חַד
אֶתֵּן לִבְרָךְ בְּדִיל דָוִד עַבְדִי
וּבְדִיל יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא
דְאִתְרְעֵיתִי׃ יד וַאֲקִים יְיָ
סָטָן לִשְׁלֹמֹה יַת הֲדַד
אֱדוֹמָאָה מִזַּרְעָא דְמַלְכָּא
הוּא בֶּאֱדוֹם׃ טו וַהֲוָה כַּד
הֲוָה דָוִד בֶּאֱדוֹם כַּד סְלִיק
יוֹאָב רַב חֵילָא לְחַלָּצָא
קְטִילַיָא וּקְטַל כָּל דְכוּרָא
בֶּאֱדוֹם׃ טז אֲרֵי שִׁתָּא יַרְחִין
יְתִיב תַּמָּן יוֹאָב וְכָל יִשְׂרָאֵל
עַד דִי שֵׁיצֵי כָּל דְכוּרָא
בֶּאֱדוֹם׃ יז וַעֲרַק אֲדַד הוּא
וְגַבְרִין אֱדוֹמָאִין מֵעַבְדֵי
אֲבוּהִי עִמֵּיהּ לְמֵיעַל לְמִצְרַיִם
וַהֲדַד יָנִיק זְעֵיר׃ יח וְקָמוּ
מִמִּדְיָן וַאֲתוֹ לְפָארָן וּדְבָרוּ
גַּבְרִין עִמְּהוֹן מִפָּארָן וַאֲתוֹ
לְמִצְרַיִם לְוַת פַּרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם וִיהַב לֵיהּ בֵּיתָא
וּמְזוֹן אֲמַר לְסַפָּקָא לֵיהּ
וְאַרְעָא יְהַב לֵיהּ׃ יט וְאַשְׁכַּח
הֲדַד רַחֲמִין בְּעֵינֵי פַרְעֹה
לַחֲדָא וִיהַב לֵיהּ אִתְּתָא יַת
אֲחַת אִתְּתֵיהּ אֲחָתֵיהּ
דְתַחְפְּנֵיס מַלְכְּתָא׃
כ וִילִידַת לֵיהּ אֲחָתָא
דְתַחְפְּנֵיס יַת גְנוּבַת בְּרֵיהּ
וְחַסְלְתֵיהּ תַּחְפְּנֵס בְּגוֹ בֵּית
פַּרְעֹה וַהֲוָה גְנוּבַת בְּבֵית פַּרְעֹה בְּגוֹ בְּנֵי פַרְעֹה׃ כא וַהֲדַד שְׁמַע בְּמִצְרַיִם אֲרֵי

רלבג

אמותיהם עובדת ע"ג וכבר עורר אותם הש"י כדי שייסיר אותו לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים כדי שיתקיים לו המלוכה ולא יגלו ישראל מעל אדמתם ולא יחרב בית המקדש : (יג) למען דוד עבדי . מגיד שמהשגחה על האב תמשך לבן והנה למען דוד עבדו השגיח בשלמה שלא יקרע דבר מהממלכה ממנו בחייו ולמען דוד עבדו השגיח בזרע שלמה שלא תסור מהם הממלכה לגמרי . והנה קרא שבט אחד יהודה ובנימין מפני היות נחלתם יחד : ולמען ירושלם אשר בחרתי . ר"ל כי מפני שנבחר ירושלם לנאת להיות בו בית המקדש ארצה שהמולך בו תתקיים מלכותו שם תמיד עם שזה יהיה סבה להעמיד ענייני בית המקדש באופן יותר שלם כי כל אחד מהמלכים האלו ישתדל בתקונו מפני שבנוהו אבותיו : (טו) ויהי בהיות דוד את אדום . ר"ל שדוד היה את אדום לקבר את החללים לטהר הארץ בעת שעלה יואב שר הצבא על אדום להכות ואחר זה ספר שכבר הכה יואב כל זכר באדום : (יח) ויקחו אנשים עמם מפארן יתכן שלקחום כדי שיהיו עמו עם רב וזה יהיה סבה שיכבדהו פרעה וינשאהו עם שהם גם כן שעידו שהוא מזרע המלוכה ולזה נתן לו פרעה מה שנתן : ולחם אמר לו . ר"ל שכבר אמר לתת לו לחם חקו תמיד וארץ

כי תשא : בעלות ה' וסימ' ויהי בעלות הלהב . ויהי בהיות דוד את אדום. ויהי בעלות המנחה קדמאה דסיפרא. ויהי בעלות נבוכדנאצר . וימן האלהים תולעת :

תולדות אהרן דוד עבדי . סנהדרין כה: ויקם ס'. שם קו : כי שכב. פסחים פ"ז בתרא כא (ר"ה נו) : והדד שמע. בתרא קטז :

מצודת דוד

דבר עמו ע"י נביא : (יא) ויאמר ה'. ע"י נביא אמר לו : (יג) שבט אחד. על יהודה יאמר ואף בנימין נכלל עמו על כי ירושלים עיר המלוכה היתה לנחלה לבנימים והוא היה טפל ליהודה: ולמען ירושלים. לפי שנבחרה להיות בה בה"מ ובכדי להעמיד כל עניני הבית על מכונו מהראוי הוא אשר ימלוך בה מלך מזרע בונה הבית להיות חופף וחרד במעשה אביו : (יד) הוא באדום. ר"ל הוא מזרע המלך שמלך באדום: (טו) את אדום. ר"ל באדום. בעלות יואב. כשעלה יואב שמה להכותם היה שם דוד לקבר החללים: ויך. ר"ל כי יואב הכה כל זכר באדום ובעבור מרבית חלליו היה דוד מקברם לרחמנות והמלה : (יז) ויברח. אז ברח אדד והוא הדד : (יח) ויקומו ממדין. כי ברחו לדרך מדין ומשם באו לפארן ולקחו עמהם אנשים מפארן ללכת למצרים במרבית אנשים להיות נראה בעיני פרעה לשר וגדול : ויתן. פרעה נתן לו בית לשבת בה ואמר לתת לו לחם מאכלו ואף נתן לו ארץ לנחלה: (כ) בית פרעה. בבית פרעה : בתוך בני וכו'. להיות מגודל עמהם ודומה להם: (כא) אל תראי. כי חשב לאסוף אנשים ללחום בישראל בשמעו שמת המלך ושר הצבא המכים באדום וכלתו עמהם מתה הגבורה מישראל :

מצודת ציון

(יד) שטן. מקטרג לשסות אנשיו ללחום בו : (יט) הגבירה. המלכה : (כ) והגמלהו. ענין הפרדה

יוֹאָב שַׂר־הַצָּבָא וַיֹּאמֶר הֲדַד אֶל־
פַּרְעֹה שַׁלְּחֵנִי וְאֵלֵךְ אֶל־אַרְצִי׃
כב וַיֹּאמֶר לוֹ פַרְעֹה כִּי מָה־אַתָּה חָסֵר
עִמִּי וְהִנְּךָ מְבַקֵּשׁ לָלֶכֶת אֶל־אַרְצֶךָ
וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי שַׁלֵּחַ תְּשַׁלְּחֵנִי׃ כג וַיָּקֶם
אֱלֹהִים לוֹ שָׂטָן אֶת־רְזוֹן בֶּן־אֶלְיָדָע
אֲשֶׁר בָּרַח מֵאֵת הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה
אֲדֹנָיו׃ כד וַיִּקְבֹּץ עָלָיו אֲנָשִׁים וַיְהִי
שַׂר־גְּדוּד בַּהֲרֹג דָּוִד אֹתָם וַיֵּלְכוּ
דַמֶּשֶׂק וַיֵּשְׁבוּ בָהּ וַיִּמְלְכוּ בְּדַמָּשֶׂק׃
כה וַיְהִי שָׂטָן לְיִשְׂרָאֵל כָּל־יְמֵי שְׁלֹמֹה
וְאֶת־הָרָעָה אֲשֶׁר הֲדָד וַיָּקָץ בְּיִשְׂרָאֵל
וַיִּמְלֹךְ עַל־אֲרָם׃ כו וְיָרָבְעָם
בֶּן־נְבָט אֶפְרָתִי מִן־הַצְּרֵדָה וְשֵׁם אִמּוֹ
צְרוּעָה אִשָּׁה אַלְמָנָה עֶבֶד לִשְׁלֹמֹה
וַיָּרֶם יָד בַּמֶּלֶךְ׃ כז וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־
הֵרִים יָד בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּנָה אֶת־
הַמִּלּוֹא סָגַר אֶת־פֶּרֶץ עִיר דָּוִד אָבִיו׃

ב' לך מעלי ד'
ג' בטעם פסק והגש
ל'
ל'
ל'
ל'. ל'.' ב'
ג'. ג' בטעם
ל'
ס'. ד' ר"פ
ד'

שְׁכִיב דָּוִד עִם אֲבָהָתוֹהִי
וַאֲרֵי מִית יוֹאָב רַב חֵילָא
וַאֲמַר הֲדַד לְפַרְעֹה שַׁלְּחֵנִי
וְאֵהַךְ לְאַרְעִי׃ כב וַאֲמַר
לֵיהּ פַּרְעֹה אֲרֵי מָא אַתְּ
חָסַר עִמִּי דְאַתְּ בָּעֵי לְמֵיזַל
לְאַרְעָךְ וַאֲמַר לָא אֲרֵי
שַׁלָּחָא תְּשַׁלְּחִינַנִי׃ כג וַאֲקִים
יְיָ לֵיהּ סָטָן יַת רְזוֹן בַּר
אֶלְיָדָע דַּעֲרַק מִן קֳדָם
הֲדַדְעֶזֶר מַלְכָּא דְצוֹבָה
רִבּוֹנֵיהּ׃ כד וּכְנַשׁ עֲלוֹהִי
גַּבְרִין וַהֲוָה רַב מַשְׁרִיתָא
כַּד קְטִיל דָּוִד יַתְהוֹן וַאֲזַלוּ
לְדַמֶּשֶׂק וִיתִיבוּ בַהּ וּמְלַכוּ
בְּדַמֶּשֶׂק׃ כה וַהֲוָה סָטָן
לְיִשְׂרָאֵל כָּל יוֹמֵי שְׁלֹמֹה
וְיַת בִּישְׁתָא דַעֲבַד הֲדַד
וּמְרִיד בְּיִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ עַל
אֲרָם׃ כו וְיָרָבְעָם בַּר נְבָט
אֶפְרָתִי מִן צְרֵדָה וְשׁוּם
אִמֵּיהּ צְרוּעָה אִתְּתָא
אַרְמַלְתָּא עַבְדָּא לִשְׁלֹמֹה
וַאֲרֵים יְדָא בְּמַלְכָּא׃ כז וְדֵין פִּתְגָּמָא דַאֲרֵים יְדָא בְּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּנָא יַת מִלֵּיתָא
אֲחַד יַת תַּרְעֲתָא קַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי׃

ויאמר לו פרעה ב' דסמיכי וסימן ויאמר לו פרעה לך מעלי. כי מה אתה חסר: ויקם כ' בקריאה וסי' ויקם משה את המשכן ב' בפסוק. ויקם את החצר סביב למשכן ולמזבח. ויקם ה' שפטים ויזעקו בני ישראל דעתניאל. וחברו ראהוד בן גרא. ויקם את העמודים לאולם ג' בפסוק דשלמה. ויקם ה' את דברו אשר דבר. וחברו רר"ה. ויקם ה' שטן לשלמה. ויקם אלהים לו שטן. ויקם מזבח לבעל. וישב ויבן את הבמות. וחברו דד"ה. ויקם את העמדים על רד"ה. ויקם את דברו אשר דבר עלינו דדניאל. ויעלני מבור שאון מטיט היון. ויקם עדות ביעקב: אפרתי ג' בקריאה וסי' בן תחו בן צוף אפרתי. ודוד בן איש. וירבעם בן נבט אפרתי:

תולדות אהרן וירבעם. סנהדרין קא: וזה הדבר. שם עב:

רש"י

שכיבה כי אם מיתה: (כג) ויקם אלהים לו שטן. לשלמה וזה הוא שאמר נתן הנביא לדוד (שמואל ב' ז' י"ד) אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים: (כה) ואת הרעה אשר הדד. עם הרעה שעל ידי הדד היתה גם זו של רזון: (כו) וירם יד במלך. הוכיחו ברבים: (כז) וזה הדבר. אשר הוכיחו עליו: שלמה בנה את המלוא. ובבנין זה סגר את פרץ עיר דוד שהיה הפרץ אחורי המלוא אמר לו אביך פרץ פרצות בחומה ליכנס בו עולי רגלים ואתה

רד"ק

יואב שר הצבא. דרשו בו מפני מה נאמרה שכיבה בדוד ומיתה ביואב היא שכיבה היא מיתה אלא דוד שמת על מטתו כתוב בו שכיבה יואב שנהרג כתוב בו מיתה דוד שירשו בניו את מקומו נאמר בו שכיבה יואב שלא ירשו בניו את מקומו נאמרה בו מיתה: שלחני. אמר לפרעה שישלחהו כי חשב כיון שמתו דוד ויואב ושלמה נער ואין איש מלחמה חשב להרע לישראל ובעודו במצרים לא היה יכול להרע להם שהרי בת פרעה היתה לשלמה לאשה ויצא ממצרים ולא עלתה מחשבתו בידו כי כל ימי שלמה אין שטן ואין פגע רע עד עת זקנתו ואז היה שטן לישראל זה הדד ורזון גם כן: (כג) ויקם אלהים לו שטן. לשלמה כלומר עוד הקים לו שטן אחר את רזון אשר ברח גם כן מאת הדדעזר בהכות דוד אותו כמו שכתוב בספר שמואל ואומר כי אז ברח מאת אדוניו רזון זה ויקבוץ אנשים ויהי שר גדוד ובשמעו זה כי הדד שב לארצו כדי להרע לישראל הלך הוא ג"כ עם אנשיו דמשק והצליח שם עד שמלכו הוא ואנשיו בדמשק ואח"כ גבר עוד ומלך הוא על כל ארם כי דמשק מארם היה ומתחילה לא התגבר על אנשיו שבאו עמו והניחם להיות שליטים על העיר עמו עד שהתחזק הוא במלוכה ומלך הוא לבדו על ארם והרע לישראל: (כה) כל ימי שלמה. מעת שקם לשטן היה לשטן כל ימי שלמה לישראל אבל לא נוכל לפרש כל ימי שלמה מעת שמלך שלמה שהרי כתוב וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה ואומר אין שטן ואין פגע רע אלא לעת זקנת שלמה קמו אלה השטנים מעת שנטה לבבו מעם ה' ואחר שקמו היו לשטן לישראל כל ימי שלמה עד שמת שלמה כדי שינחם על החטא ויכיר כי בעוד שהיה אוהב את ה' אין שטן ואין פגע רע וכיון שחטא קמו השטנים: ואת הרעה אשר הדד. נתחברה רעתו עם הרעה אשר עשה הדד לישראל: ויקץ בישראל. ויקץ זה פעל יוצא ותרגומו ומרד בישראל ואפשר שהוא פעל עומד כחביריו כלומר קץ בהם ומאס אותם בהיותו בשלום עמהם: (כו) וירבעם בן נבט. אמרו בדרש הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי והנה שבע בן בכרי משבט בנימין ונבט משבט אפרים: אפרתי. משבט אפרים: וירם יד במלך. מרד בו שדבר בו ולא ירא ממנו וכבר הפקיד אותו שלמה לכל סבל בית יוסף לקבל המס ממנשה ואפרים כי ראה כי עושה מלאכה כלומר ראהו זריז במלאכתו ובעת ההוא קודם שהרים יד במלך מצא אותו אחיה השילוני ובשרהו במלכות על כן על הפקידות שהיה לו מתחילה ועל בשורת המלכות שאמר לו אחיה גבה לבו ודבר מה שדבר בשלמה ושלמה כאשר הוגד לו בקש להמיתו וברח למצרים כן הוא סדר הענין הזה אבל בין וירם יד במלך ובין ויבקש שלמה להמית את ירבעם הושמו הדברים למה גבה לבו להרים יד במלך: (כז) שלמה בנה את המלוא. המלוא היה מקום בעיר ירושלם סמוך לירושלם

רלב"ג

וארץ נתן לו. ר"ל שנתן לו ערים יהיה מושל עליהם: (כא) ויאמר אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי. ידמה כי חשב הדד להנקם מישראל בראותו כי מתו גבוריהם המצליחים במלחמה ועם כל זה לא יוכל בעת שהיה שלמה הולך בדרכי ה' כדוד אביו אך לעת זקנתו שנמצא בו זה החטא אז היה הדד שטן לשלמ' ולישראל ואע"פ שכתוב וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה הנה הרצון בו רוב ימי שלמה והוא עד עת זקנתו כי כמו זה תמצא מלת כל בדברי הנביאים אמר וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים והנה מה שאמר בזה המקום ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה ר"ל כל ימי שלמה הנשארים מעת זקנתו אשר עבדו נשיו אלהים אחרים: (כה) ויקץ בישראל. ר"ל שהיה קץ ומואס בישראל או יהיה הרצון בו שהיה במצוקת לבו בעבור ישראל כשלא יכול לעשות כל רצונו מהם כי היה רצונו להשחיתם אם יוכל ותמיד היו עיניו נשואות לעשות להם כל הרע כשיפלו בידו וברוב השתדלותו להרע לישראל מלך על ארם. וסבב שימרדהו במלך שלמה כי קודם זה היו ארם נושאי מנחה לשלמה ולדוד כמו שנזכר בספר שמואל וידמה שכל המלכים שהיו בארם אחר זה היו ממנו ולזה תמצא שהיה שם מלך ארם בימי אחאב בן הדד והיו מיחסים אותו לאביו ובו נקראה שמו מפני עוצם מדרגת הדד אצלם: (כו) וירבעם בן נבט אפרתי. ר"ל שהוא משבט אפרים: עבד לשלמה וירם יד במלך. ר"ל כי מפני ששמהו שלמה מעבדיו ושריו גבה לבו עד שכבר הרים יד במלך כאילו היתה מעלתו למעלה ממדרגת המלך וזאת ההרמת יד היתה מה שלקחה לבו לגנות מעשיו ולהוכיחו עליהם כמו שיספר אחר זה והנה אחר זה יספר באיזה מנוי שמהו שלמה וסבה אחרת לגובה לבו ספר ג"כ וזאת מה שיעד אותו אחיה השילוני שיהיה מלך על עשרת השבטים אך קודם זה ספר מה היא הרמת ידו והוא שהוא אמ' מגנה אותו ראו מה עשה הנה שלמה בנה את המלוא אשר לא רצה לבנותו דוד אביו למען יהיה בו תועלת להאסף שם ישראל ועולי רגלים ועוד עשה דבר מגונה אחר סגר את פרץ דוד אביו שהיה שם מקום היתה החומה בו פרוצה כדי שיוכלו ישראל לבא אל המלך כשירצו להגיס

מצודת ציון

הפרדת היונק משדי אמו ביום הגמל (בראשית כא): (כד) גדוד. חיל אנשים: (כה) ויקץ. מאס

מצודת דוד

(כב) כי מה אתה. ר"ל וכי מה אתה חסר בהיותך עמי בחמיה ומדוע תבקש ללכת אל ארצך: (כד) בהרוג. בעת שהרג דוד חיל הדדעזר ברח אז רזון וקבץ אליו אנשים ויהי להם לראש ובבוא הדד לארצו הלך גם הוא ואנשיו אל דמשק ומלכו בה והיה דעתו להתחבר עם הדד וללחום בישראל: (כה) כל ימי שלמה. מעת שחטא עד יום מותו: ואת הרעה. ר"ל רעתו של רזון היתה עם הרעה אשר עשה הדד כ"א היה לבדו לא היה יכול לו: ויקץ. מאס בישראל ולא אבה שימשל עוד בארם כאשר מאז בימי דוד נציבים בארם כמ"ש בש"ב: וימלוך. ומלך הוא בארם ולא נציב מלך מישראל: (כו) אפרתי. מבני אפרים: וירם יד. מרד בו בעוד היה עבד לו: (כז) וזה הדבר. ר"ל בדבר הזה מרד במלך אשר גינה מעשיו

לירושלם והיה רחבה להתאסף שם העם מענין קראו אחריך מלוא שהוא ענין אסיפה ושלמה בנה אותו המקום כי הוצרך לו כשבנה בית לבת פרעה ואף על פי כן מן הנראה לא היה טוב בעיני העם מה שעשה שלמה והיו יראים ממנו לאמר כך וכך עשה שלמה וזה ירבעם גבה לבו והעיז את פניו ואמר שלמה בנה את המלוא כלומר ראו רעה שעשה ועוד שאמר שלמה ולא אמר המלך וזה היה מרד במלך ועוד אמר סגר את פרץ דוד אביו פירשו בו כי דוד עשה פרץ בחומת ציון שאם ימרדו בו ישראל יצא ויברח משם בלא דעתם כמו שהוא מנהג היום במלכי ישמעאל שיעשו פרץ במבצריהם שאם יקומו על המלך בני העיר שיברח משם ויקראו שמו שער הבגד ושלמה סגר אותו הפרץ ואמר ירבעם ראו גבהות לבו שסגר הפרץ כלומר שהוא בוטח שאינו ירא ממרד ובדברי רז״ל מפני מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח את שלמה ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים אמר לו דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה ואמרו רז״ל מאי וזה הדבר אשר הרים יד במלך שחלץ תפליו בפניו: (כט) השילוני. מן שילה היה ואמר מן שילה שילוני מן גלה גילוני: והוא מתכסה. הוא אחיה או ירבעם אין לו הכרע וכן בדברי רז״ל רב ולוי חד אמר שמלתו של אחיה וחד אמר שמלתו של ירבעם אמר ר׳ שמואל מסתבר כמאן דאמר של אחיה שכן דרך של צדיקי׳ להיות קורעים במחלוקת של בית דוד: (לב) והשבט האחד. יהודה ובנימין חושב לשבט אחד בעבור שהיו מיוחדי׳ בנחלה ובירושלם: (לג) אשר עזבוני. שלמה וביתו והנוטים אחריהם: (לד) ולא אקח את כל הממלכ׳. שום דבר מן הממלכה לא אקח מידו וכן לא תעשה כל מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו

ואתה גדרת אותה לעשות אנגריא לבת פרעה להושיב שם עבדיה ומשרתיה: (כח) וירא שלמה את הנער. קודם לכן: כי עושה מלאכה הוא. מהיר במלאכתו וזריז: לכל סבל בית יוסף. לכל מסקי מיסין דבית יוסף מנשה ואפרים לפי שמשבט אפרים

רלבג

להגיש לפניו דברי ריבותיהם כן נראה זה בעיני וכבר פירשו בו שכבר הניח שם מקום פרוץ שיוכל לברוח ממנו אם ימרדו בו ישראל וכאילו אמר ששלמה לגובה לבו לא ירא שימרדו בו ישראל. והנה בזה חטא ירבעם לשלמה בשני צדדין האחד מפני שגנהו על מעשיו והוכיחו עליהם והשנית שלא חלק לו כבוד אך קראו בשמו ואמר שלמה בנה את המלוא וכן קרא דוד בשמו ולא קרא אחד מהם מלך: (כח) והנה ספר כי האיש ירבעם היה גבור חיל וירא שלמה את הנער כי היה רב פעלים והיה זריז במלאכתו אשר מנהו ומנה אותו מפני זה לקבץ המס שסובלים עליהם כל בית יוסף והם מנשה ואפרים ובעת ההיא אחר שמנהו המלך על זה הפקידות תכף שיצא ירבעם מירושלם ללכת לקבץ המסים שהפקד עליהם מצאהו אחיה השילוני בדרך והיה אחיה השילוני מתכסה בשלמה חדשה והיו שניהם לבדם בשדה וכאשר ראה אחיה פה ופה כי אין שם איש יראה מעשיהם שיוכל להגיד למלך שלמה אז תפש בשלמה

כח וְהָאִישׁ יָרָבְעָם גִּבּוֹר חָיִל וַיַּרְא שְׁלֹמֹה
אֶת־הַנַּעַר כִּי־עֹשֵׂה מְלָאכָה הוּא ד׳
וַיַּפְקֵד אֹתוֹ לְכָל־סֵבֶל בֵּית יוֹסֵף׃ ב׳ את גדליהו
כט וַיְהִי בָּעֵת הַהִיא וְיָרָבְעָם ג׳ ויאמר אבימלך.
יָצָא מִירוּשָׁלַםִ וַיִּמְצָא אֹתוֹ אֲחִיָּה וירד יהודה. ודין
הַשִּׁילֹנִי הַנָּבִיא בַּדֶּרֶךְ וְהוּא מִתְכַּסֶּה ל׳
בְּשַׂלְמָה חֲדָשָׁה וּשְׁנֵיהֶם לְבַדָּם ל׳
בַּשָּׂדֶה׃ ל וַיִּתְפֹּשׂ אֲחִיָּה בַּשַּׂלְמָה ל׳
הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּקְרָעֶהָ שְׁנֵים ל׳
עָשָׂר קְרָעִים׃ לא וַיֹּאמֶר לְיָרָבְעָם קַח־
לְךָ עֲשָׂרָה קְרָעִים כִּי כֹה אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי קֹרֵעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה
מִיַּד שְׁלֹמֹה וְנָתַתִּי לְךָ אֵת עֲשָׂרָה ל׳
הַשְּׁבָטִים׃ לב וְהַשֵּׁבֶט הָאֶחָד יִהְיֶה־לּוֹ ל׳
לְמַעַן ׀ עַבְדִּי דָוִד וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַםִ ה׳
הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי בָהּ מִכֹּל שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל׃ לג יַעַן ׀ אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיִּשְׁתַּחֲווּ
לְעַשְׁתֹּרֶת אֱלֹהֵי צִדֹנִין לִכְמוֹשׁ אֱלֹהֵי ל׳ וחס׳ יו״ד קדמאה
מוֹאָב וּלְמִלְכֹּם אֱלֹהֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְלֹא־
הָלְכוּ בִדְרָכַי לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי
וְחֻקֹּתַי וּמִשְׁפָּטַי כְּדָוִד אָבִיו׃ לד וְלֹא־ ל׳
אֶקַּח אֶת־כָּל־הַמַּמְלָכָה מִיָּדוֹ כִּי ׀
נָשִׂיא אֲשִׁתֶנּוּ כֹּל יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן דָּוִד ל׳ וחס׳
עַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי אֹתוֹ אֲשֶׁר שָׁמַר ל׳
מִצְוֹתַי וְחֻקֹּתָי׃ לה וְלָקַחְתִּי הַמְּלוּכָה מִיַּד ט׳ חס׳ וכל אורי׳ דכו׳ כמ״א
בְּנוֹ וּנְתַתִּיהָ לְּךָ אֵת עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים׃

כח וּגְבַרָא יָרָבְעָם גְּבַר חֵילָא
וַחֲזָא שְׁלֹמֹה יַת עוּלֵימָא
אֲרֵי עָבֵיד עֲבִידְתָּא הוּא
וּמַנֵּי יָתֵיהּ לְכָל. מַסְּקֵי מִסִּין
דְּבֵית יוֹסֵף׃ כט וַהֲוָה
בְּעִידָנָא הַהִיא וְיָרָבְעָם נְפַק
מִירוּשְׁלֵם וְאַשְׁכַּח יָתֵיהּ
אֲחִיָּה שִׁילוֹנָאָה נְבִיָּאָה
בְּאוֹרְחָא וְהוּא מִתְכַּסֵּי
בִּכְסוּתָא חַדְתָּא וְתַרְוֵיהוֹן
אִינוּן בִּלְחוֹדֵיהוֹן בְּחַקְלָא׃
ל וַאֲחַד אֲחִיָּה בִּכְסוּתָא
חַדְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וּסְדִיקָהּ
לִתְרֵין עֲסַר סִדְקִין׃ לא וַאֲמַר
לְיָרָבְעָם סַב לָךְ עַסְרָא
סִדְקִין אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא
מַעְדֵּי יַת מַלְכוּתָא מִידָא
דִּשְׁלֹמֹה וְאֶתֵּן לָךְ יַת עַסְרֵי
שִׁבְטִין׃ לב וְשִׁבְטָא חַד יְהֵי
לֵיהּ בְּדִיל דָּוִד עַבְדִּי וּבְדִיל
יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְּאִתְרְעֵיתִי
בַהּ מִכֹּל שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל׃
לג חֲלַף דִּשְׁבַקוּ פּוּלְחָנִי
וּסְגִידוּ לְעַשְׁתּוֹרֶת טַעֲוַת
צִידוֹנָאֵי וְלִכְמוֹשׁ טַעֲוַת
מוֹאֲבָאֵי וּלְמִלְכּוֹם טַעֲוַת
בְּנֵי עַמּוֹן וְלָא הֲלִיכוּ בְּאוֹרְחָן
דְּתַקְנָן קֳדָמַי לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר
קֳדָמַי וּקְיָמַי וְדִינַי כְּדָוִד
אֲבוּהִי׃ לד וְלָא אֶסַּב יַת
כָּל מַלְכוּתָא מִינֵיהּ אֲרֵי
מַלְכָּא אֲשַׁוֵּינֵיהּ כָּל יוֹמֵי
חַיּוֹהִי בְּדִיל דָּוִד עַבְדִּי
דְּאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ דְּנַטַּר פִּקּוּדַי וְאוֹרָיְתִי וּקְיָמַי׃ לה וְאֶסַּב מַלְכוּתָא מִיַּד בְּרֵיהּ וְאֶתְּנַהּ לָךְ יַת עַסְרָא

ויהי בעת ההיא ג׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר וירא: עבדי דוד ה׳ בקריאה וסי׳ והשבט האחד יהיה לו. ואקרע את הממלכה. והקימותי עליהם רעה. ואני ה׳ אהיה ועבדי דוד מלך עליהם. וכל שמואל דכוו׳ במ״א דוד עבדי ועתה עשו: חקתי ט׳ חס׳ וכל אוריתא דכוו׳ במ״א וסי׳ נמסר בסדר תולדות: לדויד ה׳ מלאים וסימ׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא והאי סימן: לשמור ח׳ מלאים בקריאה וסי׳ בא אל פילגשי אביך. והיה אם תשמע דירבעם. אך יתן לך ה׳ שכל ובינה. ולשלמה בני תן. ויהי כצאת הכהנים מן. ויעמוד המלך על עמדו דד״ה. עת לשמור ועת לאבד. לשמור על אחיהם:

תולדות אהרן ויהי בעת ההיא. סנהדרין קב:

מצודת דוד

מעשיו בפרסום ואמר שלמה בנה את המלוא ודוד הלא הניחו פנוי להתאסף בו לעת הצורך: סגר וכו׳. ר״ל מאז היתה פרוצה חומת עיר דוד לצאת ולבוא בה אל המלך להגיש אליו דברי ריבותם והנה שלמה סגר הפרצה כאילו אינו חושש לעשות משפט העם: (כח) כי עושה המלאכה. ר״ל שהוא מהיר וזריז במעשיו: ויפקד אתו. מאז עד לא הרים בו יד מנהו על סבל בית יוסף ר״ל לגבות מהם המס: (כט) ויהי בעת ההיא. כאשר מנהו ויצא מירושלים ללכת לגבות המס: והוא. על אחיה השילוני חוזר: ושניהם לבדם. ולא היה שם מי לגלות הדבר אשר יעשה: (ל) שנים עשר קרעים. ר״ל י״ב חתיכות או קרעים ממש ובי״ב קרעים יש י״ג חתיכות ונתן לירבעם י״א חתיכות ובהם עשרה קרעים לרמוז על עשרה שבטים ובידו נשאר ב׳ חתיכות ובהם קרע אחד לרמוז ששבט יהודה ישאר למלכות בית דוד ושבט בנימין נכלל בשבט יהודה והיו טפלים להם והלוים הלא ישבו בין כל שבטי ישראל ולא יחשבו כלל: (לא) קח לך וכו׳. להיות לאות ולסימן: (לג) אשר עזבוני. ר״ל הניח את נשיו לעזוב אותי ולהשתחות לע״ג: ולא הלכו בדרכי. לא לימד אותן ללכת בדרכי וכו׳ כאשר עשה דוד אביו: (לד) את כל הממלכה. ר״ל שום דבר מן הממלכה לא אקח מידו ודוגמתו לא תעשה כל מלאכה (שמות כ׳) ור״ל שום מלאכה: כי נשיא אשיתנו. כל ימיו אשים אותו לנשיא על כל ישראל

מצודת ציון

מאס ימה קצתי בחיי (שם כז): (כח) ויפקד. ענין מנוי וגזברות כמו מאז הפקיד אותו (שם לט): סבל. משא המס: (ל) ויתפוש. ואחז: (לד) אשיתנו. אשימנו כמו אשית בישע (תהלים יב)

לו וְלִבְנוֹ אֶתֵּן שֵׁבֶט־אֶחָד לְמַעַן הֱיוֹת־נִיר לְדָוִיד־עַבְדִּי כָּל־הַיָּמִים ׀ לְפָנַי בִּירוּשָׁלִַם הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי לִי לָשׂוּם שְׁמִי שָׁם׃ לז וְאֹתְךָ אֶקַּח וּמָלַכְתָּ בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ וְהָיִיתָ מֶּלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ לח וְהָיָה אִם־תִּשְׁמַע אֶת־כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָ וְהָלַכְתָּ בִדְרָכַי וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִשְׁמוֹר חֻקּוֹתַי וּמִצְוֹתַי כַּאֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִד עַבְדִּי וְהָיִיתִי עִמָּךְ וּבָנִיתִי לְךָ בַיִת־נֶאֱמָן כַּאֲשֶׁר בָּנִיתִי לְדָוִד וְנָתַתִּי לְךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ לט וַאְעַנֶּה אֶת־זֶרַע דָּוִד לְמַעַן זֹאת אַךְ לֹא כָל־הַיָּמִים׃

מ וַיְבַקֵּשׁ שְׁלֹמֹה לְהָמִית אֶת־יָרָבְעָם וַיָּקָם יָרָבְעָם וַיִּבְרַח מִצְרַיִם אֶל־שִׁישַׁק מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וַיְהִי בְמִצְרַיִם עַד־מוֹת שְׁלֹמֹה׃ מא וְיֶתֶר דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְחָכְמָתוֹ הֲלוֹא־הֵם כְּתֻבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה׃ מב וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ שְׁלֹמֹה בִירוּשָׁלִַם עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ מג וַיִּשְׁכַּב שְׁלֹמֹה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ רְחַבְעָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

שִׁבְטִין׃ לו וְלִבְרֵיהּ אֶתֵּן שִׁבְטָא חַד בְּדִיל לְקַיָּמָא מַלְכוּ לְדָוִד עַבְדִּי כָּל יוֹמַיָּא קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְאִתְרְעֵיתִי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי תַּמָּן׃ לז וְיָתָךְ אֲקָרֵיב וְתִמְלוֹךְ בְּכָל דְּרַעֲוָא נַפְשָׁךְ וּתְהֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ לח וִיהֵי אִם תְּקַבֵּיל לְמֵימְרִי יַת כָּל דַּאֲפַקְדִינָךְ וּתְהַךְ בְּכָל אוֹרְחַן דְּתַקְנַן קֳדָמַי וְתַעְבֵּיד דְּכָשַׁר בְּעֵינַי לְמִטַּר קְיָמַי וּפִקּוֹדַי כְּמָא דַּעֲבַד דָּוִד עַבְדִּי וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וַאֲקֵים לָךְ מַלְכוּ קַיָּמָא כְּמָא דְקַיֵּמִית לְדָוִד וְאֶתֵּן לָךְ יַת יִשְׂרָאֵל׃ לט וְאַעְנֵי יַת זַרְעָא דְדָוִד בְּדִיל דָּא בְּרַם לָא כָּל יוֹמַיָּא׃ מ וּבְעָא שְׁלֹמֹה לְמִקְטַל יַת יָרָבְעָם וְקָם יָרָבְעָם וַעֲרַק לְמִצְרַיִם לְוַת שִׁישַׁק מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וַהֲוָה בְּמִצְרַיִם עַד דְּמִית שְׁלֹמֹה׃ מא וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי שְׁלֹמֹה וְכָל דִּי עֲבַד וְחוּכְמְתֵיהּ הֲלָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרָא פִּתְגָּמֵי שְׁלֹמֹה׃ מב וְיוֹמַיָּא דִמְלַךְ שְׁלֹמֹה בִּירוּשְׁלֵם עַל כָּל יִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ מג וּשְׁכִיב שְׁלֹמֹה עִם אֲבָהָתֵיהּ וְאִתְקְבַר בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ רְחַבְעָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

כ'
ח' . כ' מ"נ
ג' זוגין מתחלפין . ל'
ל' דכמי'
ח' מ"נ
ל'
ל'
ד'
ד'

אפריס היה : (לו) ניר . ממשלה וניר לשון עול : (לט) אך לא כל הימים . כי לימות המשיח תשוב המלוכה אליו . ובסדר עולם מצאתי ואענה את זרע דוד למען זאת . כנגד שלשים ושש שנה שנתחתן שלמה את בת פרעה שנשאה בשנה הרביעית למלכו וכנגדו נגזרה גזירה על מלכות בית דוד ליחלק וראויה היתה המלוכה לחזור בימי אסא בשנת שש עשרה למלכו אלא שקלקל לשלוח שוחד למלך ארם ולא סמך על הקב"ה והוא שנאמר בדברי הימים (ב ט"ו י) בשנת שלשים ושש למלכות אסא בנה בעשא את הרמה וא"א שהרי אסא קבר את בעשא בשנת ד"ו למלכותו אלא ט"ז שנה שלו הוא קורא שלשים ושש שהן סוף שלשים ושש לחלוקת המלכות והגיד הכתוב שבאותה שנה קילקל אסא אך לא כל הימים אלא ל"ו שנה

קטני

תאכלו והדומים להם : (לו) למען היות ניר לדוד עבדי . ניר בחיר"ק כמו בצר"י כמו שאמר ערכתי נר למשיחי וי"ת מלכו ותרגום אונקלוס ונירס ומלכו : (לח) את כל אשר אצוך . הכ"ף רפה וכן אשר אנכי מצוך בפרשת ואתחנן : (לט) ואענה את זרע דוד . האלף נחה והענוי הוא שלא תחזור להם מלכות על ישראל ולא נוכל לפרש ענוי אחר כי כל המלכים הטובים מזרע דוד היו בטוב ובשלוה : למען זאת . מה שעשה שלמה. ובסדר עולם למען זאת למען ל"ו שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה כי בשנה הרביעית למלכו נשאה והגזרה נגזרה למלכות בית דוד לחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה ובסוף ל"ו שנה תחזור המלכות ליושנה לפיכך אמר אך לא כל הימים ובימי אסא היתה עתידה לחזור אלא שקלקל אסא שנאמר בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא וגו' . ולא היה אלא בשנת י"ו לאסא אלא ל"ו למלכות שלמה שעתידה לחזור אלא לפי שקלקל ונשען על מלך ארם לא חזרה : אך לא כל הימים . עתידה לחזור לימות המשיח בימי מלך המשיח שנאמר ועשיתם לעץ אחד ואמר ומלך אחד יהיה לכלם ואומר ועבדי דוד מלך עליהם מכאן תשובה לאומרין שוא אנו מצפין ימי מלך המשיח כי לא יהיה והנה הנביא אומר אך לא כל הימים ומשנחלקה מלכות בית דוד בימי רחבעם לא חזרה עוד כי כל הימים היו לשתי ממלכות עד הגלות ובשוב הגלות מבבל לא שבו השבטים אלא גלות בבל שהוא יהודה ובנימן : (מ) אל שישק מלך מצרים . פרעה חותן שלמה מת וקם מלך אחר ששמו שישק ולא היה אוהב שלמה לפיכך ברח ירבעם אליו : (מא) על ספר דברי שלמה . בספרים שחבר בחכמתו לא נמצאו היום אצלנו וגם בג' הנמצאים אצלנו משלי שיר השירים וקהלת ומה שאמר על ספר ולא אמר על ספרי כי לכל דבר בענינו חבר ספר בפני עצמו ומרז"ל שאמרו שלשה ספרים כתב שלמה שיר השירים בילדותו משלי בבחרותו קהלת בזקנתו והם אמרו כי קרוב למיתתו שרתה עליו רוה"ק וחבר שלשה ספרים אלה :

כי

רלבג

בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה י"ב קרעים והודיע לו כי מלוך ימלוך על עשרת השבטים אחרי מות שלמה יען אשר הניח בני ביתו לעבוד ע"א אך לא יקח דבר ממלכותו בחייו למען דוד עבד ה' אשר שמר מצותיו וחקותיו ולזאת הסבה ג"כ לא יסיר הממלכה לגמרי מזרע שלמה כמו שקדם והודיעו שאם ישמר מצות הש"י וחקותיו יבנה לו בית קיים זמן ארוך ובזה יענה זרע דוד בזה האופן שלא תהיה להם כל המלוכה אך לא יענה זרעו כל הימים כי עוד תשוב כל המלוכה לזרע דוד ולפי שלא שבה המלוכה כלה לזרע דוד בימי בית ראשון ולא בימי בית שני הנה זה ראיה שנדר ישוב המלכות בכללו לזרע דוד וזה יהיה בימי מלך המשיח ואחריו לא תסור ממנו המלוכה כמו שנתבאר במקומו' מספר דניאל: (מ) עוד ספר שעל מה שאמר ירבעם כנגד שלמה רצה שלמה להמיתו והוצרך לברוח אל מצרים עד מות שלמה . הנה זה הוא באור הדברים הצריכים אל באור במה שהבאנו באורו בזה המקום :

ואולם התועלות המגיעים ממנו הנה . התועלת הראשון הוא להודיע שאין הכונה בקרבנות ההזבחה וההקטרה אך הכונה בהם הוא מה שיפידו עליו מסודות המציאות אשר יעמדו עליו המיוחדים לזאת העבודה המתבוננים בה באורך הזמן ולזה לא יקובל בזה תועלת אלא כשנעשה על ידי הכהנים אלא שהתורה התירה לעשות כל איש הישר בעיניו לזבח ולקטר בבמות עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה כמו שנזכר בתורה כדי שיתישרו לעבודת הש"י מפני מה שהוטבע בו מהעבודות הנעשות לאלהים אחרים יחשבו שלא יהיה הש"י אלוה אם לא יעבדוהו בזה האופן ולפי שהעבודה הזאת הנעשית בבמות אינה מכוונת מצד עצמה בצד מן הצדדין תמצא שזכר בזה המקום בשלמה שהיה מזבח ומקטר בבמות בתג"ר ירא ממנו שלא היתה פעולתו זאת משובחת וכבר יתבאר זה באמרו ויאהב שלמה את ה' ללכת בחקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר כאלו אמר שבזה הענין עשה מה שאיננו ראוי לעשות : השני הוא להודיע שיש בהעלת העולות מבוא להגעת הנבואה וכ"ש כשהפליגו ברבויים ולזה תמצא שספר כי בגבעון שהיתה בו הבמה הגדולה ולזה היה בו

מזבח

מצודת ציון

יב) : (לו) ניר . כמו נר : (לח) נאמן . מתקיים כמו ונאמן ביתך (ש"ב ז) : (לט) ואענה . מלשון

מצודת דוד

כאשר הוא עתה : (לו) ניר . ר"ל מלך מושל וכה"א ערכתי נר למשיחי (תהלים קל"ב) ויקרא המלך כן על שם שמשפיע ומאיר ובאורו נראה אור : לדוד עבדי . להיות מזרעו מלך מושל : (לז) בכל אשר תאוה נפשך . ר"ל למשול ממשל רב : (לח) בית נאמן . בית מלכות מתקיימת : (לט) ואענה . במה שאקח מידם עשרת השבטים : למען זאת. על שברח שלמה : אך לא כל הימים . כי בימי המשיח תשוב כל המלוכה לזרע דוד : (מ) להמית וכו'. בעבור שהרים בו יד ומתחילה ראה להזכיר הסיבה אשר בעבורה נתגאה ירבעם להרים יד במלך : אל שישק . לא זהו שנשא שלמה בתו : (מא) וכל אשר עשה . מלבד מעשיו הנזכרים פה : על ספר וכו'. ספר מיוחד היה

לכם

מזבח הנחשת שעשה משה היה מעלה שלמה אלף עולות וספר תכף כי בגבעון נראה ה' אל שלמה וכבר נתבאר זה ג"כ מענין בלעם כמו שזכרנו שם במה שהשתדל להגיע אליו הנבואה בשבנה שבעה מזבחות והעלה פר ואיל על כל מזבח וכבר בארנו הסבה בזה בפרשת נח ואולי שלמה מפני רוחק מדרגתו מהנבואה כי היה נער בעת ההיא הוצרך אל זה המספר הרב מן העולות : **השלישי** הוא בדעות והוא להודיע כי ה' יתן חכמה על דרך השפע האלהי בזולת סבותיה ולזה תמצא בשלמה בקש מהש"י שיתן לו לב מבין ונתן לו הש"י החכמה והמדע כמו שנזכר בספר ד"ה ובזה הספר וזה לאות כי הש"י ישפיע החכמה לאדם כשירצה מזולת שישתדל האדם לחקור בדבר דבר ממנה ויקדם לו מהחוש מה שיצטרך לדרוש ההוא ומזה המקום התבאר שאפשר שישפעו לאדם ידיעות עיונות בחלום או בנבואה וכבר הרחיק זה המפרש דברי הפילוסוף בספר החוש והמוחש ושם בארנו אמות זה השרש כי הוא משרשי התורה הגדולים לפי מה שיראה לי : **הרביעי** הוא להודיע שהשלם לא יבקש החיים והעושר אם לא מפני השגת השלמות האנושי ולזה לא ידאג על המות אלא מפני הפסקו ממנו השגת השלמות אשר יכול להשיגו אם יחיה יותר ולזאת הסבה תמצא שלא שאל שלמה מהש"י כששאל לו מה יתן לו אלא השגת השלמות בעיון ולא שאל אורך חיים ולא עושר לפי שאינם חשוקים כ"א מפני זה התכלית ואחר שיהיה לו זה התכלית לא יחשוק מהם מאד : **החמישי** הוא במדות והוא להודיע כי מי שאדוניו רוצה ליתן לו מה שישאל אין ראוי לו שיכביד לשאול אבל ישאל המעט שיוכל להשיג בו מבוקשו כי בזה יתרצה האדון לתת לו את בקשתו ולזה תמצא שספר כי היה טוב בעיני הש"י כאשר לא שאל שלמה עושר וכבוד וארך חיים ולא נפש אויביו אבל שאל חכמה ובינה להבין משפט : **הששי** והוא במדות והוא להודיע שאשר התירו לו לשאל ויתן לו וזה מגיעתו שלא ישאל אלא דבר קטון הנה ראוי מפני זה לנותן שלא יקצר מלתת לו הרבה כי אין ראוי שיהיה טוב תכונתו כלי למנוע הטוב ממנו אבל ראוי שיוסיף לו טובה ולזה ספר כי מפני שיטב בעיני הש"י כשלא שאל אלא שיהיה לב מבין לו לעשות משפט ולא שאל דברים אחרים הנה נתן לו מה ששאל ביותר שלם שבפנים עד שכבר היה חכם מכל האדם ונתן לו עם זה מה שלא שאל העושר והכבוד וארך החיים אם ילך בדרכי השם יתברך : **השביעי** הוא להודיע שראוי לשמח על הטובה שייעד השם עליה כי לא דבר ולא יקיימנה ולזה ראוי לתת תודה על שייעד לשם יתברך קודם בא הטובה ולזה ספר שכבר בא שלמה אחר החלום של נבואה לירושלם לפני ארון ברית ה' והעלה עולות ועשה משתה לכל עבדיו ושריו : **השמיני** והוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לשופט שיתחכם בתחבולות לעמוד על אמתת הדברים אשר תהיה בהם מענה בין איש לרעהו הדברים רחוקים שיביאו לעמוד על זה מזולת שירגישו בעלי הריב שאלו הדברים יעמדו על אמתת זה כמו שתראה במה שנזכר משתי הזונות שבאו לפני המלך זאת אומרת בני החי ובנך המת וזאת אומרת בני החי ובנך המת שאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ומזה הענין עמד על אמתת הדבר כי אשר איננה אמו לא תחוס אם יגזרוהו לשנים וזה מן התחבולות הטובות שראוי שיעשו אותן השופטים הישרים לפי חכמתם כי לא יספיק להם שיתנהגו בזה לפי הנאמר לפניהם אבל ראוי שיעמיקו לעמוד על האמת כדי שישפטו לפי האמת לא לפי הנאמר לפניהם לבד שאם היה שופט שלמה מזה הצד הנה היה ראוי לו שיאמר שישאר הילד החי לאשה המחזקת בו ולא יצא מתחת ידה בעבור זאת הטענה המושפעת מהעדות והנה יגיע מזה תועלת עוד בדברים המדיניים כי המון העם כשיראו עוצם תחבולות השופט לעמוד על אמתת הדברים ייראו מעשות דבר בלתי ראוי בראותם כי כל דבר לא יכחד ממנו ויהיה זה סבה אל שישלם הצדק והיושר במדינה : **התשיעי** הוא להודיע שהכ"ג שמשמש בכהונה גדולה לא תסור הגדולה ממנו כל ימיו ר"ל שיהיה כל ימיו במדרגת כ"ג אע"פ שיש שם כהן גדול אחר ולזה אמר צדוק ואביתר כהנים אע"פ שגרש אביתר מהיות כהן לה' כמו שקדם : **העשירי** הוא להודיע שיש למלך להעלות מס על עמו לכלכל אותו וביתו ולזה ספר שכבר היה לשלמה שנים עשר שרים ממונים על כל ישראל היה תחת ממוני כל אחד מהם חלק מה מישראל וכל אחד מהם היה מכלכל את המלך ואת ביתו חדש אחד לכל המצטרך לא יעדרו דבר וגם השעורים והתבן היו מביאים לסוסים ולרכש עם רבוים ורבוי המצטרך לבית המלך לכלכל אותו ובזה למדנו מזה הספור שיש למלך לקחת בדרך מס מישראל אנשים לצורך בנין בית הש"י וביתו ולזה ספר שכבר העלה שלמה מס מישראל שלשים אלף וישלחם לבנונה וכבר נתבאר זה ג"כ מדברי שמואל בהודיעו את משפט המלוכה : **העשתי עשר** הוא לפרסם שכבר קיים הש"י מה שייעד להניח לישראל מכל אויביהם ולזה ספר שכבר ישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותאנתו כל ימי שלמה ולזאת הסבה ברך שלמה הש"י אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר :

השנים עשר הוא לפרסם עוצם הכבוד והעושר והחכמה שהיה לשלמה כאשר ייעד לו הש"י עד שכבר היה מושל בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים שהיו כלם עובדים את שלמה ומגישים לו מנחה כל ימי חייו עד שכבר היה משקל הזהב הבא לשלמה בשנה אחת שש מאות ככר וששים ושש לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים וכל מלכי הערב ופחות הארץ וכל הארץ היו מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבו והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב וקנינים אחרים מדי שנה בשנה עם מוצא הסוסים אשר היה לשלמה ממצרים וכן לכל מלכי החתים ולכל מלכי ארם והיה עשרו כ"כ עד שלא נחשב כסף בימי שלמה למאומה והיה מגיע מעוצם חכמתו עד שכבר חכם מכל האדם ודבר דבור טבעיי על כל מיני הצמחים מהגדול ועד הקטן בהדרגה ועל כל מיני ב"ח בהדרגה ג"כ וזאת חכמה נפלאה ר"ל לעמוד על ההדרגה הזאת ולעמוד על סבות כל מין מהם ומיניו :

השלשה עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שלא יקצר בהשתדלות ההוא מלבוא בו בסבות היותר נאותות וכ"ש כשיהיה ההשתדלו' לעשות דבר לכבוד השם ית' ולזה תמצא כי כשרצה שלמה לבנות בית המקדש והי' מהכרח הבנין ההוא שיהיו לו עצי ארזים גדולים והיה הלבנון אשר הוא יותר נאות לזה לו במלכות חירם מלך צור וגם הצידונים אשר היה חירם מושל עליהם היו היותר בקיאים בכריתת אלו העצים הנה אחרי הודיעו את חירם שהבית שהוא בונה הוא בונה אותו לשם ה' אשר הוא מושל בכל ומשפיל ומכניע כל שונאיו כמו שנזכר בספר ד"ה וכדי שיתרצה יותר בזה הבנין לעזור אותו הנה שלח לו שיצוה לכרות לו ארזים מהלבנון אשר במלכותו ולא רצה לבאר לו שיגיעהו תועלת מפני זה כי לא יהיה לכבוד לחירם מלך צור אך בקש שיהיו שם לכרות הארזים עבדי חירם עם עבדיו והוא יתן לו שכר עבדיו בכל אשר יאמר כאילו העיר בזה שעם שכר עבדיו יותר לו מה שירצה שיגיע לו מהתועלת מפני צוותו לכרות הארזים אשר לו להביאם אל שלמה ולא בקש ממנו יותר מזה כי לא היה ראוי שיכביד לשאל ממנו יותר וגם הודיע אותו כי דוד התעורר לבנות זה הבנין כדי שיתרצה חירם יותר לעזור שלמה במה שבקש ממנו כי אוהב היה חירם לדוד ולזאת הסבה תמצא שנתרצה חירם לעשות את בקשתו ולקח דרך שתהיה בה תפיסתו דרך כבוד והוא שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזים ובעצי ברושים ועבדיו יורידו מן הלבנון ימה וחירם ישימם דוברות בים עד המקום שירצה שלמה שיוליכם שם ושם ינפצם כדי שיהיו מוכנים לשלמה לשאתם ובמה שעשה חירם מזה יתן לו שלמה לחם ביתו הנה בזה הגיע לחירם בהבלעה שכר לקיחת הארזים והברושים מהיער שלו במה שלא ישיגהו בשת על לקיחתו שכר בו משלמה והוא שכר הבאתו הארזים לים והוליכם אל המקום שירצה שלמה. והנה נתבאר בספר דברי הימים . כי זולת זה השכר הנזכר בזה המקום היה נותן עוד שלמה שכר עבדי חירם : **הארבעה עשר** הוא להודיע שיש למלך להעביר הגוים ההם התושבים לעשות מלאכת בית ה' ומלאכתו כמו שנזכר בתורה והיו לך למס ועבדוך ולזה ספר בזה המקום עם מה שהשלים הספור בספר דברי הימים שכבר היו לשלמה מהגרים התושבים שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר : **החמשה עשר** הוא להודיע שראוי בכל ענין שיהיו בו ממונים רבים בדרך שישתדלו שלא יחסר התקון בו ולזה תמצא ששם שלמה ממונים רבים רודים בעם העושים במלאכה והוכרח להשים הממונים ההם גרים מפני שקדם על המלאכה כי יכבד מאד לישראלים אם יעשו ככה ולזה תמצא בישראלים שהעלה שלמה למס ושלחם לבנונה שסדר הענין באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שיהיו חדש בלבנון ושני חדשים בביתם וכזה תמצא שסדר בכלכול ביתו וכל המצטרך לו שנים עשר נציבים יכלכלוהו כל אחד חדש אחד במה שלקט מהמס מהחלק מישראל הבאים לגורלו שאם היה זה הממוני לאיש אחד יכבד עליו מאד ויחסר מפני זה התקון במה שיעשהו : **הששה עשר** הוא להודיע שבנין בית המקדש ראוי שיהיה לשם ה' וזהו אמרו בתורה ועשו לי מקדש ר"ל שבעשייתו יעשוהו לשמו יתברך ולזה תמצא שכבר נכפל הרבה בזה הספור זה הענין אמר כי לא יכול לבנות בית לשם ה' והנני אומר לבנות בית לשם ה' ואבנה הבית לשם ה' אשר בנה המלך שלמה לה' עם לבב דוד לבנות בית לשם ה' והבית אשר בניתי לשמך והיה זה כן כדי להישיר האנשים אל קדושת הבית הזה ואל היראה ממנו מפני היותו קדוש מתחלת ענינו עם שזה יעיר ויישיר לעמוד על סודות בניניו כשיתבוננו בכל חלקיו ויבינו מזה אי זו הישרה יש בהם להשיג הש"י אך אם לא היתה בנייתו בזה האופן יסורו אלו התועלות הנפלאות כי לא יתכן שתפול אז השאלה למה נעשה זה הבנין לסדר כך ואי זו הישר' יש בו להשיג סוד הש"י וסודות המעולות מפני שבעשותו לא היה לש"י אם היה הענין כן ואין ענין קדושתו כי אם כמו הקדשת הכסף והזהב והשדה והבית לה' אשר לא תפול השאלה בה למה היו בתואר כך מצד מה שהם קדש : **השבעה עשר** הוא מה שהודיע מרוחק עת התחלת בנין בית המקדש מעת יציאת מצרים והנה עמדנו מזה על העת אשר מזמן יפתח עד זה הזמן והוא מאה ושמונים שנה והנה שפטו את ישראל יפתח ואבצן ואילון הזבולוני ועבדון בן הלל הפרעתוני שלשים ואחת שנה ואם חשבנו אחר זה ארבעים שנה של שעבוד ביד פלשתים ועשרים שנה ששפט שמשון את ישראל וארבעים שנה של עלי וארבעים שנה של דוד וג' שנים שכבר עברו למלכות שלמה לא ישארו כי אם ו' שנים למלכות שאול ולימי שפוט שמואל את כל ישראל . וכבר ידמה כי ממשלת שמואל ושאול היתה לכל הפחות י"ג שנה כי עשרים שנה עמד הארון בקרית יערים לכל הפחות וכבר עברו שבע שנים וששה חדשים למלכות דוד וז' חדשים היה ארון ה' בשדה פלשתים ונשארו יותר מי"ג שנה ממיתת עלי עד מלכות דוד עם שכבר אפשר שהארון היה בקרית יערים יותר מעשרים שנה אך אחר כשעברו עשרים שנה נהו כל ישראל אחר ה' ולזה ידמה לפי מה שאחשוב שרוב שני השעבוד נכללים בשנות שמשון ועלי כי בימי שמשון היו הפלשתים מושלים בישראל כמו שנזכר שם והנה נראה כי מבנין הבית הזה ר"ל מהתחלת בנינו עד התחלת בנין בית שני היו גם כן ארבע מאות ושמונים שנה :

השמנה עשר הוא מה שהודיענו מצורת הבית שבנה לשם ה' כי ממנו נעמוד על סודות נפלאים מחכמת הנמצאות והנה היה ההיכל והוא הקדש וקדש הקדשים עמו ששים אמה ארכו ורחבו עשרים אמה והנה היה האורך

והרוחב

והרוחב כפל מה שהיה מן הארך והרחב באשר עשה משה במדבר ואולם הגובה בלתי שומר זה היחס כי הוא היה שלשים אמה ושם היה עשר אמות אלא שלזאת הסבה עשו תקרה בדביר בגובה עשרים אמה באופן שיהיו הארך והרחב והגובה שוים בקדש הקדשים בבית המקדש כמו שהיו שוים במשכן שעשה משה ובזה האופן ג"כ שם התקרה התחתונה בהיכל גבוהה עשרים ובזה היה ענין תמונת הקדש וקדש הקדשים בבית המקדש מתדמה לענין תמונתו במשכן ר"ל שכל אחד מאלו המרחקים היה במקדש בכפל שיעורו במשכן וראוי שתדע כי כבר היה בנין הבית מאבנים שלמות ולא תהיה בהם פגימה וחסרון להעיר על שלמות השם יתעלה אשר זה הבית נבנה לשמו ולזאת הסבה ג"כ היו באות שם האבנים שלמות עד שלא נשמע בבית מקבות וגרזן וכל כלי ברזל להורות על שאין הנעשה לו זה חסר קנין שום שלמות. והנה היה קדש הקדשים שוה בכל רחקיו להעיר על שהשלמו' התכליתי שהוא מעיד עליו הוא מגיע בשווי בדעות ובמדות. והנה היה אולם על פני היכל הבית להוסיף במעלת הבית ויפיו אצל האנשים עם שכבר היה ראוי שיהיה אמצע מה בין חצר הכהנים ובין הקדש כי ראוי שיהיה כמו אמצעי בין המדרגה השפלה והעליונה ממנו ואעפ"י שאינו אמצע על דרך האמת ולזה לא היתה מחיצה מבדלת בינו ובין חצר הכהנים. והנה עשה לבית והוא ההיכל חלוני שקופים אטומים להעיר על שמקום ההשקפה הוא מתחלת הענין אטום עד שידריך האדם עצמו אל לקיחת ההקדמות וההתחלות ומהם יתישר לפתיחת החלונות לראות האור הבהיר הוא אור השכל. ואולם היציעים שבנה סביב לבית היו שלשה זה על זה כי כן ענין ההשגות והעליון רחב מאשר תחתיו כי ההשגה העליונה רחבה וגדולה מאשר תחתיה כשנעיין בחלקי העולם השפל והאמצעי והעליון והנה היו עולים מן השפלה אל האמצעית ומן האמצעית אל העליונה כי כן דרך ההשגות האלו ומי שיקחם על זולת סדרם ישיגהו שבוש בהערה והנה לא היו העליו' במעלות שיקפלו וידלגו בהם ממדרגה למדרגה אבל היו בדרך סבוב יעלה האדם בו בזולת מעלות להעיר בשיגביה שכלו מעט מעט בהדרגה ולזאת הסבה לא היו מעלות בכבש המזבח. והנה צייר בקירות ההיכל והדביר והוא מה שהיה מהם על התקרה התחתונה ציורי כרובים ותימורות והם כדמות כפתורי המנורה ופטורי ציצים והם בדמיון הגביעים המשוקדים והפרח אשר במנורה. והנה הכרובים הם משל לשכל ההיולאני והתמורות ופטורי ציצים הם השובנים אשר הוא רועה בהם כמו שבארנו בבאורנו לשיר השירים ובדבר המנורה והנה עשה זה לקדש ולקדש הקדשים כי שניהם מעידים על זה השלמות אך הראשון מעיד על ההכנה. והשני והוא קדש הקדשים מעיד יציאת ההכנה לפעל. ואולם בכותלי ההיכל תחת התקרה התחתונה צייר ציורים פקעים ופטורי ציצים והם בדמות כפתורים וגביעים משוקדים ופרחים לסב' בעינה אשר היו אלו הציורים במנורה אך למעלה מהתקרה התחתונה היו שם עם זה כרובים להעיר על השכל הלוקח מהמוחשות ההתחלות כמו שבארנו בדברי התורה ואמנם תחת התקרה לא צייר תחלה רק מה שיעיר על ההשגות החושיות. וידמה שהיה הגובה שבין התקרה התחתונה והעליונה עשר אמות להעיר על מספר מדרגות הנבדלים בהם עשר והעשירי קדש וכבר עמדנו על מציאותם מפני זה השכל הנמצא בנו אשר בעבורו צוירו שם כרובים בכותלים. והנה צפה זהב ההיכל והדביר לסבה בעינה אשר בעבור' היו הכלים אשר שם כלם מזהב או מצופים זהב וכבר בארנו הסבה בזה במלאכת המשכן בבאורנו לדברי התורה. והנה היה מצופה עצי ארז תחלה ואח"כ מזהב כי לא יתכן שיצפו האבנים זהב עם שהתמונות שהיו מצויירות שם היו יותר נאות לציירם בעצי הארז משיציירום באבנים והיה הציור בהם יותר קיים שלא ישבר כשיצפוהו זהב והנה עשה בדביר ב' כרובים גדולים אין פניהם איש אל אחיו והיו סוככים בכנפיהם על הארון ועל הכרובים אשר על הכפרת שהיו פניהם איש אל אחיו להעיר שבסוף הענין לא יהיו פניהם איש אל אחיו אך יתדבק הא' עם האחר דבוק מה והוא דבוק קצה כנף זה בקצה כנף זה וראוי שתדע כי אחר המות לא יקבל שפע השכל ההיולאני מהשכל הפועל אבל יעמד על מה שהשיגו ובו ידבק דבקות מה בשכל הפועל כמו שבארנו בראשון מספר מלחמות ה' ואין ראוי שנחשוב מזה שיהיו אלו הכרובים במדרגה א' מפני היותם בצורה אחת וכנפיהם פרושות באופן אחר כמו שלא יחשב היות צורת הכרובים אשר פניהם איש אל אחיו באופן אחד שיהיו שניהם במדרגה אחת ואמנם אמרנו זה לפי שכבר בארנו בראשון מספר מלחמות ה' שאי אפשר שישוב השכל הנקנה במדרגת השכל הפועל וגם בארנו שהשכל הנקנה נשאר אחר המות והוא נצחי בהפך מה שאמרו הפילוסופים בזה והנה בזה המקום העיר הערה מבוארת שהשכל הנקנה נצחי והנה היה גובה אל הכרובים עשר אמות להעיר על עשר מדרגות הנבדלים שהעשירי מהם קדש והוא הש"י. והנה היו לפתח הדביר דלתות עצי שמן לפי מה שאחשוב בעת ההיא להעיר ששם האור והוא אור השכל ולזה עשה אותם מעץ שמן שהוא מוכן אל שיתפשט בו האור בקלות נפלא ולזה לא עשה כן לדלתות ההיכל. והנה צייר בדלתות ההיכל והדביר כרובים ותימורות ופטורי ציצים כי הם הפתחים לכל אלו ההשגות והנה ההשגות החושיות הם ג"כ מכוונים לזאת הסבה בעינה ולזה היו גם כן הכרובים בדלתות ההיכל. והנה בנה החצר הפנימית והיא חצר הכהנים סביב שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים הנה הג' טורים התחתונים היו מורים על מציאות הצורה הדוממיית וטור הארז על הצור' הצומחת אשר איננה ערומה מהצורה הדוממית. והיו הטורים ארבעה להעיר על היותם מהיסודות הארבעה וקורבת מדרגתם מהם. ובמזבח הנחשת אשר שם היתה העולה על העצים להורות גם כן על הנפש החיונית ושהיא לא תופשט מהצומחת כמו שזכרנו בפ' ויקרא והנה היה כל מה שהיה ממתכת בחצר הכהנים מנחש' לסבה בעינה אשר היה זה כן במשכן. והנה עשה מהשלחנות עשר ומהמנורות עשר לפי שמספר העשר מורה בעצמו על מציאות הש"י כמו שזכרנו במקומות רבים מביאורנו לדברי התורה כאלו העיר בזה כי אלו הצורות אשר יעירו עליהם השולחן והמנורה הם כלם שופעות מהש"י באמצעות שאר הנבדלים. והנה קרא הפתח החמישי פתח הדביר והרביעי פתח ההיכל לפי שחצר הכהנים היה מעיר על ג' צורות והם הדוממית והצומחת והחיונית ופתח ההיכל על הרביעית והיא המדבר' ופתח הדביר היה מעיר על צורה החמישית באופן מה והיא השכל הנקנה. והנה עשה באולם שני עמודים נחשת וקרא העמוד הימני יכין והשמאלי בועז העיר בזה כי שתי הצורות שהם הדוממית והצומחת או הצומחת והחיונית הא' מכינה לקבול הצורה האחרת והיא הנקראת יכין והאחרת היא המושלת ולה התוקף והעוז וממנה יסודרו פעולת הנמצא ההוא עם שאלו הנמצאים הם צורות ר"ל הצומחת והחיונית יקבלו רושם יותר חזק מתקופות השמש יותר ממה שימצא זה באדם ולזה תמצא בצמחים שבהיות השמש בפאת ימין לא יעשו פעולותיהם אך יקנו מזה הכנה לתת פרי' בהיות השמש בפאת צפון ואז ימצא להם חוזק הפעלות וכן תמצא בב"ח שהם יתעברו על הרוב בהיות השמש לפאת צפון אך בהיותו בפאת דרום תתחדש להם קצת הכנה ואין הנה מקום באור אלו הדברים. והנה היה רחב העמודים ארבע אמות להורות על קרבת אלו מטבע ארבע היסודות ולזה ג"כ היה עביו ארבע אצבעות ולזה ג"כ היה על הכותרות מעשה שושן באולם ד' אמות. והנה היתה קומת הכותרות חמש אמות לסבה בעינה אשר היתה מספר החמשה בחצר המשכן כמו שבארנו שם והנה היתה קומת העמודים עם הכותרות בקרוב כמו גובה מזבח הנחש' עם גובה המערכה שעליה ושמו נתחי העולה כי היה גבהם לפי מה שבארנו כמו אחד ועשרים אמה וגובה מזבח הנחשת היה עשרים אמה כמו שנזכר בספר ד"ה. והנה היו בכל כותרת שתי גלות להעיר שאלו הנמצאים יקבלו הצורה העליונה באמצעות קבולם השפלה ממנה. והנה היו שם בשתי גלות הכותרת שבעה גדילים כי עם שהם מורים על מדרגת הצורה בכלל' שהם שבעה והשביעית היא קדש הנה בזה עוד הערה למספר הארבעה כי בכל גלה היו ג' גדילים ואחד במקום דבוק הגלה העליונה בתחתונה. והנה העמודים שהיו בגלה העליונה ועליהם מעשה שושן והרמונים שהיו בתחתונה הנה זה כלו מורה על מציאות הנפש הצומחת כי הוצאת השושן והפירות לא יתכן שיתחדש מן החום לבד כמו שבאר הפילוסוף. והנה הרמונים שני טורים וכן הענין במועדים לפי שזה הורה על שני מינים מהנפש הצומחת הא' בצמחים והאחר בב"ח מחובר עם המרגשת ובכלל הנה היה זה להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה שהיא שלמות לה. והנה היו הרמונים מאה בטור אחד מהם להעיר על רבוי מיני הצמחים והב"ח והתחלפותם שהוא בהכרח מצד הצורה. והנה הים היה בזה השיעור כדי שיהיה נאות לרחוץ ואמר מה שהיה בו ידמה שיאמר שכבר נעשה לגוי לבד ואפשר שנאמר כי מפני שנעשה לטהרה שם בשיעורו מה שיעיר על מציאות העשירי שהוא קדש כי לו לבדו הטהרה השלמה ולזה היה י' אמות רחבו והיו מהפקעים תחת שפתו י' באמה ג"כ לזאת הסבה. והיה גבהו חמש אמות לסבה אשר היה מספר החמש באלו הדברים אשר בחצר הכהנים והנה היה מרובע מלמטה ועגול מלמעלה כי הטמאות תהיינה מצד החומר אשר יסודותיו ארבעה והטהרה תהיה מצד הצורה וההתבוננות בה כמו שבארנו בספר ויקרא והצור' היא קוברת יסודות החמר ומקיפה בהם ולזה היה העגול מעיר עליה. והיו בה שני טורים פקעים להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה אשר בה יהיה הנמצא מה שהוא והיא המשלמת אותו. והנה היה בפקעים צורת בקר כמו שזכרנו להעיר על מציאות הנפש החיונית כי מה שהיה בחצר הכהנים מעיר על הצורה הדוממי' והצומחת והחיונית כמו שזכרנו. והנה היו שנים עשר בקר כמו נושאים הים להעיר על שהכחות השופעות מהעליונים בי"ב המזלות מנהיגים היסודות וקוברים אותם ועשה להם דמות בקר בדמיון מה שאמר יחזקאל פני שור בדבר החיות עם שכבר העיר בזה בצורה החיונית. והנה היה עביו ארבע אצבעות כמו הענין בעמודים להעיר על מה שמעיר עליו מספר הארבעה אשר הוא סבת הטומאה והוא החומר. והיה עם הפקעים בשפתו ציור פרח שושן להעיר עם זה על הנפש הצומחת והנה היה מספר הארבע במכונות בארכם וברחבם ובקומתם והיו ארבעה אופנים מתחת להעיר על מציאות היסודות שהם סבת הטומאה ולזאת הסבה היו שם ארבע כתפות דבקות בהם לוחות המכונות. והיו על המסגרות אשר בין השלבים צורות אריות וצורת בקר וצורת כרובים להורות על שאלו הצורות הם עלולות מצורות החיות אשר פניהם פני אריה ופני שור ופני הכרוב כמו שזכ' יחזקאל כאילו יעיר בזה שבנפש השכלי' ימצאו אלו הצורות ביותר נכבד שבמציאותם וזה כי האריה הוא המושל בחיות והנכבד שבהם והשור בבהמות וכבר בארנו אמתת זה בראשון ובחמישי מספר מלחמות ה'. והיה פיה עגול לסבה בעינה אשר היה פי הים עגול כי הכיורים היו גם כן לטהרה. והיה הכל מחובר ומדובק בעצמו לא במלאכה להעיר על הדבוק שהוא מצד הצורה כי הוא יעיר על מציאותו הצורה והמשל כי אם תכרת אבר אחד מב"ח ותדבקהו במלאכה יעדר ממנו פועל הצורה וזה עדות על שזה התאחדות לא יהיה אם לא מצד הצורה. והנה היה גובה האופנים אמה וחצי האמה ומלמעלה מהמכונה היה גובה אמה וחצי אמה ועם גובה המכונה יהיו שבע אמות וישלם בזה מספר השבעה אשר הוא מעיר בעצמו על מציאות כל הצורות ולזאת הסבה היו מספר המכונות עשר וכן הענין במספר הכיורות והיו חמשה מימין וחמשה משמאל לסבה אשר נמצא לספר החמשה במה שהיה בחצר המשכן עם שמספר החמשה מעיר על תכלית

מה שנאמר כחיי עליו מן האורות כי החמישית הוא השכל הנקנה כמו שקדם. והיה מספר הארבעה לכיור לסבה שזכרנו בכל מספר הארבעה שהיה נמצא בזה המקום ולפי שהכיור היה יותר נכבד מהם אם מצד מה שנצייר בו מהדברים. אם מצד שהיה בא על טומאה כמו הענין בים הושם הים בצד היותר פחות והוא הצד המזרחי דרומי. והנה לא רצה המלך שיעשה חירם דבר מהדברים אשר בהיכל ובדביר אף על פי שהוא היה בקי במלאכת הזהב כמו שנזכר בספר דברי הימים מפני עוצם קדושת מה שבהיכל ובדביר כי חירם לא היה ישראלי אבל היה צורי ולזה לא עשה חירם כ"א כלי הנחשת ולא עשה כלי הזהב :

התשעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי שיעשה האדם מלאכת השם וחפצו בזריזות נפלא יותר מזריזותו על חפציו הלא תראה כי שלמה המלך עשה את בית ה' בשבע שנים וביתו עשה בשלש עשרה שנה :

העשרים הוא להודיע שראוי לכל אדם שישתדל לזכות בשיעשה מקניניו מה שהוא לכבוד הש"י הלא תראה כי שלמה אע"פ שהיו לו הקדשות רבות לבנות הבית בחר שיהי' נבנה משלו וישארו ההקדשות לש"י ולזאת הסבה ג"כ עשה מביתו כל עבודת בה"מ בתמידין ומוספין וקרבנות צבור וקטורת הסמים ושמן למאור ושאר הענינים הצריכים לעבודת הבית : **העשרים ואחד** הוא להודיע עוצם נפלאות הש"י ועוצם הראות שכינתו בבית המקדש עד שכבר ספר שבצאת הכהנים מן הקדש הענן מלא את בית ה' :

העשרים ושנים הוא להודיע שהמברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין ולזה אמר ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל ולזאת הסבה צריך בברכת הכהנים שיהיו פניהם כלפי העם :

העשרים ושלשה הוא להודיע שראוי לברך את הש"י על הטובה ולתת לו תודה כעל כל אשר גמל מהטוב כי עם שזה דבר ראוי בעצמו הנה עוד בו תועלת להישיר האדם אל שהטובות כלם הם עלולו' מהש"י ולזה ספר שברך שלמה את ה' על אשר קיים היעוד הטוב שייעד לדוד אביו מענין המלוכה לבנו ובנין הבית על ידו :

העשרים וארבעה הוא להודיע שהתפלה ראוי שתהיה באופן שישלם הדבקות למתפלל עם הש"י כי אז תהיה התפלה נשמעת יותר ולזה תמצא שכבר התפלל שלמה במקום שישלם בו הדבקות בש"י יותר והוא לפני מזבח ה' שהיה המקום נבחר לידבק בו השפע האלהי עד שאמר יעקב בו מה נורא המקום זה אין זה כי אם בית אלהים כמו שזכרנו בסוף ספר שמואל ולזה קרא אברהם שם המקום ה' יראה ולזאת הסבה ג"כ הקדים שמואל לשבח הש"י קודם התפלה כי בזה ישלם לו יותר הדבקות בו ולזה ספר שכרע על ברכיו לפני מזבח ה' ופרש כפיו השמים והקדים ואמר ה' אלהי ישראל אין כמוך וגו'. לשבח הש"י תחלה וכבר נכפל זה השורש בתפלתו זאת כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה : **העשרים וחמשה** הוא בדעות והוא להודיע שהאלוה אחד והוא מנהיג השמים והארץ לא כמו שאמרו המאמינים בשניות לפי שהם יאמרו שהדברים המתחלפים ראוי שתהיה התחלותיהם מתחלפות ולפי שהדברים השפלים נפסדים והשמים בלתי נפסדים הנה ראוי שתהיה ההתחלה אחת לשמים וההתחלה אחרת לארץ וכבר זכר שלמה שאין הענין כן במה שאמר אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ביאר בזה שהוא אלוה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והנה עשה בזה כמו התחלת מופת הנחתו שאשר הם אלהים בשמים הם אלהים על הארץ כי אנחנו נראה מהשמים כחות שופעו' בארץ וזה לזאת שהמניעים ההם מנהיגים גם כן אלו הדברים השפלים וזה ממה שהוא מבואר נגלה ר"ל שיש כאן כחות שופעות מהגלגלים לאלו הדברים השפלים ומזה יתבאר היות לאלו הדברים המתחלפים התחלה אחת במספר : **העשרים וששה** הוא להודיע שהש"י משגיח בעבדיו הדבקים בו השגחה פרטית ובזאת ההשגחה ישפיע להם טובות ואם אינם מסודרות להם מפאת העליונים ולזה אמר שלמה אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם כבר באר בזה שאין כח במניעים המסודרים ממנו שהם מנהיגים בשמים ובארץ לעשות זה כי לא ישנו את תפקידם אך הש"י לבדו שליט לעשות זה : **העשרים ושבעה** הוא להודיע שהדברים שייעד הש"י אשר אי אפשר בהם מזולת השגחה פרטית הנה יהיה בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא שזכר כי במה שייעד השם יתברך לדוד שלא יכרת לו איש מעל כסא ישראל היה תנאי והוא אם ישמרו בניו את דרכם ללכת לפני הש"י כאשר הלך דוד לפניו : **העשרים ושמונה** הוא להודיע שהתפלה על כל הצרכים הן צרכי רבים הן צרכי יחיד ראוי שתהיה בבית המקדש או נכח בית המקדש ואז תהיה יותר נשמעת וזה מבואר מדברי תפלת שלמה וממענה הש"י לו עליה ולזאת הסבה מצאנו בדניאל שהי' מתפלל כנגד ירושלם תמיד ומזה המקום נתישר פסק ההלכה להתפלל תמיד כנגד בית המקדש : **העשרים ותשעה** הוא להודיע שלא תועיל התפלה על הדברים הבאים בסבת החטא אם לא תקדם לה התשובה בכל לב ובכל נפש ולזה אמר אשר יחטאו לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו התפלה והתחנ' וכבר התבאר שהתשובה הזאת ראוי שתהיה בכל לבם כי בזולת זה לא תקרא תשובה וכבר אמר ג"כ ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו ואמר ג"כ ועשית משפטם ר"ל שיתן להם הראוי להם לפי מה שהם בו : **השלשים** הוא להודיע שאשר הוא יותר המעלה ראוי שיהיה יותר שפל בעיניו לש"י ולזה תמצא שזכר כי שלמה כרע על ברכיו לפני הש"י תמיד עד כלותו התפלה ומזה למדו שהמלך כשמתפלל כיון שכורע שוב אינו זוקף עד שישלים תפלתו:

שלשים ואחד הוא שאשר יש לו להודות הש"י על טוב הגיע לו לבדו ועל טוב הגיעו לו ולזולתו יודנו תחלה על טוב הגיע לו לבדו ולזה תמצא כי שלמה הודה הש"י תחלה על הטוב שהגיע לו לבדו מענין המלכות ובנין בית המקדש ואחר כן הודה אותו על הטוב שהגיע לו ולישראל והוא אמרו ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל והמשיך לזה התפלה שיישרם השם לשמור מצותיו כדי שתתמיד להם זאת הטובה כמו שהמשיך להודאתו על הטוב שהגיע לו לבדו התפלה להתמדת הטוב ההוא : **השלשים ושנים** הוא להודיע עת חנכת הבית ומספר ימי חנכת הבית והנה היה אחר שהקיפו שבעת ימים לחג החדש השביעי באופן שנשלם בצד מה לחג החדש השביעי והנה היו ימי החג שבעה להורות על הערת השבעה והראשון מהם היה קדש והיה מספר ימי חנכת הבית שבעה לזאת ההערה בעצמה והיו סמוכים לשבעת ימי חג הסכות באופן שיהיו שבעה ושבעה לסבה בעינה שבארנו בפרשת פינחס שהיו הקרבנות שבעה ושבעה והנה היה זה בעת שמעיר על השגת השלמות ביותר שלם שבפנים כמו שבארנו בפרשת פנחס להעיר על שלמות הבית הזה וההערות הנפלאות אשר בו ובכליו : **השלשים ושלשה** הוא להודיע עוצם השגחת הש"י על ישראל ולזה תמצא כי מפני שהערה החכמה האלהית בשלמה יחטא לש"י וזרעו אחריו ויהיה זה סבה לחרבן הבית ולגלות ישראל מעל אדמתם הפליג להזהירו על זה במה שאמר לו כשנראה אליו שנית כדי שיהא נשמר לה' ויצוה את בניו ואת ביתו אחריו לשמור דרך ה' ולזה הודיעו דבר גלות ישראל מהארץ וחרבן הבית אם לא ישמרו דרך ה' הוא ובניו וכבר היה גם כן דבר ה' אל שלמה בעת בנותו להזהירו לשמור כל מצות הש"י ולזאת הסבה בעינה גם בעת שחטא לה' הודיעו הש"י העונש שיבא על זרעו בעבור זה החטא כדי שישובו לתקן המעוות ולא נכנע מפני זה להוכיח את נשיו גם לא צוה את בניו אחריו לשמור דרך ה' והיה זה סבה לגלות ישראל מהארץ ולחרבן הבית :

השלשים וארבעה הוא להודיע שאין ראוי למלך להמעיט ארץ ישראל אבל להרחיבה וכאשר יביא ההכרח לתת ממנה ראוי שיתן מה שהוא יותר מעט התועלת ולזה ספר שהעשרים עיר שנתן שלמה לחירם היו ארץ כבול ואע"פ שכבר נתן לו חירם עיירות אחרות כמו שנזכר בספר דברי הימים : **השלשים וחמשה** הוא להודיע שכל מה שעשה שלמה וסדר בבנין וביתר הענינים אשר שם היה הכל בחכמה כמו שנזכר בספור מלכת שבא מדבריה ואחשוב כי כסא המלך היו בו שש מעלות להעיר שהשגתו וחכמתו תתפשט במה שתחת המדרגה השביעית מן האורות והיא הש"י כי לא ישיג מצד עוצם מדרגתו ואמנם ישיג האדם חלק מה מנימוס הנמצאות וסדרו ויושרו ובזה ישתתף אל הנבדלים אשר תחת הש"י כי הם משיגים גם כן חלק ממנו אלא שהאדם ג"כ לא יתכן שיגיע להשגתם כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות ה' והנה היו אריות נראים על מעלות הכסא ועל ידותיו כדי שיראו ממנו יותר כי זה הכרחי למלך ובזה יגיע התועלת ממנו אל העם אשר תחתיו לשמרם שלא יזיקו קצתם לקצתם ליראתם מהמלך : **השלשים וששה** הוא להודיע עוצם החכמה האלהית במה שהזהירה המלך שלא ירבה לו סוסים ולא ירבה לו נשים כי שלמה עם היותו חכם שבאנשים נכשל בזה כי מתשוקו להרבות סוסים היו באים סחרי המלך שם לקנות לו סוסים ואחשוב גם כן שזה היה סבה להתחתן עם פרעה מצורף אל מה שהיה נוטה לרבוי הנשים וזה היה סבה אל שהטו את לבבו באופן שהעלים עיניו מהם והניחם לעבוד אלהים אחרים והיה זה סבה אל שנחלקה מלכות בית דוד וזה היה סבה לעשות עגלי הזהב אשר היה סבה כל זה בסוף להכרית ישראל מעל אדמתו ולהחריב בית המקדש : **השלשים ושבעה** הוא להודיע שתכף שחטא שלמה לה' הוכיחו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם כאשר ייסר את בנו כמו שיעד לדוד בספר שמואל ולזה ספר שתכף זה הקים ה' שטן לשלמה הדד האדומי ורזון בן אלידע : **השלשים ושמונה** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתגאה מפני היותו קרוב למלכות להטיח דברים כנגד המלך הלא תראה כי מפני הדבור שאמר ירבעם כנגד שלמה היו עליו אימות מות עד יום מות שלמה ולא הועיל לו בזה הענין השררה אשר מנהו המלך עליו ובעבור הדבור מהייעוד שיעדו הנביא שימלוך על עשרת השבטים לא היה לו להתגאות כנגד המלך פן יסיר סכלותו ממנו הטוב ההוא הלא תראה כי דוד אף על פי שייעדו שמואל שימלוך על ישראל לא נתגאה על שאול וגם בנפלו בידו בעת שהיה רודפו חלק לו כבוד בדבריו ולא הניח איש מעבדיו להרע לו : **השלשים ותשעה** הוא להודיע שראוי לאדם לעשות בחכמה מעשיו כפי מה שאפשר ולא יקצר בזה מפני היותו שלוח מהשם יתברך ויבקש תמיד בדברים הסבות ההגונות כאשר היה אפשר זה ולזה תמצא שפחד שמואל ואמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולזה תמצא שכבר המתין אחיה שיצא ירבעם מירושלם קודם שיגיד לו יעוד המלוכה כדי שלא ישמע איש דבריהם ולזה ג"כ המתין לדבר עמו בשדה כדי שיוכלו לראות אם יש איש שיוכל לשמוע דבריהם וכאשר ראה כי אין איש אז הגיד לו זה כי אם היה מגיד לו זה במקום רואים היה הדבר מגיע אל המלך ויהיו מפני זה הנביא וירבעם בסכנה ויהיה זה כלי אל שלא תתקיים הנבואה כי המלך ישתדל בכל עוז אם ידע זה להמית את ירבעם ולא יועילהו ברחו אל המלך מצרים כי יש כח למלך לתת פחד רב למלך מצרים להמיתו והנה לא היה ירבעם באופן מהמעלה שתדבק בו ההשגחה הפרטית להצילו : **ארבעים** הוא להודיע שכבר תשוב המלוכה בכללה לזרע דוד וכבר למדנו זה מאמרו ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים ולפי שזה לא היה כלל לא בבית ראשון ולא בבית שני כי לא שבו שם כי אם יהודה ובנימן ידענו שעוד ימלוך מלך לדוד על כל ישראל ואותו המלכות לא יסור לעולם כמו שהתבאר מדברי דניאל :

יב א וַיֵּלֶךְ רְחַבְעָם שְׁכֶם כִּי שְׁכֶם בָּא כָל־יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ אֹתוֹ: ב וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ ׀ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וְהוּא עוֹדֶנּוּ בְמִצְרַיִם אֲשֶׁר בָּרַח מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֵּשֶׁב יָרָבְעָם בְּמִצְרָיִם: ג וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְרְאוּ־לוֹ וַיָּבֹאו יָרָבְעָם וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיְדַבְּרוּ אֶל־רְחַבְעָם לֵאמֹר: ד אָבִיךָ הִקְשָׁה אֶת־עֻלֵּנוּ וְאַתָּה עַתָּה הָקֵל מֵעֲבֹדַת אָבִיךָ הַקָּשָׁה וּמֵעֻלּוֹ הַכָּבֵד אֲשֶׁר־נָתַן עָלֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ: ה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לְכוּ־עֹד שְׁלֹשָׁה יָמִים וְשׁוּבוּ אֵלָי וַיֵּלְכוּ הָעָם: ו וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת־הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר־הָיוּ עֹמְדִים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה אָבִיו בִּהְיֹתוֹ חַי לֵאמֹר אֵיךְ אַתֶּם נוֹעָצִים לְהָשִׁיב אֶת־הָעָם־הַזֶּה דָּבָר: ז וַיְדַבֵּר אֵלָיו לֵאמֹר אִם־הַיּוֹם תִּהְיֶה־עֶבֶד לָעָם הַזֶּה וַעֲבַדְתָּם וַעֲנִיתָם וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים וְהָיוּ לְךָ עֲבָדִים כָּל־הַיָּמִים: ח וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יְעָצֻהוּ וַיִּוָּעַץ אֶת־הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ אֲשֶׁר הָעֹמְדִים לְפָנָיו: ט וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מָה אַתֶּם נוֹעָצִים וְנָשִׁיב דָּבָר אֶת־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלַי לֵאמֹר הָקֵל מִן־הָעֹל אֲשֶׁר־נָתַן אָבִיךָ עָלֵינוּ: י וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ לֵאמֹר כֹּה־תֹאמַר לָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ לֵאמֹר אָבִיךָ הִכְבִּיד אֶת־עֻלֵּנוּ וְאַתָּה הָקֵל מֵעָלֵינוּ כֹּה תְּדַבֵּר אֲלֵיהֶם קָטָנִּי עָבָה מִמָּתְנֵי אָבִי:

דד"ס שכמה · ל' דסמי' · ל' דסמי' ושארפסמלך שלמה · ל' · י"ד חס' · ג' חס' דין והכנו עלול · וידברו ק' · ד'. ל' · ג' וחס' · ס' ומ"ל · ל' · כ'

א וַאֲזַל רְחַבְעָם לִשְׁכֶם אֲרֵי לִשְׁכֶם אֲתוֹ כָל יִשְׂרָאֵל לְאַמְלָכָא יָתֵיהּ: ב וַהֲוָה כַּד שְׁמַע יָרָבְעָם בַּר נְבָט וְהוּא עַד כְּעַן בְּמִצְרַיִם דַעֲרַק מִן קֳדָם מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וִיתֵב יָרָבְעָם בְּמִצְרָיִם: ג וּשְׁלָחוּ וּקְרוֹ לֵיהּ וַאֲתָא יָרָבְעָם וְכָל קְהַל יִשְׂרָאֵל וּמַלִּילוּ עִם רְחַבְעָם לְמֵימָר: ד אֲבוּךְ אַקְשֵׁי יַת נִירָנָא וְאַתְּ כְּעַן אָקֵיל יַת פּוּלְחָנָא דַאֲבוּךְ קַשְׁיָא וּמִנִּירֵיהּ תַּקִּיפָא דִיהַב עֲלָנָא וְנִפְלְחִינָךְ: ה וַאֲמַר לְהוֹן אֱזִילוּ עוֹד תְּלָתָא יוֹמִין וְתוּבוּ לְוָתִי וַאֲזַלוּ עַמָּא: ו וְאִתְמְלִיךְ מַלְכָּא רְחַבְעָם בְּסָבַיָּא דַהֲווֹ מְשַׁמְּשִׁין קֳדָם שְׁלֹמֹה אֲבוּהִי כַּד הֲוָה קַיָּם לְמֵימָר אֵיכְדֵין אַתּוּן מִתְמַלְכִין לַאֲתָבָא יַת עַמָּא הָדֵין פִּתְגָמָא: ז וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ לְמֵימַר אִם יוֹמָא דֵין תִּתְעֲבֵיד לְעַמָּא הָדֵין וְתִפְלְחִינוּן וְתַעֲנִינוּן מִלִּין טָבָן וּתְמַלֵּיל עִמְּהוֹן פִּתְגָמִין תַּקְנִין וִיהוֹן לָךְ עַבְדִּין כָּל יוֹמַיָּא: ח וּשְׁבַק יַת מִלְכָּא דְסָבַיָּא דִי מַלְכוּהִי וְאִתְמְלִיךְ בְּיַנְקַיָּא דִרְבִיאוּ עִמֵּיהּ דִמְשַׁמְּשִׁין קֳדָמוֹהִי: ט וַאֲמַר לְהוֹן מָה אַתּוּן מִתְמַלְכִין וְנָתֵיב פִּתְגָמָא יַת עַמָּא הָדֵין דְמַלִּילוּ עִמִּי לְמֵימַר אָקֵיל מִן נִירָא דִיהַב אֲבוּךְ עֲלָנָא: י וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ יַנְקַיָּא דִרְבִיאוּ עִמֵּיהּ לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימַר לְעַמָּא הָדֵין דְמַלִּילוּ עִמָּךְ לְמֵימַר אֲבוּךְ אַתְקֵיף יַת נִירָנָא וְאַתְּ אָקֵיל מִנָּנָא כְּדֵין תֵּימַר לְהוֹן חֲלָשׁוּתִי תַּקִּיפָא מֵעוּלֵימוּתֵיהּ דְאַבָּא:

רדק

(א) כי שכם בא כל ישראל. שכם היה משבט אפרים ונראה כי הנבואה אשר אמר אחיה השילוני לירבעם נודעה לפי' שלחו ישראל וקראו לו ובקשו למצו' עליל' להסב המלוכה אל ירבעם לפיכך לא רצו לבא לירושלם אלא באו לשכם שהוא מאפרים וירבעם מאפרים והוצרך רחבעם לבא שכם. ובדרש שכם מזומן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו את יוסף בשכם נחלקה מלכות בית דוד: (ג) וישלחו ויקראו לו. וכבר שלחו וקראו לו ויהי כשמוע ירבעם מה ששלחו לו בא ממצרים ובא הוא וכל קהל ישראל בשכם ודברו אל רחבעם אם ירצה למלוך עליהם שיקל העול מעליהם: (ד) אביך הקשה. במס שהיה מעלה עליהם בכל שנה ואף על פי כן לא היה להם להתרעם כי בשלוה גדולה היו בימיו וכל המס היה נקל עליהם כי לא עבר עליהם שבט אויב בימיו אלא סבה היתה מאת האל לבקש לרחבעם עלילה כדי שיפרדו ממנו וימליכו ירבעם: (ו) בהיותו חי. למה הוצרך לומר בהיותו חי ידוע הוא בהיותו חי היו עומדים לפניו לא בהיותו מת אלא אף כשמת שלמה הראו עצמם שהיו עומדים לפני שלמה כמו אם הי' חי בתתם עצה הגונה לרחבעם בנו: איך אתם נועצים. פי' איך אתם נועצים בעצמכם איש באחיו לתת לי עצה: (ז) תהיה עבד. שתהיה נכנע להם ותעשה כרצונם: ועניתם. כתרגומו ותעניניון מלין טבן ותמליל עמהון פתגמין תקנין וגם הוא משמעות העברי כי טעם ועניתם דבק עם דברים טובי': (ח) ויעזוב. שלא ישרה עצתם בעיניו: אשר העומדים לפניו. אשר הם עומדים לפניו כלומר עזב עצת הזקנים העומדים לפני אביו ולקח עצת הילדים העומדים לפניו: (י) קטני עבה. האבר הקטן שבי עבה ממתני אבי ומלת קטני קשה בדקדוק כי אם היה מגזרת קטן משפטו קטני כמו מן גדול גדולי אלא כשאר הקמץ בקו"ף כמו

רשי

(י) קטני עבה. אצבע קטנה שלי

רלבג

(א) וילך רחבעם שכם עד וישכב אחאב עם אבותיו. וילך רחבעם שכם יתכן כי מפני שהיה ירבעם מאפרים בחרו ישראל שילך שם להמליכו כדי שיוכל ירבעם לבטוח שלא יהרגהו רחבעם על מה שאמר כנגד אביו וידמה שלזאת הסבה שלחו וקראו לו בני שבטו לחשבם כי עתה בעת המליכם רחבעם יקל להם להשיג עם רחבעם שלא ימית ירבעם והנה היה גדול בעיניהם מפני שכבר היה ממונה בימי שלמה על כל סבל בית יוסף ולזה גם כן שלחו וקראו לו. וידמה שהיה מהש"י שיחשיבו אותו ישראל כל כך כדי שיהיה זה כלי לקיום הייעוד שייעד לו השם יתברך מדבר המלוכה: (ד) אביך הקשה את עלנו. ידוע כי המס שהעמיס שלמה עליהם לכלכל את ביתו ולא יעדרו דבר למצטרך לו עד מאכל סוסיו שהיו רבים מאד עד שהיו לו ארבעים אלף אוריות סוסים היה קשה וכבד מאד ועם כל זה היה טוב בעיני ישראל מרוב השלוה שהיו בה אך עתה החלו לצמוח המלחמות כמו שקדם מדבר בן הדד ורזון בן אלידע ולזה בקשו ישראל שיקל מעליהם מזה המס קצת: (ו) בהיותו חי. ר"ל שהיו עומדים את פני המלך שלמה להיות אנשי עצתו כל ימי היותו חי ולזה היה ראוי שילך אחר עצתם אך רוע ענינו היה סבה להפר עצת הזקנים הטובים וללכת בעצת הנערים הרעה למען תת המלוכה לירבעם כמו שייעד הש"י על יד אחיה השילוני: (י) קטני עבה ממתני אבי. ר"ל האצבע הקטנה שיש לי

ויבאו י"א מלין כתיב ו' בסוף תיבותא ולא קרינן וסי' ויאמרו איש ישראל אל החוי. ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל בנו. וצ"ע. ויאמרו אל העם עברו. ויאמרו שמואל אל שאול הרף ואגידה. משוה רגלי כאילות. ויבא ירבעם וכל קהל ישראל וידברו. ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל. ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת דיהואש. ויאמר שמטוהו וישמטוה. ויצוהו המלך אחז את אוריה. יצאו ובבוא עם הארץ לפני ה' במועדים. ויעמידו ואת שער העין החזיק. וקבלו היהודים את אשר החלו לעשות: נועצים ה' מלאים וסי' איך אתם נועצים. ומה אתם תרויהון דמלכים. וחבירם דד"ה. רק בזדון יתן מצה:

מצודת ציון

מלשון עינוי ויסורין: יב (ד) עולנו. אמר כמשל מעול הכובש בצואר הבהמה: (ו) את פני. לפני: (ז) ועניתם. מלשון עניה ותשובה:

מצודת דוד

להם אשר יסופר בו כל דברי שלמה: יב (א) כי שכם וגו'. בחשבם אשר בירושלים

העמים

בהיות מקומו יתחזק למלוך מבלי למלחמות שאלתם: (ב) כשמע. אשר מת שלמה אויבו: והוא עודנו. כשהיה עוד במצרים: וישב. ר"ל ישב במצרים ולא חזר מעצמו: (ג) וישלחו. זקני העדה שלחו אחריו ללכת עמהם אל רחבעם להיות הוא ראש המדברים על כי ידעו בו שלא ישים למולו יד לפה וכאשר החל להרים יד בשלמה: (ד) הקשה את עולנו. לכלכל בני ביתו הרב ומרבית הסוסים: ואתה עתה. ר"ל אבל אתה הואיל ואיכך בגודל מעלת אביך אשר באו לראות פניו מאפסי ארץ א"כ מה לך להרבות באנשי בית וסוסים עזוב אותם והקל עולנו: (ה) לכו עוד. ר"ל לכו לאהליכם והשתהו עוד שלשה ימים ואח"ז שובו אלי: (ז) תהיה עבד. ר"ל תדבר בהכנעה כעבד: ועבדתם ועניתם. תעבוד אותם בדברי הכנעה ותשיב לשם על שאלתם דבר הרצוי ועוד תוסיף לדבר דברים טובים מאשר לא שאלו הם: והיו לך. ואז יהיו לך לעבדים לעולם כי תמלוך בכל אשר תאוה נפשך: (ח) ויעזב.

יא וְעַתָּה אָבִי הֶעְמִיס עֲלֵיכֶם עֹל כָּבֵד וַאֲנִי אוֹסִיף עַל־עֻלְּכֶם אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בָּעַקְרַבִּים׃ יב וַיָּבוֹ יָרָבְעָם וְכָל־הָעָם אֶל־רְחַבְעָם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר שׁוּבוּ אֵלַי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי׃ יג וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ אֶת־הָעָם קָשָׁה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יְעָצֻהוּ׃ יד וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כַּעֲצַת הַיְלָדִים לֵאמֹר אָבִי הִכְבִּיד אֶת־עֻלְּכֶם וַאֲנִי אֹסִיף עַל־עֻלְּכֶם אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בָּעַקְרַבִּים׃ טו וְלֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם כִּי־הָיְתָה סִבָּה מֵעִם יְהוָה לְמַעַן הָקִים אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד אֲחִיָּה הַשִּׁלֹנִי אֶל־יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט׃ טז וַיַּרְא כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵהֶם וַיָּשִׁבוּ הָעָם אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר לֵאמֹר מַה־לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא־נַחֲלָה בְּבֶן־יִשַׁי לְאֹהָלֶיךָ יִשְׂרָאֵל עַתָּה רְאֵה בֵיתְךָ דָּוִד וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְאֹהָלָיו׃ יז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עֲלֵיהֶם רְחַבְעָם׃ יח וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת־אֲדֹרָם אֲשֶׁר עַל־הַמַּס וַיִּרְגְּמוּ כָל־יִשְׂרָאֵל בּוֹ אֶבֶן וַיָּמֹת וְהַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם הִתְאַמֵּץ לַעֲלוֹת בַּמֶּרְכָּבָה לָנוּס יְרוּשָׁלָםִ׃ יט וַיִּפְשְׁעוּ יִשְׂרָאֵל בְּבֵית דָּוִד עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ כ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׁב יָרָבְעָם וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְרְאוּ אֹתוֹ אֶל־הָעֵדָה וַיַּמְלִכוּ אֹתוֹ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה אַחֲרֵי בֵית־

ל' · ז' חס' וי"ו · ויבא ק' · ט' חס' בליש' · ג' ומס' · ז' חס' ו' · ד' · ג' וחד נסבה דד"ה · ל' · ס' · י"ג חס' בסי' י' ז' חס' וג' מ"ל · נ' ומס' · ל' · י"ד וכל אורי' ויהושע כוות' במ"ג לכעלו' · כ' דסמי'

יא וּכְעַן אַבָּא רָמָא עֲלֵיכוֹן נִיר תַּקִּיף וַאֲנָא אוֹסִיף עַל נִירְכוֹן אַבָּא רְדָא יָתְכוֹן בְּשַׁרְבִיטִין וַאֲנָא אֶרְדֵי יָתְכוֹן בְּמַרְגְנִין׃ יב וַאֲתָא יָרָבְעָם וְכָל עַמָּא לְוַת רְחַבְעָם בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה כְּמָא דְמַלֵּיל מַלְכָּא לְמֵימַר תּוּבוּ לְוָתִי בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה׃ יג וְאָתֵיב מַלְכָּא יָת עַמָּא פִּתְגָם קְשֵׁי וּשְׁבַק יָת מִלְכָּא דְסָבַיָּא דִּי מְלַכוּהִי׃ יד וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן כְּמִלְכָּא דְיָנְקַיָּא לְמֵימַר אַבָּא אַתְקֵיף יָת נִירְכוֹן וַאֲנָא אוֹסִיף עַל נִירְכוֹן אַבָּא רְדָא יָתְכוֹן בְּשַׁרְבִיטִין וַאֲנָא אֶרְדֵי יָתְכוֹן בְּמַרְגְנִין׃ טו וְלָא קַבֵּיל מַלְכָּא מִן עַמָּא אֲרֵי הֲוַת פְּלוּגְתָּא מִן קֳדָם יְיָ בְּדִיל לַאֲקָמָא יָת פִּתְגָמָא דְמַלֵּיל יְיָ בְּיַד אֲחִיָּה שִׁילוֹנָאָה עַל יָרָבְעָם בַּר נְבָט׃ טז וַחֲזוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל אֲרֵי לָא קַבֵּיל מַלְכָּא מִנְּהוֹן וַאֲתִיבוּ עַמָּא יָת מַלְכָּא פִּתְגָמָא לְמֵימַר לֵית לָנָא חוּלַק בְּדָוִד וְלָא אַחֲסָנָא בְּבַר יִשַׁי גְּבַר לְקִרְוָךְ יִשְׂרָאֵל כְּעַן מְלוֹךְ עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ דָּוִד וַאֲזַל יִשְׂרָאֵל לְקִרְוֵהִי׃ יז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּיָתְבִין בְּקִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ עֲלֵיהוֹן רְחַבְעָם׃ יח וּשְׁלַח מַלְכָּא רְחַבְעָם יָת אֲדוֹרָם דִּמְמַנָּא עַל מַסְּקֵי מִסִּין וּרְגָמוּ כָל יִשְׂרָאֵל יָתֵיהּ בְּאַבְנָא וּמִית וּמַלְכָּא רְחַבְעָם אִתַּקַּף לְמִסַּק בִּרְתִיכָא לְמִפַּךְ יְרוּשְׁלֶם׃ יט וּמְרַדוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּבֵית דָּוִד עַד יוֹמָא הָדֵין׃ כ וַהֲוָה כַּד שְׁמָעוּ כָל יִשְׂרָאֵל אֲרֵי תָב יָרָבְעָם וּשְׁלַחוּ וּקְרוֹ יָתֵיהּ לְוַת כְּנִשְׁתָּא וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה בָּתַר

אלי : (יא) עקרבים. אשגלנטי"ר בלע"ז שעוקצין כעקרב : (טז) ראה ביתך. בית המקדש שבנית לך לבדך יהיה : (יח) אדורם. הוא אדונירם :
ואת

רלבג

לי היא יותר גבוה ועבה ממתני אבי והרצון בזה כי בעת שמלך שלמה היה נער קטן כמו שקדם ועם כל זה עבדתם אותו בזאת העבודה ולזה ראוי שתעבדוני עבודה יותר חזקה ויותר קשה כי רחבעם היה בן ארבעים ואחת שנה במלכו : (יא) בשוטים. בשבטים : בעקרבים. שבטים אשר בהם קוצים שנוקבים ומכאיבים ויראה בזה שהוא יכביד להעמים על עולם ויוסיף ליסרם במוסר יותר קשה מהמוסר שיסרם בו שלמה: (יב) והנה ביום השלישי שבו אליו העם בשכם וענה להם קשות כעצת הילדים : (טז) והשיבו לו כי אין להם חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי שיחושו אם יפרדו ממנו ר"ל מזרעו ואמרו לו ראה ביתך דוד ר"ל ראה הבית שנשאר לך למלך בו מה הוא כי באמ' לא תמלוך על ישראל וסרו ממנו והיו הולכים להם אז שלח להם המלך רחבעם את אדור' אשר על המס להשיבם ולדבר אליהם דבריו והם רגמו בו אבן וימת והמלך רחבעם הוצרך להתחזק לעלות במרכבה תכף לנוס לירוש' כדי שלא ימיתוהו:
זולתי

בשוטים ד' וסי' ועתה אבי העמים . וידבר אליהם כעצת הילדים . תרויהון דמלכים . וחבירם דד"ה : לא שמע ה' וסי' נמסר בשמואל חלק א' סי' י"ד : אלהם י"ג חסר בסי' וסי' נמסר לקמן בסי' י"ו : על כל ישראל כ' דסמיכי בקריאה וסי' ושמתיה חרפה על כל ישראל . בחפרון מלך דשמואל . וימלך דוד על כל ישראל דשמואל . ויהי המלך שלמה . ולשלמה שנים עשר נציבים . והימים אשר מלך שלמה . וימליכו אותו על כל ישראל . מלך בעשא בן אחיה . זכרו תורת משה . כל אלה אנשי מלחמה דדברי הימים . כי נמשח דוד . וימלך דוד . ובבני אבי כי רצה להמליך . ודוד בן ישי מלך . וימלך שלמה בירושלם דדברי הימים . וישחטום הכהנים דד"ה . וישלח יחזקיהו . וצפירי עזים לחטיא' . הבאים מתשבי . ויתנהו אלהים מלך :

כמו שהיה טרם התחברו אל הכנוי כמו שאמר מן בגוד בגודה אחותה ומן שליש בדקר שלישו והדומים להם שנשארו על תנועתם והנה נבלע בדגש ושב החולם לקמץ בחטף וענינו יותר יש לי כח ואומץ ממה שהיה לאבי ולמה אקל עולכם : עבה. פועל עבר לזכר במשקל עשה ויש לפרשו תאר לנקבה ויהיה תאר לאצבעו הקטנה ובא האצבע זכר ונקבה הזכר כנגד התואר הקטן וי"ת חלשותי תקיף מעולימותיה דאבא : (יא) העמים. ענין משא כמו ויעמוס איש על חמורו : בשוטים. ת"י בשרביטין וכן שוט לסוס. ועקרבים קשים מהם שהם עוקצים בקוצים שבהם ויונתן תרגם במרגנין : (יב) ויבו ירבעם. כתוב בוי"ו וקרי באל"ף ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות : (טו) ולא שמע המלך אל העם. להקל עולם כאשר אמרו לו: (טז) מה לנו חלק בדוד. כמשמעו דרך שאלה כלומר מה לנו עוד בו כיון שאינו שומע בקולינו ואמר שיכביד עולינו מי יכריחנו להיות לנו חלק בו ומה שזכר דוד לפי שהוא היה תחלת המלוכה קורא בנו או בן בנו דוד וכן ודוד עבדי נשיא להם לעולם וי"ת מה כמו לא ואמר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי : ראה ביתך. כלומר ראה מי נשאר עמך ועל איזה בית תמלוך כי לא על בית ישראל וי"ת כען מלוך על אינש ביתך דוד ובדרש ראה ביתך דוד זה בית המקדש : (יז) וימלוך עליהם רחבעם. מלך עליהם והוי"ו כוי"ו וישא אברהם והדומים לו : (יח) את אדורם. שלח אותו אחריהם שישובו אליו ויקבלוהו למלך ורגמוהו וכיון שידע רחבעם כי רגמוהו ידע כי הקשר אמיץ והתאמץ לרכוב ולנוס : (כ) ויהי כשמוע כל ישראל. אחר שהלכו כל ישראל לאהליהם וירבעם שב למקומו
אשר

מצודת דוד

כי לא ישרו בעיניו : גדלו אתו. יחד מקטנותם : אשר העומדים. ואשר היו העומדים לפניו : (י) קטני. אצבעי הקטן עבה הוא ממתני מתני אבי ר"ל אהיה עוד במעלה יותר מאבי : (יא) ועתה. הואיל ותגדל מעלתי אוסיף עוד עולכם כי עוד יתרבו אנשי וסוסי ועליכם לכלכל : איסר אתכם. למלאות די מחסורו : ובעקרבים. המכאיבים עוד יותר : (טו) אל העם. אשר שאלו להקל עולם : כי היתה סבה. רצה לומר לא בעבור גודל סכלותו הסיב מה שהסיב כ"א מה' היתה : אל ירבעם. אשר הוא ימלוך : (טז) מה לנו. ר"ל מהו החלק הניתן לנו בעבור דוד לשניהם עבדים לזרעו : ולא נחלה. אבל לא ניתן לנו נחלה בעבור בן ישי : לאהליך ישראל. אתה ישראל לכה לאהליך ולא תמליכו אותו : עתה. ר"ל אתה רחבעם הבא מדוד מעתה ראה בהנהגת ביתך כאחד העם ואין לך עסק במלוכה : (יח) וישלח המלך. שלח אל העם להחזירם בדברי רצוי : התאמץ וכו'. כי פחד
לנפשו

מצודת ציון

(יא) העמים. ענין טעינת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מד) : יסר. מלשון יסורין והכאה : בשוטים. הוא כעין שבט כמו שוט לסוס (משלי כו) : בעקרבים. מין קוצים כמו ואל עקרבים אתה יושב (יחזקאל ב) : (טו) סבה. ענין הקפת הדבר והגורם לה : (יח) וירגמו. השלכת האבנים נקראת רגימה : התאמץ. מלשון אומץ ר"ל התחזק : (יט) ויפשעו. מרדו כמו ויפשע אדום (מלכים ב ח) :
נדא

רדק

אשר היה שם בית אביו ומשפחתו נועדו ישרא' ולא נזכר באיזה מקום ואפשר שחזרו לשכם ומפני זה בנה אותו להיות לו לבית מלוכה ושלחו וקראו ירבעם שיבא אל העדה במקום שנתקבצו שם והמליכו אותו על כל ישראל : שבט יהודה לבדו. כבר כתבנו כי שבט בנימין בכלל שבט יהודה כי ירושלם בין שניהם היתה ומי שימלוך בירושלם בודאי ימלוך על שניהם לפיכך בכלל שבט בנימין בכלל שבט יהודה : (כה) ויבן ירבעם את שכם. לא נוכל לומר כי חרבה היתה מעת שהחריב אותה אבימלך כי לא יתכן שהניחוה חריבה יותר ממאתים שנה ועוד כי שם התקבצו ישראל להמליך רחבעם ודאי עיר בנויה היתה אלא פי' ויבן שחזק חומות העיר ובנה בו היכל מלך וכן ויבן את פנואל לא שהיתה חריבה מעת שנתץ גדעון מגדל פנואל אלא שחזק בנינו כי חשש שמא ילחם עמו רחבעם וחזק שני אלה הערים כי גם כן רחבעם בנה ערי מצודות כמו שאומר בד"ה: (כז) אם יעלה העם הזה. כשיעלה וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה כלומר כיון שהם צריכים על כל פנים לעלות לירושלם שלש פעמים בשנה כל ישראל מלבד שיעלו יחידים לזבוח בשאר ימות השנה אי אפשר שלא יטה רחבעם לבבם אליו ושבו אל אדוניהם כי הוא אדוניהם מלך בן מלך ונקל הוא להטות לבבם אליו וצריך שאקח עצה שלא יעלו ירושלם שאם יעלו ישובו אל אדוניהם והרגוני שלא אפקפק עוד במלוכה ובדברי רז"ל מאי והרגוני גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי מורד במלכות הוא שאם היה מלך היה יושב וקטלי לי ואזלי בתרי' ועוד בדבריהם במוצאי שמיטה מלך ירבעם אמר כתי' במועד מקץ שבע שני' וגו' אקרא את התורה הזאת אם אני ארצה לקרוא יאמרו מלך העיר יקרא קודם ואם אני אקרא שני גנאי הוא לי ואם לא אקרא בזיון הוא לי : (כח) ויועץ המלך. שאל עצה היאך יעשה והסכימה עצתו עם היועצי' אותו שיעשה שני עגלי' ולמה עגלי' פתה אותם בדברים אמר להם הלא ידעתם כי המלכות נחלקה ברצון האל כמו שאמר לי אחיה השלוני הנביא אם כן האל לא רצה במלכות בית דוד ולא רצה ג"כ בירושלם שהוא מלכות בית דוד אם כן נעשה מקום אחר שתבואו

בֵּית דָּוִד אֱלָהֵין שִׁבְטָא דִיהוּדָה בִּלְחוֹדוֹהִי׃ כא וַאֲתָא רְחַבְעָם לִירוּשְׁלֵם וּכְנַשׁ יָת כָּל בֵּית יְהוּדָה וְיָת שִׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִן מְאָה וְתַמְנַן אַלְפִּין גְּבַר גִּבַּר עָבְדֵי קְרָבָא לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל לַאֲתָבָא יָת מַלְכוּתָא לִרְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה׃ כב וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם שְׁמַעְיָה נְבִיָּא דַּייָ לְמֵימָר׃ כג אֱמַר לִרְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה וּלְכָל שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְשִׁבְטָא בִנְיָמִן וּשְׁאָר עַמָּא לְמֵימָר׃ כד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תִסְּקוּן וְלָא תְגִיחוּן קְרָבָא עִם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תּוּבוּ גְּבַר לְבֵיתֵיהּ אֲרֵי מִן קֳדָם מֵימְרִי הֲוָה פִּתְגָמָא הָדֵין וְקַבִּילוּ לְפִתְגָמָא דַּייָ וְתָבוּ לְמֵיזַל כְּפִתְגָמָא דַּייָ׃ כה וּבְנָא יָרָבְעָם יָת שְׁכֶם בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם וִיתֵיב בַּהּ וּנְפַק מִתַּמָּן וּבְנָא יָת פְּנוּאֵל׃ כו וַאֲמַר יָרָבְעָם בְּלִבֵּיהּ כְּעַן דִלְמָא תְּתוּב מַלְכוּתָא לְבֵית דָּוִד׃ כז אִם יִסַּק עַמָּא הָדֵין לְמֶעְבַּד נִכְסַת קוּדְשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ בִּירוּשְׁלֵם וְיִתְפְּנֵי לִבָּא דְעַמָּא הָדֵין בָּתַר רִבּוֹנְהוֹן בָּתַר רְחַבְעָם מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיִקְטְלֻנַנִי וִיתוּבוּן לְוָת רְחַבְעָם מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ כח וְאִתְמְלִיךְ מַלְכָּא וַעֲבַד תְּרֵי עֶגְלִין דְדַהֲבָא וַאֲמַר לְהוֹן סַגִּיאָה לְכוֹן אָרְחָא מִלְּמִסַּק לִירוּשְׁלֵם הָא אִינוּן

מלכים א יב

דָּוִד זוּלָתִי שֵׁבֶט־יְהוּדָה לְבַדּוֹ׃
כא וַיָּבֹאוּ רְחַבְעָם יְרוּשָׁלִַם וַיַּקְהֵל אֶת־כָּל־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־שֵׁבֶט בִּנְיָמִן מֵאָה וּשְׁמֹנִים אֶלֶף בָּחוּר עֹשֵׂה מִלְחָמָה לְהִלָּחֵם עִם־בֵּית יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב אֶת־הַמְּלוּכָה לִרְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה׃ כב וַיְהִי דְּבַר הָאֱלֹהִים אֶל־שְׁמַעְיָה אִישׁ־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר׃ כג אֱמֹר אֶל־רְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶל־כָּל־בֵּית יְהוּדָה וּבִנְיָמִין וְיֶתֶר הָעָם לֵאמֹר׃ כד כֹּה אָמַר יְהוָה לֹא־תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּן עִם־אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ כִּי מֵאִתִּי נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ לָלֶכֶת כִּדְבַר יְהוָה׃
כה וַיִּבֶן יָרָבְעָם אֶת־שְׁכֶם בְּהַר אֶפְרַיִם וַיֵּשֶׁב בָּהּ וַיֵּצֵא מִשָּׁם וַיִּבֶן אֶת־פְּנוּאֵל׃ כו וַיֹּאמֶר יָרָבְעָם בְּלִבּוֹ עַתָּה תָּשׁוּב הַמַּמְלָכָה לְבֵית־דָּוִד׃
כז אִם־יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זְבָחִים בְּבֵית־יְהוָה בִּירוּשָׁלִַם וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל־אֲדֹנֵיהֶם אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה וַהֲרָגֻנִי וְשָׁבוּ אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ כח וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֶגְלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם מֵעֲלוֹת יְרוּשָׁלִַם הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

ויבא ק' ג' כ"כ
ל'
כ' דסמי'
ג' דסמי'
י"א זוגין מתחלפין בטעמא:
י"ז מ"ל
ל' דד"ס תלחמו וסי' מלכיא אכלין נונין
פ'
אמירה בלבו דוקא בלבו י'
כ' חד מ"ל וחד חס'
כ'. י"ג חס' בסיפרא
ג'

רשי

(כא) ואת שבט בנימין. העומדים על הגבול שיהודה ובנימין היה גבולם סמוך זה לזה : (כז) אם יעלה העם הזה וגו'. אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ויהיה הוא יושב ואני עומד ובמוצאי שביעית בזמן הקהל יקרא את פרשת המלך שהוא

רלבג

(כ) זולתי שבט יהודה לבדו. לרבוי שבט יהודה ביחס אל שבט בנימין לא חשב שבט בנימין מצורף שנחלת בני בנימין היתה תוך נחלת בני יהודה: (כא) ואת כל בית יהודה ובנימין ויתר העם. זה לאות שמלך על יהודה ובנימין גם היה עמו משאר השבטים וזה אמרו ויתר העם ואחשוב שהיו יושבים בירושלם מכל השבטים והוא הם נשארו לרחבעם גם אפשר כי משבט שמעון נשאר מעט במלכות רחבעם כי נחלת שמעון היתה מפוזרת תוך נחלת בני יהודה כמו שנזכר בספר יהושע : (כד) שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה. מגיד שהאולך על טובת השם ורצונו לא יפלא: (כה) ויבן ירבעם את שכם בהר אפרים. ר"ל שחזק בנינו והוסיף על העיר בדרך שהיה ראוי להיות עיר מלוכה וכן הרצון באמרו ויבן את פנואל רוצה לומר שחזק בנינו כי כבר היו המקומו' ההם בנויים קודם זה: (כז) אם יעלה העם הזה. ר"ל אם אניח העם הזה לעלות ולעשות זבחים בבית ה' בירוש' בשלש רגלים כפי מה שתחייבם התורה הנה ישוב לב העם לאדניה' בראות' כבודו בירוש' ואת כבוד בית ה' כי עושר גדול הוריש שלמה לרחבעם : (כח) ויועץ המלך. ר"ל שלקח עצה על זה בדרך שלא תסור המלוכה ממנו ועשה לו שני עגלי זהב ומשך לב העם ואמר הנה רב לכם הדרך מעלות כולכם בירושלם כי ישיגכם לאות רב ולזאת הסבה גם כן עשה להם שני עגלים כדי שלא יצטרכו כולם ללכת למקו' אחד

י"א נקדאו איש האלהים וסי' משה. אלקנה. שמואל. דוד. שמעיה. מיכה. אמוץ. אליהו. אלישע. עדו. חנן בן גדליהו : אמירה בלבו דוקא בלבו י' וסי' הלבן מאה שנה יולד. עשו. ירבעם. נבל. וחברו. המן. אמר בלבו מי יורידני ארץ. אמר בלבו לא תדרוש. אמר בלבו שכח אל. אמר בלבו בל אמוט :

תודדות אהרן ויאמר ירבעם בלבו. סנהדרין קא : אם יעלה העם. שם (ע"ג לט) : ויועץ. שם זוכר תאה :

מצודת דוד

לנפשו : (כ) כשמוע כל ישראל. כי זקני העדה לבדם שלחו אחריו מאז וידעו ממנו במקרה : (כה) ויבן. להיות עיר מבצר להשגב בה : (כו) עתה תשוב. ר"ל מסרה ורצוהו ולאה"ז נשמע לכולם כי שב ממצרים : זולתי שבט יהודה. ואף בני בנימין נכללו עמהם על כי ירושלים עיר המלוכה היתה לנחלה לשניהם ומפני כבוד שבט יהודה לא הוזכרו כי אינן רק טפלים להם : (כג) ויתר העם. כי רבים משאר השבטים התגררו בנחלת יהודה ובנימין : (כד) כי מאתי. בהשגחה בא הדבר ולא ובזמן קרוב : (כז) אם יעלה. כשיעלה העם הזה וכו' : ושב לב. לאהבו ולחפץ בו ברצותם כי לו לבדו הרשות לשבת בעזרה ולא לזולתו : ושבו אל רחבעם. לשית הוא עליהם למלך : (כח) ויועץ המלך. עם יועציו : רב לכם. ר"ל מרחק רב לכם הדבר מאשר תעלו עד ירושלים : הנה אלהיך ישראל. פיתה אותם לאמר אשר הסבה מסרה

שתבואו ותזבחו שם ולמה עגל אמר להם הלא אהרן עשה לישראל עגל להשרות השכינה בו במקום משה שלא היה להם גם אתם עתה שאין לכם מקום השכינה שהוא ירושלם נעשה עגל במקומו להשרות שכינה בו לפיכך אמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים כמו שאמר בעגל המדבר כי לא היתה כוונתו לע"ג ולמה עשה שנים כדי שלא להטריח ישראל שיבאו כלם למקום אחד : (כט) וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן . בבית אל לפי שאמר להם זה המקום גם כן נבחר כמו ירושלם כי יעקב אבינו אמר על המקום הזה יהיה בית אלהים ואחד נתן בדן גבול ישראל כמו שכתוב מדן ועד באר שבע :

כט וַיָּשֶׂם אֶת־הָאֶחָד בְּבֵית־אֵל וְאֶת־הָאֶחָד נָתַן בְּדָן׃ ל וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה לְחַטָּאת וַיֵּלְכוּ הָעָם לִפְנֵי הָאֶחָד עַד־דָּן׃ לא וַיַּעַשׂ אֶת־בֵּית בָּמוֹת וַיַּעַשׂ כֹּהֲנִים מִקְצוֹת הָעָם אֲשֶׁר לֹא־הָיוּ מִבְּנֵי לֵוִי׃ לב וַיַּעַשׂ יָרָבְעָם ׀ חָג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בַּחֲמִשָּׁה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ כֶּחָג ׀ אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיַּעַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ כֵּן עָשָׂה בְּבֵית־אֵל לְזַבֵּחַ לָעֲגָלִים אֲשֶׁר־עָשָׂה וְהֶעֱמִיד בְּבֵית אֵל אֶת־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה׃ לג וַיַּעַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ ׀ אֲשֶׁר־עָשָׂה בְּבֵית־אֵל בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בַּחֹדֶשׁ אֲשֶׁר־בָּדָא מִלִּבֹּד וַיַּעַשׂ חָג לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעַל עַל־

ד'
כ' ר"פ בסיפרא
פסק
ג'
ל. ג' בטעם סופר מונח
ג'
מלבו ק'

דַחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דְּאַסְקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כט וְשַׁוִּי יַת חַד בְּבֵית אֵל וְיַת חַד יְהַב בְּדָן׃ ל וַהֲוָה פִתְגָמָא הָדֵין לְחוֹבָא וַאֲזַלוּ עַמָּא קֳדָם חַד עַד דָּן׃ לא וַעֲבַד יַת בֵּית בָּמָתָא וַעֲבַד כּוּמְרַיָּא קְצַת מִן עַמָּא דְלָא הֲווֹ מִבְּנֵי לֵוִי׃ לב וַעֲבַד יָרָבְעָם חַגָּא בְּיַרְחָא תְמִינָאָה בַּחֲמְשָׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא כְּחַגָּא דְשִׁבְטָא דִיהוּדָה וְאַסֵּיק עַל אֱגוֹרָא כֵּן עֲבַד בְּבֵית אֵל לְדַבָּחָא לְעֶגְלַיָּא דִי עֲבַד וַאֲקִים בְּבֵית אֵל יַת כּוּמְרֵי בָמָתָא דִי עֲבַד׃ לג וְאַסֵּיק עַל אֱגוֹרָא דַעֲבַד בְּבֵית אֵל בַּחֲמְשָׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא תְמִינָאָה בְּיַרְחָא דְעָדָא מֵרְעוּתֵיהּ וַעֲבַד חַגָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּסְלֵיק עַל אֱגוֹרָא

שהוא ראש במדינתו ואני כשאר העם נמצאתי בזוי : (ל) עד דן. בסוף גבול הארץ : (לג) בחודש השמיני . דרש להם הוא חדש האסיף ובו ראוי החג להיות : בדא מלבו . לשון כוזב קונטרובי"ר בלע"ז :

והנה

רלבג

אחד כי יכבד עליהם ולזאת הסבה גם כן עשה להם כהנים מאי זה שיהיה מהשבטים לפי שקודם בנין בית המקדש אחר חורבן משכן שילה היתה העבוד' מותרת בזרים וכאילו הטעה אותם ואמר שבזה יוכלו לעשות עתה בזולת בית המקדש ובזה נתרצו יותר כדי שלא יהיה כל הכבוד והגדולה בזה לשבט לוי ומן הפלא איך הסכימו ישראל לעצתו לעבור על דברי התורה בזה להקריב קרבנו' בחוץ אחר אסור הבמות ועל ידי זרים ולהאמין בעגלי הזהב שהם האלהים אשר הוציאו ישראל מארץ מצרים . וידמה כי לא עסקו ישראל בתורה אך היו אוכלים ושותים ושמחים כמו שקדם בתחלת מלכות שלמה וזה היה סבת נפלם באלו החטאים עם שכבר ראו בימי שלמה שנעשו תועבות בירושלם מתועבות הגוים אשר נתחתן בהם שלמה ומזה המקום פרצו החטאים האלו בכל ישראל וידמה שאמר להם מה לכם לעלות לירושלם ובה האלהים אשר עובדים הגוים טוב שנעבו' האלהים שעבדו אבותינו שהיה נעשה ע"י אהרן שהיה נביא להיות לישראל תמורת משה ואמרו בו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים : (כט) והנה עשה האחד בבית אל . להתפרסם הענין שכבר שרת' שם שכינה ליעקב והאחד נתן בדן שהיא בקצה ארץ ישראל ולזה אמר אבנר לדוד מדן ועד באר שבע : (ל) ויהי הדבר הזה לחטאת . ר"ל שכבר היה זה לחטא עצום אף על פי שיעשוהו לעבוד הש"י כל שכן כשעשו מהם ע"ג : וילכו העם לפני האחד עד דן . ספר זה בעבור גנותם שהיו אדוקים כל כך בע"ג עד שכבר היו באים עד קצה הארץ ללכת לעבוד העגל אשר בדן : (לא) ויעש את בית במות . אחשוב שעשה בית שהיו בו במות רבות בהפך מה שהיה בבית המקדש שלא היתה בו כי אם במה אחת : ויעש כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי . הנה משך בזה גם כן לב העם כי הוא פטר אותם מהמעשרו' שאר מתנות כהונה שהיו נותנים לשבט לוי חלף עבודתם גם עשה הערים מהם שהיו להם לשבת מגרשיהם כמו שנזכר בספר דברי הימים כי רצה שיהיה כהן כל מי שירצה ולא יצטרכו ישראל לתת לו מתנות ואפשר גם כן שלא רצו שבט לוי לעבוד כי אם בבית מקדש ולזה גרשם ירבעם מארצו ועשה כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי : (לב) ויעש ירבעם חג בחדש השמיני . אפשר שעשה זה כדי שלא יחלקו עליו הרוצים עבוד את ה' כי יוכלו לעלות בירוש' בחדש השביעי

רב לכם מעלות ירושלם . די לכם עד עתה הניחו מהיום והילך מעלו' ירושלם וי"ת סגיאה לכון אורחא מלמיסק לירושלם הא איכון דחלתך ישראל . ובדרש רב לכם מעלות מה עשה הושיב שני פרדסיאו' או קסתראו' אחת על תבור ואח' על המצפה וזהו שאמר הושע כי פח הייתם למצפ' ורשת פרושה על תבור : (ל) לחטאת . כי מתחלה לא אמר ירבעם כי לשם ע"ג היה עושה אותם אלא לשם האל ואחר כך שב הדבר ההוא והיה לחטאת שקבלוהו באלוה וממנו יצאו לאלהים אחרים ככל הגוים לפיכך אמר ויהי הדבר הזה לחטאת : עד דן . אף על פי שהיה בקצה הגבול באו אליו מן הקצה האחר כל כך היו אדוקין בע"ג והקצה האחר היה באר שבע כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ועל זה אמר הנביא חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע כי מבאר שבע היה דרכם לאלהי דן והיו נשבעים בו : (לא) ויעש את בית במות . עשה בית ובנה שם במות : מקצות העם . כמו ומקצה אחיו מן הגדולים או מן הפחותים ובדברי רבותינו ז"ל מן הקוצים שבעם : אשר לא היו מבני לוי . כי לא רצו לעבוד ע"ג וכן בעגל שעשו במדבר כשאמר משה מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי מודיע שלא עבדו הם את העגל ואמר מעולם לא עבד שבט לוי ע"ג וזהו שאמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו ומה שאמר אך לא יעלו כהני הבמות כי אם אכלו מצות מקריבים היו בבמות אבל לשם ה' או מה שאמ' מעולם לא עבד שבט לוי ע"ג עד זמן שחטאו מלכי יהודה אבל כיון שחטאו מלכי יהודה והעמידו ע"ג בבית ה' חטאו גם כן מקצת הכהנים והקריבו לע"ג בבית ה' ומבני לוי שהם מבני איתמ' היו מקריבים לע"ג לא מבני צדוק שהם מבני אלעזר כי הם לא הקריבו לע"ג מעולם כמו שמפורש ביחזקאל וכיון שראה ירבעם שלא רצו להקריב בבמותיו גרשם מנחלתם ומאחוזתם והלכו להם לארץ יהודה כמו שאמר בדברי הימים כי עזבו הלוים את מגרשיהם ואחוזתם וילכו ליהודה ולירושל' כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן לה' כי אמר ירבעם יקחו מעשרותיה' ואחוזת' במלכותי וילכו ויעבדו לירושל' זה לא יהיה כיון שאינם עובדים בבית אל לא יהיה להם חלק ונחלה במלכותי וזהו שאמר כי הזניחם מכהן לה' הרחיקם מקחת מעשרותיהם ונחלתם שהם כהונת ה' או פירושו כיון שלא רצו להכניס מכהן לה' לירושלם הזניחם וגרשם מארצו : (לב) בחדש השמיני . החליף החדש השביעי בשמיני להרחיק ישראל עוד מחקות ירושלם או אם יהיה מישראל שירצו ללכת בחג הסכות בירושלם כמו שאומר בדברי הימים' הנותנים את לבבם לבקש את ה' אלהי ישראל באו ירושלם לזבוח עשה הוא חג בחדש השמיני כי כבר שבו לביתם ההולכים לירושלם ויהיו שם בבית אל בחג אשר עשו מירמת המלך : כן עשה . כחג אשר ביהודה בשביעי כן עשה בבית אל בשמיני : לזבח לעגלים אשר עשה . ובבית אל לא היה אלא עגל אחד אלא כמו שעש' בבית אל כן עשה בדן אלא מפני המעשה הזה שהיה בבית אל והוא ירבעם עלה על המזבח אשר בבית אל להקטיר ובא הנביא אליו לפיכך אמר בבית אל : (לג) ויעל על המזבח אשר עשה . העלה עליו עולות וזבחים : אשר בדא מלבו . אשר הוציא מלבו וכן כי מלבך אתה בודאם מוציאם ובדברי רז"ל

שאמור

ואת האחד ד בקריאה . וסי' נמסר בסדר מצורע : בית אל ג' בשפר מונח וסי' ותקש בלדתה . ולא נשאר איש בעי ובית אל . והעמיד בבית אל את כהני הבמות . ושארא בגעיא :

תולדות אהרן וישם את האחד . סנהדרין נו (יבמות טו) : לפני האחד . זוהר תשא : בחודש . נדרים י (ע"ג לט) :

מצודת דוד

תמיה על עגלי הזהב וכאשר טעו מאז בהעגל שעשה אהרן לז"א בהלשון הזה עצמו כמ"ש אלה אלהיך ישראל וכו' (שמות ל"ב) : (ל) לחטאת . עם כי מתחלה לא היתה הכוונה לשם עכו"ם אולם בהאריך הזמן חטאו בהם ועשאום לעכו"ם ממש : עד דן . הרחיקו ללכת עד דן שהיתה בסוף הגבול וכאומר הנה מתחילה פתם בעבור מרחק הדרך לירושלים ובסוף הרחיקו ללכת אל העגל אשר בדן : (לא) בית במות . עשה בית בה להעמיד בו מזבחות : מקצות העם . ממקוצים יהיה מי שיהיה : (לב) כחג אשר ביהודה . לעשות בו כמצות חג הסוכות הנעשה ביהודה בט"ו לחודש השביעי : ויעל . העלה עולות על המזבח : כן עשה וכו' . כמו שעשה בדן כן עשה בבית אל : והעמיד וכו' . לעבוד עבודת המזבח : אשר עשה . מקצות העם : (לג) ויעל . העלה עולות

הַמִּזְבֵּחַ לְהַקְטִיר׃

יג א וְהִנֵּה אִישׁ אֱלֹהִים בָּא מִיהוּדָה בִּדְבַר יְהוָה אֶל־בֵּית־אֵל וְיָרָבְעָם עֹמֵד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לְהַקְטִיר׃ ב וַיִּקְרָא עַל־הַמִּזְבֵּחַ בִּדְבַר יְהוָה וַיֹּאמֶר מִזְבֵּחַ מִזְבֵּחַ כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה־בֵן נוֹלָד לְבֵית־דָּוִד יֹאשִׁיָּהוּ שְׁמוֹ וְזָבַח עָלֶיךָ אֶת־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת הַמַּקְטִרִים עָלֶיךָ וְעַצְמוֹת אָדָם יִשְׂרְפוּ עָלֶיךָ׃ ג וְנָתַן בַּיּוֹם הַהוּא מוֹפֵת לֵאמֹר זֶה הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה הִנֵּה הַמִּזְבֵּחַ נִקְרָע וְנִשְׁפַּךְ הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר־עָלָיו׃ ד וַיְהִי כִשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דְּבַר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר קָרָא עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּבֵית־אֵל וַיִּשְׁלַח יָרָבְעָם אֶת־יָדוֹ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ לֵאמֹר תִּפְשֻׂהוּ וַתִּיבַשׁ יָדוֹ אֲשֶׁר שָׁלַח עָלָיו וְלֹא יָכֹל לַהֲשִׁיבָהּ אֵלָיו׃ ה וְהַמִּזְבֵּחַ נִקְרָע וַיִּשָּׁפֵךְ הַדֶּשֶׁן מִן־הַמִּזְבֵּחַ כַּמּוֹפֵת אֲשֶׁר נָתַן אִישׁ הָאֱלֹהִים בִּדְבַר יְהוָה׃ ו וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים חַל־נָא אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדִי וְתָשֹׁב יָדִי אֵלָי וַיְחַל אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַתָּשָׁב יַד־הַמֶּלֶךְ אֵלָיו וַתְּהִי כְּבָרִאשֹׁנָה׃ ז וַיְדַבֵּר הַמֶּלֶךְ אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים בֹּאָה־אִתִּי הַבַּיְתָה וּסְעָדָה וְאֶתְּנָה לְךָ מַתָּת׃ ח וַיֹּאמֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ אִם־תִּתֶּן־לִי

לְאַקְטָרָא׃ א וְהָא נְבִיָא דַייָ אֲתָא מִשְׁבַט יְהוּדָה בְּפִתְגָמָא דַייָ לְבֵית אֵל וְיָרָבְעָם קָאִים עַל אֱגוֹרָא לְאַקְטָרָא׃ ב וְאִתְנַבֵּי עַל אֱגוֹרָא בְּפִתְגָמָא דַייָ וַאֲמַר מַדְבְּחָא מַדְבְּחָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא בְרָא מִתְיְלִיד לְבֵית דָוִד יֹאשִׁיָהוּ שְׁמֵיהּ וִינַכֵּס עֲלָךְ יַת כּוּמְרֵי בָמָתָא דְאַסִיקוּ בוּסְמִין עֲלָךְ וְגַרְמֵי אֱנָשָׁא יוֹקְדוּן עֲלָךְ׃ ג וְיִתֵּן בְּיוֹמָא הַהוּא אָתָא לְמֵימַר דָא אָתָא דִי מַלֵיל יְיָ דְתִדְעוּן דִי שַׁלְחַנִי יְיָ הָא מַדְבְּחָא מִתְבְּזַע וּמִשְׁתְּפֵיךְ קִטְמָא דִי עֲלוֹהִי׃ ד וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא יַת פִּתְגָמָא דִנְבִיָא דַייָ דְאִתְנַבֵּי עַל אֱגוֹרָא בְּבֵית אֵל וְאוֹשִׁיט יָרָבְעָם יַת יְדֵיהּ מֵעִילַוֵי מַדְבְּחָא לְמֵימַר אַחֲדוּהִי וִיבֵשַׁת יְדֵיהּ דְאוֹשִׁיט עֲלוֹהִי וְלָא יְכִיל לַאֲתָבוּתֵיהּ לְוָתֵיהּ׃ ה וּמַדְבְּחָא אִתְבְּזַע וְאִשְׁתְּפֵיךְ קִטְמָא מִן מַדְבְּחָא כְּאָתָא דִיהַב נְבִיָא דַייָ בְּפִתְגָמָא דַייָ׃ ו וַאֲתֵיב מַלְכָּא וַאֲמַר לִנְבִיָא דַייָ צַלֵי כְעַן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וּבְעֵי מִן קֳדָמוֹהִי וּתְתוּב יְדִי לִי וְצַלִי נְבִיָא דַייָ קֳדָם יְיָ וְתָבַת יְדָא דְמַלְכָּא לֵיהּ וַהֲוָת כְּקַדְמֵיתָא׃ ז וּמַלֵיל מַלְכָּא עִם נְבִיָא דַייָ עוּל עִמִי לְבֵיתָא וּסְעוֹד וְאֶתֵּן לָךְ מַתְּנָא׃ ח וַאֲמַר נְבִיָא דַייָ לְמַלְכָּא אִם תִּתֶּן לִי

ה' ר"פ בספ'
י"א נקראו איש אלהים
ג'
ג' קמץ
ד'
כ'
ב' קמץ
ב' חד מלא וחד חסר
ג'. ב'. ב'
ג'. ל'
ו' כענין
ל'
ב' חס'
ד'.
כ'
י"ח. ל'
ל'

תולדות אהרן הנה בן נולד . יבמות נ מדרים ל (ברכות ד) :

רשי

(א) והנה איש אלהים . זה היה עדו : (ב) מזבח מזבח . שבבית אל ושבדן : ועצמות אדם . של ירבעם זה אלא שחלק לו כבוד : (ג) ונתן ביום ההוא . הנביא מופת לדבריו ביום שנתנבא זה לכם האות המזבח נקרע היום מאליו ונשפך הדשן לארץ : (ד) ותיבש ידו . נקם הקדוש ברוך הוא על כבודו של צדיק יותר מכבודו עומד ומקטיר לעבודת כוכבים לא יבשה ידו ובשביל לעז הצדיק יבשה ידו : (ו) אלהיך . ולא אלהי עדיין עומד במרדו : ותהי כבראשונה . עומד ומקטיר לעבודת כוכבים : (ז) וסעדה . אכול :

ונביא

רדק

שאור בודה להם והמאמתן פי' מוציא וי"ת דעדא מרעותי' : מלבו . מלבד כתי' ר"ל אשר בדא מלבד מועדי ה' ולא ראינו' אם עשה כן בשאר המועדי' כמו בחג הסכות ואפש' כי באותו זמן היה תחלת מלכותו כמו שכתבנו למעלה לפיכך אמר כי חג זה בדא מלבו והוא הדין לאחרים ובדברי רז"ל אף שבתות וימים טובים בדא ירבעם מלבו הדא הוא דכתיב אשר בדא מלבו מלבד כתי' מלבד שבתות ה' : ויעל על המזבח להקטיר . ירבעם עלה על המזבח להקטיר: (א) והנה איש אלהים . ארז"ל שהוא עידו הנביא ואמת הוא כי בימי ירבעם נבא ועליו נבא כמו שכתוב בדברי הימים ובחזות עדוא החוזה על ירבעם בן נבט : (ב) מזבח מזבח . כן דרך הקריאה כמו שכתוב אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל ובדברי רבותינו ז"ל מזבח שבבית אל ומזבח שבדן : הנה בן נולד . יהיה נולד : ועצמות אדם . אמר עצמות אדם לפי ששורפין על המזבח עצמות בהמה בעולות אשר יעלו עליו אמ' שישרפו עליו עצמות אדם וכן עשה יאשיהו כמו שכתוב ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח . ובדרש עצמות ירבעם ר"ל אלא שחלק כבוד למלכות: (ו) חל נא את פני ה' אלהיך. כלומר שהוא שלחך ואתה שלוחו ואני אדע כי ישמע אליך וירא ממנו וחלה את פניו שישיב ידו אליו ובדברי רז"ל אלהיך ולא אלהי ועוד באיזה פנים יקרא אותו אלהי והו' עומד ומקריב לע"ג אף על פי כן ויחל איש האלהים : ותהי כבראשונה . שהגיע אותה כרצונו כבתחילה ובדרז"ל אם תכתוש את האויל במכתש אין אתה מועיל כלום . מה בראשונה עומד ומקריב לע"ג אף אחר כן עומד ומקריב לע"ג : (ז) וסעדה . בקמץ חטף : כי כן צוה אותי . המלאך שדבר עמי בדבר ה' ולמה מנעהו מלאכול ולשתות במקום ההוא לפי שאסור להכנס לעיר עובדי ע"ג אם לא להתרות בהם ולמנעם או לדבר להם בשם ה' לפי שיראו העם כי לא נכנס שם אלא לספר נבואתו בלבד מנעהו מלאכול ולשתות שם ולפי שלא יזכר דרך העיר ההו' ולא ישוב שם מנעהו מלשוב בדרך אשר בא בה :

ונביא

רלבג

השביעי לעבוד את ה' כמו שנזכר בס' דברי הימים : כן עשה בבית אל לזבח לעגלים אשר עשה . ר"ל כי כמו שזכר שהלכו העם לפני האחד עד דן ועשה שם בית במות ועשה כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי ועשה חג בחדש השמיני כן עשה בבית אל ג"כ בית במות והעמיד שם גם כן כהני הבמות אשר עשה מקצות העם ולפי שבית אל היה לבית יוסף הנה היה שם ירבעם בחג הזה והוא בעצמו העלה עולות על המזבח להקטיר והנה זכר זה מפני מה שיזכור אחריו מדבר איש אלהים לירבעם : (ב) הנה בן נולד לבית דוד . הרצון בו יהיה נולד אך הנביאים רואים הדברים העתידים כאילו הם הווים : (ו) חל נא את פני ה' אלהיך והתפלל בעדי . זה פלא כ"א רב חטאי ירבעם הסכים הש"י לשמוע תפלת הנביא לרפאו והאפשר כי עשה זה כדי שישוב בתשובה בראותו אלו המופתים ועם כל זה לא שב ירבעם מדרכו הרעה כמו שספר אחר זה

נולד ג' קמצין יאשיהו . שלמה . לעם נולד כי עשה : וד' נקראו שמהתהון עד לא אתבריאו וסי' ישמעאל . יצחק . שלמה . יאשיהו : להשיבה ג' וסי' ותיבש ידו דירבעם . ויקם אישה וילך . טמן עצל ידו בצלחת : כבראשונה ה' בקריאה וסי' נמסר בספר שמות סימן ב' :

מצודת ציון

(לג) בדא . ענין המצאת הכזב כמו מלבך אתה בודאם (נחמיה ו) : יג (ג) מופת . אות : (ו) חל . ענין בקשה כמו ויחל משה (שמות לב) : (ז) וסעדה . אכול סעודה : מתת . מתנה

מצודת דוד

כמו בדן : אשר בדא מלבו . אשר המציא ממחשבות לבו אשר לא כדת : ויעל וגו' להקטיר . ירבעם בעצמו עלה להקטיר את הקטורת אבל שאר הקרבנות הפעיל כהני הבמות במלואו : יג (א) בדבר ה' . ר"ל בשליחות ה' : (ב) מזבח מזבח . כאילו ידבר אל המזבח ומדרך הקריאה לכפול שם הנקרא וכן אברהם אברהם (בראשית כ"ב) : נולד . יהיה נולד : ועצמות אדם . כאומר הנה עתה שורפים עליך עצמות בהמה אבל אז ישרפו עליך עצמות אדם כמ"ש ויקח את העצמות מן הקברים וישרוף על המזבח (מ"ב כ"ג) : (ג) ונתן ביום ההוא . איש האלהים נתן מופת בעת ההוא לאמת דבריו : (ד) וישלח . השים ידו על הנביא לרמז לעבדיו לתפשו : (ו) ותשב . ר"ל שיוכל להשיב ידי : ותהי . היה משיבה אליו ונתרפאת ממכה

[illegible]

אֶת־חֲצִי בֵיתֶךָ לֹא אָבֹא עִמָּךְ וְלֹא־ ס' חס'
אֹכַל לֶחֶם וְלֹא אֶשְׁתֶּה־מַּיִם בַּמָּקוֹם
הַזֶּה׃ ט כִּי־כֵן ׀ צִוָּה אֹתִי בִּדְבַר יְהוָה
לֵאמֹר לֹא־תֹאכַל לֶחֶם וְלֹא תִשְׁתֶּה־
מָּיִם וְלֹא תָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתָּ׃ ל'. ל'
י וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אַחֵר וְלֹא־שָׁב בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר ס'
בָּא בָהּ אֶל־בֵּית־אֵל׃
יא וְנָבִיא אֶחָד זָקֵן יֹשֵׁב בְּבֵית־אֵל ז'. ל'
וַיָּבוֹא בְנוֹ וַיְסַפֶּר־לוֹ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֶׂה בט"ז מ"ל
אֲשֶׁר־עָשָׂה אִישׁ־הָאֱלֹהִים ׀ הַיּוֹם
בְּבֵית־אֵל אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר
אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְסַפְּרוּם לַאֲבִיהֶם׃ יב וַיְדַבֵּר כ'
אֲלֵהֶם אֲבִיהֶם אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ הָלָךְ י"ג חס'. ל'
וַיִּרְאוּ בָנָיו אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלַךְ אִישׁ
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא מִיהוּדָה׃ יג וַיֹּאמֶר
אֶל־בָּנָיו חִבְשׁוּ־לִי הַחֲמוֹר וַיַּחְבְּשׁוּ־ ל'
לוֹ הַחֲמוֹר וַיִּרְכַּב עָלָיו׃ יד וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי ל'
אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיִּמְצָאֵהוּ יֹשֵׁב תַּחַת ד'
הָאֵלָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַאַתָּה אִישׁ־ בד'
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּאתָ מִיהוּדָה וַיֹּאמֶר
אָנִי׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֵךְ אִתִּי הַבָּיְתָה י"ח
וֶאֱכֹל לָחֶם׃ טז וַיֹּאמֶר לֹא אוּכַל לָשׁוּב
אִתָּךְ וְלָבוֹא אִתָּךְ וְלֹא־אֹכַל לֶחֶם ד' ומ"ל
וְלֹא־אֶשְׁתֶּה אִתְּךָ מַיִם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃
יז כִּי־דָבָר אֵלַי בִּדְבַר יְהוָה לֹא־תֹאכַל ז' בענין
לֶחֶם וְלֹא־תִשְׁתֶּה שָׁם מָיִם לֹא־תָשׁוּב ל'. ל' קדמה ולא תשוב
לָלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־הָלַכְתָּ בָּהּ׃ יח וַיֹּאמֶר
לוֹ גַּם־אֲנִי נָבִיא כָּמוֹךָ וּמַלְאָךְ דִּבֶּר
אֵלַי בִּדְבַר יְהוָה לֵאמֹר הֲשִׁבֵהוּ אִתְּךָ י"ז. ל' חס'
אֶל־בֵּיתֶךָ וְיֹאכַל לֶחֶם וְיֵשְׁתְּ מָיִם ס' רפין וסי' קם עשבא דנהמא וכפר בגנתיה
כִּחֵשׁ לוֹ׃ יט וַיָּשָׁב אִתּוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם

יַת פַּלְגוּת בֵּיתָךְ לָא אֵיעוּל
עִמָּךְ וְלָא אֵיכוּל לַחְמָא
וְלָא אֶשְׁתֵּי מַיָא בְּאַתְרָא
הָדֵין׃ ט אֲרֵי כֵן פַּקִיד יָתִי
בְּפִתְגָמָא דַייָ לְמֵימַר לָא
תֵיכוּל לַחְמָא וְלָא תִשְׁתֵּי
תַמָן מַיָא וְלָא תְתוּב
בְּאוֹרְחָא דַאֲזַלְתָּא׃ י וַאֲזַל
בְּאוֹרְחָא אוֹחֲרֵי וְלָא תָב
בְּאוֹרְחָא דַאֲתָא בָהּ לְבֵית
אֵל׃ יא וּנְבִיָא שַׁקְרָא חַד
סָבָא יָתֵיב בְּבֵית אֵל וַאֲתָא
בְרֵיהּ וְאִשְׁתָּעִי לֵיהּ יַת
כָּל עוֹבָדָא דַעֲבַד נְבִיָא
דַייָ יוֹמָא דֵין בְּבֵית אֵל יַת
פִּתְגָמַיָא דְמַלֵיל עִם מַלְכָּא
וְאִשְׁתָּעוּנוּן לַאֲבוּהוֹן׃
יב וּמַלֵיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן בְּאֵי
דָא אוֹרְחָא אֲזַל וְאַחֲזִיאוּ
בְנוֹהִי יַת אוֹרְחָא דַאֲזַל
נְבִיָא דַייָ דַאֲתָא מִשִּׁבְטָא
דִיהוּדָה׃ יג וַאֲמַר לִבְנוֹהִי
זָרִיזוּ לִי חֲמָרָא וְזָרִיזוּ לֵיהּ
חֲמָרָא וּרְכִיב עֲלֵיהּ׃
יד וַאֲזַל בָּתַר נְבִיָא דַייָ
וְאַשְׁכְּחֵיהּ יָתֵיב תְּחוֹת
בּוּטְמָא וַאֲמַר לֵיהּ הַאַתְּ
נְבִיָא דַייָ דַאֲתֵיתָא
מִשִּׁבְטָא יְהוּדָה וַאֲמַר אֲנָא׃
טו וַאֲמַר לֵיהּ אִיתָא עִמִּי
לְבֵיתָא וֶאֱכוּל לַחְמָא׃
טז וַאֲמַר לָא אִיכּוּל לְמֵיתַב
עִמָּךְ וּלְמֵיעַל עִמָּךְ וְלָא
אֵיכוּל לַחְמָא וְלָא אֶשְׁתֵּי
עִמָּךְ מַיָא בְּאַתְרָא הָדֵין׃
יז אֲרֵי גְזֵירָא עֲלַי בְּפִתְגָמָא
דַייָ לָא תֵיכוּל לַחְמָא וְלָא
תִשְׁתֵּי תַמָן מַיָא וְלָא תְתוּב
לְמֵיזַל בְּאוֹרְחָא דַאֲזַלְתָּא
בָהּ׃ יח וַאֲמַר לֵיהּ אַף
אֲנָא נְבִיָא כְּוָתָךְ וּמַלְאָכָא מַלֵּיל עִמִּי בְּפִתְגָמָא דַייָ לְמֵימַר אֲתֵיבְהִי עִמָּךְ
לְבֵיתָךְ וְיֵיכוּל לַחְמָא וְיִשְׁתֵּי מַיָא כַּדִּיב לֵיהּ׃ יט וְתָב עִמֵּיהּ וַאֲכַל לַחְמָא

רשי

(יא) ונביא אחד. נביא השקר: יושב בבית אל. ואינו משם אלא משומרון בא וכן הוא אומר בפרשת יאשיהו (מלכים ב כ"ג י"ט) וימלטו עצמותיו את עצמו' הנביא אשר בא משומרון:
אל

רלבג

זה : (ט) לא תאכל לחם ולא תשתה מים. ידמה שצוהו השם יתברך בזה להעיר שאין בהם תועלת והנאה כי כלם יאבדו בסוף בעבור זה החטא. וצוהו שלא ישוב בדרך אשר בא בה אל בית אל כאילו יעיר כי דרכו אשר דרך בה ללכת לבית אל לאמר אלו הדברים אשר אמר שם אין בה תועלת כי לא הועילו שם דבריו כלום לעולם מרי ירבעם : (יא) ויבא בנו ויספר לו. הנה בנו האחד התחיל הספור במה שעשה איש האלהים בבית אל ובנו אחר ספר הדברים אשר דבר אל המלך באופן שבניו ספרו לו אלו הספורים לאביהם : (יד) תחת האלה. אלמי בלע"ז והיה יושב שם להיות לו לצל : (יח) כחש לו. ראוי שיפול ספק איך לא נענש זה הנביא אשר השיבו שאמר לו בשם ה' אשר לא צוהו לדבר וכבר נתבאר בתורה שהעושה זה חייב מיתה בידי שמים. ועוד יפול ספק למה נענש הנביא אשר בא מיהודה והנה חשב כי דבר ה' אליו שישוב בבית אל ויאכל שם לחם כי כן מצאנו באברהם שצוהו הש"י שיעלה את בנו לעולה ואחר כן צוהו שנית שלא ישלח ידו אל הנער. אולם התשובה בזה הספק השני לא תקשה מאד לפי מה שביארנו אנחנו בענין עקדת יצחק וזה שהש"י לא שב מצוויו הראשון אבל באר לו שרצונו היה באמרו והעלהו שם לעולה שיעלהו שם בעבור העולה כדי שיתחנך יצחק בעבודת הש"י
כמו

תולדות אהרן כי קן צוה. סנהדרין שם : ויאמר לו גם אני. שם :

רדק

(יא) ונביא אחד זקן. ת"י ונביא שקרא חד סבא ויש נוסחאות שכתוב בהם ושמיה מיכה וכן בדברי רז"ל כי מיכה היה מהם אמרו כי אמציה כהן בית אל היה ומהם אמרו זה עידוא הנביא ומהם אמרו זה יונתן בן גרשם ותחלת ישיבתו בשמרון היתה כמו שכתוב בדברי יאשיהו הנביא אשר בא משמרון ובא לבית אל וישב שם ואע"פ שלא היה באותו הפרק עיר שמרון בנויה עדיין שהרי עמרי בנה את העיר היה שם מתחילה פרז ועמרי קנה ההר ובנה שם העיר או שהיה שם מתחילה כמו שתרגם יונתן ויקן את ההר וזבן ית כרכא אלא שעמרי חזק הבנין וקרא לעיר שם אחר : ויספרום. אמר ויספרום אחר שאמר ויבוא בנו ויספר לו פירוש כי תחלה בא בנו האחד והיה מספר לו אשר עשה איש האלהים ובעודו מספר באו שאר בניו גם כן ויספרו הדברים לאביה' כמו שהיה מספר הראשון : (יב) ויראו בניו את הדרך. ת"י ואחזיאו כמו ויראו בפתח היו"ד מבנין הפעיל כלומר שהראו לאביהם הדרך אשר הלך בה ויש לפרשו כמשמעו ופירושו וכבר ראו בניו הדרך אשר הלך ואמרו לאביהם בדרך זו הלך: (יז) כי דבר אלי. פי' כי דבר בא אלי כלומר דבר נבוא' בא אלי על ידי מלאך שאמר לי בדבר ה' : (יח) כחש לו. כי נביא שקר היה והוא האזין לדבריו ונענש בזה כי היה לו לחקור ולשאול עליו אם הוא נביא אמת והוא עבר על דברי עצמו לפיכך היתה מיתתו בידי שמים שנאמר אשר לא ישמע
אל

אלהם י"ג חס' בסיפרא וסי' וירא כל ישראל. ויועץ המלך ויעש שני עגלי. וידבר אלהם אביה'. קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון. מה משפט האיש. וישובו אליו והוא. לא זה הדרך. וישלח רכב סוס שני. ויקבץ מלך ישראל את הנביאים. ויקבץ יהוא את כל העם. ויפל אחזיהו. ויקרא המלך יהואש. ויקרא אל המלך. ובק"צת ספ"רי מס"רה נמ"סר וידבר אלי"הם כע"צת הי"ל"דים במ"נין החס' ומ"עות הו"א : הביתה י"ח בקריאה וסימ' וישלחו האנשים את ידם. ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים. ויהי כהיום הזה. ויבא יוסף הביתה. וירא יוסף אתם את בנימן. ועתה שלח העז את מקנך. את תקות חוט השני הזה תקשרי. ויסורו שם לבא ללון בגבעה. ויאמרו אליו עברים אנחנו. ועתה קחו ועשו עגלה. וישלח דוד אל תמר. ויקם יואב ויבא אל אבשלום. ויבאו עבדי אבשלום. באה אתי הביתה. ויאמר אליו לך אתי. ויקח אליהו את הילד. ויבא אלישע הביתה. ויקם ויבא הביתה: ויאכל ה' רפין וסי' קם עשבא דנהמא וכפר בגנתיה. ופירושן נמסר בסדר תולדות :

מצודת דוד

והיתה כבראשונה : (ט) צוה אותי. המלאך הדובר בי צוני בדבר ה' וכו' : ולא תשוב בדרך. לא תשוב למקומך בזה הדרך אשר הלכת הנה וכאילו לא יהפוך לדעת מבוא העיר לשוב ולבוא בה : (יא) ויספרום. מתחלה בא האחד וספר ואח"ז באו יתר בניו וספרו גם המה : (יב) ויראו. כמו ויראו בפת"ח ור"ל שהראו לאביהם : (יז) כי דבר אלי. ר"ל דבר בא אלי ע"י המלאך שאמר בדבר ה' וכו' : (יח) כחש לו. אלה דברי המספר הספר שאמר הנה הנביא הזקן היה משקר לו כי לא בא אליו הצואה להשיבו

מצודת ציון

מתנה כמו מתת אלהים היא (קהלת ה) : (יג) חבשו. ענין תקון האוכף : (יד) האלה. שם

רדק

אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו כל שכן אם הוא עצמו לא ישמע אל דברי עצמו אשר דבר בשם ה' : (כ) אל הנביא אשר השיבו. בעבור אשר מרה פי ה' נביא האמת לא באה אליו הנבואה ובאה אל נביא השקר לצורך להודיע לנביא האמת חטאו וענשו ורז"ל אמרו גדולה לגימא שמקרבת את הרחוקים ומרחקת את הקרובי' ומשרה שכינה על נביאי הבעל: (כא) ויקרא אל איש האלהים. כתרגו' ואיתנבי על נבי' דה' דאתא משבט יהודה וי"מ כי הנבואה באה אל איש האלהים כמו שאמ' ויקרא אל איש האלהים ומה שאמר אל הנביא אשר השיבו פירוש אל הנביא אשר השיבו הנביא הזקן ובדברי רז"ל אשר הושב לא נאמר אלא אשר השיבו נלמד שעל נביא השקר שרתה רוח הקודש : (כב) אל קבר אבותיך . שלא ישוב אל ארץ יהוד' וימות שם כי בדרך ימות ובאמרו לו נבלתך רמז לו כי נבלה תהיה גויתו כלומר מושלכת בדרך או כל גוף מת יקרא נבלה בין של בהמה ועוף בין של אדם ואפילו צדיק כמו נבלתי יקומון : (כג) ויחבש לו החמור . הנביא הזקן חבש החמור לנביא ה' אשר השיבו מן הדרך ואמר הידועה אחר הכנוי כמו ותראהו את הילד והדומים לו : (כח) וחמור והאריה . יש אומרים כי חסר ממנו ה"א הידועה ומשפטו והחמור כמו בחמור כחמור לחמור ולא יתכן כי לא יתכן ה"א הידועה חסרה כי אם על לא עם וי"ו השמוש ובא וחמור בלא ידיעה כי כבר נזכר פעמים וכן וישרף עליו את בית מלך באש בלא ידיעה כי כבר זכרו בידיעה ארמון בית המלך : לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור . לא אכל את הנבלה על דרך וסגר פום אריותא אבל הרגו לעונש שמרה פי השם והנה הראה לנו בזה גמול הצדיק וענשו כאח' בעולם הזה וכן גמול החמור בעולם הזה לכבוד הנביא שרכב עליו כי יש גמול ועונש בשאר בעלי חיים בעולם הזה בענין האדם כמו שכתבנו בפי' תילים במזמור תהלה לדוד : (כט) ויניחהו אל החמור . כמו על החמור כמו אל ההרים לא אכל על ההרים וזולתם רבים :

ויקברו

בְּבֵיתֵיהּ וּשְׁתִי מַיָא׃ כ וַהֲוָה עַד דְאִינוּן מְסַחֲרִין עַל פָּתוֹרָא וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ לִנְבִיָא דַאֲתָבֵיהּ׃ כא וְאִתְנַבֵּי עַל נְבִיָא דַייָ דַאֲתָא מִשִׁבְטָא יְהוּדָה לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלַף דְסָרֵיבְתָּא עַל מֵימְרָא דַייָ וְלָא נְטַרְתָּא יַת תַּפְקֵידְתָּא דְפַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ כב וְתַבְתָּא וַאֲכַלְתָּא לַחְמָא וְאִשְׁתֵּיתָא מַיָא בְּאַתְרָא דְמַלֵיל עִמָךְ לָא תֵיכוּל לַחְמָא וְלָא תִשְׁתֵּי מַיָא לָא תִתְכְּנֵישׁ נְבֶלְתָּךְ לְקִבְרָא דַאֲבָהָתָךְ׃ כג וַהֲוָה בָּתַר דַאֲכַלוּ לַחְמָא וּבָתַר דִשְׁתִיאוּ וְזָרֵז לֵיהּ חֲמָרָא לִנְבִיָא דַאֲתָבֵיהּ׃ כד וַאֲזַל וְאַשְׁכְּחֵיהּ אַרְיָא בְּאוֹרְחָא וְקַטְלֵיהּ וַהֲוַת נְבֶלְתֵּיהּ רְמְיָא בְּאוֹרְחָא וַחֲמָרָא קָאִים לְקִבְלָהּ וְאַרְיָא קָאִים בִּסְטַר נְבֶלְתָּא׃ כה וְהָא גֻבְרַיָא עָבְרִין וַחֲזוֹ יַת נְבֶלְתָּא רְמְיָא בְּאוֹרְחָא וְיַת אַרְיָא קָאִים בִּסְטַר נְבֶלְתָּא וַאֲתוֹ וּמַלִילוּ בְּקַרְתָּא דִנְבִיָא שַׁקְרָא סָבָא יָתִיב בַּהּ׃ כו וּשְׁמַע נְבִיָא דַאֲתָבֵיהּ מִן אוֹרְחָא וַאֲמַר נְבִיָא דַייָ הוּא דְסָרֵיב עַל מֵימְרָא דַייָ וּמַסְרֵיהּ יְיָ לְאַרְיָא וְתַבְרֵיהּ וְקַטְלֵיהּ כְּפִתְגָמָא דַייָ דְמַלֵיל לֵיהּ׃ כז וּמַלֵיל עִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר זָרִיזוּ לִי יַת חֲמָרָא וְזָרִיזוּ׃ כח וַאֲזַל וְאַשְׁכַּח יַת נְבֶלְתֵּיהּ רְמְיָא בְּאוֹרְחָא וַחֲמָרָא וְאַרְיָא קָיְמִין בִּסְטַר נְבֶלְתָּא לָא אֲכַל אַרְיָא יַת נְבֶלְתָּא וְלָא תַבַּר יַת חֲמָרָא׃ כט וּנְטַל נְבִיָא שַׁקְרָא יַת נְבֶלְתָּא דִנְבִיָא דַייָ וְאַחֲתֵיהּ עַל חֲמָרָא וַאֲתִיבֵיהּ וַאֲתָא לְקַרְתָּא דִנְבִיָא שַׁקְרָא סָבָא לְמִסְפַּד

בְּבֵיתוֹ וַיֵּשְׁתְּ מָיִם׃ כ וַיְהִי הֵם יֹשְׁבִים אֶל־הַשֻּׁלְחָן וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־הַנָּבִיא אֲשֶׁר הֱשִׁיבוֹ׃ כא וַיִּקְרָא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא מִיהוּדָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן כִּי מָרִיתָ פִּי יְהוָה וְלֹא שָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כב וַתָּשָׁב וַתֹּאכַל לֶחֶם וַתֵּשְׁתְּ מַיִם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ אַל־תֹּאכַל לֶחֶם וְאַל־תֵּשְׁתְּ מָיִם לֹא־תָבוֹא נִבְלָתְךָ אֶל־קֶבֶר אֲבֹתֶיךָ׃ כג וַיְהִי אַחֲרֵי אָכְלוֹ לֶחֶם וְאַחֲרֵי שְׁתוֹתוֹ וַיַּחֲבָשׁ־לוֹ הַחֲמוֹר לַנָּבִיא אֲשֶׁר הֱשִׁיבוֹ׃ כד וַיֵּלֶךְ וַיִּמְצָאֵהוּ אַרְיֵה בַּדֶּרֶךְ וַיְמִיתֵהוּ וַתְּהִי נִבְלָתוֹ מֻשְׁלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ וְהַחֲמוֹר עֹמֵד אֶצְלָהּ וְהָאַרְיֵה עֹמֵד אֵצֶל הַנְּבֵלָה׃ כה וְהִנֵּה אֲנָשִׁים עֹבְרִים וַיִּרְאוּ אֶת־הַנְּבֵלָה מֻשְׁלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ וְאֶת־הָאַרְיֵה עֹמֵד אֵצֶל הַנְּבֵלָה וַיָּבֹאוּ וַיְדַבְּרוּ בָעִיר אֲשֶׁר הַנָּבִיא הַזָּקֵן יֹשֵׁב בָּהּ׃ כו וַיִּשְׁמַע הַנָּבִיא אֲשֶׁר הֱשִׁיבוֹ מִן־הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הוּא אֲשֶׁר מָרָה אֶת־פִּי יְהוָה וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה לָאַרְיֵה וַיִּשְׁבְּרֵהוּ וַיְמִתֵהוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ כז וַיְדַבֵּר אֶל־בָּנָיו לֵאמֹר חִבְשׁוּ־לִי אֶת־הַחֲמוֹר וַיַּחֲבֹשׁוּ׃ כח וַיֵּלֶךְ וַיִּמְצָא אֶת־נִבְלָתוֹ מֻשְׁלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ וַחֲמוֹר וְהָאַרְיֵה עֹמְדִים אֵצֶל הַנְּבֵלָה לֹא־אָכַל הָאַרְיֵה אֶת־הַנְּבֵלָה וְלֹא שָׁבַר אֶת־הַחֲמוֹר׃ כט וַיִּשָּׂא הַנָּבִיא אֶת־נִבְלַת אִישׁ־הָאֱלֹהִים וַיַּנִּחֵהוּ אֶל־הַחֲמוֹר וַיְשִׁיבֵהוּ וַיָּבֹא אֶל־עִיר

ל׳
פ׳ באמצע פ׳
ג׳ וכענין
ב׳ חס׳ את בליש׳
ל׳ ומ״ל
ב׳ דגשים כי לנביא היום
ח׳ מ״ל
ה׳ ר״פ בסי׳ ל׳ וחד סכם אנשים
ג׳ ומ״ל וכענין
ב׳ תגיס . ל׳
ל׳
ג׳ וכענין
ל׳
ב׳ חס׳ בגן עדן

רשי

(כ) אל הנביא. נביא השקר אשר השיבו . לאיש האלהים מכאן אמרו גדולה לגימא שמשרה שכינה על נביאי הבעל: (כא) ויקרא . הנביא הזקן אל איש האלהים : (כג) לנביא אשר השיבו . שם זה לרסב עליו

רלבג

כמו שבארנו שם ואמנם בזה המקום היה שב הש"י מצווה הראשון וזה לא יתכן שיהיה ומפני זה היה ראוי שיתן אל לבו הנביא אשר מיהודה כי נביא שקר הוא ולא יאמין לדבריו . וכאן הותר זה הספק. ואולם הספק הראשון יש בהתרו מהקושי וידמ' כי לרוב עוטתיה' שם הסתיר הש"י פניו מהם ולא ענשם על חטאיהם כדרך אמרו לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה וגו' . הלא תראה כי לאהבת הש"י יהודה וירוש' ענש את רחבעם והעלה עליו מלך מצרים בשנה החמישית למלכו ולא התחיל לחטוא עד השנה הרביעית כמו שנזכר בס' דברי הימים ואולם ירבעם לא שמע קול נוגש והנה נעשה בזה הענין פלא אחר והוא שהשרה השם נבואתו לנביא השקר ויותר נפלא מזה שכבר הגיע לו הנבואה בהקיץ לפי הנראה ואע"פ שאפשר שנא' שהנביא אשר מיהודה ובני הנביא הזקן היו יושבים אל השולחן ובא דבר ה' אל הנביא הזקן בחלום וידמה שכמו שהשרה הש"י השכינה על בלעם בעבור ישר' ואע"פ שלא היה נביא כ"א קוסם כן שפך רוחו על זה הנביא הזקן בעבור חטא איש האלהים והיה זה מדה כנגד מדה הוא האמין נביא השקר במה שלא היה ראוי להאמינו ואפילו אם היה נביא אמת והוצרך מפיו לשמוע דבר ה' על דבר ענשו וחטאו אשר חטא: (כד) והנה זה היה פלא גדול שהאריה המיתו ולא שבר את החמור ולא אכל את הנבלה כי מה' היה למען יודע ענשו זה ויקחו מוסר היודעים עם שאולי יהי זה סבה להשיב ירבעם

תולדות אהרן ויהי הם . סנהדרין
קד : וילך וימצא .
שם סט :

וימצאהו ד׳ בקריאה וסי׳ וימצאהו איש והנה תעה בשדה . וימצאהו יושב תחת האלה . וימצאהו אריה בדרך וימיתהו . וימצאהו האריה ויכהו : וימיתהו ח׳ מלאים בקריאה וסימ׳ ויהי ער בכור יהודה . וימצאהו אריה בדרך . ויבא זמרי ויכהו . שלום בן יבש ב׳ בפסוק . ויקשר קשר הושע בן אלה . וימיתהו במגדו בראתו אתו . ויהי ער בכור יהודה דד״ה . ולא דרש ביי׳ : והנה ה׳ ר״פ וסי׳ נמסר בריש ספרא : וינחהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וינחהו בגן עדן . ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר . וינחהו במשמר . הנחו לו ויקלל . אשר הנח שם משה . וינחהו אל החמור :

מצודת ציון

שם אינן מה : האתה . כה"א השאלה : (כא) מרית . מל' מרי ומרד : (כב) נבלתך . אף גוף מת צדיק נקרא נבלה וכן נבלתי יקומון (ישעיה כו) : (כט) אל החמור . על החמור :

סוי

מצודת דוד

להפיטו : (כ) אשר השיבו . הוא הנביא הזקן : (כג) ויחבש לו . הנביא הזקן חבש את החמור להנביא אשר בא מיהודה : (כז) אשר דבר לו . אשר דבר עליו :

בקבר

עליו איש האלהים: (ל) בקברו. בבית קבורה שהיה לנביא השקר הזה בעיר: (לב) כי היה יהי' וגו'. אולי ימלטו עצמותיו את עצמותי: (לג) אחר הדבר הזה. שראה את המופת הזה ושמע את דברי הנביא ואף על פי כן לא שב ורבותינו דרשו אחר שתפסו הקב"ה בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן: (ג) ונקודים. מין קליות מייבשין בתנור ועושין אותן קמח לעשות ממנו מאכל שקורין לו שתיתא בלשון גמרא:
והיא

(ל) בקברו. בקבר הנביא הזקן אשר כרה לעצמו: ויספדו. הוא ובניו: (לא) אצל עצמותיו הניחו את עצמותי. זכר העצמות במקום הגוף כי שם מוסדי הגוף: (לב) היה יהיה. וכשישרפו עצמות הקבורי' עצמותיו ימלטו כי הוא איש האלהים ועצמותי ימלטו עם עצמותיו לכבודו וכן כתוב וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון: (לג) לא שב ירבעם. אף על פי שראה מופת המזבח שנקרע ומופת ידו שיבש' ושבה אליו בתפילת איש האלהים וראה מות הנביא כאשר מרה את פי ה' ושמע המופת שהאריה עומד אצל נבלת הנביא ולא אכל הנבלה ולא שבר את החמור אף על פי כן לא שב מדרכו הרעה ושב כבתחלה ועשה מקצות העם כהני במות כל מי שרוצה לבא להקריב בבמה להיות כהן היה והגדיל החטאת יום יום ופירוש ויהי כהני במות ויהי מכהני הבמות ופירוש ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם לעונש בית ירבעם ולהשמיד ולהכחיד וכן זאת תהיה חטאת מצרים ובית בדבר במקום ה"א הידיעה או פירושו כמשמעו כלומר בדבר הזה היה חרון אף האל על בית ירבעם להשמידם מעל פני האדמה כי לא שב מדרכו הרעה בכל אשר ראה: (ב) והשתנית. לפי שידע כי אחיה היה שונא אותו לפי שסר מאחרי ה' אמר בלבו אם ידע אחיה שהיא אשתי לא יתנבא לי כי אם רע לפיכך אמר לאשתו שתשתנה כדי שלא יכירה כי היא אשתו של ירבעם ומה שאמר לה שתקח עשרה לחם ונקודים ובקבוק דבש למנחה לנביא כי כן היה מנהג' כשהיו באים לשאול מהנביא היו מביאים לו מנחה כמו שאמר בשאול ונערו מה נביא לאיש האלהים: (ג) ונקודים. ת"י כסנין ובדברי רז"ל פת הבאה בכסנין והיא פת עשויה כעבין יבשים וכונסין אותם בבית המשתה: ובקבוק. כלי שפיו צר ות"י זלוע ומה שאמר לה הוא דבר עלי למלך על העם הזה כלומר שנבואתו מתקיימת כי כמו שדבר עלי כן היה לי ומה שיאמר לך על הנער הוא
האמת

הַנָּבִיא הַזָּקֵן לִסְפֹּד וּלְקָבְרוֹ׃ ל וַיַּנַּח ל' . ד'
אֶת־נִבְלָתוֹ בְּקִבְרוֹ וַיִּסְפְּדוּ עָלָיו הוֹי
אָחִי׃ לא וַיְהִי אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֹתוֹ וַיֹּאמֶר ב' את אביו
אֶל־בָּנָיו לֵאמֹר בְּמוֹתִי וּקְבַרְתֶּם אֹתִי ל' מ"ע
בַּקֶּבֶר אֲשֶׁר אִישׁ הָאֱלֹהִים קָבוּר בּוֹ ב' . ו'
אֵצֶל עַצְמֹתָיו הַנִּיחוּ אֶת־עַצְמֹתָי׃ כ' חס'
לב כִּי הָיֹה יִהְיֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר קָרָא בִּדְבַר ב' כתיב ה"א
יְהוָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּבֵית־אֵל
וְעַל כָּל־בָּתֵּי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר בְּעָרֵי ל'
שֹׁמְרוֹן׃ לג אַחַר הַדָּבָר הַזֶּה
לֹא־שָׁב יָרָבְעָם מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וַיָּשָׁב
וַיַּעַשׂ מִקְצוֹת הָעָם כֹּהֲנֵי בָמוֹת הֶחָפֵץ ג' . ג'
יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ וִיהִי כֹּהֲנֵי בָמוֹת׃ לד וַיְהִי ז' . ל"ב . ג'
בַּדָּבָר הַזֶּה לְחַטַּאת בֵּית יָרָבְעָם ו' פתח
וּלְהַכְחִיד וּלְהַשְׁמִיד מֵעַל פְּנֵי ל' . ד'
הָאֲדָמָה׃

יד א בָּעֵת הַהִיא חָלָה אֲבִיָּה בֶן־יָרָבְעָם׃ ג' בנביאים
ב וַיֹּאמֶר יָרָבְעָם לְאִשְׁתּוֹ קוּמִי נָא
וְהִשְׁתַּנִּית וְלֹא יֵדְעוּ כִּי־אתי אֵשֶׁת י"ב . את ק' ה' כתיב י'
יָרָבְעָם וְהָלַכְתְּ שִׁלֹה הִנֵּה־שָׁם אֲחִיָּה ב'
הַנָּבִיא הוּא־דִבֶּר עָלַי לְמֶלֶךְ עַל־הָעָם ה'
הַזֶּה׃ ג וְלָקַחַתְּ בְּיָדֵךְ עֲשָׂרָה לֶחֶם ל'
וְנִקֻּדִים וּבַקְבֻּק דְּבַשׁ וּבָאת אֵלָיו ל' . ל' . ס'

וּמִקְבְּרֵיהּ׃ ל וְאָחֵית יָת
נְבֶלְתָּא בְּקִבְרֵיהּ וּסְפָדוּ
עֲלוֹהִי וַי עַל אֲחָא׃
לא וַהֲוָה בָּתַר דִּקְבָרוּ יָתֵיהּ
וַאֲמַר לִבְנוֹהִי לְמֵימַר כַּד
אֵימוּת וְתִקְבְּרוּן יָתִי
בְּקִבְרָא דִּנְבִיָּא דַּיְיָ קְבִיר
בֵּיהּ בִּסְטַר גַּרְמוֹהִי אֲחִיתוּ
יָת גַּרְמַי׃ לב אֲרֵי
אִתְקָיָמָא יִתְקַיַּם פִּתְגָּמָא
דְּאִתְנַבֵּי בְּפִתְגָּמָא דַּיְיָ עַל
אֱגוֹרָא דִּי בְּבֵית אֵל וְעַל
כָּל בָּתֵּי בָמָתָא דִּי בְּקִרְוֵי
שֹׁמְרוֹן׃ לג בָּתַר פִּתְגָּמָא
הָדֵין לָא תָב יָרָבְעָם
מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא וְתָב
וַעֲבַד קְצָת מִן עַמָּא
כּוּמְרֵי בָמָתָא דְּרָעֵי מְקָרֵיב
יָת קוּרְבָּנֵיהּ וִיהוֹן כּוּמְרִין
לְבָמָתָא׃ לד וַהֲוָה פִּתְגָּמָא
הָדֵין לְחוֹבֵי בֵּית יָרָבְעָם
וּלְגַמָּרָא וּלְשֵׁיצָאָה מֵעַל
אַפֵּי אַרְעָא׃ א בְּעִדָּנָא
הַהִיא אִתְמְרַע אֲבִיָּה בַּר
יָרָבְעָם׃ ב וַאֲמַר יָרָבְעָם
לְאִתְּתֵיהּ קוּמִי כְעַן
וְתִשְׁתַּנַּיִן וְלָא יֵדְעוּן דְּאַתְּ
אִתַּת יָרָבְעָם וּתְהָכִין
לְשִׁלֹה הָא תַּמָּן אֲחִיָּה
נְבִיָּא הוּא מַלֵּיל עֲלַי לְמֶהֱוֵי
מַלְכָּא עַל עַמָּא הָדֵין׃ ג וְתִסְּבִין בִּידִיךְ עֲסַר טוּלְמִין דִּלְחֵם וּכְסָנִין וּצְלוּחִית
דִּדְבַשׁ וּתְהָכִין לְוָתֵיהּ

רלבג

ירבעם מדרכו הרעה ברואותו כי על חטא זה נענש הנביא זה העונש הנפלא: (ל) ויספדו עליו הוי אחי. יתכן שספדו עליו כל העיר שידעו מה עשה בבית אל ואת הדברים אשר דבר לירבעם או ספדו הנבי' הזקן ובניו עליו: (לא) אצל עצמותיו הניחו את עצמ תי. לזה זה כי ידע שעצמות איש האלהים ימלטו שלא ישרפם יאשיהו ולמלט עצמותיו עשה זה וכן כתיב וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משמרון וזה ראיה שזה הנביא הזקן בא משמרון: (לב) ועל כל בתי הבמות אשר בערי שמרון: ידמה שאף על פי שלא עשה ירבע' כי אם שני עגלי זהב הנה היו במלכותו בתי במות רבי' אך במקום העגלים היו הבמות הגדולות. והנה לא נבנה שומרון בימי ירבעם כי עמרי בנה אותו והוא היה בית המלכות בסוף הענין והנה נתנב' זה הנביא הזקן שזה המעש' גם כן יעשה יאשיה על כל בתי הבמות אשר בערי שמרון וכן היה הענין כמו שנזכר בסוף זה הספר: (לג) אחר הדבר הזה. ר"ל דברי הנביא הזה שהיה ראוי שיקח ירבעם מוסר עליהם מפני ראותו מופת המזבח שנקרע ונשפך הדשן וידו שיבשה ושבה לקדמותה מפני תפלת הנביא והמתת האריה איש האלהים על אשר מרה את פי ה' לאכול ולשתות במקום ההוא והפלא שהיה בזה שלא שבר האריה את החמור ולא אכל את הנבלה: החפץ ימלא את ידו. ר"ל להקריב הקרבנות: (לד) ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם. הנה בזה החטא היה לעונש נפלא בית ירבעם. ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה. ר"ל כי זה החטא סבב שלא ישאר לירבעם נין ונכד ועליו ועל חבריו אמרה התורה פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום וגו' כמו שביארנו שם: (ב) ולא ידעו כי את אשת ירבעם

וישמך עלינו נקרא אל תנחנו: ימלא ו' בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר צו: בדבר הזה ח' בקריאה וסי' ויתעבר ה' בי למענכם: אם יקרך עון בדבר. אפס כי נאץ נאצת. ויהי בדבר הזה לחטאת. יען מאסכם. ואדני המלך למה חפץ. בדבר הזה יסלח תנינא דפסו'. כי הרבינו לפשע. ותרין ובדבר הזה וסי' אינכם מאמינים. תאריכו ימים: על העם ח' וסימ' ויבחר משה אנשי. ותחזק מצרים. ויקח משה את הדם. ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ. ויקח צמד בקר וינתחהו. ויה כשמוע חירם. ויאמר ירבעם לאשתו. ויתן שרי מלחמות דד"ה. וכל עזרא דכו' על העם.

תולדות אהרן אמר הדבר. שם קב: ויהי בדבר. שם קב:

מצודת דוד

(ל) בקברו. בהקבר אשר כרה נביא הזקן לעצמו: ויספדו. הנביא הזקן ובניו: הוי אחי. ר"ל גר לי עליך רעי: (לב) ועל כל בתי הבמות. אף שהנביאה בהא מיהודה לא ניבא כ"א על המזבח אשר בבית אל הוסיף הוא להנבאות על כל בתי הבמות וכו': בערי שומרון. אמר ע"ש סופו כי עמרי בנאה לאחר זמן: (לג) אחר הדבר הזה. אף כי ראה מפלאות ה' ביבושת ידו וקריעת המזבח ומיתת הנביא על אשר עבר מאמר ה' עכ"ז לא שב מדרכו: וישב ויעש. ר"ל פעם אחר פעם: החפץ. כל הרוצה היה מחנך עצמו והיה מכהני במות: (לד) בדבר הזה. בעבור עבודת הבמות היה הגמול להיות בית ירבעם חסר מן העולם: יד (ב) והשתנית. שנה
כסוך

מצודת ציון

(ל) הוי. הוא ענין יללה: (לא) עצמותיו. זכר העצמות במקום הגוף כי הם מוסדי הגוף: (לג) ימלא את ידו. הוא ענין חנוך כמו ומלאת יד אהרן (שמות כט): (לד) לחטאת. ענין חסרון כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים (לעיל א): ולהכחיד. להכרית כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט): ולהשמיד. ענין כליון: יד (ב) והשתנית. מלבון שנוי: (ג) בידך. עמך וברשותך: ונקודים. פת יבש מתובל בתבלין על כי המה מנוקדים ומעוטרים ממראה התבלין: ובקבוק

האמת: (ד) כי קמו עיניו משיבו. וכן ועיניו קמה והטעם כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכב' העין בחורה וכבר פי' בו פירוש אחר בעלת ועיניו קמה: משיבו. כמו משיבתו וכן ונורה לבלות שאול שהוא כמו ונורת' כתבונת עצבים שהוא כמו כתבונתם. ואמ' בדרש כל המעמיד תלמיד שאינו הגון עיניו כהות מנא לן מאחיה השילוני וירבעם בן נבט תלמידו היה: (ה) כזה וכזה. הדברים שאמר לה: מתנכרה. הפך ההכרה: (ו) קשה. חזות קשה וכמוהו נאכלו בריאה שה בריאה: (ט) ואותי השלכת אחרי גווך. שלא פנית אלי לא כך ולא כך כאדם המשליך הדבר אחר גוו שלא יפנה אליו ותרג' יונתן ופולחני ארחיקתא מקבל עינך: (י) ומשתין בקיר. אמרו רז"ל אפילו הכלב שדרכו להשתין בקיר ונאמר זה. על דרך ההפלגה וי"ת ידע מדע אמר משתין כמו משית ר"ל משית עצה בקירות לבו: עצור ועזוב. אפילו מה שיהיה עזוב ועצור במקו' שלא יכרת בתחלת הפורענות הבאה עליו אכריתנו בסוף שלא ישאר ממנו דבר ואדוני אבי ז"ל פירש עצור על הממון שהוא עצור באוצר ועזוב המקנ' שהוא עזוב בשדה: כאשר יבער הגלל עד תמו. אמרו רבותינו ז"ל גלל זה השן רוצה לומר כמו שמבער השן המאכל עד תומו ונקרא השן גלל לפי שדומה לאבן שיש הנקרא גלל כמו שאמר נדבכין די אבן גלל ויש מפרשי' גלל היא צואה מן כגללי צואת האדם ויונתן תרגם כמו דמגנדרין בגולילין עד דמסיפין:

כבואה

אחיהו ה' בקריאה וסי' ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק: וה' אמר אל אחיהו. ויהי כשמע אחיהו. ויקברו אתו ויספדו אתו. ולא שמע המלך דד"ה. חלה ח' ז' חסרים וא' מלא וסימ' נמסר בריש סדר ויחי: שלוח ד' בקריאה וסי' ואנכי שלוח אליך קשה. וציר בגוים שולח דירמיה.

הוּא יְחַוֵי לִיךְ מָא יְהֵי לְרַבְיָא׃ ד וַעֲבַדַת כֵּן אִתַּת יָרָבְעָם וְקָמַת וַאֲזַלַת לְשִׁלֹה וַאֲתַת לְבֵית אֲחִיָה וַאֲחִיָה לָא יָכִיל לְמֶחֱזֵי אֲרֵי כְהָאָה עֵינוֹהִי מִסֵיבֵיהּ׃ ה וַיְיָ אֲמַר לַאֲחִיָה הָא אִתַּת יָרָבְעָם אַתְיָא לְמִתְבַּע פִּתְגָם מִנָךְ עַל בְּרַהּ אֲרֵי מְרַע הוּא כְּדֵין וּכְדֵין תְּמַלֵיל עִמַהּ וִיהִי בְמֵיעֲלַהּ וְהִיא מִשְׁתַּנְיָא׃ ו וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֲחִיָה יַת קָל רִגְלָאָה עָלַת בְּתַרְעָא וַאֲמַר עוּלִי אִתַּת יָרָבְעָם לְמָא דְנַן אַתְּ מִשְׁתַּנְיָא וַאֲנָא שְׁלִיחַ לְאִתְנַבָּאָה עֲלָךְ פִּתְגָמִין קְשַׁן׃ ז אֱזִילִי אֶמְרִי לְיָרָבְעָם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל חֲלַף דְאַפְרֵישְׁתָּךְ מִגוֹ עַמָא וּמַנִיתָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִי יִשְׂרָאֵל׃ ח וְאַעְדֵיתִי יַת מַלְכוּתָא מִבֵּית דָוִד וִיהַבְתַּהּ לָךְ וְלָא הֲוֵיתָא כְּעַבְדִּי דָוִד דִי נְטַר פִּקוּדַי וּדְהַלִיךְ בָּתַר פּוּלְחָנִי בְּכָל לִבֵּיהּ לְמֶעְבַּד לְחוּד דְכָשַׁר קֳדָמָי׃ ט וְאַבְאֵישְׁתָּא לְמֶעְבַּד מִכֹּל דַהֲווֹ קֳדָמָךְ וַאֲזַלְתָּא וַעֲבַדְתָּא לָךְ טַעֲוַת עַמְמַיָא וּמַתְּכָן לְאַרְגָזָא קֳדָמַי וּפוּלְחָנִי אַרְחֵיקְתָּא מִקֳבֵיל עֵינָךְ׃ י בְּכֵן הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּישְׁתָּא לְבֵית יָרָבְעָם וְאֱשֵׁיצֵי לְיָרָבְעָם יָדַע מַדַע וַאֲחִיד וּשְׁבִיק בְּיִשְׂרָאֵל וְאַפְלֵי בָּתַר בֵּית יָרָבְעָם כְּמָא דִמְגַנְדְרִין בְּגוּלִילִין עַד דְמִסַיְפִין׃
יא דִימוּת לְיָרָבְעָם בְּקַרְתָּא יֵיכְלוּן כַּלְבַיָא וְדִימוּת בְּחַקְלָא יֵיכְלוּן עוֹפָא דִשְׁמַיָא אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ

הוּא יַגִּיד לָךְ מַה־יִּהְיֶה לַנָּעַר׃ ד וַתַּעַשׂ
כֵּן אֵשֶׁת יָרָבְעָם וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ שִׁלֹה
ס'. ד' וַתָּבֹא בֵּית אֲחִיָּה וַאֲחִיָּהוּ לֹא־יָכֹל
ל' לִרְאוֹת כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשֵּׂיבוֹ׃
ס' ה וַיהוָה אָמַר אֶל־אֲחִיָּהוּ
הִנֵּה אֵשֶׁת יָרָבְעָם בָּאָה לִדְרֹשׁ דָּבָר
ח'. ג' מֵעִמְּךָ אֶל־בְּנָהּ כִּי־חֹלֶה הוּא כָּזֹה
ל' וְכָזֶה תְּדַבֵּר אֵלֶיהָ וִיהִי כְבֹאָהּ וְהִיא
ג' וכעין מִתְנַכֵּרָה׃ ו וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲחִיָּהוּ אֶת־
קוֹל רַגְלֶיהָ בָּאָה בַפֶּתַח וַיֹּאמֶר בֹּאִי
אֵשֶׁת יָרָבְעָם לָמָּה זֶּה אַתְּ מִתְנַכֵּרָה
ד' וְאָנֹכִי שָׁלוּחַ אֵלַיִךְ קָשָׁה׃ ז לְכִי אִמְרִי
כ"ד לְיָרָבְעָם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
ב' בטעם הרימתיך כתי' יַעַן אֲשֶׁר הֲרִמֹתִיךָ מִתּוֹךְ הָעָם וָאֶתֶּנְךָ
ל' נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ ח וָאֶקְרַע אֶת־
ל' הַמַּמְלָכָה מִבֵּית דָּוִד וָאֶתְּנֶהָ לָךְ וְלֹא־
ס' הָיִיתָ כְּעַבְדִּי דָוִד אֲשֶׁר שָׁמַר מִצְוֹתַי
וַאֲשֶׁר־הָלַךְ אַחֲרַי בְּכָל־לְבָבוֹ לַעֲשׂוֹת
ל' רַק הַיָּשָׁר בְּעֵינָי׃ ט וַתָּרַע לַעֲשׂוֹת מִכֹּל
ד' אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ וַתֵּלֶךְ וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ
ו' כתיב כן אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמַסֵּכוֹת לְהַכְעִיסֵנִי
וְאֹתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גַוֶּךָ׃ י לָכֵן
ל' בסיפ' הִנְנִי מֵבִיא רָעָה אֶל־בֵּית יָרָבְעָם
וְהִכְרַתִּי לְיָרָבְעָם מַשְׁתִּין בְּקִיר
כ' עָצוּר וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל וּבִעַרְתִּי אַחֲרֵי
ל' בֵית־יָרָבְעָם כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגָּלָל
עַד־תֻּמּוֹ׃ יא הַמֵּת לְיָרָבְעָם בָּעִיר
יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת בַּשָּׂדֶה
יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

(ה) והיא מתנכרה. כאלו אינה זאת: (ו) שלוח אליך. מאת הקב"ה בשליחות קשה: (י) משתין בקיר. תרגם יונתן ידע מדע. משית בקירות לבו: עצור ועזוב. עצור שיש לו מחזיק יד כמו זה יעצור בעמי (שמואל א' ט' י"ז). ועזוב. שאין לו מחזיק ביד: כאשר יבער. המבער את המאכל בפיו

רלבג

ירבעם. אמר זה כי נתבאר לו שאחיהו שנאהו על שסר לבו מאחרי ה': (ג) עשר' לחם ונקודים ובקבוק דבש. אמר זה להביאו תשורה לאיש האלהים כי כן היה מנהג' כמו שנזכר בענין שאול. והנה נקודים. הוא פת יבש מתובל בתבלין ובקבוק הוא פייאשקו בלע"ז: (ד) כי קמו עיניו משיבו. ר"ל שפסק ראות עיניו מרוב שיבתו: (ט) ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך. זה לאות כי לא חטא שלמה כי אם על שהעלים עיניו מנשותיו שעשו אלהים אחרים כי אם עשה שלמה זה לא יצדק מה שאמר הנביא בזה המקו': ואותי השלכת אחרי גוך. ר"ל שהשלכת אותי לאחוריך לבלתי פנות אל דבר ממצותי: (י) והכרתי לירבעם משתין בקיר. שלא ישאר לו שום זכר כי הזכר לבדו יוכל להיות משתין בקיר: עצור ועזוב בישראל. רוצה לומר שיכרית לו עצור ועזוב והנה העצור הוא מה שהוא בידו והעזוב הוא מה שהפקיר ועזב ביד זולתו: כאשר יבער הגלל עד תומו. אמרו רבותינו ז"ל כי הגלל הוא השן והרצון בו כי השן האוכלת תבער המאכל עד תומו ולפי דעתי שהרצון בו כאשר יבער הרוח המגלגל שיבער כל מה שיפגוש במקום שהוא סובב ועולה משם כן

יבער

קשה. וציר בגוים שולח דירמיה. כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון. ואף כי תשלחנה לאנשים: כל מלכים וישעיה וירמיה ותריסר על בית ועל בית ב"ם י"א אל בית וסימ' הנני מביא רעה אל בית ירבעם. והלכו גוים רבים. והלכו עמים רבים. אל בית יעקב אשר פדה את אברהם. והקימותי את הדבר הטוב. הלוך אל בית הרכבים. ויאמר ירמיהו אל מלך צדקיהו. כי בא ירמיהו אל בית. ולנת בתוך ביתו ב' בו. ובתגוני:

תולדות אהרן ואותי השלכת. ברכות יא: כאשר יבער. ב"ק ב ג כג נס:

מצודת ציון

ובקבוק. כלי שפיו צר וכן וקנית בקבוק (ירמיה יט): (ז) הרימותיך. מלשון תרומה ור"ל הפרשתיך: (ט) ומסכות. עבודת גלולים העשויים בהתכת המתכת וכן אלהי מסכה (שמות לד): גוך. גופך כמו ושבט לגו כסילים (משלי כו): (י) ובערתי. ענין הפנוי מהמקום כמו בערתי הקדש (דברים כו): הגלל. הצואה כמו גללי האדם (יחזקאל ד): תמו. מלשון תם והשלמה:

עתה

מצודת דוד

כסותך למען לא ידעו הרואים אשר את אשתי כי תשב פן כשידעו אשר היא אשת המלך אל הנביא יהקרו לדעת מה דבר עמה ויהיה לו למוקש: למלך. שאחיה למלך ונראה א"כ בזה מדבר ה' בפיו אמת: (ד) קמו עיניו משיבו. לפי שדרך העין להתנענע בעת הראות אבל כשנעדר הראות מן העין תקום ותעמוד במקום אחד:

(ה) כזה וכזה. הדברים שאמר לה: והיא מתנכרה. עשה עצמה כנכרית כאלו אינה אשת ירבעם: (ו) למה וכו'. ר"ל למה לך להתנכר לבל יכירך מי הלא אנכי שלוח באמת [קשה רק אליך לא יודע לאיש ואין לך צורך להתנכר: (ט) מכל אשר היו לפניך. רמז בזה לשלמה ולרחבעם: אחרי גוך. כהמשליך דבר מה לאחוריו לבל יראהו: (י) משתין בקיר. הוא הזכר כי עשה קטנו ומשתין בקיר ולא

כפיו לעשות גלל כך אבער אחריו עד תומו : (יג) דבר טוב. שבטל משמרתו שהושיבו אביו שומר שלא יעלה איש לרגל ובטל משמרתו ועלה : (יד) אשר יכרית את בית ירבע' זה היום . ומה גם עתה . הנולדים לו היום ואשר עתידין להולד לו מעתה כך תרגם יונתן

רלבג

יבער השם ית' אחרי ירבעם עד תומו : (יב) בבאה רגליך העירה . הוא כמו בבוא רגלך והרצון בזה בבא רגלך העיר אשר הנער בה והעיר היא תרצה תקומי ותלכי לביתך ותמצאי אז הילד מת והנה זה אות חזק על אמתות הנשאר מהנבואה הזאת כי כבר יתחלף עת באה העיר בבחירתה כי תוכל ללכת במהירות או במתון או תוכל להתעכב בדרך אך על כל פנים רצה לאמת זה האות שבבואה לתרצה תקום תכף ותלך לבית' ואז תמצא הענין כמו שאמר הנביא כי אם תאמר לא אשוב לביתי עוד לא ימשך מזה שלא ימות בנה אך ימות אחר העת שתוכל ללכת בו בביתה מעת באה רגליה העיר ההיא : (יג) יען נמצא בו דבר טוב אל ה' אלהי ישראל . רוצה לומר שאין בבית ירבעם שנמצ' בו דבר טוב לה' זולת זה ולזה רצה הש"י לעשות לו טוב קצת והוא שיבא אל קבר ויספדו לו כל ישראל אך מהשאר לא יבא אחד אל קבר והנה לא פירש אי זה דבר טוב נמצ' בו לה' וראוי שתדע שנמצאו בו דברים רעים שלולי זה לא היה זה הגמול לבד ראוי לו אך יהיה ראוי שימשוך אחרי אביו ומה שידמ' לזה מהטובות : (יד) אשר יכרי' את בית ירבעם זה היום . ר"ל שהמלך ההוא יכרית את זרע ירבעם זה הנמצא לו היום שלא תחשבו שיאריך לו השם הרע' עד עבור הדור הנמצ' לו בביתו : ומה גם עתה. ר"ל ויכרית ג"כ מה שיולד לו עוד מהבנים גם עתה : והכה ה' את ישראל וגו'. הגיד כי בעבור חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל יענש ישראל בכללו ויהיה קיומם על אדמתם חלוש מאד כקיום הקנה במים שינוד במעט מהסבות כן תנידם סבה חלושה עד שבסוף הענין יעקור הש"י ישראל מעל אדמתם ויפיצם מעבר לנהר הוא נהר גוזן לפי מה שאחשוב וזה היה על יד מלך אשור בשני פעמים בפעם הראשונה הגלה מה שהיה מהם מעבר לירדן כמו שנתבאר בספר דברי הימים והם שני השבטים וחצי השבט והשאר הגלה שם גם כן בימי הושע בן אלה : (יז) היא באה

בכסף

יב וְאַתְּ קוּמִי לְכִי לְבֵיתֵךְ בְּבֹאָה רַגְלַיִךְ ל' . ל'
הָעִירָה וּמֵת הַיָּלֶד׃ יג וְסָפְדוּ־לוֹ כָל־ ס'
יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אֹתוֹ כִּי־זֶה לְבַדּוֹ יָבֹא
לְיָרָבְעָם אֶל־קָבֶר יַעַן נִמְצָא־בוֹ דָּבָר ל' בסיפ'
טוֹב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית
יָרָבְעָם׃ יד וְהֵקִים יְהוָה לוֹ מֶלֶךְ עַל־
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַכְרִית אֶת־בֵּית יָרָבְעָם
זֶה הַיּוֹם וּמֶה גַּם־עָתָּה׃ טו וְהִכָּה יְהוָה כ"ד . ל'
אֶת־יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יָנוּד הַקָּנֶה בַּמַּיִם
וְנָתַשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאֲדָמָה
הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לַאֲבוֹתֵיהֶם ג' . ד' מ"ל בנביאים
וְזֵרָם מֵעֵבֶר לַנָּהָר יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ ל'
אֶת־אֲשֵׁרֵיהֶם מַכְעִיסִים אֶת־יְהוָה׃ ל' מ"ל
טז וְיִתֵּן אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּגְלַל חַטֹּאות י"ג רפין
יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא
אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ יז וַתָּקָם אֵשֶׁת יָרָבְעָם
וַתֵּלֶךְ וַתָּבֹא תִרְצָתָה הִיא בָּאָה בְסַף־ ל' . ל'
הַבַּיִת וְהַנַּעַר מֵת׃ יח וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ
וַיִּסְפְּדוּ־לוֹ כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּדְבַר יְהוָה
אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ אֲחִיָּהוּ הַנָּבִיא׃ פ'
יט וְיֶתֶר דִּבְרֵי יָרָבְעָם אֲשֶׁר נִלְחַם וַאֲשֶׁר י"ב פתחין ל'
מָלָךְ הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי ס'
הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־
מָלַךְ יָרָבְעָם עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה
וַיִּשְׁכַּב עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ נָדָב בְּנוֹ
תַּחְתָּיו׃ כא וּרְחַבְעָם בֶּן־
שְׁלֹמֹה מָלַךְ בִּיהוּדָה בֶּן־אַרְבָּעִים
וְאַחַת שָׁנָה רְחַבְעָם בְּמָלְכוֹ וּשְׁבַע

גְּזַר כֵּן׃ יב וְאַתְּ קוּמִי אֱזִילִי לְבֵיתִיךְ בְּמֵיעַל רַגְלַיִךְ לְקַרְתָּא יְמוּת רַבְיָא׃ יג וְיִסְפְּדוּן לֵיהּ כָּל יִשְׂרָאֵל וְיִקְבְּרוּן יָתֵיהּ אֲרֵי דֵין בִּלְחוֹדוֹהִי יִתְכְּנֵישׁ לְיָרָבְעָם לְקִבְרָא חֲלַף דְּאִשְׁתְּכַח בֵּיהּ פִּתְגָם דְּתָקִין קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּבֵית יָרָבְעָם׃ יד וִיקִים יְיָ קֳדָמוֹהִי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל דִּישֵׁיצֵי יַת בֵּית יָרָבְעָם מִן דְּקַיָּים יוֹמָא דֵין וְאַף דְּאִתְיְלִיד מִכְּבֵן וּלְהָלָא׃ טו וְיִמְחֵי יְיָ יַת יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְנָאֵיד קַנְיָא בְּמַיָּא וְיַעֲקַר יַת יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַרְעָא טַבְתָּא הָדָא דִּיהַב לַאֲבָהַתְהוֹן וִיגַלִּינוּן מֵעִיבַּר פְּרָת חֲלַף דַּעֲבַדוּ יַת אֲשֵׁירֵיהוֹן מַרְגְּזִין קֳדָם יְיָ׃ טז וְיִמְסַר יַת יִשְׂרָאֵל בְּדִיל חוֹבֵי יָרָבְעָם דְּחַב וּדְחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל׃ יז וְקָמַת אִתַּת יָרָבְעָם וַאֲזַלַת וַאֲתַת לְתִרְצַת הִיא עָלַת בְּסִיפָּא דְבֵיתָא וְרַבְיָא מִית׃ יח וְקַבַּרוּ יָתֵיהּ וּסְפַדוּ עֲלוֹהִי כָּל יִשְׂרָאֵל כְּפִתְגָמָא דַּיְיָ דְּמַלֵּיל בְּיַד עַבְדֵּיהּ אֲחִיָּה נְבִיָּא׃ יט וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יָרָבְעָם דַּאֲגִיחַ קְרָבָא וּדְמְלַךְ הָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ כ וְיוֹמַיָּא דִּמְלַךְ יָרָבְעָם עַסְרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וּשְׁכִיב עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ נָדָב בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ כא וּרְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה מְלַךְ עַל דְּבֵית יְהוּדָה בַּר אַרְבְּעִין וַחֲדָא שְׁנָא רְחַבְעָם כַּד מְלַךְ

תולדות אהרן וספדו לו . מ"ק כח סנהדרין מו : יען נמצא מ"ק שם : והכה ה'. תענית כ סנהדרין קה :

(יב) בבואה רגליך העירה . מקור בתוספת ה"א כמו בבוא רגליך : דבר טוב . לא גלה הכתוב מה דבר טוב נמצא בו ורז"ל אמרו שבטל פרדסאו' שהושיב אביו בדרכים למנוע ישראל שלא יעלו לרגל : (יד) זה היום . זה היום שיקום אותו המלך : ומה גם עתה . מה צרה זו גם עתה כלומר נקלה היא צרה זו כי יותר ויותר יבאו על ישראל צרות : (טו) כאשר ינוד הקנה במים. אמרו רז"ל אפילו בשעת קלקלה המשיל' לקנה במים אמר שהוא נד ואינו נעקר ממקומו : וזרם מעבר לנהר . יזרה ר"ל יזרה ויפזר אות' לעבר נהרי כוש וזהו גלות ראשונ' שהגלם מלך אשור וינחם בחלח ובחבו' ות"י מעיבר לנהר מעב' פרת : (טז) ויתן את ישראל. מקרא קצר רצה לומר ויתנם לקללה ולשמה : (יז) תרצ' . ולמעלה אמר כי ירבעם היה יושב בשכם בתחלת מלכותו ישב שם ואחר כן ישב בתרצה או הנער בנו חלה בתרצה : תרצתה . אל תרצה כי שם היה הנער שוכב חולה והיא עיר מערי ישראל כמו שאמר במלכי כנען מלך תרצה אחד : בסף הבית . ואחיה אמר לה בבוא' רגליך העירה כיון שנכנס' בעיר כאשר ולא יצא' נשמתו

עד

העירה ט' ח' לשון קרת' וחד לשון עורה וסי' נמסר ביהושע סימן ו' : ומה כ"ד וסי' נמסר בסדר כי תשא : לאבותיהם ד' מ"ל בנביאים וסימ' והכה ה' את ישראל . ויגכרו את המקום הזה ויקטרו דירמיה . עד תמם מעל האדמה . נוה הצדק ומקוה . ויתן י"ג רפין וסי' ויתן לי את מערת . את ברכת אברהם . ויתן לך אלהים מטל . ויתן עז למלכו . הלא קציר חטים היום . גם את ישראל . את אבישג השונמית . ויתן את ישראל בגלל . ויקבץ מלך ישראל . וחכרו דד"ה . ויחי ויתן לו מזהב שבא . יסר בנך וניחך . והתענג על ה' : נלחם י"ב פתחין וסי' בשפטים סימן ט' :

מצודת דוד

כן הנקבה : עלור . העוצר שהוא עלור ומעוכב בתוך הבית : ועזוב . המקנה שהוא עזוב בשדה : בישראל . ר"ל בפרסום רב למען יוסרו : כאשר יבער . ר"ל כאשר המבער יבער את הגואה מבלי ישאיר שארית כן אבערו עד תומו : (יא) לירבעם . מבית ירבעם : כי ה' דבר . ובידו לקיים : (יג) דבר טוב . לא פירש מהו הדבר הטוב ורז"ל אמרו שבטל משמרתו ועלה לרגל : בבית ירבעם . בכל בית ירבעם נמצא רק בו דבר טוב : (יד) זה היום . ר"ל האנשים אשר הם זה היום בעולם שכבר נולדו : ומה גם עתה . ר"ל גם מה אשר יולדו מעתה : (טו) כאשר ינוד הקנה . אשר לרוב רכותו יתנודד במעט רוח ויכה את עצמו בהעומד אצלו : מעבר לנהר . הוא נהר גוזן כי לשם גלו כמ"ש במ"ב ובד"ה : מכעיסים . המכעיסים : (טז) ויתן את ישראל . לדבר השום הנזכר : אשר חטא . הוא עצמו : ואשר וגו' .

בעשום

מצודת ציון

(יד) ועתה . כמו מעתה : (טו) ונתש . ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א) : וזרם . יפזרם כמו והזרם במזרה (שם טו) : אשריהם . הוא אילן הנעבד : (טז) בגלל . בעבור כמו בגלל יוסף (בראשית ל"ט) : (יז) בסף . האסקופה נקראת גם היא סף כמו המזוזות וכן וידיה על הסף (שופטים י"ט) : (יט) הנם . הנה הם :

ויקנאו

עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלַםִ הָעִיר
אֲשֶׁר־בָּחַר יְהוָה לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם ג׳ דסמיך
מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְשֵׁם אִמּוֹ נַעֲמָה
הָעַמֹּנִית: כב וַיַּעַשׂ יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינֵי ל׳
יְהוָה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר עָשׂוּ
אֲבֹתָם בְּחַטֹּאתָם אֲשֶׁר חָטָאוּ: ג׳ חס׳ בכי׳ ג׳ מלעיל
כג וַיִּבְנוּ גַם־הֵמָּה לָהֶם בָּמוֹת וּמַצֵּבוֹת
וַאֲשֵׁרִים עַל כָּל־גִּבְעָה גְבֹהָה וְתַחַת
כָּל־עֵץ רַעֲנָן: כד וְגַם־קָדֵשׁ הָיָה בָאָרֶץ כ׳
עָשׂוּ כְּכֹל הַתּוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר ל׳
הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
כה וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית ל׳ ר״פ בטע׳
לַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם עָלָה שׁוּשַׁק מֶלֶךְ־ שישק ק׳
מִצְרַיִם עַל־יְרוּשָׁלָםִ: כו וַיִּקַּח אֶת־
אֹצְרוֹת בֵּית־יְהוָה וְאֶת־אוֹצְרוֹת בֵּית י״א מ״ע
הַמֶּלֶךְ וְאֶת־הַכֹּל לָקָח וַיִּקַּח אֶת־כָּל־
מָגִנֵּי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה:
כז וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם תַּחְתָּם מָגִנֵּי
נְחֹשֶׁת וְהִפְקִיד עַל־יַד שָׂרֵי הָרָצִים
הַשֹּׁמְרִים פֶּתַח בֵּית הַמֶּלֶךְ: כח וַיְהִי מִדֵּי־ ל׳ ר״פ בטע׳
בֹא הַמֶּלֶךְ בֵּית יְהוָה יִשָּׂאוּם הָרָצִים
וֶהֱשִׁיבוּם אֶל־תָּא הָרָצִים: כט וְיֶתֶר ב׳ חד מ״ל וחד חס׳
דִּבְרֵי רְחַבְעָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־
הֵמָּה כְתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יְהוּדָה: ל וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵין־
רְחַבְעָם וּבֵין יָרָבְעָם כָּל־הַיָּמִים:
לא וַיִּשְׁכַּב רְחַבְעָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר ׳ בטעם וישכב פלוני
עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וְשֵׁם אִמּוֹ
נַעֲמָה הָעַמֹּנִית וַיִּמְלֹךְ אֲבִיָּם בְּנוֹ
תַּחְתָּיו:

וּשְׁבַע עַשְׂרֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְאִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה יַת שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָן מִכָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל וְשׁוּם אִמֵּיהּ נַעֲמָה מִבְּנֵי עַמּוֹן: כב וַעֲבַד דְבֵית יְהוּדָה דְבִישׁ קֳדָם יְיָ וְאַרְגִיזוּ קֳדָמוֹהִי מִכָּל דַעֲבַדוּ אֲבָהָתְהוֹן בְּחוֹבֵיהוֹן דִי חָבוּ: כג וּבְנוֹ אַף אִינוּן לְהוֹן בָּמָן וְקָמָן וַאֲשֵׁרִין עַל כָּל רָמָא מְנַטְלָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוּף: כד וְאַף נַפְקַת בְּרָא הֲוָה בְאַרְעָא עֲבַדוּ כְּכֹל תּוֹעֲבַת עַמְמַיָּא דִי תָרִיךְ יְיָ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כה וַהֲוָה בְשַׁתָּא חֲמִישָׁתָא לְמַלְכָּא רְחַבְעָם סְלִיק שִׁישַׁק מַלְכָּא דְמִצְרַיִם עַל יְרוּשְׁלֵם: כו וּנְסִיב יַת אוֹצְרֵי בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ וְיַת אוֹצְרֵי בֵּית מַלְכָּא וְיַת כּוֹלָא נְסִיב וּנְסִיב יַת כָּל מְגִנֵי דְדַהֲבָא דַעֲבַד שְׁלֹמֹה: כז וַעֲבַד מַלְכָּא רְחַבְעָם חִלוּפֵיהוֹן מְגִנֵי נְחָשָׁא וּמַנֵי עַל רַבָּנֵי רְהָטַיָּא דְנַטְרִין תְּרַע בֵּית מַלְכָּא: כח וַהֲוָה בִּזְמַן דְעָלֵיל מַלְכָּא לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ נָסְבִין לְהוֹן רְהָטַיָּא וּמְתִיבִין לְהוֹן לְדוּכָא דִרְהָטַיָּא: כט וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי רְחַבְעָם וְכָל דַעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה: ל וּקְרָבָא הֲוַת בֵּין רְחַבְעָם וּבֵין יָרָבְעָם כָּל יוֹמַיָּא: לא וּשְׁכִיב רְחַבְעָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וְשׁוּם אִמֵּיהּ נַעֲמָה דְמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמְלַךְ אֲבִיָּם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי:

רשי

יונתן : (כא) העיר אשר בחר ה׳. ואעפ"כ : (כב) ויעש יהודה הרע . **לא נתנו** זה על לבם : ויקנאו. לשון קניטה : (כג) גם המה. כשאר השבטי׳ : (כד) קדש . מיאוף : (כה) שישק . מצינו במדרש שיר השירים הוא פרעה נכה ונקרא שישק על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו לכסא השן שהיה לשלמה חתנו ועכשיו עלה ולקחו : (ט) ואת הכל לקח . את הכסא החביב מן הכל : (כח) ישאום הרצים. לפניו לכבוד ואח"כ ישיבום אל תא שהרצים עומדים שם תמיד:

ובשנת

רדק

עד בואה בסף הבית אשר היה שוכב שם: (כא) ושם אמו נעמה העמונית. הספור הזה להודיע כי הלך אחר מעשה אמו ועבד ע"ג אחרי שנים שלש כמו שאומר בדברי הימי׳ : (כד) וגם קדש. כמשמעו ויונתן תרגם נפקת ברא וכן תרגם ויעבר הקדשי׳ נפקת ברא : ככל התועבות הגוים . באה ה"א הידיעה על הסמיכות כמו על המזבח בית אל והדומים לו בספר מכלל : (כז) והפקיד . מנה אותם על ידי שרי הרצי׳ שישאו׳ הרצים לפני המלך בבואו בבית ה׳ ואחרי שובו השיבום אל תא הרצי׳ כי שם היו מופקדי׳ המגינים ודבר זה שהיה עושה אולי היה ירא ממרד או היה עושה דבר זה לגדולה ותפארת ופירוש תא חדר ויונתן תרגם לדוכא ומה שאמר מדי בא בית ה׳ אחר שנכנע הוא ויהודה עמו ושב אל ה׳ כמו שאומר בדברי הימים ואמר שם וגם ביהודה היו דברים טובים: (ל) ומלחמה היתה. אף על פי שאמר שמנעו שמעיה הנביא מלהלחם בישראל ושמעו אליו זה היה בתחלת המלכות שחשב רחבעם להשיב המלוכה אליו ובפעם ההוא מנעו כיון ששמעו כי מה׳ היתה סבה אבל אחר כן היו מלחמות ביניהם :

ובשנת

רלבג

כסף הבית והנער מת . רוצה לומר תוך מזוזת ביתה אז מת הנער כמו שאמר לה אחיה והגיד שלא נתעכבה בהיותה בתרצה אך בבואה שם באה אל ביתה כמאמר הנביא : (כא) ושם אמו נעמה העמוני׳. כתב זה בספור דברי רחבעם שני פעמים להודיע כי היות אמו עמונית היה סבת חטאו כי גדל על מנהגיה והיא היתה׳ עובדת ע"ג לעת זקנת שלמה כמו שקדם בסוף ספר ד"ה : (כב) ויקנאו אותו . רוצה לומר ויכעיסו אותו בעבד׳ ע"ג : (כג) ויבנו גם המה להם במות. הנה אמר זה כי כבר נאסרו הבמות מעת שנבנה בית המקדש ולזה חטאו בזה אף על פי שיזבחו להם לה׳ : ומצבות . הנה הזהירה התורה גם כן שלא להקים מצבה אפילו לשם ית׳ שנאמר לא תקים לך מצבה : ואשרים . הנה דבר האשרה ידוע וידמה כי אשרים הם אלילים בעלי אשרה והנה עשו הבמות על כל גבעה גבוהה ללכת בחקות הגוים אשר הוריש ה׳ מפני בני ישראל והאשרים הניחו תחת כל עץ כי עשו אשרה מהעץ ההוא : (כד) וגם קדש היה בארץ . אחשוב כי קדש הוא בזה המקום המוכן למשכב ולזה אמר עשו ככל תועבת הגוים אשר הוריש ה׳ מפני בני ישראל : (כח) והשיבום אל תא הרצים . הנה הרצון בתא מבוא פורטע"י בלע"ז . והנה היה מביא אותם לשם כדי

שיהיה

לשום את שמו ג׳ וסי׳ לשכנו תדרשו . ורחבעם בן שלמה מלך . ויתחזק רחבעם דד"ה . וב׳ לשום שמו וסימ׳ כי ירחק ממך . וכי ירבה . ושארא לשכן שמו : חטאו ג׳ וסי׳ ציה גם חום . בחטאתם אשר . כי לה׳ חטאו :

תולדות אהרן ויהי בשנס . פסחים פז קיע : ויקח את אוצרות . שם קיע :

מצודת ציון

(כב) ויקנאו . הרגיזו כמו יקניאהו בזרים (דברים ל"ב) : (כג) במות . בנין גבוה לע"ג מקום יעמודו בו המזבחות : מצבות . מזבחות מאבן אחת : רענן . ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים נ"ב) כי ע"ז הוא מרבה בענפים : (כד) קדש . ניאוף כמו היא הקדשה (בראשית לח) : הוריש. גירש כמו הוריש את האמורי (שופטים י"א) : והפקיד . מל׳ פקדון והנחה : על יד . כמו ביד : (כח) מדי. מתי ר"ל בכל זמן כמו מדי עלותה (ש"א א) : תא . ענין חדר מה כמו

מגג כסא יחזקאל

מצודת דוד

בעמות להם עגלי הזהב : (יז) תרצתה . אל תרצה והיא היתה עיר המלוכה עד עמרי שבנה את שומרון : בסף הבית . יתכן שעמד הבית בקצה העיר כי הנביא אמר לה בבואך רגליך העירה : (יט) אשר נלחם . מהמלחמות אשר נלחם : ואשר מלך . מענין המלוכה אשר מלך : על ספר וכו׳ . ספר מיוחד היה להם כתבו בו כל הקורות והספורים : (כא) ושם אמו . בא לומר בהגה נדמה להמקור אשר חוצב ממנה כי אמו היתה בת עמונ"ז : (כב) מכל אשר עשו . **יותר ממה שהכעיסו אבותם** בימי השופטים : (כג) גם המה . כמו שבנו בני עשרת השבטים : להם . לעצמם : ותחת כל עץ רענן . חוזר הוא על הבמות והמצבות : (כו) ואת הכל . ולא השאיר מהם כלום : (כח) ישאום הרצים . להגן עליו מהאויב הבא שתאום : והשיבום . אחרי בוא לבית המלך : (ל) ומלחמה היתה . עם כי שב מלהלחם כדבר הנביא כמ"ש למעלה מ"מ לאח"ז חזר ונלחם עמו כל הימים עד מותו : (לא) ושם אמו . חזר

טו א וּבִשְׁנַת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט מָלַךְ אֲבִיָּם עַל־יְהוּדָה׃ ב שָׁלֹשׁ שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ מַעֲכָה בַּת־אֲבִישָׁלוֹם׃ ג וַיֵּלֶךְ בְּכָל־חַטֹּאות אָבִיו אֲשֶׁר־עָשָׂה לְפָנָיו וְלֹא־הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם־יְהוָה אֱלֹהָיו כִּלְבַב דָּוִד אָבִיו׃ ד כִּי לְמַעַן דָּוִד נָתַן יְהוָה אֱלֹהָיו לוֹ נִיר בִּירוּשָׁלָ͏ִם לְהָקִים אֶת־בְּנוֹ אַחֲרָיו וּלְהַעֲמִיד אֶת־יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ ה אֲשֶׁר עָשָׂה דָוִד אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה וְלֹא־סָר מִכֹּל ׀ אֲשֶׁר צִוָּהוּ כֹּל יְמֵי חַיָּיו רַק בִּדְבַר אוּרִיָּה הַחִתִּי׃ ו וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵין־רְחַבְעָם וּבֵין יָרָבְעָם כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃ ז וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲבִיָּם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין אֲבִיָּם וּבֵין יָרָבְעָם׃ ח וַיִּשְׁכַּב אֲבִיָּם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ אָסָא בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

ט וּבִשְׁנַת עֶשְׂרִים לְיָרָבְעָם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ אָסָא עַל־יְהוּדָה׃ י וְאַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ מַעֲכָה בַּת־אֲבִישָׁלוֹם׃ יא וַיַּעַשׂ אָסָא הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּדָוִד אָבִיו׃ יב וַיַּעֲבֵר הַקְּדֵשִׁים מִן־הָאָרֶץ וַיָּסַר אֶת־כָּל־הַגִּלֻּלִים אֲשֶׁר עָשׂוּ

ט' ר"פ
ב'
כ"ס
ס'
ב' את מרכבותיו
ב' דסמי' בקריאה
ס' בטעם
י"ז מ"ל בסי'
ט' ר"פ
ג'
ב' אבים אסא
ט'. ב'
כל סיפ' חס' ו"ו

א וּבִשְׁנַת תַּמְנֵי עַסְרֵי לְמַלְכָּא יָרָבְעָם בַּר נְבָט מְלַךְ אֲבִיָּם עַל דְּבֵית יְהוּדָה׃ ב תְּלַת שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ מַעֲכָה בַּת אֲבִישָׁלוֹם׃ ג וַאֲזַל בְּכָל חוֹבֵי אֲבוּהִי דַּעֲבַד קֳדָמוֹהִי וְלָא הֲוָה לִבֵּיהּ שְׁלִים בְּדַחַלְתֵּיהּ דַּיְיָ אֱלָהֵיהּ כְּלִבֵּיהּ דְּדָוִד אֲבוּהִי׃ ד אֲרֵי בְּדִיל דָּוִד יְהַב יְיָ אֱלָהֵיהּ לֵיהּ מַלְכוּ בִּירוּשְׁלֶם לַאֲקָמָא יָת בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי וּלְקַיָּמָא יָת יְרוּשְׁלֶם׃ ה דַּעֲבַד דָּוִד יָת דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ וְלָא סְטָא מִכֹּל דְּפַקְדֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי לְחוֹד בְּפִתְגָמָא דְּאוּרִיָּה חִתָּאָה׃ ו וּקְרָבָא הֲוַת בֵּין רְחַבְעָם וּבֵין יָרָבְעָם כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ ז וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי אֲבִיָּם וְכָל דַּעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה וּקְרָבָא הֲוַת בֵּין אֲבִיָּם וּבֵין יָרָבְעָם׃ ח וּשְׁכִיב אֲבִיָּם עִם אֲבָהָתוֹהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ בְּקַרְתָּא דְּדָוִד וּמְלַךְ אָסָא בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ ט וּבִשְׁנַת עַסְרִין לְיָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ אָסָא עַל שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ י וְאַרְבְּעִין וַחֲדָא שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ מַעֲכָה בַּת אֲבִישָׁלוֹם׃ יא וַעֲבַד אָסָא דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּדָוִד אֲבוּהִי׃ יב וּפַלֵּי נַפְּקַת בְּרָא מִן אַרְעָא וְאַעְדִּי יָת כָּל טַעֲוָתָא

רשי

(א) ובשנת שמונה עשרה למלך ירבעם. שנה אחת אחר מות רחבעם ובשנת עשרים לירבעם מלך אסא שנה השלישית של נדב (אבים) נמנית למלך אסא שנה ולו נמי נמנית: (יב) ויעבר הקדשים. תרגם יונתן ופלי נפקת

רלבג

שיהי' יותר נשמר : (ב) ושם אמו מעכה בת אבישלום . הנה בספר דברי הימים זכר שמה מיכיהו בת אוריאל מגבעה והכל אחד עוד זכר שם שמה מעכה בת אבשלום ואחשוב שהוא אבשלום בן דוד כי שם זכר לרחבעם שלש נשים האחת בת בן דוד והשנית בת בן ישי והשלישית מעכה בת אבשלום וידמה שזכר אלו הנשים מפני היותם ממשפחתו ולא זכר באבשלום שהיה בן דוד כי לא נהג עמו מנהג בן ואולי שאר הנשי' שלקח ופילגשיו לא זכר שמם אך זכר אלו לבד להיותן ממשפחתו כמו שזכרנו והנה זכר שם אמו להעיד כי היתה מתיחסת לאביה שהיה איש רע מאד ולזה תמצא גם כן שזכר כי היא עשתה מפלצת לאשרה וכאילו באר שהסבה בהיות אביה עושה רע בעיני ה' היתה מפני היותו בן מעכה : (ד) ניר בירושלים . ניר הוא הארץ הנעבדת באופן שיהיו הצמחים אשר בה פרים ובזה יאמר כי לולא דוד לא היה השם יתברך נותן לו בירושלם זרע שימשול בו להעמיד את ירושלם והוא אסא : (ה) רק בדבר אוריה החתי . זה ממה שיעיד כי בשאר דבריו בכללם עשה דוד הישר בעיני ה' : (ו) ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו . ר"ל כל ימי חיי רחבעם ואף על פי שבתחלה מנעם הנביא מלהלחם להשיב אל רחבעם המלוכה אחר זה היה ביניהם מלחמות : (ז) ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם . כבר זכר בד"ה מלחמה חזקה שהיתה ביניהם שמתו בה חמש מאות אלף איש מישראל ושם זכר כי רחבעם היה נער ורך כאשר מרדו בו ישראל וזה ממה שיתבאר ממנו שאבים היה במלכו רב השנים ממה שהיה רחבעם במלכו והנה אמר ורך כי לרוב השלוה שהיתה בימי שלמה היה מעונג מאד ולא ידע נימוס המלחמה אך אבים ראה מלחמות בין ירבעם ובין אביו : (י) ושם אמו מעכה בת אבישלום . ידמה שאם אמו גדלה אותו וזכר זה כי עם כל זה לא למד אסא ממעשיה ועשה הישר בעיני ה' כדוד אביו : (יב) ויעבר הקדשים מן הארץ

רדק

(א) ובשנת שמנה עשרה שנה . לא ידענו למה נתעכב שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י"ז שנה ורחבעם וירבעם תחלת מלכות' בשנה אחת היתה ויתכן לפרש כי רחבעם נכנס בשנת שמנ' עשרה ולא מנו אותה לפי שלא השלימה ומנה אותה לירבעם כמשפט : (ב) ושם אמו מעכה בת אבישלום . להודיע כי אשה רעה היתה כמו שאומר למטה אשר עשתה מפלצת לאשרה ובנה הלך בדרכיה : (ד) ניר בירושלם . כבר פירשנוהו למעלה : (ט) ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה. מקצה שמונה עשרה שנה שמלך רחבעם כמו שכתבנו למעלה ולא מנה אותם לרחבעם ומנה אותם לאבים בנו וי"ת וקצת שנת עשרים הרי שלש שנים לאבים : (י) ושם אמו מעכה וגו' . ולא היתה אם אסא אלא אם אבים אביו כמו שכתוב למעלה ואם אביו קורא אותה אמו כמו שכתוב ותבאן אל רעואל אביהן וזכר לאסא אם אביו בעבור שהיתה עובדת ע"ג כמו שאומ' אשר עשתה מפלצת לאשרה ועם כל זה עשה אסא הישר בעיני ה' ולא נטה אחריה :

וגם

ובשנת ט' ר"פ וחד מציע' פסו' וסי' ובשנת שמנה עשרה לירבעם . ובשנת עשרים לירבעם . ובשנת חמש ליורם . ובשנת אחת עשרה שנה ליורם . ובשנת שלוש למלכו דיהושפט דד"ה . ובשנת י"ח למלכו דיאשיהו דד"ה . ובשנת אחת לכורש דריש עזרא וחברו רסוף ד"ה . ובשנת שתים למלכו דדניאל . ובשנת בצורת לא ידאג . בתרא מצעות : צוהו י' בקריאה וסי' ויעש נח ככל אשר צוהו . ויגד משה לאהרן את כל דברי . ויבא משה ויקרא לזקני העם . ויקח משה את המטה . וישכם דוד בבקר ויטש את הצאן . ויעש דוד כן כאשר צוהו . וחברו רד"ה . אשר עשה דוד את הישר . ויעש ברוך בן נריה . אלה פקדתם לעבדתם :

ויעבר ט' בקריאה . וסימ' ויעבר אלהים רוח על הארץ . ויקחם ויעברם את הנחל . ויעבר ישי שמה . ויעבר ישי שבעת בניו . ויעבר הקדשים . וכשמוע אסא הדברים דדברי הימים . ויגע הדבר אל מלך נינוה . ובשנת אחת לכורש דריש עזרא . וחברו רסוף ר"ה :

תולדות אהרן ושם אמו . קמא לח : וגם קדש . סנהדרין נד (שם כה) : רק בדבר . שבת נו מ"ק טז :

מצודת דוד

וכתבו למר שעד יום מותו נדמה במעשיו למעשה אמו : טו (א) ובשנת שמונה עשרה. כי ירבעם ורחבעם מלכו כאחד ומת רחבעם בי"ז למלכו ובשנה הבאה מלך אבים. שהיא בי"ח לירבעם : (ב) שלש וכו'. ומקוטעות היו : (ד) כי למען דוד . ר"ל כ"כ הרשיעו עד שלא היה ראוי למלוך רק למען דוד וכו' : לו ניר . לדוד נתן ניר בירושלים ולתוספת ביאור אמר להקים את בנו אחריו : ולהעמיד כו'. ר"ל בכדי שיתקיים הבית אשר בירושלים כאשר ימלוך בה מזרע הבונה אותה : (ה) אשר עשה . ר"ל בעבור אשר עשה דוד את הישר וכו' : רק בדבר אוריה. כי בבת שבע לא חטא כי כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו : (ו) ומלחמה היתה. ר"ל המלחמה שהיתה בין רחבעם לירבעם היתה כל ימי חייו של אבים ר"ל מעת היותו לאיש כי הוא היה היוצא והבא במלחמה : (ז) בין אבים. אף בימי מלכותו לא חדל מלהלחם עם ירבעם : (ט) ובשנת עשרים. כי אבים מלך בי"ח לירבעם ומלך ג' שנים מקוטעות והם שנת י"ח לירבעם וי"ט וכ' ובשנה ההיא מלך אסא ונחשבת השנה ההיא לאבים ולאסא : (י) ושם אמו. אם אביו היתה

מצודת ציון

(יחזקאל מ'): טו (ד) ניר. כמו נר ור"ל מלכות : (יב) ויעבר. הסיר : הקדשים הניאוף

רדק

(יג) וגם את מעכ' אמו. טעמו למה שאמרו ויסר את' כי גם כן הסיר את מעכה אמו ואחר כך פירש איך הסיר אותה ואמר ויסירה מגבירה כלומר הסירה מהיות גבירה בעבור שעשתה מפלצת לאשרה ופי' מפלצת ע"ג קראה מפלצת שהוא לשון אימה ורעדה כמו פלצו' בעתתני לפי שאימת' מוטלת על עובדיה וכן מזה הטעם נקראו אימים הגלולים כמו שאמר ובאימים יתהוללו: וישרוף בנחל קדרון. שרף המפלצת והשליך האפר בנחל קדרון כי ע"ג אסורה בהנאה: (טו) וקדשי בית ה'. ר"ל וקדשי עצמו וחסר הנסמך כמו ושכורת ולא מיין וכן הוא בדברי הימים וקדשיו וכת"י וקדשוהי לבית מקדשא דה' ובקצת ספרים וקדשו כתיב וקרי וקדשיו: (יח) הנותרים באוצרות ה'. לפי שלקחי שישק מלך מצרים אוצרות בית ה' אמר הנותרים כי לא לקחם כלם: (כ) אבל בית מעכה. הוא אבל מים הנזכרת בדברי הימים: ואת כל כנרות. קבוץ כנרת וזה ת"י גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורז"ל הפליגו בספור שבח פירותיה והקבוץ רצה לומר שהיו מקומו' נחלקים וכלם היו שמני': על כל ארץ נפתלי. כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ובדברי הימים ואת כל מסכנות ערי נפתלי: (כא) וישב בתרצה ר"ל ישב לו בעירו כי שם היה מלך כמו שכתוב למטה ולא רצה להלחם עוד עם מלך יהוד' כי בסוף ימיו היתה מלחמה זאת וי"ת ויתיב בתרעית' תרגם בתרצה מן עשוק ורצוץ כלומר ישב לו ירא וחרד ורצוץ מפני מלך ארם:

אין

וישלחם ד' בקריאה וסי' וישלחם יהושע. ויקם יהושע וכל העם. וישלחם לבנונה. ויקח אסא: י"ח פסוקים אל על על וסי' נמסר בסדר פקודי:

דַעֲבַדוּ אֲבָהָתוֹהִי: יג וְאַף
יַת מַעֲכָה אִמֵיהּ אַעֲדָהּ
מִמַלְכוּתָהּ דַעֲבַדַת טַעֲוְתָא
לַאֲשֵׁרְתָא וְקַץ אָסָא יַת
טַעֲוְתַהּ וְאוֹקֵיד בְּנַחְלָא
דְקִדְרוֹן: יד וּבָמָתָא לָא
עֲטָרָא לְחוֹד לִבָּא דְאָסָא
הֲוָה שְׁלִים בְּדַחַלְתֵּיהּ דַיְיָ
כָּל יוֹמוֹהִי: טו וְאַיְתֵי יַת
קוּדְשֵׁי אֲבוּהִי וְקוּדְשׁוֹהִי
לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ כַּסְפָּא
וְדַהֲבָא וּמָנַיָא: טז וּקְרָבָא
הֲוַת בֵּין אָסָא וּבֵין בַּעְשָׁא
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל כָּל יוֹמֵיהוֹן:
יז וּסְלֵיק בַּעְשָׁא מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל עַל דְבֵית יְהוּדָה
וּבְנָא יַת רָמְתָא בְּדִיל
(דְלָא) לְמִשְׁבַּק לְמִתַּן נָפֵיק
וְעָלֵיל לְאָסָא מַלְכָּא דְבֵית
יְהוּדָה: יח וּנְסֵיב אָסָא יַת
כָּל כַּסְפָּא וְדַהֲבָא
דְאִשְׁתְּאַרוּ בְּאוֹצְרוֹת בֵּית
מַקְדְשָׁא דַיְיָ וְיַת אוֹצְרֵי
בֵּית מַלְכָּא וּמַנִינוּן בִּידָא
דְעַבְדוֹהִי וְשַׁדְרִינוּן מַלְכָּא
אָסָא לְוַת בַּר הֲדַד בַּר
טַבְרִימוֹן בַּר חֶזְיוֹן מַלְכָּא
דַאֲרָם דְיָתֵיב בְּדַמֶשֶׂק
לְמֵימָר: יט קְיָם בֵּינִי
וּבֵינָךְ וּבֵין אַבָּא וּבֵין
אֲבוּךְ הָא שַׁדְרִית לָךְ
שׁוֹחֲדָא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא אֱזֵיל
אַשְׁנֵי יַת קְיָמָךְ עִם בַּעְשָׁא
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְיִסְתַּלֵיק
מִנִי: כ וְקַבֵּיל בַּר הֲדַד מִן
מַלְכָּא אָסָא וְשַׁדַר יַת
רַבָּנֵי חֵילְוָתָא דִילֵיהּ עַל קִרְוֵי יִשְׂרָאֵל וּמְחָא יַת עִיּוֹן וְיַת דָן וְיַת אָבֵל בֵּית
מַעֲכָה וְיַת כָּל גִינוֹסַר עַל כָּל אֲרַע שִׁבְטָא דְבֵית נַפְתָּלִי: כא וַהֲוָה כַּד שְׁמַע

אֲבֹתָיו: יג וְגַם ׀ אֶת־מַעֲכָה אִמּוֹ
וַיְסִרֶהָ מִגְּבִירָה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה מִפְלֶצֶת ג' חס' ג'
לָאֲשֵׁרָה וַיִּכְרֹת אָסָא אֶת־מִפְלַצְתָּהּ ב'
וַיִּשְׂרֹף בְּנַחַל קִדְרוֹן: יד וְהַבָּמוֹת לֹא־
סָרוּ רַק לְבַב־אָסָא הָיָה שָׁלֵם עִם־
יְהוָה כָּל־יָמָיו: טו וַיָּבֵא אֶת־קָדְשֵׁי
אָבִיו וְקָדְשׁוֹ בֵּית יְהוָה כֶּסֶף וְזָהָב וקדשיו ק'
וְכֵלִים: טז וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין אָסָא
וּבֵין בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כָּל־יְמֵיהֶם:
יז וַיַּעַל בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל עַל־
יְהוּדָה וַיִּבֶן אֶת־הָרָמָה לְבִלְתִּי תֵּת
יֹצֵא וָבָא לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה: ג' קמן
יח וַיִּקַּח אָסָא אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב
הַנּוֹתָרִים ׀ בְּאוֹצְרוֹת בֵּית־יְהוָה וְאֶת־
אוֹצְרוֹת בֵּית *מֶלֶךְ וַיִּתְּנֵם בְּיַד־עֲבָדָיו י"א מ"ל המלך ק'
וַיִּשְׁלָחֵם הַמֶּלֶךְ אָסָא אֶל־בֶּן־הֲדַד בֶּן־
טַבְרִמֹּן בֶּן־חֶזְיוֹן מֶלֶךְ אֲרָם הַיֹּשֵׁב ג' וחס'
בְּדַמֶּשֶׂק לֵאמֹר: יט בְּרִית בֵּינִי
וּבֵינֶךָ בֵּין אָבִי וּבֵין אָבִיךָ הִנֵּה
שָׁלַחְתִּי לְךָ שֹׁחַד כֶּסֶף וְזָהָב לֵךְ
הָפֵרָה אֶת־בְּרִיתְךָ אֶת־בַּעְשָׁא ג'
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְיַעֲלֶה מֵעָלָי: ג' רפין
כ וַיִּשְׁמַע בֶּן־הֲדַד אֶל־הַמֶּלֶךְ אָסָא י"ח פסוקים אל על על
וַיִּשְׁלַח אֶת־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר־לוֹ
עַל־עָרֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּךְ אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־ ב'. ג'
דָּן וְאֵת אָבֵל בֵּית־מַעֲכָה וְאֵת כָּל־
כִּנְּרוֹת עַל כָּל־אֶרֶץ נַפְתָּלִי: כא וַיְהִי ג' וסי' ואל המלכים והערבה עד ים ודין
כִּשְׁמֹעַ בַּעְשָׁא וַיֶּחְדַּל מִבְּנוֹת אֶת־

תולדות אהרן וגם את מעכה. ע"ג פד (ע"ג יב) : ויכרת אסא. (שם) : וישלחם המלך. יבמות כב (שם ב) :

רשי

נפקת ברא: (יג) ויסירה מגביר'. מהיות גבירה: אשר עשתה מפלצת. אמרו רבותינו מפליא ליצנותא כמין זכרות עשתה לה והיא היתה נבעלת לו בכל יום: (יד) והבמות לא סרו. במות היחיד שהורגלו ליקרב עליהן לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית שהיו הבמות מותרות לא סרו עתה ואע"פ שנאסרו משנבנה הבית והיו ענושים עליה כרת·

אין

רלבג

הארץ. הם המוכנים לתשכב: (יג) ויסירה מגבירה. הסירה מהיות גביר' כדי שלא תביא העם לעבוד ע"ג: מפלצת לאשרה. הוא בנין עשתה לכבוד הע"ג וקראה מפלצת לפי שהוא מביא פלצות וצרות רבות לעובדיו: ויכרת אסא את מפלצתה. הנה שרף אותה לפי שע"ג היא אסורה בהנאה ולזה השליך עפרה בנחל קדרון שלא יהנו ממנה: (יד) והבמות לא סרו. ידמה שאלו הבמות היו מזבחים בהם לש"י כמו שהיו עושין קודם בנין בית המקדש ובזה היו חוטאי' העם אך הבמות שהיו עובדים בהם ע"ג סרו כמו שהתבאר בספר ד"ה: (טו) ויבא את קדשי אביו וקדשי בית ה'. הרצון בו שכבר הביא בית ה' קדשי אביו וקדשי עצמו ולזה הוא קרי וקדשו וכן כתוב בד"ה: (יז) ויעל בעשא מלך ישראל ויבן את הרמה. יש ספק במה שכתוב בזה בספר ד"ה כי שם כתוב שזה היה בשנת שלשי' ושש למלכות אסא וכבר מצאנו כי בשנת שלש למלכות אסא מלך בעשא ולא מלך בעשא כי אם ארבע ועשרים שנה ואיך יתכן עם זה שתהיה זאת המלחמות בשנת שלשים ושש למלכות אסא ואולם התר זה הספק הוא לפי מה שאומר והוא שכבר שקטה הארץ מכל מלחמה עשר שנים בימי אסא כמו שכתוב בספר ד"ה וכראות ישראל הצלחתו בקבלו אליו רבים מישראל בחמש עשרה שנה במלכו כי אז נלחם עם ישראל והביאו שלל רב כמו שכתוב שם ושם כתוב ומלחמה לא היתה עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא והרצון בו שלא היתה מלחמה לו עם ישראל קודם זה כי לא יתכן לומר שלא היתה לו מלחמה כלל כי לא שקטה הארץ בימיו כי אם עשר שנים וכאשר התישב זה הוא מבואר שמה שאמר עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא הוא שנת חמש עשרה

מצודת ציון

הניאוף: הגלולים. העבודה גלולים המאוסים כגלל וצואה: (יז) הרמה. בנין רם: (יט) הפרס. ענין

מצודת דוד

ולפי שהיתה מגדלתו אמר אמו: (יג) וגם את מעכה. מוסב על ויסר האמור במקרא שלפניו לומר וגם את מעכה הסיר וחוזר ומפרש שהסרתה היתה מהיות עוד גבירה ומושלת לבל תסית אנשים לעבודת כוכבים: אשר עשתה. בעבור אשר עשתה מפלצת והיא דמות מה להיות דבר נוסף אל האשרה וכמו שעבודת גלולים נקראים עצבים וע"ש שמעציב לב עובדיהם כן יקרא מפלצת כי מביא רעדה כי הוא מלשון פלצות בעתתני (ישעיה כ"א) ובעבור זה יקראו אימים כמ"ש ובאימים יתהללו (ירמיה נ'): וישרוף בנחל קדרון. ר"ל שרפה והשליך עפרה לנחל קדרון כי אפר עבודת כוכבים אסורה בהנאה: (יד) והבמות. אשר היו עשויות לשמים ולפי שכאשר נבנה הבית נאסרו הבמות בכל מקום לזה יחשב לחטא: (טו) קדשי אביו. אולי אחר שהקדיש חזר ולקחם מן ההקדש והביאם אסא לבית ה': וקדשי וגו'. ר"ל גם קדשיו הביא בית ה' ובד"ה נאמר וקדשיו: (טז) ובין בעשא. אשר מלך אחר נדב בן ירבעם כאשר יאמר למטה: כל ימיהם. מן העת שהתחילו: (יז) את הרמה. מגדל גבוה בנה מול שערי ירושלים להשליך ממנו אבנים ליוצא ולבא: (יח) הנותרים. מה שלא לקח שישק ועם שנאמר למעלה שאת הכל לקח הנה לא לקח אלא מה שמצא ונשאר עוד מה שלא מצא: (יט) ויעלה מעלי. ר"ל הלחם עמו שיעלה מעלי: (כ) כל כנרות.

כל

הָרָמָה וַיֵּשֶׁב בְּתִרְצָה: כב וְהַמֶּלֶךְ אָסָא הִשְׁמִיעַ אֶת־כָּל־יְהוּדָה אֵין נָקִי וַיִּשְׂאוּ אֶת־אַבְנֵי הָרָמָה וְאֶת־עֵצֶיהָ אֲשֶׁר בָּנָה בַּעְשָׁא וַיִּבֶן בָּם הַמֶּלֶךְ אָסָא אֶת־גֶּבַע בִּנְיָמִן וְאֶת־הַמִּצְפָּה: כג וְיֶתֶר כָּל־דִּבְרֵי אָסָא וְכָל־גְּבוּרָתוֹ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנָה הֲלֹא־הֵמָּה כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה רַק לְעֵת זִקְנָתוֹ חָלָה אֶת־רַגְלָיו: כד וַיִּשְׁכַּב אָסָא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ תַּחְתָּיו: כה וְנָדָב בֶּן־יָרָבְעָם מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם: כו וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל: כז וַיִּקְשֹׁר עָלָיו בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה לְבֵית יִשָּׂשכָר וַיַּכֵּהוּ בַעְשָׁא בְּגִבְּתוֹן אֲשֶׁר לַפְּלִשְׁתִּים וְנָדָב וְכָל־יִשְׂרָאֵל צָרִים עַל־גִּבְּתוֹן: כח וַיְמִתֵהוּ בַעְשָׁא בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו: כט וַיְהִי כְמָלְכוֹ הִכָּה אֶת־כָּל־בֵּית יָרָבְעָם לֹא־הִשְׁאִיר כָּל־נְשָׁמָה לְיָרָבְעָם עַד־הִשְׁמִדוֹ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ אֲחִיָּה הַשִּׁילֹנִי: ל עַל־חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל בְּכַעְסוֹ אֲשֶׁר הִכְעִיס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: לא וְיֶתֶר דִּבְרֵי נָדָב וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: לב וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין אָסָא וּבֵין בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־

נט' פסו' וכל וכל

ד'

ד' כסיפ'

מולסון חס'

ל"ס מ לנעות פסוקים

ו' כסי"ן

ג'. כ"ף

כ' חס' וכ' חס' כליש' ד' בטעם

ס'חס' בן נכע כ'

י"ג בטעמ

בַּעְשָׁא וְאִתְמְנַע מִלְמִבְנֵי יַת רָמְתָא וִיתֵיב בְּתַרְעִיתָא: כב וּמַלְכָּא אָסָא כְּנַשׁ יַת כָּל דְּבֵית יְהוּדָה לֵית דְּנָקֵי וּנְטַלוּ יַת אַבְנֵי רָמְתָא וְיַת אָעָהָא דִּי בְנָא בַּעְשָׁא וּבְנָא בְהוֹן מַלְכָּא אָסָא יַת גִּבְעֲתָא דִּבְנֵי בִנְיָמִין וְיַת מִצְפַּיָא: כג וּשְׁאָר כָּל פִּתְגָמֵי אָסָא וְכָל גְּבוּרְתֵיהּ וְכָל דִּי עֲבַד וְקִרְוַיָא דִּי בְנָא הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכָּא דְּבֵית יְהוּדָה לְחוֹד לְעִדַּן סִיבְתֵיהּ אִתְמְרַע בְּרִגְלוֹהִי: כד וּשְׁכִיב אָסָא עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְּדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ יְהוֹשָׁפָט בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: כה וְנָדָב בַּר יָרָבְעָם מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְאָסָא מַלְכָּא דְּשִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין: כו וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲזַל בְּאוֹרַח אֲבוּהִי וּבְחוֹבֵיהּ דְּחַיֵּב יַת יִשְׂרָאֵל: כז וּמְרַד עֲלוֹהִי בַּעְשָׁא בַּר אֲחִיָּה מִשִּׁבְטָא דְּבֵית יִשָּׂשכָר וּמְחָהִי בַּעְשָׁא בְּגִבְּתוֹן דִּי לִפְלִשְׁתָּאֵי וְנָדָב וְכָל יִשְׂרָאֵל צַיְרִין עַל גִּבְּתוֹן: כח וְקַטְלֵיהּ בַּעְשָׁא בִּשְׁנַת תְּלַת לְאָסָא מַלְכָּא דְּשִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי: כט וַהֲוָה כְּמִמְלְכֵיהּ קְטַל יַת בֵּית יָרָבְעָם לָא אַשְׁאַר כָּל נִשְׁמָא לְיָרָבְעָם עַד דִּי שֵׁיצֵיהּ כְּפִתְגָמָא דַּייָ דְּמַלֵּיל בְּיַד עַבְדֵּיהּ אֲחִיָּה שִׁילוֹנָאָה: ל עַל חוֹבֵי יָרָבְעָם דְּחָב וּדְחַיֵּב יַת יִשְׂרָאֵל בְּאַרְגָּזוּתֵיהּ דְּאַרְגֵּיז קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל: לא וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי נָדָב וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: לב וּקְרָבָא הֲוָת בֵּין אָסָא וּבֵין בַּעְשָׁא

(כב) אין נקי. אפי' חתן מחדרו שנאמר בו (דברים כ"ד ה') נקי יהיה לביתו שנה אחת: (כה) שנתי'. השניה והשלישית

לאסא

רלבג

עשרה שנה למלכות אסא כי אז היתה לו מלחמה עם ישראל ואמנם מנה שלשים וחמש שנה מעת החלק המלכות כי כבר היו עשרים שנה לרחבעם ואבים ולאסא חמש עשרה והנה בשנת שש עשרה לאסא בנה בעשא את הרמה ואחשוב שמנה מעת החלק המלכות כי מה שעשה אסא על דבר בניית הרמה סבב גם כן החלק המלכות כי כבר החל המלכות לשוב לו קודם זה כמו שזכרנו ובעבור זה החטא נשארה המלכות נחלקת כבראשונה והנה זה החטא היה ששם בשר זרועו במה ששלח אל בן הדד מלך ארם ולא בטח בה' אשר הפיל מחנה הכושיים לפניו ואחשוב שלזאת הסבה חלה את רגליו לעת זקנתו כי הוא שלח זה אל בן הדד כאילו לא היו לו רגלים ללכת במלחמה ולזה סבב הש"י שחלש כח רגליו לעת זקנתו: (כה) בשנת שתים לאסא מלך יהודה. ידוע כי מת ירבעם בשנת שתים לאסא כי עשרים ושתי' שנה מלך וכבר מלכו עשרי' שנה רחבעם ואבים ולא השלים השנה ונחשבה השנה ההיא לו ולנדב בנו ולא השלים נדב השנה השלישית לאסא ונחשבה השנה ההיא לו ולבעשא ולז"א שכבר מלך נדב שנתים ואחר מלך בעשא עשרים וארבע שנה ולזה נשלמו בשנת עשרים ושש לאסא ולא השלים השנה ונחשבה לו השנה ההיא לו ולעמרי ואחר מלך עמרי שתים עשרה שנה ולזה נשלמו בשנת שלשים ושמנה לאסא ובזה הותרו ספקות רבות יפלו במנין אלו השנים שנחשבו לכאן ולכאן: (כט) ויהי כמלכו הכה את כל בית ירבעם. ראוי לספק איך נחשב לו זה לעון והנה היה דבר ה' ביד אחיה הנביא שיהיה זה לבית ירבעם

בן

(כב) אין נקי. אפי' חתן שנאמר עליו נקי יהיה לביתו שנה אחת: (כז) וכל גבורתו. במלחמות ובכושיים: חלה את רגליו. מן רגליו וכן הם יצאו את העיר מן העיר והדומים לו ובדברי רז"ל אין נקי שעשה אנגריא לתלמידי חכמים ומפני זה נענש וחלה את רגליו מפני שהעביד בעבודה זו תלמידי חכמים: (כט) ויהי כמלכו. בכ"ף:

בשנת

ד' פסוקים את את ואת את ואת וסי' ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב. והמלך אסא השמיע את כל יהודה. והבשת אכלה את יגיע אבותינו. ואסא המלך לקח את דד"ה: וכל ישראל ו' מצעות פסוקים בסיפרא וסי' והמלך וכל ישראל. ויעש שלמה בעת. כי ששת חדשים. ויקשר עליו בעשא. ויעלה עמרי ויתקשר. וכל ר"פ דכוו': סימן קדמא ויהי כמלכו תניינא ויהי במלכו ואפ"ם ואשכן כמלך בגדוד קדמא כ"ף ותניינא בי"ת ולית דכוותיה דסמיכי:

תולדות אהרן וסמלך אסא. סוטה י (שם כג): רק לעת זקנתו. שם סנהדרין מח: על חטאת. אבות יב הוריות י:

מצודת ציון

ענין בטול: (כג) את רגליו. מרגליו כמו יצאו את העיר (בראשית מד) ומשפטו מהעיר: (כז) ויקשר. ענין מרד הנעשה ע"י בני אדם קשורים באגודה אחת: גריס. מל' מלור

ר"ל

מצודת דוד

המקומות אשר במחוז כנרות: על כל. עם כל ארץ וכו': (כא) בתרצה. היתה עיר המלוכה: (כב) השמיע. הכריז להשמיע: אין נקי. לבל יהיה מי מכולם נקי ונפטר מלבוא: (כג) רק. רצה לומר בכל דבר היה מוצלח רק לעת זקנתו וכו': (כה) בשנת שתים לאסא. כי אסא מלך בשנת כ' לירבעם וירבעם מת בשנת כ"ב ומיד מלך נדב א"כ הוא בשנת שתים לאסא: שנתים. ומקוטעות היו: (כז) ונדב. ואז היה נדב וכל ישראל וכו': (כח) בשנת שלש לאסא. כי נדב מלך בשנת שתים לאסא ושתים מלך והם מקצת הב' לאסא והג' והם ב' שנים מקוטעות: (ל) בכעסו. ר"ל שהיה יודע רצונו ומתכוין להכעיסו ולמרוד בו: (לב) ומלחמה היתה. עם שכבר נאמר למעלה בא עתה לומר אף שאסא היה צדיק גמור ובעשא הלא הטיב לעשות להשמיד בית ירבעם עכ"ז לא נמנע אסא מלהלחם עמו על כ

יִשְׂרָאֵל כָּל־יְמֵיהֶם׃
לג בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ
בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל כ' דסמי'
בְּתִרְצָה עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע שָׁנָה׃
לד וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ
יָרָבְעָם וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־
יִשְׂרָאֵל׃ טז א וַיְהִי דְבַר־
יְהוָה אֶל־יֵהוּא בֶן־חֲנָנִי עַל־בַּעְשָׁא ל' למערבאי אל בעשא
לֵאמֹר׃ ב יַעַן אֲשֶׁר הֲרִימֹתִיךָ מִן־ ב' וכתיב כן
הֶעָפָר וָאֶתֶּנְךָ נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל
וַתֵּלֶךְ ׀ בְּדֶרֶךְ יָרָבְעָם וַתַּחֲטִא אֶת־ ד' חס' בליש'
עַמִּי יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיסֵנִי בְּחַטֹּאתָם׃
ג הִנְנִי מַבְעִיר אַחֲרֵי בַעְשָׁא וְאַחֲרֵי
בֵיתוֹ וְנָתַתִּי אֶת־בֵּיתְךָ כְּבֵית יָרָבְעָם
בֶּן־נְבָט׃ ד הַמֵּת לְבַעְשָׁא בָּעִיר
יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת לוֹ בַּשָּׂדֶה י'
יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמָיִם׃ ה וְיֶתֶר דִּבְרֵי ס'בטע' כס'
בַעְשָׁא וַאֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ הֲלֹא־ ח' דסמי'
הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַיִּשְׁכַּב בַּעְשָׁא
עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּתִרְצָה וַיִּמְלֹךְ
אֵלָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ ז וְגַם בְּיַד־יֵהוּא כל סיפ' ר"פ וגם
בֶּן־חֲנָנִי הַנָּבִיא דְּבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־
בַּעְשָׁא וְאֶל־בֵּיתוֹ וְעַל כָּל־הָרָעָה ׀ ג' דסמי' ג' דסמי'
אֲשֶׁר־עָשָׂה ׀ בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ
בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו לִהְיוֹת כְּבֵית יָרָבְעָם
וְעַל אֲשֶׁר־הִכָּה אֹתוֹ׃ ד'

מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל כָּל יוֹמֵיהוֹן׃ לג בִּשְׁנַת תְּלַת לְאָסָא מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ בַּעְשָׁא בַר אֲחִיָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּתִרְצָה עַסְרִין וְאַרְבַּע שְׁנִין׃ לד וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲזַל בְּאוֹרַח יָרָבְעָם וּבְחוֹבֵיהּ דְחַב דִי חַיֵב יַת יִשְׂרָאֵל׃ א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יֵהוּא בַר חֲנָנִי עַל בַּעְשָׁא לְמֵימַר׃ ב חֲלַף דְאַפְרֵישְׁתָּךְ מִן עַפְרָא וּמַנִיתָךְ מַלְכָּא עַל עַמִי יִשְׂרָאֵל וַאֲזַלְתָּא בְּאוֹרַח יָרָבְעָם וְחַיֵבְתָּא יַת עַמִי יִשְׂרָאֵל לְאַרְגָזָא קֳדָמַי בְּחוֹבֵיהוֹן׃ ג הָא אֲנָא מְפַלֵי בָּתַר בַּעְשָׁא וּבָתַר בֵיתֵיהּ וְאֶתֵּן יַת בֵּיתָךְ כְּבֵית יָרָבְעָם בַּר נְבָט׃ ד דִימוּת לְבַעְשָׁא בְּקַרְתָּא יֵיכְלוּן כַּלְבַיָא וְדִימוּת לֵיהּ בְּחַקְלָא יֵיכְלוּן עוֹפָא דִשְׁמַיָא׃ ח וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי בַעְשָׁא וְדַעֲבַד וּגְבוּרְתֵּיהּ הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וּשְׁכִיב בַּעְשָׁא עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר בְּתִרְצָה וּמְלַךְ אֵלָה בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ ז וְאַף עִם יֵהוּא בַר חֲנָנִי נְבִיָא פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עַל בַּעְשָׁא וְעַל בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל בִּישְׁתָא דַעֲבַד קֳדָם יְיָ לְאַרְגָזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדוֹהִי לְמֶהֱוֵי כְּבֵית יָרָבְעָם וְעַל

רשי

לאסא : (לג) בשנת שלש לאסא מלך יהודה מלך בעשא. שנה השלישי' לאסא נמנית לנדב ולבעשא : (ז) וגם ביד יהוא בן חנני הנביא דבר ה' היה אל בעשא. כלו' הרי שמלך אלה בן בעשא ואף גם זאת דבר ה' היה ביד יהוא שלא תתקיים מלכותו : ועל אשר הכה אותו. הואיל וגם הוא הלך בחטאתיו נמצא שלא היה לו להורגו לכך נענש על הריגתו וכן מצינו (בהושע א' ד') ופקדתי את דמי יזרעאל על בית

רדק

(לג) בשנת שלש לאסא מלך בעשא. היאך היה זה והלא מלחמה זו שנלחם בעשא עם אסא ובנה את הרמה היתה בשנת שלשים ושש למלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים ובעשא לא מלך אלא עשרים וארבע שנה ואם בשנת שלש לאסא מלך בעשא הנה מת בעשא בשנת כ"ז לאסא ואיך אמר כי בנה את הרמה בשנת ל"ו לאסא אלא פי' בשנת שלש בשנת שלש שהחל אסא להלחם עם מלכות ישראל ונלחם תחילה עם נדב בן ירבעם ולשנה שלש מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ"ג למלכות בעשא שהיא שנת ל"ו לתחילת מלכותו של אסא והיא שנת כ"ה או כ"ו למלחמת אסא כי שנה שנייה של נדב בן ירבעם מנה אותה ג"כ לבעשא כי לא שלמה לו השנה ועשר שנים ששקטה הארץ בתחילת מלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים לא מנה אותם לנדב בן ירבעם ושתי שנים מהם היו בימי ירבעם ושמנה השנים לא מלך נדב על ישראל ואסא מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו ובשנה השנית אחר העשר שנים מלך נדב מלכות שלימה ונלחם עם אסא וזה הוא ונדב בן ירבעם מלך ישראל בשנת שתים לאסא כלומר בשנת שתים לאסא למלחמותיו ובשנת י"א למלכו התחילו מלחמותיו וכל החשבונות שמנה בספר זה לאסא אינם לתחילת מלכותו אלא לתחילת מלחמותיו והחשבונות שאומר בדברי הימי' הם לתחילת מלכותו וראיה לדברינו כי בחשבונות דברי הימים אומר למלכות אסא ובחשבונות זה הספר אומר לאסא ובסדר עולם אומר כי המלחמה הזאת שבנה בעשא את הרמה היתה בשנת י"ו לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושיים ומנין ל"ו שאומ' בדברי הימים הוא למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזירה שתחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה כנגד אותן ל"ו שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה מלכות בית דוד לחזור בשנת י"ו לאסא ששלמו ל"ו לשלמה ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא ונשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית ה' ולא נשען על ה' לא חזרה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה ולדברי בעל סדר עולם יקשה הפסוק שאומר בדברי הימים ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכות אסא והנה מלחמת אסא קודם ל"ה היתה לדבריו : (ג) הנני מבעיר. מן ובערת הרע : (ז) וגם ביד יהוא. לפי שאמר וימלוך אלה בנו תחתיו אמר כי לא היתה מלכו' שלימה כי לא מלך אלא שנתים ואותם היו מקוטעות שהרי מלך בשנת כ"ו לאסא וזמרי המיתוהו בשנת כ"ז לאסא הנה לא מלך אלא שנה אחת ומה שאמר שנתים מקצת שנתים וגם שאמר הוא לרבות על בית ירבעם כי כמו שנבא אחיה

רלבג

בן נבט והנה מצאנו שנחשב לו לעון במה שאמר אחר זה ועל כל הרעה אשר עשה בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיו להיות כבית ירבעם ועל אשר הכה אותו. ואפשר שנאמר כי נענש על זה מפני שכבר הראה שלא עשה זה בעבור חטאת ירבעם כי גם הוא הלך בדרכי ירבעם ולא עשה זה גם כן למלא דבר ה' כמו שעשה יהוא אבל עשה זה לרוע לבבו בעבור שימלוך ולא ימצא מי שיחלוק עמו על המלכות לתתה לבית ירבעם ונענש גם כן בעבור שהרגו בעת שהיה נלחם מלחמות ה' עם פלשתים כי כבר היו אז צרים על גבתון אשר לפלשתי' ואולי יהוא לא נענש על כלותו בית אחאב כי כבר עשה זה במצות נביא השם ובער גם כן הרבה מהתועבות אשר עשה אחאב: (ד) המת לבעשא בעיר יאכלו הכלבים. ר"ל שלא יבא אחד מהם אל קבר : (ז) וגם ביד יהוא בן חנני. ר"ל כי היה עוד דבר ה' על ידו אל בעשא ואל ביתו שיהיה כבית ירבעם על לכתו בדרך ירבעם ועל אשר הכה אותו וזה מה שהוסיף בזאת הנבואה השנית ועל זה התעורר להרוג אדניו ולזה לא נענש על הריגתם

אך

על כל ישראל כ' דסמיכי וסימ' נמסר לעיל בסי' י"ב : ואשר עשה ח' וסי' נמסר בריש האי ספרא סימן ב' : ועל אשר ד' וסי' נמסר בספר שמואל חלק ב' סימן י"ב :

מצודת ציון

ר"ל חנו לגור ולסבב : טז (ב) הרימותיך. מלשון תרומה והפרשה : (ג) מבעיר. ענין הפנוי מהמקום

מצודת דוד

גם הוא עשה הרע כאשר יאמר למטה ולא נחשב לו א"כ לזכות מה שהשמיד בית ירבעם : (לג) בשנת שלש לאסא. השנה ההיא נחשבת גם לנדב גם לבעשא כי בשנה ההיא הרגו לנדב ומלך מיד : עשרים וכו'. ומקוטעות היו : טז (ז) וגם ביד יהוא. כי למעלה לא הזכיר לייעד העונש כ"א על מה שהחטיא את ישראל ולא הזכיר מה שהרע הוא בעצמו לכן הוסיף לומר וגם ביד יהוא וכו' ור"ל באותה הנבואה עצמה שבאה ביד יהוא שמיועד הוא לעונש על אשר החטיא את ישראל בהנבואה ההיא יעד העונש גם בעבור הרעה אשר עשה בעצמו במעשה ידיו : ועל אשר הכה אותו. ר"ל גם יביא עליו העונש בעבור שהכה בית ירבעם ואף שבדבר ה' נעשה מ"מ בעשא

ח בִּשְׁנַת֩ עֶשְׂרִ֨ים וָשֵׁ֜שׁ שָׁנָ֗ה לְאָסָא֙ מֶ֣לֶךְ יְהוּדָ֔ה מָ֠לַךְ אֵלָ֨ה בֶן־בַּעְשָׁ֧א עַל־יִשְׂרָאֵ֛ל בְּתִרְצָ֖ה שְׁנָתָֽיִם׃ ט וַיִּקְשֹׁ֤ר עָלָיו֙ עַבְדּ֣וֹ זִמְרִ֔י שַׂ֖ר מַחֲצִ֣ית הָרָ֑כֶב וְה֤וּא בְתִרְצָה֙ שֹׁתֶ֣ה שִׁכּ֔וֹר בֵּ֣ית אַרְצָ֔א אֲשֶׁ֖ר עַל־הַבַּ֥יִת בְּתִרְצָֽה׃ י וַיָּבֹ֤א זִמְרִי֙ וַיַּכֵּ֣הוּ וַיְמִיתֵ֔הוּ בִּשְׁנַת֙ עֶשְׂרִ֣ים וָשֶׁ֔בַע לְאָסָ֖א מֶ֣לֶךְ יְהוּדָ֑ה וַיִּמְלֹ֖ךְ תַּחְתָּֽיו׃ יא וַיְהִי֩ בְמָלְכ֨וֹ כְּשִׁבְתּ֜וֹ עַל־כִּסְא֗וֹ הִכָּה֙ אֶת־כָּל־בֵּ֣ית בַּעְשָׁ֔א לֹֽא־הִשְׁאִ֥יר ל֖וֹ מַשְׁתִּ֣ין בְּקִ֑יר וְגֹאֲלָ֖יו וְרֵעֵֽהוּ׃ יב וַיַּשְׁמֵ֣ד זִמְרִ֔י אֵ֖ת כָּל־בֵּ֣ית בַּעְשָׁ֑א כִּדְבַ֤ר יְהוָה֙ אֲשֶׁ֣ר דִּבֶּ֣ר אֶל־בַּעְשָׁ֔א בְּיַ֖ד יֵה֥וּא הַנָּבִֽיא׃ יג אֶ֤ל כָּל־חַטֹּאות֙ בַּעְשָׁ֔א וְחַטֹּ֖אות אֵלָ֣ה בְנ֑וֹ אֲשֶׁ֣ר חָטְא֗וּ וַאֲשֶׁ֤ר הֶחֱטִ֙יאוּ֙ אֶת־יִשְׂרָאֵ֔ל לְהַכְעִ֕יס אֶת־יְהוָ֛ה אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל בְּהַבְלֵיהֶֽם׃ יד וְיֶ֛תֶר דִּבְרֵ֥י אֵלָ֖ה וְכָל־אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֑ה הֲלוֹא־הֵ֣ם כְּתוּבִ֗ים עַל־סֵ֙פֶר֙ דִּבְרֵ֣י הַיָּמִ֔ים לְמַלְכֵ֖י יִשְׂרָאֵֽל׃

טו בִּשְׁנַת֩ עֶשְׂרִ֨ים וָשֶׁ֜בַע שָׁנָ֗ה לְאָסָא֙ מֶ֣לֶךְ יְהוּדָ֔ה מָלַ֥ךְ זִמְרִ֛י שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים בְּתִרְצָ֑ה וְהָעָ֣ם חֹנִ֔ים עַֽל־גִּבְּת֖וֹן אֲשֶׁ֥ר לַפְּלִשְׁתִּֽים׃ טז וַיִּשְׁמַ֤ע הָעָם֙ הַחֹנִ֣ים לֵאמֹ֔ר קָשַׁ֣ר זִמְרִ֔י וְגַ֖ם הִכָּ֣ה אֶת־הַמֶּ֑לֶךְ וַיַּמְלִ֣כוּ כָל־יִשְׂרָאֵ֠ל אֶת־עָמְרִ֨י שַׂר־צָבָ֧א עַל־יִשְׂרָאֵ֛ל בַּיּ֥וֹם הַה֖וּא בַּֽמַּחֲנֶֽה׃ יז וַיַּעֲלֶ֥ה עָמְרִ֛י וְכָל־יִשְׂרָאֵ֥ל עִמּ֖וֹ מִגִּבְּת֑וֹן וַיָּצֻ֖רוּ עַל־תִּרְצָֽה׃ יח וַיְהִ֞י כִּרְא֤וֹת זִמְרִי֙ כִּֽי־נִלְכְּדָ֣ה הָעִ֔יר וַיָּבֹ֖א אֶל־אַרְמ֣וֹן בֵּית־הַמֶּ֑לֶךְ וַיִּשְׂרֹ֨ף עָלָ֧יו אֶת־בֵּית־מֶ֛לֶךְ

ג׳ מלרע וכתו׳ א׳ בכסוף — ס׳ מ״ל — ב׳ על כסא ממלכתו — ו׳ כסיפ׳. ג׳ — ב׳ כסיפ׳ — י״ג בטעם ספיר — י״ז מ״ל כסי׳ — ב׳בטע׳ כסי׳ — ג׳ — ג׳ — ג׳ — ב׳ חס׳ — ג׳ ושאר שר צבא — ג׳ דגשים עמרי אחאב בס״ה׳ קדמה דסיפרה — ט׳ בטע׳בסי׳

דְקְטַל יָתֵיהּ: ח בִּשְׁנַת עַסְרִין וְשִׁית שְׁנִין לְאָסָא מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ אֵלָה בַּר בַּעְשָׁא עַל יִשְׂרָאֵל בְּתִרְצָה תַּרְתֵּין שְׁנִין: ט וּמְרַד עֲלוֹהִי עַבְדֵיהּ זִמְרִי חַד מִתְּרֵין רַבָּנֵי רְתִיכַיָא וְהוּא בְתִרְצָה שָׁתֵי רַוֵי בֵּית אַרְצָא טַעֲוָתָא דִי בְבֵיתָא בְּתִרְצָה: י וַאֲתָא זִמְרִי וּמְחָהִי וְקַטְלֵיהּ בִּשְׁנַת עַסְרִין וּשְׁבַע לְאָסָא מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי: יא וַהֲוָה בְּמִמְלְכֵיהּ כְּמִתְבֵיהּ עַל כּוּרְסֵיהּ קְטַל יָת כָּל בֵּית בַּעְשָׁא לָא אַשְׁאַר לֵיהּ יָדַע מַדַע וְקָרִיבוֹהִי וְחַבְרוֹהִי: יב וְשֵׁיצֵי זִמְרִי יָת כָּל בֵּית בַּעְשָׁא כְּפִתְגָמָא דַייָ דְמַלֵיל עַל בַּעְשָׁא בְּיַד יֵהוּא נְבִיָא: יג עַל כָּל חוֹבֵי בַעְשָׁא וְחוֹבֵי אֵלָה בְרֵיהּ דִי חָבוּ וְדִי חַיִבוּ יָת יִשְׂרָאֵל לְאַרְגָזָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּטַעֲוָתְהוֹן: יד וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי אֵלָה וְכָל דִי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: טו בִּשְׁנַת עַסְרִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְאָסָא מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ זִמְרִי שַׁבְעָא יוֹמִין בְּתִרְצָה וְעַמָּא שָׁרַן בְּגִבְּתוֹן דִי לִפְלִשְׁתָּאֵי: טז וּשְׁמַע עַמָּא דְשָׁרַן לְמֵימַר מְרַד זִמְרִי וְאַף קְטַל יָת מַלְכָּא וְאַמְלִיכוּ כָּל יִשְׂרָאֵל יָת עָמְרִי רַב חֵילָא עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא: יז וּסְלִיק עָמְרִי וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מִגִּבְּתוֹן וְצָרוּ עַל תִּרְצָה: יח וַהֲוָה כַּד חֲזָא זִמְרִי אֲרֵי אִתְכְּבִישַׁת קַרְתָּא וְעַל לְאִידְרוֹן בֵּית מַלְכָּא וְאוֹקִיד עֲלוֹהִי יָת בֵּית מַלְכָּא

רשי

בית יהוא הואיל ולא סרו מדרכי אחאב נענשו על הריגתם : שר מחצית הרכב . הוא ואחר היו שרים על הרכב : (יב) וגואליו ורעהו . וקריבוהי

ירחמוהי

רלבג

אך נענש על לכתו בחטאת ירבעם ועל החטיאו את ישראל : (ט) שר מחצית הרכב. הנה היו שרי הרכב שנים וזמר. היה אחד מהם והנה שלם השם לבעשא מדה כנגד מדה כי הוא הרג את בית ירבעם בעת היותם צרים על גבתון אשר לפלשתים והוא גם כן בעת שהיו ישראל חונים על גבתון אשר לפלשתים הרג זמרי את כל בית בעשא ומשפחתו ורעהו: (טו) והנה מלך זמרי שבעת ימים ובאותן הימי׳ הלך בחטאת ירבעם ומת בחטאתו אשר חטא ותיכף המליכו העם את עמרי שהיה שר צבא על ישראל ואף על פי שנתחדש לו אחר זה מחלוקת על המלכות בשנת תבני בן גינת הנה נחשב המלכות לעמרי ומת בשנת שלשים ושמנה לאסא ונחשבה לו השנה ההיא ולזה אמר כי מלך עמרי שתים עשרה שנה ומאלו הי״ב שנה מלך שש שנים שלמות בתרצה וזה כי בשנת שלשים ואחת לאסא מלך יהודה מת תבני ומלך עמרי על ישראל בכללם ר״ל עשרת השבטים והנה היה כל זמן מלכותו שתים עשרה שנה כמו שזכרנו ובתרצה מלך שש שני׳ שלמות שיש מסוף שלשי׳ ואחת לאסא עד ראש שלשים ושמנ׳ :

ויקן

וימיתהו ה׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא סי׳ י״ג : כשבתו ב׳ בקריא׳ וסי׳ והיה כשבתו על כסא ממלכתו. והיה במלכו כשבתו : בהבליהם ג׳ בקריאה וסי׳ כעסוני בהבליהם ואני אקניאם. אל כל חטאות בעשא וחטאת אלה . וילך בכל דרך ירבעם דעמרי : וימלכו ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ שם את שאול. כל ישראל . את עמרי שר צבא . ויוצא את בן המלך דמלכים. ויקח כל עם יהודה את עזריה דמלכים :

רדק

אחיה השילוני על ירבעם ועל ביתו שלא תקום מלכותו וכן היה לו כי נדב בנו לא מלך אלא שנתים והיו מקוטעות שהרי בשנת שתים לאסא מלך ובשנת שלש לאסא מלך בעשא שהמיתו הנה כי לא מלך בנו אלא שנה ומה שאמר שנתים מקצת שנתים כן היה לו גם לבעשא כי לא מלך בנו אלא שנה ונפסקה מלכותו כמו שנבא עליו יהוא בן חנני : ועל אשר הכה אותו . כי נענש בעשא על דמי נדב כיון שהלך בדרכיו והיה רשע כמוהו נענש על הריגתו ונהרג גם הוא וכן הוא אומר ג״כ בבית יהוא ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא ואמר אותו ואף על פי שלא זכר נדב הנה זכר בית ירבעם: (ט) שר מחצית הרכב . כתרגומו חד מתרין רבני רתיכיא : שותה שכור . כלומר ששתה עד ששכר: בית ארצא . שם אדם והיה פקיד והוא שאמר אשר על הבית וי״ת כן בית ארצא טעוותא די בביתא בתרצה : (יא) ויהי במלכו . בבי״ת כשבתו . בכ״ף : לא השאיר לו. בכל זרעו והכה גם כן גואליו והם קרובים וגם הכה רעהו והם אוהביו . ורעהו כמו רעיו וכן בהתפללו בעד רעהו מגן גבורהו כמו גבוריו : (טו) והעם חונים על גבתון . נדב וישראל צרו על גבתון ולא לכדוה ועתה בימי אלה שבו לצור עליה : (טז) וימליכו כל ישראל. אותם שהיו במחנה: (יח) וישרף עליו. עמרי שרף על זמרי בית המלך שנשגב בה ומת זמרי : את בית מלך. חסר ה״א הידיעה שלא כמנהג ולפי שזכרו לא הוצרך

כו

מצודת ציון

מהמקום : (יח) ארמון . היכל :

שמר

מצודת דוד

בעשא לא עשאו לקיים דבר ה׳ כ״א עשה לשבת על כסא המלוכה מבלי ימנא מערער מזמרי : (י) בשנת עשרים ושבע . כי בשנת כ״ו לאסא מלך וימי מלכותו שנתים עליו הואיל וגם הוא אחז במעשיו לזאת לדם נקי יחשב לו : (ח) בשנת עשרים ושש . והם מקצת הכ״ו מאסא והכ״ז והם ב׳ שנים מקוטעות : (יא) משתין בקיר . הוא כי בעשא מלך בג׳ לאסא ועם השנה ההיא מלך כ״ד שנים ומת ומיד מלך אלה הזכר העושה קלוח למרחוק : וגואליו . קרוביו כמו ובא גואלו (ויקרא כ״ה) על כי והרי היא בשנת כ״ו לאסא : שנתים . ומקוטעות היו : (ט) שר מחצית הרכב . שני להקרוב היא משפט הגאולה לגאול שדהו מיד הקונה : ורעהו . מיוחד היה לשם שרים היו לאלה על אנשי הרכב והיה זמרי לשר על החצי : והוא בתרצה . בעת היה לשבת תמיד עם המלך וכמ״ש וזבוד וגו׳ רעה המלך (לעיל ד׳) : (טו) בשנת שקשר עליו זמרי היה אלה בתרצה בבית ארצא אשר היה ממונה על בית המלך עשרים ושבע . כי מלך מיד כשהרג לאלה : והעם חונים . כשהומלך בתרצה היו אשר בתרצה ושם שתה היין עד אשר השתכר ולזה לא היה בו דעת להיות נשמר העם חונים בגבתון : (טז) כל ישראל . אותם שהיו במחנה המליכו את עמרי ולא

חסא

בָּאֵשׁ וַיָּמֹת : יט עַל־חַטֹּאתָיו אֲשֶׁר ג'
חָטָא לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לָלֶכֶת ל'
בְּדֶרֶךְ יָרָבְעָם וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה ה' פסו' אי' בהון חטאה ועשייה
לְהַחֲטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל : כ וְיֶתֶר דִּבְרֵי
זִמְרִי וְקִשְׁרוֹ אֲשֶׁר קָשָׁר הֲלֹא־הֵם כ'
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל :
כא אָז יֵחָלֵק הָעָם יִשְׂרָאֵל לַחֵצִי חֲצִי ג'
הָעָם הָיָה אַחֲרֵי תִבְנִי בֶן־גִּינַת כ' פתח וכענין
לְהַמְלִיכוֹ וְהַחֵצִי אַחֲרֵי עָמְרִי :
כב וַיֶּחֱזַק הָעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי עָמְרִי אֶת־ ט"ז
הָעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי תִּבְנִי בֶן־גִּינַת כ' פתח
וַיָּמָת תִּבְנִי וַיִּמְלֹךְ עָמְרִי : כ' בטע' בסי' עשרים ושבע לאסא ודין
כג בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְאַחַת שָׁנָה
לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ עָמְרִי עַל־
יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּתִרְצָה
מָלַךְ שֵׁשׁ־שָׁנִים : כד וַיִּקֶן אֶת־הָהָר ג' ר"פ
שֹׁמְרוֹן מֵאֶת שֶׁמֶר בְּכִכְּרַיִם כָּסֶף וַיִּבֶן ל' סגול. ל'
אֶת־הָהָר וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם הָעִיר אֲשֶׁר כ' וילקיסודה
בָּנָה עַל שֶׁם־שֶׁמֶר אֲדֹנֵי הָהָר שֹׁמְרוֹן : ד' ליר
כה וַיַּעֲשֶׂה עָמְרִי הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיָּרַע ד'
מִכֹּל אֲשֶׁר לְפָנָיו : כו וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ
יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וּבְחַטֹּאתָיו אֲשֶׁר ובחטאתו ק'
הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַבְלֵיהֶם : ג' כ' כסיפ'
כז וְיֶתֶר דִּבְרֵי עָמְרִי אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בטעם
וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים
עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל :
כח וַיִּשְׁכַּב עָמְרִי עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר
בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ אַחְאָב בְּנוֹ תַּחְתָּיו : כולהון חס'
כט וְאַחְאָב בֶּן־עָמְרִי מָלַךְ

בְּנוּרָא וּמִית : יט עַל כָּל
חוֹבַיָא דִי חַב לְמֶעְבַּד דְבִישׁ
קֳדָם יְיָ לְמֵיזַל בְּאוֹרַח
יָרָבְעָם וּבְחוֹבֵיהּ דִי עֲבַד
לְחַיָבָא יַת יִשְׂרָאֵל : כ וּשְׁאַר
פִּתְגָמֵי זִמְרִי וּמֵירְדֵיהּ
דְמָרַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמִין לְמַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל : כא בְּכֵן אִתְפְּלַג
עַמָא יִשְׂרָאֵל לְתַרְתֵּי פַּלְגָוָן
פַּלְגוּת עַמָא הֲוָה בָּתַר תִּבְנִי
בַּר גִינַת לְאַמְלָכוּתֵיהּ
וּפַלְגוּת בָּתַר עָמְרִי :
כב וּתְקֵיף עַמָא דְבָתַר
עָמְרִי מִן עַמָא דְבָתַר תִּבְנִי
בַּר גִינַת וּמִית תִּבְנִי וּמְלַךְ
עָמְרִי : כג בִּשְׁנַת תְּלָתִין
וַחֲדָא שְׁנִין לְמַלְכָּא אָסָא
מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
מְלַךְ עָמְרִי עַל יִשְׂרָאֵל
תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין בְּתִרְצָה
מְלַךְ שִׁית שְׁנִין : כד וּזְבַן
יַת כְּרַכָּא דִלְשׁוֹמְרוֹן מִן
שֶׁמֶר בְּתַרְתֵּין כִּכְּרִין דִכְסַף
וּבְנָא יַת כְּרַכָּא וּקְרָא יַת
שְׁמָא דְקַרְתָּא דִבְנָא עַל
שׁוּם שֶׁמֶר מָרֵיהּ דְטוּרָא
שׁוֹמְרוֹן : כה וַעֲבַד עָמְרִי
דְבִישׁ קֳדָם יְיָ וּבְאִישׁ מִכֹּל
דִי קֳדָמוֹהִי : כו וַאֲזַל בְּכָל
אוֹרְחָא יָרָבְעָם בַּר נְבָט
וּבְחוֹבוֹהִי דִי חַיֵב יַת יִשְׂרָאֵל
לְאַרְגָזָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל בְּטַעֲוָתְהוֹן :
כז וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי עָמְרִי דִי
עֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ דִי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל : כח וּשְׁכִיב
עָמְרִי עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר בְּשׁוֹמְרוֹן וּמְלַךְ
אַחְאָב בְּרֵיהּ תְּחוֹתֵיהּ : כט וְאַחְאָב בַּר עָמְרִי מְלַךְ

רדק

בו ה"א הידועה : (יט) להחטיא את ישראל . והלא לא מלך אלא שבעת ימים בתרצה לבדה מה החטיא את ישראל בשבעת הימים אלא קודם לכן שהיה שר מחצית הרכב היה מחטיא את ישראל וכן מה שאמ' ויתר דברי זמרי על הימים אשר היה שר אמר : (כא) אז יחלק העם ישראל . חסר הסמוך כמו הארון הברית וכתוב בסדר עולם וכמה היתה המחלוקת הזו ארבעה חדשים : (כב) ויחזק העם . אמרו לפי שנתחתן עם יהושפט חזק: את העם . מן העם וכן כלאתי את העיר : וימת תבני . את מיתת עצמו וכיון שמת מלך עמרי בלא מחלוקת ובסדר עולם אומר כי הרגו תבני כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט הרגו את תבני : (כג) בשנת שלשים ואחת . והלא בשנת כ"ז לאסא מלך זמרי ולא מלך אלא שבעת ימים ומלך עמרי אלא מפני מחלוקת תבני לא מלך מלכות שלימה ובשנת שלשים ואחת לאסא מת תבני ומלך עמרי מלכות שלימה וכלל ימי מלכותו י"ב שנה הנה שבע שנים מלך מלכות שלימה שהרי בשנת ל"ח לאסא מלך אחאב בנו ומל"א עד ל"ח שבע שנים ושש שני' שמלך בתרצה עד מחלוקת תבני הרי י"ג שנה והכתוב אומר שתים עשרה שנה שנת י"ג לא שלמה לו ולא מנה אותה לו : (כד) ההר שמרון . כמו העם ישראל וי"ת ההר כרכא כראה מדבריו כי כרך גדול היה שם מתחילה אלא שעמרי חזק הבנין וקרא שם העיר שמרון על שם שמר אדני ההר שמרון : (כו) ובחטאתיו . כתיב כלומר חטאות רבות שעשה וקרי בחטאתו לשון יחיד כלומר חטאת

תולדות אהרן ויקן את ההר . סנהדרין קב : אחאב . שם :

רשי

ורחמוהי : (כב) וימת תבני . כשנשא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו הרגו את תבני כשראו חשיבותו של עמרי בסדר עולם : (כג) בשנת שלשים ואחת שנה לאסא וגו' מלך עמרי . מלכות שלימה . וחמש שנים היתה מחלקותו של תבני מעשרים ושבע לאסא עד ל' ואחת : שתים עשרה שנה . סך הכל חמש במחלוקת ושבע במלכות שלימה ואי אפשר לו' שתים עשרה במלכות שלימה שהרי אחאב בנו מלך בשנת שלשים ושמנה לאסא : בתרצה מלך שש שנים. עד שלא בנה את

רלבג

(כד) ויקן את ההר שמרון . ר"ל ההר שבנה בו עיר שמרון ולפי שהיה שם אדני ההר שמר קרא שם העיר שמרון וזה לאות כי היה שם עיר שמה שמרון קודם זה אך עתה בנא' עמרי : (כה) וירע מכל אשר לפניו . ידמה שהלך בחטאת ירבעם כמו שספר והוסיף עוד לחטוא חטאים אחרים ואפשר עוד שאמר שהרע מכל אשר לפניו מפני לכתו בכל חטאת ירבעם כי היה ראוי שיקבל מוסר מפני מה שראה מבית בעשא ובית ירבעם ולפי שלא קבל כלל מהמוסר מפני זה להעיר מעט מחטאת ירבעם הנה ראוי שיאמר שהרע מכל אשר לפניו ויעיד שהענין כן מפני אמרו וילך בכל דרך ירבעם

חטאתיו ג' בקריאה וסי' על חטאתיו דזמרי . והרשע כי ישוב . כל חטאתיו אשר עשה ר"פ : ה' פסו' דאית בהון חטאה ועשייה וסי' נמסר בסדר נשא : העם ישראל ג' דסמיכי בקריאה וסי' לברך את העם ישראל . אז יחלק העם ישראל . לא נבדלו העם ישראל : שם כל שם קמץ במ"ו פתחין וסי' נמסר בסדר לך לך : אדני ד' בקריאה וסימ' ויקח אדני יוסף אותו . דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות . ויאמר אלינו האיש אדני הארץ . ויקן את ההר . שמרון . והר ואדני האדנים : ויעשה ד' בקריאה וסי' ויעשה עמרי הרע . ויהורם בן אחאב . ויואש הסמוך לאלישע . את כל חקתי שמר : וילך בכל דרך ג' דסמיכי בקריאה וסימ' עמרי יהושפט דמלכים . יאשיהו דמלכים . ושארא וילך בדרך :

מצודת דוד

הפלו בזמרי : (יח) וישרוף עליו . עמרי שרף על זמרי : (יט) אשר חטא . בעוד היה שר מחצית הרכב חטא והחטיא את הנתונים תחת ממשלתו : (כא) לחצי . לשני חלקים : חצי העם . אותם שלא היו במחנה היו אחר תבני : (כב) וימת תבני . בס"ע יש כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו לאשה הרגו את תבני : (כג) שלשים ואחת . אף כי זמרי הלא מלך בכ"ז לאסא והומת אחר שבעה ימים מיד מלך עמרי אבל לפי שחצי העם סרו אחר תבני לא היתה מלכות עמרי מלכות שלימה עד כי הומת תבני בשנת ל"א לאסא כי אז מלך על כל ישראל : שתים עשרה שנה . ומקוטעות היו והרב ממה שמלך מהעם אשר במחנה ומלך א"כ חמש שנים עם תבני בשתפות ושבע שנים אחר שמת תבני ולפי שבסוף מלך על כל ישראל חזר לחשוב למלכותו גם אלו חמשת השנים : (כד) ויקן . בשנה השביעית למלכותו : את ההר שמרון . ע"ש שמר אמר כי הוא קראה שומרון : ויבן : נסוח

עַל־יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה
שָׁנָה לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ כולכון חס'
אַחְאָב בֶּן־עָמְרִי עַל־יִשְׂרָאֵל
בְּשֹׁמְרוֹן עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה׃
ל וַיַּעַשׂ אַחְאָב בֶּן־עָמְרִי הָרַע בְּעֵינֵי
יְהוָה מִכֹּל אֲשֶׁר לְפָנָיו׃ לא וַיְהִי הֲנָקֵל כ'לבי' יסודם
לֶכְתּוֹ בְּחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וַיִּקַּח
אִשָּׁה אֶת־אִיזֶבֶל בַּת־אֶתְבַּעַל מֶלֶךְ ל'
צִדֹנִים וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֶת־הַבַּעַל
וַיִּשְׁתַּחוּ לוֹ׃ לב וַיָּקֶם מִזְבֵּחַ לַבָּעַל ב'
בֵּית הַבַּעַל אֲשֶׁר בָּנָה בְּשֹׁמְרוֹן׃
לג וַיַּעַשׂ אַחְאָב אֶת־הָאֲשֵׁרָה וַיּוֹסֶף ז' מ"ל
אַחְאָב לַעֲשׂוֹת לְהַכְעִיס אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִכֹּל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו׃ לד בְּיָמָיו בָּנָה חִיאֵל ל'
בֵּית הָאֱלִי אֶת־יְרִיחֹה בַּאֲבִירָם בְּכֹרוֹ ל' כ"כ
יִסְּדָהּ וּבִשְׂגִיב צְעִירוֹ הִצִּיב דְּלָתֶיהָ ובשגוב ק'
כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ ה' בטע' בכי'
בִּן־נוּן׃ יז א וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ
הַתִּשְׁבִּי מִתֹּשָׁבֵי גִלְעָד אֶל־אַחְאָב ל' וחס'
חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָמַדְתִּי

עַל יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת תְּלָתִין
וּתְמַנֵי שְׁנִין לְאָסָא מַלְכָּא
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ
אַחְאָב בַּר עָמְרִי עַל יִשְׂרָאֵל
בְּשׁוֹמְרוֹן עַסְרִין וְתַרְתֵּין
שְׁנִין׃ ל וַעֲבַד אַחְאָב בַּר
עָמְרִי דְבִישׁ קֳדָם יְיָ מִכֹּל
דִי קֳדָמוֹהִי׃ לא וַהֲוָה שִׁיט
בְּעֵינוֹהִי לְמֵיזַל בְּחוֹבֵי
יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּנְסֵיב
אִתְּתָא יָת אִיזֶבֶל בַּת
אֶתְבַּעַל מַלְכָּא דְצִידוֹן
וַאֲזַל וּפְלַח יָת בַּעְלָא וּסְגִיד
לֵיהּ׃ לב וַאֲקִים אֱגוֹרָא
לְבַעְלָא בֵּית בַּעְלָא דִבְנָא
בְּשׁוֹמְרוֹן׃ לג וַעֲבַד אַחְאָב
יָת אֲשֵׁרְתָא וְאוֹסִיף אַחְאָב
לְמֶעְבַּד לְאַרְגָזָא קֳדָם יְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מִכֹּל מַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל דַהֲווֹ קֳדָמוֹהִי׃
לד בְּיוֹמוֹהִי בְּנָא חִיאֵל בֵּית
מוֹמֵי יָת יְרִיחוֹ קְטַל אֲבִירָם
בּוּכְרֵיהּ כַּד שָׁרֵי לְשַׁכְלֵיל
יָתָהּ וּשְׂגוּב זְעֵיר בְּנוֹהִי
כַּד אֲקִים דַּשָּׁהָא כְּפִתְגָמָא
דַיְיָ דִי מַלֵּיל בִּידָא דִיהוֹשֻׁעַ
בַּר נוּן׃ א וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ
דְמִתּוֹשַׁב מִתּוֹתָבֵי גִלְעָד לְאַחְאָב קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִמְשַׁמֵּשְׁנָא

רש"י

את שמרון : (לא) ויעבוד את הבעל. מוסיף על עגלים של ירבעם : (לג) אשרה. אילן נעבד : (לד) חיאל בית האלי. חיאל אשר מבית אל כמו ישי בית הלחמי (שמואל א' ט"ז) ולא נאמר הבית לחמי. וכן יהושע בית השמשי בספר (שמואל א' ו' י"ד) ולא הבית שמשי וכן בעפרת אבי העזרי (שופטים ו') ולא נאמר האבי עזרי. ויש פותרין בית האלי אל שקבל עליו קללות יהושע ארור האיש אשר יקום ובנה וגומר (יהושע ו' כ"ו) אמרו רבותינו חיאל משל בנימין ויריחו משל יהושפט ומפני מה תלאו באחאב שתולין את הקלל' במקלקל (ס"א במקולל) : באבירם בכרו יסדה. כשיסד' את בנו בכורו וקבר והלך וקבר כל בניו עד שמת האחרון בהצבת דלתות וכן הוא קללות של יהושע בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (שם) : (א) ויאמר אליהו התשבי. מארץ (ס"א שם העיר) ששמה תושב : חי ה'. למה סמכו כאן אלא שהלכו אליהו ואחאב לנחם את

רלב"ג

ירבעם בן נבט : (לא) ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם. ר"ל כי חטאת ירבעם היו קלים ונקלים בעיניו אך הוסיף על החטאי' האלו ולקח לאשה את איזבל והיא היתה בת אתבעל מלך צידונים והנה אפשר שהיה שם המלך ההוא אתבעל או יהיה הרצון בזה בת אתבעל בת מלך צידונים ותהיה מלת בת מושכת עצמה ואחרת עמה רצה לומר שנשאה בהיותה בת אתבעל והוא אלהי צידונים והרצון בו שלא נתגייר' וכמוהו אמרו ובעל בת אל נכר ולא די לו בזה אבל גם הוא הלך ועבד את הבעל שהית' עובדת לו איזבל והשתחוה לו ואחר זה בנה מזבח לבעל בבי' הבעל אשר בנה בשמרון ועשה עוד אשרה לבעל ועוד עשה אחאב להוסיף להכעיס את ה' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו : (לד) בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה. ר"ל כי בימיו בנה חיאל שהיה מבית אל את יריחו ונתאמת מה שקלל יהושע אשר יבנה את יריחו כי כאשר יסדה מת אבירם בכורו ומתו כל בניו עד שמת צעירו כאשר הציב דלתיה ואע"פ ששמע אחאב זה לא התעורר לירא את ה' אך שקד על חטאתיו : (א) ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד. הנה זכר זה לעוצם הפלגת חטאת אחאב שאע"פ שראה קיום מה שייעד הנביא לו מן הרע על חטאתיו לא שב מפני זה אל ה'. וראוי שתדע שכבר הסכימו קצת רז"ל כי פנחס זה אליהו מפני מה שמצאו ביניהם מן ההתיחסות והנה נזכר בתורה

רד"ק

חטאת העגלים : (לא) הנקל לכתו. אם היה בעיניו נקל ללכת בחטאת ירבעם והם העגלים כן הראה במעשיו כי נקלי' היו בעיניו אותם החטאות ולקח אשה מגויי הארצות לחטוא עוד ולעבוד הבעל שהיו הם עובדי' שם וזהו שאמ' וילך ויעבוד הלך שם לצידון ועבד הבעל שהיו עובדים שם והשתחוה לו כלומר שקבלו עליו באלוה ועשה כמוהו בשמרון ובנה לו בית וקראו בית הבעל והקים לו שם מזבח : (לב) בית הבעל. חסר בי"ת השמוש וכן הנמצא בית השם שהוא כמו בבית השם והדומים לו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק : (לג) ויעש אחאב. הוסיף עוד לחטוא ונטע אשרה לעבדה זולתי הבעל שעשה ובדרש אמר ויעש אחאב את האשרה אמר ר' יוחנן שכתב על דלתי שמרון אחאב כפר באלהי ישראל לא יהא לו חלק באלהי ישראל : (לד) חיאל בית האלי. מבית אל היה כמו בית הלחמי מבית לחם בית השמשי מבית שמש ותחת ממשלתו של אחאב היה ועשה דבר זה ולא מיחה בידו אחאב כל כך הרשיע לעשות ועד ימיו לא היה אדם שעלה בלבו לבנות יריחו מפני השבועה שהשביע יהושע ארור האיש אשר יקום ובנה את העיר וגו' ותמיה' הוא כי יריחו למלך יהודה היה כי משבט בנימין היה ואיך נתן יהושפט רשות לבנותה ומצאנו בירושלמי חיאל מן יהושפט יריחו מבנימין אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב ואחר שנבנתה לא נאסרה ישיבתה כי ההרס היתה שלא תבנה כמו עיר הנדחת והבונה אותה עובר בחרם והוא נענש כאשר דבר יהושע וי"ת בית האלי בית מומי כלומר שעבר על האלה שהשביע יהושע ומפני זה נקרא בית האלי לא שהיה מבית אל ובדברי רז"ל נקרא בית האלי על שעבר על אלה שאמר יהושע ארור האיש וגו' : יריחה. כתיב בה"א וקרי בוי"ו כמו אהלה והדומים לו : באבירם בכורו יסדה. ומת וכן מתו כל בניו ובעת שהציב דלתיה היה עדיין שגוב צעירו חי ומת וי"ת קטל אבירם בוכריה כד שרי לשכלל יתה וקטיל שגוב זעיר בנוהי כד אקים דשהא : ובשגיב. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו כמו פעי פעול עלין עלון כי אותיות אהו"י מתחלפות : (א) ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד. מעיר ששמה תושב היה תחלה ואח"כ ישב בגלעד ובת"י אליהו דמתושב מתותבי גלעד ונחלקו רז"ל מאיזה שבט היה מהם אמרו משבט גד היה ומהם אמר: משבט בנימין ומהם אמרו פנחס זה אליהו וכל אחד מהם סומך דבריו אל הפסוקים בדברים רחוקים ואנחנו לא ידענו האמת והנה גזר אליהו על המטר בקנאתו לה' על עובדי ע"ג כתוב בתורת משה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף

ויוסף ז' מלאים בקריאה וסימ' ויעמד במקום צר אשר אין דרך. ויוסף עוד יפתח. ויוסף יהונתן להשביע. רד קעילה. ויוסף אחאב. דבר אל אחז קדמא דויוסף ה' דבר. ובעת הצר לו דד"ה. ויוסף שאול לירא ויאסף כתיב ושארא ויסף :

תולדות אהרן ויהי הנקל. שם (סנהדרין כח) : ויעש אחאב. שם : בימיו בנה. (שם וד' כט) : ויאמר אליהו. פסחים סח סנהדרין קיג (ברכות ט תענית סג סנהדרין כח) : חי ה'. תענית ג סנהדרין שם :

מצודת דוד

נו לעיר מלוכה לשבת בה : (כט) שלשים ושמנה. כי עמרי מלך מיד כשמת זמרי בכ"ז לאסא וימי מלכותו י"ב שנים ומת ומיד מלך אחאב הרי ל"ח לאסא : עשרים וכו'. מקוטעות היו : (לא) ויהי הנקל. הקל שבמעשיו היה ללכת בחטאת ירבעם כי הרשיע עוד יותר ממנו : (לג) בית הבעל. בבית הבעל : (לד) בית האלי. מבית אל כמו בית הלחמי (ש"א ט"ז) ור"ל מבית אל : באבירם בכורו יסדה. ר"ל בעת שהניח היסוד מת אבירם בכורו ושאר בניו מתו במשך הבנין ובעת העמיד הדלתות מת שגוב צעירו. כדבר ה' וכו'. שאמר יהושע לפני ה' ארור האיש וכו' בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהושע ו') (ואף כי יריחו היתה בגבול בנימין ממלכות יהודה אמר בימיו ותלה בו לומר שכל זה ראה ולא לקח מוסר) : יז (א) ויאמר אליהו וכו'. אמרז"ל כאשר מתו בני חיאל בית האלי הלכו אחאב ואליהו לנחמו ואמר אליהו לחיאל שמתו בניו כדבר הקללה שאמר יהושע השיב אחאב ומדוע

מצודת ציון

(כד) שמר. שם איש : (לד) צעירו. קטן בניו : יז (א) התשבי. מעיר ששמה תושב : מתושבי. מלשון ישב ור"ל שישב בגלעד זמן רב :
לפי

לְפָנָ֗יו אִם־יִהְיֶ֛ה הַשָּׁנִ֥ים הָאֵ֖לֶּה טַ֣ל
י"ג וּמָטָ֑ר כִּ֖י אִם־לְפִ֥י דְבָרִֽי׃
ב' דסמי' ב וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלָ֥יו לֵאמֹֽר׃
ג לֵ֣ךְ מִזֶּ֔ה וּפָנִ֥יתָ לְּךָ֖ קֵ֑דְמָה וְנִסְתַּרְתָּ֙
בְּנַ֣חַל כְּרִ֔ית אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֥י הַיַּרְדֵּֽן׃
ל. ל' ול' וכערבים ד וְהָיָ֖ה מֵהַנַּ֣חַל תִּשְׁתֶּ֑ה וְאֶת־הָעֹרְבִ֣ים
צִוִּ֔יתִי לְכַלְכֶּלְךָ֖ שָֽׁם׃ ה וַיֵּ֥לֶךְ וַיַּ֖עַשׂ
ב' כִּדְבַ֣ר יְהוָ֑ה וַיֵּ֗לֶךְ וַיֵּ֙שֶׁב֙ בְּנַ֣חַל כְּרִ֔ית
ל' אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֥י הַיַּרְדֵּֽן׃ ו וְהָעֹרְבִ֗ים
ח' מְבִיאִ֨ים ל֜וֹ לֶ֤חֶם וּבָשָׂר֙ בַּבֹּ֔קֶר וְלֶ֥חֶם
ל' וּבָשָׂ֖ר בָּעָ֑רֶב וּמִן־הַנַּ֖חַל יִשְׁתֶּֽה׃
ב' בטעם ר"פ ל. ג' ח' חס' ז וַיְהִ֛י מִקֵּ֥ץ יָמִ֖ים וַיִּיבַ֣שׁ הַנָּ֑חַל כִּ֛י לֹא־
הָ֥יָה גֶ֖שֶׁם בָּאָֽרֶץ׃
ט' ר"פ ח וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלָ֥יו לֵאמֹֽר׃ ט ק֣וּם
ב'. ל' לֵ֤ךְ צָרְפַ֙תָה֙ אֲשֶׁ֣ר לְצִיד֔וֹן וְיָשַׁבְתָּ֖ שָׁ֑ם

קֳדָמוֹהִי אִם יְהֵי שְׁנַיָא
הָאִלֵין טַלָא וּמִטְרָא אֱלָהֵין
כַּד אֵימַר׃ ב וַהֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵיהּ
לְמֵימָר׃ ג אֱזֵיל מִכָּא
וְתִתְפְּנֵי לָךְ לְקִדוּמָא וְתִטַמַר
בְּנַחֲלָא דִכְרִית דִי עַל אַפֵּי
יַרְדְנָא׃ ד וִיהֵי מִנַחֲלָא
תִשְׁתֵּי וְיָת עוֹרְבַיָא פַּקְדֵית
לְסוֹבָרוּתָךְ תַּמָן׃ ה וַאֲזַל
וַעֲבַד כְּפִתְגָמָא דַיְיָ וַאֲזַל
וִיתֵיב בְּנַחֲלָא דִכְרִית דִי
עַל אַפֵּי יַרְדְנָא׃ ו וְעוֹרְבַיָא
מַיְתָן לֵיהּ לַחְמָא וּבִסְרָא
בְּצַפְרָא וְלַחְמָא וּבִסְרָא
בְּרַמְשָׁא וּמִן נַחֲלָא שָׁתֵי׃
ז וַהֲוָה מִסוֹף יוֹמִין וִיבֵשׁ
נַחֲלָא אֲרֵי לָא הֲוָה מִטְרָא
בְּאַרְעָא׃ ח וַהֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵיהּ
לְמֵימָר׃ ט קוּם אֱזֵיל לְצָרְפַת דִי לְצִידוֹנָאֵי וְתִתֵּב תַּמָן הָא

רדק

אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ובטח באל שיקיים את דבריו ועליו וכיוצא בו נאמר ותגזר אומר ויקם לך כמו שאמר שמואל הנביא אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ובעבור כי הרע מכל אשר לפניו גזר אליהו ואמר לו כי לא יהיה טל ומטר אולי יחזור בו והאל ארך אפים האריך אפו לו כאשר האריך לאשר לפניו ומה שאמר כ"א לפי דברי עד שיראה שיחזרו מעבוד ע"ג כלם או מקצתן. ובדרש וכי מה ענין זה אצל זה אלא כשמתו בני חיאל כלם הלכו אליהו ואחאב לנחם חיאל ואמר אליהו כי בעון שבנה יריחו מתו בניו כדבר ה' אשר דבר יהושע בן נון אמר לו אחאב מי גדול משה או יהושע אמר לו משה שהיה רבו של יהושע אמר לו דברי הרב לא נתקיימו ודברי תלמיד נתקיימו והלא אמר משה ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים והלא כל ישראל עובדי ע"ג הם ואין השמים נעצרים קפץ אליהו ואמר ונשבע חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי: אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד לפניו בתפילה וכן אל המקום אשר עמד שם את פני ה': כי אם לפי דברי. כתרגומו אלהין כד אימר כי לא בא המטר לפי דברו כי האל אמר לו תחילה לך הראה אל אחאב ואתנה מטר א"כ לפי דברי ר"ל עד שאומר במצות האל: (ג) ונסתרת. שלא ידעך אדם שם: (ד) והיה מהנחל תשתה. והיה אותך זה כי מהנחל תשתה והעורבים יכלכלוך: ואת העורבים צויתי. עורבים ממש והם העופות השחורים וטעם צויתי ששמתי בלבם להביא לחם ובשר שתי פעמים ביום ואין לשאול מאין היו מביאין לו כי באמת ממקום כשר היו מביאין לו אחר שברצון האל היו מביאין לו והרבה כשרים היו בישראל שאומר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו. ובדברי רז"ל י"א שהיו מביאין לו משלחנו של אחאב ויש אומרים משלחנו של יהושפט וי"מ העורבים סוחרים כמו עורבי מערבך והנה הכתוב אומר ונסתרת שלא ידעך אדם שם שהרי ראינו כי אחאב היה מחפש אחריו כמו שאמר אם יש גוי וממלכה וגו'. ואולי הסוחרים ההם היו מסתירים אותו: (ט) צרפתה אשר לצידון. לפי שיש צרפת אחר וזהו שנאמר עליו אשר כנעני' עד צרפת וזה צרפת שאמר הקב"ה לאליהו

רשי

את חיאל בחבלו אמר אחאב לאליהו אפשר שקללת התלמיד נתקיימה וקללת משה רבינו לא נתקיימה שנאמר (דברים י"א ט"ו) וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים. והרי כל ישראל עובדין ע"ג ואין גשמים נעצרים מיד ויאמר אליהו וגו': (ג) ונסתרת. מפני אחאב ואיזבל: (ז) ויבש הנחל. כדי שידע צורך הגשמים ויטריח לגלות שהיה קשה בעיני הקב"ה שישראל שרוין מתים ברעב: (ט) צרפתה. שם העיר:

צויתי

רלבג

בתורה שהשם יתברך נתן לו את בריתו שלום ואמר הנביא בריתי היתה אתו החיים והשלום ולזה ידמה שכבר נתן השם לפנחס אורך ימים נפלא והנה מצאנו שהיה כהן בימי פילגש בגבעה ובימי דוד מצאנו כתוב ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים וה' עמו וכבר באּרנו בספר שפטים כי הוא היה מלאך ה' שנראה אל גדעון ואל יפתח והיה נושא אותו רוח ה' כמו מלאך ה' כמו שמצאנו גם כן באליהו ולזה אמר ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא ולזאת הסבה אמר לפנים וה' עמו והנה מצאנו באליהו שאמר לש"י קח את נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ר"ל שאין לו לחיות תמיד בזה העולם אבל ימות כדרך כל הארץ כי לא טוב מאבותיו ומצאנו גם כן שלא מת בעת אשר לוקח מעל ראש אלישע וזה כי אחר זה בא מכתב אליהו אל יהורם בן יהושפט כמו שנזכר בספר ד"ה והנה יתבאר כי זה היה אחר זה לפי שאלישע לא היה נביא כי אם אחר שלוקח אליהו מאתו כאמרו נחה רוח אליהו על אלישע והנה מצאנו כי אלישע נבא בימי יהושפט כאומרו חי ה' אשר עמדתי לפניו כי לולא פני יהושפט אני נושא וגו' וזה לאות כי אליהו הי' חי אחר זה ואם אמר אומר כי כבר כתב זה אליהו קודם מותו ובא המכתב ליורם אחר מות אליהו אמרנו לו בלתי אפשר הוא זה כי כבר נכללו בדברים ההם ענינים לא יתכן שיאמרם הנביא קודם היותם והוא מה שגנהו על שלא הלך בדרכי אבותיו הטובים והלך בדרכי מלכי ישראל והרג את אחיו בית אביו הטובים ממנו ויעד אותו שישיגהו עונש נפלא על זה כמו שנז' שם וזה לא יתכן שיעיד בו הנביא קודם העשות החטאים כי אעפ"י שיראה הנביא באיש אחד שכבר יחטא חטא מה הנה האיש ההוא יוכל להשמר שלא יחטא כי השם ית' לא יבריא האדם שיחטא ושמהו בעל בחירה כדי שימלט מהרעות הנפשיות והגופיות כמו שבארנו בשלישי מספר מלחמות ה' והנה אם לא היה יכול להמלט מזה לא היה ראוי שיענש עליו כי הוא אנוס בעשיית החטא ההוא וזה מבואר מאד ולזה הוא מבואר כי לא מת אז אליהו ולא נעשית בקשתו במה שאמר קח נא את נפשי ולזה תמצא שאמ' מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא עם ה"א הידיעה ולפי שמצאנו זה האורך הנפלא מן החיים לאליהו והנה מצאנוהו ג"כ לפנחס כמו שזכרנו ומצאנו בשניהם כשיאות רוח ה' אותם כאילו הם מלאכי ה' ומצאנו ברית החיים לפנחס כמו שזכרנו הנה מן הראוי שנא' כי פנחס זה אליהו כי יותר ראוי שיונח זרות אחד משיונחו שני זרויות והנה אמר שהוא מתושבי גלעד כי שם נתיישב בימים ההם והנה היה דרך פנחס שיהיה נעלם זמן ארוך מהאנשים ואח"כ היה נראה כמו שיראה במה שזכרנו בספר שפטים: אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי. הנה מדרגת הטל בתקופת היום כמדרגת המטר בתקופות השנה כי כמו שהמטר עתו בתקופת הקרה ולזה כן הענין בטל ולזה הוא יורד אל סוף החלק השני מהלילה והפליג אליהו בשליחות השם למנוע מהם טל ומטר בכללות כל השנים ההם לא בעת שיאמר אליהו בשליחות הש"י כי הטל לא יעצר אפי' עם היובש: (ג) ונסתרת בנחל כרית. הנה זה עדות כי הש"י יעשה מה שיעשה בסבות הנאותות ולא יחדש דבר כנגד הטבע אם לא בעת הצורך ולזה רצה השם ית' שיסתר שם מפני אחאב וסבב הש"י שיגיע לו שם מזון על יד העורבים והם עופות טמאי' כדי שלא ידעהו אדם שם ואין לשאל איך היה יודע אליהו כי הבשר ההוא כשר כי הש"י רצה שיאכל מה שיביאו לו העורבים עם שכבר היה אפשר שסבב הש"י להאכילו ע"י העורבים דבר טהור וכשר ואיך שהיה הנה לא היה בזה חטא כי לפי שעה יתכן לעבור על קצת המצו' באמצעות הנבואה כמו שנתבאר בתורה: (ט) קום לך צרפתה אשר לצידון. לפי שהיה שם צרפת אחרת באמרו וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים

דברי י"ג וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סי' ו': ובשר ח' וסי' נמסר בסדרי' תזריע: קום ט' ר"פ וסי' נמסר ביהושע סימן ז':

תולדות אהרן לך מזה. שם: והעורבים. שם חולין ה': ויהי מקץ. סנהדרין קיז: צרפתה. זוהר פקודי:

מצודת ציון

לפי. לשעור כמו לחם לפי הטף (בראשית מז): (ג) ופנית. תפנה ותסבב עצמך: (ד) העורבים. הם העופות

מצודת דוד

ומדוע לא יקוים קללת משה רבו שאמר ועבדתם אלהים אחרים וכו' ועצר את השמים (דברים י"א) והלא כולם עובדי כוכבים ואין הגשמים נעצרים מיד קפץ אליהו ונשבע שיעצר טל ומטר: חי ה'. הוא ענין שבועה לומר כשם שה' חי וכו': אשר עמדתי לפניו. אשר אני רגיל לעמוד לפניו בתפלה: כי אם לפי דברי. כ"א לשעור הזמן שאדבר בהתפלה שיהיה: (ג) לך מזה. שלא יהרגך אחאב: קדמה. למזרח: בנחל כרית. אל הנחל העומד למזרח הירדן: (ד) והיה מהנחל. ר"ל

צויתי שם. נפלאות שלי שתכלכלך שם אשה אלמנה: (י) קחו נא לי מעט מים. הוא לא היה מכיר באלמנה שאמר לו הקב"ה ולמד מאליעזר עבד אברהם ואמר אותה שתתן לי מים לשתות היא האלמנה: (יב) מעוג. כמו עוגה. מלא כף. תירגם יונתן מלי פיסת ידא: בצפחת. ביטויל"א בלעז כמו שנאמר בשאול צפחת המים אשר מראשותיו (שמואל א' כ"ו י"ב): ומתנו. משם ולהלן נמות ברעב: (יג) עוגה קטנה בראשונה. מ"א יש בב"ר (למה בראשונה) כותאנור לאה

כנגד

רלבג

כנעניס עד צרפת אמר צרפתה אשר לצידון: הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך. ר"ל ע"י מופת כי לא היה לה דבר תכלכלהו בו כמו שנתבאר אחר זה ולפי שאמר לו הש"י שהיא תכלכלהו רצה אליהו לקחת המים והלחם מיד האלמנה: (יב) אם יש לי מעוג. הוא מענין עוגה ואמרה שאין לה שום דבר עוגה אך יש לה מעט קמח בכד ומעט שמן בצפחת: ואכלנוהו ומתנו. ר"ל שאחר זה ימותו כי אין לה מה לאכול מפני חוזק הרעב: (יג) אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה. הנה צוה לה אליהו זה כי מפני כלכלה אותו יביא השם ית' הברכה בקמח ההוא ובשמן ואם תעשה לה ולבנה תחלה וכלה הקמח והשמן בו: (טו) ותאכל הוא והיא וביתה ימים. הקדים הוא תחלה כמו שאמר לה אליהו: (טז) וזכר שנה אחת אכלו מזה ולא כלתה כד הקמח וצפחת השמן לא חסר והנה היה זה המופת כשנשתנ' האויר אשר בכד לקמח והאויר אשר בצפחת לשמן כמו הענין בההפך המטה לנחש:

ויהי

הִנֵּ֨ה צִוִּ֥יתִי שָׁ֛ם אִשָּׁ֥ה אַלְמָנָ֖ה לְכַלְכְּלֶֽךָ׃ י וַיָּ֣קָם ׀ וַיֵּ֣לֶךְ צָרְפַ֗תָה וַיָּבֹא֙ אֶל־פֶּ֣תַח הָעִ֔יר וְהִנֵּה־שָׁ֛ם אִשָּׁ֥ה אַלְמָנָ֖ה מְקֹשֶׁ֣שֶׁת עֵצִ֑ים וַיִּקְרָ֨א אֵלֶ֜יהָ וַיֹּאמַ֗ר קְחִי־נָ֨א לִ֧י מְעַט־מַ֛יִם בַּכְּלִ֖י וְאֶשְׁתֶּֽה׃ יא וַתֵּ֖לֶךְ לָקַ֑חַת וַיִּקְרָ֤א אֵלֶ֙יהָ֙ וַיֹּאמַ֔ר לִֽקְחִי־נָ֥א לִ֛י פַּת־לֶ֖חֶם בְּיָדֵֽךְ׃ יב וַתֹּ֗אמֶר חַי־יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אִם־יֶשׁ־לִ֣י מָע֔וֹג כִּ֣י אִם־מְלֹ֤א כַף־קֶ֙מַח֙ בַּכַּ֔ד וּמְעַט־שֶׁ֖מֶן בַּצַּפָּ֑חַת וְהִנְנִ֧י מְקֹשֶׁ֣שֶׁת שְׁנַ֣יִם עֵצִ֗ים וּבָ֙אתִי֙ וַעֲשִׂיתִ֙יהוּ֙ לִ֣י וְלִבְנִ֔י וַאֲכַלְנֻ֖הוּ וָמָֽתְנוּ׃ יג וַיֹּ֨אמֶר אֵלֶ֜יהָ אֵלִיָּ֙הוּ֙ אַל־תִּ֣ירְאִ֔י בֹּ֖אִי עֲשִׂ֣י כִדְבָרֵ֑ךְ אַ֣ךְ עֲשִׂי־לִ֣י מִ֠שָּׁם עֻגָ֨ה קְטַנָּ֤ה בָרִאשֹׁנָה֙ וְהוֹצֵ֣את לִ֔י וְלָ֣ךְ וְלִבְנֵ֔ךְ תַּעֲשִׂ֖י בָּאַחֲרֹנָֽה׃ יד כִּי֩ כֹ֨ה אָמַ֜ר יְהוָ֨ה אֱלֹהֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ כַּ֤ד הַקֶּ֙מַח֙ לֹ֣א תִכְלָ֔ה וְצַפַּ֥חַת הַשֶּׁ֖מֶן לֹ֣א תֶחְסָ֑ר עַ֠ד י֧וֹם תתן־יְהוָ֛ה גֶּ֖שֶׁם עַל־פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃ טו וַתֵּ֥לֶךְ וַֽתַּעֲשֶׂ֖ה כִּדְבַ֣ר אֵלִיָּ֑הוּ וַתֹּ֧אכַל הוא־והיא וּבֵיתָ֖הּ יָמִֽים׃ טז כַּ֤ד הַקֶּ֙מַח֙ לֹ֣א כָלָ֔תָה וְצַפַּ֥חַת הַשֶּׁ֖מֶן לֹ֣א חָסֵ֑ר כִּדְבַ֣ר יְהוָ֔ה אֲשֶׁ֥ר דִּבֶּ֖ר בְּיַ֥ד אֵלִיָּֽהוּ׃

פַּקֵּדִית תַּמָּן אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא לְסוֹבָרוּתָךְ׃ י וְקָם וַאֲזַל לִצְרְפַת וַאֲתָא לִתְרַע קַרְתָּא וְהָא תַמָּן אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא מְגַבְּבָא אָעִין וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סְבִי כְעַן לִי זְעֵיר מַיָּא בְּמָנָא וְאֶשְׁתֵּי׃ יא וַאֲזַלַת לְמִיסַב וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סְבִי כְעַן לִי פִּתָּא דְלַחְמָא בִּידִיךְ׃ יב וַאֲמַרַת קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהָךְ אִם אִית לִי מִדַּעַם אֱלָהֵין מְלֵי פִּיסַת יְדָא קִמְחָא בְּמָנָא וּזְעֵיר מִשְׁחָא בִּצְלוֹחִיתָא וְהָא אֲנָא מְגַבְּבָא תְּרֵין אָעִין וְאֵיהַךְ וְאַעְבְּדִינֵּיהּ לִי וְלִבְרִי וְנֵיכְלִינֵּיהּ וּנְמוּת׃ יג וַאֲמַר לַהּ אֵלִיָּהוּ לָא תִדְחֲלִין עוּלִי עֲבִידִי כְּפִתְגָּמַיְכִי בְּרַם עֲבִידִי לִי מִתַּמָּן חֲרָרָא זְעֵירָא בְּקַדְמֵיתָא וְתַפְּקִין לִי וְלִיךְ וְלִבְרִיךְ תַּעַבְדִין בְּבַתְרֵיתָא׃ יד אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מָנָא דְקִמְחָא לָא יִגְמַר וּצְלוֹחִיתָא דְמִשְׁחָא לָא יֶחְסַר עַד יוֹמָא דְיִתֵּן יְיָ מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ טו וַאֲזַלַת וַעֲבַדַת כְּפִתְגָּמָא דְאֵלִיָּהוּ וַאֲכַלַת הִיא וְהוּא וֶאֱנַשׁ בֵּיתָא יוֹמִין׃ טז מָנָא דְקִמְחָא לָא גְמַר וּצְלוֹחִיתָא דְמִשְׁחָא לָא חֲסַר כְּפִתְגָּמָא דַיְיָ דְמַלֵּיל בִּידָא דְאֵלִיָּהוּ׃

ל'. ב'
ב' וחס'
נ"א פתח ו'זוגין דמיין
ג'
ב' בתרי לישני יב
ג'. ב' וחס'
ל' ומ"ל
ל'
כ"כ. ל'.פ'
פ'
ג'ב'כתיב ס' ותד כתיב א'
תת ק'
היא קרי והוא קרי
ל'
ד' ה' בטעם בכיס'

לאליהו שילך שם הוא סמוך לצידון והוא של ישראל: הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך. אם נאמר שנתן בלב האלמנה לכלכלו לא היה זה כי היא לא היה לה במה שתחיה היא אלא ע"י הנס אבל אליהו הבין מדבר האל כן כמ"ש לו גם כן ואת העורבים צויתי לכלכלך שם וכיון שראה אליהו כי לא היה לאלמנה במה תחי' היא עצמה כ"ש שתכלכלהו ידע כי מה שאמר לו האל צויתי שם ע"י נס הוא שאמר שיצוה דברו וברכתו בבית האלמנה שתוכל לכלכלו לפיכך אמר לה כה אמר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר. ואמרו בדרש כי זאת האלמנה אמו של יונה הנביא: (יא) לקחי נא לי. הלמ"ד מעמדנו בגעיא: (יב) אם יש לי מעוג. כל דבר עוג בין פרוסה גדולה או קטנה: כי אם מלא כף קמח. שאינו עוג עדיין. ומלא כף תרגם מלא פסת ידא: ומתנו. אחר שנאכלהו נמות כי אין לנו מה נאכל עוד: (יג) עשי כדבריך. שתעשה אותו מלא כף ועשי לי ממנו עוגה קטנה כי יספיק הקמח לי ולך ולבנך ומה שאמר בראשונה כי רעב היה כי לא אכל באותו הדרך ויש דרש לפי שהיה כהן שתוציא לו מן העיסה חלה תחילה: (יד) לא תכלה. נכתב בה"א ונקודו כבעל אלף וענינו לשון כליון וחסרון כבעלי הה"א: עד יום תתן ה'. כתוב בנו"ן כמו לתתן שם ונקרא בלא נו"ן תת ושניהם נכונים וכבר כתבנו דעתינו בכתיב וקרי כי בגלות נשתבשו הנסחאות והיו מוצאין בנסחא אחת כך ובנסחא אחרת כך ולא עמדו על בירורם וכתבו האחת מבפנים והאחרת מבחוץ: (טו) ותאכל היא והוא. הכתוב הזכר בתחילה והנקבה באחרונה והקרי להפך ושניהם ענין אחד כי שניהם אכלו אבל מנהג הלשון הוא כשזוכר זכר ונקבה כאחד יפול הלשון על הקודם אם זכר ואם נקבה והראשון הוא העיקר לפי' נזכר בראשונה כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתב אסתר המלכה ומרדכי היהודי קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכן זה ותאכל היא והוא כי היא העיקר ואע"פ שעל ידי אליהו בא לה הנס. ובדרש הוא והיא כתיב בזכות אליהו אכלו וביתה. בנה ואחרים בני ביתה אבל למעלה לא אמר אלא לי ולבני כי לא היה מספיק אלא לשניהם לבד והם קודמין לאחר בני הבית: (טז) וצפחת השמן לא חסר. לגזירת פעל בצרי כמו כי חפץ בבת יעקב ואמר חסר לשון זכר כי טעמו אל השמן ולמעלה אמר לא תחסר לשון נקבה טעמו על הצפחת והענין אחד כמו שאמר למעלה הוא מנהג הלשון ברוב להיות טעם הפעל אל הדבק וכמעט יהיה הפעל אל הנדבק כמו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נחבאו

קשת

לקחי ג' וסי' יערף כמטר לקחי. לקחי נא לי פת לחם. ותאמר זך לקחי. וא' ולקחי ואטעם: ומתנו ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר ואתחנן:
ותעשה ד' בקריאה וסי' ותעשה לך אלהים אחרים. ותלך ותעשה כדבר אליהו. ותעשה לך שם כהיום הזה. ותעשה אדם כדגי: ולך ד' קמץ
וסימ' נמסר בספר שפטים סי' י"א:

מצודת דוד

והיה לרוות לצמאונך כי מהנחל תשתה: ואת העורבים וכו'. בכדי להעיר רוחו לבל יתאכזר על ישראל בראותו כי העורבים האכזרים יחמלו עליו לכלכלו ואיך לא יחמול הוא על ישראל: צויתי. ר"ל נתתי בלבם: (ו) ובשר. ועל כי ה' אמר לו לאכלו ידע שבשר כשר הוא: (ט) צרפתה. שם עיר בארץ צידון: הנה צויתי. ר"ל זמנתי שם אשה אלמנה לכלכלך: (י) קחי נא לי. קחי מביתך והביאי לי: (יב) מלא כף קמח. יש לי בכד קמח שעור מלא הכף: שנים עצים. לאפות בו: ומתנו. ואח"ז נמות ברעב כי אין לי עוד מאומה: אל תיראי. כי לא תמותו ברעב: עשי כדברך. ללוש הקמח ולעשות עוגות: משם. מהקמח ההוא: והוצאת לי. להאכילני מקודם ואח"ז תעשי לך ולבנך: (יד) לא תכלה. מלאפוף הקמח: עד יום וכו'. כי אז אין צורך אל הנס: (טז) לא חסר. השמן שבצפחת:

עד

מצודת ציון

העופות השחורות: לכלכלך. ענין סיפוק המזון: (י) מקששת. לקיטת דברים הדקים קרוי קושש וכן לקושש קש (שמות ה'): (יא) פת. חתיכה כמו פתות אותה (ויקרא ב'): (יב) מעוג. עוגה וכן בחנפי לעגי מעוג (תהלים לה): כף. פס היד: בכד. שם כלי: בצפחת. צלוחי' וכן צפחת המים (ש"א כ"ו): (יד) תכלה. מלשון כליון: (טו) ימים. ארז"ל שנה:

בעלת

יז וַיְהִ֗י אַחַר֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה חָלָ֕ה בֶּן־
ל׳ הָאִשָּׁ֖ה בַּעֲלַ֣ת הַבָּ֑יִת וַיְהִ֤י חָלְיוֹ֙ חָזָ֣ק
ל׳ מְאֹ֔ד עַ֛ד אֲשֶׁ֥ר לֹא־נֽוֹתְרָה־בּ֖וֹ נְשָׁמָֽה׃
ד׳ קמץ ופתח אליהו אלישע יאשיהו יח וַתֹּ֙אמֶר֙ אֶל־אֵ֣לִיָּ֔הוּ מַה־לִּ֥י וָלָ֖ךְ
אִ֣ישׁ הָאֱלֹהִ֑ים בָּ֧אתָ אֵלַ֛י לְהַזְכִּ֥יר אֶת־
ל׳ עֲוֺנִ֖י וּלְהָמִ֥ית אֶת־בְּנִֽי׃ יט וַיֹּ֥אמֶר
אֵלֶ֖יהָ תְּנִֽי־לִ֣י אֶת־בְּנֵ֑ךְ וַיִּקָּחֵ֣הוּ
ו׳ מֵֽחֵיקָ֗הּ וַֽיַּעֲלֵ֙הוּ֙ אֶל־הָֽעֲלִיָּ֗ה אֲשֶׁר־
ב׳ חד מ״ל ה֚וּא יֹשֵׁ֣ב שָׁ֔ם וַיַּשְׁכִּבֵ֖הוּ עַל־מִטָּתֽוֹ׃
נ״א . ק׳ כ וַיִּקְרָ֥א אֶל־יְהוָ֖ה וַיֹּאמַ֑ר יְהוָ֣ה אֱלֹהָ֔י
ב׳ הֲ֠גַם עַל־הָאַלְמָנָ֞ה אֲשֶׁר־אֲנִ֨י מִתְגּוֹרֵ֥ר
ג׳ ומפתניין כאתיהון עִמָּ֛הּ הֲרֵע֖וֹתָ לְהָמִ֥ית אֶת־בְּנָֽהּ׃
כא וַיִּתְמֹדֵ֤ד עַל־הַיֶּ֙לֶד֙ שָׁלֹ֣שׁ פְּעָמִ֔ים
נ״א . ח׳ וַיִּקְרָ֥א אֶל־יְהוָ֖ה וַיֹּאמַ֑ר יְהוָ֣ה אֱלֹהָ֔י
תָּ֥שָׁב נָ֛א נֶֽפֶשׁ־הַיֶּ֥לֶד הַזֶּ֖ה עַל־קִרְבּֽוֹ׃
כב וַיִּשְׁמַ֥ע יְהוָ֖ה בְּק֣וֹל אֵלִיָּ֑הוּ וַתָּ֧שָׁב
נֶֽפֶשׁ־הַיֶּ֛לֶד עַל־קִרְבּ֖וֹ וַיֶּֽחִי׃ כג וַיִּקַּ֨ח
ב׳ וחס׳ אֵלִיָּ֜הוּ אֶת־הַיֶּ֗לֶד וַיֹּרִדֵ֤הוּ מִן־הָֽעֲלִיָּה֙
י״ט . ב׳ בטעם שופר וזקף הַבַּ֔יְתָה וַֽיִּתְּנֵ֖הוּ לְאִמּ֑וֹ וַיֹּ֙אמֶר֙ אֵלִיָּ֔הוּ
רְאִ֖י חַ֥י בְּנֵֽךְ׃ כד וַתֹּ֤אמֶר הָֽאִשָּׁה֙ אֶל־
ו׳ אֵ֣לִיָּ֔הוּ עַתָּה֙ זֶ֣ה יָדַ֔עְתִּי כִּ֛י אִ֥ישׁ אֱלֹהִ֖ים
י׳ אָ֑תָּה וּדְבַר־יְהוָ֥ה בְּפִ֖יךָ אֱמֶֽת׃

יז וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָא
הָאִלֵין אִתְמְרַע בַּר אִתְּתָא
מָרַת בֵּיתָא וַהֲוָה מַרְעֵיהּ
תַּקִיף לַחֲדָא עַד דְלָא
אִשְׁתְּאָרַת בֵּיהּ נִשְׁמְתָא׃
יח וַאֲמַרַת לְאֵלִיָהוּ מַה לִי
וְלָךְ נְבִיָא דַיְיָ אֲתֵיתָא לְוָתִי
לְאַדְכָּרָא יַת חוֹבִי וּלְמִקְטַל
יַת בְּרִי׃ יט וַאֲמַר לַהּ הָבִי
לִי יַת בְּרִיךְ וְנַסְבֵיהּ מֵחֵינַהּ
וְאַסְּקֵיהּ לְעִלִּיתָא דְהוּא
יָתֵיב תַּמָן וְאַשְׁכְּבֵיהּ עַל
עַרְסֵיהּ׃ כ וְצַלִי קֳדָם יְיָ
וַאֲמַר יְיָ אֱלָהִי בְּרַם עַל
אַרְמַלְתָּא דִי אֲנָא דָר עִמַהּ
לָא יִתְבָּאַשׁ לַהּ וְלָא יְמוּת
בְּרַהּ׃ כא וְאִתְמַתַּק עַל
רַבְיָא תְּלַת זִמְנִין וְצַלִי
קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלָהִי
תְּתוּב כְּעַן נַפְשָׁא דְרַבְיָא
הָדֵין לִמְעוֹהִי׃ כב וְקַבִּיל
יְיָ צְלוֹתָא דְאֵלִיָהוּ וְתָבַת
נַפְשָׁא דְרַבְיָא לִמְעוֹהִי
וַחֲיָא׃ כג וּנְסֵיב אֵלִיָהוּ יַת
רַבְיָא וְאַחֲתֵיהּ מִן עִלִּיתָא
לְבֵיתָא וִיהָבֵיהּ לְאִמֵיהּ
וַאֲמַר לַהּ אֵלִיָהוּ חֲזִי חַיָא
בְּרִיךְ׃ כד וַאֲמַרַת אִתְּתָא
לְאֵלִיָהוּ כְּעַן דֵין יְדַעְנָא אֲרֵי נְבִיָא דַיְיָ אַתְּ וּפִתְגָמָא דַיְיָ בְּפוּמָךְ אִינוּן קְשׁוֹט׃

י׳ פסוקים אית בהון ויקרא ויאמר וסי׳ ויקרא אהרן ויאמר חג. ויקרא שמשון: ויצמא מאד ויקרא אל ה׳ ויאמר. ויקם וילך צרפתה. ותלך לקחת. הגם על האלמנה. ויתמודד על הילד. ויקרא אסא אל ה׳. ויחל יונה לבוא בעיר. גבריאל הבן להלז את המראה:

תולדות אהרן הלה. סנהדרין שם. כל הפרשה עקידה ש׳ כב: הגם על האלמנה. זוהר ויגש (ברכות ט תענית סג): כי איש אלהים אתה. עקידה שער ג:

רשי

בגד: (יז) חלה בן האשה. כדי שיצטרך למפתח של תחיית המתים כדאיתא בשילהי אגדתא דחלק: (יח) להזכיר את עוני. עד שלא באת אלי היו שוקלין מעשי ומעשה עירי והייתי ראוי לנס משבאת לכאן לא נחשבתי לכלום ואין צדקתי ניכרת (ס״א נזכרת) וכן בלוט הוא אומר (בראשית יט יט) ואנכי לא אוכל להמלט ההרה אצל אברהם שלא תהא זכותי נזכר׳ אצלו: (כא) ויתמודד. מלשון מדה נשתטח עליו:

ויהי

רדק

קשת גבורים חתים: (יז) עד אשר לא נותרה בו נשמה. יש מי שאומר שלא מת מכל וכל אלא היה חליו חזק מאד עד שנעצרה נשימתו ולא היו מכירין ממנו שום סימן חיות לא בנשימה ולא בדפק הגידים עד שחשבה אמו כי מת הוא וכן הוא אומר בדניאל לא נותרה בי נשמה אבל אותו הוא על דרך הפלגה והנכון כי מת מיתה גמורה כמו שסוברין בני העולם: (יח) להזכיר את עוני. כמדומ׳ כי על ידך נזכר עוני שמא לא עבדתי לפניך כראוי ועל כן הזכיר לי האל עון שיש לי והעענישני האל בבני שמת: (כ) הגם אל האלמנה. כלומר אפילו על האלמנה פקדת העון כמו שאתה פוקד היום עונש לישראל בעצירת הגשמים ואפי׳ על זאת האלמנה פקדת עונה להמית את בנה לא תחייהו בזכותי שאני מתגורר עמה ויונתן תרגם ברם על ארמלתא די אנא דר עמה לא יתבאש לה ולא ימות ברה. וזה סיוע למה שכתבנו כי לא מת מיתה גמורה: מתגורר עמה. כמו עם לבן גרתי והוא מבנין התפעל: (כא) ויתמודד. מענין מדה מבנין התפעל כלומר שם עצמו במדת הילד כשנשתטח עליו כענין שנאמר באלישע וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו והענין הזה שתהיה תפלתו בכוונה יותר על הילד כששוכב עליו ויתמודד עליו וע״ד הזה ויעתר יצחק לה׳ לנכח אשתו כלומר שהיתה אשתו לנגדו בעת תפלתו כדי שיכוין תפלתו עליה כי עקרה היא אפשר ג״כ כי עשה כן להכניס עליו ולחממו בחום הטבעי היוצא מפניו ומכשרו כי רוב פעמים הנסים נעשי׳ ע״י מעט תחבולה מדרך העולם: שלש פעמים. ולא הוצרך יותר כי בפעם השלישי נענה ובכל פעם מהשלשה פעמים היה קורא ה׳ אלהי השב נא נפש הילד הזה על קרבו וענין תשובת הנפש על קרבו תשובת נשימתו והרגשותיו שבטלו וכן ויאכל ותשב רוחו אליו והדומים לו: על קרבו. כמו לקרבו וכן ויתפלל על ה׳ ואומר קרבו לפי שבלב תלוי חיות האדם והוא בקרב האדם וי״ת למעוהי: (כד) ודבר ה׳ בפיך אמת. פי׳ ועוד שדבר ה׳ בפיך אמת כלו׳ עתה ידעתי כי איש האלהים אתה בזה ו״ך בני שהיה מת ועוד ידעתי זה בראותי כי דבר ה׳ בפיך אמת שאמרת כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר וכן היה או פירש כי כשאמר לה תני את בנך על מנת להחיותו אמר לה וכמו שאמר לה כן היה ומה שאמר׳ לו עתה ידעתי כי על הקמח ועל השמן אמרה כי ברכת אלהים בזכות הנביא וזה הדבר הוא נמצא על דרך ישלח ה׳ לך את הברכה באסמיך אבל להחיות מת לא נמצא:

ויהי

רלבג

(יז) ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה. ר״ל שהשיגהו מות מפני החלי לחזקו: (יח) באת אלי. להזכיר את עוני ולהמית את בני. אמרה זה כי מפני היות אליהו נקי מן החטאים הנה בהיותו עמה יוכר עונה לפי שאינה צדקת כמוהו ואפשר שאמרה זה מפני שהאיש השלם ידקדק עמו הש״י מאד ויענישהו יותר על חטאו ממה שיעניש איש אחר כמו שזכרנו בדבר הנביא הזקן אשר בבית אל ולזה יתכן שאם לא היה שם אליהו יהיה הש״י מעלים עיניו מחטאיה אך מפני היותו שם ידקדק הש״י בכל הנעשה בבית אשר הוא שם ויהיה זה סבה להגיע עליה העונש: (כ) מתגורר. מענין גר ר״ל דר: (כא) ויתמודד על הילד שלש פעמים. ר״ל שנשתטח אצלו ועשה עצמו מדה לו בששם עיניו אצל עיניו ופיו אצל פיו וכפיו אל כפיו וכן בזה הדרך כמו שעשה אלישע בבן השונמית כאילו ירצה בזה שתבא הרוח מאברי הנביא אל אברי הילד: תשב נא נפש הילד הזה על קרבו. לפי שהאברים הפנימיים כמו הלב והכבד והאצטומכא נראה כח הנפש יותר התפלל שתשוב הנפש שם ביחוד אל הלב כי משם תתפשט לכל הגוף: (כד) עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר ה׳ בפיך אמת. ידמה שחשבה אותו בדבר כד הקמח וצפחת השמן שמצא זה אליהו מנביא אחר אך הוא לא היה נביא אך כאשר ראתה שהחיה את המת

מצודת ציון

(יז) בעלת הבית. אדונת הבית: (כ) מתגורר. מל׳ גרות ומדור וכן עם לבן גרתי (בראשית ל״ב): (כא) ויתמודד. מל׳ מדידה: קרבו. תוך גופו:

ויתכיאם

מצודת דוד

(יז) עד אשר וגו׳. ר״ל כ״כ חזקה עליו החולי עד שמת מחולי זה: (יח) מה לי ולך. ר״ל מה האיבה והשנאה אשר בינינו מה עשית לי ומה עשיתי לך ומדוע באת אלי להזכיר את עוני כי עד לא באת הנה הייתי נחשבת לצדקת מול אנשי מקומי אבל למולך אני רשעה ונזכרה עוני ועי״ז מת בני ותשבה כאשר תתרעם על הנביא יעתיר לה׳ בעבור בנה: (כ) הגם על האלמנה. ר״ל לא די שהרעות לי ללכת נע ונד מבוקש בארץ על שהעצרתי את המטר וכי גם על האלמנה יחרה לך על אשר הכניסה אותי בביתה והרעות לה להמית את בנה בעבור זה וכי כ״כ גדלה אשמתי עד שלא תמצא מי יכניס אותי: (כא) ויתמודד. ר״ל שם פיו על פיו ועיניו על עיניו וגו׳ כמה שעשה אלישע בבן השונמית וכאילו מדד עצמו למדת הילד ולהשפיע החיות מאיבריו אל אברי הילד: על קרבו. אל קרבו: (כד) עתה זה ידעתי. אף כי מאז קראתו איש האלהים מ״מ היתה מסופקת בלבה כי חשבה אולי מפי נביא שמע מה שאמר לה כד הקמח לא תכלה וגו׳: ודבר ה׳ בפיך אמת. ר״ל אמת הדבר שגם בראשונה היה דבר ה׳ בפיך אשר דבר כך ולא שמעת מפי נביא זולתך כאשר חשבתי מאז:

רשי

(ד) ויהי בהכרית איזבל. להגיד בא איך היה עובדיהו ירא את ה' : חמשים איש במערה אחת. וחמשים איש במערה אחרת : (ה) ולא נכרית מהבהמה. לא תכרת כל בהמתנו ממנו : (ט) להמיתני. כמו שמפרש ואומר ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע: (י) כי לא ימצאכה. שאין העם יכול למצוא

רלבג

המת אז נתברר לה כי הוא בעצמו הוא איש אלהים ואמת הוא דבר ה' בפיו : (א) בשנה השלישית. ר"ל בשנה השלישי' לעצירת הטל והמטר : (ד) ויחביאם חמשים איש במערה. ר"ל כי ליראתו שתמצאם איזבל חלקם לשני מחנות ולזה שם חמשים איש במערה אחת וחמשים במערה אחרת : (ה) חציר. עשב להאכיל הבהמות. ולא נכרית מהבהמה רצה לומר שלא נכרית עצמנו מהבהמה שלא תשאר ממנו לנו קצת : (י) אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך. הנה אף ע"פ שלא יהיה אחאב מולך עליהם היה חוקר עמהם אם ברח שם אליהו גם היה משביע הגוי והממלכה באלהיה' שיאמרו לו האמת כמו שנהוג שישביע האדם חברו במה שישאל ממנו שיגיד לו האמת אך לא מלך אחאב בכלל העולם כי הר' רשע מאד ולא היה ראוי שייטיב לו הש"י זאת הטובה שלא תרא' כי כשלא אליו בן הדד כספך וזהבך לי הוא שלח לו כדרך אדני המלך : (יב) ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע. הנה היה

ודבר ה' ז' דסמיכי בקריאה וסי' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ. ויקם דוד בבקר. ותאמר האשה אל אליהו. ויהי ימים רבים ודבר. כי מציון תצא תורה דישעיה. וחברו דמיכה. ויהי ישעיהו לא יצא : להראות ג' ומלאים וסימ' נמסר בסדר כי תזריע ובשמואל חלק א' סימן א' : האתה זה ד' בקריאה וסימ' האתה זה בני עשו ויאמר. האתה זה עשהאל. אדני אליהו. עכר ישראל : ימצאכה חד מן כ' מלין כתיב בה בסוף תיבותא וסי' נמסר בסדר וארא. מנערי ג' חס' בליש' וסי' ואני התהלכתי לפניכם. ועבדך ירא את ה'. אלוף נערי אתה :

מלכים א יח

יח א וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר־יְהוָה
הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית
לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה
מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ב וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ
לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק
בְּשֹׁמְרוֹן׃ ג וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־
עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ
הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד׃ ד וַיְהִי
בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה
וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִיאִים וַיַּחְבִּיאֵם
חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם
וָמָיִם׃ ה וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ
לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל
כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי ׀ נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה
סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מִן־בְּהֵמָה׃
ו וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ
אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ
וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ׃
ז וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ
לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו
וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ׃
ח וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה
אֵלִיָּהוּ׃ ט וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־
אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד־אַחְאָב
לַהֲמִיתֵנִי׃ י חַי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־
יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח
אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן
וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי
לֹא יִמְצָאֶכָּה׃ יא וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר
לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃
יב וְהָיָה אֲנִי ׀ אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה ׀
יִשָּׂאֲךָ עַל־אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי
לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי

ס' מ"ל
ל'
ד"מ"ל
ל' ומ"ל וחד חס'.
ג' מ"ל
ל'
ל'
ל"ס מ"ל ה' מנהון בכיפ' מהבהמה ק'
ל'. ל'
ל' וחס'
ד'
ב'
ל'
ל'

א וַהֲוָה מִזְּמַן יוֹמִין סַגִּיאִין
וּפִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ
הֲוָה עִם אֵלִיָּהוּ בְּשַׁתָּא
תְּלִיתָאָה לְמֵימַר אֱזֵיל
אִתְחֲזֵי לְאַחְאָב וְאֶתֵּן מִטְרָא
עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ ב וַאֲזַל
אֵלִיָּהוּ לְאִתְחֲזָאָה לְאַחְאָב
וְכַפְנָא תַּקִּיף בְּשׁוֹמְרוֹן׃
ג וּקְרָא אַחְאָב לְעוֹבַדְיָהוּ
דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא
וְעוֹבַדְיָהוּ הֲוָה דָּחֵיל מִן קֳדָם
יְיָ לַחֲדָא׃ ד וַהֲוָה כַּד
קְטַלַת אִיזֶבֶל יַת נְבִיַּיָּא
דַּיְיָ וּדְבַר עוֹבַדְיָהוּ מְאָה
גַּבְרִין נְבִיאִין וְאַטְמְרִינוּן
חַמְשִׁין גַּבְרָא בִּמְעַרְתָּא
וְסוֹבַרִינוּן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא׃
ה וַאֲמַר אַחְאָב לְעוֹבַדְיָהוּ
הֲלִיךְ בְּאַרְעָא עַל כָּל
מַבּוּעֵי מַיָּא וְעַל כָּל נַחְלַיָּא
מָאִים נַשְׁכַּח עִסְבָּא וּנְקַיֵּם
סוּסָוָן וְכוּדַנְוָן וְלָא נִפְסוֹק
מִבְּעִירָא׃ ו וּפְלִיגוּ לְהוֹן יַת
אַרְעָא לְמֶעְבַּר בַּהּ אַחְאָב
אֲזַל בְּאוֹרְחָא חֲדָא בִּלְחוֹדוֹהִי
וְעוֹבַדְיָהוּ אֲזַל בְּאוֹרְחָא חֲדָא
בִּלְחוֹדוֹהִי׃ ז וַהֲוָה עוֹבַדְיָהוּ
אָזֵיל בְּאוֹרְחָא וְהָא אֵלִיָּהוּ
לְקַדָּמוּתֵיהּ וְאִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ
וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי וַאֲמַר הַאַתְּ
דֵּין רִבּוֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ ח וַאֲמַר
לֵיהּ אֲנָא אֱזֵיל אֱמַר
לְרִבּוֹנָךְ הָא אֵלִיָּהוּ׃
ט וַאֲמַר מָה חָבֵית אֲרֵי אַתְּ
מְסַר יַת עַבְדָּךְ בִּידָא
דְאַחְאָב לְמִקְטְלִי׃ י קַיָּם
הוּא יְיָ אֱלָהָךְ אִם אִית עַם
וּמַלְכוּ דְּלָא שְׁלַח רִבּוֹנִי
לְתַמָּן לְמִבְעָךְ וַאֲמַרוּ לָא
הֲוָה כָּא וּמוֹמֵי יַת מַלְכוּתָא
וְיַת עַמָּא אֲרֵי לָא מַשְׁכַּח
לָךְ׃ יא וּכְעַן אַתְּ אָמַר
אֱזֵיל אֱמַר לְרִבּוֹנָךְ הָא אֵלִיָּהוּ׃ יב וִיהֵי עוֹד דַּאֲנָא אָזֵיל מִלְוָתָךְ וְרוּחָא
מִן קֳדָם יְיָ יִטְּלִינָךְ לַאֲתַר דְּלָא אִידַע וְאֵהַךְ לְחַוָּאָה לְאַחְאָב וְלָא יַשְׁכְּחִינָּךְ׃

רדק

(א) ויהי בשנה השלישית. לעצירת הגשמים : ואתנה מטר. כי מפני הרעב שבו רבי' בתשוב' והטיבו דרכיהם ועוד שהיו בישראל ז' אלפים אשר לא כרעו לבעל : (ג) ירא את ה' מאד. ואתה אומר היאך היה ירא את ה' מאד כי שם נפשו בכפו להציל נביאי ה' ולהחיותם ואמרו רז"ל כי זה עובדיה החביא ק' איש במערה אחת וחמשים איש במערה אחרת כמו שאמר למטה חמשים חמשים איש במערה : (ד) לחם ומים. כי המים היו יקרים בשני הרעב : (ה) ולא נכרית מן בהמה. מן בהמה כתיב וקרי מהבהמה ואחד הוא ופי' לא נכרית עירנו מהבהמה : (י) אם יש גוי וממלכה. סביב ארץ ישראל לא כדברי האומר שמלך בכפה והנה בארץ ישראל כלה לא מלך איך מלך בכל העולם והנה היו לו מלחמות ומלך ארם לקח ערים ממנו ושם לו חוצות בשמרון ומה שאמר והשביע את הגוי והממלכ' דרך אהבה ובקשה לא בדרך יראה ושררה או הסוחרי' הבאים מכל גוי וממלכ' לארץ ישראל היה משביע אות' אם ראו אותך בארצם : כי לא ימצאכה. טעמו דבק עם לבקשך כלומר בעבור שלא מצא אותך בארץ ישראל שלח לבקשך בארצות הגוים ויש לתמוה איך לא מצא אותו והוא היה בצרפת הסמוך מצידון שהיה בא"י אולי האלהי' הסתיר' אותו ולא גלתה אותו לבני עירה או בני עירה הסתירוהו לשלוחי אחאב כשבאו לבקשו: (יב) ורוח ה' ישאך. היו חושבים כשלא היו מוצאים אותו כי רוח ה' נשאו על אחד ההרים כמו שאמרו בני הנביאי' לאלישע פן נשאו רוח ה' וישליכהו באחד ההרים : ועבדך ירא את ה'. לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תביאני לידי מיתה :
אוכלי

תולדות אהרן לך הראה. תענית ג סנהדרין קיג (ברכות ט תענית סג) : וילך אליהו. ברכות י : ויקרא אחאב. סנהדרין לט : מאד. שם : הלא הגד. (פאה טז) : ויהי בהכרית. שם : חי ה' אלהיך. מגלה יא :

מצודת ציון

יח (ד) ויחביאם. הטמינם במחבואה: (ה) חציר. דשא : ונחיה. ונזון וכן למחיה שלחני (בראשית מ"ה) : (י) אין. איננו פה :
עוכר

מצודת דוד

יח (א) לך הראה אל אחאב. סבב הדבר שיראה פניך בעבור המטר ואתן אותו על ידיך ולפי שנשבע אליהו שלא יהיה המטר כ"א לפי דברו לכן צוה לו כזאת : (ג) על עובדיהו. ללכת עמו כמ"ש למטה בענין : על הבית. ממונה היה על בית המלך : (ד) חמשים איש. ר"ל חמשים לבד וחמשים לבד : ולא נכרית. ולא נהיה נכרתים מן הבהמות : (ז) ויפול על פניו. להשתחות לאליהו : (ט) כי אתה נותן. ר"ל אתה תהיה סיבה שאמות ביד אחאב : (י) כי לא ימצאכה. אם לא מצאו אותך : (יב) ורוח ה' ישאך. כאשר היה למוד בכך כפעם בפעם : על אשר. על מקום אשר לא אדע אנה הוא לבקשך שמה : ולא ימצאך. במקום הזה : והרגני. בחטא שהחלתי

(יט) אוכלי שלחן איזבל . על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר או על נביאי האשרה לבד והוא הנכון לפיכך לא הניחה אותם איזבל ללכת להבחן עם אליה וזה הראיה שאמר אליהו אני נותרתי נביא לה' לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשי' איש ולא זכר נביאי האשרה נראה שלא היו שם : (כ) ויקבוץ את הנביאים ולא אמר את כל ישראל כי ישראל נקבצו מעצמם ברצון כששמעו כי אליהו רוצה לעשות מעשה הבחינה אבל הנביאים לא נקבצו אלא בהכרח אחאב כי ידעו כי שקר נסכם אבל נביאי האשרה לא יכול אחאב להכריח' ללכת שם מפני איזבל לפי שהיו אוכלי שלחנה לא רצתה שילכו שם : (כא) פסחים . כמו הפיסח שהוא פיסח בשתי רגליו כי מי שפיסח רגלו אחת נוטה על הרגל אחת ומי שהוא פיסח שתי רגליו איננו יודע באיזה רגל יעמוד כן אתם פוסחים על שתי הסעיפים והם המחשבות לפיכך אמר לשון נקבות לפי שפי' סעיפים מחשבות שאין אתם יודעים לברור בדעתכם מי האלהים אם האלהים אם הבעל וא"ת והלא הם נוטים אחרי הבעל ולא היו נוטים אחרי האלהים נאמר כי כאשר ראו כי נעצרו הגשמים בדבר אליהו שהיה נביא ה' נטה לבבם אחרי ה' אלא שנביאי הבעל היו מתעים אותם ואומרים להם שלא יניחו עבודת הבעל כי היא תיטיב להם ומפני זה היו פוסחים על שתי הסעיפים וי"ת עד אימת אתון פליגין לתרין פלגון הלא ה' הוא אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמא אתון טען בתר בעלא דלית ביה צרוך . והנה הנסיון שעשה אליהו אפשר שעשה אותו מלבו ובטח באל שלא ישיבנו ריקם ושיקדש שמו ברבים ומה שאמר ובדברך עשיתי כלומר אם תענני ידעו העם הזה כי לא מלבי אני עושה מה שאני עושה אלא בדברך ובמצותך שאני אומר אתה מקיים או אפשר שהאל אמר לו אף על פי שהכתוב לא ספר וזהו שאמר ובדבריך עשיתי אבל הראשון קרוב שאם האל אמר לו למה היה צריך לתפילה ויש לפרש כי הצריכו האל לתפלה אף על פי שאמר

והרגני ג' וסי' וישמע שאול. והיה אני אלך מאתך . הנה אליהו והרגני כל מלכים וישעיה על כל ועל כל כמ"ו ועל כל ואל כל וסימן אמר אל רחבעם בן . ויאמר אחאב אל עבדיהו ב' בו . וישמד זמרי את כל בית בעשא . ויגש אליהו . צדיקים אתם ממני :

תולדות אהרן ועבדך ירא . נדרים סב :

ג' הס' וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה מִנְּעֻרָי׃
יג הֲלֹא־הֻגַּד לַאדֹנִי אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי
ג' חס' וי"ד בַּהֲרֹג אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וָאַחְבִּא
מִנְּבִיאֵי יְהוָה מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים
ל' חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וָאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם
וָמָיִם׃ יד וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר
ג' ב' בענין ושמע שאול לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ וַהֲרָגָנִי׃
טו וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ חַי יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר
ב' כי בענ וחד ואראה פני אלהים עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֵרָאֶה אֵלָיו׃
טז וַיֵּלֶךְ עֹבַדְיָהוּ לִקְרַאת אַחְאָב וַיַּגֶּד־
לוֹ וַיֵּלֶךְ אַחְאָב לִקְרַאת אֵלִיָּהוּ׃
ל' ר"פ בטעם תביר יז וַיְהִי כִּרְאוֹת אַחְאָב אֶת־אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר
ד' אַחְאָב אֵלָיו הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל׃
ל' יח וַיֹּאמֶר לֹא עָכַרְתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי
ל' אִם־אַתָּה וּבֵית אָבִיךָ בַּעֲזָבְכֶם אֶת־
מִצְוֺת יְהוָה וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים׃
יט וְעַתָּה שְׁלַח קְבֹץ אֵלַי אֶת־כָּל־
ל' יִשְׂרָאֵל אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וְאֶת־נְבִיאֵי
הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי
הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי שֻׁלְחַן
אִיזָבֶל׃ כ וַיִּשְׁלַח אַחְאָב
בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבֹּץ אֶת־
הַנְּבִיאִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל׃ כא וַיִּגַּשׁ
ו' כסיפ' אֵלִיָּהוּ אֶל־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר עַד־מָתַי
ל'. ל' אַתֶּם פֹּסְחִים עַל־שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים אִם־
י' יְהוָה הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו וְאִם־הַבַּעַל
לְכוּ אַחֲרָיו וְלֹא־עָנוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר׃
ל' דסמי' כב וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־הָעָם אֲנִי נוֹתַרְתִּי

וִיקַטְלִינַנִי וְעַבְדָךְ דָחֵיל מִן קֳדָם יְיָ מִזְעוּרִי׃ יג הֲלָא אִתְחֲוָא לְרִבּוֹנִי יַת דַעֲבָדִית כַּד קְטָלַת אִיזֶבֶל יַת נְבִיַיָא דַיְיָ וְאַטְמְרֵית מִנְבִיַיָא דַיְיָ מְאָה גַבְרִין חַמְשִׁין חַמְשִׁין גְבַר בִּמְעַרְתָּא וְסוֹבַרְתִּינוּן בְּלַחְמָא וּבְמַיָא׃ יד וּכְעַן אַתְּ אָמַר אֵיזִיל אֱמַר לְרִבּוֹנָךְ הָא אֵלִיָהוּ וְיִקְטְלִינַנִי׃ טו וַאֲמַר אֵלִיָהוּ קַיָם הוּא יְיָ צְבָאוֹת דִי מְשַׁמֵשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אֲרֵי יוֹמָא דֵין אִתְחֲזֵי לֵיהּ׃ טז וַאֲזַל עוֹבַדְיָה לִקְדָמוּת אַחְאָב וְחַוֵי לֵיהּ וַאֲזַל אַחְאָב לִקְדָמוּת אֵלִיָהוּ׃ יז וַהֲוָה כַּד חֲזָא אַחְאָב יַת אֵלִיָהוּ וַאֲמַר אַחְאָב לֵיהּ הַאַתְּ דֵין עָכְרֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל׃ יח וַאֲמַר לָא עֲכַרִית יַת יִשְׂרָאֵל אֱלָהֵין אַתְּ וּבֵית אֲבוּךְ בִּדְשַׁבַקְתּוּן יַת פִּקוּדַיָא דַיְיָ וַאֲזַלְתּוּן בָּתַר בַּעֲלַיָא׃ יט וּכְעַן שְׁלַח כְּנוֹשׁ לְוָתִי יַת כָּל יִשְׂרָאֵל לְטוּר כַּרְמְלָא וְיַת נְבִיֵי בַּעֲלָא אַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין וּנְבִיֵי אֲשֵׁירְתָא אַרְבַּע מְאָה אָכְלֵי פָּתוֹרָא דְאִיזֶבֶל׃ כ וּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּכְנַשׁ יַת נְבִיֵי שִׁקְרָא לְטוּר כַּרְמְלָא׃ כא וְקָרִיב אֵלִיָהוּ לְוַת כָּל עַמָא וַאֲמַר עַד אֵימָתַי אַתּוּן פְּלִיגִין לִתְרֵין פַּלְגְוָן הָדָא יְיָ אֱלֹהִים פְּלָחוּ קֳדָמוֹהִי בִּלְחוֹדוֹהִי וּלְמָא אַתּוּן טָעַן בָּתַר בַּעֲלָא דְלֵית בֵּיהּ צְרוֹךְ וְלָא אֲתִיבוּ עַמָא יָתֵיהּ פִּתְגָם׃ כב וַאֲמַר אֵלִיָהוּ לְעַמָא אֲנָא

למצוא אותך : (כא) שתי הסעפים . שתי המחשבות שאינכם מבינים להכריע מי האלהים : ואם הבעל . האלהי' לכו אחריו : ולא ענו העם אותו דבר . שלא היו יודעין להבחין

רלבג

היה אליהו מורגל בכך כי כאשר היה במקום אחד היה רוח ה' נושאו אל מקום אחר כמו שזכרנו ולזה ירא עובדיה מזה: (כא) עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים. הנה הפסח יטה פעם אל רגלו האחד ופעם אל רגלו השני וכן היו ישראל נוטי' על שתי המחשבות פעם יאמינו כי ה' לבדו הוא האלהים ופעם יאמינו כי הבעל הוא האלהים. והנה ענין הבעל היה לפי מה שאחשוב שהיו עושים צורה יורידו בה לפי מחשבתם כח המשרת העליון השליט על האומה ההיא ועל האקלים ההוא והיו נביאי הבעל עושים מינים מהפעלות יגיע בהם להם מין מה מהקסם תשפע להם ההודעה לפי מחשבתם מהשליט ההוא אשר ירדו כחותיו בצבת הבעל אשר עשו לפי מחשבתם וככה היו נביאי האשרה חושבים שישפעו הכחות ההם באילן האשרה אשר נטעוהו בעת מוגבל והיו מניעים להם מין מהקסם מאותן הפעלות המגונות וכבר בארנו החסרון המגיע בהודעת הקסם בשני מספר מלחמות ה'. והנה ספר שנביאי האשרה היו אוכלי שלחן איזבל והנה לא באו שם כאשר קרא להם אחאב כי שמעו כי לבחון כח האשרה נקראו והם בעצמם ידעו כי שקר נסכם הבל ואין מועיל בם ומלטה אותם איזבל שלא הוכרחו ללכת שם במצות המלך אך נביאי הבעל הוכרחו ללכת שם במצות המלך : ולא ענו העם אותו דבר. יתכן שכבר היו נבוכים בזה

מצודת ציון

(יז) עוכר . משחית ומבלבל וכן עכרתם אותי (שם ל"ד) : (כא) פוסחים . מדלגים ויקרא כן החגר כי בעת הלוכו נראה כדולג : הסעיפים . המחשבות כמו סעפים שנאתי (תהלים קי"ט) והוא לשון

מצודת דוד

שהתלתי בו כאומר דרך לעג הנה שלחני לבקשו ולא מצאתו והנה הוא עומד פה : ועבדך ירא וכו'. ולמה א"כ תהיה אתה סיבה על מיתתי : (יד) ועתה וגו'. והרגני וא"כ מי יכלכל הנביאים מעתה חמול נא עליהם : (יז) עוכר ישראל . כי עכרת אותם במה שנשבעת לעצור המטר : (יח) לא עכרתי . ר"ל אין אני תחלת הסבה כ"א אתה במה שעזבת את ה' : (יט) ועתה . ר"ל אם תבקש על המטר שלא תקבץ אלי כו' וזה יהיה סיבה שיבוא המטר : אוכלי וכו'. על נביאי האשרה יאמר : (כ) ויקבוץ וכו'. כי כל ישראל באו מאליהם כאשר שלח אחריהם אבל הנביאים לא באו עד אשר קבצם המלך שלא בטובתם ולזה לא קבץ כ"א נביאי הבעל ולא נביאי האשרה כי איזבל לא הניחתם ללכת שמה על כי היו מאוכלי שלחנה : (כא) אתם פוסחים . ר"ל כהגר הזה אשר פעם ינטה על צד ימין ופעם על צד השמאל וכן אתם עד מתי תהיו נוטים במחשבותיכם פעם אחרי ה' ופעם אחרי הבעל : האלהים . ר"ל בעל היכולת ומנהיג העולם : (כג) אני נותרתי . כי מאה הנביאים אשר החביאם

רשי

להבחין: (כו) אשר נתן להם. שהיה נשמט מהם שלא יקרב לע"ג וברח לו תחת כנפיו של אליהו אמר לו לך בשניכם יתקדש המקום: ויפסחו על המזבח אשר עשה. תרגם יונתן ואשתטי היו מרקדין כמשפטן על מזבחותם: ויפסחו. כמו ויפסעו: (כז) כי אלהים הוא. ארי אתון אמרין דחלא הוא: כי שיח וכי שיג לו. שמא יש לו דבר עם יועציו עכשיו או משיג ורודף הוא עכשיו במלחמ': וכי דרך לו. לבית הכסא:

ויתגודדו

רדק

שאמר לו כמו בדבר המטר שאמר לו האל ואתנה מטר ואף על פי כן הוצרך להתפלל והטעם כדי שידעו ישראל כי נביא אמת הוא והאל שומע תפלתו ואם היה בא שלא בתפלתו היו אומרים מקרה הוא ובדבר האש היו אומרים על ידי כשפים הוא עושה: ולא ענו העם אותו דבר. לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו לפי שהיו מסופקים בדבר אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר: (כו) אשר נתן להם. פירוש נתן לכם כדברו שאמר להם בחרו להם הפר האחד ועשו ראשונה או פירוש אשר נתן להם אחאב כמו שאמר אליהו ויתנו לנו שני פרים ונתנם להם אחאב ויש בדברי אגדה דברים רחוקים מן השכל כי כשבחרו את הפר האחד ובאו לקחת אותו לא יכלו לזוז אותו ממקומו עד שאמר לו אליהו לך עמהם אמר לו הפר לאליהו אני וחברי יצאנו מבטן אחד וגדלנו באבום אחד הוא עלה לחלק האל ושם האל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל להכעי' את בוראי אמר לו אליהו לך עמהם כשם ששמו של הקדוש ברוך הוא מתקדש על זה שעמי כך מתקדש עליך אמר לו וכך אתה יועצני איני זז ממקומי עד שתמסרני בידם הה"ד אשר נתן בידם: ויפסחו על המזבח אשר עשה. תרגם יונתן ואשתטו על אגורא דעבד ופשוטו עשו עצמם כפסחים וכואבי' הולכים ושבים על המזבח ופירוש אשר עשה דרך כלל כמו אשר עשו כלומר אשר עשה ישראל: (כז) ויהתל בהם אליהו. בא דגש כמשפטו והשאר רפים וענינו כי התלוצץ ואמר להם דרך ליצנות קראו בקול גדול: כי שיח וכי שיג. שיח ודברים יש לו עם אחרים ואינו פונה לכם ופירוש שיג שרשו נשג מן השג תשג ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו שרשו נשא וכן שיג שרשו נסג וענינו או יש לו אויבים ורודף אחריהם להשיגם ויונתן תרגם אשתדפא אשתדיף: וכי דרך לו. או הלך לו בדרך לעסק מעסקיו:

אולי

נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי הַבַּעַל
אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אִישׁ׃
כג וְיִתְּנוּ־לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים וְיִבְחֲרוּ לָהֶם ג׳. ל׳
הַפָּר הָאֶחָד וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ עַל־ ג׳ דסמי׳ ל׳ וחס׳
הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה
אֶת־הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל־הָעֵצִים ג׳
וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים׃ כד וּקְרָאתֶם ג׳ ר"פ
בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא בְשֵׁם־
יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־ ל׳ וק׳ והיה אלהים
יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן
כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר׃ ד׳ פסו׳ אית ויען ויאמרו
כה וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ ל׳
לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי ג׳
אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם ג׳
וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ כו וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר
אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־
הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר ג׳
הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה י"ג פסו׳ ואין ואין
וַיְפַסְּחוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ג׳
כז וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ י"ג. ל׳
וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים
הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ לוֹ ל׳. ל׳

אִשְׁתָּאֲרִית נְבִיָא קֳדָם יְיָ
בִּלְחוֹדִי וּנְבִיֵי בַעֲלָא אַרְבַּע
מְאָה וְחַמְשִׁין גַבְרָא׃
כג וְיִתְיַהֲבוּן לָנָא תְּרֵין תּוֹרִין
וְיִבְחֲרוּן לְהוֹן תּוֹרָא חַד
וִיהַדְמוּנֵיהּ וִישַׁוּוּן עַל אָעַיָא
וְאִשָּׁתָא לָא יְשַׁוּוּן וַאֲנָא
אַעְבֵּיד יַת תּוֹרָא חַד וְאֶתֵּן
עַל אָעַיָא וְאִשָּׁתָא לָא
אֲשַׁוֵי׃ כד וְתִקְרוּן בְּשׁוּם
טַעֲוַתְכוֹן וְלָא תִתְעֲנוּן מִן
קֳדָם דְלֵית בֵּיהּ צְרוֹךְ בְּרַם
אֲנָא אֲצַלֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ
וְיִשְׁלַח מֵימְרֵיהּ וִיחוֹת
אֶשָּׁתָא אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים
וַאֲתֵיב כָּל עַמָא וַאֲמַרוּ
תַּקִּין פִּתְגָמָא׃ כה וַאֲמַר
אֵלִיָהוּ לִנְבִיֵי בַעֲלָא בְּחָרוּ
לְכוֹן תּוֹרָא חַד וַעֲבִידוּ
קַדְמֵיתָא אֲרֵי אַתּוּן סַגִיאִין
וּקְרוֹ בְּשׁוּם טַעֲוַתְכוֹן וְאֶשָּׁתָא
לָא תְשַׁוּוּן׃ כו וּנְסִיבוּ יַת
תּוֹרָא דִיהַב לְהוֹן וַעֲבַדוּ
וּקְרוֹ בְּשׁוּם בַעֲלָא מִצַּפְרָא
וְעַד עִדָּן טִיהֲרָא לְמֵימַר
בַּעֲלָא עֲנִינָא וְלֵית קָל וְלֵית
דְעָנֵי וְאִשְׁתַּטוּ עַל אֱגוֹרָא
דַעֲבַד׃ כז וַהֲוָה בְּעִדָּן
טִיהֲרָא וְחַיֵךְ בְּהוֹן אֵלִיָהוּ
וַאֲמַר קְרוֹ בְּקָל רַב אֲרֵי אַתּוּן אָמְרִין דַחֲלָא הוּא דִלְמָא שׁוּעֵי לֵיהּ אוֹ אִשְׁתְּדָפָא
אִשְׁתְּדִיף אוֹ אוֹרַח הֲוַת לֵיהּ אוֹ דִלְמָא

ויתנו ג׳ רפין בקריאה וסי׳ ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם. ויתנו אתו לעשי המלאכה. מן הזרעים ונאכלה ומים: וישימו ג׳ רפין וסי׳ וישימו על העצים ואש לא. וישימו וישכילו. וישימו באלהים כסלם: וקראתם ג׳ ר"פ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר אמור: ראשנה י׳ וסי׳ וישם את השפחות. ויהי בלרתה ויתן יד. והקריב את אשר לחטאת. כל הפקודים למחנה יהודה. ויהי לבני אהרן. בחרו לכם הפר האחד. ושלמתי ראשנה משנה. ומרתי פעלתם. במעל הזה ראשנה. והקרב אליו כרשנא. במעל. ומלך. ושלמתי ראשונה כתיב מ"ל בוי"ו ואלף. ויהי לבני אהרן ראישנה כתיב ביו"ד בתר אל"ף ושארא ראשנה כתיב חסר וי"ו: מהבקר ג׳ וסי׳ נמסר בסוף שמואל: בצהרים י"ב וסי׳ כי אתי יאכלו האנשים. עד בא יוסף בצהרים. והיית ממשש. ויהי בצהרים ויהתל. כשלנו בצהרים. קומו ונעלה בצהרים. ויצאו בצהרים. ובן הדר שתה שכור. בהור שרד בצהרי׳. והבאתי השמש בצהרים. כי עזה עזובה תהיה. וכלילה ימששו בצהרים. איכה תרעה איכה תרביץ:

רלבג

בזה ולא היו יודעים לאי זה צד יפנו כי מפני מה שראו שנעצר הטל והמטר מהם בסבת הרעות שעשו ללכת אחרי אלהים אחרים היתה נוטה מחשבתם כי ה׳ הוא האלהים ולרוב הסתות נביאי הבעל והאשרה היתה מחשבתם נוטה כי הבעל הוא האלהים. וידמה כי היה הבעל לפי אמונתם מאדים במזל טלה שהוא ביתו והוא ממזלות האש ולזה רצה לבחון זה במה שהם אומרים שהוא מיוחס אל הבעל והוא האש ומפני זה נתרצו בו העם ונביאי הבעל וממה שיורה שהם חשבו שיהיה הבעל מאדים התגודדם כמשפטם עד שפוך דם עליהם כי שפיכת הדם הוא מהדברים המיוחסים למאדים ולזה אמר להם דרך התול שיקראו בקול גדול כי אלהים הוא מי שיוריד כחו על זה הבעל והוא המשרת העליון ולזה הוא רחוק מאד מכם ועוד סבה אחרת תסבב שלא ישמע אתכם והוא כי שיח וכי שיג לו והנה שיח שרשו נשח כמו פיח שרשו נפח והרצון בו שהעקר כחו כמו ונסחתם מעל פני האדמה כי הסמ"ך והשי"ן ישתתפו מאד בהוראות התיבה אשר הם בהם והנה עקירת כחו תהיה בהיותו בבית מלחמתו או בבית נופל או מה שידמה לזה. או ירצה בשיח עקיר׳ התנועה והוא בהיותו עומד בין היושר והכזורות ושיג כן שרשו נסג בסמ"ך והוא מענין כזורות כי אז יחלש כחו להתנועע ביושר ולפי שיש בו אלו השנויים בתנועתו אולי ישן* הוא עתה שאין לו כח ויקץ עם מה שתעירו אותו כשתקראו לו בקול גדול. או ירצה בו כי שיח לו והוא הדבור עם זולתו וזה משל למבטים אשר יהיו ממנו למשרתים ואז יתערב כחו בכחם. וכי שיג לו והוא השגת משרת אחר בדרך שידבקו יחד ויתן האחד הכח לשני. וכי דרך לו ר"ל שיפרד מהמבט או מהדיבוק או מביתו או מבית כבודו או שלישותו או זולת זה ממה שידמה לו. אולי ישן הוא עתה שאין לו כח מפני היותו בבית נופל וייקץ אם תקראו בקול גדול ולזה האמינו לו נביאי הבעל וקראו בקול גדול כי כן היה דרכם לאלו הסבות

אשר

מצודת דוד

עומדיה לא היו ידועים להם: ונביאי וכו׳ ר"ל עם שאני יחידי והמה מרובים עכ"ז נראה עתה תפלת מי תקובל: (כד) אשר יענה באש. ר"ל התשובה תהיה בדבר הורדת האש: (כה) כי אתם הרבים. והוא דרך המוסר אשר הרבים יבחרו לעצמם ויעשו ראשונה: (כו) אשר נתן להם. אחז"ל אחר שבחרו הפר לא רצה ללכת אחריהם עד שאליהו מסרו בידיו: ויפסחו. דלגו על המזבח אשר עשה אחאב או זולתו והדלוג הזה היתה מדרך עבודתם: (כז) כי אלהים הוא. אמר בדרך התול הלא אלהים הוא ויכול הוא לענות כשישמע אבל עדיין לא שמע כי מדבר הוא כעת עם מי או הוא משיג השגות ומעיין בחכמות ועל כי הוא טרוד בדבר מה נבטל ממנו חוש השמע בקצת או אולי הוא בדרך ולמרחק המקום לא ישמע ולזה קראו בקול גדול ואז עם כל טרדתו יתעורר ואף אם הוא בדרך מרחוק ישמע בקול גדול:

מצודת ציון

לשון מושאל מסעיף אילן כי המחשבות המה ללב כסעיף אילן: (כג) וינתחוהו. יחתכוהו לאברים כמו ונתח אותה (ויקרא א׳): (כו) ויפסחו. ודלגו: (כז) ויהתל. ולעג כמו ואביכן התל בי (בראשית ל"א): שיח. ענין דבור כמו ישיחו בי (תהלים ס"ט): שיג. ר"ל השגת דבר חכמה

אולי

ל' רפי ותס' אֻלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ׃ כח וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל
ל' גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת
וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם׃
כ'חד חס'וחד כת' מ"ל סופס: כט וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד
מ"ל . י"ד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־עֹנֶה
וְאֵין קָשֶׁב׃ ל וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל־
הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו
ל.ל וַיְרַפֵּא אֶת־מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס׃
לא וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים
ל' רפי וחד: כמספר כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה
דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה
ג' שְׁמֶךָ׃ לב וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ
ל' בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית
סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ׃ לג וַיַּעֲרֹךְ
אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם

דְמוּךְ הוּא וְיִתְּעַר׃
כח וּקְרוֹ בְּקָל רַב וְאִתְחַמָּמוּ
כְּנִימוּסֵיהוֹן בְּסַיְפִין
וּבְרוּמְחִין עַד דְאִשְׁתְּפִיךְ
דְמָא עֲלֵיהוֹן׃ כט וַהֲוָה
כְּמֶעְבַּר טִיהֲרָא וְאִשְׁתַּטִּיאוּ
עַד לְמִיסַּק מִנְחָתָא וְלֵית
קָל וְלֵית דְעָנֵי וְלֵית דְמַצִּית׃
ל וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְכָל עַמָּא
אִתְקְרִיבוּ לְוָתִי וּקְרִיבוּ כָּל
עַמָּא לְוָתֵיהּ וּבְנָא יָת
מַדְבְּחָא דַיְיָ דַהֲוָה מְפַגַּר׃
לא וּנְסֵיב אֵלִיָּהוּ תַּרְתָּא
עַסְרֵי אַבְנַיָא לְמִנְיַן שִׁבְטֵי
בְנֵי יַעֲקֹב דִי הֲוָה פִּתְגָמָא
דַיְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר יִשְׂרָאֵל
יְהֵי שְׁמָךְ׃ לב וּבְנָא יָת
אַבְנַיָא מַדְבְּחָא בִּשְׁמָא דַיְיָ
וַעֲבַד מְזִיקְתָא כְּבֵית
סָאתָן זַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר לְמַדְבְּחָא׃ לג וְסַדַּר יַת אָעַיָּא וְהַדֵּים יַת תּוֹרָא

ויבנה ג' וסי' על פי ה' נתנו לו את. ויבנה את האבנים מזבח בשם ה'· ויבנה ערים באשדוד דעזיה דד"ה . וא' ויבנה ערי יהודה:

תולדות אהרן ויתגודדו . מכות כא: ויכתל . עקידה ש' נג : וירפא . זוהר פרשת נח : ויעש תעלה . בתרא יו :

(כח) ויתגודדו . לשון שריטה בכלי וכן היה נימוסיהן : (כט) ויתנבאו. ואשתטיאו: (ל) וירפא את מזבח ה' ההרוס . בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח ה' עולה על לבם ושגור בפיהם שהי' הרוס ונפגר ובטל שמו והזכרתו מפי כל י' השבטים כך שמעתי פשוטו . ומדרשו שמעתי ששאול בנה מזבח בהר הכרמל וזהו שאמר (שמואל א' ט"ו י"ז) בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן (בראשית ל"ג כ') הוא אומר ויצב שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות שבארצם שנעשה לשם שמים ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס : (לא) אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהי' שמך . למה נאמר כאן לפי שביום שנגלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהי' ממך עתידין בניך להקהל כשאר עמים ולבנות מזבח להקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מתרגם בדבר בב"ר : (לב) תעלה . פוסא"ד"ו בלעז : כבית סאתים . רחבו בית סאתים מאה על חמשים כחצר

אולי ישן הוא : או שמא ישן הוא ואינו שומע אתכם ואם תקראו בקול גדול יקץ ואם הוא בדרך ישמע אתכם כשתקראו בקול גדול : ויקץ . ביוד איתן לבד ויו"ד השרש נעלמה : (כח) ויתגדדו . כמו לא תתגודדו ענין שריט' בבשר : כמשפטם . כן היה משפטם לעתים כדי להראות העם כי אז יענה אותם ויקבל תפלתם או יהיה הגדידה ממשפטי העבודה : (כט) ויתנבאו . דברו דברי התולים שהיה מנהגם לאמר לפני הבעל ותרגומו ואישתטיאו : עד לעלות המנחה. עד שעת קרבן מנחת הערב: ואין קשב. שאם היה להם מקשיב היה עונה אותם קשב כמו והקשיב קשב רב קשב : (ל) וירפא . דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים וכן ויואב יחיה את שאר העיר : את מזבח ה' ההרוס . אמר כי מזבח היה שם מקדש שנבנה לשם ה'. ואמרו בדרש כי זה המזבח בנה אותו שאול והוא מה שאמר והנה מציב לו יד והיה זה המזבח הרוס כי הרסו עובדי הבעל לכל המזבחות שנבנו לשם ה' בשעת היתר הבמות ועתה משעה שעשה ירבעם העגלים מנע מהקריב במקום אחר אלא או בבית אל או בדן והרסו המזבחות כמו שאמר אליהו את מזבחותיך הרסו ובנה אליהו מזבח והקריב עליו בשעת איסור הבמות לצורך שעה ויש מפרשים וירפא את מזבח ה' ההרוס כי בנס שנעשה על ידו שבו בני ישראל בתשובה וזבחו זבחים במזבח ה' שהיה הרוס ונמנע מהם : (לא) כמספר שבטי בני יעקב . שתועיל זכות השבטים בדבר הזה ויענהו השם בתפלתו או להראותם כי שנים עשר שבטי בני יעקב עליהם להיות מחוברים ודבקים בה' להעלות במזבח אחד לא כמו שהיו עושים עתה כי שני השבטים היו מעלים עולה במזבח ה' והשאר במזבח הבעל לפיכך בנה לעיניהם המזבח משנים עשר אבנים וטעם אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך כי בבית אל שבנה שם יעקב אבינו מזבח לה' נאמר שם ישראל יהיה שמך כדי להגדיל שם זרעו אם יהיו דבקים בו כי ישראל הוא שם שררה כמו שאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ובו במקום שבנה יעקב אבינו מזבח לה' ונאמר לו שם שמך ישראל עשו הם עגל ובנו שם מזבח לבעל. ובדברי רבותינו ז"ל ישראל יהיה שמך למה נאמר כאן לפי שביום שנגלית שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עתידים בניך להקהל כשאר הגוים ולבנות מזבח ולהקטיר קטורת עליו בשעת איסור הבמו' ואני מתרג' בדבר : (לב) ויעש תעל' . עשה חפיר' סביב למזבח שילכו בה המים ורוחב התעלה כשיעור מקום

רלבג

אשר זכר להם אליהו וזה היה בתכלית השגעון והשטות. הנה זה הוא הבאור הנאו' אחד בזה. ואפשר שנאמר עוד שהרצון בזה הוא שאמר להם על צד ההתול קראו בקול גדול אחר שהוא אלהים לפי מחשבתם ויש לו שיח ותפלה ר"ל שיקבל התפלה וכי שיג לו וכל דרך לו ר"ל שיש לו השגת דבר מבוקשו ודרך יתנועע בו להשיגו ובהיו' הענין כן אולי עתה ישן הוא ר"ל אחר שיש לו הפעלות התנועה שמא יש לו ג"כ הפעלו' השינה אחרי טרחו בתנועה וייקץ אם תקראו בקול גדול וזה אמר להם על צד הלעג. ואמנם הם קראו בקול גדול להיות זה מנהגם כשיבקשו דבר מהבעל וכדי שתשלם הבחינה נתן להם הבחירה שיבחרו הפר האחד. והנה אחר שבחרוהו נתנו להם שינתחוהו וישימו על העצים ואש לא ישימו . וידמה שהיה היום ההוא יום מאדים ולזה רצה שיעשו זה בבקר כי בשעה הראשונה הוא מושל יותר ולזה המשיכו זה עד שעברה השעה השמינית כי אז תשוב הממשלה לו עד שהוא משתתף גם כן בממשלה בשאר השעות . ואפשר שנאמר כי הבחינה לא היתה באש מפני היותו משפע הבעל כמו שהנחנו אבל רצה לבחון מי הוא האלהים בדברי' היוצאים מהטבע כי זה ממה שלא יוכל זולתי השם יתברך לבדו : (כו) ויפסחו על המזבח. ר"ל שהיו הולכים ושבים אצל המזבח אשר עשה אחאב בעת קראם הבעל עננו : ויתגודדו . ר"ל חתכו בשרם בחרבות וברמחים עד שישפך הדם עליהם : (כט) ויתנבאו עד לעלות המנחה . ר"ל וידברו אלה הדברים ודומיהם : ואין קול ואין עונה ואין קשב . ר"ל שלא בא שום קול מהבעל ולא ענה אותם בזולת קול לעשות בקשתם ולא שפע ממנו דבר יתבאר שיש שם מקשיב לקולם : וירפא את מזבח ה' ההרוס . ר"ל שבזה הפעל העלה רפואה אל מזבח ה' ההרוס בישראל עד שלא היו זובחים לו יתברך כי אם לע"ג או אפשר שהיה שם מזבח בנוי לה' להיותו במת יחיד והרסו אותו בעבד' ע"ג ואז הרסו כל המזבחות שהיו שם לשם ית' כאמרו את מזבחותיך הרסו: (לד) ויעש תעלה . היא חפירה ויעש אותה כבית סאתים זרע כמו שהיה הענין בחצר המשכן שהיה כמו בית סאתים זרע . והנה להפליג המופת רצה אליהו שירדו שם המים על העולה ועל העצים והנה עשה זה אליהו מעצמו לבטחו

מצודת ציון

הכמה : (כח) ויתגודדו . ענין שריטת הבשר כמו לא תתגודדו (דברים י"ד) : כמשפטם . כמנהגם : בחרבות . מלשון חרב : (כט) ויתנבאו . עשו עצמם כמתנבאים : קשב . האזנה כמו והקשיב קשב (ישעיה כ"א) : (ל) ההרס . ענין שבירה ונתיצה : (לב) תעלה . חפירה וכן תעלת

מצודת דוד

אולי ישן . או שמא ישן הוא וכאשר תקראו בקול גדול ייקץ משנתו : (כח) ויקראו בקול גדול . שמעו לדברי אליהו עם כי אמר בהתול ולעג : ויתגדדו . שרטו בשרם בחרבות עד כי נשפך דמם כאשר היה מנהגם לעבדו בענין זה : (כט) ויתנבאו . עשו את עצמם כאלו מדברים בנבואה בחרד האש ולא חדלו מלהתנבאות עד בוא עת העלאת מנחת הערב הוא תמיד של בין הערבים כי אז נלאו ולא התנבאו עוד : ואין קול . אבל אין קול וגו' : ואין קשב . ר"ל וזה לפי שאין מי יקשיב להם כי אינו אלוה : (ל) גשו אלי . לראות שאין הערמה בדבר : וירפא . בא על דרך השאלה לומר לשון רפואה על תיקון בנין הנהרס וכן נאמר כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים (נחמיה ד') וארוכה גם היא מענין רפואה (ורז"ל שהמזבח הזה בנה שאול ונהרס ע"י עובדי הבעל) : (לא) ישראל יהיה שמך . ע"ש שנאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (בראשית ל"ב) וכאלו יתן טעם למה לקח י"ב אבנים ואמר לפי שהם במספר שבטי בני ישראל ולהזכיר זכות ישראל אביהם שגם הוא כמוהו יגלה אלהים אחרים ואנשי נביאי הבעל : (לב) ויעש תעלה . עשה חפירה סביב המזבח

עַל־הָעֵצִים׃ לד וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה
כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־ ל׳
הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר ל׳. ל׳
שַׁלְּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ׃ לה וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם ל׳. ל׳
סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־ ל׳
מָיִם׃ לו וַיְהִי ׀ בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ ל׳
אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי נ"א פתח
אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע
כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי
עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְיךָ עָשִׂיתִי אֵת כָּל־ יתיר יו"ד
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ לז עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי
וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה י"א רפין
הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם ל׳
אֲחֹרַנִּית׃ לח וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה ל׳
וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים ל׳
וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־ ל׳. ל׳. ל׳
הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃ ל׳

וְשַׁוִּי עַל אָעַיָּא׃ לד וַאֲמַר
מְלוֹ אַרְבַּע כַּדִּין מַיָּא וַאֲרִיקוּ
עַל עֲלָתָא וְעַל אָעַיָּא וַאֲמַר
תְּנוֹ וּתְנוֹ וַאֲמַר תַּלִּיתוּ
וְתַלִּיתוּ׃ לה וַאֲזַלוּ מַיָּא
סְחוֹר סְחוֹר לְמַדְבְּחָא וְאַף
יַת מְזִיקְתָא מְלֵי מַיָּא׃
לו וַהֲוָה בְּמִיסַּק מִנְחָתָא
וּקְרֵיב אֵלִיָּהוּ נְבִיָּא וַאֲמַר
יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם יִצְחָק
וְיִשְׂרָאֵל יוֹמָא דֵין יִתְיְדַע
אֲרֵי אַתְּ יְיָ דִּשְׁכִנְתָּךְ שַׁרְיָא
בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנָא עַבְדָּךְ
וּבְפִתְגָמָךְ עֲבָדִית יַת כָּל
פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃ לז קַבֵּל
צְלוֹתִי יְיָ בְּאֶשָּׁתָא קַבֵּל
צְלוֹתִי יְיָ בְּמִטְרָא וְיִדְעוּן
עַמָּא הָדֵין בְּמֶעְבְּדָךְ לְהוֹן
נִסָּא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים
וְאַתְּ בְּרַחֲמָתָךְ יְתָהוֹן
מִשְׁתְּאֵיל לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ
לְאַתָּבוּתְהוֹן לְדַחַלְתָּךְ וְאִינוּן
יְהָבוּ יַת לִבְּהוֹן פְּלִיג׃ לח וּנְפַלַת אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת יַת עֲלָתָא וְיַת
אָעַיָּא וְיַת אַבְנַיָּא וְיַת עַפְרָא וְיַת מַיָּא דִּבְמְזִיקְתָא

אברהם יצחק וישראל ד' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסדר כי תשא :

תולדות אהרן ויהי בעלות . ברכות ו שבת נט (תענית סה סנהדרין כו) : ענני ה' ענני . ברכות ט תפלית ח (תענית סה) : ואתה הסבות . ברכות ט לג : ואת המים . יומא כא :

כחצר המשכן : (לד) כדים מים. להגדיל את הנס : ויצקו. אלישע (יצק) על ידיו ונעשו אצבעותיו כמעיינות ונתמלאה התעלה הוא שנאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו ונעשה נס במים על ידיו ראוי הוא שיעשה נס במים על ידיו : (לו) ובדברך עשיתי. שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות : (לז) ענני ה' ענני. ענני באש ענני במטר כך ת"י ורבותינו אמרו ענני באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם : וידעו וגו' כי אתה ה'. ואני עבדך וכשתשלחני לבשרם לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני : ואתה הסבות את לבם. נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך הי' להכין לבם אליך ומדרש אגדה אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר אתה הסבות את לבם. וכן אמר משה (במדבר י"ו כ"ט) אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני לדבר את התורה והמצות וכן אמר מיכיהו (מלכים א' כ"ב כ"ח) אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי : (לט) ה' הוא האלהים. ולא הבעל

רלבג

לבטחו שהש"י יעשה המופת על ידו כמו שעשה מבן הצרפית כאמרו מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים או אולי צוהו השם ית' על זה להסיר ישראל מהחטא הגדול אשר היו בו : (לו) ובדבריך עשיתי את כל הדברים האלה . ר"ל בשליחותך ובמצותך כי ידמה שצוהו על זה כמו שזכרנו ואע"פ שנניח שלא צוהו על זה הנה יתכן שיאמר כי בדברו עשה זה מפני שאמר לו שיראה אל אחאב ויתן מטר על פני האדמ' והיה בלתי נכון שיתן מטר על פני האדמה בעודם מחזיקים ברשעתם כי אז יסור מעצירת המטר התועלת אשר בעבורו היה והוא כדי שישובו מדרכם הרעה אבל אם היה הענין כן יאמרו כי מקרה היה זה לא בסבת חטאם הנה מן ההכרח היה שיעשה תחלה מה שיהיה סבה להחזירם למוטב לפי מה שאפשר ואז יכירו כי עונותיהם הטו דבר עצירת הגשמים : (לז) וידעו העם הזה כי אתה ה' הוא האלהים . יכירו בזה כי אתה ה' הוא אלהים לבד ומה שנראה להם לפעמים שיענם הבעל בבא בקשתם הנה זה לא היה מהבעל אבל אותן הפעולות באו מאתך וכאילו הסיבות את לבם אחורנית בהשפע אותם הפעולות מאתך כי הם חשבו שיהיה בסבת הבעל והמשל
הנה

מקום זריעת סאתים ושיעורו חמשים אמה על חמשים אמה : (לד) מלאו ארבעה כדים מים. אמר זה להגדיל הנס שתאכל האש במקום המים ולא תכבה אף כי תלחך המים וצוה לתת שנים עשר כדי מים שהרי אמר להם שנו ושלשו ושלשה פעמים ארבעה הם שנים עשר כדי מים כטעם שנים עשר אבנים למספר שבטי בני ישראל ומה שלא צוה לתתם בפעם אחת שנים עשר כדי מים אלא בשלשה פעמים כנגד האבות שהם שלשה שהתפלל לאל ואמר אלהי אברהם יצחק וישראל : ויצקו. צווי שלם ובמשך פ"א הפעל בטעם כמו משכו וקחו לכם צאן ובדרש אלישע יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשרה אצבעותיו כמעינו' ונתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו הה"ד אשר יצק מים על ידי אליהו : (לה) וילכו המים סביב למזבח. המים ששפכו על העולה ועל העצים הלכו על המזבח סביב כי באמצע המזבח היו העצים והעולה : מלא מים. צוה אליהו למלאת מים או הוא בעצמו מלא אותה והמים האלה לבד השנים עשר כדים : (לו) בעלות המנחה. בת"י פירוש בשעת מנחת הערב : ובדבריך. כתיב ביו"ד וקרי בלא יו"ד והענין אחד אלא שזה יחיד וזה רבים וטעם ובדברך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן מדברי הנסים הם דברי כשפים או קסמים ואם תענני באש שירד מן השמים ידעו כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך אני עושה וידעו כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך לא כעגלים שהם עובדים ובדברי רבותינו ז"ל ובדברך עשיתי שלא יאמרו אליהו מקריב בבמה בשעת איסור הבמו' ובדברך עשיתי בדבורך עשיתי : ענני ה' ענני. הכפל לחזק כמו שהוא בכל מקום שאין לו טעם אחר וכן אל אלהים ה' אל אלהים ה'. וכן דרך כל מתפלל לשנות דבריו ולשלש כמו ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה והדומים להם וי"ת קבל צלותי ה' באשתא קבל צלותי ה' במטרא כלומר כלל בתפילתו עתה ענין המטר שהיה עתיד להתפלל עליו בו ביום ורבותינו ז"ל אמרו ענני ה' באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ועוד בדרש בדבריהם ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי : וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהים . וכאשר תשלחני לבשר לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני : ואתה הסיבות את לבם אחורנית. פירש הגאון רב סעדיה לבם שהיה אחורנית תסב אותו אליך עתה אם תענני ויש מפרשים לבם אחורנית מאמונת הבעל וידעו כי שקר נסכם ויש לומר אם תענני ידעו כי אתה האלהים לבדך ואתה שלא הראית להם עד עתה מופת גלוי שיכירו כי אתה אלהים ידמה שאתה הסיבות את לבם אחורנית . ובדרש אם לא תענני אף אני אהי' כופר ואומר שאתה הסיבות את לבם אחורנית וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא ה' שלחני וכן אמר מיכה אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי ועוד דרשו אתה הסיבות את לבם כי היה לך להכין את לבם לטובה ואין ראוי לסמוך על זה הפי' כי הבחירה נתנה לבני אדם כמו שכתוב הנה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע אדם יבחר במה שירצה ורבותינו ז"ל אמרו גם כן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש כמשמעו מנעת מהם התשובה לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם על דרך ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם ויונתן תרגם וידעון עמא הדין במעבדך להון ניסא וגו' כבעמוד :
לחכה

מצודת דוד

בשיעור מקום זריעת סאתים זרע בבדי שילכו בה המים להגדיל הנס כמ"ש בענין : (לד) ויצקו . וישפכו וכן עשו ושפכו ואם כי לא נזכר כי מעצמו יובן : שנו . שפכו פעם שניה ושפכו פעם שלישית וכו' : שלשו . שפכו פעם שלישית וכו' : (לה) סביב למזבח . כי בהשפך המים על העולה שעל המזבח נשפך המים למטה על כל המזבח סביב מקום המערכה : מלא . או אליהו בעצמו או ע"י משרתו מלאהו גם התעלה : (לו) בעלות המנחה . בעת העלאת מנחת הערב הוא התמיד של בין הערבים : ויגש . אל ה' להתפלל : היום יודע . ר"ל כאשר תרד האש יודע היום וכו' : בישראל . ר"ל מנהיג שלוח ועוסק בישראל : ואני עבדך . ובהיות הנס הזה על ידי ידעו הכל שאני עבדך נביא נאמן לה' ויאמינו בי לעולם בהנבאי להם : ובדברך וכו' ר"ל מהרצונו שתעשה לי הנס הזה כי הלא כל הדברים האלה שעשיתי להגדיל הנס הלא כל מחשבותי בעבור יאמרו לדרך ולא למעני עשיתים : (לז) ענני ה' . בהורדת האש : ואתה הסבות וכו' . עבר במקום עתיד ור"ל בהנס הזה תסבב אליך את לבם אשר היה

מצודת ציון

תעלת הבריכה (שם י) : (לג) ויערוך . ענין סדור : (לח) לחכה . ענין לקיקה כמו ועפר רגליך ילחכו (שם מט) ור"ל

לט וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם
וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה
הוּא הָאֱלֹהִים: מ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לָהֶם
תִּפְשׂוּ ׀ אֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אִישׁ אַל־
יִמָּלֵט מֵהֶם וַיִּתְפְּשׂוּם וַיּוֹרִדֵם אֵלִיָּהוּ ג' חס'
אֶל־נַחַל קִישׁוֹן וַיִּשְׁחָטֵם שָׁם: ג'
מא וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְאַחְאָב עֲלֵה אֱכֹל
וּשְׁתֵה כִּי־קוֹל הֲמוֹן הַגָּשֶׁם: מב וַיַּעֲלֶה ג' דגשים
אַחְאָב לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְאֵלִיָּהוּ עָלָה
אֶל־רֹאשׁ הַכַּרְמֶל וַיִּגְהַר אַרְצָה וַיָּשֶׂם ב'
פָּנָיו בֵּין בִּרְכָּו: מג וַיֹּאמֶר אֶל־נַעֲרוֹ בדכיו קרי
עֲלֵה־נָא הַבֵּט דֶּרֶךְ־יָם וַיַּעַל וַיַּבֵּט
וַיֹּאמֶר אֵין מְאוּמָה וַיֹּאמֶר שֻׁב שֶׁבַע ב' חס'
פְּעָמִים: מד וַיְהִי בַּשְּׁבִעִית וַיֹּאמֶר ב' חס' קדמאה
הִנֵּה־עָב קְטַנָּה כְּכַף־אִישׁ עֹלָה מִיָּם ב' רגל עגל
וַיֹּאמֶר עֲלֵה אֱמֹר אֶל־אַחְאָב אֱסֹר
וָרֵד וְלֹא יַעַצָרְכָה הַגָּשֶׁם: מה וַיְהִי ׀ ג'.. ב' מ"ל ה"א
עַד־כֹּה וְעַד־כֹּה וְהַשָּׁמַיִם הִתְקַדְּרוּ י"ז עד ועד ג'
עָבִים וְרוּחַ וַיְהִי גֶּשֶׁם גָּדוֹל וַיִּרְכַּב

לְחֵיכַת: לט וַחֲזוֹ כָּל עַמָּא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ יְיָ הוּא אֱלֹהִים יְיָ הוּא אֱלֹהִים: מ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְהוֹן אֲחוּדוּ יָת נְבִיֵּי בַעְלָא גְּבַר לָא יִשְׁתֵּיזֵיב מִנְּהוֹן וְאַחְדוּנוּן וַאֲחֲתִינוּן אֵלִיָּהוּ לְנַחְלָא דְקִישׁוֹן וְנַכְסִינוּן תַּמָּן: מא וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְאַחְאָב סַק אֱכוֹל וּשְׁתֵי אֲרֵי קָל אִתְרְגוּשַׁת מִטְרָא: מב וּסְלֵיק אַחְאָב לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וְאֵלִיָּהוּ סְלִיק לְרֵישׁ טוּרָא דְכַרְמְלָא וּגְחִין לְאַרְעָא וְשַׁוִּי אַפּוֹהִי בֵּין בִּרְכּוֹהִי: מג וַאֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ סַק כְּעַן סְכִי לְאוֹרַח מַעַרְבָא וּסְלִיק וּסְכָא וַאֲמַר לֵית מִדַּעַם וַאֲמַר תּוּב שְׁבַע זִמְנִין: מד וַהֲוָה בְּזִמְנָא שְׁבִיעֵיתָא וַאֲמַר הָא עֲנָנָא סְלִיק זְעֵירָא כְּפִיסַת יַד גְּבַר סָלֵיק מִמַּעַרְבָא וַאֲמַר סַק אֱמַר לְאַחְאָב אִזְדָּרַז וּחוּת וְלָא יְעַכְּבִינָךְ מִטְרָא: מה וַהֲוָה עַד דְּמִזְדָּרַז וְנָחִית וּשְׁמַיָּא אִתְחַפִּיאוּ עֲנָנָא וְרוּחָא

ימלט י"ג וסימן ויאמר אליהו להם תפשו את. ויבאו לעשות זבחים ועלות. היקח מגבור מלקות. גם שבי גבור יקח. וצדקיהו מלך יהודה. ראיתי את ה' נצב. אל ינוס הקל. והיה כל אשר יקרא. וכזה אלה להפר ברית. ומוצא אני מר ממות. בוטח בלבו הוא כסיל. עד שקרים לא ינקה. ובעת ההיא יעמד מיכאל: עד כה ועד כה חד מן י"ז פסוקין כקריאה אית בהון עד ועד וסימ' עד אנה ינאצוני העם הזה. ישלח ה' בך את המארה את המהומה. וירד ימה אל גבול היפלטי. והערבה עד ים כנרת. ויהמם ה' לפני ישראל. ויהי עד כה ועד כה והשמים. ואל תתנו דמי לו. עד יכונן ועד לא ישוב חרון אף ה' עד תניינא. לא ישוב חרון אף ה' קדמא. ונעו מים עד ים. ותכן כל מלאכת שלמה דד"ה. רק הכהנים היו למעט. ויקבלון מלכותא קדישי עליונין. אחריו החזיק מלכיה. אחריו החזיק כנוו בן חנדר. ואמר אליהם לא יפתחו שערי. כי גדול עד שמים חסדך:

רשי

הבעל האלהים: (מב) ויגהר ארצה. וגחין לארעא להתפלל על הגשמים: (מג) דרך ים. אם תראה ענן עולה מן הים: (מד) אסור ורד. אסור מרכבותיך ורד מהר הכרמל לשוב לביתך פן ידחק אותך הגשם בדרך: (מה) עד כה ועד כה. בתוך שהלך השליח ובתוך שאסר המרכבה והשמים התקדרו: (מו) ויד ה'. חזק גבורה מן קדם ה' נתלבש כח לרוץ לפני המרכבה ברגליו שלא ילך

רדק

(לח) לחכה. יבשה אותם עד שלא נשאר בתעלה שום לחות: (לט) ה' הוא האלהים. הכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו ה' הוא האלהים: (מ) וישחטם שם. צוה לשחטם כי יד כל העם היתה עמו כשראו זה המופת הגדול: (מא) עלה אכול ושתה. נראה כי היה מתענה לעצירת הגשמים ואמר לו שיאכל וישתה כי עתה ירד הגשם ופירוש מה שאמר לו עלה ר"ל עלה על המרכבה כי הדרך מהר כרמל ליזרעאל ירידה היא לא עליה כמו שאמר אסור ורד וכן אמר הכתוב בעמק יזרעאל בחיל יזרעאל נראה כי מקום עמק הוא אלא פי' עלה על המרכבה או פירושו שיעלה מן הנחל שהיו בו ששחטו שם נביאי השקר ואמר שיעלה מן הנחל וילך אל העמק אל אהלו אשר נטו לו שם ושיאכל וישתה לא שילך עדיין יזרעאל: כי קול המון הגשם. ועדיין לא היה אלא פירושו כי עתה תשמע קול המון הגשם כי בטח אליהו באל שיתן המטר כמו שאמר לו ואתנה מטר על פני האדמה ועוד כי הרג עובדי הבעל ובטל הע"ג: (מב) ויעלה אחאב לאכול ולשתו'. עלה על המרכבה ללכת יזרעאל לאכול ולשתות ובראותו כי עלה אליהו אל ראש הכרמל להתפלל המתין לו ולא הלך עד שיראה מה יהיה ולפירושינו האחר עלה מן הנחל אל האהל לאכול ולשתות ואליהו עלה לו משם אל ראש הכרמל: ויגהר ארצה. כתרגו' וגחין שהתנפל לפני ה' על המטר למהר לתתו בעוד אחאב שם: וישם פניו בין ברכיו. כתיב חסר יו"ד הרבים ומה שאמר וישם פניו בין ברכיו אחר שאמר ויגהר ארצה מתחילה התנפל והשתטח ארצה והתפלל ואח"כ ישב לו ושם פניו בין ברכיו ולא רצה לקום עדיין מתפילתו עד שידע אם יש סימן מטר לפיכך אמר לנערו הבט דרך ים בעוד שהי' הוא בתפילתו או פי' וישם פניו ויגהר ארצה כלומר שלא התפלל בפשוט ידים ורגלי' אלא שחה כלפי הארץ ושם פניו בין ברכיו והתפלל: (מג) עלה נא. אולי לא עלה נערו עמו אל ראש ההר או אם עלה עמו היה בראש ההר מקום גבוה יותר מאותו מקום שהיה בו אליהו ואמר לו הבט דרך ים והוא נגד המערב כתרגום או פי' ים ממש כי הר הכרמל קרוב לים ומן הים יעלו העננים לפיכך אמר לו הבט דרך ים: שוב שבע פעמים. ז' פעמים אמר לו שוב כי לא היה רואה בכל פעם שום סימן עד השביעית: (מד) עלה אמר אל אחאב. אולי המקום שעלה בו אחאב לאכול ולשתות היה מקום גבוה בהר: אסור ורד. פי' אסור מרכבה ורד ללכת ליזרעאל מהר שלא יעצרכה הגשם כל כך יהיה הגשם גדול שלא תוכל ללכת בדרך: יעצרכה. בה"א כמו והיו לאות על ידכה כמו הנכבת עמכם ולא יענוכה והדומים להם: (מה) ויהי עד כה ועד כה. בין כך ובין כך כלומר בעוד שהיה מוסר מרכבתו ויורד מן

המקום

רלבג

הנה היתה אמונתם כי בעבדם הבעל תתן הארץ יבולה הנה בתת הארץ יבולה שהיה מגיע מהש"י התחזקו להאמין בבעל לחשבם כי מאתו נהיה זה: (מ) ויורידם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם. יתכן שצוה העם לשחוט אותם שם. ואפשר שהוא בעצמו שחט אותם בקנאו לש"י כמו שהרג שמואל את אגג בידו והרג פנחס זמרי וכזבי בידו בקנאותו לש"י וזהו היותר נאות: (מא) עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם. ר"ל שקודם השלימך לאכול ולשתות תשמע קול המון הגשם והנה אמר לו שיעלה לפי שהעיר ההיא הסמוכ' להר הכרמל היתה יותר גבוהה מהמקום שהיו בו אליהו וישראל והנה בטח אליהו בש"י שיעשה זה או ידע זה בנבואה: (מב) ואליהו עלה אל ראש הכרמל. ידמה שכבר עלה שם כדי שיוכלו לראות משם אם עבים עולים מצד המערב או אולי היה אויר המקו' ההוא יותר זך ולזה יתכן שתהיה תפלתו יותר נשמעת מהמקום ההוא כי לזכות האויר יהיה המקום יותר מוכן אל שידבק בו השפע האלהי: ויגהר ארצה. ר"ל שכפף ראשו למטה בדרך ששם פניו בין ברכיו והיה מתפלל לש"י עם זה ההכנעה וההכנעה כדי שתהיה תפלתו נשמעת יותר כי ימהר הש"י להביא המטר להשגחתו על הנביא שלא ישקוד בזה הצער: (מג) עלה נא הבט נא דרך ים. ידמה שלא עלה עמו נערו וקרא לו שיעלה שם להביט דרך ים אם יראה דבר מורה על ירידת המטר כי לא היה מסכי' אליהו להסיר עצמו מהמצב ההוא המצער אותו עד יראה בסימן ששמע השם תפלתו ולזה לא היה אליהו בעצמו יכול להביט זה והנה היה מתפלל אליהו תמיד בהיותו בזה המצב וכאשר היה משלים התפלה הי' קורא לנערו שיבט דרך ים אם יראה שום ענן והיה אומר לו אין מאומה עד הפעם השביעי' שאמר לו שכבר ראה עב קטנ' ככף איש עולה מים. והנה הוצרך אליהו בכל זה לפי שלא היו ישראל ראויים מצד עצמם שיגיע להם הש"י זה הטוב על דרך המופת ולולי רוב תפלת אליהו והצטערו בזה האופן לא היה מגיע להם מטר בזה הדרך אבל יבא להם כמנהג הטבע בשתסור עצירת המטר שהביא הש"י להם ואמנם רצה אליהו שיגיע להם המטר תכף כדי שיכירו כי עונותיהם היו מסבבים עצירת המטר ולזה בא המטר תכף ששבו אל ה':

(מד) אסור ורד ואל יעצרכה הגשם. ר"ל אם תראה שלא יעצרך הגשם פה לרדני אסור המרכבה תכף ורד ליזרעאל קודם בא הגשם: (מה) וירכב אחאב וילך יזרעאל. ידמה שבהיותו בדרכו ירד גשם גדול

קודם

מצודת ציון

ור"ל שרפם הכל כהלוקק בלבון: (מ) תפשו. אחזו לבל יברחו: (מב) ויגהר. ענין השתטחות כמו ויגהר עליו (מ"ב ד'): (מג) אין מאומה. אין כלום: (מד) אסור. קשור הסוסים להמרכבה: יעצרכה. יעכב אותך כמו אם תעצרני לא אוכל (שופטים י"ג): (מה) התקדרו. נתחשכו כמו

שמש

מצודת דוד

היה עד הנה אחורנית להפנות ממך: (לט) ויפלו על פניהם. להשתחות לה'. ה' הוא האלהים וכו'. הכפל בא לחזק: (מא) עלה. אכול ושתה. כלומר הואיל ופני כולם ואמרו ה' הוא האלהים לזה עלה מעתה לאכול ולשתות בשמחה להמחך והמה בלב טוב ייכך כי הנה ישמע קול המון הגשם: (מב) ראש הכרמל. ראש הר הכרמל: ויגהר ארצה. השתטח לארץ ואח"ז קם ושם פניו בין ברכיו להתפלל על המטר ואף שה' אמר לו ואתנה מטר וכו' מ"מ התפלל למהר לתתו בעוד אחאב שם ועל כי היה

בנות

רש"י

ילך אחאב יחידי שחלק כבוד למלכות : וישנס מתניו . כמו ויאזור ואין לו דמיון ואף הוא לא בא אלא ללמד לשון זירוז נזדרז כגבור : (ב) כה יעשון אלהים . כמו שעשית לנביאי הבעל : (ד) רותם . ייניבר"א בלעז : ויאמר רב . סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטריף כדין : (ו) רצפים . פחמים וכן ובידו רצפה (ישעיה ו' ו') :

רדק

המקום אשר אכל שם וי"ת והוה עד דמיזדרז ונחית : התקדרו עבים ורוח . חשכו מפני העבים והיה רוח והרוח סימן למטר ותרגום אתאפילו עננא ורוחא . (מו) ויד ה' היתה אל אליהו . כתרגומו ורוח גבורה מן קדם ה' הות עם אליהו וזריז חרציה כי כח וגבורה נוסף לו שהרי אחאב כבר רכב והוא הלך אחריו רגלי והשיגו ורץ לפניו עד יזרעאל : וישנס . ויחגור ולמדו רבותינו ז"ל מזה ואמרו לעולם תהא אימת מלכות עליך שהרי אליהו שנס מתניו ורץ לפני אחאב : באכה . כן דרך המקרא להורות המקום כמו באכ' מנית באכה אשור' וכן כלם וכנוי הכ"ף כנגד יודע המקום: (ב) כה יעשון אלהים וכה יוסיפון. דרך שבועה כמו כה יעשה אלהים לי וכה יוסיף ואמר בלשון רבים כי דעתה אל האלהים שהיתה עובדת הבעל והאשרה ומן התימה מה שתרגם יונתן כדין יעבדון דחלתא דה' ובנסחא טובה מצאתי כדין יעבדון דחלתאי וזה הוא האמת והנוסח שכתוב בהם דחלתא דה' טעות סופר הוא : (ג) וירא ויקם . ראה עצמו בסכנה והלך ונמלט אל נפשו והמפרשים וירא כמו ויירא לא ידעתי למה ועוד כי לא יתכן מדרך הדקדוק וגם יונתן תרגם וחזא וקם ואזל לשיזבא ית נפשיה : ויבא באר שבע אשר ליהודה. לא נאמר אשר ליהודה אלא בעבור באר שבע אשר נמצא בנחלת בני שמעון כי הוא אותו הכתוב ג"כ בנחלת בני יהודה. וכבר פירשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה מנה אותו עם יהודה ומנאו עם שמעון אלא אמר אשר ליהודה כלו' יצא לו מתחת רשות אחאב ומארצו והלך לו אל ארץ יהוד' מפחדו מאיזבל : (ד) והוא הלך במדבר. אפי' בארץ יהוד' לא בטח כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו שם ויצא מן הישוב והלך לו במדבר במקום שלא ימצא מחיה וימות כי בחר מותו מחייו או יראה אליו דבר ה' מה יעשה: תחת רותם אחת. אחת כתיב וקרי אחד כי יאמר בלשון זכר ונקבה אבל לשון זכר יראה יותר ורותם מן גחלי רתמים כמו מן בקר בקרים והוא עץ שפל שגחלתו חמה מאד יש מפרשים שהוא שלועזין אותו זניסט"א ויש אומרין שהוא שלועזין יניבר"י : ויאמר רב . כלומר רב לי עוד בעה"ז ואני בו בסכנה כל יום ויום ויונתן תרגם ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מיטרף כדין : כי

אל

רלבג

קודם באו ליזרעאל : (מו) ויד ה' היתה אל אליהו . ר"ל שכבר בא אליו דבר ה' שיעשה זה ר"ל לשנס מתניו ולרוץ לפני אחאב עד שבא אחאב ליזרעאל והנה שנוס מתניו הוא שחגר מתניו בדרך שיתכן לו לרוץ בזולת נזק באבריו הפנימיים מפני חוזק התנועה : (א) את כל אשר עשה אליהו . הוא מה שעשה להוריד האש על העולה בדרך שאכלה העולה והעצים והאבנים והמים אשר בתעלה לחכה לבחון כי ה' הוא האלהי' ומה שעשה מהבאת המטר : ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב . ידמה שהודיע לה שהוא צוה לתפסם כלם ולהורידם לנחל קישון ושחטם שם כאילו רצה שלא יטמא דמם את הארץ ולזה נשפך דמם אל הנחל שיוליכהו למקום רחוק : (ב) כה יעשון אלהים . אמרה זה בלשון רבים לרבוי האלוהות אשר היו עובדים להם: (ג) וירא ויקם וילך אל נפשו . ר"ל שכאשר ראה הסכנה שהוא בה לא רצה לסמוך על הנס אבל קם תכף והלך למלט את נפשו: ויבא באר שבע אשר ליהודה . ר"ל שכבר היה למלך יהודה ולזה בא שם להמלט מיד איזבל ואע"פ שבא לנחלת בני שמעון הנה ידמה כי מפני היותו תוך ערי יהודה היו בני העיר ההיא תחת מלך יהודה או אולי במלחמות שנלחמו מלכי יהודה עם מלכי ישראל לקחו מלכי יהודה העיר הזאת : (ד) והוא הלך במדבר דרך יום . בחר ללכת במדבר כדי שלא יראהו איש שיוכל להגיד זה לאיזבל : וישב תחת רותם אחד. הוא עץ שפל גיניסט"ה בלעז : וישאל את נפשו למות. הנה מחוזק הרעב היה בוחר במות ולזה אמר כי רב לו במה שחיה ובקש מהש"י שיקח את נפשו וימיתהו כי לא טוב הוא מאבותיו שיזכה מפני זה לאורך הנפלא מן החיים : (ו) עוגת רצפים . ר"ל

לא טוב אנכי מאבתי . נראה כי ארכו ימיו יותר מימי אבותיו וזה ראיה לאומר פנחס זה אליהו : (ה) תחת רותם אחד. ובאמרו פעם שנית תחת רותם אחד ולא אמר תחת הרותם להודיע כי הרותם היה יחידי ולא מצא באותו המדבר מחסה

אַחְאָב וַיֵּלֶךְ יִזְרְעֶאלָה׃ מו וְיַד יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה׃

יט א וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים בֶּחָרֶב׃ ב וַתִּשְׁלַח אִיזֶבֶל מַלְאָךְ אֶל־אֵלִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי־כָעֵת מָחָר אָשִׂים אֶת־נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ אַחַד מֵהֶם׃ ג וַיַּרְא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּנַּח אֶת־נַעֲרוֹ שָׁם׃ ד וְהוּא־הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יוֹם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם אֶחָת וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר ׀ רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי־לֹא־טוֹב אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי׃ ה וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה מַלְאָךְ נֹגֵעַ בּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ קוּם אֱכוֹל׃ ו וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים

ז'. ג'
ג'
ו' מ"ל ה' כתרא
ה'. ל' וחס' יו"ד
ב' האב . כ"ה פתח
ז'. ל"ג ר"פ
אחד ק'
ז' מלין כתיב
ת' ולא קריין
ג' וזקף פתח
ב' בה
ה' מ"ל
ח'

וַהֲוָה מְטַר סַגִּי וּרְכִיב אַחְאָב וַאֲזַל לְיִזְרְעֶאל׃ מו וְרוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת עִם אֵלִיָּהוּ וְזָרִיז חַרְצֵיהּ וּרְהַט קֳדָם אַחְאָב עַד דַּאֲתָא לְיִזְרְעֶאל׃

א וְחַוִּי אַחְאָב לְאִיזֶבֶל יַת כָּל דִּי עֲבַד אֵלִיָּהוּ וְיַת כָּל דִּקְטַל יַת כָּל נְבִיֵּי שִׁקְרָא בְּחַרְבָּא׃ ב וּשְׁלַחַת אִיזֶבֶל אִזְגַּדָּא לְוַת אֵלִיָּהוּ לְמֵימַר כְּדֵין יַעְבְּדוּן דַּחַלְתָּאֵי וּכְדֵין יוֹסְפוּן אֱלָהִין כְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר אֲשַׁוֵּי יַת נַפְשָׁךְ כְּנַפְשָׁא דְּחַד מִנְּהוֹן׃ ג וַחֲזָא וְקָם וַאֲזַל לְשֵׁיזָבָא נַפְשֵׁיהּ וַאֲתָא לִבְאֵר שֶׁבַע דִּי לְשִׁבְטָא יְהוּדָה וּשְׁבַק יַת עוּלֵימֵיהּ תַּמָּן׃ ד וְהוּא הֲלֵיךְ בְּמַדְבְּרָא מַהֲלַךְ יוֹמָא וַאֲתָא וִיתֵיב תְּחוֹת רִתְמָא חָד וּשְׁאֵיל יַת נַפְשֵׁיהּ לִמְמָת וַאֲמַר סַגִּי לִי אַרְכָּא עַד אֵימָתַי אֲנָא מִטְּרַף כְּדֵין כְּעַן יְיָ סַב נַפְשִׁי אֲרֵי לָא טַב אֲנָא מֵאֲבָהָתָי׃ ה וּשְׁכִיב וּדְמוֹךְ תְּחוֹת רִתְמָא חָד וְהָא דֵין מַלְאֲכָא קָרֵיב בֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ קוּם אֱכוֹל׃ ו וְאִסְתְּכֵי וְהָא אִסָּדוֹהִי חֲרָרָא

יעשון ה' בקריאה וסי' והזהרת אתהם את החקים ואת התורות . ועלי זקן מאד . ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר . בן הדד דמלכים . הכה אפרים שרשם יבש : ז' מלין כתיב ת' ולא קרינן וסי' באחת ובאנו אליו באחת המקומות . אחת תחת רתם אחת . המומתים ותקח יהושבע בת המלך . ארבעת ואתה בן אדם כה אמר ה'. בשנת ויהי בשנת ההיא בראשית ממלכת צדקיהו . בשנת הדבר אשר היה אל ירמיהו . התפלשתי בגת אל תגידו :

תולדות אהרן ויד ה' . זבחים קב מנחות לא כל הפרשה עקידה שער פד : וירא ויקם . זוהר ויגש : וישב . זוהר תשא : וישאל . זוהר ויגש :

מצודת דוד

בטוח שיקובל תפלתו אמר לאחאב מתחילה כי קול המון הגשם : (מג) עלה נא . עמי מתחילה אל ראש ההר : הבט דרך ים . ראה לפאת המערב אם נראה עבים עולים ובמענו לא רצה להבטות אנה ואנה עד עת תקובל תפלתו : שוב שבע פעמים . ר"ל שבעה פעמים אמר לו לשוב ולהביט : (מד) אסור ורד . אסור המרכבה ורד לביתך לבל יעכב אותך הגשם כי אם תשהה עוד תהיה מעוכב מן הגשם : (מה) עד כה ועד כה . בין כך ובין כך ר"ל בעוד שאסר המרכבה וירד ממקומו השמים ברבוי העבים ונשב הרוח ויהי הגשם : וירכב . עם היות הגשם : (מו) ויד ה'. ר"ל רוח גבורה מה' : וישנס . חגר מתניו להיות מזורז ביותר ורץ ברגלי לפני מרכבת אחאב עד המקום אשר יבואו בו ליזרעאל ועשה זאת לחלוק כבוד למלכות : יט (א) אשר עשה . בהורדת האש והגשם : (ב) כה יעשון וכו' . הוא ענין שבועה ונזמה ולא אמרה וכאילו אמרה כהשבועה ההיא יעשון וכו' ועוד יוסיפו טובה כי כעת מחר וכו' ואמרה בלשון רבים כי עבדה לבעל ולאשרה : אחד מהם . מנביאי הבעל : (ג) וירא . ראה עצמו בסכנה : אל נפשו . בעבור למלט נפשו : אשר ליהודה . ולא ממשלת אחאב : (ד) תחת רותם . לחסות בצלו :

ויואל

מצודת ציון

שמש וירח קדרו (יואל ב') : (מו) וישנס . ענין חגורה ואין לו דומה : עד באכה . עד אשר תבוא וכאלו ידבר לנוכח המקום : (ב) כעת . כ"ף באה לאמתת הדבר : (ד) רתם . שם אילן שגחלתו תמיד חמים מאד וכן גחלי רתמים (תהלים ק"כ) : (ו) מראשותיו . סמוך לראשו : עוגת

רדק

מחסה אחר שישכב שם אלא אותו רותם לבדו ובדוחק היה יכול לחסות תחתיו: והנה זה מלאך. אינו אומר זה על הודעת המלאך אלא יבא על הזמנת העת כמו הנה וכן קול דודי הנה זה בא והיה מספיק באחד אלא יבאו שניהם למהירו' הזמנת הענין כלומר תכף שישן בא אליו המלאך ונגע בו והעירהו משנתו ויאמר לו קום אכול:

(ו) עוג' רצפי'. עוג' אפוי' בגחלי': ויאכל וישת. לא אכל כל העוגה ולא שתה כל המים שהרי פעם שנית אמר לו שיאכל ולא ראינו שיאכל ושיהיה שם עוגה אחרת ולא מים אחרים: (ז) כי רב ממך הדרך. והוא לא היה יודע אנה ילך אלא שהיה הולך לתומו ארבעים יום וארבעים לילה עד הר חורב ונתיישר לו הדרך שם כמו לארון שאמר וישרנה הפרות בדרך וגו' וכשהגיע שם עמד כי חשב כי שם יראה לו דבר ה' שבאותו ההר נגלה תחלה למשה ובו נגלה הכבוד ונתן תורה לישראל או היתה העמידה בלי כוונתו כמו שהיתה ההליכה שמה: (ח) בכח האכילה ההיא. לא היה זה כנס משה רבינו כי בו נאמר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולא אמר שעמד בכח האכילה ובאליהו אמר בכח האכילה כלו' שנשתהא המאכל באצטומכא ולא בשלה אותו הכח המבשלת ולא משכה אותו כח המושך ונזון הגוף באותו מאכל ארבעים יום וארבעים לילה: (ט) ויבא שם אל המערה. מערה היתה בהר סיני ועליה נאמר ושמתיך בנקרת הצור כמו שתרגם אונקלוס במערת טינרא: מה לך פה אליהו. טעם השאלה תחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם וכן שאלת מה לך הים כי תנוס מפני התשובה אי הבל אחיך הרצחת וגם ירשת הראית כי נכנע אחאב ואע"פ שהוא יודע לב בני האדם וכן ויאמר לו איכה מה זה בידך וכן ענין מה לך פה למה יצאת ממקומך מה יש לך פה: (י) קנא קנאתי לה'. הקנאה שקנאתי לשם ה' והרגתי נביאי הבעל המתעי' את ישראל עד שעזבו בריתך שכרת עם בני ישראל בהר סיני. ובדרש בריתך שבטלו מהם ברית מילה אותה הקנאה גרמה לי לצאת ממקומי לברוח מפני איזבל ולבא פה: את מזבחותיך הרסו. כמו שאמר למעלה את מזבח ה' ההרוס: ואת נביאיך הרגו בחרב. כמו שאמר למעלה בהרוג איזבל את נביאי ה': ואותר אני לבדו. והלא נותרו המאה שהחביא עובדיה אלא לפי שלא היו נודעים הרי הם כאילו אינם: (יא) צא ועמדת בהר. נראה כי

רשי

אל המער'. היא נקראת צור שעמד בה משה (שמות ל"ג כ"ב): (י) את מזבחותיך הרסו. במות יחיד הנעשות לשם שמים שהרי מזבח בית הבחירה בירושלים היה: (יא) ורוח גדולה. משרית מלאכי רוחא: ברעש. משרית מלאכי זיעא: (יב) אש. משרית מלאכי אשא: קול דממה דקה. קל דמשבחין בחשאי אבל בנביאי א"ה אומר דממה וקול אשמע (איוב ד' ט"ז) דממה

וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּשָׁב
ספק וַיִּשְׁכָּב׃ ז וַיָּשָׁב מַלְאַךְ יְהוָה ׀ שֵׁנִית
וַיִּגַּע־בּוֹ וַיֹּאמֶר קוּם אֱכֹל כִּי רַב מִמְּךָ
ג' הַדָּרֶךְ׃ ח וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ
ג' בְּכֹחַ ׀ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹהִים
י"ב בליש' חֹרֵב׃ ט וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־הַמְּעָרָה וַיָּלֶן
ג' ב' לא ייחסן זק שָׁם וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ
כ"ב חס' מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ י וַיֹּאמֶר קַנֹּא
י"ב דסמי' קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־
עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
ג' כ' חס' וא' מ"ל. ג' מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ
הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי
וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃
יא וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה
ד' דסמי'. כ' וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק
מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי
ג' קמין יְהוָה לֹא בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ
רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ יב וְאַחַר הָרַעַשׁ
אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל

מַעֲפְפָא וּצְלוּחִיתָא דְמַיָא
וַאֲכַל וּשְׁתִי וְתַב וּשְׁכִיב׃
ז וְתַב מַלְאֲכָא דַייָ תִּנְיָנוּת
וּקְרֵיב בֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ קוּם
אֱכוֹל אֲרֵי סַגִּי מִנָךְ
אוֹרְחָא׃ ח וְקָם וַאֲכַל
וּשְׁתֵי וַאֲזַל בְּחֵילָא
דַאֲכִילְתָא הַהִיא אַרְבְּעִין
יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן עַד
דַאֲתָא לְטוּרָא דְאִתְגְלֵי
עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ לְחוֹרֵב׃
ט וְעַל תַּמָן לִמְעַרְתָּא וּבָת
תַּמָן וְהָא פִּתְגָמָא דַייָ עִמֵיהּ
וַאֲמַר לֵיהּ מַה לָךְ כָּא
אֵלִיָהוּ׃ י וַאֲמַר קַנָאָה
קַנֵיתִי קֳדָם יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת
אֲרֵי שְׁבַקוּ קְיָמָךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
יָת מַדְבְּחָךְ פַּגָרוּ וְיָת נְבִיָּךְ
קְטַלוּ בְּחַרְבָּא וְאִשְׁתַּאֲרִית
אֲנָא בִּלְחוֹדִי וּבְעוֹ יָת
נַפְשִׁי לְמִקְטְלַהּ׃ יא וַאֲמַר
פּוּק וּתְקוּם בְּטוּרָא קֳדָם
יְיָ וְהָא יְיָ מִתְגְלֵי וּקְדָמוֹהִי
מַשְׁרְיַת מַלְאֲכֵי רוּחָא
מְפָרְקִין טוּרַיָא וּמְתַבְּרִין
כֵּיפַיָא קֳדָם יְיָ וְלָא בְּמַשְׁרְיַת
מַלְאֲכֵי רוּחָא שְׁכִנְתָּא דַייָ וּבָתַר מַשְׁרְיַת מַלְאֲכֵי רוּחָא מַשְׁרְיַת מַלְאֲכֵי זִיעָא וְלָא
בְּמַשְׁרְיַת מַלְאֲכֵי זִיעָא שְׁכִנְתָּא דַייָ׃ יב וּבָתַר מַשְׁרְיַת מַלְאֲכֵי זִיעָא אֶשָּׁתָא וְלָא
בְּמַשְׁרְיַת מַלְאֲכֵי אֶשָּׁתָא שְׁכִנְתָּא דַייָ וּבָתַר מַשְׁרְיַת מַלְאֲכֵי

והנה ה' ד' בקריאה וסי' צא ועמדת מהר לפני. ויען השליש תניינא דפסוק נמסר בריש סדר ויצא: ברוח ג' קמצין וסי' מפרק הרים. ותבנית כל אשר היה ברוח בר"ה. אין אדם שליט ברוח לכלוא:

תולדות אהרן מה לך. זוהר תשא: כי עזבו. עקרים מב פ' כח ופ' ל: ומשבר סלעים. עקידה שער פג זוהר נו: לא ברוח ה'. חגיגה טו: ואחר הרעש. ברכות שם: ואחר האש. חגיגה שם:

רלבג

ר"ל עוגה שנאפית ברצפי אש: (ח) וילך בכח האכילה ההיא. ר"ל בכח שקנה מהאכילה ההיא הלך ארבעים יום וארבעים לילה ואולם אמר שקנה הכח מהאכילה ההיא כי קודם האכילה היה חלוש מאד והיה קרוב מאד למות מפני הרעב. והנה בא בדרך המדבר עד הר חורב שנתנה בו התורה לישראל: (ט) ויבא שם אל המערה וילן שם. ידמה שכבר היתה מערה בהר חורב ולן שם אליהו: והנה דבר ה' אליו ויאמר. אחשוב כי בתחלה בא אליו דבר ה' על דרך הנבואה ושאל לו הש"י מה לך פה אליהו ואע"פ שכבר ידע זה הש"י על דרך אמרו לקין אי הבל אחיך והנה השיב אליהו כי הוא מקנא לש"י כי בני ישראל עזבו את ברית התורה והרסו מזבחות הש"י כי לא רצה לעבוד כי אם אלהים אחרים והרגו נביאי השם בחרב כי כבר הרגה אות' איזבל כמו שקדם ונשאר אליהו לבדו מן הנביאים הידועים לה ובקשה להרוג אותו וכאילו שאל מהש"י על זה שיקום נקמתו על אלו הרעות שעשו ישראל והנה קרה זה לאליהו מרוב כעסו על חטאת ישראל אז אמר לו הש"י שיצא ויעמוד בהר לפני ה' ר"ל כי כשיראה לו כבוד ה' אז יצא מהמערה וידמ' שכבר עשה זה הש"י כדי שיבקש אליהו רחמים על ישראל לא שיתפלל להשחיתם על רוע מעלליהם כי היה רצון הש"י להאריך להם אפו כדי שישובו אליו ולזה הראה לו הדברים המשחיתים כמו הרוח הגדולה והחזקה שהיא מפרקת הרים ומשברת סלעים: (יא) ולא היה ברוח ה'. כי אין מדרך הש"י שיביא הרעות אם לא לתכלית שיגיע מהם טוב ולפי שנתבאר לש"י שלא יהיו מקבלי' תוכחת לא רצה לענשם על אלו החטאים לפי מה שראוי אבל המתין להם אם ישובו מדרכם הרעה. והנה היה אחר הרוח רעש והוא מזיק כי הוא כלי להפכת הארצות. וזכר ג"כ שלא ברעש ה' כמו שזכרנו ברוח

מצודת ציון

עוגת. חררה: רצפים. אפויה ע"ג גחלים כמו ובידו רצפה (ישעיה ו'): (ט) פה. כאן: (י) קנא קנאתי. נקם נקמתי וכן בקנאו את קנאתי (במדבר כ"ה): (יא) מפרק. משבר כמו וברכיהן יפרק

מצודת דוד

וישאל. שאל מה' לקחת נפשו ולמות בידי שמים: רב עתה. ר"ל הואיל ואני עתה בצער הנה נחשבים לי ימי למרובים ואין לי חפץ בהם ולכן קח נפשי כי לא לעולם החיה כי לא טוב אנכי מאבותי להנצל מן המיתה ואם כן מה לי עתה מה לי להאריך זמן: (ה) וישכב וכו'. ר"ל אף כשבא לשכב ולישן בהתפשטות רגליו לא מצא מנוח רק תחת רותם אחד לחסות בצלו כל אורך הגוף: והנה זה. הלשון הזה יורה למהירות הדבר לומר מיד כשישן בא אליו המלאך וכן קול דודי הנה זה בא (ש"ה ב'): נוגע בו. להקיצו משנתו: (ז) כי רב ממך הדרך. ר"ל הדרך שאתה רוצה ללכת בה היא מרחק רב ממך ולא תמצא מה לאכול ולזאת קום ואכול טוב וממנו תבא זמן רב: (ח) בכח האכילה ההיא. ע"פ נס לא נתכלה במעיו כל הזמן ההוא: עד הר. עד בואו להר האלהים והוא הר חורב: (ט) אל המערה. שעמד בה משה וכמ"ש ושמתיך בנקרת הצור (שמות ל"ג) ותרגומו במערת טנרא: מה לך פה. למה באת הנה ובא השאלה בדרך לשון בן אדם השואל בכדי להכנס עמו בדברים ודוגמתו אי הבל אחיך (בראשית ד'): (י) קנא קנאתי לה'. מקנא הייתי קנאת ה' להרוג נביאי הבעל ולעצור המטר על אשר עזבו בריתך וכו': הרסו. כמ"ש למעלה וירפא את מזבח ה' ההרוס: לבדי. כי מאה הנביאים שהחביא עובדיה אינם ידועים להם: ויבקשו וכו'. כלומר לזה באתי הנה להתפלל במקום המקודש לקחת נקמתי מהם: (יא) צא. עתה לצאת מן המערה ולעמוד בהר לפני ה' כי כבוד השכינה

דְּמָמָה דַקָּה ׃ יג וַיְהִי ׀ כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ ב׳קטר׳סמיכ
וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד ג׳
פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר
מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ ׃ יד וַיֹּאמֶר קַנֹּא ב׳חס׳ וכענין
קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־ י״ב
עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ ג׳. ג׳
בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־
נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ ׃
טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ ו׳ ר״פ
מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־ ב׳ פתח בית הון
חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם ׃ טז וְאֵת יֵהוּא וסי׳ דמשק סקרהה
בֶּן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל
וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה

אֶשְׁתָּא קָל דִּמְשַׁבְּחִין
בְּחַשָׁאִי ׃ יג וַהֲוָה כַּד שְׁמַע
אֵלִיָּהוּ וּכְרִיךְ אַפּוֹהִי
בְּשׁוֹשִׁיפֵיהּ וּנְפַק וְקָם בִּתְרַע
מְעַרְתָּא וְהָא עִמֵּיהּ קָלָא
וַאֲמַר מַה לָךְ כָּא אֵלִיָּהוּ ׃
יד וַאֲמַר קַנָּאָה קַנֵּיתִי
קֳדָם יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת
אֲרֵי שְׁבַקוּ קְיָמָךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יַת מַדְבְּחָךְ פַּגַּרוּ
וְיַת נְבִיָּךְ קְטַלוּ בְּחַרְבָּא
וְאִשְׁתְּאַרִית אֲנָא בִּלְחוֹדִי
וּבְעוֹ יַת נַפְשִׁי לְמִקְטְלַהּ ׃
טו וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ אֱזֵיל תּוּב
לְאוֹרְחָךְ לְמַדְבְּרָא דְּדַמֶּשֶׂק
וּתְהָךְ וְתִמְשַׁח יַת חֲזָאֵל
לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל אֲרָם ׃
טז וְיַת יֵהוּא בַּר נִמְשִׁי
תִּמְשַׁח לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְיַת אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט מִמֵּישַׁר מְחוֹלָה

ויאמר ה' אליו ו' ר"פ בקריאה וסי' מי שם פה לאדם או מי ישום . זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם . שמעתי את תפלתך . לך שוב לדרכך מדברה . עבור בתוך העם . קרא שמו יזרעאל :

תולדות אה"ן ויבקשו . ע"כ בעקידס שער פח : ומשחת את חזאל . ע"כ בעקרים פ' ל :

דממה היתה לשבח . ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממה דטינטישמנ"ט בלעז ואין שומעין הקול ממש : (יג) וילט פניו . וכריך אפוהי וכן הוא אומר לוטה בשמלה (שמואל א' כ"א ט') : (טז) תמשח לנביא תחתיך. אי איפשי בנביאותך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני :
ימית

כי פתח המערה היה בשיפוע ההר או בראשו לא בתחתית ההר שהרי אמר לו צא ועמדת בהר והוא עמד פתח המערה : והנה ה' עבר . פי' כבוד ה' עבר לפניו כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויעבור ה' על פניו ועבר לפניו תחלה רוח גדולה וחזק והיה אומר לו הקול לא ברוח ה' כלומר הכבוד ההוה לשעתו ומה שאמר מפרק הרים ומשבר סלעים דרך הפלגה ואמר לו הקול בעבור הרוח כי הכבוד לא היה עובר עדיין ואחר עבור הרוח היה רעש שרעש ההר ואמר לו הקול כי הכבוד איננו באש ואחר עבור האש עבר הכבוד עם קול דממה דקה והבין אליהו כי אז עבר הכבוד כשומעו קול דממה דקה : (יג) וילט פניו באדרתו . כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויסתר משה פניו ופי' ויצא ויעמד פתח המערה כשמע קול דממה דקה צא ועמד בהר פתח המערה וכסה פניו כמו שאמר לו הדבר צא ועמדת בהר לפני השם ר"ל שיעבור הכבוד ומתוך אותו הקול דממה יצא אליו קול דבר שאמר לו מה לך פה אליהו ופירוש קול דממה דקה קול נמוך וי"ת הפסוק כן והא ה' מתגלי וקדמוהי משריית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כיפיא קדם ה' וגו' כבעמוד ויש לשאול מה היה כל זה הענין ולא אמר לו מה יעשה עד שהביאו א הר חורב והראה לו כל זה הכבוד . והנראה בעיני כי כל זה היה גמול המעשה הטוב שעשה בהר הכרמל וקדש שם ה' בתוך בני ישראל והחזירם למוטב עד שאמרו כלם ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים והרג נביאי הבעל גמלו האל בצדקו והביאו אל מקום הכבוד עם פלא גדול שעשה עמו בדרך והראה לו כל הכבוד הזה וצריך להתבונן ברוח וברעש ובאש ובקול דממה דקה : וילט פניו . כסה פניו כמו לוטה בשמלה פני הלוט הלוט : (טו) שוב לדרכך . אחר שאמר לו שוב הבטיחו שלא יהרגו אותו ואמר לדרכך מדברה דמשק ומדבר דמשק לא היה דרכו אלא אמר לו לך לדרכך ותקח מדרך הזה דרך המדבר דמשק למשוח חזאל מלך ארם והנה אליהו לא משח את חזאל ולא יהוא אמר לו הקב"ה על הקנאה אשר קנאת לי כי עזבו בני ישראל את בריתי אני מודיעך כי על ידי שלשה אלה אכלה כל העוזבים את בריתי ואתה תמשח חזאל למלך על ארם כלומר תצוה לאלישע שיהיה נביא תחתיך שימנה אותו למלך והוא יעשה רעה על ישראל וכן יהוא תמשח כלומר תצוה לאלישע שימשחהו וכן משחו אלישע ע"י אחד הנביאים אם כן למה צוה לו שילך מדברה דמשק כיון שלא משח הוא חזאל יתכן לפרש כי כיון שהלך מדברה דמשק ומצא בדרכו אלישע בן שפט והנבואה אמרה לו משיחת אלישע אחרון לחזאל ויהוא והוא מצאו ראשון הבין כי ע"י אלישע יהיו נמשחים ולא הקדימם האל בנבואה אלא על דרך הנקמה שיהיה ראשון חזאל ואחריו יהוא ואחריו אלישע כמו שאמר והיה הנמלט וגו' : מדברה דמשק . נפתחה הבי"ת מפני הסמיכות וכן מדברה בית און : ומשחת את חזאל . לפי שמנוי המלוכה או הגדולה הוא ע"י משיחה ברוב נאמר למנוי אע"פ שאינו ע"י משיחה בלשון משיחה לפיכך אמר ומשחת את חזאל וכן אמר תמשח לנביא תחתיך וכן אמר
על

רלבג

ברוח : (יב) והנה אחר הרעש אש שהוא יותר מזיק. וזכר ג"כ כי לא באש השם לסבה שזכרנו וכאילו באר בזה שאלו הרעות שיבאו להם בהדרגה אינם מכוונות מהש"י אך הסתיר פניו מהם ועזבם כמו מטרה לחצי הרעות הנכונות לבא עליהם היה זה כן לפי שהרעו' הבאות על צד הקנאת המוסר לא יועילו להם הלא תראה כי מפני עצירת הטל והמטר שלש שנים לא נכנעו מפני הש"י: והנה אחר האש קול דממה דקה . ר"ל קול נמוך מהש"י כאילו הוא מורכב מהקול והשתיקה והנה העיר בזה כי אחר נפלם באלו הרעות ולא ירגישו שעונותיהם הטו שיהיו משולחים ונעזבים למקרי הזמן הנה יבא להם מוסר מה מהשם ית' אך לא יהיה שלם באופן שהיה מביא השם ית' המוסר לישראל במדבר בימי משה שהיה מגיע באופן שהיו מרגישי' תכף כי בסבת העון היה אך יהיה בזה הענין כמו מורכב מהקול ומהשתיקה . וידמה כי מרוב כעס אליהו על רוב חטאת ישראל לא שם אל לבו להבין את דבר המראה הזאת ולזה השיב באופן שאמר בראשונה : (יג) ויהי כשמוע אליהו . ר"ל כשמוע אליהו קול הש"י הסתיר פניו מהביט אל האלהים ולזה כסה פניו באדרת שהיה לבוש בה ויצא מהמערה כמו שצוהו השם ית' ועמד פתח המערה : (טו) ויאמר ה' אליו לך לדרכך מדברה דמשק . ר"ל שילך לדרכו אל מדבר דמשק ומשם ימשח חזאל למלך על ארם והרצון בזה היותו נבחר למלך על ארם ומשם ימשח יהוא בן נמשי למלך על ישראל ומשם ימשח אלישע בן שפט מאבל מחולה לנביא תחת אליהו אחר שאין רצון אליהו להיות לנביאו ולמזהיר לישראל עד שכבר קץ בחייו מפני רוע מעשיהם ואמר לש"י שיקח את נפשו . ולפי שלא מצא שם בדרך כי אם אלישע בן שפט השליך אדרתו עליו לעשות לו סימן שיהיה נביא וילבש נבואת אליהו עם שלביש' האדרת היתה סימן לנביא ולזה אמר הכתוב ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש וידמה שהודיע אליהו לאלישע את הנבואה וצוהו שיודיע לחזאל שהוא יהיה מלך על ארם ושימשח יהוא בן נמשי למלך על ישראל ולזה היה כאילו ימשחם אליהו או יהיה הרצון בזה כי מפני רצון אליהו בעונש ישראל לפי מה שיורה מה שלמד עליהם חובה לפני הש"י הנה הוא סבת המשח חזאל למלך על ארם ומשח יהוא למלך על ישראל והמשח אלישע לנביא תחתיו ולזה אמר לו הש"י בכל אלו הדברים ומשחת כי הוא סבת המשחם כמו שזכרנו:
והנה

מצודת דוד

תעבור לפניו : והנה ה' עובר . אחר כל המחנות ההם : ורוח גדולה . תרגום יונתן משרית מלאכי רוחא רצה לומר מחנה מן מלאכי רוח עברו לפני ה' עד לא עבר כבוד השכינה : לא ברוח ה' . רצה לומר בא אליו קול הנבואה . ואמרה שאין כבוד השכינה עוברת במחנה מלאכי הרוח : רעש . ת"י משרית מלאכי זיעא : לא ברעש ה' . קול הנבואה אמרה לא ברעש ה' : (יב) אש . ת"י משרית מלאכי אשתא : לא באש ה' . כן אמרה קול הנבואה : קול דממה דקה . ר"ל קול חשאי כאלו היה' מורכבת מקול ומשתיקה ולתוס' ביאור אמר שהקול היה דקה ותרגומו קול דמשבחין בחשאי : (יג) כשמוע אליהו . את קול הדממה והשכיל שהכבוד עובר וכרך פניו באדרתו לבל יביט אל הכבוד כמ"ש במשה ויסתר משה פניו (שמות ג') : ויצא ויעמוד . ויצא מהמערה ויעמוד בפתח : מה לך פה . על כי הראהו הכבוד ולא עבר ברוח וברעש ובאש כ"א בקול דממה דקה כי חפץ חסד הוא ולא יעיר כל חמתו לבוא ברוח וברעש ובאש ולזה שאל לו שוב מה לך פה ר"ל העודך באת הנה לבקש נקמה : (יד) ויאמר קנא קנאתי . ר"ל הלא מאז קנאתי קנאת ה' ולא לכבודי ולזה גם עתה אבקש נקם למען כבוד שמו : (טו) לך שוב לדרכך . בדרך אשר באת הנה והוא במדבר דמשק : ובאת . אל דמשק : ומשחת . הלשון הזה יורה על מינוי הגדולה והואיל ממשיחת מלכי ישראל שהיתה משיחה ממש : (טז) תמשח לנביא . אף בזה הוא ענין מינוי הגדולה : תחתיך . אחר שתעלה
בסערה

מצודת ציון

יפרק (זכריה י"א) : (יב) דממה . ענין שתיקה כמו יקם סערה לדממה (תהלים ק"ז) : (יג) וילט . ענין כריכה כמו לוטה בשמלה (ש"א כ"א) : באדרתו . מלבוש חשוב מיוחד לנביאים וכן ולא ילבשו
אדרת

תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ׃ יז וְהָיָה ב׳ רפין
הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא ס׳
וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע׃
יח וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים
כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל נ״י
וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ׃
יט וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־
שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר צְמָדִים ז׳פסוקי׳ אית בהון והוא והוא
לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר
אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו׃
כ וַיַּעֲזֹב אֶת־הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ ל׳
וַיֹּאמֶר אֶשְּׁקָה־נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי ל׳
וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי
מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ׃ כא וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו
וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי ל׳
הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם ל׳
וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ
וַיְשָׁרְתֵהוּ׃ כ א וּבֶן־ ל׳
הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם קָבַץ אֶת־כָּל־חֵילוֹ
וּשְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם מֶלֶךְ אִתּוֹ וְסוּס ל׳
וָרָכֶב וַיַּעַל וַיָּצַר עַל־שֹׁמְרוֹן וַיִּלָּחֶם

תְּמַשַּׁח לְמֶהֱוֵי נְבִיָא
תְּחוֹתָךְ׃ יז וִיהֵי דְיִשְׁתֵּיזֵיב
מֵחַרְבָּא דַחֲזָאֵל יִקְטוֹל יֵהוּא
וּדְיִשְׁתֵּיזֵיב מֵחַרְבָּא דְיֵהוּא
יִקְטוֹל אֱלִישָׁע׃ יח וְאַשְׁאַר
בְּיִשְׂרָאֵל שַׁבְעָא אַלְפִין כָּל
רְכוּבַיָא דְלָא כְרָעוּ לְבַעֲלָא
וְכָל פּוּמָא דְלָא נְשַׁק לֵיהּ׃
יט וַאֲזַל מִתַּמָן וְאַשְׁכַּח יַת
אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט וְהוּא
רָדֵי בִּתְרֵי עֲשַׂר פַּדָּנִין
דְּתוֹרָא צְמִידִין קֳדָמוֹהִי
וְהוּא בְּחַד מִתְּרֵי עַסְרָא
וַעֲבַר אֵלִיָּהוּ לְוָתֵיהּ וּרְמָא
שׁוֹשִׁיפֵיהּ עֲלוֹהִי׃ כ וּשְׁבַק
יַת תּוֹרַיָא וּרְהַט בָּתַר
אֵלִיָּהוּ וַאֲמַר אֶנְשׁוֹק כְּעַן
לְאַבָּא וּלְאִמָּא וְאֵהָךְ בַּתְרָךְ
וַאֲמַר לֵיהּ אֱזֵיל תּוּב אֲרֵי
מָה עֲבָדִית לָךְ׃ כא וְתָב
מִבַּתְרוֹהִי וּנְסֵיב יַת פַּדַּן
תּוֹרַיָא וְהַדְמֵיהּ וּבְמָנֵי
תּוֹרַיָא בַּשֵּׁיל לְהוֹן בִּסְרָא
וִיהַב לְעַמָּא וַאֲכָלוּ וְקָם
וַאֲזַל בָּתַר אֵלִיָּהוּ וְשַׁמְּשֵׁיהּ׃
א וּבַר הֲדַד מַלְכָּא דַאֲרָם
כְּנַשׁ יַת כָּל מַשִׁרְיָתֵיהּ
וּתְלָתִין וּתְרֵין מַלְכִין עִמֵּיהּ וְסוּסָון וּרְתִיכִין וּסְלֵיק וְצָר עַל שׁוֹמְרוֹן וְאַגֵּיחַ קְרָבָא

(יז) ימית אלישע . לא מצינו שהמית אלא ארבעים ושנים ילדים על ידי הדובים ביריחו (מלכים ב׳ ב׳ כ״ה) : (כ) לך שוב . מאחרי : כי מה עשיתי לך . שתבא אחרי : (כא) בשלם הבשר . בשל להם את הבשר . כך פירשו דונ״ש ומנחם וכן תרגמו יונתן בשתי תיבות . ואני אומר אין צריך לחלקו לשתי תיבות ומהו בשלם הבשר בשלם לשני השוורים את הבשר שלהם שהצמד אין פחות משנים : ויתן לעם . מרוב שמחה

על האבות אל תגעו במשיחי וכן למשיחו לכורש : (טז) תמשח לנביא תחתיך . כיון שאתה רוצה להסתלק מן העולם שאמרת רב עתה ה׳ קח את נפשי צריך שתניח נביא תחתיך ותמנה אלישע בן שפט ותלמידו . ובדרש א״א בנבואתך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני : (יז) ימות יהוא . שהרג כל עובדי הבעל וכל בית אחאב שהיו ע״ג : ימית אלישע. כי בהוכיחו אותם ולא היו שומעי׳ אליו ולא היו שבים מדרכ׳ הרעה האויבים יבואו עליהם והרגום וכאילו הוא היה ממית אותם כי יותר היו ענושים כשהיה מזהיר להם ומצוה משלא היה מזהיר להם או אפי׳ ימות אלישע במותו כי במות אלישע באו גדודי ארם ומואב בארץ : (יח) נשק לו . מלרע : (יט) והוא חורש . מלאו שהיה חורש הוא עם עבדיו שהיו חורשים עם הבקר וי״ב צמדים היו לפניו חורשים . וצמדים ר״ל בקר לפי שהשוורי׳ נצמדים יחד בעת החרישה נקראים צמד וצמדים ות״י תרין עשרין פדנין דתורא צמידין קדמוהי : והוא בשנים העשר . מן הי״ב צמדים הוא היה חורש באחד מהם וי״א עבדיו היו כל אחד ואחד עם צמדו והוא מתורגם והוא רדי בחד מתרי עשר והספור הזה להורות כי מצאו בי״ב והיה אות כי יהיה ממונה על י״ב שבטי ישראל לנביא ולמזהיר : וישלך אדרתו אליו . כמו עליו וכת״י ורמא שושיפיה עלוהי ולא שעזבה אצלו אלא שלקחו והלך לו וזהו שאמר וירץ אחרי אליהו עשה לו סימן שילך אחריו ולא אמר לו בפי׳ כי ידע שיבין כי מה׳ יהיה נביא וידע כי האל נתן בלב אלישע ללכת אחריו לשרתו לפיכך לא עשה אלא סימן ומה שאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך לנסותו אם היה אומר בלב שלם ופי׳ מה עשיתי לך רוצה לומר אם הטיתי אדרתי עליך לפיכך אתה רץ אחרי : (כ) אשקה נא . במקצת הספרים השי״ן בקמץ חטף : (כא) וישב מאחריו . לנשק לאביו ולאמו אע״פ

רלבג

(יז) והנה ימות יהוא רבים כי הוא השמיד כל בית אחאב והרג כל עובדי הבעל ונביאיו כהניו והרג איזבל אשר עליה אמר אליהו קצת אלו הדברי׳ לס״י ומה שאמר כי הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא אין הרצון בו שיקדם הרע שיעשה חזאל לישראל אל הרע שיעשה יהוא לישראל כי היה הענין בהפך זה כי בימי יהואחז בן יהוא היה הרע שעשה חזאל לישראל אך הרצון בו שמה שהיה נמלט מחרב חזאל אם היו חיים ימית יהוא כי ידמה שלא היה כח לחזאל בבית אחאב לו היה קיים כי אחאב ובניו הם היו מצליחים תמיד כנגד מלך ארם . וכן מה שאמר והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע אין הרצון בו שיקדם הרע שעשה יהוא לישראל על הרע שיתחדש להם בסבת אלישע כי הדבר היה בהפך והנה מה שהמית אלישע הוא ארבעים ושנים נערים שקללם בה׳ וידמה שהרעב החזק אשר היה בשמרון היה בסבת אלישע ולזה אמר המלך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום : (יח) וזכר שכבר יגיע זה הרע לשיעור שלא ישארו בישראל כי אם שבעת אלפים איש והם אשר לא כרעו לבעל ולא נשקו לו . והנה אמר יהוא בן נמשי והוא אבי אביו כי כבר יקרא אבי האב אב כאמרו ותבאנה אל רעואל אביהן : (יט) והוא חורש שנים עשר למדי׳ לפניו והוא בשנים העשר . ר״ל שהיו שם שנים עשר חורשי׳ והיו לכל אחד מהם למד בקר ואלישע היה חורש כי הוא היה אחד מהשנים העשר החורשים . ואחשוב שזכר זה להעיד כי אבי אלישע היה עשיר מאד ועם כ״ז נפרד אלישע מבית אביו לשרת אליהו מפני חוזק אהבתו החכמה : ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו . ר״ל כי כבר עבר אליהו סמוך לו ובהיותו קרוב אליו מאד השליך כנפי אדרתו עליו על שכבר הסך אדרתו עליו מדי עברו והנה הרגיש תכף אלישע כי רצון אליהו היה אליו שיבאו יחסה תחת כנפיו ולזה עזב את הבקר ורץ אחרי אליהו ואמר לו שיעזבהו לנשק אביו ואמו ואחר ילך אחרי אליהו : (כ) ויאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך . ירצה לפי מה שאחשוב לך לנשק אביך ואמך שוב אחרי כי זה הוא מה שעשיתי לך ר״ל שכבר עשיתי זה להעיר אותך שתבא לחסות תחת כנפי : (כא) ובכלי הבקר בשלם הבשר . ר״ל בשל להם הבשר

ז׳ פסוקים והוא והוא בקריאה וסי׳ ויהי נער מבית לחם יהודה . והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני . וימצא את אלישע בן שפט והוא חורש . אותו תקרישו . והוא יבנה את היכל ה׳ . אכלו זרים כחו . ואחר בא חצרון :

תולדות אהרן והשארתי בישראל . סנהדרין קב חולין ד :

מצודת ציון

אדרת שער (זכריה י״ג) : (יט) למדים . כן יקרא זוג הבקר כי הולכים מחוברים יחד וכוא מל׳ למיד פתיל (במדבר י״ט) : (כ) אשקה . מל׳ נשיקה : (כא) מאחריו . מאחרי אליהו : בשלם . בשל

מצודת דוד

בסערה השמים : (יז) והיה הנמלט . לפי שבקש נקמה מישראל צוה לו המקום למשוח אלו והם יהיו השלוחים בדבר הנקם כי חזאל ירבה להשמידם והנמ׳ט ממנו ימית יהוא כי יהרוג כל בית אחאב וכל עובדי הבעל (ואף שיהוא הרגם טרם מלוך חזאל עכ״ז אמר לשון נמלט כי אלו לא המיתם יהוא היו נמלטים מחרב חזאל על כי המה אין מדרכם לרדת במלחמה להיות הם הנהרגים ביד חזאל) : ימית אלישע . אחז״ל שהם הנערים המנוערים מן המצות שהרגם בקללתו : (יח) והשארתי . אף שתתמעט גם בחרב חזאל לא יכלה הכשרים שבהם שיהיו במספר שבעת אלפים אשר המה השבן כל הברכים וכו׳ כי זולת אלו לא ימלא בהם עוד כשרים : (יט) והוא חורש . הולך אחרי הבקר החורש : שנים עשר למדים לפניו . כי היו שם י״ב חורשים וכל״א למד בקר והוא באחרונה בשנים העשר א״כ הלכו לפניו י״ב כי גם למדו הלך לפניו כי דרך החורש ללכת אחרי הבקר : אדרתו . השליך עליו קצת מאדרתו לרמוז שיהיה נביא לה׳ וילבש גם הוא אדרת כמנהג הנביאים וכמ״ש ולא ילבשו אדרת וגו׳ (זכריה י״ג) : (כ) אשקה נא . כדרך הפורשים רשות ונפטרים ללכת מאתם : לך שוב . לך לנשק אביך ואמך כאשר אמרת ושוב אלי : כי מה עשיתי לך . כי הנפלאות והניסים מה שעשיתי לך המה גם לך ר״ל גם אתה תעשה כמוהם אם תלך אחרי : (כא) ובכלי הבקר . שהמה מעלים : ויתן לעם . שהיו עמו בחרישה ושמח אלה לגודל השמחה : כ (א) וסוס ורכב . ר״ל הרבה

רשי

שמחה עשה משתה : (ה) כי שלחתי אליך וגו' לי תתן . ידעתי כי תתנם לי אבל אחרת אני גוזר עליך : (ו) כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו . והלא כל הראשונים דברי חמד' הם אלא מהו מחמד עיניך חמדה מתוך חמדה זה ספר תורה שנאמר בו הנחמדים מזהב ומפז רב (תהלים י"ט י"א) אמר אחאב בלבו דבר גדול זה מבקש אין זה שלי לבדי של זקני ישראל היא לפיכך ויקרא לכל זקני הארץ אע"פ שהיו עובדין ע"ג היו מכבדין את התורה : (י) אם ישפוק עפר שומרון לשעלים וגו' . למיסב בשעלי פרסת רגלי עמא דעמי. עפר שנדבק בפרסת רגלים : לשעלים

רלבג

הבשר וכאשר נתבשל נתן לעם אשר בשדה ואכלו וקם והלך אחרי אליהו ושרתו כדי שילמד יותר מחכמתו ממה שילמדו שאר תלמידיו כי המשרת הוא תמיד עם הרב ורואה מנהגיו ושומע דבריו תמיד וילמד יותר ממה שילמד התלמיד שאינו משרת : (ד) לך אני וכל אשר לי . ר"ל שתחת ממשלתך אני לעבדך ולעשות לך מס . (י) אם יספיק עפר שמרון לשעלים . ר"ל שלא יספיק עפר שמרון לכל העם אשר ברגליו אם

ויאמר לו כה אמר בן הדד ר"פ תוא חד מן י"ב ויאמר דסבירין ויאמרו וסי' נמסר בסדר מטות : הם י"ב ס"פ וסי' נמסר בסדר יתרו : ולוא ל"ה מלאי' וסי' נמסר בסדר ויקרא : יוספו ד' כ"ב חסרים יו"ד וסי' וכל ישראל ישמעו ויראון קדמא . וישלח אליו בן חדד . ועתה יוספו לחטא . אמרו בגוים לא יוספו לגור . הלין יוספו כתיב חסר יו"ד בתראה. בני עולה דשמואל . לדאבה עוד . יסיפו כתיב חסר וי"ו . ולא יוסיפו בני עולה דד"ה . כי ארך ימים ושנות חיים . יוסיפו כתיב מ"ל דמ"ל ושארא יספו כתיב : ישפק ג' ב' כתיב שי"ן וחד כתיב סמ"ך וסי' אם ישפוק עפר שומרון . ישפוק עלימו כפימו . בינינו יספוק וירב אמריו לאל :

תולדות אהרן וישלח מלאכים . סנהדרין קב :

בָּהּ ׃ ב וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הָעִירָה ׃ ג וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר בֶּן־הֲדַד כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ לִי־הוּא וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ הַטּוֹבִים לִי־הֵם ׃ ד וַיַּעַן מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לְךָ אֲנִי וְכָל־אֲשֶׁר־לִי ׃ ה וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיֹּאמְרוּ כֹּה־אָמַר בֶּן־הֲדַד לֵאמֹר כִּי־שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ לִי תִתֵּן ׃ ו כִּי ׀ אִם־כָּעֵת מָחָר אֶשְׁלַח אֶת־עֲבָדַי אֵלֶיךָ וְחִפְּשׂוּ אֶת־בֵּיתְךָ וְאֵת בָּתֵּי עֲבָדֶיךָ וְהָיָה כָּל־מַחְמַד עֵינֶיךָ יָשִׂימוּ בְיָדָם וְלָקָחוּ ׃ ז וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לְכָל־זִקְנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר דְּעוּ־נָא וּרְאוּ כִּי רָעָה זֶה מְבַקֵּשׁ כִּי־שָׁלַח אֵלַי לְנָשַׁי וּלְבָנַי וּלְכַסְפִּי וְלִזְהָבִי וְלֹא מָנַעְתִּי מִמֶּנּוּ ׃ ח וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כָּל־הַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם אַל־תִּשְׁמַע וְלוֹא תֹאבֶה ׃ ט וַיֹּאמֶר לְמַלְאֲכֵי בֶן־הֲדַד אִמְרוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֶל־עַבְדְּךָ בָרִאשֹׁנָה אֶעֱשֶׂה וְהַדָּבָר הַזֶּה לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת וַיֵּלְכוּ הַמַּלְאָכִים וַיְשִׁבֻהוּ דָּבָר ׃ י וַיִּשְׁלַח אֵלָיו בֶּן־הֲדַד וַיֹּאמֶר כֹּה־יַעֲשׂוּן לִי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּ אִם־יִשְׂפֹּק עֲפַר

ט' א' לשון קריאה וח' לשון עורה

י"ג ס"פ

ב' הושיעני

ג'

ב' מטעי' כמון ג'

ג'. ג'

ג' מלעות פסו' בסיפ' ה' מ"ל בסי'

כ"ב . ג'

ב' וחס'

ס'. י"א

ד' כ"ב

בַּהּ ׃ ב וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוַת אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְקַרְתָּא ׃ ג וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בַּר הֲדַד כַּסְפָּךְ וְדַהֲבָךְ דִּילִי הוּא וּנְשָׁךְ וּבְנָךְ שַׁפִּירַיָּא דִּילִי אִנּוּן ׃ ד וַאֲתֵיב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָךְ רִבּוֹנִי מַלְכָּא דִּילָךְ נַפְשִׁי וְכָל דִּילִי ׃ ה וְתָבוּ אִזְגַּדַיָּא וַאֲמַרוּ כִּדְנַן אֲמַר בַּר הֲדַד לְמֵימַר אֲרֵי שְׁלָחִית לְוָתָךְ לְמֵימַר כַּסְפָּךְ וְדַהֲבָךְ וּנְשָׁךְ וּבְנָךְ לִי תִתֵּן ׃ ו אֱלָהִין כְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר אֶשְׁלַח יָת עַבְדַּי לְוָתָךְ וִיבַלְשׁוּן יָת בֵּיתָךְ וְיָת בָּתֵּי עַבְדָּךְ וִיהֵי כָּל רִגְגָא בְּעֵינָךְ יְשַׁוּוּן בִּידֵיהוֹן וְיִסְבוּן ׃ ז וּקְרָא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְכָל סָבֵי אַרְעָא וַאֲמַר דְּעוּ כְעַן וַחֲזוֹ אֲרֵי בִּישְׁתָּא דֵין בָּעֵי אֲרֵי שְׁלַח לִי לִנְשַׁי וְלִבְנַי וּלְכַסְפִּי וּלְדַהֲבִי וְלָא מְנָעִית מִנֵּיהּ ׃ ח וַאֲמַרוּ לֵיהּ כָּל סָבַיָּא וְכָל עַמָּא לָא תִשְׁמַע וְלָא תֵיבֵי ׃ ט וַאֲמַר לְאִזְגַּדֵּי בַּר הֲדַד אֲמַרוּ לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא כָּל דִּי שְׁלַחְתָּא לְעַבְדָּךְ בְּקַדְמֵיתָא אַעְבֵּיד וּפִתְגָּמָא הָדֵין לָא אִיכּוּל לְמֶעְבַּד וַאֲזַלוּ אִזְגַּדַיָּא וַאֲתִיבוּהִי פִּתְגָּמָא ׃ י וּשְׁלַח לֵיהּ בַּר הֲדַד וַאֲמַר כְּדֵין יַעְבְּדוּן לִי דַּחַלְתָּא וּכְדֵין יוֹסְפוּן אִם יִסְפּוֹק עַפְרָא

רדק

אף על פי שלא ספר הכתוב ואחר כך שהע הבקר ועשה סעודה באותו השדה לחורשים ולעם אשר באו אחריו ללוותו וזהו שאמר ויתן לעם כי מהעם לא היו אתו בשדה כי אם אחד עשר החורשים אלא זהו פירושו כי הלך לקחת רשות מאביו ומאמו ובאו אחריו מאנשי עירו ללוותו כי הוא נפרד מהם : צמד הבקר. אחד מהשנים עשר : בשלם הבשר. בשל להם הבשר כלומר לעם אשר אתו וכת"י בשיל להון ומרוב מהירותו ללכת אחרי אליהו לא המתין לחטוב עצים לבשל ובקע כלי הבקר והוא כלי המחרישה ובשל להם הבשר ומ"ס בשלם במקום להם וכמוהו ארץ הנגב נתתני נתת לי ואמר כנוי העם ועדיין לא זכר העם וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד וזהמתו חיתו לחם והדומים להם : (ד) לך אני וכל אשר לי . לא אמר על דעת שיקח אלא שיהא הכל תחת ממשלתו להטיל מס ועבודה עליהם והוא שלח לו אחר כן לי תתן כלומר מה שאמרת לי הם על דעת כן אמרתי כי מעתה תתן אותם כי אם כעת מחר אשלח את עבדי וגו' וזה היה בין הדברים הראשונים והאחרונים ומפני זה מאן אחאב והזקנים בדבריו האחרונים ומה שאמר ולא מנעתי ממנו פי' לא מנעתי אלא הודיתי לא שיהו לו ולא שיקחם לפיכך אמרו לו הזקנים לא תשמע ולא תאבה . ובדרש כל מה שתבע בראשונה תבע בשניה חמדה הוא כסף וזהב נשים ובני' כלם חמדה הם אלא מהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה מתוך חמדה ואיזו זו זו התורה הנחמדים מזהב ומפז רב כיון ששמע מלך ישראל כן אמר אין שלי הדבר הזה של זקנים הוא מיד ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמרו אליו לא תאבה ולא תשמע לו כיון ששמע מלך ישראל לעצת הזקנית מיד ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב ואמרו עוד לא נוכל לומר כי מחמד עיניך על ע"ג אמר שהרי כתיב ויאמרו אליו הזקנים וכל העם אל תשמע ולא תאבה והלא היו בהם כמה שלא עבדו לבעל שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו אלא ודאי מחמד עיניך זה ספר תורה ואמרו עוד מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה מפני שכבד את התורה הכתובה בכ"ב אותיות ר"ל תיבות כי בפסוק ויאמר למלאכי בן הדד וגו' כ"ב תיבות ובן הדד חושב תיבה אחת לפי שהוא שם אחד ויש נסחאות כתוב בהן מפני שכבד את התורה שנתנה בכ"ב אותיות : (ו) כי אם כעת מחר. כתרגומו אלהין כעידנא הדין מחר : לא אוכל לעשות . שתחפש בתיכו ותקח כל המחמד והנשים והבנים הטובים אלא מה ששלחת בראשונה שיהיו לך ותחת ממשלתך הדבר הזה אעשה ואשמע לך בדבר הזה : (י) כה יעשה . לשון שבועה : אם ישפוק עפר שמרון לשעלים . כל כך העם רב אשר אתי כי כל עפר שמרון ידבק בפרסות רגליהם

מצודת דוד

סוס ורכב כראוי לל"ב מלכים : (ד) כדברך . כאשר דברת כן הוא כי · חשב שכל שאלת בן הדד היה להיות הכל תחת ממשלתו ולהטיל עליהם המס ושעבוד ולעשר כספו וזהבו ולכן הודה לו : (ה) כי שלחתי וכו' לי תתן . ר"ל לנבי לא כן ידמה כי מה ששלחתי אליך וכו' הכוונה היתה אשר תתן אותם לי : (ו) כי אם כעת מחר . ר"ל כי כשלא תתן בעצמך ואם תהיה מוכרח לשלח עבדי אליך כעת הזאת למחרת לחפש את אשר בביתך לקחת בע"כ הנה דע לך שהמה יקחו כל מחמד עיניך מלבד הכסף והזהב : (ז) כי רעה זה מבקש . אין דעתו על השלום כ"א במלחמה כי שואל דברים שא"א למלאותם : ולא מנעתי ממנו . ר"ל וכי לא אמנע ממנו בתמיה : (ט) כל אשר וכו' בראשונה . ר"ל דבר המובן בשאלה הראשונה שנהיה תחת ממשלתך : והדבר הזה . מה שאתה שואל עתה לתת לך הכל : (י) כה יעשון וכו'. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר ורבים כמוהו במקרא : אם ישפוק . אם

מצודת ציון

בשל להם ר"ל להעם וכן ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו) ומשפטו נתת לי : כ (ו) וחפשו . ענין דרישה וביקור : (ח) ולא תאבה . ולא תרצה : (י) ישפוק . כמו יספוק בסמ"ך והוא מלשון ספוק ודי

שֹׁמְרוֹן לִשְׁעָלִים לְכָל־הָעָם אֲשֶׁר
בְּרַגְלָי : יא וַיַּעַן מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר
דַּבְּרוּ אַל־יִתְהַלֵּל חֹגֵר כִּמְפַתֵּחַ :
יב וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְהוּא
שֹׁתֶה הוּא וְהַמְּלָכִים בַּסֻּכּוֹת וַיֹּאמֶר
אֶל־עֲבָדָיו שִׂימוּ וַיָּשִׂימוּ עַל־הָעִיר :
יג וְהִנֵּה נָבִיא אֶחָד נִגַּשׁ אֶל־אַחְאָב
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהוָה
הֲרָאִיתָ אֵת כָּל־הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה
הִנְנִי נֹתְנוֹ בְיָדְךָ הַיּוֹם וְיָדַעְתָּ כִּי־אֲנִי
יְהוָה : יד וַיֹּאמֶר אַחְאָב בְּמִי וַיֹּאמֶר
כֹּה־אָמַר יְהוָה בְּנַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת
וַיֹּאמֶר מִי־יֶאְסֹר הַמִּלְחָמָה וַיֹּאמֶר
אָתָּה : טו וַיִּפְקֹד אֶת־נַעֲרֵי שָׂרֵי
הַמְּדִינוֹת וַיִּהְיוּ מָאתַיִם שְׁנַיִם
וּשְׁלֹשִׁים וְאַחֲרֵיהֶם פָּקַד אֶת־כָּל־הָעָם
כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים :
טז וַיֵּצְאוּ בַּצָּהֳרָיִם וּבֶן־הֲדַד שֹׁתֶה
שִׁכּוֹר בַּסֻּכּוֹת הוּא וְהַמְּלָכִים שְׁלֹשִׁים־
וּשְׁנַיִם מֶלֶךְ עֹזֵר אֹתוֹ : יז וַיֵּצְאוּ נַעֲרֵי
שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת בָּרִאשֹׁנָה וַיִּשְׁלַח בֶּן־
הֲדַד וַיַּגִּידוּ לוֹ לֵאמֹר אֲנָשִׁים יָצְאוּ
מִשֹּׁמְרוֹן : יח וַיֹּאמֶר אִם־לְשָׁלוֹם יָצְאוּ
תִּפְשׂוּם חַיִּים וְאִם לְמִלְחָמָה יָצְאוּ

ל' ח' פסוקים ואא כוה י"ג וכלונותי דכו' כמ"א ס' ר"פ בספ' ב' פסו' כגון ד' פעמים ויאמר וכו' ויאמר יצחק אל אברהם אביו ודין ל' י"ב כולהון מ"ע כמ"א כ"ג ח' ג' ומ"ע ב'. ח'

דְשׁוֹמְרוֹן לְמִיסַב בִּשְׁעוֹלֵי
פַּרְסַת רִגְלֵי עַמָּא דְעִמִּי :
יא וַאֲתֵיב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
וַאֲמַר אֱמַרוּ לֵיהּ לָא
יִשְׁתַּבַּח דְמִזְדָרֵז וְנָחֵית
בִּקְרָבָא כִּגְבַר דְנָצַח וְסָלֵיק
מִנֵהּ : יב וַהֲוָה כַּד שְׁמַע
יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְהוּא שָׁתֵי
הוּא וּמַלְכַיָא בְּמִטַלַיָא
וַאֲמַר לְעַבְדוֹהִי אִזְדָרָזוּ
וּכְמַנוּ עַל קַרְתָּא : יג וְהָא
נְבִיָא חַד קְרֵיב לְוַת אַחְאָב
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הַחֲזֵיתָא יַת
כָּל הֲמוֹנָא סַגִיאָה הָדֵין
הָא אֲנָא מְסַר לֵיהּ בִּידָךְ
יוֹמָא דֵין וְתִידַע אֲרֵי
אֲנָא יְיָ : יד וַאֲמַר אַחְאָב
בְּמַן וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
בְּעוּלֵמֵי רַבְרְבֵי מְדִינָתָא
וַאֲמַר מַן יַתְקֵים קְרָבָא
וַאֲמַר אַתְּ : טו וּמְנָא יַת
עוּלֵימֵי רַבְרְבֵי מְדִינָתָא
וַהֲווֹ מָאתַן וּתְלָתִין וּתְרֵין
וּבָתְרֵיהוֹן מְנָא יַת כָּל עַמָּא
כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁבְעָא
אַלְפִין : טז וּנְפַקוּ בְּטֵיהֲרָא
וּבַר הֲדַד שָׁתֵי רְוֵי בְּמִטַלַיָא
הוּא וּמַלְכַיָא תְּלָתִין וּתְרֵין
מַלְכַיָא מְסַעֲדִין לֵיהּ :
יז וּנְפַקוּ עוּלֵימֵי רַבְרְבֵי
מְדִינָתָא בְּקַדְמֵיתָא וּשְׁלַח בַּר הֲדַד וְחַוִיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר גַבְרִין נְפַקוּ מִשְׁמְרוֹן :
יח וַאֲמַר אִם לִשְׁלָמָא נְפַקוּ אַחֲדוּנוּן כַּד חַיִין וְאִם לִקְרָבָא נְפַקוּ כַּד חַיִין

רדק

רגליהם ולא יספיק ועל הדרך הזה ת"י אם יספוק עפרא דשמרון למיסב בשעולי פרסת רגלי עמא דעמי ויש לפרש לשעלים ענין מי מדד בשעלו מים שהוא האגרוף ופירושו אם כל אחד מן העם אשר אתי יקח מלא אגרופו מן העפר אשר בשמרון לא יספיק : (יא) ויאמר דברו . אמרו לו זה המשל וכת"י אמרו ליה . אל יתהלל חוגר כמפתח . חוגר החרב להכנס למלחמה אין לו להתהלל כי אינו יודע מה יקרהו במלחמה כמפתח החרב שכבר יצא ונצח המלחמה הוא יוכל להתהלל: (יב) ויאמר שימו . פירוש שימו כלי מלחמה להלחם על העיר : וישימו על העיר . הכינו כלי מלחמה להלחם על העיר וטרם ששמו הם על העיר יצאו נערי שרי המדינות כדבר הנביא כי בסכות היו שותין עדיין כשיצאו נערי שרי המדינות כדבר הנביא וא"כ וישימו על העיר אינו אומר שעשו כן אלא שהכינו כלי המלחמה להלחם אל העיר וי"ת שימו איזדרזו ותרגם וישימו על העיר וכמנו על קרתא א"כ לדבריו פירוש וישימו על העיר שמו מארב על העיר ושאר החיל היו עדיין בסכות כשיצאו נערי שרי המדינות : (יג) והנה נביא אחד . אמרו כי הוא מיכיהו בן ימלה : (יד) בנערי שרי המדינות . והנערים האלה היו גדלים אצלו כי כן מנהג המלכים שיגדלו בחצריהן בני השרים הגדולים וי"א כי הם בני התערובות שלוקח המלך בני השרים עמו להיות לו ערבון שלא ימרדו בו השרים ומה שאמר בנערי שרי המדינות ר"ל לא תצטרך להביא חיל ופרשים מחוץ אלא באותם שעמך נערי שרי המדינות והחיל אשר אתך בעיר ואפשר שנאספו אל שמרון חיל מן הערים האחרות או היו משמרון השבעת אלפים ואפשר שאותם שבעת אלפים היו אותם אשר לא כרעו לבעל : מי יאסור המלחמה . כענין ויאסור את רכבו שהוא ענין טיקוס הרכב כי ראש המלחמה יקרא אוסר לפי שהוא מתחיל והעם אחריו ולמה שאל אחאב מי יאסר ומי יאסור אלא הוא שהיה מלך אלא לפי שהיה עובד ע"ג והקב"ה עושה עם ישראל נס חשב אחאב שלא יעשה הקב"ה הנס אם יהיה שם הוא לפי שהוא עובד ע"ג לפיכך שאל מי יאסור המלחמה ויאמר אתה : (טז) שותה שכור . שותה ומשתכר כאדם בוטח שלא היה חושש לחיל שומרון : עזר אותו . שהיו עוזרים אותו : (יח) תפשום חיים

רשי

לשעלים . לשון מדרך כף רגל וכן במשעול הכרמים (במדבר כ"ב כ"ד) . וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ' י"ב) שדרך בים סוף שנאמר דרכת בים סוסיך (חבקוק ג' ט"ו): אם יש די : (יא) דברו אל יתהלל חוגר כמפתח אמרו ליה לא ישתבח דמיזדרז ונחית בקרבא כגבר דנצח וסליק מינ' אל יתהלל החוגר חרבו לרדת למלחמה שאינו יודע אם ינצח אם לאו : כמפתח . חגורת חרבו שעלה כבר מן המלחמה ונצח. כך אין לאדוניכם להתהלל בדבר העתיד : (יב) שימו . כלי המצור על העיר : (יג) נביא אחד . הוא מיכיהו בן ימלה : (יד) בנערי שרי המדינות . הם בני התערובות שהיו כל השרים של שאר האומות נותנים בניהם תחת ידו ערבים שלא ימרדו טו : מי יאסור המלחמה . יערוך לצוות אותה : אתה . בא אתה תחלה וכה תמיתנו (ועתה תריעו סא"א) : (טו) שבעת אלפים . אומר אני הם שאמר עליהם כל הברכים אשר לא כרעו לבעל שבעת אלפים (מלכים א' י"ט) : (טו) בסכות שעשו להם מפני החמה לתשובת :

רלבג

אם יקח כל אחד מהם ממנו מלא שעלו והוא מלא אגרופו : (יא) ויאמר דברו אל יתהלל חוגר כמפתח . ר"ל שכבר אמר למלאכי בן הדד שיאמרו לאדניהם שאין ראוי שיתהלל בנצוח המלחמה מי שהוא חוגר החרב ללכת למלחמה ואע"פ שיש לו חיל רב כמו שראוי להתהלל מי שהוא מפתח החרב אחר שובו ממלחמה ונצח אויביו כי לא ידע החוגר מה יקרה לו כי לפעמים ינצח החיל המעט החיל הרב : (יב) ויאמר אל עבדיו שימו . ר"ל החיל והמלחמה על העיר : (יד) בנערי שרי המדינות : ידמה שבני שרי המדינות היו גדלים עם המלך בשמרון והיו אצלו לערבון שלא ימרדו בו שריו : (טו) פקד את כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים . ר"ל שכבר פקד כל ישראל שהיו בשמרון וכבר היו שבעת אלפי' ואלה לבדם יצאו להלחם עם חיל מלך ארם : (יח) אם לשלום יצאו

והנה ה' ר"פ בב' וסי' נמסר בריש סיפרא : ויאמר אחאב חד מן ב' פסוקים דאית בהון ד' פעמים ויאמר וסי' ויאמר יצחק אל אברהם . ודין : בצהרים י"ב וסי' נמסר לעיל בסיפרא סימן י"ח : יצאו ח' קמצין וסי' נמסר בספר יהושע סימן ב' : תפשום ג' וסי' ויאמר יהוא תפשום . ויאמר אם לשלום ב' בו :

מצודת ציון

ודי : לשעלים . הוא ענין אגרוף וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ) : אשר ברגלי . ההולכים עמי ואחרי וכן ויעל ברגליו (שופטים ד) : (יא) יתהלל . יתפאר : כמפתח . ענין התרס : כהמון

מצודת דוד

אם העפר אשר בשומרון יהיה די לכל העם אשר אתי אם יקח כ"א ממנו מלא אגרופו : (יא) דברו . אמרו אל בן הדד אל יתהלל וכו' . ר"ל החוגר חרבו לרדת למלחמה אין לו להתהלל כאשר יתהלל הפותח ומתיר חגורת חרבו בבואו מן המלחמה בנצחון וכאומר עדיין אין לו להתהלל כי מי יודע מי ינצח במלחמה : (יב) בסכות . מפני החמה עשו להם סוכות : שימו . הזמינו מלחמה על העיר : (יג) נביא אחד . אחז"ל שהוא מיכיהו בן ימלה : הראית . ר"ל האם אתה נותן לב לגודל רבוי העם ועכ"ז הנני נותנו בידך : (יד) במי . מי הם אשר יצאו בראש למלחמה לשימסרו בידם : בנערי שרי המדינות . משרתי שרי המדינות שבא"י והמה מתי מספר ואינם מלומדי מלחמה וזהו בכדי שיהיה הנס עוד יותר גדול להפליא : מי יאסור המלחמה . ראש המלחמה נקרא אוסר על כי מעמיד הוא את אנשי המלחמה וקושר אותם באזהרות בעניני המלחמה וכן ויאסור אביה את המלחמה (דה"ב י"ג) : (טו) ואחריהם . ר"ל ללכת אחריהם כי נערי שרי המדינות הלכו בראש כדבר ה' : כל בני ישראל . ר"ל לא היה עוד ביניהם אנשי מלחמה או שהמה היו הנשארים בכל בני ישראל וכמ"ש למעלה והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכו' : (טז) שתה שכור . שתה עד שנשתכר מרוב היין : עוזר אותו . שהיה כ"א עוזר לו : (יז) וישלח בן הדד . לדעת מה נעשה בהיותם צרים על העיר : (יח) אם לשלום וגו'. ר"ל בין כך ובין כך תפשום והפוך המלות ליופי המליצה

או

רשי

(כב) לתשובת השנה. לזמן סופא דשתא: (כד) ושים פחות תחתיהם. מתוך שלא יהו ממשפחה רמה יחנו לב להתחזק כדי למצוא חן: (כה) אם לא נחזק מהם כלומר ותראה אם לא נחזק מהם: (כז) וכלכלו. פרנסת צידה למלחמה הצטיידו הם כלי זיין וכל צרכי המלחמה: וכלכלו. נתכלכלו: כשני חשיפי עזים. קבוצי עזים ואין לו דמיון ומנחם חברו בלשון גילוי כמו מחשוף הלבן (בראשית ל' ל"ו) חשפי שובל (ישעיה מ"ז ב') ולשון גילוי נופל על עדרי עזים כמו שגלשו מהר גלעד (שה"ש ד' א') כשיורדין מן ההר נתגלה ההר:

ויאמר

רלבג

יצאו תפשום חיים. ר"ל שאיך שהיה שיצאו לשלום או למלחמ' יתפשום חיים ולא יהרגום: (כ) ויכו איש אישו. ר"ל שכבר הכה כל אחד מהם האיש הבא אליו לתפשו: (כא) ויך את הסוס ואת הרכב. יתכן שהכה אותם להרוג הרוכבים: (כג) אלהי הרים אלהיהם. ידוע כי שמרון היה בנוי בהר כי שם בנה אותו עמרי: (כו) ויעל אפקה למלחמה עם ישראל. אחשב שאפק היה לארם ולקחוה מישראל במלחמה ולזה היו נמלטים שם בן הדד וחילו: (כז) ובני ישראל התפקדו וכלכלו. ר"ל שכבר התפקדו החיל הנלא' ראשונה עם מלך ארם במלחמה ונמצאו כלם לא נפקד איש ולפי שבקרם הנביא להיות

חזקו ג' רפין וסי' ויהי כי חזקו ישראל. ועברי מלך ארם אמרו. חזקו עלי דבריכם בסוף מלאכי: במישור מישור י' מלאים וסי' ועבדי מלך ארם. ושל אחריו ואתה תמנה לך חיל. ושפט בצדק דלים. והיה העקוב למישור. ואשים מחשך לפניהם. תורת אמת היתה בפיהו. רגלי עמדה במישור. הורני ה' דרכך. ויבן מגדלים במדבר. למדני לעשות רצונך: ושים ט' וסי' נמסר בסוף סדר בשלח: ונלחמה ד' בקריאה וסי' נמסר בריש שופטים ובשמואל חלק א' סי' י"ז: התפקדו ד' וסי' נמסר בסדר מדבר סיני:

תולדות אהרן אלהי הרים. עקידה שער כא: הספר המלכים. שם:

חַיִּים תִּפְשׂוּם: יט וְאֵלֶּה יָצְאוּ מִן־הָעִיר ג' ומ"ל
נַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וְהַחַיִל אֲשֶׁר ב'
אַחֲרֵיהֶם: כ וַיַּכּוּ אִישׁ אִישׁוֹ וַיָּנֻסוּ ל'
אֲרָם וַיִּרְדְּפֵם יִשְׂרָאֵל וַיִּמָּלֵט בֶּן־הֲדַד
מֶלֶךְ אֲרָם עַל־סוּס וּפָרָשִׁים: כא וַיֵּצֵא ל'
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיַּךְ אֶת־הַסּוּס וְאֶת־ ל'
הָרֶכֶב וְהִכָּה בַאֲרָם מַכָּה גְדוֹלָה:
כב וַיִּגַּשׁ הַנָּבִיא אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר
לוֹ לֵךְ הִתְחַזַּק וְדַע וּרְאֵה אֵת אֲשֶׁר־ ל'
תַּעֲשֶׂה כִּי לִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה מֶלֶךְ
אֲרָם עֹלֶה עָלֶיךָ:
כג וְעַבְדֵי מֶלֶךְ־אֲרָם אָמְרוּ אֵלָיו אֱלֹהֵי
הָרִים אֱלֹהֵיהֶם עַל־כֵּן חָזְקוּ מִמֶּנּוּ ג'
וְאוּלָם נִלָּחֵם אִתָּם בַּמִּישׁוֹר אִם־לֹא נ"ז. ו' מ"ל
נֶחֱזַק מֵהֶם: כד וְאֶת־הַדָּבָר הַזֶּה עֲשֵׂה ב' חסר נעס'
הָסֵר הַמְּלָכִים אִישׁ מִמְּקֹמוֹ וְשִׂים ו' חס'. ט'
פַּחוֹת תַּחְתֵּיהֶם: כה וְאַתָּה תִמְנֶה־לְךָ ׀
חַיִל כַּחַיִל הַנֹּפֵל מֵאוֹתָךְ וְסוּס כַּסּוּס ׀ ב'
וְרֶכֶב כָּרֶכֶב וְנִלָּחֲמָה אוֹתָם בַּמִּישׁוֹר ד'. ט' מ"ל ה' מ"ל
אִם־לֹא נֶחֱזַק מֵהֶם וַיִּשְׁמַע לְקֹלָם ב'. ג' חס'
וַיַּעַשׂ כֵּן:
כו וַיְהִי לִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה וַיִּפְקֹד בֶּן־
הֲדַד אֶת־אֲרָם וַיַּעַל אֲפֵקָה לַמִּלְחָמָה ב'
עִם־יִשְׂרָאֵל: כז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָתְפָּקְדוּ ד'
וְכָלְכְּלוּ וַיֵּלְכוּ לִקְרָאתָם וַיַּחֲנוּ בְנֵי־ ל'
יִשְׂרָאֵל נֶגְדָּם כִּשְׁנֵי חֲשִׂפֵי עִזִּים נ' וחס'

אַחֲדוּנוּן: יט וְאִלֵּין נְפַקוּ מִן קַרְתָּא עוּלֵימֵי רַבְרְבֵי מְדִינָתָא וְחֵילָא דְבַתְרֵיהוֹן: כ וּקְטַלוּ גְּבַר גַּבְרוֹהִי וְאַפְּכוּ אֱנָשׁ אֲרָם וּרְדַפוּנוּן יִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתֵּיזִיב בַּר הֲדַד מַלְכָּא דַאֲרָם עַל סוּסְיָן וְעִמֵּיהּ תְּרֵין זוּג פָּרָשִׁין: כא וּנְפַק מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמְחָהִי יָת סוּסְוָתָא וּמַגַּר יָת רְתִיכַיָּא וּמְחָא בֶּאֱנָשׁ אֲרָם מְחָא סַגִּיאָה: כב וּקְרֵיב נְבִיָּא לְוָת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לֵיהּ אֱזֵיל אִתַּקַּף וְדַע וַחֲזֵי יָת דְּתַעְבֵּיד אֲרֵי לִזְמַן סוֹפָא דְשַׁתָּא מַלְכָּא דַאֲרָם סָלֵיק עֲלָךְ: כג וְעַבְדֵי מַלְכָּא דַאֲרָם אֲמַרוּ לֵיהּ אֱלָהָא דְשַׁלִּיט עַל טוּרַיָּא אֱלָהָהוֹן עַל כֵּן תַּקִּיפוּ מִנַּנָא וּבְרַם נְגִיחַ עִמְּהוֹן בְּמֵישְׁרָא אִם לָא נִתְקֵיף מִנְּהוֹן: כד וְיָת פִּתְגָמָא הָדֵין עֲבֵיד אַעְדֵּי מַלְכַיָּא גְּבַר מֵאַתְרֵיהּ וּמַנִּי שִׁלְטוֹנַיָּא חִלּוּפֵיהוֹן: כה וְאַתְּ תְּמַנֵּי לָךְ מַשְׁרְיָן כְּמַשְׁרְיַן דְּאִתְקְטָלָא מִנָּךְ וְסוּסְוָן כְּסוּסְוָן וּרְתִיכִין כִּרְתִיכִין וְנַגִּיחַ עִמְּהוֹן בְּמֵישְׁרָא אִם לָא נִתְקֵף מִנְּהוֹן וְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהוֹן וַעֲבַד כֵּן: כו וַהֲוָה לִזְמַן סוֹפָא דְשַׁתָּא וּמְנָא בַּר הֲדַד יָת אֱנָשׁ אֲרָם וּסְלֵיק לַאֲפֵק לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל: כז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְמְנִיאוּ וְאִזְדַּמַּנוּ וַאֲזַלוּ לְקַדָּמוּתְהוֹן וּשְׁרוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקֳבְלֵיהוֹן כִּתְרֵין גִּזְרֵי עִזִּין וֶאֱנָשׁ

רדק

חיים. מה שכתוב תפשום חיים חיים תפשום אחד הוא אלא ששנה מפני הכפל ר"ל בין יצאו למלחמה בין יצאו לשלום תפשום חיים כי היה בדעתו כי יהיו מתגברים עליהם האנשים אשר היה הוא שולח אליהם עד שאם ירצו לתפשם חיים שיוכלו כי לא יעלה בלב אנשי שמרון שיצאו להלחם עמם כיון שיגיעו אליהם מפחדם אליהם לפיכך אמר תפשום חיים ובגאוה ובגודל לבב אמר: (יט) ואלה יצאו מן העיר. פי' אלה אשר יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם כלומר החיל אשר נתמנו ללכת אחריהם הכו איש את אישו: (כ) ויכו איש אישו. מן האנשים אשר יצאו משמרון כל איש מהם הכה איש הבא לנגדו מארם אשר שלח מלך ארם אליהם לראות אם למלחמה יצאו אם לשלום יצאו וכיון שראו ארם כי הכו האנשים אשר שלחו אליהם וראו כי עצתם הופרה חשבו כי הגבורה והכח עמהם שלא פחדו מאנשיהם וינוסו כי פחד אלהים נפל עליהם: על סוס ופרשים. נמלט על סוס שהיה רוכב עליו ופרשים שהיו עמו גם כן נסו ולא אמר כמה פרשים אלא מיעוט פרשים שנים ות"י על סוסיא ועמיה תרין רתיכין ונסחא אחרת מצאתי על סוסון ועמיה תרין זוג פרשי: (כא) ויצא מלך ישראל. אחרי אשר יצאו נערי שרי המדינות ומקצת החיל אחריהם התחילו להכות בארם ראה מלך ישראל כי החלה התשועה יצא אחר כך כי עדיין היה לבו נקפו עד שראה כי החלה התשועה ונסו ארם יצא גם הוא ושאר החיל אשר נשארו בעיר ורדפו גם הם אחרי ארם: ויך את הסוס ואת הרכב. כי ארם שהיו רוכבי סוסים ורכב היו נסים על הסוסים ועל הרכב והם באים אחריהם והיו מכים הסוסים ומפילים הרכב והרוכבים נופלים והיו מכים בהם כי לא הכה הסוס והרכב אלא בעבור הרוכבים שהיו נסים ואלו היו משיגים אותם לא היו מכים הסוסים והרכב ות"י ומחא ית סוסוותא ומגיר ית רתיכיא: (כב) ויגש הנביא. הוא הנביא הנ"ל ונביא אחד: לך התחזק. בפתח ולא כן ברוב הצווי בפתח וכמוהו והתענג על ה' בפתח ופירוש התחזק שתכין עצמך למלחמה כי עתיד הוא לעלות עליך בסוף השנה או פירוש התחזק במעשים טובים ולעקור ע"ג שהרי ראית והכרת כי ה' הוא האלהים ושקר הסוס לתשועה נתן כל ההמון הזה בידך: לתשובת השנה. כתרגומו לזמן סופא דשתא שתשוב השמש לנקודה אשר החלה ממנה בראש השנה: (כג) אלהי הרים. כי אמרו זה הנצחון לא מגבורתם ומהמונם כי אנחנו היינו רבים

מצודת דוד

או חיים הוא ענין זריזות וכן בן איש חי (ש"ב כ"ג) וכה אמר להם אם תראו בהם יצאו לשלום להמסר עצמם לעבדי וזהו בהיותם יוצאים בעצלות ובשפלות ידים ובהיות כן אין ראוי ונכון לתופסם לזאת תפשום חיים ר"ל בזריזות רב טרם יאמרו הם שיצאו לשלום ואם תראו שיצאו למלחמה כי יצאו חיים ר"ל מזורזים ביד רמה כמשפט יוצאי מלחמה אז תפשום לבד ואין צורך אל הזירוז: (יט) ואלה יצאו. ואלה הם אשר יצאו נערי שרי המדינות והחיל הם שבעת האלפים: (כ) איש אישו. כל איש מהם הרג את הבא למולו לתפשו חיים: ופרשים. גם פרשים נמלטו עמו: (כב) לך התחזק. ר"ל הכן עצמך למלחמה: לתשובת השנה. לעת שוב השמש לזאת מהנקודה היוצאה עתה ממנה: עולה עליך. למלחמה: (כג) אלהי הרים אלהיהם. אלהי ישראל מושל בהרים לבד (ויתכן שחשבו כזאת על אשר נתן התורה לישראל על ההר): אם לא. ר"ל אז תראה אם לא נחזק מהם כי הדבר ברור אשר נחזק במישור: (כד) ואת הדבר וכו'. לשיהיה עוד סבה לנצח אותם: הסר המלכים. לבל יאחרו הם המלחמה כי על כי מלכים הם יקרה נפשם בעיניהם ואינם

מצודת ציון

(יג) ההמון. ענין רבוי: (כד) פחות. שלטונים וכן פחת יהודה (חגי א): (כו) ויפקוד. ענין מנין: (כז) וכלכלו. מלשון כל: חשפי. הוא ענין עדר ואין לו דומה:

נוכה

וַאֲרָם מִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ׃

כח וַיִּגַּשׁ אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה יַעַן אֲשֶׁר אָמְרוּ אֲרָם אֱלֹהֵי הָרִים יְהוָה וְלֹא־אֱלֹהֵי עֲמָקִים הוּא וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה בְּיָדֶךָ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ כט וַיַּחֲנוּ אֵלֶּה נֹכַח אֵלֶּה שִׁבְעַת יָמִים וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַתִּקְרַב הַמִּלְחָמָה וַיַּכּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־אֲרָם מֵאָה־אֶלֶף רַגְלִי בְּיוֹם אֶחָד׃

ל וַיָּנֻסוּ הַנּוֹתָרִים אֲפֵקָה אֶל־הָעִיר וַתִּפֹּל הַחוֹמָה עַל־עֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה אֶלֶף אִישׁ הַנּוֹתָרִים וּבֶן־הֲדַד נָס וַיָּבֹא אֶל־הָעִיר חֶדֶר בְּחָדֶר׃

לא וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו עֲבָדָיו הִנֵּה־נָא שָׁמַעְנוּ כִּי מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־מַלְכֵי חֶסֶד הֵם נָשִׂימָה נָּא שַׂקִּים בְּמָתְנֵינוּ וַחֲבָלִים בְּרֹאשֵׁנוּ וְנֵצֵא אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אוּלַי יְחַיֶּה אֶת־נַפְשֶׁךָ׃

לב וַיַּחְגְּרוּ שַׂקִּים בְּמָתְנֵיהֶם וַחֲבָלִים בְּרָאשֵׁיהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ עַבְדְּךָ בֶן־הֲדַד אָמַר תְּחִי־נָא נַפְשִׁי וַיֹּאמֶר הַעוֹדֶנּוּ חַי אָחִי הוּא׃

לג וְהָאֲנָשִׁים יְנַחֲשׁוּ וַיְמַהֲרוּ וַיַּחְלְטוּ

ס' — ב' מ"ל בסיפ' — ב' ר"פ איה שרה — ב' חד מלא וחד חס' הס יד חסי' מלה — ב' סרוחי — ב' נפשי ותהלנך — ג'. ג'

אֲרָם מְלִיאוּ יַת אַרְעָא : כח וּקְרֵיב נְבִיָּא דַיָי וַאֲמַר לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלַף דַאֲמָרוּ אֱנָשׁ אֲרָם אֱלָהָא דְשַׁלִּיט עַל טוּרַיָא יְיָ וְלָא אֱלָהָא דְשַׁלִּיט עַל מֵישְׁרַיָא הוּא וְאֶמְסַר יַת כָּל הֲמוֹנָא רַבָּא הָדֵין בִּידָךְ וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ : כט וּשְׁרוֹ אִלֵּין לָקֳבֵיל אִלֵּין שַׁבְעָא יוֹמִין וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וּקְרִיבוּ עָבְדֵי קְרָבָא וּמְחוֹ (כָּל) בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת אֱנָשׁ אֲרָם מְאָה אַלְפִין גְּבַר רִגְלֵי בְּיוֹמָא חָד : ל וְאִפָּכוּ דְאִשְׁתְּאָרוּ לַאֲפֵק לְקַרְתָּא וּנְפַל שׁוּרָא עַל עַשְׂרִין וְשִׁבְעָה אַלְפִין גַּבְרָא דְאִשְׁתְּאָרוּ וּבַר הֲדַד עֲרַק וְעַל לְקַרְתָּא תְּוָן בְּגוֹ תְּוָן : לא וַאֲמַרוּ לֵיהּ עַבְדּוֹהִי הָא כְעַן שְׁמַעְנָא אֲרֵי מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מַלְכֵי גָמְלֵי חִסְדָא אִנּוּן נֵיסַר כְּעַן סַקִּין בְּחַרְצָנָא וְאַטּוּנִין בְּרֵישָׁנָא וְנִפּוֹק לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מָאִים יְקַיֵּם יַת נַפְשָׁךְ : לב וַאֲסָרוּ שַׂקִּין בְּחַרְצֵיהוֹן וְאַטּוּנִין בְּרֵישֵׁיהוֹן וַאֲתוֹ לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ עַבְדָּךְ בַּר הֲדַד אֲמַר תִּתְקַיַּם כְּעַן נַפְשִׁי וַאֲמַר הַעוֹד כְּעַן קַיָּם אָחִי הוּא : לג וְגַבְרַיָּא נְחִישׁוּ וְאוֹחִיאוּ וְחַטְפוּהָא מִנֵּיהּ וַאֲמַרוּ

רדיס מאד עליהם אם כן מכח אלהיהם היה להם זה אלהי הרים הוא והיה לו כח לעזרם במלחמה שנלחמנו אתם בהר : אם לא נחזק מהם . תרגם אם לא נחזק מהם אם נלחם אתם במישור : (כד) הסר המלכים . יאמרו זה בעבור שלא יתגאו החיל כשיראו מלכי' ראשים עליהם ותשים הפחות במקומם כדי שיתחזקו יותר להלחם : (כה) כחיל הנופל . כדי שנהיה כמו שהיינו בתחילה במנין : (כו) ויעל אפקה . ואפקה לבני יהודה הוא ואעפ"י שנמצא אפק בנחלת בני אשר זה אפק היה לבני יהודה כי אשר ממלכות אחאב היה ואע"פ שהיה לבני יהודה היאך עלו שם אלא לפי שהיה לפני העיר הזאת מישור גדול חנו שם וקראו להם לבני ישראל להלהם עמהם שם ובני ישראל הלכו לקראתם : (כז) התפקדו וכלכלו . התפקדו החיל אשר יצאו במלחמה הראשונה : וכלכלו . כלומר היו כלם שלא נפקד מהם איש באותה המלחמה וכמו שהיו אז כן יצאו עתה למלחמה הזאת וי"ת איתמניאו ואיזדמנו : כשני חשיפי עזים . אמר בו התרגום כתרין גזרי עזין כלומר שני עדרים קטנים מן העזים : מלאו את הארץ . קל וראוי להדגש : (כח) ויאמר אל מלך ישראל . אמר לו פעם אחר פעם לחזק בלבו כי מה' התשועה וכן ויאמר המלך ויאמר לאסתר המלכה ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי . ובדרש אמירה ראשונה אמר לו נתתי את כל ההמון הזה בידך שניה אמר לו אם יפול בן הדד לידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמר לו יען אשר שלחת את איש חרמי : יען אשר אמרו . כלומר לא בצדקתך וביושר לבבך כי לא עזבת הבעלים בראותך התשועה הגדולה שעשה לך האל ועזרך ברעתך אלא להקדיש שמו יעשה האל עמכם נס לפי שאמרו אלהי הרים הוא ולא אלהי עמקים : וידעתם כי אני ה' . כי אולי בתשועה הראשונה חשבתם כי מקרה היה עתה תוכלו לדעת כי מה' היתה התשועה: (כט) ותקרב המלחמה . כתרגומו וקריבו עבדי קרבא : וינוסו (ל) הנותרים אפקה אל העיר . כי מלך יהודה היה בשלום עם מלך ארם לפיכך היו נסים שם להמלט כי לא היו הורגי' אותם כיון שהיה בשלום עמם לפיכך הוצרכו ישראל לנס גדול הזה ובהיותם במבוא העיר להכנס שם ולהמלט נפלה החומה עליהם ומתו ובן הדד נס ובא אל העיר עם עבדיו הקרובים אליו והיה ראשון לאותן כ"ז אלף או אחרון לפיכך לא מת עמהם והכל היה סבה מאת ה' ית' שמו ובעיר לא הרגוהו כמו שפירשתי לפי שהיו בשלום עמו אבל היה יכול לצאת מן העיר לפיכך אמרו לו עבדיו נבא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך : (לא) וחבלים בראשנו . אין בו יו"ד לפיכך הריש בחולם כדרך היחיד כי הרבים הוא בקמץ הרי"ש ויש ספרים כתוב ביו"ד ואם כן הוא בא הרי"ש בחולם כמו בכל ראשיו קרחה וגם במסורת מצאתי מחלוקת במלה הזאת אם הוא מלא או חסר : (לג) ויחלטו הממנו . מלת הממנו דבק עם מלת וינחשו לא עם מלת ויחלטו ורבים כמוהו ופירושו כי האנשים

כיון

(כח) ויאמר אל מלך ישראל ויאמר וגו' . א"ר יוחנן כ"מ שנאמ' ויאמר ויאמר צריך לדרוש אמירה ראשונה אמר לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך אמירה שנייה אם יפול בן הדד בידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמר לו יען שלחת את איש חרמי מיד וגו' (לקמן פסוק מ"ב) : (לג) ינחשו וימהרו ויחלטו הממנו

רלבג

להיות המלחמה על ידם לא שם אחאב עמהם איש אחר מישר': כשני חשיפי עזים . ר"ל כשני עדרים קטני' של עזים . והנה היו שני חלקים כי נערי שרי המדינות היו לעדר אחד והשבעת אלפי' היו לעדר אחר : (כט) ויהי ביום השביעי ותקרב המלחמה . ר"ל שקרבו אנשי המלחמה קצתם לקצת בדרך שנלחמו זה עם זה : (ל) ובן הדד נס ויבא אל העיר חדר בחדר . ידמה שכבר עבר בן הדד קודם נפילת החומה ולזה נמלט ובכבר היה ירא כי לא היה יכול לצאת מן העי' ולזה לקחו עבדיו והם בני עיר אפק עצה למלט את נפש בן הדד וזה כי הם חגרו שקים במתניהם וקשרו חבלים בראשיהם להעיד שהם שמים עצמם תחת ממשלת אחאב : (לג) והאנשים ינחשו . ר"ל שהיו מנחשי' בדבור וכאשר שמעו שאחאב קראו אחיו אז ידעו כי

לא

מלאו כל ספרא בחירק וכל אורייתא דכוו' במ"ב קמצין וסי' כי מלאו ימי . ומלאו בתי . ומלאו בתיך . וכל שאר קריאה דכוו'

במ"ב מלאו בחירק תחת המ"ם וסי' השלטים . ומלאו ידיו : ויאמרו אליו ב' ר"פ וסי' איה שרה אשתך . ויאמרו אליו עבדיו הנה נא שמענו : יחיה ז' בקריאה וסי' ואיש ואשה לא יחיה דוד . והכה דוד את הארץ . יואב יחיה את שאר העיר דד"ה . יחיה איש עגלת בקר . כי לא יחיה רשע . נשימה נא שק ם במתנינו . הוא את נפשו יחיה :

מצודת ציון

(כט) נוכח . מול : המלחמה . עם המלחמה : (לג) ינחשו . מלשון נחוש וסימן טוב וכן נחשתי ויברכני ה' (בראשית ל) ור"ל ביאתך לי לסימן טוב ויברכני ה' : ויחלטו . התרגום של לצמיתות (ויקרא כה) הוא לחלוטין וענינו

מצודת דוד

ואינם מכניסים עצמם בסכנה לרדת בעומק המלחמה למען יקנו כבוד ע"י הנצחון כי מכובדים הם מצד המלוכה אבל הפחות אין נפשם יקרה בעיניהם כ"כ ומפני הכבוד יכנסו לרדת בעומק המלחמה : (כה) כחיל הנופל . ואין מהלך להרבות יוסף מבראשונה : (כו) ויפקד . לראות אם נתמלא כשיעור החיל הנופל : (כז) התפקדו וכלכלו . מאז התפקדו במלחמה הראשונה והיו כולם קיימים לא נפקד מהם איש : כשני חשיפי עזים . נערי שרי המדינות לבד ושבעת האלפים לבד : מלאו וגו' . אמר דרך גוזמא לרוב העם : (כח) ויאמר . כפל מלת ויאמר כי אמר לו פעם ב' לחזק לבבו : (ל) חדר בחדר . חדר לפנים מחדר להסתיר עצמו : (לא) מלכי חסד . להתחסד עם אויביהם : נשימה נא שקים וגו' . להראות הכנעה ללכת כבזויי מלחמה בזוי שקים והחבלים בראשיהם מוכנים לתלותם בהם : (לב) העודנו חי . וכי הוא עדיין חי . ולא הומת במלחמה כי מעתה לבו לא יפחד כי חביב הוא לי כאח ולא יעשה לו מאומה רע : (לג) והאנשים . עבדי בן הדד : ינחשו וימהרו ויחלטו הממנו . ר"ל במעטם שאמר אחי הוא היו מחזיקים הדבור לניחוש וסימן טוב ולזה מהרו והחליטו הדבור שיוצא

ממנו

הַמִּמֶּנּוּ וַיֹּאמְרוּ אָחִיךָ בֶן־הֲדַד וַיֹּאמֶר ג׳
בֹּאוּ קָחֻהוּ וַיֵּצֵא אֵלָיו בֶּן־הֲדַד ג׳ חס׳
וַיַּעֲלֵהוּ עַל־הַמֶּרְכָּבָה׃ לד וַיֹּאמֶר
אֵלָיו הֶעָרִים אֲשֶׁר־לָקַח־אָבִי מֵאֵת
אָבִיךָ אָשִׁיב וְחוּצוֹת תָּשִׂים לְךָ ב׳ כתרי לים׳
בְדַמֶּשֶׂק כַּאֲשֶׁר־שָׂם אָבִי בְּשֹׁמְרוֹן
וַאֲנִי בַּבְּרִית אֲשַׁלְּחֶךָּ וַיִּכְרָת־לוֹ בְרִית ה׳ דגשים ב׳ שב בזה
וַיְשַׁלְּחֵהוּ׃

לה וְאִישׁ אֶחָד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים
אָמַר אֶל־רֵעֵהוּ בִּדְבַר יְהוָה ס׳
הַכֵּינִי נָא וַיְמָאֵן הָאִישׁ לְהַכֹּתוֹ׃ ב׳ מ״ל
לו וַיֹּאמֶר לוֹ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל
יְהוָה הִנְּךָ הוֹלֵךְ מֵאִתִּי וְהִכְּךָ הָאַרְיֵה ג׳מ״ל בסיפ׳
וַיֵּלֶךְ מֵאֶצְלוֹ וַיִּמְצָאֵהוּ הָאַרְיֵה וַיַּכֵּהוּ׃
לז וַיִּמְצָא אִישׁ אַחֵר וַיֹּאמֶר הַכֵּינִי ב׳מ״ל ובענין
נָא וַיַּכֵּהוּ הָאִישׁ הַכֵּה וּפָצֹעַ׃ לח וַיֵּלֶךְ ג׳
הַנָּבִיא וַיַּעֲמֹד לַמֶּלֶךְ עַל־הַדָּרֶךְ ג׳
וַיִּתְחַפֵּשׂ בָּאֲפֵר עַל־עֵינָיו׃ לט וַיְהִי ג׳
הַמֶּלֶךְ עֹבֵר וְהוּא צָעַק אֶל־הַמֶּלֶךְ ב׳לבס אל ה׳
וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ ׀ יָצָא בְקֶרֶב־הַמִּלְחָמָה
וְהִנֵּה־אִישׁ סָר וַיָּבֵא אֵלַי אִישׁ וַיֹּאמֶר כ״א
שְׁמֹר אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה אִם־הִפָּקֵד
יִפָּקֵד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ אוֹ
כִכַּר־כֶּסֶף תִּשְׁקוֹל׃ מ וַיְהִי עַבְדְּךָ ו׳ מ״ל בלים׳

אָחוּךְ בַּר הֲדַד וַאֲמַר
עוּלוּ דַבְּרוּהִי וּנְפַק
לְוָתֵיהּ בַּר הֲדַד וְאַסְקֵיהּ
לִרְתִיכָא׃ לד וַאֲמַר לֵיהּ
קִרְוִין דִנְסִיב אַבָּא מִן
אֲבוּךְ אָתֵיב וְשׁוּקִין תְּמַנֵּי
לָךְ בְּדַמֶּשֶׂק כְּמָא דְמַנֵּי
אַבָּא בְּשֹׁמְרוֹן וַאֲנָא בִּקְיָם
אֲשַׁלְּחִינָךְ וּגְזַר לֵיהּ קְיָם
וְשַׁלְּחֵיהּ׃ לה וְגַבְרָא חַד
מִבְּנֵי תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא אֲמַר
לְחַבְרֵיהּ בְּפִתְגָמָא דַייָ
מְחֵינִי כְעַן וְלָא אֲבָא גַבְרָא
לְמִמְחֵיהּ׃ לו וַאֲמַר לֵיהּ
חֲלַף דְלָא קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרָא
דַייָ הָא אַתְּ אָזֵיל מִלְּוָתִי
וְיִקְטְלִינָךְ אַרְיָא וַאֲזַל
מִלְּוָתֵיהּ וְאַשְׁכְּחֵיהּ אַרְיָא
וְקַטְלֵיהּ׃ לז וְאַשְׁכַּח גַבְרָא
אוֹחֲרָנָא וַאֲמַר מְחֵינִי
כְעַן וּמְחָהִי גַבְרָא מְחָהִי
וּפַדְעֵיהּ׃ לח וַאֲזַל נְבִיָּא
וְקָם לְמַלְכָּא עַל אוֹרְחָא
וּכְרִיךְ בְּמַעְפְּרָא עֵינוֹהִי׃
לט וַהֲוָה מַלְכָּא עָבַר וְהוּא
צָוַח קֳדָם מַלְכָּא וַאֲמַר
עַבְדָּךְ נְפַק בְּגוֹ קְרָבָא
וְהָא גַבְרָא זָר וְאַיְתִי לִי
גַבְרָא וַאֲמַר טַר יָת גַבְרָא
הָדֵין אִם מִשְׁנָא יִשְׁנֵי
וּתְהֵי נַפְשָׁךְ חֲלַף נַפְשֵׁיהּ
אוֹ כִּכְּרָא דְכַסְפָּא תִּתְקוֹל׃ מ וַהֲוָה עַד דְעַבְדָּךְ מִתְפְּנֵי

בברית ה׳ דגשים בקריאה וסי׳ ואני בברית אשלחך. ויעמד כל העם בברית. וישבעו כל השרים וכל העם אשר. התחזק יהוידע דד״ה. ויבאו בברית לדרוש דד״ה: תשקול ו׳ מלאים ו׳ בלישנא משקל וסי׳ או ככר כסף תשקול. במשקול עשרים שקל. לו שקול ישקל כעסי. אשקול על ידי עשי המלאכה. על גנזי המלך. ואשקולה להם:

תולדות אהרן ואיש אחד. סנהדרין פט (שם ל): והכך סאריה. שם:

רשי

הממנו. ינחשו לשון מנחש אמרו כיון שנפלו דברי שלום בפיו אפילו שלא במתכוין סימן טוב הוא זה וימהרו להחזיק הדבר: ויחלטו. לשון למיתות (ויקרא כ״ה כ״ג) כרתו הדבר מפיו שלא יחזור בו וה״א של הממנו נוטה במסורת לשתי התיבות כאלו נכתב ויחלטוה ממנו אם ממנו יצא הדבר בכוונת הלב: (לד) ויאמר אליו. בן הדד הערים אשר לקח אבי מאת אביך עמרי אשיב לך: וחוצות תשים לך בדמשק. ותהי מושל בה והיא רחב למלכותי: כאשר שם אבי בשומרון. עירך על כרחך וכל זה היה אומר מיראה אמר לו אחאב ואני בברית הזאת אשלחך: (לה) הכני נא. סימן זה רע על אחאב שאמר לו הנביא על פי הגבורה להכות את בן הדד ולא הכהו ואף זה שאמר לו הנביא בדבר ה׳ הכיני ולא הכהו כשם שנפרע מזה יפרע מאחאב: בדבר ה׳. הקב״ה אמר שתכה אותי: (לז) ופצוע. מכת חבורה: (לח) ויתחפש באפר. שינה את מעפורתו שלא יכירוהו כל שינוי בגדים הוא לשון חופוש: באפר. תרגמו יונתן במעפרא הוא סודר: (לט) והנה איש סר. מן הדרך אלי: ויבא אלי איש. שבוי מן המלחמה: אם הפקד יפקד. אם יברח לשון לא נפקד

רלבג

לא יצטרך בן הדד להשים נפשו עבד לאחאב ולזה מהרו והחליטו המאמר לדעת הממנו אמר אחאב שהוא אחיו כי אולי לא שמע אחאב דבריהם כשאמר להם אחי הוא ולזה מהרו לאמר אחיך בן הדד. ואז ענה אחאב להם ואמר באו וקחוהו ויצא אליו בן הדד מן העיר שהי׳ נחבא בה ויעלהו אחאב על המרכבה ויאמר הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך וחוצות תשים לך בדמשק לקחת שם מכם מהסחורים הנעשים כאשר שם אבי בשמרון ואז השיב לו אחאב ואני בברית אשלחך ואחר שתעשה לי כן ויכרות לו ברית וישלחהו: (לו) יען לא שמעת בקול ה׳. ידוע שהעובר על דברי נביא חייב מית׳ כבר כתב זה בתורה: (לח) ויתחפש באפר על עיניו. הנה אפר הוא לעיף והשתנה בו בשמהו על עיניו כדי שלא יכירהו מלך ישראל: (לט) או ככר כסף תשקול. ר״ל אם תשמרהו כראוי כן

רדק

היו מנחשים כשאמרו עבדך בן הדד אמרו אם ישמעו ממנו מענה טוב יחשבוהו לסימן שיחייהו וכיון שאמרו לו הם עבדך והוא אומר אחי הוא מהרו ואמרו אחיך ומה שאמר וימהרו ויחלטו שניהם לשון מהירות לרוב מהירותם שעד שלא גמר הדבר בפיו לומר אחי הוא הם אמרו אחיך וכן דרך הלשון לכפול המלים לחזק הענין כמו האכה אכה אבי האדרש אדרש בדרך בדרך אלך והדומים להם וי״ת והטפותא מניה כאילו ה״א הממנו קשורה עם ויחלטו כאילו אמר ויחלטוה ממנו: באו קחוהו. כתרגומו עולו דברוהו כלומר הכניסוהו לעיר והביאוהו אלי: (לד) וחוצות תשים לך בדמשק. פי׳ שוקים שיהיו מוצאי השוקים ממה שיקנו וימכרו בהם ויהיה המכס שלו וכת״י חוצות שוקים. כ״א קירוין: ואני בברית אשלחך. אמר לו אחאב כיון שתעשה זה אני אשלחך בשלום בברית שאכרות לך מעתה ומה שאמר בברית עם בי״ת הידיעה כלומר בזאת הברית שתקיים לי מה שאמרת: (לה) ואיש א׳ מבני הנביאים. כתרגומו מתלמידי נבייא ואמרו כי זה הנביא היה מיכהו: הכיני נא. נכתב יו״ד מקום למ״ד הפעל ומשל זה הי׳ על אחאב שאמר לו הנביא ונתתי את כל ההמון הזה בידך וכמו שהאיש הזה מאן להכותו כן אחאב לא רצה להכות את בן הדד ועבר על פי ה׳ הלא ראה כי הנותרים שנסו אל אפקה הרגם האל כדי שלא יותר מהם אחד ולא השאיר בן הדד אלא לנסות בו אחאב והוא היה לו להבין כי לא רצה האל יתברך שיותר אחד מהם והחמלה על בן הדד והחמלה על הרשעים אכזריות כי ידוע כי סופם לעשות מלחמה וכן שאול שחמל על אגג חרה בו אף ה׳ וכמו שהאריה הכה איש שמאן להכות הנביא בדבר ה׳ כי כן היה דינו כמו שאמר העובר על דברי נביא מיתתו בידי שמים שנאמר אנכי אדרש מעמו ואם תאמר היאך ידע האיש כי בשם ה׳ אמר והלא לא נתן לו אות כשמוחזק הנביא אין שואלין ממנו אות וחייב אדם להאמין בו כן אחאב שמאן להכות מלך ארם נפל בידו והכהו כמו שאמר לו הנביא נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו: (לז) הכה ופצוע. הפצע הוא מכת דם. ובדרש אותה טפת דם שיצאה מן הצדיק היתה כפרה לישראל שלא מתו מהם במלחמות רמות גלעד שהרי אמר לו הנביא ועמך תחת עמו כי חייבי מיתה היו אלא שאותה טפת דם היתה כפרה להם: (לח) ויתחפש באפר. השתנה באפר ששם על עיניו שלא יכירהו מלך ישראל ותרגום וכריך במעפרא עינוהי ונסחא אחרת וכריך במעפרא עלי אפוהי באפר אפר הוא לעיף והוא הפוך מן פארי המגבעות ובי״ת באפר קמוצה מורה על הידועה ואע״פ שהנביא כבר עשה משל על דבר אחאב אמר למלך עוד דבר משל שישפוט הוא בעצמו המשפט: (לט) אם הפקד יפקד. כמו ולא נפקד ממנו

מצודת דוד

ממנו וחזרו ואמרו גם המה אחיך בן הדד: (לד) ויאמר. בן הדד אל אחאב: וחוצות. בעיר המלוכה דמשק תעשה לך שווקים כאלו היתה עירך: ואני בברית. זה מדברי אחאב שהשיב ואמר לו כאשר תכרות לי ברית על זה אז אשלחך לנפשך: (לה) מבני הנביאים. הוא מיכיהו בן ימלה: בדבר ה׳. בשליחותו של ה׳: הכיני נא. הוא למשל על אחאב שנמנע להרוג את בן הדד: (לח) ויעמוד למלך. עמד על הדרך להמתין עד יעבור המלך: ויתחפש באפר. שינה עצמו בלבוש אחר לבושו ממעל לעיניו וזהו בכדי שלא יכירו המלך ע״י לבוש האחר אשר לו: (לט) והוא צועק. כאילו קובל על המכות אשר הוכה ממי שהפקיד בידו האיש: אם הפקד יפקד. אם יברח ויהיה נחסר כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל״א):

מצודת ציון

ועניינו דבר המתקיים מבלי השתנות: (לה) וימאן. לא רצה: (לז) ופצוע. מכה המוציאה דם: (לח) ויתחפש. ענין השתנות המלבוש וכן התחפש ובוא (לקמן כב): באפר. בלעיף והוא הפך מן פארי המגבעות (שמות לט) שהוא מענין יופי והבגד שיש להאדם כהבלעיף ברחבו

תשקול

עֹשֶׂה הֵנָּה וָהֵנָּה וְהוּא אֵינֶנּוּ וַיֹּאמֶר
ס' חס' אֵלָיו מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כֵּן מִשְׁפָּטֶךָ אַתָּה
חָרָצְתָּ׃ מא וַיְמַהֵר וַיָּסַר אֶת־הָאֲפֵר
מעלי ק' מֵעַל עֵינָיו וַיַּכֵּר אֹתוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל
ג' מ"ע כִּי מֵהַנְּבִיאִים הוּא׃ מב וַיֹּאמֶר אֵלָיו
ג' כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן שִׁלַּחְתָּ אֶת־אִישׁ־
חֶרְמִי מִיָּד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ
וְעַמְּךָ תַּחַת עַמּוֹ׃ מג וַיֵּלֶךְ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
ח'. ג' עַל־בֵּיתוֹ סַר וְזָעֵף וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹנָה׃

כא

א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה כֶּרֶם הָיָה לְנָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי
אֲשֶׁר בְּיִזְרְעֶאל אֵצֶל הֵיכַל אַחְאָב
מֶלֶךְ שֹׁמְרוֹן׃ ב וַיְדַבֵּר אַחְאָב אֶל־
פסק. ג' נָבוֹת ׀ לֵאמֹר ׀ תְּנָה־לִּי אֶת־כַּרְמְךָ וִיהִי־
לִי לְגַן־יָרָק כִּי הוּא קָרוֹב אֵצֶל בֵּיתִי
וְאֶתְּנָה לְךָ תַּחְתָּיו כֶּרֶם טוֹב מִמֶּנּוּ
אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ אֶתְּנָה־לְךָ כֶסֶף
מְחִיר זֶה׃ ג וַיֹּאמֶר נָבוֹת אֶל־
ג' אַחְאָב חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה מִתִּתִּי אֶת־
נַחֲלַת אֲבֹתַי לָךְ׃ ד וַיָּבֹא אַחְאָב אֶל־
ב' פתח בֵּיתוֹ סַר וְזָעֵף עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־
דִּבֶּר אֵלָיו נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי וַיֹּאמֶר
ז' מ"ע לֹא־אֶתֵּן לְךָ אֶת־נַחֲלַת אֲבוֹתָי
וַיִּשְׁכַּב עַל־מִטָּתוֹ וַיַּסֵּב אֶת־פָּנָיו
ד' וְלֹא־אָכַל לָחֶם׃ ה וַתָּבֹא אֵלָיו אִיזֶבֶל
אִשְׁתּוֹ וַתְּדַבֵּר אֵלָיו מַה־זֶּה רוּחֲךָ
ז' מלרע סָרָה וְאֵינְךָ אֹכֵל לָחֶם׃ ו וַיְדַבֵּר אֵלֶיהָ
כִּי־אֲדַבֵּר אֶל־נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי וָאֹמַר
ט"ו רפין לוֹ תְּנָה־לִּי אֶת־כַּרְמְךָ בְּכֶסֶף אוֹ אִם־

לְכָא וּלְכָא וְהָא לֵיתוֹהִי
וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
אַתְּ דַנְתָּא דִינָךְ וּפְסַקְתָּ׃
מא וְאוֹחִי וְאַעְדִּי יַת
מַעְפְּרָא מֵעֲלוֹי עֵינוֹהִי
וְאִשְׁתְּמוֹדַע יָתֵיהּ מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי מִתַּלְמִידֵי
נְבִיַּיָא הוּא׃ מב וַאֲמַר לֵיהּ
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלַף
דְשֵׁיזֵיבְתָּא יַת גְּבַר דְּחַיָּב
קְטוֹל מִיַּד וּתְהֵי נַפְשָׁךְ
חֲלַף נַפְשֵׁיהּ וְעַמָּךְ חֲלַף
עַמֵּיהּ׃ מג וַאֲזַל מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל לְבֵיתֵיהּ נְסִים
וְדָוֵי וַאֲתָא לְשֹׁמְרוֹן׃
א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא
הָאִלֵּין כַּרְמָא הֲוָה לְנָבוֹת
יִזְרְעֵאלָה דִּי בְּיִזְרְעֵאלָה
בִּסְטַר הֵיכְלָא דְּאַחְאָב
מַלְכָּא דְשֹׁמְרוֹן׃ ב וּמַלֵּיל
אַחְאָב עִם נָבוֹת לְמֵימַר הַב
לִי יַת כַּרְמָךְ וִיהֵי לִי לְגִנַּת
יַרְקָא אֲרֵי הוּא קָרִיב
לְבֵיתִי וְאֶתֵּן לָךְ חִלּוּפֵיהּ
כַּרְמָא דְטַב מִנֵּיהּ אִם
תַּקִּין בְּעֵינָךְ אֶתֵּן לָךְ
כַּסְפָּא דְמוֹהִי מַה דְשָׁוֵי׃
ג וַאֲמַר נָבוֹת לְאַחְאָב חָס
לִי מִן קֳדָם יְיָ מִלְּמִתַּן
יַת אַחְסָנַת אֲבָהָתִי לָךְ׃
ד וַאֲתָא אַחְאָב לְבֵיתֵיהּ
נְסִים וְדָוֵי עַל פִּתְגָּמָא
דְמַלֵּיל עִמֵּיהּ נָבוֹת
יִזְרְעֵאלָה וַאֲמַר לָא אֶתֵּן
לָךְ יַת אַחְסָנַת אֲבָהָתִי
וּשְׁכֵיב עַל עַרְסֵיהּ וְאַסְחַר
יַת אַפּוֹהִי וְלָא אֲכַל לַחְמָא׃
ה וַאֲתַת לְוָתֵיהּ אִיזֶבֶל
אִתְּתֵיהּ וּמַלֵּילַת עִמֵּיהּ מַה דֵּין רוּחָךְ סַטְיָא וְלֵית אַתְּ אָכֵיל לַחְמָא׃ ו וּמַלֵּיל עִמַּהּ אֲרֵי מַלֵּילִית עִם נָבוֹת יִזְרְעֵאלָה
וַאֲמַרִית לֵיהּ הַב לִי יַת כַּרְמָךְ בְּכַסְפָּא אוֹ אִם

נפקד ממנו איש (במדבר ל"א מ"ט) לשון חסרון: (מ) והוא איננו. ברח לו: אתה חרצת. או נפש או ככר כסף: (מב) איש חרמי. איש מלחמתי לשון חירום ולשון חירום נופל במלחמה וכן על אדום תרד ועל עם חרמי (ישעי' ל"ד ה') ומדרש אגדה כמה מצודות וחרמים פרשתי לך עד שנפל בידך: (מג) סר וזעף. נסים ודוי. רוחו סרה ממנו: (א) ויהי אחר הדברים האלה. עוד אחרת לקרב מיתתו: (ב) מחיר זה. הכרם הזה:
אל

ממנו איש ענין חסרון: (מ) עשה הנה והנה. כתרגו' מתפני לכא ולכא כלומר מתעסק כאן וכאן: אתה חרצת. אתה חתכת הדין בעצמך שקבלת שמירתו ונתחייבת לו: (מב) איש חרמי מיד. ר"ל מידך ופירוש חרמי הריגתי מן חרוב וחרם זובח לאלהים יחרם ר"ל שהי' חייב הרג וכן ת"י גברא דחייב קטול או יהיה פירושו חרמי מן יצודו חרם חרמים ומצודים שנכנס רשת ומכמרות וכן הוא בדרש כמה מצודים וחרמים פירשתי לו עד שנפל בידך: (מג) על ביתו. כמו אל ביתו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו אל ביתו ודברתי על הנביאים אל הנביאים: סר וזעף. כמו מה זה רוחך סרה ענינו קרוב לזעף ותרגומו נסים ודוי ותרגום והנה זועפים והא אינון נסיסין וסר פתח שלא כמנהג נחי הע"ן וכן חבירו הפני: (א) אשר ביזרעאל. הכרם שהיה לו ביזרעאל ולאחאב היה היכל ביזרעאל כמו שכתוב למטה: (ב) לגן ירק. הוא העשב שהוא מאכל האדם או עשבים שיש להם ריח טוב ומנהג לעשות מהם גן בחצר הבית או אחורי הבית: מחיר זה. מחיר כרם זה כלומר מה ששוה אם תרצה למכור בכסף: (ג) מתתי. במחיר כסף או חליפין. (ד) ויסב את פניו. הסב פניו אל הקיר: (ה) מה זה רוחך סרה. כמו סר וזעף שפירשנו ותרגומו נסים: (ו) כי אדבר. עתיד במקום עבר ורבי' כמוהו או הוא בלשון הוה כלומר הייתי מדבר לו זה הדבר:
תעשה

רלבג

(מ) כן משפטך אתה חרצת. רוצה לומר אתה גזרת על עצמך להיות נפשך תחת נפשו: (מא) ויסר את האפר מעל עיניו. ואז הכירו מלך ישראל: (מב) איש חרמי. ר"ל איש לכדתי בחרמי ורשתי לתתו בידך כי לא היה לו מקום לנוס: (מג) על ביתו. ר"ל אל ביתו אשר הלך שם בעבור הנהגת ביתו כי מביתו יצא להלחם עם בן הדד: סר וזעף. סר הוא מענין הנטיה וסור מהמנהג והרצון שכבר התפעל מזה תכלית ההתפעלות והיה על זה הענין זעוף וכעוס מאד: (ב) ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו. ר"ל אם לא תחפוץ למכור נחלותיך אתן לך כרם אחר טוב ממנו ואם תרצה למכרו אתן לך כסף מחירו: (ד) וישכב על מטתו. הנה מרוב הכעס לא רצה שיהיה לו עסק עם האנשי' אבל שכב על מטתו והסב פניו אל הקיר שלא יראו האנשי' בכעס לפניו ומרוב הכעס גם כן לא רצה לאכול: (ה) מה זה רוחך סרה. ר"ל מה זה רצונך נוטה ממנהגה:
אתה

משפטך ח' חס' בליש' בקריא' וסי' כן משפטך אתה חרצת. והוציא כאור צדקך. ואל תצל מפי דבר אמת. קולי שמעה כחסדך. תחי נפשי ותהללך. מתתי ג' בקריאה וסי' מתתי אותה לאיש אחר. מתתי לך את נחלת אבותי. מתתי את מדין: אבותי ז' מלאים בלישנא וסי' לא אתן לך את נחלת אבותי. אשר שחתו אבותי את גוזן. אשר השחיתו אבותי. מה עשיתי אני ואבותי. מי בכל אלהי הארצות. ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו. תושב ככל אבותי: בכסף ט"ו רפין וסי' נמסר ביהושע סי' כ"ב:

תולדות אהרן כן משפטך. עקידה שער מב: איש חרמי.
סנהדרין פט: כל ענין אחאב עם נבות. עקידה שער פח:

מצודת ציון

ברחשו: (מ) חרצת. גזרת וחתכת כמו כליון חרוץ (ישעיה י): (מב) חרמי. ענין רשת כמו יצודו חרם (מיכה ז): (מג) סר. ר"ל סרה מעמו הרצון והדבור וכמ"ש מה זה רוחך סרה (לקמן כא): וזעף. ענין כעס כמו זעף ה' אשא (מיכה ז): כא (ב) מחיר. דמיו ערך שויו: (ו) אדבר. כמו דברתי עתיד במקום
עבר

מצודת דוד

תשקול. לידי תשקול לפרוע בעדו: (מ) עושה הנה והנה. עשיתי מלאכתי ומתעסק כאן וכאן: איננו. כי ברח: כן משפטך. או נפש או ככר כסף כי כן חרצת וגזרת על עצמך: (מב) את איש חרמי. שלחת מידך את בן הדד אשר לכדתי אותו כמו הצודה את הדג בחרמו על כי לא היה לו מקום לנוס: והיתה נפשך. דומה לשומר האיש של שהניחו לברוח יותן נפשו תחתיו ועם כי כבר עשה משל על זה כדבר הממאן להכותו בדבר ה' כי כמו שהכה האריה את הממאן להכותו כן יומת אחאב על אשר מיאן להמית את בן הדד מ"מ עשה טוב משל בכדי שאחאב בעצמו יפסוק הדין ויאמר כן משפטך אתה חרצת כאלו פסק אחאב גם על עצמו על כי היותו דומה לו: (מג) על ביתו. אל ביתו והוא מקום מלונו מחוץ לאפקה מקום המלחמה ומשם בא אל שומרון: כא (א) אשר ביזרעאל. אשר עמד ביזרעאל: אצל היכל אחאב. אשר
היה

חָפֵץ אַתָּה אֶתְּנָה־לְךָ כֶרֶם תַּחְתָּיו וַיֹּאמֶר לֹא־אֶתֵּן לְךָ אֶת־כַּרְמִי׃ ז וַתֹּאמֶר אֵלָיו אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ אַתָּה עַתָּה תַּעֲשֶׂה מְלוּכָה עַל־יִשְׂרָאֵל קוּם אֱכָל־לֶחֶם וְיִטַב לִבֶּךָ אֲנִי אֶתֵּן לְךָ אֶת־כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי׃ ח וַתִּכְתֹּב סְפָרִים בְּשֵׁם אַחְאָב וַתַּחְתֹּם בְּחֹתָמוֹ וַתִּשְׁלַח הַסְּפָרִים אֶל־הַזְּקֵנִים וְאֶל־הַחֹרִים אֲשֶׁר בְּעִירוֹ הַיֹּשְׁבִים אֶת־נָבוֹת׃ ט וַתִּכְתֹּב בַּסְּפָרִים לֵאמֹר קִרְאוּ־צוֹם וְהוֹשִׁיבוּ אֶת־נָבוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ י וְהוֹשִׁיבוּ שְׁנַיִם אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל נֶגְדּוֹ וִיעִדֻהוּ לֵאמֹר בֵּרַכְתָּ אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ וְהוֹצִיאֻהוּ וְסִקְלֻהוּ וְיָמֹת׃ יא וַיַּעֲשׂוּ אַנְשֵׁי עִירוֹ הַזְּקֵנִים וְהַחֹרִים אֲשֶׁר הַיֹּשְׁבִים בְּעִירוֹ כַּאֲשֶׁר שָׁלְחָה אֲלֵיהֶם אִיזָבֶל כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בַּסְּפָרִים אֲשֶׁר שָׁלְחָה אֲלֵיהֶם׃ יב קָרְאוּ צוֹם וְהֹשִׁיבוּ אֶת־נָבוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ יג וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל וַיֵּשְׁבוּ נֶגְדּוֹ וַיְעִדֻהוּ אַנְשֵׁי הַבְּלִיַּעַל אֶת־נָבוֹת נֶגֶד הָעָם לֵאמֹר בֵּרַךְ נָבוֹת אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ וַיֹּצִאֻהוּ מִחוּץ לָעִיר וַיִּסְקְלֻהוּ בָאֲבָנִים וַיָּמֹת׃ יד וַיִּשְׁלְחוּ אֶל־אִיזֶבֶל לֵאמֹר סֻקַּל נָבוֹת וַיָּמֹת׃ טו וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אִיזֶבֶל כִּי־סֻקַּל נָבוֹת וַיָּמֹת וַתֹּאמֶר אִיזֶבֶל אֶל־אַחְאָב קוּם רֵשׁ אֶת־כֶּרֶם ׀ נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי

רָעֵי אַתְּ אֶתֵּן לָךְ כַּרְמָא חִלּוּפוֹהִי וַאֲמַר לָא אֶתֵּן לָךְ יַת כַּרְמִי׃ ז וַאֲמַרַת לֵיהּ אִיזֶבֶל אִתְּתֵיהּ אַתְּ כְּעַן תַּצְלַח מַלְכוּתָךְ עַל יִשְׂרָאֵל קוּם אֱכוֹל לַחְמָא וְיִשְׁפַּר לִבָּךְ אֲנָא אֶתֵּן לָךְ יַת כַּרְמָא דְנָבוֹת יִזְרְעֵאלָה׃ ח וּכְתָבַת אִגַּרְתָּא בִּשְׁמָא דְאַחְאָב וַחֲתָמַת בְּעִזְקְתֵיהּ וְשַׁדְרַת אִגְּרָן לְסָבַיָּא וּלְתוּרְבְּנֵי דִבְקַרְתָּא דְיָתְבִין עִם נָבוֹת׃ ט וּכְתָבַת בְּאִגַּרְתָּא לְמֵימַר גְּזָרוּ צוֹמָא וְאוֹתִיבוּ יַת נָבוֹת בְּרֵישׁ עַמָּא׃ י וְאוֹתִיבוּ תְּרֵין גַּבְרִין בְּנֵי רִשְׁעָא לְקִבְלֵיהּ וִיסַהֲדוּנֵיהּ לְמֵימַר נַדֵּיפְתָּא קֳדָם יְיָ וּמַלְכָּא לַטְתָּא וְאַפְּקוּהִי וּרְגֻמוּהִי וְיִתְקְטֵל׃ יא וַעֲבַדוּ אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהּ סָבַיָּא וְתוּרְבְּנֵי דְיָתְבִין בְּקַרְתֵּיהּ כְּמָא דִשְׁלָחַת לְוָתְהוֹן אִיזֶבֶל כְּמָא דִכְתָבַת בְּאִגַּרְתָּא דִשְׁלָחַת לְהוֹן׃ יב גְּזָרוּ צוֹמָא וְאוֹתִיבוּ יַת נָבוֹת בְּרֵישׁ עַמָּא׃ יג וַאֲתוֹ תְּרֵין גַּבְרִין בְּנֵי רִשְׁעָא וִיתִיבוּ לְקִבְלֵיהּ וְאַסְהִידוּ גַּבְרֵי רִשְׁעָא יַת נָבוֹת קֳדָם עַמָּא לְמֵימַר נַדֵּיף נָבוֹת קֳדָם יְיָ וּמַלְכָּא לָט וְאַפְּקוּהִי מִבָּרָא לְקַרְתָּא וּרְגֻמוּהִי בְּאַבְנַיָּא וּמִית׃ יד וּשְׁלַחוּ לְוָת אִיזֶבֶל לְמֵימַר אִתְרְגֵים נָבוֹת וּמִית׃ טו וַהֲוָה כַּד שְׁמַעַת אִיזֶבֶל אֲרֵי אִתְרְגֵים נָבוֹת וּמִית וַאֲמַרַת אִיזֶבֶל לְאַחְאָב קוּם אַחְסִין יַת כַּרְמָא דְנָבוֹת יִזְרְעֵאלָה דְלָא אֲבָא

ג'
ג' חס'
ל' וחס'
ספרים ק'
ב' חס' וי"ו
ל' מ"ל
ל' וחס'
ס'
ב'
ו'
ו'
ב' כ"כ ובענין
ל' וחס' וא' ויערכו
ג' ס' קמץ ג'
ב' ובענין
ב'
י' וכלמסכינו' דכו'

רשי

(ח) אל הזקנים. זקני אשמאי סבי דבהתא : (ט) קראו צום. וביום צום דרכם לבדוק בעבירות שבידם : (יג) ברך נבות. חילוף של קללה ותרגום גדיף נבות קדם ה' ומלכא לט : קום רש. יש מהכמים אומרי' הרוגי מלכות נכסיהם למלך ויש מהן אומרין בן אחי אביו היה

רלב"ג

(ז) אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל. ר"ל האם כמנהג כזה תעשה מלוכה על ישראל הנה בלי ספק אין מחק המלך להתפעל בזה האופן : (ח) אל הזקני' ואל החורי'. ר"ל השופטי' והשרים והם לבדם ידעו זה הסוד ובטחה בהם איזבל שיסכימו למה ששלח להם אחאב וחתמה בחותמו וידמה מזה שאם היו יודעים העם את התחבולה לא היו מסכימי' בהריגת נבות ואף על פי שהיו מסכימים בזה זקני העיר והריה : (ט) קראו צום. שלחה לשם זה כי ביום הצום הם מתקבצים ואז יתכן שיעידו זה העדים לעיני כל העם : (י) והנה קרא העדי' בני בליעל כי בזולת זה לא יסכימו להעיד על שקר : (יג) ויוצאהו מחוץ לעיר ויסקלהו. למדנו מזה שבית הסקילה היה מחוץ לעיר : (טו) קום רש את כרם נבות היזרעאלי. למדנו מזה שהרוגי מלכות נכסיהם למלכות:
מלך

אתה עתה ג' וסי' ואתה עתה הקל מעבדת אביך דמלכים. אתה עתה תעשה מלוכה. אתה עתה ברוך ה' : וייטב ג' חסרים וסי' נמסר בשמואל חלק א' סי' ד : ומלך ה' בקריאה וסי' ובני יכה פיתון ומלך. והברו. ירא את ה' בני ומלך. והשיבו שני נשים. ויבאו שני האנשים : שני האנשים ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר שופטים :

תולדות אהרן בכך נבות. סנהדרין כט מח (מגלה עא) :

רדק

(ז) תעשה מלוכה. כתרגומו תצלח במלכותא והוא לשון תמיהה : (ח) ותשלח הספרים. כתוב בה"א הידיעה וקרי בלא ה"א ושניהם נכונים : ואל החורים. השרים והסגנים כמו את חורי יהודה ואריבה את החורים וי"ת תורבינא : קראו צום. כמשמעו לשון תענית וכת"י גזרו צומא ואמרה זה לפי שביום התענית מפשפשין במעשיהם ואם יש מעוות מתקנין אותו ואדוני אבי ז"ל פירש צום קבוץ וכן ביום צום שבירמיהו מלשון רז"ל צומת הגידין שהוא מקום קבוץ הגידין : (י) ויעידוהו. יעידו בו. יש לשאול כיון שהשרים והסגנים ידעו הדבר כי שקר היה למה היו צריכין לכל זה יהרגוהו במצות איזבל בלא עדות ובלא דבר התשובה כי זקני העיר והשרים היו מעטין וידם הי' במעל עם איזבל כי אילו רצו הזקנים לגלות הדבר לעם לא היו מניחין להרגו באנס כל שכן הקרובים שהיו לנבות בעיר ואילו רצתה איזבל להרגו בלא משפט לא היה כח בידה כי אף לגזול הכרם לא היה לה כח כי אחאב ואיזבל אף על פי שהיו רשעים היו לשמים לעבוד ע"ג אבל אם היו הורגין וגוזלין שלא במשפט היו ישראל מורדין בו כי לא היו מניחין מלך עליהם אם לא יעמיד ארץ במשפט אבל למנעו מע"ג לא היו יכולים כי לא היו אלא שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל ושאר ישראל היו רבים מאד שהיה לבם באמונת הבעל שהיו מטעים אותם נביאי הבעל לפיכך בקשה איזבל עלילה שיהרג נבות במשפט כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ובטחה איזבל בזקני ישראל שיכסו עליה ויעלימו הדבר או ידעה בהם שהיו יראין את אחאב מאד לפיכך כתבה להם בשם אחאב וחתמה לה' בחותמו כי ידע' שלא ישנו אחרי דברו ואע"פ שהיו יודעים שבדבר עדות שקר ורציחת נפש היו רשעים הזקנים כמו שהיו העדים כמו שאמר' היא והושיבו שני אנשים בני בליעל נגדו ויש לשאול עוד אחאב למה לא היה לוקח זה הכרם במשפט המלוכה שהרי כתוב את שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם הטובים יקח התשובה כמו שפי' בס' שמואל כי אין ממשפט המלוכה שיקח אלא הפירות לצורך עבדיו ואנשי מלחמתו אם יצטרכו והראייה שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו וראייה עוד שאמר שדותיכם כרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם משמע כי על הפירות אמר לא על גוף הקרקע : ברכת אלהים ומלך. תרגומו גדיפתא קדם ה' ומלכא לטית למה אמר אלהים ומלך ובאחד מהם חייב מיתה אמרה זה להגדיל קצף העם עליו ויסקלוהו מיד : (יא) אשר היושבים בעירו. הודעה אחר הודעה כי די היה אם אמר היושבים או אם אמר אשר יושבים : ויעידוהו. אמר הכנוי תחלה ואח"כ הודעה שאמר כנגדו ואמר ויעידוהו ואח"כ אמר את נבות כי כן דרך הכתוב במקומות
ותפתח ותראהו את הילד ואחרי' זולתו : (טו) קום רש. אמר לשון ירושה לפי שנפלו לו נכסיו בדין ירוש' ממקום היורשים וכן

מצודת דוד

היה לו ביזרעאל : (ב) לגן ירק. לגדל בו הירק. אם טוב בעיניך. אם חפץ אתה יותר בממון : מחיר זה. מחיר כרם זה : (ג) חלילה לי מה'. הולין הוא לי בעבור מצות ה' שאמרה התורה והארץ לא תמכר לצמיתות (ויקרא כ"ה) : (ד) ויסב. החזיר פניו אל הקיר כדרך המיצר ודואג : (ה) רוחך סרה. סר ממך הרצון והדבור כמו רוח אחרת (במדבר י"ד) וכמו ברוח שפתיו (ישעיה י"א) : (ז) אתה תעשה מלוכה. אמרה בתמיה וכי בדבר שאתה עושה עתה תנהיג את המלוכה וכאלו אמרה הן ראוי למלך להתגבר ולהתחכם שימולא רצונו ולא להיות סר וזעף : וייטב לבך. ר"ל

מצודת ציון

עבר : (ח) ספרים. אגרות ע"ש שבהן יוספר דברים : החורים. השרים וכן ואריבה את החורים (נחמיה ה) : (טו) רש. מל' ירושה : מאן. לא

ט״ז רפין אֲשֶׁר מֵאֵן לָתֶת־לְךָ בְכֶסֶף כִּי אֵין
נָבוֹת חַי כִּי־מֵת : טז וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אַחְאָב
כִּי מֵת נָבוֹת וַיָּקָם אַחְאָב לָרֶדֶת אֶל־
ד׳ ובעינן כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי לְרִשְׁתּוֹ :
יז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי
ט׳ ר״פ לֵאמֹר : יח קוּם רֵד לִקְרַאת אַחְאָב
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן הִנֵּה
ד׳ ובעינן בְּכֶרֶם נָבוֹת אֲשֶׁר־יָרַד שָׁם לְרִשְׁתּוֹ :
ד׳ יט וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה
ל׳. ד׳ הֲרָצַחְתָּ וְגַם־יָרָשְׁתָּ וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו
לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר
ל׳ לָקְקוּ הַכְּלָבִים אֶת־דַּם נָבוֹת יָלֹקּוּ
הַכְּלָבִים אֶת־דָּמְךָ גַּם־אָתָּה :
ל׳ כ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־אֵלִיָּהוּ הַמְצָאתַנִי
ל׳ אֹיְבִי וַיֹּאמֶר מָצָאתִי יַעַן הִתְמַכֶּרְךָ
לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה : כא הִנְנִי
מביא ק׳ מֵבִי אֵלֶיךָ רָעָה וּבִעַרְתִּי אַחֲרֶיךָ
ב׳ וְהִכְרַתִּי לְאַחְאָב מַשְׁתִּין בְּקִיר וְעָצוּר
וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל : כב וְנָתַתִּי אֶת־בֵּיתְךָ
כְּבֵית יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וּכְבֵית בַּעְשָׁא
ל׳ בֶּן־אֲחִיָּה אֶל־הַכַּעַס אֲשֶׁר הִכְעַסְתָּ
ד׳ חס׳ בליש׳ וַתַּחֲטִא אֶת־יִשְׂרָאֵל : כג וְגַם־לְאִיזֶבֶל
דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר הַכְּלָבִים יֹאכְלוּ אֶת־
ה׳ חס׳ בליש׳ אִיזֶבֶל בְּחֵל יִזְרְעֶאל : כד הַמֵּת לְאַחְאָב
בָּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת בַּשָּׂדֶה

לְמִתַּן בְּכַסְפָּא אֲרֵי לֵית נָבוֹת קַיָּם אֱלָהֵין מִית : טו וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אַחְאָב אֲרֵי מִית נָבוֹת וְקָם אַחְאָב לְמֵיחַת לְכַרְמָא דְנָבוֹת יִזְרְעֵאלָה לְמֵירְתֵיהּ : יז וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם אֵלִיָּהוּ דְּמִן תּוֹשָׁב לְמֵימַר : יח קוּם חוּת לִקְדָמוּת אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּי בְשָׁמְרוֹן הָא הוּא בְּכַרְמָא דְנָבוֹת דִּנְחַת תַּמָּן לְמֵירְתֵיהּ : יט וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הַקְטַלְתָּא וְאַף אַחְסֵנְתָּא וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּאַתְרָא דִּלְחִיכוּ כַלְבַיָּא יָת דְּמָא דְנָבוֹת יְלַחֲכוּן כַּלְבַיָּא יָת דְּמָךְ אַף דִּילָךְ : כ וַאֲמַר אַחְאָב לְאֵלִיָּהוּ הַאַשְׁכַּחְתָּא דִּי בְעֵיל דְּבָבִי וַאֲמַר אַשְׁכַּחִית חֲלַף דְּחַשֵּׁבְתָּא לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ : כא הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ בִּישְׁתָּא וְאַפְלֵי בָתְרָךְ וְאֵשֵׁיצֵי לְאַחְאָב יָדַע מַדַּע וְאַחִיד וּשְׁבִיק בְּיִשְׂרָאֵל : כב וְאֶתֵּן יָת בֵּיתָךְ כְּבֵית יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּכְבֵית בַּעְשָׁא בַּר אֲחִיָּה עַל אַרְגָּזוּתָא דְאַרְגֵּיזְתָּא וְחַיֵּיבְתָּא יָת יִשְׂרָאֵל : כג וְאַף עַל אִיזֶבֶל גְּזַר יְיָ לְמֵימַר כַּלְבַיָּא יֵיכְלוּן יָת אִיזֶבֶל בְּאַחְסָנַת יִזְרְעֵאל : כד דִּימוּת לְאַחְאָב בְּקַרְתָּא יֵיכְלוּן כַּלְבַיָּא וְדִימוּת

ודברת אליו ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו. ה׳ אלהי העברים שלחני אליך דדבר. הרצחת וגם ירשת ב׳ בו : חל ה׳ חס׳ בלישנא בקריאה וסי׳ וישפכו סוללה. וגם לאיזבל דבר ה׳. ישועה ישית חומות וחל. וגלות החל הזה : ויאבל חל וחומה יחדו :

תולדות אהרן במקום אשר לקקו. שם לט : יען התמכרך. (סנהדרין כח) : בחיל יזרעאל. זבחים לח :

היה ואותו ואת בניו הרג וראוי ליורשו : (כ) התמכרך. מכרת את עצמך להכעיס את בוראך. התמכרך כמו והתמכרתם שם לאויביכם (דברים כ״ח ס״ח) : (כג) בחל יזרעאל. בבקעת יזרעאל. בחל תרגומו של גיא : (כה) רק לא היה כאחאב. הכתוב מעיד עליו שלא היה במלכים כמותו שירבעם וכל אשר אחריו עבדו את העגלים מיראה אם יעלה העם ירושלים תשוב הממלכה לבית

וכן בארץ כנען וירשת וישבת בה לפי שהיתה להם מתנה וירושה מהאל והיא להם כמו אם ירשוה מאבותם ולפי מה שהועד בנבואה כי קלל אלהים ומלך חייב מיתה ומי שנתחייב מיתה למלכות הוא וכל אשר לו למלך ונחלקו רבותינו ז״ל בזה הדבר ואמרי הרוגי מלכות נכסיהם למלך הרוגי ב״ד נכסיהם ליורשים ומפני זה אמרה איזבל שיעידו העדים כי ברך נבות אלהי׳ ומלך כי אילו יאמרו בירך אלהי׳ לבד והיה דינו מסור לב״ד ויהיו נכסיו ליורשים וכשאמרו קלל המלך נתחייב מיתה למלך וא״ת ונכסיו למלך א״כ למה הוצרך לומר אלהים לא אמרו אלהים אלא להגדיל הקצף עליו ורבי יהודה אומר אין הרוגי מלכות נכסיהן למלכות ומה שאמר קום רש ואמר אשר ירד שם לרשתו לפי שקרובו היה בן אחי אביו וראוי היה לירושה כי הבנים שהיו לנבות נהרגו עמו כמו שכתוב אם לא דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש וגו׳ ולדברי ר׳ יהודה לא הוצרך לומר ומלך אלא להגדיל הקצף עליו : כי מת. אחר שאמר כי אין נבו׳ חי למה אמר כי מת לומר שלא מת מיתת עצמו אלא מת שנתחייב מיתה למלך ונכסיו למלך : (יח) אשר בשמרון. לא אמר שימצא אחאב בשמרון שהרי ירד לכרם נבות שהיה ביזרעאל אלא המלך אשר בשמרון וכאשר שמע כי מת נבות ירד ליזרעאל לרשת כרם נבות חשב כי הרויח והוא הפסיד : (יט) הרצחת וגם ירשת. ה״א השאלה ותבא על פתיחת הדברים לשמוע המענה ואע״פ שהדבר ידוע וכן הראית כי נכנע אחאב מלפני הנגלה נגליתי המן הסלע הזה וכן במלות השאלה אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך הים: (כ) המצאתני אויבי. כלומר מצאת לי מקום להאשימני וכן זאת הה״א כה״א הרצח׳ שפירש׳ ואחאב הפסיק לנבואה לאליהו בזה הדבר שאמר לו בתשלום הנבואה הנני מביא אליך רעה עד מפני ישראל : התמכרך. כאילו מכר עצמו לעשות רע וכל עניניו וכל עסקיו לרע וי״ת דאשיבת כלומר כל מחשבותיך הם לעשות הרע. ובדרש אשר התמכר לעשות היאך היה עושה מוחק האזכרות וכותב תחתיהם שם הבעל בראשית ברא הבעל וידבר הבעל וזש״ה החושבים להשכיח את שמי : (כא) הנני מבי. חסר אל״ף למ״ד הפעל מהמכתב וכן ישי מות עלימו שמן ראשי אל יני ראשי אשר החטי את ישראל : משתין בקיר. דרך גוזמא אפילו הכלב לא ישאיר לו וי״ת ידע מדע נראה כי דעתו כמו משית בקירות לבו שלא ישאר בכל ביתו בן דעת כלומר הקטנים הגדולים כלם יכרתו: ועצור ועזוב. שלא ישאר לאחאב בישראל עצור ועזוב שיאמר

רלבג

(יח) מלך ישראל אשר בשמרון. ר״ל שמושבו הוא בשמרון או ירצה בזה לפי מה שאחשוב והוא הנכון שהו׳ מלך ישראל אשר יושבים בשמרון לבד ומפני מלכו עליהם הוא שליט לעשות החמסים שהוא רוצה לעשות וזה כי מפני היות בני השרים תחת ידו בשמרון הוכרחו השרים אשר ביזרעאל לרשת כרם נבות : (יט) במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות. אין הרצון בזה שילקקו הכלבים את דם אחאב במקום שנסקל נבות כי על ברכת שמרון לקקו הכלבים דם אחאב כמו שנזכ׳ אחר זה אך הרצון בו כי במדרג׳ מיתת נבות שלא מת מית׳ עצמו ימות אחאב וכמו שלקקו הכלבים את דם נבות כן ילוקו את דם אחאב ואפשר שנאמ׳ שהרצון בו כי במקום ההוא בעינו ילוקו הכלבים את דמו אך מפני כי נכנע אחאב מפני השם ית׳ האריך לו זה עד ימי בנו ועכ״ז נתקיים באחאב קצת זה הרע והוא שלקקו הכלבים את דמו שנשטף מן הרכב על ברכת שמרון ואמר שם כי הזונות רחצו להפליג בספור עונש אחאב והוא שהזונות הרוחצות בברכה ההיא רחצו מדמו והכלבים לקקו דמו : (כ) המצאתני אויבי. ר״ל האם מצאתני עתה ברע שתיעד לי עליו עונש כמנהגך ואמנם אמר זה לפי שחטא בדבר שלוהו בשלוח בן הדד ובהריגת נבות : יען התמכרך לעשות הרע בעיני ה׳. כל כך היה פונה לעשות הרע כאילו נמכר לזה התכלית : (כא) משתין בקיר. הם הזכרים : ועצור ועזוב בישראל. ר״ל שיכרית לו מה שהוא עצור מביתו מישראל ומה שהוא עזוב והנה לפי דעתי עצור הוא כמו עוצר כי העוצר מביתו בישראל הוא המולך אחריו או הוא עצור בישראל להיות מלך או שר והעזוב הוא מה שהיה מהם שלא הגיע׳ לו ממשלה וכן היה כי יורם מת ומתו אחריו כל בית אחאב או יהיה עצור רמז לע׳ בניו שהיו עצורים ביד גדולי המלך לגדל׳ ועזוב הוא מה שאינו מזרעו ביד אומן ומגדל : (כב) אל הכעס אשר הכעסת. ר״ל על הכעס : (כג) בחל יזרעאל

מצודת ציון

לא רצה : (יט) לקקו. ענין לחיכה כמו אשר ילק בלשונו (שופטים ז) : (כג) בחל. היא חומה

מצודת דוד

היה ר״ל היה במה : (ח) ותחתום בחותמו. חתמה האגרת בחותם טבעתו : היושבים. במושב זקני העיר עם נבות : (ט) קראו צום. על כי ביום הצום הדרך הוא להתקבץ זקני העיר לפשפש במעשה אנשי העיר : (י) בני בליעל. כי כשרים לא יעידו שקר : ויעידהו. יעידו עליו וחזר ופירש על נבות : ברכה. הוא כנוי הקללה : אלהים ומלך. להגדיל הקצף לסקלו מהר : (טו) קום רש. כי הרוגי מלכות נכסיהן למלך : (יט) הרצחת. כי מדעתו עשתה איזבל ולזה אמר לו היתכן שרצחת את נבות

יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמָיִם׃ כה רַק לֹא־הָיָה
ל' כְאַחְאָב אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת הָרַע
ל' בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר־הֵסַתָּה אֹתוֹ אִיזֶבֶל
ל' אִשְׁתּוֹ׃ כו וַיַּתְעֵב מְאֹד לָלֶכֶת אַחֲרֵי
הַגִּלֻּלִים כְּכֹל אֲשֶׁר עָשׂוּ הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כז וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אַחְאָב
ב' חס' את אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרַע בְּגָדָיו
ל' מ"ל וַיָּשֶׂם־שַׂק עַל־בְּשָׂרוֹ וַיָּצוֹם וַיִּשְׁכַּב
ל' בַּשָּׂק וַיְהַלֵּךְ אַט׃ כח וַיְהִי
דְּבַר־יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר׃
כט הֲרָאִיתָ כִּי־נִכְנַע אַחְאָב מִלְּפָנָי יַעַן
אביא ק' כִּי־נִכְנַע מִפָּנַי לֹא־אָבִי הָרָעָה בְּיָמָיו
בִּימֵי בְנוֹ אָבִיא הָרָעָה עַל־בֵּיתוֹ׃
כב א וַיֵּשְׁבוּ שָׁלֹשׁ שָׁנִים אֵין מִלְחָמָה
בֵּין אֲרָם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃
ט' מ"ל ב וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית וַיֵּרֶד
יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־
ג' עֲבָדָיו הַיְדַעְתֶּם כִּי־לָנוּ רָמֹת גִּלְעָד
ד'. ג' וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים מִקַּחַת אֹתָהּ מִיַּד
מֶלֶךְ אֲרָם׃ ד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוֹשָׁפָט
הֲתֵלֵךְ אִתִּי לַמִּלְחָמָה רָמֹת גִּלְעָד
וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל
ד' כָּמוֹנִי כָמוֹךָ כְּעַמִּי כְעַמֶּךָ כְּסוּסָי

לֵיהּ בְּחַקְלָא יֵיכְלוּן עוֹפָא דִשְׁמַיָא׃ כה לְחוֹד לָא הֲוָה כְּאַחְאָב דַחֲשִׁיב לְמֶעְבַּד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ דְאַטְעִיאַת יָתֵיהּ אִיזֶבֶל אִתְּתֵיהּ׃ כו וְאַרְשַׁע לַחֲדָא לִמְהַךְ בָּתַר טַעֲוָתָא כְּכָל דַעֲבַדוּ אֱמוֹרָאָה דְתָרֵיךְ יְיָ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כז וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אַחְאָב יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וַאֲסַר סַקָא עַל בִּסְרֵיהּ וְצָם וּשְׁכִיב בְּסַקָא וַהֲלֵיךְ יְחֵיף׃ כח וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם אֵלִיָהוּ דְמִן תּוֹשָׁב לְמֵימָר׃ כט הַחֲזֵיתָא אֲרֵי אִתְכְּנַע אַחְאָב מִן קֳדָמַי חֲלַף דְאִתְכְּנַע מִן קֳדָמַי לָא אַיְתֵי בִּישְׁתָא בְּיוֹמוֹהִי בְּיוֹמֵי בְרֵיהּ אַיְתֵי בִּישְׁתָא עַל בֵּיתֵיהּ׃ א וִיתִיבוּ תְּלַת שְׁנִין לֵית קְרָבָא בֵּין אֲרָם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ ב וַהֲוָה בְּשַׁתָּא תְּלִיתָאָה וּנְחַת יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ ג וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְעַבְדוֹהִי הֲיַדַעְתּוּן אֲרֵי דִילָנָא רָמוֹת גִלְעָד וַאֲנַחְנָא שָׁתִיקִין מִלְמִיסַב יָתַהּ מִיַד מַלְכָּא דַאֲרָם׃ ד וַאֲמַר לִיהוֹשָׁפָט הֲתֵיזֵיל עִמִּי לְאַגָחָא קְרָבָא לְרָמוֹת גִלְעָד וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא כְּוָתָךְ עַמִּי כְּעַמָּךְ וְסוּסְוָתִי

רשי

לבית דוד זה הוסיף הבעל והאשרה להכעיס: התמכר. נמכר לע"ג. ראיתי בירושלמי חיאל בית האלי שושבינו היה ובכל יום שם דמיו ונתן לע"ג: (כז) ויהלך אט. יחף: (כט) לא אביא הרעה. רעת ביתו לא אביא בימיו אבל גזירת ילוקו הכלבים את דמו אי אפשר לבא בימי בנו אלא עליו: (ב) בשנה השלישית. ששלח את בן הדד: (ג) ואנחנו מחשים. מתעצלים שיאמ"ן פיגר"י בלע"ז:

האין

רלבג

יזרעאל. ר"ל בגיא יזרעאל או הוא מישור ואפשר שיהי' מענין חיל וחומה כי אכל החומה אכלו הכלבים את בשר איזבל כמו שיתבאר במה שיבא: (כה) רק לא היה כאחאב. כל זה אמר לו אליהו: (כז) וישם שק על בשרו ויצום. ר"ל שלבש בגדי שק שהם עשויים משער קשה והתענה ושכב בלילה בבגדי שק והלך בנחת כאבל וכמנודה או ירצה באמרו ויהלך אט שכבר הלך בסתר שלא יראוהו האנשים כאבל וכמנודה: (כט) לא אביא הרעה בימיו. ידמה שלולא כי נכנע אחאב מפני השם היה מת על יד יהוא בחלקת נבות היזרעאלי ושם ילקקו הכלבי' דמו אך מפני שנכנע אחאב מפני הש"י האריך הש"י הרעה הזאת עד ימי בנו ובו נתקיי' כל היעוד הרע ועכ"ז הנה מפני ששלח בן הדד בשלום היתה נפשו ונהרג ברמות גלעד ושם לקקו הכלבי' את דמו שנשטף מן הרכב: (א) וישבו שלש שנים אין מלחמה. מפני שנכנע אחאב מפני השם האריך לו השם מה שאמר לו שתהיה נפשו תחת נפשו מבן הדד בהלחמו עמו שלש שנים וידמה שזה שאמר לו ועמך תחת עמו האריך הש"י עד עת זאת: (ג) הידעתם כי לנו רמות גלעד. יתכן שכאשר השיב לו בן הדד הערים אשר לקח אביו מישראל לא נזכר אחאב לשאול לו את רמות גלעד ולזה אמר לעבדיו הלא ידעתם כי לנו רמות גלעד ואנחנו שותקים מלקח' אותם מיד מלך ארם: (ד) כמוני כמוך. ר"ל שכמו שתלך אתה אלך אני וכמו שילך עמך כן ילך עמי וכמו

רדק

שיאמר זה נעצר מבית אחאב או זה נעזב שלא הרגוהו כי כלם יאבדו ואדוני אבי ז"ל פי' עצור הממון הנעצר בבתים ועזוב המקנה שעוזב בשדה שלא יאספהו הבית ורז"ל דרשו עצור בעולם הזה ועזוב לעולם הבא כלומר שאין לו חלק לעולם הבא: (כג) בחל יזרעאל. ת"י גיא חוליתא ועוד תרגם באחסנת ולדעתו חסר קוף והוא כמו בחלק יזרעאל וכן אמר במקום אחר בחלק יזרעאל: (כה) רק לא היה כאחאב. כי ירבעם והבאים אחריו אע"פ שעבדו העגלים כוונתם לשמים אבל אחאב עבד הבעל והאשרה כשאר הע"ג לפיכך אמר ויתעב מאד וגו' ככל אשר עשו האמורי: אשר הסתה. הדגש תמורת נח הסתה ת"י אטעיאת: (כז) וישם שק על בשרו. וגם והלך אט ובלילה שכב בשקו: ויהלך אט. הלך בתוך ביתו לאט כאדם דואג וי"ת והלך יחיף: (כט) לא אבי הרעה בימיו. חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב: (ג) כי לנו רמות גלעד. כי לנו היתה כמ"ש את ראמות בגלעד לגדי ואמרו בדרש למה נקרא שמה רמות גלעד שיש לפניה שתי ברכות מים ומלך ארם לקחה ממלך ישראל ויש לשאול והלא אמר בן הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך וא"ת לא קיים לו דברו והלא שלום היה ביניהם שלש שנים ולמה לא עשה מלחמה זאת כשלא השיב להם הערים ועוד למה אמר אחאב על רמות גלעד יותר משאר הערים נאמר כי רמות גלעד לא לקחה מלך ארם מעמרי אבי אחאב כי קודם לכן לקחה והוא א"ל הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב ואחאב לא נתן דעתו אז לשאול ממנו רמות גלעד כי ג"כ היה משיב לו שהרי בדמשק נתן לו חוצות כ"ש שהיה משיב מה שהיה לו אלא שלא נתן דעתו אז ואח"כ כשנזכר לא יכול להלחם עמו על זאת שהרי שלחו בברית לפיכך היה שלום ביניהם שלש שנים ועתה כשראה אחאב כי מלך יהודה היה עמו ואמר לעזור לו אמר שילך למלחמה על מלך ארם לקחת רמו' גלעד ממנו

אבי ט' חס' א' בליש' ביאה וסי' במסרה רבתא: מחשים ד' בקריאה וסי' נמסר בספר שופטים סי' י"ח:

תולדות אהרן רק לא היה כאחאב. מגיעה נט סנהדרין קב (שם): ויצם. שם): הראית. יומא פו (שם): אין מלחמה. (סוטה יח) כמוני כמוך. חולין ה:

מצודת דוד

נבות כאויב וגם ירשת אותו כקרוב אהוב: גם אתה. בא כפול לתוספת ביאור: (כ) המצאתני אויבי. אתה אויבי וכי מצאת אותי חייב ואשם בדבר זה כאומר הלא איזבל עשתה זאת ולא אני ותשב לכתם בפני הנביא כאלו לא נעשתה מדעתו: מצאתי. ר"ל הן מצאתי אותך חייב בדבר כי ידעתי אשר נעשה מדעתך: התמכרך. מרוב השתדלותו בעבירות חשבו כאלו מכר עצמו לעשות הרע: (כא) ובערתי. אפנה אחריך לבל ישאר שארית מה: משתין בקיר. זה הזכר כי עושה קלות משא"כ הנקבה: עצור. העוצר הכנוס בבית: ועזוב. המקנה הנעזב בשדה: בישראל. ר"ל בפרסום רב למען יוסרו הכל: (כה) רק לא היה וכו'. ר"ל הסיבה שהרשיע אחאב מכולם רק באה בעבור אשר הסיתה אותו איזבל אשתו: (כו) ויתעב מאד. עשה מעשים תעובים ללכת אחר הע"ג כאנשי האמורי: (כז) ויהלך אט. הלך בנחת הנה והנה כדרך אדם הדואג ומתאבל ומחשב מה לעשות לתקן הדבר: (כט) הראית. האם נותן אתה לב לראות אשר נכנע אחאב מלפני ור"ל לא מפחד העונש כ"א מגדולת האדון ה': כב וישבו. ר"ל ישבו בהשקט: (ג) הידעתם. האם אתם נותנין לב לדעת אשר רמות גלעד היא מהגבול שלנו ואנחנו שותקים מקחת אותה וכו': (ד) כמוני כמוך. כמו שאתה הלך

מצודת ציון

חומה נמוכה כמו ותעמוד בחל (ש"ב כ): (כה) הסתה. ענין פתוי: (כו) הוריש. גירש: (כז) אט. בנחת וכן לאט לי לנער (שם יח): כב (ג) מחשים. שותקים כמו עת לחשות קהלת

כְּסוּסֶיךָ׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל דְּרָשׁ־נָא כַיּוֹם אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ ו וַיִּקְבֹּץ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַנְּבִיאִים כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הַאֵלֵךְ עַל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה אִם־אֶחְדָּל וַיֹּאמְרוּ עֲלֵה וְיִתֵּן אֲדֹנָי בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה עוֹד וְנִדְרְשָׁה מֵאוֹתוֹ׃ ח וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל ׀ אֶל־יְהוֹשָׁפָט עוֹד אִישׁ־אֶחָד לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה מֵאֹתוֹ וַאֲנִי שְׂנֵאתִיו כִּי לֹא־יִתְנַבֵּא עָלַי טוֹב כִּי אִם־רָע מִיכָיְהוּ בֶּן־יִמְלָה וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אַל־יֹאמַר הַמֶּלֶךְ כֵּן׃ ט וַיִּקְרָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־סָרִיס אֶחָד וַיֹּאמֶר מַהֲרָה מִיכָיְהוּ בֶן־יִמְלָה׃ י וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה יֹשְׁבִים אִישׁ עַל־כִּסְאוֹ מְלֻבָּשִׁים בְּגָדִים בְּגֹרֶן פֶּתַח שַׁעַר שֹׁמְרוֹן וְכָל־הַנְּבִיאִים מִתְנַבְּאִים לִפְנֵיהֶם׃ יא וַיַּעַשׂ לוֹ צִדְקִיָּה בֶן־כְּנַעֲנָה קַרְנֵי בַרְזֶל וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה בְּאֵלֶּה תְּנַגַּח אֶת־אֲרָם עַד־כַּלֹּתָם׃ יב וְכָל־הַנְּבִאִים נִבְּאִים כֵּן לֵאמֹר עֲלֵה רָמֹת גִּלְעָד וְהַצְלַח וְנָתַן יְהוָה בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ יג וְהַמַּלְאָךְ אֲשֶׁר־הָלַךְ ׀ לִקְרֹא מִיכָיְהוּ דִּבֶּר אֵלָיו לֵאמֹר הִנֵּה־נָא

חצי הספר בפסוקים · ג'. ל' · י"ג. קל"ד · ג' · פסק · נביאי' כתי' ה' כתובי' כתי' א' · ב' ולכה · ד' · ד' · ב' ושאר לדקיהו · ד' ל' וחס' וכנאורי' דכו' · ל'

כְּסוּסָוָתָךְ׃ ה וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּבַע כְּעַן כְּיוֹמָא דֵין יַת פִּתְגָמָא דַיָי׃ ו וּכְנַשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל יַת נְבִיֵי שִׁקְרָא כְּאַרְבַּע מְאָה גַבְרָא וַאֲמַר לְהוֹן הַאֵיזִיל בְּרָמוֹת גִּלְעָד לְאַגָחָא קְרָבָא אִם אִתְמְנַע וַאֲמַרוּ סַק וְיִמְסַר יְיָ בְּיַד מַלְכָּא׃ ז וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט הֲלֵית כָּא נְבִיָא קֳדָם יְיָ עוֹד וְנִתְבַּע מִנֵיהּ׃ ח וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לִיהוֹשָׁפָט עוֹד גַבְרָא חַד לְמִתְבַּע יַת פִּתְגָמָא דַיָי מִינֵיהּ וַאֲנָא סְנֵיתֵיהּ אֲרֵי לָא יִתְנַבֵּי עֲלַי טַב אֱלָהֵין בִּישׁ מִיכָה בַּר יִמְלָה וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט לָא יֵימַר מַלְכָּא כֵּן׃ ט וּקְרָא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְגַוְזָאָה חַד וַאֲמַר אוֹחִי תְּבַע מִיכָה בַּר יִמְלָה׃ י וּמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא דִיהוּדָה יָתְבִין גְבַר עַל כּוּרְסֵיהּ לְבִישִׁין לְבוּשִׁין וְיָתְבִין בְּאִידְרָא בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע שׁוֹמְרוֹן וְכָל נְבִיֵי שִׁקְרָא מִתְנַבְּאִין קֳדָמֵיהוֹן׃ יא וַעֲבַד לֵיהּ צִדְקִיָה בַּר כְּנַעֲנָה קַרְנִין דְבַרְזֶל וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּאִלֵין תְּקַטֵל יַת אֱנָשׁ אֲרָם עַד דִי תְשֵׁיצִינוּן׃ יב וְכָל נְבִיֵי שִׁקְרָא מִתְנַבַּן כֵּן לְמֵימַר סַק לְרָמוֹת גִּלְעָד וְאַצְלַח וְיִמְסַר יְיָ בִּידָא דְמַלְכָּא׃ יג וְאִזְגַדָא דַאֲזַל לְמִקְרֵי מִיכָיְהוּ מַלֵיל עִמֵיהּ לְמֵימַר הָא כְעַן

ממנו : (ז) האין פה נביא לה' עוד . כלומר כי אין אלה לה' כי הכיר יהושפט כי נביאי הבעל או האשרה הם ולא אמר בפי' כי נביאי שקר הם מפני כבוד אחאב כי נשא את בניו אבל אמר האין פה עוד נביא לה' ובדברי רבותינו ז"ל כשאמר יהושפט האין פה נביא לה' עוד אמר לו אחאב כל אלה . הנביאים לה' הם אמר לו יהושפט כך מקובלני מבית אבי אבא סגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד עובדיה אמר זדון לבך השיאך ירמיהו אמר תפלצתך השיא אותך זדון לבך ואלה כלם אמרו דבר אחד עלה ויתן ה' ביד המלך כמלא שאין בדבריהם ממש : (ח) כי אם רע . והלא התנבא עליו טוב שאמ"ל הראית כל ההמון הזה הנני נותנו בידך וכן אמר לו . בפעם שנייה כמו שכתבנו כי רבותינו ז"ל אמרו זה הנביא היה מיכיהו בן ימלה אלא פי' שהתנבא עליו פעם שלישית והיה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו התנבא לו שיפול ביד מלך ארם מהיום ההוא ואילך שנא אותו ואמר כי לא יתנבא עליו טוב . ר"ל ידעתי כי לא יתנבא עלי טוב : (ט) מהרה מיכיהו בן ימלה . ת"י תבע מיכיהו ותרגם וחש עתידות למו ומבע דעתיד להון : (י) מלובשי' בגדים . פי' בגדים חמודות כי מה שהיה אומר מלובשים ידענו כי לא היו ערומים אלא פי' בגדי מלכות חמודות וכמוהו ימותו אנשים ר"ל אנשים בחורים בא באנשים באנשים זקנים : בגרן . פי' ויושבים בגרן וכן הוא בדברי הימים ויושבים בגרן והגרן היה פתח שער שמרון אולי מפחד אויביהם שהיה להם מלחמה עם ארם תמיד היו עושים גרנות סמוך לעיר ובדברי רבותינו ז"ל אמרו וכי שער שמרון גורן היה אלא לאו כגורן דתניא סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה ור"ל כן היו יושבים אחאב ויהושפט עם סיעתן כחצי גורן : מתנבאים לפניהם . היו מתנבאים בנבואה זו או בדברים אחרים מתנבאים לשעה אבל לא ברוח השם כי נביאי השקר היו והיו מתפארים בנבואת האל כמ"ש צדקיהו כה אמר ה' ואמרו שאר הנביאים ונתן ה' ביד המלך וצדקיהו לאמת נבואתו יותר עשה לו קרני ברזל למשל כמו שנאמר בירמיהו עשה לך מוסרות ומוטות ונתתם על צוארך :

עלה

(ז) האין פה נביא לה' עוד . מקובלני אין ב' נביאים מתנבאים בלשון א' ואלה כולם לשון א' אומרים : (ח) כי אם רע . לפי שאמר יען שלחת את

היש

רלבג

וכמו שתביא סוסיך במלחמה כן אביא שם סוסי : (ה) דרש נא כיום את דבר ה' . הנה יהושפט מפני שהיה עושה הישר בעיני ה' לא הסכים לעשות דבר כי אם על פי ה' : (ז) האין פה נביא לה' עוד ונדרשה מאותו . ראוי שלא יעלם ממנו שיהושפט כבר הרגיש כי אלו הארבע מאות נביאי' לא היו נביאי ה' שאם היה חושב היותם נביאי ה' היה ראוי שיבטח על דברי ה' מהם ואם לא היה בוטח בהם עם היותם ארבע מאות הנה לא היה ראוי שיבטח בהם אם יהיה עמהם עוד אחד . ולזה ידמה שחקר אם יש נביא לה' עוד כדי שישמע דברי נביא ה' על זה והנה מלת עוד שבה אל אמרו האין פה נביא לא אל אמרו האין פה נביא לה' : (ח) כילא יתנבא עלי טוב כ"א רע . ידמה שמיכיהו בן ימלה היה הנביא שהתחפש באפר והתנבא לו רע על דבר שלוחו בן הדד בשלום : (י) מלובשים בגדים . ר"ל שהיו מלובשים בגדי מלכות והנה השיב מיכיהו לאחאב עלה ונתן ה' ביד המלך כי ידמה שכבר הגליהו במלחמה ואף על פי שכבר מת אחאב שם ולזה היה אמת מה שהגיד לו מיכיהו אלא שלא היתה תשובתו מספקת לפי השאלה כי עדיין לא הודיע אם יקרה בזה לאחאב רע אם לא ואין ראוי שנחשוב שאמר לו מיכיהו בשם ה' דבר שקר כי כבר יתחייב מיתה

על

בארבע ד' בקריאה וסי' נמסר בשמואל חלק א' סי' ב"ב : האלך ויד מן ד' פסוקים דמיין תרין במלכים ותרין בד"ה ומתחלפין וסי' ויקבץ מלך ישראל . ויבא אל המלך . סי' ויקבץ ויבא דמלבים ויקבץ האלך אם אחדל ויבא הנלך אם נחדל . ויקבץ ויבא דד"ה הנלך אם אחדל וסי' א"א ג' ג' נ"א נ"א : מלבשים ד' וסי' בגדים בגרן פתח שער . וחברו דד"ה. והלוים המשוררים לכלם . ויסדו הבונים את היכל ה' :

תולדות אהרן האין פה . סנהדרין פט : ומלך ישראל . חולין ס : קרני ברזל . ב"ק ב' סנהדרין פח :

מצודת ציון

(קהלת ג) : (ט) סרים . שר וכן שבעת הסריסים (אסתר א) : (יא) תנגח . מלשון נגיחה והכאה : נפולים

מצודת דוד

חלך כן אלך גם אני : (ה) דרש נא כיום . ר"ל אם אינך רגיל לדרוש בדבר ה' הנה כעת דרש נא : (ו) הנביאים . נביאי הבעל : ויתן ה' . בפני יהושפט אמרו בשם ה' שיחשוב שהמה נביאי ה' : (ז) האין פה נביא לה' עוד . ר"ל וכי כולם הרגה איזבל ולא נשאר עוד נביא לה' ואמרז"ל בהשכיל יהושפט לדעת אשר לא נביאי ה' המה על כי כולם אמרו בסגנון אחד ואין כן דרך נביאי ה' : (ח) לדרוש . אשר נוכל לדרוש את ה' מעמו : כי לא יתנבא עלי טוב . מעת אשר שלחתי את בן הדד : אל יאמר וכו' . כי את אשר ישים ה' בפיו אותו ידבר : (ט) מהרה . אמור למיכיהו שיבוא מהר : (י) בגדים . ר"ל בגדי מלוכה : בגורן פתח . בהגורן העומד מול פתח השער : (יא) צדקיה . הוא היה מנביאי הבעל : באלה . ר"ל התחזק להתגבר עליהם כאלו תנגח אותם בקרני ברזל וכן היה דרך נביאי ה' לעשות

דִּבְרֵי הַנְּבִיאִים פֶּה־אֶחָד טוֹב אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהִי־נָא דְבָרְיךָ כִּדְבַר אַחַד מֵהֶם וְדִבַּרְתָּ טּוֹב׃ יד וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ חַי־יְהוָה כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֵלַי אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ טו וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו מִיכָיְהוּ הֲנֵלֵךְ אֶל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה אִם־נֶחְדָּל וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֲלֵה וְהַצְלַח וְנָתַן יְהוָה בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ טז וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַמֶּלֶךְ עַד־כַּמֶּה פְעָמִים אֲנִי מַשְׁבִּעֶךָ אֲשֶׁר לֹא־תְדַבֵּר אֵלַי רַק־אֱמֶת בְּשֵׁם יְהוָה׃ יז וַיֹּאמֶר רָאִיתִי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל נְפֹצִים אֶל־הֶהָרִים כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־אֲדֹנִים לָאֵלֶּה יָשׁוּבוּ אִישׁ־לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם׃ יח וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ לוֹא־יִתְנַבֵּא עָלַי טוֹב כִּי אִם־רָע׃ יט וַיֹּאמֶר לָכֵן שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה רָאִיתִי אֶת־יְהוָה יֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ וְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמֵד עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה מִי יְפַתֶּה אֶת־אַחְאָב וְיַעַל וְיִפֹּל בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר זֶה בְּכֹה וְזֶה אֹמֵר בְּכֹה׃ כא וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר

ג׳ | דברך ק׳ כ״ה | ט״ו מ״ל וכל מגלת הסתר דכו׳ במ״ב | כ׳ | נ׳ | ב׳ א׳ חס׳ והחד מלא | כ׳ | ה׳ | י״ז מ״ל בכפ׳ | ב׳ וכלהגבורי׳ | ד׳. ז׳

פתגמי נביי שקרא ממלל חד שוי קדם מלכא יהי כען פתגמך כפתגמא דחד מנהון ותמליל פתגמין תקנין: יד ואמר מיכיהו קים הוא יי ארי ית דיימר יי לי יתיה אמליל: טו ואתא לות מלכא ואמר מלכא ליה מיכיהו הניזיל רמות גלעד לאגחא קרבא אם נתמנע ואמר ליה סק ואצלח וימסר יי בידא דמלכא: טז ואמר ליה מלכא עד כמא זמנין אנא מקים עלך דלא תמליל לי לחוד קשוט בשמא דיי: יז ואמר חזיתי ית כל ישראל מבדרין על טוריא כענא דלית להון רעי ואמר יי לית רבונין לאלין יתובון גבר לביתיה בשלם: יח ואמר מלכא דישראל ליהושפט הלא אמרית לך דלא יתנבי עלי טב אלהין ביש: יט ואמר בכן קביל פתגמא דיי חזיתי ית יקרא דיי שרי על כורסיה וכל חילי שמיא קימין קדמוהי מימיניה ומסמליה: כ ואמר יי מן מטעי ית אחאב ויסק ויפול ברמות גלעד ואמר דין בכדין ודין אמר בכדין: כא ונפק רוחא וקם קדם יי ואמר אנא

פה אחד ג׳ וסי׳ ויתקבצו יחדו להלחם. והמלאך אשר הלך דמלכים. וחברו דד״ה: כמה ג׳ בקריאה וסי׳ עד כמה פעמים אני משביעך דמלכים. וחברו דד״ה. אשר זעמת זה כמה שנים: לאלה ה׳ בקריאה וסי׳ ולבנותי מה אעשה לאלה היום. לאלה תחלק הארץ בנחלה. ראיתי את כל ישראל נפוצים אל ההרים. וחברו דד״ה. אל תטיפו: יפתה ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר משפטים:

תולדות אהרן עלה והצלח. יומא עג עקידה שער כה: מי יפתה. שבת קמט סנהד׳ פט קב (כלאים לב): ויצא הרוח. שבת שם סנהד׳ שם:

רשי

איש הרמי וגו׳: (טו) עלה והצלח. לא אמר לו בשם ה׳: ונתן ה׳. הלואי יתן ביד המלך: (יז) לא אדנים לאלה. אתה לבדך תמות במלחמה כענין שנאמר (לקמן פסוק ל״א) לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו. ואע״פ שנאמר ועמך תחת עמו (לעיל כ׳ מ״ב) טיפה שיצאה מאותו צדיק מיכיהו שהכהו חברו הכה ופצוע היתה כפרה על כל ישראל כך מפורש באגדה: (יט) מימינו ומשמאלו. וכי יש שמאל למעלה והלא נאמר ימין ה׳ רוממה ימין ה׳ עושה חיל (תהלים קי״ח י״ז) ימינך ה׳ נאדרי בכח ימינך ה׳ תרעץ אויב (שמות ט״ו ו׳) אלא אלו מיימינים ואלו משמאילים מיימינים מלמדים זכות משמאילים מלמדים חובה: (כא) ויצא הרוח. רוחו של נבות

רדק

(טו) עלה והצלח. דרך התול אמר לו כלשון שאמר הנביאים ולא אמר לו כה אמר ה׳ שהרי נשבע כי את אשר יאמר ה׳ אותו אדבר והכיר מלך יהודה בלשונו כי דרך התול היה אומר לו לפיכך אמר לו עד כמה פעמים אני משביעך וכיון שהשביעו אמר לו האמת בשם ה׳: (יז) ישובו איש לביתו בשלום. והנה ראינו למעלה שאמר לו הנביא עמך תחת עמו אפשר שהיה זה במלחמות אחרות אבל במלחמה זו לא מתו מישראל כיון שהמלחמה היתה כל היום אי אפשר שלא מתו מהם אלא לא מתו אלא מעטים ואחרים מתו רבים וזהו בשלום: (יט) ראיתי את ה׳ יושב על כסאו. דרך משל כמו המלך יושב על כסאו ועבדיו עומדי׳ לפניו מימינו ומשמאלו: צבא השמים. הם המלאכים: עומד עליו. סמוך לו וכן הנצבים עליו והדומים להם: מימינו ומשמאלו. דרך משל ובדברי רבותינו ז״ל וכי יש ימין למעלה ויש שמאל למעלה אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה: (כ) ויאמר ה׳ מי יפתה את אחאב. הדברים האלה הם מבוכה גדולה למי שמבין אותם כמשמעו והאמת כי האל העיר רוח נביאי שקר לפתות את אחאב ללכת לרמת גלעד לפי שנתחייב מיתה לשמים לא שבאה לאחת מהם רוח נבואה אלא הערת רוח וחפץ לדבר אל אחאב דברים אלו והוא מה שאמר מיכיהו הנה נתן ה׳ רוח שקר בפי כל נביאיך אלה וה׳ דבר עליך רעה ושאר כל הדברים כמו ויאמר זה אומר בכה וזה אומר בכה ויצא הרוח ויאמר אצא והייתי רוח שקר כל אלה דברי מליצה הם אמרם מיכיהו דרך הנעת דברים לא שראה מיכיהו דברים אלה ולא שמעם כי רוח הנבואה לא יהיה רק אמת בשם ה׳ ואעפ״כ אכתוב דרך הדרש כמו שכתוב ג״כ בתרגומו של תוספתא בויצא הרוח ונפק רוחא דנבות וקם קדם ה׳ ואמר בבעו מינך יתקם לדמי ע״י דאנא מגינא לאטעיותיה ולאובדא יתיה מן עלמא ואמר ליה ה׳ במה את יכיל ואמר איפוק ואהיא רוח שיקרא בצדקיה בר כנענה ובשאר

רלבג

על זה כמו שנתבאר בתורה: (טז) ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משביעך. ר״ל עד כמה פעמים אצטרך להשביעך אשר לא תדבר אלי רק דבר אמת ודבר נכון בשם ה׳ ואולם היה משביע אותו אחאב כי היה יודע כי נביאי ה׳ היו שונאים אותו מפני שהרגה איזבל נביאי ה׳ ואע״פ שלא היה אפשר להם לאמר דבר שקר הנה כבר אפשר שיעלימו מה שיוזק בו המלך וכן בזה המקום אפשר שהעלים מה שיוזק בו המלך כי לא הודיעו מה יקרה לו בעצמו שם. והנה אין זה דבר אמת לפי השאלה אחר שקצר מלהשיב כראוי ואעפ״י שלא היה דבר שקר במה שהודיע אליו ולזה השיב לו מיכה מה שיתבאר ממנו שהמלך ימות במלחמה ולא רצה לאמ׳ זה בבאור לחלוק כבוד למלכות: (יח) הלא אמרתי אליך לא יתנבא עלי טוב כי אם רע. הנה מיכה על עצמו קצת חשד בדבריו אלא מה שאפשר שהעלים מיהושפט היותו נביא ואעפ״כ הנה כבר חשש אחאב לדברי מיכה ושנה את בגדו בדרך שלא יוכר בו שהוא מלך להמלט ממה שייעד לו מיכיהו כי חשב שנבואתו היא שלא יתכונו חיל ארם להרוג כי אם מלך ישראל וכאשר לא יכירוהו ימלט מזה: (יט) ראיתי את ה׳ יושב על כסאו. אמר זה על צד

מצודת ציון

(יז) נפוצים. מפוזרים: אל ההרים. על ההרים: (יט) עליו. סמוך לו:

תוכל

מצודת דוד

דמיונות ודוגמא לדברי הנבואה: (יג) פה אחד. בהסכמה אחת מנבאים טוב על המלך לזה הנבא כמוהם לטובה: (טו) עלה והצלח. מעצמו אמר לו בדרכה הלואי שתצליח וימסרם ה׳ בידך או שאמר בלעג והתול כסגנון נביאי הבעל: (טז) עד כמה פעמים. ר״ל אני משביעך עתה לא פעם ולא שתים כ״א עד כמה פעמים אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה׳ ולא שקר בלעג והתול ולא מעצמך בדרכה ועל שלא אמר הנביא כה אמר ה׳ עלה והצלח השכיל לדעת שאין זה דבר ה׳ והיה מסתפק אם אמר מלעג אם אמר בדרכה: (יז) ראיתי. במראה הנבואה: אין להם רועה. להנהיגם יחד: לא אדונים לאלה. ר״ל הואיל ואין להם אדון ישובו וכו׳ וכאומר שאחאב מלכם ימות והעם ישובו בשלום: (יח) הלא אמרתי וכו׳. ר״ל מפני השנאה יאמר כן ולא דבר ה׳ הוא: (יט) לכן. ר״ל הואיל וחשדתני בזה אפרש לך מוצא הדבר ותשכיל לדעת שהאמת אתי: מימינו ומשמאלו. אחז״ל מימינו רמז להמלמדים זכות ומשמאלו רמז להמלמדים חובה: (כ) מי יפתה. על כי נגמר הדין לחובה אמר מי יפתנו לעלות למלחמה לקבל שם העונש (וכל הדברים האלה נאמרו במשל להסביר את האוזן כדרך מנהגי בני אדם): ויאמר זה בכה. פי׳

[illegible]

אֲנִ֣י אֲפַתֶּ֑נּוּ וַיֹּ֧אמֶר יְהוָ֛ה אֵלָ֖יו בַּמָּֽה׃
כב וַיֹּאמֶר֒ אֵצֵ֗א וְהָיִ֙יתִי֙ ר֣וּחַ שֶׁ֔קֶר בְּפִ֖י
כָּל־נְבִיאָ֑יו וַיֹּ֙אמֶר֙ תְּפַתֶּ֣ה וְגַם־
תּוּכָ֔ל צֵ֖א וַעֲשֵׂה־כֵֽן׃ כג וְעַתָּ֗ה הִנֵּ֨ה
נָתַ֤ן יְהוָה֙ ר֣וּחַ שֶׁ֔קֶר בְּפִ֖י כָּל־נְבִיאֶ֣יךָ
אֵ֑לֶּה וַֽיהוָ֔ה דִּבֶּ֥ר עָלֶ֖יךָ רָעָֽה׃
כד וַיִּגַּשׁ֙ צִדְקִיָּ֣הוּ בֶֽן־כְּנַעֲנָ֔ה וַיַּכֶּ֥ה אֶת־
מִיכָ֖יְהוּ עַל־הַלֶּ֑חִי וַיֹּ֗אמֶר אֵי־זֶ֨ה עָבַ֧ר
רֽוּחַ־יְהוָ֛ה מֵאִתִּ֖י לְדַבֵּ֥ר אוֹתָֽךְ׃
כה וַיֹּ֣אמֶר מִיכָ֔יְהוּ הִנְּךָ֥ רֹאֶ֖ה בַּיּ֣וֹם הַה֑וּא
אֲשֶׁ֥ר תָּבֹ֛א חֶ֥דֶר בְּחֶ֖דֶר לְהֵחָבֵֽה׃
כו וַיֹּ֙אמֶר֙ מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֔ל קַ֚ח אֶת־מִיכָ֔יְהוּ
וַהֲשִׁיבֵ֖הוּ אֶל־אָמֹ֣ן שַׂר־הָעִ֑יר וְאֶל־
יוֹאָ֖שׁ בֶּן־הַמֶּֽלֶךְ׃ כז וְאָמַרְתָּ֗ כֹּ֚ה אָמַ֣ר
הַמֶּ֔לֶךְ שִׂ֥ימוּ אֶת־זֶ֖ה בֵּ֣ית הַכֶּ֑לֶא
וְהַאֲכִלֻ֜הוּ לֶ֤חֶם לַ֙חַץ֙ וּמַ֣יִם לַ֔חַץ עַ֖ד
בֹּאִ֥י בְשָׁלֽוֹם׃ כח וַיֹּ֣אמֶר מִיכָ֔יְהוּ אִם־
שׁ֤וֹב תָּשׁוּב֙ בְּשָׁל֔וֹם לֹֽא־דִבֶּ֥ר יְהוָ֖ה
בִּ֑י וַיֹּ֕אמֶר שִׁמְע֖וּ עַמִּ֥ים כֻּלָּֽם׃
כט וַיַּ֧עַל מֶֽלֶךְ־יִשְׂרָאֵ֛ל
וִיהוֹשָׁפָ֥ט מֶֽלֶךְ־יְהוּדָ֖ה רָמֹ֥ת גִּלְעָֽד׃
ל וַיֹּאמֶר֩ מֶ֨לֶךְ יִשְׂרָאֵ֜ל אֶל־יְהוֹשָׁפָ֗ט
הִתְחַפֵּשׂ֙ וָבֹ֣א בַמִּלְחָמָ֔ה וְאַתָּ֖ה לְבַ֣שׁ
בְּגָדֶ֑יךָ וַיִּתְחַפֵּשׂ֙ מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֔ל וַיָּב֖וֹא
בַּמִּלְחָמָֽה׃ לא וּמֶ֨לֶךְ אֲרָ֜ם צִוָּ֣ה אֶת־שָׂרֵ֨י
הָרֶ֜כֶב אֲשֶׁר־ל֗וֹ שְׁלֹשִׁ֤ים וּשְׁנַ֙יִם֙
לֵאמֹ֔ר לֹ֣א תִּֽלָּחֲמ֔וּ אֶת־קָטֹ֖ן וְאֶת־

ס' קמץ
כ' זקף קמץ
ג' אתם בני ודין וחברו
ט' מ"ל בלישנ' זכר
ג' חס' בנבי' ג' כתיב ה"א
ג' חס
ל' חס' דד"ס מלה י'
ג' דסמי' הדין חכרוונכולכס
ס' לחס גר
ג'
ג' ב' חס'
ט"ז מ"ל וכל אסתר דכוו' כמ"ב
י"ב פסו' את את ואת את את ג'

אַטְעִינֵיהּ וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ
בְּמָא׃ כב וַאֲמַר אֶפּוֹק
וְאֶהֱוֵי לְרוּחַ שְׁקַר בְּפוּם
כָּל נְבִיּוֹהִי וַאֲמַר תַּטְעֵי
וְאַף תִּכּוּל פּוּק וַעֲבֵיד כֵּן׃
כג וּכְעַן הָא יְהַב יְיָ רוּחַ
שְׁקַר בְּפוּם כָּל נְבִיָּךְ
אִלֵּין וַיְיָ גְּזַר לְאַיְתָאָה עֲלָךְ
בִּישָׁא׃ כד וּקְרֵיב צִדְקִיָּהוּ
בַּר כְּנַעֲנָה וּמְחָא יַת
מִיכָיְהוּ עַל לִסְתֵּיהּ וַאֲמַר
אֵי דָא שַׁעְתָּא אִסְתַּלַּק רוּחַ
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ מִנִּי
לְמַלָּלָא עִמָּךְ׃ כה וַאֲמַר
מִיכָיְהוּ הָא אַתְּ חָזֵי בְּיוֹמָא
הַהוּא דְּאַתְּ עָלֵיל תְּוָן בְּגוֹ
תְּוָן לְאִטְמָרָא׃ כו וַאֲמַר
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּבַר יַת
מִיכָיְהוּ וַאֲתֵיבְהִי לְוָת אָמוֹן
רַב קַרְתָּא וּלְוָת יוֹאָשׁ בַּר
מַלְכָּא׃ כז וְתֵימַר כִּדְנַן
אֲמַר מַלְכָּא שַׁווֹ יַת דֵּין
בְּבֵית אֲסִירֵי וְאַיְכְלוּהִי
לַחְמָא בִּדְחוֹק וּמַיָּא בִּדְחוֹק
עַד מֵיתָאִי בִּשְׁלָם׃
כח וַאֲמַר מִיכָיְהוּ אִם מֵיתַב
תְּתוּב בִּשְׁלָם לָא רַעֲוָא
קֳדָם יְיָ בִּי וַאֲמַר שְׁמָעוּ
עַמְמַיָּא כּוּלְּהוֹן׃ כט וּסְלֵיק
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט
מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
רָמוֹת גִּלְעָד׃ ל וַאֲמַר
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לִיהוֹשָׁפָט
אֲנָא אֶשְׁתַּנֵּי וְאֵיעוּל בִּקְרָבָא
וְאַתְּ לְבַשׁ לְבוּשָׁךְ וְאִשְׁתַּנֵּי
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְעַל בִּקְרָבָא׃ לא וּמַלְכָּא דַאֲרָם פַּקֵּיד יַת רַבָּנֵי רְתִיכָא
דִּילֵיהּ תְּלָתִין וּתְרֵין מַלְכִּין לְמֵימַר לָא תַגִּיחוּן קְרָבָא עִם זְעֵירָא וְעִם רַבָּא אֱלָהֵין

רדק

ובשאר נביאיא שיקרא דיליה ומשום דלית רעותיה דקודשא בריך הוא בעבדי ליאות שקר ולא צבי בהון אמר ליה לנבות מדבשקרא את רחלתא פוק ממתיבתא דדי ועביד לך רעותך משום דלא ניחא קמאי למימר שיקרא והרב החכם הרמב"ם ז"ל כתב כן וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו של אחאב לפני אלהי הרוחות לא נמצא לו עון שחייבו ולא היה שם דבר אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות שנאמר ויצא הרוח ויעמד לפני ה' וגומר והרוח רוח נבות : (כה) להחבה. נכתב בה"א במקום אל"ף : (כו) והשיבהו אל אמון . נראה שהיה שם פעם אחרת תפוש : (כח) לא דבר ה' בי . אז תאמר שלא דבר ה' בי ומדעתי אמרתי זה וכן אמר משה רבינו ע"ה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא ה' שלחני : שמעו עמים כולם . דרך הלשון כמו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה : (ל) התחפש ובא במלחמה . אמר מלך ישראל להתחפש ולבוא במלחמה כדי שלא יכירוהו ואמר ליהושפט ואתה לבש בגדיך כי אינך צריך להתחפש אבל אני צריך להתחפש לפי שהם בעלי ריבי והם שונאים אותי ולא יועילו התחבולות שלא ברצון האל כי המושך בקשת לתמו הרגהו וי"ת כמו אתחפש אנא אשתני ואיעול בקרבא : (לא) לא תלחמו . והוא לא היתה כוונתו לחמול עם ישראל אלא אם ילחמו עם שאר העם ויראה מלך ישראל שתכבד המלחמה בין כדונין כך ימלט מידם

רשי

נכות : (כד) אי זה עבר רוח ה'. אי זה הדרך עבר והרי זה מקרא קצר (בד"ה ב' י"ח כ"ג) כתיב איזה הדרך עבר וגו' : (ל) ויאמר מלך ישראל אל יהושפט התחפש ובא במלחמה . להתחפש ולבא אני אתחפש אשנה בגדי מלכותי שלא יכירוני שאם יכירוני יסורו אלי להלחם : ואתה לבש בגדיך . שעליך שלא מלך ישראל אתה אלא מלך יהודה ועמך אין להם תגר : (ל) ויזעק יהושפט

רלבג

כד המשל והמכוון ממנו כלו הוא שהש"י שם השפע השופע על הקוסמים כלי להפיל אחאב ברמות גלעד כי בקסם מן החסרון מה שכבר בארנו בששי מספר מלחמות ה' ולפי שהקסם יבא מהשפע השופע מאת צבא השמים כמו שבארנו שם אמר שכל צבא השמים עומדים אצלו ולפי שקצת מה שישפע מהם הוא מכוון בעצמו וקצתו אינו מכוון אם לא מצד ההכרח והוא מה שישפע מהם מהרעות אמר שצבא השמי' היו עומדים אצלו מימינו ושמאלו וזה כי מה שישפע מהם מכוון בעצמו הוא מימין השם ית' והשאר הוא משמאלו והנה מה שחסר מהם בקסם ההוא הוא מיתת אחאב אשר היתה מכוונת מהש"י כמו שייעד במה שקדם להיות נפשו תחת נפש בן הדד : (כה) הנך רואה ביום ההוא אשר תבא חדר בחדר להחבה . אמר זה כי אע"פ שהצליחו ישראל במלחמה הנה יהיה נביא השקר מתחבא חדר בחדר על דבר מיתת אחאב מפני שבהבטחתו הלך שם : (כו) והשיבהו אל אמון שר העיר . ר"ל השיבהו אל העיר ותביאהו שם אל אמון שר העיר : (כז) והאכילהו לחם לחץ ומים לחץ . ר"ל שלא יתנו לו די ספוקו מלחם ומים אך מה שיספיק לו בדוחק : (ל) התחפש ובא במלחמ' ואתה לבש בגדיך . הנה התחפש הוא מקור והרצון בו שעל דבר מיכיהו ראוי לו שישנה בגדיו ויבא במלחמה בדרך שלא יכירוהו חיל ארם אך אתה תלבש בגדי מלכות כי אין לך לירא כי כלם הסכימו לטוב במלחמה אך בדבר אחאב לבד התנבא מיכיהו רע : (לא) לא תלחמו את קטן ואת גדול

במה ח' קמצין וסי' במה אדע כי אירשנה. במה אושיע את ישראל. ויאמר שאול גשו . ויצא הרוח ויעמד דמלכים. וחברו דד"ה. במה אקדם אדני. אהבתי אתכם אמר ה'. והוגעתם את ה' בדבריכם . וא' ובמה ויאמר דוד אל הגבעונים : ויכה י' וסי' ויכה יהושע את כל . ויגש צדקיהו בן כנענה . ואיש משך בקשת דמלכים . ויקח אליהו את אדרתו . ויקח אדרת אליהו ב' בו . ויעבר יורם צעירה דמלכים . ויצא מלאך ה' ויכה דישעיה. ויכה אותם מלך בבל דירמיהו. ויכה פשחור את ירמיה : ובא ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ואנכי נער קטן לא אדע . התחפש ובא במלחמה . וחברו דד"ה מלא : י"ב פסוקים את את ואת את וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' ג' :

תולדות אהרן אנא . שבת קמט סנהד' קב זוהר וישב : מלבשים . (הוריות יא) : וה' דבר . (ברכות יד סנהד' יח) : אם שוב תשוב . סנהד' לט (שם כח) :
לא תלחמו . עקידה שער לט :

מצודת ציון

(כב) תוכל . מל' יכולת : (כד) הלחי . הוא המקום שאצל העין : (כה) הנך . הנה אתה : להחבה . מל' מחבואה ומסתור : (כז) לחץ . ענין דוחק ר"ל בצמצום : (כט) התחפש . ענין השתנות המלבוש הרגש

מצודת דוד

מהם אמר באופן זה ומי באופן אחר : (כא) הרוח . ארז"ל רוחו של נבות היזרעאלי : (כב) והייתי רוח שקר . ר"ל אני אדבר שקר בפי כל נביאיו להבטיחו על ההצלחה : תפתה וגם תוכל . בזה תפתה אותו וגם תוכל לו כי יהיה ניסת וילך למלחמה : צא ועשה כן . מזר לזרזו על הדבר : (כג) הנה נתן ה'. ר"ל בהשגחה באה הדבר : וה' דבר . אבל ה' דבר עליך רעה כאשר הדבר אני בשם ה' : (כד) אי זה עבר . ר"ל אי זה הדרך עבר וגו' : (כה) הנך רואה . ביום המלחמה תראה שכן יהיה אשר בעבור זה תחביא עצמך לבל יהרגך על היותך סיבה לכל זה : (כו) והשיבהו . אולי ישב שם פעם ולזה אמר השיבהו לשם : (כז) בית הכלא . בבית האסורים : לחם לחץ . ר"ל בדוחק רק די החיות נפשו : (כח) לא דבר ה' בי . ר"ל אז תאמר שמלבי אדבר ולא מה' : ויאמר . אמר דברו להשמיע לכולם ואמר שמעו עמים כולם ר"ל כל השבטים כי כל שבט קרוי עם : (ל) התחפש ובוא . ר"ל לי ראוי להתחפש ולבוא

רשי

יהושפט. להקב"ה: (לד) ואיש משך. זה נעמן: לתומו. לא ידע שהוא מלך ישראל: בין הדבקים ובין השרין. יש שריונות שהם עשוין קליפים קליפים כענין שנא' (שמואל א' י"ז ה') ושריון קשקשים והקליפים נופלים על נקבי השריון וסותמין אותן והם קרויין דבקים: (לה) מעמד במרכבה. מתחזק ועומד כדי שלא יכירו ישראל במכתו ויברחו ותחלת נפילה ניסה: (לח) וילוקו הכלבים את דמו. ואומר אני ששם נהרג נבות שהרי אמר הנביא במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות וגו': והזונות רחצו. וכלי הזיין רחצו שם מן הדם כך ת"י: ורבותינו אמרו אחאב מזונן היה ועשתה לו איזבל דמות ב' זונות

גָּד֑וֹל כִּ֛י אִם־אֶת־מֶ֥לֶךְ יִשְׂרָאֵ֖ל לְבַדּֽוֹ׃
לב וַ֠יְהִי כִּרְא֨וֹת שָׂרֵ֜י הָרֶ֗כֶב אֶת־יְהֽוֹשָׁפָ֔ט
וְהֵ֣מָּה אָמְר֔וּ אַךְ֙ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵ֣ל ה֔וּא
וַיָּסֻ֥רוּ עָלָ֖יו לְהִלָּחֵ֑ם וַיִּזְעַ֖ק יְהוֹשָׁפָֽט׃ ג' כסיפ'
לג וַיְהִ֗י כִּרְאוֹת֙ שָׂרֵ֣י הָרֶ֔כֶב כִּי־לֹא־מֶ֥לֶךְ
יִשְׂרָאֵ֖ל ה֑וּא וַיָּשׁ֖וּבוּ מֵאַחֲרָֽיו׃ לד וְאִ֗ישׁ ו' מ"ל בנבי'
מָשַׁ֤ךְ בַּקֶּ֙שֶׁת֙ לְתֻמּ֔וֹ וַיַּכֶּה֙ אֶת־מֶ֣לֶךְ י'
יִשְׂרָאֵ֔ל בֵּ֥ין הַדְּבָקִ֖ים וּבֵ֣ין הַשִּׁרְיָ֑ן ב'
וַיֹּ֣אמֶר לְרַכָּב֗וֹ הֲפֹ֥ךְ יָדְיךָ֛ וְהוֹצִיאֵ֥נִי ל'. ז' זוגין מתחלפין. ל'
מִן־הַֽמַּחֲנֶ֖ה כִּ֥י הָחֳלֵֽיתִי׃
לה וַתַּעֲלֶ֤ה הַמִּלְחָמָה֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא ג'
וְהַמֶּ֗לֶךְ הָיָ֧ה מָעֳמָ֛ד בַּמֶּרְכָּבָ֖ה ב' קמץ
נֹ֣כַח אֲרָ֑ם וַיָּ֣מָת בָּעֶ֔רֶב וַיִּ֛צֶק ל'
דַּם־הַמַּכָּ֖ה אֶל־חֵ֥יק הָרָֽכֶב׃
לו וַיַּעֲבֹ֤ר הָֽרִנָּה֙ בַּֽמַּחֲנֶ֔ה כְּבֹ֥א הַשֶּׁ֖מֶשׁ ו' חס'
לֵאמֹ֑ר אִ֥ישׁ אֶל־עִיר֖וֹ וְאִ֥ישׁ אֶל־ ב' והיה כלבי מודה
אַרְצֽוֹ׃ לז וַיָּ֣מָת הַמֶּ֔לֶךְ וַיָּב֖וֹא שֹׁמְר֑וֹן ט"ו מ"ל
וַיִּקְבְּר֥וּ אֶת־הַמֶּ֖לֶךְ בְּשֹׁמְרֽוֹן׃
לח וַיִּשְׁטֹ֨ף אֶת־הָרֶ֜כֶב עַ֣ל ׀ בְּרֵכַ֣ת שֹׁמְר֗וֹן
וַיָּלֹ֤קּוּ הַכְּלָבִים֙ אֶת־דָּמ֔וֹ וְהַזֹּנ֖וֹת ל'
רָחָ֑צוּ כִּדְבַ֥ר יְהוָ֖ה אֲשֶׁ֥ר דִּבֵּֽר׃ ל'
לט וְיֶ֙תֶר דִּבְרֵ֤י אַחְאָב֙ וְכָל־אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֔ה

עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּלְחוֹדוֹהִי: לב וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ רַבָּנֵי רְתִיכַיָא יָת יְהוֹשָׁפָט וְאִינוּן אֲמַרוּ בְּרַם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל הוּא וְזָרוּ עֲלוֹהִי לְאַגָּחָא קְרָבָא בֵּיהּ וּצְוַח יְהוֹשָׁפָט: לג וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ רַבָּנֵי רְתִיכַיָא אֲרֵי לָא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל הוּא וְתָבוּ מֵאֲחוֹרוֹהִי: לד וְגַבְרָא נְגַד בְּקַשְׁתָּא לְקִבְלֵיהּ וּמְחָא יָת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין דִבְקֵי וּבֵין שִׁרְיָנָא וַאֲמַר לְמַרְכַּבְנֵיהּ אִתְחֲזַר לַאֲחוֹרָךְ וְאַפֵּיקְנִי מִן מַשְׁרִיתָא אֲרֵי מְרַע אֲנָא: לה וּסְלִיקוּ עָבְדֵי קְרָבָא בְּיוֹמָא הַהוּא וּמַלְכָּא הֲוָה מִתְקֵיף וְקָאִים בִּרְתִיכָא לָקֳבֵיל אֱנָשׁ אֲרָם וּמִית בְּרַמְשָׁא וְאִתְרִיק דְּמָא דְמַחְתָא לְגוֹ רְתִיכָא: לו וְאַעְבַּרוּ כָרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא לְמֵימַר גְּבַר לְקַרְתֵּיהּ וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ: לז וּמִית מַלְכָּא וַאֲתָא לְשֹׁמְרוֹן וּקְבַרוּ יָת מַלְכָּא בְּשֹׁמְרוֹן: לח וּשְׁטַף יָת רְתִיכַיָא עַל בְּרֵיכְתָא דְשֹׁמְרוֹן וּלְחָכוּ כַלְבַיָא יָת דְּמֵיהּ וּמָנֵי זֵינָא שְׁטָפוּ כְּפִתְגָמָא דַיְיָ דְמַלֵיל: לט וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי אַחְאָב

וישובו ז' מלאים בנביאים וסי' ויהי כאשר מת גדעון. אל נחלתם דסוף ספר שפטים. כי לא מלך ישראל הוא. וישובו המלאכים אליו. וישובו אחרי כן ויאמרו. כאשר זמם ה' צבאות בריש זכריה. וכל כתובים דכוו' מלאים במ"ה חס' וסי' וישובו מלכת. צאן לרוב. וגם בירושלים העמיד יהושפט. וישבו כל איש יהודה. ויבאו לחלקיהו הכהן. וכל אוריתא חס': בבא ו' חסרים בלישנא וסי' נמסר כסדר כי תשא:

תולדות אהרן משך בקשת. שם (שם לו): היה מעמד. מ"ק כח: ויעבר הרנה. סנהד' שם: והזונות. שם:

רדק

מידם לפיכך אמר להם שכל מלחמתם לא תהיה כי אם במלך לבדו עד שימיתוהו ואחר כך בשאר העם: (לב) ויזעק יהושפט. והכירו קולו כי יהושפט הוא וזהו שאמר ויהי כראות כלומר בהבין כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: (לד) לתומו. בלא מתכוין לאחאב וי"ת לתמו לקיבליה ולא ר"ל לנגד אחאב אך לנגד עצמו מנגד פניו שלא היסב קשתו לימין או לשמאל אלא כמו שהיה מושך הקשת וירה החצי. ובדרש לתמו תמו שני חזיונות של אליהו ושל מיכיהו שניבאו נבאו על מות אחאב: בין הדבקי' ובין השרין כתרגומו בין דבקי ובין שיריינא: לרכבו. משרת הרכב: הפוך ידיך. כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד וטעם הכתוב פעמים יצטרכו לאדם שתי ידיו וקרי ידך כי פעמים יספיק באחת: כי החליתי. נהפך הקמץ חטף אל החי"ת להרחיב עליה ופירושו החליתי מן המכה ואדוני אבי ז"ל פי' כי גם לרכבו לא רצה לגלות שהוכה אלא אמר לו כי החלה לא שהוכה וכן הוא משמעות הכתוב שאמר החליתי ולא אמר הוכתי וכת"י ארי מרע אנא: (לה) ותעלה המלחמה. היתה הולכת ומתגברת וכמוהו רבים והנה מים עולים: מעמד במרכבה. שלא הטה עצמו מפני המכה אלא התחזק בעצמו והיה מחזיק מעמד כמו שהיה במרכבה רוכב כדי שלא יכירו ישראל שהוא מוכה וירך לבבם במלחמה נכח ארם כשאר הנלחמי': אל חיק הרכב. כתרגומו לגו רתיכא: (לו) ויעבר הרנה. כתרגומו כרוז ואמר ויעבר לשון זכר והרנה לשון נקבה לשון זכר נופל על הקול כמו ויעבירו קול במחנה או אמר ויעבר על האדם המעביר את הקול. ובדרש ויעבור הרנה באבוד רשעים רנה: איש לעירו. שלא ילחמו עוד והכרוז הזה עבר במחנה ישראל או בשתי המחנות ולא נמצא בכתוב מי היו המנצחים והמתגברים אם ישראל ואם ארם וכיון שאמר הנביא ישובו איש לביתו בשלום נראה שלא מתו מישראל ואם מתו מעטים היו ומה שאמר הנביא ועמך תחת עמו במלחמות אחרות היה זה: (לח) וישטף. השוטף כמו ויאמר ליוסף ויגד ליעקב: והזונות רחצו. מוסב למעלה וישטף את הרכב אמר שטפו הרכב ורחצו הזונות על ברכת שמרון והשטיפה חזקה מהרחיצה: וילקו הכלבים את דמו. ר"ל דם אחאב כי כל זה הדם מאחאב היה וילקו הכלבים את דמו כדבר ה' אשר דבר במקום אשר לקקו

רלבג

גדול כי אם את מלך ישראל לבדו. הנה שם הש"י זה הרצון בלב מלך ארם להפיל אחאב ברמות גלעד ולא הסכי' הש"י שימות מישראל אחד במלחמה ולזה לא רצו חיל מלך ארם להכות יהושפט כשידעו שאינו מלך ישראל: (לד) ואיש משך בקשת לתמו. ר"ל שלא היה מתכוין להכו' שום אדם והיה מאת הש"י שירה החץ באופן שהכה מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין והרצון בזה שהכהו בין קשקשת לקשקשת מקשקשי השרין והנה הרצון באמרו ובין השרין והוא באור למה שאמר בין הדבקים כי הדבקים הם בשרין או אולי על השרין היה כלי זיין אחר עשוי מחתיכות ברזל דבקות ורוכבות זו על זו והנה מאת הש"י שבא החץ בין הדבקים כי בזולת זה לא היה יכול להכנס החץ בו ואחר זה קרה גם כן שהמקום אשר הכה בשרין היה בין קשקשי השרין בדרך שנכנס החץ בגופו: כי החליתי. לא רצה להגיד כי הוכה כדי שלא ירך לבב ישראל אבל אמר כי באהו החולי ולזאת הסבה היה המלך מעמד במרכבה נוכח ארם כל היום ההוא כדי שלא יסורו ישר' מהמלחמה ויתחזקו להלחם עם ארם: (לה) ותעלה המלחמה. ר"ל שהכבר חזקה והתגברה מאד: ויצק דם המכה אל חיק הרכב. ר"ל שמרוב שפיכת דמו נגר וירד אל חיק הרכב אשר היה רוכב עליו: (לו) ויעבר הרנה. הרצון בו ויעבר קול הרנה והיא הצעקה וענינו קול הכרוז: (לח) וישטוף הרכב על ברכת שומרון. ר"ל

מצודת דוד

ולבוא במלחמה מתנכר בשינוי בגדים לבל יכירו בי אנשי ארם אבל אתה תוכל ללבוש בגדיך המיוחדים לך כי אין לך לפחוד אם יכירוך כי הנביא לא ניבא הרעה כי אם עלי ולא על זולתי ואף שלא האמין להנביא מ"מ חשש לדבריו: (לב) אך מלך ישראל. ר"ל אין זה הדיוט כ"א מלך ישראל הוא וזהו על שראוהו בלבוש מלכות: ויזעק. לאנשיו לבוא לעזרו: (לג) ויהי כראות וכו'. כי ראו אשר אנשי יהודה באו לעזרו ומזה ידעו שאין זה מלך ישראל: (לד) לתמו. בתמימות שלא נתכוון לאחאב שהרי לא היה ניכר: בין הדבקים ובין השרין. השריון היה מעשהו מברזל כעין לבוש ועשוי נקבים נקבים ודבוקים בו קליפים כעין קשקשים וכמ"ש (ש"א י"ז) ושריון קשקשים הוא לבוש והעשוים הם לסתום נקבי השריון לבל יכנס בהם חץ והם הם הקרויים דבקים כי המה דבוקים בהשריון ולזה אמר שבא החץ בין אחד מהקשקשים ובין השריון ונכנס בנקב השריון ונתחב בהגוף: לרכבו. הוא המוליך את הרכב: הפוך ידך. לשוב לאחור: החליתי. נעשיתי חולה ולא גלה לרכבו שהוכה שלא יבעית אותו ויודע לבלם וינוסו מן המלחמה: (לה) ותעלה המלחמה. עלתה למעלה כי נתחזקו מערכה מול מערכה: היה מעמד. בהיותו חוץ למחנה היה מתחזק לעמוד במרכבה מול ארם שלא ירגישו בו אנשיו וימס לבבם: חיק הרכב. ר"ל המקום מקום העמוק שבו: (לו) איש אל עירו. ולא ילחמו עוד על כי מת המלך: (לח) וישטף. מוליך הרכב שטף ורחץ את הרכב מדמו במי הברכה ושם

מצודת ציון

(לו) הרנה. קול הכרוז כת"י: (לח) ברכת. מקום הבנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים כמו על ברכת גבעון (ש"ב ב): וילוקו. ענין לחיכה כמו כל אשר ילק בלשונו (שופטים ז): (לט) השן. שן

ר"ל כי בעברו שם שטף הרכב על מי הברכה ונתנקה הרכב מהדם ונתערב במים ושם לקקו הכלבים דמו בשתותם מהמים ההם ועוד היה לו מסבה שהנשים הזונות הרוחצות בברכה ההיא רחצו בדמו אשר נתערב במים ההם : כדבר ה' אשר דבר . ר"ל שכבר היתה נפשו תחת נפש בן הדד כדבר ה' אשר דבר ונפל ברמות גלעד כדבר ה' אשר דבר ולקקו הכלבים את דמו כדבר ה' אשר דבר . הנה זה באור מה שצריך אל באור בזאת הפרשה אשר הגבלנו באורה בזה המקום :

ואולם התועלות המגיעות מזה . והנה התועלת הראשון הוא במדות להודיע שצריך להתישב בכל דבר קודם המעשה או המענה כדי שיהי' באופן הראוי ולזה ספר שבא ישראל אל רחבעם ושאלו ממנו שיקל מעול אביו ויעבדוהו שאל לשם שימתינו עוד שלשת ימים וישיב אותם דבר : השני הוא להודיע כי טוב העצה ימצא בזקנים ויעדר מהנערים וזה כי ארך הימים יתן לזקנים טוב העצה מפני מה שראו מהענינים בימיהם כי זה יעמידם על ההתחלות והסבות אשר בהם יגיעו אל התכליות המבוקשות עם שבהם תמצא החכמה יותר לזאת הסבה גם כן ומזה יתבאר שטוב העצה לא יתכן שישלם לילדים אם לא על דרך הזרות : השלישי הוא במדות והוא להודיע כי בהשפלת האדם עצמו יקנה לו הגדולה והממשלה ובהתנשאו יסיר הגדולה והכבוד ממנו ולזה ספר שעצת הזקנים היתה שאם יהיה היום עבד לעם הזה וישמע אליהם יהיו לו עבדים וספר גם כן שמפני שלא השכים בזה ורצה להתנשא ולהתגאות סרה ממנו מלכות עשרת השבטים : הרביעי להודיע קיום יעוד הש"י שתקרע מלכות עשרת השבטים מזרע שלמה ויהיה לירבעם : החמישי הוא להודיע יושר ענין רחבעם בהתחלה עד שכבר נמנע מלהלחם עם ישראל תכף שבאהו דבר השם יתברך על ספר והגה ספר בספר ד"ה שכבר התמיד רחבעם לעשות הישר בעיני ה' שלש שנים :

הששי והוא להודיע רוע ענין ירבעם מעת התחלת מלכותו עד שעשה לו אלהי זהב וגרש הכהנים והלוים מארצו במה שהזניח' מכהן לה' כאילו התחכם לעשות כנגד התורה לפי מה שאפשר ועליו וסיעתו נתקיים מה שייעדה התורה באמרה פן יש בכם איש או אשה וגו' כי הש"י ישמיד האיש ההוא ויכרית את שמו מתחת השמים וכזה קרה לירבעם ולבעשא ולעמרי שלא נשאר מהם שריד ופליט : השביעי הוא לפרסם המופתים והנפלאות שנעשו על יד איש האלהים אשר בא מיהודה ונתחדשו עוד בסבתו והם מה שיבשה יד ירבעם כאשר היה רומז בה לתפוש הנביא ומה שנקרע המזבח ונשפך הדשן ומה ששבה יד המלך אליו בהתפלל הנביא עליו ומה שקרה לו בעברו על דבר עצמו בדבר ה' שהמית אותו האריה ולא אכל את הנבלה ולא שבר החמור כי בהאמנה במופתים תתקיים פנת התורה : השמיני הוא להודיע שהש"י כשצוה דבר מה בנבואה לא ישוב אחור מהצואה ההיא ויורה על זה מה שנענש הנביא אשר מיהודה על אשר אכל לחם ושתה מים בעיר ההיא אשר הזהירהו הש"י מזה ואע"פ שאמר לו הנביא הזקן אשר בבית אל כי המלאך בא אליו בדבר ה' ואמר לו שישיבהו אל ביתו ויאכל לחם וישתה מים ואם היה אפשר שישוב הש"י מצואתו הראשונה לא היה ראוי שיענש הנביא אשר מיהודה כי לא היה חוטא אך חטא הנביא אשר כחש לו ואם יסופק על זה מעקידת יצחק שידמה ששב השם מצואתו הראשונה אך היה המכוון בדברי הש"י זולת מה שהבין אברהם מהם : התשיעי הוא להודיע שהאשמים הרעים מאד לא יענשם הש"י על חטאם באופן שיענשו הבלתי רעים מאד ולזה תמצא כי הנביא הזקן מפני עוצם חטאיו לא נענש על מה שדבר שקר בשם ה' בזדון ונענש הנביא אשר מיהודה על שעבר על דברי עצמו אע"פ שהיה זה בשגגה כי האמין שיהיה דבר ה' מה שאמר לו הנביא הזקן ונענש על שלא התישב בלבו לעמוד על שאי אפשר זה ולזאת הסבה בעינה תמצא שלא נענש ירבעם על הפלגת חטאיו ונענש רחבעם כמו שנה אחת אחר שהתחיל לחטוא כי אז עלה עליו שישק מלך מצרים ולכד ערי המצודות אשר ליהודה ולקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך וגם אחרי זה היה בפחד גדול עד שמגני הנחשת אשר עשה היו נושאים הרצים מדי באו בית ה' ואחר ישיבו אותם אל תא הרצים :

העשירי הוא לפרסם יעוד אחיה השילוני לאשת ירבעם וקיומו אחר זה לפי מה שאמר בזה וענין המופת אשר נכלל בו והוא מה שהגביל הנביא כי בבא רגליה העיר תמות ותלך תכף אל ביתה ותכף היותה אל. ביתה ימות הילד וזה כי היה ריוחת נפלא כי לעדים בדרכה זה היו מדת חייו תלך במהירות או במתון :

האחד עשר הוא להודיע כי הסבה היה בחטא רחבעם היותו בן נעמה העמונית ולזה כפול הספור כי שם אמו נעמה העמונית ובזה נתבאר אמות מה שזכר בתורה מה הסבה על מה שהזהירה מהתחתן בגוים והוא כי יסיר את בנך מאחרי והנה נעמה היתה כאלו לא נתגיירה כי חזרו לשורש הרע נשי שלמה מגויי הארצות כמו שקדם הספור בזה : השנים עשר הוא להודיע כי הסבה היתה בחטא אבים היותו בן אשה רשעה והיא מעכה בת אבישלום כי היא עשתה מפלצת לאשרה כמו שנזכר אחר זה ומזה המקום עמדנו על רוע אבשלום כי הכתוב יחס אותה לו להדמותה לפעולותיו : השלשה עשר הוא להודיע כי שנות רשעים תקצרנה ואורך ימים לעובדי השם ית' ולזה תמצא כי אבים לא היה במלכות כי אם שלש שנים ואסא שעשה הישר בעיני ה' האריך ימים על ממלכתו ולזאת הסבה גם כן תמצא שכבר ראה אסא בימיו כמו שמנה מלכים בישראל והם ירבעם ונדב ובעשא ואלה וזמרי ותבני ועמרי ואחאב :

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישים בשר זרועו אבל ראוי שישים בה' מבטחו כל שכן כשמלא עצמו נעזר בו יתברך ולזה תמצא שנענש אסא בשמו בשר זרועו בשולחו אל בן הדד מלך ארם כסף וזהב שיפיר בריתו את בעשא מלך ישראל כדי שיסור מעליו כמו שנזכר בספר ד"ה ולזאת הסבה גם כן ידמה שחלה את רגליו כמו שבארנו :

החמשה עשר הוא לבאר עוצם השגחת הש"י בישראל בעבור בריתו עם האבות עד שכבר תמצא שאף על פי שהיו ישראל ראויים שיסתי' הש"י פניו מהם ויעזוב אותם מאד עוצם הפעתיהם הנה כאשר נגלה לשם ית' מרוב פעולות אחאב שהיה כלי אל שיסורו ישראל לגמרי מאחרי הש"י הראה להם את ענינים יקחו בהם מוסר וזה בהדרגה כי ראשונה הראה לאחאב וישראל אמתות דברי הנביאים וקללותיהם כי ראו שהקללה שקלל יהושע מי שיבנה יריחו נתקיימה וזה להם לאות כי הקללות הכתובות בתורה מי שלא יקיים את דבריה יתקיימו ולפי שלא לקחו בזה מוסר הראה להם הש"י מקללות נביאו שהם יתקיימו תכף לא ישובו אל הש"י ולזה ספר שכבר אמר אליהו אל אחאב שלא יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דבר הש"י וזה יהיה כשישובו לעבודתו ית' וכאשר ראה שלא לקחו מוסר בזה ואף על פי שהם רואים קיום ייעודי הנביא וקללותיו סבב שישוב אליהו אל אחאב ויעשה מה שיתבאר ממנו כי ה' הוא האלהים מאד המופת הנפלא שיתחדש בו ויתבאר בו עם זה כי הבל הוא הבעל לתכלית שישובו ישראל כלם לעבודת הש"י ויהרגו נביאי הבעל וכאשר ראה הש"י כי לא נכנע אחאב בזה הראה לו נפלאות בעשיית הטובות כדי שידע שהוא ה' ויעד לו זה הטוב על יד נביאו עד שכבר נצח במתי מעט מלך ארם עם כל המלכים אשר היו אתו ושנה בזה הפעל עד שתחזק בלבו האמונה בש"י ובכל זה לא לקח מוסר ולזה קרה לו מה שקרה : הששה עשר הוא לפרסם עוצם הנפלאות שעשה הש"י על יד אליהו והוא שהתמידו העורבים להביא לו בנחל כרית אשר נסתר שם שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומכד הקמח שהיה בו מעט קמח ומצפחת השמן שהיה בו מעט השמן הספיקו בו אליהו והאלמנה וביתה שנה אחת ולא כלתה כד הקמח וצפחת השמן לא חסרה והחיה בן האלמנה אחרי מותו והוריד האש מן השמים לאכל העולה והעצים והאבנים ולחכה המים אשר בתעלה עם רבוי המים שנשפכו שם ורבת המטר בהפלגה כאשר התפלל אליהו אל הש"י עם הפלגת העציר' שהיתה אז ומה שהביא הש"י לאליהו על יד המלאך עוגת רצפים וצפחת מים ומה שעמד ארבעים יום וארבעים לילה בזולת מאכל ומשקה והנה סופרו אלו הנפלאות כי בהאמנה בהם פנה חזקה מפנות התורה :

השבעה עשר הוא ללמדנו שכבר אפשר שיעבור הנביא על קצת מצות התורה מדבר ה' לפי שעה ולזה ספר שהעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב והיה אוכל הבשר בדבר ה' אף על פי שלא היה יודע אם היא כשרה ולזה תמצא שהקריב עולה בחוץ בשעת אסור הבמות ולזה הפרש העירה התורה במה שאמרה אליו תשמעון כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה : השמונה עשר הוא לפרסם עוצם הכפל המופתים אשר נעשו על יד אליהו עד שתמצא שלא הביא השם מהקמח בכד הקמח ומן השמן כי אם שיספיק לשעה אחד כדי שיכפל המופ' יותר ויתפרסם זה לאלמנה בזה האופן כי כבר התמיד זה המופת שנה אחת וכזה תמצא שהעורבים הביאו לו שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ולא הביאו לו בפעם אחת ליום אחד או לשני ימי' או יותר עם שבזה הערה שהש"י בחר לנביאו בזה האופן זה הענין כדי שיהיה המזון יותר בריא ויותר רחוק מהעפוש עם שבשני אלו הדברים תועלת לבאר שהשלמים אין ראוי שיבקשו היתרונות אבל יספיק להם ההכרחי לבד :

התשעה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מהסכנה כשיוכל על זה ולא יסמוך על הנס במה שאפשר לו להמלט בצד אחר שלא הראה כי גם הנביא כשירא מאחאב צוהו הש"י שילך קדמה ויסתר בנחל כרית ושם לא יראהו שום אדם עם מזונו יהיה שם וישתה מהנחל והעורבים יביאו לו לחם ובשר כי אם היה בא לו מזונו על ידי אדם שם אולי יודיע זה למלך כי כל דבר לא יכחד מן המלך לפי שכל אחד מהיודעים מקומו יודיע לו זה למצוא חן בעיניו והתמיד לו זה שנה אחת ואז יבש הנחל ולא השתדל השם להביא שם מים כי לא היה צריך עתה לכמו זה ההסת' הנפלא כי כבר נואש ממנו המלך באופן מה והספיק לו ההסתר בית האלמנה והיא היתה מתקנת לו מזונו באופן ראוי ולזאת הסבה בעינה ספר שכאשר ירא אליהו מאיזבל קם והלך על נפשו במדבר דרך יום שלא יראהו אדם וזה כי אף על פי שהש"י שליט בעשיית המופתי' הנה אינו עושה אותם כי אם בעת הצורך כמו שבארנו במקומות רבים במה שקדם :

העשרים הוא להודיע שכמו שיושגחו הנלווים לשלם בשיביא השם יתעלה עליהם טובות בזכותו כן תדבק ההשגחה יותר מצדם להביא עונש על החוטאים על צד התוכחת כאמרו בקרובי אקדש ולזאת הסבה אמרה הצרפית מה לי ולך איש האלהים כי באת אלי להזכיר את עוני : העשרים ואחד הוא להודיע כי כבר יהיה מושגח החוטא בזכות האיש הטוב המושגח אם היה האיש הטוב מצטער ברע שיקרה לאיש ההוא כי להצילו מהצער יציל החוטא מהרע ולזה אמר הנס על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה וזה כי מפני זה יצטער אליהו ברע שיקרה לה ולזאת הסבה צער עצמו להתמודד על הילד שלשה פעמים להשים פיו על פיו ועיניו על עיניו וידיו על ידיו וכן בזה האופן ולזאת הסבה גם כן צער עצמו להביא הגשם כשנגהר ארצה ושם פניו בין ברכיו כדי שימלטו מהצער הזה ויביא הש"י גשם על הארץ ומזה הצד תועיל תפלת האדם השלם לזולתו מפני הצטערו על הרע שיקרה לו כמו שזכרנו זה השרש במקומות רבים :

העשרים ושנים הוא במדות והוא להודיע שמי שיעשה דבר מה לתכלית מה ראוי שלא יקצר מהבאת כל הסבות העוזרות בהבאת התכלית ההוא ומהסרת כל הסבות המונעות הגעתו ולזה תמצא כי אליהו כשרצה שיבא גשם על הארץ על צד ההשגחה התחכם בכל עוז להכרית האמונה הנפסדת אשר בעבורה נענשו ישראל בשנעצר להם המטר ולזה רצה נביאי הבעל ונביאי האשרה בשיבחן לעם כי דבר הבעלים הבל ואין בם מועיל וכבר השמש באלה הבחינה בכל צד

מהנדדים שהיה אפשר ש שלא ישאר להם בה ספק ולזה בחר שיהיו הקרבנות פרים מפני מה שנכשלו ישראל בו מהטעו' אחרי עגלי זהב ורצה שיבחרו להם נביאי הבעל הפר האחד כדי שלא יוכל לומר אילו היה לנו הפר השני אשר נשאר לאליהו היה הבעל שומע לקולנו ורצה גם כן שיעשו תחלה כדי שלא יאמרו כי אלהיהם כועס על ששמוהו אחרון ולזה לא ענה אותם ורצה שיקראו בשם אלהיהם כדי שיתפרסם לכל ששם קוראים לאלהים ואין קול ואין עונה ואין קשב ולא יוכלו להתנצל ולומר שזה אשר לא ענה אותם באה מפני שלא קראו לו ולזאת הסבה גם כן רצה שיקראו בקול גדול באופן שלא ישאר להם בזה שום התנצלות ואחר זה הקים מזבח ה' ההרוס להעיר כי לו לבדו ראוי שתהיה העבודה והוא אחד לבד ולזה לא רצה להראות כי במקום בעצמו אשר עבדוהו בראשונה יעבדוהו עתה לפי שהו' אחד לבד בזולת רבוי הנה כמו שהזהירה התורה שלא לעבדו כי אם במקום אשר יבחר ה' אשר הגלותו שם והוא בית המקדש כן רצה אליהו כאשר הביא אותו ההכרח להקריב בחוץ במצות השם להדמות לפי היכלת בדרכי התורה כמו שזכרנו וכבר בנה אותו לשם ה' כדי שיכירו הכל כי כל מעשיו היו לשם ה' ולזה עשהו באם והקים בו מהאבנים כמספר שבטי ישראל כאילו העיר בזה כי ישראל בכללם ראוים שיהיו לש"י כי הוא לקחם לו לעם וכאילו היה סימן שכבר ישובו כלם לאמונתו וצוה לשפוך שם מהמים כמות רב כדי שיתבאר לישראל יותר עוצם גבורת הש"י בהורידו אש לאכל את העולה והעצים והאבנים וללחך את המים אשר בתעלה והיו מספר הכדים שתים עשרה לסבה בעינה שהיו מספר האבנים שתים עשרה :

העשרים ושלשה הוא בדעות והוא להודיע שאין בש"י תנועה והשתנות וזהו שרש גדול בענין הש"י כמו שהתבאר במקומותיו וזה למדנו מהתול שהתל אליהו בנביאי הבעל באמרו כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ למדנו בזה שאלו המקרים הם המשוללים מהש"י :

העשרים וארבעה הוא בדעות והוא להודיע שהמופתים יעשה אותם הש"י על יד נביאיו באמצעו' התפלה וזה שרש רב התועלת כבר זכרוהו רבותינו ז"ל וכבר למדנו זה ממה שספר בזה המקום מתפלת אליהו על בן הצרפית להחיותו ומתפלת אליהו שענהו הש"י באש בפני כל ישראל ומתפלתו שיבא המטר עם הפלגת היציר' שהית' אז ובזה התבאר שלא הוגבל בעת בריאת עולם שיתחדשו אלו המופתים בעת שנתחדשו כמו שחשבו אנשים ממה שאמרו ז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית וכו' שאם הונח הענין כן יתחייבו ענינים מגונים אין המלט מהם אם תאלה יתחייב שתהיה תפלת הנביא עליהם לבטלה ואם שנית יתחייבו שיתחדשו ג"כ בעת שהוגבל חדושם בזולת נביא ובזולת משתדל וכבר יתחייב זה לפי שאין לאומר שיאמר שכבר הוגבל אז ג"כ שימצא אז נביא כי זה בלתי אפשר כי הנביא לא יהיה אלא בשלמיות יקנו הם רוצם בבחירתו שיקנם ושלא יקנם ואם הנחנו שיתחייב אז כן שיהיה נביא הנה בטלנו טבע האפשר ויתחייב שיהיה זה האיש על"פ בעל שלמיות יתכן בהם שיהיה נביא ואם שלישית כי מפני שהמופתים נמצאים מתחדשים בעבור תועלות מה לפי המקרים והמשיגים הנמצאים אז לאנשים ויתחייב כשהונח חדוש אלו המופתים בעת ההיא בדרך ההכרח שיהיה חדוש אותם המקרים והמשיגים אשר בעבורם נתחדשו אלו המופתים על צד ההכרח גם כן והמשל שאם הונח הענין כן הנה מפני שמופת רדת האש מן השמים על העולה ועל העצים ועל האבנים ואכלה אותם ולחכה המים אשר בתעלה היה לתכלית שישובו ישראל מעבודת הבעלים וישובו אל הש"י הנה היה מחוייב לפי זאת ההנחה שיהיו אז ישראל עובדים הבעלים ויהיו א"כ מוכרחין לחטוא וזה יבטל טבע הבחירה וטבע האפשר ויפול התורה בכללה כי מהגדולות מהפנות אשר עליו נבנית הוא שלאדם בחירה ימשול בה לעשות מה שיסודר לו מהבחירה אם עבירה או מרי הכל לפניו החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע : **העשרים וחמשה** הוא להודיע שאין ראוי לשלם לחמול על הרעים המחטיאים זולתם ומסירים אותם מאחרי הש"י כי החמלה עליהם הוא אכזריות על הטובים ולזה תמצא שספר שכבר צוה אליהו לתפוש את נביאי הבעל כלם באופן שלא ימלט איש מהם והורידם אל נחל קישון וישחטם שם : **העשרים וששה** הוא להודיע שראוי לכל אדם לחלוק כבוד למלכות הלא תראה כי אליהו עם עוצם מעלתו בנבואה שנס מתניו לרוץ לפני אחאב עד באו ליזרעאל והמנס חלק לו כבוד עתה לא קודם זה כי ידמה שנס הוא סר אז מאחרי הבעלים והאמין בש"י ולזה הסכים לאליהו בהריגת נביאי הבעל אך קודם זה שהיה בתכלית הרוע לא חלק לו כבוד וכן לא חלק לו כבוד כשחטא בדבר נבות : **הכ"ז** הוא מה שלמדנו מה שהיה לאליהו ארך ימים נפלא ולזה אמר קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ומזה נתישרנו להאמין שפנחס הוא אליהו ושאליהו לא מת כמו שבארנו אצל באורנו זה הספור : **הכ"ח** הוא להודיע עוצם הכנת הר סיני להגיע שם הנבואה ולזה ספר שכאשר הגיע אל המערה שם באהו דבר ה' בזה האופן הנפלא : **הכ"ט** הוא להודיע שהכוונה במציאות הנביא היא להשגחה מי שהוא נביא בתוכם וכאשר ישתמש בזה הנביא לתכלית אחר זולת המכוון בו לא תסכים החכמה האלהית שיהיה נביא לעם ההוא ולזה תמצא שספר שכאשר ראה הש"י היות אליהו מבקש רע לישראל הייסירו להבין שאין השם יתברך חפץ בהבאת הרעות ולזה ראה במראה הנבואה הרוח והרעש והאש ולא היה בהם ה' ואחר זה הראה לו כבודו אז שאל לו שנית מה לך פה אליהו וידמה שמרוב כעס אליהו על חטאת ישראל לא התחכם לעמוד על הכוונה האלהית בזה המראה שהראה לו השם יתברך ולזה השיב שנית לש"י כמו התשובה הראשונה וכאשר ראה הש"י שהוא משתמש בנבואתו להביא רע על ישראל בהפך מה שכוון בה אז הודיעו שימשח אלישע לנביא תחתיו עם שכבר הודיעו עם זה איך ינקום הש"י נקמתו מישראל בעזבם את בריתו על ידי חזאל ויהוא ואלישע : **הל'** הוא להודיע כי רוב העסק בבקשת השלמות והחכמה מביא האדם אל השלמות שלא תראה כי אלישע מפני חוזק חשקו אל השלמות האנושי בא אל זאת המעלה הנפלאה הנזכרת בזה הספור וכבר יגלה עוצם חשקו לזה שהוא הניח בית אביו שהוא עשיר מאד תכף שהשליך אליהו אדרתו עליו ועזב אביו ואמו לזה התכלית והשתדל להיות משרת את אליהו למען ילמד תמיד ממנו ומרוב שמחתו בזה זבח צמד הבקר ובשל הבשר בכלי הבקר ונתן לעם לאכול עם שכל זה להעיר שהוא נפרד מכל וכל מאלו העסקים המלאכותיים ומעתה תהיה כל השתדלותו בבקשת החכמה והשלמות ולזה לא רצה שיאחרו הדברים אשר היה תורש בהם : **הל"א** הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לאדם שיפרד מבית אביו ואמו בזולת ידיעתם כדי שלא יכאיב לבם כשלא ידעו איפה הוא ולזה תמצא שעם רב החשק שהיה לאלישע ללכת אחרי אליהו הנה התעורר ללכת לאביו ולאמו לנשק אותם ולהודיעם הפרדו מהם : **הל"ב** הוא במדות כי לפני שבר גאון ר"ל שהגאוה סבת השבר ושהבוטח בכחו ובחזקו ינוצח ולזה ספר כי בן הדד מפני שנתגאה מאד ושאל למלך ישראל שכספו וזהבו לו הוא ונשיו ובניו הטובים לו הם והסכים לו מלך ישראל ולא נתפייס בזה מרוב בטחו על חזקו אבל היה רוצה לקחת כל נחמד עין שיהיה בבית המלך ובבית עבדיו וכאשר לא הסכים בזה מלך ישראל אמר בוטח על חזקו שלא יספיק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגליו ולפי שהיה בוטח על חזקו הראה לו הש"י כי לא לאדם דרכו וסבב שבמתי מעט נצחוהו אחאב בשתי מלחמות זו אחר זו והגה שם הש"י בטחו על חזקו כדי להפילו במלחמה הראשונה כי מפני זה צוה לתפוש חיים אנשי החיל היוצאים מישראל ויצאו מחיל ארם איש לקראת כל איש מהם לתפשו חי כי לא היה ירא שיכו אותם בני ישראל וזה היה סבה שהכו איש אישו וינסו ארם מפני זה ונצחום ישראל והגיע לבן הדד בסוף הענין שלא נשאר לו איש מהחיל אשר היה בוטח בחזקם : **הל"ג** הוא להודיע חוזק השתדלות החכמה האלהית לקרב ישראל לעבודתו וזה כי בעת אשר נתישרו להאמין כי ה' הוא האלהים מפני המופת הנפלא שהראה להם אליהו הראה להם נצחם המון חיל ארם הנפלא במתי מעט למען ידעו כי ה' הוא האלהים ותתחזק אמונתם בו יותר כמו שזכר בזה המקום : **הל"ד** הוא להודיע שראוי לאדם כשיפול בידו במלחמה מי שהוא תמיד לו ולעמו לקוץ מכאיב שלא יחמול עליו אך יבער אותו מן הארץ פן ימצא לו מקום אחר זה אם ימלט להשחית הוא ועמו לפי היכולת ולזאת הסבה תמצא שצותה התורה להכות את המדינים מפני מה שנתבאר כי הם צוררים לישראל בנכליהם וצותה גם כן למחות את זכר עמלק לזאת הסבה ולזה ספר כי מפני שחמל מלך ישראל בן הדד אשר שמהו הש"י בחרמו וברשעתו ובמכמרתו כעס הש"י עליו ואמר לו שכבר יהיה נפשו תחת נפשו ועמו תחת עמו : **הל"ה** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקשה את לבו שלא תראה מה שקרה לנבות מפני הקשותו לבו שלא נתרצה להחליף כרמו למלך בכרם טוב ממנו ולא רצה ג"כ למכרו אליו : **הל"ו** הוא לפרסם כי מפני היות אחאב מלך שמרון היה מושל בישראל ומניע אותם לעשות מה שירצה ולזה לא נענשו כל כך החורים אשר הסכימו במיתת נבות בזה האופן המגונה וזה כי בני שרי המדינות היו את אחאב בשמרון ומפני זה היו מוכרחין אבותיהם לעשות רצונו כדי שלא ימית בניהם ולזה זכר שנערי שרי המדינות היו את אחאב בשומרון וקרא גם כן לזאת הסבה אחאב מלך שומרון כי מפני היותו מלך בשומרון היה מלך בכל עשרת השבטים ולזאת הסבה אמר קום רד לקראת אחאב מלך ישראל אשר בשמרון כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה : **הל"ז** הוא לפרסם חטא אחאב בדבר נבות וענשו הנפלא על זה החטא ושאר חטאיו ועונש איזבל על זה החטא כמו שיעיד לו אליהו כי זה כלו והדומה לו בזה הספור מקיים שהשם יתברך שופט האדם לפי מעשיו והוא פנה חזקה מפנות התורה : **הל"ח** הוא להודיע שהרוגי מלכות נכסיהן למלכות ולזה שלחה איזבל על דבר נבות שיעידו בו כי ברך אלהים ומלך כדי שיהיה חייב מיתה מפני ברכתו המלך ולזה יוכל אחאב לרשת את כרמו ואפשר שנאמר שכבר הומת נבות ולא היו לו בנים ולזה אמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש והם הבנים שהיה עתיד להוליד וידמה שאחאב היה קרוב לו ולזה ירד אחאב לרשת ולזאת הסבה אמרה לו איזבל כי אין נבות חי כי אם מת מגיד שכיון שמת מכל מקום יהיה אחאב יורשו : **הל"ט** הוא להודיע שכאשר יעד הש"י רע לאיש על חטאו ונכנע מלפני הש"י הנה הש"י ינחם על הרעה ההיא ולזה תמצא שזכר כי מפני שנכנע אחאב מלפני הש"י אמר שלא יביא הרעה שיעד לו בימיו : **המ'** הוא להודיע שבית הסקילה מחוץ לעיר ולזה אמר ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימות : **המ"א** הוא לפרסם רוע תכונת אחאב שעם כל מה שקדם מאלו הדברים שהיה ראוי שיקח בהם מוסר וישוב לש"י הנה כבר תמצא שכאשר אמר לו יהושפט שידרוש בדבר ה' הסתפק בנביאי האשרה שהיה לו ולא דרש פי ה' מנביא ה' : **המ"ב** הוא להודיע שעצת ה' היא תקום ולא תועיל תחבולה להנצל ממנה אם לא על צד התשובה אל הש"י כי אז ינחם על הרעה ולזה ספר שלא הועיל לאחאב היותו מתחפש ובא במלחמה שלא יפול במה שיעד לו הש"י על יד נביאו ולפי שכבר נתקיימו במיתתו יעודים רבים כמו שבארנו אמר כדבר ה' אשר דבר ולא אמר כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו פלוני : **המ"ג** הוא להודיע שיש במה שיושפע מצבא השמים מה שהוא מימין הש"י וכו מה שהוא לשמאלו וכלל הנה הרעות המסודרות ממנו הם כאלו הם משמאל הש"י מפני היותן בלתי מכוונות בעצמן כמו שבארנו בספר מלחמות ה' והטובות השופעות מאת השם מכוונות בעצמן :

רדק

לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך. והזונות פירושו כתרגומו מאני זינא ובדברי רז"ל אחאב מזונן היה עשתה לו איזבל דמות זונות במרכבתו כדי שיראה ויתחמם ועוד דרשו הזונות כמו חזיונות הגיעו שני חזיונות של אליהו ושל מיכה אליהו אמר במקום אשר לקקו הכלבים וגו' מיכה אמר אם שוב תשוב וגו' ויש לשאול היאך אמר כדבר ה' הנה נבות נסקל ביזרעאל ודם אחאב בשמרון לקקוהו הכלבים ומהנראה כי יזרעאל קרוב לשמרון ומי ברכת שמרון הולכים עד יזרעאל והמים באו אדומים מן הדם עד יזרעאל ושם לקקו הכלבים הדם: (לט) ובית השן. שן הפיל עושין ממנו מלאכ' ואחאב בנה ממנו בית אחת או שתים כי בית כלל וכן נאמר בנבואת עמוס ואבדו בתי השן ומה שאמרנו כי בית אמר דרך כלל מצאנו כמוהו לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה: (מה) וישלם יהושפט. כי אביו היה לו מלחמה עם מלך ישראל והוא השלים עמו וטעם הספור הזה כי נודע זה שהשלים עמו שהרי עזרו כ"ש שהיה בשלום עמו אלא טעם הסיפור הזה וכתבו אותו אחר אך הבמות לא סרו אמר ועוד רעה אחרת נמצא בו שהשלים עם מלך ישראל ועזרו כמו שאמר לו הנביא הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב: (מז) ויתר הקדש. תרגם יונתן ושאר נפקת ברא יהיה לדעתו שם כלל לקדשות ולזונות: (מח) נצב מלך. אמר כי בימי יהושפט לא היה מלך באדום לפי שתחת ממשלת יהוד' היה אדום מימי דוד והיו מלכי יהודה ממנים עליהם נציבים והנציב היה מלכם ולפי שבימי יהורם בנו מרדו ויצאו מתחת יד מלכי יהודה אמר כי בימי יהושפט עדיין היו אדום תחת ידם אלא שבימי בנו פשעו מתחת ידם לפי שהלך בנו בדרך רעה: (מט) יהושפט עשר אניות. כן כתוב וקרי עשה והכתוב אומר כי עשר ספינות הם שעשה ומפני שנתחבר באניות עם מלך ישראל שהיה רשע נשברו כמו שכתוב בדברי הימים בהתחברך עם אחזיהו לפי

וְכָל דַּעֲבַד וּבֵית שִׁנָּא
דְּפִיל דִּי בְנָא וְכָל קִרְוַיָּא
דִּבְנָא הֲלָא אִינּוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ מ וּשְׁכִיב
אַחְאָב עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ
אֲחַזְיָהוּ בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃
מא וִיהוֹשָׁפָט בַּר אָסָא מְלַךְ
עַל דְּבֵית יְהוּדָה בִּשְׁנַת
אַרְבַּע לְאַחְאָב מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל׃ מב יְהוֹשָׁפָט בַּר
תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין כַּד
מְלַךְ וְעַשְׂרִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין
מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ
עֲזוּבָה בַּת שִׁלְחִי׃ מג וַאֲזַל
בְּכָל אוֹרְחָא אָסָא אֲבוּהִי
לָא סְטָא מִנֵּיהּ לְמֶעְבַּד
דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃ מד בְּרַם
בָּמָתָא לָא עֲטָרָא עַד כְּעַן
עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין
בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא׃
מה וְאַשְׁלֵים יְהוֹשָׁפָט עִם
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ מו וּשְׁאַר
פִּתְגָּמֵי יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרְתֵּיהּ
דַּעֲבַד וּדְאַגֵּיחַ קְרָבָא הֲלָא
אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר
פִּתְגָּמֵי יוֹמִין לְמַלְכֵי דְבֵית
יְהוּדָה׃ מז וּשְׁאַר נַפְקַת
בְּרָא דְאִשְׁתְּאַר בְּיוֹמֵי
אָסָא אֲבוּהִי פַּלֵּי מִן אַרְעָא׃
מח וּמַלְכָּא לֵית בֶּאֱדוֹם
מְמַנָּא אֱלָהֵין אִסְטְרַטִּיגֵי
מַלְכָּא׃ מט יְהוֹשָׁפָט עֲבַד סְפִינַת אַפְרִיקָא לְמֵיזַל לְאוֹפִיר לְאַיְתָאָה דַּהֲבָא וְלָא אֲזַל אֲרֵי אִתְּבָּרוּ
סְפִינָתָא בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ נ בְּכֵן אֲמַר אֲחַזְיָהוּ בַּר אַחְאָב לִיהוֹשָׁפָט יִיזְלוּן עַבְדַּי עִם עַבְדָּךְ בִּסְפִינָתָא

וּבֵית הַשֵּׁן אֲשֶׁר בָּנָה וְכָל־הֶעָרִים
י"ז מ"ל בסיפ' אֲשֶׁר בָּנָה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
מ וַיִּשְׁכַּב אַחְאָב עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ
אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃
מא וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אָסָא מָלַךְ עַל־יְהוּדָה
בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְאַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃
ג' ר"ס מב יְהוֹשָׁפָט בֶּן־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה
בְּמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ
בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בַּת־
ג'. ב' שִׁלְחִי׃ מג וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ אָסָא אָבִיו
לֹא־סָר מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי
יְהוָה׃ מד אַךְ הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם
ל מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ מה וַיַּשְׁלֵם
ט' בטעמא בכיפרא יְהוֹשָׁפָט עִם־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ מו וְיֶתֶר
דִּבְרֵי יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה
ד' וַאֲשֶׁר נִלְחָם הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃
מז וְיֶתֶר הַקָּדֵשׁ אֲשֶׁר נִשְׁאַר בִּימֵי אָסָא
אָבִיו בִּעֵר מִן־הָאָרֶץ׃ מח וּמֶלֶךְ אֵין
עשה ק' בֶּאֱדוֹם נִצָּב מֶלֶךְ׃ מט יְהוֹשָׁפָט עָשַׂר
ג' אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ לָלֶכֶת אוֹפִירָה לַזָּהָב
ג' נשברו ק' וְלֹא הָלָךְ כִּי־נִשְׁבְּרָה אֳנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן
גָּבֶר׃ נ אָז אָמַר אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב
אֶל־יְהוֹשָׁפָט יֵלְכוּ עֲבָדַי עִם־עֲבָדֶיךָ

רשי

זונות במרכבתו: (לט) ובית השן. שן דפיל: (מה) וישלם יהושפט עם מלך ישראל. לפי שמלחמה היתה בין אסא אביו ובין בעשא מלך ישראל הוזקק לומר כן: (מז) ויתר הקדש. נוהגין ניאוף בפרהסיא: (מח) ומלך אין באדום. בימי דוד הנציב הוא המלך וכאן נכתב לפי שבימי יורם בנו שקילקל בימיו פשע אדום וימליכו להם מלך אבל בימי יהושפט עדיין היו כפופין לו: (מט) כי נשברו אניות. לפי שנתחבר עם אחזיהו בזאת לכך נשברו וכן אמר לו הנביא בד"ה (ב' כ' ל"ז) בהתחברך עם רשע פרץ

רלבג

(מא) ויהושפט בן אסא מלך על יהודה בשנת ארבע עד וימלך אמציה בנו תחתיו: (מד) עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות. ר"ל לשם ה' אך היו חוטאים מפני שכבר נאסרו הבמות אחר הבנו' ביהמ"ק: (מז) ויתר הקד' אשר נשאר בימי אסא. הנה שם היו זכרים (היו) מוכנים למשכב לכל הבא וכבר נשארו מהם בימי אסא ובער אותם יהושפט מן הארץ: (מח) ומלך אין באדום נצב מלך. ר"ל שלא היה עד הנה מלך באדום אבל הנצב שהיו משימים על אדום מלכי בית דוד היה המלך עליהם ומימי דוד היה זה כן כי הוא שם באדום נציבים כמו שקדם ולפי שבימי יהורם בן יהושפט מרדו האדומיים זכר זה בזה המקום כאילו יאמר שעד סוף ימי מלכות יהושפט התמיד זה הענין להיות כן לא אחר זה: (מט) יהושפט עשה אניות תרשיש ללכת אופירה. ידמה שעשר אניות עשה ולזה כתו' עשר וקרי עשה וכבר זכר בספ' ד"ה כי מפני שנתחבר בהם עם אחזיהו פרץ הש"י מעשיו ולזה לא הסכים יהושפט שילכו עוד עבדיו עם עבדו

הלוא י"ז מלאים בסי' ויאמר נתן. ויקרא לשמעי. הלא הם כתובים דשלמה. אבים. אלה. ויתר דברי אחאב. אחיהו. אל תלכו. רחץ וטהר. ויסער. קול רגלי אדוניו. ויתר דברי יהוא. יואש. יהואחז דמלכי יהודה. מנחם. אשר הסיר חזקיהו. שלום ואמת יהיה: אופירה ג' בקריאה וסי' יהושפט עשה אניות. ויבאו אופירה דמלכים. וישלח לו חירם: ט"ו פסוקים רישיהון וסופיהון מלת חדא רישא נסיב וי"ו וסיפא לא נסיב וי"ו וסי' והלוחת מעשה אלהים. והלוים יסמכו. ונפש אדם. ומקנה רב. ויאיר בן מנשה הלך. וחצור חדתה וקריות. ויפתח הגלעדי היה. וה' ישיב לאיש. ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכה. ועתה קום צא. ומלך אין באדום. וכמהו לא היה לפניו. ויבנית בן. והנתינים ישבים. והמלך קם בחמתו:

תולדות אהרן ומלך אין באדום. (ע"ג לט):

מצודת ציון

שן של פיל: (מה) וישלם. עשה שלום: (מז) הקדש. הניאוף וכן לא יהיה קדש (דברים כג): בער. פנה מן העולם: (נ) ולא אבה. לא רצה:

מצודת דוד

ורחצו הכלבים את דמו המעורב במי הברכה: הזונות. נשים הזונות הרוחצות במי הברכה רחצו בדמו המעורב במים וגם זה לבוז תחשב: כדבר ה'. שאמר במקום אשר לקקו וגו' (לעיל כ"א) ילוקו וכו' וידמה שהמקום ההוא היה קרוב ליזרעאל מקום שהומת נבות ובא שמה הדם עם מרוצת המים: (מא) בשנת ארבע. ר"ל כבר עבר ד' לאחאב וכמו"ש ובשנת י"א ליורם וכו' מלך אחזיה (מלכים ב' ט) וע"כ ר"ל כבר עבר י"א שנים כי במקום אחר נאמר בשנת י"ב ליורם וכו' מלך אחזיה (שם ח') וכ"כ נאמר בשנת ד' ר"ל כבר עבר ד' לאחאב כי אחאב מלך בל"ח לאסא הרי מלך ד' שנים עד שמת אסא בשנת מ"א למלכו א"כ מלך יהושפט בה' לאחאב מיד עד אחר כלות ד': (מב) ועשרים וגו'. ומקוטעות היו: (מד) הבמות. במות יחיד העשויה לגבוה האסור משנבנה הבית: (מח) נצב מלך. כי מעת שכבש דוד את אדום הסיר מהם המלכים ושם עליהם נציבים ר"ל ממונים מתחת ידו למלוך עליהם ולמשול בם והתמיד הדבר עד ימי יהושפט כי גם בימיו היה שם נצב במקום מלך: (מט) אניות תרשיש. ר"ל ספינות עשויות בתבנית אניות תרשיש: ללכת אופירה. ובד"ה נאמר ללכת תרשיש וגם שם נאמר שעלה עם אחזיה ואולי האמור שם היה בפעם אחר ולא זהו הנאמר כאן: לזהב. להביא זהב כמו שהביא שלמה: ולא הלך

פרק ה' את מעשיך : (נב) בשנת שבע עשרה ליהושפט . יש מתמיהים על המקרא הזה לפי שנאמר באחאב שמלך עשרים ושתים וביהושפט נאמר שעמד בשנת ארבע לאחאב נמצא שכלו ימי אחאב בשנת תשע עשרה ליהושפט וכאן הוא אומר שמלך אחזיה בשנת י"ז ליהושפט אך בדקתי ומצאתי בדברי הימים מלכי ישראל שאינו מדקדק במנין שנותיהם ואם עמד בסוף שנה מונה אותה לו בתחלתו ואינו מונה אותה לו במקו' אחר לכך אני אומר בשנת ארבע לאחאב שאמר בעמידתו של יהושפט לא נמנית עמו שנה ראשונה של אחאב וכן אתה מוצא ברובם וגם שנה שעמד יהושפט לא נמנית בשנת שבע עשרה הללו :

(ב) בעד השבכה . גראד"ה בלע"ז . אומר אני שרגילים לאורגו שתי וערב בנסרים ארוכים וקצרים שקורין (לטש) קנטיגל"י בלע"ז. ועושין נקבים נקבים כעין שבכה וקרוי פרדול"י בלע"ז . ואני שמעתי שבכה ווי"ן בלע"ז ובלשון אשכנז שווינדל שטיג כמו שפירשתי ובלולים יעלו (מלכים א' ו' ח'):

ויחל

לפי כשאמר לו אחזיהו שיתחבר עמו פעם שנית באניות ולא אבה יהושפט : נשברה . כן כתיב וקרי נשברו אלא לא נשברו בדרך אחד אלא נשברה כל אחת ואחת לבדה : (נא) בעיר דוד אביו . אמר אביו בעבור שהלך בדרכיו : (נב) בשנת שבע עשרה ליהושפט . והלא בשנת ארבע לאחאב מלך יהושפט ואחאב מלך עשרים ושתים שנה היוצא מהם ארבע נשארו שמנה עשר אלא שנת שנים ועשרים של אחאב לא שלמה לו ומנה אותה לבנו : שנתים . לא היו שתי שנים שלמות שהרי הכתוב אומר למטה כי יהורם בן אחאב מלך בשמנה עשרה ליהושפט אלא לפי שלא שלמה לאחזיהו שנה שניה מנה אותה לו ולאחיו ולאביו : (א) ויפשע מואב . לפי שהיה עובד אחאב כמו שאמר למטה והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים וכיון שמת אחאב פשע בבנו : (ב) בעד השבכה . השבכ' היתה בעליה והיא ארובה ואורגים אותם בעצים שתי וערב ומניחים נקבים להאיר בבית התחתון ומפני זה נקראת שבכה שהיא עשוי' מעש' שבכ' שהוא הרשת : ויחל . מן חלה על משקל ויעל מן עלה ונקמ' היו"ד מפני ההפסק :

מה

בָּאֳנִיּוֹת וְלֹא אָבָה יְהוֹשָׁפָט׃ נא וַיִּשְׁכַּב ד'
יְהוֹשָׁפָט עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־
אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם ד'דסמי'כב'
בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ נב אֲחַזְיָהוּ בֶן־
אַחְאָב מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן
בִּשְׁנַת שְׁבַע עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ
יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם׃
נג וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ
אָבִיו וּבְדֶרֶךְ אִמּוֹ וּבְדֶרֶךְ יָרָבְעָם בֶּן־ ד'. ד'
נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
נד וַיַּעֲבֹד אֶת־הַבַּעַל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ ג'
וַיַּכְעֵס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל ג'
אֲשֶׁר־עָשָׂה אָבִיו׃

ב

א א וַיִּפְשַׁע מוֹאָב בְּיִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי מוֹת
אַחְאָב׃ ב וַיִּפֹּל אֲחַזְיָה בְּעַד הַשְּׂבָכָה ז'
בַּעֲלִיָּתוֹ אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן וַיָּחַל וַיִּשְׁלַח ג'. ג'
מַלְאָכִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ דִרְשׁוּ י"ג חס' בסיפרא
בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן אִם־אֶחְיֶה ד'
מֵחֳלִי זֶה׃ ג וּמַלְאַךְ יְהוָה דִּבֶּר
אֶל־אֵלִיָּה הַתִּשְׁבִּי קוּם עֲלֵה לִקְרַאת ס'. י"ז
מַלְאֲכֵי מֶלֶךְ־שֹׁמְרוֹן וְדַבֵּר אֲלֵהֶם י"א. כ' י"ג חס'
הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל אַתֶּם ד'
הֹלְכִים לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי
עֶקְרוֹן׃ ד וְלָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה הַמִּטָּה ה' וסי' עלי סלק לערסא
אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי ומחכי רחמי'

תולדות אהרן המבלי . עקידה שער ק:

וְלָא אֲבָה יְהוֹשָׁפָט׃ נא וּשְׁכִיב יְהוֹשָׁפָט עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ יְהוֹרָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ נב אֲחַזְיָה בַּר אַחְאָב מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁבַע עַסְרֵי לִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין׃ נג וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲזַל בְּאוֹרַח אֲבוּהִי וּבְאוֹרַח אִמֵּיהּ וּבְאוֹרַח יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּב יַת יִשְׂרָאֵל׃ נד וּפְלַח יַת בַּעֲלָא וּסְגִיד לֵיהּ וְאַרְגֵּיז קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל כְּכֹל דַּעֲבַד אֲבוּהִי׃

א וּמְרָדוּ מוֹאֲבָאֵי בְּיִשְׂרָאֵל בָּתַר דְּמִית אַחְאָב׃ ב וּנְפַל אֲחַזְיָה מִן סְרִגְתָּא בְּעִילִיתֵיהּ דִּי בְשֹׁמְרוֹן וְאִתְמְרַע וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין וַאֲמַר לְהוֹן אֱזִילוּ תְּבַעוּ בְּבַעַל זְבוּב טַעֲוַת עֶקְרוֹן אִם אֱחֵי מִמַּרְעִי דֵין׃ ג וּמַלְאֲכָא דַיְיָ מַלֵּיל עִם אֵלִיָּהוּ דְמִן תּוֹשָׁב קוּם סַק לִקְדָמוּת אִזְגַּדֵּי מַלְכָּא דְשֹׁמְרוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן הֲלָא אֱלָהָא קַיָּם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל אַתּוּן אָזְלִין לְמִתְבַּע בְּבַעַל זְבוּב טַעֲוַת עֶקְרוֹן׃ ד וּבְכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַרְסָא דִּסְלֵיקְתָּא תַּמָּן לָא תֵיחוּת

ודבר י"א בקריאה וסי' ועתה קום צא ודבר . ומלאך ה' דבר אל אליה . ויהי המה הולכים . אז תקרא וה' יענה . אם תשיב משבת רגליך . אין קורא בצדק . ועתה יען עשותכם . מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון . הוקם את דברי יהונדב . ודבר אלהם דריש פסוק . ועל הר סיני ירדת : ולכן ח' בקריאה וסי' ולכן נשבעתי לבית עלי. הנה ה' מעלה. המטה אשר עלית בה . יחכה ה' לחננכם ב' בו . וסי' בלשון ארמי עלי סלק לערסא ומחכי רחמין :

מצודת ציון

א (ב) השבכה . מעשה רשת וכן שבכים מעשה שבכה (מ"א ז) : בבעל זבוב . כן שם הע"ג : (ג) מלאכי . שלוחי :

משפט

רלבג

עבדי אחזיה : (נא) בעיר דוד אביו . אמר זה לפי שהלך בדרכיו : אחזיהו בן אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת שבע עשרה ליהושפט . הנה יפול בזה ספק כי בשנה ד' לאחאב זכר שמלך יהושפט ועדיין מלך אחאב שמנה עשר' שנה כי עשרים ושנים שנה מלך ועוד מה שנשאר לו מהשנה הרביעי' ואיך יתכן עם זה שיאמר כי בשנת שבע עשר' ליהושפט מלך אחזיה . והנה הנראה בעיני שכל השני' שספ' שמלכו מלכי ישראל היו לקוחי' משנו' מלכי דוד עד שכאשר ימלך בסוף שנה אחת ממלכי דוד ובראש השנה הנמשכת לא יאמר שכבר מלך שנתי' ובהיות הענין כן הנה מה שאמ' בשנת ארבע לאחאב היה בשנת חמש כאשר ימנו השנים לפי שנות מלכי דוד אשר לפי המנין ההוא נאמר בו שמלך כ"ב שנה שהרי בשנת ל"ח לאסא התחיל למלוך ונחשב' לו שנה מהשנשא' מהשנה ההיא ומלך אסא אחר השנה ההיא שלש שני' שהרי מ' ואחת שנה מלך ובהיות הענין כן הנה עברו ד' למלכות אחאב למנין השנים שאמ' שמלך עשרים ושתים שנה והתחילה השנה החמישי' וידמה שכבר עבר ממנה מעט כשמלך יהושפט כי לא מלך תכף ברגע שמת אביו ואחר זה לא נשלמו י"ז שנים שלימות ליהושפט כשנכנס אחאב מעט משנת הכ"ב אך עכ"פ היתה נכנסת השנה השמנה עשר' כשנמנה ממיתת אסא . ואפשר שנא' והוא היותר נכון כי הרצון באמרו בשנת ד' לאחאב שכבר עברו ארבע שנים לאחאב ובזה מצאנו שאמ' בשנת אחת עשר' ליהורם בן אחאב והרצון בו שכבר עברו לו אחת עשרה שנה ולזה אמר במקום אח' תמורת זה בשנת שתים עשרה ליהורם וכן מה שאמ' בשנת שבע עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו לו שבע עשרה שנה וכן מה שאמר שיהורם בן אחאב מלך בשנת שמנה עשרה שנה ליהושפט ר"ל שכבר עברו שמנה עשרה שנה והיה בשנת תשע עשרה : (נג) ובדרך אמו . היא איזבל כי בן איזבל היה : (א) ויפשע מואב בישראל אחרי מות אחאב . ספר זה להעי' שיותר רעות היו פעלות אחזיה מפעלות אחאב כי אחאב שב קצת מרוע מעשיו אבל זה היה מחזיק בכל אותן הפעלו' הרעות שעשו אביו ואמו וכאילו היה זה סבה שפשע מואב בישראל ולא נתנו למלך ישראל המס שהיו נותנים לו מקודם : (ב) בעד השבכה . הוא מעשה רשת עשוי על הארובה שיכנס האור דרך הנקבים אשר בשבכ' פנית אשר תחת העלייה : (ד) וילך אליה . ר"ל שכבר

הלך

מצודת דוד

הלך . עד הופיר : (נ) ולא אבה . ואולי על כי שלא עמו לתרשיש כמ"ש בד"ה ונשברו האניות והנביא הוכיחו על מה שנתחבר עם אחזיה לזה לא רצה לשלוח עמו להופיר : (נב) בשנת שבע עשרה . ר"ל כבר עבר י"ז ליהושפט כי הלא יהושפט מלך בד' לאחאב ואחאב נהרג בשנת כ"ב למלכו והיא אחרי כלות י"ז ליהושפט ובתחילת ים ואז מלך אחזיהו בן אחאב : שנתים . ומקוטעות היו :

א (א) ויפשע מואב . כי מאז היו עבדים לישראל ואחרי מות אחאב מרדו : (ב) בעד השבכה . ארובה היתה ברצפת העליה והיתה סתומה מעצים דקים עשויה כעין שבכה ובעברו דרך עליה נשברה ונפל דרך בה : ויחל . נעשה חולה : (ג) המבלי אין . המלה כפול לתוספת ביאור ור"ל וכי בעבור שאין אלהים בישראל כ' בתמיה הלא יש אלהים בישראל ומדוע לא דרשתם בנביאו : וילך . הלך לדרכו :

פס'

ס'. ו' מ"ג בנביאים מוֹת תָּמוּת וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּה׃ ה וַיָּשׁוּבוּ
הַמַּלְאָכִים אֵלָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מַה־
זֶּה שַׁבְתֶּם׃ ו וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ ׀ עָלָה
לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ לְכוּ שׁוּבוּ
אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם
ל' דסמי'. ג' ד' וְדִבַּרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הֲמִבְּלִי
אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל אַתָּה שֹׁלֵחַ
לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן לָכֵן
הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד
מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת׃ ז וַיְדַבֵּר
י"ג חס' כ"ד סגול אֲלֵהֶם מֶה מִשְׁפַּט הָאִישׁ אֲשֶׁר עָלָה
לִקְרַאתְכֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵיכֶם אֶת־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ח וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ
ל' בַּעַל שֵׂעָר וְאֵזוֹר עוֹר אָזוּר בְּמָתְנָיו
ס' וַיֹּאמַר אֵלִיָּה הַתִּשְׁבִּי הוּא׃ ט וַיִּשְׁלַח
אֵלָיו שַׂר חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַל אֵלָיו
ל'. ה' וְהִנֵּה יֹשֵׁב עַל־רֹאשׁ הָהָר וַיְדַבֵּר
ל'. ב' אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ דִּבֶּר רֵדָה׃
י וַיַּעֲנֶה אֵלִיָּהוּ וַיְדַבֵּר אֶל־שַׂר
ג'. ו' הַחֲמִשִּׁים וְאִם־אִישׁ אֱלֹהִים אָנִי
ו' רפין תֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם וְתֹאכַל אֹתְךָ
ב' וְאֶת־חֲמִשֶּׁיךָ וַתֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם
ב'. ב' וַתֹּאכַל אֹתוֹ וְאֶת־חֲמִשָּׁיו׃ יא וַיָּשָׁב
וַיִּשְׁלַח אֵלָיו שַׂר־חֲמִשִּׁים אַחֵר
ג' וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַן וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ
ב' ובטעי' הָאֱלֹהִים כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ מְהֵרָה רֵדָה׃
ל' למדנחאי חליף יב וַיַּעַן אֵלִיָּה וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אִם־אִישׁ
הָאֱלֹהִים אָנִי תֵּרֶד אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם
ו' רפי'. ב' וְתֹאכַל אֹתְךָ וְאֶת־חֲמִשֶּׁיךָ וַתֵּרֶד אֵשׁ־
אֱלֹהִים מִן־הַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל אֹתוֹ
ב' ובטעין וְאֶת־חֲמִשָּׁיו׃ יג וַיָּשָׁב וַיִּשְׁלַח שַׂר־
ג' הַחֲמִשִּׁים שְׁלִשִׁים וַחֲמִשָּׁיו וַיַּעַל וַיָּבֹא
ס'. ב' ברכנו שַׂר־הַחֲמִשִּׁים הַשְּׁלִישִׁי וַיִּכְרַע עַל־
ב' בכס בִּרְכָּיו ׀ לְנֶגֶד אֵלִיָּהוּ וַיִּתְחַנֵּן אֵלָיו
וַיְדַבֵּר אֵלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים תִּיקַר־נָא
נַפְשִׁי וְנֶפֶשׁ עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה חֲמִשִּׁים
בְּעֵינֶיךָ׃ יד הִנֵּה יָרְדָה אֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם
ב' ובטעין וַתֹּאכַל אֶת־שְׁנֵי שָׂרֵי הַחֲמִשִּׁים
הָרִאשֹׁנִים וְאֶת־חֲמִשֵּׁיהֶם וְעַתָּה

מְנַהּ אֲרֵי מְמָת תְּמוּת וַאֲזַל אֵלִיָּה׃ ה וְתָבוּ אִזְגַּדַיָּא לְוָתֵיהּ וַאֲמַר לְהוֹן מָא דֵין תַּבְתּוּן׃ ו וַאֲמָרוּ לֵיהּ גַּבְרָא סְלֵיק לְקַדָּמוּתָנָא וַאֲמַר לָנָא אֱזִילוּ תּוּבוּ לְוַת מַלְכָּא דִּשְׁלַח יַתְכוֹן וּתְמַלְּלוּן עִמֵּיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הֲלָא אֱלָהָא קַיָּם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל אַתְּ שָׁלַח לְמִתְבַּע בְּבַעַל זְבוּב טַעֲוַת עֶקְרוֹן בְּכֵן עַרְסָא דִּסְלֵיקְתָּא תַמָּן לָא תֵיחוֹת מִנַּהּ אֲרֵי מְמָת תְּמוּת׃ ז וּמַלֵּיל עִמְהוֹן מָא נִמוּסָא דְגַבְרָא דִּסְלֵיק לְקַדָּמוּתְכוֹן וּמַלֵּיל עִמְּכוֹן יַת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃ ח וַאֲמָרוּ לֵיהּ גְּבַר בְּעֵיל סַעַר וְזַרְזָא דְמַשְׁכָּא אֲסִיר בְּחַרְצֵיהּ וַאֲמַר אֵלִיָּה דְּמִן תּוֹשָׁב הוּא׃ ט וּשְׁלַח לְוָתֵיהּ רַב חַמְשִׁין וְחַמְשִׁין דְּעִמֵּיהּ וּסְלֵיק לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתֵיב עַל רֵישׁ טוּרָא וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ נְבִיָּא דַּיְיָ מַלְכָּא מַלֵּיל חוּת׃ י וַאֲתֵיב אֵלִיָּה וּמַלֵּיל עִם רַב חַמְשִׁין אִם נְבִיָּא דַּיְיָ אֲנָא תֵּיחוֹת אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וְתֵיכוּל יָתָךְ וְיַת חַמְשִׁין דְּעִמָּךְ וּנְחָתַת אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וַאֲכָלַת יָתֵיהּ וְיַת חַמְשִׁין דְּעִמֵּיהּ׃ יא וְתָב וּשְׁלַח לְוָתֵיהּ רַב חַמְשִׁין אוֹחֲרָנִין וְחַמְשִׁין דְּעִמֵּיהּ וַאֲתֵיב וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ נְבִיָּא דַּיְיָ כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא אוֹחִי חוּת׃ יב וַאֲתֵיב אֵלִיָּה וּמַלֵּיל עִמְהוֹן אִם נְבִיָּא דַּיְיָ אֲנָא תֵּיחוֹת אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וְתֵיכוּל יָתָךְ וְיַת חַמְשִׁין דְּעִמָּךְ וּנְחָתַת אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וַאֲכָלַת יָתֵיהּ וְיַת חַמְשִׁין דְּעִמֵּיהּ׃ יג וְתָב וּשְׁלַח רַב חַמְשִׁין תְּלִתָאִין וְחַמְשִׁין דְּעִמֵּיהּ וּסְלֵיק וַאֲתָא רַב חַמְשִׁין תְּלִיתָאִין וּכְרַע עַל בִּרְכוֹהִי לְקָבֵיל אֵלִיָּהוּ וּבְעָא מִן קֳדָמוֹהִי וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ נְבִיָּא דַּיְיָ תֵּיקַר כְּעַן נַפְשִׁי וְנַפְשָׁא דְעַבְדָּךְ אִלֵּין חַמְשִׁין בְּעֵינָךְ׃ יד הָא נְחָתַת אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וַאֲכָלַת יַת תְּרֵין רַבָּנֵי חַמְשִׁין קַדְמָאִין וְיַת חַמְשִׁין דְּעִמְּהוֹן

רדק

(ז) מה משפט האיש. מה תארו ותרגומו מה נימוסא דגברא ונרא' כי אלישע לא היה אז עמו כי פעמים הי' מניחו באחת המקומות והיה הולך יחידי על ההרים להתבודד בנבואה: (ח) אליהו התשבי. כי יודע הי' כי מנהגו לאזור אזור עור והי' ידוע כי בעל שער הי' ותימ' הוא היאך לא היו מכירים אותו מלאכי מלך ישראל והלא הוא הי' רגיל עם אחאב ובשמרון ואפשר כי אלו האנשים ששלח מלך ישראל לא היו אז בשמרון כשהי' אליהו רגיל שם וזמן רב הי' לאליהו שלא היה בשמרון מפני איזבל שאמר' להרגו שהרי במלחמת בן הדד ראינו שלא הי' שם ולא במלחמות רמות גלעד כי מיכיהו בן ימלא הי' להם אז הנביא לה' אשר בשמרון: (יב) ויען וידבר אליה'. ויען כמו ויען איוב הראשון ועניתה ואמרת לשון צעקה בדבור

מצודת ציון

(ז) משפט. ר"ל מנהג: (יג) שר חמשים שלשים וחמשיו. הוא הפוך כמו שר חמשים וחמשיו שלישית כמשו

רלבג

הלך לקראת מלאכי מלך שומרון ואמר להם מה שצוהו הש"י: (ז) מה משפט האיש. ר"ל מה מנהג האיש וכן וכה משפטו כל הימים: (ט) וישלח אליו שר חמשי' וחמשיו. ר"ל ששלח לאליהו לכבודו לקרוא לו שר גדול שהיו חמשים איש הולכים לפניו והלכו עמו החמשי' איש ההם: איש האלהים המלך דבר רדה. ידמה מדבריהם שהם היו רוצי' להביאו עמהם בהכרח מצד מצות המלך ולזה אמרו לו שיבא במצות המלך והרגיש אליהו מענינ' שאם לא יסכים ללכת מעצמו יקחוהו בכח למלאת מצות המלך ולזאת אמר להם כי מאחר שהם קוראים אותו איש אלהים הנה מזה הצד אינו תחת המלך ולא יועילו בחוזקם עמו ולזה אמר ואם איש אלהי' אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך. ולפי שהשר השני דבר אליו גם כן באופן שדבר אליו הראשון עשה אליהו שירדה אש גם כן ואכלה אותו ואת חמשיו אמנם השר השלישי לא הראה שיבא אליו בכח אבל בא אליו בתחנוני' ולזה לא עשה אליהו דבר כנגדו וגם

על ראש ההר ח' דסמיכי וסי' והיה נכון לבקר. ויעבר דוד העבר. וישלח אליו שר חמשים. אלף אחד מפני גערת אחד. זאת תורת הבית על ראש ההר: ואם איש ג' בקריאה וסי' ואם איש עני הוא. ואם איש אלהים אני. ואם איש שפתים יצדק. אנ"ך: החמשים ח' בקריאה וסי' נבסר בסדר קרח: אליה ה' וסי' ומלאך ה' דבר. ודבתריה ולכן כה אמר ה' תמסה. ואזור עור אזור. ויען אליהם וידבר אליהם. הנה אנכי שולח. וחד ויערשיה ואליה. וכל עזרא

תולדות אהרן ואזור עור. עקידה שער פד: ברי כחמשים. פס שער קג:

מצודת דוד

(ז) מה משפט האיש. מה תארו ומלבושיו: (ח) בעל שער. מגדל בשער הרבה והגור הוא בחגורה של עור: (ט) וחמשיו. עם החמשים האנשים אשר הוא שר עליהם: המלך דבר רדה. כלומר רד במצות המלך כי אקחך עם אנשי: (יג) תיקר נא נפשי. תהיה נפשי יקרה וחשובה בעיניך לבל תמית אנשי: (יד) ותאכל וגו'.

של

רשי

ויחל . לשון חולי : (יז) וימלוך יהורם תחתיו . אחיו היה : בשנת שתים ליהורם בן יהושפט . אפשר לומר כן והלא מלך בשנת י"ט ליהושפט שהרי אחזיה מלך בי"ז ומלך שנתים ובסמוך כנוי כתיב בשנת י"ח ליהושפט מלך יהורם ויהושפט מלך עשרים וחמש שנים קודם שמלך יהורם בנו אלא ראוי היה יהושפט ליהרג ברמות גלעד ובשכר שזעק תלה לו שבע שנים ומאותה שעה הוא מונה לבנו : (א) בסערה . ברוח

רדק

בדבור : רד אותו . פי' עמו וכן וירד אתו אל המלך ירד עמו והלך אל המלך כי השר עלה אל קצה ההר ואליהו היה בראש ההר : (טו) אל תירא מפניו . כי מתיירא הי' שיוליכנו למלך והי' ירא מן המלך מפני שהתנבא עליו רע שימות או היה ירא מפני איזבל אמו .: (יז) בשנת שתים ליהורם בן יהושפט . היאך הי' זה והלא אמר למט' כי מלך בשנת י"ח ליהושפט ויהושפט הלך עמו למלחמת מואב והנה הי' מלך בימי יהושפט שבע שנים כי יהושפט מלך כ"ה שנים אלא שיהושפט המליך את יהורם בנו בחייו מפני מחלוקת אחיו כמו שאומר בדברי הימים ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ומה הי' צריך לומר זה ידוע הוא כי המלוכה היא לבכור אלא שנראה כי היה מחלוקת בין בניו לפיכך נתן לו המלוכה בחייו ומלך בחיי אביו שבע שנים ובשנת שתים למלכות יהורם זו שמלך בחיי אביו מלך יהורם בן אחאב על ישראל: כי לא היה לו בן . לא היה לאחזיהו בן לפיכך מלך יהורם אחיו תחתיו ובסדר עולם בשנת שתים ליהורם בן יהושפט אפשר לומר כן והלא הוא מלך משנת שמונה עשרה ליהושפט אלא לענין שנאמר ויעזר יהושפט וה' עזרו ויסירם אלהים ממנו ראוי היה יהושפט ליהרג באותה שעה לפי שהיה עוזר לרשע ובשכר שזעק תלה לו האל ז' שנים ועלו לבנו ועוד נכתבנו : (א) בסערה . בקמץ חטף הסמ"ך אמר בסער' ולא אמר כן למט' אלא רכב אש וסוסי אש רוח סער' הי' עמהם כמו שאמר ויעל אליהו בסערה אלא הנראה לאליש' אמר רכב אש וסוסי אש אבל הרוח איננה נראית ורוח הסער' העלתה אותו מן הארץ אל האויר כמו שמעלה הדברים הקלים כן העלת' אותו ברצון האל על גלגל האש ושם נשרפו בגדיו זולתי האדרת וכלה בשרו ועצמו והרוח שבה אל האלהים אשר נתנ' ומה שנרא' רכב אש וסוסי אש לאלישע להודיע בו כי בהעלותו עלה מישראל רכבו ופרשיו כמו שאמר אלישע אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ודעת המוניכו גם חכמינו כי הכניסו האל בגן עדן עם גופו כמו שהיה אדם הראשון קודם שחטא

וכן

רלבג

וגם לא היה מסכים לבא עם השר ההוא אל המלך ליראתו מהמלך ההוא ומאיזבל אמו : (יז) בשנת שתים ליהורם בן יהושפט מלך יהודה. יש בכאן ספק חזק והוא שלא יתכן שיחיה אחזיהו עד שנת שתים ליהורם בן יהושפט וזה שכבר מלך בשנת שבע עשרה ליהושפט ולא מלך כי אם שתי' שני' כמו שקדם וכבר מלך יהושפט עשרים וחמש שנה ולזה לא יתכן שנאמר שהתחיל למלוך יהורם בן אחאב בשנת שתי' ליהורם בן יהושפט ואם אמרנו שכבר התחיל למלוך יהור' בן יהושפט בחיי אביו מעת מות אחאב הנה לא יתכן מה שאמר ואת הממלכה נתן ליהור' כי הוא הבכור שהרי החזיק בה בחייו והנה זכר במה שיבא כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהוד' מלך יהורם בן יהושפט מלך יהוד' וזה ממה שיוסיף עוד ספק על זה ועוד שאחר זה כתב כי בשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה ובמקום אחר כתב כי בשנת שתים עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה וזה לאות כי כשיאמר בשנת כך למלך כך הנה פעם ירצה בו שעברו אותן שנים למלך פעם ירצה שהמליך בשנה ההוא ויהיה הרצון באמרו בשנת אחת עשר' ליורם בן אחאב שכבר עברו לו אחת עשר' שנה והיא בשנת שתים עשרה והרצון באמרו בשנ' שתים עשרה הוא שכבר היה בשנה ההיא . והנראה בעיני כי מפני החתון שהיה ליהושפט עם אחאב היה יהושפט מולך אחרי מות אחאב עם מלך ישראל כל ימיו כי היו חולקים לו כבוד בני אחאב מפני היותו זקן והתחתן באחאב ולזה תמצא שאמר בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה והרצון בו שיהושפט היה מנהיג מלכות ישראל עמו וכאילו היה יהושפט מלך ישראל ג"כ והוא מבואר שהוא מחוייב שיהיה פירושו כן כי אי אפשר שיהיה הרצון בו שתהיה שנת חמש ליהושפט כי שנת החמש ליהורם בן אחאב הוא שנת עשרי' וחמש ליהושפט אחר שכבר מלך אז יהורם בן יהושפט ובזה הדרך נאמר שעד שהתחילה השנה השנית למלכות יהורם מלך יהודה היה מלך יהודה משתתף עם יהורם בן אחאב בהנהגת המלכות כי כבר תמצא במלחמותיו שהיה יהושפט תמיד עמהם . והנה ליישב כל אלו הפסוקים ידמה בעיני שהשנה שמלך בה אחזיה היתה שמנה עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו לו שבע עשר' ובמלוך יהורם עברו ליהושפט שמונה עשרה שנה והיה בשנת התשע עשרה ובשנה שעברו חמש שנים ליהורם בן אחאב מלך ישראל מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה ובזה לא יפול שום ספק כי כשעברו לאחאב ארבע שנים מלך יהושפט ונשארו לאחאב י"ח שנים מקוטעים ולזה לא עברו ליהושפט במותו כי אם י"ז שני' שלמים והיה בשנת שמנה עשרה ומלך אחזיה שתי שני' מקוטעים ומת כשהיה יהושפט בשנת התשע עשרה ואחר כן יהושפט פחות משש שנים כדרך שלקה מהשנה העשרים וחמש מעט ואז עברו חמש שנים ליהורם בן אחאב והיא בשנה הששי' וכשעברו לו אחת עשרה שנה והיה בשנה השתים עשרה בדרך שלקח מהשתים עשרה יותר ממה שלקח מהשנה הששי' הנה כבר עברו ליהורם בן יהושפט יותר משש שנים שלמים והיותר היה קצתו מהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט וקצתו היה מהשנה השמינית ונחשב לו זה שמנה שנים ולא היה כי אם שש שנים ויותר מעט ולפי שהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט לא היתה אלא זמן מועט מאד כמו שבארנו הנה לא נראה בזמן ההוא היות מלך יהודה בלתי משתתף עם מלך ישראל בהנהגת ישראל ולא הראה לו זה עד בא השנה השנית ליהורם מלך יהודה והנה בזה הדרך נתישב כל זה בלי שום ספק : (א) בהעלות ה' את אליהו בסערה השמים. אי אפשר שיובן שהעלהו השמים כי לא יעלו שם אלו הגופות אבל הכוונה בו בגובה האויר כאמרו ערים גדולות בצורות בשמים ומגדל וראשו בשמים והנה נשאהו רוח ה' במלאכות ה' אל מקום לא נודע עדיין והוא חי שם כמו שבארנו

תֵּיקַר נַפְשִׁי בְּעֵינֶיךָ׃ טו וַיְדַבֵּר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ רֵד אוֹתוֹ אַל־תִּירָא מִפָּנָיו וַיָּקָם וַיֵּרֶד אוֹתוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ טז וַיְדַבֵּר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה יַעַן אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ מַלְאָכִים לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ בִּדְבָרוֹ לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת׃

יז וַיָּמָת כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלִיָּהוּ וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם תַּחְתָּיו בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לִיהוֹרָם בֶּן־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה כִּי לֹא־הָיָה לוֹ בֵּן׃ יח וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲחַזְיָהוּ אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵמָּה כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

ב א וַיְהִי בְּהַעֲלוֹת יְהוָה אֶת־אֵלִיָּהוּ בִּסְעָרָה הַשָּׁמָיִם

כ"ד מ"ל
כ"ד מ"ל
ד' ג' בטעין אין קנריס
ב' ומ"ל כי הוא הבכור
י"ז מ"ל בסי' ד'
ג'
כ' כתי' סמ"ך ובענין

וּכְעַן תִּיקַר נַפְשִׁי בְּעֵינָךְ׃ טו וּמַלֵּיל מַלְאָכָא דַיְיָ עִם אֵלִיָּהוּ חוּת עִמֵּיהּ לָא תִּדְחַל מִן קֳדָמוֹהִי וְקָם וּנְחַת עִמֵּיהּ לְוַת מַלְכָּא׃ טז וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלַף דִשְׁלַחְתָּא אִזְגַדִין לְמִשְׁאַל בְּבַעַל זְבוּב טָעֲוַת עֶקְרוֹן הֲלָא אֱלָהָא קַיָּם דִשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁאַל בְּפִתְגָמֵיהּ בְּבֵן עַרְסָא דִי סְלֵיקְתָּא תַּמָּן לָא תֵיחוֹת מִנֵּהּ אֲרֵי מֵימַת תְּמוּת׃ יז וּמִית כְּפִתְגָמָא דַיְיָ דְמַלֵּיל אֵלִיָּהוּ וּמְלַךְ יְהוֹרָם תְּחוֹתוֹהִי בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לִיהוֹרָם בַּר יְהוֹשָׁפָט מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲרֵי לָא הֲוָה לֵיהּ בַּר׃ יח וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי אֲחַזְיָה דַעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ א וַהֲוָה בְּאַסָּקוּת יְיָ יָת אֵלִיָּהוּ בְּעַלְעוֹלָא

דכוו': המבלי ד' זסי' נמסר בסדר בשלח. בהעלות ג' וסי' ויהי בהעלות ה' את אליהו . בהעלות העולה והחלבים . בתתי אתך עיר נחרבת :

מצודת דוד

על שדברו בזדון : ועתה . הואיל ואני באתי בהכנעה : (טו) רד אותו . רד עמו : וירד אותו . וירד עמו : (יז) וימלוך יהורם . אחי אחזיה בן אחאב : בשנת שתים ליהורם בן יהושפט . ארז"ל מעת שהלך יהושפט אל רמות גלעד לעזור לאחאב מונין המלכות גם לבנו על כי היה ראוי ליהרג אז על שעזר לרשע והעת ההיא הם שתי שנים כי אז נהרג אחאב ומיד מלך בנו אחזיה וימי מלכו שנתים ומת ומיד מלך יהורם אחיו : כי לא וכו'. שימלוך תחתיו ולזה מלך אחיו : ב (א) בהעלות . בעת בא הזמן שהעלה ה' את אליהו ע"י רוח סערה אל השמים הלך אז אליהו עם אלישע

מן

וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע מִן־הַגִּלְגָּל׃
ב וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־אֱלִישָׁע שֵׁב־נָא
פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי עַד־בֵּית־אֵל
וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ
אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיֵּרְדוּ בֵּית־אֵל׃ ג וַיֵּצְאוּ
ג' דסמי'. ד' בליש' סבירין בבית בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בֵּית־אֵל אֶל־
אֱלִישָׁע וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הֲיָדַעְתָּ כִּי
ח' הַיּוֹם יְהוָה לֹקֵחַ אֶת־אֲדֹנֶיךָ מֵעַל
ג' וכעינן רֹאשֶׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם־אֲנִי יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ׃
ד וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלִיָּהוּ אֱלִישָׁע ׀ שֵׁב־נָא
פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי יְרִיחוֹ וַיֹּאמֶר חַי־
יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּבֹאוּ
יְרִיחוֹ׃ ה וַיִּגְּשׁוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־
בִּירִיחוֹ אֶל־אֱלִישָׁע וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
ד'. ח' הֲיָדַעְתָּ כִּי הַיּוֹם יְהוָה לֹקֵחַ אֶת־
אֲדֹנֶיךָ מֵעַל רֹאשֶׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם־אֲנִי
ג' וכעינן יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ׃ ו וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלִיָּהוּ
ד' שֵׁב־נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי הַיַּרְדֵּנָה
וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־
אֶעֶזְבֶךָּ וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם׃ ז וַחֲמִשִּׁים
אִישׁ מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים הָלְכוּ וַיַּעַמְדוּ
מִנֶּגֶד מֵרָחוֹק וּשְׁנֵיהֶם עָמְדוּ עַל־
הַיַּרְדֵּן׃ ח וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ אֶת־אַדַּרְתּוֹ
ל' חס'. י' וַיִּגְלֹם וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה
וָהֵנָּה וַיַּעַבְרוּ שְׁנֵיהֶם בֶּחָרָבָה׃ ט וַיְהִי
ל' כְעָבְרָם וְאֵלִיָּהוּ אָמַר אֶל־אֱלִישָׁע
ל' שְׁאַל מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ בְּטֶרֶם אֶלָּקַח
ל"כ מֵעִמָּךְ וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע וִיהִי־נָא פִּי־
ל' שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ אֵלָי׃ י וַיֹּאמֶר הִקְשִׁיתָ

לְצֵית שְׁמַיָּא וַאֲזַל אֵלִיָּהוּ
וֶאֱלִישָׁע מִן גִּלְגָּלָא׃ ב וַאֲמַר
אֵלִיָּהוּ לֶאֱלִישָׁע תּוּב כְּעַן
הָכָא אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי עַד
בֵּית אֵל וַאֲמַר אֱלִישָׁע קַיָּם
הוּא יְיָ וְחֵי נַפְשָׁךְ אִם
אֶשְׁבְּקִינָךְ וּנְחָתוּ לְבֵית
אֵל׃ ג וּנְפַקוּ תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא
דִּי בְּבֵית אֵל לְוַת אֱלִישָׁע
וַאֲמַרוּ לֵיהּ הֲיָדַעְתָּא אֲרֵי
יוֹמָא דֵין יְיָ דָּבַר יַת רִבּוֹנָךְ
מֵעַל רֵישָׁךְ וַאֲמַר אַף אֲנָא
יְדַעְנָא שְׁתוּקוּ׃ ד וַאֲמַר
לֵיהּ אֵלִיָּהוּ אֱלִישָׁע תּוּב
כְּעַן הָכָא אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי
לִירִיחוֹ וַאֲמַר קַיָּם הוּא
יְיָ וְחֵי נַפְשָׁךְ אִם אֶשְׁבְּקִינָךְ
וַאֲתוֹ לִירִיחוֹ׃ ה וּקְרִיבוּ
תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא דִּי בִירִיחוֹ
לְוַת אֱלִישָׁע וַאֲמַרוּ לֵיהּ
הֲיָדַעְתָּא אֲרֵי יוֹמָא דֵין יְיָ
דָּבַר יַת רִבּוֹנָךְ מִנָּךְ
וַאֲמַר אַף אֲנָא יְדַעְנָא
שְׁתוּקוּ׃ ו וַאֲמַר לֵיהּ אֵלִיָּהוּ
תּוּב כְּעַן הָכָא אֲרֵי יְיָ
שַׁלְחַנִי עַד יַרְדְּנָא וַאֲמַר
קַיָּם הוּא יְיָ וְחֵי נַפְשָׁךְ
אִם אֶשְׁבְּקִינָךְ וַאֲזַלוּ
תַּרְוֵיהוֹן׃ ז וְחַמְשִׁין גַּבְרָא
מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא אֲזַלוּ
וְקָמוּ מְקָבֵיל מֵרָחִיק
וְתַרְוֵיהוֹן קָמוּ עַל יַרְדְּנָא׃
ח וּנְסִיב אֵלִיָּהוּ יַת שׁוֹשִׁיפֵיהּ
וְאַחֵיד וּמְחָא יַת מַיָּא
וְאִתְפְּלִיגוּ לְכָא וּלְכָא
וַעֲבַרוּ תַּרְוֵיהוֹן בְּיַבֶּשְׁתָּא׃
ט וַהֲוָה כְּמֶעְבַּרְהוֹן וְאֵלִיָּהוּ
אֲמַר לֶאֱלִישָׁע שְׁאַל מָה אַעֲבֵיד לָךְ עַד דְּלָא אִידַּבַּר מִלְוָתָךְ וַאֲמַר אֱלִישָׁע וִיהֵי כְעַן עַל חַד
תְּרֵין בְּרוּחַ נְבוּאָתָךְ עִמִּי׃ י וַאֲמַר אַקְשֵׁיתָא לְמִשְׁאַל

רשי

ברוח סערה : (ב) שב נא פה . חפץ היה לדחותו מחמת ענוה שלא יראה בהלקחו : (ג) את אדוניך. ולא אדונינו מלמד שהיו שקולים כאליהו : (ח) ויגלום. כרכה כדי שתהא נוחה להכות בה : ויגלום . ולא כריכה ממש אלא קולט שקורין פיינד"ו בלע"ז : (י) הקשית לשאול. א"א לתת לך יותר ממה שיש לי

רדק

וכן הכניס חנוך שם . ונדרש כי עשרה הם שנכנסו חיים לגן עדן : וילך אליהו . ואליהו נאמר לו ברוח הנבואה כי באותו היום ילקח ולא גלה הדבר לאלישע אבל אלישע נאמר לו גם כן ברוח נבואה שהרי אמר גם אני ידעתי החשו ושאר הנביאים נאמרה להם כל שכן הוא ומה שהיו הולכים מעבר הירדן נראה כי כן נאמרה לו לאליהו בנבואה כי מעבר לירדן ילקח אולי היה הלקחו במקום אשר נאסף משה רבינו לכבודו כי מעלתו היתה קרובה למעלת משה רבינו וכן הראה לו הכבוד בהר חורב כמו שהרא' לו למשה רבינו וגם מ' יום ומ' לילה כמו שעשה משה רבינו : (ב) חי ה' וחי נפשך . מה שאמר וחי נפשך אחר שאמר חי ה' לא אמר כן אלא להגדיל כי השבועה הראשונ' גדולה אלא נשבע בנפשו להראות כי גדלה נפשו בעיניו והקדי' חי ה' לכבוד : (ג) בני הנביאים . כתרגומו תלמידי נביאי : אשר בית אל . כמו בבית אל ומה שהיו בני הנביאים בבית אל וביריחו כן היו בערים אחרות אלא זכר אלה לפי שהיה דרכם עליהם ומה שהיו ברוב ערי ישראל כדי להוכיח את ישראל בכל עיר ועיר ונבואתם היתה לשעה לפיכך לא נכתבה נבואתם : החשו . פירשו בו לווי כמו בפתח הה"א וכן ת"י שתיקו ואדוני אבי ז"ל פירש כמשמעו כשאמר הוא להם גם אני ידעתי החשו הם ולא דברו לו עוד : (ח) ויגלם. כרכה והכה בה את המים וכן בגלומי תכלת פי' כרכי בגדי' : (ט) פי שנים ברוחך אלי. פירשו רז"ל כפלים ממה שהיה באליהו והוא שהחיה שני מתים אחד בחייו ואחד במותו ולנו שאמר על רגליו עמד ולביתו לא הלך שרפא צרעת נעמן שהמצורע חשוב כמת שנאמר אל נא תהי כמת ואדוני אבי ז"ל פירש פי שנים שני חלקים שאל שיהי' לו מרוח אליהו וכן הוא אומר פי שנים בכל אשר ימצא לו שני חלקי נכסיו כי הבכור נוטל שני חלקי' מן הנכסי' והפשוט נוטל החלק השלישי : (י) הקשית לשאול . די היה לך בחלק אחד מרוחי או בחצי רוחי אבל פי שנים דבר קשה שאלת ואעפ"כ אם

רלבג

שנארעו : (ב) שב נא פה כי ה' שלחני עד בית אל . ־ראוי שתדע שלא עשה זה אליהו לתכלית שלא יאציל עליו מן הרוח אשר עליו על אלישע שהרי צוהו הש"י שימשח אלישע בן שפט לנביא תחתיו ואמנם אמר לו זה כדי שלא יחרד אלישע בהפרד אליהו ממנו אם יראה שינשא בסער' השמי' : (ג) היום ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך . הנה באר בזה שלא נלקח אלא מעל ראשו וכן אמר אליהו לאלישע בטרם אלקח מאתך וזה עדה שלא לקחו אלהים במוחלט אבל לקחו מעם אלישע : החשו . שתקו : (ח) ויגלם. ר"ל שכבר כרך אדרתו והכה בה במי' : (ט) ויהי נא פי שנים ברוחך אלי . ר"ל במה שהאצלת מרוחך על כל בני הנביאים יהיה הנאצל לי מרוחך פי שנים על כל אחד מהם והוא מענין מה שאמר כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל

בית ד' בלישנא סבירין בבית וסי' ויבא ערוב כבד . ולא נשאר איש בעי . ויצאו בני הנביאים . עגלי הזהב אשר : הידעת ד' וסי' כי היום ה' לוקח . וחברו דבענינא . הידע' חקות שמים . עת לדת יעלי סלע : הירדנה ד' בקריא' וסי' וירד הגבול הירדנה . ויבא גדעון הירדנה . ויאמר אליהו אל אלישע . וילך אתם ויבאו הירדנה . ויכה י' וסי' נמסר לעיל בספר' סי' כ"ב :

תולדות אהרן שלהי . מקידש ס' לח : ואליהו אמר . עקרים פ' יט : פי שנים . סנהדרין מז קס חולין ז מקידש ס' קד :

מצודת ציון

ב (ג) החשו . שתקו כמו ואנחנו מחשים (שם כב) : (ה) אדרתו . מלבוש יקר המיוחד לנביאים וכן וישלך אדרתו (שם יט) : ויגלום. כרכו כאחת וכן בגלומי תכלת (יחזקאל כז) ופי' בכריכת בגדי תכלת : בחרבה . ביבשה : (ט) פי. ענין חלק וכן פי שנים בכל אשר ימצא

מצודת דוד

מן הגלגל : (ב) שב נא פה . מגודל הענוה חפץ לדחותו לבל יראה בהלקחו השמים : (ג) אשר בית אל . אשר בבית אל : הידעת . בלשון שאלה אמרו האם ידעת וכו' : מעל ראשך . כאלו אמרו הנה היה לך לעטרה ויוסר העטרה מעל ראשך : החשו . שתקו ולא תדברו מזה על כי ראה באליהו שאין חפצו לגלות הדבר לגודל הענוה : (ז) מנגד מרחוק . כפל המלה לתוספת ביאור : (ח) ויגלם . כדרך אדרתו שתהא נוחה להכות בה את המים : ויחצו הנה והנה . נבקעו המים ומזה הלכו להם ומזה נשארו במקומם ולא ירדו למטה : (ט) שאל וכו' . ר"ל בטרם אלקח מה טובה אעשה לך · פי שנים . שתשרה עלי רוח הנבואה במעלה כפולה על מה ששרתה עליך : (י) הקשית לשאול . כי איך אוכל להשפיע עליך דבר שאין בי : אם תראה . אך

לִשְׁאוֹל אִם־תִּרְאֶה אֹתִי לֻקָּח מֵאִתָּךְ ב' קמצי'. ה'
יְהִי־לְךָ כֵן וְאִם־אַיִן לֹא יִהְיֶה׃ יא וַיְהִי ב'
הֵמָּה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְדַבֵּר וְהִנֵּה רֶכֶב־
אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיַּפְרִדוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם ג'. ל' וחס'
וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְעָרָה הַשָּׁמָיִם׃ ב' כטע'. ב'
יב וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי ׀ אָבִי פסק
רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד
וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם
קְרָעִים׃ יג וַיָּרֶם אֶת־אַדֶּרֶת אֵלִיָּהוּ ס'
אֲשֶׁר נָפְלָה מֵעָלָיו וַיָּשָׁב וַיַּעֲמֹד עַל־
שְׂפַת הַיַּרְדֵּן׃ יד וַיִּקַּח אֶת־אַדֶּרֶת
אֵלִיָּהוּ אֲשֶׁר־נָפְלָה מֵעָלָיו וַיַּכֶּה אֶת־ י'
הַמַּיִם וַיֹּאמַר אַיֵּה יְהוָה אֱלֹהֵי אֵלִיָּהוּ
אַף־הוּא ׀ וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה י'. ב'
וָהֵנָּה וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע׃ טו וַיִּרְאֻהוּ בְנֵי־ ל' וחס'
הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בִּירִיחוֹ מִנֶּגֶד וַיֹּאמְרוּ
נָחָה רוּחַ אֵלִיָּהוּ עַל־אֱלִישָׁע וַיָּבֹאוּ ג' מלעיל. ל'
לִקְרָאתוֹ וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃
טז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה־נָא יֵשׁ־אֶת־
עֲבָדֶיךָ חֲמִשִּׁים אֲנָשִׁים בְּנֵי־חַיִל
יֵלְכוּ נָא וִיבַקְשׁוּ אֶת־אֲדֹנֶיךָ פֶּן־ ג'

אִם תֶּחֱזֵי יָתִי דַּאֲנָא
מִידַּבַּר מִלְוָתָךְ יְהֵי לָךְ כֵּן
וְאִם לָא לָא יְהֵי׃ יא וַהֲוָה
עַד דְּאִינוּן אָזְלִין מֵיזַל
וּמְמַלְלִין וְהָא רְתִיכִין
דְּאֶשָּׁתָא וְסוּסָוָן דְּאֶשָּׁתָא
וְאַפְרִישׁוּ בֵּין תַּרְוֵיהוֹן וּסְלִיק
אֵלִיָּהוּ בְּעַלְעוֹלָא לְצֵית
שְׁמַיָּא׃ יב וֶאֱלִישָׁע חָזֵי
וְהוּא מְצַוַּח רַבִּי רַבִּי דְּטַב
לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל בִּצְלוֹתֵיהּ
מֵרְתִיכִין וּפָרָשִׁין וְלָא
חֲזָהִי עוֹד וְאַתְקֵף בִּלְבוּשֵׁיהּ
וְסַדְקִינוּן לִתְרֵין סְדִיקִין׃
יג וַאֲרֵים יָת שׁוֹשִׁיפָא
דְּאֵלִיָּהוּ דִּי נְפָלַת מִנֵּיהּ
וְתַב וְקָם עַל כֵּיף יַרְדְּנָא׃
יד וּנְסֵיב יָת שׁוֹשִׁיפָא
דְּאֵלִיָּהוּ דִּנְפָלַת מִנֵּיהּ
וּמְחָא יָת מַיָּא וַאֲמַר קַבֵּיל
בָּעוּתִי יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאֵלִיָּהוּ
אַף הוּא וּמְחָא יָת מַיָּא
וְאִתְפְּלִיגוּ לְכָא וּלְכָא וַעֲבַר
אֱלִישָׁע׃ טו וַחֲזוֹהִי תַּלְמִידֵי
נְבִיַּיָּא דְּבִירִיחוֹ מִקָּבֵיל
וַאֲמַרוּ נְחַת רוּחֵיהּ דְּאֵלִיָּהוּ
עַל אֱלִישָׁע וַאֲתוֹ לְקַדָּמוּתֵיהּ
וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַרְעָא׃ טז וַאֲמַרוּ לֵיהּ הָא כְעַן אִית עִם עַבְדָּךְ חַמְשִׁין גַּבְרִין
בְּנֵי חֵילָא יֵיזְלוּן כְּעַן וְיִבְעוֹן יָת רִבּוֹנָךְ דִּלְמָא נַטְלֵיהּ

רשי

לי בידי : אם תראה אותי לוקח מאתך . אז אוכל לעשות לך יותר ויותר : יהי לך כן ואם אין לא יהיה שאין היכולת בידי : (יב) אבי אבי רכב ישראל . רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין : (יד) איה ה' אלהי אליהו . שהובטחתי שתשרה בי פי שנים ברוחו . אלי : אף הוא ויכה את המים . אף הוא . בפרקי ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי גדולה חניית אלישע כפלים של אליהו שבתחלה זכות שניה' ועכשיו זכותו יחידי : (טז) פן נשאו רוח ה' . אפשר אמש אמרו לו הידעת כי היום ה' לוקח את אדוניך ועכשיו נעלם מהם היכן הוא מלמד מיום שנגנז אליהו הלכה ונסתלקה רוח הקודש מן הנביאים ושוב לא

רלבג

בכל אשר ימלא לו : (י) אם תראה אותי לוקח מאתך . אמר לו זה על דרך המופתים המתחדשים כאילו יאמר שאם יראה אותו בעת הלקחו מעמו בהעלותו בסערה השמים אז יתחדש לו על צד המופת שיאצל מן הרוח אשר על אליהו מה שישלם בו מה שבקש אלישע ואז עזב אליהו אדרתו כדי שיתחזק בה אלישע ותהיה כלי מה להשלמת זה המופת הלא תראה כי אלישע היה מצוה גחזי שיקח משענת אלישע בידו להחיו' בו בן השונמית וכן תמצא שעל צד המופת נתחדש באדר' אליהו מה שעזר אלישע בעשיי' המופתי' וכבר בארו זולתנו באמרו אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן באורים אחרים ואשר נחשב אנחנו הוא מה שזכרנו והוא נאות ללשון ולענין וזה כי קצתם אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך שתשכיל מציאות השכל הנפרד והוא שכל אליהו אחרי הפרדו מהחמר ואלו הסכימו בהכרח שיהיה זה הענין מות לאליהו וכבר בארנו שזה בלתי אפשר וקצתם אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך ר"ל שתחקור עמי בכל הסודות אשר אתה נבוך בהם מפני ראותך שאני לוקח מאתך ולא ימלא זה לך ממני זולתי בזה העת והנה יקשה לזה שאנחנו לא מצאנו שעמדו יחד אחר כל זה מה שיתכן בו זה הענין גם לא היה מספיק זמן קצר כמו זה לזה הענין לפי מה שאחשב : (יא) והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם . הנה נתחדש זה על דרך המופת לשאת אליהו אל אשר יהיה שמה רצון הש"י : (יב) אבי אבי רכב ישראל ופרשיו . הנה כמו שהתלמידים נקראים בנים כמו בני הנביאים כן הרב יקרא אב כי הוא המוליד שכל התלמיד וקראו רכב ישראל ופרשיו כאילו יאמר שהוא התוקף והחוזק של ישראל במלחמ' ולזה הו' רכב והפרשי' אשר בהם יגברו במלחמה : (יד) אף הוא ויכה את המים ויחצו הנה והנה . ר"ל אף הוא כאשר הכה את המים הנה נחצו תכף הנה והנה . ואחשב כי לא הכה אותם אלא פעם אחת ובפעם ההיא אמר איה אלהי אליהו וספר הכתוב שגם אלישע הגיע לזאת המעלה שהגיע אליהו והוא שכאשר הכה את המים נחצו הנה והנה : (טו) נחה רוח אליהו על אלישע . ר"ל שכבר האצילו מרוחו

רדק

אם יהיה בך כח רוח אלהים שתוכל לראותי כשאלקח מאתך ידעתי כי מאת האל יהיה שיהיה לך כמו ששאלת : לקח . פעל עומד מבנין שלא נזכר פעלו לפיכך הוא קמוץ : (יא) ויעל אליהו בסערה . כמו שפירשנו ופירוש השמים לענין הגוף האוירי כמו אשר תעוף בשמים ולענין הרוח השמים העליונים עם המלאכים שיכנו להם השמים כמו הללו את ה' מן השמים ואליהו נעשה רוחני והגוף כלה באש העליוני ושב כל יסוד אל יסודו ואלישע ראה העלותו מן הארץ ובהיותו לאויר ראה דמיון רכב אש וסוסי אש שהפריד בין שניהם כלומר בראותו כי נפרד ממנו מעת אשר הועלה וכן בגדיו כלו באש זולתי האדרת שנפלה מעליו כדי שיקחנו אלישע להכות בה המים ואם כדברי רז"ל שהיה לו כפלים ברוח ממה שהיה לאליהו תימה הוא מה צורך היה לו אדרת לחצות בה המים והנה אפי' עם האדרת לא נחלת המי' עד שאמר איה ה' אלהי אליהו ואם תאמר לא נפלה האדרת לצורך אלישע אלא כיון שנעשה רוחני נפלה האדרת מעליו אם כן שאר בגדיו למה לא נפלו ג"כ : (יב) ואלישע ראה . ראה העלותו מן הארץ ולא ראהו עוד כי רכב אש וסוסי אש הפרידו בין שניהם : אבי אבי . כתרגומו רבי רבי וכן תלמידי הנביאים נקראו בני הנביאים : רכב ישראל ופרשיו . כתרגומו דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין : ויקרעם לשנים קרעים מכאן סמכו רז"ל שחייב אדם לקרוע על רבו שלמדו חכמה ואותו הקרע אינו מתאחה לעולם לפי שנא' לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהוא לשנים אם כן מה ת"ל לשנים שיראה בכן הקרע לעולם : (יד) איה ה' אלהי אליהו . ת"י כן ואמר קבל בעותי ה' אלהיה דאליהו ולפי פשוטו איה הוא שאינו מראה כח האות לי כמו שעשה לאליהו בחצות המי' : אף הוא ויכה את המים . אף הוא נעשה לו נס והכה המים פעם שנית אחר שאמר איה ה' אלהי ונחצו הנה והנה וי"מ אף הוא על אליהו שבא כמו שהיה רוחני והכה את המים ויחצו ויעבר אלישע . ובדרש אף הוא מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו שבפעם ראשונה היתה זכות שניהם עומדת ופעם שנייה של אלישע היתה זכות צדיק אחד עומדת וכן הוא אומר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי מכאן אתה דורש שמנה מופתי' באליהו שש עשרה באלישע : (טו) נחה רוח אליהו . כיון שראוהו שחצה המי' ועבר הירדן ידעו כי נחה עליו רוח אליהו : (טז) חמשים בני חיל . למה היו צריכים בני חיל וכי היה להם לעשות מלחמה אלא פירוש בני חיל בני כח

לקח ה' וסי' נמסר בסדר בראשית : וירם ח' בקריאה וסי' ויעשו כן משה ואהרן . וירם משה את ידו . וירם הטבח את השוק והעליה . וירבעם בן נבט אפרתי הזה . וירם אדרת אליהו . וירם קרן לעמו . ואשמע את האיש . וירם יאשיהו לבני : נחה ג' מלעיל וסימ' נחה ארם על אפרים . נחה שקטה כל הארץ . נחה רוח

תולדות אהרן אם תראה . עקידה שם זוכר ויבב : והנה רכב אש . תענית י סוטה מט (ברכות ה) : ויעל אליהו . סכה ה : ואלישע ראה . מ"ק כו כנהד' ס סא עקידה שער קד (מ"ק פג) : ולא ראהו עוד . מ"ק שם : ויחזק בבגדיו . שם כב כו : אף הוא . עקרים פ'יט :

מצודת דוד

אם תראה אותי בעת אשר אהיה נלקח ממך יהיה לך כן כי אז נתכפלה מעלת אליהו ממה שהיתה מקודם ויוכל להשפיע לזולתו כל הדבר שיש בו אז : (יח) והנה רכב אש . והנה בא רכב אש וכו' : (יב) ואלישע רואה . בעת שנלקח : אבי אבי . רבי רבי שהיה לישראל לעזור מול האויב כמו רכב ופרשים כמ"י : (יד) איה ה' כאומר עם שנלקח אליהו הנה איה ה' הלא השגחתו ויכלתו לא כלה :

מצודת ציון

ימלא לו (דברים כא) : הקשית . מל' קשה : ואם אין . ואם לא : (יג) וירם . מלשון הרמה והגבהה לשנים קרעים . ר"ל לשני החתיכות : אף הוא . ר"ל אף הוא בהוייתו בכל עת ולא נשתנה ודוגמתו עתה יזנו תזנותיה והיא יחזקאל

ג'. ג' נְשָׂאוֹ רוּחַ יְהוָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד
הגאיות ק' הֶהָרִים אוֹ בְּאַחַת הַגֵּיאָוֹת וַיֹּאמֶר לֹא
ב'. ב' ב' חס' תִשְׁלָחוּ: יז וַיִּפְצְרוּ־בוֹ עַד־בֹּשׁ וַיֹּאמֶר
שְׁלָחוּ וַיְשַׁלְּחוּ חֲמִשִּׁים אִישׁ וַיְבַקְשׁוּ
ד'. ל' חס' שְׁלֹשָׁה־יָמִים וְלֹא מְצָאֻהוּ: יח וַיָּשֻׁבוּ
אֵלָיו וְהוּא יֹשֵׁב בִּירִיחוֹ וַיֹּאמֶר
י"גחס' כסיפ' י"ז מ"לכספ' אֲלֵהֶם הֲלוֹא־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם
אַל־תֵּלֵכוּ:
יט וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל־אֱלִישָׁע
הִנֵּה־נָא מוֹשַׁב הָעִיר טוֹב כַּאֲשֶׁר
אֲדֹנִי רֹאֶה וְהַמַּיִם רָעִים וְהָאָרֶץ
ל'. ל' מְשַׁכָּלֶת: כ וַיֹּאמֶר קְחוּ־לִי צְלֹחִית
חֲדָשָׁה וְשִׂימוּ שָׁם מֶלַח וַיִּקְחוּ אֵלָיו:
כא וַיֵּצֵא אֶל־מוֹצָא הַמַּיִם וַיַּשְׁלֶךְ־
שָׁם מֶלַח וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה
ל' וכתיב א' ה' דגשים רִפִּאתִי לַמַּיִם הָאֵלֶּה לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם
ל' עוֹד מָוֶת וּמְשַׁכָּלֶת: כב וַיֵּרָפוּ הַמַּיִם עַד
הַיּוֹם הַזֶּה כִּדְבַר אֱלִישָׁע אֲשֶׁר דִּבֵּר:
כג וַיַּעַל מִשָּׁם בֵּית־
אֵל וְהוּא ׀ עֹלֶה בַדֶּרֶךְ וּנְעָרִים קְטַנִּים
ל' יָצְאוּ מִן־הָעִיר וַיִּתְקַלְּסוּ־בוֹ וַיֹּאמְרוּ

רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ וּרְמָהִי
בְּחַד מִן טוּרַיָא אוֹ בְּחַד מִן
חֵילַיָא וַאֲמַר לָא תִשְׁלְחוּן:
יז וְאַתְקִיפוּ בֵיהּ עַד סַגְיָא
וַאֲמַר שְׁלָחוּ וּשְׁלַחוּ חַמְשִׁין
גַבְרָא וּבְעוֹ תְלָתָא יוֹמִין
וְלָא אַשְׁכְּחוּהִי: יח וְתָבוּ
לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתֵיב בִּירִיחוֹ
וַאֲמַר לְהוֹן הֲלָא אֲמָרִית
לְכוֹן לָא תֵיזְלוּן: יט וַאֲמַרוּ
אֱנָשֵׁי קַרְתָּא לֶאֱלִישָׁע הָא
כְּעַן מוֹשַׁב קַרְתָּא שַׁפִּיר
כְּמָא דְרִבּוֹנִי חָזֵי וּמַיָא
בִּישִׁין וְאַרְעָא מְתַכְּלָא:
כ וַאֲמַר אַיְתוֹ לִי צְלוּחִיתָא
חַדְתָּא וְשַׁווּ תַמָן מִלְחָא
וְאַיְתִיאוּ לְוָתֵיהּ: כא וּנְפַק
לְמַפְקָנָא דְמַיָא וּרְמָא תַמָן
מִלְחָא וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אַסֵּיתִי לְמַיָא הָאִלֵּין וְלָא
יְהֵי מִתַּמָן עוֹד מוֹתָא
וּמְתַכְּלָא: כב וְאִתַּסִּיאוּ
מַיָא עַד יוֹמָא הָדֵין כְּפִתְגָמָא
דֶאֱלִישָׁע דְמַלִּיל: כג וּסְלֵיק
מִתַּמָן לְבֵית אֵל וְהוּא
סָלֵיק בְּאוֹרְחָא וְיַנְקִין
זְעֵירִין נְפַקוּ מִן קַרְתָּא
וְאִתְלַעֲבוּ בֵיהּ וַאֲמַרוּ לֵיהּ

אליהו על אלישע. וחד ונחה עליו רוח יי: נשאו ג' בקריאה וסימ' ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. לקרבה אל המלאכה לעשות אותה. פן נשאו רוח יי: שלשה ימים ד' דסמי' בקריאה וסימ' ויתנו לו פלח דבלה. לכו עוד שלשה ימים דמלכים. ויבקשו שלשה ימים דאליהו. ויהי יונה במעי הדג: מים ה' דגשים בקריאה וסי'. ויצמא שם העם למים. רפאתי למים הא:לה. הוי כל צמא. ואדיריהם שלחו צעיריהם. לא רעב ללחם ולא צמא למים. וחד בין מים למים:

תולדות אהרן מושב העיר טוב. סוטה מז:

רשי

לא היתה רוח הקודש מרובה בישראל: (יז) עד בוש. נתבייש מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו לפי שנטל גדולתו אינו רוצה שישוב כל זה ראיתי בתוספתא דסוטה: (יט) והמים רעים. ומחמת המים הארץ משכלת את יושביה לקברם אם כן מהו ומושב העיר טוב מכאן אמרו חן מקום על יושביו: (כא) אל מוצא המי'. שהיו נובעים משם: וישלך שם מלח. והלא מלח דבר המקלקל את המים הוא אלא נס בתוך נס: (כג) ונערים קטנים. המטערין מן המצות: עלה קרח. עלה

רדק

כח שהיה להם כח ללכת הנה והנה במעט זמן ואיך אמרו לו שיבקשוהו והלא הם אמרו לו כי היום ה' לוקח אדוניך מעל ראשך אלא חשבו שמא לא עלה השמים אלא נשאו רוח ה' והפרידו מבני אדם כמו שראו שנפרד מבני אדם מ' יום ומ' לילה ואולי פעמים רבות היה לו זה שהיה נפרד מבני אדם ולא היו מוצאים אותו שהרי עובדיה אמר לו ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע: (יז) ויפצרו בו. הרבה לו דברים עד ששמע אליהם: עד בוש. עד אשר בושש הרבה מלומר להם שישלחו ותרגומו עד סגיא: (יט) הנה נא מושב העיר טוב. עד עתה לא ראינו כי יריחו היו בה מים רעים ולא שהיתה העיר משכלת שא"כ לא היו חומדים אותה ולא היו עוברים על החרם לבנות אותה ואליהו ג"כ היאך לא רפה אותה ואם היתה משכלת מכמה שנים שישבו בה היו מניחים אותה ולא היו יושבין בה אלא נראה שמקרוב היה זה הרע למים מרעת יושבי בה ומפני רוע המים היתה גם כן הארץ משכלת שהיו האנשים שותי' המים והיו מתים ברוב. ובדרש אמר יריחו היתה משכלת ומקוללת ע"ש שאררה יהושע ובא אליהו והוסיף לקללה ע"י מעשה של חיאל כשמתו בניו והלכו שניהם הוא ואחאב ובקרוהו וכל הענין נזכר למעל' ובדברי רז"ל מושב העיר טוב והמים רעים והארץ משכלת מאי טיבותיה אמר ר' יוחנן חן מקום על יושביו: (כ) מלח. נס בתוך נס היה כי המלח עושה המים רעים וכן ויורהו ה' עץ אמרו עץ מר היה ונס בתוך נס היה: (כא) אל מוצא המי'. אל מקור המים המקום שהיו המי' יוצאים ממנו: רפאתי: בחירק הפ"א כבעלי הה"א. ומשכלת. ולא תהיה הארץ משכלת כי מן המים היה בה השכול: (כב) וירפו המים. נעלמה האל"ף והיה כבעלי הה"א: (כג) ונערים קטנים. כי יש גדולים ויקראו נערים אמר כי אלה הנערים היו קטנים וכן ונער קטן עמו ורז"ל דרשו נערים שהיו מנוערין מן המצות קטנים שהיו מקטני אמנה: ויתקלסו בו. לעגו בו ובזוהו בדבריהם שהיו אומרים לו
בעלותו

רלבג

מרוחו מה שימשך ממנו שיעשה אלישע בדמיון המופתים שעשה אליהו ולזה חלקו לו כבוד רב והשתחוו לו ארצה: (טז) וישליכהו באחד ההרים או באחת הגאיות. ר"ל להתחבא שם כי היה רגיל אליהו בכך כמו שאמר עובדיה ורוח ה' ישאך אל אשר לא אדע: (יז) ויפצרו בו עד בוש. ר"ל הרבו כל כך דברים עד שהיה לו בשת מלחלוק תמיד על דבריהם ולזה אמר להם שלחו מצד המוסר להניחם לעשות רצונם אך דבריו היו באופן שכשאמר שלחו היה ראוי שיובן ממנו שלא ישלחו מצד דבורו כי פעמים יש הן שהוא כלאו ולזה אמר הלא אמרתי אליכם אל תלכו כי ידע אלישע שלא יראה לאדם אליהו בזה העת כי הסתירו ה': (יט) והמים רעים והארץ משכלת. מפני שאמר אחר זה רפאתי למים האלה ולא יהיה משם עוד מות ומשכלת ידענו כי הארץ משכלת מצד המים שהיו רעים. והנה אע"פ שקלל יהושע מי שיבנה הנה לא מנע האנשים משבת בה אחר שתבנה שאם היה כן לא היו הנביאים יושבים שם והנה הרצון בזה הנה מושב העיר טוב כאשר אדוני רואה ולזה אין אויר העיר סבה אל שתהיה הארץ משכלת אך באמת מים הרעים ומזה הצד קרה לארץ שתהיה משכלת: (כב) והנה רפא אלישע המים ההם על דרך המופת בהשליכו אל מוצא המים מלח מהמלח ששמו בצלוחית חדשה ואחשוב שכבר בחר אלישע שתהיה הצלוחית חדשה כדי שלא יחשבו שיהיה מבושל בה דבר ימשך המלח כחו ויהיה לו רושם על דרך הרפואה בתקון המים אך בחר לתקנם במה שאין בו רושם לתקונם כי אנחנו רואים שהמים המלוחים הם רעים לשתיה עם שאי אפשר במעט מלח שיתן רושם במוצא מים אשר לא יכזבו מימיו אם לא היה זה על דרך המופת: (כג) ויתקלסו בו. ר"ל לעגו בו

מצודת ציון

והגבהה: (טו) נתם. ענין תניה: הגאיות. מל' גיא ועמק: (יז) ויפצרו. ענין רבוי הדברים להעביר האדם מרצונו כמו ויפצר בו ויקח (בראשית לג): בוש. ענין איחור כמו ויחילו עד בוש (שופטים ג): (יט) מושב. מל' ישיבה: משכלת. הורגת אנשיה כמו ומשכלת גויך (יחזקאל לו): (כ) צלוחית. תרגום של צנצנת (שמות טז) היא צלוחית: (כא) מוצא. מקום הנביעה: מות ומשכלת. היא היא וכפל הדבר כמ"ש: (כב) וירפו. מל' רפואה: (כג) ויתקלסו. וילעגו כמו

מצודת דוד

(יחזקאל כ"ג) ור"ל עדיין היא בהוייתה כשהיתה מאז. או מושב כוח על ויכה וכו' ור"ל אף אלישע עשה כמעשה אליהו ובהכאת המים נבקעו הנה והנה וכו' (ומפתח הולך ומונה יחד כל הנפלאות שעשה אלישע): (טו) ויראהו. כשהוא בוקע מי הירדן: (טז) בני חיל. אנשי חיל ובני כח ללכת הנה והנה במעט זמן: וישליכהו. חשבו שהרוח סבה אל האלהים וגוש הושלך מת ורצו לבקשו ולקברו: לא תשלחו. כי ראה שעלה עם הגוף ומגודל הענוה לא אמר להם מה שראה: (יז) עד בוש. עד אשר נתאחר זמן רב שהפצירו בו לתת להם רשות לשלוח: (יט) טוב. בבנינים וכרמים וכו': והארץ משכלת. בסיבת המים משכלת יושביה: (כא) אל מוצא המים. אל המקום שהמים נובעים משם: רפאתי למים. אמר"ל שהיה הנס כפול כי דרך המלח לקלקל המים: לא יהיה משם. לא יבוא עוד משכלת מסיבת המים: (כג) עלה קרח. לפי שאליהו רבו היה בעל שער ואלישע היה קרח אמרו בלעג והתול עלה קרח הסמיכה כאליהו רבך וכאלו אמרו איך במעלה כמוהו כי הוא היה בעל שער

רשי

עלה מכאן שהקרחת עלינו את המקום שעד עכשיו היינו משתכרין להביא מים את קים מרחוק ומתפרנסין בכך ומשהמתיקו אבדו פרנסתן כך מפורש בסוטה : (כד) ויראם . ראה שאין בהם ולא בזרעם לחלוחית של טובה : (א) ויהורם בן אחאב . אף פרשה זו בשביל להגיד נס של מישע מלך מואב שנעשה ע"י אלישע נכתבה כאן שמנה באליהו שמונה נסים ובאלישע ע"ז לקיים פי שנים ברוחך אלי וכתבן כולם זו בצד זו . כך ראיתי בל"ב מדו' דר"א בנו דר' יוסי הגלילי וחציית ירדן של אלישע כשתי' דשל אליהו : (ב) רק לא כאביו וכאמו . שהוסיפו את הבעל להכעים : (ג) רק בחטא' ירבעם דבק. וכן כל מלכי ישראל מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלו לרגל לכך עבדו את העגלי' : (ה) נוקד . מרי גיתין : אילים צמר . דיכרין דרעיא :

עם

רדק

בעלותו בדרך עלה קרח וקרח היה אלישע . ובדרש קרח אתה שהקרחת עלינו את המקום : (כד) ויראם ויקללם . ונחלקו רז"ל בזה כי קשה אליהם היאך גרם מיתה עליהם על דבר זה מהם אמרו ע"ש שבזוהו נתן עיניו בהן ונענשו כמו שאמרו כל מקום שנתנו עיניהם חכמים או מיתה או עוני ומהם אמרו ראה שכלם נתעברו אמותיהם ביום הכפורי' כלומר ראה כי מעבירה באו וראוין היו למיתה ולכך הפקירו עצמם לבזותו ולכך קללם ולא מפני שבזוהו ומהם אמרו בלורית ראה להם כע"ג ומהם אמרו שלא ראה בהם לחלוחית מצוה ולא עתידה להיות לא בהם ולא בזרעם לפיכך אררם לסלקם מן העולם ואמר כי נענש כל דבר זה שגרם מיתה לאלה הנערים ואמרו שלשה חלאים חלה אלישע אחד על שגרה דובים בתינוקות ואחת על שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחת אשר מת בו וסמכו זה לפסוק שאמ' ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו . חלה . הנה אחד . חליו . שניה. אשר ימות בו . ג' : שתים דובים . נקבו' היו ואומר הריבוי מ"ם כמו גמלים מניקות ובדברי רז"ל מהם אמרו כי מעשה נס היה כי באותו יער לא היו רגילים חיות רעות ומהם אמרו נס בתוך נס היה כי לא היה שם לא יער ולא דובים ואמרו בשביל ארבעים ושתים הרבנות שהקריב בלק מלך מואב הובקעו מישראל ארבעים ושנים ילדים : (ב) ויסר את מצבת הבעל אבל האשרה לא הסיר מפני אמו שהיתה עובדת ע"א שהרי נביאי האשרה היו אוכלי שלחנ' אבל הוא לא עבד הבעל והאשרה אלא העגלים שעשה ירבע' : (ד) היה נוקד . כתרגומו מרי גיתי ונקרא בעל המקנה נוקד שהצאן נקודי' ברוב והיה מנהגו שהיה משיב מנחה למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר כלומר עם צמרם שלא היה גוזזם ולא אמר הכתוב אם היה משיב לו מנחה זו בכל שנה או לזמן אחד ידוע ביניהם : (ה) ויהי כמות אחאב . בכ"ף וכאשר מת אחאב פשע מלך מואב באחזיהו בנו כמו שכתו' למעלה וכן ביורם אחיו

רלבג

בו ובזוהו : (כד) ויפן אחריו ויראם. הנה לא קללם עד שרא' אות' וידע וראה על דרך נבוא' שהם ראויים לקללה מצד רוע מעשיהם: (א) ויהורם בן אחאב מלך על ישראל בשומרון בשנת שמנה עשרה ליהושפט. זה יורה שאחזיה לא מלך שתי שנים שלמו' אך היו מקוטעות והנה בארנו במה שקדם איך יתישב כל זה החשבון בלי שום ספק : (ב) רק לא היה כאביו וכאמו . ר"ל שהוא דבק לבד בחטאת ירבעם ועזב חטאת אחאב ואיזבל . והנה הסיר מצבת הבעל שעשה אביו אך לא הסיר האשרה שעשתה אמו כי לא יכול לפי שהיא היתה בחיים עדיין : (ד) היה נוקד . ר"ל בעל מקנה והיה עושה מס למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילי' צמר ר"ל בעלי צמר ולא גזוזים

לוֹ עֲלֵה קֵרֵחַ עֲלֵה קֵרֵחַ׃ כד וַיִּפֶן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵם וַיְקַלְלֵם בְּשֵׁם יְהוָה וַתֵּצֶאנָה שְׁתַּיִם דֻּבִּים מִן־הַיַּעַר וַתְּבַקַּעְנָה מֵהֶם אַרְבָּעִים וּשְׁנֵי יְלָדִים׃ כה וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וּמִשָּׁם שָׁב שֹׁמְרוֹן׃

ג א וִיהוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ ב וַיַּעֲשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְאָבִיו וּכְאִמּוֹ וַיָּסַר אֶת־מַצְּבַת הַבַּעַל אֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו׃ ג רַק בְּחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל דָּבֵק לֹא־סָר מִמֶּנָּה׃

ד וּמֵישַׁע מֶלֶךְ־מוֹאָב הָיָה נֹקֵד וְהֵשִׁיב לְמֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל מֵאָה־אֶלֶף כָּרִים וּמֵאָה אֶלֶף אֵילִים צָמֶר׃ ה וַיְהִי כְּמוֹת אַחְאָב וַיִּפְשַׁע מֶלֶךְ־מוֹאָב בְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ ו וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ יְהוֹרָם בַּיּוֹם הַהוּא מִשֹּׁמְרוֹן וַיִּפְקֹד אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיֵּלֶךְ וַיִּשְׁלַח אֶל־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר מֶלֶךְ מוֹאָב פָּשַׁע בִּי הֲתֵלֵךְ אִתִּי אֶל־מוֹאָב לַמִּלְחָמָה וַיֹּאמֶר אֶעֱלֶה כָּמוֹנִי כָמוֹךָ כְּעַמִּי כְעַמֶּךָ כְּסוּסַי כְּסוּסֶיךָ׃ ח וַיֹּאמֶר אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ נַעֲלֶה

סַק קָרְחָא סַק קָרְחָא׃ כד וְאִתְפְּנֵי לַאֲחוֹרוֹהִי וַחֲזִינוּן וְלַטִינוּן בִּשְׁמָא דַייָ וּנְפַקוּ תַּרְתֵּין דוּבִּין מִן חוּרְשָׁא וּבְזָעָא מִנְהוֹן אַרְבְּעִין וּתְרֵין יַנְקִין׃ כה וַאֲזַל מִתַּמָּן לְטוּר כַּרְמְלָא וּמִתַּמָּן תָּב לְשֹׁמְרוֹן׃ א וִיהוֹרָם בַּר אַחְאָב מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת תַּמְנֵי עַסְרֵי לִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין׃ ב וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ לְחוֹד לָא כַּאֲבוּהִי וּכְאִמֵּיהּ וְאַעְדִּי יַת קָמַת בַּעְלָא דַעֲבַד אֲבוּהִי׃ ג לְחוֹד בְּחוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְחַיֵּב יַת יִשְׂרָאֵל אִתְרְעִי לָא סְטָא מִנַּהּ׃ ד וּמֵישַׁע מַלְכָּא דְמוֹאָב הֲוָה מָרֵי גֵיתִין וּמְתִיב תּוּקְרָבָא לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל שְׁנָא בִּשְׁנָא מְאָה אַלְפִין תּוֹרִין דְפַטְמָא וּמְאָה אַלְפִין דִּכְרִין דְרַעְיָא׃ ה וַהֲוָה כַּד מִית אַחְאָב וּמְרִיד מַלְכָּא דְמוֹאָב בְּמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ ו וּנְפַק מַלְכָּא יְהוֹרָם בְּיוֹמָא הַהוּא מִשֹּׁמְרוֹן וּמְנָא יַת כָּל יִשְׂרָאֵל׃ ז וַאֲזַל וּשְׁלַח לְוַת יְהוֹשָׁפָט מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר מַלְכָּא דְמוֹאָב מְרִיד בִּי הֲתֵיזֵיל עִמִּי לְוַת מוֹאָב בִּקְרָבָא וַאֲמַר אֶסַּק אֲנָא כְּוָתָךְ עַמִּי כְּעַמָּךְ סוּסָי כְּסוּסָךְ׃ ח וַאֲמַר בְּאֵידָא אוֹרְחָא נִיסַּק וַאֲמַר

ל'. ל'. ג
ל'. ל'
ס'
ד'. ג'
ב' ויתלו
ב' ויש אוהב
ל' ומד מישע
ל' והס'
ל' וכתי' רי"ס
ג' וסי' כל האדם. אחאב. כן מות זה
ג' פסוקי' דמי' ומתחלפי'
ב'

ומשם פ' בקריאה וסי' ונהר יוצא מערן להשקות את הגן. על כן קרא שמה בבל. ומשם בארה היא הבאר. משם יקבצך יי אלהיך ומשם יקחך. ומשם עבר קרמה מזרחה. ומשם עבר את בני עמון. ומשם שב שמרון. ומשם לא תאכל. וחברו : כמות ג' בקריאה וסי' אם כמות כל האדם ימותון אלה. ויהי כמות אחאב. כמות זה כן מות זה ורוח. אנ"ך : התלך אתי חד מן ג' פסוקים רמיין ומתחלפין ב' במלכים וחד בדברי הימים קרמא ויאמר אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט כמוני כמוך. תניינא וילך וישלח אל יהושפט התלך אתי אל מואב למלחמה יאמר אעלה כמוני כמוך. תליתא ויאמר אחאב מלך ישראל אל יהושפט מלך יהודה התלך עמי רמת גלעד ויאמר לו כמוני כמוך וכעמך עמי ועמך במלחמה. בתראה בדברי הימים :

תולדות אהרן עלה קרח . שם מו זוכר פקודי : ויקללם . סוטה שם : שתים דובים. שם : ומישע . (כלאים לא) : מלך מואב פשע בי . יומא לו שבועות יב :

מצודת דוד

ואתה קרח : (כד) ויראם . ארז"ל שראה ברה"ק שאין בהם לחלוחית טובה ולכן קללם : ג (א) בשנת שמונה עשרה . ר"ל כבר עבר שמונה עשרה ליהושפט כי אחזיה בן אחאב מלך אחר שעבר י"ז ליהושפט בתחילת י"ח ושנתים מלך והם מקצת הי"ח מיהושפט ומקצת הי"ט ומלך א"כ אחיו יהורם בתחילת הי"ט מיד אחר שעבר שנת י"ח : שתים עשרה שנה . ומקוטעות היו : (ג) בחטאות ירבעם . בעגלי הזהב : (ד) היה נוקד . ר"ל בעל צאן הרבה יען שרובם נקודים יקרא המתעסק בהם בשם נוקד כמו דברי עמוס אשר היה בנוקדים (עמוס א') : והשיב . לפי שבכל שנה העלה לו המס הזה לכן אמר והשיב ר"ל נתן וחזר ונתן : צמר . עם צמרם לא גזוזים : (ו) ביום ההוא . בעת שבא אלישע לשומרון : (ז) כמוני כמוך . כמו שתעלה אתה אעלה

מצודת ציון

כמו לחרפה ולקלס (ירמיה כ) : קרח . כן יקרא מי שאין בו שער הראש כמו קרח הוא (ויקרא יג) : (כד) ותבקענה . מל' בקיעה . ג (ב) מצבת . מל' מצבה : (ט) ברגליהם . ההולכים עמהם

וַיֹּאמֶר דֶּרֶךְ מִדְבַּר אֱדוֹם׃ ט וַיֵּלֶךְ מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמֶלֶךְ אֱדוֹם
כ"פ וַיָּסֹבּוּ דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־הָיָה
ג' מַיִם לַמַּחֲנֶה וְלַבְּהֵמָה אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם׃
י וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲהָהּ כִּי־קָרָא
יְהוָה לִשְׁלֹשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לָתֵת
ט'מ"ל בסיפ' אוֹתָם בְּיַד־מוֹאָב׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט
הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה וְנִדְרְשָׁה אֶת־
כ"ס מ"לנ יְהוָה מֵאוֹתוֹ וַיַּעַן אֶחָד מֵעַבְדֵי מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר פֹּה אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט
נ' אֲשֶׁר־יָצַק מַיִם עַל־יְדֵי אֵלִיָּהוּ׃
כ"ד מ"ל יב וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט יֵשׁ אוֹתוֹ דְּבַר־יְהוָה
וַיֵּרְדוּ אֵלָיו מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט
וּמֶלֶךְ אֱדוֹם׃ יג וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע אֶל־
ד' קמץ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מַה־לִּי וָלָךְ לֵךְ אֶל־
נְבִיאֵי אָבִיךָ וְאֶל־נְבִיאֵי אִמֶּךָ וַיֹּאמֶר
לוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַל כִּי־קָרָא יְהוָה
ט'מ"ל בסיפ' לִשְׁלֹשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לָתֵת אוֹתָם
בְּיַד מוֹאָב׃ יד וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע חַי־יְהוָה
צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי לוּלֵי
ל"ג פְּנֵי יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲנִי נֹשֵׂא
ל' אִם־אַבִּיט אֵלֶיךָ וְאִם־אֶרְאֶךָּ׃ טו וְעַתָּה
קְחוּ־לִי מְנַגֵּן וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי
ל' .נ"כ עָלָיו יַד־יְהוָה׃ טז וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהוָה
ל' דסמי' עָשֹׂה הַנַּחַל הַזֶּה גֵּבִים ׀ גֵּבִים׃ יז כִּי־כֹה ׀
ט'ו מיחדי' אָמַר יְהוָה לֹא־תִרְאוּ רוּחַ וְלֹא־תִרְאוּ

אוֹרַח מַדְבְּרָא דֶאֱדוֹם׃
ט וַאֲזַל מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
וּמֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
וּמַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְאַסְחָרוּ
מַהֲלַךְ שִׁבְעָא יוֹמִין וְלָא
הֲוָה מַיָּא לְמַשְׁרִיתָא
וְלִבְעִירָא דְעִמְהוֹן׃ י וַאֲמַר
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַי אֲרֵי
זַמֵּין יְיָ לִתְלָתָא מַלְכַיָּא
הָאִלֵּין לְמִמְסַר יַתְהוֹן בִּידָא
דְמוֹאָב׃ יא וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט
הֲלֵית כָּא נְבִיָּא דַיְיָ וְנִשְׁאַל
יַת פִּתְגָמָא דַיְיָ מִנֵּיהּ
וַאֲתֵיב חַד מֵעַבְדֵי מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר הָכָא
אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט דְשַׁמֵּשׁ
יַת אֵלִיָּהוּ׃ יב וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט
אִית עִמֵּיהּ פִּתְגָמָא דַיְיָ
וּנְחָתוּ לְוָתֵיהּ מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט וּמַלְכָּא
דֶאֱדוֹם׃ יג וַאֲמַר אֱלִישָׁע
לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מַה לִי
וְלָךְ אֱזֵיל לְוָת נְבִיֵּי אֲבוּךְ
וּלְוָת נְבִיֵּי אִמָּךְ וַאֲמַר לֵיהּ
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּבָעוּ לָא
תִדְכַּר חוֹבִין רִשְׁעָתָא הַהִיא
בְּעֵי עֲלָנָא רַחֲמִין אֲרֵי
זַמֵּין יְיָ לִתְלָתָא מַלְכַיָּא
הָאִלֵּין לְמִמְסַר יַתְהוֹן בִּידָא
מוֹאֲבָאֵי׃ יד וַאֲמַר אֱלִישָׁע
קַיָּם הוּא יְיָ צְבָאוֹת
דִמְשַׁמְּשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אֲרֵי
אִלּוּלָא פוֹן אַפֵּי יְהוֹשָׁפָט
מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
אֲנָא נָסֵיב אִם אִסְתַּכַּל בָּךְ וְאִם אַחֲזֵינָךְ׃ טו וּכְעַן אַיְתוֹ לִי גַבְרָא דְיָדַע לְנַגָּנָא בְּכִנּוֹרָא וַהֲוָה כַּד נַגֵּן
דִמְנַגֵּן וּשְׁרַיָּא עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃ טז וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ יִתְעֲבֵיד נַחְלָא הָדֵין פְּצִידִין פְּצִידִין׃
יז אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תֶחֱזוּן רוּחָא וְלָא תֶחֱזוּן

רדק

אחיו ולא הטיב לו : (ח) דרך מדבר אדום . לפי שמלך אדום היה לו ללכת עמהם : (י) לתת אותם ביד מואב. שאם לא נמצא מים יפולו חיילותינו אילך ואילך למצוא מים ויבואו מואב ולא נוכל להמלט מידם : (יא) פה אלישע. אלישע הלך עמהם על פי הנבואה להראותם זה הנס הגדול אולי ישוב מלך ישראל מדרכו הרעה והם לא ידעו כי הוא הולך עמהם אבל בא לו בתוך העם : אשר יצק מים . ר"ל ששרת אותו ובדברי רז"ל למד לא נאמר אלא יצק מלמד ששמוש' גדול מלמו' ובדרש אמר עוד אשר יצק מים ע"י אליהו בהר הכרמל כשמלא המזבח והתעלה מים אלישע היה יוצק מים ע"י אליהו ונעשה נס ונעשו י' אצבעותיו כמעינו' מים עד שנתמלא' התעלה מים שנא' וילקו וכמו ששם נעשה נס על ידו במים לפיכך אמר אשר יצק מים ולא אמר אשר שמש או אשר למד ועוד בדרש אשר יצק מים ע"י אליהו אמרו אפילו הי' מבקש מים לפניו היה נותן לו : (יב) יש אותו דבר ה' . שהרי הוא לא בא לעשו' מלחמ' למה בא לא בא אלא ע"י נבואה באמת יש אותו דבר ה' : וירדו . ירדו ממרכבתם לכבודו לדבר עמו ולא קראו לו שיבא אלי' לפי שהיו בצרה גדולה חשו לכבוד הבורא ולכבוד נביאו : מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום. לפי שדבר יהושפט בשמו לא נאמר בו מלך ומלך אדום הוא הנציב שהיו משימי' עליה' מלכי יהודה והוא היה להם מלך ויש בו דרש למה לא נאמר ביהושפט מלך להודיע ענוותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט וי"א שנגזרה גזרה שיהרג עם אחאב והיה הכתוב מונה לבנו מן אותה שעה לפיכך לא נקרא מלך ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל אלו הנסים : (יג) אל כי קרא ה' . אל תאמר עתה לנו דברים אלו אמת הוא כי קרא ה' לשלשת המלכים הבאים הנה לתתם ביד מואב וי"ת אל לשון בקשה בבעו לא תידכר עלנא חוביו רשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין ה' לתלתא מלכיא וכן תרגם אונקלוס אל נא אדני בבעו כען רבוני : (טו) קחו לי מנגן . אמרו כי מיום שנסתלק אליהו רבו לא שרתה עליו רוח נבואה עדיין כי אבל היה ורוח הקדש אינו שורה אלא מתוך שמחה וי"א מפני הכעס שכעס על מלך ישראל היה עכב ואמרו כל הכועס אם נביא נבואתו מסתלקת ממנו מנא לן מאלישע ולשמחתו אמר קחו לי מנגן : (טז) עשה הנחל גבים.
מקור

רשי

עם נמרם : (ח) דרך מדבר אדום . כי גם מלך אדום ילך עמנו : (י) לתת אותם וגו' . שימותו בצמא : (יא) אשר יצק מים על ידי אליהו . בהר הכרמל וביציקתו נעשו אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאה התעלה וראוי הוא ליעשות לנו נס על ידו במים : (יג) אל כי קרא ה' וגו'. בבעו לא תדכר חובין רשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין ה' וכו' : (טו) קחו לי מנגן. מפני הכעס נסתלק' שכינה ממנו : (טז) גבי' גבים . בורות מלאים מים :
ונקל

רלבג

גזוזי' : (ח) ויאמר דרך מדבר אדום . יתכן שבחר הדרך ההוא כדי שלא ירגישו והבי' שם מלך יהודה עם מלך אדום כי היה תחתיו והוא הנציב ששם בו מלך יהודה : (יא) פה אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו . אף על פי שהיה לאליהו תלמידים רבים הנה זכר אלישע שהיה תלמיד והיה ראוי שיקנ' יותר מהשלמות מפני ששרת את אליהו כי המשרת הוא תמיד לפני רבו ולזה יתכן שילמד יותר ולזה שפט יהושפט שיש את אלישע דבר ה' מצורף לזה כי ראה שנסע ממקומו עם אנשי המלחמה ואע"פ שלא היה איש מלחמה ולזה ידע' העסק זה שאם יצטרכו ישראל לדבר ה' ימצאהו שם והנה לכבודו ירדו אליו שלשה המלכי' ולכבוד הש"י : (טו) ועתה קחו לי מנגן . ידוע כי הכעס מונע ההתבודדות לשכל בעת הגעת הנבואה מפני טרדת המחשבות אשר יהיה בהם הכעס ולפי שכעס מאד אלישע על יהורם מפני שדבק בחטאת ירבעם הוצרך לדבר יסיר כעסו וירחיב לבו ואז שרתה עליו רוח הקדש: (טז) עשה הנחל הזה גבים גבי' . ר"ל שיעשו במישור הזה חפירות חפירות ובזולת רוח וגשם יעשה הש"י על דרך המופת שימלאו החפירות אשר במישור ההוא מים ויספיקו להם לשתות
הם

אותם ט' מלאים בסיפרא וסי' ונלחמה אותם במישור . אהה כי קרא יי. אל כי קרא יי. כי רבים אשר אתנו . גדולי העיר מגדלים אותם . כראותו אותם האכה אכה . וילך אותם שמרונה . ויושב אותם בחלה . והנם ממיתים אותם :

תולדות אהרן פה אלישע. ברכות ח פסחים סח (ערובין כב) : לולא. פסחים סו מגלה כח : קחו לי מנגן . שבת ל פסחים סו קיז ערכים מג פ' י : והיה כנגן . (ברכות ב) סוכה נב :

מצודת ציון

עמהם ואחריהם כמו לעם אשר ברגלי (שופטים ח) : (י) אהה . ענין ל' צעקת יללה : (יא) יצק . בפך : (יב) אותו . עמו : (יד) לולי . אם לא : (טו) מנגן . יודע לנגן : (טז) הנחל . העמק

מצודת דוד

כן גם אני : (ט) ומלך אדום . הוא היה נצב מלך מתחת יד מלך יהודה : ויסבו דרך וכו'. ר"ל הלכו שבעת ימים ולא מצאו מים : (י) כי קרא ה'. ר"ל גזר ה' להפילם ביד מואב כי בעבור הצמאון לא יתגברו להלחם : (יא) האין פה. האם אין פה : אשר יצק מים ר"ל שהיה משרתו והתבודד עמו בכל עת : (יב) יש אותו דבר ה'. כי בוודאי לא בא אל המחנה להלחם כ"א בא מדבר ה' : (יג) מה לי ולך. ר"ל מה הוא האהבה והקורבה אשר בינינו מהו הטובה שעשית לי ומה עשיתי לך [illegible] א"כ תשאל בי : לך אל נביאי אביך וגו'. הם נביאי הבעל : אל וכו'. ר"ל אל תאמר עתה כדברים האלה כי אם בסכנה ואל תעורר הדין בהזכרת החטאים : (יד) אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד לפניו בתפלה : כי לולי וכו'. ר"ל אם לא היה הדבר הזה מה שאני נושא פני יהושפט :
אם

(יח) ונקל זאת. ועוד נס זה נקל ומועט בעיני ה' והוסיף להפליא אתכם נס אחר ונתן את מואב בידכם : (יט) וכל עץ טוב תפילו. אע"פ שנאמר (דברים כ' י"ט) לא תשחית את עצה כאן התיר לכם שהיא אומה בזויה ונקלית לפניו וכן הוא אומר (דברים כ"ג ז') לא תדרוש שלומם וטובתם אלו האילנות הטובים שבהם: החלק' הטובה. שדה זרועה קומצ"י בלע"ז : (כ) ויהי בבקר כעלות המנחה. המים התחילו לירד מן השמים בבקר בארץ אדום וכעלות המנחה באין שוטפין ובאין לאותו הנחל לפי שאמר לא תראו רוח ולא תראו גשם במדרש ר' תנחומא : (כא) על הגבול. על הספר שקורין מרק"א : (כב) אדומים כדם. כן דרך המים כשהשמש זורחת עליהם בבקר מאדימות : מנגד. מרחוק והם לא ראו באותו הנחל מים מעולם לפיכך היו סבורין

גֶּשֶׁם וְהַנַּחַל הַהוּא יִמָּלֵא מָיִם
וּשְׁתִיתֶם אַתֶּם וּמִקְנֵיכֶם וּבְהֶמְתְּכֶם :
יח וְנָקַל זֹאת בְּעֵינֵי יְהוָה וְנָתַן אֶת־
מוֹאָב בְּיֶדְכֶם : יט וְהִכִּיתֶם כָּל־עִיר
מִבְצָר וְכָל־עִיר מִבְחוֹר וְכָל־עֵץ טוֹב
תַּפִּילוּ וְכָל־מַעַיְנֵי־מַיִם תִּסְתֹּמוּ וְכֹל
הַחֶלְקָה הַטּוֹבָה תַּכְאִבוּ בָּאֲבָנִים :
כ וַיְהִי בַבֹּקֶר כַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְהִנֵּה־
מַיִם בָּאִים מִדֶּרֶךְ אֱדוֹם וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ
אֶת־הַמָּיִם : כא וְכָל־מוֹאָב שָׁמְעוּ כִּי־
עָלוּ הַמְּלָכִים לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּצָּעֲקוּ
מִכֹּל חֹגֵר חֲגֹרָה וָמָעְלָה וַיַּעַמְדוּ עַל־
הַגְּבוּל : כב וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהַשֶּׁמֶשׁ
זָרְחָה עַל־הַמָּיִם וַיִּרְאוּ מוֹאָב מִנֶּגֶד
אֶת־הַמַּיִם אֲדֻמִּים כַּדָּם : כג וַיֹּאמְרוּ
דָּם זֶה הָחֳרֵב נֶחֶרְבוּ הַמְּלָכִים וַיַּכּוּ
אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְעַתָּה לַשָּׁלָל מוֹאָב :
כד וַיָּבֹאוּ אֶל־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיָּקֻמוּ
יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב וַיָּנֻסוּ מִפְּנֵיהֶם

מִטְרָא וְנַחֲלָא הַהוּא
יִתְמְלֵי מַיָּא וְתִשְׁתּוֹן אַתּוּן
וְגֵיתֵיכוֹן וּבְעִירְכוֹן :
יח וּקְלִילָא דָא קֳדָם יְיָ
וְיִמְסַר יַת מוֹאֲבָאֵי בִּידְכוֹן :
יט וְתִמְחוֹן כָּל כְּרַךְ תַּקִּיף
וְכָל קִרְוִין כְּרִיכַן וְכָל
אִילָן דְּיָאֵי תַּעַקְרוּן וְכָל
מַבּוּעֵי מַיָּא תִּסְתְּמוּן וְכָל
אַחְסַנְתָּא שַׁפִּירְתָּא תְּטוּמוּן
בְּאַבְנַיָּא : כ וַהֲוָה בְצַפְרָא
כְּמִיסַק מִנְחָתָא וְהָא מַיָּא
אָתָן בְּאוֹרַח אֱדוֹם
וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא יַת מַיָּא :
כא וְכָל מוֹאֲבָאֵי שְׁמָעוּ אֲרֵי
סְלִיקוּ מַלְכַיָּא לְאַגָּחָא
קְרָבָא בְּהוֹן וְאִתְכְּנִישׁוּ
מִכֹּל אֲסִירֵי סַיְפָא וּלְעֵלָּא
וְקָמוּ עַל תְּחוּמָא :
כב וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְשִׁמְשָׁא
נְחַת עַל מַיָּא וַחֲזוֹ מוֹאֲבָאֵי
מְקָבֵיל יַת מַיָּא סוּמָקִין
כִּדְמָא : כג וַאֲמַרוּ דַּם דֵּין
אִתְגָּרָאָה אִתְגְּרִיאוּ מַלְכַיָּא
וּקְטַלוּ גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ
וּכְעַן פּוּקוּ לְבִזְּתָא מוֹאֲבָאֵי : כד וַאֲתוֹ לְמַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וְקָמוּ יִשְׂרָאֵל וּמְחוֹ יַת
מוֹאֲבָאֵי וַאֲפָכוּ מִן קֳדָמֵיהוֹן

וכל עץ ה' דסמיכי בקריאה וסי' והכיתם כל עיר. והערים יהרסו. רנו שמים כי עשה ה'. ואמרת ליער הנגב. ואביאם אל הארץ : זרחה ד' בקריאה וסי' אם זרחה השמש עליו דמים לו. וישכימו בבקר והשמש זרחה. שמש זרחה ונודד דנחום. והצרעת זרחה במצחו. והד וזרחה לכם יראי שמי :

תולדות אהרן המים אדומים. בבת קמ נדה יט :

מקום במקור בווי : גבים. חפירות כמו באו על גבים ותרגום בור גובא אמר להם שיעשו הנחל חפירות חפירות שימלאוהו מן המים שיבואו ותרגומו פצידין פצידין וכן תרגם אפיקיו פצידוהי : (יח) ונקל זאת בעיני ה'. נקל זאת בעיניו לעשות לכם זה הנס עד שיעשה לכם נס גדול יותר ונתן מואב בידכם : (יט) וכל עץ טוב תפילו. כי הכתוב לא אמר לא תשחית את עצה אלא כשיצורו על עיר כמ"ש הטעם כי ממנו תאכל ואע"פ שרז"ל קבלו כי בכל מקום ובכל זמן אסור להשחית עץ מאכל פשט הכתוב הוא שלא אמר אלא בעת המצור ואפשר שהיתה מצוה לשעה כאליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ בשעת איסור הבמות. ובדרש כשאמר להם הנביא וכל עץ טוב תפילו אמרו לו הרי הוא אומר לא תשחית את עצה ואתה אומר כן אמר להם על שאר האומות נאמרה זה אבל אומה זו נקלה ונבזה לפני ה' שנאמר ונקל זאת בעיני ה' ונאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אילנות טובות שלהם : תכאיבו באבנים. על דרך השאלה וכן היחיו את האבנים וירפא את מזבח ה' ההרוס ותרגומו תטומון : (כ) ויהי בבקר כעלות המנחה. כעלות בכ"ף ופירוש בבקר בעת עלות מנחת הבקר והמים האלה אפשר שהיו מגשמים שהיו רחוקים מהם בארץ אדום אבל המחנה הזה לא ראה לא רוח ולא גשם או נפרץ אחד מהנהרות בארץ אדום ברצון הבורא ונגרו המים עד הנחל הזה. ובדרש או בבקר או בעלות המנחה מהו בבקר כעלות המנחה אמר רבי תנחומא שטף של גשמים ירד באדום בבקר ובאו להם כעלות המנחה : (כא) מכל חוגר חגורה. כתרגומו מכל אסירי סייפא : על הגבול. על גבול ארצם להלחם אם יבואו עליהם המלכים : (כג) דם זה. לפי שראו האדמימות ומים לא היו נובעים כי עתה באו המים שם שהרי לא היו שם מתמול שלשום התחזק בלבם כי דם הוא וחשבו כי נפלה קטטה בין המלכים והרגו אלו לאלו: החרב נחרבו. מענין חרב כלומר נהרגו ביניהם החרב מבנין הפעל : ויבאו. באו כאנשים בוטחים ולא כנלחמים וישראל ואשר עמהם קמו עליהם והכום : (כד) ויכו בה. כן כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והכתוב לא

רלבג

הם ומקניהם שהביאו לאכול ממנו ובהמתם אשר ירכבו עליהם : (יח) ונקל זאת בעיני ה'. ר"ל שלא יספיק לש"י עשיית זה החסד לכם כי הוא קל בעיניו ביחס אל החסד שהוא רוצה לעשות והוא שכבר יתן את מואב בידכם : (יט) והכיתם כל עיר מבצר וגו'. ר"ל שאמר להם במצות הש"י שיכו כל עיר בצור' וכל עיר נבחרת ויפילו כל אילן טוב אף על פי שהתורה אמרה לא תשחית את עצה הנה היה זה למצות הש"י לפי שעה להשחית את מואב לפי היכלת ולזה צוה גם כן לסתם להם כל מעין מים ולהכות באבנים כל חלקה טובה כדי שישחיתו תבואתה : (כ) ויהי בבקר כעלות המנחה. לפי שלא יתכן שיהיו דברי המלכים לאלישע בלילה ולא נכון ג"כ שנא' שהמתינו לשתות עד למחרת היום ההוא שבאו שם מים מדרך אדום הנה הנראה בעיני בזה שהרצון באמרו ויהי בבקר שזה הרע שאמר לעשות למואב היה בבקר שאחר היום ההוא כמו שיבאר אחר זה אך יעוד בא המים שם נתקיים תכף בעת אשר יעלו בו מנחת ערב והוא תמיד של בין הערבי' והוא שכבר הביא הש"י מדרך אדום מים ומלאה הארץ מהם : (כא) מכל חוגר חגורה ומעלה. ר"ל כל מי שראוי לחגור חגורה להלחם ומי שלמעלה מהם כלם נצעקו ויעמדו אצל גבול ארצם לשמור שלא יכנסו בה אויביהם : (כג) ויאמרו דם זה וגו'. לפי שלא היה מתנהג המישור ההוא להיות בו מים חשבו שיהיו דם ולא נתנו לבם הכאת השמש במים: החרב נחרבו. ר"ל הכו זה את זה בחרב והרגו זה את זה: (כד) ויבאו אל מחנה ישר'. הנה סבב הש"י שבאו כלם שם לא כדרך האנשים היוצאים למלחמה אך כדרך האנשים היוצאים לשלל ולזה הכום ישראל בקלות

מצודת דוד

אם אביט וכו'. ר"ל אם הייתי מביט אליך בזולת יהושפט יהיה עלי עונש השבועה : (טו) קחו לי מנגן. לשמחני בנגונו כי בעבור שכעס על יהורם לא חלה עליו הנבואה כי אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה והכעס בא' היא עם העצבון : והיה כנגן. כאשר המנגן התחיל לנגן שרתה עליו רוח הנבואה : (טז) גבים גבים. להתאסף בהם המים הבאים : (יז) לא תראו רוח. ר"ל לא יבואו המים בדרך טבעי ע"י הרוח והגשם ב"א יבואו ע"פ נס : ומקניכם. מה שהביאו למאכלם : ובהמתכם. מה שהיו רוכבים עליהם : (יח) ונקל זאת. החסד הזה הוא נקל בעיני ה' כי עוד יעשה חסד גדול מזה בתת את מואב בידכם : (יט) מבחור. טובה ונבחרה : תכאיבו. השחיתו אותה במה שתשליכו בה אבנים והוא לשון מושאל מן בעלי חיים הכאבים בהשחתה : (כ) כעלות המנחה. כאשר בא זמן העלאת מנחת תמיד שבוקר : (כא) שמעו. כאשר שמעו שעלו למלחמה נאספו גם המה : מכל חוגר. מכל היודע לחגור החרב : ומעלה. והמעולים מהם הם הגבורים אנשי מלחמה ור"ל איש לא נעדר : (כב) על המים. הבאים אל הנחל בדבר ה' : אדומים כדם. ע"י זריחת השמש על המים נראים הם אדומים : (כג) דם זה. היות כי מעולם לא היה שם מים לחשוב שנראים אדומים מזריחת השמש כי לא ידעו שבאה שמה מים בדרך נס : החרב נחרבו. ר"ל המלכים נהרגו בחרב כי הכו איש את רעהו בהלחמם זה בזה : ועתה. הואיל וכן הרי הם מוכנים לשלל טוב ולא יעכרו מעתה להלחם בהם : (כד) ויבואו. כההולכים בבטחון מבלי הכין למלחמה : ויכו בם והכות וכו'. ר"ל

מצודת ציון

העמק : גבים. בורות כמו ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל) : (יט) החלקה. השדה כמו באו חלקת יואב (ש"ב יד) : (כא) ויצעקו. נאספו ע"י צעקת המאסף : (כג) החרב נחרבו. מלשון חרב

ויכו ק' וַיַּבּוּ־בָהּ וְהַכּוֹת אֶת־מוֹאָב׃ כה וְהֶעָרִים
יַהֲרֹסוּ וְכָל־חֶלְקָה טוֹבָה יַשְׁלִיכוּ
ל' . ד' אִישׁ־אַבְנוֹ וּמִלְאוּהָ וְכָל־מַעְיַן־מַיִם
ה' ססו' וכל וכל ותל יִסְתְּמוּ וְכָל־עֵץ־טוֹב יַפִּילוּ עַד־
ל' הִשְׁאִיר אֲבָנֶיהָ בְּקִיר חֲרָשֶׂת וַיָּסֹבּוּ
ל' הַקַּלָּעִים וַיַּכּוּהָ׃ כו וַיַּרְא מֶלֶךְ מוֹאָב כִּי־
ה' . ו' מלע' בסיפ' חָזַק מִמֶּנּוּ הַמִּלְחָמָה וַיִּקַּח אוֹתוֹ
ל' שְׁבַע־מֵאוֹת אִישׁ שֹׁלֵף חֶרֶב לְהַבְקִיעַ
ג' אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם וְלֹא יָכֹלוּ׃ כז וַיִּקַּח אֶת־
בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר־יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו
כל סיפ' חס' כמ"ב וַיַּעֲלֵהוּ עֹלָה עַל־הַחֹמָה וַיְהִי קֶצֶף־
גָּדוֹל עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מֵעָלָיו
ל' . כ"ג וַיָּשֻׁבוּ לָאָרֶץ׃ ד א וְאִשָּׁה
אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־
ח' אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה
יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה
ל' וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ

וּמְחוֹ בְהוֹן וּקְטַלוּ יַת
מוֹאֲבָאֵי׃ כה וְקִרְוַיָא פַגַרוּ
וְכָל אַחֲסַנְתָּא שַׁפִּירָא רְמוֹ
גְבַר אַבְנֵיהּ וּמַלְאוּהָא וְכָל
מַבּוּעֵי מַיָא סְתָמוּ וְכָל
אִילָן דְיָאֵי עֲקָרוּ עַד דְלָא
אִשְׁתְּאָרַת אַבְנָא בְּקַרְתָּא
דְלָא פַגְרוּהָא וְאַסְחַרוּ
קַלָעַיָא וּמְחוֹהָא׃ כו וַחֲזָא
מַלְכָּא דְמוֹאָב אֲרֵי תְקִיפוּ
מִנֵיהּ עָבְדֵי קְרָבָא וּדְבַר
עִמֵיהּ שְׁבַע מְאָה גַבְרָא
שָׁלְפֵי סַיְפָא לְאַפְנָאָה לְוַת
מַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְלָא יְכִילוּ׃
כז וּנְסֵיב יַת בְּרֵיהּ בּוּכְרָא
דַעֲתִיד דְיִמְלוֹךְ תְּחוֹתוֹהִי
וְאַסְקֵיהּ עֲלָתָא עַל שׁוּרָא
וַהֲוָה רְגַז רַב עַל יִשְׂרָאֵל
וְאִסְתַּלָקוּ מִנֵיהּ וְתָבוּ
לְאַרְעָא׃ א וְאִתְּתָא חֲדָא
מִנְשֵׁי תַלְמִידֵי נְבִיַיָא
מְצַוְחָא קֳדָם אֱלִישָׁע
לְמֵימַר עַבְדָךְ עוֹבַדְיָה בַעְלִי מִית וְאַתְּ יְדַעַתְּ אֲרֵי עַבְדָךְ הֲוָה דָחִיל מִן קֳדָם
יְיָ כַּד קְטַלַת אִיזֶבֶל יַת נְבִיַיָא דַייָ דְבַר מִנְהוֹן מְאָה גַבְרִין וְאַטְמְרִינוּן חַמְשִׁין
חַמְשִׁין גַבְרָא בִמְעַרְתָּא וַהֲוָה יָזֵיף וּמוֹכֵל לְהוֹן בְּדִיל דְלָא לְאוֹכָלָא יַתְהוֹן
מִנִכְסוֹהִי דְאַחְאָב מִן קֳדָם דְאִינוּן אוּנְסָא וּכְעַן רַשְׁיָא אֲתָא לְמִדְבַּר יַת תְּרֵין

מעין ד' פתחין בקריאה וסי' כל מעין מי נפתוח. וחברו דדברי הימים. וכל מעין מים יסתמו. מעין גנים באר מים חיים ונוזלים. והה' מעין קמצין וסי' נמסר בסדר שמיני : חזק ה' פתחין בקריאה וסי' נמסר בסדר מקץ: ולא יכלו ג' וסי' ויעשו כן החרטומים. להבקיע אל מלך אדום ויחתרו האנשים להשיב : אישי ה' וסי' נמסר בסדר ויצא :

תולדות אהרן תענית ד סנהדרין לט: ויהי קצף. שם עב:

רשי

סבורין שהוא דם : (כה) והערים יהרוסו . היו הורסין : ישליכו איש אבנו. שהיו נוטלין האבנים מן החומות עד השאיר כל אבני הקירות כקיר לעמוד על חרסית שלהן הוא הטיט כלומר שלא היתה עוד אבן בחומה ואחרי זאת ויסובו הקלעים ויכו את הנשאר בחלקה שלא נשברה החומה והפילוה : (כז) ויקח את בנו הבכור . בפסיקתא דפרשת שקלים נדרש ששאל את עבדיו מה טיבה של אומה זו שנעשה להם נסים כאלה אמרו לו אביה' אברהם בן יחיד היה לו. א"ל הקב"ה הקריבהו לפני ורצה להקריבו להקב"ה אמר להם אף אני בן בכור יש לי אלך ואקריבו לע"ג : על החמה. חסר וא"ו שהיה עובד לחמה : ויהי קצף גדול . שנזכרו עונותיהם שאף הם עובדין לעבוד' כוכבים ואינן ראויין לנס : (א) מנשי בני הנביאים . אשת עובדיה היתה כל בני הנביאי' שבמקרא תרגומו תלמידי נביא : והנושה . הוא יהורם בן אחאב שהיה מלווהו ברבית מה שזן את הנביאים בימי אביו במדרש רבי תנחומא לכך נאמר (לקמן ט' כ"ד) ויך את

רדק

לא מצאתי לו טעם אלא אם נאמר שהוי"ו תמורת אל"ף ויהיה כמו ויבא בה כלומר ישראל בא בה ופי' בה בעיר כלומר בכל עיר ועיר שהיו נסים אלה להמלט שם מפני ישראל והוא במסרה והוא אחד מתרין שקורין בה וסבירין בם והאחר הוא ותירוש יכחש בה : (כה) עד השאיר אבניה בקיר חרשת . קיר חרשת שם עיר גדולה בערי מואב וזכר אותה בכל מפלת מואב ולפי שהיתה בעלת שם זכר אותה ולא זכר הערים האחרות שהרסו ופירוש עד השאיר הכל הרסו והפילו עד השאיר קיר חרשת לבדה שהיתה עיר בצורה ובה לא השאירו אלא אבני החומה זהו אבניה אבני העיר הזאת כי כל מה שהיה מחוץ לעיר הרסו והפילו העצים וכל האבנים היו משליכים בחלקות הטובות ונשארה חומת העיר הזאת : ויסבו הקלעים ויכוה . הכו בחומה עד שהרסוה ידמה כי לשאר הערים לא היו צריכי' להם קלעים אלא היו כובשים הערים ואחר כן היו הורסים אותם ולזאת שהיתה עיר בצורה הוצרכו הקלעים והקלעים האלה לא היו קלעים ביד אלא קלעים שמשליכים אבנים גדולות בדיק וכיוצא בו שאבן אחת משא כבד ומשליכין באותן הכלי' האבן לחומה עד שישברו החומה וכן עשו לקיר חרשת והכוה וי"ת עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוהא ואסחרו קלעיא ומחוהא : (כו) וירא מלך מואב . מלך מואב היה בתוך העיר הזאת כמו שאמר למעלה כי נסו מפניהם וחשבו להשגב בעיר הזאת וכראותו כי חזק ממנו דבר המלחמה הזאת לקח עמו שבע מאות איש להבקיע אל מלך אדום לצאת מן העיר כי אפשר כי מלך אדום היה קרוב לעיר יותר משני המלכים : חזק ממנו המלחמה . פירוש דבר המלחמה וחזק פועל עבר כי חציו קמץ וחציו פתח : (כז) ויקח את בנו הבכור. פי' אדוני אבי ז"ל כי בן מלך אדום הראוי למלוך תחתיו היה ברשות מלך מואב ומפני זה בא עם שני המלכים כי חשב להוציא בעזרתם בנו מתחת יד מלך מואב וכשחשב מלך מואב להבקיע אל מלך אדום ולא יכול לקח בקלפו את בן מלך אדום והעלהו על החומה ושרפו לעיני אביו זהו ויעלהו עולה שרפו כמו ששורפין העולה : ויהי קצף גדול על ישראל . ממלך אדום כי חשב כי בעזרתם יוציא בנו מתחת יד מלך מואב וזהו שאמר הכתוב על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד ורבי אחי ר' משה ז"ל פי' כי כאשר חשב להבקיע מלך מואב אל מלך אדום אז לקח בנו באותה המלחמה חטפו מהם והעלהו על החומה ושרפו לעיני אביו ויהי קצף גדול על ישראל ממלך אדום שלא עזרהו להצילו מידם. ובדרש ויעלהו עולה שאל מלך מואב מפני מה אומה זו ראויה לנסים האלה אמר לו אברהם אביהם העלה את בנו עולה אמר להם אף אני אעשה כן והעלה את בנו עולה וחלקו בדבר זה מהם אמרו לשם שמים העלה אותו וזה שאמר ויהי קצף גדול על ישראל שנתקצף הקדוש ברוך הוא עליהם כי מלך מואב לא חמל על בנו כשחשב לעשות בו רצון האל וישראל היו מקיפים אותו בכל יום והוא חשב לעשות רצון האל ואינו כמו שאמרו אשר לא צויתי זה יפתח שהעלה את בתו ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שהעלה את בנו מהם אמרו כי לע"ג העלה ומפני זה חסר וי"ו החמה כי היה עובד לחמה והעלה את בנו לחמה ומה שאמר ויהי קצף גדול שנזכרו עונותיהן של ישראל באותה שעה שגם הם היו שורפים את בניהם לע"ג ולאשרה. ואמר הכתוב וכמשפטי הגוים לא עשיתם ואמרו רז"ל כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם : וישבו לארץ . כל אחד מהמלכים שב לארצו . ובדרש באותה שעה ירדו ישראל למדרגה התחתונה : וישבו. כתיב חסר כלומר ישבו לארץ כמו וישבו אתו לארץ : (א) ואשה אחת. אמרו שהיתה אשת עובדיה : עבדך אישי מת . י"ת עבדך עובדיה בעלי מית ואת ידעת ארי עבדך הוה דחיל ׃

רלבג

בקלות : (כד) ויכו בה והכות את מואב. הנה הכתיב ויבו בבי"ת וקרי ויכו בכ"ף והכוונה בהם שכבר הכוס במחנה ההוא שבאו שם והוא מחנה ישראל ובא בלשון נקבה על דרך אם תחנה עלי מחנה ואחר זה השלימו להכות את מואב במקומותיהם : (כה) והערים יהרסו. עד השאיר אבניה בקיר חרשת. ר"ל שבעיר ההיא לבדה השאיר אבניה כי היא היתה חזקה מאד וכבר היו סובבים הקלעים ומכים אות' והנה היה שם מלך מואב וכראותו כי חזק ממנו דבר המלחמה לקח אתו שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו אז לקח במחנה מלך אדום בנו הבכור של מלך אדום אשר ימלוך תחתיו והעלהו עולה על החומה ר"ל ששרף אותו כאמרו על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד : (כז) והנה הביאה זה הענין קצף גדול על ישראל ר"ל שכעסו מאד על שקרה זה המקרה הרע למלך אדום שבא לעזור להם או יהיה הרצון שהיה למלך אדום קצף גדול בעבור ישראל כי בסבתם קרה לו זה : (א) ואשה אחת מנשי בני הנביאים . ידוע כי בני הנביאים היו כלם יראים ה' ולזה

מצודת ציון

חרב : (כה) הקלעים. משליכי אבני קלע : (כו) אותו . עמו : להבקיע . מל' בקיעה ור"ל להפריד המחנה ולעבור דרך בה : ד (א) והנושה . המלוה כמו והאיש אשר אתה נושה בו (דברים כד)

מצודת דוד

הכו וחזרו והכו : (כה) איש אבנו . כ"א השליך האבן אשר היה עליו להשליך : עד השאיר אבניה וכו' . ר"ל לא השאירו בעיר קיר חרשת כ"א אבני החומה עם שהיתה מטרפולין של מואב : ויסובו . אחר זה הפילו גם החומה עם אבני הקלע : (כו) המלחמה. עם המלחמה הבא עליו : להבקיע . ר"ל לעבור בתוך המחנה אל מלך אדום להלחם עמו ולא יכלו לבוא עד מקומו : (כז) ויקח את בנו . כי בא למקום בנו ולקחו עמו ושרפו כליל כעולה על החומה מול אביו מלך אדום : ויהי קצף . מלך אדום קצף על ישראל כי בעבורם באה לו הרעה ההיא ולא רצו להצילו. ורז"ל אמרו שמלך מואב העלה בנו לעולה מהם אמרו לשמים ומהם אמרו לעבוד' כוכבים ובעבור זה קצף ה' על ישראל וכו' : ד (א) ואשה וכו' . ארז"ל שהיתה

את יהורם בין זרועיו שפשטו ליטול רבית : (ב) אסוך שמן . כדי סיכת שמן והאל"ף בתיבה מן היסוד כמו אל"ף של ואחותי באזניכם (איוב י"ג ז') והאל"ף של אבח' חרב (יחזקאל כ"א כ') : (ד) וסגרת הדלת . כבוד הנס הוא לבא בהצנע : והמלא תסיעי . מלפניך ותתני כלי אחר במקומו למלאותו וצלוחית השמן לא תזוזי ממקומו לפי שהקב"ה עושהו כמעין ואין דרך מעין לזוז ממקומו מדרש אגדה שמעתי : (ה) הם מגישים אליה . הכלים : (ו) ויעמד השמן . מלבא עוד ומדרש אגדה בב"ר הוקיר שער השמן : (ז) ותבא ותגד וגו'. באת ליטול עצה אם למכור אם להניחן עד שיוקר עוד אמר לה לכי מכרי כי יש די לכל נשייך ולחיות את ובניך בנותר עד שיחיו המתי' : (ח) ושם אשה גדולה. חשובה וראיתי בפ' דר' אליעזר אחותה של אבישג השונמית היתה

רלבג

ולזה אמר' כי עבדך היה ירא את ה' ולא היה עובד ע"ג ואמר' זה כי רוב ישראל עובדי' ע"ג אז : (ב) כי אם אסוך שמן . הנה אסוך הוא כלי קטן ישימו בו שמן לסוך והנה היה זה המופ' שבהריק הכלי הזה היה כל האויר הנכנס שם מתהפך לשמן בדרך ההפך המטה לנחש היה זה המופ' בפעם אחת לבד ולזה צוה אותה שתשאל תחלה כלים רקים מאת כל שכניה כל מה שאפשר לה כדי שיהיה לה מהשמן שיעור רב והיא היתה מוצקת על הכלי ובהיותו מלא בניה מסיעים הכלי המלא ושמי' הכלי הריק באופן שביצקה אחת כמלאו כל הכלים זה אחר זה : (ז) ותבא ותגד לאיש האלהי'. הנה לא רצתה לעשות מזה השמן דבר אם לא בעצת הנביא כי לא היתה יודעת מה רצון הנביא בזה : ושלמי את נשייך . ר"ל פרעי את חובך כטעם לוה רשע ולא ישלם : (ח) ושם אשה גדולה . ר"ל אשה חשובה ונכבדת : ותחזק בו לאכל לחם . אחשב שהשתדלה בכל עוז שיאכל לחם או בבית' ושיבא שם בכל עת שיהיה בעיר שונם ואחשוב שלא נתפרס' לה עדיין

לַעֲבָדִים׃ ב וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה
אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָכִי לך ק'
בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת
כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ ג וַיֹּאמֶר לְכִי ל'
שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־
שְׁכֵנָיְכִי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ שכניך ק' ג' חס' ח'
ד וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־
בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה
וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ ה וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר ל' וא' ומלא ברכת ה'
הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּישִׁים ג'
אֵלֶיהָ וְהִיא מיצָקֶת׃ ו וַיְהִי ׀ כִּמְלֹאת מוצקת ק' ג' ב' חס' וא' מלא
הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי
עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי
וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ ז וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ
הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־ ב' בתרי ט"ס'
הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיָכִי וְאַתְּ °בָּנָיְכִי נשיך ק' ובניך ק'
תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ ח וַיְהִי הַיּוֹם
וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה

בְּנֵי לֵיהּ לְעַבְדִין׃ ב וַאֲמַר לַהּ אֱלִישָׁע מָה אַעֲבֵיד לִיךְ חֲוִי לִי מָא אִית לִיךְ בְּבֵיתָא וַאֲמַרַת לֵית לְאַמְתָךְ כָּל מִדַּעַם בְּבֵיתָא אֱלָהֵין מָנָא דִמְשַׁח׃ ג וַאֲמַר אֱזִילִי שְׁאִילִי לִיךְ מָנִין מִן בָּרָא מִן כָּל שְׁבָבַיְכִי מָנִין רֵיקָנִין לָא תַזְעִירִין׃ ד וְתַהֲכִין וְתֵיגִיפִין דָשָׁא בְּאַפִּיךְ וּבְאַפֵּי בְרָךְ וּתְרִיקִין עַל כָּל מָנַיָא הָאִלֵּין וּמָנָא דְאִתְמְלֵי תְּסַלְקִין׃ ה וַאֲזַלַת מִלְּוָתֵיהּ וַאֲגִיפַת דָשָׁא בְּאַפָּהָא וּבְאַפֵּי בְנָהָא אִינוּן מְקָרְבִין לַהּ מָנַיָא וְהִיא מְרִיקָא מִשְׁחָא׃ ו וַהֲוָה כְּמִשְׁלַם מָנַיָא וַאֲמַרַת לִבְרַהּ קְרֵיב לִי עוֹד מָנָא וַאֲמַר לַהּ לֵית עוֹד מָנָא וּפְסַק מִשְׁחָא׃ ז וַאֲתַת וְחַוִיאַת לִנְבִיָא דַיְיָ וַאֲמַר אֱזִילִי זַבִּינִי יַת מִשְׁחָא וְשַׁלְמִי לְמָרֵי חוֹבָתִיךְ וְאַתְּ וּבְנַיִךְ תִּתְפַּרְנְסִין מִדִּישְׁתָּאַר׃ ח וַהֲוָה יוֹמָא וַעֲבַר אֱלִישָׁע לְשׁוּנֵם וְתַמָּן אִתְּתָא דַחֲלַת חֶטְאִין

רקים ג' חס' בלישנא וסי' בהגלות נגלות . אנשים רקים בני . כלים רקים אל תמעיטי . מגישים ג' בקריאה וסי' מגשים מנחה ועבדים את שלמה . והיא מוצקת . מגישים על מזבחי לחם מגאל ואמרתם . מגשים דשלמה חסר :

תולדות אהרן אין לשפחתך . זוכר יתרו ולך לך ולו : אל שונם . זוכר בשלח :

דחיל מן קדם ה' כד קטילת איזבל רשיעתא וגו' כבעמ"ד . ובתרגום של תוספתא עוד מאתן ושתין וחמשא זמנין נוחת אתת עובדיה כהאי גונא ולא הוה משגח ולא ידעה מה למעבד עד דאזלא לבי קבריה ונוחא דחלא דה' דחלא דה' ואשתמע לה קלא מביני מיתיא מאן הדין דחלא דה' דקא בעית ארבעה איקרו דחלא דה' אברהם ויוסף ואיוב ועובדיה אותיבה ואמרה לא בעינא אלא האי דכתיב ביה דחלא דה' לחדא וכד אודעוה קברי' הוה קא מתפלשא בקבריה וקא נוחא ואמרה מרי מרי היכא רוחצניך לי בשעתא די דמכתא ודמותא כד אמרית לך למאן את שביק לי וית תרין בני ואתיבתני דרבון דעלמא רחצן לי ואמרת לי שבוק יתמך ואנא אקיימינון וארמלתך עלי תתרחץ וכדו לא אשתכח משזיב ויתמי כמי נוחי ואמרי קבלן אבא קבלן אבא אתיב עובדיה ואמר לה זילי לגבי אלישע בפורתא דמשחא דאשתאיר גביך ולברכיך ביה דאנא כי אטמרתינהו למאה נביאיא וזנתיהו במערתא בלחמ' ובמיא לא איטפיין בוציניה דמשחא מיניהו לא ביממא ולא בליליא לידכר ליה נבויא מילי דידי לקודשא בריך הוא וישלים לכו מאן דאוזפיניה דהכי אמר קרא דמוזיף למרי עלמא ה' כל מאן דרחים על עניא ועל מסכינא ובכן אזלת ואודעתיה לאלישע כולי האי : והנשה בא לקחת . בדרש מי היה זה זה יהורם בן אחאב עובדיה קיים כספו לא נתן בנשך ויהורם שנתן ברבית אמר לו הקדוש ברוך הוא עד עכשיו הוא חי ויבא יהוא ויהרגהו שנאמר בנשך נתן ותרבית לקח לא יחיה וכתיב ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרועותיו ויצא החצי מלבו על שהקשה לבו ויפשט זרועותיו ליטול רבית : (ב) מה יש לכי . כתיב לכי וקרי לך וכן שכיניכי נשיכי ובניכי כתובין ביו"ד באחרונה כמו הסולח לכל עוניכי תחלואיכי חייכי והקרי אחר הרוב : אסוך שמן . לגין שיש בו שמן והאל"ף נוספת והוא מן סוך לא סכתי לפי שסכין ממנו נקרא כן : (ד) והמלא תסיעי . כתרגומו תסלקי כלומר שתסלקי אותו ממקומו ושימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי ובאמרו לה והמלא תסיעי הודיעה שלא תזוז היא ממקומה והאסוך בידה כי מעשה נס לא יהיה אלא במקום שהתחיל בו : (ה) מיצקת . כתוב ביו"ד על דרך הכתובין ביו"ד מבנין הפעיל מאין תמורה כמו מטיבים את לבם וקרי בוי"ו על דרך הרוב בבנין הפעיל מנחי הפ"א שמומרת בהם היו"ד בוי"ו : (ו) ויהי כמלאת הכלים . באגדה ובתרגום של תוספתא ואיה כמשלם מניא ואמרת לבנה קריב לי עוד מאני תבירי דחספא דמאן דיגזר על מאנין ריקנין דימלון יגזר על מאני תבירי ויתקנון והוא לקיט מאני שבירי ומשוי חד על חד ומתחברי במימרא דה' קוב"ה ועמודא דמשחא טייף על כולהון עד דשלימו כל פסקי מאנייא אמר ברא לית עוד מנא ושמע עמודא דמישחא ופסק : (ז) ושלמי את נשיכי . ושלמי למרי חובותיך ובתוספתא וכד אתרחיש לה ההוא ניסא אמרת ליה לנביא דה' אית עלי עשור מהאי מישחא או לא אמר לה בעליך זן נביאיא דה' במילתא דליכא עליה עשורא ואף את לית על משחך עשור דמן ניסא הוא הדרה ואמרה ליה מה נעביד מבני דאחאב אי שמעי אלי ואנסי לי מתיב ואמרה לה דסגר פומא דכלבי דמצרים ועתיד למיסגר פום אריותא דדניאל יטמטם עינוהי דבני אחאב ויסגר אדניהון דלא לבאשו לך יהבית אודיתא ותושבחתא ואזלת : (ח) אשה גדולה . חשובה בעלת נכסים ובעלת השם . ובדרש כי אחותה של אבישג השונמית היתה אמו

של

מצודת דוד

אשת עובדיה והנושה היה יהורם בן אחאב ובחיי אחאב הלוה לו ממון ברבית לכלכל את הנביאים : לעבדים . בעבור חוב הממון : (ב) מה יש לך . לשיחל הברכה שורה בו : כל בבית . כלל לא : (ג) מן החוץ . מן האנשים שחוץ לביתך ולתוספות ביאור אמר מאת כל שכניך : אל תמעיטי . אל תשאלי מעט כ"א הרבה כלים : (ד) והמלא תסיעי . הכלי אשר תמלא תסיע ממקומה להעמיד האחר תחתיה ולא תזוז האסוך ממקומה על כי האסוך נעשה כמעין ואין מדרך המעין לזוז : (ה) הם מגישים . את הכלים הריקים כי היא לא זזה ממקומה עם האסוך : (ו) הכלים . אשר שאלה : הגישה וגו' . כי לא ידעה אשר כבר נתמלאו כולם : ויעמוד השמן . לא היה נשפך עוד : (ז) בנותר . בדמי השמן על דמי החוב : (ח) ויהי היום . ר"ל בא היום

מצודת ציון

כד) : (ב) אסוך . שם כלי השמן ויקרא כן על שם שסכין ומושחין ממנו : (ד) בעדך . כנגדך : תסיעי . תעקור ממקומה : (ז) נשיך . מלוותך : מדי . מתי ר"ל בכל זמן : (ט) אישה . בעלה : קול .

אשר

גְּדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי
מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃
ט וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי
אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ
תָּמִיד׃ י נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה
וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא
וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃
יא וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־
הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ יב וַיֹּאמֶר אֶל־
גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת
וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ יג וַיֹּאמֶר
לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ
אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת
לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־
שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי
יֹשָׁבֶת׃ יד וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ
וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ
זָקֵן׃ טו וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ
וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ טז וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד
הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתְּי חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר

ב' יקה אתכם ג' חס'
ו' דסמי'
י"ח ס"פ
ב' פסו' בטע' ויאמר הביס' ראובן ודין כ"ד סגול
ב' קמץ
ב' קמץ
את ק' כ"כ

וְאַתְקֵיפַת בֵּיהּ לְמֵיכַל
לַחְמָא וַהֲוָה בִּזְמַן מִעְדּוֹהִי
מִתְפְּנֵי לְתַמָּן לְמֵיכַל לַחְמָא׃
ט וַאֲמַרַת לְבַעְלַהּ הָא כְעַן
יְדַעְנָא אֲרֵי נְבִיָּא דַיְיָ
קַדִּישָׁא הוּא מִתְפְּנֵי לְוָתָנָא
תְּדִירָא׃ י נַעְבֵּיד כְּעַן
עִלִּית כְּתְלָא זְעֵירָא וּנְתַקֵּן
לֵיהּ תַּמָּן אֲתַר עַרְסָא
וּפָתוֹרָא וְכוּרְסַיָּא וּמְנַרְתָּא
וִיהֵי בְּמֵיתוֹהִי לְוָתָנָא
יִתְפְּנֵי לְתַמָּן׃ יא וַהֲוָה
יוֹמָא וְעַל לְתַמָּן וְזָר
לְעִילִיתָא וּשְׁכֵיב תַּמָּן׃
יב וַאֲמַר לְגֵיחֲזִי עוּלֵימֵיהּ
קְרֵי לְשׁוּנַמִיתָא הָדָא וּקְרָא
לַהּ וְקָמַת קֳדָמוֹהִי׃ יג וַאֲמַר
לֵיהּ אֱמַר כְּעַן לַהּ הָא
עֲסֵקְתְּ לַנָא יָת כָּל עִסְקָא
הָדָא מָה לְמֶעְבַּד לִיךְ
הַפִּתְגָם אִית לִיךְ לְמַלָּלָא
עִם מַלְכָּא אוֹ עִם רַב חֵילָא
וַאֲמַרַת בְּגוֹ עִסְקֵי עַמִּי
אֲנָא מְסוֹבְרָא׃ יד וַאֲמַר
וּמָה לְמֶעְבַּד לַהּ וַאֲמַר
גֵּיחֲזִי בְּקוּשְׁטָא בַּר לֵית
לַהּ וּבַעְלַהּ סִיב׃ טו וַאֲמַר קְרֵי לַהּ וּקְרָא לַהּ וְקָמַת בְּתַרְעָא׃ טז וַאֲמַר לְזִמְנָא
הָדֵין בְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין תְּהֵא מְחַבְּקָא בְּרָא וַאֲמַרַת

של עודה הנביא וי"ת דהלת חטאין : (ט) הנה נא ידעתי. כי היה ידוע אלישע בישראל כי איש אלהים הוא וקדוש ואע"פ שאמרה נא אינו אומר כי עתה ידעה ולא קודם זה אלא מלת נא ר"ל עתה צריך לנו לעשות לו דבר כיון שהוא רגיל אצלינו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא וצריך שנעשה לו כבוד ונייחד לו מקום בביתינו וכמוהו הנה נא העיר הזאת קרובה אינו אומר כי עתה תהיה קרובה ולא קודם זה אלא עתה צריך אני להמלט בה כיון שהיא קרובה ורז"ל דקדקו מלת נא ר"ל שעתה ידעה כי קדוש הוא ולא קודם זה ואמרו מנא ידעה ואמרה שלא ראתה לו קרי במטתו : (י) עלית קיר. עלי' בנויה בקירות אבנים או לבנים לא במספס : (יג) חרדת אלינו. לשון תנועה והשתדלות על הדבר וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו יחרדו כצפור ממצרים ובענין זה ת"י הא עסקת לנא ית כל עסקא הדא : היש לדבר לך. ר"ל שידבר בעבורה אם תצטרך והיא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת כלומר בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו בעבורי אם אצטרך ואמר אלישע לגחזי כי היא הלכה מלפניו ואחר שענתה לו לפיכך שאל אלישע לגיחזי : (יד) ומה לעשות. כלומר במה נוכל לגמלה טובה לטובה שעשתה עמנו אמר גיחזי אבל בן אין לה כלומר לזה שאלת אינה צריכה ולא לשום דבר אבל לזה הדבר צריכה כי בן אין לה ואישה זקן כלומר אם תאמר אין לה עתה יהיה לה בן לזמן שיבא אישה זקן ולא ידע יום מותו כי קרוב לפרקו הוא ואם תוכל שיהיה לה בן ממנו זו תהיה לה טובה גדולה וי"ת בתוך עמי אנכי יושבת בגו עסקי עמי אנא מסוברא : (טו) קרא לה. כי כבר הלכה מלפניו : (טז) ויאמר למועד הזה. אפשר שנאמר לו באותה העת בנבואה או אמר מלבו ובטח באל יתברך שיקיים דברו כמו שכתוב באדם הצדיק ותגזר אומר ויקם לך וכן כתיב בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה וכן אמר בדרש רצון יראיו יעשה עשה הקב"ה רצונו של נביא והרתה וילדה : כעת חיה. למועד הזה כעת שתהיה ראויה שתהיה יולדת לשבעה חדשים או לתשעה והיולדת תקרא חיה בדברי רז"ל והחיה תגעיל את הכנדל : חובקת בן. שתטלי

היתה : ויהי מדי עברו. באות' העיר יסור אל בית' לאכל לחם. יסור. לשון הוה היה סר שם : (ט) הנה נא ידעתי. שלא ראת' זבוב על שלחנו וקרי על סדינו : (יא) ויהי היו'. ויהי יום א' : חרדת אלינו. בשבילנו : את כל החרדה הזאת. לשום אל לבך את העסק הזה כמו וחרד על דברי (ישעיה ס"ו ב') זהיר על הדבר שיהא עשוי ונותנו אל לבו : מה לעשות לך. מה את צריכה שנעשה לך שבשבילנו עסקת כל זה : בתוך עמי. בתוך קרובי אין אדם מזיקני איני צריכה למלך ולא לשר הצבא : (יד) ויאמר אלישע לגחזי : ומה לעשות לה. כנגד הטובה הזאת : (טו) למועד הזה כעת חיה. כמו שאת קיימת היו' ולשלום כך תהי קיימ' למועד הזה וחובקת בן : אל אדוני. אל תאמר חובקת בן מה לי חבוקו אם סופי לקוברו וזה שאמרה לו כשמת הלא אמרתי לא תשלה אותי

רלבג

עדיין מעלת אלישע אך היה דרכ' להביא לביתה מה שתוכל מהאורחי' הבאי' בעיר וזה כי זה היה בתחלת ענין אלישע לפי מה שירא' מהזמן שהיה זה קודם מה שאמר אלישע מחר סאה סלת בשקל וסאתים שערי' בשקל בשע' שומרון וזה שכבר בנתה העליה אחר זה ולקץ שנה מעת בא שם אלישע ילדה בן וגדל הבן ההוא עד שכבר יצא אל הקוצרים ואמ' לאביו ראשי ראשי ואח' זה אמ' לה שתצא לגור באשר תגור כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ואחר שבע שנים סר הרעב וכשתחקור בזה תמצא שזה היה אצל תחלת מציאת נבואת אלישע ולזה איננו מן הפלא אם לא היה מפורסם לה שיהיה נביא ויתכן שחקרה מעניניו כשראתה עברו אצלה תמיד מפני ראותה כל מנהגיו בתכלית מהשלמות ואז נתבאר לה שהוא איש אלהים קדוש : (י) נעשה נא עלית קיר קטנה. אחשוב שהקיר בנויה היתה כמשכת העלייה כמו הענין בבנין הכפה מאלט"ו בלע"ז : ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנור'. ר"ל כי למעלתו אין ראוי שישתתפו בני הבית עמו ולא להשתמש בכלים שהוא ישתמש בהם ולזה רצת' שיהי' לו שם כלי תשמישו מיוחדים לה: (יג) ויאמר לו אמר נא אליה. הנה לא רצה אלישע לדבר עם האשה אם לא כשהביאו לזה הכרח ואלו הדברים הספיק שיאמר לה גחזי ולזה לא קרא לה גחזי שתעמד בפתח כי לא היה רצון אלישע לדבר עמה אבל עמד' בחוץ לפני גחזי ויהי' גחזי בחוץ קרו' לאלישע או היה סמוך לפתח העלייה: הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת. ר"ל הנה פחד' שלא תוכלי לנו לעשות הראוי מהכבוד כל הפחד הזה עד שהביאך זה לעשות כל מה שעשית לי מהכבוד : מה לעשות לך. להשיב גמול על הטובה הזאת היש לדבר בעבורך אל המלך או אל שר הצבא ולדבר אליהם בעבורך ותאמר בתוך עמי ומשפחתי אנכי יושב' ולזה אין לי עסק עם אדם יצטרך לי בעבורו לדבר אל המלך או אל שר הצבא : (יד) ויאמר אלישע לגחזי ומה לעשות לה. מהטובות לתת גמול ע": . ויאמר גחזי באמת בן אין לה והאישה זקן ולזה איננו מוכן מאד אל ההולד' עם שמלדה אפשר ג"כ שימנע פרי בטן להיותה עקרה: (טו) ויקרא לה ותעמד בפתח. הנה זה המאמר מפני שהוא נבואה רצה אלישע בעצמו לאמרו לה: (טז) כעת חיה. ר"ל

כפת

יסר ז' חסרים בלישנא סורה בקריאה וסי' ויאמר משה אסרה נא ואראה. בטבעות הארון. ידך לא אסרות. לכו סרו רדו מתוך עמלקי. יסר שמה לאכל לחם. מי פתי יסר הנה. וחברו. ולא תסרו ימין ושמאל דואתחנן: ה' פסוקים שמה שמה וסי' הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה. מהר המלט שמה כי לא אוכל. ויסר אל העליה וישכב שמה. מקום המשפט שמה הרשע. שמה חבלתך אמך שמה : מה ומה כ"ד פתחין וסי' נמסר בסדר כי תשא

תולדות אהרן קדוש הוא. עקידה שער מה זוכר תרומה (סנהדרין כט יבמות ג) : עלית קיר. ברכות יא (ברכות ח) סנהד' כח): הנה חרדת. עקידה שער מה :

מצודת ציון

(י) קיר. כותל : ונשים. מל' שימה : (יג) חרדת. ענין תנועה חזקה ואם היא מבלי פחד כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו (ש"א טז) : (טז) חיה. כן נקראת היולדת ובדרז"ל וכחיה תגעול את

מצודת דוד

אשר עבר אלישע אל שונם : אשה גדולה. אשה חשובה : ויהי מדי עברו. מיום ההוא והלאה מדי עברו וכו' : (ט) הנה נא ידעתי. מכירה אני בו שהוא איש קדוש ואין מהראוי לשבת אתנו יחד ואמרו רז"ל האשה מכרת באורחים יותר מן האיש : עובר. אף הוא עובר עלינו תמיד בכל עת בואו כה ואיך ישב עמנו יחד פעמים רבות : (י) עלית קיר. עליה קטנה בנויה בקיר אבנים בנין מעולה : יסור שמה. להתבודד בחדרו לבד : (יא) ויהי היום. בא היום אשר בא שמה אחרי עשותה את העליה : (יג) אמר וכו'. לא רצה לדבר עם האשה פא"פ : הנה חרדת וכו'. ר"ל בעבור שאת מטרחת עצמך הטרחה הזאת בעבורינו ומהו הגמול לעשות לך האם יש לך דבר מה לדבר בעבורך אל המלך וכו' : בתוך עמי. ר"ל אני יושבת בתוך בני

אותי: אל תכזב. אל תראני דבר שיפסוק יש בידך לבקש רחמים ויתן לי בן אך בבקשה ממך אל תתן לי אלא בן של קיימא: אל תכזב. כמו לא יכזבו מימיו (ישעי' נ"ח): (יז) כעת חיה. כעת הזאת שהיתה בחיי' ובשלום ולכך נקוד כעת: (יט) ראשי ראשי. הנני חולה בראשי: ויאמר. אביו אל אחד מן הנערים שאהו אל אמו:

(כד) נהג ולך. מהר: אל תעצר לי. אל תעכב על ידי את הרכיב': (כו) ותאמר שלום. הרי זה מקרא קצר שהרי היה לו לכתוב וישאל לה ותאמר שלום:

הלא

רלבג

כעת הזה העומד וקרא העת ההיא חיה להיות זה החלק מהזמן לבדו נמצא כי הזמן החולף כבר נעדר והעתיד עדיין לא נכנס במציאות וכבר בארנו זה בפרשת וירא אליו באור שלם: אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך. ר"ל שהיא אומרת זה דרך בקשה לא יהיה זה אדני לא תכזב בשפחתך בעבור שפחתך להביא לי טובה שאינה טובה אם לא יתקיים הילד כי אלישע לא הבטיחה שיחיה כמו שהיה נראה מבקשת גחזי שאמר אבל בן אין לה וזהו ג"כ מה שזכרה אחר זה שאמרה לו לא תשלה אותי ר"ל בל תתן לי טובה שלא תהיה אלא לתת לי שלוה להניח לי משלם תשוקתי אל שיהיה לי בן כי אינני חפצה בזה מזה הילד אם לא יתקיים הילד: (יט) ראשי ראשי. התרעם הילד לאביו שכבר היה כואב לו ראשו ואז אמר למשרתו שיהיה שם שישא הנער אל אמו: (כא) ותשכיבהו על מטת איש האלהים. חשבה שבזכות הנביא יהיה הולד יותר נשמר שם: (כג) היום לא חדש ולא שבת. ידמה שבימים האלו היו באים לפני הגדולים לשמוע דבריהם והם יורו אותם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון: ותחבוש האתון. ר"ל שכאשר חבשה האתון על יד משרתה אמרה לו שינהג האתון וילך לפניה ולא יעצור בעבורה האתון מללכ' כדי שתרכב על האתון אם לא תאמר לו שתרצה לרכוב בעבו' העיפו': (כה) הנה השונמי' הלז. ר"ל הנה זאת שאנו רואים היא השונמית: (כו) ותאמר שלו'. לא רצת' לפתוח פיה לרע: (כז) ברגליו. להשתחוות לו ולהתחנן לפניו בעד בנה והנה נגש גחזי לדחותה

אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב
בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ יז וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד
בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר
אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ יח וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיְהִי
הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃ ל'
יט וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי ׀ רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר ל' דסמי'
אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ כ וַיִּשָּׂאֵהוּ ב' בחיקך
וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ
עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ כא וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ ב' חד חס' וחד מלא
עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר
בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ כב וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ
וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־ ו'. ל'
הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה
עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃
כג וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתְּי הֹלֶכְתִּי אֵלָיו הַיּוֹם את ק' הלכת ק'
לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃
כד וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ ל'
נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־ ל'
אָמַרְתִּי לָךְ׃ כה וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ
הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת
אִישׁ־הָאֱלֹהִים אוֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר
אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז׃ ל'
כו עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ ג'ר"פ בסיפ' הנה בטחת המבלעדי ודין
הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם
לַיֶּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ כז וַתָּבֹא אֶל־
אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק
בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר ל'

בְּבָעוּ רִבּוֹנִי נְבִיָא דַיְיָ לָא
יִתְכַּדַּב פִּתְגָמָךְ בְּאַמְתָךְ׃
יז וְעַדִיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת
בַּר לְזִמְנָא הָדֵין כְּעִדָּן דְהִיא
קַיָמָא דִי מַלִיל עִמַהּ
אֱלִישָׁע׃ יח וּרְבָא רַבְיָא
וַהֲוָה יוֹמָא וּנְפַק לְוַת
אֲבוּהִי לְוַת חַצְדַיָא׃
יט וַאֲמַר לַאֲבוּהִי רֵישִׁי
רֵישִׁי וַאֲמַר לְעוּלֵימָא סַבְהִי
אוֹבְלֵיהּ לְאִמֵּיהּ׃ כ וּנְסַבֵיהּ
וְאוֹבְלֵיהּ לְאִמֵּיהּ וִיתֵיב עַל
בִּרְכָּהָא עַד עִדָּן טִיהֲרָא
וּמִית׃ כא וּסְלֵיקַת
וְאַשְׁכְּבְתֵּיהּ עַל עַרְסָא
דִנְבִיָא דַיְיָ וַאֲגִפַת בְּאַפּוֹהִי
וּנְפַקַת׃ כב וּקְרַת לְבַעְלַהּ
וַאֲמַרַת שְׁדַר כְּעַן לִי חַד
מִן עוּלֵימַיָא וַחֲדָא מִן
אַתְנַיָא וְאֶתְמְטֵי לְוַת נְבִיָא
דַיְיָ וְאֵתוּב׃ כג וַאֲמַר מָא
דֵין אַתְּ אָזְלַת לְוָתֵיהּ יוֹמָא
דֵין לָא יְרַח וְלָא שַׁבְּתָא
וַאֲמַרַת שְׁלָם׃ כד וְזָרִיזַת
אֲתָנָא וַאֲמַרַת לְעוּלֵימָהָא
דְבַר וְאֵזֵיל לָא תִדְחוֹק
עֲלַי לְמִרְכַּב אֱלָהֵין כַּד
אֵימַר לָךְ׃ כה וַאֲזַלַת וַאֲתַת
לְוַת נְבִיָא דַיְיָ לְטוּר כַּרְמְלָא
וַהֲוָה כַּד חֲזָא נְבִיָא דַיְיָ
יָתַהּ מְקָבֵיל וַאֲמַר לְגֵיחֲזִי
עוּלֵימֵיהּ הָא שׁוּנַמִית דִיכִי׃
כו כְּעַן רְהוֹט כְּעַן לְקַדָמוּתַהּ
וֶאֱמַר לַהּ הַשְׁלָם לִיךְ הַשְׁלָם
לְבַעְלִיךְ הַשְׁלָם לְרַבְיָא
וַאֲמַרַת שְׁלָם׃ כז וַאֲתַת לְוַת נְבִיָא דַיְיָ לְטוּרָא וְאַתְקִיפַת בְּרַגְלוֹהִי וּקְרִיב גֵּיחֲזִי לְמִידְחָהּ

שתטלי אותו בחיקך: אל אדוני. אמרה שני פעמים אל לחזק הדבר לבקש ממנו שלא יכזב בה שיהיה הדבר על כל פנים אחר שיחל אותה עליו ושיהיה בן של קיימא כי מה יועיל לה אם לא יהיה בן של קיימא ופי' אל תכזב בשפחתך כמו אשר לא יכזבו מימיו וי"ת אל אדוני בבעו רבוני ותרגם אל תכזב לא יתכדיב פתגמך באמתך: (יז) כעת חיה. כעדן דהיא קימא: (יט) ראשי ראשי. היה לו כאב הראש ודרך הכואבים או הנוהים לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה: (כג) אתי. כתיב ביו"ד וכן הולכתי כתיב ביו"ד כמו שנמצאו יודי"ן נוספות כמו אהבתי לדוש מלאתי משפט והקרי הולך אחר הרוב: לא חדש ולא שבת. למדו רז"ל מזה כי חייב אדם להקביל פני רבו בשבת וברגל שנאמר לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ובשבת היה לה ללכת אליו ואדוני אבי ז"ל פירש לא עבר לא חדש ולא שבת שראית אותו מה לך ללכת אליו עתה: ותאמר שלום. לא רצתה לגלות לאדם עד שתראה הנביא: (כד) נהג ולך. י"מ כי היא היתה רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר שיכה האתון במתג למהר ללכת. ופי' אל תעצור לי לרכוב אל תעצור האתון ללכת בנחת בעבור רכיבתי אלא אם אומר לך נהג לך בנחת וי"מ כי היתה הולכת ברגל במר נפשה ואמרה לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעצור האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו ועל הדרך הזה ת"י אלא שתרגם אל תעצור על האשה שתרגם לא תדחוק עלי למירכב אלהין כד אומר לך: (כז) להדפה. בעבור כבודה

שלא

אתי ה' כתיב אתי וקרינן את וסי' קומי נא והשתנית. חבקת בן. מדוע אתי הולכת אליו היום. ואלישע דבר אל האשה. יען אכלת אדם אתי. וא' ואתי שדוד מה תעשי: עתה ג' ר"פ בסיפרא וסי' עתה רוץ נא לקראתה. עתה המבלעדי ה'. עתה הנה בטחת:

תולדות אהרן איש האלהים. עקידה שער ג. אל הקוצרים. (יבמות יד): לא חודש ולא שבת. סוכה כח ר"ה יז: להדפה. ברכות יא (סנהד' כט):

מצודת דוד

משפחתי ואין מי מהם עושה רעה עמדי שאצטרך לקבול ולהתרעם על מי: (יד) ומה לעשות לה. אחר שהלכה מפניו שאל לגיחזי ומהו א"כ הגמול שאעשה לה: אבל. באמת יש מקום לעשות לה גמול כי אין לה בן ואישה זקן ובדרך הטבע לא תלד עוד ואם תלד ע"י בן יתחשב לגמול רב: (טו) בפתח. בראותה שאיננו מדבר עמה פא"פ הוסיפה להתרחק ועמדה בפתח: (טז) למועד הזה כעת חיה. ר"ל לזמן הבא כעת הראויה להיות חיה ר"ל יולדת והיא ככלות תשעה חדשים שהם ימי הריון: את חובקת בן. ר"ל תשעשע עצמך עם בנך לחבקו ואף כי בתחלה לא דבר עמה פא"פ אבל אחר שראה צניעותה שעמדה בפתח חזר לדבר עמה: אל אדוני. אל תדבר כדברים האלה: אל תכזב. אל תאמר דבר הנפסק בעבור לשמח לב שפחתך ועל כי אמר חובקת בן המורה לשעשוע מה ולא הבטיחה שיתקיים לזה אמרה אל תשמחני בדבר שאינו מתקיים: (יז) אשר דבר. כפי אשר דבר אלישע: (יח) ויהי היום. בא היום אשר יצא אל אביו כשהוא עומד על הקוצרים: (יט) ראשי ראשי. יש לי כאב בראש וכפל המלה כדרך הצועק מכאב כמו מעי מעי אוחילה (ירמיה ד'): (כג) לא חדש ולא שבת. כי בר"ח ושבת היתה רגילה לקבל פניו: ותאמר שלום.

מצודת ציון

את הסנדל (יומא עג): תכזב. ענינו דבר הנפסק כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח): (כב) וארוצה. ענין מהירות ההליכה: (כד) תעצר. תעכב כמו נעצרה נא אותך (שופטים יג): (כה) הלז. הזאת: (כז) להדפה. לדחפה כמו אשר תדפנו רוח (תהלים א):

תשלם

ל' אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ
כ"ז מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא
ל' הִגִּיד לִי׃ כח וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת
ל' אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי׃
ד'. י"ג כט וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח
כ' מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי־תִמְצָא־אִישׁ
ל' לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא
תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי
הַנָּעַר׃ ל וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה
וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ
ד' מס' אַחֲרֶיהָ׃ לא וְגֵחֲזִי עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם
י"ג פסוקים ואין ואין אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין
קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־
לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר׃ לב וַיָּבֹא
י"ח אֱלִישָׁע הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת
ל' מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ׃ לג וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת
בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃
לד וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל־
כפיו ק' פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־כַּפָּו
ל' וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיָּלֶד׃ לה וַיָּשָׁב
ל' דסמי' וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל
ג'. ל' וַיִּגְהַר עָלָיו וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־שֶׁבַע

וַאֲמַר נְבִיָּא דַיְיָ שְׁבוֹק מִינַהּ
אֲרֵי נַפְשַׁהּ מְרִירָא לַהּ
וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְכַּסָּא מִנִּי
וְלָא אִתְחֲוָא לִי׃ כח וַאֲמַרַת
הֲשְׁאֵילִית בְּרָא מִן רִבּוֹנִי
הֲלָא אֲמָרִית לָךְ אִם מִתְיְהֵב
לִי בַּר קַיָּם אִם לָא לָא
תְנַסֵּים יָתִי׃ כט וַאֲמַר
לְגֵיחֲזִי זְרִיז חַרְצָךְ וְסַב
חוּטְרִי בִּידָךְ וְתֵיזִיל אֲרֵי
תִשְׁכַּח גְּבַר לָא תִשְׁאַל
בִּשְׁלָמֵיהּ וַאֲרֵי יִשְׁאַל
בִּשְׁלָמָךְ גַּבְרָא לָא
תְתֵיבִנֵּיהּ וּתְשַׁוֵּי חוּטְרִי
עַל אַפֵּי רַבְיָא׃ ל וַאֲמַרַת
אִמֵּיהּ דְּרַבְיָא קַיָּם הוּא יְיָ
וְחֵי נַפְשָׁךְ אִם אֶשְׁבְּקִינָּךְ
וְקָם וַאֲזַל בַּתְרָהּ׃
לא וְגֵיחֲזִי עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן
וְשַׁוֵּי יָת חוּטְרָא עַל אַפֵּי
רַבְיָא וְלֵית קָל וְלֵית דְּמָצִית
וְתָב לִקְדָמוּתֵיהּ וְחַוִּי לֵיהּ
לְמֵימַר לָא אִתְּעַר רַבְיָא׃
לב וַאֲתָא אֱלִישָׁע לְבֵיתָא
וְהָא רַבְיָא מִית רְמֵי עַל
עַרְסֵיהּ׃ לג וְעַל וַאֲגִיף
דַּשָּׁא בְּאַפֵּי תַרְוֵיהוֹן וְצַלִּי
קֳדָם יְיָ׃ לד וּסְלִיק וּשְׁכִיב
עַל רַבְיָא וְשַׁוִּי פּוּמֵיהּ עַל
פּוּמֵיהּ וְעֵינוֹהִי עַל עֵינוֹהִי וִידוֹהִי עַל יְדוֹהִי וְאַלְהֵי עֲלוֹהִי וְחַם בִּסְרֵיהּ דְּרַבְיָא׃
לה וְתָב וְהַלֵּיךְ בְּבֵיתָא זִמְנָא חֲדָא לְכָא וְזִמְנָא חֲדָא לְכָא וּסְלִיק וְאַלְהֵי עֲלוֹהִי וְאִתְמוֹרַק

רדק

שלא תשק רגלי הנביא או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו : העלים ממני . עד עתה כי באותה שעה שנפלה לרגליו נאמר לו בנבואה : (כח) לא תשלה אותי . כמו שאמרה אל תכזב בשפחתך ותשלה כמו תשגה תרגום שגגה שלו כלומר שלא תטעה אותי והנה לי לבן אם לא יחיה ות"י הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא תנסים יתי : (כט) חגור מתניך. אמר לו זה לפי שילך במהרה בזריזות : כי תמצא איש לא תברכנו. זה אמר לו כדי שלא יתעכב בדרך ותהיה כוונתו בשליחותו ולא יפנה לבו לדבר אחר לא במעשה ולא בדבור . ובדרש שהיה כשחוק בעיניו וכל האדם שהיה פוגע בו היה אומר לו התאמין שהמטה הזה מחיה את המת לפיכך לא עלתה בידו : (לא) ואין קול . לענות : ואין קשב . לשמוע כי אילו היה שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו אבל זה לא היה בו לא זה ולא זה : לא הקיץ הנער . מצאנו הקיצה למת כמו הקיצו ורננו שוכני עפר והסברא אשר אמרנו בילד שהחיה אליהו היא הסברא עצמה בזה הנער שהחיה אלישע ומצאנו לו סמך בדברי רז"ל ששאלו בן השונמית מהו שיטמא והיתה התשובה מת מטמא ואינו מטמא חי : (לד) וישם פיו על פיו . כמו שפירשנו באליהו שאמר ויתמודד על הנער והכל לכוין לשון התפלה על מי שמתפלל עליו כמו שאמר ביצחק לנכח אשתו ואפשר ג"כ להנשים על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם : ויגהר עליו . התכפל והשתטח עליו כמו ויגהר ארצה אבל זה ת"י ואלהי' עלוהי : (לה) וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה . וישב לארץ להתפלל כי כבר עלה על המטה אשר הנער שם ושכב עליו והתכפל עליו עד שחם בשרו ואחר כך שב לארץ והתפלל והתכפל עוד ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה לכוין לבו יותר וכן אמר דוד אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי : ויזורר הנער. נתעטש ותרגום

רשי

(כח) הלא אמרתי. לך אל תכזב בשפחתך : לא תשלה. לא תשגה אותי על דבר טעות : (כט) לא תברכנו . לא תשאל לשלום וכל זה שלא ירבה דברים וישאלהו להיכן אתה הולך והוא אומר להחיות את המת ואין זה כבוד השם להתהלל בו מי שבא על ידו והוא לא עשה כן אלא לכל השואלו הוא אומר רבי שלחני להחיו' את המת : (לד) ויגהר עליו . ת"י ואלהי עלוהי . הוא לשון עייפו'. יש דוגמתו בברייתא דהאזינו ובספרי . ומנחם פתר ויגהר פתרון המלה כפי ענינה נשתטח עליו : (לה) ויזורר נתעטש

רלבג

לדחותה ולהסירה שלא תכנע לפני הנביא כל זה ההכנע או אולי עשה זה לכבוד אלישע כי יודע שאין רצונו שתתקרב אליו אשה כל כך : (כט) חגור מתניך וקח משענתי בידך . צוה לחגו' מתניו כדי שיוכל לרוץ יותר כי החגור' תמנע תנועת האברים הפנימיים ולזאת הסבה ג"כ מנעו שלא יברך איש מהאנשי' שימצאו בדרכו גם לא יענה למברכים אותו כדי שלא יעכב בדרך וידמה שלא נשמר גחזי מכל מ"ש לו אלישע ולזה לא הועיל בשום מטה אלישע על פני הנער וידמה ג"כ שלא היה גחזי ראוי שיעשה זה הענין על ידו וזה יתבאר ממה שחטא בו בדבר נעמן : (לא) ואין קול ואין קשב . ר"ל שלא היה מדבר ולא שומע כשידברו אליו : (לג) ויסגור הדלת בעד שניה'. ר"ל שלא היו בבית כי אם שניהם כי לא רצה שיהיה שם שום אדם כדי שתהיה שם תפלתו יותר שלימה וכדי שלא יראה אדם מה שיעשה : (לד) וישם פיו על פיו . כאילו רצה שישפע חיות לנער מאברי אלישע וכנה עשה זה אחר התפלה : ויגהר עליו . ר"ל שסב להתפלל אחר זה והיה הולך בבית לבו וכוונתו בתפלה היה נמשך לו תנועת רגליו ללכת מתנועת קול השיר התנועה במחולות וזה מבואר מן החוש במי שיחשב מחשבות תתנועע נפשו בכם פעם כה ופעם כה שבוא תנועע ללכת כמהירו' בעת חשבו המחשבות יזכר שאחר התפילה היה עולה וכורע על הילד : (לה) והנה זרר הנער אחר זה . ר"ל שנתעטש וכן עשה אלישע כסדר הזה להתפלל ולכרוע

על

חגור ד' וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' כ' : ולך ח' וסי' הנה רבקה לפניך . למה אמרת אחותי . ותאמר אל נערה נהג ולך : וקח משענתי בידך . קחנה בידך ולך : גיחזי ד' חסר יו"ד בקריאה וסי' וגיחזי עבר לפניהם וישם את המשענת . מאן גיחזי . והמלך מדבר אל גחזי . ודבתריה ויהי הוא מספר למלך :

תולדות אהרן לא תשלה. עקידה שער ג': ושמם משענתי. פסחים סח : וילך אחריה. ברכות סא ערובין יח :

מצודת ציון

(כח) תשלה . ענין שגגה וטעות כמו על השל (ש"ב ו) ור"ל הטעאה : (כט) משענתי. המטה אשר נשען בו: תעננו. מלשון עניה ותשובה : (לא) קשב . ענין האזנה : הקיץ. ענין הערה :
(לד) ויגהר . ענין השתטחות הגוף כמו ויגהר ארצה (מלכים א יח) : ויחם . מלשון חמימה :
(לה) ויזורר. ענין עטוש כמו עטישותיו תהל אור (איוב מא) תרגומו זרירותי : ויפקח. פתח כמו עיניו

מצודת דוד

ר"ל אין דבר רע שהלך בעבורו אל הנביא ולא רצתה לגלות הדבר לבעלה כי חשבה מוטב שיעשה הנס בצנעה : (כד) ותחבוש . קשרה האוכף : נהג ולך . נהג האתון ולך אתה ואל תתעכב בעבורי שארכב אני בה כי אם כאשר אומר לך עמוד אז תעמוד : (כה) מנגד . מרחוק : הנה השונמית הלז . ר"ל הזאת הבאה היא השונמית :
(כו) ותאמר שלום . אחר ששאלה אמרה לו הכל שלום ולא רצתה לגלות גם אליו :

(כז) להדפה . בעבור כבוד הנביא שלא תחזיק ברגליו: הרפה לה . תן לה רפיון ואל תדסנה כי עושה כזאת בעבור מרירות נפשה ולא ידעתי מה היא כי ה' העלים ממני בעת היותה וגם עתה לא הגיד לי : (כח) השאלתי. וכי שאלתי אני על הבן עד שבע"כ הבטחתני אף בדבר שאינו מתקיים: הלא אמרתי . בעת ההבטחה אמרתי אל תטעה אותי להבטיח לי דבר הנפסק: (כט) חגור מתניך. ללכת מהרה ובזריזות : לא תברכנו. בכדי שלא תשהה בדרך: (ל) אם אעזבך . לבל תלך בעצמך עמדי: (לא) עבר לפניהם . הקדים לכם : ואין קול. אחז"ל כי גיחזי לא שמע לדברי הנביא והיה עוד מלגלג בדרך לומר שהולך להחיות את המת: ואין קשב . היא היא כי כשאין קול אין מה להקשיב וכפל הדבר במ"ש: (לד) ויעל . על המטה: פיו על פיו . כאלו ישפיע מן החיים שבאיבריו אל איברי הנער : (לה) וישב . חזר

לרדת

פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו׃
לו וַיִּקְרָא אֶל־גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר קְרָא אֶל־
הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ וַתָּבֹא אֵלָיו ג' חס' וי"ו
וַיֹּאמֶר שְׂאִי בְנֵךְ׃ לז וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל־
רַגְלָיו וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתִּשָּׂא אֶת־
בְּנָהּ וַתֵּצֵא׃ לח וֶאֱלִישָׁע
שָׁב הַגִּלְגָּלָה וְהָרָעָב בָּאָרֶץ וּבְנֵי ד'. ל'
הַנְּבִיאִים יֹשְׁבִים לְפָנָיו וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ
שְׁפֹת הַסִּיר הַגְּדוֹלָה וּבַשֵּׁל נָזִיד לִבְנֵי ג' וחס'. ל'
הַנְּבִיאִים׃ לט וַיֵּצֵא אֶחָד אֶל־הַשָּׂדֶה ל' אית בפסוק ח"כ
לְלַקֵּט אֹרֹת וַיִּמְצָא גֶּפֶן שָׂדֶה וַיְלַקֵּט כ'. כ' כי טל
מִמֶּנּוּ פַּקֻּעֹת שָׂדֶה מְלֹא בִגְדוֹ וַיָּבֹא ל' וחס'
וַיְפַלַּח אֶל־סִיר הַנָּזִיד כִּי־לֹא יָדָעוּ׃ ל'
מ וַיִּצְקוּ לַאֲנָשִׁים לֶאֱכוֹל וַיְהִי כְּאָכְלָם ל'. י"ג מ"ל ל'
מֵהַנָּזִיד וְהֵמָּה צָעָקוּ וַיֹּאמְרוּ מָוֶת ל' ל' מלעיל
בַּסִּיר אִישׁ הָאֱלֹהִים וְלֹא יָכְלוּ לֶאֱכֹל׃
מא וַיֹּאמֶר וּקְחוּ־קֶמַח וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַסִּיר ל'
וַיֹּאמֶר צַק לָעָם וְיֹאכֵלוּ וְלֹא הָיָה דָּבָר ל'. ג' רפין
רָע בַּסִּיר׃ מב וְאִישׁ בָּא
מִבַּעַל שָׁלִשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים ב' חס'
לֶחֶם בִּכּוּרִים עֶשְׂרִים־לֶחֶם שְׂעֹרִים
וְכַרְמֶל בְּצִקְלֹנוֹ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם כ'. ל' חס'
וְיֹאכֵלוּ׃ מג וַיֹּאמֶר מְשָׁרְתוֹ מָה אֶתֵּן ג' רפין
זֶה לִפְנֵי מֵאָה אִישׁ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם

רביא עד שבע זמנין
ופקח רביא ית עינוהי׃
לו וקרא לגיחזי ואמר קרי
לשנמיתא הדא וקרא לה
ואתת לקדמוהי ואמר סבי
בריך׃ לז ואתת ונפלת
קדם רגלוהי וסגידת על
ארעא ונסיבת ית ברה
ונפקת׃ לח ואלישע תב
לגלגלא וכפנא בארעא
ותלמידי נביא יתבין
קדמוהי ואמר לעולימיה
תפי דודא רבא ובשיל
תבשילא לתלמידי נביא׃
לט ונפק חד לחקלא לקטא
ירוקין ואשכח גופנא
בחקלא ולקיט מיניה פקעי
חקלא מלי לבושיה ואתא
ופרס ורמא לדודא
דתבשילא ארי לא ידעו׃
מ ואריקו לגבריא למיכל
והוה במיכלהון מתבשילא
ואינון צוחו ואמרו מותא
בדודא נביא דיי ולא יכילו
למיכל׃ מא ואמר איתו
קמחא ורמו לדודא ואמר
אריק לעמא וייכלון ולא
הוה מדעם ביש בדודא׃
מב וגברא אתא מארע
דרומא ואיתי לנביא דיי
לחם בכורין עסרין טולמין
דלחם סעורין ופירוכן בלבושיה ואמר הב לעמא וייכלון׃ מג ואמר
משומשניה מא אתן דין קדם מאה גברא ואמר הב לעמא וייכלון ארי כדנן

השנמית ג' חס' ו' בקריאה וסי' יתן את אבישג השנמית. ושל אחריו. ויקרא אל גחזי ויאמר: שאי ה' בקריאה וסי' נמסר בישעיה סי' מ"ט גבי ריש פרשתא דותאמר ציון עזבני ה': ותשא י"ד וסי' ותשא את קולה ותבך. ותשא רבקה את. ותשא אשת אדוניו. ותשא כל העדה ויתנו. ותשא את בנה ותצא. ותשא מרום עיניך. וחבירו. וישלח תבנית יד. ותשא אתי רוח. הרים רעשו ממנו. ותשא בריתי עלי פיך. ותשא ותבא העיר. ותשא חן וחסד לפניו. ותשא חסד לפניו ויבהל: ויאכלו ג' רפין בקריאה וסי' ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר. ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש. ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש:

נתעטש: (לח) שפות הסיר. הושיבה על הכירה: נזיד. תבשיל: לבני הנביאים. לתלמידי נביאה: (לט) ללקט אורות. גרגיר שקורין אורגא שמאיר את העינים. ויש שפותרין אורות ירקות כמו כחם צח עלי אור (ישעיה יח ד): וימצא גפן שדה. גופנא בחקלא: וילקט ממנו פקועות שדה. לקט ממנו פקועות שדה. הוא בוליי"ן בלעז סם המות. ובשם ר' מנח' שמעתי וילקט לבד ממנו בלעדיו פקועו' שדה: ויפלח. ויבקע: (מב) מבעל שלישה. שם מדינה ויונתן תרגם מארעא דרומא בעל לשון מישור והרבה במקרא: לחם בכורי'. בפסח שהתבואה מבכרת: בצקלונו. בלבושיה: לעם. לתלמידים שהיה זן: (מג) מה אתן זה. כל לחם
ולחם

ותרגום עטישותיו תהל אור זרירוהי: (לז) ותצא. מעלית אלישע: (לח) שפות הסיר. ערוך כלומר שים אותה על השפתים: נזיד. תבשיל כמו ויזד יעקב נזיד: (לט) ללקט ארת. ללקט ירקות לאכול וכת"י ללקטא ירוקין וכן כי טל אורות טלך טל הראוי לירקות ובדברי רז"ל מאי אורות תנא משמיה דרבי מאיר זה גרגיר אמר ר' יוחנן למה נקרא שמו אורות שמאירות את העינים והוא הנקרא אירוג"א בלע"ז והעלי' יצא ללקט לא הזרע: וימצא גפן שדה. ת"י ואשכח גפנא בחקלא ולקיט מניה פקעי חקלא וי"מ גפן כמשמעו ומפרשים פקועות פטריות הידוע בדברי רבותינו ז"ל וגדלו הפטריות ההם אצל הגפן ומצאם כפי' הגאונים ז"ל פקועות שדה כעין אבטיחים קטנים והם מרים ועושין מזרע שלהם שמן הוא שאמרו רז"ל בשמן פקועות והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנדל אם כן לזה הפירוש ירצה לומר גפן שדה שהקנה ההוא שגדלין בו אלה הפקועות הוא כעין גפן ונקרא גפן שדה: וילקט ממנו. נמצא גפן זכר ונקבה ברוב וזכר כמו זה שאמר ממנו וכן גפן בוקק ובעל המסרה חשבו עם השמה שקורין ממנו וסבירין ממנה: ויפלח. כמו ויבקע מן כפלח הרמון כמו פולח ובוקע בארץ: כי לא ידעו. שהם מרים: (מ) ויצקו לאנשים. היו"ד מעמדת בגעיא לחסרון היו"ד פ"א הפעל מהמכתב וענינו שיצקו התבשיל בקערות לאנשים לאכול: כאכלם. בכ"ף: מות בסיר. לפי שהיו מרים: (מא) וקחו קמח. הוי"ו כאותן הווי"ן שכתבנו שהם בראש ענין ואינם לתוספת ענין כמו וישא אברהם את עיניו והדומים לו או תורה מלה נסתרת עמו ופי' לכו וקחו: וישלך אל הסיר. והלא כבר יצקו התבשיל בקערות אלא נראה שצוה להחזיר התבשיל בסיר ואחר כך השליך הקמח בסיר שלא תצטרך לתת הקמח בכל קערה וקערה: (מב) מבעל שלשה. שם מקום הנזכר בספר שמואל ויעבר בארץ שלישה וי"ת זה וזה ארע דרומא: לחם בכורים. מן השעורים הראשונים שקצרו כי זמן קציר שעורים היה: וכרמל בצקלונו. בקליפתו כתרגומו
ופירוכן

רלבג

על הילד להתגודד עליו עד שעשה זה שבע פעמי' ואז פקח הילד את עיניו ונשלמה לו התחיה: (לח) שפות הסיר הגדולה. ר"ל הכן הסיר הגדול' לבשל בה תבשיל ובשל בה תבשיל לבני הנביאים והם תלמידי הנביאים: (לט) ללקט אורות. ר"ל ללקט ירקות: וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקועות שדה. פירשו קצת המפרשים שהם קשואין מריקגומ"רו בלעז והם בתכלית הרוע והסכנה לאוכל מהם וקצתם פירשו שהם הנקראי' קולקוינטידא"ש והם ג"כ כמו סם המות: ויפלח אל סיר הנזיד. ר"ל שכרת העשבים ההם ושמם בסיר הנזיד כי לא ידעו שיהיה בלתי נאות למזון: (מ) ויצקו לאנשים לאכול. ר"ל שיצקו מהסיר אל הקערה וכאשר אכלו ממנו צעקו שיש סם המות בסיר ועל צד המופ' צוה הנביא שיקחו קמח וישליכו אל הסיר וכאשר עשו זה נרפא הנזיד ולא היה דבר רע בסיר: (מב) לחם בכורי'. הוא מקציר השעורים כי הם נקצרי' ראשונה: וכרמל בצקלונו. אחשב שכבר היו קולין השעורי' ואח"כ שוברין אות' והיו קושרי' אותם לחלקים גדולי' והוא הנקרא כרמל ואמר שהוא בצקלונו ר"ל בכלי שהיה לו לשאת בו אלו הדברים:
כי

תולדות אהרן ללקט אורות. יומא יח: מבעל שלשה. כתובות קה סנהד' יב מנחות סו (שם יח נדרים מ): תן לעם. סנהד' יב: לפני מאה איש. כתובות קו:

מצודת דוד

לרדת מעל המטה: אחת הנה. פעם להעבר מזה ופעם להעבר מזה עד שבע פעמים נתעטש ז' פעמים ופתח אח"כ את עיניו: (לח) שפות הסיר. ערוך הסיר על מקום מושבה ובשל בה תבשיל: (לט) גפן שדה. מין גפנים הגדלים בשדה והפירות הם דבר ארסי וממית: ויפלח. בקע לחתיכות ונתנה אל הסיר כי לא הכיר בו שהוא דבר ארסי: (מ) ויצקו. שפכו הנזיד אל הקערות לאכלה: מות בסיר וגו'. אתה איש האלהים הנה בסיר יש דבר הממית כי הרגישו במרירתו: (מא) ויאמר. אלישע אמר החזירו הנזיד אל הסיר וקחו קמח לתת בסיר ואז יוסר הרע: צק לעם. עתה שפוך אל הקערות ויאכלו: ולא היה. ר"ל וכן היה כי לא היה מעתה דבר ארסי וממית: (מב) לחם בכורים. לחם העשוי מהקציר הנקצר שם ראשונה והיו במספר עשרים וממין השעורים: וכרמל בצקלונו. שבלים רכים ומלאים כשהם עדיין בקליפותיהן: (מג) מה אתן זה. ר"ל הלא מעט המה: אכול והותר. כהם יפים

מצודת ציון

עיניו פקח (שם כו): (לח) שפות. ענין העמדת הסיר במקום מושבה כמו שפות הסיר שפות (יחזקאל כד): הסיר. הקדרה: נזיד. תבשיל כמו ויזד יעקב נזיד (בראשית כה): (לט) אורות. ענינו למתי שדה כמו טל אורות טלך (ישעיה כו): פקועות שדה. הם הגדלים על גפן שדה והמה מרים ועושים מהם שמן ובדרז"ל נקרא שמן פקועות (שבת כד): ויפלח. ענין בקיעה כמו כפלח הרמון (ש"ה ד): (מב) מבעל שלשה. שם מקום: בכורים. מל' בכור ור"ל דבר הנקצר ראשון: וכרמל. כן יקרא שבלים רכים: בצקלונו. ת"י בקליפותיהן:
ויתן

וַיֹּאכְלוּ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָכוֹל ג' רפין
וְהוֹתֵר׃ מד וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיּוֹתִרוּ ג'. ב' זחס' יו"ד בתרא
כִּדְבַר יְהוָה׃

ה א וְנַעֲמָן שַׂר־צְבָא מֶלֶךְ־
אֲרָם הָיָה אִישׁ גָּדוֹל לִפְנֵי אֲדֹנָיו
וּנְשֻׂא פָנִים כִּי־בוֹ נָתַן־יְהוָה תְּשׁוּעָה ד' דין חס'
לַאֲרָם וְהָאִישׁ הָיָה גִּבּוֹר חַיִל מְצֹרָע׃
ב וַאֲרָם יָצְאוּ גְדוּדִים וַיִּשְׁבּוּ מֵאֶרֶץ ס'
יִשְׂרָאֵל נַעֲרָה קְטַנָּה וַתְּהִי לִפְנֵי אֵשֶׁת
נַעֲמָן׃ ג וַתֹּאמֶר אֶל־גְּבִרְתָּהּ אַחֲלֵי אֲדֹנִי ד'. ל'
לִפְנֵי הַנָּבִיא אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן אָז יֶאֱסֹף ג'
אֹתוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ ד וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לַאדֹנָיו
לֵאמֹר כָּזֹאת וְכָזֹאת דִּבְּרָה הַנַּעֲרָה
אֲשֶׁר מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־
אֲרָם לֶךְ־בֹּא וְאֶשְׁלְחָה סֵפֶר אֶל־מֶלֶךְ ב'
יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ עֶשֶׂר כִּכְּרֵי־ ל'
כֶסֶף וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים זָהָב וְעֶשֶׂר
חֲלִיפוֹת בְּגָדִים׃ ו וַיָּבֵא הַסֵּפֶר אֶל־מֶלֶךְ נ"א
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וְעַתָּה כְּבוֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה ט' מ"ל
אֵלֶיךָ הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ אֶת־נַעֲמָן
עַבְדִּי וַאֲסַפְתּוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ ז וַיְהִי כִּקְרֹא ב' / ב' חד מ"ל
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַסֵּפֶר וַיִּקְרַע בְּגָדָיו ב'
וַיֹּאמֶר הַאֱלֹהִים אָנִי לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת ג'
כִּי־זֶה שֹׁלֵחַ אֵלַי לֶאֱסֹף אִישׁ
מִצָּרַעְתּוֹ כִּי אַךְ־דְּעוּ־נָא וּרְאוּ כִּי־ ג' בענין

אֲמַר יְיָ יֵיכְלוּן וְיוֹתְרוּן׃
מד וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וַאֲכַלוּ
וְאוֹתִירוּ כְּפִתְגָמָא דַיְיָ׃
א וְנַעֲמָן רַב חֵילָא דְמַלְכָּא
דַאֲרָם הֲוָה גְבַר רַב קֳדָם
רִבּוֹנֵיהּ וּנְסִיב אַפִּין אֲרֵי
עַל יְדֵיהּ עֲבַד יְיָ נִצְחָנָא
לֶאֱנָשׁ אֲרָם וְגַבְרָא הֲוָה
גְּבַר חֵילָא וְהוּא לְקֵי
בִּסְגִירְתָּא׃ ב וֶאֱנָשׁ אֲרָם
נְפַקוּ בְּמַשִׁרְיָן וּשְׁבוֹ
מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עוּלֶמְתָּא
זְעֵירְתָּא וַהֲוַת מְשַׁמְשָׁא
קֳדָם אִתַּת נַעֲמָן׃
ג וַאֲמַרַת לְמָרְתַהּ טוּבֵי
רִבּוֹנִי אִם יֵזִיל לָקֳדָם נְבִיָּא
דִי בְשֹׁמְרוֹן בְּכֵן יַסֵי יָתֵיהּ
מִסְגִירוּתֵיהּ׃ ד וַאֲתָא וְחַוִּי
לְרִבּוֹנֵיהּ לְמֵימָר כְּדֵין
וּכְדֵין מַלֵּלַת עוּלֶמְתָּא דִי
מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ ה וַאֲמַר
מַלְכָּא דַאֲרָם אִיתָא אֱזֵיל
וַאֲשַׁדַּר אִגַּרְתָּא לְוַת מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל וַאֲזַל וּנְסִיב בִּידֵיהּ
עֲסַר כִּכְּרִין דִכְסַף וְשִׁתָּא
אַלְפִין דִינְרִין דִדְהַב וְעַסְרָא
אִצְטְלָן דִלְבוּשָׁא׃ ו וְאַיְתֵי
אִגַּרְתָּא לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
לְמֵימָר וְכֵן כְּתִיב בַּהּ וּכְעַן
כְּמֵיתֵי אִגַּרְתָּא הָדָא לְוָתָךְ
הָא שַׁדָּרִית לָךְ יָת נַעֲמָן
עַבְדִּי וְתַסֵּינֵיהּ מִסְגִירוּתֵיהּ׃
ז וַהֲוָה כַּד קְרָא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל יָת אִגַּרְתָּא וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי וַאֲמַר הֲצָרוֹךְ
אִית בִּי מִן קֳדָם יְיָ לְמִקְטַל וּלְאַחֲאָה אֲרֵי דֵין שְׁלַח לִי לְאַסָּאָה גַבְרָא מִסְגִירוּתֵיהּ
אֲרֵי בְרַם דְעוּ כְעַן וַחֲזוֹ אֲרֵי תוּסְקְפָא דֵין בָּעֵי

רשי

ולחס : (א) ונעמן שר צבא . נסים שנעשו ע"י אלישע מסדר והולך: תשועה לארס . הוא משך בקשת לתומו והרג את אחאב : (ב) יצאו גדודים . כשהולכין מאה או מאתים מעצמן לשלול כאשר ימצאון הוא קרוי גדוד . נערה קטנה . ריבה קטנה מעיר נערון : ותהי לפני . והות משמשא קדם אתת נעמן : (ג) אחלי אדוני לפני הנביא . לשון ויחל משה (שמות לב) בקשות כל המתפללים עליו יהיו שיבא הנס לפני הנביא : אחלי . שוהיידמנ"ש בלעז כלומר זו היא בקשה שהוא צריך לה : (ד) ויבא . נעמן: ויגד לאדוניו . מלך ארס: (ה) ויקח בידו . מנחה לנביא : ושש אלפים זהב . זהובים : (ו) לאמר ועתה כבוא הספר הזה וגו'. הספר אמר לו ועתה כבוא הספר הזה וגו' : ואספתו מצרעתו . אסיפה במצורע היא לשון רפואתו כי בהתרפאותו הוא נאסף אל תוך בני אדם ובחליו הכל בדלין הימנו : (ז) האלהים אני . ה"א נקוד פת"ח ללמד שהוא בלשון תמיהה:

מתאנה

רדק

ופירוקן בלבושיה : (א) כי בו . כתרגומו ארי על ידיה עבד ה' נצחנא לאנש ארס ובדרש היה מושך את הקשת לתומו והרג את אחאב ועוד בדרש בשעה שגמלו חסד עם יעקב כמו שכתוב ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמר להם הקדוש ברוך הוא גמלתם חסד עם יעקב אני אתן שכרכם לבניכם בשביל שלא יהיה שכר לרשעי' בעולם הבא שנאמר כי בו נתן ה' תשועה לארס : גבור חיל מצורע . כי היה גבור חיל והיה מצורע : (ב) נערה קטנה . מן השבי ששבו היתה זאת הנערה ואמר קטנה כי יש נערה גדולה ובדברי רבותינו ז"ל קרי לה נערה וקרי לה קטנה אלא קטנה היתה והיתה ממקום ששמו נערון : ותהי לפני . היתה משמשת לפניה : (ג) אחלי אדני . תחנות אדוני ובקשותיו יהיו לפני הנביא אשר בשמרון : אז יאסוף אותו מצרעתו . כי הבורא יתברך עושה נסים על ידו ואחלי שם בפלס אשרי ות"י טובי רבוני : יאסוף אותו מצרעתו . כתרגומו יסי יתיה מסגירותיה ונקראת רפואת הצרעת אסיפה מפני שהמצורע ישב בדד ובהרפאו יאסף בין בני אדם : ויבא ויגד . נעמן הגיד למלך ארס אדוניו דברי הנערה אחר שספרה לו אשתו : (ה) וששת אלפים זהב . כתרגומו ושתא אלפין דינרין דדהב : (ו) ויבא הספר אל מלך ישראל לאמור . הביא הספר אל מלך ישראל ודברי הספר היו ועתה כבוא הספר הזה אליך היו בתחלת הספר דברים אחרים אלא שהדברים הצריכין ספר הכתוב : (ז) האלהים אני . ולא נתן אל לבו דבר הנביא אעפ"י שהיה יודע שהקדוש ברוך הוא עושה נסי' על ידו כי בוש לבא לפניו ולאמר לו להתחנן לאל בעבורו לפי שהוא לא היה שומע

רלבג

(א) כי בו נתן ה' תשועה לארס . ידמה שהתשועה הזאת היא הריגת אחאב שנלחם שני פעמים והנה התשועה היא כי בלי מתכוין משך בקשת לתמו והמית אחאב : (ב) וארס יצאו גדודים . ר"ל שמבני ארס יצאו גדודים : נערה קטנה . הנה יקרא נער הקטן אמר בשמואל והנער נער ולא היו לו כי אם שתי נשים ולזה אמר ונער קטן נוהג בם ולזאת הסבה ג"כ בזה המקום נערה קטנה : ותהי לפני אשת נעמן . רוצה לומר לשרתה : (ג) אחלי אדני לפני הנביא וגו' . ר"ל אם תהיינה תחנות אדוני ובקשותיו לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסוף אותו מצרעתו : (ד) ויבא ויגד לאדניו . ר"ל שנעמן בא והגיד זה לאדניו למלך ארס : (ו) ואספתו מצרעתו . ר"ל שתרפאהו מצרעתו ונקרא הרפואה מהצרעת אסיפה כי הצרעת תעשה מהאחד רבים כי מפני התגבורת החום הטפוסי יחלש מאד החום הטבעי הקושר איברי הב"ח ומשים אותם אחד

ולזה

והותר ג' בקריאה וסי' והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה . והותר עד לרוב . בי כה אמר ה' אכול והותר : ונשא ד' בקריאה ג' מלאים וסי' ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול . שר חמשים ונשוא פנים . זקן ונשוא פנים . ונשוא פנים ישב בה . וא' נשוא עון . נעמן חס' : גברתה ד' בקריאה וסי' ותקל גברתה בעיניה . ותאמר אל גברתה אחלי אדני . כעיני שפחה אל יד גברתה . ושפחה כי תירש גברתה : וחד כשפחה כגברתה : ולהחיות ג' בקריאה וסי' ולהחיות לכם לפלטה גדולה . האלהים אני להמית ולהחיות . ולהחיות לב נדכאים :

תולדות אהרן נערה קטנה . סוטה מו חולין ס' : הנה שלחתי . כל ענין נעמן עקידה ש' סה :

מצודת ציון

(ב) וישבו . מל' שביה : (ג) גברתה . אשת אדונה : אחלי . ענין בקשה כמו ויחל משה (שמות לב) : (ה) ספר . אגרת : חליפות . כן יקראו הבגדים כי בהסיר האחת יחליף אחרת תחתיה : מחלנה

מצודת דוד

די לאכול ועוד יהיה מותר : ה (א) איש גדול . ר"ל חשוב לפניו וכו' : ונשוא פנים . הכל היו נושאים לו פנים לכבדו כי ע"י באה תשועה לארם ואז"ל שהוא משך הקשת לתומו והרג את אחאב : גבור חיל מצורע . כלומר הנה בהיותו גבור חיל חשק לרדת בכל עת אל המלחמה ומפני צרעתו מנע והיה מיצר בעבור זה : (ב) יצאו גדודים . כשהולכין מעצמן מתי מספר לשלול באשר ימצאו קרוי גדוד : נערה קטנה . גם קטנה תקרא נערה וכן ונער קטן נוהג בם (ישעיה י"א) : ותהי וכו' . היתה משמשת לפני אשת נעמן : אחלי אדוני . אם בקשת אדוני תהיה לפני הנביא אז מבלי ספק ירפאו מצרעתו ונקרא רפואת המצורע בלשון אסיפה לפי שבעודו בצרעתו מחוץ למחנה מושבו וכאשר יתרפא יאסף ויכנס אל המחנה וכן נאמר עד האסף מרים (במדבר י"ב) : (ד) ויבא וכו' . נעמן ספר הדבר לפני המלך : (ה) לך בא . אל הנביא : אל מלך ישראל . שהוא יצוה את הנביא על זאת : ויקח בידו . מנחה להנביא : (ו) ועתה . לא פירש הכתוב מה כתב בראשית אמריו כי היה כמנהג לפקדו בשלום וסוף דבריו היה שאמר ועתה וכו' : ואספתו . לא שהיה דעת מלך ארם שמלך ישראל יאספו מצרעתו רק דבריו היו שהוא יצוה את הנביא לאספו מצרעתו : (ז) ויקרע בגדיו . מחמת חרדה : האלהים אני . וכי אני אלהים להיות בידי להמית ולהחיות כי זה וכו' כי אין מי יוכל לרפאות המצורע אלא מי שבידו להמית ולהחיות ומגודל רשעו לא האמין בהנביא והשב אשר שלא בהוא בשלמו

רש"י

מתאנה. מבקש תואנה להתגרות בי. מתאנה לשון עלילות (דברים כב יד): (יא) הנה אמרתי. סבור הייתי אלי יצא הנביא וידבר עמי ויראה את החולי: והניף ידו אל המקום. הנגעת: (יג) אבי. כמו אדוני: הלא תעשה. וכי לא תעשהו אפילו אמר לך דבר טורח: ואף כי. קל וחומר שאמר לך דבר קל רחץ וטהר: (טו) ברכה. מנחת שלום של הקבלת פנים ששואל תלמיד או עבד בשלום הרב סולד"ו בלע"ז: (טז) אם אקח. שדמי עבודת גלולים מעורבין בו: (יז) ולא. לשון בקשה לשון הלואי: יותן נא. אדמה זו מארץ ישראל שהיא קדושה משא שני

רדק

שומע אליו להניח עבודת העגלים: מתאנה הוא לי. מתעולל עלי עלילות ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו. כדי שילחם עמי כי בשלום היה אז עמו: (ט) בסוסו. כן כתיב וקרי בסוסיו לשון רבים הכתוב אומר על עצמו שהיה הוא רוכב בסוסו וקרי הוא על הבאים עמו: (יא) והניף ידו אל המקום. ת"י וירים ידיה על אתר בית מחתא ותיתסי סגירותיה ופי' ואסף המצורע בשר המצורע כלומר מקום הנגעת: (יב) אבנה ופרפר. כתוב בבי"ת וקרי במ"ם והיה הנהר נקרא אבנה ואמנה עם בי"ת ועם מ"ם: הלא ארחץ בהם וטהרתי. אם בטבילה אטהר ארחץ בהם ואטהר ואדוני אבי ז"ל פירש הלא בכל יום אני רוחץ: וטהרתי. בתמיה וכי אני טהור בעבור זה וכן פי' ר' יונה המדקדק: (יג) אבי. כמו אדוני וכת"י מרי וכן אבי ראה גם ראה: דבר גדול אליך. אם דבר גדול דבר אליך הנביא לעשות כדי שתרפא הלא תעשה כל שכן שדבר קטן דבר אליך שיש לך לעשותו שאמר אליך רחץ וטהר וכת"י אילו פתגמא רבא נביא מליל עמך: וטהרתי. ת"י ואתסי ר"ל כי רפואתו היא טהרתו: (טו) ברכה. מנחה וכן קח נא את ברכתי: (טז) אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד ולהתפלל לפניו ולעבדו בלבי ושבועה זו למד מרבו אליהו ויש מפרשים אשר עמדתי לפניו על אליהו חי ה' וחי אליהו אשר עמדתי לפניו: (יז) ולא יתן נא לעבדך. שאלה וכן

מִתְאַנֶּה הוּא לִי: ח וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים כִּי־קָרַע מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁלַח אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה קָרַעְתָּ בְּגָדֶיךָ יָבֹא־נָא אֵלַי וְיֵדַע כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל: ט וַיָּבֹא נַעֲמָן בְּסוּסָו וּבְרִכְבּוֹ וַיַּעֲמֹד פֶּתַח־הַבַּיִת לֶאֱלִישָׁע: י וַיִּשְׁלַח אֵלָיו אֱלִישָׁע מַלְאָךְ לֵאמֹר הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ שֶׁבַע־פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וְיָשֹׁב בְּשָׂרְךָ לְךָ וּטְהָר: יא וַיִּקְצֹף נַעֲמָן וַיֵּלַךְ וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָמַרְתִּי אֵלַי יֵצֵא יָצוֹא וְעָמַד וְקָרָא בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהָיו וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל־הַמָּקוֹם וְאָסַף הַמְּצוֹרָע: יב הֲלֹא טוֹב אֲבָנָה וּפַרְפַּר נַהֲרוֹת דַּמֶּשֶׂק מִכֹּל מֵימֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא־אֶרְחַץ בָּהֶם וְטָהָרְתִּי וַיִּפֶן וַיֵּלֶךְ בְּחֵמָה: יג וַיִּגְּשׁוּ עֲבָדָיו וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ אָבִי דָּבָר גָּדוֹל הַנָּבִיא דִּבֶּר אֵלֶיךָ הֲלוֹא תַעֲשֶׂה וְאַף כִּי־אָמַר אֵלֶיךָ רְחַץ וּטְהָר: יד וַיֵּרֶד וַיִּטְבֹּל בַּיַּרְדֵּן שֶׁבַע פְּעָמִים כִּדְבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן וַיִּטְהָר: טו וַיָּשָׁב אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים הוּא וְכָל־מַחֲנֵהוּ וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי אִם־בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה קַח־נָא בְרָכָה מֵאֵת עַבְדֶּךָ: טז וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־אֶקָּח וַיִּפְצַר־בּוֹ לָקַחַת וַיְמָאֵן: יז וַיֹּאמֶר נַעֲמָן וָלֹא יֻתַּן־

ול'. ט' בטע' בסיפ'
ל' דסמי'
ג' וסי' מתקל' דנבואה שלים
בסוסיו ק'
ט"ו וחס'
ג'
ו' ג' מ"ל עס"ן סימן
ג'
אמנה ק' ל'
ל' וחד טהרתי
י"ז מ"ל בסיפ'
ג' קמץ
ב' חחינו
ל'
ל'
י"ח בטעס
ל' וחד לקח. ד'
ל'. ו

לְאִתְגְּרָאָה בִי: ח וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֱלִישָׁע נְבִיָּא דַיְיָ אֲרֵי בְזַע מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל יַת לְבוּשׁוֹהִי וּשְׁלַח לְוַת מַלְכָּא לְמֵימַר לְמָא בְזַעְתָּא לְבוּשָׁךְ יֵיתֵי כְעַן לְוָתִי וְיִדַע דְאִית נְבִיָּא בְיִשְׂרָאֵל: ט וַאֲתָא נַעֲמָן בְּסוּסוֹהִי וּבִרְתִיכוֹהִי וְקָם בִּתְרַע בֵּיתָא דֶאֱלִישָׁע: י וּשְׁלַח לְוָתֵיהּ אֱלִישָׁע אִזְגַּדָּא לְמֵימַר אֱזִיל וּטְבוֹל שְׁבַע זִמְנִין בְּיַרְדְּנָא וִיתוּב בִּסְרָךְ לָךְ וְאִתַּסֵי: יא וּרְגִיז נַעֲמָן וַאֲזַל וַאֲמַר הָא הֲוֵיתִי אֲמַר דִלְוָתִי יִפּוֹק מִפַּק וִיקוּם וִיצַלֵּי בִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ וִירִים יְדֵיהּ עַל אֲתַר בֵּית מַחְתָא וְתִתַּסֵי סְגִירוּתָא: יב הֲלָא טָבִין אֲמָנָה וּפַרְפַּר נַהֲרֵי דַמֶשֶׂק מִכֹּל מֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל הֲלָא אֶטְבּוֹל בְּהוֹן וְאִתַּסֵי וְאִתְפְּנִי וַאֲזַל בִּרְגָז: יג וְקָרִיבוּ עַבְדוֹהִי וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ וַאֲמָרוּ מָרִי אִלּוּ פִתְגָמָא רַבָּא נְבִיָּא מַלֵּיל עִמָּךְ הֲלָא תַעְבֵּיד וְאַף אֱלָהֵין דַאֲמַר לָךְ טְבוֹל וְאִתַּסֵי: יד וּנְחַת וּטְבַל בְּיַרְדְּנָא שְׁבַע זִמְנִין כְּפִתְגָמָא נְבִיָּא דַיְיָ וְתַב בִּסְרֵיהּ כִּבְסַר יְנִיק זְעֵיר וְאִתַּסֵי: טו וְתַב לְוַת נְבִיָּא דַיְיָ הוּא וְכָל מַשִׁרְיָתֵיהּ וַאֲתָא וְקָם קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר הָא כְעַן יְדַעִית אֲרֵי לֵית אֱלָהָא קַיָּם בְּכָל אַרְעָא אֱלָהֵין בְּיִשְׂרָאֵל וּכְעַן קַבֵּיל כְּעַן תִּקְרוּבְתָּא מִן עַבְדָךְ: טז וַאֲמַר קַיָּם הוּא יְיָ דִי מְשַׁמֶּשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אִם אֲקַבֵּל וְאַתְקֵיף בֵּיהּ לְקַבָּלָא וְלָא אֲבָא: יז וַאֲמַר נַעֲמָן

רלבג

ולזה תמלא במצורע שכבר יפלו אבריו ולזה אמר בזה המקום ברפואת המצורע וישוב בשרך לך וטהר כי המצורע אין בשרו לו כמו שזכרנו כי אין בו הדבר שקושר בשרו בו: (ז) כי מתאנה הוא לי. ר"ל מבקש תואנה כדי שילחם עמי: (יא) והניף ידו אל המקום. ר"ל אל המקום אשר הוא עובד הש"י: (יב) הלא ארחץ בהם: וטהרתי. ר"ל הלא אני רוחץ בהם תמיד האם טהרתי מצרעתי מפני רחיצתי בהם: (יג) אבי דבר גדול הנביא דבר אליך. ר"ל אילו דבר אליך הנביא לעשות דבר גדול הלא תעשה כדי שתרפא אף כי אמר אליך שתרפא בדבר קל כזה והיא הרחיצה בירדן שבע פעמים שיש לך לעשות דבריו: (טו) קח נא ברכה מאת עבדך. ר"ל מנחה: (יז) ולא יתן נא לעבדך צמד פרדים אדמה. רוצה לומר הניח זה אחר שאין רצונך לקחת גמול על

וידע ג' וסי' כי יש נביא בישראל. ישלם אליו וידע. ישקלני במאזני צדק. וסי' בלשון ארמי מתקלא דנביאה שלים: אמנה ג' וסי' הלא טוב אמנה ופרפר. תשורי מראש אמנה. ובכל זאת אנחנו כרתים. וחד ואמנה על המשררים: נהרות ג' בקריאה וסי' הלא טוב אמנה ופרפר. הובשת נהרות איתן. על נהרות בבל שם ישבנו: וטהר ג' וקמצין וסי' וישלח אליו אלישע מלאך. ויגשו עבדיו וידברו. ויאחז צדיק דרכו. וא' טהר לב חן שפתיו: ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסי' נמסר בסדר בהעלתך: ויפצר ד' וסי' ויפצר בו ויקח. ויפצר בם מאד. ויפצר בו לקחת. ויפצר בו חתנו. וכל ויפצרו דכוות' במ"א ויפרצו בו עבדיו:

תולדות אהרן כי אין אלהים. עקידה שער ע:

מצודת ציון

(ז) מתאנה. מבקש עלילה כמו תואנה הוא מבקש (שופטים יד): (י) מלאך. שליח: (יא) והניף. מל' הנפה והרמה: (יג) אבי. ר"ל שר וקצין [illegible]: (יג) אף כי. הוא כענין כל שכן: (טו) ברכה. מנחה כמו קח נא את ברכתי (בראשית לג): (טז) ויפצר. ענין רבוי הדברים ופתוי: וימאן. לא רצה: (יז) ולא יתן. הוא מל' שאלה וכן ולא ילך אתנו ממנו

מצודת דוד

ירפא: כי אך דעו נא. כאומר הלא לא נעלם ממנו שלא אוכל לה אבל הכוונה לתנות עלילה להלחם בי: (ח) וידע. לא למענך ארפאהו כ"א למען קדושת השם: (י) וישב בשרך לך. כי ע"י הנגעת רזה ממנו הבשר ומעתה ישוב לך כבשר ואף היה טהור מן הנגעת: (יא) אלי יצא וכו'. הסבתי כי לכבודי יצא אלי ויעמוד לפני על רגליו כלכך הכבוד מעושים בני אדם לשרים הגדולים ולדבר הרפואה הסבתי שיקרא בשם ה' ויניף ידו אל מקום הנגעת להשפיע שם הרפואה ע"פ גם ובאופן זה יאסף המצורע: (יב) הלא טוב. ר"ל אבל באמרו רחץ וטהר נראה א"כ שאמר מדרך רפואה טבעית והלא בוודאי אין ממש בדבריו כי נהרות דמשק טובים המה מכל מימי ישראל והלא בתמידות אני רוחץ עצמי בהם וכי טהור אני בתמיה א"כ כמו שלא הועילו לי נהרות דמשק כן לא יועיל מי הירדן: (יג) דבר גדול. אם

י"א. ס' מ"ע בסיפרא נָא לְעַבְדְּךָ מַשָּׂא צֶמֶד־פְּרָדִים
אֲדָמָה כִּי לוֹא־יַעֲשֶׂה עוֹד עַבְדְּךָ עֹלָה
ג' וָזֶבַח לֵאלֹהִים אֲחֵרִים כִּי אִם־לַיהוָה׃
ט' מ"ל יח לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח יְהוָה לְעַבְדֶּךָ בְּבוֹא
אֲדֹנִי בֵית־רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת שָׁמָּה
וְהוּא ׀ נִשְׁעָן עַל־יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בֵּית
ט' הס'בלים רִמֹּן בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בֵּית רִמֹּן יִסְלַח־
נא כתי' ולא קרי ואינון ח' נָא יְהוָה לְעַבְדְּךָ בַּדָּבָר הַזֶּה׃ יט וַיֹּאמֶר
ג' לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת
אָרֶץ׃ כ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי
נַעַר אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים הִנֵּה ׀
ד' חָשַׂךְ אֲדֹנִי אֶת נַעֲמָן הָאֲרַמִּי הַזֶּה
ג' מִקַּחַת מִיָּדוֹ אֵת אֲשֶׁר־הֵבִיא חַי־יְהוָה
כִּי־אִם־רַצְתִּי אַחֲרָיו וְלָקַחְתִּי מֵאִתּוֹ
הסר אל"ף כסירס"י מְאוּמָה׃ כא וַיִּרְדֹּף גֵּיחֲזִי אַחֲרֵי נַעֲמָן
ס' וַיִּרְאֶה נַעֲמָן רָץ אַחֲרָיו וַיִּפֹּל מֵעַל
הַמֶּרְכָּבָה לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם׃
כב וַיֹּאמֶר ׀ שָׁלוֹם אֲדֹנִי שִׁלְּחַנִי לֵאמֹר
הִנֵּה עַתָּה זֶה בָּאוּ אֵלַי שְׁנֵי־נְעָרִים
מֵהַר אֶפְרַיִם מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים תְּנָה־
ג' חסר יו"ד נָּא לָהֶם כִּכַּר־כֶּסֶף וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת
ד' בְּגָדִים׃ כג וַיֹּאמֶר נַעֲמָן הוֹאֵל קַח
ג' כִּכָּרָיִם וַיִּפְרָץ־בּוֹ וַיָּצַר כִּכְּרַיִם
ל' ג' חסר יו"ד כֶּסֶף בִּשְׁנֵי חֲרִטִים וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת
ג' בְּגָדִים וַיִּתֵּן אֶל־שְׁנֵי נְעָרָיו וַיִּשְׂאוּ
ל' לְפָנָיו׃ כד וַיָּבֹא אֶל־הָעֹפֶל וַיִּקַּח מִיָּדָם
כ"ט וַיִּפְקֹד בַּבָּיִת וַיְשַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים
וַיֵּלֵכוּ׃

וְלָא יִתְיְהֵיב כְּעַן לְעַבְדָּךְ טְעוּן זוּג כּוּדַנְוָן מֵעֲפַר אַדְמָתָא אֲרֵי לָא יַעְבֵּד עוֹד עַבְדָּךְ עֲלָתָא וְדִבַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא אֱלָהֵין לִשְׁמָא דַיְיָ׃ יח לְפִתְגָמָא הָדֵין יִשְׁבּוֹק יְיָ לְעַבְדָּךְ בְּמֵיעַל רִבּוֹנִי לְבֵית רִמּוֹן לְמִסְגַּד תַּמָּן וְהוּא סָמִיךְ עַל יְדִי וְאֶסְגּוֹד בֵּית רִמּוֹן בְּמִסְגְּדִי בֵּית רִמּוֹן יִשְׁבּוֹק יְיָ לְעַבְדָּךְ בְּפִתְגָמָא הָדֵין׃ יט וַאֲמַר לֵיהּ אֱזֵיל לִשְׁלָם וַאֲזַל מִלְוָתֵיהּ כְּרוּב אַרְעָא׃ כ וַאֲמַר גֵּיחֲזִי תַּלְמִידָא דֶאֱלִישָׁע נְבִיָּא דַיְיָ הָא מְנַע רִבּוֹנִי יַת נַעֲמָן אֲרַמָּאָה הָדֵין מִלְקַבָּלָא מִנֵּיהּ יַת דְּאַיְתִי קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהִין אֶרְהוֹט בַּתְרוֹהִי וְאֶסַּב מִנֵּיהּ מִדָּעַם׃ כא וּרְדַף גֵּיחֲזִי בָּתַר נַעֲמָן וַחֲזָא נַעֲמָן גַּבְרָא רָהִיט בַּתְרוֹהִי וְאִתְרְכִין מִן רְתִיכָא לְקַדָּמוּתֵיהּ וַאֲמַר הַשְׁלָם׃ כב וַאֲמַר שְׁלָם רִבּוֹנִי שַׁלְחַנִי לְמֵימַר הָא כְעַן דֵּין אֲתוֹ לְוָתִי תְּרֵין עוּלֵימִין מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָּא הַב כְּעַן לְהוֹן כִּכְּרָא דְכַסְפָּא וּתְרֵין אִצְטְלָון דִּלְבוּשָׁא׃ כג וַאֲמַר נַעֲמָן שְׁרֵי סַב תַּרְתֵּין כִּכְּרִין וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וְצַר תַּרְתֵּין כִּכְּרִין דִּכְסַף בִּתְרֵין פְּרָדְסִין וּתְרֵין אִצְטְלָון דִּלְבוּשִׁין וִיהַב לִתְרֵין עוּלֵימוֹהִי וּנְסִיבוּ קֳדָמוֹהִי׃ כד וַעֲל לַאֲתַר כַּסִּי וּנְסֵיב מִיְּדְהוֹן וּפַקֵּיד בְּבֵיתָא וְשַׁלַּח יַת גַּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ׃

רשי

שני פרדים ואשאנה לעירי ואעשה אותה מזבח : (יח) בית רמון. שם עבודת גלולים : והשתחויתי. על כרחי כשעוחה אדוני והוא נשען על ידי : (יט) כברת ארץ. שם מדה של קרקע כמו למדי כרס ארפינ"ט בלעז : (כ) מאומה. חסר אל"ף לפי שהיתה לקיחה זו למום : (כא) ויפול. ואתרכין : (כג) הואל. השבע שלחך : בשני חרטים. מיני בגדים וסודרין כמו המטפחות והחריטים (ישעיה ג כב) כך חברו מנחם אבל יונתן תרגם זה פלדסין ואת שבספר ישעי' תרגם מחכיא. והפותרין אומרין בשני חריטי' בשני כיסין ארוכי' פירדיי"ש בלעז : אל שני נערים. של נעמן : וישאו לפניו. לפני גחזי : (כד) ויבא אל העופל. תרגם יונתן לאתר כסי : ויקח מידם. מיד שני נערי נעמן : וישלח את האנשי'. שלא יראה

אותם

רדק

וכן ולא ילך אתנו אמכון אחי : אדמה. לעשות מזבח בארצו וכי לא היה יכול הוא לקחתה בלא רשות אלא אמר שלא יעשה המזבח לה' בגזלה אם לא מרצון הנביא והמלך : (יח) בהשתחויתי. מלעיל בשני פשטין והוא שם יאמר ממנו השתחויה ובמשנה שלש עשרה השתחויות היו במקדש : יסלח ה' לעבדך. נא כתיב ולא קרי כמו כן יסלח ה' לעבדך והכתוב רוצה לומר מעתה יסלח ה' לעבדך כלומר שאל מאל שיסלח לי : (יט) כברת ארץ. הוא שיעור מיל : (כ) ויאמר גיחזי. ויאמר בלבו. ככרים כסף השוא אשר בכ"ף הוא סי' הסמיכות : בשני חריטים. קשר בשני כיסים ויונתן תרגם פלדסין וכן תרגם סדינים פלדסין : (כד) אל העופל. מקום גבוה שבו היה בית כמו עופל ובחן שהוא מקום גבוה וי"ת לאתר כסי תרגם אותו מן עפולים שפירשו תחתוניות שהוא מקום נסתר : ויפקד בבית. הפקיד הכסף והבגדים שם שרצה להעלים מאלישע וזה לבדו בענין פקדון מן הקל :

מאן

רמון ט' חס' בלישנא וסי' נמסר בסדר תצוה : כברת ג' וסי' נמסר בסדר ויחי : חשך ז' וסי' נמסר בס' שמואל ח"א סוף סימן כ"ה : ויראה ה' בקריאה וסי' ויבט הפלשתי ויראה את דוד . וירדף גחזי אחרי נעמן . ויראה ולא יעשה בהן . ויראה וישב מכל פשעיו . ויראה את בניו ואת בני בניו ראיוב וירא כתיב חסר ה' : הואל ד' בקריאה וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ט : ויצר ג' בקריאה וסי' ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה. ויצר את שני העמורים . ככרים כסף . וכל ויצר עליה דכוו' :

תולדות אהרן בית רמון . נדרים לז סנהד' עד : לדבר הזה . (בביעית לה) : כי אם רצתי . (סנהד' כט) : הואל קח ככרים . סוטה מז סנהד' קז ערכין ט :

רלבג

על זה שעשית לי מן הטוב אך אשאל ממך שתתן לי דרך אוכל לעבוד בו השם יתברך שעשה לי זאת הטובה ולזה שאל מאלישע שיותן לו מביתו מה שיוכל לשאת שני פרדים מאדמ' לבנות בה מזבח לה' כי לא יעבוד עוד אלהים אחרים כי אם הש"י לבדו ובקש לאלישע שיתפלל לש"י שיסלח לו לדבר הזה והוא השתחויתו בית רמון אשר הוא מוכרח בה מפני היות אדוניו נשען עליו בבאו בית רמון להשתחוות : (יט) ויאמר לו לך לשלום. קצר הכתוב אך המובן מזה שנתן לו בקשתו במה שבקש לו לעבוד את השם יתברך : וילך מאתו כברת ארץ. היא הארץ הנעבדת אשר סביב העיר והרצון בו שלא הרחיק מן העיר כי לא היה בינו ובין העיר כי אם שדות העיר וכרמיה וגניה: (כג) ויצר ככרים כסף בשני חריטים . רוצה לומר שצרר שני ככרים של כסף בשני חריטים או בשתי אמתחות : (כד) ויבא אל העופל ויקח מידם . הנה העופל הוא מקום גבוה והיה שם בית חזק ולזה שם כספו שם כדי שיהיה יותר נשמר : (כד) ויפקוד בבית . אחשוב שהרצון בזה שכבר מנה בהיותו בבית סך המטבע שיש

באלו

מצודת דוד

אם הנביא היה אומר לך דבר טורח גדול בכדי שתטהר הלא מהראוי היה שתעשה ומכ"ש שאמר לך דבר קל רחץ ובזה תטהר ומדוע א"כ תמנע לעשות : (יד) כבשר נער קטן . ר"ל נאה ומזהירה : ויטהר . נעשה טהור מן הצרעת : (טו) ויעמד לפניו . כעבד לפני האדון : ועתה . בעבור הרפואה וההודאה הזאת קח ממני מנחה : (טז) עמדתי לפניו . . שאני רגיל לעמוד לפניו בתפלה : אם אקח . ר"ל עונש שבועה יהיה עלי אם אקח : (יז) ולא יותן . בשאלה אמר לתת לו אדמה מעפר א"י בשיעור משא שני פרדים לשאתם לארצו למלאות מהם מזבח לזבוח עליו לה' ולא רצה לקחת מבלי רשות הנביא : כי לא וכו' . כי מעתה לא אעשה עוד עולה וכו' : (יח) לדבר הזה . שאל מהנביא שיעתיר בעבורו לה' לסלוח לו על הדבר האמור בענין : והוא נשען על ידי . בעת בואו להשתחות ובע"כ אשתחוה גם אני עמו : בהשתחויתי . ובדבר ההשתחואה ההוא יסלח לי ה' : (כ) ויאמר . חשב בלבו : הנה חשך . ר"ל מנע את נעמן מליתן הואיל ומנע עצמו מקחת מידו : חי ה' . כלומר הריני נשבע שלא יהיה כן כ"א ארוץ אחריו ואקח ממנו דבר מה : (כג) הואל . כי חפץ היה להרבות במנחה להנביא : ויפרץ בו . נעמן הפציר בגחזי לקחת ככרים ובתחילה מיאן גחזי לבל ידעו נעמן שבא מדעת עצמו : ויצר . נעמן קשר ככרים וכו' ונתנם לעבדיו לנשאם ישאו אותם : (כד) אל

העפל

מצודת ציון

אמנון (שמואל ב יג) : למד . זוג : פרדים . הם הנולדים מן הסוס והחמור : (יח) בית רמון . בית עבודת גלולים ששמה רמון : (יט) כברת . הוא מיל וכן כברת ארץ (בראשית מח) : (כ) חשך . מנע כמו ולא חשכת (שם כב) : (כא) ויפול . ענין הטיה כמו ותפול מעל הגמל (שם כד): השלום . הה"א השאלה: (כג) הואל . רצה כמו הואל נא ולך (לקמן ו) : ויפרץ . הוא הפוך מן ויפצר והיא הוא : ויצר . וקשר כמו צר תעודה (ישעיה ח): חריטים . מין כיסים

וכן

רשי

אותם אלישע : (כו) העת לקחת את הכסף. להתעשר ולקחת ממנו בגדים וזיתים וגו' : (א) ויאמרו בני הנביאים. נסים שנעשו לו מסדר והולך. רבותינו אמרו מכאן שהיה גיחזי דוחה התלמידים מלפניו כשנטרד באו תלמידים רבים ונדחק המקום מהם : (ג) הואל. התרצה : (ה) ואת הברזל. הכסורת : והוא שאול. שאלתיו ואין לי ממה לשלם: (ו) ויצף.

קף

רדק

(כה) מאן גחזי. מאן כתיב בלא יו"ד והקרי מאין ושניהם ענין אחד כי מאן כמו אן הלכתם אנה ואנה אילך ואילך : (כו) לא לבי הלך. בתמיה כלומר כי לבי ומחשבתי היה עמך בלכתך וידעתי מה שהלכת ועשית : העת. פתח הה"א והיא לתמיה כלומר אם עת שהלכת לקחת לא ידעתי : וזיתים וכרמים. כתרגומו וחשיבתא בלבך למקני זיתין וכרמין ועאן ותורין וגו' כלומר חשבת מן הכסף לקנות לך כל זה : (כז) וצרעת נעמן. הוי"ו כמו הווי"ן הנוספים שפירשנו או יהיה דבר נסתר עמו ופירושו הכסף נתון לך והצרעת: ובזרעך לעולם. לא אמר בכל הבנים שיצאו ממנו עד עולם אלא באותן בנים שהיו לו שתדבק הצרעת בו ובהם לעולם שלא ירפאו ממנה ואם גחזי חטא בניו מה חטאו אלא מלמד שבניו ידעו בדבר וכבר הרחבנו בזה הענין בספר שמואל בקללה שקלל דוד ליואב : (א) צר ממנו. שהיו יושבים שם בדוחק כ"כ היו רבים התלמידים ואמרו רז"ל כי כאשר גורש גחזי מלפני אלישע אז רבו התלמידים כי גחזי היה רע להם והיו רבי' יראי' לבא לפני אלישע מפני רעת גחזי שהיה דוחה אותם וכשנפרד גחזי ממנו רבו התלמידים עד שצר המקום להם שהיו יושבין בו מתחלה : (ה) ואת הברזל נפל אל המים. אין מלת את נופלת על הפועל כאשר חשבו רבי' ופירושו ואת הברזל ועם הברזל הקורה עם הברזל נפל במים : והוא שאול. אם היה שלי לא הייתי חושש כ"כ אלא שאלתיו ועלי לשלמו : (ו) ויקצב עץ. למה לא השליך שם עץ שהיה יד הברזל מתחלה למה הוצרך לקצוב עץ ונראה כי הנסים בדבר חדש יעשו וכן בצלוחית חדשה. ויקצוב עץ להיותו יד הברזל שנפל ונכנס העץ בנקב הברזל שנכנס בו היד וצף הברזל עם ידו לפיכך אמר ויקצב שפירושו כריתת העץ במדה שצריך כמו מדה אחת וקצב אחת : ויצף. פועל עומד אשר הציף את מי ים

כה וְהוּא־בָא֙ וַיַּעֲמֹ֣ד אֶל־אֲדֹנָ֔יו וַיֹּ֤אמֶר ל"ג ר"פ. ל'
אֵלָיו֙ אֱלִישָׁ֔ע מֵאַ֖ן גֵּחֲזִ֑י וַיֹּ֕אמֶר לֹֽא־ מאין ק'
הָלַ֛ךְ עַבְדְּךָ֖ אָ֥נֶה וָאָֽנָה׃ כו וַיֹּ֤אמֶר אֵלָיו֙
לֹא־לִבִּ֣י הָלַ֔ךְ כַּאֲשֶׁ֧ר הָֽפַךְ־אִ֛ישׁ מֵעַ֥ל
מֶרְכַּבְתּ֖וֹ לִקְרָאתֶ֑ךָ הַעֵ֞ת לָקַ֣חַת אֶת־ ל'
הַכֶּ֗סֶף וְלָקַ֤חַת בְּגָדִים֙ וְזֵיתִ֣ים וּכְרָמִ֔ים ל'
וְצֹ֥אן וּבָקָ֖ר וַעֲבָדִ֥ים וּשְׁפָחֽוֹת׃ ל'
כז וְצָרַ֤עַת נַֽעֲמָן֙ תִּדְבַּק־בְּךָ֔ וּֽבְזַרְעֲךָ֖ ל'
לְעוֹלָ֑ם וַיֵּצֵ֥א מִלְּפָנָ֖יו מְצֹרָ֥ע כַּשָּֽׁלֶג׃ ח'
ו א וַיֹּאמְר֥וּ בְנֵֽי־
הַנְּבִיאִ֖ים אֶל־אֱלִישָׁ֑ע הִנֵּה־נָ֗א
הַמָּקוֹם֙ אֲשֶׁ֨ר אֲנַ֜חְנוּ יֹשְׁבִ֥ים שָׁ֛ם ג'
לְפָנֶ֖יךָ צַ֥ר מִמֶּֽנּוּ׃ ב נֵֽלְכָה־נָּ֣א עַד־
הַיַּרְדֵּ֗ן וְנִקְחָ֤ה מִשָּׁם֙ אִ֚ישׁ קוֹרָ֣ה אֶחָ֔ת כ'
וְנַעֲשֶׂה־לָּ֥נוּ שָׁ֛ם מָק֖וֹם לָשֶׁ֣בֶת שָׁ֑ם
וַיֹּ֖אמֶר לֵֽכוּ׃ ג וַיֹּ֙אמֶר֙ הָֽאֶחָ֔ד ה֥וֹאֶל נָ֖א ג'
וְלֵ֣ךְ אֶת־עֲבָדֶ֑יךָ וַיֹּ֖אמֶר אֲנִ֥י אֵלֵֽךְ׃ י"א
ד וַיֵּ֖לֶךְ אִתָּ֑ם וַיָּבֹ֙אוּ֙ הַיַּרְדֵּ֔נָה וַֽיִּגְזְר֖וּ ד'
הָעֵצִֽים׃ ה וַיְהִ֤י הָֽאֶחָד֙ מַפִּ֣יל הַקּוֹרָ֔ה כ'אתי תחנתי
וְאֶת־הַבַּרְזֶ֖ל נָפַ֣ל אֶל־הַמָּ֑יִם וַיִּצְעַ֥ק
וַיֹּ֛אמֶר אֲהָ֥הּ אֲדֹנִ֖י וְה֥וּא שָׁאֽוּל׃
ו וַיֹּ֥אמֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִ֖ים אָ֣נָה נָפָ֑ל ב' כל הימים אשר הוא וכל וסגבר דכו'
וַיַּרְאֵ֙הוּ֙ אֶת־הַמָּק֔וֹם וַיִּקְצָב־עֵ֙ץ כ'. ל'

כה וְהוּא אֲתָא וְקָם קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ אֱלִישָׁע מְנָן אַתְּ אָתֵי גֵיחֲזִי וַאֲמַר לָא אֲזַל עַבְדָּךְ לְכָא וּלְכָא׃ כו וַאֲמַר לֵיהּ בְּרוּחַ נְבוּאָה אִתְחֲוָא לִי כַּד אִתְהֲפֵיךְ גַּבְרָא מֵעַל רְתִיכֵיהּ לְקַדָּמוּתָךְ הַשְׁתָּא הִיא לָךְ דְּנְסֵיבְתָּא כַּסְפָּא וּנְסֵיבְתָּא לְבוּשַׁיָּא וְהַשְׁבְּתָּא בְּלִבָּךְ לְמִקְנֵי זֵיתִין וּכְרָמִין וְעָאן וְתוֹרִין וְעַבְדִין וְאַמְהָן׃ כז וּסְגִירוּת נַעֲמָן תִּדְבַּק בָּךְ וּבִבְנָךְ לְעָלַם וּנְפַק מִן קֳדָמוֹהִי חִוָּר כְּתַלְגָא׃ א וַאֲמַרוּ תַלְמִידֵי נְבִיַּיָא לֶאֱלִישָׁע הָא כְעַן אַתְרָא דִי אֲנַחְנָא יָתְבִין תַּמָּן קֳדָמָךְ עַק לָנָא׃ ב נֵיזִיל כְּעַן עַד יַרְדְּנָא וְנִסַּב מִתַּמָּן גְּבַר כְּשׁוּרָא חֲדָא וְנַעְבֵּיד לָנָא תַּמָּן אַתְרָא לְמִיתַב תַּמָּן וַאֲמַר אֱזִילוּ׃ ג וַאֲמַר חַד שְׁרֵי כְעַן וְאֱזֵיל עִם עַבְדָּךְ וַאֲמַר אֲנָא אֵיזֵיל׃ ד וַאֲזַל עִמְּהוֹן וַאֲתוֹ לְיַרְדְּנָא וְקָצוּ אָעַיָּא׃ ה וַהֲוָה חַד מָחֵי בְּשָׁרִיתָא וְאִשְׁתְּלֵיף בַּרְזְלָא וּנְפַל לְמַיָּא וּצְוַח וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי וְהוּא מִשְׁאַל שְׁאֵילְתֵּיהּ׃ ו וַאֲמַר נְבִיָּא דַייָ אָן נְפַל וְאַחְזְיֵיהּ יַת אַתְרָא וְקַץ אָעָא וּרְמָא

לקראתך ד' בקריאה וסי' וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך. פן בחרב אצא לקראתך. כאשר הפך איש מעל. ע"ב יצאתי לקראתך לשחר : ולקחת ד' בקריאה וסי' בלשון ארמי יברוחי דיוסף לבושין דרעוא. ופי' בסדרו צא :

תולדות אהרן לא לבי הלך. שם סוטה מז : וצרעת נעמן. בס שם ערכין עז זוהר תזריע (סנהד' כט) : ויאמרו בני הנביאים. סוטה שם (סנהד' שם) : מפיל הקורה. סוטה יג :

רלבג

באלו החריטי' כאלו תאמר סך הדינרין או הסלעים או המעות או יהי' מענין פקדון ואם הוא מהקל והרצון בו שהפקידו בביתו או יהיה מענין פקידות והרצון בו שמנה שם איש או אנשי' יקנו לו בכסף ההוא בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות ולזה אמר לו אלישע העת לקחת את הכסף ולקחת הבגדים וזיתי' וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות : (כה) מאן גחזי. כתוב וקרי מאין והרצון בו מאין בא ואפשר כי אם לא היה משקר לו היה לוקח בחטא שחטא דרך אחרת כאלו תאמר שישיב לו מה שלקח באופן שהתבאר לנעמן שלא היה מאלישע הדבר הזה אך גחזי עשאו מעצמו אך מפני שכחש לו יהוסיף בעונו לקח ממנו זאת הנקמה : (כו) לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו וגו'. ר"ל לא הלך ממני לבי שיעל' ממני מה שעשי' כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך והוא נעמן כי בודאי אני יודע כל זה ולזה נתן ענשו ע"ז שתדבק בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ר"ל כל ימיהם או עד היובל על דרך ועבדו לעולם : (א) צר ממנו. ר"ל דחוק ממנו וידמה כי מפני זה סמך זה לדבר גחזי להעי' כי לרוע תכונ' גחזי לא היו התלמידים רבים מאד אך כאשר נפרד גחזי מאלישע אז רבו התלמידים : (ב) ונעשה לנו שם מקום לשבת שם. ר"ל שיבנו מהקורו' האלו בית או אהל כשיעשו מקצתם עמודי' או יבנו הכותלים מאבן ויקרו הבית באלו הקורות : (ג) הואל נא ולך את עבדיך. אמר זה כדי שיהיה להם לעזר במתחדש להם שם : (ה) ויהי האחד מפיל את הקורה והברזל נפל אל המי'. ר"ל שבעת הכותו בגרזן להפיל הקורה נשל הברזל מיד הגרזן ונפל במי הירדן וצעק ואמר אהה אדני זה הגרזן לא היה שלי אך שאלתיהו מאח' : (ו) ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל. ר"ל שכבר חתך ותקנו במדה שיוכל להכנס בנקב הברזל ויהיה לו כמו יד והנה היה המופת הזה שכאשר השליכו שמה נכנס בנקב הברזל ונתקיים בו הברזל ולפי שכבר הושרש בדבר המופתים מצד העיון ומצד דברי רז"ל כמו שבארנו בששי מספר מלחמות ה' שלא יתחדש בהם דבר חדש כאילו תאמר עליית הברזל למעלה במים והוא ברזל או רדת העץ למטה במים והוא עץ בלתי ראוי שיצלול במים והנה הרצון באמרו וישלך שמה שכבר השליך

מצודת דוד

העופל. אל המגדל וכן עופל ובחן (ישעיה ל"ב). או כמו האופל באל"ף ור"ל למקום חושך לבל יראה מי : ויפקד. הניחם בבית שמור : את האנשים. נערי נעמן : (כה) מאין. מהיכן תבוא : (כו) לא לבי הלך. ר"ל עם שאני ישבתי פה וכי לא הלך לבי עמך כאשר הפך איש וכו' : העת. וכי בעת ההיא ראוי לקבל ממנו את הכסף הלא בזה היא בדבר הנס וכי ראוי להנות מן הנס במקום שאין דחק : ולקחת בגדים. ואפי' אם היה נותן לך בגדים וזיתים וכו' לא היה לך לקחת עם שהוא עושר רב : (כז) וצרעת. יחסר ראשית הדברים וכאומר הכסף נתון לך וגם הצרעת : כשלג. כי הצרעת לבנה היא וכמ"ש ואם בהרת לבנה (ויקרא י"ג) : ו (א) המקום. בית מדרשם : צר ממנו. דחוק הוא להחזיק את כולנו : (ב) משם. מן היער הסמוך אל הירדן : (ה) מפיל הקורה. אל הירדן להשיטה אל מקום הנרצה : ואת הברזל. הקורה נפל אל המים ועם הברזל הוא הגרזן : אהה. הוא ענין ל' צעקה יללה : והוא שאול. הגרזן שאולה בידי ואין לי לשלם מחירו : (ו) אנה נפל. איזה המקום שנפל

מצודת ציון

וכן והמטפחות והחריטים (שם ג) : (כה) אנה ואנה. לפה ולפה : ו (ב) קורה. עץ עב כמו קורות בתינו ארזים (שה"ש א) : (ג) הואל. רצה : (ד) ויגזרו. ענין החתוך כמו גזרו את הילד (מלכים א ג) : (ו) ויקצב. ענין כריתה וחתוך וכן כעדר הקצובות (שה"ש ד) : ויצף. שט למעלה

ל' וַיַּשְׁלֶךְ־שָׁמָּה וַיָּצֶף הַבַּרְזֶל׃ ז וַיֹּאמֶר
ג' ול' מלעיל הָרֶם לָךְ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֵהוּ׃ ח וּמֶלֶךְ
אֲרָם הָיָה נִלְחָם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּוָּעַץ אֶל־
ל' עֲבָדָיו לֵאמֹר אֶל־מְקוֹם פְּלֹנִי אַלְמֹנִי
תַּחֲנֹתִי׃ ט וַיִּשְׁלַח אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִשָּׁמֶר מֵעֲבֹר
ל' הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־שָׁם אֲרָם נְחִתִּים׃
י וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמָּקוֹם
והזהירו ק' אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ אִישׁ־הָאֱלֹהִים וְהִזְהִירֹה
וְנִשְׁמַר שָׁם לֹא אַחַת וְלֹא שְׁתָּיִם׃
ל' יא וַיִּסָּעֵר לֵב מֶלֶךְ־אֲרָם עַל־הַדָּבָר
הַזֶּה וַיִּקְרָא אֶל־עֲבָדָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
י"ז מ"ל. ל' הֲלוֹא תַּגִּידוּ לִי מִי מִשֶּׁלָּנוּ אֶל־מֶלֶךְ
כ"ס. ס' מ"ל כסיפרא יִשְׂרָאֵל׃ יב וַיֹּאמֶר אַחַד מֵעֲבָדָיו לוֹא
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־אֱלִישָׁע הַנָּבִיא אֲשֶׁר
בְּיִשְׂרָאֵל יַגִּיד לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר בַּחֲדַר מִשְׁכָּבֶךָ׃
איפה ק' ל' יג וַיֹּאמֶר לְכוּ וּרְאוּ אֵיכֹה הוּא וְאֶשְׁלַח
כ' וְאֶקָּחֵהוּ וַיֻּגַּד־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה בְדֹתָן׃
י' ר"פ ומלה תניינא שמה יד וַיִּשְׁלַח־שָׁמָּה סוּסִים וְרֶכֶב וְחַיִל כָּבֵד
ל' וחס. י"ז וַיָּבֹאוּ לַיְלָה וַיַּקִּפוּ עַל־הָעִיר׃ טו וַיַּשְׁכֵּם
מְשָׁרֵת אִישׁ הָאֱלֹהִים לָקוּם וַיֵּצֵא
וְהִנֵּה־חַיִל סוֹבֵב אֶת־הָעִיר וְסוּס וָרָכֶב
י"ז וַיֹּאמֶר נַעֲרוֹ אֵלָיו אֲהָהּ אֲדֹנִי אֵיכָה
נַעֲשֶׂה׃ טז וַיֹּאמֶר אַל־תִּירָא כִּי רַבִּים
ט' מ"ל בסיפ' אֲשֶׁר אִתָּנוּ מֵאֲשֶׁר אוֹתָם׃ יז וַיִּתְפַּלֵּל
נ"א אֱלִישָׁע וַיֹּאמַר יְהוָה פְּקַח־נָא אֶת־

תַּמָּן וּקְפָא בַּרְזְלָא׃
ז וַאֲמַר טוֹל לָךְ וְאוֹשִׁיט
יְדֵיהּ וּנְסַבֵיהּ׃ ח וּמַלְכָּא
דַאֲרָם הֲוָה מַגִּיחַ קְרָבָא
בְּיִשְׂרָאֵל וְאִתְמְלִךְ בְּעַבְדוֹהִי
לְמֵימַר לַאֲתַר כַּסִי וּטְמִיר
יְהֵי בֵּית מֶשְׁרִי׃ ט וּשְׁלַח
נְבִיָּא דַיְיָ לְוָת מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִסְתַּמַּר
מִלְמֶעְבַּר אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי
תַּמָּן אֱנָשׁ אֲרָם כְּמָן׃
י וּשְׁלַח מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
לְאַתְרָא דִי אֲמַר לֵיהּ נְבִיָּא
דַיְיָ וְאַזְהֲרֵיהּ וְאִסְתַּמַּר תַּמָּן
לָא חֲדָא זִמְנָא וְלָא תַרְתֵּין
זִמְנִין׃ יא וְאִסְתַּעַר לִבָּא
דְמַלְכָּא דַאֲרָם עַל פִּתְגָמָא
הָדֵין וּקְרָא לְעַבְדוֹהִי וַאֲמַר
לְהוֹן הֲלָא תְּחַוּוֹן לִי מַן
מִדִּילָנָא גְּלֵי רָזֵי לְמַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל׃ יב וַאֲמַר חַד
מֵעַבְדוֹהִי לָא רִבּוֹנִי מַלְכָּא
אֲרֵי אֱלִישָׁע נְבִיָּא דִי
בְּיִשְׂרָאֵל יְחַוֵּי לְמַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל יָת פִּתְגָמַיָּא
דִי תְמַלֵּיל בְּאִדְּרוֹן
בֵּית מִשְׁכְּבָךְ׃ יג וַאֲמַר
אֱזִילוּ וַחֲזוֹ הֵיכָא הוּא
וְאֶשְׁלַח וְאֶדְבְּרִינֵיהּ וְאִתְחֲוָא לֵיהּ לְמֵימַר הָא בְדוֹתָן׃
יד וּשְׁלַח תַּמָּן סוּסְוָן וּרְתִיכִין וּמַשְׁרְיַן סַגִּיאִין וַאֲתוֹ
בְּלֵילְיָא וְאַקִּיפוּ עַל קַרְתָּא׃ טו וְאַקְדֵּים מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ
דִנְבִיָּא דַיְיָ לְמֵיקָם וּנְפַק וְהָא מַשְׁרְיַן אַקִּיפָא יָת
קַרְתָּא סוּסְוָן וּרְתִיכִין וַאֲמַר עוּלֵימֵיהּ לֵיהּ בְּבָעוּ
רִבּוֹנִי אֵיכְדֵין נַעְבֵּד׃ טז וַאֲמַר לָא תִדְחַל אֲרֵי סַגִּיאִין
דְעִמָּנָא מִדְעִמְּהוֹן׃ יז וְצַלִּי אֱלִישָׁע וַאֲמַר יְיָ גְּלֵי כְעַן יָת

רדק

יש סוף פועל יוצא ויש לפרש ויצף פועל יוצא כלומר הנביא הציפו : (ח) אל מקום פלני אלמני תחנותי . כתרגומו לאתר כסי וטמיר יהי בית מישרי : (ט) נחתים . מן הנחת ה' גבוריך ותרגום וירד ונחת ופירוש יורדים וחונים שם ואמר נחתים כי במקום מורד חנו להסתר שם ודגש תי"ו נחתים מקום הנח בשרידים וי"ת נחתים כמן : (י) והזהירה . בה"א כמו אהלה : ונשמר שם . ונשמר משם כמו שהיה מזהירו הנביא : לא אחת ולא שתים . לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדו אלא פעמי' רבות וכמוהו והוא איש אחד לא גוע בעונו שפירושו לא גוע לבדו : (יא) ויסער . היה מסתער על זה הדבר מי היה מגלה מסתריו : איכה הוא . כמו אנה הוא וכן ענין אנה איכה תרעה אלא שהוא קמוץ וזה בחולם

רשי

צף על המים : (ח) פלוני אלמוני . כסי וטמיר פלוני לשון כי יפלא (דברי' י"ז) יתכסי : אלמוני . מבלי שם שלא היה רוצה להתגלות : תחנותי . שם אחנה ואארוב את מלך ישראל או את גדודיו העוברים לשלול באחרי דרך אותו המקום : (ט) מעבור המקום הזה . מלכת שם : נחתים . חונים : (י) וישלח מלך ישראל : היה שולח ורואה אם אמת הוא : והזהירו . שהזהיר איש האלהים מעבור שם : לא אחת ולא שתים , עשה לו כך כ"א פעמים רבות : (יא) על הדבר הזה . מי הוא מגלה סודי: (יג) איכה. היכן הוא: (טז) אשר אתנו

רלבג

השליך שם העץ בכח כדי שירד מפני זאת התנועה ההכרחית והנה היה העץ בשיעור שהיה יכול לנשא קלותו כבדו' הברזל ויציפהו עמו על המים ולזה הוצרך שיהיה העץ גדול ולא הספי' לו גודל יד הברזל להשליכו שם ותחת מפני זה עץ גדול אך המופת היה כמו שזכרנו היותו נכנס בנקב הברזל בהשליכו אותו במים : (ח) אל מקום פלני אלמני תחנתי . ר"ל שבכבר היה חונה במקום נעלם כדי שלא ישמר מלך ישראל מעבר שם ויקחהו והנה פלוני מענין פלוני שהוא דבר מכוסה ונעלם ואלמוני הוא ג"כ מענין ההסתר וההעלם והוא נגזר מהאלמות כאלו יאמר שלא ידובר בזה כלל כדי שלא יודע לאיש או אפשר ע"ז הענין בעצמו כי אל"ף אלמוני בזה המקו' ישמש במקום עי"ן כמו עלמוני והוא ענין נעלם וכזה מצאנו הוראת שמוש האותיות מזה הצד על זה הדרך: (ט) השמר מעבור המקו' הזה כי שם ארם נחתים . ר"ל שתשמור מעבור במקום ההוא כי שם ארם נחתים שהיה בו מלך ארם ועבדיו כי שם ארם יורדים במורד ההר שם להחבא שלא תשמר מהם והנה באומ' נחתי' יורדים וחונים תרגום וירד ונחת או יהיה מענין נחת ונשארה התי"ו בקבוץ כמו שנשארה התי"ו במלת נחשתך והרצון בו שהם עומדים שם בנחת בדרך שיעלם היותם שם וכן היה שולח לו אלישע בכל מקום שהיו נסתרים שם מלך ארם ועבדיו לתפשו ולבחון אם היה דבר הנביא אמת שלח שם מלך ישראל אל המקום ההוא אשר הזהירו מעבור שם ומצא אמתות דברי הנביא תמיד לא פעם א' לבד ולא ב' פעמים לבד אך בחן זה פעמים רבות בדרך שנודע למלך ארם כי מלך ישראל היה יודע המקומות אשר יתחבא שם : (יא) ויסער לב מלך ארם . ר"ל אחזהו סער ומבוכה על זה הענין לחשבו כי במשרתיו איש יגלה סתריו למלך ישראל : (יג) איכה הוא. איך הוא והרצון בו אם הוא בעיר בצורה וחיל רב עמו או איך הוא ענינו כי לפי שהוא בו אתחכם להביא עליו חיל לתפשו : (יד) והנה החיל שם בלילה כדי שלא ישמע דבר זה אלישע ויקבוץ אנשים יותר עמו : (יז) סוסים ורכב אש סביבות אלישע. הנה אע"פ שלא נעזר אלישע בהם היה תועלת להראותם לנערו לשמרו מהפחד
כדי

פלני אלמני ג' בקריאה ואת הנערים יודעתי . אל מקום פלוני אלמוני תחנתי . ויאמר סורה שבה פה פלוני אלמוני : הלוא י"ו מלאים בסי' וסי' נמסר לעיל בסיפרא ח"א סי' כ"ב : אחד כ"ה פתחין וסי' ויכלו המים . והעלהו שם . כמעט שכב . ואחד עשר כוכבים . ואת אחד עשר ילדיו . שכם אחד . אל אחד מבניו . את אחד מהם . אחד עשר יום . ומת אחד מהם . והא־יש מוכה . ותאבדנה האתונות . ויאמר דוד• אל אבנר . אחד הרקים . עד אחד לא נעדר . בכל אשר התהלכתי . וחבדו שפטי דד"ה. בנפש אחד . יהי נא דבריך. ויאמר אחד מעבדיו . ואיך תשיב את פני . וחברו . הנדברים בך . ולנשיא מזה . ושד

תולדות אהרן מי משלנו. עקידה שער ער :

מצודת ציון

למעלה כמו אשר הציף (דברים יא) : (ח) פלוני . מכוסה : אלמוני . מלשון אלם כי לא ידובר בו וכן ואת הנערים יודעתי אל מקום פלוני אלמוני (ש"א כא) : (ט) נחתים . ענין ירידה כמו הנחת ה' גבוריך (יואל ד) כי במקום מורד ירדו להסתר : (יג) איכה הוא . אנה הוא כמו איכה תרעה (שה"ש א) ואם שזה בחולם : (יד) כבד . רבה : ויקיפו . וסבבו : (יז) פקח . פתח

מצודת דוד

שנפל בה : ויקצב . חתך חתיכת עץ : (ז) הרם לך . הגבה לך את הברזל : (ח) אל מקום פלוני אלמוני תחנותי. ר"ל נהיה חונים במקום מכוסה ונעלם ולא רצה לגלות בפני כולם וחנו בכדי לארוב על מלך ישראל : (י) וישלח . [illegible] אל המקום שאמר לו הנביא שבני ארם נסתרים בה והזהירו מלעבור בה ושלח שם לדעת אם האמת אתו : ונשמר שם . והיה המלך נשמר משם כאשר ראה שאמת הדבר : לא אחת . לא פעם אחת לבד וגו' כ"א פעמים רבות הזהירו הנביא ומצאם אמתיים ונשמר שמה : (יא) ויסער . אחזו רעדה כמרוח סערה בעבור זאת : מי משלנו . מי מאנשינו הולך אל מלך ישראל ומגלה מסתריו : (יב) לא . אין מי מאנשינו מגלה המסתר : יגיד למלך . כי יודע הוא בנבואה : (טו) איכה נעשה . איך נעשה להמלט : (טז) כי רבים . הרבה אשר הם בעזרתנו המה מרובים מאשר עמהם : (יז) פקח נא . לראות
דבר

אחטו . כעורתט : (יח) ויאמר הך נא וגו'. על הקללה לא הזכיר את השם אבל על הפקיח' הזכיר את השם על שתיקן על של נער ועל של גדול : סנורים. חולי של שממון רואה ואינו יודע מה הוא רואה : (יט) ולא זה העיר. שהנביא בתוכה ואמת אמר להם שכבר יצא ממנה : (כב) האשר שבית וגו'. וכי דרכך להרוג אות' שאתה מביא בשבייה (ומשבית אותם) : (כג) ויכרה. לשון תקון סעודה : (כה) דביונים. זבל הזב מן היונים : (כו) הושיעה אדני המלך. כסבור ששואלת מזונות ותחנה :

בחולם : (יז) סביבות אלישע . והלא אלישע בעיר היה והסוסים ורכב אש חוץ לעיר בהר אלא הראה לו לנער כן שהיו סביבות אלישע הראה לו האל כן לחזק לבו שלא יפחד : (כ) כבאם . בכ"ף : (כא) כראתו . בכ"ף : (כב) האשר שבית. מה דין יש לך בהם שתכה אותם וכי אתה שבית אותם בחרבך ובקשתך : (כג) ויכרה להם . תקן להם מאכל גדול וכן יכרו עליו חברים אלא כי ויכרה יוצא לשלישי ויכרו יוצא לשני : ולא יספו עוד . אינו אומר עוד לעולם שהרי אומר ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד אלא פי' עוד באותו הזמן וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו וכאמר בירמיה וחיל פרעה יוצא ממצרים וישמעו הכשדים וכן לא תוסיפו עוד לעלות וכן ועמלו לא יזכר עוד רוצה לומר כל זמן שהיה בו : (כה) ראש חמור . כמשמעו כי הבהמו' הטמאו' והשקצים היו אוכלים מפני הרעב וכן ת"י רישא דחמרא וי"מ כמו מעשר החמר והוא

עֵינָ֖יו וְיִרְאֶ֑ה וַיִּפְקַ֤ח יְהוָה֙ אֶת־עֵינֵ֣י הַנַּ֔עַר וַיַּ֕רְא וְהִנֵּ֨ה הָהָ֜ר מָלֵ֨א סוּסִ֥ים וְרֶ֛כֶב אֵ֖שׁ סְבִיבֹ֥ת אֱלִישָֽׁע׃ יח וַיֵּרְדוּ֮ אֵלָיו֒ וַיִּתְפַּלֵּ֨ל אֱלִישָׁ֤ע אֶל־יְהוָה֙ וַיֹּאמַ֔ר הַךְ־נָ֥א אֶת־הַגּוֹי־הַזֶּ֖ה בַּסַּנְוֵרִ֑ים וַיַּכֵּ֥ם בַּסַּנְוֵרִ֖ים כִּדְבַ֥ר אֱלִישָֽׁע׃ יט וַיֹּאמֶר֩ אֲלֵהֶ֨ם אֱלִישָׁ֜ע לֹ֣א זֶ֣ה הַדֶּ֗רֶךְ וְלֹ֨א זֹ֤ה הָעִיר֙ לְכ֣וּ אַחֲרַ֔י וְאוֹלִ֣יכָה אֶתְכֶ֔ם אֶל־הָאִ֖ישׁ אֲשֶׁ֣ר תְּבַקֵּשׁ֑וּן וַיֹּ֥לֶךְ אוֹתָ֖ם שֹׁמְרֽוֹנָה׃ כ וַיְהִי֮ כְּבֹאָ֣ם שֹׁמְרוֹן֒ וַיֹּ֣אמֶר אֱלִישָׁ֔ע יְהוָ֕ה פְּקַ֥ח אֶת־עֵינֵֽי־אֵ֖לֶּה וְיִרְא֑וּ וַיִּפְקַ֤ח יְהוָה֙ אֶת־עֵ֣ינֵיהֶ֔ם וַיִּרְא֕וּ וְהִנֵּ֖ה בְּת֥וֹךְ שֹׁמְרֽוֹן׃ כא וַיֹּ֥אמֶר מֶֽלֶךְ־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶל־אֱלִישָׁ֖ע כִּרְאֹת֣וֹ אוֹתָ֑ם הַאַכֶּ֥ה אַכֶּ֖ה אָבִֽי׃ כב וַיֹּאמֶר֮ לֹ֣א תַכֶּה֒ הַאֲשֶׁ֥ר שָׁבִ֛יתָ בְּחַרְבְּךָ֥ וּבְקַשְׁתְּךָ֖ אַתָּ֣ה מַכֶּ֑ה שִׂ֨ים לֶ֤חֶם וָמַ֙יִם֙ לִפְנֵיהֶ֔ם וְיֹֽאכְלוּ֙ וְיִשְׁתּ֔וּ וְיֵלְכ֖וּ אֶל־אֲדֹנֵיהֶֽם׃ כג וַיִּכְרֶ֨ה לָהֶ֜ם כֵּרָ֣ה גְדוֹלָ֗ה וַיֹּֽאכְלוּ֙ וַיִּשְׁתּ֔וּ וַֽיְשַׁלְּחֵ֔ם וַיֵּלְכ֖וּ אֶל־אֲדֹֽנֵיהֶ֑ם וְלֹֽא־יָ֤סְפוּ עוֹד֙ גְּדוּדֵ֣י אֲרָ֔ם לָב֖וֹא בְּאֶ֥רֶץ יִשְׂרָאֵֽל׃

כד וַֽיְהִי֙ אַחֲרֵי־כֵ֔ן וַיִּקְבֹּ֛ץ בֶּן־הֲדַ֥ד מֶֽלֶךְ־אֲרָ֖ם אֶת־כָּל־מַחֲנֵ֑הוּ וַיַּ֕עַל וַיָּ֖צַר עַל־שֹׁמְרֽוֹן׃ כה וַיְהִ֞י רָעָ֤ב גָּדוֹל֙ בְּשֹׁ֣מְר֔וֹן וְהִנֵּ֖ה צָרִ֣ים עָלֶ֑יהָ עַד֩ הֱי֨וֹת רֹאשׁ־חֲמ֜וֹר בִּשְׁמֹנִ֣ים כֶּ֗סֶף וְרֹ֛בַע הַקַּ֥ב

ל'
ל' כ"כ בנבי' ובכתובי' וכל אוריתא כ"כ כמ"ב
ג'
נ'
ל' ומ"ל
ל'. י"ד
ט'מ"ל בסיפ'
ג' רפין לשון רא"ס
ב' חס'
ט'מ"ל בסיפ'
ל'. ב' ולא בקשתך
ל' בסיפרא
ב'. ל'
ל'. ל'. ס
ד'
ל'
ל'

עֵינוֹהִי וְיֶחֱזֵי וּגְלָא יְיָ יַת עֵינֵי רַבְיָא וַחֲזָא וְהָא טוּרָא מְלֵי סוּסָוָן וּרְתִיכִין דְּאֶשָּׁתָא סַחֲרָנוּת אֱלִישָׁע׃ יח וּנְחָתוּ לְוָתֵיהּ וְצַלִּי אֱלִישָׁע קֳדָם יְיָ וַאֲמַר מְחֵי כְעַן יַת עַמָּא הָדֵין בְּשַׁבְרִירַיָּא וּמְחָנֻן בְּשַׁבְרִירַיָּא כְּפִתְגָמָא דֶאֱלִישָׁע׃ יט וַאֲמַר לְהוֹן אֱלִישָׁע לָא דֵין אוֹרְחָא וְלָא דָא קַרְתָּא אִיתוֹ בַּתְרַי וְאוֹבִיל יַתְכוֹן לְוַת גְּבַר דִּי אַתּוּן בָּעַן וְאוֹבִיל יַתְהוֹן לְשֹׁמְרוֹן׃ כ וַהֲוָה כְּמֵיעַלְהוֹן לְשֹׁמְרוֹן וַאֲמַר אֱלִישָׁע יְיָ גְּלֵי יַת עֵינֵי אִלֵּין וְיֶחֱזוּן וּגְלָא יְיָ יַת עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ וְהָא בְּגוֹ שֹׁמְרוֹן׃ כא וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לֶאֱלִישָׁע כַּד חֲזָא יַתְהוֹן הַמִקְטוֹל אֶקְטוֹל רַבִּי׃ כב וַאֲמַר לָא תִקְטוֹל הָא דִשְׁבֵיתָא בְּחַרְבָּךְ וּבְקַשְׁתָּךְ אַתְּ קָטִיל שַׁוִּי לַחְמָא וּמַיָּא קֳדָמֵיהוֹן וְיֵיכְלוּן וְיִשְׁתּוּן וְיֵזְלוּן לְרִבּוֹנֵיהוֹן׃ כג וְאַתְקֵין לְהוֹן שֵׁירוּ רַבָּא וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ וְשַׁלְחִינוּן וַאֲזַלוּ לְוַת רִבּוֹנֵיהוֹן וְלָא אוֹסִיפוּ עוֹד מַשְׁרְיַת אֲרָם לְמֵיעַל בִּתְחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כד וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וּכְנַשׁ בַּר הֲדַד מַלְכָּא דַאֲרָם יַת כָּל מַשְׁרִיתֵיהּ וּסְלִיק וְצָר עַל שֹׁמְרוֹן׃ כה וַהֲוָה כַּפְנָא רַבָּא בְּשֹׁמְרוֹן וְהָא צָיְרִין עֲלַהּ עַד דַּהֲוָה רֵישָׁא דַחֲמָרָא מִזְדַּבַּן בִּתְמָנַן כְּסַף וְרִבְעַת קַבָּא דְזֶבֶל

מלכות פרס : זה י' ח' כתיב ה' וקרינן ו' וב' כתיב וי"ו וסי' לשחוק אמרתי מהולל. אין טוב באדם שיאכל ושתה. וגם זה רעה חולה הבל לעמת שבא. גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר. כל זה נסיתי בחכמה. גם זה ראיתי חכמה תחת השמש. ויאמר להם אלישע לא זה הדרך הנינא רפסוק. וידבר אלי זה הלישכה. ישובו לא על היו. אם ישמרו בניך בריתי. ב' בתראי כתיב זו בוי"ו : ויראו ג' בקריאה וסי' פקח את עיני אלה ויראו. ויראו צדיקים ויראו. ויראו שנאי ויבשו : מכה ה' בסגול בקריאה וסי' בלשון תרגום עבראה בחוטרא לא תלקי עממין בעברה ה' מחי. ופי' נמסר בסדר שמות : ולא יספו ד' בקריאה וסי' ולא יספו עוד להלחם : ולא יספו לשאת ראשם. ויתקע יואב בשופר. ולא יספו עוד גדודי ארם :

תולדות אהרן ויכרה להם. בתרא עם נדה לא :

רלבג

כדי שלא יצעק מפני הפחד ויהיה זה סבה שיתפחדו בני העיר כלם ויעזר פחדם אל מה שהיו רוצים לעשות כי אז יכירו כי אלישע שם : (יח) וירדו אליו ויתפלל אלישע . ר"ל כי בעת שהיו יורדים אל אלישע לתפשו התפלל אלישע אל ה' שיכה אות' בסנורים בדרך שלא יראו היטב ובזה האופן נדמ' להם שהעי' שהלכו שם לא היתה העיר שהיו מבקשים והיה אפשר זה לפי מחשבתם כי בלילה הלכו שם ויתכן שבבאם לאלישע שאלו לו האם העיר שהם בה היא דותן וענה לא כי טעית' בדרך ולא זו העיר אשר אלישע בה כי כבר הלך לעיר אחרת או הרצון בו ולא זו העיר היא דותן והביאור הראשון הוא יותר נכון : (כב) האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה . ר"ל הנה אלו שביתי והנהגתי בכח גבורת הש"י ולמה תכה אותם האם תכה האנשים אשר תנהג בשבי בחרבך ובקשתך אין זה ראוי וכ"ש שאין ראוי זה באשר שבה אותם הש"י : (כג) ויכרה להם כרה גדולה . ר"ל שעשה להם סעודה גדולה : ולא יספו עוד גדודי ארם . ר"ל שלא יספו עוד לבא שם בזה האופן שהיו באים בתחילה בהעלם כי ירגזו ממה שראו מהנביא אך כשרצו להלחם בישראל אסף מלך ארם כל מחנהו ולא שלח שם כמו שהיה שולח בתחלה : (כד) ויעל ויצר על שמרון . ר"ל שבנה עליה מצור בדרך שלא יוכל איש לצאת מן העיר ודמה שכבר שם במצור ג"כ עיירות רבות מישראל והיו משחיתים יבול כל הארץ בדרך שהיה הרעב כבד באר' וזהו מה שאמר אלישע לשונמית כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ ז' שנים ואפשר שנתקבצו ברעב סבות אחרות כאלו תאמר חסרון התבואות ודמה שזמן המצור ארוך מאד ולזה הגיע הענין בשמרון מחוזק הרעב שהיה שם ראש חמור שוה שמני' כסף והיו אוכלים אותו מפני הרעב כי התורה אמרה וחי בהם ולא שימות בהם : (כה) ורובע הקב חריונים . פי' בו צואת יונים כי היא יוצאת מחוריהם וכמוהו לאכול את חוריהם ולא אשער מה היה השתמשותם ברעב בצואת יונים ואפשר כי לרוב השחתת האויבים יבול הארץ היו גרגירי הזרעים נמצאים מאד בחוץ

והיו

מצודת דוד

דבר רותני : והנה ההר וכו'. ואע"פ שלא היה נעזר בזה כ"א במה שהוכו בסנורים מ"מ הועיל בזה להשתיק הנער מצעקתו כי הצעקה היה סיבה שירגישו הארמים אשר אלישע ישנו פה : (יח) וירדו. הארמים ירדו אל אלישע : בסנורים . הוא העדר הראיה וההכרה האמיתית וכן נאמר בסדום הכו בסנורים וכו' וילאו למצוא הפתח (בראשית י"ט) : (יט) לא זה הדרך . ר"ל הטעיתם בדרך בעת הלכתם אל דותן ולא זהו העיר דותן : אל האיש . הוא הנביא : (כ) פקח . ר"ל יוסר מהם מכת הסנורים : (כא) האכה . בשאלה אמר האם אכה אותם : (כב) האשר שבית . האם הם אשר שבית אתה לשתכה בהם הלא בנס הובאו ומה לך להם : (כג) ויכרה . עשה להם סעודה גדולה : ולא יספו וגו'. לא באו עוד באופן זה לארוב עליהם בראותם כי הנביא מגלה מסתורם : (כד) ויקבץ . לבוא בגלוי ובפומבי ולזה קבץ כל עמו : (כה) והנה צרים . כאומר מלבד הרעב מסיבת חסרון התבואה נתוסף

עוד

מצודת ציון

פתח : נא . עתה : (כא) אבי . ר"ל רבי : (כב) האשר . בה"א התימה : (כג) ויכרה . עשה סעודה כמו יכרו עליו חברים (איוב מ) : (כה) דביונים . צואה הזב מן היונים כי אשר יזוב (ויקרא טו)

דביונים ק׳ חִרְייוֹנִים בַּחֲמֵשׁ־כָּסֶף׃ כו וַיְהִי מֶלֶךְ
כ״כ יִשְׂרָאֵל עֹבֵר עַל־הַחֹמָה וְאִשָּׁה צָעֲקָה
אֵלָיו לֵאמֹר הוֹשִׁיעָה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃
ל׳ וחס׳ יו״ד כז וַיֹּאמֶר אַל־יוֹשִׁעֵךְ יְהוָה מֵאַיִן
ל׳. נ׳ אוֹשִׁיעֵךְ הֲמִן־הַגֹּרֶן אוֹ מִן־הַיָּקֶב׃
כח וַיֹּאמֶר־לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ וַתֹּאמֶר
הָאִשָּׁה הַזֹּאת אָמְרָה אֵלַי תְּנִי אֶת־
נ׳. כ׳ בְּנֵךְ וְנֹאכְלֶנּוּ הַיּוֹם וְאֶת־בְּנִי נֹאכַל
ל׳ מָחָר׃ כט וַנְּבַשֵּׁל אֶת־בְּנִי וַנֹּאכְלֵהוּ
ג׳ וָאֹמַר אֵלֶיהָ בַּיּוֹם הָאַחֵר תְּנִי אֶת־בְּנֵךְ
ג׳ חס׳ וְנֹאכְלֶנּוּ וַתַּחְבִּא אֶת־בְּנָהּ׃ ל וַיְהִי
כִשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דִּבְרֵי הָאִשָּׁה
וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וְהוּא עֹבֵר עַל־
כל סיפ׳ חס׳ במ״ב הַחֹמָה וַיַּרְא הָעָם וְהִנֵּה הַשַּׂק עַל־
בְּשָׂרוֹ מִבָּיִת׃ לא וַיֹּאמֶר כֹּה־יַעֲשֶׂה־
ה׳ כ״כ לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִף אִם־יַעֲמֹד רֹאשׁ
אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט עָלָיו הַיּוֹם׃
לב וֶאֱלִישָׁע יֹשֵׁב בְּבֵיתוֹ וְהַזְּקֵנִים יֹשְׁבִים אית בפסוק ח״כ
ח׳ אִתּוֹ וַיִּשְׁלַח אִישׁ מִלְּפָנָיו בְּטֶרֶם
ל׳ יָבֹא הַמַּלְאָךְ אֵלָיו וְהוּא ׀ אָמַר אֶל־
נ׳ הַזְּקֵנִים הַרְאִיתֶם כִּי־שָׁלַח בֶּן־
ל׳ הַמְרַצֵּחַ הַזֶּה לְהָסִיר אֶת־רֹאשִׁי רְאוּ ׀
ו׳ חס׳ כְּבֹא הַמַּלְאָךְ סִגְרוּ הַדֶּלֶת וּלְחַצְתֶּם
י״ז מ״ל כסף׳ אֹתוֹ בַּדֶּלֶת הֲלוֹא קוֹל רַגְלֵי אֲדֹנָיו
אַחֲרָיו׃ לג עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה
הַמַּלְאָךְ יֹרֵד אֵלָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־זֹאת
ג׳ ומ״ל הָרָעָה מֵאֵת יְהוָה מָה־אוֹחִיל לַיהוָה

מַפְּקַת יוֹנַיָא בְּחַמְשָׁא סִלְעִין דִּכְסַף׃ כו וַהֲוָה מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל עָבַר עַל שׁוּרָא וְאִתְּתָא קַבְלָא קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר פְּרִיק רִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ כז וַאֲמַר לָא יִפְרְקִינָךְ יְיָ מְנַן אֶפְרְקִינָךְ הֲמִן אִדְּרָא אוֹ מִן מַעֲצַרְתָּא׃ כח וַאֲמַר לַהּ מַלְכָּא מַה לִּיךְ וַאֲמַרַת אִתְּתָא הָדָא אֲמַרַת לִי הָבִי יָת בְּרִיךְ וְנֵיכְלִינֵיהּ יוֹמָא דֵּין וְיָת בְּרִי נֵיכוּל מְחָר׃ כט וּבַשֵּׁילְנָא יָת בְּרִי וַאֲכַלְנוּהִי וַאֲמָרִית לַהּ בְּיוֹמָא אוּחֲרָנָא הָבִי יָת בְּרִיךְ וְנֵיכְלִינֵיהּ וְאִטְמָרַת יָת בְּרַהּ׃ ל וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא יָת פִּתְגָּמֵי אִתְּתָא וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי וְהוּא עָבַר עַל שׁוּרָא וַחֲזָא עַמָּא וְהָא סַקָּא אֲסִיר עַל בִּסְרֵיהּ מִלְּגָיו׃ לא וַאֲמַר כְּדֵין יַעֲבֵיד לִי יְיָ וּכְדֵין יוֹסֵיף אִם יִתְקַיַּם רֵישָׁא דֶּאֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט עֲלוֹהִי יוֹמָא דֵּין׃ לב וֶאֱלִישָׁע יָתֵיב בְּבֵיתֵיהּ וְסָבַיָּא יָתְבִין עִמֵּיהּ וּשְׁלַח גַּבְרָא קֳדָמוֹהִי עַד לָא יֵיתֵי אִזְגַּדָּא לְוָתֵיהּ וְהוּא אֲמַר לְסָבַיָּא הַחֲזֵיתוּן אֲרֵי שְׁלַח בַּר קְטוֹלָא הָדֵין לְאַעֲדָאָה יָת רֵישִׁי חֲזוֹ כְּמֵיתֵי אִזְגַּדָּא אֲחוּדוּ דַּשָּׁא וְתִדְחֲקוּן יָתֵיהּ בְּדַשָּׁא הֲלָא קַל רִגְלֵי רִבּוֹנֵיהּ בַּתְרוֹהִי׃ לג עַד דְּהוּא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וְהָא אִזְגַּדָּא נָחִית לְוָתֵיהּ וַאֲמַר הָא דָא בִּישְׁתָּא מִן קֳדָם יְיָ מָא אֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ עוֹד׃

רשי

(כט) ותחבא את בנה. מת ורוצה לאוכלו לבדה: (ל) וירא העם. דרך הקרע את השק תחת בגדיו: (לא) אם יעמוד ראש אלישע. שהיכולת בידו לבקש רחמים: (לב) וישלח איש מלפניו. המלך שלח להרגו ובטרם יבא אותו המלאך אל אלישע והוא נגלה לו ברוח הקודש ואמר אל הזקנים והנה המלאך יורד אליו והמלך אחריו: (לג) ויאמר. המלך: הנה זאת הרעה מאת ה'. זאת אחת מן הקללות שקלל ע"י משה ואכלת פרי בטנך במצור ובמצוק וגו' (דברים כ"ה י"ג): מה אוחיל לה' עוד. להושיע הלא לא

רדק

והוא רחוק: חריונים. כן כתיב וקרי דביונים ופי' צואת יונים והכתוב אומר מה שיוצא מחור היונים והקרי לשון נקי' יותר מה שזב מן היונים ותרגם זוב דוב וכת"י דזבל מפקת יוניא והיו מבערים אש בצואת היונים כי לא היו להם עצים כי מפני המצור לא היו יכולים לצאת מן העיר לחטוב עצים ביער וא"א אבי ז"ל פי' דביונים מה שבזפק היונים שהיונים היו יוצאים ואוכלים התבואה ונכנסים לעיר והיו אנשי העיר לוקחים מה שבזפק היונים ואוכלים כי מפני המצור היה הרעב: (כט) ותחביא את בנה. שתאכלנו לבדה או רחמה עליו להחיותו: (ל) מבית. מבפנים: (לא) אם יעמוד ראש אלישע. שהיה עליו לבקש רחמים ואיננו מבקש: (לב) וישלח איש. המלך שלח איש מלפניו להסיר את ראש אלישע: בטרם. חסר וי"ו והוא יתירה במלת והוא אמר וכן ענין הפסוק המלך שלח איש מלפניו אל אלישע ובטרם יבא המלאך אליו הוא אמר אל הזקנים כי המלך שולח איש להסיר את ראשו כי נאמר לו ברוח הנבואה: הראיתם. בדגש הרי"ש וכן הראיתם אשר בחר בו ה': בן המרצח. בן אחאב שרצח נבות כן הוא רוצה לרצחני: הלא קול. תשמעו קול רגלי אדוניו שיבא אחריו: (לג) ויאמר. המלך הבא אחרי המלאך אמר הנה זאת

רלבג

והיו היונים אוכלי' מהם לשובע ומרוב אכלם מהם היו נמצאים מהזרעים ההם קצת בצואתם כי לא יוכלו לעכל כל הכמות ההוא: (כז) אל יושיעך ה'. ר"ל הנה ה' הוא אשר איננו מושיעך כי הוא הביא לנו הרעב החזק הזה אבל אני אין לי אשם במה שלא יושיעך: המן הגורן או מן היקב. והנה אמר זה לפי שלא היו יכולים לאסוף להם תבואת גרן ותבואת יקב: (כט) ותחבא את בנה. ר"ל למלטו שלא יאכלוהו כי אולי תהיה לה הצלה ממקום אחר: (לא) אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום. ידמה כי אלישע בהוכיחו אותו אמר לו שיהיה רעב ולא הגיד לו שיהיה שבע שני' לבד כמו שאמר אליהו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ולא הגיד לו גם כן שיסור בשנה השלישית ולזה כעס המלך עליו ואמר להמיתו מפני ראותו כי כבר הגיע מחוזק הרעב אל שהיו אוכלים בשר בניהם: (לב) בן המרצח הזה. קרא בן אחאב בן המרצח כי הוא הסבה בהריגת נבות ובהריגת נביאי ה' ע"י איזבל: (לג) והנה המלאך יורד אליו ויאמר הנה זאת הרעה מאת ה' מה אוחיל לה' עוד. ידמה שהמלאך היורד אליו אמר לאלישע כי הוא בא להרגו על דבר הרעב במצות המלך ואמר לו אלישע כי לא זו הדרך להמלט מהרעב אלא עד שיתפללו לש"י וענה המלאך כי

המן ג' בקריאה וסי' המן העץ. המן הסלע הזה. המן הגרן: מלפניו ח' וסי' וצרעת נעמן תדבק. ואלישע ישב בביתו. הילו מלפניו כל הארץ דר"ה. והאלהים עשה שיראו. אשר יראו מלפניו. אם על המלך טוב יצא. ואת פתשגן כתב הדת. וזרעות השטף מלפניו

תולדות אהרן הריונים. מגלה כה: ויקרע את בגדיו. תענית יד:

מצודת ציון

טו) תרגומו חרי יונים ובהם היו מדליקין האש לחסרון העצים בעבור המצור: (כז) היקב. הוא גת היין: (כט) ותחביא. הסתירה: (לב) הראיתם. בה"א השאלה: ולחצתם. ענין דחק: (לג) אוחיל. אקוה כמו

מצודת דוד

עוד הרעב בעבור שהיו צרים עליה ולא הניחו להביא מאכל אל העיר: עד היום. כ"ל נתחזק הרעב עד שהיה נמכר ראש החמור בשמונים בקלי כסף: (כז) אל יושיעך ה'. הבא אשר מאלהה על המזון ואמר לה ה' הוא אין מושיעך ועם שבידו להושיעך ואני מאין אושיעך וכי בתבואה מן הגורן או ביין מן היקב הלא אין עמדי וכאומר לא יקרא אין מושיע כי אם מי שבידו להושיע ולא זולת: (כח) ויאמר. חזר המלך לשאלה מהו המבוקש לך כי טוב הסב שמה מאלהה בדבר אחר: (ל) מבית. מבפנים לבגדיו וכאלו דרך הקריעה: (לא) כה יעשה וכו'. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר: אם יעמוד וכו'. כי אסירו על כי בידו לעתור לה' להסיר הרעב ואינו עושה: (לב) וישלח. המלך שלח אל אלישע לפני בואו שמה לשמרו לבל יברח עד יבא הוא ולהרגו בפניו: בטרם. עד לא בא השליח אמר אלישע אל הזקנים הראיתם ר"ל האם אתם נותנין לב לדבר הזה אשר שלח בן המרצח להסיר ראשי כי בנבואה נאמר לו: בן המרצח. את אחאב קורא מרצח לפי במה שהרגה איזבל את כל הנביאים היה בהסכמת דעת אחאב: ראו וכו'. הסתכלו עת ביאת המלאך לפה וסגרו אז את הדלת ודחקוהו עם הדלת אל החוץ: הלא קול. עודו מדבר עמהם אמר הלא עתה נשמע בנבואה קול רגלי אדוניו המלך אשר הולך אחרי המלאך אשר שלח: (לג) יורד אליו. אל אלישע הביתה כי במעט שנכנס המלך יבוא חדלו מלסגור הדלת מפני כבוד המלכות ויאמר כאשר בא גם המלך אמר המלאך אל המלך הנה רעת הרעב בגזה היא מה' לתשלום גמול הפשעים ואם אוסיף לפשוע

לבעט

עוֹד׃ ז א וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע
שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה כָּעֵת
מָחָר סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם
שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃
ב וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר־לַמֶּלֶךְ נִשְׁעָן
עַל־יָדוֹ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר
הִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם
הֲיִהְיֶה הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּכָה רֹאֶה
בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל׃
ג וְאַרְבָּעָה אֲנָשִׁים הָיוּ
מְצֹרָעִים פֶּתַח הַשָּׁעַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד־
מָתְנוּ׃ ד אִם־אָמַרְנוּ נָבוֹא הָעִיר
וְהָרָעָב בָּעִיר וָמַתְנוּ שָׁם וְאִם־יָשַׁבְנוּ
פֹה וָמָתְנוּ וְעַתָּה לְכוּ וְנִפְּלָה אֶל־
מַחֲנֵה אֲרָם אִם־יְחַיֻּנוּ נִחְיֶה וְאִם־
יְמִיתֻנוּ וָמָתְנוּ׃ ה וַיָּקֻמוּ בַנֶּשֶׁף לָבוֹא
אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וַיָּבֹאוּ עַד־קְצֵה מַחֲנֵה
אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ׃ ו וַאדֹנָי
הִשְׁמִיעַ ׀ אֶת־מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב
וְקוֹל סוּס קוֹל חַיִל גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
אֶל־אָחִיו הִנֵּה שָׂכַר־עָלֵינוּ מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל אֶת־מַלְכֵי הַחִתִּים וְאֶת־
מַלְכֵי מִצְרַיִם לָבוֹא עָלֵינוּ׃ ז וַיָּקוּמוּ
וַיָּנוּסוּ בַנֶּשֶׁף וַיַּעַזְבוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם
וְאֶת־סוּסֵיהֶם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה
כַּאֲשֶׁר הוּא וַיָּנֻסוּ אֶל־נַפְשָׁם׃ ח וַיָּבֹאוּ
הַמְצֹרָעִים הָאֵלֶּה עַד־קְצֵה הַמַּחֲנֶה
וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אֶחָד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ
וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים
וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל
אַחֵר וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ׃

פסק
ג' פסוקים כהון ויאמר ויאמ ר
נ' דכמי'
ל'
ה' ול' פתח
ל'
ל'
ל' . ה' ד' קמץ
ג' כ"כ סכחני נדיבי ודין
ה'
ט' מ"ל
ה' מ"ל
ל'
ל'
כ' וחס' וכפכו'
כ' חס'

א וַאֲמַר אֱלִישָׁע קַבִּילוּ
פִּתְגָמָא דַייָ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
כְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר סָאָה
סוּלְתָּא בְּסִלְעָא וְסָאתָן
סְעוֹרִין בְּסִלְעָא בִּתְרַע
דְשָׁמְרוֹן׃ ב וַאֲתֵיב גַּבְרָא
דְמַלְכָּא דְסָמִיךְ עַל יְדוֹהִי
יָת נְבִיָּא דַייָ וַאֲמַר אִילוּ יְיָ
פְּתַח כַּוִין וּמַחִית טוּבָא
מִן שְׁמַיָּא הַיְהֵי פִּתְגָמָא
הָדֵין וַאֲמַר הָא אַתְּ חָזֵי
בְּעֵינָךְ וּמִתַּמָּן לָא תֵיכוּל׃
ג וְאַרְבְּעָה גַבְרִין הֲווֹ
סְגִירִין יָתְבִין בְּמַעֲלָנָא
דְתַרְעָא וַאֲמַרוּ גְּבַר
לְחַבְרֵיהּ מָא אֲנַחְנָא יָתְבִין
כָּא עַד דִּנְמוּת׃ ד אִם
נֵימַר נֵיעוֹל לְקַרְתָּא וְכַפְנָא
בְּקַרְתָּא וּנְמוּת תַּמָּן וְאִם
נֵתֵיב הָכָא וּנְמוּת וּכְעַן
אֱתוֹ וְנִשְׁתְּמַע לְמַשְׁרִיַת
אֲרָם אִם יְחַיּוּנָנָא וְנֵיחֵי וְאִם
יִקְטְלוּנָנָא וְנִתְקְטֵיל׃
ה וְקָמוּ בְּקִבְלָא לְמֵיעַל
לְמַשְׁרִיַת אֲרָם וַאֲתוֹ עַד
סְיָפֵי מַשְׁרִיַת אֲרָם וְהָא
לֵית תַּמָּן אֱנָשׁ׃ ו וּמִן
קֳדָם יְיָ אִשְׁתְּמַע לְמַשְׁרִיַת
אֲרָם קָל רְתִיכִין קָל סוּסְוָן
קָל מַשְׁרְיָן סַגִּיאָן וַאֲמַרוּ
גְּבַר לְחַבְרֵיהּ הָא אֲגַר
עֲלָנָא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל יָת
מַלְכֵי חִתָּאֵי וְיָת מַלְכֵי
מִצְרָאֵי לְמֵיתֵי עֲלָנָא׃
ז וְקָמוּ וַעֲרָקוּ בְּקִבְלָא
וּשְׁבָקוּ יָת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְיָת
סוּסְוָתְהוֹן וְיָת חֲמָרֵיהוֹן
בְּמַשְׁרִיתָא כְּמָא דְהִיא
וַעֲרָקוּ לְשֵׁיזָבָא נַפְשֵׁיהוֹן׃
ח וַאֲתוֹ סְגִירַיָּא הָאִלֵּין עַד
סְיָפֵי מַשְׁרִיתָא וַעֲלוּ
לְמַשְׁכְּנָא חַד וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ וּנְסִיבוּ מִתַּמָּן כַּסְפָּא וְדַהֲבָא וּלְבוּשִׁין
וַאֲזַלוּ וְאִטְמַרוּ וְתָבוּ וַעֲלוּ לְמַשְׁכְּנָא אוֹחֲרָנָא וּנְסִיבוּ מִתַּמָּן וַאֲזַלוּ וְאִטְמָרוּ׃

רשי

לא יועיל: (ג) וארבעה אנשי'. גיחזי ובניו: פתח השער. כמו שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו (ויקרא י"ג מ"ו): (ו) השמיע את מחנ' ארם. נדמה להם

רלבג

כי אחר שזאת הרעה מאת ה' לשוא יתפלל אליו עוד וחשב כי התפלה לבד תועיל להציל מהרע שיעשהו אחר לא מהרעה שיעשה הש"י בעצמה ולזה ענה אלישע כי השם יצילם מהרע ההוא עד שכעת מחר ישוב בשער שומרון סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל ואפשר שיהיה הרצון בזה שכבר אמר המלאך שבא להמית אלישע כמו מתרעם על שבא להרגו הנה זאת הרעה באה לנו מאת ה' על חטאינו מה אחטא עוד ואקנה לעצמי חיל וגדר על הגדר הזאת בעבור שיכעס עלי השם והוא מענין מעי מעי אוחילה: (ב) השליש אשר למלך נשען על ידו. ר"ל בעת שהיה המלך נשען על ידו בדרך ששמע המלך דבריו כאמרו מכחיש נבואת אלישע שזה לא יהיה כמו שלא יתכן שיעשה השם ארובות בשמים: (ג) וארבעה אנשי' היו מצורעים פתח השער. לפי שהיו מוכרחי' לעמוד מחוץ למחנה והיה שם מקום להם תוך שער העיר סמוך לפתח השער: (ה) ויקומו וינוסו בנשף. רוצה לומר כי בלילה שמעו הקולות אשר השמיעם הש"י על דרך המופ' ובלילה ההוא נסו תכף ומרוב

מצודת ציון

כמו על כן אוחיל לו (איכה ג): ז (ב) השליש. שר וחשוב כמו ומבחר שלישיו (שמות טו): נשען. נסמך: ארובות. חלונות כמו וכעשן מארובה (הושע יג): הנכה. הנך אתה והוא כמו הנך וה"א נוספת ודוגמתו הנלבת עמכה (ב"ש ח) ומשפטו עמך: (ד) ונפלה. ענין נטיה כמו אל הכשדים אתה נופל (ירמיה לו): (ה) בנשף. בערב כמו מאחרי בנשף (ישעיה ה) מחשים

רדק

זאת הרעה מאת ה' עד שאוכלות הנשים בשר בניהם: מה אוחיל לה' עוד. כלומר מה אקוה לה' עוד ומה אקוה לו מה יועילני אחרי זאת הרעה וי"ת מה אצלי תרגם אוחיל כמו אחלה: (ב) אשר למלך נשען על ידו. דרך קצרה ופי' השליט אשר למלך שהיה נשען על ידו: ארובות בשמים. להמטיר או בדרך הפלגה להוריד חטים ושעורים על דרך ירידת המן ותרגם יונתן אלו ה' פתח כוון ומחית טובא מן שמיא: הנכה. בה"א כמו הנלבת עמכה והדומי' להם: (ג) וארבעה אנשים. ארז"ל כי אלה הארבעה היו גחזי וג' בניו: פתח השער. כמו שדרך המצורעים להיות חוץ לעיר כמו שכתוב מחוץ למחנה מושבו: עד מתנו. עד אשר מתנו: (ד) ונפלה. כמו אל הכשדים אתה נופל: השמיע את מחנה ארם. לפני בא המצורעים באותו לילה כי אם נסו מאתמול ביום ההוא היו רואי' ישראל וכן אומר ויקומו בנשף תכף כששמעו הקול נכנס פחד גדול בלבם ונסו: (ז) וינוסו אל נפשם. להציל נפשם לא חסו על הממון ואפילו הסוסים לא אסרו לרכוב

וישברו: עשה כ"ב פתחין וסי' ועשה חסד לאלפים. עשה משפט יתום. והיה כי תמצאן אתו. ויען השליש אשר. וחברו ויען השליש את איש האלהים. למען ירשו את. מה תחשבון אל ה'. הנני עשה את כל. שאלו מה' מטר. ועשותם רשעים. והיו לי אמר ה' ליום. וימלך דוד על כל. מגדיל ישועות מלכו. דום לה' והתחולל לו. שכחו אל מושיעם. עושה מלאכיו רוחות. עשה משפט לעשוקים. עשה שמים וארץ. אשר חטא עשה רע. והסגנים לא ידעו אנה. הבונים כחומה והנשאים.. ואשלחה אליהם מלאכים. וכל העושה דכוו' פתחין במ"א וסי' וימרד בו לשלח מלאכיו: החתי ח' בקריאה וסי' נמסר בספר שופטים ס' א': וינוסו ד' מלאים בקריאה וסי' ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את. ובני עמון ראו דד"ה. ושלפניו ויגש יואב. וינוסו בני ישראל

תולדות אהרן שמעו. סנהד' ל: ויען השליש. שם עקידה ש' סא: וארבעה אנשים. סוטה מז סנהד' קז (שב): אם אמרנו. קמא ס ע"ב כז עקידה שער סא:

מצודת דוד

לשלוח יד בנביאו א"כ מה היא התקוה אשר אוחיל עוד לה' הלא לא יוסיף לרחם עוד בעבור העון הזה ומפני כבוד המלכות אלה הדבר בעלמו: ז (א) ויאמר וכו'. כשמוע דברי המלאך הממהר לשלוח בו יד מפחד ה' והמלך הכבים על ידו אמר הנה כעת הזאת ביום מחר יהיה סאה סולת בשקל וכו': בשער. מקום שמוכרין שם התבואה: אשר למלך נשען. אלא אשר עומדת במקום בהיים כאלו אמר אשר למלך אשר היה נשען על ידו בבואו אל הנביא כמ"ש למעלה הלוא קול רגלי וכו': הנה ה' עושה. אף אם עושה ה' ארובות בשמים להשליך דרך שם על הארץ הסולת והשעורים וכי אפשר שיהיה הדבר הזה להיות כ"כ בזול: רואה. הזול ההוא: ומשם לא תאכל. כי תמות מיד ועל שלגלג על דבריו אמר לו כן: (ג) פתח השער. היו יושבים בפתח השער כדין המצורע כמ"ש מחוץ למחנה מושבו (ויקרא י"ג): עד מתנו. עד אשר נמות ברעב: (ד) נחיה. כי שם נמצא להם: ונמתנו. כלומר מה בכך אם נמות הלא ממ"נ אנו מעומדים למיתה: (ו) וה' השמיע. הסיבה היה שלא מצאו שם איש כי ה' השמיע וכו' ר"ל בהשגחה ה' היה נדמה להם כאלו שומעים: לבוא עליו. וזהו הקול שאנו שומעים: (ז) המחנה כאשר

י"ט ט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לֹא־כֵן ׀ אֲנַחְנוּ
ג' חס' עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם־בְּשֹׂרָה הוּא
ד'. ג' וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים וְחִכִּינוּ עַד־אוֹר
ד' מ"ל. ג' חד. חס' הַבֹּקֶר וּמְצָאָנוּ עָוֺן וְעַתָּה לְכוּ וְנָבֹאָה
וְנַגִּידָה בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ י וַיָּבֹאוּ וַיִּקְרְאוּ
אֶל־שֹׁעֵר הָעִיר וַיַּגִּידוּ לָהֶם לֵאמֹר
בָּאנוּ אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם
ג' דסמי' אִישׁ וְקוֹל אָדָם כִּי אִם־הַסּוּס אָסוּר
ג' וְהַחֲמוֹר אָסוּר וְאֹהָלִים כַּאֲשֶׁר הֵמָּה׃
יא וַיִּקְרָא הַשֹּׁעֲרִים וַיַּגִּידוּ בֵּית הַמֶּלֶךְ
ה' פְּנִימָה׃ יב וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ לַיְלָה וַיֹּאמֶר
אֶל־עֲבָדָיו אַגִּידָה־נָּא לָכֶם אֵת
אֲשֶׁר־עָשׂוּ לָנוּ אֲרָם יָדְעוּ כִּי־רְעֵבִים
ג' כתיב ה"א אֲנַחְנוּ וַיֵּצְאוּ מִן־הַמַּחֲנֶה לְהֵחָבֵה
בשדה ק' י"א בְּהַשָּׂדֶה לֵאמֹר כִּי־יֵצְאוּ מִן־הָעִיר
ג' חס' וְנִתְפְּשֵׂם חַיִּים וְאֶל־הָעִיר נָבֹא׃
יג וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא
חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים
המון ק' אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־ההמון
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־
הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה
ד' רפין וְנִרְאֶה׃ יד וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים
וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם
לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ׃ טו וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם
ה' עַד־הַיַּרְדֵּן וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ מְלֵאָה
בְגָדִים וְכֵלִים אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם
בחפזם ק' ד' חס' בְּהֵחָפְזָם וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ
לַמֶּלֶךְ׃ טז וַיֵּצֵא הָעָם וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה
ז' זוגין מתחלפין אֲרָם וַיְהִי סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם

ט וַאֲמַרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לָא כָשַׁר מַה דַאֲנַחְנָא עָבְדִין יוֹמָא הָדֵין יוֹם בְּסוֹרָא הוּא וְאִלּוּ אֲנַחְנָא שָׁתְקִין וּמוֹרְכִין עַד גִיהוֹר צַפְרָא וִיעַרְעִינָנָא חוֹבָא וּכְעַן אִיתוּ וְנִתְמְטֵי וּנְחַוֵי בֵּית מַלְכָּא׃ י וַאֲתוֹ וּקְרוֹ לְנַטְרֵי תְּרַע קַרְתָּא וְחַוִיאוּ לְהוֹן לְמֵימַר אֲתֵינָא לְמַשְׁרְיַת אֲרָם וְהָא לֵית תַּמָן גְּבַר וְקַל אֱנָשׁ אֱלָהֵין סוּסָוָן אֲסִירִין וַחֲמָרִין אֲסִירִין וּמַשְׁכְּנִין כְּמָא דְאִינוּן׃ יא וּקְרָא נַטְרֵי תַרְעָא וְחַוִיאוּ בֵּית מַלְכָּא לְגָיו׃ יב וְקָם מַלְכָּא בְּלֵילְיָא וַאֲמַר לְעַבְדוֹהִי אֲחַוֵי כְעַן לְכוֹן יָת דַעֲבָדוּ לָנָא אֱנָשׁ אֲרָם יָדְעִין אֲרֵי כְפָנִין אֲנַחְנָא וּנְפַקוּ מִן מַשְׁרִיתָא לְאִטַּמָרָא בְחַקְלָא לְמֵימַר אִם יִפְּקוּן מִן קַרְתָּא וְנֵיחוּדִנּוּן כַּד חַיִין וּלְקַרְתָּא נֵיעוֹל׃ יג וַאֲתֵיב חַד מֵעַבְדוֹהִי וַאֲמַר וְיִדְבְּרוּן כְּעַן חַמְשָׁא מִן סוּסָוָתָא מִן שְׁאָרָא דְאִשְׁתְּאָרוּ בָהּ הָא אִינוּן כְּכָל הֲמוֹנָא דְיִשְׂרָאֵל דְאִשְׁתְּאָרוּ בָהּ אִם יֵבְדוּן הָא אִינוּן כְּכָל הֲמוֹנָא דְיִשְׂרָאֵל דְסָפוּ וְנִשְׁלַח וְנֶחֱזֵי׃ יד וְדַבָּרוּ תְּרֵין רִכְבֵּי סוּסִין וּשְׁלַח מַלְכָּא בָּתַר מַשְׁרְיַת אֲרָם לְמֵימַר אֱזִילוּ וַחֲזוֹ׃ טו וַאֲזַלוּ בָתְרֵיהוֹן עַד יַרְדְּנָא וְהָא כָל אוֹרְחָא מַלְיָא לְבוּשִׁין וּמָנִין דִרְמוֹ אֱנָשׁ אֲרָם בְּאִתְבְּעוּתְהוֹן לְמֶעְרַק וְתָבוּ אִזְגַדַיָא וְחַוִיאוּ לְמַלְכָּא׃ טז וּנְפַק עַמָּא וּבְזוֹ יָת מַשְׁרְיַת אֲרָם וַהֲוָה סָאָה סוּלְתָּא בְּסִלְעָא וְסָאתַן

להם כאלו שומעין: (ט) ומצאנו עון. מתחייבין אנו למלכות: (י) כאשר המה. כמו שהיו מלאים מתחלתם לא הוציאו מה שבתוכם: (יב) כי רעבים אנחנו. ותאבים לצאת אל השלל ואל המזון: (יג) אשר נשארו בה. בתוך העיר שלא מתו ברעב: הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה. אם יאמרו מסוכנין הן שלא יהרגם ארם הרי הנם בעיר הזאת בסכנת הרעב כשאר כל המון ישראל אשר נשארו בה ואם ימותו הנה ככל המון ישראל אשר תמו ברעב: (טו) בחפזם. במהרם

לרכוב עליהם: (ט) לא כן. לא טוב כתרגומו לא כשר מה דאנחנא עבדין: מחשים. שותקים מלבשר: וחכינו עד אור הבוקר. אם נחכה עד אור הבוקר מלבשר מצאנו עון בזה: עוון. מלא בשני ווי"ן: (י) אל שוער העיר ויגידו להם. שוער דרך כלל כמו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו או פירושו קראו אל שוער אחד מן השוערים וקמו כלם והגידו להם זה הדבר: הסוס אסור והחמור אסור. דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ופירושו שהיו אסורים על אבוסיהם: (יא) ויקרא השוערים. שוער העיר קרא אל שוערי בית המלך והם הגידו בית המלך פנימה: (יב) להחבה. בה"א: בהשדה. נכתב בה"א הידועה כמשפט כמו להגדוד אשר בא עליו והדומים לו וקרי בשדה בלא ה"א הידועה כמנהג ברוב להקל: (יג) ככל המון ישראל אשר נשארו בה. נכתב ההמון על הידועה בסמיכות כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וקרי בלא ה"א הידועה כמנהג ברוב ופי' הפסוק כן הוא הנם ככל המון ישראל פירוש הסוסים כחושים ורעים ככל המון ישראל שנשארו בשמרון שהם כחושים מהרעב וא"ת היאך לא נשארו כי אם חמשה סוסים בשמרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פירש אדוני אבי ז"ל. ויונתן תרגם אם יבדון הא אינון ככל המונא דישראל דספו: ככל המון ישראל. בכ"ף: (יד) ויקחו שני רכב סוסים. והלא אמר חמשת סוסים והיאך אמר שלא לקחו אלא שנים כי פירוש שני רכב סוסים שנים סוסים ורוכבים עליהם וכת"י תרין רכבי סוסון אלא מן החמשה שאמרו בחרו השנים הטובים שבהם: (טו) בהחפזם. הכתוב הוא עם ה"א ויהיה מבנין נפעל אם הה"א נקודה בצר"י והקרי הוא בלא

רלבג

ומרוב פחדם עזבו סוסיהם וחמוריהם וברחו ברגליהם: (ט) לא כן אנחנו עושים. ר"ל אין אנחנו עושים דבר ראוי היום הזה הוא יום ראוי לבשר ואם אנחנו שותקים ונמתין עד אור הבוקר ידעו זה ישראל וימצאנו עונש על אשר לא בשרנו הבשורה הזאת והנה אז היה עדיין לילה: (יא) ויקרא השוערים. רוצה לומר ששוער העיר קרא השוערים אשר שומרים שער המלך: (יג) הנם ככל המון ישראל. הנה ההמון כתוב והמון קרי והכל ענין אחד והרצון בכתבו ההמון המון ישראל כמו והנבואה עודד הנביא והרצון בזה אם ימלטו הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה בעיר ואין בזה נזק ואם יפסדו הנם ככל המון ישראל אשר תמו ולא יוכר ההפסד הזה ביחס אל כל מה שנפסד מפני הרעב והנה לא הסכימו לשלוח כי אם שני רכב סוסים כי די בהם לעמוד על אמתת זה: (טו) אשר השליכו ארם בחפזם. ר"ל מפני היותם נחפזים

מפני יהודה דד"ה: בשרה ג' חס' בקריאה וסי' ולכה אין בשרה. אשר חשב לתתי לו בשרה. היום הזה יום בשרה הוא: עון ד' מלאים בלישנ' בקריאה וסי' העבר נא את עוון עבדיך דד"ה. עד אור הבקר ומצאנו עון. הן בעוון חוללתי ובחטא. עוונותיו ילכדנו את הרשע: פנימה ה' וסי' נמסר בסדר שמיני ובסיפרא ח"א סי' ז': ויקחו ד' רפין בקריאה וסי' ויקחו לי תרומה מאת כל איש. בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש. ואתה תצוה את בני ישראל. וחברו צו את בני ישראל. ויקחו אליך פרה אדומה תמימה. ויקחו נא חמשה מן הסוסים: והנה כל ה' דסמיכי וסי' מדוע גנבוך אחינו. והנה כל הדרך מלאה בגדים. והנה כל הנשים. והנה כל הבית. החרסית:

תולדות אהרן יום בשורה. עקידה ש' סא: ויען אחד מעבדיו. שם שער ל:

מצודת ציון

(ט) מחשים. שותקים. כמו גם אני ידעתי החשו (לעיל ב): וחכינו. ענין איחור והמתנה כמו ונסתה ולא תחכה (לקמן ט): (יג) הנם. הנה הם: המון. ענין רבוי עם: תמו. נשלמו: (טו) בחפזם. ענין מהירות כמו ויהי בחפזה לנוס (ש"ב ד): סכים

מצודת דוד

היא". הכל בשלימות כאשר היתה היא בעוד שהיו שם: אל נפשם. להציל את נפשם: (ט) לא כן. לא טוב ויושר כמו ולא יכין לדבר כן (שופטים י"ב): היום הזה וכו'. כי היום יש בו מה לבשר טוב ואנחנו שותקים מלבשר ואם נמתין עד הבוקר הלא יודע למלך ע"י אחרים ונאשים בעיניו ע"מ שלא מהרנו לבוא ולבשר: (י) שוער העיר. שומר שער העיר: אסור. קשור אל האבוס כדרכו: כאשר המה. כשהיו מלאו כאשר היו שם: (יא) ויקרא השוערי'. שוער העיר קרא אל שומרי שערי בית המלך ואמר להם הדברים האלה והם הגידו הדבר לבית הפנימי מקום מושב המלך: (יב) את אשר וכו'. הערמה והתחבולה אשר עשו: כי ידעו. להמציא מה לאכול כי לגודל הרעבון לא ימתינו עד יחקרו על הדבר: (יג) אשר נשארו בה וכו'. כלומר אף אם האויב ימית את הרוכבים אין היזק בדבר כי יהיו ככל

שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה׃ יז וְהַמֶּלֶךְ
הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר־נִשְׁעָן עַל־ י"ת פסו' על על ומל' ביניה'
יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם ג' ומס'
בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּרֶדֶת הַמֶּלֶךְ ד'
אֵלָיו׃ יח וַיְהִי כְּדַבֵּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־
הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל ג' בענין
וּסְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל יִהְיֶה כָּעֵת מָחָר ג'
בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃ יט וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֶת־
אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר וְהִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה ד'. ג'
אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה ג'
וַיֹּאמֶר הִנְּךָ רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא ה'
תֹאכֵל׃ כ וַיְהִי־לוֹ כֵּן וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ הָעָם י"ג
בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת׃

ח א וֶאֱלִישָׁע דִּבֶּר אֶל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־
הֶחֱיָה אֶת־בְּנָהּ לֵאמֹר קוּמִי וּלְכִי אַתְּי את ק'
וּבֵיתֵךְ וְגוּרִי בַּאֲשֶׁר תָּגוּרִי כִּי־קָרָא
יְהוָה לָרָעָב וְגַם־בָּא אֶל־הָאָרֶץ שֶׁבַע ג' בכיפ'
שָׁנִים׃ ב וַתָּקָם הָאִשָּׁה וַתַּעַשׂ כִּדְבַר
אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתֵּלֶךְ הִיא וּבֵיתָהּ
וַתָּגָר בְּאֶרֶץ־פְּלִשְׁתִּים שֶׁבַע שָׁנִים׃
ג וַיְהִי מִקְצֵה שֶׁבַע שָׁנִים וַתָּשָׁב ה'
הָאִשָּׁה מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וַתֵּצֵא
לִצְעֹק אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתָהּ וְאֶל־ ג' וחס' ג'. ג'
שָׂדָהּ׃ ד וְהַמֶּלֶךְ מְדַבֵּר אֶל־גֵּחֲזִי נַעַר ד' חסר
אִישׁ־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר סַפְּרָה־נָּא לִי אֵת ג'
כָּל־הַגְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה אֱלִישָׁע׃
ה וַיְהִי הוּא מְסַפֵּר לַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־ כ' דסמי'
הֶחֱיָה אֶת־הַמֵּת וְהִנֵּה הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־
הֶחֱיָה אֶת־בְּנָהּ צֹעֶקֶת אֶל־הַמֶּלֶךְ ג' וחסר
עַל־בֵּיתָהּ וְעַל־שָׂדָהּ וַיֹּאמֶר גֵּחֲזִי ג' וחד ואל שדה
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ זֹאת הָאִשָּׁה וְזֶה־בְּנָהּ
אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֱלִישָׁע׃ ו וַיִּשְׁאַל הַמֶּלֶךְ
לָאִשָּׁה וַתְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּתֶּן־לָהּ הַמֶּלֶךְ ק'

סְעוֹרִין בְּסִלְעָא כְּפִתְגָמָא דַיָי׃ יז וּמַלְכָּא מַנִי יַת גַבְרָא דִסְמִיךְ עַל יְדוֹהִי עַל תַּרְעָא וְדָשׁוּהִי עַמָא בְּתַרְעָא וּמִית כְּמָא דְמַלִיל נְבִיָא דַיָי דְמַלִיל כַּד נְחַת מַלְכָּא לְוָתֵיהּ׃ יח וַהֲוָה כַּד מַלִיל נְבִיָא דַיָי עִם מַלְכָּא לְמֵימַר סָאתָן סְעוֹרִין בְּסִלְעָא וּסְאָה סוּלְתָא בְּסִלְעָא יְהֵי כְּעִדָנָא הָדֵין מְחַר בְּתַרְעָא דְשֹׁמְרוֹן׃ יט וַאֲתֵיב גַבְרָא יַת נְבִיָא דַיָי וַאֲמַר וְאִלוּ יְיָ פָּתַח כַּוִין וּמָחֵית טוּבָא מִן שְׁמַיָא הַיְהֵי כְּפִתְגָמָא הָדֵין וַאֲמַר הָא אַתְּ חָזֵי בְּעֵינָךְ וּמִתַּמָן לָא תֵיכוּל׃ כ וַהֲוָה לֵיהּ כֵּן וְדָשׁוּ יָתֵיהּ עַמָא בְּתַרְעָא וּמִית׃ א וֶאֱלִישָׁע מַלֵיל עִם אִתְּתָא דְאַחֵי יַת בְּרַהּ לְמֵימַר קוּמִי וְאֱזִילִי אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתִיךְ וְדַיְרִי בַּאֲתַר דְכָשַׁר לְמִדַר אֲרֵי זַמִין יְיָ כַּפְנָא וְאַף עָתִיד לְמֵיתֵי עַל אַרְעָא שְׁבַע שְׁנִין׃ ב וְקָמַת אִתְּתָא וַעֲבַדַת כְּפִתְגָמָא דִנְבִיָא דַיָי וַאֲזַלַת הִיא וֶאֱנָשׁ בֵּיתַהּ וְאִתּוֹתָבַת בְּאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי שְׁבַע שְׁנִין׃ ג וַהֲוָה מִסוֹף שְׁבַע שְׁנִין וְתָבַת אִתְּתָא מֵאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי וּנְפָקַת לְמִקְבַּל קֳדָם מַלְכָּא עַל בֵּיתַהּ וְעַל חַקְלַהּ׃ ד וּמַלְכָּא מַלֵיל עִם גֵחֲזִי תַּלְמִידָא דִנְבִיָא דַיָי לְמֵימַר אִשְׁתָּעֵי כְעַן לִי יַת כָּל רַבְרְבָתָא דַעֲבַד אֱלִישָׁע׃ ה וַהֲוָה הוּא מִשְׁתָּעֵי לְמַלְכָּא יַת דְאַחֵי יַת מִיתָא וְהָא אִתְּתָא דְאַחֵי יַת בְּרַהּ קָבְלָא קֳדָם מַלְכָּא עַל בֵּיתַהּ וְעַל חַקְלַהּ וַאֲמַר גֵחֲזִי רִבּוֹנִי מַלְכָּא דָא אִתְּתָא וְדֵין בְּרַהּ דְאַחֵי אֱלִישָׁע׃ ו וּשְׁאֵיל מַלְכָּא לְאִתְּתָא וְאִשְׁתְּעִיאַת לֵיהּ וּמַנִי לַהּ

רש"י

במהרם לנוס: (יז) אשר נשען על ידו. אתמול כשבא לבית אלישע: (א) ואלישע דבר אל האשה. זה שבע שנים: כי קרא ה' לרעב. הוא הרעב אשר היה בימי יואל בן פתואל: (ג) אל ביתה ואל שדה. שהחזיקו בה גזלנים

רלבג

נחפזים ללכת: (יז) והמלך הפקיד את השליש. ר"ל שכבר הפקידו לאנשים שישמרוהו שם באופן שבעבור העם שם ירמסוהו בעבור מה שדבר כנגד הנביא: (ג) ותבא לצעק אל המלך אל ביתה ואל שדה. ר"ל שהחזיקו בהם אנשים והיתה מבקשת קרקעותיה ופירותיה מיום נסעה: (ו) וישאל המלך לאשה ותספר לו. ר"ל שכבר שאל לה זה הענין שספר גחזי שעשה אלישע מהגדולות ותספר לו שהענין הוא כן: ויתן לה המלך סרים אחד. ר"ל שר אחד וצוה שישיב לה את כל אשר לה מהקרקעות ואת כל תבואת השדה מיום עזבה את הארץ ואולם מהבית לא צוה לתת לה שכירות וזאת קצת ראיה שהדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר

ג' פסוקים ויאמר קדמא בפתח ובתרא בסגול וסי' ויוסף עוד לדבר. ויען השליש. וחברו: אתי ה' כתיב יו"ד וסי' נמסר לעיל בסיפרא חלק ב' סי' ד': ויהי מקצה ה' וסי' שלשה ימים ויעברו. אחר אשר כרתו. ויהי מקצה עשרים שנה דמלכים. ותשב האשה מארץ פלשתים. שבעת ימים ויהי דבר: גחזי ד' חס' וסי' לעיל בסיפרא ח"ב סימן ד': לאשה ה' בקריאה וסי' מה זאת עשית. ויאמר הכהן לאשה יתן. יתישר בעיני שמשון. וישלח דוד ידבר לאשה. וישאל המלך לאשה:

ולדות אהרן ויהי לו כן. סנהד'
ל: כי קרא. ברכות
: תענית ה: ספרה נא. מגלה כז
גילה עג) : זאת האשה. סנהד' ק:

רדק

כלא ה"א מן הקל: (יח) ויהי כדבר. לפי שאמר כאשר דבר איש האלהים ספר היאך היו הדברים אע"פ שכבר כתב למעלה השיב עוד הדברים הנה על המעשה: (א) אתי וביתך. היו"ד נכתב נוספת כמו יודי"ן רבות כמו שכתבתי למעלה: שבע שנים. בדברי רז"ל אותן שבע שנים אכלו שנה ראשונה מה שבבתים שניה מה שבשדות שלישית בשר בהמה טהורה רביעית בשר בהמה טמאה חמישית בשר שקצים ורמשים ששית בשר בניהם ובנותיהם שביעית בשר זרועותיהם לקיים מה שנאמר איש בשר זרועו יאכלו: (ג) לצעוק אל המלך. יש מרז"ל שלמדו מזה הפסוק כי יש חזקה לבורח כיון שהיתה צריכה למלך להחזיר השדה והתבואות שמע מינה כי אותם שהחזיקו היו להם דין חזקה: אל ביתה ואל שדה. כמו על וכמוהו רבים אל במקום על וכן הוא הבא אחר זה צעקה אל המלך על ביתה ועל שדה: (ו) סרים אחד. כתרגומו גוזא חד והוא סרים כמשמעו שנכרתו ביציו ואע"פ שהמעשה הזה אסור בישראל היו להם למלכי ישראל סריסים שהיו לוקחים אותם מן הגוים והם או שהיו סריסים מחמת חולי והם בבתי המלכים כדי לעמוד בפני הנשים כמו שכתוב סרים המלך שומר

מצודת דוד

ככל המון ישראל הנשארים בעיר כי כולנו מעותדים למות ברעב והרוכבים כאחד
מנו אם ישארו פה ואם לחוש במה שיוקדם להם המיתה הלוא יהיו ככל המון
שראל שכבר תמו קודם להם לזאת נשלחה ונראה: (יד) שני רכב. כי עכ"ז לא
נו להביאם בסכנה כ"א שנים: אחרי מחנה. ר"ל בדרך ארם: (טו) אשר השליכו.
קל מאתם בעבור מהירת הניסה: (יז) הפקיד. מינה אותו אז להיות שומר
ער: וירמסוהו. מרוב הדחק העם ההולכים לשלול שלל רמסוהו ברגליהם:

(יח) ויהי כדבר. חוזר ומפרש למה דבר הנביא בימות השליש ואמר לפי שכאשר דבר איש האלהים וכו': (יט) ויען. ואז השיב השליש וכו': ויאמר. ואז אמר לו הנביא הנך רואה וכו': (כ) ויהי לו כן. וכאשר אמר הנביא כן היה: ח (א) באשר תגורי. במקום שתרצה לגור: וגם בא. כבר התחיל לבוא אל הארץ ויתמיד שבע שנים: (ג) אל ביתה. כי החזיקו בה אחרים בהיותה בפלשתים: (ד) כל הגדולות. כל נפלאות הגדולות אשר עשה כי לא ידע המלך מכולם: (ה) ויהי הוא מספר.

שומר הנשים: מיום עזבה. מקור העי"ן נקרא בקמץ הטף והה"א רפה ימשפטה במפיק: (ז) ויבא אלישע דמשק. למשוח את חזאל כדבר ה' אשר דבר אל אליהו כמו שפירשתי למעלה. ובדרש כי גחזי הלך לדמשק ואם הלך שם אומר אני כי הלך אל נעמן שייטיב לו בעבור שנדבק בו לדעתו

גזלנים: (ז) ויבא אלישע דמשק. להחזיר את גיחזי בתשובה: (י) חיה תחיה. כלפי חזאל אמר שיחיה תחת בן הדד למלכות: (יא) ויעמד את פניו. פניו של נער שלו שהיה מבקש לבכות העמיד שלא יבכה בפני חזאל וישם לבו לעמוד להתאפק: עד בוש כמו בושש ולא יכול להתאפק ויבך: (יב) תרטש. לשון ביקוע

ל׳ ומ״ל סָרִיס אֶחָד לֵאמֹר הָשֵׁיב אֶת־כָּל־
אֲשֶׁר־לָהּ וְאֵת כָּל־תְּבוּאֹת הַשָּׂדֶה
ב׳לא מפי׳ה׳ יתמיך אני אתיה ודין מִיּוֹם עָזְבָה אֶת־הָאָרֶץ וְעַד־עָתָּה׃
ז וַיָּבֹא אֱלִישָׁע דַּמֶּשֶׂק
וּבֶן־הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם חֹלֶה וַיֻּגַּד־לוֹ
לֵאמֹר בָּא אִישׁ הָאֱלֹהִים עַד־הֵנָּה׃
ס׳ כ״כ יתיר ה ס״א ח וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־חֲזָהאֵל קַח בְּיָדְךָ
י״א מִנְחָה וְלֵךְ לִקְרַאת אִישׁ הָאֱלֹהִים
כ״ס מ״ל וְדָרַשְׁתָּ אֶת־יְהוָה מֵאוֹתוֹ לֵאמֹר
הַאֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה׃ ט וַיֵּלֶךְ חֲזָאֵל לִקְרָאתוֹ
ב׳ וַיִּקַּח מִנְחָה בְיָדוֹ וְכָל־טוּב דַּמֶּשֶׂק
מַשָּׂא אַרְבָּעִים גָּמָל וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד
לְפָנָיו וַיֹּאמֶר בִּנְךָ בֶן־הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם
ב׳ שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר הַאֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה׃
לו ק׳ י וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱלִישָׁע לֵךְ אֱמָר־לא
חָיֹה תִחְיֶה וְהִרְאַנִי יְהוָה כִּי־מוֹת
ד׳ יָמוּת׃ יא וַיַּעֲמֵד אֶת־פָּנָיו וַיָּשֶׂם עַד־
בֹּשׁ וַיֵּבְךְּ אִישׁ הָאֱלֹהִים׃ יב וַיֹּאמֶר
ו׳ חֲזָאֵל מַדּוּעַ אֲדֹנִי בֹכֶה וַיֹּאמֶר כִּי
יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
ס׳. ג׳ רָעָה מִבְצְרֵיהֶם תְּשַׁלַּח בָּאֵשׁ וּבַחֻרֵיהֶם
זג׳. ל׳ בַּחֶרֶב תַּהֲרֹג וְעֹלְלֵיהֶם תְּרַטֵּשׁ וְהָרֹתֵיהֶם
ס׳ יתיר ס׳ תְּבַקֵּעַ׃ יג וַיֹּאמֶר חֲזָהאֵל כִּי
י״א חס׳ את מָה עַבְדְּךָ הַכֶּלֶב כִּי יַעֲשֶׂה הַדָּבָר
ג׳ הכנים סתילכו ודין הַגָּדוֹל הַזֶּה וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע הִרְאַנִי
יְהוָה אֹתְךָ מֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ יד וַיֵּלֶךְ מֵאֵת
אֱלִישָׁע וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו וַיֹּאמֶר לוֹ
ס׳ מָה־אָמַר לְךָ אֱלִישָׁע וַיֹּאמֶר אָמַר לִי

מַלְכָּא גַוְזָא חַד לְמֵימַר
אֲתֵיב יָת כָּל דִּילַהּ וְיָת
כָּל עֲלָלַת חַקְלָא מִיוֹמָא
דְּשַׁבְקַת יָת אַרְעָא וְעַד
כְּעַן׃ ז וַאֲתָא אֱלִישָׁע
דַּמֶּשֶׂק וּבַר הֲדַד מַלְכָּא
דַּאֲרָם מְרַע וְאִתְחַוָא לֵיהּ
לְמֵימַר אֲתָא נְבִיָא דַּיְיָ עַד
הַלְכָא׃ ח וַאֲמַר מַלְכָּא
לַחֲזָאֵל סַב בִּידָךְ תִּקְרוּבְתָּא
וְאֱזֵיל לְקַדָּמוּת נְבִיָא דַּיְיָ
וְתִתְבַּע יָת פִּתְגָמָא דַּיְיָ
מִנֵּיהּ לְמֵימַר הַאֵיחֵי
מִמַּרְעִי דֵין׃ ט וַאֲזַל
חֲזָאֵל לְקַדָּמוּתֵיהּ וּנְסִיב
תִּקְרוּבְתָּא בִּידֵיהּ וְכָל טוּב
דַּמֶּשֶׂק טְעוּן אַרְבְּעִין
גַּמְלִין וַאֲתָא וְקָם קֳדָמוֹהִי
וַאֲמַר בְּרָךְ בַּר הֲדַד מַלְכָּא
דַאֲרָם שַׁלְחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר
הַאֵיחֵי מִמַּרְעִי דֵין׃
י וַאֲמַר לֵיהּ אֱלִישָׁע אֱזֵיל
אֱמַר לֵיהּ מֵיחָא תֵיחֵי
וְאַחֲזְיַנִּי יְיָ אֲרֵי מְמָת
יְמוּת׃ יא וְאַסְחַר יָת אַפּוֹהִי
וְאוֹרִיךְ עַד סַגִּי וּבְכָא נְבִיָא
דַּיְיָ׃ יב וַאֲמַר חֲזָאֵל מָא
דֵין רִבּוֹנִי בְּכֵי וַאֲמַר אֲרֵי
יְדַעְנָא יָת דְּתַעֲבֵיד לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל בִּישָׁא כְּרַכֵּיהוֹן
תּוֹקִיד בְּנוּרָא וְעוּלֵימֵיהוֹן
בְּחַרְבָּא תִקְטֵיל וְעוּלֵימֵיהוֹן
תְּטָרֵף וּמְעַדְיָתֵיהוֹן תְּבַזַּע׃
יג וַאֲמַר חֲזָאֵל אֲרֵי מָה
עַבְדָּךְ כַּלְבָּא אֲרֵי יַעֲבֵיד
פִּתְגָמָא רַבָּא הָדֵין וַאֲמַר
אֱלִישָׁע אַחֲזְיַנִי יְיָ יָתָךְ מַלְכָּא עַל אֲרָם׃ יד וַאֲזַל מִלְוָת אֱלִישָׁע וַאֲתָא לְוָת
רִבּוֹנֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ מָה אֲמַר לָךְ אֱלִישָׁע וַאֲמַר אֲמַר לִי מֵיחָא תֵיחֵי׃

בקללת אלישע והם אמרו כי יצא מן הדת והלך שם אלישע כדי להחזירו בתשובה ולא רצה אמר לו כך מקובל אני ממך כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה ומה עשה שהחטיא את הרבים מהם אמרו אבן שואבת תלה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ ומהם אמרו שם חקק לה בפיה והיתה מכרזת ואומרת אנכי ולא יהיה לך: (ט) וכל טוב דמשק. על דרך הפלגת הרבוי כמו וכל טוב אדוניו בידו כל הארץ באו מצרימה והדומים להם. ובדרש וכי כל טוב דמשק היה נושא ארבעים גמל אלא ללמדך שהיתה בידו אבן טובה שהיתה ראויה ליתן בדמיה כל טוב דמשק: (י) אמר לא חיה תחיה. כתוב באל"ף לפי שדעתו שלא יחיה וקרי לו בוי"ו כי אמר לו שיחיה: והראני ה' כי מות ימות. כלומר מן החולי יחיה אם לא יומת אבל הראני ה' כי ימיתוהו ולפיכך כשאמר אלישע לחזאל כי יהיה מלך על ארם אמר לו והראני ה' כי מות ימות הבין חזאל כי רצה לומר לו שהוא ימיתהו אלא שלא אמר לו בפירוש: (יא) ויעמד את פניו וישם עד בוש. פי' העמיד פניו לנגד אחר שלא יראהו חזאל ושם ידיו על פניו עד זמן שהיה מתאפק מלבכות ולא יכול ויבך וי"ת ואסחר ית אפוהי ואורך עד סגי ובכא נביאה דה' ובוש פעל עבר מנחי העי"ן בשקל הבקר אור ובושש נשה פעל עבר מן המרובע בשקל כונן: ועולליהם תרטש. ענין הפלת העוללים על הקרקע או בקירות דרך אכזריות ות"י תטרף דומה למה שארז"ל או שטרפה בכותל: והרותיהם תבקע. הנשים ההרות וכן ת"י ומעדיתהון תבזע וזה מדרך אכזריות

תולדות אהרן ויבא אלישע. סוטה מז סנהד' קז:

המעי' וכן לכולן וקשתות נערים תרטשנה (ישעיה י"ג י"ח): והרותיהם. מעוברות שלהם:

המחבר

רלבג

שכר: (ט) וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל. והנה אחשוב שזאת היא המנחה שלקח בידו ר"ל תחת רשותו ותהיה וי"ו וכל טוב בפ"א רפה בלשון ישמעאל ר"ל שהיא ללא ענין והרצון בו כל טוב דמשק: (י) לך אמור לו חיה תחיה. ר"ל שכבר הראהו השם ית' כי מות ימות אך כדי שלא יאמרו כי מהפחד מת אמר לו חיה תחיה וזה דבר ראוי לנביאים כי בזה יתאמת יותר אמתות נבואתם: (יא) ויעמד את פניו. ר"ל שכבר התאפק להעמיד פניו שלא יבכה ושם ידיו על פניו שלא יראהו חזאל בוכה ולא יכול להמנע מלבכות: (יב) מבצריהם תשלח באש. ר"ל הערים הבצורות אשר להם: ועולליהם תרטש. אחשוב שהרצון בזה שיהיה סבה שיהיו רטושי' ועזובי' כשיהרג אביתיה' ואמותיהם: והרותיהם תבקע. רוצה לומר הנשים ההרות וזה דרך אכזריות או יהיה הרצון בהרותיהם המגדלים החזקים הבצורים והבנויים בהרים וענין בקוע הוא בקוע חומותיהם וכמוהו על בקעם את הרות הגלעד והנה זה הפי' השני הוא היותר נכון לפי מה שאחשוב: (יג) הראני ה' אותך מלך על ארם. הנה זאת היא משיחת חזאל למלך שאמר השם ית'

חזהאל ה' מלאים בה"א במצעות תיבותא בקריאה וסי' ויאמר המלך אל חזהאל קח בידך מנחה. ויאמר חזהאל כי מה עבדך. וימלך חזהאל. בהלחמו את חזהאל דמלכים. וחברו דד"ה: ויעמד ד' וסי' ויעמד אתם סביבות האהל. ויעמד את פניו. רוח סערה. אחרים תחתם. וכל ד"ה דכוות' במ"ז וסי" שטן לישראל. ויעמד לפני מזבח דשלמה. ודבתריה כי עשה שלמה ביור. ויצא הרוח. ויעמד יהושפט בקהל. ורוח אלהים לבשה את. המלך על עמדו:

מצודת ציון

ח (ו) סריס. שר: עזבה. הניחה: (ט) בנך. ר"ל מכניע לך כבן לאביו: (יא) בוש. ענין איחור כמו ויחולו עד בוש (שופטים ג): (יב) תשלח. הבער קרוי שלוח כי כן יעשה בליכתו שהולך ממקום למקום ושורף הכל: ועולליהם. בניהם הקטנים: תרטש. ענין בקיעה כמו

מצודת דוד

בעת שספר למלך מה שהחיה אלישע את בן השונמית קרה מקרה שבאה אז השונמית עם בנה לצעוק אל המלך בעבור ביתה: (ו) השיב. אמור להשיב לה הכל ואף תבואות השדה אשר גדל בה מעת עזבה את השדה עד עתה: (ט) וכל טוב דמשק. כל מיני מאכל טוב הנמצא בדמשק: (י) אמר לו. ר"ל לנחמו אמור לו שיחיה אבל האמת הוא אשר הראני ה' בנבואה כי מות ימות: (יא) ויעמד. העמיד את פניו לנגד אחר לבלי ראה דמעות עיניו מזלפין: וישם עד בוש. שם פניו כנגד האחר עד שנתעכב זמן רב וכאשר לא יכול עוד להתאפק הרים קול בבכי והחזיר פניו מעתה הואיל ולא היה עוד להסתיר הבכי: (יב) כי ידעתי וכו'. וזוכר אני עתה בדבר ולזה אבכה: מבצריהם. ערי מבצריהם תבעיר באש: והרותיהם. הנשים ההרות תבקע בבטנם להוציא הולדות: (יג) כי מה עבדך. וכי כוחי רב כ"כ לעשות כדבר הזה: מלך. ולזה יהיה

בידך

חָיֹה תִחְיֶה׃ טו וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיִּקַּח
הַמַּכְבֵּר וַיִּטְבֹּל בַּמַּיִם וַיִּפְרֹשׂ עַל־פָּנָיו
וַיָּמֹת וַיִּמְלֹךְ חֲזָהאֵל תַּחְתָּיו׃
טז וּבִשְׁנַת חָמֵשׁ לְיוֹרָם בֶּן־
אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ
יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹרָם בֶּן־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ
יְהוּדָה׃ יז בֶּן־שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה הָיָה
בְמָלְכוֹ וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃
יח וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ ׀ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר
עָשׂוּ בֵּית אַחְאָב כִּי בַּת־אַחְאָב הָיְתָה
לּוֹ לְאִשָּׁה וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃
יט וְלֹא־אָבָה יְהוָה לְהַשְׁחִית אֶת־יְהוּדָה
לְמַעַן דָּוִד עַבְדּוֹ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ
לָתֵת לוֹ נִיר לְבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ כ בְּיָמָיו
פָּשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה וַיַּמְלִכוּ
עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ׃ כא וַיַּעֲבֹר יוֹרָם צָעִירָה וְכָל־
הָרֶכֶב עִמּוֹ וַיְהִי־הוּא קָם לַיְלָה וַיַּכֶּה
אֶת־אֱדוֹם הַסֹּבֵב אֵלָיו וְאֵת שָׂרֵי

ג'
ה'
ט' ר"פ. י"א
ט"ו בסיפ'
ז'
שנים ק' ס' קרי' מ"מ ולא כתיב
ח'
ה' חס'
כ"א
ג' חס' ו' ג' כ"כ. ג'

טו וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי
וּנְסִיב גּוּנְבָא וּטְבַל בְּמַיָא
וּפְרַס עַל אַפּוֹהִי וּמִית
וּמְלַךְ חֲזָאֵל תְּחוֹתוֹהִי׃
טז וּבִשְׁנַת חֲמֵשׁ לְיוֹרָם בַּר
אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ שִׁבְטָא
דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ יְהוֹרָם
בַּר יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה׃
יז בַּר תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין
הֲוָה כַּד מְלַךְ וְתַמְנֵי שְׁנִין
מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם׃ יח וַאֲזַל
בְּאוֹרַח מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא
דַעֲבַדוּ בֵית אַחְאָב אֲרֵי בַת
אַחְאָב הֲוָת לֵיהּ לְאִתּוּ
וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ׃
יט וְלָא הֲוָה רַעֲוָא קֳדָם יְיָ
לְחַבָּלָא יָת דְבֵית יְהוּדָה
בְּדִיל דָוִד עַבְדֵיהּ כְּמָא
דַאֲמַר לֵיהּ לְמִתַּן לֵיהּ מַלְכוּ
וְלִבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָא׃
כ בְּיוֹמוֹהִי מְרָדוּ אֲדוֹמָאֵי
מִתְּחוֹת יַד אֱנָשׁ יְהוּדָה
וְאַמְלִיכוּ עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא׃ כא וַעֲבַר יוֹרָם לִצְעִיר וְכָל רְתִיכַיָא עִמֵּיהּ וַהֲוָה הוּא
קָם בְּלֵילְיָא וּמְחָא יָת אֱנָשׁ אֱדוֹם דְמַקְפִין לֵיהּ וְיָת רַבָּנֵי רְתִיכַיָא וְאַפֵּךְ

ובשנת ט' ר"פ וסי' נמסר לעיל בסיפרא חלק א' ריש סי' ט"ו : יורם יםא חד חסר וסי' תעי דשמואל . וירכב יהוא ב' בפסוק . ויתקשר ב' בפסוק . אחת עשרה . יהושבע בת המלך דמלכים . וירם בנו . ואחיו . גם עצתם . תבוסת קדמא דפסוק . מן ויקח המכבר עד ואלישע תנביא דכוו' יורם במ"ג

רשי

(טו) המכבר . ת"י גונבא וכן ותכסהו בשמיכה (שופטים ד' ל"ט) תרגום בגונבא והוא בגד : ויפרוש על פניו . להצטנן : (טז) ובשנת חמש וגו' . יהושפט המליך את יורם בחייו שתי שנים כשחזרו מן המלחמה שנלחמו במלך מואב כך שנויה בסדר עולם בשנת חמש ליהורם ויהושפט בשנת חמשים שנגזרה גזירה על יהושפט ליהרג ברמות גלעד אלא שתלו לו בשביל שזעק שבע שני' : (יט) ניר . ממשלה : (כ) וימליכו עליהם מלך . ומימי דוד לא היה להם מלך כמו שנאמר ומלך אין באדום וישם באדו' נציבי' (שמואל ב' ח' ו') שמנה מלכי' מלכו באדום לפני מלך מלך לישראל המנויים בספר בראשית (ל"ו ל"א) כנגדו מלכו בישראל שמנה מלכים . איש בושת . ודוד . ושלמה . ורחבעם . ואבי' . ואסא . ויהושפט . ויהור' ולא הי' מלך לאדו' ומה שכתוב למעלה שהלך מלך אדום עם יהורם בן אחאב ועם יהושפט למלחמ' על מלך מואב לא מלך גמור הוא אלא נציב שאף הוא היה קרוי מלך וכמו שנאמר ומלך אין באדום נצב מלך (מלכים א' כ"ב מ"ח) הנציב היה

רלבג

יתברך לאליהו : (טו) ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו וימת . אחשוב כי המכבר הוא הנקרא כוא"ה בלע"ז והנה טבל אותו במים קרים כי היה מתרעם בן הדד מתגבורת החום הנכרי ועשה זה להשקיט החום ההוא וזה עוד למהר המות ומלך חזאל תחתיו כמו שאמר לו אלישע : (טז) ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל . כבר בארנו זה במה שקדם והרצון בו שכאשר עברו חמש שני' ליור' בן אחאב עם יהושפט מלךיהוד' שהי' משתתף עמו בהנהגת מלכות ישראל אז מלך יהור' בן יהושפט מלך יהודה : (יח) כי בת אחאב היתה לו לאשה . והנה במה שאמר זה קראה בת עמרי ואחשוב כי היתה בת אחאב אך פעם יחסה אל אביה ופעם אל אבי אביה : לתת לו ניר לבניו כל הימים . רוצה לומר שיתן מלכות לבניו כל הימים : (כ) בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה . ר"ל כי בימי יורם פשע אדום מתחת יד יהודה ומרדו בהם והמליכו עליהם מלך והעבירו הנציב ששם עליהם מלך יהודה : (כא) והנה עבר יורם צעירה וכל הרכב עמו להלחם עם אדום המורד בו והנה לא מרדו כולם בו אך קצתם הלכו בעזרתו כדי להלחם עם המורדים בו מהאדומים וכשהיה זה שהיה משתדל יהורם להלחם עם אדום המורד בו הנה קם אדום המורד לילה והכה

רדק

אכזריות : (טו) ויקח את המכבר ויטבל במים . הוא הכר כמו כביר העזים וטבלהו במים ופרשהו על פניו והיה אומר לו כי לרפואה היה עושה לו הדבר ההוא והוא היה עושה לחנקו ולהמיתו : (טז) ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט . חמש שזכר עומד במקום ב' ופי' חמש ליהושפט ומאימתי מונה לו ליהושפט אלו ה' שנים ממלחמת רמות גלעד כן פי' בעל סדר עולם כי במלחמת רמות גלעד הי' ראוי ליהושפט שיהרג שהלך לעזור לרשע וכשזעק תלו לו שבע שנים ולבסוף ה' שנים מאותה שעה שהיו ה' שנים ליורם בן אחאב וחזר יהושפט ממלחמת עמון ומואב והר שעיר עם מלך ישראל מאחר שהרגו אותם באו והמליכו את יורם בן יהושפט על יהודה ומלך שתי שנים בחיי אביו ומה שאמר למעלה וימלוך יהורם בשנת שתי' ליהורם בן יהושפט שידמה כי יהורם בן יהושפט מלך קודם יהורם בן אחאב שתי שנים הנה כי מלך יהורם בחיי יהושפט אביו שבעה שנים לא המליכו אז אלא כיון שהיה ראוי יהושפט ליהרג מנה מאותה השעה המלכות לבנו אבל לא המליכו אלא שתי שנים בחייו ואני תמה מדבריו שהוא אומר כי במלחמת רמות גלעד נגזר עליו הגזרה ומאותה שעה מנה המלכות לבנו שבע שנים והנה בשנת חמש ליורם בן אחאב שלמו אותם שבע שנים שהרי אחזיהו בן אחאב מלך שנתים ואיך היה שנה חמישית לגזרה ליורם זה לא יתכן ואיך המליכו שתי שנים בחייו והלא כשהיו ליורם חמש שנים ממלכותו מת יהושפט כי לא היה אחר אחאב שבע שנים ועוד איך אמר מאחר שהרגו עמון ומואב והר שעיר בחזרתן באו והמליכו את יהורם בן יהושפט ואותה מלחמה לא ראינו שהיה שם מלך ישראל ועוד כי אותה מלחמה היתה בימי אחזיה בן אחאב ועדיין לא מלך יהורם בן אחאב עד מות אחזיהו אחיו כי כן מצאנו בדברי הימים שאחרי המלחמה הזאת התחבר יהושפט עם אחזיהו בן אחאב לעשות אניות אלא פי' ויהושפט ומת יהושפט כי בשנת ה' ליורם מת יהושפט ומלך יהורם בנו שנית כי כבר מלך בחיי אביו שבע שנים כמו שפירשנו ועתה כשמת אביו מלך מלכות שלמה בלא מערער כי הרג את אחיו והתחזק במלוכה כמו שכתוב בדברי הימים ואם תסרה מלת ומת אין תמה בזה כי הענין מובן מהפסוק וכמוהו רבים במקרא חסירי מלה לפי שיובן ענינם מהפסוק וכדומה לזה נגיד חסר תבונות ורב מעשקות שונא בצע יאריך ימים שחסר ימות פי' נגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות ימות אבל נגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים כן בזה הפסוק אחרי שזכר כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט מובן מהפסוק כי מת יהושפט כי אותה שנה מת ולפיכך אמר ויהושפט כאילו אמר ומת יהושפט ושמנה שני' מלך יהורם בן יהושפט : (יז) שנה . כתיב ושנים קרי : (יט) לתת לו ניר . כמו נר בדרי על דרך ערכתי נר למשיחי וי"ת מלכו וכן תרגם אונקלוס ונירם ומלכו : (כ) בימיו פשע . כי תחת מלכי יהודה היו עד היום הזה ולא היה בהם מלך אלא מלכי יהודה היו נותנים עליהם נציב והוא היה להם מלך ומפני עונות יהורם פשעו מתחת ידו : צעירה . עיר מאדום ועבר שם יהורם להלחם עם מלך אדום : (כא) ויהי הוא קם לילה .

פי'

מצודת דוד

בידך הכה הרב הזה : (טו) ויפרש על פניו . להקיר חמימות את החלי : וימות . בעבור זה מת כי סרה החום מן החוץ אל הפנים : (טז) ובשנת חמש ליורם בן אחאב . בנויה בס"ע שיהושפט המליך את יהורם בנו שתי שנים שלימות בחייו דהיינו בשנת כ"ג למלכו כי כ"ה מלך והיה א"כ בשנת ה' ליורם בן אחאב כי הוא מלך בי"ט ליהושפט ולזה אמר ובשנת חמש ליורם בן אחאב וכו' ויהושפט וכו' ור"ל אז יהושפט מלך את יהורם בנו ויהיה מלך כמו המליך . או מלת חמש עומדת במקום שתים וכאלו אמר וחמש ליהושפט ואומר מזמן מלחמות רמות גלעד שהיה ראוי למות לולא חמלת ה' עליו וכאלו נעשה אז בריה חדשה ומלך אז אבל ליורם בן אחאב הם חמש שנים מקוטעות והם קצת שנת י"ט מיהושפט וכ' וכ"א וכ"ב וקצת כ"ג כי אז המליך את יהורם בנו והם שתי שנים לפני מותו כי בכ"ה מת וליהושפט עצמו הם חמש שנים שלימות מזמן מלחמות רמות גלעד והם מקצה שנת י"ח מתחלה מלכותו וי"ט וכ' וכ"א וכ"ב ומקצת שנת כ"ג : (יז) שמנה שנים . ומקוטעות היו ובהם כלולים שתי השנים אשר מלך בחיי אביו : (יט) ולא אבה . עם שהיו ראויים להשחתה כי יהורם וביתו עשו הרע : את יהודה . ר"ל מלכי יהודה : כל הימים . ר"ל כל ימי המלכות : (כ) וימליכו . כי עד הנה היה עליהם נציב מלך מתחת יד

מלכי

מצודת ציון

כמו עולליהם ירוטשו (הושע י"ד) : (טו) המכבר . ת"י גונבא והוא מין בגד עב כי ותכסהו בשמיכה (שופטים ה) תרגומו כמו כן בגונבא : (יט) ניר . כמו נר ור"ל מלך המאיר כנר :

פך

הָרֶכֶב וַיָּנָס הָעָם לְאֹהָלָיו : כב וַיִּפְשַׁע
אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה
אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה בָּעֵת הַהִיא : כג וְיֶתֶר
דִּבְרֵי יוֹרָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם י"א
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים מ"ל
לְמַלְכֵי יְהוּדָה : כד וַיִּשְׁכַּב יוֹרָם עִם־ י"א
אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד
וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו :
כה בִּשְׁנַת שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה שָׁנָה
לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ
אֲחַזְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה : ג' ובענין
כו בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אֲחַזְיָהוּ
בְמָלְכוֹ וְשָׁנָה אַחַת מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם
וְשֵׁם אִמּוֹ עֲתַלְיָהוּ בַּת־עָמְרִי מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל : כז וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ בֵּית אַחְאָב
וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּבֵית אַחְאָב
כִּי חֲתַן בֵּית־אַחְאָב הוּא : כח וַיֵּלֶךְ ד'
אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב לַמִּלְחָמָה עִם־
חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיַּכּוּ כולהון כ"כ במ"ב
אֲרַמִּים אֶת־יוֹרָם : כט וַיָּשָׁב יוֹרָם
הַמֶּלֶךְ לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל מִן־הַמַּכִּים
אֲשֶׁר יַכֻּהוּ אֲרַמִּים בָּרָמָה בְּהִלָּחֲמוֹ

עַמָּא לְקִירְווֹהִי : כב וּמְרָדוּ אֱדוֹמָאֵי מִתְּחוֹת יַד אֱנַשׁ יְהוּדָה עַד יוֹמָא הָדֵין בְּכֵן מְרָדוּ יָתְבֵי לִבְנָה בְּעִדָּנָא הַהִיא : כג וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי יוֹרָם וְכָל דַּעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרָא פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה : כד וּשְׁכִיב יוֹרָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אֲחַזְיָהוּ בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי : כה בִּשְׁנַת תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין לְיוֹרָם בַּר אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ אֲחַזְיָהוּ בַּר יְהוֹרָם מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה : כו בַּר עֶשְׂרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין אֲחַזְיָה כַּד מְלַךְ וְשַׁתָּא חֲדָא מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ עֲתַלְיָהוּ בַּת עָמְרִי מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל : כז וַאֲזַל בְּאוֹרַח בֵּית אַחְאָב וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּבֵית אַחְאָב אֲרֵי חַתְנָא דְבֵית אַחְאָב הוּא : כח וַאֲזַל עִם יוֹרָם בַּר אַחְאָב לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם בְּרָמוֹת גִּלְעָד וּמְחוֹ אֱנָשׁ אֲרָם יַת יוֹרָם : כט וְתָב יוֹרָם מַלְכָּא לְאִתַּסָּאָה בְּיִזְרְעֶאל מִן מַחָתָא דְמַחוֹהִי אֱנָשׁ אֲרָם בְּרָמְתָא כַּד אַגִּיחַ

תולדות אהרן אז תפשע. יומא לו שבועות יב :

היה להם במקום מלך : (כא) הסובב אליו . הסמוכים אל הספר : (כב) תפשע לבנה. מרדו יושבי לבנה ומרדו במלך ואיני יודע מאיזה אומה היו שהרי לבנה מארץ ישראל היא ואומר אני שהיו משבט יהודה ומרדו במלך : (כד) ויקבר עם אבותיו בעיר דוד. (ובדברי הימים ב' כ"א ד') אומר בעיר דוד ולא בקברות המלכים :

ואלישע

פירוש כשהיה יורם צעירה יצא לו חיל אדום וחנו אלה נוכח אלה עד למחר שילחמו אלה עם אלה וכאשר היה בלילה קם יורם עם מחנהו והכה במחנה אדום כל אותם שהיו סובבים אליו והכה שרי הרכב וכשהרגישו היו מבוהלים מחנה אדום כי בפתאום נפלו עליהם ונס עם אדום הנשארים איש לאהליו ואמר אחר כך ויפשע כלומר עם כל זה שעשה יורם לאדום מרדו עוד כל הימים מתחת יד יהודה ואדוני אבי ז"ל פירש ויהי הוא קם לילה על מלך אדום שהכה את אדום הסובב למלך ישראל כלומר שהיו בעזרתו שלא מרדו עדיין כי היו באדום עדיין שלא מרדו וקם מלך אדום והכה אותם ואת שרי הרכב אשר ליורם : וינס העם . ישראל נסו לאהליהם ואמרו לישראל אשר בערים פשע אדום מתחת יד יהודה : הסביב . ביו"ד המשך שלא כמנהג עם הרי וכמוהו הקיף את העיר ובעל כנפים יגיד דבר והוליד און : (כב) אז תפשע לבנה. אם לבנה זו היא לאדום למה אמר תפשע הלא כבר אמר ויפשע אדום ואפשר כי היתה לבנה זו סמוכה לארץ ישראל יותר מאשר ארץ אדום וכשפשע אדום זאת לא מרדה עדיין ואחרי המלחמה זאת מרדה לפיכך אמר בעת ההיא ורש"י ז"ל כתב כי על לבנה ההיא לישראל אמר שמרדה כשמרד אדום מרדה גם היא במלך וזה הפירוש רחוק בעיני: (כד) בעיר דוד . אבל לא עם המלכי' וכן כתב בדברי הימים ולא בקבורת המלכים : (כה) בשנת שתים עשרה . ויהורם אביו מלך בשנת חמש ליורם בן אחאב ומלך שמנה שני' הנה י"ג אך לא שלמה שנת י"ג לפיכך לא מנאה לו וכן תמצא בכל המספרים כמו שכתבנו : (כו) בן עשרים ושתים . בדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו היאך היה זה ועוד כי כל ימי אביו לא היו אלא ארבעים שנה שכן כתוב בן ל"ב שנה במלכו ושמנה שנים מלך הרי ארבעי' איך היה הוא בן מ"ב במלכו זה לא יתכן ואמר בסדר עולם כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן היה שמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם יהוא ועתליהו אם אחזיהו מלך יהודה ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה לפיכך מנה מ"ב מיום שנגזרה הגזרה ובשנת ל"א לאסא נשאה שנאמר בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי על ישראל והלא קודם לכן ארבעים ושתים שנה מלך אלא ר"ל מלך מלכות שלמה על ישראל שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישראל ומשנת ל"א לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ"ב שנים כיצד תשע שנים לאסא וכ"ה ליהושפט הרי ל"ד ושמנה שנים ליהורם הרי מ"ב וזהו רחוק מאד מדרך הפשט והפי' הנכון כי יהורם חיה יותר ממ' שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא שמנה שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל גם כן בחליו לא מנו לו ימי מלכותו והשלימו והמליכו אחזיהו בחייו מעת שנפל אביו ומלך בלא חמדה והיו עשרים שנה וכשהמליכו אחזיהו בחיי אביו היה בן עשרים ושתים שנה כמ"ש הנה ומ"ש ושנה אחת מלך בירושלם אחר מות אביו אבל בחיי אביו מלך עשרים שנה וכשמת אביו היה בן מ"ב שנה והמליכוהו פעם אחרת ולא מלך אחר מיתת אביו אלא שנה אחת : ושם אמו עתליהו בת עמרי . ולמעלה אמר כי יהורם אביו בת אחאב היתה לו לאשה נאמר כי בת אחאב היתה ואמר בת עמרי כי בני בנים הרי הם כבנים וכן ותבאנה אל רעואל שהיה אבי אביהן וכן זרובבל בן שאלתיאל והוא היה בן פדיה שהיה בן שאלתיאל ורבים ככה ומה שאמר בו חתן בית אחאב והוא היה בן חתן בית אחאב הוא ג"כ חתן להם כלומר כי ע"י חיתון היתה קרובתו עמהם : (כט) מן המכי'. שם

כמו

רלבג

והכה את אדום הסובב אליו להלחם עמו והם אשר באו לעזור את יהורם מלך יהודה והכה בלילה שרי הרכב אשר ליורם וינוסו עם ישראל לאוהליו וגם אז מרדה עיר לבנה כישר': (ט) בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו . והנה בד"ה אמר בן ארבעים ושתי' שנה והנה מה שמנה בד"ה איננו ללידת אחזיה אך לעת צמיחת מלכות עמרי אשר בעבור היותו מזרעו קרה לו שנהרג עם מלך ישראל וזה שאחר שלשים ואחד שנה לאסא מלך עמרי על כל ישראל ואחר זה מלך שש שנים ואחאב בנו עשרים ושתים ואחזיה שנתים ויורם היה בשנת שתי' עשרה הרי ארבעים ושתים שנה שעמדה מלכות עמרי : ושם אמו עתליהו בת עמרי . הנה היא אשר זכר כי היא בת אחאב : (כח) ויכו ארמים את יורם . הנה סבב השם יתעל' שברמות גלעד נפלו אחאב ויורם

בט

יהורם וסי' מלך יהורם . מלך אחזיהו בן יהורם . ואחזיהו בן יהורם מלך . ירם בנו חסר : חתן ד' בקריאה וסי' ותקח צפרה צר ותכרת את . וירף ממנו אז אמרה . ויאמרו פלשתים מי עשה זאת. וילך בדרך בית אחאב . וחר וחתן המלך וסר

מצודת דוד

מלכי יהודה : (כא) צעירה . שם מקום מארץ אדום : קם לילה. כי לא עצר כח ללחום עמהם ביום בפומבי : הסובב אליו . הסמוך אליו ולא עצר כח ללכת בעומק המלחמה : וינס . אחר שהכה מה בהם נס מיד לאהליו כי פחד מאדום : (כב) אז . בעת ההיא פשע גם לבנה ונזכרת היא ביהושע בערי נחלת יהודה והיתה סמוכה לאדום ופשעה גם היא במלך יהודה : (כה) בשנת שתים עשרה . כי יהורם בן יהושפט מלך בשנת ה' ליורם בן אחאב וח' שנים מקוטעות מלך הרי כלו בי"ב ליורם בן אחאב ואז מלך אחזיה : (כו) בן עשרים ושתים שנה . ובד"ה נאמר בן ארבעים ושתים שנה ושנויה בס"ע שמנין הזה אינה ללידת אחזיה כ"א לצמיחת מלכות עמרי על כל ישראל שהיתה ע"י שנשא יהושפט את בתו לאשה כמ"ש שם (ויתכן שנשאה שנה אחת לפני מלוך עמרי על כל ישראל והיה א"כ מ"ב שנה מקוטעות) ובעבור היות אחזיה מזרעו קרה לו שנהרג עם מלך ישראל ע"י יהוא ולזה תלה מלכותו בצמיחת מלכות עמרי : בת עמרי . ולמעלה נאמר שיהורם אביו נשא בת אחאב וידמה שעמרי גדלה ונקראת בתו אף כי בני בנים הם כבנים : (כז) כי חתן . ר"ל ע"י החתון באה לו קורבתו עמהם כי אביו היה חתן בית אחאב : (כט) וישב . מן המלחמה : ברמה . היא רמות גלעד : לרפאות . ר"ל לנקרו על כי

סיה

אֶת־חֲזָהאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַאֲחַזְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל כִּי־חֹלֶה הוּא׃

ט

א וֶאֱלִישָׁע הַנָּבִיא קָרָא לְאַחַד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים וַיֹּאמֶר לוֹ חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח פַּךְ הַשֶּׁמֶן הַזֶּה בְּיָדֶךָ וְלֵךְ רָמֹת גִּלְעָד׃ ב וּבָאתָ שָׁמָּה וּרְאֵה־שָׁם יֵהוּא בֶן־יְהוֹשָׁפָט בֶּן־נִמְשִׁי וּבָאתָ וַהֲקֵמֹתוֹ מִתּוֹךְ אֶחָיו וְהֵבֵיאתָ אֹתוֹ חֶדֶר בְּחָדֶר׃ ג וְלָקַחְתָּ פַךְ־הַשֶּׁמֶן וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר יְהוָה מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ אֶל־יִשְׂרָאֵל וּפָתַחְתָּ הַדֶּלֶת וְנַסְתָּה וְלֹא תְחַכֶּה׃ ד וַיֵּלֶךְ הַנַּעַר הַנַּעַר הַנָּבִיא רָמֹת גִּלְעָד׃ ה וַיָּבֹא וְהִנֵּה שָׂרֵי הַחַיִל יֹשְׁבִים וַיֹּאמֶר דָּבָר לִי אֵלֶיךָ הַשָּׂר וַיֹּאמֶר יֵהוּא אֶל־מִי מִכֻּלָּנוּ וַיֹּאמֶר אֵלֶיךָ הַשָּׂר׃ ו וַיָּקָם וַיָּבֹא הַבַּיְתָה וַיִּצֹק הַשֶּׁמֶן אֶל־רֹאשׁוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ אֶל־עַם יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל׃ ז וְהִכִּיתָה אֶת־בֵּית אַחְאָב אֲדֹנֶיךָ וְנִקַּמְתִּי דְּמֵי ׀ עֲבָדַי הַנְּבִיאִים וּדְמֵי כָּל־עַבְדֵי יְהוָה מִיַּד אִיזָבֶל׃ ח וְאָבַד כָּל־בֵּית אַחְאָב וְהִכְרַתִּי לְאַחְאָב מַשְׁתִּין בְּקִיר וְעָצוּר וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל׃ ט וְנָתַתִּי אֶת־בֵּית אַחְאָב כְּבֵית יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וּכְבֵית בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה׃ י וְאֶת־אִיזֶבֶל יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים בְּחֵלֶק יִזְרְעֶאל וְאֵין

ס' כ"כ יתירי' ס'
ס'
ז' פתח
ד. י"ג
ב' מ"ל בס עלתין
ג' בסיפרא
ל' ומ"ל
ל'
ל'
י"ט. ב' יכין תמים
ל' בסיפרא
ס' בטעם מלרע
ל'
ב'

קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וַאֲחַזְיָהוּ בַּר יְהוֹרָם מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה נְחַת לְמִסְעַד יַת יוֹרָם בַּר אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל אֲרֵי מְרַע הוּא׃ א וֶאֱלִישָׁע נְבִיָּא קְרָא לְחַד מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא וַאֲמַר לֵיהּ זְרִיז חַרְצָךְ וּנְסֵיב מָנָא דִמְשְׁחָא הָדֵין בִּידָךְ וְאֵיזֵיל לְרָמוֹת גִּלְעָד׃ ב וְתֵיעוֹל לְתַמָּן וְתֶחֱזֵי תַמָּן יַת יֵהוּא בַּר יְהוֹשָׁפָט בַּר נִמְשִׁי וְתֵיעוֹל וּתְקִימִנֵּיהּ מִגּוֹ אֲחוֹהִי וְתָעֵיל יָתֵיהּ תְּוָן בְּגוֹ תְּוָן׃ ג וְתִסַּב מָנָא דִמְשְׁחָא וּתְרִיק עַל רֵישֵׁיהּ וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מְשַׁחְתָּךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְתִפְתַּח דַּשָּׁא וְתֶעֱרוֹק וְלָא תִכַּבֵּי׃ ד וַאֲזַל עוּלֵימָא תַּלְמִידָא דִנְבִיָּא לְרָמוֹת גִּלְעָד׃ ה וַאֲתָא וְהָא רַבָּנֵי חֵילָא יָתְבִין וַאֲמַר פִּתְגָם אִית לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ רַבָּא וַאֲמַר יֵהוּא לְמַן מִכּוּלָּנָא וַאֲמַר עִמָּךְ רַבָּא׃ ו וְקָם וְעַל לְבֵיתָא וַאֲרִיק מִשְׁחָא עַל רֵישֵׁיהּ וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מְשַׁחְתָּךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמָּא דַיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל׃ ז וּתְמַחֵי יַת בֵּית אַחְאָב רִבּוֹנָךְ וְאִתְפְּרַע פּוּרְעֲנוּת דַּם עַבְדֵי נְבִיַּיָא וּדְמֵי כָּל עַבְדַיָּא דַיְיָ מִידָא דְאִיזֶבֶל׃ ח וְיֵיבַד כָּל בֵּית אַחְאָב וְאֱשֵׁיצֵי לְאַחְאָב יָדַע מַדַּע וְאָחִיד וְשָׁבִיק בְּיִשְׂרָאֵל׃ ט וְאֶתֵּן יַת בֵּית אַחְאָב כְּבֵית יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּכְבֵית בַּעְשָׁא בַּר אֲחִיָּה׃ י וְיַת אִיזֶבֶל יֵיכְלוּן כַּלְבַיָּא בְּאַחְסָנַת יִזְרְעֶאל וְלֵית דְּקָבִיר וּפְתַח דַּשָּׁא

רשי

(א) ואלישע הנביא קרא וגו'. באותו הפרק שהיה יהורם חולה ביזרעאל: לאחד מבני הנביאי'. יונה בן אמתי היה: חגור מתניך. כל חגורת מתנים ל' זירוז גבורה הוא לפי שהוא שלוח לדבר הסכנה (צריך זירוז): (ד) הנער הנביא. נערו של אלישע הנביא כך תרגם יונתן ואזל עולימא תלמידא דנביא:

אתם

רלבג

בנו כי יורם הלך להלחם ברמו' גלעד ושם הוכה וזה היה כלי אל שהיה יכול יהוא להמיתו: (א) ויאמר לו חגור מתניך צוהו לחגור מתניו כדי שיוכל לרוץ: ולך רמות גלעד. ידמה שלקחוה מיד מלך ארם אחרי מות אחאב או בעת מות אחאב כי אז הצליחו ישראל במלחמה אלא שכבר מת אחאב והנה היה בזה העת חיל ישראל שם: (ב) והבאת אותו חדר בחדר. טעם זה כדי שלא ישמע אדם דבריו: (ג) ונסתה ולא תחכה. ר"ל שלא תמתין לנוס אבל תנוס תכף השלימך הדברים והנה קצר בכאן ולא זכר הדברים שאמר אלישע שיאמר ליהוא אך מדבריו ליהוא למדנו שכבר צוהו אלישע לומר אותן הדברי':

ויאמר

אל משמעתך: לאחר ולאחד ז' בקריאה וסי' מתת לאחד מהם מבשר בגיו אשר. ואלישע הנביא קרא. ויקרא דוד לאחר מהנערים. והיה ביום ההוא יחבט ה'. וכי יתן כותנה מגהלתו. לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חבלים ב' בו: חגר ד' בקריא' וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' כ': ה' פסוקים אית בהון שמה שם וסי' עלת תמיד לדרתיכם. ובאת שמה וראה שם יהוא. ויצו מלך אשור לאמר. שמה קננה קפוד. ויבאו אלה הכתובים בשמות. וחלופים ו' פסוקים שם שמה וסי' נמסר בריש סדר ראה: והכית ה' מלרע ג' חסרים וב' מלאים בה"א בתרא וסי' והכית את כל זכורה. והכית את מדין. והכית את ארם באפק חס'. את עמלק. את בית אחאב תולדות אהרן והכרתי לאחאב. בתרא יס:

רדק

כמו מן המכות ויאמר האחד מכה בסגול על משקל ומטה וכן אמר התרגוס מן מחתא: אשר יכוהו. כמו הכוהו עתיד במקום עבר וכמוהו רבי': (א) לאחד מבני הנביאים. אמרו כי יונה בן אמתי היה: חגור מתניך. אמר לו זה כדי שילך במהרה וישוב במהרה בעוד שאין יהורם שהלך להתרפא ביזרעאל וכן אמר ונסתה ולא תחכה: וקח פך השמן. ולמה צוה למשחו והלא אין מושחין מלכי ישראל אמרו רז"ל מפני מחלוקתו של יורם בן אחאב וזה השמן לא היה שמן המשחה כי לא היו מושחין בו אלא מלכי בית דוד אלא שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא נמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: ולך רמות גלעד. והלא רמו' גלעד היתה ביד מלך ארם ואחאב שהלך לקחת אותה מידו מת במלחמה ההיא ולא ראינו אחר כן שלקחה מלך ישראל מידו וא"ת במחנה היו ישראל לפני רמות גלעד שהיו חושבין לקחתה ומלך ארם היה בעיר וישראל בחוץ ושם הוכה מלך ישראל והלך לו להתרפא ביזרעאל והניח מחניהו שם ואמר אלישע לזה הנביא שילך שם למחנה ישראל שהי' ברמות גלעד וימשח שם את יהוא זה לא יתכן כי ידמה כי בתוך העיר היו ישראל שהרי אמר והבאת אותו חדר בחדר ואומר ויבא הביתה ואומר אל גרם המעלו' ואומר אל יצא פליט מן העיר ללכת להגיד ביזרעאל מכל אלו הפסוקים נראה כי ישראל היו בעיר וארם מבחוץ א"כ נאמר מלך ישראל לקחה מיד מלך ארם או יהואחז או יהורם וחזאל בא אחר כן להלחם בה והלך שם מלך ישראל עם מחנהו: (ב) ובאת שמה. חלוקה המלה בטרחא: חדר בחדר. חדר לפני' מחדר: (ג) אל ישראל. כמו על ישראל: ולא תחכה. שיאמר לך דבר אלא מיד תצא: (ד) וילך הנער הנער הנביא. אמר בתחל' הנער ואח"כ פירש איזה נער ואמר הנער הנביא ולדעת יונתן הנער הוא סמוך אל הנביא כאילו אמר נער הנביא שתרגם תלמידא דנביא: (ו) אל ראשו. אל עם ה' אל ישראל כמו על: (ז) ודמי כל עבדי ה'. ונבות בכללם: (ח) משתין בקיר ועצור ועזוב. פירשנו אותם למעלה: (י) ואין קובר. כי כשהלכו לקברה לא מצאו בה אלא הגלגלת וכפות הידים

מצודת דוד

היה חולה מן המכים: ט (א) לאחד וכו'. אז"ל שהיה יונה בן אמתי: חגור מתניך. לילך ולבוא בזריזות כי החגור במתניו הוא קל ללכת ומזורז: (ב) והקמותו. אמור לו שיקום מבין רעיו ותביא אותו בחדר לפנים מחדר: (ג) ונסתה. תנוס משם ולא תאחר מללכת שלא הכתבן כאשר יודע למלך: (ד) וילך הנער. והוזר ומפרש הנער של הנביא: (ה) דבר לי. יש לי מה לדבר עמך: (ז) בית אחאב. זרעו ובני ביתו: ונקמתי. על ידיך: (ח) משתין בקיר. זה הזכר שעושה קלות: עצור. העוצר הכנוס בבית: ועזוב. המקנה העזוב ע"פ השדה: בישראל. ר"ל בפרסום

מצודת ציון

ט (א) פך. שם כלי מיוחד לשמן: (ג) תחכה. תמתין ותאחר כמו וחכינו עד אור הבקר (לעיל ז'): (י) בחלק. הנחלה יקרא כן כי נחלק לו: (יא) שיחו. דברו כמו כי שיח וכי שיג

רדק

הודים ולא קברו העצמות : (יא) ויאמר לו השלום . הגדול שבסריסים שאל ממנו השלום : המשוגע הזה . היו קוראים לנביא משוגע לפי שפעמים בעת הנבואה היה מנהג כמו המשוגע ושיצא מדעתו כמו שאמר ויפשט גם הוא בגדיו לפי שיש להם בטול ההרגשות והכחות הנפשיות ובני ישראל הרעים שהיה דעתם ולבם אחר הבעל היו קוראים לנביא ה' משוגע דרך בזיון : אתם ידעתם . אתם ידעתם את האיש ואת דבריו כי אני לא ידעתי מה דבריו ולא אמר לי דבר עיקר : (יב) שקר . כי אתה מעלים ממנו מה שאמר לך ודבר סוד אמר לך : (יג) אל גרם המעלות . אל המעלה העליונה שבמעלות וי"ת לדרג שעיא והוא האבן שמסמנין אותה לדעת השעות : (יד) ויתקשר . המרד יקרא קשר לפי שהמרד הוא בהתקשר זה עם זה להיות בלב אחד ובהסכמה אחת : ויורם היה שומר . עתה ספר היאך היה הקשר חזק כי אם היה יורם שם לא היה הקשר אז כי היו שרי החיל אשר שם יראי' מיורם ולא היו נסכמים עם יהוא למרוד בו אלא שיורם שהיה שם ברמות גלעד שומר העיר מפני חזאל היה מקרהו שהוכה שם והוצרך לו לשוב להתרפא ביזרעאל ובין כך בא הנביא אל יהוא ומשחו והתקשרו עמו שרי החיל אשר שם : (טו) מן המכים . שם כמו מן המכות ויחיד' האחת מכה בסגול וכן אמר התרגום מן מחתא : אשר יכוהו . כמו הכוהו עתיד במקום עבר וכמוהו רבים : אם יש נפשכם . אם רצונכם אתי להמליכני כאשר אתם תואים עזרוני בזה הדבר שלא יצא פליט מן העיר ללכת להגיד ביזרעאל ליהורם כי טוב הוא שנבא עליו פתאום ולא ישמר ממנו : לגיד . כן כתיב וקרי להגיד ושניהם נכונים כי מנאחו המקור בחסרון הה"א רבים כמו לשמיע בקול תודה שהוא כמו להשמיע לראותכם כמו להראותכם והדומים להם : (יז) את שפעת יהוא . רבוי עם שהיה בא עם יהוא וכן שפעת גמלי' שפע ימים יינקו : שפעת אני רואה . התי"ו כמו הה"א כי אינה סמוך וכמוהו חכמת

ודעת

תרגום

נַעֲרַק : יא וְיֵהוּא נְפַק לְוַת עַבְדֵי רִבּוֹנֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הַשְׁלָם מַה דֵין אֲתָא שַׁטְיָא הָדֵין לְוָתָךְ וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת גַּבְרָא וְיָת שׁוּעִיתֵיהּ : יב וַאֲמַרוּ שִׁקְרָא אַתְּ אָמַר חֲוֵי כְעַן לָנָא וַאֲמַר כְּדֵין וּכְדֵין אֲמַר לִי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מְשַׁחְתָּךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל : יג וְאוֹחִיאוּ וּנְסִיבוּ גְּבַר לְבוּשֵׁיהּ וְשַׁוִּיאוּ תְּחוֹתוֹהִי לְדָרַג שַׁעְיָא וּתְקַעוּ בְּשׁוֹפָר וַאֲמַרוּ מְלַךְ יֵהוּא : יד וּמְרִיד יֵהוּא בַּר יְהוֹשָׁפָט בַּר נִמְשִׁי עַל יוֹרָם וְיוֹרָם הֲוָה נְטִיר בְּרָמוֹת גִּלְעָד הוּא וְכָל יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם : טו וְתָב יְהוֹרָם מַלְכָּא לְאִתַּסָּאָה בְּיִזְרְעֶאל מִן מַחָתָא דִמְחוֹהִי אֱנָשׁ אֲרָם כַּד אַגִּיחַ קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וַאֲמַר יֵהוּא אִם רְעוּת נַפְשְׁכוֹן לָא יִפּוֹק מְשֵׁיזְבָא מִן קַרְתָּא לְמֵיזַל לְחַוָּאָה בְּיִזְרְעֶאל : טז וּרְכַב יֵהוּא וַאֲזַל לְיִזְרְעֶאל אֲרֵי יוֹרָם שְׁכִיב תַּמָּן וַאֲחַזְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה נְחַת לְמִסְעַד יָת יוֹרָם : יז וְסַכּוּאָה קָאִים עַל מִגְדְּלָא בְּיִזְרְעֶאל וַחֲזָא יָת מַשְׁרִית יֵהוּא בְּמֵיתוֹהִי וַאֲמַר מַשְׁרִית אֲנָא חָזֵי

מלכים ב ט

קֹבֵר וַיִּפְתַּח הַדֶּלֶת וַיָּנֹס : יא וְיֵהוּא יָצָא אֶל־עַבְדֵי אֲדֹנָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲשָׁלוֹם מַדּוּעַ בָּא־הַמְשֻׁגָּע הַזֶּה אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־הָאִישׁ וְאֶת־שִׂיחוֹ : יב וַיֹּאמְרוּ שֶׁקֶר הַגֶּד־נָא לָנוּ וַיֹּאמֶר כָּזֹאת וְכָזֹאת אָמַר אֵלַי לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ אֶל־יִשְׂרָאֵל : יג וַיְמַהֲרוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ בִּגְדוֹ וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו אֶל־גֶּרֶם הַמַּעֲלוֹת וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ מָלַךְ יֵהוּא : יד וַיִּתְקַשֵּׁר יֵהוּא בֶּן־יְהוֹשָׁפָט בֶּן־נִמְשִׁי אֶל־יוֹרָם וְיוֹרָם הָיָה שֹׁמֵר בְּרָמֹת גִּלְעָד הוּא וְכָל־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם : טו וַיָּשָׁב יְהוֹרָם הַמֶּלֶךְ לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל מִן־הַמַּכִּים אֲשֶׁר יַכֻּהוּ אֲרַמִּים בְּהִלָּחֲמוֹ אֶת־חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַיֹּאמֶר יֵהוּא אִם־יֵשׁ נַפְשְׁכֶם אַל־יֵצֵא פָלִיט מִן־הָעִיר לָלֶכֶת לְגִּיד בְּיִזְרְעֶאל : טז וַיִּרְכַּב יֵהוּא וַיֵּלֶךְ יִזְרְעֶאלָה כִּי יוֹרָם שֹׁכֵב שָׁמָּה וַאֲחַזְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת אֶת־יוֹרָם : יז וְהַצֹּפֶה עֹמֵד עַל־הַמִּגְדָּל בְּיִזְרְעֶאל וַיַּרְא אֶת־שִׁפְעַת יֵהוּא בְּבֹאוֹ וַיֹּאמֶר שִׁפְעַת אֲנִי רֹאֶה

ב' חד מ"ל
י"ב סבירין ויאמרו
ב' דסמי'
ב'
ב' בסיפרא
ה' בסיפרא
ל'
ל'
י"א
ל"ג מלעיל פסוק
י"ו בנביאים
ג'
להגיד ק'
ז'
ז'
י"א

אדניך ב' בתראי מ"ל : ויאמר י"ב סבירין ויאמרו וסי' נמסר בסדר מטות וגם בספר שופטים סי' י"א :
יורם י"א וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' ח' : אל יצא ג' וסי' אל יצא איש ממקמו . אל יצא פליט מן העיר .
באו הכום איש אל יצא :

רשי

(יא) אתם ידעתם את האיש . אתם מכירים את האיש שהוא משוגע : (יב) ויאמרו שקר . אתה אומר מעלים אתה מה שאמר לך : (יג) אל גרם המעלות . על דרג שעיא כמין מעלות עשוייה למול שעות היום לדעת על כל שעה ושעה כשהצל יורד שעה אחת . גרם אורל"ו בלע"ז לשון פגם . והגרמה שבהלכות שחיטה מן הלשון הזה הוא שסורט והולך ויורד ונראה כמין גבשושית למעלה: (טו) אם יש נפשכם . שאמלוך : מן העיר : מן רמות גלעד : לגיד . כמו להגיד : (יז) שפעת . גדוד :

את

רלבג

(יא) ויאמר לו השלום. ר"ל שהשר אמר לו זה אחד מהשרים אשר שם וחקר עמו אם הדבר שדבר אליו הוא שלום או הפך כי רגילי' היו הנביאי' ליעד רע לישראל והנה קראו הנביא משוגע לפי שמרוב התבודדו' שכלם בש"י היו שוגים בשאר הענינים' : אתם ידעתם את האיש ואת שיחו . ר"ל אתם מכירים את האיש ואת דבריו שאין בהם ממש ולזה אין לכם לחקור על דבריו כי לא אמר דבר שיהי' לו שורש : (יב) ויאמרו שקר הגד נא לנו . ר"ל הנה דבריך הם שקר הגד נא לנו מה אמר לך כי דבר סוד אמר אליך : (יג) וימהרו ויקחו איש בגדו . ר"ל שכל אחד מהשרים אשר שם לקח בגדו ושמהו תחת יהוא לעוצם המעלות אשר העלוהו שם כדי שיהיה גבוה מאד על כלם כמשפט המלך : (יד) ויתקשר יהוא בן יהושפט . ר"ל שהתקשר עם השרים אשר שם כנגד יורם וזכר כי סבת זה הקשר היה היות יורם מוכה ברמות גלעד כי לולי זה כבר היה שומר ברמות גלעד וכל ישראל מפני חזאל שהיה רוצה לכבוש רמות גלעד ומפני יראת השרים ממנו לא היה אפשר אז כל זה אך קרה שהוכה שם והוכרח מפני זה ללכת ביזרעאל וזה ממה שהישיר הדרך אל זה הקשר : אם יש נפשכם . ר"ל אם רצונכם להחזק בקשר הזה לא יצא שום אדם מן העיר שיוכל להגיד זה ביזרעאל כי זה יהיה סבה אל שיחזק יורם לנגדי ולא טכל לעשות הדרוש ממנו : (יז) וירא את שפעת יהוא. ר"ל שפע עם

שהיה

מצודת ציון

שיג לו (מ"א י"ח) : (יג) גרם . עצם וגרם אחד הוא כמו תשבר גרם (משלי כ"ה) וכמו שעצמות הדבר נקרא בלשון עצם כמ"ש בעצם היום (בראשית ז) כ"כ נקרא בל' גרם : המעלות . מדרגות : (יד) ויתקשר . כן נקרא המרד כי רבים יתקשרו באגודה אחת : (טו) נפשכם . רצונכם כמו ואכלת ענבים כנפשך (דברים כ"ג) : פליט . שם תואר ובן פריד ופליט (ירמיה מ"ד) : (יז) והצופה . הוא העומד במקום גבוה לצפות למרחוק : שפעת . מל' שפע : עד הם . עד אליהם :

בחלקת

מצודת דוד

בפירסום למען יקחו מוסר : (יא) יצא . מן החדר : ויאמר . אחד מהם שאלו השלום ר"ל אם הנביא ניבא טוב ושלום מדוע א"כ בא אליך לבד ולא אמר לכולנו : המשוגע . כן קראו את הנביא לפי שבעת שהיה מתבודד בנבואה היה נדמה להם כמשתגע על כי לא פנה אז בעניני העולם : אתם ידעתם . כלומר הלא אתם מכירים אותו ואת דבריו שהמה של מה בכך לא שלום ולא למלחמה והיה חפץ להעלים הדבר עד עת ירצה כי יש לאל ידו : (יב) שקר . אתה מדבר שקר כי לא דברי רוח היו ולזאת הגד לנו : כזאת וכזאת . וחזר ומפרש כה אמר ה' וכו' : (יג) תחתיו . תחת יהוא לשבת למעלה מכולם כדרך המלך : אל גרם המעלות . על המעלות עצמן : (יד) ויתקשר . עשה קשר עם השרים שהיו עמו : ויורם היה שומר . אז היתה ישיבת קביעתו ברמות גלעד לשמור העיר מחיל חזאל : (טו) וישב . לפי שעה שב מרמות גלעד להתרפא ביזרעאל : אם יש נפשכם . אם יש לרצונכם שאמלוך אל יצא וגו' כי אם רצונכם שאמלוך אז השמרו לבל יצא מי מן העיר כי פן ילך ויגיד ביזרעאל ויהיה המלך נשמר : (יז) כבואו . בעת בואו ועוד לא

סעס

רשי

(כה) את רוכבים צמדים. את אשר אני ואתה היינו רוכבים צמדים (ס"א מצומדים) אחר אחאב ביום שהרג את נבות: וה' נשא עליו. ביד אליהו הנביא המשא הזה ואנחנו שמענו

רלבג

שהיה בא עם יהוא: קח רכב ושלח לקראתם. ר"ל רוכב סוס: (יח) מה לך ולשלו' סוב אל אחרי. עשה זאת כדי שלא ידע המלך דב' בזה כדי שיתכן לו יותר להמיתו: (כ) והמנהג כמנהג יהוא. ר"ל מנהג המלך אשר היה רוכב בו והוא היה נוהג מנהג יהוא כי הוא רכבו בשגעון בזולת ישוב: (כג) ויהפוך יהורם ידו וינס. ר"ל שכבר הי' נס לשוב ליזרעאל אך מהר יהוא וירה לו חץ והכהו מאחוריו בין זרועיו ויצא מלבו ומת לשעתו וכרע ברכבו ואמר יהוא לבדקר שהיה השליש שלו שישא נבלת יורם וישליכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי ר"ל במקום אשר סוקל שם נבות: (כה) אני ואתה את רוכבים צמדים אחרי אחאב אביו. ר"ל שאני ואתה היינו יחד את רוכבים אחרים מחוברים והולכים אחרי אחאב אביו: (כו) אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש. אמר דמי בניו העתידי' לצאת

ויאמר ו' בקרי' וסי' ושלח לקראתם ויאמר השלום. אף יחם ויאמר האח. ויאמר הצילני כי אלי אתה. תשוע ויאמר הנני. הוי המרבה לא לו. ויאמר אדם אך פרי לצדיק: ולשלום ג' בקריאה וסי' מה לך ולשלום סב אל אחרי. וחברו. למרבה המשרה ולשלום אין קץ: סב ו' בקריאה וחס' וסי' נמסר בסדר דברים: ולא שב ח' בקריא' וסי' וילך בדרך אחר דמלכים. בא המלאך עד הם. וחברו. ואתה כי הזהרתה רשע. וחברו: וימצאהו ג' בקריאה וחס' וסי' וימצאהו המרים בקשת. וחברו דד"ה. וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי: השלום ד' דגשים וסי' ונדמו נאות השלום. והיתה לי לשם ששון. ויהי כראות יהורם. כי זרע השלום הגפן: אחזיה ז' וסי' נמסר לעיל בסי' בחלק א' סוף סי' כ"ב: השלכהו י"ג חס' בליש'

מלכים ב ט

וַיֹּאמֶר יְהוֹרָם קַח רַכָּב וּשְׁלַח לִקְרָאתָם וְיֹאמַר הֲשָׁלוֹם: יח וַיֵּלֶךְ רֹכֵב הַסּוּס לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ הֲשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר יֵהוּא מַה־לְּךָ וּלְשָׁלוֹם סֹב אֶל־אַחֲרָי וַיַּגֵּד הַצֹּפֶה לֵאמֹר בָּא־הַמַּלְאָךְ עַד־הֵם וְלֹא־שָׁב: יט וַיִּשְׁלַח רֹכֵב סוּס שֵׁנִי וַיָּבֹא אֲלֵהֶם וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם וַיֹּאמֶר יֵהוּא מַה־לְּךָ וּלְשָׁלוֹם סֹב אֶל־אַחֲרָי: כ וַיַּגֵּד הַצֹּפֶה לֵאמֹר בָּא עַד־אֲלֵיהֶם וְלֹא־שָׁב וְהַמִּנְהָג כְּמִנְהַג יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי כִּי בְשִׁגָּעוֹן יִנְהָג: כא וַיֹּאמֶר יְהוֹרָם אֱסֹר וַיֶּאְסֹר רִכְבּוֹ וַיֵּצֵא יְהוֹרָם מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַאֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה אִישׁ בְּרִכְבּוֹ וַיֵּצְאוּ לִקְרַאת יֵהוּא וַיִּמְצָאֻהוּ בְּחֶלְקַת נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי: כב וַיְהִי כִּרְאוֹת יְהוֹרָם אֶת־יֵהוּא וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם יֵהוּא וַיֹּאמֶר מָה הַשָּׁלוֹם עַד־זְנוּנֵי אִיזֶבֶל אִמְּךָ וּכְשָׁפֶיהָ הָרַבִּים: כג וַיַּהֲפֹךְ יְהוֹרָם יָדָיו וַיָּנֹס וַיֹּאמֶר אֶל־אֲחַזְיָהוּ מִרְמָה אֲחַזְיָה: כד וְיֵהוּא מִלֵּא יָדוֹ בַקֶּשֶׁת וַיַּךְ אֶת־יְהוֹרָם בֵּין זְרֹעָיו וַיֵּצֵא הַחֵצִי מִלִּבּוֹ וַיִּכְרַע בְּרִכְבּוֹ: כה וַיֹּאמֶר אֶל־בִּדְקַר שָׁלִשֹׁה שָׂא הַשְׁלִכֵהוּ בְּחֶלְקַת שְׂדֵה נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי כִּי־זְכֹר אֲנִי וָאַתָּה אֵת רֹכְבִים צְמָדִים אַחֲרֵי אַחְאָב אָבִיו וַיהוָה נָשָׂא עָלָיו אֶת־הַמַּשָּׂא הַזֶּה: כו אִם־לֹא אֶת־דְּמֵי נָבוֹת וְאֶת־דְּמֵי בָנָיו רָאִיתִי אֶמֶשׁ נְאֻם־יְהוָה וְשִׁלַּמְתִּי

תולדות אהרן דמי נבות. סנהד' מח:

י"ו בנביא

ו' רפין

ג' ו'. חס'

ל' וחד ועד הם

ס'. ל'

ו' חסר

ה'. ל'

ל'. ב'

י"ו בנביאים

ז' חס' בליש'

ד' דגשים

ל'

שלשו ק'

י"ג חס' בליש'

ל'. ג"ב' קמץ וא' פת' נכרת' והדבר ודין

ח' ר"פ. ב' ירושלים

וַאֲמַר יְהוֹרָם דְבַר רַכָּבָא וּשְׁלַח לִקְדָמוּתְהוֹן וְיֵימַר הַשְׁלָם: יח וַאֲזַל רָכֵיב סוּסְיָא לִקְדָמוּתֵיהּ וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא הַשְׁלָם וַאֲמַר יֵהוּא מַה לָךְ וְלִשְׁלָם אִסְתְּחַר לַאֲחוֹרָי וְחַוִּי סַכּוּאָה לְמֵימַר אֲתָא אִזְגַּדָּא עַד לְוָתְהוֹן וְלָא תָב: יט וּשְׁלַח רָכֵיב סוּסְיָא תִנְיָנָא וַאֲתָא לְוָתְהוֹן וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא הַשְׁלָם וַאֲמַר יֵהוּא מַה לָךְ וְלִשְׁלָם אִסְתְּחַר לַאֲחוֹרָי: כ וְחַוִּי סַכּוּאָה לְמֵימַר אֲתָא עַד לְוָתְהוֹן וְלָא תָב וְדַבָּרָא כְּדַבָּרָא דְיֵהוּא בַר נִמְשִׁי אֲרֵי בְנִיחַ מְדַבַּר: כא וַאֲמַר יְהוֹרָם אִזְדָּרַז וְטַקִּים רְתִיכֵיהּ וּנְפַק יְהוֹרָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה גְבַר בִּרְתִיכֵיהּ וּנְפַקוּ לִקְדָמוּת יֵהוּא וְאַשְׁכְּחוּהִי בְּאַחְסָנַת חֲקַל נָבוֹת יִזְרְעֵאלָה: כב וַהֲוָה כַּד חֲזָא יְהוֹרָם יַת יֵהוּא וַאֲמַר הַשְׁלָם יֵהוּא וַאֲמַר מַה הַשְׁלָם עַד טַעֲוַת אִיזֶבֶל אִמָּךְ וְחַרְשָׁהָא סַגִּיאִין: כג וְאִתְהֲדַר יְהוֹרָם לַאֲחוֹרוֹהִי וְאַפֵּךְ וַאֲמַר לַאֲחַזְיָהוּ נִכְלָא אֲחַזְיָה: כד וְיֵהוּא מְלָא יְדֵיהּ בְּקַשְׁתָּא וּמְחָא יַת יְהוֹרָם בֵּין דְרָעוֹהִי וּנְפַק גִּירָא מִלִּבֵּיהּ וּכְרַע בִּרְתִיכֵיהּ: כה וַאֲמַר לְבִדְקַר גִּבָּרֵיהּ סַב רְמִיהִי בְּאַחְסָנַת חֲקַל נָבוֹת יִזְרְעֵאלָה אֲרֵי דְכִיר אֲנָא וְאַתְּ כַּד הֲוֵינָא רְכִיבִין זוּגָא חַד אָזְלִין בָּתַר אַחְאָב אֲבוּהִי וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְנְטֵיל עֲלוֹהִי יַת מַטַּל נְבוּאֲתָא הָדֵין: כו אִם לָא יַת דְמֵי נָבוֹת וְיַת דְמֵי בְנוֹהִי גְּלַן קֳדָמַי בְּקָרִיב אֲמַר יְיָ וַאֲשַׁלֵּם לָךְ בְּאַחְסַנְתָּא

רדק

ודעת אם אתן שנת לעיני כשמחת בקציר והדומה לו שכתבנו בספר מכלל: רכב. משרת רוכב הסוס יקרא רכב ועתה רכב על סוס אדוניו ללכת לקראת יהוא: (יח) עד הם. הראשון כן והשני עד אליהם שלא כמנהג כי המנהג עדיהם מלה אחת ועד אליהם היא תוספת ביאור כי היה מספיק אם יאמר אליהם או עדיהם לבדו: (כ) והמנהג כמנהג יהוא. מנהג הרכב כמנהג יהוא שהוא נוהג רכבו בשגעון וי"ת בשגעון ינהג בניח מדבר: (כב) השלום עד זנוני. מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך לא יאות לה ולך שלום: (כג) ויהפוך יהורם ידיו. האוחזות ברסן הסוס להסב פניו ולנוס: (כד) מלא ידו בקשת. משך הקשת בכל כחו: (כה) שלשה. בה"א במקום וי"ו כמו אהלה: כי זכור אני ואתה. זכור היום שאני ואתה היינו רוכבים יחדיו מחוברים כלומר שהיו רוכבים שניהם ברכב אחד או שניהם זה אצל זה ביחד וזהו צמדים כמו צמד בקר ומלת את ר"ל עם כלומר אני עמך ואתה עמי היינו רוכבים צמדים וי"ת ארי דכיר אנא ואת כד הוינא רכיבין זוגא חד אזלין: וה' נשא עליו. ומן קדם ה' אתנטל עלוהי ית מטל נבואתא הדין: (כו) את דמי נבות ואת דמי בניו. נחלקו רז"ל בדבר זה יש שאומרים בניו נהרגו עמו ומהם אמרו בנים העתידים לצאת ממנו וא"א ז"ל פי' ואת דמי בניו שגזל מהם נחלתם: ראיתי אמש. ת"י גלן קדמי בקריב

מצודת דוד

העם אשר עם יהוא רואה אותם הצופה אבל עדיין לא הכיר אם של יהוא המה: ויאמר השלום. הרכב אמר להם השלום ר"ל אם באים בעבור השלום או למלחמה: (יח) מה לך ולשלום. מה לך במשאל השלום האם נוגע בך הדבר: סוב אל אחרי. ללכת עם אנשי ולא תשוב אל המלך: (כ) והמנהג. הנני רואה הנהגת העם הבא הוא כמנהג יהוא אשר הנהיגו בשגעון מבלי סדר וישוב הדעת: בן נמשי. בן בנו של נמשי: (כא) אסור. קשור הסוסים אל הרכב: (כב) מה השלום. מהו השלום הראוי עד שיהיה השלום גמול זנוני איזבל וכו'. וכאומר וכי ראוים אתם לשלום: (כג) ויהפוך. הפך ידיו האוחזות ברסני הסוסים להפכם לאחור ולנוס: מרמה. ר"ל הנה קשר ומרד במרמה היו מראים עצמם כאוהבים: (כד) מלא ידו. שם כל ידו במלואה בקשת לירות בכח רב: ויכרע. כרע על ברכיו: (כה) כי זכר. הן דעתך לזכור כי אני ואתה את אשר היינו רוכבים צמדים ומחוברים אחרי אחאב ואז נבא ה' עליו את המשא הזה ע"י אליהו: (כו) אם לא. וכו' ור"ל האם לא את דמי וכו' ראיתי אמש כי למחרת הריגת נבות ירד אחאב לרשת כרמו ואז אמר לו אליהו בדבר ה' אם לא את דמי וכו' ראיתי אמש והם צועקים ומבקשים עליו דין: ודמי בניו. יש מרז"ל

מצודת ציון

(כא) בחלקת. בנחלת שדה: (כה) שלשה. ענין שר כמו ומבחר שלישיו (שמות טו): שא. הגבה אותו: צמדים. חבורים יחד כמו צמיד פתיל (במדבר יט): נשא עליו. שמשים עליו. המשא. הנבואה: (כו) אמש. יאמר על הלילה העבר כמו ויוכח אמש (בראשית לא). בפון

רדק

בקריב וי"ל אמש כמשמעו הלילה שעבר ונאמר לאליהו ממחרת שמת נבות הנבואה הזאת כי ביום שמת נבות שלחו אל איזבל ולא ירד לכרם לרשתו עד למחרתו הנבואה באה אל אחאב בו ביום שהיה אחאב בכרם ואמר לו ראיתי הלילה דמי נבות ודמי בניו על דרך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה : (כז) וינס דרך בית הגן. ובדברי הימים הוא אומר והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו נראה כי בדרך הכוהו כמו שאמר להם הכוהו אל המרכבה והם הורו לו חצים והכוהו והוא נס מוכה אל מגדו וימת שם ולא מת ממש אלא נשתתק מחמת המכות כמו שאומר בנבל וימת לבו בקרבו ולא מת ממש עד עשרה ימים וכן פירושו וימת שם שנשתתק ואחר כן נשאוהו עבדיו להחבא בשמרון מפני יהוא ועבדי יהוא שרדפו אחריו ומצאוהו מתחבא בשמרון הביאוהו אל יהוא ביזרעאל והמיתוהו שם כי עדיין לא מת ומה שאמר שם ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא לא שקברוהו שם אלא שהכינוהו לקבורה והניחו אותו שיוליכוהו עבדיו לירושלם כמו שאמר הנה וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו וגו' : במעלה גור. לא אמר להם שיכוהו במעלה גור אלא אמר לעבדיו שהיו רודפים הכוהו אל המרכבה והם לא השיגוהו כי הוא היה נס על המרכבה ולא השיגוהו עד מעלה גור שהשיגוהו בחצים במה והוא נס עם כל זה עד מגידו וזהו שאמר ויכוהו במעלה גור אשר את יבלעם והפסוק חסר במלת ויכוהו ולפי שאמר הכוהו סמך על המנין וכמוהו הרבה במקרא:(כט)ובשנת אחת עשרה. ולמעלה אמר בשנת י"ב ולפי החשבון הוא בשנת י"ג כמו שכתב אלא שב' שנים היו בהם מקוטעות מה שאומר זה הנה אף על פי שאמר למעלה תחלת מלכותו וסופה עתה בעת מותו ספר ג"כ מלכותו להודיע כי במעט קצרו ימי מלכותו ומת ולא מלך אחר אביו אלא שנה אחת : (ל) ותשם בפוך עיניה. ותשם פוך בעיניה וכמוהו שלחו באש מקדשך שלחו אש במקדשך או פי' ותשם ותתקן בפוך עיניה והפוך הוא הכחול : ותיטב את ראשה. ותתקן כלומר קשטה את עצמה כדי שתמצא חן בעיניו ולא יהרגה : (לא) זמרי הרג אדוניו. לפי שהרג זמרי את אלה בן בעשא אדוניו ויהוא ג"כ הרג אדוניו לפיכך קראה אותו כן : (לב) מי אתי. מי שם בעזרתי:

שמטוה

הָדָא אֲמַר יְיָ וּכְעַן סַב רְמֵיהִי בְּאַחֲסַנְתָּא כְּפִתְגָמָא דַיְיָ : כז וַאֲחַזְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה חֲזָא וְאַפַּךְ בְּאוֹרַח בֵּית גִּנַּיָא וּרְדַף בַּתְרוֹהִי יֵהוּא וַאֲמַר אַף יָתֵיהּ מְחוֹהִי בִּרְתִיכָא בְּמִסְקָנָא דְגוּר דְעִם יִבְלְעָם וְאַפַּךְ לִמְגִדּוֹ וּמִית תַּמָּן : כח וְאַחִיתוּהִי יָתֵיהּ עַבְדוֹהִי לִירוּשְׁלֶם וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בִּקְבוּרְתֵּיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד : כט וּבִשְׁנַת חֲדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין לְיוֹרָם בַּר אַחְאָב מְלַךְ אֲחַזְיָה עַל דְבֵית יְהוּדָה : ל וַאֲתָא לְיִזְרְעֶאל וְאִיזֶבֶל שְׁמַעַת וְכַחֲלַת בִּצְרִידָא עֵינָהָא וְתַקְנַת יָת רֵישָׁא וְאִסְתְּכִיאַת מִן חֲרַכָּא : לא וְיֵהוּא עַל בְּתַרְעָא וַאֲמַרַת הַשְׁלָם זִמְרִי קְטֵיל רִבּוֹנֵיהּ : לב וּזְקַף אַפּוֹהִי לַחֲרַכָּא וַאֲמַר מַן הָבָא מַן

לְךָ בַּחֶלְקָה הַזֹּאת נְאֻם־יְהוָה וְעַתָּה
שָׂא הַשְׁלִכֵהוּ בַּחֶלְקָה כִּדְבַר יְהוָה : י'נחס' כליס'
כז וַאֲחַזְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה רָאָה וַיָּנָס דֶּרֶךְ ז'
בֵּית הַגָּן וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו יֵהוּא וַיֹּאמֶר
גַּם־אֹתוֹ הַכֻּהוּ אֶל־הַמֶּרְכָּבָה בְּמַעֲלֵה־ ל'
גוּר אֲשֶׁר אֶת־יִבְלְעָם וַיָּנָס מְגִדּוֹ
וַיָּמָת שָׁם : כח וַיַּרְכִּבוּ אֹתוֹ עֲבָדָיו
יְרוּשָׁלָמָה וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּקְבֻרָתוֹ עִם־ ח'
אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד :
כט וּבִשְׁנַת אַחַת־עֶשְׂרֵה שָׁנָה ט' ר"ס
לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מָלַךְ אֲחַזְיָה עַל־ ד'
יְהוּדָה : ל וַיָּבוֹא יֵהוּא יִזְרְעֶאלָה ז' מ"ל בסיפ'
וְאִיזֶבֶל שָׁמְעָה וַתָּשֶׂם בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ ס'
וַתֵּיטֶב אֶת־רֹאשָׁהּ וַתַּשְׁקֵף בְּעַד כ'
הַחַלּוֹן : לא וְיֵהוּא בָּא בַשַּׁעַר וַתֹּאמֶר
הֲשָׁלוֹם זִמְרִי הֹרֵג אֲדֹנָיו : לב וַיִּשָּׂא
פָנָיו אֶל־הַחַלּוֹן וַיֹּאמֶר מִי אִתִּי מִי ל'

רשי

שמענו : (כז) הכהו אל המרכבה וגו'. (ובדברי הימים כ"ב ט') הוא או' ויבקש את אחזיה וילכדוהו והוא מתחבא בשומרון ויביאוהו אל יהוא יש ליישב המקראות וינס דרך הגן מיזרעאל לשומרון וירדוף אחריו יהוא אך יש גמגום בדבר שהרי לא היתה ממשלת יהוא בשומרון עד יום המחרת כמו שמפורש בענין ויכתוב יהוא ספרי' וישלח שמרון וגו' רבותינו פירשו באגדת חלק והוא מתחבא בשומרון שהיה קודר אזכרות וכותב עכו"ם תחתיהם ולפי דבריהם יש לומר שאין החבאה זו מפני יהוא אלא כך פירושו ויבקש את אחזיהו וילכדוהו כשהיה נס דרך הגן והוא היה מרשיע לעשו' מתחילה שהיה בא לשומרון והתחבא מפני שרי יהודה לעשות התועבה הזאת לפי שיושבי שומרון עובדי עכו"ם היו ויביאוהו אל יהוא אנשי יהוא שרדפו אחריו ויאמר הכהו אל המרכבה : במעלה גור. ששם הביאוהו אליו : וינס מגדו. מוכה בכליות : (כט) ובשנת אחת עשר' שנה ליור' בן אחאב מלך אחזיה. למעלה הוא אומר בשנת י"ב וע"כ יהורם אביו לא מת אלא בשנת י"ב ליורם שהרי בשנת ה' ליורם מלך וח' שנים מלך ומה שאמר כאן בשנת י"א אומר אני שמלך בחיי אביו שנה לפי שהיה נגוף בתחלואים רעים כמו שנאמר (בד"ה ב' כ"א י"ט) ואחרי כל זאת נגפו ה' לחלי לאין מרפא ויהי לימים מימים יצאו מעיו עם חליו וגו' וימליכו יושבי ירושלים את אחזיהו כאן הוא אומר בן כ"ב שנה אחזיהו במלכו (ובד"ה ב' כ"ב ב') בן מ"ב שנה היה במלכו וכל ימי יהורם אביו מ' שנה היו ולא יותר שנאמר בו ל"ב שנה במלכו וח' שנה מלך והיאך אפשר לבן להיות גדול מאביו ב' שנים אלא כ' שנה לפני שנולד שהם ב' שני' קודם שנולד אביו נגזרה גזרה זו מיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזירה על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר (בד"ה ב' כ"ב ז') ומאלהי' היתה תבוסת אחזיהו לבא אל יורם וגו' כך שנויה בסדר עולם ובתוספתא דסוטה אך בכל המקרא לא מצינו שנשא יהושפט את בת עמרי אך מצאתי (בדברי הימים ב' י"ח א') ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת ל' ואחד לאסא נשאה שנאמר ובשנת ל"א לאסא מלך עמרי (מלכים א' ט"ז כ"ה) ושנינו בסדר עולם שמלך מלכות שלימה שהרי שש שנים קודם לכן מלך על חצי העם וכשנשא אסא את בתו ליהושפט נתעל' עמרי והרגו את תבני לא וחשוב משנת ל"א לאסא עד מות אחזיהו ותמצאם מ"ב : (ל) ותיטב את ראשה. ותקנת ית רישא כדי שתהא לחן בעיני יהוא וישאנה : (לא) ותאמר השלום. תרצה להיות עמי בשלום : זמרי הרג אדניו אם הרגת את אדוניך אין זה דבר חדש שהרי זמרי גם הוא הרג את אלה בן בעשא : (לב) מי אתי. מי בכם לעזרתי :

שמטוה

רלבג

לצאת ממנו כמו שבארנו במה שקדם ואמר אליהו לו בדבר ה' שכבר ראה בלילה שעבר קודם מצאו אותו דמי נבות שהומת בעבור שלא רצה למכור כרמו או להחליפו : (כז) ואחזיהו מלך יהודה ראה וינס. ספר בד"ה שכבר היה אחזיהו מתחבא בשומרון ויביאוהו אל יהוא ואולם קצר בזה המקום והנה כשהביאוהו אל יהוא אמר להם שיכוהו אל המרכבה בחצים והנה אמר להם זה בהיותו בעליית גור אשר את יבלעם ושם הכוהו בחצים וגם מוכה אל מגדו וימת שם והנה זכה לקבורה מפני היותו בן יהושפט אשר דרש את ה' בכל לבו כמו שנזכר בספר ד"ה : (ל) ותשם בפוך עיניה. ר"ל שחור קשטה את עצמה ושמה פוך בעיניה להיטיב ראותה אולי עשתה כדי שתשא חן בעיניו ויחמול עליה ולא יהרגנה או עשתה זה להחזיק המלוכה עדיין והוא יותר נכון ולזה אמרה בגאוה ליהוא השלום זמרי הורג אדניו :

שמטוה

מצודת ציון

(ל) בפוך. הוא כחול שחור וכן כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד) : ותיטב. ענין תקון כמו מה תיטבי

מצודת דוד

מרז"ל אמרו שהרג גם בניו ומהם אמרו בניו שהיה עתיד להוליד : ושלמתי לך. גם זה דברי אליהו שאמר בשם ה' שיקבל גמולו בחלקת נבות : ועתה. הואיל ודבר ה' הוא השליכהו אל החלקה ההיא : (כז) גם אתו הכהו. כי גם הוא מבית אחאב עובד ע"ג כמוהם : אל המרכבה. בעודו יושב במרכבה : במעלה גור. כאלו אמר והכהו במעלה גור וקצר הכתוב וסמך על מ"ש גם אותו הכהו : את יבלעם. סמוך ליבלעם : וינס מגדו. אחרי אשר הכהו נס אל מגידו : וימת שם. ר"ל המות בדבר הקשר ההוא של יהוא כי בד"ה נאמר שמת בשומרון כי לשם בא ממגידו : (כח) בקבורתו. אשר כרה לו בחייו : (כט) ובשנת אחת עשרה. ר"ל אחר שעבר שנת י"א כי בי"ב מלך וכמ"ש למעלה בשנת שתים עשרה וכו' כי יהורם אביו מלך בה' ליורם בן אחאב וימי מלכותו ח' שנים מקוטעות וכלו א"כ בי"ב ליורם בן אחאב ואז מלך אחזיה : (ל) ותשם בפוך עיניה. כמו ותשם פוך בעיניה וכן שלחו באש מקדשך (תלים ע"ד) ומשפטו שלחו אש במקדשך : ותיטב את ראשה. תקנה לציף ראשה וקשטה עצמה למצוא חן בעיני יהוא לבל יהרגנה : (לא) השלום. האם תרצה להיות עמי בשלום : זמרי הורג אדניו. לפי שגם זמרי הרג את שמלך אלה בן בעשא לזה קראה אותו

בשם

רש"י

(לג) שמטוה. מן החלון ארצה: (לה) הגלגלת והרגלים. אמרו רבותינו שהיתה מרקדת לפני חתני' בידיה וברגליה ומכשכשת בראשה: (לז) כדומן. תרגומו כזבל: (א) ואל האומני' אחאב. אומנים את בניו: ואתכם הרכב והסוסים. ויש בכם כח להלחם: (ד) שני המלכים.

יורם

רלב"ג

(לג) שמטוהו. כתוב שמטוה קרי והכתוב שב אל גוף איזבל כאילו יאמר שמטו גופה כדי שיפילוהו לארץ וזהו סקילה כמו שסוקל נבות כי הסקילה היא אם בשליכת אבנים על הנסקל או ביריית הנסקל על האבן כאמרו כי סקול יסקל או ירה יירה והנה זה הי' מדה כנגד מדה: וירמסנה. רמס אותה יהוא אחרי נפלה להמיתה בשלמות ולקיים מה שנאמר והיתה נבלת איזבל כדמן על פני השדה: (לו) בחלק יזרעאל. ידמה שבכרם נבות נפלה ושם אכלו בשדה הכלבי' כי אצל בית אחאב היה כרם נבות: (ב) והנשק. ר"ל כלי המלחמה: (ה) וישלח אשר על הבית. ר"ל שכבר שלח הממונים על בית אחאב והממונה על עיר שמרון וזקני העיר והאומנים ומגדלים בני אחאב שהיו גדולי העיר

במסרה רבתא: כל לישן הזאה על במ"ד אל וסי' והזה אל הבית שבע פעמים. והזה אל נכח פני אהל מועד. ויז מדמה אל הקיר ב' בפסוק: מדמה ו' בקריאה וסי' נמסר בויקרא: והיתה ג' בטעמא בנביאים וסי' והיתה הפצירה. והיתה נבלת איזבל. והיתה חבל הים: ואשר על העיר חד מן י"ו פסוקים בטעם פזר גדול וגלגל וסי'

וַיַּשְׁקִיפוּ אֵלָיו שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה סָרִיסִים: לג וַיֹּאמֶר שִׁמְטֻהוּ וַיִּשְׁמְטוּהָ וַיִּז מִדָּמָהּ אֶל־הַקִּיר וְאֶל־הַסּוּסִים וַיִּרְמְסֶנָּה: לד וַיָּבֹא וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיֹּאמֶר פִּקְדוּ־נָא אֶת־הָאֲרוּרָה הַזֹּאת וְקִבְרוּהָ כִּי בַת־מֶלֶךְ הִיא: לה וַיֵּלְכוּ לְקָבְרָהּ וְלֹא־מָצְאוּ בָהּ כִּי אִם־הַגֻּלְגֹּלֶת וְהָרַגְלַיִם וְכַפּוֹת הַיָּדָיִם: לו וַיָּשֻׁבוּ וַיַּגִּידוּ לוֹ וַיֹּאמֶר דְּבַר־יְהוָה הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר בְּחֵלֶק יִזְרְעֶאל יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים אֶת־בְּשַׂר אִיזָבֶל: לז וְהָיְתָ נִבְלַת אִיזֶבֶל כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּחֵלֶק יִזְרְעֶאל אֲשֶׁר לֹא־יֹאמְרוּ זֹאת אִיזָבֶל:

י א וּלְאַחְאָב שִׁבְעִים בָּנִים בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּכְתֹּב יֵהוּא סְפָרִים וַיִּשְׁלַח שֹׁמְרוֹן אֶל־שָׂרֵי יִזְרְעֶאל הַזְּקֵנִים וְאֶל־הָאֹמְנִים אַחְאָב לֵאמֹר: ב וְעַתָּה כְּבֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה אֲלֵיכֶם וְאִתְּכֶם בְּנֵי אֲדֹנֵיכֶם וְאִתְּכֶם הָרֶכֶב וְהַסּוּסִים וְעִיר מִבְצָר וְהַנָּשֶׁק: ג וּרְאִיתֶם הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר מִבְּנֵי אֲדֹנֵיכֶם וְשַׂמְתֶּם עַל־כִּסֵּא אָבִיו וְהִלָּחֲמוּ עַל־בֵּית אֲדֹנֵיכֶם: ד וַיִּרְאוּ מְאֹד מְאֹד וַיֹּאמְרוּ הִנֵּה שְׁנֵי הַמְּלָכִים לֹא עָמְדוּ לְפָנָיו וְאֵיךְ נַעֲמֹד אֲנָחְנוּ: ה וַיִּשְׁלַח אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וַאֲשֶׁר עַל־הָעִיר וְהַזְּקֵנִים וְהָאֹמְנִים אֶל־יֵהוּא לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמַר אֵלֵינוּ נַעֲשֶׂה לֹא־נַמְלִיךְ

ל'
שמטות ק'
ל'. ל'. ל'
ל'
ל' וחד אחור'
ל'
ל' וחד ורגלים
והיתה ק'
ג' בטעמא
ל'
ל' וחס'
ו' חסר
ג'
ג'
ל'. ד'
ל'
ד' חס' וכל שמואל דכוו' כמ"א
י"ז. י"ו בטע' אופן ועגלה
ל' וחס'

וְאִסְתְּכִיאוּ לְוָתֵיהּ תְּרֵין תְּלָתָא גַּוְזָאִין: לג וַאֲמַר מַגְרוּהָא וּמַגְרוּהָא וּנְדָא מִדְּמַהּ עַל כּוֹתְלָא וְעַל סוּסְוָתָא וְדָשׁוּהָא: לד וְעַל וַאֲכַל וּשְׁתִי וַאֲמַר סְעָדוּ כְּעַן יָת אֲרוּרְתָּא הָדָא וּקְבַרוּהָא אֲרֵי בַּת מַלְכָּא הִיא: לה וַאֲזַלוּ לְמִקְבְּרַהּ וְלָא אַשְׁכָּחוּ בַהּ אֱלָהֵין גּוּלְגַּלְתָּא וְרַגְלַיָּא וּפַסַּת יְדַיָּא: לו וְתָבוּ וְחַוִּיאוּ לֵיהּ וַאֲמַר פִּתְגָמָא דַיְיָ הוּא דְּמַלֵּיל בְּיַד עַבְדֵּיהּ אֵלִיָּהוּ דְמִן תּוֹשָׁב לְמֵימַר בְּאַחְסָנַת יִזְרְעֶאל יֵיכְלוּן כַּלְבַיָּא יָת בִּסְרָא דְאִיזֶבֶל: לז וּתְהֵי נְבִילְתָּא דְאִיזֶבֶל כְּזֶבֶל מְבַדַּר עַל אַפֵּי חַקְלָא בְּאַחְסָנַת יִזְרְעֶאל דְּלָא יֵימְרוּן דָּא אִיזֶבֶל: א וּלְאַחְאָב שַׁבְעִין בְּנִין בְּשֹׁמְרוֹן וּכְתַב יֵהוּא אִגְּרָן וְשַׁדַּר לְשֹׁמְרוֹן לְרַבְרְבֵי יִזְרְעֶאל סָבַיָּא וּלְתוּרְבְּנַיָּא דְּאַחְאָב לְמֵימָר: ב וּכְעַן כְּמֵיתָא אִגַּרְתָּא הָדֵין לְוַתְכוֹן וְעִמְּכוֹן בְּנֵי רִבּוֹנֵיכוֹן וְעִמְּכוֹן רְתִיכִין וְסוּסָוָן וְקִרְוִין כְּרִיכָן וּמָאנֵי זַיְנָא: ג וְתֶחֱזוּן דְּתַקִּין וּדְכָשַׁר מִבְּנֵי רִבּוֹנְכוֹן וּתְשַׁווּן עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דַאֲבוּהִי וּתְגִיחוּן קְרָב עַל בֵּית רִבּוֹנְכוֹן: ד וּדְחִילוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וַאֲמַרוּ הָא תְּרֵין מַלְכַיָּא לָא יְכִילוּ לְמֵיקַם קֳדָמוֹהִי וְאֵיכְדֵין נְקוּם אֲנַחְנָא: ה וּשְׁלַח דִּמְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְדִמְמַנָּא עַל קַרְתָּא וְסָבַיָּא וְתוּרְבְּיָנַיָּא לְוָת יֵהוּא לְמֵימַר עַבְדָּךְ אֲנַחְנָא וְכָל דְּתֵימַר לָנָא

רד"ק

(לג) שמטוה. הפילוה מן החלון לארץ וכתוב בוי"ו שהוא כנוי לזכר והקרי בקמץ הה"א לנקבה והוי"ו נוספת והכתיב יש בו דרש רמז לנבות שצותה לשמוט אותו ולסקלו כן צוה הוא לשמטה כי דין סקילה היה לה כי מתה בנפלה ורמסוה: ויז מדמה. בחיר"ק היו"ד מבנין הקל וכתב זה לגלות משפט האל ברשעה הזאת כי היה דמה נראה ימים בקיר: וירמסנה. והוא רמסה בסוסו: (לד) כי בת מלך היא. ואף על פי שהיתה ממלכי אומות העולם צריך לנהוג כבוד בכל נכבד באומתו מדרך המוסר ולא תלה בכבוד בעלה לפי שהיא גרמה מיתתו ואבדון מלכותו: (לה) כי אם הגלגלת כי שאר כל הגוף אכלו הכלבים ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים ושבו והגידו ליהוא ולא קברו ממנה דבר כיון שהיה רוב גופה נאכל כמו שאמר הנביא ואין קובר: ובדרש למה נשאר בה הגלגלת והרגלים וכפות הידים שלא אכלו הכלבים לזכות שהיתה מרקדת לפני הכלות נשארו בה הרגלים ולפי שהיתה מטפחת לפניהם נשארו בה כפות הידים ולפי שהיתה מכשכשת בראשה לפניהן נשאר בה הגלגלת ולדעת הדרש הנשאר בה קברו ומה שאמר ואין קובר כי קודם שיביאו לקבר נאכל רוב גופה: (לו) בחלק יזרעאל. כי החלק הזה היה פתוח אל כרם נבות כמו שאמר הכתוב כי הכרם היה אצל היכל אחאב: (לז) והית. הכתוב הוא בלא ה"א כמו ונשת את התבואה והקרי בה"א על הרוב: כדומן. כתרגומו כזבל דמבדר על אפי חקלא: (א) אל שרי יזרעאל. שרי יזרעאל היו אז בשמרון אולי הלכו שם כששמעו המרד להתיעץ שם לפי ששמרון היתה עיר המלוכה: ואל האומני' אחאב. האומנים בני אחאב כמו שאמר גדולי העיר מגדלים אותם: (ב) והלחמו. לנסותם

כתב

מצודת דוד

בפס זמרי וכאילו באה להקל אשמתו לומר שכבר היה לעולמים וכדי להחניפו אמרה כן: (לב) מי אתי מי. מי בעזרתי: וישקיפו אליו. כאומרם הננו למצותיך: (לג) שמטוה. הזיזו אותה מן החלון להפילה לארץ: וירמסנה. יהוא רמסה ברגליו: (לד) פקדו נא. זכרו את הארורה הזאת וקברוה כי בת מלך היא ואין מדרך המוסר לנהוג בה בזיון אחר המיתה: (לה) כי אם הגלגולת וכו'. ושאר כל הגוף אכלו הכלבים כדבר ה' ואחז"ל בזכות שהיתה מרקדת ברגליה ומטפחת בידיה ומרכנת בראשה לפני הכלה לשמחה לזה נשארו ולא אכלוה הכלבים: (לו) דבר ה' הוא. ולא במקרה בא: (לז) כדומן. כזבל המפוזר בארץ כן היו אבריה מפוזרים: זאת איזבל. כי רוב הגוף אכלו הכלבים והנשאר לא היה שמה עליה: י (א) האמנים אחאב: האמנים של אחאב: (ב) ועתה. לא הזכיר הכתוב ראשית הדברים שהיו כמנהג לפוקדם בשלום ואח"ז כתב ועתה וכו': בני אדוניכם. יורשי המלוכה: הרכב וכו'. וא"כ הכח בידכם להלחם: (ג) על בית. בעבור בית אדוניכם וכדי לנסותם לדעת מה בלבם שלח אליהם כדברים האלה: (ה) אשר על הבית. הממונה על

בית

מצודת ציון

תיטבי דרכך (שם ג): וישקף. ראיה והביטה: (לב) סריסים. שרים: (לג) שמטוה. ענין הזזה מן המקום כמו שמטו הבקר (ש"ב ו): ויז. מל' הזיה ונטיפה: (לה) הגלגלת. הראש: (לז) כדומן. כזבל כמו לדומן על פני האדמה (ירמיה ח): י (א) האמנים. כן יקראו מגדלי הילדים כמו על צד תאמנה (ישעיה ס): (ב) והנשק. כלי המלחמה כמו נשק בית היער (שם כ)

כתב להם כן : (ו) את ראשי אנשי בני אדניכם . בני הוא פי' אנשי כי אם היה אומר אנשי אדניכם היו סוברים כי על כל אנשי ביתו אמר ואעפ"י שאינם בניו לפיכך אמר בני אדניכם : ובני המלך . לא היה זה בספר אלא ספור הכתוב הוא שמספר כי בני המלך שצוה יהוא להביא את ראשיהם היו שבעים איש עם גדולי העיר שהיו מגדלים אותם : (ז) בדודים . בסלים וכן ת"י בסליא וכמוהו שני דודאי תאנים הדוד האחד : (ח) שני צבורים . כמו גלים לפי שהם נאספים יחד כמו גל אבנים לפיכך נקראו צבורי' מן ויצבור יוסף אם יצבר כעפר כסף וי"ת דגורין כמו שתרגם אונקלוס חמרין חמרין : (ט) צדיקים אתם . אינכם תוהים בדם אלה האנשים תאמרו כי אני עשיתי רע וקשרתי על אדוני ואהרגהו אלה לא הכיתי אני אלא גדולי העיר הכו אותם ולא רצו להלחם עליהם תוכלו להכיר ולדעת כי מה' יצא הדבר ואני ואתם צדיקים בדם כל בית אחאב : (יא) ומיודעיו . קרוביו כמו ולנעמי מודע לאישה וכת"י וקריבוהי : וכהניו . כהני במות וי"ת וחברוהי : (יב) בית עקד הרועים . ת"י בית כנישת רעיא וכתב א"א ז"ל כי נקרא כן לפי שהיו הרועים גוזזים שם את צאנם ובעת הגזיזה קושרים אותם ברגליהם מקום העקדה : (יג) מצא את אחי אחזיהו . בני אחי אחזיהו כמו שאומר בד"ה וימצא את שרי יהודה ואת בני אחי אחזיהו וכן אחיו קורא אחיו כמו ואת לוט אחיו : לשלום בני המלך ובני הגבירה . בני אחאב ובני איזבל ומ"ש ובני הגבירה אחר שאמר לשלום בני המלך לפי שהכבוד היה תלוי בה שאף בחיי אחאב היתה היא גבירה ואחאב היה נשמע אליה ועושה על פיה ולא ידעו ענין זה המרד ושהומתה איזבל ושהומת אחזיהו לפיכך לא נסו מיהוא אבל שמעו כי מת יהורם ברמות גלעד לפיכך אמר לשלום בני המלך וכן אמרו שם בדברי הימים משרתים לאחזיהו שהיו באים לעבודת אחזיהו לעזור לבית אחאב כמו שהיה הוא עמהם : (יד) תפשום חיים . ומה שצוה כן ובלבבו להרגם כמו שאמר וישחטום להגדיל הנקמה שלא ימיתום דרך מלחמה :

ויברכנו

נַעְבֵּיד לָא נַמְלֵיךְ גְּבַר דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ עֲבֵיד : ו וּכְתַב לְהוֹן אִגַּרְתָּא תִּנְיָנוּת לְמֵימַר אִם דִּילִי אַתּוּן וּמִנִּי אַתּוּן מְקַבְּלִין סְבוּ יַת רֵישֵׁי גַּבְרֵי בְּנֵי רִבּוֹנְכוֹן וְתֵיתוֹן לְוָתִי בְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר לְיִזְרְעֶאל וּבְנֵי מַלְכָּא שַׁבְעִין גַּבְרָא יַת רַבְרְבֵי קַרְתָּא מְרַבַּן יַתְהוֹן : ז וַהֲוָה כְּמֵיתֵי אִגַּרְתָּא לְוָתְהוֹן וְדַבָּרוּ יַת בְּנֵי מַלְכָּא וּנְכִיסוּ שַׁבְעִין גַּבְרָא וְשַׁוִּיאוּ יַת רֵישֵׁיהוֹן בְּסַלַּיָּא וְשַׁדְּרִינוּן לְוָתֵיהּ לְיִזְרְעֶאל : ח וַאֲתָא אִזְגַּדָּא וְחַוִּי לֵיהּ לְמֵימַר אַיְתִיאוּ רֵישֵׁי בְּנֵי מַלְכָּא וַאֲמַר שַׁווּ יַתְהוֹן תְּרֵין דְּגוֹרִין בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא עַד צַפְרָא : ט וַהֲוָה בְצַפְרָא וּנְפַק וְקָם וַאֲמַר לְכָל עַמָּא זַכָּאִין אַתּוּן הָא אֲנָא מְרָדִית עַל רִבּוֹנִי וְקַטַלְתֵּיהּ וּמַן קְטַל יַת כָּל אִלֵּין : י דְּעוּ כְעַן אֲרֵי לָא יִבָּטֵל מִפִּתְגָּמָא דַייָ דְּמַלֵּיל יְיָ עַל בֵּית אַחְאָב וַייָ קַיֵּים יַת דְּמַלֵּיל בְּיַד עַבְדֵּיהּ אֵלִיָּהוּ : יא וּמְחָא יֵהוּא יַת כָּל דְּאִשְׁתְּאַרוּ לְבֵית אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל וְכָל רַבְרְבוֹהִי וְקָרִיבוֹהִי וְחַבְרוֹהִי עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב : יב וְקָם וַאֲתָא וַאֲזַל לְשָׁמְרוֹן הוּא בֵּית כְּנִישַׁת רַעְיָא בְּאוֹרְחָא : יג וְיֵהוּא אַשְׁכַּח יַת אֲחֵי אֲחַזְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וַאֲמַר מַן אַתּוּן וַאֲמַרוּ אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ אֲנַחְנָא וּנְחַתְנָא לְמִסְעַד שְׁלָם בְּנֵי מַלְכָּא וּבְנֵי מַלְכְּתָא : יד וַאֲמַר אֲחוּדִינוּן כַּד חַיִּין וְאַחְדוּנוּן כַּד חַיִּין וּנְכִיסוּנוּן לְגוֹ בֵית

אִישׁ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה : ו וַיִּכְתֹּב
אֲלֵיהֶם סֵפֶר ׀ שֵׁנִית לֵאמֹר אִם־לִי
ג' וחס' אַתֶּם וּלְקֹלִי ׀ אַתֶּם שֹׁמְעִים קְחוּ אֶת־
רָאשֵׁי אַנְשֵׁי בְנֵי־אֲדֹנֵיכֶם וּבֹאוּ אֵלַי
ז'. ג' כָּעֵת מָחָר יִזְרְעֶאלָה וּבְנֵי הַמֶּלֶךְ
ג' וחס' שִׁבְעִים אִישׁ אֶת־גְּדֹלֵי הָעִיר
ט'מ"ל בסיפ' ו' חס' מְגַדְּלִים אוֹתָם : ז וַיְהִי כְּבֹא הַסֵּפֶר
אֲלֵיהֶם וַיִּקְחוּ אֶת־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ
וַיִּשְׁחֲטוּ שִׁבְעִים אִישׁ וַיָּשִׂימוּ אֶת־
י"ג. ג' רָאשֵׁיהֶם בַּדּוּדִים וַיִּשְׁלְחוּ אֵלָיו
ז' יִזְרְעֶאלָה : ח וַיָּבֹא הַמַּלְאָךְ וַיַּגֶּד־לוֹ
לֵאמֹר הֵבִיאוּ רָאשֵׁי בְנֵי־הַמֶּלֶךְ
ג' וַיֹּאמֶר שִׂימוּ אֹתָם שְׁנֵי צִבֻּרִים פֶּתַח
הַשַּׁעַר עַד־הַבֹּקֶר : ט וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא
ג'בסי'. ג'כ"כ בנביאים וַיַּעֲמֹד וַיֹּאמֶר אֶל־כָּל־הָעָם צַדִּקִים
ז'. ל' אַתֶּם הִנֵּה אֲנִי קָשַׁרְתִּי עַל־אֲדֹנִי
כ' וָאֶהְרְגֵהוּ וּמִי הִכָּה אֶת־כָּל־אֵלֶּה : י דְּעוּ
ג' אֵפוֹא כִּי לֹא יִפֹּל מִדְּבַר יְהוָה אַרְצָה
אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עַל־בֵּית אַחְאָב
וַיהוָה עָשָׂה אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד עַבְדּוֹ
כ' פסוקים בענין מטעי' אֵלִיָּהוּ : יא וַיַּךְ יֵהוּא אֵת כָּל־הַנִּשְׁאָרִים
לְבֵית־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל וְכָל־גְּדֹלָיו
ל'. ג' וּמְיֻדָּעָיו וְכֹהֲנָיו עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־
לוֹ שָׂרִיד : יב וַיָּקָם וַיָּבֹא וַיֵּלֶךְ שֹׁמְרוֹן
כ' הוּא בֵּית־עֵקֶד הָרֹעִים בַּדָּרֶךְ : יג וְיֵהוּא
מָצָא אֶת־אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה
וַיֹּאמֶר מִי אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ
כ' יואב ותרין ולשלום. ל' אֲנַחְנוּ וַנֵּרֶד לִשְׁלוֹם בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וּבְנֵי
ג' הַגְּבִירָה : יד וַיֹּאמֶר תִּפְשׂוּם חַיִּים
ל'. ג' וַיִּתְפְּשׂוּם חַיִּים וַיִּשְׁחָטוּם אֶל־בּוֹר

יורם ואחזיה : (ו) ובני המלך שבעים איש את גדולי העיר וגו' . כל זה כתב בספר ואני יודע חשבונם שבעים איש והם עם גדולי העיר המגדלים אותם : (ז) בדודים . סירות : (ח) צבורים . תמרין דגורין מונטי' בלע"ז : (ט) צדיקים אתם . כולכם בעיניכם צדיקים ומחזיקים אותי בחזקת רשע על שהרגתי את המלך ועתה ראו הנה אני קשרתי על אדוני ואהרגהו את כל אלה מי הכה אני לא הרגתי' אך מאלה תדעו אפוא כי גזרת המלך היא עליהם והורג' צדיק הוא ומקיים את מצות המקום: (יב) בית עקד הרועים . בית כנישת רעיא . עקד . לשון קשר מקום אסיפת רועים : (יג) ובני

הגבירה

רלבג

העיר כמו שנזכר אחר זה שהם עבדיו וכל אשר יאמר להם יעשו : (ז) וישימו את ראשיהם בדודי' . ר"ל בסלי' כדי שיראום האנשי' : שימו אותם שני צבורים . הם כמו חמרים ר"ל שיעשו שני גלים מאלו הראשים והנה באו בעוד לילה להעלים הענין מההמון : (יא) וכהניו. הם כהני הבמות : (יב) ויקם ויבא וילך שומרון . ר"ל שכבר קם יהוא ובא לביתו לקחת הרכב והלך לשומרון ובדרכו הנה בהיותו בית עקד הרועים הוא הבית שהיו הרועים גוזזים שם את הצאן ולזה היו עוקדים אותם שם הנה מצא יהוא את אחי אחזיהו מלך יהודה ר"ל בני אחי אחזיהו כי כבר מתו אחיו כמו שנזכר בספר ד"ה : (יד) וישחטו' אל בור בית עקד . הנה הי' בור בבית ההוא שהיה בית עקד הרועים ושם שמים

אחר

במסרה רבתא : מדבר ג' וסי' שקר תרחק . ויקש דבר איש יהודה. דעו אפוא כי לא יפל : לשלום ב' וסי' יואב . ויהוא מצא : וישחטום ב' וסי' אל בור עקד . הכהנים :

מצודת ציון

כנ) : (ז) בדודים . כמין קדירות וכן וסכה בכיור או בדוד (ש"א ב) : (ח) צבורים . קבוצים כמו ויצבור יוסף (בראשית מב) : (י) אפוא . ת"י כען והוא תרגום של עתה : (יא) ומידעיו . קרוביו כמו מודע לאישה (רות ב) : וכהניו . כהני הבעל : שריד . שארית : (יב) בית עקד הרועים . בית שהרועים גוזזים בו הצאן ולפי שהדרך לעקדם ולקושרם בעת הגזיזה קרוי עקד מל'

ויעקוד

מצודת דוד

בית המלך : (ו) אם לי אתם . אם אתם משלי ונכנעים אלי : כעת מחר . כעת הזאת ביום מחר : ובני המלך כו' . גם זה מדברי יהוא שכתב להם יודע אני שהמה שבעים ובבית גדולי העיר ולא תוכלו להעלים ממני את מי מהם : את גדולי העיר . והמה עם גדולי העיר שהיו מגדלים אותם ר"ל שהיו בבית גדולי העיר : (ה) עד הבקר . להיות מונחים עד הבקר בכדי שיראום העם : (ט) צדיקים אתם . רוצה לומר הנה החשבו שאתם צדיקים ממני על שהרגתי את המלך ומי הרג את כל אלה הלא אנשי שומרון הרגום : (י) דעו אפוא . בזאת דעו עתה בלא יפול דבר ה' ארצה להיות בטל מה מדברו כ"א יפול על ראש מי אשר נגזר עליו : וה' עשה . הריגת המלך ובניו באה בהשגחה מה' : (יב) הוא בית עקד . כשבא לבית עקד הרועי' אשר עמד' בדרך : (יג) ויהוא מצא . שם מצא יהוא את אחי אחזיהו ר"ל בני אחזיהו וכן נאמר בד"ה

כי

בֵּית־עֵקֶד אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אִישׁ וְלֹא־ ל'. ל'
הִשְׁאִיר אִישׁ מֵהֶם׃

טו וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־
יְהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב לִקְרָאתוֹ וַיְבָרְכֵהוּ
וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲיֵשׁ אֶת־לְבָבְךָ יָשָׁר
כַּאֲשֶׁר לְבָבִי עִם־לְבָבֶךָ וַיֹּאמֶר
יְהוֹנָדָב יֵשׁ וָיֵשׁ תְּנָה אֶת־יָדֶךָ וַיִּתֵּן ל'
יָדוֹ וַיַּעֲלֵהוּ אֵלָיו אֶל־הַמֶּרְכָּבָה׃
טז וַיֹּאמֶר לְכָה אִתִּי וּרְאֵה בְּקִנְאָתִי
לַיהוָה וַיַּרְכִּבוּ אֹתוֹ בְּרִכְבּוֹ׃
יז וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹן וַיַּךְ אֶת־כָּל־הַנִּשְׁאָרִים כ' פסו' מטעי' בענין
לְאַחְאָב בְּשֹׁמְרוֹן עַד־הִשְׁמִדוֹ כִּדְבַר ה' בטע' כסי'
יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־אֵלִיָּהוּ׃
יח וַיִּקְבֹּץ יֵהוּא אֶת־כָּל־
הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַחְאָב עָבַד אֶת־ י"ג חס' כסיפ'
הַבַּעַל מְעָט יֵהוּא יַעַבְדֶנּוּ הַרְבֵּה׃
יט וְעַתָּה כָל־נְבִיאֵי הַבַּעַל כָּל־עֹבְדָיו ד' פסו' כל כל וכל כל
וְכָל־כֹּהֲנָיו קִרְאוּ אֵלַי אִישׁ אַל־יִפָּקֵד
כִּי זֶבַח גָּדוֹל לִי לַבַּעַל כֹּל אֲשֶׁר־יִפָּקֵד
לֹא יִחְיֶה וְיֵהוּא עָשָׂה בְעָקְבָּה לְמַעַן י"ח. ל'
הַאֲבִיד אֶת־עֹבְדֵי הַבָּעַל׃ כ וַיֹּאמֶר
יֵהוּא קַדְּשׁוּ עֲצָרָה לַבַּעַל וַיִּקְרָאוּ׃ ל'
כא וַיִּשְׁלַח יֵהוּא בְּכָל־יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ
כָּל־עֹבְדֵי הַבַּעַל וְלֹא־נִשְׁאַר אִישׁ ד'
אֲשֶׁר לֹא־בָא וַיָּבֹאוּ בֵּית הַבַּעַל
וַיִּמָּלֵא בֵית־הַבַּעַל פֶּה לָפֶה׃ כב וַיֹּאמֶר ו'. כ'
לַאֲשֶׁר עַל־הַמֶּלְתָּחָה הוֹצֵא לְבוּשׁ ל'. ה' ב' מ"ל
לְכֹל עֹבְדֵי הַבָּעַל וַיֹּצֵא לָהֶם הַמַּלְבּוּשׁ׃ י"ג חס'
כג וַיָּבֹא יֵהוּא וִיהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב בֵּית
הַבָּעַל וַיֹּאמֶר לְעֹבְדֵי הַבַּעַל חַפְּשׂוּ
וּרְאוּ פֶּן־יֶשׁ־פֹּה עִמָּכֶם מֵעַבְדֵי יְהוָה
כִּי אִם־עֹבְדֵי הַבַּעַל לְבַדָּם׃ כד וַיָּבֹאוּ
לַעֲשׂוֹת זְבָחִים וְעֹלוֹת וְיֵהוּא שָׂם־לוֹ כ' גס אתס תתן

כְּנִשְׁתָּא אַרְבְּעִין וּתְרֵין גַּבְרָא וְלָא אִשְׁתָּאַר אֱנָשׁ מִנְּהוֹן : טו וַאֲזַל מִתַּמָּן וְאַשְׁכַּח יָת יְהוֹנָדָב בַּר רֵכָב לָקֳדָמוּתֵיהּ וּבָרְכֵיהּ וּשְׁאֵיל בִּשְׁלָמֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הַאִית לִבָּךְ כָּשַׁר כְּמָא דְלִבִּי עִם לִבָּךְ וַאֲמַר יְהוֹנָדָב אִית וְאִית הַב יָת יְדָךְ וִיהַב יְדֵיהּ וְאַסְּקֵיהּ לְוָתֵיהּ לִרְתִיכָא : טז וַאֲמַר אִיתָא עִמִּי וַחֲזֵי בְּקִנְאָתִי דַּאֲנָא מְקַנֵּא קֳדָם יְיָ וְאַרְכִּיבוּ יָתֵיהּ בִּרְתִיכֵיהּ : יז וַאֲתָא לְשֹׁמְרוֹן וּמְחָא יַת כָּל דְּאִשְׁתָּאֲרוּ לְאַחְאָב בְּשֹׁמְרוֹן עַד דִּי שֵׁיצְיֵהּ כְּפִתְגָּמָא דַּייָ דְּמַלֵּיל עִם אֵלִיָּהוּ : יח וּכְנַשׁ יֵהוּא יַת כָּל עַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן אַחְאָב פְּלַח יַת בַּעֲלָא זְעֵיר יֵהוּא יִפְלְחִינֵיהּ סַגִּי : יט וּכְעַן כָּל נְבִיֵּי בַעֲלָא וְכָל פָּלְחוֹהִי וְכָל כּוּמָרוֹהִי זַמִּינוּ לִי אֱנָשׁ לָא יִשְׁנֵי אֲרֵי דְבַח רַב לִי לְבַעֲלָא כָּל דְּיִשְׁנֵי לָא יִתְקַיַּם וְיֵהוּא עֲבַד בְּחוּכְמָא בְּדִיל לְאַבָּדָא יַת פָּלְחֵי בַעֲלָא : כ וַאֲמַר יֵהוּא זַמִּינוּ כְּנִשְׁתָּא לְבַעֲלָא וְזַמִּינוּ : כא וּשְׁלַח יֵהוּא בְּכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲתוֹ כָּל פָּלְחֵי בַעֲלָא וְלָא אִשְׁתָּאַר אֱנַשׁ דְּלָא אֲתָא וְעָלוּ לְבֵית בַּעֲלָא וְאִתְמְלֵי בֵית בַּעֲלָא סְפָא בִסְפָא : כב וַאֲמַר לִדְמְמַנָּא עַל קוּמְטְרַיָּא אַפֵּיק לְבוּשָׁא לְכָל פָּלְחֵי בַעֲלָא וְאַפֵּיק לְהוֹן לְבוּשָׁא : כג וַאֲתָא יֵהוּא וִיהוֹנָדָב בַּר רֵכָב לְבֵית בַּעֲלָא וַאֲמַר לְפָלְחֵי בַעֲלָא בְּלוּשׁוּ וַחֲזוֹ דִלְמָא אִית כָּא עִמְּכוֹן מֵעַבְדַיָּא דַייָ אֱלָהֵין פָּלְחֵי בַעֲלָא בִּלְחוֹדֵיהוֹן : כד וַאֲתוֹ לְמֶעְבַּד נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲלָוָן וְיֵהוּא מַנִּי לֵיהּ בְּבָרָא תְּמָנַן גַּבְרָא וַאֲמַר גַּבְרָא דְּיִשְׁתֵּיזֵיב מִן גַּבְרַיָּא דַּאֲנָא מַעֵיל עַל יְדֵיכוֹן נַפְשֵׁיהּ

רשי

הגבירה . איזבל : (טו) ויאמר אליו . יהוא : היש את לבבך ישר . ושלם מה שאני עושה כאשר לבבי שלם עם לבבך : ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך . ואחוז בה והעלני אליך אל המרכבה : (יט) בעקבה . במרמה לשון ויעקבני (בראשית כ"ז ל"ז) : (כ) קדשו עצרה . הכריזו אסיפה להיות נעצרים לבית הבעל : (כב) על המלתחה . ת"י לדממנא על קומטריא ארגזים וקופסאות שכורכין בתוכן וגונזין תכשיטי עובדי הבעל : (כד) נפשו תחת נפשו . נפש השומר תחת הנפש הנמלט :

ויסלכו

רדק

(טו) ויברכהו . נתן לו שלום ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך . יהונדב אמר יש ויש כפל לחזק כי יש לבבו ואחר כן אמר לו יהוא תנה את ידך להעלותו למרכבה עמו או פירושו ויש תשובת יהוא דרך שאלה כלומר כן הוא כמו שאתה אומר כי יש לבבך עם לבבי א"כ תנה ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה : (יז) עד השמידו . בחיר"ק הה"א כי כן יבוא המקור פעמים : בעקבה . כתרגומו בחכמה וכן ויעקבני : (כ) קדשו עצרה . זמנו עצרה שיהיו נעצרים כל העם לפני הבעל : (כב) לאשר על המלתחה . ת"י לדממנא על קומטריא פי' גנזי הבגדים וכן בדברי רז"ל קומטרי דספרי פי' גנזי הספרים : (כד) נפשו תחת נפשו . נפש השומר תחת נפש

רלבג

אחר שהרגום : (יט) איש אל יפקד . ר"ל ש"א יחסר איש שלא יהיו כלם שם : עשה בעקב'. ר"ל במרמה: (כ) קדשו עצרה לבעל. זמנו וקראו יום שתהיו נעצרי' בו כלכם לבעל : (כב) ויאמר לאשר על המלתחה. הוא הממונה על אוצר בגדי הכמרים ועובדי הבעל :

ויסלכו

כ' פסוקי' מטעין בענין וסי' ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל . ויבא שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון : ד' פסוקים בקריאה אית בהון כל כל וכל כל וסי' כל החיה כל הרמש וכל העוף . ועתה כל נביאי הבעל. וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל . כל קבל דנא בה זמנא : הוצא ה' בקריאה וסי' הוצא מן המקום . הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה . המה מטיבים את לבם . הוצא את בנך וימות . ויאמר לאשר על המלתחה. וחד והוצא את עמי בני ישראל :

תולדות אהרן יהוא יעבדנו הרבה . סנהד' קב : הואה לטש . גיטין נז :

מצודת דוד

כי לא היו לו אחים כי כולם נהרגו מאז כמ"ש : לשלום . לשאול בשלום בני אחאב והיזבל ולא ידעו כי נהרגו : (יד) ויתפשם כי גם המה היו מבית אחאב : בית עקד . העומד בבית עקד : (טו) היש את לבבך ישר . האם יש עם לבבך ישר ותמים עמי לאהוב אותי כאשר לבבי ישר עם לבבך : יש ויש . הכפל לחזק : תנה את ידך . בדרך אהבה לקיים ברית או להעלהו על המרכבה : (טז) בקנאתי . במה שאקנא קנאת ה' לנקום מבית אחאב ועובדי הבעל : (יח) אחאב עבד את הבעל מעט . כלומר והנה בעבור זה באה הרעה על ביתו : (יט) לי לבעל . יהיה לי אל הבעל : בעקבה . בכדי שיקבצו כולם : (כ) קדשו עצרה . הזמינו יום להיות כולם נעצרים ונאספים : ויקראו . הכריזו יום קבוע : (כא) פה לפה . מהפתח הנעבר מזה עד הפתח שממולו : (כב) הוצא לבוש . הכוונה היה שיהיו נכרים במלבושיהם לבל ימלט מי מהם : (כג) מעבדי ה' . כי חשש פן יבוא מי מהם לראות מה נעשה ויאבד עמהם : כי אם . ר"ל עבדי ה' ילאו מפה ולא ישארו כ"א עבדי

מצודת ציון

ויעקוד את יצחק (בראשית כב) : (טז) בקנאתי . ענין נקימה כמו בקנאו את קנאתי (במדבר כה) : (יט) אל יפקד . אל יחסר כמו ולא נפקד ממנו איש (שם לא) : בעקבה . ת"י בחוכמא וכן ויעקבני זה פעמים (בראשית כז) : (כ) קדשו . הזמינו : עצרה . אסיפה וקבוץ כמו עצרת בוגדים (ירמיה ט) : (כב) המלתחה . הוא מקום גניזת כריכי מלבושי כהני הבעל והוא הפוך מן וערפל חתלתו (איוב לח) וכן ת"י קומטרא ובמשנה כסוי קמטרא (כלים פי"ו) : (כג) חפשו . חקרו כמו נחפשה דרכינו (איכה ג) :

נראים

רדק

נפש הנמלט : (כה) וישליכו הוא
על דרך הרחבת הלשון מרוב
חפזם ומהירותם אותם לשלחם
לעיר בית הבעל לנתוץ את
המצבות : ויוציאו . הראשון
מצבות לשון רבים והשני מצבת
לשון יחיד : וישרפוה. כל אחת
מן המצבות : (כז) למחראות .
כתיב וקרי למוצאות ושניהם
ענין אחד אלא שהקרי לשון
נקיה יותר והענין שהיו נפנין
שם: אשר בית אל. כמו בבית
אל וכן הנמצא בית ה' :
(ל) ויאמר ה' אל יהוא . ע"י
נביא ובסדר עולם מי אמר לו
יונה בן אמתי : בני רבעים .
כמו בנים רבעים יהואחז יהואש
ירבעם זכריהו ואמרו בזכות
שהשחית בית אחאב שמלכו
ארבעה דורות עמרי אחאב
אחזיהו יהורם מלכו מבניו
ארבעה דורות ויהוא בער הבעל
ולא בער העגלים כי אותם
נעשו לשם ה' ואע"פ כן היה
חטא גדול כמו שכתוב לא
תעשון אתי וגו': (לב) לקצות
בישראל . להכרית כמו מקצה
רגלים

מצודת דוד

עובדי הבעל : (כד) על ידיכם .
המסורים בידכם לשמרם לבל
יברחו: נפשו . נפש השומר הפושע
בשמירתו תהא נפש הנמלט
בפשיעתו : (כה) ככלותו . כאשר
השלים יהוא לעשות העולה על
ידיהם כי אחר שעשו העולה
התפרסם אמתת הדבר שהמה
עובדי הבעל ומעתה לא יאמרו
שהרג נקיים : וישליכו . אמר
כן על דרך ההרחבה אשר מרוב
החפזון כאילו השליכו א"ע ללכת
עד העיר המיוחדת לבית הבעל :
(כז) מצבת הבעל . הבמים
שעמדה עליו צורת הבעל :
(כט) עגלי הזהב . מוסב על תחילת
המקרא לומר ומה הם חטאי
ירבעם עגלי הזהב אשר בבית אל
וכו' : (ל) ויאמר ה' . ע"י נביא :
הטיבות לעשות וכו' . הישר בעיני
עשית בלב היותר טוב וכפי
מחשבות לבבי עשית וכו' : בני
רבעים . ד' דורות מזרעך ימלכו :
(לב) החל ה' . התחיל ה' להכרית
בישראל : בכל גבול ישראל . לא
במקום אחד לבד : (לג) מזרח
השמש . לצד המזרח הכה את כל
ארץ הגלעד וכו': מערוער וכו' .
מן ערוער הכה עד סוף הגבול :
והגלעד . עיר הגלעד היתה
מטרפולין לכל ארץ הגלעד ואמר
מלבד שהכה ארץ הגלעד כמ"ש
למעלה הכה גם עיר המטרפולין
שלה

חֲלַף נַפְשֵׁיהּ׃ כה וַהֲוָה כַּד
שֵׁיצֵי לְמֶעְבַּד עֲלָתָא וַאֲמַר
יֵהוּא לְרָהֲטַיָא וּלְגִבָּרַיָא
עוּלוּ מְחוֹנוּן אֱנָשׁ לָא יִפּוֹק
וּמְחוֹנוּן לְפִתְגַם דְחָרֶב
וּרְמוֹ רָהֲטַיָא וְגִבָּרַיָא קְטִילִין
וַאֲזַלוּ עַד קִרְיַת בֵּית בַּעֲלָא׃
כו וְאַפִּיקוּ יַת קָמַת בֵּית
בַּעֲלָא וְאוֹקִידוּהָא׃ כז וּתְרָעוּ
יַת קָמַת בַּעֲלָא וּתְרָעוּ יַת
בֵּית בַּעֲלָא וְשַׁוְיוּהָא לְבֵית
מַפְּקַת אֱנָשָׁא עַד יוֹמָא דֵין׃
כח וְשֵׁיצֵי יֵהוּא יַת בַּעֲלָא
מִיִשְׂרָאֵל׃ כט לְחוֹד בְּחוֹבֵי
יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְחַיֵיב יַת
יִשְׂרָאֵל לָא סְטָא יֵהוּא
מִבַּתְרֵיהוֹן אִשְׁתַּעְבֵּיד
לְעֶגְלֵי דַהֲבָא דִי בְבֵית
אֵל וְדִי בְדָן׃ ל וַאֲמַר יְיָ
לְיֵהוּא חֲלַף דְאַתְקֵינְתָּא
לְמֶעְבַּד דְכָשַׁר קֳדָמַי כְּכֹל
דִבְרְעוּתִי עֲבַדְתָּא לְבֵית
אַחְאָב בְּנִין רְבִיעִין יִתְבוּן
לָךְ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא
דְיִשְׂרָאֵל׃ לא וְיֵהוּא לָא
נְטַר לִמְהַךְ בְּאוֹרַיְתָא דַייָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּכָל לִבֵּיהּ
לָא סְטָא מֵעַל חוֹבֵי יָרָבְעָם
דְחַיֵיב יַת יִשְׂרָאֵל׃ לב בְּיוֹמַיָא
הָאִינוּן שָׁרֵי רוּגְזָא דַייָ
לְמִתְקַף בְּיִשְׂרָאֵל וּמְחָנוּן
חֲזָאֵל בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל׃ לג מִן יַרְדְנָא
מַדְנַח שִׁמְשָׁא יַת כָּל
אַרְעָא גִלְעָד שִׁבְטָא גָד
וְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וְשִׁבְטָא
דִמְנַשֶּׁה מֵעֲרוֹעֵר דְעַל כֵּיף
נַחֲלָא דְאַרְנוֹן וְאַרְעָא גִלְעָד
וּמַתְנָן׃ לד וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי
יֵהוּא וְכָל דַעֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ
הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר
פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל׃ לה וּשְׁכַב יֵהוּא עִם
אֲבָהָתוֹהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ
בְּשֹׁמְרוֹן וּמְלַךְ יְהוֹאָחָז
בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ לו וְיוֹמַיָא
דִמְלַךְ יֵהוּא עַל יִשְׂרָאֵל
עַסְרִין וּתְמְנֵי שְׁנִין

בַּחוּץ שְׁמֹנִים אִישׁ וַיֹּאמֶר הָאִישׁ
אֲשֶׁר־יִמָּלֵט מִן־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אֲנִי
מֵבִיא עַל־יְדֵיכֶם נַפְשׁוֹ תַּחַת נַפְשׁוֹ׃
ט׳ בטע׳ בסי׳ כה וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לַעֲשׂוֹת הָעֹלָה וַיֹּאמֶר
ג׳ יֵהוּא לָרָצִים וְלַשָּׁלִשִׁים בֹּאוּ הַכּוּם
ג׳ אִישׁ אַל־יֵצֵא וַיַּכּוּם לְפִי־חָרֶב
וַיַּשְׁלִכוּ הָרָצִים וְהַשָּׁלִשִׁים וַיֵּלְכוּ
ל׳ חס׳ דחס׳ עַד־עִיר בֵּית־הַבָּעַל׃ כו וַיֹּצִאוּ אֶת־
ג׳ מַצְּבוֹת בֵּית־הַבַּעַל וַיִּשְׂרְפוּהָ׃
ב׳ פתח כז וַיִּתְּצוּ אֵת מַצְּבַת הַבָּעַל וַיִּתְּצוּ אֶת־
למוצאות ק׳ ט׳ מיהדי׳ בֵּית הַבַּעַל וַיְשִׂמֻהוּ לְמַחֲרָאוֹת עַד־
הַיּוֹם׃ כח וַיַּשְׁמֵד יֵהוּא אֶת־הַבַּעַל
מִיִּשְׂרָאֵל׃ כט רַק חֲטָאֵי יָרָבְעָם בֶּן־
נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא־
סָר יֵהוּא מֵאַחֲרֵיהֶם עֶגְלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר
בֵּית־אֵל וַאֲשֶׁר בְּדָן׃
ל וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יֵהוּא יַעַן
ג׳ אֲשֶׁר־הֱטִיבֹתָ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי
ג׳ כְּכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבִי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחְאָב
ב׳ ובסיפרא חד מ״ל בְּנֵי רְבִעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל־כִּסֵּא
יִשְׂרָאֵל׃ לא וְיֵהוּא לֹא שָׁמַר לָלֶכֶת
בְּתוֹרַת־יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־
ה׳ חס׳ בן נבט לְבָבוֹ לֹא סָר מֵעַל חַטֹּאות יָרָבְעָם
אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ לב בַּיָּמִים
ל׳ ומ״ל הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל
וַיַּכֵּם חֲזָאֵל בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל׃
ב׳ לג מִן־הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ אֵת כָּל־אֶרֶץ
הַגִּלְעָד הַגָּדִי וְהָראוּבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי
ה׳ חס׳. ל׳ חס׳ בנבי׳ ובכתו׳ מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־נַחַל אַרְנֹן וְהַגִּלְעָד
ב׳ בטעם וְהַבָּשָׁן׃ לד וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֵהוּא וְכָל־
י״ז מ״ל בסיפ׳ אֲשֶׁר עָשָׂה וְכָל־גְּבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ לה וַיִּשְׁכַּב יֵהוּא עִם־
אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ
יְהוֹאָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ לו וְהַיָּמִים אֲשֶׁר
מָלַךְ יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים־
וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה בְּשֹׁמְרוֹן׃

רשי

(כה) וישלכו . ורמו רהטיא
וגבריא קטילין השליכו חללים
את עובדי הבעל: (כו)למחראות.
לשון בית הכסא וכן לאכול את
חוריהם (ישעיה ל"ו י"ב) :
(כט) רק חטאי ירבעם וגו' .
מדאג' שלא תשוב הממלכ' לבית
דוד כמו שנתירא ירבעם :
(ל) ויאמר ה' אל יהוא . ביד
יונה : בני רבעים . ארבע דורו'
תחת שהשמדת את בית אחאב
שמלכו ארבע דורות . עמרי .
ואחאב . ואחזיה . ויהורם :
(לב) לקצות . כמו קצתי בחיי
בראשית

רלבג

(כה) וישלכו הרצים והשלשים .
ר"ל שכבר השליכו הרצים
והשלישים נבלת ההרוגי' מבית
הבעל בעת הכותם אותם :
למחראות . ר"ל לבתי כסאות
להפנות שם לבזות הע"ג :
ויאמר ה' אל יהוא . אמר לו
זה ע"י נביא כי לא היה יהוא
נביא : (לב) בימים ההם החל
ה' לקצות בישראל . הנה מזה
המקום יתבאר לך שמה שהמית
יהוא מבית אחאב היה נמלט
מחרב חזאל כי בימי בית אחאב
לא שלטה חרבו בישראל אך
בימי יהוא התחיל הש"י לקצץ
ולהכרית בישראל על יד חזאל
והנה קצה וקצץ הם שני שרשים
בענין

אל יצא ג' בקריאה וסי' אל יצא
איש ממקומו . אל יצא פליט מן
העיר . באו הכום איש אל יצא :
עד היום ט' מיחדין וסי' מצויין
במסרה רבתא דאסדרנא בריש סיפ'
בערך יו"ד : בית ד' דסבירי'ובבית
וסי' נמסר לעיל בסיפרא חלק ב'
סי' ב' : בלבבי ג' בקריאה וסי'
והקימתי לי כהן נאמן . ככל אשר
בלבבי עשית דיהוא. עד אנה אשית:
ערער ה' חס' וסי' ולאשר בערער .
ויעברו את הירדן בשמואל . מן
הירדן מזרח השמש דמלכים .
עזובות ערי ערער . ובלע בן עזז .

תולדות אהרן אבר כטינוס . סנהד'
קג :

מצודת ציון

(כה) לרצים . שרצים רגלי נשאי
מרכבתו : ולשלשים . ולשרים :
(כו) [illegible] . כל אחת ואחת :
(כז) [illegible] . מל' [illegible] :
למוצאות . לנקבים בם לגדולים :
(לב) לקצות . להכרית כמו וקצתם את
כפה

(בראשית כ"ז מ"ז) : (ג) בחדר המטות. בעליית בית קדשי הקדשים כמה שהוא אומר ויהי אתה בית ה' מתחבא וגו' (לקמן פסוק ג') עליו אמר דוד (תהלים כ"ז ה') כי יצפנני בסכה יסתירני בסתר אהלו וקורא אותה חדר המטות על שם בין שדי ילין (שיר השירים א' י"ג) וזהו שיסד ר' אליעזר נפן חדר המטות חורבן ביתך יכפר עליהם : (ד) לכרי. שרי המאות לגבורי' ושרי מאות לרצים ולשון כרי שלא אמר לכרי' שם דבר של קבוצת הגבורי' ברני"ר בלע"ז : ויכרות להם ברית. שיהיו בעזרתו להמליך את בן המלך : (ה) השלשית מכם באי השבת. המשמרות היו מתחדשות ובאות בשבת משמרו' כהונה ולויה אחת נכנסת ואחת יוצאת וצוה את המשמר הנכנס להתחלק לשלשה חלקים השלישית בבית המלך לשמור שלא יעמוד א"ש על המלך להרגו והשלישית בשער סור הוא שער המזרחי שבעזרה שער הסרה : והשלישית בשער הרצים. אף הוא משערי העזרה ויונתן תרגם בתרעא דבתרוהי תרעא רהטיא ושער הרצים דרך שם באין מבית המלך לבית המקדש כמה שנאמר בסוף הענין ואותו שער העזרה שנאמר אחריו שער הרצי' קראו (בדברי הימי' ב כ"ג ז) שער הספים : (ו) ושמרתם את משמרת הבית מסח. שמירה זו נוס על החלק הראשון שאמר עליו ושמרו את משמרת.

יא א וַעֲתַלְיָה אֵם אֲחַזְיָהוּ וְרָאֲתָה ראתה ק' ז'
כִּי מֵת בְּנָהּ וַתָּקָם וַתְּאַבֵּד אֵת כָּל־
זֶרַע הַמַּמְלָכָה׃ ב וַתִּקַּח יְהוֹשֶׁבַע
בַּת־הַמֶּלֶךְ־יוֹרָם אֲחוֹת אֲחַזְיָהוּ אֶת־ י"א
יוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָה וַתִּגְנֹב אֹתוֹ מִתּוֹךְ
בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ הַמְּמוֹתִים אֹתוֹ וְאֶת־ המומתים ק'
מֵינִקְתּוֹ בַּחֲדַר הַמִּטּוֹת וַיַּסְתִּרוּ אֹתוֹ כ' ז':חס' כליש'
מִפְּנֵי עֲתַלְיָהוּ וְלֹא הוּמָת׃ ג וַיְהִי
אִתָּהּ בֵּית יְהוָה מִתְחַבֵּא שֵׁשׁ שָׁנִים
וַעֲתַלְיָה מֹלֶכֶת עַל־הָאָרֶץ׃ ז'
ד וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שָׁלַח יְהוֹיָדָע ג' זוגין דמיין
וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאיוֹת לַכָּרִי וְלָרָצִים המאות ק'
וַיָּבֵא אֹתָם אֵלָיו בֵּית יְהוָה וַיִּכְרֹת
לָהֶם בְּרִית וַיַּשְׁבַּע אֹתָם בְּבֵית יְהוָה ד'. ל"נ
וַיַּרְא אֹתָם אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃
ה וַיְצַוֵּם לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן ד'. י"ט
הַשְּׁלִשִׁית מִכֶּם בָּאֵי הַשַּׁבָּת וְשֹׁמְרֵי
מִשְׁמֶרֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ ו וְהַשְּׁלִשִׁית
בְּשַׁעַר סוּר וְהַשְּׁלִשִׁית בַּשַּׁעַר אַחַר ל'
הָרָצִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת הַבַּיִת

בשמרון : א ועתליה אמיה
דאחזיה חזת ארי מית
ברה וקמת ואבדת ית כל
זרעא דמלכותא : ב ונסיבת
יהושבע בת מלכא יורם
אחתיה דאחזיה ית יואש
בר אחזיה וגנבת יתיה מגו
בני מלכא דמתקטלין
ואטמרת יתיה וית מנקתיה
באידרון בית ערסתא
ואטמרו יתיה מן קדם
עתליה ולא אתקטיל :
ג והוה עמה בבית מקדשא
דיי מטמר שית שנין
ועתליה מלכת על ארעא :
ד ובשתא שביעתא שלח
יהוידע ודבר ית רבני
מאותא לגבריא ולרהטיא
ואעיל יתהון לותיה לבית
מקדשא דיי וגזר להון קים
ואומי יתהון בבית מקדשא
דיי ואחזי יתהון ית בר
מלכא : ה ופקדינון למימר
דין פתגמא דתעבדון
תלתא מנכון עלי שבא
ונטרי מטרת בית מלכא :
ו ותלתא בתרע גבריא ותלתא בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ותטרון ית

רגלים חמש שותה : (א) וראתה כי מת בנה. כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד : ותאבד. ובמקומו בדברי הימים ותדבר וסי' תאבד דוברי כזב : הממלכה. פי' ממלכות יהודה וכן אומר בדברי הימים : (ב) הממותים. כתיב וקרי המומתים והענין אחד אלא שהכתוב הוא תואר כמו ממותי תחלאים והקרי הוא מהפעלים מבנין הפעיל : בחדר המטות. חסר וענינו ותסתירהו ואת מניקתו בחדר המטות ובת"י ואטמרת יתיה וית מניקתיה באידרון בית ערסתא וכן בדברי הימים ותתן אותו ואת מניקתו בחדר המטות ואמר אחר כך ויסתירו אותו ר"ל היא הסתירה אותו לשעה ומכאן ואילך הסתירו אותו ג"כ היודעים שלא גלו הדבר לעתליה כל שש השנים ופי' בחדר המטות החדר שהיה בעזרת הלוים או הכהנים ובדברי רז"ל בחדר המטות בתאים ר' ישמעאל אומר בעליות בימות החמה שהיו שוכבים שם הכהנים והלוים ויש בו דרש בית המקדש קורא חדר המטות על שם בין שדי ילין ועוד כתיב אף ערשנו רעננה : (ד) שרי המאיות. כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד המאות וכן כלם אשר בפרשה זאת עד ויכרת יהוידע כן כתיב וכן קרי והכתוב הוא בהראות היו"ד למ"ד הפעל הנסתרת נמלת מאה כי הה"א במאה לנקבה וה"א השרש נעלמת ואלה שרי המאות כהנים ולוים היו כי רבים היו כי דוד מנה מן הלוים ארבעת אלפים שוערים וארבעת אלפים משוררים ומהללים : לכרי ולרצים. כמו לכרים וכמוהו הרודד עמי תחתי כמו עמים והדומים להם שכתבנו בספר מכלל ות"י לכרי לגבריא ופי' לקח שרי המאות אשר בלוים וקרא ג"כ לשרים ולרצים לשרים להתיעץ עמהם וכן אומר בדברי הימים וראשי האבות לישראל וקרא לרצים ג"כ להכינם למשמרת המלך : וירא אותם. מבנין הפעיל בתשלומו ויראה בפתח הוי"ו : (ה) באי השבת ושומרי משמרת. שיתעסקו בעבודתם וישמרו משמרת הבית ופי' באי השבת כי משמרות קבועות היו בכהנים ובלוים מימי דוד ושמואל שתקנו אותם והיה משמר אחד עובד השבוע ויוצא בשבת אחר הקרבת המוספין ונכנס המשמר האחר ואמר להם יהוידע שישמרו המלך ויהיה השלישית מן השומרים מן באי השבת ושתי הידות כל יוצאי השבת כי יוצאי השבת יותר פנויים מן באי השבת שעל באי השבת עבודת השבוע ויהיה השלישית בבית המלך השלישית בשער סור והשלישית בשער אחר הרצים ולא חלק איזו שלישית יהיה כאן ואיזו שלישית יהיה כאן אלא שיחלקו באי השבת עם יוצאי השבת לשלשה חלקים ויהיו על השלש מקומות הנזכרים ויהיו מוכנים לשמור הנכנסים והיוצאים שלא יבואו עוזרי עתליהו להמית המלך : (ו) בשער סור. ובדברי הימים בשער היסוד ות"י בתרע גבריא ויש נסחאות בתרע נטוריא ובדברי רז"ל

רלבג

בענין אחד : (א) ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה. הנה זה הי' מאת הש"י לכלות הזרע הבא מאת בית אחאב כי הנותר שלא המית יהוא המיתה עתליה עד שגם יואש בן בנה הוצרכה יהושבע בת המלך יורם למלטו ולהסתירו מפני עתליהו שלא תמיתהו ולזה גנזה אותו ואת מינקתו בחדר המטות שהיו שם והסתירו אותו הוא ומינקתו מפני עתליהו ולא הומת והנה הסתירה אותם יהושבע בבית ה' כי שם היתה יושבת כי בעלה היה כהן גדול והנה החביאתם שש שנים ואז היתה עתליהו מולכת על הארץ : (ד) שלח יהוידע ויקח את שרי המאות לכרי ולרצים. הרצון באמרו לכרי לכרי' והרצון בו לשרים והם ראשי האבות לישראל כמו שנזכר בספר דברי הימים והנה הרצון בזה שכבר לקח יהוידע שרי המאות לכהנים וללויים ושלח בידם לראשי אבות ישראל ולרצים שיבאו אליו והנה הביא אותם אליו בית ה' וכרת להם ברית עם ה' ועם המלך כמו שזכר אחר זה שלא יגלה אותם והשביע אותם בשם ה' לעשות מצותו להקים את בית המלך על כסא אביו ואחר זה הראה אותם את בן המלך והוא יואש : (ה) ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשון השלשית. השלישית מהאנשים אשר צוה יהוידע לשמירת המלך הם מבאי השבת והם המשמר הנכנס לכהנים וללוים והשאר ישתדלו בעבודת בית המקדש וכבר זכר אחד זה כי שתי

וכל אורית' דכוו' חס' : עתליהו ז' וכי' ועתליה אם אחזיהו דמלכי'. ועתליה מלכת על הארץ דמלכים. וחברו דד"ה. ותשמע עתליה דמלכים. ותקרע עתליה את בגדיה דמלכים. ושמשרי ושחריה ועתליה. ומבני עילם ישעיה. ושארא עתליהו : ג' זוגין קדמא שי"ן ותנינא זיי"ן והי' שלח ובשנה השביעית שלח יהוידע. התחזק ובשנה השביעית התחזק. שכוזתני אמרה לאל סלעי. זנחתני כי אלהי מעזי. אשמרה עזי אליך אשמרה. אזמרה עזי אליך אזמרה. וחילופיהון ג' זוגין קדמא זי"ן תנינא שי"ן וסי' נמסר בשמואל

תולדות אהרן ראתה. סנסד' נה :

מצודת דוד

סלה : יא (א) כל זרע. בכדי שתמלוך היא מבלי מערער : (ב) אותו ואת מניקתו. את יואש ומניקתו החביאה בחדר המטות שהיה בבה"מ : ויסתירו. אף היודעים הסתירו אותו לבל יודע לעתליה ולזה לא הומת : (ג) ויהי אתה. כי היא היתה אשת כ"ג והעמידה לשבת בבה"מ : ועתליה מולכת. וימי מלכותה ו' שנים מקוטעות : ובשנה השביעית. למספר השנים שהיה מתחבא : יהוידע. יתכן שהוא יוחנן הנזכר בד"ה (א' ה') ועיין בסוף הספר בחשבון הדורות : (ד) שרי המאות. מן הכהנים והלוים : לכרי ולרצים. גם לקח הכרים והרצים : ויכרות. להיות האהבה ביניהם ולהיות ידם עמו להמליך את בן המלך והשביעם על זאת : (ה) השלישית. חלק שלישי : באי השבת. כי המשמרות הכהנים והלוים היו מתחלפים בכל שבת אלו יוצאים ואלו באים כמה שכתוב בדברי הימים וקרוים המה באי השבת ואמר להם השלישית

מצודת ציון

כפה (דברים כה) : יא (ד) לכרי. כמו לכרים ויקראו כן השרים ע"ד השאלה וכמ"ש מדם

ל׳ מַסָּח׃ ז וּשְׁתֵּי הַיָּדוֹת בָּכֶם כֹּל יֹצְאֵי
הַשַּׁבָּת וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת בֵּית־
ל׳. ה׳ יְהוָה אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהִקַּפְתֶּם עַל־
הַמֶּלֶךְ סָבִיב אִישׁ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ וְהַבָּא
ו׳ אֶל־הַשְּׂדֵרוֹת יוּמָת וִהְיוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ
ג׳ בְּצֵאתוֹ וּבְבֹאוֹ׃ ט וַיַּעֲשׂוּ שָׂרֵי הַמֵּאיוֹת
המאות ק׳ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיִּקְחוּ
אִישׁ אֶת־אֲנָשָׁיו בָּאֵי הַשַּׁבָּת עִם
יֹצְאֵי הַשַּׁבָּת וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹיָדָע
המאות ק׳ הַכֹּהֵן׃ י וַיִּתֵּן הַכֹּהֵן לְשָׂרֵי הַמֵּאיוֹת
אֶת־הַחֲנִית וְאֶת־הַשְּׁלָטִים אֲשֶׁר
ל״ט לַמֶּלֶךְ דָּוִד אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה׃
יא וַיַּעַמְדוּ הָרָצִים אִישׁ ׀ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ
מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית עַד־כֶּתֶף הַבַּיִת
ה׳ הַשְּׂמָאלִית לַמִּזְבֵּחַ וְלַבָּיִת עַל־הַמֶּלֶךְ
ד׳ סָבִיב׃ יב וַיּוֹצִא אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ וַיִּתֵּן
כ׳. ס׳ חס׳ עָלָיו אֶת־הַנֵּזֶר וְאֶת־הָעֵדוּת וַיַּמְלִכוּ
ל׳ זקף קמן וכל אספדכו׳ אֹתוֹ וַיִּמְשָׁחֻהוּ וַיַּכּוּ־כָף וַיֹּאמְרוּ יְחִי
הַמֶּלֶךְ׃

מַטְּרַת בֵּיתָא מִדְּאִשְׁתְּלֵי׃ ז וּתְרֵין חוּלָקִין בְּכוֹן כֹּל נָפְקֵי שַׁבָּא וְתִטְּרוּן יַת מַטְּרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ עַל מַלְכָּא׃ ח וְתַקְפוּן עַל מַלְכָּא סְחוֹר סְחוֹר גְּבַר וְזֵינֵיהּ בִּידֵיהּ וּדְיֵעוֹל לְגוֹ מִן סִדְרָא יִתְקְטֵיל וַהֲווֹ עִם מַלְכָּא בְּמִפְּקֵיהּ וּבְמֵיעֲלֵיהּ׃ ט וַעֲבַדוּ רַבָּנֵי מָאוָתָא כְּכֹל דְּפַקֵּיד יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא וּדְבָרוּ גְּבַר יַת גַּבְרוֹהִי עָלֵי שַׁבְּתָא עִם נָפְקֵי שַׁבְּתָא וַאֲתוֹ לְוַת יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא׃ י וִיהַב יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא לְרַבָּנֵי מָאוָתָא יַת מוֹרְנִיתָא וְיַת שִׁלְטַיָּא דִּי לְמַלְכָּא דָוִד דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ יא וְקָמוּ רָהֲטַיָּא גְּבַר וְזֵינֵיהּ בִּידֵיהּ מֵעִיבַר בֵּיתָא מִימִינָא עַד עִיבַר בֵּיתָא מִסְמָלָא לְמַדְבְּחָא וּלְבֵית כַּפּוּרֵי עַל מַלְכָּא סְחוֹר סְחוֹר׃ יב וְאַפֵּיק יַת בַּר מַלְכָּא וִיהַב עֲלוֹהִי יַת כְּלִילָא וְיַת סַהֲדוּתָא וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ וּמְשַׁחוּהִי וּטְפַחוּ יַד וַאֲמָרוּ יִצְלַח

הלק ב׳ סי׳ כ׳ : ובבאו ג׳ וסי׳ והיו את המלך בצאתו : ומהאלהים היתה תבוסת . ובבאי גבעתי : ויוצא ד׳ והס׳ יו״ד וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן :

משמרת בית המלך : מסח . שמרוהו מאד שלא תסיחו דעתכ׳ לשון נואש (שמואל א׳ כ״ז ב׳) שלא יהא יאוש בדבר ומ״ס של מסח מן היסוד : (ז) ושתי הידות בכם. שאמרתי שיהו בשער סור ובשער הרצים ועמהם כל יוצאי השבת כל אנשי משמר היוצא : ושמרו את משמרת בית ה׳ אל המלך . שלא יבואהו נזק מתוך בית ה׳ ולא הוצרך לכל זאת אלא שבת ראשונה עד שהומתה עתליה וברחו עוזריה מן העיר: (ח) והבא אל השדרות. איש נכרי שיבא לתוך המחוז הקרוי שדרו׳ והוא מקום מבוא המלך מביתו לבית ה׳. ולא ידעתי מהו ל׳ שדרות ויונתן תרגם סודריא : (יב) את הנזר ואת העדות . ספר התורה כמו שכתוב והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו (דברים י״ז י״ט) ורבותינו אמרו הנזר הוא העדות שכל

רז״ל שהוא שער המזרחי ושבע שמות נקראו לו שער סור ששם היו טמאים פורשים הה״ד סורו טמא קראו למו שער היסוד ששם היו מיסדים את ההלכה . שער הרסית שהיה מכוון כנגד זריחת החמה הה״ד האומר לחרס ולא יזרח . שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה . שער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה שער עליון שהוא למעלה מעזרת ישראל : בשער אחר הרצים . ת״י בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ובדברי הימים לשוערי הספים והוא שער שהיה לדרום העזרה ועליו נאמר בדברי הימים בית האספים ומה שכנהו בשער הרצים לשעתו שהיו רצי המלך שם : מסח . פי׳ משמרת מסח שתשמרו ממסה והיא הכתילה וההריסה כמו ונסחתם מעל האדמה ובמקום הזה הוא הריסת המשמרה על דרך פן יהרסו לעלות אל ה׳ והזהירם שיהיו במשמרה כאחד זה אצל זה שלא יפרד אחד מסדר המשמרה ללכת אל מקום אחר א: יהיה נוסח מן הסיח הדעת שישמרו שלא יסיחו דעתם לענין אחר אלא דעתם יהיה למשמרת לשמור את המלך : (ז) אל המלך. בעבור המלך : (ח) והבא אל השדרות . כתרגום ודיעול לגו מן סדרא כלומר אדם אחר שיכנס תוך סדר משמרותיכם יומת ובדברי הימים והבא אל הבית יומת ואחד הוא כי כל הבית היה משמרתם כמ״ש מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית למזבח ולבית : (ט) ויקחו איש את אנשיו . כל אחד משרי המאות לקח אנשיו עמו : את החנית . שם כלל כי לא נתן להם חנית אחד לבד אלא ר״ל החניתים וכן הוא אומר בדברי הימים את החניתים ואת המגנות ואת השלטים ופי׳ השלטים כדמות מגינים וכן כל שלטי הגבורים : (י) אשר למלך דוד . שהיה לוקח דוד במלחמות היה מקדיש כמו שלטי הזהב אשר לקח מהדרעזר וזולתו והיו נתוני׳ לאוצרות בית ה׳ : (יב) את הנזר ואת העדות . בגדי מלכות מן ועדית עדי עדות בשקל גאות וי״ת ית כלילא וית סהדותא . ובדברי רז״ל כי זה הנזר היה עדות למלכי בית דוד מי שראוי למלכות הולמתו ומי שאינו ראוי למלכות אינה הולמתו ואדניהו בקש להלמו ולא הולמתו : וימשחוהו . יהוידע ובניו וכן כתוב בדברי הימים וימשחוהו יהוידע ובניו ומפני מה משחוהו והלא אין מושחין מלך בן מלך ומפני מחלוקת של עתליהו כמו שמשחו שלמה מפני מחלוקת של אדניהו : יחי המלך

הוצרכו למשחו מצורף ליה שלא היה מפורסם מאד שיהיה בן המלך :

רלבג

שתי הידות ההם הם כל יוצאי השבת והם משמר היוצא ולזה יהיו השלישית מהם חצי באי השבת כי כל יוצאי השבת הם שתי הידות והנה באר כי השלישית ישמרו משמרת בית המלך שלא יכנס שם אדם יוכל להזיק למלך והשלישית יעמדו בשער סור והוא השער המזרחי שהיו טמאי׳ בלתי יכולים להכנס שם ולזה היה נקרא שער סור כטעם סורו טמא ובד״ה נקרא שער היסוד כי הוא היסוד הראשון מהקדושה והשלישית בשער שהוא אחר הרצים והנה תשמרו את משמרת הבית בית מסח והוא המקום שפרצו בבית בני עתליה המרשעת כמו שזכר בספר ד״ה ואולם שתי הידות באלו השלשה חלקים שזכר הם כל יוצאי השבת ושמרו את משמרת בית ה׳ בעבור המלך שלא יזוק על צד עוזרי עתליהו והקפת׳ אצל המלך סביב איש כלי מלחמתו בידו והנכנס מהזרים אל הסדרים והמערכות שיהיו מסדרים שומרי המלך יומת כדי לשמור המלך תכלית השמירה ואלו השומרים יהיו את המלך בצאתו ובבאו כדי שלא יקרהו נזק : (ט) ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת . והנה לקחו מבאי השבת מחציתם לזאת השמירה וכל יוצאי השבת כמו שקדם והנה לא הטריח יהוידע המשמרו׳ האחרות לזאת השמירה: (י) ויתן הכהן לשרי המאות את החנית ואת השלטים אשר למלך דוד . ר״ל שהקדיש אותם המלך דוד : (יא) על המלך סביב . ר״ל אצל המלך סביב : (יב) את הנזר ואת העדות . ר״ל הכתר והחשוב שבתן אלו התורה שנקראת עדות שיקרא בה כל ימי חייו והיתה עמו כמו שנזכר בתורה : וימשחוהו . מפני מחלוקת עתליה את

מצודת ציון

מדם כרים ועתודים (ישעיה לד) : (ו) מסח . מלשון היסח הדעת : (ז) הידות . החלקים כמו וארבע הידות (בראשית מז יח) : (ח) והקפתם . וסבבתם : השדרות . כמו הסדרות בסמ״ך והוא מלשון סדור ועריכה וכמו שהחיל המסודר יקראו מערכת כמו כן יקראו סדרות : (י) השלטים . כעין מגינים : (יא) מכתף . מצד : (יב) הנזר . הכתר : העדות. מל׳ עדי וקשוט

מצודת דוד

השלישית מכם ר״ל חלק שלישי משומרי המלך יהיו מאנשי באי השבת : ושומרי וגו׳ . המה יהיו שומרי משמרת בית המלך שלא יהרג בבית המלך מתומכי עתליה והשמירה ההיא תהיה אחר שיבוא המלך אל הבית : (ו) והשלישית . חלק שלים השני ישמרו בשער סור ואמרז״ל שהוא שער המזרחי ויקרא כן ע״ש ששם היו הטמאים פורשים ע״ש הכתוב סורו טמא קראו למו (איכה ד׳) ובד״ה נאמר שער היסוד והיא שם לפי שהיתה מקום התחלת הקדושה כמו יסוד להבנין : והשלישית . חלק שלים השלישי ישמרו בהשער אשר אחריו שער הרצים כן ת״י : את משמרת הבית . לבל יבוא מי בו להרוג את המלך : מסח . ת״י מדלאשתלי ור״ל שישמרו מבלי היסח הדעת : (ז) ושתי הידות בכם . שנים שלישים בשומרי המלך יהיו כל אנשי יוצאי השבת על כי המה פנוים הם מעבודת המקדש כי באו ממקומם באי השבת והמה יעבדו עבודת המקדש ולזה לא יוכלו הם כולם לשמור על המלך כ״א מחציתם : ושמרו . יוצאי השבת ישמרו בבית ה׳ בעבור המלך : (ח) וכליו . כלי זיינו : והבא . איש זר הבא אל תוך סדר מערכות השומרים יומת כי אולי הוא מאנשי עתליה ומבקש להרוג את המלך : בצאתו ובבואו . בצאתו מן הבית ובבואו אליו : (ט) איש את אנשיו . כל שר מאה מבאי השבת ומיוצאי השבת לקח את אנשיו : (י) החנית . ר״ל קבוצת החניתות : אשר למלך דוד . אשר עשאם דוד והיו מונחים בבית ה׳ : (יא) ויעמדו הרצים . מלבד באי השבת ויוצאי השבת עמדו הרצים ע״פ רוחב הבית ור״ל בעזרה: למזבח. לפני המזבח והיכל: על המלך. סמוך למלך וסביבו : (יב) ויוצא . את ממקום מחבואו: הנזר . כתר מלכות : העדות . היא התורה הנקראת עדות ותלו אותה בזרועו וכמ״ש רז״ל בס״ת שיהיה

יג וַתִּשְׁמַע עֲתַלְיָה אֶת־קוֹל הָרָצִין ל'
הָעָם וַתָּבֹא אֶל־הָעָם בֵּית יְהוָה׃
יד וַתֵּרֶא וְהִנֵּה הַמֶּלֶךְ עֹמֵד עַל־הָעַמּוּד
כַּמִּשְׁפָּט וְהַשָּׂרִים וְהַחֲצֹצְרוֹת אֶל־ ד' ומ"ל
הַמֶּלֶךְ וְכָל־עַם הָאָרֶץ שָׂמֵחַ וְתֹקֵעַ ב' דד"ה מ"ל ודין חסר
בַּחֲצֹצְרוֹת וַתִּקְרַע עֲתַלְיָה אֶת־בְּגָדֶיהָ
וַתִּקְרָא קֶשֶׁר קָשֶׁר׃ טו וַיְצַו יְהוֹיָדָע סימן
הַכֹּהֵן אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאָיוֹת ׀ פְּקֻדֵי הַחַיִל המאות ק' ל' חס'
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הוֹצִיאוּ אֹתָהּ אֶל־
מִבֵּית לַשְּׂדֵרֹת וְהַבָּא אַחֲרֶיהָ הָמֵת ב' חס'. ל'
בֶּחָרֶב כִּי אָמַר הַכֹּהֵן אַל־תּוּמַת בֵּית ל'
יְהוָה׃ טז וַיָּשִׂמוּ לָהּ יָדַיִם וַתָּבוֹא דֶּרֶךְ־ ב' חסר ו' מ"ל בנבי'
מְבוֹא הַסּוּסִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַתּוּמַת
שָׁם׃ יז וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע אֶת־
הַבְּרִית בֵּין יְהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין
הָעָם לִהְיוֹת לְעָם לַיהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ
וּבֵין הָעָם׃ יח וַיָּבֹאוּ כָל־עַם הָאָרֶץ
בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ אֶת־מִזְבְּחֹתָו ב' מזבחותיו ק'
וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבְּרוּ הֵיטֵב וְאֵת מַתָּן
כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת
וַיָּשֶׂם הַכֹּהֵן פְּקֻדֹּת עַל־בֵּית יְהוָה׃ ב' חס'
יט וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־הַכָּרִי ל' כ"כ בענין
וְאֶת־הָרָצִים וְאֵת ׀ כָּל־עַם הָאָרֶץ
וַיֹּרִידוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבוֹאוּ ו'. ג' מ"ל
דֶּרֶךְ־שַׁעַר הָרָצִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב
עַל־כִּסֵּא הַמְּלָכִים׃ כ וַיִּשְׂמַח כָּל־
עַם־הָאָרֶץ וְהָעִיר שָׁקָטָה וְאֶת־

מַלְכָּא׃ יג וּשְׁמַעַת עֲתַלְיָה יָת קָל דְּרַקְדָנִין עַמָּא וַאֲתַת לְוַת עַמָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ׃ יד וַחֲזַת וְהָא מַלְכָּא קָאִים עַל אִסְטְוָנָא כְּהִלְכָתָא וְרַבְרְבַיָּא עִמֵּיהּ וַחֲצוֹצְרָתָא קֳדָם מַלְכָּא וְכָל עַמָּא דְּאַרְעָא חָדָן וְתָקְעִין בַּחֲצוֹצְרָתָא וּבְזָעַת עֲתַלְיָה יָת לְבוּשָׁהָא וּקְרַת שִׁרְדָא מִירְדָא׃ טו וּפַקֵּיד יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא יָת רַבָּנֵי מְאָוָתָא דִּמְמַנָן עַל חֵילָא וַאֲמַר לְהוֹן אַפִּיקוּ יָתַהּ לְגָיו מִן סִדְרָא וּדְיֵיעוּל בַּתְרָהָא יִתְקְטֵיל בְּחַרְבָּא אֲרֵי אֲמַר כַּהֲנָא לָא תִתְקְטֵיל בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ׃ טז וְשַׁוִּיאוּ לַהּ אַתְרָא וַעֲלַת בְּאוֹרַח מַעֲלָנָא דְּסוּסַיָּא לְבֵית מַלְכָּא וְאִתְקְטִילַת תַּמָּן׃ יז וּגְזַר יְהוֹיָדָע יָת קְיָמָא בֵּין מֵימְרָא דַּייָ וּבֵין מַלְכָּא וּבֵין עַמָּא לְמֶהֱוֵי לְעַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בֵּין מַלְכָּא וּבֵין עַמָּא׃ יח וַעֲלוּ כָּל עַמָּא דְּאַרְעָא לְבֵית בַּעֲלָא וְסַתְרוּהִי וְיָת אֱגוֹרוֹהִי וְיָת צַלְמוֹהִי תַּבִּירוּ יָאוּת וְיָת מַתַּן כּוּמְרַיָּא דְּבַעֲלָא קְטַלוּ קֳדָם אֱגוֹרַיָּא וּמַנִּי כַּהֲנָא מַטְרָן עַל בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ׃ יט וּדְבַר יָת רַבָּנֵי מְאָוָתָא וְיָת גִּבָּרַיָּא וְיָת רְהָטַיָּא וְיָת כָּל עַמָּא דְּאַרְעָא וַאֲחִיתוּ יָת מַלְכָּא מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ וַעֲלוּ בְּאוֹרַח תְּרַע רְהָטַיָּא דְּבֵית מַלְכָּא וִיתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכַיָּא׃ כ וַחֲדִי כָּל עַמָּא דְּאַרְעָא וְקַרְתָּא שְׁדוֹכַת וְיָת

רשי

שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינו הולמתו : (יד) העמוד. הוא מעמד המלך בבית ה' : קשר קשר. מרד מרד יש כאן : (טו) הוציאו אותה. מבית המקדש לשדרות והביאו אותה דרך בית השדרות לבית המלך ואל תניחוה לצאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים ומתחברים אליה : והבא אחריה. בעזרתה : המת בחרב. להמית בחרב : (טז) וישמו לה ידים. מקום אסטנכ"א בלע"ז : (יז) בין ה' ובין המלך ובין העם. שיהו המלך והעם אחרי ה' ואח"כ בין המלך ובין העם שיהו עבדי' למלך : (יח) פקודות. ממונים לשמור במקו' משמרתן כהלכתן כי עתליהו בטלה את סדר משמרות הבית : (יט) ויבאו דרך שער הרצים. אל בית המלך :

כל

רלבג

(יג) את קול הרצין העם. ר"ל קול הרצין וקול העם : (יד) עומד על העמוד. ר"ל אצל העמוד : (טו) הוציאו אותה אל מבית לשדרו'. ר"ל הוציאו אותה בדרך שתהיה תמיד מבפנים לסדרים ולמערכות השומרים את המלך כדי שלא תמלט ותנוס : והבא אחריה המת בחרב. ר"ל הנמשך אחריה לבא עמה תמיתו בחרב כדי שלא יאספו אליה ותתחזק מעט והנה שמו לה מקום לנוס אשר בחרו ולזה באה דרך כניסת הסוסי' בית המלך ושם לא היתה יכולה לנטות אנה ואנה והרגוה שם כי לא רצה הכהן שתומת בית ה' : (יז) ויכרו' יהוידע את הברית. הנה ראשונה כרת ברית בין ה' ובין המלך והעם שיהיו לעם ה' ואחר כן כרת ברית בין המלך ובין העם שהוא יהיה להם למלך והם יהיו לו לעם : (יח) ואת מתן כהן הבעל. אחשוב שהרצון בזה שהכהני' לכהן לבעל והם שאר הכהנים שהיו שם עובדים עמו הרגום כלם לפני המזבחות : וישם הכהן פקודות על בית ה'. ר"ל שמנה שם מנויים ופקידות כדי ענינו מסודר בתכלי' הסדור והנה מענין אלו המנוים העמדת המשמרות על ענינם הראשון : (יט) ויבאו דרך שער הרצים. ידמה שזה השער היה נקרא כך מימי רחבעם כי אז עשה רחבע' מנויים והפקידים אל תא הרצים :

כל

רדק

המלך. ת"י יצלא מלכא : (יג) את קול הרצין בעם. חסר הנסמך ומשפטו הרצים רצי העם כמו סגנים נסף אמרים אמת או הוא כמו הפוך כמו שהוא אומר בדברי הימים את קול העם הרצים או יהיה קול עומד במקום שנים ופירוש את קול הרצים ואת קול העם ונו"ן הרצין במקום מ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים ופי' קול הרצין קול השמחה שהיו שמחים והיו אומרים יחי המלך ובדברי הימים את קול העם הרצים מהללים את המלך ות"י את קול הרצים העם ית קל דרקדין עמא פי' שהיו מרקדים ומטפחין כמו שאמר ויכו כף : (יד) עומד על העמוד. פי' סמוך לעמוד וכן וזבח עליו סמוך לו ועליו מטה מנשה סמוך לו וי"ת קאים על אסטוונא ופי' סטיו שהוא ספסל שיושבים בו השרים הגדולים ולדעתי יהי' פי' עמוד שהיה באותו הסטיו מקום נכבד לעמוד שם המלך לפיכך נקרא עמוד וכן אומר בדברי הימים על עמדו כלומר מקום הראוי לו לעמוד בו : (טו) הוציאו אותה אל מבית לשדרות. הוציאו אותה מבית ה' ותצא דרך מקום השדרות שהיא מערכת השומרים ולא ימצא איש אחריה לעזרתה המיתוהו בחרב : המת. מקור : (טז) וישימו לה ידים. נתנו לה מקום שתצא באותו הדרך אשר מבית ה' לבית המלך והוא דרך מבוא הסוסים לבית ושם המיתוה : (יז) בין ה' ובין המלך. מתחלה כרת ברית בין ה' והמלך והעם שיהיו כלם לעבודת ה' ולהסיר הבעלים ואחר כך כרת ברית בין המלך והעם : (יח) ואת מתן. כהן הבעל היה שמו מתן : וישם הכהן פקודות. ת"י ומני כהנא מטרות ר"ל המשמרות אשר היו מתוקנות מתחילה כן הושיבם עתה כי נראה כי מפני שהיו עובדים הבעל המלכים אשר היו לפני זה לא נשאר דבר בבית ה' על מכונו ועל סדורו וכן כתוב בדברי הימים וישם יהוידע פקודות בית ה' ביד הכהנים הלוים אשר חלק דוד על בית ה' להעלות עולות וגו'

וכל עם ז' וסי' בלשון אדמי יהושע סלק לגלגלא וסרים מלכא וחמא חברא. ופי' ביהושע סי' ח' : סימן מלבים ותקרא קשר. ד"ה ותאמר קשר קשר. ואפ"ם ותקרא אל אשה ותאמר שלחה : וישמו ד' חס' וסימ' וישמו אבנים גדולות. וישימו את ארון יי. אל האבן הגדולה : וישמו לה ידים דעתליה : ויבואו ג' מלאים וסימ' ויבואו דרך שער הרצים. ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה. ויבואו פנימה אל המלך חזקיהו :

מצודת ציון

וקבוע או על הכ"ה יאמר : (יח) ויתצהו. מל' נתיצה ושבירה : היטב. ר"ל שברו כחוזק וכן עתון היטב (שם לב) : מתן. כן שמו : (כ) שקטה. נחה :

מצודת דוד

של מלך. או הוא מלשון עדי וקשוט ור"ל קשט אותו בגדי מלוכה מאבני יקר : ויכו כף. הוא דרך שמחה : (יג) קול הרצין העם. קול מרוצת העם וכאלו אמר קול העם הרצין : (יד) על העמוד. ר"ל על מקום מיוחד למלך לעמוד שם וזהו כמשפט ר"ל כמנהג המלך וכן נאמר בד"ה על עמדו והיא היא : קשר קשר. מרד יש כאן וכפלה דבריה כדרך החרד : (טו) פקודי החיל. הממונים על החיל : הוציאו אותה אל מבית לשדרות. ר"ל הוציאו אותה מחוץ לבה"מ אולם הלך אל מבית לשדרות ר"ל מבפנים למערכת השומרים לבל תמלט : והבא אחריה. להיות בעזרתה לתו להמית בחרב : כי אמר וכו'. ולזה לא הרגוה מיד : (טז) וישימו לה ידים. עשו לה מקום פנוי ללכת מבית ה' ובאה אל בית המלך בדרך אשר הסוסים באים בה ושם נהרגה : (יז) להיות לעם לה'. מוסב גם על ובין המלך שגם הוא יעבוד את ה' : ובין המלך ובין העם. שהמלך ילחום מלחמות העם והם יעבדוהו כמשפט הראוי למלך : (יח) פקודות על בית ה'. ממונים כפי שתקן דוד כי בהיותם עובדים לבעל בטלו הממונים : (כ) והעיר שקטה. לא נתעורר עוד מהלמה בעבור זה כי

את

עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בַחֶרֶב בֵּית °מֶלֶךְ׃ המלך ק'
יב א בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ
בְּמָלְכוֹ׃ ב בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא
מָלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ
בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר ג'ב' כתי' ה"א הדין ומכירו דד"ה את יוכב את לביה כתיב ה'
שָׁבַע׃ ג וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי
יְהוָה כָּל־יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע
הַכֹּהֵן׃ ד רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד
הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃
ה וַיֹּאמֶר יְהוֹאָשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים
ס' כֹּל °כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר־יוּבָא בֵית־
ח' ומ"ע יְהוָה כֶּסֶף עוֹבֵר אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת
ג' עֶרְכּוֹ כָּל־כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֶב־
אִישׁ לְהָבִיא בֵּית יְהוָה׃ ו יִקְחוּ לָהֶם
ג' הַכֹּהֲנִים אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ וְהֵם יְחַזְּקוּ
ג' אֶת־בֶּדֶק הַבַּיִת לְכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא
שָׁם בָּדֶק׃ ז וַיְהִי בִּשְׁנַת
עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ
ד' לֹא־חִזְּקוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃
ח וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע הַכֹּהֵן
ס'. י"ג חס' בסיפרא וְלַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מַדּוּעַ אֵינְכֶם
מְחַזְּקִים אֶת־בֶּדֶק הַבַּיִת וְעַתָּה אַל־
ג' תִּקְחוּ־כֶסֶף מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם כִּי־לְבֶדֶק

עֲתַלְיָה קְטַלוּ בְחַרְבָּא בֵּית מַלְכָּא׃ א בַּר שְׁבַע שְׁנִין יְהוֹאָשׁ כַּד מְלַךְ׃ ב בִּשְׁנַת שְׁבַע לְיֵהוּא מְלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבְּעִין שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִימֵיהּ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ ג וַעֲבַד יְהוֹאָשׁ דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמוֹהִי כְּמָא דְאַלְפֵיהּ יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא׃ ד לְחוֹד בָּמָתָא לָא גְּשָׁרָא עַד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא׃ ה וַאֲמַר יְהוֹאָשׁ לְכַהֲנַיָּא כֹּל כְּסַף קוּדְשַׁיָּא דְּמִתָּעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ כְּסַף תִּקְלַיָּא דְּעָבַר עַל מִנְיָן גַּבְרַיָּא כְּסַף פּוּרְקַן נַפְשָׁתָא דְּמִתַּן גְּבַר פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ אַף כָּל כְּסַף דְּמִתְנַדַּב גְּבַר בִּלְבֵּיהּ לְאַיְתָאָה לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ ו יִסְּבוּן לְהוֹן כַּהֲנַיָּא גְּבַר מִן מַכָּרֵיהּ וְאִינוּן יִתַּקְּפוּן יַת בִּדְקָא דְּבֵיתָא לְכָל אֲתַר דִּי יִשְׁתְּכַח תַּמָּן בִּדְקָא׃ ז וַהֲוָה בִּשְׁנַת עַסְרִין וּתְלָת שְׁנִין לְמַלְכָּא יְהוֹאָשׁ לָא תַקִּיפוּ כַּהֲנַיָּא יַת בִּדְקָא דְּבֵיתָא׃ ח וּקְרָא מַלְכָּא יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע כַּהֲנָא וּלְכַהֲנַיָּא וַאֲמַר לְהוֹן מָא דֵין לֵיתְכוֹן מְתַקְּפִין יַת בִּדְקָא דְּבֵיתָא וּכְעַן לָא תִּסְּבוּן כַּסְפָּא מִן מַכָּרֵיכוֹן אֲרֵי

וגו' : (ב) בית מלך . כן כתיב וקרי המלך ואחד הוא אלא שבכתוב חסרון הידיעה : (ג) כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן . לא כל ימיו כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני ה' כמו שכתוב בדברי הימים אלא פי' כל הימים אשר הורהו יהוידע הכהן כלומר כ"ז שיהוידע היה חי וכן כתוב בד"ה כל ימי יהוידע הכהן : (ה) כל כסף הקדשים . אומר בדברי הימים ויהי אחר כן היה עם לב יואש לחדש את בית ה' כי היה צריך חזוק כי שם אומר הטעם כי עתליהו המרשעת ובניה פרצו את בית האלהים לפיכך היה צריך חזוק כי לולי זה היה עדיין קיים הבנין כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יואש לא היה אלא מאה וחמשים וחמש שנה ובנין חזק כאותו בנין היה עומד יותר ויותר לולא שפרצוהו עתליהו ובניה הם שהיו לה מאיש אחר ולפי שעשו בו פירצות שם יואש על לבו לתקנם והיה צריך לקבץ קדשי ישראל שיקדישו שקלים או קדשי נדבות וההקדשות שהיו בבית ה' אומר בדברי הימים כי עתליהו ובני' עשו אותם לבעלים הרוב ומה שנשאר לא רצה יהואש להוציאו בבנין כדי שלא ישאר אוצר ה' ריק וחשב שיעשהו מקדשי החוץ ואמר לכהנים שיקבצו כל כסף המובא בית ה' וגם הכריז על השקלים שיביאו אותם כמו שאומר בדברי הימים ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא בית ה' משאת משה עבד האלהים ומשאת משה הוא כסף שקלים קראו משאת על שם כי תשא את ראש בני ישראל ושלשה כספים זכר הנה כסף עובר הוא מחצית השקל כמו שנאמר כל העובר על הפקודים איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדק הבית ובת"י הפסוק כל כסף קודשיא דמיתעל לבית מקדשא דה' וגו' כבעמוד וא"ת כיון שנתנו השקלים לבדק הבית ממה היה להם התמידים באותה שנה שהיו לוקחין אותן בכל שנה מתרומת השקלים ונראה כי נתרשלו מלהביא אותה תרומה אותן השנים שמלכה עתליהו והיה לבם ועבודתם לבעלים ולא לבית ה' ולא היו מעלים עולות תמיד כמו שאומר בדברי הימים והיו מעלים עולות תמיד בבית ה' כל ימי יהוידע נראה כי קודם לכן לא היו מעלים תמיד ומפני זה הוצרך יהואש להחזירם ולהעביר קול ולהביא משאת ה' והטובים שבהם שבו אל ה' בכל לבם הביאו מה שהם חייבין מהשנים שעברו והספיק לזה ולזה : (ו) איש מאת מכרו . כל איש ואיש מאת הכהנים יקח הכסף מאת ישראל המכיר אותו והרגיל אצלו שנותן לו מתנותיו ויקחו הכהנים מעט מעט כמו שבא לידם ויהיה עליהם לחזק את בדק הבית פירוש בדק הבית מקום השבר וההריסה ונקרא בדק לפי שצריך לבדקו ולעמוד עליו מה יצטרך : (ח) מדוע אינכם מחזקים . נראה שהיו הכהנים שומרים עד שיהיה הכסף רב בידם ואחר יחזקו את בדק הבית והמלך

(ג) כל ימיו אשר הורהו יהוידע . אבל משמת יהוידע אז באו שרי יהודה להשתחוות למלך ועשאוהו אלוה אמרו לו הנכנס לבית קדש הקדשים שעה אחת מסוכן למות ואתה נתחבאת בו שש שנים כדאי אתה להיות אלוה אז שמע המלך אליהם (בד"ה ב' כ"ד י"ז) : (ה) כסף עובר איש כסף נפשות ערכו . שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלים שבכל שנה הנאמר בו (שמות ל' י"ג וי"ד) כל העובר על הפקודים ואיש שיתנדב ערכת נפשו האומר ערכי עלי : כל כסף אשר יעלה וגו' . כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית : (ו) יקחו להם הכהנים . יהי' שלהם והם יקבלו עליהם לחזק את בדק הבית משלהם : מאת מכרו . מאת מכירו הרגיל אצלו: בדק . בקיעה וסדק החומה : (ח) ועתה אל תקחו כסף . עוד ואל תחזקו הבית משלכם : כי לבדק הבית תתנוהו . אם יפחות יפחות

רלבג

(ג) כל ימיו אשר הורהו וגו' . מגיד שכל מה שהיה מימיו אשר הורהו יהוידע הכהן עשה הישר בעיני ה' אך אחרי מות יהוידע לא עשה הישר בעיני ה' כמו שנזכר בספר ד"ה : (ה) כל כסף הקדשים אשר יובא בית ה' . הוא מחצית השקל לכל אחד ואחד שהיה משאת משה עבד האלהי' על ישראל במדבר כמו שנזכר בספר ד"ה : כסף עובר . הוא הכסף שאינו מוגבל בכל שנה ושנ' כמו ההקדשות והערכין שיהיה נודר איש כסף נפשות ערכו וכל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית ה' והם הנדרים אי זה נדרים שיהיו ומכללם ההקדשות שהם לבדק הבית : (ו) מאת מכרו . ר"ל מעת מיודעו: לכל אשר ימצא שם בדק . ר"ל לכל דבר שיצטרך לחזק הבית ולבדקו אם יחסר דבר מהראוי לו : (ח) כי לבדק הבית תתנהו . ר"ל

תולדות אהרן נפשות ערכו . מגלה כט :

יובא ה' ומל' בקריאה וסימ' וכל חטאת אשר יובא מדמה . במים יובא וטמא עד הערב . אשר יובא בית ה' כסף עובר . כסף אשם וכסף חטאות לא יובא : כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב : ערכו ג' בקריאה וסי' והבאת את השלחן וערכת את ערכו . איש כסף נפשות ערכו . ודבר גבורות וחין ערכו . א"ך : חזקו ד' דגשים בקריאה וסי' לבא המס שבעים בני ירבעל . לא חזקו הכהנים את בדק הבית . חזקו פניהם מסלע : וכל סביבתיה' חזקו בידיהם: ולכהנים ה' בקריא' וסי' ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולהכהנים : ולכהנים הלוים לא יכרת איש . ואחר הכינו להם ולכהנים ב' בפסוק . והמגנים לא ידעו אנא הלכו :

מצודת ציון

יב (ג) הורהו . למדו כמו את מי יורה דעה (ישעיה כח) : (ז) בדק . מקום השבר והרעוע יקרא בדק כי מהצורך לבדוק ולחפש אחריו כמו

מצודת דוד

את עתליה המיתו ולא היה עוד מי לעורר מלחמה : יב (ב) בשנת שבע . כי כשמלך יהוא הרג את אחזיה . ועתליה לא קבלה המלוכה עד שנה השניה ליהוא והומתה בשנה השבית והיא התחלת השביעית ליהוא ואז מלך יהואש : (ג) אשר הורהו . ר"ל כל הימים אשר למדו יהוידע אולם אחרי מות יהוידע ולא היה בעולם ללמדו הפחית דרכו כמ"ש בדברי הימים : (ד) רק הבמות . במות יחיד לשמים והאסור הוא משנבנה הבית : (ה) כסף עובר . בתחילת המקרא אמר כל כסף וכו' וחוזר ומפרש מה הן הכספים ואמר כסף עובר רצה לומר מחצית השקל שנאמר בו זה יתנו כל העובר על הפקודים (שמות ל') : איש וכו' . גם הכסף הבא מהאיש אשר יערוך נפש שדמיו קצובים בתורה ולפי רוב השנים אשר יעלה וכו' גם הכסף העולה על לב איש להביא בנדבה : (ו) יקחו להם . כל הכספים האלו יקחו הכהנים לעצמם כ"א מאת מכירו ומיודעו וחמור זה יחזק משלהם את בה"מ בכל מקום שימצא שם בדק : (ח) אל תקחו כסף . אל תקחו לעצמיכם אלא מיד גבוה לידכם

הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ׃ ט וַיֵּאֹתוּ הַכֹּהֲנִים ל' וחס'
לְבִלְתִּי קְחַת־כֶּסֶף מֵאֵת הָעָם
וּלְבִלְתִּי חַזֵּק אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ ד'
י וַיִּקַּח יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב
חֹר בְּדַלְתּוֹ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ ב'. ל'
בַּיָּמִין בְּבוֹא־אִישׁ בֵּית יְהוָה וְנָתְנוּ־ מימין ק' ח' מ"ל
שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־
הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃
יא וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן
וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל ל'. ב' מלהיו
וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא ל' וחס'
בֵית־יְהוָה׃ יב וְנָתְנוּ אֶת־
הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה ל' ידי ק'
הֻפְּקָדִים בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי המפקדים ק' ג'
הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה׃ ח' חס'
יג וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת ב'
עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק
בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא עַל־ ג'. ו' בסיפ'
הַבַּיִת לְחָזְקָה׃ יד אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית ל"ו
יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת ל'
חֲצֹצְרוֹת כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כֶסֶף מִן־ י"ח כליס'

לְבִדְקָא דְבֵיתָא תִּתְּנֻנֵיהּ׃ ט וְאִיתְפְּסוּ כַהֲנַיָּא בְּדִיל דְלָא לְמִסַּב כַּסְפָּא מִן עַמָּא וּבְדִיל דְלָא לְתַקָּפָא יָת בִּדְקָא דְבֵיתָא׃ י וּנְסֵיב יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא אֲרוֹנָא חַד וּנְקַב חוֹרָא בְּדַשֵּׁיהּ וִיהַב יָתֵיהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא מִמַּיְנָא בְּמֵיעַל גַּבְרָא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיָי וִיהֲבוּן תַּמָּן כַּהֲנַיָּא אֲמַרְכְּלַיָּא יָת כָּל כַּסְפָּא דְמִתָּעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיָי׃ יא וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ אֲרֵי סַגִּי כַסְפָּא בַּאֲרוֹנָא וּסְלִיק סַפְרָא דְמַלְכָּא וְכַהֲנָא רַבָּא וְצָרוּ וּמְנוֹ יָת כַּסְפָּא דְאִשְׁתְּכַח בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיָי׃ יב וִיהֲבוּן יָת כַּסְפָּא דִמְתַקַּם עַל יְדֵי עָבְדֵי עֲבִידְתָּא דִי מְמַנָּן עַל בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיָי וּמַפְּקִין לְנַגָּרֵי אָעַיָּא וּלְאַרְדִּיכְלַיָּא דְעָבְדִין בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיָי׃ יג וּלְאַרְגוּבְלַיָּא וּלְפַסָּלֵי אַבְנַיָּא וּלְמִזְבַּן אָעִין וְאַבְנִין פְּסִילָן לְתַקָּפָא יָת בִּדְקָא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיָי וּלְכֹל דִיפּוֹק עַל בֵּיתָא לְתַקָּפוּתֵיהּ׃ יד בְּרַם לָא מִתְּעֲבֵיד בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיָי קוּלִין דִכְסַף מְזַמְּרַיָּא וּמָאנֵי מְזַרְקַיָּא חֲצוֹצְרָתָא כָּל מָאנֵי דַהֲבָא וּמָאנֵי כַסְפָּא מִן כַּסְפָּא

כלי ז' דמטעין כלי בקריאה וסי' במסרה רבתא: כלי זהב ג' וסי' נמסר במטות :

תולדות אהרן ויקב חר . סנהד' נו לב מנחות לד : ויצורו . בתרא ט : אך לא יעשה . כתובות קו (שקלים ג) :

רשי

יפחות ואם יותיר יותיר : (י) אצל המזבח . בשירה : מימין בבוא איש . מימין ביאת האנשים : שומרי הסף . ספי העזרה הממונים על מפתחות העזרה שהרי תרגומו יונתן אמרכליא והאמרכלים שבעה היו לשבעה שערי העזרה בתוספתא דשקלי' : (יא) ויהי . מיום אל יום (תמיד) : כראותם כי רב הכסף בארון ויעל סופר המלך וגו' : (יב) ונתנו את הכסף המתכן . היו נותנין אותו הכסף המנוי לאחר שהוציא מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנין אותו על ידי הגזברין הממונים על עושי המלאכה : המתכן . לשון מנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה' י"ח) : המפקדי'. הממונים : ויוציאהו . לשון הוצאה לשכור חרשי העץ : ולבונים . הם הארדכלין חרשי האבן שחבריהם עושים על פיהם ראשי האומנות : (יג) ולגדרים . לבוני החומה תלמידי הארדכלין: ולחצבי האבן. מן ההר : (יד) ספות כסף

מזמרות

רדק

והמלך חשד אותם שהיו לוקחים הכסף לעצמם לפיכך אמר להם שלא יקחו הכסף לעצמם אלא מיד שיבא לידם יתנוהו לבדק הבית : (ט) ויאתו הכהנים . בזה ויישר בעיניהם שלא יקחוהו כלל כדי שלא יהיו נחשדים בזה הדבר וכיון שלא יקחו הם לא יהיה מוטל עליהם לחזק את הבית וזהו שאמר לבלתי חזק את בדק הבית לפיכך לקח יהוידע הארון ונתנו במבוא הבית שישימו אותו הכהנים שם תכף שיבא לידם : (י) ארון אחד . ארון איש אחד : בימין . כתיב מימין קרי והוא אחד בענין : שומרי הסף. שומרי כלי הבית סף הוא שם כלל לכלי השרת וי"ת אמרכליא והם הגזברים הגדולים אשר ממונים אחרים תחתיהם כמו שתרגם אונקלוס ונשיאי נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן ואמרכליא דממנא על רברבי ליואי : (יא) ויהי כראותם . יום יום כשהיו רואים' שהארון מלא היו מערים אותו ומשיבים אותו למקומו וכן כתוב בדברי הימים ויערו את הארון וישאוהו וישיבוהו אל מקומו כה עשו ליום ביום : ויצורו וימנו . היו מונין תחילה ואחר כך היו משימין אותו בצרורות כסף שהיה מטבע צרור לבדו ואשר לא היה מטבע צרור לבדו והיו נותנין הכסף המתוכן והוא שהיה עשוי מטבע היו נותנין אותו על ידי עושי המלאכה והיו מוציאין אותו לחרשים ואשר לא היה מטבע היו עושין אותו מטבע או צורפין אותו במטבע כי בהוצאה לא יוציא אדם אלא המטבע לשכר האומנין ולקנות עצים ואבנים ופי' המתוכן מתוקן בצורה שהיה נשלם בצורתו ותבניתו ויש לפרש ויצורו מענין צורה כי הכסף שלא היה מטבע עשו אותו מטבע : (יב) על יד . כן כתיב וקרי ידי ואחד הוא בענין : הפקדים . כן כתיב וקרי המופקדים והכתוב הוא תואר כמו חכם חכמים והקרי הוא מהפעלים ואחד הוא: לחרשי העץ. הם כורתי העצים בלבנון ועושין אותם במקצועות: ולבונים . שבונים העצים בבית : (יג) ולגודרים . הבונים קירות האבנים : ולחוצבי האבן . שחוצבין האבנים בהר : ולקנות עצים ואבני מחצב . היו להם פוסלים בלבנון ובהר והיו קונין גם כן מאחרים שהיו להם עצים כרותים ואבני מחצב כלומר אבנים חצובות מחצב שם בשקל משען וי"ת ולבונים ולארדכליא והם אומני האבן הגדולים אשר תחתיהם אומנים אחרים ותרגם ולגודריא ולארגובליא הם אומני האבן הגדולים בוני הקירות : (יד) אך לא יעשה בית ה' ספות כסף .

ובדברי

רלבג

ר"ל שתשימו הכסף ההוא במקום מוכן בו לבדק הבית : (ט) ויאותו הכהנים . ר"ל שהם לא רצו לקבל עליהם חזוק בדק הבית ויקבלו על זה הכסף מאת מכריהם אך היה נאות בעיניהם שלא יקחו הכסף ולא יהיה עליהם לחזק את בדק הבית : (י) ויקב חור בדלתו . הנה דרך החור היו משליכין שם הכסף והיה בדלת שהיא מכסה הארון כדי שלא יוכל אחד לקחת ממנו בזולת פתיחת הארון : שומרי הסף . הם שומרי כלי בית המקדש : (יא) ויצורו וימנו את הכסף . כבר נתבאר בספר ד"ה שכאשר היה הארון מלא היו מערים אותו ואח"כ היו נושאי' אותו ומשיבים אותו אל מקומו ובזה המקום באר שאחר שערו את הארון היו משימים את הכסף בצרורות והיו מונים . (יב) ונתנו את הכסף המתוכן . ר"ל הכסף הנמצא מענין מתכונת הלבנים : והיו נותנים אותו על ידי עושי המלאכה הממונים בית ה' והם יוציאו את הכסף לחרשי העץ והם האומנים הכורתים העצים בתמונה שירצו : ולבונים . והם העושים בית ה' כמו ההיכל והדביר . (יג) ולגודרים . והם העושים הקירות והגדר לחצר הגדולה והעזרה ולחוצבי האבן הם החוצבים אותם מן המחצב ואע"פ שהיו שוכרים חרשי עץ וחוצבי אבן הנה היו צריכים לקנות העצים כרותים ואבני מחצב נחצבים או בלתי נחצבים : (יד) אך לא יעשה בית ה' ספות כסף . הם כלים לקבל הדם או יין הנסכים ומה

שידמה

מצודת דוד

תנו אותו לבדק הבית ר"ל הכניסו באוצר בית ה' עד יהיה בהם די לחזק הבדק : (ט) ויאתו הכהני' . נתרצו והוטב הדבר בעיניהם לבלי קחת הכסף לעצמם ולבלי לחזק משלהם : (י) ויקב . עשה נקב נר בדלת הארון לזרוק דרך בו את הכסף אל הארון : בבוא איש וכו' . ר"ל בימין הבא אל הבית לא בימין היוצא : ונתנו שמה . מיד בבואו לידם נתנו בארון דרך החור אבל לא יוכלו להוציא מה זולת פתיחת הדלת : (יא) ויהי כראותם . בכל עת כשראו שיש בה הרבה כסף : והכהן הגדול . לא בעצמו כ"א פקידו בא ממקומו וכן מפורש בד"ה : ויצרו . עשו בהם צורת מטבע להוציאם בהוצאה ימנו מטבעות : (יב) עשי המלאכה . הם האומנים הגדולים הממונים בבית ה' ומתחת ידם בונים האומנים הפועלים כפי אשר יורו אותם ובדרז"ל נקראים ארדכלין : ויוציאהו. הם הוציאו את הכסף בשכר האומנים הפועלים : לחרשי העץ. הם כורתי העצים בתמונה הנרצה : ולבונים. הבונים העצים בקירות הבית : (יג) ולגדרים. הם הבונים קירות אבנים: ולחוצבי האבן. החוצבים את האבנים מן ההר : ואבני מחצב. אף שמכרו חוצבי אבן הוצרכו עוד לקנות אבנים חצובים : ולכל אשר יצא. לכל שאר הדברים הצריכים להוציא על הבית לחזק אותו : (יד) אך לא יעשה וגו'. מהכסף הזה לא עשו לצורך בית ה' ספות כסף וגו' ובד"ה נאמר

שגם

מצודת ציון

כמו מחזיקי בדקך (יחזקאל כז) : (ט) ויאותו . נתרצו כמו בזאת נאות לכם (בראשית לד) (י) ארון . ארגז : ויקב . עשה נקב ולתוספת ביאור אמר חור כי חור הוא נקב : שומרי הסף. שומרי מזוזות השערים כי סף הוא מזוזה וכן ת"י אמרכליא והאמרכלים היו שבעה לשבעה שערי העזרה : (יא) ויצורו . מל' צורה : וימנו . מל' מנין ומספר : (יב) המתכן. המנוי כמו מתכונת הלבנים (שמות ה) : על ידי . אל ידי : לחרשי . לאומני : (יג) ולחוצבי. לכורתי : (יד) ספות. שם כלים עשוים כצורת כדים כי ת"י קולין וכן וכדה על שכמה (בראשית כד) ת"א וקולתא : מזמרות. כלי זמר : מזרקות . ספלים לזרוק מהם דם הקרבנות :

ויחל

הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ טו כִּי־לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה׃ טז וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים׃ יז כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא בֵּית יְהוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ׃ יח אָז יַעֲלֶה חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַיִּלָּחֶם עַל־גַּת וַיִּלְכְּדָהּ וַיָּשֶׂם חֲזָאֵל פָּנָיו לַעֲלוֹת עַל־יְרוּשָׁלִָם׃ יט וַיִּקַּח יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֵת כָּל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר־הִקְדִּישׁוּ יְהוֹשָׁפָט וִיהוֹרָם וַאֲחַזְיָהוּ אֲבֹתָיו מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת־קֳדָשָׁיו וְאֵת כָּל־הַזָּהָב הַנִּמְצָא בְּאֹצְרוֹת בֵּית־יְהוָה וּבֵית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח לַחֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַיַּעַל מֵעַל יְרוּשָׁלִָם׃ כ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹאָשׁ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כא וַיָּקֻמוּ עֲבָדָיו וַיִּקְשְׁרוּ־קָשֶׁר וַיַּכּוּ אֶת־יוֹאָשׁ בֵּית מִלֹּא הַיֹּרֵד סִלָּא׃ כב וְיוֹזָכָר בֶּן־שִׁמְעָת וִיהוֹזָבָד בֶּן־שֹׁמֵר עֲבָדָיו הִכֻּהוּ וַיָּמֹת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ אֲמַצְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

ג' וחס'
ג'
ג' חסר וז' חס' כלים
ג'. ס'
ג'
י"ד וכל אורי' ויהושע דכוו' כמ"ג
ג' ואית קדשיו ודין
י"ג בטעם י"ג
י"זמ' לנסיפ'
ב' חס'
ס'

דְמִתַּעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ טו אֲרֵי לְעָבְדֵי עֲבִדְתָּא יְהֲבִין לֵיהּ וּמְתַקְפִין בֵּיהּ יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ טז וְלָא מְחַשְׁבִין עִם גֻבְרַיָא דִי יָהֲבִין יָת כַּסְפָּא עַל יְדֵיהוֹן לְמִתַּן לְעָבְדֵי עֲבִדְתָּא אֲרֵי בְהֵימְנוּתָא אִינוּן עָבְדִין׃ יז כְּסַף אֲשָׁמָא וּכְסַף חֶטְוָתָא לָא מִתְּעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְכַהֲנַיָא יְהֲבוּן לֵיהּ׃ יח בְּכֵן סְלֵיק חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וַאֲגִיחַ קְרָבָא עַל גַת וּכְבָשַׁהּ וְשַׁוִי חֲזָאֵל אַפּוֹהִי לְמִיסַק לִירוּשְׁלֵם׃ יט וּנְסִיב יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה יָת כָּל קוּדְשַׁיָא דִי אַקְדִישׁוּ יְהוֹשָׁפָט וִיהוֹרָם וַאֲחַזְיָהוּ אֲבָהָתוֹהִי מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְיָת קוּדְשׁוֹהִי וְיָת כָּל דַהֲבָא דְאִשְׁתְּכַח בְּאוֹצְרֵי בֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּבֵית גִנְזֵי מַלְכָּא וְשַׁדַר לַחֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וְאִסְתַּלַק מֵעַל יְרוּשְׁלֵם׃ כ וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יוֹאָשׁ וְכָל דַעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃ כא וְקָמוּ עַבְדוֹהִי וּמְרַדוּ מֵירְדָא וּמְחוֹ יָת יוֹאָשׁ בֵּית מְלוֹא דְנָחֵית לְסִלָּא׃ כב וְיוֹזָכָר בַּר שִׁמְעָת וִיהוֹזָבָד בַּר שֹׁמֵר עַבְדוֹהִי מְחוֹהִי וְקַטְלוּהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אֲמַצְיָה בְרֵיהּ

רדק

ובדברי הימים אומר ויעשו כלים לבית ה' כלי שרת ורז"ל הקשו אלה הפסוקי' ותרצו כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא הותירו והוא שאמר ובכלותם הביאו לפני המלך ויהוידע כי לפני כלות המלאכה לא היו עושים כלים כמו שאומר הנה אך לא יעשה בית ה' ספות כסף ר לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשתה המלאכה אך כאשר נעשתה המלאכה כמו שאומר שם ויעמידו בית האלהים על מתכונתו וגו' ובכלותם עשו הנותר כלי שרת: (טז) ולא יחשבו את האנשים. מכאן אמרו רז"ל שאין מחשבין עם גבאי צדקה כי כשממנין אנשים על הצדקה אנשים נאותין ומנין ואין מחשבין עמהם שאין חושדין בכשרין: כי באמונה הם עושים. ידוע היו כי אנשים נאמנים הי': (יז) כסף אשם. פירוש רז"ל המפריש מעות לחטאתו או לאשמו ולקח הבהמה לחטאת או לאשם והותיר מן המעות המותר לא יובא בית ה' לבדק הבית אלא לכהני' יהיה אותו הכסף והם לוקחין מהם עולות לקיץ המזבח אמרו זה מדרש דרש יהוידע הכהן אשם הוא לה' אשם הוא לכהן להביא כל דבר הבא ממותר חטאת ואשם ולקח בדמיו עולות הבשר לה' ועורות לכהנים: (יח) אז יעלה חזאל. בדברי הימים כתיב כי אחרי מות יהוידע עשה יהואש הרע בעיני ה' וגם הרגו זכריה בנו במצות המלך לפי שהיה מוכיחם ולתקופת השנה עלה עליו חיל ארם וגו' ושתי מלחמות היו וזו המלחמה שאמר הנה היתה ראשונה ובאמרו אז יעלה חזאל פירוש כשעשה הרע בעיני ה' אחרי מות יהוידע והביא עליהם האל מלך ארם ונלחם על גת ולכדה והיא היתה למלכי יהודה כי דוד לקחה מיד פלשתים: וישם חזאל פניו לעלות לירושלם. ולא עלה כי יהואש לקח קדשי בית ה' הכסף והזהב הנמצא באוצרות בית ה' ואע"פ שאמר כל הזהב לא ר"ל כלו אלא רובו שהרי בימי אמציה בנו לקח יהואש מלך ישראל הכסף והזהב הנמצאים בבית ה' ובאוצרות המלך אלא הרוב לקח ושלח לחזאל: (יט) ויעל מעל ירושלם. כלומר נמנע מלעלות ירושלם ואחר כך כשהרגו זכריה שהיה מוכיחם לתקופת השנה עלה חיל ארם ויבואו אל יהודה וירושלם וישחיתו כל השרים ורבים מהעם ואת יואש עשו שפטים ועזבו אותו בתחלואים רבים ואז קשרו עליו עבדיו והרגוהו בעון שהרג זכריה כמו שאומר שם בדמי בני יהוידע: (כא) בית מלוא היורד סלא. בית מלוא שם מקום וסלא שם מקום ובאמרו היורד סלא נראה כי בית מלא אחר היה ובד"ה אמר ויהרגוהו על מטתו וכן היה כי במלחמה הוכה כמו שאומר שם ואת יואש עשו שפטים ובלכתם ממנו כי עזבו אותו בתחלואים רבים וגו' ונשאוהו במטה להוליכו לישראל ובדרך הרגוהו עבדיו על מטתו: (כב) ויוזכר. בכ"ף וברי"ש ויהוזבד בבי"ת ובדל"ת והרבה נמצא בשנוי כזה בשמות בני אדם ובדברי הימים בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ויש בו דרש למה פירש שם אמותם ללמדך שנפרע ממנו הקב"ה ע"י אנשים כיוצא בו אחר יבואו עמונית ומואבית כפויי טובה שכפו בטובתו של אברהם אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכים להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפר בטובתו של יהוידע הכהן והרג את זכריהו בנו: בעיר דוד. ובדברי הימים ולא קברוהו בקברות המלכים כי שרי יהודה שחזקו את ידו ופתו אותו לעשות הרעות שעשה מתו במלחמה כמו שאמר שם והכירו העם כי מאת ה' היה כל זה שלקח נקמה מן השרים ומן יואש על הרעות שעשו לעבוד ע"ג ולהרוג זכריה ולפיכך עשו לו טעם זה הבזיון ולא נתנוהו שיקברוהו בקברות המלכים:

בשנת

רשי

מזמרות. והם כלי שיר: (טז) ולא יחשבו את האנשים. לא היו האמרכלין באין לחשבון עם האנשים הנזכרין אשר יתנו האמרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעשי המלאכה לפי שלא היו חשודים בעיניהם כי באמונה הם עושים: (יז) כסף אשם וכסף חטאות. המפריש מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמה ונותר מן המעות: לא יובא בית ה'. לבדק הבית: לכהנים יהיו. והם לוקחים מהם עולות קיץ למזבח הבשר לעולה והעורות שלהם כך שנינו בתמור' זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממותר חטאת וממותר אשם ילקח בהן עולות: (יח) אז יעלה חזאל. אחר מות יהוידע ועשה יואש את עצמו אלוה: (כא) בית מלא. באותו מקום: מלא. שם מקום: סלא. שם מקום: (כב) ויוזכר בן שמעת ויהוזבד בן שמר. כתוב (בדברי הימים ב' כ"ד כ"ו) שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ולמה פירשו הכתוב ללמד שנפרע ממנו הקב"ה ע"י אנשים כיוצא בו יבאו עמונים ומואבים כפויי טובה שכפו בטובתו של אברהם אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכי' להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפה בטובתו של יהוידע והרג את זכריהו בנו כמו שמפרש (בדברי הימים ב' כ"ד כ"ו) ומדרש זה בספרי:

ויתן

רלבג

שידמה להם: מזמרות. הם כלי זמר: מזרקות. בליכ"ש בלע"ז: חצוצרות. הם היו נעשות לתקוע על המזבחות כמו שזכרה

חטאות ג' מלאים בקריאה וסי' כסף אשם וכסף חטאות. כמה לי עונות. לקדשים ולחטאות: ובית המלך ג' בקריאה וסי' ויקח יואש מלך יהודה. שמעו זאת הכהנים. ויצא אסא כסף וזהב מאצרות בית ה' דד"ה:

תולדות אהרן פ' לשמי. שם: ולא יחשבו. בסרת ס: כסף אשם. בקלים ס:

מצודת דוד

מגם הכלים נעשו מן הכסף המובא ואמרו רז"ל בתחילת הבנין לא עשו כלי שרת ואחר שהשלימו והי' נותר עשו כלי שרת: (טז) ולא יחשבו. לא עשו חשבון עם האנשים אשר נתנו להם הכסף לשהם יתנו לעושי המלאכה הבונים והגודרים וגו': כי באמונה. ידוע היה שעשים באמונה ולכך נבחרו אלו מתחילה: (יז) כסף אשם וגו'. מי שהיה מפריש ממון לחטאתו או לאשמו וקנה הקרבן והותיר מן הממון הנה המותר הזה לא בא לבדק הבית כ"א לכהנים יהיו לקחת מהם עולות והיה הבשר כליל והעורות לכהנים כן דרז"ל: (יח) אז. בימי יהואש עלה חזאל וגו': (כא) היורד סלא.

העומדת

שזכרה התורה ואמר שלא יעשה מזה הכסף אלו הכלים וזולתם אבל יתנוהו לעושי המלאכה לחזק את בית ה'. ואולם התבאר בספר ד"ה שאחר שחזקו את בית ה' את הותיר היו עושין מהנשאר כלי שרת ולא היו מסכימין לעשות מהכסף כלי שרת אם לא נשאר אחר חזוק הבית: (טז) ולא יחשבו את האנשים. ר"ל שהאנשים הנותנים הכסף לעושי המלאכה לא יחשבו עמהם אם נתנוהו כולו לעושי מלאכה אם לא כי בודאי באמונה הם עושים כי הקדש מבדל בדילי אינשי מיניה: (יז) וכסף אשם וכסף חטאות. ר"ל שהאנשים המפרישים מעות להאשם או לחטאת והותירו הנה המותר לא יביאו בית ה' לחזק הבית אך יהיה לכהנים והנה היה הדין שיקנו מהם חטאות או אשמות וימכרו לצרכי חטאת ואשם אך תקנו חכמים שיהיה המותר לעולות הבשר לה' והעור לכהנים: (יח) אז יעלה חזאל מלך ארם. הנה זאת המלחמה היא זולת המלחמה הנזכרת בספר ד"ה כי בזאת המלחמה לא עלה לירושלם ובמלחמה הנזכרת שם בא אל יהודה וירושלם וידמה שבתחלת הענין כשעשה יואש הרע בעיני ה' אחרי מות יהוידע הכהן היתה זאת המלחמה והמלחמה הנזכרת בספר ד"ה היתה לתקופת השנה אחר שהרג זכריה בן יהוידע ואמר שם כי אז עזבוהו חיל ארם במחלוים גדולים ואז התקשרו עליו עבדיו והכוהו על מטתו ומת והנה זכר בזה המקום שכבר היה אז יואש בעיר שמה בית מלוא ולפי שהיה שם בית מלוא אחר זולת זה זכר שזה היה יורד אל סלא והנה היה שם מושכב על מטתו מפני המכות שהכוהו חיל ארם וזכר שכבר קברו אותו עם אבותיו בעיר דוד וזה ממה שלמדנו ממנו שלא קברוהו עם אבותיו בקברות המלכים וכן באר זה בדברי הימים וזכר שכבר מלך אמציה בנו תחתיו הנה זה באור מה שראינו לבארו בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום:

ואולם התועלות המגיעות ממנה: הא' והוא כולל הרבה מדברי אלו הספורים הוא להודיע כי ההליכה בדרכי ה' ימשכו הטובות וההפך למי שסר מאחרי הש"י ולזה ספר כי יהושפט עשה הישר בעיני ה' ובער יתר הקדש אשר נשאר בימי אסא אביו ונמשכו לו מההצלחות והטובות והוא שלא מרדו בו האדומיים ומרדו תכף אחרי מותו. ומה שקרה לו מהפחד והרע היה בהתחברו לרשע מלך הרשע ולזה היו עליו אימות מות במלחמת רמות גלעד ונשברו אניות בהתחברו עם מלך ישראל והתחתנו בו ולזאת הסבה גם כן ספר שאחזיהו בן אחאב מפני הפליגו לעשות הרע בעיני ה' ככל חטאת אחאב פשע מואב בו אחרי מות אחאב ונפל בעד השבכה בעלייתו אשר בשומרון וחלה מפני זה החלי אשר מת בו מפני שהיה דורש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחלי זה והלך בלא חמדה כי לא נשאר לו בן שימלוך תחתיו ולזה גם כן ספר מהנערים הקטנים שהיו מחרפים הנביא שכבר נענשו על זה בשילאו שני דובים מן היער ובקעו מהם ארבעים ושנים ולזה גם כן תמצא כי יהורם בן אחאב לא הפליג ברע כמו שהפליגו בו אביו ואמו והסיר את מצבת הבעל ואע"פ שדבק בחטאת ירבעם הנה מפני מה שמיעט מן הרע נתן הש"י שכרו שהאריך לו זמן הפורעניות עד שתים עשרה שנה ולא תמצא כן בבית ירבעם ובבית בעשא גם הגלית במלחמת מואב ושמרו הש"י מיד ארם במקומות אשר נחבאו שם לתפשו והיה זה פעמים רבות על יד נביאי הש"י ולזה ספר גם כן בגחזי כי בעבור שחלל כבוד הש"י לקחת כסף על המופת אשר עשה לנעמן ובעבור שלא הודה הענין לאלישע הנה נענש בשדבקה בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ולקיים זאת הכונה שזכרנו ספר גם כן חוזק הרעב שהיה בימי יהורם עד שאכלו בשר בניהם ועם כל זה לא שב מחטאת ירבעם אשר דבק בהם אבל היה מפליג יותר ברע שהיה מגזם להמית נביא ה' על דבר זה הרעב ולזה גם כן ספר המשח חזאל למלך על ארם אשר היה לקוץ מכאיב לישראל בעבור עברם את ברית הש"י כמו שאמר הש"י לאליהו וספר עם זה שכבר הודיע לו אלישע הרע שיעשה לישראל כי זה ממה שיישירו יותר לעשות להם אלו הרעות ולזאת הסבה גם כן ספר שיהורם בן יהושפט הלך בדרך בית אחאב ולזה נמשך לו מהרע שמרדו אדום בו ומרדה עיר לבנה וזכר בדברי הימים שכבר נהרגו בניו על יד הערבים ולא נשאר לו זולת אחזיה בנו הקטן וזה היה גמולו הראוי לו על המיתו אחיו כמו שנזכר שם ובסוף הענין נגפו ה' במעיו עד יצאו מעיו עם חליו וספר גם כן באחזיהו בנו הלך בדרך בית אחאב ולזה נהרג עם בית אחאב ולא מלך כי אם שנה ולזאת הסבה זכר איך סבב הש"י אשר לו נתכנו עלילות שיבא לבית אחאב ולאיזבל כדבר ה' אשר דבר על דבר חטאתיהם אשר הפליגו בהם והנה סבב הש"י שנלחם יורם עם חזאל ברמות גלעד והכוהו ארמים והלך מפני זה להתרפאות ביזרעאל ואנשי החיל נשארו ברמות גלעד לשמור העיר מפני חיל הארמי' והיה זה סבה אל שיתכן יותר שימשח הנביא את יהוא על ישראל ושיתקשר יהוא כנגד המלך וסבב הש"י כשראה הצופה שפעת יהוא שלח שם המלך רכב אחד וכן שני וכן שלישי עד שיהיה זה סבה אל שיצאו יהורם ואחזיהו לקראת יהוא ומצאוהו אצל חלקת נבות ומת שם יהורם כדבר ה'. גם הרג אחזיהו ובני אחיו שהיו ארבעים ושנים והיה זה סבה אל שירצו ממנו הזקנים והאומנים את בני המלך אשר בשמרון ושלחו לו ראשי בני אדניהם בדודים גם נהרגה איזבל ואכלו הכלבים את בשרה בחלק יזרעאל עד שכבר השמיד יהוא כל בית אחאב וכל גדוליו ומיודעיו וכהניו עד בלי השאיר לו שריד ואחרי כן השמיד כל נביאי הבעל וכל עובדיו וכל כהניו ולזה גם כן ספר שעתליה הרגה כל זרע המלוכה כי מבית אחאב היו וגם היא נהרגה בסוף באמצעות הסבות הראויות על ידי יהוידע ולזאת הסבה גם כן ספר כי מפני שעשה יהוא רצון הש"י באחאב נתן הש"י שכרו שיהיו לו בנים רבעים על כסא ישראל. ולזאת הסבה זכר כי מפני שלא שמר יהוא ללכת בתורת ה' אלהי ישראל והלך בדרך ירבעם הנה התחיל הש"י אז להכרית את ישראל על יד חזאל ולזה גם כן תמצא כי יואש בכל עת שהלך אחר הש"י כמו שהורהו יהוידע הכהן לא קרה לו רק טוב ואחר שעשה הרע בעיני ה' הגיע לו מן הרעות הרבה ולעמו עד שכבר השחיתוהו ארמים בתחלואים רבים וקשרו עליו עבדיו והרגוהו: הב' והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם לברוח מחברת רשעים ולזה ספר שלא הסכים יהושפט שילכו עבדי אחזיהו עם עבדיו באניות כי כבר קרה לו מחברתו נזק כמו שאמר הנביא ליהושפט לפי מה שנזכר בד"ה:

השלישי הוא להודיע איך היה חומל הש"י על ישראל מפני השגחתו על האבות ולזה תמצא שכאשר ראה הש"י עוצם סור ישראל מעליו עד שכבר היו דורשים מאלהי העמים אשר המה הבל ידיעת הדברים העתידים ועזבו את ה' ונביאיו לזה ראה הש"י שיבא אליהו להגיד למלאכי מלך שמרון כי בעבור שדרש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחליו ועזב נביאי ה' הנה לא ירד מהמטה אשר עלה שם כי מות ימות ולזאת הסבה גם כן סבב שיראו ישראל את ה' במה שאמר אליהו לשר החמשים וחמשיו כשחשב לתפשו בכח למיעוט האמנתו בש"י ובנביאים. אם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך והיה לו כן ולשר החמשים השני עד שבא השלישי והכיר לנביא מעלתו והתחנן לו שתיקר נפשו ונפש עבדיו אלה בעיניו לפי שכבר הגיע מזה זה התועלת אשר היה ראוי שיהיה זה כלי אל שישובו ישראל לטוב הנה תמצא ביהורם בן אחאב שעשה זה הענין בו רושם עד שמיעט הרבה מהחטאים שהיה חוטא בהם אחאב: הד' הוא להודיע שראוי לכל אדם שיהיה מפחד ממה שראוי שיפחד ממנו ולא יסמוך על הנס הלא תראה כי גם הנביא אליהו עם עוצם מעלתו בחדוש המופתים היה ירא מלבוא למלך אחזיהו ליעד לו זה היעוד הרע עד שהבטיחו הש"י שלא יירא מפניו: הה' הוא להודיע עוצם מעלת אליהו והפלא שהיה בענינו והוא שכבר העלה אותו הש"י בסערה גבוה מאד שנעלם מכל אדם והסתירהו הש"י מבני אדם עד עת קץ כי לו נגזר ארך חיים נפלא על דרך המופת והראיה שלא מת בהעלותו הסערה השמים אחר זה בא מכתב אליהו ליורם בן יהושפט אשר הורה. בלי ספק היותו אז חי כמו שבארנו במה שקדם: הו' הוא להודיע כי לא יעשה ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ולזה תמצא שהדברים העתידים יודעו לנביאים קודם חדושם ואע"פ שיהיה חדושם על דרך המופת הלא תראה כי הלקח אליהו מעל ראש אלישע ביום ההוא היה ידוע לבני הנביאים אשר בבית אל ובירחו ולאלישע אע"פ שהיה חדושו על דרך המופת וכן גם כן תמצא שהודיע הש"י לאברהם את דבר המופתים אשר יעשה בהוציאו זרעו מעבודתם ולזה אמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כי אלו המופתים היו כלי אל שיאמין אברהם בירושת הארץ כמו שבארנו שם: הז' הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי להקדים לאדם הידיעה בדבר מצער טרם הגיעו כי די לו בצער שיקרה לו ממנו בהגיעתו לא שיקדים להצטער קודם זה אלא אם יגיע מההודעה תועלת מה ולזה תמצא כי מפני שלא היה מדעת אליהו שיגיע תועלת לאלישע מהודעתו אותו כי ה' לוקח אותו מעמו היה מעלים ממנו זה לשערו שכבר יצטער מאד אלישע מזה וכאשר ראה שהגיע העת שלא יוכל להעלים הענין ממנו מפני עוצם דבקות אלישע בחברתו עד שלא רצה להפרד ממנו כלל רצה לתת לו מה שישאל כדי שיסור צערו בהפרדו ממנו לפי מה שאפשר והנה נתן לו הנביא שאלתו על דרך המופת בשבקש מהש"י שיהיה לו לאלישע כן והוא שיהיה לו ברוחו פי שנים על כל בני הנביאים אשר למדו לפניו והנה מה שנתן לו האות בזה שאם יראה אותו לוקח מאתו יהי לו כן אינו שיהיה זה הענין סבה אל היות נאצל מן הרוח אשר עליו לאלישע זה השיעור הנפלא אבל היה זה אות לו בהגיעו שכבר נתנה לו המתנה ששאל מאליהו וזה ממה שראוי שישמח בו אחר הפרד אליהו ממנו ואחשוב כי אליהו היה יודע שלא יעזוב אלישע חברתו אבל עשה זה לנסות לבבו אם רב חשקו כל כך בהשגת השלמות שלא יתרצה בשום ענין להניח אליהו וכזה תמצא שעשה אליהו לאלישע בתחלה כשהשליך אדרתו עליו והיה אלישע רוצה לידבק בו תכף הנה אמר לו אליהו לבחון ענינו לך שוב כי מה עשיתי לך ומפני ראותו רב החשק בחברת אליהו נודע לו שכבר השיג מחכמתו יותר הרבה ממה שהשיגו ממנו שאר תלמידיו: הח' הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם שיחשוק מאד בחברת הטובים הלא תראה המעלה שזכה בה אלישע מפני חשקו בחברת אליהו זה החשק הנפלא עד שלא רצה להפרד ממנו כלל עד שלקחו ה' מאתו:

התשיעי הוא להודיע ענין הנפלאות העצומות שבאו בזה הספור כי באמונת הנפלאות יתקיימו הפנות התוריות ולזה ספר שכבר הכה אליהו באדרתו מי הירדן ונחצו הנה והנה ושכבר עשה זה גם כן אלישע ולזה גם כן ספר שכבר רפא אלישע מי יריחו שהיו רעים וממיתים בשמם במקום המוצא מעט מלח אשר לא היה בטבע המלח שיתקן המים אבל הוא מקלקל אותם ולזה ג"כ ספר שתכף שקלל אלישע הנערים הקטנים שחרפו אותו יצאו שנים דובים מן היער ובקעו מהנערים ההם ארבעים ושנים וזה עשאו אלישע לתועלת שיכירו ישראל זה וישובו אל ה' כי רובם היו עובדים ע"ג בזמנו ולזאת הסבה גם כן ספר המופת שעשה אלישע כשלא היה מים לשלשת המלכים ויהיו יראי' שימותו בצמא ובאו להם המים על דרך המופת שעשה אלישע שבאו מים נמלא מהם הנחל ההוא מזולת שיראו רוח ידחם שם ולא גשם יתחדשו ממנו כמו שיעד להם והיה מעצם המופת בזה שהיה כלי להפיל מלך מואב ביד המלכים ההם בזה האופן הנפלא שזכר וזה שהם ראו מנגד את המים אדומים כדם וחשבו שהחרב נחרבו המלכים ויצאו כדמות אנשי' הולכים לקחת שלל והיה זה סבה אל שנעשה למואב כל הרע הנפלא שיעד אלישע ולזה ג"כ זכר מופת השמן שלא היה שם אלישע אבל כל עוד שהיתה האשה יוצקת היה מתחדש על דרך שפע שמן באסוך ההוא עד שמלאת כל הכלים שיכלה

שיכלה לקבץ אליה ולזה ג"כ זכר המופת שעשה לשונמית שלא היה לה בן והיה אישה זקן והיה מפני זה יותר רחוק שתתעבר והנה אלישע כשידע יעד אותה בזה הטוב שבעת חיה היא חובקת בן על צד הסב' הגמול לה על הטוב שהטיבה לו והיה לה בן ולזה ספר שהוא החיה בנה אחר שמת ולזה גם כן ספר שהסיר שהיה בו מות מפני פקועות השדה ששמו בו הנה עשה אלישע על דרך המופת שהסיר הרע ממנו בהשליכו קמח אל הסיר אשר אין לו רושם בהסרת זה הרוע ולזה ספר שהלחם שהיה מעט מאד לתת לפני מאה איש אכלו ושבעו ממנו והותירו כמו שייעד אלישע להם ולזה ספר מה שרפא צרעת נעמן באמר לו שירחץ במי הירדן שבע פעמים ותשוב בשרו אליו וטהר והיה לו כן ולזאת הסבה גם כן ספר שדבקה צרעת נעמן בגחזי ובבניו תכף שקללהו הנביא בזאת הקללה ולזה גם כן ספר שהברזל שנפל מן העץ תוך הירדן הנה התך אלישע עץ בצורת יד הגרזן במקום שנכנס שם ותכף שהשליך אלישע העץ אל המים נכנס על דרך המופת בנקב הברזל והציף הברזל על המים ולזה גם כן ספר מה שראה אלישע לנערו סוסי אש ורכב אש ומה שהכה בסנורים על דרך המופת הגוי כלו הבא אליו עד שהוליכם תוך שומרון והם לא הרגישו ולזה ג"כ ספר מה שהשמיע הש"י את מחנה ארם על דרך המופת קול רכב קול סוס קול חיל כבד בדרך שנסו כלם ברגליהם ועזבו כל המחנה כאשר היא והיה זה סבה שיהיה סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון בעת שייעד להם אלישע ונתקיים גם כן מה שאמר לשליש אשר המלך נשען על ידו שכבר יראה בעיניו ומשם לא יאכל : הי' הוא להודיע שאין תלמידי חכמים הולכים בלא דברי תורה וחכמה ולזה אמר ויהי הם הולכים הלוך ודבר כי בוודאי לא היו דבריהם דברי הבאי אבל מרוב תשוקת אלישע ללמוד מאליהו היו מדברים בסודות התורה והחכמה והנבואה : הי"א הוא להודיע כי חייב אדם לקרוע על רבו כשמת הלא תראה כי אלישע קרע בגדיו בהלקח אליהו מאתו ואע"פ שלא מת כי היה ענינו לו כאלו מת שלא יוכל להשיג ממנו אחר זה שום דבר חכמה : הי"ב הוא להודיע שהקורע בגדיו על אבל רבו אינו מאחה לעולם שנ' ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים ולא היה צריך לומר לשני' קרעים אחר שאמר ויקרעם כי לכל הפחות יהיו שנים קרעים אך הרצון בו שתמיד הם נראים שנים קרעים :

הי"ג הוא להודיע שהוא ראוי שלא לומר את שאינו נשמע ולזה תמצא כי בני הנביאים כאשר שאלו את אלישע אם ישלחו חמשים איש בני חיל לבקש את אליהו איפה נשאו רוח ה' היה המונע ממנו שלא ישלחו וכאשר הפצירו בו מאד והכיר שאין דעתם להמנע מזה לא רצה לחלוק על כונתם ואמר להם שישלחו בגנ' שהיו יכולים להכיר ממנה שאין דעתו שישלחו והיה להם בזה התגלות ג"כ שלא עשו כנגד מצות הנביא ולזה אמר להם בסוף הלא אמרתי לכם אל תלכו : הי"ד הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לבזות החכמים והשלמים הלא תראה מה שקרה להנערי' שבזו את אלישע שמתו מהם ארבעים ושנים : הט"ו הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיתדבק לחכמים וישרתם כי בשירות אותם ילמד הרבה מחכמתם מצד היותו תמיד אצלם ושמעו כל דבריהם ולזה ספר כי כאשר שאל יהושפט היש פה נביא לה' ענוהו פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ללמד כי מפני שמירת אותו ושמשו היה ראוי שיקנה מהשלמות אשר לאליהו הרבה ולזה ענה יהושפט ג"כ יש אותו דבר ה' : הט"ז הוא להודיע עוצם תשוקת הנביאים להוכיח החוטאים כראוי עד שכבר תמצא שאע"פ שחלק מן הכבוד הרבה מלך ישראל לאלישע עד שכבר ירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום ולא הסכימו לשלח לקרוא לו הנה עם כל זה ענהו הנביא קשה ואמר לו שילך אל נביאי הבעל והאשרה ולא ישאל ממנו דבר אחר שכבר סר מאחרי ה' ללכת בחטאת ירבעם וכל זה היה מהנביא להועיל ליהורם שאם ישוב אל ה' אולי ינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לו וכאשר ראה שלא היה אז עת תוכחת כי הם בסכנה עצומה הראה לו שהוא מואס אותו מפני רוע מעשיו ואמר כי לולא פני יהושפט הוא נושא לא יביט אליו ולא יראנו אך לכבוד יהושפט שעשה הישר בעיני ה' יעשה שאלתו וזה כלו להועיל ליהורם כמו שזכרנו : הי"ז הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל שלם שימאס הרעים ויסור מחברתם ומהבטת ראיית פניהם פן ימשכוהו לרוע דרכיהם ולזה אמר לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך : הי"ח הוא במדות והוא להודיע שראוי להרחיק מדת הכעס כי הכעס מכבה אור השכל הלא תראה כי מפני כעס אלישע על מלך ישראל לא שרתה עליו שכינה עד שהסיר הכעס בנגון המנגן לפניו :

הי"ט הוא להודיע כי הנביאים אף על פי שהם שלוחים בעשיית הש"י המופתים על ידם לא ישתדלו להיטיב בזה האופן כי אם לטובים ולזה תמצא שהאשה שצעקה לפניו כי הנושה בא לקחת את שני ילדיה לו לעבדים אמרה לו שכבר ידע כי אבי הילדים היה ירא את ה' כי אם היה מאשר סרו מאחרי ה' לא היה מתעורר אלישע להיטיב לה בזה האופן הנפלא : הכ' הוא במדות והוא להודיע שמדות הנדיבות משובחת הלא תראה מה שקרה לשונמית מפני נדיבותיה שהחזיקה באלישע לאכל לחם ושאלה ממנו שיסור שמה תמיד מדי עברו ואחרי שנתבאר לה שהוא איש האלהים קדוש הלקה לו מהכבוד יותר כראוי לו כי זה היה סבה אל שיהיה לה בן והחיהו אלישע ושלא ימותו ברעב כי הודיע לה שכבר קרא הש"י אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ולזה נתן לה עצה שתלך לגור באשר יאות לה לגור שם עד עבור הרעב : הכ"א להודיע שהוא ראוי למקבל שישתדל לשלם גמול הראוי למטיב ולזה תמצא שספר שכבר חקר אלישע מה לעשות לשונמית מן הטוב' על מה שהטיבה לו ולרצותו להשיב לה גמול גדול שאל מה לעשות לה והשתדל על כל פנים לעשות לה דבר גדול יהיה לה גמול גדול וראוי על הטוב שהטיבה לו :

הכ"ב הוא להודיע שאין ראוי לשלם לדבר עם האשה אם לא יביאהו לזה הכרח אבל ראוי להרחק ממנה לפי מה שאפשר ולזה ספר שכאשר רצה אלישע לדעת אי זה גמול יתכן לו להשיב לה לא דבר אליה הוא בעצמו אבל אמר לגחזי שיקרא לה והוא יאמר אליה אלה הדברים עד אשר ראה אלישע שלא היה לו דרך להשיב לה גמול אם לא בדרך המופת אז קרא לה ועמדה בפתח כדי שתשמע ייעוד הנביא מפי הנביא : הכ"ג הוא להודיע שאין התכלית בבני' שישמח אדם בהם בהיותו אבל הוא לקיום המין שישאר לאדם בהם זכר ולזה ספר שכבר אמרה השונמית לאלישע כשייעד לה שעל דרך המופת תהיה חובקת בן כעת חיה שלא יכזב בה לתת לה טוב שאינו טוב כי אם לא יהיה אין לה הפך בזה הטוב להבלות אותה ר"ל לתת לה שלוה ברווחה שיש לה בן ולזה אמרה לו הלא אמרתי לא תשלה אותי : הכ"ד הוא להודיע כי המועדים והימים טובים מכוונים לעבוד בהם הש"י ולהשתדל בהשגות קנין השלמות לפי היכולת ולזה ספר שכבר אמר אישה לשונמית מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת למדנו בזה שבכמו אלו הימים ראוי ללכת אל החכמים ללמוד מהם : הכ"ה הוא להודיע שהצריך לדבר שלא הנפש ראוי שיתעסק בו במהירות נפלא לפי מה שאפשר ולזה ספר דבר מהירות השונמית ללכת לאלישע ושם התנפלה לפניו והחזיקה ברגליו כדי שידרש הנביא לבקשתה לא רצתה להגיד לו בברור על מה באה לכבוד הנביא כי ידעה שהוא ידע זה ברוה"ק אות' וגם לא הסתפקה במה שאמר הנביא לגחזי כי ידעה שמה אינו ראוי שיעשה זה על ידו ולזה נשבעה שלא תעזבהו כי רצתה לשלם לבה התפלה בלי שום ספק : הכ"ו הוא להודיע שאין ראוי שיפתח אדם פיו לרע הלא תראה מה שספר מהשונמית שאמרה לאישה שלום כששאל לה על מה ועל מה היא הולכת וכזה אמרה לגחזי : הכ"ז הוא להודיע שראוי לנביאים לפרסם עוצם גבורת הש"י לגויי הארצות לעשות להם מופת אף על פי שאינם ראויים לו ולזה תמצא שכבר התעורר אלישע לרפאות נעמן מצרעתו למען ידע כי יש נביא בישראל כי בזה תועלת להיישירם לעבודת הש"י וכן מצאנו זה התועלת בברור בתפלת שלמה כמו שבארנו שם : הכ"ח הוא להודיע שאין ראוי לנביא לקחת שכר על מה שיעשהו מן המופתים כי בזה יבא להאמין כי הוא הפועל בזה המופת ויסור מפני זה התועלת אשר נתחדש בעבורו והוא שיכירו מעלות הש"י וגבורתו וישובו לאמונתו ולזה תמצא שלא רצה אלישע לקחת מנחה מנעמן אחר שרפא אותו מצרעתו וגם קלל גחזי כשקבל ממנו כסף על זה והנה תמצא כי מפני שראה נעמן שלא רצה אלישע לקבל דבר מנעמן על זה להורות שלא היה הוא הפועל בזה אך הש"י התנדב נעמן שלא יעבוד כי אם לה' : הכ"ט הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיכפור העון אך יהיה מודה ועוזב ולזה תמצא שלא קלל אלישע גחזי בגנותו אותו אע"פ שהוא יודע שעשה זה החטא אך קללו אחר שכפר עונו ואולי כפירת העון היה אשר שיקה אלישע לתקן את אשר עות : הל' במדות והוא להודיע שהוא ראוי שכאשר נפלו קצת אויבי האומה בידם שייטיבו להם כדי שיהיו שלוים עמהם כראותם נדיבתם שנפלו בידם חמלו עליהם והיטיבו להם וכ"ש שראוי לעשות זה בהיות אויבי האומה יותר חזקים מהם : הל"א הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מכחיש ובלתי מאמין מה שייעדו הנביאים הלא תראה מה שקרה לשליש מפני היותו מכחיש שיהיה מה שאמר אלישע לבוא למחרת היום ההוא סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון והוא שכבר ראה זה בעיניו ומשם לא אכל כמו שאמר הנביא לו וזה היה עונש הראוי לו שהוא ראה אמות דברי הנבואה ההיא ולא נהנה בטוב שהגיע ממנה : הל"ב הוא במשפטים התוריים והוא להודיע שהדר בחצר חבירו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר ולזה תמצא במה שספר שצעקה השונמית אל המלך על ביתה ועל שדה שהיו מחזיקים בהם אחרים שכבר צוה המלך להשיב לה את כל אשר לה ואת כל תבואות השדה מיום עזבה את הארץ ולא אמר להשיב לה שכירות ביתה : הל"ג הוא להודיע שאין ראוי גם לנביא לסמוך על הנס ולזה צוה אלישע לנביא שיביא חדר בחדר יהוא בן יהושפט בן נמשי למשחו למלך על ישראל כדי שלא יודע סודו פן יהרגנו מלך ישראל וכן תמצא שעשה אחיה לירבעם ושמואל הנביא לדוד ר"ל שלקחו להם דרך כדי להעלים סודם ועניינם : הל"ד הוא להודיע שאין עושין שררה בממון באחד לבד ולזה תמצא שכאשר היה הכסף בארון לחזק את בדק הבית שמוהו שם הכהנים שומרי הסף לא אחד לבד גם בהוציאם הכסף מהארון היה שם סופר המלך והכהן הגדול לא אחד לבד גם בתתם הכסף אחר זה נתנוהו על ידי עושי המלאכה והם הוציאוהו יחד לא אחד לבד : הל"ה הוא ללמד שהדברים העצמיים בבית המקדש ראוי שיקדמו לדברים המשרתים להם לפי שהם מכוונים בעצמם וכז' הספר' לעמוד על סודות המלאכה ולזה ספר שבדק הבית היה קודם עשיית הכלים המשרתים שאינם מכוונים בעצמם כמו הספות והמזמרות והמזרקים והחצוצרות ומה שידמה להם מכלי הכסף והזהב : הל"ו הוא להודיע שאין מחשבין עם הממונים על ההקדשות והדומה להם כי באמונה הם עושים להיות דבר ההקדש חמור להם ולזה אמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים וכן הענין בגבאי צדקה לפי מה שאחשוב : הל"ז הוא להודיע שמותר חטאת לחטאת ומותר אשם לאשם שאם היה מותרם לאיזה דבר שירצו הבעלים לא היה לכהנים וכבר אמר כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית ה' לכהנים יהיו ולמדנו מאמרו לכהנים יהיו שדמי אלו הכספים מתחלף ולזה לא יתערבו זה עם זה אמנם יהיה כשיהיה מותר אשם לאשם ומותר חטאת לחטאת כמו שיראה היותו מצד עצם הענין :

נשלם

רשי

(ה) ויתן ה' לישראל מושיע. את יואש בן יהואחז שנאמר בו שלש פעמים תכה את ארם: (י) בשנת שלשים ושבע וגו'. מקרא זה מוכחש משני צדדין ולא מצאתי לו מתקן שהיה לו לומר שלשים ותשע שהרי עמד אביו בשנת עשרים ושלש ליואש ומלך שבע עשרה שנה נמצא שמת בשנת שלשים ותשע ליואש ועוד הא אמור למטה בענין ובשנת שתי' ליואש בן יהואחז מלך ישראל מלך אמציה בן יואש מלך יהוד' נמצא שעמד יואש בן יהואחז בשנת ארבעים

רדק

(א) בשנת עשרים ושלש. היה לו לומר בשנת עשרים ואחת שהרי בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וכ"ז ואחת הרי כ"ח וכ"ח שנה מלך יהוא א"כ בנו מלך בשנת כ"א ליואש מלך יהודה נאמר כי מה שאמר בשנת שבע ליהוא מלך יהואש ר"ל בתחלת שבע ובשנת כ"ג ליואש ר"ל בתחילת כ"ג: (ה) ויתן ה' לישראל מושיע. הוא יהואש בן יהואחז כי כל ימי יהואחז לחץ אותם מלך ארם: (ו) אשר החטי את ישראל בה הלך. חסר אל"ף וכמוהו וה' חפץ דכאו החלי: גם האשרה. כי לא כרת אותה יהוא אלא הבעלים הוא שהשמיד: (ז) כי לא השאיר ליהואחז. אינו טעם לדבק אליו אלא למה שאמר למעלה כי לחץ אותם מלך ארם: (י) בשנת שלשים ושבע. היה לו לומר בשנת שלשים ותשע שהרי בתחילת שנת עשרים ושלש ליהואש מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא ומלך שבע עשרה שנה הנה כלו לו י"ז בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה ונראה כי מלך יהואש בחיי יהואחז אביו שני שנים וזה שאמר ויתן ה' לישראל מושיע והמושיע הוא יהואש ואחרי שחלה יהואחז את פני ה' ואמר וישמע אליו ה' היאך ידע ששמע אליו ה' אם לא

יג א בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה
לְיוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ
יְהוֹאָחָז בֶּן־יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל
בְּשֹׁמְרוֹן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃
ב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ אַחַר
חַטֹּאת יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא
אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא־סָר מִמֶּנָּה׃ ג וַיִּחַר־
אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנֵם בְּיַד ׀ חֲזָאֵל
מֶלֶךְ־אֲרָם וּבְיַד בֶּן־הֲדַד בֶּן־חֲזָאֵל
כָּל־הַיָּמִים׃ ד וַיְחַל יְהוֹאָחָז אֶת־פְּנֵי
יְהוָה וַיִּשְׁמַע אֵלָיו יְהוָה כִּי רָאָה אֶת־
לַחַץ יִשְׂרָאֵל כִּי־לָחַץ אֹתָם מֶלֶךְ אֲרָם׃
ה וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ וַיֵּצְאוּ
מִתַּחַת יַד־אֲרָם וַיֵּשְׁבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּאָהֳלֵיהֶם כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ו אַךְ
לֹא־סָרוּ מֵחַטֹּאת בֵּית־יָרָבְעָם אֲשֶׁר־
הֶחֱטִי אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּהּ הָלָךְ וְגַם
הָאֲשֵׁרָה עָמְדָה בְּשֹׁמְרוֹן׃ ז כִּי לֹא
הִשְׁאִיר לִיהוֹאָחָז עָם כִּי אִם־חֲמִשִּׁים
פָּרָשִׁים וַעֲשָׂרָה רֶכֶב וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים
רַגְלִי כִּי אִבְּדָם מֶלֶךְ אֲרָם וַיְשִׂמֵם
כֶּעָפָר לָדֻשׁ׃ ח וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹאָחָז
וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וַיִּשְׁכַּב יְהוֹאָחָז
עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ
יוֹאָשׁ בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃
י בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְיוֹאָשׁ

ג' סימן
ו' חס'
ד'
ח'
ו' חס'
החטיא ק'
ד'
י"ו קמץ
ג' רפ'
י"ו

תְּחוֹתוֹהִי׃ א בִּשְׁנַת
עַסְרִין וּתְלַת שְׁנִין לְיוֹאָשׁ
בַּר אֲחַזְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא
דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ יְהוֹאָחָז
בַּר יֵהוּא עַל יִשְׂרָאֵל
בְּשֹׁמְרוֹן שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין׃
ב וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲזַל
בָּתַר חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט
דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל לָא סְטָא
מִנְהוֹן׃ ג וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּיְיָ
בְּיִשְׂרָאֵל וּמַסְרִינוּן בְּיַד חֲזָאֵל
מַלְכָּא דַאֲרָם וּבְיַד בַּר
הֲדַד בַּר חֲזָאֵל כָּל
יוֹמַיָּא׃ ד וְצַלִּי יְהוֹאָחָז
קֳדָם יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ
אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דּוֹחֲקָא
דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי דְחַק יַתְהוֹן
מַלְכָּא דַאֲרָם׃ ה וִיהַב יְיָ
לְיִשְׂרָאֵל פָּרִיק וּנְפַקוּ
מִתְּחוֹת יַד אֱנָשׁ אֲרָם
וִיתִיבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּקִרְוֵיהוֹן כְּמֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ ו בְּרַם לָא סָטוּ
מֵחוֹבֵי יָרָבְעָם דְּחַיֵּיב יַת
יִשְׂרָאֵל בְּהוֹן אֲזָלוּ וְאַף
אֲשֵׁירְתָא קָמַת בְּשֹׁמְרוֹן׃
ז אֲרֵי לָא אַשְׁאַר לִיהוֹאָחָז
עַם אֱלָהֵין חַמְשִׁין פָּרָשִׁין
וַעֲסַר רְתִיכִין וַעֲסַרָא אַלְפִין
גְּבַר רִגְלִין אֲרֵי אַבְדִינוּן
מַלְכָּא דַאֲרָם וְשַׁוִּינוּן
כְּעַפְרָא לְדָיִשׁ׃ ח וּשְׁאַר
פִּתְגָּמֵי יְהוֹאָחָז וְכָל דַּעֲבַד
וּגְבוּרְתֵיהּ הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וּשְׁכִיב
יְהוֹאָחָז עִם אֲבָהָתוֹהִי וְקַבְרוּהִי בְּשֹׁמְרוֹן וּמְלַךְ יוֹאָשׁ בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ י בִּשְׁנַת תְּלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין

רלבג

(א) בשנת עשרים ושלש שנה ליואש עד סוף הספר: בשנת עשרים ושלש. ידוע כי שש שנים נחבא יואש ואלו השש שנים מלך יהוא קודם מלוך יואש ולזה יתבאר כי בראש שנת עשרים ושלש ליואש מלך אחזיהו: (ד) ויחל יהואחז את פני ה' אף על פי שלא היה יהואחז ראוי שתשמע תפלתו הנה שמע הש"י אליו מפני ראותו את לחץ ישראל שלחץ אותם מלך ארם כי לולא שמעו תפלתו היו כלים עשרת השבטי' ותופר ברי' הש"י עם השבטים בעבור האבות ואולם אמרנו בריתו עם השבטים כי כבר התבאר בתורה שלא יכלה אחד מהם כמו שבארנו שם ואחשוב כי שמע הש"י תפלתו לשמור ישראל שלא יכר להם חזאל בזה האופן הנפלא שהיה משחי' בהם והיה זה בחייו אך עם כל זה לחץ אותם כל ימי חייו כמו שנזכר אחר זה והקי' להם מושיע מיד אחרי מות יהואחז והוא יואש בנו כמו שנזכר אחר זה ואחר יצאו מתחת יד ארם וישבו ישראל באהליה' כתמול שלשום אך לא סרו ישראל מחטאת בית ירבעם ובה הלך יהואחז וגם האשרה עמדה עדיין בשמרון שלא בער אותן יהואחז והנה עם כל זה שמע ה' תפלת יהואחז להקל מהלחץ אשר היה לוחץ אותם חזאל בימיו ולתת לישראל אחרי יהואחז מושיע מיד מלך ארם והוא יואש מפני שברוב הלחץ שהיה לוחץ אותם חזאל היו ישראל כלים בקלות כמו שזכרנו והוצרך הש"י בעבור בריתו עם האבות שירחם עליהם כמו שנזכר אחר זה וזה כי לא השאיר חזאל ליהואחז עם כי אם חמשי' פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים איש רגלי כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש: (י) בשנת שלשים ושבע שנה. כבר קדם כי בהיות יואש מלך יהודה בראש שנת עשרים ושלש למלכו אז מלך יהואחז והוא מלך שבע עשרה שנה מקוטעים משתי קצותיהן והם יתכן שיהיו בפחות משש עשרה שנה ולזה יחוייב שנבין אמרו בשנת שלשים ושבע שנה אחר עבור ליואש שלשים ושבע שנה והיתה שנת שלשים ושמנה לו בלתי

חטאת ו' חס' וסימן נמסר בסדר נשא: ויחל ד' בקריא' וסימן ויחל משה את פני. ויחל איש האלהים. ויחל יהואחז את פני ה' דמלכים. ההמת המיתהו: בתמל ח' בקריא' וסימן וירא יעקב את פני לבן. ראה אנכי את פני אביכם: לא תאספון לתת תבן לעם. ויכו שטרי בני ישראל. על כל גדותיו. אך רחוק יהיה ביניכם וביניו. כי אם אשה עצרה לנו. וישבו בני ישראל באהליהם: שלשום כל נביאים מלאים במ"ד חסרים וסימן בשמואל ב' סימן ג' וכל אורייתא דכוו' במ"ב מלאים וסי' וירא יעקב את פני. פן ירדף: הלוא י"ז מלאים בסיפ' וסימ' נמסר לעיל בסיפ' חלק א' סימן ב"ב:

מצודת ציון

יג (ד) ויחל. ויתפלל: לחץ. דחק: (ה) שלשום. יום השלישי שלפני היום: (ז) לדוש. מל' דישה וכתישה:
ירה

מצודת דוד

שעומדת בדרך היורד אל סלא: יג (א) בשנת עשרים ושלש. כי יהואש מלך בתחלת שבע ליהוא ויהוא מת בסוף כ"ח למלכו והוא כ"ב ליהואש ונתחלה השנה הבאה מלך יהואחז א"כ היא כ"ג ליהואש: שבע עשרה שנה. ומקוטעות היו: (ג) כל הימים. כל ימי יהואחז: (ד) כי ראה וגו'. ולולי זאת לא היתה תפלתו כדאי להתקבל: (ה) מושיע. יהואש בנו היה המושיע כמו שזכר אח"ז בימי מלכות יהואחז שהחילה התשועה: (ו) אך לא סרו. חוזר על המקרא שלפניו לומר אף בהילה יהואחז את פני ה' אך לא סרו הוא ועמו מחטאת בית ירבעם והיה התפלה עם אחיזת העון: (ז) כי לא השאיר. כי בעבור זה לא השאיר ארם ליהואחז עם וגו': כעפר לדוש. כעפר הנידש ברגלי אדם: (ח) וגבורתו. בהלחמו ביתר העמים זולת ארם: (י) בשנת שלשים ושבע. כי יהואש מלך ישראל מלך בחיי אביו ב' שנים לפי שבאה על ידו תשועה כמו שכתוב למעלה לזה המליכו בחייו שתי שנים והלא יהואחז מלך בכ"ג ליואש מלך יהודה וימי מלכותו י"ז שנים מקוטעות וכלו א"כ בל"ט ליואש מלך יהודה והלא יהואש מלך ישראל מלך בחיי אביו ב' שנים הרי
מלך

רדק

לא החלה התשועה בימיו אלא מלמד שהחלה התשועה בימיו אך לא על ידו אלא ע"י בנו ואולי על ידי נביא המליכו בחייו שאמר לו כי על ידי בנו תהיה התשועה ובעבור שיראה תחלה הישועה המליכו בחייו : (יב) ויתר דברי יואש . למה הזכיר הנה סוף מלכות יואש והלא עתיד לזכור עדיין את אשר עשה ואחר כן ויתר דברי יהואש אלא סמך תחלת מלכות בנו לתחלת מלכותו ואמר וירבעם ישב על כסאו להודיע כי בימיו המליכו כמו שמלך הוא בחיי אביו אולי הרגיש בבנים אחרים שהיו לו שיחלקו עליו לפיכך טרם מותו הושיבו על כסאו וזהו שאמר ירבעם ישב על כסאו ולא אמר וימלוך ירבעם בנו תחתיו כמו שאמר בשאר המלכים אלא כיון שאמר בלשון זה נראה כי בנו ישב על כסאו לפני מותו ובסדר עולם אומר ירבעם מלך בחיי אביו שנה שנאמר וירבעם ישב על כסאו : (יד) ואלישע חלה . כבר כתבנו למעלה מה שדרשו בפסוק זה כי שלשה חלאים חלה אלישע ומזה החולי השלישי מת : (טז) ידיו על ידי המלך . לחזק לבו להאמין בסימן החצים : (יז) ויאמר פתח החלון . כבר אמר לו טרם שירכיב ידו על הקשת או אמר פתח לאחד מן העומדים שם : קדמה . לפי שארם היה למזרח ארץ ישראל כמו שכתוב ארם מקדם והחץ הראשון הוא שיורה דרך החלון אבל האחרים הכה בהם בארץ ואמר אלישע בהורותו החץ זה החץ יהיה תשועה שיושיע ישראל ובאיזה עת יפול החץ שתהיה תשועה ממנו לישראל בארם יפול החץ זהו שאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם : באפק עד כלה . אפק הוא מערי יהודה ואע"פ שהיה גם כן אפק בנחלת בני אשר זה היה לבני יהודה כמו שפירש למעלה בדבר אחאב והוא המקום שנלחמו בו ישראל עם מלך ארם בימי אחאב והכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי

תולדות אהרן את חליו . סוטה מז מציעא פז סנהד' קז :

לְיוֹאָשׁ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה מְלַךְ יְהוֹאָשׁ בַּר
יְהוֹאָחָז עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן
שִׁית עַסְרֵי שְׁנִין׃ יא וַעֲבַד
דְבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא
מִכָּל חוֹבֵי יָרׇבְעָם בַּר נְבָט
דְחַיֵּב יַת יִשְׂרָאֵל בְּהוֹן אֲזַל׃
יב וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יוֹאָשׁ וְכָל
דַעֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ דַאֲגִיחַ
עִם אֲמַצְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא
דְבֵית יְהוּדָה הֲלָא אִינוּן
כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי
יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
יג וּשְׁכִיב יוֹאָשׁ עִם אֲבָהָתוֹהִי
וְיָרׇבְעָם יְתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ
וְאִתְקְבַר יוֹאָשׁ בְּשֹׁמְרוֹן
עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
יד וֶאֱלִישָׁע מְרַע יַת מַרְעֵיהּ
דִימוּת בֵּיהּ וּנְחַת לְוָתֵיהּ
יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
וּבְכָא עַל אַפּוֹהִי וַאֲמַר רַבִּי
רַבִּי דְטַב לֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל
בִּצְלוֹתֵיהּ מֵרְתִיכִין
וּמִפָּרְשִׁין׃ טו וַאֲמַר לֵיהּ
אֱלִישָׁע סַב קַשְׁתָּא וְגִרְרַיָא
וּנְסֵיב לְוָתֵיהּ קַשְׁתָּא
וְגִרְרַיָא׃ טז וַאֲמַר לְמַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל אַחֵית יְדָךְ עַל
קַשְׁתָּא וְאַחֵית יְדֵיהּ וְשַׁוִּי
אֱלִישָׁע יְדוֹהִי עַל יְדֵי
מַלְכָּא׃ יז וַאֲמַר פְּתַח
כַּוָּן לְמַדִינְחָא וּפְתַח וַאֲמַר
אֱלִישָׁע שְׁדֵי וּשְׁדָא וַאֲמַר הָדֵין גִירָא יִתְעֲבֵיד לָנָא פּוּרְקָנָא מִן קֳדָם יְיָ וְהָדֵין
גִירָא יִתְעֲבֵיד לָנָא נִצְחָנָא בֶּאֱנָשׁ אֲרָם וְתִמְחֵי יַת אֱנָשׁ אֲרָם בַּאֲפֵק עַד
דִישְׁתֵּיצוּן׃ יח וַאֲמַר סַב גִרְרַיָא וּנְסֵיב וַאֲמַר לְמַלְכָּא

ל' מֶ֣לֶךְ יְהוּדָ֗ה מָ֠לַךְ יְהוֹאָ֨שׁ בֶּן־יְהוֹאָחָ֧ז
עַל־יִשְׂרָאֵ֛ל בְּשֹׁמְר֖וֹן שֵׁ֥שׁ עֶשְׂרֵ֖ה
ד' שָׁנָֽה׃ יא וַיַּעֲשֶׂ֥ה הָרַ֖ע בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה לֹ֣א
כ' בסיפרא דירבעם בן יואש ידיו ו' ב' ס"פ סָ֗ר מִֽכׇּל־חַטֹּ֞אות יָרׇבְעָ֧ם בֶּן־נְבָ֛ט
אֲשֶׁר־הֶחֱטִ֥יא אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל בָּ֥הּ הָלָֽךְ׃
ה' בטעם יב וְיֶ֨תֶר דִּבְרֵ֤י יוֹאָשׁ֙ וְכׇל־אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֔ה
י"ב וּגְב֣וּרָת֔וֹ אֲשֶׁ֣ר נִלְחַ֔ם עִ֖ם אֲמַצְיָ֣ה
מֶֽלֶךְ־יְהוּדָ֑ה הֲלֹא־הֵ֣ם כְּתוּבִ֗ים עַל־
סֵ֛פֶר דִּבְרֵ֥י הַיָּמִ֖ים לְמַלְכֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
יג וַיִּשְׁכַּ֤ב יוֹאָשׁ֙ עִם־אֲבֹתָ֔יו וְיָרׇבְעָ֖ם
כ' ט"ו פתח וה' קמץ יָשַׁ֣ב עַל־כִּסְא֑וֹ וַיִּקָּבֵ֤ר יוֹאָשׁ֙ בְּשֹׁ֣מְר֔וֹן
עִ֖ם מַלְכֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
יד וֶֽאֱלִישָׁע֙ חָלָ֣ה אֶת־חׇלְי֔וֹ אֲשֶׁ֥ר יָמ֖וּת
י"ו בסיפרא בּ֑וֹ וַיֵּ֨רֶד אֵלָ֜יו יוֹאָ֣שׁ מֶֽלֶךְ־יִשְׂרָאֵ֗ל
כ' וַיֵּ֤בְךְּ עַל־פָּנָיו֙ וַיֹּאמַ֔ר אָבִ֣י ׀ אָבִ֔י רֶ֥כֶב
יִשְׂרָאֵ֖ל וּפָרָשָֽׁיו׃ טו וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ אֱלִישָׁ֔ע
קַ֥ח קֶ֖שֶׁת וְחִצִּ֑ים וַיִּקַּ֥ח אֵלָ֛יו קֶ֖שֶׁת
וְחִצִּֽים׃ טז וַיֹּ֣אמֶר ׀ לְמֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֗ל
הַרְכֵּ֤ב יָֽדְךָ֙ עַל־הַקֶּ֔שֶׁת וַיַּרְכֵּ֖ב יָד֑וֹ
וַיָּ֧שֶׂם אֱלִישָׁ֛ע יָדָ֖יו עַל־יְדֵ֥י הַמֶּֽלֶךְ׃
ד' יז וַיֹּ֗אמֶר פְּתַ֛ח הַחַלּ֖וֹן קֵ֣דְמָה וַיִּפְתָּ֑ח
ג' כתי' ס"א וַיֹּ֨אמֶר אֱלִישָׁ֥ע יְרֵה֮ וַיּוֹר֒ וַיֹּ֡אמֶר חֵץ־
תְּשׁוּעָ֨ה לַיהוָ֜ה וְחֵ֤ץ־תְּשׁוּעָה֙ בַאֲרָ֔ם
ה' כטע' מלרע ב' י' בליש' וְהִכִּיתָ֧ אֶת־אֲרָ֛ם בַּאֲפֵ֖ק עַד־כַּלֵּֽה׃
יח וַיֹּ֛אמֶר קַ֥ח הַחִצִּ֖ים וַיִּקָּ֑ח וַיֹּ֣אמֶר לְמֶֽלֶךְ־

רשי

ארבעי' של יואש שהיתה שנה אחרונה לו ובשנה שנייה ליואש בן יואחז מלך אמציה ואף כי תאמר שמלך אמציה בשנת מות אביו וקרא הכתוב שנת שתים ליואש למדת שלא מלך יואש מלך ישראל עד שנת שלשים ותשע של יואש מלך יהודה : (יג) וירבעם ישב על כסאו . בנו היה . ויש לתמוה למה נכתבו כאן שני מקראות הללו שהרי עוד לפנינו הוא מספר והולך בדברי יואש וחוזר וכותב ויתר דברי יואש וגו' וישכב יואש עם אבותיו וגו' ואומר אני שלא נכתבו אלא להפסיק שלא לסמוך מיתת אלישע למקרא של עבודת כוכבים לומר ויעש הרע וגו' ואלישע חלה וגו' : (יז) פתח החלון קדמה . מול ארץ ארם שהם במזרח כמה שנאמר ארם מקדם (ישעיה ט' י"ב) : ירה ויור . שדי ושדא : ויאמר חץ תשועה וגו' . אלישע אמר החץ הזה יהיה סי' תשועה לישראל : באפק . שם העיר . ויאמר

רלבג

בלתי שלימה וזה יתכן שיהיה פחות משש עשרה שנה מעט ונדמה שהתחלת שנת מלכי בית יהוא היא זולת התחלת שנת מלכי בית דוד ובזה האופן היתה השנה ראשונה ליהואחז קטועה וגם האחרונה ובזה יתישר זה המספר וכבר בארנו במה שקדם שלפעמים ירצה בזה שאלה השנים עברו שלמות למלכותו ולפעמים ירצה שהוא בזאת השנה : (יד) אבי אבי רכב ישראל ופרשיו . כי הוא גבורת ישראל וכחם בו ינצחו מלחמותיהם בתפלותיו שיתן להם בדבר ה' : (טז) וישם אלישע ידיו על ידי המלך . להעיר כי ידיו תהיינה במלחמותיו על דרך המופת וההשגחה הפרטית בעבור הנביא והנה היו אלו המופתים אחר מותו כמו שנמשך מופת המן גם אחרי מות משה וכמו שהחיה השם יתברך האיש שנגע בעצמות אלישע בעבור כבודו אחר מותו : (יז) ויאמר פתח החלון קדמה . הנה היה זה רמז להכאת ארם כי הם היו מזרחיים להם : ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' . העיר אותו כי נצחו זה שקנה מידי אלישע ינצח במלחמת ארם וזה החץ שירה עתה הוא סימן לזה ואמר שיכם

ויעשה ד' וסי' נמסר בסיפ' חלק א' סימן י"ו . סימן יהואחז אחר חטאת . יהוא בן נמשי . מנחם בן גדי לא סר מעל חטאת . פקח לא סר מן חטאת . יהואש בן יהואחז . ירבעם בן יואש מכל חטאת ושארא מחטאות : פתח ד' בקריאה וסי' ויאמר פתח החלון קדמה . פתח לבנון דלתיך . פתח פיך לאלם . פתח פיך שפט צדק : והכית ה' מלרע וסימ' נמסר בסדר שפטים ובשמואל חלק א' סימן ט"ו ולעיל בסיפר' חלק ב' סי׳ן ט' : כלה י' בליש' וסי' אקים אל עלי . והכית את ארם באפק . אז הכית את ארם . וישליכו לארון . ובכלות כל זאת . מקרב חיקך כלה . כלה בחמה ב' בו . הלא תאנף בנו עד כלה . לכלא

מצודת ציון

(יז) ירה ויור . ענין השלכת חצים : ויתן

מצודת דוד

מלך בל"ז ליואש מלך יהודה : שש עשרה שנה . מספר השנים ההם מלך אחרי מות אביו :(יב) ויתר וגו' . אף שאה"ז יספר עוד ממעשה יואש ואף שתי המקראות האלו אמורים שם ואולי לפי שרמז עליו בקרא שיהי' מושיע לישראל מיד ארם וסמכה לספורי אביו כי בא בתפלתו ואף התחילה בימי מלכותו ולזה רצה להזכיר כל מעשיו בקצרה עד אחר מותו וחוזר שוב לפרש מעשיו בארוכה ועד אחר מותו : (יד) אשר ימות בו . אשר היה מעומד למות מחלי זה : אבי אבי וגו' . רבי רבי שעזר ישראל בתפלתו כרכב ופרשים : (טז) הרכב . הנח ידך על הקשת ותפוש בו : (יז) קדמה . אל מול ארם היושב מקדם כמ"ש ארם מקדם (ישעיה ט') : ירה . השלך החצים מהקשת : ויור . שמע לו וירה : ויאמר . בעת שירה אמר הנביא חץ תשועה וכו' ר"ל ע"י החץ יהיה תשועה המיוחדת לה' לבוא מאתו ובאיזה עת יפול החץ שיהיה ע"י תשועה לישראל בארם יפול החץ : באפק . במקום אפק תכה אותם

רש״י

(יט) ויאמר להכות חמש או שש פעמים. היה לך: אז. אם כך עשית הכית את ארם חמש או שש פעמים שהרי לסימן תשועה הרכבתי ידיך על הקשת: (כ) יבאו בארץ. היו רגילין לבא ולשלול בארץ: בא שנה. במיעל שתא בתשובת השנה בעוד הארץ מליאה דשאים ויש מאכל לבהמתם דרך חיילות לצאת

רד״ק

רגלי ביום אחד ונאמר לאלישע בנבואה כי באותו מקום שהיתה אז התשועה תהיה עוד התשועה לישראל במלחמת ארם ואמר לו אלישע עד כלה כי כן נאמר לו בנבואה אם יורה המלך החצים פעמים רבות והיה סבור אלישע כי לא יעמוד מלירות החצים עד שיאמר לו עמוד ומפני זה קצף עליו אלישע כאשר עמד: (יט) להכות חמש. אם עלה בלבך להכו׳ חמש או שש פעמים אז הכית ארם עד כלה: (כ) וימת אלישע. בסדר עולם היא שנה עשירית ליואש מכאן אתה מחשב כמה שנים פרנס אלישע לישראל משנת י״ט ליהושפט עד עכשיו יותר מששים שנה ולא ידעתי מאין היה לו כי בשנה העשירית ליואש מת אבל נראה כי בתחילת מלכותו מת כי אז התחילה התשועה שהרי מעת שחלה יהואחז אביו את פני ה׳ שמע ה׳ את תפלתו: וגדודי מואב. כיון שמת אלישע התחיל הפורענות לבא התחילו גדודי מואב לבא שעל ידו נושעו ישראל מיד מואב ועשו ישראל בהם רעה גדולה כמו שכתוב למעלה ומשמת הוא התחילו לבא בארץ: בא שנה. כתרגומו במיעל שתא ואפשר שתהיה האל״ף תמורת ה״א הנקבה והוא כמו בה שנה כלומר באותה שנה עצמה שמת אלישע באו גדודי מואב בארץ וכמוהו על כן גבהא קומתו באל״ף במקום ה״א הנקבה וכן בה ברוב גלוליו בה״א במקום אל״ף: (כא) וישליכו את האיש. מרוב חפזם מפחד הגדוד השליכוהו בקבר אלישע כלומר במערת אלישע שנקבר בה ולא היה להם אלא לפתוח פי המערה ולהשליכו בתוכה והיה נקל להם לעשות זה מלחפור קבר לאיש ופירוש ויהי הם קוברים איש רוצים לקברו מתעסקים בקבורתו וכיון שפתחו פי המערה השליכוהו שם ונתגלגל האיש עד שנגע בעצמות אלישע וזהו וילך ויגע האיש בעצמות אלישע: ויחי ויקם על רגליו. מרז״ל כי חיה והוליד בנים והטעם שחיה לקיים ברכת אליהו שנתן לו פי שנים ברוחו ואליהו החיה מת אחד והוא החיה שנים אחד בחייו בן השונמית ואחד במותו זה האיש ואמרו כי הוליד בן והאיש הזה היה שלום בן תקות והוא מגדולי הדור והיה עושה צדקות בכל יום ומה צדקות היה עושה היה ממלא את החמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות הצדקות שעשה שרתה רוח הקדש על אשתו שנאמר אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקות וכשמת גמלו כל ישראל עמו חסד ויצאו עמו לקברו וראו הגדוד והשליכו האיש בקבר אלישע ויגע בעצמות אלישע ויחי ואחר כן הוליד את חנמאל שנאמר הנה חנמאל בן דודך וכן אמר בתרגומו של תוספתא דין היא שלום בן תקות והוליד ית חנמאל בתריה ומהם אמרו שלא חיה אלא שלא יקבר עם אלישע הצדיק והאיש הזה היה רשע הקב״ה אל תאסוף עם חטאים נפשי ודקדקו ויקם על רגליו על רגליו עמד ואל ביתו לא הלך א״כ לא חיה אלא כדי שלא יהיה נקבר אצל אלישע וכאשר יצא מן המערה מת ונקבר במקום אחר וברכת פי שנים נתקיימה כשרפא צרעת נעמן כי המצורע חשוב כמת: (א) בשנת שתים

רלב״ג

שיכם באפק עד כלה רצה לומר שתהיה המלחמה באפק כי משם יתכן לו יותר לנצחם וכבר זכרנו שהש״י כשיעשה המופתים יעשה באופן אשר בו יהיה בהם יותר מעט מן הזרות: (יח) הך ארצה. הנה היו שם חצים רבים וחשב הנביא שיכה בכלם לארץ כיון שאמר לו קח החצים ומפני זה אמר לו שיכה את ארם באפק עד כלה אך יואש הכה שלש פעמים ועמד מלהכות עוד וקצף עליו איש האלהים כי הוא מיעט הטובה שהיה נותן לו על ארם: (כ) וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה. הנה בא באל״ף כמו בה בה״א בחלוף ה״א באל״ף כי הם מתחלפות או יהיה הרצון בזה שבא אלישע אל קבר זה שנה ועם כל זה נעשה זה המופת לכבוד אלישע שלא יקבר רשע אצל צדיק והנה זכר שתכף שקברו אלישע התחילו גדודי מואב לבא בארץ להצר לישראל כי בימי אלישע נכנעו כמו שקדם: (כא) ויחי ויקם על רגליו. תחיה שלימה עד שכבר קם על רגליו לא כמו שהיה הענין בבן השונמית שהיתה תחייתו מעט מעט אך זה שב תכף לכחו לעמוד על רגליו. או אפשר שיהיה הרצון בזה שכבר היה לקום על רגליו לא ללכת ביתו לעניננו הראשון אך היה זה להוציאו מהקבר ההוא לכבוד אלישע: (כב) לחץ את ישראל בימי יהואחז. ידמה שתכף שמת סר לחצו מישראל והנה הושיעם ה׳ על יד יואש

שנאה

יִשְׂרָאֵל הַךְ־אַרְצָה וַיַּךְ שָׁלֹשׁ־פְּעָמִים וַיַּעֲמֹד׃ יט וַיִּקְצֹף עָלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְהַכּוֹת חָמֵשׁ אוֹ־שֵׁשׁ פְּעָמִים אָז הִכִּיתָ אֶת־אֲרָם עַד־כַּלֵּה וְעַתָּה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים תַּכֶּה אֶת־אֲרָם׃

כ וַיָּמָת אֱלִישָׁע וַיִּקְבְּרֻהוּ וּגְדוּדֵי מוֹאָב יָבֹאוּ בָאָרֶץ בָּא שָׁנָה׃ כא וַיְהִי הֵם ׀ קֹבְרִים אִישׁ וְהִנֵּה רָאוּ אֶת־הַגְּדוּד וַיַּשְׁלִיכוּ אֶת־הָאִישׁ בְּקֶבֶר אֱלִישָׁע וַיֵּלֶךְ וַיִּגַּע הָאִישׁ בְּעַצְמוֹת אֱלִישָׁע וַיְחִי וַיָּקָם עַל־רַגְלָיו׃

כב וַחֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם לָחַץ אֶת־יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי יְהוֹאָחָז׃ כג וַיָּחָן יְהוָה אֹתָם וַיְרַחֲמֵם וַיִּפֶן אֲלֵיהֶם לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְלֹא אָבָה הַשְׁחִיתָם וְלֹא־הִשְׁלִיכָם מֵעַל־פָּנָיו עַד־עָתָּה׃ כד וַיָּמָת חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם וַיִּמְלֹךְ בֶּן־הֲדַד בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ כה וַיָּשָׁב יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז וַיִּקַּח אֶת־הֶעָרִים מִיַּד בֶּן־הֲדַד בֶּן־חֲזָאֵל אֲשֶׁר לָקַח מִיַּד יְהוֹאָחָז אָבִיו בַּמִּלְחָמָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים הִכָּהוּ יוֹאָשׁ וַיָּשֶׁב אֶת־עָרֵי יִשְׂרָאֵל׃

יד א בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְיוֹאָשׁ בֶּן־יוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ

ל׳ · י׳ כלישנא · ל׳ · פ׳ בטעם · ד׳ מ״ל וכל כתובי׳ דכוו׳ במ״א הס׳ וישלכו את תורתך · ב׳ · ל׳ · כ׳ לך ואספת ג״ד · ב׳ · ד׳ · כל סיפרא יהואש במ״ו יואש · כ״ס · ד׳

דישראל מחי לארעא ומחא תלת זמנין ופסק: יט ורגיז עלוהי נביא דיי ואמר הוה חזי לך למימחי חמש או שית זמנין בכן פון מחיתא ית אנש ארם עד שיציותא וכען תלת זמנין תמחי ית אנש ארם: כ ומית אלישע וקברוהי ומשריית מואב עלת בארעא במיעל שתא: כא והוה עד דאינון קברין גברא והא חזו ית משריתא ורמו ית גברא בקברא דאלישע ואזל וקריב גברא בגרמי דאלישע וחיא וקם על רגלוהי: כב וחזאל מלכא דארם דחק ית ישראל כל יומי יהואחז: כג וחס יי עליהון ורחם עליהון ואתפני במימריה לאוטבא להון בדיל קימיה דעם אברהם יצחק ויעקב ולא אבה לחבלותהון ולא אגלינון מארע בית שכינתיה עד כען: כד ומית חזאל מלכא דארם ומלך בר הדד בריה תחותוהי: כה ותב יהואש בר יהואחז ונסיב ית קירויא מיד בר הדד בר חזאל די נסיב מן יהואחז אבוהי בקרבא תלת זמנין מחהי יואש ואתיב ית קירוי ישראל: א בשנת תרתין ליואש בר יהואחז מלכא דישראל

הפשע בהר׳ כתיב א׳: ויעקב י״ד בקריאה וסימ׳ במסר׳ רבת׳: עד עתה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר ראה ובשמואל ב׳ סימן י״ט:

תולדות אהרן פס׳ קוברים. סנהד׳ מז חולין ז׳: וחזאל. שבת כה: ויחן. שם (סנהד׳ כז):

מצודת ציון

(כג) ויחן. מל׳ חנינה וחמלה: ולא אבה. ענין רצה: על

מצודת דוד

עד אבלם: (יח) הך ארצה. השלך עם הקשת את החצים לארץ: ויעמוד. פסק מלהשליך עוד: (יט) להכות חמש וכו׳. היה לך להכות חמש וכו׳ ואז היית מכלה את ארם: (כ) יבואו בארץ. היו רגילין לבוא בארץ. לשלול שלל: בא שנה. תרגום יונתן במיעל שתא ר״ל בתחילת השנה בעוד הארץ מלאה דשאים למאכל בהמתם: (כא) ויהי הם. ר״ל פעם אחת כשהיו קוברין איש אחד ראו גדוד מואב בא: בקבר. סמוך להקבר: וילך ויגע. כאשר השליכוהו התגלגל עד הקבר ונגע בעצמות אלישע: ויחי. המת ההוא וזהו על כי לא רצה אלישע שישכב אצלו: (כג) עד עתה. ר״ל עד עולם כי כל הקורא במקרא הזה כ״א בזמנו אומר עד עתה: (כד) וימת חזאל. בכדי לבוא תשועה לישראל מת חזאל ומלך בן הדד ובימיו נושעו: יד (א) בשנת שתים

אֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃
ב בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם אִמּוֹ יְהוֹעַדִּין מִן־יְרוּשָׁלָםִ׃
ג וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְּדָוִד אָבִיו כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה יוֹאָשׁ אָבִיו עָשָׂה׃
ד רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃
ה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר חָזְקָה הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ וַיַּךְ אֶת־עֲבָדָיו הַמַּכִּים אֶת־הַמֶּלֶךְ אָבִיו׃
ו וְאֶת־בְּנֵי הַמַּכִּים לֹא הֵמִית כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת־מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת כִּי אִם־אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יָמוּת׃
ז הוּא־הִכָּה אֶת־אֱדוֹם בְּגֵי־הַמֶּלַח עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְתָפַשׂ אֶת־הַסֶּלַע בַּמִּלְחָמָה וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ יָקְתְאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
ח אָז שָׁלַח אֲמַצְיָה מַלְאָכִים אֶל־יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז בֶּן־יֵהוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לְכָה נִתְרָאֶה פָנִים׃
ט וַיִּשְׁלַח יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר הַחוֹחַ אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן שָׁלַח אֶל־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן לֵאמֹר תְּנָה־אֶת־בִּתְּךָ לִבְנִי לְאִשָּׁה וַתַּעֲבֹר חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וַתִּרְמֹס אֶת־הַחוֹחַ׃

י״ו בסיפרא
ד׳
יהועדן ק׳
י״ו ג׳ דסמי׳
י״ו דסמי׳
ג׳
כ׳
יומת ק׳
ט׳ כתיב יו״ד מלח ק׳
כ׳ חבן בעזל ג׳וח׳ ויקתאל
ט׳
כ׳

מְלַךְ אֲמַצְיָה בַּר יוֹאָשׁ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃
ב בַּר עֶסְרִין וְחַמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְעֶסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵיהּ יְהוֹעַדָן מִן יְרוּשְׁלֵם׃
ג וַעֲבַד דְכָשַׁר קֳדָם יְיָ לְחוֹד לָא כְּדָוִד אֲבוּהִי כְּכֹל דַעֲבַד יוֹאָשׁ אֲבוּהִי עֲבַד׃
ד לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲדָאָ עַד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְקִין בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא׃
ה וַהֲוָה כַּד תְקִיפַת מַלְכוּתָא בִּידֵיהּ וּקְטַל יַת עַבְדוֹהִי דִי קְטַלוּ יַת מַלְכָּא אֲבוּהִי׃
ו וְיַת בְּנֵי קַטְלַיָא לָא קְטַל כְּמָא דִכְתִיב בְּסִפַר אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה דְפַקִיד יְיָ לְמֵימַר לָא יוּמְתוּן אַבְהָן עַל פּוּם בְּנִין וּבְנִין לָא יוּמְתוּן עַל פּוּם אַבְהָן אֱלָהֵין אֱנַשׁ בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת׃
ז הוּא מְחָא יַת אֱנָשׁ אֱדוֹם בְּגֵי מֶלַח עַסְרָא אַלְפִין וּכְבַשׁ יַת כְּרַכָּא בִּקְרָבָא וּקְרָא יַת שְׁמֵהּ יָקְתְאֵל עַד יוֹמָא הָדֵין׃
ח בְּכֵן שְׁלַח אֲמַצְיָה אִזְגַדִין לְוָת יְהוֹאָשׁ בַּר יְהוֹאָחָז בַּר יֵהוּא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִיתָא נְקַבֵּל אַפִּין בִּקְרָבָא׃
ט וּשְׁלַח יְהוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְוָת אֲמַצְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר חוּחָא דִי בְלִבְנָן שְׁלַח לְאַרְזָא דִי בְלִבְנָן לְמֵימַר הַב יַת בְּרַתָּךְ לִבְרִי לְאִתּוּ וַעֲבָרַת חֵיוַת בָּרָא דִי בְלִבְנָן וְדָשַׁת יַת חוּחָא׃

רדק

שתים ליואש בן יהואחז. כיצד בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה מת אחזיהו ומלך יואש בנו ואף על פי שמלך בחיי אביו כמו שפירשנו אחר מיתת אביו מונה לו עתה המלוכה הנה תשעה ושלשים ושנת הארבעים שמת יואש מלך יהודה ומלך אמציה בנו באותה שנה הנה בשנת שתים ליואש מלך ישראל מלך אמציהו: (ו) לא יומתו אבות על בנים. כי משמעות הכתוב כן הוא כמו שאמר איש בחטאו יומת אלא שרבותינו ז״ל קבלו כי בכלל לאו זה עדות הקרובים כמו שתרגם אונקלוס על פום בנין ועל פום אבוהון אבל עיקר האזהרה הוא שלא יומתו האבות בעון הבנים והבנים בעון אבות כמו שהביא ראיה הנה מן הפסוק: ימות. כתיב וקרי יומת והענין אחד: (ז) בגי המלח. כתיב וקרי גי מלח והענין אחד: עשרת אלפים. זכר המוכים בגי מלח ולא זכר השאר שאומר בדברי הימים עוד עשרת אלפים שבו חיים ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו: ותפש את הסלע במלחמה. ת״י וכבש ית כרכא בקרבא המצודה היתה בסלע: יקתאל. אחר שלקח המצודה שנה את שמה וקרא את שמה יקתאל על ענין ידוע אצלם: (ח) לכה נתראה פנים. פי׳ למלחמה והענין שרצה להלחם עמו אומר בדברי הימים כי בלכת אמציהו להלחם באדום שכר מישראל מאה אלף גבורים שילכו עמו והניחם במצות הנביא ואמר להם שילכו למקומם וחרה אפם ופשטו בערי יהודה והכו מהם ג׳ אלפים ובזו בזה רבה ומפני זה רצה להלחם אמציה עם מלך ישראל: (ט) החוח אשר בלבנון. משלו משל זה וקרא מלך יהודה החוח וקרא עצמו ארז ומשל תנה את בתך לבני כלומר אפילו רצה להתחבר

עמו

יואש י״ו בסיפר׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳ וכל תריסר ושפטים ודברי הימים דכו׳ יואש ושארא יהואש: ואת בני׳ דסמי׳ בקריאה וסי׳ נמסר בריש סדר וישב: בגי ט׳ כתיב י״ד וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ י״ח: אמציה ט׳ בקריאה וסי׳ ויוזבד בן שמעת דמלכים. אז שלח אמציה. בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם. ויתר דברי יואש ואשר נלחם. וישלח אמציה כהן בית אל. ויאמר אמציה אל עמוס. ויען עמוס ויאמר אל אמציה. ומשובב וימלח ויושה בן אמציה. בן חשביה בן אמציה בן חלקיה:

רשי

ללכת: (ז) ויקרא את שמה יקתאל. שהיתה לו לקיהוי שינים כמו שכתוב (בד״ה ב׳ כ״ה יד) אחרי בוא אמציהו מהכות את אדומים ויבא את אלהי בני שעיר לאלהים ולפניהם ישתחוה וגו׳ והוכיחו הנביא ואמר לו (ד״ה ב׳ כ״ה ט״ז) ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך ומה היא העצה שהשיאו להתגרו׳ במלך ישראל: (ח) אז שלח אמציה מלאכי׳ וגו׳ נתראה פנים. במלחמה: (ט) החוח אשר בלבנון. שכם בן חמור: שלח אל הארז. יעקב: ותעבור חית השדה. בני יעקב באו על החללים אף כאן אתה בא להתמשל אלי ומשל בזיון הוא שדימהו לחוח ואת עצמו לארז: ותעבור חית השדה אשר בלבנון ותרמוס וגו׳. לפי שנתגאית אף אתה ירמסוך גדודי חילותי:

ואת

רלבג

שנגח ארם במלחמה שלש פעמים והשיב לישראל את עריהם שלקחו ארם מהם במלחמה ולא ידענו מתי היה זה אם בראשית מלכות יואש או אחר שמלך זמן מה וידמ׳ ממה שכתוב פה כי אחר שמת יהואחז סר לחץ ארם מישראל לגמרי כי לא אבה השם השחיתם כמו שזכר ולזה לא היה זמן הלחץ כ״א כל ימי יהואחז אך אחר מות חזאל ומלך בן הדד היתה התשועה שהשיב יואש ממלך ארם את כל ערי ישראל אשר לקחו ממנו במלחמה: (ו) ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה. זה לאות כי כונת הכתוב באמרו לא יומתו אבו׳ על בנים ובנים לא יומתו על אבות שלא יומתו האבות בחטא הבנים ולא יומתו הבנים בחטא אבותיהם: (ח) לכה נתראה פנים. ר״ל התראות הפנים במלחמה: (ט) החוח אשר בלבנון. קרא עצמו ארז וקרא מלך יהודה חית על צד הבוז ואמר ממשל שאפי׳ שאל ממנו להתחבר עמו כדי שיהיה שלום ביניהם אעפ״כ יהיה דבר זה נבזה בעיניו כמאס ומהפלג׳ הבוז תעבור חית השדה אשר בלבנון ותרמוס את החוח כ״ש כשירצה להלחם עמו והנה היה מבזה אותו כל כך מפני היותו מזרע אחזיהו אשר היה מבית אחאב שהרגוהו אבותיו והרגו כל בית אחאב ולזאת הסבה תמצא בזה המקום כשנלחמו יואש שיחס אותו אל אחזיה וזה אמרו את אמציהו מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל עם שזה היתה סבת נגחו אותו כי הוא הלך בדרך אחזיהו וגם יואש אביו אחרי מות יהוידע וכבר

ספר

מצודת ציון

יד (ו) על בנים בעבור בנים: (ט) החוח. מין קוץ: ותרמוס. מלשון רמיסה ודריכה:

ונשאך

מצודת דוד

שתים. אף כי יואש מלך ב׳ שנים בחיי אביו מ״מ חשבון ימי מלכותו התחילו אחרי מות אביו והוא בל״ה ליואש מלך יהודה ויואש מלך מ׳ שנה וכלו בתחלת השנה השנית ליואש מלך ישראל ואז מלך אמציה: (ז) את הסלע. מבצר בנוי בסלע: (ח) נתראה פנים. כי בד״ה נאמר שאנשי יהואש פשטו בערי יהודה והכו בהם ולזה שלח אליו לאמר אין זה גבורה לבא פתאום ולהכות אך נתראה פנים בפנים ונדעה הגבורה עם מי: (ט) החוח. המשיל את אמציה לחוח ואת עצמו לארז וכאלו אמר אף אם דברת לשלום לכלימה יחשב לי להתחבר עמך ומכ״ש לרדת עמך למלחמה: ותרמס. על אשר נשאו לבו לדבר כזאת ורמז לו שאנשיו ירמסו אותו:

הכה

רשי

(יד) ואת בני התערובות. בני השרים שהיו נתונים בבית המלך לערבון שלא ימרדו אבותם בו וכן ת"י בני רברביא: (יז) ויהי אמציהו וגו'. כל חמש עשרה שנה מלך עוזיהו בנו בחייו שכן כתוב (בד"ה ב' כ"ה כ"ח) ומעת אשר סר אמציהו מאחר ה': (יט) ויקשרו עליו וגו'. ממשמעו מה שאמר הנביא כי יעץ ה' להשחיתך: וינס לכישה. שם היה כל ט"ו

רלבג

ספר בד"ה כי אמציה הביא אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחו' ובסבת זה החטא נפל ביד יואש הוא ויהודה עמו: (י) הכבד ושב בביתך. הוא מענין הכבוד וכאילו יאמר שכבודו יהיה שישב בביתו כי ישיגהו קלון מזאת המלחמה: (יא) בבית שמש אשר ליהודה. הנה מרוב בטחון יואש לנצח מלך יהודה הלך אליו להלחם בארצו ולזה ספר כי בבית שמש אשר ליהודה היתה המלחמה: (יג) בשער אפרים עד שער הפנה. ידמה שהיה שם שער היה נכנס בו שבט אפרים בבאם לירושלם ושער הפנה היה שער אשר הוא סמוך לבית ה' והוא נקרא שער הפנה כי הוא היה פנה והיסוד לקדוש' ישראל: ואת בני התערובו' הם בני השרים שהם לערבו' למלך שלא ימרדו בו אבותיה' והנה זכר כי חיה אמציה אחרי יואש ט"ו שנה כאילו זכר להעיר כי מפני שנתגאה כל כך יואש ואמר לאמציה ונפלת אתה ויהודה עמך הנה הוא מת קוד' אמציה חמש עשר' שנה והנה היה כן כי כבר מלך יואש קודם אמציה שתי שנים וי"ד שנה מלך בימיו ונשארו לאמצי' ט"ו

לאהלו ב' חס' וסי' ויקחו את אבשלום וישלכו אתו ביער. וינגף יהודה לפני ישראל דמלכים וחברו דד"ה לאהליו כתיב: שמרונה ג' וסי' וילך מלך ישראל. וילך אתם שמרונה. ואת בני התערובות: וימתהו ו' וסי' ויכו את אבשלום. ויכו וימתהו דאיש בשת. ויקשרו עליו דאמציה. ויבאהו אל ירוא דד"ה. ויקשרו דאמציה דד"ה. ויקשרו דאמון דד"ה. דנביאי' ומיתהו כתי' חס' דחסר. דכתובים וימיתהו כתיב הס' וי"ו:

מצודת ציון

(י) ונשאך לבך. ענין התרוממות וגאוה: תתגרה. התחלת הריב: (יד) התערובות. מל' ערבון ומשכון: מורה

י הַכֵּה הִכִּיתָ אֶת־אֱדוֹם וּנְשָׂאֲךָ לִבֶּךָ הִכָּבֵד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ וְלָמָּה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה וְנָפַלְתָּה אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ׃ יא וְלֹא־שָׁמַע אֲמַצְיָהוּ וַיַּעַל יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיִּתְרָאוּ פָנִים הוּא וַאֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בְּבֵית שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר לִיהוּדָה׃ יב וַיִּנָּגֶף יְהוּדָה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ לְאֹהָלָו׃ יג וְאֵת אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בֶּן־יְהוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָהוּ תָּפַשׂ יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בְּבֵית שָׁמֶשׁ וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלִַם וַיִּפְרֹץ בְּחוֹמַת יְרוּשָׁלִַם בְּשַׁעַר אֶפְרַיִם עַד־שַׁעַר הַפִּנָּה אַרְבַּע מֵאוֹת אַמָּה׃ יד וְלָקַח אֶת־כָּל־הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הַנִּמְצְאִים בֵּית־יְהוָה וּבְאֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת בְּנֵי הַתַּעֲרֻבוֹת וַיָּשָׁב שֹׁמְרוֹנָה׃ טו וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹאָשׁ אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ וַאֲשֶׁר נִלְחַם עִם אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ טז וַיִּשְׁכַּב יְהוֹאָשׁ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּשֹׁמְרוֹן עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ יָרָבְעָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ יז וַיְחִי אֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ יח וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲמַצְיָהוּ הֲלֹא־הֵם כְּתֻבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ יט וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם וַיָּנָס לָכִישָׁה וַיִּשְׁלְחוּ אַחֲרָיו לָכִישָׁה וַיְמִתֻהוּ שָׁם׃ כ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ עַל־הַסּוּסִים וַיִּקָּבֵר

ל׳ ל׳ ל׳ ומ"ע ג׳ ב׳ספו׳ דמיין לאהליו ק׳ כ"חס׳ ויבא ק׳ ל׳ כ. ג׳ י"ב פתח סימן י"ו כסיפרא ב׳ בטעם ו׳ חס׳ וכל חורי׳ דכוו ו׳. ו׳ ג׳חס׳

י מִמְחָא מְחֵיתָא יַת אֱנָשׁ אֱדוֹם וּרְאִים עֲלָךְ לִבָּךְ אִתְיַקַּר וְתִיב בְּבֵיתָךְ וּלְמָא אַתְּ מִתְגָּרֵי בְּבִישְׁתָא וְתִתְקְטֵיל אַתְּ וּדְבֵית יְהוּדָה עִמָּךְ: יא וְלָא קַבֵּיל אֲמַצְיָהוּ וּסְלֵיק יְהוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְאַקְבִּילוּ אַפֵּיהוֹן בִּקְרָבָא הוּא וַאֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּבֵית שֶׁמֶשׁ דִּי לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה: ב וְאִתְבָּרוּ אֱנָשׁ יְהוּדָה קֳדָם יִשְׂרָאֵל וַאֲפִיכוּ גְּבַר לְקִירְווֹהִי: יג וְיַת אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בַּר יְהוֹאָשׁ בַּר אֲחַזְיָה אֲחַד יְהוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּבֵית שֶׁמֶשׁ וַאֲתוֹ לִירוּשְׁלֵם וּפְרַץ בְּשׁוּרָא דִירוּשְׁלֵם בִּתְרַע שִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם עַד תְּרַע זָוִיתָא אַרְבַּע מְאָה אַמִּין: יד וּנְסִיב יַת כָּל דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וְיַת כָּל מָנַיָא דְאִשְׁתְּכָחוּ בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּבְגִנְזֵי בֵּית מַלְכָּא וְיַת בְּנֵי רַבְרְבַיָא וְתַב לְשָׁמְרוֹן: יד וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי יְהוֹאָשׁ דִּי עֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ וּדְאַגִּיחַ עִם אֲמַצְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: טו וּשְׁכִיב יְהוֹאָשׁ עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר בְּשָׁמְרוֹן עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ יָרָבְעָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: יז וַחֲיָא אֲמַצְיָהוּ בַּר יוֹאָשׁ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בָּתַר דְּמִית יְהוֹאָשׁ בַּר יְהוֹאָחָז מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עַסְרֵי שְׁנִין: יח וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי אֲמַצְיָה הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה: יט וּמְרָדוּ עֲלוֹהִי מֵירְדָא בִּירוּשְׁלֵם וַאֲפֵיךְ לְלָכִישׁ וּשְׁלַחוּ בָּתְרוֹהִי לְלָכִישׁ וְקַטְלוּהִי תַמָּן: כ וּנְטַלוּ יָתֵיהּ עַל סוּסְוָתָא וְאִתְקְבַר בִּירוּשְׁלֵם

רדק

עמו דרך שלום היה נבזה בעיניו להתחבר עמו כ"ש דרך מלחמה: (יא) בבית שמש אשר ליהודה. ולמה אמר אשר ליהודה כי ידוע כי בית שמש ליהודה אלא להודיע כי בגבול בני יהודה בא מלך ישראל להלחם עמו: (יב) וינגף יהודה. בעון שהביא מלך יהודה אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה כמו שאומר בדברי הימים לפיכך אמר להשחיתו: (יג) בשער אפרים. שער היה בירושלים שהיה נקרא שער אפרים שהיה פתוח נוכח גבול אפרים ודרך אותו השער היו נכנסים בני אפרים בבואם לירושלם: עד שער הפנה. הוא שער הפנים ונקרא כן לפי שהיה שם פנת החומה: (יד) הנמצאים בית ה'. כמו בבית ה' וכמוהו רבים: ואת בני התערובות. בני השרים שמשימין ערבים למלך שלא ימרדו בו ות"י בני רברביא: וישב שומרונה. אומר בסדר עולם בו בפרק מת יהואש מלך ישראל ובא לו אמציה לירושלם ואמת הוא כי מלך ישראל מת בשנת ארבעה עשר לאמציה לפי חשבון השנים אבל לא נתברר לנו בכמה שנים לאמציהו היתה מלחמת אדום ומלחמת ישראל: (יז) חמש עשרה שנה. זה החשבון ישר כי אמציהו מלך בשנת שתים ליואש ויואש מלך חמשה עשר שנה נמצא כי ארבעה עשר שנה מלך יואש בפני אמציהו ואמציה מלך כ"ט הנה כי ט"ו שנה חיה אמציהו אחרי יואש: (כ) על הסוסים. על רכב משני סוסים

מצודת דוד

(י) הכה. בעבור שהכית את אדום נתגאה לבך: הכבד ושב בביתך. ר"ל אם תשב בביתך ותחדל מלהלחם בי אז תשאר בכבודך שקנית בנצחון אדום: ולמה תתגרה ברעה. למה תתגרה עמדי בעבור הביא עליך הרעה ותפול אתה ועמך: (יג) בשער אפרים. כן היה שם השער ומשם התחיל לפרוץ ופרץ עד השער העומד בפנת העיר והיה הפרצה באורך ת' אמה: (יד) בני התערובות. בני השרים שהם ביד המלך לערבון שלא ימרדו בו אבותיהם: (יז) חמש עשרה שנה. כי אמציה מלך בב' ליואש ויואש מלך ט"ז שנה מלבד שתי השנים שמלך בחיי אביו וכלו א"כ בט"ו לאמציה ואמציה הלא מלך כ"ט שנה א"כ עם השנה שמת בו יואש חי אחריו אמציה ט"ו שנה: (יט) בירושלם.

כי

בִּירוּשָׁלַ͏ִם עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד׃
כא וַיִּקְחוּ כָּל־עַם יְהוּדָה אֶת־עֲזַרְיָה
וְהוּא בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיַּמְלִכוּ ס' חס'
אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו אֲמַצְיָהוּ׃ כב הוּא בָּנָה
אֶת־אֵילַת וַיְשִׁבֶהָ לִיהוּדָה אַחֲרֵי כ' חד חס' וחד מלא
שְׁכַב־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו׃
כג בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה
לַאֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ י"ו בסיפ' וכל קריי' דכו'
יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
בְּשֹׁמְרוֹן אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה׃
כד וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִכָּל־ כ' בסיפרא דיהואש בן יהואחז ודין
חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא
אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כה הוּא הֵשִׁיב אֶת־גְּבוּל
יִשְׂרָאֵל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־יָם הָעֲרָבָה נ'
כִּדְבַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ יוֹנָה בֶן־אֲמִתַּי
הַנָּבִיא אֲשֶׁר מִגַּת הַחֵפֶר׃ כו כִּי־ נ'

עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא
דְדָוִד׃ כא וְדַבָּרוּ כָּל עַמָּא
דִיהוּדָה יָת עֲזַרְיָה וְהוּא בַּר
שִׁית עַסְרֵי שְׁנִין וְאַמְלִיכוּ
יָתֵיהּ תְּחוֹת אֲבוּהִי
אֲמַצְיָהוּ׃ כב הוּא בְנָא יָת
אֵילַת וַאֲתִיבַהּ לְבֵית יְהוּדָה
בָּתַר דִשְׁכִיב מַלְכָּא עִם
אֲבָהָתוֹהִי׃ כג בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ
עַסְרֵי שְׁנִין לַאֲמַצְיָה בַּר
יוֹאָשׁ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה מְלַךְ יָרָבְעָם בַּר
יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
בְּשֹׁמְרוֹן אַרְבְּעִין וַחֲדָא
שְׁנִין׃ כד וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם
יְיָ לָא סְטָא מִכָּל חוֹבֵי
יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְחַיַּב יָת
יִשְׂרָאֵל׃ כה הוּא אָתִיב יָת
תְּחוּם יִשְׂרָאֵל מִמַּעֲלָנָא
דַחֲמָת עַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא
כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל דִי מַלֵּיל בְּיַד
עַבְדֵיהּ יוֹנָה בַּר אֲמִתַּי נְבִיָּא דִי מִגַּת חֵפֶר׃ כו אֲרֵי

רדק

סוסים: (כב) הוא בנה את אילת. ובדברי הימים את אילות ואחד הוא והיתה למלך אדום כמו שכתוב בתורה מאת אחינו בני שעיר מאילת ומעציון גבר וכן אמר בדברי הימים אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום ואפשר כי דוד לקחה ממלך אדום כי מושל היה בכל ארץ אדום כמו שאומר וישם דוד באדו' נציבים ובימי יהורם בן יהושפט פשע אדום מתחת יד יהודה ואילות שלקחה דוד השיבוה אליהם ועתה כשמלך עוזיהו לקח אילת ממלך אדום וישיבה ליהודה ועוזיהו בנה אותה אחר שהשיב' ליהודה כי לא בנה אותה והיא ביד אדום אלא לאחר שלקחה מידי אדום ואפשר שנהרסו חומותיה בעת הכבוש עד שהוצרך לבנותה וכמו וי"ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת ובאמרו אחרי שכב המלך עם אבותיו נראה כי קודם שמת אביו מלך שאם לא כן לא הוצרך לומר אחרי שכב המלך ומתי היה אלא אחרי מות אביו אלא שמלך קודם כיון שנס אביו מירושלם מפני הקושרים עליו ולא ידענו מתי הוא זה שקשרו עליו וגם לכישה והנה נראה מהפסוקי' כי תכף שנס שם שלחו אחריו והמיתוהו שם ונשאוהו לירושלם וקברוהו והמליכו את בנו ואפשר כי וישלח אחריו שאמר לא היה תכף שהיה בלכיש אלא לאחר זמן ולדברי בעל סדר עולם נראה כי בשובו ממלחמת אדום ונלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו ומקרא מסייע ובדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה' ויקשרו עליו קשר וגו' ובשובו ממלחמת אדום הוא סר מאחרי ה' שהביא אלהי שעיר ובעל סדר עולם אמר כי בשנת שלש עשרה לאמציהו עשה מלחמת אדום וא"כ הוא בשובו מן המלחמה אחרי שנלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו והמיתוהו כל. זה היה בשנת שלש עשרה לאמציהו או בשנת ארבעה עשר והנה כשאמרו משני מלכותו י"ו שנה או ע"ו שנה כי הכתוב אומר כי עשרים ותשעה שנה מלך בירושלים והיאך היה זה ובסדר עולם אומר ג"כ מה ת"ל אחרי שכב המלך עם אבותיו אלא שמלך בחיי אביו ולא פירש כמה ועוד אמר בו טעם אחר מה יהורם ואחזיהו ויואש מתו מיתת תחלואים ע"י אחרים אף אמציהו מת מיתת תחלואים ע"י אחרים לפיכך אמר אחרי שכב המלך עם אבותיו מת כמות אבותיו ורש"י ז"ל כתב כי אותן חמשה עשר שנה לאמציהו משקשרו עליו קשר ומלך עוזיהו ואמציה ישב בלכיש כל אותן חמשה עשר שנה ועוזיהו בנו מלך נראה כן לפי הפסוקים כי הכתוב אומר כי אחר שנקבר אמציהו לקחו כל עם יהודה את עוזיהו בנו וימליכו אותו תחת אביו והוא בן י"ו שנה היאך מלך חמשה עשר שנה בחיי אביו ואם יאמר כי ויקחו כל עם יהודה את עוזיהו כשקשרו על אמציהו ונס לכישה אז המליכו בנו ואז היה בנו בן י"ו שנה לא נראה כן לא במלכים ולא בד"ה כי אחר מיתת אביו אומר שהמליכוהו ועוד היאך אומר הכתוב על אמציהו כי תשעה ועשרים מלך והוא לא מלך אלא י"ד שנה ואם היה מתחבא בלכיש ע"ו שנה מה מלכות היה זה ועוד כי לבנו אינו מונה אלא שתים וחמשים שנה והם אחר מות אביו כי כן כתוב כי בן ששה עשר היה במלכו ונ"ב שנה מלך ואותן ע"ו שנה אם תמנה אותן לבנו הרי מלך ס"ז והראיה שהוא מביא מהימים שעמד הבית אינה ראיה כי ב' חשבונות תמצא בימי הבית כי אם תמנה מתחלת בנין הבית עד ג' ליהויקים שבא עליו נבוכדנצר תמצא ארבע מאות ועשר ושלשה חדשים ואם תמנה עד שחרב הבית מכל וכל בי"א שנה לצדקיהו תמצא ארבע מאות ותשע וששה חדשים ועוד לדבריו כי היה הקשר ע"ו שנה והוא עומד בלכיש היאך היה זה והכתוב אומר כי בנוסו ללכיש שלחו אחריו והמיתו שם ואם אחר ע"ו שנה היה לא היה אומר וישלחו אחריו כי אחריו נראה מיד אחר שנס שם שלחו אחריו. אלא הנראה בזה כי מלחמת אמציהו עם אדום ועם ישראל היתה עד י"ד לאמציהו כי מארבעה עשר ואילך לא יכול להיות כי בשנת ארבעה עשר לאמציהו מת מלך ישראל ואם תרצה לומר כי בשנת שלש עשרה לאמציה היתה המלחמה כמו שאומר בסדר עולם אבל הקשר שקשרו עליו לא היה אלא סמוך למיתתו ומה שאמר בד"ה ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה' ויקשרו עליו ר"ל מעת אשר סר מאחרי ה' החלה הרעה לבא עליו שהרי נגף במלחמת ישראל ועוד בכל יום ויום עליו היה ברע עד סוף ימיו שקשרו עליו עבדיו וזאת קשה מכלם שנס מפניהם לכישה וישלחו אחריו והמיתוהו שם והכתוב קצר וסיפר הרעה האחרונה כי כן דרך הכתוב בהרבה מקומות ומ"ש אחרי שכב המלך עם אבותיו לומר כי תכף שמת אביו החלה ההצלחה לבא כמו שסיבה הסבה בחיי אביו כמו שאומר בד"ה ובימי דרשו את ה' הצליחו האלהים ותחילת הצלחתו הוא שהשיב אילת ליהודה: (כה) הוא השיב את גבול ישראל. והנה יואש אביו השיב ערי ישראל אלא שיואש השיב אותם הערים שלקח מלך ארם וירבעם בנו השיב מלבא חמת עד ים הערבה מיד מלכי הגוים שלקחו אותם ולא ראינו ביד מי היו ויש מחלוקת בדברי רז"ל בזה יש מי שאומר מה שכבש יהושע כבש זה ויש מי שאומר יותר ממה שכבש יהושע כבש זה ואנחנו רואים כי גבול לבא חמת וים הערבה הוא מארץ הנכבשת בין משה ויהושע ועוד הכתוב אומר השיב מלמד שכבר היתה נכבשת: אשר דבר
ביד

רשי

ט"ו שנה: (כב) אחרי שכב המלך עם אבותיו. אחרי מות אמציה אביו מכאן אתה למד שמלך עוזיה בימי אביו ומ"מ לא נתנה אילת בידו עד לאחר מות אביו שאם לא מלך בחיי אביו למה לו לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו וכשאתה מונה ימי הבית ע"פ שנות המלכים אם אינך מחסר ע"ו שנים הללו שנמנית לאמציה ולעוזיהו תמצא שעמד ארבע מאות ועשרים וחמש: (כה) הוא השיב. מיד מלכי ארם: יונה בן אמתי. הוא שמשח את יהוא שאמר לו בני רבעים ישבו לך אבל רבותינו דקדקו ויהי דבר ה' אל יונה שנית (יונה ג' א') ולא שלישית לפי שתבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב והוקש' להם זה המקרא ותרצוהו כדבר ה' אשר דבר ביד יונה לנינוה ונהפכה גזרת רעה לטובה כך נהפך לישראל בימי ירבע' בן יואש מרעה שהיו בה אשר אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש ועכשיו נהפך להם לטובה:
מורה

רלבג

ט"ו שנה: (כג) בשנת חמש עשרה שנה לאמציהו. זה מבואר כי כבר מלך י"ד שנה כשמת יואש מלך

וימלכו ה' חס' בליש' וסי' לעיל בסיפ' חלק א' סים' י"ו:

תולדות אהרן הוא השיב. יבמות
צח (חלק נח) :
מגת החפר . שם (סנה נה) :

מצודת דוד

כי אף שתפסו יהואש מ"מ החזירו למלכותו: (כב) הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה. יתכן שהיתה פעם א' משל יהודה ובני אדום לקחו מהם וכאשר הכה אמציה את אדום לקחה מידם ועזריה בנה את חומתה להיות עיר מבצר ובזה השיבה ליהודה כי בעודה פרוצה אין להחזיק בה ולהחזיק בשלהם: אחרי שכב המלך. על אמציה יאמר כי אף שהוא לכדה עדיין לא הוחזר לידם להחזיק בה עד כי מת ובא עזריה ועשאה עיר מבצר: (כג) בשנת חמש עשרה. כי אמציה מלך בב' ליואש וימי מלכות יואש ט"ז שנים וכלו א"כ בט"ו לאמציה ואז מלך ירבעם ארבעים וגו' ומקוטעות היו: (כה) הוא השיב. כי בימי אבותיו המלכים לקחו מלכי ע"ג את הגבול ההוא מישראל וחזר הוא והשיב להם: מלבוא חמת. מן המקום שבאים בה לחמת: עד ים הערבה. ר"ל כלפי ים הערבה והוא ים המלח: ביד עבדו יונה וגו'. הנבואה הזה לא הוזכרה במקרא וחז"ל אמרו כמו שעל"י יונה נהפך נינוה מרעה לטובה כך נהפך לישראל בימי ירבעם: (כו) כי
ראה

רָאָה יְהוָה אֶת־עֳנִי יִשְׂרָאֵל מֹרֶה מְאֹד וְאֶפֶס עָצוּר וְאֶפֶס עָזוּב וְאֵין עֹזֵר לְיִשְׂרָאֵל׃ כז וְלֹא־דִבֶּר יְהוָה לִמְחוֹת אֶת־שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וַיּוֹשִׁיעֵם בְּיַד יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ׃ כח וְיֶתֶר דִּבְרֵי יָרָבְעָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־נִלְחָם וַאֲשֶׁר הֵשִׁיב אֶת־דַּמֶּשֶׂק וְאֶת־חֲמָת לִיהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ כט וַיִּשְׁכַּב יָרָבְעָם עִם־אֲבֹתָיו עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ זְכַרְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

טו א בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְיָרָבְעָם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ עֲזַרְיָה בֶן־אֲמַצְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ב בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָם וְשֵׁם אִמּוֹ יְכָלְיָהוּ מִירוּשָׁלָם׃ ג וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אֲמַצְיָהוּ אָבִיו׃ ד רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ ה וַיְנַגַּע יְהוָה אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיְהִי מְצֹרָע

ס' חס' · ל' ו' · חסר · ל' וחד למהות מלכין · ד' · ד' כנטע בסיפ' · ל' זקף קמץ · ל' · כל נביאים כן במ"ב זכריהו · פ' · ז' · ל' · כ' את פרעה

גְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דְיִשְׂרָאֵל תַּקִּיף לַחֲדָא וְאִינוּן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין וְלֵית דְּסָעֵיד לְיִשְׂרָאֵל׃ כז וְלָא הֲוָה רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמִימְחֵי יָת שְׁמָא דְיִשְׂרָאֵל מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא וּפָרְקִינוּן עַל יְדֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ׃ כח וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יָרָבְעָם וְכָל דַּעֲבַד וּגְבוּרְתֵּיהּ דַּאֲגִיחַ וּדְאָתֵיב יָת דַּמֶּשֶׂק וְיָת חֲמָת לְדָבֵית יְהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ כט וּשְׁכִיב יָרָבְעָם עִם אֲבָהָתוֹהִי עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ זְכַרְיָה בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ א בִּשְׁנַת עַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְיָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ עֲזַרְיָה בַּר אֲמַצְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ ב בַּר שִׁית עַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְחַמְשִׁין וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ יְכָלְיָה מִירוּשְׁלֵם׃ ג וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד אֲמַצְיָה אֲבוּהִי׃ ד לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲדָאָה עַד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמְסַקִּין בּוּסְמָא עַל בָּמָתָא׃ ה וְאַיְתִי יְיָ מַכְתַּשׁ עַל מַלְכָּא וַהֲוָה

(כו) מורה מאד. מיצר מאד קונטריאי"ש בלע"ז כמו אשר ימרה את פיך: ממרים הייתם. ותהיין מורת רוח (בראשית כ"ו ל"ה) ויש פותרין מורה מאד ירוד מאד לשון ירה בים: (א) בשנת עשרים ושבע שנים לירבעם וגו'. אפשר לומר כן והלא עוזיה וירבעם מלכו כאחת כמו שפי' בסמוך אלא מה ת"ל בשנת עשרים וז' לירבעם מלך עזריה שמלך מלכות מנוגעת למדנו שנתנגע בשנת כ"ז למלכותו: (ה) וינגע ה' את המלך. מפורש בדברי הימים

ביד עבדו יונה בן אמתי. לא נכתבה נבואה זו ויש בדבר זה מחלוקת בדברי רז"ל שהם אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב ר"ל חשש לכבוד ישראל לפיכך ברח חוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל לנינוה שידע שהיו קרובי התשובה ויהיה בזה עונש לישראל ולא חשש לכבוד האל מה נאמר בו ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי שנית שני' דבר עמו ולא שלישי' וקשה והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא ותרצו על עסקי נינוה לא דבר אלא פעם שנית ולא שלישית ומהם אמרו לא דבר עמו לא בנינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם נהפך להם מרעה לטובה: (טו) כי ראה ה'. לא בשביל תשובה שעשו אלא שריחם עליהם כי ראה עניים: מרה מאד. משתנה ומתחלף מרעה אל רעה וי"ת שעבודא דישראל תקיף לחדא: (כח) ואשר השיב. דמשק וחמת וארם היו א"כ איך אמר השיב נאמר כי דוד המלך נלחם בארם והכה בהם מכה גדולה עד שהיו לו עבדים ושם נציבים בדמשק וגם בחמת אע"פ שלא נראה זה בכתוב כי בחמת שם נציבים נראה כי בחמת היתה המלחמה ואם דמשק לקח כ"ש חמת ואומר ותהי ארם עבדים לדוד וזה שאמר ליהודה כי מלך ישראל לקחם והשיבם ליהודה כי להם היה המשפט כיון שדוד לקחם ומה שאמר בישראל לומר אע"פ שהוא היה מלך ישראל והשיבם למלך יהודה לא הקפיד בזה כיון שהשיבם בישראל: (א) בשנת עשרי' ושבע. והלא בשנת י"ד שנה לירבעם מלך עזריה שהרי מלך ירבעם בשנת ט"ו לאמציהו ומלכות אמציהו כ"ט נמצא כי בשנת י"ד לירבעם מת אמציהו ומלך עוזיה אלא פי' עשרים ושבע לירבעם בסוף מלכותו שהוא י"ד שנה לתחלת מלכותו מלך עזריה כי מ"א מלך ירבעם וי"ד וכ"ז הרי מ"א ובסדר עולם בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך ישראל מלך עזריה וגו' וכי אפשר לומר כן והלא ירבעם ועזריה מלכו כאחת אלא שמלך מלוכה מנוגעת פי' וכן היו כ"ז או כ"ו לעצמו אם מלכו כאחת כלומר שתחלת מלכותם היתה בזמן אחד ומכאן ואילך מלך מלכות מנוגעת א"כ חצי מלכותו מלכות מנוגעת ואם כן לדבריו למה אמר בשנת עשרים ושבע לירבעם היה לו לומר בשנת כ"ז למלכו מלך מלכות מנוגעת למה תלה הדבר במלכות ירבעם ובדברי רז"ל ג"כ יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלוטו שהרי בן כ"ה שנה היה במלכו כשמת אביו הנה שנה אחת היה לו לעוזיהו כשנצטרע כשנולד יותם אם כן שמש מטתו בימי חלוטו ולמדו מזה כי מותר למצורע לשמש מטתו בימי חלוטו ומה שאמר הכתוב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים בימי ספרו הוא הנה הסכימה דעתם כדעת בעל סדר עולם כי ירבעם ועזיהו מלכו כאחת ולא ידעתי מאין היה להם זה ולא יתכן זה לפי הפסוקים אם לא מלך עוזיהו בימי אמציהו אביו י"ד שנה וכבר כתבנו למעלה כי לא יראה זה לפי הפסוקים שאפילו שנה אחת מלך בחייו: (ה) וינגע ה' את המלך. בדברי הימים אומר למה נגעהו לפי שנכנס להיכל להקטיר קטרת ודרשו כי למשה רמז בזה הדבר וזהו שאמר במחלוקת קרח כאשר דבר ה' ביד משה לו כשלקתה יד משה בצרעת רמז לו כי כל החולק על הכהונה ילקה בצרעת לפיכך לקה

רלבג

מלך ישראל: (כו) כי ראה את עני ישראל מורה מאד. ר"ל אע"פ שהיה מורה מאד את פי הש"י בהם שעזבו את בריתו: ואפס עצור ואפס עזוב בישראל. ר"ל שסרו קניניהם העצורים בבית והעזובים בשדה: (א) בשנת עשרי' ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה. ידוע כי כשמת אמציה מלך ירבעם ט"ו שנה ולזה יתבאר שכבר מלך עזריה בשנת י"ו למלכות ירבע' והנראה בעיני שהוא מונה כ"ז שנה שהיו עתידים לבא ואחר יכלה מלכות בית יהוא וזה כי ירבעם מלך אחר זה כ"ו שנה ובנו מלך ששה חדשים והם כ"ז שנה מקוטעין: (ה) וינגע ה' את המלך ויהי מצורע. כבר באר

מרה ה' חסרים וסימנהון מול הגלגל אצל אלני מרה. בננו זה סורר ומורה. כי ראה ה' את עני ישראל. אל תהיו כאבתם. מרה באצבעתיו: ואין עוזר ו' בקריאה וסימן כי ראה ה' את עני ישראל. ואביט ואין עוזר. כי יציל אביון משוע. ויכנע בעמל לבם. ויטע אהלי אפדנו. זכרה ירושלם ימי: ויושיעם ד' ג' מלאים וא' חס' וסימ' את עתניאל בן קנז. ויושיעם ביד ירבעם בן יואש. ויושיעם למען שמו. וישיעם מיד שונא ויגאלם: זכריה כל קריאה כן במ"ב זכריהו וסי'- בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו. ואעידה לי עדים נאמנים. וכל דברי הימים דכוות' במ"ז וסי' שם בחלק א' כי' ט':

מצודת דוד

ראה וגו'. לא בזכותם רק כי ראה עניים המשתנה ומתחלף מרעה אל רעה ונכמרו רחמיו: ואפס עצור. לא נשאר בידם העוצר הכנוס בבית ולא המפקיר העזוב ע"פ השדה: (כז) ולא דבר. ר"ל וה' לא רצה למחות את שמם ולזה הושיעם ביד ירבעם: (כח) ואשר השיב. כי מלכי יהודה כבשו מאז חמת ודמשק והזר ארם ולקחום מידם ועתה השיבם הוא ליהודה: בישראל. ר"ל בכח גבורי ישראל השיב בני עמו ולא בכח אנשי יהודה: טו (א) בשנת עשרים ושבע. שנויה בס"ע בשנת כ"ז לירבעם נתנגע עזריה ומלך מלכות מנוגעת אבל התחלת מלכות עזריה היתה כאחת עם מלכות ירבעם (ר"ל מה שמלך אחרי מות אביו יואש ולא התחלת חשבון ימי מלכותו כי ירבעם מלך שלשה שנים בחיי אביו מאז היתה חשבון ימי מלכותו) כי עזריה מלך ט"ו שנים בחיי אביו והוא בעת מת יואש (ולכך לא תלה מלכותו המנוגעת במלכות עצמו כי לא היינו יודעין אם הוסב מהזמן שמלך בחיי אביו או משמת אביו אבל עתה כאילו יאמר בשנת כ"ז למלכותו והוא כ"ז לירבעם א"כ הוסב מזמן שמלך הוא בחיי אביו והוא זמן אשר מלך ירבעם משמת אביו): (ב) וחמשים ושתים. ט"ו בחיי אביו ושלשים ושבעה אחר מות אביו: (ה) וינגע ה'. ובד"ה

נאמר

מצודת ציון

(כו) מורה. מל' תמורה וחלוף: ואפס. הוא כענין לא: (כז) למחות. מל' מחיה ומחיקה: טו (א) עזריה. הוא עוזיהו שאמור בדברי הימים ולמטה:

קבל

רדק

לקה עוזיהו בצרעת : וישב בבית החפשית . אמרו רז"ל כי המלכות היא עבודה שהרי צריך לשאת כל משא העם עליו ולשמוע אליהם ולשפוט משפטיהם בין ברצונו בין שלא ברצונו אם כן המלכות היא עבדות וכשנצטרע עוזיהו וישב לו בבית אחד לבדו הנה הוא חפשי מן העבודה שהיה בה לפיכך נקראת הבית בית ההפשית ועוד אמרו שעשה לו בית בבית הקברות כד"א במתים חפשי וי"ת ויתב מברא לירושלם : שופט את עם הארץ . לדברינו כל הימים שאביו היה מצורע הוא היה שופט את עם הארץ וכן הוא משמעות הכתוב ולדברי רז"ל כי בשנה שנצטרע נולד ולא שפט את עם הארץ אלא אחר שגדל והיה בן דעת וקודם לכן היו הזקנים והשרים שופטים את עם הארץ : (ח) בשנת ל' ושמנה שנה לעזריהו . אם כדברי רז"ל שעזיהו וירבעם מלכו כאחת היה לו לומר בשנת ארבעים ואחת לעזריהו מלך זכריהו בן ירבעם אלא שנאמרה לדעתם כי זכריהו מלך בחיי אביו ג' שנים וזה לא מצאנו בכתוב וגם בעל סדר עולם לא דבר בזה דבר ואותם ג' שנים מנה אותם לזכריהו וגם לדברינו יתרים י"א שנה ונאמר כי אותם י"א שנה מלך זכריהו בימי אביו ולא ידענו למה אלא כן נראה לפי החשבון : (י) קבל עם . שתי מלות והוא כמו נגד העם תרגום נגד קבל ות"י קדם עמא : (יב) הוא דבר ה' אשר דבר . מלת הוא טעמו למעלה וימיתהו וימלך תחתיו כאשר דבר ה' וכיון שמלך רב או מעט כבר נתקיים דבר ה' והוסבה המלוכה לאחרים כי הם

בבית ה' זוגין מן ב' חד בית וחד בבית וסי' נמס' בירמי' סימ' ל"ז : עזריהו ד' בנביאים וסי' ואלה השרים אשר . ועזריהו בן נתן . ויתר דבדי עזריהו . בשנת שלשים ושמנה . ומן ועזריהו בן עודד דברי הימים עד סוף ספרא דכוו' במ"א ולו אחים קדמא דפסוק : וימיתהו ח' מל' וסי' נמס' לעיל בסי' חלק א' סימן י"ג :

מצודת ציון

(י) קבל עם . תרגום של נגד הוא קבל : (יג) ירח . חדש על שהוא נמנה במהלך הירח : ידיו

סְגִיר עַד יוֹם מוֹתֵיהּ וִיתֵיב
בַּר מִן יְרוּשְׁלֶם וְיוֹתָם בַּר
מַלְכָּא מְמַנָּא עַל בֵּיתָא
דָאֵין יַת עַמָּא דְאַרְעָא׃
ו וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי עֲזַרְיָהוּ וְכֹל
דִי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא
לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃
ז וּשְׁכִיב עֲזַרְיָה עִם
אֲבָהָתוֹהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ עִם
אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד
וּמְלַךְ יוֹתָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃
ח בִּשְׁנַת תְּלָתִין וְתַמְנֵי
שְׁנִין לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא
דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ זְכַרְיָהוּ
בַּר יָרָבְעָם עַל יִשְׂרָאֵל
בְּשֹׁמְרוֹן שִׁתָּא יַרְחִין׃
ט וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּמָא
דַעֲבַדוּ אֲבָהָתוֹהִי לָא סְטָא
מֵחוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט
דְחַיֵּב יַת יִשְׂרָאֵל׃ י וּמְרַד
עֲלוֹהִי שַׁלֻּם בַּר יָבֵשׁ וּמְחָהִי
קֳדָם עַמָּא וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ
תְּחוֹתוֹהִי׃ יא וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי
זְכַרְיָה הָא אִינוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ יב הוּא
פִּתְגָמָא דַיְיָ דִי מַלֵּיל עִם
יֵהוּא לְמֵימַר בְּנִין רְבִיעָאִין
יִתְבוּן לָךְ עַל כּוּרְסֵי
מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה
כֵן׃ יג שַׁלּוּם בַּר יָבֵשׁ
מְלַךְ בִּשְׁנַת תְּלָתִין וּתְשַׁע
שְׁנִין לְעֻזִּיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא
דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ יְרַח
יוֹמִין בְּשֹׁמְרוֹן׃ יד וּסְלִיק מְנַחֵם בַּר גָדִי מִתִּרְצָה וַאֲתָא לְשֹׁמְרוֹן וּמְחָא יַת
שַׁלּוּם בַּר יָבֵשׁ בְּשֹׁמְרוֹן וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי׃ טו וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי שַׁלּוּם

תולדות אהרן בבית החפשית. הוריות י : בני רביעים (הוריות מז) :

עַד־יוֹם מֹתוֹ וַיֵּשֶׁב בְּבֵית הַחָפְשִׁית
וְיוֹתָם בֶּן־הַמֶּלֶךְ עַל־הַבַּיִת שֹׁפֵט אֶת־
עַם הָאָרֶץ׃ ו וְיֶתֶר דִּבְרֵי עֲזַרְיָהוּ וְכָל־
אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃
ז וַיִּשְׁכַּב עֲזַרְיָה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ
אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ
יוֹתָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ח בִּשְׁנַת
שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה לַעֲזַרְיָהוּ מֶלֶךְ
יְהוּדָה מָלַךְ זְכַרְיָהוּ בֶן־יָרָבְעָם עַל־
יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים׃
ט וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ
אֲבֹתָיו לֹא סָר מֵחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־
נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
י וַיִּקְשֹׁר עָלָיו שַׁלֻּם בֶּן־יָבֵשׁ וַיַּכֵּהוּ
קָבָל־עָם וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃
יא וְיֶתֶר דִּבְרֵי זְכַרְיָה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
יב הוּא דְבַר־יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־יֵהוּא
לֵאמֹר בְּנֵי רְבִיעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל־
כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל וַיְהִי־כֵן׃
יג שַׁלּוּם בֶּן־יָבֵישׁ מָלַךְ בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים
וָתֵשַׁע שָׁנָה לְעֻזִּיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה
וַיִּמְלֹךְ יֶרַח־יָמִים בְּשֹׁמְרוֹן׃ יד וַיַּעַל
מְנַחֵם בֶּן־גָּדִי מִתִּרְצָה וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹן
וַיַּךְ אֶת־שַׁלּוּם בֶּן־יָבֵישׁ בְּשֹׁמְרוֹן
וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ טו וְיֶתֶר דִּבְרֵי

ל' חס' וג' הס' בליש' ס' עוגין
י"ג בטעם בסיפרא
ד' דנביאים
ב' בנדיאים ואעיר' לי וכל ד"ה דכו' במ"ז
ח' מ"ל
ה' בנביאים
כ"חד חס'. ב'
ג' מ"ל בנבי' ו' חס'
ד'
כ' ובכתה
ג' מ"ל
ח' מ"ל

רשי

הימים שנכנס להיכל להקטיר על המזבח קטורת : בבית החפשית . עשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר במתים חפשי בירושלמי : (ח) בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה מלך זכריהו . אף מכאן יש ללמוד שמלך עזריה משמת יואש מלך ישראל ט"ו שנה בחיי אמציה אביו שאם לא עמד עד שמת אביו נמצא שלא עמד עד בשנת ט"ו לירבעם בן יואש וירבעם מלך ארבעים ואחת נמצא שמת ירבעם בשנת כ"ז לעוזיה והיאך הוא אומר בשנת ל"ח אלא ע"כ עוזיהו וירבעם מלכו כאחת אלא שירבעם מלך בחיי אביו יהואש ג' שנים לכך הוא אומר וירבעם ישב על כסאו שישב כבר ועוזיה עמד משמת יואש ומלך ירבעם מלכות שלמה ובסדר עולם ראיתי שירבעם מלך בחיי אביו שנה ואיני יודע אם שבוש הסופרי' הוא שאיני יכול ליישב בשנת שלשים ושמנה לעזריה מלך זכריה אלא בענין זה : (י) ויכהו קבל עם . ומחהי קדם עמא . לעיני העם : (יב) ויהי כן . לא שהיתה כדאי מלכותו לימשך כ"כ אלא לקיים דבר מלך שנא' כן יהיה

רלבג

באר בד"ה כי זה קרה לו מפני חשבו להקטיר במזבח הקטורת והנה היה אז יותם בן המלך שופט את עם הארץ בחיי אביו ומהעת שהיה מצורע ישב בבית החפשית לפי שהיה צריך לישב בדד מחוץ למחנה והיתה נקראת בית המצ׳רע בית החפשית לפי שהמצורע אין לו עסק עם בני אדם והוא מפני זה חפשי מהעסקים והמלאכות : (ח) בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה . לפי שכבר מלך ירבעם בחייו עשרים ושש שנה הנה יהיה זה בשנת כ"ז לעזריהו ולזה ידמה שמלך עזריה בחיי אביו י"א שנה כי קשרו עליו קשר בירושלם מעת סר מאחרי ה' וינס לכיש ואז המליכו כל עם יהודה את עזריה ומלך בחיי אביו י"א שנה והעד הנאמן על זה הוא אמרו הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו וזה לעדות קצת כי מלך בחיי אביו והיה כן

מצודת דוד

נאמר שבא לו בזעפו עם הכהנים בעת בא להקטיר ומיתו בו : בבית החפשית . ר"ל עזב הנהגת המלכות והיה חפשי מזה העמל וכמ"ש רז"ל שהמלכות יחשב לעבדות לפי רוב העמל : על הבית . היה ממונה על בית המלך להיות שופט משפט העם תחת המלך : (ח) בשנת שלשים ושמנה . כי ירבעם מלך שלש שנים בחיי אביו ולא אחרי מות אביו וכן כולם מ"ח וכלו א"כ בל"ח לעזריה כי התחלת מלכות עזריה מהמלך בחיי אביו והתחלת מלכות ירבעם ממשמת אביו היו בזמן אחד אם כן קדמה מלכות ירבעם למלכות עזריה שלש שנים מה שמלך בחיי אביו ולכלתה שנת מ"ח שלו בל"ח לעזריה ואז מלך זכריה : (יב) הוא דבר ה' . מוסב על המקרא שלפני שנא' בניו שנא' וימלוך תחתיו והוא דבר ה' וגו' : ויהי כן . כי מלכו יהואחז ויואש וירבעם וזכריה ונפסק מזרעו המלוכה : (יג) בשנת שלשים ותשע . כי זכריה מלך בל"ח לעזיה ומלך ששה חדשים ואחריו מלך שלום והוא

שַׁלּוּם וְקִשְׁרוֹ אֲשֶׁר קָשָׁר הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

טז אָז יַכֶּה־מְנַחֵם אֶת־תִּפְסַח וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּהּ וְאֶת־גְּבוּלֶיהָ מִתִּרְצָה כִּי לֹא פָתַח וַיַּךְ אֵת כָּל־הֶהָרוֹתֶיהָ בִּקֵּעַ׃ יז בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָתֵשַׁע שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ מְנַחֵם בֶּן־גָּדִי עַל־יִשְׂרָאֵל עֶשֶׂר שָׁנִים בְּשֹׁמְרוֹן׃ יח וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מֵעַל חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל כָּל־יָמָיו׃ יט בָּא פוּל מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל־הָאָרֶץ וַיִּתֵּן מְנַחֵם לְפוּל אֶלֶף כִּכַּר־כָּסֶף לִהְיוֹת יָדָיו אִתּוֹ לְהַחֲזִיק הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ׃ כ וַיֹּצֵא מְנַחֵם אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־גִּבּוֹרֵי הַחַיִל לָתֵת לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר חֲמִשִּׁים שְׁקָלִים כֶּסֶף לְאִישׁ אֶחָד וַיָּשָׁב מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְלֹא־עָמַד שָׁם בָּאָרֶץ׃ כא וְיֶתֶר דִּבְרֵי מְנַחֵם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ כב וַיִּשְׁכַּב מְנַחֵם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ פְּקַחְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

כג בִּשְׁנַת חֲמִשִּׁים שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ פְּקַחְיָה בֶן־מְנַחֵם עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שְׁנָתָיִם׃ כד וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מֵחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כה וַיִּקְשֹׁר עָלָיו פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ שָׁלִישׁוֹ וַיַּכֵּהוּ בְשֹׁמְרוֹן בְּאַרְמוֹן בֵּית־מֶלֶךְ אֶת־אַרְגֹּב וְאֶת־הָאַרְיֵה וְעִמּוֹ חֲמִשִּׁים אִישׁ מִבְּנֵי גִלְעָדִים וַיְמִתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃

ס'
נ' מ"ל
ח' בטעם מהמ"ג תלו"ש סימן
ר'
ל'
י"ג חסר
ס' פתח
ג'
י"ג בטעם תביר בסיפר'
י"ז מ"לבכיפ'
ל'
כו"ל מ"ל במי"ג הס'
ב' בדקר שה כתיב
המלך ק'
ל' כולהון הס' במ"ח

וּמְרָדֵיהּ דִי מְרַד הָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרֵי פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: טז בְּכֵן מְחָא מְנַחֵם יַת תִּפְסַח וְיַת כָּל דִי בַהּ וְיַת תְּחוּמָהָא מִתִּרְצָה אֲרֵי לָא פְתַחַת תַּרְעָהָא לְאַשְׁלָמָא וּמְחָא וְיַת כָּל מְעַדְיָתָהָא בְּזַע: יז בִּשְׁנַת תְּלָתִין וּתְשַׁע שְׁנִין לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ מְנַחֵם בַּר גָדִי עַל יִשְׂרָאֵל עֲסַר שְׁנִין בְּשָׁמְרוֹן: יח וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא מֵעַל חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְחַיֵב יַת יִשְׂרָאֵל כָּל יוֹמוֹהִי: יט אֲתָא פוּל מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל אַרְעָא וִיהַב מְנַחֵם לְפוּל אַלְף כִּכְּרִין דִכְסַף לְאַשְׁלָמָא יְדוֹהִי עִמֵיהּ לְאַתְקָפָא מַלְכוּתָא בִּידֵיהּ: כ וּרְמָא מְנַחֵם יַת כַּסְפָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל כָּל גִבָּרֵי חֵילָא לְמִתַּן לְמַלְכָּא דְאַתּוּר חַמְשִׁין סִלְעִין דִכְסַף לְגַבְרָא חָד וְתָב מַלְכָּא דְאַתּוּר וְלָא אַנְזֵיק תַּמָן בְּאַרְעָא: כא וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי מְנַחֵם וְכָל דִי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: כב וּשְׁכֵיב מְנַחֵם עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ פְּקַחְיָה בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: כג בִּשְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ פְּקַחְיָה בַּר מְנַחֵם עַל יִשְׂרָאֵל בְּשָׁמְרוֹן תַּרְתֵּין שְׁנִין: כד וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא מֵחוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְחַיֵיב יַת יִשְׂרָאֵל: כה וּמְרַד עֲלוֹהִי פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ גִבָּרֵיהּ וּמְחָהִי בְשָׁמְרוֹן בְּאִידְרוֹן בֵּית מַלְכָּא יַת אַרְגוֹב וְיַת אַרְיָא וְעִמֵיהּ חַמְשִׁין גַבְרָא מִבְּנֵי גִלְעָדָאֵי וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ

רשי

יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' (ישעיה נה יא): (טז) כי לא פתח. שר העיר לא פתח לו את העיר לקבלו למלך עליהם: ההרותיה. את הנשים ההרות שבה בקע: (כה) שלישו. גבור שלו: את ארגוב ואת האריה. כל ארגוב לשון פלטין החשובין וכל טרכונין בלשון ארמי פלטין החשובין למלכות בארמון הגדול אשר אצל הארגוב: ואת האריה. יש לומר שהיה ארי' של זהב עומד

רלבג

בן שש עשרה שנה כשהמליכוהו בחיי אביו: (טז) ואת גבוליה מתרצה כי לא פתח. ידמה שתפסח לא היתה מארץ ישראל וקרא לה מנחם לשלום ולא הסכימה להשלים עמו ולא פתח לו ולזה הכה אותה ואת כל אשר בה ואת גבוליה אשר מחוץ לעיר מתרצה ואילך וגם כל המגדלים החזקים הבנויים בהרי' אשר בה בקע: (כה) בארמון בית המלך את ארגב ואת האריה. אחשוב שארגוב קרא הממונה על כל חבל ארגוב והאריה קרא גבור אחד יקראוהו אריה על צד ההשאלה לרוב גבורתו. והנה קשר עליו פקח עם שני אלו השרים והיו עמו גם כן חמשים איש מבני גלעדי' כי לבני גלעד היה חבל ארגב לפי מה שאחשוב:

ויקח

שלום ג' מ"ל בנביאי' וסי' שלום בן יבש מלך ר"פ. ויעל מנחם בן גדי. ויתר דברי שלום. וכל כתובי' דכוו' מלאים במ"ו חס' וסי' שלם בנו רחבעם. לשלם הקרחי. ויחזקיהו בן שלם. אשת שלם בן תקוה. השערים בני שלם תנינא דעזרא. שלם וטלם ואורי: ההרותיה ח' מלין בתרי טעמי פי' הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה בי אם בח' מקומות וסי' מה"מג תלו"ש ופי' בסדר אמר: י"ח פסוקים על על ומלת במצעון וסימן ישרצו המים שרץ נפש. או מצא אבדה. צו את אהרן. והמה לקחו את אשר עשה מיכה. ויסיפו בני ישראל דויחזק ה' את עגלון. ויאמר לבי וישלח אתה. ותקם חנה אחרי אכלה בשלה. לא טוב הדבר הזה. ועתה בה תאמר לעבדי לדוד דשמואל. ויוצא מנחם את הכסף. והמלך הפקיד את השליש. ערות על יאור. על בן על בחוריו. ואמרתם על מה. גבה לבך ביפיך. לא לנו ה'. הנה בית המן. הדבר אשר

רדק

הם היו רשעים כלם ואילו היו טובים ארכה מלכותם עוד וכבר היתה מלכותם ראויה להפסק קודם זה מפני עונותם ולא מלך זכריה אותם ששה חדשים אלא לקיים דבר ה' בעבור שידעו העם כי אמת דבר הנביא ליהוא בשם ה' כשאמר לו בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל: (טז) את תפסח ואת כל אשר בה. תפסח לא היתה מארץ ישראל אלא מעבר הנהר מארם וכן כתוב כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ונראה כי היתה לגבול ארץ ישראל נכח תרצה ותרצה היתה מארץ ישראל מקומו של מנחם ומנחם בא להלחם על תפסח וקרא לשלום אליה להיותה לו למס ולא פתח לו עם העיר וזהו שאמר כי לא פתח ויך והכה אותה ואת כל גבוליה מתרצה כלומר מגבול תרצה ואילך כל הנמצא בכל גבוליה הכה ועוד כי כל ההרות שבה בקע דרך נקמה ובזיון: ההרותיה. בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי: (כ) ולא עמד שם בארץ. לא נתעכב שם אלא שב לו לארצו כיון שקבל הכסף ולא שמרה מאויב אחר וי"ת ולא אנזיק תמן בארעא: (כה) בארמון בית מלך. כן כתיב וקרי המלך והענין אחד: את ארגב ואת האריה. עם ארגב ועם האריה ושני גבורים היו שמם כך ועמהם בא ועם חמשים מבני גלעדים

מצודת ציון

(יט) ידיו. כח ידיו: להחזיק. מל' חזק: (כה) שלישו. שר שלו:

אצל

מצודת דוד

ל"ט לעוזיה: (טז) מתרצה. מעבר תרצה: כי לא פתח. על שלא פתח הפחה את שער העיר לבוא בה ולזה הכה את תפסח ואת גבוליה אשר מעבר תרצה: בקע. פתח בטני ההרות להוציא וולדותיהן: (יז) בשנת שלשים ותשע. ר"ל אחר שעבר ל"ט לעזריה כי שלום מלך בסוף ל"ט לעזריה ונהרג אחר ירח ימים ובשנה הבאה בכלות ל"ט לעזריה בתחלת מ' מלך מנחם: עשר וגו'. ומקוטעות היו: (יט) בא פול. כאשר בא פול והבטיח מנחם לתת לו אלף ככר כסף לעזור לו על המלוכה: (כ) ויוצא מנחם. הוציא את הכסף מזולתו והטילו על ישראל ומפרש שעל גבורי החיל הטיל כל אחד חמשי' שקל: ולא עמד. לא נתעכב: (כג) בשנת החמשי' שנה. כי מנחם מלך בשנת מ' לעזרי' ומלך י' שנים מקוטעות וכלו אם כן במ"ט לעזרי' ובשנה הבאה מלך פקחיה והיה נ' לעזרי': שנתי'. ומקוטעות היו: (כה) בארמון. בהיכל של בית המלך. את ארגוב ואת האריה. עם הארגוב ועם האריה' והם שמות שני גבורים ואולי נקרא ארגוב על שהי' מושל בחבל הארגוב והארי' ע"ש גבורתו ופקח התחבר עמהם ועוד היו חמשי' איש והמיתו את פקחיה

רדק

גלעדים וימיתוהו : (ל) בשנת עשרים ליותם. והיאך היה זה והלא יותם לא מלך אלא י"ו והיאך מונה לו עשרים ועשרי' של פקח שלמו בשנת ד' לאחז א"כ היה לו לומר בשנת ד' לאחז ואומר בסדר עולם וכי אפשר לומר כן אלא שהיתה גזירה גזורה בימי יותם. דבר אחר שרצה הכתוב למנות ליותם בקבר ולא לאחז בחיים : (לב) בשנת שתים לפקח. בתחילת שתים ופקח מלך בשנת חמשים ושתים לעזריה ועזריה מת בסוף נ"ב לו ומלך יותם הנה בשנת שתים לפקח מלך יותם : (לה) הוא בנה את שער בית ה' העליון. השער הזה היה בין בית ה' ובין בית המלך כמו שראינו בדבר יואש ויורידו את המלך מבית ה' ויבואו דרך שער הרצים בית המלך ומה שאמר כי הוא בנה אותו הוסיף בו בניין או נפל ובנהו שהרי שלמה בנה שער בין ביתו ובית ה' כמו שאמר ועולתו אשר יעלה בית ה' : (לז) בימי' ההם החל ה'. אחר שמת

מצודת דוד

פקחיה : (כז) בשנת חמשים ושתים. כי פקחיה מלך בנ' לעזריה ומלך שנתים מקוטעות וכלו בנ"א לעזריה ובשנה הבאה מלך פקח והיא נ"ב לעזריה : עשרים שנה. ומקוטעות היו : (ל) בשנת עשרים ליותם. כי פקח מלך בנ"ב לעזריה ובסוף השנה ההיא מת עזריה ובתחלת השנה הבאה מלך יותם בנו וימי מלכותו ט"ז שנה ופקח מלך כ' שנה והם שנה אחת ממלכות עזריה וט"ז ממלכות יותם וג' שנים אחרי מות יותם וכלו א"כ בי"ט מהתחלת מלכות יותם ובתחילת השנה הבאה מלך הושע והיא כ' להתחלת מלכות יותם ורצה הכתוב למנות שנות הושע לימי יותם הצדיק בקבר ולא לימי אחז בנו הרשע בחיים : (לב) בשנת שתים. כי פקח מלך שנה אחת בימי עוזיה ויותם מלך בשנה הבאה והיא בשנת ב' לפקח : (לג) ושם וכו'. ומקוטעות היו : (לה) הוא בנה. ר"ל עשה עליו בנין נכבד וגדול ממה שהיה או שנפל ועשהו מחדש ואולי זהו הנקרא שער ה' החדש (ירמיה כ"ו) : (לז) בימים ההם

תְּחוֹתוֹהִי : כו וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי פְּקַחְיָה וְכָל דִּי עֲבַד הָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל : כז בִּשְׁנַת חַמְשִׁין וְתַרְתֵּין שְׁנִין לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עַסְרִין שְׁנִין : כח וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא מִן חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּב יַת יִשְׂרָאֵל : כט בְּיוֹמֵי פֶּקַח מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲתָא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מַלְכָּא דְאַתּוּר וּשְׁבָא יַת עִיּוֹן וְיַת אָבֵל בֵּית מַעֲכָא וְיַת יָנוֹחַ וְיַת קֶדֶשׁ וְיַת חָצוֹר וְיַת גִּלְעָדָא וְיַת גְּלִילָא כָּל אַרְעָא שִׁבְטַ נַפְתָּלִי וְאַגְלִינוּן לְאַתּוּר : ל וּמְרַד מֵירְדָא הוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה עַל פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ וּמְחָהִי וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בִּשְׁנַת עַסְרִין לְיוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה : לא וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי פֶּקַח וְכָל דִּי עֲבַד הָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל : לב בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְפֶקַח בַּר רְמַלְיָהוּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ יוֹתָם בַּר עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה : לג בַּר עַשְׂרִין וְחַמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְשִׁית עַשְׂרֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ יְרוּשָׁא בַּת צָדוֹק : לד וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד עֻזִּיָּה אֲבוּהִי עֲבַד : לה לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲטָרָא עַד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמַיָּא עַל בָּמָתָא הוּא בְּנָא יַת תַּרְעָא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ עִלָּאָה : לו וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יוֹתָם וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה : לז בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן שָׁרִי יְיָ לְגָרָאָה בִּדְבֵית יְהוּדָה רְצִין מַלְכָּא דַאֲרָם וְיַת פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ : לח וּשְׁכִיב יוֹתָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם

י"ג בטעם
ס' בנביאים
ל' דסמי'
ל'
ל'
ל'. ל'
ל'. ו'
ל'
ח' מ"ל
ל'
ס' בנביאים
ד'
ל' כתיב אלף דד"ה כתי' ס'
י"ג בטעם בכיפלת
ו'
ל'

מלכים ב טו

כו וְיֶתֶר דִּבְרֵי פְקַחְיָה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

כז בִּשְׁנַת חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עֶשְׂרִים שָׁנָה׃ כח וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִן־חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כט בִּימֵי פֶּקַח מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בָּא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־אָבֵל בֵּית־מַעֲכָה וְאֶת־יָנוֹחַ וְאֶת־קֶדֶשׁ וְאֶת־חָצוֹר וְאֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־הַגָּלִילָה כֹּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי וַיַּגְלֵם אַשּׁוּרָה׃ ל וַיִּקְשָׁר־קֶשֶׁר הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה עַל־פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ וַיַּכֵּהוּ וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים לְיוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּה׃ לא וְיֶתֶר דִּבְרֵי־פֶקַח וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

לב בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ לג בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָם וְשֵׁם אִמּוֹ יְרוּשָׁא בַּת־צָדוֹק׃ לד וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה עֻזִּיָּהוּ אָבִיו עָשָׂה׃ לה רַק הַבָּמוֹת לֹא סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת הוּא בָּנָה אֶת־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הָעֶלְיוֹן׃ לו וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹתָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃

לז בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְהַשְׁלִיחַ בִּיהוּדָה רְצִין מֶלֶךְ אֲרָם וְאֵת פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ׃ לח וַיִּשְׁכַּב יוֹתָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו

רשי

שמר באותו ארמון : (ל) בשנת עשרים ליותם. הי' לו לומר בשנת ארבע לאחז שהרי כל ימי מלכות יותם שש עשרה שנה אלא לפי שהי' אחז רשע רצה הכתוב למנותם ליותם בקבר ולא לאחז בחיים כך הוא בסדר עולם : (לז) בימים ההם. בסוף ימיו של יותם : להשליח. לגרות

רלבג

(כט) ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש. הנה זה היה לפי מה שאחשוב מה שזכר בספר ד"ה כי תגלת פלאסר מלך אשור הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי ויביאם לחלח וחבור והרי מדי ונהר גוזן ולפי שאלו המדינות היו מארץ אשור אמר בזה המקום ויגלם אשורה : (לב) בשנת שתים לפקח בן רמליהו מלך ישראל מלך יותם. ר"ל בראש השנ' השנית כי בראש שנת חמשים ושנים לעזריה מלך פקח ומת עזריה בשנה ההיא : (לז) בימים ההם החל ה' להשליח ביהודה רצין. ר"ל לגרו' ביהודה או לשלח וזה היה אחרי מות יותם כי בימי אחז נתחברו אלה המלכים על ירושלם מפני רוב חטאי אחז כמו שנתבאר בספר ד"ה והם הכו בה מכה גדולה ואחר זה היו צרים על ירושלם ולא יכלו להלחם כי חמל הש"י על יהוד' ולא

חיה אל ירמיהו : אשורה ו' קמצין בקריאה וסי' וישבנו מחוילה עד שור אשר. בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר. ויגל מלך אשור את ישראל. עד אשר הסיר. בשנת התשיעית להושע. תהיה מסלה. היה במלכו ז' וסי' יהורם בן יהושפט דמלכים. אמציהו בן יואש. עזריה בן אמציה. יותם. חזקיהו. בלוז חמדה. יותם. תנינא דדברי הימים : אשר עשה ו' וסימ' עמרי. אחזיהו. יהואש.

מצודת ציון

(כט) אבל בית מעכה. כן שם העיר. הגלילה. ארץ הגליל : (לז) החל. התחיל : להשליח. לגרות ולהכנים כמו הנני משליח בך (שמות ח) : ערוב

ד' שלמה אסא יהושפט יותם בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ אָחָז בְּנוֹ
תַּחְתָּיו׃ טז א בִּשְׁנַת שְׁבַע־
עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מָלַךְ
אָחָז בֶּן־יוֹתָם מֶלֶךְ יְהוּדָה׃
ב בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה אָחָז בְּמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־
ס' עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְלֹא־
עָשָׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו כְּדָוִד
ד' בטעם בסיפרא אָבִיו׃ ג וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל
ט' כ"כ בליש' וְגַם אֶת־בְּנוֹ הֶעֱבִיר בָּאֵשׁ כְּתֹעֲבוֹת
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֹתָם מִפְּנֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַיְזַבֵּחַ וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת
וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃ ה אָז
יַעֲלֶה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־
רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַ͏ִם
ל' אל אחז ל' לַמִּלְחָמָה וַיָּצֻרוּ עַל־אָחָז וְלֹא יָכְלוּ
לְהִלָּחֵם׃ ו בָּעֵת הַהִיא
הֵשִׁיב רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם אֶת־אֵילַת
ל' לַאֲרָם וַיְנַשֵּׁל אֶת־הַיְהוּדִים מֵאֵילוֹת
וארומים ק' ד' מלין כתי' ר' וק' ד' וַאֲרוֹמִים בָּאוּ אֵילַת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ז וַיִּשְׁלַח אָחָז מַלְאָכִים
אֶל־תִּגְלַת פְּלֶסֶר מֶלֶךְ־אַשּׁוּר לֵאמֹר
ל. ל' חס' י' עַבְדְּךָ וּבִנְךָ אָנִי עֲלֵה וְהוֹשִׁעֵנִי מִכַּף
מֶלֶךְ־אֲרָם וּמִכַּף מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
ל' ומ"ל הַקּוֹמִים עָלָי׃ ח וַיִּקַּח אָחָז אֶת־הַכֶּסֶף
וְאֶת־הַזָּהָב הַנִּמְצָא בֵּית יְהוָה
וּבְאֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח לְמֶלֶךְ־
אַשּׁוּר שֹׁחַד׃ ט וַיִּשְׁמַע אֵלָיו מֶלֶךְ
אַשּׁוּר וַיַּעַל מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶל־דַּמֶּשֶׂק
ל'. ל' וַיִּתְפְּשֶׂהָ וַיַּגְלֶהָ קִירָה וְאֶת־רְצִין
הֵמִית׃ י וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ אָחָז לִקְרַאת
ל' תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ־אַשּׁוּר דּוּמֶּשֶׂק
וַיַּרְא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּדַמָּשֶׂק
וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶל־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן
ל' אֶת־דְּמוּת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־תַּבְנִיתוֹ לְכָל־
מַעֲשֵׂהוּ׃ יא וַיִּבֶן אוּרִיָּה הַכֹּהֵן אֶת־
הַמִּזְבֵּחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אָחָז
מִדַּמֶּשֶׂק כֵּן עָשָׂה אוּרִיָּה הַכֹּהֵן עַד־
י"ג מ"ל בּוֹא הַמֶּלֶךְ־אָחָז מִדַּמָּשֶׂק׃ יב וַיָּבֹא
הַמֶּלֶךְ מִדַּמֶּשֶׂק וַיַּרְא הַמֶּלֶךְ אֶת־

אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְּדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ אָחָז בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ א בִּשְׁנַת שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין לְפֶקַח בַּר רְמַלְיָהוּ מְלַךְ אָחָז בַּר יוֹתָם מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ ב בַּר עַשְׂרִין שְׁנִין אָחָז כַּד מְלַךְ וְשִׁית עַסְרֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְלָא עֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ כְּדָוִד אֲבוּהִי׃ ג וַאֲזַל בְּאוֹרַח מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וְאַף יַת בְּרֵיהּ אַעְבַּר בְּנוּרָא כְּתוֹעֲבַת עַמְמַיָּא דְּתָרִיךְ יְיָ יַתְהוֹן מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וּדְבַח וְאַסֵּיק בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא וְעַל רָמָתָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוּף׃ ה בְּכֵן סְלֵיק רְצִין מַלְכָּא דַאֲרָם וּפֶקַח בַּר רְמַלְיָהוּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לִירוּשְׁלֵם לַאֲגָחָא קְרָבָא וְצָרוּ עַל אָחָז וְלָא יְכִילוּ לַאֲגָחָא׃ ו בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲתֵיב רְצִין מַלְכָּא דַאֲרָם יַת אֵילַת לַאֲרָם וְתָרֵיךְ יַת יְהוּדָאֵי מֵאֵילַת וַאֲרָמָאֵי אֲתוֹ לְאֵילַת וִיתִיבוּ תַמָּן עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ז וּשְׁלַח אָחָז אִזְגַּדִּין לְוָת תִּגְלַת פְּלֶסֶר מַלְכָּא דְאַתּוּר לְמֵימַר עַבְדָּךְ וּבְרָךְ אֲנָא סַק וּפְרוֹקְנִי מִיַּד מַלְכָּא דַאֲרָם וּמִיַּד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּקָמוּ עֲלָי׃ ח וּנְסֵיב אָחָז יַת כַּסְפָּא וְיַת דַּהֲבָא דְּאִשְׁתְּכַח בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּבְאוֹצְרֵי בֵּית מַלְכָּא וְשַׁדַּר לְמַלְכָּא דְאַתּוּר שׁוֹחֲדָא׃ ט וְקַבֵּיל מִנֵּיהּ מַלְכָּא דְאַתּוּר וּסְלֵיק מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל דַּמֶּשֶׂק וְאַחֲדַהּ וְאַגְלֵי עַמָּא דִּי בַהּ לְקִירֵינָא וְיַת רְצִין קְטַל׃ י וַאֲזַל מַלְכָּא אָחָז לִקְדָמוּת תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מַלְכָּא דְאַתּוּר לְדוּמֶּשֶׂק וַחֲזָא יַת מַדְבְּחָא דִּי בְדַמֶּשֶׂק וְשַׁדַּר מַלְכָּא אָחָז לְוָת אוּרִיָּה כַּהֲנָא יַת דְּמוּת מַדְבְּחָא וְיַת טִיקוּסֵיהּ לְכָל עוֹבָדוֹהִי׃ יא וּבְנָא אוּרִיָּה כַּהֲנָא יַת מַדְבְּחָא כְּכָל דִּשְׁלַח מַלְכָּא אָחָז מִדַּמֶּשֶׂק כֵּן עֲבַד אוּרִיָּה כַּהֲנָא עַד דַּאֲתָא מַלְכָּא אָחָז מִדַּמֶּשֶׂק׃ יב וַאֲתָא מַלְכָּא מִדַּמֶּשֶׂק וַחֲזָא מַלְכָּא יַת מַדְבְּחָא

רש"י

לגרנות: (ט) ויגלה קירה. את העם אשר בה הגלה למדינה ששמה קיר: (יח) עד בא. לפני בוא המלך מדמשק: ואת

רדק

שמת יותם: (ו) את אילת לארם. שכבר לקחה עזריה מלך יהודה: וינשל את היהודים מאילות. זהו אילת כי כן היתה נקראה אילת ואילות וכן בדברי הימים אילות ופירוש וינשל כמו ונשל גוים רבים מפניך ענין גירושין ושילוח: ארומים באו אילת. כתיב ארמים לפי שמלך ארם לקחה ועל ידו ישבו הארמים וקרי ואדומים בדל"ת כי לבני אדום היתה כמו שפירשנו למעלה: (ז) הקומים עלי. תואר בפלס טובים: (ט) ויגלה קירה. העם אשר בה הגלה אל קיר וקיר היתה מאשור הוא שאומר עמוס הנביא וגלו עם ארם קירה

רלבג

ולא אמר להשחיתו: (ו) וינשל את היהודים מאילות. ר"ל שכבר השליכם וגרשם משם והוא אילת שבנה עזריה כמו שקדם: (ז) הקומים עלי. ר"ל הקמים עלי: (ט) ויגלה קירה. ר"ל שהגלה העם אשר בדמשק אל קיר: (יא) ויבן אוריה הכהן. ר"ל ויבנה אוריה הכהן את המזבח בעוד שהיה בא המלך אחז מדמשק עד שכאשר בא

מצודת דוד

ההם. אחרי מות יותם: טז (א) בשנת שבע עשרה. כי יותם מלך בב' לפקח וימי מלכותו ט"ז שנה וכלו בי"ז לפקח ואז מלך אחז: (ב) ושש ע'. ומקוטעות היו: (ג) העביר באש. היא עבודת המולך שמעביר בנו בין שתי מדורות אש: (ה) ולא יכלו להלחם. לא התגברו במלחמה על ירושלים: (ו) השיב וגו' את אילת. זו היא האמור למעלה אשר בנה עזריה והשיבה ליהודה ועתה בא רצין והשיבה לארם: וינשל. גלה משם היהודים והאדומים ישבו בה כאשר ישבו בה מאז טרם לקחה אמציה ולפי שבא ארם להחזיר לאדום לזה אמר השיב לארם כאלו היתה שלהם מאז כי באו במקום אדום: (ט) ויגלה. גלה אנשים אל קיר והיא מארץ אשור: (י) אוריה הכהן. יתכן שהוא אמריה הנזכר בד"ה א' ה' ועיין בסוף הספר בחשבון הדורות: את דמות המזבח. כי ישרה בעיניו תבניתו ושלח הדמות אל הכהן לעשות מזבח כדמותו: לכל מעשהו. ר"ל את תבנית הציורים הפרטים שבו: (יא) ככל וכו'. אף הציורי' הפרטים: עד

מצודת ציון

טז (ג) הוריש. גירש: (ה) ויצרו. מלשון מצור: (ו) וינשל. ענין השלכה כמו ונשל גוים רבים (דברים ז): (ח) ניש ס'. כבית ס': נדבר

יותם. אחז. אמון: בעיר דוד ד' בסיפ' דסמיבי וסי' וישכב שלמה · וישכב אסא. וישכב יהושפט · וישכב יותם. תעבות ט' כתיב בן בליש' בקריאה וסי' וילך בדרך מלכי ישראל דאחז דמלכים. וילך בדרכי דאחז דדברי הימים. גם כל שרי הכהנים · יען אשר עשה מנשה. ויסר יאשיהו את כל. הנשוב להפר מצותיך. ואשלח אליכם דירמיה. ויתר דברי יהויקים ותעבותיו. כתעבותיה' לכנעני: כל אילין קדמאי תעבות כתיבין חס"ו קדמ' וב' מ"ל דמ"ל וסי' הכה בכפך. כתועבות הגוים דמנשה בדברי הימים. ושארא תועבת כתיב חס' ו' בתרא: י"ז מלין בקריאה דלא מפקי' א' ולית להין זוג וסי' שלתך יתן את שלתך אשר שאלת. חטאים לה' לאכל על הדם. ותזרני חיל למלחמה דשמואל. להשו' גלים נצים דספרא. וירפו המים עד היום הזה. פלסר וישלח אחז מלאכים: פלנסר ויער אלהי ישראל. מלו ברב רבלתך מלו. נשו לשוא עריך · ונשו את כלמתם · משתו יגורו אלים. הסורים בי מבית הסורי'. השפות את שער הגיא החזיק. קרוא אני קרוא לה. שרית כל אלה אנשי מלחמה בד"ה. קראים משה ואהרן בכהניו ושמואל

ב' הַמִּזְבֵּחַ וַיִּקְרַב הַמֶּלֶךְ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
וַיַּעַל עָלָיו: יג וַיַּקְטֵר אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־
ג' מִנְחָתוֹ וַיַּסֵּךְ אֶת־נִסְכּוֹ וַיִּזְרֹק אֶת־
דַּם־הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר־לוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ:
ב' יד וְאֵת הַמִּזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לִפְנֵי
ס' יְהוָה וַיַּקְרֵב מֵאֵת פְּנֵי הַבַּיִת מִבֵּין
הַמִּזְבֵּחַ וּמִבֵּין בֵּית יְהוָה וַיִּתֵּן
אֹתוֹ עַל־יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפוֹנָה:
ויצוה ק' טו וַיְצַוֶּהוּ הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶת־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן
כ' לֵאמֹר עַל הַמִּזְבֵּחַ הַגָּדוֹל הַקְטֵר אֶת־
ג' עֹלַת־הַבֹּקֶר וְאֶת־מִנְחַת הָעֶרֶב וְאֶת־
עֹלַת הַמֶּלֶךְ וְאֶת־מִנְחָתוֹ וְאֵת עֹלַת
כָּל־עַם הָאָרֶץ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם
ד' דסמי' וְכָל־דַּם עֹלָה וְכָל־דַּם־זֶבַח עָלָיו
כ' אשר עשה משה תִּזְרֹק וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת יִהְיֶה־לִּי לְבַקֵּר:
טז וַיַּעַשׂ אוּרִיָּה הַכֹּהֵן כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה
הַמֶּלֶךְ אָחָז: יז וַיְקַצֵּץ הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶת־
הַמִּסְגְּרוֹת הַמְּכֹנוֹת וַיָּסַר מֵעֲלֵיהֶם
את ק' וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־הַיָּם הוֹרִד מֵעַל
כ' הס' בנבי' ג' כ"כ הַבָּקָר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר תַּחְתֶּיהָ וַיִּתֵּן
ג' מוסך ק' אֹתוֹ עַל מַרְצֶפֶת אֲבָנִים: יח וְאֶת־מֵיסַךְ

וְקָרֵיב מַלְכָּא עַל מַדְבְּחָא
וְאַסֵּיק עֲלוֹהִי: יג וְאַסֵּיק
יַת עֲלָתֵיהּ וְיַת מִנְחָתֵיהּ
וְנַסֵּיךְ יַת נִסְכֵּיהּ וּזְרַק יַת
דַם נִכְסַת קוּדְשַׁיָא דִי לֵיהּ
עַל מַדְבְּחָא: יד וְיַת מַדְבְּחָא
דִנְחָשָׁא דִי קֳדָם יְיָ וְקָרֵיב
מִן קֳדָם בֵּיתָא מִבֵּין
מַדְבְּחָא וּמִבֵּין בֵּית
מַקְדְשָׁא דַייָ וִיהַב יָתֵיהּ עַל
צִידָא דְמַדְבְּחָא צִפּוּנָא:
טו וּפַקִיד מַלְכָּא אָחָז יַת
אוּרִיָה כַּהֲנָא לְמֵימַר עַל
מַדְבְּחָא רַבָּא אַסֵּיק יַת
עֲלַת צַפְרָא וְיַת מִנְחַת
רַמְשָׁא וְיַת עֲלַת מַלְכָּא וְיַת
מִנְחָתֵיהּ וְיַת עֲלַת כָּל עַמָא
דְאַרְעָא וּמִנְחַתְהוֹן
וְנִסְכֵּיהוֹן וְכָל דַם עֲלָתָא
וְכָל דַם נִכְסַת קוּדְשַׁיָא
עֲלוֹהִי תִזְרוֹק וּמַדְבְּחָא
דִנְחָשָׁא יְהֵי לִי לְבַקָרָא:
טז וַעֲבַד אוּרִיָה כַּהֲנָא
כְּכֹל דְפַקִיד מַלְכָּא אָחָז:
יז וְרַצִּיץ מַלְכָּא אָחָז יַת
גְדַנְפֵּי בְסִיסַיָא וְאַעְדִי
מִנְהוֹן יַת כִּיוֹרָא וְיַת יַמָא
אַחֵית מֵעַל תּוֹרַיָא דִנְחָשָׁא תְחוֹתוֹהִי וִיהַב יָתֵיהּ עַל רְצִפַּת אַבְנַיָא: יח וְיַת

בקוראי שמו קוראים: מאת פני ה' בקרי' וסי' מאת פני יצחק אביו. ויגרש אותם מאת פני פרעה. קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש. ויצא השטן מאת פני ה'. ודין: לבקר ב' בקריא' וסימ' ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר. ואחר נדרים לבקר. וכל דם ד' בקריאה וסי' חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם. וכל דם לא תאכלו בכל משבותיכם. ויצו המלך אחז ב' בפסוק:

קירה אמר ה': (יב) ויקרב המלך על המזבח. פועל יוצא וזה לבדו מן הקל יוצא ר"ל הקריב על המזבח קרבנותיו והעלה עולותיו או יהיה ויקרב פועל עומד כמשפטו ויהיה על המזבח כמו אל המזבח קרב הוא בעצמו אל המזבח והעלה עליו: (יד) ואת המזבח הנחשת אשר לפני ה'. סמוך עם ה"א הידיעה וכמוהו הממלכות כנען והוא המזבח שעשה שלמה כמו שפירשתי בבנין הבית אמר שזה המזבח נתן אותו עם המזבח אשר לפני ה' ופירוש ויקרב מאת פני הבית הקריב זה המזבח ממזבח הנחשת שהיה בעזרה את פני הבית הקריב זה יותר לצד הבית ונתן אותו בין המזבח ובין בית ה' על ירך המזבח לצד צפון: (טו) ויצוהו המלך אחז. כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והכתוב הוא כמו ותראהו את הילד וענין אחד הוא הכתיב והקרי: על המזבח הגדול. זהו המזבח שעשה ואמר שיהיה הוא עקר ומזבח ה' כטפל לו וזהו שאמר יהיה לי לבקר כלומר לפעמי' כשארצה לבקרו ולהעלות עליו: (יז) את המסגרות המכונות. סמוך עם הה"א הידיעה כמו המזבח הנחשת ופירוש קצץ המסגרות המכונות שהיו סוגרות הכיורות בתוכן וקצץ אותן מסגרות והסיר הכיורות וכן הים הוריד מעל הבקר הנחשת ונתן אותו על מרצפת אבנים וכן הכיור נתן על מרצפת אבנים ובאמרו את הכיור הוא שם כלל כי עשרה כיורות היו ואחר שאמר המסגרות המכונות ידענו כי על הכיורות אמר כן כי אם אמר על כיור אחד לבדו לא היה אומר המכונות כי אם המכונה וכל זה שעשה לא עשה אלא דרך בזיון והכעסה כמו שעשה מן המזבח ג"כ וכמו שכבה את הנרות וכמו שסגר דלתות בית ה' כדי שלא יכנס שם אדם להקריב ועשה מזבחות בכל פנה בירושלם כמו שאומר בד"ה ומתחלה שם המזבח שעשה לפני מזבח ה' ועשה אותו עקר ומזבח ה' טפל לו וכאשר הכעיס עוד השחית כלי בית האלהים וסגר הדלתות שלא יכנס אדם שם: אשר תחתיה. זכר הים בלשון נקבה ובשאר מקומות לשון זכר: מרצפת אבנים. כמו רצפת בהט ושש וקרקע ההיכל לא היה מרצפת אבנים כי אם מצופה זהב היה מרוקע על נסרים של ארז אלא מרצפת אבנים ר"ל שהוא עשה להם מרצפות אבנים במקום המכונות: (יח) ואת מיסך השבת. כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו ואחד הוא ושרשו יסך מענין סכך שנים שרשים וענין אחד וי"ת טיקוס שבתא ובמקצת נסחאות ית טקס מדבחא דשבתא ופירשו בנין שעשו לאנשי

(יד) ואת מזבח הנחשת ויקרב וגו'. אי אפשר לומר מזבח הנחשת שעשה משה שהרי נגנז. ואי אפשר לומר מזבח אבנים שעשה שלמה וקראו (בד"ה ב' ז' ז') מזבח הנחשת שהרי אי אפשר לקרבו מזוית לזוית אלא אם הורסו והרי שנינו אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה מעל המזבח עד שבא מנשה וסילקה שהוא הרס את המזבח כמו שמצינו באגדת חלק. אין לי לפרש מזבח זה אלא בכיורות ומכונות של נחשת שהיו ערכי מזבח והיו אצל המזבח הקודש וכשעשה אחז את המזבח לע"ג סילק את הכיור והקריבו לצד אחר מאת פני הבית שלא להפסיק בין המזבח שעשה ובין בית ה' ויתן אותו אצל מזבח הקודש לצפונה ומצינו שפירשו רבותינו דוגמתו (במס' שבת דף כ"ה) ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת (יחזקאל ט' ב') מזבח הנחושת מי הוה אמר להם התחילו ממקום שאומרין שירה לפני הרי כאן לכלי שיר של נחושת קראו מזבח: (טו) לבקר. לפרקים כשיעלה בלבו לבקרו: (יז) את המסגרו' המכונות איטבלאות שהמכונות עשויות עליהם כמו שנאמר וזה מעשה המכונות מסגרות להם: (יח) מוסך השבת. גג אהל עשוי

רלבג

בא מלאו בנו: (יד) ואת המזבח הנחשת אשר לפני ה'. ר"ל שזה המזבח שבנה אוריה היה בחצר הכהנים עם מזבח הנחשת אשר לפני ה' שבנה שלמה והי' זה המזבח השני יותר קרב אל פני ההיכל כאלו היה מבין המזבח ומבין בית השם אלא שלא היה מכוון לפני הבית אבל אל ירך המזבח צפונה היה ואפשר ששמהו לפאת צפון להיותם עובדים לצבא השמים והכוכבי' הצפוניים הם היותר חזקי' בפעולותיהם בזה העולם לפי מה שסדר הש"י מפניגם ולזה תמצא פעל השמש יותר חזק במזלות הצפוניים: (טז) והנה קרא אחז המזבח ההוא אשר בנה מזבח הגדול כי אולי היה יותר גדול השיעור או מפני שהיה אל מחשבתו יותר נכבד: ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר. ר"ל כי לפעמים ארצה לראותו ולבקרו להעלות עליו: (יז) את המסגרות המכונות. ר"ל המסגרות מסגרות המכונות והנה הסיר מהם את הכיור ועמד הכיור בזולת כנו וכן עשה לכל הכיורות אשר שם והים הסיר מעל שנים העשר הבקר אשר תחתיו ונתן אותו על רצפת אבנים: (יח) ואת מוסך השבת אשר בנו בבית. היה כמו אהל לעמוד שם משמר היוצא עד הפרב

מצודת ציון

(טו) לבקר. לדרוש כמו לא יבקר הכהן (ויקרא יג): (יז) ויקצץ. ענין כריתה: המכונות. מל' כן וכנים: הכיור. כעין דוד גדול עשוי לרחצה: הים. עשוי כגיגית גדולה: מרצפת. ענין הצעת אבנים בקרקע: (יח) מיסך. מל' סכך: ויעלרסו

מצודת דוד

עד בוא. טרם בוא המלך וכו': (יב) ויקרב. קרב אל המזבח והעלה עליו עולותיו: (יד) ואת המזבח. מזבח החדש שם עם מזבח הנחושת וכו' שעשה שלמה ר"ל מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת אשר עשה משה במדבר: ויקרב. מזבח החדש מסך ממול פני ההיכל וחוזר ומפרש שמסכו מבין מזבח הנחושת ומבין בית ה' כי מקומו הראוי לו הי' בין מזבח הנחושת ובין ההיכל כי בו עת להקרי' ולזה מהראוי שלא יפסיק דבר בינו ובין ההיכל הנה הוא לא העמידו במקום הראוי לו כי העמידו בצד מזבח הנחושת בצפונו וקלת מזבח הנחושת הפסיק בינו לבין ההיכל: (טו) המזבח הגדול. כי את מזבח החדש עשהו גדול משל שלמה: עולת הבקר. הוא תמיד של שחר: מנחת הערב. זה תמיד של בין הערבים: לבקר. לדרשו בעת מן העתים שיעלה על לבו להקריב עליו: (יז) ויקצץ. כרת את המסגרות של המכונות והמה הלבוזין ומחילות המכונות אשר מתחת לכיורות האמור במ"א בעשה שלמה: את הכיור. מכל מכונה הסיר את הכיור הנתון עליו: מעל הבקר הנחושת. כי שלמה העמיד את הים על י"ב בקר נחשת כמ"ש במ"א והוא הסיר מהבקרים הסם ונתנו על רצפת אבנים: (יח) ואת מוסך השבת. גם הוריד את מוסך השבת וגו' והוא היה בנין מסוכך ממעל לשבת תחתיו אנשי המשמר היוצא בשבת בשבת על כי היו פונים אז מעבודה

הַשַּׁבָּת אֲשֶׁר־בָּנוּ בַבַּיִת וְאֶת־מְבוֹא הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה הֵסֵב בֵּית יְהוָה מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יט וְיֶתֶר דִּבְרֵי אָחָז אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כ וַיִּשְׁכַּב אָחָז עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ חִזְקִיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

יז א בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לְאָחָז מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה בְשֹׁמְרוֹן עַל־יִשְׂרָאֵל תֵּשַׁע שָׁנִים׃ ב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו׃ ג עָלָיו עָלָה שַׁלְמַנְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיְהִי־לוֹ הוֹשֵׁעַ עֶבֶד וַיָּשֶׁב לוֹ מִנְחָה׃ ד וַיִּמְצָא מֶלֶךְ־אַשּׁוּר בְּהוֹשֵׁעַ קֶשֶׁר אֲשֶׁר שָׁלַח מַלְאָכִים אֶל־סוֹא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְלֹא־הֶעֱלָה מִנְחָה לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר כְּשָׁנָה בְשָׁנָה וַיַּעַצְרֵהוּ מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיַּאַסְרֵהוּ בֵּית כֶּלֶא׃ ה וַיַּעַל מֶלֶךְ־אַשּׁוּר בְּכָל־הָאָרֶץ וַיַּעַל שֹׁמְרוֹן

ל׳ · ל׳ מלעיל · י״ג בטעם בסיפרא · ל׳ · כ״ס · ב׳ תחלת דבר ה׳ · למדנחאי כיה בכתיב · ל׳ · ל׳. ל׳ · ג׳ בלישנא

טִיקוֹס שַׁבְּתָא דִּי בְנוֹ בְּבֵיתָא וְיַת מַעֲלָנָא דְּמַלְכָּא בָּרָאָה אַסְחַר לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ מִן קֳדָם מַלְכָּא דְּאַתּוּר׃ יט וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי אָחָז דַּעֲבַד הֲלָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה׃ כ וּשְׁכִיב אָחָז עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְּדָוִד וּמְלַךְ חִזְקִיָּה בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ א בִּשְׁנַת תַּרְתֵּי עַסְרֵי לְאָחָז מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה מְלַךְ הוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה בְּשֹׁמְרוֹן עַל יִשְׂרָאֵל תְּשַׁע שְׁנִין׃ ב וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְחוֹד לָא כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ קֳדָמוֹהִי׃ ג עֲלוֹהִי סְלֵיק שַׁלְמַנְאֶסֶר מַלְכָּא דְּאַתּוּר וַהֲוָה לֵיהּ הוֹשֵׁעַ עַבְדָּא וַאֲתֵיב לֵיהּ תִּקְרוּבְתָּא׃ ד וְאַשְׁכַּח מַלְכָּא דְּאַתּוּר בְּהוֹשֵׁעַ מֵירְדָא דִּי שְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוַת סוֹא מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וְלָא אַסֵּיק תִּקְרוּבְתָּא לְמַלְכָּא דְּאַתּוּר כְּשַׁנָא בְשַׁנָא וְאַחֲדֵיהּ מַלְכָּא דְּאַתּוּר וְאַסְרֵיהּ בְּבֵית אֲסִירֵי׃ ה וּסְלֵיק מַלְכָּא דְּאַתּוּר בְּכָל אַרְעָא וּסְלֵיק

רשי

עשוי לצל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת : ואת מבוא המלך . שהיה בא בו מביתו לבית ה' דרך החוץ הסב אותו במקום הכנע מפני מלך אשור שלא יחמוד אותן הכלים וגם את המבוא הסב שמא יצטרך להחבא ויברח בהצנע : (א) בשנת שתים עשרה לאחז וגו'. אי אפשר לומר שמלך הושע בשנת שתים עשרה לאחז שהרי בשנת ד' לאחז הרג את פקח ומלך תחתיו וכשתבדק בשנות פקח תמצא כן וגם א"א לומר שלא מלך אלא ט' שנים שהרי מלך משנת ד' לאחז עד שנת ו' לחזקיהו שנלכדה שומרון הרי יותר מט"ז שנה ומה תלמוד לומר ט' שנים משמרד במלך אשור כך שנויה בסדר עולם . ואי אפשר לומר שבשנת י"ב לאחז התחיל למרוד שא"כ תמצא את שני מרדו חמש שנים בימי אחז ושש שנים בימי חזקיהו הרי י"א וכאן הוא אומר תשע לא הוזכר שנת י"ב לאחז אלא לענין מקרא של אחריו עליו עלה שלמנאסר וגומר שבשנת י"ב לאחז עלה סנחריב על הושע והגלה לאותו שבעבר הירדן . וכך שנינו בסדר עולם ומקרא כתוב (בד"ה א'. ה' כ"ו) ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולא פירש באיזה זמן וכאן פירש שבשנת י"ב לאחז היה . שלש גליות גלו עשרת השבטי' בשנת עשרים לפקח . כמו שכתוב למעל' בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת דן וגו' וכל ארץ נפתלי ויגלם אשורה וזה היה שנת הארבע לאחז שהם שמנה שנים ובא עליהם שנת י"ב לאחז והגלם לראובני ולגדי וכשראה הושע בן אלה מרד בו ושלח מלאכים אל סוא מלך מצרים שהם שמנה שני' ובא וצר על שומרון ונלכד' לקץ שלש שנים וגלו כולן וזהו שנאמר (ישעיה ט' א') כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי הקל. אף בשניה שלא הגלה אלא שני השבטים. אבל האחרון הכביד טיאטא את הכל כזה שמכבד את הבית ומכל מקום לפי החשבון שכתב כאן את מנין שני מרדו תשע שנים לא מרד בו עד שנת י"ד לאחז שהרי אחז מלך שש עשרה שלש שנים של אחז היה המרד ושש שנים בימי חזקיהו : (ב) רק לא כמלכי ישראל. שביטל פרדיסאות שישבו מימי ירבעם על הדרכים לשמור שלא יעלו ישראל לרגל וזה בטלן לפי שגלו עגלי הזהב כבר בשתי גליות בגלות ראשונה ויקח את עיון ואת דן הגלה עגל שבדן . ובשניה כשגלו ראובן וגד נטל עגל שבבית אל לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל (הושע י' ו') ולפי שבטלו פרדיסאות והם נמנעו מלעלות לרגל לפיכך נחתם גזר דינם לגלות בימיו שעד עכשיו תלו הקלקלה במלכיהם ועתה לא היה במי לתלות . וזהו שאמר הושע בן בארי (שם ה') נמשך במלכותו כמרדו תשע שנים : (ד) ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא .

רדק

לאנשי המשמר לחסות תחתיו ובסמכו אותו לשבת נראה כי למשמר היוצא עשו אותו שהיה יוצא בשבת והיו פנויים מן העבודה מאותו היום והיו יושבין שם עד פנות היום שהיו הולכים להם ולא אמר מה עשה בו אבל נראה שסתר אותו : ואת מבוא המלך החיצונה. מלעיל והה"א נוספת כה"א השערה החדרה והוא סמוך למה שאמר שהוריד הכיור והים כן הוריד זה המסך ויסתר אותו . והוא כמו החיצון והיסב מבוא ביתו שהיה מחוץ הסב אותו בית ה' ולא היו נכנסין בו אלא דרך בית ה' להסגב בו מפני מלך אשור : (א) בשנת שתים עשרה. והלא מלך בשנת ארבע לאחז לפי החשבון כמו שכתבנו למעלה ואמ' בסדר עולם שני' למרדו אבל הוא מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו ובשנת י"ב לאחז שהיא שנת שמנה להושע מרד במלך אשור ומשנה שמרד בה עד סוף מלכותו ט' שנים : (ב) רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו . אמרו שהעביר כל אותן פרדיסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין שלא לעלות ירושלם ואמר כי בט"ו באב ביטל אותן פרדיסאות לפיכך היו ישראל עושין י"ט בט"ו באב : (ה) ויעל מלך אשור בכל הארץ. פי' וילכדה ואחר כך

אל סוא ל' ומשמש א"ב אל וסי' אל ארם ל' אל ארבע ל' אל אצרותיה ל' אל בגו ל' אל בנים ל' אל בחיריה ל' אל גג ל' אל הצאן ל' אל המנחה ל' אל המלאכה ל' אל ארון ל' אל אדום ל' אל בנתיו ל' אל בני ל' אל בגד ל' אל גבוריה ל' אל דבר ל' אל הבתים ל' אל המשכן ל' אל המלחמה ל' אל זקני ל' אל טוב ל' אל כסא ל' אל משמר ל' אל סוא ל' אל עגלה ל' אל צאנו ל' אל ראשי ל' אל שמים ל' אל תורת ל':

תולדות אהרן רק לא כמלכי ישראל.
גיטין פח :

רלבג

הערב : ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית ה'. הנה מפני יראתו ממלך אשור סתם מבוא ביתו מחוץ והיו נכנסין בבית המלך דרך בית ה': (כ) ויקבר עם אבותיו בעיר דוד. באר בספר ד"ה כי לא הביאוהו לקברי מלכי בית ישראל : (א) בשנת שתים עשרה לאחז . ידענו כי הושע מלך עד שנת שש לחזקיה והיא שנת ט' להושע כמו שנזכר במה שאחר זה ולפי שכבר ידענו כי אחז מלך בשנת י"ז לפקח הנה נתבאר כי אחז מלך י"ד שנה לבד קודם שימלוך הושע ולזה צריכים אנו לומר כי אחר עבור י"ב שנה לאחז והיה אחז בשנת הי"ג כי לא נשארו לו כי אם ג' שנים אז מלך הושע אך קודם זה היה עבד מלך אשור ולא נחשב למלך כי אם כמו נציב ששמהו מלך אשור ומרד בו כמו שזכר ואחר זה אחשוב שהיה זה אחר עבור תשע שנים להושע כי כבר עלה מלך אשור שמרון

מצודת דוד

כי משמר הנכנס באו במקומם ולזה ישבו תחת גג המוסך עד פנות היום עת הלכם לבתיהם : ואת מבוא המלך . מקום הכניסה של בית המלך שהיתה מצד החוץ סבבה אל בית ה' להיות מקום הכניסה מבית ה' ועשה כן מפני מלך אשור שלא יבוא עליו מבחוץ פתאום : יז (א) בשנת שתים עשרה . כי מתחלה היה הושע תשעה שנים מקוטעות נגיד מלך מתחת יד מלך אשור ואח"ז מרד בו ומלך מעצמו ט' שנים מקוטעות ומ"ש למעלה שמלך הושע בכ' ליותם ר"ל אז נעשה נגיד מלך והיה כן עד תחלת שנת י"ב לאחז תשעה שנים מקוטעות כי כ' ליותם הוא ד' לאחז כי יותם מת בי"ז למלכו ומיד מלך אחז ומ"ש כאן בשנת שתים עשרה ר"ל אחר שעבר י"ב לאחז ובתחלת י"ג מלך הושע מעצמו ומרד במלך אשור : (ב) רק לא וגו'. אמר ר"ל שבטל השומרים שהושיב ירבעם לבל יעלו לירושלים ברגלים : (ג) וישב לו מנחה. לפי שהיה קבוע עליו לכל שנה אמר וישב כי נתן יחזור ונתן : (ד) וימצא. נודע למלך אשור כי הושע רוצה טוב למרוד בו ושלח למלך מצרים לעוזרו אף לא העלה לו המנחה כמו בכל שנה ושנה : ויעצרהו. כי אז כאשר נודע ע היה הושע עמו ועצרו מללכת לארצו ואסרו בבית הכלא : (ה) בכל הארץ

מצודת ציון

יז (ד) ויעצרהו . עכבו ומנעו כמו אל תעצר לי (לעיל ד) : כלא. ענין תפיסה כמו אשר כלאו צדקיה (ירמיה לב) : (ה) ויגר. מל' מגור : ויגל

רדק

כך עלה שמרון וצר עליה: (ח) ומלכי ישראל אשר עשו. פי' ובחקות מלכי ישראל אשר עשו: (ט) ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם. בדברי רז"ל מה אמרו אמרו העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע וזהו לשון ויחפאו שהסתירו הידיעה מהבורא כמו שאמר יחזקאל הנביא שהיו אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ וכן אמר ישעיהו ויאמרו מי רואנו ומי יודענו ובא אל"ף ויחפאו תמורת ה"א למ"ד הפעל מן חפה עלי ברושים כי ענין אחד ושרש אחד הם: אשר לא כן. אשר לא טוב: ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ממגדל שעומדים בו השומרים וי"ת ממגדל תקיף עד קרוין כריכן: (יג) ויעד ה'. מבנין הפעיל מנחי העי"ן ענינו ההתראה ע"י עדים וכן העד העיד בנו האיש העידותי בכם היום: ביד כל נביאו כל חוזה. כתוב בוי"ו ר"ל ביד כל מי שהיה נביאו לא נביאי השקר וקרי נביאי והוא כמו נביאים וכן חלוני שקופים כמו חלונים אנשי מחוקה כמו אנשים וענינו שהעיד בהם ביד כל חוזה ונביא. ובדרש ביד כל נביאו כמה נביאים העידותי בהם אחד

כגוים ג' דגשים בקריאה וסי' כגוים אשר ה' מאביד מפניכם. כגוים אשר הגלה ה'. והעלה על רוחכם: וביהודה ה' בקריאה וסימני' וביהודה הירדן מזרח שמש. ויעד ה' בישראל וביהודה · עד השליכו אותם מעל פניו דירמיה · והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש' לכו דרשו את ה' בעדי. וחד בירושלם ויהודה כי על אף ה' היתה בירושלם ויהודה: שבו ה' חס' בנביאי' ובכתובים וסי' נמסר בסדר ואתחנן · וכל אורייתא דכוו' חס' במ"ג מלאים וסי' נמסר בסדר ואתחנן: מצותי חקתי ג' בקריאה וסי' אשר שמע אברהם בקולי · אם שוב תשובון דסיפרא. ויעד ה' בישדאל וביהודה

תולדות אהרן ויחפאו. מ"ק ים:

לְשָׁמְרוֹן וְצַר עֲלַהּ תְּלַת שְׁנִין: ו בְּשַׁתָּא תְּשִׁיעֵתָא לְהוֹשֵׁעַ כְּבַשׁ מַלְכָּא דְאַתּוּר יָת שָׁמְרוֹן וְאַגְלֵי יָת יִשְׂרָאֵל לְאַתּוּר וְאוֹתִיב יַתְהוֹן בַּחְלַח וּבְחָבוֹר נְהַר גּוֹזָן וְקִירְוֵי מָדָי: ז וַהֲוָה כַּד חָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן דְאַסֵּיק יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִתְּחוֹת יַד פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּדְחִילוּ טַעֲוַת עַמְמַיָּא: ח וַאֲזַלוּ בִּגְזֵירַת עַמְמַיָּא דְתָרֵיךְ יְיָ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל דַּעֲבָדוּ: ט וַאֲמָרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִלִּין דְּלָא כַשְׁרִין קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן וּבְנוֹ לְהוֹן בָּמָן בְּכָל קִרְוֵיהוֹן מִמִּגְדַּל תַּקִּיף עַד קִרְוִין כְּרִיכָן: י וַאֲקִימוּ לְהוֹן קָמָן וַאֲשֵׁירִין עַל כָּל רָמָא מְנַטְלָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן עַבּוּף: יא וְאַסִּיקוּ בוּסְמִין תַּמָּן בְּכָל בָּמָתָא כְּעַמְמַיָּא דְּאַגְלֵי יְיָ מִן קֳדָמֵיהוֹן וַעֲבַדוּ קֳדָמוֹהִי פִּתְגָמִין בִּישִׁין לְאַרְגָּזָא קֳדָם יְיָ: יב וּפְלַחוּ יָת בַּעֲלַיָּא דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן לָא תַעַבְדוּן יָת פִּתְגָמָא הָדֵין: יג וְאַסְהֵיד יְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וּבִיהוּדָה בְּיַד כָּל סָפַר כָּל מֵיכַף לְמֵימַר תּוּבוּ מֵאוֹרְחַתְכוֹן בִּישָׁתָא וְטָרוּ פִּקּוּדַי וּקְיָמַי כְּכָל אוֹרַיְתָא דְּפַקֵּדִית יָת

וַיָּצַר עָלֶיהָ שָׁלֹשׁ שָׁנִים: ו בִּשְׁנַת הַתְּשִׁיעִית לְהוֹשֵׁעַ לָכַד מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־שֹׁמְרוֹן וַיֶּגֶל אֶת־יִשְׂרָאֵל אַשּׁוּרָה וַיֹּשֶׁב אוֹתָם בַּחְלַח וּבְחָבוֹר נְהַר גּוֹזָן וְעָרֵי מָדָי: ז וַיְהִי כִּי־חָטְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם הַמַּעֲלֶה אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִתַּחַת יַד פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם וַיִּירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: ח וַיֵּלְכוּ בְּחֻקּוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָשׂוּ: ט וַיְחַפְּאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא־כֵן עַל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּבְנוּ לָהֶם בָּמוֹת בְּכָל־עָרֵיהֶם מִמִּגְדַּל נוֹצְרִים עַד־עִיר מִבְצָר: י וַיַּצִּבוּ לָהֶם מַצֵּבוֹת וַאֲשֵׁרִים עַל כָּל־גִּבְעָה גְבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן: יא וַיְקַטְּרוּ־שָׁם בְּכָל־בָּמוֹת כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֶגְלָה יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲשׂוּ דְּבָרִים רָעִים לְהַכְעִיס אֶת־יְהוָה: יב וַיַּעַבְדוּ הַגִּלֻּלִים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם לֹא תַעֲשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה: יג וַיָּעַד יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וּבִיהוּדָה בְּיַד כָּל־נְבִיאֵו כָל־חֹזֶה לֵאמֹר שֻׁבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְשִׁמְרוּ מִצְוֺתַי וְחֻקּוֹתַי כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־

ב'. ד'. ה' מ"ל בסיפרא. מ"ע. ג'. ג'. י"ט. ל"כ. ב' מ"ל הכה את. ב' חס. ג'. דגשים. ב' דסמי'. ב' ביהושע. נביאי ק'. ה' מלין כתיבי טעמא.

רשי

ה' ג') כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל עתה נגלית רעתכם: (ו) בשנת התשעית. למרדו של הושע: ויגל את ישראל. ויגלה את ישראל וזה שעור כל תיבה שפעל שלה בה"א כגון פנה בנה גלה זנה רבה כשבא לתת בראש התיבה וא"ו יו"ד אם המלה מוספת על הפועל תהא היו"ד נקודה בחיר"ק כגון ויבן שם מזבח (בראשית י"ב י"ז) ויפן וירד משה (שמות ל"ב ט"ו) ויגל יהודה מעל אדמתו (מלכים ב' י"ז כ"ו) ותלך ותזן גם היא (ירמיה ג' ח') וירב העם ויעצמו מאד (שמות א' ו') ואם הוא מדבר בלשון מפעיל תהא היו"ד נקודה בסגו"ל כגון ויפן זנב אל זנב (שופטים ט"ו ד') ויגל את ישראל אשורה (לקמן פסוק כ"ג) ויזן את יושבי ירושלים (ד"ה ב' כ"א י"א) וירב בבת יהודה תאניה ואניה (איכה ב' ה'): (ט) ויחפאו. בדאו פתרונו לפי ענינו: ממגדל נוצרים. שאינו עשוי אלא להעמיד צופה לנצור. בכל בית גבוה העמידו עבודת גילולים: עד עיר מבצר. כמו מקטן ועד גדול: (יג) ויעד ה'. התרה בהם: נביאי כל חזה. נביאי כל חזון יש חוזה שהוא שם דבר כמו ועם שאול עשינו חוזה:

שני

רלבג

שמרון ויצר עלי' ובסוף הענין לכד שומרון ואז עצר הושע ועצרהו בבית כלא: (ח) ומלכי ישראל אשר עשו. ר"ל ובחקות מלכי ישראל אשר עשו כמו ירבעם בן נבט וחבריו כי כבר הלכו ישר' בחקותיה' ועזבו את ברית ה': (ט) ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם. הנה ויחפאו הוא מענין חפוי וכסוי והרצון בו שהם שמו נעלם ומכוסה נגד ה' דברים אשר אינם כן ר"ל שאינם נעלמים ממנו והמשל שהם חשבו שאין הש"י מבין אל מעשיהם ושהוא עזב את הארץ ולזה היו עובדים לצבא השמים והיו עושין הפעלות המגונות ההם כמו שקדם מענינ' עד שכבר בנו במו' בכל עריה' מהקטן עד הגדול והנה הקטן הו' מגדל נוצרים ר"ל מגדל שומרים שכאשר יהיו לאדם שדות רבות וכרמים זה אחר זה יבנה מגדל בתוכם לשמור פירותיהם ולאגרם שם וגם במגדל ההוא בנו במה ולא הספיק להם זה אבל מחוץ לעיר הניחו להם מצבות ואשרים על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן וזה כלו בהפך כוונת התורה שצותה לעבוד הש"י לבדו ובמקום אחד לבד אחר הבנות בית המקדש: (יא) כגוים אשר הגלה ה' מפניהם. לא שלא נתנו אל לבם שאלו הפעלות המגונות לא הועילו לגוים אשר הגלה ה' מפניהם אך היו סבה שהקיאה אותם הארץ: (יג) ויעד ה' בישראל וביהודה ביד כל נביאי כל חוזה. ר"ל ביד כל נביאים וכל חוזה ודמה שהחוזה הוא יותר שלם מהנביא

כי

מצודת ציון

(ו) ויגל. מל' גלות: ויושב. מל' ישיבה: (ח) הוריש. גירש: (ט) ויחפאו. מל' חפוי וכסוי ור"ל הסתירו כדבר המכוסה: כן. ראוי והגון כמו ולא יכין לדבר כן (שופטים יב): (יב) הגלולים. מל' גלל וצואה והם הע"ג:

ערפם

מצודת דוד

הארץ. בכל א"י לכבוש את הכל: (ו) בשנת התשעית. מעת שמלך מעלתו (ולא מלך א"כ כל תשעת השנים כי הלא אסרו בבית הכלא עד לא עלה על שמרון ועליה צר ג' שנים ומ"ש למעלה מלך הושע וגו' תשע שנים ר"ל מהתחלת מלכותו עד הגלות היה תשע שנים): נהר גוזן. ר"ל בחלח ובחבור העומדות על נהר גוזן: (ז) ויהי כי חטאו וגו'. ר"ל הגלות הזה היתה על שחטאו ב"י כי עד לא מלך הושע היו קצת אנוסים כי המלכים החטיאום ולא הניחום לעלות לירושלים אבל הושע בטל השומרים ונתן הברירה ועכ"ז לא עלו לירושלים ועבדו עגלי הזהב א"כ החטא להם יחשב: (ח) ומלכי ישראל. מלת בחוקות עומדת במקום שתים וכאלו אמר ובחוקות מלכי ישראל אשר עשו לע"ג: (ט) ויחפאו. אמרו בסתר על ה' דברים אשר אינם ראוים לאומרן כי כחשו בידיעתו והשגחתו וכמ"ש כי אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ (יחזקאל ח') ונאמר הוי המעמיקים מה' לסתר עצה וגו' (ישעיה כ"ט): ממגדל נוצרים. אף במגדל שעומדים בו הצופים וקוראים נוצרים כי ע"י נשמרים בני העיר: עד עיר מבצר. ר"ל בכל מקום כקטן כגדול: (י) תחת כל עץ רענן. על מצבת חוזר: (יג) ויעד ה'. התרה בהם ועל כי הדרך להתרות בפני עדים אמר לשון ויעד: כל נביאי. כל נביאים ולתוספת

ביאור

אֲבֹתֵיכֶם וַאֲשֶׁר שָׁלַחְתִּי אֲלֵיכֶם בְּיַד עֲבָדַי הַנְּבִיאִים׃ יד וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם כְּעֹרֶף אֲבוֹתָם אֲשֶׁר לֹא הֶאֱמִינוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ טו וַיִּמְאֲסוּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אֲבֹתָם וְאֵת עֵדְוֹתָיו אֲשֶׁר הֵעִיד בָּם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ וְאַחֲרֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָם אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת כָּהֶם׃ טז וַיַּעַזְבוּ אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה שְׁנֵים עֲגָלִים וַיַּעֲשׂוּ אֲשֵׁירָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבָּעַל׃ יז וַיַּעֲבִירוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ וַיִּקְסְמוּ קְסָמִים וַיְנַחֵשׁוּ וַיִּתְמַכְּרוּ לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ׃ יח וַיִּתְאַנַּף יְהוָה מְאֹד בְּיִשְׂרָאֵל וַיְסִרֵם מֵעַל פָּנָיו לֹא נִשְׁאַר רַק שֵׁבֶט יְהוּדָה לְבַדּוֹ׃ יט גַּם־יְהוּדָה לֹא שָׁמַר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיֵּלְכוּ בְּחֻקּוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָשׂוּ׃ כ וַיִּמְאַס יְהוָה בְּכָל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל וַיְעַנֵּם וַיִּתְּנֵם בְּיַד שֹׁסִים עַד אֲשֶׁר הִשְׁלִיכָם מִפָּנָיו׃ כא כִּי־קָרַע יִשְׂרָאֵל מֵעַל בֵּית דָּוִד וַיַּמְלִיכוּ אֶת־יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וַיַּדַּא יָרָבְעָם אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְהֶחֱטִיאָם חֲטָאָה גְדוֹלָה׃ כב וַיֵּלְכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל־חַטֹּאות יָרָבְעָם

ל׳ חס׳ כסיפ׳
ל׳ וחס׳
ס׳. ל׳
ס׳ מפקין ו״ו
ל׳ זקף קמן
ג׳ חד מ״ל
ל׳
ג׳ תנ״ך
שני ק׳
ג׳ מ״ל: בליש׳
ד׳ חד חס׳
ל׳. ל׳. ל׳
ל׳ וחס׳ ויסר׳ דוד מעליו
וס״א נמסר ל׳ חס׳
ל׳ ר״פ כסי פ׳
וידח ק׳
ה׳ חס׳ בן נבט

אֲבָהָתְכוֹן וְדִשְׁלָחִית לְוָתְכוֹן בְּיַד עַבְדֵי נְבִיַּיָא׃ יד וְלָא קַבִּילוּ וְאַקְשִׁיאוּ יָת קְדָלְהוֹן כִּקְדָלָא דַאֲבָהַתְהוֹן דְלָא הֵימִנוּ בְּמֵימְרָא דַייָ אֱלָהֲהוֹן׃ טו וְקָצוּ בִּקְיָמוֹהִי וּבִגְזֵירָתֵיהּ דִי גְזַר עִם אֲבָהַתְהוֹן וּבְסָהֲדְוָתֵיהּ דְאַסְהֵיד בְּהוֹן וּטְעוֹ בָּתַר טַעֲוָתָא וַהֲווֹ לִלְמָא וּבָתַר עַמְמַיָא דִי בְסַחֲרָנֵיהוֹן דִי פַקֵּיד יְיָ יָתְהוֹן בְּדִיל דְלָא לְמֶעְבַּד כְּוָתְהוֹן׃ טז וּשְׁבַקוּ יָת כָּל פִּקּוֹדַיָא דַייָ אֱלָהֲהוֹן וַעֲבַדוּ לְהוֹן מַתְּכָא תְּרֵין עֶגְלִין וַעֲבָדוּ אֲשֵׁירְתָא וּסְגִידוּ לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָא וּפְלַחוּ יָת בַּעֲלָא׃ יז וְאַעֲבָרוּ יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתֵיהוֹן בְּנוּרָא וּקְסָמוּ קִסְמִין וּנְחִישׁוּ וְהַשִׁיבוּ לְמֶעְבַּד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָזָא קֳדָמוֹהִי׃ יח וַהֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא בְּיִשְׂרָאֵל וְאַגְלִינוּן מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתֵיהּ לָא אִשְׁתָּאַר לְחוֹד שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּלְחוֹדוֹהִי׃ יט אַף דְבֵית יְהוּדָה לָא נְטָרוּ יָת פִּקּוֹדַיָא דַייָ אֱלָהֲהוֹן וַאֲזַלוּ בִּגְזֵירַת יִשְׂרָאֵל דַעֲבָדוּ׃ כ וְקָץ יְיָ בְּכָל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְעַנִינוּן וּמַסְרִינוּן בְּיַד בָּזוֹזִין עַד דְאַגְלִינוּן מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵיהּ׃ כא אֲרֵי אִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל דְבֵית יְהוּדָה וְאַמְלִיכוּ יָת יָרָבְעָם בַּר נְבָט וְאַטְעֵי יָרָבְעָם יָת יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַייָ וְחַיֵּבִינוּן חוֹבָא רַבָּא׃ כב וַאֲזַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל חוֹבֵי יָרָבְעָם דַעֲבַד לָא סְטוֹ

(טז) שני עגלים. בבית אל ובדן: את הבעל. ע״ג ששמה בעל: (יז) ויתמכרו. מכרו עצמן לכך: (יח) ויסרם מעל פניו. שגלו עם הושע בן אלה: (כג) ויגל ישראל. זה נקוד בחירק שהוא לשון גלה ואינו
לשון

רלבג

כי הנביא יקרא נביא אפילו בא אליו דבר ה׳ בחלום כאמרו אם יהיה נביאכם ה׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואולם החוזה יקרא אשר יבא אליו דבר ה׳ במראה והוא למעלה מהאלו׳: (יד) כערף אבותם אשר לא האמינו בה׳ אלהיהם. המשילם למי שהיה מאבותם שלא האמינו בה׳ אלהיהם ולא הסכימו להאמין בו מפני דברי הנביאים: (טו) וימאסו את חקיו ואת בריתו. זה כלו עדות כי הם עשו מה שזכר הש״י שאם יעשוהו יבוא עליהם אלו הקללות שבאו עליהם ולסוף הענין ישליכם אל ארץ אחרת כיו׳ הזה ולזה זכר ג״כ שהם עזבו כל מצות ה׳ כמו שזכר שם באותם הקללות: ואת עדותיו אשר העיד בם. הנה קרא עדות מה שהיה בתורה על דרך העדות להעיד נפלאות הש״י לישראל כמו פסח וסוכות שהם עדות על יציאת מצרים וקדושת בכור בהמה טהורה ופדיון בכור אדם ופטר חמור שהם עדות למכת בכורות וקרא עדות גם כן מה שהעיד בהם הש״י בתורה את השמים ואת הארץ שאם יעברו על בריתו יבואו להם אלו הקללו׳ עד השמידו אות׳ וקרא עדות ג״כ מה שבא בתורה מהספורי׳ אשר הם עדות על מי שיעבור על דבר הש״י בזה באופן יענש עונש נפלא והנה רבו הספורים בתורה המעידים על זה ומי שיקיימ׳ ישלם לו גמול טוב והם עזבו כל זה אשר נודע להם שלמותו וטובו והלכו אחרי ההבל והיא הע״ג ועשו גם כן פעולותיהם הבלים: (יז) ויקסמו קסמים וינחשו. ר״ל שהם עשו פעולות להוריד להם רוחניות הכוכבים לפי מחשבתם והי׳ בזה האופן המגונה מגיעים להם כח קסם וכן היו מנחשים בגוים והיו מספקים באלו ההודעות ועתידות החלושות והמגונות בתכלית והיו עוזבים ההודעות השלמות שהיו מגיעים להם על ידי נביא: (כ) ויענם ויתנם ה׳ ביד שוסים. זכר זה כי כבר עשה הש״י בהדרגה כמו שזכר בתורה והוא שכבר ענה ישראל ברעב ובמה שידמה לו ואחר זה נתנם ביד אויבים היו שוללים אותם ואחר זה השליכם מעל פניו והגלה אותם אל ארץ אחרת: (כא) וימליכו את ירבעם בן נבט. אמר זה כי ישראל המליכוהו מעצמם אף על פי שכבר ייעד הש״י על יד נביאו הנה נבחר זה אז מעצמם לא ע״י נביא ואולם בעת ההוא נהפך לבב ירבעם לרע ולו היו שואלים פי נביא לא היה בוחר בו כמו שמצאנו בשאול שאף על פי שנמשח למלך אמר הש״י לשמואל כי נחם כי המליכו כ״ש בזה שלא נמשח: וידא ירבעם את ישראל. וידא כתוב וידח קרי והכתי׳ הוא מענין ידו גורל והרצון בו וישליך וכן כונת הקרי מסכמת לזה
הענין

אחד בשחרית ואחד בין הערבים נביאו כתיב: (יז) ויתמכרו. כבר פירשנו בפסוק יען התמכרך לי: (יח) רק שבט יהודה לבדו. ושבט בנימין טפל לו ונכלל עמו: (כא) וידא. כן כתיב וקרי וידח והכתוב פי׳ מן המנדים ליום רע שונאיכם מנדיכם ופי׳ הרחיק מאחרי ה׳ את ישראל והקרי ידוע:
ויושב

ביד כל עדותיו ה׳ מפקין וי״ו בליש׳ וסימ׳ נמסר בסיפר׳ חלק א׳ ריש סימן ב׳: אשירה ג׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ ואשריהם תגדעון. ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא. ונתשתי אשיריך: וירא ד׳ קריאן ח׳ ולא כתיב וסימ׳ העיר ויהי ישעיהו רמלכים. וירא כי קרע ישראל. אני אם טוב ואם רע בקול ה׳. ותחפנס גם בני נף ותחפנס. חצר ק׳ וידח ק׳ אנחנו ק׳

תולדות אחרן וידח ירבעם. סנהד׳ קכ:

מצודת ציון

(יד) ערפם. הוא אחורי הראש: (טו) כהם. כמו הם: (טז) מסכה. ענין יציקת מתכת כמו הפסל נסך חרש (ישעיה מ): (יז) ויקסמו וינחשו. ענין כשוף וניחוש: (יח) ויתאנף. מל׳ אף וחימה כמו ואנפת בם (מ״א ח): (כ) ויענם. מל׳ עינוי: שוסים. בוזזים כמו וכמה שוסים (ש״א כג):
ויורם

מצודת דוד

ביאר אמר כל חוזה כי שם נביא משותף הוא גם לנביאי הבעל משא״כ חוזה כי הוא בלתי לה׳ לבדו: ואשר שלחתי. שמרו אשר שלחתי וכו׳: (יד) ויקשו את ערפם. הוא מלשון הרחקה כאילו נתקשה העורף מבלי יוכלו להחזיר לאחור לפנות מול הנביא: כעורף אבותם. הם עובדי העגל במדבר: (טו) אשר כרת. על קיום התורה: ואת עדותיו. מאסו בהתראות שהתרה בהם ולא היו חוששין להם: ויהבלו. נעשו בעלי הבל ואדוקים לע״ג: ואחרי. מוסב על וילכו לומר שהלכו אחרי דרך העמים וכו׳: (טז) ויעשו להם מסכה וכו׳. יצקו לעצמם העגלים: (יז) ויעבירו וכו׳ באש. זהו עבודת המולך: ויתמכרו. ר״ל התמידו לעשות הרע כאלו מכרו עצמם לכך: (יח) התאנף ה׳. ובעבור כל זאת התאנף ה׳: מעל פניו. ר״ל מארצו: לא נטהר. באמרם: (יט) גם יהודה. ר״ל אף שגם יהודה לא שמר וכו׳: אשר עשו. החוקים אשר עשו ישראל: (כ) וימאס. ר״ל עכ״ז לא מאס עתה רק בישראל: מפניו. מארצו: (כא) כי קרע ישראל. ר״ל וזהו בעבור אשר כל ישראל התחילו בעבירה כי הם מעצמם קרעו ונפרדו ממלכות בית דוד ופי׳ ה׳ לא שאלו: וידא ירבעם. וזה היתה סיבה שהדיחם ירבעם בעגלי הזהב כי בראותו שמרדו במלכות בית דוד חשש פן גם בו ימרדו כאשר יבואו לירושלים ולזה עשה העגלים למנעם מלכת לירושלים כמ״ש במ״א אבל אם היו שואלים בדבר ה׳ ומלך על פיו
לא

רדק

(כד) ויושב בערי שמרון . ולא אמר בשמרון ובעריה וכן אמר וירשו את שמרון וישבו בעריה כי שמרון החריבה מלך אשור עד היסוד כמו שניבא עליהם מיכה המורשתי ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם : (כו) אשר הגליתי. הניעותי וטלטלתי כי פעמים יאמר לשון גלות זולת השבי וכן ויגלם מנחת : (כז) אחד מהכהנים. שהם מורי התורה : (כח) איך יראו את ה'. הורה אותם שאע"פ שהם עובדים איש אלהיו יהיה לבם לאל כי ישראל אע"פ שהיו עובדים העגלים לא היו עושים אלא להיותם אמצעיים בינם ובין האל כי כן היתה דעת האומות בזמן ההוא שאל כל פנים היה צריך אמצעי להתקרב אליו ולעבדו וישראל טעו אחרי דעות האומות אם כן מה בין ישראל ובין האומות י"א כי האומות כשהיו עובדי' איש את אלהיו החכמים שבהם היו יודעים כי הצלמים לא יועילו אלא להיותם אמצעיים ולעבדם והעבודה ההיא אמרו כי תישר בעיני האלהים אבל המון עם לא היה להם לב וסבר' כי אם על הנעבד והיו חושבים כי הוא המטיב והמריע וישראל לא כן אלא כלם היו יודעים מירושת אבות כי האל יתברך הוא אלהי האלהים אלא שהיו טועי' אחרי דעות האומות לפי שהיו נבדלים מכל שאר האומות וכשהיו רואים ההצלחה לאומות העולם היו סוברים כי אלהיהם האמצעיים היו גורמים להם ההצלחה ההיא והיו אומרים איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני כמ"ש אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני ואפילו הרשעים שבהם היו דורשים את ה' כי ירבעם אמר אל נא את פני ה' אלהיך כי כוונתו כי הוא המטיב והמריע ולא אמר כי יבושת ידו היה מקרה וכשחלה בנו שלח אשתו לדרוש את ה' מאחיה השילוני ואחאב נשכם עם אליהו בדבר נביאי הבעל וחרד לדברי הנביא שאמר לו והיתה נפשך תחת נפשו ומנבואת אליהו חרד וקרע את בגדיו וצם ושכב בשק ויהורם אמר כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב יראת השם זאת היתה בלבם כי מאת האל יתברך הטוב והרע אע"פ שהיו בהם קצת כופרים שהיו אומרים לא ייטיב ה' ולא ירע והיו אומרים מי רואנו ומי יודענו אותם היו מעטים ודעת אחר היתה בלבם והיו אומרים בסתר כמו שאמר ויחפאו בני ישראל ואותם היו מאמינים שהטוב ורע אינו בכוונת מכוין לא באל ולא באחד מן הנעבדים אבל המאמינים בע"ג והעובדים אותה היו רבים ואותם היתה דעתם לאל יתב' אלא שהיו עובדים ע"י אמצעי ויראת אלהים זאת לא היתה אתם כי האל צוה אותם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ר"ל שתחשבו שיהיו אמצעיים ביני וביניכם ובזה היו טועים והולכים בחקות הגוים בדברים אחרים רבים שמנעם האל יתברך לפיכך הקיאה אותם הארץ כמו שאמר להם ה' יתברך ולא תלכו בחקות הגוים ולא תקיא הארץ אתכם ומפני מה היו נענשים הגוים האלה אשר באו בשמרון ולא היו נענשים בארצם כי ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ולא תסבול הארץ התועבות ההם כמו שאמר הכתוב אלהי נכר הארץ לפיכך אמר ויורם את משפט אלהי הארץ ונאמר כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם וזה הכהן הבא להורות אלה הגוים בשמרון אם יאמר להם שלא יהיו עובדים ע"ג כלל לא היו מאמינים כי הוא דבר שגדלו בו כל האומות מקדם והוא אצלם כמו מושכל ראשון אך אמר להם שיהיו עובדים את אלהיהם כמו שהיו עובדים ובלבד שתהא כוונת האל בלבם כי אלה האלהים לא ירעו ולא ייטיבו כ"א ברצון האל אלא שעובדים אותם להיות אמצעיים בינם ובין הבורא והורה אותם ג"כ שישמרו מהתועבות הגדולות בטומאת הגוף כמשכב זכור ומשכב בהמה

אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא־סָרוּ מִמֶּנָּה׃ כג עַד אֲשֶׁר־הֵסִיר יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל
ג' פָּנָיו כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד כָּל־עֲבָדָיו
ד' הַנְּבִיאִים וַיִּגֶל יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַדְמָתוֹ
ו' אַשּׁוּרָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
י"א כד וַיָּבֵא מֶלֶךְ־אַשּׁוּר מִבָּבֶל וּמִכּוּתָה
ג' כתיב א' ומספרוים ק' וּמֵעַוָּא וּמֵחֲמָת וּ*סְפַרְוַיִם וַיֹּשֶׁב בְּעָרֵי
ד' מנעיל ד' חס' שֹׁמְרוֹן תַּחַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְשׁוּ אֶת־
ו' שֹׁמְרוֹן וַיֵּשְׁבוּ בְּעָרֶיהָ׃ כה וַיְהִי בִּתְחִלַּת
שִׁבְתָּם שָׁם לֹא יָרְאוּ אֶת־יְהוָה
כ"ג וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּהֶם אֶת־הָאֲרָיוֹת
ג' וַיִּהְיוּ הֹרְגִים בָּהֶם׃ כו וַיֹּאמְרוּ לְמֶלֶךְ
אַשּׁוּר לֵאמֹר הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִגְלִיתָ
ג' ומ"ג וַתּוֹשֶׁב בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן לֹא יָדְעוּ אֶת־
כ"ג מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וַיְשַׁלַּח־בָּם
ג' א' חס' וב' מ"ל אֶת־הָאֲרָיוֹת וְהִנָּם מְמִיתִים
ט' מ"ג אוֹתָם כַּאֲשֶׁר אֵינָם יֹדְעִים אֶת־מִשְׁפַּט
אֱלֹהֵי הָאָרֶץ׃
כז וַיְצַו מֶלֶךְ־אַשּׁוּר לֵאמֹר הֹלִיכוּ שָׁמָּה
ד' אֶחָד מֵהַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הִגְלִיתֶם מִשָּׁם
כ'.ד'.ג' חס' וְיֵלְכוּ וְיֵשְׁבוּ שָׁם וְיֹרֵם אֶת־מִשְׁפַּט
ד' אֱלֹהֵי הָאָרֶץ׃ כח וַיָּבֹא אֶחָד מֵהַכֹּהֲנִים
אֲשֶׁר הִגְלוּ מִשֹּׁמְרוֹן וַיֵּשֶׁב בְּבֵית־אֵל
וַיְהִי מוֹרֶה אֹתָם אֵיךְ יִירְאוּ אֶת־יְהוָה׃

מִנַּהּ׃ כג עַד דְּאַגְלֵי יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ כְּמָא דְּמַלֵּיל בְּיַד כָּל עַבְדוֹהִי נְבִיַּיָּא וּגְלוֹ יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַרְעֲהוֹן לְאַתּוּר עַד יוֹמָא הָדֵין׃ כד וְאַיְתִי מַלְכָּא דְּאַתּוּר מִבָּבֶל וּמִכּוּתָה וּמֵעַוָּה וּמֵחֲמָת וּמִסְפַרְוַיִם וְאוֹתִיב בְּקִרְוֵי שֹׁמְרוֹן חֲלַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִירִיתוּ יָת שֹׁמְרוֹן וִיתִיבוּ בְּקִרְוָהָא׃ כה וַהֲוָה בְּשֵׁרָיוּת לְמֵיתַבְהוֹן תַּמָּן לָא הֲווֹ דַּחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְגָרֵי יְיָ בְּהוֹן יָת אַרְיְוָתָא וַהֲווֹ קַטְלִין בְּהוֹן׃ כו וַאֲמַרוּ לְמַלְכָּא דְּאַתּוּר לְמֵימַר עַמְמַיָּא דְּאַגְלֵיתָא וְאוֹתַבְתָּא בְּקִרְוֵי שֹׁמְרוֹן לָא הֲווֹ יָדְעִין יָת דִּין אֱלָהָא דְּאַרְעָא וְגָרֵי בְהוֹן יָת אַרְיְוָתָא וְהָא אִינּוּן מְקַטְּלִין יַתְהוֹן בִּדְלֵית אִינּוּן יָדְעִין יָת דִּין אֱלָהָא דְּאַרְעָא׃ כז וּפַקֵּיד מַלְכָּא דְּאַתּוּר לְמֵימַר אוֹבִילוּ לְתַמָּן חַד מִכַּהֲנַיָּא דְּאַגְלִיתִינוּן מִתַּמָּן וְיֵזְלוּן וְיִתְּבוּן תַּמָּן וְיַלְּפוּן יָת דִּין אֱלָהָא דְּאַרְעָא׃ כח וַאֲתָא חַד מִכַּהֲנַיָּא דְּאִתְגְּלִיאוּ מִשֹּׁמְרוֹן וִיתֵיב בְּבֵית אֵל וַהֲוָה מַלֵּיף יַתְהוֹן אֵכְדֵין יִדְחֲלוּן מִן

רשי

לשון הגלה : (כה) לא יראו את ה' . אע"פ שהעמים עובדי גלולים הם יראים מפניו וקרו ליה אלהא דאלהיא כענין שנאמר ושמי נורא בגוים (מלאכי א') ואלו לא יראוני כי אמרו אלו היתה בו יראה לא

נתן

רלבג

הענין כי ההדח' מתיחסת אחד אל ההשלכה : (כד) ויבא מלך אשור מבבל . ר"ל שהבי' אנשי' מכל אלו המקומות להושיב בערי שמרון אשר הגלה משם ישר' : (כז) אחד מהכהנים אשר הגליתם משם . ידמה כי קצת כהני ה' היו שם במגרשיהם והוא היה מורה הגוים האלו איך יתנהגו לפי משפטי התורה והם עושים עם זה גוי גוי אלהיו בערי שמרון והניחו הע"ג שלהם בבית הבמות אשר עשו השומרוני' ויהיו יראים את ה' ועשו להם מקצתם כהני במות

כמו

ובתחפנחס ק': בתחלת ו' בקריא' וסי' והם המתו בימי קציר תחלת כתיב . ויהי בתחלת שבתם שם . בתחלת עלו' הלקש . באו בית לחם בתחלת קציר שערים. בתחלת תחנוניך יצא דבר . בתחלת מלכותו כתבו שטנה על. ממיתים ג' חד חס' וב' מ"ל וסימ' וישלח בם את האריות . אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי . ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים .

מצודת ציון

(כו) ויורם . ענין למוד כמו יורה דעה (ישעיה כח) :

נטויה

מצודת דוד

לא היה בא לכלל זה : (כב) לא סרו ממנה . אף אחר שגלו הושע את השומרים עכ"ז לא סרו ממנה מדעת עצמם : (כג) עד אשר . כ"כ הרשיעו עד שגרם החטא והסירם ה' מעל פניו : עד היום הזה . ר"ל והנם שם עד היום הזה ולא חזרו בבית השני כמו יהודה וכ"ז חוזר למעלה ליתן טעם מדוע חרה אף ה' בישראל ועדיין האריך אף ליהודה והלא דרך אחד להם ואמר לפי שע"י כל ישראל באה מתחילה התקלה ובסוף אחזו מעצמם מבלי מכריח ולזה חרה בם והגלה אותם ומבלי חזרה בבית השני אבל אנשי יהודה לא בא התקלה על ידם כ"א ע"י המלכים המכריחים ובסור המכריח אחזו עדיין בדרך ה' ולזה עדיין לא נתמלא סאתם (ואף אחר שגלו חזרו בבית השני כי לא ידמו בחטאם לחטא ישראל כי תחילת התקלה לא באה על ידם כדרך שבאה ע"י ישראל) : (כד) בערי שמרון . בהערים הסמוכים לשמרון : (כו) ויאמרו . עבדי המלך : אשר הגלית . מבבל ומכותה וגו' : את משפט . חוק האלהים המוכן בהארץ ההיא : וישלח . ולזה שלח בהם את האריות בעוד כאשר אינם יודעים משפט וגו' אבל כאשר ידעו לא שלח בהם עוד (ואף כי מאז היו בהרגם לא ידעו משפט ה' מ"מ לא הקפיד על הע"ג כ"א בהיותם בארצו המקודש ולא בארץ הע"ג) : (כז) וילכו וישבו שם . חוזר על הע"ג מבבל ומכותה וגו' ור"ל כאשר הל[illegible]

ולמה

כט וַיִּהְיוּ עֹשִׂים גּוֹי גּוֹי אֱלֹהָיו וַיַּנִּיחוּ ׀ בְּבֵית הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ הַשֹּׁמְרֹנִים גּוֹי גּוֹי בְּעָרֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם יֹשְׁבִים שָׁם׃ ל וְאַנְשֵׁי בָבֶל עָשׂוּ אֶת־סֻכּוֹת בְּנוֹת וְאַנְשֵׁי־כוּת עָשׂוּ אֶת־נֵרְגַל וְאַנְשֵׁי חֲמָת עָשׂוּ אֶת־אֲשִׁימָא׃ לא וְהָעַוִּים עָשׂוּ נִבְחַז וְאֶת־תַּרְתָּק וְהַסְפַרְוִים שֹׂרְפִים אֶת־בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ לְאַדְרַמֶּלֶךְ וַעֲנַמֶּלֶךְ אֱלֹה סְפָרִים׃ לב וַיִּהְיוּ יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מִקְצוֹתָם כֹּהֲנֵי בָמוֹת וַיִּהְיוּ עֹשִׂים לָהֶם בְּבֵית הַבָּמוֹת׃ לג אֶת־יְהוָה הָיוּ יְרֵאִים וְאֶת־אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים כְּמִשְׁפַּט הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הִגְלוּ אֹתָם מִשָּׁם׃

לד עַד הַיּוֹם הַזֶּה הֵם עֹשִׂים כַּמִּשְׁפָּטִים הָרִאשֹׁנִים אֵינָם יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וְאֵינָם עֹשִׂים כְּחֻקֹּתָם וּכְמִשְׁפָּטָם וְכַתּוֹרָה וְכַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־

ל' ד' ר"פ ל' ל'. ד' ל' ז"ן רבתי ל' אלהי ק' ספרוים ק' ג' ל'.ז' רפין ה' פתח וב' קמץ ל' ל' וחס'. ה' חס' בנ"ס. ל'. ב' עשה. ל'

קֳדָם יְיָ׃ כט וַהֲווֹ עָבְדִין עַמָּא עַמָּא טַעֲוָתְהוֹן וְאַחִיתוּ בְּבֵית בָּמָתָא דַעֲבָדוּ שָׁמְרוֹנָאֵי עַמָּא עַמָּא בְּקִרְוֵיהוֹן דְאִינוּן יָתְבִין תַּמָּן׃ ל וֶאֱנָשֵׁי בָבֶל עֲבָדוּ יַת סִכּוּת בְּנוֹת וֶאֱנָשֵׁי כוּת עֲבָדוּ יַת נֵרְגַל וֶאֱנָשֵׁי חֲמָת עֲבָדוּ יַת אֲשִׁימָא׃ לא וְעַוָּאֵי עֲבָדוּ נִבְחַז וְיַת תַּרְתָּק וֶאֱנָשׁ סְפַרְוָאֵי מוֹקְדִין יַת בְּנֵיהוֹן בְּנוּרָא לְאַדְרַמֶּלֶךְ וַעֲנַמֶּלֶךְ טַעֲוַת סְפַרְוָיִם׃ לב וַהֲווֹ דַחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבָדוּ לְהוֹן מִקְצַתְהוֹן כּוּמְרֵי בָמָתָא וַהֲווֹ עָבְדִין לְהוֹן בְּבֵית בָּמָתָא׃ לג מִן קֳדָם יְיָ הֲווֹ דָחֲלִין וְיַת טַעֲוָתְהוֹן הֲווֹ פָּלְחִין כְּנִימוּסֵי עַמְמַיָּא דְאַגְלִיאוּ יַתְהוֹן מִתַּמָּן׃ לד עַד יוֹמָא הָדֵין אִינוּן עָבְדִין כְּנִימוּסֵי קַדְמָאֵי לֵיתֵינוּן דַחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְלֵיתֵינוּן עָבְדִין כִּגְזֵירַתְהוֹן וְכִדְחָזֵי לְהוֹן וּכְאוֹרַיְתָא וּכְתַפְקֵידְתָּא דְפַקֵּיד יְיָ יַת בְּנֵי יַעֲקֹב

רשי

נתן עמו לגלות : (כט) אשר עשו השומרונים . ישראל בעודם שם : גוי גוי אלהיו . לאומה ואומה ע"ג שהיו עובדים בארצם אף כאן עשו כן כל גויי העיר אשר הורישם סנחריב שם בערי ישראל : (ל) סכות בנות . דמות תרנגולת עם אפרוחיה : נרגל . דמות תרנגול : אשימא . דמות תיש וכן קרוין בלשון כל אומה ואומה וכן פירשו רבותינו בסנהדרין : (לא) נבחז . דמות כלב : תרתק. דמות חמור : לאדרמלך . דמות פרד : וענמלך . דמות סוס : (לג) כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם . אותם עכו"ם שעובדים הגוים אשר הגלן סנחרב ואוכלוסיו (את אלו) משם היו אלו עובדין כאן : (יד) אינם יראים את ה' . יראה שלימה כמשפט ישראל ואף על פי שנתגיירו מיראת האריות אין יראתם את ה' יראה שלימה (כמשפט ישראל) כמו שמפרש והולך שאינם עוסקים בתורה ובמצות אשר צוה ה' את בני יעקב ואינם עושים כחקותם וכמשפטם שהי' עליהם לעשות משנתגיירו אלא כמו שהורם הכהן שהי' מן השמרונים שהיו עו"ג :

ויכרת

רלבג

נ"מ שעשה ירבעם והזניח הכהנים מן הכהונה ידמה כי באלו הבמות היו מקריבים לשם יתעלה כמו שהיה הענין קודם אסור הבמות : (לג) כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם . ר"ל שהם היו ג"כ עובדים לשם יתעלה ועובדי ע"ג ולזה אמר להם אליהו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים אם ה' הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו : (לד) עד היום הזה הם עושים כמשפטים הראשונים . ר"ל הנשארים הם ישראל כי לא הגלו

רדק

בהמה ומשכב הקרובות כמו שאמר הכתוב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ וזהו את משפט אלהי הארץ וזה יראת ה' שיראו ממנו ויתנו לו הכח כי הוא אל על כל אלהים ויזהרו מהטומאות האלה בעבור יראתו והזהרתו שלא יעשו בארץ שהיא יותר משאר הארצות : (כט) אשר עשו השמרונים . זה ישראל שהיו בשומרון ובאותם בתי הבמות שעשו הם הניחו אלו הגוים אלהיהם גוי גוי בעריהם אשר היו יושבים שם היה עושה כל אחד בעירו בארץ ישראל כמנהגם בארצם : (ל) את סכות בנות . כן היה שם ע"ג שהיו עובדים בארצם וראינו כי שם ע"ג של בבל היה שמה בל כמו שאומר הכתוב כרע בל קורס נבו זה היה בימי נבוכדנצר כמו שאמר הכתוב בל כשם אלהיו אבל בימי מלך אשור היה ע"ג שלהם סכות בנות ובדברי רבותינו ז"ל סכות בנות זה תרנגולת כלומר דמות תרנגולת היו עובדים והיה שמה סכות בנות וכמו שקורין לתרנגול סכוי כן היו קורין לתרנגול' סכות ובנות פי' עם אפרוחיה : אשימא . אומרא כמה דתימא באיל האשם : (לא) נבחז . בזי"ן ויש ספרים כתוב בנו"ן ואינו כ"א בזי"ן וטעות הוא בספרים ופי' נבחז הוא כלב והוא מלה מורכבת נובח חז נובח מן לא יוכלו לנבוח חז לשון מראה שמראה סימן : תרתק. פירשו בו צורת חמור : לאדרמלך וענמלך . אדרמלך הוא הפרד ונקרא כן דאדר ליה למאריה בטעניה פי' שנושא לרבו כל משאותיו . אדר כמו דרי טוענא . ענמלך זה הסוס דעני ליה למריה בקרבא ובירושלמי אדרמלך וענמלך זה טווס ופסיוני וטווס הוא הנקרא בלשון לע"ז פאון וידוע הוא ופסיוני הוא שלו ותרגום שאל ויבא שלו שאילו בשרא ואייתו פסיונין : (לב) ויהיו עושים להם . הכהני' היו עושים להם עבודתם וקרבנותיהם בבמות : (לג) כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם . כמשפט ישראל שגלו משומרון כן היו עושים אלה הגוים שהיו יראים את ה' ועובדים אלהים אחרים כמו שפירשנו או יהיה פירושו כמשפט הגוים גויי ארצותם אשר באו משם ויהיה טעמו אל אלהיהם היו עובדים לא אל ה' היו יראים כלומר כן היו עושים ועובדים אלהיהם כמו שהיה משפטם בארצם : (לד) עד היום הזה. לפי' הראשון יהיה פי' עד היום הזה הם עושים על ישראל פי' ישראל אשר גלו לא שבו בגלותם מדרכם הרעה ועד היום הזה עושים במקום אשר גלו שם המשפטי' הראשוני' שהיו עושים בשמרון אינם יראים את ה' שלא לעבוד ע"ג כי גם שם עובדים ע"ג בגלותם ולא יראו את ה' כי היראה היא לעבוד את ה' לבדו כמו שאמר להם יהושע ועתה יראו את ה' ועבדו אותו בתמים ובאמ' והסירו את האלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים וכן אמר להם שמואל אך יראו את ה' ועבדתם אותו באמת ואינם עושים כחקים ובמשפטי' רק כחקות הגוים וכמשפטיהם ואינם עושים כתורה וכמצות אשר צוה ה' את בני יעקב ומה שאומר אשר שם שמו ישראל כי אז כשאמר יעקב לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם אז נראה אליו ה' ואמר לו ישראל יהיה שמך ולפי' אחרון יהיה פי' אינם יראים את ה' על הגוים אע"פ שאמר את ה' היו יראים לא היו יראים את ה' בלב שלם כי אם מפחד האריות לפיכך קראו אותם גרי אריו' ואמר כמשפטים הראשונים היו עושים פי' כמשפטי' הראשוני' שהיו עושי' בארצ' כן היו עושי' ולא היו עושי' כחקות' וכמשפט' וכתור' אשר צוה ה' שהיה עליהם לקבל הכל כיון שנתגיירו ולא קבלו והיה להם לקבל התורה כתורה וכמצוה אשר צוה ה' את בני יעקב וכל הענין וכיון שראו הגוים האלה כי ישראל גלו משם לפי שלא עשו כתורה וכמצוה

ידע תדעו חס' : ואנשי ד' ר"פ בקריאה וסי' ואנשי סדום רעים וחטאים . ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה . ואנשי בבל עשו . ואנשי תמיר יבדילו עברים . והעוים ד' ב' ר"פ וב' מצעתא פסו' וסי' והעוים הישבים בחצרים עד עזה . והעקרוני והעוים . והעוים והפרזי . והעוים עשו נבחז : כמשפט ז' רפין ה' פתחין וב' קמצין וסימ' ואם לבנו יעדנה כמשפט הבנות . כמשפט צידנים יושב ובוטח , את ה' היו יראים . ויעשו את חג הסוכות . ויעמד כמשפט דוד אביו . פנה אלי וחנני כמשפט . ולכל העולות עולות ב' בהראי קמצין :

תולדות אהרן סכות בנות . סנהד' סג (ע"ג מב) : נבחז . (שם) : מקצותם . קדושין עד :

מצודת דוד

לפס כן נשארו יושבים בה והכהן ילמדם משפט ה' : (כט) גוי גוי אלהיו . כל אומה עשה לעצמו ע"ג שעבד בארצו ולא היה הכהן מעבירם מהע"ג מכל וכל כי הוא היה מכהני הבמות ועבד ע"ג כמותם : השמרנים . היהודים אנשי שומרון עד לא גלו : גוי גוי . כל אומה העמידה ע"ג שלה בבית הבמות בהעיר אשר נתיישבה בה : (ל) סכות בנות . בלשון בבל הוא תרנגולת עם אפרוחיה : נרגל . בלשון כותי הוא תרנגול הזכר וכן כ"א נקרא לפי לשון האומה ההיא : אשימא הוא תיש : (לא) נבחז . הוא כלב : תרתק . הוא חמור : לאדרמלך וענמלך . הם הפרד והסוס : (לב) מקצותם . עשו מקצתם כהני במות לעשות עבודתם בבית הבמות : (לג) ואת אלהיהם . ע"ג שלהם : כמשפט וכו'. כ"א עבד את הע"ג שבארצו אשר הגלה ממנה : (לד) כמשפטים הראשונים . כפי מה שהורה הכהן בעת נתיישבו שמה : אינם יראים וכו' . יראה שלמה כ"א מפחד האריות : ואינם וכו'. אינם עושים כחק וכמשפט הראוי להם לעשות לאחר שנתגיירו : וכתורה וכו'. אינם עושים כתורה וכו' וראוי היה שכן יעשו הואיל ונתגיירו : אשר שם שמו ישראל . כאומר הלא השם הזה היה ע"ש כי שרה עם האלהים וגו' ויוכל ומזה נראה שאין לעבוד לשרי מעלה

כי

בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר־שָׂם שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ לה וַיִּכְרֹת יְהוָה אִתָּם בְּרִית וַיְצַוֵּם לֵאמֹר לֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְלֹא תַעַבְדוּם וְלֹא תִזְבְּחוּ לָהֶם׃ לו כִּי אִם־אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה אֹתוֹ תִירָאוּ וְלוֹ תִשְׁתַּחֲווּ וְלוֹ תִזְבָּחוּ׃ לז וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַב לָכֶם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת כָּל־הַיָּמִים וְלֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ לח וְהַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַתִּי אִתְּכֶם לֹא תִשְׁכָּחוּ וְלֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ לט כִּי אִם־אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תִּירָאוּ וְהוּא יַצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיכֶם׃ מ וְלֹא שָׁמֵעוּ כִּי אִם־כְּמִשְׁפָּטָם הָרִאשׁוֹן הֵם עֹשִׂים׃ מא וַיִּהְיוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וְאֶת־פְּסִילֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים גַּם־בְּנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם הֵם עֹשִׂים עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

יח א וַיְהִי בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְהוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ חִזְקִיָּה בֶן־אָחָז מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ב בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם אִמּוֹ אֲבִי בַּת־זְכַרְיָה׃ ג וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה דָּוִד אָבִיו׃ ד הוּא הֵסִיר אֶת־הַבָּמוֹת וְשִׁבַּר אֶת־הַמַּצֵּבֹת וְכָרַת אֶת־הָאֲשֵׁרָה וְכִתַּת נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־עָשָׂה מֹשֶׁה כִּי עַד־הַיָּמִים הָהֵמָּה הָיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מְקַטְּרִים לוֹ וַיִּקְרָא־לוֹ נְחֻשְׁתָּן׃

נ"ח. ד' — ט' פסו' לא ולא ולא ולא — ד' — כ' אבר כתבתי — כ' בנינן — ס' — ל' — ל' — ל' — ל' — ל' — ג' חס' בנבי' — י"ג — ז' — ל' שום אימת' — ל' חס — ל' . ג' — י"ג — ל'

דִשְׁוֵי שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל׃ לה וּגְזַר יְיָ עִמְהוֹן קְיָם וּפַקְדִינוּן לְמֵימַר לָא תִדְחֲלוּן לְטָעֲוַת עַמְמַיָא וְלָא תִסְגְדוּן לְהוֹן וְלָא תִפְלְחוּנוּן וְלָא תְדַבְּחוּן לְהוֹן׃ לו אֱלָהֵין קֳדָם יְיָ דְאַסֵיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב וּבִדְרַע מְרָמַם יָתֵיהּ תִדְחֲלוּן וְקֳדָמוֹהִי תִסְגְדוּן וְעַל מַדְבְּחֵיהּ תְדַבְּחוּן׃ לז וְיַת קְיָמַיָא וְיַת דִינַיָא וְאוֹרַיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִכְתַב לְכוֹן תִּטְרוּן לְמֶעֱבַד כָּל יוֹמַיָא וְלָא תִדְחֲלוּן לְטָעֲוַת עַמְמַיָא׃ לח וּקְיָמָא דִגְזָרִית עִמְכוֹן לָא תִתְנְשׁוּן וְלָא תִדְחֲלוּן לְטָעֲוַת עַמְמַיָא׃ לט אֱלָהֵין מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן תִדְחֲלוּן וְהוּא יְשֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִיַד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ מ וְלָא קַבִּילוּ אֱלָהֵין כְּנִימוּסֵיהוֹן קַדְמָאֵי אִינוּן עָבְדִין׃ מא וַהֲווֹ עַמְמַיָא הָאִלֵין דַחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְיַת צַלְמָנֵיהוֹן הֲווֹ פָלְחִין אַף בְּנֵיהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן כְּמָא דַעֲבָדוּ אֲבָהָתְהוֹן אִינוּן עָבְדִין עַד יוֹמָא הָדֵין׃ א וַהֲוָה בִּשְׁנַת תְּלַת לְהוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ חִזְקִיָה בַּר אָחָז מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ ב בַּר עַסְרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְעַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵיהּ אֲבִי בַּת זְכַרְיָה׃ ג וַעֲבַד דְכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַעֲבַד דָוִד אֲבוּהִי׃ ד הוּא אַעְדִי יַת בָּמָתָא וְתַבַּר יַת קָמָתָא וְקַץ יַת אֲשֵׁירָתָא וּפַסֵיק יַת חִוְיָא דִנְחָשָׁא דַעֲבַד מֹשֶׁה אֲרֵי עַד יוֹמַיָא הָאִינוּן הֲווֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מַסְקִין בּוּסְמִין לֵיהּ וַהֲווֹ קָרָן לֵיהּ נְחוּשְׁתָּן׃

רשי

(לה) ויכרת ה' אתם ברית . כשנתן להם תורה בהר סיני : (א) בשנת שלש . למרדו של הושע : (ד) ויקרא לו נחשתן . לשון בזיון כלומר מה צורך בזה

רלבג

הגלו כולם כמו שיראה מהספור אשר בענין חזקיה ששלח למה שנשאר שם : (לז) תשמרון לעשות כל הימים . זה לאות שהתורה נתנ' לעשות מצות ה' כל הימים לא שתשתנה באחרת כמו שחשבו אנשי' חלילה חלילה : (מ) ולא שמעו כי אם כמשפטם הראשון הם עושי' ר"ל כי ישרא' לא שמעו לסור מע"ג ולזה מצא שם יאשיה כהני הבמות : (מא) ויהיו הגוי' האלה יראים את ה' . ידמה שאמר שלא שמעו אלו הגוים לקול הכהן אך הרכיבו בין שתי האמונות ולזה הוא מבואר שלא היו יראים את ה' שאם היו יראים את ה' לא היו עובדים ע"ג ולזה לא נחשבו לגרי' אמתיים כי הגרים האמתיים הם כמו ישראלים כי הם לא קבלו עליהם לקיים התורה אך עבודת אלהיהם ולזה הם משוללים מיראת הש"י ומהיות במדרגת ישראל כי הישראל אף על פי שחוטא זכו לו אבותיו אל שיהיה מישר' אך הגר לא יהיה גר אם לא יקבל עליו כל מצות התורה כי התורה זאת בלתי קבלת תוספת וגרעון כמו שספר במקומות מהתורה : (ג) ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו . הנה בזה הוסיף על דוד כי הוא לא חטא אך עשה תמיד הישר בעיני ה' ודוד חטא על דבר אוריה : (ד) הוא הסיר את הבמות . הם שנעשו להקריב בהם לש"י אשר לא סרו בימי מלכי יהוד' הראשונים : ושבר המצבת . כי התורה אמר' לא תקים לך מצבה ואעפ"י שהיא לש"י כ"ש כשהיתה לשם ע"ג כמו שאחשוב שהיה

ויצום ד' בקריא' וסי' נמסר כס' וארא ואת החקים ד' בקריאה וסי' והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו . ושמרת אה המצוה ואת החקים ואת המשפטים. חבול חבלנו לך . את החקי' ואת המשפטים והתורה

רדק

וכמצוה אשר צוה ה' אותם היה להם ללמוד ולעשות כתורה וכמצוה ולא עשו כן והפי' הראשון נכון בעיני : (מ) כי אם כמשפטם הראשון . לא שמעו נביאים המוכיחים אותם והם עושים אחר התוכחה כמו לפני התוכחה : (א) ויהי בשנת שלש להושע בן אלה . שנת שלש למרדו כמו שפי' : (ד) וכתת נחש הנחשת . יש מרז"ל שאמרו שוחק וזור' לרוח כי היה אסו' בהנא' ומהם אמרו כי לא היה אסור בהנאה כי משה רבינו ע"ה משלו עשה אותו שנא' עשה לך שרף משלך שהעובדים אותו לא היו יכולי' לאוסרו כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו ובדין הוא נמי דכתותי לא הוה צרי' אלא כיון דחזא חזקיה דקא טעו ישראל בתרי' עמד וכתתו : כי עד הימי' ההמה היו בני ישר' מקטירים לו . מעת שהרעו מלכי יהודה וטעו ישראל אחר ע"ג עד הימי' ההמ' שמלך חזקיהו היו בני ישראל מקטרים לו כיון שמצאו כתו' ורא' אותו וחי היו חושבי' כי טוב הוא להיו' אמצעי ולעבוד אותו והיה מונח מימות משה זה הנחש לזכרון הנס כמו צנצנת המן ואסא ויהושפט שלא בערוהו כאשר בערו שאר הע"ג מפני שלא מצאו כשמלכו שהיו עובדין ומקטרין לזה הנחש והיו מניחים אותו לזכרון הנס וחזקיהו ראה לבער אותו כשביער הע"ג כי בימי אביו היו עובדי' לו כמו לע"ג אע"פ שהטובים היו זוכרים בו הנס אמר טוב לבער אותו וישכח הנס מלהניחו ויטעו בני ישראל היום או מחר אחריו ורבותינו ז"ל אמרו אפשר בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא בערו והלא כל עבודת גלולים שבארץ יהודה אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו : ויקרא לו נחשתן . דרך בזיון כלומר איננו

תולדות אהרן נחש הנחשת .
ע"ג מד חולין ו
(דמאי כב ע"ג מב) :

מצודת ציון

(לו) נטויה . המשיל לגבור הנוטה זרועו במלחמה : יח (ד) וכתת . ענין כתישה כמו וכתתו חרבותם (שם ב)

מצודת דוד

כי הלא בעזר אלוה נבר על השר של מעלה : (לה) ויכרת . בעת שלוה את בני יעקב התורה והמצוה כרת עמהם ברית והזהירם על ע"ג חוזר הוא למעלה לומר הנה הע"ג הבאים לערי שומרון לא עשו כדבר ה' אשר צוה וכו' וכרת עמהם הברית וגו' וכל הענין עד סופו וכאומר הלא הע"ג ההם נתגיירו וידעו מהאזהרות ההם [illegible] מהראוי לכותים זהירים בהם מעתה : (מ) ולא שמעו . אבל הע"ג ההם לא הניחו על כל הדברים האלה אף כי נתגיירו כי אם היו עושים כמשפטם הראשון לעבוד עבודת כוכבים כאשר עבדו מאז : (מא) ויהיו הגוים . ר"ל כאשר עשו בעת בואם כן עשו כל ימיהם והיו יראים את ה' ועובדים פסיליהם וגם בניהם וכו' כאשר עשו אבותם כן עושים גם המה עד סוס הזה : יח (א) בשנת

כזה אינו אלא נחש נחושת : (ז) ישכיל. יצליח : קנן

רלבג

שהיה הענין באלו המצבות : היו בני ישראל מקטרים לו. הנה חשבו שתהיה לזאת הצורה מדרגה אלהית מפני שעשאה משה והי' כל הנשוך ורואה אותו וחי והנה קרא לו חזקיה נחשת שלהן כאלו יאמר שאין לזאת הצורה כח כי אם מה שיש מהכח לנחשת : (ה) בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו. הנה הוי"ו אשר במלת ואשר מושכת הבי"ת אשר במלת בכל והרצון בו בכל מלכי יהודה ובאש' היו לפניו ואולם אמר זה כי אפילו דוד לא היה כמוהו כי הוא חטא וזה לא חטא אך עשה הישר בעיני ה' : (ו) וידבק בה' לא סר מאחריו. הנה הדבקות בה' הוא ההשגה וההליכה בדרכיו ואמרו לא סר מאחריו מעיד שלא חטא בדבר : (ז) והיה ה' עמו. זה היה מהש"י גמול לו על ישרו : בכל אשר יצא ישכיל. ר"ל בכל אשר יצא יצליח. וימרד במלך אשור ולא עבדו. לפי שאביו אחז עשה עצמו עבד לו כאמרו עבדך ובנך אני זכר כי הוא מרד במלך אשור וענין המרד הוא שלא עבדו : (ח) ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ר"ל שלא נשאר בהם מקום שלא הוכה מקטן ועד גדול

ה בַּיהוָ֥ה אֱלֹהֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל בָּטָ֑ח וְאַחֲרָ֞יו
לֹא־הָיָ֣ה כָמֹ֗הוּ בְּכֹל֙ מַלְכֵ֣י יְהוּדָ֔ה
וַאֲשֶׁ֖ר הָי֥וּ לְפָנָֽיו׃ ו וַיִּדְבַּק֙ בַּֽיהוָ֔ה לֹא־
סָ֖ר מֵאַחֲרָ֑יו וַיִּשְׁמֹר֙ מִצְוֹתָ֔יו אֲשֶׁר־
צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ז וְהָיָ֤ה יְהוָה֙
עִמּ֔וֹ בְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־יֵצֵ֖א יַשְׂכִּ֑יל וַיִּמְרֹ֛ד
בְּמֶֽלֶךְ־אַשּׁ֖וּר וְלֹ֥א עֲבָדֽוֹ׃ ח הֽוּא־הִכָּ֥ה
אֶת־פְּלִשְׁתִּ֖ים עַד־עַזָּ֣ה וְאֶת־גְּבוּלֶ֑יהָ
מִמִּגְדַּ֥ל נוֹצְרִ֖ים עַד־עִ֥יר מִבְצָֽר׃
ט וַיְהִ֞י בַּשָּׁנָ֤ה הָֽרְבִיעִית֙ לַמֶּ֣לֶךְ חִזְקִיָּ֔הוּ
הִ֚יא הַשָּׁנָ֣ה הַשְּׁבִיעִ֔ית לְהוֹשֵׁ֥עַ בֶּן־
אֵלָ֖ה מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֑ל עָלָ֞ה שַֽׁלְמַנְאֶ֧סֶר
מֶֽלֶךְ־אַשּׁ֛וּר עַל־שֹׁמְר֖וֹן וַיָּ֥צַר עָלֶֽיהָ׃
י וַֽיִּלְכְּדֻ֗הָ מִקְצֵה֙ שָׁלֹ֣שׁ שָׁנִ֔ים בִּשְׁנַת־
שֵׁ֖שׁ לְחִזְקִיָּ֑ה הִ֚יא שְׁנַת־תֵּ֙שַׁע֙ לְהוֹשֵׁ֔עַ
מֶ֥לֶךְ יִשְׂרָאֵ֖ל נִלְכְּדָ֥ה שֹׁמְרֽוֹן׃ יא וַיֶּ֧גֶל
מֶֽלֶךְ־אַשּׁ֛וּר אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל אַשּׁ֑וּרָה
וַיַּנְחֵ֞ם בַּחְלַ֧ח וּבְחָב֛וֹר נְהַ֥ר גּוֹזָ֖ן וְעָרֵ֥י
מָדָֽי׃ יב עַ֣ל ׀ אֲשֶׁ֣ר לֹֽא־שָׁמְע֗וּ בְּקוֹל֙
יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיהֶ֔ם וַיַּֽעַבְרוּ֙ אֶת־בְּרִית֔וֹ
אֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר צִוָּ֖ה מֹשֶׁ֣ה עֶ֣בֶד יְהוָ֑ה
וְלֹ֥א שָׁמְע֖וּ וְלֹ֥א עָשֽׂוּ׃
יג וּבְאַרְבַּע֩ עֶשְׂרֵ֨ה שָׁנָ֜ה לַמֶּ֣לֶךְ
חִזְקִיָּ֗הוּ עָלָ֞ה סַנְחֵרִ֤יב מֶֽלֶךְ־אַשּׁוּר֙
עַ֧ל כָּל־עָרֵ֛י יְהוּדָ֥ה הַבְּצֻר֖וֹת וַֽיִּתְפְּשֵֽׂם׃
יד וַיִּשְׁלַ֣ח חִזְקִיָּ֣ה מֶֽלֶךְ־יְהוּדָ֡ה
אֶל־מֶלֶךְ־אַשּׁ֣וּר ׀ לָכִ֣ישָׁה ׀ לֵאמֹ֣ר ׀
חָטָ֗אתִי שׁ֚וּב מֵֽעָלַ֔י אֵ֛ת אֲשֶׁר־תִּתֵּ֥ן
עָלַ֖י אֶשָּׂ֑א וַיָּ֨שֶׂם מֶֽלֶךְ־אַשּׁ֜וּר עַל־
חִזְקִיָּ֣ה מֶֽלֶךְ־יְהוּדָ֗ה שְׁלֹ֤שׁ מֵאוֹת֙ כִּכַּר־
כֶּ֔סֶף וּשְׁלֹשִׁ֖ים כִּכַּ֥ר זָהָֽב׃ טו וַיִּתֵּ֣ן
חִזְקִיָּ֔ה אֶת־כָּל־הַכֶּ֖סֶף הַנִּמְצָ֣א בֵֽית־

ג'
ג'
ז'
ו' בסיפרא
ג' ומ"ל
ג'מ"ל ויחטאו
ט' בטעמא בסיפרא
ס' ב' וחס'
ב'
ו'
ד'
ל"ד פסו' לא ולא ולא ב' בה כדרלעומר
ו'
ג'

ה בְּמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל אִתְרְחִיץ וּבַתְרוֹהִי
לָא הֲוָה כְוָתֵיהּ בְּכֹל מַלְכַיָא
דְבֵית יְהוּדָה וְדַהֲווֹ
קֳדָמוֹהִי : ו וְאִדְבַּק
בְּדַחַלְתָּא דַייָ לָא סְטָא
מִבָּתַר פּוּלְחָנֵיהּ וּנְטַר
פִּקוּדוֹהִי דְפַקִיד יְיָ יַת
מֹשֶׁה : ז וַהֲוָה מֵימְרָא דַייָ
בְּסַעֲדֵיהּ בְּכֹל אֲתַר דְנָפֵק
מַצְלַח. וּמְרִיד בְּמַלְכָּא
דְאַתּוּר וְלָא פְלָחֵיהּ :
ח הוּא קְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאֵי
עַד עַזָה וְיַת תְּחוּמָהָא
מִמַגְדַל תְּקוֹף עַד קִירְוִין
כְּרִיכָן : ט וַהֲוָה בְּשַׁתָּא
רְבִיעֵיתָא לְמַלְכָּא חִזְקִיָה
הִיא שַׁתָּא שְׁבִיעֵיתָא
לְהוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל סְלֵיק שַׁלְמַנְאֶסֶר
מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל שֹׁמְרוֹן
וְצָרֵי עֲלָהּ : י וְכַבְשׁוּהָ מִסוֹף
תְּלַת שְׁנִין בִּשְׁנַת שִׁית
לְחִזְקִיָה הִיא שְׁנַת תְּשַׁע
לְהוֹשֵׁעַ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
אִתְכְּבִישַׁת שֹׁמְרוֹן :
יא וְאַגְלֵי מַלְכָּא דְאַתּוּר יַת
יִשְׂרָאֵל לְאַתּוּר וְאַשְׁרִינוּן
בַּחְלַח וּבְחָבוֹר נְהַר גוֹזָן
וְקִירְוֵי מָדָי : יב עַל דְלָא
קַבִּילוּ לְמֵימַר דַייָ אֱלָהֲהוֹן
וַעֲבָרוּ יַת קְיָמֵיהּ יַת כָּל
דְפַקִיד מֹשֶׁה עַבְדָא דַייָ
וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרֵיהּ וְלָא
עֲבָדוּ רְעוּתֵיהּ : יג וּבְאַרְבַּע
עַשְׂרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא חִזְקִיָה
סְלֵיק סַנְחֵרִיב מַלְכָּא
דְאַתּוּר עַל כָּל קִרְוַיָא דְבֵית
יְהוּדָה כְּרִיכָתָא וַאֲחָדִינוּן :
יד וּשְׁלַח חִזְקִיָה מֶלֶךְ
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְוַת
מַלְכָּא דְאַתּוּר לְלָכִישׁ
לְמֵימַר חָבֵית אִסְתַּלַק מִנִי יַת דְתִרְמֵי עֲלַי אֲקַבֵּל וּרְמָא מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל חִזְקִיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה תְּלַת מְאָה כִּכְּרִין דִכְסַף וּתְלָתִין כִּכְּרִין דִדְהַבָא : טו וִיהַב חִזְקִיָה יַת כָּל כַּסְפָּא דְאִשְׁתְּכַח

אינו אלא נחשת מה כח יש בו להרע ולהטיב בעת שכתתו קרא לו כן אמר להם לישראל איך יעלה בלב אדם כי זה יועיל כי אינו אלא נחשת ותוספת הנו"ן להקטינו כמ"ד האמינון וי"ו נו"ן אישון שבתון וי"ת והוו קרן ליה נחושתן כלומר ישראל שהיו עובדים אותו היו קורין אותו נחשתן : (ה) ואשר היו לפניו. ר"ד חוץ מדוד ושלמה אבל בשאר מלכי יהודה אשר היו לפניו אע"פ שהיו בהם מלכי' טובים והם אסא ויהושפט ויהואש כל ימי יהוידע ועזיהו ויותם לא היה בהם שעש' הישר בעיני ה' כמוהו שהרי אמר עליו ככל אשר עשה דוד אביו : (ז) ישכיל. יצליח : וימרוד במלך אשור. לפי שאחז אביו הי' עובדו אמר כי מרד בו ולא עבדו שבטח באל לבדו : (ח) ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ממגדל שעומדים בו השומרי' וי"ת ממגדל תקיף עד קרוין כריכן : (י) מקצה שלש שני'. מתחלת שנה שלישית וכמוהו מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו וכן מקץ שבע שנים תעשה שמטה להשמטת קרקע ולשלוח עבדי' כי הוא עלה בשנ' הרביעית לחזקיהו היא שנת שביעית להושע ולכדה בשנת שש לחזקיהו הוא שנת תשע להושע אין כאן כי אם שתי שנים והוא מקצה שלש א"כ פירושו מתחלת שלש וי"ת מסוף תלת שנין וע"כ לדעתו בשנה הרביעית ובשנה השביעית ר"ל בתחלת השנה הרביעי' והשביעית : (יא) ויגל מלך אשור. מבנין הפעיל כי הוא כלו בסגול ובתשלומו ויגלהו : (יג) ויתפשם. מה שאמר בדברי הימים ויאמר לבקע' אליו פירוש אמר לבקעם ובקעם וכן להרגו בערמה והרגו לשכב את בת יעקב ושכב כי תחל לזנות וזנתה והדומ' להם : (יד) וישלח חזקי'. אחר שתפש ערי יהודה הבצורות ושם פניו ירושלם כמו שאומר בדברי הימי' ופנה למלחמ' על ירושלם
שלח

מצודת ציון

ב) : (ט) ויצר. מל' מצור : (יא) וינחם. הניחם : (יג) הבצרות. מל' מבצר : ויתפשם. לכדם : (טו) בית ה'. בבית ה' :
קנן

מצודת דוד

שלש. ר"ל אחר שעבר שלש להושע בתחילת ד' למלכו מעצמו כי הושע מלך מעצמו בי"ג לאחז וימי מלכות אחז היו י"ו שנה וכלו א"כ בד' להושע ואז מלך חזקיה : (ג) ועשרים וכו'. ומקוטעות היו : (ד) את הבמות. מה שהקריבו עליהם לגבוה ובאיסור נעשו כי מעת שנבנה הבית נאסרו הבמות : אשר עשה משה. בעת נפלה בישראל הנחשים השרפים צוהו ה' לעשות נחש נחושת להביט בו נשוך וחי כמ"ש בתורה : מקטרים לו. בחשבם שיש בו אלהות על כי נתרפא הנשוך כאשר הביט בו : נחשתן. כלומר מה זה כלא הוא רק נחושת ולהקטין מעלתו הוסיף הנו"ן כי כן דרך המקרא וכן האמינון אחיך (שמואל ב' י"ג) : (ז) ישכיל. יצליח כי המצליח נראה הוא להבריות כאלו עושה מעשיו בהשכל : (ח) ממגדל נוצרים. מן המגדל שהצופים עומדים עליו ור"ל מקטן ועד גדול : (ט) היא השנה השביעית להושע. כי חזקיה מלך בד' להושע : עלה שלמנאסר.
עם

והמצו' דסיפר' : והיה ה' ו' וסי' נמסר בזכריה סימן י"ד : וילכדה ה' בקריאה וסי' וילכו בני מכיר בן מנשה . הארב קם מהרה . ויעבר יהושע דמלכים . ויעל יהושע מעגלונה . וילכדה מקצה שלש . ב' מנהון חס' קדמא ובתרא : לכישה ז' בקריאה וסי' ויעבר יהושע ב' בפסוק . ויקשרו עליו קשר דאמציה ב' בפסוק . וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור דמלכים . ומעת אשר סר

תולדות אהרן עלה שלמנאסר . (תענית סט) : בחלח ובחבור . יבמות יז קדושין עב :

יְהוָה וּבְאוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ :
טז בָּעֵת הַהִיא קִצַּץ חִזְקִיָּה אֶת־ ג'
דַּלְתוֹת הֵיכַל יְהוָה וְאֶת־הָאֹמְנוֹת ג'
אֲשֶׁר צִפָּה חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּתְּנֵם
לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר :
יז וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־תַּרְתָּן וְאֶת־
רַב־סָרִיס ׀ וְאֶת־רַבְשָׁקֵה מִן־לָכִישׁ ג' ג'
אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחֵיל כָּבֵד ג'
יְרוּשָׁלָם וַיַּעֲלוּ וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלַם
וַיַּעֲלוּ וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ בִּתְעָלַת הַבְּרֵכָה
הָעֶלְיוֹנָה אֲשֶׁר בִּמְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס : ג' חד חס'
יח וַיִּקְרְאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם
אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת
וְשֶׁבְנָה הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף ג' כתיב ה'
הַמַּזְכִּיר : יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַבְשָׁקֵה
אִמְרוּ־נָא אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר
הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר מָה ד'

בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיָי וּבְגִנְזֵי
בֵּית מַלְכָּא : טז בְּעִדָּנָא
הַהִיא קַלִּיף חִזְקִיָּה יַת
דָּשֵׁי הֵיכְלָא דַיָי וְיַת
סְקוֹפַיָּא דַחֲפֵי חִזְקִיָּה מֶלֶךְ
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
וִיהַבִינוּן לְמַלְכָּא דְאַתּוּר :
יז וּשְׁלַח מַלְכָּא דְאַתּוּר
יַת תַּרְתָּן וְיַת רַב סָרִים
וְיַת רַבְשָׁקֵה מִן לָכִישׁ
לְוַת מַלְכָּא חִזְקִיָּה בְּמַשְׁרְיַן
סַגִּיאָן לִירוּשְׁלֵם וּסְלִיקוּ
וַאֲתוֹ לִירוּשְׁלֵם וּסְלִיקוּ
וַאֲתוֹ וְקָמוּ בְּמְזִיקַת
בְּרֵיכְתָּא עִלָּיְתָא דִי בְכִיבַשׁ
חֲקַל מַשְׁטַח קַצְּרַיָא :
יח וּקְרוֹ לְמַלְכָּא וּנְפַק
לְוַתְהוֹן אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה
דִּמְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָה
סָפְרָא וְיוֹאָח בַּר אָסָף
דִּמְמַנָּא עַל דָּכְרָנַיָּא :
יט וַאֲמַר לְהוֹן רַבְשָׁקֵה
אֱמָרוּ כְעַן לְחִזְקִיָּה כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא דְרַבְּתָנָא מַלְכָּא דְאַתּוּר מָא רוֹחֲצָנָא

אמציהו ב' בפסוק : אלהם כול' מלאים בספרא ב"מ י"ג חסר וסי' נמסר בריש סיפרא סי' י"ג :

(ט) קצץ. את הדלתות שהיה של זהב : ואת האומנות. תרגום יונתן וית סקיפיא אסקופות : (יז) את תרתן ואת רב סריס. למדנו בסדר עולם שלא באו שלשתם יחד אלא רבשקה לבדו כמו שכתב בס' (ישעיה ל"ז ב') ותרתן ורב סריס באו בשליחות שנייה כשבאה לו שמועה על תרהקה מלך כוש וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו וגו' (ישעיה ל"ז ט'): בתעלת. פוסקיר"ה בלע"ז בריכה ששוקן לביברי דגים : שדה כובס. שדה שהכובסין שוטחין בו בגדים וכן תרגם יונתן חקל משטח קצריא : (יח) המזכיר. איזה משפט בא לפני המלך ראשון שיפסקנו

שלח לו חזקיה אל לכיש שהי' שם מלך אשור והיא מערי יהודה ושלח לו חטאתי שוב מעלי כלו' חטאתי שמרדתי בך ולא עבדתיך שוב מעלי ואת אשר תגזור עלי אתן ושב לו בפעם ההיא אחר שנתן לו מה שהטיל עליו שלש מאות ככר כסף ושלשי' ככר זהב לאחר זמן שב לו לארץ יהודה לאחר שפסק מלתת לו שנה בשנ' מה שהטיל עליו כמו שאמ' לו רבשקה על מי בטח' כי מרדת ביובא עד לכיש ומשם שלח מלאכיו עם קצת חיילותיו לירושלם ודבר מה שדבר ולא קבלו אותן הדברים ושב לו רבשקה עם חיילותיו ואמר כי אז השלימו עמו שבנ' וסיעתו ועליה' נאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ומלאו רבשקה כי נסע מלכיש ובא ונלחם על לבנה ושם באה לו שמועה כי תרהקה מלך כוש יצא להלחם עמו ונסע משם ומשם שלח מלאכים אל חזקיהו פעם שניה והפחידו כי בשובו ממלחמת כוש יבא עם חייליו על ירושלם והלך לו ונלחם על כוש ומלך מצרים ועם כל השבי ההוא בא לו ירושלם וחנה על העיר ובלילה ההוא יצא מלאך ה' והכה במחנה אשור ויצאו ישראל ובזזו כל הבזה ההיא ועל זה אמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך וכן נאמר יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו וגו' ואותם שנצלו מן המלחמה שבו לדת ישראל כמו שאמר אך בך אל ואין עוד אפס אלהים ועליהם נאמר והיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות וכל אותה הפר' בארתי כל הענין הזה כאחד לפי שאינו מבואר כלו במקום אחד לא בזה הספר ולא בישעיה ולא בד"ה: את אשר תתן עלי אשא. העונש אשר תתן עלי אשא אסבול אותו ואשאנו : (טז) קצץ חזקיהו את דלתות ההיכל. קלף הזהב מעליהם כי הדלתות היו מצופות זהב הזהב הוא שלקח וכת"י קליף : ואת האומנות. ת"י וית סקופיא ותרגם את מפתן הבית סקוף בית מקדשא והאסקופות האלה אשר צפה חזקיהו זהב אפשר כי הזהב אשר עליהם מבנין שלמה הוסר או נפסד וחזקיהו צפה אותו זהב ועתה כשנצטרך לזהב לתת למלך אשור קלף אותו הזהב : (יז) את תרתן ואת רב סריס ואת רבשקה. ובישעיה אמר רבשקה לבדו נראה כי הוא היה עיקר השליחות והשנים טפלים לו וכן נראה הוא גם כן רבשקה הוא היה המדבר ובסדר עולם הוא אומר כי רבשקה לבדו בא בשליחו' ראשונה כמו שאומר בישעיה ותרתן ורב סרים בא בשליחות שנייה ומה שזכר הנה תרתן ורב סרים לפי שגם הם היו שלוחים אבל לא בפעם הזאת אלא בשליחות שניה כשמלאו רבשקה נלחם על לבנה ולבנה היא מארץ ישראל כמו שנאמר במלכי כנען מלך לבנה אחד ואמרו רז"ל כי רבשקה ישראל מומר היה ולא אמרו מפני שהיה מדבר יהודית הרבה בני אדם ימצאו מדברים בלשון עם אחר והנה אליקים ושבנה ויואח היו מכירין בלשון ארמי אולי קבלה היתה בידם : בחיל כבד. בחיל עם כבד : בתעלת הברכה העליונה. הבריכה הוא חריץ בנוי באבנים ובסיד ומתכנסין שם מי גשמים או מושכין שם מים מן המעין ובבריכה הזאת היו מכונסין המים ויש בבריכה הזאת נקב ויסתמו אותו עד זמן שירצו להוציא מים מן הבריכה והתעלה היא חפירה סמוכה לבריכה ומוציאי' מים מן הבריכ' לתעלה בזמן שירצו להשקות או לכבס בגדים : אשר במסלת שדה כובס. המסלה היא הדרך שמתקנים אותה באבנים כדי שיוכלו ללכת בה בימות הגשמים ועיקר הלשון הוא לשון הרמה מענין סלו לרוכב בערבות שעניינו רוממות והמקום הזה היה בזה השדה והוא מורס ומתוקן באבנים ועל המקום הזה היו עומדים מכבסי הבגדים במי התעלה ובשדה היו שוטחים הבגדים לשמש וכת"י שדה כובס חקל משטח קצריא : (יח) ויקראו אל המלך. קראו לאשר על החומה או לאשר מצאו בשדה כובס שיאמרו למלך שיצא לדבר עמם ויצאו אליהם במצות המלך אליקים ושבנא ויואח : אליקים בן חלקיהו אשר על הבית. וכן אמר בישעיה בזאת הפרשה אבל הפרשה שנאמרה על שבנא נאמר לך בא אל הסוכן הזה על שבנא אשר על הבית ונבא עליו שיהדפנו מהשררה שהיה בה שהיה על הבית ויתננה לאליקים בן חלקיהו ולא נוכל לומר כי קודם המעשה הזה מרד שבנא ונתנו שררתו לאליקים ומפני זה אמר אליקים אשר על הבית כי אלו היו המלאכים הראשונים אשר באו ממלך אשור לירושלם ושבנא יצא אליהם עם אליקים ואמרו לרבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ונאמר ויבא אליקים ושבנא הסופר ויואח
קרועי

רלבג

גדול והיותר קטן הוא מגדל הנוצרים ר"ל השומרים שעושים מחוץ לעיר לשמור פירות השדה והכרמים אשר סביבו : (טז) קצץ חזקיה את דלתות היכל ה'. ר"ל לקחת מהם הזהב אשר הם מצופות ממנו : ואת האומנות. הם עמודים מצופים זהב או אסקופו' השער התחתונות והעליונות : (יז) בתעלת הברכה העליונה. הברכה הוא חריץ בנוי עוברים בו מים והיה אצל המים תעלה ר"ל חפירה רחבה יתפשטו בו : במסלת שדה כובס. היא הדרך הבא לשדה הכובסים אשר שם ישטחו בגדיהם אחר שכבסו אות' : (יח) ויקראו אל המלך. ר"ל קראו שיצא אליהם המלך : (יט) ויאמר אליהם רבשקה. אע"פ שבאו אחרים עמו והם תרתן ורב סרים לא דבר אלו הדברים כי אם רבשקה ולזה לא זכר זולתו בזה השליחות ובספ' ישעיה וידמה כי אחר שנתן חזקיה את כל הכסף הנמצא באוצרות ה' ובאוצרות המלך למלך אשור שב למרוד בו ולא נתן לו מדי שנה בשנה זה המס הכבד ששם עליו : מה הבטחון הזה אשר בטחת
כי

מצודת ציון

(טז) קצץ. כרת וקלף : האומנות. מפתני הבית וכת"י סקופיא : (יז) כבד. ענין רבוי : בתעלת הברכה. הברכה היא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים והתעלה היא החפירה הסמוך לה ובעת הצורך ממשיכים לה את המים מן הבריכה וכן אל קצה תעלת הבריכה (שם ז) :
במסלת

מצודת דוד

עם שכבר נאמר למעלה חזר לספר בוז כאומר מה שעלה שלמנאסר וגו' וגבר אשור על ישראל ויגל את ישראל וגו' עד סוף הענין הנה זה לא היה בכח ידיו כ"א על אשר לא שמעו בקול ה' וגו' שהרי בימי חזקיה עלה אשור על ירושלים וספו תמו ברלות ה' : (י) מקצה שלש שנים. כי צר עליה בתחלת ד' ונכבשה בסוף ו' : (יב) על אשר לא שמעו וגו'. ולא בכח ידם : את בריתו. התורה אשר נתן בברית : (יד) חטאתי. במה שמרדתי בך : את אשר תתן וגו'. ר"ל העונש אשר תשים עלי אשא ואסבול : וישם. שם עליו עונש שלש מאות וגו' : (טז) קצץ. קלף ציפוי הזהב מן הדלתות ומן מפתני הבית : אשר צפה חזקיה. כי כבר היה נפסד הצפוי שעשה שלמה : (יז) וישלח מלך אשור. ובערמה שם עליו העונש כי עכ"ז עלה עליו : בתעלת. בתעלה הנמשכת מהבריכה העליונה אשר היא במסלה ההולך אל השדה שמכבסים שם את הבגדים ושוטחים שמה מול השמש לנגבם : (יח) אל המלך. קראו אל המלך לצאת אליהם: על הבית. ממונה על בית המלך : המזכיר. הממונה על ספר הזכרונות : (יט) מה הבטחון וגו'. אמור

מה בכתוב אשר בעבורה מרדם

הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בָּטָחְתָּ׃ כ אָמַרְתָּ
אַךְ־דְּבַר־שְׂפָתַיִם עֵצָה וּגְבוּרָה
לַמִּלְחָמָה עַתָּה עַל־מִי בָטַחְתָּ כִּי
מָרַדְתָּ בִּי׃ כא עַתָּה הִנֵּה בָטַחְתָּ לְּךָ
עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל־
מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא
בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו׃ כב וְכִי־
תֹאמְרוּן אֵלַי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
בָּטָחְנוּ הֲלוֹא־הוּא אֲשֶׁר הֵסִיר
חִזְקִיָּהוּ אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו
וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלַםִ לִפְנֵי
הַמִּזְבֵּחַ הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ בִּירוּשָׁלָםִ׃
כג וְעַתָּה הִתְעָרֶב נָא אֶת־אֲדֹנִי אֶת־מֶלֶךְ
אַשּׁוּר וְאֶתְּנָה לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־
תּוּכַל לָתֶת לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶם׃
כד וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי
אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים וַתִּבְטַח לְךָ עַל־מִצְרַיִם
לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים׃ כה עַתָּה הֲמִבַּלְעֲדֵי
יְהוָה עָלִיתִי עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה
לְהַשְׁחִתוֹ יְהוָה אָמַר אֵלַי עֲלֵה עַל־

הָדֵין דְאִתְרְחֵיצְתָּא׃
כ אֲמַרְתָּ בְּרַם בְּמַלַּל
סִפְוָן בְּמִילַךְ וּגְבוּרָא אַעְבֵּד
קְרָבָא כְּעַן עַל מַן
אִתְרְחֵיצְתָּא אֲרֵי מְרַדְתָּא
בִּי׃ כא כְּעַן הָא אִתְרְחֵיצְתָּא
לָךְ עַל סְמַךְ קַנְיָא רְעִיעָא
הָדֵין עַל מִצְרַיִם דְּאִם
יִסְתְּמֵיךְ גַּבְרָא עֲלוֹהִי
וְיֵעוֹל בִּידֵיהּ וִיבַזְעִינֵיהּ
כֵּן פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
לְכָל דְּמִתְרַחֲצִין עֲלוֹהִי׃
כב וַאֲרֵי תֵימְרוּן לִי עַל
מֵימְרָא דַייָ אֱלָהָנָא
אִתְרְחֵיצְנָא הֲלָא הוּא
דְּאַעְדֵּי חִזְקִיָּה יַת בָּמָתוֹהִי
וְיַת מַדְבְּחוֹהִי וַאֲמַר לֶאֱנָשׁ
יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם
קֳדָם מַדְבְּחָא הָדֵין תִּסְגְּדוּן
בִּירוּשְׁלֵם׃ כג וּכְעַן אִתְעָרַב
כְּעַן עִם רִבּוֹנִי עִם מַלְכָּא
דְאַתּוּר וְאֶתֵּן לָךְ תְּרֵין
אַלְפִין סוּסְוָן אִם תִּכּוּל
לְמַנָאָה לָךְ רָכְבִין עֲלֵיהוֹן׃
כד וְאֵיכְדֵין אַתְּ מְדַמֵּי
לְאָתָבָא יַת אַפֵּי חַד
מִשִּׁלְטוֹנֵי עַבְדֵי רִבּוֹנִי
זְעֵרַיָּא וְאִתְרְחֵיצְתְּ לָךְ עַל מִצְרָאֵי לִרְתִיכִין וּלְפָרָשִׁין׃ כה כְּעַן הֲבַר מִמֵּימְרָא דַיְיָ
סְלֵיקִית עַל אַתְרָא הָדֵין לְחַבָּלוּתֵהּ יְיָ אֲמַר לִי סַק

ג' ומ"ל ג' ר"פ סימן · כ"ס ר"פ · כ' · כ' · ג' · ס' · י"ו מ"לנכסיפ' · ח' · ג' · י' ומ"ע · כ"ס ר"פ. ג' · ג' · ג' חס'

סי' מלכי' אמרת ישעיה אמרתי ואפ"ס ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך היא : תאמרון ט' בקריא' וסימ' כה תאמרון לאדני לעשו . ויאמרו למלאכים הבאים : וכי תאמרון אלי דספרא . ויאמר להם ישעיה דספרא . וחברו ויאמר אליה' ישעיהו דישעיהו כה תאמרון אל חזקיהו . לא תאמרון קשר . ויאמר אליהם ירמיהו . כה תאמרון על חזקיהו דד"ה :

תולדות אהרן המבלעדי . סנהד' נד :

רשי

שיפסקנו ראשון : (כ) אמרת אך דבר שפתים וגו'. אמרת עד הנה (לא) אעבוד למלך אשור אך דבר שפתים היה כל זמן שלא יצא ממקומו לבוא עליך לא הוצרכת לעצה וגבורה אבל עכשיו שיצא ובא עצה וגבורה אתה צריך למלחמה הזאת עתה אמור על מי בטחת : (כא) ובא בכפו . כשאדם נסמך על משענת קנה רצוץ שנשבר בידו באין ראשי הקרומיות ונוקבין את כפו : (כב) הלא הוא אשר הסיר חזקיהו וגו'. יש ללמוד מכאן דרבשקה ישראל מומר היה שהיה מודה שהקב"ה אלוה אלא שרצונו לע"ג : (כג) התערב נא. התפאר עליו בוא בערבון על מנת אם תוכל ליתן לך רוכבים על אלפים סוסים : התערב. גיי"ר בלע"ז : (כד) ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדוני. שהרי כל הקטן שבהם שר על אלפים איש ואתה אינך משיג לאלפים איש למדנו מכאן על ראשי גייסות מאה ושמונים וחמשה אלף שנפלו עם סנחריב הקטן שבהם שר על אלפים איש שעמו : (כה) המבלעדי ה'. וכי שלא ברשות באתי כבר נתנבא (ישעיה ז' י"ז) בימי אחז אביך יביא ה' עליך ועל עמך וגו' את מלך אשור : והשחיתה. את זו הוסיף משלו :
כי

רלבג

כי מרדת בי ולא קיימת מה שאמרת לי בבריתי נלחם עמך את אשר תתן עלי אשא : (כ) אמרת אך דבר שפתים הוא עצה וגבורה . שיתגבר האדם בו למלחמה ר"ל שבדברי שפתיו יסיר מעליו הנלחם עמו כמו שעשית אתה ממני ואחר זה יתחזק ויתגבר בעוזריו לעמו' כנגד מי שהיה נלחם עמו עתה על מי בטחת שיעזרך כי מרדת בי ולפי שחשב מלך אשור כי השב חזקיה במרדו בו על מלך מצרים שיעזרהו במלחמה אמר אליו הנה בטחת על משענת חלוש כמו משענת הקנה הרצוץ כי לא די שאי אפשר לאדם להשען בו אבל (לא) יזיק לעצמו בהשענו בו כי הקנה הרצוץ יכנס בכפו ונקבה כי כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו וכי תאמרון אלי אל ה' אלהיכו בטחנו שיצילנו הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את במותיו ואת מזבחותיו אשר היו מקריבים בהם לה' ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה לבד תשתחוו ואיך יעזרהו והוא עשה כנגדו להשחית במותיו ומזבחותיו: (כג) ועתה התערב נא את אדני את מלך אשור. ר"ל תן לו ערבון שלא תמרוד בו ותהיה לו למס ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך אנשים רוכבים עליהם והנה אמר זה על דרך הבוז והלעג כאילו אמר שלא ימצאו לחזקיה אלפים אנשים ראויים לרכוב על סוסים : (כד) ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים כל זה אמר לירא אותם ולבהלם כאילו יאמר שמלך אשור הוא באופן מהגודל שאין ראוי לחזקי' להשי' פני פחת אחד שהוא מעבדיו הקטני' גם כי אחד מעבדיו הקטנים גדול מאד עד שאין ראוי להשיב פניו ולבטוח על מצרים לרכב ולפרשים שיעזרהו במלחמה כנגד מלך אשור : (כה) עתה המבלעדי ה'. אמר זה כאלו יאמר איך תבטח על ה' שיצילך והוא אמר
אלי

רדק

קרועי בגדים נראה כי עדיין לא מרד אלא בשוב רבשקה אומר שמרד ובסדר עולם אומר כשהלך לכוש שטף שבנא וסיעתו והלך לכוש ובדברי רז"ל כשבא סנחריב וצר על ירושלם כתב שבנא כת' והשליכו עם החץ שירד למחנה אשור והיה כתוב בו שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו וכאשר יצא עם סיעתו בא גבריאל וסגר דלתות העיר בפני סיעתו כשבא אצל סנחריב אמר לו היכן סיעתך אמר להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי הסוסים והיו מגררים אותו על הקוצים ועל הברקנים וזה אינו כדברי בעל סדר עולם שאמר ששטף שבנא וסיעתו ואפשר כי קודם לכן מרד בעת שבא מלך אשור על ערי יהודה אבל נסתר ולא היה מראה עצמו וכן במעשה הזה שבא קרוע בגדים היה מראה הוא עצמו עבד ולבו לא נכון והנביא גלה דעתו לחזקיהו והורידו מפקידותו ונשאר סופר והפקיד אליקים על הבית : (כ) אמרת אך דבר שפתים. חשבת להנצל בדבר שפתים כלומר בתפלה אין זה כי אם עצה וגבורה צריך אדם למלחמה כך פירש אדוני אבי ז"ל והחכם רבי אברהם ב"ע פי' אמרת לאנשיך כי יש לך עצה וגבורה וזהו דבר שפתים והטעם כי גבורתך הו' בדבור לבד וי"ת ברם במלל סיפוון במילך וגבורא אעביד קרבא: כי מרדת בי. שלא נתן מה שהטיל עליו שנה בשנה : (כא) הרצוץ. שהוא רצוץ בראשו ואותם קסמין נכנסין בכף האדם בהשען עליו: (כב) הלא הוא אשר הסיר. כלו' כשהסיר חזקיהו ונתץ המזבחות לא עשה כי אם לכבודו ולהנאתו כדי שיבואו כלם לירושלם כי המזבחו' בכל מקום לשם ה' היו וחזקיהו הסירם ונתצן איך תחשבו כי ה' יעזור אותו ואיך תבטחו עליו : ליהודה ולירושלם. כתרגומו לאנש יהודה וליתבי ירושלם : (כג) התערב נא. הכנס עמי בערבון בזה הדבר אם תוכל לעשותו : רוכבים עליהם. רוכבים שיהיו פרשים: (כה) המבלעדי ה'. להפחיד' אמר כן או פירושו אחר שכל הארצות נתן ה' בידי וגם כל ארץ ישראל הוא אמר אלי עלה אל הארץ והשחית' ואם רבשקה היה ישראל מומר אמר זה לפי שישעיה ניבא ואמר הנני מעלה את
מי

מצודת דוד

כי לכל השמע לי לגאת מארצך אל ארץ אחרת וכאשר אמר בסוף דבריו : (כ) אמרת · אתה חושב שאך בדבר שפתים בעלת יועצים נעשה המלחמה לא כן הוא כי צריכים אליה עצה עם גבורה : עתה. הואיל והצורך הוא גם אל הגבורה ואיננה בך א"כ על מי בטחת שיתן בך גבורה : (כא) עתה הנה בטחת. הואיל ואין בך גבורה מעצמך הנה מהו בטחונך על מצרים הלא הוא כמו משענת קנה רצוץ בראשו אשר אם יסמוך איש עליו באים עוד הקסמין והקרומיות בכפו ונוקבין אותה כן עזרת פרעה נהפך עוד לרעה : (כב) הלא הוא. הלא זה הוא אשר הסיר חזקיה את במותיו אשר היו בכל הארץ ואמר לישראל שרק למזבח העומד בבהמ"ק אשר בירושלים תשתחוו ומיעט א"כ בעבודתו ונבאש בעיניו : (כג) התערב נא. התחייב עצמך עם אדוני אם תוכל למלאות הדבר אשר ישאל : לתת לך. לתת מאנשיך : (כד) ואיך תשיב. את פניך להלחם עם פני פחת וכו' הלא אף הקטן
שבהם

מצודת ציון

כמסלת . בדרך הכבושה : (כא) משענת. ענין סמיכה : הקנה. המטה : הרצוץ. השבור והמרוסס כמו הרוצצות אביונים (עמוס ד) : ונקבה. מל' נקב וחור : (כג) התערב. מל' ערבון ומשכון כי כשנים חלוקים בדבר מה וכ"א מחייב עצמו בממון באם לא יהיה כדבריו הדבר הוא שכ"א נותן ערבון להיות בטוח ומקוים : (כד) פחת. ענין שררה : (כה) המבלעדי. ענינו כמו אלא :
הבעל

הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַשְׁחִיתָהּ׃ כו וַיֹּאמֶר
כ׳ כתיב ס״א אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ וְשֶׁבְנָה וְיוֹאָח
אֶל־רַבְשָׁקֵה דַּבֶּר־נָא אֶל־עֲבָדֶיךָ
אֲרָמִית כִּי שֹׁמְעִים אֲנָחְנוּ וְאַל־תְּדַבֵּר
נ״כ עִמָּנוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם אֲשֶׁר עַל־
ו׳ חס׳ בסיפרא הַחֹמָה׃ כז וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה
כ׳ בטעם. ג׳ הַעַל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ שְׁלָחַנִי אֲדֹנִי
לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲלֹא עַל־
הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל־הַחֹמָה לֶאֱכֹל
צואתם ק׳ אֶת־חֹרָיהֶם וְלִשְׁתּוֹת אֶת־שֵׁינֵיהֶם
מימי רגליה׳ ק׳ עִמָּכֶם׃ כח וַיַּעֲמֹד רַבְשָׁקֵה וַיִּקְרָא
בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית וַיְדַבֵּר וַיֹּאמֶר
ד׳ שִׁמְעוּ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
ח׳ כט כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַל־יַשִּׁא לָכֶם
חִזְקִיָּהוּ כִּי־לֹא יוּכַל לְהַצִּיל אֶתְכֶם
כ׳ חברו דישעיה מִיָּדוֹ׃ ל וְאַל־יַבְטַח אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ
אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְהוָה
ג׳ דכמי׳ וְלֹא תִנָּתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ
אַשּׁוּר׃ לא אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי
כֹה אָמַר מֶלֶךְ אַשּׁוּר עֲשׂוּ אִתִּי בְרָכָה
וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ אִישׁ־גַּפְנוֹ וְאִישׁ
ב׳ חד מ״ל וחד חס׳ תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי־בֹרוֹ׃
לב עַד־בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ
כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם
ל׳ וחד ויצהר ודבש. ז׳ וּכְרָמִים אֶרֶץ זֵית יִצְהָר וּדְבַשׁ וִחְיוּ
וְלֹא תָמֻתוּ וְאַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ
כִּי־יַסִּית אֶתְכֶם לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ׃
לג הַהַצֵּל הִצִּילוּ אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ

לְאַתְרָא הָדֵין וְחַבְּלִינַהּ׃
כו וַאֲמַר אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה
וְשֶׁבְנָה וְיוֹאָח לְרַבְשָׁקֵה
מַלֵּיל כְּעַן עִם עַבְדָּךְ אֲרָמִית
אֲרֵי שָׁמְעִין אֲנַחְנָא וְלָא
תְמַלֵּיל עִמָּנָא יְהוּדִית קֳדָם
עַמָּא דְעַל שׁוּרָא׃ כז וַאֲמַר
לְהוֹן רַבְשָׁקֵה הַעַל רִבּוֹנָךְ
וַעֲלָךְ שַׁלְחַנִי רִבּוֹנִי לְמַלָּלָא
יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין
הֲלָא עַל גֻּבְרַיָּא דְיָתְבִין עַל
שׁוּרָא לְמֵיכַל יַת מַפְּקַתְהוֹן
וּלְמִשְׁתֵּי יַת מֵימֵי רַגְלֵיהוֹן
בְּצֵירָא עִמְּכוֹן׃ כח וְקָם
רַבְשָׁקֵה וּקְרָא בְּקָל רַב
יְהוּדִית וּמַלֵּיל וַאֲמַר שְׁמָעוּ
פִּתְגָמָא דְמַלְכָּא דְרַבְּתָנָא
מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ כט כִּדְנַן
אֲמַר מַלְכָּא לָא יַטְעֵי
יָתְכוֹן חִזְקִיָּה אֲרֵי לָא יְכוּל
לְשֵׁיזָבָא יָתְכוֹן מִן יְדֵיהּ׃
ל וְלָא יַרְחִיץ יָתְכוֹן חִזְקִיָּה
עַל מֵימְרָא דַייָ לְמֵימָר
שֵׁיזָבָא יְשֵׁיזְבִינָנָא יְיָ וְלָא
תִתְמְסַר קַרְתָּא הָדָא בְּיַד
מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ לא לָא
תְקַבְּלוּן מִן חִזְקִיָּה אֲרֵי
כִדְנַן אֲמַר מַלְכָּא דְאַתּוּר
עֲבִידוּ עִמִּי שְׁלָמָא וּפוּקוּ
לְוָתִי וְאִכְלוּ גְּבַר פֵּירֵי
גוּפְנֵיהּ וּגְבַר פֵּירֵי תְּינוֹהִי
וּשְׁתוֹ גְּבַר מֵי גוּבֵּיהּ׃
לב עַד מֵיתִי וְאֶדְבַּר יָתְכוֹן
לְאַרְעָא טָבָא כְּאַרְעֲכוֹן
אַרְעָא עֲבוּר וַחֲמַר אַרְעָא
חַקְלִין וְכַרְמִין אַרְעָא
דְזֵיתָהָא עָבְדִין מִשְׁחָא וְהִיא עָבְדָא דְבַשׁ וְחִיוּן וְלָא תְמוּתוּן וְלָא תְקַבְּלוּן מִן חִזְקִיָּה אֲרֵי יַטְעֵי יָתְכוֹן
לְמֵימַר יְיָ יְשֵׁיזְבִינָנָא׃ לג הֲשֵׁיזָבָא שֵׁיזִיבוּ דַחֲלַת עַמְמַיָּא גְּבַר יַת אַרְעֵיהּ

(כו) כי שומעים אנחנו. אנו בני פלטין מכירין בלשון ארמות ובשאר לשונות ואל תדבר אלינו יהודית שכל העם מכירין בו ואין אנו רוצים שישמעו: (כז) לאכול את צואתם. ברעב המצור: חוריהם. רעי היוצא דרך חור פי הטבעת. ורבותינו פירשו לכנותם לשון נאה צואתם: מימי שניהם. צואה לאה שיני דכרכשא דקיימא אתלת שני או לשון גלל שבא על ידי לעיסת השינים: (לא) עשו אתי ברכה. שאילת שלום כמו ויברך יעקב את פרעה (בראשית מ״ז ז׳): (לב) אל ארץ כארצכם. כן דרכי להעביר את האומות ממדינה למדינה היה לו לומר אל ארץ טובה משלהם שהרי לפתותם בא אלא שידע שיכירו שדבריו שקר: ארץ דגן ותירוש.

זו

רלבג

אלי שאעלה על הארץ הזאת להשחיתה: (כו) באזני העם אשר על החומ׳. אמרו זה כי לא היו רוצי׳ שישמעו אלו הדברים העם אשר על החומה כדי שלא ירפו ידיהם משמירת החומה: (כז) העל אדניך ואליך. ר״ל האם בעבור אדניך ובעבורך שלחני מלך אשור: לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם עמכם. כאילו אמר שאם ישמרו את החומה שלא יכנסו חיל מלך אשור הנה יבנה עליה מלך אשור מצור עד שמרוב הרעב יאכלו צואתם וישתו מי רגליהם והוא השתן: (לא) עשו אתי ברכה וצאו אלי: ר״ל אם תהיו אתי להשלים עמי ולצאת אלי עשו ברכה כי אז תוכלו לעבוד האדמה ולאכל פריה: (לב) ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם. ר״ל והגלתי אתכם אל ארץ טובה כמו ארצכם ואמר זה להם לבאר שלא יזוקו אם יגלה אותם לארץ אחרת כמו שעשה מעשרת שבטים והנה היה מניע ומבלבל האומות בזה הדרך כדי שלא יוכלו למרוד בו ולזה היה מרחיק אותה מעוזריהם והיה מקרב אותם אליו ואל עמו:

חמת

מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו׳: (כו) כי שומעים אנחנו. נבינה ומכירים בלשון ארמית: (כז) העל אדניך. כמו האל וכן הוא בישעיה וכן על האנשים כמו אל ולאליקים אמר שהוא הגדול וכן הוא אומר ויאמר אליקים וגו׳: חריהם. כן כתיב וקרי צואתם וענין אחד הוא והקרי הוא לשון נקיה: שיני׳. כן כתיב וקרי מימי רגליהם והכתוב הוא רמז לתחתוניות וכן בדברי רז״ל המקנח בדבר שהאור שולט בו שיניו נושרות וענין לאכול את צואת׳ שהוצרכו להיות במצור עד שיאכלו צואת׳ וכן הוסיף יהונתן בצירא עמכון: (לא) ברכה. ר״ל פשרה ושלום וכת״י שלמא: (לב) איש מי בורו. הבורות שהם חוצה לעיר בגנות: עד בואי ולקחתי אתכם. כי כן עשה בכל הגוים אשר כבש היה מגלה אותם מארצ׳ ומשכן אחרים תחתיה׳ כדי שיהיו כלם נכבשים תחתיו וכן עשה יוסף שאנשי מצרים ואת העם העביר אותו לערים: ארץ לחם וכרמים. אמר זה אחר שאמר ארץ דגן ותירוש כי אפשר שהדגן והתירוש יבואו לה מעיירות אחרות לרוב כמו שאמר בצור לפיכך אמר ארץ לחם וכרמים כי הארץ היא עושה לחם ויש בה כרמים וכת״י ארע׳ חקלין וכרמין ארע׳ דזיתה׳ עבדין משחא והיא עבדא דבש: כי יסית אתכ׳. הדגש תמור׳ הנח כויסת דוד וכן כדגש

הסיתוך

יהודית ז׳ בקדיאה וסי׳ ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה. ויאמר אליקים בן חלקיהו דמלכים. ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול דמלכים. ויקרא בקול גדול יהודית דדברי הימים. ויעמד רבשקה דישעיה. ויאמר אליקים ושבנא דישעיה. ובניהם חצי מדבר דעזרא: על האנשים ה׳ בקדיאה וסימנ׳ תכבד העבדה על האנשים: ויאמר אליה׳ רבשקה העל אדניך דמלכי׳ וחברו דישעיה. הקפאים על שמריהם. וילכו ויגידו לדוד: וחיו ח׳ וסימ׳ במסרה רבתא:

מצודת ציון

(כז) העל. כמו האל: חוריהם. מל׳ חור ונקב: שיניהם. הוא מ״ר והוא קרוב מל׳ שתן: (כט) ישיא. ענין הסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג): (לא) ברכה. ענינו מנחה ותשורת שלום כמו קח נא את ברכתי (שם לג): (לב) ותירוש. ענבי היין: זית יצהר. זיתים המושכין שמן: יסית. מל׳ הסתה ופיתוי:

הנע

מצודת דוד

צבאם ממונה הוא על אלפים: ותבטח. ר״ל בוודאי כל בטחונך ברכב ובפרשים על מצרים אשר הוא כקנה רצוץ: (כה) המבלעדי ה׳. וכי מבלי גזירת המקום: ה׳ אמר. כבר ניבא ישעיה ישא וכו׳ ואת שלל שומרון (ישעיה ח׳) ומעט לומר שכן יעשה לירושלים: (כו) ארמית. בלשון ארמית: כי שומעים. כי מבינים אנחנו ארמית: יהודית. בלשון יהודית: באזני העם. בפניהם כשהם שומעים כי הכל מכירים בו וכאומר הנה אין מהדרך לפרסם דברי מלחמה בפני המון העם: (כז) העל אדוניך. וכי רק אל אדוניך ואליך שלחני אדוני לדבר דברי: לאכול. להזהירם כי יבאו במצור ומעקת רעבון וצמאון יוכרחו לאכול צואה ולשתות מי רגלים: עמכם. ר״ל גם הם גם אתם: (כח) וידבר ויאמר. כפל דבריו לחזקם: (לא) עשו אתי ברכה. ר״ל עשו עמי שלום לתת תשורת שלום: ואכלו וכו׳. ר״ל לא תהיו עוד כלואים בתוך העיר מבלי לצאת ללקוט פירות האילנות ולשאוב מי הבורות: (לב) ולקחתי. אקח אתכם מפה להוליך אל ארץ טובה כארצכם כן היה דרכו להעביר את האומות מכבש מארצם לארץ אחרת: וחיו. מאחר אם תעמדו במרד: כי יסית. אשר יסית: (לג) איש וכו׳. ר״ל כל אלוה את ארצו:

זו אפריקי: (לד) הנע ועוה. אותם מלך אשור החריבם והגלם: כי הצילו את שומרון. והשומרונים היו עובדים את אלהי ארם שהיו שכיניהם: (לו) קרועי בגדים. על ששמעו גידופי השם: (ג) ותוכחה. שהרשעים מתווכחין ומרקין פנים לדבריהם לאמר לנו הכח והגבורה: בנים. ישראל: עד משבר. עד צרה הדומה לאשה יושבת על משבר ואינה כח לילד. משבר שם מושב אשה הכורעת לילד: (ד) והוכיח. אישפרובי"ר בלעז הראה פנים לדבריו שהגליח בכל

רדק

הסיתוך ויכלו לך: (לד) הנה ועוה. שמות מדינו' או שמות אלהים אחרי' ולדעת יונתן פירושו הניע ועוה אותם מארצם. שתרג' הלא טלטילונון ואגליאונון: כי הצילו את שומרון מידי. בתמיה וכי ה' אלהיכם שאתם בוטחי' בו הצילו את שומרון מידי שתחשבו שיציל את ירושל' מידי וכן הוא אומר בישעיה וכי הצילו בוי"ו שידמה ענין תמיהה וי"ת וכי הצילו העגלים את שמרון מידי: (לו) קרועי בגדים. רז"ל פי' כי בעבור ששמעו ברכ' השם קרעו בגדיהם וסמכו מזה הפ' כי כל השומע ברכת ה' חייב לקרוע ו"אותו קרע אינו מתאחה לעולם ואינו חייב לקרוע אלא א"כ שומע הגדוף מישר' והם שקרעו ששמעו מרבשקה לפי שקבלה היתה בידם כי רבשקה ישראל מומר היה ומה חירוף אמר רבשקה שקרעו בגדיהם כששמעו שאמר מי בכל אלהי הארצו' אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושל' מידי אין לך גידוף גדול מזה שהשוה בורא הכל לאלהי עץ ואבן והסי' היכלת מהבורא וכן האל ית' חשב לו דבריו לחירוף וגידוף ואמר עליו את מי חרפת וגדפת ואמר ביד מלאכיך חרפת ה': (א) ויקרע את בגדיו. על מה שהגידו לו שחירף וגידף רבשקה הש"י שמו: ויתכס בשק. לענו' עצמו שירחם האל עליו ועל העם: (ג) יום צרה ותוכחה ונאצה. תוכחה שרבשקה הוכיחנו בדברי הפח' וחרופין או פי' שהאל הוכיח אותנו על עונותינו. ונאצ' שנאץ רבשקה האל וי"ת יום עקא וחסודין וניאוצא: באו בני' עד משבר. המשיל הצרה לאשה אשר יאחזוה חבליה ובא הבן עד המשבר והו' הרח' מקום יציאת הולד כי אז חבליה יותר קשים כשהולד קרוב לצאת ואם אין כח ליולד' לחזק עצמ' להוליד הולד הנה היא בחוזק חבליה בלי תקוה למנוחה כן הצרה גדול' עלינו ואין לנו כח לצאת ממנה אם לא יעזרנו האל: ללידה. שם תואר ות"י הפסו' כן ארי אקיפב' עקא כאתתא דיתב' על מתבר' וחיל לית לה למילד: (ד) לחרף אלהים חי. כמו שאו' כי יציל את ירושל' מידי וי"ת לחסד' עמא דה' קיימ': והוכיח בדברים. רבשקה הוכיח בדברי גדופין או פירושו האל יוכיח בדברים אשר שמע וכן ת"י ויעביד פורענותא על כל פתגמי' דשמעין

אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ לד אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי סְפַרְוַיִם הֵנַע וְעִוָּה כִּי־הִצִּילוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃ לה מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִצִּילוּ אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל יְהוָה אֶת־יְרוּשָׁלַםִ מִיָּדִי׃ לו וְהֶחֱרִישׁוּ הָעָם וְלֹא־עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ׃ לז וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּה אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל־חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּדוּ לוֹ דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׃

יט א וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה׃ ב וַיִּשְׁלַח אֶת־אֶלְיָקִים אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְאֵת זִקְנֵי הַכֹּהֲנִים מִתְכַּסִּים בַּשַּׂקִּים אֶל־יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא בֶּן־אָמוֹץ׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם־צָרָה וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה׃ ד אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת ׀ כָּל־דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ מֶלֶךְ־אַשּׁוּר ׀ אֲדֹנָיו לְחָרֵף אֱלֹהִים חַי וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה׃ ה וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ׃

ב'
ב'
ב' חס' ו' ד' במלכים
ב' מ"ל
כולהון קמן
ג'
ג' וכל קרי' ישעיהו בן אמוץ הנביא
ב'
ב'
סימן
פסק
ב' חברו דישעיה

מִיַּד מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ לד אָן דַחֲלַת חֲמַת וְאַרְפַּד וְאָן דַחֲלַת סְפַרְוַיִם הֲלָא טַלְטִילוּנוּן וְאַגְלִיאוּנוּן אֲרֵי שֵׁיזִבוּ יַת שֹׁמְרוֹן מִן יְדִי׃ לה מַן בְּכָל דַחֲלַת מְדִינָתָא דְשֵׁיזִיבוּ יַת אַרְעֲהוֹן מִן יְדִי אֲרֵי יְשֵׁיזֵיב יְיָ יַת יְרוּשְׁלֵם מִן יְדִי׃ לו וּשְׁתִיקוּ עַמָּא וְלָא אֲתִיבוּ יָתֵיהּ פִּתְגָמָא אֲרֵי תַפְקֵידַת מַלְכָּא הִיא לְמֵימַר לָא תְתִיבוּנֵיהּ׃ לז וַאֲתָא אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה דִמְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָא סַפְרָא וְיוֹאָח בַּר אָסָף דִמְמַנָּא עַל דָכְרָנַיָּא לְוַת חִזְקִיָּהוּ מְבַזְעִין לְבוּשֵׁיהוֹן וְחַוִּיאוּ לֵיהּ יַת פִּתְגָמֵי רַבְשָׁקֵה׃ א וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא חִזְקִיָּה וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וְאִתְכַּסֵּי בְּסַקָּא וְעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ ב וּשְׁלַח יַת אֶלְיָקִים דִי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָא סַפְרָא וְסָבֵי כָהֲנַיָּא כַּד מִכַּסַּן סַקַּיָּא לְוַת יְשַׁעְיָהוּ נְבִיָּא בַּר אָמוֹץ׃ ג וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם עָקָא וְחִיסוּדִין וְנִיאוּצָא יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי אַקִּיפַתְנָא עָקָא כְּאִתְּתָא דְיָתְבָא עַל מַתְבְּרָא וְחֵיל לֵית לַהּ לְמֵילַד׃ ד מָאִים שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ יַת כָּל פִּתְגָמֵי רַבְשָׁקֵה דִשְׁלָחֵיהּ מַלְכָּא דְאַתּוּר רִבּוֹנֵיהּ לְחַסָּדָא עַמָּא דַיְיָ קַיָּמָא וְיַעְבֵּיד פּוּרְעָנוּתָא עַל כָּל פִּתְגָמַיָּא דִשְׁמִיעִן קֳדָמוֹהִי יְיָ אֱלָהָךְ וְתִתְחַנַּן בִּצְלוֹ עַל שְׁאָרָא הָדֵין דְאִשְׁתְּאַר׃ ה וַאֲתוֹ עַבְדֵי מַלְכָּא חִזְקִיָּהוּ

רלבג

(לד) חמת ארפד ספרוים הנע ועוה. הם שמות מדינות ויעיד ע"ז מ"ש אחר זה ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה: כי הצילו את שומרון מידי. הנה קצר בזה המאמר בהתחלתו קצר הנשוא ובסופו קצר הנושא והרצון בו איה אלהי חמת וארפד האם הצילו חמת וארפד מידי איה אלהי ספרוים הנע ועוה הגם הצילו אלו המדינות מידי איה אלהי שומרון כי הצילו את שומרון מידי והנה הקיש ודמ' הש"י לאלו האלילים אשר הם הבל ואין בם מועיל ועל זה קרעו בגדיהם השומעי' דבריו מפני מה שחרף וגדף רבשקה הש"י והמלך קרע בגדיו ונתכס' בבגדי שק לצער עצמו כדי שירחם הש"י עליו ובא בית ה' להתפלל שם: (ג) יום צרה ותוכחה ונאצ' היום הזה. ר"ל שהוא יום צרה חזק' מפני מה שגזר מלך אשור להשחית את ירושל' עד שמרוב הצרות הנה המעוברות הכורעו' ללדת אין להן כח ללדת ואע"פ שבאו בנים עד משבר והוא המקו' מהרחם שיהיה בו הולד בעת יציאתו וגיחו מרחם והוא ג"כ יום תוכח' ונאצה כי הוכיח רבשקה בדברי נאצה וחרוף וגדוף שהש"י לא יציל את

ויגדו ד' חס' בקריאה וסי' דבר רבשקה דספרא. על אודות הבאר אשר חפרו. עוד יוסף חי. ויבאו המלאכים. וכל שפטים ושמואל דכוו' במ"ב מ"ל וסימ' ויגידו לאנשי יבש. ויגידו לשאול לאמר הנה העם: ואת זקני ג' בקריא' וסימ' ויאמר חושי אל צדוק. מתכסים בשקים. וחברו תולדות אהרן וזכו כשמוע (מ"ק סג):

מצודת דוד

(לד) הנע ועוה. הניעם ממקומם והעקימם: כי הצילו. וכי אלהי שמרון הצילו את שומרון מידי: (לז) קרועי בגדים. על ששמעו דברי רבשקה המחרף ומגדף כלפי מעלה להדמותו לאלהי עמי הארצות: יט (ג) ותוכחה. האויב מתווכח להשתבח בהצלחתו ואומר ידי רמה: ונאצה. מנאץ את ה' בדברי חרוף: כי באו בנים. דימה בני הדור לאשה הכורעת ללדת בנים ויושבת. על המשבר ואין בה כח להוליד הבנים. (ד) אולי ישמע ה'. הלואי יתן לב לשמוע: והוכיח. התווכח בדברים כאשר שמע ה': ונשאת. כלומר לזה שאלתי מעמך שתשא תפלה לה': השארית הנמצאה. שארית ישראל הנמצאה בירושלים כי כבר כבש כל ערי הבצרות

מצודת ציון

(לד) הנע. מל' נע: ועוה. מל' עוות ועקום: (לו) והחרישו. שתקו: יט (ג) ותוכחה. מל' ויכוח ובירור דברים: ונאצה. ענין בזיון כמו כי נאצו האנשים (ש"א ב): משבר. הוא מקום מושב היולדות וכן במשבר בנים (הושע יג): (ד) אולי. הלואי כמו אולי יראה ה' בעניי

ו וַיֹּ֤אמֶר לָהֶם֙ יְשַֽׁעְיָ֔הוּ כֹּ֥ה תֹאמְר֖וּן
אֶל־אֲדֹנֵיכֶ֑ם כֹּ֣ה ׀ אָמַ֣ר יְהוָ֗ה אַל־
תִּירָא֙ מִפְּנֵ֤י הַדְּבָרִים֙ אֲשֶׁ֣ר שָׁמַ֔עְתָּ
אֲשֶׁ֧ר גִּדְּפ֛וּ נַעֲרֵ֥י מֶֽלֶךְ־אַשּׁ֖וּר אֹתִֽי׃
ז הִנְנִ֨י נֹתֵ֥ן בּוֹ֙ ר֔וּחַ וְשָׁמַ֥ע שְׁמוּעָ֖ה
וְשָׁ֣ב לְאַרְצ֑וֹ וְהִפַּלְתִּ֥יו בַּחֶ֖רֶב
בְּאַרְצֽוֹ׃ ח וַיָּ֙שָׁב֙ רַבְשָׁקֵ֔ה וַיִּמְצָא֙
אֶת־מֶ֣לֶךְ אַשּׁ֔וּר נִלְחָ֖ם עַל־לִבְנָ֑ה
כִּ֣י שָׁמַ֔ע כִּ֥י נָסַ֖ע מִלָּכִֽישׁ׃
ט וַיִּשְׁמַ֗ע אֶל־תִּרְהָ֤קָה מֶֽלֶךְ־כּוּשׁ֙
לֵאמֹ֔ר הִנֵּ֥ה יָצָ֖א לְהִלָּחֵ֣ם אִתָּ֑ךְ וַיָּ֙שָׁב֙
וַיִּשְׁלַ֣ח מַלְאָכִ֔ים אֶל־חִזְקִיָּ֖הוּ לֵאמֹֽר׃
י כֹּ֧ה תֹאמְר֛וּן אֶל־חִזְקִיָּ֥הוּ מֶֽלֶךְ־יְהוּדָה֙
לֵאמֹ֔ר אַל־יַשִּׁאֲךָ֣ אֱלֹהֶ֔יךָ אֲשֶׁ֥ר אַתָּ֛ה
בֹּטֵ֥חַ בּ֖וֹ לֵאמֹ֑ר לֹ֤א תִנָּתֵן֙ יְר֣וּשָׁלַ֔͏ִם
בְּיַ֖ד מֶ֥לֶךְ אַשּֽׁוּר׃ יא הִנֵּ֣ה ׀ אַתָּ֣ה שָׁמַ֗עְתָּ
אֵת֩ אֲשֶׁ֨ר עָשׂ֜וּ מַלְכֵ֥י אַשּׁ֛וּר לְכָל־
הָאֲרָצ֖וֹת לְהַחֲרִימָ֑ם וְאַתָּ֖ה תִּנָּצֵֽל׃
יב הַהִצִּ֨ילוּ אֹתָ֜ם אֱלֹהֵ֤י הַגּוֹיִם֙ אֲשֶׁ֣ר
שִׁחֲת֣וּ אֲבוֹתַ֔י אֶת־גּוֹזָ֖ן וְאֶת־חָרָ֑ן
וְרֶ֥צֶף וּבְנֵי־עֶ֖דֶן אֲשֶׁ֥ר בִּתְלַאשָּֽׂר׃
יג אַיּ֤וֹ מֶֽלֶךְ־חֲמָת֙ וּמֶ֣לֶךְ אַרְפָּ֔ד וּמֶ֖לֶךְ
לָעִ֣יר סְפַרְוָ֑יִם הֵנַ֖ע וְעִוָּֽה׃ יד וַיִּקַּ֨ח
חִזְקִיָּ֧הוּ אֶת־הַסְּפָרִ֛ים מִיַּ֥ד הַמַּלְאָכִ֖ים
וַיִּקְרָאֵ֑ם וַיַּ֙עַל֙ בֵּ֣ית יְהוָ֔ה וַיִּפְרְשֵׂ֥הוּ
חִזְקִיָּ֖הוּ לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃
טו וַיִּתְפַּלֵּ֨ל חִזְקִיָּ֜הוּ לִפְנֵ֣י יְהוָה֮ וַיֹּאמַר֒
יְהוָ֞ה אֱלֹהֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ יֹשֵׁ֣ב הַכְּרֻבִ֔ים
אַתָּה־ה֤וּא הָֽאֱלֹהִים֙ לְבַדְּךָ֔ לְכֹ֖ל

כ"ג. ס'
ג'אדין' וחברו עוד זאת גדפו
ב' חכרו
ל' וחד על פרהק' דישעי'
ט'
ב' חס'
ב' ומ"ל
ז' מ"ל
ד'
ב'וכסיפ'א'יה אלכי חמת
נ"א פתח
ד'הס' כסיפ'

לְוָת יְשַׁעְיָהוּ׃ ו וַאֲמַר לְהוֹן
יְשַׁעְיָהוּ כִּדְנַן תֵּימְרוּן
לְרִבּוֹנְכוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לָא
תִדְחַל מִן קֳדָם פִּתְגָמַיָא
דִּשְׁמַעְתָּ דְּחַסִּידוּ עוּלֵימֵי
מַלְכָּא דְאַתּוּר קֳדָמָי׃
ז הָא אֲנָא יָהֵיב בֵּיהּ רוּחָא
וְיִשְׁמַע בְּסוּרָא וִיתוּב
לְאַרְעֵיהּ וְאַפְלִינֵיהּ בְּחַרְבָּא
בְּאַרְעֵיהּ׃ ח וְתַב רַבְשָׁקֵה
וְאַשְׁכַּח יַת מַלְכָּא דְאַתּוּר
מְגִיחַ קְרָבָא עַל לִבְנָה אֲרֵי
שְׁמַע אֲרֵי נְטַל מִלָּכִישׁ׃
ט וּשְׁמַע עַל תִּרְהָקָה מַלְכָּא
דְכוּשׁ לְמֵימָר הָא נְפַק
לְאַגָּחָא קְרָבָא עִמָּךְ וְתַב
וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוָת חִזְקִיָּה
לְמֵימָר׃ י כִּדְנַן תֵּימְרוּן
לְחִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה לְמֵימָר לָא יַטְעִינָךְ
אֱלָהָךְ דְּאַתְּ רָחֵיץ בֵּיהּ
לְמֵימָר לָא תִתְמְסַר
יְרוּשְׁלֵם בְּיַד מַלְכָּא דְאַתּוּר׃
יא הָא אַתְּ שְׁמַעְתָּא יַת
דַּעֲבַדוּ מַלְכֵי דְאַתּוּר לְכָל
מְדִינָתָא לְגַמָּרוּתְהוֹן וְאַתְּ
מְדַמֵּי לְאִשְׁתֵּיזָבָא׃
יב הֲשֵׁיזָבָא יָתְהוֹן דַּחֲלַת
עַמְמַיָא דְחַבִּילוּ אֲבָהָתַי
יַת גּוֹזָן וְיַת חָרָן וְרֶצֶף
וּבְנֵי עֶדֶן דִּבְתְלַסָּר׃
יג אָן מַלְכָּא דַחֲמָת וּמַלְכָּא
דְאַרְפָּד וּמַלְכָּא דְלְקַרְתָּא
סְפַרְוָיִם הָא טַלְטֵילוּנוּן
וְאַגְלִיאוּנוּן׃ יד וּנְסֵיב
חִזְקִיָּהוּ יַת אִגַּרְתָּא מִיַּד
אִזְגַּדַיָּא וּקְרִינוּן וּסְלֵיק לְבֵית
מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ וּפַרְסִינוּן חִזְקִיָּהוּ קֳדָם יְיָ׃ טו וְצַלִּי חִזְקִיָּהוּ קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שָׁרְיָא עֵיל מִן כְּרוּבַיָא אַתְּ הוּא יְיָ וְלֵית בַּר מִנָּךְ לְכָל

בכל אשר הלך : (ז) ושמע שמועה . ויעלה מעליכם ושב לארצו ולא מחמת השמועה אלא לאחר זמן ישוב לארצו בבושת פנים והפלתיו שם בחרב . ומה היא השמועה וישמע אל תרהקה שמע שיצא תרהקה להלחם עמו ועלה מעל ירושלים והלך לכוש ונלחם עם תרהקה ופוט ומצרים שעמו ונלחם ונטל חמדת אוצרותיהם ובא לירושלים ונפל שם הוא שאמר (ישעיה מ"ה י"ד) יגיע מצרים וסחר כוש וגו' עליך יעבורו וגו' : (ט) וישב וישלח מלאכים . להודיע שאינו שב לארצו אלא להלחם עם כוש ולחזור כאן : (יב) עדן . שם מדינה : (יג) הנע ועוה . אותן מלך אשור : (יד) אמנם . אמת הוא שהחריבו מלכי אשור את העמים ונתנו את אלהיהם באש

דשמעין קדמוהי : (ו) נערי. עבדי כי המשרת יקר' נער וה"ס רבשקה וחביריו : (ז) רוח . רצון : ושמע שמועה . זהו ששמע שמלך כוש יצא להלח' אתו : ושב לארצו . כי מלך כוש יצא לארץ מלך אשור להלח' בארצו בעוד שהיה מלך אשור בארץ ישראל ואני אתן בו רוח שישוב לארצו להלחם עם מלך כוש ויניח מלחמ' העיר הזאת ואח"כ אפילנו בחרב בארצו וזה היה אחר שסב ממלחמ' כוש לירושל' ונגף מחנהו על ידי המלאך ושב לארצו ושם נפל בחרב כמו שכתוב אבל נבואת המגפה לא אמר להם ישעיה בפי' ואין לשאול טעם למעשה האל ית' כי ה' נורא עלילו' למה לא נגפו אז אלא עד שהלך להלח' עם מלך כוש ואח"כ שב לירושלם והטעם הנראה לנו בזה כדי שיהיה להם לישראל בזת כוש ומצרים ועוד שיראו כוש ומצרים הנפלאות שעשה לאוהביו ולדורשי שמו כי מלך אשור נצח אותם בכל הארצות כנס ובירושל' נגף בלא חרב ובלא חנית והאל נתן בלב מלך אשור להביא חיל מלך כוש ומצרים לירושלם עמו להפחיד יושבי ירושלם עוד : (יג) איו מלך חמת . על האלהים אמ' אשר לא יוכלו להציל ארצות עובדיהם וגם המלכים איה הם שלא עמדו לפני כלם ואמר עם ספרוים לעיר שהיתה גדולה מכלם : (יד) ויפרשהו . אחד מהספרי' או כל א' מהם ואדוני אבי ז"ל פי' ויפרשהו על הספר שבו

רלבג

את ירושל' מיד מלך אשור וזהו אמרו אחר זה והוכיח בדברי' אשר שמע ה' אלהיך : (ו) נערי מלך אשור . עבדי מלך אשור ומשרתיו: (ז) הנני נותן בו רוח . ר"ל רצון : ושמע שמועה ושב לארצו . הנה השמועה היתה ששמע על תרהקה מלך כוש שיצא אליו להלחם אתו ואולי הגיעו הש"י משם כדי שיצאו מהמצו' בזמן ההוא וישימו לעיר מה שיצטרך להם מהמזון מהון ואחר זה ישוב לארצו אחר היות המגפה בחילו ושם בארצו יפול בחרב כי בניו יהרגוהו והנ' רבשקה שב אל אדוניו אחרי עשותו שליחותו ומצא מלך אשור נלחם אצל לבנה שהיתה מישראל כי שם בא אליו מלך כוש להלחם עמו ומשם שב מלך אשור אל המצור שצר בו על ירושלם ושלח מלאכים אל חזקיה לאמר כמו הדברים הראשונים ודמה ממה שנאמר אחר זה שהם היו מלאכים הראשונים ושרבשקה אמר הדברים האלו : (יד) ויפרשהו . ר"ל הספר שהיה בו אלו החרופין והגדופין כי הם נשאו ספרים על זה ממלך אשור ועוד דברו בפיהם אלו החירופין ולזה אמר אחר זה את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף אלהים חיים : (טו) ויתפלל חזקיהו . רוצה לומר ה' אלהי ישראל אשר השגחתו דבקה בהם ושכינתו תגלה ותראה על דרך המופת במקום הכרובים בקדש הקדשים כמו שנתפרסם זה

מצודת דוד

הבצרות שביהודה : (ז) נותן בו רוח . העיר רצונו ללכת מפה כאשר ישמע לגמרי כ"א על מנת לשוב : (יא) ואתה . וכי אתה תנצל בתמים : (יב) ההצילו . שמועה היא שמועת תרהקה מלך כוש : ושב לארצו . סוף הדבר יהיה שישוב לארצו וכי אלהי העמים הצילו את העמים : (יג) לעיר ספרוים . לפי שהיתה גדולה בפני עצמו ובארצו אפילו אותו בחרב : (ט) וישמע אל תרהקה . ר"ל קבל דבריו ותשובה אמר בה לעיר : (יד) הספרים . כי במכתב שלח הדברים האלה : ויצא גם הוא לקראתו למלחמה : וישב . שלח שוב מלאכים להודיע שאינו מסתלק ויפרשהו . פרש כל אחד ואחד : (טו) הכרובים . שעל הכפורת אשר על הארון וכאומר

דישעית : גדפו ג' וסימ' אשר גדפו נערי מלך אשור דסיפרא . וחברו דישעיה . עוד זאת גדפו אותי אבתיכם : תאמרון ח' נמסר לעיל בהאי עניינא : אבותי ז' מ"ל וסי' נמסר בספרא דא חלק א' סי' כ"א : עדן ג' פתחין וסי' ההצילו אתם אלהי הגוים . וחברו דישעיה . ושברתי בריח דמשק והכרתי . וא' ועדן הרן ומלכה . איו ה' בליש' וסימ' בלשון תרגו' . בגנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין . ופי' נמסר בסדר שמות ו :

מצודת ציון

בעניו (ש"ב י"ו) : והוכיח . נתוכח : (ו) גדפו . חרפו : (ז) רוח . רצון כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (יחזקאל א) : (י) ישיאך . יסית ויפתה הותך : פקח

באש: (כג) מרום הרים. הר הבית: ירכתי לבנון. בית המקדש שמלבין עונות: ואכרת קומת ארזיו. לא אשוב עד שאחריבנו: קצו. סופו: יער כרמלו. מליאת ארצו ויופי הדרו: (כד) אני קרתי ושתיתי מים זרים. כלומר התחלתי בכל מעשה וגמרתי כזה הכורה בור ומוצא מים זרים ושותה. מים נובעים קורא זרים לפי שעד הנה לא הכירו בהם: ואחריב בכף פעמי. אם צרתי על עיר הבוטחת הבאתי עליה גייסות רבות שהובישו יאוריה בשתייתם ושתית בהמתם ומרמס רגליהם: ואחריב. לשון הוה כן דרכי תמיד

מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ טז הַטֵּה יְהוָה ׀ אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח יְהוָה עֵינֶיךָ וּרְאֵה וּשְׁמַע אֵת דִּבְרֵי סַנְחֵרִיב אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ לְחָרֵף אֱלֹהִים חָי׃ יז אָמְנָם יְהוָה הֶחֱרִיבוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר אֶת־הַגּוֹיִם וְאֶת־אַרְצָם׃ יח וְנָתְנוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה כִּי אִם־מַעֲשֵׂה יְדֵי־אָדָם עֵץ וָאֶבֶן וַיְאַבְּדוּם׃ יט וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוֹשִׁיעֵנוּ נָא מִיָּדוֹ וְיֵדְעוּ כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ׃ כ וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל־סַנְחֵרִב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר שָׁמָעְתִּי׃ כא זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עָלָיו בָּזָה לְךָ לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ כב אֶת־מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל־מִי הֲרִימוֹתָ קּוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ עַל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ כג בְּיַד מַלְאָכֶיךָ חֵרַפְתָּ אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹכֶב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחוֹר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹאָה מְלוֹן קִצֹּה יַעַר כַּרְמִלּוֹ׃ כד אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם זָרִים וְאַחְרִב בְּכַף־

י"ג
ט' קמץ
ג'
ל. ג'
י"א
ט' כתו' כן בנביאים
כ"ד מיהדין
ל' חס'
ג'
ח'. ל'
ל'. ד'
ג'. ל' ולא טעו
קל"ד ברב ק'
ל'. ל' ומ"ל
ד' קצו ק'
ל'

מַלְכְוָת אַרְעָא אַתְּ עֲבַדְתָּא יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא׃ טז גְּלֵי קֳדָמָךְ יְיָ וְדוּן וּשְׁמַיעַ קֳדָמָךְ יְיָ וְאִתְפְּרַע וַעֲבֵיד פּוּרְעֲנוּתָא עַל כָּל פִּתְגָמֵי דְסַנְחֵרִיב דְּשַׁלְחֵיהּ לְחַסָּדָא עַמָּא דַּיְיָ קַיָּמָא׃ יז בְּקוּשְׁטָא יְיָ אַחְרִיבוּ מַלְכֵי אַתּוּר יַת עַמְמַיָּא וְיַת אַרְעֲהוֹן׃ יח וּמוֹקְדִין יַת טַעֲוָתְהוֹן בְּנוּרָא אֲרֵי לָא מַעֲוָן דְּאִית בְּהוֹן צְרוֹךְ אִנּוּן אֱלָהֵן עוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא וְאַבְדוּנוּן׃ יט וּכְעַן יְיָ אֱלָהָנָא פְּרוֹקְנָא כְעַן מִן יְדֵיהּ וְיִדְעוּן כָּל מַלְכְוָת אַרְעָא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים לֵית בַּר מִנָּךְ׃ כ וּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בַר אָמוֹץ לְוַת חִזְקִיָּהוּ לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּבְעֵיתָא מִן קֳדָמַי עַל סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר שְׁמִיעַ קֳדָמַי׃ כא דֵּין פִּתְגָמָא דִּי גְזַר יְיָ עֲלוֹהִי מְבַסְרָא לָךְ מְעִיקָא עֲלָךְ מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן בַּתְרָךְ רֵישֵׁיהוֹן מְנִידִין עַמָּא דִירוּשְׁלֵם׃ כב יַת מַן חֲסֵידְתָּא וְעַל מַן אִתְרַבְרַבְתָּא וְקָדָם מַן אֲרֵימְתָּא קָלָא וּזְקֵיפְתָּא לְרוּמָא עֵינָךְ אֲמַרְתָּ מִלִּין דְּלָא כַשְׁרִין קֳדָם קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ כג בְּיַד אִזְגַּדָּךְ חֲסֵידְתָּא עַמָּא דַּיְיָ וַאֲמַרְתָּ בְּסַגִּיאוּת רְתִיכַי אֲנָא סְלֵיקִית לְתְקוֹף כְּרַכֵּיהוֹן אַף אֵיחוֹד בֵּית מַקְדְּשֵׁיהוֹן וְאֶקְטוֹל שְׁפַר גִּבָּרֵיהוֹן מִבְחַר שִׁלְטוֹנֵיהוֹן וַאֲכַבֵּישׁ קִרְיַת תּוּקְפֵּיהוֹן וְאֶשֵׁיצֵי סַגֵּי מַשְׁרְיָתְהוֹן׃ כד אֲנָא הֲוֵיתִי חָפֵיר גּוּבִּין וְשָׁתֵי מַיִן נוּכְרָאִין וּמְפָהֵית

רלבג

זה מספורי התורה ונתבאר ג"כ במה שסופר בעניני שלמה וזה לאות כי הש"י השגחתו דבק' בישראל אתה הוא המנהיג לבדך לכל ממלכו' הארץ כי אתה שליט להשפיל מלכים ולהקימם ואם אין להם מסודר ממערכת הכוכבים לפי שאתה מושל על הכוכבים ועל השפע השופע מהם כי אתה עשית את השמי' ואת הארץ: (יט) וידעו כל ממלכות הארץ כי אתה אלהים לבדך. ר"ל שראוי לך לעשות זה כדי שלא יתחלל שמך והם אין ישראל ראויים שתעשה להם נס: (כא) בזה לך לעגה לך. ר"ל שהיא מבזה ומלעגת על דבריך ואינה יראה מהם כי מהש"י יהיה עזרה בסוף כמו שבאר ולזה גם הניע' ראש אחריך וזה אמר להודיע שאינה צריכה שתירא מאלו הדברים אע"פ שכבר היו ישראל מתפחדים מאד מהם כמו שקדם: (כב) ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל. ר"ל הנה הגדלת לעשות מאד עד שהשיאך גודל לבבך לחרף ולגד' מי שהוא בתכלית הרוממו' והוא קדוש ישראל: (כג) הנה ביד מלאכיך חרפת ה' ואמרת כי בגבורתך ורב רכביך עלית לכבוש מרום הרים והם המקומות החזקים הבנויים בהרים: ירכתי לבנון. הם קצות יער הלבנון וכל זה משל לארץ ישר' שהיא גבוה מכל הארצות והיה מתפאר על שכבש רוב ארץ ישראל ולזה אמר ירכתי כי ירושלים היתה באמצע ולא כבש אותה והנה התפאר שיכרות קומת ארזים אשר באמצע היער ובמקום הגבוה יותר ממנו והנה קרא ארזים וברושים המלכות והשרים או העיירות יותר חזקות: ואבואה מלון קצו. ובישעיה כתוב מרום קצו והנה קרא מלון קצו בית המקדש כי הוא קץ וסוף המעלות והרוממות אשר בארץ ישראל ורצה לומר שכבר יחריב בית המקדש ואחר כך יחריב יער המישור אשר לפניו אשר מגדל פירות ומאהים לרוב הם בני ירושלים: (כד) אני קרתי ושתיתי מים זרים. ר"ל לא היה פלא אם שתיתי מים המוכנים לשתותם אבל אני חפרתי והוצאתי מים זרים אשר לא עלה על

לב

שבו הי' גדוף האלהים: (טז) אשר שלחו. שלא המדבר החירוף: (כ) אל סנחריב. בעבור סנחריב: (כא) בזה לך. פועל עבר מנחי העין והו' מלרע שלא כמנהג ברוב: בתולת בת ציון. מלכות כנישתא דציון: בת ירושלם. עמא דירושלם ופירוש בתולת כבתולה שלא נכבשה וכן בכל מקום שזוכר בתולה על עם ועל עדה זהו ענינו: (כב) על קדוש ישראל. כמו אל קדוש וכן כתוב בישעיה: (כג) מרום הרים. א"י שהיא גבוהה מכל הארצות והמשילה ללבנון לפי שהלבנון הוא יער עצים בארץ ישראל נקרא כן ולפי שהמשיל גדולי ישראל שריו וגבוריו לברושים והארזים המשיל הארץ ללבנון ר"ל עליתי על הארץ וכבשתי אותה ועתה אבא לירושלם ולפי שהיא טובה ונכבדת מכל הארץ קרא' מלון קיצו יער כרמלו כי הכרמל הוא טוב מן היער וכי הכרמל הוא מקום זרע ואילני פירות ויער לבנון הוא אילני סרק ומה שקראה מלון בעבור בית המקדש שבה שהוא משכן האל ומלונו ובישעיה מרום קיצו והענין אחד כי בית המקדש במקום גבוה בהר המוריה ומה שאמר קצו כאילו היתה ירושלם קץ כל ארץ ישראל לפי שכבש כל ארץ ישראל זולתי ירושלם כלומר מלון קצו שאין לו עוד על דרך ובא עד קצו ואין עוזר לו וי"ת סליקי' לתקוף כרכיו וגו' ובדברי רז"ל כתיב מלון קצו וכתיב מרום קצו אמר אותו רשע בתחילה אחריב דירה של מטה ואח"כ אחריב דירה של מעלה: מבחור. בחול' ובישעי' מבחר בפתח והענין אחד: (כד) אני קרתי. באתי עד המקו' כלו' חפשתי אחר מקו' המים כי לא היו מספיקין לי מרוב חיילותי המים הנמצאים

על

ושמע ח' זקפין קמצין וסי' נמסר בסדר בלק: ואת ארצם ג' דסמיכי בקריאה וסימ' אמנם ה' החריבו דמלכים. וחברו דישעיה. ואת כל המלכים האלה ואת ארצם דיהושע: ה' אלהים ה' כתוב כן בנביאים וסי' במסר' רבתא: בזה ח' בקריא' וסי' במסר' רבתא: ותשא יו"ד בקריאה וסימני' נמסר בסיפרא דא חלק ב' סימן ד': תולדות אהרן ביד מלאכיך. סנהד' לד: מלון קצו. שם: אני קרתי. שם:

מצודת דוד

וכאומר ואיך א"כ תמסור בידו את ירושלים ויבאו הכרובים ביד צר: (טז) אשר שלחו. את המלאך המביא הספרים: (יז) אמנם ה'. אמת ה' הנה אמת הוא שהחריבו את העמים: (יח) כי לא אלהים המה. אבל כ"ז היה בעבור שאין בהם אלהות ולזה אבדם: (כ) אל סנחריב. בעבור דברי סנחריב: (כא) עליו. על סנחריב: בזה לך. בת ציון תבזה אותך תלעג עליך (וקראה בתולה על כי לא נכבשה

מצודת ציון

(טז) פקח. פתח כמו לפקח את עיני (זכריה יב): (כג) כרמלו. מקום שדות וכרמים משובחים קרוי כרמל: (כד) קרתי. חפרתי אחר מקור והוא מלשון יקרוה עורבי נחל (משלי ל) שהוא ענין נקב ובקוע: זרים. בוטפים

כמו

על הארץ וזהו שאמר ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור וקראם זרים לפי שלא היו יודעים ונראים לבני אדם ועל הדרך הזה ת"י הפסוק אנא הויתי חפיר גובין וגו' כבעמוד ויש מפרשים יאורי מצור כמו מצרים לפי שהוא נהר גדול אמר כן על דרך ההפלגה : (כה) הלא שמעת למרחוק. אמר לו הקב"ה הלא שמעת מזמן רחוק הגזרה שגזרת על האומות להחריבם אותה הגזרה עתה הביאותיה משמלכו מלכי אשור הבאתי הגזרה על ידם ועל ידך על האומה ועל ישראל אני הוא שגזרתי שיהיו ערים בצורות לגלים נצים ויהיו יושבי הערים קצרי יד ויהיו כעשב השדה וירק דשא וביותר חלוש מהם והוא חציר גגות שלא היה כח ביושבי הערים להלחם כנגדך והכל היה מאתי ואני גזרתי ואמרתי ע"י נביאי טרם שהיתה הגזרה ואיך תתפאר על מה שעשיתי אני וכן אמר עליו הנביא ז"ל היתפאר הגרזן על החוצב בו וי"ת כן הלא שמעת מלקדמין וגו' כבעמוד וא"א ז"ל פי' כן אותה עשיתי ירושלם וכן אמר ויוצרה מרחוק לא ראיתם אמר כי מימים קדמונים אני עשיתיה ועתה הביאותיה בתמיה אמר הביאותיה עתה שתהי להשות גלים נצים ערים ושיהיו יושביהם קצרי יד וחתו ובשו ושיהיו כעשב השדה : להשות. שרשו שאה ומשפטו בתשלומו להשאות כמו שכתוב בישעיה ונשתנו תנועות הלמ"ד והה"א מפני חסרון האלף : גלים נצים. ערים בצורות. להשות ערים בצורות להיות גלים נצים ופי' נצים חרבים מן עריך תצינה : (כו) ושדפה לפני קמה. העשב שהכה השדפון טרם היותו קמה כלומר שלא הספיק להיותה קמה ולהיות' נגמר בשולו והוס' בשדפון ובישעיה ושדמה במ"ם והוא כמו בפ"א כי המ"ם והפ"א ממוצא אחד : (כז) ושבתך וצאתך ובאך. שבתך בארצך וצאתך מארצך ובואך הנה הכל גלוי וידוע לפני : ואת התרגזך אלי. ג"כ ידעתי שהקצפת אלי ודברת בי כדבר באלהי עץ ואבן וי"ת שבתך ומיתבך בעיצה : (כח) ושאננך. כמו ושאנך וכפל הנו"ן להפלגת השאנן כן כתבו רבי יונה וכן הו' דעתי ודעת יונתן שתרגם ואיתרגשותך סליקת לקדמי ויש לפרשו כמשמעו בעבור כי התרגזו היה בעבור שהיה שלו שקט ושאנן: ושמתי חחי באפך. הוא הברזל כמין מחט וראשו כפוף נוקב אף הדג ולחיו ומעלין אותו מן המים וכן ובחוח תקוב לחיו ונתתי חחי' בלחיך: ומתגי בשפתיך. המתג הוא הברזל שמשימין בפה הבהמה להנהיגה וכת"י וזמם בספוותך ותרגם ורסן

פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר׃ כה הֲלֹא־שָׁמַעְתָּ
ח'. כ'׃ אבותיכם לְמֵרָחוֹק אֹתָהּ עָשִׂיתִי לְמִימֵי קֶדֶם
י"ד וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵיאתִיהָ וּתְהִי
ג' ובישעיה להשאות. ג' לַהְשׁוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת׃
ד'. ב' כו וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי־יָד חַתּוּ וַיֵּבֹשׁוּ הָיוּ
עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת
ג' וּשְׁדֵפָה לִפְנֵי קָמָה׃ כז וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ
ד' וּבֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי׃ כח יַעַן
ד' הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי
כ'. כ' וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ

בְּפַרְסַת רִגְלֵי עַמָּא דְעִמִּי
כָּל מֵי נַהֲרִין עֲמִיקִין׃
כה הֲלָא שְׁמַעְתָּא מִלְקַדְמִין
מַה דַעֲבָדִית לְפַרְעֹה
מַלְכָּא דְמִצְרַיִם הֲלָא עַל
דְשַׁלִּיט בְּהוֹן וְאַף עֲלָךְ
אִתְנַבִּיאוּ נְבִיֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא
תַבְתָּא וְדָא חֲזָיָא קֳדָמַי
מִיוֹמֵי קֶדֶם לְמֶעְבַּד לָךְ אַף
אַתְקֵינְתַּהּ כְּעַן אַיְתֵיתַהּ
וְדָא הֲוַת לָךְ לְתַקָּלָא עַל
דַהֲוָאָה קֳדָמָךְ כְּאִתְרְגוּשַׁת
גַּלִּין דְיַשְׁחוּ קִירְוִין כְּרִיכָן׃
כו וְיָתְבֵיהוֹן אִתְקַצַּר חֵילֵיהוֹן אִתְבָּרוּ וּבְהִיתוּ הֲווֹ כְּעֶשֶׂב חַקְלָא וְכִירוֹק
דִתְאָה כְּעֶשֶׂב אִגְּרַיָּא דְיִשְׁלוֹק עַד דְלָא מְטָא לְמֶהֱוֵי שׁוּבְלִין׃ כז וּמִיתְבָךְ
בְּעֵיצָה וּמִפְקָךְ לְאַגָּחָא קְרָבָא וּמֵיתָךְ לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל גְּלֵי קֳדָמַי וְיָת
דְאַרְגֵיזְתָּא קֳדָמַי גְּלֵי׃ כח חֲלַף דְאַרְגֵיזְתָּא עַל מֵימְרִי וְאִתְרַגְּשׁוּתָךְ
סְלֵיקַת לְקֳדָמַי וַאֲשַׁוֵּי שֵׁירִין בְּלִיסָתָךְ וּזְמָם בְּסִפְוָתָךְ וַאֲתֵיבִינָּךְ׃

למרחוק ח' בקריאה וסי' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל. וחברו דד"ה. והקול נשמע עד למרחוק. הלא שמעת עד למרחוק דסיפרא. וחברו דישעיה. ויצא שמו. אשא דעי למרחוק. משם חפר אכל: ותהי י"ד רפין בקריאה וסי' נמסר בסיפרא דא חלק א' סי' יח: והשיבתיך ג' וסי' אנכי עמך ושמרתיך. יען התרגזך דמלכים. וחברו דישעיה: התרגזך ד' וסי' ואת התרגזך אלי. ודבתרי' יען התרגזך. וחברו דישעי':

(כה) הלא שמעת למרחוק. למה תתפאר ותתגדל בזאת לא שלך היא כי שמעת למרחוק על ידי הנביאים שגזרתי על העובדי כוכבים להביאך עליהם כענין שנאמר הוי אשור שבט אפי (ישעיה ז' ד'): למימי קדם. משנברא העולם עלתה במחשבה שנאמר (ישעיה ל' ל"ג) כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן זה סנחריב שנשרף באש גיהנם שנ' (שם לא ט) נאם ה' אשר אור לו בציון : עתה הבאתיה. וזה הכח שבידך : ותהי. ביאתה של גזרתי להשאות ערים בצורות להיות לגלים נצים לגלי אדמה שצומחין בהן ירקות שאתה מחריבן בגזרתי : להשות. לשון שאייה גלמודה : (כו) ויושביהן קצרי יד. הם שאני התשתי את כחן לפניך ואין הגבורה שלך אין אתה גבור אבל הם חלשים : חציר גגות. הממהר ליבש : ושדפה לפני קמה. כשבלים השדופות בטרם יתקשו לבא לידי קמה : (כז) ושבתך וצאתך ובאך. תירגם יונתן ומיתבך בעצה ומיפקך לאגחא קרבא ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי מאתי נהיתה : ואת התרגזך אלי. ואת אשר סופך להתגאות ולהתעורר אלי ברוגז ורעש אסטרימי"ה בלע"ז: (כח) ושאננך. כמו ושאונך : חחי. כמין שיר הוא שמושכין בו בהמה שעסקיה רעים כמו שסניטו כל בעלי השיר יואלין בשיר: ומתגי. תרגם יונתן זמם והוא של ברזל ותוחבין אותו

רלבג

לב איש שיוכל לשתות משם מים וזה משל למקומות שכבש שהיו כלם חזקים שלא עלה בלב איש שיוכל לכבשם ובכף פעמי לבד בלי השתדלות אחר החרבתי והובשתי כל היאורים אשר בערי המצור והם הערים החזקים שלא יתכן לכבשם כי אם בבניית המצור עליהם ואפשר שיאמר אומר שכבר אמר אני קרתי ושתיתי בעבור חזקיה שסתם המעינות כמו שנזכר בספר ד"ה והבאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב : (כה) הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי. ר"ל על מה תתפאר על הצלחותיך במלחמות הלא שמעת כי למרחוק הודעתי אלו הדברים מהצלחותיך על כל הגוים ע"י עבדי הנביאים וזה לאות כי אותה עשיתי כמו שאמר ישעיה מי פעל ועשה קורא הדורות מראש ר"ל שמי שיקרא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות הוא מחוייב שיהיה הוא הפועל כי לולי זה איך יתכן שידע הוא מה שיעשה זולתי האלהים אלא אם היה הזולת ההוא מסרת אותו בזה ויהי הפועל מסודר מהמודיע זה טרם היותו לא מהמסרת כי איננו הראשון בזה וכבר הארכנו המאמר בזה בראשון מספר מלחמות ה' ובספר ישעיה : למימי קדם ויצרתיה. ר"ל כי מימי קדם חשבתיה ודמיתיה והוא מענין ויצורי כלל כלם והנה עתה הבאתיה בימי מלכי אשור ותהי זאת המחשבה שחשבתי ועשיתי אותה להשאו' ולהחריב עד שיהיו ערים בצורות לגלים חרבים ועשיתי יושבי הערים קצרי יד כאילו אין להם כח חתו ובושו כי נהיו לשמה כרגע מה שלא חשבו זה מלפנים הנה לא היה להם כח להלחם כאילו הם עשב שדה וירק דשא שאיננו זז ממקומו כשיכרתו אותו וכמו חציר הגרוע שהוא יותר נקל להכרת וכמו העשב השרוף טרם הגיעו להיות קמה : (כז) ושבתך ולאתך ובאך ידעתי. ר"ל שבתך בארצך ולאתך למלחמה ובאך לעיירות

מצודת ציון

כמו זרם מים עבר (חבקוק ג) : ואחריב. מל' חורב ויובש : פעמי. רגלי : יאור. ענין נהר ונחל : מצור. ענין חוזק והוא מל' צור : (כה) להשות. מל' שאיה ושממון כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל) : גלים. הוא כענין תל : נצים. פרחים כמו הנצו הרמונים (ש"ה ז) : (כו) חתו. נשברו : ושדפה. מל' שדפון ירקון (מ"א ח) והוא לקות הזרע : (כז) התרגזך. ענין תנועת חרדת המחשבות וכן הרגיז ממלכות (ישעיה כג) : ושאננך הוא מל' שאון והמייה : חחי. הוא הטבעת הנותן בפי הבהמה שעסקיה רעים למושכה ע"י וכן ונתתי חחים בלחייך (יחזקאל)

מצודת דוד

נכבשה עדיין מעולם למשול בה עם אחר כבתולה זו שלא באה ברשות הבעל וכן בתולת בת צידון (ישעיה כ"ג) : אחריך. אחרי מפלתך תניע בראשה כדרך לעג : (כב) את מי. למה לא שמת על לבך להבין את מי הרפת : מרום. לרום רקיע : (כג) מרום הרים. זה הר הבית : ירכתי לבנון. בסוף יער הלבנון מקום הארזים הגבוהים : קומת ארזיו. ר"ל השרים והגבורים : מלון קצו. הוא בה"מ שהוא מלון ומשכן השכינה והוא הקץ מכל הדברים הנחמדים אשר בעולם : יער כרמלו. ר"ל מיטב שבחו וכובד הודו : (כד) אני קרתי ושתיתי מים. ר"ל מעולם הצלחתי במעשי כמו הכורה באר ומצליח למצא המקור ושותה זרם מימיו : ואחריב בכף פעמי. כאשר באתי להלחם בעיר הבצורה בחוזק נהרותיה אשר סביב לה אז הבאתי עליה חיל רבות והחריבו הנהרות במדרך כף רגליהם: (כה) למרחוק. מזמן רחוק : אותה. את הגזירה הזאת עשיתי מימים קדמונים : ויצרתיה. ואני יצרתי את הדבר הזה וכפל הדבר במ"ש: עתה הבאתיה. אני הבאתי עתה את הדבר על ידך : ותהי. אתה תהיה למקל מרדות להחריב ערים בצורות לעשותם שממה וגלים מלאים נצים ופרחים : (כו) ויושביהן. יושבי הערים ההם עשיתים להיות קצרה ידם מלהלחם למולך : עשב שדה. כעשב שדה : חציר גגות. כחציר הגדל על הגגות שהוא חלש למאד : ושדפה. כשבלים הנשדפים טרם נגמר בשולם לבוא לכלל קמה כי אז המה חלושים עד למאד ור"ל הנה אני הוא המתיש ומחליש לפניך כח העובדי כוכבים ולא באה בעוצם ידך : (כז) ושבתך. ת"י ומיתבך בעצה : ואת התרגזך. ואף את התרגזך ידעתי : (כח) אלי.

רשי

אותו בנחירי הנאקה ונמשכת בו לפי שעסקיה רעים והוא שסנינו ונאקה בחוטם: (כט) וזה לך האות. לחזקיהו אמר הנביא וזה שאמרתי לך סנחריב יפול כאן יהי לך לאות אף לימים הבאים שאתם יראים למות ברעב לפי שסנחריב החריב את הארץ וגדע את האילנות: אכול השנה ספיח. בשנה הזאת יצמחו לכם צמחי' ותתפרנסו מהם: סחיש. גדולי אילנות שיצמחו וכשתראה דברי קיים במפלת האוכלוסין יהיה לך לאות שאף הבטחה זו תתקיים: (לא) קנאת ה' צבאות. שיקנא לכבודו ולשמו ולא שיש זכות בידכם כי הרבה הרשיע אחז אביך: (לב) ולא יקדמנה. לא יערך לפניה מגן: סוללה. צבור אדמה להגביה תל לעמוד עליו להלחם על העיר ועל שם שהוא כובשו וחובטו ברגלים ומקבות כדי שיהא נדוש וכבוש בחוזק קורהו סוללה ל' סולו סולו המסלה:

ויהי

וַהֲשִׁבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּאתָ בָּהּ׃ כט וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית סָחִישׁ וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים וְאִכְלוּ פִרְיָם׃ ל וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה׃ לא כִּי מִירוּשָׁלִַם תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת יְהוָה ° תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃ לב לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה׃ לג בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־יָבֹא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבֹא נְאֻם־יְהוָה׃ לד וְגַנּוֹתִי אֶל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד

ג'
ג' ר"פ ו' מ"ל
ל' ישעיה סחיס
ב'
נכאות קרי ולא כתיב
ב'
ט' פסו' לא ולא ולא ולא
ל'
ל' דסמי' ושארע העיר

בְּאוֹרְחָא דַאֲתֵיתָא בָהּ׃ כט וְדֵין לָךְ אָתָא אֱכוֹל בְּשַׁתָּא חֲדָא כַּתִּין וּבְשַׁתָּא תִנְיֵיתָא כַּתְּכְתִין וּבְשַׁתָּא תְלִיתָאָה זְרוּעוּ וַחֲצוּדוּ וְצוּבוּ כַּרְמִין וֶאֱכוּלוּ אִבֵּיהוֹן׃ ל וְיוֹסְפוּן מְשֵׁיזְבַיָּא דְבֵית יְהוּדָה דְאִשְׁתַּאֲרוּן כְּאִילַן דִּי מְשַׁלַּח שׁוֹרְשׁוֹהִי לְרַע וּמְרִים נוֹפֵיהּ לְעֵילָא׃ לא אֲרֵי מִירוּשְׁלֵם יִפְּקוּן שְׁאָר צַדִּיקַיָּא וְשֵׁיזָבַת מְקַיְּמֵי אוֹרַיְתָא מִטּוּרָא דְצִיּוֹן בְּמֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת תִּתְעֲבֵיד דָא׃ לב בְּכֵין כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לְמַלְכָּא דְאַתּוּר לָא יֵעוּל לְקַרְתָּא הָדָא וְלָא יַקְשִׁית תַּמָּן גִּיר וְלָא יְקַדְּמִינָהּ בִּתְרִיסִין וְלָא יִצְבַּר עֲלַהּ מְלִיתָא׃ לג בְּאוֹרְחָא דַאֲתָא בָהּ יְתוּב וּלְקַרְתָּא הָדָא לָא יֵעוּל אֲמַר יְיָ׃ לד וְאָגֵן עַל קַרְתָּא הָדָא לְמִפְרְקַהּ בְּדִיל מֵימְרִי

אכול י' מ"ל וסימ' נמסר בסדר שמיני. צבאות חד מן י' מלין דקריין ולא כתבן וסימ' נמסר בריש סדר אלה

רדק

ורסן מתעה וזמם דטעי ר"ל אני אראה לך שאתה ברשותי ואנהיג אותך למקום שארצה כמו שמנהיג האדם הבהמה ומושכה למקו' שירצה וכמו שהדייג מושך הדג אליו מן המי' בחכתו: בדרך אשר באת בה. כמו אשר תבא בה כי עתה ע"י מלאכי' שלח הדברים והוא הלך להלחם עם מלך כוש אלא אחר המלחמה שב לירושל' ועל אותו הדרך אמר שעתיד לשוב ולבוא לירושלי' כי באותו הדרך שיבא ישוב לארצו אחר שינגף מחנהו: (כט) וזה לך האות. אמר לחזקיהו זה שאמרתי לך בנבואה הראשונה ושמע שמועה ושב לארצו וכן עשה שהרי ראית ששלח מלאכיו ושב לארצו להלחם עם מלך כוש ובזה האות שנתאמ' אצלך דברי תדע כי גם נבואה זאת תהיה אמת בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון לא יבא מלך אשור אל העיר הזאת שיכבוש אותה ועוד אני אומר שתאכלו השנה ספיח כי אותה השנה לא זרעו מפני חיל מלך אשור ואכלו הספיחים אם כן מה אמר להם הנביא כי יודעים היו שיאכלו הספיחים אחר שלא זרעו לא היה להם קציר אחר אלא אמר להם הנביא שיתברך להם התבואה שבשדות ויספיקו להם אותם הספיחי' כל השנה ההיא ובשנה השנית ג"כ לא תצטרכו לזרוע כי תאכלו הסחיש והוא היוצא מהנופל מהספיח ובשנה הג' תזרעו ממות' הסחיש על אכלכם ותקצרו בשלים כי לא יהיה לכם פחד מאויב ותטעו כרמים ותאכלו פרים בהשקט ובבטחה ובסדר עולם באחד עשר ביובל עלה סנחריב בשנה הרביעי' בשבוע וכן הוא אומר אכול השנה ספיח שעלה בפרס הפסח ולא יכלו לזרוע ואכלו הספיחים ובשנה השנית סחיש שגדעו לגיונות את האילנות ובשנה השלישית זרעו מלמד שלא נשתייר בשבוע אלא שנה אחת: (ל) שרש למטה. ת"י כאילן די משלח שורשוהי לרע ומרים נופיה לעילא: (לא) כי תצא שארית. יפקון שאר צדיקיא ושיזבת מקיימי אוריתא מטור דציון: קנאת ה' צבאות. קרי ולא כתיב שקנא האל לשמו לפי שחירף וגדף מלך אשור ביד מלאכיו וי"ת במימרא דה' צבאו' תתעביד דא: (לב) לא יבא אל העיר הזאת. שיכבשנה כי אל העיר בא עם מחנהו מחוץ לירושלם ושם נגף מחנהו או פי' לא יבא לא יכנס תוך העיר וכן תרגם יונתן לא יעול לקרתא הדא: לא יקדמנה מגן. חסר בי"ת השמוש במגן כי בעלי המגינים באים ראשוני' אל העיר כשנלחמים עליה וכת"י לא יקדמנה בתריסין: ולא ישפוך עליה סוללה. כתרגומו ולא יצבר עלה מליתא ומליתא הוא תל עפר מדברי רבותינו ז"ל מוליא בגלא והוא שצוברין עפר לעשות תל ולהגביה כנגד חומת העיר ללכוד העיר וכן אמר ויצבור עפר וילכדה:

ויהי

רלבג

לעיירות שלכדת הכל ידעתי טרם היותו וגם ידעתי התרגזך אלי. ר"ל היותך מראה עצמך אלי נורא מאד עד שחשבת שלא אוכל לך ושאני צריך לירא ממך ולפי שכבר עלה באזני התרגזך אלי והיה סבת זה היותך שלו ושאנן ולזה יחסת לעצמך אלו ההצלחות לא לי הנה אראה לך שאני האדון והמנהיג ואתה העבד ולזה אשי' חח באפך והוא הברזל שילכדו בו הדגים ואשים בשפתיך המתג שמשימין בשפתי הבהמות להנהיג' כאשר ירצו: (כח) והשיבותיך בדרך אשר באת בה. ידמה שלאחר הלחמו עם מלך כוש שב אל ירושלם ושם נגף ה' את כל חילו: (כט) וזה לך האות אכול השנה ספיח. אמר זה לפי שלא היה בלי פחד עדיין אעפ"י שימותו חיל מלך אש"ר כי אולי ישוב עליהם עם חיל אחר ולזה אמר הנביא לחזקיה וזה הדבר אשר תראה מסנחריב שישוב בדרך אשר בא בה ולא יבא על ירושלים יהיה לך אות על ייעוד אחר מייעד אותך הש"י והוא השנה הזאת תאכלו הספיחים אשר בשדות בחוץ ולא יהיה אויב בחוץ שימנע אתכם מזה ויתברכו הספיחים באופן שיספיקו כל השנה: ובשנה השנית תאכלו סחיש. והם ספיחים הצומחים מהיוצא מהספיחים הראשוני' וידמה שאותה שנה היתה שנת השמטה שאם לא היה כן מה זה שלא יזרעו ולא יקצרו: (ל) ויספה פליטת בית יהודה הנשארה. ממלך אשור ומלכי ישראל ורצין מלך ארם לעשות שרש למטה ותשתרש באופן שתעשה פרי למעלה: (לא) כי מירושלים תצא שארית ופליטה מהר ציון. יעשה זה הש"י לקנאתו על החירופין שחרף אותו מלך אשור ואע"פ שאין ישראל ראויין לזה הנס: (לב) לא יקדמנה מגן. לפי שההורסים החומות מקדמים לפניהם מגן והם באים תחתיו והורסי' החומה בכשיל וכלפות אמר לא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה להפיל החומה והוא כלי שמשליכין בו אבנים גדולות מאד להפיל החומה בחוזק או ירצה באמרו ולא יקדמנה מגן ולא יקדמנה איש מגן ויהיה חסר הנושא כאמרו ומאכלו בריאה שהרצון בו ומאכלו שה בריאה: (לד) וגנותי. הוא מענין מגן: למעני ולמען דוד עבדי. ר"ל למען כבוד שמי ובעבור בריתי עם דוד עבדי שאם

ישמרו

מצודת דוד

באה אלי: והשיבותיך. בע"כ אשיב אותך: (כט) וזה לך האות. אז מול חזקיה ידבר הנה השמועה הזאת תהיה לך לאות על הבטחה אחרת כי הנה הלגיונות החריבו וקלקלו הזרעים וגדעו האילנות והקב"ה מבטיחך לכלכל אתכם בשנה ההיא בספיחי הזרעים: ובשנה השנית סחיש. אולי היתה שנת השמיטה וזיו אסורים בחרישה וזריעה ולזה נתברכו ספיחי הספיחים: ובשנה השלישית זרעו. ולא תפחדו עוד לצאת השדה מפחד האויב: (ל) שורש למטה. ר"ל יהיו ממולאים בכל טוב כהאילן הנטוע במקום רטוב שמוסיף שורש למטה ומרבה לעשות פרי למעלה: (לא) כי מירושלים וכו'. ר"ל ירושלים תהיה המצרית להנצל מיד סנחריב וכן ופליטה מהר ציון וכפל הדבר במ"ש: קנאת ה'. כי יקנא לשמו אשר חרף רבשקה וסנחריב: (לד) למעני. למען כבוד שמי:

מצודת ציון

(יחזקאל לח): ומתגי. הוא כעין רסן כמו מתג לחמור (משלי כו): (כט) ספיח. הוא הצומח מהגרעין הנופל מאליו כמו ספיח קצירך (ויקרא כה): סחיש. ענינו כספיחי ספיחים או ספיחי האילנות ואין לו דומה: (לב) יורה. ישליך: ולא יקדמנה. לא יערך לפניה כי התרגום של לפני הוא קדם וכן במה אקדם ה' (מיכה ו): סוללה. הוא גבור העפר שמשפכין מול העיר ועולים בה ללחום וכן ושפכו על ירושלים סוללה (ירמיה ו): (לד) וגנותי. מל' הגנה:

הקיר

ולא

רדק

(לה) ויהי בלילה ההוא. היות שחזר מלך אשור על ירושלם עם מחנהו ועם כל הסבי באותה הלילה יצא מלאך ה' והכה במחנה אשור ורבותינו ז"ל אמרו כי ליל פסח היה ועוד אמרו כי לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיה וגו' שלישי לחליו היתה מפלתו של סנחריב ואותה הלילה אמרו ישר' שירה שנ' השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ואמרו מאה ושמנים אלף שהכה במחנה אשור כולם היו קשורים כתרים בראשיהם וכדבריה' נראה בדברי הימים שנאמר ויכחד כל גבורי חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וכן מה שנא' בישעיה במשמניו רזון ואמרו כי מכתם היתה שריפ' נשמה וגוף קיים שנ' ותחת כבודו יקד יקוד כלומר תחת הלבוש שהוא כבודו של אדם כשרפת בני אהרן שנא' וישאום בכתנותם: וישב בנינוה. שלא יצא במלחמה עוד: בניו. קרי ולא כתיב: (לז) הכוהו בחרב. באגדה סנחרב שאל את חכמיו כאשר הכה המלאך מחנהו מה זכות של אומה זו שאלהיהם נלחם להם אמר לו אברהם אביה' העל' את בנו עולה אמר אף אני אעלה את שני בני לאלהי כששמעו בניו הכוהו בחרב בעוד שהיה משתחוה: (א) כי מת אתה ולא תחיה. לא תרפא מחולי זה כי מתוך זה החולי תמות וכת"י ולא תיחי ממרעך ורז"ל אמרו כי מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא מאי טעמא דלא עסקת בפריה ורביה ואמת הוא כי בניו נולדו אחר חליו שנ' בן שתי' עשרה שנה מנשה במלכו: (ב) אל הקיר. כדי לכוון לבו בתפל' כי היה תמי' בלבו למה היה האל מקצר ימיו שהרי לא היה אלא בן ל"ט שנים כשחלה חלי זה וי"ת אל הקיר לכותל בית מקדשא: (ג) התהלכתי לפניך. זה עבודת הלב ואחר כך זכר המעשה: והטוב בעיניך עשיתי. כמו שהעיד עליו הכתוב ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו ואומר וישמור מצותיו אשר צוה ה' את משה: ובדרש והטוב בעיניך עשיתי. שגנז ספר רפואות שעשה שלמה והיו העם בוטחים בו ולא היו דורשים את ה' בלבם: (ד) לא יצא העיר התיכונה. העיר כתיב וחצר קרי ובדברי רז"ל כתיב העי' וקרינן חצר מכאן שהסרטיא של מלכים כעיירות בינוניות ובמקום אחר אמר בירושלמי כתיב העיר לומר מהר הקב"ה להודיע רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנכנסה עליו מיתה: (ו) והוספתי על ימיך. שהיו קצובים לך ובזה מחלוקת בדברי רז"ל י"א משלו הוסיפו לו כי ימיו הקצובים היו יותר. ולעונש עון היו מחסרין לו ויש אומרים תוספת עבו לו על הקצובים

תרגום

וּבְדִיל דָוִד עַבְדִי: לה וַהֲוָה בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְפַק מַלְאֲכָא דַיְיָ וּקְטַל בְּמַשְׁרִית אַתּוּרָאָה מְאָה וְתַמְנַן וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַקְדִימוּ בְצַפְרָא וְהָא כוּלְהוֹן פְּגָרִין מֵתִין: לו וּנְטַל וַאֲזַל וְתָב סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר וִיתִיב בְּנִינְוֵה: לז וַהֲוָה הוּא סָגִיד בֵּית נִסְרוֹךְ טַעֲוָתֵיהּ וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר בְּנוֹהִי קַטְלוּהִי בְּחַרְבָּא וְאִינוּן אִשְׁתֵּיזָבוּ לַאֲרַע קַרְדוּ וּמְלַךְ אֲסַרְחַדּוֹן בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: א בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן מְרַע חִזְקִיָהוּ לִמְמָת וַאֲתָא לְוָתֵיהּ יְשַׁעְיָה בַר אָמוֹץ נְבִיָא וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ פַּקֵיד עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ אֲרֵי מָאֵית אַתְּ וְלָא תֵיחֵי מִמַּרְעָךְ: ב וְאַסְחַר יַת אַפּוֹהִי לְכוֹתֶל בֵּית מַקְדְשָׁא וְצַלִּי קֳדָם יְיָ לְמֵימָר: ג קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אִדְכַר כְּעַן יַת דִּפְלָחִית קֳדָמָךְ בִּקְשׁוֹט וּבְלֵבָב שְׁלִים וּדְתַקִין קֳדָמָךְ עֲבָדִית וּבְכָא חִזְקִיָה בִּכְיָא סַגִיאָה: ד וַהֲוָה יְשַׁעְיָה לָא נְפַק לְדַרְתָּא מְצִיעָאָה וּפִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִמֵּיהּ לְמֵימָר: ה תּוּב וְתֵימַר לְחִזְקִיָה מַלְכָּא דְעַמִּי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְדָוִד אֲבוּךְ שְׁמִיעַ קֳדָמַי צְלוֹתָךְ גְלֵיָא קֳדָמַי דִמְעָתָךְ הָא אֲנָא מַסֵי לָךְ בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה תִּיסַּק לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ: ו וְאוֹסִיף עַל יוֹמָךְ חֲמֵשׁ עַסְרֵי שְׁנִין וּמִיַד מַלְכָּא דְאַתּוּר אֲשֵׁיזְבִינָךְ וְיַת קַרְתָּא הָדָא

מקרא

עַבְדִּי: לה וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ יְהוָה וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים: לו וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה: לז וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר הִכֻּהוּ בַחֶרֶב וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ אֵסַר־חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו:

ב א בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה: ב וַיַּסֵּב אֶת־פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה לֵאמֹר: ג אָנָּה יְהוָה זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל: ד וַיְהִי יְשַׁעְיָהוּ לֹא יָצָא הָעִיר הַתִּיכֹנָה וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֵלָיו לֵאמֹר: ה שׁוּב וְאָמַרְתָּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ נְגִיד־עַמִּי כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת־דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי רֹפֶא לָךְ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי תַּעֲלֶה בֵּית יְהוָה: ו וְהֹסַפְתִּי עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמִכַּף מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל־

ג׳. ו׳ מ״ל

ו׳ מ״לוכל ד״ס דכו׳ כמ״א

בניו קרי ולא כתיב

ד׳ א׳ פתח וג׳ קמץ

ו׳ כתיב ה״א לשון בעותא

חצר ק׳

ג׳

ד׳ ב׳ מלרע וב׳ מלעיל ג׳ חס׳

ח׳

רשי

(לה) ויהי בלילה ההוא. כששב סנחריב מעל כוש ובא עד נוב שהיתה סמוכה לירושלים: מאה ושמונים וחמשה אלף. כולם ראשי גייסות: (לו) וישב בנינוה. היא ראש לארץ אשור: (לז) בית נסרוך אלהיו. נסר מתיבתו של נח: הכהו בחרב. שמעו אותו שאמר לשוטן לפניו אם יצילהו שלא יהרגוהו שרי המלכות שמתו בניהם על ידו: (א) בימים ההם. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב: חלה חזקיהו. ויום שלישי כשעלה בית ה' יום מפלתו של סנחרב וי"ט של פסח היה: כי מת אתה. בעולם הזה: ולא תחיה. לעולם הבא משום דלא נסבת אשה כדאיתא בברכות: (ד) לא יצא חצר וגו'. מיהר הקב"ה להודיע רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנכנסה עליו מיתה כדאיתא בירושלמי: (ו) ומכף מלך אשור אצילך. למדנו שלפני מפלתו של סנחרב חלה:

דבלת

רלבג

ישמרו בניו את מצותי לא תסור המלכות מהם: (לה) ויהי בליל' ההוא. ר"ל בליל היום ההוא שאמר בו ישעיה אלו הדברי' והנה א"כ אמרה אחר ששב סנחרב על ירושלי' במצור כמו שפירשנו: וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים. ר"ל רובם וכזה רבי' בדברי הנביאים והנשארי' היו מעטים כמו שזכר ישעי' בספרו והנה פגרי' מתים הם גופי' מתים כי הגוף ההי יקרא ג"כ פגר והנה בניו המיתוהו אח"ז כמו שייעד לו הנביא: (א) בימים ההם חלה חזקיה למות. אחשוב כי אחר הספור הקודם היה זה ולא תפלא ממה שאמר ומכף מלך אשור אצילך כי כבר אפשר שאסרחדון

הדברים: שמונים ו' מ"ל וסי' נמסר בסדר בראשית ובספר שפט ם סימן ד': אררט ד' בקריאה ו' קמץ וא' פתח וסימ' ותנח התבה בחדש השביעי. והנה נמלטו ארץ אררט. וחברו דישעיה. אלין ג' קמצין. וחד פתח ממלכות אררט: והטוב ז' בקריאה וסימן ועשית הישר והטוב בעיני יי. אנא יי זכר נא את אשר התהלכתי וחברו דישעיה. מפי עליון לא תצא הרעות והטוב: והספתי ד' ב' מלעיל וב' מלרע וא' מנהון חסר וסי' וגדלתי והוכפתי. הגדלתי והוכפתי חכמה. והספתי על ימיך. והוספתי על כל ההלתך. ב' בתראי מלעיל. וימים חסר:

תולדות אהרן בימים ההם. ברכות י בתרא קמז: ויסב. ברכות שם: זכר נא. שם: והטוב בעיניך. סנהדרין קד: ויהי ישעיהו. ערובין כד: והוספתי על ימיך. יבמות מט וכ': וגנותי. ברכות יח:

מצודת ציון

(ב) הקיר. הכותל: (ג) אנה. הוא ענין לשון בקשה: נא. עתה: (ד) התיכונה. האמצעית:

דבלת

מצודת דוד

(לה) ויצא מלאך ה'. לאחר שנלחם בכוש חזר ובא לירושלים ואז יצא מלאך ה' וכו': וישכימו בבוקר. סנחריב והמעט אשר נשארו חיים: (לו) בנינוה. היא ראש למלכות אשור: (לז) בית נסרוך. נסר מתיבתו של נח היה לו לאלוה ובעת אשר השתחוה לה הכוהו בניו: והמה. בני סנחריב אשר הכוהו: ב (א) בימים ההם. אחז"ל שהיה שלשה ימים לפני מפלת סנחריב: למות. ר"ל חולי אנושה ומסוכנת שיש בה כדי למות: ע. היה

מעט

הָעִיר הַזֹּאת לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי׃
ז וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ קְחוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים
וַיִּקְחוּ וַיָּשִׂימוּ עַל־הַשְּׁחִין וַיֶּחִי׃
ח וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ מָה אוֹת
כִּי־יִרְפָּא יְהוָה לִי וְעָלִיתִי בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי בֵּית יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ
זֶה־לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה כִּי יַעֲשֶׂה
יְהוָה אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֵּר הָלַךְ הַצֵּל
עֶשֶׂר מַעֲלוֹת אִם־יָשׁוּב עֶשֶׂר מַעֲלוֹת׃
י וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּהוּ נָקֵל לַצֵּל לִנְטוֹת
עֶשֶׂר מַעֲלוֹת לֹא כִּי יָשׁוּב הַצֵּל
אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת׃ יא וַיִּקְרָא יְשַׁעְיָהוּ
הַנָּבִיא אֶל־יְהוָה וַיָּשֶׁב אֶת־הַצֵּל
בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בְּמַעֲלוֹת אָחָז
אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת׃
יב בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח בְּרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־
בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה
אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי שָׁמַע כִּי חָלָה חִזְקִיָּהוּ׃

ג׳ נ׳ ב׳ ג׳ בנביאים כ״ס ב׳ ז׳ ל׳ ויתיר א׳

וְאַגֵין עַל קַרְתָּא הָדָא
בְּדִיל מֵימְרִי וּבְדִיל דָּוִד
עַבְדִּי׃ ז וַאֲמַר יְשַׁעְיָהוּ
יִסְבוּן דְּבֶלֶת תְּאֵנִין וּנְסִיבוּ
וְשַׁוִיאוּ עַל שִׁחֲנָא וְאִתַּסִי׃
ח וַאֲמַר חִזְקִיָּהוּ לִישַׁעְיָהוּ
מָא אָת אֲרֵי יַסֵי יְיָ לִי
וְאֶסַּק בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃
ט וַאֲמַר יְשַׁעְיָה דֵין לָךְ
אָתָא מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי יַעְבֵּד
יְיָ יַת פִּתְגָמָא דְמַלֵּיל הֲיֵהָךְ
טוּלָא עֲסַר שָׁעִין אִם יְתוּב
עֲסַר שָׁעִין׃ י וַאֲמַר חִזְקִיָּה
קַלִּילָא דָא דִיהָךְ טוּלָא
עֲסַר שָׁעִין בְּרַם נִסָּא יְתוּב
טוּלָא לַאֲחוֹרוֹהִי עֲסַר שָׁעִין׃
יא וְצַלִּי יְשַׁעְיָה נְבִיָּא קֳדָם
יְיָ וַאֲתֵיב יַת טוּלָא בְּצוּרַת
אֶבֶן שָׁעַיָּא דִנְחָתַת
בְּמַסְקָנָא דְאָחָז שִׁמְשָׁא
לַאֲחוֹרוֹהִי עֲסַר שָׁעִין׃
יב בְּעִדָּנָא הַהִיא שְׁלַח
בְּרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בַּר בַּלְאֲדָן
מַלְכָּא דְבָבֶל אִגְּרָן וְקֻרְבְּנִין לְוַת חִזְקִיָּה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי

רשי

(ח) דבלת תאנים. כשהם לחים קרויין תאנים וכשנדרסים בעיגול קרוין דבלה: וישימו על השחין ויחי. ונס בתוך נס שהרי אף בשר חי כשאתה נותן עליו דבלה נסרח והקב״ה נותן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל ומתרפא: (ט) הלך הצל עשר מעלות. אם ישוב עשר מעלות. הרי זה מקרא קצר כבר ירד הצל למעלו׳ העשויו׳ לשעות היום כמו אורלויי״ן בלעז שעושין האנשים לדעת שעות היום חפץ אתה שימתין במקום שהוא שם כדי מהלך עשר שעות או ישוב למעלה עשר מעלות ויהי נראה כאילו הוא שחרית: (י) ויאמר יחזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות. דבר קל הוא לנטות במקומו ולוטה ועומד עשר מעלות אינו דבר הניכר כ״כ לא כן אלא ישוב הצל ויהיה הדבר תימה שראו שפנה היום לערוב וחוזר להיות בוקר: (יא) אשר ירדה במעלות אחז. יום שמת אחז נתקצר היום ומיהר הצל לירד עשר מעלות כדי שלא יהא נספד ואותן עשר שעות חזרו עכשיו לחזקיהו: (יב) כי שמע כי חלה. ועד אותו היום לא היה אדם חולה וחיה ואיך שמע למוד היה לאכול בשלש שעות ביום ויישן עד תשע כיון שחזר גלגל חמה לחזקי׳ ניעור בתשע שעות ומצא שהוא שחרית בקש להרוג את עבדיו אמר אתם הנחתם אותי לישן יום ולילה אמרו גלגל חמה חזר אמר להם

ירפא ג׳ וסי׳ כי גדול כים שברך. ומחץ מכתו ירפא. כי ירפא ה׳ לי ועליתי: יחזקיהו ג׳ וסי׳ נמסר בריש ישעיה: אחרנית ז׳ בקריא׳ וסי׳ ויקח שם ויפת את השמלה ב׳ בפסוק. ויהי בהזכירו את ארון האלהים. ואתה הסבות את לבם: ויאמר יחזקיהו נקל. ויקרא ישעיהו הנביא אל ה׳ דמלכים.

רדק

הקלוסים לו ובספר שמו׳ בפסוק כי אם ה׳ יגפנו פירשנו זה הענין: ומכף מלך אשור אצילך. זה ראיה כי קודם מפלתו של סנחריב חלה חזקיה: (ז) דבלת תאנים. בדרז״ל והלא אם אתה נותן שרף של תאנים על הבשר מיד הבשר מתחבל אלא נס בתוך נס כיוצא בדבר ויורהו ה׳ עץ עץ מר היה כך הוא דרכו של הקדוש ב״ה במר הוא ממתיק את המר: (ח) מה אות. שאל אות לפי שאמר לו הגזרה כפולה כי מת אתה ולא תחיה חשב כי מה שאמר לו ישעיה הנני רופא לך לא אמר אלא לנחמו לפי שראה אותו שבכה בכי גדול ואע״פ שראה שנתרפא השחין לא חשב שנתרפא עד שיתחזק ויוכל לעלות בית ה׳ כי אפשר שישוב השחין עדיין או שלא סר החולי ממנו: (ט) הלך הצל. כמו ילך שאל לו באיזה אות יבחר אם ילך הצל לפניו עשר מעלות ברגע אחד או ישוב אחורנית עשר מעלות ואמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות כי הגלגל במרוצתו יהיה נקל האות שימהר מרוצתו יותר ממנהגו אבל האות יהיה יותר חזק אם ישוב אחורנית מהלכו: במעלות אשר ירדה. אשר ירדה השמש והלך הצל עשר מעלו׳ ושב השמש אחורנית והי׳ הצל במעלה הראשונה: במעלות אחז. כי הוא בנה אותם המעלות. ובדרש אשר ירדה במעלו׳ אחז כי במות אחז קצר היום ונטה הצל עשר מעלות וירדה השמש עשר מעלו׳ טרם זמנו כדי שלא יספדוהו לפי שהיה רשע ואות׳ עשר מעלות שירדה לאחז חזרה אחורנית לחזקיה לאות וי״ת וצלי ישעיה נביאה קדם ה׳ ואתיב ית טולא בצורת אבן שעיא דנחתת במסקנ׳ דאחז שמשא לאחורוהי עשר שעין ר״ל במעלות היתה אבן מסומנת לדעת שעות היום: (יב) בראדך ובישעיה מראדך כתיב במ״ס ואחד הוא כי הם ממולא אחד ובלאדן הוא שם כנוי נסמך לאביו שהי׳ שמו בלאדן וזה מלך אסרחדון כי סנחריב מלך בבל היה וכן בימי מנשה נאמר בדברי הימים ויבא עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וגו׳ וילכדוהו בבלה: כי שמע כי חלה. לא היה עיקר שליחותו על חליו אלא על המופת שנעשה לו

תולדות אהרן כי יעבס. עקידה ש׳ יג: הצל אחורנית. בס: מה אות. (סנהדרין ל): בלאדן. סנהד׳ נו:

רלבג

שאסרחדון היה מגזם אל ירושלים: (ז) קחו דבלת תאנים. ידוע כי הש״י כשיעשה מופתים יבקש להם קצת סבות כשאפשר זה שיהיה בהם יותר מעט מהזרות אצל הטבע ולזה צוה לקחת דבלת תאנים כי אע״פ שאין בו כח לעשות זה הנה בו קצת מבוא ברפואת המורסות והבשולים: (ח) ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא ה׳ לי. ראוי שתדע שלא היה זה מיעוט אמונה לחזקיהו אם בקש אות בזה וזה שכבר הודיעו ישעיהו כי גזירת הש״י היתה שימות ועתה כשהסכים להוסיף על ימיו חמש עשרה שנה אילו היה תנאי ר״ל אם יהיה חזקיהו באופן מהשלימות שיתכן שתדבק בו כמו ההשגחה ולזה לא היה סומך בזה חזקיהו אם לא שיתן לו אות שבזולת תנאי נתן לו השם יתברך זאת המתנה: (ט) הלך הצל עשר מעלות. ר״ל אם ישוב ללכת עשר מעלות אחרות בדרך שיהיו עשרים מעלות: (י) ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות. הנה זה הפסוק קשה מאד בפירושו וזה כי ידוע כי נטית הצל תהי׳ מצד תנועת השמש ולפי תנועת השמש מעט מעט יטה הצל מעט מעט וזה מבואר בעצמו ובהיות הענין כן מה זה שאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות איך חשב חזקיהו נקל מה שהוא מהמופת נפלא מאד לא ראינו כמוהו בביאור אפילו למשה אשר לא קם כמוהו לכל האותות והמופתים אשר עשה כי המופתים ההם היו לשנות סדר אלו הדברים השפלים והוא יותר נפלא לאין שיעור מה שישתנה בו סדר הגרמים העליונים ובהיות הענין כן הנה יהיה זה המאמר מחזקי׳ בתכלית הסכלות ואיך ראוי שנחשוב זה עליו עם שלמותו הנראה מדבריו ואם אמרנו שלא היה זה המופת בתנועת השמש בעצמה יקשה מה שאמר בספר דברי הימים על מליצי שרי בבל שבאו לדרוש המופת אשר היה בארץ כי ידמה מזה המקום שזה המופת היה על דבר חליו לפי שבזה המקום אמר כי שמע כי חלה חזקיהו והנראה בעיני מפני כל זה שזה המופת היה בצל לא בשמש בעצמו וכבר ידעת כי העננים המתנועעים תחת השמש ישימו לפעמים ניצוץ השמש בזולת מקומו הראוי לו וזה כבר נמצא בחוש הרבה ולפי שראה חזקיה מתנועת הרוח אז וקצת אידים שהיו תחת השמש שיקל להם בתנועתם המהירה להשיב הצל עשר מעלות כי באותו צד היתה תנועתם בקש מישעיה שיהיה הענין בהפך זה כדי שיוכר לו מופת הש״י והנה התפלל הנביא אל הש״י ושב הצל אחורנית עשר מעלות כמו ששאל חזקיה וזה המופת יתכן שיהיה כשחדש הש״י על דרך המופת אידים מתנועעים לצד ההוא ונרדס בהם ניצוץ השמש והביאוהו בתנועתם במהירות נפלא אל המקום ההוא עד שכבר היה זה תכף: (יא) במעלות אחז אחורנית. יתכן שבנה אחז אלו המעלות בבית

מצודת דוד

מגוה על עניני ביתך: (ח) מה אות. ר״ל מה אחד יחשב לאות גדול ונפלא כאשר ירפאני ה׳ מכל מכאוב החלי ואעלה ביום השלישי אל בית ה׳: (ט) וזה לך האות מאת ה׳. המקום מעצמו אמר לתת לך אות על הדבר הזה אשר תענה

מצודת ציון

דבלת תאנים. הם התאנים הנדרסים יחד: השחין. מין נגע מכה על ידה וכן לבחין פורח אבעבועות (שמות ט): ויחי. ענין רפואה כמו עד חיותם (יהושע ה): (ח) מה אות. מלת
מה

לו על חליו וכן הוא בד"ה לדרוש המופת אשר היה בארץ: (יג) וישמע עליהם. כמו אליהם ועל כמו אל ורבים כמוהו כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר וישמע נראה שהם בקשו ממנו להראותם נכתה ושמע אליהם ועשה כן וכת"י וקביל מנהון ובישעיה וישמח עליהם: את כל בית נכתה. כל בית חמדתו כלו' כל הדברים שהיו לו ואח"כ פרט מה הם הדברים הנחמדים וכן נכאת וצרי ולוט ודבר נחמד בדברי רז"ל מאי בית נכותה מהם אמרו אשתו היתה משקה להם ומהם אמרו זין או כלי זין הראה להם ומהם אמרו בית גנזיו הראה להם: שמן הטוב. זה שמן אפרסמון שלא היה בכל העולם אלא ביריחו ואמרו כי לפיכך נקרא יריחו והיה רע בעיני ה' כי הראה להם בית נכתה כי נתגאה דבא אליו השלוחים מארץ רחוקה כי היה מצליח בכל דרכיו וכן אומר בדברי הימים כי גבה לבו ואמר בשלוחים האלה שבאו לכבודו והיה לו לומר שבאו לכבוד האל כי לדרוש המופת באו וכן אומ' בדברי הימים וכן במליצי שרי בבל המשולחים אליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל אשר בלבבו

אִתְמְרַע חִזְקִיָּה: יג וְקַבֵּיל
מִנְּהוֹן חִזְקִיָּה וְאַחֲזֵינוּן יָת
כָּל בֵּית גִּנְזוֹהִי יָת כַּסְפָּא
וְיָת דַּהֲבָא וְיָת בּוּסְמַנַיָּא
וְיָת מִשְׁחָא טָבָא וְיָת בֵּית
מָנוֹהִי וְיָת כָּל דְּאִשְׁתְּכַח
בְּגִנְזוֹהִי לָא הֲוָה מִדַּעַם
דְּלָא אַחֲזֵינוּן חִזְקִיָּה
בְּבֵיתֵיהּ וּבְכָל שׁוּלְטָנֵיהּ:
יד וַאֲתָא יְשַׁעְיָה נְבִיָּא לְוָת
מַלְכָּא חִזְקִיָּה וַאֲמַר לֵיהּ מָה
אֲמָרוּ לָךְ גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין
וּמְנָן אֲתוֹ לְוָתָךְ וַאֲמַר
חִזְקִיָּה מֵאַרְעָא רְחִיקָא
אֲתוֹ לְוָתִי מִבָּבֶל: טו וַאֲמַר
מָה חֲזוֹ בְּבֵיתָךְ וַאֲמַר
חִזְקִיָּה יָת כָּל דִּי בְּבֵיתִי
חֲזוֹ לָא הֲוָה מִדַּעַם דִּי לָא
אַחֲזֵיתִינוּן בְּגִנְזַי: טז וַאֲמַר
יְשַׁעְיָהוּ לְחִזְקִיָּה קַבֵּיל
פִּתְגָמָא דַיְיָ: יז הָא יוֹמַיָּא
אָתַן וְיִתְנְטֵיל כָּל דִּי בְּבֵיתָךְ
וְדִגְנַזוּ אֲבָהָתָךְ עַד יוֹמָא
הָדֵין וְיִתּוֹב לְבָבֶל לָא יִשְׁתְּאַר מִדַּעַם אֲמַר יְיָ:

דישעי' וישמח ותפ"ס שמעה
ותשמה ציון נכת ק'
ז'
ל' כתיב כן
ס'
ב' חד מלא דיש עיה מלא
ל' חס'
י"ג
כ"ט

יג וַיִּשְׁמַע עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם
אֶת־כָּל־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־
הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֵת ׀ שֶׁמֶן
הַטּוֹב וְאֵת בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר
נִמְצָא בְּאוֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר
לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־
מֶמְשַׁלְתּוֹ: יד וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא
אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה־
אָמְרוּ ׀ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ
אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה
בָּאוּ מִבָּבֶל: טו וַיֹּאמֶר מֶה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ
וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי
רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הִרְאִיתִם
בְּאֹצְרֹתָי: טז וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ
אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה: יז הִנֵּה
יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא ׀ כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ
וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה
בָּבֶלָה לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר יְהוָה:

להם מי החזירו אמרו לו אלהיו של חזקיה כדאיתא בפסיקתא: (יג) בית נכתו. בית גנזי בשמיו כמו נכאת וצרי ולוט (בראשית ל"ז כ"ד): ואת השמן הטוב. יש פותרים שמן המשחה ויש פותרים שמן אפרסמון (בלסמון) שהוא מצוי בא"י שנא' (ביחזקאל כז י"ז) יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג וראיתי בס' יוסיפון פנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו ועל שם הריח נקרא יריחו: לא היה דבר. את הארון והלוחות וספר התורה: (יד) מארץ רחוקה באו. זה אחד משלשה שבדקן הקב"ה ומלאן עביט של מים עכורים. קין. יחזקיהו. ובלעם. קין לא ידעתי השומר אחי אנכי (בראשי' ד' ח') היה לו לומר רבונו של עולם הלא כל הנסתרות גלויות לך כדאיתא בתנחומא. בלעם שאמר לו המקום (במדבר כ"ב ט') מי האנשים האלה עמך היה לו לומר ה' אלהים אתה ידעת כמו שנאמר (יחזקאל ל"ז ג') והוא השיב בגאוה בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי הרבה מבקשים יש לי. חזקיהו היה לו להשיב לישעיה אתה נביאו של מקום ואתה שואל אלי התחיל חזקיה מתגאה ואמר מארץ רחוקה באו אלי לכך נענש ועל ששמח עליהם והאכיל' על שלחנו: (יז) לא יותר דבר. מדה כנגד מדה לא היה דבר: ומבניך. חנני' מישאל ועזריה.

טוב

תולדות אהרן לא יותר דבר. יומא ע:

הנני משיב את צל: וישמע עליהם כל לשון שמיעה אל במי"ב על וסי' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום. וישמע על תרהקה דישעיה. וישמע עליהם חזקיהו דמלכים. דרשו מעל ספר. הזכירו לגוים בירמיה. כהקיר ביר מימיה כן הקרה. אל תשמעו על דברי הנביאים. לשמוע על דברי עבדי הנביאים. ולבית הרכבים אמר ירמיהו. שאו נס בארץ. השמיעו עליך בקולם. השמיעו על ארמנות באשדוד. ואת זעקתם שמעת על: ואת שמן ז' בקריאה וסי' נמסר בסרר כי תשא. ומאין ה' בקריאה וסי' נמסר ביהושע כימן ט' באצרתי ג' חסר בקריאה וסי' הלוא הוא כמוס עמדי חתום. לא היה דבר אשר לא הראיתם. וחברו דישעיה:

רלבג

בבית המלכות. והנה שמע מלך בבל כי חלה חזקיה ולזה שלח מלאכיו שם ולזה אותם ג"כ שידרשו המופת אשר הי' בארץ אז מחיל סנחריב שמתו כלם בזולת יד אדם אך הכם מלאך ה' ולזה אמר ג"כ אשר הי' בארץ ואם הי' זה שב אל המופת מהשמש הנה לא היה בארץ לבד אך בכל העולם: (יב) בעת ההיא שלח ברודך בלאדן. ראוי שתדע כי אע"פ שהיה סנחריב מושל בבבל כמו שיראה ממה שאמר במה שקדם ויבא מלך אשור מבבל הנה היה שם מלך והיה תחת סנחריב והיה נותן לו מס שנה בשנה כי כן היה מנהגו עם כל המלכים שהיה כובש אותם והנה לפי דעתי נמשכה המלוכה למלכי אשור עד שבא נבוכדנצר מלך בבל והחזיק במלכות הזה ונמשך המלכות לו ולבנו ולבן בנו עד שבעים שנה: ספרים ומנחה אל חזקיהו. כבר ספר בספר ד"ה כי רבים היו מביאים מנחה לה' בירושלים ומגדנות לחזקיה והיה זה כן מפני מה ששמעו מהמופת שעשה ה' בחיל מלך אשור אז ידעו כל ממלכות הארץ כי ה' הוא האלהים ולזה ספר זה שם אחר ספור זה המופת אשר עשה ה' בחיל מלך אשור: (יג) וישמע עליה' חזקיהו. ר"ל שכבר שמע בעבורם מה שבקשו ממנו והגיד להם כל אשר שאלו והראם את כל בית נכתה הנה הוא קבוץ על חמודותיו ואחר זה פרט מה שהיה שם והוא כסף וזהב ובשמים ושמן הטוב הוא שמן אפרסמון שלא היה נמצא כי אם בארצו ובמקום אחד ממנו לבד והוא נקרא בלשון בלעז: ואת בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרותיו. יתכן שהראה אותם ג"כ הדברים החמודים שהיו לו בממשלתו והנה היה רע בעיני ה' אשר עשה כי גבה לבו על הש"י כי הם באו לדרוש את המופת לכבוד הש"י ולא היה ראוי לחזקיה להגדיל עצמו בזה אבל היה ראוי שיתן הגדולה והכבוד לש"י ויראה להם גדולת הש"י כי על זה באו ולזה גנה אותו בספר ד"ה על זה כי הוא לא השיב לש"י מהכבוד על זה המופת שעשה לו שהוסיף על ימיו מה שהוא הראוי אבל גבה לבו ולזה היה עליו קצף ועל יהודה וירושלם והנה הקצף היה מה שאמר לו ישעיה הנביא על זה:

אשר

מצודת ציון

מה יורה על גודל הדבר והפלגתו כמו מה אדיר שמך (תהלים ח): אות. מופת: (יג) נכתו. ענין אוצר נחמד וכן נכאת וצרי (בראשית לז) ופי' דברים נחמדים: (יד) ומאין. מאיזה מקום:

סריסים

מצודת דוד

ביום הב' לבית ה': הלך הצל עשר מעלות. מעלות היו עשויות מול החמה לבחון בהם שעות היום כי כל שעה ירד הצל מעלה אחת ובה"ל לו באיזה אות יבחר יותר אם ילך הצל במהלכו לפנים עשר מעלות בפעם אחד וברגע אחד (ויהיה הלך כמו ילך עבר במקום עתיד וכמוהו רבים במקרא) או אם תרצה שישוב הצל להאחוריות עשר מעלות: (י) נקל לצל לנטות. האות הזה בינוני הצל במהירות הוא נקל מול אות החזרה הצל כי בנטיות הצל במהירות הלא מלך גלגל החמה במהלכו ואיך יתהר לכת במרוצה ואין האות ניכר כ"כ ולזה ישוב הצל לאחוריות כי האות הזה יותר חזק וקשה: (יא) ויקרא וגו'. לעשות האות אשר בחר חזקיה: במעלות אחז. ר"ל זה האות נעשה בהמעלות אשר עשה אחז ובהם שב הצל אחוריות עשר מעלות. ורז"ל אמרו סבב לאחור כהבנו במהירה לרדת בהמעלות ביום שמת אחז לקבר את היום להמעיט בהספדו: (יב) כי חלה. על שנתרפא שלח לדרוש בשלומו דרך אהבה ובד"ה נאמר ששלח לדרוש המופת הנעשה בחליו: (יג) וישמע עליהם. יתכן שבקשו להראותם להם את כל בית נכתו ושמע אליהם והראם: (יז) ונשא. יהיה נשא ונלקח: ואשר אצרו. ואשר שמו באוצר: לא יותר

דבר

(יט) טוב דבר ה'. מאחר שבימי יהיה שלום: (כ) ואשר עשה את הברכה וגו'. בדברי הימים

רלבג

(יח) אשר יצאו ממך אשר תוליד. זה לאות שלא היו בנים לחזקיה בעת זאת הנבואה אך אחר שלש שנים הוליד מנשה שמלך אחריו והנה אמר ובניך על זרעו ואם הוא רחוק כי כל זרע אדם יקראו בניו אפי' לאלף דור כמו שנקרא אנחנו היום בני ישראל: אשר

תולדות אהרן ומבניך. סנהד' צג
קד: הנבה. פס קב:

מצודת דוד

דבר. מכל אשר בביתך: (יח) ומבניך. הם דניאל חנניה מישאל ועזריה: אשר יצאו ממך אשר תוליד. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המקרא: (יט) טוב דבר ה'. טוב הדבר בעיני ופירש דבריו ואמר הלוא אם יהיה שלום בימי וה' יאמת לי הבטחתו זו אינני חושש במה שיהיה אחרי מותי: (כ) את המים. מוצא מי גיחון שהיתה מחוץ לעיר הביא העירה: **כא** (ד) אשר אמר וגו'. כאלו המקרא קובל עליו לומר ראו מה עשה הלא ה' אמר שמה ישכון והוא שם שמה מזבחות להאשרה: בירושלים. בבית העומד בירושלים: אשים את שמי. ר"ל אשרה שכינתי: (ה) בשתי חצרות. עזרת כהנים ועזרת ישראל: (ו) והעביר וכו'. היא עבודת המולך: ועונן וגו'. המה מעשה כשפים: (ז) בבית. פסל האשרה שעשה שם אותם בבית ה': (ח) ולא אוסיף. גם זה מדברי ה' שאמר לדוד ולשלמה: אשר צויתים. הם אנכי ולא יהיה לך וכו' ששמעו מפי הגבורה: אשר צוה אותם עבדי משה. הם שאר המצות כולם ששמעו ממשה הנאמר לו מפי ה': (ט) ולא שמעו. אבל המה לא שמעו כי מנשה התעה אותם לעשות הרע עד יותר מן העמים וכו'

יח וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד
יִקָּח וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל׃
יט וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ טוֹב דְּבַר־
יְהוָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַיֹּאמֶר הֲלוֹא אִם־
שָׁלוֹם וֶאֱמֶת יִהְיֶה בְיָמָי׃ כ וְיֶתֶר דִּבְרֵי
חִזְקִיָּהוּ וְכָל־גְּבוּרָתוֹ וַאֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־
הַבְּרֵכָה וְאֶת־הַתְּעָלָה וַיָּבֵא אֶת־
הַמַּיִם הָעִירָה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃
כא וַיִּשְׁכַּב חִזְקִיָּהוּ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ
מְנַשֶּׁה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ **כא** א בֶּן־
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה מְנַשֶּׁה בְמָלְכוֹ
וַחֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם
וְשֵׁם אִמּוֹ חֶפְצִי־בָהּ׃ ב וַיַּעַשׂ הָרַע
בְּעֵינֵי יְהוָה כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ג וַיָּשָׁב וַיִּבֶן אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר אִבַּד
חִזְקִיָּהוּ אָבִיו וַיָּקֶם מִזְבְּחֹת לַבַּעַל
וַיַּעַשׂ אֲשֵׁרָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחְאָב
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁתַּחוּ לְכָל־צְבָא
הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹד אֹתָם׃ ד וּבָנָה מִזְבְּחֹת
בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה בִּירוּשָׁלַ͏ִם
אָשִׂים אֶת־שְׁמִי׃ ה וַיִּבֶן מִזְבְּחוֹת
לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם בִּשְׁתֵּי חַצְרוֹת
בֵּית־יְהוָה׃ ו וְהֶעֱבִיר אֶת־בְּנוֹ בָּאֵשׁ
וְעוֹנֵן וְנִחֵשׁ וְעָשָׂה אוֹב וְיִדְּעֹנִים
הִרְבָּה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה
לְהַכְעִיס׃ ז וַיָּשֶׂם אֶת־פֶּסֶל הָאֲשֵׁרָה
אֲשֶׁר עָשָׂה בַּבַּיִת אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה
אֶל־דָּוִד וְאֶל־שְׁלֹמֹה בְנוֹ בַּבַּיִת הַזֶּה
וּבִירוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי מִכֹּל שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל אָשִׂים אֶת־שְׁמִי לְעוֹלָם׃
ח וְלֹא אֹסִיף לְהָנִיד רֶגֶל יִשְׂרָאֵל מִן־
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם רַק ׀ אִם־
יִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִים
וּלְכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה אֹתָם עַבְדִּי
מֹשֶׁה׃ ט וְלֹא שָׁמְעוּ וַיַּתְעֵם מְנַשֶּׁה
לַעֲשׂוֹת אֶת־הָרָע מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
הִשְׁמִיד יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ל'
יקחו ק'
י"ז מ"ל בסיפ'
ס״ כטעם בסיפרא
ל'. כ"א
ט'. י"ז מ"ל בסיפרא
כ':כי לניקרא
כ' וסכר בריתיה
כ'
כ' חס' ובעניין וכל אורי' כו"הס'
ל' דסמי'
כ"א
ד'. ו' כ"כ
כ'לא כן עבדי ות' בעבדי כמסס
ב'

יח וּמִבְּנָךְ דִּי יִפְּקוּן מִנָּךְ
דְּתוֹלִיד יִדַּבַּר וִיהוֹן רַבְרְבִין
בְּהֵיכְלָא דְמַלְכָּא דְבָבֶל׃
יט וַאֲמַר חִזְקִיָּה לִישַׁעְיָה
תַּקִּין פִּתְגָמָא דַייָ דְמַלֵּילְתָּא
וַאֲמַר הֲלָא אִם שְׁלָם
וּקְשׁוֹט יְהֵי בְּיוֹמָי׃
כ וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי חִזְקִיָּה
וְכָל גְּבוּרְתֵיהּ וְדַעֲבַד יָת
בְּרֵיכְתָא וְיָת מְזִיקְתָא
וְאַיְתֵי יָת מַיָּא לְקַרְתָּא
הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר
פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי
דְבֵית יְהוּדָה׃ כא וּשְׁכִיב
חִזְקִיָּהוּ עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ
מְנַשֶּׁה בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃
א בַּר תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין
מְנַשֶּׁה כַּד מְלַךְ וְחַמְשִׁין
וְחַמֵשׁ שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם
וְשׁוּם אִמֵּיהּ חֶפְצִי בָהּ׃
ב וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ
כְּתוֹעֲבַת עַמְמַיָּא דְתָרֵיךְ
יְיָ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ג וְתַב וּבְנָא יָת בָּמָתָא
דְּאַבֵּיד חִזְקִיָּהוּ אֲבוּהִי
וַאֲקִים אֱגוֹרִין לְבַעְלָא
וַעֲבַד אֲשֵׁירְתָא כְּמָא דַעֲבַד
אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
וּסְגִיד לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא
וּפְלַח יַתְהוֹן׃ ד וּבְנָא
אֱגוֹרִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא
דִּי דַאֲמַר יְיָ בִּירוּשְׁלֵם
אַשְׁרֵי יָת שְׁכִינְתִּי׃
ה וּבְנָא אֱגוֹרִין לְכָל חֵילֵי
שְׁמַיָּא בְּתַרְתֵּין דָּרָתָה
דְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃
ו וַעֲבַר יָת בְּרֵיהּ בְּנוּרָא
וַעֲנֵין וְנַחֵישׁ וַעֲבַד בִּידִין
וְזָכוּרוּ אַסְגֵּי לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ
קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃
ז וְשַׁוִּי יָת צְלַם אֲשֵׁירְתָא
דַּעֲבַד בְּבֵיתָא דַאֲמַר יְיָ
לְדָוִד וְלִשְׁלֹמֹה בְּרֵיהּ
בְּבֵיתָא הָדֵין וּבִירוּשְׁלֵם דְּאִתְרְעֵיתִי מִכֹּל שִׁבְטַיָּא
דְיִשְׂרָאֵל אַשְׁרֵי יָת שְׁכִנְתִּי לַעֲלָם׃ ח וְלָא אוֹסִיף
לְטַלְטָלָא יָת יִשְׂרָאֵל מִן אַרְעָא דִיהָבֵית לַאֲבָהַתְהוֹן
לְחוֹד אִם יִטְּרוּן לְמֶעְבַּד כְּכָל תַּפְקֵידְתָּא
דְּפַקֵּידְתִּינוּן וּלְכָל אוֹרַיְתָא דְּפַקֵּיד יַתְהוֹן עַבְדִּי מֹשֶׁה׃
ט וְלָא קַבִּילוּ וְאַטְעִינוּן מְנַשֶּׁה לְמֶעְבַּד יָת דְּבִישׁ
מִן עַמְמַיָּא דְשֵׁיצֵי יְיָ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

כלבבו: (יח) אשר תוליד יקחו. יקח כתיב וקרי יקחו ואמרו זה דניאל חנניה מישאל ועזריה: והיו סריסים. מחלוקת בדברי רז"ל מהם אמרו סריסי' ממש ומהם אמרו שנסתרס' ע"ז בימיהם כלומר שהכירו הכל שאין בה ממש וי"ת רברבין כמו שריס ועל דניאל חנניה מישאל ועזריה אמר שהם היו בהיכלי מלך בבל ונאמר עליה' מבני יהודה והם היו מזרע המלוכה כי כן אמר נבוכדנצר לבקש מזרע המלוכה ומן הפרתמים: (ג) כאשר עשה אחאב. כי הוא החל לעשו' אשרה במלכי ישראל כי עד שמלך אחאב לא ראינו לאחד מן המלכים שעשו אשרה אלא שהיו הולכי' בחטאת ירבעם: (ו) לעשו' הרע בעיני ה' להכעיסו. אמרו שסילק האש העליונה שהיתה במזבח מעת שירד' שם בימי שלמה עמד הוא וסלקה וזה המעש' הי' להכעי': (ח) ולא אסיף להניד. אמר אוסיף כי כשהיו חוטאי' היה משליט בהם אויביה' והיו מנידי' ומגלי' אותם מארצם אע"פ שלא גלו גלות שלמה

הלוא י"ז מ"ל בסיפרא וסי' נמסר בסיפרא דא חלק ב' סי' כב: העירה ט' וסי' ויקרעו שמלתם ויעמס. וירע העם ויתקעו בשפרות. ונס אל אחת. ויהונתן ואחימעץ. ואת קומי לכי לביתך. וישלח מלאכים אל אחאב. ויבא את המים. ובני עמון ראו דר"ה. העירה והקיצה:

מצודת ציון

(יח) סריסים. שרים וממונים: (כ) הברכה. בנין אבנים על אסיפת המים. התעלה. החפירה למים: **כא** (ב) הוריש. גירש: (ג) צבא השמים. כוכבים ומזלות: (ח) להניד. מל' נדידה: (ט) ויתעם. מל' תועה [illegible]

י וַיְדַבֵּר יְהוָה בְּיַד־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים לֵאמֹר׃ יא יַעַן אֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה מֶלֶךְ־יְהוּדָה הַתֹּעֵבוֹת הָאֵלֶּה הֵרַע מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר לְפָנָיו וַיַּחֲטִא גַם־אֶת־יְהוּדָה בְּגִלּוּלָיו׃ יב לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל־יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעָיו תִּצַּלְנָה שְׁתֵּי אָזְנָיו׃ יג וְנָטִיתִי עַל־יְרוּשָׁלִַם אֵת קָו שֹׁמְרוֹן וְאֶת־מִשְׁקֹלֶת בֵּית אַחְאָב וּמָחִיתִי אֶת־יְרוּשָׁלִַם כַּאֲשֶׁר־יִמְחֶה אֶת־הַצַּלַּחַת מָחָה וְהָפַךְ עַל־פָּנֶיהָ׃ יד וְנָטַשְׁתִּי אֵת שְׁאֵרִית נַחֲלָתִי וּנְתַתִּים בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וְהָיוּ לְבַז וְלִמְשִׁסָּה לְכָל־אֹיְבֵיהֶם׃ טו יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינַי וַיִּהְיוּ מַכְעִסִים אֹתִי מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתָם מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ טז וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַךְ מְנַשֶּׁה הַרְבֵּה מְאֹד עַד אֲשֶׁר־מִלֵּא אֶת־יְרוּשָׁלִַם פֶּה לָפֶה לְבַד מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יְהוּדָה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ יז וְיֶתֶר דִּבְרֵי מְנַשֶּׁה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ יח וַיִּשְׁכַּב מְנַשֶּׁה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּגַן־בֵּיתוֹ בְּגַן־עֻזָּא וַיִּמְלֹךְ אָמוֹן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ יט בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אָמוֹן בְּמָלְכוֹ וּשְׁתַּיִם שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָם וְשֵׁם אִמּוֹ מְשֻׁלֶּמֶת בַּת־חָרוּץ מִן־יָטְבָה׃ כ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה

ז׳ בטעם
ט׳ כתו׳ כן בלישנא
ד׳
ל׳ הס׳ וד׳ חס׳ בלישנא
ג׳ דסמי׳
ג׳
שמעת ק׳
ל׳. כ׳ ומ״ל כל היקום
ג׳
ז׳
ל׳. ז׳
ז׳ בלוס׳
ג׳ דסמי׳ וכל ירמיה דכו׳
ב׳ וימלא ב״ה הבעל
ה׳ בטעם בסיפרא
ג׳
ב׳ בנביאים כתיב א׳
ג׳

י וּמַלֵּיל יְיָ בְּיַד עַבְדוֹהִי נְבִיַּיָא לְמֵימָר׃ יא חֲלַף דַעֲבַד מְנַשֶּׁה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה יָת תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין אַבְאֵישׁ מִכֹּל דַעֲבָדוּ אֱמוֹרָאֵי דְקֳדָמוֹהִי וְחַיֵּב אַף יָת דְבֵית יְהוּדָה בְּפוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ׃ יב בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי בִישְׁתָּא עַל יְרוּשְׁלֵם וִיהוּדָה דְכָל דְיִשְׁמְעִינֵיהּ יִצְלַן תַּרְתֵּין אוּדְנוֹהִי׃ יג וְאַגּוֹד עַל יְרוּשְׁלֵם יָת חוּט חוּרְבַּן שֹׁמְרוֹן וְיָת מַתְקוֹלֶת צָרוּת בֵּית אַחְאָב וְאֶמְחֵי יָת יְרוּשְׁלֵם כְּמָא דְמִתְמַחְיָא צְלוֹחִיתָא מִתְמַחְיָא וּמִתְהַפְּכָא עַל אַפָּהָא׃ יד וְאֶרְטוֹשׁ יָת שְׁאָרָא דְאַחְסַנְתִּי וְאֶמְסְרִינוּן בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וִיהוֹן לְבַז וְלִתְבַר לְכָל סַנְאֵיהוֹן׃ טו חֲלַף דַעֲבַדוּ יָת דְבִישׁ קֳדָמַי וַהֲווֹ מַרְגְּזִין קֳדָמַי מִן יוֹמָא דִנְפָקוּ אֲבָהַתְהוֹן מִמִּצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין׃ טז וְאַף דַם זַכַּאי דַאֲשַׁד מְנַשֶּׁה סַגִּי לַחֲדָא עַד דִי מַלֵּא יָת יְרוּשְׁלֵם סִיפָא בְּסִיפָא בַּר מֵחוֹבוֹהִי דְחַיֵּב יָת דְבֵית יְהוּדָה לְמֶעְבַּד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ יז וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי מְנַשֶּׁה וְכָל דַעֲבַד וְחוֹבוֹהִי דְחָב הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃ יח וּשְׁכִיב מְנַשֶּׁה עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר בְּגַן עֻזָּא וּמְלַךְ אָמוֹן בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ יט בַּר עַסְרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין אָמוֹן כַּד מְלַךְ וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ מְשֻׁלֶּמֶת בַּת חָרוּץ מִן יָטְבָה׃ כ וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַעֲבַד מְנַשֶּׁה

רשי

הימי׳ : (י) ביד עבדיו הנביאי׳. נחום וחבקוק ולפי שהיה מנשה רשע לא נקראו על שמו לפרש שבימיו היו : (יב) תצלנה. ל׳ מצלתים טינטני״ר בלע״ז : (יג) משקולת. הוא חוט שהבוני׳ חומה קושרין בה עופרת לכוין בו את החומה : ימחה את הצלחת. יקנח את הקערה : ספר

רדק

שלמ׳ לפני דוד : (י) וידב׳ ה׳ ביד עבדיו הנביאי׳. בסדר עולם יואל נחו׳ וחבקו׳ נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו : (יב) כל שמעיו. כתי׳ וקרי שמעה והקרי בעבור כי רעה לשון נקבה והכתי׳ על הענין : תצלנה שתי אזניו. שרשו צלל מבנין נפעל מפעלי הכפל מענין לקול צללו שפתי והוא ענין תנודת הרעשה טנדימ״נט בלעז : (יג) את קו שומרון. קו החרבן על דרך ונטיתי עליה קו תהו ואבני בהו וכן ת״י ואגוד על ירושלם ית חוט חורבן שמרון וית מתקולת צרות בית אחאב : ומחיתי. ענין קנוח : הצלחת. הקערה : כאשר ימחה. חסר איש וכן כאשר ישבור כלי היוצר כאשר ישבור איש : מחה. פי׳ כאשר ימחה האדם את הצלחת שמחה אותה ואח״כ הפכה על פני׳ כי כן דרך המקנח הקערה שהופך אותה אח״כ על פניה כדי שלא תטנף כן ימחה ירושלים וינקה אותה מאנשיה ואח״כ יחריבנה : (טז) הרבה מאד. יש מרז״ל שדרשו בו שהרג

רלבג

(יב) אשר כל שומעיו תצלנה שתי אזניו. ר״ל שמרוב התרועה וההפעלות שיקרה לו מזאת השמועה הרבה ידמה לו שיהי׳ קול הברה באזניו : (יג) ונטיתי על ירושלם וגו׳. ר״ל שתנתן ביד אויב כמו שנתנה שומרון ביד מלך אשור : ואת משקול׳ בית אחאב. הוא אבן העופרת שבונין בו ואמר זה על צד המשל לענין חרבן בית אחאב והכלותו וכן אמר שיכלו מירושלי׳ יושביו : ומחיתי. והכיתי : כאשר ימחה את הצלחת. ר״ל כמו שיכה איש את הקערה מלאה תבשיל שבהכותו אותה תתהפך על פניה ולא ישאר בקערה דבר מהתבשיל שיהי׳ בה : (יד) ונטשתי את שארית נחלתי. הנה קרא מלכות יהוד׳ שארית נחלתו כי הוא לבדו נשאר מנחלת הש״י שהוא עם ישראל כי השאר הגלה מלך אשור : (טז) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד. ידמ׳ שהוא היה הורג כל מי שלא הסכי׳ לעבוד ע״ג והנביאים המוכיחי׳ אות׳ כמו שעשת׳ איזבל שהרג׳ את

מצודת ציון

(יב) תצלנה. ענין הנעות ברעדה כמו צללו שפתי (חבקוק ג) : (יג) קו. חבל : ומחיתי. מל׳ מחיה ומחיקה ור״ל אקנח : הצלחת. הוא כעין קדירה כמו ובדודים ובצלחות (דה״ב לה) : (יד) ונטשתי. ועזבתי : ולמשסה. ענין דריסה ורמיסה כמו מי נתן למשסה יעקב (ישעיה מב) : (יח) בגן עזא

מצודת דוד

העמים וכו׳ : (י) וידבר ה׳. ולכן דבר ה׳ וכו׳ : (יב) תצלנה. כ״א מאזניו הרעד והתנועע מגודל החרדה : (יג) קו שומרון. ר״ל כדרך הבנאי אשר ינטה קו ליישר ולהשוות הבנין כ״כ הרעה אשר תבוא לירושלים תדמה לרעה בשמרון : ואת משקולת. היא העופרת הקשורה בקו לשקול ולהכביד למטה : ומחיתי. אקנח אותה מכל אשר בה כמו שמקנחין את הצלחת ומהפכין אותה על פיה אחר הקנוח שלא תטנף כן יהיה סוף הקנוח של ירושלים כי לאחר שתרוקן מכל תהיה נהפכה ונהרסה : (יד) שארית נחלתי. כי שאר שבטי ישראל כבר הגלו : (טו) ועד היום הזה. ולכן עתה נתמלא הסאה : (טז) עד אשר מלא. כי בראות העם שהקל מנשה בשפיכת דם למדו ממנו ושפכו גם המה ויתחשב העון אף למנשה כאלו הוא היה הממלא : פה לפה. ר״ל מעבר לעבר : בעיני ה׳. שבין האדם למקום : (יח) בגן ביתו. בגן שהיה לו בביתו : בחייו

(כו) בקבורתו. אשר כרה לעצמו

וידבר ה׳ ז׳ בטעם דרגא תביר וסימ׳ אני ה׳ דבר אל פרעה מלך. זאת החיה אשר תאכלו. אליכם מתוך האש. כי אתם עברים את הירדן. צו את בני ישראל ונתנו ללוים. ביד עבדיו הנביאים אל מנשה ואל עמו : הרע ד׳ בקריאה וסימ׳ ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע. יען אשר עשה מנשה מלך יהודה. הריבה פעמיך למשואות. וה׳ ענה בי ושדי הרע לי. וא׳ ושב והרע לכם : ועד היום הזה ג׳ דסמיכי וסימ׳ ככל המעשים אשר עשו מיום. כי לא ישבתי בבית דשמואל. יען אשר עשו את הרע. וכל ירמיהו דכוו׳ כמ״ד עד היום הזה וסימ׳ למן היום אשר יצאו אבותיכם. אשר שמת אותות ומופתים. הוקם את דברי יהונדב. לא דכאו עד היום הזה. עזא ג׳ כתיב א׳ בנביאים וסימ׳ ועזא ואחיו בני אבינדב דשמואל. ויקבר בגן ביתו. ויקבר אתו בקבורתו. וכל כתובין דכוו׳ במ״א עזה אלהים זו פעלת לנו :

הולדות אהרן וגם דם נקי. יומא ט כג סנהד׳ קג קט (פס כה) :

אָבִיו׃ כא וַיֵּלֶךְ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־הָלַךְ
אָבִיו וַיַּעֲבֹד אֶת־הַגִּלֻּלִים אֲשֶׁר עָבַד
אָבִיו וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם׃ כב וַיַּעֲזֹב אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו וְלֹא הָלַךְ בְּדֶרֶךְ יְהוָה׃
כג וַיִּקְשְׁרוּ עַבְדֵי־אָמוֹן עָלָיו וַיָּמִיתוּ אֶת־
הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ׃ כד וַיַּךְ עַם־הָאָרֶץ אֵת
כָּל־הַקֹּשְׁרִים עַל־הַמֶּלֶךְ אָמוֹן
וַיַּמְלִיכוּ עַם־הָאָרֶץ אֶת־יֹאשִׁיָּהוּ בְנוֹ
תַּחְתָּיו׃ כה וְיֶתֶר דִּבְרֵי אָמוֹן אֲשֶׁר עָשָׂה
הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי
הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ
בִּקְבֻרָתוֹ בְּגַן־עֻזָּא וַיִּמְלֹךְ יֹאשִׁיָּהוּ
בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ **כב** א בֶּן־שְׁמֹנֶה
שָׁנָה יֹאשִׁיָּהוּ בְמָלְכוֹ וּשְׁלֹשִׁים
וְאַחַת שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ
יְדִידָה בַת־עֲדָיָה מִבָּצְקַת׃ ב וַיַּעַשׂ
הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ
דָּוִד אָבִיו וְלֹא־סָר יָמִין וּשְׂמֹאול׃
ג וַיְהִי בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה
לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶת־שָׁפָן
בֶּן־אֲצַלְיָהוּ בֶן־מְשֻׁלָּם הַסֹּפֵר בֵּית
יְהוָה לֵאמֹר׃ ד עֲלֵה אֶל־חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן
הַגָּדוֹל וְיַתֵּם אֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵּית
יְהוָה אֲשֶׁר אָסְפוּ שֹׁמְרֵי הַסַּף מֵאֵת
הָעָם׃ ה וְיִתְּנֻה עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה
הַמֻּפְקָדִים בְּבֵית יְהוָה וְיִתְּנוּ אֹתוֹ
לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה
לְחַזֵּק בֶּדֶק הַבָּיִת׃ ו לֶחָרָשִׁים
וְלַבֹּנִים וְלַגֹּדְרִים וְלִקְנוֹת עֵצִים
וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־הַבָּיִת׃ ז אַךְ
לֹא־יֵחָשֵׁב אִתָּם הַכֶּסֶף הַנִּתָּן עַל־יָדָם
כִּי בֶאֱמוּנָה הֵם עֹשִׂים׃ ח וַיֹּאמֶר
חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עַל־שָׁפָן הַסֹּפֵר

ד' בטעם בכיפרה
ג'
ל' ומ"ל
כ'. ה' וכל טובדכו כמ"ג
ג' בטעם בכיפרה
כ' בגי בהרן מוהב
ג' בנביאים כתוב ה'
ל'
ל'. ל'
ג'
ד'
ד'
ל'
ויתנהו ק'
בית ק' ג' רפין
(עמ"ס)
כ'הס' בלים'
כ"ו. ל'
ד'. ל'

אבוהי: כא ואזל בכל
אורחא דהליך אבוהי
ופלח ית טעותא דפלח
אבוהי וסגיד להון: כב ושבק
ית פולחנא דיי אלהא
דאבהתוהי ולא הליך
באורחא דתקנא קדם יי:
כג ומרדו עבדי אמון עלוהי
וקטלו ית מלכא בביתיה:
כד וקטל עמא דארעא
ית כל דמרדו על מלכא
אמון ואמליכו עמא דארעא
ית יאשיהו בריה תחותוהי:
כה ושאר פתגמי אמון
וכל דעבד הלא אינון
כתיבין על ספר פתגמי
יומיא למלכי דבית יהודה:
כו וקבר יתיה בקבורתיה
בגנת עזא ומלך יאשיהו
בריה תחותוהי: א בר
תמני שנין יאשיהו כד מלך
ותלתין וחדא שנין מלך
בירושלם ושום אמיה
ידידה בת עדיה מבצקת:
ב ועבד דכשר קדם יי
ואזל בכל אורח דוד אבוהי
ולא סטא לימינא ולסמלא:
ג והוה בתמני עסרי שנין
למלכא יאשיהו שלח מלכא
ית שפן בר אצליה בר
משלם ספרא לבית
מקדשא דיי למימר:
ד סק לות הלקיה כהנא
רבא וימקים ית כספא
דאתעל בבית מקדשא דיי די כנשו אמרכליא מן
עמא: ה ויתנוניה על ידי עבדי עבידתא דממנן
בבית מקדשא דיי ויתנון יתיה לעבדי עבידתא
דבבית מקדשא דיי לתקפא ית בדקא דביתא:
ו לנגריא ולארדכליא ולארגובליא ולמזבן אעין
ואבנין פסילן לתקפא ית ביתא: ז ברם לא מתחשב
עמהון כספא דמתיהב על ידיהון ארי בהמנותא
אינון עבדין: ח ואמר הלקיה כהנא רבא לשפן

רשי

(ח) ספר התורה מצאתי. טמון תחת הנדבך שהטמינוהו שם כששר' אחז

רלבג

את נביאי ה': (כב) ויעזוב את ה' אלהי אבתיו ולא הלך בדרך ה'. ר"ל שכבר נפרד מכל וכל מדרך ה': (ב) וילך בכל דרך דוד אביו ולא סר ימין ושמאל. ר"ל אע"פ שאמרה לו חולדה הנביאה יען רך לבבך ותכנע מפני ה' אין הרצון בזה שהט' יאשיה קודם זה אך הרצון בו שבעת שמעו את הרעה הזאת אשר נגזרה מאת ה' על ירושלי' השתדל עכ"פ לתקן און אשר עותוהו הראשונים כי קודם זה לא היה יודע הרעה שנגזר עליהם אך היה עושה הישר בעיני ה'. ולזה לא היה מספיק לו להשיב חרון אף ה' ממנו אבל היה ראוי שיוסיף לו דבקות בש"י בדרך שיהי' מושגח השגחה ומלטו בה מזה הרע הנגזר מאת הש"י ולזה תמצא שהשתדל יאשיה להשיב ישראל לעם לה' כדי שיסור מהם זה הרע ולבער בשלמות את כל הכעסה לע"ג: (ד) ויתם את הכסף המובא בית ה'. ..... ידמה שהיה הכסף נתון בארון כמו שהיה הענין בימי יהואש המלך ושם זכר דומה למה שזכר בזה המקום הנה אמרו ויתם את הכסף ר"ל ויכלה. וזה יהיה בשערו את הארון. אשר אספו בו את הכסף. שומרי כלי בית המקדש והמונים. הכסף ההוא יתנוהו מנוי על ידי עושי המלאכה הממונים. בבית ה' להזקו והם הכהן הגדול וסופר המלך ומהכסף ההוא יפרעו שכירותם לאומנין העושים המלאכה בבית ה' לחזק את בדק הבית ר"ל מה שראוי שיבדק לתקון מפני הראותו בלתי חזק והאומנים הם חרשי העץ והבונים הקירות והתקרה והגודרים הם הגודרים גדר סביב חצר הכהנים וזולתו ומהכסף ההוא היו ג"כ קונין עצים ואבני מחצב ולא יחשב את עושי המלאכה הממונים בבית ה' הכסף כי באמונה הם עושים וכבר בארנו הכונה בזה בענין יואש ושם בארנו התועלת המגיעות מזה הספור אשר נכתב פה ולז' לא נשוב למנותם בזה המקום: (ח) ויאמר חלקיהו הכהן הגדול על שפן הסופר. הנה זכר כי הכהן הגדול היה ראש על שפן הסופר בזה המנוי שהיו עושים אותו שניהם ולזה יחס

רדק

שהרג ישעיהו: (ד) ויתם את הכסף. וישלים כלומר ישלים לגבותו: (ה) ויתנוהו לעושי המלאכה. כי היה צריך הבית חזוק ובנין לפי שנהרס מימי יהואש שחזק בד"ק הבית עד היום ההוא שהיו רכ"ד שנה ובסדר עולם מאתים ושמנה עשרה: שומרי הסף. שומרי כלי בית המקדש וי"ת אמרכליא והם הגזברים וכבר פירשנו כל הענין הזה בבדק יהואש: ויתנה. כתיב וקרי ויתנוהו הכתוב אומר על חלקיהו וה"א הכנוי על המגבה והקרי ויתנוהו על שומרי הסף שיתנוהו הכסף והה"א וי"ו הכנוי על הכסף: המופקדים בית ה'. כמו בבית: (ח) על שפן הסופר. כמו אל שפן וכן וילך אלקנה הרמתה על

ולא הלך ג' וסי' בפעם בפעם לקראת נחשים. יהושפט עשר אניות. ויעזב את ה' אלהי אבתיו דאמון: ולא סר ד' בקריאה וסי' אשר עשה דוד. ויעש הישר דיאשיהו דמלכים. וחברו דד"ה. וילך בדרך אסא אביו: עשי י"ו כתיב יו"ד בקריאה וסימן במסר'

מצודת ציון

עזא. כך שם הגן: (כג) ויקשרו. ענין מרד: **כב** (א) ויתם. מל' תם והשלמה: שומרי הסף. הם השוערים: (ה) על יד. ביד: בדק הבית. רעוע הבית ע"ש שבודקים ומחפשים אחר מקום השבור והרעוע: (ו) ואבני מחצב. אבנים הנכרתים מנקרים גדולים: (ח) על שפן. אל שפן:
הקוכו

מצודת דוד

בחייו: **כב** (ד) ויתם את הכסף. ר"ל יאסף כל הכסף בשלימות: (ה) עושי המלאכה. הם האומנים הגדולים הנקראים בדרז"ל אדרכלין והיו ממונים בבית ה' ומתחת ידם היו בונים האומנים הפועלים כפי מה שיורו אותם: ויתנו. והם יתנו את הכסף להאומנים הפועלים בעצמן: (ו) לחרשים. הם חוטבי העצים באומנות הגרזן: ולבונים. הם הבונים העצים בקירות הבית: גודרים. הם הבונים קירות האבנים: (ז) אך לא יחשב. לא עשו חשבון על הכסף וכו' כי ידוע היו שעושים באמונה ולזה נבחרו אלו: (ח) ספר התורה מצאתי. יתכן שעל כי אחז שרף את התורה כמ"ש רז"ל לזה פחדו הכהנים פן ישלח ידו וגם בספר התורה המונח מצד הארון אשר כתב משה מפי ה' ולקחו הס"ת ההיא והטמינו מפניו ולאחר מותו חפשו אחריה ולא מצאוה וכאשר היה הכ"ג מחפש אחר הכסף המובא ואחרי בדקי הבית מצאה וספר"ל שמצאה

סֵפֶר הַתּוֹרָה מָצָאתִי בְּבֵית יְהוָה וַיִּתֵּן פ"ע
חִלְקִיָּה אֶת־הַסֵּפֶר אֶל־שָׁפָן וַיִּקְרָאֵהוּ׃ י'
ט וַיָּבֹא שָׁפָן הַסֹּפֵר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיָּשֶׁב כ"ס
אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר וַיֹּאמֶר הִתִּיכוּ עֲבָדֶיךָ ד' חד מלא
אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בַבַּיִת וַיִּתְּנֻהוּ עַל־
יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמֻּפְקָדִים בֵּית
יְהוָה׃ י וַיַּגֵּד שָׁפָן הַסֹּפֵר לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר ד' בסיפרא
סֵפֶר נָתַן לִי חִלְקִיָּה הַכֹּהֵן וַיִּקְרָאֵהוּ
שָׁפָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יא וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ
אֶת־דִּבְרֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה וַיִּקְרַע אֶת־
בְּגָדָיו׃ יב וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּה ד' בסיפרא
הַכֹּהֵן וְאֶת־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וְאֶת־
עַכְבּוֹר בֶּן־מִיכָיָה וְאֵת ׀ שָׁפָן הַסֹּפֵר ג'
וְאֵת עֲשָׂיָה עֶבֶד־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר׃ יג לְכוּ
דִרְשׁוּ אֶת־יְהוָה בַּעֲדִי וּבְעַד־הָעָם
וּבְעַד כָּל־יְהוּדָה עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר י' וכל ד"ה דכו' כמ"א
הַנִּמְצָא הַזֶּה כִּי־גְדוֹלָה חֲמַת יְהוָה
אֲשֶׁר־הִיא נִצְּתָה בָנוּ עַל אֲשֶׁר לֹא־
שָׁמְעוּ אֲבֹתֵינוּ עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר ו' וכל ד"ס דכו' כמ"א
הַזֶּה לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב עָלֵינוּ׃
יד וַיֵּלֶךְ חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן וַאֲחִיקָם וְעַכְבּוֹר
וְשָׁפָן וַעֲשָׂיָה אֶל־חֻלְדָּה הַנְּבִיאָה
אֵשֶׁת ׀ שַׁלֻּם בֶּן־תִּקְוָה בֶּן־חַרְחַס י"א חס'. ל'
שֹׁמֵר הַבְּגָדִים וְהִיא יֹשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלִַם
בַּמִּשְׁנֶה וַיְדַבְּרוּ אֵלֶיהָ׃ טו וַתֹּאמֶר ל' בנביאים
אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כ"ד

סַפְרָא סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא
אַשְׁכָּחִית בְּבֵית מַקְדְּשָׁא
דַיְיָ וִיהַב חִלְקִיָּה יַת סִפְרָא
לְשָׁפָן וְקָרְהִי׃ ט וַאֲתָא שָׁפָן
סַפְרָא לְמַלְכָּא וַאֲתֵיב יַת
מַלְכָּא פִּתְגָּמָא וַאֲמַר
טְקִיסוּ עַבְדָּךְ יַת כַּסְפָּא
דְאִשְׁתְּכַח בְּבֵיתָא וִיהַבוּהִי
עַל יְדֵי עָבְדֵי עֲבִידְתָּא
דִמְמַנַן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃
י וְחַוִּי שָׁפָן סַפְרָא לְמַלְכָּא
לְמֵימַר סִפְרָא יְהִיב לִי
חִלְקִיָּה כַּהֲנָא וּקְרָהִי שָׁפָן
קֳדָם מַלְכָּא׃ יא וַהֲוָה כַּד
שְׁמַע מַלְכָּא יַת פִּתְגָּמֵי
סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא וּבְזַע יַת
לְבוּשׁוֹהִי׃ יב וּפַקֵּיד מַלְכָּא
יַת חִלְקִיָּה כַּהֲנָא וְיַת
אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן וְיַת עַכְבּוֹר
בַּר מִיכָיָה וְיַת שָׁפָן סַפְרָא
וְיַת עֲשָׂיָה עַבְדָּא דְמַלְכָּא
לְמֵימָר׃ יג אֱזִילוּ תְבַעוּ מִן
קֳדָם יְיָ עֲלַי וְעַל עַמָּא וְעַל
כָּל דְבֵית יְהוּדָה עַל פִּתְגָּמֵי
סִפְרָא דְאִשְׁתְּכַח הָדֵין אֲרֵי
סַגִיאָה חֵימְתָא דַיְיָ דְהִיא
דְלִיקַת בָּנָא עַל דְלָא קַבִּילוּ
אֲבָהָתָנָא לְפִתְגָּמֵי סִפְרָא
הָדֵין לְמֶעְבַּד כְּכָל דִכְתִיב
עֲלָנָא׃ יד וַאֲזַל חִלְקִיָּה
כַּהֲנָא וַאֲחִיקָם וְעַכְבּוֹר
וְשָׁפָן וַעֲשָׂיָה לְוַת חֻלְדָה
נְבִיָּתָא אִתַּת שַׁלֻּם בַּר
תִּקְוָה בַּר חַרְחַס נָטַר
לְבוּשַׁיָּא וְהִיא יָתְבָא בִּירוּשְׁלֵם בְּבֵית אוּלְפָנָא וּמַלִּילוּ עִמַּהּ׃ טו וַאֲמַרַת לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא

תולדות אהרן ספר התורה. עקרים מג פ' כח : ויקראהו. סוכה לח : בן תקוה. שם :

רדק

על ביתו כמו אל ביתו : ספר התורה מצאתי בבית ה'. דרשו כי אחז שרף את התורה והטמינו מפניו ספר תור' אח' והטמינוהו תחת הנדבך ועכשיו מצא חלקי' ספר התורה הזה ורחוק הוא זה שחזקיהו שבא אחריו שרבץ תורה בישראל איך לא הוציאו וכמה ספרי תורה הניח חזקיה במותו אלא מנשה מלך זמן רב שהרי מלך נ"ה שנה ועשה הרע בעיני ה' כתועבות הגוים ובנה מזבחות לע"ג בבית ה' והוא השכיח התורה מישראל ואין פונה אליה כי כלם היו פונים אל אלהי' אחרים ואל חקות הגוים ובנ"ה שנה נשתכחה התורה ועכשיו כאשר צוה יאשיהו לחפש בית ה' לכל אשר ימצא שם בדק ולהוציא הכסף המובא בית ה' יהיה חלקיהו מחפש בבית ה' ובבית קה"ק ובדביר מצא ס"ת שהיה מונח במקומו מצד הארון וכן הוא אומר בד"ה ובהוציאם את הכסף המובא בית ה' מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת ה' ופתח וקראו ונתנו אל סופר המלך שיביאהו אל המלך שיקרא בו ויראה איך שכחו התורה המונעת כל המעשים הרעים שהיו עושים בישראל ואם תאמר והרי מנשה עשה תשובה כמ"ש בדברי הימים כשהגלו אותו שרי מלך אשור והוליכוהו בבל אמר וכהצר לו חל' את פני ה' ויכנע מאד ויתפלל אליו ויעתר לו וישיבהו ירושל' וידע מנשה כי ה' הוא האלהים ואמר שהסיר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית ה' ויאמר ליהודה לעבוד את ה' א"כ היאך לא החזיר את התור' ליושנ' ולא קרא בה ואיך היה אצל חלקיה ואצל האחרים חדוש דברי התורה אפשר כי הגלו' שגלה מנשה היה בזקנותו ואחר שעשה תשובה לא האריך ימים כ"כ אלא שידע ושמע כי ע"ג רע בעיני ה' כמו שהעידו בו הנביאים בעודו ברשעו והע"ג בער כשעשה תשובה ולא נתן אל לבו לחפ' ספ' התור' ויאשיהו היה קטן בימי מנשה בן שש שני' ולא למד תור' עדיין ואמון אביו היה רשע ואחז בדרכי אביו הרעים שגדל בהם ובשוב מנשה מרשעו לא הכין הוא את לבבו כמו שכתוב ולא נכנע מלפני ה' כהכנע מנשה אביו ומפני זה היה חדוש אצלם ספר התור' אבל למה שמצינו בסדר עולם ובדברי רז"ל כי בשנת כ"ב למנשה גלה ואח"כ עשה תשובה וסמכו זה למה שכתוב ויעש הרע כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב כ"ב ר"ל כי מנשה הרע כאחאב ואחאב עשה הרע כ"ב שנה כל ימי מלכותו ומנשה עשה הרע ג"כ כ"ב שנה הנה ל"ג שנים היה מנשה בתשובה והוא רחוק ואיך היה זה שעמד ל"ג שנים בתשובה רוב ימי מלכותו ולא דרש ספר התורה זה רחוק מאד : (יא) ויהי כשמוע המלך. אמרו כי מצאו הספר נגלל בפרשת תוכחות יולך ה' אותך ואת מלכך וגו' כי שם נרמז ענין גלות שומרון וגלות יהודה עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולם חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל מלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר : (יב) ואת עכבור. ובדברי הימים ואת עבדון ושני שמות היו לו וכמוהו רבים : (יג) נצתה בנו. נדלקה בנו כמו הנני מצית בך אש מדליק : על דברי הספר. כמו אל : (יד) אל חולדה הנביאה. אמרו בדרש כי מבני בניה של רחב היתה ולמה הלכו אל חולדה

ולא

רשי

אחז את התורה : (יג) דרשו את ה' בעדי. ראה כתוב יולך ה' אותך ואת מלכך : (יד) אל חולדה. אמרו רבותינו לפי שהאשה מרחמת יותר מן האיש לכך לא שלח אל ירמיהו. ויש אומרים ירמיהו לא היה שם שהלך להחזיר עשרת השבטים : במשנה. בבית אולפנא שער יש בעזרה ששמו שער חולדה במסכת מדות. ויש שפותרים במשנ' חוץ לחומה בין ב' החומות שהיא משנה לעיר : (במשנה היתה מלמדה התורה שבע"פ לזקני' שבדור והיא היא המשנה הנ"ה דר"ע) : במשנה. מהלכה הדברים עד לעיני כל ישראל

וכן

רלבג

יחס יאשיה הפעל כלו בהוצאת הכסף לכהן הגדול ולזה אמר ויתם את הכסף אע"פ ששניהם היו שם : (ט) ויתנהו על ידי עושי המלאכה. והנה לא זכר למי אמר זה כי נשען במה שזכר שפן הסופר ועוד שהנה אמר אח"ז ויתן חלקיה את הספר אל שפן : התיכו עבדיך את הכסף. אין הרצון בו שהתיכוהו באש אך הרצון בו מענין כלוי כטע' ותתך חמתי : (יא) ויהי כשמוע המלך את דברי ספר התורה ויקרע את בגדיו. יתכן שראה התוכחות והנמשך להם שבמשנ' תורה כי שם נרמז ענין גלות שומרון וגלו' יהודה עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולי חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר : (יג) נצתה בנו על אשר לא שמעו אבותינו : ר"ל נבערה בנו : (יד) והיא יושבת בירושלם במשנה. תרגם יונתן במשנה בבית המדרש :

לכן

רבת' : מוכיח ג' וסי' ויצו המלך את חלקיה דמלכים. ומבני הכהנים בחצצרות. והכהנים אליקים מעשיה מינימין. וחד סכיהו וסי' שלש שנים מלך בירושלם ושם אמו דד"ה וא' ולמכיהו וסי' ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו דד"ה : על דברי י' בקריא' וסי' במסר' רבתא ·

מצודת ציון

(ט) התיכו. ענין הנקה בע"י האור כמו כהתוך כסף (יחזקאל כ"ב): (יג) נצתה. מל' הצתה והבערה:

חכבס

מצודת דוד

שמצאה כשהיתה מגולל בפרשה תוכחות והיה התחלת הדף יולך ה' אותך ואת מלכך ועל כי מאז הכבי' האחריה לא מצאוה. אמר כמבשר ספר התורה ההיא מצאתיה בבית ה' :

ויתן וגו'. ר"ל הראה לו הנמצא כתוב בתחלת הדף כי הבב רת הדבר לאות ורמז להחריד את הלב : ויקראהו. כמתמיה ומבהלם: (ט) התיכו. לעשות מטבעות להוציאם בהוצאה :

(י) ספר נתן לי. ר"ל נתן לי ספר הנאבד שהיה מגוללת בדף הזה : ויקראהו. בהדף ההוא : (יא) ויקרע וגו'. בעבור החרדה כי גם הוא הבין לאות וסימן : (יג) דרשו את ה'. שאלו לנביאים עלי

ועל

וכן כל הדברי' הנכפלים בתורה דרשה ברכים וגלתה העונשים והגליות הנכפלים לעוברים על סודו ורמזי התורה סוד מישרי') : (כ) ונאספת אל קברותיך בשלו'. ומהו השלום ולא תראינה עיניך בחורבן הבית: (ג) על העמוד. מקום מעמד המלך בבה"מ :

ואת

רלבג

(כ)לכן הנני אוסיפך אל אבותיך. ר"ל שבמותו יהיה נקבר אצל אבותיו ולא תהיה הרעה בימיו ידמה שהיו בישראל אז נביאים זולת חולדה אך שלח אליה מפני היות' קרובה לו כי היתה אז בירושלם : (ג) ויעמוד המלך על העמוד . ידמה שהנו שם עמוד והיה בו המלך בעת קראו את התורה כמו שנזכר

בפרשת

כה תאמרו ח' ליוסף אנא שא נא. ויאמר שאול כה תאמרו לדוד . ואל מלך יהורה השלח דמלכים . וחברו דד"ה . כה תאמרו איש אל רעהו דירמיהו . וצוית אתם אל אדניהם . והבאתי אתכם אל . השלח אתכם אלי דירמיה : ויאספו י' פתחין וסי' נמסר בסדר שמות : באזניהם ח' בקריא' וסי' ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר. ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם . וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבריו . בבוא כל ישראל לראות את פני . הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם . ויעל המלך בית ה' דמלכים . וחברו דד"ה . שב נא וקראנה באזנינו :

תולדות אהרן את כל דברי . סוכה שם : הנני אוספך . מ"ק כח :

מצודת ציון

(יז) תכבה . מל' כבוי : רך לבבך . הוא הפוך מקשה הלב: (יט) ותכנע . מל' הכנעה: לשמה . מל' שממה : (כ) אוספך . ענין מיתה כמו יאסף הכהן (במדבר כ) : ונאספת . ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותי (שופטים)

אִמְרוּ לָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם אֵלָי׃ טז כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵבִיא רָעָה אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יֹשְׁבָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר קָרָא מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ יז תַּחַת ׀ אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן הַכְעִיסֵנִי בְּכֹל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם וְנִצְּתָה חֲמָתִי בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְלֹא תִכְבֶּה׃ יח וְאֶל־מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה כֹּה תֹאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמָעְתָּ׃ יט יַעַן רַךְ־לְבָבְךָ וַתִּכָּנַע ׀ מִפְּנֵי יְהוָה בְּשָׁמְעֲךָ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יֹשְׁבָיו לִהְיוֹת לְשַׁמָּה וְלִקְלָלָה וַתִּקְרַע אֶת־בְּגָדֶיךָ וַתִּבְכֶּה לְפָנָי וְגַם אָנֹכִי שָׁמַעְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ כ לָכֵן הִנְנִי אֹסִפְךָ עַל־אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־קִבְרֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם וְלֹא־תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר־אֲנִי מֵבִיא עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיָּשִׁבוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר׃

כג א וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיַּאַסְפוּ אֵלָיו כָּל־זִקְנֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ ב וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית־יְהוָה וְכָל־אִישׁ יְהוּדָה וְכָל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם אִתּוֹ וְהַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים וְכָל־הָעָם לְמִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּקְרָא בְאָזְנֵיהֶם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי סֵפֶר הַבְּרִית הַנִּמְצָא בְּבֵית יְהוָה׃ ג וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ עַל־הָעַמּוּד וַיִּכְרֹת אֶת־הַבְּרִית ׀ לִפְנֵי יְהוָה לָלֶכֶת אַחַר יְהוָה וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְאֶת־עֵדְוֹתָיו וְאֶת־חֻקֹּתָיו בְּכָל־לֵב וּבְכָל־נֶפֶשׁ לְהָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת הַכְּתֻבִים עַל־

ל' דסמי'
ו"בכתיב כן
ח'
כ"ד
כ'מכנו דד"ה
ס'
ג' ומס'
כ' ג' כ' ח' מלא וח' חס'
ו' ג' מנכון מ"נ
ל'. ר"א
ט"ע
י"ח פסו' את ולת ולת את
ס'
ו' חס'

דְיִשְׂרָאֵל אֱמַרוּ לְגַבְרָא דְשַׁלַח יַתְכוֹן לְוָתִי׃ טז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי בִישְׁתָא עַל אַתְרָא הָדֵין וְעַל יָתְבוֹהִי יָת כָּל פִּתְגָמֵי סִפְרָא דִקְרָא מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ יז חֲלָף דִשְׁבַקוּ פוּלְחָנִי וְאַסִיקוּ בוּסְמִין לְטַעֲוַת עַמְמַיָא בְּדִיל לְאַרְגָזָא קֳדָמַי בְּכָל עוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן וְיִדְלַק רוּגְזִי בְּאַתְרָא הָדֵין וְלָא יִטְפֵי׃ יח וּלְמֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה דְשַׁלַח יַתְכוֹן לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ כִּדְנַן תֵּימְרוּן לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל פִּתְגָמָא דִי שְׁמַעְתָּא׃ יט חֲלָף דְרַע לִבָּךְ וְאִתְכְּנַעְתָּא מִן קֳדָם יְיָ בְּמִשְׁמְעָךְ דִגְזָרִית עַל אַתְרָא הָדֵין וְעַל יָתְבוֹהִי לְמֶהֱוֵי לְצָדוּ וּלְלוּטָא וּבְזַעְתָּא יָת לְבוּשָׁךְ וּבְכֵיתָא קֳדָמַי וְאַף קֳדָמַי שְׁמִיעַ אֲמַר יְיָ׃ כ בְּכֵן הָא אֲנָא כָנֵישׁ לָךְ לְוַת אֲבָהָתָךְ וְתִתְכְּנֵישׁ לְקִבְרָךְ בִּשְׁלָם וְלָא יְחֵזְיָן עֵינָךְ בְּכָל בִּישְׁתָא דִי אֲנָא מַיְתֵי עַל אַתְרָא הָדֵין וַאֲתִיבוּ יָת מַלְכָּא פִּתְגָמָא׃ א וּשְׁלַח מַלְכָּא וּכְנָשׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל סָבֵי יְהוּדָה וִירוּשְׁלֵם׃ ב וּסְלֵיק מַלְכָּא לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיָי וְכָל אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם עִמֵיהּ וְכַהֲנַיָא וְסָפְרַיָא וְכָל עַמָא לְמִזְעֵירָא וְעַד רַבָּא וּקְרָא קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמֵי סִפְרָא דִקְיָמָא דְאִשְׁתְּכַח בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַיָי׃ ג וְקָם מַלְכָּא עַל אִסְטְוָנָא וּגְזַר יָת קְיָמָא קֳדָם יְיָ לִמְהַךְ בָּתַר פּוּלְחָנָא דַיָי וּלְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי וְיָת סָהֲדְוָתוֹהִי וְיָת קְיָמוֹהִי בְּכָל לִבָּא וּבְכָל נְפַשׁ לְקַיָמָא יָת פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין דִכְתִיבִין עַל

ולא הלכו אל ירמי' יש מרבות' ז"ל שאמרו מפני שהנשי' רחמניו' ומהם אמרו כי ירמיה לא היה שם כי הלך להחזיר עשרת השבטים ואמרו כי ירמיה היה אז נביא שהרי תחלת נבואתו היתה בי"ג שנה ליאשיה וזה הענין היה בשנת י"ח אלא שלא היה שם בירושלם אז כשנמצאו התורה אולי היה בענתות או במקום אחר וחולדה היתה יושבת בירושלים לפיכך שלח אליה ואמרו רבות' ז"ל כי שלשה נביאים נתנבאו בימי יאשיהו והם ירמיהו וצפניהו וחולדה כי ירמיה היה מתנבא בשוקי' וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אל הנשים : בן חרחס . בכתו"ד : במשנ' . כתרגו' בבית אולפנא : (טז) אשר קרא מלך יהודה . צוה לקראם כאילו קראם וכן ויבן שלמה את הבית והדומים להם וכן הוא בד"ה אשר קראו לפני מלך יהודה ובדברי רז"ל אשר קרא מלך יהודה וכי מלך יהודה קראם והלא שפן קראם אלא מכאן לשומע כעונה : (כ) אספך. בחיר"ק בשקל אוינך ויבא ג"כ בסגול על משקל אצרך בבטן : על אבותיך . כמו אל : ונאספת אל קברותיך בשלו'. והלא כתי' וירו המורים למלך יאשיהו מהו בשלום שלא חרב ב"ה בימיו וכן הוא מפרש והולך ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא אל המקו' הזה : קברותיך . ר"ל קברות אבותיך: (ב) והכהני' והנביאי'. ת"י וכהניא וספריא תרגם הנביאי' סופרי' כלומר תלמידים לפי שלא היו שם נביאים אחרים שהרי המלך שלח אל חולדה מלמד שלא היו שם נביאי' אחרי' וכן תרגם שופט ונביא דיין וסופר ונוכל לפרש נביאים כמשמעו כי ירמיה וצפניה בן כושי היו נביאים בזמן ההוא ואוריהו בן שמעיהו אפשר שהיה נביא ג"כ בזמן ההוא ולא היו בירושל' בעת שמצא חלקי' הכהן את ספר התורה ועתה כאשר שלח המלך לאסף איש יהוד' באו ג"כ הנביאים לירושל' : (ג) על העמוד . כתרגומו על אסטונא וכבר פי' למעלה בדבר יהואש ובדברי הימים ויעמוד המלך על עמדו כלומר במקום שהיה רגיל לעמוד שם : עדותיו .

בהנעת

מצודת דוד

ועל העם הנמצא פה ועל כל יהודה בעבור דברי הספר הנמצא כתוב בה בתחילת הדף אשר מהנראה שהוא לאות אשר גדולה חמת ה' וכו' : לעשות . אשר רוצה לעשות ככל הכתוב בתחילת הדף ההוא : (יד) אל חולדה . ארז"ל מפני שהנשים רחמניות הן הלכו אליה שהיא תתפלל בעדם . או יתכן אשר שאר הנביאים לא היו אז בירושלים : שומר הבגדים . של המלך : במשנה . בין שתי החומות שהיא משנה להעיר וכן ויללה מן המשנה (צפניה א) : וידברו אליה . את דברי המלך : (טז) הנני מביא . ר"ל האות הזה לא במקרה בא כ"א מה' וכאלו אמר הנני מביא רעה וגו' : אשר קרא . הבר צוה להקרות לפניו : (יח) ואל מלך יהודה . ר"ל דבר הנוגע אל המלך עצמו : הדברים אשר שמעת . ר"ל אף שהגזירה גזורה כאשר שמעת אל תהיה כלול עמהם : (יט) בשמעך אשר דברתי . ר"ל בעת השכלת בדברי האות הזה אשר הוא מה' : ולקללה . מי שיקלל את זולתו יתלה הקללה בהם לומר שיקולל כהם : (כ) אל קברותיך . ולא תקבר בארץ העובדי גלולים : בשלום . עם כי מת במלחמה מ"מ תחשב לו לשלום על כי לא ראה ברעה הבאה על ישראל : וישיבו . הלקיה וחבריו : **כג** (ב) ספר הברית . ספור התוכחות הנאמרים בברית : הנמצא בבית ה'. וזהו על כי בהספר ההוא מצאו התוכחות נגלה בפתיחתו ואף היה כתובה

בידי

הַסֵּפֶר הַזֶּה וַיַּעֲמֹד כָּל־הָעָם
בַּבְּרִית׃ ד וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּהוּ ה' דגש
הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת־כֹּהֲנֵי הַמִּשְׁנֶה ה' דטעמ' ג'
וְאֶת־שֹׁמְרֵי הַסַּף לְהוֹצִיא מֵהֵיכַל
יְהוָה אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָעֲשׂוּיִם ג'
לַבַּעַל וְלָאֲשֵׁרָה וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם
וַיִּשְׂרְפֵם מִחוּץ לִירוּשָׁלִַם בְּשַׁדְמוֹת
קִדְרוֹן וְנָשָׂא אֶת־עֲפָרָם בֵּית־אֵל׃ י"ז
ה וְהִשְׁבִּית אֶת־הַכְּמָרִים אֲשֶׁר נָתְנוּ כ' את שם
מַלְכֵי יְהוּדָה וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת בְּעָרֵי
יְהוּדָה וּמְסִבֵּי יְרוּשָׁלִָם וְאֶת־ ג'
הַמְקַטְּרִים לַבַּעַל לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ ג'
וְלַמַּזָּלוֹת וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם׃ ו וַיֹּצֵא י"ג
אֶת־הָאֲשֵׁרָה מִבֵּית יְהוָה מִחוּץ
לִירוּשָׁלִַם אֶל־נַחַל קִדְרוֹן וַיִּשְׂרֹף אֹתָהּ
בְּנַחַל קִדְרוֹן וַיָּדֶק לְעָפָר וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־ ג'
עֲפָרָהּ עַל־קֶבֶר בְּנֵי הָעָם׃ ז וַיִּתֹּץ אֶת־ ל' וכ' בליש' ל'
בָּתֵּי הַקְּדֵשִׁים אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר
הַנָּשִׁים אֹרְגוֹת שָׁם בָּתִּים לָאֲשֵׁרָה׃ ג'
ח וַיָּבֵא אֶת־כָּל־הַכֹּהֲנִים מֵעָרֵי יְהוּדָה כ"א
וַיְטַמֵּא אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר קִטְּרוּ־שָׁמָּה ג'

סִפְרָא הָדֵין וְקַבִּילוּ כָּל עַמָּא
עֲלֵיהוֹן קְיָמָא׃ ד וּפַקֵּיד
מַלְכָּא יָת חִלְקִיָּהוּ כַּהֲנָא
רַבָּא וְיָת סְגַן כַּהֲנַיָּא וְיָת
אֲמַרְכְּלַיָּא לְאַפָּקָא מֵהֵיכְלָא
דַּיְיָ יָת כָּל מָנַיָּא דַּעֲבִידִין
לְבַעְלָא וְלַאֲשֵׁירְתָא וּלְכָל
חֵילֵי שְׁמַיָּא וְאוֹקְדִינוּן
מִבָּרָא לִירוּשְׁלֵם בְּמֵישַׁר
קִדְרוֹן וְאוֹבֵיל יָת עַפְרְהוֹן
לְבֵית אֵל׃ ה וּבַטֵּיל יָת
כּוּמָרַיָּא דִּי יְהָבוּ מַלְכַיָּא
דְּבֵית יְהוּדָה וְאַסִּיקוּ
בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא בְּקִרְוַיָּא
דְּבֵית יְהוּדָה וּבִסְחָרָנֵי
יְרוּשְׁלֵם וְיָת דְּאַסִּיקוּ
בּוּסְמִין לְבַעְלָא וּלְשִׁמְשָׁא
וּלְסִיהֲרָא וּלְמַזָּלָתָא וּלְכָל
חֵילֵי שְׁמַיָּא׃ ו וְאַפֵּיק יָת
אֲשֵׁירְתָא מִבֵּית מַקְדְּשָׁא
דַּיְיָ מִבָּרָא לִירוּשְׁלֵם לְמֵישַׁר
קִדְרוֹן וְאוֹקֵיד יָתַהּ בְּנַחֲלָא
דְּקִדְרוֹן וְאַדְקַהּ לְעַפְרָא
וּרְמָא יָת עַפְרַהּ לְקִבְרֵי
בְּנֵי גַלְיָא׃ ז וְתָרַע יָת בָּתֵּי
הֶקְדֵּישׁ טַעֲוָתָא דִּי בְּבֵית
מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ דִּי נְשַׁיָּא
מַחֲיָן תַּמָּן מְכוֹלִין לַאֲשֵׁירְתָא׃ ח וְאַיְתִי יָת כָּל כּוּמָרַיָּא מִקִּרְוַיָּא דְּבֵית
יְהוּדָה וְסָאֵיב יָת בָּמָתָא דְּאַסִּיקוּ בוּסְמִין תַּמָּן

רשי

(ד) ואת כהני המשנה. סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולים: שומרי הסף. אמרכלי' הממונים על כל צרכי הבית ומפתחות העזרה בידם: בשדמות קדרון. במישר קדרון. ונשא את עפרם בית אל. אל מקום טמא אשר טמא שם את המזבח שעשה ירבעם ושרף עליו את כהני הבמות: (ה) ויקטר בבמות. ואותן שקטרו בבמות בערי יהודה: (ז) את בתי הקדשים. בתי הזמה: אורגות שם בתים. יריעות

רדק

בהנעת הוי"ו: ויעמוד כל העם בברית. עמדו והתחזקו בפיהם ובלבם בברית וכן היעמוד לבך אם תחזקנה ידיך ות"י וקבילו כל עמא עליהון קימא: (ד) ואת כהני המשנה. שהיו שניים לכהן גדול וכת"י וית סגן כהניא: שומרי הסף. פירשנוהו: להוציא מהיכל ה'. והלא מנשה הוציא הכל כשעשה תשובה כמו שאומר בד"ה ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית ה' וגו'. אלא שאמון החזירם שם ובשנת שתים עשרה למלכו החל לטהר ולהעביר את השקוצים כמו שאומר בד"ה אבל לא כלה עד שנת שמנה עשרה אחר שמצא הספר כמו שאמר הנה: בשדמו' קדרון. כתרגומו במישר קדרון: ונשא את עפרם בית אל. כי שם היה עיקר הע"ג שהיה שם העגל וטמא אותו המקום שהיה בו העגל והמזבח ונשא עפר שריפת הבעל והאשר' וכליהם ששרף בירושלם בשדמו' קדרון נשא את עפרם שם: (ה) והשבי' את הכמרי'. האנשי' העובדים לפני הבעל נקראין כמרי' וכן תרגם הכהנים שהם עובדים ע"ג כומריא ומה שאמר שם הכמרי' עם הכהני' ושניהם עובדי ע"ג אלא שמשתנין בלבושיהם כי הכמרים הם לובשים שחורים לפיכך נקראו כמרי' מענין עורנו כתנור נכמרו ואומר כי הכמרים האלה נתנו אותם מלכי יהודה לזו העבודה ויאשיהו בטל הע"ג ובטל העובדי' מעבודתם והחזירם למוטב: ויקטר בבמות. ויקטר כל אחד מהמלכים וכת"י ואסיקו בוסמין על במת': ומסבי. כמו ובמסיבי: ואת המקטרים. פירו' והשבית ג"כ את המקטרים לבעל לשמש ולירח: (ו) על קבר בני העם. העם שהיו עובדים להם בחייה' השליך עפר השריפה על קבריה' לבזותם כלו' ראו מה שהייתם עובדים בחייכם כדי שיוסרו החיים וכן אומר בדברי הימים ויזרק על פני הקברי' הזובחים להם והוא חסר הנסמך קברי הזובחי' להם כמו העם המלחמ' וי"ת לקבר גליא וגליא שם ע"ג וכן בדברי רבותינו ז"ל בית גליא קורין לה בית כריא: (ז) ויתן את בתי הקדשים. ת"י ית בתי הקדיש טעותא והענין מורה עליו אשר הנשים אורגות שם בתים לאשרה אבל וגם קדש היה בארץ ויעבר את הקדשים מן הארץ תרגם כמשמעו נפקת ברא כי אם היה הקדשים זה ענין זמה מה ענין בבית ה' אבל האשרה שעשה מנשה בבית ה' עשה שם בתי' לנשים שיארגו יריעות לכבוד האשרה: בתים לאשרה. יריעות היו אורגות שם והיריעות היו בתים לאשרה כמו בתים לבדים אפשר שהיו אותן יריעות תלויות סביב האשרה והיה לאשרה בית ומקום וי"ת די נשיא מייתין תמן מכולין לאשירתא ופי' בעל הערוך כמו מכילתא שהם מדות: (ח) ויבא את כל הכהנים. היו מזרע אהרן ותרגם אותם יונתן כומריא לפי שנעשו כומרים לע"ג והביא אותם לירושלים והחזירם בתשובה: ויטמא. שם אותם מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה להרחיק הע"ג מלב העם: אשר פתח שער. כמו ואשר פתח השער וכמוהו שמש ירח ופי' נתן את במות השערים והבמה אשר היתה פתח שער יהושע שר העיר גם כן

רלבג

בפרשת הקהל: (ד) ואת כהני המשנה. הם הכהנים השניים לו כמו סגן הכהנים והמשנים לו לפי מדרגותיהם על הסדר: בשדמות קדרון. הוא כמו נחל קדרון והוא מישור שהיה בו: (ה) והשבית את הכמרי'. ר"ל שבטל והשבי' את הכמרי' שקטר כל אחד מהם בבמות בערי יהודה ובמסבי ירושלם והשבית ג"כ המקטרים לבעל ולשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמי' וידמה שכבר החזירם למוטב ובטל העבודה ההוא שהיו עושי' לע"ג: (ו) וישלך את עפרה על קבר בני העם. ר"ל על קבר העם שהיו עובדים ע"ג ומזה המקום למדנו שקבר אסור בהנאה שאם היה מותר בהנאה היה לו להשמר מזה שמא יהנו בקברי העם ונמצאו נהנין מע"ג: (ז) ויתן את בתי הקדשים אשר בבית ה'. אפשר כי עם החזקה בפעולות המגונות ההם התזיקו בזמה ובתועבות שהיו עושים שאר הגוים וידמה כי מעבודות קצת האשרות היה שיהיו שם מוכנים למשגל מגונה והנשים היו אורגות שם בתים בעבור האשרה והיו עושים יריעות ויהיו מחילה ובית לבאים לעבוד האשרה הפעולה המגונה וכבר זכר הרב המורה קצת מאותם המשגלים המגונים שהיו מנהג הקדומים מעובדי ע"ג להתנהג בהם: (ח) ויבא את כל הכהני' מערי יהודה. כבר באר בספר יחזקאל כי הכהנים בני צדוק הם אשר לא עבדו ע"ג אך שאר הכהנים חטאו בחטא בני יהודה והנה טמא את הבמות בששם בהם דבר

בברית ה' דגש וסימ' נמסר בספרא דא חלק א' סימן כ': ונשא י"ו וסימ' נמסר בסדר אחרי מות ובריש סיפרא דא סימן ה': ויצא י"ג חס' וסי' נמסר בסדר קרח: לעפר ג' וסימ' נמסר בסדר עקב:

תולדות אהרן על קבר. שבת סג סנהד' מז.

מצודת ציון

ופטים יא): **כג** (ד) שומרי הסף. השוערים: בשדמות קדרון. במישור הסמוך לנחל קדרון: (ה) והשבית. ענין בטול: הכמרים. הם כהני עו"ג שלובשים שחורים וכן וכמריו עליו יגילו (הושע י): (ז) ויתן. מל' נתיצה: הקדשים. דבר המובדל מן האדם ואף בעבור הטומאה והאיסור נקרא בלשון קודש וכן פן תקדש המלאה (דברים כב): ויסבת

מצודת דוד

בידי משה המקודשות ומפי ה' והמה סיבות עצומות להחריד את העם לשוב לה': (ג) על העמוד. על המקום המיוחד למלך לעמוד בה: להקים. לקיים את דברי התורה הכתובה בברית: ויעמוד וגו'. ר"ל קבלו הברית: (ד) כהני המשנה. הכהנים שהמה שניים לו כסגן ומשוח מלחמה: בית אל. כי שם היה מקום טומאה כי העמיד בה ירבעם עגל הזהב: (ה) והשבית וכו'. ויקטר כו' ביטל הכמרים אשר העמידו מלכי יהודה להיות מקטרים בבמות בערי יהודה וסביבות ירושלים: ואת המקטרים וכו': גם אות' השבית: (ו) בנחל קדרון. סמוך לנחל: וידק לעפר. שרפה עד שהיתה דק כעפר: בני העם. אותם שהיו עובדים להם בחייהם ועשה כזאת לבזותם: (ז) בתי הקדשים. העגבים לשבת בהן המיוחדים לעבודת האשרה: בתים. ר"ל יריעות לתלות סביבה ודוגמתו בתים לבדים (שמות כ"ה): (ח) ויבא וכו'. הכהנים מזרע אהרן אשר נעשו כומרים לעכו"ם הביאם לירושלים להחזירם בתשובה: ויטמא'. השליך שם נבלות וכדומה: מגבע. הבמות אשר עמדו

הַכֹּהֲנִים מִגֶּבַע עַד־בְּאֵר שָׁבַע וְנָתַץ
אֶת־בָּמוֹת הַשְּׁעָרִים אֲשֶׁר־פֶּתַח ל'
שַׁעַר יְהוֹשֻׁעַ שַׂר־הָעִיר אֲשֶׁר־עַל־
שְׂמֹאול אִישׁ בְּשַׁעַר הָעִיר׃ ט אַךְ לֹא
יַעֲלוּ כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֶל־מִזְבַּח יְהוָה ד'. ב'
בִּירוּשָׁלִָם כִּי אִם־אָכְלוּ מַצּוֹת בְּתוֹךְ ל'
אֲחֵיהֶם׃ י וְטִמֵּא אֶת־הַתֹּפֶת אֲשֶׁר
בְּגֵי בְנֵי־הִנֹּם לְבִלְתִּי לְהַעֲבִיר אִישׁ ט' כתיב י' בן ק'
אֶת־בְּנוֹ וְאֶת־בִּתּוֹ בָּאֵשׁ לַמֹּלֶךְ׃ ב' יתן לו
יא וַיַּשְׁבֵּת אֶת־הַסּוּסִים אֲשֶׁר נָתְנוּ מַלְכֵי ב'
יְהוּדָה לַשֶּׁמֶשׁ מִבֹּא בֵית־יְהוָה אֶל־ ו' חד חס'
לִשְׁכַּת נְתַן־מֶלֶךְ הַסָּרִיס אֲשֶׁר ל' וחד נתן זרע לאחיו
בַּפַּרְוָרִים וְאֶת־מַרְכְּבוֹת הַשֶּׁמֶשׁ שָׂרַף ד'
בָּאֵשׁ׃ יב וְאֶת־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר עַל־הַגָּג ב'
עֲלִיַּת אָחָז אֲשֶׁר־עָשׂוּ ׀ מַלְכֵי יְהוּדָה
וְאֶת־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה מְנַשֶּׁה
בִּשְׁתֵּי חַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה נָתַץ הַמֶּלֶךְ
וַיָּרָץ מִשָּׁם וְהִשְׁלִיךְ אֶת־עֲפָרָם אֶל־
נַחַל קִדְרוֹן׃ יג וְאֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר ׀ עַל־ ל'
פְּנֵי יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר מִימִין לְהַר־ ל'
הַמַּשְׁחִית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ־

כּוּמְרַיָּא מִגֶּבַע עַד בְּאֵר
שָׁבַע וְתָרַע יָת בָּמַת
תַּרְעַיָּא דִּי קֳדָם תְּרַע
יְהוֹשֻׁעַ רַב קַרְתָּא דִּי עַל
שְׂמָאלָא גַבְרָא בְּמֵיעֲלֵיהּ
תְּרַע קַרְתָּא׃ ט בְּרַם
לָא סָלְקִין כַּהֲנַיָּא כּוּמְרֵי
בָמָתָא לְדַבָּחָא עַל מַדְבְּחָא
דַּיְיָ בִּירוּשְׁלֵם אֱלָהֵין אָכְלוּ
פַּטִּיר בְּגוֹ אֲחֵיהוֹן׃
י וְסָאֵיב יָת תּוֹפֶת דִּי
בְּחֵילַת בַּר הִנֹּם בְּדִיל
דְּלָא לְאַעֲבָרָא גְּבַר יָת
בְּרֵיהּ וְיָת בְּרַתֵּיהּ בְּנוּרָא
לְמֹלֶךְ׃ יא וּבַטֵּל יָת
סוּסְוָתָא דִּיהָבוּ מַלְכַיָּא
דְּבֵית יְהוּדָה לְשִׁמְשָׁא
מִמַּעֲלָנָא דְּבֵית מַקְדְּשָׁא
דַּיְיָ לְלִשְׁכַּת נָתָן מֶלֶךְ גַּוְזָאָה
דִּבְפַרְוָרַיָּא וְיָת רְתִיכֵי
שִׁמְשָׁא אוֹקִיד בְּנוּרָא׃
יב וְיָת אֱגוֹרַיָּא דִּי עַל אִגַּר
עִלִּית אָחָז דַּעֲבָדוּ מַלְכַיָּא
דְּבֵית יְהוּדָה וְיָת אֱגוֹרַיָּא
דַּעֲבַד מְנַשֶּׁה בְּתַרְתֵּין
דָּרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ
תָּרַע מַלְכָּא וְאַרְחֵיק מִתַּמָּן
וּרְמָא יָת עַפְרְהוֹן לְנַחְלָא דְקִדְרוֹן׃ יג וְיָת בָּמָתָא דִּי עַל אַפֵּי יְרוּשְׁלֵם
דִּמְדָרוֹם לְטוּר זֵיתַיָּא דִּי בְנָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל

בגי ט' כתיב יו"ד וסי' נמסר ביהושע סימן י"ח: מרכבות ד' ג' מלאים וא' חס' בקריא' וסי' מרכבת פרעה וחילו ירה בים חס': מרכבות השמש שרף. שמה מרכבות כבודך. מרכבות עמינדב:

תולדות אהרן אך לא יעלו. מנחות קט: עלית אחז. סנהד' קג: ואת הבמות. שבת נו:

רשי

ירושת: (ט) לא יעלו. הכהני' שקטרו בבמות לעכו"ם לא יעלו עוד לשרת על מזבח ה': כי אם אכלו מצות. כלומר כי אם בדבר זה לא יצאו מכהונתם שמותרין לאכול בקדשים הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלי' אבל לא מקריבין: אכלו מצות. מנחות וה"ה לכל הקדשים: (י) התופת. הוא המולך ועל שם שהיו הכהנים מקישין בתופים שלא ישמע האב את נהמת הבן כשהוא נכוה בידי הגלוחי של עכו"ם מולך קראוהו תופת: (יא) את הסוסים. אותם המשתחוי' לחמה היו. להם סוסי' מוכנים לצאת לקראת החמה בבקר: נתן מלך. כך שמו: אשר בפרורים. לא ידעתי מה הם: (יב) וירץ משם. ובערה משם: (יג) להר המשחית. הר הזיתים הוא הר המשחה וכיון שהזכיר את שמו ע"י עכו"ם שינה

רלבג

דבר טומאה: (ט) אך לא יעלו כהני הבמות. ר"ל שהכהנים שעבדו ע"ג לא יעלו אל מזבח ה' בירושל' להקריב אשה לה' אך יאכלו במצות המנחות חלקם ובמה שידמה להם עם אחיהם כאילו הם בעלי מומין: (י) וטמא את התופת. הנה עשו שם בנין כדי להעביר בנו ובתו באש למולך והיה אש מכאן ואש מכאן הכומרים מעבירים אותו בין שני האשים: (יא) וישבת את הסוסי'. הנה מלכי יהודה נתנו לשמש סוסים מיוחדים שהיו רוכבי' בהם ממבוא בית ה' אל לשכת מי שיצוה המלך להיות שר על המגרשי' וידמה שבלשכה ההיא היו עושי' דבר מה לשמש והנה הם היו הולכים מבית ה' לפאת המזרח אל הלשכה ההיא להשתחוו' לשמש הפך מה שכוונה התורה ולזה סדרה שיהיה קדש הקדשים לפאת מערב כמו שבארנו בבאורנו לדברי התור': ואת מרכבות השמש שרף באש. ר"ל המרכבות אשר לסוסים הנזכרי': (יב) אל נחל קדרון. מישור קדרון: (יג) אשר בנה שלמה

רדק

כן כתב אולי היתה גדולה משאר הבמות לפיכך זכר אותה לבדה: אשר על שמאל איש בשער העיר. כלומר הבא איש בשער העיר היתה זאת הבמה לשמאלו וכן ת"י במיעליה תרע קרתא: (ט) כי אם אכלו מצות. פירשו רבותינו ז"ל הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקרבין ומה שאומר מצות פי' מנחות שהיו נאפות מצות והוא הדין לכל הקדשים: (י) וטמא את התופת. שם מקום שהיו מעבירין שם בניהם למולך היה שם המקום תופת ואמרו כי נקרא כן כי היו מרקדי' ומכים בתופים בשעת העבודה כדי שלא ישמע האב צעקת בנו כשהיו מעבירין אותו באש וינהם לבו עליו ויקחהו מידם והמקום הזה היה גיא שהיה לאדם הנקרא הנם ונקרא גי הנם וגי בן הנם והכתיב בזה בני הנם וקרי בן הנם כי לבני הנם היה זה הגיא או לאחד מהם וטמא יאשיהו אותו המקום כלומר שם אותו מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה שלא יעלה עוד על לב איש להעביר עוד את בנו ואת בתו באש למולך ומעשה המולך פירשו בדרש אמרו רז"ל אע"פ שהיו כל בתי ע"ג בירושלים המולך היה חוץ לירושלים והיה עשוי צלם חלול נתון לפנים משבעה קנקלים וכל מי שמקריב סלת פותחין לו אחד מהם תורין ובני יונה פותחין לו שנים כבש פותחין לו ג' איל פותחין לו ד' עגל פותחין לו חמשה שור פותחין לו ששה וכן מי שהיה מקריב בנו פותחין לו שבעה והיו פניו של עגל וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחבירו והיו מסיקין אותו באש והכומרים נוטלין את התינוק ונותנין תוך ידיו של מולך והתינוק מוציא נפשו ולמה נקרא תפת והנם תפת שהיו מנהמין בתופים שלא ישמע אביו קול הנער וירחם עליו ויחזור בו הנם שהיה התינוק מנהם וקול נהמותיו עולה. דבר אחר הנם שהיו הכומרי' אומרים הנה לך יערב לך יתכסס לך: (יא) וישבת את הסוסים ובטל ג"כ זה המעשה שהיו עושי' מלכי יהודה שהיו עובדים לשמש ונתנו שם סוסים שהיו מוכנים לזאת העבודה שהיו רוכבים עליהם והולכים לקראת השמש בבקר בזרחה והיו הולכים לקראתו ממקום שהיה מבוא בית ה' עד לשכת נתן מלך וזהו שאמר מבוא בית ה' אל לשכת נתן מלך ובוא הוא שם כמו מבוא וכן תרגם ממעלנא דבית מקדשא דה': כלשכת נתן מלך והסרים. כמשמעו וכת"י גוזאה וכבר פירשנו זה הענין בפסוק ויתן לה המלך סרים אחד: אשר בפרורים. פירוש מגרשי העריס ותרגום ירעשו מגרשות יזועון פרוריא ובדברי רז"ל בבל וכל פרורסא ונתן מלך זה היה פקיד על מגרשי העיר: מרכבות השמש. מרכבות הסוסים שהיו הולכים בהם לקראת השמש: (יב) הגג עלית אחז. חסר הנסמך הגג גג עלית אחז וכן הארון הברית הארון ארון הברית וסמך גג העליה לאחז אולי הוא בנה אות: לזאת העבודה: וירץ משם. מן הקל והוא כעל יוצא כלומר הריצם משם ויש לפרשו ענין שבר ונתילה כמו כי בך ארוץ גדוד לדעת רבים ואפשר שיהיה שרשו רצץ ויהיו לו חברים רבים בענינו ות"י ופליגון מתמן ר"ל ביערם משם כ"א וארחיק מתמן: (יג) להר המשחית. הר הזיתים ונקרא הר המשחה ולגנאי מפני הע"ג שהיה שם קראו הר המשחית וכן תרגם יונתן לטור זיתיא:

אשר

מצודת דוד

מגבע וכו': במות השערים. אשר עמדו מול השערים: אשר פתח. כמו ואשר בפתח וכו' ולפי שהיתה גדולה מכולם זכרה לעצמה: שמאל איש. בבוא אל העיר: (ט) אך לא יעלו. עם שהחזירם למוטב מ"מ לא הניחם לעבוד במזבח ה': אכלו מצות. משירי מנחה הנאפה מצות וה"ה לשאר קדשים: בתוך אחיהם. ר"ל נקחו חלק בין הכהנים והיו א"כ כבעלי מומין שאינם עובדים וחולקין: (י) את התופת. היא המקום שהיו מעבירים שם בניהם למולך ונקראה כן ע"ש שהיו מכים בתופים לבל ישמע האב נהמת הבן כשהיא נשרף בין המדורות ולבל יכמרו רחמיו: לבלתי להעביר. ר"ל טמא המקום ההוא לבל יעלה עוד על לב אדם להעביר שם למולך: (יא) לשמש. כי מלכי יהודה היו מיחדים סוסים לעבודת השמש לרכוב בהם לקראתו בבוקר ממקום שבאים בה לבית ה' אל לשכת וכו': מרכבות השמש. אשר משכו בם הסוסים ההם: (יב) עלית אחז. שעל עלית אחז: בשתי חצרות. של הכהנים ושל ישראל: וירץ משם. הוציאם משם במרוצה ובמהירות: (יג) להר המשחית. הוא הר המשחה ובעבור העכומ"ז כנהו לגנאי:

מצודת ציון

(יא) וישבת. ענין בטול: נתן מלך. כך שמו: בפרורים. ירעשו מגרשות (יחזקאל כז) תרגום ירושלמי פרוריא ובדרז"ל בבל וכל פרורסא (כתובות נד): (יב) נתץ. שבר וכתת: סליון

אשר

יִשְׂרָאֵל לְעַשְׁתֹּרֶת ׀ שִׁקֻּץ צִידֹנִים
ג׳ וְלִכְמוֹשׁ שִׁקֻּץ מוֹאָב וּלְמִלְכֹּם תּוֹעֲבַת
ג׳ בְּנֵי־עַמּוֹן טִמֵּא הַמֶּלֶךְ׃ יד וְשִׁבַּר אֶת־
י״ט פסוקים בספרא את את את הַמַּצֵּבוֹת וַיִּכְרֹת אֶת־הָאֲשֵׁרִים וַיְמַלֵּא
אֶת־מְקוֹמָם עַצְמוֹת אָדָם׃ טו וְגַם אֶת־
הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּבֵית־אֵל הַבָּמָה אֲשֶׁר
עָשָׂה יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא
ד׳ פסוקים וגם וגם אֶת־יִשְׂרָאֵל גַּם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא
ג׳. ג׳ וְאֶת־הַבָּמָה נָתָץ וַיִּשְׂרֹף אֶת־הַבָּמָה
ג׳ הֵדַק לְעָפָר וְשָׂרַף אֲשֵׁרָה׃ טז וַיִּפֶן
י״ט פסוקים בספ׳ את את את יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּרְא אֶת־הַקְּבָרִים אֲשֶׁר־
שָׁם בָּהָר וַיִּשְׁלַח וַיִּקַּח אֶת־הָעֲצָמוֹת
מִן־הַקְּבָרִים וַיִּשְׂרֹף עַל־הַמִּזְבֵּחַ
ג׳ וַיְטַמְּאֵהוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר קָרָא אִישׁ
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר קָרָא אֶת־הַדְּבָרִים
ג׳ הָאֵלֶּה׃ יז וַיֹּאמֶר מָה הַצִּיּוּן הַלָּז אֲשֶׁר
אֲנִי רֹאֶה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַנְשֵׁי הָעִיר
הַקֶּבֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא
מִיהוּדָה וַיִּקְרָא אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
ג׳. ב׳ פתחין אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עַל הַמִּזְבַּח בֵּית־אֵל׃
ג׳ יח וַיֹּאמֶר הַנִּיחוּ לוֹ אִישׁ אַל־יָנַע עַצְמֹתָיו
ג׳ וַיְמַלְּטוּ עַצְמֹתָיו אֵת עַצְמוֹת הַנָּבִיא
כ״ג. ג׳ אֲשֶׁר־בָּא מִשֹּׁמְרוֹן׃ יט וְגַם אֶת־כָּל־
בָּתֵּי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר ׀ בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן
אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס
ג׳ הֵסִיר יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּעַשׂ לָהֶם כְּכָל־
הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית־אֵל׃
ד׳ דסמי׳ כ וַיִּזְבַּח אֶת־כָּל־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר־
שָׁם עַל־הַמִּזְבְּחוֹת וַיִּשְׂרֹף אֶת־
עַצְמוֹת אָדָם עֲלֵיהֶם וַיָּשָׁב יְרוּשָׁלָ͏ִם׃

לְעַשְׁתּוֹרֶת שִׁקּוּץ צִידוֹנָאֵי וְלִכְמוֹשׁ שִׁקּוּץ מוֹאֲבָאֵי וּלְמִלְכּוֹם רִיחוּק בְּנֵי עַמּוֹן סָאֵיב מַלְכָּא׃ יד וְתַבַּר יַת קָמָתָא וְקַץ יַת אֲשֵׁרָתָא וּמַלֵּא יַת אַתְרְהוֹן גַּרְמֵי אֱנָשָׁא׃ טו וְאַף יַת אֱגוֹרָא דִּי בְּבֵית אֵל בָּמְתָא דַּעֲבַד יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל אַף יַת אֱגוֹרָא הַהִיא וְיַת בָּמְתָא תְּרַע וְאוֹקִיד יַת בָּמְתָא אַדְּקָהּ לְעַפְרָא וְאוֹקִיד אֲשֵׁירָתָא׃ טז וְאִתְפְּנֵי יֹאשִׁיָּהוּ וַחֲזָא יַת קִבְרַיָּא דְּתַמָּן בְּטוּרָא וּשְׁלַח וּנְסֵיב יַת גַּרְמַיָּא מִן קִבְרַיָּא וְאוֹקִיד עַל אֱגוֹרַיָּא וְסַאֲבֵיהּ כְּפִתְגָּמָא דַּיְיָ דְּמַלֵּיל נְבִיָּא דַּיְיָ דְּאִתְנַבֵּי יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ יז וַאֲמַר מָה צִיוּנָא הָדֵין דִּי אֲנָא חָזֵי וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא קִבְרָא דִנְבִיָּא דַּיְיָ דַּאֲתָא מִשִּׁבְטָא דִיהוּדָה וְאִתְנַבֵּי יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דַּעֲבַדְתָּא עַל אֱגוֹרַיָּא בְּבֵית אֵל׃ יח וַאֲמַר שְׁבוּקוּ מִנֵּיהּ אֱנַשׁ לָא יְנִיד גַּרְמוֹהִי וְשֵׁיזִיבוּ גַּרְמוֹהִי (עִם) [יַת] גַּרְמֵי נְבִיָּא שִׁקְרָא דַּאֲתָא מִשּׁמְרוֹן׃ יט וְאַף יַת כָּל בָּתֵּי בָּמְתָא דִּי בְּקִירְוֵי שָׁמְרוֹן דִּי עֲבָדוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְגָּזָא פַּלֵּי יֹאשִׁיָּהוּ וַעֲבַד לְהוֹן כְּכָל עֲבִידָא דַּעֲבַד בְּבֵית אֵל׃ כ וּכְנִיס יַת כָּל כּוּמְרֵי בָּמְתָא דִּי תַמָּן עַל אֱגוֹרַיָּא וְאוֹקִיד יַת גַּרְמֵי אֱנָשָׁא עֲלֵיהוֹן וְתַב

תולדות אהרן מה הציון הלז . מגלה יד ערכין לו :

רדק

אשר בנה שלמה . והיאך לא ביערו אותם אסא ויהושפט שביערו כל ע"ג אשר היתה בארץ ישראל לפניהם ע"ג בערו אבל הבמות לא בערו כי היו אז מקריבים עליהם לאל כי בכלם נאמר והבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות ויאשיהו נתץ ג"כ הבמות כיון שנעשו מתחלה לע"ג או כדי שלא יקריבו עליהם אפי' לשם שמים שכיון שהיה בית המקדש קיים אסורות היו הבמות לפיכך כתוב עליו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו כי המלכים אשר היו לפניו לא הסירו הבמות אע"פ שהיו מלכים טובים : (יד) עצמות אדם . עצמות עובדי ע"ג שהיה מוציא אותם מקבריה' ונותנם במקום האשרות והמצבות לבזיון ושרפם שם : (יז) מה הציון הלז . נראה כי הנביא הזקן צוה לבניו שיעשו על הקבר ציון גדול שיהא ניכר בין הציונים האחרים כי ידע כי תתקיים נבואת הנביא כמו שאמר כי היה יהיה הדבר והנביא אמר מה שיעשה יאשיהו שיוציא העצמות מקבריהם וישרפו אותם לפיכך צוה להם שיהיה ציון אותו הקבר ניכר בין האחרים כי עצמות נביא האמת ידע שלא יוציאו מקברו לפיכך שאל יאשיהו מה הציון הלז . ובדרש ראה שגדל אחד עלו בו חרולים וקמשונים וגדל אחד עלו בו הדסים ועשבי בשמים לפיכך תמה ושאל מה הציון הלז והיה זה כי צדיק ורשע היו נקברים בו נביא אמת ונביא השקר : ויאמרו אליו אנשי העיר . קבלה היתה בידם כי מעת שנקבר שם הנביא עד הזמן ההוא יותר משלש מאות והמשים שנה אלא קבלה היתה בידם בן מפי אב : הקבר איש האלהים . חסר הסמך הקבר קבר איש האלהים וכן הארון הברית : על המזבח בית אל . בא בה"א הידיעה עם הסמוך שלא כמנהג וכמוהו הלשכות הקדש היתד הארג והדומי' להם שכתבנו בספר מכלול : (יח) וימלטו . כי בקבר אחד היו עצמותיו אצל עצמות הנביא אשר בא משומרון הוא הנביא הזקן נביא השקר ובבית אל היה יושב אז אבל משומרון בא שם כמו שפירשנו למעל' במקומות : (יט) אשר בערי שומרון . והלא הכותיים היו יושבים בשמרון וישראל גלו מהם אלא הבמות היו עדיין קיימים וגם שארית נשארה בארץ אחר גלות ישראל מפוזרים בארץ זעיר שם והיו עובדים ע"ג עדיין כמו שאמר ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם וכן אמר בדברי הימים כי מאפרים וממנשה היה שם שארית בימי יאשיהו וכן

רשי

שינה שמו לגנאי : (יז) מה הציון הלז . ראה קבר מגדלו אחד עול' קוצוני' וחרולי' וגדלו א' הדסי' ובשמים ותמה עליו ואמר מה זה : הקבר איש האלהים . ונביא השקר שצוה לבניו שיקברוהו אצלו : (יט) אשר בערי שמרון . שהי' יאשיהו מלך על כל ישראל מה שחזרו מעשרת השבטי' על ידי

רלבג

שלמה מלך ישראל . כבר באמרנו במה שקדם שלא בנה אותם שלמה אך העלים עיניו מנשותיו שבנו הבמות האלו ולזה יחס הכתוב בנייתם אל שלמה : (יד) וימלא את מקומם עצמות אדם לטמא אותם וידמה שמעצמות עובדי ע"ז עשה זה : (טז) ויקח את העצמות מן הקברים זה לאות שלא היה תשים שם רק עצמות החטאים ולזה לא הסכים לשרוף עליהם עצמות איש האלהים ומלטו עצמותיו עצמות הנביא אשר בא משומרון ולולי זה כבר היו עצמותיו נשרפים כי היה מנביאי ע"ג : (יז) מה הציון הלז. הנה בנו בנין על קבר איש האלהי' להכירו והבנין ההוא נקרא ציון ושאל יאשיה מה הציון הלז : (כ) ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם על המזבחות . ידמה שעדין נשארו שם קצת ישראל כמו שנזכר אחר זה ועדין היו מחזיקים ברשעתם והיו שם כהני במות ויאשיה זבח אותם אצל המזבחות ושרף על המזבחו' עצמות

בבית אל ד׳ בקריאה וסימ׳ ויתורי בית יוסף בבית אל . וגם את המזבח בבית אל : וגם את כל בתי הבמות . ויבא אחד מהכהנים . ומן ויבן ירבעם את שכם עד אחד הדבר הזה לא שב ירבעם דכוו׳ בבית אל במ"א בית אל והנה

מצודת ציון

(יז) הציון . הוא סימן מצבת אבן וכן ובנה אצלו ציון (יחזקאל לט) : הלז . הזה : (יח) ינע . מלשון תנועה : הסרה

מצודת דוד

אשר בנה שלמה . ר"ל הניח לפניו לבנות : (יד) עצמות אדם . כי הוציא מהקברים עצמות עובדי העכומ"ז : (טו) וגם את המזבח אשר בבית אל . עם שבית אל לא היתה מארץ יהודה מדינת מלכותו : הבמה . כמו והבמה והוא הבנין אשר עשה להעמיד בה העכומ"ז והמזבחות : הדק לעפר . להיות דק דק דומה לעפר : (טז) בהר . של בית אל : וישרוף . כי היו עובדי כוכבים : אשר קרא . מאז בימי ירבעם קרא ולתוספות ביאור אמר שוב אשר קרא הדברים האלה .

(יז) מה הציון . ראה ציון על קבר מבונה בגדלו ושאל עליו של מי הוא : הקבר . זה הקבר הוא של איש האלהים וכו' : (יח) וימלטו עצמותיו . בעבור שלא יגעו עצמות איש האלהים הבדיל מלקחת עצמות הנביא הקבור סמוך לו כי חשש פן יגעו בזה עצמות איש האלהים : אשר בא משומרון . להגיד עמו אם איש האלהים כאשר נאמר שם : (כ) אשר שם . אף שכבר גלו משומרון עכ"ז המעט אשר

כא וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר עֲשׂוּ פֶסַח לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּכָּתוּב עַל סֵפֶר הַבְּרִית הַזֶּה׃ כב כִּי לֹא נַעֲשָׂה כַּפֶּסַח הַזֶּה מִימֵי הַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר שָׁפְטוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְכֹל יְמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כג כִּי אִם־בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ נַעֲשָׂה הַפֶּסַח הַזֶּה לַיהוָה בִּירוּשָׁלָםִ׃ כד וְגַם אֶת־הָאֹבוֹת וְאֶת־הַיִּדְּעֹנִים וְאֶת־הַתְּרָפִים וְאֶת־הַגִּלֻּלִים וְאֵת כָּל־הַשִּׁקֻּצִים אֲשֶׁר נִרְאוּ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלַםִ בִּעֵר יֹאשִׁיָּהוּ לְמַעַן הָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַכְּתֻבִים עַל־הַסֵּפֶר אֲשֶׁר מָצָא חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן בֵּית יְהוָה׃ כה וְכָמֹהוּ לֹא־הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁב אֶל־יְהוָה בְּכָל־לְבָבוֹ וּבְכָל־נַפְשׁוֹ וּבְכָל־מְאֹדוֹ כְּכֹל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא־קָם כָּמֹהוּ׃ כו אַךְ ׀ לֹא־שָׁב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר־חָרָה אַפּוֹ בִּיהוּדָה עַל כָּל־הַכְּעָסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוֹ מְנַשֶּׁה׃ כז וַיֹּאמֶר יְהוָה גַּם אֶת־יְהוּדָה אָסִיר מֵעַל פָּנַי כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי אֶת־יִשְׂרָאֵל וּמָאַסְתִּי אֶת־הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר־בָּחַרְתִּי אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְאֶת־הַבַּיִת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם׃ כח וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֹאשִׁיָּהוּ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי

דָּ ד׳ ג׳ דָּ ג׳ ג׳ חס׳ ו׳ חס׳ י״ח ר״פ דמיין לסופיהון ג׳ וב׳ ולא קס ג׳ ג׳ . ג׳ ב׳ כ׳ בטעם תכיל בסיפ׳

כא וּפַקִּיד מַלְכָּא יַת כָּל עַמָּא לְמֵימַר עֲבִידוּ פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן כְּמָא דִכְתִיב עַל סִפְרָא דִקְיָמָא הָדֵין׃ כב אֲרֵי לָא אִתְעֲבִיד כְּפִסְחָא הָדֵין מִיּוֹמֵי נְגִידַיָּא דְּדָנוּ יַת יִשְׂרָאֵל וְכָל יוֹמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה׃ כג אֱלָהֵין בִּתְמַנֵי עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ אִתְעֲבֵד פִּסְחָא הָדֵין קֳדָם יְיָ בִּירוּשְׁלֵם׃ כד וְאַף יַת בִּידִין וְיַת זְכוּרוּ וְיַת צַלְמָנַיָּא וְיַת טַעֲוָתָא וְיַת כָּל שִׁקּוּצַיָּא דְאִתַּחֲזִיאוּ בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וּבִירוּשְׁלֵם פַּלֵּי יֹאשִׁיָּהוּ בְּדִיל לְקַיָּמָא יַת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דִכְתִיבִין עַל סִפְרָא דְאַשְׁכַּח חִלְקִיָּה כַּהֲנָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ כה וּכְוָתֵיהּ לָא הֲוָה קֳדָמוֹהִי מַלְכָּא דְּתָב לְפוּלְחָנָא דַיְיָ בְּכָל לִבֵּיהּ וּבְכָל נַפְשֵׁיהּ וּבְכָל נִכְסוֹהִי כְּכָל אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה וּבָתְרוֹהִי לָא קָם כְּוָתֵיהּ׃ כו בְּרַם לָא תָב יְיָ מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ רַבָּא דִּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ בִּדְבֵית יְהוּדָה עַל כָּל אַרְגָּזוּתָא דִּי אַרְגֵּיז קֳדָמוֹהִי מְנַשֶּׁה׃ כז וַאֲמַר יְיָ אַף יַת דְּבֵית יְהוּדָה אַגְלֵי מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתִּי כְּמָא דְאַגְלֵיתִי יַת יִשְׂרָאֵל וְאַרְחֵיק יַת קַרְתָּא הָדָא דְאִתְרְעֵיתִי בִּירוּשְׁלֵם וּבְבֵיתָא דַאֲמָרִית יְהֵי שְׁמִי תַּמָּן׃ כח וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יֹאשִׁיָּהוּ וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא

איש אלהים בא מיהודה: נעשה ח׳ קמצין בקריאה וסי׳ וכל המנחה אשר תאפה בתנור. ויאמר אם אסור יאסרוני בשנים. ושנים עשר אריים. וחברו דדברי הימים. ולא נעשה פסח כמהו דדברי הימים. כי אם בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו. כי לא נעשה כפסח הזה. בשמנה עשרה שנה דד״ה. וכל חמש מגלות דכוו׳ נעשה במ״ב נעשה וסי׳ תורי זהב נעשה לך. אחות לנו קטנה ושדים אין. וסים׳ תורתא דאחתי. ובירושלם כ״א בקריאה וסים׳ במסרה רבתא:

תולדות אהרן וכמהו לא היה, סנה נו:

רשי

ידי ירמיהו : (כב) לא נעשה כפסח הזה . לא נתקבצו רוב עם בכל פסח כמו שנתקבצו בזה : מימי השופטים . מימי שמואל כתוב (בד״ה ב׳ ל״ה י״ח) לפי שאף שמואל החזיר ישראל למוטב וקבצם המצפתה . ד״א לא נעש׳ כפסח הזה לה׳ בירושלי׳ (אבל) משחלכו מלכי ישראל ומלכי יהודה לא עשו פסח כל ישראל בירושלים לפי שנחלקה המלכות לשנים מירבעם והיו הולכים לעגל שבבית אל ובדן עד עכשיו שגלו עשרת השבטי׳ והחזירם ירמיהו ומלך עליהם יאשיהו ובאו כולם לירושלים : (כד) התרפים . צורות שמדברי׳ ע״י כשפי׳ והעושה אותן צריך לכוין שעה אחת בשנה ושנה אחת

רדק

וכן בימי חזקיהו היה שארית בארץ מזבולון ומאשר וממשמעון ואפרי׳ ומנשה ורבותינו ז״ל אמרו כי ירמיהו החזיר מעשרת השבטים ומלך עליהם יאשיהו : (כב) כי לא נעשה כפסח הזה . תכלית הספור הוא זה כי אמת כי נותן טעם למה שקדם וכן כי נתן ה׳ בידינו את כל הארץ ר״ל כי עשו הפסח כמו שצוה אותם יאשיהו ונתקבצו כולם לירושלם ואחר הספור הזה כמו שכתוב בדברי הימי׳ וסוף הספור כי לא נעשה כפסח הזה : מימי השופטים . ובד״ה כתיב מימי שמואל הנביא וזמן אחד הוא כי שמואל בימי השופטים היה ובימיו החלה המלוכה בישראל ומה שאמר כי לא נעשה כפסח הזה שהיו כל ישראל בלב אחד לעבוד את ה׳ וכן אמר בשמואל וינהו כל בית ישראל אחרי ה׳ ואמר ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות ויעבדו את השם לבדו וגם פסח שעשה חזקיהו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיגים ברצי׳ שהי׳ שולח חזקיהו ואף אותם שהיו בירושלים רבים היו טמאים ואכלו את הפסח בטומאה : (כד) ואת התרפי׳. כתרגו׳ צלמניא והם צלמים עשויים לדעת העתידות וכבר פירשנוהו עוד בספר שמואל : (כה) אשר שב אל ה׳ . שחרד לדברי תורה ועשה ככל הכתוב בה והסיר הבמות לא השאיר אחד ולא הקריבו בימיו כי אם בבה״מ לבדו והמלכים אשר לפניו אף על פי שהיו בהם טובים לא הסירו הבמות כמו שאומר עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות ונמצא באסא דברי׳ אשר לא כן שנשען על מלך ארם והוציא כסף וזהב מאוצרות בית ה׳ ושלח לו ונאמר וגם בחליו לא דרש את ה׳ ויהושפט ג״כ היה עוזר למלכי ישראל הרשעים ונתחתן עמהם וחזקיה ג״כ נאמר עליו ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה ועל ירושלים אבל יאשיהו נאמר עליו ככל תורת משה ויש מחלוקת בזה בדברי רז״ל מהם אמרו כי יאשיהו חטא אלא שעשה תשובה גדולה אשר שב אל ה׳ וגו׳ ומהם אמרו שלא חטא אלא מה אני מקיים אשר שב אל ה׳ שכל דין שדן מבן שמנה ועד י״ח החזירו להם שמא תאמר נטל מזה ונתן לזה

רלבג

עצמו׳ אדם : (כב) כי לא נעש׳ כפסח הזה מימי השופטים . ר״ל מימי סוף השופטים שהוא שמואל כי בחייו שבו ג״כ כל ישראל אל ה׳ ובימי שאול ודוד היו בישראל במות בהפך כונת התור׳ אע״פ שהיו מותרו׳ ובימי שלמה נשארו ג״כ הבמות ונעשו במות לע״ג ובימי חזקיהו לא שבו ג״כ כל ישראל אל ה׳ אך קצת ישראל היו מלעיגים לדברי חזקיהו אך בימי יאשיהו בזאת השנה שבו כל ישראל אל ה׳ והנה זכר הפסח הנעשה אז לפי שמתנאי הפסח שלא יאכל ממנו ישראל מומר וידמה כי בזאת השנה לבד היה לב כל ישראל לש״י אך אחר זה חטאו בסתר גם בימי יאשיהו ולזה אמר כי בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה לה׳ והנה לזאת הסבה לא שב הש״י מחרון אפו הגדול כמו שספר כי בלי ספק אם היו ישראל שבים לה׳ בכל נפשם היתה ההשגחה ההיא דבקה בהם וישוב חרון ה׳ מהם ולזה אמר אך לא שב ה׳ מחרון אפו הגדול ולזאת הסבה ג״כ מת יאשיהו בעון העם כי הוא חשב שיהיו כל ישראל הולכים אחר מצות הש״י ויהיו ראוים מפני זה שידבקו בהם כל הברכות הכתובות בתורה אשר כתוב בהם וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום ובחטא העם מת ונענש בשבר מהם מי שחיו בצלו בגוים ועליו קונן ירמיהו כמו שכתוב בספר הקינו׳ לפי מה שזכר בד״ה ממנו ואמרו רבותינו ז״ל שמה שכתוב שם מזה הוא אמרו רוח אפינו משיח ה׳ נלכד בשחיתותם וגו׳ וזה מסכי׳ למה שאמרנו : (כה) וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל

מצודת ציון

(כד) התרפים . הם העשוים בצורת אדם ומגידים עתידות ע״י כישוף : בער . פנה מן הארץ : הקים . מל׳ קיום : בית ה׳. בבית ה׳ : (כה) מאודו . עשרו כמו ובכל מאדך (דברים ו) : נכס

מצודת דוד

אשר השארו עבדו עכומ״ז כמאז : עצמות אדם . של המתים : (כב) כי לא נעשה . שלא נעשה כפסח הזה כל ימי מלכי ישראל והם דוד ושלמה שמלכו על כל ישראל : ר״ל עם שגם לפניו עשו פסח מ״מ הוכרח לצת לעשות ככתוב בטהרה גדולה כי (כד) על הספר . ר״ל בעבור הספר אשר מצא חלקיה כי הספר הזה היתה סיבה לא נעשה כפסח הזה העשוי בטהרה מימי השופטים ובד״ה נאמר מימי שמואל לכל זה : (כה) וכמהו לא היה לפניו . ומה שנאמר בחזקיה ואחריו לא קם כי שמואל היה סוף שופטים : וכל ימי מלכי ישראל. סובב על לא נעשה לומר כמוהו הוא בדבר הבטחון בה׳ וכמ״ש שם אבל בדבר התשובה לא היה כיאשיהו

ויש

הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כט בְּיָמָיו עָלָה
פַרְעֹה נְכֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם עַל־מֶלֶךְ פ׳
אַשּׁוּר עַל־נְהַר פְּרָת וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ
יֹאשִׁיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיְמִיתֵהוּ בִּמְגִדּוֹ ח׳ מ״ע
כִּרְאֹתוֹ אֹתוֹ׃ ל וַיַּרְכִּבֻהוּ עֲבָדָיו מֵת כ׳ א׳ מלא׳
מִמְּגִדּוֹ וַיְבִאֻהוּ יְרוּשָׁלִַם וַיִּקְבְּרֻהוּ
בִּקְבֻרָתוֹ וַיִּקַּח עַם־הָאָרֶץ אֶת־
יְהוֹאָחָז בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ וַיִּמְשְׁחוּ אֹתוֹ
וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו׃ כו״ל מ״ל במ״א חס׳
לא בֶּן־עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה יְהוֹאָחָז
בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים מָלַךְ
בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ חֲמוּטַל בַּת־
יִרְמְיָהוּ מִלִּבְנָה׃ לב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי
יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשׂוּ אֲבֹתָיו׃
לג וַיַּאַסְרֵהוּ פַרְעֹה נְכֹה בְרִבְלָה בְּאֶרֶץ
חֲמָת בִּמְלֹךְ בִּירוּשָׁלִַם וַיִּתֶּן־עֹנֶשׁ ממלך ק׳
עַל־הָאָרֶץ מֵאָה כִכַּר־כֶּסֶף וְכִכַּר זָהָב׃
לד וַיַּמְלֵךְ פַּרְעֹה נְכֹה אֶת־אֶלְיָקִים בֶּן־ ס׳
יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו וַיַּסֵּב י״ג
אֶת־שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים וְאֶת־יְהוֹאָחָז לָקַח

אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמִין לְמַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה׃ כט בְּיוֹמוֹהִי סְלֵיק פַּרְעֹה חֲגִירָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם עַל מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל נְהַר פְּרָת וַאֲזַל מַלְכָּא יֹאשִׁיָהוּ לְקַדָמוּתֵיהּ וְקַטְלֵיהּ בִּמְגִדוֹ כַּד חֲזָא יָתֵיהּ׃ ל וְאַחְתוּהִי עַבְדוֹהִי כַּד מִית מִמְגִדוֹ וְאַיְתִיאוּהִי לִירוּשְׁלֵם וְקַבְרוּהִי בִּקְבוּרְתֵיהּ וּדְבַר עַמָא דְאַרְעָא יַת יְהוֹאָחָז בַּר יֹאשִׁיָהוּ וּמְשָׁחוּ יָתֵיהּ וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ תְּחוֹת אֲבוּהִי׃ לא בַּר עַסְרִין וּתְלַת שְׁנִין יְהוֹאָחָז כַּד מְלַךְ וּתְלָתָא יַרְחִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵיהּ חֲמוּטַל בַּת יִרְמְיָה מִן לִבְנָה׃ לב וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַעֲבָדוּ אֲבָהָתוֹהִי׃ לג וַאֲסָרֵיהּ פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּרִבְלָה בְּאַרְעָא דַחֲמָת מִלְמִמְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וּרְמָא מַגְבִּיתָא עַל עַמָא דְאַרְעָא מְאָה כַּכְּרֵי כַסְפָּא וְכַכְּרָא דְדַהֲבָא׃ לד וְאַמְלִיךְ פַּרְעֹה חֲגִירָא יַת אֶלְיָקִים בַּר יֹאשִׁיָהוּ תְּחוֹת יֹאשִׁיָהוּ אֲבוּהִי וְשַׁוִּי יַת שְׁמֵיהּ יְהוֹיָקִים וְיַת

וימלך ה׳ בקריאה וסימ׳ וימלך את שלמה. את מתניה דדו. וימלך פרעה נכה את יהויקים. לתשובת השנה שלח. מלך מצרים את אליקים אחיו דדברי הימים :

אחת ראויה לכך : (ל) וימשחו. לא היה צריך משיחה אלא מפני שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו שתי שנים כמו שכתוב בענין :

איש

לזה תלמוד לומר ובכל מאודו שהחזיר להם משלו : (כט) פרעה נכה. כתרגומו פרעה חגירא שהיה נכה רגלים : וילך המלך יאשיהו לקראתו. להלחם אתו לפי שהיה עובר בגבולו בכרכמיש על פרת והוא היה הולך להלחם על מלך אשור שכבש כרכמיש ממלך ארם ושלח לו מה לי ולך מלך ישראל לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי כמו שכתוב בדברי הימים ולא שמע אל דברי פרעה נכה ואמרו רבותינו ז״ל מאי דרש יאשיהו וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום כיון שהיו עושין רצונו של מקום והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי ע״ג הוו אלא שהיו עושין בסתר שהרי בימי יאשיהו היה ירמיהו מוכיח כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : וימיתהו במגידו כראותו אותו. בבקעת מגידו היתה המלחמה כמו שאומר בדברי׳ הימי׳ ופי׳ כראותו אותו כשראה אותו שדעתו להלחם עמו שהתר׳ בו וראה אותו לבוש כלי מלחמה כמו שאומר בדברי הימים כי להלחם בו התחפש ונכנס יאשיהו לפי שלא שמע יאשיהו אליו כי מפי אלהים היה אומר לו כמו שאומר בדברי הימים ולא שמע אל דבר נכה כי ירמיהו התנבא בזה וכן אמרו רז״ל כי אלהים האמור ביאשיהו קדש ומהם אמרו כי חדל לך מאלהים אשר עמי ע״ג ובעוד פרעה שם נלח׳ בכרמיש על פרת לקח הש״י נקמת יאשיהו ממנו שכר שם ימים רבי׳ עד השנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ובא עליו נבוכדנצר והוא שהתנבא ירמיהו למצרים על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל וגו׳ ואומר והיה היום ההוא לה׳ צבאות יום נקמה להנקם מצריו היא נקמ׳ המלך יאשיהו: (ל) בקבורתו. בקברות המלכים כמו שאומר בדברי הימים בקברות אבותיו ומה שאמר בקבורתו אפשר שהוא כרה לו קבורה בחייו : וימשחו אותו. מפני מה משחו אותו והלא אין מושחין מלך בן מלך ולא משחו שלמה אלא מפני מחלוקתו של אדוניהו ואת יהואש מפני מחלוקתו של עתליה ויהואחז ג״כ משחו מפני מחלוקתו של יהויקים שהיה גדול ממנו שתי שנים ומשחו יהואחז אע״פ שהיה קטן ממנו מפני שהיה ממלא מקום אבותיו ויהויקים לא היה ממלא מקום אבותיו כך פירשו רז״ל ויהויקים שהיה גדול מיהואחז שתי שנים ראו מהפסוקים שנאמר בן עשרים ושלש יהואחז במלכו וכתיב בן עשרים וחמש יהויקים במלכו ולא מלך יהואחז אלא שלשה חדשים והנה מצאנו בדברי הימים ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום והנה לא נזכר שם יהואחז והם אמרו כי יוחנן הוא יהואחז וקראו בכור שהי׳ בכור למלכו׳ ושלום הוא צדקיהו ואמר השלישי צדקיהו שהיה שלישי לבני יאשיהו ואמר עליו הרביעי שלום שהיה רביעי למלכות יאשיהו וקראו שלום ששלמה מלכות בית דוד בימיו ואני פרשתי בד״ה כי שלום הוא יהויכין ובזכרו בן הבן בסדר הבנים רבי׳ כמוהו בספ׳ והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב כי יוחנן היה בכור ולא מלך ושלום הוא יהואחז והנה יהואחז היה במות אביו בן כ״ג וצדקיה שהיה גדול ממנו בן כ״ד ויהויקים בן כ״ה והנה במלוך צדקיהו לפי זה החשבון היה בן ל״ה והכתוב אומר בן כ״א צדקיהו במלכו אלא שהמליכו יאשיהו אביו בחייו שלש שנים לפני מותו וכשמת יאשיהו לא רצו העם במלכותו והמליכו את יהואחז שהוא שלום וזהו שאמר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו נראה כי בחזקה המליכוהו והביא ראיה ממה שכתוב בירמיה בראשית ממלכת יהויקים וגו׳ ואומר עשה לך מוסרות ומוטות וגו׳ ביד המלאכים הבאים

רלבג

אל ה׳ וגו׳. עד שכבר היה מבזה כל הדברים זולת השם יתברך ובכל הקנינים היה בו לרוב חשקו לעבוד הש״י ואין הרצון שלא יהיה יאשיהו בתחלת ענינו טוב עם הש״י כי כבר נזכר בדברי הימים כי מקטנותו החל לעבוד הש״י אך לא בער בשלמות האלילים ממלכותו והיו חוטאים עדיין ישראל בהם ומפני ראותו הכתוב בספר התורה שיבא מהרע למי שלא יקיים את התורה ויעבור על ברית הש״י התעורר בכל עוז להשיב ישראל לעבודתו ובער האלילים שעשו ישראל מכל ארץ ישראל כדי שיסור זכר ע״ג מישראל ולא יוסיפו לחטוא עוד: (ל) ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו: ידמ׳ שמשחו אותו מפני המחלוק׳ שהיתה בין האחים וידמה מפני זה כי הוא לא היה יהואחז הבכור וכבר יתבאר זה ממה שזכר כי בן עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו ולא מלך כי אם שלשה חדשים ומלך אחריו יהויקים והיה בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו וזה לאות שכבר היה גדול ממנו כמו שתי שנים וכבר נמנו בספר ד״ה בני יאשיהו וזכר שם כי הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלם וכבר באר ר׳ אברהם בן עזרא ע״ה כי שלום הוא יהואחז כי כתוב בירמיהו כי כה אמר ה׳ אל שלום בן יאשיהו מלך יהודה המולך תחת יאשיהו אביו אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב עוד והנה אחריו מלך יהויקים ובנו ואחריהם מלך צדקיה ולא מלך יוחנן ואם הוא הבכור מלך בבל המליך הישר בעיניו ואמנם הנה זכר בספר ד״ה כי הבכור יוחנן לפי מה שאחשוב להודיע שכבר עשו ישראל שלא כהוגן בהמליכם הקטן מהבנים אך המליכוהו בהיותו נמשך לפעולות המגונות אשר היו פניהם מועדו׳ אליהם ולזה נמשך אליהם מהרע מה שנמשך כי אולי היה יוחנן אוחז מעשה יאשיהו אביו : (לב) ככל אשר עשו אבותיו. ר״ל אבותיו אשר עשו הרע בעיני ה׳ כמו אחז ומנשה והדומי׳ להם : (לג) ויתן ענש על הארץ. ר״ל שיתנו זה הממס מדי שנה בשנה והוא המליך להם את

מצודת ציון

(כט) נכה. פ״י חגירה והוא מענין שבירה וכן בן נכה רגלים (ש״ב ד): על נהר. סמוך לנהר: (לג) ויאסרהו. קשרו: (לד) ויסב. ויסבב:

עם

מצודת דוד

ויש מרז״ל שאמרו שמעולם לא חטא ותשובתו היתה להחזיר משלו כל דין שדן מבן ח׳ עד י״ח וז״ש ובכל מאודו : (כו) אך לא שב ה׳. אף שיאשיה עשה תשובה בכל לבבו

והורה להעס דרכי ה׳: על כל הכעסים. בעבור כי בהלגע אחז ישראל בהכעסים אשר הכעיס מנשה לעבוד כוכבים כמוהו : (כט) לקראתו. למנעו ללכת דרך ארצו : כראותו אתו. ר״ל בהלחמו עמו וכמו ויתראו פנים (לעיל י״ד) שר״ל נלחמו פנים בפנים והוא ראיית המלחמה : (ל) בקבורתו. אשר כרה לעצמו בחייו : (לב) אבותיו. מנשה ואמון :

(לג) ממלך. להסירו ממלוך בירושלים :

הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה והמלך היה צדקיהו מלך בראשית ממלכת יהויקים אלא שהיה טועה בגוים כי יאשיה המליך צדקיהו בחייו אלא שלא רצו ט
עם הארץ אחרי מות אביו ואנחנו נפרש זה הענין בספר ירמיה בע"ה : (לג) ויאסרהו פרעה נכה. נראה כי יהואחז במלכו חשב לנקום נקמת אביו מפרעה נכה
והלך ופשט בארץ מצרים והכה בהם מכה גדולה ובשובו פגע בו פרעה בארץ חמת ולכדו ואסרו וזהו שאמר יחזקאל וילמד לטרוף טרף אדם אכל כי מה ענין ויאסרהו
מבלי שיקדם לו ענין שנלחם עמו או עלה על ארצו והלא פרעה התנצל ליאשיהו ואמר לו לא עליך אתה היום אלא שכן נראה הענין כמו שפירשנו ומשל
יחזקאל מורה עליו : במלך בירושלם. כן כתיב רוצה לומר בעוד מלכו בירושלם מעט הזמן הזה לקחו וקרי ממלוך שהסירו מהמלוכה לפי שהלך להלח' עמו והוא לא פשע במיתת אביו לפי דעתו כי הוא לא היה בא להלחם עמו ואעפ"כ לקח האל ית' נקמתו ממנו כמו שכתוב והמליך פרעה נכה את אחיו כדי שיהי' לו עבד וידע כי מידו הוא מולך : וככר זהב. כמשמעו ככר א' זהב וי"ת וככרי דהבא ר"ל ככרים ולא זכר כמה : ויסב את שמו יהויקים. הטע' כדי שידמה שברשותו הוא והמלוכה לו מאתו כי השם לא מאסו : (לה) אך העריך. כתרגו' ברם רמא מגביתא על עמא דארעא : איש כערכו. גבר כד חזי כל אחד כמו שהיה ראוי לתת לו לפי ממונו : נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ. נגש את עם הארץ לתת את הכסף ואת הזהב : (לו) זבידה. כתוב ביו"ד וקרי זבודה בוי"ו עם הדגש : אבותיו. אמון ומנשה : (א) ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים. הנה מצאנו כי נבוכדנצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים כי כן כתיב בירמיהו הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקי' בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנצר מלך בבל ובדניאל אומר בשנת שלש למלכות יהויקים בא נבוכדנצר וגו' ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצ' כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער והנה אמר כי יהויקים
הגלה בבל וכן אומר בדברי הימים להוליכו בבלה וירמיה נתנב' עליו סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם נראה כי בדרך מת ואמר כי בשנת שלש למלכו'
יהויקים שהמליכו פרעה נכה ובסוף ג' שנים ליהויקים בתחלת שנה רביעית לו התנבא ירמיהו שיבא נבוכדנצר על ירושלים בשנה ההיא ויצר עליה ולכדה
ולקח את יהויקים והוליכו בבל כמו שאומר בספר דניאל והשיבו לירושלם ועמד בירושלם שלש שנים באמונתו עם מלך בבל ומרד בו וזהו שאמר ויהי
לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו וזהו שאמר וישב כי כבר לקחו והוליכו בבל ואחר כך שב ומרד בו והנה היו לו ממלכותו ז' שנים או יותר
כי לא ידענו כמה היה בבבל טרם שובו לירושלם כי אם נאמר כי בשנה ההיא שהוליכו בבל השיבו לירושלם ועמד שלש שנים באמונתו ומרד הנה עברו שבע שנים
ממלכותו ונשארו ד' שנים ממלכותו א"כ לא באו גדודי כשדים לירושלם עד סוף ארבע שנים אלו ועמד במרדו ד' שנים ושבע שעברו הרי י"א שנה שמלך יהויקים
ואם נאמר שהיה שם בבבל יותר נוכל לומר כי עד ד' שנים היה שם ובשובו לירושל' עברו ח' שנים ממלכותו ונשארו שלש שנים ממלכותו ואותן שלש עמד באמונתו עם
מלך בבל והיה לו עבד ובסוף שלש שנים שהיא שנת י"א לו מרדו ובאו גדודי כשדים ולכדוהו וסחבו אותו ובדרך מת ולא נקבר והיתה נבלתו מושלכת לחורב ביום
ולקרח בליל' ובסדר עולם אומר וכן בדברי רבותינו ז"ל כי בשנה הראשונה שמלך נבוכדנצר כבש נינוה שניה כבש יהויקים והיא השנה החמישית ליהויקים והיה לו
עבד ועמד שלש שנים שהרי שמנה שנים שמלך ארבע קודם מלכות נבוכדנצר ושנה שנכבש בידו ושלש שנים שהיה לו עבד הרי שמנה שנים שמרד בו ולבסוף ג' שנים
למרדו בא נבוכדנצר וכבשו פעם שניה וזהו שאומר בדניאל בשנת שלש הרי י"א ליהויקים ושמנה למלכות נבוכדנצר ואותה שנה שמינית המליך יהויכין ומלך
ג' חדשים והגלהו עם החרש והמסגר וזהו שאמר גלו בשמנה ושבע לכבוש יהויקים שהיה שמנה למלכות נבוכדנצר שהרי שנה א' מלך קודם כבוש
יהויקים : (ב) ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון . כלם באו בשליחות נבוכדנצר הרשע שנתן ה' בלבם לבא להאבידו לפי שעשה הרע בעיני
ה'

וַיָּבֹא מִצְרַיִם וַיָּמָת שָׁם׃ לה וְהַכֶּסֶף
וְהַזָּהָב נָתַן יְהוֹיָקִים לְפַרְעֹה אַךְ
הֶעֱרִיךְ אֶת־הָאָרֶץ לָתֵת אֶת־הַכֶּסֶף
עַל־פִּי פַרְעֹה אִישׁ כְּעֶרְכּוֹ נָגַשׂ אֶת־
הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב אֶת־עַם הָאָרֶץ
לָתֵת לְפַרְעֹה נְכֹה׃ לו בֶּן־
עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ
וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָם
וְשֵׁם אִמּוֹ זְבִידָּה בַת־פְּדָיָה מִן־רוּמָה׃
לז וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־
עָשׂוּ אֲבֹתָיו׃ כד א בְּיָמָיו עָלָה נְבֻכַדְנֶאצַּר
מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְהִי־לוֹ יְהוֹיָקִים עֶבֶד
שָׁלֹשׁ שָׁנִים וַיָּשָׁב וַיִּמְרָד־בּוֹ׃ ב וַיְשַׁלַּח
יְהוָה ׀ בּוֹ אֶת־גְּדוּדֵי כַשְׂדִּים וְאֶת־
גְּדוּדֵי אֲרָם וְאֵת ׀ גְּדוּדֵי מוֹאָב וְאֵת
גְּדוּדֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיְשַׁלְּחֵם בִּיהוּדָה
לְהַאֲבִידוֹ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר
בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ ג אַךְ ׀ עַל־פִּי
יְהוָה הָיְתָה בִּיהוּדָה לְהָסִיר מֵעַל
פָּנָיו בְּחַטֹּאת מְנַשֶּׁה כְּכֹל אֲשֶׁר
עָשָׂה׃ ד וְגַם דַּם־הַנָּקִי אֲשֶׁר שָׁפָךְ
וַיְמַלֵּא אֶת־יְרוּשָׁלִַם דָּם נָקִי וְלֹא־אָבָה

י'
י'
ל' וחד כערכי ג'
זבודה ק'
כל סיפ' חס' כמ"א
כ"ג
ד' כטעם בסיפרא
ו' חס'
ג'. כ' זקפין קמצין

יְהוֹאָחָז דְבַר וַאֲתָא לְמִצְרַיִם
וּמִית תַּמָּן׃ לה וְכַסְפָּא
וְדַהֲבָא יְהַב יְהוֹיָקִים לְפַרְעֹה
בְּרַם רְמָא מַגְבֵּיתָא עַל
עַמָּא דְאַרְעָא לְמִתַּן יַת
כַּסְפָּא עַל מֵימְרָא דְפַרְעֹה
גְּבַר כַּד חֲזֵי תַּקִּים יַת
כַּסְפָּא וְיַת דַהֲבָא מִן עַמָּא
דְאַרְעָא לְמִתַּן לְפַרְעֹה
חֲגִירָא׃ לו בַּר עַסְרִין וְחָמֵשׁ
שְׁנִין יְהוֹיָקִים כַּד מְלַךְ
וַחֲדָא עַסְרֵי שְׁנִין מְלַךְ
בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ
זְבוּדָה בַּת פְּדָיָה מִן רוּמָה׃
לז וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ
כְּכֹל דַעֲבַדוּ אֲבָהָתוֹהִי׃
א בְּיוֹמוֹהִי סְלֵיק נְבוּכַדְנֶאצַּר
מַלְכָּא דְבָבֶל וַהֲוָה לֵיהּ
יְהוֹיָקִים עַבְדָּא תְּלַת שְׁנִין
וְתָב וּמְרִיד בֵּיהּ׃ ב וְגָרֵי
יְיָ בֵּיהּ יַת מַשְׁרְיַת כַּסְדָּאֵי
וְיַת מַשְׁרְיַת אֲרָם
וְיַת מַשְׁרְיַת מוֹאָב וְיַת
מַשְׁרְיַת בְּנֵי עַמּוֹן וְגָרֵינוּן
בִּדְבֵית יְהוּדָה לְאוֹבָדֵיהוֹן
כְּפִתְגָמָא דַיְיָ דִי מַלֵּיל
בְּיַד עַבְדוֹהִי נְבִיַּיָא׃ ג בְּרַם
עַל דַאֲרְגִיזוּ קֳדָם יְיָ הֲוָת
דָא בִּדְבֵית יְהוּדָה לְאַגְלָיוּתְהוֹן מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ בְּחוֹבֵי מְנַשֶּׁה כְּכֹל דַעֲבַד׃ ד וְאַף דַם
זַכַּאי דַאֲשַׁד וּמְלָא יַת יְרוּשְׁלֵם חוֹבַת דַם זַכַּאי הֲוָת רַעֲוָא קֳדָם יְיָ דְלָא

(לה) איש כערכו. כפי עשרו : (ג) אך על פי ה' היתה. כל הרעה הבאה ביהודה על ידי הגדודי'

רלבג

את אליקים : (ד) ולא אבה ה' לסלוח. ר"ל כי אף ע"פ שעשה מנשה תשובה לא אבה הש"י לסלוח שפיכתו הדם הנקי וידמה שבכלל עבדי ה' אשר הרג ישעיה בן אמוץ על אשר היה מוכיח אותו וכן אמרו רז"ל כי מנשה הרג ישעיהו : ולא

וישלח כ"ב בקריאה וסימ' נמסר בסדר נח : כדבר ה' ד' בטעמא בספרא וסימ' ביד עבדו אחיה השילני. ביד יהושע בן נון . אשר דבר אל אליהו . ביד עבדיו הנביאים : דם הנקי ג' דסמיכי בקרי' וסימ' ובערת דם הנקי מישראל . וגם דם הנקי אשר שפך . ועל דם הנקי לשפוך

מצודת ציון

(לה) נגש. דחק וכפה : (ב) גדודי. חילי צבא : זולת

מצודת דוד

ויתן ענש. על שהמליכוהו לפני יהויקים אחיו הגדול ממנו אסר לו משפט המלוכה : (לה) אך העריך לא לקח הכסף כפי אשר ישר בעיניו אך לקח מכ"א לפי ערך עשרו : על פי פרעה. מה שאמר פרעה בעבור העונש : איש כערכו נגש. בחוזק יד ובכפיה גבה מכ"א לפי ערכו : (לו) בן עשרים וחמש. כי היה גדול ב' שנים מיהואחז אחיו : כד (א) וישב. אחרי שלשה שנים : (ב) וישלח ה'. העיר את לב גדודי כשדים וכו' לבוא עליו למלחמה : וישלחם. לפי שארכו הדברים לכן חזר ואמר וישלחם וכן דרך המקרא : (ג) אך על פי ה'. רוצה לומר לא גבר העכו"ם בעוצם ידו אך דבר ה' היתה : בחטאת מנשה. בעבור שאחז בחטאת מנשה לעשות ככל אשר עשה הוא : (ד) וגם דם הנקי. גם דם הנקי גרם הדבר : אשר שפך. ר"ל על שהיקל מנשה בשפיכת דם למדו העם
גם הם לשפוך

יְהוָ֖ה לִסְלֹֽחַ׃ ה וְיֶ֛תֶר דִּבְרֵ֥י יְהוֹיָקִ֖ים ב' חד חס' וחד מ"ל כי ירבה לסלוח
וְכָל־אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֑ה הֲלֹא־הֵ֣ם כְּתוּבִ֗ים
עַל־סֵ֛פֶר דִּבְרֵ֥י הַיָּמִ֖ים לְמַלְכֵ֥י יְהוּדָֽה׃
ו וַיִּשְׁכַּ֥ב יְהוֹיָקִ֖ים עִם־אֲבֹתָ֑יו וַיִּמְלֹ֛ךְ
יְהוֹיָכִ֥ין בְּנ֖וֹ תַּחְתָּֽיו׃ ז וְלֹֽא־הֹסִ֥יף ע֛וֹד ג'. ג' כ"כ
מֶ֥לֶךְ מִצְרַ֖יִם לָצֵ֣את מֵאַרְצ֑וֹ כִּֽי־לָקַ֞ח
מֶ֣לֶךְ בָּבֶ֗ל מִנַּ֙חַל֙ מִצְרַ֙יִם֙ עַד־נְהַר־פְּרָ֔ת ד'
כֹּ֛ל אֲשֶׁ֥ר הָיְתָ֖ה לְמֶ֥לֶךְ מִצְרָֽיִם׃
ח בֶּן־שְׁמֹנֶ֨ה עֶשְׂרֵ֤ה
שָׁנָה֙ יְהוֹיָכִ֣ין בְּמָלְכ֔וֹ וּשְׁלֹשָׁ֣ה
חֳדָשִׁ֔ים מָלַ֖ךְ בִּירוּשָׁלָ֑ם וְשֵׁ֣ם אִמּ֔וֹ
נְחֻשְׁתָּ֥א בַת־אֶלְנָתָ֖ן מִירוּשָׁלָֽם׃ ל
ט וַיַּ֥עַשׂ הָרַ֖ע בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה כְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־
עָשָׂ֖ה אָבִֽיו׃ י בָּעֵ֣ת הַהִ֔יא עָלָ֗ה עַבְדֵ֛י עלו ק'
נְבֻכַדְנֶאצַּ֥ר מֶֽלֶךְ־בָּבֶ֖ל יְרוּשָׁלָ֑ם וַתָּבֹ֥א
הָעִ֖יר בַּמָּצֽוֹר׃ יא וַיָּבֹ֛א נְבֻכַדְנֶאצַּ֥ר מֶֽלֶךְ־
בָּבֶ֖ל עַל־הָעִ֑יר וַעֲבָדָ֖יו צָרִ֥ים עָלֶֽיהָ׃ י"ח
יב וַיֵּצֵ֞א יְהוֹיָכִ֤ין מֶֽלֶךְ־יְהוּדָה֙ עַל־ ס'
מֶ֣לֶךְ בָּבֶ֔ל ה֣וּא וְאִמּ֔וֹ וַעֲבָדָ֖יו וְשָׂרָ֣יו
וְסָרִיסָ֑יו וַיִּקַּ֤ח אֹתוֹ֙ מֶ֣לֶךְ בָּבֶ֔ל בִּשְׁנַ֥ת
שְׁמֹנֶ֖ה לְמָלְכֽוֹ׃ יג וַיּוֹצֵ֣א מִשָּׁ֗ם אֶת־ י"ב מ"ל
כָּל־אוֹצְרוֹת֙ בֵּ֣ית יְהוָ֔ה וְאוֹצְר֖וֹת בֵּ֣ית ח' מלא
הַמֶּ֑לֶךְ וַיְקַצֵּ֞ץ אֶת־כָּל־כְּלֵ֣י הַזָּהָ֗ב
אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֜ה שְׁלֹמֹ֤ה מֶֽלֶךְ־יִשְׂרָאֵל֙
בְּהֵיכַ֣ל יְהוָ֔ה כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר יְהוָֽה׃ יד וְהִגְלָ֣ה
אֶת־כָּל־יְרוּשָׁלַ֗ם וְאֶת־כָּל־הַשָּׂרִ֣ים

לְמִשְׁבַּק׃ ה וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי יְהוֹיָקִים וְכֹל דִי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃ ו וּשְׁכִיב יְהוֹיָקִים עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ יְהוֹיָכִין בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ ז וְלָא אוֹסִיף עוֹד מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמִפַּק מֵאַרְעֵיהּ אֲרֵי נְסֵיב מַלְכָּא דְבָבֶל מִנַּחַל מִצְרַיִם עַד נְהַר פְּרָת כֹּל דַהֲוָה לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם׃ ח בַּר תַּמְנֵי עַסְרֵי שְׁנִין יְהוֹיָכִין כַּד מְלַךְ וּתְלָתָא יַרְחִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ נְחֻשְׁתָּא בַּת אֶלְנָתָן מִירוּשְׁלֶם׃ ט וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַעֲבַד אֲבוּהִי׃ י בְּעִדָּנָא הַהִיא סְלִיקוּ עַבְדֵי נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל לִירוּשְׁלֶם וַעֲלַת קַרְתָּא בִּצְיָרָא׃ יא וַאֲתָא נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל עַל קַרְתָּא וְעַבְדוֹהִי צַיְרִין עֲלַהּ׃ יב וּנְפַק יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַל מַלְכָּא דְבָבֶל הוּא וְאִמֵּיהּ וְעַבְדוֹהִי וְרַבְרְבוֹהִי וְגִבָּרוֹהִי וּדְבַר יָתֵיהּ מַלְכָּא דְבָבֶל בִּשְׁנַת תַּמְנֵי לְמַמְלְכֵיהּ׃ יג וְאַפֵּיק מִתַּמָּן יָת כָּל אוֹצְרֵי בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ וְיָת אוֹצְרֵי בֵּית מַלְכָּא וְקַצֵּיץ יָת כָּל מָנֵי דַהֲבָא דַעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּהֵיכְלָא דַיְיָ כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ׃ יד וְאַגְלֵי יָת כָּל יְרוּשְׁלֶם

הגדודים האלה : (ו) וישכב יהויקים. לא על מטתו כי אסרו נבוכדנאצר בנחושתים להוליכו בבלה והיו מגררין אותו ומת בידם כמו שנאמר (ירמיה כ"ב י"ט) קבורת חמור יקבר סחוב והשלך (ובדברי הימים ב' ל"ו ו') כתב שאסרו נבוכדנאצר להוליכו בבלה : (ז) לצאת מארצו. לעזור ליהויקים. כי לקח מלך בבל וגו'. שנצחו במלחמה בשנת הרביעי' ליהויקים בכרכמיש על נהר פרת ככתוב בספר (ירמי' מ"ו ב'): (יב) ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל. לעשות לו כרצונו ולא למלחמה :

החרש

ה' וזהו שאמר ויסלח ה' בו ולא אבה האל ית' להאריך לו עוד לפיכך אמ' ויסלח ה' בו : (ג) אך על פי ה' היתה ביהודה . כלומר קודם מלכות יהויקים היתה הגזירה על פי ה' שדבר ביד עבדיו הנביאי' בחטאת מנשה כי לולי חטאותיו שרבו היה סולח לחטאי' הבאי' אחריו אך בחטאתיו נגזרה הגזירה להחריב ירושלם : (ה) למלכי יהוד'. ושם כתוב בשתם ותעבתיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ואם אמר על זה הספר אין כאן כתוב דבר ממעשיו אלא בשתם ויעש הרע והנראה כי על ספר ירמיהו אמר כי שם מספר תועבותיו בפרשת הוי בונה ביתו : (ו) וישכב יהויקים עם אבותיו. רוצה לומר שמת אבל לא נקבר עם אבותיו שהרי לא נקבר כלל כמו שכתוב אלא בא על דרך ויאסף אל עמיו : (ז) ולא הוסיף עוד מלך מצרי'. פי' באותו הזמן עד שמלך צדקיהו ואז יצא כמו שכתוב בירמיהו וימלך מלך צדקיהו וגו' וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדי' הצרים על ירושל' את שמעם ויעלו מעל ירושלם וכמוהו ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל ר"ל בזמן ההוא אבל אח"כ באו כמו שכתוב : (ח) בן שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו . ובדברי הימים בן שמנה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלים אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה ראשונ' שמלך הוא שימלוך תחתיו אחר מותו אולי היו לו בנים אחרים ועוד כי ראה שמלכותו תלוי' ביד אחרים לא ידע אם יסירוהו מהמלוכה כמו שעשו לאחיו והמליך בנו יהויכין שימלוך תחתיו אחריו והיה אז יהויכין בן שמנה שנים ועתה כשמת אביו ומלך הוא היה בן י"ח שנה ומלך ג' חדשי' ולא חשש כאן לכתוב עשרה ימים היתרים ובסדר עולם י"ח של מלך נבוכדנצר שמנה משנחתם גזר דין לגלות : (י) בעת ההוא. כמו שאומר בדברי הימים ולתשובת השנה שלח המלך : עלו עבדי נבוכדנצר . כתיב עלה וקרי עלו כי הוא עלה אחר כן ומצא' צרי' על העיר וקרי עלו כי עבדיו עלו בתחילה: (יב) ויצא יהויכין. יצא אל מלך בבל שיעשה בו רצונו והוא לקחו ולמה העבירו מהמלוכה אמרו חשב מלך בבל שיהיה מורד יהויכין כמו שהיה אביו מורד אמר מכלבא בישא גורא טבא לא נפיק לפיכך העבירו והמליך דודו תחתיו: שריו וסריסיו . ת"י ורברבנוהי וגברוהי : בשנת שמנה למלכו. בתחלת ח' שהרי יהויקים מלך י"א שנה ונבוכדנצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים ואם היה בסוף ח' היה י"ב אלא כך פירו' בתחלת שמנה וכן בירמיה אומ' וזה העם אשר הגלה נבוכדנצר בשנת ז' סוף ז' ותחלת ח' והרבה פיר' כזה בזה הספר ולדברי בעל סדר עולם שנת ז' לכיבוש יהויקים היא שנת שמנה לנבוכדנצר : (יד) גבורי החיל עשרת אלפי' גול'. כתיב עשרה ועשרת קרי ואחד הוא ואמר עוד

ואת

רלבג

(ז) ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו . אמר זה להעיר כי לקח השם יתברך נקמת יאשיה ממנו שהרגו בצאתו להלחם על נהר פרת : (יא) ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל . ר"ל שיצא במצור מלך בבל כשמעו שהוא בא שם להשלים עמו ולשום צוארו תחת עולו והנה לא רצה להשלים עמו אך הגלה אותו אל בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו בשנת שמנה למלכות נבוכדנצר מלך בבל שעברו לו ז' שנים שלמות : (יג) וכל החרש והמסגר . הם האומנים והשוערי' ושומרי החומה וסוגרי'

פתחיה

ועל העשק : מנחל ד' בקריאה וסי' ונקח בעת ההיא את הארץ . ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל . ולא הוסיף עוד מלך מצרים. מנחל בדרך ישתה : י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבותא וקרינן ו' וסימ' יקרתה לא יקרתה קרתה בראשם . שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה . נשברה אניות בעציון גבר . עלה בעת ההיא עלה עבדי נבוכדנצר . נצתה עריו נצתה מבלי יושב . היה צאן אבדות היה עמי . נושבה כי כה אמר ה' על בית מלך יהודה גלעד . יזנה ואמר לבלה נאופים . יהיה ועשיתי אתם לגוי אחד . שממה וידעת כי אני שמעתי . שפכה ואני כמעט נטיו רגלי. חמרמרה עיני חמרמרה מגי בכי . עודינה תכלינה עינינו אל . שלה ומני שם טעם די כל

מצודת דוד

דם א"כ מילא הוא את הדם לעשות את כולם רוצחים : ולא אבה. לזה לא רצה ה' לסלוח כי היו אוחזים ברשעת מנשה ואף בשפיכת הדם : (ו) עם אבותיו. ר"ל שמת עם אבותיו אבל לא נקבר עמהם כי אסר אותו להוליכו בבלה ומת בדרך ולא נקבר כלל כמ"ש בד"ה ובירמיה : (ז) לצאת מארצו. להמליך מלך ביהודה כמו שהמליך את יהויקים : (י) ותבוא העיר במצור . בנו סביבה כרכום לכבשה וכן ובנית מצור (דברים כ') ונקראה כן ע"ש כי העם היושב בה המה במצור ובמצוק : (יא) צרים עליה . מסבבים עליה להצר להעם : (יב) ויצא יהויכין. מסר א"ע בידו לעשות בו חפצו בחשבו כי יחמול עליו בעבור הכנעתו : בשנת שמנה . וחושב שנים מקוטעות : למלכו . למלכות נ"נ ובירמי' נאמר בשב' שבע ור"ל בשבע לכבוש יהויקים כי בשני למלכותו והית ה' ליהויקים כבש את יהויקים בראשונה והוליכו לבבל וקבל על עצמו להיות לו לעבד והחזירו ועבדו ג' שנים וחזר ומרד בו וכבשו שנית בשנת ג' למרדו הוא האמור בד"ה ב' ובזה השנה מלך יהויכין וגלהו אחר ג' חדשים : (יג) ויקצץ כרת וקלף את הזהב מהכלים : (יד) עשרת אלפים .

ובירמיה

וְאֵת כָּל־גִּבּוֹרֵי הַחַיִל עֲשָׂרֶה אֲלָפִים עשרת ק'
גּוֹלֶה וְכָל־הֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר לֹא נִשְׁאַר ס' נ' מ"נ
זוּלַת דַּלַּת עַם־הָאָרֶץ׃ טו וַיֶּגֶל אֶת־ ל. ג
יְהוֹיָכִין בָּבֶלָה וְאֶת־אֵם הַמֶּלֶךְ וְאֶת־ כ"ע. ל
נְשֵׁי הַמֶּלֶךְ וְאֶת־סָרִיסָיו וְאֵת אוּלֵי אילי ק'
הָאָרֶץ הוֹלִיךְ גּוֹלָה מִירוּשָׁלַ͏ִם בָּבֶלָה׃ ל'
טז וְאֵת כָּל־אַנְשֵׁי הַחַיִל שִׁבְעַת אֲלָפִים ל
וְהֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר אֶלֶף הַכֹּל גִּבּוֹרִים
עֹשֵׂי מִלְחָמָה וַיְבִיאֵם מֶלֶךְ־בָּבֶל כל עניינא בכתיב יו"ד
גּוֹלָה בָּבֶלָה׃ יז וַיַּמְלֵךְ מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־
מַתַּנְיָה דֹדוֹ תַּחְתָּיו וַיַּסֵּב אֶת־שְׁמוֹ י"ג
צִדְקִיָּהוּ׃ יח בֶּן־עֶשְׂרִים
וְאַחַת שָׁנָה צִדְקִיָּהוּ בְמָלְכוֹ וְאַחַת
עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם
אִמּוֹ חֲמִיטַל בַּת־יִרְמְיָהוּ מִלִּבְנָה׃ חמוטל ק'
יט וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־
עָשָׂה יְהוֹיָקִים׃ כ כִּי עַל־אַף יְהוָה
הָיְתָה בִירוּשָׁלַ͏ִם וּבִיהוּדָה עַד־ ס'
הִשְׁלִכוֹ אֹתָם מֵעַל פָּנָיו וַיִּמְרֹד ל' חס'
צִדְקִיָּהוּ בְּמֶלֶךְ בָּבֶל׃

כה א וַיְהִי בִשְׁנַת הַתְּשִׁיעִית כשנה כתיב למדנחאי
לְמָלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר
לַחֹדֶשׁ בָּא נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל
הוּא וְכָל־חֵילוֹ עַל־יְרוּשָׁלַ͏ִם
וַיִּחַן עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דָּיֵק סָבִיב׃

וְיַת כָּל רַבְרְבַיָא וְיַת כָּל
גִּבָּרֵי חֵילָא עַסְרָא אַלְפִין
בְּגָלוּתָא וְכָל אוּמָנַיָא
וְתַרְעַיָא לָא אִשְׁתְּאַר אֱלָהֵין
חֲשִׁיכֵי עַמָא דְאַרְעָא׃
טו וְאַגְלֵי יַת יְהוֹיָכִין לְבָבֶל
וְיַת אִמָא דְמַלְכָּא וְיַת
נְשֵׁי דְמַלְכָּא וְיַת רַבְרְבָנוֹהִי
וְיַת רַבְרְבֵי אַרְעָא אוֹבֵיל
בְּגָלוּתָא מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל׃
טז וְיַת כָּל גִּבָּרֵי חֵילָא
שַׁבְעָא אַלְפִין אוּמָנַיָא
וְתַרְעַיָא אַלְפִין כּוּלְהוֹן
גִּבָּרִין גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא
וְאַיְתִינוּן מַלְכָּא דְבָבֶל
בְּגָלוּתָא לְבָבֶל׃ יז וְאַמְלֵיךְ
מַלְכָּא דְבָבֶל יַת מַתַּנְיָה
אַח אֲבוּהִי תְּחוֹתוֹהִי וְשַׁוִי
יַת שְׁמֵיהּ צִדְקִיָה׃ יח בַּר
עַסְרִין וַחֲדָא שְׁנִין צִדְקִיָה
כַּד מְלַךְ וַחֲדָא עַסְרֵי שְׁנִין
מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם
אִמֵיהּ חֲמוּטַל בַּת יִרְמְיָהוּ
מִן לִבְנָה׃ יט וַעֲבַד דְבִישׁ
קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַעֲבַד יְהוֹיָקִים׃
כ אֲרֵי עַל דְאַרְגִיזוּ קֳדָם יְיָ
הֲוַת בִּירוּשְׁלֵם וּבִיהוּדָה
עַד דְאַגְלֵי יָתְהוֹן מֵאַרְעָא
בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ וּמְרִיד
צִדְקִיָהוּ בְּמַלְכָּא דְבָבֶל׃
א וַהֲוָה בְּשַׁתָּא תְשִׁיעֵיתָא
לְמַלְכוּתֵיהּ בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה
בְּעַסְרָא לְיַרְחָא אֲתָא נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל הוּא וְכָל מַשִׁרְיָתֵיהּ עַל
יְרוּשְׁלֵם וּשְׁרָא עֲלַהּ וּבְנוֹ עֲלַהּ כַּרְקוֹם סְחוֹר סְחוֹר׃

עם: וביהודה ה' וסימ' נמסר לעיל בחלק ב' סימ' י"ז סימן מלכים ויחן עליה ירמיה קדמא ויצרו עליה תניינא ויחנו עליה. מלכים בתשעה לחדש ר"פ. ירמיה בחדש השביעי ד"פ:

תולדות אהרן וכל החרש והמסגר. גיטין פח סנהד' לח (שם יט נדרים מ): ויסב את שמו. הוריות יא כריתות ה (שקלים מט סוטה כב הוריות מט): ויעש הרע. סנהד' קג:

רש"י

(יד) החרש והמסגר. תרגום יונתן אומניא ותרעיא ורבותינו אמרו חכמים גדולים בתורה שכשאחד פותח הכל שותקין כמו שכתוב (ישעיה מ"א א') החרישו אלי איים. מסגר הכל יושבין לפניו ולמדין הימנו כמו שנאמר (ישעיה כ"ב) ופתח ואין סוגר וסוגר ואין פותח: (טו) ואת אילי הארץ. אלו חורי יהודה ובנימין וצדיקים היו עליהם הכתוב אומר (ירמיה כ"ד ה') כתאני' הטובות האלה כן אכיר את גלות יהודה: (טז) שבעת אלפים. ולמעלה הוא אומר עשרת אלפי' בא הכתוב השלישי והכריע בספר ירמיה (נ"ב כ"ח) זה העם אשר הגלה נבוכדנצר בשנת שבע יהודי' שלשת אלפים אמור מעתה ג' אלפים היו משבט יהודה ושבעת אלפים מבנימין ושאר שבטי' ואף בסדר עולם למדנו כן: (יז) ויסב את שמו צדקיהו. יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בו: (כ) כי על אף ה' היתה וגו'. לפיכך וימרוד צדקיהו במלך בבל נתן הקב"ה בלבו למרוד בו כדי שיגלה: (א) בשנת התשיעי' למלכו. של צדקיהו: דיק.

חרגס

רלבג

פתחיה: (טו) ואת אילי הארץ. ר"ל שרי הארץ: (טז) ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים. והנה אמר למעלה י' אלפים ובספר ירמיה אמר שבשנת שבע למלכות נבוכדנצר הגלה יהודי' שלשת אלפים ועשרים ושלשה וידמה שמה שאמר בספר ירמיה בשנת שבע ר"ל שעברו לנבוכדנצ' ז' שני' ולזה אמר בזה המקום בשנת ח' ואול' מספר הגבורים ידמ' כמו שפי' רבי' דוד קמחי כי בתחלה ספר כל גבורי החיל הגולים מיהודה ובנימין ואחר כן פרט בזה המקום הגבורי' שהיו משבט בנימי ובספר ירמי' פרט הגבורי' שהיו משבט יהודה ולזה קראם יהודים: (כ) כי על אף ה' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו. ר"ל כי מחמת מוקשי העם וכעס הש"י עליהם נהיה שימליכו עליהם אלו הרעים ולזה ג"כ היתה הסבה שמרד צדקי' במלך בבל כי לולי מרדו לא נחרבה ירושלם ולא גלו מעל אדמתם כמו שהיה אומר לו ירמיהו: (א) ויבנו עליה דיק סביב. הוא מגדל שבונין סביב

רדק

ואת כל אנשי החיל ז' אלפים ובירמיה אומר בשנת שבע יהודים שלשת אלפים עשרים ושלשה האיך הוא זה החשבון הראשון שהוא עשרת אלפים הוא כלל לכל ופרט אחר כן י' אלפים והם מבני בנימין ושאר שבטים ופרט עוד בירמיה ג' אלפים והם אנשים מקובצים שהיו מבני יהודה כמו שאמר יהודים והכל י' אלפים וכ"ג הוא מספר מועט ולא חשש לספרו עם י' אלפים זה הוא גלות שגלה עם יהויכין ובספר ירמיה אומר מה שגלו בגלות צדקי' שהוא שנת י"ח לנבוכדנצר והיו בשמנה מאות ול"ב ואחר החורבן שנת כ"ג לנבוכדנצר היו הגולי' תשמ"ה אותם שהיו בעמון ומואב ואמר גולה כמו גולים והוא דרך כלל בלשון יחיד ולדעת יונתן הוא שם שתרגם בגלותא: וכל החרש והמסג'. ת"י אומניא ותרעיא: (טו) ואת אילי הארץ. אלה חורי יהודה ובנימין עליהם הכתוב אומר כתאנים הטובות האלה וגו': הוליך גולה. בגולה והוא שם בשקל סואה וכן כלי גולה: (טז) החרש והמסג' אלף. אלה אינם בכלל היו"ד אלפי' שזכר במספר של מעלה ובסדר עולם הוא אומר ומתוכן החרש והמסג' אלף היו כלומר שמכלל העשרת אלפים היו ואין דרך המקרא לכלול מספר ואחר כן לפרט אם לא לחדש על ענין הראשון וא"כ לבד אלה הראשונים היו: הכל גבורים עושי מלחמה. בסדר עולם וכי מה גבורה הם עושים בני אדם ההולכי' בגולה ומה מלחמה עושין בני אדם האסורי' בזיקי' הכתוני' בשלשלאו' של ברזל אלא גבורי' בגבורה של תורה וכן הוא אומר גבורי כח עושי דברו עושי מלחמה עושין מלחמ' של תור' וכן הוא אומר על כן יאמר בספר מלחמו' ה'. חרש אחד מדבר והכל שותקין מסגר שהכל יושבין לפניו ולמדין ממנו לקיים מה שנא' ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח: (יז) ויסב שמו צדקיהו. הטעם פי' למעלה ומה ששנה כ"כ שמו וקראו צדקיהו אומר בדרש אמר לו יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בו: (יח) בן עשרים ואחת שנה צדקיהו. היאך הוא זה והלא בן ל"ה שנה היה לפי חשבון של אחיו שהרי הבן השלישי ליאשיהו היה ויהויקים שהי' גדול ממנו נאמר בו בן כ"ה שנה יהויקים במלכו וי"א שנה מלך הרי ל"ה לצדקיהו וכבר כתבנו למעלה לדעת החכם ראב"ע כי הוא אומר שמלך ג' שנים בחיי אביו ואז היה בן כ"א וכל זה היה צריך לדעתו שאמר כי שלום הוא יהואחז הוא היה הקטן שבבני יאשיהו וכתיב בן כ"ג במלכו אבל לדברי רז"ל שאמרו כי שלום הוא צדקיהו אין כאן קושיא כלל כי צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו והיה במות אביו בן עשר שנים ועתה כשמלך בן אחד ועשרים אלא שרחוק והוא שזכר שני בנים בסדר והאחד איננו ולפירושנו כי שלום הוא יהויכין הנה צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו ואין צריך כאן תיקון: (כ) כי על אף ה'. והוא טעם למה שאמר אחר כן וימרוד האל ית' שם בלבו שימרוד במלך בבל כדי שימלא מלך בבל טענה להחריב הכל: היתה בירושלם. הפלטה הנשארה היתה בירושלם על אפו ועל חמתו בעבור המעשי' רעי' שהיו עושים: (א) בשנת התשיעית למלכו. למלכות צדקיהו והיא שנת י"ז לנבוכדנצ': ויבנו עליה דיק. הוא מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבש:

בתשעה

מצודת דוד

ובירמיה נאמר יהודים שלשת אלפים כ"ג ור"ל מבני יהודה היה החשבון האמור והמותר היא מבני בנימין ושאר השבטים אשר התגוררו בירושלים וזהו שאמר למטה שבעת אלפים וכלם יחד המה עשרת אלפים ולא חש לחשוב עוד אותן הכ"ג האמור בירמיה: וכל החרש והמסגר. הם האומנים ושומרי השערים אשר סגרו אותם בעתם וכן ת"י: (טז) הכל גבורים. על אנשי החיל יאמר לא על החרש והמסגר: (כ) כי על אף. כי בעבור שהיתה אף ה' בירושלים וביהודה כ"כ גדולה עד

להוליך

מצודת ציון

(יד) זולת. רק: (טו) אילי. הם השרים הגדולים והחזקים כי הוא ענין חוזק רב כמו יש לאל ידי (בראשית ל"א): (יז) תחתיו. במקומו: כה (א) ויחן. מל' חניה:

נסעו

רדק

(ג) בתשעה לחדש . ולא זכר באיזה חדש ובספר ירמיה אמר בחדש הרביעי בתשעה לחדש : (ד) ותבקע העיר . בקעו הכשדים חומת העיר וכיון שראו אנשי המלחמה אשר בעיר כי בקעו העיר ברחו בלילה ההוא וזהו שאמר וכל אנשי המלחמה הלילה רוצה לו' ברחו בלילה ההוא וכן אמר בספר ירמיה וכל אנשי המלחמה ברחו ויצאו מן העיר לילה : דרך שער בין החומותי' אשר על גן המלך. יצאו דרך השער שהיה בין שתי החומות בסתר שלא ירגישו בהם הכשדי': וילך דרך הערבה. וילך צדקיהו ואשר יצאו עמו . ובדרש בין החומותי' מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זמן צבי שהלך על גג המערה ורדפו כשדים אחר הצבי וכשהגיעו לפתח שמערה בערבות יריחו היה צדקי' יוצא וראהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפס במצודתי : (ו) אל מלך בבל רבלתה . והרי נבוכדנצר בא לירושל' כמו שכתוב בא נבוכדנצר מלך בבל וכל חילו על ירושלם אלא שארכו ימי המצור כמו שאומר והלך לו נבוכדנצר בארץ חמת רבלתה והניח חילו במצור וכשכבשו ירושלם היה הוא ברבלתה והעלו את צדקיהו אליו . ובדרש לא עלה נבוכדנצר לירוש' אלא מה שאומר בא נבוכדנצר נבוזראדן הוא שעלה ודמות דיוקנו של נבוכדנצר היתה חקוקה לו במרכבתו והית' אימתו מוטלת עליו כאילו הוא עומד לפניו כמו שאומר בספר ירמיה עמד בפני מלך בבל בירושלם : וידברו אתו משפט . הוכיחו על שמרד בו ועבר על שבועתו כמו שכתו' וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים : (ח) בשבעה לחדש ובירמיה כתוב בעשור לחודש פי' רז"ל בשבעה בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו בו שביעי ותשיעי ובתשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור והי' דולק והולך עד סוף עשירי : הוא שנת י"ט למלך נבוכדנצר . וכן כתוב בירמיה ובזה הפסוק היא שנת י"ט אבל בסוף אמר בשנת י"ח לנבוכדנצר הגלה מירושל' נפש ח' מאות כמו שפי' בז' ובח' סוף ז' ותחלת ח' וכן הוא שנת י"ח בסוף י"ח והתחלת י"ט ורבותינו ז"ל אמרו גלו בי"ט גלו בי"ח וחשבון א' הוא אלא י"ט למלכו' נבוכדנצר וי"ח לכבוש יהויקי' שהיה בשנה שניה לנבוכדנצר : (ט) ואת כל בית גדול . כל בית אדם גדול ר"ל בתי הגדולים וכן ת"י בתי רברביא : (י) אשר רב טבחים . אשר עם רב הטבחים וכן כתוב בירמיה אשר את רב טבחים :

ואת

ב וַעֲלַת קַרְתָּא בִּצְיָרָא עַד חֲדָא עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא צִדְקִיָּהוּ׃ ג בְּתִשְׁעָא לְיַרְחָא וּתְקֵיף כַּפְנָא בְּקַרְתָּא וְלָא הֲוָה מֵיכַל לְעַמָּא דְאַרְעָא׃ ד וְאִתְרְעַת קַרְתָּא וְכָל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא בְּלֵילְיָא בְּאוֹרַח תַּרְעָא בֵּין שׁוּרַיָּא דִּי עַל גִּינְתָא דְמַלְכָּא וְכַסְדָּאֵי שָׁרָן עַל קַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וַאֲזַל בְּאוֹרַח מֵישְׁרָא׃ ה וּרְדָפוּ מַשְׁרְיַת כַּסְדָּאֵי בָּתַר מַלְכָּא וְאַדְבִּיקוּ יָתֵיהּ בְּמֵישְׁרֵי יְרִיחוֹ וְכָל מַשְׁרִיתֵיהּ אִתְבַּדָּרַת מִנֵּיהּ׃ ו וַאֲחָדוּ יַת מַלְכָּא וְאַסִּיקוּ יָתֵיהּ לְוַת מַלְכָּא דְבָבֶל לְרִבְלָת וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ פִּתְגָּמֵי דִינִין׃ ז וְיַת בְּנוֹהִי דְצִדְקִיָּהוּ נְכִיסוּ לְעֵינוֹהִי וְיַת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עַוַּר וְאַסְרֵיהּ בְּשַׁלְשְׁלָן דִּנְחָשׁ וְאוֹבְלֵיהּ לְבָבֶל׃ ח וּבְיַרְחָא חֲמִישָׁאָה בְּשַׁבְעָא לְיַרְחָא הִיא שְׁנַת תְּשַׁע עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל אֲתָא נְבוּזַרְאֲדָן רַב קְטוֹלַיָּא עַבְדָּא דְמַלְכָּא דְבָבֶל לִירוּשְׁלֶם׃ ט וְאוֹקִיד יַת מַקְדְּשָׁא דַייָ וְיַת בֵּית מַלְכָּא וְיַת כָּל בָּתֵּי יְרוּשְׁלֶם וְיַת כָּל בָּתֵּי רַבְרְבַיָּא אוֹקִיד בְּנוּרָא׃ י וְיַת שׁוּרֵי יְרוּשְׁלֶם סְחוֹר סְחוֹר תְּרָעוּ כָּל מַשְׁרְיַת כַּסְדָּאֵי דְעִם רַב קְטוֹלַיָּא׃ יא וְיַת שְׁאָר עַמָּא

ב וַתָּבֹא הָעִיר בַּמָּצוֹר עַד עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ׃ ג בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בָּעִיר וְלֹא־הָיָה לֶחֶם לְעַם הָאָרֶץ׃ ד וַתִּבָּקַע הָעִיר וְכָל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה ׀ הַלַּיְלָה דֶּרֶךְ שַׁעַר ׀ בֵּין הַחֹמֹתַיִם אֲשֶׁר עַל־גַּן הַמֶּלֶךְ וְכַשְׂדִּים עַל־הָעִיר סָבִיב וַיֵּלֶךְ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה׃ ה וַיִּרְדְּפוּ חֵיל־כַּשְׂדִּים אַחַר הַמֶּלֶךְ וַיַּשִּׂגוּ אֹתוֹ בְּעַרְבוֹת יְרֵחוֹ וְכָל־חֵילוֹ נָפֹצוּ מֵעָלָיו׃ ו וַיִּתְפְּשׂוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה וַיְדַבְּרוּ אִתּוֹ מִשְׁפָּט׃ ז וְאֶת־בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ שָׁחֲטוּ לְעֵינָיו וְאֶת־עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם וַיְבִאֵהוּ בָּבֶל׃ ח וּבַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ הִיא שְׁנַת תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים עֶבֶד מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלִָם׃ ט וַיִּשְׂרֹף אֶת־בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־כָּל־בֵּית גָּדוֹל שָׂרַף בָּאֵשׁ׃ י וְאֶת־חוֹמֹת יְרוּשָׁלִַם סָבִיב נָתְצוּ כָּל־חֵיל כַּשְׂדִּים אֲשֶׁר רַב־טַבָּחִים׃ יא וְאֵת יֶתֶר

פ"ז · כ"ה . ד' · ג' בליש' · י"ז וכל וגנותי דכו' כמ"א · פ' חס' וה' חס' בליש' · ל . ו · פ · ס ר"פ · כל ספ' חס' ד' כמ"א · ס' דסמי' · ס' כתיב כן בליסנה

רשי

ת"י כרקום : (ד) דרך שער בין החומתים . מערה היתה מביתו עד ערבות ירחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זימן צבי הולך על גג המערה חוץ לעיר ורדפו כשדים אחרי הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו ראוהו ולכדוהו הוא שאמר (ביחזקאל י"ב י"ג) ופרשתי רשתי עליו ונתפס במצודתי : (ו) וידברו אתו משפט . נתווכח עמו על השבועה : (ט) ואת כל בית גדול. בתי כנסיות שמגדלין בה תורה ותפלה ובתי השרי' :

ואת

רלבג

סביב העיר לכבש' : (ג) בתשע' לחדש ויחזק הרעב בעיר . הנה לא באר באי זה חדש ואולם בספר ירמיה באר שזה היה בחדש הרביעי בתשעה לחדש : (ד) ותבקע העיר. ר"ל ע"י חיל כשדי' : וכל אנשי המלחמה הלילה . ר"ל ברחו הלילה לפי שראו שחיל כשדי' נכנסו לעיר : דרך שער בין החומותי' . ר"ל שיצאו דרך שהי' בין שתי חומו' כדי שלא יראום כשדים ולא ירגישו בהם : אשר על גן המלך . ר"ל אצל גן המלך : וילך דרך הערבה . ר"ל כי המלך הלך דרך המדבר שלא ירגישו בו כשדי' : (ו) וידברו אתו משפט . אמר לו משפט המורד והעובר על שבועתו ולז' הרג בניו ועור עיני צדקיהו ויאסרהו בנחשתי' ונתנהו בבית האסורי' עד יום מותו כמו שנזכר בספר ירמיה: (ח) ובחדש החמישי בשבעה לחדש . וכבר אמר בספ' ירמיה בעשור לחדש וידמה שהתחלת החרבן היה בשבעה לחדש כי אז נכנסו בירושלים וסוף החורבן היה בעשור לחדש כי אז נשרף בית המקדש : (ט) ואת כל בית גדול. ר"ל ואת כל בית איש גדול : (י) אשר רב טבחים. ר"ל אשר

את

ותבקע ר' וסי' נמס' בסדר קרח ובמלכי' א' סימ' א' : אל גן בל לשון גן אל במ"ג על וסימ' אשר על גן המלך ובשדים . וחברו רסוף ירמיה . ועל גנתו יונקתו. ירחו ל' בספרא וישגו אתו בערבות ירחו. וכל יהושע ומלכים יריחו ב"מ רין . וכל אוריתא רכוו' ירחו וכל שאר קריאה יריחו וסימ' ושכן חררים חומש רי מקרא רי וכלהון כתיבן ו' בסוף תיבותא במ"א יריחה כתיב וסימ' בימיו בנה חיאל , וכל יהושע חס' ח"ד במ"א וסי' הגלה ועמק : ואת בניי' רסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בריש סרר וישב : לעיניו ה' בקריאה וסימ' ושרף את הפרה לעיניו . ותלך תמר בית אמנון אחיה. ואת בני צדקיה שהטו לעיניו רמלכים . ותבירירהם דירמיה קרמא ותנינא : ובחרש ה' ר"פ בקריאה וסימ' נמסר בסדר פנחס : ואת כל בית ט' רסמיכי בקריאה וסימ' כי נשני אלהים את כל עמלי ואת בל . ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו . ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה. ואת אחימלך. וישמח עליהם חזקיהו רישעיה. וישרף את בית ה' ואת בית המלך רסיפרא וחברו דירמיה תנינא כי כאשר ידבק האזור תנינא דפסוק. ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה ואת אחיו ואת כל הכלים האלה ר' דסמיבי וסי' ככר זהב טהור יעשה אתה.

תולדות אהרן ויעלו אתו . סנהד' נו : בחדש החמישי . תענית כט סנהד' נו : וישרף. מגלה כז סנהד' נו (מגילה עג) :

מצודת ציון

(ד) נפלו . נפסדא (ו) ויתפשו . אחזו בחזקה : (ז) בנחשתים. בשלשלאות נחושת : (י) נתצו . שברו

מצודת דוד

להשליך אותם מעל פניו לזה העיר לב צדקיה למרוד במלך בבל להיות סיבה אל הגלות להשליך אותם מעל פניו : כה (א) למלכו . למלכות צדקיה : דיק . הוא מגדל הנבנה אל העיר ללכדה : (ב) ותבוא העיר במצור . עמדה העיר והמצור סביבה עד וכו' : (ג) בתשעה לחודש . בירמיהו נאמר בחודש הרביעי : (ד) ותבקע העיר חיל נ"ב בקעו החומה וכלעו נעשים מפגמה כי אנשי ירושלים היו חלושים ברעב ולא עמדו למולם לעכב על ידם : הלילה. רלה לומר ברחו בלילה ובירמיה נאמר וברחו ויצא מן העיר לילה : דרך שער וגו'. כדרך השער שעומד בין שתי החומות אשר אצל גן המלך : וילך . המלך וכל אשר עמו : דרך הערבה. בדרך

הסולך

הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר וְאֶת־הַנֹּפְלִים
אֲשֶׁר נָפְלוּ עַל־הַמֶּלֶךְ בָּבֶל וְאֵת יֶתֶר ס'
הֶהָמוֹן הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים׃
יב וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ הִשְׁאִיר רַב־טַבָּחִים ל'
לְכֹרְמִים וּלְיֹגְבִים׃ יג וְאֶת־עַמּוּדֵי וליוגבים ק'
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר בֵּית־יְהוָה וְאֶת־
הַמְּכֹנוֹת וְאֶת־יָם הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר בְּבֵית־ ט"ז
יְהוָה שִׁבְּרוּ כַשְׂדִּים וַיִּשְׂאוּ אֶת־
נְחֻשְׁתָּם בָּבֶלָה׃ יד וְאֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־ כ"ט
הַיָּעִים וְאֶת־הַמְזַמְּרוֹת וְאֶת־
הַכַּפּוֹת וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַנְּחֹשֶׁת
אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־בָם לָקָחוּ׃ טו וְאֶת־ ג' כנוס'
הַמַּחְתּוֹת וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת אֲשֶׁר
זָהָב זָהָב וַאֲשֶׁר־כֶּסֶף כָּסֶף לָקַח רַב־
טַבָּחִים׃ טז הָעַמּוּדִים שְׁנַיִם הַיָּם ל'
הָאֶחָד וְהַמְּכֹנוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה
לְבֵית יְהוָה לֹא־הָיָה מִשְׁקָל לִנְחֹשֶׁת
כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ יז שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה ג'
אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד וְכֹתֶרֶת
עָלָיו נְחֹשֶׁת וְקוֹמַת הַכֹּתֶרֶת שָׁלֹשׁ
אַמָּה וּשְׂבָכָה וְרִמֹּנִים עַל־הַכֹּתֶרֶת אמות ק'
סָבִיב הַכֹּל נְחֹשֶׁת וְכָאֵלֶּה לַעַמּוּד
הַשֵּׁנִי עַל־הַשְּׂבָכָה׃ יח וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים ל'
אֶת־שְׂרָיָה כֹּהֵן הָרֹאשׁ וְאֶת־צְפַנְיָהוּ ל'
כֹּהֵן מִשְׁנֶה וְאֶת־שְׁלֹשֶׁת שֹׁמְרֵי הַסַּף׃ י"א
יט וּמִן־הָעִיר לָקַח סָרִיס אֶחָד אֲשֶׁר־הוּא סימן
פָקִיד עַל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַחֲמִשָּׁה ד'
אֲנָשִׁים מֵרֹאֵי פְנֵי־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר
נִמְצְאוּ בָעִיר וְאֵת הַסֹּפֵר שַׂר הַצָּבָא
הַמַּצְבִּא אֶת־עַם הָאָרֶץ וְשִׁשִּׁים אִישׁ ל' וחס'

דְאִשְׁתְּאַרוּ בְקַרְתָּא וְיַת שְׁמִיעַיָא דְאִשְׁתְּמָעוּ עַל מַלְכָּא דְבָבֶל וְיַת שְׁאָר הֲמוֹנָא אַגְלֵי נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָא׃ יב וּמֵחֲשִׁיכֵי עַמָּא דְאַרְעָא אַשְׁאַר רַב קָטוֹלַיָא לְמֶהֱוֵי מַפְלְחִין בְּחַקְלִין וּבְכַרְמִין׃ יג וְיַת עַמּוּדֵי נְחָשָׁא דִּבְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיָי וְיַת בְּסִיסַיָא וְיַת יַמָּא דִנְחָשָׁא דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיָי תַּבַּרוּ כַסְדָּאֵי וְאוֹבִילוּ יַת נְחָשֵׁיהוֹן לְבָבֶל׃ יד וְיַת דּוּדַיָא וְיַת מַגְרוֹפְיָתָא וְיַת מְזַמְרַיָא וְיַת בָּזִיכַיָא וְיַת כָּל מָנֵי נְחָשָׁא דַּהֲווֹ מְשַׁמְּשִׁין בְּהוֹן נְסִיבוּ׃ טו וְיַת מַחְתְּיָתָא וְיַת מִזְרְקַיָא דִּי דַהֲבָא דַהֲבָא וְדִי כַסְפָּא כַּסְפָּא נְסֵיב רַב קָטוֹלַיָא׃ טז עַמּוּדַיָא תְּרֵין וְיַמָּא חַד וּבְסִיסַיָא דַּעֲבַד שְׁלֹמֹה לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיָי לָא הֲוָה מַתְקַל לִנְחָשְׁתְּהוֹן דְּכָל מָנַיָא הָאִלֵּין׃ יז תַּמְנֵי עַסְרֵי אַמִּין רוּמֵיהּ דְּעַמּוּדָא חַד וְקְרוּנָתְהוֹן עִלּוֹהִי דִּנְחָשָׁא וְרוּמָא דִקְרוּנָתְהוֹן תְּלַת אַמִּין וּסְרִגְתָּא וְרִמּוֹנַיָא עַל קְרוּנָתְהוֹן סְחוֹר סְחוֹר כּוֹלָא נְחָשָׁא וּכְאִלֵּין לְעַמּוּדָא תִּנְיָנָא עַל סְרִגְתָּא׃ יח וּדְבַר רַב קָטוֹלַיָא יַת שְׂרָיָה כַּהֲנָא רַבָּא וְיַת צְפַנְיָה סְגַן כַּהֲנַיָא וְיַת תְּלָתָא אֲמַרְכְּלַיָא׃ יט וּמִן קַרְתָּא דְּבַר גַּוָזָא חַד דְּהוּא מְמַנָּא עַל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא וְחַמְשָׁא גַּבְרִין דְּחָזָן אַפֵּי מַלְכָּא דְאִשְׁתְּכַחוּ בְקַרְתָּא וְיַת סַפְרָא רַב חֵילָא דִּכְנַשׁ יַת עַמָּא דְאַרְעָא וְשִׁתִּין גַּבְרָא מֵעַמָּא דְאַרְעָא

רשי

(יא) ואת הנופלים. ששמעו לקול נבוכדנצר ויצאו אליו מן העיר כמו בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה וגו' (ד"ה א' י"ב כ"א): (יב) וליגבים. חופרי הארץ לשון יקבים שהם חפירות בקרקע: (יז) וקומת הכותרת שלש אמות. ובתחלת הספר (ז' ט"ז) הוא אומר חמש אמות ושם ישבתי את המקראות: ושבכה. קופיי"א בלע"ז כמין כובע: וכאלה. רמונים: (יט) הסופר שר הצבא. שהיה יודע

רלבג

את רב טבחי': (יב) לכורמים וליוגבים. ר"ל לעבוד השדו' והכרמים: (יג) ואת עמודי הנחשת אשר בית ה'. וכבר התבאר בענין צורת אלו הכלי' בזכרון בניית שלמה בית המקדש ומשם ילקח ביאור כל מה שזכר בזה המקום מאלו הכלי': (יח) שריה כהן הראש. הוא כהן גדול: ואת צפניה כהן משנה. הוא סגן הכהני': ואת שלשת שומרי הסף. הם שומרי בית המקדש: (יט) ואת הספר שר הצבא. ר"ל ואת הספר שהיה סופר שר הצבא והנה שר הצבא הוא המצביא את כל עם הארץ על פי

העמודים שנים דמלכים. וחברו דירמיה. לא נחקר דדברי הימים. ושארא את כל הכלים האלה:

תולדות אהרן שלשת שמרי הסף. מגילה כג: חמשה אנשים. שם סנהד' י (סנהד' יח):

רדק

(יא) ואת הנופלים אשר נפלו. שיצאו אליו קודם כבוש העי' ומסרו עצמם אליו כמו אל הכשדים אתה נפל ות"י וית שמיעיא דאשתמעו כלומר שסרו אל משמעתו: על המלך בבל. סמוך ה"א הידיעה כמו הארון הברי': (יב) לכורמי' וליוגבים. כורמים עובדי הכרמי' יוגבים עובדי השדות וכן ת"י למהוי מפלחין בכרמין ובחקלין וכתוב וליגבי' בלא ו' פ' הפעל ובדברי רבותינו ז"ל תני רב יוסף לכורמים אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי עד רמתא וליוגבים אלו צדי חלזון מסולמא דצור עד חיפה: (יח) כהן הראש. כהן גדול שהוא ראש לשאר הכהנים: כהן משנה. שני לכהן גדול והוא הסגן וכן תרג' יונתן סגן כהניא: שומרי הסף. שומרי כלי בית המקדש: (יט) ומן העיר לקח. לפי שאלו שזכר היו מבית המקדש אמר ומן העיר לקח: סריס אחד. סריס ממש כתרגומו גוזא: וחמשה אנשים מרואי פני המלך. ובירמיהו אומר שבעה אנשים מראי פני המלך השנים לא היו גדולים כמו החמשה לפיכך לא מנאן כאן ובדברי רבותינו ז"ל כתוב אחד אומר חמשה וכתוב אחד אומר שבע' להביא שני סופרי הדיינין: המצביא את עם הארץ. שעל פיו

מצודת ציון

שברו וכתתו: (יא) הנופלים. הם היוצאים מעצמן למסור עצמן ולשכון בינותם וכן אל הכשדים אתה נופל (ירמיה לז): ההמון. העם הרב: (יב) לכורמים. לעבוד הכרמים: וליוגבים. ענין כורת כמו עשה הנחל הזה גבים גבים (לעיל ג) ור"ל לעבוד השדות בחפירות וכורות או הוא כמו ליוקבים מל' יקב היין כי גיכ"ק מתחלף ור"ל לדרוך ולהמשיך היין אל היקב: (יג) בית ה'. בבית ה': המכונות. הם כני ובסיסי הכיורות: ים. כעין גיגית גדולה עשויה לרחוץ בה: (יד) הסירות. הקדרות: היעים. המכבדות והמגרפות עשוים לגרוף בהם הדשן: המזמרות. כלי זמר: הכפות. הבזיכים: (טו) המחתות. כלים לחתות בהן האש: המזרקות. הספלים: (יז) ושבכה. עשויה היא כרשת: ורמונים, עשוי מנחושת: (יח) כהן הראש. זה כהן גדול: משנה. שני לו זה הסגן: שומרי הסף. הם השוערים כי מזוזות השער יקרא סף כמו וסף השער (יחזקאל מ): (יט) סריס. שר: פקיד. ממונה: המצבא. מל' צבא:

מצודת דוד

האלך אל ערבות יריחו: (ה) וירדפו. אחז"ל שברא דרך מערה ההולכת עד ערבות יריחו ונזדמן צבי הולך מעל המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי ובואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו: (ו) רבלתה. כי בהאריך ימי המצור הלך נ"נ לרבלה: משפט. התווכח עמו על מה שמרד בו ועבר על שבועתו כמ"ש בד"ה: (ח) תשע עשרה. כי בעת שכבש את יהויכין היה ח' למלכו וצדקיהו מלך י"א שנה הרי י"ט ובסוף ירמיה נאמר י"ח ור"ל לכבוש יהויקים בראשונה שהיתה בשניה למלכות נ"נ: רב טבחים. שר על ההורגים במצות המלך: (ט) בית גדול. הוא פי' על מה שאמר כל בתי ירושלים לומר שהם כל בית אדם גדול אשר בירושלים ואותם לבד שרף ולא כולם: (י) אשר רב טבחים. אשר עם רב טבחים: (יא) הנשארים. אשר לא נהרגו: ואת יתר ההמון. הנשארים בכל ערי יהודה: (יד) אשר ישרתו בם. העשוים לעבוד ולשרת בהם בבה"מ: (טו) אשר זהב זהב וכו'. רצה לומר בין של זהב בין של כסף הכל לקח: (יז) שמנה עשרה אמה וכו'. כבר נתבאר לעיל במ"א בספור מלאכתו ואין צורך א"כ בהשנות הנה: וכאלה. מספר הרמונים שהיו באחד היו בהשני: (יט) מרואי פני המלך. ר"ל היושבים תמיד עם המלך ובירמיה נאמר שבעה אנשים וזהו לפי ששנים מהם לא היו חשובים כמו החמשה ולא כללם כאן עמהם: אשר נמצאו בעיר. ולא ברחו ממנה כיתר השרים: הספר שר הצבא. סופר של שר הצבא: המצבא. על פיו

מֵעַם הָאָרֶץ הַנִּמְצְאִים בָּעִיר׃ כ וַיִּקַּח
אֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים וַיֹּלֶךְ ד'
אֹתָם עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה׃ כא וַיַּךְ ס'
אֹתָם מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְמִיתֵם בְּרִבְלָה
בְּאֶרֶץ חֲמָת וַיִּגֶל יְהוּדָה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃ ל'
כב וְהָעָם הַנִּשְׁאָר בְּאֶרֶץ יְהוּדָה אֲשֶׁר
הִשְׁאִיר נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל ל' מ"ל כסיפ'
וַיַּפְקֵד עֲלֵיהֶם אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם
בֶּן־שָׁפָן׃ כג וַיִּשְׁמְעוּ כָל־
שָׂרֵי הַחֲיָלִים הֵמָּה וְהָאֲנָשִׁים כִּי־
הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־גְּדַלְיָהוּ וַיָּבֹאוּ
אֶל־גְּדַלְיָהוּ הַמִּצְפָּה וְיִשְׁמָעֵאל בֶּן־ כספר מוגה
נְתַנְיָה וְיוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ וּשְׂרָיָה בֶן־
תַּנְחֻמֶת הַנְּטֹפָתִי וְיַאֲזַנְיָהוּ בֶּן־ ג . ל'
הַמַּעֲכָתִי הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם׃ כד וַיִּשָּׁבַע
לָהֶם גְּדַלְיָהוּ וּלְאַנְשֵׁיהֶם וַיֹּאמֶר כ'. חברו דירמי'. כ"ג
לָהֶם אַל־תִּירְאוּ מֵעַבְדֵי הַכַּשְׂדִּים
שְׁבוּ בָאָרֶץ וְעִבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל
וְיִטַב לָכֶם׃ כה וַיְהִי ׀ בַּחֹדֶשׁ ג' חס'
הַשְּׁבִיעִי בָּא יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה בֶּן־
אֱלִישָׁמָע מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וַעֲשָׂרָה ד'
אֲנָשִׁים אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־גְּדַלְיָהוּ וַיָּמֹת
וְאֶת־הַיְּהוּדִים וְאֶת־הַכַּשְׂדִּים אֲשֶׁר־ ל . ג'
הָיוּ אִתּוֹ בַּמִּצְפָּה׃ כו וַיָּקֻמוּ כָל־הָעָם
מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וְשָׂרֵי הַחֲיָלִים וַיָּבֹאוּ
מִצְרָיִם כִּי יָרְאוּ מִפְּנֵי כַשְׂדִּים׃ ל'
כז וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה
לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנֵים
עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּעֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ
נָשָׂא אֱוִיל מְרֹדַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת כ' . ל'
מָלְכוֹ אֶת־רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה
מִבֵּית כֶּלֶא׃ כח וַיְדַבֵּר אִתּוֹ טֹבוֹת ג'
וַיִּתֵּן אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כִּסֵּא הַמְּלָכִים ל'

דְּאִשְׁתְּכָחוּ ג בְּקַרְתָּא׃
כ וּדְבַר יַתְהוֹן נְבוּזַרְאֲדָן
רַב קָטוֹלַיָא וְאוֹבִיל יַתְהוֹן
לְוָת מַלְכָּא דְבָבֶל לְרִבְלָת׃
כא וּמְחָא יַתְהוֹן מַלְכָּא
דְבָבֶל וְקַטְלִינוּן בְּרִבְלָה
בְּאַרְעָא דַחֲמָת וּגְלוֹ דְבֵית
יְהוּדָה מֵעַל אַרְעֲהוֹן׃
כב וְעַמָּא דְאִשְׁתְּאַר
בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה
דְאַשְׁאַר נְבוּכַדְנֶאצַּר
מַלְכָּא דְבָבֶל וּמַנִּי עֲלֵיהוֹן
יַת גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם בַּר
שָׁפָן׃ כג וּשְׁמָעוּ כָל רַבָּנֵי
חֵילְוָתָא אִנּוּן וְגַבְרֵיהוֹן
אֲרֵי מַנִּי עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא
דְבָבֶל יַת גְּדַלְיָה וַאֲתוֹ
לְוָת גְּדַלְיָה לְמִצְפַּיָא
וְיִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה וְיוֹחָנָן
בַּר קָרֵחַ וּשְׂרָיָה בַּר
תַּנְחֻמֶת דִמְנְטוֹפָה וְיַאֲזַנְיָה
בַּר מַעֲכָת אִנּוּן וְגַבְרֵיהוֹן׃
כד וְקַיֵּים לְהוֹן גְּדַלְיָה
וּלְגַבְרֵיהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן לָא
תִדְחֲלוּן מֵעַבְדֵי כַסְדָּאֵי
תִּבוּ בְאַרְעָא וּפְלָחוּ יַת
מַלְכָּא דְבָבֶל וְיֵטַב לְכוֹן׃
כה וַהֲוָה בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה
אֲתָא יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה
בַּר אֱלִישָׁמָע מִזַּרְעָא
דְמַלְכוּתָא וְעַסְרָא גַבְרִין
עִמֵּיהּ וּמְחוּ יַת גְּדַלְיָה וּמִית
וְיַת יְהוּדָאֵי וְיַת כַּסְדָּאֵי
דַהֲווֹ עִמֵּיהּ בְּמִצְפַּיָא׃
כו וְקָמוּ כָל עַמָּא מִזְּעֵירָא
וְעַד רַבָּא וְרַבָּנֵי חֵילְוָתָא וַאֲתוֹ לְמִצְרָיִם אֲרֵי דְחִילוּ
מִן קֳדָם כַּסְדָּאֵי׃ כז וַהֲוָה בִּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין
לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּתְרֵי עֲשַׂר
יַרְחִין בְּעַשְׂרִין וְשַׁבְעָא לְיַרְחָא רַבֵּי אֱוִיל מְרוֹדַךְ
מַלְכָּא דְבָבֶל בִּשְׁנַת מַמְלַכֵיהּ יַת רֵישׁ יְהוֹיָכִין
מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מִבֵּית אֲסִירֵי׃ כח וּמַלֵּיל
עִמֵּיהּ פִּתְגָּמִין תַּקְנִין וִיהַב יַת כּוּרְסֵיהּ עֵיל מִן כּוּרְסֵי

רד"ק

פיו היו יוצאים העם לצבא: (כז) בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרודך. שמת נבוכדנצר ומלך אויל מרודך בנו ובירמיה אומר בעשרים וחמשה פירשו רז"ל בכ"ה מת נבוכדנצר בכ"ו נקבר בכ"ז הוציאו אויל מרודך בנו מקברו כי פחד שמא ישוב עדיין כמו שעשה אחר שנטרד ודר עם החיות והמית בן אחד שהמליכו תחתיו ובקצ' הנסחאות בדרש כתוב אויל מרודך הוא שהמליכו תחתיו וכששב נבוכדנצר ומצאו על כסאו נתנו בבית האסורים ועכשיו פחד אויל מרודך אולי ישוב ויהרגהו והוציאהו מקברו לראות אם מת בלא ספק לקיים
עליו

ויולך ר' ג' מ"ל וא' חס' וסי' ויולך ה' את הים ברוח קרים. וילך אתם שמרונה. על מלך בבל רמלכים. אל מלך בבל דירמיה: ויגל ר' וסי' יהורה מעל אדמתו. וחברו הסוף ירמיה · ויגל השארית רר"ה. ויגל אזנם למוסר. וא' ויגל כלחץ אזנם וא' יגל יבול ביתו: וייטב ג' חס' יו"ד כליש' בקריא' וסי' ועשית לו כאשר יטב בעיניך. קום אכל לחם ויטב לבך ראחאב. ועברו את מלך בבל: מזרע המלוכה ר' כליש' בקריאה וסימ' ויהי בחרש השביעי בא ישמעאל בן נתניה רמלכים. וחברו דירמיה ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית. ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו רריש דניאל. את הכשרים ג' וסימ' בא ישמעאל בן נתניה דמלכים. ואת כל היהורים דירמיה. הנני מסב

רש"י

יודע מנין כל עיר ועיר כמה אנשי' מוציאה לצבא: (כג) כל שרי החילים. שיצאו מן העיר להחבא במצודות ובטינרים וכלורים וביערים: (כז) נשא אויל מרודך. שמת נבוכדנצר ומלך אויל מרודך תחתיו: בעשרי' ושבעה לחדש. (ובירמי' נ"ב ל"א) הוא אומר בעשרי' וחמשה אלא בעשרים וחמשה
מת

רלבג

פי הסופר: (כ) ויולך אותם על מלך בבל. ר"ל אצל מלך בבל: (כו) כי יראו מפני כשדים. על שהומתו הכשדים שהיו עם גדליה והומת גדלי' אשר מנה אותו מלך בבל על שארית הגולה: (כז) ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין. לפי שזו היתה השנה ראשונה מלכות אויל מרודך וכבר היה גלות יהויכין בשנה השמיני לנבוכדנצר למדנו שנבוכדנצר מלך מ"ד שנה: והנה אמר פה בכ"ז לחדש ובספר ירמיה בעשרים וחמשה וידמה כי בכ"ה לחדש היה זה המעשה ולא נשלם עד עשרים ושבעה לחדש והנה אמרו רבות' ז"ל כי אויל מרודך רצה לנסות אם מת אביו קודם שימלוך כי היה ירא ממנו מאד ולזה השליכו מקברו לדעת אם הוא מת כמו שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב ואמנם היה ירא אויל מרודך ממנו כי כשנטרד נבוכדנאצר והוסר ממנו שכלו המליכו אויל מרודך כי
כן

תולדות אהרן בא ישמעאל. (סוריות מח):

מצודת ציון

(כ) על מלך. אל מלך: (כג) ויפקד. מענין מנוי ונזכרות: (כג) החילים. צבאות עם: (כז) נשא. הגביה והרים: מבית כלא. מבית המאסר כמו ובבתי כלאים החבאו (ישעיה מב): (כח) מעל.. ממעל:
ושנא

מצודת דוד

מוציאה כל עיר אנשיה לצאת במלחמה: מעם הארץ. מהמכובדים שבהם אשר נמצאו בעיר ולא ברחו: (כג) והאנשים. אשר היו עמהם: אל המצפה. מקום מושב גדליהו: וישמעאל וכו'. גם ישמעאל וכו'. באו אליו עם אנשיהם: (כד) וישבע להם. גדליהו נשבע להשרים ההם שאין להם לפחוד מן הכשדים כי לא יקחם בשבי: ועבדו. במס: (כה) מזרע המלוכה. כלומר בעבור זה הרג לגדליהו בחשבו שאליו ראוי הממשלה כי הוא מזרע המלוכה ולא לגדליה: ואת היהודים. גם היהודים והכשדים שהיו עם גדליה הרג ישמעאל ואנשיו: (כו) כי יראו. פן יאמרו הכשדים אשר בעצתם נהרג גדליה פקיד המלך והכשדים אשר עמו: (כז) בעשרים ושבעה. ובירמיה נאמר בעשרים וחמשה כי בכ"ה מת נ"נ שפטו ובכ"ז נקבר והוציאהו אויל מרודך בנו מקברו וגררו בחוצות להודיע לכל שמת ובכ"ז מלך ונשא את ראש יהויכין: מבית כלא. ר"ל מיד כשהוציאו מבית הכלא נשאו וגדלו: (כח) טובות. דברים טובים ונעימים: מעל. עליון לכסאי שאר המלכים אשר
[illegible]

את נבוכדנאצר ונקבר בעשרי' וששה בעשרים ושבעה הוציאו אויל מרודך מקברו וגררוהו בשביל לבטל גזירותיו כמו שנאמר בישעיה (סי' י"ד י"ט) ואתה השלכת מקבר' כנצר נתעב וגו' : (כח) וידבר אתו טובות . דברי נחומים :

אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּבָבֶל׃ כט וְשִׁנָּא אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ וְאָכַל לֶחֶם תָּמִיד לְפָנָיו כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃ ל וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תָּמִיד נִתְּנָה־לּוֹ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּו׃

ה. כ' הד כת"ב א' וחד כתיב ס"א

מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּיהּ בְּבָבֶל׃ כט וְשַׁנִּי יָת לְבוּשֵׁי אֲסוּרֵיהּ וְאָכֵיל לַחְמָא תְּדִירָא קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ ל וְשֵׁירוּתֵיהּ שֵׁירוּת תְּדִירָא מִתְיַהֲבָא לֵיהּ מִן קֳדָם מַלְכָּא פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃

עליו מה שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב : (כט) ושנא. באל"ף במקום ה"א ושל ירמיהו כתיב בה"א : לפניו . לא לפניו ועל שולחנו שהרי אומר ארוח' תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו : (ל) כל ימי חייו. ימי חייו של יהויכין ובדברי רז"ל רב ולוי חד אמר ימי חייו של אויל מרודך וחד אמר ימי חייו של יהויכין ומסתברא כמאן דאמר ימי חייו של יהויכין שכשהקדוש ברוך הוא נותן שלוה לצדיקי' אינו נוטלה מהם אלא הולכת עמהם לג"ע :

את כלי המלחמה : חיו ד' חסרים וסימניהון ואבשלום לקח ויצב לו בחיו . וארחתו ארוחת תמיד דמלכים . ושנה את בגדי כלאו דירמיה . טוב אשר יפה ולאכול ולשתות :

סכום פסוקי של ספר מלכים אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה וסימנו אשרי הגוי אשר ה' אלהיו . וסדריו שלשי' וחמשה סימן חן חן לה (ואצלנו מ"ז) וקאפיטולי שבספר ראשון כ"ב סימן בך יברך ישראל. וספר שני כ"ה סימן כה תברכו את בני ישראל . בין הכל מ"ז , והסימן יזל מים מדליו :

תולדות אהרן ואחותו . סנהד' מח (קדושין ס) :

רלבג

כן היה ראוי בלי ספק וכאשר שב לדעתו ומצאו מולך שמהו בית האסורין ואולי קבלה היתה בידם : (כט) ואכל לחם תמיד לפניו . אחשוב כי הוא היה מאוכלי שולחנו ועכ"ז היה שולח לו ארוחה ומשאת לפרנס ב"ב ואפשר שהוא לא היה מאוכלי שולחנו ואמר שהוא אוכל לחם תמיד לפניו כי אצלו היה בבית או סמוך לו : (ל) כל ימי חייו . אפשר ששב אל יהויכין ואפשר ששב אל אויל מרודך ואין לנו הכרע בזה ואין אצלנו ספורים מדברי אויל מרודך ומקרהו בחייו שנוכל לעמוד בבירור על זה מהם . הנה זה הוא מה שראינו שיצטרך אל ביאור בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום : ואולם התועלות המגיעות מאלו הספורים הנה הם אלו :

הראשון לבאר מדרך העדות שהש"י משגיח על אישי המין האנושי לענוש הרשעים על רשעם ולגמול טוב לצדיקים על צדקם ולזה ספר כי מפני שעשה יהואחז בן יהוא הרע בעיני ה' חרה אף ה' בישראל ונתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בנו עד שלא השאיר חזאל ליהואחז כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי ולזה גם כן ספר כי ההצלחה שהיתה ליואש בן יהואחז על מלך ארם לא היתה כי אם מפני ברית הש"י עם האבות כי בזולת זה תופר בריתו עם האבות כמו שזכרנו בביאורנו בזה המקום עם מה שעזר בזה אלישע על דרך המופת במה שצוה ליואש לקחת קשת וחצים כי מההשגחה הדבקה לנביא נמשכה אז ההשגחה לישראל בתפלתו ולזה גם כן ספר כי תכף שמת אלישע פשטו גדודי מואב על ארץ ישראל כי בזכותו היו נצולים מזה בחייו ולזה גם כן ספר כי אמציה בעשות הישר בעיני ה' הצליח במלחמה והכה את אדום בגיא מלח י' אלפים ומן אז עבד לאלהי אדום והשתחוה להם וקטר להם נפל ביד אויביו הוא ויהודה עמו וקשרו עליו קשר בירושלים והמיתוהו ולזה גם כן ספר שההצלחה שהיתה לירבעם בן יואש מלך ישראל היתה בעבור ברית השם עם האבות שלא ימחה שם ישראל מתחת השמים ולזה ג"כ ספר כי עוזיה נצטרע מפני החטא שעשה בגשתו אל המזבח להקטיר כמו שנזכר בד"ה ובראשונה כאשר עשה הישר בעיני ה' הצליח במלחמות מאד ובכל ענינו כמו שנזכר בד"ה ולזה גם כן ספר שזכריהו בן ירבעם לא מלך כי אם ששה חדשים ונהרג מפני עשותו הרע בעיני ה' ומפני חטא אבותיו ולא המית אבותיו בזה האופן כי דבר ה' היה שיהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל לזה גם כן ספר כי מנחם בן גדי מפני עשותו הרע בעיני ה' קשר עלא פקח בן רמליהו והרגו ולזה גם כן כפר כי פקח מפני עשותו הרע בעיני ה' בא עליו מלך אשור ולקח הרבה מעריו והגלה יושביהם לאשור ומפני זה גם כן קשר עליו הושע בן אלה והרגו ולזה גם כן ספר כי מפני שעשה יותם הישר בעיני ה' שכב עם אבותיו קודם שישלח ה' ביהודה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו וזה היה בעבור חטא העם כי עם יהודה היו משחיתים כמו שנזכר בספר ד"ה ולזה גם כן ספר פה ובד"ה כי מפני שעשה אחז הרע בעיני ה' והפליג בזה הנה בא עליו רע נפלא על יד רצין ופקח וזולתם כמו שנזכר בספר ד"ה ולזה ג"כ ספר כי מפני שעשה הושע בן אלה את הרע בעיני ה' ומפני החטאים שפקדו עליהם מלכי ישראל בכללם הנה בא קץ הכרתת ישראל מעל אדמתם ולזה עלה עליו מלך אשור ובאחרית הדבר לכד שמרון ויגל את ישראל אשורה וזכר אחר זה כי זה היה מפני החטאים הנפלאים שהתמידו בהם כל המלכים והעם וזה שהם מאסו את ברית הש"י וכל עדותיו אשר העיד בהם ועזבו כל מצותיו ולא אבו שמוע לדברי הנביאים המוכיחים אותם ולזה היה תכליתם לזה הרע הנפלא כמו שיעדה התורה ולזה גם כן ספר שהש"י שלח האריות להמית העם אשר הביא מלך אשור בעם שמרון עד התקרבו לעבוד' ה' קצת התקרבו' ולזה ג"כ ספר כי מפני שהפליג חזקיה לעשות הישר בעיני ה' וביער מן הארץ כל מה שיש בו רושם להסיר ישראל מאחרי ה' הצליח הצלחות רבות ועשה לו הש"י מופתי' נפלאים והטיב לו בזה שהוא יצא מעבודת מלך אשור והכה את הפלשתים מכה רבה ונמלט מסנחריב מלך אשור שהיה מולך בכל הממלכות בזה האופן הנפלא שנזכר בזה הספור והוסיף הש"י על ימיו ט"ו שנה ורפאו מחליו הכבד בקלות רב עד שביום הג' עלה בבית ה' ולזאת הסבה ספר כי מפני שנתן חזקיהו כבוד לעצמו במה שהראה למלאכי מלך בבל מכבוד עשרו ולא נתן הכבוד לש"י לפרס' להם גדולות הש"י מצד המופת שהיה בארץ אשר באו לדרוש עליו כמו שנזכר בספר ד"ה הנה היה קצף ה' עליו אלא שלא היה הרע בימיו מפני התהלכו את הש"י תמיד רק בזה הדבר לבד חטא ולזה ג"כ ספר כי מפני שחטא מנשה זה החטא הנפלא בע"ג ושפיכות דמים נגזר על מלכות יהודה לגלות מעל האדמה אשר נתן להם ה' כמו שגלו עשרת השבטים והנה ספר בד"ה שכבר עשה מנשה תשובה אחרי נתנו ה' ביד מלך אשור ואסר אותו ושמהו בבית כלא ולזה לא נהיה הרע בימיו והאריך ימים על ממלכתו אך אמון בנו שהלך בדרכיו הרעים הלך בלא חמדה ולא מלך כ"א שתי שנים וקשרו עליו והכוהו והמיתוהו כאילו היה זה להשגחת הש"י על יהודה ובנימין שלא יכשלו בחטאיו ולזה ג"כ ספר כי יאשיה מפני שעשה הישר בעיני ה' השגיח בו הש"י שלא היה הרע שגזר על יהודה וירושלים בימיו אך נהי' בימי בניו וכבר מת על ידי פרעה נכה בעבור אשמת ישראל ולזה גם כן ספר מה שקרה מהרע לבני יאשיהו כלם מפני עשייתם הרע בעיני ה' עד שכבר השליך הש"י בחטאיהם יהודה ובנימין מעל פניו והחריב ירושלים ובית המקדש יהי רצון שיבנה במהרה בימינו : השני הוא להודיע שאף על פי שישראל חוטאים לש"י הנה תדבק ההשגחה בהם מצד האבות הקדושים באופן שלא ישמידם ולזה ספר כי מפני ראותו הש"י את לחץ ישראל על יד חזאל שהיה בשנער שיכלם לולי ה' שהיה להם כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם מתי מספר הנה חנן הש"י אותם ורחמם ופנה אליהם למען בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב והציל אותם מכף חזאל ובזה נתבאר כי כמו שההשגחה הכוללת תמשך מהאב לזרעו זמן ארוך כן הענין בהשגחה הפרטית אבל היא יותר אמתית בזה ולזה נתבאר מן התורה שלא יכלה שבט מן השבטים : השלישי לפרסם דבר המופתים המתחדשים על יד הנביא כי באמונתם קיום פנת התורה ולזה זכר ענין הנבואה וההצלחה שנתחדשה ליואש עם הלחמו על ארם מפני מה ששם הנביא ידיו על ידי המלך שהיו על הקשת ומספר החצים שירה אז כן היה מספר המלחמות שהצליח בם והכ' את ארם וביאר לו הנבי' שאם הי' מכה מהחצי' בארץ פעמי' יותר הי' מכה ארם פעמים יותר כאילו התבאר מזה שההצלחה שפעה לו על דרך מופת מהנביא מפני שומו ידיו על ידיו בהכאות ההם שהיה משל להכאתו ארם ולזה גם כן ספר שהאיש שקברו בנגעו בעצמות אלישע חיה וקם על רגליו בעבור כבוד אלישע והנה זה המופת היה נפלא מאד ולזה ג"כ ספר מה שנגע הש"י המלך עוזיהו בצרעת בעלותו על המזבח להקטיר ולזה גם כן ספר מה ששלח הש"י האריות להמית השמרונים עד שהסכימו לעבוד את ה' באופן מה והתקרבו קירוב מה לעבודתו ולזה ג"כ ספר המופת הנפלא שעשה הש"י בנגפו חיל מלך אשור שהיה מתפאר על הש"י עד שבלילה ההוא מת חיל מלך אשור על יד מלאך ה' והוא שב לארצו ושם סבב הש"י שהכוהו בניו בחרב והרגוהו כמו שייעד ע"י נביאו ולזה ג"כ ספר מה שרפא הש"י על דרך המופת את חזקיה מחליו אשר היה ראוי שימות בו וענין המופת שעשה בהשבתו הצל אחורנית י' מעלות : הרביעי הוא לפרסם קיום ייעודי השם יתברך על יד נביאו ולזה ספר הרע שעשה חזאל לישראל כמו שייעד הש"י לאליהו וזכר אלישע זה הייעוד לחזאל בעת שלא היה מלך ונתבאר מזה הספור שכן היה הענין בסוף כמו שייעד אלישע ולזה זכר ג"כ שכבר ייעד אלישע ששלש פעמים יכה יואש את ארם ושכן היה הענין בסוף ולזה זכר גם

כן

מצודת דוד

היו עמו : (כט) ושנא . היה משנה את בגדיו אשר ישב בהן בבית הכלא להחליפם באחרות : לחם . כל הסעודה קרויה ע"ש הלחם : לפניו . ר"ל עמו יחד : כל ימי חייו . של יהויכין : (ל) וארחתו ארחת תמיד . פרס הנתונה לו היתה פרס הנתונה תמיד מבלי הפסק והי' למאכל לאנשי ביתו כי הוא בעצמו אכל לחם לפני המלך תמיד : דבר יום ביומו . דבר הצריך לו בכל יום נתנו לו ביומו ולא העבירו המועד :

מצודת ציון

(כט) ושנא . כמו ושנה בה"א והוא מענין חלוף ותמורה : כלאו . מאסרו : (ל) וארחתו . הוא ענין פרס קבוע וכן ארחה ומשאת (ירמיה מ) :

כן נוירבעם בן יואש שהוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כמו שייעד הנביא יונה ולזה ג"כ ספר שהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל כמו שייעד לו הש"י על יד נביאו וספר ג"כ רוב הרעות שבאו לישראל שכבר ייעד אותם אחיה לאשת ירבעם באמרו והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה ונתבאר ג"כ מזה הספור ששבט ראובן והנשפלים אליו גלו ראשונה ואל זה רמז בתורה באומר יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר כמו שביארנו שם ולזה ג"כ זכר שכבר הסיר הש"י את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל עבדיו הנביאים ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד הש"י בסנחריב שכבר ישמע שמוע' ושב לארצו ויפול בחרב בארצו ושלא יבא אל ירושל' ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה וכן היה הענין בסוף ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד הנביא שירפא ה' לחזקיה ויוסיף על ימיו ט"ו שנה וכן היה ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד ישעיה לחזקיה הנה ימים באים ונשא את כל אשר בביתו ואשר אצרו אבותיו בבל ומבניו אשר יוליד יהיו סריסים בהיכל מלך בבל וכן היה הענין בסוף ולזה ג"כ זכר מה שדבר הש"י ביד עבדיו הנביאים על חטאת מנשה שיבין מן הרעה על יהודה וירושלם מה שנתאמת בזה הספור שכבר באה להם הרעה ההיא ולזה ג"כ ספר שכבר עשה יאשיהו מה שייעד הנביא אשר בא מיהודה שכבר ישרף יאשיהו על המזבח ההוא עצמות אדם: **החמישי** הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר האדם עם הצדיק אפילו אחר המות ולזה ספר שכאשר קברו איש בקבר אלישע הנה תכף שנגע בעצמותיו חיה וקם על רגליו כי לא רצה הש"י שיהיה רשע נקבר אצל צדיק: **הששי** הוא להודיע שאין ראוי לענוש הבנים על חטא האבות ולא האבות על הבנים ולזה ספר שבני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על האבות: **השביעי** הוא להודיע שאין ראוי שיתגאה האדם בדבר המלחמה ויעורר מדנים מפני ראותו שכבר הצליח במלחמה מה כי כבר אפשר שינוצח במלחמה הזאת אע"פ שכבר הצליח במלחמה האחרת ולזה ספר כי אמציה שעורר מדנים ליהואש מפני מה שראה מהצלחתו על האדומי' במלחמה נפל בידו הוא ויהוד' עמו ולזאת הסבה ג"כ ספר ענין הגאו' שאמר יהואש לאמצי' שכבר אמר לו שיפול הוא ויהוד' עמו ונמשך לו מזה שכבר חיה אמציה אחר יהואש ט"ו שנה: **השמיני** הוא להודיע שאין ראוי להתחרות במצליח דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע לישראל בעבור שמרדו מלכיהם במלכים המצליחים אשר היו נותנים מס להם כי זה היה סבת החורבן והגלות ולזה ספר שכבר מצא מלך אשור בהושע קשר ולזה צר על שמרון והגלה ישראל מעל אדמתם ולזאת הסבה ג"כ זכר כי חזקיה בראותו כי מלך אשור תפש כל הערי' הבצורות אשר ליהודה נכנע אליו ועבדו וזהו אמרו חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא ולזה ג"כ ספר כי כבר היו ישראל בסכנה גדולה בימי חזקיה מלך יהודה מפני מרדו במלך אשור לולא ה' שהיה לו ולזאת הסבה ג"כ זכר מרד יהויקים בנבוכדנצר שהיה סבה אל שהגלה שם כל ביתו ובנו יהויכין ועמו גלו היותר נכבדים שבירושל' ולזאת הסבה ג"כ זכר מרד צדקיה במלך בבל שהיה סבה לחרבן ירושל' ולגלות יהודה מעל אדמתו ולזאת הסבה ג"כ זכר כי יהויכין מפני ששם צוארו תחת עול מלך בבל היתה לו נפשו לשלל וממנו לבד נשארו בנים לבית יאשיהו והנה היה זרובבל בן שאלתיאל מזרעו כמו שנזכר בספר ד"ה ואחר ימות נבוכדנצר נשא אויל מרודך את ראש יהויכין והוציאהו מבית כלא ונתן כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל: **התשיעי** הוא להודיע כי זה הרע הנפלא שהביא הש"י על עשרת השבטים לא הביאו עליהם כי אם אחרי הפליגם בעשיית הרע מאד עד שכבר מאסו כל מצות הש"י ועדותיו ועזבום ועבדו אלהים אחרים בכל מקומותיה' ועשו פשעות היותר מגונות והיותר רעות שיוכלו לעשות ולא קבלו מוסר מדברי הש"י על יד נביאיו שהעיד בהם כל הרע שהיה בא עליהם קודם בואו מפני עזבם ברית הש"י והיה זה סבה שמאס הש"י בכל זרע ישראל ויענה אותם במיני ענוים כמו הרעב ומה שידמה לו ואחר זה נתנם ביד שוסים ובוזזים אותם ולבסוף השליכם מעל פניו כמו שזכר בקללות הכתובות בתורה: **העשירי** הוא להודיע כי מה שימשך ממנו רע אע"פ שכוון לתכלית טוב ראוי להרחיקו ואע"פ שסודר ענינו על יד השלם שבאנשים וכל שכן כשהיה מביא לעבוד עבוד' אלילים הלא תראה כי נחש הנחשת שנעשה במצות הש"י ע"י משה רבינו להציל הנשוכים כשיראו אותו כתת אותו חזקיהו בראותו שהיו ישראל תועים אחריו: **האחד עשר** הוא להודיע שהוא ראוי שיקרע האדם בגדיו בשמעו חלול השם הנכבד ולזה ספר שקרעו בגדיהם שומעי אלו החרופים והגדופין מפי רבשקה וגם חזקיה קרע בגדיו כששמע זה מפי שלוחיו ששלח בם אל רבשקה: **השנים עשר** הוא להודיע כי אחת מן התחבולות הטובות למלחמה הוא להפחיד אנשי המלחמה ולזה אמר רבשקה כי אדניו שלחו בעבור האנשים אשר על החומה ליראם ולבהלם: **השלשה עשר** הוא להודיע שהמלך ימשול בעם בהשבתו להם כי בזה ימשך רצונם אליו וזהו אמרו עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו: **הארבעה עשר** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיענה על הדברים שיאמרו לו בעתו' הרעה והצרה אך ישבע בחרפה אולי יתעשת האלהים לו וירחמהו ויצילהו מהצרה ההיא ולזה ספר שלא ענו העם דבר לרבשקה כי מצות המלך היא לאמר לא תענוהו: **החמשה עשר** הוא להודיע כי לעתות בצרה ראוי שיכנע האדם לפני הש"י ויתפלל אליו כדי שירחמהו וירצה בעניו ולזה ספר שכבר התפלל המלך בשק והתפלל לפני הש"י ובקש מישעיה שישא תפלה בעד השארית הנמצא ולזאת הסבה ג"כ ספר שכבר נכנע יאשיה לפני הש"י וקרע את בגדיו ובכה לפניו על דבר הרע המוכן לבא עליו ועל עמו מאת ה' על חטאת אבותיו: **הששה עשר** הוא להודיע כי היות הש"י מגיד מראשית אחרית הוא המופת על שהוא פועל הדברים כי לולי זה לא יתכן שיודיע אותם טרם היותם כי איך ידע הוא מה שיפעלהו זולתו: **השבעה עשר** הוא להודיע כי מהשגחת הש"י בצדיקים ימשך לדחות מעליהם הרע שכבר התחיל לבא כאמרו הן יקטלני לו איחל ולזה ספר שאע"פ שכבר נגזר על חזקיה שימות מחליו החולי הנה שמע הש"י תפלתו ורפא אותו והאריך ימיו חמש עשרה שנה ולזאת הסבה ג"כ ספר שאף ע"פ שכבר היה נגזר שיבא הרע בימי יאשיהו הנה נעתר לו הש"י והיה שלום ואמת בימיו: **השמנה עשר** הוא להודיע כי כשנגזר שימשך רע מה מהחטאים מה הנה ראוי לנקות מהחטאים ההם כדי שיסור הרע ההוא ולזה תמצא כי כשידע יאשיהו שהאריך הש"י את הרע עד אחר מותו מפני הכנעו לפניו רצה לנקות ישראל מהחטא ההוא והעמיד כל העם בברית עם הש"י ובער כל האלילים והמזבחות והבמות ומשמשיהם והשבית את הכומרים וזבח כל כהני הבמות על המזבחות לא השאיר לע"א שום זכר בישראל ובארצם והנה היה כלי כל זה להסיר הרע לגמרי מישראל כי הייעודים הרעים יסורו בסור החטאים אשר בעבורם היו אף ישראל חטאו אז כמו שזכר הנביאה שהיה מוכיח אותם בימי יאשיהו ולזה לא נמשך מזה התכלית שכיון אליו יאשיהו: **התשעה עשר** הוא להודיע שכהן שעבד עבוד' אלילים הוא פסול לעבודה אך הוא אוכל בקדשים עם אחיו הכהנים וזהו אמרו אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה' בירושלים כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם:

ביאור על בנין הבית מהגאון רבינו אליהו ז"ל

ו (א) **ויהי** בשמונים שנה וגו'. החשבון של ת"פ שנה הוא כן. ארבעים של מדבר. י"ד שנים של גלגל והם י"ד שנים ראשונים של יהושע ז' שכבשו וז' שחלקו שס"ט של שילה. וזה פרטן. י"ד שנים אחרונים של יהושע לפי שפרנס את ישראל כ"ח שנה (כמ"ש רש"י שופטים יא פסוק כו והוא מסדר עולם רבה פ' יב) ארבעים של עתניאל. (שופטים ג פסוק יא) שמונים של אהוד (שם פסוק ל) מ' של דבורה (שם ה פ' לא) מ' של גדעון (שם ח פ' כח) ובו נכללו ז' של מדין (לא כפירש"י וסדר ע"ר הנ"ל אלא כמ"ש בסדר הדורות) שלש של אבימלך (ט' כב) כ"ג של תולע (י' פ"ב) כ"ב של יאיר (שם פ"ג) י"ח של שעבוד בני עמון (שם פ"ח) כמ"ש רש"י שופטים הנ"ל שהם בפ"ע) שש של יפתח (שם י"ב פ' ז) ז' של אבצן (שם פ"ט) עשרה של אילון (שם יא) שמונה של עבדון. (שם פ' יד) עשרים של שמשון (שם טז פ' לא) תשעה ושלשים של עלי. ואפילו שבשמואל א' סימן ד' פסוק י"ח כתוב ששפט ארבעים שנה אפשר שמת בשנת הארבעים ולכן לא חשיב והרי ש"ע שנה ושנה אחת היתירה כבר כתב רש"י שם דכ"ג של תולע וכ"ב של יאיר שנה אחת עלתה לשניהם (וגם לפי חשבון סדר הדורות הנ"ל נ"ל מה שכתוב (בשופטים יא פ' כו) שלש מאות שנה הוא פחות זיי"ן שנים ויפתח לא דק בשלחו אל מלך בני עמון) הרי שס"ט שנים של שילה. ונוב. שלש עשרה שנה. היינו עשרה של שמואל. א' של שמואל ושאול. ב' שאול לבדו. גבעון ארבעה וארבעים שנה היינו מ"ם של דוד. ד' של שלמה (כמ"ש כל זה בס' ע"ר פסוק יג ע"ש כל הפרק) נמצא ס"ה החשבון סת"פ שנה הם כן. מ"ם של מדבר. י"ד הראשונים של יהושע. שס"ט של שילה. כ"ז נוב וגבעון: בשמונים. פירוש בתחלת שמונים: בחודש זיו. הוא אייר והוא שם העולם שלו וכך היו קוראים אותו קודם בואו לבבל וכן לתשרי איתנים ולמרחשון בול ולניסן אביב ושמות שלנו דהיינו ניסן אייר כו' קראום אחר שירדו לבבל כן מפורש בירושלמי: למלוך שלמה על ישראל פירוש בשנה הרביעית למלוך על ישראל וכמו וישיגו אותם חונים על הים כל סוס רכב פרעה וגו' שפירוש וישיגו אותם כל סוס רכב פרעה חונים על הים: ויבן את הבית. הוא ההיכל: (ב) והבית ששים אמה ארכו וגו'. פירוש שהיה באורך וברוחב הבנין כפול ממה שהיה במשכן ובקומה שלשה פעמים: (ג) והאולם. שתי מחיצות הנבנה לפני פתח הבית נקרא אולם (נ"ל שנקרא כן לפי שהוא חיזוק להבית להשתמש שם דברים הנצרכים להבית ואינו כבוד להבית שישמשו שם דברים אלו ומשתמשים באולם) ופתח האולם היה כ' אמה רוחב ול' אמה גובה וכל גובה האולם היה ק"כ אמה בבית שני ובשלישי היה מאה אמה גובה: (ד) שקופים אטומים. כלומר חלונות פתוחים ועם דלתות שיהא אפשר לסתום אותם: יציע. שלשה שמות יש לו. יציע. תא. צלע. היינו יציע הוא שפת חלל החדר ונקרא יציע לשון שפת. וצלע הוא הכותל שהכתלים הם מצדדי שפת החלל והם גבולי השפה. ותא הוא שם החדר בכללות השפת עם הגבול: סביב. פירוש סביב ההיכל והק"ק: (ו) היציע התחתונה. פירוש החלל של התחתונה: (ז) והבית בהבנותו. פירוש מעצמו שהיה האבן מושיב א"ע על הבנין. בא וראה כמה היה מפואר ונכבד הבנין שהיה לו כמה נסים מסייעין וכל הרוחות והשדים וגם האבנים בעצמם הושיבו את עצמן ואעפ"כ נמשך עד ז' שנים והכתוב העיד שלא היה מתעצל בבניינו: והמקבות והגרזן כל כלי ברזל. פירוש שהמקבות והגרזן הם עקרי כלי ברזל שצריכים לבנין ושארי כלי ברזל המצטרכים ג"כ אבל לא כ"כ. כולם לא נשמע שם: (ח) פתח הצלע התיכונה. פירוש של אמצעית: הימנית. הוא כנגד צפון ונקרא ימנית של היכל לפי שהיא כנגד ימין הנכנס והיינו שלא היה פתח לחוץ אלא לתא האמצעי וממנה היו הולכים לשארי התאים ואליה יעלו במסיבה כמו שמפרש וראיתי בכתבים אחרים של מו"ר הגאון ז"ל, שהיה כתוב בהם הימנית הוא כנגד דרום והאמצעית שכנגד דרום היה פתח אחת ובהתחתונים היו שני פתחים לימין ולשמאל וע"ז כתיב פתח הצלע וגו' כלומר שלהתיכונה לא היה רק פתח אחד דהיינו למזרח כך ראיתי ושאלתי את פיו הקדוש ואמר שהנכון כמו שאמר לי והשומע טעה בדבריו כי לא אמר זאת מעולם (ולפ"ז איך היו להתחתונים. ואפשר שהיה ג"כ פתח אחד לתא אחת וממנה נכנסים לכולם): ובלולים יעלו על התיכונה. שהיה מסיבה עומדת מבחוץ בכדי לעלות על התיכונה: (ט) ויבן את הבית ויכלהו. כל הד' כתלים: ויספון את הבית. אחר בנין הכתלים אע"פ שלא עשה עדיין המחיצה שמפסקת בין ההיכל לק"ק: גבים. שהיה כמו כיפה עשויה מאבנים: ושדרות. ועליהם

קורות ונסרים לרצפה להלוך עליהם: (י) ויבן את היציע. עכשיו בא לפרש כל יציע ויציע: על כל הבית. שבנה את התאים סביב הבית: ויאחז את הבית. שחבר גגות התאים להיכל בעצי ארזים: (יב) אם תלך בחקותי. זו חקת השמים כמ"ש הידעת חקי שמים: ואת משפטי תעשה. זו חקת הארץ כמ"ש מלך במשפט יעמיד ארץ: ושמרת את כל מצותי. זו תיקון האדם המחברן ע"י עשיית המצות וזהו שכל עיוני ושכל מחשבי ושכל מעשי שהם חכמה ומוסר ובינה כמ"ש ברים משלי וכנגד זה הבטיחו ג' דברים: והקימותי את בריתי. נגד משפטי תעשה והיינו שיקים מלכות בית דוד עד עולם. והב' (יג) ושכנתי בתוך בני ישראל. נגד חקת השמים: ולא אעזוב את עמי ישראל. נגד תיקון האדם: (יד) ויכלהו. שכלה מלאכת היציעות והקורות: (טו) ויבן וגו' מביתה. פירוש מבפנים לפה כל הבית: בצלעות ארזים. בנסרים דקים של ארזים שהם יפין לצפוי (וצ"ל שלכן נקראו צלעות שאין להם שטח רחב בעובי ואינו רק גבול וקו לכן נקראו צלעות): ויצף את קרקע הבית. הוא הרצפה: בצלעות ברושים. בנסרים דקים של ברושי' והיינו לפי שהארז הוא גבוה לפה בו הכתלים וברושים אינם גבוהים כ"כ אך הם רחבים יותר ויפים יותר לרצפה עשה מהם רצפה וזהו קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים הוא הרצפה שהולכים עליהם הם מברושים: (טז) מירכתי. בסוף הבית למערב והיינו לסוף ארבעים אמה לפה בצלעות ארזים: מן הקרקע עד הקירות. פירוש לפי שעשה קורות על ק"ק לבד למטה מקירות הסיפון ולפה כאן עד הקירות לבד ולמעלה הוא אומר עד הקירות הסיפון לפי שגם לפה עד הקירות הסיפון שהם למעלה מגובה מקירות קה"ק: ויבן לו וגו'. כי דביר הוא המחיצה בין ההיכל לקה"ק ולפה מבית לדביר דהיינו מבית לקדשי קדשים (ועדיין לא עשה הדביר עצמו): (יח) וארז אל הבית פנימה. הארזים אשר בתוך קה"ק היו מקולעות וגו': פקעים. הוא צורת חיות ובהמות ולפי שדבר המצוייר אינו נראה אלא החצי וחצי השני דבוק אל קיר המצוייר לכן נקרא פקעים מלשון בקע פירוש חצי: פטורי צצים. פתוחים פרחים מלשון פטר רחם: (יט) ודביר בתוך הבית. עשה המחיצה הוא הדביר בתוך הבית תוך ההיכל: מפנימה הכין. כדי שיהא מקום מוכן מבפנים להמחיצה ליתן שם ארון ה': (כ) ויצף מזבח ארז. לפי שהמזבח שעשה משה לא היה רק אמה על אמה ורצה להוסיף עליו עוד אמה שיהא כפל כשל משה שכל המקדש היה כפול ששים על עשרים והמשכן היה שלשים על עשר וכן בארון היו שני זוגות כרובים לכך לפה התוספת בארז ואח"כ לפה על הארז בזהב כמו שמפרש לקמן: (כא) הבית מפנימה. הוא קדש הקדשים: ויעבר ברתוקות. ההיכל היה גבוה מן הק"ק והיה נראה גג הקה"ק לכך העביר שלשלאות של זהב בכותל המפסיק בין קדשי קדשים להיכל דהיינו מראש הכותל עד ראש הגג במסך כל רחב ההיכל בכדי שלא יתראה גג עליות הק"ק ועל השלשלאות לפה בטסין של זהב: (כב) וכל המזבח. כלומר אותו תוספות אמה שהוסיף בארז כמ"ש למעלה לפה על הארז בזהב: (כג) שני כרובים. מראה אדם עם כנפים הוא הנקרא כרוב בכל מקום: עצי שמן. פירוש של את. פירוש אחר של עצי אפרסמון: (כה) וקצב אחד. משקל אחד: (כז) ויפרשו את כנפי. הם בעצמם פרשו את כנפיהם בהכנס בקה"ק: (כט) מלפנים ולחיצון. להיכל ולקה"ק: (לא) מזוזות חמשית. שלא היו מרובעות אלא בחמשה צדדים: (לב) וירד על הכרובים. מפני שלא היה כל כלי ברזל נשמע בבנין בהמ"ק לכך עשו מזהב טוב אשר הזהב ההוא היה כמו דונג ולא היה נצרך לכלי ברזל וזה הזהב הוא הנקרא כסף שמכסיף כל הזהבים ולכך כתיב וירד וכשהיה מרדד על הכרובים והתמורות היו הציורין בולטין מזהב כמו שהן על הכותל. אבל של ההיכל לא היה הזהב חשוב כ"כ נאמר בם זהב מיושר פי' שישרו אותו מקודם שנתנו על הכותל ועשאו בתוכו שקועין כמו הצורות הבולטין ואח"כ נתנוהו על הכותל: (לג) מאת רביעית. בארבעה צדדים ולא כמו אילי ק"ק אשר שם היה חמשית: (לד) ושתי דלתות. כלומר שני שערים היו להיכל: שני צלעים וגו'. כל שער היה נפתח בשני חלקים באמצע: גלילים ושני קלעים. כלומר וכל חצי שער היה נקלע ונכפל ולאחוריו ובמקום אשר נתקפל היה בעיגול שלא יהיה חוד שפת הדלת מעכב מלכפול ומחמת זה נגלל חצי הדלת על חצי הדלת הב' ותיבות ושני קלעים קאי אדלעיל ואדלתחת: הדלת השני גלילים. וכן הדלת השני פי' חצי השני שבדלת היה ג"כ נגלל כראשונה: (לה) זהב מישר. כדלעיל: על המחוקה. כלומר שהי' מחוקה בדלת כרובים ותמורות בבליטה והי' שם בצפוי הזהב שוקע בכדי שיהא מיושר על המחוקה: (לו) ויבן את החצר הפנימית. פירוש עזרה גדולה. ולפי שיש חיצונה שהיא עזרת נשים קורא אותה פנימית וכמו בהיכל שתים כן בעזרה שתים וכמו אולם לפני ההיכל כן חצר לפני העזרות: וטור כרותות ארזים. לחוזק לפי שההיכל וקה"ק יש להם קירוי שמחזיק אותם אבל העזרות הי' בלא קירוי: (לח) בירח בול. הוא מה שנקרא אחר ירידתם לבבל מרחשון: לכל דבריו. פירוש הגם שבהמ"ק עצמו נגמר בתשרי בז' בו כידוע מ"מ שארי דברים הצריכים לבית שם נגמרו במרחשון וזהו לכל דבריו: שבע שנים. חוץ משנת הרביעית שהתחיל בו כמ"ש למעלה אבל השנה האחת שאלה הוא מן המנין:

ז (ב) **יער** הלבנון. לפי שהיה שם הרבה עמודי ארזים והיה דומה ליער נקרא יער לבנון: על ארבעה טורי וגו'. שהיו מסודרים הד' טורים לרוחב ונמצא ביניהם ג' אוירים של שלשים אמה הרי תשעים אמה ועובי כל עמוד ב' אמות וחצי הרי מאה אמה ואורך כל טור חמשים אמה ובין עמוד לעמוד היתה עשוי רצפה של אבנים: וכרותות ארזים על עמודים. שחפה את העמודים מן הקרקע עד הראש בנסרים של ארז שיהיה כחדר: (ג) וספון בארז וגו'. פי' שהיה ספון בארז על העמודים וממעל על הצלעות הי' ג"כ ספון בארז והצלעות הם חדרים שהיו עומדים על העמודים אחר שקירה בארזים: וספון. פי' וחפה: חמשה עשר הטור. פי' שהיה ט"ו חדרים בכל טור מפני שכל חדר עשר על עשר שכ"ה שיעור טרקלין והי' שלשה אוירים שכל אויר היה אורך כ' ורוחב ל' נמצא הי' בכל אויר שלשה פעמים חמשה חדרים של י' על י' וכן הי' בכל אויר הרי ארבעים וחמשה חדרים. או שהיה על כל אויר ט"ו צלעות בשורה אחת כל צלע ארכו ל' אמה ורחבו שלשה הרי רוחב הט"ו צלעות מ"ה אמה ועובי כל הכתלים המפסיקים בין הצלעות עולים חמשה אמה הרי בין הכל נ' אמה כאורך האויר: (ד) ושקופים שלשה טורים. פי' כמו לשלשה טורים שהיה להשלשה אוירים שלמטה חלונות: ומחזה אל מחזה. פי' חלון כנגד חלון: שלש פעמים. פירש שהיה כן ג' פעמים לכל אויר או פירושו שהיה כן בכל הג' אוירים: (ה) רביעים שקף. פירש שהשקופים היו מרבעים וכן הפתחים היו מרובעים: ומול מחזה אל מחזה ג' פעמים. שהיה פתחים בכל ג' האוירים או פי' שהיה ד' פתחים זה כנגד זה כזה

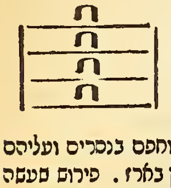

כי ד' טורי עמודים היו ובכל טור הי' פתח נמצא הי' המול ג' פעמים דהיינו מול פתח ראשון שני ושלישי אבל החלונות לא היו אלא שלשה לכך לא כתיב שם מול: (ו) אולם העמודים. פירוש שעשה אולם לפני העמודים: ואולם על פניהם. פירוש שעשה עוד אולם ככל אורך הבית והאולם העמודים וארכו ק"ל אמה: ועב על פניהם. פירוש שעשה קורות על העמודים דהיינו שהיו עמודים וחפה בנסרים ועליהם קורות: (ז) ואולם הכסא. פירוש שעשה אולם עוד לשפוט שם: וספון בארז. פירוש שעשה רצפה של ארזים מאולם אשר ביער הלבנון עד אולם הכסא והיתה של ארז מפני שרבים בוקעים בו והיתה צריכה להיות עב וחזק לכן עשה מארז אבל בבהמ"ק היתה של ברוש: (ח) וביתו אשר וגו' מבית לאולם. פירוש מבפנים לאולם המשפט: כמעשה הזה. פירוש הבית היה כמעשה בית יער: כאולם הזה. פירוש שהיה עושה לה בית ואולם כמעשה בית ואולם של בית יער: (ט) מגררות במגירה. כי במקדש לא היה במגירה אבל בביתו היה במגירה: וממסד עד הטפחות. פירוש מן היסוד עד הקורה ומחוץ עד החצר הגדולה. דהיינו מן הקצה עד הקצה: (י) ומיוסד אבנים יקרות. פירוש היסוד בעצמו שהוא בקרקע הי' אבנים גדולות של שמונה ועשר אמות: (יא) ומלמעלה וגו' וארז. פירוש שהי' מקורה בארז: (יב) וחצר הגדולה. היינו עזרת נשים כולה: ולחצר בית ה'. היינו עזרה היו להיכל ג' טורי גזית וטור כרותות ארזים מפני שלא היה להם תקרה לכך היה בארזים כדי לחזק: (יד) הוא ממטה נפתלי. אבל אמו היתה משבט דן: (טו) ויצר. פירוש ויצק: שמונה עשר אמות. ובדברי הימים אמר ל"ה אמות לפי שהציקו שניהם בבת אחת והיה תקוע אחד בחברו אמה אחת: את העמוד השני. פי' וכן עשה ג"כ עמוד השני: (טז) חמש אמות כו'. ולהלן הוא אומר מעשה שושן ד' אמות והיינו עם הכותר' השני' העומדת למעלה היו ה' אמות אבל בלא הכותרת היה ד' אמות כי הכותרת השנית היתה אמה: (יז) שבכים מעשה שבכה. פירוש שהיתה הכותרת כמו כדור גדול וחצי כדור העליון מעשה שבכה היה: גדלים מעשה שרשרות. פירוש שהיו שרשרות שבהן היו תולין הרמונים האמור למטה: לכותרת אשר על כו'. פירוש השבכה היתה בעליון בחצי כדור העליון דוקא: שבעה. פירש שבעה חצי כדורים מלובשים זע"ז: לכותרת השנית. פירש בעמוד השני: (יח) ויעש את העמודים. פירוש נתנם על העמודים: ושני טורים כו' לכסות כו'. כי הרמונים עבים יותר מן השלשלאות וא"כ אם לא יהיה אלא טור א' רמון אצל רמון יהיה ריוח בין השלשלאות ולכן היה צריך טור שני והרמונים של הטור השני היו למטה והיו השלשלאות של השנים ממלאין את החלל שבין השלשלאות של העליונים והרמונים היו מכסין את הבטן והבטן הוא הרחב שבכדור באמצע הכדור ונמצא נתכסה כל הכותרת: וכן עשה לכותרת השנית. פירש בעמוד השני: (יט) וכתרת כו' באולם ארבע אמות. פירש הכותרת שעל ראש העמודים שהיה מעשה שושן באולם היה הכותרת ארבע אמות. ומה שכתוב לעיל חמשה אמות היינו גם הכותרת העליונה המוזכר בפסוק שלאחריו שעל הכותרת התחתון: (כ) וכותרת על שני העמודים. שהיה כותרת קטנה על ראשי הכותרת: ממעל לעומת הבטן. כלומר כנגד אמצע חללו של בטן: אשר לעבר השבכה. על אותו חצי כדור העליון שבו השבכה כנ"ל: על הכותרת השנית. היא הכותרת שהיתה ד' אמות והכותרת העליונה היתה אמה: (כא) ויקם את העמוד הימיני ויקרא את שמו יכין. הענין שהאור מאיר ובא לעולם ע"י ב' עמודי אור שהן שמש וירח שני מאורות וכנגדן מלכות בית דוד כמ"ש וכסאו כשמש נגדי כירח יכון עולם והן נגד פרץ וזרח שממשלת הלבנה ביום ובלילה ופורץ גדר ונכנס בגבול שאינה שלה כמ"ש חז"ל אם מפרץ קאתי מלכא להוי שהמלך פורץ גדר וגם מפני שהיא חסרה והוא לשון פרצה וחסרון. וזרח הוא ע"ש השמש והם נגד מ"ע ומל"ת ימין ושמאל עבודה וגמ"ח שעליהם העולם עומד והן עמודי עולם. ולמ"ע צריך גבורה כמ"ש איזהו גבור הכובש את יצרו והן נגד שמש וירח כי השמש נגד מל"ת לכן בו שס"ה ימים והוא בגבורה כמ"ש כצאת השמש בגבורתו וירח נגד עשה לכן נאמר בה כירח יכון עולם וזהו ב' עמודים הימני נגד מ"ע שהוא ימין שמו יכין והשמאלי נגד מל"ת שמו בועז וז"ש אצל ר"י בן זכאי נ"י ע"ה פ"ה שהם נגד ג' עמודים שהעולם עומד עליהם אך שבעו"ה אין בהמ"ק ושני עמודים נחסר עבודה ותורה כי מלכה ושריה בגוים אין תורה לכן לא נזכר עמוד אלא אצל הימין שהוא גמ"ח וכנגדן מ"ע. ופ"ה הוא נגד מל"ת שמתגבר על יצרו ומפוצץ אותו כפטיש יפוצץ סלע ונ"י הוא נגד התורה אור. וזה שכתוב בזוהר מעקר טורין ומגבר בולינין נגד פ"ה ונ"י ובעבודת המצות אין שם כי במתים חפשי רק השגת טעמי המצות והוא נכלל בהשגת התורה מגביר בולינין כי נר מצוה ותורה אור: (כב) ועל ראש העמודים מעשה שושן. היינו שהכותר' שעל ראש העמודים שהיתה מעשה שבכה היתה מציירת בשושנים: (כד) ופקעי' מתחת לשפתו. אבל שפתו עליונה היתה עליהם צורת בקר. ופקעים הוא מלשון בקע לשון חצי כמ"ש למעלה: עשר באמה מקיפים. פירוש שהיו שני טורים בקרים והטור השני היה עומד על הרבוע כמ"ש בערובין שג' אמות התחתונים היו מרובעים והטור העליון אשר מתחת לשפתו היה בהיקף בעיגול: (כה) עומד על שני עשר בקר כו'. הם נגד י"ב מזלות טלה אריה קשת וסימן טא"ק ושלשה פונים ימה נגד שור בתולה גדי וסימן שב"ג. וג' פונים נגבה נגד תאומים מאזנים דלי וסימן תמ"ד. וג' פונים מזרחה נגד סרטן עקרב דגים וסימן סע"ד וכנגדן הוא ד' יסודות ארמ"ע דהיינו נגד טא"ק הוא אש ונגד שב"ג הוא עפר ונגד תמ"ד הוא מים ונגד סע"ד הוא רוח וזהו לדעת המקובלים וכן הוא סידור הפסוק כאן אבל הפילוסופים אומרים שלרוח הוא תמ"ד ולמים סע"ד כי שלשתן אלו תמיד במים ושם

והם לא ידעו ולא יבינו כי דגים הוא נגד טיט המחבר אש ומים ושמו מוכיח עליו וכן רוח הוא המחבר בין אש למים כידוע ולהי"ב מזלות הם זיין ככבי לכת כנ"ל הל"ס חהו סדרן לככב הוא תאומים ובתולה. לצדק קשת ודגים. לנגה שור ומאזנים. לשבתאי גדי ודלי. לחמה הוא אריה וללבנה סרטן. למאדים טלה ועקרב. היינו לפי שחמה ולבנה הם אחד לכן להם א' א' ונחזור לעניננו שאש הוא נגד צפון לפיכך כשהחמה בצד צפון היינו בימות החמה הוא חם מאוד וכשהחמה הולכת בדרום הוא מים והוא קר מאוד ונקרא ימות הגשמים ומזרח הוא רוח ועפר הוא מערב שכשהחמה במערב הוא זמן שכיבה ויסוב האדם עפר על הארץ כשהיה וכשהחמה במזרח תשוב הרוח באדם וזורח השמש ויצא אדם לפעלו. וסימן צפון אש תקופת ניסן טלה. מערב עפר תקופת טבת גדי. דרום מים תקופת תשרי מאזנים. מזרח רוח תקופת תמוז סרטן. והי"ב בקר אלו הם נגד הי"ב מזלות ועמידתם נגד ד' רוחות השמים וד' יסודות וד' תקופות: והים עליהם מלמעלה. הוא נגד הלבנה ואמר עליהם פירוש היכן הוא למעלה בעולם הבא שבעה"ז הלבנה היא למטה מכל המזלות וכן נמשלו ישראל ללבנה והם שפלים מכלם היום אבל לע"ל יהיו ישראל מלמעלה כמו הלבנה: (כח) מסגרות להם. פי' שהיו קנים זה על זה מרובע ד' אמות על ד' אמות: ומסגרות בין השלבים. שלבים הן כמו רגלים ואין מפורשים כמה היו אבל נראה שהיו ג' כמו הבקר תחת הים והיו מחוברים בנסרים דהיינו שהיו נסרים תחת המסגרות (הגדולים) מחוברים בין הרגלים והנסרים שבתוך השלבים הם נקראים ג"כ מסגרות. והיו הרגלים משוכים מן זוית המסגרות המרובע (הגדולים) מעט כדי ליתן מקום לצאת אותן הידות שעליהם האופנים: (כט) ועל המסגרות וגו' ועל השלבים כן. כמו שהיה על המסגרות כן היה על השלבים: ממעל. פירוש והכל הוא ממעל אבל ומתחת וגו': (ל) וארבעה אופני וגו' וסרני נחשת. פירוש מהד' נסרים המרובעים הנ"ל היו שנים מהם ארוכים יותר כזה כדי לתת עליהם את האופנים והמכונה יושבת על העגלה הזאת ורגלי המכונה על הארץ: כתפות להם. מתחת לכיור פי' שמן העגלה היו הכתפות יוצאות עד תחת הכיור לסמוך את הכיור כי להכיור לא היה שולים רחבים והיה שולים חד וקצר תחוב בכן ועצמה היתה רחבה וגדולה ולכך עשה ד' עמודים בד' זוית העגלה לסמוך את המכונה וג' מיני כתפות היו אחת מן העגלה ואחת מן המכונה ואחת מן פי המכונה: מעבר אחד. פירוש מכל צד: ליות. פירוש מחוברין מזה לזה בנסרים: (לא) ופיהו וגו' ומעלה באמה. פירוש שהיה שפה יוצא מאמה ולמעלה היינו שלאחר שהגביה המכונה אמה היה נמשך השפה: ופיה עגול. הוא שאמרנו שהיה עגול למעלה: מעשה כן. פירוש לשון כן ובסיס שעל ראש השפה היה פה אחר מעשה כן ועליה היה כיור עומד והיא היה יוצאת מן הכותרת חצי אמה: וגם על פיה. על ההיא אמה שיצאה מן המכונה שתהיה היה אותו חצי האמה מקולעת: ומסגרותיהם מרובעות לא עגולות. אמר כפל ל' פי' לע"פ שהפה מלמעלה הי' עגול אבל במקום שמחובר למסגרת הי' מרובע דהיינו שהיה מרובע מלמטה ולמעלה עגול: וארבעת האופנים למתחת למסגרות. פירוש האופני' היו באים תחת מסגרות והיו שוין למסגרות נמוך מהם מעט: וידות האופנים. הם סרני נחושת הנזכר לעיל (פסוק למ"ד) שהולכין מאופן לאופן ועליהם עומד המכונה. וזהו במכונה: (לג) ומעשה האופנים וכו' פירוש כמו מרכבה שלנו: ידותם. הם הידות של עגלה והם הסרנים הנז"ל: וגביהם. הם האופן האמצעי שעל הידות: וחשוקיהם. הם הקנים שבין האופן שעל הידות להאופן שמבחוץ: וחשוריהם. הם הליפן שמבחוץ המגלגל בארץ וזהו אופן בתוך אופן דהיינו אופן שמבחוץ המגלגל בארץ ואופן שבאמצע התקוע על הידות: (לד) וארבע כתפות כו'. פירוש שהיה עוד ארבע כתפות כמין עמודים יוצאות מן המכונה עצמה לפי שהי' המכונה למטה רבוע ולמעלה עגול נמצא יוצא מכל צד זויות ועל אותן הזויות עומדות העמודים עד מתחת לכיור לסמוך את הכיור: (לה) ובראש המכונה כו'. פירוש הוא השפה האמור למעלה שהיה מתחיל לצאת אחר גובה אמה והשפה היה גבוה חצי אמה נמצא גובה המכונה אמה וחצי אמה: ועל ראש המכונה. פירוש שהיה עוד כתפות על ראש המכונה שהוא פי המכונה והם נקראים בכאן ידותיה (לפי שכאן היו קצרים כמו ידות לפי שהם למעלה) והם עומדים על פי המכונה הגבוה חצי אמה לסמוך ג"כ את הכיור: ומסגרותיה ממנה. פירוש וכל העמודים שסומכין את הכיור נקראים מסגרות והיו הכל ממנה מן המכונה עצמה. עמה היו מוצקות: (לו) ויפתח על הלוחות כו'. פירוש שהיה לוחות מעמוד לעמוד סביב ויפתח על הכל על הלוחות ועל הידות (הם העמודים הקצרים שעל הפה) ועל המסגרות (הם העמודים הארוכים) צורת כרובים וגו' ובתוך הפה הנ"ל היה פה כלומר חור והיה נתון בתוכו הכן ובתוכו היה נתון שולי הכיור ואחר שיצא מן הכן היה הכיור רחב מאוד והיו יוצאות כתפות מד' צדדים בג' מקומות כנ"ל לסמוך את הכיור:

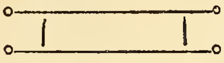

ספר מנחת שי מלכים

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) **ולא יחם לו**. כל האומר יחם בצירי היו"ד אינו אלא טועה שבכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים בחירק וכן נראה בבירור ממה שכתב רד"ק בפירוש ובספר מכלול דף קכ"ד ועיין עוד מ"ש באיוב ג' על פסוק אל יחד: (י) ואת נתן הנביא. הוא"ו בגעיא בס"ס וכן ואת הגבורים: (יא) הלוא שמעת. מלא וא"ו כי הוא אחד מן י"ז מלא בסיפרא וסימן נמסר בהאי סיפרא סוף סימן כ"ב: ואדנינו דוד לא ידע. בהנעת האל"ף והוא א' מן השבעה מפקים אל"ף בלישנא וסימן נמסר במ"ג סדר וישב ובתילים סימן קל"ו כמ"ש בתילים סי' קל"ה: (יג) הלא אתה אדני. חסר וא"ו שאינו במנין המלאים: (יח) ועתה אדני המלך לא ידעת. בס"א ישן מצאתי כתוב ואתה וכת"י ואת רבוני מלכא. אבל רד"ק כתב רבים טעו בזאת המלה וכתבו ואתה באל"ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלנו כי הוא ועתה בעי"ן מפי ספרים מדוייקים ומפי המסורת עכ"ל ובמקרא גדולה כתוב עליו ועתה ג' סבירין אתה וקרינן עתה ומטעים ביה וכן במקרא ישנה מטוליטולא נכתב בגליון בהללי של ליון ועתה: (יט) ויזבח שור ומריא וצאן. מלת ומריא הוא"ו במאריך בס"ס וכן ויזבח שור ומריא וצאן דלקמן וכן כתב הבלמפי. ובגליון אחר מטוליטולא כתוב עליו פליגא שׁוֹר וּמְרִיא: (כ) ואתה אדוני המלך עיני כל ישראל עליך. כאן תרגם יונתן וכען. ורד"ק כתב זהו ואתה באל"ף וטועין בו בעי"ן לפי שהענין יותר קרוב: (כז) ולא הודעת את עבדיך. עבדך ק': (לא) ותקד בת שבע אפים ארץ. חד מן ה' דסבירין ארצה וסימנם במסורת: (לג) ויאמר המלך להם קחו עמכם וגו'. דבר הדם ראיתי בספר א' כ"י שכתוב ויאמר להם המלך ומאן דחזי סבר טעותא הוא ולא היא אלא חליא באלפא רברבא ממסרא רבתא (או' הא') גבי סימן ויאמר להם דוק ותשכח וסימנא מילתא היא *והכי נמי גרסי' בע"י דהוריות בשני מקומות ותמיהא לי טובא. ובילקוט פרשת כי תשא וס"א גרסינן ויאמר המלך אל בניהו. ובילקוט מלכים וס"א גרסינן ויאמר המלך אליהם וכולם משובשים. אבל בתוספתא סוף הוריות שפיר כתיב ויאמר המלך להם: והורדתם אתו אל גחון. במקצת ספרים כתיב על וקרי אל. ואין נראה כן מהמפרשים וכן אמרו בהוריות פ' כהן משיח ובירושלמי דשקלים פ' שלש עשרה שופרות אין מושחין את המלכים אלא על המעין כדי שתמשך מלכותן שנאמר והורדתם אותו אל גחון ובעל כלי יקר כתב נ"ל שדרשו קרי אל וכתיב על שהכוונה המשיחה תהיה על גיחון כלשון אין מושחין את המלכים אלא על המים והטעם כדי שתתדמה המשך מלכותם אל המים וזהו הקש אל גיחון שיתדמה אל גיחון שתמשך מלכותו ובמה שאומר בפסוק וירד צדוק הכהן וגו' ותרחב לך זה יותר כי שם לא כתיב אלא על גיחון עכ"ל. אחרי כן האיר ה' את עיני ומצאתי הכרע לדבר ממסורת הגדולה שזה כתיב וקרי אל. שבאלפ"א בית"א מן חד חד. חד אל וחד על נמנה בתוכם אל גחון ויאמר המלך להם קחו עמכם. על גיחון. וירד צדוק הכהן ונתן: (לז) כן יהי' עם שלמה. יהיה קרי: מכסא. במקצת ספרים מדוייקים מכסא בזקף גדול: (לח) על גחון. בספרים מדוייקים חסר יו"ד והוא חד מן ג' חסרים יו"ד על פי המסורת ושלשתם במשיחת שלמה ועיין מסורת הברית הגדול סימן הרכ"ה: (מב) איש חיל אתה. במקצת ספרים כ"י מלרע אך בספרי ספרד מדוייקים כהוגי יד וכל ספרי הדפוס מלעיל וכן נזכר במסורת (מערכת אות הא' ערך אתה) עם אותם שהם בטעם מלעיל: (מז) דוד לאמר ייטב. בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים בשני יודי"ן בראש המלה והטי"ת בצירי ובלא יו"ד בין טית לבית: אלהיך. אלהים ק':

ב (ג) ומשפטיו ועדותיו. נראית בו הוא"ו בקריאה והוא חד מן ה' מפקין וא"ו בלישנא: (כ) ותאמר שאלה אחת וגו' אל תשב את פני. מלת תשב מלעיל והשי"ן בסגול ע"פ המסורת. ובס"א כ"י בצירי ומלרע. ובטל יחיד במיעוטו: (כד) ויושיבני. ויושיבני ק' והבי"ת בפת"ח במקום צירי: (כז) בשלה. בדפוס ישן וספרים כ"י מדוייקים חסר יו"ד: (לו) בנה לך. הבי"ת בגעיא:

ג (טו) ויקץ שלמה והנה חלום וגו' לפני ארון ברית ה'. במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים כתוב בשם של אדנות וכן מצאתי במ"ג שנהפך זה עם קל"ד שמות הכתובים בא' דל"ת וראיתי ג"כ לחכם לונזאנו שכתב כן במקרא שלו: (כ) ואמתך ישנה. בחלופי המקרא שבין א"י לבני בבל כתוב ישינה מלא לבני א"י ובני בבל ישנה חסר וקשה כי בכל הספרים חסר ובמסורת ישנה ב' אידך אני ישנה ולבי ער:

ד (ז) על אחד. האחד קרי: (ט) בן דקר במקף. ברוב הספרים המ"ס קמוצה והקו"ף פתוחה ובמדוייקים כ"י ודפוסים ישנים מלעיל הטעם במ"ס: (יב) תענך ומגדו. בס"ס הע' בשו"א לבדו כמ"ש ביהושע י"ב: אשר אצל צרתנה. במקצת ספרים הצד"י במאריך ומקצתן בפתח ועיין מ"ש ביהושע ג': (טו) בשמת. בכמה ספרים הבי"ת בלא מאריך:

ה (ד) ושלום היה לו. בספרים מדוייקים מלעיל: (יא) ויהי שמו. ברוב ספרים מדוייקים המאריך בוי"ו לא בה"א ובמקף בין שתי המלות: (טו) וישלח חירם מלך צור. י' מלא בלישנא וסימן נסדר ביחזקאל כ"ו במ"ג ופליגא אאגדתא דב"ר סוף פ' ס"א וילמדנו פ' וארא: (יז) רגלו. רגלי ק': (כ) ושכר עבדיך אֶתֵּן לְךָ. בשתי מקראות ישנות אחת מהן כ"י ואחת מהדפוס כתב אֶתֵּן לָךְ. ובטלים הן במיעוטן: תֹאמֵר ב' וחברו אמרים תאמר משלי א': כשדנים. במקצת מדוייקים מלא ב' יודי"ן אבל לפי מה שכתבתי בשופטים י"ח חסר יו"ד קדמאה: (כה) מכלת. משפט המלה מאכולת ונבלעה האל"ף בדגש רד"ק בפירוש ומכלול דף קי"ג: (כח) שנים חדשים. במקצת ספרים כ"י ישנים בוא"ו ושבוש הוא וכן כתב רד"ק שהוא כמו ושנים: ואדנירם. אין בדל"ת מאריך בכ"י:

ו (ד) שקפים. הפ"א רפויה: (ה) יצוע. יציע ק': (ו) היציע. הוגיע קרי: (ח) פתח הצלע. מלרע: ובלולים. נכתב בוא"ו עם הדגש: (י) היצוע. היציע ק': (טז) מירכותי. מירכתי קרי: ויבן לו מבית לדביר. במדוייקים מלא יו"ד יכן הוא לפי

(*עיין היטב במס"ר ונ"ע דמשמע מסנס' דלא קאי רק על ויאמר להם ולא אליהם ותו ל"מ)

המסורה האומרת לדביר ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר וסימן ומחשבון עד רמת וגו׳ עד גבול לדבר (יהושע י״ג) ודין. קדמאה חסר: (כא) ברתיקות. ברתוקות קרי: (כד) מקצות כנפיו. בספרים מדוייקים אין דגש בקו״ף: (לה) המחקה. המ״ם בדגש בכמה ספרים מדוייקים ומקצתן הַמְּחֻקֶּה: (לו) כרתת. פליגי ביה ספרי אם חסר הוא או מלא וכן לקמן בסימן ז׳: (לח) כלה הבית. יש ספרים שהכ״ף בחירק ועל פי הרוב בקמץ: משפט״ו משפטיו קרי:

ז (ב) ארזים על העמודים. בספרים מדוייקים מלא וא״ו וכן ראוי כפי המסורת שאינו ממנין הי״א חסרים. ובסדר ויקהל נמסר סימנם במ״ג: (ג) על הצלעת. הספרים מתחלפים במקצתן חסר וא״ו ובמקצתן מלא וא״ו: אשר על העמודים. גם זה מלא וא״ו על פי המסורת והספרים המדוייקים: (ה) והמזוזות. חילופים רבים יש בספרים אמנם כפי המסורת דפרשת בא משפטו להיות מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו בתראה: (ו) ועמדים ועב על פניהם. זהו אחד מן י״א חסרים: (יב) ועוד כרתת ארזים. מתחלפים כרתות מלא וא״ו: (טז) ושתי כתרת. במדוייקים חסר וא״ו גם אחר הרי״ש וכן במסורת כמ״ש בדברי הימים ב׳ ו׳: (יח) ויעש את העמודים וגו׳ לכסות את הכתרת אשר על ראש הרמנים. במקצת ספרים כ״י כתוב אשר על ראש העמודים אבל בשאר ספרים כתוב הרמנים וגם רד״ק כתב יש ספרים שכתב בהם אשר על ראש העמודים וטעות הוא כי המסרה אומרת ראש הרמנים לית כותיה הנה כי זה לבדו ראש הרמנים והשאר ראש העמודים: (יט) וכתרת אשר על ראש העמודים מעשה שׁוּשַׁן באולם. בשורק ופתח וכן על שושן עדות במסורת ב׳ פתחין וכל שושן הבירה כותיה: (כ) אשר לעבר שבכה. השבכה קרי: מאתים טרים סביב. כל טורים שבמקרא מלא וא״ו חוץ מזה שהוא חסר. מסורת פ׳ תצוה: (כא) ויקם את העמדים. חד מן י״א חסרים וא״ו במסורת וכן הוא בספרים מדוייקים: (כב) ועל ראש העמודים מעשה שושן. וכן פרח שושן שבסמוך שניהם בחולם ובקמץ שרשים שרש שש ומסורה: (כג) וקוה. וקו ק׳: (כח) מסגרת להם ומסגרת. שניהם חסרים וא״ו על פי המסורת וכן מצאתים בספרים מדוייקים: (כט) בין השלבים. בלא מאריך בה״א בס״ס ובמקצת ספרים כ״י השי״ן בדגש ובספרים אחרים רפה וכן חביריו שבענין: ליות מעשה מורד. אין ביו״ד דגש וכן חביריו שבענין: (לו) ומסגרתיה כרובים. מסגרתיה קרי בלא וא״ו בראש התיבה והוא חד מן י״א דכתיבן וא״ו בריש תיבותא ולא קריין וסימן במסרה רבתא אות וא״ו: (לז) מדה אחת קצב אחד. בספר אחד כתיבת יד מצאתי כתוב וקצב עם וא״ו ובכל שאר הספרים בלא וא״ו ובמקצת דפוסים אחרונים הקו״ף בצירי ובשרשים כתב שהוא בשש נקודות וכן ראיתי בנוסחאות כ״י ובדפוסים ראשונים וכן וקצב אחד לשני הכרובים דלעיל בשש נקודות בכל הספרים: לְכֻלָּהְנָה. כן הוא לבן אשר: (מא) וגלת הכתרת. במסורת יהושע ט״ו נמסר ז׳ חסרים וחד מנהון עמדים שנים קדמאה דפסוק וכן נמסר במ״ג: את שתי גלות. בפסוק הנ״ל מלא וא״ו כפי המסורת דלעיל: (מב) האחת לכסות את שתי גלות. מלא וא״ו כפי המסורת דלעיל: (אמר הצעיר המגיה לא יכולתי להתאפק מלהודיע שטעות נפל בדפוס שהגיהו על פני העמודים חסר וא״ו והלא לא נמנה זה עם י״א חסרים שנמסרו סימנם במ״ג פרשת ויקהל כמ״ש המחבר לעיל סימן זה ע״כ): (מה) ואת הסירות. ברוב ספרים מדוייקים מלא דמלא: האהל. האלה קרי: (מו) בין סכות ובין צרתן. במקצת ספרים צָרְתָן הצד״י במאריך ועיין מ״ש ביהושע ג׳: (מז) לא נחקר. החי״ת בשו״א לבדו: (מט) וחמש משמאול. בכמה ספרים מלא אל״ף וא״ו: (נ) והמזמרות. ברוב ספרים הה״א במאריך והמ״ם ראשונה רפה: הקדשים לדלתי הבית. הקו״ף בחט״ף קמץ ברוב מדוייקים: להיכל זהב. כתב רד״ק להיכל בלא וא״ו והספרים שכתוב בהם וא״ו טעות הוא: (נא) דוד אביו את הכסף. כן כתיב את בלא וא״ו:

ח (א) את כל ראשי המטות. חזינא לקמאי דמספקא להו בהאי תיבותא היכי כתיבא ואי ולאו ורפיא בידייהו וליכא למפשט מנוסחי עתיקי דאיכא מאן דכתב ואת בוא״ו ובתר הכי גריר לה לוא״ו ואיכא מאן דכתב את בלא וא״ו ובתר הכי אוסיף וא״ו ובסיפרי דדפוסא נמי איכא פלוגתא בחדתי כתוב ואת בוא״ו בקרא ובתרגום ובעתיקי כתיב את בלא וא״ו והכי הוי תרגומא דילהון. ובס״ד אשכחנא בירורא דהאי מילתא במסרא רבתא דמסרא י״ט פסוקי בסיפרא דמלכים דכתיב בהוא את. את. את. ודין חד מנייהו והזינא נמי לבעל א״ת דכתב בספרים הכי גרסינן את: לְהַעֲלוֹת. כן הוא בס״ס: (ז) כי הכרובים. מתחלפים הספרים וע״פ המסורת מלא וא״ו שאין זה במספר החסרים בפרשת תרומה ואולם חברו שבפסוק הוא א׳ מן החסרים: (ח) ויארכו פליגי ביה ספרי אי חסיר אי יתיר וע״פ המסורה דד״ה ב׳ ה׳ דין ראוי להיות חסיר: (טו) אשר דבר בפיו. במקצת דפוסים הבי״ת בצירי וטעות הוא שהמסרה אומרת כל דבר בסגול בר מן אס״ף שהם בצירי ואחד בסגול הנה החיה ה׳ אותי כאשר דבר (יהושע י״ד) וכן כתב במכלול דף ע״ד ובגוית קן פ׳ כ״א מהשער השלישי וכן הוא בסגול בנוסחא כ״י וברוב ספרי הדפוס: (כג) הברית והחסד. בספרי ספרד הוא״ו בגעיא: (כו) דבריך. דברך קרי: (כז) יכלכלוך. ברובא דסיפרי דיקי מלא וא״ו כתיב וכן חברו דדברי הימים: (לא) מִזְבַּחֲךָ. כ״כ בס״ס והבי״ת בפת״ח: (לג) בהנגף. הבית בגעיא: (מה) שבו. ד׳ בטעם מלרע וסימן מסרתא בדברי הימים ב׳ כ״ה: אשר בנית. בניתי קרי: (מט) ושמעת השמים מכון שבתך. בס״ס התי״ו בסגול וכן בדפוס ישן: (נב) בכל קראם. הקו״ף בקמץ לבד והוא חטוף: (נג) לך לְנַחֲלָה. כן כתב בספרי ספרד בגעיא: (סד) חלבי השלמים. הבי״ת רפה כן חברו שבפסוק: (סו) ויברכו. הרי״ש בשוא כמנהגנו: שמחים וטובי לב. בכל ספרים כ״י ודפוסים ישנים מלעיל ודפוסים אחרונים מלרע ולא טוב הדבר וחברו דד״ה מלעיל בכל הספרים:

ט (ח) לארץ הזאת. בשפחא לבד והגלגל טעות: (ט) ויחזקו. בכל ספרים המדוייקים חסר יו״ד וכן הוא ע״פ המסורת בפרשת וירא ואע״פ שראיתי איזה גמגום במסורה אין חולק בזה: וישתחו קרי: (יא) ובזהב לכל חפצו. ה׳ דמטעין בהון דסבירין כל וקריין לכל מסורת סוף פרשת תרומה: (יח) ת*מר. תדמר קרי ועיין מ״ש (בדניאל ב׳) על הזמנתון בב״ר פרשת כ״ו וירש זרעך את שער אויביו ר׳ אומר זו תרמוד אשריו כל מי שרואה במפלתה של תרמוד שהיתה שותפת בשני חרבנות וכו׳ והכי איתא באיכה רבתי פסוק בלע ה׳. וירושלמי פ׳ ד׳ דתענית ובסוף פ״ק דיבמות אין מקבלין גרים מן התרמודיים וכו׳ ותו אמרינן התם עתידין ישראל דעבדי יומא טבא כי חריב תרמוד. וכתב רש״י בד״ה ב׳ ח׳ דבמלכים כתיב את תמר ותרמוד קרינן וזהו ששנינו ביבמות אין מקבלים גרים מן התרמודיים ובב״ר פרשת עקידה מפרש שעזרו לשונאיהם של ישראל ולפי שהמירו עצמם ונתחלפו לרעה בסוף על כן נכתב במלכים תמר לשון תמורה שהיה להם לעשות לישראל חסד שעשה עמהם שלמה שבנה להם כרך תרמוד ומשום שלמה לא נכתב כאן תמר אלא תדמר כלומר עיר הטובה הכל לכבוד שלמה שאין כבוד שלמה לומר כאן הוא בנה כרך שמרדו בי וקלקלו בו על כן כתב תדמור ולא תמר ועיין יפה תואר בב״ר שם סימן י״ט ומ״ש סוף פרשת וירא בפסוק וירש זרעך את שער אויביו: (כב) ושלישיו. ברוב המדוייקים מלא יו״ד: (כד) אשר בנה לה. הבי״ת במאריך ובמקף בספרים כ״י ובדפוסים ישנים בגלגל: (כה) והקטיר אתו. במקצת ספרים כתוב אתו וטעות הוא: (כו) אשר את אלות. בספרים מדוייקים חסר יו״ד ומלא וא״ו כתיב ונמסר עליו לית וכתיב כן:

י (ב) ותבא ירושלמה. ה׳ ד׳ מנהון חסרים יו״ד וסימן נמסר במ״ג (ישעיה ריש סימן ל״ג): ותבא אל שלמה. בדפוס ישן כתיב אל המלך שלמה ושיבוש הוא: (ג) ויגד לה שלמה. הגימ״ל בסגול לא בצירי כמו שהוא במקצת דפוסים חדשים: (ה) משרת*ו. משרתיו קרי: (ט) ויסמך למלך. במקצת ספרים חסר יו״ד וברובן מלא: (י) אשר נתנה מלכת שבא. המ״ם במאריך כחבריו שבענין: (יד) שש מאות ששים. בחילופי ב״א וב״נ בדפוס וכ״י השי״ן בסגול לב״א וחושבני לטעות כי בכל ספרי הדפוס וכ״י השי״ן בצירי וכ״כ המדקדקים של נקבות שם בצירי וסמוך למלה זעירא או מלעיל בסגול כמו שֵׁשׁ הנה: (כא) לא נחשב. אין מאריך בנו״ן: (כה) והמה מביאים. סימן מלכים והמה מביאים. ד״ה והם מביאים. וחד פסוק סימן המה ישאו את המשכן וגו׳ והם ישרתהו: והמה מביאים. יש מחלוקת בספרים במילוי או חיסור יו״ד קדמאה וממסורת ירמיה סוף סימן י״ז נראה שהוא מלא שלא נמנה זה עם מלין דחסרין יו״ד בלישנא דביאה:

יא (א) מואביות עמניות אדמית צדנית חתית. בחמש תיבות הללו רבו החילופים בספרים אם חסרים וא״ו בתר יו״ד או מלאים ובנוסחא כ״י נמסר על כל א׳ וא׳ לית חסר ואולם ברוב ספרים מדוייקים שתי תיבות הראשונות מלאים ושלש אחרונות חסרים ומלת מואביות מלא גם וא״ו קדמאה כי לא נמנה עם החסרים וא״ו בלישנא במסורת פרשת דברים ובריש רות ובמכלול דף רי״ד כתב שמ״ם עמניות בח״ק וכן הוא בספרים מדוייקים לא בקמץ לבד או בחולם כמו שנמצא במקצת דפוסים: (ב) דבק. בס״א כ״י הבי״ת בקמץ וכ״כ ר׳ יונה בס׳ הרקמה עם הזרים שבאו קמץ שלא בהפסק וכתב עליו רד״ק במכלול שקל פָּעַל ולא מצאתיו כן בכל הספרים המדוייקים כי אם במקצתם: (ג) ופלגשים. במקצת ספרים מלא דמלא ובמקצתם חסר יו״ד קדמאה: (ה) אלהי צדנים. בכל הספרים חסר יו״ד קדמאה וכן נכון לפי מה שכתבתי בשופטים י״ח: (יד) ויקם ה׳ שטן. במקצת דפוסים יש פסיק בין השם לשטן וכנון היה הדבר שלא יהא נראה כחוזר למעלה אבל בספרים ישנים איננו גם לא בפסיקתא דנביאים: (יז) ויברח אדד. באל״ף ובשני דלתי״ן והאחרים בה״א רד״ק: (כח) ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף. כתב ר׳ יונה עם בנין הקל וַיִּפְקֹד אתו לכל סבל בית יוסף והנחנו מצאנוהו בספרים המדוייקים וַיַּפְקֵד אתו מבנין הפעיל והמסורת עליו ב׳ וַיַּפְקֵד עליהם את גדליהו (מלכים ב׳ כ״ה) ודין: (לג) צדנין. לית כתיב כן בנון וברוב ספרים חסר יו״ד קדמאה וכן נכון כמ״ש (בשופטים י״ח): (לו) לדויד עבדי. בספרים מדוייקים כ״י לדויד הדל״ת במאריך ונ״ע בחילופים כי משם נראה שזהו דעת ב״נ: (לז) ואתך אקח. במקצת ספרים כ״י נמסר עליו לית זקף פתח וצריך לעיין מ״ש בס״ד (בישעיה מ׳) על נקם אקח: (לח) אנוך. הכ״ף רפה וכן במסור׳ אנוך ג׳. שנים דגשים ואחד רפה. אתה תדבר את כל (שמות ז׳ ב׳). ואתה תאזר מתניך (ירמי׳ א׳ י״ז). והיה אם תשמע. בתראה רפי: לשמור חקותי. במקצת ספרים מדוייקים מלא וא״ו וכן נכון ע״פ המסורה דפרשת תולדת יצחק וירמיה סימן מ״ד: (לט) ואענה. האל״ף נחה כ״כ רד״ק בכל חיבוריו:

יב (א) כי שכם בא כל ישראל. מה שתרגם יונתן ארי לשכם אתו כל ישראל פירושא הוא ועיין מ״ש (ביחזקאל סימן כ״ג): (ב) אשר ברח מפני המלך שלמה. במקצת ספרים כ״י וגם בדפוסים אחרונים כתוב שלמה המלך ובספרי הדפוס ראשונים וגם במקצת ספרים כ״י מדוייקים כתוב המלך שלמה וכת״י וכן הוא במאיר נתיב: (ג) ויבאו ירבעם וכל קהל ישראל. ויבא קרי ובהרבה מספרי הדפוס כתיב ויבאו ואין זכר כלל מהקרי וטעות גמור הוא שזהו א׳ מן י״א מלין דכתיב וא״ו בסוף תיבותא ולא קריין כמו שנמסר על פסוק זה במסורה ומפני שראיתי במסרה זו איזה טעיות הריני מבררן שלא להניח מקום לבאים אחרינו לטעות טעות. האחד הוא כי בסימן הנזכר נמנה ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל בנו (שופטים ח׳) וכתוב עליו את״כ ונ״ע. ולדידי מיפשט פשיטא לי שכתוב ויאמרו ואין כאן קרי וכתיב כלל וכן הוא בכל הספרים. עוד טעות אחר שבסוף המסרה נמנה וקבלו היהודים את אשר החלו לעשות ואף זה פשוט שכתוב וקבל בלשון יחיד בלא וא״ו לבסוף כמו שכתוב החכם אבן עזרא וכמו שכתבתי שם וכן מצאתי בס׳ אחד מקלף ישן שכתוב בו מסרה זו בלא שני פסוקים הנזכרים ובהכי דיקא מניינא די״א מלין דאל״כ הוו להו י״ג: (י) וידבר*. וידברו ק׳: (י) קטני. הקוף בקמץ והטי״ת בקמץ חטוף מפני דגשות הנון רד״ק בפי׳ ומכלול דף ר״י כמו ומחי קָבֳלוֹ (יחזקאל כו) וכן חברו דד״ה ב׳ י׳: ממתני. המ״ם בקמץ והוא חטוף: (יא) העמיס. במקצת דפוסים קדומים העי״ן בחטף סגול ובשאר ספרים בשוא לבדו וכן חברו דדברי הימים שם: (יב) ויבו ירבעם וכל העם. ויבא ק׳ הכתיב בוא״ו וקרי באל״ף: (טו) השילני. במקצת ספרים מדוייקים מלא יו״ד ובד״ה א׳ ט׳ אכתוב מזה

נס"ד: (טז) ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל. סי' (שמואל ב' כ') אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי. מלכים. ובדברי הימים ב' י' מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי. שמואל ואיש לאהליו ישראל. מלכים לאהליך ישראל. ד"ה איש לאהליך ישראל ובספר כ"י מדויק מצאתי שכל שלשת פסוקים אלה נמנו עם סימן י"ח מלין תקון סופרים ונראה שכן צריך להיות במסורת ריש ספר במדבר ובתילים סי' ק"ו ובמדרש ילמדנו פ' בשלח כמ"ש בזכריה ב' והיל"ל לאלהיו לאלהיך אלא שכינה הכתוב וכן במדרש הביאו השמעוני בשמואל רמז ק"ו ר' שמעון בן יוחאי אומר בשלשה דברים מאסו ישראל בימי רחבעם במלכות בית דוד ובמלכות שמים ובבית המקדש הה"ד אין לנו חלק בדוד זו מלכות שמים ולא נחלה בבן ישי זו מלכות בית דוד איש לאהליו ישראל ולא לב"ה אל תקרי לאהליו אלא לאלהיו אמר ר' שמעון בן מנסיא אין ישראל רואים סימן גאולה לעולם עד שיחזרו ויבקשו שלשתן הה"ד (הושע ג') אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם זו מלכות שמים ואת דוד מלכם זו מלכות בית דוד ופחדו אל ה' ואל טובו זה בנין בהמ"ק שיבנה במהרה בימינו אמן ועיין באגדת שמואל פ' י"ג ובפירוש הושע לרש"י ורד"ק גירסא אחרת ובזוהר פרשת תרומה קע"ה ע' ב' תנינן לא גלו ישראל מארעא עד דכפרו בקב"ה ובמלכותא דבית דוד דכתיב אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי איש לאהליו ישראל מאי איש לאהליו אתר דע"א שריא בגווייהו היינו לאלהיו ע"כ. ועיין עוד בפ' אחרי מות דף ס"ט עמוד ב' וכלי יקר כאן וגם בשמואל א' ה' ותמיי פרשת ויצא והארכתי עוד בביאור תקון סופרים בזכרי' ב' בפסוק כנוגע בבת עינו: (כא) ויבאו רחבעם. ויבא קרי: (כד) וישובו ללכת. במקצת ספרים וישבו: (לא) מקצות. הקוף רפה כמו שאכתוב בסי' י"ג: (לב) בחדש השמיני בחמשה עשר. בחמשה הבי"ת דגושה בכל הספרים וטעמא לא ידענא: (לג) מלבד. מלבו קרי ובאיכה רבתי פסוק ויחמוס כגן שכו שכח ה' בציון מועד ושבת אפשר שהקב"ה משכח מועדותיהם ושבתותיהם של ישראל אלא מועדוהיו ושבתותיו של ירבעם בן נבט שבדא להם הדא הוא דכתיב בחדש אשר בדא מלבו מלבד כתיב כד"א מלבד שבתות ה':

יג (א) בא מיהודה. היו"ד נחה ובלא מאריך במ"ם: (ב) המקטרים. בכמה ספרים חסר יו"ד קדמאה: (ד) ויהי כשמע. ברוב הספרים הכ"ף רפה ובספר אחד כתיבת יד כתוב עליו לבן נפתלי דגש עד כאן. שמע מינה דלבן אשר רפה. ועיין מה שכתבתי בשופטים ז' ולקמן סי' י"ד: (ז) וסעדה. דעת רבינו יונה בספר הרקמה שהסמ"ך בחטף קמץ והקמצות בו שלא בהקפה. ולשון רד"ק בשרשים הוא"ו במאריך והסמ"ך בשוא. ויש ספרים שהסמ"ך בחטף קמץ ובמכלול כתב שהוא צווי והראוי הפ"א בשוא כמו הָעֵמֶק שְׁאָלָה יש ודרוש יְרָשָׁה ובא הפ"א בחטף קמץ וכן כתב בפירוש הפסוק: (יב) אשר בא מיהודה. בספרים כ"י המ"ם בלא מאריך כדלעיל וכן חברו שבסמוך: (יז) כי ד־ר אלי וגו' לא תשוב ללכת. במקצת ספרים כ"י מצאתי כתוב ולא תשוב וכן מתורגם ולא תתוב אבל ברוב הספרים כתוב לא בלא וא"ו והראשון שבפרשה כתוב ולא תשוב בוא"ו וכן נמסר על השני לית קדמאה ולא תשוב. עוד יש להוכיח כן מכללי המסורת שפסוק ראשון הוא אחד מן פסוקים שכתוב בהם לא ולא ולא ופסוק שני הוא מאותם שכתוב בהם לא ולא לא וסימניהון במסרא רבתא מערכת אות הלמ"ד: (כ) ויהי הם יושבים אל השלחן ויהי דבר וגו'. במקצת ספרים יש כאן פיסקא באמצע פסוק: (כא) אשר בא מיהודה. היו"ד נחה בספרים כ"י ככל חבריו שבפרשה: (לג) מקצות העם. הקו"ף רפה בספרים כ"י כמ"ש בסימן י"ב וכן הוא במקצת דפוסים:

יד (ב) כי אתי. את ק': (ה) ויהי כבאה. בכ"ף וכן הביא בעל המסורת במערכת אות הכ"ף באלפא ביתא מן חד חד נסבין כ"ף בריש"ה וליה דכוותהון ויש חילוק בספרים אם מלא וא"ו או חסר: (ו) ויהי כשמע. יש ספרים שהכ"ף בדגש ועיין לעיל בסימן י"ג: (יב) בבאה רגליך העירה. מקור בתוספת ה"א ומלרע ואם כן הה"א רפויה וכן הוא בספרים מדויקים כ"י וגם במסורת נמנה עם מלין דלא מפקין ה"א בסוף תיבותא: (כא) ורחבעם בן שלמה וגו' ושבע עשרה שנה. בכמה ספרים השי"ן בשוא ופתח: (כב) ויקנאו אתו. קל הנו"ן אף על פי שהוא מהדגוש וכמוהו רבים: (כה) עלה שושק. שישק ק':

טו (טו) וקדשו. וקדשי ק': (טז) בעשא מלך ישראל. בנוסחאות כ"י כולם העי"ן בשוא לבדו וכך הם במקצת דפוסים: (יח) בית מלך. המלך ק': (יט) ובינך. בדפוסים ראשונים וברוב ספרים כ"י מדויקים בלא יו"ד אחר הנו"ן וכן כתב רש"י על פסוק ישפט ה' ביני וביניך כל בינך שבמקרא חסר יו"ד בין הנו"ן והכ"ף וזה מלא וכו': (כ) ואת כל כנרות. בספרים כ"י מדויקים הכ"ף במאריך והנון רפה ובשו"א לבד ומקצת ספרים בחטף פתח וכמוהו כנרות דיהושע סי' י"א וסימן י"ב כמ"ש שם והם שלשה על פי המסורת: (כא) ויחדל מבנות את הרמה. באיזה דפוסים קדומים כתוב מבנות הרמה בלא מלת את ובטלים הם אצל רבים שכתוב בהם מלת את: (כז) גבתון. הבי"ת בדגש והתי"ו רפויה כחברו שבפסוק ואחרים שבספר זה: (כט) ויהי כמלכו. בכ"ף וחבירו שבסי' ט"ז בבי"ת על פי המסורת: (ל) בכעסו. העי"ן בשוא לבדו בספרים כ"י ודפוסים ישנים:

טז (ר) אל יהוא בן חנני. בס"א כ"י וגם באיזה דפוס הטעם בנון שניה וכן חברו שבפרשה אבל ברוב הספרים שניהם מלעיל שהטעם בנו"ן ראשונה. ועיין בריש נחמיה: על בעשא לאמר. במקרא גדולה כתוב על זה למערבאי אל בעשא וזה טעות בודאי ואין כאן מקומו רק על פסוק אחר שבפרשה. וישמד זמרי וגו' אשר דבר אל בעשא וכן בנוסחא כ"י נמסר עליו למערבאי אל ולמדינחאי על. וכן כתב בבירור בחילופים שבין מערבאי למדינחאי. למערבאי וישמד זמרי וגו' אל בעשא. למדינחאי על בעשא. וידוע שאנו סומכים על קריאת מערבאי ומה שתרגם יונתן גם על השני דמליל על בעשא פירושו קא מפרש ובמקצת ספרים נמסר גבי על בעשא לית ורצה לומר לית דכתיב על בעשא רק זה: (ט) בית ארצא. לית מלרע וכתוב אל"ף בסוף: (יא) במלכו. בבית כמ"ש לעיל סימן ט"ז: כשבתו. בכ"ף והם שנים במסורת וחברו כשבתו על כסא ממלכתו (דברים י"ז י"ח): (יב) וישמד זמרי וגו' אל בעשא. עיין מ"ש למעלה בראש הסימן: (כד) מֵאֶת שֶׁמֶר. בכל הספרים הטעם במ"ם וכן במסורת עליו בספרים כ"י לית ומלעיל ובמקרא גדולה כתוב עליו לית סגול ר"ל האל"ף וזה לשון לוית חן בשער ט' פרק ב' על מלת את ובמ"ם שמושית כגו צירי ומלרע מֵאֵת הרב חרבו ומֵאֵת המעט תמעיטו וכן כלם בר מן א' צירי וסגול ומלעיל להסמכו למלה מלעיל מֵאֶת שֶׁמֶר: (ט) ובחטאתיו. ובחטאתו קרי: (כז) ויתר דברי עמרי אשר עשה. בנביאים עם פירוש הרי"א כתוב עמרי וכל אשר עשה וטעות הוא: (לא) מלך צידונים. ברוב ספרים מדויקים מלא יו"ד גם אחר הד"י וכן משמע ממסורת שופטים י"ח כמ"ש שם: (לד) יריחה. כתיב בה"א וקרי בוא"ו כמו אהלה והדומים לו: ובשגיב. ובשגוב ק' בוא"ו שרוקה והכתיב ביו"ד:

יז (ו) מביאים לו לחם. ברוב הספרים מלא דמלא ועיין מה שאמרתי לעיל סי' י': (ז) היה גשם. מלרע שלא כמנהג מכלול שקל פָּעַל ולפי זה מה שנמסר במסרה גדולה ג' בטעם מלעיל צריך לומר מלרע: (ט) קום לך צרפתה. ברוב הספרים הפ"א בקמ"ץ וכן חברו שבסמוך ובמקצת מדויקים כ"י ודפוס ישן בלא מאריך בצד"י ובמקצת ספרים במאריך ועיין מ"ש ביהושע ג': (יא) ותלך לקחת. הקו"ף בפתח באתנח: לקחי נא לי. בכל ספרים כ"י הלמ"ד במאריך וכ"כ רד"ק בפי' ובמכלול דף י"ט וקריאתו בשוא נח: (יב) ועשיתיהו. במקצת ספרים חסר יו"ד תניינא: (יג) והוצאת לי. ברוב המדויקים מלא וא"ו והתי"ו בלי ניקוד: (יד) לא תכלה. בקמץ ומשפטו בסגול: תתן. תת קרי וכתב בעל כלי יקר בשם ספר הזהר וזה לשונו עד יום תת ה' גשם. והש"י לא יתן הגשם עד תתן את הצרפית שע"י הזכות ונתינת עוגה קטנה שתתני לי תחיי את הנותנת הגשם כי בהתעוררות התחתונים יעורר הש"י רחמיו ע"כ. ועיין עוד שם רמז אחר מהמחבר הנזכר: (טו) הוא והיא. היא והוא קרי ונדרש בשיר השירים רבה בפסוק סמכוני באשישות ובפרקי רבי אליעזר ריש פ' ל"ג ועיין כלי יקר ומסורת הברית הגדול סימן תתרל"ז: (יז) לא נותרה בו נשמה. במקף במקצת ספרים והבי"ת בדגש ברוב ספרים כ"י מדויקים. ועיין מ"ש בכלל אתי מרחוק:

יח (א) ארצה. האל"ף בציר"י וכן מסור עליו בנוסחא כ"י לית אכן בהרבה ספרים מצאתיו בסגול: (ה) מעיני. העי"ן בשו"א: ולוא נכרית. מלא וא"ו ואל"ף על פי המסורת: מהבהמה. כתב רד"ק מן בהמה כתיב וקרי מהבהמה עכ"ל. כן הוא במקצת ספרי הדפוס אבל בספרים כ"י שלפני וגם בדפוסים ישנים כתוב מהבהמה ואין כאן ק' וכתיב כלל: (ו) ויחלקו. הוא"ו במאריך בספרים כ"י: (יב) ימצאך. היו"ד במאריך בספרים כ"י: (כו) ויפסחו. הוא"ו במאריך בספרים כ"י: אשר עשה. במסורת פרשת וילך בפסוק ואנכי הסתר אסתיר וגו' על כל הרעה אשר עשה ב' סבירין עשו. ויפסחו: (כז) ויהתל. זה לבדו בא על משקלו בדגש התי"ו והשאר רפים רד"ק: (לא) כמספר שבטי בני יעקב. כתוב במק"ג לית רפי וחד כמספר ע"כ. פי' רפי האמור כאן ר"ל הכ"ף בשוא ורפי המ"ם. ואחר הכף בפתח ודגש המ"ם והוא כַּמִּסְפָּר אשר תעשו דפרשת שלח לך. ועיין בספר מסורת המסורת מאמר ג' שבבי' דומים רבים כאלו: (לד) ויצקו על העלה. היו"ד במאריך בין למ"ד שהוא עתיד והיו"ד איתנית והמאריך מורה על השרשית ובין למ"ד שהוא צווי והיו"ד שרשית בשקל מִשְׁכוּ וקחו לכם. רד"ק בפי' ובמכלול דף קכ"ט ובשרשים שרש יצק. ועיין מה שכתבתי בפרשה בא על מִשְׁכוּ ובמאמר המאריך: (לו) בעלות המנחה. בבי"ת: בישראל. כן כתוב בבי"ת ובנביאים עם פירוש הרי"א כתוב לישראל וטעות הוא: ובדבריך עשיתי. כתיב ביו"ד וק' בלא יו"ד: (מ) וירדם. במקצת ספרים ויורדם מלא וא"ו: (מב) ברכ*ו. ברכיו ק': (מד) עלה אמר אל אחאב. בנביאים עם פירוש הרי"א כתוב לאחאב ושבוש הוא: וָרֵד כן כתיב ובספר אחד כתיבת יד כתוב וְרֵד ואין לחוש עליו:

יט (ד) ויבא וישב תחת רתם אחת. אחד ק' בדל"ת והכתיב בתי"ו. אבל תחת רתם אחד שבסמוך כתיב וק' בדל"ת. וכן ראיתי בספרים מדויקים וזולת זה שיבוש: (ו) עגת. בספר אחד כתיבת יד מלא וא"ו ובספרים מדויקים בשלש נקודות ואימ"ל רפה: (טו) מדברה דמשק. עיין מה שכתבתי ביהושע י"ה: (יח) כל הברכים. אין בבי"ת מאריך: (כ) אֶשְּׁקָה־נָּא לאבי ולאמי. רבו החילופים במלה זו רבינו יונה בספר הרקמה כתב שהוא בחטף קמץ תחת השי"ן כמו אֶפְשְׂעָה בה (ישעיה כ"ז) וכן כתב האפודי בפרק ט"ז וגם רד"ק בספר מכלול דף כ"א מנאם עם דומים אחרים שעי"ן הפעל שלהם בחטף קמץ וכן כתב בפירוש המקרא במקצת ספרים מדויקים השי"ן בחטף קמץ ובשרשים הוסיף שבמקצת ספרים בחטף פתח עד כאן. ומהספרים כתובי יד שבאו לידי יש מהם כדעת רד"ק במכלול ובפירוש וקצת מהם השי"ן בשוא לבדו ובכלם השי"ן דגושה והאל"ף בלא מאריך מה שאין כן בדפוסים אחרונים: (כא) ובכלי הבקר. הלמ"ד בחירק בכל ספרים המדויקים והוא חד מן שבעה מטעין דסבירין בצירי. עיין במסורת הגדול שורש כל:

כ (ג) ויאמר לו כה אמר בן הדד. י"ב דסבירין ויאמרו ועיין מ"ש בסוף פרשת משות: (י) ישפק. חסר וא"ו וכתוב בשין שמאלית ע"פ המסורת: (יח) לְמִלְחָמָה יצאו. בס"א כ"י למלחמה הלמ"ד בפתח ויש הערה ג"כ מחילוף זה בדפוס ישן אבל בשאר ספרים בשו"א: (כ) וינסו ארם. במקרא גדולה נכתב בצדו וינס ארם בספרים מדויקים וישנים ע"כ. ואומר אני כי אם זקנה יש כאן חכמה אין כאן: (כג) נחזק מהם. החי"ת בחטף סגול בספרים מדויקים: (כה) תמנה לך. בספרים מדויקים כ"י ודפוסים ישנים התי"ו במאריך: (כז) מלאו את הארץ. בספר אחד כ"י וס"א דפוס ישן המ"ם בקמ"ץ ולדעתם הוא פועל עבר מבנין הקל אכן בכל ספרים מדויקים בחירק והוא פועל עבר מבנין פעל הדגוש והיתה ראויה הלמ"ד להדגש ואוקלה וכ"כ רד"ק בפי' ובשרשים וטעו מדפוסי השרשים לעשותו קמוץ שכן במסורת מִלְאוּ כל ספר מלכים חירק: (כט) מאה אלף רגלי. בקצת מדויקים כתובי יד ודפוסים ישנים המ"ם במאריך: (לא) וחבלים בראשנו. ברוב ספרים שלפני חסר יו"ד ומסורם

ומסורת שלהם ב' וחסר וחברו דמו בראשו (יהושע ב) וכן כתב ר' יונה. ויש ספרים וחבלים בראשינו מלא ביו"ד הרבים ומסורת שלהם ב' חד מלא וחד חסר. ורד"ק הביא שתי הסברות בפי' ובשרשים ומפירושו נראה שתפס סברא ראשונה עיקר : (לג) וימהרו . וכן ויחלטו בנסחאות כתובי יד הוא"ו במאריך וגם בקצת דפוסים ישנים : (לח) ויעמד למלך על הדרך . במקצת ספרים כ"י ודפוסים ראשונים כתוב על וכן תרגם יונתן : (מא) מעלי* . מעלי ק': (מג) סר וזעף . ב' בפתח על פי המסורת שלא כמנהג נחי העי"ן וחברו ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף שבסמוך :

כא (ח) והשלה הספרים. ספרים ק': (י) ברכת אלהים ומלך . כל שמות האמורים בנבות קודש (פשוט מוכח) בסוף פ' שבועות העדות ופי' רש"י בנבות כתיב ברך נבות אלהים עד כאן . ונ"ל שה"ה ברכת אלהים וכן פסק הרמב"ם סוף פ"ו מהלכות יסודי התורה. ובמסכת סופרים כל השמות האמורים בנבות קדש חוץ מברך נבות אלהים ומלך והוא טעות ודאי : (כא) הנני מבי* . מביא ק' : (כט) לא אבי* . אביא ק' :

כב (ו) ויקבץ מלך ישראל . הני הספר בפסוקים : (ז) ונדרשה מאתו . חזינא תרתי נסחא כ"י דכתיב בהו מֵאִתּוֹ ולקמן נמי גבי ויאמר מלך ישראל וגו' לדרש את ה' מֵאֹתוֹ בנוסחא חדא כתיב מֵאִתּוֹ וברובא דנוסחא דיקי תרווייהו כתיבין מֵאֹתוֹ בחולם וחסר וא"ו : (יא) צדקיה בן כנענה . העי"ן בחטף פתח : עד כלתם . ברוב ספרים מדוייקים חסר וא"ו : (יג) יהי נא דבריך . דברך קרי ובספרים כתובי יד אין בבי"ת מאריך : (טז) אשר לא תדבר . התי"ו רפויה בכל ספרים כ"י וכן חברו דדברי הימים ב' י"ח . ועיין מה שכתבתי בפרשת כי תצא על פסוק לא תתעב : (יז) נפלים אל ההרים . בספר אחד כ"י הפ"א בשלש נקודות ובכל שאר ספרים בחולם וכן כתב רד"ק בשרשים וכן במסורת ב' חד חסר וחד מלא והמלא הוא חברו דד"ה (ב' יח) שהוא מלא וא"ו ושניהם בחולם : (כד) אי זה עבר . ובד"ה ב' י"ח אומר איזה הדרך עבר וכתב רבינו יונה בספר הרקמה ששיעור הכתוב אי זה הדרך כאשר נאמר בנוסחא השנית וכן כתב רש"י ז"ל כאן הרי זה מקרא קצר : (ל) ואתה לְבַשׁ בגדך . בנביאים עם פי' הרי"א כתוב לְבַשׁ בחולם הבי"ת ויש גם כן הערה מחילוף זה בדפוס קדמון . אמנם בשאר ספרים בפתח וכן במסורת לבש ב' וחברו הוא של דברי הימים (שם) וגם הוא בפתח : (לד) הפך ידך . בדפוסים האחרונים כתוב ידיך ביו"ד וקרי בלא יו"ד וכן כתב רד"ק . אך בדפוסים ראשונים וספרים כתובי יד מדוייקים כתוב ידך בלא יו"ד ואין כאן ק' וכתיב כלל : (מג) לא סר ממנו . ו' דסבירין ממנה וקריין ממנו מסורת ריש פ' נו . ועיין מ"ש בריש פרשת תרומה : (מד) ומקטרים . בספרים כ"י הוא"ו במאריך : (מט) יהושפט עשר . עשה ק' : נשברה . נשברו ק' :

מלכים ב

א (ג) המבלי . הה"א בחטף פתח ובמאריך וכן חבריו שבענין . ורבים כמותם כמ"ש בסוף מאמר המאריך ובפרשת בשלח על המבלי אין קברים : (יג) תיקר נא נפשי . תיקר ב' חד מלעיל וחד מלרע ובענין . ועיין מ"ש במאמר המאריך בתירוץ חקירה ראשונה : (יד) הנה ירדה אש מן השמים . ברוב ספרי הדפוס וכ"י שופר הפוך ביו"ד ובלא טעם אחר בדל"ת :

ב (א) את אליהו בסערה . רבו החילופים שנפלו בספרים על מלה זו וחברתה שבענין כי במקצתם הבי"ת במאריך והסמ"ך רפה ובשוא לבד . ובמקצתם בלא מאריך בבי"ת והסמ"ך דגושה ובשוא לבדו ורד"ק בפי' ובמכלול דף רי"ז ובשרשים כתב שהסמ"ך בחט"ף קמץ והבי"ת מעמדת בגעיא ולא דבר מאומה מדגשות או רפיות הסמ"ך . אמנם ממה שכתב במכלול דף נ"א משמע בהדיא שהסמ"ך רפה יען נמנה זה עם מלין אחרין שנפל מהן הדגש ואות השמוש בגעיא : (ג) אשר בית אל . ד' בלישנא סבירין בבית מסורת כאן ובפרשת וארא : (ט) ויהי כעברם ואליהו . יש מי שנסתפק אם כתוב כעברם בכ"ף או בבי"ת ולדידן פשיטא לן דכתוב בכ"ף ע"פ המדוייקים והמסורת דהוא חד מן מלין דנסבין כ"ף בריפיה ולית דכוותא וסימנהון במסרא רבתא אות כ"ף : (טז) הגיאות . הגאיות ק' והספרים מתחלפים במילוי או חיסור יו"ד בתר גימ"ל : (יז) עד בש . ברוב הספרים חסר וא"ו : (יח) הלוא אמרתי אליכם . באיזה ספרים חסר וא"ו אבל ברובן מלא וכן הוא במסורת במנין י"ז מלאים בסיפרא וסי' נמסר לעיל סימן כ"ב במ"ג : (כא) רפאתי . בחירק הפ"א : (כד) ויקללם . אין דגש בלמ"ד :

ג (ד) אלף אלים צמר . לית וכתיב רי"ש : (ה) ויהי כמות . בכ"ף רד"ק והם ג' בכ"ף ע"פ המסורת : (טו) כנגן המנגן . בספרים כ"י הה"א במאריך והמ"ם רפה וכן במקצת דפוסים : (יז) ובהמתכם . בספרים מדוייקים הוא"ו במאריך : (כ) ויהי בבקר כעלות המנחה . כעלות בכ"ף . ובס"א כ"י מצאתי כתוב ויהי בבקר כזרח השמש וטעות הוא : (כד) ויבו . ויכו ק' והוא חד מן מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ"ף : ויבו בה . ב' סבירין בם ואידך ותירוש יקחם בה (הושע ד') : (כז) על החמה . חסר וא"ו וכן דרשו בפסיקתא ובילמדנו פרשת כי תשא החמה כתיב שהיה משתחוה לחמה ובסנהדרין סוף פ' אחד דיני ממונות פליגי רב ושמואל חד אמר לש"ש וח"א לשם ע"ז ור' לוי דב"ר פ' נ"ה סבירא ליה כמאן דאמר לשם שמים : וישובו לארץ . בשלהי פירקא דלעיל אמר ר' חנינא בר פפא אותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה ופי' רש"י מדלא כתיב לארצה הכי קאמר לשפלות ולתחתית שבו שנגזר עליהם פורענות . ורד"ק מפיק לה להאי דרשא מדכתיב וישבו חסר וא"ו כלומר ישבו לארץ . כמו וישבו אתו לארץ. ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון :

ד (ב) מה יש לכי . לך ק' : (ג) שכניכי . שכניך קרי ובספרים מדוייקים אין בהם יו"ד אחר כ"ף ראשונה : (ה) מגישים . מלא גם יו"ד קדמאה בספרים מדוייקים וכן ראוי על פי המסורת שנמסר כאן ואף במלכים א' ה': מיצקת . מוצקת קרי והוא בחולם כי הוא בינוני מההפעיל כמו שכתוב במכלול דף קכ"ט וכן צריך להגיה בשרשים : (ז) נשיכי . נשיך ק': *בניכי . ובניך ק' : (טז) אתי חבקת בן . את קרי : (כג) אתי הלכתי . את קרי . הלכת קרי : (כז) העלים ממני . העי"ן בשו"א לבדו מכלול דף פ"ב וכן הוא בספרים כ"י מדוייקים ובלא מאריך בה"א ועיין מ"ש באיכה על פסוק אל תעלם אזנך : (כח) הלוא אמרתי . בספרים מדוייקים בלא וא"ו שאינו מן י"ז מלאים בסיפרא : חגר מתניך . בספרים מדוייקים חסר וא"ו . (לא) ואין קשב . במקצת נוסחאות ספרדיות כ"י מלרע והשי"ן בצירי ונכתב בצדו שכן הוא בספר מוגה ואם כן הוא תואר וכן פירשו רבי יונה כי מצאו מלרע בספר ירושלמי שנסמך עליו ורד"ק כתב עליו בשרשים שלא מצאו מלרע בשום ספר מדוייק כי אם באותו הירושלמי אשר סמך עליו רבי יונה והוא שם דבר כמו ואין קול ואין ענה ואין קשב (מלכים א' י"ח) וכן הוא בספרים שלנו מלעיל ובסגול : (לד) כפו . כפיו ק' : (לו) קרא אל השנמית הזאת . בספר אחד מטוליטולא נכתב בצדו נוסחא אחרינא קרא לשנמית וגם בספר א' מספרד בכ"י היה כתוב בראשונה אל השונמית ואח"כ עבר על הגרר ורויח עלמא טובא ללמ"ד שהגיהו לשנמית ופלא הוא בעיני : (לט) ללקט ארת . אין באל"ף מאריך : ממנו . ו' סבירין ממנה וקריין ממנו מסורת ריש פ' נו ועיין מ"ש ריש פ' תרומה : (מ) וילקו לאנשים . היו"ד מעמדת בגעיא לחסרון היו"ד פ"א הפועל מהמכתב רד"ק וכן הוא בספרים מדוייקים : כאכלם . בכ"ף רד"ק : (מב) לחם בכורים עשרים לחם שערים . חד מאלפ"א בית"א מן ב' ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא וממעין בהון וסימן במסרא רבתא :

ה (א) היה איש גדול . בכל ספרים שלפני מלרע ומכלל יופי כתב בא מלרע שלא כמנהג ובמקצת ספרים מלעיל וכן דברי המכלול בדף ו' : (ט) בסוס*ו . בסוסיו קרי והכי איתא בירושלמי פרק חלק בענין גחזי : (יב) אבנה . אמנה ק': (יח) בהשתחויתי . כפי הנראה בחילופים שלנו לבן נפתלי מלרע בפשט א' לבד ולב"א שאנו סומכים עליו מלעיל בשני פשטין והפשט הראשון ראוי להיות על היו"ד וכ"כ רד"ק בפי' הפסוק מלעיל בשני פשטין והוא שם . ובעל מכלל יופי טעה שכתב שם כי הוא מלעיל בשני פשטין נראה מדבריו שהמלעיל מודה שהוא שם ואדרבא איפכא מיבעי ליה כמ"ש במכלול דף קס"ו זה לשונו כי מלרע הוא שם בהשתחויתי בית רמון אך דבריו אלו סותרים למה שכתב בפירוש הפסוק כדלעיל ובכמה ספרי הדפוס וכתיבי יד מצאתיהו מלרע בפשט האחרון לבד וכגון דא צריכא רבא : בהשתחויתי בית רמון יסלח נא . נא כתיב ולא קרי ע"פ הגמרא פרק אין בין המודר ועל פי המסורת וסימן נמסר ברות : (כ) ולקחתי מאתו מאומה . במקרא גדולה כתוב מומה חסר אל"ף והוא כפירוש רש"י ז"ל שכתב מומה חסר אל"ף לפי שהיתה לקיחה זו למום עכ"ל . ובכל הספרים שבאו לידי כתיב מאומה באל"ף . גם ר' אליה המדקדק בהגהת שרשים שרש מאם הביא לשון רש"י ואח"כ אמר ואני לא מצאתי כן בכל הספרים וגם אינו במנין מלות דלא מפקין אל"ף כמו שלתך ודומיהם עד כאן דבריו . ואע"פ שאין ראיה מוכחת לדברי רש"י ז"ל סמך לדבריו מצאתי ממדרש תנחומא וזה תוארו חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מידו מאומה אמר הקב"ה אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה ואתה חזרת ולקחת ממנו מאומה חייך מומו אתה נוטל שנאמר וצרעת נעמן תדבק בך . עוד מצאתי בויקרא רבה סדר מצורע פרק י"ז על י' דברים נגעים באים וכו' עד ועל חילול ה' מגיחזי ויאמר גיחזי נער אלישע וגו' מהו מאומה מן מומא דאית ביה פירש בנעמן ומנין שלקה בצרעת שנאמר וצרעת נעמן תדבק בך . ומאמר זה איתא נמי במדרש רבה פרשת נשא פ"ז בלישנא יתירא והכי איתמר התם ועל המחלל שם שמים זה גיחזי שרץ אחר נעמן ליטול ממנו ממון שנאמר וירדף גיחזי אחרי נעמן וגו' אלישע קידש שמו של הקב"ה שלא רצה ליטול מנעמן כלום וגיחזי רדף אחריו ונשבע לו לשקר ששלח אלש שישלח לו ממון נמצא זה מחלל שם שמים מה שקידש אלישע אמר לו הקב"ה לגיחזי רשע אתה אמרת חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה נשבעת בשמי כדי לחלל חייך מאומה אמרת ומומו אתה נוטל וצרעת נעמן תדבק בך ע"כ . ומתוך כל מאמרים אלו גמרתי אומר שבספרו של רש"י היה כתוב מומה וקרי מאומה וסברתו היא שגם חכמינו ז"ל דרשוהו כן וכן ראיתי לבעל כלי יקר שכתב נראה כי פשוט הוא שהם ז"ל דרשו קרי וכתיב דקרינן מאומה וכתיב מומה לשון מום ע"כ . אך לפי דעתי אין זה מוכרח בדברי רבותינו ז"ל אדרבא נוכל לקיים גירסתם כספרים שלנו אבל דרשו מאומה לשון מום כמו שדרשו ג"כ בב"ר פ' נ"ו על פסוק אל תעש לו מאומה אל תעש לו מאומה ובויקרא רבה פ' ל"ד בענין הצדקה א"ל הקב"ה לא דייך שלא נתת לו משלך מאומה אלא במה שנתתי לו אתה מכניס לו עין רעה לפיכך והוליד בן ואין בידו מאומה מן כל מה דהוא ליה לא ישבוק לבריה ונסיב מומא לנפשיה ויש להם ז"ל על מה שיסמוכו מתרי קראי דכתיבין מאום למערבאי וקרי ומיתפרשן מום ואלו הן ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאום (איוב ל"א) וחברו ילדים אשר אין בהם כל מאום בריש דניאל ואינון מן מ"ה מלין דנסבין אלף באמצע תיבותא ולא קריין וסימנהון במסרא רבתא ובחילופי המקרא שבין מערבאי למדנחאי כתוב באותו של איוב דלמדנחאי מאומה כתיב מום קרי . אחר כל אלה הדברים מצאתי סיוע לרש"י מהירושלמי דפרק חלק דאמרינן התם אתא גיחזי ואמר חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה מומה כתיב ע"כ : אך בעל יפה מראה כתב מומה כתיב לא מצאתי כן בשום ספר ונראה שהוא כמו קרי ביה מומה דמשום דק"ל שלא מצינו לשון מאומה על מציאות דבר אלא על העדרו לא תתן לו מאומה . ולא ידע אתו מאומה . כי לא מצאתם בידי מאומה . להכי קאמר דה"ל כאילו כתיב מומה שרמז שיקח מומו דהיינו הצרעת : (כג) קח ככרים . חד מאלפ"א בית"א מן ב' ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימנן במסרה רבתא : ככרים כסף . הכ"ף בשוא מפני הסמיכות : (כה) מא*ן . מאין קרי : אנה ואנה . במקצת ספרי הדפוס הנו"ן בקמץ בשתי המלות וטעות הוא כי בכל ספרים המדוייקים אָנֶה הראשון הנו"ן בסגול וכן ולא תצא משם אָנֶה ואנה והלכת אָנָה ואנה (מלכים א' ב') והם שלשה במסורת : (כז) תדבק בך . התי"ו במאריך : ובזרעך . הוא"ו במאריך במדוייקים :

ו (ב) נלכה נא . מאריך בנו"ן בנסחאות כ"י ודפוסים ישנים : (ז) הרם לך . הרי"ש בסגול והמלה מלעיל כמו שבא במסורת פרשת בשלח על פסוק ואתה הרם את מטך וזהו

והוא ג"כ בשטא חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכותיה וסימן בסוף מ"ג : (ט) השמר. יש ספרי' מהדפוסים ראשונים שהמ"ם בצירי ומשובשים הם כי המלה מלעיל והמ"ם בסגול וא' בלבד נמצא בצירי כי הוא מלרע **השמר** והשקט (ישעיה ז') : (י) והזהירה. והזהירו ק' : (יג) איכה. הכ"ף בחולם. (אמר המגיה שמראות עיני ברואותי החילופים שמצאו בין הספרים במלה זו כי במקרא גדולה מוגהת נכתב בגליון איכו קרי ובאחרת איפה קרי. וכן בדפוסי אמשטרדם איפה ק' ובדפוסי ווינציאה קצתם **איכו** ובקצתם **איפה** ואין לי להכריע ממסורת אלא שאיוב ריש סימן ל"ח נמסר בכמה אופנים אשר נכתבה תיבת איפה ואילו בכ"ף לא נסדר שם. אבל הנראה לע"ד אין כאן ק' וכתיב כלל כיון שהרב המחבר דרכו להעיר על כל קרי וכתיב וכאן לא כתב אלא הכ"ף בחולם. וכן נראה דעת רד"ק בפירוש הפסוק וכן כתב בשרשים שורש איך ע"ש. וכן כתב המכלל יופי כמו איכה תרעה אלא שהוא קמץ וזה בחולם ע"כ : (כ) כבואם. בכ"ף : (כא) כראותו. בכ"ף : (כב) ובקשתך. הוא"ו במאריך במדוייקים כ"י : (כה) חרי יונים. דיב יונים קרי כן הוא בס"ס מדוייקים כ"י וגם בדפוס ישן אבל גירסת הרי"ף וריא"ז בפ' הקורא את המגילה עומד. חורי יונים וכן כתב בעל הלשון כי הכתיב חורי יונים והקרי דביונים על משקל גליונים. ובמקצת ספרי' חדא מלה כתיב ובשני יודי"ן וי"ם ביו"ד אחד לבד וכן הוא ברד"ק בפי' ובשרשים שרש דב וזו היא ג"כ גירסת רבינו ישעיה הראשון ז"ל מטראני : (ל) ויהי כשמע. פליגי ספרי' אם הוא דגש או רפה ועיין מ"ש בשופטים י"ו : (לב) הראיתם. הרי"ש בדגש ע"פ המסורת ומכלול דף **ע"ב** וד' ס"א : המרצח. המ"ם רפויה והה"א סמוכה בגעיא מכלול דף כ' :

ז (ו) קול רכב קול סוס. בתרגום של יונתן כתוב וקל סוסין ובכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים קול סוס בלא וא"ו בראש המלה וכן הוא במאיר נתיב ואני יגעתי לעמוד על בירורו של דבר עד שמצאתי בחסד אל מסרה משנים עשר פסוקים דמיין מן ג' ג' מלין קדמאה ותליתאה לא נסיב וא"ו ומציעאה נסיב ו' וסי' נמסר במסרה גדולה ישעי' מ"ט ופסוק זה אינו נחשב עמהם ומזה נלמד שכתוב קול בלא וא"ו : שכר עלינו. כתוב במכלול משקל פעל שהוא מלעיל שלא כמנהג ובסוף מסרה גדולה נמנה ג"כ בשטא חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכותיה : (ז) המחנה כאשר היא. כתיב וקרי בי"ד בדפוסים ישנים וספרים כ"י : (ח) ויבאו המצרעים. בספרים מדוייקים המ"ם רפה והצ"א במאריך : (ט) ומצאנו עון. מלא בשני ווי"ן והוא חד מן ד' מל' ע"פ המסורות וסימן נמסר בד"ה א' כ"א. ועיין שם בפי' רש"י ז"ל : (יב) בהשדה. בשדה קרי ועיין מ"ש בקהלת סימן ו' על שהתקיף : (יג) הנם ככל ההמון. בכ"ף וכן חברו שבפסוק : ההמון ישראל אשר נשארו בה. המון קרי : (טו) בהחפזם. בחפזם ק' והוא חד מן מלין דכתיבין ה"א במצעות תיבותא ולא קריין כמ"ש בקהלת סימן ו' : (יח) ויהי כדבר וגומר וסאה סלת. במקצת ספרים כתיב וסאה הסמ"ך בשוא לבדו ובספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוסים ישנים הסמ"ך בחטף קמץ והוא"ו במאריך וכ"כ רד"ק בשרשים ויהי סאה סלת בשוא הסמ"ך. וסאה סלת בשקל. בחטף קמץ הסמ"ך : (יט) היהיה כדבר הזה. הרבו הספרים לשבוש בדבר הזה וברוך היודע אי זה יכשר הזה או זה כי בשתי מקראות כ"י משנים קדמוניות מצאתי כתוב הדבר הזה בה"א כמו שכתוב בתחילת הפרשה וגם בדפוס ישן שכתוב בפנים כדבר נרשם מבחוץ הדבר להורות שמצא חילוף זה בספרים. ולא ראיתי לאחד מהמפרשים כלום זולתי בעל כלי יקר שכתב ובזה יובן שנוי הלשון שלמעלה אמר הדבר הזה וכאן הוא אומר כדבר הזה להכביד חטא השליש לומר שלא האמין כלל לא זה ולא כיוצא בו ולזה אמר כאן כדבר הזה בכ"ף הדמיון לא כן למעלה שכתוב היהיה הדבר הזה עכ"ל. וכן בתרגום יונתן הראשון שהגמא והשני כפתגמא אבל במאיר נתיב שניהם בה"א :

ח (א) אשר החיה. ברוב ספרים החי"ת בחטף סגול כמנהג ברוב כשה"א גרונית ויש ספרים בשוא לבדו : ולכי אתי. את ק' : (ה) החיה את המת. החי"ת בחטף סגול וכן החיה את בנה. אשר החיה אלישע שבפסוק ומתחלפים בשוא לבד כמ"ש למעלה : **וזהבנה**. יפה דגש : (ו) מיום עזבה את הארץ. בספרים מדוייקים הה"א רפה וכ"כ רד"ק במכלול דף ל"ב ובפירוש ובשרשים שהוא מקור והעי"ן נקראת בקמץ חטוף והה"א רפה ומשפטה בנופיק והמסורת עליו ב' לא מפיק ה"א וחברו עזבה יתומיך (ירמיה מ"ט) שהוא ציווי ומזה למדנו בהעי"ן חטופה ואין בה מאריך : (י) לא חיה תחיה. לו ק' : (יז) שנה. שנים קרי : (יט) לתת לו ניר. הטעם בתי"ו : ניר ולבניו. במקצת ספרים כ"י וכמה דפוסים כתוב לבניו בלא וא"ו בראשית המלה וכן משמע מפי' רלב"ג. ובמקצת ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן כתוב ולבניו בוא"ו וכן הוא בתרגום ובמאיר נתיב וגם חברו שבד"ה ב' סימן כ"א כתוב בוא"ו ושניהם הובאו כן במסורת שם : (כה) בשנת שתים עשרה שנה. בנביאים עם פי' הריא"ז ליכא מלת שנה וכן בס"א כ"י אמנם ברוב הספרים איכא :

ט (ב) וראה שם יהוא. י"ם וראה במאריך הוא"ו : והביאת. בא מלא בעי"ן הפועל מכלול דף ק"ן וכן ראיתי במסורת הביאת והביאת ב' כתיבי כן וחברו לא הביאת לי שה עלתך (ישעיה מ"ג). ותימא שבישעיה סימן מ"ג במקרא גדולה לא נחשב זה עם אותם שהם מלאים יו"ד בלישן הבאה. ועיין עוד מ"ש בישעיה ל"ז : (ג) משחתיך למלך אל ישראל. במקצת ספרים כ"י ישנים וגם במקצת דפוסים ראשונים כתוב על ישראל ואתבריר לן דשגגה היא וצריך למיכתב אל ישראל דהכי איתא במסורת כל משחתיך למלך כתוב אל ישראל בר מן א' על ישראל וסי' ויאמר נתן אל דוד אתה האיש (ש"ב יב) שוק חזי במ"ג סי' ויחי וכן כתב רד"ק אל ישראל כמו על ישראל וכן כתב לקמן אל עם ה' אל ישראל כמו על : (יח) ויאמר לו השלום. י"ב דסבירין ויאמרו ועיין מ"ש בסוף מטות : המשגע הזה. הספרים חלוקים במקצתם הה"א במאריך והמ"ם רפויה ובמקצתם במאריך ודגש וי"ם בלא מאריך ובלא דגש ורד"ק בספר מכלול דף כ' מנאו עם אותם שהם בדגש ובלא מאריך הה"א : (טו) לגיד. להגיד קרי ונראה שכן צריך להיות בחילופים למערבאי : (יז) ושלח לקראתם. בספרים כ"י הוא"ו במאריך ויש מהם שהשי"ן בשוא ופתח : (יט) וישלח רכב סוס שני ויבא אלהם ויאמר כה אמר המלך שלום. עיין מ"ש בשמואל ב' י"ח : (כה) בדקר שלשה. הה"א במקום וא"ו : (לג) שמטוא. שמטוהו קרי : (לז) והית*. והיתה קרי ובס"ס הוא"ו בגעיא ובס"א כ"י מצאתיו בב' יודין והיית ומסור עליו לית כתיב ב' יודין וכן הוא בחילופי המקרא אליבא דמדינחאי :

י (ד) ויראו מאד מאד. בספרים מדוייקים כ"י וגם דפוסים ישנים היו"ד במאריך והוא חד מן ד' חסרים יו"ד ע"פ המסורת מלבד שמואל וסימן במסרה רבתא אות יו"ד : (ח) שימו אתם. ברוב ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוסים קדמונים אתם חסר וא"ו וכן נכון ע"פ המסורת כי במלכים ב' סימן ג' [illegible] ס' אותם מלאים בשיפרא ולא נחשב זה עמהם : (ט) ויאמר אל כל העם צדקים [illegible]. כתב המכלל יופי בא עם המ"ם לבדה בחסרון יו"ד בכתיבה והם דברי רד"ק [illegible] י"ב. ותמהני כי בכל הספרים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן [illegible] מסורת בתילים ל"ז על פסוק ותשועת צדיקים. וכבר השיג עליו ר' אליה המדק[illegible] בהגהותיו לספר מכלול וזהו טעות כי חסר בו יו"ד קדמאה והיה לו לומר [illegible] צדקם המה ישפטו (יחזקאל כ"ג) : (טו) תנה את ידך. במקצת דפוסים אחרונים [illegible] ידך ביו"ד וטעות הוא : (יט) בעקבה. בספרים כ"י ודפוסים ישנים העי"[illegible] והבי"ת דגושה והה"א רפה : (כו) ויצאו את מצבות בית הבעל. לית חסר [illegible] ין מ"ש בד"ה ב' סימן א' : (כז) וישימהו. ברוב המדוייקים כן כתיב מלא יו' [illegible] קרי והכי איתא בשילהי פירקא דהקורא את המגילה עומד [illegible] אשע בן קרחה היה אומר למחראות כשמה מפני שהיא גנאי [illegible] לגנותא אסירא בר וכו' : (כט) אשר בית אל. ד' דסבירין [illegible] רתו. יונתן תרגם וגבורתיה דומה שהוא גורס [illegible] כן לאחד מהספרים :

יא (א) וראתה. ראתה [illegible] (ב) הממותים. המומתים קרי ובמקצת ספרים הכתיב בשני תוין. אמנם ברוב ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים בתי"ו א' בלבד וכן ברד"ק כאן ובפי' רש"י ד"ה ב' כ"ב והוא חד מן מלין דכתיבין מוקדם מאוחר וסימן במסרה רבתי אות וא"ו. ברם צריך להתישב בדבר שמצאתי במלכים א' י"ט מסרה מן ז' מלין דכתיבין תי"ו ולא קרינן. ומילין אלין אינון מתלתא גווני תרי מינייהו כתיבין תי"ו וקריין דל"ת וסימן ובאו אליו באחת המקמות (ש"ב י"ז) באחד קרי והבריה ויבא וישב תחת רתם אחת (מלכים א' י"ט) אחד קרי ותרתי אחריני כתיבין תי"ו וקריין ה"א בשנת הרביעית (ירמיה כ"ח) בשנת העשירית (ירמיה ל"ב) תרווייהו בשנה ק' ותלתא כתיבן תי"ו ולא קריין כלל וסימן ארבעת כנפות (יחזקאל י"ז) ארבע קרי. עפר התפלשתי (מיכה א') התפלשי קרי. הממותים. המומתים ק'. והמסרה בחד שמא כללינהו זאת אומרת שתיבה זו כתובה בשני תוי"ן וצריך עיון. ובסוף קהלת איכא נמי מסרה אחריתי חילופא דדא מן י"א מלין דקריין תי"ו ולא כתבן דאית בהון מכמה אנפי. ובמסרה גדולה כתיב שם ואני המאסף קשיא לי טובא וכו' ולדידן לא קשיא לן כלל דאורחיה הוא כדחזינן הכא : (ד) המאיות. המאות קרי : (ה) השלשית מכם וכן (ו) והשלשית בשער סור והשלשית בשער אחר הרצים. בשלשתם ראיתי חילופים רבים ומשבח אני אות' שכתבום חסרים יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה ומסורת דפרשת שלח לך מסייעא לאו זיל קרי התם במסרה גדולה : (ט) שרי המאיות. המאות ק' : (י) לשרי המאיות. המאות קרי : (יב) ויוצא. הצד"י בחירק וחסר יו"ד על פי המסורת והם ד' כתובים כן וסימן בפרשת ואתחנן במקרא גדולה : (טו) את שרי המאיות. המאות ק' : פקדי החיל. כל פקודי מלא וא"ו בר מן חד חסר ויצו יהוידע את שרי. מסורת ריש פרשת פקודי : (יח) ויתצהו את מזבחתו. בס"א כתיבת יד היה כתוב את ואחר כך הוסיפו וא"ו ועשו ואת וכן נראה מהתרגום וכן מצאתי בשני דפוסים ישנים ובמאור נתיב. אמנם ברוב הספרים כתוב את בלא וא"ו : מזבחתו. מזבחותיו ק' : (יט) יקח את שרי המאות. לית כתיב כן בענין :

(כ) בית *מלך. המלך קרי :

יב (ד) ומקטרים. בספרים כ"י הוא"ו במאריך : (ה) כל כסף הקדשים. במקצת מדוייקים הקו"ף בחטף קמץ וגם לספרים שהיא בקמץ לבד קריאתה בחטף קמץ כמ"ש בסוף פרשת תצוה : (י) בימין. מימין קרי : (יב) את הכסף המתכן. הה"א במאריך בספרים כ"י : יד*. ידי קרי. ה*פקד ם. המפקדים קרי : (יד) כלי זהב וכלי כסף. שניהם בחירק ובמסורה גדולה נמנו עם ז' מטעין דסבירין בצירי : (כב) ויוזכר. בכ"ף וברי"ש ואין ביו"ד מאריך : ויהוזבד. בבי"ת ובדל"ת כן כתב רד"ק ואני מצאתי שניהם בבית ובדל"ת בארבעה ספרים מדוייקים כתובי יד ודפוס א' ישן וכן בד"ה כתוב זבד בן שמעת בבי"ת ובדל"ת :

יג (ו) אך לא סרו וגו' החטי*. חסר אל"ף וכן בירמיה ל"ב : (ז) **ועשרה** רכב. מלעיל : (יב) אשר נלחם אמציה. בדפוס ישן נכתב בגליון אמציהו וכן הוא במקצת ספרים כ"י וטעות הוא בידם שזהו אחד מן ט' הכתובים בלא וא"ו על פי המסורת וסימן נמסר לקמן סימן י"ד במ"ג : (יג) **וירבעם ישב**. כן נקוד :

יד (ב) יהועדין. יהועדן ק' : (ד) ומקטרים. בספרים מדוייקים הוא"ו במאריך : (ו) בספר. בספרים מדוייקים הסמ"ך בגלגל : תורת משה. התי"ו במאריך : לא יומתו. במקצת ספרים יש מאריך במלת לא ולא במלת יומתו וכן חברו שבסמוך : ימות. יומת קרי : (ז) בגי המלח. מלח קרי ומלת בגי במקצת ספרים מלא יו"ד ואל"ף. אך במסורת נמנה במספר החסרים אל"ף בקריאה וסימן נמסר במ"ג ביהושע סימן י"ח וזכריה סימן י"ד : יקתאל. עיין מה שכתבתי ביהושע ט"ו : (י) ונשאך. בספרים מדוייקים הוא"ו במאריך : (יב) לאהלו. לאהליו ק' : (יג) ויבאו ירושלם. ויבא ק' : (יד) הנמצאים בית. בנביאים עם פי' הרי"א בבית וגם בדפוס אחד נרשם כן בחוץ אבל בכל שאר ספרים כתוב בית ובד"ה כתוב בבית האלהים : התערבות. בס"א כ"י השי"ן דגושה וכן חברו שבד"ה ובשאר ספרים שניהן רפין : (טו) ויתר דברי יהואש וגו' ואשר נלחם עם אמציהו. בכל הספרים כתוב בוא"ו ובאחד מן הספרים כ"י היה כתוב בוא"ו ואח"כ עבר עליה קולמוס. ולפי דעתי נשתבש במה שנמצא כתוב במסורת **ויתר דברי יואש דאשר נלחם והדרא ממסרה שטעותים סבר דדין**

הוא ולא הוא דהכא כתיב יהואש ומסרה קתני לי׳ אפסוקא דלעיל (י"ב י"ג) דכתיב יואש: (כג) מלך ירבעם בן יואש מלך ישראל. בס"א כ"י וגם בדפוס ישן מוניליאה ובנביאים עם פי׳ מהרי"א כתוב בן יואש על ישראל ובספרים אחרים כתוב מלך וכן תרגם יונתן:

טו (ד) ומקטרים בבמות. בספרים כ"י מאריך בוא"ו וכן ומקטרים שבסוף הסימן הזה: (ה) וישב בבית החפשית. סימן מלכים בבית החפשית ד"ה בית החפשית וא׳ פסוק סימן עיניכם הראות אשר עשה ה׳ בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור: (י) קבל עם. במקצת ספרים הוא מלה אחת אבל רד"ק כתב כפי׳ ובפרשים שהן שתי מלות וכן תרגם יונתן קדם עמא. וגם בספר ישן מסור עליו לית ואינון תרין מלין ולכל הנסחאות בקמץ חטוף: (יג) שלום בן יבש וגו׳ לעזיה מלך יהודה. בספר אחד כ"י כתוב לעזריה וכן בספר אחר נכתב בגדו ס"א לעזריה וכן אוא בתרגום אבל בספרים אחרים כתוב לעזיה וכן דינו מכח המסורת שנמנה עם הכתובים עזיה בזכרה רבתא אות ע"ן וכן כתב מהרי"א ז"ל לעזיהו הוא עזריה פעמים קורא אותו עזריה ופעמים עזיה ועיין מ"ש בד"ה א׳ ו׳: (יד) ויך את שלום בן יביש. במקצת ספרים מלא יו"ד וכן דינו ע"פ המסורת דבסוף שופטים נמסר כל החסרים בלישנהון ולא נמנה זה עמהם: (כה) בית *מלך. המלך ק׳: (כט) בא תגלת. בס"א כ"י כתוב תלגת ובגליון שלו ס"א תגלת ובספר א׳ כ"י כתוב בפנים תגלת ובחוץ תלגת ק׳ ובכל שאר ספרים כ׳ וק׳ תגלת כחביריו שבענין. ובד"ה ב׳ כ"ה כתיב תלגת: (לה) ומקטרים. הוא"ו במאריך כמו שכתבתי למעלה: (לח) וישכב יותם עם אבותיו ויקבר עם אבותיו בעיר דוד אביו. בס"א כ"י וגם בדפוס ישן השמיטו ויקבר עם אבתיו ואף בדפוס ישן מויניליאה ליכא בתרגום ואתקבר עם אבהתוהי ובס"א איתנהו בפסוק ובתרגום:

טז (ו) וארומים. ואדומים ק׳ והוא חד מן ד׳ מלין כתיבין רי"ש וק׳ דל"ת וסימן נסדר במ"ג בירמיה סימן ל"א: (י) דומשק. נכתב בוא"ו עם דגש במ"ס ונמסר עליו לית מלא: (טו) ויצוהו. ויצוה ק׳: ואת עלת המלך. בספרים מדוייקים הוא"ו בגעיא: (יז) ואת הכיר. את ק׳: (יח) מיסך. מוסך ק׳: החיצונה. במקצת ספרים מלרע ובמדוייקים מלעיל ונמסר עליו לית בטעם מלעיל וכ"כ רד"ק ונמנה ג"כ בסוף מ"ג בשפה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה:

יז (ו) ויגל את ישראל אשורה. היו"ד בסגול וכ"כ רש"י כאן ובאיכה ב׳ כתב שהוא בציר ויש שם ס"ם שכתוב ויגל מלך בבל את ישראל אשורה וצריך למחוק מלך בבל: בחלח. בספרים מדוייקים החי"ת בשוא לבדו: (יב) ויעבדו הגלולים. תרגומו ופלחו ית בעליא דומה שהיה כתוב את הבעלים ובספרים שלנו אינו ובמקצת ספרים כתוב הגִלֻלים חסר וא"ו: (יג) כל נביאו. נביאי ק׳ ויש בו דרש בפסיקתא עיין ילקוט ורד"ק וכלי יקר: ושמרו מצותי חקותי. י"ס שכתוב וחקותי בוא"ו בתחלת המלה ושגגה הוא כי נמסר עליו ג׳ וסימנהון עקב אשר שמע אברהם וגו׳. אם שוב תשובון דמלכים א׳ ט׳: ויעד ה׳. וכן הוא בלא וא"ו בתחלה בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים קדמונים. עוד באיזה ספרים חסר וא"ו שבאמצע אבל במדוייקים מלא וכן ראוי ע"פ המסורת דפ׳ תולדת יצחק: (טז) שנים. שני ק׳: (כא) וידא. וידח ק׳: (כג) ויגל ישראל מעל אדמתו. היו"ד בחירק וכ"כ רש"י ז"ל ובמסורת שלנו בסוף מלכים נמסר ויגל ד׳ וסימן יהודה מעל אדמתו וחברו דסוף ירמיה. ויגל השארית דד"ה. ויגל אזנם למוסר (איוב ל"ו). ומאי דמנו בהו ויגל את השארית דד"ה טעותא הוא דבכולהו ספרי בסגול וצ"ל ויגל ישראל דהכא. והכי אשכחנא בהדיא במס׳ כ"י: (כד) ומעוא ומחמת. בכל הספרים כתוב ומעוא בא"ף ומסור עליה לית כתיב א"ף וקשה בעיני כי בחילופי המקרא כתוב למערבאי בה"א ולמדינחאי בא"ף: ו*ספרוים. ומספרוים ק׳: וירשו את שמרון. ביו"ד ה יתן לבד ונעדרה היו"ד פ"א הפעל מהמכתב ובמסורת וירשו ד׳ חסרין וסימנהון ואלה מלכי הארץ יהושע ריש סימן י"ב. ויצא גבול בני דן מהם שם סוף סימן י"ט. ויבא מלך אשור מבבל דמלכים ויבאו וירשו אות׳ (ירמיה ל"ב) ואית דמסרי ז׳ חסרים בליש׳. וכן נמסר ביהושע סימן י"ט וסימן כ"א במ"ג וליכא בינייהו פלוגת׳ ובספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס קדמון היו"ד במאריך והוא נכון כחביריו: (כח) איך ייראו את ה׳. בספרי׳ מדוייקים ודפוסים ישנים בשני יודין ובמאריך: (לא) עשו נבחז. בנביאים עם פי׳ הרי"א כתוב עשו את נבחז והוא טעות והעוים עשו נבחז. כתב רד"ק בזי"ן וי"ס כתוב בנון וטעות הוא בספרים עכ"ל. ובמק"ג בגליון כתוב לית זי"ן רבתי ואולי זאת היתה סבת הטעות אך לא מצאתיה כן בשום נוסח מאלפ"א בית"א רבתית ובס"א כ"י נמסר עליו לית כתיב זיי"ן ומלא רבתי איננה. ובעל דרך אמונה במאמר א׳ פ׳ ב׳ כתב הכך זה וחל"ש ונכתב בנו"ן זעירא עד שרבים חשבוה לזי"ן וכו׳ ע"ש. ובנסחא כ"י מאותיות קטנות נמנה בתוכם פי"ן והעוים עשו נבחז ואין כן במסורת אחרות: אלה*. אלהי ק׳: ספר*ים. ספרוים ק׳: (לב) מקצותם. הקו"ף רפה:

יח (ד) וכתת נחש הנחשת. בס"ה כ"י וכתת את נחש והתרגום מסייעו שתרגם ופסיק ית חויא. ולא ראיתי כן בשאר ספרים. אדרבא יש להוכיח מהמסורת דלא כתיב את ושמעיניה מן הדא דבמסרה רבתי נמסר סימן י"ט פסוקים בספר מלכים דכתיב בהו את את את ודין חד מנהון שמעת מינה דדל את זה מהכא דאי לאו הכי הוו להו ד׳ את בפסוקא הדין והוה לן למימנינהו בהדי ע"ז פסוקים דאית בהו את את את וסימנהון במסרא רבתא: (יא) וינחם בחלח. בספרים מדוייקים החי"ת בשוא לבדו: (יג) ובארבע עשרה שנה וגו׳. חילופים רבים יש בין פרשה זו לאותה שבישעיהו ונמנו במסורת שם: (יז) שדה כבס. כתב בעל המסורת ג׳ ב׳ מלא וחד חסר ולא פי׳ איזהו החסר ובס"א כ"י מצאתי חסר אותו של ישעיה סימן ל"ו ובשני ספרים כ"י זהו החסר ובמ"ג שלנו בדפוס כתוב ג׳ מלאים וסותרת למה שנמסר כאן במקרא גדולה ג׳ חד חסר: (כב) לא במסיו. במקצת ספרים במותיו מלא וא"ו: (כה) אשר אלי עלה על הארץ הזאת. כן ראיתי בספרי הדפוס חדשים גם ישנים וגם בס"א כ"י מדוייק כתוב על אבל בספרים אחרים כ"י כתוב אל הארץ וכן בתרגום סק לאתרא ואולם בישעיה ל"ו הביא בעל המסורת כמה חילופים שבין פסוק דמלכים לפסוק דישעיה בזה הענין וכתב שזה על הארץ ודישעיה אל הארץ עיין שם: (כו) ויאמר אליקים בן חלקיהו ושבנה. ב׳ כתוב ה"א הדין ואידך ויקראו אל המלך דלעיל: (כז) היושבים על החמה. בספרים מדוייקים חסר וא"ו: חריהם. צואתם ק׳ ועיין מ"ש בישעיה ל"ו: שֵׁינֵיהֶם. מימי רגליהם ק׳ ומתקני הנקוד שמו כל הנקודות של שתי המלות שבק׳ תחת הכתוב אע"פ שאינה אלא מלה אחת ועיין מ"ש בזה בישעיה ל"ו בס"ד: (כט) אל ישא לכם חזקיהו. בספרי הדפוס האחרונים מלא יו"ד אבל בספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר וכן מצאתי במסורת כ"י ה׳ ב׳ מנהון חסר וסימנהון אל ישא לכם חזקיהו דמלכים ודישעיהו חסר. ודד"ה. ואויב בו. תילים פ"ט מלא. וחד ישימות עלימו תילים נ"ה כתיב חד מלה וקריא ב׳ מלין: להציל אתכם מידו. הספרים שכתוב בהם מידי הם כבני בבל אבל לבני ארץ ישראל שאנו סומכים עליהם בחילופי המקרא כתוב מידו: כי לא יוכל להציל אתכם מידו. (הכ"ל) מי יוכל לתקן את אשר עותו הסופרים והמדפיסים מימים קדמונים וכ"ש שנתקיים בנו בעונותינו לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר והנה אנחנו מגששים כעורים באפלת המחלוקת ואין אנו מצליחים את דרכינו למצוא חפצנו. בשלשה ספרים ישנים מהדפוס כתוב מידי וכן מצאתי בס"א מדוייק כ"י מספרד ובספר אחד כ"י נכתב בפסוק מידו ונרשם מבחוץ כ"א מידי ובספר אחר כתוב מידו בוא"ו ונקוד חירק ואין בידי להכריע כי בספרים אחרים כתוב מידו וכן מתורגם מן ידיה. ה׳ יגיה השכנו מאפל ומחשך עיני עורים תראינה: (ל) ולא הנתן את־העיר הזאת. בספרים כ"י ודפוסים ישנים כתוב את העיר: (לב) והיו ולא תמותו. במקצת ספרים שמותו מלא וא"ו אך כפי המסורת דינו להיות חסר שלא נחשב זה עם ז׳ מלאים בסדר מקץ: (לז) ויבא אליקים וגו׳ ויגדו לו דברי רבשקה. אי משכחת נסחי דכתוב בהו לו את דברי. הם אליבא דמדינחאי אבל למערבאי כתיב ויגידו לו דברי וכן מצאתי בספרים המדוייקים ובאחד מהם וכתב בגדו יפה חסר את:

יט (ב) ושבנא הספר. בהרבה מדוייקים חסר וא"ו ומילתא פסיקתא נמסר בשמואל ב׳ סימן ט׳ סופר הסופר כל הנביאים חסר בר מן ב׳ מלאים ולית דין בגווייהו: (ז) הנני נתן בו רוח. דמלכים חסר דישעיה מלא: (טז) הטה ה׳ אזנך ושמע. הוא"ו במאריך ובקצת ספרים השי"ן בשוא לבדו ובמקצתם בשוא ופתח ועיין מ"ש בפ׳ בלק על פסוק קום בלק ושמע ושופטים ה׳ על ושבה שביך: ושמע את דברי סנחריב. בדפוס ישן כתוב את כל דברי וכן בס׳ א׳ כ"י היה כתוב בתחלה את דברי ואחר כך הוסיף הסופר מלת כל וכן מתורגם על כל פתגמי ואולם בכל שאר ספרים אין כאן מלת כל רק הוא בס׳ ישעיה כמו שנזכר במסורת שם וכן בתרגום מדפוס ישן כתוב על פתגמי: אשר שלחו. בס"א כ"י טעה הסופר בין שלה לשלחו ואין ספק בזה שכתוב שלחו כמו שפי׳ המפרשים ובישעיה כתוב שלח וזהו ג"כ א׳ מהחילופים שיש בין שני הספרים: (כג) ביד מלאכיך חרפת ׀ אדני. יש פסיק בין חרפת לשם להרחיק החירוף כן הוא בפסיקתא דנביאים ובספרים מדוייקים וכן הוא חברו דישעיה: ברכב רכבי. ברב ק׳: מבחור ברשיו. החי"ת בחולם ובישעיה מבחר בפתח וסימנהון ראשי ספריהון (פי׳ תמצא לקמן כ׳ ג׳) וכן במסו׳ מבחור ב׳ ומלא הדין דמלכים וחברו וכל עיר מבחור דהאי סיפרא סימן ג׳: מלון קצה. קצו ק׳ ועיין מ"ש בישעיה סימן ל"ז: (כד) כל יאורי מצור. פליגי ספרי כ"י אם חסר הוא או מלא ועיין מ"ש בזכריה י׳: (כה) עתה הביאתיה. עיין מ"ש בזה בישעיה ל"ז ובמיעוט ספרים דין דמלכים הבי"ת בחירק והאל"ף בחולם וליכא למיסמך עליהון: ותהי לַהְשׁוֹת גלים נצים. במקצת ספרים כן כתוב בפנים להשות ובחוץ להשאות ק׳ וזה טעות גמור הוא כי אותו של ישעיה כתוב להשאות כמו שנז׳ בחילופים שהובאו שם וכ"כ ן׳ עזרא בישעיה אבל זה דמלכים כתיב וק׳ להשות וכן נמנה במסו׳ לעיל סי׳ ט"ז עם מלין דלא מפקין אל"ף בקריאה ולית להון זוג והוא ג"כ חד מן ד׳ זגים מתחלפים מן ב׳ קדמאה חסר אל"ף בתראה מלא אל"ף וסימנא בריש פ׳ תולדות יצחק וד"ה א׳ ז׳ וכן ראיתי בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים הלמ"ד פתוחה והה"א בשוא נח וכן כתב רד"ק במכלול דף קס"ו ובפרשים פרש שאה ופרש נשה ע"פ ספרים מדוייקים וכ"כ הלוית חן שער ז׳ פ"ה ובס"א כ"י כתוב עליו במחזורא רבא לַהְשׁוֹת וכן הביאו רד"ק בתחילה בפתח הה"א והבי"ן דגושה ופרשו נשא ולקריאה אחרת יהיה מגרש שאה: (כח) ושאננך. במקצת ספרים כ"י ודפוסים קדמונים נו"ן ראשונה בקמץ וכן חברו דישעיה והם שנים במסורת וכיון דשקולים הם יבואו שניהם בקריאה אחת וספרים אחרים שניהם בפתח כמ"ש בישעיה: (לא) קנאת ה׳ ***** תעשה זאת. צבאות קרי ולא כתיב והוא חד מן י׳ מלין דקריין ולא כתבן שנמסר סימנם בריש סדר אלה הדברים וברות ומ"ש שם במסורת צבאות כי מירושלם תצא דישעיה טעות הוא וצריך להגיה דמלכים שכן הוא בכל הספרים ודישעיה צבאות כתיב וקרי ובסדר קרי ולא כתיב ופירושו מצאתי כתוב כלשון הזה חסר צבאות מבפנים ותלה אותו מבחוץ להודיע כי שתי נקמות נקם אלהים בו תחלה ע"י עצמו ואחרי כן ע"י צבאות מלאכיו וכן הוא אומר ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור וגו׳: (לד) וגנותי אל העיר. בס"א כתיבת יד על העיר אכן בשאר ספרים כתוב אל וכן במסור׳ ירמיה ל"ב כל וגנותי על העיר בר מן חד אל העיר וסימן וגנותי אל העיר הזאת להושיעה קדמאה דמלכים והתרגום שתרגם על יש לומר דפרושי קא מפרש: (לז) וְאַדְרַמֶּלֶךְ. הוא בגעיא בס׳ מדוייקים כ"י ובס"א כתוב עליו כ"א וְאַדְרַמֶּלֶךְ: ושראצר *** הכהו. בניו ק׳ ולא כתיב ע"פ המסורת ואלו נכתב ואדרמלך ושראצר הכהו לא נודע כי בניו הכוהו בחרב לכן תלה בניו מבחוץ להודיע נקמת ה׳ בו לכל העולם כענין שכתוב הנני מקים עליך רעה מביתך כן מצאתי: אסרחדן. במקצת ספרים מלה חדא ומקצתן תרין מלין כמ"ש בישעיה:

כ (ג) אנה ה׳. חד מן ו׳ כתיבין ה"א לשון בעותא ובס"א כ"י בשני טעמים כזה אָנָּה

ובשאר ספרים בטעם א' לבד כנו"ן ועיין מ"ש בתילים סימן ק"ח: ובלבב שלם. ובישעיה סי' ל"ח ובלב שלם וכו' ראיתי שפריהון פי' מלכים המתהיל והמלך שיש לו האותיות כתוב ובלבב שהוא של ה"א אותיות ישעיה המתהיל חזן שיש לו ד' אותיות כן ובלב בל ד' אותיות: (ד) העיר. חצר ק' ונדרש בבבלי דעירובין פ' עושין פסין ובירושלמי פ' חלק בענין מנשה עיין ילקוט מלכים רמז רמ"ב ובפי' רש"י ורד"ק וכלי יקר: (ה) רפא לך. בב' ספרים כ"י הפ"א בסגול וזהו גם דעת רד"ק במכלול דף קנ"ב אמנם בספרי הדפוס ובס"ם כ"י בצירי והמלה מלעיל בכל הספרים: (ו) והספתי. זהו א' מן ב' מלרע על פי המסורת וחברו והוספתי על כל תהלתך (תלים ע"א) ושניהם דקהלת (א' ע"ז י"ב ע') מלעיל (כי הם וא"ו החבור) ובמסורת חשיב להו ומה שכתוב כאן במסורת שבמקרא גדולה ב' בתראי מלעיל טעות מפורש הוא ור"ל ב' בתראי מלרע וכן מצאתי במסורת כ"י ובספר תילים נמסר יפה והדין חסר וא"ו בתר ה"א ותלתא אחריני מלאים. ועיין עוד מ"ש בתילים ע"א: (יג) וישמע עליהם חזקיהו. במקרא דפוס ישן מויניציאה נכתב בגליון וישמח וכן בתרגום שלה וחדי עליהון חזקיה וזהו טעות גדול שכל הספרים ומסורותיהם מסכימים שזה דמלכים וישמע ודישעיה וישמח וא' פסוק סימן שמעה ותשמח ציון וזהו ג"כ א' מן הנמנים במסורת דסמיך על לשון שמיעה ותרגומו וקביל מנהון חזקיהו: וישמע עליהם חזקיהו. (הג"ל) בס"א ישן מטוליטולא כתוב אליהם וכ"כ ההכם לוזאטו שכן מצא בספרים כ"י ואיני שומע אליהם לבעל ספרים אחרים שהמסורה אומרת כל לשון שמיעה אל בר מן י"ב על וזה א' מהם וכ"כ רד"ק וישמע עליהם כמו אליהם וכן מצאתי מסרה כ"י שאומרת בפ' סימן מלכים וישמע עליהם חזקיהו. ישעיה וישמח עליהם חזקיהו: נכתה. נכתו ק': ואת בית כליו. בס"א כ"י ואת כל בית וכן הוא בנביאים עם פי' הרי"א ובדפוס ישן יש הערה מחילוף אבן בכל שאר ספרים אין בהם מלת כל רק הוא בס' ישעיהו: (יד) ויבא ישעיהו הנביא אל המלך חזקיהו. בס"א נכתב בלדו י"ם שכתוב ישעיה: (יח) יקח* יקחו ק':

כא (ג) ויקם מזבחות לבעל. במלה זו וחברותיה שבסמוך רבו החלופים בספרים אם הם חסרים וא"ו או מלאים והעיקר כמו שמצאתי בס"ם כ"י שזה ויבן ובנה מזבחת שבסמוך חסרים ועל אלו נמסר ב' חסרים ובענין וכל אורייתא כוותיה יחסר. והכי איתמר בהדיא במסרה רבתא אבל ויבן מזבחות שבפסוק לאחריו ראוי להיות מלא: (ו) ועונן. יש ספרים שחסר וא"ו אחר עי"ן: לעשות הרע בעיני ה' להכעיס. ובדפוס ישן מויניציאה כתוב להכעיסו וכן הוא בקונקורדאנציאה אך בשאר ספרים כתוב להכעיס בלא וא"ו ומה שמתורגם לארגזא קדמוהי כן דרך התרגום בכל מלת להכעיס מפני כבוד המקום ברוך הוא: (ח) להניד רגל ישראל. ראיתי מי שנסתפק אם כתוב את רגל וכן נראה מהתרגום ואין בכך מוליש מידי ודאי כל הספרים הכתובים בלא מלת את: (יא) התעבות האלה. חד מן ט' כתיבין כן חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה כמו שנמסר בהאי ספרא ריש סימן ע"ז ובסוף סדר אחרי מות: (יב) שמעיו. שמעה ק' ונראה שכן צריך להיות בחילופי המקרא אליבא דמערבאי: (טו) ויהיו מכעיסים. במקצת ספרים כ"י מלא יו"ד גם אחר העי"ן וכן נכון לפי המסורת דריש שמואל: (יז) הלא הם כתובים. בספרים חדשים מהדפוס מלא וא"ו והוא טעות כי אין זה מן י"ז מלאים שנמנו במסורת בסוף ספר ראשון ממלכים וכן בספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר: (יט) יטבה. היו"ד בקמץ חטוף במדוייקים כ"י ודפוסים ראשונים ובדפוסים חדשים היו"ד במאריך ומוטעים הם: (כא) הגלולים. י"ם שכתוב הגללים: (כה) ויתר דברי אמון וגו' הלא הם כתובים. במדוייקים חסר וא"ו וכן נכון מהטעם שכתבתי למעלה:

כב (א) מבצקת. הבי"ת בקמ"ץ חטוף והקו"ף בפתח ובהרבה ספרים בקמ"ץ: (ה) ויתנהו. ויתנהו קרי: בבית. בית קרי: לחזק בדק הבית. ברוב ספרי הדפוס כתוב לחזק את בדק וכן ת"י לתקפא ית בידקא וברוב הספרים כ"י שלפני ליכא מלת את וגם בדפוס ישן ומאיר נתיב שרש חזק ושרש בדק איננה: (ח) ויאמר חלקיהו הכהן הגדול. הראשון שבפ' חלקיהו בוא"ו והשני חלקיה בלא וא"ו כן ראוי עפ"י המסורת ד"ה ב' ל"ג שבמ"ג וכן נמצאו ברובן של מדוייקים: (יב) ויצו המלך את חלקיה הכהן ואת אחיקם בן שפן. בכל הספרים כתוב חלקיה בלא וא"ו. ושלמטה בפ' הסמוכה כתוב ויצו המלך את חלקיהו בוא"ו. ובמ"ג חלקיהו הכהן ה' וסימן עלה אל חלקיהו. ויאמר חלקיהו הכהן. ויצו המלך את. וילך חלקיהו הכהן. ויצו המלך תנינא דסיפרא ע"כ. והאי קרא דמסיר מסורתא דלעיל באמצעיתא ויצו המלך את. על ההוא דכתיב בד"ה ב' ל"ד איתמר וקראי אחריני כולהון כתיבין בעניינא דהכא אבל ויצו המלך את קדמאה דהאי סיפרא כתוב חלקיה בלא וא"ו כדכתבינן לעיל: (יד) הרחס. במקצת ספרים במ"ם אבל ברוב מדוייקים בסמ"ך וכן כתב רד"ק: במשנה. בדפוסים חדשים הנו"ן בצירי ובישנים בסגול וכן בכ"י בסגול: (כ) הנני אספך. עיין מ"ש בשמואל א' ט"ו ובהרבה ספרים אין כאן סוף פסוק מאריך:

כג (ג) ואת עדותיו. בהגעת הוא"ו רד"ק ובמסורת עדותיו ה' מפקין וא"ו בלישנא וסימנהון ושמרת את משמרת. וימאסו את חקיו. ויעמד המלך על העמוד דמלכים. וחברו דד"ה מפני אשר קטרתם כן מצאתי במסרות כ"י ובמסו' שבדפוס במלכים א' ב' גם זו לעמת זו עדתיו ה' בלישנא וסימן בכדר ואתחנן ותילים סימן נ"ט והם חמש כנגד נזמם: (י) בני בני. בן קרי: (יא) בפרורים. ברי"ש וכן הוא בתרגום ירושלמי ובגמרא דילן ומד"ר כמו שפירש הערוך ערך פרוור: (יב) ואת המזבחות. אשר על הגג. הוא"ו בגעיא בס"ם: (יג) ואת הבמות אשר על פני. הוא"ו בגעיא בס"ם: להר המשחית. בסוף פרק במה בהמה כתוב בספרי הגמרא להר המשחה וטעות הוא מהמדפיסים וכן בפירש"י כ"י כתוב להר המשחית ופי' המפרשים שהוא הר המשח' הנקרא ג"כ הר הזיתים וכינהו הכתוב בלשון המשחית לגנאי מפני בנין ע"א שבנו בו: שקץ צידנים. בספרים מדוייקים מלא ב' יודי"ן וכן נכון ע"פ המסורה דשופטי' י"א כמ"ש שם: (כד) חלקיה הכהן בית ה'. בכל הספרים כתוב בית לא בבית: (כה) כמהו. בכ"ף וכן במס' כמהו לית חסר וא' מלא. כי אין הנער (בראשית מד לא): (ל) ויבאהו ירושלם. בס"ם חסר יו"ד אחר הבי"ת וכן הוא במקצת דפוסים ישנים ועיין מה שאני עתיד לכתוב בירמיה סימן כ"ו בס"ד: (לג) במלך. ממלך קרי: (לו) זבידה. זבודה קרי בוא"ו עם דגש בדל"ת רד"ק:

כד (י) בעת ההיא עלה. עלו קרי: (יב) ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל. בדפוס ישן כתוב אל מלך וטעות הוא כי בכל שאר ספרי הדפוס וגם בכ"י כתוב על מלך אמנם בספר כ"י כתוב עליו בגליון למלך ע"פ המסורת ומנה כ"ם למלך בקריאה וזה מכללם אך במ"ג שלנו בדפוס לא נמנה זה עמהם והמסרה כ"י השמיטה להיות למלך על ישראל דד"ה סימן כ"ה ונסחא דדפוסא עפי עדיפא ועלה סמכינן דבמסרא לאריהי איתמסר ט' על מלך ודין חד מינייהו ועיין לקמן בשילהי סיפרא: (יד) ואת כל השרים. הוא"ו בגעיא בס"ם: עשרה. עשרת קרי: (טו) אולי. אילי קרי: (יח) חמיטל. חמוטל קרי: (כ) עד השלכו. בספרים מטעים הה"א בפתח ואין לחוש עליהם שכן נמסרה ב' א' חסר ואחד מלא זהו החסר וחברו דסוף ירמיה מלא ושניהם בחירק:

כה (א) ויהי בשנת התשיעית. במ"ג כתוב בשנת ומסור עליה בשנה כתיב למדנחאי וכן בנסחאי כ"י נכתב כן בגדם ובחילופי דידן ליתיה ומ"מ ככר איבטילת הסיא נסחא דכמערבאי נקטינן ובנסחא עתיקא כ"י בשנת כתיב בשנה קרי ולפום מאי דחזי לי לאו דסכנה היא דהא הכי הוא ליה לבעל המסורה למיחשבי' בהדי ז' מלין דכתיבין תי"ו ולא קרינן כמ"ש לעיל בהאי סיפרא תניינא דמלכים סימן י"א ואיכא נוסחא אחרינא דכתיב בשנה וקרי בשנת וליכא למסמך נמי עלה דא"כ ה"ל למימניה עם י"א מלין דקריין תי"ו ולא כתבן ואינון כתיבין בריש שופטים ובריש קהלת וכיון דאיתבטילו כולהו נסחי דאמרן אית לן למימר על כרחין ונסחא דילן עדיפא שפי סילקך לא נעדי מינה: (ג) ולא היה לחם. בס"א כ"י היה מלרע ובספרים אחרים שלפני מלעיל ובמכלול משקל פָּעַל מנה ולא היה להם לעם הארץ דירמיה עם דומים האחרים שבאו מלרע שלא כמנהג וכתב אח"כ ודמלכים פליגין עליה וכן כתב המכלול יופי יש אומרים שהוא מלעיל כמנהג ויש אומרים שהוא מלרע שלא כמנהג ועיין במסרה גדולה אות הה"א ומ"ש במלכים א' י"ז: (ה) וירדפו חיל כשדים אחר המלך. כן כתיב לא אחרי: בערבות ירחו. ברי"ש בצירי וחסר יו"ד ומקצת ספרים הוסיפו יו"ד. ולפי מה שכתוב כאן במסורת חסר דכלא כייל וכל אורייתא דכוותיה. וכן כתב הרמ"ה ז"ל גבי פ' מעבר לירדן ירחו פ' חקת הסר יו"ד קדים לתי"ו וכל אורייתא דכוותיה: (ו) וידברו אתו משפט. ובירמיה (נ"ב ט"ו) וידבר אתו משפטים: (ז) ויאסרהו. בס"א ישן וַיַּאַסְרֵהוּ ברי"ש בשלש נקודות ומשקלו כגדו וַיְבִיאֵהוּ בבל ושני טעיות הן שכל א' גורס לחברו טעות ראשון שבואר ממה שנמסר במסורת וַיַּאַסְרֵהוּ ג' בקריאה וסימן וַיַּאַסְרֵהוּ בשנים עבתים חדשים (שופטים ט"ו) וינקרו את עיניו (בס סי' ט"ז) וילכדו את מנש' בחוחי' דד"ה (ב' ל"ג) למדנו מכאן שזה כתוב ויאסרהו בצירי וכיון שכל"ל ג"כ ויבאהו בצירי כמ"ש בסוף ירמי' וכמ"ש כאן בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים לא בשלש נקודות כמו שהוא בדפוסים חדשים ומי שלא יהפיכנו זה יעיין במסורת ירמיה סוף סי' כ"ד שנמסר ז' וַיְבִיאֵהוּ ואין זה ממניינם וכן תרגם יונתן ואסריה ואוביליה וכן הם במאיר נתיב ופי' רלב"ג: (ז) בנחשתים. הנו"ן בלא דגש והבי"ת במאריך כמ"ש בשופטים ט"ז וכן הוא במדוייקים: ויביאהו בבל. בתראי דשוי כתוב בבלה ואינהו אטעו אנפשייהו במאי דאשכחו במ"ר סימנא מן עברים וחסא בבלה וחד מינייהו ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו סבר דהדין הוא ולא היא דהתם בסוף ירמיה קיימא ואזלא: (ח) ובחדש החמישי וגו' למלך נבוכדנאצר. חדא מלה כתיב כחבירתו שבענין: (י) אשר רב טבחים. בספר אחד כ"י כתוב אשר את רב וגם בדפוס ישן מויניציאה יש הערה מזה החילוף ואין כן בשאר הספרים: (יא) ואת יתר העם הנשארים וגו' ואת יתר ההמון. ובסוף ירמיה הוא אומר יתר הָאָמוֹן וסימן הא לכם זרע. ובמלכים ומדלת הארץ. ובירמיה ומדלות הארץ וסימן עניותא בתר עניותא אזלא פירש ירמיה שמדבר מעניו' הארץ נכתב ומדלות לשון רבים. ובמלכים שה' עיקרי' נכתב ומדלת לשון יחיד: (יב) ולגבים. וליגבים ק' ובמקצת ספרים כתיב וליגבים ואין הפרש בין ק' לכתיב ובאחד מהם נכתב בהון ולגבי' כתוב למדנחאי וליגבים קרי. ובחילופים שלנו שבין מערבאי למדינחאי לא נזכר מזה כלל ומה שכתבתי בתחלה הוא דעת רד"ק שכתב זה לשונו וכתוב ולגבים בלא יו"ד פ"א הפעל: (יג) ואת המכנות. הוא"ו בגעיא בס"ם: (יד) המזמרות. הה"א כמוכה במאריך וכמ"ש רש"י ובמקצת ספרים הה"א בלא מאריך וכמ"ש דגובה: (יז) וכתרת עליו וגו'. בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר כ"ף וכן בגיס אחרים בכס': שלש אמה. אמות ק' ובמלכים א' ז' כתוב חמש אמות. עיין שם במפרשים וכלי יקר: (יח) שמרי הסף. הסמ"ך בפתח במדוייקים ועיין מה שכתבתי בשופטים סימן י"ט*: (יט) אשר הוא פקיד. ב' פסוקים מטעים וסימן אשר הוא פקיד דסוף מלכים. ירמיה אשר היה פקיד. וא' פסוק סי' הוא היה גבר ליד. מלכים ואת הספר שר הצבא. ירמיה ואת הספר שר הצבא. וחד פסוק סי' וזה פרשגן הנשחון עד כאן לשון המסורת. פי' שבאותו פסוק כתיב לעזרא הכהן הספר ספר דברי וגו' (עזרא ז'): וחמשה אנשים. הלוף. מלכים וחמשה אנשים. ירמיה ושבעה אנשים. וכן צריך לגרוס במדבר רבה פרשת י"א והכי איתא בירושלמי פרקא קמא דסנהדרין סי' ד' עיין כלי יקר: מלכים מבית הכלוא. ירמיה מבית כלא: מלכים מעל כסא המלכים ירמיה ממעל לכסא המלכים: (כ) על מלך בבל רבלתה: זהו א' מן ט"ו על הסמוך למלת מלך וסימנם במקרא גדולה יחזקאל כ"א ודניאל י"א ובנביאים עם פירוש הרי"א כתוב אל מלך ואחלף ליה נביא בנביא: (כא) ויגל יהודה. היו"ד בחירק על פי המסורת וכמ"ש במלכים ב' י"ז וכן כתב רש"י שם אע"פ שלא כתב כן בריש פרשת במות על פסוק וייטב אלהים ובאיכה על פסוק וירב בבת יהודה: (כג) אל גדליהו המצפה. בספר א' כ"י המצפתה ובמה נתחלף לו בין זה דמלכים ובין אותו של ירמיה בסימן מ' ובמקרא גדולה כתוב על זה בס' מוגה. וכלשון הזה מצאתי בספר כ"י ור"ל שכן ראוי להיות המצפה ולא המצפתה עוד יש ראיה ממסרה הגדולה שבמערכת מ"ם נמסר ו' המצפתה ולא נמנה זה בתוכם. והוי יודע שמסרה זו צריכה תיקון מחסרון יוכל לסמנות שסרי בירמיה סי' מ"א יש עוד ב' המצפתה ויבאו ארץ יהודה אל גדליהו המצפתה וסימן נ"ל ח' המצפתה וכן על כל אחד מהם נשבר ה': (כט) ושנה. כאל"ף (ודירמיה) בס"א מסורת תילים יו"ד ומכלול דף ק"י קע"ד ובשרשים שרש שנה. ואכל לחם. ואכל מלרע שלא כמנהג. מכלול בקל פָּעַל וכן חברו דירמיה: (ל) כל ימי חיו. ביו"ד אחת בלבד והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת אבל כל ימי חייו שבפסוק הקודם בשני יודי"ן כי לא בא במנין החסרים. וכן מצאתי במקצת ספרים ובמקצת בנוסח מלאים וכמגדת חלקה עליהם: ה' יקיים בנו מקרא שכתוב יחיינו מימים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו ונדעה ונרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו וגו':

נשלם נביאים ראשונים. בעזרת אלהי קדם שוכן מעונים:

---

*) עיין מסר' ריש (ויקרא) ובפירוש הרב מנ"ש בם שלפי גודל בקיאתו לא עיין כאן (ובשופטים שם):

דברי הימים א

חד מן כ"ב אתין דכתיב יו"ד בריש תיבותא וקרי' ו' וסימנהון יבאו כי הם ומקניהם יעלו . הנני ויאמר בעוד הילד חי . ויפצחו רנו שמים
ויחייהו . יחדל הלא מעט ימי יחדל . ישית ב' בפסוק . יבא צדיק הראשון בריבו . ישאל מחרף עצל לא יחרש . ירם ונשא ההמון ירם לבבו . ירמות ומבני

הנה אנכי שולח לכם את

חד מן אחד עשר מלין דכתיבין בי"ת וקרינן כ"ף וסימנהון בשמעכם
רשמואל ויבו ויבא אל מחנה ישראל . יבלו קדמא יבלו בטוב ימיהם . באמרם ויהי

וגילי ארץ . יאבדו לכן כה אמר ה' רמבשלי׳ : ישית תנו לה' אלהיכם כבוד . יסורי מקוה ישראל ה'.
בני משלם ומלך. יקפאון פלוגתא דרב נחמן והיה ביום ההוא לא יהיה אור. וחלופיהון י' כתיב ו' בריש תיבותא וקרי יו"ד וסי'

אליה הנביא לפני בוא

והיה במשוך בקרן היובל . בעלות הכהנים נשאי .
באמרם אליו יום ויום . וזבוד ומבני בגוי עותי וזבוד . זבי אחריו

יחיה בה אמר ה' השב בעיר . יחיה היושב בעיר הזאת . ישבי רדי מכבוד ישבי בצמא . ילבשו בבאם הכהנים ולא יצאו . יהיה וחמשה
ושאג שאגה לו כלביא . ושפטוהו על ריב המה יעמדו . ועשו את הכבש ואת המנחה . ורב ובניו ורב המשא עליו . ודכה ישח ונפל בעצמיו . וצפן לישרים

יום יי הגדול והנורא שמע

בעלות ולא אבו האנשים לשמע לו . בהם ויאמרו למלאכים הבאים . בשמעו
זבי עתליה . וחלופיהון ג' כתיבן כ' וקרי' ב' וסי' במלכן ואת העם אשר בה הוציא .

ועשרים אלף . יכשלו פרש מעלה ולהב חרב . יצהר ובני חלאה צרת יצהר . יחכה ובני שמר אחי ורוהגה . יאשר ה' ישמרהו
תושיה וחכם הולך את חכמים . ושדם תומת ישרים תנחם . וקר חשך אמריו ידע דעת . ועוף יתעיף עינך בו כתיב:

ישראל יי אלהינו יי אחד

חד ותצלח רוח אלהים על שאול . בשמעך והיה בשמעך את קול
ויכן את מזבח ה' . יכן העז איש רשע בפניו :

אָדָם

אלפא ביתא רבתי בקריאה וסי' א' אדם שת אנוש. ב' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. ג' והתגלח ואת הנתק לא יגלח והסגיר הכהן. ד' שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד . ה' הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם. ו' דגחון וכל הולך על ארבע. ז' זכרו תורת משה עבדי . ח' חור כרפס ותכלת . ט' טוב שם משמן טוב ויום המות . י' ועתה יגדל נא כח אדני . כ' וכנה אשר נטעה ימינך . ל' וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה . מ' משלי שלמה בן דוד מלך . נ' ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב . פ' סוף

פירוש לדברי הימים לרבי דוד בן יוסף קמחי ז"ל.

אמר דוד בן קמחי ז"ל זה הספר ספר דברי הימים מכתבי הקודש ובכללם נכתב לפי שיש בו ספור דברי הימים למלכי יהודה והתחיל לספר היחס מאדם עד נח דרך קצרה ומנח עד אברהם ומאברהם עד דוד כי הוא העיקר לפיכך הניח לספר יחס בני ישראל כולם אל יהודה עד בואו אל דוד ואחר כן ספר מיחס שאר השבטים להודיע מספרם בימי דוד וכל מה שהזכיר בנתים מיחסי האומות לספר יחוס העולם על סדר כמו שנכתב בספר בראשית ובשאר היחסים כולם הולך ומקצר וספר גם כן מלכי אדום לפי שמלכו מהם לפני מלך מלך בבני ישראל שמנה מלכים ומלכיהם אחד עשר וכל מלכיהם לא היו מלך בן מלך אלא שהיו מולכים עליהם מלכים ממקומות אחרים לפי ההגברות אנשי המקומות ההם עליהם ומלכות בית דוד מלך בן מלך וכל מה שקדמה מלכותם לא עמדה לפני מלך ישראל הראשון והוא דוד כמו שאמר ויהי אדום עבדים לדוד כי אף על פי שמלך שאול בישראל תחלה לא היה עיקר המלכות ולא מלך כי אם שנתים ואעפ"כ הוא נלחם בהם ולא יכלו לעמוד מפניו ודוד הכניעם . ומלכות בית דוד הוא העיקר בקבלה ובנבואה מיעקב אבינו וממשה רבינו עליו השלום. כי יעקב אמר לא יסור שבט מיהודה . ומשה אמר שמע ה' קול יהודה . ואמרו רבותינו ז"ל כי זה הספר כתב עזרא ובאמת קודם עזרא נכתבו דברי הימים למלכי יהודה כמו שאמר בספר מלכים אלא שלא חבר עדין לכתבי הקדש אלא שהיה נכתב ספר לבדו כדברי הימים למלכי יהודה . וכן דברי הימים למלכי ישראל היו נכתבין בספר אלא שאותו ספר לא חבר אל כתבי הקודש לפי שלא עמדה מלכות ישראל . ולעתיד ג"כ מלכות בית דוד תקום לבדה כמ"ש הנביא ונשיא אחד יהיה לכולם . ואמר ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות . אבל ספר דברי הימים למלכי יהודה חבר אל כתבי הקדש כמשפט לספר בו דברי מלכי יהודה וגלותם עד עלותם מהגלות וממלכות בית דוד היה נשיא עליהם זרובבל בן שאלתיאל בן בנו של יהויכין . וכן יחס בזה הספר עזרא המלכות עד זרובבל . וחבר עזרא זה הספר בכתבי הקדש על ידי חגי זכריה ומלאכי הנביאים האחרונים וחברו עם הכתובים ולא עם הנביאים לפי שהוא ספור דברי הימים אע"פ שיש בכללם קצת נבואות אחר שעיקרו נכתב לספר דברי הימים והיחסים נכתב ונכלל עם הכתובים כמו ספר רות שנכתב לספר יחס דוד ונכתב עם הכתובים ג"כ . ויש בספר הזה דברים סתומים מאד ודברים חלוקים עם דברי שמואל ומלכים . ולפי שהספר הזה הוא ספור דברי הימים לא הרגילו ללמדו ולא ראיתי לאחד מן המפרשים שהשתדלו בפירושו אלא במלאכי הנה בנרבונ"א פירושים בזה הספר לא ידעתי שמות מחבריהם וראיתי כי טועים דרך רב בכוב . ושאל ממני משכיל אחד מגירונא מתלמידי אדוני אבי לפרשו וראיתי לתת את שאלתו . ולא כתבתי פסוק אחר פסוק אלא פסוקים הצריכין פירוש וזה החלי בעזרת המלמד לאדם דעת :

שֵׁת אֱנוֹשׁ׃ ב קֵינָן מַהֲלַלְאֵל יָרֶד׃ ג חֲנוֹךְ מְתוּשֶׁלַח לָמֶךְ׃ עיין בעקדן כמס׳ רבתא ד נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת׃ ה בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג

רשי

(א) **אדם** שת אנוש. עזרא כתב ספר היחס הזה על ידי חגי זכריה ומלאכי בתוך י"ח שנה שמלאתו זמן שבא לירושלים זרובבל ויהושע הכהן בימי

רדק

(א) **אדם** שת אנוש . זה הוא מספר התולדה זה אחר זה . וכן קינן . מהללאל . ירד . חנוך . מתושלח . למך . נח . שם . אבל שם וחם ויפת . הוא כמו

מצודת דוד

א (א) **אדם** שת אנוש . כאלו אמר הראשון אדם יולד והוא הוליד את שת ושת את אנוש וכן עד נח ולא ראה להזכיר שאר התולדות על כי כולם ספו תמו במי המבול ולא נשאר מהם זרע ע"פ האדמה : (ד) נח שם . כאלו אמר נח הוליד את שם ואת וכו' : (ה) בני יפת . לפי שעיקר הספור הוא בעבור אברהם וזרע ישראל

דבר הכל נשמע את האלהים. ע׳ שמע ישראל. פ׳ בארין מלכא בשפרפרא פ׳ בתראה. צ׳ צופיו עורים כלם לא ידעו. ק׳ גם צפור מצאה בית ודרור קן לה. ר׳ כי לא תשתחוה לאל אחר. ש׳ שיר השירים אשר לשלמה. ת׳ תמים תהיה עם :

וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס׃ ו וּבְנֵי גֹּמֶר מ״ה ר״פ
אַשְׁכְּנַז וְדִיפַת וְתוֹגַרְמָה׃ ז וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה ל׳אורי׳ וריפת כ׳. ג׳
וְתַרְשִׁישָׁה כִּתִּים וְרוֹדָנִים׃ ח בְּנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרָיִם ל׳ומ״ל אורי׳ ודודנים
פּוּט וּכְנָעַן׃ ט וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּא ל׳
וְרַעְמָא וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָא שְׁבָא וּדְדָן׃ י וְכוּשׁ ל׳ כתיב א׳ ל׳ כתיב א׳
יָלַד אֶת־נִמְרוֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבּוֹר בָּאָרֶץ׃ סי׳ ל׳ ומ״ל
יא וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִיִּים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־ יתיר יו״ד
לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יב וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־ ג׳
כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים כ׳ וחס׳
וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃
יג וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידוֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ יד וְאֶת־ ד׳ מ״ל
הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ טו וְאֶת־הַחִוִּי ד׳
וְאֶת־הָעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ טז וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־ ב׳. כ׳
הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי׃ יז בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר ה׳ בטעמ׳ בענין
וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם וְעוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמֶשֶׁךְ׃ ב׳ יון
יח וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח
וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃ יט וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם כ׳
הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו
יָקְטָן׃ כ וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־ כ׳
חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃ כא וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־ ד׳
דִּקְלָה׃ כב וְאֶת־עֵיבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃
כג וְאֶת־אוֹפִיר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה
בְּנֵי יָקְטָן׃ כד שֵׁם אַרְפַּכְשַׁד שָׁלַח׃ כה עֵבֶר ל׳
פֶּלֶג רְעוּ׃ כו שְׂרוּג נָחוֹר תָּרַח׃ כז אַבְרָם הוּא ב׳ ר״פ ישב באהלן

רדק

כמו ראובן. שמעון. לוי. יהודה : (ה) בני יפת. התחיל מיפת כמו שנכתב בתורה והוא הקטון כי בכל מקום מזכירם שם וחם ויפת דומה כי כן היה תולדותם . ומה שאמר אחי יפת הגדול אינו אומר גדול בשני׳ אלא גדול במעלה . וכן נראה ביחסו שם אליו . והטעם שהחל להזכיר התולדות מהקטון לפי שעיקר הספור אינו אלא אברהם שהוא מזרע שם ובו יאריך סיפור היחסים . לפיכך זכר תולדות שם באחרונה והקדים יפת להם כי היה גדול ונכבד ממנו ואם הוא קטון בשנים : (ו) ובני גמר. דיפת בדל״ת . ובספר בראשית הוא ברי״ש : (ז) ובני יון . והניח מגוג ומדי ותבל ומשך ותירס . וכן בספר בראשית כדי לקצר כי אין יחסם בא לעיקר ואולי גמר ויון היו ראשי המשפחות היוצאות מיפת : ורודנים . כתוב ברי״ש ראשונה . ובספר בראשית כתוב בשני דלתין ודדנים ולפי שהדל״ת והרי״ש קרובין בכתבן והרואים בספרי היחסים הנכתבים בימים הקדמונים יש שהיו קוראים בדל״ת ויש שהיו קוראים ברי״ש ונשארו השמות לפני בני אדם בדל״ת וברי״ש לפיכך נכתב בספר בראשית באחת מהקריאות ונכתב בספר הזה באחרת להודיע כי הכל שם אחד ואם זה קורא בדלי״ת וזה קורא בריש . וכן רבלתה ברי״ש ודבלתה בדל״ת . וכן רעואל ברי״ש ודעואל בדלי״ת . וכן השתנה הקריאה בוי״ו וביו״ד לפי שהם קרובים בכתיבתן וכן השתנה בנחות האל״ף ובה״א בתכלית המלה . כמו בסבתא וסבתכא כי האל״ף והה״א אחיות אותיות הנשימה ומי שירצה לכתוב אל״ף יכתוב ולכתוב ה״א יכתוב וזה השימוש באותיות אהו״י הוא ג״כ בפעלים ובשמות ובמלים כמו שבארנו בחלק הדקדוק אשר חברנו באר היטב . ואעפ״י שיש בשינוי אותיות השמות האלה דרשות לא ראיתי לכתבם למען לא תאריך המלאכה עלי והעיקר הוא מה שפירשתי : (יג) וכנען ילד . ראיתי לאחד מהמפרשים שכתב כי בני כנען אחד עשר ועמו הם שנים עשר הוא שאמר הכתוב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. גבולות כנען ובניו שהם למספר בני ישראל : (יז) בני שם . הזכיר בני הבנים בסדר הבנים לקצר כי עוץ וחול וגתר ומשך היו בני ארם . ובספר בראשית ומש וקרובים הם בלשון ובזה ובזה היה נקרא : (כ) ויקטן ילד את חצרמות . מלה אחת : (כד) שם ארפכשד . עתה קצר חשבון היחס משם עד אברהם איש אחר איש : (כז) אברם הוא אברהם . הזכיר אברם

רשי

בימי כורש הראשון עד שבא כורש בן אסתר והכל משום יחס דוד המלך . והלוים לשוערים ולשומרים ולמשוררים היאך העמידן דוד על מעמדם והכהנים למשמרותם . לפיכך יחסם מאדם ועד אברהם ולפי שהוצרך ליחס את אברהם הזכיר גם שאר העכו״ם בניו ובני בניו ומשום בניו צריך ליחס שאר עכו״ם בני כנען להודיע היאך ירש אברהם את ארצם ומאחר שהוצרך להזכיר וליחס תולדות כנען הזכיר על גבם (תולדות) שאר עכו״ם ומזכירם מעט מעט ומשליכם עד שהגיע לעיקר כדמפרש בבראשית רבה משל לאדם שהיה עובר ממקום למקום ונפלה לו מרגליות ועמד האדם וכבר בכברה העפר עד שמצא מרגליות כך אמר הקב״ה מה לי ליחס שם וארפכשד וכו׳ ותרח אלא למצוא לאברהם ומצאת את לבבו נאמן (לפניך) ומפני כבודו של יצחק יחס בני עשו וישמעאל ובני קטורה ומשליכן מעט מעט ומניחן ובני שעיר החורי מזכיר על כי בני עשו ירשום וגם ליחס תמנע שנעשית פילגש לבני אברהם להודיע שבחו של אברהם שהיתה בנות נשיאים ואלופים ורצתה להיות פילגש לזרע אברהם דכתיב ואחות לוטן תמנע (בראשית ל״ו) וכתיב ותמנע היתה פילגש (שם) אלא לפי שאמרה אם איני כדאי להנשא לו לאשה אהיה לו פילגש ועוד לכן יחס בני שעיר שהם היו אלופים ומלכים והר שעיר של שעיר היה ובאהבת יצחק נתנה הקב״ה לעשו דכתיב ובני עשו יירשום וישבו תחתם (דברים ב׳) ולהודיע קיום דברי הקב״ה שאמר ליצחק להרבות זרעו ולהשליטו בכל ובשביל כבודו של יצחק כתב כמו כן אלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וגומר (לקמן א׳) : אדם שת אנוש . פתרונו כמו בני אדם שת ובני שת אנוש ולפי שאינו עיקר היחס מקצרן ומה שלא הזכיר קין והבל לפי שלא העמידו תולדות אבל משת יצאו תולדות נח ואברהם ומאברהם עד דוד : (ד) נח שם חם . והיה לו לחשוב בנו שם מיד למצוא מרגלית אברהם וכו׳ עד דוד ומשליך הטפל ומקצר היחס שלו ותופש העיקר וכן דרך כל היחס הזה דדברי הימים וכן בסמוך בני אברהם יצחק וישמעאל אלה תולדותם בכור ישמעאל נביות וגו׳ ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל בני עשו אליפז שמזכיר תחלה ליחס הטפל ואח״כ העיקר : (ו) אשכנז ודיפת (בדלי״ת) ובחומש כתיב (בראשית יז) וריפת שמתחלה היו רפין ולא היו מתגברים על ישראל ולסוף נתמלאו דופי וריעוע : (ז) ובני יון אלישה . ומה שלא הזכיר מגוג ומדי לפי שלא הזכיר אלא שיחס אבל בני מגוג ובני מדי לא הזכיר לפי שלא יצאו מהם ראשי עובדי כוכבים אלא כל עובדי כוכבים נקראו על שם כתים ודודנים : ורודנים . ולהלן (שם) הוא אומר ודודנים כשישראל חוטאים הם באים ורודים בהם וכשיד ישראל תקיפה הם אומרים בני דודינו אתם בתחילה היו נראין כאוהבים בשעת הנאתן לבסוף רודים בהם : (י) הוא החל להיות גבור בארץ . הוא החל לעשות מלחמות וגבורות בארץ : (יא) ומצרים ילד את לודים. בב״ר א״ר אבא בר כהנא כל מוניגנא של מצרים אינה אלא ביום א״ר יהושע בן קרחה בד״ה לודים לודיים כתיב בשני יודין לומר לך לודיים לודי ים ענמים ענמי ים להבים להבי ים נפתוחים נפתוחי ים : (יב) פתרוסים. פתרוסי ים כסלוחים כסלוחי ים פלשתים פלשתי ים כפתורים כפתורי ים לפיכך כתוב בשני יודי״ן לדרוש וכן כולם (יג) וכנען. ילד וגו׳ . י״א הם וכנען עמהם הרי י״ב והיינו דכתיב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (דברים ל״ב) כלומר גבולות עמים העמיד כנגד שבטי ישראל שנם: הם י״ב כנגד שבטי ישראל הציב גבולות עמים דוגמת אשר הצבת לבדנה (ראשית כ״א) : (יט) כי בימיו נפלגה הארץ : נתחלקו ונתמעטו ימיהם של בריות שמתחלה היו בני אדם חיים ט׳ מאות שנה ויותר ונחלו בימי ארפכשד ואילך לד׳ מאות שנה ויתר ומן פלג ואילך נחלו למאתים מאותן ד׳ מאות : (כג) כל אלה בני יקטן שהי׳ מקטין עסקיו.נביא גדול היה עבר אבל שמות אחרים לא נתנו לידרש כי לא ע״פ נביא נתן להם שמות : (כד) שם ארפכשד שלח. למעלה מנה בניו של שם ועתה התחיל שוב פעם אחרת מפני כבודו של אברהם משל לאדם שנפלה לו מרגלית כו׳ כדלעיל : (כו) אברם הוא אברהם

מצודת ציון

א (ו) ודיפת . ובתורה כתיב וריפת ברי״ש ובשני השמות היה נקרא וסוא כלל גדול בכל שינוי השמות ולא אזכיר כל חלוף השמות כי רבו מאד : (יט) נפלגה. ענין חלוקה והפרדה
וכן

מצודת דוד

ישראל הבאי׳ משם ויאריך בהם הספור לזה הניח מלהזכיר את בני שם עד לאחרונה אבל בני יפת ובני חם הספור בהם מעט לזה הקדימם בראשונה ופסק מהם : (ו) ואת נמרוד . לפי שהיה החשוב מכל בני כוש לזה חשבו לעצמו ולא עם יחד במו : הוא החל וגו׳. כי עד ימיו היו כל בני אדם שוים ולא התגבר מי מהם למשול על חברו ונמרוד התחיל להתגבר ולמשול בארץ :

אביחיל בן חור . אלה ראשי אבות . אלה ראשי האבות . אלה עשה בניהו בן יהוידע . אלה מבני גד ראשי . אלה הם אשר עברו . ומן דוד זקן עד רישא דסיפרא דכו' ר"פ אלה במ"ד
ואלה וסימ' ואלה אשר הוסר שלמה   ואלה שרי הנצבים . ואלה פקדתם לבית אבותיהם . ואלה המתקשרים תנינא דסיפרא . וכל עזרא דכו' ר"פ ואלה במ"ד אלה וסימ' אלה

אַבְרָהָם׃ כח בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל׃
כט אֵלֶּה תֹּלְדוֹתָם בְּכוֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר ג'
וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ ל מִשְׁמָע וְדוּמָה מַשָּׂא חֲדַד ל' . ב'
וְתֵימָא׃ לא יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה אֵלֶּה הֵם בְּנֵי ב' וח' ויטור ב'
יִשְׁמָעֵאל׃ לב וּבְנֵי קְטוּרָה פִּילֶגֶשׁ אַבְרָהָם יָלְדָה ל'
אֶת־זִמְרָן וְיָקְשָׁן וּמְדָן וּמִדְיָן וְיִשְׁבָּק וְשׁוּחַ וּבְנֵי
יָקְשָׁן שְׁבָא וּדְדָן׃ לג וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר
וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃ ב' ח' חס' ג'
לד וַיּוֹלֶד אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנֵי יִצְחָק עֵשָׂו וְיִשְׂרָאֵל׃ ה' בטעם ל' . ל"ג
לה בְּנֵי עֵשָׂו אֱלִיפַז רְעוּאֵל וִיעוּשׁ וְיַעְלָם וְקֹרַח׃
לו בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן וְאוֹמָר צְפִי וְגַעְתָּם קְנַז וְתִמְנָע ל' . ל'
וַעֲמָלֵק׃ לז בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת זֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה׃
לח וּבְנֵי שֵׂעִיר לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה וְדִישֹׁן ה' בטעם ל' בסיפרא
וְאֵצֶר וְדִישָׁן׃ לט וּבְנֵי לוֹטָן חֹרִי וְהוֹמָם וַאֲחוֹת ל' בסי' ל' מ"ל
לוֹטָן תִּמְנָע׃ מ בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְיָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפִי ל' . ל'
וְאוֹנָם וּבְנֵי צִבְעוֹן אַיָּה וַעֲנָה׃ מא בְּנֵי עֲנָה דִּישׁוֹן ל' ט"ו סבי' בן

ל' . ל' וּבְנֵי דִישׁוֹן חַמְרָן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ מב בְּנֵי־
ל' וכל סוס קרחה דכו' אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן יַעֲקָן בְּנֵי דִישׁוֹן עוּץ וַאֲרָן׃
מג וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ
ב' בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּלַע
ב' בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ מד וַיָּמָת בָּלַע
ל' וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה׃ מה וַיָּמָת
ד' ב' מ"ל וב' הכ' יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חוּשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃
מו וַיָּמָת חוּשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד
הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ
עוית ק' עֲיוֹת׃ מז וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה
ב' מִמַּשְׂרֵקָה׃ מח וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל
מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ מט וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו
ל' דסמי' בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃ נ וַיָּמָת בַּעַל חָנָן וַיִּמְלֹךְ
ו"פ וסס וסס ל' . ג' תַּחְתָּיו הֲדַד וְשֵׁם עִירוֹ פָּעִי וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל
ל' בַּת־מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃ נא וַיָּמָת הֲדָד וַיִּהְיוּ
עלוה ק' אַלּוּפֵי אֱדוֹם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְיָה אַלּוּף יְתֵת׃

רשי

אברהם . עכשיו יחס משם עד אברהם ומי הוא זה אברם שנקרא אברהם : (לב) קטורה פילגש אברהם . כל גנאי שיכול לספר בהם הוא מספר משום כבודו של יצחק שכולם היו בני פלגש אבל הוא היה עיקר ואדון הבית : (לג) ובני מדין עיפה ועפר וגו' . ה' ראשי עכו"ם על כן העמידו חמשה מלכים לכל אומה מלכה דכתיב את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור וגו' חמשת מלכי מדין (מדבר ל"א) : כל אלה בני קטורה . בשביל כבודו של אברהם : (לד) בני יצחק עשו וישראל . מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב : (לה) בני עשו אליפז כדי לקצר ולהשליכו והזכירו לכבוד יצחק : (מא) חמרן ואשבן . ובחומש (בראשית ל"ו) כתיב חמדן בתחלה היו חמודים ונאמדין כצדיקים ולבסוף מכוערין כחמור כן דרך החמור בתחילה חמוד ולבסוף נעשה מכוער והסוס מתחלה מכוער ולבסוף יפה : (מג) ואלה המלכים . מפרש בב"ר א"ר איבו קודם שלא עמד מלך מישראל (אבל משמלך מלך לישראל) נצב מלך באדום רבי יוסי בן חנינא אומר בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים זה מעמיד אלופים זה מעמיד נשיאים אמר רבי יהושע בן לוי זה העמיד ח' וזה העמיד ח' ושמעתי וכי לא היה לאדום אלא אלו ח' מלכים ולישראל ח' והלא יותר היו יורש אחזיה

רדק

אברם על דרך תולדת היחס והוא אברהם הידוע שאהב השם וגדל שמו כי אב המון גוים נתנו . ובהזכירו תולדות אברהם הזכיר תולדות ישמעאל בנו ובני קטורה ואחרי כן אמר ויולד אברהם את יצחק כי הוא העיקר : (לב) ובני קטורה פילגש אברהם . לפי שאמר בתורה ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה הידוע הנה שהיתה אלא פילגש . ומה שאמר ויקח אשה לקח אשה אחת לפילגש כי לא היתה לו אשה אלא שרה אמנו והשאר פלגשים וכן אמר בתורה ולבני הפלגשים אשר לאברהם וכו' : (לה) בני עשו . כמו שהזכיר תולדת ישמעאל בן אברהם כן הזכיר תולדות עשו בן יצחק והמלכים אשר מלכו באומתו לפני מלוך מלך בישראל כי אחרי כן לא היו מלכים כמו שכתבתי כי תחת יד דוד היו עד שגרמו עונות מלכי יהודה ופשעו מתחת ידם : (לו) בני אליפז צפי . כתיב ביו"ד ובתורה הוא צפו כתיב בוי"ו : קנז ותמנע ועמלק . כנראה מן הפסוק הזה כי תמנע הוא בן אליפז ובתורה כתיב כי תמנע היתה פלגש לאליפז ותלד לו את עמלק יש מפרשים כי תמנע אם עמלק כמו שכתוב בתורה וממזרת היתה כי אליפז בא אל אשת שעיר אם לוטן וילדה תמנע או בחיי שעיר אחר מותו . ועזרא דקדק בתורה שים פסוק אחר ותמנע שאף שיא היתה בתו ואחרי כן היתה לו פלגש וילדה לו עמלק לכך כתוב ואחות לוטן תמנע ולא אמר בת שעיר אלא אחות לוטן וזה הפי' הוא דרך דרש . ואילו היתה תמנע בת אליפז לא מנה אותה בסדר הבנים כי אין זה דרך הכתוב אם לא יזכור בפירוש כמו ואת דינה בתו ושרח אחותם . והנראה בעיני כי אחז הכתוב דרך קצרה כי לא הוצרך עזרא לפרש כי מפורש הוא בתורה אלא שכתב התולדות דרך קצרה . וכן קצר בבני שם וכתב בני הבן בסדר הבנים לקצר וכשהזכיר וארם וכו' אמר ובניו עוץ וחול . כן כתב הנה ותמנע דרך קצרה כי היה לו לקצר עוד וגעתם קנז ועמלק אלא לפי שעמלק לא היה שוה לשאר הבנים כי הם היו בני אשה והוא בן פלגש לכך הפריד ביניהם וזכר אמו ואמר ותמנע ודי לו כי נזכר הוא בתורה : (לח) ובני שעיר . הזכיר כמו כן בני שעיר כמו שהזכיר בתורה כי לאהבת יצחק נתן לעשו בני נחלת האלופים האלה : (לט) ובני לוטן חורי והומם . בוי"ו ובתורה והימים ביו"ד : (מ) בני שובל עלין . ובתורה עלון : שפי . ביו"ד ובתורה שפו בוי"ו : (מא) ובני דישון . ובתורה ואלה בני דישן בקמץ ואמר כי בני דישון היו כי דישון בחולם היה החמישי מבני שעיר ודישן בקמץ היה הבן השביעי מבני שעיר וכן הזכירם . ודישון ואצר ודישן אבל כשנזכר תולדותם קראם שניהם דישן בקמץ ואלה בני דישן חמדן וכו' ואחר כן בני אצר ואחר כן בני דישן עוץ וארן ועזרא כתב שניהם דישון נראה כי לא היו מקפידים בשמותן בין דישן לדישון : ובני דישון חמרן . בריש ובתורה חמדן בדל"ת וכבר כתבתי טעמי החילופין : (מב) וזעון יעקן . ביו"ד ובתורה ועקן בוי"ו : (מג) ואלה המלכים . וימת בעל חנן וימלוך תחתיו הדד בדל"ת ובתורה הדר בריש : (נ) ושם עירו פעי . ובתורה פעו בוי"ו :

אלם

מצודת דוד

(יד) אשר יצאו משם פלשתים . ר"ל מבני כסלוחים באה האומה של פלשתים : ואת כפתורים . חוזר הוא על מצרים שהוא ילד את כפתורים : (יז) עוץ וחול וכו' . אלו הד' היו בני ארם ולקצר חשבם בבני שם כי בני בנים הם כבנים : (יט) נפלגה הארץ . בני הארץ נפרדו זה מזה ע"פ כל האדמה : (כד) שם ארפכשד וכו' . כאומר העולה מזה ששם ילד את ארפכשד והוא ילד את שלח וכו' עד שנולד אברהם : (כז) הוא אברהם . הוא הנקרא אחר זה בשם אברהם ע"ש אב המון גוים כמ"ש בתורה : (לב) ילדה . כמו אשר ילדה : (לג) כל אלה בני קטורה . כי בני בנים הם כבנים : (לו) ותמנע . כאילו אמר ותמנע היתה לו לפילגש ואת עמלק ילדה לו, וכן נאמר בתורה ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק (בראשית לו) : (לח) ובני שעיר . לא היה שעיר מבני עשו והזכירו בעבור תמני בת אחותו שהיתה פילגש לאליפז בן עשו : (לט) ואחות לוטן תמנע . אחותו מן האם ולא היתה בת שעיר אביו כי אליפז בא על אשת שעיר וילדה לו את תמנע ונעשית פילגשו : (מג) לפני מלך מלך וכו' . עד לא עמדו מלכים בישראל : בלע . ר"ל המלך הראשון היה בלע : (מו) המכה את מדין וכו' . כשבאו להלחם על מואב בא הוא לעזרת מואב והכה את מדין : (נ) בת מי זהב . מטרד היתה בת מי זהב והוא שם אדם : (נא) ויהיו אלופי אדום . אחר שמת הדד פסקה מהם המלכות והנהיגו עצמן ע"פ אלופים

בקשו כתכם. אלה בקשו כתבם תנינא דסיפרא. אלה בני המדינה העלים תנינא דסיפרא. אלה בימי יהויקים. וכל שאר כתוב דכותהון ר״פ אלה כס״ב ר״פ ואלה וסימ׳ ואלה

נב אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן׃
נג אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר׃ כולהון פתחין
נד אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם׃
ב א אֵלֶּה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה י׳ ר״פ עד ודוד זקן
יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן׃ ב דָּן יוֹסֵף וּבִנְיָמִן נַפְתָּלִי גָּד
וְאָשֵׁר׃ ג בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה שְׁלוֹשָׁה י״ב מ״ל בסיפרא
נוֹלַד לוֹ מִבַּת־שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית וַיְהִי עֵר ׀ בְּכוֹר ה׳ בטעם בסיפרא
יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִיתֵהוּ׃ ט׳. ס׳ מ״ל בסיפרא
ד וְתָמָר כַּלָּתוֹ יָלְדָה לּוֹ אֶת־פֶּרֶץ וְאֶת־זָרַח כָּל־
בְּנֵי יְהוּדָה חֲמִשָּׁה׃ ה בְּנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל׃ ל׳
ו וּבְנֵי זֶרַח זִמְרִי וְאֵיתָן וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וָדָרַע כֻּלָּם ל׳. ל׳
חֲמִשָּׁה׃ ז וּבְנֵי כַּרְמִי עָכָר עוֹכֵר יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר ל׳. ל׳
ע״ו סבי׳ וקו מָעַל בַּחֵרֶם׃ ח וּבְנֵי אֵיתָן עֲזַרְיָה׃ ט וּבְנֵי חֶצְרוֹן
אֲשֶׁר נוֹלַד־לוֹ אֶת־יְרַחְמְאֵל וְאֶת־רָם וְאֶת־
ל׳ כְּלוּבָי׃ י וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב וְעַמִּינָדָב
ו׳ חטף. ל׳ הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן נְשִׂיא בְּנֵי יְהוּדָה׃ יא וְנַחְשׁוֹן
הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָא וְשַׂלְמָא הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז׃
יב וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי׃
ל׳ ומ״ל ומ״ג י״ג מפקין א׳ וְאִישַׁי הוֹלִיד אֶת־בְּכֹרוֹ אֶת־אֱלִיאָב וַאֲבִינָדָב
ל׳ הַשֵּׁנִי וְשִׁמְעָא הַשְּׁלִישִׁי׃ יד נְתַנְאֵל הָרְבִיעִי רַדַּי
ל׳ וחד ומלא ח׳ חס׳ הַחֲמִישִׁי׃ טו אֹצֶם הַשִּׁשִּׁי דָּוִיד הַשְּׁבִעִי׃
ל׳ וחס׳ וס׳ חס׳ בלו׳ טז וְאַחְיוֹתֵיהֶם צְרוּיָה וַאֲבִיגָיִל וּבְנֵי צְרוּיָה אַבְשַׁי
ל׳ וְיוֹאָב וַעֲשָׂה־אֵל שְׁלֹשָׁה׃ יז וַאֲבִיגַיִל יָלְדָה אֶת־
ל׳ עֲמָשָׂא וַאֲבִי עֲמָשָׂא יֶתֶר הַיִּשְׁמְעֵאלִי׃ יח וְכָלֵב

תולדות אהרן ובני זרח. סנהד׳ מד: ובני איתן. בתרא קמג: ואחיותיהם. שבת נד בתרא יז: וכלב. סוטה יא יב תמורה טז:

רדק

(א) אלה בני ישראל וגו׳. והתחיל ליחס בני יהודה כי עיקר הספר על מלכי יהודה: (ו) ובני זרח זמרי. הוא זבדי בן זרח הנזכר בספר יהושע: (ז) ובני כרמי. אף על פי שלא הזכיר כרמי ידוע היה כי כרמי בן זבדי הוא זמרי שזכר וכן מנהג זה הספר בספור יחסים במקומו. ועכר הוא עכן אלא קראו עכר לגנאי כי עכר ישראל: (ח) ובני איתן עזריה. כמו ובני דן חושים ובני פלוא אליאב ולא הזכיר יחוס הימן וכלכל ודרע אולי לא מנאם. או קצר ביחס זרח כי לא באה ממנו המלוכה וחזר ליחס חצרון בן פרץ כי משם יצאה המלוכה: (ט) ואת כלובי. הוא כלב בן חצרון שמזכיר למטה: (י) את נחשון נשיא בני יהודה. לכבוד דוד כתב כן להודיע שאף זקנו נחשון היה נשיא: (יג) ואישי הוליד. באל״ף וביו״ד אחד הוא כי אותיות אהו״י מתחלפות: ושמעא. הוא שמה הנזכר בספר שמואל: (טו) דוד השבעי. כתב ר׳ יונה כי הוא כמו השמיני שהרי שבעה בנים היו לו מלבד דוד כמו שאומר בספר שמואל ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל. ואחרי כן אמר לו התמו הנערים ואמר עוד שאר הקטן. ועוד כתיב ולו שמנה בנים הנה כי שמנה בנים היה לו ודוד היה השמיני אם כן דוד השביעי ר״ל השמיני. ולא יתכן זה ההפך אבל הנכון שהיה לישי בן מאשה אחרת. ובספר שמואל מנה אותם כולם בכלל שאמר שבעת בניו ואמר עוד שאר הקטון. ובכאן זכר השבעה שהיו מאם אחד עם דוד וכן פירש אותו החכם ר׳ אברהם בן עזרא. ויש אומרים כי מת הבן האחד. ובמדרש כי הבן השמיני היה שמו אליהוא והוא הנזכר בנגידים שהקים דוד ליהודה אליהוא מאחי דוד והוא היה קטן מדוד ומה שאמר ודוד הוא הקטן על שהיה מקטין עצמו קראו קטן: (יז) יתר הישמעאלי. הוא יתרא הישראלי וקראו ישמעאלי לפי שגר בארץ ישמעאל לפיכך קראו ישראלי שלא יחשוב אדם לפי שקראו ישמעאלי שהיה מזרע ישמעאל אלא מזרע ישראל היה: (יח) וכלב בן

רשי

אחזיה יואש וגו׳ אלא זה העמיד ח׳ מלכים פירוש מזמן שהמליכו אותן ח׳ מלכים של אדום לא המליכו את מלכי ישראל כי קודם דוד היו וראשי בית אבותיו: (ג) רע בעיני ה׳. מפורש בב״ר שהיה חורש בגגות (ומערה לאשפות) בא עליה שלא כדרכה: (ד) ותמר כלתו. תמיה אני היאך מזכיר גנות זקינתו של דוד: (ו) ואיתן והימן וכלכל ודרע. כולם בימי דוד ובימי שלמה הם והיו חכמים ביותר ועל זה נאמר (מלכים א׳ ה׳) ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול. להלן לענין חכמת שלמה נופל לשון זה דרדע אע״פ שנקרא דור דיעה בשביל חכמתו נתחכם שלמה מכולם ומה שאמר האזרחי אל״ף יתיר כמו הזרחי (במדבר כ״ו) מזרח יצא ובהרבה מקומות נכנסת האל״ף בתיבה ואינה נקראת ודוגמתו (איוב יג) ואחותי. והאזניחו (ישעיה ט׳) וכן ואספסוף (במדבר י״א) ופעמים נחסרת כמו ותמרו (שמואל ב׳ י״ט) ויכו הרמים (לקמן ב׳ כ״ב) כמו הארמים ופסיקתא דורש מכל אדם זה אדם הראשון איתן זה אברהם הימן זה משה וכלכל זה יוסף ודרדע זה דור המדבר מחול שמחל להם מעשה עגל: (ז) ובני כרמי עכר. ולמה אני קורהו עכר והלא עכן שמו (ומפורש) לפי שהוא עכר את ישראל שעבר על החרם ונפלו על ידו ל״ו אלף איש והוא מה שפירשתי שכל מה שיכול לספר בגנות מספר (ואעפ״כ) (ס״א ועל כן לא) יצא מלכות מהם: (ח) ובני איתן עזריה. כמו ובני דן חושים (בראשית מ״ו): (ט) ואת כלובי. זהו כלב כמו שמוכיח למטה וכלב בן חצרון ובספר (שמואל א׳ כ״ה) כתיב והוא כלבי ותרגום מדבית כלב וכך תרגום כלבי מחזיק היה ומתפאר בעצמו שאין מיוחס בכל שבט כמוהו כלומר אם שמואל נתן לו מלוכה (לי תבוא המלוכה) ועל כן נאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים שהרי יצא מרות המואביה וירחמאל אחיו נשא נכרית כמ״ש למטה וזה כלובי מתנשא ומתגאה (בכל) אשר נשאו לבו: (י) נחשון נשיא בני יהודה. לא בא לפרש אלא מפני כבודו של דוד: (יא) ושלמא הוליד את בועז. רבותינו אמרו אבצן זה בועז ותימה יש היאך יכול להיות והלא נחשון בשנה שנייה ליציאת מצרים מת ושלמון בנו מת בכבר והוא היה מבאי הארץ ובועז בנו שהוא אבצן בהכניסתו לארץ נולד ומיציאת מצרים עד יפתח היו שלש מאות שנה וחכמים אמרו בשעה שבא בועז על רות והרתה מיד מת בועז ואבצן היה שופט לאחר מות יפתח דכתיב (שופטים י״ב) וישפוט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ועל זה אני תמיה שהרי מצינו באברהם שהוא אמר לאחר שנגרר דמו וגו׳ ואמר הלבן מאה שנה יולד ואיך הוליד בועז בן ג׳ מאות שנה וי״ל על כן אמר (רות ד׳) ויתן ה׳ לה הריון דוגמתו וירחהו ה׳ (דברי׳ ל״ב): אבצן. אב לכל הצנועים שהרי אשה בחורה שכבה אצלו ונצטנן ולא נגע בה (ס״א): (יג) ואישי הוליד את בכרו. מלא אל״ף כלומר איש גבור חיל: (טו) דויד השבעי. מלא יו״ד מפני כבודו של דוד ועתה מלא המרגלית לפיכך לא מנה השמיני אליהו: (טז) ואחיותיהם צרויה ואביגיל. מפני כבודו של דוד שהיו בני אחותו גבורים ואנשי חיל ושרים כך מפורש: (יז) יתר הישמעאלי. (ובשמואל ב׳ י״ז) כתיב הישראלי בארץ ישמעאל היה דר דוגמת בית עובד אדום הגתי (שם ב׳ ו׳) וכן (מלכים א׳ ז׳) וישלח המלך ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה ואביו איש צורי: (יח) וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה. לפי שהיתה לו אשה ששמה עזובה

מצודת ציון

וכן בפלגות (שופטים ה): (נא) אלופי. ענין שררה וכן אלופים לראש (ירמיה יג): ב (ז) עוכר. ענין בלבול והשחתה כמו עכרתם אותי (בראשית לד): מעל. ענין חטא ופשע: (ט) כלובי. הוא כלב: (יג) ואישי. הוא ישי: (יז) יתר הישמעאלי. הוא יתרא הישראלי האמור (בש״ב) ונקרא הישמעאלי על שהתגורר בארץ ישמעאל ולדעת שהוא מבני ישראל נקרא הישראלי: הוא

מצודת דוד

אלופים: ב (ג) בני יהודה. לכבוד דוד מייחס את שבט יהודה בראשונה: רע בעיני ה׳. כי חטא לו ולזה המיתו עד לא השלי׳ ימיו: (ו) ובני כרמי. כרמי היה בן זבדי והוא זמרי בן זרח ואף שאחד היה אמר ובני כי כן דרך ל׳ המקרא כמו ובני דן חושים (בראשית מ״ו) ורבי׳ כמוהו: עכר. הוא עכן וקראו לגנאי כאמור כי היה עוכר ישראל בדבר אשר מעל בחרם בימי יהושע ועי״ז נס ישראל לפני האויב ונפלו בחרב:

(י) ורם הוליד. מפני כבוד דוד הקדים לספר יחוסו עד לא הזכיר בני ירחמאל הבכור: (טו) דויד השביעי. ולא זכר השמיני שהוא אליהו. שהקימו דוד לנגיד על יהודה ויתכן לומר שאליהו היה מאשה אחרת צרויה ואביגיל היו אחיות לשבעת האחים רק מן האם ולא מן האב ולא יחשוב עמהם גם את אליהו או לא היה ישל לומר שהאחיות צרויה ואביגיל כי לאליהו לא היו אחיות לא מן האב ולא מן האם וכמ״ש (בש״ב) אולם רז״ל לא אמרו כן: (יח) וכלב בן חצרון. מפני כבוד

צפנת בלבבך . ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד : ושם י"ג ר"פ בקריאה וסי' ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב . ושם הנהר השלישי הדקל הוא ההלך קדמת אשור . ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש . ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי . ושם איש ישראל המכה אשר הכה . ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור . ושם בת אשר שרח .

בֶּן־חֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־עֲזוּבָה אִשָּׁה וְאֶת־יְרִיעוֹת ל׳ ס״מ״ל בלוי׳
וְאֵלֶּה בָנֶיהָ יֵשֶׁר וְשׁוֹבָב וְאַרְדּוֹן׃ יט וַתָּמָת ל׳ ומ״ל
עֲזוּבָה וַיִּקַּח־לוֹ כָּלֵב אֶת־אֶפְרָת וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־ ב׳ כתרי ליש׳
חוּר׃ כ וְחוּר הוֹלִיד אֶת־אוּרִי וְאוּרִי הוֹלִיד אֶת־
בְּצַלְאֵל׃ כא וְאַחַר בָּא חֶצְרוֹן אֶל־בַּת־מָכִיר
אֲבִי גִלְעָד וְהוּא לְקָחָהּ וְהוּא בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה ז׳ פסוקים וסות והוה
וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־שְׂגוּב׃ כב וּשְׂגוּב הוֹלִיד אֶת־יָאִיר
וַיְהִי־לוֹ עֶשְׂרִים וְשָׁלוֹשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ הַגִּלְעָד׃ כ׳
כג וַיִּקַּח גְּשׁוּר־וַאֲרָם אֶת־חַוֹּת יָאִיר מֵאִתָּם אֶת־ ד׳ בטעם
קְנָת וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ שִׁשִּׁים עִיר כָּל־אֵלֶּה
בְּנֵי מָכִיר אֲבִי־גִלְעָד׃ כד וְאַחַר מוֹת־חֶצְרוֹן בְּכָלֵב
ו׳. ב׳ בסגק׳ אֶפְרָתָה וְאֵשֶׁת חֶצְרוֹן אֲבִיָּה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַשְׁחוּר
אֲבִי תְקוֹעַ׃ כה וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְרַחְמְאֵל בְּכוֹר חֶצְרוֹן
ל׳. ל׳ וחד כטעם חרן . ל׳ הַבְּכוֹר ׀ רָם וּבוֹנָה וָאֹרֶן וָאֹצֶם אֲחִיָּה׃ כו וַתְּהִי
ל׳ סוף אתנ׳ אִשָּׁה אַחֶרֶת לִירַחְמְאֵל וּשְׁמָהּ עֲטָרָה הִיא אֵם
י׳ אוֹנָם׃ כז וַיִּהְיוּ בְנֵי־רָם בְּכוֹר יְרַחְמְאֵל מַעַץ וְיָמִין
ל׳ וָעֵקֶר׃ כח וַיִּהְיוּ בְנֵי־אוֹנָם שַׁמַּי וְיָדָע וּבְנֵי שַׁמַּי
ל׳ . ל׳ . ל׳ נָדָב וַאֲבִישׁוּר׃ כט וְשֵׁם אֵשֶׁת אֲבִישׁוּר אֲבִיהָיִל

תולדות אהרן ואת יריעות. סוטה יב : ותמת עזובה . שם יא סנהד׳ סט : ואחר בא חצרון . יבמות סב : ושגוב הוליד . בתרא קיא קיב קיג (בתרא טז) :

רשי

עזובה לכך כינה את שם בתו עזובה אשה כדכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת מכאן שהיתה לו אשה ששמה עזובה : (יט) ותלד לו את חור : (כ) וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל . צא וחשוב שכל אחד מהם היה פחות מן שמונה שנים כשהולידו שהרי כלב היה בן מ' שנים במרגלים דכתיב (יהושע י"ד) בן ארבעים שנה אנכי בשלוח וגו' ואותה שעה כבר נולדו כולם שהרי הוקם המשכן שעשה בצלאל כלב היה בן ח' כשהוליד עזובה אשה ובן ט' כשהוליד יריעות ואחר מיתת עזובה אשתו לקח את אפרת והולידה את חור בשנה אחרת הרי בן י' שנים וחור בן ח' כשהוליד את אורי ואורי בן ח' כשהוליד בצלאל הרי כ"ו שנים וכתיב (שמות ל"ו) ואת כל איש חכם לב ואין איש פחות מי"ג שנה הרי בצלאל בשעה שעשה המשכן בן י"ג שנה הרי מ' שנה חסר אחת נמצא שכל אח' מהם היה פחות מן ח' כשהולידו וכן מפורש בפרק בן סורר ומורה ומדרש בן שש ושש הולידו : (כא) ואחר בא חצרון אל בת מכיר . כל זה משום כבודו של דוד שהרי חצרון בא אל בת מכיר לקחה לפילגש שלא לשום אישות דוגמא כאשר בא אל בת שבע (תהלים נ"א) והוא היה בן ס' הרי ג' דברים לבת מכיר לגריעותא אחת שלא לקחה לשום אישות וא' שחצרון היה זקן מפני כבוד משפחות יהודה נתנוה לו וכשהוליד יאיר נתנו לו בני מכיר כ"ג ערים ליקח אשר אחת מבנותיו : (כג) ויקח גשור וארם . גשור הוא גשורי והמעכתי לפי שהיו קרובים לארמים שהיו יושבים במזרחה של ארץ ישראל וארם היו יושבים במזרח דכתיב (ישעיה ט') ארם מקדם ופלשתים מאחור ובימי השופטים כשחטאו ישראל מסרם ביד אויב ביד ארם ואז הלכו (אלו סה"א) ולקחום מהם וכשבא דוד החזירן ולפי שהחזירן כתבן כאן : (כד) בכלב אפרתה. על שם (כלב) אשתו קראו את העיר (כלב) אפרתה: ותלד לו את אשחור אבי תקוע. לאחר מיתת חצרון : אבי תקוע. שר של עיר תקוע שהוא של שבט יהודה : (כה) ויהי בני ירחמאל בכור חצרון. לפי שהפסיק במשפחתו של כלב ע"כ הוצרך לומר בכור חצרון בכור ירחמאל . בכור של ירחמאל : (כו) ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה. לפי פשוטו ישראלית היתה וביבמות ירושלמי כתב שלקח נכרית להתעטר בה יפה ושרית היתה : היא אם אונם (שמעתי) אם

כמו

רדק

בן חצרון . יש מרבותינו ז"ל שאמרו כי הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא בן יפונה שפנה עצמו מעצת מרגלים ומה שאמר בן עתניאל בן קנז אחי כלב אמרו כי אחיו היה מאמו ולא היה בן קנז אלא חורגו שהוא בן אשתו . ואמרו דוקי' דכתיב הקניזי ולא כתב בן קנז ולא יראה כן לפי פשטי הכתובים כי לפי פשטי הכתובים נראה כי כלב זה היה מבני חצרון הראשונים . ואמר כי אחר לקח בת מכיר והוא בן ששים שנה ואם כמו שאמרו רז"ל כי היה כלב בן יפונה כשהוליד חצרון כלב היה חצרון בן מאה ושבעים שנה . כי כלב אמר בן ארבעים שנה אנכי בשלוח אותי משה עבד ה' וזה היה בשנה שניה שיצאו ממצרים וחצרון היה מבאי מצרים : הוליד את עזובה אשה ואת יריעות . ואחרי כן אמר ותמת עזובה ואמר ואלה בניה נראה כי נשיו היו . ונראה כי בנותיו היו וכן אמרו רבותינו וכי יש אדם מוליד את נשיו ודרשו בו ענינים . ולפי דעתי את זה כמו מן . וכן כצאתי את העיר ואחרים זולתו . וכן פירוש הפסוק וכלב בן חצרון הוליד מן עזובה אשתו מן יריעות שתיהם היו נשיו ומשתיהן היו לו בני' וקצר התולדה ולא זכר את בני האחת והיא עזובה ועליה אמר ואלה בניה וכאשר מתה עזובה לקח לו כלב אשה אחרת שמה אפרת : (כא) ואחר בא חצרון . מה שאמר והוא בן ששים שנה כי השנים שזכר לקחם קודם זאת ואחר כן כשהיה בן ששים שנה והוא זקן לקח בת מכיר וכו' וכל אלה התולדות במצרים היו שהרי חצרון היה מבני מצרים : (כב) ושגוב הוליד את יאיר . הנראה מן התורה כי יאיר היה משבט מנשה והוא שלקח הערים בארץ הגלעד וקרא אותם חות יאיר על שמו וכל הספור ספר הנה גם כן להודיע כי זה הוא יאיר הנזכר בתורה וכן מיחס אותו אל שבט יהודה וכן היה . ומה שאמר בתורה בן מנשה ממשפחות האם כי האם היתה בת מכיר בן מנשה ולפי שלקח יאיר הערים בארץ הגלעד נשאר שם וגם שבט אמו והיו לו הערים ההמה לנחלה . ורבותינו ז"ל אמרו כי אין זה יאיר הכתוב בתורה אלא זה יאיר בן שגוב לקח אשה בארץ הגלעד ומתה וירשה ומירושת אשתו היו לו אלו עשרים ושלשה ערים : (כג) ויקח גשור וארם . הודיע כי אלה הערים אשר לקחם יאיר לקח' מיד בניו בני גשור וארם שהיו מהאמות שהיו שכיניה' כמ"ש עד גבול הגשורי והמעכתי : כל אלה בני מכיר אבי גלעד . פי' כל אלה הערים היו לבני בת מכיר אבי גלעד . כלומר לבני בת מכיר והוא חסר למ"ד השימוש . וכן ובני שרי גדודים היו בן שאול כמו לבן שאול ורבים כמוהו חסרים למ"ד השימוש . ומכאן ראו רז"ל בני בנים הרי הם כבנים ואפילו בני בנות ואינו עומד בדבר זה לענין הדין והם פירוש בני כמשמעו לא כמו שאנו מפרשים אותו שהוא כמו לבני · והנכון כמו שפירשנו כי אם היה אומר על הבנים מהו כל אלה והוא לא זכר אלא שגוב אלא על הערים אמר ששים עיר שזכר . ואפשר כי מה שזכר כ"ג ערים בארץ הגלעד הם בכלל ששים עיר שזכר שגם אלה ששים עיר בארץ הגלעד הם . ובאמרו עשרים ושלש הערים הגדולות ואמרו ששים עם בנותיהן : (כד) ואחר מות חצרון בכלב אפרתה . יש אומרים כי על שם כלב ואשתו קראו את העיר כלב אפרתה וא"כ חצרון היה מבאי הארץ ובארץ ישראל מת . ורחוק הוא זה הפירוש שהיה חצרון יותר ממאתים וחמשים שנה . ולפי דעתי כי פירוש בעת שלקחת כלב בנו אפרתה אשתו באותו העת מת חצרון : ואשת חצרון אביה . לפי שאמר כי בעת זקנתו לקח בת מכיר הודיע כי בעת שמת היתה לו אשה אחרת ושמה אביה וילדה לו את אשחור אבי תקוע אפשר בחייו או לאחר מותו : (כה) ויהיו בני ירחמאל . הזכיר תחלה יחוס רם בן חצרון כי הוא העיקר לספר ממשפחת דוד ואחר כך הזכיר יחס כלב בן חצרון אחי רם . ועתה שב להזכיר יחס הבכור והוא ירחמאל : (כו) ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה. לפי פשט הפסוק ישראלית היתה אלא אמר אחרת לפי שזכר הראשונה או אפילו תאמר שהיתה פלגש כמו בן אשה אחרת אתה אבל מישראל היתה. ורבותינו דרשו כי גויה היתה לכן

הזכיר

מצודת דוד

כלב שהיה נשיא הקדים גם אותו לירחמאל הבכור : הוליד את עזובה אשה . הוליד בנים מן עזובה אשתו ומן יריעות וכן כצאתי את העיר (שמות ט) ומשפטו מן העיר : ואלה בניה . של האחת . והיא עזובה : (כא) ואחר . ר"ל אחר שנולד לו שלשת הבנים האמורים למעלה : אבי גלעד . על כי גלעד היה חשוב וידוע לזה יחס את מכיר אחר בנו וכמוהו רבים : (כב) ויהי לו . ארז"ל שלקח אשה מארץ הגלעד וממנה ירש הערים האלה ואין זה יאיר הכתוב בתורה : (כג) את חות יאיר . על כי יאיר בן מנשה המוזכר בתורה קרא לעריו חות יאיר לזה קרא גם הוא לעריו חות יאיר כי היה שמו כשמו ועריו מרובות וכמו יאיר הגלעדי השופט שנזכר בשופטים שהיו לבניו שלשים עירים וקראם ג"כ חות יאיר בעבור זה : מאתם . ר"ל לאחר מות יאיר לקחו מבניו : את קנת . עם קנת ועם בנותיה שהיו בהמחוז ההוא ששים עיר : כל אלה בני מכיר . תחסר הלמ"ד כאלו אמר כל הששים הערים האלה היו לבני מכיר : (כד) ואחר מות חצרון . ר"ל אחר שמת חצרון בעת שלקח כלב בנו את אפרת אז אשת חצרון ששמה אביה ילדה לו את אשחור : אבי תקוע . שר של תקוע והוא שם עיר . ור"ל כל אנשי תקוע היו בניו וזרעו וכן בכל מקום שנזכר לשון אבי על עיר : (כו) אשה אחרת . מלבד אם בניו האמורים למעלה : היא אם אונם . על כי אונם היה חשוב וידוע לזה ייחס אותו

אחר

ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי. ושם חברון לפנים קרית ארבע. ושם אשת אבישור אביחיל. ושם אשת שאול. ושם האיש נבל. ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי: ושם אשת ג׳ ר״פ בקריאה וסי׳ ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אתה. ושם אשת שאול. ושם אשת אבישור. אנך:

וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַחְבָּן וְאֶת־מוֹלִיד׃ ל וּבְנֵי נָדָב ג׳. ל׳ שוס אנס
סֶלֶד וְאַפָּיִם וַיָּמָת סֶלֶד לֹא בָנִים׃ לא וּבְנֵי אַפַּיִם ב׳ שוס אנס ע״ו סני׳ וכן ג׳ בפסוק
יִשְׁעִי וּבְנֵי יִשְׁעִי שֵׁשָׁן וּבְנֵי שֵׁשָׁן אַחְלָי׃ לב וּבְנֵי ב׳
יָדָע אֲחִי שַׁמַּי יֶתֶר וְיוֹנָתָן וַיָּמָת יֶתֶר לֹא בָנִים׃
לג וּבְנֵי יוֹנָתָן פֶּלֶת וְזָזָא אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי־יְרַחְמְאֵל׃ ז׳. ב׳
לד וְלֹא־הָיָה לְשֵׁשָׁן בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וּלְשֵׁשָׁן ל׳. כ״כ
עֶבֶד מִצְרִי וּשְׁמוֹ יַרְחָע׃ לה וַיִּתֵּן שֵׁשָׁן אֶת־בִּתּוֹ ל׳
לְיַרְחָע עַבְדּוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־עַתָּי׃ לו וְעַתַּי ל׳
הוֹלִיד אֶת־נָתָן וְנָתָן הוֹלִיד אֶת־זָבָד׃ לז וְזָבָד י״אחס׳ בסיפ׳
הוֹלִיד אֶת־אֶפְלָל וְאֶפְלָל הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ ל׳. ל׳
לח וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יֵהוּא וְיֵהוּא הוֹלִיד אֶת־עֲזַרְיָה׃ י״אחס׳ בסיפ
לט וַעֲזַרְיָה הוֹלִיד אֶת־חָלֶץ וְחֶלֶץ הוֹלִיד אֶת־ ל׳. י״א חס׳
אֶלְעָשָׂה׃ מ וְאֶלְעָשָׂה הוֹלִיד אֶת־סִסְמָי וְסִסְמָי ל׳. ל׳
הוֹלִיד אֶת־שַׁלּוּם׃ מא וְשַׁלּוּם הוֹלִיד אֶת־יְקַמְיָה י״א חס׳

וִיקַמְיָה הוֹלִיד אֶת־אֱלִישָׁמָע׃ מב וּבְנֵי כָלֵב אֲחִי י״א חס׳
יְרַחְמְאֵל מֵישָׁע בְּכֹרוֹ הוּא אֲבִי־זִיף וּבְנֵי מָרֵשָׁה ב׳ מלין
אֲבִי חֶבְרוֹן׃ מג וּבְנֵי חֶבְרוֹן קֹרַח וְתַפֻּחַ וְרֶקֶם ג׳ב׳ מ״ל וא׳ ה׳ וכתל׳ נים
וָשָׁמַע׃ מד וְשֶׁמַע הוֹלִיד אֶת־רַחַם אֲבִי יָרְקְעָם פ׳. ל׳
וְרֶקֶם הוֹלִיד אֶת־שַׁמָּי׃ מה וּבֶן־שַׁמַּי מָעוֹן וּמָעוֹן ל׳
אֲבִי בֵית־צוּר׃ מו וְעֵיפָה פִּילֶגֶשׁ כָּלֵב יָלְדָה אֶת־
חָרָן וְאֶת־מוֹצָא וְאֶת־גָּזֵז וְחָרָן הוֹלִיד אֶת־גָּזֵז׃ ב׳ וכל שוס קרי׳ דכו׳. ל׳
מז וּבְנֵי יָהְדָּי רֶגֶם וְיוֹתָם וְגֵישָׁן וָפֶלֶט וְעֵיפָה ל׳
וָשָׁעַף׃ מח פִּלֶגֶשׁ כָּלֵב מַעֲכָה יָלַד שֶׁבֶר וְאֶת־ ל׳ / ל׳ שוס אנס
תִּרְחֲנָה׃ מט וַתֵּלֶד שַׁעַף אֲבִי מַדְמַנָּה אֶת־שְׁוָא ל׳. ל׳. ל׳
אֲבִי מַכְבֵּנָא וַאֲבִי גִבְעָא וּבַת־כָּלֵב עַכְסָה׃ נ אֵלֶּה ל׳.ל׳כתי׳ א׳
הָיוּ בְּנֵי כָלֵב בֶּן־חוּר בְּכוֹר אֶפְרָתָה שׁוֹבָל אֲבִי
קִרְיַת יְעָרִים׃ נא שַׂלְמָא אֲבִי בֵית־לָחֶם חָרֵף ב׳ בני בית
אֲבִי בֵית־גָּדֵר׃ נב וַיִּהְיוּ בָנִים לְשׁוֹבָל אֲבִי קִרְיַת

רדק

הזכיר ושמה עטרה שלקחה להתעט׳ בה כי בת גדולים היתה ומכאן אמרו אל תאמן בגר עד עשרים וארבעה דורות כי כ״ד דורות מעטרה עד ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם. ואלו הן. עטרה. אונם. שמי. נדב. אפים. ישעי. ששן. בן ששן. עתי. נתן. זביד. אפלל. עובד. יהוא. עזריה. חלץ. אלעשה. סיסמי. שלום. יקמיה. אלישמע. נתניה. ישמעאל. עם ירחע אבי עתי שהיה עבד הם כ״ד: (ל) וימת סלד לא בנים. בלא בנים: (לד) ולא היה לששן בנים. והלא אמר ובני ששן אחלי. אלא שמת אחלי בחיי אביו ולא נשאר ממנו בן ולא בת: ולששן עבד מצרי ושמו ירחע. שגדל עמו והיה בן ביתו כמו אליעזר עבד אברהם ונתן לו את בתו אחר ששחררו ודרך דרש כי מן השם למדו שעשהו בן חורין כי ירחע עבד חרי וירח חרי בהפך. מכאן אמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותנה לו. ואע״פ ששחררו עבר על התורה כשנתן לו בתו כי מצרי ראשון היה ומכאן אמרו אל תאמן בעבד עד עשרה דורות כי י״ו דורות מן ירחע עד ישמעאל בן נתניה: (מב) ובני כלב אחי ירחמאל. ספר יחס ירחמאל ובא להשלים יחס כלב מה שלא נכתב למעלה: מישע בכורו. כי אשר זכר למעלה לא היו בני הראשונים אלא הקדימם אולי היו החשובים מבניו וכן הבנים שהיו לו מן אפרת לכבוד בצלאל וזהו שאמר למעלה ואלה בני כלומר כי לו כבר היו בנים אבל אלה היו לו מן עזובה: הוא אבי זיף. זיף היה ידוע לפיכך אמר אבי וכן מכיר אבי גלעד והאחרים רבים. ואולי זיף שם העיר נקראת על שמו אבי זיף שר זיף כלומר כי מישע היה אדון ושר על העיר הנקר׳ זיף והראשון נכון: ובני מרשה אבי חברון. לפי דעתי כי הוא חסר זיף. ולפי שהזכירו בסמוך סמך על המבין והניחו והוא כאלו אמר ובני זיף מרשה אבי חברון: (מז) ובני יהדי. הוא אחד מן הבנים שהזכיר ושני שמות היו לו: (מח) פלגש כלב מעכה ילד. אינו חוזר למעכה כי היה אומר ילדה אלא לכלב כאלו אמר פלגש כלב מעכה ויולד ממנה את שבר ואת תרחנה: (נ) אלה היו בני כלב בן חור. אלה שמספ׳ עמה שובל והאחרים היו בני כלב בן חור והוא היה בן בנו של כלב בן יפונה ולפי שיחסם למעלה אורי בן חור אמר עתה כי עוד היה לו בן אחד לחור ושמו כלב ואלה היו בניו: אבי קרית יערים. יש מפרשים אדון קרית יערים וכן אבי בית לחם: (נא) אבי בית גדר. יתכן לפרש אבי כמשמעו פירוש אבי קרית יערים כי כל בני קרית יערים היו בניו ובני בניו וכל אותה העיר נתיחסה מבניו לכך כללן ואמר קרית יערים וכן אבי בית לחם אבי בית גדר: (נב) הרואה חצי המנחות. יש מפרשים שהיה מושל על העיר שמ׳

רשי

כמו שקמתי אם בישראל (שופטים ה׳) (והיא היתה אם״א) אונם שפל ונלא היה לשון און וכמו לא אכלתי באוני ממנו (דברים כ״ו) וכמו כמתאוננים (במדבר י״א) ויצא ממנו ששן. שנתן בתו לירחע המצרי עבדו ומספר בגנותן כלומר לא היו ראויין למלכות ויצא ממנו ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם (ירמיה מ״א): (לד) ולא היה לששן בנים כי אם בנות. ומה שאמר למעלה ובני ששן אחלי. חולה שפל היה ומת בלא בנים: (לה) ויתן ששן את בתו לירחע עבדו לאשה. מכאן אמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותנהו לה ומכאן אמרו חכמים ביבמות ירושלמי אל תאמן בגר עד ט״ו דורות וט״ו דורות הם מן עתי המצרי עד ישמעאל וי״א ט״ז דורות עם ירחע ומדרש רבותינו אפשר כן שהי׳ מזרע המלוכה והלא ישמעאל מזרע ירחמאל היה ולא מן רם אלא שהעביר מזרעו למולך: (מב) ובני כלב אחי ירחמאל. לפי שיחס למעלה קצת משפחות כלב והפסיק ביחס ירחמאל צריך לומר כלב אחי ירחמאל שלא תאמר כבר יחס כל משפחות כלב לכך הוצרך לומר כלב אחי ירחמאל שזה לא כלב אחר היה וכן דרך כל היחס אינו מיחס כסדר אלא מיחס קצת ממשפחת פלוני ותופס משפחה אחרת וכשיתחם קצת ממשפחה זו מתחיל ליחס משפחה ראשונה כבתחילה ושוב האחרת וכן מעורבב כל ספר היחס הזה: הוא אבי זיף. שר של זיף ושר כל בני מרשה ושר חברון ושם העיירות האלה כתובות בספר (ביהושע ט״ו) כדכתיב זיף וטלם ובעלות (וכתיב) קעילה (שם) ואכזיב ומרשה: (מד) אבי ירקעם. כל אבי שנאמר כאן שר על אותה העיר הכתובה בסמוך: (מז) ובני יהדי. אחד מבנים של עיפה היה ומה שלא הזכיר מי היה אביו לפי שאיני צריך להזכיר שום מבנים של עיפה כי אם זה יהדי: (מט) ותלד שעף אבי מדמנה את שוא אבי מכבנא ואבי גבעא. שתי עיירות הללו שלו היו: ובת כלב עכסה. עתה מתחיל לראש ומקדים בעכסה משום שהיתה אשת עתניאל כדכתיב שם ויאמר כלב אשר יכה קרית ספר וגו׳: (נ) אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה. פתרון אלה היו בני כלב בן חור כמו בנו חור והוא חור היה בנו הבכור לאפרת אשתו ולא בכור לכלב וכן מפורש למעלה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. ע״א אלה היו וגו׳ חור היה בן לכלב והוליד בן ויקרא שמו כלב לכך פירושו ואלה היו בניו של כלב בנו של חור שובל וגו׳: בכור אפרתה. ולא בכור לכלב על חור הוא אומר כן נראה לנו: (נב) הרואה חצי המנחות. מדינה אחת היתה בארץ ומנוחות שמה דכתיב ויגלם אל מנחת (לקמן ח׳) והוא המושל על חצי מדינה ולקמן נאמר מי משל על חצי מדינה כאמרת

מצודת דוד

אחריו: (לב) לא בנים. בלא בנים: (לד) ולא היה לששן בנים. כי בנו אחלי מת בחייו ולא השאיר זרע: (מב) ובני כלב. עם שכבר התחיל לספר מזרע כלב פסק בו וחזר לספר מזרע ירחמאל אחיו ועתה חזר לספר עוד מזרע כלב וכן דרך הספר הזה לספר קצת ולהפסיק בספור אחר ולחזור לספור הראשון: מישע בכורו. אולי הנזכרים למעלה היו חשובים ממנו ולזה הקדימם: ובני מרשה. תחסר מלת זיף וכאלו אמר ובני זיף מרשה וכו׳ ולפי שזה עתה הזכיר זיף סמך על המבין: (מז) ובני יהדי. הוא אחד מבני עיפה פילגש כלב הנזכר למעלה ושתי שמות היה לו: (מח) ילד שבר. רצה לומר כלב ילד ממנה את שבר וכו׳: (מט) ותלד שעף. ר״ל שעף וכו׳ הוליד את אשתו את שוא שהיה שר על מכבנא ועל גבעא. או ר״ל אנשי העירים ההם היו מזרעו: (נ) כלב בן חור למעלה

יְעָרִים הָרֹאֶה חֲצִי הַמְּנֻחוֹת׃ נג וּמִשְׁפְּחוֹת קִרְיַת ל׳ ד׳
יְעָרִים הַיִּתְרִי וְהַפּוּתִי וְהַשֻּׁמָתִי וְהַמִּשְׁרָעִי מֵאֵלֶּה ל׳ . ל׳ . ל׳
יָצְאוּ הַצָּרְעָתִי וְהָאֶשְׁתָּאֻלִי׃ נד בְּנֵי שַׂלְמָא בֵּית ל׳ . ל׳ . ח׳ בטעם ס״פ
לֶחֶם וּנְטוֹפָתִי עַטְרוֹת בֵּית יוֹאָב וַחֲצִי הַמָּנַחְתִּי ל׳
הַצָּרְעִי׃ נה וּמִשְׁפְּחוֹת סוֹפְרִים יֹשְׁבֵו יַעְבֵּץ ד׳ ישבי ק׳
תִּרְעָתִים שִׁמְעָתִים שׂוּכָתִים הֵמָּה הַקִּינִים הַבָּאִים ל׳ . ל׳ ל׳ וחד קינים
מֵחַמַּת אֲבִי בֵית־רֵכָב׃ ג א וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי דָוִיד כ׳
אֲשֶׁר נוֹלַד־לוֹ בְּחֶבְרוֹן הַבְּכוֹר אַמְנֹן לַאֲחִינֹעַם ל׳ חס׳
הַיִּזְרְעֵאלִית שֵׁנִי דָּנִיֵּאל לַאֲבִיגַיִל הַכַּרְמְלִית׃ ס׳ וג׳ מ״ל ד׳

כולהון חס׳ כמ״ז ב הַשְּׁלִשִׁי לְאַבְשָׁלוֹם בֶּן־מַעֲכָה בַּת־תַּלְמַי מֶלֶךְ
ס׳ גְּשׁוּר הָרְבִיעִי אֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית׃ ג הַחֲמִישִׁי
ל׳ וא׳ אבוטל שְׁפַטְיָה לַאֲבִיטָל הַשִּׁשִּׁי יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אִשְׁתּוֹ׃
ד שִׁשָּׁה נוֹלַד־לוֹ בְחֶבְרוֹן וַיִּמְלָךְ־שָׁם שֶׁבַע שָׁנִים
וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּשְׁלֹשִׁים וְשָׁלוֹשׁ שָׁנָה מָלַךְ
ל׳ ומ״ל ה׳ מ״ל בִּירוּשָׁלִָם׃ ה וְאֵלֶּה נוּלְּדוּ־לוֹ בִּירוּשָׁלָיִם שִׁמְעָא
ל׳ וְשׁוֹבָב וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה אַרְבָּעָה לְבַת־שׁוּעַ בַּת־
עַמִּיאֵל׃ ו וְיִבְחָר וֶאֱלִישָׁמָע וֶאֱלִיפָלֶט׃ ז וְנֹגַהּ וְנֶפֶג
וְיָפִיעַ׃ ח וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע וֶאֱלִיפֶלֶט תִּשְׁעָה׃

תולדות אהרן ומשפחות סופרים. סוטה יא סנהד׳ קד קו (שקלים מח): שני דניאל. ברכות ז: הששי יתרעם. (סוכה נב סנהד׳ כ):

רש״י

האחד׳ הרואה פורמדריפי״ו בלע״ז: (נג) ומשפחות קרית יערים. יושבי קרית יערים: מאלה יצאו הצרעתי והאשתאולי. יושבי צרעה ואל תתמה שכתב (שופטים יג) ותחל רוח ה׳ לפעמו בין צרעה ובין אשתאול דמשמע שהיו שתי עיירות הללו של בני דן כי כל אלה שנאמר כאן של בני יהודה היו שאנו יכולין לומר העיירות והגבול שהיה בין צרעה ואשתאול היה של דן אבל צרעה ואשתאול עצמן של בני יהודה היו: (נד) בני שלמא בית לחם. בני שלמא היו מיושבי בית לחם הנטופתי: עטרות בית יואב. וגם מיושבי נטופת ועטרות בית יואב חצי מדינת המנחתי תפשו להם בני צרעה והיו יושבים בהם שם מקומות הן מהרי הנטופתי. בענה הנטופתי (ש״ב כ״ג) גבורי דוד. ומנחת ויגלום אל מנחת (לק׳ ח׳): (נה) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ. סיעת יעבץ שהיה מושל עליהם כדכתיב למטה ויהי יעבץ נכבד מאחיו: תרעתים שמעתים שוכתים. כולם שמות בית אביהם: המה הקינים. והיכן מקומם של אלו והלא הם יושבי קין שם מקום דכתיב הקין וגבעה ותמנה ערים עשר (יהושע טז): הבאים מחמת אבי בית רכב. שיצאו מחמת שהיה של בית רכב וישב בקין. ע״א יעבץ שם של עיר ושל יששכר היתה כדכתיב והרבית וקשיון ואבץ (שם יט): המה הקינים. צורפים ויתנהו לצורף תרגומו לקינאה (שופטים י״ז): (א) שני דניאל לאביגיל. (ובשמואל ב׳ ג׳) כתוב והשני כלאב לאביגיל ובמדרש ויכלו מפרש לפי שדוד נשא אביגיל אחר מיתת נבל והיו חושדין אותו הבן שהוא של נבל לכך קראו דוד שמות שנים כלאב ודניאל דניאל דני אל כלאב שהיה דומה כולו לאב: (ג) הששי יתרעם לעגלה אשתו. מדרש וכי היא בלבד אשתו אלא שפעת כעגלה וילדתו ושהיתה חביבה עליו כעגלה כמו (שופטים י״ד) לולא חרשתם בעגלתי ומפני חביבותה של מיכל קורא אותה אשתו: (ו) ואלישמע ואליפלט. ואלידע ואליפלט. (בשמואל ב׳ ה׳) אינו מונה אליפלט אלא פעם אחת ואינו מונה כי אם ז׳ וכאן מונה ט׳ וזהו טעמא אליפלט בנו מת ונולד לו בן אחר לאחר כן ונקרא שמו כמו כן אליפלט שהיה הוא שמנה לשם וגם אלישמע מונה כאן ב׳ פעמים כמו כן ניכל לומר שמת ונולד לו אחר וגם א׳ מאלו מת ונשארו שבעה וזה שאינו מונה לשם כי אם שבעה והט׳ שמונה משום כבודו של דוד שהיו

רד״ק

שמה מנחות. הנזכר למטה. ופירוש הרואה שרואה ענין העיר ומושל עליה. ויש מפרשים שהיה מושל על חצי העיר ירושלים שנקראת מנוחה. ויש מפרשים שהיה רואה וממונה על חצי המנוחות הבאות לירושלים מאת כל הגוים. ועוד יש פירושי׳ אחרים לא ראיתי לכתבם וגם אלו אשר כתבתי לא ישרו בעיני. והנראה בעיני כי הרואה חצי המנוחות הם שמות בני שובל בנים אחרים לבד אשר ישבו בקרית יערים ושם האחד רואה ושם האחד חצי המנחות. ואין לתמוה על צירוף שמות בני אדם שידמה ענין כי הנה צרף גדלתי ורוממתי שידמה ענין והוא שמות בני אדם ואחרים מלבד אלה: (נג) ומשפחות קרית יערים היתרי והפותי. פירוש כל בני קרית יערים שהיו בני שובל היו הלוקים לאלה המשפחות. ואלה הנזכרים ראשי המשפחות כל משפחה מתיחסת אל בית אב שלה כמו לימנה משפחת הימני לבריעה משפחת הבריעי וכן כולם: מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי. וצרעה ואשתאול שני מקומות בארץ יהודה ויצאו אנשים ממשפחת קרית יערים ובנו שני מקומות אלה וישבו שם והיו לשני משפחות נקראו צרעתי ואשתאלי ואע״פ שכתוב ותחל רוח לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאל לא היו משבט דן כי אם משבט יהודה כמו קרית יערים אלא שבני דן חנו באותן המקומות עד נפלה להם נחלה לפיכך נקרא מחנה דן וכן כתיב ויעלו ויחנו בקרית יערים ביהודה על כן קראו למקום ההוא מחנה דן עד היום הזה הנה אחרי קרית יערים: (נד) בני שלמא בית לחם. כמו שפירשנו שלמא אבי בית לחם ועוד מבניו משפחה אחרת שמה נטופתי: עטרות בית יואב. גם הוא שם משפחה או שם עיר כמו עטרות ודיבון וכל אותה העיר היתה מבניו: וחצי המנחתי הצרעי. ג״כ שם משפחות היו מבני שלמא: (נה) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ. כלומר גם אלה המשפחות היו מבני שלמא סופרים שהיו סופרים ומלמדים והיו יושבי עיר ששמה יעבץ. אפשר שיעבץ בנה אותה ונקראת על שמו: תרעתי׳ שמעתים שוכתים. שמות משפחות ויש הרבה דרשות בשמות הללו ואם באנו לדרוש כל השמות למה נקראו כן לא יכילם ספר ואין לנו אלא מה שנמצא כתוב כי כל השמות היו על ענינים ידועים אצלם כמו שכתוב במקצתם ואין לנו לחפש אחר אותם שלא נכתבו עניניהם: המה הקינים. מצאתי בספר מדויק הקנים בצ״רי הקו״ף. ובספרים אחרים ג״כ מצאתי בחירק הקו״ף. והמסרה עליו לית וחד קינים והגנז. והקינים הם כמו כן שם משפחה ידועה. ויש מפרשי׳ שהיו צורפי׳ מתרגו׳ ויתנהו לצורף ויהביה לקנאה. ואמרו רבותינו ז״ל שהיו מבני קיני חותן משה ונתערבו במשפחת יהודה ונתיחסו עמם: מחמת אבי בית רכב. והם משפחה בית הרכבים הנזכר בספר ירמיה ושם אב המשפחה היה חמת: (א) ואלה היו בני דויד. לפי שהזכיר למעלה משפחת רם עד דוד ולא השלים היחס כדי לספר יחס כלב אחריו חזר עתה בהשלימו יחס כלב להשלים יחס דוד: שני דניאל. ובספר שמואל קורא אותו כלאב. יש בו דרש לפי שלקח דוד אביגיל אחרי מות נבל אמרו בני הדור כי זה הבן הנולד לאביגיל היה בנו של נבל ולפיכך יצא קלסתר פניו כקלסתר פניו של דוד להסיר החשד לפיכך קראו כלאב דומה לאב ודניאל היה שמו העקרי כלומר דנני אלהים מנבל: (ב) השלישי לאבשלום בן מעכה. למ״ד לאבשלום נופלת על עיקר הענין לא להביא דבר אל הענין ובאמרו לאבשלום כאלו אמר את אבשלום. וכמו למ״ד זו למ״ד הרגו לאבנר. לכל כליו תעשה נחשת. אנוש לשברך. ואחרים מלבד אלה כמו שהבאתי׳ בספר מכלל בחלק הדקדוק: (ג) יתרעם לעגלה אשתו. אמרו כי זו היא מיכל בת שאול לפי׳ אמר אשתו הראשונה. ומה שאמר הכתוב ומיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה מאותו היום ואילך לא היתה לה בשביל עונש בזיון שביזת׳ לדוד על שהיה מפזז ומכרכר לפני ה׳ אבל קודם לכן היה לה: (ה) ואלה נולדו בירושלם. דגש בלמ״ד נולדו תמורת הנח ואע״פ שנכתבה הוי״ו הנה נבלע בדגש: ארבעה לבת שוע בת עמיאל. היא בת שוע בת אליעם. ויש שהיו קורין אותה בת שבע

מצודת דוד

למעלה אמר שחור בן כלב הוליד את אורי ואמר עתה שעוד היה בן לחור ושמו כלב ואלה הם בניו: בכור אפרתה. חור היה בכור לאמו ולא לאביו כי מישע היה שם בכורו: (נב) הרואה חצי המנוחות. שם האחד הרואה ושם האחד חצי המנוחות ואין לתמוה על צרוף שמות בני אדם שידמה ענין ודוגמתו גדלתי ורוממתי עזר (לקמן כ״ה) שידמה ענין והם שמות בני אדם: (נג) קרית יערים. יושבי קרית יערים: מאלה. מן הבנים משפחות האלה יצאו יושבי צרעה ואשתאול והם שתי עיירות מנחלת יהודה: (נד) בית לחם. אנשי בית לחם היו מבניו וגם אנשי נטופה: עטרות וכו׳. הם שמות מקומות או משפחות: (נה) ומשפחות סופרים. גם מבניו היו משפחות הסופרים וחכמים סיעת יעבץ אשר ישבו עמו ועסקו בתורה והיו טפלים לו וכמ״ש ויהי יעבץ נכבד מאחיו (לקמן ד׳): תרעתים וגו׳. הם שמות משפחות הסופרים: המה הקינים. המשפחות האלה היו נקראים בשם כולל קינים: הבאים מחמת. ר״ל יוצאי ירך איש אשר שמו חמת שהיה אבי בית רכב: ג (ב) לאבשלום. את אבשלום והלמ״ד הוא במקום את וכן הרגו לאבנר (ש״ב ג׳): (ג) אשתו. מוסב על כולן לומר כל אחת היתה אשתו לא פילגש: (ה) שמעא. לא מנאם כסדר תולדותם כי שלמה היה הראשון: (ז) ונגה. בש״ב לא הזכיר נוגה גם לא אליפלט השני ואולי מתו בקטנותם:

מצודת ציון

(נג) חוש. תרגומו כפרני: (נה) סופרים. וחכמים ודרז״ל סופר מברך ובור יוצא (חולין ק״ה): ג (א) דניאל. הוא כלאב שאמור (בש״ב): (ה) לבת שוע. היא בת שבע: עמיאל. בהפוך האותיות

ואהל וברכיה ואהל חד מן א"ב מן חד ודד חד וא' וחד והא' ולית דכו' וסי' ואחרון ואני ידעתי גואלי חי. והאחרון כי לא מועף לאשר מוצק. ואהל והשובה ואהל וברכיה.
והאוהל ומשמרת בני גרשון באהל מועד. ואלפים צנה ואלפים כלם וגם. והאלפים והעירים עבדי האדמה. ובקר וראיתם את כבוד ה' בשמעו את תלנתיכם. והבקר וסראה הערב

ט כֹּל בְּנֵי דָוִיד מִלְּבַד בְּנֵי־פִילַגְשִׁים וְתָמָר אֲחוֹתָם׃
י וּבֶן־שְׁלֹמֹה רְחַבְעָם אֲבִיָּה בְנוֹ אָסָא ז׳סבירין וכני׳
בְנוֹ יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ׃ יא יוֹרָם בְּנוֹ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ יוֹאָשׁ
בְּנוֹ׃ יב אֲמַצְיָהוּ בְנוֹ עֲזַרְיָה בְנוֹ יוֹתָם בְּנוֹ׃ יג אָחָז
בְּנוֹ חִזְקִיָּהוּ בְנוֹ מְנַשֶּׁה בְנוֹ׃ יד אָמוֹן בְּנוֹ יֹאשִׁיָּהוּ ס׳ בכיפרא
בְנוֹ׃ טו וּבְנֵי יֹאשִׁיָּהוּ הַבְּכוֹר יוֹחָנָן הַשֵּׁנִי יְהוֹיָקִים ג׳ פסו׳ דכל מלי׳ בטעם
הַשְּׁלִשִׁי צִדְקִיָּהוּ הָרְבִיעִי שַׁלּוּם׃ טז וּבְנֵי יְהוֹיָקִים
יְכָנְיָה בְנוֹ צִדְקִיָּה בְנוֹ׃ יז וּבְנֵי יְכָנְיָה אַסִּר ל׳. ל׳ חס׳
שְׁאַלְתִּיאֵל בְּנוֹ׃ יח וּמַלְכִּירָם וּפְדָיָה וְשֶׁנְאַצַּר ג׳. ל׳. ל׳
יְקַמְיָה הוֹשָׁמָע וּנְדַבְיָה׃ יט וּבְנֵי פְדָיָה זְרֻבָּבֶל כ׳. ל׳

ז׳סבירין וכני וְשִׁמְעִי וּבֶן־זְרֻבָּבֶל מְשֻׁלָּם וַחֲנַנְיָה וּשְׁלֹמִית
ל׳ ג׳ ל׳ אֲחוֹתָם׃ כ וַחֲשֻׁבָה וָאֹהֶל וּבֶרֶכְיָה וַחֲסַדְיָה יוּשַׁב
ז׳ סבי׳ וכני חֶסֶד חָמֵשׁ׃ כא וּבֶן־חֲנַנְיָה פְּלַטְיָה וִישַׁעְיָה בְּנֵי
ל׳ רְפָיָה בְּנֵי אַרְנָן בְּנֵי עֹבַדְיָה בְּנֵי שְׁכַנְיָה׃ כב וּבְנֵי
ט״ז סבי׳ וכן שְׁכַנְיָה שְׁמַעְיָה וּבְנֵי שְׁמַעְיָה חַטּוּשׁ וְיִגְאָל
ז׳ סבי׳ וכני ל׳ וּבָרִיחַ וּנְעַרְיָה וְשָׁפָט שִׁשָּׁה׃ כג וּבֶן־נְעַרְיָה
ס׳. ל׳. ס׳ אֶלְיוֹעֵינַי וְחִזְקִיָּה וְעַזְרִיקָם שְׁלֹשָׁה׃ כד וּבְנֵי אֶלְיוֹעֵינַי
הודויהו ק׳ הוֹדַיְוָהוּ וְאֶלְיָשִׁיב וּפְלָיָה וְעַקּוּב וְיוֹחָנָן וּדְלָיָה
וַעֲנָנִי שִׁבְעָה׃ ד א בְּנֵי יְהוּדָה פֶּרֶץ
חֶצְרוֹן וְכַרְמִי וְחוּר וְשׁוֹבָל׃ ב וּרְאָיָה בֶן־שׁוֹבָל

תולדות אהרן הבכור יוחנן. הוריות יב כריתות ה (שם מע סוטה כב הוריות מז): הרביעי שלום. והוריות שם כריתות שם: ובני יכניה. סנהד' לז:

רדק

שבע ויש בת שוע כי קרובים הם. וכן עמיאל ואליעם אחד הוא אלא שהאותיות הפוכות. ולא נזכרו אלו הארבעה בנים כסדר תולדותם. שהרי שלמה היה הגדול כי הוא היה הבן הראשון שהיה לבת שבע מדוד אחרי מות הילד וכמו שכתוב וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה ותלד בן ויקרא שלמה שמו ובספר שמואל כשזוכר אותם בני דוד שנולדו בירושלים אינו זוכר אליפלט הראשון ונגה אולי לא היו בחיים אז ולא מנה אותם ובזה הספר מנה אותם אע"פ שלא היו אלו השנים בחיים כי מנה הנולדים לו בירושלים. ולפי שאמר הנה כל בני דוד מנה אותם כולם ואע"פ שלא אמר ואליפלט השני אולי מת הראשון כשקרא שם האחרון אליפלט. ובמנין השני בזה הספר. יש שנוי מעט ביניהם כי הראשון אליפלט והשני אליפלט: (ט) כל בני דוד· הרי אמר אשר היו לו בירושלים: (י) ובן שלמה רחבעם. הניח הבנים אחרים ויחס שלמה כי לו המלוכה ולבניו אחריו ויחס מלכי יהודה דור אחר דור: (טו) ובני יאשיהו הבכור יוחנן. הוא יהואחז שלקחו פרעה נכה והגלהו למצרים ומת שם ושני שמות היו לו והיאך אומר הבכור והלא יהויקים היה גדול ממנו שתי שנים דכתיב בן כ"ג יהואחז במלכו. וכתיב בן כ"ה יהויקים במלכו ולא היה בן מלכות זה למלכות כלומר שמלך תחילה כן פירשוהו רז"ל: השלישי צדקיהו הרביעי שלום. אמרו חכמינו ז"ל כי שלום הוא צדקיהו וקראו שלום על שם שהיה מושלם במעשיו כי הוא צדיק היה לא שהיו בני דוד רשעים. ועוד קראו שלום על ששלמה מלכות בית דוד בימיו ואמר עליו השלישי שהיה שלישי לבני יאשיהו ואמר עליו הרביעי שהיה רביעי למלכות יאשיהו. ומדרך הפשט לא נראה כן אלא כי שלום זה הוא יהויכין בן יהויקים בן יאשיהו ולא נוכל לומר כי בן אחר היה ליאשיהו ששמו שלום כי לא מצאנו במלכים אחר יאשיהו כי אם יהואחז ויהויקים ויהויכין וצדקיהו. ושלום קורא אותו מלך בספר ירמיהו אל שלום בן יאשיהו המולך תחת יאשיהו. וכל ענין אותה הנבואה על יהויכין שגלה לבבל. ואמר בן יאשיהו כי בן בנו היה ובני בנים כבנים בהרבה מקומות תמצא כן. והנה גם כן כתיב בספר בני יאשיהו לפי שהיה לו למלכות יאשיהו בפני צדקיהו דודו לפיכך חזר לספר אותו על הסדר: והנה ג"כ כתב בספר בני יאשיהו: (טז) ובני יהויקים יכניה בנו צדקיהו בנו. קרא יכניה בנו צדקיהו על שם דודו צדקיהו: (יז) ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו. שניהם היו בניו וקראו אסיר שנולד בבית האסורין כי כבר כתב עליו הנביא כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו. הלא אמרו בעשה תשובה בבית האסורין ושב אל ה' בכל לבו ויעתר לו ה' ונתן לו בנים ויצא מבית הכלא וקרא שם האחד אסיר שנולד בבית האסורין ושם האחד שאלתיאל בנשאלה מלכות בית דוד ממנו. ועוד אמרו אמר ר' יוחנן גולה מכפרת על הכל שנ' כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב אסיר שאלתיאל בנו. אסיר שעברתו אמו בבית האסורים. שאלתיאל ששתלו שלא כדרך הנשתלין. גמירי דאין אשה מתעברת מעומד והיא נתעברה מעומד. דבר אחר שאלתיאל שנשאל על אלתו. זרובבל שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו: (יח) ומלכירם ופדיה. כל אלה בני שאלתיאל ואחז דרך קצרה ולא אמר ובני שאלתיאל כי הדבר מובן שזוכר אב ובניו כולם: (יט) ובני פדיה זרובבל ושמעי. ומה שאמר בחגי זכריה ובעזרא זרובבל בן שאלתיאל לפי שהיה בן בנו כי פדיה בן שאלתיאל וזרובבל בן פדיה. הלא תראה בכמה מקומות שזכר בני בנים כבנים: ובן זרובבל משולם. כמו ובני זרובבל. וכן ובן חנניה ובן נעריה: (א) בני יהודה פרץ חצרון וכרמי. בא להשלים יחס יהודה מה שלא הזכיר למעלה. והזכיר דרך קצרה בנים ובני בנים כסדר: וחור ושובל. זהו חור שהזכיר למעלה כלב בן חור בכור אפרתה. והיה חור זה בן כלב בן יפונה. והוא אבי כלב שהיה אבי שובל כמו שהזכיר למעלה ובכאן השלים יחסו: (ב) וראיה בן שובל. ראיה זה הוא הראיה שהזכיר למעלה

רשי

שהיו לו בנים הרבה שהרי כל הספר נכתב מפני כבודו של דוד וזרעו: (יא) אחזיהו בנו יואש. משלמה עד יואש ח' דורות ולפי שראה דוד שהיה זרעו כלה בימי יואש ע"י עתליהו כדכתיב בספר זה (ב' כ"ב) ותקם ותדבר. (על לשון דבר ע"י) שם המות עמד בתפלה ואמר זה המזמור למנצח על השמינית שמונה נימין (ס"א במנין) על דור שמיני הושיעה ה' כי גמר חסיד וגו' (שם) ונמלט יואש ומן יואש עד יאשיהו ח' דורות שראה דוד שיאשיהו ובניו כולם הולכין לאבדון זה נהרג וזה נקרו עיניו והתפלל עוד על השמינית על דור שמיני ה' אל באפך תוכיחני (שם ו') ובשביל תפילתו נשתיירו בני יהויקים ובכל ספר תהלים אין יותר על השמינית אלא אלו שנים. ומיכניה (ס"א ומיהויקים) עד ענני שבעה שהוא מלך המשיח דכתיב (בדניאל ז') וארו עם ענני שמיא ל"ח בנים בין בנים ובין דורות לבנים הקב"ה עשה כן בשביל שאמר להקב"ה ל"ח תשבחות בספר עזרא (ד"ה א' כ"ט) וקראו ספר עזרא לפי שעזרא כתב ד"ה יוס"ה) מן ברוך ה' אלהי ישראל וגו' עד ולחזק ל"ח תיבות: (כ) וחסדיה יושב חסד חמש. חמש היו לבד משלומית אחותם: (כב) ובני שמעיה חטוש ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה. אינם אלא ה' ויש בו טעם כמו שכתוב למטה (כ"ה) במשמרו' הלוים לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיה חשביהו ומתתיהו ששה ואינם כי אם ה': (ב) וראיה. כן מנהג היחס הזה אף על פי שלא הזכיר עדיין ראיה כי דורות דורות קחשיב וכן בני חלאה צרת וצחר ואתנן וקוץ הוליד. ועדיין לא הזכיר קוץ
ומזכיר

מצודת דוד

(ט) כל בני דויד. אלה כל בני דוד מן הנשים: ותמר. ר"ל ומלבד תמר אחותם: (י) אביה בנו. של רחבעם וכן מונה והולך המלכים זה אח"ז: (יב) עזריה. הוא עוזיה המלך: (טו) הבכור יוחנן. הוא יואחז הנזכר (במ"ב) ועם כי יהויקים היה גדול ממנו קראו בכור על כי היה בכור למלכות שמלך קודם יהויקים כמ"ש (במ"ב): שלום. אחז"ל שהוא צדקיה הנזכר וקראו גם רביעי ע"ש שהי' הרביעי למלכות כי יכניה בן יהויקים מלך לפניו: (טז) צדקיה בנו. אין זה צדקיה המלך כי זה הי' בן יכניה וצדקיהו המלך הי' דודו בן יאשיהו: (יז) ובני יכניה. מלבד צדקיהו הנזכר: שאלתיאל בנו. בן אסר היה: (יח) ומלכירם וכו'. בני שאלתיאל היו ולקצר סמך על המבין שזוכר את הבנים סמוך לאביהם: (יט) ובני פדיה זרובבל. ומה שנאמר במקומות אחרים זרובבל בן שאלתיאל כי בני בנים הם כבנים: ובן זרובבל. כמו ובני זרובבל ורבים כמוהו:

(כ) יושב חסד. הוא שם אחד: חמש. הם האמורים במקרא זה ואולי הראשונים היו מאשה אחרת ולזה לא כללם יחד: (כא) בני רפיה. רצה לומר בן ישעיה היה ובן רפיה היה ארנון וכו' ולקצר סמך על המבין ובני הוא כמו בן וכמוהו רבים: (כב) ששה. אינם אלא חמשה אלא אשתו היתה מעוברת וראה ברה"ק שתלד בן זכר ודוגמתו נאמר בני ידותון וכו' ששה (לקמן כה) ואינו חושב כ"א חמשה. או שהוא חוזר על שכניה לומר שבניה נולדו ששה וחושב הבן עם בני הבן: ד (א) בני יהודה וכו'. בא להשלים יחוס בני יהודה ובדרך קצרה מזכיר שוב מי מבניו ובני בניו והם פרץ בן יהודה וחצרון בנו וכרמי בן זמרי בן זרח בן יהודה וחור בן כלב בן חצרון ושובל בן כלב בן חור: (ב) וראיה. הוא הרואה האמור למעלה: אלה משפחות הצרעתי. האמור
למעלה

והבקר. וגוים ובאו עמים רבים וגוים עצומים. והגוים כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו. וגבהים אם עשק רש וגזל ומשפט וצדק תראה במדינה. והגבהים. ונקף
סבכי היער בברזל והלבנון. וגבה עדה נא גאון וגבה. והגבה והאולם אשר על פני הארץ. וגבות כי רם ה׳ ושפל יראה. והגבוה בה אמר ה׳ הסיר המצנפת הרם העטרה. ודל

הוֹלִיד אֶת־יַחַת וְיַחַת הוֹלִיד אֶת־אֲחוּמַי וְאֶת־לָהַד
אֵלֶּה מִשְׁפְּחוֹת הַצָּרְעָתִי׃ ג וְאֵלֶּה אֲבִי עֵיטָם
יִזְרְעֶאל וְיִשְׁמָא וְיִדְבָּשׁ וְשֵׁם אֲחוֹתָם הַצְלֶלְפּוֹנִי׃
ד וּפְנוּאֵל אֲבִי גְדֹר וְעֵזֶר אֲבִי חוּשָׁה אֵלֶּה בְנֵי־
חוּר בְּכוֹר אֶפְרָתָה אֲבִי בֵּית לָחֶם׃ ה וּלְאַשְׁחוּר
אֲבִי תְקוֹעַ הָיוּ שְׁתֵּי נָשִׁים חֶלְאָה וְנַעֲרָה׃ ו וַתֵּלֶד
לוֹ נַעֲרָה אֶת־אֲחֻזָּם וְאֶת־חֵפֶר וְאֶת־תֵּימְנִי וְאֶת־
הָאֲחַשְׁתָּרִי אֵלֶּה בְּנֵי נַעֲרָה׃ ז וּבְנֵי חֶלְאָה צֶרֶת
יִצְחַר וְאֶתְנָן׃ ח וְקוֹץ הוֹלִיד אֶת־עָנוּב וְאֶת־
הַצֹּבֵבָה וּמִשְׁפְּחֹת אֲחַרְחֵל בֶּן־הָרוּם׃ ט וַיְהִי
יַעְבֵּץ נִכְבָּד מֵאֶחָיו וְאִמּוֹ קָרְאָה שְׁמוֹ יַעְבֵּץ
לֵאמֹר כִּי יָלַדְתִּי בְּעֹצֶב׃ י וַיִּקְרָא יַעְבֵּץ לֵאלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִם־בָּרֵךְ תְּבָרְכֵנִי וְהִרְבִּיתָ אֶת־
גְּבוּלִי וְהָיְתָה יָדְךָ עִמִּי וְעָשִׂיתָ מֵּרָעָה לְבִלְתִּי
עָצְבִּי וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֵת אֲשֶׁר־שָׁאָל׃ יא וּכְלוּב
אֲחִי־שׁוּחָה הוֹלִיד אֶת־מְחִיר הוּא אֲבִי אֶשְׁתּוֹן׃
יב וְאֶשְׁתּוֹן הוֹלִיד אֶת־בֵּית רָפָא וְאֶת־פָּסֵחַ
וְאֶת־תְּחִנָּה אֲבִי עִיר־נָחָשׁ אֵלֶּה אַנְשֵׁי רֵכָה׃
יג וּבְנֵי קְנַז עָתְנִיאֵל וּשְׂרָיָה וּבְנֵי עָתְנִיאֵל חֲתַת׃
יד וּמְעוֹנֹתַי הוֹלִיד אֶת־עָפְרָה וּשְׂרָיָה הוֹלִיד אֶת־
יוֹאָב אֲבִי גֵּיא חֲרָשִׁים כִּי חֲרָשִׁים הָיוּ׃ טו וּבְנֵי
כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה עִירוּ אֵלָה וָנָעַם וּבְנֵי אֵלָה וּקְנַז׃
טז וּבְנֵי יְהַלֶּלְאֵל זִיף וְזִיפָה תִּירְיָא וַאֲשַׂרְאֵל׃ יז וּבֶן־
עֶזְרָה יֶתֶר וּמֶרֶד וְעֵפֶר וְיָלוֹן וַתַּהַר אֶת־מִרְיָם

תולדות אהרן ולאשחור. סוטה יב: ובני חלאה. שם: ויקרא יעבץ. תמורה טז:

רשי

ומזכיר את בניו : (ה) ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים. מוסב למעלה ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע כי לא יחס עד עתה : (ט) ואמו קראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב . וכינה שמו יעבץ ודוגמתו בן אוני (ס״א ואביו קרא לו בנימין) (בראשית ל״ה) : (י) והרבית את גבולי . בנחלות : והיתה ידך עמי ועשית מרעה . אם תהיה עמי ותצילני מרעה לבלתי עצבי שלא יהרע לי שום נזק וצער ועצב והוא נדר מה שנדר : ויבא אלהים את אשר שאל . ושלם נדרו ומכאן מביאין ראיה כשפוסקין צדקה (בצבור) בעבור מה שאין נודרין אלא נותנין בלא נדר ומדרשו ידוע : (יא) וכלוב אחי שוחה . משפחות הוא דקחשיב בקצור ל׳ אע״פ שאין מזכירו למעלה וכן ובני קנז אע״פ שלא הזכירו למעלה וכן מעונתי כמו כן לא הזכירו כי כן דרך כל הספר הזה : (יב) אבי עיר נחש . שם עיר ותחנה שר (הי׳) עליה : אלה אנשי רכה . בני אשתון ישבו באותו מקום ברכה . ע״א אנשי רכה המשפחה היתה מכונה אנשי רכה : (יד) ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים . יואב היה שר של עמק שיש בה חרשים ולמה אני קורא אותה גיא חרשים כי חרשים היו פתרון אותן שישבו בגיא החרשים חרשים המה ועל שמם נקרא הגיא : (טו) ובני כלב בן יפונה . אמרו רבותינו כלב בן יפונה זה כלב בן חצרון ולמה נקרא בן יפונה שפינה מעצת מרגלים ואל תתמה שהרי ייחס כבר משפחת כלב בן חצרון שהרי כן הדרך שמייחס קצת ומדלג על משפחה ואח״כ תופס משפחה ראשונה : ובני אלה וקנז

רדק

למעלה . ויהו בנים לשובל הרואה חצי המנוחות והרואה ורואיה אחד כי כן דרך המשפחות להתהפך בהן האותיות : אלה משפחות הצרעתי . הוא שהזכיר למעלה מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי . והזכיר הנה יחת ואחומי ולהד שהיו עיקר משפחות הצרעתי : (ג) ואלה אבי עיטם . פי׳ ועוד אלה בנים משובל ומחור אבי עיטם יזרעאל : ושם אחותם הצללפוני . מה שהזכיר אחותם וכן הזכיר למעלה בבני זרובבל ושלמית אחותם . אולי לא היתה להם עוד והזכירם . או היו בעלות השם בדורם ונשים השובות לכך הזכירם כמו סרח בת אשר : (ד) אבי בית לחם . קצר ולא הזכיר שלמא שהיה אבי בית לחם כי חור היה אבי שלמא . ושלמא אבי בית לחם : (ה) ולאשחור אבי תקוע . הוא שהזכיר למעלה בן חצרון שהיה לו אביה אמו ולא הזכיר למעלה עוד מיחוסו אלא שאמר אבי תקוע . והנה השלים יחוסו : (ט) ויהי יעבץ נכבד מאחיו . אולי יעבץ הוא אחד מהנזכרים והיו לו שני שמות או הוא אחר . ואע״פ שלא הזכירו בסדר התולדה הזכיר ענינו יעבץ אע״פ שהוא הפוך אל הענין כי היה לו לומר יעצב . אינם מקפידים העברים על זה כמו נח מן ינחמנו . קין מן קניתי . שמואל מן מה׳ שאלתיהו : (י) ויקרא יעבץ . אולי השם על שמו שהיה מענין עצב כמו שאמר לבלתי עצבי והשם שלא יבואו עניניו על הנכונה ושיעצב בעניני העולם ונדר נדר אם יצליחהו השם ויברכהו יעשה כך וכך ולא הזכיר הנדר . וכן וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי לדעת קצת המפרשים וכן וידר ישראל נדר לה׳ ויאמר אם נתון תתן את העם וכו׳ : ועשית מרעה לבלתי עצבי . כלומר שתעשה אות עמי שלא אעצב מרעה בעולם ולא יהיה שמי גורם לי שום עצב ועצבי הוא מקור פועל עומד והכנוי והמקור באחד אין בו פועל ופעול . או יהיה פועל יוצא ופי׳ ועשית עמי להצילני מרעה לבלתי עצב אותי : (יא) וכלוב אבי שוחה . אף על פי שלא הזכירו בסדר התולדה הזכירו לספר תולדותיו וכן תמצא בספר זה בהרבה מקומות כי מקצר היה בתולדות : (יב) אבי עיר נחש . כמו אבי קרית יערים כי מבניו נתישבה העיר שנקראת עיר נחש : אלה אנשי רכה . כל אלה בני כלוב שהזכיר היו נקראין אנשי רכה על ענין ידוע אצלם : (יג) ובני קנז עתניאל . אע״פ שלא הזכיר קנז הזכיר תולדותיו כמו שכתבנו : (יד) אבי גיא חרשים . כמו אבי קרית יערים כמו שכתבנו והזכיר למה נקראת העיר גיא החרשים : כי חרשים היו . פי׳ אומני אבן ועץ וברזל כי הכל יקרא חרש : (טו) ובני כלב בן יפונה . כבר כתבנו כי דעת רבותינו ז״ל שהוא כלב בן חצרון . ואם הוא הזכיר עוד מתולדותיו מה שלא הזכיר למעלה : ובני אלה וקנז . כך היה שמו וקנז בוי״ו : (יז) ובן עזרה יתר ומרד ועפר וילון ותהר את מרים . פי׳ ותהר כמו ותלד וכן על ברכות הורי כמו יולדי . ועל אשתו של מרד אומר שילדה לו למרד את מרים ואת שמי וכו׳ מרים בן הוא כמו האחרים כי הרבה נמצאים בשם אחד זכר ונקבה . כמו אביה אשת חצרון ועיפה פלגש כלב ואחרים רבים וסוף פסוקי׳ המוכיח כי ותהר את מרים על אשתו

מצודת דוד

למעלה שיצאה מבני שובל : (ג) ואלה מוסב על המקרא שלאחריו שאמר אלה בני חור וכו׳ ואמר מלבד בני חור הנזכרים למעלה הנה גם אלה היו בניו והם אבי עיטם יזרעאל וכו׳ : (ד) אבי בית לחם שלמא בן כלב בנו הי׳ אבי בית לחם ונקרא ע״ש בן בנו וכאומר אבי של אבי בית לחם ואבי האב הוא כאב : (ה) ולאשחור . הוא הנזכר למעלה שהיה בן חצרון : (ח) וקוץ . אולי הוא אחד מהנזכרים למעלה והיה נקרא בב׳ השמות וכן נאמר ברבים כמוהו אשר נמצא בזה הספר אשר לא יזכרו לפנים מי הי׳ וממי יצא : (ט) ויהי יעבץ . גם הוא לא נזכר שמו לפנים מי הוא : ילדתי בעצב . כאשר ילדה אותו הי׳ לה עצבון מה ולזכרון קראה את בנה יעבץ בהפוך אותיות מעצב כאלו תאמר שיהפך העצב לשמחה : (י) והרבית את גבולי . להיות נחלתי מרובה : ידך עמי . לעזרי בעת הצורך : ועשית מרעה . ר״ל תהפוך מהרעה אשר בעבורה נתעצבה אמי בעת ילדה אותי הרעה ההיא תהפוך לטובה לבלתי עצבי כאשר שאלה אמו בקריאת השם יעבץ והנה נדר מה א״כ יהיה ולא פירש מה נדר וכאלו אמר כאשר כן יהיה אשלם גמול הדבר ואלך בדרכי ה׳ ודוגמתו כל מכה יבוסי וכו׳ (ש״ב ה) ולא פירש מה יעשה לו והוא כאומר הנה יקבל גמול : (יא) וכלוב אחי שוחה . לא הוזכרו לפנים גם שניהם ואולי הוזכרו בשם האחד אשר היה להם . או כן דרך הספר להזכיר אנשים ותולדותיהם עם שלא הוזכרו לפנים ממי יצאו ומי אביהם : (יב) אלה אנשי רכה . כל בני כלוב היו נקראים אנשי רכה מטעם ידוע אצלם . (יג) ובני קנז . גם הוא לא נזכר לפנים בן מי הי׳ (ולא אזכרם עוד מטעם כי מאד רבו) : עתניאל . הוא היה השופט הראשון על ישראל : (יד) כי חרשים היו . ר״ל בעבור זה היה נקרא המקום ההוא גיא חרשים על כי היו אנשים חרשים רצה לומר אומני אבן ועץ וברזל : (טו) כלב בן יפונה . הוא כלב בן חצרון ועל שפינה עצמו מעצת המרגלים נקרא בן יפונה כן אחז״ל ועם כי כבר סיפר מתולדותיו בא עתה להשלים ספור כל תולדותיו וכן דרך הספר הזה : וקנז . כן שמו בוי״ו : (יז) ותהר . אשתו של מרד הרתה וילדה את מרים והוא שם

איש

מכין חכם בעיניו איש. והדל העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. והרים כה אמר ה' הסיר המצנפת והרים העטרה. וההרים ואשב ואשא עיני והנה ארבע: וחטים משכב וספות
יכלי יוצר. והחטים ויאמר ארנן אל דוד. ומצר הגדולה סביב שלשה. וחחצר וירם כבוד ה' דיחזקאל. וחכמים אנשי לצון יפיחו. והחכמים אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם

וְאֶת־שַׁמַּי וְאֶת־יִשְׁבָּח אֲבִי אֶשְׁתְּמֹעַ׃ יח וְאִשְׁתּוֹ ל'
הַיְהֻדִיָּה יָלְדָה אֶת־יֶרֶד אֲבִי גְדוֹר וְאֶת־חֶבֶר אֲבִי ל' ג' כתיב כן
שׂוֹכוֹ וְאֶת־יְקוּתִיאֵל אֲבִי זָנוֹחַ וְאֵלֶּה בְּנֵי בִּתְיָה נג'. י"ג. ל'
בַת־פַּרְעֹה אֲשֶׁר לָקַח מָרֶד׃ יט וּבְנֵי אֵשֶׁת הוֹדִיָּה ל'
אֲחוֹת נַחַם אֲבִי קְעִילָה הַגַּרְמִי וְאֶשְׁתְּמֹעַ ל'. ל'
הַמַּעֲכָתִי׃ כ וּבְנֵי שִׁימוֹן אַמְנוֹן וְרִנָּה בֶּן־חָנָן
וְתוֹלוֹן וּבְנֵי יִשְׁעִי זוֹחֵת וּבֶן־זוֹחֵת׃ כא בְּנֵי שֵׁלָה ותילון ק' ב' ובפסוק
בֶן־יְהוּדָה עֵר אֲבִי לֵכָה וְלַעְדָּה אֲבִי מָרֵשָׁה ל'. ל'
וּמִשְׁפְּחוֹת בֵּית־עֲבֹדַת הַבֻּץ לְבֵית אַשְׁבֵּעַ׃ כב וְיוֹקִים ח' חס' בסיפ' ד' חס' בסיפ'
וְאַנְשֵׁי כֹזֵבָא וְיוֹאָשׁ וְשָׂרָף אֲשֶׁר־בָּעֲלוּ לְמוֹאָב ג' וחס' ל' ומ"ע
וְיָשֻׁבִי לָחֶם וְהַדְּבָרִים עַתִּיקִים׃ כג הֵמָּה הַיּוֹצְרִים ג' חס' בליש' נג'. י"ט ר"פ
וְיֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵרָה עִם־הַמֶּלֶךְ בִּמְלַאכְתּוֹ יָשְׁבוּ
שָׁם׃ כד בְּנֵי שִׁמְעוֹן נְמוּאֵל וְיָמִין יָרִיב
זֶרַח שָׁאוּל׃ כה שַׁלֻּם בְּנוֹ מִבְשָׂם בְּנוֹ מִשְׁמָע ו' חס' בכתו'
בְּנוֹ׃ כו וּבְנֵי מִשְׁמָע חַמּוּאֵל בְּנוֹ זַכּוּר בְּנוֹ שִׁמְעִי
בְנוֹ׃ כז וּלְשִׁמְעִי בָּנִים שִׁשָּׁה עָשָׂר וּבָנוֹת שֵׁשׁ
וּלְאֶחָיו אֵין בָּנִים רַבִּים וְכֹל מִשְׁפַּחְתָּם לֹא ג' בליש' ומייחדי'
הִרְבּוּ עַד־בְּנֵי יְהוּדָה׃ כח וַיֵּשְׁבוּ בִּבְאֵר־שֶׁבַע ל'
וּמוֹלָדָה וַחֲצַר שׁוּעָל׃ כט וּבְבִלְהָה וּבְעֶצֶם וּבְתוֹלָד׃ ל'
ל וּבִבְתוּאֵל וּבְחָרְמָה וּבְצִיקְלָג׃ לא וּבְבֵית מַרְכָּבוֹת ל'. ל'

תולדות אהרן ואשתו היהודיה. מגלה יג סנהד' יט : ויוקים ואנשי כזבא. בתרא נא :

רדק

אשתו של מרד הוא אומר וכן אשתו היהודיה ילדה את ירד פי' אשתו של מרד : (יח) היהודיה. מכלל שהראשונה שהזכיר לא היתה יהודיה והיא בתיה בת פרעה שהזכיר בסוף הענין : את ירד אבי גדור. יש מפרשים כל אלה אבי אדון ומפרשים גדור ושכו וזנוח שם הערים שהיו אלה מושלים עליהם. והנכון שהם כמשמעם וכלם שמות בני הילודים לכל אחד ואחד וכן תראה במה שהקדמנו שהוא מיחס האב על הבן להודיע לפרסמו כשהיה הבן נכבד וידוע מאביו : ואלה בני בתיה בת פרעה. פי' ואלה שהזכרנו תחלה מרים ושמי וכו' היו בני בתיה בת פרעה : אשר לקח מרד. בן עזריה מבני כלב בן יפונה. ורז"ל דרשו כי מרד הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא שמו מרד שמרד מעצת המרגלים. ודרשו כל אלה השמות ירד ואביגדור וחבר כולם על משה רבינו ואמרו ילדה כמו גדלה שהיה לה כבן : (יט) ובני אשת הודיה. אע"פ שלא אמר עד הנה הודיה זה הזכיר תולדותיו וכן מנהג הספר כמו שכתבנו ואשתו שהיתה אחות נחם היו לו אלה הבנים אבי קעילה הגרמי ואשתמוע המעכתי : (כא) בני שלה בן יהודה. כל התולדות שהזכיר עד הנה היו מפרץ ומזרח ומבני שלה לא הזכיר עד עתה. ועתה בהשלימו יחס יהודה הזכיר מבני שלה קצת : ומשפחות בית עבודת הבץ. פירוש שהיו אותם משפחות עובדי פשתים : (כב) ויוקים ואנשי כזבא. יש דרשות הרבה באלה השמות. ודרשו יואש ושרף שהם מחלון וכליון : אשר בעלו למואב. שלקחו להם נשים מואביות וישבי לחם שהיו מבית לחם יהודה. וכן בפסוק המה היוצרים הרבה דרשות. ולפי פשט הפסוק כל אלה מבני שלה ומבני בניו ואנשי כזבא כולם היו מבניו. ואפשר שכזבא הוא כזיב. ויואש ושרף ג"כ מבניו. ופי' אשר בעלו למואב שנלחמו עם מואב והיו אדונים להם. וישובי לחם ג"כ שם אחד מבניו : והדברים עתיקים. פי' זה שאמרנו כי יואש ושרף בעלו למואב אע"פ שלא נמצא זה בספרי הנבואה הם מדברים ידועים בקבלה ובמסרה ונעתקים איש מפי איש. ויש מפרשים כי והדברים עתיקים חוזר על כל מה שכתב עזרא הנה מיחס התולדות. כי הדברים הנכתבים הנה אע"פ שלא תמצאם כתובים בספר מספרי הנבואה לא תאמר איך ידע כל זה עזרא דברים שלא היו בימיו כי הדברים מקובלים כלם : (כג) המה היוצרים וישבי נטעים וגדרה. יתכן שחוזר לאנשי כזבא שזכר ואמר כי אלה אנשים המה היוצרים הידועים שהיו יוצרים אומני כלי חרש והיו יושבים חוץ לעיר במקום הנטעים לטעת נטעים ולעבוד האדמה ולעשות שם הכלים. ג"כ אולי אותו המקום היה העפר שלו טוב למלאכת החרש ויהיו יושבים שם ונוטעים נטיעות וגודרים גדרות עם המלך במלאכתו וכן היו עם המלך בחוץ בענין הנטעים והגדרות וישבו שם מפני הכנת מלאכתם שם : (כד) בני שמעון. הזכיר יחס שמעון בקצרה אחר יחס יהודה לפי שהיו שכנים בנחלה הוא זוכר נחלתם עם יחסם כמו שכתוב מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתן כי לא היה לו חלק בפני עצמו כמו לשאר השבטים וזהו שאמר אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל : נמואל וימין. נמואל הוא ימואל הנזכר בפרשת ויגש אליו ובפרשת וארא ונזכר גם בפרשת פנחס נמואל לנמואל משפחת הנמואלי וכן תראה ברוב השמות בעברי בשמות בני אדם ובשמות הערים כי אינם קופדים בחילוף אות אחת או שתים בשם. ופעמים קוראים אותם בשני שמות שאינם דומים זה לזה וקורא אותם במקום אחד בשם האחד ובמקום אחר בשם האחר : (כז) וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה

רשי

וקנז. כך היה שמו וקנז : (יח) ואשתו היהודיה. אשת כלב שנולדה מיהודית ירד אבי גדור וגו'. שרי העירות כדכתיב ביהושע ויקדעם וזנוח ואלחול בית צור וגדור ירמות ועדלם שוכה ועזקה : ואלה בני בתיה בת פרעה. הוי"ו מפרדת בין בני יהודיה ובין בני בתיה : אשר לקח מרד. כלב הוא מרד שמרד בעצת מרגלים וכן דרך היחס שאפילו לאחד אומר בני כמו ובני אלה וקנז : (כא) בני שלה בן יהודה. לפי שעדיין לא יחסו מיחסו עתה שמשום כבודו של דוד מקדים ליחס בני תמר פרץ וזרח שמהם יצא גם הוא ועכשיו שייחס כל משפחות פרץ מתחיל ליחס כל משפחות שלה שהיו באותו הדור : ומשפחת בית עבודת הבוץ. ליריעות המקדש אף הם היו מבני שלה : (כב) ויוקים ואנשי כזבא עד וישבי לחם. כל אלה בני שלה בן יהודה : ויואש ושריו. רבותינו אומרים זה מחלון וכליון : והדברים עתיקים. פתרון אל תאמר לפי שהתחלתי לייחס מאנשי דורינו שכולם היו אחרי כן אלא כולן שנאמרו בפסוק זה (העתיקים) הראשונים שהיו בימי קדמונים : אשר בעלו למואב. שלקחו נשים מואביות : (כג) המה היוצרים. המה יוקים ואנשי כזבא וישבי לחם היו יוצרי תומר למלאכת המלך וגם קדרות למאכל המלך וגם לכהנים : ויושבי נטעים. שהיו עוסקים בנטיעות של מלך : וגדרה. אומנים גודרי גדר אבנים למלאכת המלך : עם המלך. פתרון הושיבן המלך באותן העיירות לפי שהיו עושים מלאכתו דוגמא במשפטים בשואל בעליו עמו לא ישלם כלומר עמו במלאכתו : (כד) בני שמעון. לפי ששמעון יושב בחלק יהודה הוא מקדימו ליחסו ולדבר בעיירותיו קודם לראובן : (כז) ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה. לא הרבו בנים כבני יהודה לפי שהיו מועטים וחלק יהודה רב מהם קבל יהודה שמעון בחלקו כי שמעון לא הי' לו חלק בא"י שנא' אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל (ראשית מ"ט) ושנינו בבראשית רבה אחלקם להעמיד סופרים בישראל בבתי כנסיות כו' ומניין שקבלו דכתיב (יהושע י"ט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם פן תרבה עליהם חית השדה ומה שכתוב (שם) ויעל הגורל לבני שמעון כך היה המעשה הפילו גורל איזה שבט יקבל שמעון בחלקו ונפל הגורל בחלקו של יהודה וגם מה שכתוב (שופטים א') ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה בכנעני ו הלכתי גם אני אתך בחלק שנתתי לך : (כח) וישבו בבאר שבע. בני שמעון

מצודת ציון

האותיות אליעם האמור (בש"ב) : ד (כא) הבוץ. פשתן כמו אחוז בחבלי בוץ (אסתר א') : (כב) בעלו. ענין אדון כמו אם בעליו עמו (שמות כ"ב) : עתיקים. ענין יושן כמו ועתיק יומין

מצודת דוד

איש : (יח) ואשתו היהודיה, אשת מרד היהודית כי הראשונה שזכר לא היתה יהודית כי היא היתה בתיה בת פרעה שאמר בסוף המקרא : ואלה. האמורים במקרא שלפניו והם מרים ושמי וכו' אלה היו בני בתיה וכו' : (יט) אחות נחם. אשר היתה אחות נחם : אבי וכו'. ר"ל אלה בניה אבי קעילה וכו' : (כ) בן חנן. כן שמו וכן בן זוחת : (כא) ומשפחות וכו'. המשפחות שהיו עובדים עבודת הפשתן המיוחסים לבית אשבע : (כב) אשר בעלו למואב. אשר נלחמו עם מואב והיו אדונים להם : וישבי לחם. כן שם איש : והדברים עתיקים. כאומר אף כי אמרתי מדבר מלחמה ונצחון ואין הדבר ידוע הנה אל תתמהו על זה כי הדברים האלה המה מיושנים ועבר זמן רב ונשכח מן הבריות : (כג) המה היוצרים. המה היו יוצרי חרס והיו יושבים במקום הנוטעים לנטוע אותם והיו בעלי גדרים ר"ל בונים גדרות וכתלים : עם המלך. כשהיו עם המלך עוסקים במלאכתו היו יושבים שם במקום הנטעים מפני

הכנס

בידי . ומלא ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת . והמלא ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך . ומשחית עלה אריה מסבכו ומשחית גוים. והמשחית ותהי חרדה במחנה בשדה . ומשלח יפיח כזבים עד שקר. והמשלח את השעיר לעזאזל יעמד חי . ונגע לא תאנה אליך רעה ונגע לא . והנגע וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה .

וּבַחֲצַר סוּסִים וּבְבֵית בִּרְאִי וּבְשַׁעֲרָיִם אֵלֶּה ל׳ וחד כתי׳ ל׳
עָרֵיהֶם עַד־מְלֹךְ דָּוִיד׃ לב וְחַצְרֵיהֶם עֵיטָם
וָעַיִן רִמּוֹן וְתֹכֶן וְעָשָׁן עָרִים חָמֵשׁ׃ לג וְכָל־ ב׳ לגניס ה׳ סוס קרת׳
חַצְרֵיהֶם אֲשֶׁר סְבִיבוֹת הֶעָרִים הָאֵלֶּה עַד־בָּעַל ל׳
זֹאת מוֹשְׁבֹתָם וְהִתְיַחְשָׂם לָהֶם׃ לד וּמְשׁוֹבָב ל׳
וְיַמְלֵךְ וְיוֹשָׁה בֶּן־אֲמַצְיָה׃ לה וְיוֹאֵל וְיֵהוּא בֶּן־ ל׳. ל׳. ט׳
יוֹשִׁבְיָה בֶּן־שְׂרָיָה בֶּן־עֲשִׂיאֵל׃ לו וְאֶלְיוֹעֵינַי ל׳. ל׳
וְיַעֲקֹבָה וִישׁוֹחָיָה וַעֲשָׂיָה וַעֲדִיאֵל וִישִׂימִאֵל ל׳. ל׳. ט׳
וּבְנָיָה׃ לז וְזִיזָא בֶן־שִׁפְעִי בֶן־אַלּוֹן בֶּן־יְדָיָה ב׳ חד כתיב ו׳
בֶּן־שִׁמְרִי בֶּן־שְׁמַעְיָה׃ לח אֵלֶּה הַבָּאִים בְּשֵׁמוֹת
נְשִׂיאִים בְּמִשְׁפְּחוֹתָם וּבֵית אֲבוֹתֵיהֶם פָּרְצוּ ט׳ מ״ל. ג׳

ב׳ מ״ל ב׳ חס׳ לָרוֹב׃ לט וַיֵּלְכוּ לִמְבוֹא גְדֹר עַד לְמִזְרַח הַגָּיְא
ל׳ לְבַקֵּשׁ מִרְעֶה לְצֹאנָם׃ מ וַיִּמְצְאוּ מִרְעֶה שָׁמֵן
ס. ל׳ וָטוֹב וְהָאָרֶץ רַחֲבַת יָדַיִם וְשֹׁקֶטֶת וּשְׁלֵוָה כִּי מִן־
חָם הַיֹּשְׁבִים שָׁם לְפָנִים׃ מא וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה הַכְּתוּבִים
בְּשֵׁמוֹת בִּימֵי ׀ יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיַּכּוּ אֶת־
המעונים ק׳ אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־הַמְּעִינִים אֲשֶׁר נִמְצְאוּ שָׁמָּה
ל׳ וחס׳ וַיַּחֲרִימֻם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתֵּיהֶם כִּי־מִרְעֶה
ד׳ ר״פ לְצֹאנָם שָׁם׃ מב וּמֵהֶם ׀ מִן־בְּנֵי שִׁמְעוֹן הָלְכוּ
לְהַר שֵׂעִיר אֲנָשִׁים חֲמֵשׁ מֵאוֹת וּפְלַטְיָה וּנְעַרְיָה
וּרְפָיָה וְעֻזִּיאֵל בְּנֵי יִשְׁעִי בְּרֹאשָׁם׃ מג וַיַּכּוּ אֶת־
ג׳ חס׳ שְׁאֵרִית הַפְּלֵטָה לַעֲמָלֵק וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד הַיּוֹם

תולדות אהרן מן בני שמעון . בתרא קכג :

רשי

שמעון ישבו באותן עיירות של יהודה : (לא) אלה עריהם עד מלוך דוד . פתרון כשהרבו בני יהודה עשו תרעומות על בני שמעון מימי שאול ורצו לגרשם מארצם ולא היה יכול לגרשם ואף כי היה כל ימיו בטירדה ובמלחמות וכשמלך דוד באו שבטו לשאול מבני שמעון את ארצם שהשאילו להם והלך דוד וגר שם כי שאול לא חשש בכך מפני שנאת דוד שהיה מיהודה וזהו שכתב אלה עריהם עד מלך דוד וכשמלך גרשם מפי׳ רבי אליעזר בר משולם ז״ל וכן פי׳ לי רבי שלמה בר לוי אחי רבי משה הדרשן : (לב) וחצריהם . הכפרים שהיו עיטם ועין ורמון וגו׳ : (לג) זאת מושבותם והתיחשם להם . פתרון אע״פ שייחסם כאן מקצתן אל תאמר שלא היו כי אם אותן שהרי יש ספר יחוס אחר ושם היו יחוסין כל שבט ושבט כך היה לפרש יחוסו בפני עצמו : (לד) ומשובב . וכל הכתובין : (לח) אלה הבאים . בשמות נשיאים במשפחותם : ובית אבותיהם פרצו לרוב . לא היה להם מקום לישב : (לט) וילכו . על כן למבוא גדור וגו׳ לבקש מרעה לצאנם : (מ) כי מן חם היושבים שם לפנים . בשקט ובשלוה היו יושבים ולא בא אדם להרע להם לפיכך לא נזהרו כשבאו עליהם להלחם ודוגמתו בשופטים ויבאו על ליש על עם שקט ובוטח וגו׳ ודבר אין להם עם אדם לפי שהיו שקטים לא היו יראים ולא כרתו ברית עם שום אדם לעזרם לפיכך נצחום אותם חמש מאות וגם כתיב לשם כמשפט צידונים שקט ובוטח וגו׳ : (מג) ויכו את שארית הפליטה . מהכרתת דוד כי דוד הכרית כל זכר באדום :

ובני

רדק

יהודה . לפי שהיו שוכנים בתוך בני יהודה אמר כי לא הרבו משפחתם שהגיעו למספר בני יהודה . לפיכך היו יושבים ביניהם ונספחים אליהם וישבו בקצת ערי יהודה וכן תמצא הערים אשר מזכיר הנה בספר יהושע בכלל ערי יהודה ומזכיר אותם ג״כ בנחלת בני שמעון שנפלה להם בתוך בני יהודה לפיכך אמר הנה אלה עריהם עד מלך דוד . אבל כשמלך דוד וחזקו בני יהודה גרשום בני יהודה מנחלתם והם בקשו להם נחלה . כמו שאמרו וילכו למבוא גדור עד למזרח הגי ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר וכו׳ כי הלכו הנה והנה לבקש נחלה . ומה שאמר זאת מושבותם והתיחשם להם . ר״ל כי אלה חמש ערים וחצריהם נשארו להם ולא גרשום משם בני יהודה : (לג) התיחש׳ להם . כלומר כי היו נקראים על שמם כל הימים . ואיננו רחוק בלשון לזכור יחס בענין הערים . כי עקר מלת יחס הוא גלוי על משפחה והודיע על האיש מאיזה משפחה הוא ומאיזה שבט הוא כן מיחס הערים אל האדם והאדם אל הערים להודיע ולגלות הדבר וכן קראו ליו״ד נכרי יו״ד היחס שמיחס אותו אל נכרי עבר . ומה שאמר ואת מושבותם ולא אמר אלה כן דרך הלשון בהרבה מקומות יחיד בלשון רבים ורבים בלשון יחיד כמו כי תקראנה מלחמה . ויבא משה ואהרן והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק . או יהיה פירוש ואת הארץ : (לד) ומשובב וימלך וכו׳ . כל אלה שזכר היו נשיאי משפחות לשבט שמעון וראשי בתי אבות והלכו לבקש נחלה אחר מלוך דוד והארץ היתה מבני חם שהיו יושבים שם לפנים ובאו אלה והכום והחרימום עד היום וישבו תחתיהם : (מא) ואת המעונים . בשורק מקום חולם והוא קבוץ מן מעון שהוא מקום הדירה ומה שאמר עד היום הזה כי עד ימי עזרא לא שבו עוד בניהם באלה המקומות אע״פ שגלו משם בני שמעון : (מב) בני ישעי בראשם . אלה ארבעה בני ישעי שהיו ראשים לאלה חמש מאות אנשים אמרו רבותינו ז״ל כי ממנשה היו . בני ישעי ראינו שהיה משבט מנשה כמו שאמר ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי ואמר זה לפי שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעו של יוסף שנאמר ובית יוסף להבה . והקשו והכתיב ומהם מבני שמעון הלכו להר שעיר ובני ישעי בראשם ותרצו ישעי נמי מבני מנשה קאתי דכתיב ועפר וישעי : (מג) ויכו את שארית הפליטה לעמלק . פי׳ מה שנשאר שלא החרימום שאול ודוד כי בדוד הוא אומר עד הכרית כל זכר באדום ועמלק מבני אדום . ומה שאמר וישבו שם עד היום הזה . פי׳ עד היום הזה שגלו . או פי׳ כי עד היום אע״פ שגלו בני שמעון בני עמלק לא שבו שם

ועוד

מצודת דוד

הכנת מלאכתם אבל לא בזולת זה : (כד) בני שמעון . לפי שהי׳ שכן ליהודה בנחלתו לזה מיחסו אחריו וקודם ראובן : (כה) שלום בנו . של שאול הסמוך לו ומבשם בנו של שלום וכו׳ : (כז) וכל משפחתם . של בני שמעון לא הרבו בנים לגעת עד מספר בני יהודה אשר שכנו עמהם וכאומר אין המקום גורם מרבית הבנים כי בני יהודה ובני שמעון ישבו יחד ועכ״ז לא נתרבו אלו כאלו : (כח) וישבו בבאר שבע וכו׳ . הערים האלה היו בנחלת בני יהודה ונתנה לבני שמעון לשבת בהן ונזכרים המה בספר יהושע קצת בחלוף השמות : (לא) אלה עריהם . אשר ישבו בהן : עד מלוך דוד . אבל כאשר מלך דוד גברה יד בני שבטו וגרשום מנחלתם על כי נתרבו והיה צר להם המקום לשבת עם בני שמעון : (לב) וחצריהם . אבל חצרי הערים שזכר הם עיטם וכו׳ ואף שאמר בסוף המקרא ערים חמש מ״מ אל מול הערים שזכר בראשונה יחשבו כחצרים : (לג) הערים האלה . הם עיטם וכו׳ : עד בעל . החצרות המגיעות עד בעל : זאת . המחוז הזאת נשארה להם לשבת בה : והתיחשם להם . המקומות האלה נשארו מיוחסות לבני שמעון (ועם כי עיקר שם יחוס הונח על גלוי משפחת האיש לדעת מבני מי הוא הנה הושאל על הגלות העיר לדעת של מי הוא וכן על הגלות האיש לדעת מאיזה עם הוא או מאיזה מקום וכן קראו המדקדקים להיו״ד של מצרי ואדומי (יו״ד היחס) : (לח) אלה הבאים בשמות . רצה לומר אלה הנזכרים בשמותם היו נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם התחזקו להיות עם רב ולא יכלו לשבת בהמחוז הנאמר : (לט) וילכו . ולזה הלכו עד המקום שבאים בה אל גדר וכו׳ לבקש מקום מרעה : (מ) רחבת ידים . מקומות רחבות וגדולות : ושוקטת ושלוה . עמה יושבת בהשקט ואינה נשמרת מן המלחמה : כי מן חם . כי המה מבני חם היושבים שמה מימים קדמונים ולא היה מי מערער על ארצם להיות נשמרים מן המלחמה : (מא) הכתובים בשמות . הם שובב וימלך וכו׳ : את אהליהם . רצה לומר יושבי האהלים : המעונים . שם אומה מעון : עד היום הזה . רצה לומר נחרמו ונאבדו משם עד היום הזה ולא חזרו לה אף לאחר שגלו ישראל מארצם : וישבו . אז בעת שהחרימום ישבו במקומם כי מקום מרעה היא והוטב בעיניהם : (מב) ומהם . והוזר ומפרש מן בני שמעון : בראשם . המה היו הראשים להם : (מג) את שארית הפליטה . הנשארה מה שלא החרימם שאול ודוד שנאמר בו עד הכרית כל זכר באדום (מ״א י״א) ועמלק הוא מבני אדום : עד היום הזה . כי אז הוצרכו לשבת בה כאשר שבו מבבל :

כי

מצודת ציון

יומין (דניאל ז׳) : (לב) וחצריהם . הם המקומות הסמוכות לעיר וקטנות מהן ואין מוקפות חומה : (לח) פרצו . ענין התחזקות כמו מה פרצת (בראשית ל״ח) : (מ) ידים . מקומות כמו יד אבשלום (ש״ב יח) : (מג) הפלטה . ענין שיור

כמו

ישטן הפקד עליו רשע ושטן. והשטן ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד . ועירים גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות. והעירים והאלפים והעידים . ופרה ודוב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן . והפרה והעזים והפרה . וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם . והצרעת ויזעף עזיהו. וקדש ואשמעה אחד קדש מדבר . והקדש ואחרי השבעים ששים .

הַזֶּה׃ ה א וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר־יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא
הַבְּכוֹר וּבְחַלְּלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרָתוֹ לִבְנֵי ל' ומ"ל
יוֹסֵף בֶּן־יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְהִתְיַחֵשׂ לַבְּכֹרָה׃ ב כִּי יְהוּדָה ל'
גָּבַר בְּאֶחָיו וּלְנָגִיד מִמֶּנּוּ וְהַבְּכֹרָה לְיוֹסֵף׃ ג בְּנֵי ל'. ח'
רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי׃
ד בְּנֵי יוֹאֵל שְׁמַעְיָה בְנוֹ גּוֹג בְּנוֹ שִׁמְעִי בְנוֹ׃
ה מִיכָה בְנוֹ רְאָיָה בְנוֹ בַּעַל בְּנוֹ׃ ו בְּאֵרָה בְנוֹ
אֲשֶׁר הֶגְלָה תִּלְּגַת פִּלְנְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשֻּׁר הוּא ל' חס'
נָשִׂיא לָרְאוּבֵנִי׃ ז וְאֶחָיו לְמִשְׁפְּחֹתָיו בְּהִתְיַחֵשׂ ד'
לְתֹלְדוֹתָם הָרֹאשׁ יְעִיאֵל וּזְכַרְיָהוּ׃ ח וּבֶלַע בֶּן־
עָזָז בֶּן־שֶׁמַע בֶּן־יוֹאֵל הוּא יוֹשֵׁב בַּעֲרֹעֵר וְעַד־ ס' חס'
נְבוֹ וּבַעַל מְעוֹן׃ ט וְלַמִּזְרָח יָשַׁב עַד־לְבוֹא מִדְבָּרָה ה' כתי' כ' וג'
לְמִן־הַנָּהָר פְּרָת כִּי מִקְנֵיהֶם רָבוּ בְּאֶרֶץ גִּלְעָד׃ ל'
י וּבִימֵי שָׁאוּל עָשׂוּ מִלְחָמָה עִם־הַהַגְרִאִים וַיִּפְּלוּ ג' ב' מ"ל ול' חס'
בְּיָדָם וַיֵּשְׁבוּ בְּאָהֳלֵיהֶם עַל־כָּל־פְּנֵי מִזְרָח ד' דסמי'
לַגִּלְעָד׃ יא וּבְנֵי־גָד לְנֶגְדָּם יָשְׁבוּ בְּאֶרֶץ הַבָּשָׁן
עַד־סַלְכָה׃ יב יוֹאֵל הָרֹאשׁ וְשָׁפָם הַמִּשְׁנֶה וְיַעְנַי ל'
וְשָׁפָט בַּבָּשָׁן׃ יג וַאֲחֵיהֶם לְבֵית אֲבוֹתֵיהֶם ט' מ"ל כסיפ'

תולדות אהרן ובני ראובן . שם קכג: ובחללו . ברכות ז בתרא קכג זוהר ויצא: כי יהודה גבר. בתרא שם: והבכורה ליוסף. שם שם:

רד"ק

ועד היום הזה בחזקת בני שמעון . (א) ובני ראובן . אחר שהזכיר שמעון מפני שהיה שכן ליהודה כמו שכתבנו חזר לראובן הבכור: כי הוא הבכור . כלומר הוא הבכור וכן היה ראוי להחל ספור היחסים כי משפט הבכורה והמלכות היו ראוים לו אלא שבחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל כלומר שהיה לו לאביו בן אהוב וחביב ונתנה לו: ולא להתיחש לבכורה כלומר כשנתן לו הבכורה לא שיתיחס יוסף לבכורה מכל ויקרא בכור ישראל שא"כ היתה לו המלוכה ג"כ כמו שהיתה המשפט לראובן מהכל: (ב) כי יהודה גבר באחיו ונתן לו יעקב המלוכה. ושאר משפט הבכורה והוא לקחת פי שנים בארץ נתן ליוסף: ולנגיד ממנו . פי' מי שהיה בישראל לנגיד אמר יעקב שיהיה ממנו: (ג) בני ראובן . לפי שהפסיק בענין חזר לומר פעם אחרת בני ראובן: (ד) בני יואל . אע"פ שלא הזכירו בסדר התולדה מזכירו עתה לייחס בניו אחריו וכמוהו רבים בספור היחסים: שמעיה בנו גוג בנו . כלם אחד בן אחד ואפילו היה לכל אחד בנים אחרים אינו מזכיר אלא הראשים . וכן תמצא בהרבה מקומות: (ו) בארה בנו אשר הגלה וגו'. הוא היה נשיא לשבט ראובן בעת שהגלם תגלת פלנאסר והוא תגלת שמזכיר במלכים והפוך האותיות בשמות הוא דרך הלשון כמו שתראה רבים: (ז) ואחיו למשפחותיו . כלומר זה היה נשיא וגם אחיו בהתיחשם לתולדותם הוא ראשי משפחות וידועים . והראש בהם יעיאל וזכריהו כו': (ח) בן שמע בן יואל . הוא שמעיה בן יואל שהזכיר למעלה: הוא יושב בערוער . י"מ בי"ת בערוער במקום מ"ם כי ערוער לא היה לבני ראובן כי אם לבני גד כמו שאמר ויבנו בני גד את דיבון ואת עטרות ואת ערוער . ונכון הוא וכמוהו מלאנו בי"ת במקום מ"ם והנותר בבשר ובלחם וכן וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשנה ההיא שמונה עשרה שנה . ויש לפרש עוד בערוער בגבול ערוער כי העיר לבדה היתה לבני גד שבנו אותה וגבולה היה לבני ראובן: (ט) ולמזרח ישב . פי' למזרח ארץ הגלעד כי כל ארצם היתה מזרח לארץ ישראל כמו שאמר עבר הירדן מזרחה אבל למזרח ארץ הגלעד התפשטו וישבו עד לבא מדברה: למן הנהר פרת . כלומר עד נהר פרת ומן הנהר והנה הוא גבולם כי נהר פרת הוא גבול ארץ ישראל למזרח כמו שאמר מן הנהר נהר פרת עד הים האחרון יהיה גבולכם: כי מקניהם רבו . כלומר כי לכך היו צריכים להתפשט בארץ כי מקניהם רבו: (י) עם ההגריאים . הם בני הגר, והאל"ף מקום יו"ד היחס: על כל פני מזרח לגלעד . פני מזרח אשר לגלעד: (יא) ובני גד לנגדם ישבו בארץ הבשן עד סלכה . אינו אומר בכל ארץ הבשן שהרי אמר בתורה כי ארץ הבשן נתנה משה לחצי שבט המנשה . כמו שאומר ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה וכו'. אלא מקצת הבשן היה לבני גד עד סלכה ומסלכה והילך כל הבשן היה לחצי שבט המנשה ומה שאמר בתורה כי כל הבשן היה לחצי שבט המנשה פירושו כל הבשן ברי' ממלכות עוג לכל חבל הארגוב שהיה נקרא ארץ רפאים . אבל היה מקצת מקומות בבשן שלא היה מולך עליהם עוג ואע"פ שהיה נקרא מלך הבשן לפי שרוב הבשן היה לו מקצת מן הבשן עד סלכה הי' לאמורי ואותו היה לבני גד . ומה שאמר ג"כ הנה וישבו בגלעד בבשן ובבנותיה באותו בשן שהוא עד סלכה ובבנותיה ישבו בני גד וכן הנה אמר שחצי שבט המנשה ישבו בארץ הבשן עד בעל חרמון . ר"ל מאותו מקום הבשן שהיה לבני גד עד בעל חרמון וכן אמר ביהושע ולחצי שבט המנשה נתן משה בשן ולא אמר כל הבשן: (יב) יואל הראש . היה ראש לבני גד . ואלה הארבעה שזכר ראשי משפחות וידועים בשבט היו מושלים בבשן .

ויש

רש"י

(א) ובני ראובן בכור ישראל. ואם תאמר אם כן שהיה בכור למה לא יצא ממנו מלכות כי הוא בודאי הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף ואם תאמר אם כן למה לא הלכו בני יוסף לכך אמר ולא להתייחס לבכורה חלק בכורות ולא בכור כי יהודה אפילו לא חלל ראובן הבכורה ולא נלקחה ממנו אפילו הכי היה הגון יהודה למלך: (ב) כי יהודה גבר באחיו . שנאמר גור אריה יהודה (בראשית מ"ט): ולנגיד ממנו . שיצא ממנו מלכות ועל שם כך נקרא המלך נגיד שהוא המוציא והמביא והבכורה והמלכות נטלה מראובן ונתנה המלכות ליהודה כדכתיב כי יהודה גבר באחיו אבל חלק הבכורה נתנה ליוסף לשני בניו: בני ראובן בכור ישראל. מתחיל עתה כבראשונה: (ד) בני יואל . דורות דורות קחשיב: (ו) אשר הגלה תלגת פלנאסר. קודם לסנחריב וכן היה סדרן פול (מלכים ב' ט"ו) הי' כשמלך מנחם בן גדי ובימי פקח בן רמליה (שם) בא תגלת פלנאסר מלך אשור ובימי הושע בן אלה (שם י"ז) בא שלמנאסר מלך אשור (שם ט"ו) ובימי חזקיהו סנחריב ופירשו רבותינו פול וכולם סנחריב · הוא נשיא לראובני . באותו זמן שהגלוהו תלגת פלנאסר: (ז) בהתיחש לתולדותם הראש יעיאל וזכריהו . פתרון הרי לא יחסתי לך מן ראובן כי אם קצת ועיקר יחוסו במקום יחוסו על דברי הימים למלכי ישראל היה יעיאל וזכריה הראש שעל ידן כלה יחוסן: (ח) ועד נבו ובעל מעון . שבימים קדמונים קודם שבאו לידי ישראל נקראו נבו ובעל מעון ע"ש תועבותם כי כן היה מנהג עובדי כוכבים ומזלות עד היום ההוא לקרות תועבותיהם בשם עיירותיהם אבל כשבאו לידי ישראל הסבו שמותם כדכתיב ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם (במדבר ל"ב) כלו' ישראל הסבו שמותם ואת שבמה לפי שלא נקראה ע"ש תועבותיה לא הסבו שמה ובמגילה מפרש כי נבו ובעל מעון שם עבודת כוכבים הם: (י) עם ההגראים . הם הישמעאלים וע"ש אמם קוראם הגראים בני הגר היו . וישבו באהליהם . שכן מנהג ערביים לישב באהלים: (יא) ובני גד לנגדם ישבו . אצלם כמו ואלכה לנגדך (בראשי' ל"ג): (יג) ואחיהם

לבית

מצודת ציון

כמו שריד ופלים (יהושע ח'): ה (א) ובחללו . מלשון חולין ובזיון: יצועי. מצעת המטה וכן על ערש יצועי (תהלים קל"ב): (י) ההגראים . המה בני ישמעאל ונקראים ע"ש הגר אמו: (יא) לנגדם . בשוה להם וכן ואלכה לנגדך (בראשית לג): (יב) המשנה . שני לו במעלה

מצודת דוד

ה (א) כי הוא הבכור . ר"ל עם כי הוא הבכור והיה א"כ מהראוי להזכיר יחוסו ראשון: ובחללו . אבל בעת שחלל ובזה יצועי אביו ובלבלה לבל יהא מצוי תדיר אצל בלהה אז נלקחה הבכורה מעמו ונתנה ליוסף להיות נוטל פי שנים כבכור להיות בניו נחלקים לשני שבטים: ולא להתיחש לבכורה . לא שיהיה יוסף מיוחס לבכורה מכל וכל להפליא ממנו גם המלכות: (ב) כי יהודה גבר באחיו . בדבר המלוכה גבר יהודה מכל אחיו: ולנגיד ממנו . ר"ל להעמיד נגיד ומלך על ישראל אמר יעקב שיהיה ממנו: והבכורה . בדבר נחלת השבטים היא לבדה נתנה ליוסף וכאומר הנה על כי לא נבאר מה מן המעלה לראובן לזה אמרו עד כה והקדים ליהודה מפני כבוד המלוכה: שמעיה בנו וגו'. כל מה שחשב היה אחד בן אחד: (ו) אשר הגלה וכו'. רצה לומר אשר בעת שהגלה תלגת וכו' היה הוא אז נשיא לבני ראובן: (ז) ואחיו . מיודעיו וחבריו של בארה: למשפחותיו וכו'. ר"ל כ"א למשפחות בהתיחסם לסדר תולדותם היה נראה אשר יעיאל היה הראש מכולם וזכריה אחריו על כי אבותיהם היו אבי המעלה יותר מאבות כולם: (ח) הוא יושב . זרעו ישבו בגבול ערוער: ועד נבו . הוא הרוחב מצפון לדרום: (ט) ולמזרח ישב . כלפי המזרח ישבו עד המקום שבאים בו למדבר למן הנהר פרת והלאה אף כי נהר פרת הוא גבול א"י למזרח נתרחקו להלאה כי נתרבו מקניהם מלשבת בארץ הגלעד כי היה צר להם המקום: (י) באהליהם . של ההגריאים: על כל פני . על כל עבר המזרחי מול הגלעד:

ורגלים עינים הייתי לעור ורגלים. והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו בה. ושיר כי בימי דוד ואסף. והשיר כל הקהל משתחוים. ושופט ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו.
והשפט על הרע כפים. ותבן ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן. והתבן לסוסים ולרכש. ותרומה והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל כי תרומה. והתרומה היקבע אדם
אלהים דתריסר. והורות ועל הר סיני ירדת. והתורות אלה החוקים והמשפטים והתורות אשר קדמאה דסיפרא :

מִיכָאֵל וּמְשֻׁלָּם וְשֶׁבַע וְיוֹרַי וְיַעְכָּן וְזִיעַ וָעֵבֶר ל׳. ל׳. ל׳
שִׁבְעָה׃ יד אֵלֶּה ׀ בְּנֵי אֲבִיחַיִל בֶּן־חוּרִי בֶּן־ ד׳. ל׳
יָרוֹחַ בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מִיכָאֵל בֶּן־יְשִׁישַׁי בֶּן־יַחְדּוֹ בֶּן־ ל׳. ל׳. ל׳
בּוּז׃ טו אֲחִי בֶּן־עַבְדִּיאֵל בֶּן־גּוּנִי רֹאשׁ לְבֵית ב׳ סוס. חס׳ ל׳. ל׳
אֲבוֹתָם׃ טז וַיֵּשְׁבוּ בַּגִּלְעָד בַּבָּשָׁן וּבִבְנֹתֶיהָ וּבְכָל־ ל׳
מִגְרְשֵׁי שָׁרוֹן עַל־תּוֹצְאוֹתָם׃ יז כֻּלָּם הִתְיַחְשׂוּ ל׳. ל׳ מ״ל
בִּימֵי יוֹתָם מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל׃ יח בְּנֵי־רְאוּבֵן וְגָדִי וַחֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה
מִן־בְּנֵי־חַיִל אֲנָשִׁים נֹשְׂאֵי מָגֵן וְחֶרֶב וְדֹרְכֵי קֶשֶׁת
וּלְמוּדֵי מִלְחָמָה אַרְבָּעִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף וּשְׁבַע־ ל׳
מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים יֹצְאֵי צָבָא׃ יט וַיַּעֲשׂוּ מִלְחָמָה עִם־
הַהַגְרִיאִים וִיטוּר וְנָפִישׁ וְנוֹדָב׃ כ וַיֵּעָזְרוּ עֲלֵיהֶם ג׳. ל׳. ל׳. ל׳
וַיִּנָּתְנוּ בְיָדָם הַהַגְרִיאִים וְכֹל שֶׁעִמָּהֶם כִּי לֵאלֹהִים ל׳. ל׳. ג׳. ל׳. ג׳
זָעֲקוּ בַּמִּלְחָמָה וְנַעְתּוֹר לָהֶם כִּי־בָטְחוּ בוֹ׃ ג׳ ומ״ל
כא וַיִּשְׁבּוּ מִקְנֵיהֶם גְּמַלֵּיהֶם חֲמִשִּׁים אֶלֶף ט׳

וְצֹאן מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וַחֲמוֹרִים אַלְפָּיִם ו׳ מ״ל
וְנֶפֶשׁ אָדָם מֵאָה אָלֶף׃ כב כִּי־חֲלָלִים רַבִּים נָפָלוּ
כִּי מֵהָאֱלֹהִים הַמִּלְחָמָה וַיֵּשְׁבוּ תַחְתֵּיהֶם עַד־ ב׳ ה״ת
הַגֹּלָה׃ כג וּבְנֵי חֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה יָשְׁבוּ ב׳ חס׳
בָּאָרֶץ מִבָּשָׁן עַד־בַּעַל חֶרְמוֹן וּשְׂנִיר וְהַר־חֶרְמוֹן ל׳
הֵמָּה רָבוּ׃ כד וְאֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבוֹתָם וְעֵפֶר
וְיִשְׁעִי וֶאֱלִיאֵל וְעַזְרִיאֵל וְיִרְמְיָה וְהוֹדַוְיָה וְיַחְדִּיאֵל ל׳. ל׳
אֲנָשִׁים גִּבּוֹרֵי חַיִל אַנְשֵׁי שֵׁמוֹת רָאשִׁים לְבֵית
אֲבוֹתָם׃ כה וַיִּמְעֲלוּ בֵּאלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם וַיִּזְנוּ ב׳. ו׳ חס׳ בסיפרא
אַחֲרֵי אֱלֹהֵי עַמֵּי־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הִשְׁמִיד אֱלֹהִים ב׳. כעל אלהי
מִפְּנֵיהֶם׃ כו וַיָּעַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־רוּחַ ׀ פּוּל כ״ת מייהדין
מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וְאֶת־רוּחַ תִּלְּגַת פִּלְנֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר ד׳ וי״ו מפקין
וַיַּגְלֵם לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה וַיְבִיאֵם
לַחְלַח וְחָבוֹר וְהָרָא וּנְהַר גּוֹזָן עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ל׳ כתיב ה׳
כז בְּנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי׃ כח וּבְנֵי קְהָת ב׳ סיפ׳

תולדות אהרן וימעלו. מעילה יח :

רשי

לבית אבותיהם. במקום יחוסן: מיכאל ומשלם. אלו היו ראשי אבותיהם של אותו היחס כי כולם התיחסו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל: (יח) בני ראובן וגד וחצי שבט מנשה מן בני חיל וגו׳. כלומר כולם נתקבצו ועשו מלחמה עם ההגריאים: (יט) ויטור ונפיש. בניו של ישמעאל הם: (כ) ויעזרו עליהם. כי ה׳ עוזרם: וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם. אומות אחרים לעוזרם: ונעתור להם. דוגמת ויעתר להם ה׳: (כה) ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם. פתרון הם זנו אחרי אלהי עמי הארץ ואיזה עם אשר השמידם אלהים מפניהם שאלהיהם לא היה יכול לעוזרם ולא שמו על לבם

רדק

ויש דורש ושפט בבשן הוא שפט אבי אלישע הנביא וסמך לו בבשן מה בשן ששים עיר אף אלישע בנו פרנס ישראל ששים שנה: (טו) ראש לבית אבותם. עבדיאל או גוני אביו: (טז) וישבו בגלעד בבשן. פי׳ ובבשן והוא חסר וי״ו כמו שמש ירח: (יז) כלם התיחשו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל. פי׳ כל אלה בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה התיחשו למלחמה הזאת שעשו עם ההגריאים כלומר התפקדו למשפחותם לבית אבותם בצאתם למלחמה והיה זה בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל והוא ירבעם בן יואש מבני יהודה. ואע״פ שנראה מן הפסוקים במלכים כי יותם מלך יהודה וירבעם מלך ישראל לא מלכו בזמן אחד שהרי ירבעם מלך ארבעים ואחת שנה ובשנת עשרים ושבע לירבעם מלך עזריה בן אמציה מלך יהודה והוא עוזיה ומלך עזריה חמשים ושתים שנה הנה עזריה מלך יהודה מלך אחרי מות ירבעם מלך ישראל שלשים ושמנה שנה ואע״פ שיש לדקדק בחשבונות אלו כמו שאנו עתידים לבאר במלכים מכל מקום עוזיה האריך ימים אחרי ירבעם. א״כ איך מלך יותם בן עוזיה בזמן ירבעם אלא שיותם בן עוזיה מלך בחיי עוזיה אביו משהיה מצורע עוזיהו כמו שנאמר וינגע ה׳ את המלך. ויותם בן המלך על הבית שופט את עם הארץ. ויתכן לפרש בימי יותם ובימי ירבעם עם כל אחד בזמנו ועם כל אחד מהם התיחשו למלחמה: (יח) ולמודי מלחמה. הוא תואר קל ואינו פעול כי למד הוא פועל עומד ואין בו פעול כי אם על דרך התואר כמו שבארתי בספר מכלל בחלק הדקדוק: (כ) וכל שעמהם. וכל האומות שהיו עם ההגריאים הכל נתנו בידם: ונעתר להם. כמו ונעתור והוא מגזרת פעול. כמו ונחתום בטבעת המלך: (כב) וישבו תחתיהם. במקומם ואע״פ שאמר וישבו מקניהם מקצתם ישבו שם. ומקצתם שבו לארצם עם השבי: עד הגלה. עד שגלו על ידי מלכי אשור: (כג) ובני חצי שבט המנשה וכו׳ המה רבו. כלומר לפי שרבו הרחיבו גבולי׳ עד בעל חרמון ושניר והר חרמון: (כד) ועפר וישעי. וי״ו ועפר כמו ואיה וענה: (כו) עד היום הזה. כי לא יצאו בצאת גלות יהודה מבבל: (כז) בני לוי. הזכיר יחס בני לוי ג״כ ועריהם שנתנו להם והזכיר כי העמיד דוד מהם משוררים ומשרתים לפני ה׳ והזכיר יחס אהרן עד הגולה והוא יהוצדק שהלך עם גלות יהודה ביד נבוכדנצר ויהושע בנו עלה מבבל עם הגולה. בספר עזרא מזכיר זה היחס עד אהרן כי עזרא היה בן שריה. ומיחסו עד אהרן כמו שמיחס הנה יהוצדק אחיו עד אהרן אבל שם מדלג בו חמשה בתי אבות שהזכיר הנה מיותם אבי עזריה עד מריות ולקצר דלג אותם בתי אבות. והזכיר יחס אלעזר ולא יחס איתמר לפי שמבני אלעזר היו כהנים גדולים עד עולם כי כן אמר לפנחס הקב״ה כאשר קנא

בשטים

מצודת דוד

היו ראשים בבשן: (יג) ואחיהם. מיודעיהם ורעיהם שהיו ראשים לבית אבותיהם הם מיכאל וכו׳: (טו) ראש וכו׳. היה ראש לבית אבותם של האנשים אשר עמו: (טז) על תוצאותם. כמו עד תוצאותם רצה לומר עד סופי הגבולים: (יז) התיחשו. חקרו לדעת סדר תולדותם בימי יותם כשהיה שופט מעת שנתנגע עוזיה אביו אבל לא מלך בימי ירבעם כ״א לאחר מותו כמ״ש במ״ב: (יח) מן בני חיל. ר״ל מן בני חיל האספו אנשים וכו׳: יוצאי צבא. הראוים לצאת בצבא מלחמה: (כ) ויעזרו עליהם. היו נעזרים מה׳ להתגבר עליהם: וכל שעמהם. וכל אשר היו עמהם בעזרתם: ונעתור להם. קבל עתר תפלתם: (כא) מקניהם. מתחלה כלל וחוזר ומפרש גמליהם וכו׳: (כב) כי חללים רבים נפלו. כאומר אין לתמוה איך אפשר אשר מ״ד אלף ותש״ס יקחו בשבי מאה אלף כי בעבור שנפלו מן ההגריאים חללים רבים כי נלחמו המלחמה היתה מה׳ ובעזרתו ולזה נפל פחד היהודים עליהם ומסרו עצמן לשבי: תחתיהם. במקום ההגריאים: (כג) ישבו בארץ. המה חזרו מן המלחמה וישבו בארצם אולם התפשטו מבשן עד בעל חרמון וכו׳ כי המה רבו והיה צר להם המקום אשר ישבו בה מבראשונה ולזה התפשטו לשבת במקום אחיהם אשר הלכו משם למקום ההגריאים: (כד) אנשי שמות. רצה לומר ידועים בשמותם לגודל החשיבות: (כה) אשר השמיד וכו׳. כאומר והיה להם להבין אם אלהים המה מדוע לא הצילו את עמם: (כו) ונהר גוזן. סמוך לנהר גוזן: עד היום הזה. רצה לומר והנה עודם שם כי לא חזרו בבנין בית השני: (כח) ובני קהת. מפני כבוד משה ואהרן

מצודת ציון

במעלה: (טו) ובבנותיה. הכפרים הסמוכים לה: מגרשי. הם הבתים העומדים מחוץ לחומת העיר שנראים כאלו נגרשו מן העיר: (יח) ודורכי. הדרך הוא לדרוך ברגל על הקשת למתחו היטב לירות למרחוק: ולמודי. ענין ההרגל כמו וילמד לטרוף טרף (יחזקאל יט): (יט) ויטור וגו׳. גם המה מבני ישמעאל: (כ) ונעתור. ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (שם ח): (כא) וישבו. מל׳ שביה: (כד) ועפר. הוי״ו יתירה. או כן שמו בוי״ו וכמוהו רבים: (כו) ויער. מל׳ התעוררות: רוח פול. רצון פול:

נבני

עַמְרָ֔ם יִצְהָ֖ר וְחֶבְר֥וֹן וְעֻזִּיאֵֽל׃ ל׳. ה׳ כתו׳ מתחלפין
כט וּבְנֵ֣י עַמְרָ֔ם אַהֲרֹ֖ן וּמֹשֶׁ֣ה וּמִרְיָ֑ם וּבְנֵ֣י ד׳ דקדים אהרן למשה
אַהֲרֹ֔ן נָדָ֣ב וַאֲבִיה֔וּא אֶלְעָזָ֖ר וְאִיתָמָֽר׃
ל אֶלְעָזָר֙ הוֹלִ֣יד אֶת־פִּֽינְחָ֔ס פִּֽינְחָ֖ס הֹלִ֥יד אֶת־ י״א חסר
אֲבִישֽׁוּעַ׃ לא וַאֲבִישׁ֙וּעַ֙ הוֹלִ֣יד אֶת־בֻּקִּ֔י וּבֻקִּ֖י
הוֹלִ֥יד אֶת־עֻזִּֽי׃ לב וְעֻזִּי֙ הוֹלִ֣יד אֶת־זְרַֽחְיָ֔ה
וּזְרַֽחְיָ֖ה הוֹלִ֥יד אֶת־מְרָיֽוֹת׃ לג מְרָיוֹת֙ הוֹלִ֣יד אֶת־
אֲמַרְיָ֔ה וַאֲמַרְיָ֖ה הוֹלִ֥יד אֶת־אֲחִיטֽוּב׃ לד וַאֲחִיטוּב֙
הוֹלִ֣יד אֶת־צָד֔וֹק וְצָד֖וֹק הוֹלִ֥יד אֶת־אֲחִימָֽעַץ׃
לה וַאֲחִימַ֙עַץ֙ הוֹלִ֣יד אֶת־עֲזַרְיָ֔ה וַעֲזַרְיָ֖ה הוֹלִ֥יד
אֶת־יוֹחָנָֽן׃ לו וְיוֹחָנָ֖ן הוֹלִ֣יד אֶת־עֲזַרְיָ֑ה ה֚וּא אֲשֶׁ֣ר
כִּהֵ֔ן בַּבַּ֕יִת אֲשֶׁר־בָּנָ֥ה שְׁלֹמֹ֖ה בִּירוּשָׁלִָֽם׃ ג׳ וה׳ וְכִהֵן
לז וַיּ֥וֹלֶד עֲזַרְיָ֖ה אֶת־אֲמַרְיָ֑ה וַאֲמַרְיָ֖ה הוֹלִ֥יד אֶת־
אֲחִיטֽוּב׃ לח וַאֲחִיטוּב֙ הוֹלִ֣יד אֶת־צָד֔וֹק וְצָד֖וֹק
הוֹלִ֥יד אֶת־שַׁלּֽוּם׃ לט וְשַׁלּוּם֙ הוֹלִ֣יד אֶת־חִלְקִיָּ֔ה

וְחִלְקִיָּ֖ה הוֹלִ֥יד אֶת־עֲזַרְיָֽה׃ מ וַעֲזַרְיָה֙ הוֹלִ֣יד אֶת־ י׳
שְׂרָיָ֔ה וּשְׂרָיָ֖ה הוֹלִ֥יד אֶת־יְהוֹצָדָֽק׃ מא וִיהוֹצָדָ֣ק
הָלַ֔ךְ בְּהַגְל֣וֹת יְהוָ֔ה אֶת־יְהוּדָ֖ה וִירוּשָׁלִָ֑ם בְּיַ֖ד
נְבֻכַדְנֶאצַּֽר׃ ו׳חס׳כסיפ׳

ו א בְּנֵ֖י לֵוִ֑י גֵּרְשֹׁ֕ם קְהָ֖ת וּמְרָרִֽי׃ ב וְאֵ֛לֶּה כ׳ חס׳כסיפ׳
שְׁמ֥וֹת בְּנֵֽי־גֵרְשׁ֖וֹם לִבְנִ֥י וְשִׁמְעִֽי׃ ג וּבְנֵ֖י קְהָ֑ת ז׳ספו׳ דמיין בשמהתהון
עַמְרָם֙ וְיִצְהָ֔ר וְחֶבְר֖וֹן וְעֻזִּיאֵֽל׃ ד בְּנֵ֥י מְרָרִ֖י מַחְלִ֣י
וּמֻשִׁ֑י וְאֵ֛לֶּה מִשְׁפְּח֥וֹת הַלֵּוִ֖י לַאֲבֹתֵיהֶֽם׃ ה לְגֵרְשׁ֕וֹם כ׳חס׳כסיפ׳ ג׳ חס׳
לִבְנִ֥י בְנ֖וֹ יַ֥חַת בְּנ֖וֹ זִמָּ֥ה בְנֽוֹ׃ ו יוֹאָ֤ח בְּנוֹ֙ עִדּ֣וֹ בְנ֔וֹ
זֶ֥רַח בְּנ֖וֹ יְאַתְרַ֥י בְּנֽוֹ׃ ז בְּנֵ֣י קְהָ֔ת עַמִּינָדָ֥ב בְּנ֖וֹ ג׳
קֹ֥רַח בְּנ֖וֹ אַסִּ֥יר בְּנֽוֹ׃ ח אֶלְקָנָ֧ה בְנ֛וֹ וְאֶבְיָסָ֥ף ג׳
בְּנ֖וֹ וְאַסִּ֥יר בְּנֽוֹ׃ ט תַּ֤חַת בְּנוֹ֙ אוּרִיאֵ֣ל בְּנ֔וֹ עֻזִּיָּ֥ה ג׳ שוס אגס
בְנ֖וֹ וְשָׁא֥וּל בְּנֽוֹ׃ י וּבְנֵ֖י אֶלְקָנָ֑ה עֲמָשַׂ֖י וַאֲחִימֽוֹת׃ ג׳
יא אֶלְקָנָ֑ה בְּנוֹ֙ אֶלְקָנָ֔ה צוֹפַ֥י בְּנ֖וֹ וְנַ֥חַת בְּנֽוֹ׃ בני ק׳
יב אֱלִיאָ֥ב בְּנ֛וֹ יְרֹחָ֥ם בְּנ֖וֹ אֶלְקָנָ֥ה בְנֽוֹ׃ יג וּבְנֵ֣י

רדק

בשיטי׳ והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם זו היא כהונה . כי ג״כ בני איתמר היו כהנים ואלה שמבני פנחס היו כהנים גדולים עד עולם . ובצדוק היתה תחלת הברכה הזאת עד יהוצדק והיו כהנים גדולים גם מבני איתמר כי עלי היה כהן גדול שהי׳ מבני איתמר וכן אחימלך ואביתר בנו : (לו) הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה בירושלי׳ . אם נאמר כי הוא היה ראשון אשר כהן בבית לא היה כן כי צדוק היה כמו שאמר במלכים צדוק הכהן ונתן הנביא ובזה הספר הוא אומר ג״כ וימשחו לה׳ לנגיד ולצדוק לכהן . ואם נאמר כי לא ר״ל שכהן ראשון בבית אלא שכהן הנה גם האחרים כהנו מה בא לומר ואם בא לומר כי כהן גדול היה גם אחרים היו כהנים גדולים . ורז״ל אמרו שהוא עזריה שהיה בימי עוזיהו ולפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא הניח עוזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן כלו׳ שהוא חס על כבוד הכהונה ולא נשא פנים לעוזיהו . ויש לפרש כי גם בימי שלמה כהן אחר צדוק ואחר אבותיו הנזכרים אלא בימי שלמה היה קטן עדיין ולא היה כהן גדול בימי עוזיהו ובימי חזקיהו עדיין היה הי והיה כהן גדול כמו שנאמר ויאמר אליו עזריהו כהן הראש ולפי שהאריך ימים כ״כ אמר עליו אשר כהן בבית כלומר אשר כהן כמה ימים : (א) בני לוי גרשם . הוא גרשון כי המ״ם והנו״ן שוים בשמות . כמו כמהם כמהן חנים חנין : (ה) לגרשום לבני בנו וכו׳ . ולא זכר משפחת שמעי וכן בפרשת פנחס והטעם שלא זכרו הנה כמו שלא זכר משפחת עמרם וחברון ועזיאל כי זכר העומדים על השיר כמו שזכר בסמוך משפחת יצהר ומגרשום משפחת לבני וממררי משפחת מושי ולמטה כשפירש דוד זכר משפחת שמעי : יחת בנו . בן לבני . ובבני שמעי למטה זוכר יחת כי היו שני בניהם נקראים בשם אחד אבל זה יחת בן לבני זוכר שמו למטה יחיאל ויחת ויחיאל קרובים בלשון ובשני שמות האלה היה נקרא וכמוהו רבים במספר : (ז) בני קהת עמינדב . חזר לספר בני קהת לפי שרצה לספר מיחס בניו ובני בניו עוד. ועמינדב זהו יצהר ושני שמות היו לו. ולמעלה הזכירו יצהר וכאן הזכירו עמינדב : אסיר בנו אלקנה בנו אביאסף בנו . אלה שלשתן אינו ר״ל אחד בן אחד כמו האחרים . אלא שלשתן בנו אלה חוזר לקרח כי שלשתן היו בניו כמו שכתוב בתורה ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף והנה ג״כ אמר במזכירו יחס הימן באביאסף בן קרח : (י) ובני אלקנה עמשי ואחימות אלקנה אלה שלשתן אחד בן אחד כי אלקנה זה בן אחימות בן עמשי ועמשי בן אלקנה : (יא) בני אלקנה צופי בנו וכו׳ אלה הם אחד בן אחד . ואליאב הנזכר הנה הוא אליהוא הנזכר בתחלת ספר שמואל ונחת הוא תוחו הנזכר שם וצופי הוא צוף הנזכר שם : (יג) ובני שמואל הבכור ושני ואבי׳. יש מפרשים כמו והשני כאלו אמר והשני אביה ואמר הבכור ולא זכר שמו כי ידוע הוא כי הוא יואל והשני אביה כמו שאמר בשמואל שם ומבניהו אביה ואומרים כי ושני כמו שני כמו שלו ושלו . והוי״ו פתוחה כמו והמור והחמור . ואין זהו פי׳ נכון כי לא מצאנו שני כמו שני ואין ראיה משלו ושלו כי הם שני משקלים ועוד כי וא״ו פסוקים לא יתכן בזה הדרך כי וי״ו וחמור פתוחה מפני אות הגרון כי היתה ראויה בשורק

כמו

רשי

לכם אחרי השמידם מפניכם ולא היה יכול לעזרם ולנו כמו כן לא יעזור : (לו) הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה . יש מפרשים עזריה הוא היה עזריה הראשון ומעזריה עד שריה שהיה בחורבן הבית ח׳ כהנים ומכאן הוגהו ביומא בפ׳ א׳ ובויקרא רבה ובספרי פ׳ פנחס שמנה כהנים שמשו בבית הראשון ויש אומרים שמנה עשר ולא זה וזה יש בהם רוח חיים כי צדוק הוא היה הראשון שכהן בימי שלמה ועוד איזה אמריה היה בימי יהושפט דכתיב והנה אמריהו כהן הראש (ד״ה ב׳ י״ט) והוא (אמריה) בן עזריהו שהיה בימי עוזיהו בימי חזקיה שהיה אחרי יהושפט וא״ת עזריהו אבי שריה היה והיכן חלקיהו הכהן הגדול שהיה בימי יאשיהו אלא מצדוק יש לחשוב שנים עשר כהנים היו מצדוק עד שריה וכן מצינו בויקרא רבה מדוייק ומ״ש בעזריה הוא אשר כהן בבית מפורש בסיפרי ירוש׳ כך וכי הוא לבדו כהן בימי שלמה (כהן) והלא גם שאר כהנים כמו כן כהנו אלא לפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא מניח את עוזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה והוא עזריה שהיה בימי עוזיה (לקמן ב׳ כו) ובימי חזקיהו ועזריהו בן אחימעץ הוא אמריהו שכהן בימי יהושפט כמו שנקרא עוזיה עזריה דכתיב (במלכים ב׳ טו) בשנת עשרים וז׳ שנים לירבעם וגו׳ מלך עזריה ונקרא עזריה בן אחימעץ זכריהו דכתיב ויהי לדרוש אלהים (לקמן ב׳ כו) בימי זכריהו המבין בראות אלהים וגו׳ : (מא) ויהוצדק הולך בהגלות ה׳ את יהודה וירושלים . ומ״ש בספר (חגי א׳) יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לא יהוצדק שמש מעולם בכהונה גדולה דהא הוגלה לבבל בימי יכניה כדכתיב ויהוצדק הלך בהגלות וגו׳ אלא יהושע בנו היה כהן גדול כשעלו מבבל בבית שני ומה שלא היה עזרא בן שריה הסופר כהן גדול וכן אחיו יהושע בן יהוצדק כיהן זהו הטעם לפי כי יהושע עלה עם זרובבל כמה ימים ושנים קודם שעלה עזרא : (יג) ובני שמואל הבכור ושני ואביה .

ושני

מצודת דוד

הקדימו לגרשון : (לד) את צדוק . והוא הכ״ג הראשון ששמש בבה״מ והלכה הכהונה מאב לבן שש עשר דורות : (לה) את עזריה . יתכן שהוא אמריה הנזכר בד״ה ב׳ י״ט ועיין בסוף מלכים בחשבון הדורות : את יוחנן . יתכן שהוא יהוידע הנזכר במ״ב וב״ה ב׳ : (לו) הוא אשר כהן וגו׳ . ארז״ל וכי הוא לבד כהן אלא שמסר נפשו על עבודת הבית שמיחה בעוזיה המלך כאשר בא להקטיר קטורת כמו שכתוב בד״ה ב׳ : (לז) את אמריה . יתכן שהוא אוריה הנזכר במ״ב ט״ז : את אחיטוב . יתכן שהוא עזריה הנזכר בד״ה ב׳ ל״א : (מ) את שריה . הוא כ״ג האחרון והומת ביד נ״כ בזמן גלות צדקיה כמ״ש בסוף מ״ב ובסוף ירמיה : את יהוצדק . והוא לא שמש בכהונה גדולה ובנו יהושע שמש בתחלת בית השני : (מא) הלך . בגולה לבבל : ו (א) בני לוי . בעבור לייחס המשוררים חזר להזכיר כולם : (ד) לאבותיהם . אשר מתייחסים אל אבותיהם מהבן אל האב : (ה) לגרשום . אלה התולדות אשר לגרשום : (ח) אלקנה בנו . לא שהיה בנו של אסיר וכמו שהוכח כולם אחד בן אחד אלא אלקנה גם הוא היה בנו של קרח וגם אביאסף כמ״ש ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף (שמות ו) : ואסיר בנו . זה אסיר השני היה בנו של אביאסף : (י) ובני אלקנה . הוא היה בן שאול . ואחימות . היה בנו של עמשי . (יא) אלקנה . היה בנו של אחימות : בני אלקנה . ר״ל ואלה בני אלקנה צופי היה

כמשפטם ח׳ וסימ׳ מלבד עולת החדש ומנחתה דפנחס. ומנחתם ונסכיהם לפרים דשביעי של חג. ויקראו בקול גדול ויתגודדו. כי אם כמשפטם הראשון. לבא לבית ה׳ כמשפטם.
ויעמדו כמשפטם על עבודתם. ויעמדו על עמדם כמשפטם. וא׳ כמשפטם עד היום הזה הם עשים:

שְׁמוּאֵל הַבְּכֹר וַשְׁנִי וַאֲבִיָּה׃ יד בְּנֵי מְרָרִי מַחְלִי ל׳ הס׳ בכתו׳
לִבְנִי בְנוֹ שִׁמְעִי בְנוֹ עֻזָּה בְנוֹ׃ טו שִׁמְעָא בְנוֹ
חַגִּיָּה בְנוֹ עֲשָׂיָה בְנוֹ׃ ל׳

טז וְאֵלֶּה אֲשֶׁר הֶעֱמִיד דָּוִיד עַל־יְדֵי־שִׁיר
בֵּית יְהוָה מִמְּנוֹחַ הָאָרוֹן׃ יז וַיִּהְיוּ מְשָׁרְתִים לִפְנֵי ל׳ ומ״ג
מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד בַּשִּׁיר עַד־בְּנוֹת שְׁלֹמֹה אֶת־ ג׳ דגשים
בֵּית יְהוָה בִּירוּשָׁלָםִ וַיַּעַמְדוּ כְמִשְׁפָּטָם עַל־
עֲבוֹדָתָם׃ יח וְאֵלֶּה הָעֹמְדִים וּבְנֵיהֶם מִבְּנֵי הַקְּהָתִי ז׳ בסיפרא
הֵימָן הַמְשׁוֹרֵר בֶּן־יוֹאֵל בֶּן־שְׁמוּאֵל׃ יט בֶּן־ ל׳ ומל׳
אֶלְקָנָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־אֱלִיאֵל בֶּן־תּוֹחַ׃ כ בֶּן־ ל׳
צִיף בֶּן־אֶלְקָנָה בֶּן־מַחַת בֶּן־עֲמָשָׂי׃ כא בֶּן־ צוף ק׳
אֶלְקָנָה בֶּן־יוֹאֵל בֶּן־עֲזַרְיָה בֶּן־צְפַנְיָה׃ כב בֶּן־
תַּחַת בֶּן־אַסִּיר בֶּן־אֶבְיָסָף בֶּן־קֹרַח׃ כג בֶּן־יִצְהָר
בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי בֶּן־יִשְׂרָאֵל׃ כד וְאָחִיו אָסָף ל׳
הָעֹמֵד עַל־יְמִינוֹ אָסָף בֶּן־בֶּרֶכְיָהוּ בֶּן־שִׁמְעָא׃ ד׳
כה בֶּן־מִיכָאֵל בֶּן־בַּעֲשֵׂיָה בֶּן־מַלְכִּיָּה׃ כו בֶּן־אֶתְנִי ל׳. ל׳
בֶּן־זֶרַח בֶּן־עֲדָיָה׃ כז בֶּן־אֵיתָן בֶּן־זִמָּה בֶּן־
ג׳ חס׳ שִׁמְעִי׃ כח בֶּן־יַחַת בֶּן־גֵּרְשֹׁם בֶּן־לֵוִי׃ כט וּבְנֵי
ל׳ מְרָרִי אֲחֵיהֶם עַל־הַשְּׂמֹאול אֵיתָן בֶּן־קִישִׁי בֶּן־
ט׳ עַבְדִּי בֶּן־מַלּוּךְ׃ ל בֶּן־חֲשַׁבְיָה בֶן־אֲמַצְיָה בֶּן־
י״ח. ל׳ חִלְקִיָּה׃ לא בֶּן־אַמְצִי בֶן־בָּנִי בֶּן־שָׁמֶר׃ לב בֶּן־
מַחְלִי בֶּן־מוּשִׁי בֶּן־מְרָרִי בֶּן־לֵוִי׃ לג וַאֲחֵיהֶם
ל׳ מ״ל ג׳ מ״ל בסיפ׳ הַלְוִיִּם נְתוּנִים לְכָל־עֲבוֹדַת מִשְׁכַּן בֵּית הָאֱלֹהִים׃
ג׳ ט׳מ״ל בסיפ׳ לד וְאַהֲרֹן וּבָנָיו מַקְטִירִים עַל־מִזְבַּח הָעוֹלָה וְעַל־
מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת לְכֹל מְלֶאכֶת קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים
ג׳. ד׳ וּלְכַפֵּר עַל־יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד
י׳ הָאֱלֹהִים׃ לה וְאֵלֶּה בְּנֵי אַהֲרֹן אֶלְעָזָר
בְּנוֹ פִּינְחָס בְּנוֹ אֲבִישׁוּעַ בְּנוֹ׃ לו בֻּקִּי בְנוֹ עֻזִּי
בְנוֹ זְרַחְיָה בְנוֹ׃ לז מְרָיוֹת בְּנוֹ אֲמַרְיָה בְנוֹ
אֲחִיטוּב בְּנוֹ׃ לח צָדוֹק בְּנוֹ אֲחִימַעַץ בְּנוֹ׃
ל׳ מ״ל ג׳ מ״ל לט וְאֵלֶּה מוֹשְׁבוֹתָם לְטִירוֹתָם בִּגְבוּלָם
לִבְנֵי אַהֲרֹן לְמִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי כִּי לָהֶם הָיָה

רשי

ושני זה יואל פתרון והשני אביה כלומר שני לראשון הוא היה אביה ושני לאביה הוא היה יואל שלא נכתב ודוגמתם כי אם הסוס אסור וחמור אסור (מלכים ב׳ ז׳) כמו והחמור וכן הפר שני דגדעון וכן הראשון (שופטים ו׳): (טז) ואלה אשר העמיד דוד וגו׳. כשהשיבוהו מבית עובד אדום כדכתיב (לקמן ט״ז) ויעזב שם לפני ארון ברית ה׳ לאסף ולאחיו לשרת לפני הארון וגו׳ וכתיב ועובד אדום (שם) בן ידותון וחוסה לשערים וגומר (שם): לפני משכן ה׳. בבמה אשר בגבעון. ושלמה העמידן בבית המקדש בירושלים: (יז) ויעמדו כמשפטם על עבודתם כמשפט אשר העמידן דוד: (כד) ואחיו אסף העומד על ימינו. של הימן ובניו: (כט) ובני מררי אחיהם על השמאול. (אחיהם) דוגמ׳ שאמר בלשון אשכנ״ז גברודי״ר. על השמאל של הימן ובניו שהימן ובניו באמצע: (לג) ואחיהם הלוים הנתונים לכל עבודת משכן בית האלהים. לשוערים ולהפשיט כדכתיב לקמן (ד״ה ל״ה) והלוים מפשיטין: (לה) ואלה בני אהרן. המקטירים על מזבח העולה ועל מזבח הקטורת: (לח) צדוק בנו אחימעץ בנו. לא חשב כי אם אותם שהיו

רדק

כמו וי״ו וזבולן וכן כל וי״ו שמוש שהוא על תיבה שתחלתה שב״א הוא בשורק אלא על אותיות הגרון שהוא בפתח כשתחלת התיבה שב״א ופתח או כשתחלת התיבה שבא וסגו״ל. ואם ושני היתה לשמוש היה לו לומר ושני הוי״ו בשורק ועוד היאך אמר הבכור ולא הזכיר שמו זה ההסרון ולא מצאנו. ועוד שיצטרכו לומר כי וי״ו ואביה נוספת ומי שיאמר בצורה הזאת אבל הנכון כי ושני הוא יואל ושני שמות היו לו כמו שתראה בספר הזה בכמה מקומות כן זה הוא שמו יואל והיה שמו ושני גם כן: (טז) ואלה אשר העמיד דוד על ידי שיר. כלומר העמידם לשורר: בית ה׳. כמו בבית. וכן הנמצא בית ה׳ ורבים כמוהו: ממנוח הארון. הוא סמוך מן מנוח כמו מן מקום ממקום. ופי׳ ממנוח הארון מיום שנח הארון בירושלים כשהביאוהו מקרית יערים לירושלים והיה באהל אשר נטה לו דוד עד בנין הבית וזהו שאמר ממנוח הארון כי עד היום ההוא לא היה נח כי היו מביאין אותו ממקום למקום. ומיום שנח הארון שם העמיד דוד המשוררים ושרתו לפני הארון שם כמו בבית המקדש: (יז) ויעמדו כמשפטם על עבודתם. היא עבודת השיר וכן אמר בתורה לעבוד עבודת עבודה והוא השיר שהוא עבודת הקרבנות: (יח) ואלה העומדים. זכר אלה השלשה הימן ואסף ואיתן שהיו ראשי אבות ללוים ולכבודם מיחס כל אחד מהם עד לוי והימן שהיה גדול ונכבד מהשנים יחסו עד יעקב אבינו אמר עליו בן ישראל ובשנים אמר בן לוי ולא עוד ומפני שהיה נכבד מהשנים היה עומד בשיר אמצעי ואסף על ימינו ואיתן על שמאלו. ורז״ל אמרו כי לפיכך אמר ביהם הימן בן ישראל לפי שהיה מבני קרח ואמר יעקב ובקהלם אל תחד כבודי. כלומר כשיקהלו מעצמם לא יזכר שמי וכן אמר בתורה קרח בן יצהר בן קהת בן לוי אבל בקהלם שיקהלו לעבודת השם על ידי דוד יזכר שמי לפיכך אמר בן ישראל ביהם הימן זה תמצא השמות משתני׳ ממה שהזכירם למעלה וזהו המנהג כמו שתראה בהרבה מקומות יש שהיו לו שתי שמות פעם קוראים אותו באחד ופעם קוראים אותו באחר. ויש שהיה משתנה שמו מעט השם האחד קרוב לאחר באותיות ולא היו קפדים בזה כמו תוח שזכר אותו הנה ולמעלה זכר אותו תחת ובספר שמואל תוחו. וכן זוכר צוף הנה ולמעלה צופי. וכן אליאל ולמעלה זכר אותו אליאב ובספר שמואל אליהוא: (כה) בן יחת בן גרשום בן לוי. לא זכר לבני וזכר שמעי בן יחת ולא זכרו למעלה ולא מצאנו טעם בדבר זה: (כט) ואיתן. הוא יואח הנזכר למעלה. ועדיה הוא עדו ואתני הוא יאתרי: (לג) ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת בית האלהים. כלומר אלה השלשה שזכרנו היו ראשי אבות. והיו משוררים לפני משכן אהל מועד ולא היה עבודת כתף ובוס דבר עליהם אלא משוררים היו ואחיהם היו לשאר עבודת המשכן כמו שכתוב בתורה שהיו נושאי המשכן עד מנוח הארון וממנוח הארון היו שוערים ומתעסקים בענין המשכן וכן בבית אשר בנה שלמה היו שוערים כמו שכתוב: (לד) ואהרן ובניו מקטירי׳. זכר אהרן שהי׳ ראש הכהונה ולפי שזכר הלוים כלומר ללוים נתנה עבודה זו לאהרן ולבניו להקטיר ולכפר על ישראל: (לה) ואלה בני אהרן. יחסם עד צדוק ואחימעץ שהיו בימי דוד ושלמה: (לט) ואלה מושבותם לטירות׳. לפי שבטו
לוי

מצודת דוד

בנו וכו׳ וחושב אחד בן אחד: (יג) ובני שמואל. הוא שמואל הנביא בן אלקנה: ושני. הוא יואל האמור בש״א ובשתי השמות היה נקרא: (טז) אלה. הם הנאמרים למטה: על ידי שיר. ר״ל לשורר בבית ה׳: ממנוח הארון. מיום שבת הארון בירושלים כי לא זזו משם כאשר מקודם שהיה מתהלך ממקום למקום: (יז) משכן אוהל מועד. זה האוהל אשר נטה לו דוד כמ״ש בש״ב: ויעמדו כמשפטם. כאשר יבנה הבית יעמדו שם כמשפט שתקן להם דוד על עבודתם המוטל עליהם וזהו עבודת השיר: (יח) ואלה העומדים. אלה הם הראשים העומדים לשורר ובניהם עמהם: הימן המשורר. הוא היה הראש: בן יואל. הוא ושני הנזכר למעלה וכן ביתר השמות משתנה ממה שנזכר למעלה וזהו על כי היו נקראים בשתי השמות וזהו כלל גדול: (כד) ואחיו. ר״ל חברו: אסף וגו׳. גם הוא היה לראש: אסף בן ברכיהו. ר״ל אסף זה היה בן ברכיהו וכו׳: (כז) בן שמעי. לקצר לא זכר למעלה שמעי וכאן לא הזכיר לבני בן גרשון: (כט) על השמאל. של הימן המשורר: איתן וגו׳. גם הוא היה לראש: (לג) ואחיהם הלוים. ושאר הלוים [illegible] לשאר עבודת המשכן להיות שוערים וממונים על צרכי המשכן: (לד) מקטירים. הם היו
מקטירים

מצודת ציון

ו (ב) לבני. הוא לעדן הנזכר לקמן (כג ג) בחלוק המשמרות: (ה) יחת. הוא יחאל הנזכר למטה (ז) עמינדב. הוא יצהר הנזכר: (לט) לטירותם. ענין

ואת שדה ב' וסי' ואת שדה שמרון ובנימן. ואת שדה העיר ואת חצריה: ועשן ה' שום קרתא בקריאה וסי' לבנה ועתר. עין רמון ועתר. ולאשר בכור עשן. ותכן ועשן. ואת עשן ואת מגרשיה דסיפרא: אתהם ה' בקריאה וסי' וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך. והזהרת אתהם את החקים ואת התורות. וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני. כבקרת רעה עדרו. ויתנו בגורל ממטה יהודה דסיפרא: ואת בלעם ג' דסמיכי בקריאה וסימ' ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. ואת בלעם בן בעור הקוסם.

הַגּוֹרָל׃ מ וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת־חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ יְהוּדָה
וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ סְבִיבֹתֶיהָ׃ מא וְאֶת־שְׂדֵה הָעִיר
וְאֶת־חֲצֵרֶיהָ נָתְנוּ לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃
מב וְלִבְנֵי אַהֲרֹן נָתְנוּ אֶת־עָרֵי הַמִּקְלָט אֶת־ ד'
חֶבְרוֹן וְאֶת־לִבְנָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־יַתִּר וְאֶת־
אֶשְׁתְּמֹעַ וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ מג וְאֶת־חִילֵז וְאֶת־ ל'
מִגְרָשֶׁיהָ אֶת־דְּבִיר וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ מד וְאֶת־עָשָׁן ל'ות' ואת דבי' ה' שום קרת'
וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־בֵּית שֶׁמֶשׁ וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃
מה וּמִמַּטֵּה בִנְיָמִן אֶת־גֶּבַע וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ ו' פסו' את ואת ואת ואת
וְאֶת־עָלֶמֶת וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־עֲנָתוֹת וְאֶת־ ואת ואת כולהון נ"ל במ"ה :
מִגְרָשֶׁיהָ כָּל־עָרֵיהֶם שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה עִיר
בְּמִשְׁפְּחוֹתֵיהֶם׃ מו וְלִבְנֵי קְהָת הַנּוֹתָרִים ל' מ"ל
מִמִּשְׁפַּחַת הַמַּטֶּה מִמַּחֲצִית מַטֵּה חֲצִי מְנַשֶּׁה
בַּגּוֹרָל עָרִים עֶשֶׂר׃ ו' דגשים
מז וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹם לְמִשְׁפְּחוֹתָם מִמַּטֵּה יִשָּׂשכָר ג' בטעם י"ה פ' דמיין
וּמִמַּטֵּה אָשֵׁר וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וּמִמַּטֵּה מְנַשֶּׁה דאית בהון ד' מילין דמיין
בַּבָּשָׁן עָרִים שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה׃ מח לִבְנֵי מְרָרִי קדמ' לא כתיב ותניינ' כתי' ו'
לְמִשְׁפְּחוֹתָם מִמַּטֵּה רְאוּבֵן וּמִמַּטֵּה־גָד וּמִמַּטֵּה ג' ר"פ בענין

ו' דגשים זְבוּלֻן בַּגּוֹרָל עָרִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ מט וַיִּתְּנוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם אֶת־הֶעָרִים וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶם׃
נ וַיִּתְּנוּ בַגּוֹרָל מִמַּטֵּה בְנֵי־יְהוּדָה וּמִמַּטֵּה בְנֵי־
שִׁמְעוֹן וּמִמַּטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן אֵת הֶעָרִים הָאֵלֶּה
ס. ל' מ"ל אֲשֶׁר־יִקְרְאוּ אֶתְהֶם בְּשֵׁמוֹת׃ נא וּמִמִּשְׁפְּחוֹת
בְּנֵי קְהָת וַיְהִי עָרֵי גְבוּלָם מִמַּטֵּה אֶפְרָיִם׃
נב וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת־עָרֵי הַמִּקְלָט אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־
מִגְרָשֶׁיהָ בְּהַר אֶפְרָיִם וְאֶת־גֶּזֶר וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃
ו' פסו' ואת ואת ואת ואת נג וְאֶת־יָקְמְעָם וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־בֵּית חוֹרוֹן
ע' וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ נד וְאֶת־אַיָּלוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ
וְאֶת־גַּת־רִמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ נה וּמִמַּחֲצִית מַטֵּה
ג' חנ"ך מְנַשֶּׁה אֶת־עָנֵר וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־בִּלְעָם וְאֶת־
מִגְרָשֶׁיהָ לְמִשְׁפַּחַת לִבְנֵי־קְהָת הַנּוֹתָרִים׃
ג' ר"פ בענין נו לִבְנֵי גֵּרְשׁוֹם מִמִּשְׁפַּחַת חֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה
אֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־עַשְׁתָּרוֹת
וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ נז וּמִמַּטֵּה יִשָּׂשכָר אֶת־
ל' קֶדֶשׁ וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ אֶת־דָּבְרַת וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃
ל'. ד' מ"ל נח וְאֶת־רָאמוֹת וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־עָנֵם וְאֶת־

רדק

לוי לא היה לו חלק בארץ אלא השם הוא נחלתו והם היו נתונים לעבודת השם הלוים לשורר והכהנים להקריב זכר הערים שנתנו להם חלף עבודתם ובסיפור ערי הלוים תמצא שמות משתנים ממה שתמצא בספר יהושע והוא כמו שכתבתי לך בשמו' בני אדם. ויש מפרשים כי כל שנשתנו כאן היה כי כשנפל הגורל לתת המנויין ביהושע היו קצת הערים ביד הכנענים והפרישו אחרים תחתיהם עד שכבשו'. וכענין זה נמצא בתוספתא אעפ"י שהפרישו שכם בהר אפרים לא היתה קולטת הפרישו את גמלא תחתיה עד שכבשו קדש ויש הרבה דרשות בהשתנות השמות ואין צריך להזכירם: (נא) וממשפחות בני קהת. פי' מקצת משפחות בני קהת אותם שלא לקחו מיהודה ומשמעון ומבנימין לקחו ערים ממטה אפרים את שכם ואת מגרשיה ואת גזר ואת מגרשיה: (נג) ואת יקמעם. זאת קבציים הנזכר ביהושע: ואת בית חורון ואת מגרשיה. זה היה מבני אפרים: (נד) ואת אילון. זה היה מבני דן

רשי

שהיו עד שלמה: (לט) ואלה מושבותם לטירותם בגבולם וגו'. עד כי להם היה הגורל ללוים ולכהנים מנחלתם כל ישראל הפילו גורלות על ארץ ישראל כמה מארץ ישראל יצא להם ולכהנים וללוים ויצא ליהודה הגורל מתחלה וזהו כי להם היה הגורל בראשונה לתת להם אותן עיירות שכתוב כאן: (מא) נתנו לכלב. כי משה נתן לו: (מה) וממטה בנימין את גבע. כי הגורל נפל לבנימין לתת אלו העיירות: (מו) ולבני קהת הנותרים. כי הכהנים יצאו מקהת וכבר אמרו מה שנתנו לכהנים בני קהת: ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה. של לוי: ממחצית מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר. ולחצי שבט המנשה נפל הגורל ליתן לבני קהת הלוים ערים עשר: (נ) ויתנו בגורל ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון. אעפ"י שלא הזכיר שמעון בנתינתן הוא נתן חלקו מה שנתן לו יהודה וגם יהודה אינו נזכר למעלה בעיקר הנתינה וכל מה שמזכיר למעלה מויתנו להם את חברון עד וממטה בנימין הכל נתנו בני יהודה ובני שמעון ולפי שלא הזכירו למעלה מזכירו עתה כאן: אשר יקראו אתהם בשמות. כלומר אשר קראנו אותם בשמות למעלה לפי שהיה בנימין חבר עמהם לבני אהרן מזכירו אעפ"י שהזכירו כבר: (נא) וממשפחות בני קהת ויהי ערי וגו'. אע"פ שנתנו להם חצי שבט מנשה נתנו להם גם אפרים ע"פ הגורל: (נה) וממחצית מטה מנש'. עד חצי מנשה שבעבר הירדן שבארץ ישראל: למשפחת לבני קהת הנותרים. הם הלוים ופתרון הכל נתנו אפרים ומנשה דאותו הנותר שאמר למעלה ולבני קהת הנותרים ממשפחות המטה: (נו) לבני גרשום ממשפחת חצי מטה מנשה.

אע"פ

מצודת ציון

ענין ארמון כמו תהי טירתם נשמה (תהלים סט): (מב) המקלט. נקרא כן ע"ש שקולטת את הרוצחים מה שאין עיר אחרת מניחה לרוצחים לשבת עמהם: ויגנוס

מצודת דוד

מקטירים וכו' והיו ממונים לכל מלאכת קדש הקדשים כי הלוים אסורים לבוא בה: (לה) ואלה בני אהרן: אשר היו ממונים על מלאכת קדש הקדשים וחשב עד אחימעץ שהיה כ"ג בימי רחבעם: (לט) ואלה מושבותם. אלה המקומות אשר ישבו בהן הכהנים והלוים: לטירותם בגבולם. מקום מוכן לטירותם בגבול הניתן להם: לבני אהרן למשפחה הקהתי. ר"ל ראשון למשפחת הקהתי נתנו לבני אהרן כי להם היה הגורל לקחת ראשונה: (מא) נתנו לכלב. כאשר צוה משה ע"פ ה': (מב) ולבני אהרן. על שהפסיק במה שנתנו לכלב חזר לומר ולבני אהרן: ערי המקלט. כי כל הערים הניתן לכהנים וללוים היו קולטין את הרוצח וכן אז"ל: את חברון. על שהזכיר המקלט הזכיר שוב את חברון: וממטה בנימין. ואלו הנזכרים למעלה היו מבני יהודה ומבני שמעון: שלש עשרה. אינם מנוין כאן כ"א י"א והשנים כלולים בהמגרשים וביהושע הזכיר כולם בשמם וקראם במנויי השמות ובשתיהן נקראו: במשפחותיהם. הנחלקים בין משפחות הכהנים וכל משפחה ישבה לבדה ולא מעורבבים: (מו) הנותרים וכו'. כי הכהנים גם המה ממשפחת מטה קהת והם כבר לקחו: ממחצית. להם נתנו מנחלת חצי מטה מנשה: בגורל. הטילו גורל מה הם הערים אשר יתנו: ערים עשר. עם ערי אפרים ודן הנזכרים למטה: (מז) למשפחותם. נחלקה למשפחותם כי גם המה ישבו כל משפחה לבדה: בבשן. אשר ישבו בבשן שעומדה בעבר הירדן כי חצי שבט מנשה שנתנו לבני קהת המה ישבו בא"י עצמה: (מט) ויתנו. לפי שעתה בא לפרש שמות הערים לזה אמר שוב ויתנו וכו': (נ) ויתנו בגורל וכו'. לפי שלמעלה לא הזכיר את שמעון ועתה בא להזכירו לזה זכר שוב את כולם: אשר יקראו. רצה לומר אשר קראו ופרשו למעלה את שמות הערים: (נא) וממשפחות. ר"ל ומקצת משפחות בני קהת היו ערי גבולם וכו' ומונה כאן גם ערי בני דן עם שלא זכר את דן ולמעלה אמר ערים עשר ומפורשים הם ביהושע והשתים החסרים כאן כללם בהמגרשים:

למשפחת

את בלעם ואת מגרשיה: ופואה חד מן ד׳ חגין מן ב״ב קדמ׳ לא מפיק א׳ ותנינ׳ מפיק וסי׳ תומים וימלאו ימיה ללדת והנה תומים. תאומים ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה. ופוה ובני יששכר תולע ופוה דבראשית. ופואה ולבני יששכר תולע ופואה דד״ה. ותזרני חיל למלחמה דשמואל. ותאזרני חיל למלחמה דתהלות. להשות גלים נצים. להשאות גלים דישעיה. וחלופי׳ ד׳ זוגין מן ב״ב קדמאה מפיק א׳ ותנינא לא מפיק א׳ וסימ׳ משאל וממטה אשר דיהושע. משל וממטה אשר דד״ה. וקראהו ויאמר לא ירד בני

מִגְרָשֶׁהָ׃ נט וּמִמַּטֵּה אָשֵׁר אֶת־מָשָׁל וְאֶת־ ל׳ סוס קרת׳
מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־עַבְדּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ ס וְאֶת־
חוּקֹק וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־רְחֹב וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃
סא וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי אֶת־קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל וְאֶת־ ו״פ את ואת ואת ואת ואת ל׳
מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־חַמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־קִרְיָתַיִם
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ סב לִבְנֵי מְרָרִי הַנּוֹתָרִים ג׳ר״פ בענין
מִמַּטֵּה זְבוּלֻן אֶת־רִמּוֹנוֹ וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־תָּבוֹר
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ סג וּמֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ לְמִזְרַח ל׳
הַיַּרְדֵּן מִמַּטֵּה רְאוּבֵן אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־יַהְצָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ סד וְאֶת־
קְדֵמוֹת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־מֵיפַעַת וְאֶת־ ב׳ ומלא
מִגְרָשֶׁהָ׃ סה וּמִמַּטֵּה־גָד אֶת־רָאמוֹת בַּגִּלְעָד ד׳ ומלא
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־מַחֲנַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃
סו וְאֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־יַעְזֵיר וְאֶת־ ב׳ מ״ל
מִגְרָשֶׁהָ׃ ז א וְלִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפוּאָה
יָשִׁיב וְשִׁמְרוֹן אַרְבָּעָה׃ ב וּבְנֵי תוֹלָע עֻזִּי וּרְפָיָה ב׳כתיב ישיב ישוב ק׳
וִירִיאֵל וְיַחְמַי וְיִבְשָׂם וּשְׁמוּאֵל רָאשִׁים לְבֵית־ ל׳. ל׳
אֲבוֹתָם לְתוֹלָע גִּבּוֹרֵי חַיִל לְתֹלְדוֹתָם מִסְפָּרָם
בִּימֵי דָוִיד עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם־אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃

ג וּבְנֵי עֻזִּי יִזְרַחְיָה וּבְנֵי יִזְרַחְיָה מִיכָאֵל
וְעֹבַדְיָה וְיוֹאֵל יִשִּׁיָּה חֲמִשָּׁה רָאשִׁים כֻּלָּם׃
ד וַעֲלֵיהֶם לְתוֹלְדוֹתָם לְבֵית אֲבוֹתָם גְּדוּדֵי צְבָא
מִלְחָמָה שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה אָלֶף כִּי־הִרְבּוּ נָשִׁים
וּבָנִים׃ ה וַאֲחֵיהֶם לְכֹל מִשְׁפְּחוֹת יִשָּׂשכָר גִּבּוֹרֵי
חֲיָלִים שְׁמוֹנִים וְשִׁבְעָה אֶלֶף הִתְיַחְשָׂם לַכֹּל׃ ד׳
ו בִּנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וִידִיעֲאֵל שְׁלֹשָׁה׃ ז וּבְנֵי
בֶלַע אֶצְבּוֹן וְעֻזִּי וְעֻזִּיאֵל וִירִימוֹת וְעִירִי חֲמִשָּׁה ול׳ וח׳ סוני והנכון. ל׳
רָאשֵׁי בֵּית אָבוֹת גִּבּוֹרֵי חֲיָלִים וְהִתְיַחְשָׂם עֶשְׂרִים ד׳
וּשְׁנַיִם אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים וְאַרְבָּעָה׃ ח וּבְנֵי בֶכֶר
זְמִירָה וְיוֹעָשׁ וֶאֱלִיעֶזֶר וְאֶלְיוֹעֵינַי וְעָמְרִי וִירֵמוֹת ל׳.ה׳.ד׳ וכל עזרא דכו׳
וַאֲבִיָּה וַעֲנָתוֹת וְעָלָמֶת כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי בָכֶר׃
ט וְהִתְיַחְשָׂם לְתֹלְדוֹתָם רָאשֵׁי בֵּית אֲבוֹתָם גִּבּוֹרֵי
חָיִל עֶשְׂרִים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ י וּבְנֵי יְדִיעֲאֵל ט״ו סבי׳ וכן
בִּלְהָן וּבְנֵי בִלְהָן יְעִישׁ וּבִנְיָמִן וְאֵהוּד וּכְנַעֲנָה וְזֵיתָן ג׳ כתיב י׳ יעוש ק׳
וְתַרְשִׁישׁ וַאֲחִישָׁחַר׃ יא כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יְדִיעֲאֵל ל׳ומלא חדא
לְרָאשֵׁי הָאָבוֹת גִּבּוֹרֵי חֲיָלִים שִׁבְעָה־עָשָׂר אֶלֶף ד׳
וּמָאתַיִם יֹצְאֵי צָבָא לַמִּלְחָמָה׃ יב וְשֻׁפִּם וְחֻפִּם בְּנֵי ל׳ וחס׳ ל׳ וחס׳
עִיר חֻשִׁם בְּנֵי אַחֵר׃ יג בְּנֵי נַפְתָּלִי יַחֲצִיאֵל ל׳ סוס אגס ל׳חס׳ דחס׳

רשי

אע״פ שנתנו לבני קהת ע״פ הגורל נפל גם להם הגורל לתת כמו כן לגרשום: (סב) לבני מררי הנותרים ממטה זבלון. כלומר שלא הגיע להם אותם שתים עשרה עיירות שנתנו להם ראובן וגד וזבולן וזהו הנותרים ממטה זבולן מחלק זבולן נתנו לבני מררי הנותרים: (א) ולבני יששכר תולה ופואה ישוב ושמרון. בחומש כתיב (בראשית מ״ו) ויוב יוב היה שמו ולפי שנתיישבו ללמוד תור׳ דכתיב (לקמן י״ב) מבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא ישוב: (ב) ובני תולע. מספרם בימי דוד עשרים ושנים אלף ושש מאות כל אלה בני תולע לבד מבני עזי: (ג) ובני עזי וגו׳. שלשים וששה אלף כי הרבו נשים ובנים. וכל אלה היו לבד מאותן עשרים ושנים אלף ושש מאות של בני תולע: (ה) ואחיהם לכל משפחות. בין בני תולע בין בני עזי בין כל גבורי החיילים של דוד שמונים ושבעה אלף: התיחשם לכל. פתרון לכל היחס שלהם: (ו) בנימין בלע ובכר וידיעאל. זה שקורא בספר הישר אשבל (ראשית מ״ו): (יב) וחפים וטפים בני עיר חשם בני אחר. עזרא שכתב ספר היחס הזה לא היה יודע אם היו מבני בנימין אם לאו לפיכך כתבם לבדם וגם משום דכתיב ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים מספקא ליה: (יג) בני נפתלי יחציאל וגו׳. מה שלא נתיחס יותר זהו הטעם כמפורש בשלהי מגילת ירושלמי ג׳ ספרים מצא עזרא וכל אחד ואחד מן היחס ומה

רדק

דן ולא זכרו אולי היו סמוכות לאותם הערים שלקחו מאפרים. וכן ביהושע זכר דן אחר אפרים וכאן לא זכר שם דן כי זכר הערים שסמוכות לערי בני אפרים וידוע הוא כי לבני דן היו: (א) ולבני יששכר. למ״ד ולבני כלמ״ד והשליטי לאבשלום. למעלה החל לספר ביחס השבטים והפסיק בלוי וספר יחסם ומושבותם בעריהם ועתה חזר ליחס השבטים ומספרם כאשר נמצאו בימי דוד מלך ישראל ומה שהניח מהם שלא זכר הנה זכר אותם עם האחרים כולם בספור בואם אל דוד חברונה להמליכו ויחס דן ובניו לא זכר. וי״א כי חושים בני אחר שזכר סמוך לבני נפתלי הוא רמז להושים בן דן ומנפתלי לא זכר יחסו כי אם בנו לבד ואולי לא מצא יחסם כתוב ולא נאמר לו בקבלה. ומה שהניח מן היחסים כלל באמרו בסוף וכל ישראל התיחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישראל: (ב) לתולע גבורי חיל לתולדותם. פי׳ לתולע היו אלה גבורי חיל מאשר בניו חוץ מעזי והיו עשרים ושנים אלף ושש מאות ומבני עזי היו שלשים וששה אלף וזהו הטעם כי הרבו נשים ובנים לפיכך עלה מספרם כל כך כי מאשר בני תולע שהיו חמשה לא היו מספרם כי אם עשרים ושנים אלף ושש מאות ומבני עזיהו היו שלשים וששה אלף לפי שהרבו נשים והולידו בנים רבים: (ה) ואחיהם לכל משפחות יששכר. הם אחי תולע פואה ישוב ושמרון: (ו) בנימין בלע ובכר. וי״מ כי מבני יששכר הוא זה בנימין וכל התולד׳ עד בני נפתלי כי עוד יזכיר בנימין אחר אחר. ויש לפרש כי על בנימין בן יעקב הוא אומר והזכיר הנה קלת היחס ובאחרונה זכר עוד עד יחס שאול מלך ישראל: וידיעאל. הוא אשבל: (ח) ובני בכר וכו׳ וענתות. עיר ענתות אשר בארץ בנימין נקראת על שמו שבנאה ענתות זה. כמו ויקרא שם העיר כשם בנו הנוך. ועלמת כמו כן שם אדם ושם עיר בארץ בנימין והיא הנקראת בחורים וכן כתיב ומבחורים ומן עלמת: (יב) ושפים וחפי׳ בני עיר: והוא עיר שזכר מבני בלע: חשים בני אחר. אחר זה לא נזכר ואפשר שהוא אחר מהנזכרים ויש לו שתי שמות ומה שספר היחס על דרך קצרה כי עזרא מה שמצא ביחסים או מה שנמסר לו בקבלה הוא מה שכתב: (יג) בני נפתלי. ולא זכר מיחסו כי אם בניו ומה שאמר בני בלהה

מצודת דוד

(נה) למשפחת. לכל משפחה לבדה: הנותרים. כי הכהנים שהיו מבני קהת כבר לקחו: (סב) הנותרים מבני לוי. כי גרשון וקהת כבר לקחו: (סג) לירדן ירחו. לירדן הסמוך לירחו וגם כאן הסרים ערים שתים וכלולים בהמגרשים: ז (א) ולבני יששכר. ר״ל זהו היחוס של בני יששכר: (ב) ראשים. הם היו ראשים לבית אבותם: לתולע. לבני תולע נולדו גבורי חיל לכל תולדותם ועלו מספרם בימי דוד וגו׳: (ג) חמשה וכו׳. כל החמשה היו ראשים האב וארבעה בניו: (ד) ועליהם. ועמהם מתולדותם ומבית אבותם אנשי גדודים הראוים לצאת בצבא מלחמה היו ל״ו אלף כי הרבו נשים ועי״ז הרבו בנים: (ה) לכל משפחות. את כל המשפחות התיחשם לכל. לכולם היו ספרי יחוסם: (ו) בנימין. זהו היחוס מבני בנימין: (ז) והתיחשם עשרים וכו׳ למספר הזה היה ספרי יחוסם: (ט) והתיחשם וכו׳. ר״ל לראשי האבות היו להם ספרי יחוסם לתולדותם ועמהם גבורי חיל למספר

עשרים

עסכם כי אחיו מת. וקרהו ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון . הבארתי צלק העמוני נחרו דשמואל . הברותי רד"ה : וירפאו את שבר בת עמי על נקלה קדמאה . וירפו את שבר בת עמי תנינא . וסימ' כלשון ארמי קרא מישאל לנחרי אסיא . אחיחד ל' כתיב ח' ונעמן ואחיה . וחד אחיהוד ואינון חר מן ט"ו זוגין בקריאה מן ב"ב חר קרי ה' וחד קרי ח' וסימ' אחיהד ונעמן ואחיה וגרא הוא . אחיהור למטה בני אפרים נשי'. בחנן כה אמר אדני ה' הנה אשא אל גוים ידי . הצן ובאו עליך הצן רכב וגלגל . המותי הציו שרפתי במו אש ועל חציו . והמותי את אימתי אשלח לפניך והמותי . ונחה עליו רוח ה'. ונחה ביום ההוא ישא עליכם משל. חורי ובשו עברי פשתים. הורי ברכות אביך

וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשַׁלּוּם בְּנֵי בִלְהָה׃ יד בְּנֵי מְנַשֶּׁה
אַשְׂרִיאֵל אֲשֶׁר יָלָדָה פִּילַגְשׁוֹ הָאֲרַמִּיָּה יָלְדָה ל'
אֶת־מָכִיר אֲבִי גִלְעָד׃ טו וּמָכִיר לָקַח אִשָּׁה לְחֻפִּים
וּלְשֻׁפִּים וְשֵׁם אֲחֹתוֹ מַעֲכָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִי צְלָפְחָד ל' ו' פסוקים ודס בס
וַתִּהְיֶנָה לִצְלָפְחָד בָּנוֹת׃ טז וַתֵּלֶד מַעֲכָה אֵשֶׁת־ כ'וחד ותכי'
מָכִיר בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּרֶשׁ וְשֵׁם אָחִיו שָׁרֶשׁ וּבָנָיו ג'
אוּלָם וָרָקֶם׃ יז וּבְנֵי אוּלָם בְּדָן אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד ד'
בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה׃ יח וַאֲחֹתוֹ הַמֹּלֶכֶת יָלְדָה ל' והכ'
אֶת־אִישְׁהוֹד וְאֶת־אֲבִיעֶזֶר וְאֶת־מַחְלָה׃ ל'

ל'. ל'. ל' יט וַיִּהְיוּ בְּנֵי שְׁמִידָע אַחְיָן וָשֶׁכֶם וְלִקְחִי וַאֲנִיעָם׃
כ וּבְנֵי אֶפְרַיִם שׁוּתָלַח וּבֶרֶד בְּנוֹ וְתַחַת בְּנוֹ
ל' וְאֶלְעָדָה בְנוֹ וְתַחַת בְּנוֹ׃ כא וְזָבָד בְּנוֹ וְשׁוּתֶלַח
ל'. ל'. כ' בְּנוֹ וָעֵזֶר וְאֶלְעָד וַהֲרָגוּם אַנְשֵׁי־גַת הַנּוֹלָדִים
ל' בָּאָרֶץ כִּי יָרְדוּ לָקַחַת אֶת־מִקְנֵיהֶם׃ כב וַיִּתְאַבֵּל
אֶפְרַיִם אֲבִיהֶם יָמִים רַבִּים וַיָּבֹאוּ אֶחָיו לְנַחֲמוֹ׃
ג' כג וַיָּבֹא אֶל־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־
שְׁמוֹ בְּרִיעָה כִּי בְרָעָה הָיְתָה בְּבֵיתוֹ׃ כד וּבִתּוֹ
כ'. כ' נ' שֶׁאֱרָה וַתִּבֶן אֶת־בֵּית־חוֹרוֹן הַתַּחְתּוֹן וְאֶת־

תולדות אהרן ובני אפרים. סנהדרין צב: וזבד בנו. שם : ויתאבל אפרים . שם :

רדק

בלהה כמו שאמר בתורה אלה בני בלהה ואעפ"י שלא אמר כן באחרים ויש בו דרש לשבח בלהה זכרה שברצון נשאת ליעקב שאין כתיב בה ותקח כמו בזלפה אלא ותתן : (יד) בני מנשה אשריאל אשר ילדה . מן הנראה בתורה כי אשריאל מבני גלעד בן מכיר בן מנשה והוא היה הבן השלישי לו ובהרבה מקומות מצאנו בספר הזה שזכר מבני הבנים בסדר הבנים . והנה ג"כ זכר אשריאל בבני מנשה אע"פ שהיה בן בנו והקדימהו למכיר בנו לפי שמכיר היה בן פלגש כמו שאמר פלגשו הארמיה ילדה את מכיר אבי גלעד. ומה שאמר אשר ילדה ולא זכר היולדת כן דרך הכתוב כמו אשר ילדה אותה ללוי במצרים ואותה ילדה אחרי אבשלום ומה שזכר אשריאל ולא זכר האחרים לפי שהם נזכרים בתורה ואחז דרך קצרה וזכר זה אולי היה נכבד מאחיו ומשפחתו ידועה . ויש בו דרש לפי שהיה שמו דומה לשם ישראל אביהם : (טו) ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים . ר"ל לקח אשה מהם והם בני עיר שזכר למעלה ולמ"ד לחפים ולשפים ר"ל ומכיר לקח אשה שהיתה אחות לחפים ולשפים . וזהו שאמר ושם אחותו מעכה . ומה שאמר אחותו ולא אחותם חזר אל הנכבד מהם . והוא חופים שהקדימו לשפים ומה שאמר למעלה שפים וחפים על דרך התולדה : ושם השני צלפחד . חוזר לבני מנשה אשריאל אשר זכר ואשריאל הוא בן בן בן מנשה . וצלפחד בן בן בן בן מנשה ואומר השני ואם אינו שני לאשריאל כי חפר אביו היה הבן השני לגלעד ואשריאל היה השלישי . אבל מה שאמר השני לזכירה לפי שלא זכר כי אם אשריאל וצלפחד ובני שמידע שזכר באחרונה וזכרו במקום חפר אביו לפי שלא היה לו בן הגון ונכבד כמוהו אלא צלפחד ובמקומו היה לבם כי לא זכרו האחרים וצלפחד לא היו לו בנים כ"א בנות אבל לחפר היו לו בנים אחרים כמו שאמר ביהושע נחלה בתוך אחי אביהם ואמר בתורה לבני דודיהן לנשים : (טז) ובניו אולם ורקם. חוזר לפרש או לשרש הקרוב : (יז) אלה בני גלעד בן מכיר בן מנשה . חוזר לאשריאל ולצלפחד שזכר אותם אעפ"י שזכרתי אותם בבני מנשה בן גלעד מבן בנו היו: (יח) ואחותו המולכת . אחות גלעד והיתה מולכת בקצת הארץ אשר לגלעדי ואע"פ שלא נזכר בתורה ובנביאים ידוע הוא אלא בקבלה . ולפי שהיתה אשה גדולה זכר תולדתה : (יט) ויהיו בני שמידע . לא היה צריך לזכור כי אם שמידע בן גלעד כי ידוע הוא מן התורה . וזכר בניו והוא אחין ושכם ולקחי ואניעם ושכם זה אינו הנזכר בתורה כי אותו היה אחי שמידע וזה בנו : (כ) ובני אפרים . שותלח כמו שנזכר בתורה . וברד הוא בכר והוא הנזכר בתורה . ותחת הוא תחן הנזכר בתורה. ומכאן ואילך הם בני בכר ואולי כל הנזכרים מלבד שותלח הם בני בניו : (כא) והרגום אנשי גת הנולדים . יש מפרשים כי לפיכך אמר הנולדים בארץ לפי שהם היו יודעים מוצא הארץ ומבואה והם בני אפרים נכנסו בארץ לקחת מקניהם ולא ידעו הדרכים והם בני גת ארבו להם והרגום . ויש מפרשים כי אמר הנולדים בארץ לפי שהיתה גת אחר כן לישראל אמר כי בני גת הנולדים בארץ והם הפלשתים הם הרגום . ולפי דעתי כי הנולדים בארץ שב לבני אפרים . ולפי שזכר בבני אפרים הנולדים במצרים והם בניו ובני בניו כמו שאמר וירא יוסף לאפרים בני שלשים . אמר כי בני אפרים הנולדים בארץ שהוליד הוא בארץ ירדו לארץ גת להוציא מקניהם והרגום אנשי גת וזה היה במדבר כי בארץ ישראל לא יוכל להיות לפי שאמר ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים . ואפרים לא נכנס בארץ כי לא נכנסו לארץ מיוצאי מצרים מבן עשרים שנה ומעלה כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון . לפיכך אני אומר כי המעשה הזה היה במדבר או בארץ הגלעד . והיה עדיין אפרים חי כי זה יכול להיות כי מכיר בן מנשה היה מכובשי ארץ גלעד : והנה בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף . ומה שמוכיח הפירוש הזה כי תמצא מספר בני אפרים בצאתם ממצרים כשנמנו במדבר סיני בשנה השנית מ' אלף ות"ק וכשנמנו בכניסתם לארץ בערבות מואב בשנת הארבעים לא היו כי אם ל"ב אלף ות"ק והלא ה' אלפים שחסרו במדבר הם שהרגו בני גת . ורז"ל דרשו כי זה היה קודם יציאת מצרים שמנו את הקץ וטעו ויצאו בלא עתם וקרה להם זה : (כב) ויבאו אחיו לנחמו . קרוביו ומיודעיו : (כג) ברעה היתה בביתו . כי מעת שלקחה קרה לו המקרה הרע הזה שהרגו אנשי גת את בניו : (כד) ותבן את בית חורון התחתון ואת העליון . הם הנזכרים בספר יהושע בנחלת

רשי

ומה שמצא כתב ומה שלא מצא לא כתב ומן בני נפתלי לא מצא יותר וזה הטעם שכל היחס הזה מיוחס בדילוגים כי דילג מספר זה אל ספר זה והדבר ומה שלא היה יכול לכתוב בספר זה כתב בספר עזרא תדע כי נאמר בסמוך (לקמן ט') וכל ישראל התיחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה הגלו לבבל פתרון אם רצונך לידע יחס עשרת שבטים לך לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי כי ספר דברי הימים שלהם גלה עמהם אבל יהודה מצאתי ספרן בבבל ומה שמצאתי כתבתי : (יד) בני מנשה אשריאל אשר ילדה. פירוש אשר ילדה לו אשתו דוגמא אשר ילדה אותה ללוי במצרים (במדבר כ"ו) אבל פילגשו הארמיה ילדה את מכיר : (כ) ובני אפרים שותלח וגו'. והרגום אנשי גת וגו' כי ירדו לקחת את מקניהם . ולא היו בקיאים במוצאי הדרכים ובמוצאי הארץ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי הם היו בקיאים בארץ ההיא : (כד) ובתו שארה ותבן את בית חורון . שארה בנאתו : ואת אזן שארה . על שמה קראה
שם

מצודת דוד

עפרים אלף ומאתי': (יא) לראשי האבות. ר"ל המה היו לראשי האבות מגבורי חילים שבעה עשר וכו' : (יב) בני עיר . היו בני עיר והוא עירי בן בלע הנזכר למעלה : בני אחר . אחר הוא שם איש והוא אחד מהנזכרים ושתי נשות היו לו : (יג) בני בלהה. היא אמת יעקב : (יד) אשריאל . לא היה בנו ממש כי היה בן גלעד בן מכיר בן מנשה כמ"ש בתורה אבל בני בנים נקראו בנים: אשר ילדה . אשה הראויה מבנות ישראל : הארמיה . מבנות ארם : (טו) לחפים ולשפים . רצה לומר אחות לחפים ולשפים: ושם אחותו . של כ"א מן האחים : ושם השני . הוא חוזר על אשריאל האמור במקרא שלפניו ור"ל שהיה שני לסדר הדורות כי צלפחד היה בן חפר אחיו וזכר רק את השבטים שבשם : (טז) ובניו . חוזר על פרש : (יז) אלה בני גלעד . מוסב על אשריאל וצלפחד לומר שלא היו בני מנשה ממש כי אם מזרעו ומגלעד באו אשריאל היה בנו וצלפחד בן בנו : (יח) ואחותו . אחות גלעד שהיתה מולכת ומושלת בקצת הארץ אשר לגלעד : (כ) וברד בנו וכו' . מוסב על אפרים שכולם היו בניו ולא בניו ממש כ"א בני בנים לבד משותלח היה בנו ממש : (כא) הנולדים בארץ. כאומר לפי שהמה היו מילידי הארץ היתה וידעו מוצא הארץ ומבואה לא כן בני אפרים כי נולדו בארץ אחרת ולזה התגברו עליהם בני גת ותפשום והרגום על אשר ירדו לקחת את המקנה של אנשי גת : (כב) ויתאבל אפרים . הדבר נעשה עוד אפרים חי : אחיו . קרוביו ומיודעיו . ור"ל עם שאחיו נחמו אותו לא קבל מהם תנחומין והתאבל ימים רבים : (כג) כי ברעה . ר"ל כי נולד בעת רעה היתה בביתו עודו מתאבל : (כד) ובתו שארה . ר"ל ושם בתו שארה: אזן שארה . אולי היה עיר אחרת ושמה אזן ולזה נקראה אזן שארה
על

גברו על ברכות הורי . חת ויבאו האנשים על האנשים כל נדיב לב . הה בן אדם הנביא ואמרת דהלילו הה ליום . הרום כי כל איש אשר בו מום לא יקרב . הרום יק״ץ תוליד את ענב .
יהלמון והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר . יהלומון ועתה פתוחיה יחד . חמק פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר. חמק וזאת תהיה המגפה אשר יגוף. לחלם והעטרות תהיה

הָעֶלְיוֹן וְאֵת אֻזֵּן שֶׁאֱרָה׃ כה וְרֶפַח בְּנוֹ וְרֶשֶׁף ל׳. כ׳
וְתֶלַח בְּנוֹ וְתַחַן בְּנוֹ׃ כו לַעְדָּן בְּנוֹ עַמִּיהוּד בְּנוֹ
אֱלִישָׁמָע בְּנוֹ׃ כז נוֹן בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ׃ כח וַאֲחֻזָּתָם ל׳ ומ״ל
וּמֹשְׁבוֹתָם בֵּית־אֵל וּבְנֹתֶיהָ וְלַמִּזְרָח נַעֲרָן וְלַמַּעֲרָב ל׳ כ״כ
גֶּזֶר וּבְנֹתֶיהָ וּשְׁכֶם וּבְנֹתֶיהָ עַד־עַיָּה וּבְנֹתֶיהָ׃ ל׳
כט וְעַל־יְדֵי בְנֵי־מְנַשֶּׁה בֵּית־שְׁאָן וּבְנֹתֶיהָ תַּעְנַךְ
וּבְנֹתֶיהָ מְגִדּוֹ וּבְנוֹתֶיהָ דּוֹר וּבְנוֹתֶיהָ בְּאֵלֶּה יָשְׁבוּ י״ו מ״לבכתו׳ י״ו מ״לבכתו׳
בְּנֵי יוֹסֵף בֶּן־יִשְׂרָאֵל׃ ל בְּנֵי אָשֵׁר יִמְנָה
וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחוֹתָם׃ לא וּבְנֵי
בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל הוּא אֲבִי בִרְזָוִת׃ ברזית ק׳
לב וְחֶבֶר הוֹלִיד אֶת־יַפְלֵט וְאֶת־שׁוֹמֵר וְאֶת־חוֹתָם ו׳ מ״ל
וְאֵת שׁוּעָא אֲחוֹתָם׃ לג וּבְנֵי יַפְלֵט פָּסַךְ וּבִמְהָל ל׳. ל׳. ל׳
וְעַשְׁוָת אֵלֶּה בְּנֵי יַפְלֵט׃ לד וּבְנֵי שֶׁמֶר אֲחִי ל׳
וְרוֹהְגָּה יְחֻבָּה וַאֲרָם׃ לה וּבֶן־הֵלֶם אָחִיו צוֹפַח ל׳ ומ״ל וחבה ק׳
וְיִמְנָע וְשֵׁלֶשׁ וְעָמָל׃ לו בְּנֵי צוֹפַח סוּחַ וְחַרְנֶפֶר ס׳ סבירין וגני ל׳. ל׳

ל׳. ל׳ וְשׁוּעָל וּבֵרִי וְיִמְרָה׃ לז בֶּצֶר וְהוֹד וְשַׁמָּא וְשִׁלְשָׁה
ל׳ וְיִתְרָן וּבְאֵרָא׃ לח וּבְנֵי יֶתֶר יְפֻנֶּה וּפִסְפָּה וַאֲרָא׃
ל׳. ל׳. ל׳ לט וּבְנֵי עֻלָּא אָרַח וְחַנִּיאֵל וְרִצְיָא׃ מ כָּל־אֵלֶּה
ד׳ בְנֵי־אָשֵׁר רָאשֵׁי בֵית־הָאָבוֹת בְּרוּרִים גִּבּוֹרֵי
ד׳ דגשים חֲיָלִים רָאשֵׁי הַנְּשִׂיאִים וְהִתְיַחְשָׂם בַּצָּבָא
בַּמִּלְחָמָה מִסְפָּרָם אֲנָשִׁים עֶשְׂרִים וְשִׁשָּׁה אָלֶף׃
ס׳ יתידאין **ח** א וּבִנְיָמִן הוֹלִיד אֶת־בֶּלַע בְּכֹרוֹ אַשְׁבֵּל הַשֵּׁנִי
ל׳. ל׳. ל׳ וְאַחְרַח הַשְּׁלִישִׁי׃ ב נוֹחָה הָרְבִיעִי וְרָפָא הַחֲמִישִׁי׃
ל׳ ג וַיִּהְיוּ בָנִים לְבֶלַע אַדָּר וְגֵרָא וַאֲבִיהוּד׃
ל׳. ל׳ ד וַאֲבִישׁוּעַ וְנַעֲמָן וַאֲחוֹחַ׃ ה וְגֵרָא וּשְׁפוּפָן וְחוּרָם׃
י״ג. ל׳ וסחר קרי׳ אחוד ל״ד מ״ל ו וְאֵלֶּה בְּנֵי אֵחוּד אֵלֶּה הֵם רָאשֵׁי אָבוֹת לְיוֹשְׁבֵי
גֶבַע וַיַּגְלוּם אֶל־מָנָחַת׃ ז וְנַעֲמָן וַאֲחִיָּה וְגֵרָא
ל׳ וא׳ אחיהוד הוּא הֶגְלָם וְהוֹלִיד אֶת־עֻזָּא וְאֶת־אֲחִיחֻד׃
ל׳. ל׳ ח וְשַׁחֲרַיִם הוֹלִיד בִּשְׂדֵה מוֹאָב מִן־שִׁלְחוֹ אֹתָם
ל׳ ל׳ סוס אהת׳ חוּשִׁים וְאֶת־בַּעֲרָא נָשָׁיו׃ ט וַיּוֹלֶד מִן־חֹדֶשׁ

תולדות אהרן נון בנו . ערכין סג פסחים קיט מגלה יד : וסתיהכם. קדושין עו .

רשי

שם העיר : (כה) ורפח בנו . של בריעה : ורשף ותלח . בניו של רפח כמו כן חשב דורות : (כט) ועל ידי בני מנשה בית שאן . פתרון סמוך לבני מנשה כמו איש על ידו לדגליהם (במדבר ב׳) : (לא) הוא אבי ברזית . שר אותה העיר ובב״ר ר׳ לוי ור׳ סימון ר׳ לוי אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות לכהנים שנמשחו בשמן זית ר׳ סימון אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות למלכים שנמשחו בשמן המשחה ולפי שהיו להם שמן הרבה היו מושחין בו לכך היו נאות דהא באשר כתיב וטובל בשמן רגלו (דברים ל״ג) ואמר ר׳ חנניה המין ושמן ששכחני אמי החזירוני לנערותי : (א) ובנימין הוליד את בלע בכורו . כבר יחסו (לעיל ז׳) ולפי שרצה ליחס עד שאול המלך מתחיל ליחס מבנימין ושמות אחרים קוראם כאן ופי׳ היחס למפרע והרוצה לדקדק רוב ערי הלוים ומגרשיהם האמורים כאן למפרע הן ביהושע כי עזרא ספרים מלא : (ו) ויגלום אל מנחת . מי הגלם ומפרש אחריו בפסוק ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם : מנחת . שם מדינה כדכתיב (לעיל ב׳) הרואה חצי המנחות וכתיב וחצי המנחתי (שם) : (ח) ושחרים הוליד .
הוא

רדק

בנחלת בני אפרים: ואת אזן שארה. שם העיר אזן ואולי היא אזן אחר. לפיכך היו מיחסים זה אל שארה שבנתה אותו : (כה) ורפח בנו ורשף . שב לסדר התולדה שהזכיר בבני אפרים והפסיק במעשה אנשי גת ועתה חזר והשלים היחס עד יהושע : (כט) ועל ידי בני מנשה . ועל מקומות בני מנשה כמו איש על ידו . ר״ל כי סמוך לערי בני מנשה שהן בית שאן ובנותיה תענך ובנותיה וכו׳ סמוך להם היו בני אפרים כמו שאמר בספר יהושע : (ל) בני אשר וכו׳ הוא אבי ברזית . מלכיאל הוא אבי ברזית : (לב) וחבר הוליד את יפלט וכו׳ ראשי הנשיאים . ואף לנשיאי השבט היו ראשים מרוב גבורותם . או יהיה ראשי כמו ראשים וכמוהו רבים . ור״ל שהם הראשים הנשיאים : (א) ובנימין הוליד את בלע בכורו אשבל השני אמר אשבל השני ולא היה הלא שלישי כי בני בנימין בלע ובכר ואשבל וכן אמר למעלה בלע ובכר : אלא לפי שלא זכר בכר אמר אשבל השני ולא זכר בכר הנה כמו שלא זכרו גם כן בסדר פנחס אלא לבלע משפחת הבלעי לאשבל משפחת האשבלי . ובסדר ויגש אליו זכר י׳ בנים לבנימין ובסדר פנחס לא זכר כי אם חמשה אולי הם היו ראשי משפחות לבנימין לפיכך לא זכר הנה ג״כ בכר אע״פ שזכר אותם בספר הראשון. ובסדר ויגש ג״כ זכר ארד ונעמן בבני בנימין ובסדר פנחס זכרם בבני בלע . ואפשר כי בסדר ויגש זכר בני הבנים עם הבנים או מה שזכר בסדר פנחס ויהיו בני בלע ארד ונעמן שקרא בלע שם בניו כשם אחיו גם שנה זכר השמות בסדר פנחס ממה שזכרם בסדר ויגש כמו שעשה בספר הזה ובזולתו בהרבה מקומות כמו שכתבתי . ורז״ל אמרו כי אותם משפחות שחסרו בסדר פנחס כלו במדבר בדבר בלעם . ומה יאמרו בבכר שלא זכרו בסדר פנחס ונזכר בזה הספר למעלה הוא ומשפחתו ומספרם שהיו בימי דוד : (ו) ויגלום אל מנחת . פי׳ אלה ראשי האבות הגלו יושבי גבע אל מנחת . ואחר כן זכר איזה מן הראשים שהגלום והם נעמן ואחיה וגרא . והגלות הזה לשון טלטול כלומר הניעום וטלטלום ממקומם שהיה גבע אל מנחת . וכן גם גולה אתה לשון טלטול וכן כל לשון גלות אלא שרובם טלטול השבי : (ח) ושחרים הוליד בשדה מואב . שחרים זה הוא מתולדות בנימין ואעפ״י שלא זכרו כמוהו רבים בספר שהלך לגור בשדה מואב מפני הרעב או מפני מקרה אחר : הוליד בן מן שלחי אותם . והוא שם אשתו האחת חשים השנית ובערא השלישית שלשתן נשיו . ואומר משלשתן הוליד ומן מן שלחו עומד במקום שנים כאלו אמר מן שלחו אותם ומן חשים : ואת בערא . כמו מן בערא כמו כלאתי את העיר שפי׳ מן . וזכר תולדות שתי נשיו ולא זכר תולדות בערא . אולי לא היו נכבדים וראשים כי אלה שזכר היו ראשי האבות כמו שאומר : (ט) חדש אשתו. היא שלחו אותם
שזכר

מצודת דוד

על שמה: (כה) ורפח בנו . חוזר על בריעה לומר שרפח היה בנו : ורשף ותלח בנו . כ״א היה בנו של רפח : ותחן בנו . הוא חוזר על תלח הסמוך : (כז) יהושע בנו . הוא יהושע בן נון הידוע : (כח) ואחוזתם ומושבותם . ענינם אחד והוא כפל במלות נרדפות וכן אדמת עפר (דניאל יב) : ולמזרח נערן ולמערב . מעבר נערן המזרחי והמערבי גזר וכו׳ : (כט) ועל ידי . גם ישבו סמוך למקומות נחלת מנשה שהם בית שאן וכו׳ שהיו מנחלת מנשה כמ״ש ביהושע : באלה וכו׳ . בני אפרים ישבו בבית אל וכו׳ ובני מנשה בבית שאן וכו׳ : (לד) אחי . כן שמו : (לה) ובן הלם . כמו ובני הלם : אחיו . הלם זה היה אחיו של כ״א מן הנזכרים במקרא שלמעלה : (לח) ובני יתר . הוא יתרן : (לט) ובני עלא . אולי הוא מהנזכרים והיה נקרא בשתי השמות : (מ) ברורים . נבחרים מכל בני השבט : ראשי הנשיאים . הם היו לראשים על נשיאי השבט : והתיחשם . הידועים ביחוסם מבני אשר היוצאים בצבא מלחמה היה מספרם כ״ו אלף אנשים השופטים : **ח** (א) ובנימין . חזר להזכיר את בנימין לייחס אחריו שאול המלך : אשבל . למעלה חשב אחרים וכן יש הרבה שינוים בין זה לזה וכן דרך הספר מה שחיסר כאן גלה במקום אחר ואולם יש דרש בכל זה כמ״ש רז״ל לא ניתן ספר ד״ה אלא להדרש : (ו) ואלה בני אהוד . יתכן שהוא בלע והיה נקרא בב׳ השמות : ויגלום . הראשים ההם הגלה את יושבי גבע אל מנחת : (ז) ונעמן וכו׳ . עתה מפרש מי ומי מהם אשר הגלום : ואחיה . יתכן שהוא אחות הנזכר למעלה כי קרובים הם בלשון : הוא . מוסב על גרא לומר כאשר הגלם הוליד את עזא וכו׳ : (ח) ושחרים . גם הוא מבני בנימין ואולי נזכר הוא למעלה בשמו האחר : בשדה מואב . בעת שהלך לגור שם : מן שלחו אתם וכו׳ . מן שאמר עומד במקום שנים כאלו אמר מן שלחו אותם ומן חושים ומבערא נשיו וכן שמות הנשים האחת שלחו אותם והשנית חושים והג׳ בערא ואת הוא כמו מן וכן כלאתי את העיר (שמות ט) ומשפנו מן העיר : (ט) מן
חדש

דברי הימים א ח

לחלם ולטוביה ולידעיה . להלם ובן אחי וצופה . מהולל והוא מחולל מפשעינו מדכא . מהולל לשחוק אמרתי מהולל . נחה ועתה לך נחה את העם . נחה בן אדם נהה על המון
מצרים . פרחה על ימין פרחח יקמו . פרחת וזה מעשה המנורה מקשה זהב . יהדי אלה בני אביתיל . יחדי ובני יחדי רגם ויותם . חרות על הלוחות . הרות כה אמר ה' על

אִשְׁתּוֹ אֶת־יוֹבָב וְאֶת־צִבְיָא וְאֶת־מֵישָׁא וְאֶת־ ג' א' כתיב א'
מַלְכָּם׃ י וְאֶת־יְעוּץ וְאֶת־שָׂכְיָא וְאֶת־מִרְמָה ל' שוס אגש
אֵלֶּה בָנָיו רָאשֵׁי אָבוֹת׃ יא וּמֵחֻשִׁים הוֹלִיד אֶת־ ו'. בכתו'. ל'
אֲבִיטוּב וְאֶת־אֶלְפָּעַל׃ יב וּבְנֵי אֶלְפַּעַל עֵבֶר ג' וכענין
וּמִשְׁעָם וָשָׁמֶד הוּא בָּנָה אֶת־אוֹנוֹ וְאֶת־לֹד ל'. ל'
וּבְנֹתֶיהָ׃ יג וּבְרִעָה וָשֶׁמַע הֵמָּה רָאשֵׁי הָאָבוֹת ל' וחס'
לְיוֹשְׁבֵי אַיָּלוֹן הֵמָּה הִבְרִיחוּ אֶת־יוֹשְׁבֵי גַת׃ ל"ד מ"ל
יד וְאַחְיוֹ שָׁשַׁק וִירֵמוֹת׃ טו וּזְבַדְיָה וַעֲרָד וָעֶדֶר׃ ד'. ו'
טז וּמִיכָאֵל וְיִשְׁפָּה וְיוֹחָא בְּנֵי בְרִיעָה׃ יז וּזְבַדְיָה ב'. ו'
וּמְשֻׁלָּם וְחִזְקִי וָחָבֶר׃ יח וְיִשְׁמְרַי וְיִזְלִיאָה ל'. ל'
וְיוֹבָב בְּנֵי אֶלְפָּעַל׃ יט וְיָקִים וְזִכְרִי וְזַבְדִּי׃ ג'. ל' וחד ויהויקים. ל'
כ וֶאֱלִיעֵינַי וְצִלְּתַי וֶאֱלִיאֵל׃ כא וַעֲדָיָה וּבְרָאיָה ל'
וְשִׁמְרָת בְּנֵי שִׁמְעִי׃ כב וְיִשְׁפָּן וָעֵבֶר וֶאֱלִיאֵל׃ ל'
כג וְעַבְדּוֹן וְזִכְרִי וְחָנָן׃ כד וַחֲנַנְיָה וְעֵילָם וְעַנְתֹתִיָּה׃ ל'
כה וְיִפְדְיָה וּפְנִיאֵל בְּנֵי שָׁשָׁק׃ כו וְשַׁמְשְׁרַי ופנואל ק ל'
וּשְׁחַרְיָה וַעֲתַלְיָה׃ כז וְיַעֲרֶשְׁיָה וְאֵלִיָּה וְזִכְרִי בְּנֵי ל'. ל'
יְרֹחָם׃ כח אֵלֶּה רָאשֵׁי אָבוֹת לְתֹלְדוֹתָם רָאשִׁים ל'.ו' כסיפ'
אֵלֶּה יָשְׁבוּ בִירוּשָׁלָם׃ כט וּבְגִבְעוֹן יָשְׁבוּ אֲבִי
גִבְעוֹן וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מַעֲכָה׃ ל וּבְנוֹ הַבְּכוֹר עַבְדּוֹן
וְצוּר וְקִישׁ וּבַעַל וְנָדָב׃ לא וּגְדוֹר וְאַחְיוֹ וָזָכֶר׃ ל' דסמי'
לב וּמִקְלוֹת הוֹלִיד אֶת־שִׁמְאָה וְאַף הֵמָּה נֶגֶד ל'. ל'
אֲחֵיהֶם יָשְׁבוּ בִירוּשָׁלַם עִם־אֲחֵיהֶם׃
לג וְנֵר הוֹלִיד אֶת־קִישׁ וְקִישׁ הוֹלִיד אֶת־שָׁאוּל ג"פ את את את ואת ואת ואת
וְשָׁאוּל הוֹלִיד אֶת־יְהוֹנָתָן וְאֶת־מַלְכִּי־שׁוּעַ וְאֶת־
אֲבִינָדָב וְאֶת־אֶשְׁבָּעַל׃ לד וּבֶן־יְהוֹנָתָן מְרִיב
בָּעַל וּמְרִיב בַּעַל הוֹלִיד אֶת־מִיכָה׃ לה וּבְנֵי
מִיכָה פִּיתוֹן וָמֶלֶךְ וְתַאְרֵעַ וְאָחָז׃ לו וְאָחָז הוֹלִיד ל'. פ'. פ'
אֶת־יְהוֹעַדָּה וִיהוֹעַדָּה הוֹלִיד אֶת־עָלֶמֶת וְאֶת־
עַזְמָוֶת וְאֶת־זִמְרִי וְזִמְרִי הוֹלִיד אֶת־מוֹצָא׃
לז וּמוֹצָא הוֹלִיד אֶת־בִּנְעָא רָפָה בְנוֹ אֶלְעָשָׂה ג' כתי' פ'

תולדות אהרי ובני אגר ד:

רדק

שזכר ויש מפרשים מן שלחו אותם מעת שגלה אותם שחרים . אותם שהגלה אותם ושאר ראשי האבות אל מנחת מעת שגלה אותם הלך הוא בשדה מואב והוליד שם מחשים ומבערא נשיו : (כז) ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם . מצאתי בדרש שזה אליה הוא אליה הנביא וארבע שמות היו לו ואלו השמות מפרשים עליו כמו שכתוב בדרש ההוא . ומבני בנימין הי' כי אלה התולדות תולדות בנימין הם כמו שאמר א"כ לדברי בעל הדרש הזה מנחם אינו אליהו. ומצאתי ג"כ בסדר אליהו רבא בב"ר אמר להם אליהו רבותי עד מה אתם חולקים עלי איני אלא מזרעה של רחל אמרו לו תן סימן לדבריך אמר להם לא כן כתוב בספר יחוס ואליה וזכרי בני ירוחם : (כח) אלה ישבו בירושלים . כי ירושלים מקצתה היתה לבנימין ומקצתה ליהודה ואלה שזכר עד עתה מבני בנימין ישבו בירושלים : (כט) ובגבעון ישבו . גבעון היתה עיר לבני בנימין כמו שאמר בספר יהושע ואולי אבי גבעון זה בנה אותה ונקראת על שמו או שמו המיוחד היה יעזיאל כמו שזכר אותו למטה בפעם השנית בזכור זה היחס וקרא אבי גבעון שהיה גדול העיר הנקראת גבעון . ובעל ונדב לא זכרם ובפעם השנית זכרם בעל ונר ונדב : (לב) ואף המה נגד אחיהם . אעפ"י שלא היתה עיקר ישיבת אלו בירושלי' גם הם ישבו עם אחיהם בירושלים : (לג) ונר הוליד את קיש. ובספר שמואל אמר כי אביאל אבי קיש ונר היה אחי קיש בן אביאל והיה אבי אבנר . וכן אמר בפסוק אחר אבנר בן נר דוד שאול והנה הוא אומר כי נר היה אבי קיש אבי שאול : ואף בפסוק שלמטה אומר וקיש ובעל ונר ונדב ידמה כי אחים היו נר וקיש . וזה נוכל לאמר כי קרא נר לשם בנו קיש כשם אחיו ויתכן לפרש כי אביאל הוא נר ושתי שמות היו לו וקרא שם בנו נר כשמו והוא אבי אבנר והוא שקרא נר שם בנו אבנר ר"ל שם אביו שהוא שמו נר . וכן מצאתי בדברי רז"ל בויקרא רבא אמר רבי שמעון בן לקיש כתוב אחד אומר ונר הוליד את קיש וכתוב אחד אומר קיש בן אביאל . הא כיצד אביאל שמו ועל שהיה מדליק נרות במבואות האפלים נקרא שמו נר : את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אשבעל . אבי נדב הוא ישבי שנזכר בספר שמואל וכן קורא אותו שם אבינדב כשמתו במלחמה . ואשבעל הוא איש בושת בן שאול . ובעל ובשת אחד כי הבעל נקרא בשת כמו שנאמר וינזרו לבשת. וכן הוא אומר שמה מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל . וכן גדעון נקרא ירובעל ונקרא ירובשת ולא ספר לנו הכתוב על מה נקרא שמו כן. וכן בן יהונתן בשמואל זוכר אותו מפיבשת והנה מריב בעל הנה בעל במקום בשת ומריב במקום מפי כי קרובים הם כי המריבה על פה הוא ונקרא כן על ענין ידוע אלהם לא נודע אלינו :
(לד) ומריב בעל הוליד את מיכה.

מיכה

רש

הוא היה אחד מן הגולים ולאחר ששלחו אותו מן הגלות הוליד את אלה : חושים ואת בערא נשיו . כך היו שמותיהם של נשיו : (יא) ומחשים הוליד . זאת חושים אשתו שהזכירה למעלה ולפי שהפסיקה בחדש אשתו : (יד) ואחיו ששק . כל אלה בני אלפעל . ע"א ועיקר מן אחיו ששק עד ויוחא כל אלה בני בריעה ומזבדיה עד יובב כל אלה בני אלפעל ומן ויקים עד ושמרת כל אלה בני שמעי : (כט) ובגבעון ישבו אבי גבעון . פרשה זו עד כל אלה בני אצל כתובה ב' פעמים בספר זה גם פרשת והיושבים הראשונים אשר באחוזתם בעריהם (ל' סי' ט') ופרשת ומן הכהנים ידעיה ויהויריב . כמו כן בס' עזרא (ר"ל נחמיה י"א) דכתיב ואלה ראשי המדינה וזהו שמפרש בסוף מגילת ירושלמי ג' ספרים מצא עזרא ספר מעונים ספר זאטוטי ספר האחים ובטלו דברי האחד וקיימו דברי השנים וכן מצאו הרבה ספרי יחוסין כשנמצא ג' או ה' בטלו המועט וקיימו המרובים וכשנמצאו זוגות כמו ובגבעון ישבו אבי גבעון הוצרך לכתוב שתי פעמים שאין סדר יחוסן שוה וכן היושבים הראשונים מצא זוגות וחלוקים זה על זה כתבוהו שני פעמים בכאן ובספרו ולמה לא כתב שתיהן כאן אותם שבעזרא ואלה ראשי המדינה וגומר ולפי שייחס לשם עד ואלה הכהנים הלוים ומיחס עד ידעיה שהיה לאחר עזרא ומה ענין לפרש ולייחס בכאן בדברי הימים דורות יחד לאחר עזרא כי עם אותם שהיו בבית ראשון ובפרשה האחרת של ובגבעון ישבו וגו' ועוד אמרו חכמים בספר' ולאצל ששה בנים תליתר אלפי גמלי טעוני מדרשות :

וכל

מצודת ציון

ח (ו) ויגלום . ענין הנוע ממקום למקום . ועם היה בלא שבי כמו וגם גולה אתה למקומך (ש"ב טו) : (לב) נגד אחיהם . שוה לאחיהם כמו ואלכה לנגדך (בראשית לג) ורבים כמוהו :

וכנס

מצודת דוד

חדש אשתו . היא שלחו אותם שזכר ובשתי השמות נקראת : (יב) הוא בנה . על בשר יאמר : (יג) ובריעה ושמע . גם המה מבני אלפעל : הבריחו . במלחמה עמהם : (טז) בני בריעה . חוזר על כלן מן אחיו : (יח) בני אלפעל . יתכן שהיו בני בניו ולא בניו ממש ולזה לא חשבם למעלה עם בניו : (כא) בני שמעי . הוא שמע בן אלפעל הנזכר למעלה : (כז) בני ירוחם . אולי נזכר למעלה בשמו האחר : (כח) לתולדותם ראשים . היו לראשים לבני תולדות אבותם ועם כי אמר ראשי אבות כפל הדבר לתוספת ביאור : (כט) אבי גבעון . שר של גבעון : (ל) ונר וגו' . גם המה היו בני אבי גבעון ועמו ישבו בגבעון : (לב) ומקלות . גם הוא בן אבי גבעון ולא נאמר למעלה : ואף המה . ר"ל אף כי ישבו בגבעון מ"מ לפעמים ישבו בירושלים נגד אחיהם הנזכרים למעלה ושוה להם : עם אחיהם . הוא כפל ענין לתוספת ביאור כי עם הוא כמו נגד : (לג) ונר . גם הוא בן אבי גבעון ולא נאמר למטה : אשבעל הוא איש בושת שמלך אחרי שאול והוא יתר האמור בש"א : (לד) מריב בעל . הוא מפיבושת : (לז) רפה בנו . של בנעה וכן

הופבל

בְּנוֹ אָצֵל בְּנוֹ׃ לח וּלְאָצֵל שִׁשָּׁה בָנִים וְאֵלֶּה ג׳ וכסיפרא
שְׁמוֹתָם עַזְרִיקָם ׀ בֹּכְרוּ וְיִשְׁמָעֵאל וּשְׁעַרְיָה וְעֹבַדְיָה ג׳ וחס׳
וְחָנָן כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי אָצֵל׃ לט וּבְנֵי עֵשֶׁק אָחִיו ל׳ וחד הכאל עשק
אוּלָם בְּכֹרוֹ יְעוּשׁ הַשֵּׁנִי וֶאֱלִיפֶלֶט הַשְּׁלִשִׁי׃
מ וַיִּהְיוּ בְנֵי־אוּלָם אֲנָשִׁים גִּבֹּרֵי־חַיִל דֹּרְכֵי קֶשֶׁת ל׳
וּמַרְבִּים בָּנִים וּבְנֵי בָנִים מֵאָה וַחֲמִשִּׁים כָּל־אֵלֶּה ל׳
מִבְּנֵי בִנְיָמִן׃ ט א וְכָל־יִשְׂרָאֵל הִתְיַחְשׂוּ
וְהִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה ג׳ על סקינו׳
הָגְלוּ לְבָבֶל בְּמַעֲלָם׃ ב וְהַיּוֹשְׁבִים הָרִאשֹׁנִים ג׳ מחסר לא הגלו. ג׳
אֲשֶׁר בַּאֲחֻזָּתָם בְּעָרֵיהֶם יִשְׂרָאֵל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כ״א
וְהַנְּתִינִים׃ ג וּבִירוּשָׁלַ͏ִם יָשְׁבוּ מִן־בְּנֵי יְהוּדָה וּמִן־ י״ג
בְּנֵי בִנְיָמִן וּמִן־בְּנֵי אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה׃ ד עוּתַי בֶּן־ ל׳
עַמִּיהוּד בֶּן־עָמְרִי בֶּן־אִמְרִי בֶּן־בָּנִימִן־בְּנֵי־פֶרֶץ בני מן ק׳ תרתין מלין
בֶּן־יְהוּדָה׃ ה וּמִן־הַשִּׁילוֹנִי עֲשָׂיָה הַבְּכוֹר וּבָנָיו׃ ד׳ כתיב חדא
ו וּמִן־בְּנֵי זֶרַח יְעוּאֵל וַאֲחֵיהֶם שֵׁשׁ־מֵאוֹת ל׳
וְתִשְׁעִים׃ ז וּמִן־בְּנֵי בִּנְיָמִן סַלּוּא בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־ ג׳ ול׳ כ״כ
הוֹדַוְיָה בֶּן־הַסְּנֻאָה׃ ח וְיִבְנְיָה בֶּן־יְרֹחָם וְאֵלָה ל׳
בֶּן־עֻזִּי בֶּן־מִכְרִי וּמְשֻׁלָּם בֶּן־שְׁפַטְיָה בֶּן־רְעוּאֵל ב׳ בתרי ליש׳ את הסמן
בֶּן־יִבְנִיָּה׃ ט וַאֲחֵיהֶם לְתֹלְדוֹתָם תְּשַׁע מֵאוֹת ל׳
וַחֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה כָּל־אֵלֶּה אֲנָשִׁים רָאשֵׁי אָבוֹת ז׳ כסיפרא
לְבֵית אֲבֹתֵיהֶם׃ י וּמִן־הַכֹּהֲנִים יְדַעְיָה ע׳ חס׳ בכיפ׳
וִיהוֹיָרִיב וְיָכִין׃ יא וַעֲזַרְיָה בֶּן־חִלְקִיָּה בֶּן־מְשֻׁלָּם י״א
בֶּן־צָדוֹק בֶּן־מְרָיוֹת בֶּן־אֲחִיטוּב נְגִיד בֵּית
הָאֱלֹהִים׃ יב וַעֲדָיָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־פַּשְׁחוּר
בֶּן־מַלְכִּיָּה וּמַעְשַׂי בֶּן־עֲדִיאֵל בֶּן־יַחְזֵרָה בֶּן־ ל׳ ל׳ ומלעיל
מְשֻׁלָּם בֶּן־מְשִׁלֵּמִית בֶּן־אִמֵּר׃ יג וַאֲחֵיהֶם ל׳
רָאשִׁים לְבֵית אֲבוֹתָם אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים
גִּבּוֹרֵי חֵיל מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־הָאֱלֹהִים׃ ל׳ דסמי׳
יד וּמִן־הַלְוִיִּם שְׁמַעְיָה בֶן־חַשּׁוּב בֶּן־עַזְרִיקָם בֶּן־
חֲשַׁבְיָה מִן־בְּנֵי מְרָרִי׃ טו וּבַקְבַּקַּר חֶרֶשׁ וְגָלָל ל׳ ב׳ בתרי ליש׳
וּמַתַּנְיָה בֶּן־מִיכָא בֶּן־זִכְרִי בֶּן־אָסָף׃ טז וְעֹבַדְיָה ל׳ ג׳ כתיב א׳
בֶּן־שְׁמַעְיָה בֶּן־גָּלָל בֶּן־יְדוּתוּן וּבֶרֶכְיָה בֶּן־ ב׳
אָסָא בֶּן־אֶלְקָנָה הַיּוֹשֵׁב בְּחַצְרֵי נְטוֹפָתִי׃
יז וְהַשֹּׁעֲרִים שַׁלּוּם וְעַקּוּב וְטַלְמֹן וַאֲחִימָן
וַאֲחִיהֶם שַׁלּוּם הָרֹאשׁ׃ יח וְעַד־הֵנָּה בְּשַׁעַר ל׳. ד׳
הַמֶּלֶךְ מִזְרָחָה הֵמָּה הַשֹּׁעֲרִים לְמַחֲנוֹת בְּנֵי לֵוִי׃

רשי

(א) וכל ישראל התיחשו. אמרתי לך קצת מן יחוסן מה שמצאתי אבל עיקר יחוסן על ספר מלכי ישראל ויהודה שהגלו לבבל במעלם ועמהם הייתי אני עזרא ויחוסם מצאתי כתוב וכתבתיו: (יח) ועד הנה בשער המלך מזרחה. פתרון עד מהלאה עד שער ששמו שער המלך המזרחה המה השוערים שלום ואחיו ממחנות בני

רדק

מיכה זה ג״כ נזכר בספר שמואל שהיה בן מפיבשת: (לח) ולאצל. בגר״י בני אצל בפת״ח הגל״י מפני ההפסק: (א) וכל ישראל התיחשו. כלומר אף על פי שזכרתי מקצת יחסם לא זכרתי כולם והנם כתובים על ספר מלכי ישראל. ואותו הספר אינו נמצא אצלנו כמו ספר הישר וספר מלחמות ה׳: ויהודה הגלו לבבל במעלם. גלות ישראל זכר למעלה שהגלם פול מלך אשור ותגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה. וכן שאר השבטים הגלם מלך אשור ואותם לא שבו בבית שני. זולתי מעטים מן השבטים נשארו מאפרים וממנשה ומיששכר ומזבולן. ונשארו עם מלכי יהודה את גלות יהודה וגלו עמהם ושבט יהודה כשגלו לבבל במעלם שבו בימי עזרא. ועתה הוא מספר תשובתם ואותם שישבו בירושלים בשובם מהגלות כמו שמספר בספר עזרא: (ב) והיושבים הראשונים אשר באחוזתם. כלומר הראשונים אשר באו מבבל נתיישבו באחוזתם בעריהם ישראל וכהנים ולוים ונתינים ובירושלים ישבו מהם כמו שהולך ומספר וכן אמר גם בספר עזרא וא״ה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים ובערי יהודה איש באחזתו בעריהם ישראל הכהנים והלוים והנתינים ושם הוסיף ובני עבדי שלמה שלא זכרם הנה ובירושלים ישבו מבני יהודה ומבני בנימין וכו׳ וכן אמר שם וספורו הנה הדברים וספורו שם שוה שלא יתחלף אלא במקומות מעטים ונקל הוא להשוות ביניהם כי שמות בני אדם משתנים כמו שזכרנו כ״פ פעמים בזה הספר ומה שיש הפרש ביניהם בחשבון בבני בנימין ובכהנים שכלל בחשבון שם מה שלא כלל הנה וכלל הנה מה שלא כלל שם קרוב הוא להבין: (יח) ועד הנה בשער המלך מזרחה. כלומר עדיין כמו שהיה בבית ראשון: השוערים. ממונים בשער שהיה המלך נכנס בו שהיה מזרחה כמו כן

מצודת דוד

חושב אחד בן א׳: (לח) בכרו. כן שמו: (לט) ובני עשק אחיו. שהיה אחיו של אצל: (מ) מאה וחמשים. במספר מאה וחמשים: ט (א) וכל ישראל התיחשו וכו׳. כלומר אף שלא הזכרתי אני יחוס כל ישראל הנה כולם נחקר יחוסם והנם כתובים על ספר מלכי ישראל והספר הזה גלה עמהם והיה בידי להעתיק ממנו כל יחוסם: ויהודה. אבל יהודה הגלו לבבל בעבור מעלם וספר יחוסן עמהן ומה שמצאתי בה העתקתי כי עמהם נמצאתי: (ב) והיושבים הראשונים. בני הגולה שעלו בראשונה עם זרובבל אשר עלו קודם שעלה עזרא ואחריו אשר נתיישבו ראשונים בעריהם שאחזו ולא בירושלים המה היו מכל שבטי ישראל אשר חזרו מבבל (כי אף שבני עשרת השבטים הגלו לאשור מכל מקום רבים נשארו בארץ וגלו לבבל עם בני יהודה ובנימין וחזרו עמהם): הכהנים. גם מהם ישבו בארץ אחוזתם ובנחמיה חשב גם בני עבדי שלמה: (ג) ובירושלים. אבל בירושלים לא נתיישבו מכל שבטי ישראל כ״א מבני יהודה וכו׳ ובנחמיה לא נזכר בני אפרים ומנשה כי מעט היו אשר ישבו בירושלים: (ד) עותי. ובנחמיה נאמר עתיה והוא הוא כי קרובים המה בלשון אולם השינוי בשמות האבות ובמספרם הוא לפי שגם כאן גם בנחמיה לא חשב כל האבות כסדר עד האב הראשון כ״א השבט בדלוג וחשב כאן אחרים ממה שחשב בנחמיה: (ה) ומן השילוני. מבני שלה בן יהודה: עשיה. הוא מעשיה האמור בנחמיה: הבכור. שהיה הבכור מאחיו: (ו) ואחיהם. של יעואל ועשיה: שש מאות ותשעים. מוסב על בני שלה ועל בני זרח ומספר בני פרץ נאמר בנחמיה: (ט) לתולדותם. מתולדות של אבותם הנזכרים: תשע מאות וכו׳. ובנחמיה נאמר מספר פחות ויתכן אשר שם חשב אנשי גבי סלי הנזכר שם וכאן חשב אנשי סלוא וחביריו: אנשים. ר״ל חשובים ככל אנשים שבמקרא: לבית אבותם. הוא כפל ענין לתוספת ביאור כי כבר אמר ראשי אבות והיא היא: ומן הכהנים. ישבו בירושלים ידעיה ויהויריב. ובנחמיה נאמר ידעיה בן יויריב ויתכן שהוא הוא והיה נמשך אחר הבן וטפל לו: (יא) ועזריה. הוא שריה הנאמר בנחמיה: נגד וכו׳. ממונה על בית אלהים: (יב) ומעשי. הוא עמשסי האמור בנחמיה: (יג) ואחיהם ראשים. ואחיהם שהיו ראשים לבית אבותם שהיו במספר אלף וכו׳ גם הם ואנשיהם ישבו בירושלם ובנחמיה נאמר מספר פחות ויתכן אשר שם חשב רק אותם שהיו תחת ממשלת השרים הנזכרים כאן וכאן כלל את כל הכהנים כולם: מלאכת. לעשות מלאכת עבודת וכו׳: (יד) ומן הלוים. ומספר אנשיהם נאמר בנחמיה: (טז) היושב בחצרי נטופתי. על אלקנה יאמר כי ברכיה ישב בירושלים: (יז) שלום הראש. על שלום הנזכר ראשון יאמר שהוא היה הראש לכולם: (יח) ועד הנה. ר״ל כמו שיסד דוד ושמואל את השוערים כן היה כל ימי עמידת הבית ועד הנה בבית השני: בשער. לעמוד לשמור בשער אשר המלך בא בו הפונה

מצודת ציון

ט (א) והנם. הנה הם: (ב) והנתינים. הם הגבעונים ונקראים כן ע״ש שנאמר בהם ויתנם יהושע וכו׳ חוטבי עצים וכו׳ (יהושע ט): והשוערים. הממונים על שערי בה״מ לשמור ולפתוח ולנעול

שלשה פשעי עמון : יעיאל ד׳ כתי׳ יעואל וקרי׳ יעיאל וסימן ובגבעון ישבו אבי גבעון. עזיא העשתרתי שמע. ומבני אלצפן שמרי. ויהי לעזיהו חיל : ותתרע קרס׳ ותארע תנינא ותחרע. ואפ״ס ועשה אח מאחת מאלה : יונתן ז׳ בקריאה וסי׳ עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר. ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדננו. ובני יונתן פלת. ובני ירע

יט וְשַׁלּוּם בֶּן־קוֹרֵא בֶּן־אֶבְיָסָף בֶּן־קֹרַח וְאֶחָיו י׳ מ״ל
לְבֵית־אָבִיו הַקָּרְחִים עַל מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה ג׳. ל׳
שֹׁמְרֵי הַסִּפִּים לָאֹהֶל וַאֲבֹתֵיהֶם עַל־מַחֲנֵה יְהוָה ג׳ ו׳ חס׳ בכתובים
שֹׁמְרֵי הַמָּבוֹא׃ כ וּפִינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר נָגִיד הָיָה
עֲלֵיהֶם לְפָנִים יְהוָה ׀ עִמּוֹ׃ כא זְכַרְיָה בֶּן מְשֶׁלֶמְיָה ז׳ כסיפרא ז׳ בטעם
שֹׁעֵר פֶּתַח לְאֹהֶל מוֹעֵד׃ כב כֻּלָּם הַבְּרוּרִים ס׳
לְשֹׁעֲרִים בַּסִּפִּים מָאתַיִם וּשְׁנֵים עָשָׂר הֵמָּה
בְחַצְרֵיהֶם הִתְיַחְשָׂם הֵמָּה יִסַּד דָּוִיד וּשְׁמוּאֵל ד׳
הָרֹאֶה בֶּאֱמוּנָתָם׃ כג וְהֵם וּבְנֵיהֶם עַל־הַשְּׁעָרִים ט׳ ר״פ
לְבֵית־יְהוָה לְבֵית הָאֹהֶל לְמִשְׁמָרוֹת׃ כד לְאַרְבַּע
רוּחוֹת יִהְיוּ הַשֹּׁעֲרִים מִזְרָח יָמָּה צָפוֹנָה וָנֶגְבָּה׃ ל׳. כ״ג

ב׳ ימי הסמכול כה וַאֲחֵיהֶם בְּחַצְרֵיהֶם לָבוֹא לְשִׁבְעַת הַיָּמִים
מֵעֵת אֶל־עֵת עִם־אֵלֶּה׃ כו כִּי בֶאֱמוּנָה הֵמָּה
ה׳ חס׳ אַרְבַּעַת גִּבֹּרֵי הַשֹּׁעֲרִים הֵם הַלְוִיִּם וְהָיוּ עַל־
מ״ח ב׳ נבעתי הַלְּשָׁכוֹת וְעַל־הָאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים׃ כז וּסְבִיבוֹת
בֵּית־הָאֱלֹהִים יָלִינוּ כִּי־עֲלֵיהֶם מִשְׁמֶרֶת וְהֵם עַל־
ג׳.ב׳ דנה ו׳ ג׳ ומ׳ אל כלי הַמַּפְתֵּחַ וְלַבֹּקֶר לַבֹּקֶר׃ כח וּמֵהֶם עַל־כְּלֵי הָעֲבוֹדָה
ל׳ כִּי בְמִסְפָּר יְבִיאוּם וּבְמִסְפָּר יוֹצִיאוּם׃ כט וּמֵהֶם
ל׳ מְמֻנִּים עַל־הַכֵּלִים וְעַל כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְעַל־
ב׳ א׳ חס׳ ומ׳ מלה הַסֹּלֶת וְהַיַּיִן וְהַשֶּׁמֶן וְהַלְּבוֹנָה וְהַבְּשָׂמִים׃ ל וּמִן־
ל׳ בְּנֵי הַכֹּהֲנִים רֹקְחֵי הַמִּרְקַחַת לַבְּשָׂמִים׃ לא וּמַתִּתְיָה
ו׳ חס׳ בכתו׳ מִן־הַלְוִיִּם הוּא הַבְּכוֹר לְשַׁלֻּם הַקָּרְחִי בֶּאֱמוּנָה

תולדות אהרן המה יסד דוד ושמואל. (סוכה נו תענית כז):

רדק

כן על אותו ענין שנעשה בבית ראשון נעשה בבית שני כמו שאומר המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם: (יט) ושלום בן קורא בן אביאסף בן קרח. הוא אביאסף בן קרח שהזכיר למעלה בפרש׳ ואלה אשר העמיד דוד על ידי שיר אבל שלום בן קורא לא זכר שם אולי מבני הימן היה וקצר היחס עם בן אביסף בן קרח: ואחיו לבית אביו הקרחים על מלאכת העבודה שמרי הספים לאהל. ר״ל שומרי מזוזת בית קדשי הקדשים כמו שהיו אבותיהם משפחת הקרחי שהוא משפחת הקהתי על הארון ועל הכפרת ועל פרוכת המסך והוא מחנה ה׳ היו שומרים המבוא שלא יכנס אדם לפנים כמו שכתוב עליהם עלמס ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו: (כ) ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם. ר״ל על משפחת הקרחי היה נגיד פנחס בן אלעזר לפנים בימי אבותיהם כמו שהיה אלעזר אביו ממונה עליהם כמו שאמר ופקודת משמרת אלעזר בן אהרן ואחריו היה פנחס בנו נגיד ג״כ עליהם כי היה ה׳ עמו. והיה גדול מבני איתמר לפיכך היה נגיד כל ימיו עליהם. ויש מרבותינו שאמרו פנחס זה אליהו ואמת כי פנחס היה ימים רבים כי בימי פלגש בגבעה ראינו שהיה עדיין חי כמו שאמר שם ופנחס בן אלעזר וגו׳. והיה אז ליציאת מצרים יותר משלש מאות שנה והוא היה מיוצאי מצרים. ודרשו רבותינו ז״ל כי נסתלקה ממנו שכינה על שלא התיר נדרו של יפתח וזהו שנאמר נגיד היה עליהם הוא אין כתיב כאן אלא היה ואמר לפנים ה׳ עמו בימי זמרי מחה ובימי פלגש בגבעה לא מחה. כלומר בימי זמרי היה ה׳ עמו והיה כח בידו למחות ומחה והיה כפרה לישראל שלא כלו בימי זמרי כי ה׳ היה עמו והיה כח בידו למחות אבל בימי פלגש בגבעה לא היה כח בידו למחות כי לא היה ה׳ עמו כי כמה אלפים מתו מישראל עד שלא נגעו לבני בנימין. ויש מפרשים ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם אינו זה פנחס הכהן. כי זה הפנחס היה לוי וזהו שאמר לפנים ה׳ עמו. כלומר זה פנחס אינו אותו פנחס שהיה לפנים כי אותו היה ה׳ עמו והיה שורה עליו רוח הקדש וזה לא היה בו אבל גדול היה ונגיד היה על הלוים. והפי׳ הנכון הוא מה שפירשתי: (כב) כולם הברורים וכו׳ המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם. דוד ושמואל תקנו משמרות כהונה ולויה ותקנו שלא להיות פחות ממאתים ושנים עשר ופי׳ באמונתם בקיומם ביסדו וקיימו זה על דרך ונאמר אסתר קיים. וכן אמר כי הם יסדו וקיימו הדבר שהיה כן כל הימים. ואמונה לשון קיום. והרבה ימצאו כן כמו וארשתיך לי באמונה אמונה אמן והיה אמונת עתך ואחרים זולתם. ורז״ל אמרו באמתתם אומנות גדולה היתה שם שאין משהר נוטל בבדם אחוזה ולא היו כל אלה ר׳ וי״ב שומרים כאחד אלא משבעה ימים לשבעה ימים היו באים כמו שהיו המשמרות קבועה וזהו שאמר לבא לשבעת הימים מעל״ע עם אלה כי גם אלה היו בחצריהם יושבים כמו שאמר המה בחצריהם. התיחשם כלומר בחצריהם שנהגו להם בימי יהושע והיו מתיחשים כאו״א שאמר לבית אבותיו לדעת באיזה עיר ישבו והיו באים לירושלים במשמרות הידועות להם כמו שתקנו להם: (כו) כי באמונה הם ארבעת גבורי השוערים. לא היו ארבעה לבד אלא ארבעה גבורים ממונים על האחרים להיות שומרים השערים: (לא) על מעשה החביתים מעשה

מחבת

רשי

בני לוי: (יט) שומרי הספים לאהל. שלום בן קורא ואחיו לבית אביו הקרחים שומרי הספים של אוהל מועד שלא היו מניחים שום אדם לבא אל אהל מועד כי אם הכהנים בעבודתן: (כ) ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה׳ עמו. שנתנבא לפנים ורבותינו אמרו הוא פנחס הכהן ועל שלא התיר ליפתח נדרו נסתלקה השכינה ממנו: (כב) המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם. בקיומם: (כה) לשבעת הימים. לסוף ז׳ ימים: מעת אל עת. משבעה לשבעה כל משמרת בשבתם: (כז) והם על המפתח. על מפתח העזרה: ולבקר לבקר. לפתוח: (כח) ומהם

על

מצודת ציון

ולנעול: ואחיהם. וחבריהם וכן בכל הספר: (יט) הספים. מזוזות השערים כמו וסף השער (יחזקאל מ): המבוא. הפתחים שבאים דרך בם: (כב) הברורים. ענין בחירה: יסד. כמו תקן כי התקנה אל קיומה היא כמו היסוד אל הבנין: הרואה. הנביא על כי רואה במראה הנבואה: באמונתם. ענין קיום וכן והיה אמונת עתך (ישעיה ל״ג): (כג) למשמרות. דבר המוטל על הרבה בני אדם על כל אחד בזמן הקבוע לו קרוי משמר כי עליהם לשמור לבל יעברו את הזמן: (ל) רקחי המרקחת. ענין ערבוב הבשמים כמו מעשה רוקח (שמות ל): (לא) החביתים. מל׳

מחבת

מצודת דוד

השער הספונה מזרחה המה שלום וחביריו היו שוערים בשערי הר הבית שהיא מחנה לויה: (יט) לבית אביו. משפחות בית אביו: על מלאכת. הם היו ממונים על מלאכת העבודה וחוזר ומפרש שהיו שומרי מזוזות פתחי האוהל ר״ל העזרה: ואבותיהם וכו׳. רצה לומר כמו שהיו אבותיהם ממונים על מחנה ה׳ והיו שומרים לבל יבוא מי בפתחי העזרה שהיא מחנה שכינה: (כ) נגיד היה וכו׳. היה ממונה על אבותיהם הקרחים בימים הקדמונים כי ה׳ היה עמו ולזה נבחר לנגיד: (כא) שער פתח. גם הוא היה שומר שער פתח האוהל: (כב) כולם הברורים. ר״ל מספר כולם של הנבררים להיות שוערים לשמור בספים היו מאתים וי״ב ובנחמיה נאמר מספר פחות כי לא חשב שם רק השומרים במחנה לויה הוא הר הבית וכאן כלל כולם: המה בחצריהם. המה מן היושבים בחצריהם סביבות ירושלים להיות קרובים לבא לבה״מ: התיחשם. והיה להם ספר יוחסם: המה יסד. ר״ל במספר הזה יסד דוד ושמואל הנביא להיות מתקיים בתקנת קיומם לבל יפהתו מרי״ב שוערים: (כג) והם ובניהם. הנזכרים למעלה עם בניהם היו ממונים על השערים לשמור בהם: לבית ה׳. לבית האהל. הוא כפל ענין במ״ש להוספת ביאור: למשמרות. לא שהיו כולם שומרים בכל עת אלא היו חלוקים למשמרות וכ״א שמר בזמנו בחוזר הלילה: (כד) לארבע רוחות. בכל ארבע הרוחות יעמדו השוערים לשמור וגדולה וכבוד הוא לבית שיעמדו בה שומרים: (כה) ואחיהם. חבריהם של הנזכרים למעלה היושבים בחצריהם עליהם לבוא לשמור על שבעה הימים: מעת אל עת. בעת שבאו אז ילכו בכלות שבעת הימים ויבואו אחרים במקומם: עם אלה. ר״ל גם אלה הנזכרים בשמם יבואו בבוא עתם ויתעכבו שבעת ימים: (כו) כי באמונה. כי הדבר הזה היה בתקון המתקיים לבל יבטל מי משמרו: המה. ר״ל גם המה ארבעת גבורי השוערים והם שלום וכו׳ שנזכר למעלה גם יתר הלוים אין מי בהם שיבטל משמרו: והיו. השוערים היו גם ממונים על הלשכות ועל האוצרות של בית האלהים: (כז) וסביבות וכו׳. כ״א בבוא עת משמרתו כי עליהם משמרת. עליהם מוטל לשמור את הבית: על המפתח. על פתיחת השערים: ולבוקר לבוקר. ר״ל יפתחו בכל בוקר: (כח) ומהם. מן השוערים היו ממונים על כלי העבודה כמזרקים ומחתות והדומים: יביאום. מלשכת הכלים אל מקום המזבח: יוציאום. משם אל הלשכות והכל נעשה על ידיהם: (כט) על הכלים. יתר הכלים שאינם כלי העבודה והם כלי בשול וכדומה: כלי הקדש: שולחנות ומנורות והדומים: ועל הסולת וכו׳. הסולת

והשמן

אחי שמי . בני חשם הגזוני . וידבקו פלשתים דד"ה . ויבאו אל גדליה המצפתה . ומן רישא דשמואל עד ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש דכו' יונתן במ"ב יהונתן וסי' לכה ונעברה
אל מצב הערלי' . ויאמר יונתן הנה אנחנו . ומן ויהי ככלתו עד סופא דסיפ' דכו' במ"א יונתן וסי' וידבר שאול אל יונתן בנו . וכל עזרא דכו' יונתן במ"ב יהונתן וסי' לבלגה

עַל מַעֲשֵׂה הַחֲבִתִּים׃ לב וּמִן־בְּנֵי הַקְּהָתִי מִן־
אֲחֵיהֶם עַל־לֶחֶם הַמַּעֲרָכֶת לְהָכִין שַׁבַּת שַׁבָּת׃ כ. ד
לג וְאֵלֶּה הַמְשֹׁרְרִים רָאשֵׁי אָבוֹת לַלְוִיִּם בַּלְּשָׁכֹת
פְּטִירִים כִּי־יוֹמָם וָלַיְלָה עֲלֵיהֶם בַּמְּלָאכָה׃ פטורים ק'
לד אֵלֶּה רָאשֵׁי הָאָבוֹת לַלְוִיִּם לְתֹלְדוֹתָם רָאשִׁים
אֵלֶּה יָשְׁבוּ בִירוּשָׁלָםִ׃ לה וּבְגִבְעוֹן יָשְׁבוּ
אֲבִי־גִבְעוֹן יְעוּאֵל וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מַעֲכָה׃ לו וּבְנוֹ יעיאל ק'
הַבְּכוֹר עַבְדּוֹן וְצוּר וְקִישׁ וּבַעַל וְנֵר וְנָדָב׃
לז וּגְדוֹר וְאַחְיוֹ וּזְכַרְיָה וּמִקְלוֹת׃ לח וּמִקְלוֹת ד'. ז' בסי' וכל קרי'
הוֹלִיד אֶת־שִׁמְאָם וְאַף־הֵם נֶגֶד אֲחֵיהֶם יָשְׁבוּ דכו' במ"ב
בִירוּשָׁלַםִ עִם־אֲחֵיהֶם׃ לט וְנֵר הוֹלִיד אֶת־ ו' פסו' את את את ואת
קִישׁ וְקִישׁ הוֹלִיד אֶת־שָׁאוּל וְשָׁאוּל הוֹלִיד אֶת־ ואת ואת
יְהוֹנָתָן וְאֶת־מַלְכִּי־שׁוּעַ וְאֶת־אֲבִינָדָב וְאֶת־
אֶשְׁבָּעַל׃ מ וּבֶן־יְהוֹנָתָן מְרִיב בָּעַל וּמְרִי־בַעַל ג'
הוֹלִיד אֶת־מִיכָה׃ מא וּבְנֵי מִיכָה פִּיתוֹן וָמֶלֶךְ בספר מוגה ז' חס'. ב'
וְתַחְרֵעַ׃ מב וְאָחָז הוֹלִיד אֶת־יַעְרָה וְיַעְרָה הוֹלִיד ס'. ל'. ל'
אֶת־עָלֶמֶת וְאֶת־עַזְמָוֶת וְאֶת־זִמְרִי וְזִמְרִי הוֹלִיד
אֶת־מוֹצָא׃ מג וּמוֹצָא הוֹלִיד אֶת־בִּנְעָא וּרְפָיָה בְנוֹ

ב' ובסיפרא אֶלְעָשָׂה בְנוֹ אָצֵל בְּנוֹ׃ מד וּלְאָצֵל שִׁשָּׁה בָנִים
ב' ובסיפרא וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם עַזְרִיקָם בֹּכְרוּ וְיִשְׁמָעֵאל וּשְׁעַרְיָה
ג' ונסתם דין וחכרו וְעֹבַדְיָה וְחָנָן אֵלֶּה בְּנֵי אָצֵל׃
י א וּפְלִשְׁתִּים נִלְחֲמוּ בְיִשְׂרָאֵל וַיָּנָס אִישׁ־יִשְׂרָאֵל
מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים בְּהַר גִּלְבֹּעַ׃
ג' ב וַיַּדְבְּקוּ פְלִשְׁתִּים אַחֲרֵי שָׁאוּל וְאַחֲרֵי בָנָיו
ז' וַיַּכּוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־יוֹנָתָן וְאֶת־אֲבִינָדָב וְאֶת־
מַלְכִּי־שׁוּעַ בְּנֵי שָׁאוּל׃ ג וַתִּכְבַּד הַמִּלְחָמָה
ס' ז' חס' כלים' ד' עַל־שָׁאוּל וַיִּמְצָאֻהוּ הַמּוֹרִים בַּקֶּשֶׁת וַיָּחֶל מִן־
הַיּוֹרִים׃ ד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־נֹשֵׂא כֵלָיו שְׁלֹף
ב' והכרו חַרְבְּךָ וְדָקְרֵנִי בָהּ פֶּן־יָבֹאוּ הָעֲרֵלִים הָאֵלֶּה
וְהִתְעַלְּלוּ־בִי וְלֹא אָבָה נֹשֵׂא כֵלָיו כִּי יָרֵא מְאֹד
וַיִּקַּח שָׁאוּל אֶת־הַחֶרֶב וַיִּפֹּל עָלֶיהָ׃ ה וַיַּרְא
נֹשֵׂא־כֵלָיו כִּי־מֵת שָׁאוּל וַיִּפֹּל גַּם־הוּא עַל־
הַחֶרֶב וַיָּמֹת׃ ו וַיָּמָת שָׁאוּל וּשְׁלֹשֶׁת בָּנָיו וְכָל־
ג' בֵּיתוֹ יַחְדָּו מֵתוּ׃ ז וַיִּרְאוּ כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל
ב' אֲשֶׁר־בָּעֵמֶק כִּי נָסוּ וְכִי־מֵתוּ שָׁאוּל וּבָנָיו וַיַּעַזְבוּ
עָרֵיהֶם וַיָּנֻסוּ וַיָּבֹאוּ פְלִשְׁתִּים וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶם׃

תולדות אהרן וינס איש ישראל. סוטה מד : וגם לשאול. עקידה שער סח :

רשי

על כלי. כלי שרת במספר יוציאום ובמספר יביאום : (לג) ואלה המשוררים וגו'. פטורים מכל דבר המלאכה כי אם לשיר שירה : (לט) אשבעל . הוא איש בושת ולכך כינהו בושת לפי שבעל לשון אלהי הוא וכינהו בושת ל' גנאי : מריב בעל . זה מפיבושת א"ר יצחק בר שמואל מנרבונא משעה שעבדו ישראל את הבעל נקרא הבעל שם בושת דכתיב לקטר לבושת לקטר לבעל (ירמיה י"א) כי הבעל הוא בושת וגדעון נקרא ירובעל על שם ירב לו בעל (שופטים ו') ונקרא ירובשת דכתיב על אבימלך מי הכה אבימלך בן ירובשת וגו' בס' שמואל (ב' י"א) ונקרא ירובשת וירובעל כי בעל ובשת אחד הוא : (א) ופלשתים כלחו בישראל. אינו מספר כי אם מפלתו של שאול וכאשר בא לספר מעשה דוד אינו מספר זילותו אלא גבורתו וגדולתו כי הספר שלו ולמלכי יהודה : (ג) וימצאוהו המורים בקשת. בוא וראה כי אין חכמה ואין תבונה לנגד ה' (משלי כ"א) כי נגד ה' דרכי איש בנימין היו שונאיהם נופלים לפניהם בקשת כי הם בקיאים בקשת כדכתיב אטר יד ימינו וגו' בשופטים (כ"א) וכן ביהונתן צדה אורה לשלח לי למטרה בשמואל (א' כ') וכתיב למטה (י"ב ב') בנימין נושקי קשת מימיני' וגו' וכן באספא בס' זה (ב' י"ד) ומבנימין נושאי מגן ודורכי קשת וגו' אבל כשהשם סר מעל שאול נפל
ביד

רדק

מחבת. והדגוש תמורת הנח אשר בשרידים אשר הוא במשקלו. וכן כי שם ארם נחתי' ששרשו נחת והדגש בו תמורת הנח : (לג) פטורים . כלומר היו יושבים בלשכות והיו פטורים מאשר מלאכה כי במלאכת השיר היו מתעסקים יומם ולילה : (לה) ובגבעון ישבו וכו'. פ' זו הזכיר למעלה והפסיק לענין הכהני' והלוי' שישבו בירושלי' על משמרותם ועתה שב להזכיר יחס שאול על הסדר ועניינו היאך היה. וכי הוסבה המלוכה ממנו לדוד בן ישי ומכאן ואילך הולך ומספר דברי מלכי יהודה על הסדר זה אחר זה עד הגלות: (ב) וידבקו פלשתים . כמו וידביקו . וכן וידרכו את לשונם . כמו וידריכו : (י) וישימו את כליו וכו' ואת גלגלתו תקעו בית דגן . ובספר שמואל ואת גויתו תקעו בחומת בית שן מה שלא נזכר שם נזכר הנה כי גלגלתו תקעו בית דגון וגויתו תקעו עם גוית בניו בחומת בית שן ואנשי יבש גלעד גויתו וגוית בניו לקחו אבל ראשו שהיה בבית דגון לא לקחו ואנשי
יבש

מצודת דוד

והשמן למנחות והיין לנסכים והלבונה לתת בבזיכין על מערכת לחם הפנים והבשמים לקטורת : (ל) רוקחי וכו'. הם היו מערבבים וכותשים את הבשמים של הקטורת : (לא) באמונה . בקיום חזק היה ממונה על מעשה החבתים והם המנחות מעשה מחבת מעשירית האיפה הקרב בכל יום מחציתה בבוקר ומחציתה בערב והיה הוא ממונה עליו להזכיר ולזרז להיות קרב בזמנו : (לב) מן הקהתים . של בני קהת הנזכרים למעלה שגם המה מבני קהת : על לחם וכו'. היו ממונים על לחם הפנים הנערך על השלחן להכין אותה בכל שבת ושבת : (לג) ואלה המשוררים . רצה לומר אבל אלה המשוררים הנזכרים למעלה שהם ראשי האבות הלוים והם שמעיה וחביריו המה ישבו בתמידות בלשכות ללמד מעשה השיר ופטורים הם מאשר עבודת בית ה' כי יומם ולילה מוטל עליהם לעסוק במלאכת השיר ואינם פנוים כמו השוערים לעסוק עוד בעבודה אחרת : (לד) אלה . הנזכרים למעלה : לתולדותם ראשים . על בני תולדות אבותם היו ראשים וכפל הדבר לתוספת ביאור : (לה) ובגבעון ישבו. כל הפרשה ההיא כתובה למעלה בהזכירו מי מבנימין ישב בירושלים ומי בגבעון והולך ומספר הכהנים והלוים היושבים בירושלים ועתה על כי בא לספר ממלכות דוד הבאה אחרי מות שאול לזה התחיל לספר שוב מהתחלת יחוס שאול : אבי גבעון . שר של גבעון ושמו יעיאל : (לז) וזור וכו'. גם המה היו בני אבי גבעון ועמו ישבו בגבעון : (לח) ואף הם . ר"ל אף כי ישבו בגבעון מ"מ לפעמים ישבו בירושלים נגד אחיהם הנזכרים למעלה ושוה להם : עם אחיהם. הוא כפל ענין לתוספות ביאור כי עם הוא כמו נגד : (לט) אשבעל . הוא איש בושת שמלך תחת שאול והוא ישוי האמור בש"א : (מ) מריב בעל . הוא מפיבושת : (מב) ואחז . גם הוא בן מיכה וכן נאמר למעלה : (מג) ורפיה בנו . של בנעא וכן חושב אחד בן אחד : (מד) בכרו. כן שמו : י (ב) וידבקו . ברדפם השיגום והיו דבוקים אחריהם וקרובים להם : (ג) על שאול. על כי כבר הרגו את בניו היתה כל פני המלחמה עליו לבד : המורים . האנשים המורים בקשת מצאו מקומו ופחד מהם שלא יאחזוהו ויתעללו בו : (ד) והתעללו בי . ליסרני ביסורי בזיון : כי ירא מאד . פחד מה' לשלוח יד במשיחו :
ויפול

מצודת ציון

מחבת והוא שם כלי מה : (לב) המערכת . מלשון עריכה וסדור : (לג) פטורים . הוא הפוך מן החיוב ודוגמתו כי לא פטר יהוידע (דה"ב כג) : י (א) איש ישראל . כמו אנשי ישראל : (ג) המורים . ענין השלכת החצים כמו אבר הנני מורה (ש"א כ) : ויחל . מל' חלחלה ופחד : (ד) שלוף . ענין הוצאת החרב מתערה : ודקרני . ענין נעיצה ותחיבה כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה)

שמוע לשמעי׳ : וגדול ח׳ בקריאה וסי׳ ותבוא אביגיל אל נבל. ויאמר המלך אל עבדיו. מאין כמוך ה׳ גדול אתה תנינא דפסוק . קטן וגדול שם הוא ועבד . וילך דוד הולך וגדל .
וחברו דסיפ׳ . כי האיש מרדכי הולך וגדול . כי מרדכי היהודי משנה למלך אלה עשו שלשת הגבורים .

ח וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹאוּ פְלִשְׁתִּים לְפַשֵּׁט אֶת־
הַחֲלָלִים וַיִּמְצְאוּ אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־בָּנָיו נֹפְלִים ו׳ וכל אורי׳ דכו׳ כמ״ד.
בְּהַר גִּלְבֹּעַ׃ ט וַיַּפְשִׁיטֻהוּ וַיִּשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁוֹ
וְאֶת־כֵּלָיו וַיְשַׁלְּחוּ בְאֶרֶץ־פְּלִשְׁתִּים סָבִיב לְבַשֵּׂר ג׳. ב״ד׳
אֶת־עֲצַבֵּיהֶם וְאֶת־הָעָם׃ י וַיָּשִׂימוּ אֶת־כֵּלָיו בֵּית י״ב
אֱלֹהֵיהֶם וְאֶת־גֻּלְגָּלְתּוֹ תָקְעוּ בֵּית דָּגוֹן׃ ל׳
יא וַיִּשְׁמְעוּ כֹּל יָבֵישׁ גִּלְעָד אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשׂוּ
פְלִשְׁתִּים לְשָׁאוּל׃ יב וַיָּקוּמוּ כָּל־אִישׁ חַיִל וַיִּשְׂאוּ ט׳ מ״ל
אֶת־גּוּפַת שָׁאוּל וְאֵת גּוּפֹת בָּנָיו וַיְבִיאוּם יָבֵישָׁה ל׳. ל׳
וַיִּקְבְּרוּ אֶת־עַצְמוֹתֵיהֶם תַּחַת הָאֵלָה בְּיָבֵשׁ ל׳. ל׳ וחס׳
וַיָּצוּמוּ שִׁבְעַת יָמִים׃ יג וַיָּמָת שָׁאוּל בְּמַעֲלוֹ ל׳מ״ל בכתו׳
אֲשֶׁר־מָעַל בַּיהוָה עַל־דְּבַר יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־
שָׁמָר וְגַם־לִשְׁאוֹל בָּאוֹב לִדְרוֹשׁ׃ יד וְלֹא־דָרַשׁ
בַּיהוָה וַיְמִיתֵהוּ וַיַּסֵּב אֶת־הַמְּלוּכָה לְדָוִיד בֶּן־ ח׳ מ״ל. ל׳
יִשָׁי׃ יא א וַיִּקָּבְצוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶל־דָּוִיד

ט׳ מ״ל חֶבְרוֹנָה לֵאמֹר הִנֵּה עַצְמְךָ וּבְשָׂרְךָ אֲנָחְנוּ׃
י״ב פסו׳ גם גם גם ב גַּם־תְּמוֹל גַּם־שִׁלְשׁוֹם גַּם בִּהְיוֹת שָׁאוּל מֶלֶךְ
אַתָּה הַמּוֹצִיא וְהַמֵּבִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְךָ אַתָּה תִרְעֶה אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל
וְאַתָּה תִּהְיֶה נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיָּבֹאוּ
ט׳ מ״ל כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ חֶבְרוֹנָה וַיִּכְרֹת לָהֶם
דָּוִיד בְּרִית בְּחֶבְרוֹן לִפְנֵי יְהוָה וַיִּמְשְׁחוּ אֶת־
דָּוִיד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל כִּדְבַר יְהוָה בְּיַד־שְׁמוּאֵל׃
ל״ד מלעות פסוקים ד וַיֵּלֶךְ דָּוִיד וְכָל־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלִַם הִיא יְבוּס
וְשָׁם הַיְבוּסִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ ה וַיֹּאמְרוּ יֹשְׁבֵי יְבוּס
ד׳חס׳ בלי׳ לְדָוִיד לֹא תָבוֹא הֵנָּה וַיִּלְכֹּד דָּוִיד אֶת־מְצֻדַת
צִיּוֹן הִיא עִיר דָּוִיד׃ ו וַיֹּאמֶר דָּוִיד כָּל־מַכֵּה
ח׳ מ״ל יְבוּסִי בָּרִאשׁוֹנָה יִהְיֶה לְרֹאשׁ וּלְשָׂר וַיַּעַל
ח׳ מ״ל בָּרִאשׁוֹנָה יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וַיְהִי לְרֹאשׁ׃ ז וַיֵּשֶׁב
ל׳ דָּוִיד בַּמְּצָד עַל־כֵּן קָרְאוּ־לוֹ עִיר דָּוִיד׃ ח וַיִּבֶן

תולדות אהרן וגם לשאול באוב. עקידת שער סח :

רדק

יבש גלעד התעסקו בו כי זכרו את אשר עשה עמהם שהושיעם כשבא עליהם נחש העמוני : (יב) ויצומו שבעת ימים . זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושעו על ידי שאול : (יג) על דבר ה׳ אשר לא שמר וכו׳ . פי׳ דבר עמלק : (יד) ולא דרש בה׳ וכו׳ . ובספר שמואל אמר וישאל שאול בה׳ ולא ענהו ה׳ ואחר כן דרש באוב כיון שדרש אחרי כן באוב נחשב לו כאלו לא דרש בה׳ שהרי השוה דרישת האוב ודרישה בה׳ ואע״פ שלא ענהו ה׳ היה לו לבקש פני ה׳ עוד ולשוב בתשובה שלימה לפניו ולא להוסיף על חטאתו פשע ולדרוש באוב : (ח) מן המלוא ועד הסביב . מלוא הוא מקום סמוך לחומה ואותו המקום הוא רחב להאסף

רשי

ביד רובה קשת בדבר שהוא אומנתו : ויחל מן היורים . כמו ותתחלחל המלכה (אסתר ד׳) : (יב) ויביאום יבישה . ליבש גלעד ויצומו שבעת ימים . ולמה מסרו עצמם בסכנה לקחת גופות שאול ובניו מהר גלבוע יותר משאר ישראל לפי שעשה להם שאול טובה שהצילם כשעלה נחש העמוני עליהם וכנגד אותם שבעת ימים שנתנו להם זמן אם יבא להם מושיע והיו צמים ומתענים אולי יבא להם מושיע ובא שאול והושיעם כנגדן נתענו עתה גם הם ז׳ ימים וגם מפני אבילות שנהגו שבעת ימים כי גם קרוביהם היו כשהרגו ישראל את יושבי גבעה במעשה פלגש בגבעה (סוף שופטים) נתנו אנשי יבש בנותיהם לבנימין כשחטפום מן המחולות : (יג) וימת שאול במעלו אשר מעל . שתי מעילות מעל בשאלת אוב אחת ששאל אחרי שמואל ואחת שדרש ובאגדה דשמואל שנינו חמש מעילות מעל : על דבר ה׳ אשר לא שמר . מה שצוהו שמואל כדכתיב שבעת ימים תוחל (שמואל א׳) ועל אשר מעל במלחמת עמלק : (ב) אתה תרעה את עמי . על זה אמר דוד ה׳ רועי לא אחסר (תילים כ״ג) אתה אומר לי אתה תרעה מה אני יכול לרעות אין הדבר תלוי בי אלא ה׳ רועי לא אחסר וגם אני לא אחסר לכם ודוגמא בשמואל (ב׳ כ״א) אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו במלחמה ולא תכבה את נר ישראל אמר להם דוד כי אתה נרי ה׳ וה׳ יגיה חשכי (שם כ״ב) : (ג) ויכרות להם דוד ברית. כאותו ברית שכרת יהוידע דכתיב (מלכים ב׳ י״א) ויכרות יהוידע את הברית בין ה׳ ובין המלך ובין העם להיות לעם לה׳ פתרון להיות לה׳ עבדים וגם בין המלך ובין העם להיות לו לעבדים כמשפט המלך וגם המלך לעשות כחוק לעבדיו ללחום מלחמותם : לפני ה׳ . והלא לא היה המשכן בחברון אלא מהו לפני ה׳ כל מקום שעושין תנאי או כורתין ברית המקום שם הוא דוגמא ביפתח לפני ה׳ במצפה (שופטים י״א) ודוגמא ומעלה מעל בה׳ וכיחש בעמיתו (ויקרא ה׳) כדמפרש בתורת כהנים : (ד) וילך דוד וגו׳ . הלך מיד למלחמה כשהמליכוהו כל ישראל שלא יאמרו ישראל כל המלחמות שעשה דוד בימי שאול נוצח מזלו של שאול היה ועתה דואג להלחם לכך הלך מיד למלחמה : (ה) ויאמרו ישבי יבוס לדוד לא תבא הנה . אינו מפרש כאן למה ובשמואל (ב׳ ה׳) מפרש ויאמר לדוד לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים ראו שלא יוכלו לעמוד לפני דוד ונתנו עורים ופסחים לפני שער העיר לאמר לא יבא דוד הנה כי אם ילחם עם העורים הללו כי ידעו כי בזוי הוא למלך להלחם עם העורים ומתוך כך ישוב ולא ילחם עמהם ודוד אמר בלבו אמת הוא כי לא נכון והגון לי להלחם עם עורים ועם פסחים אך כל מי שיכה היבוסי היאך שיגע בצנור וימשכם וישליכם משם את העורים על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אל בית דוד שיהא לו גנאי פן יאמרו עם אלו נלחם דוד : (ח) ויואב יחיה את שאר העיר . הוא בנה והחזיק לבנות בדקי החומה דוגמא

מצודת ציון

(ישעיה יג) : והתעללו . ענין לעג ובזיון כמו כי התעללת בי (במדבר כב) : ולא אבה . ולא רצה : (ח) לפשט . ענין הסרת הבגדים : (י) גלגלתו . ראשו : תקעו . תלאו כמו והוקע אותם לה׳ (שם כה) : דגון . שם עבודה גלולים עשוי בדמות דג : (יב) האלה . שם אילן סרק : יא (ב) שלשום . יום השלישי מהיום : (ה) מצודת. ענין מבצר חזק כמו ישבו במצדות (ירמיה נ״א) : במצד . היא מצודת

מצודת דוד

ויפול עליה . להמית את עצמו בה : (ז) אשר בעמק . היא עמק יזרעאל שהיה סמוך למקום המלחמה : (ט) ויפשיטהו את בגדיו . וישאו את ראשו . כרתו אותו מן הגוף ונשאוהו : את עצביהם . כומרי העכו״ם : (י) ואת גלגלתו . בש״א הזכיר תקיעת גויתו ומה שנשמט שם גלה כאן : (יג) במעלו . בעבור מעלו וכו׳ וחוזר ומפרש על דבר ה׳ אשר לא שמר להמית את עמלק מכל וכל וגם אשר חטא לשאול באוב לדרוש בו עתידות : (יד) ולא דרש בה׳. כי אף שדרש ולא נענה כמ״ש בש״א מ״מ היה לו לדרוש ולחזור ולדרוש ולהפציר בתפלה והוא לא כן עשה : יא (א) חברונה . אחר שמלך בחברון על יהודה : עצמך ובשרך . כמו כל בית יהודה כי בני איש אחד נחנו : (ב) אתה המוציא . כאלו אמרו לא יגדל אהבת בית יהודה עליך על אשר מלכת בהם ראשונה כי גם עלינו משלת מאז : את ישראל . ת״כ עליך לרעות את כל ישראל אלו כאלו בשוה : (ג) כל זקני ישראל . אשר הכח בידם להמליכו : ויכרות וכו׳ . להיות להם לאוהב כמו לבית יהודה : לפני ה׳. לפני ארון ה׳ כי הביאוהו שמה לפי שעה : (ד) ירושלים . אל ירושלים להלחם בה : ושם היבוסי . כי בני יהודה ובני בנימין לא הורישום מאז : (ה) לא תבוא הנה . ר״ל לא תוכל לכבשה בעבור חוזק : מצודת ציון . שם מבצר חזק סמוך למקום יבוס : היא עיר דוד . לאח״ז נקראת שמה עיר דוד : (ו) בראשונה . לעלות במלחמה תחלה להכות בם : (ח) מן המלוא . סמוך להחומה היה מקום פנוי להיות שוכן להאסף שם מרבית אנשים

כגבורים ז׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים. ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים. עלו הסוסים והתהללו. אלה עשו שלשת הגבורים. ואת כל צבא הגבורים.

הָעִיר מִסָּבִיב מִן־הַמִּלּוֹא וְעַד־הַסָּבִיב וְיוֹאָב יְחַיֶּה ח׳
אֶת־שְׁאָר הָעִיר׃ ט וַיֵּלֶךְ דָּוִיד הָלוֹךְ וְגָדוֹל וַיהוָה ח׳ ומ״ל
צְבָאוֹת עִמּוֹ׃ י וְאֵלֶּה רָאשֵׁי הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר
לְדָוִיד הַמִּתְחַזְּקִים עִמּוֹ בְמַלְכוּתוֹ עִם־כָּל־יִשְׂרָאֵל ל׳
לְהַמְלִיכוֹ כִּדְבַר יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל׃
יא וְאֵלֶּה מִסְפַּר הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִיד יָשָׁבְעָם בֶּן־
חַכְמוֹנִי רֹאשׁ הַשָּׁלוֹשִׁים הוּא־עוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ השלישים ק׳
עַל־שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָת׃ יב וְאַחֲרָיו
אֶלְעָזָר בֶּן־דּוֹדוֹ הָאֲחוֹחִי הוּא בִּשְׁלוֹשָׁה הַגִּבֹּרִים׃ ח׳ מ״ל י״ד מ״ל
יג הוּא־הָיָה עִם־דָּוִיד בַּפַּס דַּמִּים וְהַפְּלִשְׁתִּים ל׳ ב׳ דגשים
נֶאֶסְפוּ־שָׁם לַמִּלְחָמָה וַתְּהִי חֶלְקַת הַשָּׂדֶה מְלֵאָה באפס. ל׳
שְׂעוֹרִים וְהָעָם נָסוּ מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים׃ יד וַיִּתְיַצְּבוּ ב׳ מ״ל. ח׳
בְתוֹךְ־הַחֶלְקָה וַיַּצִּילוּהָ וַיַּכּוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיּוֹשַׁע ל׳ ומ״ל
יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה׃ טו וַיֵּרְדוּ שְׁלוֹשָׁה מִן־ ו׳ מ״ל י״ב מ״ל
הַשְּׁלוֹשִׁים רֹאשׁ עַל־הַצֻּר אֶל־דָּוִיד אֶל־מְעָרַת ד׳ מ״ל ל׳ חס׳ בכתו׳
עֲדֻלָּם וּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים חֹנָה בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ ב׳ וחס׳
טז וְדָוִיד אָז בַּמְּצוּדָה וּנְצִיב פְּלִשְׁתִּים אָז בְּבֵית ג׳
לָחֶם׃ יז וַיִּתְאָו דָּוִיד וַיֹּאמַר מִי יַשְׁקֵנִי מַיִם מִבּוֹר ל׳. בַּ״א
בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשָּׁעַר׃ יח וַיִּבְקְעוּ הַשְּׁלֹשָׁה
בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם מִבּוֹר בֵּית־
לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשַּׁעַר וַיִּשְׂאוּ וַיָּבִאוּ אֶל־דָּוִיד וְלֹא־ ג׳ חס׳ וכל נבי׳ דכו׳ חס׳ במ״א
אָבָה דָוִיד לִשְׁתּוֹתָם וַיְנַסֵּךְ אֹתָם לַיהוָה׃ מ״ל
יט וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵאֱלֹהַי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הֲדַם ב׳ רפים
הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶשְׁתֶּה בְנַפְשׁוֹתָם כִּי בְנַפְשׁוֹתָם
הֱבִיאוּם וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם אֵלֶּה עָשׂוּ שְׁלֹשֶׁת
הַגִּבּוֹרִים׃ כ וְאַבְשַׁי אֲחִי־יוֹאָב הוּא הָיָה רֹאשׁ ז׳ מ״ל

תולדות אהרן ויואב יחיה. סנהד׳ מט: והפלשתים נאספו. (סנהד׳ כ): ותהי חלקת. ב״ק ס:

רשי

דוגמא בעזרא היחיו את האבנים מערמות העפר (נחמיה ג׳): (יא) ראש השלישים ראש הגבורים. כמו ושלישים על כלו (שמות י״ד): עורר חניתו. כאשר הוא נלחם במלחמה לא היה חוזר במלחמה עד שיהרג בחניתו ג׳ מאות חלל: בן חכמוני. (בשמואל ב׳ כ״ג) כתוב תחכמוני הוא אביו ויפה כח האב מכח הבן שכתוב בו (שם) על שמונה מאות גבורים חלל בפעם אחת: (יב) הוא בשלשה הגבורים. הוא בכלל ג׳ הגבורים כי הוא אחד מהם ושלשה אלו גבורים יותר משאר ל׳ ושלשה שנזכר בסמוך וכאן אינו מזכיר כי אם שנים ישבעם ואלעזר ובשמואל ב׳ י״ז מזכיר אף השלישי דכתיב ואחריו שמה בן אגא הררי (שם א׳): (יג) בפס דמים. שם מקום. ובשמואל באפס דמים: והפלשתים נאספו שם למלחמה. שנזדרזו להנקם מישראל ומאותם גבורים שחרפו כמפורש בשמואל (ב׳ כג) בחרפם בפלשתים: מלאה שעורים. ורצו פלשתים לקוצרה ולהוליכה באש: וירדו ג׳ מן השלושים. שלשה אלו היו ראש לכל השלושים: (טז) ונציב פלשתים אז בבית לחם. שכבר בית לחם לקחו והעמידו בה נציב שופט זה בתחלת מלכותו שעדיין פלשתים היו מושלים בם שכך מצינו שלפני בא דוד היו מושלים על ישראל בימי שמשון ושמואל דכתיב (בשמואל א׳ ד׳) התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעבריםוגו׳: (יז) מי ישקני מים מבור בית לחם. זה הי׳ מקומו של דוד דכתיב ודוד בן ישי מבית הלחמי (שמואל א׳ יח) ולפי שהיה דוד תדיר מלומד ורגיל באותן מים נתאו׳ להם וכל מים וכל אויר שאד׳ רגיל בהם יפין לו ושאין רגיל בהם ניזוק ודוגמא בריש יוסיפון מלכ׳ אחת שחלת׳ על שניטלת תולה מארץ מולדתה ואמרו הרופאים אין לה רפואה עד שתרחץ ותהנה ממימי מקומה וכן עשו לה: (יח) ויבקעו השלשה במחנה פלשתים. בל״א (דורך ברעכן די שאר״א): וישאבו. כשהפלשתים עומדים בפני הבור באו ג׳ גבורי ישראל ובקעו ביניהם ושאבו על כרחם: וינסך אותם לה׳. בר קפרא אומר חג הסוכות היה ונסכן על המזבח: (יט) כי בנפשותם הביאום. שמסרו עצמם להריגה על המים: (כ) ואבשי אחי יואב הוא היה ראש השלושה. לאותם שלשה שבקעו במחנה פלשתים ושאבו המים ומה שאינו מזכיר את יואב עם הגבורים. לפי שאין כבודו למנותו עם אלו
כי

רדק

להאסף העם שם לפי׳ נקרא מלוא כמו האספו מלאו. וממנו ולפנים בנה עד סביב המגדל וזהו הסביב. וזהו שאמר בספר שמואל מן המלוא וביתה. כלומר מן המלוא ולפנים. ושלמה בנה אותו המלוא הוא שאומר שלמה בנה את המלוא וכו׳: ויואב יחיה את שאר העיר. פי׳ בנה שאר העיר שהיתה הרוסה ולשון היות על הבנין הוא לשון שאלה. וכן היחיו את האבנים מערמות העפר. וכן וירפא את מזבח השם ההרוס על דרך השאלה: (יא) ישבעם בן חכמוני. ובספר שמואל יושב בשבת תחכמוני אפשר שאביו היה שמו תחכמוני כמו שאומר כאן בן חכמוני ובנו זה שמו עדינו. והיה יושב בשבת עם המלך שהיה מיועציו וזהו שנקרא שמו ישבעם שהיה יושב בעצה עם המלך נגד העם או על ענייני העם. ומה שאמר על שמנה מאות והנה הוא אומר על שלש מאות והאחד היה אומר על האב והאחר על הבן. ואפשר שאמר שניהם על אחד אלא שבשתים מלחמות היה באחת עורר חניתו על שלש מאות ובאחרת על שמנה מאות: (יב) הוא בשלשה הגבורים. היו בן חכמוני ואלעזר בן דודו ושמה בן אגא. וגבורת אלעזר לא זכר הנה. ובספר שמואל זכר הוא קם ויך בפלשתים עד כי יגעה ידו. ומה שאמר הנה הוא היה עם דוד בפס דמים. אינו אומר על אלעזר כי אם על שמה כמו שאומר שם בשמואל על שמה ויתיצב בתוך החלקה. ומה שאומר הוא ולא זכר שמה אחר שזכר שלשה הגבורים ושמה היה הגבור השלישי הרי כאלו זכרו. ואפשר כי גם אלעזר היה עמו לפי שאמר הנה ויתיצבו בתוך החלקה אבל שמה עיקר אותה המלחמה כמו שאומר בספר שמואל: (יג) בפס דמים. ובספר שמואל אמר באפס דמים במלחמת גלית הפלשתי וכן המלחמה הזאת היתה באותו מקום ובספר שמואל אמר בזה המלחמה ויאספו פלשתים לחיה והוא לשון עיר פרזי שאין לו חומה ואותו מקום היתה נקראת אפס דמים או פס דמים כי הכל אחד: ותהי חלקת השדה מלאה שעורים. ובספר שמואל אמר מלאה עדשים אפשר כי עמרים היתה מלאה כי החלקה כבר נקצרה אלא שאספו בתוכה עמרים מהשדות אחרים והיו אותן העמרים מעדשים ומשעורים והיתה מלאה מהם ואמר הנה מלאה שעורים ושם מלאה עדשים: (טו) וירדו שלשה
מהשלשים

מצודת דוד

וכן קרא מלוא (ירמיה ד) ומן המלוא ולפנים בנה בתים סביב: ועד הסביב. ככל הדבר נאמר שאת הכל בנה: יחיה. היה מחזק בדקי שאר העיר בחומות ומגדלים: (ט) הלוך וגדול. בכל עת נתגדל יותר: (י) במלכותו. בדבר המלכות היו מחזקים עמו לדבר על לב ישראל להמליכו כמו שדבר ה׳ על ישראל שהוא ימלוך עליהם: (יא) ואלה וכו׳. אשר התחזקו עמו: ישבעם. הוא יושב בשבת האמור בש״ב כי פתרון אחד להם: בן חכמוני. הוא תחכמוני האמור בש״ב ופתרון אחד להם וכאשר איש ירושלים יקרא בן ירושלים וירושלמי: הוא עורר וכו׳. ר״ל אחר שהרג שלש מאות חלל בפעם אחת סמוך לה הי׳ עורר את חניתו להלחם בה כאלו עתה התחיל להלחם (ובש״ב משבחו באהבת החכמה עם הגבורה לומר אחר שהרג שמונה מאות חלל חזר לשבת בישיבת החכמה): (יב) ואחריו. במעלה: הוא בשלשה הגבורים. הוא היה אחד מהשלשה גבורים האמורים בש״ב שהיו עם דוד בחרפם פלשתים וכו׳ ולקצר סמך על מה שנאמר שם: (יג) מלאה שעורים. ובש״ב נאמר עדשים כי באמת לא זו היא המלחמה כי שם נאמר שמה הגילה: (יד) ויצילוה. הוא ואנשיו. לבל ישרפוה פלשתים: (טו) מן השלושים ראש. כ״א מהשלשה היה ראש מהשלשים הגבורים הנזכרים בש״ב ונזכרים גם המה למטה אבל הוסיף עוד עליהם: (טז) במצודה. הוא הצור אשר במערת עדולם: (יז) מי ישקני מים. לא שטה להביא המים אלא כאומר מי יתן והיה נמלא לי מי בור בית לחם: (יח) ויבקעו. כאשר שמעו שהתאו׳ לה הלכו מעצמם לעשות נחת רוח לדוד ועברו דרך המחנה וכאלו בקעוה לעשות בה דרך ללכת: וינסך. שפכם ארצה לשם ה׳: (יט) ויאמר. נתן טעם על שלא שתה מהם ואמר חלילה וכו׳ ר״ל חולין הוא לי לשתותם מחמת יראת ה׳: הדם וכו׳.

מצודת ציון

מצודת ציון: (ח) יחיה. יאמר בדרך השאלה על תקון בדק הבנין כמו היחיו את האבנים (נחמיה ג׳): (יא) השלישים. ענינו שרים וגבורים כמו מבחר שלישיו (שמות ט״ו): עורר. מלשון התעוררות ותנועה: (יג) בפס דמים. שם מקום: חלקת השדה. אחוזת השדה: (טז) ונציב. ענין פקיד וממונה: (יז) ויתאו. מל׳ תאוה וחשק:
כמנור

וכי

לקהל דויד את כל. במגדל דוד צוארך : שמות ג' בקריאה וסימ' שמות ושאוף אתכם. שמות ההרורי. אשר שם שמות בארץ : עמוני ח' מל' בליש' בקריאה וסי' לא יבא עמוני ומואבי בקהל. ויעל נחש העמוני. ושל אחריו. צלק העמוני דסיפרא. וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דעזרא : וירמיה ב' וסימ' ואלה ראשי בית. וירמיה ויחזיאל ויוזבד :

הַשְּׁלֹשָׁה וְהוּא עוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ עַל־שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
חָלָל וְלֹא־שֵׁם בַּשְּׁלוֹשָׁה׃ כא מִן־הַשְּׁלוֹשָׁה בַשְּׁנַיִם ולו ק' ב' א' חס'
נִכְבָּד וַיְהִי לָהֶם לְשָׂר וְעַד־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא בָא׃ י"ד מ"ל
כב בְּנָיָה בֶן־יְהוֹיָדָע בֶּן־אִישׁ־חַיִל רַב־פְּעָלִים מִן־ ז' וכל עזרא דכו' ל"ן
קַבְצְאֵל הוּא הִכָּה אֵת שְׁנֵי אֲרִיאֵל מוֹאָב וְהוּא זוגין יחיד' מתחלפין
יָרַד וְהִכָּה אֶת־הָאֲרִי בְּתוֹךְ הַבּוֹר בְּיוֹם הַשָּׁלֶג׃
כג וְהוּא הִכָּה אֶת־הָאִישׁ הַמִּצְרִי אִישׁ מִדָּה ׀ חָמֵשׁ ל"ג ר"פ
בָּאַמָּה וּבְיַד הַמִּצְרִי חֲנִית כִּמְנוֹר אֹרְגִים וַיֵּרֶד אֵלָיו
בַּשָּׁבֶט וַיִּגְזֹל אֶת־הַחֲנִית מִיַּד הַמִּצְרִי וַיַּהַרְגֵהוּ ד'
בַּחֲנִיתוֹ׃ כד אֵלֶּה עָשָׂה בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְלוֹ שֵׁם
בִּשְׁלוֹשָׁה הַגִּבֹּרִים׃ כה מִן־הַשְּׁלוֹשִׁים הִנּוֹ נִכְבָּד י"כמ"ל בכיפ' ד' מ"ל. ב'
הוּא וְאֶל־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־בָא וַיְשִׂימֵהוּ דָוִיד עַל־ ב' מ"ל
מִשְׁמַעְתּוֹ׃ כו וְגִבּוֹרֵי הַחֲיָלִים עֲשָׂהאֵל אֲחִי יוֹאָב ל' וא' אל משמעתו
אֶלְחָנָן בֶּן־דּוֹדוֹ מִבֵּית לָחֶם׃ כז שַׁמּוֹת הַהֲרוֹרִי ס' מ"ל. ג' ומ"ל ל' ומ"ל
חֶלֶץ הַפְּלוֹנִי׃ כח עִירָא בֶן־עִקֵּשׁ הַתְּקוֹעִי אֲבִיעֶזֶר
הָעַנְּתוֹתִי׃ כט סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי עִילַי הָאֲחוֹחִי׃ ל'
ל מַהְרַי הַנְּטֹפָתִי חֵלֶד בֶּן־בַּעֲנָה הַנְּטוֹפָתִי׃ ג' מ"ל
לא אִיתַי בֶּן־רִיבַי מִגִּבְעַת בְּנֵי בִנְיָמִן בְּנָיָה ל'. ז'

ל' הַפִּרְעָתֹנִי׃ לב חוּרַי מִנַּחֲלֵי גָעַשׁ אֲבִיאֵל הָעַרְבָתִי׃
ל' לג עַזְמָוֶת הַבַּחֲרוּמִי אֶלְיַחְבָּא הַשַּׁעַלְבֹנִי׃ לד בְּנֵי
ב'. ל'. ג' הָשֵׁם הַגִּזוֹנִי יוֹנָתָן בֶּן־שָׁגֵה הַהֲרָרִי׃ לה אֲחִיאָם
ל' בֶּן־שָׂכָר הַהֲרָרִי אֱלִיפַל בֶּן־אוּר׃ לו חֵפֶר הַמְּכֵרָתִי
ל' חס' ל'. ל' אֲחִיָּה הַפְּלֹנִי׃ לז חֶצְרוֹ הַכַּרְמְלִי נַעֲרַי בֶּן־
ב' אֶזְבָּי׃ לח יוֹאֵל אֲחִי נָתָן מִבְחָר בֶּן־הַגְרִי׃
ס' מ"ל ל' לט צֶלֶק הָעַמּוֹנִי נַחְרַי הַבֵּרֹתִי נֹשֵׂא כְּלֵי יוֹאָב בֶּן־
ג' צְרוּיָה׃ מ עִירָא הַיִּתְרִי גָּרֵב הַיִּתְרִי׃ מא אוּרִיָּה
ב'. ב' כתיב יוסני הַחִתִּי זָבָד בֶּן־אַחְלָי׃ מב עֲדִינָא בֶן־שִׁיזָא
ז' הָראוּבֵנִי רֹאשׁ לָרְאוּבֵנִי וְעָלָיו שְׁלוֹשִׁים׃ מג חָנָן
ל'. ל' כתיב א' בֶּן־מַעֲכָה וְיוֹשָׁפָט הַמִּתְנִי׃ מד עֻזִּיָּא הָעַשְׁתְּרָתִי
ויעיאל ק' ל'. ב' א' חס' וא' מ"ל שָׁמָע וִיעוֹאֵל בְּנֵי חוֹתָם הָעֲרֹעֵרִי׃ מה יְדִיעֲאֵל בֶּן־
ל' שִׁמְרִי וְיֹחָא אָחִיו הַתִּיצִי׃ מו אֱלִיאֵל הַמַּחֲוִים
ל'. ל' וִירִיבַי וְיוֹשַׁוְיָה בְּנֵי אֶלְנָעַם וְיִתְמָה הַמּוֹאָבִי׃
ל'. ל' מז אֱלִיאֵל וְעוֹבֵד וְיַעֲשִׂיאֵל הַמְּצֹבָיָה׃
ל' יב א וְאֵלֶּה הַבָּאִים אֶל־דָּוִיד לְצִיקְלַג עוֹד עָצוּר
ד' ומ"ל מִפְּנֵי שָׁאוּל בֶּן־קִישׁ וְהֵמָּה בַּגִּבּוֹרִים עֹזְרֵי
ל'. ל' הַמִּלְחָמָה׃ ב נֹשְׁקֵי קֶשֶׁת מַיְמִינִים וּמַשְׂמִאלִים

תולדות אהרן כג איש המצרי . זוהר בראשית :

רדק

מהשלשים ראש. מהשלשים שהיו ראשי הגבורים אשר לדוד : על הצור. אמר וירדו ואמר על הצור. כי במקום שהיו בו שירדו ממנו היה גבוה על הצור אשר במערת עדולם. וכן וירדתי על ההריה וירד הסלע : (כא) מן השלשה בשנים נכבד. כי הוא היה משלשת הגבורים שהביאו המים והוא היה נכבד מהשנים חביריו : בשנים נכבד. ובשמואל אמר מן השלשה הכי נכבד. ר"ל ג"כ משלשתם : ועד השלשה לא בא. עד אותן השלשה האחרים שהם תחכמוני אלעזר ושמה : (כב) שני אריאל מואב. שני גבורי מואב וכן אמר המתרגם בשמואל תרין רברבי מואב. וכנה הגבורים אריאל לפי שארי גבור וחזק. וכן אל לשון חזק : (כג) איש מדה. ובשמואל אמר איש מראה כלומר שהיה בעל פרצוף גדול ובמדה גדולה : כמנור אורגים. הוא העץ שמקפל בו האורג את הבגד : (כה) מן השלשים הנו נכבד הוא. לא היה ממנין השלשים אבל נכבד היה מהשלשים : ואל השלשה לא בא. אלו השלשה ראשונים תחכמוני ואלעזר ושמה : (ב) נושקי קשת. מזויינים בקשת ובחצים : מימינים ומשמאילים. שהיו שולטים בשתי ידיהם בין לירות אבנים

רשי

כי הוא היה שר צבא ראש לכולם : ולו שם בשלשה. אותו השם היה לו שגבורתו היתה כנגד כל גבורות כולם וטעות הוא : (כא) מן השלושה בשנים. הוא נכבד ולא כאותן שלשה כנגד השנים היתה גבורתו ולכלל גבורות השלשה לא בא (וזהו) ועד השלשה לא בא : (כב) בן איש חיל. דוגמא בן בליעל ובשמואל (ב' כ"ג) כתיב בן איש חי כי כן מנהג בני האדם כשרואים אדם זריז אומרים זה כולו חי : אריאל. גבורים בעלי כח ארי גבור וגם אל לשון אילי הארץ (יחזקאל י"ז) : רב פעלים. פעולות של גבורות הרבה עשה : והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג. ולא חשש מן הצינה והקור. ויש אומרים ביום השלג כל השנה כולה אין הארי מסוכן יותר מיום השלג כשבא אדם נגדו זורק השלג ברגלו בין עיני האדם עד שלא יכול לראות והורגו ואני שמעתי כך על זאת : (כג) איש מדה. שאר בני אדם אין צריך למדוד כי אם מאומד יכול לידע ודוגמא אשר ראינו בתוכה אנשי מדות (במדבר יג) : כמנור אורגים. עץ שכורכים עליו הבגד : (כה) מן השלושים הנו נכבד הוא ואל השלשה. לכלל גבורת השלשה לא בא לאותן ג' שמזכיר למעלה ולכן כתיב לא באלף : על משמעתו. ל' מנוי וכן ובני עמון משמעתם (ישעיה י"א) : (כו) וגבורי החילים. אך לא כאותן של מעלה : (א) עוד עצור. נחבא : (ב) נשקי קשת. מזוינים בקשת

מצודת ציון

(כג) כמנור אורגים. הוא העץ העגול אשר האורג כורך עליו השתי ובמשנה נקרא כובד (שבת ק"ג) : בשבט. בשרביט : יב (א) עצור. נחבא וכלוא כמו עצור בחצר המטרה (ירמיה לג) : (ב) נושקי. ענין מזוין כמו נושקי רומי קשת (תהלים עח) :

בשלשים

מצודת דוד

וכי אשתה דם האנשים אשר הלכו בסכנת נפשותם כי הלא בסכנת נפשותם הביאום א"כ המים לדם יחשב : (כ) ראש השלשה. הוא היה הראש מהשלשה שבקעו המחנה להביא המים : והוא עורר וכו' על וכו'. ר"ל על ההריגה שסמוך לה היה עורר את חניתו להלחם עמהם כאלו עתה התחיל להלחם : ולו שם בשלושה. ר"ל שהיה מפורסם לגבור בין שלשת הגבורים הראשונים והם ישבעם ואלעזר ושמה הנזכר בש"ב ור"ל גם הם עם כל גבורתם החשיבו גם את אבשי לגבור : (כא) מן השלשה בשנים. ר"ל מבין שלשה שואבי המים בהשנים שהיו עמו היה הוא הנכבד מהם ולזה היה להם לשר : ועד השלשה. אבל לא בא למעלת השלשה הראשונים : (כב) רב פעלים. פעל הרבה גבורות : שני אריאל מואב. ת"י תרין רברבי מואב וע"ש גבורתו קראם אריאל שהיא מלה מורכבת מן ארי ומן אל שהוא ענין חוזק כמו ביד אל גוים (יחזקאל ל"א) : בתוך הבור. עם כי המקום דחוק להתחזק בו : ביום השלג. עם היות כי טבע הארי להתחזק בו ביותר בזמן הקור ומטבע האדם להמנע ממנו הפעולות החיוניות בהתגברות הקור עכ"ז התגבר עליו והכהו נפש : (כג) איש מדה. רצה לומר בעל מדה גדולה וכן אנשי מדות (במדבר יג) : כמנור אורגים. בית יד החנית היתה כמנור אורגים : (כד) אלה. הפועלים ההם : ולו שם. ר"ל שהיה מפורסם לגבור בין שלשה הגבורים שואבי המים שהיו ראשי השלשים ור"ל שעם כל גבורתם החשיבו גם אותו לגבור אבל שלשה הגבורים הראשונים לא החשיבו אותו למאומה לגודל הגבורה אשר היה בהם : (כה) מן השלשים. האמורים בש"ב ונזכרים הם למטה : הנו נכבד הוא. הנו הוא היה נכבד מהם ולזה לא חשבוהו עמהם אבל לא בא למעלת שלשה שואבי המים ראשי השלשים ולזה לא חשבוהו גם עמהם : על משמעתו. להיות עמו לשמוע ולעשות כל אשר יצוה : (כו) וגבורי החילים, ואלה הם שאר גבורי החילים עשהאל וכו' ובש"ב לא חשב כ"א החשובים שבהם המזכרים כאן ראשונים עד אוריה החתי אולם קצתם קראם בשם האחר שהיה להם : (לט) נושא כלי יואב. אחד הוא על נחרי שהוא היה נושא כלי תשמישי יואב : (מב) ועליו. ר"ל הסמוכים עליו ונמשכים אחריו :

יב (א) עוד עצור. בעוד שהיה נחבא מפני

למהר ג׳ בקריאה וסימ׳ למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו. למהר שלל חש בז. וכצבאים על ההרים למהר. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: קטן הקטן ה׳ בקריאה וסי׳ ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן. עוד שאר הקטן. ולמפיבושת בן קטן. אחד למאה הקטן. ובמלאת הימים האלה עשה המלך. וכל אתנחתא וסוף פסוק רכו׳ קמצין: על שאול ה׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ ותצלח רוח אלהים על שאול. ויספרו ויבכו ויצומו עד הערב. ויקונן דוד את הקינה הזאת. ותכבד המלחמה על שאול דד״ה. וממנשה נפלו על דוד:

בָּאֲבָנִים וּבַחִצִּים בַּקָּשֶׁת מֵאֲחֵי שָׁאוּל מִבִּנְיָמִן׃ ל׳
ג הָרֹאשׁ אֲחִיעֶזֶר וְיוֹאָשׁ בְּנֵי הַשְּׁמָעָה הַגִּבְעָתִי ל׳
וְיזוּאֵל וָפֶלֶט בְּנֵי עַזְמָוֶת וּבְרָכָה וְיֵהוּא הָעַנְּתֹתִי׃ ויזיאל ק׳ ב׳כתרי לים׳
ד וְיִשְׁמַעְיָה הַגִּבְעוֹנִי גִּבּוֹר בַּשְּׁלֹשִׁים וְעַל־ ל׳ ומ״ל
הַשְּׁלֹשִׁים וְיִרְמְיָה וְיַחֲזִיאֵל וְיוֹחָנָן וְיוֹזָבָד הַגְּדֵרָתִי׃ ד׳ וכל עזרא דכו׳
ה אֶלְעוּזַי וִירִימוֹת וּבְעַלְיָה וּשְׁמַרְיָהוּ וּשְׁפַטְיָהוּ
הַחֲרִיפִי׃ ו אֶלְקָנָה וְיִשִּׁיָּהוּ וַעֲזַרְאֵל וְיוֹעֶזֶר וְיָשָׁבְעָם החרופי ק׳
הַקָּרְחִים׃ ז וְיוֹעֵאלָה וּזְבַדְיָה בְּנֵי יְרֹחָם מִן־הַגְּדוֹר׃ ג׳. ל׳. ז׳
ח וּמִן־הַגָּדִי נִבְדְּלוּ אֶל־דָּוִיד לַמְצַד מִדְבָּרָה גִּבֹּרֵי ל׳. ג׳
הַחַיִל אַנְשֵׁי צָבָא לַמִּלְחָמָה עֹרְכֵי צִנָּה וָרֹמַח וּפְנֵי ה׳. י״ו
אַרְיֵה פְּנֵיהֶם וְכִצְבָאיִם עַל־הֶהָרִים לְמַהֵר׃ ל׳. ג׳
ט עֵזֶר הָרֹאשׁ עֹבַדְיָה הַשֵּׁנִי אֱלִיאָב הַשְּׁלִשִׁי׃
י מִשְׁמַנָּה הָרְבִיעִי יִרְמְיָה הַחֲמִשִׁי׃ יא עַתַּי הַשִּׁשִּׁי ו׳. ל׳ ג׳ חס׳
אֱלִיאֵל הַשְּׁבִעִי׃ יב יוֹחָנָן הַשְּׁמִינִי אֶלְזָבָד ח׳ חס׳
הַתְּשִׁיעִי׃ יג יִרְמְיָהוּ הָעֲשִׂירִי מַכְבַּנַּי עַשְׁתֵּי עָשָׂר׃ ל׳

ו׳ בסיפרא ל׳. ה׳ יד אֵלֶּה מִבְּנֵי־גָד רָאשֵׁי הַצָּבָא אֶחָד לְמֵאָה הַקָּטָן
וְהַגָּדוֹל לְאָלֶף׃ טו אֵלֶּה הֵם אֲשֶׁר עָבְרוּ אֶת־
ל״ג הַיַּרְדֵּן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וְהוּא מְמַלֵּא עַל־כָּל־
גדותיו ק׳ גִּדְיֹתָיו וַיַּבְרִיחוּ אֶת־כָּל־הָעֲמָקִים לַמִּזְרָח
וְלַמַּעֲרָב׃ טז וַיָּבֹאוּ מִן־בְּנֵי בִנְיָמִן וִיהוּדָה
ל׳ עַד־לַמְצַד לְדָוִיד׃ יז וַיֵּצֵא דָוִיד לִפְנֵיהֶם וַיַּעַן
וַיֹּאמֶר לָהֶם אִם־לְשָׁלוֹם בָּאתֶם אֵלַי לְעָזְרֵנִי
ל׳ ומ״ל יִהְיֶה־לִּי עֲלֵיכֶם לֵבָב לְיָחַד וְאִם־לְרַמּוֹתַנִי לְצָרַי
ה׳. ה׳ מ״ל ב׳ בְּלֹא חָמָס בְּכַפַּי יֵרֶא אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְיוֹכַח׃
השלישים ק׳ יח וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלוֹשִׁים
ה׳. ה׳ לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי שָׁלוֹם שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם
לְעֹזְרֶךָ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיְקַבְּלֵם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם
ד׳. ל׳ בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד׃ יט וּמִמְּנַשֶּׁה נָפְלוּ עַל־
ה׳. ה׳ דָּוִיד בְּבֹאוֹ עִם־פְּלִשְׁתִּים עַל־שָׁאוּל לַמִּלְחָמָה
ב׳ חס׳ ל׳ וחס׳ וְלֹא עֲזָרֻם כִּי בְעֵצָה שִׁלְּחֻהוּ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים

תולדות אהרן ורוח לבשה. ברכות נה מגילה יד טו גיטין סב : וממנשה נפלו. עקידה שער כו :

רשי

בקשת ובחצים ומורים לפניהם ולאחריהם אף באבנים היו נותנים על יתר הקשת אבן מורים ואני ראיתי כן הרבה : מאחי שאול מבנימין . לפי שכולם יצאו מאיש אחד מבנימין קרויים כולם אחים ולכבוד גדולת דוד אומר מאחי שאול שאפילו אחי שאול באו אליו בעוד שאול חי : (ד) ועל השלשים . ראש לשלשים : (ח) למצד מדברה. למצודות המדבר שנחבא מפני שאול דכתיב (שמואל א׳ כ״ג) ויקומו וילכו זיפה לפני שאול ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה וכתיב (שם כ״ד) ויעל דוד משם וישב במצדות עין גדי : ופני אריה. פניהם מפוחדים כאריה : וכצבאים על ההרים למהר . קלים היו במרוצתם כי דרכן של צבאים לרוץ על ההרים כשרודפין אותם : (יד) אלה מבני גד . כדכתיב למעלה ומן הגדי נבדלו אל דוד : אחד למאה הקטן . הקטן שבכולם ירדוף מאה : והגדול לאלף. והגדול שבכולם ירדוף אלף כאן נתקיים הפסוק ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם וגומר : (טו) אלה הם אשר עברו את הירדן בחודש הראשון . בניסן שכבר נפשרו השלגים : ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב . עברו את הירדן ובקעו במגיניהם את כל עמקי המים למזרח ולמערב ועברו ביבשה וי״א ויבריחו את כל העמקים עמים היושבים בעמקים : (טז) מן בני בנימין יהודה עד למצד לדויד . אל המצודה אשר דוד נחבא שם מפני שאול ולקחו עמהם בן אחות דוד לפי שדאגו בני בנימין מדוד שמא סבור הוא דוד שבאו בני בנימין לכפותו ולתתו ביד שאול לפיכך לקחו עמשי עמהם וגם שאר מיהודה קרובי דוד כדכתיב מן בני בנימין ויהודה כשיראה דוד שבאו עמהם באמונתם שלא יחשדם בכל דבר : (יז) ויצא דויד לפניהם. מן המצד : ויען ויאמר להם וגומר לבב ליחד . לבבכם ולבבי יהיה כלב אחד : ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי . כי מה עשיתי לשאול כי הוא צודה את נפשי לקחתה על חנם : (יח) ורוח לבשה את עמשי . טלטל״ט בלע״ז ולא רוח נבואה כלומר זה הרוח והרצון לבשו שקפץ בראש לדבר לפני בנימין ויהודה הבאים עמו ודוגמתו ותהי על יפתח רוח ה׳ (שופטים י״א) ואמר לך דוד אתה אומר אם לשלום באתם ודאי לשלום באנו אליך : ועמך בן ישי . אנו רוצים להיות עמך ולעזרך : שלום שלום לך ושלום לעוזרך . ואתה שואל אלי לעזרך ודאי לעזרך באנו ולנו אין לך להחזיק טובה כי מאת השם הזאת וזהו כי עזרך אלהיך : ויקבלם דוד . לאותם בני בנימין ויתנם בראשי הגדוד שלו : (יט) וממנשה נפלו על דוד . לעזרו : בבואו עם פלשתים על שאול למלחמה . באותה מלחמה שנהרג בה שאול : ולא עזרם . ח״ו שעזרו לפלשתים אלא בעצה שלחוהו סרני פלשתים

רדק

אבנים בין לירות חצים : מאחי שאול מבנימין . כלומר מקרובי שאול באו אליו לעזרו אף על פי שהיה שאול חי : (טו) ממלא . תואר כמו מלא : ויבריחו את כל העמקים . הבריחו יושבי העמקים בעברם צבא גדול וחשבו כי אויבים היו וברחו : (יז) ואם לרמותני לצרי. בעבור צרי : ולפי שהיו שם מבני בנימין היה דוד ירא . והי״ו לרמותני בפת״ח מקום צר״י : (יח) ורוח לבשה את עמשי . רוח רצון : (כב) כמחנה אלהים. ר״ל גדול כי כשרוצה להגדיל הדבר מיחסו אל השם כמו כהררי אל . עיר גדולה לאלהים . שלהבתיה . מאפליה . ואע״פ כי שלהבתיה מלה אחת

וכן

מצודת דוד

שאול : והמה בגבורים . נחשבים המה בין הגבורים עוזרי מלחמה : (ב) מימינים וכו׳. שולטים בשתי ידיהם לירות באבנים ובחצים ע״י הקשת : מאחי שאול . מקרובי שאול מבני בנימין : (ג) הראש . מן הבאים היה הראש אחיעזר ובא עמו יואש אחיו והמה בני השמעה : (ד) גבור בשלשים . הוא היה הגבור בהשרים וממונה עליהם : (ו) הקרחי . אלקנה וכו׳ היו מבני קרח : (ח) נבדלו . מעם שאול נבדלו ללכת אל דוד אל המצודה אשר במדבר שהיה דוד נחבא שם : אנשי צבא . למודים לצאת בצבא מלחמה ועורכי מלחמה בצנה והוא כעין מגן : ופני אריה פניהם . מפחידים במראות פניהם כמו האריה : וכצבאים . ממהרים לרוץ כצבי הרץ מהר על ההרים להנצל מיד הציד : (יד) הקטן . החלש שבהם האחד ירדוף מאה והגבור שבהם האחד ירדוף אלף : (טו) והוא ממלא . כי אז מתרבים המים מן הפשרת שלגים ובעבור זה היה הירדן מלא עד שהלכו המים על כל שפתיו ולגבורה גדולה תחשב לעבור במים עמוקים שוטפים ולא ישטפוהו המים : ויבריחו . עם כי נתייגעו בעברם במים מ״מ הבריחו כל יושבי העמקים לפה ולפה ולא עצרו כח לעמוד כנגדם : (יז) ויצא דוד . מן המצד : יהיה לי וכו׳ . ר״ל ה׳ יתן בלבי שיהיה לבבי עליכם להיות לעם אחד ר״ל אהובים זה לזה : ואם לרמותני . על שראה בהם מאחי שאול השם בדבר ואמר אם ביאתכם הנה לרמות אותי למען לא אהיה נשמר מכם ורוצים אתם לתפשני ולהסגיר לי בחנם בלא חמס בכפי כי לא עשיתי מאומה רע לשאול : ירא אלהי וכו׳ . אזי יראה ה׳ בהחמס הנעשה לי ויברר את הדבר להיות נגלה המרמה לבל אשמע לכם להיות לעם אחד : (יח) ורוח לבשה וכו׳ . ר״ל באה בלבו הרצון לדבר בעבור כולם : לך דויד . ר״ל להנאתך ולטובתך באנו : ועמך . השלים אנו להיות עמך ובעזרתך : שלום שלום לך . ר״ל הלא רואים אנו אשר השלום עמך ועם העוזרים לך ולא הסגיר יד שאול וזהו בעזר אלהים ובהשגחתו ומדוע א״כ נבוא עמך ברמאות וכפל שלום שלום לחזק : ויקבלם . כי האמין לדברי עמשי בן אחותו : בראשי הגדוד . להיות גם המה לראשים על

מצודת ציון

(ד) בשלשים . בשרים כמו ומבחר שלישיו (שמות טו) : (טז) גדותיו . שפתי הנהר : (יח) ויוכח . ענין ברור דברים כמו אשר הוכיח ה׳ (בראשית כד) : (יח) ורוח . ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (מ״ב יט) : הגדוד . חיל הצבא : (יט) נפלו . ענין נטיה והתקרבות וכן אל הכשדים אתה נופל

יפול ו' מל' בקרי' וסי' והלבנון באדיר יפול. מי גר אתך עליך יפול. והקרוב בחרב יפול. ולא יפול צרור ארץ. וכל הנספה יפול בחרב. בראשינו יפול. וכל קהלת ומשלי דכו' מל' במ"ג חס' וסי' וברשעתו יפל רשע. באין תחבולות יפל עם. מלאך רשע יפל : ומבני יששכר כל דברי הימים מן בני ומן בני במ"ז מבני ומבני וסי' ויהיו בני אולם. ואלה העמדים ובניהם. אלה מבני גד. ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. ויחלקום בגורלות. גם אותם הקדיש דוד. כל אלה מן בני עובד אדום :

לֵאמֹר בְּרָאשֵׁינוּ יִפּוֹל אֶל־אֲדֹנָיו שָׁאוּל׃ כ בְּלֶכְתּוֹ ו' מ"ל
אֶל־צִיקְלַג נָפְלוּ עָלָיו ׀ מִמְּנַשֶּׁה עַדְנַח וְיוֹזָבָד ל'. ב'
וִידִיעֲאֵל וּמִיכָאֵל וְיוֹזָבָד וֶאֱלִיהוּא וְצִלְּתָי רָאשֵׁי ל'
הָאֲלָפִים אֲשֶׁר לִמְנַשֶּׁה׃ כא וְהֵמָּה עָזְרוּ עִם־דָּוִיד י' ר"פ
עַל־הַגְּדוּד כִּי־גִבּוֹרֵי חַיִל כֻּלָּם וַיִּהְיוּ שָׂרִים בַּצָּבָא׃ ד' דגשים
כב כִּי לְעֶת־יוֹם בְּיוֹם יָבֹאוּ עַל־דָּוִיד לְעָזְרוֹ עַד־ ה'
לְמַחֲנֶה גָדוֹל כְּמַחֲנֵה אֱלֹהִים׃ כג וְאֵלֶּה ל'. ל'
מִסְפְּרֵי רָאשֵׁי הֶחָלוּץ לַצָּבָא בָּאוּ עַל־דָּוִיד חֶבְרוֹנָה ה'. ט'
לְהָסֵב מַלְכוּת שָׁאוּל אֵלָיו כְּפִי יְהוָה׃ ל'
כד בְּנֵי יְהוּדָה נֹשְׂאֵי צִנָּה וָרֹמַח שֵׁשֶׁת אֲלָפִים
וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת חֲלוּצֵי צָבָא׃ כה מִן־בְּנֵי ה' ר"פ בסיפרא
שִׁמְעוֹן גִּבּוֹרֵי חַיִל לַצָּבָא שִׁבְעַת אֲלָפִים וּמֵאָה׃
כו מִן־בְּנֵי הַלֵּוִי אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ה' ר"פ בסיפרא
כז וִיהוֹיָדָע הַנָּגִיד לְאַהֲרֹן וְעִמּוֹ שְׁלֹשֶׁת ה' בטעם

אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ כח וְצָדוֹק נַעַר גִּבּוֹר
חָיִל וּבֵית־אָבִיו שָׂרִים עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃
כט וּמִן־בְּנֵי בִנְיָמִן אֲחֵי שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעַד־ ד'
הֵנָּה מַרְבִּיתָם שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת בֵּית שָׁאוּל׃ ל'
ל וּמִן־בְּנֵי אֶפְרַיִם עֶשְׂרִים אֶלֶף וּשְׁמוֹנֶה
מֵאוֹת גִּבּוֹרֵי חַיִל אַנְשֵׁי שֵׁמוֹת לְבֵית אֲבוֹתָם׃
לא וּמֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁמוֹנָה עָשָׂר אָלֶף
אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת לָבוֹא לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד׃
לב וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לָעִתִּים לָדַעַת ז' בסיפרא ד' מ"ל. ל'
מַה־יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁיהֶם מָאתַיִם וְכָל־ י"ג
אֲחֵיהֶם עַל־פִּיהֶם׃ לג מִזְּבֻלוּן יוֹצְאֵי צָבָא ד' מ"ל
עֹרְכֵי מִלְחָמָה בְּכָל־כְּלֵי מִלְחָמָה חֲמִשִּׁים אָלֶף
וְלַעֲדֹר בְּלֹא־לֵב וָלֵב׃ לד וּמִנַּפְתָּלִי שָׂרִים ל' וחס' ד'. ל'
אָלֶף וְעִמָּהֶם בְּצִנָּה וַחֲנִית שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה אָלֶף׃

תולדות אהרן בלכתו. בתרא קכג : ומבני יששכר. ערובין ק יומא כו נדרים כ ב"ק יז :

רדק

וכן מאפליה עניינם שתי מלות : (כז) הנגיד לאהרן. לזרע אהרן כלומר הוא הכהן הגדול ובא אל דוד עם שלשה אלפים ושבע מאות ובניהו בנו היה ראש שלשים הגבורים כמו שאמר למעלה : (כח) וצדוק נער. באותו הזמן היה עדיין נער והיה גבור חיל ובא אל דוד עם עשרים ושנים שרים עם בית אביו : (כט) ועד הנה מרביתם. כלומר אלה שלשת אלפים מבני בנימין שבאו אל דוד חברונה אחרי מות אבנר ואיש בשת שבאו כל ישראל אל דוד חברונה אז באו אלה שלשת אלפים כי עד אותו הזמן היה מרביתם עם בית שאול ושומרים לו המלכות. לא כאותם שבאו אל דוד בחיי שאול לצקלג : (לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. רבותינו פירשו שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים. וזהו שאמר לדעת מה יעשה ישראל וזה יודעי בינה לעתים כלומר לזמני העולם שהיו יודעים לחשב בתקופות המזלות. וזוכר ענין זה בזה המקום כי צריך המלך אליהם להתיעץ עמהם כי על פי המלך היה נעשה העבור והקביעות כדבר חזקיה המלך. ורבי יונה פי' ענין משפטים ודינים וכן יודעי העתים כמו שאמר לפני כל יודעי דת ודין. וכן עת ומשפט ידע לב חכם : והיה צריך המלך להתיעץ עמהם על ענין הדינין אבל לדעת מה יעשה ישראל אין טעמו דבק לזה הפי' כי היה לו לומר לדעת מה יעשה המלך. אבל לפי' רבותינו יבא בטוב לדעת מה יעשה ישראל היאך ישמרו המועדים ובאיזה זמן יעשו אותם : (לג) מזבלון וגו' ולעדור בלא לב ולב.

פי'

רשי

פלשתים. אלא כי עצה נתיעצו הסרנים לשלחו לביתו כי אמרו בראשינו יפול אל אדוניו דוגמת נפלו אל דוד : (כא) על הגדוד. של עמלקים כשנשבו נשיו כי באותו פרק היה כי בלכתו אל צקלג כששלחוהו סרני פלשתים ובא אל צקלג כבר נשבו : (כב) כי לעת יום ביום יבואו על דוד לעזרו. פתרונו מה לך לספר יותר מי ומי באו אליו אלא סוף דבר בכל עת ועת באים אל דוד : עד למחנה גדול כמחנה אלהים. פתרון לא היה המחנה של דוד להיות כך גדול אלא כי מאשר היה המחנה כך גדול שבאו לו בעצת אלהים וזהו כמחנה אלהים ודוגמא מחנה אלהים דיעקב (בראשית ל"ב) ויש לומר מרוב חיילות קראו מחנה אלהים : (כג) להסב מלכות שאול אליו. מן בני שאול ודוגמא ותסוב המלוכה : (כד) בני יהודה נשאי צנה ורמח ששת אלפים ושמונה מאות. ואל תתמה שמיהודה באו לו מעט מכל שבט ושבט שבא לו שהרי אין צריך לבוא לו שום אדם מיהודה להמליכהו כי בני יהודה הם המליכוהו כבר בחברון אבל יתר השבטים שהיו עם בני שאול עד עתה הם הוצרכו לבוא בחברון להמליכו : חלוצי צבא. המוציאים מן העם ודוגמתו חלוצי צבא דמטות. וי"א חלוצים כמו זריזים כמו רצה והחליצנו : (כז) ויהוידע הנגיד לאהרן. הוא אביו של בניהו : הנגיד לאהרן. המוכיח והמביא : ועמו שלשת אלפים ושבע מאות. כולם מבני אהרן הכהן ויהוידע שהיה בימי יואש בן בניהו בנו של יהוידע : (כח) וצדוק נער. לפיכך אל תתמה שלא היה נגיד : ובית אביו שרים עשרים ושנים. זה היא גדולה גדולה ועל כן לקחו הכהונה גדולה מאביתר ונתנוה לצדוק הכהן : (כט) ומן בני בנימין אחי שאול וגו'. ואל תתמה שלא באו אלא כי אם ג' אלפים כי עד הנה מרביתם שומרים משמרת בני שאול לעוזרן : (לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה שצריך לדוד להתיעץ היאך יחזק המלכות מפני בני שאול : ראשיהם מאתים. לבד מן השאר : וכל אחיהם על פיהם. על עצתם : (לג) ולעדור. ל' עדור ממש כמו (ישעיה יו"ד) כל ההרים אשר במעדר יעדרון

ומתוך

מצודת ציון

שפל (ירמיה לג) : סרני. ענין שררה : (כג) החלוץ. ענין מזוין כמו חלוצי צבא (במדבר לא) : (כט) מרביתם. ל' רבוי : (לא) נקבו. נתפרשו כמו ונוקב שם (ויקרא כד) : (לג) ולעדור.

עניינו

מצודת דוד

הגדוד : (יט) בבואו. כשבא דוד עם פלשתים כשהלכו להלחם בשאול : ולא עזרום. אבל דוד לא עזר לפלשתים במלחמה כי בעצת הסרנים שלחוהו מן המלחמה לשוב למקומו כי אמרו בראשינו יפול וכו' ר"ל עם הבאת ראשינו ישוב אל שאול כי בזה ירצה אותו למחול לו על מה שמרד בו ובערמה הולך למלחמה : (כ) בלכתו. כשחזר מן המלחמה לשוב למקומו לצקלג : ראשי האלפים. כ"א היה ראש על אלף אנשים : (כא) עזרו עם דוד. ר"ל כמו שעזר דוד את עצמו כן המה עזרוהו על הגדוד מבני עמלק אשר שבו נשי דוד ואנשיו ובניהם כמ"ש בש"א : ויהיו שרים. כשרדף אחר עמלק מינה אותם לשרים על הצבא : (כב) כי לעת. כאומר סוף הדבר אשר בכל יום ויום באו אנשים לעזרו : עד למחנה גדול. עד נתרבו להיות מחנה גדול כמחנה אלהים ר"ל מרובה מאד וכן דרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אלהים כמו עיר גדולה לאלהים (יונה ג') : (כג) מספרי. על כי חשב כל שבט לעצמו אמר מספרי בלשון רבים : ראשי וכו'. הראשים של חלוצי הצבא : באו. אשר באו אל דוד לחברון אחר שמלך על בני יהודה : להסב. לסבב אליו המלכות מבני שאול להמליכו על כל ישראל : (כד) נושאי צנה. בעת יבאו למלחמה : (כז) ויהוידע. הוא אביו של בניהו והיה השר על בני אהרן : (כח) נער. אז בבואו היה עדיין נער בשנים וגבור חיל ובאו עמו בית אביו השרים : (כט) אחי שאול. קרובי שאול : ועד הנה. עד הזמן ההוא עדיין היו מרבית אנשיהם שומרים משמרת בית שאול להעמיד המלכות בידם ומעט מהם באו אל דוד כשהיה עוד עצור מפני שאול אבל לאחר שמת איש בשת הרבו לבא גם מהם : (ל) אנשי שמות. היו המפורסמים וידועים בשמם בבית אבותם : (לא) ומחצי מטה מנשה. הם שנחלו בא"י עצמה : אשר נקבו בשמות. בני השבט פרשו בשמות מי ומי ההולכים לבא להמליך את דוד : (לב) יודעי בינה לעתים. המשכילים לקבוע עתים לדעת מה יעשה ישראל ר"ל המה קבעו החדשים ועברו השנים כן אז"ל. או ר"ל שהיו משכילים לקבוע עתים בדבר המלחמה וכדומה : ראשיהם. מהם באו ראשיהם והיו במספר מאתים וכל אחיהם הנשארים בארצם

על

כל כתובים ר"פ גם במ"כ וגם וסימ' וגם אהלי מקנה היו . וגם הקרובים אליהם עד יששכר . וגם במלך נבוכדנצר מרד . וגם בירושלם והעמיד . וגם אל הנכרי אשר . וגם ללוים אין לשאת. וגם מעכה אם אסא המלך . וגם עלה לרוב כחלבי השלמים . וגם עבדי חירום דד"ה. וגם עד זקנה ושיבה . וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך דסוף איוב . וגם אני ואחי ונערי דעזרא . וגם במלאכת החומה . וגם נביאים העמדת להם . וגם כל האדם שיאכל ושתה והראה . וגם זה רעה חולה כל עומת . וגם בדרך

לה וּמִן־הַדָּנִי עֹרְכֵי מִלְחָמָה עֶשְׂרִים־וּשְׁמוֹנָה אֶלֶף
וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ לו וּמֵאָשֵׁר יוֹצְאֵי צָבָא לַעֲרֹךְ ל' . ד' מ"ל
מִלְחָמָה אַרְבָּעִים אָלֶף׃ לז וּמֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִן־
הָראוּבֵנִי וְהַגָּדִי וַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה בְּכֹל כְּלֵי
צְבָא מִלְחָמָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ לח כָּל־אֵלֶּה
אַנְשֵׁי מִלְחָמָה עֹדְרֵי מַעֲרָכָה בְּלֵבָב שָׁלֵם בָּאוּ ל' וחס'
חֶבְרוֹנָה לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְגַם ט'
כָּל־שֵׁרִית יִשְׂרָאֵל לֵב אֶחָד לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד׃ ל'
לט וַיִּהְיוּ־שָׁם עִם־דָּוִיד יָמִים שְׁלוֹשָׁה אֹכְלִים י"ב מ"ע בסיפרה
וְשׁוֹתִים כִּי־הֵכִינוּ לָהֶם אֲחֵיהֶם׃ מ וְגַם הַקְּרוֹבִים־ ו' ס' מ"ל
אֲלֵיהֶם עַד־יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן וְנַפְתָּלִי מְבִיאִים ל'
לֶחֶם בַּחֲמוֹרִים וּבַגְּמַלִּים וּבַפְּרָדִים ׀ וּבַבָּקָר ו' מ"ל . ב'
מַאֲכָל־קֶמַח דְּבֵלִים וְצִמּוּקִים וְיַיִן וְשֶׁמֶן וּבָקָר ל' . ל'
וְצֹאן לָרֹב כִּי שִׂמְחָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ יג א וַיִּוָּעַץ דָּוִיד
עִם־שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת לְכָל־נָגִיד׃ ב וַיֹּאמֶר

ב' יסור' לבנו דָּוִיד לְכֹל ׀ קְהַל יִשְׂרָאֵל אִם־עֲלֵיכֶם טוֹב וּמִן־
ל' יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נִפְרְצָה נִשְׁלְחָה עַל־אַחֵינוּ הַנִּשְׁאָרִים
בְּכֹל אַרְצוֹת יִשְׂרָאֵל וְעִמָּהֶם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
ל' . ל' בְּעָרֵי מִגְרְשֵׁיהֶם וְיִקָּבְצוּ אֵלֵינוּ׃ ג וְנָסֵבָּה אֶת־
ב' וחס' אֲרוֹן אֱלֹהֵינוּ אֵלֵינוּ כִּי־לֹא דְרַשְׁנֻהוּ בִּימֵי שָׁאוּל׃
ג' ד וַיֹּאמְרוּ כָל־הַקָּהָל לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי־יָשַׁר הַדָּבָר
בְּעֵינֵי כָל־הָעָם׃ ה וַיַּקְהֵל דָּוִיד אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל
ל' . ל' מִן־שִׁיחוֹר מִצְרַיִם וְעַד־לְבוֹא חֲמָת לְהָבִיא אֶת־
אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִקִּרְיַת יְעָרִים׃ ו וַיַּעַל דָּוִיד וְכָל־
ל' יִשְׂרָאֵל בַּעֲלָתָה אֶל־קִרְיַת יְעָרִים אֲשֶׁר לִיהוּדָה
לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים ׀ יְהוָה יוֹשֵׁב
ב' הַכְּרוּבִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם׃ ז וַיַּרְכִּיבוּ אֶת־אֲרוֹן
ל' וחד אל עגלה הָאֱלֹהִים עַל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה מִבֵּית אֲבִינָדָב וְעֻזָּא
וְאַחְיוֹ נֹהֲגִים בָּעֲגָלָה׃ ח וְדָוִיד וְכָל־יִשְׂרָאֵל
ו' ב' א' חס' וא' מלא מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי הָאֱלֹהִים בְּכָל־עֹז וּבְשִׁירִים

רשי

ומתוך כך יעמדו הם בעורכי המלחמה וי"מ לעדור כמו לערוך מלחמה : בלא לב ולב . מפורש בד"ה בין במתכוין בין שלא במתכוין היו מנצחין : (לח) וגם כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דוד . אע"פ שלא באו לחברון לכך שרית חסר אלף כלומר אפי' שארית לא היה שלא נשתיירו כי אם מעט כי כולם באו לחברון בשמחה : (לט) ויהיו שם עם דוד ימים שלשה.ואל תתמה היכן לקחו כל החיל הזה כל כך אכילה ושתיה שהיה מספיק להם כי אחיהם הכינו להם מקודם לכן : (מ) כי שמחה בישראל . שהיה להם מלך מצליח ומשכיל : (א) ויועץ דוד עם שרי אלפים . שאמר להם דוד כבר עסקתם בתקנתכם להיות לכם מלך להושיע לכם ועתה תעסקו בכבוד אלהים : (ב) נפרצה נשלחה . נפרצה אותה גדר שהיתה גדורה עד עתה שלא דרש שום אדם לאלהים ונשלחה על אחינו הנשארים משום כבוד הארון : (ה) מן שיחור מצרים ועד לבא חמת. דוגמא מלבוא חמת עד נחל מצרים : (ו) בעלתה אל קרית . פתרון בעלתה שהיא קרית יערים : להעלות משם וגומר . כדכתיב (בשמואל ב' ו') אשר נקרא שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו. כלומר שמו של הקב"ה נקרא על הארון אעפ"י שגלה ארון לפלשתים לא זז ממנו שם הזה שנתקדש : (ז) וירכיבו את ארון האלהים על עגלה חדשה . מה ראה דוד שהרכיבו על עגלה חדשה ולא במשא הלוים כאשר עשה כשהביא אותו משם לציון באחרונה לפי שאמר דוד כל עומת שבא אלי כשהשיבוהו פלשתים על עגלה חדשה כדכתיב וישימו את הארון ה' על עגלה וגו' לפיכך נענש : עוזא ואחיו. בני אבינדב היו כדכתיב בשמואל (שם א' ו') : נוהגים בעגלה. כמנהג נוהגי עגלה אחד הולך לפני העגלה ומיישר' בדרך ישרה ואחד בצד העגלה שלא תהפוך ליפול וכן כתיב (שמואל א' ו') ואחיו הולך לפני הארון ועזא

רדק

פי' ולעדור ולערוך . וכן עודרי מערכה וכן לאורות פי' מערכות ולזה יקרא מערכת הצאן עדר . ופי' הפסוק כי אלו היו לערוך מלחמה כנגד אויבי דוד בלא לב ולב . כלומר שלא היה להם שתי לבבות כי אם לב אחד שלם אל דוד . ובד"ה בלא לב ולב בין במתכוין בין בלא מתכוין היו מנצחים : וגם כל שרית ישראל . כמו שארית וכן יתן את שלתך . כמו שאלתך : (א) לכל נגיד . כלומר לכל נגיד שבהם קרא להתיעץ : (ב) נפרצה נשלחה על אחינו . כלומר נשלחה מלאכים הנה והנה בכל מקום . ונפרצה כמו ופרצת ימה וקדמה . והכל ענין התפשטות הדברים לרב . וזהו שאמר בספר שמואל ויוסף עוד דוד . כלומר אסף עוד מישראל על אשר היו אותו בהמליכו כמו שאמר הנה כי לא דרשנוהו בימי שאול כי הוא החריב נוב עיר הכהנים וכתיב בו ולא דרש בה' : (ד) כי ישר הדבר בעיני כל העם . פעל עבר כי הוא אליו פתח : (ו) בעלתה אל קרית יערים . נקראת גם כן בעלה כמו שאומר בספר יהושע ותאר הגבול בעלה כי היא קרית יערים וכן אמר אל קרית בעל הוא קרית יערים עיר בני יהודה וכן אמר בספר שמואל מבעלי יהודה ושם היה הארון מיום אשר שב משדה פלשתים עשרים שנה עד אשר העלו דוד משם : אשר נקרא שם . ובספר שמואל פי' שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו לפיכך נקרא שם ומה שקראו במקום הזה כן מה שלא קראו כן במקום

מצודת דוד

על פיהם יצאו ויבאו וכאומר והרי היא כאילו באו כולם : (לג) ולעדור בלא לב ולב . ר"ל ובאו לערוך מלחמה בעבורו בלבב שלם ולא באו לערוך בלב ולב והוא ענין רמיה וכן בלב ולב ידברו (תהלי' יב) ע"ש שנראה כאלו מדבר ועושה בשליחות לב אח' ולב האחר בל עמו והוא ענין מלינה : (לז) בכל כלי. ר"ל בכל כלי זיין אשר יולחם בהם בצבא מלחמה : (לח) בלבב שלם. כי רכי הלבב אף בעת יערכו מלחמה לבם חלוק אם לנחוש אם לחדול אבל כל אלה לא כן המה : כל שרית ישראל. השארים בארצם ולא באו : לב אחד . ר"ל מבלי רמיה ולא בלב ולב : (לט) כי הכינו . ולכן מלאו די ספוקם : אחיהם. חבריהם אנשי חברון : (מ) הקרובים אליהם . הסמוכים לאנשי חברון : עד יששכר וכו'. ואף כי נחלתם היה בקצה גבול א"י כמ"ש ביהושע מ"מ קרובים היו מבני עבר הירדן . ובבקר . טעונים על הבקר : מאכל קמח. גם הביאו מיני מאכל עשוי מקמח: כי שמחה בישראל. שמחה היתה בישראל על שהמליכו מלך משכיל ומוצלח ולזה הרבו להביא כל אלה לעשות משתה ושמחה : יג (א) לכל נגיד. ר"ל לא נתייעץ עם כולם כ"א את כל הנגיד אשר בהם ר"ל המובחרים : (ב) ויאמר דוד . לאחר שהסכימו הנגידים על הדבר אמר לכל ישראל אם הדבר טוב בעיניכם ואם מה' יצא הדבר להסכים על ידינו : נפרצה. נתחזקה ונפלאה בעבור אחינו הנשארים בארצם ולא באו עמכם : ועמהם. ר"ל ובעבור הכהנים והלוים אשר עמהם : בערי מגרשיהם . נקראים כן על כי אשר כל עריהם היה מגרש חוצה להן : (ג) ונסבה וכו'. לדרוש בו ברבת עם להרבות כבוד הארון : אלינו. אל ירושלים המרובה באוכלוסין כי לא דרשנוהו בכבוד הראוי לו : ימי שאול. כי בעבור שהרג נוב עיר הכהנים משרתי הארון בזה כאלו מיעט כבוד הארון : עד לבא חמת . עד המקום שבאים בה להמת מקצה גבול א"י עד קצהו : מקרית יערים. כי שם היה מעת שהחזירוהו הפלשתים כמ"ש בש"א : (ו) בעלתה. קרית יערים נקראה גם קרית בעל כמ"ש ביהושע : יושב הכרובים . אשר על הארון : אשר נקרא שם . ר"ל אשר נקרא עליו שם ה' האמור ובש"ב נאמר שם ה' : (ז) מבית אבינדב . כי בביתו היה הארון : נוהגים בעגלה . היו מנהיגים הבקר הקשורים בעגלה למושכו : (ח) משחקים . משמחים לפני הארון בכל כח : ובשירים. שרו בפה להלל לה' ואף בכנורות וכו'

מצודת ציון

ענינו כמו ולערוך וע"ש זה נקראים מערכת וקבוצת המקנה בשם עדר : (לח) עודרי מערכה . עורכי מערכה : שרית. כמו שארית ונפלה האל"ף ודוגמתו יתן ה' את שלתך (ש"א א) והוא כמו שאלתך : (מ) ובפרדים. הם הבאים מן הסוס והחמור : דבלים. תאנים יבשים דרוכות יחד ונעשים גוף אחד : וצמוקים. ענבים יבשים : יג (ב) נפרצה. נתחזקה כמו מה פרצת (בראשית לח) : (ג) ונסבה. מלשון סבוב : (ה) שיחור . הוא נילוס

כשהסכל הולך לכו חסר. וגם אלהים עם נסיכיהם ועם כלי חמדתם . וגם של תשלו לה מן הצבתים . וגם את רות המואביה אשת מחלון : ונתתם ו' קמצי' וסי' ואנפת בם

וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים וּבִמְצִלְתַּיִם וּבַחֲצֹצְרוֹת׃
ט וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן כִּידֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּא אֶת־יָדוֹ לֶאֱחֹז ב' חס'
אֶת־הָאָרוֹן כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר׃ י וַיִּחַר־אַף יְהוָה ב'
בְּעֻזָּא וַיַּכֵּהוּ עַל אֲשֶׁר־שָׁלַח יָדוֹ עַל־הָאָרוֹן וַיָּמָת ל'
שָׁם לִפְנֵי אֱלֹהִים׃ יא וַיִּחַר לְדָוִיד כִּי־פָרַץ יְהוָה ל' וכל תלים דכו'
פֶּרֶץ בְּעֻזָּא וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּא עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ יב וַיִּירָא דָוִיד אֶת־הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא ב'
לֵאמֹר הֵיךְ אָבִיא אֵלַי אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃ יג וְלֹא־ ל'
הֵסִיר דָּוִיד אֶת־הָאָרוֹן אֵלָיו אֶל־עִיר דָּוִיד וַיַּטֵּהוּ ג'
אֶל־בֵּית־עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי׃ יד וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן הָאֱלֹהִים
עִם־בֵּית עֹבֵד אֱדֹם בְּבֵיתוֹ שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ
יְהוָה אֶת־בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃
יד א וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צֹר מַלְאָכִים אֶל־ חורם ק'
דָּוִיד וַעֲצֵי אֲרָזִים וְחָרָשֵׁי קִיר וְחָרָשֵׁי עֵצִים לִבְנוֹת ל'
לוֹ בָּיִת׃ ב וַיֵּדַע דָּוִיד כִּי־הֱכִינוֹ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־ כ"ט
יִשְׂרָאֵל כִּי־נִשֵּׂאת לְמַעְלָה מַלְכוּתוֹ בַּעֲבוּר עַמּוֹ ב'

ד' יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיִּקַּח דָּוִיד עוֹד נָשִׁים בִּירוּשָׁלִָם
ד' וַיּוֹלֶד דָּוִיד עוֹד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ד וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
ל' ומ"ל הַיְלוּדִים אֲשֶׁר הָיוּ־לוֹ בִּירוּשָׁלִָם שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב
ל' . ל' נָתָן וּשְׁלֹמֹה׃ ה וְיִבְחָר וֶאֱלִישׁוּעַ וְאֶלְפָּלֶט׃ ו וְנֹגַהּ
ל' וְנֶפֶג וְיָפִיעַ׃ ז וֶאֱלִישָׁמָע וּבְעֶלְיָדָע וֶאֱלִיפָלֶט׃
ח וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים כִּי־נִמְשַׁח דָּוִיד לְמֶלֶךְ
ב' דסמי' עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ כָל־פְּלִשְׁתִּים לְבַקֵּשׁ אֶת־
דָּוִיד וַיִּשְׁמַע דָּוִיד וַיֵּצֵא לִפְנֵיהֶם׃ ט וּפְלִשְׁתִּים
בָּאוּ וַיִּפְשְׁטוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ י וַיִּשְׁאַל דָּוִיד
סאל' באלהי' ז' בליש' בֵּאלֹהִים לֵאמֹר הַאֶעֱלֶה עַל־פְּלִשְׁתִּיִּים וּנְתַתָּם
יתיר י'. ו' בְּיָדִי וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה עֲלֵה וּנְתַתִּים בְּיָדֶךָ׃
ד' יא וַיַּעֲלוּ בְּבַעַל־פְּרָצִים וַיַּכֵּם שָׁם דָּוִיד וַיֹּאמֶר
י"א מ"ל. ד' דָּוִיד פָּרַץ הָאֱלֹהִים אֶת־אוֹיְבַי בְּיָדִי כְּפֶרֶץ מָיִם
ס' עַל־כֵּן קָרְאוּ שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בַּעַל פְּרָצִים׃
ל' יב וַיַּעַזְבוּ־שָׁם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וַיֹּאמֶר דָּוִיד וַיִּשָּׂרְפוּ
ד' כ"כ בָּאֵשׁ׃ יג וַיֹּסִיפוּ עוֹד פְּלִשְׁתִּים וַיִּפְשְׁטוּ

תולדות אהרן ויבאו עד גורן . סוטה לה: ויאמר דוד וישרפו . ע"ז מד (ע"ג מב) :

רד"ק

במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב"ה עליו בהיותו בשדה פלשתים : (ט) עד גורן כידון . ובספר שמואל גורן נכון ושני שמות היו לו ואפשר כי נקרא כידון על שמש שם עזא מענין יראו עיניו כידו : (י) על אשר שלח ידו על הארון . והוא לא היה לוי ובזה שגה דוד כי על ידי הלוים היה לו להביאו ולא בעגלה כמו שכתוב ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עליהם בכתף ישאו וכן התודה הוא חטאו ואמר כי לא לשאת ארון האלהים כי אם הלוים ואמר פרץ השם בנו כי לא דרשנוהו כמשפט והענין אשר שגה דוד בזה הענין ואוא מקרא מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אף על פי שכתוב בכתף ישאו כי אמר באותו זמן במדבר צוה השם כן לפי שהיה המשכן נשא בעגלות צוה לשאת הארון בכתף . להורות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא יהיה שם משכן חשב שאין חטא אם ישא בעגלה ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים ובזה שגה : (יב) היך אביא אלי . כמו איך כי אותיות אהו"י מתחלפים . וכן בה"א והיך יוכל עבד אדוני זה : (יג) בית עובד אדום הגתי . לוי היה ומן השוערים היה כמו שכתוב ועובד אדום ויואל השוערים . וקראו גתי לפי שהתגורר בגת : (ב) וידע דוד כי הכינו לפי שראה המלכים היו שולחים לו המנחה : (ח) לבקש את דוד . להלחם עמו

רש"י

ועזא בצד העגלה (שם) לפיכך שלח עזא את ידו לאחוז בארון כששמטו הבקר ולכך נענש. כאן כתיב בכל עוז ובשמואל (שם) כתיב בכל עצי פתרון בכל עצי כלי שיר וכאן פתרון בכל עוז כלי שיר: (ח) ובשירי' ובכנורות ובנבלים ובתפים. כולם כלי שיר הם אבל מצלתים כלי שיר היה ולא היה עשוי כ"א להשמעת קול ודוגמתו כלי שיר שקורין פויקי"ן בל"א שמכין עליו במקלות והוא משמיע קול וכן מוכיח לקמן (שם ו') ובמצלתי' משמיעים וכתיב (טו) והמשוררים הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע ועוד למטה כתיב בשיר בית ה' במצלתים וגומר (לקמן כ"ה) ועל שם כך נקרא מצלתים וכן יירש הצלצל (דברים כ"ח) מין ארבה המשמיע קול כדכתיב בנבואת (יואל ב') על הארבה כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון וגומר : עד גורן כידון . שם מקום . (י) ויכהו על אשר שלח ידו על הארון . והוא שכתוב בשמואל (ב' ו') ויכהו שם אלהים על השל פתרון על השלח על שאחז בארון ודוגמתו (במלכים א' כ"א) הכלבים יאכלו את בשר איזבל בחל יזרעאל ופסוק אחר כתיב בחלק יזרעאל (שם ב' ט) כך נפרש כאן על השל השלח : וימת שם לפני אלהים . לפני ארון אלהים (בשמואל ב' ו') כתיב וימת שם עם ארון האלהים : (יב) ויירא דוד את האלהים לאמר . מה הוא ירא לאמר שאמר איך אביא אלי ארון ה' : (יג) הגתי . מגת היה בתחילה מקודם היה מתגורר בגתי ולוי היה כדכתיב (לקמן ט"ו) ויאמר דוד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשוררים וכתיב בסמוך (שם) ועובד אדום ויחיה שוערים לארון : (א) וישלח חירם מלך צור . מפורש בב"ר למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט יהודה כן עשה חירה העדולמי ליהודה: וחרשי קיר וחרשי עצים . אומנים : (ב) וידע דויד כי הכינו ה' למלך כשראה ששלחו לו מלכי עמים תשורות : (ג) ויקח דויד וגו' . וכל זה חזקו של דוד : (ח) וישמעו פלשתים כי נמשח דויד למלך על כל ישראל ויעלו כל פלשתים. לפי שפלשתים היו מושלים כל הימים עד שבא שאול ודוד כדכתיב (שופטים ט"ו) בשמשון ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים וכן (בשמואל א' ד') התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם וגו' וכן למעלה בפרשה זו ויראו כל איש ישראל וגומר ויעזבו עריהם וינוסו ויבאו פלשתים וישבו בהם באותן ז' שנים שמלך דוד בחברון לבד לא אמרו דבר ולא חשו על שמלך דוד על חברון כי אמרו מה לנו שמא נגיד או שר מנהו לדוד על חברון אבל כשנמשח למלך על כל ישראל אז עלו כל הפלשתים לבקש את דוד שלא רצו שיהא מלך בישראל אלא שעוד הם יהיו מושלים עליהם: (י) וישאל דויד באלהים . ע"י אורים ותומים : (יא) ויעלו בבעל פרצים . שנקרא אחרי כן בעל פרצים על שם מעשה אשר פרץ האלהים את אויביו בידו שנכנסו

מצודת ציון

הנילום : (ח) ובמצלתים . הם שני כלי נחושת ומקישים זה בזה להשמיע קול גדול כמו בצלצלי שמע (תהלים קנ) : (ט) כידון . ובש"ב נאמר נכון ובשתי השמות היתה נקראת : שמטו . ענין הנטה ממקומו כמו ויאמר שמטוה (מ"ב ט) : (יא) פרץ . מל' פרצה ושבר : (יב) היך . כמו איך באל"ף וכן והיך יוכל עבד אדוני (דניאל י) : יד (ט) ויפשטו . מל' התפשטות ושטיחה וכדרך הנלחמים

מצודת דוד

והם מיני כלי שיר : (ט) וישלח . הושיט את ידו : כי שמטו הבקר . נטהו ממקומו והסב שיפול מעל העגלה : (י) ויחר . על מיעוט האמונה בה' לחשוב שיפול ארונו וזה על אשר שלח וכו' : לפני אלהים . לפני ארון אלהים : (יא) ויחר לדוד . חרה על עצמו וכדרך המיצר ונבהל : כי פרץ . בעבור דלגת הפרץ : (יב) את האלהים . את ארון האלהים בהבטו שמ"ה להזהר בקדושתו וזה לאמר וכו' (יג) ויטהו . נטה אותו מדרך עיר דוד להוליכו אל בית עובד וכו' : (יד) עם בית . סמוך לבית מושבו כי יחד לו חדר בביתו : ויברך וכו' . בעבור שעמד הארון אצלו וכן נאמר בש"ב : יד (א) ועצי ארזים . ובידם עצי ארזים : וחרשי . גם שלח לו אומנים הבונים קיר אבנים ובונין עצים : (ב) וידע דוד . במה שעם לא ידעו יעבדהו ידע שה' הכינו למלך : בעבור עמו . ר"ל גם ידע אשר בעבור ישראל נשאת מלכותו למעלה ולא חלה הדבר בעצמו : (ד) שמוע . הוא שמעא האמור למעלה ולא הסבה כסדר תולדותם כי שלמה היה הראשון : (ה) ואלישוע . הוא אלישמע האמור למעלה : (ז) ובעלידע . הוא אלידע האמור למעלה : (ח) כל פלשתים

ונתתם . וחברו דד"ה . יסלחת לעמך אשר חטאו . לקוח את הספרים . עשה לך מוסרות . וישאל דויד בה' לאמר האעלה דד"ה : צוהו י' וסי' נמסר בסדר נח ובמלכים חלק א'
סימן ט"ו : לשאת כ"ד וסי' כי היה רכושם רב . אשר שלח יוסף לשאת . אשר שלח פרעה לשאת אתו ותחי . לשאת את הארון בהם. לשאת את השלחן . תעשה לו מתחת לזרו
נבוב לחות תעשה . לשאת את הארון בהם דויקהל . את השלחן . ודבתריה עשה לו מתחת לזרו. נבוב לחות עשה . לשאת את כל העם הזה. לשאת את עון העדה לכפר. לשאת
חטא למות . לשאת את ארון ברית ה'. ויכנע מדין לפני בני ישראל . ובחור אתו מכל שבטי ישראל. הלשלול שלל אתה בא . האיפה והבת .

בָּעֵמֶק׃ יד וַיִּשְׁאַל עוֹד דָּוִיד בֵּאלֹהִים וַיֹּאמֶר לוֹ ז' בלישנ'
הָאֱלֹהִים לֹא תַעֲלֶה אַחֲרֵיהֶם הָסֵב מֵעֲלֵיהֶם וּבָאתָ
לָהֶם מִמּוּל הַבְּכָאִים׃ טו וִיהִי כְּשָׁמְעֲךָ אֶת־קוֹל ג"נ. ל'
הַצְּעָדָה בְּרָאשֵׁי הַבְּכָאִים אָז תֵּצֵא בַמִּלְחָמָה ד'
כִּי־יָצָא הָאֱלֹהִים לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת אֶת־מַחֲנֵה
פְלִשְׁתִּים׃ טז וַיַּעַשׂ דָּוִיד כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ הָאֱלֹהִים ״
וַיַּכּוּ אֶת־מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים מִגִּבְעוֹן וְעַד־גָּזְרָה׃ ל'
יז וַיֵּצֵא שֵׁם־דָּוִיד בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וַיהוָה נָתַן אֶת־ ח'
פַּחְדּוֹ עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ טו א וַיַּעַשׂ־לוֹ בָתִּים בְּעִיר כ'
דָּוִיד וַיָּכֶן מָקוֹם לַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֶּט־לוֹ אֹהֶל׃
ב אָז אָמַר דָּוִיד לֹא לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כ"ד. כ"ו
כִּי אִם־הַלְוִיִּם כִּי־בָם ׀ בָּחַר יְהוָה לָשֵׂאת אֶת־ כ"ד
אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וּלְשָׁרְתוֹ עַד־עוֹלָם׃ כ"ו
ג וַיַּקְהֵל דָּוִיד אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְרוּשָׁלִָם לְהַעֲלוֹת י"ג וכל עזר' דכו' במ"ח
אֶת־אֲרוֹן יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ׃ כ"ו
ד וַיֶּאֱסֹף דָּוִיד אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וְאֶת־הַלְוִיִּם׃ ד'
ה לִבְנֵי קְהָת אוּרִיאֵל הַשָּׂר וְאֶחָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים׃
ו לִבְנֵי מְרָרִי עֲשָׂיָה הַשָּׂר וְאֶחָיו מָאתַיִם
וְעֶשְׂרִים׃ ז לִבְנֵי גֵרְשׁוֹם יוֹאֵל הַשַּׂר וְאֶחָיו
מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים׃ ח לִבְנֵי אֱלִיצָפָן שְׁמַעְיָה
הַשַּׂר וְאֶחָיו מָאתָיִם׃ ט לִבְנֵי חֶבְרוֹן אֱלִיאֵל
הַשַּׂר וְאֶחָיו שְׁמוֹנִים׃ י לִבְנֵי עֻזִּיאֵל עַמִּינָדָב
הַשַּׂר וְאֶחָיו מֵאָה וּשְׁנֵים עָשָׂר׃ יא וַיִּקְרָא
דָּוִיד לְצָדוֹק וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם לְאוּרִיאֵל ג'
עֲשָׂיָה וְיוֹאֵל שְׁמַעְיָה וֶאֱלִיאֵל וְעַמִּינָדָב׃ יב וַיֹּאמֶר
לָהֶם אַתֶּם רָאשֵׁי הָאָבוֹת לַלְוִיִּם הִתְקַדְּשׁוּ אַתֶּם
וַאֲחֵיכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֵת אֲרוֹן יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
אֶל־הֲכִינוֹתִי לוֹ׃ יג כִּי לְמַבָּרִאשׁוֹנָה לֹא אַתֶּם פָּרַץ ח' בטעם
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּנוּ כִּי־לֹא דְרַשְׁנֻהוּ כַּמִּשְׁפָּט׃ כ' וחס'
יד וַיִּתְקַדְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן ג'
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־הַלְוִיִּם אֵת
אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה כִּדְבַר יְהוָה ג'
בִּכְתֵפָם בַּמֹּטוֹת עֲלֵיהֶם׃ טז וַיֹּאמֶר דָּוִיד ל'
לְשָׂרֵי הַלְוִיִּם לְהַעֲמִיד אֶת־אֲחֵיהֶם הַמְשֹׁרְרִים
בִּכְלֵי־שִׁיר נְבָלִים וְכִנֹּרוֹת וּמְצִלְתָּיִם מַשְׁמִיעִים ג' ב' מ"ל וח' חס'
לְהָרִים־בְּקוֹל לְשִׂמְחָה׃ יז וַיַּעֲמִידוּ הַלְוִיִּם
אֵת הֵימָן בֶּן־יוֹאֵל וּמִן־אֶחָיו אָסָף בֶּן־בֶּרֶכְיָהוּ ד'
וּמִן־בְּנֵי מְרָרִי אֲחֵיהֶם אֵיתָן בֶּן־קוּשָׁיָהוּ׃ יח וְעִמָּהֶם ל'
אֲחֵיהֶם הַמִּשְׁנִים זְכַרְיָהוּ בֵּן וְיַעֲזִיאֵל וּשְׁמִירָמוֹת ח' פזור' כפ' ל' יחד
וִיחִיאֵל וְעֻנִּי אֱלִיאָב וּבְנָיָהוּ וּמַעֲשֵׂיָהוּ וּמַתִּתְיָהוּ והמשנים ד'

רשי

שנסו ונפרצו זה מעל זה:כפרץ מים.כגלי מים שנפרצי' ממקומם ונופלים למקום אחר :
(יד) הסב מעליהם . אמרה מדת הדין לפני המקום רבש"ע למה העברת את
שאול מלפני דוד אמר לה על שלא המתין לשמואל שבעת ימים כאשר צוהו אמר
לה הקב"ה אנסה עתה את דוד הסב מעליהם וגו' וכל זה שמר דוד : (ב) כי
אם הלוים כי בם בחר . כלומר בלוים בחר ולא בעגלה שלפי שהרכבנוהו
בעגלה נענש עוזא וזהו שאמר למטה כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו
בנו כי לא דרשנוהו כמשפט שהרכבנוהו בעגלה :(טו) כדבר ה' בכתפם. לשאת אותו
ולא ממש בכתפם כי אם במוטות עליהם: (יח) ועמהם אחיהם המשנים. משנה להם
לשוערים:זכריהו בן. כך שמו וכל אלו משוררים ושוערים היו בדרך שהביאו את הארון
והמשוררים והשוערים שהעמיד דוד לאחר שנתנו הארון אל האהל אשר נטה
לו דוד ובמשכן שילה היו שוערים ובדרך לא היו שוערים לפי שלא הוצרכו כל
כך

רדק

עמו : (יד) ממול הבכאים . פי' בו תנתני"ם : (יב) אל הכינותי לו . פי' אל
המקום אשר הכינותי . וכן מהמלל הביאו כמו אשר הביאו ואחרים זולתו כמו
שהבאתי אותם בספר מכלל בחלק הראשון מן הספר : (יג) כי למבראשונה לא
אתם. כלומר לא הייתם אתם בראשונה כשנשאו אותו מבית אבינדב לפיכך
פרץ ה' אלהינו בנו : כי לא דרשנוהו כמשפט . כי המשפט ללוים הוא כמו
שכתוב בתורת משה לשאת אותו הלוים בכתפם במוטות . ומ"ם למבראשונה
פתוחה ומשפטה חיר"ק על המנהג . וכן לא התקדשו למדי . חלקו מחמאות פיו :
(יח) ועמהם המשנים . שניים להם כמו משנה למלך . כמו שאמר אסף הראש ומשנהו
זכריה : זכריה בן . כך היה שמו בן . וכן פי' אדוני אבי ז"ל לבן הנזכר בספר
תהלים כי על זה המשורר אומר שהוא נגן אותו המזמור שעשה דוד על מות
גלית ונסו פלשתים . ואעפ"י שלמ"ד לבן פתוחה שתורה על ה"א הידיעה וה"א
הידיעה לא תבא על שם אדם באה כאן בה"א הידיעה להודיע כי הוא המשורר
כי אם היה אומר לבן היה דומה מן בנים : השוערים . שהיו שוערים לארון אחר שהגיעו לארון באהל אשר נטה לו . או היו שוערים מתחילה כשהיה הארון בשילה
ובנוב

מצודת דוד

על כי ידעו מגבורתו לזה עלו כולם לבקשו ולהלחם בו : (יא) בבעל פרצי'. הוא עמק
רפאים ואמר ע"ש סופו שקראוהו בעל פרצים : כפרץ מים. ר"ל פתאום כמים
שוטפים פורצים גדר : (יד) לא תעלה אחריהם. רצה לומר לא תלך בדרך המיומן

מצודת ציון

שנלחמים : (יד) הבכאים . הם אילני תותים וכן עוברי בעמק הבכא (תהלים פד) : (טו) צעדה .
מל' צעד ופסיעות : (טז) מגבעון . ובש"ב נאמר גבע והיא היא : במשא

אך הסב מהם ללכת בדרך עקלתון ותבוא עליהם ממול אילני הבכאים אשר גדלו שם : (טו) כשמעך. כאשר תשמע קול צעדה וכו' אז תלחם כי אז יצא האלהים לפניך וכו'
ר"ל אז שלח מלאכו לסכות בהם (ועם שאין מעצור לה' להושיע מבלי תחבולות הסבוב ומבלי קביעות זמן מ"מ אמר כן לנסותו הישמור מצותיו בדבר המלחמה או יקל
בעיניו כאשר הקל בהם שאול) : (טז) מגבעון . בדרך נוסם מגבעון עד בואם לגזר : **טו** (א) ויכן וכו'. הכין מקום על הארון ופירש עליו אוהל : (ב) אז . כשמת
עזא על אשר שלח ידו בארון : כי בם בחר ה'. ולא יבוא בידם המכשול שנכשל בו עזא : (ג) להעלות. מבית עובד אדום : (ה) לבני קהת. היו הבאים אוריאל השר
וחביריו : (יב) אתם ראשי וכו'. ועליכם הדבר : התקדשו . הטהרו : אל הכינותי . אל מקום אשר הכינותי לו : (יג) כי למבראשונה . בהעלאה הראשונה מקרית יערים :
לא אתם . לא הייתם אתם המעלים ולזה נתגלגל הדבר שפרץ ה' בעוזא כי לא דרשנוהו כמשפט התורה שאמרה שבני לוי ישאו את הארון ובעבור זה באה התקלה :
(טו) בכתפם . לא בעגלה ע"י הבקר כי אם בכתפם בהבדים אשר שמו עליהם : (טז) ומצלתים משמיעים . המשמיעים קול גדול וכן נאמר בצלצלי שמע (תהלים
קנ) : לשמחה . לעורר השמחה בעת העלות הארון : (יח) המשנים . שניים להם במעלה : זכריהו בן . כך שמו : השוערים . שהיו שוערים מאז כשהיה הארון
בשילה

לא יוכל ה' לשאת. אז אמר דוד לא לשאת ב' בו. וגם ללוים אין לשאת: נשקפה ד' וסי' בעד החלון נשקפה ותיבב. ומיכל בת שאול נשקפה. והבירו דד"ה. כי רעה

אֱלִיפְלֵהוּ וּמִקְנֵיָהוּ וְעֹבֵד אֱדֹם וִיעִיאֵל הַשּׁוֹעֲרִים׃
יט וְהַמְשֹׁרְרִים הֵימָן אָסָף וְאֵיתָן בִּמְצִלְתַּיִם נְחֹשֶׁת ל'
לְהַשְׁמִיעַ׃ כ וּזְכַרְיָה וַעֲזִיאֵל וּשְׁמִירָמוֹת וִיחִיאֵל ז' כסיפרא
וְעֻנִּי וֶאֱלִיאָב וּמַעֲשֵׂיָהוּ וּבְנָיָהוּ בִּנְבָלִים עַל־
עֲלָמוֹת׃ כא וּמַתִּתְיָהוּ וֶאֱלִיפְלֵהוּ וּמִקְנֵיָהוּ וְעֹבֵד ל'
אֱדֹם וִיעִיאֵל וַעֲזַזְיָהוּ בְּכִנֹּרוֹת עַל־הַשְּׁמִינִית לְנַצֵּחַ׃ ג'. ס'
כב וּכְנַנְיָהוּ שַׂר־הַלְוִיִּם בְּמַשָּׂא יָסֹר בַּמַּשָּׂא כִּי ל' וכתיב ס' ל'
מֵבִין הוּא׃ כג וּבֶרֶכְיָה וְאֶלְקָנָה שֹׁעֲרִים לָאָרוֹן׃
כד וּשְׁבַנְיָהוּ וְיוֹשָׁפָט וּנְתַנְאֵל וַעֲמָשַׂי וּזְכַרְיָהוּ
וּבְנָיָהוּ וֶאֱלִיעֶזֶר הַכֹּהֲנִים מַחְצְצְרִים בַּחֲצֹצְרוֹת יתיר צ'
לִפְנֵי אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְעֹבֵד אֱדֹם וִיחִיָּה שֹׁעֲרִים ל'
לָאָרוֹן׃ כה וַיְהִי דָוִיד וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׂרֵי
הָאֲלָפִים הַהֹלְכִים לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה כ"ז
מִן־בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם בְּשִׂמְחָה׃ כו וַיְהִי בֶּעְזֹר ל'. ל'
הָאֱלֹהִים אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה כ"ו
וַיִּזְבְּחוּ שִׁבְעָה־פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים׃ כז וְדָוִיד
מְכֻרְבָּל ׀ בִּמְעִיל בּוּץ וְכָל־הַלְוִיִּם הַנֹּשְׂאִים אֶת־ ל'. ל'
הָאָרוֹן וְהַמְשֹׁרְרִים וּכְנַנְיָה הַשַּׂר הַמַּשָּׂא הַמְשֹׁרְרִים ד'
וְעַל־דָּוִיד אֵפוֹד בָּד׃ כח וְכָל־יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת־ ל'
אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה בִּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר וּבַחֲצֹצְרוֹת כ"ו
וּבִמְצִלְתָּיִם מַשְׁמִעִים בִּנְבָלִים וְכִנֹּרוֹת׃ כט וַיְהִי ג' ל' מ"ל וה' חס' ל'
אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה בָּא עַד־עִיר דָּוִיד וּמִיכַל בַּת־
שָׁאוּל נִשְׁקְפָה ׀ בְּעַד הַחַלּוֹן וַתֵּרֶא אֶת־הַמֶּלֶךְ ד'
דָּוִיד מְרַקֵּד וּמְשַׂחֵק וַתִּבֶז לוֹ בְּלִבָּהּ׃ ל'
טז א וַיָּבִיאוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיַּצִּיגוּ אֹתוֹ בְּתוֹךְ
הָאֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִיד וַיַּקְרִיבוּ עֹלוֹת וּשְׁלָמִים
לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ ב וַיְכַל דָּוִיד מֵהַעֲלוֹת הָעֹלָה י'
וְהַשְּׁלָמִים וַיְבָרֶךְ אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה׃
ג וַיְחַלֵּק לְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה
לְאִישׁ כִּכַּר־לֶחֶם וְאֶשְׁפָּר וַאֲשִׁישָׁה׃ ד וַיִּתֵּן ב' ל'

תולדות אהרן וכנניהו. ערכין יא: וזבחו. סוטה לה *

רדק

ובנוב ובגבעון: (כב) יסר. הלוים במשא: כי מבין הוא. פי' למד חכמת השיר שהיתה לו והיה שר וגדול בנבואה כי מבין הוא. וי"מ במשא בהגבהת הקול מן וישא את קולו כלומר היה שר וגדול על כולם בנשיאת הקול בשיר. ויסר הוא כתוב בסמ"ך והוא כמו בשי"ן וכן כול' סרי סוררי'. כמו שרי בשי"ן: (כד) מחצצרי'. כתוב בשני צדי והראשונה נקראת והשנית אינה נקראת. וכן יששכר שי"ן הראשונה נקראת והשניה אינה נקראת. וכן ומחייאל ילד את מתושאל. וכן יראייה בן שלמייה הראשונה נקראת והשנייה אינה נקראת: שוערים לארון. כלומר אעפ"י שאיו שוערים היו גם כן משוררים: (כו) ויהי בעזר האלהים את הלוים. בית בעזר בסגול ומשפטה בפתח על המנהג. וטעם בעזר שלא נכשלו בנשאם הארון כאשר נכשלו בתחילה כשמת עוזא. ובספר שמואל אמר כי כאשר צעדו ששה צעדים זבחו זה הזבח. ורבותינו דרשו בעזר מכאן שהארון נושא את עצמו: (כז) מכרבל בתעיל בוץ. מעוטף וכן בארמית פטשיהון וכרבלתהון ומעיל בוץ שאומר הנה הוא אפוד בד שאומר בספר שמואל וי"ת אפוד בד כרדוט דבוץ כי כן תרגם תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים כרדוטין: וכנניה השר המשא. חסר הנסמך השר שר המשא. וכן הארון הברית ואחרים זולתם: (כה) משמיעי' בנבלים

רשי

כך שוערים לפיכך נעשו משוררים חוץ משנים ברכי' ואלקנה וכל זה היה בדרך אבל בנוב הארון היו משוררים שוערים: (יט) והמשוררים הימן אסף ואיתן וגו'. להשמיע קול הכל היו ממונים על אותו כלי שיר: (כ) וזכריה ועזיאל וגו'. אלו שנאמרו בפסוק למעלה שהיו שוערים החזירו כאן לעשות משוררים: על עלמות. על אותן כלי שיר שמנגנין בהם אותן מזמורים למנצח על עלמות וגו': (כא) ומתתיהו ואליפלהו וגו' על השמינית לנצח. אותו כלי שיר שמנגנין עליו אותן מזמורים למנצח על השמינית: (כב) וכנניהו שר הלוים במשא. במה היה שר במשא בנשאות השיר: יסר במשא. מייסר ומוכיח אותם על המשא בנגון נעימות שיר אם להרים קול אם להשפיל: כי מבין הוא. במשא בנשיאות הנגון ולשון מבין נופל על למוד השיר ודוגמא ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר לה' כל המבין וגומר וכתוב ויפילו גורלות וגו' מבין עם תלמיד: (כו) ויהי בעזר האלהים. רבותינו אמרו מכאן שהארון נושא את עצמו: (כז) ודוד מכרבל. כמו בדניאל בכרבלתהון דוגמא כרבלתא דתרנגולא: וכל הלוים. כמו כן מכורבלים במעיל בוץ ולפי שהיה דוד משורר כמו לוים לבש גם הוא לבושיהם שלבשו גם הם וראיה להבדיל כך היה מנהג מלכים ושרים של עובדי כוכבים ומזלות שאוכלים עם כהניהם כחוקם היו לבושים לבושי כהניהם: ועל דויד אפוד בד. כאותו אפוד של אהרן שהיה כמין שני לבדין אחד לפנים ואחד לאחור ומגיע עד מתניו והיה האזור ארוג ממנו וחגרו בו: (כט) ומיכל בת שאול וגומר. לפי שספר דברי הימים בשביל כבוד דוד הוא לפיכך אין כתוב כאן מה אמרה מיכל לדוד כמו שכתוב בשמואל מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקים כי זילותא של דוד היה שאמרה לו אשה כן: (ב) ויברך את העם בשם ה'. שנקרא על הארון כדכתיב למעלה את ארון האלהים ה' יושב הכרובים אשר נקרא שם: (ג) ואשפר. אחד מששה בפר: ואשישה. אחד מששה בהין ואשישה דוגמת אשישי ענבים (הושע ג') בלוחית: (ד) ולהזכיר ולהודות ולהלל. להזכיר לומר אותן שני מזמורים שכתוב בהם מזמור לדוד להזכיר (תילים ל"ח) ולהודות

מצודת ציון

טו (כב) במשא. מל' נשיאה והרמה: יסור. כמו ישור בשי"ן והוא מל' שר: (כז) מכורבל. מעוטף והוא מל' ארמי ודוגמתו פטשיהון וכרבלתהון (דניאל ג) ור"ל עטופיהון: במעיל. שם מלבוש העליון כעין המעיל של כה"ג: בוץ. פשתן: (כט) נשקפה. ענין ראיה והבטה: בעד החלון. דרך החלון: מרקד. ענין דלוג וקפיצה של שמחה: ומשחק. ענין שמחה: טז (א) ויציגו. ענין עמידה: (ג) ואשפר. ענין מנה יפה והוא מל' אמרי שפר (שמות מט): ואשישה. כן שם הכלי אשר ישימו

מצודת דוד

בשילה ובנוב ובגבעון: (יט) במצלתים. ר"ל המה הקישו במצלתים של נחושת להשמיע קול גדול: (כ) על עלמות. ועל עלמות וגם הוא שם כ"ז ונזכר בתהלים: (כא) על השמינית. בכנור שיש בו שמנה נימין: לנצח. המנגנים יקראו מנצחים על כי דרכם לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעת הנעימה: (כב) במשא. בדבר הרמת הקול: יסור במשא. היה שר וגדול בענין הרמת הקול וכפל דברו: כי מבין הוא. בדבר הזה להרים הקול ולהכריע במקום הראוי: (כג) שערים לארון. מאז היו שוערים באהל הארון ועתה שבו להיות משוררים: (כד) מחצרים. היו מנגנים בחצוצרות ולתוספת ביאור אמר בחצוצרות וכן ותשרש שרשיה (תהלים ע'): ועבד אדם. אולי הוא אחר ולא זהו האמור למעלה: שערים לארון. גם המה היו מאז שוערים ושבו עתה להיות משוררים: (כה) בשמחה. חוזר על תחלת המקרא לומר ויהי דוד וכו' בשמחה: (כו) בעזר. ר"ל בעבור שעזרם האלהים ולא נכשלו בנשאם לזה זבחו הקרבנות הללו מלבד השור ומריא שזבחו אחר כל ששת הצעדים האמורים בש"ב: (כז) מכרבל. היה מעוטף במעיל של בוץ וכן כל הלוים וכו': השר המשא המשררים. השר בהרמת קול על המשוררים: אפוד בד. מין לבוש עשויה כעין האפוד של כ"ג והיא מיוחדת להמתבודדים בעבודת ה' וכן נאמר בשמואל שהיה חגור אפוד בד עם כי היה לוי: (כח) ובקול שופר. הוא הקול פשוט: (כט) ארון ברית. הארון שמונחים בו הלוחות הכתובים בברית: ותבז. בזתה אותו בלבה בחשבה שאין מהראוי למלך להקל בכבודו כ"כ ועם שהוא לכבוד ארון ה': טז (ב) בשם ה'. בהזכרם שם ה': (ג) לאיש. ר"ל לכל אחד: (ד) משרתים. לכבד ולרנן

נשקפה מצפון . וא׳ ונשקפה על פני הישימון : כל סיפרא זכריהו וזכריהו במ״ז זכריה וזכריה וסי׳ זכריה בן משלמיה שוער . אסף הראש ומשנהו זכריה . וגדור ואחיו וזכריה . מקלות וזכריה ועזיאל . ובשנת שלש למלכו שלח . ורוח ה׳ לבשה את זכריה . והאנשים עשים באמונה : בקשו ז׳ דגשים וסימ׳ בקשו לי אשת בעלת אוב . דרשו ה׳ ועזו בקשו פניו תמיד דתהלות . וחברו דר״ה . בקשו את ה׳ כל ענוי ארץ ג׳ בו . לך אמר לבי בקשו פני . וחר ובקשו ברחובותיה : סימן ד״ה ושבועתו ליצחק . תילים ושבועתו לישחק . וחד פסוק סימן למה זה צחקה שרה לאמר . ד״ה וממלכה . תילים מממלכה . ד״ה לאיש לעשקם . תילים אדם לעשקם . ד״ה . עוז וחדוה במקומו . תילים עוז ותפארת

לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה מִן־הַלְוִיִּם מְשָׁרְתִים וּלְהַזְכִּיר ל׳
וּלְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה אָסָף ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל
הָרֹאשׁ וּמִשְׁנֵהוּ זְכַרְיָה יְעִיאֵל וּשְׁמִירָמוֹת וִיחִיאֵל ז׳ בסיפרא
וּמַתִּתְיָה וֶאֱלִיאָב וּבְנָיָהוּ וְעֹבֵד אֱדֹם וִיעִיאֵל ל׳
בִּכְלֵי נְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת וְאָסָף בַּמְצִלְתַּיִם מַשְׁמִיעַ׃ ב̄
ו וּבְנָיָהוּ וְיַחֲזִיאֵל הַכֹּהֲנִים בַּחֲצֹצְרוֹת תָּמִיד לִפְנֵי ד׳
אֲרוֹן בְּרִית־הָאֱלֹהִים׃ ז בַּיּוֹם הַהוּא אָז נָתַן דָּוִיד
בָּרֹאשׁ לְהֹדוֹת לַיהוָה בְּיַד־אָסָף וְאֶחָיו׃ ל׳
ח הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים
עֲלִילֹתָיו׃ ט שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאֹתָיו׃ ד׳ ב׳ חס׳

י הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְהוָה׃
ד׳ ז׳ דגשים יא דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד׃ יב זִכְרוּ
נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיהוּ׃
ל׳ יג זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו׃ יד הוּא
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו׃ טו זִכְרוּ
ג׳ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר׃ טז אֲשֶׁר
סימן כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק׃
ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מלא ה׳ יז וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃
ט׳ ב״פ ב̄ יח לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ־כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם׃
ל׳ יט בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ׃

רשי

ולהודות הודו לה׳ קראו בשמו (שם ק״ה) : ולהלל. ואותן מזמורים שמתחילין הללויה : (ו) ובניהו ויחזיאל בחצצרות תמיד . חצוצרות כלי שיר של כהנים הוא דוגמא למעלה (ט״ו) ושבניהו וגומר ובניהו ואליעזר הכהנים מחצצרים בחצוצרות : (ז) להודות לה׳ ביד אסף ואחיו . שאסף היה מתחיל הודו לה׳ קראו בשמו ואחרי כן כל אחיו עונים אחריו ודוגמא בעזרא (נחמיה י״א) ומתניה בן מיכא בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה · לכלי שיר הידות שמו כדכתיב בעזרא (שם י״ב) הלוים ישוע בוני קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הידות : (ח) הודיעו בעמים עלילותיו. מעשה גבורותיו ונפלאותיו שפעל עם הארון : קראו בשמו . קראו ה׳ (ה׳) יעזר לארונו דוגמא (מלכים א׳ י״ח) וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם ה׳ אלא ה׳ נופל לומר ל׳ קריאה שנפלאות עשה : (י) התהללו בשם קדשו . לומר כל מי שמאמין באלהינו הוא יעזרנו דוגמא ובקדוש ישראל תתהלל (ישעיה מ״א) : בשם קדשו . שיש לך אלוה קדוש וכן כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו (דברים ד׳) : ישמח לב מבקשי ה׳. ובהיטיב יכול לשמוח לבו מי שמבקש לה׳ בלב שלם לכך : (יא) דרשו ה׳ ועזו. מקדש וארון נקראו עזו דכתיב ויתן לשבי עזו (תילים עח) שנתן ארונו להביאו בשבי וכתיב קומה ה׳ למנוחתך אתה וארון עוזך (שם קלב) ועל כן נקרא אלעזר השומרו עזא על שם ששמר הארון שנקרא עז דוגמא על שם ד׳ מאות שקל כסף והוא חשבון גמטריא של עפרן וכן הרבה דן ידין עמו (ראשית כג) יהודה יודוך אחיך (שם) : (יב) זכרו נפלאותיו . מכת עכברים ושלקחו פרות עלות ובניהם כלו בבית וישרנה הפרות (שמואל א׳ ו׳) ולא חזרו לאחוריהם ופרץ בעזא וכל השיר נעשה על הארון (שם) והיו אומרים אותו על תמיד של שחר ושירו לה׳ על תמיד של בין הערבים ולמי אני אומר שיזכירו נפלאותיו של תמים דעים : (יג) לזרע ישראל עבדו וגו׳ הוא ה׳ אלהינו וגו׳ : (טו) זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור . התורה אשר צוה להודיע בעולם אחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וד׳ דורות ועתה מספר מה הוא : (טז) אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק : (יז) ויעמידה ליעקב לחוק וגו׳ : (יח) לאמר לך אתן ארץ כנען . שעם כל אחד ואחד כרת ברית לתת להם את ארץ כנען : (יט) בהיותם מתי מספר . אז נשבע לתת להם את ארץ כנען חבל נחלתכם וזהו דבר גדול שאין לומר מרוב עם שהייתם תפשתם ארץ כנען אלא בהיותכם מתי מספר וא״ת אפי׳ לאלף ויותר יש מספר ומהו שכתוב בה בהיותכם מתי מספר לכך נאמר כמעט וגרים בה פתרון אם למיושב אחד הייתי אומר לאברהם לבד ליצחק בלבד ליעקב בלבד לאחד מהם היה אומר לך אתן ארץ כנען לא היה תימה שהרי מיושבים בה היו אלא הוא נשבע לתת להם את הארץ בשעה שהיו אבותיכם גרים בה דכתיב היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק ועוד אם

לגר

רדק

בנבלים פי׳ משמיעים קול : (ח) הודו לה׳ קראו בשמו. זה המזמור שורכו אותו היום לפני הארון ובספר תהלים הוא כתוב ג״כ אלא שיש ביניהם שינוי מעט במקצת תיבות וענין אחד . ושם הוא עד ובנביאי אל תרעו . והנה ג״כ הוא תכלית מזמור הודו לה׳ כי שירו לה׳ כל הארץ הוא מזמור אחר . ובספר תהלי׳ ג״כ זה המזמור אלא שיש ביניהם שינוי מעט והענין אחד : הודו לה׳. דברי דוד למשוררים ולקהל: קראו בשמו . להודות דרך ה׳ כמו ויקרא שם אברהם בשם ה׳ . וזהו טעם הודיעו בעמי׳ עלילותיו . ופי׳ עלילותיו העלילות שהתעולל בפלשתים על דבר הארון : (ט) שירו לה׳ זמרו לו. בפה וכלים : שיחו בכל נפלאותיו . גם תשיחו תמיד זה לזה בכל נפלאותיו : (י) התהללו בשם קדשו . אתם תוכלו להתהלל על כל העמים בשם קדשו הנקרא עליכם על כן ישמח לבבכם שאתם מבקשי ה׳ או כל מבקשי ה׳ ואפילו מהאומות ישמח לבם בשם בבקשם אותו : (יא) דרשו ה׳ ועוזו . הארון נקרא עזו כמו שכתוב ויתן לשבי עוזו : (יג) זרע ישראל עבדו . ובספר תילים זרע אברהם עבדו . ואמר הנה זרעו ישראל כי כוונת זרע אברהם שאמר שם הוא זרע ישראל כי זרע אחר היה לאברהם אבל זרע ישראל הוא מיוחד בנו וכשאמר זרע אברהם על זרע ישראל ר״ל : (יד) הוא ה׳ אלהינו . אעפ״י שבכל הארץ משפטיו הוא אלהינו ואנחנו עמו : (טו) זכרו לעולם בריתו . ובתילים זכר לעולם בריתו . פי׳ הברית שכרת עם אברהם זכר אותה לעולם ולבניו והדבר שהיה לו עמו וההבטחה שהבטיחו צוה שיעמוד לאלף דור · או פי׳ צוה גזר כמו ה׳ לא צוה. ופי׳ הדבר שגזר בין הבתרים לתת לבניהם את ארץ כנען יהיה לאלף דור . ומה שאמר הנה זכרו פי׳ בריתו שהוא עמכם לעולם זכרו אותו תמיד : (טז) אשר כרת את אברהם . כמו שכתוב ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי וגו׳ . ואותה הברית והשבועה ליצחק היה כלומר בעבור יצחק לא בעבור ישמעאל ובני קטורה . כי מה שאמר לזרעך בברית והשבועה ליצחק היתה כמו שאמר כי ביצחק יקרא לך זרע והשבועה היתה בעקדת יצחק כמו שכתוב בי נשבעתי ואמר ליצחק והקמותי השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ואותה הברית והשבועה העמידה לחוק לבני ישראל ברית עולם כי על זרעו המיוחד היתה הברית והשבועה לא על עשו . וכן אמר יצחק ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם : (יח) לאמר לך אתן ארץ כנען . לכל אחד ואחד אמר כן : חבל נחלתכם. לנכח ישראל :

בהיותכם

מצודת דוד

לפני הארון : (ה) ומשנהו . השני לו : במצלתים . היה מקום במצלתים להשמיע קול גדול : (ז) אז נתן וכו׳ . אז מסר בתחילה ביד אסף להודות לה׳ בזה השיר : (ח) הודו לה׳ . ר״ל וזה השיר הודו לה׳ וכו׳ : קראו בשמו . בהשם המיוחד לו לבדו המורה על גדולתו : הודיעו . פרסמו בין העמים פלאי מעשיו : (ט) שירו לו . בפה : זמרו לו . בכלי שיר : שיחו . דברו בתמידות בכל נפלאותיו : (י) התהללו . שבחו א״ע להתפאר בשם קדשו אשר יורה על יכולתו : ישמח . למען ישמח לב כ״א ממבקשי ה׳ בשמעו כל אלה : (יא) ועוזו . דרשו להראות לכם פאר יכלתו : (יב) ומשפטי פיהו . המשפטים שעשה בעכומ״ז במאמר פיו : (יג) זרע ישראל . אתם זרע ישראל עבדו : בחיריו . הנבחרים לה׳ מיתר העובדי כוכבים : (יד) הוא ה׳ . דעו שה׳ אלהינו הוא בהויתו ובכל הארץ שולטים משפטיו כמאז : (טו) בריתו . התורה הנתונה בברית : דבר צוה . והוא הדבר אשר צוה לנו אחר אלף דור כי תתקע״ד דורות העביר הקב״ה מן העולם ולא בראם ולאחר כ״ו דורות משנברא העולם נתן את התורה הרי אלף דור : (טז) אשר כרת . על הדבר אשר כרת עליה ברית עם אברהם ועליה היתה השבועה ליצחק : (יז) ויעמידה . הדבר ההיא העמידה ליעקב לחוק קבוע : לישראל וכו׳ . כפל הדבר במ״ש : (יח) לך אתן . ולא לישמעאל ועשו עם שהמה מזרעם : חבל . מהו שהוא עתה חבל נחלתכם : (יט) בהיותכם . בעוד היותכם מתי מספר כחשבון היותר מעט ר״ל

בימי

מצודת ציון

ישימו בו היין וכן סמכוני באשישות (ש״ה ב) : (ח) עלילותיו . מעשיו כמו ועולל למו (איכה א) : (ט) שיחו . ענין דבור ותמידי כמו ישיחו בי יושבי שער (תהלים סט) : (יח) חבל . ענין חלק כמו מחבל בני יהודה (יהושע יט) ע״ש שדרך לחלוק נחלה בחבל המדה : (יט) מתי .

אנשי

במקדשו. ד"ה ומשפטי פיהו. תילים ומשפטי פיו. ד"ה ובנביאי אל. תילים ולנביאי אל. ד"ה יעלוץ השדה וכל אשר בו. תילים יעלוז שדי וכל אשר בו. ואמרו ה' וסימ' רנו ליעקב שמחה וצהלו. שמעו דבר ה' גוים והגידו. קראו מלא ואמרו ב' ובפסוק. ואמרו הושיענו אלהי ישענו דד"ה: ויאמרו כל העם ד' דסמי' וסימ' נמסר במ"כים חלק א'

כ וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר׃ ל׳
כא לֹא־הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים׃
כב אַל־תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ׃ ב׳. ל׳
כג שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־אֶל־יוֹם ב׳
יְשׁוּעָתוֹ׃ כד סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת־כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים ג׳
נִפְלְאֹתָיו׃ כה כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא
הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ כו כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים
אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃ כז הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו
עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ׃ כח הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת ג׳ ו׳ חס׳ י״א בליש׳
עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ כט הָבוּ לַיהוָה
כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ
לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃ ל חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל־הָאָרֶץ ס׳
אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט׃ לא יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם
ט׳ רפין וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ׃ לב יִרְעַם
ג׳ מ״ל הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ׃ לג אָז
ח׳. ג׳ מ״ל יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְהוָה כִּי־בָא לִשְׁפּוֹט אֶת־
הָאָרֶץ׃ לד הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
ס׳. ל׳ לה וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ

רדק

(יט) בהיותכם. כנגד האבות וכן אמר בתהלים בהיותם: (כ) ויתהלכו מגוי אל גוי. אברהם יצחק ויעקב: (כא) ויוכח עליהם מלכים. פרעה ואבימלך: (כב) למשיחי. גדולי ונסיכי. כי היו נכבדים אצל מלכים כאלו היו מלכים משוחים וכן אמרו בני חת לאברהם נשיא אלהים אתה בתוכנו. וכן אבימלך הלך אחר יצחק לעשות שלום ולכרות ברית עמו: ובנביאי אל תרעו. כי נביאים היו והשם היה מדבר עמהם וכן אמר על אברהם השב אשת האיש כי נביא הוא. ובתהלים ולנביאי בלמ"ד ואחד הוא כי פירוש זה לא תעשו להם רעה: (כג) שירו לה' כל הארץ. וגם זה המזמור אמרו בו ביום ואמרו רבותינו כי הודו לה' אמרו בבקר ושירו לה' בין הערבים וכן אמרו כל אותן שני המזמורים בכל יום לפני הארון כל הימים עד שהביא שלמה את הארון לבית עולמים: בשרו מיום אל יום ישועתו. כמו יום ביומו. כלומר כל יום בשרו ישועתו כי תמיד הוא מושיע אתכם מיד אויביכם. ואמר זה על ישועת הארון כי על כרחם השיבו אותו פלשתים וזהו ספרו בגוים את כבודו כי כבוד גדול היה דבר הארון. ובאותו הדבר היה להם לגוים להכיר: (כו) כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה. כי אף עובדי צבא השמים עבודתם הבל כי הוא עשה השמים וצבאם והארץ והים וכל אשר בהם. ואין ראוי לעבוד את העבדים אלא האדון. והנה דגון אלהיהם נפל לפני הארון ונכרת והוא נשאר בכבודו וכבדוהו ונשאוהו בראותם נפלאותיו: (כז) הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו. לפי שהיתה יללה ובכיה בפלשתים כל ימי שבת הארון בשדה פלשתים: (כח) הבו לה' משפחות עמים. כי כל העמים הרואים והשומעים זה יתנו הכבוד וההוד וכן טעם כל הפסוקים. והמזמור הזה אף על פי שנאמר על ענין הארון ענינו גם כן על העתיד על הגלות הזה כשיראה השם נפלאותיו כשיוציאנו מהגלות ויקבצנו יראה נפלאותיו לנו עד אשר כל הגוים יתנו לו הכבוד והעוז. כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ כמו שאמר הנה ויאמרו בגוים ה' מלך וכן אמר ירעם הים ומלואו יעלץ השדה וכן אמר בקבוץ גליות ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף. ואז יאמרו אלה לאלה הודו לה' כי טוב כל"ח: (לה) ואמרו הושיענו אלהי ישענו. כלומר ואמרו ג"כ אתה הושיענו כלומר בכל יום

רשי

לגר תושב היה אומר לך ולזרעך אתן את הארץ הזאת לא היה פלא כל כך בזה שאפילו גרים ותושבים לא היו אלא: (כ) ויתהלכו מגוי אל גוי. אברהם הלך למצרים ולגרר וכן יצחק וכן יעקב היה בבית לבן עשרים שנה וגם עתה כי וילכו לא נאמר אלא ויתהלכו פולאיט"ר בלע"ז: (כא) לא הניח לאיש לעשקם. אע"פ כן שהלכו ממקום למקום ומנהג להזיק עוברי דרכים כשבאין למלון מוצאין עליהן עלילות אבל אלו לא הניח הקב"ה להזיקם ולעשקם דוגמא או עשק את עמיתו (ויקרא ה') ואם תאמר מה. שלא עשקום תופשי דרכים ושאר הארצות שעברו אלו בתוכן לפי שלא הרגישו בם אבל אם היו מרגישים בם היו עושקים אותם לכך נאמר ויוכח עליהם מלכים כלומר ודאי עשקום כגון פרעה לאברהם ואבימלך ליצחק ולבן ושכם ליעקב ואמר להם הקדוש ברוך הוא: (כב) אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו באברהם כתיב (בראשית י"ב) וינגע ה' את פרעה וכתיב (שם כ') ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת וגו' ביעקב כתיב ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה (שם ל"א) ויאמר לו השמר לך וגו' ועוד ביעקב שבאו אליו להרגו על שהרגו שכם וחמור וכתיב (שם ל"ה) ויסעו ויהי חתת אלהים ובספר (תהלים קה) מפורש יותר כי המזמור אינו מסוים כאן כדכתיב התם ויקרא רעב על הארץ וגו' כדי להגלותם למצרים: (כג) שירו לה' כל הארץ בשרו מיום וגו': (כד) ספרו. ישועה שעשה לנו כשגלה הארון אל ארץ פלשתים: בכל העמים נפלאותיו. שעשה עם הארון. (כו) כי כל אלהי העמים אלילים. תהו מעשה ידי אדם ודוגמתו בנבואת (חבקוק ב') מה הועיל פסל כי פסלו יצרו וגו' עד לעשות אלילים אלמים וה' שמים עשה באלילים כתיב לעשות אבל הקב"ה עושה שמים וארץ וכל צבאם: (כז) הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו. אבל האחרים כמת מוטלים במקום שמשימין אותם שם מונחים לפי שאלהינו הוא אלהים אמת: (כח) הבו לה' משפחות עמים. ומה יתנו לו מפרש כבוד ועוז: (כט) הבו לה' כבוד שמו. שמו אדני והוא אדון לכל וזהו הבו לה' כבוד שמו כי כשמו כן תהלתו: השתחוו לה' בהדרת קודש. כי כן אמרנו הוד והדר לפניו: חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט. מלך כשרואה שדואגים ויראים ממנו אז הוא מטיל עליהם יותר אימה והם דואגים ממנו יותר שלא יחריב כל בתיהם ומדת הקב"ה אינו עושה כן כשהעולם יראים ממנו אז תכון תבל בל תמוט שהוא עושה נקמה והישרים מתקיימים והארץ מתקיימת ואינה מתמוטטת לכן חילו מלפניו כל הארץ אך אל תדאגו כי לא יבא הקב"ה כי אם לתקן העולם לישבו אבל כשאין הבריות דואגים ממנו וחוטאים אז יספכם ויאבדם: (לא) ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים ה' מלך. כשאדם מולך הכל עצבים שאינן יודעים אם יש שטף בדינו אבל כשימלוך הקב"ה ישמחו השמים והארץ וכל הישרים יאמרו עתה מלך ה' שהחזיר לנו את הארון: (לב) ירעם הים ומלואו. כל בריות שבים דוגמא רני שמים כי עשה ה' על שהחזיר לנו את הארון ושלח מלאכי חבלה לעשות משפט בפלשתים: (לד) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. זה אינו סיום המזמור בפסוק זה אלא מזמור הודו לה' קראו בשמו וגם אמרו הושיענו אלהי ישענו אותו מזמור ואף המזמור (תהלים קו) הוא מתחיל בפסוק זה כי היאך נופל כאן ואמרו הושיענו וקבצנו מן הגוים כי היכן גלו בימי דוד שאומר וקבצנו מן הגוים וכך סדר בתהלים המזמור מתחיל הודו לה' קראו בשמו ואינו מסיים כי אם עד ברוך ה' אלהי ישראל וגו' (שם) עד אמן הללויה שהכל מענין אחד ולפי שהוא מזמור גדול חלקו ומתחיל הודו לה' כי טוב וכן איוב (איוב כ"ז) כשהוצרך להאריך המענה קרעו וחלקו לשנים ואומר ויוסף איוב שאת משלו כי בשירה מחמת גיעגועי שמחתו לא יכול להאריך וחלקו לשנים וכן לענין קינה מחמת רוב צערו אינו יכול להאריך וחלקו לשנים כי גם שירה וגם קינה כאחת נאמרים שהרי חנה כשבאה להתפלל בעזרה (ש"א א) חשבה עלי לשכורה שהיה סבור שמחמת יין עשתה והיא אמרה ויין ושכר לא שתיתי וגו' כי מרוב שיחי וכעסי מכלל שבענין אחד שכור וצער הם מתנהגים: (לה) ואמרו הושיענו

מצודת ציון

אנשי: (כא) לעשקם. מל' עושק וגזל: ויוכח. ענין הפלימין גמול הרעה כמו וצור להוכיח יסדתו (חבקוק א): (כג) בשרו. ענין ספור החדשות: (כז) וחדוה. ענין שמחה: (כח) הבו. תנו: (כט) שאו. הרימו: (ל) חילו. מל' חלחלה ורעד: תמוט. מל' נטיה: (לא) ותגל. ענין שמחה: (לב) ירעם. מל'

מצודת דוד

בימי האבות שהיו מעטים והיו בהארץ ההיא כגרים: (כ) ויתהלכו. לא ישבו במקום אחד והלכו מגוי האחד אל גוי האחר וממלכה זו וכו' ודרך בני המדינה לעשוק הנכרי הבא לגור בלי קבע: (כא) ויוכח. בעבורם הוכיח במכאוב את מלך מצרים ומלך פלשתים על כי לקחו את שרה (ואומר עליהם כי בעבור זה פחד אבימלך לגעת ברבקה): (כב) אל תגעו. בהמכאוב שהביא הוא כאלו אמר אל תגעו וכו' ולאבימלך נאמר בפירוש: במשיחי. ר"ל בגדולי ונסכי וכן למשיחו לכורש (ישעיה מה): ובנביאי. כי האבות היו נביאים: אל תרעו. אל תעשו רעה: (כג) בשרו. בכל יום בשרו הישועה הבאה כי בכל יום תהיה: (כה) על כל אלהי'. הם שרי מעלה של העכו"ם: (כו) אלילים. היא מלה מורכבת מאל ולא ור"ל דבר שאין בו ממש וכן רועי האליל (זכריה י"א): וה'. אבל ה' עשה את השמים וכחו רב: (כז) הוד והדר. יסוד ההוד וההדר המה לפניו: (כח) הבו לה'. וחוזר ומפרש הכבוד והעוז הבו לו ר"ל אמרו שהכבוד והעוז המה לו ובידו וכן נתנו לדוד רבבות (ש"א י"ח): (כט) כבוד שמו. הכבוד הראוי לשמו: בהדרת. באוהל הארון המהודר בקדושה: (ל) כל הארץ. יושבי הארץ: אף תכון. ר"ל אף אתה תבל

סימן א' : אנכי יושב ה' דסמי' בקריאה וסימ' ואשביעך כה' אלהי השמים ואלהי הארץ . וישביעני ארני לאמר לא תקח אשה לבני . אנכי יושב בבית הארזים . וחברו דד"ה .

מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ י'
בִּתְהִלָּתֶךָ׃ לו בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם
וְעַד־הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיהוָה׃ כ', חס'. כ'
לז וַיַּעֲזָב־שָׁם לִפְנֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לְאָסָף וּלְאֶחָיו כ"ז
לְשָׁרֵת לִפְנֵי הָאָרוֹן תָּמִיד לִדְבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃
לח וְעֹבֵד אֱדֹם וַאֲחֵיהֶם שִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה וְעֹבֵד
אֱדֹם בֶּן־יְדִיתוּן וְחֹסָה לְשֹׁעֲרִים׃ לט וְאֵת ׀ צָדוֹק ל' כ"ט מלין יתידהון נסבי'
הַכֹּהֵן וְאֶחָיו הַכֹּהֲנִים לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה בַּבָּמָה י' וכל קרי' ו'
אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן׃ מ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לַיהוָה עַל־
מִזְבַּח הָעֹלָה תָּמִיד לַבֹּקֶר וְלָעֶרֶב וּלְכָל־הַכָּתוּב
בְּתוֹרַת יְהוָה אֲשֶׁר צִוָּה עַל־יִשְׂרָאֵל׃ מא וְעִמָּהֶם
הֵימָן וִידוּתוּן וּשְׁאָר הַבְּרוּרִים אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת
לְהוֹדוֹת לַיהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ מב וְעִמָּהֶם הֵימָן נ'

בג' כ"ה מ"ג וה' חס' וִידוּתוּן חֲצֹצְרוֹת וּמְצִלְתַּיִם לְמַשְׁמִיעִים וּכְלֵי שִׁיר
הָאֱלֹהִים וּבְנֵי יְדוּתוּן לַשָּׁעַר׃ מג וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם
כ' אִישׁ לְבֵיתוֹ וַיִּסֹּב דָּוִיד לְבָרֵךְ אֶת־בֵּיתוֹ׃
פ"ו יז א וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָשַׁב דָּוִיד בְּבֵיתוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִיד
ס' אֶל־נָתָן הַנָּבִיא הִנֵּה אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית הָאֲרָזִים
כ"ו ס' מ"ל וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה תַּחַת יְרִיעוֹת׃ ב וַיֹּאמֶר נָתָן
י' אֶל־דָּוִיד כֹּל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ עֲשֵׂה כִּי הָאֱלֹהִים
נ' עִמָּךְ׃ ג וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיְהִי דְּבַר־אֱלֹהִים
אֶל־נָתָן לֵאמֹר׃ ד לֵךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־דָּוִיד עַבְדִּי כֹּה
אָמַר יְהוָה לֹא אַתָּה תִּבְנֶה־לִּי הַבַּיִת לָשָׁבֶת׃
ו' רפין ה כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי
ד' אֶת־יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶהְיֶה מֵאֹהֶל אֶל־
נ' אֹהֶל וּמִמִּשְׁכָּן׃ ו בְּכֹל אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי בְּכָל־

תולדות אהרן ודבר לפניו . חגיגה ה : מן העולם . תענית טז :

רשי

הושיענו בסוף המזמור (תהלים קה) שמדבר למעלה בשביה ולאחוז אויביהם ויכנעו תחת ידם וכתיב אחריו ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם ועכשיו נופל לומר הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים כאשר עשית להם ובתהלים אין כתיב ואמרו כ"א הושיענו כי כן נופל לומר ולכך אמר דוד כשהביא הארון ב' מזמורים הללו ומפורש בב"ר לפי שהפרות כששרו אמרו שני מזמורים הללו (עיין מסכת ע"א כד) רבי שמואל בר נחמני אמר וישרנה הפרות מה שירה אמרו הודו לה' קראו בשמו רבי אליעזר אמר שירו לה' כל הארץ וגו' לפיכך תקנם דוד לאמרם לפני הארון מזמור אחד שחרית ומזמור אחד ערבית . מפי רבינו אלעזר בר משולם ז"ל : (לז) לשרת לפני הארון תמיד . בשיר : לדבר יום ביומו . ערב ובוקר : (לח) ועובד אדום ואחיהם . עזב עם אסף לשורר ועובד אדום בן ידיתון הניח לשוערים לארון : (לט) ואת צדוק הכהן . היה ראש ואחיו הכהנים עמו נתן דוד לפני משכן ה' אשר בגבעון ולא עזב שום כהן עם הארון כי לא הוצרכו לעבוד עבודת זבח לקרבן : (מא) ושאר הברורים . המובהרים : אשר נקבו בשמות . אנשים גדולים קרויים בשם לשורר לפני המזבח בשעת הקרבת הקרבנות : (מב) ובני ידותון לשער . כמו לשוערים ובשנת הארבעים למלכות בית דוד שמו אותם ראש למשוררים כדכתיב (לקמן כ"ה) לידותון בני ידותון וגו' ששה על ידי אביהם הנביא על הודות והלל לה': (א) ויהי כאשר ישב דויד. (בש"ב ז') כתיב וה' הניח לו מסביב וגו' וארון האלהים יושב בתוך היריעה כדכתיב למעלה הימנה בתוך האהל אשר נטה לו דוד אמר דוד הקב"ה קיים בי והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגם אנכי מוטל עלי לעשות מה שכתוב בסמוך והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם כלומר אעשה לו משכן : (ג) ויהי בלילה ההוא וגו'. מפורש במדרש אמר לו הקב"ה לנתן הנביא האדם הזה שאני שולח אליו כדרן הוא נא ואמור לו עד שלא ישבע לבטתו לא אתה תבנה הבית לשבתי . ד"א האדם שאני שולחך אצלו זריז הוא לך אמור לו קודם שישכור פועלים : (ה) ואהיה מאהל אל אהל וממשכן . כלומר ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן אל משכן מגלגל לשילה ומשילה לנוב ומנוב לגבעון ואף על גב שהייתי מטלטל מאהל אל אהל וממשכן למשכן : (ו) בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי את אחד שופטי ישראל אשר צויתי לרעות
את

רדק

יום ויום התפלל על קבוץ הגליות שעתיד להיות : (לו) ברוך ה'. זה הפסוק הוא סוף התהלות והתשבחות ותפלת המשוררים במזמורים האלה . ואמר בסוף זה הפסוק ויאמרו כל העם אמן והלל לה' : (לז) ויעזב שם לפני ארון הברית ה' וכו'. עזב שם אסף ושאר המשוררים לעמוד תמיד לפני הארון ולשרת לשורר ולזמר דבר יום ביומו מעלות עולות כי זה מקריב בבמה קטנה ולצדוק הכהן ולאחיו הכהנים אמר שילכו לגבעון לפני משכן ה' לעשות העולות בקר וערב כי שם היתה הבמה הגדולה ואין מקריב בה אלא כהן : (לח) ועובד אדום ואחיהם . פי' ובניו ואחיהם וכן אמר למטה המה ובניו ואחיהם : (מא) ועמהם הימן וידותון והחצוצרות . פי' ועם הימן וידותון והחצוצרות . ואמר הכינוי קודם ההודעות : וכן ותפתח ותראהו את הילד ותחמתו היתו להם יביאה תרומת ה' וזולתם כאשר זכרנו בספר מכלל : (ה) מאהל אל אהל וממשכן . ר"ל וממשכן אל משכן . ולפי שאמר מאהל אל אהל סומך על המבין . ופי' מאהל אל אהל וממשכן . מאהל מועד אשר במדבר לגלגל . ומגלגל לשילה . ומשילה לנוב ומנוב לגבעון . ובכל אלה המקומות תחת היריעות היה הארון והמזבח . ואף כל הימים שהיה הארון בקרית יערים היה המזבח בנוב ובגבעון : (ו) את אחד שופטי ישראל . במקומו בספר שמואל את אחד שבטי ישראל כי השופט והראש נקרא שבט . כמו לא יסור שבט מיהודה . שבט מישור שבט מלכותך :
מן

מצודת דוד

עמדי על כנך ובסיסך ואל תהי נוטה ליפול כל הימים אשר גזר המקום לעמוד על עמדך : (לא) ישמחו וכו'. ר"ל עת יבוא תגלה מלכותו וישמחו צבאות השמים ויושבי הארץ : ה' מלך . ר"ל גלה מלכותו : (לב) ומלואו . הבריות הממלאים אותו : (לג) עצי היער . הוא ענין מליצה ולומר שמאד יהרבה השמחה בעולם : מלפני ה'. הרננה תהיה מלפני ה' כאשר יבוא לשפוט את הארץ לשלם לכ"א גמול כמפעלו : (לד) כי טוב . כי ה' הוא טוב לכל וכי הוא עושה חסד לעולם : (לה) ואמרו . דוד אמר להם התפללו לה' בעבור בני הגולה שתהיה לאחרונה ואמר בעבורם הושיענו כי אתה מעולם אלהי ישענו : להודות וכו'. על התשועה הבאה : להשתבח בתהלתך . לשבח את עצמנו בתהלתך כי לשבח יחשב להדבק בה' המהולל מאד : (לו) מן העולם וכו'. מן העה"ז עד העה"ב : ויאמרו . צוה דוד שיאמרו כולם אמן רצה לומר אמת הדבר אף יאמרו הלל לה' כ"א לפי מהללו : (לז) לאסף . את אסף : לשרת . בדבר השיר : לדבר יום . שירה הראוי בכל יום ישירו ביומו : (לח) לשוערים . להיות שומרים שערי אוהל הארון : (לט) לפני משכן . היו משמשים לפני המשכן : בבמה . במזבח אשר עמד בגבעון : (מ) להעלות . שהם יעלו שמה את התמידין : ולכל הכתוב . המה המוספין : (מא) אשר וכו'. אשר פרסם בשמות מי ומי יעמדו לפני המשכן : כי לעולם חסדו . ומהראוי להודות לו על זה : (מב) ועמהם . ר"ל עם הימן וידותון היו החצוצרות וכו' : למשמיעים . העשויים להיות משמיעים קול גדול : וכלי שיר . ושאר כלי שיר העשויים לשורר בהם לפני משכן האלהים : לשער . היו ממונים לשמור שער המשכן : (מג) ויסב דוד . מאת פני אוהל הארון : לברך את ביתו . כדרך שבירך את העם בשם ה' : יז (א) בביתו . ר"ל בבית הראוי לו לפי מעלתו : בבית הארזים . מסוכך בתקרת ארזים : תחת יריעות . הוא האוהל האמור למעלה וכאומר וכי זו היא הבית הראויה לארון : (ב) כל אשר בלבבך . כאומר אם הפצך לבנות בית לה' עשה הפצך : (ה) כי לא ישבתי . אשר לא ישבתי וכו'. ר"ל הנה עד הנה לא ישבתי בבית וכן אתה לא תבנה לי : ואהיה מאוהל . הייתי מתהלך מאהל שילה אל אוהל נוב וכו' : וממשכן . כאילו אמר וממשכן אל משכן והוא מקרא קצר ימעטמו יובן החסרון : בכל אשר וכו'. בכל המקומות אשר התהלכתי וכו' וכי דברתי אל אחד מהשופטים אשר צויתיו לרעות
את

מצודת ציון

מל' רעם ורעש : יעלוץ . ענין שמחה כמו יעלוז ויעלוס כי זסשר"ץ מתחלף : (לז) לדבר יום . ענין כל יום : (מא) הברורים . הנבחרים : נקבו . נתפרשו כמו ונוקב שם (ויקרא כ"ד) :
הנוה

אנכי יושב בבית. ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב: שמואל את אחד שבטי. דד״ה את אחד שפטי: אחד כ״ה פתחין בקרי׳ וסימ׳ ויכלו המים מן החמת. ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת. כמעט שכב אחד העם. ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו. את שתי נשיו ואת אחד עשר ילדיו. ואני נתתי לך שכם אחד. אדם כי יהיה בעור בשרו שאת. את אחד מהם. אחד עשר יום. ומת אחד מהם. והאיש מיכה לו בנים. ותאבדנה האתונות. ויאמר דוד אל אבנר הלוא. אחד הרקים. עד אחד לא נעדר. בכל אשר ההלכתי. וחברו שפטי דד״ה. ותשלח איזבל מלאך. והמלאך אשר הלך לקרא. ויאמר אחד מעבדי. ואיך תשיב את פני פחת. וחבדו. ואתה בן אדם בני עמך

יִשְׂרָאֵל הֲדָבָר דִּבַּרְתִּי אֶת־אַחַד שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל ב׳ רפי׳ כ״ס. ב׳
אֲשֶׁר צִוִּיתִי לִרְעוֹת אֶת־עַמִּי לֵאמֹר לָמָּה לֹא־ ויאמר מסם
בְנִיתֶם לִי בֵּית אֲרָזִים׃ ז וְעַתָּה כֹּה תֹאמַר לְעַבְדִּי
לְדָוִיד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן־ ל׳ י״ג
הַנָּוֶה מִן־אַחֲרֵי הַצֹּאן לִהְיוֹת נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃
ח וָאֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר הָלַכְתָּ וָאַכְרִית אֶת־כָּל־ ל׳
אוֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂיתִי לְךָ שֵׁם כְּשֵׁם הַגְּדוֹלִים ז׳ מ״ל ד׳. ו׳ מ״ל
אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ ט וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל
וּנְטַעְתִּיהוּ וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־ ל׳ ומ״ל ד׳ פסו׳ בכו׳ ולא ולא
יוֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְבַלֹּתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה׃ ג׳ נ״ל ל׳. ח׳ מ״ל
י וּלְמִיָּמִים אֲשֶׁר צִוִּיתִי שֹׁפְטִים עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל ל׳
וְהִכְנַעְתִּי אֶת־כָּל־אוֹיְבֶיךָ וָאַגִּד לָךְ וּבַיִת יִבְנֶה־ ז׳ מ״ל ב׳ חס׳
לְּךָ יְהוָה׃ יא וְהָיָה כִּי־מָלְאוּ יָמֶיךָ לָלֶכֶת עִם־
אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימוֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יִהְיֶה ג׳ מ״ל

כל כי׳ מ״ל מִבָּנֶיךָ וַהֲכִינוֹתִי אֶת־מַלְכוּתוֹ׃ יב הוּא יִבְנֶה־
ל׳ חס׳ לִּי בָּיִת וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסְאוֹ עַד־עוֹלָם׃ יג אֲנִי
אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן וְחַסְדִּי לֹא־
ב׳ מ״ל אָסִיר מֵעִמּוֹ כַּאֲשֶׁר הֲסִירוֹתִי מֵאֲשֶׁר הָיָה לְפָנֶיךָ׃
ל׳. ד׳ יד וְהַעֲמַדְתִּיהוּ בְּבֵיתִי וּבְמַלְכוּתִי עַד־הָעוֹלָם
וְכִסְאוֹ יִהְיֶה נָכוֹן עַד־עוֹלָם׃ טו כְּכֹל הַדְּבָרִים
ס׳ הָאֵלֶּה וּכְכֹל הֶחָזוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִיד׃
טז וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִיד וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר
ב׳ וחס׳ ו׳ מִי־אֲנִי יְהוָה אֱלֹהִים וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִיאֹתַנִי עַד־
י״כ הֲלֹם׃ יז וַתִּקְטַן זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֱלֹהִים וַתְּדַבֵּר עַל־
י״ג. ל׳ בֵּית־עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק וּרְאִיתַנִי כְּתוֹר הָאָדָם
ב׳ סוף׳ יסו׳ הַמַּעֲלָה יְהוָה אֱלֹהִים׃ יח מַה־יּוֹסִיף עוֹד דָּוִיד
אֵלֶיךָ לְכָבוֹד אֶת־עַבְדֶּךָ וְאַתָּה אֶת־עַבְדְּךָ יָדָעְתָּ׃
ל׳ יט יְהוָה בַּעֲבוּר עַבְדְּךָ וּכְלִבְּךָ עָשִׂיתָ אֵת כָּל־

תולדות אהרן לכלותו. ברכות ח:

רדק

(ז) מן הנוה. גדרות הצאן נקרא נוה כמו נות הרועים וגדרות צאן: (ח) ועשיתי לך שם כשם הגדולים. כמו שאמר למעלה ויצא שם דוד בכל הארצות וה׳ נתן פחדו על כל הגוים: (י) ולמימים וגו׳. דבראשונה היו מכלים אותם ואף מימים שצויתי עליהם שופטים ג״כ היו מענים אותם ואע״פ שהיו מושיעים אותם השופטים לא היה להם מנוחה שלמה עד עתה: (טז) עד הלום. שהמלכתני ואני קטן ונבזה: (יז) ותקטן זאת בעיניך. עד שדברת אל בית עבדך: למרחוק. שהבטחת זרעי אחרי להמליכם עד עולם כמו שאמר והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד העולם: וראיתני כתור האדם המעלה. כלומר הראיתני במעלה גדולה כתכונת האדם הגדול ואני שפל ונבזה ותור הוא לשון תכונה. וכן תורת האדם שאמר בספר שמואל וקרוב לו נאוו לחייך בתורים שהם הפנינים המסודרים ומחוברים על סדר ותכונה: (כא) לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים. זה היה לך שם גדולות ונוראות שפדיתם ממצרים וגרשת מפניהם גוים והם ז׳ אומות

רשי

את עמי לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים. זה לא עשיתי ואף גם מאליהם לא עלה במחשבתם לבנות לי בית כאשר עלה במחשבתך: (ז) כה אמר ה׳ צבאות. מה שעלה במחשבתך אני אשלם לך: מן הנוה. נוה הרועים וגדרות צאן: (ח) ועשיתי לך שם כשם הגדולים. כשם מלכים גדולים כי למעלה כתיב ויצא שם דוד בכל הארצות (שמואל א׳ ל״א): (ט) ושמתי מקום וגומר ושכן תחתיו. לא כמו שהיה בימי שאול כשנהרג שאול וינוסו ישראל וישבו פלשתים תחתם: ולא יוסיפו בני עולה לבלתו. כמו לענותו: (י) ולמימים אשר צויתי שופטים על עמי ישראל. לא היה מנוחה להם כמוך אשר הכנעתי את כל אויביך לפניך: ואגד לך. מה יהיה שכרך שרצית לבנות לי בית: ובית יבנה לך ה׳. אתה חשבת לבנות לי בית לשמי באותה מדה יהיה שכרך ומבשרך הקב״ה כי בית יעשה לך ה׳ שיתן לך בן שימלוך תחתך וישב על כסא ישראל במקומך וכל דבר שמתקיים בבן אדם אחריו קרוי בית וכן הוא אומר והקימותי את זרעך אחריך: (יא) והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבותיך. כלומר אל תירא שאני ממהר את הדבר אלא כי מלאו ימיך אז יהיה ואז והקימותי את זרעך אחריך וגו׳ (מלכים א׳ א׳) והכינותי את מלכותו. וכן הוא אומר בשלמה ותכון מלכותו מאד: (יג) אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן. (ובשמואל ב׳ ז׳) כתיב אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ופתרון אם יחטא נגדי איסרנו על יד כאדם שמיסר את בנו בשבט אנשים שהקים לו לשטן את רזון ואת הדד ועל אותו פסוק נופל לומר וחסדי לא אסיר ממנו כאשר הסירותי מעם שאול שהיה לפניך וכשפשע לפני העברתי המלוכה ממנו ומזרעו בשמואל (שם) כתיב מעם שאול ומה שלא נכתב כאן אשר בהעותו וגו׳ משום כבודו של דוד שאינו רוצה לדבר בזה הספר שום זילות לבית דוד: (טז) כי הביאתני עד הלום. מנוה רועים הביאתני למלכות: (יז) ותקטן זאת בעיניך. שנתת לי המלכות: למרחוק. שהעמדת את מלכותי לעתים רחוקים שאמרת והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד עולם: וראיתני כתור האדם המעלה. שהשויתני והושבתני בשורות הגדולים כלומר קטן הייתי והושבתני בשורות נדיבי עמך שאמרת לי ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים: כתור. פתרון שורה ודוגמא (בכלאים) ראש תור ירק: (יח) מה יוסיף עוד דויד אליך. פתרון מה צורך עוד לדוד לבקש: לכבוד את עבדך. בשביל לעשות כבוד לי שאני עבדך ואתה ידעת מאליך ובשמואל (שם) כתיב ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת את עבדך ה׳: (יט) ה׳ בעבור עבדך. כך מוסב פסוק זה על העליון ועל כך עשית להודיעני

מצודת ציון

יך (ז) הנוה. מדור הרועים כמו נות כרות רועים (צפניה ב׳): (ט) ירגז. ענין תנועת החרדה: לבלותו. מל׳ בליה והפסד כמו בלה בשרי (איכה ג): (יד) נכון. מתוקן על כנו: (טו) החזון. מראה הנבואה: (טז) הלום. לכאן כמו אל תקרב הלום (שמות ג): (יז) כתור. ענין תכונה והואר וכן נאוו לחייך בתורים (ש״ה א) שהם הפנינים המסודרים בתואר ובתכונה יפה: (יח) ידעת. היא מענין אהבה ורחמים כמו רק אתכם ידעתי (עמוס ג): יאמין

מצודת דוד

את עמי וכו׳ ולאמר הנה מזה תדע שבנין הבית שמורה היא למי שיבנהו ואין כולם ראוים לה ולזה לא צויתי עליה מאז: (ז) ועתה. ר״ל הואיל ודבר גדול הוא שמור לדוד עבדי הלא הרבה טובה עשיתי עמך כי לקחתיך מן הנוה וכו׳. (ח) שם כשם הגדולי׳. להתפרסם בעולם ככל הגדולי׳ אשר בארץ. ורז״ל אמרו שזהו מה שאומרים מגן דוד: (ט) ושמתי מקום. בימיך שמתי מקום מנוחה וקבוע לעמי ישראל ונטעתיו על אדמתו ושכן במקומו ולא יחרד עוד לנוע ממנה: כאשר בראשונה. ר״ל טרם הקמת השופטים: (י) ולמימים. מוסב למקרא של מעלה לומר לא יוסיפו עוד לבלותו כאשר בראשונה וכאשר בזמן השופטים: ואגד לך. ומלבד זאת אגיד לך שעוד ייטיב ה׳ עמך ויבנה לך בית מלכות לזרעך אחריך וא״כ די לך בהטובות האלה אף אם לא תבנה בית ה׳: (יא) והיה. אבל כאשר ימלאו ימיך וכו׳: (יב) הוא יבנה. כי אליו שמורה הגדלת השם בבנין ביתי: עד עולם. לזרעו אחריו: (יג) לאב. כמו אב המייסר את בנו בשבט ואל המיתו בל יבא נפשו: וחסדי. לא אסיר חסדי ממנו למאס בו כאשר הסירותי חסדי מעם שאול אשר היה מלך לפניך: (יד) בביתי. בבית המלכות ולהוספת ביאור אמר במלכותי וככל עוד לומר וכסאו וכו׳ וכן דרך המקרא לכפול הדברים פעמים ושלש לחזוק: עד העולם. לזרעו אחריו: (טו) כן דבר נתן. ר״ל עם שמתחילה הסכים על ידו ואמר לו כל אשר בלבבך עשה לא בוש לחזור ולמחות בו בדבר ה׳: (טז) לפני ה׳. לפני הארון: ומי ביתי. כי הלא מרות המואביה אני בא: עד הלם. עד המעלה שאני בה עכשיו: (יז) ותקטן. החסד הזה היא עוד קטנה בעיניך עד שדברת על בית עבדך למרחוק ר״ל להדורות העתידים בבית המלכות לזרעי עד עולם: וראיתני. ראית אותי להחשיבני כתכונת ותואר האדם גדול המעלה עם שאני פחות ונבזה: (יח) מה יוסיף. מעתה מה יוסיף עוד לבקש לעשות כבוד עם עבדך ר״ל מעתה אין לו לשאול עוד ואמר כאשר המדבר: ואתה. הואיל ואתה ידעת ורחמת את עבדך

הנדברים. ולנשיא מזה ומזה יהיה. שר מלכות פרס: ויך דוד את פלשתים חד מן י"א זוגין מתחלפין בטעמא חד זקיף לרומא וחד נחית לתחומא וסי' בלשון תרגום שמואל עבד אורייתא דויד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא. וביאורם והנער שמואל הולך וגדל. והנער שמואל משרת. ועשיתם ביום הניפכם את העומר. ועשיתם שעיר עזים. וסי' עומרא סליק צפירא נחית. התורה. התורה. ויך דוד את פלשתים דשמואל. ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים דד"ה. ממנו פנה ממנו יתד דזכריה. איום

ד' ח' חס' ל' חס'. ל' הַגְּדוּלָּה הַזֹּאת לְהֹדִיעַ אֶת־כָּל־הַגְּדֻלּוֹת׃ כ יְהוָה
י' פסוקים אין ואין. ג' אֵין כָּמוֹךָ וְאֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ
בְּאָזְנֵינוּ׃ כא וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ
י"א אֲשֶׁר הָלַךְ הָאֱלֹהִים לִפְדּוֹת לוֹ עָם לָשׂוּם לְךָ
ל'. כ' כ"כ שֵׁם גְּדֻלּוֹת וְנֹרָאוֹת לְגָרֵשׁ מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר־
פָּדִיתָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם׃ כב וַתִּתֵּן אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
לְךָ לְעָם עַד־עוֹלָם וְאַתָּה יְהוָה הָיִיתָ לָהֶם
לֵאלֹהִים׃ כג וְעַתָּה יְהוָה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ עַל־
ג'. ל' עַבְדְּךָ וְעַל־בֵּיתוֹ יֵאָמֵן עַד־עוֹלָם וַעֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר
ל'. ד' דִּבַּרְתָּ׃ כד וְיֵאָמֵן וְיִגְדַּל שִׁמְךָ עַד־עוֹלָם לֵאמֹר
יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל
ד' כאלהים וּבֵית־דָּוִיד עַבְדְּךָ נָכוֹן לְפָנֶיךָ׃ כה כִּי ׀ אַתָּה
אֱלֹהַי גָּלִיתָ אֶת־אֹזֶן עַבְדְּךָ לִבְנוֹת לוֹ בָּיִת עַל־
כֵּן מָצָא עַבְדְּךָ לְהִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ׃ כו וְעַתָּה יְהוָה
אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים וַתְּדַבֵּר עַל־עַבְדְּךָ הַטּוֹבָה

ל'. ט' הַזֹּאת׃ כז וְעַתָּה הוֹאַלְתָּ לְבָרֵךְ אֶת־בֵּית עַבְדְּךָ
לִהְיוֹת לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי־אַתָּה יְהוָה בֵּרַכְתָּ
ל' וחס' וּמְבֹרָךְ לְעוֹלָם׃ יח א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ
דָּוִיד אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּכְנִיעֵם וַיִּקַּח אֶת־גַּת וּבְנֹתֶיהָ
ל' מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ב וַיַּךְ אֶת־מוֹאָב וַיִּהְיוּ מוֹאָב
י"א זוגין מתחלפין עֲבָדִים לְדָוִיד נֹשְׂאֵי מִנְחָה׃ ג וַיַּךְ דָּוִיד אֶת־
ל' ומ' ולהציב הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה חֲמָתָה בְּלֶכְתּוֹ לְהַצִּיב יָדוֹ
בִּנְהַר פְּרָת׃ ד וַיִּלְכֹּד דָּוִיד מִמֶּנּוּ אֶלֶף רֶכֶב
וְשִׁבְעַת אֲלָפִים פָּרָשִׁים וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי
ו' מ"ל בליש' וַיְעַקֵּר דָּוִיד אֶת־כָּל־הָרֶכֶב וַיּוֹתֵר מִמֶּנּוּ מֵאָה
ג' מ"ל רָכֶב׃ ה וַיָּבֹא אֲרַם דַּרְמֶשֶׂק לַעְזוֹר לַהֲדַדְעֶזֶר
מֶלֶךְ צוֹבָה וַיַּךְ דָּוִיד בַּאֲרָם עֶשְׂרִים־וּשְׁנַיִם אֶלֶף
אִישׁ׃ ו וַיָּשֶׂם דָּוִיד בַּאֲרַם דַּרְמֶשֶׂק וַיְהִי אֲרָם
ל' לְדָוִיד עֲבָדִים נֹשְׂאֵי מִנְחָה וַיּוֹשַׁע יְהוָה לְדָוִיד
בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ׃ ז וַיִּקַּח דָּוִיד אֵת שִׁלְטֵי הַזָּהָב

רשי

להודיעני את כל הגדולה הזאת שהודעתני והכל מרצון לבך לכן ה' אין כמוך ושמא תאמר גדול כמוהו אינו אבל מעט קטן ממנו יש לכך נאמר: (כ) ואין אלהים זולתך. אין כמוך ואין זולתך באלהים אף בעממים: ככל אשר שמענו באזנינו. כל ימינו: (כא) ומי כעמך ישראל גוי אחד. ממה הם מיוחדים מכל העמים מזה אשר הלך אלהים בעצמו לפדותם לו לעם כמו שכתוב אני יוצא בתוך מצרים (שמות י"ב) מזה אנו מיוחדים שלא עשה [illegible] לשום אומה בעולם: לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים. ולפי שאתה יחיד בעולמך ועמך מיוחדים מכל אום ולכך נאה לך לתת להם מלך הגון וגדול: (כד) ויאמן ויגדל שמך עד עולם לאמר. שיאמרו ה' צבאות אלהי ישראל אלהים לישראל וגם קיים דברו: ובית דוד עבדך נכון לפניך. שדברת וכסאו יהיה נכון עד עולם: (כה) כי אתה אלהי גלית. פתרון ודאי נאה לך לאמן דבריך כי אתה בעצמך גלית אוזן לבנות לי בית כדכתיב (לעיל) והגיד לך ובית יבנה לך ה': על כן מצא

רדק

אומות. ובספר שמואל אמר אשר פדית ממצרים גוים ואלהיו: (ג) חמתה. בחמת הכהו כשהלך הדרעזר להציב ידו בנהר פרת שהלך לכבוש ולהציב גבולו בנהר פרת והוא היה גבול ארץ ישראל והיה בחמת כי מלחמה היה לו עם תועו מלך חמת כמו שאומר כי איש מלחמות תועו היה הדרעזר. ובספר שמואל להשיב ידו כלומר להשיב הארץ אליו: (ד) וילכד דויד ממנו אלף רכב ושבעת אלפים פרשים. ובספר שמואל אלף ושבע מאות פרשים ידמה כי לא מנה שם אלא השרים הגדולים אשר במחנה הדרעזר. ובזה הספר מנה כל הפרשים וכן לא זכר שם מנין הרכב והנה זכר אותם. וכן זכר שם הרגלים מה שלא זכר הנה: ויעקר דוד את כל הרכב. לפי שהיה אסור לו לרבות סוס כמו שכתוב לא ירבה לו סוסים. ויותר ממנו מאה רכב כדי צרכו: (ו) וישם דוד בארם דרמשק. ר"ל כי שם נציבים ופקידים. וכן אמר בספר שמואל וישם דוד נציבים בארם דרמשק.

ושם

עבדך להתפלל לפניך. כלומר אם לא היית בעצמך אומר לי להביא על זרעי הטובות האלה לא היה עולה על דעתי לבקש אשר מי אני אשר הביאותני אפילו עד הלום אבל הואיל שאמרת למענך להביא לי כל הטובות הללו לפיכך אני מתפלל שתאמן את דבריך: (כז) כי אתה ה' ברכת. כלומר ברכתני: ומבורך לעולם. כלומר ועבדך יהא מבורך לעולם: (א) ויהי אחרי כן ויך דויד. אחר שאמר דוד לבנות בית וא"ל הקב"ה לא תבנה אתה אמר דוד הואיל ואין עלי לבנות הבית אלא בני עתה אכינה ואסדר לו הכל לכשיבא בני לבנות הבית שיהא לו הכל מזומן ועתה מניח הכל והולך ומספר היאך זימן לו הבנין שנלחם עם אויביו והקדיש שללם לבנין הבית וכן דרך הפסוק לדברו ודוגמא באליהו ובאלישע מאחר שאמר יהי נא פי שנים ברוחך אלי מניח כל המעשה מן המלכים ומספר והולך מן נפלאות אלישע היאך היו פי שנים עד שישלים הכל: (ג) ויך דויד את הדרעזר מלך צובה חמתה. בחמת היתה המלחמה ובחמת הכם דוד: חמתה. כמו לחמת: להציב ידו. פתרונו כשהלך להציב כחו להשיב גבולו ולהציב בנהר פרת שהיה משיב לגבול נהר פרת ודוגמא (שמואל ב' י"ח) ואבשלום לקח ויצב לו בחייו וגו' ויקרא לה יד אבשלום שפתרונו כח גבול אבשלום. ד"א ויקרא לה יד אבשלום בתוך המצבה נר אבשלו' צורת אורך ידו. כדכתיב באותו פסוק כי אמר זאת הצורה המצויירת אחר יד אבשלום. (מפי ר' יצחק בר' שמואל בנרבונ"א שמעתי כן):
(ד) ויעקר דויד. ומשום דכתיב לא ירבה לו סוסים כדכתיב (דברים י"ז) ואת סוסיהם תעקר (יהושע י"א): ויותר ממנו מאה רכב. לא ירבה לו סוסים הא כדי מרכבתו מותר:
(ה) ויבא ארם דרמשק. (בשמואל ב' ח') כתיב דמשק ודרך הפסוק לדבר כן כמו מן שבט שרביט שהרי איסר אתכם בשוטים תרגום שרביטים גם [illegible] אמר ר' יצחק:
(ו) וישם דוד בארם דרמשק. פתרון נציבים (ובשמואל שם) כתיב בפירוש וישם דוד בארם דמשק נציבים: (ז) שלטי

הזהב

מצודת דוד

לעשות לו כזאת מבלי שאלה ובקשה: (יט) בעבור עבדך. ר"ל אם עשית כזאת בעבור שאני עבדך מכל מקום כלכך עשית הגדולה הזאת כי אין זכותי כדאי לה לולי רצון לבך: להודיע. ר"ל ואף להודיע לי את זאת כאילו באה להשלום גמול על

מצודת ציון

(כג) יאמן. מל' האמנה וקיום: (כז) הואלת. ענין חפץ ורצון כמו ויואל משה (שמות ב):
יח (ד) ויעקר. הסיר העיקר והם הרגלים שהם העיקר בבהמה וכן ועשית סירותיו לדשנו (שם)

מעשי: (כ) אין כמוך. בכדי להעריך ממנו עומק מחשבותיך: ככל אשר שמענו. ככל הדברים הנפלאים אשר שמענו: (כא) ומי כעמך. ר"ל הואיל ואין זולתך א"כ מי ומי נעובדי כוכבים מאושר ומשובח כעמך ישראל אשר המה גוי מיוחד בארץ: לפדות לו עם. לפדות ממצרים להיות לו לעם: לשום לך וכו'. לפרסם את שמך בעולם: גוים. מוסב על לגרש ר"ל הוצאתם לגרש מפניהם העמים אשר בארץ כנען: (כב) עד עולם. ולא יחליפם באומה אחרת: (כג) יאמן. יקוים להיות המלכות מזרעי עד עולם: (כד) ויאמן. במה שיאמן הדבר יגדל שמך עד עולם כי יאמרו שכל שעד עולם הוא אלהי ישראל ואף בית דוד נכון לפניו למלוכה עד עולם ואין בו חלילה הפסקות לחזור מדבריו: (כה) כי אתה וכו'. ר"ל הואיל והודעתני שתבנה לי בית מלכות לזה מצאתי את לבי ועורב לגשת להתפלל עליה עם כי הוא דבר גדול: (כו) אתה הוא האלהים. א"כ בידך הכח למלאות דבריך: ותדבר. אתה דברת הדבר הזה כי יאמן נכון לנביא ודבר ה' בפיו: (כז) ועתה הואלת. ר"ל הואיל וכן הוא א"כ מעתה להתפלל עוד על הדבר אבל שאלתי רצה לא לברך וכו' שיהיו לעולם לפניך ר"ל ברכם במהרת לב שסור ללכת בתורתך בכדי שיהיו ראויים לקבל החסד הגדול הזה: כי אתה וכו'. ר"ל אלא כבר ברכת ומבורך לעולם כי אין שום מניעה מפאת המברך ולזה אשאל עוד שגם לא יהיה מניעה מצד המקבל ברכה: יח (ג) חמתה. הכהו בעיר חמת: להציב ידו. להציב מקומו לאחוז להרחיב גבול ארצו: (ד) ושבעת אלפים פרשים. ובש"ב נאמר אלף ושבע מאות כי לא זכר רק החשובים שבהם: ויעקר. כי אסור להרבות סוסים

ונו"א הוא ממנו דהבקוק . אלה הם משפחות הלוי . אלה משפחות הגרשוני . ואלה אשר נחלו בני . אלה אשר נחל משה . ומים במשורה תשתה . ומים במשורה ובשמטן
דיחזקאל . ויכו את ששי . ויכו את הכנעני יושבי צפת . ויכהו שם החומש . ויכהו שם האלהים על השל . ואף בעוגת אבתם . ואף אשר הלכו . אחרי מות משה . אהרי מות
אמה . וידבר משה כן אל בני . וידבר משה לפני ה' . אשר הגלה ואלה בני המדינה העולים . וחברו אלה בני המדינה . עוד מצאתי אלה בני זלפה . אלה בני בלהה דויגש .

אשר היו על עבדי הדדעזר ויביאם ירושלם׃ כ' והוא גג
ח ומטבחת ומכון ערי הדדעזר לקח דויד נחשת ל"ב ג'
רבה מאד בה עשה שלמה את־ים הנחשת ל'
ואת־העמודים ואת כלי הנחשת׃ ל'. כ'
ט וישמע תעו מלך חמת כי הכה דויד את־
כל־חיל הדדעזר מלך־צובה׃ י וישלח
את־הדורם־בנו אל־המלך דויד לשאול־לו ד' יתיר ו'
לשלום ולברכו על אשר נלחם בהדדעזר ויכהו כ'. כ'
כי־איש מלחמות תעו היה הדדעזר וכל כלי
זהב וכסף ונחשת׃ יא גם־אתם הקדיש ז'. נ'
המלך דויד ליהוה עם־הכסף והזהב אשר נשא ו' בסיפרא
מכל־הגוים מאדום וממואב ומבני עמון ל'. י' כס'
ומפלשתים ומעמלק׃ יב ואבשי בן־צרויה הכה כ' כסיפ'
את־אדום בגיא המלח שמונה עשר אלף׃ ל'
יג וישם באדום נציבים ויהיו כל־אדום עבדים
לדויד ויושע יהוה את־דויד בכל אשר הלך׃

כ' יד וימלך דויד על־כל־ישראל ויהי עשה משפט
וצדקה לכל־עמו׃ טו ויואב בן־צרויה על־הצבא
ויהושפט בן־אחילוד מזכיר׃ טז וצדוק בן־
ל' אחיטוב ואבימלך בן־אביתר כהנים ושושא
סופר׃ יז ובניהו בן־יהוידע על־הכרתי והפלתי
ובני־דויד הראשנים ליד המלך׃

יט א ויהי אחרי־כן וימת נחש מלך בני־עמון
וימלך בנו תחתיו׃ ב ויאמר דויד אעשה־חסד ׀
עם־חנון בן־נחש כי־עשה אביו עמי חסד
י'. כ' ועל המו וישלח דויד מלאכים לנחמו על־אביו ויבאו
עבדי דויד אל־ארץ בני־עמון אל־חנון לנחמו׃
כ' ג ויאמרו שרי בני־עמון לחנון המכבד דויד
את־אביך בעיניך כי־שלח לך מנחמים הלא
ל'. ל' בעבור לחקר ולהפך ולרגל הארץ באו עבדיו
אליך׃ ד ויקח חנון את־עבדי דויד ויגלחם
ל'. ל' ויכרת את־מדויהם בחצי עד־המפשעה וישלחם׃

תולדות אהרן ובניהו . ברכות ד סנהד' מז :

רדק

ושם אומר ומבטח ומברתי . והנה אמר ומטבחת ומכון . כי הערים היו נקראים בשני שמות וטבחת ומבטח אחד אלא שהפכו האותיות : (יא) הקדיש המלך דוד . לבנין בית המקדש : (יב) ואבשי בן צרויה וגו' . יש לשאול כי בספר תהלים זוכר אותם בשם יואב ואומר שנים עשר אלף . והנה זכר אותם בשם אבישי ואמר שמנה עשר אלף וכן בספר שמואל י"ח אלף . ובשני הספרים אומר אדום ובספר שמואל אמר ארם . ונראה כי מלחמות אדום היתה כשהיתה מלחמות ארם כי כן כתוב בתהילי' בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה ומארם ומאדום היו אלה שמנה עשר אלף . ואמר במקום אחד אדום ור"ל ואמר עמהם והם ארם ובאמרו הנה כי אבישי י"ח אלף ובתהלים אמר יואב ואמר י"ב אלף . אבישי עשה המלחמה תחילה והכה בהם ששת אלפים ואחר כן יואב והכה בהם י"ב אלף . וזהו שאמר בתהלים וישב יואב כלומר אחרי אבישי וזכר הנה המלחמה כולה בשם אבישי מפני שהוא היה תחילת המלחמה . ובספר שמואל זכר המלחמה בשם דוד שהוא העיקר : (ד) ויגלחם . כמו שאמר בספר שמואל ויגלח את חצי זקנם : מדויהם . לבושיהם מן מדו בד : עד המפשעה . פי' הערוה

רשי

הזהב . בווכר"ש בלע"ז דוגמתו (ירמיה נ"א) הברו החצים מלאו השלטים : (ח) נחשת רבה מאד בה עשה וגו' . וזהו שאמר כיון שאמר דוד לבנות הבית ואמר הקב"ה לו לא אתה תבנה הבית כי אם בנך מספר והולך היאך זימן לו לבנות הבנין : (י) כי איש מלחמות תעו . בעל מחלוקתו היה וכן מוכיח למעלה ויך דוד את הדרעזר וכי מה עניין להם לחמת לערוך בו מלחמה אלא הדרעזר מלך צובה הלך להלחם על תעו מלך חמת בחמת ובעוד כן בא דוד עליו והכהו וכל כלי זהב וכסף ונחשת הביא לדוד וכן (בשמואל ב' ח') ובידו היה כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת : (יג) וישם באדום נציבים . שלטונים שלא רצה להמליך עליהם מלך : (יד) משפט וצדקה . משך עצמו מלהלחם עוד ומלצאת ולצבא עוד במלחמה והיה יושב ושופט תמיד ישראל בצדקה : (טו) ויואב וגו' על הצבא . לפי שמשך ידו מלצאת עוד בצבא הניח יואב על הצבא להלחם כל מלחמתו כל זה מוסב על עשה משפט וצדקה ומה שהפסיק ויואב על הצבא משום הכי הוצרך שלא תאמר הואיל ודוד עשה משפט אם כן לא היו ישראל עוד נלחמים לכך נאמר ויואב על הצבא : מזכיר . חוזר לראש שהיה מזכיר איזה דין בא לפני המלך תחלה דוגמא להביא את ספר הזכרונות דברי הימים (אסתר ו' א'): (טז) ושושא סופר. אחילוד מזכיר ושושא כותב על ידו : (יז) על הכרתי והפלתי . פתרונו אומות היו כדכתיב (צפניה ב') הוי גוי כרתים ומאומותם היו עם דוד אנשים גבורי חיל ובניהו עליהם ודוגמא (בשמואל ב' טו) וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים וגומר : ובני דוד הראשונים ליד המלך . פתרונו ובני דוד היו תמיד ראשונים אצל המלך לעשות כל צרכו : (ב) כי עשה אביו עמי חסד . לקח דוד אביו ואמו ואחיו ובית אביו והושיבם במחוז מלך מואב כדכתיב (ש"א כ"ב) וילך דויד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם וגו' ובאו בני מואב והרגום כולם חוץ מאליהו אחי דוד שברח לארץ בני עמון וקבלו נחש מלך בני עמון שהרי לא נזכרו עוד חוץ מאליהו שכתוב במחלקות בנשיאים ליהודה אליהו מאחי דוד (לקמן א' כ"ז) וזהו אשר עשה אביו עמי חסד ועל פי אותה איבה הכה דוד את מואב והתעולל בהם יותר מיתר אויביו דכתיב (בשמואל ב' ח') ויך דוד את מואב וגו' : (ג) המכבד דוד את אביך בעיניך . והלא כתוב בתורתם לא תדרוש שלומם וטובתם (דברים כג) וסבור אתה שמניח מצות אלהיו ובא לדרוש שלומך ולכבוד אביך שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקור וגו' (ד) מדויהם . כמו מדו בד (ויקרא ו') : בחצי עד המפשעה . עד ערותן פנים ואחור (ובשמואל ב' י') כתיב שתותיהם עד ערותן כמו חשופי שת ערות מצרים ישעיה

מצודת ציון

(שם מן) ור"ל לבסיר הדשן : (ז) שלטי . כעין מגן : (ח) ומטבחת ומכון . ובס"ב נאמר ומבטח ומברותי ובשני השמות היו נקראות וכמוהו רבים במקרא : (יא) נשא . נטל ולקח : (טז) ואבימלך . הוא אחימלך הנזכר בס"ב : הכרתי והפלתי . ת"י קשתיא וקלעיא : **יט** (ג) לחקור . מל' חקירה וחפוש : ולהפוך . ת"י ולמבדק כי הבודק דבר מה מהפכה מעבר אל עבר : ולרגל . גם הוא ענין חקירה וחפוש : (ד) מדויהם . מלבושיהם כמו וילבש שאול וכו' מדיו (ש"א י"ז) : המפשעה . כמו

מצודת דוד

סוסי' כמ"ש בתורה : (ו) וישם דוד . ר"ל שם בהם דבר הראוי להשים במדינה הכבושה והם הנציבים האמור בס"ב : (י) כי איש מלחמות . הדרעזר היה שונא ואיש מלחמה עם תועו : וכל כלי זהב . ר"ל כל מה שהיו מזומנים בידו : (יא) גם אות' . מה שהביאו לו למנחה הקדיש עם השלל אשר לקח בעצמו מכל הגוים והם אדום וכו' : (יב) ואבשי וכו' . ובס"ב נאמר שדוד הכה בם כי כל נצחון המלחמה נקרא ע"ש המלך ובתהלים נאמר שיואב הכה בהם ואמרו רז"ל שב' מלחמות היו ולא זהו האמור כאן : (יד) משפט . בין איש לאחיו : וצדקה . נתן משלו צדקה לכל עמו הנצרכים לקבל צדקה : (טו) על הצבא . היה שר על קבוצת החיל : מזכיר . היה ממונה על ספר הזכרונות : (טז) כהנים . ר"ל שרי הכהנים לצדוק היה משמר מלחמה ולאבימלך סגן ולא חשב את אביתר לכ"ג כי לא הועמד עתה כ"א מאז מלך על יהודה אבל יואב עם כי היה שר צבא מאז מ"מ נעשה עתה שר צבא על כל ישראל או על שאמר דוד והעמיד את צדוק לכ"ג לזה לא חשב את אביתר כי לא היה דבר המתקיים : (יז) הראשונים . הם היו ראשונים למקום המלך ועל פיהם נעשה הכל : **יט** (ב) כי עשה וכו' . אמרז"ל שהחסד היה שהטמינו את אחיו אשר ברח אליו מאת מלך מואב כשהמית את אביו וכיוצא אחר שהוליכם אליו מן מערת עדולם כמ"ש בס"ב : (ג) המכבד

העיד ח' ג'לישן קרתא וסימ' ויקרעו שמלתם ויעמס איש על. וירע העם ויתקעו בשפרות. ונס אל אחת מהערים האלה דיהושע. ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל. ואת
קומי לכי לביתך. וישלח מלאכים אל אחאב. ויתר דברי יחזקיהו וכל אשר עשה דויבא את המים. ובני עמון ראו כי נס דד"ה. וחד לישן עורה העירה והקיצה למשפטי: וישר

ה וַיֵּלְכוּ וַיַּגִּידוּ לְדָוִיד עַל־הָאֲנָשִׁים וַיִּשְׁלַח לִקְרָאתָם ס'
כִּי־הָיוּ הָאֲנָשִׁים נִכְלָמִים מְאֹד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
שְׁבוּ בִירֵחוֹ עַד אֲשֶׁר־יְצַמַּח זְקַנְכֶם וְשַׁבְתֶּם׃
ו וַיִּרְאוּ בְּנֵי עַמּוֹן כִּי הִתְבָּאֲשׁוּ עִם־דָּוִיד וַיִּשְׁלַח ל'
חָנוּן וּבְנֵי עַמּוֹן אֶלֶף כִּכַּר־כֶּסֶף לִשְׂכֹּר לָהֶם מִן־
אֲרַם נַהֲרַיִם וּמִן־אֲרַם מַעֲכָה וּמִצּוֹבָה רֶכֶב ב' ינחני. ל'
וּפָרָשִׁים׃ ז וַיִּשְׂכְּרוּ לָהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף
רֶכֶב וְאֶת־מֶלֶךְ מַעֲכָה וְאֶת־עַמּוֹ וַיָּבֹאוּ וַיַּחֲנוּ ד'. ז'
לִפְנֵי מֵידְבָא וּבְנֵי עַמּוֹן נֶאֶסְפוּ מֵעָרֵיהֶם וַיָּבֹאוּ י"ד
לַמִּלְחָמָה׃ ח וַיִּשְׁמַע דָּוִיד וַיִּשְׁלַח אֶת־יוֹאָב
וְאֵת כָּל־צָבָא הַגִּבּוֹרִים׃ ט וַיֵּצְאוּ בְּנֵי עַמּוֹן וַיַּעַרְכוּ ל'. ז' מ"ל
מִלְחָמָה פֶּתַח הָעִיר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבַדָּם
בַּשָּׂדֶה׃ י וַיַּרְא יוֹאָב כִּי־הָיְתָה פְנֵי־הַמִּלְחָמָה ל'
אֵלָיו פָּנִים וְאָחוֹר וַיִּבְחַר מִכָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל
וַיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת אֲרָם׃ יא וְאֵת יֶתֶר הָעָם נָתַן בְּיַד
אַבְשַׁי אָחִיו וַיַּעַרְכוּ לִקְרַאת בְּנֵי עַמּוֹן׃ יב וַיֹּאמֶר
אִם־תֶּחֱזַק מִמֶּנִּי אֲרָם וְהָיִיתָ לִּי לִתְשׁוּעָה וְאִם־ כ'ז. כ'
בְּנֵי עַמּוֹן יֶחֶזְקוּ מִמְּךָ וְהוֹשַׁעְתִּיךָ׃ יג חֲזַק וְנִתְחַזְּקָה ל'. ל'
בְּעַד־עַמֵּנוּ וּבְעַד עָרֵי אֱלֹהֵינוּ וַיהוָה הַטּוֹב בְּעֵינָיו
יַעֲשֶׂה׃ יד וַיִּגַּשׁ יוֹאָב וְהָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ לִפְנֵי אֲרָם
לַמִּלְחָמָה וַיָּנוּסוּ מִפָּנָיו׃ טו וּבְנֵי עַמּוֹן רָאוּ כִּי־ ד' מ"ל
נָס אֲרָם וַיָּנוּסוּ גַם־הֵם מִפְּנֵי אַבְשַׁי אָחִיו וַיָּבֹאוּ
הָעִירָה וַיָּבֹא יוֹאָב יְרוּשָׁלִָם׃ טז וַיַּרְא אֲרָם כִּי ט'
נִגְּפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְחוּ מַלְאָכִים וַיּוֹצִיאוּ אֶת־ י"ב
אֲרָם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר הַנָּהָר וְשׁוֹפַךְ שַׂר־צְבָא ל'
הֲדַדְעֶזֶר לִפְנֵיהֶם׃ יז וַיֻּגַּד לְדָוִיד וַיֶּאֱסֹף אֶת־כָּל־ כ"ד. כ'
יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲבֹר הַיַּרְדֵּן וַיָּבֹא אֲלֵהֶם וַיַּעֲרֹךְ אֲלֵהֶם ז'חס'כסיפ'
וַיַּעֲרֹךְ דָּוִיד לִקְרַאת אֲרָם מִלְחָמָה וַיִּלָּחֲמוּ עִמּוֹ׃
יח וַיָּנָס אֲרָם מִלִּפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּהֲרֹג דָּוִיד מֵאֲרָם י"ע ככתוב
שִׁבְעַת אֲלָפִים רֶכֶב וְאַרְבָּעִים אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי ד'
וְאֵת שׁוֹפַךְ שַׂר־הַצָּבָא הֵמִית׃ יט וַיִּרְאוּ עַבְדֵי ל'
הֲדַדְעֶזֶר כִּי נִגְּפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁלִימוּ עִם־דָּוִיד
וַיַּעַבְדֻהוּ וְלֹא־אָבָה אֲרָם לְהוֹשִׁיעַ אֶת־בְּנֵי־עַמּוֹן ל' וחס'
עוֹד׃ כ א וַיְהִי לְעֵת תְּשׁוּבַת הַשָּׁנָה לְעֵת ׀ צֵאת
הַמְּלָכִים וַיִּנְהַג יוֹאָב אֶת־חֵיל הַצָּבָא וַיַּשְׁחֵת ׀ אֶת־ ס'
אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן וַיָּבֹא וַיָּצַר אֶת־רַבָּה וְדָוִיד יֹשֵׁב ל'חס'כסיפ'
בִּירוּשָׁלִָם וַיַּךְ יוֹאָב אֶת־רַבָּה וַיֶּהֶרְסֶהָ׃ ב וַיִּקַּח ל'
דָּוִיד אֶת־עֲטֶרֶת־מַלְכָּם מֵעַל רֹאשׁוֹ וַיִּמְצָאָהּ ׀ ב' מלאך ה'
מִשְׁקַל כִּכַּר־זָהָב וּבָהּ אֶבֶן יְקָרָה וַתְּהִי עַל־רֹאשׁ ג'
דָּוִיד וּשְׁלַל הָעִיר הוֹצִיא הַרְבֵּה מְאֹד׃ ג וְאֶת־ י"ב

רשי

(ישעיה כ'): (ו) מן ארם נהרים ומן ארם מעכה. ארמים הרבה היו וזהו ארם מעכה ארם היושבים במעכה ומן ארמים יושבים על נהר פרת וארם צובה וארם סתם הוא עיקר האומה וכן עמונים היושבים בעמון קרוים עמונים ועיקר האומה בשאר מקומות וכן בני עשו בארץ שעיר והעיקר באדום: (ט) לבדם בשדה. חלקו חיילותם לשתי מערכות בני עמון במערכה אחת פתח העיר כנגד כל ישראל והמלכים אשר עמהם במערכה אחרת לבדם בשדה מאחור לישראל: (יא) ביד אבשי. לאבישי שכל דברי הימים כתיב אבשי וגם אבשי קרינן לבד מאלו שנים שיצאו מן הכלל על פי המסורה ולכך בכל הספר הזה אבשי שכל הספר הזה נכתב בשביל כבודו של דוד ואין זה כבודו שיקראו לבן אחותו אבישי דמשמע גם אני חשוב כדוד כי אבי הוא ישי לכך בכל הספר הזה אבשי ובכל ספר שמואל אבישי לבד חד אבשי ואת יתר העם נתן ביד אבשי ועל פי המסורה שהרי כן הוא שהיה ישי אבי אמו צרויה שהיא היתה אמו: (טז) ושופך שר צבא. (ובשמואל כ"ט) כתיב ושובך שר צבא פירשו רבותינו בסוטה שובך שהוא גבוה כשובך שופך שהיה שופך דמים כמים: (א) ויהי לעת תשובת השנה. כשהעשבים בשדה להאכיל הסוסים: ובה אבן יקרה. בעטרה: ותהי על ראש דויד. יש מפרשים על ראש דוד ממש ויש לתמוה היאך ראשו סובלת ורבותינו פירשו אבן שואבת היתה בה ושמעתי בנרבונא כי מנהג בארץ ישמעאל שתולין כתר של מלך מלמעלה על ראשו והוא יושב כנגדה מלמטה תחתיה על כסא ומה שכתוב ותהי על ראש דוד שנראית כמו על ראשו:

ויהי

רדק

הערום והוא מן הפשעה בה. וכן כינה הערום ברגלים גם כן ולא עשה רגלי. ובמקומו בשמואל עד שתותיהם והוא ג"כ כינוי לערוה: (ח) ואת כל צבא הגבורים. ר"ל כל הצבא והגבורים: (יח) שבעת אלפים רכב וארבעים אלף איש רגלי. ובספר בשמואל שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים. ומה שאומר בשמואל שבע מאות רכב ר"ל שבע מאות רכב בחור ולא מנה שאר הרכב. ובזה הספר מנה כל הרכב שהיו שבעת אלפים ושם מנה הפרשים שהיו ארבעים אלף ולא מנה הרגלים והנה מנה הרגלים ולא מנה הפרשים: (ב) ותהי על ראש דוד. שואלים היאך היה סובל אותה ומשקלה היה ככר זהב י"מ כי תלויה היתה למעלה מראשו והוא היה יושב על הכסא תחתיה והיתה כנגד ראשו מלמעלה. ובדברי רז"ל כי אבן יקרה שהיתה בה אבן שואבת היתה והיתה מעמידה אותה באויר. ועוד אמרו אבן יקרה שהיתה בה היתה שוה ככר זהב. וי"ל כי לא היתה על ראשו תמיד אלא היתה על ראשו פעם או שתים ויכול לסבלה שעה אחת שהיתה

על

מצודת דוד

דוד את אביך בעיניך. וכי סבור אתה שדוד מכבד את אביך בעיניך על כי שלח לך מנחמים: הלא. באמת לא שלח כ"א לרגל הארץ: (ד) בחצי. במחצית ארכם והוא עד המפשעה: (ה) וילכו. שלוחיהם: על האנשים. בעבור מקרה האנשים: וישלח לקראתם. לאמר להם לשבת ביריחו האמור בסוף המקרא והפסיק לומר הסיבה למה לא באו למלך ואמר כי היו נכלמים ולכן שלח לקראתם: ושבתם. לביתכם: (ו) כי התבאשו. התעיבו את עצמם בעיני דוד כדבר הנבאש ולזה פחדו מן המלחמה: (ט) פתח העיר. מול פתח שער עירם: (י) פני המלחמה. פני אנשי המלחמה: (יג) חזק ונתחזקה. חזק אתה והעם אשר עמך וגם אנו נתחזק: בעד עמנו. שלא ילכו בשבי: ובעד ערי אלהינו. שלא יכבשום האויב: וה' הטוב וכו'. ר"ל ואם בכל ההתחזקות לא מועיל יעשה ה' הטוב בעיניו ונקבל באהבה: (יז) ויערוך אליהם. הכין עצמו לערוך אליהם מלחמה: (יח) שבעת אלפים. ובש"ב לא חשב כ"א החשובים שבהם אף לא זכר שם אנשי רגלי וזכר הפרשים ולא זכרם הנה ומה שמקרא אחד סותר גלה השני וכמוהו רבים במקרא: (יט) וישלימו. עשו שלום: לא אבה. לא רצה עוד להושיע וכו': כ (א) תשובת השנה. ר"ל בעת תשובת השמש אל הנקודה ההיא בעצמה שהיתה בה בעת צאת המלכים בשנה העברה להלחם בישראל ולעזור לבני עמון כמ"ש למעלה: (ב) ותהי על ראש דויד. למעלה מראשו היתה תלויה כשהוא יושב על הכסא כי איך יסבול

על

מצודת ציון

כמו שמפשעה בכמ"ך והוא מלשון פסיעה ור"ל הרגלים שפוסעים בהם והוא כינוי לערוה שהיא ברגלים ממעל ובמה יכלה חצי המלבוש: (ה) יצמח. יגדל: כ (א) ויצר. מלשון מצור: (ב) מלכם.

העבודה

ג׳ כתי׳ שי״ן בקריא׳ וסי׳ וישר אבימלך על ישראל. וישר במגרה ובחריצי הברזל רר״ה. וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו. וכל דכתיב סמ״ך דכותהו׳. וגם הוא ז׳ וסי׳ נמסר בסר׳ וירא בלק. ויעמוד כל סיפרא ויעמד במ״ז ויעמוד וסימ׳ ויעמוד שטן על יש׳. ויעמוד לפני מזבח ה׳ דשלמה. ודבתריה כי עשה שלמה. ויצא הרוח. ויעמוד יהושפט בקהל. ורוח אלהים לבשה את זכריה. ויעמוד המלך על עמדו דסיפר׳. וכל שאר קריא׳ דכו׳ ויעמוד במ״ר ויעמד וסי׳ אתם סביבות האהל. ויעמד את פניו. רוח סערה. אהרים תחתם.

הָעָם אֲשֶׁר־בָּהּ הוֹצִיא וַיָּשַׂר בַּמְּגֵרָה וּבַחֲרִיצֵי ג׳ כתיב ש״ן
הַבַּרְזֶל וּבַמְּגֵרוֹת וְכֵן יַעֲשֶׂה דָוִיד לְכֹל עָרֵי בְנֵי־
עַמּוֹן וַיָּשָׁב דָּוִיד וְכָל־הָעָם יְרוּשָׁלָם׃ ד וַיְהִי אַחֲרֵי־ י׳ מלעו׳ פסו׳ בסיפרא
כֵן וַתַּעֲמֹד מִלְחָמָה בְּגֶזֶר עִם־פְּלִשְׁתִּים אָז הִכָּה
סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי אֶת־סִפַּי מִילִדֵי הָרְפָא וַיִּכָּנֵעוּ׃ ל׳ ס״א הרפאי׳ ל׳
ה וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־
יָעוֹר אֶת־לַחְמִי אֲחִי גָּלְיָת הַגִּתִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר יעיר ק׳
אֹרְגִים׃ ו וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה בְּגַת וַיְהִי ׀ אִישׁ מִדָּה
וְאֶצְבְּעֹתָיו שֵׁשׁ־וָשֵׁשׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע וְגַם־הוּא ב׳ ח׳ מ״ל ד׳ ב׳ כתיב א׳
נוֹלַד לְהָרָפָא׃ ז וַיְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּהוּ וב׳ כתיב ה׳ ובענין הכרו דשמואל כתי׳
יְהוֹנָתָן בֶּן־שִׁמְעָא אֲחִי דָוִיד׃ ח אֵל נוּלְּדוּ ס׳
לְהָרָפָא בְגַת וַיִּפְּלוּ בְיַד־דָּוִיד וּבְיַד־עֲבָדָיו׃
ז׳ בסיפ׳ כא א וַיַּעֲמֹד שָׂטָן עַל־יִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת־דָּוִיד
לִמְנוֹת אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־יוֹאָב
ל׳. ל׳ וְאֶל־שָׂרֵי הָעָם לְכוּ סִפְרוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר שֶׁבַע
ל׳. ו׳. ו׳ וְעַד־דָּן וְהָבִיאוּ אֵלַי וְאֵדְעָה אֶת־מִסְפָּרָם׃ ג וַיֹּאמֶר
ס׳ יוֹאָב יוֹסֵף יְהוָה עַל־עַמּוֹ ׀ כָּהֵם מֵאָה פְעָמִים
הֲלֹא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֻּלָּם לַאדֹנִי לַעֲבָדִים לָמָּה
יְבַקֵּשׁ זֹאת אֲדֹנִי לָמָּה יִהְיֶה לְאַשְׁמָה לְיִשְׂרָאֵל׃
פָּ. ל׳ ד וּדְבַר־הַמֶּלֶךְ חָזַק עַל־יוֹאָב וַיֵּצֵא יוֹאָב וַיִּתְהַלֵּךְ
בְּכָל־יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹא יְרוּשָׁלָם׃ ה וַיִּתֵּן יוֹאָב
אֶת־מִסְפַּר מִפְקַד־הָעָם אֶל־דָּוִיד וַיְהִי כָל־

תולדות אהרן ויעמוד שטן. ברכות סב: ויסת כל ישראל. עקידה שער נח טעם חלוף המספר מהנזכר בס׳ שמואל:

רדק

על ראשו: (ג) וישר במגרה. כרת אותם במגרה. וישר מענין אם יתגדל המשור והיה ראוי להדגש: (ה) אלחנן בן יעיר את לחמי אחי גלית הגתי. ובספר שמואל אלחנן בן יערי בית הלחמי את גלית הגתי. גלית הגתי הוא גלית הפלשתי כי כן אמר שגלית הפלשתי הוא שמו מגת ואלחנן לא הכהו כי דוד הכהו. וא״כ בפסוק אשר בשמואל יש דבר נסתר ובית הלחמי אמר על דוד שהכה גלית הגתי ואלחנן הכה אחיו. והנה אמר ג״כ את לחמי ר״ל עם לחמי והוא עם דוד. ושם ספר מיתת גלית והנה ספר מיתת אחיו. ודוד הכה את גלית ואלחנן הכה אחי גלית אולי בעזרת דוד הרגו לפיכך זכר עמו דוד. וי״ת אותו פסוק של שמואל על דוד שתרגם כן וקטל דוד בריה מחי פרוכת בית מקדשיה דמבית לחם: (ו) איש מדה. ר״ל מדה גדולה וכן אנשי מדות. ובס׳ שמואל אמר איש מדון והנו״ן במקום הכפל כמו מעזניה. כי לא תמנו. או הנו״ן כנו״ן זכרון והדל״ת היתה ראוי להדגש להסרון הכפל ובא הנה תמורתו: שש ושש עשרים וארבע. אמרו רבותינו למה הוצרך לומר עשרים וארבע כי אלו לא אמר כן הייתי אומר שש בשתי ידיו ושש בשתי רגליו לכך אמר עשרים וארבע ואלו אמר עשרים וארבע ולא אמר שש ושש הייתי אומר באחת חמש אצבעות ובאחת שבע אצבעות לכן אמר שש ושש: להרפא. כתב א״א ז״ל כי אינו שם לנקבה כי אם לזכר והוא מן רפאים שהן ענקים. ומן רפאים יאמר האחד רפא וכאשר אמר להרפא כאלו אמר לענק והה״א לידיעה והוא כתוב באל״ף בזה הספר בזה הענין בשתי מקומות. ובספר שמואל כתיב בה״א והאותיות אהו״י מתחלפות: (ח) נולדו. כמו נולדו הדגש תמורת הנה. ואע״פ שכתוב בוי״ו אחר שהלמ״ד דגושה הנה הוי״ו נעלמת מהמבטא: (א) ויעמד שטן על ישראל ויסת את דוד וגו׳. הוא הנטוע בלב האדם מנעוריו ומה שאמר בספר שמואל ויוסף אף ה׳ לחרות בישראל ויסת את דוד בהם שנראה כי ה׳ הוא המסית. אמת הוא כי הוא הסיתו באמצעות השטן בעון ישראל שהיו ראויים להענש וגם הוא יקרא מלאך ה׳ והוא שראה דוד כדמות מלאך ה׳ וחרבו שלופה בידו כי הוא המטעה והוא הממית: (ה) אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שולף חרב. ובספר שמואל שמנה מאות אלף ויהודה חמש מאות אלף. מצאנו בהגדה אמר רבי שמעון בן לוי הכתובים מוסיפין כאן מה שחסר כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב ולוי ובנימין לא פקד בתוכם אמר כאלו אני יכול להשמט ולומר שבט לוי אינו נמנה במנין שאר השבטים כי אם מבן חדש ומעלה ובנימין דיו שחסר וכלה בפלגש בגבעה ולזה הפי׳ הפסוק זה ולוי ובנימין לא פקד בתוכם בשמואל היה לו לכתוב אותו שהיה טעם לחסרון שחסר שם המספר. ולחסרון שחסרו בני יהודה

בזה

רשי

(ד) ויהי אחרי כן ותעמוד מלחמה בגזר. מה שמחוסר כאן בזו הפרשה כתוב בשמואל (ב׳ כ״א) ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את הפלשתים ואף זה משום כבודו של דוד לא נכתבה כאן שהרי כתיב שם ויעף דוד וכתיב (שם) וישבי בנוב אשר בילידי הרפה עד והוא חגור חדשה ויאמר להכות את דוד ולולי שעזרו אבישי בן צרויה היה נופל בידו של ישבי ולפי אותו גנאי לא כתבו כאן: אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפה. ובשמואל (שם) כתיב את סף אשר בילידי הרפה שהיה אחיו של גלית הפלשתי ואחי ישבי בנוב: (ה) ויך אלחנן בן יעיר. אחד מגבורי דוד היה: את לחמי אחי גלית הגתי ועץ חניתו כמנור אורגים. כאותו עץ עגול שכורכין בו הבגד בשעת האריגה ויונתן תרגם אותו פסוק בשמואל וקטל דוד בן ישי מחי פרוכת בית מקדשא דמבית לחם. ופתרון יעיר כמו יער הלבנון מדה כנגד מדה יבא דוד שאמו אורגת פרוכת לבית המקדש במנור אורגים ויהרוג את גלית שעץ חניתו כמנור אורגי׳ ולמה קראו אלחנן שחננו ה׳ ונראה שגלית הגתי אינו גלית הפלשתי אחת ששם קורהו גלית הפלשתי ואחת שהרי למעלה כתיב אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאים וגם למטה כתוב כן וגם הוא יולד להרפה מכלל שלא מזכיר אף באחי גלית הגתי מילידי הרפה שאינו בנה: (ו) ויהי איש מדה. דוגמא אנשי מדות (במדבר י״ג) כלומר איש גדול ולפי שהוא גדול כל כך שצריך למדדו קורהו איש מדה: ואצבעותיו שש ושש עשרים וארבע. י״ב בידים וי״ב ברגלים (ובשמואל ב׳ כ״א) אומר עשרים וארבע מספר כלומר זה בצד זה שיכול למנות וגם זה היה כחו שיכול לאחוז החרב בכח גדול בידו ובמסכת ברכות מפרש ל״ל דכתיב שש ושש עשרים וארבע צריכא אי כתב רחמנא שש ושש הוה אמרינן שית דידיה ושית דכרעיה לכך כתיב כ״ד ואי כתיב כ״ד הוה אמינא שבע בהא וחמש בהא לכך כתב רחמנא שש ושש עשרים וארבע: (א) ויעמד שטן על ישראל. אע״פ שפרשה זו אינה לכבוד דוד נכתבה כאן משום שנאמר בסוף הפרשה שבנה מזבח ועננו ה׳ מן השמים וזה כבוד דוד: (ה) מספר מפקד העם. דוגמת וכל פקודיכם לכל מספרכ׳: ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף. (ובשמואל ב׳ כ״ד) כתיב שמנה מאות אלף ואיש יהודה ה׳ מאות אלף דמשמע דלא היו מישראל כל כך כאשר נאמר כאן אלא לפי שהקצף היה מאת הקב״ה על דוד לא כתב שם מספר כולם שמנה ואף יואב לא מנה כל השבטים כמו שכתוב כי נתעב דבר המלך את יואב אבל כאן משום כבודו של דוד מזכיר כאן מספר וחשבון שמנה כי זהו כבודו שחיל כבד כזה היה בשבטו וכן מוכיח כמו שפירשתי שאפי׳ אותו

קצת

מצודת ציון

שעבודת כוכבים הקרוים מלכום או כפשוטו: יקרה. חשובה: (ג) וישר. כלי המלא פגימות אשר יכרתו בו העצים קרוי משור כמו אם יתגדל המשור (ישעיה י) וע״ש שכורתים בו העצים ע״י גרירה קרוי ג״כ מגרה כמו מגוררות במגרה (מלכים א ז) והיה די לומר וישר שפירשו חתך במשור אבל לתוספות ביאור אמר במגרה וכן רתקו בזיקים (נחום ג): ובחריצי הברזל. כלי ברזל עשוי חריצים כמו כי לא בחרוץ יודש קצח (ישעיה כח): ובמגרות. גם הם כלים מלאים פגימות אבל קטנים הם מן המשור: (ד) הרפה. הענקים כמו מיתר הרפאים (דברים ג): (ה) כמנור אורגים. הוא העץ העגול אשר האורג כורך בו חוטי השתי ובמשנה נקרא כובד (שבת קג): (ו) להרפא. להענקם: (ח) אל נולדו. כמו אלה נולדו וכן את כל התועבות האל (ויקרא י״ח): כא (א) ויסת. ענין פתוי: (ג) לאשמה. הוא מלשון אשמם וכן עדרי הצאן נאשמו (יואל א): (ה) מספר מפקד.

לתוספת

מצודת דוד

על ראשו משא של ככר: (ה) ועץ חניתו. הוא בית יד החנית: (ו) איש מדה. בעל מדה גדולה וכן אנשי מדות (במדבר י״ג): שש ושש. לכ״א היו שש ולבל נחשוב שבשתי ידיו וכן בשתי רגליו היו שש ג׳ לכ״א לזה אמר עשרים וארבע: (ז) ויחרף. חרפם בדברים: כא (א) ויעמד שטן. הוא היצה״ר הנטוע בלב האדם: על ישראל. ר״ל לעשות דבר הרע לישראל: (ג) יוסף ה׳. על כי היה נראה משאלת המלך אשר יחשוב כי רבים המה ולכן התאוה לדעת מספרם ולזה אמר לו יואב מי יתן ועוד יוסף ה׳ עליהם כמו שהם עתה ועוד יוכפלו ויחזרו ויתכפלו עד מאה פעמים: הלא וגו׳. ר״ל הלא אדוני המלך יודע אשר כולם

נשמעו

עוון ד' טל' וסימ' ייד אור הבקר ומצאנו עוון . העבר נא את עוון עבדך . הן בעוון חוללתי . עוונותיו ילכדונו את הרשע : למנות ה' בקריאה ומל' וסימני' ושמתי את זרעך כעפר הארץ. ויעמד שטן על ישראל ויסת . הלוא אני אמרתי למנות בעם . יואב בן צרויה החל . למנות ימינו כן הודע : ויעש ב' רפין וסימניהון הבא אליו כרצונו . ויאמר

יִשְׂרָאֵל אֶלֶף אֲלָפִים וּמֵאָה אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף
חֶרֶב וִיהוּדָה אַרְבַּע מֵאוֹת וְשִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ
שֹׁלֵף חָרֶב׃ ו וְלֵוִי וּבִנְיָמִן לֹא פָקַד בְּתוֹכָם ט' יחידאין
כִּי־נִתְעַב דְּבַר־הַמֶּלֶךְ אֶת־יוֹאָב׃ ז וַיֵּרַע בְּעֵינֵי ל'
הָאֱלֹהִים עַל־הַדָּבָר הַזֶּה וַיַּךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כ' וקבתו לי
ח וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־הָאֱלֹהִים חָטָאתִי מְאֹד אֲשֶׁר
עָשִׂיתִי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְעַתָּה הַעֲבֶר־נָא אֶת־
עֲווֹן עַבְדְּךָ כִּי נִסְכַּלְתִּי מְאֹד׃ ד' מ"ל בלישנא
ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־גָּד חֹזֵה דָוִיד לֵאמֹר׃ י לֵךְ
וְדִבַּרְתָּ אֶל־דָּוִיד לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה שָׁלוֹשׁ
אֲנִי נֹטֶה עָלֶיךָ בְּחַר־לְךָ אַחַת מֵהֵנָּה וְאֶעֱשֶׂה־ י"ד פסוקים נן נך. ז'
לָּךְ׃ יא וַיָּבֹא גָד אֶל־דָּוִיד וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה־אָמַר
יְהוָה קַבֶּל־לָךְ׃ יב אִם־שָׁלוֹשׁ שָׁנִים רָעָב וְאִם־ ל'
שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים נִסְפֶּה מִפְּנֵי־צָרֶיךָ וְחֶרֶב אוֹיְבֶיךָ ׀ ג' כלא מפסיק ז' מ"ל
לְמַשֶּׂגֶת וְאִם־שְׁלֹשֶׁת יָמִים חֶרֶב יְהוָה ׀ וְדֶבֶר ל'
בָּאָרֶץ וּמַלְאַךְ יְהוָה מַשְׁחִית בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל
וְעַתָּה רְאֵה מָה־אָשִׁיב אֶת־שֹׁלְחִי דָּבָר׃ כ' וחס'
יג וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־גָּד צַר־לִי מְאֹד אֶפְּלָה־נָּא סימן
בְיַד־יְהוָה כִּי־רַבִּים רַחֲמָיו מְאֹד וּבְיַד־אָדָם אַל־
אֶפֹּל׃ יד וַיִּתֵּן יְהוָה דֶּבֶר בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּפֹּל מִיִּשְׂרָאֵל
שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ׃ טו וַיִּשְׁלַח הָאֱלֹהִים ׀ מַלְאָךְ ׀ ג' א' ויפלח אלהים
לִירוּשָׁלַםִ לְהַשְׁחִיתָהּ וּכְהַשְׁחִית רָאָה יְהוָה וַיִּנָּחֶם ד'. ל'
עַל־הָרָעָה וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית רַב עַתָּה הֶרֶף ל'
יָדֶךָ וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד עִם־גֹּרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי׃
טז וַיִּשָּׂא דָוִיד אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־מַלְאַךְ
יְהוָה עֹמֵד בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה
בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל־יְרוּשָׁלָםִ וַיִּפֹּל דָּוִיד וְהַזְּקֵנִים
מְכֻסִּים בַּשַּׂקִּים עַל־פְּנֵיהֶם׃ יז וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־ ל'
הָאֱלֹהִים הֲלֹא אֲנִי אָמַרְתִּי לִמְנוֹת בָּעָם וַאֲנִי־ ג' ..ס' מ"ל
הוּא אֲשֶׁר־חָטָאתִי וְהָרֵעַ הֲרֵעוֹתִי וְאֵלֶּה הַצֹּאן ל'

תולדות אהרן ובהמתים. ברכות סב זוכר ויקהל : למלאך המשחית שם :

רשי

קצת מישראל שמנה לא כתב כל מספרם בשמואל אבל כאן כתב כל אותו מספר שמנה דהא כתיב כאן ויהי כל ישראל ובשמואל לא כתיב כל ובפירוש מוכיח כאן לפנינו כדכתיב יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דוד (לקמן כ"ז כ"ד) : (ו) ולוי ובנימין לא פקד בתוכם וגו'. יואב היה יודע שיהיה לאשמה לעם לנגף לפיכך אמר יואב יכול אני להציל שבטים הללו מן המנין לוי אם יאמר דוד למה לא מנית את לוי אשיבנו כי לא התפקדו בתוך בני ישראל (במדבר ב') וכן אומר לבנימין הלא בפילגש בגבעה נגפו ואם יתנגפו עתה מה ישתייר להם : (ח) ועתה העבר נא את עוון עבדך. עוון זה מלא בשני ווי"ן כלומר העבר נא על העון המלא שעשיתי וד' מלאים הן בקריאה וזה אחד מהם והשני (בתהלים נ"א) הן בעוון חוללתי וכמפורש בויקרא רבה באשה כי תזריע (פי"ד ע"ש) אפילו חסיד שבחסידים א"א שלא יהא לו אחד בעבירה בלא נתכוון (אבא)והלא לא נתכוון אלא לצורך עצמו והשלישי עוונותיו ילכדנו את הרשע (משלי ה') עוונותיו המרובים והרביעי (במלכים ב' ז') ומצאנו עוון ועתה לכו ונבואה ונגידה בית המלך שאמרו אם לא נלך ונגיד את בית המלך יהיה עוון גדול כי יבואו עליהם אויבים : (יג) צר לי מאד. אתה אומר בחר לך הקל שבהם קשה לי וצר לי מאוד עליו משל לאדם שאמרו לו הנך מת ובאיזה קבר רצונך שתקבר אבל אביך או אמך אמר להם אוי לאזנים שכך שומעו' : אפלה נא ביד ה'. בדבר ששוה בכל עשירים ועניים : כי רבים רחמיו. אולי ירחם אבל אויבינו לא ירחמו עלינו : (טז) נטויה על ירושלים. ומה שכתוב (ביהושע ה') והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וגו' הלנו אתה אם לצרינו יהושע היה עומד ואחוריו כנגד צריו ובא מלאך כנגדו לפיכך תמה ואמר לו הלנו אתה אם לצרינו לעזרנו הואיל ואתה עומד לנגדי או לצרינו לעזור שגם אתה עומד כנגדן אבל כאן כיון שראה החרב של מלאך

רדק

בזה הספר לא נתן טעם . ובשלשים ששים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מפני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם . כיצד כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב ויהודה ארבע מאות אלף איש שולף חרב . וכתוב אחד אומר ותהי ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף איש . נמצא ביניהם שלש מאות אלף איש. אילו שלש מאות אלף איש מה טיבן בא המכריע והכריע בני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה . המחלקות האחד עשרים וארבעה אלף שלש מאות אלף היו כתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכים להמנות כיצד עשרים וארבעה אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמנים ושמנה אלפים נשתיירו שנים עשר אלף לנשיאי ישראל והשליכן הכתוב כאן והזר וכללן להלן . וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמצא הנה כי בשמואל כתיב חמש מאות אלף והנה כתוב ד' מאות ושבעים אלף נמצאו חסרים שלשים אלף . ואפשר שכל אותם שלשים אלף מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה ומתו כל כך מיהודה לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסבה : (יב) שלש שנים רעב . ובספר שמואל כתיב התבא לך ז' שנים רעב בארצך . לא אמר לו אלא שלש שנים אלא אמר לו שבע לפי שג' שנים רעב היה באותו זמן כמו שאומר ויהי רעב בימי דוד ג' שנים שנה אחר שנה לפיכך אמר לו גד הנביא התבא ז' שנים רעב בארץ כלומר התבחר בזה כי ג' שנים היה רעב ושלש שנים אחרים שיהיו עתה הרי שש . והשנה השביעית אעפ"י שיהיה מטר ויהיה חריש וקציר לא תמלט בלא רעב שתבא התבואה אחר שש שני הרעב : (טו) ובהשחית ראה ה' וינחם וגו'. ראה כי רבים מתו ונחם על הרעה . ובדברי רז"ל מה ראה אפרו של יצחק ראה כי באותו הגרן העלה אברהם את יצחק

מצודת דוד

לאדוני לעבדים ואם עד יתרבו הנה ברוב עם הדרת מלך וא"כ למה יבקש לדעת מספרם למה יהיה זה סיבה לעשות שממה לישראל כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין : (ה) אלף אלפים. ר"ל אף שיואב נתן למלך מספר מועט האמור בש"ב האמת הוא שהיו אלף אלפים וכו' : (ו) ולוי ובנימין. ר"ל על כי לא פקד ביניהם לוי ובנימין לזה לא עלה החשבון שנתן למלך כמ"ש כאן כי החשבון האמור כאן היה עם לוי ובנימין (ואף כי לא מנה אותם יתכן שאמר כן באומד הדעת) : כי נתעב. נתן טעם למה לא פקד את לוי ובנימין ואמר כי דבר המלך היה מאוס בעיני יואב ולזה היה משתמט לומר שלא גם בימי משה לא התפקדו מטה לוי בתוך בני ישראל ובבני בנימין היה כמשתמט לומר די להם מה שנתמעטו בימי פילגש בגבעה : (ז) על הדבר הזה בעבור שמנו בלא כופר נפש : ויך את ישראל. ר"ל עי"ז בא הנגף כאשר בחר דוד : (ח) הדבר הזה. למנותם בלא כופר נפש : העבר נא וכו'. ר"ל לא ימותו לשחת וא"כ ממילא יעבור העון וילך לו הואיל ולא יהיה הנגף : כי נסכלתי מאד. ר"ל הלא אני עשיתי סכלות גדול מאד למנותם בלא כופר נפש ומה פשעו הם שימותו במגפה וכאשר לא ימותו לא ימצא בי עון : (ט) חוזה דוד. כי כל נבואותיו היה לדוד : (י) שלוש. ר"ל אחת משלש וכן בשתים תתחתן בי (ש"א י"ח) ור"ל באחת משתים : (יב) אם שלוש שנים רעב. תמור הנגף הבאה בעבור המנין מבלי כופר : למשגת. להיות משגת אותך : שלשת ימים חרב ה'. ר"ל יקל בדבר להיות זמן מוגבל ובהשגחת המקום : ודבר וכו'. כפל הדבר פעמים ושלש במ"ש כדרך המקרא : ראה. בראיית הלב ובהבנתה : את שלחי. הוא המקום ב"ה : (יג) צר לי מאד. כאומר הלא כולם

קשות הם למאד וכו'

מצודת ציון

לתוספת ביאור כפל במ"ש וכן אדמת עפר (דניאל י"ב) : (ח) נסכלתי . מלשון סכלות ושטות : (יב) נספה. ענין כליון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח) : (טו) הרף . מלשון רפיון : (טז) שלופה . הוצאה

אפלה

ארנן אל דוד דד״ה : בכסף ט״ו רפין וסי׳ נמסר ביהושע סימן כ״ב : בראות ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ בראות דויד כי ענהו ה׳. בימי זכריהו המבין בירא̇ת האלהים קדמא מ״ל : לדרש
ז׳ חס׳ בכתוב וסימ׳ ולא יכול דוד ללכת לפניו . ובכל מעשה אשר החל . ויהי לדרש אלהים . ויאכלו בני יש׳ . וכן במליצי שרי ב׳ בפסוק . כי עוזרא הכין . אבל דברים טובים :

מֶה עָשׂוּ יְהוָה אֱלֹהַי תְּהִי נָא יָדְךָ בִּי וּבְבֵית
אָבִי וּבְעַמְּךָ לֹא לְמַגֵּפָה׃ יח וּמַלְאַךְ יְהוָה ג׳
אָמַר אֶל־גָּד לֵאמֹר לְדָוִיד כִּי יַעֲלֶה דָוִיד לְהָקִים
מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּגֹרֶן אָרְנָן הַיְבֻסִי׃ יט וַיַּעַל דָּוִיד ה׳ חס׳ בליש׳
בִּדְבַר־גָּד אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּשֵׁם יְהוָה׃ כ וַיָּשָׁב אָרְנָן
וַיַּרְא אֶת־הַמַּלְאָךְ וְאַרְבַּעַת בָּנָיו עִמּוֹ מִתְחַבְּאִים ל׳
וְאָרְנָן דָּשׁ חִטִּים׃ כא וַיָּבֹא דָוִיד עַד־אָרְנָן וַיַּבֵּט ל׳
אָרְנָן וַיַּרְא אֶת־דָּוִיד וַיֵּצֵא מִן־הַגֹּרֶן וַיִּשְׁתַּחוּ
לְדָוִיד אַפַּיִם אָרְצָה׃ כב וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־אָרְנָן
תְּנָה־לִּי מְקוֹם הַגֹּרֶן וְאֶבְנֶה־בּוֹ מִזְבֵּחַ לַיהוָה
בְּכֶסֶף מָלֵא תְּנֵהוּ לִי וְתֵעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל הָעָם׃ ט״ו רפין ג׳. ב׳ הכא
כג וַיֹּאמֶר אָרְנָן אֶל־דָּוִיד קַח־לָךְ וְיַעַשׂ אֲדֹנִי ג׳ רפין
הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב בְּעֵינָיו רְאֵה נָתַתִּי הַבָּקָר לָעֹלוֹת ב׳ ב׳
וְהַמּוֹרִגִּים לָעֵצִים וְהַחִטִּים לַמִּנְחָה הַכֹּל נָתָתִּי׃ ב׳ דגשים זאת התורה
כד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ דָּוִיד לְאָרְנָן לֹא כִּי־קָנֹה אֶקְנֶה ג׳ ה׳ כתיב ו׳
בְּכֶסֶף מָלֵא כִּי לֹא־אֶשָּׂא אֲשֶׁר־לְךָ לַיהוָה וְהַעֲלוֹת ג׳ דסמי׳

ע״מ לבכיפ׳ עוֹלָה חִנָּם׃ כה וַיִּתֵּן דָּוִיד לְאָרְנָן בַּמָּקוֹם שִׁקְלֵי
זָהָב מִשְׁקַל שֵׁשׁ מֵאוֹת׃ כו וַיִּבֶן שָׁם דָּוִיד מִזְבֵּחַ
לַיהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וּשְׁלָמִים וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה
חסר וַיַּעֲנֵהוּ בָאֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם עַל מִזְבַּח הָעֹלָה׃
כ״ס . ל׳ כז וַיֹּאמֶר יְהוָה לַמַּלְאָךְ וַיָּשֶׁב חַרְבּוֹ אֶל־נְדָנָהּ׃
ב׳ בתרי לשני הד׳ מ״ל וחד חס׳ ויהי לדרכ׳ אלהי׳ בימי כח בָּעֵת הַהִיא בִּרְאוֹת דָּוִיד כִּי־עָנָהוּ יְהוָה בְּגֹרֶן
אָרְנָן הַיְבוּסִי וַיִּזְבַּח שָׁם׃ כט וּמִשְׁכַּן יְהוָה אֲשֶׁר־
עָשָׂה מֹשֶׁה בַמִּדְבָּר וּמִזְבַּח הָעוֹלָה בָּעֵת הַהִיא
בַּבָּמָה בְּגִבְעוֹן׃ ל וְלֹא־יָכֹל דָּוִיד לָלֶכֶת לְפָנָיו
ד׳ . ב׳ לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים כִּי נִבְעַת מִפְּנֵי חֶרֶב מַלְאַךְ יְהוָה׃
ו׳ **כב** א וַיֹּאמֶר דָּוִיד זֶה הוּא בֵּית יְהוָה
הָאֱלֹהִים וְזֶה־מִּזְבֵּחַ לְעֹלָה לְיִשְׂרָאֵל׃
ב וַיֹּאמֶר דָּוִיד לִכְנוֹס אֶת־הַגֵּרִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ
ל׳ מ״ל יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲמֵד חֹצְבִים לַחְצוֹב אַבְנֵי גָזִית לִבְנוֹת
מ״ח. ל׳ בֵּית הָאֱלֹהִים׃ ג וּבַרְזֶל לָרֹב לַמִּסְמְרִים לְדַלְתוֹת
ל׳ ומלא הַשְּׁעָרִים וְלַמְחַבְּרוֹת הֵכִין דָּוִיד וּנְחֹשֶׁת לָרֹב

תולדות אהרן ויתן דוד לארנן . זבחים קיו :

רדק

יצחק בנו : (כה) ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות . ובספר שמואל אמר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים . אמרו רז״ל גבה מכל שבט ושבט חמשים שהם שש מאות כסף ומשקלם במשקל של זהב וזהו שאמר שקלי זהב . ועוד אמרו כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם בית משבט אחד והכסף מכל שבטיכם . רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי בקר ועצים ומקום מזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות ולשון הפסוקים מוכיחים דברי רבי כי בספר שמואל אומר את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים כי הגורן והבקר היה בחמשים . והנה אומר ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב . ר״ל בכל המקום כי בגרן היה המזבח והשדה כלו נבנה בו הבית : (כט) בבמה בגבעון . כל הבית שהיה שם המשכן והמזבח נקרא במה לפי שהיתה שם הבמה והוא המזבח . וכן בפרש יעלה הבמתה לאכל כי לא היו אוכלים במזבח אלא בבתים שהיה בהם המזבח והוא הבמה : ולמחברות . לחבר

רשי

מלאך שהיתה נטויה על ירושלים ידע בעצמו שבא לנגוף את ישראל : (יז) ואלה הצאן מה עשו . שהם כאותן הצאן המובאים לשחיטה שאינן יכולין להנצל משחיטה כי לשחיטה הן עומדים : (כ) מתחבאים . מפני המלאך לקיים הפסוק (ישעיה כו) לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואומר (שמות י״ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר : וארנן דש חטים . לפי שאמר לפניו והחטים למנחה שלא תתמה וכי היאך היו לשם חטים : (כג) והמורגים לעצים . נסרים שדשין בהם התבואה כמו ששנינו בע״ג עזיא דקירקסא דדיישא דישתא דומה למורג חרוץ חדש : (כה) שקלי זהב משקל שש מאות . (ובסוף שמואל) כתיב בכסף שקלים חמשים הא כיצד נטל מכל שבט ושבט חמשים שקלים הרי שש מאות שקלים כדי שיהיה חלק לכל ישראל במזבח : (כז) ויאמר ה׳ למלאך . להשיב חרבו וישב חרבו אל נדנה וכן ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה וגו׳ : (כח) בעת ההיא בראות דוד כי ענהו ה׳ . פרשה זו לא נכתבה בשמואל ומשום כבוד דוד נכתבה כאן שעשה מזבח וכל פסוקי דפרשה זו דבוק פסוק אל פסוק כאילו כולו פסוק א׳ : (כט) ומזבח העולה . של משה עדיין בעת ההיא בבמה אשר בגבעון : (ל) ולא יכל דויד . אז כשהיה אותו מעשה שטה לו הקב״ה להעלות קרבן לא היה דוד יכול ללכת לפניו לדרוש אלהים כלומר לפני המזבח אשר בגבעון כי נבעת מפני חרב מלאך ה׳ והלך דוד כדברי ה׳ ובנה מזבח וענהו ה׳ : (א) ויאמר דויד זהו בית ה׳ האלהים וזה מזבח לעולה לישראל . מכאן ואילך שכל שמבקש ה׳ להקריב לו קרבן יבא ויקריב על אותו מזבח : (ב) לכנוס את הגרים . גרים שנתגיירו שלא רצה להעביד בישראל עבודת פרך וכן מצינו בשלמה למטה ויספר שלמה וגומר ויעש מהם שבעים אלף נושא סבל וגומר ועוד כתיב וכל העם הנותר מן החתי וגו׳ ב׳ פסוקים (לקמן כ״ח) ועוד כתיב ומן בני ישראל לא נתן שלמה לעבדים וגו׳ (שם) : (ג) למסמרים לדלתות השערים . נעג״ל בל״א : ולמחברות . הכין דוד הברזל שמחברין ומחזיקים הדלתות

מצודת ציון

הונאה מתערה : (כב) ותעצר . ענין מניעה : (כג) והמורגים . כמין לוח עץ ובתחתיתו תחובים אבנים דקים ובו דשים התבואה וכן למורג חרוץ (ישעיה מא) : (כז) נדנה . הוא נרתק החרב ודוגמתו בגו נדנה (דניאל ז) : (ל) נבעת . מל׳ בעתה וחרדה : **כב** (ב) חוצבים . כן יקראו כורתי האבנים ממקום גדולם : גזית . הוא מלשון גזיזה ור״ל כרותות ומסותתות ביושר : למסמרים

מצודת דוד

אפלה ביד ה׳ זו הדבר כי רחמיו מרובים ואם ירחם : וביד אדם . כי גם בעבור הרעב ילטרכו לבני אדם והמה לא ירחמו : (טו) ובהשחית . וכאשר הרבה להשחית ראה ה׳ בעניים וינחם על הרעה : רב עתה . די עתה במה שמתו והרף ידך מלהשחית עוד כזאת כ״א מעט מעט : עם גורן . סמוך לגורן ארנן : (טז) בין הארץ וכו׳ . ר״ל עמד באויר : (יז) ואלה הצאן . ר״ל בני העם : ידך . מכת ידך זו הדבר : לא למגפה . לא תשלוט להביא מגפה : (יח) כי יעלה דוד . אשר יעלה דוד אל הגורן להקים בה מזבח : (כ) וישב ארנן . החזיר פניו : את המלאך . המשחית בעם : וארבעת בניו . אשר היו עמו היו מתחבאים מ״ע מפחד המלאך : (כא) עד ארנן . סמוך אל הגורן : (כב) בכסף מלא . במחיר כסף שלם כל משקלו : ותעצר . כדי שתעצר המגפה : (כג) קח לך . את הגורן : ויעש . מעלי יעשה עולות את הטוב בעיניו ראה וכו׳ : לעצים . להבעיר האש על המזבח : (כד) לא אשא . לא אקח אשר לך לתתם לה׳ : והעלות . ולהעלות העולה מהדבר הניתן לי בחנם : (כה) במקום . בעבור כל השדה סביב הגורן : (כו) באש . ר״ל העניה היה במה שירדה האש על המזבח : (כז) ויאמר וכו׳ . להשיב חרבו וכן עשה וישב חרבו לבל להשחית כלל מעתה : (כח) ויזבח . היה רגיל לזבוח שם קרבנותיו : (כט) בבמה . הבית שעמד בה המשכן והמזבח נקראה במה ע״ש הבמה שעמד בה והוא המזבח : (ל) ולא יכול וכו׳ . ולזה זבח קרבנותיו על המזבח שעשה בגרן ארנן : כי נבעת . ושם כחו מעתה ללכת לגבעון : **כב** (א) זה הוא וכו׳ . במקום הזה יבנה הבית : מזבח לעולה . לפי שרוב הקרבנות הקבועים המה עולות לזה נקרא מזבח העולה : (ב) את הגרים . הם הגבעונים : (ג) למסמרים וכו׳ . לעשות מסמרים המצטרכים אל הדלתות : ולמחברות . ר״ל לחבר קרש אל קרש : אין משקל . לא היה אפשר לדעת המשקל

וכל אוריתא דכו׳ חסר במ״ב מ״ל וסי׳ לפנים בישראל כה אמר . זרעו לכם לצדקה : הנה ג׳ ר״פ בסיפרא וסימ׳ הנה בן נולד לך. הנה אני בונה בית לשם ה׳ . הנה ה׳ נוגף מגפה .
וכל שאר כתובי׳ דכו׳ ר״פ הנה במ״ו והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר . והנה אשה לקראתו . והנה עלה כלו קמשונים . והנה יד נגעה בי . והנה כדמות בני אדם . והנה בעז
גובית לחם : תוסיף ב׳ מ״ל דמ״ל וסי׳ הכינותי ועליהם תוסיף דד״ה . ולא תוסיף עוד להנבא דעמוס . תוסיף י״ג ומשניין באתיהון וסי׳ בסדר בא ע״ש :

אֵין מִשְׁקָל׃ ד וַעֲצֵי אֲרָזִים לְאֵין מִסְפָּר כִּי־ ל׳
הֵבִיאוּ הַצִּידֹנִים וְהַצֹּרִים עֲצֵי אֲרָזִים לָרֹב לְדָוִיד׃
ה וַיֹּאמֶר דָּוִיד שְׁלֹמֹה בְנִי נַעַר וָרָךְ וְהַבַּיִת
לִבְנוֹת לַיהוָה לְהַגְדִּיל ׀ לְמַעְלָה לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת
לְכָל־הָאֲרָצוֹת אָכִינָה נָּא לוֹ וַיָּכֶן דָּוִיד לָרֹב
לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ ו וַיִּקְרָא לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ וַיְצַוֵּהוּ לִבְנוֹת־ ד׳
בַּיִת לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיֹּאמֶר דָּוִיד
לִשְׁלֹמֹה בְּנוֹ אֲנִי הָיָה עִם־לְבָבִי לִבְנוֹת בַּיִת בני ק׳
לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָי׃ ח וַיְהִי עָלַי דְּבַר־יְהוָה לֵאמֹר
דָּם לָרֹב שָׁפַכְתָּ וּמִלְחָמוֹת גְּדֹלוֹת עָשִׂיתָ לֹא־
תִבְנֶה בַיִת לִשְׁמִי כִּי דָּמִים רַבִּים שָׁפַכְתָּ אַרְצָה
לְפָנָי׃ ט הִנֵּה־בֵן נוֹלָד לָךְ הוּא יִהְיֶה אִישׁ מְנוּחָה ג׳ ר״פ בסיפ׳ ג׳
וַהֲנִיחוֹתִי לוֹ מִכָּל־אוֹיְבָיו מִסָּבִיב כִּי שְׁלֹמֹה יִהְיֶה ל׳ מ״ל ח׳ מ״ל
שְׁמוֹ וְשָׁלוֹם וָשֶׁקֶט אֶתֵּן עַל־יִשְׂרָאֵל בְּיָמָיו׃ ס׳
י הוּא־יִבְנֶה בַיִת לִשְׁמִי וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן
וַאֲנִי־לוֹ לְאָב וַהֲכִינוֹתִי אֶת־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ עַל־
יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם׃ יא עַתָּה בְנִי יְהִי יְהוָה עִמָּךְ כ״ס ר״פ
וְהִצְלַחְתָּ וּבָנִיתָ בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
עָלֶיךָ׃ יב אַךְ יִתֶּן־לְךָ יְהוָה שֵׂכֶל וּבִינָה וִיצַוְּךָ ג׳. ל׳
עַל־יִשְׂרָאֵל וְלִשְׁמוֹר אֶת־תּוֹרַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס׳ מ״ל
יג אָז תַּצְלִיחַ אִם־תִּשְׁמוֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים ד׳ מ״ל ד׳
וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַל־
יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת׃
יד וְהִנֵּה בְעָנְיִי הֲכִינוֹתִי לְבֵית־יְהוָה זָהָב כִּכָּרִים כל סיפרא מ״ל
מֵאָה־אֶלֶף וְכֶסֶף אֶלֶף אֲלָפִים כִּכָּרִים וְלַנְּחֹשֶׁת
וְלַבַּרְזֶל אֵין מִשְׁקָל כִּי לָרֹב הָיָה וְעֵצִים וַאֲבָנִים
הֲכִינוֹתִי וַעֲלֵיהֶם תּוֹסִיף׃ טו וְעִמְּךָ לָרֹב עֹשֵׂי ל׳ ר״פ י״ו כתיב ו׳
מְלָאכָה חֹצְבִים וְחָרָשֵׁי אֶבֶן וָעֵץ וְכָל־חָכָם בְּכָל־ ד׳. ל׳
מְלָאכָה׃ טז לַזָּהָב לַכֶּסֶף וְלַנְּחֹשֶׁת וְלַבַּרְזֶל אֵין
מִסְפָּר קוּם וַעֲשֵׂה וִיהִי יְהוָה עִמָּךְ׃ יז וַיְצַו דָּוִיד ל״כ
לְכָל־שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל לַעְזֹר לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ׃ יח הֲלֹא
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עִמָּכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִסָּבִיב כִּי ׀ נָתַן
בְּיָדִי אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה ג׳
וְלִפְנֵי עַמּוֹ׃ יט עַתָּה תְּנוּ לְבַבְכֶם וְנַפְשְׁכֶם לִדְרוֹשׁ כ״ס ר״פ
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְקוּמוּ וּבְנוּ אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה ל׳.י׳ דסמי׳
הָאֱלֹהִים לְהָבִיא אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וּכְלֵי קֹדֶשׁ כ״ו
הָאֱלֹהִים לַבַּיִת הַנִּבְנֶה לְשֵׁם־יְהוָה׃ כג א וְדָוִיד ל׳
זָקֵן וְשָׂבַע יָמִים וַיַּמְלֵךְ אֶת־שְׁלֹמֹה בְנוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ב׳ אכל ושבע ס׳
ב וַיֶּאֱסֹף אֶת־כָּל־שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ ב׳. ח׳
ג וַיִּסָּפְרוּ הַלְוִיִּם מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמָעְלָה וַיְהִי ל׳
מִסְפָּרָם לְגֻלְגְּלֹתָם לִגְבָרִים שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנָה ל׳
אָלֶף׃ ד מֵאֵלֶּה לְנַצֵּחַ עַל־מְלֶאכֶת בֵּית־יְהוָה עֶשְׂרִים ב׳ ר״פ ב׳. ב׳

תולדות אהרן כי שלמה . (ברכות ד): בעניי הכינותי . (פסח יח) :

רשי

הדלתות והשערים בהם : (ד) והצורים . עם חירם מלך צור : (ה) נער ורך . לפי שאפילו בן מ״ב שנה קרוי נער דכתיב ויהושע בן נון נער לא ימיש וגו׳ (שמות ל״ג) שהרי יהושע לא מלך אחרי משה כי אם כ״ח שנה וחי ק״י שנה נמצא בשנת ל״א שנה כשהיו ישראל במדבר העיד עליו הכתוב ויהושע בן נון נער מאז היה בן מ״ב שנה על כן הוצרך לכתוב רך שלא היה כי אם בן י״ב שנה כשמלך : להגדיל למעלה . גדול מאד שהגביהו שלמה עד מאה ועשרים אמה כדכתיב

רדק

לחבר קרש אל קרש במסמרים : (ח) דם לרוב שפכת . זה לא מצאנו שאמר לו השם אבל דוד אמר כן בלבו כי מפני זה מנעהו השם לבנות הבית . או נתן הנביא אמר לו כן ואע״פ שלא נכתב בספר שמואל נמצא כמוהו רבים כמו ותאמרו נשלחה אנשים . ובאמרו דמים לרוב שפכת ארצה כי דם נקיים היה בדמים אשר שפך כמו דם אוריה וזה לפני . גם בדמי הכהנים היה הוא הסבה כמו שאמר הסיבותי בכל נפש בית אביך . גם בדמי הגוים אשר שפך אותם שלא היו בני מלחמתו אפשר שהיו בהם אנשים טובים וחסידים אע״פ כן לא נענש עליהם כי כוונתו לכלות הרשעים

שלא יפרצו בישראל ולהציל עצמו כשהיה בארץ פלשתים לא יחיה איש ואשה . אבל כיון שנזדמן לו שפיכות דמים לרוב מנעו מלבנות בית המקדש שהוא לשלום ולכפרת עון ולעטרת תפלה . כמו שמנעו להניף ברזל במזבח ובבית המקדש לפי שהברזל עושים ממנו כלי הריגה לא יעשו ממנו כלי שלום כרוב : (יד) והנה בעניי הכינותי וגו׳ . שלא היה עשיר גדול והיה מוציא הוצאות במלחמות ובדרש אם משבאו לידו עשיר היה ואם קודם שבאו לידו כי אדם מקדים דבר שאינו שלו כי מה בנתונים בתוך ארבע אמות שלו אמר רבי בון שאין עשירות לפני המקום . ד״א בעוד שהיה מתענה היה מקדים סעודתו לשמים

מצודת דוד

המשקל לגודל הרבוי : (ה) נער . בשנים : ורך . מעונג ביותר : והבית לבנות . הבית אשר עליו לבנות לה׳ מהראוי להגדיל הבנין למעלה להיות לשם וכו׳ לזה אכינה לו צורך הבנין להקל מעליו : (ח) דם לרוב שפכת . עם שנלחם מלחמות ה׳ מ״מ מנעו מבנות את הבית כמו שמנע להניף ברזל על המזבח על שעושים מהם כלי

מצודת ציון

(ג) למסמרים . ליתדות : (ט) ושקט . ענין מנוחה : (יג) ואמץ . גם הוא ענין חוזק : תחת . ענין פחד ושבר כמו אל תערוץ ואל תחת (יהושע א) : כג (ג) לגברים . לאנשים : (ד) לנצח . מלאכת השיר נקרא מלשון נצוח כי דרך בעלי השיר לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעת הנעימה : ושוטרים

רציחה : (ט) איש מנוחה . יהיה השלו במנוחה ולא יתגרה במי : והניחותי לו . אתן לו מנוחה מאויביו ולא יתגרה מי בו : ושלום וכו׳ . זכרון שמו הוא לאות על השלום : (י) לבן . חביב כבן לאביו : לאב . לחמול עליו כאב על בנו : עד עולם . לזרעו אחריו : (יב) ויצוך על ישראל . ר״ל יתן בלבך בינה לדעת לצוות את ישראל את המעשה אשר יעשון ובאת הבינה הרי הוא כאלו הוא מצוך על ישראל : ולשמור . גם יתן לך בינה לשמור את התורה : (יג) אז תצליח וכו׳ . הוא כמו הפוך כאומר אם תשמור וכו׳ אז תצליח : חזק ואמץ . בדבר הנהגת המלוכה : (יד) בעניי . ר״ל עם שאני נחשב לעני מול צורך הראוי לבנין בית ה׳ הנה הכינותי זהב וכו׳ : ועליהם . ע״כ האמור למעלה הוא תוסף : (טו) וכל חכם וכו׳ . כל מיני חכם בכל מיני מלאכה : (טז) לזהב . הן למלאכת הזהב וכו׳ : אין מספר . אל החכמים : קום . הוא ענין לשון זירוז : (יח) הלא ה׳ . ר״ל וכה אמר להם הלא ה׳ וכו׳ : ונכבשה . כבשנו ולכדנו את הארץ : לפני ה׳ וכו׳ . ר״ל בעזר ה׳ וע״י עמו : (יט) ובנו . גם אתם תסייעו לבני הבנין : הנבנה . כי בעת ההבאה כבר בנויה : כג (ד) מאלה לנצח

וימלך ה׳ וסי׳ את שלמה. את מתניה רודו דמלכים. וימלך פרעה נכו את יהויקים. ולתשובת השנה שלח. מלך מצרים את אליקים אחיו דד״ה: ויחלקם ב׳ יסי׳ ויחלקם דויד
מחלקות לבני לוי. ויחלקם דוד וצדוק מבני אלעזר: ולברך ד׳ בקרי׳ וסי׳ ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר ה׳. יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב. בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט
הלוי. בני עמרם אהרן ומשה ויבדל: השלישי ז׳ חס׳ בס׳ וסי׳ בסד׳ וישמע יתרו: ולא היו לו חד מן ג׳ זוגין מן ב״ב בחד עינא קדמאה היו תנינא היה וסימ׳ היו ויקבץ את כל
אכל שבע שנים היה ותכלינה שבע שני השבע. היו וימת אלעזר ולא היו לו בנים. היה למחלי אלעזר ולא היה לו בנים. שהיו קניתי עבדים ושפחות ובני בית היו לי. שהיה

וְאַרְבָּעָה אֶלֶף וְשֹׁטְרִים וְשֹׁפְטִים שֵׁשֶׁת אֲלָפִים׃
ה וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים שֹׁעֲרִים וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים
מְהַלְלִים לַיהוָֹה בַּכֵּלִים אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְהַלֵּל׃
ו וַיֶּחָלְקֵם דָּוִיד מַחְלְקוֹת לִבְנֵי לֵוִי לְגֵרְשׁוֹן ל׳. ל׳ בסיפרא
קְהָת וּמְרָרִי׃ ז לַגֵּרְשֻׁנִּי לַעְדָּן וְשִׁמְעִי׃
ח בְּנֵי לַעְדָּן הָרֹאשׁ יְחִיאֵל וְזֵתָם וְיוֹאֵל שְׁלֹשָׁה׃
ט בְּנֵי שִׁמְעִי שְׁלֹמוֹת וַחֲזִיאֵל וְהָרָן שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה שלמית ק׳
רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְלַעְדָּן׃ י וּבְנֵי שִׁמְעִי יַחַת ג׳
זִינָא וִיעוּשׁ וּבְרִיעָה אֵלֶּה בְנֵי־שִׁמְעִי אַרְבָּעָה׃
יא וַיְהִי־יַחַת הָרֹאשׁ וְזִיזָה הַשֵּׁנִי וִיעוּשׁ וּבְרִיעָה ל׳
לֹא־הִרְבּוּ בָנִים וַיִּהְיוּ לְבֵית אָב לִפְקֻדָּה אֶחָת׃
יב בְּנֵי קְהָת עַמְרָם יִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל אַרְבָּעָה׃ ה׳ דקדי׳ אהרן
יג בְּנֵי עַמְרָם אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה וַיִּבָּדֵל אַהֲרֹן לְהַקְדִּישׁוֹ למשה. ל׳
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא־וּבָנָיו עַד־עוֹלָם לְהַקְטִיר לִפְנֵי ה׳
יְהוָֹה לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד־עוֹלָם׃ יד וּמֹשֶׁה ד׳, ז׳ ר״פ ז׳ דסמי׳
אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּנָיו יִקָּרְאוּ עַל־שֵׁבֶט הַלֵּוִי׃ טו בְּנֵי ב׳ על סס
מֹשֶׁה גֵּרְשׁוֹם וֶאֱלִיעֶזֶר׃ טז בְּנֵי גֵרְשׁוֹם שְׁבוּאֵל
הָרֹאשׁ׃ יז וַיִּהְיוּ בְנֵי־אֱלִיעֶזֶר רְחַבְיָה הָרֹאשׁ וְלֹא־
הָיָה לֶאֱלִיעֶזֶר בָּנִים אֲחֵרִים וּבְנֵי רְחַבְיָה רָבוּ כ״ס
לְמָעְלָה׃ יח בְּנֵי יִצְהָר שְׁלֹמִית הָרֹאשׁ׃ יט בְּנֵי
חֶבְרוֹן יְרִיָּהוּ הָרֹאשׁ אֲמַרְיָה הַשֵּׁנִי יַחֲזִיאֵל
הַשְּׁלִישִׁי וִיקַמְעָם הָרְבִיעִי׃ כ בְּנֵי עֻזִּיאֵל מִיכָה ז׳ מ״ל בסיפרא
הָרֹאשׁ וְיִשִּׁיָּה הַשֵּׁנִי׃ כא בְּנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי
בְּנֵי מַחְלִי אֶלְעָזָר וְקִישׁ׃ כב וַיָּמָת אֶלְעָזָר וְלֹא־ ל׳ ג׳ זוגין מן ב״ב
הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וַיִּשָּׂאוּם בְּנֵי־קִישׁ ב׳ ח׳ חס׳ וח׳ מלא
אֲחֵיהֶם׃ כג בְּנֵי מוּשִׁי מַחְלִי וְעֵדֶר וִירֵמוֹת שְׁלוֹשָׁה׃ ד׳
כד אֵלֶּה בְנֵי־לֵוִי לְבֵית אֲבוֹתֵיהֶם רָאשֵׁי הָאָבוֹת ז׳ מ״ל בסיפרא
לִפְקוּדֵיהֶם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה ל׳ מ״ל
לַעֲבֹדַת בֵּית יְהוָֹה מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה׃
כה כִּי אָמַר דָּוִיד הֵנִיחַ יְהוָֹה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לְעַמּוֹ
וַיִּשְׁכֹּן בִּירוּשָׁלַ͏ִם עַד־לְעוֹלָם׃ כו וְגַם לַלְוִיִּם אֵין־ ה׳. ל׳ ט׳ ר״פ בסיפ׳
לָשֵׂאת אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו לַעֲבֹדָתוֹ׃ ג׳ דסמי׳
כז כִּי בְדִבְרֵי דָוִיד הָאַחֲרוֹנִים הֵמָּה מִסְפַּר בְּנֵי־ ו׳ מ״ל
לֵוִי מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּלְמָעְלָה׃ כח כִּי מַעֲמָדָם ג׳ בסיפ׳
לְיַד־בְּנֵי אַהֲרֹן לַעֲבוֹדַת בֵּית יְהוָֹה עַל־הַחֲצֵרוֹת
וְעַל־הַלְּשָׁכוֹת וְעַל־טָהֳרַת לְכָל־קֹדֶשׁ וּמַעֲשֵׂה ל׳. ל׳
עֲבֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים׃ כט וּלְלֶחֶם הַמַּעֲרֶכֶת וּלְסֹלֶת ז׳ בליש׳
לְמִנְחָה וְלִרְקִיקֵי הַמַּצּוֹת וְלַמַּחֲבַת וְלַמֻּרְבֶּכֶת ל׳

תולדות אהרן ויבדל אהרן. פסחים קד גיטין נט הוריות יג : בניו יקראו. זבחים קב : בני משה. יבמות סא בתרא קט : ובני רחביה. ברכות ז :

רדק

לשמים : (ז) לגרשוני לעדן ושמעי. לעדן הוא לבני הנזכר בתורה ונזכר בזה הספר למעלה : (ח) בני לעדן הראש יחיאל. יחיאל הראש. ר״ל ואין לו הכרע ונמשך לפניו או לאחריו. כי לבני היה הבכור לגרשון ויחיאל היה הבכור ללבני שהוא לעדן. ויחיאל הוא יחת הנזכר למעלה. וזיתם ויואל ג״כ בני לעדן והנה הם שלשה. ולמטה הוא זיתם ויואל בני יחיאל שאמר בני יחיאל זיתם ויואל אחיו א״כ הנה כתב בני בנים עם הבנים וכמוהו בספר רבים. או נפרש מה שאמר למטה בני יחיאל זיתם ויואל היו בניו נקראים על שם אחיו או חסר וי״ו ופי׳ בני יחיאל זיתם אחיו היו על אוצרות בית ה׳ : (ט) בני שמעי. אין זה שמעי מבני גרשון אלא אחד מבני לעדן הנזכרים היה שמו שמעי ובניו שלמית וחזיאל והרן שלשה : (י) ובני שמעי. זה שמעי בן גרשום : (כו) וגם ללוים אין לשאת. כלומר אחר שמשכן האהל בירושלים עוד אין ללוים עבודת משא : (כז) כי בדברי דוד האחרונים. כלומר במעשיו האחרונים היה זה שספר הלוים מבן עשרים שנה והעמידם על משמרותם. והכין כל צורכי המקדש כי מתחילה ספר אותם מבן שלשים כמו שכתוב בתורה. ועתה אמר כיון שאין ללוים לשאת בכתף נעמיד ג״כ מבן עשרים שנה : (כח) ועל טהרת לכל קדש. שיהיו הלוים מזומנים לטהרת כל קדש כמו שאמר ביחזקאל ויבאו הכהנים לפנימה בית ה׳ לטהר וגו׳ ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה : ומעשה עבודת בית האלהים. מעשה איננו סמוך כי הוא נקוד סגול ופי׳ ולמעשה ולעבודת בית ה׳ לכל יהיו מזומנים : (כט) ולכל משורה ומדה. גם כן יהיו מזומנים לתקן

רשי

כדכתיב (במלכים א׳ ו׳) והאולם על פני היכל הבית וגו׳ : (כז) המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה. כלומר אז תיקן דוד משמרות אלו כשיבא שלמה בנו שיהיו מזומנים לו : (כח) כי מעמדם ליד בני אהרן וגו׳. דוגמא וילוו עליך וישרתוך : ועל טהרת לכל קדש. שאם יטמא הבית וכליו שיהיו הם ממונים לטהרו שכן מצינו בחזקיהו כדכתיב (לקמן ב׳ כ״ט) ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון

מצודת ציון

ושוטרים. הם הנוגשים וכופים לעשות דברי השופטים : (יא) לפקודה. ענין מנוי ונזכרות : (כט) המערכת. מל׳ ערוכה וסדור : ולרקיקי. חררות דקות כמו רקיקי מצות (ויקרא ב) : ולמחבת. מנחה מעשה מחבת : ולמרבכת. ענין חליטה ברותחין כמו מרבכת תביאנה (שם ו) : משורה. היא מדת הלח כמו במדה במשקל ובמשורה (שם יט) :
קרן

מצודת דוד

לנצח. מאלה העמיד לנצח וכו׳ : על מלאכת וכו׳. בעת עבודת המזבח : (ה) בכלים כי הכ״ד אלף האמורים במקרא שלפניו המה שרתו בפה : (ו) מחלקות. לחלקים : לבני לוי. את בני לוי היה מחלק והם גרשון וכו׳ : (ז) לגרשני. לגרשון היו בנים לעדן ושמעי : (ט) בני שמעי. אין זה שמעי בן גרשון כ״א אחד מבני לעדן ושלשת בניו היו ראשי אבות : (י) ובני שמעי. זהו בן גרשון : (יא) הראש. הוא היה בית אב הראשון בבני שמעי : וזיזה. הוא זינא הנזכר : אחת. מוסב גם על לבית אב ור״ל שהיו לחבורה אחת וראש אחד להם : (יג) ולברך בשמו. הוא ברכת כהנים בנשיאת כפים : (יז) רבו למעלה. נתרבו מאד : (כב) וישאום. נשאום לנשים : אחיהם. קרוביהם : (כד) לבית אבותיהם וכו׳. לבני בית אבותיהם היו אלו ראשי האבות לכל הפקודים שבהם : במספר שמות. המנויין במספר זכרון שמותם לגלגלתם : עשה המלאכה וכו׳. המשוררים והשוערים והממונים : (כה) כי אמר דוד. בא לתת טעם למה מנה דוד מבן עשרים הלא התורה אמרה מבן שלשים ואמר כי אמר דוד הניח ה׳ וכו׳ עד עולם ולא יזוז עוד משם : (כו) וגם ללוים. וא״כ אין גם ללוים לשאת את המשכן ממקום למקום כמו שנשאו עד הנה ואינם אלא לשיר ודי בבן עשרים כי לעבודה בכתף הוא לשלשים למלאות הכח ולא לשיר : לעבודתו. העשוי לעבודת המשכן : (כז) כי בדברי וכו׳. ר״ל אף שבדברי דוד עצמו נאמר למעלה מבן שלשים זהו כי בדברי דוד האחרונים המה ספורים מבן עשרים אבל בראשונה לא עלתה זאת על דעתו ורצה למנותם כמ״ש בתורה מבן שלשים : (כח) כי מעמדם. ר״ל הואיל והופקדו להיות מעמדם תחת יד בני אהרן וכו׳ א״כ די בבן עשרים : על החצרות. יפרש מהו עבודת בית ה׳ ואמר שיהיו ממונים על החצרות וכו׳ : ועל טהרת. לשמור טהרת דברים הקדושים שלא יטמאו : ומעשה. ושאר מעשה עבודת וכו׳ :

וללחם

גדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם. וסי׳ היו היה דבר ה׳ אל יחזקאל: ובבני ד׳ וסי׳ ושאול לכד את המלוכה. וגם כל היהודים. ויחלקום בגורלות אלה עם אלה.
בבני אצי בי רצה: הרבעי ג׳ חס׳ בקריאה וסי׳ לשערים הרבעי. יחלקיהו השני תבליהו. ביום הרבעי נקהלו לעמק ברכה: העשרים ג׳ וסימ׳ לא אעשה בעבור. נגד העשרים

וּלְכָל־מְשׂוּרָה וּמִדָּה׃ ל וְלַעֲמֹד בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר ל׳. ל׳. י״ג
לְהֹדוֹת וּלְהַלֵּל לַיהוָה וְכֵן לָעָרֶב׃ לא וּלְכֹל הַעֲלוֹת ד׳ ר״פ
עֹלוֹת לַיהוָה לַשַּׁבָּתוֹת לֶחֳדָשִׁים וְלַמֹּעֲדִים בְּמִסְפָּר ג׳ חס׳ ו׳
כְּמִשְׁפָּט עֲלֵיהֶם תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה׃ לב וְשָׁמְרוּ ז׳. כ׳
אֶת־מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל־מוֹעֵד וְאֵת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ ד׳
וּמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי אַהֲרֹן אֲחֵיהֶם לַעֲבֹדַת בֵּית יְהוָה׃

כד א וְלִבְנֵי אַהֲרֹן מַחְלְקוֹתָם בְּנֵי אַהֲרֹן נ׳
נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר׃ ב וַיָּמָת נָדָב
וַאֲבִיהוּא לִפְנֵי אֲבִיהֶם וּבָנִים לֹא־הָיוּ לָהֶם וַיְכַהֲנוּ ל׳. ל׳
אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר׃ ג וַיֶּחָלְקֵם דָּוִיד וְצָדוֹק מִן־בְּנֵי כ׳
אֶלְעָזָר וַאֲחִימֶלֶךְ מִן־בְּנֵי אִיתָמָר לִפְקֻדָּתָם
בַּעֲבֹדָתָם׃ ד וַיִּמָּצְאוּ בְנֵי־אֶלְעָזָר רַבִּים לְרָאשֵׁי כ׳
הַגְּבָרִים מִן־בְּנֵי אִיתָמָר וַיַּחְלְקוּם לִבְנֵי אֶלְעָזָר כ׳ וכענין
רָאשִׁים לְבֵית־אָבוֹת שִׁשָּׁה עָשָׂר וְלִבְנֵי אִיתָמָר
לְבֵית אֲבוֹתָם שְׁמוֹנָה׃ ה וַיַּחְלְקוּם בְּגוֹרָלוֹת אֵלֶּה כ׳
עִם־אֵלֶּה כִּי־הָיוּ שָׂרֵי־קֹדֶשׁ וְשָׂרֵי הָאֱלֹהִים כ׳ ואחנג
מִבְּנֵי אֶלְעָזָר וּבִבְנֵי אִיתָמָר׃ ו וַיִּכְתְּבֵם שְׁמַעְיָה ד׳. כ׳
בֶן־נְתַנְאֵל הַסּוֹפֵר מִן־הַלֵּוִי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים
וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֶבְיָתָר וְרָאשֵׁי י׳
הָאָבוֹת לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם בֵּית־אָב אֶחָד אָחֻז ד׳
לְאֶלְעָזָר וְאָחֻז ׀ אָחֻז לְאִיתָמָר׃ ז וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל ל׳. ד׳
הָרִאשׁוֹן לִיהוֹיָרִיב לִידַעְיָה הַשֵּׁנִי׃ ח לְחָרִם ל׳. ל׳
הַשְּׁלִישִׁי לִשְׂעֹרִים הָרְבִעִי׃ ט לְמַלְכִּיָּה הַחֲמִישִׁי ד׳ מ״ל ג׳ הכ׳
לְמִיָּמִן הַשִּׁשִּׁי׃ י לְהַקּוֹץ הַשְּׁבִעִי לַאֲבִיָּה הַשְּׁמִינִי׃ ל׳ והס׳ ל׳ ומ״ל
יא לְיֵשׁוּעַ הַתְּשִׁעִי לִשְׁכַנְיָהוּ הָעֲשִׂרִי׃ יב לְאֶלְיָשִׁיב ה׳ הס׳ ג׳ הס׳. ל׳ ב׳ חס׳. ל׳
עַשְׁתֵּי עָשָׂר לְיָקִים שְׁנֵים עָשָׂר׃ יג לְחֻפָּה שְׁלֹשָׁה ל׳. ל׳
עָשָׂר לְיֶשֶׁבְאָב אַרְבָּעָה עָשָׂר׃ יד לְבִלְגָּה חֲמִשָּׁה ל׳. ב׳ סמוע
עָשָׂר לְאִמֵּר שִׁשָּׁה עָשָׂר׃ טו לְחֵזִיר שִׁבְעָה עָשָׂר ל׳
לְהַפִּצֵּץ שְׁמוֹנָה עָשָׂר׃ טז לִפְתַחְיָה תִּשְׁעָה עָשָׂר ל׳. ל׳
לִיחֶזְקֵאל הָעֶשְׂרִים׃ יז לְיָכִין אֶחָד וְעֶשְׂרִים לְגָמוּל ג׳. ג׳ חנ״ך ל׳
שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים׃ יח לִדְלָיָהוּ שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים ל׳
לְמַעַזְיָהוּ אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים׃ יט אֵלֶּה פְקֻדָּתָם ל׳

תולדות אהרן וימלאו. תענית כז: ואחז אחז. שם:

רשי

קדרון חוצה וכתיב ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וגו׳: (לא) ולכל העלות עלות לה׳ לשבתות לחדשים. פתרון הם יהיו ממונים על הלשכות וגם על לשכת בית הטלאים שהקרבנות שם והם יביאו אל הכהנים תמיד בכל יום במספר מה שצריכים בכל יום בין בחול בין בשבתות ובחדשים ובמועדים שמוסיפים על התמיד כל אלה יביאו במספר כמשפט וגם מסייעים לכהנים להפשיט הזבח וכן מצינו בחזקיהו רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העולות ויחזקום אחיהם הלוים וגו׳: (א) ולבני אהרן. פתרון אלה בני אהרן וגומר על מחלקותם: (ב) וימת נדב ואביהוא ובנים לא היו להם. לפי שלא היו להם בנים כיהנו אלעזר ואיתמר במקומם אבל אם היו לנדב ואביהוא בנים היו קודמים לאלעזר ואיתמר בכהונה גדולה שכן מצינו (בעזרא ג׳) שהרי יהוצדק אביו של יהושע היה ויהוצדק ועזרא בני שריה היו דכתיב (לעיל ה׳) ושריה הוליד את יהוצדק ובעזרא (ה׳) כתי׳ עזרא בן שריה ויהוצדק הלך בגולה לבבל וכשעלו מבבל עלה יהושע ושימש ולא שימש עזרא לפי שהי׳ יהוצדק הבכור וקדמו בן אחיו הבכור כדכתיב בנבואת חגי (ז׳) יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול: (ג) ואחימלך מן בני איתמר. זה אחימלך בן אביתר כדמוכח בסמוך (כ״ד ו׳) ויכתבם שמעיה וגו׳ עד ואחימלך בן אביתר: (ד) ויחלקו׳ לבני אלעז׳ ראשי׳ לבי׳ אבות ששה עשר. מתחלה במשכן שילה לא היו כ״א י״ו משמרו׳ ח׳ מאלעז׳ וח׳ מאיתמר כמפורש במסכ׳ תענית וכשראה דוד שהיו ראשי הגבורים לאלעזר רבים חלקם לכל משמר ומשמר של אלעזר לשנים והעמידם על י״ו משמרות ומשמרת בני איתמר העמיד על מעמד משמר כבראשונה על שמנה משמרות וכן מוכיח בסמוך בית אב אחז לאלעזר ואחז אחז לאיתמר כלומר כאחוז למעמד למשמרת שבמשכן כמו כן העמידן דוד עתה בבית המקדש: (ה) ויחלקום בגורלות אלה עם אלה. למי יפול הגורל להיות ראשון או שני או שלישי או רביעי וכן כולם: (ו) ויכתבם שמעיה. להיות להם לזכרון מי ראשון ומי שני וכן כולם: (יט) אלה פקדתם לעבדתם. אלו

רדק

לתקן המדות שיהיו צריכין למקדש ההין והאיפה שלישתם ורביעתם ועשירתם. והמשורה הוא כלל המדות הקטנות והמדה כלל המדות הגדולות: (לא) ולכל העלות עלות. שיהיו מזומנים ג״כ להלל בכל זמן שיעלו עולה לשבתות לחדשים ולמועדים ולעזור לכהנים גם כן באלה הימים שהקרבנות מרובים ויעזרו להביא הבהמות ולהכניס ולשחוט ולעשות כל מעשה עד קבלת הדם כי מקבלת הדם ואילך מצות כהונה: (ג) ויחלקם דוד וצדוק וגו׳. היו״ד בסגול והחי״ת בקמץ והוא כמו ויחלקם האמור למעלה כי שוים הם בניקוד. וכבר זכרתי דקדוקו בספר מכלל. פי׳ לפי ששנה דוד המשמרות ממה שהיו כי מתחלה היו שמונה מאלעזר ושמונה מאיתמר. וראה דוד רבים לראשי גבורים מן בני איתמר ולקח עמו אחד מבני איתמר ואחד מבני אלעזר והוסיף עוד שמונה משמרות ותקן עשרים וארבעה משמרות השש עשרה מאלעזר והשמונה מאיתמר. וזהו שאמר בית אב אחד אחוז לאלעזר כלומר יותר על מה שהיה בתחלה. ואחוז אחוז לאיתמר. כלומר מה שהיה אחוז לאיתמר היה גם עתה כן שאחוז כי לא הוסיפו לו משמרה. ונחלקו רבותינו יש מי שאומר כי משה תקן שמונה משמרות ד׳ מאלעזר וד׳ מאיתמר בא שמואל והעמידן על שש עשרה שמונה מאלעזר ושמונה מאיתמר בא דוד והעמידן על עשרים וארבע. ויש מהם מי שאומר כי משה תקן שש עשרה שמונה מאלעזר ושמונה מאיתמר באו שמואל ודוד והעמידום על עשרים וארבע שנאמר יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם: (ה) ויחלקם בגורלות אלה עם אלה וגו׳. ר״ל כי לא נתן מעלה לאחד מהם על חברו כי כלם היו שרי קדש ושרי האלהים מבני אלעזר ומבני איתמר לפיכך לא נתן להם מעלה זה על זה להיות זה קודם לזה אלא כמו שעלה הגורל להם כן היו לבד הכהונה הגדולה שהיתה מבני אלעזר כמו שפירשנו למעלה: (ו) ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר. עשרים וארבעה משמרות

ובית

שכתובין

מצודת דוד

(כט) וללחם המערכת וכו׳. להכין לחם הפנים וסולת למנחת הסולת: ולרקיקי וכו׳. והם מיני מנחות האמורים בתורה: ולכל משורה. להיות ממונים על מדות הלח והיבש הנצרכים בעזרה: (ל) ולעמוד וכו׳. לשורר בעת הקרבת התמידין: (לא) ולכל העלות. להודות ולהלל בכל זמן העלאת עולות לה׳ לשבתות וכו׳ והם עולו׳ המוספין: במספר. ר״ל העולות הבאים במספר הקבוע כמשפט התורה על ישראל להקריב תמיד לפני ה׳ ולא יעבור: (לב) ושמרו וכו׳. גם ישמרו את משמרת האהל לבל יקרב איש זר: הקדש. דברים המקודשים: ומשמרת בני אהרן. לסייע אותם בדבר הצריך לעבודת בית ה׳ כהפשטת עור העולה וכדומה: כד (א) ולבני אהרן. ולא כבני אהרן היה כן מחלקותם למשמרות: (ב) לפני אביהם. בחיי אביהם: ויכהנו. ר״ל והם נשארו כהנים לה׳: (ג) לפקודתם בעבודתם. לפי מספרם העובדים בעבודה המוטל עליהם: (ד) לראשי הגברים. למספר ראשי הגברים הראויים לעבודה: ראשים לבית אבות. ששה עשר ראשי בתי אבות והם המשמרות: (ה) בגורלות. מי יהיה ראשון ומי שני וכו׳: כי היו שרי קדש וכו׳. כי כולם היו שרי קדש וכו׳ ולזה לא נתן מעלה לאחד על השני להקדימו מבלי גורל: (ו) ויכתבם. שמות בתי האבות כתבם על פתקים להניחם בקלפי [illegible] הגורל: בית אב אחד אחז וכו׳. אחז״ל מתחלה היו שמונה בתי אבות לאלעזר ושמונה לאיתמר ועל שמצא דוד רבים לבני אלעזר חלק כל בית אב לשתים וז״ש בית אב אחד אחוז לאלעזר ר״ל כל בית אב אחז עוד אחת להיות בה שתים: ואחז אחז

לאיתמר

אשר לחצר. ליחזקאל העשרים: צוהו י' בקריאה וסי' ויעש נח ככל אשר צוהו. ויגד משה לאהרן את כל דברי. ויבא משה ויקרא לזקני העם. ויקח משה את המטה. וישכם דוד בבקר דגלית. ויעש דוד כן כאשר צוהו ה' דמלכים. וחברו ויעש דויד כאשר צוהו האלהים דד"ה. אשר עשה דוד את הישר. ויעש ברוך בן נריה דירמיה. אלה פקדתם לעבדתם: ויוסף ט' שום בר נש וסימ' ויוסף הורד מצרימה. ויוסף בן שלשים שנה בעמדו. ויוסף הוא השליט. הם יצאו את העיר לא הרחיקו. אנכי ארד עמך מצרימה. ויוסף היה במצרים. לברך את העם על הר גריזים. לבני אסף זכור. גאלת בזרוע עמך. וחד לישן תוספת ויאמר יואב אל המלך דשמואל:

לַעֲבֹדָתָם לָבוֹא לְבֵית־יְהוָה כְּמִשְׁפָּטָם בְּיַד אַהֲרֹן
אֲבִיהֶם כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ וְלִבְנֵי י
לֵוִי הַנּוֹתָרִים לִבְנֵי עַמְרָם שׁוּבָאֵל לִבְנֵי שׁוּבָאֵל ג'
יֶחְדְּיָהוּ׃ כא לִרְחַבְיָהוּ לִבְנֵי רְחַבְיָהוּ הָרֹאשׁ יִשִּׁיָּה׃
כב לַיִּצְהָרִי שְׁלֹמוֹת לִבְנֵי שְׁלֹמוֹת יָחַת׃ כג וּבְנָי ג'. ג'. ל'
יְרִיָּהוּ אֲמַרְיָהוּ הַשֵּׁנִי יַחֲזִיאֵל הַשְּׁלִישִׁי יְקַמְעָם ל' וכרי"ס
הָרְבִיעִי׃ כד בְּנֵי עֻזִּיאֵל מִיכָה לִבְנֵי מִיכָה שָׁמִור׃ שמיר ק'
כה אֲחִי מִיכָה יִשִּׁיָּה לִבְנֵי יִשִּׁיָּה זְכַרְיָהוּ׃ כו בְּנֵי
מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי בְּנֵי יַעֲזִיָּהוּ בְנוֹ׃ כז בְּנֵי מְרָרִי
לְיַעֲזִיָּהוּ בְנוֹ וְשֹׁהַם וְזַכּוּר וְעִבְרִי׃ כח לְמַחְלִי אֶלְעָזָר כ' ב' בתרי לישנ'
וְלֹא־הָיָה לוֹ בָּנִים׃ כט לְקִישׁ בְּנֵי־קִישׁ יְרַחְמְאֵל׃ כ"ט ג' זוגין מתחלפין
ל וּבְנֵי מוּשִׁי מַחְלִי וָעֵדֶר וִירִימוֹת אֵלֶּה בְּנֵי
הַלְוִיִּם לְבֵית אֲבֹתֵיהֶם׃ לא וַיַּפִּילוּ גַם־הֵם גּוֹרָלוֹת ט' חס' בסיפ'

לְעֻמַּת ׀ אֲחֵיהֶם בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי דָּוִיד הַמֶּלֶךְ
וְצָדוֹק וַאֲחִימֶלֶךְ וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם
ל' סופ' אנש ג' אָבוֹת הָרֹאשׁ לְעֻמַּת אָחִיו הַקָּטָן׃ כה א וַיַּבְדֵּל
דָּוִיד וְשָׂרֵי הַצָּבָא לַעֲבֹדָה לִבְנֵי אָסָף וְהֵימָן
יתיר יו"ד וִידוּתוּן הַנִּבִּיאִים בְּכִנֹּרוֹת בִּנְבָלִים וּבִמְצִלְתָּיִם
וַיְהִי מִסְפָּרָם אַנְשֵׁי מְלָאכָה לַעֲבֹדָתָם׃ ב לִבְנֵי אָסָף
י"ט סופ' אנש זַכּוּר וְיוֹסֵף וּנְתַנְיָה וַאֲשַׂרְאֵלָה בְּנֵי אָסָף עַל יַד־
אָסָף הַנִּבָּא עַל־יְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ ג לִידוּתוּן בְּנֵי יְדוּתוּן
ב' בתרי לישנ' ולוט. ד' גְּדַלְיָהוּ וּצְרִי וִישַׁעְיָהוּ חֲשַׁבְיָהוּ וּמַתִּתְיָהוּ שִׁשָּׁה
עַל יְדֵי אֲבִיהֶם יְדוּתוּן בַּכִּנּוֹר הַנִּבָּא עַל־הֹדוֹת
ג'. ג' וְהַלֵּל לַיהוָה׃ ד לְהֵימָן בְּנֵי הֵימָן בֻּקִּיָּהוּ
מַתַּנְיָהוּ עֻזִּיאֵל שְׁבוּאֵל וִירִימוֹת חֲנַנְיָה חֲנָנִי
ג'. ב' א' חס' וא' מלא אֱלִיאָתָה גִדַּלְתִּי וְרֹמַמְתִּי עֶזֶר יָשְׁבְּקָשָׁה מַלּוֹתִי

רשי

שכתובין כאן ראשי משמרות פקודתם על משמרות היו: (א) ויבדל דוד ושרי הצבא לעבודה. לשורר השיר: לבני אסף וגו'. מכל הלוים לא הבדיל כ"א בני אסף: והימן וידותון הנבאים. כשהיו מנגנים בכלי שירים הללו היו מתנבאים דוגמא באלישע קחו לי מנגן (מלכים ב' ג') והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה': ויהי מספרם אנשי מלאכה. כלומר המשמרות כ"ד על כ"ד משמרות ד' בנים של אסף וששה של ידותון וי"ד של הימן הרי כ"ד למטה כלל מספר כולן כדכתיב ויהי מספרם עם אחיהם וגו': (ג) ומתתיהו ששה. ולא תמצא אלא חמש אשתו היתה מעוברת את שמעי וראה ברוח הקודש שגם הוא עתיד להיות ראש משמרה לפיכך אמר ששה וזהו שנאמר לפנינו העשירי שמעי וזהו שיסד הפייטן (בקדושת של יוצר דפרשת שקלים) רשום מבטן להפקד במשמרת הקודש: על ידי אביהם ידותון. דוגמא על ידו החזיק (נחמיה ג'): הנבא על הודות והלל. שהיו מנגנים בכנור מזמורי הודו ומזמורי הללויה והיה מתנבא: (ד) ורוממתי

עזר

רדק

ובית ראשי הגבורים ונתנם בקלפי ויצא הגורל הראשון ליהויריב וגו': (לא) אבות הראש. כך היה שמו אבות. ופירוש לעמת אחיו הקטן שלא היה הגורל ראשון ואחריו הקטן אלא הפילו ביניהם גורלות גם הם כמו שעשו הכהנים בין גדול בין קטן כאשר עלה בגורלו כך היה וכן אמר כקטן כגדול מבין עם תלמיד פי' המבין הוא הגדול והתלמיד הוא הקטן: (א) ויבדל דוד. פי' הבדיל לבני אסף והימן וידותון להיות משוררים והאחרים להיות שוערים והאחרים להיות גזברים על אוצרות בית ה' כמו שאומר. וכל חבורה מהם נחלקו ביניהם על פי הגורל הנבאים בכנורות בנבלים ובמצלתים. היו בני אסף מנגנים בכלי שיר ואסף שורה עליו רוח הקודש והיה משורר בפיו לקול הכנורות. וכן הימן וידותון כלם היו נביאים עם כלי השיר כי ספר תהלים ברוח הקדש נאמר ויש בו נבואות ועתידות הגלות והגאולה. והיו בני אסף ארבעה ובני ידותון ששה ובמספר אינם כי אם חמשה גדליהו וצרי ישעיהו חשביהו ומתתיהו ואמר ששה ואינם אלא חמשה אבל במספר הגורל מצאנו אחד שאינו הנה והוא שאמר והעשירי שמעי. ומצא בהגדה כי כשחלקם דוד היו לידותון חמשה בנים והיתה אשתו מעוברה משמעי וראה ברוח הקדש שגם הוא יהיה ראש משמרה לפיכך אמר ששה. ויתכן לומר שהיה קטן אז ולא היה עדיין ראוי לשורר ולהיותו ראש משמרה עד שגדל והיה ראש משמרה. לפיכך ספרו במספר הגורל לפי שהיו מלמדים אותו והיה עתיד להיות ראש משמרה. ובני הימן היו י"ד כי רוממתי עזר היא שם אחד אעפ"י ששתי תיבות הנה כמוהו רבים. והנה בין שלשתם היו עשרים וארבעה ראשי משמרות כנגד הכהנים שהיו ג"כ עשרים וארבע. ויוסף בן אסף ראש משמרות הלוים שבת עם יהויריב ראש משמרות הכהנים וכן כלם. ואלה עשרים וארבע משמרות הלוים היה כל אחד מהם עם אחיו ובניו שנים עשר הנה בין כולם היו מאתים ושמונים ושמונה כמו שאומר הנביא על ידי המלך הם המשוררים שאמר אסף והיו נאמרים ברוח הקדש ואמר על ידי המלך כי המלך מנהו ראש בדברי השיר ובכליו וכתב דבריו בספרו. וכן אמר בידותון הנביא על הודות והלל לה'. ובהימן ג"כ אמר שהיה מבני קרח חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן

ישראל

מצודת דוד

לאיתמר. ר"ל מה שהיה אחוז לאיתמר מאז נשאר אחוז ולא הוסיף כלום: (יט) אלה פקודתם. אלה מספר המשמרות לבוא לבית ה' לעבודתם כמשפט האמור ביד אהרן כאשר צוהו ה': (כ) ולבני לוי הנותרי'. היה כן מחלוקתם ואמר הנותרים כי כבר חשב הכהני' מבני לוי ובני גרשון בן לוי ואף שגם המה נזכרים עמהם למעלה מ"מ חשבם שוב על כי נשתנ' בהם שמות בתי האבות ועל בני מררי נתוסף עוד: לבני עמרם שובאל וכו'. ר"ל בית האב מבני עמרם שהית' נקרא' מתחיל' ע"ש שובאל עתה הוחזר' להיות נקראת ע"ש יחדיהו שהיה מבני שובאל וכן כולם הנאמרים בענין: (כא) לרחביהו. לבית אב של רחביה נעשה מבניו ישיה לראש ונקראה בית האב על שמו: (כב) ליצהרי. בית האב מבני יצהר שהיתה נקראת ע"ש שלומות נקראת עתה ע"ש יחת: (כג) ובני יריהו. ר"ל בית האב שהיתה נקראת ע"ש יריהו נעשה עתה לבית אב אחת עם אמריהו שהיתה שנית לה ונקראו שתיהן ע"ש אמריהו: יחזיאל. בית האב ההיא לא נשתנה שמה וכן יקמעם: (כד) אחי מיכה ישיה. ר"ל בית האב שהיתה נקראה ע"ש ישיה שהיה אחי מיכה הוחזרה להיות נקרא ע"ש זכריהו שהיה מבני ישיה: (כו) בני מררי. ר"ל מה שהיו בתי אבות לבני מררי רק מבני מחלי ומושי נתוסף עתה בתי אבות בני יעזיהו בן מררי שלא הוזכר למעלה: (כז) בני מררי. אלה בתי האבות מבני מררי ליעזיהו בנו היו שהם וכו': (כח) ולא היה לו בנים. ולא היה א"כ לבית אב: (כט) לקיש. בית האב של קיש נקראה עתה ע"ש ירחמאל שהיה מבני קיש: (ל) ובני מושי מחלי וכו'. בתי האבות ההם לא נשתנו בשם: לבית אבותיהם. של בני משפחותם (והיו א"כ נחלקים עתה לכ"ד מחלקות כמו הכהנים תשעה מבני גרשון ושמנה מבני קהת ושבעה מבני מררי): (לא) גורלות. מי ישמש ראשון ועבודתה היה לשורר בפה: לעומת אחיהם. ר"ל כמו אחיהם בני אהרן ודומה להם בדבר הגורל: אבות הראש וכו'. הראש מכל בני בתי האבות היה נקרא בשמו אבות ולזה אמר עם שאבות הזה היה הראש לכולם עכ"ז היה מונח בגורל לעומת אחיו הקטן מכולם ולא הועיל לו מעלתו להקדים ראשון את בית האב שלו: כה (א) ויבדל. הבדילם משאר הלוים אל עבודה הנאמר להם בהלל בכלי שיר: הנבאים. אשר היו מתנבאים ברה"ק: בכנורות. הבדילן לנגן בכנורות וכו': אנשי מלאכה לעבודתם. בקיאים וחכמים בעבודת הנגון: (ב) לבני אסף זכור. לבני אסף היה המספר זכור ויוסף וכו': על יד אסף. ר"ל הם השכילו בחכמת הנגון על יד אסף אביהם כי הוא למדם. הנבא. על אסף יאמר שהיה מתנבא ברה"ק ע"י המלך כי הוא הכינו להשפירו אל הנבואה: (ג) לידותון. זו היא המספר לידותון: ששה. אינם אלא חמשה ואז"ל שאשת ידותון היתה מעוברת וצפה דוד ברוח הקודש שתלד בן ויהיה ראש משמרה והוא שמעי האמור למטה העשירי שמעי: על ידי וכו'. ר"ל ע"י אביהם השכילו לנגן בכנור כי הוא למדום: הנבא. על ידותון יאמר שהיה מתנבא ברוח הקדש בהודות והלל לה': (ד) להימן. זהו המספר להימן: ורוממתי

עזר

נתניהו ה' בקריאה וסימ' וישלחו כל השרים אל ברוך. ויבאו אל גדליה המצפתה. והבור אשר השליך שם ישמעאל. החמישי נתניהו בניו ואחיו. ועמהם הלוים שמעיהו: מתתיהו ד' וסי' ועמהם אחיהם המשנים. ומתתיהו ואליפלהו ר"פ. לידותון בני ידותון גדליהו. לארבעה עשר מתתיהו: יהוחנן ד' בקריאה וסי' עילם החמישי יהוחנן הששי. ועל ידו יהוחנן השר ועמו. ולישמעאל בן יהוחנן דובשנה השביעית התחזק יהוידע. ויקומו אנשים מראשי בית אפרים. וכל עזרא דכו' יהוחנן במ"ג יוחנן וסימ' שם סימן י':

הוֹתִיר מַחֲזִיאוֹת׃ ה כׇּל־אֵלֶּה בָנִים לְהֵימָן חֹזֵה ב' ח' חס' וח' מ"ל
הַמֶּלֶךְ בְּדִבְרֵי הָאֱלֹהִים לְהָרִים קָרֶן וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים ז' כליש'
לְהֵימָן בָּנִים אַרְבָּעָה עָשָׂר וּבָנוֹת שָׁלוֹשׁ׃ ו כׇּל־
אֵלֶּה עַל־יְדֵי אֲבִיהֶם בַּשִּׁיר בֵּית יְהֹוָה בִּמְצִלְתַּיִם ג' דגשים
נְבָלִים וְכִנֹּרוֹת לַעֲבֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים עַל יְדֵי ז' כליש'
הַמֶּלֶךְ אָסָף וִידוּתוּן וְהֵימָן׃ ז וַיְהִי מִסְפָּרָם עִם־
אֲחֵיהֶם מְלֻמְּדֵי־שִׁיר לַיהֹוָה כׇּל־הַמֵּבִין מָאתַיִם ב' מלחמה
שְׁמוֹנִים וּשְׁמוֹנָה׃ ח וַיַּפִּילוּ גּוֹרָלוֹת מִשְׁמֶרֶת
לְעֻמַּת כַּקָּטֹן כַּגָּדוֹל מֵבִין עִם־תַּלְמִיד׃ ט וַיֵּצֵא ג'. ל'
הַגּוֹרָל הָרִאשׁוֹן לְאָסָף לְיוֹסֵף גְּדַלְיָהוּ הַשֵּׁנִי הוּא־ ס"ג
וְאֶחָיו וּבָנָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ל' דסמי'
י הַשְּׁלִישִׁי זַכּוּר בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
יא הָרְבִיעִי לַיִּצְרִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ל'
יב הַחֲמִישִׁי נְתַנְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ס'
יג הַשִּׁשִּׁי בֻּקִּיָּהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ב'
יד הַשְּׁבִעִי יְשַׂרְאֵלָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ב' חס' בסיפ'
טו הַשְּׁמִינִי יְשַׁעְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
טז הַתְּשִׁיעִי מַתַּנְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ב'
יז הָעֲשִׂירִי שִׁמְעִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
יח עַשְׁתֵּי־עָשָׂר עֲזַרְאֵל בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
יט הַשְּׁנֵים עָשָׂר לַחֲשַׁבְיָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ב' לשני' עשר החדש חלדי
כ לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר שׁוּבָאֵל בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ג' ובענין
כא לְאַרְבָּעָה עָשָׂר מַתִּתְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ד'
כב לַחֲמִשָּׁה עָשָׂר לִירֵימוֹת בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ד' וכל עזרא דכו' בגרי
כג לְשִׁשָּׁה עָשָׂר לַחֲנַנְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ג'
כד לְשִׁבְעָה עָשָׂר לְיָשְׁבְּקָשָׁה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ל'
כה לִשְׁמוֹנָה עָשָׂר לַחֲנָנִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ל'
כו לְתִשְׁעָה עָשָׂר לְמַלּוֹתִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ל'
כז לְעֶשְׂרִים לֶאֱלִיָּתָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ל'
כח לְאֶחָד וְעֶשְׂרִים לְהוֹתִיר בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ל'
כט לִשְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים לְגִדַּלְתִּי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ ל'
ל לִשְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים לְמַחֲזִיאוֹת בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים ב' ח' חס' וח' מלה
עָשָׂר׃ לא לְאַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים לְרוֹמַמְתִּי עֶזֶר בָּנָיו ג. ב' זקף
וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ כו א לְמַחְלְקוֹת לְשֹׁעֲרִים
לְקׇרְחִים מְשֶׁלֶמְיָהוּ בֶן־קֹרֵא מִן־בְּנֵי אָסָף׃ ל'. ל' חס'
ב וְלִמְשֶׁלֶמְיָהוּ בָּנִים זְכַרְיָהוּ הַבְּכוֹר יְדִיעֲאֵל הַשֵּׁנִי ו'
זְבַדְיָהוּ הַשְּׁלִישִׁי יַתְנִיאֵל הָרְבִיעִי׃ ג עֵילָם הַחֲמִישִׁי ו' ומ"ל בסיפ'
יְהוֹחָנָן הַשִּׁשִּׁי אֶלְיְהוֹעֵינַי הַשְּׁבִיעִי׃ ד וּלְעֹבֵד ד'. ב'
אֱדֹם בָּנִים שְׁמַעְיָה הַבְּכוֹר יְהוֹזָבָד הַשֵּׁנִי יוֹאָח ד'
הַשְּׁלִשִׁי וְשָׂכָר הָרְבִיעִי וּנְתַנְאֵל הַחֲמִישִׁי׃ ב' בתרי ליש'

רשי

עזר. שם אחד הוא: (ה) חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן. קרן הנבואה שמתנבא למלך דוגמא וירם קרן משיחו (שמואל א' ב'): ויתן האלהים להימן. כלומר אם לא שנתן לו אלהים הבנים אי אפשר שהיו לו י"ד בנים ושלוש בנות וכולן ראויין להיות ראשי משמרות דוגמא (רות ד) ויתן ה' לה הריון ותלד בן אם לא שהיתה מתנה זו מה' אי אפשר שיוליד בועז שהיה זקן וכן ויראהו ה' את כל הארץ (דברים לד) אם לא מאת ה' היתה ראויה זאת אי אפשר להביט כ"כ למרחוק: (ז) כל המבין. לענין שירה נופל לומר מבין כדכתיב מבין עם תלמיד וכנניהו שר הלוים במשא יסור במשא כי מבין הוא: (ח) ויפילו גורלות משמרת לעומת. פתרון משמרת לעומת משמרת ודוגמא למעלה (יו) ואהי' מתהלך מאהל אל אהל וממשכן פתרון ממשכן אל משכן: כקטן כגדול מבין עם תלמיד. פתרון הפילו גורלות על המשמרות זה לעומת זה משמרת לעומת משמרת כקטן כגדול מבין הרב עם תלמיד כולם היו שווין בזה למי שיגיע הגורל הראשון אם לקטן כן יקדים הוא להיות ראשון ואם אחרון יהי' אחרון וכן כולם בין מבין בין תלמיד בין קטן בין גדול ומשמרות אלו של לוים הולכים אחר משמרות של כהנים למי שנופל הגורל הא' משמרת ראשון עם משמרת יהויריב הכהן ולמי שיפול הגורל השני ישמש הוא ומשמרתו עם משמרת ידעיה הכהן: (ט) ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף. בנו ראשון. גדליהו השני. גדליהו בכור ידותון הוא: ואחיו ובניו שנים עשר כו'. פתרון על כל משמרה ומשמרה יבאו י"ב לוים שהרי היו כולם רפ"ח וכשתחלקם לכ"ד חלקים יהיה כל חלק וחלק י"ב לוים כ"ל וזהו אחיו ובניו מוסב ליוסף ולגדליהו ולפי שבפסוק אחד שניהם נזכרים כתב לבד פעם אחת הוא ובניו ואחיו וכל אחיו ואחיהם שבענין לאו אחיו ממש אלא חבורה אחת קורא אחים (ברודיר שפ"ע) בל' אשכנז: (י) השלישי זכור. בכור אסף: (יא) הרביעי ליצרי. שני של ידותון: (יב) החמישי נתניהו. שלישי של אסף כך נפל הגורל מזה לזה: (א) למחלקות לשערים. אין חוזרים חלילה אלא כנגד שערים חלקים ושוב הפילו גורלות מי לשער זה מי לשער

רדק

ישראל ולהוציאם מהגלות: (ה) ויתן האלהים להימן בנים ארבעה עשר ובנות שלש. אמר כן לפי שאסף וידותון לא היה להם כל כך בנים או אפשר שהיה עקר מתחלה והעתיר לה' ושמע תפלתו ונתן לו ארבעה עשר בנים ושלש בנות: (ח) ויפילו גורלות משמרת לעמת. ר"ל לעמת משמרת וכן מאהל אל אוהל וממשכן ונו'

מצודת דוד

עזר. הוא שם אחד ועם שהמה שתי תיבות: (ה) חזה המלך וכו'. הוא היה מתנבא למלך בדבר אלהים שירים קרן ממשלתו: (ו) על ידי אביהם בשיר. ע"י אביהם השכילו לדבר בשיר בבית ה' במצלתים וכו': לעבודת וכו'. בעת עבודת הקרבנות: על ידי המלך. ר"ל בהלולים שתיקן המלך ואסף וכו' כי גם המה תקנו מזמורים כמ"ש בספר תהלים: (ז) ויהי מספרם. של ראשי המשמרות הנזכרים עם חבריהם המלומדים לדבר בשיר: כל המבין. בדבר השיר: מאתים וכו'. ולא חשב כ"א המבינים ביותר בדבר הנגון אבל מספר כולם היו ארבעת אלפים כמ"ש למעלה: (ח) גורלות. מי ישמש ראשון ועבודתם היה לנגן בכלים: משמרת לעומת. כמו משמרה לעומת משמרת וקטן כגדול בדבר המובן: מבין. היותר נבון בדבר השיר עם מי שצריך להתלמד עוד ולא הועיל לו רוב בינתו להקדימו ראשון: (ט) לאסף ליוסף. מבני אסף עלה הגורל הראשון ליוסף: גדליהו השני. הוא היה בן ידותון וכן כולם לא היו בסדר התולדות כ"א כאשר עלה הגורל: הוא ואחיו ובניו. מוסב גם על יוסף הראשון כי בכ"א היו י"ב ולכ"ד משמרות עולה רפ"ח במספר האמור למעלה והם היו המבינים ביותר בדבר השיר: **כו** (א) למחלקות. ר"ל אלה הנחלקים לשוערים לבני קרח היה לשוער משלמיהו וכו': (ד) ולעובד אדם. גם הוא היה שוער כמ"ש למעלה:

מצודת ציון

כה (ה) קרן. ענין ממשלה וחוזק והושאל מבע"ח בעלי הקרנות אשר יתחזקו בהם בהלחמם עם מי: (ז) מלומדי. ענין הסרגל כמו וילמד לטרף טרף (יחזקאל י"ט): (ח) לעומת. נגד: (יא) ליצרי. הוא צרי האמור למעלה וכן ימצא קצת שינוי השמות בשאר הנזכרים ובדרך המקרא:
ויפקידם

אביהו ז׳ בקריאה וסימ׳ וירד אביהו אל אשה. ויחר אפו ויעל בית אביהו. וירדו אחיו וכל בית אביהו. ודקרהו אביהו. וישלח חירם מלך צר דמלכים. ולחסה מן בני מררי בנים שמרי הראש. ויחל שלמה לבנות וגו׳ אשר נראה לדוד אביהו. וסימ׳ בלשון תרגום אתתא רגזת מן ביתה חזיא מלכא ודקרה ברישה. סימן כל סיפרא ודניאל ועזרא ר״פ ומן במ״י וסימ׳ מן קדמי שום טעם. מן הכהנים עזאל. מן השלשה בשנים. מן השלשים הנו נכבד. מן המלחמות ומן השלל. מן בני פרץ הראש. מן היום אשר הוצאתי. מן בניהם

ה עַמִּיאֵל הַשִּׁשִּׁי יִשָּׂשכָר הַשְּׁבִיעִי פְּעֻלְּתַי הַשְּׁמִינִי
כִּי בֵרְכוֹ אֱלֹהִים׃ ו וְלִשְׁמַעְיָה בְנוֹ נוֹלַד בָּנִים ד׳
הַמִּמְשָׁלִים לְבֵית אֲבִיהֶם כִּי־גִבּוֹרֵי חַיִל הֵמָּה׃ ל׳
ז בְּנֵי שְׁמַעְיָה עָתְנִי וּרְפָאֵל וְעוֹבֵד אֶלְזָבָד אֶחָיו ל׳
בְּנֵי־חָיִל אֱלִיהוּ וּסְמַכְיָהוּ׃ ח כָּל־אֵלֶּה מִבְּנֵי׀עֹבֵד ד׳ קמצין וכל חס״ף דכו׳
אֱדֹם הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וַאֲחֵיהֶם אִישׁ־חַיִל בַּכֹּחַ ד׳ חס׳ ה׳
לַעֲבֹדָה שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם לְעֹבֵד אֱדֹם׃ ט וְלִמְשֶׁלֶמְיָהוּ ז׳ כסיפרא
בָּנִים וְאַחִים בְּנֵי־חָיִל שְׁמוֹנָה עָשָׂר׃ י וּלְחֹסָה ד׳ וכל אסף דכו׳
מִן־בְּנֵי־מְרָרִי בָּנִים שִׁמְרִי הָרֹאשׁ כִּי לֹא־הָיָה
בְּכוֹר וַיְשִׂימֵהוּ אָבִיהוּ לְרֹאשׁ׃ יא חִלְקִיָּהוּ הַשֵּׁנִי כ׳ מ״ל. ז׳
טְבַלְיָהוּ הַשְּׁלִשִׁי זְכַרְיָהוּ הָרְבִעִי כָּל־בָּנִים וְאַחִים ג׳ חס׳
לְחֹסָה שְׁלֹשָׁה עָשָׂר׃ יב לְאֵלֶּה מַחְלְקוֹת הַשֹּׁעֲרִים
לְרָאשֵׁי הַגְּבָרִים מִשְׁמָרוֹת לְעֻמַּת אֲחֵיהֶם לְשָׁרֵת
בְּבֵית יְהוָה׃ יג וַיַּפִּילוּ גוֹרָלוֹת כַּקָּטֹן כַּגָּדוֹל לְבֵית ל״ט ג׳
אֲבוֹתָם לְשַׁעַר וָשָׁעַר׃ יד וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל מִזְרָחָה
לְשֶׁלֶמְיָהוּ וּזְכַרְיָהוּ בְנוֹ יוֹעֵץ בְּשֶׂכֶל הִפִּילוּ גּוֹרָלוֹת ס׳
וַיֵּצֵא גוֹרָלוֹ צָפוֹנָה׃ טו לְעֹבֵד אֱדֹם נֶגְבָּה וּלְבָנָיו כ״ז
בֵּית הָאֲסֻפִּים׃ טז לְשֻׁפִּים וּלְחֹסָה לַמַּעֲרָב עִם
שַׁעַר שַׁלֶּכֶת בַּמְסִלָּה הָעוֹלָה מִשְׁמָר לְעֻמַּת מִשְׁמָר׃ ל׳. כ׳ ט׳ מ״ל
יז לַמִּזְרָח הַלְוִיִּם שִׁשָּׁה לַצָּפוֹנָה לַיּוֹם אַרְבָּעָה
לַנֶּגְבָּה לַיּוֹם אַרְבָּעָה וְלָאֲסֻפִּים שְׁנַיִם שְׁנָיִם׃ כ׳ דגשים
יח לַפַּרְבָּר לַמַּעֲרָב אַרְבָּעָה לַמְסִלָּה שְׁנַיִם לַפַּרְבָּר׃ כ׳ וכפסוק
יט אֵלֶּה מַחְלְקוֹת הַשֹּׁעֲרִים לִבְנֵי הַקָּרְחִי וְלִבְנֵי
מְרָרִי׃ כ וְהַלְוִיִּם אֲחִיָּה עַל־אוֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים י״ח מ״ל
וּלְאֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים׃ כא בְּנֵי לַעְדָּן בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי
לְלַעְדָּן רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְלַעְדָּן הַגֵּרְשֻׁנִּי יְחִיאֵלִי׃ ג׳. ג׳. כ׳

תולדות אהרן מבני עובד. ברכות סד (יבמות ו): למזרח הלוים. תמיד כז: לפרבר. שם: שנים לפרבר. זבחים נה:

רדק

וגומר כמו שכתבנו: (ה) פעלתי השמיני כי ברכו אלהים. כמו שכתב למעלה ויברך אלהים את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים וכן כתוב ששים ושנים לעובד אדום. למעלה אומר ועובד אדום ואחיהם ששים ושמנה ואמר ואחיהם כינוי הרבים על עובד אדום ובניו כי כלם יקראו אחי אביהם כמו אחיהם והנה אמר מבני עובד אדום שהיו ששים ושנים. ומה שאמר המה ובניהם ואחיהם המה אומר על בני עובד אדום ובניהם אומר על בני בניו הנזכרים ואחיהם על שאינם נזכרים. ואיש חיל כמו ואנשי חיל. ורז״ל דרשו ויברך ה׳ את בית עובד אדום ואת כל אשר לו שילדה אשתו ושמנה כלותיה ששה בכרס אחד והם ששים ושנים: (ו) הממשלים לבית אביהם כי גבורי חיל המה. דומים להם בגבורה כמו שהיו בית אביהם גבורי חיל לעבודה כן היו הם. והממשלים שאר בחיר״ק המ״ם כמו הערים המבדלות. עתליהו המרשעת: (יג) ויפילו גורלות כקטן כגדול. כמו שפירשנו למעלה: לשער ושער. פירוש הגורלות שהפילו ביניהם לא לדעת איזה מהם קודם אלא איזה מהם לשער מזרח. ואיזה מהם לשער מערב ודרום וצפון: (יד) ויפול הגורל מזרח לשלמיהו. וצפון לזכריהו בנו ולעובד אדום נגבה: לשפים ולחוסה למערב: (טו) ולבניו בית האספים. פי׳ בניו היו שומרים בית האספים והיה זה הבית לדרום העזרה מבחוץ. ומה שאמר ולאספים שנים שנים. יש בו פירו׳ שנים בדברי רז״ל האחד שהיו לכל אחד מבני האספים שנים לוים והאחר שהיה לכל אחד מבתי האסופים אחד ואחד. ויהיה פי׳ כך ולאספים שהיו שנים היו שנים הכל אחד ואחד והיה בין כולם עשרים וארבע כאשר המשמרות במזרח ששה ובצפון ארבעה ובדרום ארבעה. ולאספים שנים שנים והיו ארבעה. ולמערב ארבעה. ולפרבר שנים הרי עשרים וארבעה. ורבותינו חלקום לעשרים וארבעה מקומות שאמרו במשנה בשלשה מקומות הכהנים שומרים את המקדש בבית אבטינס ובבית הניצוץ ובבית המוקד. והלוים בעשרים ואחד מקום חמשה על חמשה שערי הר הבית ארבעה על ארבעה פנותיו מבפנים חמשה על חמשה שערי העזרה. וארבעה על ארבעה פנותיו מבחוץ אחד בלשכת הקרבן ואחד בלשכת הפרכת ואחד אחרי בית הכפרת. והקשו הפסוקים האלה שיש בהם עשרים וארבעה ובלוים הוא מדבר. ותירצו כי בעשרים וארבע מקומות נקראו הכהנים לוים וזה אחד מהם. והכהנים והלוים בני לוי הם והנה ג״כ השלשה היו כהנים ועשרים ואחד לוים ותירצו הפסוקים ג״כ בענין אחר. כמו שכתבו במסכת תמיד ובזבחים. ואמרו מאי לפרבר כמאן דאמר כלפי בר: (כא) בני לעדן. הוא לבני כמו שפירשנו ואמר בני הגרשוני אולי היה לעדן אחר ואמר בני לעדן שהיו מבני גרשון הם ראשי האבות הנזכרים למעלה
ולעדן

רשי

לשער אחר כך מפורש לקמן: לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף. ודוגמא למעלה ושלום בן קורא וגו׳ (לעיל א׳ ט׳): (ה) כי ברכו אלהים. כדאמר (לעיל יג) ויברך ה׳ את בית עובד אדום וגו׳: (ו) הממשלים לבית אביהם. פתרון אותם מושלים היו על יד אביהם ודוגמא בסוף דניאל ומשל ממשל רב: (ח) איש חיל. לא בכח ולא במלחמה אלא כאדם שאומר עליו פלוני חשוב וכן הלא בועז מודעתנו איש גבור חיל (רות ג׳): (יב) משמרות לעמת אחיהם. ראשי כ״ד משמרות: (יג) ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער. למי יבוא שער זה ולמי שער זה למזרח למערב לצפון לדרום וכן לכל שערים שבעזרה: (יז) ולאספים. מקום ששמו אסופים: (יח) שנים לפרבר. ומפורש במס׳ תמיד אמר רבא לפרבר כלפי בר: (כ) והלוים אחיה על אוצרות וגו׳. הוא היה ממונה על מעות שנקנין בהם קרבנות לבית אלהים כגון קרבן קדשים: (כא) בני לעדן.
ללעדן

מצודת דוד

(ה) כי ברכו אלהי׳. בריבוי בני׳ ואחז״ל על שעמד הארון אצלו כמ״ש למעל׳: (ו) הממשלי׳. המושלים על בית אביהם: (ז) אחיו בני חיל. כן שמות בניו האחד אחיו והשני בני חיל: (ח) איש חיל. כ״א היה איש חיל: לעבדה. לפתוח ולנעול את השערים: ששים ושנים. ולמעלה נאמר ששים ושמונה ואולי מתו ששה לעת זקנת דוד: (י) ולחסה. גם הוא היה שוער כמ״ש למעלה: כי לא היה בכור. יפרש למה אמר בחבריו הבכור ובו אמר הראש ואמר כי באמת לא היה בכור וכו׳: (יב) לאלה וכו׳. ר״ל כל אלה הנזכרים למעלה היו מחלקין כל השוערים שהיו במספר ארבעת אלפים כמ״ש למעלה והנזכרים כאן היו הראשים עליהם: לראשי הגברים משמרות. ר״ל המשמרות חלקו לפי מספר ראשי הגברים שיהיו כולם שוים (ולא בצמצום כי א״א להתחלק ד׳ אלפים שוערים על כ״ד חלקים שוים שכן היה מספר המשמרות). לעומת אחיהם. רצה לומר כמו אחיהם המשוררים ודומה להם: לשרת בבית ה׳. בדבר פתיחת ונעילת השערים: (יג) כקטן כגדול לבית אבותם. הקטן אשר במשפחתם היה שוה אל הגדול בדבר הגורל: לשער ושער. ר״ל והגורל היה מי יהיה שוער בשער זה ומי בשער זה לא לדעת איזה מהם קודם כאשר היה הגורל במשמרו׳ הכהנים והמשוררים: (יד) מזרחה לשלמיהו. שער המזרחי נפל בגורל לשלמיהו הוא ואנשיו: יועץ בשכל. שהיה בעל עצה בהשכל רב ולזה הוא ואנשיו הפילו הגורלות ויצא גורלו בשער הצפוני: (טו) בית האספים. נקרא כן על ענין ידוע אצלם והיה מול שער הדרומי: (טז) לשפים. אולי נזכר למעלה בשמו האחר: שער שלכת. כן שם השער שעמד במסילה ושביל העולה על מעלה ההר: משמר לעומת משמר. רצה לומר זמן מה ישמור שופים למערב וחוסה בשער שלכת ולעומת זמן זה יתחלף המשמר וכן יחזור חלילה: (יז) למזרח. עתה מונה והולך שמות המקומות אשר ישמרו שם ומספר כתות השומרים ואמר בפאת המזרחה יהיו ו׳ כתות לוים משמרים: ליום ארבעה. ר״ל בכל עת ישמרו ד׳ כתות: שנים שנים. יתכן שהיו האסופים שתים מקומות ולזה מזכיר בל׳ רבים ובכ״א ישמרו ב׳ כתות במקומות חלוקות זו מזו: לפרבר למערב. כלפי המערב אל הפרבר והוא שם חדר מה: ארבעה. יהיו ארבעה כתות במסילה ההולכת אל הפרבר ושנים בפרבר עצמה והרי הן במספר כ״ד וכן אחז״ל: (יט) אלה מחלקות. חלוקת מקומו׳ שומרי השערים: (כ) והלוים. ר״ל וגם זאת פקודת הלוים: בית האלהים. הגנוז לתקון הבית: הקדשים. שלוקחין בהם קרבנות הצבור: (כא) בני הגרשני. מבני גרשון: ללעדן ראשי האבות וכו׳. כאומר הנה לעדן נעשה גדולים הרבה ללעדן היו
ראשי

אשר נותרו . מן בני שמעון גבורי . מן בנ ילוי ארבעת : הבאה ג' בטעם מלרע וסימ' כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה . הבאה והיוצאת . יתן ה' את האשה הבאה : ומקלו' ד

כב בְּנֵי יְחִיאֵלִי זֵתָם וְיוֹאֵל אָחִיו עַל־אֹצְרוֹת בֵּית ל'
יְהוָה׃ כג לַעַמְרָמִי לַיִּצְהָרִי לַחֶבְרוֹנִי לָעָזִּיאֵלִי׃
כד וּשְׁבֻאֵל בֶּן־גֵּרְשׁוֹם בֶּן־מֹשֶׁה נָגִיד עַל־הָאֹצָרוֹת׃ ל' חס'
כה וְאֶחָיו לֶאֱלִיעֶזֶר רְחַבְיָהוּ בְנוֹ וִישַׁעְיָהוּ בְנוֹ
וְיֹרָם בְּנוֹ וְזִכְרִי בְנוֹ וּשְׁלֹמוֹת בְּנוֹ׃ כו הוּא ׀ ל' חס' ושלמית ק'
שְׁלֹמוֹת וְאֶחָיו עַל כָּל־אֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר ג'
הִקְדִּישׁ דָּוִיד הַמֶּלֶךְ וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְשָׂרֵי־ ג'
הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וְשָׂרֵי הַצָּבָא׃ כז מִן־הַמִּלְחָמוֹת ח'ר"פ בסיפ' ה'פסו' דמיין
וּמִן־הַשָּׁלָל הִקְדִּישׁוּ לְחַזֵּק לְבֵית יְהוָה׃ כח וְכֹל
הַהִקְדִּישׁ שְׁמוּאֵל הָרֹאֶה וְשָׁאוּל בֶּן־קִישׁ וְאַבְנֵר ל'
בֶּן־נֵר וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה כֹּל הַמַּקְדִּישׁ עַל יַד־
שְׁלֹמִית וְאֶחָיו׃ כט לַיִּצְהָרִי כְּנַנְיָהוּ וּבָנָיו לַמְּלָאכָה
הַחִיצוֹנָה עַל־יִשְׂרָאֵל לְשֹׁטְרִים וּלְשֹׁפְטִים׃

ל לַחֶבְרוֹנִי חֲשַׁבְיָהוּ וְאֶחָיו בְּנֵי־חַיִל אֶלֶף וּשְׁבַע־ ב'
מֵאוֹת עַל פְּקֻדַּת יִשְׂרָאֵל מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מַעְרָבָה ל' וה' וחל' פקודת
לְכֹל מְלֶאכֶת יְהוָה וְלַעֲבֹדַת הַמֶּלֶךְ׃ לא לַחֶבְרוֹנִי ג' מלעיל
יְרִיָּה הָרֹאשׁ לַחֶבְרוֹנִי לְתֹלְדֹתָיו לְאָבוֹת בִּשְׁנַת ל'בסי' וחס'
הָאַרְבָּעִים לְמַלְכוּת דָּוִיד נִדְרָשׁוּ וַיִּמָּצֵא בָהֶם ג'. ז'
גִּבּוֹרֵי חַיִל בְּיַעְזֵיר גִּלְעָד׃ לב וְאֶחָיו בְּנֵי־חַיִל ב' מ"ל
אַלְפַּיִם וּשְׁבַע מֵאוֹת רָאשֵׁי הָאָבוֹת וַיַּפְקִידֵם דָּוִיד ל' ומ"ל
הַמֶּלֶךְ עַל־הָראוּבֵנִי וְהַגָּדִי וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי ד'
לְכָל־דְּבַר הָאֱלֹהִים וּדְבַר הַמֶּלֶךְ׃ **כז** א וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל ׀ לְמִסְפָּרָם רָאשֵׁי הָאָבוֹת ׀ וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים ׀
וְהַמֵּאוֹת וְשֹׁטְרֵיהֶם הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ לְכֹל ׀
דְּבַר הַמַּחְלְקוֹת הַבָּאָה וְהַיֹּצֵאת חֹדֶשׁ בְּחֹדֶשׁ לְכֹל ג' בטעם מלרע ב'
חָדְשֵׁי הַשָּׁנָה הַמַּחֲלֹקֶת הָאַחַת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה ב'

תולדות אהרן ושבאל בן גרשם . נדרים י בתרא קי : בשנת הארבעים . תענית כז : והיוצאת . כתובות סב :

רשי

ללעדן הגרשוני היה ראש האבות יחיאל הוא ללעדן האמור לעיל: (כב) ויואל אחיו . אחיו של יחיאל כדכתיב למעלה יחיאל וזתם ויואל : על אוצרות בית ה'. אוצרות הרבה היו בעזרה כל אוצר ואוצר לתקונו ועל כל אחד ואחד היה ממונה אחד : (כד) ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות . כמו כן נגיד על אחד מאוצרות העזרה . ויש מפרשים נגיד על האוצרות כל האמרכלין כולם היו תחתיו : (כט) ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה . מלאכה שעושין חוץ לעיר ביערים ובהרים ולכרות ארזים ולחצוב אבנים ולחרוש שדה של הקדש: (ל) לחברוני חשביהו עד לכל מלאכת ה'. הם שוטרים על אותם שהיו עושים מלאכת ה' בעבר הירדן : ולעבודת המלך . אף הם ממונים על יושבי נחלת המלך אוצרות המלך וכן לפניו לכל דבר האלהים ודבר המלך : (לא) בשנת הארבעים (היו) וגו'. וגם כל חשבונות הללו בשנת הארבעים היו: (א) לכל דבר המחלקות . כל זה היה מתחילת מלכותו ואילך ואגב שנאמר מספר הלוים מספר והולך מי היו שרי מחלקות דוד : הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה . שהיו ישראל חלוקים לשנים עשר חלקים וכל חלק וחלק שמש את המלך חדש והמלך נותן להם הוצאותם כדכתיב בספר מלכים ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו והם מזומנים ללחום מלחמתו ולכל עבודתו בזה החדש וכל זה תחילת מלכותו הי': עשרים וארבעה אלף . אע"פ שהיו ישראל יותר מי"ב פעמים כ"ד אלפים דוד לא בחר אלא אנשי חיל

רדק

ולעדן שמה שהם ללעדן הגרשוני ובכל זה תוספת ביאור כי די היה לו בפעם אחת ואחד מבני לעדן הגרשוני היה יחיאל והוא היה הבכור ואומר על אלה שהיו באוצרות בית ה': (כב) בני יחיאלי . פרשתיו למעלה : (כה) רחביהו בנו וישעיהו בנו . פי' ישעיה בן רחביהו כי לאליעזר לא היו לו בנים כי אם רחביה כמו שאמר למעלה . וישעיה ויורם וזכרי ושלומות בני רחביה ורביה בנים היו לו כמו שאמר ובני רחביה רבו למעלה אבל שלמות היה ראש לכולם כמו שאמר שלומות ואחיו על כל אוצרות הקדשים וכן אמר כל המקדיש על יד שולמות אחיו . שולמית הוא שלומות שאמר אחר כן . והנה אמר כי אחיה על אוצרות בית האלהים ולאוצרות הקדשים ואחרי כן אמר כי זתם ויואל אחיו על אוצרות בית ה' ואחרי כן אמר כי שבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות . ואחרי כן אמר כי שלומית ואחיו על כל אוצרות הקדשים וגומר . יראה כי מתחלה היה אחיה ממונה על האוצרות וכן זתם ויואל היו גם כן ממונים על האוצרות . אבל האוצרות היו חולקים לכל הקדשות שהקדישו בכל דור ודור מדור המדבר עד דוד כי מהם היו מקדישים לקרבנות ומהם היו מקדישים לבנין הבית ומהם היו מקדישים לכלי בית ה' וכל אוצר מהם לבדו והיה ממונה על כל אחד ואחד ושבואל היה ממונה על כולם וזהו שאמר ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות ושלומית היה ממונה על ההקדשות שהקדישו משמואל ואילך שהקדיש שמואל ושאול ודוד ואבנר ויואב וראשי האבות לשרי האלפים והמאות כלם הקדישו על ידי שלומית : (כט) למלאכה החיצונה . המלאכה שהיתה חוצה לעיר לחטוב עצים ביערות ולחצוב אבנים ושדות וכרמים וגנות ופרדסים של הקדש . והיה כנניהו ובניו ממונים עליהם . ומה שאמר על ישראל לפי שהיו בישראל מתנדבים בכל שנה להקדיש מתבואותיהם ופירותיהם והיו אלה ממונים לשוטרים ושופטים על הממונים תחתיהם לאסוף ולכנוס ולהביא בית ה' : (ל) מעבר לירדן מערבה וכו'. קרא הארץ אשר מעבר לירדן הקלת שהגם לצד מערב לארץ ההיא לצד ירדן אבל כל ארץ הגלעד בכללה היה מזרח לארץ ישראל וכן נקראת בכל מקום : (לא) בשנת הארבעים למלכות דוד נדרשו . פירוש אלה אשר מעבר לירדן וכן כל הענין אשר הקדיש היה בשנת הארבעים שהרי אמר בתחלת הענין ודוד

זקן

מצודת דוד

ראשי האבות במספר המרובה מכוון ללעדן נולד יחיאל שהיה שר וגדול ובניו היו ממונים על האוצרות כמ"ש במקרא שלאחריו : (כב) בני יחיאלי וכו'. ר"ל המה וגם זתם ויואל אחיו בני לעדן היו על אוצרות בית ה' והם כלי זהב וכסף שבבית ה' : (כג) לעמרמי וכו'. ר"ל וכן מבני עמרם וכו' היו ממונים בבית ה' כאשר יזכור למטה ולא זכר מבני עזיאל ואולי כללם בבני חברון : (כד) נגיד על האוצרות . היה ממונה על האוצרות ושאר הממונים היו תחת ידו : (כה) ואחיו . של שבואל מזרע של אליעזר : רחביה בנו . הוא היה בן אליעזר וכן כולם היו אחד בן אחד : (כו) על כל וכו'. ר"ל כל המקדיש דבר גדול היה מוסרו לידו והוא הביאו אל בית האוצר וכמ"ש במקראות שלאחריו : וראשי האבות לשרי וכו'. ראשי האבות אשר הועמדו להיות שרי האלפים והמאות : (כז) מן המלחמות וכו'. אשר הקדישו ממה שלקחו במלחמה ומה ששללו מן המקומות אשר כבשו : לחזק וכו'. להיות גנוז באוצר על תקון הבית: (כח) ההקדיש . אשר הקדיש כי הה"א היא במקום אשר : על יד . היה מוסרו לידו להביאו אל בית האוצר : (כט) למלאכה החיצונה . על המלאכה הנעשה חוצה לעיר לצורך הבית להכין עצים ואבנים וכדומה המוטל על ישראל היו המה לשוטרים ולשופטים על הדבר ההוא : (ל) על פקודת . המה היו על הגזברות של ישראל היושבים בעבר הירדן בחלק המערבי ממנו הפונה מול ארץ ישראל : לכל מלאכת ה' וכו'. על כל המלאכה המוטל עליהם לבית ה' ולבית המלך : (לא) לתלדותיו לאבות . למשפחתו לכל בתי האבות היה הראש : נדרשו . בני חברון נדרשו לדעת אם יש בהם אנשי חיל : ביעזיר גלעד . ביעזר שעמדה בארץ הגלעד : (לב) ואחיו . חבריו של יריה שהיו בני חיל אלפים וכו' : על הראובני וכו'. ר"ל היושבים בחלק המזרחי כי בחלק המערבי היו חשביהו ואחיו לממונים : לכל דבר . על כל דבר המוטל עליהם מעבודת בית אלהים ומעבודת המלך : **כז** (א) למספרם . לכל מספר אנשיהם היו ממונים עליהם ראשי האבות וכו' ומתחלת ימי מלכותו היו הממונים בהם ובחשב כלם מנוי המשמרות סמך להם להזכיר את כל הממונים : ושוטריהם . ומהם היו שוטריהם של השרים הנזכרים הממונים מפיהם המשרתים את המלך בכל דבר המוטל על המחלקות לזרוז ולכופם לעשות בזמנו : הבאה ויוצאת . כל מחלוקה היתה באה בתחלת החדש ויוצאת בסופה ונכנסת אחרת תחתיה בחוזר חלילה לכל חדשי השנה וכן בכל שנה ושנה ועל כל אחת היה מוטל בחדשה לעשות כל צרכי המלך : המחלוקת האחת . מספר אנשי מחלוקה האחת

מצודת ציון

כו (לב) ויפקידם . ענין מנוי וגזברות : לכל דבר . לכל ענין וכן על דבר פעור (במדבר כה) :
כז (א) המחלקות . מל' חלק :

ומקלות

בקריאה וסי' וגדור ואחיו. ומקלות הוליד. וחברו. ומקלות הנגיד: זבדיה וזבדיה מ' בקריאה וסי' וזבדיה וערד ועדר. וזבדיה ומשלם וחזקי. ויועאל וזבדיה. הרביעי לחדש הרביעי. ולמשלמיהו בנים זכריהו הבכור. ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו. אמריהו כהן הראש. ומבני שפטיה זבדיה. ומבני אמר חגני: לבנימיני ל' כתיב כן והוא חד מן ט"ו מלין כתיב חד וקרי' תרין וסי' מזה ויאמר ה' אליו מזה בידך. מלכם תדכאו עמי. מהם ויאמר אלי בן אדם דיחזקאל. ישימות עלימו שאול ירדו. בגד ותאמר לאה בגד. והנהו וארד בית היוצר והנהו עשה. בנימין עותי בן עמיהוד. חלבאים ידכה ישוח ונפל בעצומיו. אשדת ה' מסיני בא. מאשתם נהר מפוח. לבנימיני ועל מחלוקתו עשרים.

אָֽלֶף׃ ב עַל הַמַּחֲלֹקֶת הָרִֽאשׁוֹנָה לַחֹדֶשׁ ח'
הָרִאשׁוֹן יָשָׁבְעָם בֶּן־זַבְדִּיאֵל וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ ס"ג
עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָֽלֶף׃ ג מִן־בְּנֵי־פֶרֶץ הָרֹאשׁ
לְכָל־שָׂרֵי הַצְּבָאוֹת לַחֹדֶשׁ הָרִאשֽׁוֹן׃ ד וְעַל ס"ג
מַחֲלֹקֶת ׀ הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי דּוֹדַי הָאֲחוֹחִי וּמַחֲלֻקְתּוֹ כ' ח' חס' וח' מ"ל
וּמִקְלוֹת הַנָּגִיד וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה
אָֽלֶף׃ ה שַׂר הַצָּבָא הַשְּׁלִישִׁי לַחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי ז' מ"ל כסיפ'
בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן רֹאשׁ וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ
עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָֽלֶף׃ ו הוּא בְנָיָהוּ גִּבּוֹר
הַשְּׁלשִׁים וְעַל־הַשְּׁלשִׁים וּמַחֲלֻקְתּוֹ עַמִּיזָבָד בְּנֽוֹ׃
ז הָרְבִיעִי לַחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי עֲשָׂהאֵל אֲחִי
יוֹאָב וּזְבַדְיָה בְנוֹ אַחֲרָיו וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים ט' כליש'
וְאַרְבָּעָה אָֽלֶף׃ ח הַחֲמִישִׁי לַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי ג'
הַשַּׂר שַׁמְהוּת הַיִּזְרָח וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה ב'. ג'. ג'
אָֽלֶף׃ ט הַשִּׁשִּׁי לַחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי עִירָא בֶן־עִקֵּשׁ
הַתְּקוֹעִי וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָֽלֶף׃ מלא
י הַשְּׁבִיעִי לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי חֶלֶץ הַפְּלוֹנִי מִן־בְּנֵי מלא
אֶפְרָיִם וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָֽלֶף׃
יא הַשְּׁמִינִי לַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי
לַזַּרְחִי וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָֽלֶף׃ ג'

ג' מ"ל יב הַתְּשִׁיעִי לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁיעִי אֲבִיעֶזֶר הָעַנְּתֹתִי
לבנימיני' ק' ט"ו כתי' מלה חדה וקרי' תרין לַבֶּנְיְמִינִי וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָֽלֶף׃
ג' יג הָעֲשִׂירִי לַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי מַהְרַי הַנְּטוֹפָתִי לַזַּרְחִי
וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָֽלֶף׃
ז' וכל עזרא דכו' יד עַשְׁתֵּי־עָשָׂר לְעַשְׁתֵּי עָשָׂר הַחֹדֶשׁ בְּנָיָה
הַפִּרְעָתוֹנִי מִן־בְּנֵי אֶפְרָיִם וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים
כ' וְאַרְבָּעָה אָֽלֶף׃ טו הַשְּׁנֵים עָשָׂר לִשְׁנֵים עָשָׂר
ג' מ"ל הַחֹדֶשׁ חֶלְדַּי הַנְּטוֹפָתִי לְעָתְנִיאֵל וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ
עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָֽלֶף׃ טז וְעַל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
ג' כ' חס' וח' מלא לָרֽאוּבֵנִי נָגִיד אֱלִיעֶזֶר בֶּן־זִכְרִי לַשִּׁמְעוֹנִי שְׁפַטְיָהוּ
ג'. ג' בֶּן־מַעֲכָֽה׃ יז לְלֵוִי חֲשַׁבְיָה בֶן־קְמוּאֵל לְאַהֲרֹן
ד' חס'. ה' צָדֽוֹק׃ יח לִיהוּדָה אֱלִיהוּ מֵאֲחֵי דָוִיד
ג' כ"כ לְיִשָּׂשכָר עָמְרִי בֶּן־מִיכָאֵֽל׃ יט לִזְבוּלֻן
יִשְׁמַעְיָהוּ בֶּן־עֹבַדְיָהוּ לְנַפְתָּלִי יְרִימוֹת בֶּן־עַזְרִיאֵֽל׃
כ לִבְנֵי אֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בֶּן־עֲזַזְיָהוּ לַחֲצִי
ג' שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה יוֹאֵל בֶּן־פְּדָיָֽהוּ׃ כא לַחֲצִי הַֽמְנַשֶּׁה
ג'. ג' גִּלְעָדָה יִדּוֹ בֶּן־זְכַרְיָהוּ לְבִנְיָמִן יַעֲשִׂיאֵל בֶּן־אַבְנֵֽר׃
כב לְדָן עֲזַרְאֵל בֶּן־יְרֹחָם אֵלֶּה שָׂרֵי שִׁבְטֵי
כ' אות' הכרן יִשְׂרָאֵֽל׃ כג וְלֹא־נָשָׂא דָוִיד מִסְפָּרָם לְמִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וּלְמָטָּה כִּי אָמַר יְהוָה לְהַרְבּוֹת

רדק

זקן ושבע ימים וימלך את שלמה וגו' ויספרו הלוים וגו' ויחלקם דוד מחלקות וגו' אבל מחלקות ישראל היו בתחלת מלכותו כמו שאמר למעלה ואלה ראשי הגבורים אשר לדוד המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו וסופר שם הגבורים שסופר הנה. וגם עשהאל אחי יואב היה הרביעי לחדש הרביעי והוא לא האריך ימים בתחלת מלכותו כי אבנר הרגו: (ה) שר הצבא השלישי. לפי שהיה בניהו ראש לשלשים הגבורים אמר עליו שר הצבא מה שלא אמר כן באחרים: הכהן ראש. יהוידע היה כהן גדול כמו שאמר למעלה בתחלת מלכות בית דוד ויהוידע הנגיד לאהרן: (ו) ומחלקתו עמיזבד בנו. פירוש עמיזבד בנו היה גם כן על מחלקתו תחתיו וזבדיה בנו אחריו שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו ונתן דוד זבדיה בנו אחריו לראש על מלחמתו: (יא) סבכי החשתי לזרחי. ממשפחת זרח: (טו) חלדי הנטופתי לעתניאל. ממשפחת עתניאל בן קנז: (טז) ועל שבטי ישראל לראובני נגיד. עד הנה ספר הגבורים שהיו ראשי המחלוקת ועתה ספר השרים שהיו ראשי השבטים נשיא כל שבט ושבט: (יח) ליהודה אליהו מאחי דוד. הנזכרים למעלה ולו שני שמות. או אחר מלבד הנזכרים כמו שארז"ל בדרש שכתבנו: (כג) ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה. כלומר כל אלה שספר דוד שנים עשר מחלקות כל אחד מעשרים וארבעה אלף לא ספר אלא

רשי

חיל ועשירי העם אשר יוכל לעזוב עסקיהם ולעסוק בעסקי המלך אבל עניי העם הצריכין לפרנס עצמם לא לקח דוד: (ג) הראש לכל שרי הצבאות. ישבעם מבני פרץ היה והיה ראש לכל י"ב שרי צבאות ולפי שהיה מן בני פרץ מנהו דוד ראש: (ד) ומקלות הנגיד. בר מחלוקתו המסייע עמו ומקלות: (ה) שר הצבא השלישי. משום כבוד בניהו קורהו שר הצבא יותר מהשאר לבד מישבעם שהיה מבני פרץ שקורהו כמו כן ראש דכתיב הראש לכל שרי הצבאות מפני כבודו של דוד שהיה מבני פרץ כמוהו: הכהן ראש. שהיה ראש וי"א שהיה כהן גדול ואינו כן שהרי צדוק ואביתר היו כהנים גדולים: (ו) גבור השלשים. כדלעיל דכתיב מן השלשים הנו נכבד וגו': (ז) הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו. שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו שהרגו אבנר (שמואל ב' ב') ונתן זבדיה בנו אחריו תחתיו על מחלוקתו: (ח) השר שמהות היזרח. הזרחי: (טז) ועל שבטי ישראל. כבר אמרנו ראשי המחלוקת אשר לדויד ועתה מספר מי היו שרי שבטי הישראל שר כל שבט ושבט: (כג) ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה. פתרון כבר אמרנו שמנה ישראל וחלקן למחלקות וגם הלוים מנה ושימם על עבודתם וכל אלו שמנה לא מנה אחד מהם פחות מבן כ': ככוכבי השמים. כמו שאין יכול איש למנות כוכבי השמים כך אין יכול למנותם

מצודת ציון

(ד) ומקלות. כן שמו בוי"ו: (ו) השלישים. שרים וממונים כמו ומבחר שלישיו (שמות טו): (כג) נשא. ענין מספר כמו כי תשא (שם ל): סמל

מצודת דוד

היו כ"ד אלף: (ב) על מחלוקת. הממונה על המחלוקת הראשונה המשמשת בחדש הראשון היה ישבעם: ועל מחלוקתו. מספר האנשים שעל מחלוקתו היו כ"ד אלף: (ג) בני פרץ. ישבעם היה מבני פרץ קרוב לדוד ולזה היה הראש לכל שרי הצבאו' והם הממונים על המחלוקה: (ד) ומחלוקתו. המסייע לו בדבר מחלוקתו היה ומקלות הנגיד: (ה) שר צבא. ועם כי כולם קרואים שרי צבאות מ"מ פרט בבניה לכבודו ואף קראו ראש: (ו) גבור השלשים. היה הגבור שבשרים וממונה עליהם: ומחלוקתו. המסייע לו: (ז) אחריו. כי עשהאל הומת מיד בתחלת מלכותו והועמד בנו אחריו: (יא) לזרחי. מבני זרח בן יהודה: (טו) לעתניאל. מבני עתניאל בן קנז השופט הראשון: (טז) ועל שבטי ישראל. לכל שבט שבט העמיד שר מבני שבטו: (יח) מאחי דוד. אחד מאחיו כי כולם הרג מלך מואב: (כא) גלעדה. היושבים בארץ הגלעד בעבר הירדן: (כג) ולא נשא וכו'. ר"ל כל המנין שמנה לא מנה בהם פחות מבן עשרים: כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים שאין למנותם כמ"ש הבט וכו' וספור הכוכבים אם תוכל לספור וגו' כה יהיה

לנאיונים רבת שבעה. מנהסערה ויען ה׳ את איוב. ותברו מנהסערה ויען ה׳ את איוב. המפרצים ואצאה בשער הגיא לילה: והאלהים ז׳ בקריאה וסי׳ והאלהים נסה את אברהם מאמר אליו. ויהי קול השופר הולך וחזק מאד. ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי. והאלהים אמר לי לא תבנה בית. ויריעו איש יהודה. והאלהים עשה שיראו מלפניו.

אֶת־יִשְׂרָאֵל כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם׃ כד יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה ל׳ ר״פ
הֵחֵל לִמְנוֹת וְלֹא כִלָּה וַיְהִי בָזֹאת קֶצֶף עַל־ ס׳. ג׳
יִשְׂרָאֵל וְלֹא עָלָה הַמִּסְפָּר בְּמִסְפַּר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לַמֶּלֶךְ דָּוִיד׃* כה וְעַל אֹצְרוֹת הַמֶּלֶךְ עַזְמָוֶת בֶּן־ חצי הספר בפסוקים
עֲדִיאֵל וְעַל־הָאֹצָרוֹת בַּשָּׂדֶה בֶּעָרִים וּבַכְּפָרִים
וּבַמִּגְדָּלוֹת יְהוֹנָתָן בֶּן־עֻזִּיָּהוּ׃ כו וְעַל עֹשֵׂי מְלֶאכֶת י״ו כתיב ו׳
הַשָּׂדֶה לַעֲבֹדַת הָאֲדָמָה עֶזְרִי בֶּן־כְלוּב׃ ל׳
כז וְעַל־הַכְּרָמִים שִׁמְעִי הָרָמָתִי וְעַל שֶׁבַּכְּרָמִים ל׳
לְאֹצְרוֹת הַיַּיִן זַבְדִּי הַשִּׁפְמִי׃ כח וְעַל־הַזֵּיתִים
וְהַשִּׁקְמִים אֲשֶׁר בַּשְּׁפֵלָה בַּעַל חָנָן הַגְּדֵרִי וְעַל־ ל׳
אֹצְרוֹת הַשֶּׁמֶן יוֹעָשׁ׃ כט וְעַל־הַבָּקָר הָרֹעִים ל׳. ל׳
בַּשָּׁרוֹן שִׁטְרַי הַשָּׁרוֹנִי וְעַל־הַבָּקָר בָּעֲמָקִים שָׁפָט שרטי ק׳
בֶּן־עַדְלָי׃ ל וְעַל־הַגְּמַלִּים אוֹבִיל הַיִּשְׁמְעֵלִי ג׳ חס׳ א׳
וְעַל־הָאֲתֹנוֹת יֶחְדְּיָהוּ הַמֵּרֹנֹתִי׃ לא וְעַל־הַצֹּאן ב׳
יָזִיז הַהַגְרִי כָּל־אֵלֶּה שָׂרֵי הָרְכוּשׁ אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ ל׳. ל׳
דָּוִיד׃ לב וִיהוֹנָתָן דּוֹד־דָּוִיד יוֹעֵץ אִישׁ־מֵבִין
וְסוֹפֵר הוּא וִיחִיאֵל בֶּן־חַכְמוֹנִי עִם־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ל׳ מ״ל
לג וַאֲחִיתֹפֶל יוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ וְחוּשַׁי הָאַרְכִּי רֵעַ ל׳
הַמֶּלֶךְ׃ לד וְאַחֲרֵי אֲחִיתֹפֶל יְהוֹיָדָע בֶּן־בְּנָיָהוּ
וְאֶבְיָתָר וְשַׂר־צָבָא לַמֶּלֶךְ יוֹאָב׃ כח א וַיַּקְהֵל ל׳
דָּוִיד אֶת־כָּל־שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל שָׂרֵי הַשְּׁבָטִים וְשָׂרֵי
הַמַּחְלְקוֹת הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים ו׳ כטעם אופן ועגלה
וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְשָׂרֵי כָל־רְכוּשׁ־וּמִקְנֶה לַמֶּלֶךְ ג׳
וּלְבָנָיו עִם־הַסָּרִיסִים וְהַגִּבּוֹרִים וּלְכָל־גִּבּוֹר חָיִל ז׳ וכל אסף דכו׳
אֶל־יְרוּשָׁלָםִ׃ ב וַיָּקָם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ עַל־רַגְלָיו וַיֹּאמֶר י״ג
שְׁמָעוּנִי אַחַי וְעַמִּי אֲנִי עִם־לְבָבִי לִבְנוֹת בֵּית י״א
מְנוּחָה לַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וְלַהֲדֹם רַגְלֵי אֱלֹהֵינוּ ל׳ וחס׳
וַהֲכִינוֹתִי לִבְנוֹת׃ ג וְהָאֱלֹהִים אָמַר לִי לֹא־תִבְנֶה כל סיפ׳ מ״ל ז׳
בַיִת לִשְׁמִי כִּי אִישׁ מִלְחָמוֹת אַתָּה וְדָמִים שָׁפָכְתָּ׃ ב׳
ד וַיִּבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בִּי מִכֹּל בֵּית־אָבִי

תולדות אהרן ואחרי אחיתופל. ברכות ד סנהד׳ יד: ויקם דוד. סוטה מ:

רשי

למנותם: (כד) ולא כלה. פתרון ועוד אני אומר לך הלא יואב התחיל פעם אחרת למנות העם למעלה מעשרים ולא כלה: ויהי בזאת קצף על ישראל. מאותו קצת שמנה היה קצף על ישראל לפי שעלה במחשבתו למנות כל ישראל לעבור על הפסוק אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ וגו׳ (בראשית יג) ולעבור הפסוק הבט נא השמימה וגו׳ (שם טו): ולא עלה המספר. פתרון אע״פ שאני אומר החל למנות ולא כלה ולא מנה כי אם מעט שהרי לא עלה מספר המנויין בספר שמואל כמספר המנויין כאן (בד״ה כאן) אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף ובשמואל (סוף) שמנה מאות אלף ויהודה חמש מאות אלף וא״ת שני מספרים היו שפעמיים מנאן א׳ בשמואל וא׳ כאן אלא כך הוא לא עלה המספר כמספר ד״ה כי אותו המספר שמנה לא כתב בשמואל כי אם קצת מן המספר משום צער ואבילות שנגפו אפי׳ על אותן מעט וכאן משום כבוד דוד אפילו אם היה המספר יותר היה אמרו לפי שהיה משמע שלא על חנם היה קצף על ישראל שהרי כבר מנה הרבה מישראל ועוד משום כבודו שהיו כולם לו לעבדים כאיש אחד: (כה) ועל אוצרות המלך. אוצרות כסף וזהב. כל זה הולך ומספר לגדולת דוד ואפילו מי שהיה ממונה על האתונות שלו: ועל האוצרות בשדה. ועל מה שגדל בשדה. תבואות יין ושמן וכל מיני אוכלין ומשקין: בערים. לחמש הערים ולחמש ערי המלך ומגדלותיו: (כו) ועל עשי מלאכת השדה לעבודת האדמה. לחרוש האדמה: עזרי בן כלוב. היה ממונה על כך לצוות לחרוש האדמה והוא נותן להם בקר וכל כלי המחרישה: (כז) ועל הכרמים. לעדור ולזמור הכרמים: ועל שבכרמים. הוא אוצרות היין: (כח) ועל הזיתים. לנוטען ולמסוק: (כט) ועל הבקר הרועים בשרון שרטי השרוני. הבקי בענייניהם: (ל) הישמעאלי. היודע בטוב עסקן של גמלים: (לא) ועל הצאן יזיז ההגרי. כי ההגרים יושבי אהל בשדה לכן מנהו על צאנו: (לב) ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך. מגדלן ואומן שלהם מלמדם תרבות: (לג) וחושי הארכי רע המלך. שושבינו קרית ספר תרגום קריתא דארכי. ומדרש רבה כשחטא דוד בבת שבע שאל לחושי הארכי אם ישוב בתשובה אם יקבלנו הקדוש ברוך הוא בתשובה לתת לו ארוכה לחטאו ואמר לו כן. למרעהו אשר רע לו דשמשון תרגומו שושביניה (שופטים יד): (לד) ואחרי אחיתופל. לאחר שמת לקח לו דוד את יהוידע ואביתר במקומו: (א) ויקהל דויד את כל שרי ישראל. אלו השרים שרי שבטים כדכתיב (לעיל כז) ועל שבטי ישראל לראובני: ושרי

המחלקות

רדק

אלא מעשרים שנה ומעלה: כי אמר ה׳ להרבות וכו׳. ואף כשאמר הקב״ה למנות ישראל לא אמר למנותם אלא מבן עשרים שנה ולמעלה כי אמר להרבותם ככוכבי השמים ואין להם מספר כמו שאמר גם זרעך ימנה וכל אלה בספר דוד לא היו בכלל אותם שמנה יואב שהתחיל למנות כל ישראל ולא כלה כי שני שבטים לא ספר כי נתעב דבר המלך אל יואב כמו שכתוב ויהי בזאת קצף על ישראל: (כה) ועל אוצרות המלך. עתה סופר פקודיו וגזבריו על מלאכתו ועל אוצרותיו בבית ובשדה: (כז) ועל הכרמים. שמעי היה ממונה על הכרמים עד אסיפת הענבים. וזבדי היה ממונה על הכרמים בעת אסיפת הפירות והענבים מהבציר ואילך כמו שאמרו לאוצרות היין: (ל) אוביל הישמעאלי. שהתגורר בארץ בני הגר: (לב) ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך. שהיה מלמדם ומגדלם: (לד) ואחרי אחיתופל יהוידע. כלומר אחרי שמת אחיתופל והיה יועץ המלך היו יועציו יהוידע ואביתר ויואב היה שר צבא: (ב) ויקם דוד המלך על רגליו. התחזק וקם מהמשכב שהיה שם כי כבר נפל למשכב שכתוב בספר מלכים והתחזק והלך למקום שצוה להאסף

שם

מצודת דוד

זרעך (בראשית טז) ולכן לא מנה הפחותים מבן עשרים לבל יודע מספר כל בני ישראל: (כד) החל למנות. את היתרים מבן עשרים: לא כלה. לספור את כולם כי לא מנה את שבט לוי ובנימין כמ״ש למעלה ועם כל זה היה בזאת קצף על ישראל ובא בהם הדבר כמ״ש למעלה: ולא עלה המספר. ר״ל לכן חדל מלמנות את הפחותים מעשרים ולא עלה המספר אלהם כמספר האמור בדברי הימים וכו׳ כי המספר האמור שם הלא המה מן היתרים מבן כ׳: (כה) ועל אוצרות המלך. הממונה על אוצרות המלך היה עזמות: בשדה בערים וכו׳. אוצרות התבואה וכלי מלחמה וכדומה: (כו) לעבדת האדמה. לחרוש ולזרוע ולקצור: (כז) ועל הכרמים. על העבודה אשר יעשה בהם עד אחר הבציר: ועל שבכרמים. על העבודה אשר יעבוד בהענבים עד להביא היין אל האוצרות והוא דריכת הענבים בגת וכדומה: (כח) והשקמים אשר בשפלה. מין אילני האטים הגדלים בעמק וכן כשקמים אשר בשפלה לרוב (דה״ב ט׳): (כט) בשרון. בארץ מישור ומקום שמן: השרוני. הרגיל לרעות בשרון וכן כל הממונים העמיד על כל דבר אדם הרגיל בה: (לא) שרי הרכוש. מלת רכוש כולל כסף וזהב ומקנה וכל המטלטלין ושדות: אשר למלך. אשר הופקדו למלך דוד: (לב) איש מבין. בעל בינה: עם בני המלך. היו בתמידות עם בני המלך ללמדם חכמה: (לג) יועץ למלך. הוא היה המיוחד לעצת המלך אבל יהונתן דודו לא היה מיוחד למלך: רע המלך. הוא היה יושב בתמידות עם המלך להשתעשע עמו: (לד) ואחרי אחיתופל. אחר מותו לקח במקומו את יהוידע ואת אביתר: ושר וגו׳. המיוחד על כל הצבא אשר למלך היה יואב:

כח (א) המשרתים. חוזר הוא על המחלקות: ולכל גבור חיל. כפל הדבר לומר

שלים

מצודת ציון

(כד) החל. התחיל: ולא כלה. לא השלים: (לב) וסופר. חכם ובדרז״ל סופר מברך וכור יוצא (חולין קח): כח (א) הסריסים. ענין שררה: (ב) ולהדום. הוא שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי האדם כשהוא יושב כמו והארץ הדום רגלי (ישעיה סו) ואמר במשל כדרך האדם:

יגר

והאלהים יבקש את נרדף: מצות ה' אלהיכם ה' דסמי' בקריאה וסימ' לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם. שמר תשמרון את מצות ה' אלהיכם . את הברכה אשר תשמעו את מצות ה'. והקללה אם לא תשמעו אל מצות. ועתה לעיני כל ישראל קהל ה': במשקל ד' דגשי' בקריאה וסי' והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם. לא תעשו עול במשקל .

לִהְיוֹת לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם כִּי בִיהוּדָה כ"ט
בָּחַר לְנָגִיד וּבְבֵית יְהוּדָה בֵּית אָבִי וּבִבְנֵי אָבִי ד'
כִּי רָצָה לְהַמְלִיךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ה וּמִכָּל־בָּנַי כ'. כ' ר"פ
כִּי רַבִּים בָּנִים נָתַן לִי יְהוָה וַיִּבְחַר בִּשְׁלֹמֹה בְנִי
לָשֶׁבֶת עַל־כִּסֵּא מַלְכוּת יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ו וַיֹּאמֶר ח'
לִי שְׁלֹמֹה בִנְךָ הוּא־יִבְנֶה בֵיתִי וַחֲצֵרוֹתָי כִּי־ ל' ומ"ע
בָחַרְתִּי בוֹ לִי לְבֵן וַאֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב׃ ז וַהֲכִינוֹתִי
אֶת־מַלְכוּתוֹ עַד־לְעוֹלָם אִם־יֶחֱזַק לַעֲשׂוֹת מִצְוֺתַי ג'
וּמִשְׁפָּטַי כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ח וְעַתָּה לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל
קְהַל־יְהוָה וּבְאָזְנֵי אֱלֹהֵינוּ שִׁמְרוּ וְדִרְשׁוּ כָּל־
מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְמַעַן תִּירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ ס' דסמי' ד'
הַטּוֹבָה וְהִנְחַלְתֶּם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם עַד־עוֹלָם׃
ט וְאַתָּה שְׁלֹמֹה־בְנִי דַּע אֶת־אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעָבְדֵהוּ ל'
בְּלֵב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה כִּי כָל־לְבָבוֹת דּוֹרֵשׁ ג' ל' ד' מ"ל

ל' יְהוָה וְכָל־יֵצֶר מַחֲשָׁבוֹת מֵבִין אִם־תִּדְרְשֶׁנּוּ יִמָּצֵא
ל' לָךְ וְאִם־תַּעַזְבֶנּוּ יַזְנִיחֲךָ לָעַד׃ י רְאֵה ׀ עַתָּה כִּי־
ג' דגשים יְהוָה בָּחַר בְּךָ לִבְנוֹת־בַּיִת לַמִּקְדָּשׁ חֲזַק וַעֲשֵׂה׃
יא וַיִּתֵּן דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ אֶת־תַּבְנִית הָאוּלָם
כ' חוין דגשי' כחזק. ל' ל' חס' וְאֶת־בָּתָּיו וְגַנְזַכָּיו וַעֲלִיֹּתָיו וַחֲדָרָיו הַפְּנִימִים
ג' וּבֵית הַכַּפֹּרֶת׃ יב וְתַבְנִית כֹּל אֲשֶׁר הָיָה בָרוּחַ
עִמּוֹ לְחַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה וּלְכָל־הַלְּשָׁכוֹת סָבִיב
ל' לְאֹצְרוֹת בֵּית־הָאֱלֹהִים וּלְאֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים׃
ל' יג וּלְמַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וּלְכָל־מְלֶאכֶת
עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה וּלְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה׃
ד' דגשים יד לַזָּהָב בַּמִּשְׁקָל לַזָּהָב לְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה
לְכֹל כְּלֵי הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל לְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה׃
טו וּמִשְׁקָל לִמְנֹרוֹת הַזָּהָב וְנֵרֹתֵיהֶם זָהָב
ל' בְּמִשְׁקַל־מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה וְנֵרֹתֶיהָ וְלִמְנֹרוֹת הַכֶּסֶף

תולדות אהרן כי ביהודה. עקידה שער קא : בני דע. שם יו : ויתן דוד. פסחים פו :

רדק

עם כל ישראל וקם על רגליו ודבר אליהם את כל הדברים האלה : (ט) דע את אלהי אביך. כמו וידעת את ה' אלהיך ואמר אלהי אביך ר"ל שיסמוך על הקבלה עד שידעם מעצמו : וכל יצר מחשבות מבין. פעולת הלב נקראת יצר. לפי שהלב פועל ויוצר במחשבה הענינים הן לטוב הן לרע : (יא) וגנזכיו. פי' אוצרותיו : (יב) כל אשר היה ברוח עמו. ברוח נבואה כי על פי רוח הקדש ידע כל תבנית הבית. או על ידי עצמו או על ידי שמואל הנביא : (טו) למנורות הזהב. הם המנורות עשר שעשה שלמה אבל מנורת כסף לא מצאנו שעשה א"כ מה הוא ולמנורות הכסף. ויראה כי עשה מנורות כסף להיות בלשכות הכהנים להאיר להם שהיו אוכלים ושוכבים שם. ומנורות הזהב היו בהיכל עשר חמש מימין המנורה שעשה משה וחמש משמאל וכן שולחנות הזהב היו ללחם הפנים ושלחנות הכסף לשחוט עליהם ולתת עליהם בשר העולה כשהיה מנתחה ואעפ"י שלא

רשי

המחלקות. אלו י"ב מחלקות של מלך (כדלעיל כ"ז) ובני ישראל למספרם וגו' : ושרי האלפים. כדלעיל : ושרי המאות. שוטרים : ושרי כל רכוש ומקנה למלך. אותן שמזכיר לעיל על אוצרות המלך ועל הכרמים ועל הזיתים והמקנה השרים שהיו על הבקר ועל הגמלים ועל הצאן שכל מין הבהמה קרוי מקנה כדכתיב גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי דקהלת : (ח) כל ישראל. כגר כאזרח : ובאזני אלהינו לפני אלהינו דוגמא אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם וכן ויעמוד המלך על העמוד אשר לפני ה' (מ"ב כג) : שמרו ודרשו כל מצות ה' אלהיכם. זה אמר לכל ישראל יחד. אבל לשלמ' אמר לפני כל ישראל ועבדהו: (ט) בלב שלם. בלבב שלם לא נאמר שיהא משמע שני לבבות אלא בלב שלם שלא יהיה לך אלא לבב אחד לאבינו שבשמים וכן יסד הפייט (בקדושתא דמוסף של יום א' דר"ה) שני לבבות לך כאחד לאחד. ודוגמתו (מלכים א' ח') והיה לבבכם שלם עם ה' אלהינו שלמים לא כתיב אלא שלם כל שני לבותם יהיו לב א' שלם וכן מפורש בב"ר וסעדו לבכם אחר תעבורו (בראשית י"ח) מלמד שאין למלאכים אלא לב אחד וגם לעתיד לבא יהיה כן כדכתיב שיתו לבכם לחילה (תהלים מ"ח) : כי כל לבבות דורש ה'. כאן נופל לומר לבבות כל לבבות דורש ה' בין טוב ובין רע : וכל יצר מחשבות מבין. בב"ר שניטו קודם שנוצר יציר מבין הקב"ה מה שאדם עתיד לחשוב : אם תדרשנו ימצא לך. לכך אני אומר (לעיל) ודרשו כל מצות ה' : יזניחך לעד. יעזבך אין כתיב כאן אלא יזניחך שהוא קשה ממנו כמו והזניחו (ישעיה יט) זנח ה' מזבחו. (איכה ב') : (י) כי ה' בחר בך לבנות בית למקדש. לא לבנות לו לדור בו כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אלא למקדש לצורך הארון שנקרא מקדש דכתיב (במדבר י') ונשאו הקהתים נושאי המקדש והוא הארון ולא בחר בך מפני שאתה משובח משאר אנשים אלא למענו ולמען רחמיו לכך חזק ועשה : (יא) תבנית האולם. ארכו ורחבו וגבהו כדכתיב (במלכים א' ו') והאולם על פני היכל הבית וגו' : וגנזכיו. מקום שאוצרות הקדשים מונחים : (יב) אשר היה ברוח עמו. כאשר הראהו שמואל הרואה כדכתיב לקמן המה יסד דוד ושמואל הרואה ורבותינו אמרו ויבא שאול ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הנה בניות ברמה עוסקין היו בבניינו של עולם הוא ב"ה ולמד לו אותה שעה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד בכמה שנים : סביב לאוצרות בית האלהים ולאוצרות הקדשים. ולא מפרש איזה מהקדשים אשר הקדיש דוד וראשי האבות שבאותו פרק היו מונחים עליו עד שיבנו בית המקדש אבל אוצרות אלו תמיד היו כל עוד שהבנין קיים : (יג) ולמחלקות הכהנים והלוים. שחלק לכ"ד משמרות כדלעיל כל זה מסר לו : ולכל כלי עבודת בית ה'. משקל מה וכמה כל כלי וכלי כמפורש : (יד) לזהב במשקל לזהב לכל כלי עבודה ועבודה. וכן לכל כלי הכסף במשקל : (טו) ונרותיהם זהב. משקל לכל נר ונר : במשקל מנורה ומנורה. כי עשרה מנורות עשה : כעבודת מנורה ומנורה. ומשקל כלי עבודת מנורה מלקחיה ומחתותיה

מצודת ציון

(ט) יצר. הוא ענין פעולה כמו מי יצר אל (שם מד) : יזניחך. ענין עזיבה כמו למה זנחתני (תהלים מג): (יא) תבנית. ענין תואר וצורה : וגנזכיו. מקום האוצרות והוא מלשון גניזה בטמנה : (יג) ולמחלקות. ואת מחלקות והלמ"ד הוא במקום את כמו לכל כליו (שמות כז) ורבים כמוהו

מצודת דוד

שאיש לא נעדר מכל הגבורים : (ב) על רגליו. כאומר עם כי תשש כחו בעבור הזקנה עכ"ז התחזק לעמוד על רגליו לכבוד שרי ישראל הנאספים אליו : עם לבבי לבנות. עם לבבי היה לבנות בית וכו' וגם הכינותי כל המצטרך לה : (ג) ודמי' שפכת. ולכן מנעו לבנות וכאשר מנע מלהניף ברזל על המזבח על שעושה ממנו כלי רציחה :

(ד) ויבחר וגו'. כאומר אולם לא לשוא יחשב הדם ההוא ולא נמאסתי בעבור זה מן מלוכה הלא נבחרתי עד עולם כל ימי חיי: בחר לנגיד. להיות מלך מזרעו : בית אבי. בחר את בית אבי : (ה) ויבחר בשלמה בא לרמז שלא נשא בחטא את בת שבע כ"א היתה בעבירה לא היה נבחר בנה למלוכה הואיל ובניו מרובים ויש א"כ מי למלוך זולתו : (ו) לי לבן. להיות אהוב לי כבן : לאב. לחמול עליו כאב על בנו : (ז) כיום הזה. אשר עתה הוא מתחזק לעשות מצות ה': (ח) לעיני כל ישראל. ר"ל בפני כולכם אני מזהיר אתכם לאמר שמרו ודרשו וכו' : ובאזני אלהינו. כאומר וה' יהיה לעד : למען תירשו. למען יתקיים לכם ירושת הארץ ולהנחיל אותה לבניכם ובניכם לבניהם וכן עד עולם : (ט) דע את אלהי אביך. כאומר חקור בשכלך לדעת אותו ואם תקצר השכל עכ"ז לא תעזבנו כי אלהי אביך הוא וסמוך על הקבלה כי בודאי האב מעמיד את בנו על האמת: ובנפש חפצה. ר"ל מאהבה ומרצון ולא מיראת העונש : דורש ה'. דורשים הם לפניו לדעת כל מה בהם : וכל יצר מחשבות. כל פעולת המחשבות הוא מבין : אם תדרשנו. להשכיל גדולת רוממותו : ימצא לך. ר"ל יפתח לבבך לדעת ולהבין : יזניחך לעד. יעזבך לעולם אם לא תשוב לו : (י) ראה עתה. הגדולה הנתונה לך מה': למקדש. להיות לו למקדש : (יא) ויתן דויד וגו'. ר"ל למדו ומסר בידו : האולם. אשר לפני ההיכל : ואת בתיו. בית

הזהב במשקל הזהב כל כלי עבוד' קדמא דפסוק. ודכתריה ולמזבח הקטרת: בכתב ב' וסי' ויאמר חירם. הכל בכתב מיד ה' עלי: ואמץ ב' פתחין וסימ' חזק ואמץ אל תירא ואל. חזק ואמץ ועשה אל תירא: והמלאכה ג' בקרי' וסימ' והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. והמלאכה לא ליום אחד ולא לשני'. והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה:

בְּמִשְׁקָל לִמְנוֹרָה וְנֵרֹתֶיהָ כַּעֲבוֹדַת מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה׃ ל׳
טז וְאֶת־הַזָּהָב מִשְׁקָל לְשֻׁלְחֲנוֹת הַמַּעֲרֶכֶת לְשֻׁלְחַן ג׳ וכפסוק
וְשֻׁלְחָן וְכֶסֶף לְשֻׁלְחֲנוֹת הַכָּסֶף׃ יז וְהַמִּזְלָגוֹת
וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַקְּשָׂוֹת זָהָב טָהוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַזָּהָב
בְּמִשְׁקָל לִכְפוֹר וּכְפוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל
לִכְפוֹר וּכְפוֹר׃ יח וּלְמִזְבַּח הַקְּטֹרֶת זָהָב מְזֻקָּק כ׳
בַּמִּשְׁקָל וּלְתַבְנִית הַמֶּרְכָּבָה הַכְּרֻבִים זָהָב כ׳ דגשים מ״ל
לְפֹרְשִׂים וְסֹכְכִים עַל־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה׃ יט הַכֹּל כ״ו
בִּכְתָב מִיַּד יְהוָה עָלַי הִשְׂכִּיל כֹּל מַלְאֲכוֹת הַתַּבְנִית׃ כ׳ ל׳ וח׳ במלאכות
כ וַיֹּאמֶר דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְּנוֹ חֲזַק וֶאֱמַץ וַעֲשֵׂה ב׳
אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת כִּי יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהַי עִמָּךְ
לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ עַד־לִכְלוֹת כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה׃ כא וְהִנֵּה מַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם לְכָל־עֲבוֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים וְעִמְּךָ בְכָל־ ד׳
מְלָאכָה לְכָל־נָדִיב בַּחָכְמָה לְכָל־עֲבוֹדָה וְהַשָּׂרִים ל׳ וכל קהל׳ דכו׳ כמ״ת
וְכָל־הָעָם לְכָל־דְּבָרֶיךָ׃ כט א וַיֹּאמֶר דָּוִיד
הַמֶּלֶךְ לְכָל־הַקָּהָל שְׁלֹמֹה בְנִי אֶחָד בָּחַר־בּוֹ
אֱלֹהִים נַעַר וָרָךְ וְהַמְּלָאכָה גְדוֹלָה כִּי לֹא לְאָדָם ג׳
הַבִּירָה כִּי לַיהוָה אֱלֹהִים׃ ב וּבְכָל־כֹּחִי הֲכִינוֹתִי ה׳ כתיב בתרין כפי״ן
לְבֵית־אֱלֹהַי הַזָּהָב לַזָּהָב וְהַכֶּסֶף לַכֶּסֶף וְהַנְּחֹשֶׁת
לַנְּחֹשֶׁת הַבַּרְזֶל לַבַּרְזֶל וְהָעֵצִים לָעֵצִים אַבְנֵי־שֹׁהַם ל׳
וּמִלּוּאִים אַבְנֵי־פוּךְ וְרִקְמָה וְכֹל אֶבֶן יְקָרָה וְאַבְנֵי־ י׳ מ״ל . ל׳

תולדות אהרן הכל בכתב. שם סוכה נא זבחים לג סב חולין פג בכורות יז עקידה שער נ: (מגילה סט):

רשי

ומחתותיה. וגם משקל: (טז) שלחנות המערכת. לערוך עליו לחם הפנים למשקל שלחן ושלחן כי עשרה שלחנות של זהב עשה בהיכל ומשקל הכסף לשלחנות שבעזרה שמפשיטין עליהם הקרבנות ומשקל המזלגות והמזרקות: (יז) ולכפורי הזהב במשקל. כפורי כלי שרת לקנח בכלים הדם מהם ודוגמא בפ' קמא דבבא מציעא הוא גברא דכפר ידיה בגלימא דחבריה וכל כפרה לשון קינוח והטוי הוא: (יח) זהב מזוקק. כמו כסף מזוקק: ולתבנית המרכבה. הם הכרובים שהשכינה רוכבת עליהם: לפרשים. כלומר המפורשים והסוככים על הארון כדאמר והיו הכרובים פורשי כנפים וגו' (שמות כה): (יט) הכל בכתב. פתרון הכל בכתב סדר לו סכום משקל ומשקל של כל כלי וכלי שמואל הרואה: כל מלאכת התבנית. תבנית הבית חכמני והשכילני כמו תבנית אורך ורוחב וגובה והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקודש כמו ששנינו הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה (שם כ"ז) דרש אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים חמשים פעמים חמשים הם כ"ה מאות כ"ל חתכם לחמש רצועות להיות חמש מאות על חמש מאות והוא מיוסד בסילוק קרובץ של שבת חנוכה המתחיל מנשה את אפרים ואפרים את מנשה והכל דרש שמואל ברוח הקודש ולמד לדוד כן: (כ) חזק ואמץ. כדי שתתקיים מלכותך כמו (לעיל כ"ח) שהבטיחך הקב"ה והכינותי מלכותו עד עולם אם יחזק לעשות מצותי וגומר: (כא) והנה מחלקות הכהנים והלוים לכל עבודת בית האלהים ועמך בכל מלאכה. כלומר הכל ערכתי וסדרתי וזמנתי לך מחלקות ופועלים ואין לך לעכב כי אם מיד לבנות הבית: והשרים. הממונים על הפועלים ושוטריהם: וכל העם לכל דבריך. לעשות כצויך: (א) שלמה בני אחד וגו'. ואפילו אם היו מאה לא די לבנותו ועוד שהוא נער ורך: והמלאכה גדולה. ואם תאמר תקטין הבית זה אי אפשר כי לא לאדם הבירה כי אם לה' אלהים הגדול והנורא אשר לא יכלכלוהו השמים ושמי השמים ואעפ"כ אל תבהל לבנות בית גדול כזה כי אני בכל כחי הכינותי לבית אלהים הזהב לזהב והכסף לכסף וגו' לפיכך אין לך טורח גדול כל כך: (ב) אבני שוהם ומלואים. דוגמת המשכן אבני שוהם ואבני וגו' (שמות כ"ט): אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה. לתת בקירות הזהב ובכלי הכסף: ואבני שיש. לעמודים

רדק

שלא זכר זה בספור בנין הבית למדנו זה מבנין הבית שראה יחזקאל במראה הנבואה: (יז) ולכפורי הזהב. פי' רז"ל מזרקים שאמרו ודם הסכין במאי מקנח ליה בשפת מזרק דכתיב כפורי זהב. וקראו כן על שם שמקנח בהם הסכין כמו מכפר לה בגליתא דפרעא שעניינו מקנח וכן כל לשון כפרה: (יח) ולתבנית המרכבה הכרובים זהב. פי' לתבנית מרכבות חיות הקדש כי בהם פני הכרוב: לפורשים וסוככים. פירוש להיות פורשים וסוככים בכנפיהם על ארון ברית ה': (יט) הכל בכתב מיד ה'. פירוש הנה לך הכל בכתב מסודר כמו שהוא מיד ה' על כל מלאכות התבנית כי בנבואה נאמר לה כמו שכתבנו על יד שמואל הרואה: (כא) ועמך בכל מלאכה לכל נדיב בחכמה לכל עבודה. על דרך כל אשר ידבנו לבו לקרב' אל המלאכה לעשות אותה. כלומר עמך עמלים בכל מלאכה ובכל אשר יתנדבו לעשות אותה. והשרים והעם הם מזומנים לכל דבריך: (א) נער ורך וכו'. אמרו כי בן י"ב שנה היה שלמה כשמלך כי באותו פרק שנולד הוא מספר ענין אמנון ותמר ואומר ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג אמנון והלך לגשור והיה שם שלש שנים הרי חמש שנים ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים. ומרד באביו ונהרג אחרי זה ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר. ובשנה שאחריו מנה דוד את ישראל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי י"א ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות הרי י"ב: (ב) הזהב לזהב והכסף לכסף. כלומר הכנותי הזהב למה שצריך זהב וכסף למה שצריך כסף: אבני פוך ורקמה. פירוש ובגדי רקמה ואבני פוך: וכל אבן יקרה. לקירות הבית ולרצפ'. והפוך הוא אפשר שהוא אבני

מצודת דוד

החליפות שמזה ומזה: ובית הכפרת. הוא בית קדש הקדשים: (יב) כל אשר היה ברוח עמו. ר"ל אשר נגלה לו ברוח הקדש תבנית הנעשית לאצרות וכו': לאוצרות בית האלהים. אשר בהם יניחו הנדבות על תיקון בדק הבית: ולאוצרות הקדשי'. אשר בהם יניחו הממון שעל קרבנות הצבור: (יג) ולמחלקות. גם מסר בידו סדר מחלקות הכהנים והלוים והממונים על כל מלאכת עבודת הבית ואת תבנית כל כלי עבוד': (יד) לזהב. לכלי הזהב מסר בידו במשקל הראוי לזהב לכל כלי וכלי: לכל כלי הכסף במשקל. ר"ל למשקל הראוי לכסף כי לא ישוה משקל הכסף למשקל הזהב: (טו) ומשקל. גם מסר לו משקל לעשרה המנורות שעשה שלמה מזהב הם ונרותיהם העשויין כעין בזיכין לשום בהם השמן והפתילות: במשקל מנורה. כמה יהיה במשקל של כ"א משקל נרותיה: ולמנורות הכסף. עשויים להעמידם בלשכת הכהנים להאיר להם בעת יאכלו הקדשים בלילות: בעבודת. כפי המשקל הראוי לפי מלאכת תבניתה: (טז) ואת הזהב וגו'. משקל הזהב להשלחנות העשוי למערכת לחם הפנים: וכסף. משקל הכסף לשלחנות הכסף העומדים בעזרה להפשיט עליהם את הקרבנות ועם שלא הוזכרו בבנין שלמה נזכרים הם בבנין יחזקאל וכן היו בבית שלמה: (יז) והמזלגות וגו'. גם מסר לו תבנית כל הכלים האלה: זהב טהור. שהיה מזהב טהור: במשקל. כמה יהיה משקל כ"א: (יח) ולמזבח. את המזבח שהיה מזהב מזוקק מסר לו כמה יהיה משקלו: ולתבנית המרכבה. וחוזר ומפרש שהם הכרובים שעמדו בארץ להיות פורשים כנפיהם לסכך על הארון והיו דומים למעשה חיות המרכבה אשר פני אדם להנה כי גם אל הכרובים היה פני תינוק: (יט) הכל בכתב. ר"ל כן אמר דוד לשלמה הנה לך הכל מסודר בכתב אשר מיד ה' עלי השכיל ר"ל אשר באה עלי מידו להשכילני כל מלאכות התבנית של הבית וכל כליו: (כ) אל תירא. לחשוב שלא תוכל לגמור את הכל: עד לכלות. עד אשר תשלים את הכל: (כא) לכל עבודת. המופקדים לכל עבודת בית האלהים: ועמך. הם יהיו עמך לעזור בכל מלאכה: לכל נדיב. את כל מהם אשר נדבו לבו בחכמה להשכיל לעשות את כל העבודה המוצרך אל הבנין: לכל דבריך. המה נכונים לעשות את כל דבריך: כט (א) אחד כלומר ואיך יוכל אחר לאסוף הון רב כ"כ לבנות בית לה': בחר בו אלהים. ואף בו בחר למלוך

מצודת ציון

כמושו: (יז) והמזלגות. הם כלי בעלת השנים ובו תוחבים הבשר להעלות מן הסירה: והמזרקות. הספלים אשר יקבלו בהם הדם לזריקה: והקשות. סניפין כעין יתדות עמדו אצל השולחן מזה ומזה לצורך לחם הפנים כמ"ש בתורה: ולכפורי. גם המה כעין מזרקות וכן כפורי זהב משנים (עזרא א) וע"ש שהכהן הזורק מקנח ידו בשפתו קרויים כפורי ובדרז"ל ובעי לכפורי ידיה (גיטין נו): (יח) מזוקק. ענין צרוף כמו מזוקק שבעתים (תהלים יב): (כ) תחת. ענין פחד ושבר: לכלות. להשלים: כט (א) הבירה. הארמון ועל המקדש יאמר: (ב) אבני פוך. אבני יקר ומראיהם כעין הפוך והוא הכחול: ורקמה. יריעות מרוקמות במיני צבעונין: יקרה. חשובה שיש שם מין אבן

לזהב לזהב חד מן א"ב מן כ"ב תאומים וכל חד וחד ל' דכו' וסימ' נמסר במסרה רבהא במערכת אות התי"ו בערך תאם בס"ד : שמח ב' בקריאה וסי' וגם דוד המלך. שמח מצרים בצאתם כי נפל. וב' ושמח וסימ' וראך ושמח בלבו. ושמח לבם כמו יין : ועד עולם י"ב בקריאה וסימ' למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא. ואני זאת בריתי אתם אמר ה' רוחי דישעיה. ושכנתי אתכם במקום הזה דירמיה. לאמר שובו נא איש מדרכו הרעה דירמיה. ושמתי את הצלעה לשארית. ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל. ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם. יהי שם ה' מברך. וחסד ה' מעולם ועד עולם. יחל ישראל אל ה'. ירושלם הרים סביב לה. ה' ישמור צאתך ובואך מעתה :

שֵׁשׁ לָרֹב׃ ג וְעוֹד בִּרְצוֹתִי בְּבֵית אֱלֹהַי יֶשׁ־לִי ל' ח' ר"פ ל' וחד ברצותי
סְגֻלָּה זָהָב וָכָסֶף נָתַתִּי לְבֵית־אֱלֹהַי לְמַעְלָה מִכָּל־ ל'
הֲכִינוֹתִי לְבֵית הַקֹּדֶשׁ׃ ד שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים כִּכְּרֵי
זָהָב מִזְּהַב אוֹפִיר וְשִׁבְעַת אֲלָפִים כִּכַּר־כֶּסֶף ל'
מְזֻקָּק לָטוּחַ קִירוֹת הַבָּתִּים׃ ה לַזָּהָב לַזָּהָב וְלַכֶּסֶף ל'
לַכֶּסֶף וּלְכָל־מְלָאכָה בְּיַד חָרָשִׁים וּמִי מִתְנַדֵּב
לְמַלֹּאות יָדוֹ הַיּוֹם לַיהוָה׃ ו וַיִּתְנַדְּבוּ שָׂרֵי ו' כ' חס' ו'
הָאָבוֹת וְשָׂרֵי ׀ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים
וְהַמֵּאוֹת וּלְשָׂרֵי מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ׃ ז וַיִּתְּנוּ לַעֲבוֹדַת
בֵּית־הָאֱלֹהִים זָהָב כִּכָּרִים חֲמֵשֶׁת־אֲלָפִים י"ז

כ' ד' חס' א' וַאֲדַרְכֹנִים רִבּוֹ וְכֶסֶף כִּכָּרִים עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וּנְחֹשֶׁת
רִבּוֹ וּשְׁמוֹנַת אֲלָפִים כִּכָּרִים וּבַרְזֶל מֵאָה־אֶלֶף
ל' כִּכָּרִים׃ ח וְהַנִּמְצָא אִתּוֹ אֲבָנִים נָתְנוּ לְאוֹצַר בֵּית־
יְהוָה עַל יַד־יְחִיאֵל הַגֵּרְשֻׁנִּי׃ ט וַיִּשְׂמְחוּ הָעָם עַל־
ג' הִתְנַדְּבָם כִּי בְּלֵב שָׁלֵם הִתְנַדְּבוּ לַיהוָה וְגַם דָּוִיד
כ' הַמֶּלֶךְ שָׂמַח שִׂמְחָה גְדוֹלָה׃ י וַיְבָרֶךְ דָּוִיד
אֶת־יְהוָה לְעֵינֵי כָּל־הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ
י"ג אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד־
ד' א' חס' עוֹלָם׃ יא לְךָ יְהוָה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת
ל'. ל' וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְהוָה

רדק

אבני הכחול. הן אבנים יקרות עינם כעין הכחול : (ג) מכל הכינותי. מכל אשר הכינותי : (ד) לטוח קירות הבתים. והלא בזהב היו טוחים הקירות שנאמר ואת כל הבית צפה זהב ואיך אמר כי הכסף הכין לטוח הקירות. נאמר כי לטוח טעמו לשלשת ככרי זהב שזכר. ובדברי רז"ל לטוח את קירות הבית וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורין אותו כסף שהיה מכסף כל בעלי זהבים : (ז) ואדרכנים רבו. מטבע ידוע אצלם : (י) אלהי ישראל אבינו. אבינו שב אל ישראל וזכר הנה יעקב אבינו על בנין הבית לפי שיעקב אבינו אמר תחלה לבנות בית אלהים כמו שכתוב והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ובב"ר מפרש כי על שם הנדבה אשר התנדבו זכרו ישראל אביהם שהוא היה תחילה לנודרים שנאמר וידר יעקב נדר לאמר מהו לאמר לדורות שיהיו נודרים בעת צרתם. יעקב פתח בנדר תחלה לפיכך כל מי שהוא נודר לא יהא תולה את הנדר אלא בו. א"ר אבהו כתיב אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב לאביר אברהם לאביר יצחק לא נאמר אלא לאביר יעקב תלה את הנודר במי שפתח בו בתחלה. רב הונא בשם רבי אידי אמר כתיב וישמחו העם על התנדבם וכו' ויברך דוד את ה' וכו' ברוך אתה ה' אלהי ישראל אבינו אלהי אברהם אלהי יצחק לא נאמר אלא אלהי ישראל תלה הנדר במי שפתח בו תחילה : (יא) לך ה' הגדלה והגבורה וכו'. כלומר כל הגדולה הזאת והגבורה שהיתה לי והנצח שהיתה לי על כל הגוים והתפארת היה לי הוד וכבוד עליהם הכל הוא כמו שאמר כי ממך הכל ומידך נתנו לך : כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה. כלומר אשר בשמים ובארץ לך ה' היא הממלכה שאתה מולך ומושל בכל אשר בשמים ובארץ והמתנשא

רשי

לעמודים ולשלחנות ולרצפה : (ג) ועוד ברצותי בבית אלהי. פתרון מרוב רצון שרציתי בבית אלהי : יש לי סגולה. קבצתי לי קבוצת זהב וכסף כדפירש לפנינו : (ד) מזוקק. לבן הרבה : לטוח קירות הבית. ואין אדם יכול לטוח שום דבר לא בכסף ולא בזהב כי אם שיהיה מזוקק : (ה) לזהב לזהב ולכסף לכסף ולכל מלאכה ונתתיו ביד חרשים. אומנים וזהו אשר הכינותי לבית המקדש ואע"פ שקבצתי כל זאת ומי מכם שמתנדב למלאות ידו היום לה' להביא זהב וכסף וכל דבר לבנין דוגמא כל נדיב לבו הביאו חח ונזם (שמות לה) : למלאות. דוגמת ומלאת יד אהרן ויד בניו (שם כט) ותרגמו ותקריב קרבן דאהרן : (ו) ויתנדבו שרי האבות וגומר. אותם שכתוב למעלה על שבט ישראל וגו' וכתוב כן למעלה (כ"ו) ובני ישראל למספרם ראשי האבות וגו' : ולשרי מלאכת המלך. וגם שרי עבודת אדמת המלך ועל שבכרמי המלך וגו' כלדעיל : (ז) ואדרכונים רבו. קנו"ש בלעז : (ח) ונתנו לאוצר בית ה' על יד יחיאל הגרשוני. שהיה נגיד על האוצרות כלדעיל (כ"ו) בני יחיאלי זתם ויואל אחיו על אוצרות בית ה' : (ט) בלב שלם. בלב אחד נתנו ברצון נפשם ולא בשני לבבות שיש אדם שנותן בעל כרחו ולא בנפש חפצה או שמתבייש מאחרים והוא נקרא שני לבבות אבל אלו ברצון נפשם נתנו כולם : וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה. ושלא תאמר כהם ולא יותר מכולם לכך אמר וגם דוד המלך שמח וגו' יותר מכולם כי הוא בעל המעשה דוגמת (שופטים ה') הרים נזלו מפני ה' זה סיני יותר מכולם מפני אשר ירד עליו ה' באש (שמות יט) : (י) ויברך דויד את ה' לעיני כל הקהל. שהקהיל כדאמר לעיל (כ"ח) ויקהל דוד ויברכם על התנדבם : ויאמר דוד ברוך אתה ה' אלהי ישראל אבינו. לפיכך הזכיר ישראל יותר מאברהם ויצחק לפי כי יעקב גם הוא נדר דכתיב וידר יעקב נדר (בראשית כ"ח) : ישראל אבינו. ישראל סבא וגם בבראשית רבה מפורש כך נדרתי אני דוד ועמי כמו ישראל סבא וכל הנודר צריך להזכיר בנדרו ישראל וכן אשר נדר לאביר יעקב (תילים לב) : מעולם ועד עולם. אמר דוד גר אחד היה יתרו בין שש מאות אלף ואמר ברוך ה' אשר הציל אתכם גנאי גדול הוא זה לכל ישראל ואני הריני מוסיף לברך את הקב"ה יותר מיתרו : (יא) לך ה' הגדולה. נתן שבח להקב"ה שנתן לו כל כך לקבוץ ממון כזה לבנין בה"מ וכתיב לעיל הוא יבנה בית וסמיך ליה ה' בעבור עבדך (וכלבך) עשית את כל הגדולה וגם ל' גדולה נופל על בנין בית המקדש כדכתיב (לעיל כב) והבית לבנות לה' להגדיל למעלה : לך ה' הגדולה. אף על פי שהקבצתי כל הממון הזה לבנין בית המקדש שנקרא גדולה אתה נתת לי כל הגדולה הזאת : והגבורה. שנתת לי גבורה להלחם עם שונאי ישראל ולבוז שללם לפניך לבנות הבית כלדעיל אחר שנלחם עם כל אויביו ונלחם כתיב (לעיל יח) גם אותם הקדיש המלך דוד וגומר : והתפארת. כל שבחות אלו שבחו על שנתן לו הקב"ה כח לקבץ ממון לבנין ב"ה שנקרא פאר דכתיב (ישעיה ס') לפאר מקום מקדשי וגם למעלה (כ"ב) כתיב לשם ולתפארת : והנצח. שנתן לו הקב"ה נצחון לשלול שלל העובדי כוכבים לצורך הבנין : כי כל בשמים. לך הוא אפילו על מה שעל השמים אתה מושל כל שכן
על

מצודת ציון

אבן חשוב לבנין : (ג) סגולה. ענין אוצר כמו וסגולת מלכים (קהלת ב) : (ד) לטוח. מל' טיחה ומריחה כמו וטח את הבית (ויקרא יד) ואמר בדרך השאלה כי בטסים חפו הבית ולא ע"י טיחה ומריחה כדרך שעושים האומנים ומרבית הזהב יוכיח : קירות. כותלי : (ה) חרשים. אומנים : למלאות. ענין חנוך כמו ומלאת יד אהרן (שמות כט) : (ז) ואדרכונים. שם מטבע ידוע אצלם וכן לאדרכונים אלף (עזרא ח) : (יא) והתפארת. מל' פאר : והנצח. מל' נצחון :

מצודת דוד

על ישראל ויטרד מאוד בדבר המלוכה : נער ורך. והוא נער בשנים ומעונג ביותר ולא נסה לטרוח הרבה : כי לא לאדם. לא בעבור צורך אדם נעשה הבית כ"א לה' וא"כ מהצורך לפארו מאד : (ב) ובכל כחי. כאומר והנה אני עשיתי מה שעלי ובכל כחי הכינותי וכו' : הזהב לזהב. הזהב הכינותי על כלי הזהב וכן כולם : ומלואים. כן יקראו אבני יקר ע"ש שממלאים את הגומא העשוי במשבצות להושיב בו האבן : (ג) ברצותי. בעבור שאני מרוצה וחפץ בבית ה' כמה יש לי עוד סגולה מיוחדת מזהב וכסף נתתי גם אותה לבית ה' : למעלה מכל וכו'. ר"ל נוסף על כל אשר הכינותי מאז לבהמ"ק : (ד) שלשת אלפים. ר"ל וזהו חשבון הסגולה שלשת אלפים וכו' : לטוח וכו'. תואר הוא על הזהב כי לא מתום בכסף. ורז"ל אמרו שהכסף האמור כאן ר"ל זהב טוב המכסיף כל הזהבים : (ה) לזהב לזהב. את הזהב לכלי הזהב וכו' : ולכל מלאכה כו'. ואת כל דבר הצורך למלאכה הלא המה מסורים ביד החרשים : ומי מתנדב. אמר אל העומדים לפניו מי בכם מתנדב מה לחנך את ידו היום בתת נדבה לה' וכאומר מעתה התחילו להתנדב על בנין הבית : (ו) שרי האבות. הם ראשי האבות האמור למעלה : ולשרי. ואת השרים הממונים על מלאכת המלך הם שרי הרכוש האמור למעלה : (ז) ואדרכונים. שם מטבע ידוע אצלם : רבו. הוא עשרת אלפים ולא באו עדיין למשקל ככר : (ח) והנמצא. ואשר נמצא אתו אבנים נתנו אותם לאוצר הבנין : על יד יחיאל. על ידו מסרו האבנים והוא הביאם אל האוצר : (ט) על התנדבם. שמחו על הנדבה כי היתה בלב שלם כי המתנדב ולבו בל עמו הוא נעצב על חסרון הממון : (י) אלהי ישראל אבינו. מלת אבינו חוזר על ישראל ולפי שיעקב היה תחלה לנודרים ובא לדבר דבריו בעבור הנדבה לזה הזכיר שם ה' על ישראל : מעולם וכו'. מהעה"ז עד העה"ב : (יא) לך וכו'. ר"ל הגדולה שאני בה והגבורה והתפארת אשר בי והנצחון שעשיתי וההוד שבי הכל הוא מידך : כי כל וכו'. מושך

על לך עומר כי כל לך אשר בשמים

[illegible]

הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל ׀ לְרֹאשׁ׃ יב וְהָעֹשֶׁר ל׳
וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ י״ד מ״ל ז׳ דגשים
וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל׃ יג וְעַתָּה ל׳. ג׳. י״ח
אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם ל׳ ומ״ל
תִּפְאַרְתֶּךָ׃ יד וְכִי מִי אֲנִי וּמִי עַמִּי כִּי־נַעְצֹר ה׳ר״פ דמיין
כֹּחַ לְהִתְנַדֵּב כָּזֹאת כִּי־מִמְּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ ל׳. ו׳
לָךְ׃ טו כִּי־גֵרִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ וְתוֹשָׁבִים כְּכָל־
אֲבֹתֵינוּ כַּצֵּל ׀ יָמֵינוּ עַל־הָאָרֶץ וְאֵין מִקְוֶה׃ ס׳ דגשים. ג׳ לישראל
טז יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כֹּל הֶהָמוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר הֲכִינֹנוּ ל׳ ומ״ל
לִבְנוֹת־לְךָ בַיִת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ מִיָּדְךָ הִיא וּלְךָ הַכֹּל׃ הוא ק׳
יז וְיָדַעְתִּי אֱלֹהַי כִּי אַתָּה בֹּחֵן לֵבָב וּמֵישָׁרִים ג׳
תִּרְצֶה אֲנִי בְּיֹשֶׁר לְבָבִי הִתְנַדַּבְתִּי כָל־אֵלֶּה
וְעַתָּה עַמְּךָ הַנִּמְצְאוּ־פֹה רָאִיתִי בְשִׂמְחָה ל׳
לְהִתְנַדֶּב־לָךְ׃ יח יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק
וְיִשְׂרָאֵל אֲבֹתֵינוּ שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר ד׳ דסמי׳ ל״ג
מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ׃ יט וְלִשְׁלֹמֹה ה׳
בְנִי תֵּן לֵבָב שָׁלֵם לִשְׁמוֹר מִצְוֹתֶיךָ עֵדְוֹתֶיךָ ח׳ מ״ל. ג׳
וְחֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת הַכֹּל וְלִבְנוֹת הַבִּירָה אֲשֶׁר־ ט״ו
הֲכִינוֹתִי׃ כ וַיֹּאמֶר דָּוִיד לְכָל־הַקָּהָל בָּרְכוּ־
נָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וַיְבָרְכוּ כָל־הַקָּהָל לַיהוָה
אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיהֶם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה וְלַמֶּלֶךְ׃ ט׳חס׳ בכתו׳ ב׳
כא וַיִּזְבְּחוּ לַיהוָה ׀ זְבָחִים וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת לַיהוָה

תולדות אהרן ויעלו עולם. (כילם פא):

רשי

על מה שהארץ לפיכך אתה יכול ליתן גדולה למי שאתה רוצה: ובארץ. אתנחתא שם מסיים הפסוק ומוסב למעלה הימנו כדפרשתי: לך ה׳ הממלכה והמתנשא לכל לראש. פתרון מלך אם נתן לעבדו אחד שררה וממשלה במלכות אחר השר הוא עבדו בכל מקום שהוא אבל המלכות אינו של מלך ומי שהמלכות שלו אין העבד המושל שלו אבל הקב״ה שלו הוא העבד הממונה למושל וגם המלכות שלו אקוטריא בלע״ז ולפיכך כתיב לך ה׳ הממלכה והמתנשא עליהם דאפילו ריש גרגותא משמיא מנו ליה ועוד פירשו והמתנשא לכל לראש כשאנו סבירין ששבחנו לך כל ההודאות ואין לך עוד שבח אחר עדיין אינו כלום שהמשובח עומד לראש השבחות וכן כשסיים דוד כל תשבחותיו בתילים הוא מתחיל מזמור האחרון שירו לה׳ שיר חדש כלומר כל השבחות חדשים הם כאילו לא שבחנוהו מעולם. כך פי׳ לי רבי אלעזר ב״ר מאיר ב״ר יצחק מאורליינ״ש וכן בחגיגת ירושלמי כמדומה לי: (יב). והעשר והכבוד מלפניך. מידך. והכבוד נופל על העושר כדכתיב בזו כסף בזו זהב וגו׳ (נחום ב) וכמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראשית לא) כלומר כל העושר שסגלתי מאתך הוא כי אתה מושל בכל ובידך כח וגבורה וגו׳: (יג) ועתה אלהינו מודים אנחנו לך. על שחלקת בנו מטובך: (יד) וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב. שהחזקנו עצמנו להתנדב כל כך בזאת הנדבה ולא משלנו אלא ממך הכל וחלקת לנו מעט: ומידך נתנו לך. ומה שנתתה לנו מידך נתנו לך מקצת. נו״ן דגושה במקום נו״ן שניה נתננו לך: (טו) כי גרים אנחנו לפניך. ואין לנו חלק ונחלה בארץ ולא אחוזה אלא לגור בה דוגמא כי גרים ותושבים אתם עמדי (ויקרא כה): ככל אבותינו. אדם שיש לו בנים ונחלות ומכר כל הנחלות והם באים בניו לגור באותה נחלה לימים ושנים הם נקראים גרים ותושבים אבל אבותינו היו אורחים וכן אמר דוד אין אנו כן אלא גם אנו וגם אבותינו כולנו גרים ותושבים בעולם דכתיב לך שמים אף לך ארץ תבל ומלואה אתה יסדתם (תילים פט): כצל ימינו על הארץ. מפורש במדרש קהלת ולא כצל האילן ולא כעוף הפורח העושה צל לימים ושנים או לשעה אחת עושה צל אלא כצל כנפי הדבורה שיש לה כנפים ואין לה צל: ואין מקוה. אין מי שיש לו תקוה שלא ימות: (טז) אשר הכינונו. דוגמת אשר הכינותי: (יז) וידעתי אלהי כי אתה בוחן לבב. אתה בוחן מי שיש לו שני לבבות אחד לטוב ואחד לרע: ומישרים תרצה. ולב טוב ויושר תרצה וכי אני יודע שביושר לבבי שיסרתי לטוב לבבי ללב א׳ בהתנדבתי את כל אלה. ומן עמך שהתנדבו פתרון בשלי אני בקי ויודע ובשל אחרים איני יודע אלא מה שראיתי שבשמחה התנדבו אני אומר: ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך. כלומר ראיתי ששמחו בהתנדבם ואיני יודע אם מרצון לבם היה כדכתיב וישמחו העם על התנדבם: הנמצאו פה. הנמצאים כאן הם הכתובים למעלה ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגומר אבל עשירי ישראל כולם אשר בכל עיר ועיר לא נמצאו פה ועל כן רבונו של עולם נתמעטה הנדבה שאילו היו שם כל ישראל כאן אז הרבה הנדבה: (יח) שמרה זאת לעולם. זכור לנו זאת הנדבה למצוה רבה ולצדקה: ליצר מחשבות לבב עמך. כי יצר שני לבבם ומחשבותם לטובה ומוסב הוא על כי אתה בוחן לבב וגומר: והכן לבבם אליך. שני לבבם שלם להיות לב א׳ אליך וכן תפרש: (יט) ולשלמה בני תן לבב שלם. להכין לבבו שלם עם אלהיו לשמור מצותיו וגומר וכן בקש שלמה יהי ה׳ אלהינו עמנו עד והיה לבבכם שלם (מלכים א׳ ח׳): ולבנות הבירה אשר הכינותי. אפרייטש״י בלע״ז ועתה לפי שהכינותי וזמנתי הכל לפיכך נקל לשלמה לבנות ובלבד שתהא ידך בו: (כ) ויאמר דויד לכל הקהל. מוסב על ויקהל דוד את כל שרי וגו׳: ברכו נא את ה׳ אלהיכם. אלהי אבותיכם לא נאמר אלא אלהיכם דמשמע ולא אלהי אבותיהם לכך נאמר ברכו את ה׳ אלהיכם והם אמרו אלהינו ואלהי אבותינו ולכך ויברכו כל הקהל לה׳ אלהי אבותיהם מתוך ריצוי ל׳ ומחמת קדושתו: (כא) למחרת היום. אותו היום של וועד זה שדבר דוד כל דבריו כי אותו היום לא היה להם פנאי כי כשהלכו מן הוועד עסקו

רדק

והמתנשא לכל לראש כלומר לכל הראשים והמלכים אתה הוא המתנשא על כולם ולמ״ד לראש ר״ל לכל אשר ממונה לראש. ורבותינו פירשו כי כל הממונה להיות לראש וכל שהוא ראש על כל דבר אינו אלא ממך כי אפילו ריש גרגותא מן שמיא ממנו: (טו) ותושבים ככל אבותינו. כלומר אם אנחנו בעולם תושבים אין אנחנו תושבים אלא ככל אבותינו שהלכו להם ומתו א״כ גרים אנחנו וכמו הצל שהוא פונה במהרה כן ימינו על הארץ: ואין מקוה. ואין שום מקוה לאדם שיאריך בעולם כי חרוצים הם ימינו: (טז) כל ההמון הזה. כמו הממון ר״ל ריבוי הכסף והזהב ושאר דברים וכן מהמון רשעים רבים: (יז) כי אתה בוחן לבב. כלומר אתה הוא בוחן ורוצה ביושר לבבי וידעת ביושר לבבי כי כאשר לבבי התנדבתי וכן עמך אשר נמצאו פה אתה ידעת את לבבם אבל אני ראיתי כי בשמחה התנדבו לך וכדומה לי כי בלב יושר התנדבו הם ג״כ וכמו שהיום לבבם יושר כן שמרה זאת להם לעולם שיהיה יצר מחשבתם ולבבם נכון אליך. וה״א הנמצאו במקום אשר וכן ה״א ההלכוא אתו וזולתם כמו שכתבנו

מצודת דוד

ובארץ: לך וכו׳ אתה הוא הממליך מלכים ואתה הוא המתנשא את כל אשר הועמד להיות לראש: (יב) מלפניך. ממך הם נתונים: לכל. את כל אשר תחפוץ: (יג) מודים וכו׳. על כל העושר הרב אשר נתת לנו: (יד) מי אני וכו׳. ר״ל וכי עולם ידינו גדול כ״כ לעצור כח להתחזק לאסוף הון להתנדב נדבה גדולה כזאת: כי ממך. כל העושר הזה באה ממך והבאה מידך חזרנו ונתננו לך: (טו) כי גרים. למול שנותיך ימי שנותינו מעטים המה כימי הגר בארץ נכריה וא״כ הוא מן הנמנע לאסוף הון רב כזה בזמן מועט בעולם יד לולי ה׳ שהיה לנו: ותושבים. ר״ל כל מה שאנחנו תושבים בעולם אין אנו תושבים אלא ככל אבותינו שהלכו להם ומתו וא״כ לגרים נחשב: ככל. הפונה בכל עת בנטות השמש כן ימינו על הארץ בכל עת פונה ועובר מהימים הקצובים: ואין מקוה. ואין תקוה להאדם להאריך ימיו יותר מן הקצוב: (טז) כל ההמון. מרבית העושר הזה: מידך הוא. מידך באה לנו והכל שלך: (יז) וידעתי. אתה אלהי כן ידעתי שאתה בוחן לבב האדם לדעת מחשבתו ורוצה אתה ביושר לבב לכן התנדבתי הנדבה הזאת ביושר לבב: ראיתי בשמחה. ראיתי אני אשר בשמחה נדבו להתנדב לך ר״ל גם המה התנדבו ביושר לבב כמוני: (יח) שמרה זאת. זכור הנדבה הזאת שמור לעולם: ליצר מחשבות. את פעולת מחשבות לבב עמך שהיתה במחשבה טובה ורצויה: והכן. הכן לבבם להכנות אליך: (יט) ולעשות הכל. את כל דברי התורה וכפל דבריו לחזק: אשר הכינותי. את כל דבר הצריך על הבנין: (כא) זבחים. זבחי שלמים:

מצודת ציון

והוד. ענין הדר ויופי: (יג) מודים. מל׳ הודאה: (יד) נעצור כח. נעכב אצלנו הכח כמו נעצרה נא אותך (שופטים יג): (טו) ותושבים. היושב זמן רב במקום אחד קרוי תושב מלשון ישב: (טז) ההמון. ענין מרבית ההון כמו ומי אוהב בהמון (קהלת ה): (יז) בוחן. מל׳ בחינה ונסיון: הנמצאו. אשר נמצאו הה״א היא במקום אשר וכן ההקדיש שמואל (לעיל כו): (יח) ליצר. הוא ענין פעולה כמו מי יצר אל (ישעיה מד) וכן וכל יצר מחשבות לבו (בראשית ו): והכן. מל׳ הכנה: (כ) ברכו. שבחו והללו: ויקדו. כפפו הקדקוד: למעלה

ודברי ה' בקריאה וסי' ודברי דויד המלך הראשונים והאחרונים הנם כתובים דד"ה. ודברי רחבעם הראשונים והאחרונים דדברי הימים . ודברי שנאה סבבוני דתהלות . הדר כבוד הודך . ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דד"ה : ויתחזק ח' בקריאה וסימ' ויתחזק ישראל וישב על המטה . ויתחזק דוד באלהיו . ויתחזק העם איש יש' . ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו ד"ה. ויתחזק דמלך רחבעם . ויתחזק אביה וישא לו נשים . וימלך יהושפט בנו . ויתחזק יותם . וב' ויתחזק וסי' ויקם יהורם על ממלכת אביו .

לְמָחֳרַת הַיּוֹם הַהוּא פָּרִים אֶלֶף אֵילִים אֶלֶף ל' וחד למחר'
כְּבָשִׂים אֶלֶף וְנִסְכֵּיהֶם וּזְבָחִים לָרֹב לְכָל־יִשְׂרָאֵל׃
כב וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ לִפְנֵי יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא בְּשִׂמְחָה
גְדוֹלָה וַיַּמְלִיכוּ שֵׁנִית לִשְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד וַיִּמְשְׁחוּ
לַיהוָה לְנָגִיד וּלְצָדוֹק לְכֹהֵן׃ כג וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה ב' א' חס' וא' מ"ל
עַל־כִּסֵּא יְהוָה ׀ לְמֶלֶךְ תַּחַת־דָּוִיד אָבִיו וַיַּצְלַח כ"ט רפין. ב'
וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ כד וְכָל־הַשָּׂרִים וְהַגִּבֹּרִים ד'
וְגַם כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ דָּוִיד נָתְנוּ יָד תַּחַת שְׁלֹמֹה ג' דסמי'
הַמֶּלֶךְ׃ כה וַיְגַדֵּל יְהוָה אֶת־שְׁלֹמֹה לְמַעְלָה לְעֵינֵי
כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן עָלָיו הוֹד מַלְכוּת אֲשֶׁר לֹא־
הָיָה עַל־כָּל־מֶלֶךְ לְפָנָיו עַל־יִשְׂרָאֵל׃ כו וְדָוִיד בֶּן־
יִשַׁי מָלַךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ כז וְהַיָּמִים אֲשֶׁר ב' זקפי' קמצין
מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ
שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלִַם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלוֹשׁ׃
כח וַיָּמָת בְּשֵׂיבָה טוֹבָה שְׂבַע יָמִים עֹשֶׁר וְכָבוֹד ד'
וַיִּמְלֹךְ שְׁלֹמֹה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ כט וְדִבְרֵי דָּוִיד הַמֶּלֶךְ ג' ר"פ
הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־דִּבְרֵי
שְׁמוּאֵל הָרֹאֶה וְעַל־דִּבְרֵי נָתָן הַנָּבִיא וְעַל־דִּבְרֵי סימן
גָּד הַחֹזֶה׃ ל עִם כָּל־מַלְכוּתוֹ וּגְבוּרָתוֹ וְהָעִתִּים
אֲשֶׁר עָבְרוּ עָלָיו וְעַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל כָּל־מַמְלְכוֹת כ'
הָאֲרָצוֹת׃

א א וַיִּתְחַזֵּק שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד עַל־מַלְכוּתוֹ ספר שני ת'
וַיהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וַיְגַדְּלֵהוּ לְמָעְלָה׃ ב וַיֹּאמֶר
שְׁלֹמֹה לְכָל־יִשְׂרָאֵל לְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת

תולדות אהרן וימשחו . סנהד' כא : וישב שלמה . שם עב :

רדק

שכתבנו בספר מכלל : (כב) וימליכו שנית לשלמה וכו'. כי פעם אחרת המליכו דוד כשבאה בת שבע אליו ונתן הנביא ואותו היום צוה למשחו ולהמליכו כמו שכתוב בספר מלכים ואז לא היו שם ישראל אלא אנשי ירושלים ואחרי כן הקהיל כל שרי ישראל מכל השבטים והמליכו לעיניהם פעם שנית : וימשחו לה' לנגיד . פי' וימשחהו אותו לה' לנגיד ולצדוק משחו להיות כ"ג . ומזה הפסוק סמכו רז"ל כי הבזה שהיו בוזזים ישראל מאויביהם מחצה למלך ומחצה לעם מקיש נגיד לצדוק מה צדוק מחצה לו אף נגיד מחצה לו . ומחצה לעם לאחיו הכהנים שנאמר והיתה לאהרן ובניו : (כה) ויתן עליו הוד מלכות. שהיו כל העם יראים ממנו ומשתאים אותו ובהפך זה כתיב בספר דניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות : (ב) ויאמר שלמה לכל ישראל וכו' וילכו שלמה וכל הקהל . פירוש שאמר להם שילכו לבמה אשר בגבעון וילכו . והוא מזבח הנחשת אשר עשה משה . וכן ויאמר ה' לדג ויקא את יונה אמר לו שיקיא אותו וכן עשה . וכן ויאמר

רשי

עסקו לקנות בהמות לצורך הקרבנות עד הלילה ולמחר ויזבחו לה' זבחים וגו' : פרים אלף כבשים אלף ונסכיהם . דוגמא אילים חמשה עתודים חמשה וגומר (במדבר ז') שיעור אחד לכולם : וזבחים לרב. כן דרך המקרא לדבר כשמדבר בשנים ובג' דברים מניח הראשון עד לסוף ומפרש האחרון מיד וכן ויבא לבן באהל יעקב עד ויבא באהל רחל והלא כבר נאמר ויבא לבן באוהל יעקב הוא אהל רחל (בראשית לא) אלא לא מצא הוא מוסב על האמהות האחרונות ושוב מפרש הראשון ויצא מאהל לאה תחלה ויבא באהל רחל מאהל לאה הלך אל אהל רחל לפי שדברים אחרים צריך לומר על זה ורחל לקחה וגו' ושוב אין נופל לומר ובאוהל שתי האמהות ולא מצא הכא נמי צריך לומר על הזבחים דברים אחרים : (כב) ויאכלו וישתו ביום ההוא וגו'. ואם היה אומר ויזבחו לה' זבחים היה מפסיק בין הזבחים והעולות בדברים אחרים וכדי שלא להפסיק לא אמרן מיד והמתין עד לבסוף ואומר וזבחים לרוב ויאכלו וישתו וכן הרבה דוגמא ויאכלו וישתו לפני ה' דוגמא ויקח יתרו חתן משה וגומר (שמות ט') : וימליכו שנית לשלמה בן דוד. כבר המליכוהו פעם אחד כדכתיב במלכים (א' א') ויקח צדוק הכהן את קרן וגומר מפורש בהוריות מלך (בן מלך) אין מושחין אותו ולמה משחו את שלמה דוד צוה למשחו כדי להוציא מלבן של עוזרי אדוניהו להמ' כו : וימשחו לה' לנגיד מלשון נגידו תרגום של משכו ועל שם אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם (במדבר כז) : ולצדוק לכהן . לפי שמשח אביתר את אדוניהו : (כג) וישב שלמה על כסא ה' למלך . כאן נופל לומר מלך על כסא ה' שהכסא של ה' הוא להמליך עליו מי שירצה. ובמדרש מפורש כסאו היה מלא כמו הלבנה בט"ו בחדש כי מאברהם עד שלמה ט"ו דורות אברהם יצחק יעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי דוד שלמה וזהו שכתוב כסאו כשמש נגדי (תהלים פט) שאינו נחסר לעולם ואם אתה רוצה לדמותו לירח יהיה כירח שיכון לעתיד לבא ומשלמה ואילך נתמעטו המלכים מגדולתם כלבנה המחסרת והולך עד צדקיהו ועיני צדקיהו עור : וישמעו אליו כל ישראל. מיד מה שאין כן בשאול כדכתיב (שמואל א' י') ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה וגם דוד לא מלך מתחלה כי אם בחברון שבע שנים . מה שאין כן באדוניה כדכתיב במלכים (א א) והגבורים אש' לדוד לא היו עם אדוניהו : (כד) וכל השרים והגבורים. וגם כל בני המלך נתנו יד . מה שאין כן באדוניה שלא שמו ידם תחתיו : נתנו יד. אמונה תקעו כף לשלמה לעבדו בלבב שלם : (כה) ויתן עליו הוד מלכות . פתרון נתן עליו חן מלכות דוגמא ונתת מהודך עליו (במדבר כז) שהכל אמרו הגון זה ובדניאל כתיב ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות: (כט) ודברי דוד המלך הראשונים. מה שאירעהו לדוד מתחלתו עד סופו: הנם כתובים על דברי שמואל. בספר שמואל: ועל דברי גד. במעשה המגפה ולכבוד המלך מגיד ומזכיר לומר כל פרשת גדולתו של מלך כתיב כאן ובמקומות אחרים וכן דמרדכי על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס : (ל) והעתים אשר עברו עליו . עתות צרה שעברו עליו וז"ש דוד (תהלים לא) בידך עתותי הצילני מיד אויבי ורודפי: ועל ישראל . עתות שעברו על ישראל · ועל כל ממלכות הארצות. שבאו על ישראל דוגמא בשמואל (א' ז') וירעם ה' בקול גדול על פלשתי' ויהומ' וגו' וכן ביהושפט (ד"ה ב' כ') ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה' וגו' וכן בסנחריב (ישעיה לז) וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים : (א) **ויתחזק** שלמה וגומר. מפני שה' אלהיו עמו : (ב) ויאמר שלמה לכל ישראל. ומי הם אותם כל ישראל הם שרי האלפים כדכתיב (לעיל כח) ויקהל
דוד

מצודת ציון

(כה) למעלה . מל' עליה ורמה : (ל) והעתים . מל' עת וזמן :
יאמן

מצודת דוד

שלמים זבחו לרוב : לכל ישראל . ר"ל כולם הביאו שלמים : (כב) לפני ה' . כדין בשר זבחי שלמים : וימליכו שנית . כי בפעם הראשון כשנמלך מפני מחלוקת אדוניה: כמ"ש במ"א לא היו אז כ"א אנשי ירושלים לכן שבו להמליכו בהקהל כל שרי ישראל : וימשחו לה'. ע"פ מצות ה' משחהו למלך : ולצדוק . ואת צדוק מנו לכ"ג . (כג) על כסא ה' . ר"ל לעשות משפט ה' : כל ישראל . ולא היה מערער עליו : (כד) נתנו יד . תקעו כפם להיות תחת ממשלתו : (כה) לעיני כל ישראל . כולם ראו גדולתו : הוד מלכות . ר"ל שהיה נראה בעיני כל אשר הוא הגון וראוי למלוכה מפאת עצמו : על כל מלך . על כל מלך שהיה לפניו על ישראל : (כז) שבע שנים . ולא חש להשוב עוד שנת החדשים שמלך בחברון או לפי שהיה נרדף שנת החדשים לפני אבשלום בנו ולא היה נחשב למלוכה לכן לא חשב למולם אלא שנת החדשים : (כח) עושר וכבוד . מוסב על מלת שבע לומר שהיה שבע עושר וכבוד : (כט) הראשונים . כשהיה עוד נרדף מפני שאול : על דברי שמואל. ר"ל בספר שמואל : ועל דברי נתן וכו' . גם הם כתבו ספרים ואינם אתנו : (ל) עם כל מלכותו . ר"ל שמה יסופר דברי דוד עם כל הארצות שמלך עליהם : והעתים וכו'. עתים לטובה עתים לרעה : ועל ישראל . העתים אשר עברו בימיו על ישראל : ועל כל ממלכות הארצות . העתים אשר עברו עליהם בהלחמם עם דוד :

א (א) **ויתחזק** שלמה וגו' וה' וגו'. ר"ל על כי היה ה' עמו לכן התחזק : (ב) ויאמר שלמה וכו'. אמר להם ללכת עמו אל הבמה אשר בגבעון קצר
בדבר

ויחזק ויבן את החומה. וכל התחזק דכו׳ : סימן קדמא דסיפרא שמואל הרואה תנינא דסיפר׳ דיאשיהו שמואל הנביא ואפ״ס ראה ה׳ והביטה וגו׳ : במחיר ח׳ וסימ׳ נמסר

וְלַשֹּׁפְטִים וּלְכֹל נָשִׂיא לְכָל־יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי הָאָבוֹת׃ ל׳
ג וַיֵּלְכוּ שְׁלֹמֹה וְכָל־הַקָּהָל עִמּוֹ לַבָּמָה אֲשֶׁר ה׳
בְּגִבְעוֹן כִּי־שָׁם הָיָה אֹהֶל מוֹעֵד הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר ל׳ דסמי׳
עָשָׂה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בַּמִּדְבָּר׃ ד אֲבָל אֲרוֹן
הָאֱלֹהִים הֶעֱלָה דָוִיד מִקִּרְיַת יְעָרִים בַּהֵכִין לוֹ ל׳
דָּוִיד כִּי נָטָה־לוֹ אֹהֶל בִּירוּשָׁלִָם׃ ה וּמִזְבַּח ל׳
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר שָׂם
לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה וַיִּדְרְשֵׁהוּ שְׁלֹמֹה וְהַקָּהָל׃
ו וַיַּעַל שְׁלֹמֹה שָׁם עַל־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת לִפְנֵי יְהוָה
אֲשֶׁר לְאֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו עֹלוֹת אָלֶף׃ פ׳
ז בַּלַּיְלָה הַהוּא נִרְאָה אֱלֹהִים לִשְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר לוֹ ב׳ ר״פ
שְׁאַל מָה אֶתֶּן־לָךְ׃ ח וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לֵאלֹהִים
אַתָּה עָשִׂיתָ עִם־דָּוִיד אָבִי חֶסֶד גָּדוֹל וְהִמְלַכְתַּנִי ל׳
תַּחְתָּיו׃ ט עַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים יֵאָמֵן דְּבָרְךָ עִם כ״ה ר״פ
דָּוִיד אָבִי כִּי אַתָּה הִמְלַכְתַּנִי עַל־עַם רַב כַּעֲפַר
הָאָרֶץ׃ י עַתָּה חָכְמָה וּמַדָּע תֶּן־לִי וְאֵצְאָה לִפְנֵי כ״ה ר״פ ל׳ וח׳ וחלה
הָעָם־הַזֶּה וְאָבוֹאָה כִּי־מִי יִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ הַזֶּה ד׳
הַגָּדוֹל׃ יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לִשְׁלֹמֹה יַעַן אֲשֶׁר כ״ה
הָיְתָה זֹאת עִם־לְבָבֶךָ וְלֹא שָׁאַלְתָּ עֹשֶׁר נְכָסִים ל׳
וְכָבוֹד וְאֵת נֶפֶשׁ שֹׂנְאֶיךָ וְגַם־יָמִים רַבִּים לֹא ד׳
שָׁאָלְתָּ וַתִּשְׁאַל־לְךָ חָכְמָה וּמַדָּע אֲשֶׁר תִּשְׁפּוֹט ל׳ מ״ל
אֶת־עַמִּי אֲשֶׁר הִמְלַכְתִּיךָ עָלָיו׃ יב הַחָכְמָה וְהַמַּדָּע
נָתוּן לָךְ וְעֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד אֶתֶּן־לָךְ אֲשֶׁר ג׳
לֹא־הָיָה כֵן לַמְּלָכִים אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא
יִהְיֶה־כֵּן׃ יג וַיָּבֹא שְׁלֹמֹה לַבָּמָה אֲשֶׁר־בְּגִבְעוֹן
יְרוּשָׁלִַם מִלִּפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ו״ע בכתובי׳
יד וַיֶּאֱסֹף שְׁלֹמֹה רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַיְהִי־לוֹ כ׳
אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת רֶכֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף
פָּרָשִׁים וַיַּנִּיחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלִָם׃
טו וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב בִּירוּשָׁלִַם ט׳
כָּאֲבָנִים וְאֵת הָאֲרָזִים נָתַן כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָה
לָרֹב׃ טז וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה מִמִּצְרָיִם

תולדות אהרן לכמס . יומא נג (יומא מב) :

רשי

דוד את כל שרי ישראל ומה אמר להם שיבואו עמו לבמה אשר בגבעון : (ג) וילכו שלמה וכל הקהל עמו וגו׳. וכן דרך הפסוקים לקצר ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה אמר לו להקיא ויקא וכן (לעיל כ״א) ויאמר ה׳ למלאך וישב חרבו אל נדנה : (ז) שאל מה אתן לך. בחר ושאל כל מה שתרצה ואני אתן לך : (ט) עתה ה׳ אלהים יאמן. פראבריט״ש בלע״ז : כי אתה המלכתני. כלומר כיון שהמלכתני על עם רב כזה צריך אני שיהא בי חכמה וכח לצאת לפניהם וללחום מלחמותיהם כענין שנאמר בשמואל (א׳ ח׳) ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו והואיל ועלי לשאול מה שבלבי אשאל מה שאני צריך וזה שתתן לי חכמה: (י) ואצאה לפני העם הזה ואבואה. וגם למלך צריך שיהא לב חכם לידע לשפוט העם ואני נער ודרך אפי׳ אלף אנשים חכמים היה קשה להם לשפוט עם גדול כזה אי אפשר בלא עסקים רבים שבאים לדון ואין לו מתון לעיין בדינם שעוד זה קובל ואינו מפסיק דבריו והנה בא אחר וצועק ומי יוכל לפסוק אלף דינין ביום אחד אם לא חכם ונבון אשר רוח אלהים בו וזה אני שואל שתתן לי חכמה ומדע לשפוט עמך זה הגדול׳ כי זה אני צריך שתתן לי : (יא) יען אשר היתה זאת עם לבבך. שאין אדם שואל דבר זה אלא מי שיש יראת שמים בלבו כענין שנאמר ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים (שמות י״ח) : ואת נפש שונאיך. לנקום : (יב) החכמה והמדע נתון לך. מה ששאלת : עושר ונכסים וכבוד. אשר לא שאלת אתן לך : אשר לא היה כן למלכים אשר לפניך ואחריך לא יהיה. מוסב על עושר וכבוד אשר לא שאלת כי החכמה שאני נותן לך בה תלוי גם עושר גם כבוד גם אריכות ימים דכתיב (משלי ג׳) אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד וזהו שכתוב במלכים (א׳ י״א) ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה וגומר : (יד) וינחם בערי הרכב. הניח מקצת אותם פרשים ורכב בערי הרכב ועל שם שרוכבי המלך שם היו קוראים אותן העיירות ערי הרכב ומקצתם הניח עמו בירושלם (עיין מלכים א׳ על פסוק זה מה שפירש״י שם וצריך עיון) : (טו) כאבנים. מרוב כסף וזהב שהיה לו לא היה מקפיד על נתינת כסף וזהב בכל העיר לעשות שולחנות וכסאות ורבותינו אמרו כאבני עשר וי״ח אמות שהיה לו אבני גזית כן עשה מן הכסף : (טז) ומוצא הסוסים אשר לשלמה. כלומר כל
מוצא

רדק

ויאמר ה׳ למלאך וישב חרבו אל נדנה : (ו) ויעל עליו עולות אלף. לא בפעם אחת אלא קודם שובו לירושלם : (יג) ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון. אין למ״ד לבמה במקום מ״ם כמו שכתב רבי יונה כי זה הפך זה כי הלמ״ד מורה הקירוב והמ״ם מורה הריחוק ואיך יהיה זה במקום זה אלא פירוש כך ויבא שלמה שהלך לבמה אשר בגבעון לפני אוהל מועד אשר בגבעון בא לו לירושלם וימלוך על ירושלם. ורז״ל דרשוהו כך כשבא שלמה מגבעון ירושלים היו פניו לבמה אשר בגבעון כמו שהיו פניו כשהלך לשם כלומר כי כשיצא מהבית שהיתה שם הבמה מהלך לאחריו ופניו לבמה מפני כבוד הבמה ולמדו מזה וכן הכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם כשהיו נפטרים לא היו מחזירים פניהם והולכים אלא מצדדין פניהם והולכים וכן תלמיד הנפטר מרבו : (יד) וינחם בערי הרכב. בערים שהיו שם גדולי הסוסים שהיתה ארץ מקנה : (טו) כאבנים. לא אמר על הערך אלא שהיה נמצא הזהב והכסף בירושלים לרוב כמו האבנים והוא על דרך הפלגה. ובדרש כאבנים ולא היו נגנבות א״ר יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה : (טז) ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים. פירוש א״א ז״ל בספר מלכים כי פרעה נתן לו יציאות ודוהות במצרים מוצא בסוסים והיה מוכר אותם לסוחרים בשוה וזה מקוא יקחו במחיר . ומקוא
למון

מצודת דוד

בדבר המובן : לכל ישראל . וחזר ופירש שאמר להשרים שבהם : ראשי האבות . שהם ראשי האבות : (ד) בהכין . במה שהכין לו מקום : כי נטה . הטה ופרש : (ה) וידרשהו . ר״ל הקריב עליו קרבנות : (ו) ויעל עליו . לפי שהפסיק בדברים אמר שוב ויעל וכן דרך המקרא : (ח) והמלכתני. במה שהמלכת אותי מבין שאר בניו הראית לדעת שלא חטא אבי בבת שבע אמי ולחסד גדול יחשב : (ט) יאמן . יקוים דבריך מה שדברת עם דוד אבי להיות המלוכה נכון בידי על עם רב . וא״כ עסקיהם מרובים : (י) עתה . הואיל וכן שאלתי היא לתת לי חכמה לדעת לצאת ולבוא לפני העם הזה : כי מי ישפוט . א״א לשפוט עם כאלה מחכמת לבבו מבלי עזר מן השמים : (יא) זאת . השאלה הזאת : (יב) נתון לך . עתה נתון לך מאתי : (יג) לבמה וכו׳ . ר״ל מהדרך אשר הלך לבמה וכו׳ שב ובא לירושלים מלפני אוהל מועד : וימלוך. ר״ל קבלוהו למלך באהבה רבה בעבור רוב החכמה הנתונה בו בלילה ההוא : (יד) בערי הרכב. הערים המיוחדים להעמיד בהם הרכב : עם המלך. ומקצתם היו עמו בירושלים : (טו) ויתן וכו׳ . ר״ל עזבם בחוצות כי בעבור שהיה רבי המשקל היו נשמרים כי לא היה מהאפשר לשאתם ולגנבם : אשר בשפלה . הגדלים בעמק הרבה מאוד : (טז) ומוצא הסוסים. מקום מוצא הסוסים היו לו ממצרים ומן קוא והוא שם מקום והסוסים

מצודת ציון

א (ט) יאמן . מל׳ אמנה וקיום : (יא) יען . בעבור : נכסים . הוא כולל למטלטלין ומקנה ובדות : (טו) כשקמים . מין אילני תאנים : (טז) ומקוא . התרגום לא תרגם מלת מקוא ולזה נראה כי קוא שם מקום והמ״ם הוא במקום מן : במחיר . ענין ערך הדבר ושווי כמו אקנה מאותך

במלכים א׳ סימן י׳ : החתים ה׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סימ׳ א׳ : יוציאו ד׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן ח׳ : הנה אני ז׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ הנה אני קשרתי על אדני. הנה אני ה׳ אלהי כל בשר. הנה אני פותח את קברתיכם. הנה אני מביא בכם רוח. הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים. הנה אני לוקח את בני ישראל. הנה אני בונה בית :

וּמִקְוֵא סֹחֲרֵי הַמֶּלֶךְ מִקְוֵא יִקְחוּ בִּמְחִיר׃ יז וַיַּעֲלוּ ב׳ כתיב א׳ וכפסוק
וַיּוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם מֶרְכָּבָה בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְסוּס י״ג
בַּחֲמִשִּׁים וּמֵאָה וְכֵן לְכָל־מַלְכֵי הַחִתִּים וּמַלְכֵי ח׳
אֲרָם בְּיָדָם יוֹצִיאוּ׃ יח וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת בַּיִת ד׳
לְשֵׁם יְהוָה וּבַיִת לְמַלְכוּתוֹ׃ **ב** א וַיִּסְפֹּר
שְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ סַבָּל וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף
אִישׁ חֹצֵב בָּהָר וּמְנַצְּחִים עֲלֵיהֶם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים ל׳
וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ב וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה אֶל־חוּרָם
מֶלֶךְ־צֹר לֵאמֹר כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִם־דָּוִיד אָבִי
וַתִּשְׁלַח־לוֹ אֲרָזִים לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת לָשֶׁבֶת בּוֹ׃
ג הִנֵּה אֲנִי בוֹנֶה־בַּיִת לְשֵׁם ׀ יְהוָה אֱלֹהָי לְהַקְדִּישׁ ס׳ ג׳ ר״פ. ה׳ מ״ל ח׳
לוֹ לְהַקְטִיר לְפָנָיו קְטֹרֶת־סַמִּים וּמַעֲרֶכֶת תָּמִיד ד׳
וְעֹלוֹת לַבֹּקֶר וְלָעֶרֶב לַשַּׁבָּתוֹת וְלֶחֳדָשִׁים וּלְמוֹעֲדֵי ל׳
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם זֹאת עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ד וְהַבַּיִת
אֲשֶׁר־אֲנִי בוֹנֶה גָּדוֹל כִּי־גָדוֹל אֱלֹהֵינוּ מִכָּל־ ס׳ מ״ל. ב׳
הָאֱלֹהִים׃ ה וּמִי יַעֲצָר־כֹּחַ לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת כִּי ל׳ וא׳ כי סמי׳
הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלֻהוּ וּמִי אֲנִי אֲשֶׁר
אֶבְנֶה־לּוֹ בַיִת כִּי אִם־לְהַקְטִיר לְפָנָיו׃ ו וְעַתָּה
שְׁלַח־לִי אִישׁ־חָכָם לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף
וּבַנְּחֹשֶׁת וּבַבַּרְזֶל וּבָאַרְגְּוָן וְכַרְמִיל וּתְכֵלֶת וְיֹדֵעַ ל׳. ב׳ ג׳ וחס׳
לְפַתֵּחַ פִּתּוּחִים עִם־הַחֲכָמִים אֲשֶׁר עִמִּי בִּיהוּדָה ב׳ מ״ל
וּבִירוּשָׁלִַם אֲשֶׁר הֵכִין דָּוִיד אָבִי׃ ז וּשְׁלַח־לִי כ״א
עֲצֵי אֲרָזִים בְּרוֹשִׁים וְאַלְגּוּמִּים מֵהַלְּבָנוֹן כִּי אֲנִי ל׳
יָדַעְתִּי אֲשֶׁר עֲבָדֶיךָ יוֹדְעִים לִכְרוֹת עֲצֵי לְבָנוֹן ד׳ מ״ל ב׳ מ״ל
וְהִנֵּה עֲבָדַי עִם־עֲבָדֶיךָ׃ ח וּלְהָכִין לִי עֵצִים ל׳
לָרֹב כִּי הַבַּיִת אֲשֶׁר־אֲנִי בוֹנֶה גָּדוֹל וְהַפְלֵא׃ ס׳ מ״ל. ל׳
ט וְהִנֵּה לַחֹטְבִים לְכֹרְתֵי הָעֵצִים נָתַתִּי חִטִּים ׀
מַכּוֹת לַעֲבָדֶיךָ כֹּרִים עֶשְׂרִים אֶלֶף וּשְׂעֹרִים כֹּרִים ל׳
עֶשְׂרִים אֶלֶף וְיַיִן בַּתִּים עֶשְׂרִים אֶלֶף וְשֶׁמֶן בַּתִּים
עֶשְׂרִים אָלֶף׃ י וַיֹּאמֶר חוּרָם מֶלֶךְ־צֹר

תולדות אהרן ויספר שלמה. יבמות עט : ויעש מסס. שם :

רדק

לשון קבוץ. ובמלכים מקוה כתיב בה״א ובדברי הימים כתיב באל״ף כי אותיות אהו״י מתחלפים : (יז) מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה. מכאן למדנו שהמרכבה היא ארבעה סוסים : בידם יוציאו. ברשותם כלומר כל המלכים שהיו מוציאים סוסים ממצרים ליד הסוחרים שהיו לוקחים המוצא מהמלך שלמה היו מוציאים. והיו נותנים בסוס מאה וחמשים כסף : (א) ויספר שלמה. בכל אלה גרים היו הסבלים והחוצבים והמנצחים כמו שאמר בסמוך ויספר שלמה כל האנשים הגרים וכו׳ : שלשת אלפים ושש מאות. ובמלכים שלשת אלפים ושלש מאות פי׳ רש״י ז״ל כי השלש מאות היו נציבים על כלם כי השלשת אלפים ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף שהיו בין סבלים וחוצבים אלף ומאה כמו שאומר ומנצחים עליהם שלשת אלפים ושלש מאות והשלש מאות מן השש מאות היו על כלם : (ג) לעולם זאת על ישראל. פי׳ המצוה הזאת מצות הקרבנות לעולם על ישראל ואיננה על זמן לפיכך צריך אני לבנות בית טוב [illegible]. ורז״ל דרשו אלו ת״ח שעוסקים בהלכות עבודה מעלה עליהם הכתוב כאלו נבנה בית המקדש בימיהם : (ו) ובארגון. כמו בארגמן. ותרגום ארגמן ארגונא והוא צבע אדום : וכרמיל הוא צבע אדום ג״כ אלא שארגמן הוא צבע אדום שקורין לאקא. וכרמיל הוא תולעת השני והוא צבע הכרמי : (ז) ואלגומים. כמו אלגמים והוא העץ האדום הנקרא בערבי אלבקם ובלעז ברזילי. וי״מ אבריילי : (ח) גדול והפלא. פירוש גדול היה והפלא בגדולתו : (ט) מכות לעבדיך. מכול׳ לביתו הכתוב במלכים. וכתבו ר׳ יונה מן כתית ר״ל חטים טחונים : ואדוני אבי ז״ל פי׳ מן כתות. ותרגום ויכסכו וכיתו נסיכה לעבדיך כאלו אמר מאכל וזה היה מאכל כורתי עצים. ומה שזכר במלכים הוא מאכל לבית חירם

שכר

רשי

מוצא סוסים אשר לשלמה לא היה כי אם ממצרים : ומקוא סחרי המלך. ומקוא אסיפת הסוסים במצרים וקורין לה בלע״ז שטוט״א : (ג) להקדיש לו. לצורך מה : להקטיר לפניו קטורת. שהוא דרך כבוד וגם מכפיל כי אם להקטיר לפניו : לעולם זאת על ישראל. לכך אני מבקש לשלוח אלי בנין טוב וחזק לפי שלעולם זקוק על ישראל להקריב קרבנם בבית זו אשר אני בונה : (ד) והבית אשר אני בונה גדול. לפיכך צריך אני שתשלח לי מבנייך וא״ת תקטין את הבית כדי שלא תצטרך לאחרים איני יכול כי גדול אלהינו מכל האלהים ולכך איני יכול להקטינו ולהמעיטו : (ה) ומי יעצר כח לבנות לו בית. לפי שאמר והבית אשר אני בונה גדול שמא יהא משמע לך גדול כל סיפוקו ואין זה כי מי יעצור כח מי יכול לדחוק ולעצור כח עצמו כל כך לבנות לו בית הראוי לו ודוגמא למעלה (כט) כי נעצור כח להתנדב : כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו. ולכך הוא אומר ומי אני אשר אבנה לו בית ומה שאני בונה לו לא כלום כי אם להקטיר בו לפניו : (ו) ובארגון. זה ארגמן : וכרמיל. זו תולעת שני תדע שהרי לא נזכר כאן תולעת שני : ויודע לפתח פתוחים. דוגמת פתוחי חותם שיודע לחתום ולצייר באבנים גראבי״ר בלע״ז : (ט) נתתי חטים מכות. בלע״ז (פול אויפ) ויש אומרים מכות כתותין להוציא חטים מן השבולת : ויין בתים.

לשון

מצודת ציון

מאותך במחיר (ש״ב כד) : **ב** (א) סבל. נושא משא כמו והנושא בסבל (נחמיה ד) : חוצב. כן יקרא כריתת האבן : ומנצחים. מל׳ נצחון ונגישה : (ה) יעצר. ענין עכבה וכן נעצר כח (דה״א כט) : יכלכלוהו. ענין החזקה כמו אלפים בת יכיל (מ״א ז) : (ו) ובארגון. הוא ארגמן וכן תרגומו : וכרמיל. הוא תולעת שני : לפתח פתוחים. ענין חתירת הצורות באבנים כמו פתוחי חותם (שמות כח) : (ז) ואלגומים. הוא הפוך מן אלמוגים האמור במ״א והוא מין עץ יקר וחשוב : (ט) כורים. שם מדה של שלשים סאין : בתים. בת היא מדת הלח מחזקת שלשה סאין

מצודת דוד

מצויים שם : סוחרי המלך. ר״ל שלמה שלח סוחרים והם יקחו הסוסים מן קוא במחיר ולפי ערך שוה של כ״א : (יז) ויעלו ויוציאו ממצרים. ר״ל אבל למצרים לא שלח סוחרים כי אנשי מצרים עצמם היו מעלים ומוציאים לו מרכבה שהם ד׳ סוסים בעבור שש מאות שקל כסף כי כן היה המקח קצוב ביניהם : וסוס בחמשים ומאה. ומזה נשמע שהמרכבה הם ד׳ סוסים : וכן לכל מלכי החתים. גם להם מכרו אנשי מצרים במקח הקצוב הזה עם שהיו קרובים להם ולא היה להם מרחק רב להוליך הסוסים : בידם יוציאו. אנשי מצרים עצמם הוציאו הסוסים בידם להביאם למקום הקונה אותם או שעל מלכי החתים וכו׳ יאמר שהם יוציאום בידם ור״ל עם שגם הם נתנו ערך קצבת שלמה מ״מ בהבאה למקומם לא הי׳ להם יפוי הכח כשלמה : (יח) למלכותו. לפי הראוי והגון למלכותו : **ב** (א) ומנצחים עליהם. רודים ונוגשים עליהם לבל ירפו ידיהם מן המלאכה : (ב) כאשר עשית וכו׳. כאומר כן עשה עמדי וכאשר יאמר בסוף דבריו : להקדיש לו. נדרי קרבנות : ומערכת תמיד. הם לחם הפנים : ועולות. להעלות לו עולות תמיד בבקר ובערב : לשבתות וכו׳. הם המוספין : לעולם זאת. הדבר הזה קבוע הוא לעולם על ישראל וכאומר בעבור זה מהצורך לבנות בית חזק ומתקיים : (ד) גדול. אעשהו גדול בבנין וביופי : (ה) ומי וכו׳. כאומר הנה עם כל גודל הבית אל תחשוב שתהיה לשבתו כי מי יעצר כח וכו׳ : ושמי וכו׳. הם השמים העליונים אשר ממעל השמים הנראים : לא וכו׳. לא יחזיקו אותו כי הוא מקום העולם ואין העולם מקומו : ומי אני. עם כי אני מלך מי אני נגדו הלא כמוני כאין : כי אם וכו׳. אינה עשויה כ״א להקטיר בה לפניו : (ו) עם החכמים. לעשות במלאכה עם החכמים אשר עמי : (ז) מהלבנון. אשר בארצך : יודעים לכרות וכו׳. לפי הקצף הנראה למלאכת הבנין : עם עבדיך. יהיו עם עבדיך לסייע להם : (ח) ולהכין. צוה להכין לי וכו׳ : והפלא. ברוב הגודל ומהצורך א״כ לעצים מרובים : (ט) לחוטבים. ולתוספת ביאור אמר לכורתי

העצים

וידע ג' בקריאה וחס' סימ' וידע דעת עליון. וידע חוסי בו . וידע לפתח פתוחים. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים : את השמים ואת הארץ י"ג דסמי' וסימ' בראשית ברא אלהים . זכור את יום השבת לקדשו . ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ דסדר דברים . וחברו דסוף נצבים . ויתפלל חזקיהו דמלכים .

בִּכְתָב וַיִּשְׁלַח אֶל־שְׁלֹמֹה בְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־ ד'
עַמּוֹ נְתָנְךָ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ׃ יא וַיֹּאמֶר חוּרָם בָּרוּךְ
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־הַשָּׁמַיִם י"ג
וְאֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לְדָוִיד הַמֶּלֶךְ בֵּן חָכָם
יוֹדֵעַ שֵׂכֶל וּבִינָה אֲשֶׁר יִבְנֶה־בַּיִת לַיהוָה וּבַיִת
לְמַלְכוּתוֹ׃ יב וְעַתָּה שָׁלַחְתִּי אִישׁ־חָכָם יוֹדֵעַ
בִּינָה לְחוּרָם אָבִי׃ יג בֶּן־אִשָּׁה מִן־בְּנוֹת דָּן וְאָבִיו ל'
אִישׁ־צֹרִי יוֹדֵעַ לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף בַּנְּחֹשֶׁת
בַּבַּרְזֶל בָּאֲבָנִים וּבָעֵצִים בָּאַרְגָּמָן בַּתְּכֵלֶת וּבַבּוּץ ל'את בפסוק ל' ביתין
וּבַכַּרְמִיל וּלְפַתֵּחַ כָּל־פִּתּוּחַ וְלַחְשֹׁב כָּל־מַחֲשָׁבֶת ל' . ל' ב' חס' ב'
אֲשֶׁר יִנָּתֶן־לוֹ עִם־חֲכָמֶיךָ וְחַכְמֵי אֲדֹנִי דָּוִיד
אָבִיךָ׃ יד וְעַתָּה הַחִטִּים וְהַשְּׂעֹרִים הַשֶּׁמֶן וְהַיַּיִן ל'
אֲשֶׁר אָמַר אֲדֹנִי יִשְׁלַח לַעֲבָדָיו׃ טו וַאֲנַחְנוּ
נִכְרֹת עֵצִים מִן־הַלְּבָנוֹן כְּכָל־צָרְכֶּךָ וּנְבִיאֵם לְךָ ל'
רַפְסֹדוֹת עַל־יָם יָפוֹ וְאַתָּה תַּעֲלֶה אֹתָם יְרוּשָׁלִָם׃ ל' . ב' י"ת בטעם
טז וַיִּסְפֹּר שְׁלֹמֹה כָּל־הָאֲנָשִׁים הַגֵּירִים אֲשֶׁר ל' מ"ל
בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַסְּפָר אֲשֶׁר סְפָרָם דָּוִיד ל' . ל'
אָבִיו וַיִּמָּצְאוּ מֵאָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים ב'
וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ יז וַיַּעַשׂ מֵהֶם שִׁבְעִים אֶלֶף סַבָּל
וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ ז'חס' בסיפ
מֵאוֹת מְנַצְּחִים לְהַעֲבִיד אֶת־הָעָם׃ ג א וַיָּחֶל ט'
שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית־יְהוָה בִּירוּשָׁלִַם בְּהַר
הַמּוֹרִיָּה אֲשֶׁר נִרְאָה לְדָוִיד אָבִיהוּ אֲשֶׁר הֵכִין ב' א' חס' וא' מלא
בִּמְקוֹם דָּוִיד בְּגֹרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי׃ ב וַיָּחֶל לִבְנוֹת ז' ט'
בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשֵּׁנִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ׃
ג וְאֵלֶּה הוּסַד שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים ב'

תולדות אהרן הארזים . (שבועות לח): ויחל לבנות . ר"ה ג זבחים קיט (סנהד' יט ר"ס נו) :

רשי

לשון בת מדה בלא כור ביבש : (יב) יודע בינה לחורם אבי . אומן חכם של אבי היה גם שלי הוא : (יג) בן אשה . אלמנה היתה : מן בנות דן . משבט דן : ואביו איש צורי . יהודי היה יושב בצור דוגמא עובד אדום הגתי (שמואל ב' ו) שהיה יושב בגת ולוי היה ובמלכים (א ז) כתיב ובן אשה אלמנה ממטה נפתלי ואביו איש צורי אלא אמו מדן ואביו מנפתלי ומה צריך לייחס מאיזה שבט היה אביו ואמו וזהו שכתוב (בראשית ל') דנני אלהים וגם נפתולי אלהים וגו' (שם) אמרה רחל מעתה עקמתי פתיליס עקמומיות עשיתי עד שאני יכולה לדמות עצמי ללאה אחותי אם לאה תתפאר בבצלאל בנה שיעשה המשכן יצטרך להשתתף במלאכתו אחד מבני דן שנא' ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ואם שלמה בן אחותי יבנה ב"ה צריך להשתתף עמו מבני דן ונפתלי : ואביו איש צרי. ללמדך אע"פ שאמו אלמנה צריך אדם לתפוש אומנות אביו (ולהחיות אמו סא"א) (כך שמעתי מפי רבינו שלמה בר לוי ממנטויל"א בן אחותו של רבינו משה הדרשן) : (טו) רפסדות . (ובמלכים א' ה') דוברות בל"א פלייצי"ן : על ים יפו . פי' על חוף הים כמו וירד יפו דיונה : (טז) ויספר שלמה כל האנשים הגירים . מלא בב' יודי"ן ומתחילה כשספרם דוד נקראו שם גרים ביו"ד אחת אבל שלמה ספרם בשעת מעשה כשבנה ולכך כתיב מלא ודוגמא והעליתם את עצמותי מזה חסר אתכם בפ' ויחי בשעת מעשה כשלקחן (בפ' בשלח) כתיב אתכם: ויספר כו' אחרי הספר. למעלה דכתיב (לעיל כ"ב) ויאמר דוד לכנוס את הגרים : (יז) ויעש מהם ע' אלף וגו'. מה שחזר ומזכירן ומזכיר המספר בשביל שהפסיק הענין לכך הוצרך לומר אף עתה ולא יפסוק עד שיכלה כל הבנין ואומר מיד ויחל שלמה לבנות וגו' ואפילו בפסוק א' מנהגו שיפסיק הענין ומתחיל לדברי הראשון כמו זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וגו' (מדבר טז). ולמחרתו כתיב (שם) ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך וגו' וחוזר ואמר וקחו איש מחתתו וגומר אלא לפי שהפסיק בכמה פסוקים הוצרך שנית להכתב וכ"ש כאן : (א) בהר המוריה . לפי אשר שם נראה הקב"ה לדוד בגרן ארנן בהעצר המגפה והוא הר המוריה מקום דוד : (ב) ויחל לבנות בחדש השני . מפורש בתחילת ראש השנה ירושלמי ופתרון בחדש השני בשני בחדש אייר לפי שרוצה לומר בשנת ארבע למלכותו

רדק

בכר לעבדיך : (יג) בן אשה . אלמנה : מבנות דן . ובמלכים בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי אביו היה ממטה נפתלי וקראו צרי לפי שגר בצר כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי . וכן זה קראו צרי לפי שגר בצר ואמו היתה ממטה דן כמו שאומר מבנות דן : יודע לעשות בזהב . הוא אומר על אביו גם כן . וכן במלכים ואביו איש צרי חרש נחשת יתכן הרש נחשת עליו או על אביו . ורז"ל פירשו על אביו וסמכו מזה כי חייב כל אדם להתעסק באומנות אביו כי לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי גם אביו היה אומן ובנו לומד אומנותו : (טו) רפסדות . כמו דוברות והם הקורות שקושרים אותם ברהטיהם ומוליכים אותם בנהרות ובים ולכן נקראו דוברות לשון הנהגה ותרגום וינהג ודבר ונקראו ג"כ רפסדות ובלשון המשנה אסדא היה יושב בספינה או באסדא ובגמרא הוא אסדא הוא אסברא הוא רפסדות : (טז) הספר . שם על משקל איל ברד : אשר ספרם דוד . כמו שאמר למעלה ויאמר דוד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל ויעמד חוצבים והוא ג"כ ספרם אחר כן כי נוספו עליהם מעת שמלך שלמה . ואפשר שהגרים האלה הם העם הנותר מהאמורי ומן החתי והפריזי והיבוסי כמו שאמר בסמוך כי אותם העלהו שלמה למס עד היום לעשות לו מלאכתו והערים אשר בנה וקראם גרים לפי שלא היו עובדי ע"ג כי לא היו מניחין לעבוד ע"ג בימי דוד ובימי שלמה שהיתה יד ישראל תקיפה ובתנאי זה הניחום לשבת בארץ ועשה מהם דוד ושלמה חוצבים וסבלים ועושי מלאכתו : (ב) בחדש השני בשני . פי' ביום שני לשבוע או הוא כפל דבר כמו עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש . ורז"ל אמרו כי לפיכך אמר בשני להורות כי מניסן מונין למלכי ישראל לפיכך אמר בחודש השני בשני כי החדש שהוא שני לחדשי השנה הוא שני גם כן למלכי ישראל : (ג) ואלה הוסד שלמה לבנות בית את האלהים . פירוש ואלה התכונות והמדות אשר הוסד שלמה לבנות בהם את בית האלהים . והוסד פירוש התיעץ כמו יסד המלך . יסדת
עוז

מצודת דוד

העצים : נתתי . כמו אתן : מכות . כתות וטחון . או הוא מלשון נכת והוא תרגום של נפך ור"ל לנסוך בשיניהם ולאכלם ויהיה כמש"כ במ"א מכולת שהוא כמו מאכולת : (י) באהבת . בעבור שה' אוהב את עמו לזה העמיד אותך עליהם למלך להיות להם לפאר ולעזר : (יא) אשר יבנה . אשר יהיה בונה בית ה' ובית הגון למלכות ישראל וכאומר אם הוא יהיה הבונה אז יהיה בתכלית הפאר והיופי : (יב) ועתה וכו' . גם זה מדברי הכתב ששלח אל שלמה ועל שהתחיל בו לומר באהבת וכו' לזה הפסיק וסמך לו שאמר אז להעומדים לפניו ברוך ה' וכו' וחוזר לדברי הכתב : לחורם אבי . כמו לחורם ולאבי ור"ל יודע בינה ואומן מובהק שלי ומאז היה אומן מובהק של אבי . או הלמ"ד היא במקום את ועל האומן אמר כי גם שמו היה חירם כמ"ש במ"א וקראו אבי בלשון חשיבות על רוב חכמתו כי אב הוא ענין שר וחשוב : (יג) איש צורי . ר"ל מאז התגורר בצור : ולחשוב . להמציא מלאכות יקרות הבאה ממחשבת הלב וכן מעשה חושב (שמות כו) ויאמר על מעשה האריגה מחולף הצורות בהעבר מזה ומן העבר מזה : אשר ינתן לו . לעשות אותה עם חכמיך : (טו) ואנחנו . ר"ל עבדי : על ים יפו . היו קרוב אל הלבנון ועל הים ההוא השיטו את העצים : ואתה . ר"ל עבדיך יעלו אותם מן המים לשאתם ירושלים : (טז) הגירים . הם הגבעונים : (יז) ויעש מהם וכו' . עם כי כבר נאמר למעלה חזר ואמר לסמכו לספור הבנין : מנצחים . רודים ונוגשים את העם לעשות העבודה ולא ירפו ידיהם מן מלאכה : ג (א) אשר נראה . אשר שם נראה המקום ב"ה לדוד אביו ויאמר על ירידת האש שעל המזבח כמ"ש ויענהו באש מן השמים (ד"ה א' כ"א) : אשר הכין . על שלמה יאמר שהוא הכין לבנות במקום שקבע דוד בגורן וכו' : (ב) בשני . ביום שני בשבת
או

מצודת ציון

סאין: (יג) ובבוץ . הוא פשתן : רפסדות . הם דוברות האמור במ"א והם הקורות הקשורות יחד להשיטם במים אל מקומם הנרצה ולשון רפסודות הוזכר בהלמוד ירושלמי (ברכות פ"ד): (יז) מנצחים . מל' נצחון והתגברות וגאוה : ג ויחל . מל' התחלה :
חפס

והברו דישעיה. הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם. ואם יסתר איש במסתרים. אהה אדני ה'. אדני ה' ואני מרעיש. אני מרעיש. ויאמר חורם ברוך ה': במדה ג' דגשים בקריאה וסי' לא תעשו עול במשפט במדה. אך רחוק יהיה ביניכם וביניו. את בית האלהים הארך אמות. אנ"ך. וסימני' בלשון תרגום תעבדון רחיקין אריבין : זהב ד' פתחין בקריא'

הָאֹרֶךְ אַמּוֹת בַּמִּדָּה הָרִאשׁוֹנָה אַמּוֹת שִׁשִּׁים ד' דגשים. ס'
וְרֹחַב אַמּוֹת עֶשְׂרִים׃ ד וְהָאוּלָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
הָאֹרֶךְ עַל־פְּנֵי רֹחַב־הַבַּיִת אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְהַגֹּבַהּ ל'
מֵאָה וְעֶשְׂרִים וַיְצַפֵּהוּ מִפְּנִימָה זָהָב טָהוֹר׃
ה וְאֶת הַבַּיִת הַגָּדוֹל חִפָּה עֵץ בְּרוֹשִׁים וַיְחַפֵּהוּ ס'. ס' בלוש'
זָהָב טוֹב וַיַּעַל עָלָיו תִּמֹּרִים וְשַׁרְשְׁרוֹת׃ ו וַיְצַף
אֶת־הַבַּיִת אֶבֶן יְקָרָה לְתִפְאָרֶת וְהַזָּהָב זְהַב ל'. ד'

פַּרְוָיִם׃ ז וַיְחַף אֶת־הַבַּיִת הַקֹּרוֹת הַסִּפִּים ל'. ל'. ב' בתרי לוש'
וְקִירוֹתָיו וְדַלְתוֹתָיו זָהָב וּפִתַּח כְּרוּבִים עַל־ ד' מ"ל
הַקִּירוֹת׃ ח וַיַּעַשׂ אֶת־בֵּית־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים
אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב־הַבַּיִת אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְרָחְבּוֹ
אַמּוֹת עֶשְׂרִים וַיְחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב לְכִכָּרִים שֵׁשׁ כ' וכעינין
מֵאוֹת׃ ט וּמִשְׁקָל לְמִסְמְרוֹת לִשְׁקָלִים חֲמִשִּׁים ל'
זָהָב וְהָעֲלִיּוֹת חִפָּה זָהָב׃ י וַיַּעַשׂ בְּבֵית־קֹדֶשׁ ל'. כ' וכעינין

תולדות אהרן זהב פרוים. יומא מה :

רדק

עוז. נוסדו יחד. והכל ענין יסוד. כי העלה והסוד למעשה כיסוד לבנין והעל' והסוד בבנין הבית לקח שלמה מדוד אביו כמו שאמר למעלה ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם וכו': במדה הראשונה. פי' האמות היו במדה הראשונה במדה שנעשו בה המשכן וכליו כמו האמה הזאת. ואמרו במשנה אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה: אמות ששים. הדביר היה בכללן: (ד) והאולם אשר על פני האורך על פני רחב הבית. פירוש והאולם שהיה על פני רוחב הבית היה על פני האורך עשרים אמה כי ארכו לרוחב הבית כי השטח הגדול יקרא אורך והקטן רחב והנה ארך האולם לרוחב הבית והגובה מאה ועשרים. ובספר מלכים לא זכר רחב האולם אך זכר גובה הבית ושלשים אמה קומתו. יתכן כי האולם לבדו היה לו זה הגובה והוא היה גבוה על כל הבית או היה כל הבית גבוה כאחד. ומה שאמר במלכים ושלשים אמה קומתו מקרקע הבית עד הספון ולמעלה מן הספון היו עליו' גובהן תשעים אמה כמו שנאמר וגנזכיו ועליותיו וכן אמר ועליות חפה זהב. והקרוב אלי כי האולם לבדו היה לו הגובה הגדול הזה ובו היו העליו' לפי' יחס העליו' אל האולם כמו שאמר ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו הפנימים כי אין ספור האולם בכלל הבית ולא הבית בכלל האולם לא בספר מלכים ולא בספר הזה. לפיכך מה שאמר והגובה מאה ועשרים על האולם לבדו אמר. ואין טענה בעבור שאמר והגבה ולא אמר וגבהו ידמה כי על כל הבית אמר כי הנה אמר גם כן על פני הארך ולא אמר על פני ארכו. ומה שאמר ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם. אין בכללו ההיכל והדביר אלא בכלל ובתיו. ויחס ההיכל אליו ואעפ"י שההיכל היה ארוך ממנו לפי שהאולם היה הבית החיצון יחס הבתים הפנימים אליו והם ההיכל והבתים אשר בקירותיו וזכר אחריהם בית הכפרת שהוא הדביר ששם הארון שהוא פנימי לכולם. ומדברי רז"ל נראה ג"כ כי על ההיכל והדביר היו עליות : (ה) ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים. הוא ההיכל כי היה גדול שבבתים כי היתה ארכו ארבעים אמה : תמרים. צורת תמרים : (ו) פרוים. שם מקום. ורז"ל אמרו שהיה אדום כדם הפרים : (ח) את בית קדש הקדשים. הוא הדביר

מעש'

רשי

למלכותו הוצרך לכפול ולומר בשני ודוגמא והמים היו הלוך וחסור עד החודש העשירי (בראשית ח') ודוגמא במלכים (א' ו') בשנה הרביעית בחדש זיו הוא חדש השני למלוך שלמה וגו' מוסב על השנה הרביעית ואז בשנת ארבע למלכותו התחיל בשני כי כל ימי החורף לא היה יכול מפני הקור ובניסן לא היה יכול מפני הפסח : (ג) הארך אמות במדה. ולפי שהפסיק ואמר במדה הראשונה אומר עוד אמות כלומר אורך אמות הבית ששים אמה בין דביר להיכל ורחב אמות ך' : (ד) והאולם אשר על פני הארך. אורך של אולם שעל פני רוחב הבית ך' שהרי אורך האולם בכל רוחב הבית ך' אמה מצפון לדרום וכל מדה יתירה קרויה אורך והפחותה קרויה רוחב ולפי שבהיכל מדתו ממזרח למערב יתירה קרויה אורך ומן הצפון לדרום פחותה קרויה רוחב ובאולם שמדתו מן הצפון לדרום יתירה קרויה אורך ומדתו מן המזרח למערב שהיא פחותה קרויה רוחב ורחב האולם עשר כמפורש (במלכים א' ו') עשר באמה רחבה על פני הבית : והגובה מאה ועשרים. ובמלכים (שם) כתיב ושלשים אמה קומתו הא כיצד גובה הקומה מקרקעית הבית עד קרוי עלייה ראשונה שלשים אמות ומעלייה לעלייה עד גג העליון תשעים אמות כדכתיב (ד"ה א' כ"ח) ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו מכלל שהיו שם עליות : ויצפהו מפנימה זהב. בפנים ההיכל שהוא הבית הגדול חפה זהב ולא האולם וזהו שמפרש והולך היאך עשה ואת הבית הגדול חפה מבפנים כל הבית זהב טהור חפה עץ ברושים שכל הבית הדביר וההיכל צפה מתחילה עצי ברושים ואחר כך ויחפהו זהב טוב על קירות הברושים ומשום צפוי זהב שראה לצפות הבית חפהו מתחילה בעצים כדי שיתקיים הזהב בחוזק שהיה מחזק לזהב במסמרים בציורי העץ שהיה מצייר צורין בעץ תמורים הם אילנות שמין תמרים וכרובים ובמלכים (שם) כתיב וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמורות ופטורי ציצים כמו (במדבר י"ח) ויצץ ציץ ופטורי כמו פוטר אדם אשתו אנטווארפין בל"א. (מפי רבינו אלעזר ב"ר משולם ז"ל) : (ה) ויחפהו זהב. כלומר כשצייר כל הציורים צפה הקורות זהב אחר הציורין ומחזקן במסמרות בכותל העץ כדי שלא ימוט מה שלא היה יכול לעשות בכותל האבן ומשום זה הטעם היה מחפה כל הבית מתחילה בעצי ברושים : ושרשרות. פתרונו צייר ציורין הרבה מלא כל הבית וכשראה שהיה כולם חלק בין ציור לציור היה מצייר ציור כעין שרשרת שמדביקין בו כל דבר כמו כן היה עושה כאן בין ציור לציור כדי שלא יהיה חלק בנתיים. ענין אחר ממש שרשרות של זהב עשה ודבק הצורות בהן יחד : (ו) ויצף את הבית אבן יקרה. שקע ורבץ אבנים יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי : והזהב. שאומר ויחפהו זהב טהור מזהב פרוים הי' פרוים שם מקום ורבותינו פירשו שדומה לדם פרים מרוב שבחו ואדמימותו : (ז) ויחף. כמו ויצף ומפרש מה צפה בבית הקירות והספים : וקירותיו. של ספי הבית שהיו של אבנים ומפרש קירותיו ודלתותיו זהב ובמלכים (א ו) כתיב עד קירות הספון ולכך קורא גג קירות הספון שהגג היה כמו ספינה ועריבה הפוכה שכן מנהג לקרות את הקרוי עגול כעין ספינה : (ח) ויעש את בית וגומר. כך היה לו לומר ויעש את בית קדש הקדשים עשרים על עשרים אלא לפי שאמר למעלה כך ואולם על פני רחב הבית אמות עשרים וגו' אמר כאן כמו כן : ויחפהו זהב טוב. אף בקדש הקדשים בנה תחלה קירות עץ ועליו חפה הזהב ומה שאין מזכיר כאן בקדש הקדשים שום עץ זהו משום גדולתו של ב"ה כלומר כל כותלי בית הארון היה של זהב ולא היה בהן עץ וזה כבוד לקדש הקדשים ובמלכים (שם) מוכיח כן ותדע שבשביל כבוד הבית אין מזכיר שום עץ שהרי כתיב (שם) ויצף את הבית אבן יקרה ובמלכים לא כתיב אבן יקרה הא כיצד אלא לפי שהספר דברי הימים למלכי יהודה הודיעך כי שלמה כוונתו לכבוד הבית : לככרים. מככרים : (ט) ומשקל למסמרות. לחזק בהם הזהב בקירות העץ : לשקלים · למשקל שקלים חמשים שקלים של זהב : (י) מעשה צעצועים. דוגמתו (ישעיה כ"ב) הצאצאים והצפיעות ותרגומו ובניא תבנית ילדים וילדות עשה לכרובים כרביא

ושל

מצודת ציון

(ה) חפה. ענין צפוי וכסוי : ושרשרות. שלשלאות : (ו) פרוים. שם מקום ורז"ל אמרו שדומה לדם הפרים (יומא מה) : (ז) ויחף. ענין צפוי : כרובים. תרגום של נער הוא רביא כי פרצוף תינוק

מצודת דוד

או בחודש ורז"ל דרשו בו בר"ה : (ג) ואלה הוסד. אלה מספרי האורך והרוחב אשר הניח היסוד לבנות וכו': במדה הראשונה. במדת האמה שנעשה בה המשכן שהיתה ראשונה לבנין המקדש והיא היתה בת ששה טפחים : (ד) אשר על פני האורך וכו'. ר"ל אשר האורך עמד לרוחב ההיכל הוא היה במדת אמות עשרים כי המדה המועטת תקרא רוחב וההיכל היתה ארבעים על עשרים והאולם היתה רחבה עשרה כמו שנאמר במ"א וארכה עשרים אם כן עמד אורך האולם ע"פ רוחב ההיכל : והגובה מאה ועשרים. ובמ"א נאמר שלשים ויתכן לומר כי שם נאמר על הבית וכאן על האולם. או נאמר כי תשעים אמות היו העליות זו על זו כמ"ש תבנית האולם וכו' ועליותיו (ד"ה א' כ"ח) : מפנימה. בעבור הכתלים שבפנים בחללו ועל הבית יאמר לא על האולם : (ה) הבית הגדול. זה ההיכל שהיתה גדולה מאולם מ' על כ': חפה. את קרקע הבית חפה בעצי ברושים וכן נאמר במ"א : ויחפהו. על העצים חפה הזהב : ויעל עליו. העלה על החיפוי ציורי אילני תמר ושרשרות : (ו) ויצף וכו'. בקירות הבית שקע אבנים יקרות במשבצות הזהב להיות לנוי ולפאר : (ז) הקורות. קורות התקרה : הספים. מזוזות הדלתות : וקירותיו. הכתלים : ופתח. חתך צורת כרובים על הכתלים : (ח) ארכו על פני רוחב הבית. על שאמר כן באולם שהיתה כ' על עשר אמר כן בבית קה"ק עם שהיתה כ' על כ' : אמות עשרים. ר"ל והיתה אמות עשרים : לככרים. עלה לככרים שש מאות : (ט) למסמרות. הם היתדות שמחבר בהם את חפוי הזהב על העצים : והעליות. כותלי בנין העליות :

ויעש

וסימ׳ כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש. כפות זהב שתים עשרה מלאות קטרת. ויצף את הבית דסיפרא. ויהי כל זהב התרומה. וחד וזהב הארץ ההיא טוב. האחד ג׳ בקריאה וסימ׳ ואמר אליה ביום האחר. הכרוב האחד. דבקה לכנף כרוב האחר: עמדים העמרים י״א חס׳ וי״ו בקריאה וסימני׳ ועמריו עשרים וארניהם עשרים נחשת ר״פ. וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך ועמדיו עשרים. ולפאת ים קלעים חמשים באמה. והארנים לעמרים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף. והמשני את העמדים דשמשון. ועמדים ועב על פניהם. ויקם את העמרים רמלכים. עמרים שנים וגלות רמלכים רר״פ. כה אמר ה׳ ארך הארך. ויעש שרשרות בדביר. כה אמר ה׳ צבאות אל העמדים ועל הים

הַקֳּדָשִׁים כְּרוּבִים שְׁנַיִם מַעֲשֵׂה צַעֲצֻעִים וַיְצַפּוּ ל׳ וחס׳. ל׳
אֹתָם זָהָב׃ יא וְכַנְפֵי הַכְּרוּבִים אָרְכָּם אַמּוֹת
עֶשְׂרִים כְּנַף הָאֶחָד לְאַמּוֹת חָמֵשׁ מַגַּעַת לְקִיר ל׳
הַבַּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת חָמֵשׁ מַגִּיעַ לִכְנַף
הַכְּרוּב הָאַחֵר׃ יב וּכְנַף הַכְּרוּב הָאֶחָד אַמּוֹת ג׳
חָמֵשׁ מַגִּיעַ לְקִיר הַבַּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת
חָמֵשׁ דְּבֵקָה לִכְנַף הַכְּרוּב הָאַחֵר׃ יג כַּנְפֵי ל׳. ג׳
הַכְּרוּבִים הָאֵלֶּה פֹּרְשִׂים אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְהֵם ל׳
ט׳ עֹמְדִים עַל־רַגְלֵיהֶם וּפְנֵיהֶם לַבָּיִת׃ יד וַיַּעַשׂ
ג׳ ובסיפ׳ אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְכַרְמִיל וּבוּץ וַיַּעַל
עָלָיו כְּרוּבִים׃ טו וַיַּעַשׂ לִפְנֵי הַבַּיִת עַמּוּדִים שְׁנַיִם
ל׳ אַמּוֹת שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ אֹרֶךְ וְהַצֶּפֶת אֲשֶׁר־עַל־
ג׳ מ״ל רֹאשׁוֹ אַמּוֹת חָמֵשׁ׃ טז וַיַּעַשׂ שַׁרְשְׁרוֹת
י״א כ״כ בַּדְּבִיר וַיִּתֵּן עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים וַיַּעַשׂ רִמּוֹנִים
מֵאָה וַיִּתֵּן בַּשַּׁרְשְׁרוֹת׃ יז וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּדִים
ב׳ ומ״ל עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל אֶחָד מִיָּמִין וְאֶחָד מֵהַשְּׂמֹאול

תולדות אהרן ופניהם לבית. בתרא ס :

רשי

ושל עץ היו ושוב וצפהו זהב (ובמלכים א׳ ו׳) ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן וכל מה שבפנים מעץ אינו רוצה להזכיר בזה הספר משום כבודו: (יא) וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים. כיצד כנף האחד לעומת חמש וסוף החמש מגעת לקיר הבית לדרום והכנף האחרת מגיע לכנף הכרוב האחר שבצדו הרי עשר אמות לכרוב האחד וכן לאחר נמצא כנף כרוב אחד מגיע לצפון וכנף כרוב אחד לדרום נמצא שהיו ארוכות ככל כותל המערב שהיה כ׳ אמות וגופם אמרו רבותינו בנס היו עומדין ולפי פשוטו נראה לי שהיה גופן בולט מהם כעוף זה שפורש כנפיו בולט גופו מחוץ כנפיו וקומתן מפורש במלכים (שם) קומת הכרוב האחד י׳ באמה וכן הכרוב השני: (יג) עומדים על רגליהם. בקרקעות הבית למערב: ופניהם לבית. לפנים שלא היו ראשיהם זקופים שנראה כמביטין לחוץ אלא ראשם היה כפוף ומביטין לפניהם כדכתיב ופניהם איש אל אחיו (שמות כ״ה) וכאן אומר ופניהם לבית אלא פונים היו ראשם זה כנגד זה וגם ראשיהם כפופים לבית כלפי פנים והארון הי׳ עומד במקום פרישת שני הכרובים והיו כנפי הכרובים מטין מן הכותל וסוככין על הכפורת ועל הארון בכנפיהם ולבד מכרובים אלו היו הכרובים שעשה משה מן הכפורת עדיין אדוקין ומדובקים על הכפורת ועומדין עליו ואל תתמה שהרי כמו כן עשה עשר שלחנות וי׳ מנורות לבד מאותן של משה: (יד) ויעש את הפרכת תכלת וארגמן. ותלה על הדלת שהיה באמה טרקסין שבו נכנסין לפני ולפנים אע״פ שהיה בו דלתות תלה עליו כדלקמן ופתח הבית דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים וגו׳: ויעל עליו הכרובים. ציורי כרובים: (טו) שלשים וחמש ארך. קומה ובמלכים ויצר את שני העמודים נחשת י״ח אמות פירש רבינו שלמה ז״ל יצקם שניהם כאחד ושוב חלקן לשנים והאמה החסרה איננה חושבה לפי שאיננה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמר שם בענין (ב׳ כ״ה) ועל ראש העמודים מעשה פרח שושן וגם רבי יוסף פירש כן ולא נראה דמה לנו גבהה י״ח אלא כך שמעתי ודאי יצקם שניהם כאחד ואח״כ חלקם לשנים ונמצאו כל אחד י״ז אמה וחצי: והצפת. שהיא כותרת שנאמר שם עביו חצי אמה הרי כל אחד י״ח אמות. צפת הוא צפוי כמו ויצפה אותם זהב כלומר היה עשוי כמין כובע חלול ועביו חצי אמה מלמטה וכשהופכו ונותנו על העמוד נמצא העובי חצי אמה הרי י״ח אמות (ובמלכים א׳ ז׳) קורהו כותרת לשון כתר כדכתיב ושתי כותרות וגו׳: (טז) ויתן בשרשרות. עשה שרשרות בראש הצפת תחתיו ובתוך השרשרות קבע צורת רמונים כדי לכסות חלל הצפת כדכתיב (שם) לכסות את שתי גולות הכותרת ועל שם חללו קורא להם גולות כזו השבכה שכתב שם הם השרשרות לשון ועל שבכה יתהלך (איוב י״ח) ל׳ ענפים כמו בסבך בקרניו (בראשית כ״ב) ויש אומרים קופיא ור׳ אלעזר פירש ענפים: (יז) על פני ההיכל. על פתח ההיכל בחוץ באולם כדמוכח (במלכים א׳ ז׳) וכותרת אשר על ראש העמודים אולם ההיכל מעשה שושן: אחד מימין. הפתח: ואחד משמאל הפתח: יכין ובועז. יכין על שם מלכות בית דוד שנמשל לירח כדכתיב כירח יכון עולם (תהלים פ״ט): בועז. (כנגד השמש שהוא יוצא בגבורה ועוז יוש״ה) שנאמר ישיש כגבור לרוץ (שם י״ט) והבי״ת בבועז כמו (בראשית ה׳) מ״ם בנה ינחמנו (בשמואל א׳ א׳) כי מה׳ שאלתיו: ויקרא שם הימיני יכין. אע״פ שירח קטן מהשמש שיועיל לו ויהיה נכון כירח יכון ולא כלבנה המתחסרת אמר שלמה אם הקב״ה כינה מלכותי לשמש וירח אף אני אעשה דבר נכון וקיים עמודי נחשת גדולים. ד״א חירם שהיה מבני דן עשה את העמודים קרא את האחד יכין על שם אביו שמשון שנאמר בו (שופטים ט״ז) וילפת שמשון שני עמודי התוך וגו׳

רדק

(י) מעשה צעצועים. כמו צאצאים כמו שאמרו רז״ל כרוב כרבי׳ כי פני נערים היה להם. וי״מ מעשה כרכב היו עשויים הנקראה בלשון ערבי צוגא כרבוי: (יא) לאמות חמש. הלמ״ד כלמ״ד והשליפי לאבשלום: (יג) פורשים אמות עשרים. כמו שהיה אורך הבית. ואין צורך לגוף הכרובים שיהיה עומד בנס כי הגוף תחת הכנפים והם עומדים על רגליהם לא כאותם שעשה בצלאל שהיו בשני קצות הכפורת על הארון ואלה היו עומדים על רגליהם בקרקע הבית: ופניהם לבית. ובאותם שעשה בצלאל כתיב ופניהם איש אל אחיו. ויתכן לפרש כי נשתנו בזה כמו שנשתנו שהיו עומדים על רגליהם והיו עצי שמן מצופים זהב. ורז״ל תירצו שני הפסוקים ואמרו שהיו מצדדין פניהם כתלמיד הנפטר מרבו: (יד) ויעל עליו כרובים. כרובים מצויירים היו בפרכת וכן אומר בפרכת המשכן תעשה אותם כרובים: (טו) אמות שלשים וחמש ארך. על מידות שני העמודים הוא אומר כי העמוד האחת לא היה קומתו אלא שמנה עשרה וכן השני שלשים ושש בין שניהם והאמה האחד שלא מנה שהיא חצי אמה מכל אחד נכנסת בתוך הכותרת לפי׳ לא אמר אלא שלשים וחמש ומה שמנה קומת שני העמודים כאחד לפי שבשעת יציקה יצקום כאחד והראיה שאמר ארך ידמה כי לעת היציקה הוא מונה שקומתן אחד ביציקת׳. ובספר מלכים מונה מדתן לפי העמדתן שהיו עומדין ומנ׳ קומתן לפיכך אמר מדת של עמוד לבדו בקומה: והצפת. היא הכותרת שאמר בספר מלכים שהיה על ראש כל עמוד כותרת והיתה חמש אמות כמו שאמר הנה אמות חמש. ובסוף מלכים אומר הכותרת שלש אמות. ארז״ל שתי אמות התחתונות של כותרת היו בוות לעמוד שלא היה בהם צורה ושלש העליונות הם עודפות לחוץ מוקפת צורה. שני׳ שבכים מעשה שבכה כמין לולבין של דקל היו מוקפות לפיכך לא מנה בסוף מלכים אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהן השבכה. לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים על הכותרת סביב שלא דבר אלא על השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה. ונקראת הכותרת צפת לפי שהיתה צפוי לעמוד: (טז) ויעש שרשרות בדביר ויתן על ראש העמודים. אינו אומר שאותן שרשרות שבדביר נתן על ראש העמודים שהרי העמודים היו באולם על פני ההיכל אלא פירושו שעשה שרשרות בדביר כמו שאמר במלכים ויעבר ברתוקות זהב לפני הדביר ואמר אח״כ ויתן על ראש העמודים פירוש ויתן שרשרות על ראש העמודים. ולפי שזכר שרשרות הסרו וסמך על המבין וכן דרך המקרא בכמה מקומות: (יז) ויקרא שם הימיני יכין ושם השמאלי בועז. לפי דרך הפשט קראם כן לסימן טוב. יכין לשון הכנה כלומר שיכין הבית לעולם. ובועז לשון עז והיא מלה מורכבת כלומר שיתן

מצודת דוד

(י) ויעש וגו׳ כרובים. הם עמדו בארץ והיו מעץ ומצופים זהב: (יג) פורשים. כשהם פרושים ברוחב קה״ק: לבית. מול חלל הבית ולא פנו זה מול זה: (יד) את הפרוכת. מול פתח בית קה״ק ועם שהיו שם דלתות כמ״ש למטה ובמ״א: ויעל. צייר עליו כרובים במעשה רוקם: (טו) לפני הבית. בחלל האולם: שלשים וחמש אורך. של שניהם יחד: והצפת. היא הכותרת האמור במ״א וקרויה צפת לפי שהיתה צפוי וכסוי על העמוד ממעל: (טז) ויעש שרשרות. הוא האמור במ״א ויעבר ברתוקות וגו׳ ור״ל מעשה בריחים משלשלאות זהב לפני המחיצה שבין ההיכל לבית קה״ק: בדביר. המחיצה ההיא נקראה דביר כמו בית קדש הקדשים עצמה: ויתן על ראש העמודי׳. נתן שרשרות על ראש העמודים ובהם היו הרמונים חרוזים ולפי שזכר מלת שרשרות בתחלת המקרא חסרו כאן וסמך על המבין ועם שאינם במקום השרשרות ההם: מאה, לכל טור היו מאה ולכל עמוד היו שני טורים כמ״ש במ״א: (יז) יכין. לסימן טוב שיכין הבית לעד: בועז. היא מלה מורכבת בועז

מצודת ציון

תינוק להם: (י) צעצעים. כמו צאצאים בחל״ף והוא מל׳ הצאצאים והצפיעות (ישעיה כב) ותרגומו בניא

דירמיה : נגבה כ"ט בליש' הלוך ונסוע הנגבה . ולוט עמו הנגבה . אחרי הפרד לוט . והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת . ועשית את הקרשים . וישם את המנורת באוהל מועד נכח השלחן . ויהי הגורל למטה בני יהודה דיהושע . מן הלשון הפונה נגבה דיהושע . ויהיו הערים מקצה למטה . נחל קנה נגבה לאפרים וצפונה למנשה . ועבר משם הגבול לוזה קדמ' דפסוק . ותאר הגבול ונסב לפאת ים ב' בו . ודבתריה ופאת נגבה ר"פ : וירד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה . ועבר הגבול אל כתף בית הגלה צפונה קדמא דפסוק . עומד על שני עשר בקר דמלכים . לארבע רוחות יהיו דד"ה . לעבר אדום נגבה דד"ה . למזרח הלוים ששה לצפונה . עומד על שנים עשר דד"ה . ואת הים נתן מכתף הימנית . ופאת נגב תימנה דיחזקאל . ולאלה תהיה תרומת הקדש דיחזקאל . והיה מגרש לעיר צפונה . ופאת נגבה חמש מאות דסוף יחזקאל . ראיתי את האיל מנגח . ועמדו

וַיִּקְרָא שֵׁם־הַיְמָנִי יָכִין וְשֵׁם הַשְּׂמָאלִי בֹּעַז׃ הימני ק'
ד א וַיַּעַשׂ מִזְבַּח נְחֹשֶׁת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ כ'
וְעֶשְׂרִים אַמָּה רָחְבּוֹ וְעֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃
ב וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ אֶל־
שְׂפָתוֹ עָגוֹל ׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָו כ' בליש' ל'
שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃ ג וּדְמוּת בְּקָרִים
תַּחַת לוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב סוֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה ל' מ"ל
מַקִּיפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנַיִם טוּרִים הַבָּקָר
יְצוּקִים בְּמֻצַקְתּוֹ׃ ד עוֹמֵד עַל־שְׁנֵים עָשָׂר בָּקָר ל'. ו' מ"ל
שְׁלֹשָׁה פֹנִים ׀ צָפוֹנָה וּשְׁלוֹשָׁה פֹּנִים ׀ יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה ׀ י"ב מ"ל
פֹּנִים ׀ נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם ז'
מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ ה וְעָבְיוֹ טֶפַח ג' וחס'. ג'
וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשַׁנָּה מַחֲזִיק ל' ותדכבותי' כבו"ה וחד פתח
בַּתִּים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים יָכִיל׃ ו וַיַּעַשׂ כִּיּוֹרִים
עֲשָׂרָה וַיִּתֵּן חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול
לְרָחְצָה בָהֶם אֶת־מַעֲשֵׂה הָעוֹלָה יָדִיחוּ בָם וְהַיָּם ד'. ט' מ"ל ג'. ז'

תולדות אהרן מחזיק בתים . ערובין יד (יע) :

רדק

שיתן בו ה' העוז והקיום . ולפי שהעמודים בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לבית : (ב) עשר באמה משפתו אל שפתו . שהיה רחבו עשר והקיפו שלשים אמה כמו שאומר קו שלשים באמה יסוב אותו סביב שכל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח : (ג) ודמות בקרים תחת לו סביב . מלת לו שב אל שפתו שזכר כמו שאמר במלכים מתחת לשפתו ואעפ"י ששפת לשון נקבה הנה מלשון שפה יהיה לפיו לשון זכר . או שבה מלת לו אל הים ואינו ר"ל מתחתיו ממש אלא בקומתו מתחת היו מצוירים דמות הבקרים . ובקרים שזכר הנה הן הפקעים שזכר במלכים ות"י פקעים דמות ביעין א"כ נצטרך לפרש כי גופם היה עגול כדמות ביצים ופניהם היה דמות פני בקרים : עשר באמה מקיפים את הים סביב . פי' רז"ל כי השלש אמות התחתונות היו מרובעות והשתים העליונות עגולות כי קומת הים חמש אמות ופירוש עשר באמה כי הבקרים היו בשלש אמות התחתונות שהיה הים מרובע מהם ובהם היו הבקרים וזהו באמר עשר באמה פירוש עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע הים ארבעים אמה ועגולו מלמעלה שלשים אמה : יצוקים במצקתו . השם מוצקת בשקל מולדת ואם זה בחולם וזה בשורק . ופירוש כי כל אלה הבקרים הותכו עם הים כאחד לא שחברו בם אחר כן : (ד) עומד על שנים עשר בקר . גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהרי מונה לו ארבע רוחות ככל מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהיה הים עומד עליהם : (ה) מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל . ובספר מלכים אלפים בת יכיל . פירשו רז"ל אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש . כי כל כלי מחזיק בדבר יבש אם גודשים אותו השליש יותר מחזיק על שמחזיק בדבר לח שאין אדם יכול לגדש אותו שהגודש הוא שליש הכלי וכן אמרו במשנה שדה תיבה ומגדל וכוורת הקנין אעפ"י שיש להם שוליים אם מחזיקות ארבעים סאה בלח שהם כוריים ביבש טהורין . וכוריים הם ששים סאים : (ו) חמשה מימין וחמשה משמאל . פירוש מימין כיור משה ומשמאלו . וכן במנורות חמש מימין מנורת משה וחמש משמאל' . וכן בשולחנו' חמש מימין לשלחן משה וחמש משמאלו וכך פי' רז"ל כי המנורו' כלם בדרום והשלחנו' כלם בצפון וכן נתנם משה במשכן המנורה בדרום והשלחן בצפון . ונחלקו רז"ל מהם אמרו כי לא היו מדליקין אלא על מנורות משה ולא היו מסדרין אלא על שלחן משה שנאמר את מנורת הזהב ואת נרותי' לבער בערב . ומהם אמרו שעל כלם היו מדליקין שנאמר את המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט ועל כלם היו מסדרים שנאמר ואת השולחנות ועליהם לחם הפנים . וכן נראה כי על כלם היו מדליקין ומסדרין ואעפ"י שכל אחד מהם תירץ הפסוקים לדעתו ומה שאמר על מנורת הזהב להודיע שאף בשל משה היו מדליקין אעפ"י שעשה עשר : לרחצ' בהם את מעשה העולה ידיחו בם . את מעשה העולה הוא פירוש לרחצה בהם כלומר מה היו רוחצים בהם את מעשה העולה היו מדיחים בם . או הוא חסר וי"ו השמוש ואת מעשה העולה כלומר הכיורים היו לרחצה פירוש לרחוץ בהם הכהנים ידיהם ורגליהם כמו כיור שעשה משה שאמר בו ורחצו ממנו את ידיהם ורגליהם ואת מעשה העולה ידיחו בם ג"כ : והים לרחצה לכהנים וכו' . פי' הים לטבילת הכהנים שהיו טובלין מטומאתן לתוכו . ובגמרא ירושלמית מקשה ולאו כלי

רשי

(וגו' נכון וגו') ושלמה קרא לשני בועז ע"ש זקנו בועז דוגמא ויקרא לו לבן יגר שהדותא (בראשית ל"א) : (ב) עשר באמה משפתו אל שפתו . י' על י' באמצעיתו עגול סביב : וקו שלשים באמה יסב אותו . כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש ברחבו טפח : וחמש באמה קומתו . עומקו : (ג) ודמות בקרים תחת לו . צורת דמות בקרים יצק ממנו לעמוד עליו ואדוקים בו כדאמר בסוף הפסוק הבקר יצוקים במצקתו : סביב סובבים אותו עשר באמה מקיפים את הים . אין מפורש כאן מה הדבר שסובבן אלא במלכים (א' ז') כתיב ופקעים מתחת לשפתו סביב וגו' פקעים כגון שעושין לכוסות פומילי"ש עגולים משום נוי ומתחת לשפתו וסביב היו עומדים בשלש אמות התחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות ואי אפשר להכיל אלפים בת יכיל שהם מאה וחמשים מקוה טהרה אלא בענין זה כמו שמפורש בעירובין והעליונות מרובעות ותחתונות עגולות א"א לומר דכי כתיב עגול סביב סביב משפתו כתיב ומה שאמר בפקעים הללו עשר אמה לכל רוח אבל במקום עגולו אי אפשר לומר עשר באמה סביב : שנים טורים . היו הפקעים : יצוקים במצקתו . הכל יצוקים יחד לא שחבר לו את הפקעים אחר יציקתו על ידי מסמרות או על ידי דבק שקורין שולדור"א בלע"ז : (ד) וכל אחוריהם ביתה . אחוריהם של בקרים הללו היו פונים ביתה אל תחתיהם שבצפון פונים אחוריהם כנגד אותן שבדרום ושל מזרח כנגד שבמערב : (ה) ועביו טפח . שוליו ודפנותיו אלא שאצל פיו הי' דק מרוקע ומרודד : כמעשה שפת כוס . ששותין בו ומצויר פרח שושן : מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל . אף זה מחזיק ובמלכים (שם) כתיב אלפים בת יכיל גודשא תלתא שהבת ג' סאין שנאמר האיפה והבת תוכן אחד להם הרי לך ששת אלפים סאין כמנאו מאה וחמשים מקוה טהרה לארבעים סאות שאין מאה מקואות כמנא גם לעשרים סאות שאין הנותרים חמשים מקואות ואף לכשתחלוק הכלי לפי המדה ששערו חכמים אמה על אמה בגובה שלש אמות למקוה תמצא וכן לשלש אמות מרובעות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו מרובעות מאה מקואות ולשתים אמות עגולות קומה עשר על עשר משפתו אל שפתו עגולות חמשי' מקואות שמרובע יותר על העגול רביע : (ו) ויעש כיורים עשרה . לבד אותן של משה : ויתן חמשה מימין . לכיור של משה : וחמשה משמאל . לרחצה בהם קדוש ידים ורגלים : את מעשה העולה ידיחו בם . מן מימי הכיור ידיחו קרבי העולה ודוקא עולה אבל שלמים לא שהוא נאכל

מצודת ציון

בניא ובני בניא ואף כי אמר כרובים אמר לתוספת ביאור מעשה צעצועים : ד (ג) וקו . חבל (ה) יכיל . יחזיק כמו קטן מהכיל (מ"א ח) : (ו) כיורים . כעין דוד ולה דדים המריקים מים : ידיחו

מצודת דוד

ר"ל בהבית הזה ימצא עוז וחוזק לישראל : ד (א) מזבח נחשת . ר"ל מזבח אבן תחת מזבח נחשת שעשה משה במדבר : (ב) את הים . כעין גיגית גדולה עשויה בדמות ים : מוצק . ביציקה נעשה ולא בהקשת הקורנס : משפתו . משפת זה עד השפה שממול : עגול סביב . בכל סביבו היה עגול : וקו שלשים . כי כל מה שיש ברחבו אחד יש בהקיפו שלשה : (ג) ודמות בקרים . כעין ראשי בקרים ובמ"א נאמר פקעים כי עשו בפקעים צורות ראשי בקרים : תחת לו . ר"ל בשלש האמות התחתונות שהיו מרובעות אבל שתי האמו.. העליונות היו עגולות כמ"ש רז"ל בערובין (י"ד) עשר באמה מקיפים וכו' ר"ל ארבעה הפאות שבכל אחת עשר אמות היו הבקרים מקיפים וכו' : שנים טורים . שני שורות בקרים הקיפו זה למעלה מזה : יצוקים . הבקרים ההם היו ניצוקים כאחד עם יציקת הים ולא יצקם בפ"ע והדבקם אח"כ במלאכה : (ד) עומד . הים הזה היה עומד על י"ב בקר עשויים מנחושת : פונים . את פניהם : והים עליהם . לתוספת ביאור כפל הדבר : וכל אחוריהם . אחורי הבקר היו לצד פנים אחוריו של זה מול אחוריו של זה : (ה) ועביו . שוליו ודפנותיו : ושפתו . שפת הים ממעל היה מעשה דק ומרודד כמעשה שפת כוס המצויר בפרח ושושן : מחזיק בתים . וחוזר ומפרש בלח אלפים יכיל : (ו) מימין . של הכיור שעשה משה : לרחצה בהם . את ידיהם ואת רגליהם כמ"ש בתורה : את מעשה וכו' . אף היו מדיחים בהם מעשה העולה כקרבים וכיוצא : לרחצה . לכהנים , לטבול בו מטומאתן ולפרז"ל

רגליו ביום ההוא: סימן מלכים ויעש חירם את הכיורות. ד״ה ויעש חורם את הסירות ואת היעים. מלכים וגלות הכותרות אשר. ד״ה והגולת והכותרות : כל קריאה את

לְרָחְצָה לַכֹּהֲנִים בּוֹ׃ ז וַיַּעַשׂ אֶת־מְנֹרוֹת ל׳
הַזָּהָב עֶשֶׂר כְּמִשְׁפָּטָם וַיִּתֵּן בַּהֵיכָל חָמֵשׁ מִיָּמִין
וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול׃ ח וַיַּעַשׂ שֻׁלְחָנוֹת עֲשָׂרָה ל׳
וַיַּנַּח בַּהֵיכָל חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול ז׳ דגשים
וַיַּעַשׂ מִזְרְקֵי זָהָב מֵאָה׃ ט וַיַּעַשׂ חֲצַר ל׳
הַכֹּהֲנִים וְהָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה וּדְלָתוֹת לָעֲזָרָה ג׳ וכל יחזק׳ דכו׳ במ״ב
וְדַלְתוֹתֵיהֶם צִפָּה נְחֹשֶׁת׃ י וְאֶת־הַיָּם נָתַן מִכֶּתֶף ל׳ ומ״ל ל׳
הַיְמָנִית קֵדְמָה מִמּוּל נֶגְבָּה׃ יא וַיַּעַשׂ חוּרָם כ״ו
אֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל
חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ חורם ק׳
שְׁלֹמֹה בְּבֵית הָאֱלֹהִים׃ יב עַמּוּדִים שְׁנַיִם וְהַגֻּלּוֹת ז׳ ו׳ מ״ל
וְהַכֹּתָרוֹת עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת ל׳
שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת אֲשֶׁר
עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ יג וְאֶת־הָרִמּוֹנִים אַרְבַּע
מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנַיִם טוּרִים רִמּוֹנִים
לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ יד וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשָׂה
וְאֶת־הַכִּיֹּרוֹת עָשָׂה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ טו אֶת־הַיָּם ל׳
אֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחְתָּיו׃ טז וְאֶת־ כ״ז פסוקים ואת ואת ואת ואת
הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְלָגוֹת וְאֶת־כָּל־ ה׳. ל׳
כְּלֵיהֶם עָשָׂה חוּרָם אָבִיו לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְבֵית
יְהוָה נְחֹשֶׁת מָרוּק׃ יז בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם ל׳ ב׳ בחרי לשני
הַמֶּלֶךְ בַּעֲבִי הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צְרֵדָתָה׃ גבי מגיניו ל׳ וח׳ לררת׳ בפחי ריש״ן
יח וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה לָרֹב
מְאֹד כִּי לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ יט וַיַּעַשׂ ס׳
שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית הָאֱלֹהִים וְאֵת מ״ח

תולדות אהרן ויעש את מנורות. מנחות לה (שקלים ג) : נחשת מרוק. ערכין י :

רשי

נאכל לבעלים בכל העיר. הכיורים היו לקדוש טבילה : (ז) ויעש את מנרות הזהב עשר כמשפטם. למה נאמר במנורות כמשפטם לפי שמודיענו למה עשה עשרה מנורות והכל דרש מן התורה פרחים כפתורים גביעים משוקדים נאמרו בפרשה שבעים הרי לכל עשרה מנורות שבעה נרות. (כן פי׳ אחי אמי דודי ר׳ קלונימוס ב״ר יהודה ומדרש הוא) ושבעה נרותיה כנגד ז׳ כוכבים חנכ״ל שצ״ם : ויתן בהיכל חמש מימין. למנורה של משה : וחמש משמאל. וכולם בדרום : (ח) משמאל. של שלחן בצפון : ויעש מזרקי זהב מאה. שזורקין בו הדם על המזבח : (ט) ויעש חצר הכהנים. עזרת הכהנים : והעזרה הגדולה. זו עזרת ישראל : (י) מכתף הימנית קדמה ממול נגבה. ריחק אותו מן המזרח מן כנגד הפתח לדרומה של עזרה לפי שאין כבוד ונאה שיהו מטבילין כנגד פתח האולם : (יא) ויעש חורם את הסירות. סירות נחושת שעשויים לחתות הדשן לתת לתוך הסירות : (יב) והגלות והכתרות על ראש העמודים שתים. לשתי העמודים : והשבכות שתים. אלו השרשרות שנאמרו למעלה ותדע שכן הוא שהרי לא בכאן ולא במלכים מזכיר בפרשה זו בשום מקום שרשרות : לכסות את שתי גלות הכתרות. לכסות חלל הכותרת בשבכות ואותן ענפים כענפי חריות כמו שפירשתי : (יג) ואת הרמונים ארבע מאות. למעלה הוא אומר ויעש רמוני מאה הא כיצד אלא כך יש לנו לפרש ודאי ד׳ מאות רמונים עשה כאשר נאמר כאן ומה שאמר מאה הרי מאה לכל טור וטור וד׳ טורים הם כדאמר ב׳ טורים לשבכה אחת וכן שני טורי׳ רמוני׳ לשבכה אחת הרי ד׳ טורי׳ והרמוני׳ היו מחוזרי׳ בתו׳ השבכות המשובכי׳ ותקועי׳ לכסות בה הטיב את שתי גולות הכתרות: (יד) ואת המכונ׳ עשה ובמלכי׳ כתיב ויעש את המכונ׳ עש׳ מכונות הם כני הכיור ושם מפורש מלאכתם : (טו) ואת הסירות ואת היעים ואת המזלגות אע״פ שאמרנוהו כבר למעלה בא וחזר ושנה ועוד להודיענו כי נחשת היו וגם מודיענו מזלגות שלא הזכיר למעלה : מרוק. דוגמת מרקו הרמחים (ירמיה מ״ו) ומורק ושוטף במים (ויקרא ו׳) ובמלכים (א׳ ז׳) כתיב ממורט כמו כי ימרט ראשו (ויקרא י״ג) ותרגומו נחשת טב : (יז) בעבי האדמה. תרגומא גרגושתא באורדי״לא בלע״ז : בין סכות ובין צרדתה. ובמלכים כתוב צרתן צרדתה הוא מקומו של ירבעם וירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה (מלכים א׳ י״א) לפי שמת מטמא באהל וגם מכורע כמו כן וכן עבודת כוכבים כמו ששנינו בפרק ג׳ דעבודת כוכבים בסופו אלמנה שאלמן ישראל מאלהיו מן צרדתה נראה שהגר התורה ולא הרחיבה
הגר

רדק

כלי הוא כלו׳ איך היו טובלין לתוכו והלא כלי הוא ואין טבילה בכלים ומתרץ אריב״ל אמה המי׳ היתה נמשכת לו מעין עיטם והיו רגלי השורי׳ פתוחים ברמונים כלומר מתחת הארץ והיו באים לו המים והיו נכנסים ועולים דרך רגלי השורים שהיו פתוחים מתחתיה׳ וחלולי׳ : (ז) כמשפטם. פי׳ כמשפט המנורה שעשה משה עם הגביעים והכפתורים : (ח) ויעש מזרקי זהב מאה. אינו אומר שהיו לצורך השלחנות אלא לזרוק בהם הדם על המזבח היו אלא מנאם עם השלחנות לזכר הכלים שעשה זהב : (ט) והעזרה הגדולה. היא החצר הגדולה שהיו עומדים בה ישראל ונקראת עזרה שהיו נעזרים בה בהתפללם שם : (יג) ואת הרמונים ארבע מאות. ולמעלה אומר ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות. המאה שזכר הם לטור האחד והיה בהם ארבעה טורים רמונים הנה הם ארבע מאות. או היו רמונים קבועים בשרשרות זולתי הרמונים הקבועים בשבכות והיו רמוני השרשרות מאה ורמוני השבכות ארבע מאות : (טז) עשה חורם אביו למלך שלמה. פי׳ הכלים האלה עשה חורם טובים ויפים כאביו כלומר כחורם אביו שהיה נודע ומפורסם באומנות כמו שאמר למעלה יודע בזהב ובכסף. וחסר מאביו כ״ף הדמיון וכמוהו רבים כמו לב שמח ייטיב גהה שפי׳ כגהה : (יז) בעבי האדמה. פי׳ בעבי הקרקע יצקם לא שעשה להם כורים לצקת בהם כי לא יתכן לכלים גדולים כאלה וי״ת במעבה האדמה גרגישתא והוא עפר אדום ועשה ממנו הכורים להתיך בהם המתכות : בין סכות ובין צרדתה. ובספר מלכים ובי׳ צרתן. וצרתן וצרדתה קרובים

מצודת דוד

ואמרז״ל שלא היו המים שאובים כי רגלי הבקרים שעמדו תחתיו היו נקובים וחלולים. ודרך בם באו המים מן המעיין : (ז) כמשפטם. כתמונת מנורת משה בגביעים וכו׳ : מימין. של מנורת משה וכן השלחנות : (ט) והעזרה הגדולה. היא עזרת ישראל וקרויה עזרה על כי נעזרים מה׳ כאשר יתפללו בה : (י) מכתף הימנית. בפאת הדרום : קדמה ממול נגבה. ר״ל מתוך כלפי מקצוע מזרחית דרומית שבחצר הכהנים : (יא) בבית האלהים. בעבור צורך בית האלהים : (יב) והגלות והכתרות. הגולות של הכותרות : (יג) לשתי השבכות. לאלותן כיבן כמ״ש במ״א : לכסות וכו׳. על השבכה יאמר שככתה על גולות הכותרות אשר על פני העמודים ומעשה הכותרות מפרש במ״א : (יד) על המכונות. להושיבם על המכונות : (טז) ואת הסירות וכו׳. עם שכבר נאמר למעלה אמר שוב לומר שהיו מנחשת מרוק : כל כליהם. של אגרות בית ה׳ : חורם אביו. הראוי כאביו ותחסר כ״ף הדמיון וכן ייטיב גהה (משלי יז) והראוי כגהה ור״ל חורם עשאם טובים ויפים כאביו כלומר כפי מה שהיה עושה אביו שהיה נודע לאומן גדול כמ״ש במ״א : (יז) בעבי האדמה. חפר באדמה גומות הכלים ההם ושפך שם הנחשת לאחר התכה : (יח) כי לא נחקר. ר״ל היו ברבוי מופלג עד אשר לא נחקר לדעת משקלם : (יט) אשר בית. אשר לבית האלהים :

מצודת ציון

ידיחו. ענין שטיפה : (יא) הסירות. ענין קדרה כמו והיו הסירות בבית ה׳ (זכריה יד) : היעים. מכבדות לגרף הדשן והוא מל׳ ויעה ברד (ישעיה כח) : (יב) והגלות. כן יקרא חלק התחתון מן הכותרת על כי מעשהו כספל והוא מל׳ וגולה על ראשה (זכריה ד) : והשבכות. כן יקרא חלק העליון מן הכותרת על כי מעשהו כעין שבכה ורשת : (יג) על פני. ר״ל בגבהם ועל כי פני האדם הוא בגובהו נקרא הגובה על פני כל׳ שאלה : (יד) המכונות. מל׳ כן וכסים : (טז) מרוק. זכה ובהירה כמו מרקו הרמחים (ירמיה מו) : (יז) בככר. במישור : צרדתה. וכמ״א

ועליהם

המזלגות במ"א ואת המזלגות. את הסירות ואת היעים דד"ה. מלכים בין סכות ובין צרתן. ד"ה בין סוכות ובין צרדתה : ותשלם ג' בקריא' וסי' ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה. וחברו דמלכים. ותשלם החומה בעשרים וחמשה דעזרא : באהל ו' קמצין וסימ' בלשון תרגום שרה עלת בענגא דנשיא בקימה דארונא וביאור' ויאמרו אליו איה שרה

מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָנוֹת וַעֲלֵיהֶם לֶחֶם הַפָּנִים׃ ט'
כ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת וְנֵרֹתֵיהֶם לְבַעֲרָם כַּמִּשְׁפָּט לִפְנֵי
הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר׃ כא וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרוֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם ח'
זָהָב הוּא מִכְלוֹת זָהָב׃ כב וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת ל'
וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וּפֶתַח הַבַּיִת דַּלְתוֹתָיו ח'
הַפְּנִימִיּוֹת לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים וְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל ל' ומ"ל
זָהָב׃ ה א וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־ ג'
עָשָׂה שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־ נ"ח
קָדְשֵׁי ׀ דָּוִיד אָבִיו וְאֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־ ד'
כָּל־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים׃ ב אָז מ"ח
יַקְהֵיל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי ל' מ"ל
הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־יְרוּשָׁלָםִ י"ג וכל עזרא דכו' במ"א
לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִיד הִיא

צִיּוֹן׃ ג וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בֶּחָג ג
הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי׃ ד וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל ס' חס'
וַיִּשְׂאוּ הַלְוִיִּם אֶת־הָאָרוֹן׃ ה וַיַּעֲלוּ אֶת־הָאָרוֹן
וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר ס'
בָּאֹהֶל הֶעֱלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ ו וְהַמֶּלֶךְ ו'
שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו לִפְנֵי ג'
הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא ל'
יִמָּנוּ מֵרֹב׃ ז וַיָּבִיאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־ ל"ז
יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ ח וַיִּהְיוּ ב' פרשי דאורי'
הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם עַל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיְכַסּוּ ג' ל' דסמי'
הַכְּרוּבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃ ט וַיַּאֲרִיכוּ ב' א' חס' וא' מלא
הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הָאָרוֹן עַל־פְּנֵי ל'

תולדות אהרן ואת השולחנות. מנחות לט : והמזמרות. (פסחים ז)

רדק

קרובים הם בלשון : (כא) הוא מכלות זהב. כמו כלי זהב כלומר כל כלי המנורה הוא זהב . וי"מ מכלות זהב כמו כליל זהב כלומר זהב מזוקק הרבה . וכן בדברי רז"ל עשר מנורות עשה שלמה וכל אחת ואחת הביאה אלף ככר זהב והכניסוה אלף פעמים לכור והעמידוה על ככר זהב : (כב) להיכל זהב . פי' מצופות זהב כי הדלתות מעץ היו כמו שכתוב בספר מלכים אבל היו מצופות זהב : (א) ויבא שלמה את קדשי דוד אביו . פי' הנותר כאשר נעשתה כל המלאכה : (ד) וישאו הלוים את הארון . ובספר מלכים וישאו הכהנים את הארון הכהנים נשאוהו ומה שאמר הלוים הם הכהנים כי הכהנים לויים היו . ואמרז"ל בכ"ד מקומות נקראו הכהנים לוים וזה אחד מהם . והכהנים הלוים בני צדוק . ומה שאמר בסמוך הכהנים הלוים פי' הכהנים והלוים וכן כתיב במלכים בוי"ו ויעלו אותם הכהנים והלוים הכהנים נשאו את הארון והלוים את אוהל מועד : (ה) ויעלו את הארון ואת אהל מועד . פי' את הארון מציון ואת אהל מועד מגבעון שהיה שם וכן כתוב במלכים אז יקהל שלמה להעלות את ארון ברית ה' מעיר דוד היא ציון ואת אהל מועד גנזו באוצרות בית אלהים עם הקדשים אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית : (ט) ויאריכו הבדים . אם אלו הבדים הם שהיו בארון מתחלה תימה הוא היאך נראו על פני הדביר שהרי הבדים לא היו

רשי

הכר דת אלהינו כן פירש לי דודי ז"ל : (כ) ואת המנורות ונרותיהם . להוציא מלבן של מפרשין נרות היו עושין מגופה של מנורה ואדוקין בה שהרי כתיב ואת המנורה ונרותיהם מה שהזכיר את הנרות בפני עצמן ולא שאר מעשה המנורה בפני עצמן גביעים כפתורי' ופרחים מכלל שלא היו הנרות אדוקין והואיל ואין אדוקין בה נראה כמעשה אחר וצריך להזכיר נרותיהם אבל שאר מלאכות שהיו אדוקין בה אינו מזכירם שנקראים על שם המנורה ומה שעשה עשר מנורות ועשר שלחנות ועשר כיורים והכרובים וכל אשר עשה מפורש בברייתא דר' פנחס בן יאיר : (כא) והפרח . פירשו רבותינו הוא כנגד אותו פרח שהוסיף משה בפרשה בהעלותך עד ירכה עד פרחה וגו' שלא נאמר בתרומה והמלקחים זהב . שמגביהים הפתילה מן הנר שיש בו השמן : הוא מכלות זהב . מזוקק וצרוף פיי"ן בלע"ז ובמנחות מפורש מכל זהב שהיה לו לשלמה מרוב הזהב שנכנס במנורה לזוקקה ולקיים מנורת זהב טהור : (כב) והמזמרות . כלי זמר : והמזרקות . לזרוק בהם דם על המזבח : והכפות . לבזיכי לבונה : והמחתות . לחתות בהם תרומת הדשן להרים מעל המזבח ולקח מלא המחת' וגומר : (א) ויבא שלמה את קדשי . כל מה שבפסוק לפי פשוטו מה שנשאר לו מן הקדשות שהקדיש דוד כדכתיב למעלה גם אותם הקדיש המלך דוד לה' עם הכסף והזהב אשר נשא מכל הגוים וגומר ומה שהותיר לו נתן באוצרות בית האלהים. ומדרש אגדה יש מחכמים אומרים לפי שהיה יודע שסופו ליחרב ושלא יהו אומרים העובדי כוכבים קשה יראתנו שלקחה נקמתה מן הבית הזה שנבנה מן הגזילות ותמסים שגזל דוד מבתי עבודת כוכבים שלה ויש אומרים כך אמר (הקב"ה) [נ"ל שלמה] רעב היה בימי דוד (אבי) שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשו' הללו להחיות בהן עניי ישראל ואני מביא סיוע שהרי בכל ההקדשות שדוד הקדיש כמו שכתוב למעלה (שם) לא נאמר בהן בה עשה שלמה דבר פלוני זה כאשר נאמר בנחשת שנאמר (שם) ומטבחת ומכון ערי הדדעזר לקח דוד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת וגומר אבל מכסף ומזהב שלא נאמר בו עשה שלמה מהן שום דבר מכלל שלא עשה וזהו שאין כתיב כאן שום נחשת כי אם כסף וזהב ולפי פשוטו נראה לי מה שלא אמר נחשת לפי שהנחשת בזול ואינו ראוי וכדי והגון להביא נחשת באוצרות בית ה' : (ב) אז יקהל שלמה את זקני ישראל . נהג במדת חכמה שהקהיל הזקנים ולא הבחורים יותר מדוד שהקהיל הוא אף הבחורים כדכתיב ויקהל דוד את כל ישראל ירושלים וגו' (לעיל כ"ח) : (ג) בחג . הוא חג הסכות : (ה) את אהל מועד . שעשה משה גנזו שלמה בבית אוצרות האלהים עם שאר כלים וההקדשות לפי שלא הוצרך לו ורבותינו אמרו שנגנזו : ואת כל כלי הקדש אשר באהל . אשר נתן (ס"א נטע) דוד לארון : העלו אותם הכהנים הלוים . פתרונו מוסב למעלה שאמר וישאו הלוים את הארון ומפרש מי היו אותם הלוים שאמרתי לך למעלה הכהנים הלוי' שאף הכהנים מבני לוי הם ולא לוים ממש היו וכן כתוב במלכי' (א' ח') וישאו הכהנים את הארון וגם הכלים ואהל מועד העלו עמהם הלוי' כמשפט' : (ח) והיו הכרובים פרשים כנפים על מקום הארון. במקום שהארון עומד שם לפיכך ויכסו הכרובים על הארון : ועל בדיו מלמעלה. למעלה לארון כך היו עומדים
הבדים

מצודת ציון

וכמ"א נאמר נרתן ובשתי השמות נקראה : (כ) ונרתיהם . הם העשויים כעין בזיכים ובהם השמן והפתילה : לבערם . מל' הבערה והדלקה : הדביר . זהו בית קה"ק : סגור . הנסגר בכור כצורף לטהרו מסיג : (כא) והפרח . כעין פרחי אילן הנעשים במנורה כמ"ש בתורה : והמלקחים . הצבתים שבהם לוקחים הפתילה למושכה ולהוטיבה במקומה : מכלות . מל' כל : (כב) והמזמרות . כלי הזמר : והכפות . הבזיכין שבהם הלבונה הנתון על מערכת לחם הפנים : והמחתות . הכלים העשוים לחתות ולשאוב בו האש על הקטרת : ה (ו) הנועדים . מל' וועד ואסיפה כמו הנועדים על ה' (במדבר טז) : עליו . כמו אליו : (ח) בדיו . מוטות עשויים לשאת בהם את הארון :
ענן

מצודת דוד

ועליהם . על השלחנות סדרו לחם הפנים : (כ) לבערם . העשויים להדליק בהם הנרות כמשפט התורה אשר עמדו לפני הדביר המה היו מזהב סגור : (כא) והפרח . קבולת הפרח : זהב . היו מזהב : הוא מכלות זהב . היה כליל זהב מבלי תערובות סיג : (כב) דלתותיו . בין דלתותיו הפנימיות ולתוספת ביאור אמר לקדש הקדשים ובין דלתות ההיכל היו מצופים זהב : ה (א) את קדשי . מה שהקדיש דוד אביו כי כל הבנין וכליו עשה שלמה משלו ממה שקבץ הוא (לבד כלי נחושת עשה ממה שלקח אביו מערי הדדעזר כמ"ש בדה"א יח) : ואת הכסף וכו' . יפרש מה הם קדשי אביו והוי"ו יתירה : נתן . כמו ונתן ר"ל שהביא קדשי אביו ונתן אותם באוצרות העשויות בבית ה' : (ד) הלוים . הכהנים מבני לוי כי במ"א נאמר הכהנים : (ה) ואת אהל מועד . בגבעון היה ומשם העלוהו וגנזוהו באוצרות בית ה' : הכהנים הלוים . הכהנים העלו את הארון והלוים את אוהל מועד : (ו) לפני הארון . ללכת לפני הארון : אל מקומו אל הדביר העשוי לו : אל תחת כנפי הכרובים . הם שעשה שלמה ועמדו בארץ : (ח) ויהיו הכרובים . ר"ל מתחלה נעשו שיפרשו
כנפיהם

אשתך. כל הבא אל האהל וכל אשר באהל. וירא ה' באהל בעמוד ענן. תבורך מנשים יעל. ויעלו את ארון ה'. ויעלו את הארון דד"ה: החוצה י"ו בקריאה וסי' ויוצא אותו החוצה.
ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על נפשך. ולרבקה אח ושמו לבן. ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי. ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה. ויהי כשמעו כי הרימותי קולי
ואקרא. ויהי כהרימי קולי ואקרא. כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו. בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נושה בו. והיה כל אשר יצא מדלתי ביתי. ויהי לו שלשים בנים
דאבצן. וישכימו ויהי כעלות השחר. ויאריכו הבדים דמלכים. ויקרא את נערו משרתו. ויאריכו הבדים ודאו דסיפרא. יען בצד ובכתף תהדפו:

הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיְהִי־שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ י"ו
י אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי הַלֻּחוֹת אֲשֶׁר־נָתַן מֹשֶׁה
בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם׃ יא וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ
כִּי כָּל־הַכֹּהֲנִים הַנִּמְצְאִים הִתְקַדָּשׁוּ אֵין לִשְׁמוֹר ג' ס' מ"ל
לְמַחְלְקוֹת׃ יב וְהַלְוִיִּם הַמְשֹׁרְרִים לְכֻלָּם לְאָסָף
לְהֵימָן לִידֻתוּן וְלִבְנֵיהֶם וְלַאֲחֵיהֶם מְלֻבָּשִׁים ד' חס'
בּוּץ בִּמְצִלְתַּיִם וּבִנְבָלִים וְכִנֹּרוֹת עֹמְדִים מִזְרָח ל'
לַמִּזְבֵּחַ וְעִמָּהֶם כֹּהֲנִים לְמֵאָה וְעֶשְׂרִים מַחְצְרְרִים נ'. יתיר ר'
בַּחֲצֹצְרוֹת׃ יג וַיְהִי כְאֶחָד לַמְחַצְּרִים וְלַמְשֹׁרְרִים ז'. יתיר נ'
לְהַשְׁמִיעַ קוֹל־אֶחָד לְהַלֵּל וּלְהֹדוֹת לַיהוָה וּכְהָרִים ג'. ל'
קוֹל בַּחֲצֹצְרוֹת וּבִמְצִלְתַּיִם וּבִכְלֵי הַשִּׁיר וּבְהַלֵּל ס'
לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְהַבַּיִת מָלֵא עָנָן
בֵּית יְהוָה׃ יד וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמוֹד לְשָׁרֵת ג' מ"ל
מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית מ"ח
הָאֱלֹהִים׃ ו א אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר
לִשְׁכּוֹן בָּעֲרָפֶל׃ ב וַאֲנִי בָּנִיתִי בֵית־זְבֻל לָךְ ג' ל' מ"ל
וּמָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃ ג וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו ל'. ג'

רשי

הבדים ונמשכו כ"כ לחוץ כלפי מזרח שהיה יכול הארון לעמוד תחת הכרובים ממש בלא עכוב הבדים ולפיכך ויכסו הכרובים על הארון וגם את הבדים כסו קצת אצל הארון ולא כולם שהיו מגיעים עד המזרח ואיך יכול לפרש שכסו הכרובי' על כל הבדים וגם משום דבר זה ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון על פני הדביר שאם לא כן אלא כאחד מדה אחת היו מושכין זה מזה והלא הבדים שעשה משה עדיין הם היו שם והם עומדים בקדש הקדשים של אהל מועד שלא היה כי אם עשר וזה היה עשרים והיה מגיע מקיר אל קיר והכרובים של משה שנאמר אף בהם פורשים וסככים אין צריך לזוז כלל מן הבדים ממקומם שהרי הכרובים של משה עומדים היו למעלה לארון על הכפורת וכרובים שנאמר כאן אותם שעשה שלמה עומדים על רגליהם בקרקע ואעפ"כ אותן של משה עדיין היו אדוקין על הכפורת כך פי' ר' נתן (ורבי פי') הכהנים רצו להכניס הארון עם בדיו בדביר ולא הספיקו כי הענן מלא את בית ה' ולא יכלו להביא את הכרובים עד כותל מערבי ממש ועל כן היו בולטים בפרוכת אך קשה לי דכתיב ויהי בצאת הכהנים ואחר כן מלא כבוד ה' את בית אלהים (ור' יוסף זצ"ל פי') ויתארכו לא נאמר דמשמע ויתארכו הן עצמן אלא ויאריכו דמשמע אחרים מאריכין אותם ומפרש האומנין האריכו הבדים עד לעשרים והיו נוגעין שתי קצותם לכותל מזרחי ושתי קצותם לכותל מערבי ותימא יש והיאך יכול לפרוש כנפיהם ולכסות הארון שהיה עשר אמות מהן: (יא) ויהי בצאת הכהנים מן הקדש. מיד היה לו לסמוך והבית מלא ענן בית ה' אלא שמפסיק בינתים וכן במלכים (א' ח') ויהי כצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית ה': כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו. לדבר זה: אין לשמור למחלקות. כ"ד של לוים וכ"ד של כהנים אלא כל הנמצאים התקדשו: (יג) ויהי כאחד למחצרים. פתרון ויהיו אחודים יחד המחצרים כולם יחד וממה היו אחודים לדבר זה להשמיע קול אחד כאחד להלל ולהודות לה': (א) אז אמר שלמה. הואיל והבית מלא עשן עכשיו אני יודע שהשכינה שרויה בו בערפל כי כן דרכו דכתיב (שמות כ') ומשה נגש אל הערפל אשר שם אלהים ודאי שרצונו להתעכב בו ובספרי פירש אז אמר שלמה כשראה הענן אמר עתה אני רואה שהשכינה שרויה בבית אשר בניתי שהרי כך הבטיח לבוא ולשכן בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר (ויקרא ט"ז) כי בענן אראה על הכפורת: (ב) בית זבול. מדור: לשבתך עולמים. שמשנבחרה לא שרתה שכינה במקום אחר ולא הותרו הבמות:

ויברך

רדק

היו ארכן יותר מעשר אמות שהרי קדש הקדשים של אהל מועד לא היה אלא עשר. והארון היה נתון בתוכו ולא נאמר בתורה שהיו נראים הבדים מחוץ לפרכת. והדביר היה רחבו עשרים א"כ היאך היו נראין על פני הדביר. ואפשר שעשו לארון בדים אחרים ארוכים מהם כדי שיראו על פני הדביר וזהו שאמר ויאריכו שהוא פועל יוצא ולא אמר ויארכו. גם יתכן לפרש כי אותם הבדים היו שהיו בארון מתחלה ואפשר שהיה ארכן עשר אמות וקודם שהכניסו הארון לדביר היו הבדים נתונין בארץ בשוה שהיו עודפין אחורי הארון כמו לפני הארון בהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל בד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנושאו בכתף האריכו הבדים ומשכום כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהא נכנס שם כ"ג ביום הכפורים להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה. לפיכך האריכו הבדים עד פני הדביר ולא יראו החוצה חוץ לפני הדביר. וא"ת כיון שלא היה אורך הבדים אלא עשר אמות והדביר רחבו עשרים היאך נראו עדיין על פני הדביר יתכן שלא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל והכרובים פורשים כנפים על הארון ועל בדיו. שהיה פריסת הכנפים ברוחב גם כן עשרים אמה כמו שהיה באורך או היה רוחב הכנפים כרוחב הארון ואורך הבדים. ורז"ל דרשו ויראו ראשי הבדים וכתיב ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין כמין שני דדי אשה שנאמר בין שדי ילין ואין אנו צריכין לדרשן שהוא אומר שהיו נראין על פני הדביר אבל חוץ לכותל הדביר לא היו נראין. ומה שאמרו עוד מקום ארון אינו מן המדה ובנס היו עומדים לא ידעתי מה טעם שהרי הכתוב אומר שהכרובים פורשי כנפים היו וכנפיהם על הארון והארון מתחת כנפי הכרובים הי' ואינו נכנס בחשבון וא"כ מה טעם לאת גם המקום שאינו צריך והם אמרו כי הארון עשרה אמות היה לו לכל רוח זה לא מצאנו ולא יתכן לפי הפסוקים והם שאמרו ידעו מה אמרו כי דעתם רחבה מדעתנו: (יא) אין לשמור למחלקות. כי כבר נחלקו הכהנים והלוים למשמרות ועתה היו כל כך הזבחים לרוב והקהל לרוב כי כל הכהנים והלוים היו מצטרפים כולם לעבוד ולהלל: (א) לשכון בערפל. פי' אמר שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן. כמו שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעובדו. ורז"ל אמרו כי כשאמר כי בענן אראה על הכפרת רמז להם בענן בעשן הקטרת אעפ"כ פשטיה דקרא בענן הכבוד הוא וכן היה הכבוד נראה בענן תמיד במשכן כמו שכתוב וירא כבוד ה' בענן והנה כבוד ה' נראה בענן. וכמו שאמר כן עשה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו וירד בענן: (ב) עולמים. כי שילה

ונוב

מצודת דוד

כנפיהם על מקום עמידת הארון ולזה בהכנס הארון אל מקומו היו א"כ הכרובים מסככין עליו: (ט) ויאריכו הבדים. ר"ל משכו הבדים לחוץ כלפי המזרח והיו נראים לפני הדביר בהיותם דוחקים ובולטין לפרוכת שהיה מול הפתח אבל לא היו נראים החוצה להיות מקרעין בפרוכת לצאת חוצה לה: ויהי שם. על הבדים יאמר שכ"א היה שם באותה הנחה ומצב: עד היום הזה. ר"ל עד אשר נגנז הארון בימי יאשיהו: (י) אשר כרת. בעת שנכנס: (יא) מן הקדש. אחר שהניחו שם את הארון: כי כל הכהנים. בא ליתן טעם למה לא יזכיר מי הם הכהנים ששמשו אז ואמר כי כל הכהנים הנמצאים אז בירושלים טהרו עצמן לעבודה ולא היה אז מקום לשמור קביעת חלוק המשמרות שיעבדו משמר הקבוע לבד וזהו לפי שהיו הזבחים רבים ולא הספיקו בני המשמר לעשות את כולם לבדם: (יב) לכולם. את כולם העמידו וחוזר ומפרש את אסף וכו': מלבשים. כולם היו מלובשים בגדי בוץ ובידם מצלתים וכו': מחצרים. היו מנגנים בחצוצרות ולתוספת ביאור אמר בחצוצרות וכמוהו רבים במקרא: (יג) ויהי כאחד. ר"ל כולם נגנו בהאחדות אחת להשמיע כאלו הוא קול אחד להלל וכו' ולא הקדים אחד לחברו: וכהרים קול. וכאשר הרימו את הקול בחצוצרות וכו': ובהלל לה'. ר"ל בההלול האמור בו כי טוב וכו' והוא שנקרא הלל הגדול: והבית. ר"ל אז בעת ביצאו הכהנים מבית קדש הקדשים וכולם הרימו בקול וכו' אז נתמלא הבית ענן הרגיל להיות בבית השם: (יד) מפני הענן. מפני חשכת הענן: כבוד ה'. הוא הענן שנזכר: ו (א) אז. בראות הענן אמר רואה אני כי באה השכינה כי ה' אמר לשכון בערפל כמ"ש אל הערפל אשר שם האלהים (שמות כ) וערפל הוא עב הענן: (ב) ואני בניתי. ר"ל הואיל ובאה השכינה בניתי א"כ בית זבול לך ולא היה עמלי בחנם ואמר בדרך משל כאדם הדר בבית אחד: ומכון. ויהיה מכון לשבתך בה עד עולם כי מעתה לא תשרה השכינה עוד במקום אחר: (ג) ויסב וכו'. אל מול העם: ויברך. הברכה האמור' במ"א אחר

התפלה

מצודת ציון

(יג) ענן. הוא כעין עשן: ו (ב) זבול. מדור כמו מזבול קדשך (ישעיה סג): ומכון. מלשון הכנה

השמימה י"א בקריאה וסי' ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה . ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה . קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן . ויקחו את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה . ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח . לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה . ויפנו אנשי העי אחריהם . והמשאת החלת לעלות

וַיְבָ֕רֶךְ אֵ֖ת כָּל־קְהַ֣ל יִשְׂרָאֵ֑ל וְכָל־קְהַ֥ל יִשְׂרָאֵ֖ל ג'
עוֹמֵֽד׃ ד וַיֹּ֗אמֶר בָּר֤וּךְ יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁ֣ר ו' ומ"ל
דִּבֶּ֣ר בְּפִ֔יו אֵ֖ת דָּוִ֣יד אָבִ֑י וּבְיָדָ֥יו מִלֵּ֖א לֵאמֹֽר׃ ל'
ה מִן־הַיּ֗וֹם אֲשֶׁ֨ר הוֹצֵ֣אתִי אֶת־עַמִּי֮ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַיִם֒ ה' ר"פ בכיפרא
לֹֽא־בָחַ֣רְתִּי בְעִ֗יר מִכֹּל֙ שִׁבְטֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל לִבְנ֣וֹת ל'
בַּ֔יִת לִֽהְי֥וֹת שְׁמִ֖י שָׁ֑ם וְלֹֽא־בָחַ֣רְתִּי בְאִ֔ישׁ לִֽהְי֥וֹת ל'
נָגִ֖יד עַל־עַמִּ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ו וָאֶבְחַר֙ בִּיר֣וּשָׁלִַ֔ם לִֽהְי֥וֹת
שְׁמִ֖י שָׁ֑ם וָאֶבְחַ֣ר בְּדָוִ֔יד לִֽהְי֖וֹת עַל־עַמִּ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
ז וַיְהִ֕י עִם־לְבַ֖ב דָּוִ֣יד אָבִ֑י לִבְנ֣וֹת בַּ֔יִת לְשֵׁ֥ם יְהוָ֖ה
אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ח וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־דָּוִ֣יד אָבִ֔י
יַ֗עַן אֲשֶׁ֤ר הָיָה֙ עִם־לְבָ֣בְךָ֔ לִבְנ֥וֹת בַּ֖יִת לִשְׁמִ֑י
הֱטִיב֔וֹתָ כִּ֥י הָיָ֖ה עִם־לְבָבֶֽךָ׃ ט רַ֣ק אַתָּ֔ה לֹ֥א ג' . ל' מ"ל
תִבְנֶ֖ה הַבָּ֑יִת כִּ֤י בִנְךָ֙ הַיּוֹצֵ֣א מֵחֲלָצֶ֔יךָ הֽוּא־יִבְנֶ֥ה ה"פ מטעי' בסוגלית כהון אס
הַבַּ֖יִת לִשְׁמִֽי׃ י וַיָּ֣קֶם יְהוָ֔ה אֶת־דְּבָר֖וֹ אֲשֶׁ֣ר
דִּבֵּ֑ר וָאָק֡וּם תַּחַת֩ דָּוִ֨יד אָבִ֜י וָאֵשֵׁ֣ב ׀ עַל־כִּסֵּ֣א ס'
יִשְׂרָאֵ֗ל כַּאֲשֶׁר֙ דִּבֶּ֣ר יְהוָ֔ה וָאֶבְנֶ֣ה הַבַּ֔יִת לְשֵׁ֥ם
יְהוָ֖ה אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ יא וָאָ֤שִׂים שָׁם֙ אֶת־הָ֣אָר֔וֹן
אֲשֶׁר־שָׁ֖ם בְּרִ֣ית יְהוָ֑ה אֲשֶׁ֥ר כָּרַ֖ת עִם־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
יב וַֽיַּעֲמֹד֙ לִפְנֵי֙ מִזְבַּ֣ח יְהוָ֔ה נֶ֖גֶד כָּל־קְהַ֣ל יִשְׂרָאֵ֑ל ז' בסיפ' וכל קרי' דכו' ימ"ד

וַיִּפְרֹ֖שׂ כַּפָּֽיו׃ יג כִּֽי־עָשָׂ֣ה שְׁלֹמֹ֡ה כִּיּ֣וֹר נְ֠חֹשֶׁת
וַֽיִּתְּנֵ֞הוּ בְּת֣וֹךְ הָעֲזָרָ֗ה חָמֵ֨שׁ אַמּ֜וֹת אָרְכּ֗וֹ וְחָמֵ֤שׁ
אַמּוֹת֙ רָחְבּ֔וֹ וְאַמּ֥וֹת שָׁל֖וֹשׁ קֽוֹמָת֑וֹ וַיַּעֲמֹ֣ד עָלָ֗יו ל'. ז' בסיפרא
וַיִּבְרַ֤ךְ עַל־בִּרְכָּיו֙ נֶ֚גֶד כָּל־קְהַ֣ל יִשְׂרָאֵ֔ל וַיִּפְרֹ֥שׂ ל' וחד ויברך
כַּפָּ֖יו הַשָּׁמָֽיְמָה׃ יד וַיֹּאמַ֗ר יְהוָ֞ה אֱלֹהֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ י"א . נ"א
אֵין־כָּמ֣וֹךָ אֱלֹהִ֔ים בַּשָּׁמַ֖יִם וּבָאָ֑רֶץ שֹׁמֵ֤ר הַבְּרִית֙
וְהַחֶ֔סֶד לַעֲבָדֶ֕יךָ הַהֹלְכִ֥ים לְפָנֶ֖יךָ בְּכָל־לִבָּֽם׃
טו אֲשֶׁ֤ר שָׁמַ֙רְתָּ֙ לְעַבְדְּךָ֙ דָּוִ֣יד אָבִ֔י אֵ֥ת אֲשֶׁר־
דִּבַּ֖רְתָּ ל֑וֹ וַתְּדַבֵּ֥ר בְּפִ֛יךָ וּבְיָדְךָ֥ מִלֵּ֖אתָ כַּיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃
טז וְעַתָּ֞ה יְהוָ֣ה ׀ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל שְׁ֠מֹר לְעַבְדְּךָ֙
דָּוִ֣יד אָבִ֔י אֵת֩ אֲשֶׁ֨ר דִּבַּ֤רְתָּ לּוֹ֙ לֵאמֹ֔ר לֹֽא־יִכָּרֵ֨ת
לְךָ֥ אִ֛ישׁ מִלְּפָנַ֖י יוֹשֵׁ֖ב עַל־כִּסֵּ֣א יִשְׂרָאֵ֑ל רַ֠ק אִם־ י"ב
יִשְׁמְר֨וּ בָנֶ֤יךָ אֶת־דַּרְכָּם֙ לָלֶ֣כֶת בְּתוֹרָתִ֔י כַּאֲשֶׁ֥ר
הָלַ֖כְתָּ לְפָנָֽי׃ יז וְעַתָּה֙ יְהוָ֖ה אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל יֵאָמֵן֙
דְּבָרְךָ֔ אֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתָּ לְעַבְדְּךָ֥ לְדָוִֽיד׃ יח כִּ֣י הַֽאֻמְנָ֔ם ד'
יֵשֵׁ֧ב אֱלֹהִ֛ים אֶת־הָאָדָ֖ם עַל־הָאָ֑רֶץ הִנֵּ֨ה שָׁמַ֜יִם ל' וחד הנה השמים
וּשְׁמֵ֤י הַשָּׁמַ֙יִם֙ לֹ֣א יְכַלְכְּל֔וּךָ אַ֕ף כִּֽי־הַבַּ֥יִת הַזֶּ֖ה
אֲשֶׁ֥ר בָּנִֽיתִי׃ יט וּפָנִ֜יתָ אֶל־תְּפִלַּ֧ת עַבְדְּךָ֛ וְאֶל־ ד'
תְּחִנָּת֖וֹ יְהוָ֣ה אֱלֹהָ֑י לִשְׁמֹ֙עַ֙ אֶל־הָֽרִנָּה֙ וְאֶל־הַתְּפִלָּ֔ה

רדק

ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר שנאמר בו אל המקום אשר יבחר ה' כי אם בזה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו בו וקראו ה' יראה ואמר בהר ה' יראה כי באותו הר יראה לדורות ודוד כשראה כי נעתר שם וירד ה' אש על עולותיו אש מן השמים ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל : (יג) כי עשה שלמה כיור נחשת . מלת כי הוא טעם למה שאמר נגד כל קהל ישראל . היאך היו נגד כולם והיו רואים אותו כלם כי עשה כיור נחשת ועמד עליו : (יח) כי האמנם. הה"א פתוחה . כי הוא לתימה כלומר האמת הוא שישב אלהים עם האדם על הארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך . א"כ מה שבניתי הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצא בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה . ואע"פ שבכל מקום הוא רצונו אלא הצועק אליו בלב שלם לשמוע תפלתו בקש שלמה מלפני השם שיהא המקום הזה הנבחר מסייע

רשי

(ג) ויברך את כל קהל ישראל . ברכה האמורה בסוף הענין : (ד) אשר דבר בפיו . שיתן לו בן שיבנה לו בית : מלא . קיים דברו הטוב : (ה) מן היום אשר הוצאתי . שאף זה דברת אל אבי : (ו) ואבחר בירושלים . מוסב על לא בחרתי בעיר : ואבחר בדויד . מוסב על ולא בחרתי באיש : (ח) הטיבות כי היה עם לבבך . כלומר גם אני בוחר בבית אשר עלה בלבך לבנותו לשכן שמו שם כמו שאמר למעלה : (יב) ויפרש כפיו . היה לו לומר כך ויפרוש כפיו השמימה ויאמר וגו' אלא שמפסיק בינתים להודיע על מה עמד וכן במלכים (א' ח') ויפרוש כפיו השמימה ויאמר : (יג) כי עשה שלמה . מוסב על נגד כל קהל ישראל כלומר היאך היה גבוה מכולם להשמיע דבריו : ויעמוד עליו . ועתה יכולין לראותו כל ישראל ומשום שמפסיק הענין צריך לומר כבראשונה נגד כל קהל ישראל וכן ויפרוש כפיו השמימה : (יד) אין כמוך באלהים . ממה שאתה שומר הברית והחסד שאתה גוזר מן השמים לתת לאוהביך אתה מקיימו וגומר הברית והחסד לקיים הבטחתך בארץ : ההולכים לפניך . כמו שהלך דוד אבי וזה אשר שמרת לעבדך דוד בל' אמנת הבטחה : (יח) כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ . ל' תמיה וכי אפשר שיאמין אדם שישב אלהים על הארץ כי שמים ושמי השמים וגומר אלא מחמת חסד שגמלת לדוד אבי נאמנת שכינתך : אף כי הבית הזה אשר בניתי . ולמה בניתיו להתפלל לפני האלהים ולפנות הוא אל תפילתנו : (יט) לשמוע אל הרנה . ל' צעקה כמו (מלכים א' כ"ב) ותעבר הרנה במחנה ועל כרחך על צעקתם של כל אדם שהוא נס מפני צרתו אל יתפלל אלא בצעקתו בסתר כך חבור המקראות וסוף הענין מוכיח שאמר ואתה תשמע ממקום

מצודת ציון

הכנס : (ט) מחלציך . הם המתנים והוא כינוי לאבר המשגל על כי הוא סמוך להם : (י) ויקם . קיים : (יג) ויברך . ענין כריעה ולתוספת ביאור אמר על ברכיו : (טו) מלאת . ענין השלמה : (יז) יאמן . מל' האמנה וקיום : (יח) האמנם . אמנם הוא ענין אמת והיא בה"א התמיהה : יכלכלוך . ענין החזקה כמו שלשת אלפים יכיל (לעיל ד) : אף כי . הוא ענין ק"ו וכ"ש ונכח

מצודת דוד

התפלה : עומד . כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד : ובידו מלא . בכח ידיו השלים דברו אשר דבר לאמר : (ה) לבנות בית . לבנות בה בית : (ח) הטיבות . טוב עשית בזה ולזכות תחשב כי ע"י באה ההכנה לבנות עליו ולהכין הכל : (ט) רק אתה וכו' . עם שתכין הכל : (יא) ואשים שם . בהבית הזה . אשר שם . בזה הארון : ברית ה' . לוחות הברית אשר כרת ברית עם ישראל בעת שנתנם : (יב) ויפרוש כפיו . כדרך שואל החסד : (יג) כי עשה שלמה . בא לפרש איך היה נגד כל ישראל והיאך ראוהו הרחוקים ממנו ואמר כי עשה וכו' : ויעמוד עליו . וראהו א"כ כולם : השמימה . למעלה כלפי השמים : (יד) שומר הברית . הגמול שהבטיח בברית : (טו) אשר שמרת . ר"ל אשר נראה לכל שמרת לו הבטחתך אשר הבטחתו שאני אבנה הבית : ומדבר . כמו שדברת כן מלאת בכח ידך כאשר נראה היום : (טז) שמר וכו' . ר"ל שמור גם ההבטחה ההיא אשר הבטחתו שאם זרעו ילדו לא יופסק מהם המלוכה : (יז) יאמן דברך . ר"ל עשה דבר שיהא נקרא שם הבית אשר בניתי בית ה' : (יח) כי האמנם . הלא אמת הדבר שישב אלהים עם האדם בבית הבנוי על הארץ בשמיה הלא שמים לא יכלכלוך ומכ"ש הבית וא"כ במה יהיה בית ה' : (יט) ופנית . לזאת פנה נא אל

מן העיר . ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה דמנוח. כי עשה שלמה דסיפרא. וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו וישאו קולם : י' פסו' כל כל ומלה חדא ביניהון וסי' נמסר בשפטים ריש סימן כ' ובנחמיה סימן י' וע"ש בנחמיה כה דכתיבנא: ידעו י"ב בקריאה וסי' למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל . ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית. יצרי פסל כלם תהו. למען ידעו ממזרח שמש את . לא ילמדו עוד איש את רעהו . ואטמא אתם במתנות' בהעביר כל. באו ימי הפקודה באו ימי השלום . כל תפלה כל תחנה

אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ׃ כ לִהְיוֹת עֵינֶיךָ
פְתֻחוֹת אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה אֶל־הַמָּקוֹם סימן
אֲשֶׁר אָמַרְתָּ לָשׂוּם שִׁמְךָ שָׁם לִשְׁמוֹעַ אֶל־הַתְּפִלָּה ד' מ"ע
אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ כא וְשָׁמַעְתָּ
אֶל־תַּחֲנוּנֵי עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ
אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִּשְׁמַע מִמְּקוֹם שִׁבְתְּךָ
מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעְתָּ וְסָלָחְתָּ׃ כב אִם־יֶחֱטָא אִישׁ
לְרֵעֵהוּ וְנָשָׁא־בוֹ אָלָה לְהַאֲלֹתוֹ וּבָא אָלָה לִפְנֵי ב' ומלעיל ב' וחס'
מִזְבַּחֲךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ כג וְאַתָּה ׀ תִּשְׁמַע מִן־הַשָּׁמַיִם
וְעָשִׂיתָ וְשָׁפַטְתָּ אֶת־עֲבָדֶיךָ לְהָשִׁיב לְרָשָׁע לָתֵת ס'
דַּרְכּוֹ בְּרֹאשׁוֹ וּלְהַצְדִּיק צַדִּיק לָתֶת לוֹ כְּצִדְקָתוֹ׃ י"ד. ב'
כד וְאִם־יִנָּגֵף עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי אוֹיֵב כִּי
יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְשָׁבוּ וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וְהִתְפַּלְלוּ
וְהִתְחַנְּנוּ לְפָנֶיךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ כה וְאַתָּה תִּשְׁמַע מִן־
הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַהֲשֵׁיבוֹתָם י' ב' א' חס' וא' מלא
אֶל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לָהֶם וְלַאֲבֹתֵיהֶם׃ ו' חס' בנבי'
כו בְּהֵעָצֵר הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר כִּי יֶחֶטְאוּ־ ו' ל' וחד בהעצ' שמים

לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ
י' מֵחַטָּאתָם יְשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֵם׃ כז וְאַתָּה ׀ תִּשְׁמַע
י' הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
ג' כִּי תוֹרֵם אֶל־הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ וְנָתַתָּה
ט"ו מָטָר עַל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לְעַמְּךָ לְנַחֲלָה׃
ג' כח רָעָב כִּי־יִהְיֶה בָאָרֶץ דֶּבֶר כִּי־יִהְיֶה שִׁדָּפוֹן
ג' וְיֵרָקוֹן אַרְבֶּה וְחָסִיל כִּי יִהְיֶה כִּי יָצַר־לוֹ אֹיְבָיו
ג' בְּאֶרֶץ שְׁעָרָיו כָּל־נֶגַע וְכָל־מַחֲלָה׃ כט כָּל־תְּפִלָּה
כָל־תְּחִנָּה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְכָל־הָאָדָם וּלְכֹל עַמְּךָ
י"ב ב'. ו' חס' יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּ אִישׁ נִגְעוֹ וּמַכְאֹבוֹ וּפָרַשׂ כַּפָּיו
אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה׃ ל וְאַתָּה תִּשְׁמַע מִן־הַשָּׁמַיִם מְכוֹן
ל"ב שִׁבְתֶּךָ וְסָלַחְתָּ וְנָתַתָּה לָאִישׁ כְּכָל־דְּרָכָיו אֲשֶׁר
תֵּדַע אֶת־לְבָבוֹ כִּי־אַתָּה לְבַדְּךָ יָדַעְתָּ אֶת־לְבַב
י'. ד' בְּנֵי הָאָדָם׃ לא לְמַעַן יִירָאוּךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכֶיךָ כָּל־
ג' הַיָּמִים אֲשֶׁר־הֵם חַיִּים עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
ב' ר"פ בכתובים נָתַתָּה לַאֲבֹתֵינוּ׃ לב וְגַם אֶל־הַנָּכְרִי אֲשֶׁר
לֹא־מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וּבָא ׀ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן

תולדות אהרן ואתה תשמע. (ברכות ח'): והתפללו. (שם עב):

רשי

ממקום שבתך למדת שלא בנאו אלא לדעת כן להוריד בו שכינה כדי שישב על הארץ לשמוע ממכון שבתך אל התפלות שיתפללו בו : (כ) להיות עיניך פתוחות. בכל עת אשר יתפללו אליך : (כב) אם יחטא איש . מקרא זה על כל ישראל המחייב חברו שבועה אם באמת היא משביעו והנשבע נשבע לשקר אתה תשמע השמים ואם הדין עם הנשבע שבעל הדין מזקיקו על שבועה של חנם אף המשביעו קרוי רשע: (כג) ולהצדיק צדיק. שלא לענשו על השבועה שהרי באמת הוא נשבע ותוספתא דסוטה מפרש את אשר יחטא. בועל אשת איש . ונשא בו אלה. ויחייב בו אלה כשם שהמים בודקים אותה כך המים בודקין אותו : לפני מזבחך . כדכתיב (במדבר ה') והעמיד הכהן את האשה : לתת דרכו בראשו כדכתיב וצבתה בטנה (שם) : ולהצדיק צדיק. דכתיב ונקתה ונזרעה זרע (שם) : (כד) ואם ינגף עמך . ולא מפני שידך קצרה מלהושיע אלא דבר זה גורם כי יחטאו לך : ושבו והודו את שמך . פתרון והתוודו את עונם והאחרון מוכיח והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם : (כה) והשיבותם . והשב אותם אל האדמה כי כשנופלים ונגפים לפני אויביהם תופשים מה שיכולים ומביאים אותם בשביה אל ארץ אחרת : (כו) בהעצר השמים . כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר (דברים יא) : (כז) כי תורם אל הדרך . כמו שעשית כשהיה רעב בימי דוד ג' שנים (שמואל ב' כ"א) והורית ואמרת להם אל שאול ואל בית הדמים כמו כן תורם איזה חטא גורם להם על מה נעצרו השמים: (כח) כל נגע . פתרון הרי זכרתי לך דבר שדפון וירקון נגיפה אף בעצירת גשמים ומה עוד להרבות אלא כל נגע וכל מחלה כי יהיה והתפלל : (כט) ופרש כפיו אל הבית הזה . וזה שאמר כל תפלה וכל תחנה שיתפלל ויתחנן על זאת מכל אחד הדברים האלה : אשר ידעו איש נגעו. כלומר אם יתפלל על נגעו ועל מכאובו להסירו ממנו : (ל) וסלחת ונתת לאיש ככל דרכיו וגו'. לרשע כרשעתו ולצדיק כצדקתו שאם לא ישלם לרשע כפי רוע מעלליו יטיח דברים כלפי מעלה ויאמר אין אלהים (או) יודע לבו ויהיה חילול השם כמו כן תעשה לצדיק כצדקתו שתעשה לו כשיתפלל לפניך : (לא) למען ייראוך . וישוב הרשע מדרכו ולכך אני מתפלל

לתת

רדק

מסייע בתפלה כאלו הבית הוא מלאך מליץ ותשמע תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר : (כב) ונשא בו אלה . אם יחייבנו הדיין שבועה מענין משאת מאומה שהוא לשון חוב : ובא אלה . פי' ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבית הזה : (כג) ושפטת. פירוש אע"פ שאתה מאריך לו שיכירו בני אדם כי המקום הנבחר הזה סייע במהירות העונש ויראו הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם הבורא צוה כן שנאמר ומקדשי תיראו להרשיע לרשע ולהצדיק לצדיק איזה מהם שיהיה הרשע הנשבע לשקר או המשביעו בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע : (כז) כי תורם אל הדרך הטובה . כלומר שתודיעם על איזה עון נעצרים השמים ותורם הדרך הטובה ונתת המטר : (כח) כל נגע וכל מחלה . פי' אעפ"י שזכרתי מצרכי עמך ישראל בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומר על כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם כל תפלה וכל תחנה שיתפללו על אשר יהיה לכל האדם : (כט) ולכל עמך ישראל . כלומר בין ליחידים בין לרבים כל איש ואיש לפי נגע ומכאובו שיתפלל אתה תשמע : (לא) למען יראוך . כשיראו שתסלח להם בשובם אליך והתפללם אליך בבית הזה ידעו כי בעונם עון בא להם הנגע והמחלה ולא שהוא

מקרה

מצודת דוד

תפילתי מה שאתפלל על עיקר כוונת תועלת הבית ובמה יקרא בית ה' : (כ) להיות וכו' . וזהו תפילתי להיות עיניך וכו': אל המקום הזה . במקום הזה וכן ואל הארון (שמות כה) ומשפטו ובהארון : (כא) ושמעת וכו' . ר"ל כמו שאני מתפלל שתשמע תפלתי כן אני שואל לשמוע תפלת כל עמך : ואתה תשמע וכו' . ר"ל לא תחשב פה לשמוע כ"א התפלה העשוי פה ושמע אל השמים ותקבל ברחמים ותסלח לעון המתפלל : (כב) איש לרעהו . בדבר ממון : ונשא בו אלה . ויחויב בו חוב שבועה להשביעו : ובא אלה . ר"ל וישבע לפני המזבח : (כג) להשיב לרשע . כגמולו ולהשיב דרכו בראשו אם הנשבע לשקר אם המשביע בחנם ולפי שאמר למעלה ושמעת וסלחת אמר על זה לא תסלח הואיל וחלל הבית עם השבועה : ולהצדיק צדיק . אם הנשבע באמת אם המשביע בצדק : (כד) כי יחטאו. כאשר יחטאו : (כה) והשיבותם . ר"ל כאשר יצאו עוד למלחמה לא יהיו עוד נגפים ללכת בשבי אבל ישובו לארצם : (כו) כי תענם . ישובו מחטאתם למען אשר תענם בעת הצרה ולא מאהבת המקום : (כז) ואתה תשמע . עם שלא שבו מאהבה : כי תורם. בזה תלמדם דרך הטובה לעשות מאהבה בראותם חסדי המקום : ונתתה . ולזה

שלא משאלתם ושן המטר : (כח) רעב כי

מצודת ציון

(כב) ונשא . ענין חוב כמו כאשר נושא בו (ישעיה כד) : אלה . קללת השבועה כמו בשבועת האלה (במדבר ה) : (כו) בהעצר . ענין מניעה : תענם . מל' עניה והשבה : (כז) תורם . תלמדם כמו יורה דעה (ישעיה כח) : (כח) שדפון . ענין לקות הזרע עד לא נגמר הבשול : ירקון . הכספת פני התבואה והפך למראה ירקון : וחסיל . מין ארבה : יצר . מל' מצור :

מהלה

דסיפרא. ואתה תשמע מן השמים בתרא דסיפרא. שיתה ה' מורה להם. למען ידעו דור אחרון. ויאמר צריכו לא ידעו: עתה כ"ה ר"פ בקריאה וסימ' עתה ידעתי כי גדול
ה' מכל האלהים. עתה שמע בקלי איעצך ויהי. עתה קומו ועברו לכם את נחל זרד. עתה לך והכית את עמלק. עתה רוץ נא לקראתה ואמר לה. עתה המבלעדי ה' דמלכים.
עתה הנה בטחת לך דמלכים. עתה בוא כתבה על לוח. עתה אקום יאמר ה'. עתה נבראו ולא מאז. עתה הקץ עליך וכליתי. עתה ירחקו את זנותם. עתה מקרוב אשפוך חמתי

שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְיָדְךָ הַחֲזָקָה וּזְרוֹעֲךָ הַנְּטוּיָה וּבָאוּ
וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה׃ לג וְאַתָּה תִּשְׁמַע מִן־
ג' הַשָּׁמַיִם מִמְּכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר־יִקְרָא
י"ג אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי לְמַעַן יֵדְעוּ כָל־עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־
ב' וסמרת.ה' שְׁמֶךָ וּלְיִרְאָה אֹתְךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלָדַעַת כִּי־
שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃
לד כִּי־יֵצֵא עַמְּךָ לַמִּלְחָמָה עַל־אוֹיְבָיו בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
תִּשְׁלָחֵם וְהִתְפַּלְלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר
בָּחַרְתָּ בָּהּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ׃ לה וְשָׁמַעְתָּ
מִן־הַשָּׁמַיִם אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנָּתָם וְעָשִׂיתָ
מִשְׁפָּטָם׃ לו כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ כִּי אֵין אָדָם אֲשֶׁר
ג'. ד' לֹא־יֶחֱטָא וְאָנַפְתָּ בָם וּנְתַתָּם לִפְנֵי אוֹיֵב וְשָׁבוּם
שׁוֹבֵיהֶם אֶל־אֶרֶץ רְחוֹקָה אוֹ קְרוֹבָה׃ לז וְהֵשִׁיבוּ
ג' וח' על לג"כ ה' אֶל־לְבָבָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ־שָׁם וְשָׁבוּ ׀ וְהִתְחַנְּנוּ
אֵלֶיךָ בְּאֶרֶץ שִׁבְיָם לֵאמֹר חָטָאנוּ הֶעֱוִינוּ וְרָשָׁעְנוּ׃
לח וְשָׁבוּ אֵלֶיךָ בְּכָל־לִבָּם וּבְכָל־נַפְשָׁם בְּאֶרֶץ
ד' בטעם מלרע שִׁבְיָם אֲשֶׁר־שָׁבוּ אֹתָם וְהִתְפַּלְלוּ דֶּרֶךְ אַרְצָם
אֲשֶׁר־נָתַתָּה לַאֲבוֹתָם וְהָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ וְלַבַּיִת
ג' אֲשֶׁר־בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ׃ לט וְשָׁמַעְתָּ מִן־הַשָּׁמַיִם מִמְּכוֹן

ג' שִׁבְתְּךָ אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנֹּתֵיהֶם וְעָשִׂיתָ
כ"ס ר"פ מִשְׁפָּטָם וְסָלַחְתָּ לְעַמְּךָ אֲשֶׁר חָטְאוּ־לָךְ׃ מ עַתָּה
ג' אֱלֹהַי יִהְיוּ־נָא עֵינֶיךָ פְּתֻחוֹת וְאָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת
ב' בטעם מלרע לִתְפִלַּת הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ מא וְעַתָּה קוּמָה יְהוָה
ג' אֱלֹהִים לְנוּחֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ כֹּהֲנֶיךָ יְהוָה
ס' דגשים אֱלֹהִים יִלְבְּשׁוּ תְשׁוּעָה וַחֲסִידֶיךָ יִשְׂמְחוּ בַטּוֹב׃
ד' מב יְהוָה אֱלֹהִים אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ זָכְרָה
ג' לְחַסְדֵי דָּוִיד עַבְדֶּךָ׃ ז א וּכְכַלּוֹת שְׁלֹמֹה
ג' לְהִתְפַּלֵּל וְהָאֵשׁ יָרְדָה מֵהַשָּׁמַיִם וַתֹּאכַל הָעֹלָה
וְהַזְּבָחִים וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַבָּיִת׃ ב וְלֹא
יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לָבוֹא אֶל־בֵּית יְהוָה כִּי־מָלֵא
י' כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃ ג וְכֹל ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
רֹאִים בְּרֶדֶת הָאֵשׁ וּכְבוֹד יְהוָה עַל־הַבָּיִת וַיִּכְרְעוּ
ג' וחד אל הרצפה אַפַּיִם אַרְצָה עַל־הָרִצְפָּה וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ וְהוֹדוֹת לַיהוָה
י' מלעי' פסו' בסיפרא כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ד וְהַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם
ד' בליש' זֹבְחִים זֶבַח לִפְנֵי יְהוָה׃ ה וַיִּזְבַּח הַמֶּלֶךְ
ג' בטעם שְׁלֹמֹה אֶת־זֶבַח הַבָּקָר עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְצֹאן
ב'. מ"ח מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וַיַּחְנְכוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים הַמֶּלֶךְ
ג' וכל ר"פ דכו' במ"ג וְכָל־הָעָם׃ ו וְהַכֹּהֲנִים עַל־מִשְׁמְרוֹתָם עֹמְדִים

תולדות אהרן ס' אלהים. מ"ק ט סנהד' קז שבת ל : וכל בני ישראל. שבועות יז :

רדק

מקרה ובעבור זה יראוך. וכן טעם כי עמך הסליחה למען תורא : (מא) קומה ה' אלהים לנוחך. כלומר שיהיה זה בית נוחך ונוח ארון עזך לעולם וכהניך ילבשו תשועה שתרצה קרבנותם ותושיעם וכן חסידיך שיושבים בביתך להתפלל לדעת דרכיך. או פי' וחסידיך הלוים שהיו משוררים במקדש : (מב) אל תשב פני משיחך. מכל מה שהתפללתי לך שתהיה תפלתי מקובלת לפניך : (ג) על הרצפה. על קרקע הבית וקראו רצפה לפי שהיה רצוף באבני שיש. וזכר כריעת אפים על הרצפה לפי שכריעת שלמה היתה על הכיור במקום שהיה עומד. והנה ג"כ כרעו אפים על הרצפה במקום שהיו שם : (ו) בהלל דוד בידם.

כלי

רש"י

לתת לו לאיש כדרכיו : (לג) ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. בישראל אני מתפלל לתת לו כדרכיו אבל לעו"ג ככל אשר יקרא לך לפי שישראל מכירין בהקב"ה ויודעין שהיכולת בידו לעשות אם אין תפלתו נשמעת תולה בעצמו בחטאיו ומפשפש במעשיו אבל העו"ג קורא תגר ואומר שמעתי שמעו בכל העולם ונתיגעתי בדרכים הרבה עד שבאתי והתפללתי במקום הזה ולא מצאתי בו ממש כשאר אלהות לפיכך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי : (לד) דרך העיר. פניהם לצד ירושלים : (לה) ועשית משפטם. נקמתם באויביהם ע"א צרכיהם דוגמא לעשות משפט עבדו (מלכים א' ח') : (לח) אשר בניתי לשמך. פתרון הבית הזה אשר בניתי כדי לגדל שמך כי אז כשתקבל תפלתם אז יתפללו לך בבית הזה או בכל מקום שהם ויפנו לביתך זה : (לט) ושמעת תפלתם. ועל זה יתגדל שמך בעולם : (מא) ועתה קומה ה'. שלא להטלטל כאשר עד עתה משילה לנוב ומנוב לגבעון : אתה וארון עזך. שלא יטלטל עוד מעתה : עזך. על שם כן קרוי עוזך על שעשה נפלאותיו ועזוזות בפלשתים וכן כתיב (לעיל ט"ז) בהודו לה' דרשו ה' ועזו ועוד אמרו רבותינו במסכת עבודת כוכבים וישרנה הפרות (שמואל א' ו') מה שירה אמרו הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו (תהלים צ"ח) : ילבשו תשועה. מחמת שלא יטלטלו ממקום למקום כמו והיה צדק אזור מתניו (ישעיה י"א) : וחסידיך ישמחו בטוב. ברוב טובות ומעשרות הניתן ללוים בשכר ששומרין את הארון ומשוררים לפניו : (מב) אל תשב פני משיחך. מלעשות טובה עמדי ואם לא למעני עשה למענך : (ו) והכהנים על משמרותם. כאשר חלקן דוד לכ"ד משמרות לשרת כל משמרה ומשמרה שבוע שלה והלוים כמו כן על כ"ד משמרות שלהם : להודות. בכלי שיר שהיו אומרים הודו לה',

כי

מצודת ציון

מחלה. מל' חולי : (לב) הנטויה. מלשון הטיה : (לו) ואנפת. ענין כעס כמו כי אנפת בי (שם יב) : ושבום. מלשון שביה : (לז) והשיבו. מל' השבה : נשבו שם. מל' שביה : (מ) קשובות. ענין הטייה כמו ואין קשב (מ"א יח) : עזך

מצודת דוד

יהיה. מסבות אחרות לא מעצירת המטר : בדפון וכו'. והרעב מוכן לבא : כי יצר לו. כשיבא אויב לצור עליו בארצו ובשעריו : כל נגע. או כל מיני נגע ומחלה אשר יבוא בו : (כט) לכל האדם. בין לאיש יחידי בין לכל עמך : אשר ידעו. אשר יכיר בנגע לבבו לדעת שבא המכאוב בעבור נגע העון : (ל) ככל דרכיו. כפי כל הדרכים שאל : אשר תדע. וזה להיות אשר תדע את לבבו שלם עמך : (לא) למען ייראוך. בראותם שעם התפלה והתשובה הלכה לה הצרה ידעו שמיד ה' עשתה : (לב) למען שמך. בעבור פרסום שמך : (לד) אשר תשלחם. כי אין יוצאים במלחמה טרם ישאלו בה' : דרך העיר. כי בהיותם בדרך לא יוכלו לבא לבית ה' להתפלל בה ולזה אמר אף כשיכוונו שתלך תפלתם השמימה דרך העיר והבית : (לה) ועשית משפטם. לנקום נקמתם מיד העובדי כוכבים : (לו) כי אין אדם וכו'. ר"ל אם אין בהם אדם אשר לא יחטא בכדי להגן הוא על כולם ואז בודאי תאנף בם : (לח) דרך ארצם. כי בהיותם בארץ העובדי כוכבים תהיה הכוונה שתעבור התפלה דרך ארצם והעיר והבית : (לט) ועשית משפטם. לנקום מהעובדי כוכבים למען יכירו שלא טוב בעיני ה' הכבדת עולם על ישראל : (מא) קומה ה'. קום ממקומך להשרות השכינה במקום המנוחה והוא בית קה"ק : ילבשו תשועה. ר"ל תשועתך יקיפם מסביב כבגד יעטה : בטוב. בהטובה הבאה ממך : (מב) אל תשב וכו'. ר"ל אל תשב פני ריקם לבל לקבל תפלתי : לחסדי דוד. למעשה החסד שעשה דוד אבי ובעבורו אל תשב פני ריקם : (א) וכבוד ה' וגו'. ר"ל שכן היה מלא כאשר היה קודם ירידת האש מעת שיצאו הכהנים מן הקדש והחילו להרים קול וכו' כמ"ש למעלה : (ג) והודות לה'. אמרו הודות לה' את ההלול האמור בה כי טוב וגו' והוא הלל הגדול : (ו) על משמרותם. כל משמרה במקום מיוחד : להודות לה'. ר"ל עמדו

בכלי

עליך דיהזקאל . עתה יחרדו האיין . עתת התגודדי בת גדוד . עתה למה תריעי ריע . עתה תנו לבבכם ונפשיכם דד״ה . עתה עיני יהיו פתוחו ז . עתה אלהי יהיו נא עיניך .
עתה ה׳ אלהים יאמן דברך . עתה חכמה ומדע תן לי . עתה אל תקשו לבבכם . עתה בני יהי אלהים עמך . עתה עם לבבי לכרות ברית . עתה ידעתי כי הושיע ה׳ את משיחו .
הקדשתי ו׳ בקריאה וסי׳ כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום . וחברו כי לי כל בכור ביום הכתי כל בכור . הקדשתי את הכסף דמיבה . את הבית הזה . וחברו ואת

וְהַלְוִיִּם בִּכְלֵי־שִׁיר יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִיד הַמֶּלֶךְ
לְהֹדוֹת לַיהוָה כִּי־לְעוֹלָם חַסְדּוֹ בְּהַלֵּל דָּוִיד בְּיָדָם
וְהַכֹּהֲנִים מַחְצְצְרִים נֶגְדָּם וְכָל־יִשְׂרָאֵל עֹמְדִים׃ יתיר צ׳ ט׳ מלעו׳ פסו׳ בסיפרא
ז וַיְקַדֵּשׁ שְׁלֹמֹה אֶת־תּוֹךְ הֶחָצֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי בֵית־
יְהוָה כִּי־עָשָׂה שָׁם הָעֹלוֹת וְאֵת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים
כִּי־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה לֹא יָכוֹל ד׳
לְהָכִיל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַחֲלָבִים׃ ה׳
ח וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֶת־הֶחָג בָּעֵת הַהִיא שִׁבְעַת יָמִים
וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מְאֹד מִלְּבוֹא חֲמָת ט׳ מלעו׳ פסו׳ בסיפרא
עַד־נַחַל מִצְרָיִם׃ ט וַיַּעֲשׂוּ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצָרֶת ל׳
כִּי ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ עָשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים וְהֶחָג שִׁבְעַת
יָמִים׃ י וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי
שִׁלַּח אֶת־הָעָם לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב ג׳ ומ״ל
עַל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה כ׳ ונחמתני ה׳
וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃ יא וַיְכַל שְׁלֹמֹה אֶת־בֵּית יְהוָה ו׳
וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־הַבָּא עַל־לֵב שְׁלֹמֹה

ל״ע ל׳ לַעֲשׂוֹת בְּבֵית־יְהוָה וּבְבֵיתוֹ הִצְלִיחַ׃ יב וַיֵּרָא
יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה בַּלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁמַעְתִּי אֶת־
ל׳ תְּפִלָּתֶךָ וּבָחַרְתִּי בַּמָּקוֹם הַזֶּה לִי לְבֵית זָבַח׃ יג הֵן
ה׳ אֶעֱצֹר הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהֵן־אֲצַוֶּה עַל־
י״ג מ״ל. ט׳ חָגָב לֶאֱכוֹל הָאָרֶץ וְאִם־אֲשַׁלַּח דֶּבֶר בְּעַמִּי׃
ל׳. ל׳ יד וְיִכָּנְעוּ עַמִּי אֲשֶׁר נִקְרָא־שְׁמִי עֲלֵיהֶם וְיִתְפַּלְלוּ
ג׳. ה׳ רפין וִיבַקְשׁוּ פָנַי וְיָשֻׁבוּ מִדַּרְכֵיהֶם הָרָעִים וַאֲנִי אֶשְׁמַע
ג׳ מִן־הַשָּׁמַיִם וְאֶסְלַח לְחַטָּאתָם וְאֶרְפָּא אֶת־אַרְצָם׃
כ״ס ל״פ ל׳ טו עַתָּה עֵינַי יִהְיוּ פְתֻחוֹת וְאָזְנַי קַשֻּׁבוֹת לִתְפִלַּת
הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ טז וְעַתָּה בָּחַרְתִּי וְהִקְדַּשְׁתִּי אֶת־
הַבַּיִת הַזֶּה לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם עַד־עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי
וְלִבִּי שָׁם כָּל־הַיָּמִים׃ יז וְאַתָּה אִם־תֵּלֵךְ לְפָנַי
ט״ו כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִיד אָבִיךָ וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר
כ׳ צִוִּיתִיךָ וְחֻקַּי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמוֹר׃ יח וַהֲקִימוֹתִי
ד׳ מ״ל ג׳ מ״ל אֵת כִּסֵּא מַלְכוּתֶךָ כַּאֲשֶׁר כָּרַתִּי לְדָוִיד אָבִיךָ
י״ד מ״ל לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל׃ יט וְאִם־

תולדות אהרן כי חנכת המזבח. (מ״ק פ) : וביום עשרים . מ״ק ט :

רשי

כי טוב כי לעולם חסדו : בהלל דויד . הכלי שיר שהיו אומרין בו הלל של דוד והודיות בידם של לוים : והכהנים מחצרים נגדם. שעליהם לשורר בחצוצרות שנאמר ובני אהרן הכהנים יתקעו וגו׳ (מדבר י׳) : (ז) ויקדש שלמה את תוך החצר . רבותינו חולקין בדבר זה (זבחים ס״ט) רבי יהודה אומר קדש את רצפת העזרה בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה כי מזבח הנחשת קטן מהכיל שרבו קרבנות להביא אמר לו רבי יוסי והלא כבר נאמר (לעיל ב׳ ח׳) אלף עולות יעלה שלמה על מזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ומנין עולות תמצא שזה של אבנים גדול משל משה שהמזבח של משה מקום מערכתו אמה על אמה ושל שלמה מקום מערכתו כ״ד על כ״ד הרי של שלמה חמשה מאות ושבעים ושש כשל משה א״כ מה הוא קדש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה : לא יכול להכיל . בשל משה הוא אומר כאדם האומר ננס פלוני ופסול לעבודה : (ח) מלבוא חמת . שהוא בצפון של ארץ ישראל : עד נחל מצרים. שהיא כנגדו כמפורש באלה מסעי : (י) וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם. שהוא ט׳ לחנוכת הבית ובמלכים (א׳ ח׳) כתוב וביום השמיני שהוא כ״ב לחדש פתרון ביום ח׳ נתן להם רשות לילך לאחר החג ולמחר כשיצא החג אז הלכו כולם יחד . ע״א ביום ח׳ נתן להם רשות ושלח אותם היושבים בתוך תחום שבת וכל מי שירצה ליסע ולילך באותו היום באותו התחום ולמחר שלח כל העם כולו ובב״ר מפרש נטלו רשות ממנו והמתינו עוד שם יום אחד וחזרו ונטלו רשות עוד למחר פעם שניה לכך נאמר ביום כ״ג בחדש : שמחים וטובי לב וגו׳ לדויד ולשלמה . כי מה שדבר בפיו (לעיל כ״ח) בנך שלמה הוא יבנה בית לשמי מלא בידו שנתן לו בן יושב על כסאו שבנה הבית לשם ה׳ ובב״ר מפרש א״ר לוי כתיב כי חנוכת וגו׳ שמחים מוסב על אשר אמר ה׳ לדוד שקיים מה שנדר לשלמה שבחר בו מכל אחיו כי חכם הוא : ולישראל עמו . כדכתיב במלכים (א׳ ח׳) לא נפל דבר אחד וגו׳ . ע״א ולישראל עמו שהיה להם מושל שהיו יושבין בבטחון ובהשקט כדכתיב וישב יהודה וישראל וגו׳ (שם ה׳) : (יב) וירא ה׳ אל שלמה בלילה . בחזיון לילה : שמעתי את תפלתך . בלשון שאמר שלמה ושמעת השיב הקב״ה שמעתי תפלתך הוא התפלל בהעצר השמים השיב הקב״ה הן אעצור . הוא התפלל רעב והרבה והקב״ה משיבו והן אצוה על חגב . הוא התפלל על דבר והקב״ה משיבו ואם אשלח דבר בעמי : ויכנעו עמי . במה שיתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים הרי ג׳ כנגד ג׳ : (יג) הן אעצור והן אצוה ואם אשלח . כנגד ג׳ תפילות ואני אשמע ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם : (טז) והיו עיני ולבי. תרגם יונתן

רדק

כלי שיר שעשה דוד להלל . או פי׳ בהלל דוד שהיו אומרים המזמורים שעשה דוד ופי׳ בידם כי על פי ניגון הכלים היו נאמרים : (ז) ויקדש שלמה את תוך החצר . נחלקו רז״ל בדבר זה יש אומר כי רצפת העזרה קדש לעשות בו העולות כמו על המזבח לצורך שעה לרוב העולות . וי״א כי בנה שם מזבח לצורך שעה : (ט) כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים . ארז״ל שאכלו ביום הכפורים כי שבעת ימים קודם חג הסכות יום הכפורי׳ בכללם . והחנכה היתה שמחה בזבחי שלמים במאכל ובמשתה ולא נחשב להם לעון שיצאה בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי עולם הבא : (י) וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם . ובספר מלכים אומר ביום השמיני שלח את העם והוא עשרים ושנים לחודש . פי׳ רז״ל כי ביום השביעי נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג ולמחר שהוא כ״ג לחדש שנסעו חזרו ונטלו רשות ממנו : (יט) ואם תשובון אתם . פי׳ אתם

מצודת דוד

בכלי שיר להודות לה׳ בהלול האמור בה כי לעולם חסדו : בהלל דוד בידם . ר״ל בידם היה כלי שיר שעשה דוד להלל בם והוא כפל ענין במ״ש : מחצרים . תקעו בחצוצרות : נגדם . מול הלוים : עומדים . לשמוע ההלול : (ז) את תוך החצר . רצפת חצר הכהנים קדש בקדושת המזבח כי עשה וכו׳ : מזבח הנחשת . ר״ל מזבח אבנים תחת מזבח נחשת שעשה משה במדבר : לא יכול להכיל את. מרבית הקרבנות : (ח) ויעש וכו׳. ר״ל מלבד ימי החנוך הרבו עוד להביא קרבנות בימי החג בעבור חנוכת הבית : מלבוא חמת . מן המקום שבאים בה לחמת והיא בפאת הצפוני עד נחל מצרים שהיא בפאת הדרומי : (ט) כי חנוכת המזבח . ר״ל כאשר השלימו לעשות שבעת ימי חנוכה ושבעת ימי החג עשו עצרת כמשפט התורה : (י) וביום עשרים ושלשה . הוא יום המחרת מן יום שמיני העצרת : לדויד . שקיים לו הבטחתו אשר בנו היושב על כסאו בנה הבית : ולישראל עמו . על כי ראו אשר שרתה השכינה בהבית הבנוי : (יא) ואת כל הבא וכו׳ . את כל מה שחשב לעשות עשה והצליח : (יב) לבית זבח . להיות לי בית זבח : (יג) הן אעצור וכו׳ . ר״ל כל צרה שתבוא בהם הן עצירת הגשמים גם המטר הן שילוח החגב וכו׳ : (יד) ויכנעו . וכאשר יכנעו עמי וכו׳ ואני אשמע . אז אני אשמע וגו׳ : (טו) לתפלת המקום הזה . אל התפלה אשר יתפללו בהמקום הזה : (טז) עד עולם . לא אסיר עוד שכינתי

מצודת ציון

(מא) עזך . ענין חוזק : (ז) הרצפה. הקרקע המרוצפת במלא אבנים וכן על רצפת בהט ושש (אסתר א׳) : (ט) חנכת . התחלת הדבר לעמוד בה מכאן ולהבא קרוי חנוך בלשון מקרא : (ז) להכיל . להחזיק . (יג) אעצור . ענין מניעה : חגב . מין ארבה : (טו) קשובות . שומעות ומקשיבות

הבית אשר הקדשתי לשמי . וחברו ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דסיפרא . וחד בחרתי והקדשתי דסיפרא : ואת ערי ז' בקריאה וסימ' ואת כלי המסכנות דמלכים ב' בפסוק .
ואת בעלת דד"ה בתרא דפסוק . ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים . ואת ערי יהודה אתן. הנני מצוה נאם יי. לא תרחם את ירושלים : ואת בת ה' דסמי' ואת בת היענה

ו' ג' מ"ל תְשׁוּבוּן אַתֶּם וַעֲזַבְתֶּם חֻקּוֹתַי וּמִצְוֹתַי אֲשֶׁר
נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם וַהֲלַכְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים
ל'. ג' וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ כ וּנְתַשְׁתִּים מֵעַל אַדְמָתִי
ס'. ו' אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם וְאֶת־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־הִקְדַּשְׁתִּי
ל'. ג' לִשְׁמִי אַשְׁלִיךְ מֵעַל פָּנָי וְאֶתְּנֶנּוּ לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה
בְּכָל־הָעַמִּים׃ כא וְהַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־הָיָה עֶלְיוֹן
ב'. את רגליך לְכָל־עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם וְאָמַר בַּמֶּה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה
לָאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה׃ כב וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר
ו' חס' בכתו' עָזְבוּ אֶת־יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיאָם
ו' מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיַּחֲזִיקוּ בֵּאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ
לָהֶם וַיַּעַבְדוּם עַל־כֵּן הֵבִיא עֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הָרָעָה
ס' כסע' בספ' הַזֹּאת׃ ח א וַיְהִי מִקֵּץ ׀ עֶשְׂרִים שָׁנָה אֲשֶׁר
ז' בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּיתוֹ׃ ב וְהֶעָרִים
ד' אֲשֶׁר נָתַן חוּרָם לִשְׁלֹמֹה בָּנָה שְׁלֹמֹה אֹתָם וַיּוֹשֶׁב
שָׁם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיֵּלֶךְ שְׁלֹמֹה חֲמָת צוֹבָה
ע"ו וַיֶּחֱזַק עָלֶיהָ׃ ד וַיִּבֶן אֶת־תַּדְמֹר בַּמִּדְבָּר וְאֵת

כָּל־עָרֵי הַמִּסְכְּנוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בַּחֲמָת׃ ה וַיִּבֶן
אֶת־בֵּית חוֹרוֹן הָעֶלְיוֹן וְאֶת־בֵּית חוֹרוֹן הַתַּחְתּוֹן
ס' מ"ל עָרֵי מָצוֹר חוֹמוֹת דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ׃ ו וְאֶת־בַּעֲלָת
וְאֵת כָּל־עָרֵי הַמִּסְכְּנוֹת אֲשֶׁר־הָיוּ לִשְׁלֹמֹה וְאֵת
ז' כָּל־עָרֵי הָרֶכֶב וְאֵת עָרֵי הַפָּרָשִׁים וְאֵת ׀ כָּל־חֵשֶׁק
ב' שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר חָשַׁק לִבְנוֹת בִּירוּשָׁלַ͏ִם וּבַלְּבָנוֹן
ס'. ג' ר"ס וּבְכֹל אֶרֶץ מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ ז כָּל־הָעָם הַנּוֹתָר מִן־
הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר לֹא
ס' ר"ס בסיפ' מִיִּשְׂרָאֵל הֵמָּה׃ ח מִן־בְּנֵיהֶם אֲשֶׁר נוֹתְרוּ אַחֲרֵיהֶם
ל' בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־כִלּוּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלֵם שְׁלֹמֹה
ל' וכל למס עבד דכו' לְמַס עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט וּמִן־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
לֹא־נָתַן שְׁלֹמֹה לַעֲבָדִים לִמְלַאכְתּוֹ כִּי־הֵמָּה
אַנְשֵׁי מִלְחָמָה וְשָׂרֵי שָׁלִישָׁיו וְשָׂרֵי רִכְבּוֹ
יתיר יו"ד וּפָרָשָׁיו׃ י וְאֵלֶּה שָׂרֵי הַנִּצִּיבִים אֲשֶׁר־לַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם הָרֹדִים בָּעָם׃ יא וְאֶת־
ה' בַּת־פַּרְעֹה הֶעֱלָה שְׁלֹמֹה מֵעִיר דָּוִיד לַבַּיִת אֲשֶׁר

תולדות אהרן ויבן את תדמר. זוכר פנחס :

רדק

אתם לישראל : (כא) אשר היה עליון לכל עובר . פי' שהיה עליון ונפלא בעיני כל עובר בחרבנו ישום וישרוק העובר עליו : (ב) והערים אשר נתן חורם לשלמה . ובספר מלכים אומר כי שלמה נתן לחורם עשרים עיר בארץ הגליל ואינו אומר שנתן לשלמה אלא עצי ארזים ועצי ברושים וזהב . יתכן לפרש כי נתן חורם לשלמה ערים בארצו . והושיב שם בני ישראל כדי להתחזק בהם ושלמה ג"כ נתן לחורם ערים בגליל וזה היה לחזק הברית ביניהם וזכר במלכים מה שנתן שלמה לחירם וזכר בזה הספר מה שנתן חירם לשלמה : (ג) ויחזק עליה . עד שכבש אותה : (י) ואלה שרי הנצבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרודים בעם . ובספר מלכים הוא אומר חמשים וחמש מאות . השלש מאות היו מהגרים שהיו נגידים על שלשת אלפים ושלש מאות כמו שכתבנו למעלה ואלו המאתי' והחמשים היו מישראל שהיו נגידים על אותם השלש מאות גרים שהיו נגידים על האחר . ובספר מלכים מנה כל הנגידים כאחד ישראל וגרים והיו חמשים וחמש מאות ובזה הספר לא מנה נגידי הגרים כי אם נגידי ישראל כי נגידי הגרים מנאם בכלל שאר הגרים שאמר שלשת אלפים ושש מאות ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפים ושלש מאות כמו שאומר בספר מלכים הנה השלש מאות הם הנגידים

רשי

יונתן ותהי שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא . והיו עיני שם אם לבי וחפצי שם : (כ) אשליך מעל פני . כתנאי שביני וביניכם ואם לא תשמעו לי (ויקרא כ"ו) מה נאמר והשימותי את מקדשיכם : ואתננו למשל ולשנינה . כענין שמושלים משל על מי שאירע לו דבר פגע : ולשנינה . כמו (דברים ו') ושננתם לבניך ותתנינון לשון סיפור רעות וכן תרגום ויספר ואשתעי ולשועי : (כא) לכל עובר עליו ישום . כלומר יחרב הבית ואז כל עובר עליו ישום כמו (איוב י"ח) על יומו נשמו אחרונים : במה עשה ה' . כמו 'על מה עשה ה' (דברים כ"ט)וכן כתיב (במלכים א' ט') : (א) ויהי מקץ עשרים שנה . פתרון מקץ עשרים שנה שנגמר כל הבנין של בית ה' שבע שנים ואת ביתו י"ג שנים כדכתיב במלכים (שם ו) : (ד) ויבן את תדמור במדבר . (ובמלכים א' ט') כתיב את תמור ותדמור קרינן וזה ששנינו ביבמות אין מקבלים גרים מן התרמודים ובב"ר בפרשת עקידה מפרש שעזרו לשונאיהם של ישראל ולפי שהמירו עצמם ונתחלפו לרעה בסוף על כן נכתב במלכים תמור לשון תמורה שהיה להם לעשות לישראל חסד שעשה עמהם שלמה שבנה להם כרך תדמור ומשום שלמה לא נכתב כאן תמור אלא תדמור כלומר עיר חשובה הכל לכבוד שלמה שאין כבוד שלמה לומר כאן הוא בנה כרך שמרדו בו וקלקלו בו , ועל כן כתב תדמור ולא תמור : (ה) ערי מצור . לפי שהיו עומדים על התחום הוצרכו חוזק כל כך : (ט) למלאכתו. למלאכת בניינו למה כי הגרים למלאכתו ולא אנשי ישראל לפי כי ישראל המה אנשי חיל ואנשי מלחמה ושרי רכבו ופרשיו : (י) חמשים ומאתים. ובמלכים (א ט) חמשים וחמש מאות אלא זה וזה אחד היא שמחסר לשם ג' מאות ושנה ומנה אותם שוב שהרי שם כתוב למעלה לבד משרי הנצבים וגו' שלשת אלפים ושלש מאות הרודים וכאן כתיב לעיל שלשת אלפים ושש מאות נמצא מה שחסר בפסוק אחד הוסיף בפסוק אחר ומחלקם בשביל שהג' מאות היתרים גרים היו והיו ממונים על אותן ג' אלפים וג' מאות הרודים על ע' אלף נשא סבל ופ' אלף חצב בהר ואלו חמשים ומאתים הנאמר כאן ישראלים היו ממונים על אותם ג' מאות גרים : (יא) העלה שלמה מעיר דוד . היא ציון שהושיבה בעיר דוד כשלקחה והיתה שם עד כלותו לבנות

מצודת ציון

(כ) ונתשתים . ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א) : ולשנינה . ענין השמעת הדבור כמו ושננתם לבניך (דברים ו) : (כא) ישום . ענין תמהון כמו ישום וישרוק (ירמיה יט) : ח (ד) ערי המסכנות . ערי אוצרות וכן ויבן ערי מסכנות (שמות א) : (ה) ערי מצור . ערי מבצר נקראת ערי מצור על כי אין לבוא בהן כ"א יצורו עליהן מסביב לבלתי תת יוצא ובא להביא מזון ומים : (ו) חשק . ענין תאוה : ובלבנון . כן שם היער : (ח) כלום . מלשון כליון : (ט) שלישיו . גבוריו : (י) הנצבים . הממונים כמו נציב פלשתים (ש"א י"ג) : הרודים . ענין ממשלה כמו רדה בקרב

מצודת דוד

במקום אחר : עיני ולבי . ר"ל השגחתי : (יח) והקמותי . להיות מתקיים לעולם לזרעך אחריך : לך . ר"ל מזרעך : (יט) אתם . על ישראל בכללם יאמר : אשליך . ר"ל אמאס בם : למשל . מחורבן הבית יביאו למשל על חרבנות אחרות : (כא) היה עליון . שהיה קודם החרבן עליון במעלה לכל עיני העובר עליו עתה בחורבנו ישום כל אחד על גודל החורבן : במה . בעבור מה : (כב) ואמרו . המשיבים יאמרו : הביא . ה' אלהי אבותיכם האמור למעלה : ח (א) אשר בנה . ר"ל אחר השלים הבנין : (ב) והערים . ר"ל ואחר שבנה הערים וכו' : והושיב שם וכו'. (ובמ"א לא הוזכר מן הערים שנתן חירם לשלמה כ"א מן הערים שנתן שלמה לחירם וכן דרך המקרא מה שסתם זה גלה זה) : (ג) וילך. אחר כל המעשים האלו הלך למלחמה על חמת צובה ונתגבר עליה וכבשה : (ד) ויבן. ואח"ז בנה תדמור וכל ערי המסכנות וכו' כי בעוד בונה בית ה' וביתו לא נתעסק בזה : (ה) ויבן את בית חורון וכו'. אף שנאמר (בדה"א) אשר שארה מבנות אפרים בנתה הערים ההם כי יתכן אשר נחרבו וחזר שלמה ובנאם או שבנאם להיות ערי מבצר מוקפות חומה וכו' : (ו) כל ערי המסכנות. מלבד מה שבנה בחמת : ואת כל ערי וכו'. ר"ל כל הדברים האלה בנאם אחר כלות בנין בית ה' וביתו : (ח) למס. ר"ל למס עובד לבנות את הבניינים האמורים : עד היום הזה. ר"ל עד כלות כל הבניינים : (ט) ומן בני ישראל אשר וכו'. ר"ל אבל מן בני ישראל שם אשר לא נתן וכו' : (י) ואלה

ואת התחמס דתורת כהנים . וחברו דמתן תורה . את בת בנה ואת בת בתה לא תקח . והמלך שלמה אהב נשים נכריות . העלה שלמה מעיר דוד דסיפרא : דויד איש האלהים ג׳ וסימ׳ נמסר בנחמיה סימן י״ב : ולא סרו ב׳ וסי׳ וישרנה הפרות . ממצות המלך : אופירה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויבאו אופירה דמלכים . יהושפט עשה אניות . וישלח לו חירם ביד עבדיו : מאכל ד׳ פתחין בקריאה וסי׳ ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה . ומאכל שלחנו דסיפרא . וחברו דמלכים . ונפשו מאכל תאוה . וסי׳ בלשון ארמי

בָּנָה־לָהּ כִּי אָמַר לֹא־תֵשֵׁב אִשָּׁה לִי בְּבֵית דָּוִיד
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כִּי־קֹדֶשׁ הֵמָּה אֲשֶׁר־בָּאָה אֲלֵיהֶם כ׳
אֲרוֹן יְהוָה׃ יב אָז הֶעֱלָה שְׁלֹמֹה עֹלוֹת לַיהוָה כ״ו
עַל מִזְבַּח יְהוָה אֲשֶׁר בָּנָה לִפְנֵי הָאוּלָם׃ יג וּבִדְבַר־
יוֹם בְּיוֹם לְהַעֲלוֹת כְּמִצְוַת מֹשֶׁה לַשַּׁבָּתוֹת
וְלֶחֳדָשִׁים וְלַמּוֹעֲדוֹת שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה בְּחַג ל׳ ומלא
הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת׃ יד וַיַּעֲמֵד
כְּמִשְׁפַּט דָּוִיד־אָבִיו אֶת־מַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים עַל־ בַ׳
עֲבֹדָתָם וְהַלְוִיִּם עַל־מִשְׁמְרוֹתָם לְהַלֵּל וּלְשָׁרֵת
נֶגֶד הַכֹּהֲנִים לִדְבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ וְהַשּׁוֹעֲרִים
בְּמַחְלְקוֹתָם לְשַׁעַר וָשָׁעַר כִּי כֵן מִצְוַת דָּוִיד אִישׁ־ ג׳. ג׳
הָאֱלֹהִים׃ טו וְלֹא סָרוּ מִצְוַת הַמֶּלֶךְ עַל־הַכֹּהֲנִים ל׳. ד
וְהַלְוִיִּם לְכָל־דָּבָר וְלָאֹצָרוֹת׃ טז וַתִּכֹּן כָּל־מְלֶאכֶת ד׳ וחס׳ ב׳ חס׳
שְׁלֹמֹה עַד־הַיּוֹם מוּסַד בֵּית־יְהוָה וְעַד־כְּלֹתוֹ י״ד פסוקים עד ועד.
שָׁלֵם בֵּית יְהוָה׃ יז אָז הָלַךְ שְׁלֹמֹה לְעֶצְיוֹן־ ט׳ חס׳ כזה
גֶּבֶר וְאֶל־אֵילוֹת עַל־שְׂפַת הַיָּם בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃

יתיר ו׳ יח וַיִּשְׁלַח־לוֹ חוּרָם בְּיַד־עֲבָדָיו אֳנִיּוֹת וַעֲבָדִים
ל׳ וחד ידעי הים.ג׳ מ״ל יוֹדְעֵי יָם וַיָּבֹאוּ עִם־עַבְדֵי שְׁלֹמֹה אוֹפִירָה וַיִּקְחוּ
ל״ז מִשָּׁם אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים כִּכַּר זָהָב וַיָּבִיאוּ
אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃ ט א וּמַלְכַּת־שְׁבָא
ס׳ כל כתו׳ מ״ל במ״ב שָׁמְעָה אֶת־שֵׁמַע שְׁלֹמֹה וַתָּבוֹא לְנַסּוֹת אֶת־
שְׁלֹמֹה בְחִידוֹת בִּירוּשָׁלַםִ בְּחַיִל כָּבֵד מְאֹד
וּגְמַלִּים נֹשְׂאִים בְּשָׂמִים וְזָהָב לָרֹב וְאֶבֶן יְקָרָה
וַתָּבוֹא אֶל־שְׁלֹמֹה וַתְּדַבֵּר עִמּוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
הָיָה עִם־לְבָבָהּ׃ ב וַיַּגֶּד־לָהּ שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־
ל׳.ג׳ בטעם דְּבָרֶיהָ וְלֹא־נֶעְלַם דָּבָר מִשְּׁלֹמֹה אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד
לָהּ׃ ג וַתֵּרֶא מַלְכַּת־שְׁבָא אֵת חָכְמַת שְׁלֹמֹה
בַ׳ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה׃ ד וּמַאֲכַל שֻׁלְחָנוֹ וּמוֹשַׁב
עֲבָדָיו וּמַעֲמַד מְשָׁרְתָיו וּמַלְבּוּשֵׁיהֶם וּמַשְׁקָיו
כ״ס וּמַלְבּוּשֵׁיהֶם וַעֲלִיָּתוֹ אֲשֶׁר יַעֲלֶה בֵּית יְהוָה וְלֹא־
הָיָה עוֹד בָּהּ רוּחַ׃ ה וַתֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֱמֶת
הַדָּבָר אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּאַרְצִי עַל־דְּבָרֶיךָ וְעַל־

רשי

לבנות את ביתו : כי קדש המה . כל העיר וכל הבתים : אשר באה אליהם . לפי שבאה אליהם ארון ה׳ באה לשון נקבה דוגמא (שמואל א ד) וארון בית ה׳ נלקחה : (יב) על מזבח ה׳. זה מזבח הנחשת שבנה שלמה וי״מ מזבח הנחשת שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת שבנה משה ותימה בדבר שהרי כתיב (מלכים ב׳ י״ז) ואת עולת כל עם וכל דם עולה וגו׳ יהיה לבקר כלומר מזבח הנחשת שהיה שם קודם לכן יהיה לי לבקר מכלל שהמזבח היה של נחושת : (טז) עד היום מוסד בית. מיום הוסדו עד כלותו : (א) לנסות את שלמה . אם אמת מה ששמעה מחכמתו ובאה לנסותו : בחידות . כמו (שופטים יד) אחודה נא לכם חידה דשמשון : (ב) ולא נעלם דבר . כיון שראתה שהגיד לה הכל לא נעלם דבר ממה ששאלה אשר הגיד לה אז הודתה על השמועה כי אמת שמעה ובתרגום מגלת אסתר שם כתובים קצת מן החידות אשר שאלתו : (ד) ומאכל שלחנו . ברבורים ומיני מעדנים העולים על שלחנו לרב : ומושב עבדיו . שכל אחד ואחד היה מכיר את מקומו כשהיו יושבים על השולחן ורואי פני המלך תדיר לא היה א׳ רשאי לישב במקום חבירו כל ימי חייו : ומעמד משרתיו . כל אחד ואחד היה מחזיק במעמד שלו ובשירות שלו ולא היה משנה למחר : ומלבושיהם . לא כמלבושיהם שהם לבושים היום לובשים למחר : ומשקיו . רוב משקיו : ועליתו . מסלות עליותיו אשר יעלה עליהם מביתו לבית ה׳ : ולא היה עוד בה רוח . שהיתה סבורה שאין חכמה בכל המלכיות כי אם בארצה וכמו חכמיה כי ארצה במזרח ולפיכך הם חכמים ביותר לפי שמסתכלין במזלות כדאיתא בפרק קמא דראש השנה לדידן מכסי סיהרא י״ח שעו׳ דארץ ישראל במערב בבל וזהו שכתוב ותרב חכמת שלמה מכל חכמת בני קדם שהם היו במזרח כדכתיב ויהי בנסע׳ מקדם (בראשית י״א) ומכל חכמת מצרים שהיו מכשפים חרטומים ואשפים וחכם היה בטוי״ר כך כתיב בפסיקתא

רדק

הגליזים : (יא) בבית דוד . דרך כלל ר״ל בבתי דוד : כי קדש המה . ואף על פי שלא היה הארון כי אם באחד מהבתים המקודש לו אעפ״כ חשב כל הבתים המקודשים כיון שנכנס שם הארון ואומר לא תשב לי מהיום כיון שבניתי לה בית ולענין זה בנה לה בית שלא תשב במקום הקודש אעפ״כ ישבה שם ב׳ שנה עד שנגמרה מלאכת ביתו : באה אליהם ארון ה׳. זכר הארון בלשון נקבה וכן וארון האלהים נלקחה : (טו) ולא סרו מצות המלך. חסר מ״ם השמוש ופי׳ ממצות המלך : (טז) מוסד בית ה׳ ועד כלותו . ג״כ תחסר מ״ם השמוש ופירוש ממוסד כלומר מיום הוסדו ועד כלותו נכונה כל המלאכה : (יז) אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות . פי׳ ולקח אותם הערים ועשה שם אני כמו שאומר בספר מלכים : (יח) ארבע מאות וחמשים ככר זהב . ובספר מלכים הוא אומר ארבע מאות ועשרים . אפשר כי החמשים ככר זהב הוציאו בהוצאת הדרך : (ד) ועליתו אשר יעלה בית ה׳

מצודת דוד

שרי . ואלה מספר של השרים אשר היו ממונים על הנצבים מן הגרים כמ״ש (במ״א) : הרודים . הנוגשים בעם עושי המלאכה והן מן החתי וכו׳ המוכרים למעלה : (יא) אשה לי . ר״ל אשה המיוחדת לי לתשמיש : בבית דוד . ר״ל בקבוצת בתי דוד : אשר באה . על אשר באה אליהם הארון ועם שלא באה אלא לאחת מהן חשב את כולם כמו קדשים כל שהיו סמוכים אל מקום הארון : (יב) אז . בכלות הבנין העלה עולות רק על המזבח שלפני האולם כי מעתה נאסרו הבמות : (יג) ובדבר יום ביום . ובכל דבר הבא יום ביום : להעלות . לה׳ כמצות משה : לשבתות וכו׳ . את כולם העלה על המזבח ההוא : (יד) ויעמד כמשפט . העמיד מחלקות הכהנים כפי החק שעשה דוד : על משמרותם . כל משמר בזמנו : ולשרת . בדבר השיר : נגד הכהנים . בעת שיעבדו הם על המזבח : לדבר יום ביומו . לשורר בכל יום שיר הקבוע בו : והשוערים . שומרי השערים העמיד כפי מה שנחלקו מי לשער זה ומי לזה : כי כן מצות דוד . להיות שוערים מיוחדים לכל שער ושער כמ״ש בד״ה א׳ : (טו) מצות המלך . ממצות המלך אשר היה על הכהנים והלוים לכל דבר העבודה שמינה אותם ולשמור האוצרות : (טז) ותכן . המלאכה היתה נכונה מבלי מניעה עד היום שנגמרה : מוסד . ר״ל מעת בנין היסוד ועד כלותו : שלם בית ה׳ . כל שלמות בנין בית ה׳ וכפל הדבר פעמים ושלם לומר שלא היה בו מניעה ועכבה בעולם : (יז) אז . אחר כלות הבנין הלך למלחמה על עציון גבר וכו׳ וכבשם : (יח) יודעי ים . יודעי דרך הים ללכת בה בספינות : אופירה . היא מקום עפרות הזהב : ט (א) לנסות . לשאלו דברים סתומים קשה הידיעה לבחון חכמתו אם יוכל להגידם : עם לבבה . אשר הסתירה מכל אדם ושמרה בלבבה ולא גלתה מאז להשום שיהיה הדבר נשמע לשלמה : (ב) את כל דבריה . אשר שאלה אותו : אשר לא הגיד לה . אשר לא יוכל להגיד לה : (ד) ומושב עבדיו . כל אחד במקום הראוי לו וכן היה מעמד משרתיו כ״א במקום הראוי לשירותו : ומלבושיהם . הראוי לכל אחד לפי מה שהוא : ומשקיו . המשרתים להשקות המסובין : ועליתו . דרך עליתו לבית

מצודת ציון

בקרב אויביך (תהלים קי) : (יד) מחלקות . מלשון חלק ור״ל המשמרות : (יח) אניות . ספינות : ט (א) לנסות . מלשון נסיון : בחידות . דברים סתומים קשה ההבנה : ובחיל . ענין עושר ורכוש כמו חילך וכל אוצרותיך (ירמיה יז) : כבד . ענין רבוי : יקרה . חשובה : מרכית

ולא בנפש׳ה פתורא דחבריה : לרוב מאד ה׳ דסמי׳ וסי׳ ואסף חיל כל הגוים . ויעש שלמה כל הכלים דסיפרא . ותתן למלך מאה ועשרים דסיפרא . ויאספו לירושלם . כי במצער
ונשים : הביאה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויקח דוד מידה. והמלך שלמה נתן למלכת שבא דסיפרא . ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם. וחד והביאה וביום השלישי תקח
׳ה שתי תורים או שני בני יונה . וג׳ הביאה וסי׳ הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה . ופרות הבשן. הביאה למוסר לבך. וחד והביאה לי ואכלה בעבור. משקה ד׳ קמצין

חָכְמָתֶךָ׃ ו וְלֹא־הֶאֱמַנְתִּי לְדִבְרֵיהֶם עַד אֲשֶׁר־
בָּאתִי וַתִּרְאֶינָה עֵינַי וְהִנֵּה לֹא הֻגַּד־לִי חֲצִי
מַרְבִּית חָכְמָתֶךָ יָסַפְתָּ עַל־הַשְּׁמוּעָה אֲשֶׁר ג׳. ג׳. ל׳
שָׁמָעְתִּי׃ ז אַשְׁרֵי אֲנָשֶׁיךָ וְאַשְׁרֵי עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה כ׳
הָעֹמְדִים לְפָנֶיךָ תָּמִיד וְשֹׁמְעִים אֶת־חָכְמָתֶךָ׃ ל׳
ח יְהִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּרוּךְ אֲשֶׁר חָפֵץ בְּךָ לְתִתְּךָ
עַל־כִּסְאוֹ לְמֶלֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּאַהֲבַת אֱלֹהֶיךָ כ״ט רפי׳. ל׳
אֶת־יִשְׂרָאֵל לְהַעֲמִידוֹ לְעוֹלָם וַיִּתֶּנְךָ עֲלֵיהֶם
לְמֶלֶךְ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ ט וַתִּתֵּן לַמֶּלֶךְ כ״ט רפין
מֵאָה וְעֶשְׂרִים ׀ כִּכַּר זָהָב וּבְשָׂמִים לָרֹב מְאֹד ס׳
וְאֶבֶן יְקָרָה וְלֹא הָיָה כַּבֹּשֶׂם הַהוּא אֲשֶׁר נָתְנָה כ״ס
מַלְכַּת־שְׁבָא לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃ י וְגַם עַבְדֵי חוּרָם ט׳ ר״פ בסיפ׳ חירם ק׳
וְעַבְדֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר־הֵבִיאוּ זָהָב מֵאוֹפִיר הֵבִיאוּ
עֲצֵי אַלְגּוּמִּים וְאֶבֶן יְקָרָה׃ יא וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ אֶת־
עֲצֵי הָאַלְגּוּמִּים מְסִלּוֹת לְבֵית־יְהוָה וּלְבֵית הַמֶּלֶךְ י׳
וְכִנֹּרוֹת וּנְבָלִים לַשָּׁרִים וְלֹא־נִרְאוּ כָהֵם לְפָנִים ח׳ בליש׳. ד׳
בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃ יב וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה נָתַן לְמַלְכַּת־שְׁבָא
ל׳. ג׳ וחד והביאה אֶת־כָּל־חֶפְצָהּ אֲשֶׁר שָׁאָלָה מִלְּבַד אֲשֶׁר־הֵבִיאָה
אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּהֲפֹךְ וַתֵּלֶךְ לְאַרְצָהּ הִיא וַעֲבָדֶיהָ׃
יג וַיְהִי מִשְׁקַל הַזָּהָב אֲשֶׁר־בָּא לִשְׁלֹמֹה
ל׳ בְּשָׁנָה אֶחָת שֵׁשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ כִּכְּרֵי זָהָב׃
ד׳. ג׳ יד לְבַד מֵאַנְשֵׁי הַתָּרִים וְהַסֹּחֲרִים מְבִיאִים וְכָל־
ז׳ מַלְכֵי עֲרַב וּפַחוֹת הָאָרֶץ מְבִיאִים זָהָב וָכֶסֶף
ס׳ לִשְׁלֹמֹה׃ טו וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מָאתַיִם צִנָּה זָהָב
ס׳ שָׁחוּט שֵׁשׁ מֵאוֹת זָהָב שָׁחוּט יַעֲלֶה עַל־הַצִּנָּה
פ׳ הָאֶחָת׃ טז וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת מָגִנִּים זָהָב שָׁחוּט
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַמָּגֵן הָאֶחָת וַיִּתְּנֵם
הַמֶּלֶךְ בְּבֵית יַעַר הַלְּבָנוֹן׃ יז וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ
ג׳ ר״ס כִּסֵּא־שֵׁן גָּדוֹל וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר׃ יח וְשֵׁשׁ
ל׳ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּא וְכֶבֶשׁ בַּזָּהָב לַכִּסֵּא מָאֳחָזִים וְיָדוֹת
ג׳ מִזֶּה וּמִזֶּה עַל־מְקוֹם הַשָּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת עֹמְדִים
אֵצֶל הַיָּדוֹת׃ יט וּשְׁנַיִם עָשָׂר אֲרָיוֹת עֹמְדִים

תולדות אהרן זהב שחוט . חולין ל.

רדק

ה׳ . מעלה שעשה מביתו לעלות לבית ה׳ : (יא) מסלות לבית ה׳. ובספר מלכים הוא אומר מסעד לבית ה׳ ופי׳ יעמוד סמיכות התקרות : (יב) מלבד אשר הביאה אל המלך . ובספר מלכים מלבד אשר נתן לה כיד המלך שלמה . ופי׳ הפסוק כן הוא והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר נתן לה מעצמו כנגד מה שהביאה היא לו שהיה צריך הוא ג״כ לתת לה דברי חמודות מעצמו כי היא הביאה לו ג״כ הרבה והוא נתן לה כנגד מה שהביאה לו ונתן לה ג״כ הוא כיד המלך מהנמצא בארץ ישראל ולא היה נמצא בארצה ויתכן לפרש נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מחידות ומדברי חכמות : ותהפך ותלך . כמו ותפן ותלך לארצה הכתוב במלכים ופי׳ הסיבה פניה ללכת וכן הפך איש מעל מרכבתו לקראתך : (יד) לבד מאנשי התרים והסוחרים . התרים הם הסוחרים הקטנים . מעטי הסחורות והעסקי׳ והם מחפשים הרבה על המקח ועל הממכר לפי שעסקם מעט לפיכך נקראים תרים והסוחרים הם הסוחרים הגדולים : (טז) שלש מאות זהב . ובמלכים שלשת מנים כי המנה מאה זהב : (יח) לכסא מאחזים . פי׳ המעלות היו מאחזים ונדבקים לכסא ודבקים בו והכבש היה לפי המעלות והיה בזהב ופי׳ כבש כמו מעלה אבל אינו עשוי כמעלות האבנים והעצים שהם זה על זה אלא מעלה אחת היא והוא משופע והולך ועולה מהקרקע עד המקום שעולין בו אליו לפיכך היו עושין למזבח כבש שעולין בו אליו כמו שאומר במשנה עלה בכבש והיה אסור לעשות בו מעלות כמ״ש ולא תעלה במעלות

רשי

בפסיקתא טייר הוא ל׳ ערבי וביקרא רבה בפ׳ בן המצרי כי עוף השמים יוליך את הקול (קהלת) זה עורב וחכמת טוהרי : (ו) חצי מרבית . רבוי חכמות : (י) עצי אלגומים . מפרש בפסיקת׳ כתוב אחד אומר אלמוגים וכתוב אחד אומר אלגומים אלא אלגומים שמם ונקרא אלמוגים לפי שהיה מתמוגג ונכפף מתוך רכיכתו כמו כוסות שהוא נכפף מתוך חשיבתו : (יא) מסלות . מדרגות (ובמלכים א׳ י׳) כתיב מסעד כדרך שעושין לעולין בדרך מעלות ומדרגות וי״א מסעד ומסילה אחד הם : וכנורות ונבלים לשרים . י״א לבני לוי המשוררים בכלי שיר ור׳ אליעזר ז״ל פי׳ לשרים המשוררים לטייל לפני המלך דוגמא (שם ד׳) ויהי שירו חמשה ואלף הם שירות של חול שעשה לשורר לפניו לטייל והוא שכתוב (לקמן ל״ה) ויקונן ירמיה על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות וגו׳ : (יב) מלבד אשר הביאה . משום כבוד מלכי יהודה כתיב כאן דמשמע שהיא נתנה לו יותר ממה שנתן לה ובמלכים (שם י׳) כתיב מלבד אשר נתן לה כיד המלך דברים המצויין בא״י לאינם מצוין במקומ׳ : (יד) לבד מאנשי התרים . שהיו דואגים לעבור ממדינה למדינה וממלכות לממלכות בלא תייר והיו נותנים לו שכר תייר : והסוחרים מביאים . שהיו מביאי׳ לו ע״י עלילה כדי לראות חכמתו : (טו) מאתי׳ צנה . צנה מקפת את האדם משלש רוחותיו הוא שכת׳ (תילי׳ ה) כצנה רצון תעטרנו : זהב שחוט . זהב רך ונוח להרקע מרוב חשיבתו שנטוה כחוט : שש מאות זהב . שש מאות זהובים והוא שש מנים שהזהב הוא הדינר : (טז) יער הלבנון . בית גדול בנה שלמה בירושלים כדמוכח לקמן וכל אותם מגיני׳ לקח שישק ומריבוי עצי הלבנון הגדולים עשאן כדכתיב במלכים (א׳ ז׳) ויבן את בית יער הלבנון על ארבע טורי ארזים ושם נתן אותם מגינים והוא שכתוב ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער (ישעיה כ״ב) : (יז) כסא שן . שן של פיל : (יח) ושש מעלות לכסא . מדרגות לעלות בו : וידות מזה ומזה על מקום השבת : כמין מקלות מפאה לפאה מימין ומשמאל ולסמוך זרועותיו עליהם :

ושנים

מצודת ציון

(ו) מרבית . מל׳ רבוי : (י) אלגומים . הוא הפוך מן אלמוגים והוא מין עץ יקר : (יא) מסלות . מל׳ מסילה ודרך : (יד) התרים . הוא מל׳ לתור את הארץ (במדבר יג) והם הסוחרים הקטנים המחפשים ומרגלים אחר הסחורה לקנותה במקום הזול : ופחות . שלטונים כמו פחת יהודה (חגי א) : (טו) צנה . הוא כעין מלבוש מקיף את הגוף להציל ממכת חרב כמו כצנה רצון תעטרנו (תהלים ה) : שחוט . נמשך כמו חץ שחוט (ירמיה ט) ור״ל זהב טוב הנמשך כשעוה : (טז) מגנים . כלים עשוים לאחוז במלחמה להגן : (יז) שן . שן הפיל : (יח) מעלות . מדרגות : וכבש .

עשוי

מצודת דוד

לבית ה׳ : ולא היה וכו׳ . אמרה בלשון גוזמא לרוב התמהון : (ו) יספת . החכמה הנמצא בך מרובה יותר מאשר הוגד לי : (ח) באהבת . בעבור שה׳ אוהב את ישראל שיתקיימו לעולם לזה העמידך למלוך בם להנהיגם במישור לפי רוב החכמה : (ט) ולא היה כבושם ההוא . בכמות רב מאד : (יא) מסלות . הוא העלייה שנזכר למעלה שהיתה כעין מסלה : לבית ה׳ ולבית המלך . ר״ל מזה לזה : לשרים . למשוררים כהם . ברוב הגודל : לפנים . קודם הזמן הזה : (יב) כל חפצה . מהדברים היקרים שראתה בבית שלמה : מלבד אשר הביאה . ר״ל מלבד אשר נתן לה מעצמו זולת שאלתה מול התשורה אשר הביאה היא לשלמה : ותהפוך . הפכה פניה והלכה לה : (יג) אשר בא . מן אופיר : (יד) לבד . חוץ הזהב הבא לו מאנשי התרים וסוחרים שהיו מביאים : (טו) שש מאות זהב . ר״ל דינרי זהב : יעלה . היה נכנס בו : (טז) בבית יער הלבנון . בית גדול עשה ביער הלבנון כמ״ש במ״א : (יח) וכבש בזהב . קודש שעשו על המעלות היה עשוי כבש מזהב ודרך בו עלה המעלות לשבת על הכסא : לכסא מאחזים . מחובר הוא על המעלות לומר שהם היו מאחזים לכסא : וידות . כעין זרועות יצאו אצל

מקום

בקריאה וסי' ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה. וכל כלי משקה המלך שלמה דסיפרא . וחבירו דמלכים . הוי משקה רעהו מספח: והם ט' ר"פ בקריאה וסימ' והם לא ידעו כי שמע יוסף. והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן . והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול . והם ובניהם על השערים . והם מביאים איש מנחתו דד"ה . והם לדמם יארבו יצפנו . והם ואבותינו הזידו דנחמיה . והם עבדיך ועמך דנחמיה . והם במלכותם ובטובך הרב : שכמה ה' בקריאה וסי' וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה. ויאסף יהושע את כל ישראל שכמה . וישלח מלאכים אל אבימלך וילך אבימלך בן ירבעל שכמה . הנה חג ה' בשילה . וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל דסיפרא :

שָׁם עַל־שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה לֹא־נַעֲשָׂה כֵן ס'
לְכָל־מַמְלָכָה׃ כ וְכֹל כְּלֵי מַשְׁקֵה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה ג'
זָהָב וְכֹל כְּלֵי בֵית־יַעַר הַלְּבָנוֹן זָהָב סָגוּר אֵין ז'. ח' ד' זוגין מתחלפין
כֶּסֶף נֶחְשָׁב בִּימֵי שְׁלֹמֹה לִמְאוּמָה׃ כא כִּי־אֳנִיּוֹת
לַמֶּלֶךְ הֹלְכוֹת תַּרְשִׁישׁ עִם עַבְדֵי חוּרָם אַחַת כ' כתיב כן
לְשָׁלוֹשׁ שָׁנִים תָּבוֹאנָה ׀ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ נֹשְׂאוֹת כ' חד חס' ב'
זָהָב וָכֶסֶף שֶׁנְהַבִּים וְקוֹפִים וְתוּכִּיִּים׃ כ'. כ'. כ'
כב וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִכֹּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לְעֹשֶׁר
וְחָכְמָה׃ כג וְכֹל מַלְכֵי הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת־פְּנֵי ז'
שְׁלֹמֹה לִשְׁמֹעַ אֶת־חָכְמָתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן הָאֱלֹהִים ז' וכל קהלת דכו' במ"ב
בְּלִבּוֹ׃ כד וְהֵם מְבִיאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ כְּלֵי כֶסֶף
וּכְלֵי זָהָב וּשְׂלָמוֹת נֵשֶׁק וּבְשָׂמִים סוּסִים וּפְרָדִים ד' ג' כלוס'
דְּבַר־שָׁנָה בְּשָׁנָה׃ כה וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה אַרְבַּעַת
אֲלָפִים אֻרְיוֹת סוּסִים וּמַרְכָּבוֹת וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף ל' וכ"כ
פָּרָשִׁים וַיַּנִּיחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ נ'
כו וַיְהִי מוֹשֵׁל בְּכָל־הַמְּלָכִים מִן־הַנָּהָר וְעַד־אֶרֶץ י"ד מ"ל י"ב פסוקים ועד ועד ד'
פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרָיִם׃ כז וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־
הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלִַם כָּאֲבָנִים וְאֵת הָאֲרָזִים נָתַן
כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָה לָרֹב׃ כח וּמוֹצִיאִים ל' ומ"ל
סוּסִים מִמִּצְרַיִם לִשְׁלֹמֹה וּמִכָּל־הָאֲרָצוֹת׃
כט וּשְׁאָר דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים ל' ומ"ל
הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־דִּבְרֵי נָתָן הַנָּבִיא וְעַל־ ג' בכתובים
נְבוּאַת אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי וּבַחֲזוֹת יֶעְדִּי הַחֹזֶה עַל יעדו ק'
יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט׃ ל וַיִּמְלֹךְ שְׁלֹמֹה בִירוּשָׁלִַם
עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ לא וַיִּשְׁכַּב שְׁלֹמֹה ב'
עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּעִיר דָּוִיד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ ד'. י'
רְחַבְעָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ י א וַיֵּלֶךְ רְחַבְעָם שְׁכֶמָה ס'
כִּי שְׁכֶם בָּאוּ כָל־יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיךְ אֹתוֹ׃ ב וַיְהִי ה' בטעם
כִּשְׁמֹעַ יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וְהוּא בְמִצְרַיִם אֲשֶׁר
בָּרַח מִפְּנֵי שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ וַיָּשָׁב יָרָבְעָם מִמִּצְרָיִם׃ ג' דסמי'
ג וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְרְאוּ־לוֹ וַיָּבֹא יָרָבְעָם וְכָל־יִשְׂרָאֵל ל"ו מלעות פסוק
וַיְדַבְּרוּ אֶל־רְחַבְעָם לֵאמֹר׃ ד אָבִיךָ הִקְשָׁה אֶת־
עֻלֵּנוּ וְעַתָּה הָקֵל מֵעֲבוֹדַת אָבִיךָ הַקָּשָׁה וּמֵעֻלּוֹ
הַכָּבֵד אֲשֶׁר־נָתַן עָלֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ ה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם סימן ט' חס' בסיפרא
עוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְשׁוּבוּ אֵלָי וַיֵּלֶךְ הָעָם׃ ו וַיִּוָּעַץ
הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת־הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר־הָיוּ עֹמְדִים

תולדות אהרן אין כסף . סנהד' כא (סנהד' כ) : ויהי לשלמה . שם :

רשי

(יט) ושנים אריות עומדים אצל הידות. של זהב וכל צורת הכסא וצורת החיות שבכסא מפורש בתרגום של מגילת אסתר: (כא) שנהבים . שן פיל ופיל עצמו : וקופים . מע"ר קאצ"ן : ותוכיים טווסין : (כב) ויגדל המלך שלמה וגו' . לקיים מה שאמר לו וגם אשר לא שאלת אתן לך גם כבוד (מלכים א' ג') : (כג) וכל מלכי הארץ וגו' . לקיים מה שאמר לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא יהיה (שם) : (כד) והם מביאים איש מנחתו . על ידי עלילה שבאים לשמוע חכמתו כי אין כבוד לבוא לפני המלך ריקם.דוגמת ולא יראה את פני ה' ריקם(דברי' ט"ז):נשק.כלי זיין: (כה) ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלים . מקצתם ועבר על לא ירבה לו סוסים : (כט) על דברי נתן . ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן וגומר (שמואל ב' י"ב) עד ויקרא שמו ידידיה : ועל נבואת אחיה השילוני . (מלכים א' י"א) שקרע ממנו המלכות ונתנה לירבעם : (ל) על כל ישראל מ' שנה . מה שאין כן בדוד שבחברון מלך ז' שנים ובירושלים שלשים ושלש : (א) כי שכם באו כל ישראל להמליך אותו . בשכם שהוא מקום ירבעם שבחלק אפרים וירבעם אפרתי וכל זאת היתה סיבה מאת הקדוש ברוך הוא לקיים דברו קרוע אקרע הממלכה : (ב) ויהי כשמוע . פתרון ויהי כשמוע מקודם לכן שבאו להמליכו בשכם כשהוא עודנו במצרים : (ג) וישלחו ויקראו לו ויבא . וכל זה להודיענו רצונו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שאפילו ירבעם עצמו בא להמליכו לרחבעם והסב הקב"ה אחר דבריו עד שמלך ירבעם : (ד) אביך

הקשה

רדק

במעלות וכו' : (כא) שנהבים וקופים ותוכיים . ת"י בספר מלכים שן דפיל וקופין ותוסין : (כה) ארבעת אלפים אריות סוסים . ובספר מלכים ארבעים אלף וכו' . פירשו רז"ל ארבעים אלף אצטבלאות ובכל אחת ארבעת אלפים סוסים : (ל) על כל ישראל ארבעים שנה . לפי שדוד לא מלך על כל ישראל ארבעים שנה כי בחברון לבדה מלך שבע שנים על יהודה לפי' אמר כי שלמה מלך על כל ישראל ארבעים

מצודת דוד

מקום היפיפה להשען בהם : אריות . עשוים מזהב : (יט) מזה ומזה . משפה מזה ומשפה מזה : (כ) למאומה . לכולם : (כא) הולכות תרשיש . אשר היו הולכות אל תרשיש ובאות לשלש שנים שבאנה מתרשיש ונושאות זהב וכו' (ויתכן שאין זה אופיר האמור למעלה ולשתי המקומות שלח אניות) : (כג) מבקשים . וכולם היו חפצים לראות את פני שלמה : (כד) דבר שנה בשנה . מנהג שנה בשנה כי כן היה עת בואם פעם בשנה : (כה) ארבעת אלפים אוריות . ובכ"א עמדו עשרה סוסים וז"ש במ"א ארבעים אלף אורות ור"ל ארבעים אלף סוסים עמדו באורות : ויניחם . מקצתם הניח בערי הרכב ומקצתם נשארו עם המלך בירושלים : (כו) מן הנהר . היוצא מן העדן והוא תחלת המזרח : (כז) ויתן וכו' כאבנים . הניחם ברחוב העיר כאבנים ובעבור כי היו רבי המשקל לא היה מהאפשר לשאתם ולגנבם : אשר בשפלה . הגדלים בשפלה הרבה מאוד : (כח) ומוציאים . אנשי מצרים היו מוציאים סוסים מארצם להביא לשלמה וכן מכל הארצות : (כט) הראשונים . בראשית ימיו ובאחרית ימיו : על דברי נתן . על הספר אשר כתב נתן הנביא ובס' נבואת אחיה ובס' חזות יעדו החוזה בספור הנבואה שנבא על ירבעם (וכל הספרים האלה אינם נמצאים אצלינו) : (ל) על כל ישראל . לפי שגם דוד מלך ארבעים שנה ולא היו כולם על ישראל כי בחברון מלך שבע שנים ושש חדשים על יהודה לבד לכן אמר כי שלמה מלך על כל ישראל כל ארבעים שנה : י (א) כי שכם וכו' . בחשבם אשר בירושלים בהיות מקומו יתחזק למלוך מבלי למלאות שאלתם : (ב) כשמוע . שמת שלמה : והוא במצרים . כשעוד היה במצרים : (ג) וישלחו ויקראו לו . ללכת עמהם אל רחבעם : (ד) הקשה את עלנו . לכלכל בני ביתו הרב ומרבית הסוסים ואמרו במשל מעול כבד ההושם על צואר הבהמה : ועתה . הואיל ואיך בגודל מעלת אביך אשר בא לרעת פניו מלפני ארץ א"כ מה לך להרבות באנשי בית וסוסים עזוב אותם והקל ש"ע :

מצודת ציון

עשוי כעין גשר משופע ובמשנה רצין ועולין בכבש (יומא כב) : (כ) סגור . הנסגר בכור הצורף להסיר הסיג : (כא) שנהבים . שן הפיל : וקופים . שם חיה קוף ונזכר בדרז"ל (יומא כט) : ותוכיים . הם העופות יפות הנוצה בחלוף הגוונים וקרויים טווס : (כד) ושלמות . מלבושים : נשק . כלי זיין : (כה) אוריות . אבוסים כי אבוס בעליו (ישעיה א) תרגומו אוריה והוא מקום מאכל הבהמות : (כז) כשקמים . מין אילן תאנים : בשפלה . בעמק : (כט) ובחזות . ענין מראות

בהיותו ג' חס' בקריאה וסי' בהיותו חי לאמר דסי' . וחברו בהיותו חי דמלכים . בהיותו עצור בחצר המטרה : ויאמר אליהם סימן כל דד"ה ויאמר להם בס"ה ויאמר אליהם וסים' עוד
שלשת ימים ושובו אלי . מה אתם נועצים ונשיב . ויקבוץ מלך ישראל את הנביאים . ויצא יהוידע . ויקם עזרא הסופר : אחיהו ה' וסים' ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק . ות'

לִפְנֵי שְׁלֹמֹה אָבִיו בִּהְיֹתוֹ חַי לֵאמֹר אֵיךְ אַתֶּם ג' חס'
נוֹעָצִים לְהָשִׁיב לָעָם־הַזֶּה דָּבָר׃ ז וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו ס'
לֵאמֹר אִם־תִּהְיֶה לְטוֹב לְהָעָם הַזֶּה וּרְצִיתָם וְדִבַּרְתָּ ל'. ג'
אֲלֵהֶם דְּבָרִים טוֹבִים וְהָיוּ לְךָ עֲבָדִים כָּל־ פ' חס' בכיסרא
הַיָּמִים׃ ח וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲצַת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר יְעָצֻהוּ ג' וחס'
וַיִּוָּעַץ אֶת־הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ הָעֹמְדִים
לְפָנָיו׃ ט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מָה אַתֶּם נוֹעָצִים וְנָשִׁיב סימן ע'חס'כסיפ' ה'
דָּבָר אֶת־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלַי לֵאמֹר הָקֵל
מִן־הָעֹל אֲשֶׁר־נָתַן אָבִיךָ עָלֵינוּ׃ י וַיְדַבְּרוּ אִתּוֹ כ'
הַיְלָדִים אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לָעָם
אֲשֶׁר־דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ לֵאמֹר אָבִיךָ הִכְבִּיד אֶת־
עֻלֵּנוּ וְאַתָּה הָקֵל מֵעָלֵינוּ כֹּה תֹּאמַר אֲלֵהֶם ע'חס'כסיפ'
קָטָנִּי עָבָה מִמָּתְנֵי אָבִי׃ יא וְעַתָּה אָבִי הֶעְמִיס
עֲלֵיכֶם עֹל כָּבֵד וַאֲנִי אֹסִיף עַל־עֻלְּכֶם אָבִי יִסַּר ו' כ"כ
אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי בָּעַקְרַבִּים׃ יב וַיָּבֹא יָרָבְעָם
וְכָל־הָעָם אֶל־רְחַבְעָם בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר נ"א וכל ר"פ דכו' כמ"ג
הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר שׁוּבוּ אֵלַי בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי׃ יג וַיַּעֲנֵם ל' וא' ויענם
הַמֶּלֶךְ קָשָׁה וַיַּעֲזֹב הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֵת עֲצַת

הַזְּקֵנִים׃ יד וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם כַּעֲצַת הַיְלָדִים לֵאמֹר ע'חס'כסיפ'
(אָבִי) אַכְבִּיד אֶת־עֻלְּכֶם וַאֲנִי אֹסִיף עָלָיו אָבִי (עמ"ס) ו' חס'
יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי בָּעַקְרַבִּים׃ טו וְלֹא־
שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם כִּי־הָיְתָה נְסִבָּה מֵעִם ל'. ג'
הָאֱלֹהִים לְמַעַן הָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר כ'
בְּיַד אֲחִיָּהוּ הַשִּׁילוֹנִי אֶל־יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט׃ טז וְכָל־ ס'. ל' כ"כ
יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ לָהֶם וַיָּשִׁיבוּ הָעָם ׀ (עמ"ס) ה'. ו'
אֶת־הַמֶּלֶךְ ׀ לֵאמֹר מַה־לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִיד וְלֹא־
נַחֲלָה בְּבֶן־יִשַׁי אִישׁ לְאֹהָלֶיךָ יִשְׂרָאֵל עַתָּה רְאֵה
בֵיתְךָ דָּוִיד וַיֵּלֶךְ כָּל־יִשְׂרָאֵל לְאֹהָלָיו׃
יז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ
עֲלֵיהֶם רְחַבְעָם׃ יח וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת־
הֲדֹרָם אֲשֶׁר עַל־הַמַּס וַיִּרְגְּמוּ־בוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶבֶן ד' ל' חס'
וַיָּמֹת וְהַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם הִתְאַמֵּץ לַעֲלוֹת בַּמֶּרְכָּבָה י"ד
לָנוּס יְרוּשָׁלִָם׃ יט וַיִּפְשְׁעוּ יִשְׂרָאֵל בְּבֵית דָּוִיד עַד כולהון מ"ל כמ"ב חס'
הַיּוֹם הַזֶּה׃ יא א וַיָּבֹא רְחַבְעָם יְרוּשָׁלִַם
וַיַּקְהֵל אֶת־בֵּית יְהוּדָה וּבִנְיָמִן מֵאָה וּשְׁמוֹנִים
אֶלֶף בָּחוּר עֹשֵׂה מִלְחָמָה לְהִלָּחֵם עִם־יִשְׂרָאֵל

רדק

ארבעים שנה : (ו) איך אתם נועצים . איך אתם בעצמכם לתת לי עצה : להעם הזה . עם ה"א הידיעה וברוב הה"א חסרה להקל : (י) לאמר אכביד את עולכם . היה לו לומר אבי הכביד את עולכם ואני אוסיף עליו אלא פי' אם חסר דבר וכה משפטו אכביד את עולכם כאשר הכביד אבי ואני אוסיף עליו או אלף אכביד במקום הוא"ו הוא מקור כמו אברך . אשכם . שהאל"ף בהם מקום ה"א . ופי' אבי אמר להכביד עלכם ואני אוסיף עליו : (טו) כי היתה נסבה מעם האלהים . ובספר מלכים אומר כי היתה סבה והוא שם וזה נפעל עומד שהוא התאר . ר"ל כי היתה

רשי

הקשה את עלנו . כי איש טורח במלאכה היה ועליהו הטיל לפרנס פועליו והמס כדכתיב במלכים (א ה') ויעל המלך שלמה מס וגומר : (ו) נועצים . כמו יועצים וכן יאמר מן יודעים נודעים אך יועצים להבא נועצים נתיעצים כבר : (י) קטני עבה ממתני אבי . אצבע קטנה שלי גדולה ממתני אבי כלומר אני חזק ממנו : (יא) העמים . כמו (בראשית מ"ג) ויעמוס איש על חמורו : בעקרבים . בריח"ן בל' אשכנ"ז שעוקצין כעקרבים : (טו) כי היתה נסבה למען הקים ה' את דברו . כמו שמפורש (במלכים א יא) להסיר ממנו י' השבטים וליתן לירבעם וזהו לא יסור שבט מיהודה (בראשית מ"ט) לא ירד ממלכותו עד כי יבא שילה פתרון עד כי יבא יהודה שילה להמליך שם רחבעם ושם לו יקהת עמים להמליכו ושם נחלקה המלכות ואבד מלכות של עשר' השבטים ושכם עיר קטנה סמוכה לשילה כדכתיב (סוף שופטים) והנה חג לה' בשילה מימים ימימה במסילה העולה מבית אל שכמה וכתיב בירמיה משכם ומשילה ולכבוד משכן שילה נאספים לשכם שהוא ראוי לאסיפת בני אדם וסמוכה לשילה וכשנאספים בשכם אז יסור שבט מיהודה ששם המלכות נחלקה : (טז) לאהליך ישראל . מוסב על מה לנו חלק בדוד מה לעזוב אהלינו ולילך אחריו לא כן אלא לכו כל ישראל איש לאהליו : עתה ראה ביתך דוד . מוסב על ולא נחלה בבן ישי כלומר אין לנו בו נחלה אלא בבית המקדש שבירושלים שאנו זובחים בו ולראות בו בשלש רגלים : ראה ביתך דוד . אין אנו צריכין לו לילך שם יהיה לך לבדך (וכל זה לא נראה לי) אלא ראה ביתך דוד אי איפשנו לא בך ולא בבית המקדש שלך : (יח) הדורם . הוא אדונירם (מלכים א' ד') שבימי שלמה גדולתו גדולה ובימי רחבעם נשפלה גדולתו על כן נקרא הדורם : וירגמו בו בני ישראל אבן . ולפי שרחבעם לא ידע הסבה והקשר שהסבו ממנו על כן נהרג כששאל המס שקצב עליהם שלמה : (יט) ויפשעו ישראל בבית דוד . לשון מרדות ודוגמא (מלכים ב') בימיו פשע מואב וגו' (משלי י"ח) אח נפשע מקרית עוז . אז תפשע לבנה (לקמן כ"א) : (א) ויקהל את בית יהודה ובנימן . שהיו בתחום יחד וגם ירושלים היתה של שניהם ובית המקדש על תחום שניהם בנוי ובגבולים ביהושע מפרש היאך היה תחומן יחד וגם רבותינו אמרו רצועה יוצאה מחלק בנימין ונכנסת בחלקו של יהודה

מצודת ציון

מראות גבוהה ור"ל בספר נבואות יעדו הוא עדו החוזה : י (יא) העמים . ענין הטענת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מד) : יסר . מכת יסורין : בשוטים . ענין שרביט כמו שוט לסוס (משלי כו) : בעקרבים . הם מיני קוצים וכן ואל עקרבים אתה יושב (יחזקאל ב) : (טו) נסבה . מל' סבה והוא ענין סבת הדבר והגורם לה : (יח) וירגמו . כן נקרא השלכת אבנים : התאמץ . מל' אומץ וחוזק : (יט) ויפשעו . ענין מרידה וכן ויפשע מואב (מ"ב א) :
נגידים

מצודת דוד

(ה) עוד שלשת ימים . התעכבו עוד שלשת ימים ואח"ז שובו אלי : (ז) לטוב . לאיש טוב לדבר רכות : ורציתם . תרצה אותם בדברי רצוי ופיוס : והיו לך . אז יהיו לך לעבדים לעולם כי תמלוך בכל אשר תאוה נפשך : (ח) ויעזב . כי לא ישרה בעיניו : גדלו אתו . יחד מקטנותם : (י) קטני . אצבעי הקטן היא עבה יותר משתי מתני אבי כלומר אני במעלה יותר מאבי ומהצורך להרבות סוס ובני בית : (יא) ועתה . הואיל וארבה סוס ובני בית עם כי אבי הכביד עליכם עול כבד הנה אני אוסיף עול כי הכל יהיה עליכם לכלכל : יסר אתכם . למלאות די מחסורו : בעקרבים . המכאיב יותר : (יד) אכביד . אני אכביד העול ועוד אני אוסיף עליו בכל פעם ודבר בגאוה ובגודל לבב : (טו) אל העם . אשר שאלו להקל העול : כי היתה נסבה . לא לגודל סכלותו לא שמע אל העם כ"א מה' היתה : אל ירבעם . שימלוך הוא כמ"ש במ"א : (טז) וכל ישראל כי וכו' . ר"ל וכל ישראל כאשר לא שמע המלך להם אז השיבו העם את המלך וכו' : מה לנו . ר"ל מהו החלק הניתן לנו בעבור דוד לשנהיה עבדים לזרעו : ולא נחלה . אבל לא ניתן לנו נחלה בעבור בן ישי : איש לאהליך ישראל . אתם ישראל לכו כ"א לאהלו ולא תמליכו אותו : עתה . ר"ל אתה רחבעם הבא מדוד מעתה ראה בהנהגת ביתך כאחד העם ואין לך עסק במלוכה : (יח) וישלח . שלח את העם להחזירם בדברי רכות : התאמץ וכו' . כי פחד לנפשו : (יט) עד היום הזה . ר"ל עד אשר גלו מארצם : יא (א) ובנימין . כי גם עליהם מלך על כי ירושלים עיר המלוכה
סים'

אמר אל אחיהו. ויהי כשמוע אחיהו. ויקברו אתו ויספדו אתו. ולא שמע המלך דד״ה: שמעיהו ה׳ בקריאה וסי׳ ואל שמעיהו הנחלמי תיה. וגם איש היה מתנבא בשם ה׳ שמעיהו שמו. וירד בית המלך על. ויהי דבר האלהים אל דד״ה. ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו. וכל ושמעיהו דבו׳ במ״א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם: ויין ז׳ בקריאה וסימ׳ ומלבי צדק מלך שלם הוציא לחם. והיה בנור ונבל תוף וחליל. ויחזק את המצורות דסיפרא. לאמותם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם. לחם חמודות לא אכלתי. והפחות הראשונים: בן ירימות בן כתיב וקרי בת ירימות והוא חד מן ז׳ מלין כתיב נו״ן יתיר בקריאה ולא קריין וסי׳ ינתן לנו שבעה אנשים. תתן כד הקמח לא תבלה. ופני לב נבון יבקש

לְהָשִׁיב אֶת־הַמַּמְלָכָה לִרְחַבְעָם׃ ב וַיְהִי
דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמַעְיָהוּ אִישׁ־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר׃ ס׳
ג אֱמֹר אֶל־רְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶל י״ח זוגין מתחלפי׳ בטעם
כָּל־יִשְׂרָאֵל בִּיהוּדָה וּבִנְיָמִן לֵאמֹר׃ ד כֹּה אָמַר ל׳ בסי׳
יְהוָה לֹא־תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּ עִם־אֲחֵיכֶם שׁוּבוּ מלכי׳סלהמון
אִישׁ לְבֵיתוֹ כִּי מֵאִתִּי נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁמְעוּ תָּ׳
אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ מִלֶּכֶת אֶל־יָרָבְעָם׃ ס׳ תס׳ בכתו׳
ה וַיֵּשֶׁב רְחַבְעָם בִּירוּשָׁלִָם וַיִּבֶן עָרִים לְמָצוֹר
בִּיהוּדָה׃ ו וַיִּבֶן אֶת־בֵּית־לֶחֶם וְאֶת־עֵיטָם וְאֶת־
תְּקוֹעַ׃ ז וְאֶת־בֵּית־צוּר וְאֶת־שׂוֹכוֹ וְאֶת־עֲדֻלָּם׃ ג׳ מ״ל
ח וְאֶת־גַּת וְאֶת־מָרֵשָׁה וְאֶת־זִיף׃ ט וְאֶת־אֲדוֹרַיִם ל׳ ומ״ל
וְאֶת־לָכִישׁ וְאֶת־עֲזֵקָה׃ י וְאֶת־צָרְעָה וְאֶת־
אַיָּלוֹן וְאֶת־חֶבְרוֹן אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וּבְבִנְיָמִן עָרֵי ס׳ ומ״ל ב׳ ח׳ מ״ל
מְצוּרוֹת׃ יא וַיְחַזֵּק אֶת־הַמְּצוּרוֹת וַיִּתֵּן בָּהֶם נְגִידִים וח׳ חס׳ ס׳. ל׳ מ״ל
וְאֹצְרוֹת מַאֲכָל וְשֶׁמֶן וָיָיִן׃ יב וּבְכָל־עִיר וָעִיר זָ׳
צִנּוֹת וּרְמָחִים וַיְחַזְּקֵם לְהַרְבֵּה מְאֹד וַיְהִי־לוֹ ג׳
יְהוּדָה וּבִנְיָמִן׃ יג וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם אֲשֶׁר בְּכָל־ ח׳ דסמי׳
יִשְׂרָאֵל הִתְיַצְּבוּ עָלָיו מִכָּל־גְּבוּלָם׃ יד כִּי־עָזְבוּ
הַלְוִיִּם אֶת־מִגְרְשֵׁיהֶם וַאֲחֻזָּתָם וַיֵּלְכוּ לִיהוּדָה

תָּ׳ ב׳ ומ״לסך וְלִירוּשָׁלִָם כִּי־הִזְנִיחָם יָרָבְעָם וּבָנָיו מִכַּהֵן
ל׳ לַיהוָה׃ טו וַיַּעֲמֶד־לוֹ כֹּהֲנִים לַבָּמוֹת וְלַשְּׂעִירִים
ל׳ וחד נטג׳ וְלָעֲגָלִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ טז וְאַחֲרֵיהֶם מִכֹּל שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל הַנֹּתְנִים אֶת־לְבָבָם לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה
ל׳ מ״ל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּאוּ יְרוּשָׁלִַם לִזְבּוֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי
ב׳ אֲבוֹתֵיהֶם׃ יז וַיְחַזְּקוּ אֶת־מַלְכוּת יְהוּדָה וַיְאַמְּצוּ
ג׳ דסמי׳ אֶת־רְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה לְשָׁנִים שָׁלוֹשׁ כִּי הָלְכוּ
ס׳. ג׳ בְּדֶרֶךְ דָּוִיד וּשְׁלֹמֹה לְשָׁנִים שָׁלוֹשׁ׃ יח וַיִּקַּח־לוֹ
בת ק׳ רְחַבְעָם אִשָּׁה אֶת־מָחֲלַת בַּן־יְרִימוֹת בֶּן־דָּוִיד
ב׳ וכסיפרא אֲבִיהַיִל בַּת־אֱלִיאָב בֶּן־יִשָׁי׃ יט וַתֵּלֶד לוֹ בָּנִים
ל׳ אֶת־יְעוּשׁ וְאֶת־שְׁמַרְיָה וְאֶת־זָהַם׃ כ וְאַחֲרֶיהָ
לָקַח אֶת־מַעֲכָה בַּת־אַבְשָׁלוֹם וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־
אֲבִיָּה וְאֶת־עַתַּי וְאֶת־זִיזָא וְאֶת־שְׁלֹמִית׃
כא וַיֶּאֱהַב רְחַבְעָם אֶת־מַעֲכָה בַת־אַבְשָׁלוֹם
ל׳ מִכָּל־נָשָׁיו וּפִילַגְשָׁיו כִּי נָשִׁים שְׁמוֹנֶה־עֶשְׂרֵה
נָשָׂא וּפִילַגְשִׁים שִׁשִּׁים וַיּוֹלֶד עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנָה
ל׳ וחד נרוס את הסולת בָּנִים וְשִׁשִּׁים בָּנוֹת׃ כב וַיַּעֲמֵד לָרֹאשׁ רְחַבְעָם
אֶת־אֲבִיָּה בֶן־מַעֲכָה לְנָגִיד בְּאֶחָיו כִּי לְהַמְלִיכוֹ׃
ד׳ כג וַיָּבֶן וַיִּפְרֹץ מִכָּל־בָּנָיו לְכָל־אַרְצוֹת יְהוּדָה

רש״י

יהודה ועליה מזבח בנוי לכך לא היו יכולין לספרד זה מזה וגם כתוב בסמוך : (ד) עם אחיכם . והלא אחיכם בני איש אחד : (ה) ויבן ערים למצור . ערים קטנים בנה וסבב כל סביבותם מים משום חוזק וה מצור כדאמרינן (בישעיה ל״ז) אני קרתי ושתיתי מים ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור ועתה הוצרך לכך כי פשעו בו ישראל : (יא) ויתן בהם נגידים. שרים ונגידים לשמור הערים והכרכים : ואוצרות מאכל ושמן ויין. לפי שיהא להם מאכל מזומן אם יעלו בית ישראל למצור : (יד) כי עזבו הלוים את מגרשיהם. שבכל ארץ עשרת השבטים : כי הזניחם ירבעם . הזניחם מלעבוד ומכהן לה׳ : (טו) כהנים לבמות. כלומר למה הזניח ירבעם הכהנים והלוים לפי שהעמיד כהנים כומרים לשעירים : (טז) ואחריהם . של לוים וכהנים : (יח) אביהיל בת אליאב כמו ואביהיל דוגמא (ירמי׳ יא) ככבש אלוף וזה שטעה שמואל הרואה כשהעביר ישי את אליאב לפני שמואל ואמר (שמואל א׳ י״ז) אך נגד ה׳ משיחו זה שהקב״ה עתיד לומר קום נא משחהו כי הוא זה וטעה בו שמואל שראה בתו של אליאב אשת רחבעם מלכה ועל זה הדבר נענש שמואל כי כששאל לו שאול איזה בית הרואה (שם א׳ ט׳) ויאמר שמואל אנכי הרואה שלא ענהו דרך ענוה לומר מה תראה אמר לו הקב״ה חייך אתה עתיד לראות ולא תדע מה תראה כי טעה באליאב ובתו המלכה : (כב) לנגיד באחיו . כדי להמליכו : (כג) ויפרץ. פזר בניו לכל ארצות יהודה

דוגמא

רדק

היתה גזרה נסבה מאת האלהים שישמע לעצת הילדים : (יח) אביהיל בת אליאב וכו׳ . חסר וי״ו החבור כמו שמש ירח ראובן שמעון . לקח מחלת בת ירימות לאשה ולקח ג״כ אביהיל בת אליאב וירימות זה לא נזכר בבני דוד אולי הוא אחד מן הנזכרים ושתי שמות היו לו : (יט) ותלד לו . על אחת מהם הוא אומר כי האחרת מתה או לא היו לו בנים ממנה : (כב) כי להמליכו . פירושו כי אמר להמליכו והעמידו בחייו לנגיד באחיו : (כג) ויבן ויפרוץ מכל בניו . פי׳ הבין בדבר ופחד ממרד ופרץ מכל בניו ופזרם בכל ארצות יהודה ובנימין כדי להחזיק המלכות בידו : ויתן להם המזון לרוב . כדי שלא יצטרכו לשאול לעם : וישאל המון נשים . פי׳ לבניו כדי להרבות זרעו כי לעצמו הנה כתוב כי שמונה עשרה נשים נשא וששים פלגשים .

א״כ

מצודת דוד

היתה נחלה ליהודה ובנימין ומפני כבוד שבט יהודה לא הוזכרו בנימין עמהם כי אינם רק טפלים להם : (ג) ביהודה ובנימין . היושבים בארץ יהודה ובנימין : (ה) למצור ביהודה . בארץ יהודה בנה ערים להיות ערי מבצר להשגב בהן : (ו) אשר ביהודה ובנימין. מהם היו בנחלת יהודה ומהם בבנימין : ערי מצורות . להיות ערי מבצר : (יא) ויחזק . חזקם בכל עת : ואוצרות מאכל. להכין על עת המצור : (יב) להרבה מאד . בהרבה מיני חוזק : ויהי לו וגו׳ . ולא עלה עליו מלך ישראל ללקחם מאתו בעבור חוזק הערים : (יג) התיצבו עליו. באו מכל גבולם להתיצב. לעמוד בארץ יהודה תחת ממשלתו : (יד) את מגרשיהם . שהיו להם בארץ עשרת השבטים : כי הזניחם . הכריחם לעזוב עבודת המקום מלכהן לה׳ ולא נתנם ללכת לבה״מ ולזה עזבו את מגרשיהם והלכו ליהודה : (טו) ויעמד לו . ירבעם העמיד לעצמו כהנים ולא מבני אהרן : לשעירים . שדים הנראים בדמות שעירים למי שמאמין בהם : (טז) ואחריהם. אחרי בוא הכהנים והלוים : (יז) ויחזקו . הבאים ההם חזקו מלכות יהודה והיו ידם עמהם : כי הלכו . הבאים ההם הלכו בדרך דוד לעבוד את ה׳ : (יט) ותלד לו . האחת מהן : (כב) ויעמד לראש רחבעם . רחבעם העמיד לראש את אביה להיות לנגיד בכל אחיו כי חשב להמליכו אחר מותו ולזה העמידו בחייו לנגיד : (כג) ויבן . הבין בדבר מרד ופחד ממנו ולזה התחזק במה שפיזר את כל בניו לכל ארצות יהודה ובנימין לכל ערי המבצר לשמרו מן המרד : לרוב . לבל יצטרכו לשאול מאת

העם

מצודת ציון

יא (יא) נגידים . פקידים : (יב) צנות . מל׳ צנה והוא מכלי מלחמה : ורמחים. כעין חנית : (יד) הזניחם. ענין עזיבה כמו זנח ה׳ מזבחו (איכה ב) : (יז) ויאמצו. מל׳ אומץ וחוזק : (יח) ירימות. לא נזכר בבני דוד ואולי נזכר הוא בשמו האחר: (כג) ויפרץ. ענין התחזקות כמו

מה

דעת. תנין גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן . בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת דסיפרא. סן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה . מן המערה ויקס דוד אחרי כן ויצא מן המערה. ויהי כ׳
בטעם תביר ר״פ בקריאה וסימ׳ ויהי כאשר פתר לנו כן היה. ויהי המכס לה׳ מן הצאן. ויהי בנסוע הארון. ויהי כאשר תם כל העם . עד היותם ויהי גבול בני אפרים דיהושע .
כי בא ירושלם. ויהי הדבר הזה לחטאת. ויהי ביום השביעי וימת הילד . וילכו העם . ויהי מקץ ימים ויבש הנחל. ויהי בשנת החמשית למלך רחבעם דמלכים. כראות אחאב
את אליהו . כי מת נבות . ויהי ביום השני להמית את גדליהו . בעשתי עשרה שנה דעתליה . יען אשר אמרה צור. ויהי מדי בוא המלך בית ה׳ דמלכים . וחברו דסיפרא . ויהי

וּבִנְיָמִ֔ן לְכֹל֙ עָרֵ֣י הַמְּצֻר֔וֹת וַיִּתֵּ֥ן לָהֶ֛ם הַמָּז֖וֹן לָרֹ֑ב ל׳
וַיִּשְׁאַ֖ל הֲמ֥וֹן נָשִֽׁים׃ יב א וַיְהִ֗י כְּהָכִ֞ין ל׳
מַלְכ֤וּת רְחַבְעָם֙ וּכְחֶזְקָת֔וֹ עָזַ֖ב אֶת־תּוֹרַ֣ת יְהוָ֑ה ג׳
וְכָל־יִשְׂרָאֵ֖ל עִמּֽוֹ׃ ב וַיְהִ֞י בַּשָּׁנָ֤ה הַחֲמִישִׁית֙ לַמֶּ֣לֶךְ ט׳ ומגעו׳ פסוקים
רְחַבְעָ֔ם עָלָ֛ה שִׁישַׁ֥ק מֶֽלֶךְ־מִצְרַ֖יִם עַל־יְרוּשָׁלִָ֑ם
כִּ֥י מָעֲל֖וּ בַּיהוָֽה׃ ג בְּאֶ֤לֶף וּמָאתַ֙יִם֙ רֶ֔כֶב וּבְשִׁשִּׁ֥ים ל׳
אֶ֖לֶף פָּרָשִׁ֑ים וְאֵ֨ין מִסְפָּ֜ר לָעָ֨ם אֲשֶׁר־בָּ֤אוּ עִמּוֹ֙ ד׳
מִמִּצְרַ֔יִם לוּבִ֥ים סֻכִּיִּ֖ים וְכוּשִֽׁים׃ ד וַיִּלְכֹּ֛ד אֶת־ ל׳ ב׳ חד חס׳ וחד מלא
עָרֵ֥י הַמְּצֻר֖וֹת אֲשֶׁ֣ר לִֽיהוּדָ֑ה וַיָּבֹ֖א עַד־יְרוּשָׁלִָֽם׃
ה וּֽשְׁמַעְיָ֤ה הַנָּבִיא֙ בָּ֣א אֶל־רְחַבְעָ֔ם וְשָׂרֵ֣י ל׳ וכל עזרה דכו׳
יְהוּדָ֔ה אֲשֶׁר־נֶאֶסְפ֥וּ אֶל־יְרוּשָׁלִַ֖ם מִפְּנֵ֣י שִׁישָׁ֑ק בי״ד. י״ג
וַיֹּ֨אמֶר לָהֶ֜ם כֹּה־אָמַ֣ר יְהוָ֗ה אַתֶּם֙ עֲזַבְתֶּ֣ם אֹתִ֔י
וְאַף־אֲנִ֛י עָזַ֥בְתִּי אֶתְכֶ֖ם בְּיַד־שִׁישָֽׁק׃ ו וַיִּכָּנְע֥וּ
שָׂרֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל וְהַמֶּ֑לֶךְ וַיֹּאמְר֖וּ צַדִּ֥יק ׀ יְהוָֽה׃
ו וּבִרְא֣וֹת יְהוָה֮ כִּ֣י נִכְנָ֒עוּ֒ הָיָ֣ה דְבַר־יְהוָ֣ה אֶל־ ל׳. ל׳
שְׁמַֽעְיָ֣ה ׀ לֵאמֹ֗ר נִכְנְע֖וּ לֹ֣א אַשְׁחִיתֵ֑ם וְנָתַתִּ֨י לָהֶ֜ם ד׳
כִּמְעַ֗ט לִפְלֵיטָ֔ה וְלֹא־תִתַּ֧ךְ חֲמָתִ֛י בִּירוּשָׁלִַ֖ם בְּיַד־
שִׁישָֽׁק׃ ח כִּ֥י יִֽהְיוּ־ל֖וֹ לַעֲבָדִ֑ים וְיֵֽדְעוּ֙ עֲב֣וֹדָתִ֔י י״א רפי׳ ל׳ מ״ל
וַעֲבוֹדַ֖ת מַמְלְכ֥וֹת הָאֲרָצֽוֹת׃ ט וַיַּ֨עַל
שִׁישַׁ֣ק מֶלֶךְ־מִצְרַיִם֮ עַל־יְרוּשָׁלִַם֒ וַיִּקַּ֞ח אֶת־
אֹֽצְר֣וֹת בֵּית־יְהוָ֗ה וְאֶת־אֹֽצְרוֹת֙ בֵּ֣ית הַמֶּ֔לֶךְ
אֶת־הַכֹּ֖ל לָקָ֑ח וַיִּקַּח֙ אֶת־מָֽגִנֵּ֣י הַזָּהָ֔ב אֲשֶׁ֖ר עָשָׂ֥ה י׳
שְׁלֹמֹֽה׃ י וַיַּ֨עַשׂ הַמֶּ֤לֶךְ רְחַבְעָם֙ תַּחְתֵּיהֶ֔ם מָגִנֵּ֖י
נְחֹ֑שֶׁת וְהִפְקִ֗יד עַל־יַד֙ שָׂרֵ֣י הָֽרָצִ֔ים הַשֹּׁ֣מְרִ֔ים
פֶּ֖תַח בֵּ֥ית הַמֶּֽלֶךְ׃ יא וַיְהִ֛י מִדֵּי־ב֥וֹא הַמֶּ֖לֶךְ בֵּ֣ית ב׳ בטעם תביר
יְהוָ֑ה בָּ֤אוּ הָֽרָצִים֙ וּנְשָׂא֔וּם וֶהֱשִׁב֖וּם אֶל־תָּ֥א ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מלא
הָרָצִֽים׃ יב וּבְהִכָּֽנְעוֹ֙ שָׁ֤ב מִמֶּ֙נּוּ֙ אַף־יְהוָ֔ה וְלֹ֥א ל׳
לְהַשְׁחִ֖ית לְכָלָ֑ה וְגַ֚ם בִּֽיהוּדָ֔ה הָיָ֖ה דְּבָרִ֥ים טוֹבִֽים׃
יג וַיִּתְחַזֵּ֞ק הַמֶּ֧לֶךְ רְחַבְעָ֛ם בִּירוּשָׁלִַ֖ם וַיִּמְלֹ֑ךְ ה׳
כִּ֣י בֶן־אַרְבָּעִ֣ים ׀ וְאַחַ֣ת שָׁנָ֣ה רְחַבְעָ֣ם בְּמָלְכ֡וֹ
וּשְׁבַ֣ע עֶשְׂרֵ֣ה שָׁנָ֣ה ׀ מָלַ֣ךְ בִּירוּשָׁלִַ֡ם הָעִיר֩ אֲשֶׁר־
בָּחַ֨ר יְהוָ֜ה לָשׂ֧וּם אֶת־שְׁמ֣וֹ שָׁ֗ם מִכֹּל֙ שִׁבְטֵ֣י ג׳
יִשְׂרָאֵ֔ל וְשֵׁ֣ם אִמּ֔וֹ נַעֲמָ֖ה הָעַמֹּנִֽית׃ יד וַיַּ֖עַשׂ הָרָ֑ע ל׳
כִּ֣י לֹ֤א הֵכִין֙ לִבּ֔וֹ לִדְר֖וֹשׁ אֶת־יְהוָֽה׃ טו וְדִבְרֵ֣י ס׳. ג׳ ר״פ
רְחַבְעָ֗ם הָרִֽאשֹׁנִים֙ וְהָאַחֲרוֹנִ֔ים הֲלֹא־הֵ֣ם כְּתוּבִ֗ים ו׳ מ״ל. ג׳
בְּדִבְרֵ֛י שְׁמַעְיָ֥ה הַנָּבִ֖יא וְעִדּ֣וֹ הַחֹזֶ֑ה לְהִתְיַחֵ֑שׂ
וּמִלְחֲמ֧וֹת רְחַבְעָ֛ם וְיָרָבְעָ֖ם כָּל־הַיָּמִֽים׃ טו וַיִּשְׁכַּ֨ב
רְחַבְעָ֜ם עִם־אֲבֹתָ֗יו וַיִּקָּבֵ֛ר בְּעִ֥יר דָּוִ֖יד וַיִּמְלֹ֛ךְ
אֲבִיָּ֥ה בְנ֖וֹ תַּחְתָּֽיו׃ יג א בִּשְׁנַ֛ת שְׁמוֹנֶ֥ה
עֶשְׂרֵ֖ה לַמֶּ֣לֶךְ יָרָבְעָ֑ם וַיִּמְלֹ֥ךְ אֲבִיָּ֖ה עַל־יְהוּדָֽה׃

תולדות אהרן ויכנעו שרי ישראל. (תענית סס סנהד׳ כח) :

רדק

א״כ וישאל המון נשים לצורך בניו הוא : (יא) אל תא הרצים. פי׳ אל חדר הרצים : (טו) להתיחש. פי׳ דברי שמעיה ועדו הנביאים היו בדברי המלכים ובהתיחשם : (א) בשנת שמנה עשרה למלך ירבעם וימלוך אביה. לא ידענו למה נתעכב שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י״ז שנה ורחבעם וירבעם תחלת מלכותם בשנה אחת. ויתכן לפרש כי רחבעם נכנס בשנת שמנה עשרה ולא

רשי

דוגמא (לעיל א׳ ד׳) ובית אביהם פרצו לרוב : (ז) נכנעו לא אשחיתם . דוגמא למטה (י״ד) עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו ה׳ אלהינו דרשנו וגו׳. כן דרך הפסוק כשמפסיק בנתים כופל עוד התיב׳ לאומרה דוגמא (מדבר י׳) והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו׳ : (ח) כי יהיו לו לעבדים . לשישק ולשאר עובדי כוכבים כמפורש : וידעו עבודתי. כשישובו לא יהיה עליהם שום מושל ממלכי עובדי כוכבי׳ אבל כשתשובו מאחרי תורתי תדעו עבודת מלכי הארצות ותעבדו לה׳ : (י) והפקי׳ על יד שרי הרצים. לקח המגינים מבית יער הלבנון והפקידם לשרי הרצים ואח״כ השיבם אל תא הרצים חדר הרצי׳ כלומר אל תקומ׳. ענין אח׳ מפי מורי לפי שהיה דואג ממלך מצרים וממלך ישראל היו נושאין אותן לפניו : (יב) ובהכנעו שב ממנו חרון אף ה׳. היה לו לומר למעלה מיד כשאמר ויעל שישק וגומר אלא שהפסיק בנתיים לצורך ויעש תחתיהם מגיני נחשת : (יג) ויתחזק המלך רחבעם. ומפרש למה שהרי כשהומלך תחילה היה בן מ״א לפיכך היה בו כח וחוזק להתחזק מעצמו כי היה בן שנה כשמת דוד שהרי שלמה מלך מ׳ שנה ושלמה עדיין לא מלך כשנולד רחבעם נמצא שרחבעם היה בן מ״א כשמלך: העיר אשר בחר ה׳ לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל. אלא שנתקלקלו במעשיהם כדכתיב ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את ה׳ וגרמו שנסתלקה שכינה מהם וכאלו קובל ומפיגין על כך : (טו) בדברי שמעיה הנביא. כל נביא ונביא היה כותב ספרו מה שהיה מתנבא וזהו שמעיה שאמר לעיל (ב׳ י״א) ולקמן (י״ב) מוכיח ויותר דברי אביה

מצודת ציון

מס פרלת (בראשית לח) : המון. ענין רבוי : יב (ב) מעלו. פשעו ומרדו : (ג) לובים וגו׳. שמות עכו״ם הם : (ז) לפליטה. הצלה ושארית : תתך. ענין יציקה והרקה כמו ותתך עלינו האלה (דניאל ט) : (י) תחתיהם. במקומם : והפקיד. מל׳ פקדון : על יד. ביד : (יא) מדי. מתי ר״ל בכל עת וכן מדי עלותם (ש״א א) : תא. ענין חדר מה כמו והתא קנה אחד

מצודת דוד

העם : וישאל המון נשים. להשיאם לפניו למען יתחזק במלוכה בעזר אבות הנשים : יב (ב) כי מעלו בה׳. ובעון זה בא עליהם האויב : (ו) כמעט לפליטה. ר״ל פליטה מועטת : ביד שישק. להיות נשפטים בידו : (ח) וידעו וכו׳. ידעו מה שיש אם לעבוד את ה׳ אם לעבוד ממלכות הארצות כ״א עבדו את ה׳ לא היו מושלים בהם הממלכות : (יא) ונשאום. להגן עליו מהאויב הבא פתאום : והשיבום. אחרי בואו לבית המלך : (יב) בהכנעו. בעבור הכנעו שב וכו׳ ולא אמר להשחית בכליון גמור : וגם ביהודה. באנשי יהודה נמצאו דברים טובים וישרים והגין עליהם זכותם : (יג) כי בן ארבעים ואחת וכו׳. ועל שהיה גדול בשנים היה בו כח להתחזק : מכל שבטי. מכל ערי שבטי ישראל : (יד) ויעש הרע. בעבור שהיתה אמו בת עכו״ם ולמדה אותו לעשות הרע : כי לא הכין לבו. לא חקר להשכיל לדרוש את ה׳ לדעת אותו כי סמך על מה שלמדתו אמו : (טו) להתיחש. ר״ל בספריהם אשר יסופר בהם זכרון היחוס : כל הימים. המלחמות שביניהם היה כל הימים ועם כי מתחלה שב רחבעם מלהלחם בירבעם בדבר הנביא מ״מ לאחר זמן חזר להלחם עמו כל הימים עד מותו : יג (א) בשנת שמונה עשרה. כי ירבעם ורחבעם מלכו כאחד ומת רחבעם בי״ז למלכו ובשנה הבאה נמלך אביה שהיא בי״ח לירבעם :

מיכיא

דבר ה' צבאות. וחברו: בבקר בבקר י"ג בקריאה וסימ' וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו. והקטיר עליו אהרן קטרת סמים. והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר. והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. מדוע אתה ככה דל בן המלך. מדי עברו יקח אתכם. ה' אלהים נתן לי לשון למודים. וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו. ומנחה תעשה עליו בבקר

ב שָׁלוֹשׁ שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִַם וְשֵׁם אִמּוֹ מִיכָיָהוּ ס' כלים'
בַת־אוּרִיאֵל מִן־גִּבְעָה וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין אֲבִיָּה ל'
וּבֵין יָרָבְעָם׃ ג וַיֶּאְסֹר אֲבִיָּה אֶת־הַמִּלְחָמָה בְּחַיִל
גִּבּוֹרֵי מִלְחָמָה אַרְבַּע־מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ בָּחוּר
וְיָרָבְעָם עָרַךְ עִמּוֹ מִלְחָמָה בִּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת אֶלֶף
אִישׁ בָּחוּר גִּבּוֹר חָיִל׃ ד וַיָּקָם אֲבִיָּה מֵעַל
לְהַר צְמָרַיִם אֲשֶׁר בְּהַר אֶפְרָיִם וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּנִי ל'
יָרָבְעָם וְכָל־יִשְׂרָאֵל׃ ה הֲלֹא לָכֶם לָדַעַת כִּי יְהוָה ט' מלעו' פסו' בסיפרא
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נָתַן מַמְלָכָה לְדָוִיד עַל־יִשְׂרָאֵל
לְעוֹלָם לוֹ וּלְבָנָיו בְּרִית מֶלַח׃ ו וַיָּקָם יָרָבְעָם בֶּן־
נְבָט עֶבֶד שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד וַיִּמְרֹד עַל־אֲדֹנָיו׃ ל'
ז וַיִּקָּבְצוּ עָלָיו אֲנָשִׁים רֵקִים בְּנֵי בְלִיַּעַל וַיִּתְאַמְּצוּ ל'
עַל־רְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה וּרְחַבְעָם הָיָה נַעַר וְרַךְ־ ל'
לֵבָב וְלֹא הִתְחַזַּק לִפְנֵיהֶם׃ ח וְעַתָּה ׀ אַתֶּם ל' וח' וכן סלבב
אֹמְרִים לְהִתְחַזֵּק לִפְנֵי מַמְלֶכֶת יְהוָה בְּיַד בְּנֵי
דָוִיד וְאַתֶּם הָמוֹן רָב וְעִמָּכֶם עֶגְלֵי זָהָב אֲשֶׁר ל"ג
עָשָׂה לָכֶם יָרָבְעָם לֵאלֹהִים׃ ט הֲלֹא הִדַּחְתֶּם אֶת־
כֹּהֲנֵי יְהוָה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וְהַלְוִיִּם וַתַּעֲשׂוּ לָכֶם
כֹהֲנִים כְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת כָּל־הַבָּא לְמַלֵּא יָדוֹ בְּפַר ל'. כ'
בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שִׁבְעָה וְהָיָה כֹהֵן לְלֹא אֱלֹהִים׃ ז'
י וַאֲנַחְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְלֹא עֲזַבְנֻהוּ וְכֹהֲנִים מְשָׁרְתִים
לַיהוָה בְּנֵי אַהֲרֹן וְהַלְוִיִּם בַּמְלָאכֶת׃ יא וּמַקְטִרִים ל'. כ' א"ר"פ וח' ס"פ
לַיהוָה עֹלוֹת בַּבֹּקֶר־בַּבֹּקֶר וּבָעֶרֶב בָּעֶרֶב וּקְטֹרֶת־ ד'. ל'
סַמִּים וּמַעֲרֶכֶת לֶחֶם עַל־הַשֻּׁלְחָן הַטָּהוֹר וּמְנוֹרַת כ' מ"ל
הַזָּהָב וְנֵרֹתֶיהָ לְבָעֵר בָּעֶרֶב בָּעֶרֶב כִּי־שֹׁמְרִים
אֲנַחְנוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתֶּם עֲזַבְתֶּם
אֹתוֹ׃ יב וְהִנֵּה עִמָּנוּ בָרֹאשׁ הָאֱלֹהִים ׀ וְכֹהֲנָיו כ'. כ'
וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה לְהָרִיעַ עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אַל־תִּלָּחֲמוּ עִם־יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבֹתֵיכֶם כִּי־לֹא כ' בטעם כ' הס' בסיפ'
תַצְלִיחוּ׃ יג וְיָרָבְעָם הֵסֵב אֶת־הַמַּאְרָב לָבוֹא
מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּהְיוּ לִפְנֵי יְהוּדָה וְהַמַּאְרָב מֵאַחֲרֵיהֶם׃
יד וַיִּפְנוּ יְהוּדָה וְהִנֵּה לָהֶם הַמִּלְחָמָה פָּנִים וְאָחוֹר
וַיִּצְעֲקוּ לַיהוָה וְהַכֹּהֲנִים מַחְצֹצְרִים בַּחֲצֹצְרוֹת׃ ז'. יתיר ל'
טו וַיָּרִיעוּ אִישׁ יְהוּדָה וַיְהִי בְּהָרִיעַ אִישׁ יְהוּדָה ד' מ"ל
וְהָאֱלֹהִים נָגַף אֶת־יָרָבְעָם וְכָל־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי ז'
אֲבִיָּה וִיהוּדָה׃ טז וַיָּנוּסוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי יְהוּדָה ד' מ"ל

תולדות אהרן המון רב. (יבמות עו) : השלחן הטהור. יומא כח : ומנורת הזהב. מנחות לט :

רשי

אביה ודרכיו ודבריו כתובין במדרש הנביא עדו ספרו היה נקרא מדרש: (ב) שלש שנים מלך בירושלים. ולא יותר כדמוכח במלכים ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא מלך יהודה נמצא שאפילו שלשה שנים שלמים לא מלך: מיכיהו בת אוריאל. ולמעלה (י"א כ) קורא לה שם אחר מעכה בת אבשלום ובמלכים כתיב כמו כן מעכה בת אבישלום מיכיהו בת אוריאל היה שמה וכאן קורא אותה כן לפי שהוא ספר הייחס של יהודה ובמלכים שהוא ספר מלכי ישראל ויהודה קראה בשם כנויה מעכה בת אבישלום ולפיכך כינו שמה משם גמור שלה מיכיהו מעכה ושם אביה אוריאל אבישלום לפי שעל שם כלתה נקראת שהיתה אשת חיל גברתנית ככתוב (לקמן כ"ב) וגם מעכה אם אסא הסירה מגבירה ומשום כבודה של כלתה קראה לחמותה על שם כלתה כך מפורש בירושלמי והמסורת הזה תקח בידך בשם רבינו אלעזר וכן אמר לי בשם אביו וכן מצאתי בפירוש אביו בכל מקום שהוסיף וי"ו בשם אשה זו משום שבחה כמו עתליה ועתליהו מולכ' על הארץ כי אשת חיל היתה וכן יכליה וכליהו לפי שהיתה גברתנית כי אמציה בעלה נס לכישה ויהי שם חמש עשרה שנה עד שמת והיא שפטה את העם כל אותן חמש עשרה השנים ושוב כשמת המליכו את בנו עזיהו אחריו בן שש עשרה שנה: (ד) ויקם אביה שהלך אביה למלחמה על ירבעם במחוז של ירבעם בהר אפרים: (ה) ברית מלח בקיום ואמונה. ועתה: (ו) ויקם ירבעם עבד שלמה וגו'. ועל זאת יש בזיון גדול: (ז) ויקבצו עליו אנשים רקים. רשעים: ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב. ולפי שמצאו בו שפלות ורכיכות לבב התאמצו עליו: נער. אע"פ שהיה בן מ"א שנה כשמלך קורהו נער ופי' (לעיל א' כ"ב) על שלמה: (ט) כעמי הארצות. כל הרוצה לבוא ולמלא ידו ולהיות כהן לעגל זהב יביא עמו פר בן בקר ואילים שבעה ויקבלוהו: והיה כהן ללא אלהים. למלא ידו להבדיל בין טומאה לטהרה דוגמא (שמות כ"ט) למשחה בהם ולמלא בם את ידם: (י) והלוים במלאכת. כלומר במלאכתם זה לשיר וזה לשוער כל איש למלאכתו כאשר הכין דוד:

רדק

ולא מנאם לו לפי שלא השלימם ומנאם לירבעם כמשפט: (ב) ושם אמו מיכיהו בת אוריאל. היא מעכה בת אבשלום הנזכרת למעלה ושתי שמות היו לה ולאביה. ומיכיהו ומעכה קרובים בלשון והרבה נמצאים בזה הספר אדם אחד נזכר בשתי שמות: (ז) נער רך לבב וכו'. והלא בן מ"א שנה במלכו היה אלא כנער שלא היה אמיץ לב ללחום: (י) והלוים במלאכת. במלאכה הראויה להם והם כלי השיר והיתה מ"ם במלאכת ראוי' להדגש ונרפתה להקל · וכן בשר חי

בשאת

ולא

מצודת דוד

(ב) מיכיהו בת אוריאל. היא מעכה בת אבישלום הנזכרת למעלה ושתי שמות היו לה ולאביה וכמוהו רבים בזה הספר: (ג) ויאסור. ראש המלחמה נקרא אוסר על כי הוא מעמיד את אנשי המלחמה וקושר אותם באזהרות בעניני המלחמה וכן מי יאסור המלחמה (מ"א כ'): (ד) מעל להר צמרים. ר"ל במקום גבוה מן ההר: (ה) הלא לכם לדעת. ר"ל הלא כולכם יודעים: ברית מלח. בכריתת ברית המתקיים כמלח הזה המתקיים ואינו מסריח: (ו) היה נער. ר"ל בלא אמוץ הלב כנער בשנים: ורך לבב. הוא הפוך מן קשה הלב ר"ל שהיה מתפחד לרדת במלחמה: ולא התחזק. לקחת המלוכה מיד ירבעם: (ח) ביד בני דוד. הנתונה ביד בני דוד: ואתם המון רב. ר"ל ואם הבטחון הוא בעבור שאתם המון רב והלא עמכם עון עגלי הזהב ולא תוכלו לעמוד כי אתם המון רב: (ט) הדחתם. ע"י נדחו ממקומם ובאו לשבת עמדי וזה על כי לא הנחתם לבוא לשרת בבית ה': כל הבא. כל הרוצה לחנך עצמו לעבודה: בפר וכו'. היה לכהן לעגלי הזהב: (י) ואנחנו. אבל אנחנו ה' הוא אלהינו: בני אהרן. המה בני אהרן: במלאכה. המה במלאכתם המוטל עליהם לשורר בבית ה': (יא) ומקטירים. הוא מוסב על בני אהרן: בבקר בבקר. ר"ל בכל בוקר: ומערכת. ועורכים מערכת לחם הפנים: ומנורת וגו'. ר"ל וזהירים הם בדבר המנורה לבער את הנרות בכל ערב: (יב) בראש. ללכת בראש המלחמה: להריע עליכם. להעלות זכרוננו לטובה כמ"ש וכי תבואו מלחמה וכו' והרעותם וכו' ונזכרתם וכו' (במדבר י'): (יג) הסב. הסתיר אנשים במארב וסיבב אנשי המארב לבוא מאחרי בני יהודה: ויהיו. ירבעם והעם אשר עמו: (יד) המלחמה. אנשי המלחמה: מחצרים. **היו תוקעים בחצוצרות ולתוספת ביאור אמר בחצוצרות:** (טו) ויריעו. תרועת נצחון כי בטחו בה' שינצחו במלחמה: נגף. הכה והחליש:

מצודת ציון

אחד (יחזקאל מ): יב (ד) צמרים. מל' גובה כמו צמרת הארז והוא הסעיף העולה למעלה מכולם (יחזקאל יז): (ז) רקים. פחותים וריקים מכל מעלה: בליעל. בלי עול. ר"ל שפרקו עול שמים: ויתאמצו. התחזקו: (ח) המון. ענין רבוי ולתוספת ביאור אמר רב: (ט) למלא ידו. ענין חנוך כמו ומלאת את ידם (שמות כח): (יא) ומערכת. ענין סדור: ונרותיה. כמין בזיכין והשמן והפתילה

ולא

בבקר ששית. יעשו את הכבש ואת המנחה. ה' צדיק בקרבה. ולעמוד בבקר בבקר. ומקטירים לה' עולות בבקר בבקר: על ה' ל"א בקריאה וסי' ובקר וראיתם את כבוד ה'. בתת ה' לכם בערב בשר לאכול. לכן אתה וכל ערתך הנועדים. אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה. ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא. והנביא ההוא או חלם החלום. והיא מרת נפש ותתפלל. ויהפאו בני ישראל דברים. לא יוסיף עוד שאר ישראל. ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו. אז תתענג על ה' והרכבתיך. לכן כה אמר ה' הנני פקד. השכירוהו כי על ה' הגדיל. ונשמד מואב מעם. ממך יצא חשב על ה' רעה. הלוא הכושים והלובים. ובעת ההיא בא חנני ויכנעו כני ישראל בעת ההיא. ויישב בצר לו על ה' דר"ה. כי בשובכם על ה'. ועתה דברו עבדיו דד"ה. יתיצבו מלכי ארץ ורוזני'. ישועו ואין מושיע. והתענג על ה' ויתן לך. גול על ה' דרכך. השלך על ה' יהבך. אשרי

וַיִּתְּנֵם אֱלֹהִים בְּיָדָם׃ יז וַיַּכּוּ בָהֶם אֲבִיָּה וְעַמּוֹ
מַכָּה רַבָּה וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים מִיִּשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ־מֵאוֹת
אֶלֶף אִישׁ בָּחוּר׃ יח וַיִּכָּנְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת
הַהִיא וַיֶּאֶמְצוּ בְּנֵי יְהוּדָה כִּי נִשְׁעֲנוּ עַל־יְהוָה ל. ל"ג
אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם׃ יט וַיִּרְדֹּף אֲבִיָּה אַחֲרֵי יָרָבְעָם
וַיִּלְכֹּד מִמֶּנּוּ עָרִים אֶת־בֵּית־אֵל וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ מ"ל בכתובי'
וְאֶת־יְשָׁנָה וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־עֶפְרַון וּבְנֹתֶיהָ׃ ל' עפרין ק'
כ וְלֹא־עָצַר כֹּחַ יָרָבְעָם עוֹד בִּימֵי אֲבִיָּהוּ וַיִּגְּפֵהוּ ל'
יְהוָה וַיָּמֹת׃ כא וַיִּתְחַזֵּק אֲבִיָּהוּ וַיִּשָּׂא־לוֹ נָשִׁים ל'
אַרְבַּע עֶשְׂרֵה וַיּוֹלֶד עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם בָּנִים וְשֵׁשׁ
עֶשְׂרֵה בָּנוֹת׃ כב וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲבִיָּה וּדְרָכָיו וּדְבָרָיו ל'
כְּתוּבִים בְּמִדְרַשׁ הַנָּבִיא עִדּוֹ׃ כג וַיִּשְׁכַּב אֲבִיָּה
עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּעִיר דָּוִיד וַיִּמְלֹךְ אָסָא
בְנוֹ תַּחְתָּיו בְּיָמָיו שָׁקְטָה הָאָרֶץ עֶשֶׂר שָׁנִים׃
יד א וַיַּעַשׂ אָסָא הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה ד' דסמי'
אֱלֹהָיו׃ ב וַיָּסַר אֶת־מִזְבְּחוֹת הַנֵּכָר וְהַבָּמוֹת
וַיְשַׁבֵּר אֶת־הַמַּצֵּבוֹת וַיְגַדַּע אֶת־הָאֲשֵׁרִים׃
ג וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם
וְלַעֲשׂוֹת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה׃ ד וַיָּסַר מִכָּל־עָרֵי יְהוּדָה ס"ז
אֶת־הַבָּמוֹת וְאֶת־הַחַמָּנִים וַתִּשְׁקֹט הַמַּמְלָכָה
לְפָנָיו׃ ה וַיִּבֶן עָרֵי מְצוּרָה בִּיהוּדָה כִּי־שָׁקְטָה ל'
הָאָרֶץ וְאֵין־עִמּוֹ מִלְחָמָה בַּשָּׁנִים הָאֵלֶּה כִּי־הֵנִיחַ ל'
יְהוָה לוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה נִבְנֶה ׀ אֶת־הֶעָרִים
הָאֵלֶּה וְנָסֵב חוֹמָה וּמִגְדָּלִים דְּלָתַיִם וּבְרִיחִים ל. ל' ומ"ל
עוֹדֶנּוּ הָאָרֶץ לְפָנֵינוּ כִּי דָרַשְׁנוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
דָּרַשְׁנוּ וַיָּנַח לָנוּ מִסָּבִיב וַיִּבְנוּ וַיַּצְלִיחוּ׃ ג"ל ו'. ל'
ז וַיְהִי לְאָסָא חַיִל נֹשֵׂא צִנָּה וָרֹמַח מִיהוּדָה שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת אֶלֶף וּמִבִּנְיָמִן נֹשְׂאֵי מָגֵן וְדֹרְכֵי קֶשֶׁת
מָאתַיִם וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף כָּל־אֵלֶּה גִּבּוֹרֵי חָיִל׃
ח וַיֵּצֵא אֲלֵיהֶם זֶרַח הַכּוּשִׁי בְּחַיִל אֶלֶף אֲלָפִים
וּמַרְכָּבוֹת שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיָּבֹא עַד־מָרֵשָׁה׃ ט וַיֵּצֵא
אָסָא לְפָנָיו וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה בְּגֵיא צְפַתָה לְמָרֵשָׁה׃ ל'
י וַיִּקְרָא אָסָא אֶל־יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמַר יְהוָה י'. נ"ח
אֵין־עִמְּךָ לַעְזוֹר בֵּין רַב לְאֵין כֹּחַ עָזְרֵנוּ יְהוָה ח. ל'
אֱלֹהֵינוּ כִּי־עָלֶיךָ נִשְׁעַנּוּ וּבְשִׁמְךָ בָאנוּ עַל־הֶהָמוֹן ל' ב' תחייט.ל'
הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה אַל־יַעְצֹר עִמְּךָ אֱנוֹשׁ׃ ל'

תולדות אהרן ויבן ערי מצרה. מגלה ד:

רדק

בשאת ואצתם כמו שכתבנו אותם בספר מכלל בחלק הדקדוק: (יז) ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה וכו'. לפי הפשט פירושו לפניו ויפלו חללים מישראל ת"ק מאות אלף איש. ויש בו דרש למה אמר מכה רבה כלומר יותר על הריגתם שלא יהיו נפותיהם ראויות להכנס. אמרו א"ר אבא בר כהנא שהעביר הכרת פניהם הדא הוא דכתיב הכרת פניהם ענתה בם זה החותם. ר' אמי אמר שהושיב עליהם ג' ימים עד שנתקלקלה צורתם הדא הוא דכתיב עלמו לי אלמנותיו מחול ימים: (כ) ויגפהו ה' וימות. לא שמת בימי אביה שהרי אביה לא מלך אלא שלש שנים ומלך בשנת שמונה עשרה לירבעם ואסא בנו מלך בשנת עשרים לירבעם נמצא כשמת אביה עדיין חי ירבעם ועוד היה משמלך אסא שתי שנים כי כ"ב שנה מלך ירבעם אלא פירושו ויגפהו ה' במלחמותיו כמו שאמר והאלהים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה וימת. כלומר מת בזו המפלה' שלא עצר כח עוד משמלך אביה. ובבראשית רבה ובסדר עולם מפרש ויגפהו על אביה ומפרש בעון שלקח בית אל ולא בער ע"ג ממנו שמצא שם אחד מן העגלים ועוד ישב ודרש והוא רחוק ויגפהו ה' את סבור שהוא ירבעם אינו אלא אביה ולא נגף על שבזה את ירבעם ברבים הה"ד ועמכם עגלי זהב וגו': (כב) במדרש הנביא עדו. נקרא ספר מדרש לפי שהיה נדרש תמיד לראות שם ענייני המלכים: (י) אל יעצר עמך אנוש. כלומר אל ימלוך כמו יורש עצר כלומר לא יהיה להם ממשלה

רשי

(כ) ולא עצר כח וגו' ויגפהו ה' לירבעם וימת. לא שמת מיד אלא הולך וחסר בעבור המלחמות ובב"ר מפורש ויגפהו ה' לאביה: (ג) ויאמר ליהודה לדרוש. ולא כעשרה שבטים שדרשו לאלהים אחרים חדשים מקרוב באו ואת אלהי אבותם לא דרשו: (ו) עודנו הארץ לפנינו. בעוד שהמלכות נכונה לפנינו שאם נצרכו להם יהיו לנו למנות וכל אלה היה בעשר שנים שכתוב בימיו שקטה הארץ ולאחר אותן עשר שנים היתה מלחמה בינו ובין בעשא כל ימיהם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא וז' שנים הי' שלום ביניהם וכן מוכח אף כאן אין עמו מלחמה בשנים האלה אבל בשנים אחרים היתה עמו מלחמה ולמטה (ט"ו) כתיב ומלחמה לא היתה עד שנת ל"ה למלכות אסא אבל יכולים אנו לפרש אותה מלחמה שהיתה לו עם הכושי' לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכותו אבל זה קשה לי שכתוב למטה (ט"ז) בשנת ל"ו למלכות אסא עלה בעשא וגו' עד נסכלת על זאת כי מעתה יהיו לך מלחמות משמע שקודם לכן לא היו לו מלחמות והוא לאחר כן כי אם ג' שנים ובמלכים (א ט"ו) כתיב ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ובסדר עולם מפרש הטיב: כי דרשנו את ה' אלהינו דרשנו וגו'. לפי שדרשנוהו הניח לנו מסביב: ויבנו ערים ויצליחו. ודוגמא (לעיל י"ב) ובראות ה' כי נכנעו וגו': (י) אין עמך לעזור. כלומר אע"פ שאנו מעטים והם רבים כחול הים ואין כח לנו בפניהם עמך לעזור בין רב לאין כח כלומר בידוע שיש לך כח לעזור לפיכך עזרנו ה' אלהינו כי עליך נשענו: אל יעצר עמך אנוש. אל יהיה לאויבינו לאותו אנוש כי אנוש מושל עוצר ידי עמך נגדך לנצחנו שלא יאמר נצחנו אלהיהם. ד"א מפי חרב. אל יהי לנו אנוש שאנו אנושים עוצר יד מלנצח' דוגמא (דברים י"א)

מצודת ציון

והפתילה נתון בהם: לבער. להדליק כמו ובער עליה הכהן (ויקרא ו): (יט) בנותיה. הכפרים הסמוכים לה: (כ) עצר. ענין עכבה: **יד** (ג) ויגדע. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט): (ו) ונסב. ונסבב: (ז) ודורכי קשת. כדרך לדרוך הקשת ברגל למותחו היטב לירות למרחוק: (ט) צפתה. מל' צפיה והבטה: (י) נשענו. ענין תמיכה: ההמון. רבוי עם: אנוש

מצודת דוד

(כ) ולא עצר כח. לא היה יכול להתחזק עוד בימי אביה: וימת. ר"ל היה מנוגף ומוכנע עד כי מת בימי אסא בנו: (כא) ויתחזק. וכאשר התחזק במלוכה נשא לו נשים וכו': (כב) במדרש. בספר מדרש של הנביא עדו ונקרא כן ע"ש שבה היה נדרש ספור ענייני המלכים: (כג) שקטה הארץ. נחה מן המלחמה: **יד** (ב) הנכר. של אלהי הנכר: והבמות. הבתים שבהם המזבחות קרוים גם הם בשם במות: המצבות. העשויות מאבן אחת: (ד) החמנים. הצורות העשויות לעבודת החמה: (ה) ערי מצורה. ערי מבצר: כי שקטה. והיה לו פנאי לבנותם: (ו) עודנו וכו'. נחזק הערים בעודם לפנינו עד לא בא האויב: דרשנו וינח לנו. על שדרשנו לה' לזה הניח לנו מסביב: (ט) בגיא צפתה למרשה: בעמק הגדלה וסמוך אל [illegible] במרשה: (י) אין עמך לעזר. אין הפרש עמך לעזור בין לעם רב בין למי שאין בו כח כלל: ונסמך.

שאל יעקב בעז"ו שברו. ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' וחברו ב' בפסוק. רחב נפש יגרה מדון. וב' ועל ה' וסי' ראשיה בשחד ישפטו. אולת אד' תסלף דרכו:

יא וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הַכּוּשִׁים לִפְנֵי אָסָא וְלִפְנֵי
יְהוּדָה וַיָּנֻסוּ הַכּוּשִׁים׃ יב וַיִּרְדְּפֵם אָסָא וְהָעָם
אֲשֶׁר־עִמּוֹ עַד־לִגְרָר וַיִּפֹּל מִכּוּשִׁים לְאֵין־לָהֶם ל'. מ'
מִחְיָה כִּי־נִשְׁבְּרוּ לִפְנֵי־יְהוָה וְלִפְנֵי מַחֲנֵהוּ וַיִּשְׂאוּ מ"ג
שָׁלָל הַרְבֵּה מְאֹד׃ יג וַיַּכּוּ אֵת כָּל־הֶעָרִים סְבִיבוֹת
גְּרָר כִּי־הָיָה פַחַד־יְהוָה עֲלֵיהֶם וַיָּבֹזּוּ אֶת־כָּל־
הֶעָרִים כִּי־בִזָּה רַבָּה הָיְתָה בָהֶם׃ יד וְגַם־אָהֳלֵי ט'ר"פ בסיפ' ח'
מִקְנֶה הִכּוּ וַיַּשְׁבּוּ צֹאן לָרֹב וּגְמַלִּים וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ ח'הס' בכתו'

טו א וַעֲזַרְיָהוּ בֶּן־עוֹדֵד הָיְתָה עָלָיו רוּחַ ל' מ"ל ח' בליש'
אֱלֹהִים׃ ב וַיֵּצֵא לִפְנֵי אָסָא וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁמָעוּנִי
אָסָא וְכָל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן יְהוָה עִמָּכֶם בִּהְיוֹתְכֶם ז' וכל ר"פ דכו'
עִמּוֹ וְאִם־תִּדְרְשֻׁהוּ יִמָּצֵא לָכֶם וְאִם־תַּעַזְבֻהוּ ח' בכו' וחס וחס. ל'
יַעֲזֹב אֶתְכֶם׃ ג וְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא׀ אֱלֹהֵי י"א
אֱמֶת וּלְלֹא כֹּהֵן מוֹרֶה וּלְלֹא תוֹרָה׃ ד וַיָּשָׁב בַּצַּר־ ב' ובפסוק
לוֹ עַל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיְבַקְשֻׁהוּ וַיִּמָּצֵא ל"א. ב' וחס' ז' ב'
לָהֶם׃ ה וּבָעִתִּים הָהֵם אֵין שָׁלוֹם לַיּוֹצֵא וְלַבָּא ל' וחד ולינוגא
כִּי מְהוּמֹת רַבּוֹת עַל כָּל־יוֹשְׁבֵי הָאֲרָצוֹת׃
ו וְכֻתְּתוּ גוֹי־בְּגוֹי וְעִיר בְּעִיר כִּי־אֱלֹהִים הֲמָמָם ל'. ל'
בְּכָל־צָרָה׃ ז וְאַתֶּם חִזְקוּ וְאַל־יִרְפּוּ יְדֵיכֶם כִּי
יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלַּתְכֶם׃ ח וְכִשְׁמֹעַ אָסָא ל'. ב' ר"פ ל' ר"פ
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהַנְּבוּאָה עֹדֵד הַנָּבִיא הִתְחַזַּק
מ"ז. ג' וַיַּעֲבֵר הַשִּׁקּוּצִים מִכָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וּמִן־
ל' הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכַד מֵהַר אֶפְרָיִם וַיְחַדֵּשׁ אֶת־
מִזְבַּח יְהוָה אֲשֶׁר לִפְנֵי אוּלָם יְהוָה׃ ט וַיִּקְבֹּץ
ד' אֶת־כָּל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וְהַגָּרִים עִמָּהֶם מֵאֶפְרַיִם
ל' וּמְנַשֶּׁה וּמִשִּׁמְעוֹן כִּי־נָפְלוּ עָלָיו מִיִּשְׂרָאֵל לָרֹב
ג'. ס' בִּרְאֹתָם כִּי־יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ׃ י וַיִּקָּבְצוּ
יְרוּשָׁלַ͏ִם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לִשְׁנַת חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה
לְמַלְכוּת אָסָא׃ יא וַיִּזְבְּחוּ לַיהוָה בַּיּוֹם הַהוּא
מִן־הַשָּׁלָל הֵבִיאוּ בָּקָר שְׁבַע מֵאוֹת וְצֹאן שִׁבְעַת
ה' דגשים אֲלָפִים׃ יב וַיָּבֹאוּ בַבְּרִית לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵיהֶם בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם׃ יג וְכֹל אֲשֶׁר
ל' לֹא־יִדְרֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל יוּמָת לְמִן־קָטֹן
ל'. ג' י"ד פסוקים ועד ועד וְעַד־גָּדוֹל לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה׃ יד וַיִּשָּׁבְעוּ לַיהוָה
בְּקוֹל גָּדוֹל וּבִתְרוּעָה וּבַחֲצֹצְרוֹת וּבְשׁוֹפָרוֹת׃
טו וַיִּשְׂמְחוּ כָל־יְהוּדָה עַל־הַשְּׁבוּעָה כִּי בְכָל־
ב'. ז' לְבָבָם נִשְׁבָּעוּ וּבְכָל־רְצוֹנָם בִּקְשֻׁהוּ וַיִּמָּצֵא לָהֶם
ו' ג'ר"פ בסיפ' וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב׃ טז וְגַם־מַעֲכָה אֵם׀ אָסָא
ל' הַמֶּלֶךְ הֱסִירָהּ מִגְּבִירָה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה לַאֲשֵׁרָה
ל' מִפְלָצֶת וַיִּכְרֹת אָסָא אֶת־מִפְלַצְתָּהּ וַיָּדֶק וַיִּשְׂרֹף

תולדות אהרן וימים רבים. ע"ג ח:

רש י

(י"א) ועצר את השמים כי עצר עצר ה' (בראשית כ') כמו אם תעצרני (שופטים י"ג): (ג) וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת. עד שבאת אתה: וללא כהן מורה. שאין מי שואל להם שום דבר תורה משום הכי לא יורו אתכם הכהנים: (ד) וישב בצר לו על ה' אלהי ישראל. כלומר עתה כשבאת צרה להם בקשו על ה' אלהי ישראל ויבקשהו לפיכך וימצא להם המצוי והושיעכם בכל אשר הלכתם: (ה) ובעתים ההם אין שלום. באותן הימים רבים לישראל ללא אלהי אמת אין שלום ליוצא ולבא וגו'. ברחבעם כתיב (לעיל ב' י"ב) עליו עלה שישק מלך מצרים על ירושלים כי מעלו בה' וכל הפרשה ואף לאביה היו מהומות רבות: (ו) וכתתו גוי בגוי. דוגמא (מדבר י"ד) ויכתום: (ז) ואתם חזקו. לדרוש באלהים: (יא) ויזבחו לה' ביום ההוא מן השלל הביאו. פתרון ומן השלל שהביאו זבחו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים ששבו וממנו הביאו כדלמעלה (ב' י"ד) וגם אהלי מקנה הביאו וישבו צאן לרוב וגומר. ד"א נראה לי ויזבחו לה' ביום ההוא שנצחו ובאו בשלום בירושלים מן השלל הביאו כלומר מן השלל אשר הביאו הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים: (טז) וגם מעכה אם אסא המלך הסירה מגבירה. לפי שעשתה לאשרה מפלצת מפליא ליצנותא
זכרות

רדק

ממשלה כנגדך. או פי' אל יעצר כח: (ג) ללא אלהי אמת. שיהיו בגלות בין עובדי ע"ג כאלו עובדי ע"ג כמו ועבדתם שם אלהים אחרים כמו שתרגם אונקלוס כי כשעובד עובדיהם כאלו עובד אותם. או פי' ללא שופטי אמת. כמו והגישו אדוניו אל האלהים שפירושו השופטים כי הגוים שופטי ישראל בגלות: (ח) והנבואה עודד הנביא. חסר הנסמך ופי' הנבואה נבואת עודד הנביא. וכן הארון הברית ואחרים זולתו. או פי' והנבואה לעודד הנביא והנה הנבואה היתה לעזריה בן עודד ואיך אמר והנבואה עודד הנביא אלא ר"ל בן עודד הנביא כמו לעיני חנמאל דודי שר"ל בן דודי אע"פ שפרשתי בו פירוש אחר. או יתכן כי גם אביו התנבא לו בענין מזה פעם אחרת או באותה הפעם כי עודנו חי וכן מצאנו אותו בימי אחז וכששמע הדברים האלה ושמע הנבואה מאביו
פעם

מצודת דוד

בבטחון שמך: אל יעצור אדם כח למולך לעכב הכאה בידו להתגבר: (יב) לאין להם מחיה. עד לא נשאר להם חיות: (יג) כי היה פחד ה'. ולא עצרו כח להלחם בהם: כי בזה רבה. ולזה התעכבו לשלול את כל הערים: (יד) אהלי מקנה. אנשי אהל מקנה: טו (ב) ויצא. יצא ממקומו ובא לפני אסא בשובו מן המלחמה: בהיותכם. בעבור היותכם עמו לשמור דברו: (ג) וימים רבים. הנה יהיו ימי' רבים לישראל שיעבדו ללא אלהי אמת והם בימי אחז ומנשה והדומים: וללא כהן מורה. על הכהן להורות דרכי ה' כמ"ש יורו משפטיך וכו' (דברים לג) ואמר שהם ישאלו דבר ללא כהן הראוי להורות כ"א מאשר יבחרו הם כנביאי הבעל והדומים: וללא תורה. לא יחפצו בתורת ה' אבל יחפצו ללא תורה והם דברי כהני עבודת כוכבים: (ד) וישב בצר לו. וכאשר יהיה צר לישראל ישוב אל ה' וכאשר יבקשוהו ימצא להם: (ה) ובעתים ההם. בעוד יחזיקו במרדם: ליוצא ולבא. בין בדרך ההליכה בין בחזרה: הארצות. הם ארצות בני ישראל: (ו) וכתתו גוי בגוי. ילחמו יהודה עם ישראל: הממם. ישברם ויכתתם בכל מיני צרה: (ז) ואתם. אבל אתם כאשר ההולכים לאחוז בדרכי ה' חזקו בה ואל ירפו ידיכם ממנה לעזבה: כי יש שכר. הרבה שכר נכון לפני המקום ליתן גמול פעולתכם: (ח) והנבואה. וכששמעו את הנבואה של עודד הנביא כי גם הוא התנבא כדברים האלה ועם שלא נזכר במקרא: השקוצים. העבודת כוכבים המאוסים כשקוצים: ויחדש. תקנו ובנהו מחדש: (יא) מן השלל. מן השלל אשר הביאו: (יד) ובתרועה. ר"ל בקול שמחה: (טו) כי בכל לבבם. לא מהכרח מצות המלך שיהיו נאנסים בדבר: וימצא להם. ולזה היה נמצא להם והניח להם מסביב: (טז) אם אסא. אם אביו היתה ועל שגדלתו קראה אמו: מגבירה. מהיות עוד גבירה משלת לבל תסית אנשים לעבודת כוכבים: אשר עשתה. על אשר עשתה
מפלצת

מצודת ציון

אנוש. הוא שם משמות האדם המורה על חולשתו והוא מל' אנוש לשברך (ירמיה ל): (יב) וישאו. ולקחו: (יד) ויבזו. מל' ביזה: טו (ג) מורה. מלמד: (ו) וכתתו. ענין שבירה ורציצה כמו וכתתו חרבותם (ישעיה ב): הממם. ענין שבירה כמו והמם גלגל עגלתו (שם כח): (ט) נפלו. ענין נטיה כמו ותפל מעל הגמל (בראשית כד) ור"ל נטו עצמם להיות תחת ממשלתו:
כדרמשק

ויבא נ"א וסי' נמסר בסדר ויקהל : היתה ד' קמצי' בקרי' וסי' נמסר בישעיה סי' י"ד : ויצא י"ג חסר בקריאה וסי' נמסר בסדר ויקח קרח : ביני ובינך ג' פסוקי אית בהון ביני ובינך ובין ובין וסי' ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה . ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום . ברית ביני ובינך ובין אבי ובין אביך דאבא דד"ה אנ"ך : ויעלה ג' רפין בקריאה וסי' ברית ביני ובינך ובין אבי דמלכים . וחברו דסיפרא ברית ביני ובינך . דרוש נא בעדינו את : להרבה ג' וסי' ובכל עיר ועיר . ובין עשרת ימים בכל יין להרבה . הלא

בְּנַחַל קִדְרוֹן׃ יז וְהַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ מִיִּשְׂרָאֵל רַק
לְבַב־אָסָא הָיָה שָׁלֵם כָּל־יָמָיו׃ יח וַיָּבֵא אֶת־ נ"א
קָדְשֵׁי אָבִיו וְקָדָשָׁיו בֵּית הָאֱלֹהִים כֶּסֶף וְזָהָב נ' . מ"ח
וְכֵלִים׃ יט וּמִלְחָמָה לֹא הָיָתָה עַד שְׁנַת־שְׁלֹשִׁים
וְחָמֵשׁ לְמַלְכוּת אָסָא׃ טז א בִּשְׁנַת
שְׁלֹשִׁים וָשֵׁשׁ לְמַלְכוּת אָסָא עָלָה בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל עַל־יְהוּדָה וַיִּבֶן אֶת־הָרָמָה לְבִלְתִּי תֵּת
יוֹצֵא וָבָא לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ב וַיֹּצֵא אָסָא כֶּסֶף ג'. י"ג חס'
וְזָהָב מֵאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה וּבֵית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח נ'
אֶל־בֶּן־הֲדַד מֶלֶךְ אֲרָם הַיּוֹשֵׁב בְּדַרְמֶשֶׂק לֵאמֹר׃
ג בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין אָבִי וּבֵין אָבִיךָ הִנֵּה ג' פסו' דמיין
שָׁלַחְתִּי לְךָ כֶּסֶף וְזָהָב לֵךְ הָפֵר בְּרִיתְךָ אֶת־
בַּעְשָׁא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְיַעֲלֶה מֵעָלָי׃ ד וַיִּשְׁמַע בֶּן־ ג' רפין

הֲדַד אֶל־הַמֶּלֶךְ אָסָא וַיִּשְׁלַח אֶת־שָׂרֵי הַחֲיָלִים
אֲשֶׁר־לוֹ אֶל־עָרֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּ אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־דָּן ל'
וְאֵת אָבֵל מָיִם וְאֵת כָּל־מִסְכְּנוֹת עָרֵי נַפְתָּלִי׃
ה וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ בַּעְשָׁא וַיֶּחְדַּל מִבְּנוֹת אֶת־הָרָמָה
וַיַּשְׁבֵּת אֶת־מְלַאכְתּוֹ׃ ו וְאָסָא הַמֶּלֶךְ לָקַח ל'
אֶת־כָּל־יְהוּדָה וַיִּשְׂאוּ אֶת־אַבְנֵי הָרָמָה וְאֶת־ מ"ג
עֵצֶיהָ אֲשֶׁר בָּנָה בַּעְשָׁא וַיִּבֶן בָּהֶם אֶת־גֶּבַע וְאֶת־
הַמִּצְפָּה׃ ז וּבָעֵת הַהִיא בָּא חֲנָנִי הָרֹאֶה אֶל־ ס'
אָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּהִשָּׁעֶנְךָ עַל־ ה' פסו' דמיין אל על על ל'. ח'
מֶלֶךְ אֲרָם וְלֹא נִשְׁעַנְתָּ עַל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן ל"ג
נִמְלַט חֵיל מֶלֶךְ־אֲרָם מִיָּדֶךָ׃ ח הֲלֹא ׀ הַכּוּשִׁים
וְהַלּוּבִים הָיוּ לְחַיִל ׀ לָרֹב לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים לְהַרְבֵּה ל'
מְאֹד וּבְהִשָּׁעֶנְךָ עַל־יְהוָה נְתָנָם בְּיָדֶךָ׃ ט כִּי יְהוָה ל'. ל"ג

רדק

פעם אחרת עם כל זה התחזק ויעבר השקוצים : (טז) וגם מעכה אם אסא . היא אם אביו כי מעכה בת אבשלום היתה אם אביו . ובספר מלכים אמר על אסא ושם אמו מעכה בת אבשלום . ר"ל אם אביו ודרך הלשון לקרא לאבי אביו אביו כמו אל רעואל אביהן וכן לאם אביו אמו . וזכר אם אביו לאסא בעבור שהיתה עובדת ע"ג כמו שנאמר אשר עשתה מפלצת לאשרה ועם כל זה הוא עשה הישר בעיני ה' ולא נטה אחריה . גם יתכן לפרש כי אחרת היתה שנקראת ג"כ מעכה בת אבשלום . אם אסא כמו אם אביו : (יט) ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש . פי' מלחמת ישראל אבל מלחמת הכושים היתה בשנת ט"ו לאסא : (א) בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא . היאך היה זה והלא כתוב בספר מלכים בשנת עשרים ושש לאסא מלך יהודה מלך אלה בן בעשא ועוד כתוב שם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא על ישראל ומלך עשרים וארבע שנה הנה שלמה מלכותו בשנת עשרים ושש לאסא יתכן לפרש כי אותן החשבונות של ספר מלכים אינו מונה לתחלת מלכות אסא אלא לתחלת מלחמותיו ועשרה שנים שקטה הארץ בתחלת מלכותו כמו שאמר בימיו שקטה הארץ עשרה שנים . ולפי שבספר מלכים זוכר ענין מלכי ישראל ג"כ לא זכר תחלת מלכות אסא אלא מעת שהחל להלחם ועשר שנים ששקטה הארץ לא מנה אותם שם ושתי שנים מאלה עשר שנים היו בימי ירבעם והשמנה שנים לא מלך נדב על ישראל ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו ובשנה השנית אחר העשרה שנים מלך נדב מלכות שלמה ונלחם עם אסא וגם בשנת שלש לאסא שאומר שם זהו פי' בשנת שלש שהחל להלחם עם מלכי ישראל ונלחם תחילה עם נדב בן ירבעם ושלש שנים מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר שם ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנה כ"ג למלכות בעשא שהיא שנה ל"ו לתחלת מלכות אסא והיא שנת כ"ה או כ"ו למלחמת אסא כי שנה שנייה של נדב בן ירבעם מונה אותו ג"כ לבעשא כי אפשר שלא שלמה השנה לו . ובסדר עולם אמר כי המלחמה הזאת היתה בשנת חמש עשרה לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושים ומנין שלשים ושש הוא אומר למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה והוא בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזרה שתחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה כנגד אותן ל"ו שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה לחזור מלכות בית דוד בשנת י"ו לאסא בשלמו ל"ו שנה לשלמה ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא ונשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית ה' ולא

רשי

זכרות עשתה לו לגל' והיתה נבעלת לו : (יז) והבמות לא סרו . במות יחיד שהורגלו להקריב עליהם לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית והיו עונשים עליהם כרת : (יט) ומלחמה לא היתה וגומר . תניא בסדר עולם בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא אפשר לומר כן והלא מת כבר בעשא בשנת כ"ו למלכות אסא כדכתיב (במלכים א' ט"ז) בשנת כ"ו לאסא מלך אלה בן בעשא אלא מה ת"ל בשנת ל"ו למלך אסא כנגד ל"ו שנים שנתחתן שלמה לבת פרעה שהרי כתב כן במלכים (א' ב') ויברחו שני עבדים לשמעי (שם) עד ויצו המלך את בניהו וילך ויפגע בו וכתיב בסמוך (שם ג') ויתחתן שלמה בבת פרעה כלו' מיד אחר אותן ג' שנים ובשנת ד' לקחה והוא מלך מ' שני' נמצא שהיתה עמו ל"ו שנים וכנגדן ל"ו שנים נגזר' גזירה על מלכי ארם להיות שוטנים על ישראל ובאחרונה ליפול ביד בני דוד לכך נאמר בשנת ל"ו למלך אסא ובשנת י"ו למלכותו מעת שנפל זרח הכושי בידו היא שנת ל"ו משמת שלמה ובשנת י"ו לאסא כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא וקלקל אסא שנאמר ויוצא אסא כסף וזהב לאמר כרות ברית ביני ובינך : (ד) וישמע בן הדד . ולא פסקו מלכי ארם מלהיות שוטנים לישראל עד שמת אחז ובשנת ג' לאחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באחז ולא הי' זכות באחז שיפלו בידו ונפלו שניהם ביד תגלת פלאסר מלך אשור : בדרמשק . ובמלכים (ב' ט"ז) כתיב דמשק ובפסוק אחר דומשק וכולן א' היה ודוגמא שוט שבט שרביט : (ז) על כן נמלט . שלא יכולת לו למה שלא הבטחת בהקב"ה כי אם בטחת בהקב"ה כשנשבעו וכרתו ברית יחד מלך ישראל ומלך ארם עליך כאשר בטחת בו כשבאו עליך הכושים לא נמלטו מידך והיית נוטל לכולם אף לא היית מאבד ממונך שנתת לו כדי להפר בריתו עם בעשא ועתה שלא בטחת בהקב"ה אבדת ממונך וגם מלך ארם נמלט מידך :

בית

מצודת ציון

טז (ב) בדרמשק . היא דמשק האמור במ"א : (ג) הפר . ענין בטול : (ד) אבל מים . היא אבל בית מעכה האמור במ"א : מסכנות . ערי אוצרות כמו ויבן ערי מסכנות (שמות א) : (ה) וישבת . ענין בטול כמו שבת נוגש

מצודת דוד

מפלצת והוא דמות מה להיות לע"ג וכמו העע"ג נקראים עצבים ע"ש שמעציב לב עובדיהם כן יקרא מפלצת כי מביא רעדה כי הוא מלשון פלצות בעתתני (ישעיה כ"א) : ודק . עשאה דק דק : וישרוף בנחל קדרון . רצה לומר שרפה והשליך אפרה בנחל קדרון כי אפר עבודת כוכבים אסור בהנאה : (יז) והבמות . אשר היו עשויות לשמים ולפי שכאשר נבנה הבית נאסרו הבמות בכל מקום לזה יחשב לחטא : (יח) קדשי אביו . אולי אחר שהקדיש חזר ולקחם מן ההקדש והביאם אסא לבית ה' : (יט) ומלחמה . בינו ובין מלך ישראל : עד שנת שלשים וחמש . עד סוף שנה ל"ה למלכות אסא : טז (א) בשנת שלשים ושש . אמרו בסדר עולם המלחמה שהיתה לבעשא עם אסא היא היתה בשנת חמש עשרה לאסא (כי לא הי בעשא עד ל"ו לאסא כמ"ש במ"א) ומנין ל"ו שנים הוא מעת שנחלקה מלכות בית דוד כי רחבעם מלך י"ז שנה ואביה בנו ג' שנים הרי כ' שנים נשלמו ל"ו בי"ו לאסא ולפי שהיה שלמה חתן פרעה במספר ל"ו שנים כי בסוף ד' למלכותו נשאה ומלך מ' שנה לכן כחשבון הזה נגזרה שתחלק מלכות בית דוד ולראויה היתה לחזור בי"ו לאסא ועל שנשען על מלך ארם כמ"ש למטה לזה לא חזרה ומס"ב למלכות אסא ר"ל לתחלת המלכות אשר מלך בה אסא כי בתחלת המלכות היא על שבט יהודה לבד היתה בימי רחבעם וממנה הוא ל"ו שנה : את הרמה . מגדל גבוה מול שערי ירושלים להשליך ממנו אבנים ליוצא ולבא : (ג) ויעלה מעלי . ר"ל לך והלחם בו ויעלה מעלי : (ז) בהשענך . בעבור השענך על כן נמלט כי היו משועבדים ליפול בידך : (ח) והלובים . גם המה באו עם זרח הכושי ועם שלא נזכר למעלה

הכושים והלובים : ויכעס ב׳ וסימ׳ ויסר לו ויכעס הרבה וילעג . ד ויכעס אסא אל הרואה : וטוב י״ז בקריאה וסימ׳ ויצמח ה׳ אלהים מן האדמה כל עץ . לא תחוס עינך עליו ובערתו . בכל הדרך אשר צוה . וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים . יאמר נא אדונינו עבדיך . ויהי בהיות רוח אלהים אל שאול . ויקרא אכיש אל דוד ויאמר . עודנו מרבר והגה יונתן . מקול מפלתו הרעשתי . ועמהם הלוים שמעיהו . יגיע כפיך כי תאכל . כל ימי עני רעים . תאות אדם חסדו . ויצא המן ביום ההוא . ומתוק

עֵינָ֗יו מְשֹׁטְט֣וֹת בְּכָל־הָאָ֔רֶץ לְהִתְחַזֵּ֕ק עִם־לְבָבָ֥ם ל׳
שָׁלֵ֣ם אֵלָ֔יו נִסְכַּ֖לְתָּ עַל־זֹ֑את כִּ֚י מֵעַ֔תָּה יֵ֥שׁ עִמְּךָ֖ ב׳ וק׳
מִלְחָמֽוֹת׃ י וַיִּכְעַ֨ס אָסָ֜א אֶל־הָרֹאֶ֗ה וַֽיִּתְּנֵ֙הוּ֙ בֵּ֣ית ב׳ סרכס
הַמַּהְפֶּ֔כֶת כִּֽי־בְזַ֥עַף עִמּ֖וֹ עַל־זֹ֑את וַיְרַצֵּ֥ץ אָסָ֛א ל׳. ל׳
מִן־הָעָ֖ם בָּעֵ֥ת הַהִֽיא׃ יא וְהִנֵּה֙ דִּבְרֵ֣י אָסָ֔א ב׳ וח׳ בסגס דברי
הָרִאשׁוֹנִ֖ים וְהָאַחֲרוֹנִ֑ים הִנָּ֤ם כְּתוּבִים֙ עַל־סֵ֣פֶר ל״מ. י׳
הַמְּלָכִ֔ים לִֽיהוּדָ֖ה וְיִשְׂרָאֵֽל׃ יב וַיֶּחֱלֶא֩ אָסָ֨א בִשְׁנַ֜ת ל׳. ל״ג. ל׳
שְׁל֨וֹשִׁ֤ים וָתֵ֙שַׁע֙ לְמַלְכוּת֔וֹ בְּרַגְלָ֖יו עַד־לְמַ֣עְלָה ב׳ מ״ל
חָלְי֑וֹ וְגַם־בְּחָלְיוֹ֙ לֹא־דָרַ֣שׁ אֶת־יְהוָ֔ה כִּ֖י בָּרֹפְאִֽים׃
יג וַיִּשְׁכַּ֥ב אָסָ֖א עִם־אֲבֹתָ֑יו וַיָּ֕מָת בִּשְׁנַ֥ת אַרְבָּעִ֖ים
וְאַחַ֥ת לְמָלְכֽוֹ׃ יד וַיִּקְבְּרֻ֨הוּ בְקִבְרֹתָ֜יו אֲשֶׁ֣ר כָּֽרָה־ ב׳ חד מלרע
ל֗וֹ בְּעִ֣יר דָּוִיד֒ וַיַּשְׁכִּיבֻ֗הוּ בַּמִּשְׁכָּב֙ אֲשֶׁ֣ר מִלֵּ֔א ל׳. ל׳
בְּשָׂמִ֣ים וּזְנִ֔ים מְרֻקָּחִ֖ים בְּמִרְקַ֣חַת מַעֲשֶׂ֑ה וַיִּשְׂרְפוּ־ ל׳. ל׳. ל׳. ל׳
ל֥וֹ שְׂרֵפָ֖ה גְּדוֹלָ֥ה עַד־לִמְאֹֽד׃ יז א וַיִּמְלֹ֛ךְ ל׳, וח׳ למאוד
יְהוֹשָׁפָ֥ט בְּנ֖וֹ תַּחְתָּ֑יו וַיִּתְחַזֵּ֖ק עַל־יִשְׂרָאֵֽל׃ ב וַיִּתֶּן־
חַ֗יִל בְּכָל־עָרֵ֤י יְהוּדָה֙ הַבְּצֻר֔וֹת וַיִּתֵּ֤ן נְצִיבִים֙
בְּאֶ֣רֶץ יְהוּדָ֔ה וּבְעָרֵ֣י אֶפְרַ֔יִם אֲשֶׁ֥ר לָכַ֖ד אָסָ֥א
אָבִֽיו׃ ג וַיְהִ֥י יְהוָ֖ה עִם־יְהוֹשָׁפָ֑ט כִּ֣י הָלַ֗ךְ בְּדַרְכֵ֞י
דָּוִ֤יד אָבִיו֙ הָרִ֣אשֹׁנִ֔ים וְלֹ֥א דָרַ֖שׁ לַבְּעָלִֽים׃ ד כִּ֠י
ל׳ זקף לֵאלֹהֵ֤י אָבִיו֙ דָּרָ֔שׁ וּבְמִצְוֺתָ֖יו הָלָ֑ךְ וְלֹ֖א כְּמַעֲשֵׂ֥ה
יִשְׂרָאֵֽל׃ ה וַיָּ֨כֶן יְהוָ֤ה אֶת־הַמַּמְלָכָה֙ בְּיָד֔וֹ וַיִּתְּנ֧וּ
כָל־יְהוּדָ֛ה מִנְחָ֖ה לִיהוֹשָׁפָ֑ט וַֽיְהִי־ל֥וֹ עֹֽשֶׁר־וְכָב֖וֹד
כ״ג לָרֹֽב׃ ו וַיִּגְבַּ֥הּ לִבּ֖וֹ בְּדַרְכֵ֣י יְהוָ֑ה וְעוֹד֙ הֵסִ֣יר אֶת־
ט׳ ר״פ הַבָּמ֥וֹת וְאֶת־הָאֲשֵׁרִ֖ים מִֽיהוּדָֽה׃ ז וּבִשְׁנַ֨ת
ל׳ שָׁל֜וֹשׁ לְמָלְכ֗וֹ שָׁלַ֤ח לְשָׂרָיו֙ לְבֶן־חַ֙יִל֙ וּלְעֹֽבַדְיָ֔ה
ז׳ בכיפ׳ ס׳ וְלִזְכַרְיָ֛ה וְלִנְתַנְאֵ֥ל וּלְמִיכָיָ֖הוּ לְלַמֵּ֥ד בְּעָרֵ֥י יְהוּדָֽה׃
ה׳. ס׳. ג׳ ח וְעִמָּהֶ֣ם הַלְוִיִּ֗ם שְֽׁמַעְיָ֨הוּ וּנְתַנְיָ֜הוּ וּזְבַדְיָ֗הוּ וַעֲשָׂהאֵ֡ל
ושמירמות ק׳ י״ן וּשְׁמִֽרִימ֡וֹת וִיהוֹנָתָ֡ן וַאֲדֹנִיָּ֡הוּ וְטוֹבִיָּ֡הוּ וְט֣וֹב
ל׳ ומ״ל אֲדוֹנִיָּ֖ה הַלְוִיִּ֑ם וְעִמָּהֶ֛ם אֱלִישָׁמָ֥ע וִיהוֹרָ֖ם הַכֹּהֲנִֽים׃
ב׳ ובפסוק ט וַֽיְלַמְּדוּ֙ בִּֽיהוּדָ֔ה וְעִמָּהֶ֕ם סֵ֖פֶר תּוֹרַ֣ת יְהוָ֑ה
וַיָּסֹ֙בּוּ֙ בְּכָל־עָרֵ֣י יְהוּדָ֔ה וַֽיְלַמְּד֖וּ בָּעָֽם׃ י וַיְהִ֣י ׀
ל׳ פַּ֣חַד יְהוָ֗ה עַ֚ל כָּל־מַמְלְכ֣וֹת הָאֲרָצ֔וֹת אֲשֶׁ֖ר

תולדות אהרן ויקברוהו . ב״ק עז :

רשי

(י) בית המהפכת . בית הסוהר שעשוי מלאכת המהפכת גוועלב״ט בלשון אשכנז : עד למעלה חליו . כפה שברגליו עלה מכף רגלו עד קדקדו : (יד) וזנים . מיני בשמים הם והבשמים היו מרוקחים במרקחה מעשה רוקח מרקחת וזה פתרון מרוקחים במעשה רוקח : וישרפו לו שרפה גדולה. שרפו לו בשמים טובי׳ לאפר ואותו אפר יזורו עליו ויש מפרשין כמו ששורפין על המלכים ומהו שורפין וכו׳ ועוקרין על המלכים : (ג) בדרכי דוד אביו הראשונים . ולא האחרונים שפשע במעשה בת שבע וגם הסית אותו שטן למנות את ישראל ועיקר ויש מפרשים ראשונים ראש לשלמה ורחבעם שלמה נשיו הטו לבבו באחרית ימיו ובנה במה לכמוש תועבת מואב ולמולך שקוץ בני עמון ורחבעם כתיב (לעיל ב יב) ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת ה׳ ולא כאביו שכתוב בו במלכים (א׳ ט׳) ולא היה לבו שלם עם ה׳ אלהיו ולא כאסא שלא נשען בה׳ אלא כדוד אביו שלא היה לו אלא לב אחד לאביו שבשמים : ולא דרש לבעלים . כמעשה ישראל שבימיו כי אחאב היה בימיו שעבד את הבעלים הוא וישראל שבימיו : (ו) ויגבה לבו בדרכי ה׳ . גבה לבו בדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי ה׳ דוגמא (שמות ל״ה) אשר נשא לבו אותו בחכמה : (ז) שלח לשריו לבן חיל . כך היה שמו ויש מפרשים שלח לשריו כל שר בן חיל וקשיא לי א״כ לא היה לומר אלא לעובדיה אלא ממה שאמר ולעובדיה מכלל לבן חיל שם אדם הוא : ללמד בערי יהודה . תורה ולהורות בני ישראל : (ח) ועמהם . מן הלוים שמעיהו ונתניהו וגומר : ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים . כי על הכהנים והלוים ללמד ולהורות כדכתיב (דברים כ״ד) ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים והשרים הלכו עמהם לפי שלא ימרו את פיהם ולהכריחם לשמוע להם ולשמור לעשות כמצות השופטים דוגמת (שם ט״ז) שופטים ושוטרים תתן לך שופטים לשפוט את העם ושוטרים להכריחם ולעשות צווי השופטים : (י) ויהי פחד

רדק

ולא נשען על ה׳ לא היה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה : (ט) עם לבבם שלם . עם אשר לבבם שלם ורבים כמוהו : (י) וירצץ אסא מן העם בעת ההיא . כי היה לו כעס עם הכל על הנבואה אשר שמע : (יד) וזנים . פי׳ ומינים תרגום למינהו לזנוהי : וישרפו לו שרפה . פי׳ שריפת הבשמים והמרקחות . ורז״ל פירשו שהיה מנהג המלכים לשרוף בשעת מיתתן מטתן וכלי תשמישו : (ג) כי הלך בדרכי דוד אביו הראשונים . שלא חטא אבל באחרונים חטא במעשה בת שבע ובמנות ישראל . או אמר הראשונים כנגד שאר מלכי יהודה שהיו חוטאים באחרונה וכך הוא הפי׳ כי הלך בדרכי דוד ואותם הדרכים הם דרכי כל מלכי יהודה הראשונים אבל באחרונה היו חוטאים כי שלמה לעת זקנתו נשיו הטו את לבבו וכן רחבעם ובחזקתו עזב את תורת ה׳ . וכן אביה לפי המדרש שכתבנו : וכן אסא חטא באחרונה ונשען על מלך ארם וגם בחליו לא דרש את ה׳ וכו׳ : לבן

מצודת דוד

למעלה : לחיל לרוב . לקבוץ חיל לרוב ולקבוץ רכב וכו׳ : (ט) עיניו משוטטות . ר״ל משגיח על כל : להתחזק . לתת חוזק עם אשר לבבם שלם אליו לבטוח בו : נסכלת . נעשית סכל בעבור זאת : יש עמך מלחמות . ר״ל כבר מוכן מלחמות שילחמו עמך : (י) כי בזעף עמו . כי היה עמו בכעס על אשר דבר הדבר הזאת : בעת ההיא . כי גברה בו הכעס ורצץ גם מהעם בכעס : (יא) וישראל . גם בד״ה של מלכי ישראל יסופר מדברי אסא : (יב) עד למעלה חליו . חולי רגליו נתגברה ועלתה עד למעלה לקדקדו : לא דרש . להתפלל אל ה׳ : כי ברופאים . שם בטחונו ברופאים לבדם : (יד) אשר כרה לו . חפר לעצמו בחייו : מרקחים במרקחת מעשה . מעורבבים במעשה מרקחת ר״ל בערבוב בשמים מעשה רוקח : וישרפו לו . מטתו וכלי תשמישו כי כן הדרך לשרוף על המלכים כמ״ש ובמשרפות אבותיך המלכים (ירמיה ל״ד) : יז (א) ויתחזק . עשה תחבולות להתחזק במלוכה : (ג) הראשונים . שלא חטא בהם אבל בימים האחרונים חטא בדבר אוריה ובמה שמנה את ישראל : (ד) ולא כמעשה ישראל, הם בני י׳ השבטים שהטעו בעבודת כוכבים : (ו) ויגבה לבו בדרכי ה׳ . ר״ל אף שהיה לו עושר וכבוד לא גבה לבו בעבורם כי אם במה שהלך בדרכי ה׳ כי כל העושר והכבוד לא נחשב לו למאומה מול דרכי ה׳ : ועוד הסיר . ר״ל לא סוף כל דבר שהוא בעצמו הלך בדרכי ה׳ אלא אף היה מכריח לזולתו . (ז) לשריו . את שריו : לבן חיל . אל בן חיל והוא שם אדם : ללמד . להכריחם על הלמוד כי הכהנים והלוים למדום : (ט) ועמהם ספר וכו׳ . ועמהם הביאו

מצודת ציון

נוגע (ישעיה יד) : (ט) משוטטות . ענין הנעה והרחיפה ממקום למקום כמו שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה) : נסכלת . מל׳ סכלות ובערות : (י) בית המהפכת . הוא מל׳ כיפה בסיפון אותיות והוא מקום מאסר כעין כיפה : וירצץ . ענין שבירה כמו קנה רצוץ (ישעיה מב) : (יד) כרה . חפר כמו בור כרה (תהלים ז) : וזנים . ר״ל מינים הרבה כי [illegible] למינהו (בראשית א) ת״א לזנוהי : מרקחים . ענין ערבוב הבשמים וכן אשר ירקח כמוהו (שמות ל) : במרקחת . כן יקרא שם האומנות והאומן נקרא רוקח : יז (ב) נציבים . פקידים : (ח) וטוב אדוניה . הוא שם

האור וטוב לעינים . וטוב לא יהיה לרשע : וטוב משניהם את אשר עדן לא היה אשר לא ראה : ויתן י"ג רפין בקריאה וסימ' ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו . ויתן לך
האלהים מטל השמים . ויתן לך את ברכת אברהם . ה' יחתו מריבו עלו . הלא קציר חטים היום . ויתן ה' גם את ישראל דשאול . ויאמר אמרי נא לשלמה דאבישג השונמית :
ויתן את ישראל בגלל חטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא . ויקבץ מלך ישראל את הנביאים דמלכים . וחברו דד"ה . ויחי ויתן לו מזהב שבא . והתענג על ה' ויתן לך . יסר

סְבִיבוֹת יְהוּדָה וְלֹא נִלְחֲמוּ עִם־יְהוֹשָׁפָט׃ יא וּמִן־ כ' ומן בני עמון
פְּלִשְׁתִּים מְבִיאִים לִיהוֹשָׁפָט מִנְחָה וְכֶסֶף מַשָּׂא
גַּם הָעַרְבִיאִים מְבִיאִים לוֹ צֹאן אֵילִים שִׁבְעַת ג' ומ"ל
אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת וּתְיָשִׁים שִׁבְעַת אֲלָפִים כ' עזים
וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ יב וַיְהִי יְהוֹשָׁפָט הֹלֵךְ וְגָדֵל ל'. ג'
עַד־לְמָעְלָה וַיִּבֶן בִּיהוּדָה בִּירָנִיּוֹת וְעָרֵי מִסְכְּנוֹת׃ ל'
יג וּמְלָאכָה רַבָּה הָיָה לוֹ בְּעָרֵי יְהוּדָה וְאַנְשֵׁי ד'
מִלְחָמָה גִּבּוֹרֵי חַיִל בִּירוּשָׁלִָם׃ יד וְאֵלֶּה פְקֻדָּתָם
לְבֵית אֲבוֹתֵיהֶם לִיהוּדָה שָׂרֵי אֲלָפִים עַדְנָה הַשָּׂר ז' מ"ל ג"א' כתיב ה'
וְעִמּוֹ גִּבּוֹרֵי חַיִל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אָלֶף׃
טו וְעַל־יָדוֹ יְהוֹחָנָן הַשָּׂר וְעִמּוֹ מָאתַיִם וּשְׁמוֹנִים ח' כטעם
אָלֶף׃ טז וְעַל־יָדוֹ עֲמַסְיָה בֶּן־זִכְרִי הַמִּתְנַדֵּב ל'
לַיהוָה וְעִמּוֹ מָאתַיִם אֶלֶף גִּבּוֹר חָיִל׃ יז וּמִן־
בִּנְיָמִן גִּבּוֹר חַיִל אֶלְיָדָע וְעִמּוֹ נֹשְׁקֵי־קֶשֶׁת וּמָגֵן
מָאתַיִם אָלֶף׃ יח וְעַל־יָדוֹ יְהוֹזָבָד וְעִמּוֹ ד'
מֵאָה־וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ יט אֵלֶּה
הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ מִלְּבַד אֲשֶׁר־נָתַן הַמֶּלֶךְ
בְּעָרֵי הַמִּבְצָר בְּכָל־יְהוּדָה׃ יח א וַיְהִי

לִיהוֹשָׁפָט עֹשֶׁר וְכָבוֹד לָרֹב וַיִּתְחַתֵּן לְאַחְאָב׃
ב וַיֵּרֶד לְקֵץ שָׁנִים אֶל־אַחְאָב לְשֹׁמְרוֹן וַיִּזְבַּח־לוֹ
אַחְאָב צֹאן וּבָקָר לָרֹב וְלָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיְסִיתֵהוּ
י"ד לַעֲלוֹת אֶל־רָמֹת גִּלְעָד׃ ג וַיֹּאמֶר אַחְאָב מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה הֲתֵלֵךְ עִמִּי
רָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר לוֹ כָּמוֹנִי כָמוֹךָ וּכְעַמְּךָ עַמִּי
וְעִמְּךָ בַּמִּלְחָמָה׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל דְּרָשׁ־נָא כַיּוֹם אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ ה וַיִּקְבֹּץ
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַנְּבִאִים אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ
ז' חס' כסיפ' וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הֲנֵלֵךְ אֶל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה
י"ג רפין. ל' אִם־אֶחְדָּל וַיֹּאמְרוּ עֲלֵה וְיִתֵּן הָאֱלֹהִים בְּיַד
הַמֶּלֶךְ׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה
עוֹד וְנִדְרְשָׁה מֵאֹתוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל ׀
אֶל־יְהוֹשָׁפָט עוֹד אִישׁ־אֶחָד לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה
ל' מֵאֹתוֹ וַאֲנִי שְׂנֵאתִיהוּ כִּי־אֵינֶנּוּ מִתְנַבֵּא עָלַי
כ' כתיב א' לְטוֹבָה כִּי כָל־יָמָיו לְרָעָה הוּא מִיכָיְהוּ בֶּן־יִמְלָא
וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אַל־יֹאמַר הַמֶּלֶךְ כֵּן׃ ח וַיִּקְרָא
מיכיהו ק' מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־סָרִיס אֶחָד וַיֹּאמֶר מַהֵר מִיכָהוּ

תולדות אהרן ויזבח לו . חולין ד : ויסיתהו. שם :

רדק

(ז) לבן חיל . כן היה שמו : (יא) וכסף משא . משא בהמות ושאר מנחות ואחר שאמר מביאים ולא הביאו נראה כי בכל שנה היו מביאים לו . וכן מביאים לו צאן אילים בכל שנה היו מביאים לו : (יב) בירניות . כמו בירה והנו"ן והיו"ד כנו"ן ויו"ד רחמניות קדמניות : (טז) המתנדב לה'. אולי התנדב לאוצרות בית ה' כסף וזהב והיה אחר שהיה שמו כשמו לפיכך אמר המתנדב לה' : (א) ויתחתן לאחאב

רשי

פחד ה' על כל ממלכות הארצות . בזכות שלמדו תורה : (יא) וכסף משא . משאות של כסף דוגמא (ישעיה מ"ו) היו נשואותיכם עמוסות משא : (יב) ויהי יהושפט הולך וגדל . שלשה שנא' כלשון זה יצחק שמואל יהושפט אבל משה דוד מרדכי נאמר בהם וגדול אבל יצחק שמואל יהושפט כתוב בהם וגדל שאין נכון לומר וגדול . בשמואל כתיב ויגדל הנער שמואל עם ה' וא"ו לומר גדול עם ה' וכאן כמו כן גדל עד למעלה לכן לא הגון לומר גדול וכן ביצחק : בירניות . מגזרות בירה מגדלים גדולים לחוזק : וערי מסכנות . ערי אוצרות לתת בהם תבואה ויין ודגן: (טו) ועל ידו . אצלו דוגמא חלקת יואב על ידי (שמואל ב' י"ד): המתנדב לה'. דוגמא (שופטים ה') המתנדבים בעם ברכו ה' : (ב) וירד לקץ שנים . ובמלכים (א' כ"ב) כתיב ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט וגומר בשנה השלישית משמלך את בן הדד: ויסיתהו לעלות אל רמת גלעד. כמו שכתוב שם בספר מלכים הידעתם כי לנו רמות גלעד כי כשהליך יעקב אבניו שם את הגל (בראשית ל"א) וקרא לו גלעד הוחזק בו ואבותינו לקחו גלעד והרמות משוכי' ומוחזקי' אחרי העיר ואבותינו אז בימי משה כשתפשו גלעד שתקו אז מלקחת אותה כי לא חששו בהם או שמא בימי משה לקחהו ואחרי כן לקחוה האומות מיד ישראל ושלנו הם: (ד) דרש נא כיום את דבר ה'.ולא מנביאי הבעלים אשר אתה בוטח בהם:(ה) ויקבץ מלך ישראל את הנביאים ד' מאות.וכול' נביאי אמת היו כי מה ששאל ממנו יהושפט קבן לו כן מוכיח בסמוך (פ"כ) ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו וגו עד והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו שאומר להם לאמר לאחאב עלה ויתן האלהים ביד המלך מכלל שהיו נביאי ה' שלא היו מתנבאים אלא דבר ה' שאם היו נביאי שקר אין הפתוי נופל עליהם שלא היו מתנבאים אלא מה שהיו בודי' מלבן ועוד שאמר יהושפט שוב האין פה נבי' לה' עוד ודאי יודע אני שהם נביאי ה' אלא מקובלני מבית אבי אבא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון א' ולשון א' והללו כולם מתנבאים עלה והצלח : (ז) כי כל ימיו לרעה . כי זהו שאמר (מלכים א כ"ב) יען אשר שלחת איש חרמי וגו' : (ח) מהר

מיכהו

מצודת ציון

שם איש אחד : (יא) הערביאים . שם אומה : (יב) בירניות . ארמונות וכן לא לאדם הבירה (דה"א כט) : מסכנות . אוצרות : (יז) נושקי קשת . מזויינים בקשת : (יח) חלוצי צבא . מזויינים

מצודת דוד

הביאו ספר תורת ה' : (יא) וכסף משא . כסף הרבה אשר משאם רב : צאן . שם כולל אילים ותישים וכלל בתחילה ואח"ז פרט : (יב) עד למעלה . עד אשר נתרומם למעלה : (יג) ומלאכה רבה . יאמר על האומנים מחולפים עושי מלאכת חרש וחשב : (יד) ואלה . המספר הזה היה פקודתם של מספר בית אבותיהם : שרי אלפים . השרים שהיו על קבוצת אלפים : (טו) ועל ידו . סמוך לו במעלה אחריו : (טז) המתנדב לה' . דרכו היה להתנדב לה' נדבות מרובות : גבור חיל . ר"ל כ"א מהם היה גבור חיל : (יט) המשרתים את המלך . אשר היו עמו בתמידות בירושלים : יח (א) ויתחתן לאחאב . כי יהורם בנו לקח את בת אחאב לאשה : (ב) לקץ שנים . לסוף כמה שנים מעת החתון ולא פירש כמה : ויסיתהו . הסית ופיתה אותו : לעלות . להלחם עליה : (ג) כמוני כמוך . כמו שהלך אתה אלך כן גם אני : ועמך במלחמה . ויעלו עמך במלחמה : (ד) דרש נא כיום . ר"ל אם אינך רגיל לדרוש בדבר ה' הנה כעת דרש נא : (ה) הנביאים . נביאי הבעל : ויתן האלהים . בפני יהושפט אמרו בשם ה' שיחשוב בהמה נביאי ה' : (ו) האין פה וכו'. ר"ל וכי כולם הרגם איזבל ולא נשאר עוד נביא לה' ואמרו ז"ל שהשכיל יהושפט לדעת אשר לא נביאי ה'. המה על כי כולם אמרו בנגון אחד ואין כן דרך נביאי ה' : (ז) לדרוש. אשר אוכל לדרוש את ה' מעמו : אל יאמר וט'. כי את אשר ישים ה' בפיו אותו ידבר : (ח) אל סרים . אל שר אחד משריו :

מהר

כנך ויניחך: כאחד י"ב פתחין בקריאה וסי' הן האדם היה כאחד ממנו. דן ידין עמו. והליתי והייתי כאחד האדם. וחברו אם אסור יאסרוני. ויואל הלוי לשבת את האיש. גם את הארי גם את הדוב. ועשהאל קל ברגליו. אוכל על שלחני כאחד מבני המלך. כאחד הנבלים. וארך כאחד החלקים. על ירושלים ידו גורל. אשר הלך לקרוא למיכיהו דד"ה. ותהר וכאחד השרים תפלו: לאלה ה' בקריאה וסימ' ולבנתי סה אעשה לאלה היום או. לאלה תחלק הארץ בנחלה. ויאמר ראיתי כל ישראל נפצים על ההרים דמלכים. וחברו דד"ה. אל תטיפו יטיפון לאלה: ויעל ז' רפין בקריאה וסימ' נטה ידך על ארץ מצרים בארבה. ויאמר ארונה אל המלך. כי איש מבית ישראל. כה אמר כורש. וחברו. מי יפתה את אחאב. וחברו דד"ה: לדבר אותך סימן כל דסמי' לדבור אתו אתך אתם דגש במ"ט רפין אותו אותך אותם וסי' ותהר ותלד שרה לאברהם. וידבר משה ואלעזר הכהן. ויגש צדקיה בן כנענה דמלכים. וחבדו דסיפרא. ודכרתי משפטי אותם. רוח מלא מאלה יבא לי. אלכה לי אל הגדולים. צדיק אתה ה' כי אריב. הלוך אל בית

בן־ימלא׃ ט ומלך ישראל ויהושפט מלך־יהודה
יושבים איש על־כסאו מלבשים בגדים ויושבים י׳ מ״ל
בגרן פתח שער שמרון וכל־הנביאים מתנבאים כ׳ ח׳ חס׳ וח׳ מלא ד׳
לפניהם׃ י ויעש לו צדקיהו בן־כנענה קרני ל׳ מ״ל בסיפ׳
ברזל ויאמר כה־אמר יהוה באלה תנגח את־
ארם עד־כלותם׃ יא וכל־הנבאים נבאים כן
לאמר עלה רמת גלעד והצלח ונתן יהוה ביד
המלך׃ יב והמלאך אשר־הלך ׀ לקרא למיכיהו ל׳
דבר אליו לאמר הנה דברי הנבאים פה־אחד ל׳. ג׳
טוב אל־המלך ויהי־נא דברך כאחד מהם ודברת ג׳ ל״ג. ר״נ
טוב׃ יג ויאמר מיכיהו חי־יהוה כי את־אשר־
יאמר אלהי אתו אדבר׃ יד ויבא אל־המלך
ויאמר המלך אליו מיכה הנלך אל־רמת גלעד כ׳ בסיפרא
למלחמה אם־אחדל ויאמר עלו והצליחו וינתנו ל׳ וחד וינתנו
בידכם׃ טו ויאמר אליו המלך עד־כמה פעמים ג׳
אני משביעך אשר לא־תדבר אלי רק אמת
בשם יהוה׃ טז ויאמר ראיתי את־כל־ישראל

כ׳ ח׳ חס׳ וח׳ מלא. י״ד נפוצים על־ההרים כצאן אשר אין־להן רעה
ל׳ ויאמר יהוה לא־אדנים לאלה ישובו איש־לביתו
בשלום׃ יז ויאמר מלך־ישראל אל־יהושפט
ל׳ הלא אמרתי אליך לא־יתנבא עלי טוב כי אם־
לרע׃ יח ויאמר לכן שמעו דבר־יהוה ראיתי
כ׳ את־יהוה יושב על־כסאו וכל־צבא השמים
עמדים על־ימינו ושמאלו׃ יט ויאמר יהוה מי
ד״ה ז׳. ה׳ כ״כ ג׳ יפתה את־אחאב מלך־ישראל ויעל ויפל ברמת
ל׳ גלעד ויאמר זה אמר ככה וזה אמר ככה׃
ז׳ בסיפרא כ ויצא הרוח ויעמד לפני יהוה ויאמר אני אפתנו
ק׳ ויאמר יהוה אליו במה׃ כא ויאמר אצא והייתי
ל׳ לרוח שקר בפי כל־נביאיו ויאמר תפתה וגם־
כ׳ תוכל צא ועשה־כן׃ כב ועתה הנה נתן יהוה
ג׳ רוח שקר בפי נביאיך אלה ויהוה דבר עליך
רעה׃ כג ויגש צדקיהו בן־כנענה ויך את־
ל״ו מיכיהו על־הלחי ויאמר אי זה הדרך עבר רוח־
ס׳ רפין יהוה מאתי לדבר אתך׃ כד ויאמר מיכיהו הנך

רשי

מיכהו. כתיב חסר יו"ד משום בזיון כינה לו שם אחר מיכהו: (ט) מלובשים בגדים. בגדי מלכות ויושבין בגורן פתח שער שומרון בא להודיענו כי כשנתנבאו הנביאים לפניהם היו יושבים חוץ לעיר ושם באו מרגלים של מלך ארם ושמעו שהודיע למלך ישראל שהוא לבדו יפול במלחמה הוא שצוה מלך ארם לחיילותיו (לקמן פ' ל) לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו לקיים דברי מיכיהו לפיכך כתיב בגורן שהיה מקום מרגלים לרגל אבל אם הועד בתוך העיר לא היו המרגלים של מלך ארם יכולין לבא שמא ירגישו בהם שהם מרגלים אבל כשהם חוץ לעיר אפי' ירגישו בהם ויבינו כי מרגלים הם יכולים הם לומר למקום אחר אנו הולכים ומה שקרבנו פה אל הגורן בשביל הרגש גדול וקבוץ חיילות הנה פתח העיר תמהנו ופנינו מן הדרך לראות מה זה והמרגלים הם הודיעו למלך ארם והוא צוה שלא להרוג שום אדם כי אם מלך ישראל לבדו שאם לא כן מה עלה בלבו שצוה שלא להרוג מישראל רק המלך לבדו אלא מרגלים היו לו ושמעו את מיכיהו אומר ראיתי את כל ישראל נפוצים וגומר: (טז) ויאמר ה' לא אדונים לאלה. סימן שיהרג המלך אבל ישראל ישובו איש לביתו לשלום ושמעו את זה שאמר אם שוב תשוב בשלום הכל שמעו המרגלים והגידו למלך ארם ואז צוה מלך ארם לעשות כדבר מיכיהו להרוג המלך לבדו: עלו והצליחו ונתנו בידכם. כלומר הלואי שתצליחו וינתנו בידכם: נפוצים על ההרים. כי כשבורחים מן המלחמה בורחים על ההרים לבית מנוס כמו (בראשית יד) והנשארים הרה נסו ועוד שהמלחמה היתה ברמות גלעד מקום הרים וגבעות: ויאמר ה' לא אדונים לאלה. לפיכך נפוצים כצאן על ההרים שאין להם רועה שמלכם יהרג: ישובו איש לביתו בשלום. שאחאב לבדו יהרג אבל שאר ישראל ישובו איש לביתו לשלום כאשר צוה ארם לעמו: (יח) וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו. אלו מלכי השרת (ס"א מלאכי השרת) עומדים לפניו: (כ) ויצא הרוח. פתרון ויצא המלאך שהרי אומר לעיל וכל צבא השמים וגו' ועתה יצא אחד מן המלאכים ויאמר אני אפתנו כדאמר (תהלים קד) עושה מלאכיו רוחות ולפיכך קדם ואמר לעיל וכל צבא השמים עומדים שאל תתמה כשתאמר ויצא הרוח מי הוא ומהיכן יצא וכשאמר וכל צבא השמים עומדים כדי להודיע מהיכן יצא מאשר הרוחות העומדים עליו. ורבותינו פירשו זהו רוחו של נבות: (כא) בפי כל נביאיו. שישים דבר בפיהם לאמר עלה והצלח ויעלה ויפול מכלל שהיו נביאי אמת שלא היו מתנבאים כי אם מה שישים השם בפיהם: תפתה וגם תוכל. לפי שיש מפתה הבא לפתות חבירו פעמים שהמפותה מבין שזה רוצה לפתותו והוא נזהר ואינו שומע להתפתות אבל

באמת

מצודת ציון

מזויינים ללכת בצבא מלחמה: יחד (כא) לרוח. ענין דבור הבא בהפחת הרוח וכן וברוח שפתיו (ישעיה יא): תוכל. מל' יכולת: (כג) הלחי. הוא מקום שאצל העין: (כד) הנך. הנה אתה:

בית

מצודת דוד

מהר. אמור למיכיהו שיבא מהר: (ט) בגדים. ר"ל בגדי מלוכה: בגורן פתח. בהגורן העומד מול פתח השער: (י) צדקיה. הוא היה מנביאי הבעל: באלה. ר"ל תחזק להתגבר עליהם כאלו תנגח אותם בקרני ברזל וכן היה דרך נביאי ה' לעשות דמיונות ודוגמא לדברי הנבואה: (יב) פה אחד. בהסכמה אחת מנבאים טוב על המלך לזה הנבא כמוהם לטובה: (יד) עלו והצליחו. מעצמו אמר לו בברכה הלואי שתצליחו וימסרם ה' בידכם או שאמר בלעג והתול כסגנון נביאי הבעל: (טו) עד כמה פעמים. ר"ל אני משביעך עתה לא פעם ולא שתים כ"א עד כמה פעמים אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' ולא שקר בלעג והתול ולא מעצמך בברכה ועל שלא אמר הנביא כה אמר ה' עלו והצליחו השכיל לדעת שאין זה דבר ה' והיה מסתפק אם אמר בלעג אם אמר בברכה: (טז) ראיתי. במראה הנבואה: נפוצים. מפוזרים אלו מאלו: אין להן רועה. להכניסם יחד: לא אדונים לאלה. ר"ל הואיל ואין להם אדון ישובו וכו' וכאומר שאחאב מלכם ימות והעם ישובו בשלום: (יז) הלא אמרתי וכו'. ר"ל מפני השנאה יאמר כן ולא דבר ה' הוא: (יח) לכן. ר"ל הואיל והעדתני בזה אפרש לך מוצא הדבר והשכיל לדעת שהאמת אתי: על ימינו ושמאלו. ארז"ל על ימינו רמז להמלמדים זכות ושמאלו להמלמדים חובה: (יט) מי יפתה. על כי נגמר הדין לחובה אמר מי יפתנו לעלות למלחמה לקבל שם העונש (וכל הדברים האלה נאמרו במשל להסביר את האוזן בדרך מנהגי בני אדם): ויאמר. כ"א אמר דברו: זה אמר ככה. ר"ל באופן זה יפותה: (כ) הרוח. ארז"ל רוחו של נבות היזרעאלי: (כא) והייתי לרוח שקר. ר"ל אני אדבר שקר בפי נביאיו להבטיחו על ההצלחה: תפתה וגם תוכל. כאשר תפתה אותו וגם תוכל לו כי יהיה ניסת וילך למלחמה: צא ועשה כן. אמר לזרזו על הדבר: (כב) הנה נתן ה'. ר"ל

בהשגחה

הרכבים. וכל דבור דיחזקאל דכו׳ : אל פניו ה׳ בקריאה וסימ׳ ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו ב׳ בפסוק. ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו. ויפל יואב אל פניו. ויצא אל פניו יהוא. הן יקטלני לו איחל : השפטי׳ ד׳ בקריאה וסי׳ ודרשו השפטים היטב והנה שקר. כי לא נעשה כפסח הזה מימי. ויאמר אל השפטים ראו מה אתם. ויהי בימי שפט

רֹאֶה בַּיּוֹם הַהוּא אֲשֶׁר תָּבוֹא חֶדֶר בְּחֶדֶר לְהֵחָבֵא׃
כה וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל קְחוּ אֶת־מִיכָיְהוּ וַהֲשִׁיבֻהוּ ל׳
אֶל־אָמוֹן שַׂר־הָעִיר וְאֶל־יוֹאָשׁ בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃
כו וַאֲמַרְתֶּם כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ שִׂימוּ זֶה בֵּית הַכֶּלֶא ב׳ לחי. ל׳
וְהַאֲכִילֻהוּ לֶחֶם לַחַץ וּמַיִם לַחַץ עַד שׁוּבִי בְשָׁלוֹם׃ ב׳ וחס׳ ג׳ בטעם מלרע
כז וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ אִם־שׁוֹב תָּשׁוּב בְּשָׁלוֹם לֹא־
דִבֶּר יְהוָה בִּי וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם׃ כח וַיַּעַל ג׳
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־רָמֹת
גִּלְעָד׃ כט וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט
הִתְחַפֵּשׂ וָבוֹא בַמִּלְחָמָה וְאַתָּה לְבַשׁ בְּגָדֶיךָ ב׳
וַיִּתְחַפֵּשׂ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ בַּמִּלְחָמָה׃ ל וּמֶלֶךְ ל׳
אֲרָם צִוָּה אֶת־שָׂרֵי הָרֶכֶב אֲשֶׁר־לוֹ לֵאמֹר לֹא י״ו פסו׳ את את את את
תִּלָּחֲמוּ אֶת־הַקָּטֹן אֶת־הַגָּדוֹל כִּי אִם־אֶת־מֶלֶךְ ל׳. ל׳
יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ׃ לא וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב אֶת־
יְהוֹשָׁפָט וְהֵמָּה אָמְרוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הוּא וַיָּסֹבּוּ
עָלָיו לְהִלָּחֵם וַיִּזְעַק יְהוֹשָׁפָט וַיהוָה עֲזָרוֹ וַיְסִיתֵם ל׳
אֱלֹהִים מִמֶּנּוּ׃ לב וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב כִּי
לֹא־הָיָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיָּשֻׁבוּ מֵאַחֲרָיו׃ לג וְאִישׁ
מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת לְתֻמּוֹ וַיַּךְ אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בֵּין
ג׳. יתיר י׳ הַדְּבָקִים וּבֵין הַשִּׁרְיָן וַיֹּאמֶר לָרַכָּב הֲפֹךְ יָדֶיךָ
ב׳ וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַמַּחֲנֶה כִּי הָחֳלֵיתִי׃ לד וַתַּעַל
ל׳ הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הָיָה מַעֲמִיד
בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם עַד־הָעָרֶב וַיָּמָת לְעֵת בּוֹא
הַשָּׁמֶשׁ׃ יט א וַיָּשָׁב יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה
ז׳ בקריאה אֶל־בֵּיתוֹ בְשָׁלוֹם לִירוּשָׁלִָם׃ ב וַיֵּצֵא אֶל־פָּנָיו יֵהוּא
ל׳ בֶּן־חֲנָנִי הַחֹזֶה וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט הֲלָרָשָׁע
ל׳. ל׳ לַעְזֹר וּלְשֹׂנְאֵי יְהוָה תֶּאֱהָב וּבָזֹאת עָלֶיךָ קֶּצֶף
ח׳ מִלִּפְנֵי יְהוָה׃ ג אֲבָל דְּבָרִים טוֹבִים נִמְצְאוּ עִמָּךְ
ב׳ מ״ל כִּי־בִעַרְתָּ הָאֲשֵׁרוֹת מִן־הָאָרֶץ וַהֲכִינוֹתָ לְבָבְךָ
ז׳חס׳ בכתו׳ ל׳ לִדְרֹשׁ הָאֱלֹהִים׃ ד וַיֵּשֶׁב יְהוֹשָׁפָט בִּירוּשָׁלִָם
וַיָּשָׁב וַיֵּצֵא בָעָם מִבְּאֵר שֶׁבַע עַד־הַר אֶפְרָיִם
וַיְשִׁיבֵם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם׃ ה וַיַּעֲמֵד

רדק

לאחאב. התחתן עמו שלקח בת אחאב לבנו יהורם : (יט) מי יפתה את אחאב. זה הענין פירשנו בספר מלכים : (לא) ויסיתם אלהים ממנו. הסיתם ונתן בלבם שיסורו ממנו : (לד) היה מעמיד במרכבה. פי׳ היה מתחזק ומעמיד עצמו כדי שלא יהיו סבורי׳ בני אדם כי הוכה ועוד שלא נשבור לב ישראל. ובספר מלכים מעמד : (ו) ועמכם בדבר משפט. כלומר שתיראו ממנו כאילו הוא עמכם בדבר משפט. או יהיה

עמכם

רשי

באחאב תפתה וגם תוכל : (כד) הנך רואה. שיהרג אחאב : (כו) שימו זה בית הכלא. ואע״פ שלא ראינו שנתנו קודם לכן בבית הכלא אלא מתוך שאמר השיבוהו תוכל לומר שנתנו קודם לכן בבית הכלא ואם תרצה לומר שלא נתנוהו קודם לכן מעולם לא תקשה לך והשיבוהו כי כן דרך המקראות כמו (תהלים ט) ישובו רשעים לשאולה וכן הרבה : לחם לחץ ומים לחץ. דוגמא (ישעיה ל) לחם צר ומים לחץ : (כט) התחפש ובא. פתרון צריך אני להתנכר ולהתחפש בבגדים אחרים שלא יכירוני שאני מלך ישראל כי חשש לדברי מיכיהו שאמר לו אם שוב תשוב בשלום וגו׳ ואמר ליהושפט אני רוצה להשתנות עצמי ולבוא במלחמה שיש לי לחוש שמא שמעו ארמים מה שאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום ולא יסבו להלחם כי אם עלי : ואתה לבש בגדיך. תכסיסי מלכות ושריונות וכלי מלחמה של מלכות כי אין לחוש בדברי הנביא כי אם מלך ישראל לבדו כי כן הגידו מרגלים שלו דברי מיכיהו : (לא) ויזעק יהושפט. אחר בני דגלו וחיילותיו שיבאו לעזור לו כמו אות אריה שבדגלו או דגל בני יהודה וכן מנהג כשנלחמים שני גדודים מכנה כל גדוד וגדוד שם א׳ לסימן לדגלו לצורך הגדוד שעמו שאם יתפרדו איש מעל אחיו או יתערבו הגדודים זה בזה יצעקו כל גדוד וגדוד שם סימן שלו ויכירו בקול הסימן ויתקבצו כולם יחד ויהיו באגודה אחת כבראשונה ולא שצעק לאלהיו וכן מוכיח (במלכים א׳ כב) ויזעק יהושפט ולא נאמר לשם וה׳ עזרו ויסיתם אלהים ממנו אך כתיב שם ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל. שהכירו והבינו מיד כשצעק אחר הסימן של דגלו כדמפרש כמו שהכירוהו וישובו מעליו כצווי מלך ארם ומה׳ הוא שהכירוהו : (לג) ואיש משך בקשת. איש ישראל מתכוין לירות במחנה ארם ובלא כוונתו : ויך. החץ את המלך ישראל : בין הדבקים ובין השרין. בין אותה רצועה שמדביקין הכובע שעל ראשו לשריון ואין לומר מארי הי׳ כי למי נתכוין והלא מלך ארם צוה לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו ואף לו לא נתכוין שהרי כתיב לתומו אלא בעל כרחו י״ל ישראל היה המורה ונתכוין לירות במחנה ארם ולפי תומו הכה את מלך ישראל : ויאמר לרכב. למנהיג את המרכבה : והוצאתני מן המחנה. כלומר מן המערכה הזו הראשונה והשיבני במערכות האחרונות : (לד) מעמיד במרכבה. התחזק ועמד במרכבה שלא יבינו ישראל מכתו ויברחו ותחילת נפילה ניסה : ותעל המלחמה. נסתלקה ולא הוזק א׳ מישראל כי אם מלך ישראל לבדו כדבר הנביא שאמר (לעיל ג יח) לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו בשלום לשלום לא נאמר כי נהרג אחאב : (ג) כי בערת האשרות. כדלעיל ועוד הסיר את הבמות וגו׳. לדרוש האלהים. כדלעיל (ב׳ יז) כי לאלהי אביו וגו׳ : (ה) ויעמד שופטים. כשאמר לו החוזה דברים

טובים

מצודת ציון

(כו) בית הכלא. בית האסורים : (כט) התחפש. ענין השתנות המלבוש כמו ויתחפש שאול (ש״א כח) : יט (ג) בערת. ענין הפנוי מן העולם וכן ובערתי אחרי בית ירבעם (מ״א י״ד) :

ומשה

מצודת דוד

בהשגחה בא הדבר : וה׳ דבר. אבל ה׳ דבר עליך רעה כאשר אדבר אני בשם ה׳ : (כד) הנך רואה. ביום המלחמה תראה שכן יהיה אשר בעבור זה תחביא עצמך לבל יהרגך על היותך סיבה לכל זה : (כה) והשיבהו. אולי ישב שם פעם ולזה אמר השיבהו לשם : (כו) לחם לחץ. ר״ל בדוחק רק כדי החיות נפשו : (כז) לא דבר ה׳ בי. ר״ל אז תאמר שמלבי אדבר ולא מה׳ : ויאמר. אמר דברו להשמיע לכולם ואמר שמעו עמים כולם ר״ל כל השבטים כי כל שבט קרוי עם : (כט) התחפש ובא. ר״ל לי ראוי להתחפש ולבא במלחמה אתנכר בשינוי בגדים לבל יכירו בי אנשי ארם אבל אתה תוכל ללבוש בגדיך המיוחדים לך כי אין לך לפחוד אם יכירוך כי הנביא לא ניבא הרעה כ״א עלי ולא על זולת ואף שלא האמין להנביא מ״מ חשש לדבריו : (לא) מלך ישראל הוא. על כי ראוהו בלבוש מלכות : ויזעק. לאנשיו לבא לעזרו : וה׳ עזרו. לא אנשיו עזרוהו כ״א ה׳ במה שהסית אותם להרף ממנו : (לב) ויהי כראות וכו׳. כי ראו אשר אנשי יהודה לבד באו לעזרו מזה ידעו שאין זה מלך ישראל : (לג) לתמו. בתמימות שלא נתכוין לאחאב שהרי לא היה ניכר : בין הדבקים ובין השריון. השריון הזה מעשהו מברזל כעין לבוש ועשוי נקבים ודבוקים בו קלופים כעין קשקשים וכמ״ש ושריון קשקשים הוא לבוש (ש״א י״ז) ועשויים הם לסתום נקבי השריון לבל יכנס בהם חץ והם הם הנקראים דבקים כי המה דבוקים בהשריון ולזה אמר שבא החץ בין אחד מהקשקשים ובין השריון ונכנס בנקב השריון ונתקע בהגוף : לרכב. הוא המוליך את הרכב : הפוך ידך. לשוב לאחור : החליתי. נעשיתי חולה ולא גלה לרכבו שהוכה שלא יבעית אותו ויודע לכולם וינוסו מן המלחמה : (לד) ותעל. המלחמה עלתה למעלה כי נתחזקו מערכה מול מערכה. היה מעמיד. בהיותו חוץ למחנה היה מתחזק לעמוד במרכבה מול ארם שלא ירגישו בו אנשיו וימס לבבם : לעת בא השמש. כאשר שקעה השמש : יט (ב) אל פניו. לקראתו : הלרשע לעזור. היתכן שהלכת לעזור לרשע והוא אחאב : ובזאת. ובעבור זאת יש עליך קצף מה׳ : (ג) אבל דברים טובים. ר״ל אבל מ״מ לא יענשך כי נמצאו עמך דברים טובים המגינים עליך : (ד) וישב יהושפט בירושלים. ר״ל נמנע מעתה לבוא

לבית

השפטים ויהי רעב וחד והשפטים : וזבדיהו ב' וסימ' והנה אמריהו כהן הראש עליכם . ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו . וא' זבדיהו ולמשלמיהו בנים : בית ה' ט"ל

שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת לְעִיר ד'
וָעִיר׃ ו וַיֹּאמֶר אֶל־הַשֹּׁפְטִים רְאוּ מָה־אַתֶּם עֹשִׂים ד'
כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַיהוָה וְעִמָּכֶם בִּדְבַר
מִשְׁפָּט׃ ז וְעַתָּה יְהִי פַחַד־יְהוָה עֲלֵיכֶם שִׁמְרוּ ל'
וַעֲשׂוּ כִּי־אֵין עִם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַוְלָה וּמַשֹּׂא פָנִים ל'
וּמִקַּח־שֹׁחַד׃ ח וְגַם בִּירוּשָׁלִַם הֶעֱמִיד יְהוֹשָׁפָט ל'. ט' ר"פ בסיפרא
מִן־הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל ג' דסמי'
לְמִשְׁפַּט יְהוָה וְלָרִיב וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלִָם׃ ט וַיְצַו ל'. ס' חס'
עֲלֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה תַעֲשׂוּן בְּיִרְאַת יְהוָה בֶּאֱמוּנָה י"ד
וּבְלֵבָב שָׁלֵם׃ י וְכָל־רִיב אֲשֶׁר־יָבוֹא עֲלֵיכֶם ל' וחד כל ריב
מֵאֲחֵיכֶם ׀ הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵיהֶם בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־ ד' כי יפלא
תּוֹרָה לְמִצְוָה לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים וְהִזְהַרְתֶּם אֹתָם ל'

וְלֹא יֶאְשְׁמוּ לַיהוָה וְהָיָה־קֶצֶף עֲלֵיכֶם וְעַל־אֲחֵיכֶם ד' פסוקים בסי' ולא ולא
כֹּה תַעֲשׂוּן וְלֹא תֶאְשָׁמוּ׃ יא וְהִנֵּה אֲמַרְיָהוּ כֹהֵן י"ד
הָרֹאשׁ עֲלֵיכֶם לְכֹל ׀ דְּבַר יְהוָה וּזְבַדְיָהוּ בֶן־ ב' וא' זבדיהו
יִשְׁמָעֵאל הַנָּגִיד לְבֵית־יְהוּדָה לְכֹל דְּבַר־הַמֶּלֶךְ
וְשֹׁטְרִים הַלְוִיִּם לִפְנֵיכֶם חִזְקוּ וַעֲשׂוּ וִיהִי יְהוָה ל"ג רפין
עִם־הַטּוֹב׃ כ א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ בְנֵי־
מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וְעִמָּהֶם ׀ מֵהָעַמּוֹנִים עַל־ ל'. ב'
יְהוֹשָׁפָט לַמִּלְחָמָה׃ ב וַיָּבֹאוּ וַיַּגִּידוּ לִיהוֹשָׁפָט
לֵאמֹר בָּא עָלֶיךָ הָמוֹן רָב מֵעֵבֶר לַיָּם מֵאֲרָם ל"ג
וְהִנָּם בְּחַצְצוֹן תָּמָר הִיא עֵין גֶּדִי׃ ג וַיִּרָא וַיִּתֵּן ב' א' חס' וא' מלא
יְהוֹשָׁפָט אֶת־פָּנָיו לִדְרוֹשׁ לַיהוָה וַיִּקְרָא־צוֹם עַל־ ל' חס' בכתו'
כָּל־יְהוּדָה׃ ד וַיִּקָּבְצוּ יְהוּדָה לְבַקֵּשׁ מֵיְהוָה גַּם

תולדות אהרן כי לא לאדם . סנהד' ו (סנהד' יח) : ועמכם . שם : ושוטרים . יבמות פו :

רשי

טובים נמצאו עמך כי בערת האשרות בא לו אצל סה"ת אם בערם כמשפט ומתחילה ראה כתיב אבד תאבדון עד ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ונזכר שכ' בכי תשא (שמות לד) ואת מצבותם תשברון וגו' תמה בעצמו על שהטיב בעיני ה' שבער האשרים אשירי ישראל שהרי לא הזהירם אלא על אשיריהם ושוב חזר בשופטים ושוטרים ומצא כתוב (דברים טז) לא תטע לך אשירה ואז שמח שבערם וגם ראה שם כתוב שופטים ושוטרים תתן לך (שם) מיד ויעמד שופטים מוחזקי' בכל ערי יהודה לעיר ועיר : בכל ערי יהודה הבצרות . העמיד מוחזקים להכריחם ולכופן לדין מתחילה ושוב העמיד שופטים שאינן מוחזקים כל כך לעיירות שאינן בצורות לפי שכן יראו' להיות סרבנים יותר מאותן היושבים בערים בצורות שבוטחים בערי מבצרים : (ו) כי לא לאדם תשפטו . פתרון אל תחשבו בלבבכם לומר מה לנו אם אנו מטים את הדין לזכות את אוהבינו להטות דין דלים ולישא פני עשירים הלא אין המשפט לה' לכך נאמר לה' שלו הוא אם חייבת את הזכאי כאלו נטלת ולקחת משל בוראך ודין שמים עקלת לתת משפט מעוקל לפיכך תראו מה שתעשו והיה לבבכם בכל דין ודין כאלו הקב"ה עומד לפניכם בדין וזהו ועמכם בדבר משפט ובסנהדרין מפורש מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה' ושמא יאמר הדיין מה לי ולצער הזה ת"ל ועמכם בדבר משפט כלומר מוטל עליכם לעשות ואין לו לדיין לעשות אלא מה שעיניו רואות : (ז) אין עם ה' אלהינו עולה ומשא פנים ומקח שוחד . והוא עמכם במשפט לפיכך אינו רוצה שתעשו עול במשפט : (ח) וגם בירושלים העמיד . אע"פ שהוא בעצמו בירושלים : למשפט ה' ולריב . משפט נופל לומר על דיני ממונות דוגמא (במדבר כ"ז) והיתה לבני ישראל לחקת משפט ולרוב נופל על דיני נפשות וחבלות דוגמת (שמות כ"א) וכי יריבון אנשים וגו' : (ט) כה תעשון . משום זריזות וזהירות ולחוזק הוסיף נו"ן כמו (רות ג') עד אשר תדעין איך יפול דבר וכמו (בראשית ל"ב) כה תאמרון לאדני לעשו וכה תדבקין וגו' אשר יקצרון (רות ב') : (י) בין דם לדם . בין דם רציחת שוגג למזיד : והזהרתם אותם . אחיכם : והיה קצף עליכם ועל אחיכם . לפיכך כה תעשון והזהרתם את אחיכם : ולא תאשמו . אותם מכל מקום שאם יקבלו את האזהרה לא יהיה לכם קצף ואף לא יהי' בשום דבר אשם עליכם הואיל ועשיתם חובתכם המוטל עליכם לעשות: (יא) ויהי ה' עם הטוב . עם עושה הטוב והישר : (א) ועמהם מהעמונים . זה עמלק ולמה נקראו עמונים לפי ששינה כסותו ולשונו כעמונים ונתערבו בהם ובא להלחם בישראל וכן מוכח למטה בענין ובעת החלו ברינה ותהלה נתן ה' מארבים על בני עמון ומואב והר שעיר וגו' נמצא שהעמונים שנאמר כאן הם עמלקים ששינו לשונם וכסותם והוא שיסד הקליר בפרשת זכור זכור עריץ בעמונים נחבא פרץ כרמי עין גדי כהובא כלומר זכור מה שעשה עמלק העריץ שנחבא בין העמונים ובא לפרוץ כרמי ישראל באותו זמן כדכתיב והנם בחצצון תמר היא עין גדי ועין גדי סמוך למחוז של עמלק כמו שנאמ' בלך לך (בראשית יד) ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצון תמר : (ב) היא עין גדי . כלומר שאמרו לו כבר באו כל כך בקרוב לנו : (ד) גם מכל ערי יהודה . שלא תאמר כשאמר בתחלה ויקבצו יהודה

רדק

עמכם ויעזרכם בדבר המשפט אם תיראו ממנו : (ח) וישובו לירושלים . אותם שמנו השופטים בכל עיר במלותו : (א) ועמהם מהעמונים . אמרו במדרש שהם בני שעיר כי כן זוכר אותם בסוף הענין וקראם עמונים כי התנכרו והתחפשו ולבשו בגדי עמונים כדי שלא יכירום בני ישראל לפי שהיו תחת יד מלכי יהודה עד שפשעו בימי יהורם בן יהושפט . ויתכן לפרש שהיו אומה אחרת נקראו בני עמונים כי לא נקראו בני עמון עמונים בשום מקום כי אם בני עמון והעמונים היו אומה אחרת נקראו כן ע"ש מקומם וכן בדברי עזיהו ויתנו העמונים מנחה לעזיהו ואפשר שהם המעונים שנזכר שם והוא הפוך והוא הנכון ושם מקומם מעון

מצודת דוד

לבית אחאב : ויצא ויבא . ר"ל הלך פעם בפעם בין העם : (ו) ראו מה אתם עושים . ר"ל מאד השכילו במעשה המשפט : כי לא לאדם . אין המשפט מאת אדם שתוכלו לכחש ולומר לפניו כן היה הדעת נוטה ולא במעל יצא המשפט מעוקל : כי לה'. ויודע הוא אם נעשה במעל אם בטעות הדעת : ועמכם . ה' עמכ' בדבר המשפט לדעת העלומות לב : (ז) ועתה . הואיל והכל ידוע לפניו יהי פחדו עליכם : שמרו ועשו . כתורה וכמצוה : כי אין עם ה' וכו'. אין חפצו במעשה העולה לעול את המשפט ולמשא פנים במשפט ולקחת שוחד עקב יענש עליהם : (ח) לישראל . של בני ישראל : למשפט ה'. לשפוט משפט ה' בדבר המצות : ולריב . בדבר שבין אדם לחברו : וישובו . יהושפט ואשר עמו שבו אל ירושלים אחר שהעמיד שופטים בארץ (ואף שבא לירושלים עד לא העמיד בה שופטים מ"מ סמך העמדת השופטים בירושלים להעמדת השופטים בכל הארץ וה"ה אמר ששב לירושלים עם שבא מקודם) : (ט) עליהם . על שופטי ירושלים : כה תעשון ביראת ה' וכו' . כן תעשו את דבר המשפט עמו אותה ביראת ה' וכו' : (י) וכל ריב . כאשר יהיו שופטי הערים חולקין בדבר מה ויבואו לשאול את פיכם : בין דם לדם . בין יהיו מחולקים בדבר משפט רציחה אם הוא דם מזיד או לשוגג יחשב : בין תורה למצוה . ר"ל בין בדבר הוראה באחת ממצות ה' שבין אדם למקום : לחקים . הם המצות שהמה כחק מבלי טעם : ולמשפטים . בדברים שבין אדם לחבירו : והזהרתם אותם . לעשות כמו שתאמרון אתם : ולא יאשמו לה'. לעשות כמו שאמרו הם : והיה קצף עליכם . אם לא הזהרתם אותם : ועל אחיכם . על שעמדו בדבריהם : כה תעשון . להזהירם בדבר : ולא תאשמו . הואיל ועשיתם את שלכם והם אם ישמעו ואם יחדלו : (יא) אמריהו . יתכן שהוא עזריה הנזכר (בדה"א ה') ועיין בסוף מלכים בחשבון הדורות : הראש עליכם . אשר הוא הראש עליכם הוא יהיה לכל דבר ה' וכל דבר הקשה מכם תביאו אליו : לכל דבר המלך . את פיו תשאלו בכל דבר הנוגע בחק המלוכה : לפניכם . מזומנים לפניכם לכל אשר תצוו להכריח את העם על המשפט : עם הטוב . עם העושה הטוב והישר בעיני ה' : כ (א) מהעמונים . שם אומה נקראה ע"ש מקומה . וכן נאמר ויתנו העמונים מנחה לעזיהו (לקמן כ"ו) ואולי הוא הפוך מן המעונים שנזכר שם ובמדרש אמר שהם עמלקים והם בני שעיר האמור למטה וקראם עמונים כי התנכרו ולבשו בגדי עמונים כדי **שלא יכירום בני ישראל כי כל בני אדום בכלל היו תחת ממשלת יהודה עד שפשעו בימי יהורם בן יהושפט : (ב) מעבר לים . הוא**

מצודת ציון

(ז) ומשא פנים . נקרא כן על כי החייב מתבייש ונופלים פניו להטות כלפי קרקע וכמ"ש ולמה נפלו פניך (בראשית ד) והמכביר לו פנים הוא כאלו נושא הפנים שנפלו : (י) תורה . מל' הוראה ולמוד : יאשמו . מל' אשם וחטא : (יא) ושוטרים . הם הרודים ונוגשים לקיים דברי השופטים : גומלים

וג׳ נמסר בתלים סי׳ קל״ח ועי׳ במס״ר בערך אדנ״י מה דקשה לי על האי מנינא: מושל י״ד מ״ל וסי׳ נמסר במיכה סי׳ ה׳ וקהלת סי׳ י׳ ע״ש מה דכתיבנ׳: ויבנו לך בה חד מן י״א בטעם פי׳ האתנחתא לא ישרתנה כ״א מונח במי״א מקומות שישרתנה מאילא וסי׳ ויצא נח ובניו ואשתו ונשי. בשבעתיכם דפנחס דוביום הבכורים: ובאת שמה. אם ארץ מאפליה. מדוע אמרו עמי רדנו. קפדה בא. והסירו את כל שקוציה: וישבו בה ויבנו לך בה מקדש. ובאו שמה. ותאמרנה לה כי אתך נשוב. ומזון לכולא ביה. וחבירו. לאפנים להם קרא הגלגל. בחרב פלוגתא. הקהתים ג׳ בקריאה וסי׳ ונסעו הקהתים נושאי המקדש. והאנשים עשים באמונה. ויקומו הלוים מן בני:

מִכׇּל־עָרֵ֣י יְהוּדָ֔ה בָּ֖אוּ לְבַקֵּ֥שׁ אֶת־יְהוָֽה׃ ה וַיַּעֲמֹ֣ד ו׳ בסיפרא
יְהוֹשָׁפָ֔ט בִּקְהַ֥ל יְהוּדָ֖ה וִירוּשָׁלַ֑ם בְּבֵ֣ית יְהוָ֔ה לִפְנֵ֖י ל״ט
הֶחָצֵ֥ר הַחֲדָשָֽׁה׃ ו וַיֹּאמַ֗ר יְהוָ֞ה אֱלֹהֵ֤י אֲבֹתֵ֙ינוּ֙ ג״ח
הֲלֹ֨א אַתָּה־ה֤וּא אֱלֹהִים֙ בַּשָּׁמַ֔יִם וְאַתָּ֣ה מוֹשֵׁ֔ל ד׳. י״ד מ״ל
בְּכֹל֙ מַמְלְכ֣וֹת הַגּוֹיִ֑ם וּבְיָדְךָ֙ כֹּ֣חַ וּגְבוּרָ֔ה וְאֵ֥ין עִמְּךָ֖
לְהִתְיַצֵּֽב׃ ז הֲלֹ֣א ׀ אַתָּ֣ה אֱלֹהֵ֗ינוּ הוֹרַ֙שְׁתָּ֙ אֶת־ ד׳
יֹשְׁבֵי֙ הָאָ֣רֶץ הַזֹּ֔את מִלִּפְנֵ֖י עַמְּךָ֣ יִשְׂרָאֵ֑ל וַֽתִּתְּנָ֗הּ י״ט בכתובים
לְזֶ֛רַע אַבְרָהָ֥ם אֹהַבְךָ֖ לְעוֹלָֽם׃ ח וַיֵּשְׁבוּ־בָ֑הּ וַיִּבְנ֨וּ ל׳ י״א בטעם
לְךָ֤ ׀ בָּהּ֙ מִקְדָּ֔שׁ לְשִׁמְךָ֖ לֵאמֹֽר׃ ט אִם־תָּב֨וֹא
עָלֵ֜ינוּ רָעָ֗ה חֶ֤רֶב שְׁפוֹט֙ וְדֶ֣בֶר וְרָעָ֔ב נַעַמְדָ֞ה ג׳ ב׳ חסר וה׳ מלא. ב׳
לִפְנֵ֨י הַבַּ֤יִת הַזֶּה֙ וּלְפָנֶ֔יךָ כִּ֥י שִׁמְךָ֖ בַּבַּ֣יִת הַזֶּ֑ה ב׳
וְנִזְעַ֥ק אֵלֶ֛יךָ מִצָּרָתֵ֖נוּ וְתִשְׁמַ֥ע וְתוֹשִֽׁיעַ׃ י וְעַתָּ֡ה ל׳. ב׳. ל׳
הִנֵּה֩ בְנֵי־עַמּ֨וֹן וּמוֹאָ֜ב וְהַר־שֵׂעִ֗יר אֲשֶׁ֨ר לֹא־
נָתַ֤תָּה לְיִשְׂרָאֵל֙ לָב֣וֹא בָהֶ֔ם בְּבֹאָ֖ם מֵאֶ֣רֶץ ב׳ חס׳ וה׳ מלא
מִצְרָ֑יִם כִּ֛י סָ֥רוּ מֵעֲלֵיהֶ֖ם וְלֹ֥א הִשְׁמִידֽוּם׃ יא וְהִנֵּה־ ל׳ י״ב׳ ומ״ל
הֵ֕ם גֹּמְלִ֖ים עָלֵ֑ינוּ לָבוֹא֙ לְגָ֣רְשֵׁ֔נוּ מִיְּרֻשָּׁתְךָ֖ אֲשֶׁ֥ר ב׳. ל׳ וחס׳
הוֹרַשְׁתָּֽנוּ׃ יב אֱלֹהֵ֙ינוּ֙ הֲלֹ֣א תִשְׁפָּט־בָּ֔ם כִּ֣י אֵ֥ין
בָּ֙נוּ֙ כֹּ֔חַ לִפְנֵ֛י הֶהָמ֥וֹן הָרָ֖ב הַזֶּ֣ה הַבָּ֣א עָלֵ֑ינוּ
וַאֲנַ֗חְנוּ לֹ֤א נֵדַע֙ מַֽה־נַּעֲשֶׂ֔ה כִּ֥י עָלֶ֖יךָ עֵינֵֽינוּ׃ ג׳

יג וְכׇל־יְהוּדָ֔ה עֹמְדִ֖ים לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה גַּם־טַפָּ֕ם נְשֵׁיהֶ֖ם
וּבְנֵיהֶֽם׃ יד וְיַחֲזִיאֵ֡ל בֶּן־זְכַרְיָ֡הוּ בֶּן־בְּנָיָ֩ה בֶּן־ ל׳ וכל עזרא דכו׳
יְעִיאֵ֨ל בֶּן־מַתַּנְיָ֤ה הַלֵּוִי֙ מִן־בְּנֵ֣י אָסָ֔ף הָיְתָ֣ה עָלָ֔יו
ר֣וּחַ יְהוָ֔ה בְּת֖וֹךְ הַקָּהָֽל׃ טו וַיֹּ֡אמֶר הַקְשִׁ֣יבוּ כׇל־
יְהוּדָה֩ וְיֹשְׁבֵ֨י יְרוּשָׁלַ֜ם וְהַמֶּ֣לֶךְ יְהוֹשָׁפָ֗ט כֹּֽה־אָמַ֨ר ה׳
יְהוָ֤ה לָכֶם֙ אַתֶּ֞ם אַל־תִּֽירְא֤וּ וְאַל־תֵּחַ֙תּוּ֙ מִפְּנֵ֨י
הֶהָמ֤וֹן הָרָב֙ הַזֶּ֔ה כִּ֣י לֹ֥א לָכֶ֛ם הַמִּלְחָמָ֖ה כִּ֥י ג׳
לֵאלֹהִֽים׃ טז מָחָ֞ר רְד֣וּ עֲלֵיהֶ֗ם הִנָּ֥ם עֹלִ֛ים בְּמַעֲלֵ֥ה
הַצִּ֖יץ וּמְצָאתֶ֤ם אֹתָם֙ בְּס֣וֹף הַנַּ֔חַל פְּנֵ֖י מִדְבַּ֥ר
יְרוּאֵֽל׃ יז לֹ֤א לָכֶם֙ לְהִלָּחֵ֣ם בָּזֹ֔את הִתְיַצְּב֣וּ עִמְד֡וּ ל׳. ג׳
וּרְא֣וּ אֶת־יְשׁוּעַת֩ יְהוָ֨ה עִמָּכֶ֜ם יְהוּדָ֣ה וִירוּשָׁלַ֗ם ס׳
אַל־תִּֽירְאוּ֙ וְאַל־תֵּחַ֔תּוּ מָחָר֙ צְא֣וּ לִפְנֵיהֶ֔ם וַיהוָ֖ה
עִמָּכֶֽם׃ יח וַיִּקֹּ֧ד יְהוֹשָׁפָ֛ט אַפַּ֖יִם אָ֑רְצָה וְכׇל־יְהוּדָ֞ה ו׳ מלעו׳ פסו׳
וְיֹשְׁבֵ֣י יְרוּשָׁלַ֗ם נָֽפְלוּ֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה לְהִֽשְׁתַּחֲוֺ֖ת ה׳
לַיהוָֽה׃ יט וַיָּקֻ֧מוּ הַלְוִיִּ֛ם מִן־בְּנֵ֥י הַקְּהָתִ֖ים וּמִן־ ג׳
בְּנֵ֖י הַקׇּרְחִ֑ים לְהַלֵּ֗ל לַיהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל בְּק֥וֹל ג׳
גָּד֖וֹל לְמָֽעְלָה׃ כ וַיַּשְׁכִּ֣ימוּ בַבֹּ֔קֶר וַיֵּצְא֖וּ לְמִדְבַּ֣ר
תְּק֑וֹעַ וּבְצֵאתָ֞ם עָמַ֣ד יְהוֹשָׁפָ֗ט וַיֹּ֙אמֶר֙ שְׁמָע֙וּנִי֙
יְהוּדָה֙ וְיֹשְׁבֵ֣י יְרוּשָׁלַ֔ם הַאֲמִ֜ינוּ בַּיהוָ֤ה אֱלֹהֵיכֶם֙ ה׳

תולדות אהרן ויעמוד יהושפט. פסחים לב יבמות ז סוריות ס זבחים לב:

רדק

מעון וכן מצאנו בספר שופטים וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם: (ה) לפני החצר החדשה. אפשר שהיתה צריכה חזוק וחדשו וחזקו אותה. ורז״ל פי׳ שחדשו בה דברי׳ ואמרו טבול יום אל יכנס במחנה לויה כלומר בחצר חדשו מה שלא היה מן התורה וזה הוא שחדשו בה: (ט) שפוט. שם בשקל שמור יקוד: ותאמנו

רשי

יהודה לבקש אלו יושבי ירושלים לבד הם אלא מכל ערי יהודה באו: (ו) ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה. לנהוג ממשלתך עליהם לכך אנו מבקשים ממך לעזרנו מהם: ובידך כח. בעל כח וגבורה הרדי״ן בלע״ז: ואין עמך להתיצב. אין שום בריה יכולה לעמוד נגדך בכל ממלכות הגוים דוגמתו (יהושע א׳) לא יתיצב איש לפניך וכן (מ״א) מי הוא לפניו יתיצב (כך פי׳ רבינו מנחם בר חלבו זצ״ל):(ז) ותתנה לזרע אברהם. לפיכך עליך להחזיקה בידם ולגרש העמי׳ האלה כי אפי׳ מלך ואפי׳ שום אדם כשנותן מתנה לאוהבו ובא אחר לגוזלו הימנו דוחק בעצמו להחזיקה בידו כ״ש אתה ושמא תאמר לא נתתיה לכם אלא לפי שעה בשביל כך נאמר לעיל ירושת עולם נתת לנו: (ח) ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר. שאם תבוא עלינו רעה חרב שפוט או שום דין ודבר ורעב: (ט) ונזעק אליך מצרתנו. בבית המקדש: ותשמע ותושיע. כאשר התפלל לפניך שלמה והבטחתו לעשות כך כמ״ש (לעיל ב׳ ו׳) ואם ינגף עמך וכל הפרשה עד וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו ויעתר לו ה׳ כדכתיב (שם) וירא ה׳ אל שלמה ויאמר לו שמעתי את תפלתך וכל הפרשה עד ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם ועתה אני מתפלל שתזכור אותה הבטחה שהבטחתו ותשמע ותושיענו מאויבינו הבאים עלינו: (י) ועתה. על כל זאת שהבטחתנו להושיענו מאויבנו הבאים עלינו: הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתת לישראל לבוא בהם. להלחם: בבואם מארץ מצרים. ועליהם היה לזכור את החסד ולבא בעזרתינו והם לא די להם שאינן זוכרין לנו אותו החסד להיות עמנו בכל צרותינו אלא שגומלין אלינו רעה ובאין עלינו: (יא) לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו. אתה בעצמך ולפיכך מה יש להם לערער על ירושתינו: (יב) כי עליך עינינו. להושיענו: (יג) גם טפם. כמנהג כשהגדודים באים על הארץ בורחים מן הכפרים לערי מבצריהם טפם נשיהם ובניהם: (טו) אל תיראו ואל תחתו. מוסב על שאמרו אין בנו כח לפני ההמון והנביא אמר להם אף על פי שהם רבים מכם אל תיראו מהם: כי לא לכם המלחמה כי לאלהים. מוסב על ואנחנו לא נדע והשיב הנביא ודאי כאשר אמרתם שעל הקב״ה עיניכם ובטחונכם להושיעכם כן יעשה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים: (טז) במעלה הציץ. שם מקום: (יז) התיצבו. מוסב על לא לכם המלחמה: וראו את ישועת ה׳. מוסב למעלה הלא אתה אלהינו הורשתנו ואמר להם הקב״ה הדין עמכם עלי להחזיקה בידכם: מחר צאו. ואלחם בעדכם

מצודת ציון

ב (יא) גומלים. ענין תשלום שכר: מורשתנו. מל׳ ירושה: (טו) תחתו. ענין פחד ושבר: התלון

מצודת דוד

ים המלח: מארם. בדרך מהלכם באו מעבר ארם: והנם. והנה הם עתה בחצצן תמר: (ג) את פניו. ר״ל שם במחשבתו לדרוש ה׳: (ד) ויקבצו יהודה. מיושבי ירושלים: (ה) החצר החדשה. אולי תקנו אותה וחדשו הבנין: (ו) ואין עמך. אין מי להתיצב ולעמוד למולך: (ז) הורשת. גרשת אותם: ותתנה וכו׳ לעולם. כלומר והנה מדרך הנותן מתנה לעולם לעזור להמקבל להשאר בידו: (ח) לאמר. ר״ל כי אמרו ע״י יהיו נושעים וכמ״ש במקרא שלאחריו: (ט) שפוט. משפט פורעניות: ולפניך. ר״ל והעמידה ההיא לא תהיה לפניך כי שמך בבית הזה: (י) לבא בהם. לרשת את ארצם: (יא) והנה הם גומלים. ר״ל והנה ראה הגמול שמשלמים לנו לגרשנו וכו׳ וכי הוא הגמול הראוי: (יב) מה נעשה. להנצל מידם: כי עליך עינינו. אלא עינינו עליך להצילנו מידם: (יג) לפני ה׳. לפני בית ה׳: (יד) בתוך הקהל. בעמדו בתוך הקהל: (טו) לא לכם המלחמה. לא עליכם ללחום עמהם כי ה׳ ילחם לכם: (טז) הנם עולים. עתה עולים הם במקום שעולים בה אל הציץ והוא שם מקום: ומצאתם. למחר תמצאו אותם בסוף הנחל לפני מדבר ירואל ונתן להם אות למען יחזק לבבם: (יז) בזאת. בהמלחמה הזאת: התיצבו. עמדו ואל תתגרו בם מלחמה ולזרז כפל הדבר: (יח) ויקוד. כפה הקדקד והשתחוה על פניו ארצה לפני ה׳: (יט) להלל לה׳. על בשורת השמועה: למעלה. ר״ל בגדל מאד: (כ) ותאמנו

ותתקיימו כמו והיה אמונת עתיך

הקרחים ג׳ וסימ׳ אלקנה וישיהו ועזראל . ושלום בן קורא בן אביאסף . ויקומו הלוים מן בני הקהתים : הודו לה׳ כי לעולם ב׳ חסר כי טוב וסימ׳ ועמהם הימן וידותון . ויועץ אל העם ויעמד משררים : לבז ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ויבא יהושפט ועמו . ושללם לבז . וחברו . קדמא חסר : עד היום ט׳ יחידאין בקריאה וסי׳ הוא אבי מואב עד היום . הוא אבי בני עמון עד היום . ויצב יעקב מצבה על קבורתה . למן היום לבת המלך . וישימוהו למוצאות עד היום . ותכן כל מלאכת שלמה . ובשאת מתנותיכם בהעביר בניכם באש . נקהלו לעמק ברכה . עד היום ויתנום לחוק על ישראל . ולו ד׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ ולו שתי נשים שם האחת חנה . ולו הכין כלי מות חציו . ולו היה בן ושמו שאול . ולו

וְתֵאָמֵנוּ הַאֲמִינוּ בִנְבִיאָיו וְהַצְלִיחוּ׃ כא וַיִּוָּעַץ אֶל־ ל׳
הָעָם וַיַּעֲמֵד מְשֹׁרְרִים לַיהוָה וּמְהַלְלִים לְהַדְרַת־
קֹדֶשׁ בְּצֵאת לִפְנֵי הֶחָלוּץ וְאֹמְרִים הוֹדוּ לַיהוָה ב׳ ב׳חס׳ כי טוב
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ כב וּבְעֵת הֵחֵלּוּ בְרִנָּה וּתְהִלָּה
נָתַן יְהוָה ׀ מְאָרְבִים עַל־בְּנֵי עַמּוֹן מוֹאָב וְהַר־
שֵׂעִיר הַבָּאִים לִיהוּדָה וַיִּנָּגֵפוּ׃ כג וַיַּעַמְדוּ בְּנֵי עַמּוֹן ל׳
וּמוֹאָב עַל־יֹשְׁבֵי הַר־שֵׂעִיר לְהַחֲרִים וּלְהַשְׁמִיד ח׳. ד׳
וּכְכַלּוֹתָם בְּיוֹשְׁבֵי שֵׂעִיר עָזְרוּ אִישׁ בְּרֵעֵהוּ כ׳
לְמַשְׁחִית׃ כד וִיהוּדָה בָּא עַל־הַמִּצְפֶּה לַמִּדְבָּר ב׳ ר״פ. ב׳
וַיִּפְנוּ אֶל־הֶהָמוֹן וְהִנָּם פְּגָרִים נֹפְלִים אַרְצָה וְאֵין ל׳
פְּלֵיטָה׃ כה וַיָּבֹא יְהוֹשָׁפָט וְעַמּוֹ לָבֹז אֶת־שְׁלָלָם ג׳. ב׳ מ״ל וא׳ חס׳
וַיִּמְצְאוּ בָהֶם לָרֹב וּרְכוּשׁ וּפְגָרִים וּכְלֵי חֲמֻדוֹת
וַיְנַצְּלוּ לָהֶם לְאֵין מַשָּׂא וַיִּהְיוּ יָמִים שְׁלוֹשָׁה בֹּזְזִים ב׳את מצרים י״ב מ״ל
אֶת־הַשָּׁלָל כִּי רַב־הוּא׃ כו וּבַיּוֹם הָרְבִעִי נִקְהֲלוּ בכיפרה ב׳ ר״פ ג׳ חס׳
לְעֵמֶק בְּרָכָה כִּי־שָׁם בֵּרְכוּ אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן ל׳ וחד וברכו
קָרְאוּ אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עֵמֶק בְּרָכָה עַד־ ד׳
הַיּוֹם׃ כז וַיָּשֻׁבוּ כָּל־אִישׁ יְהוּדָה וִירוּשָׁלַםִ וִיהוֹשָׁפָט ט׳ חס׳ כזה ה׳חס׳ בכתו׳
בְּרֹאשָׁם לָשׁוּב אֶל־יְרוּשָׁלַםִ בְּשִׂמְחָה כִּי־שִׂמְּחָם י״ג. ג׳
יְהוָה מֵאוֹיְבֵיהֶם׃ כח וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלַםִ בִּנְבָלִים י׳ מ״ל
וּבְכִנֹּרוֹת וּבַחֲצֹצְרוֹת אֶל־בֵּית יְהוָה׃ כט וַיְהִי
פַּחַד אֱלֹהִים עַל כָּל־מַמְלְכוֹת הָאֲרָצוֹת בְּשָׁמְעָם ב׳. ד׳. ג׳
כִּי נִלְחַם יְהוָה עִם אוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵל׃ ל וַתִּשְׁקֹט י״ג. ב׳ מ״ל
מַלְכוּת יְהוֹשָׁפָט וַיָּנַח לוֹ אֱלֹהָיו מִסָּבִיב׃ ו׳.י״ד בטע׳
לא וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט עַל־יְהוּדָה בֶּן־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ
שָׁנָה בְּמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ
וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בַּת־שִׁלְחִי׃ לב וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ ב׳
אָבִיו אָסָא וְלֹא־סָר מִמֶּנָּה לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ד׳
יְהוָה׃ לג אַךְ הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ וְעוֹד הָעָם לֹא־ ג׳. ג׳
הֵכִינוּ לְבָבָם לֵאלֹהֵי אֲבֹתֵיהֶם׃ לד וְיֶתֶר ט׳חס׳בסיפ׳
דִּבְרֵי יְהוֹשָׁפָט הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים
בְּדִבְרֵי יֵהוּא בֶן־חֲנָנִי אֲשֶׁר הֹעֲלָה עַל־סֵפֶר מַלְכֵי ג׳ הספר
יִשְׂרָאֵל׃ לה וְאַחֲרֵי־כֵן אֶתְחַבַּר יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־ ל׳
יְהוּדָה עִם אֲחַזְיָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הוּא הִרְשִׁיעַ ז׳. ל׳
לַעֲשׂוֹת׃ לו וַיְחַבְּרֵהוּ עִמּוֹ לַעֲשׂוֹת אֳנִיּוֹת לָלֶכֶת ל׳
תַּרְשִׁישׁ וַיַּעֲשׂוּ אֳנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ לז וַיִּתְנַבֵּא
אֱלִיעֶזֶר בֶּן־דֹּדָוָהוּ מִמָּרֵשָׁה עַל־יְהוֹשָׁפָט לֵאמֹר ל׳. ב׳
כְּהִתְחַבֶּרְךָ עִם־אֲחַזְיָהוּ פָּרַץ יְהוָה אֶת־מַעֲשֶׂיךָ ל׳
וַיִּשָּׁבְרוּ אֳנִיּוֹת וְלֹא עָצְרוּ לָלֶכֶת אֶל־תַּרְשִׁישׁ׃

כא

א וַיִּשְׁכַּב יְהוֹשָׁפָט עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר
עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִיד וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃
ב וְלוֹ־אַחִים בְּנֵי יְהוֹשָׁפָט עֲזַרְיָה וִיחִיאֵל וּזְכַרְיָהוּ ד׳ ר״פ
וַעֲזַרְיָהוּ וּמִיכָאֵל וּשְׁפַטְיָהוּ כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יְהוֹשָׁפָט ג׳
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיִּתֵּן לָהֶם ׀ אֲבִיהֶם מַתָּנוֹת רַבּוֹת ל׳
לְכֶסֶף וּלְזָהָב וּלְמִגְדָּנוֹת עִם־עָרֵי מְצֻרוֹת בִּיהוּדָה ל׳

תולדות אהרן כאלה. מגלה י סנהד׳ לט: ויתן להם אביהם. קדושין כו (פאה יז):

רשי

בעדיכם והם האמינו ומדרזו ויסכימו בבקר: (כ) ותאמנו. ותהיו בני אמונה ותצליחו דוגמא (ישעיה ז׳) לא תאמינו: (כב) נתן ה׳ מארבים. נתן מארבים להשמידם ולהחרימם דוגמא באביה בן רחבעם (לעיל ב׳ י״ג) וירבעם היסב את המארב כמו כן הסיבם הקב״ה זה בזה ושוב חזר מואב ועזר לבני עמון וקמו שניהם על בני שעיר: (כג) ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר להחרים ובכלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו. הסיבן הקב״ה זה אל זה להשחיתם עד כלותם עד שנפלו הפגרים לארץ לאין פליטה: (כה) לאין משא. מרוב: (כו) נקהלו לעמק ברכה. לאותו עמק שלאחר כן נקרא עמק ברכה על שם המעשה כמו שמפורש בסמוך כדאמר כי שם ברכו את ה׳ והודו על כל הטובה אשר עשה להם בעזרם מעכומ״ז: (כח) ויבאו ירושלים בנבלים ובכנורות ובחצוצרות. הרי ג׳ כלי שיר כנגד ג׳ כל איש יהודה וירושלים ויהושפט: (לב) וילך בדרך אביו אסא. ואיזה דבר לא סר מלעשות הישר מדרך הטוב והישר של אביו לא סר אבל מדרכו הרעה של אסא סר כמו שכתוב (לעיל ב׳ טו) ויוצא אסא כסף וזהב וכל הפרשה אבל יהושפט לא עשה כן אלא בטח בכל ימיו בהקב״ה: (לד) בדברי יהוא בן חנני. שאמר אל המלך יהושפט (שם י״ט) הלרשע לעזור: (לז) ולא עצרו.

פתרון

רדק

(כ) תאמנו. תהיו נאמנים להקב״ה: (לד) אשר העלה על ספר מלכי ישראל. ספר יהוא בן חנני נכתב עם ספר מלכי ישראל: (לה) אתחבר. כמו התחבר האל״ף תמורת ה״א וכן כל מלבושי אגאלתי כמו הגאלתי: (לז) ולא עצרו ללכת

מצודת דוד

עתיך (ישעיה ל״ג): (כא) אל העם. את העם: להדרת קדש. על המקום ב״ה יאמר שהוא מהודר ומפואר בקדושה: ובצאת. בעת שיצאו לפני החלוץ ישוררו ויהללו ויהיו אומרים הודו וכו׳: (כב) נתן ה׳ מארבים. נתן בלב אנשים לארוב עליהם ולהכות בהם: וינגפו. הוכו מן האורבים ונחלשו: (כג) על ישבי הר שעיר. כי חשבו שבני המארב הם מאנשיהם: ביושבי שעיר. להשמיד את כולם: עזרו איש ברעהו. האחד עזר את חבירו להיות משחית את הבא כנגדו להלחם בו ואח״ז בא אחר לעזור לאחד מהם להשחית את השני וכן היה הולך וחוזר עד כלותם: (כד) על המצפה. על המקום שצופים בה אל המדבר מקום המחנה היא: ואין פליטה. לא נשאר בהם שארית: (כה) ופגרים. ר״ל מלאום פגרים מתים ואין מי מוחה מלקחת: וינצלו להם. עשו המקום ריק לקחת הכל לעצמם: לאין משא. עד שלא יוכלו לשאתם מגודל הרבוי: (כו) לעמק ברכה. אמר ע״ש סופו שקראו לה עמק ברכה: (כז) מאויביהם. במה שעזרם מאויביהם: (ל) ותשקט מלכות יהושפט. לא היה מי מערער על מלכותו: (לא) וימלוך יהושפט. ר״ל קבלו מלכותו באהבה בראותם הנצחון: (לב) לעשות הישר. ר״ל בזה הלך בדרכי אביו לעשות הישר כמוהו אבל לא הלך בדרכו מה שלא בטח בה׳: (לג) הבמות. הנעשים לה׳ ואסורים הם משנבנה הבית: ועוד

מצודת ציון

(כא) החלוץ. האנשים המזוינים בכלי מלחמה: החלו. התחילו: (כה) ורכוש. הוא שם כולל לזהב וכסף ומטלטלין: וינצלו. ענין רקות כמו וינצלו את מצרים (שמות יב): (כו) נקהלו: נאספו כמו ויקהל משה (שם לה): (לד) אתחבר. כמו התחבר ובא האל״ף במקום ה״א:

כא (ג) ולמגדנות. המלה הזאת יורה על דבר המשובח והמעולה בין בפירות בין בבגדים בין באבני

אחים בני יהושפט: ויתחזק ב' וסי' ויקם יהורם על ממלכת אביו. ויתחזק ויבן. ואינון מן א"ב מן ב"ב וי"א מלעיל: וכל ההחזק דכו': ניר ח' בקריא' ז' ס"ל והד חס' וסי' למען היות ניר לדוד. נתן ה' אלהיו לו ניר בירושלם: לתת לו ניר ולבניו כל הימים. לתת לו ניר ולבניו דד"ה. נירו לכם ניר ואל תזרעו. נירו לכם ניר דהושע. רב אוכל ניר ראשים. נר רשעים חטאת. בתרא חסר: הפלשתים ח' בקריאה וסימ' ויראו הפלשתים כי מת גבורם. ויכנעו הפלשתים. וירדו כל ישראל. ויראו הפלשתים כי אמרו. ויקומו אנשי ישראל ויהודה. ואת

וְאֶת־הַמַּמְלָכָה נָתַן לִיהוֹרָם כִּי־הוּא הַבְּכוֹר׃
ד וַיָּקָם יְהוֹרָם עַל־מַמְלֶכֶת אָבִיו וַיִּתְחַזַּק וַיַּהֲרֹג ג'
אֶת־כָּל־אֶחָיו בֶּחָרֶב וְגַם מִשָּׂרֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה בֶּן־ י"ת ס"פ וגם ובתריה תרין מלין
שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה יְהוֹרָם בְּמָלְכוֹ וּשְׁמוֹנֶה
שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ ו וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ ׀ מַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בֵּית אַחְאָב כִּי בַּת־אַחְאָב
הָיְתָה לּוֹ אִשָּׁה וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ ז וְלֹא־ ג' בטעס.ל'
אָבָה יְהוָה לְהַשְׁחִית אֶת־בֵּית דָּוִיד לְמַעַן הַבְּרִית
אֲשֶׁר כָּרַת לְדָוִיד וְכַאֲשֶׁר אָמַר לָתֵת לוֹ נִיר וּלְבָנָיו ח'
כָּל־הַיָּמִים׃ ח בְּיָמָיו פָּשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־
יְהוּדָה וַיַּמְלִיכוּ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ׃ ט וַיַּעֲבֹר יְהוֹרָם עִם־
שָׂרָיו וְכָל־הָרֶכֶב עִמּוֹ וַיְהִי קָם לַיְלָה וַיַּךְ אֶת־
אֱדוֹם הַסּוֹבֵב אֵלָיו וְאֵת שָׂרֵי הָרָכֶב׃ י וַיִּפְשַׁע ג'
אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה אָז תִּפְשַׁע
לִבְנָה בָּעֵת הַהִיא מִתַּחַת יָדוֹ כִּי עָזַב אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו׃ יא גַּם־הוּא עָשָׂה בָמוֹת בְּהָרֵי ג' מטעים

ל'.ג'.ירנעס יְהוּדָה וַיֶּזֶן אֶת־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם וַיַּדַּח אֶת־יְהוּדָה׃
יב וַיָּבֹא אֵלָיו מִכְתָּב מֵאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר ל'
כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִיד אָבִיךָ תַּחַת אֲשֶׁר
לֹא־הָלַכְתָּ בְּדַרְכֵי יְהוֹשָׁפָט אָבִיךָ וּבְדַרְכֵי אָסָא
מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ יג וַתֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּזְנֶה ל'
אֶת־יְהוּדָה וְאֶת־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם כְּהַזְנוֹת בֵּית ג'.ל'
כ' מטס לוי אַחְאָב וְגַם אֶת־אַחֶיךָ בֵית־אָבִיךָ הַטּוֹבִים מִמְּךָ
ג'ר"פ כסיפ' הָרָגְתָּ׃ יד הִנֵּה יְהוָה נֹגֵף מַגֵּפָה גְדוֹלָה בְּעַמֶּךָ
י"ח בטעס וּבְבָנֶיךָ וּבְנָשֶׁיךָ וּבְכָל־רְכוּשֶׁךָ׃ טו וְאַתָּה
בָּחֳלָיִים רַבִּים בְּמַחֲלֵה מֵעֶיךָ עַד־יֵצְאוּ מֵעֶיךָ מִן־ י"ד
ל'.ג'. ל' הַחֹלִי יָמִים עַל־יָמִים׃ טז וַיָּעַר יְהוָה עַל־יְהוֹרָם
אֵת רוּחַ הַפְּלִשְׁתִּים וְהָעַרְבִים אֲשֶׁר עַל־יַד ח'
כּוּשִׁים׃ יז וַיַּעֲלוּ בִיהוּדָה וַיְבַקְעוּהָ וַיִּשְׁבּוּ אֵת ל'
כָּל־הָרְכוּשׁ הַנִּמְצָא לְבֵית־הַמֶּלֶךְ וְגַם־בָּנָיו וְנָשָׁיו
ד'. ל' וחס' וְלֹא נִשְׁאַר־לוֹ בֵּן כִּי אִם־יְהוֹאָחָז קְטֹן בָּנָיו׃
כ' כל ראס יח וְאַחֲרֵי כָּל־זֹאת נְגָפוֹ יְהוָה בְּמֵעָיו לָחֳלִי לְאֵין

תולדות אהרן ואם סמנלכס . כתובות קג הוריות יב כריתות ה :

רדק

ללכת אל תרשיש . פי' ולא עצרו כח : (ז) לתת לו ניר. כי המלך כמו הנר המאיר כמו בן ובין . רש ורים : (ח) פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך. כי מימי דוד שהכניעם ומשל עליהם כן היו תחת ממשלת מלכי יהודה עד עתה ולא היו יכולין להמליך עליהם מלך לפי שהיו תחת מלך יהודה והוא היה ממנה עליהם נציבי' : (יב) ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא . זה היה אחר שעלה וענין זה כי נגלה אליהו ברוח הנבואה לאחד מן הנביאים ושם בפיו דברי המכתב הזה ואמר לו שיכתבו במכתב ויביא המכתב ליהורם ויאמר לו שזה המכתב שולח אליו אליהו כדי שיחשוב יהורם שזה המכתב בא לו מן השמים ויכניע לבבו וידע כי רעה גדולה עשה והיאך אנו יודעים כי זה היה אחר שעלה כי בימי יהושפט כבר עלה כי כתיב כאשר התחבר יהושפט עם יהורם בן אחאב ללכת למלחמה על מואב ויאמר יהושפט האין פה נביא ויאמרו פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ואלישע לא נפרד מאליהו עד עלותו ועוד שאמר אשר יצק ואלו לא עלה עדיין היה אומר אשר יוצק מים . ובסדר עולם אמר כי כבר היה לאליהו

רשי

פתרון לא עצרו כח האניות ללכת ושברו : (ז) ניר . פי' עול על ישראל : (ח) בימיו פשע אדום וגו' . כי דוד הכרית כל זכר באדום ויתן בהם נציבים במקום מלך ופרעו לו מס וכן היו עושין כל מלכי יהודה נותנין הנציבים הטובים בעיניהם ומימיו של יהורם ואילך פשעו מתחת יד יהודה : (ט) הסובב אליו . ויך אותו אדום הסובבים וסומכים לו לעזרו כי היה דרכם כשנלחים במלחמה היו תופשים האנשים הגבורים ומביאים אותן עמהם שלא יתוספו על שונאיהם להיות לעזרה לאדום בני עמם וקם לילה פתאום והרגם ורבותינו פירשו הסובב אליו סמוכים לפניו : (י) ויפשע אדום . והלא כבר נאמר למעלה בימיו פשע אדום אלא כך דרך הפסוק לפי שהפסיק בנתיים פסוק אחר ורוצה לומר אז תפשע לבנה לכך סידרן מתחילה ואומר ויפשע אדום אז תפשע לבנה של יהודה היתה והיתה עומדת על גבול אדום כדכתיב בספר יהושע ויהי הערים מקצה למטה בני יהודה אל גבול אדום וכשראו שמרדו אדומיים מרדו אף הם בעת ההיא שיושבים על גבול אדום ועזרו לאדום וזהו אז תפשע לבנה :

כי עזב את ה' אלהי אבותיו . מגיד מה גרם לו שמרדו בימיו יותר משא' מלכי יהודה שהיו לפניו : (יא) ויזן . כל מי שעוזב ומימר יראת הקב"ה בעבודת כוכבים ומזלות נופל ל' זנות שעשה דוגמ' אשה מזנה ומנאפת מאחרים ודומה כי זנה תזנה הארץ (הושע א) וזנו אחרי אלהי נכר וגו' (דברים ל"א) : (יב) ויבא אליו מכתב מאליהו. לאחר שעלה לשמים בא לו כתב זה של נבואה זו : (יז) ויבקעוה. כמו (ישעי' ז') נעלה ביהודה ונקיצנ' ונבקיענ' וכן (מלכי' ב' ג') להבקיע אל מלך

מצודת ציון

באבני יקר כמו ומגדנות נתן לאחיה (בראשית כד) : מגדנות . ענין מבחר : (ז) ולא אבה . ולא רצה : (ח) פשע . מרד : (טז) ויער . מל' התעוררות : רוח . ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח

מצודת דוד

ועוד העם לא הכינו . ורק הוא לבד הכין לבו לה' : (לד) אשר העלה . ספורי יהושפט העלה במכתב על ספר דברי הימים של מלכי ישראל : (לה) הוא הרשיע לעשות . אף כי אחזיה הרשיע לעשות הרע לא נמנע יהושפט מלהתחבר עמו :

(לו) ויחברהו עמו . יהושפט חיבר את אחזיה להיות עמו לעשות יחד אניות וכו' : בהתחברך . בעבור התחברך עם אחזיה פרץ ה' וכו' ר"ל תבוא פרצה ושבר במעשיך ולא תצלח בהם : ולא עצרו . לא עכבו אלא הכח להתחזק ללכת עד תרשיש ובמ"א נאמר בענין אחר ואולי הנאמר שם היה בפעם אחר : כא (ד) ויהרוג וכו'. לבל יהיו מערערי' על המלוכה : משרי ישראל . אותם שהיו ידם עם אחיו : (ז) ולא אבה ה' להשחית . אף שהיו ראויים להשחתה : ניר . כמו נר ור"ל מלוכה כי המלך משפיע ומאיר כנר : (ח) וימליכו . כי עד הנה היה עליהם נציב מלך מתחת יד מלכי יהודה : (ט) ויעברו . אל ארץ אדום : ויהי קם לילה . כי לא עצר כח ללחום עמהם ביום בפומבי : הסובב אליו . הסמוך אליו ולא עצר כח ללכת בעומק המלחמה : (י) אז . בעת ההיא פשעה גם לבנה וידמה שהיתה מארץ יהודה סמוכה לאדום ופשעה גם היא במלך יהודה : כי עזב את ה' . ובא עליו מלד העונש : (יא) עשה במות . לע"ג : ויזן . הסיתם לזנות אחר הע"ג : וידח . הדיחם מעבודת ה' : (יב) מכתב . אגרת כתובה ועם שהיתה אחר שעלה בסערה השמים כי נגלה לאחד מהנביאים ושם הדברים האלה בפיו וצוהו לכתבו בספר ולהביא אליו : לאמר . ובזה נאמר בה כה אמר ה' וכו' : (יג) כהזנות וכו'. כמו שזנו שם אחר הע"ג : (טו) ואתה בחליים . ואתה תהיה בחליים רבים : ימים על ימים . בכל יום ויום : (טז) על יד . הסמוכים לארץ כוש : ויבקעו . בקעו חומת העיר ועלו בם : יהואחז . הוא אחזיהו בהפוך אותיות : (יח) לחלי לאין מרפא. חולי אנושה עד לא מגלה רפואה אף לפי שעה :

ויסי

זארץ הנשארת. וישאל דוד דשמואל תנינא ופסוק. ויער ה׳ על יהורם את רוח הפלשתים. וחד והפלשתים נאספו: ברמות ו׳ כתיב כן בקריאה וסימ׳ ולאשר ברמות נגב.
ויעל ויפל ברמות גלעד דסיפרא. גם בעצתם הלך. ועינים רמות תשפיל. עינים רמות לשון שקר. ושוב ושאל ורמות. ועיין במשלי גבי פסוק עינים רמות לשון שקר בסימן י:
ויבקש את אחזיהו חד מן ח׳ פסוקים בקריאה אית בהון והוא הוא וסימ׳ והוא יצא ועבדיו באו. וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים. ויאמר לה מה תארו דבעלת אוב.

מַרְפֵּא׃ יט וַיְהִי לְיָמִים ׀ מִיָּמִים וּכְעֵת צֵאת הַקֵּץ ב׳ מוקף
לְיָמִים שְׁנַיִם יָצְאוּ מֵעָיו עִם־חָלְיוֹ וַיָּמָת בְּתַחֲלֻאִים ל׳
רָעִים וְלֹא־עָשׂוּ לוֹ עַמּוֹ שְׂרֵפָה כִּשְׂרֵפַת אֲבֹתָיו׃ ס׳. ל׳
כ בֶּן־שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם הָיָה בְמָלְכוֹ וּשְׁמוֹנֶה שָׁנִים ד׳
מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וַיֵּלֶךְ בְּלֹא חֶמְדָּה וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּעִיר
דָּוִיד וְלֹא בְּקִבְרוֹת הַמְּלָכִים׃ כב א וַיַּמְלִיכוּ
יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם אֶת־אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ הַקָּטֹן תַּחְתָּיו ל״ד מ״ל
כִּי כָל־הָרִאשֹׁנִים הָרַג הַגְּדוּד הַבָּא בָעַרְבִים ל׳
לַמַּחֲנֶה וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בֶּן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה׃
ב בֶּן־אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אֲחַזְיָהוּ בְמָלְכוֹ
וְשָׁנָה אַחַת מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲתַלְיָהוּ
בַּת־עָמְרִי׃ ג גַּם־הוּא הָלַךְ בְּדַרְכֵי בֵּית אַחְאָב
כִּי אִמּוֹ הָיְתָה יוֹעַצְתּוֹ לְהַרְשִׁיעַ׃ ד וַיַּעַשׂ הָרַע ל׳. ל׳

בְּעֵינֵי יְהוָה כְּבֵית אַחְאָב כִּי־הֵמָּה הָיוּ־לוֹ יוֹעֲצִים
כ׳ אַחֲרֵי מוֹת אָבִיו לְמַשְׁחִית לוֹ׃ ה גַּם בַּעֲצָתָם
ל׳ הָלַךְ וַיֵּלֶךְ אֶת־יְהוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל
ל׳. ו׳ כ״כ לַמִּלְחָמָה עַל־חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם בְּרָמוֹת גִּלְעָד
וַיַּכּוּ הָרַמִּים אֶת־יוֹרָם׃ ו וַיָּשָׁב לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל
כִּי הַמַּכִּים אֲשֶׁר הִכֻּהוּ בָרָמָה בְּהִלָּחֲמוֹ אֶת־
חֲזָהאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַעֲזַרְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה
יָרַד לִרְאוֹת אֶת־יְהוֹרָם בֶּן־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל כִּי־
ח׳. ל׳. ל׳ חֹלֶה הוּא׃ ז וּמֵאֱלֹהִים הָיְתָה תְּבוּסַת אֲחַזְיָהוּ
ג׳.ב׳ כסיפ׳ לָבוֹא אֶל־יוֹרָם וּבְבֹאוֹ יָצָא עִם־יְהוֹרָם אֶל־יֵהוּא
בֶן־נִמְשִׁי אֲשֶׁר מְשָׁחוֹ יְהוָה לְהַכְרִית אֶת־בֵּית
ל׳ אַחְאָב׃ ח וַיְהִי כְּהִשָּׁפֵט יֵהוּא עִם־בֵּית אַחְאָב
ל׳ וַיִּמְצָא אֶת־שָׂרֵי יְהוּדָה וּבְנֵי אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ מְשָׁרְתִים

רשי

מלך אדום: (יט) וכעת צאת הקץ. אותו קץ שאמר לו הנביא: ולא עשו לו עמו שרפה. אע״פ שהיה צריך לאותו שרפה לפי שחלה בחליים רעים ובשרו מסריח לא חפץ הקב״ה בכבודו שיעשו לו שרפה וגם לא נקבר בקברות המלכי׳: (כ) בלא חמדה. פתרון כל ימיו היה ברעה ובתחלואים ועליו נתקיים (דברים ל״א) ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו׳ וגם קצר ימים ושבע רוגז: (ב) בן ארבעים ושתים. ובמלכים (ב׳ כ״ח) הוא אומר בן עשרים ושתים הא כיצד לפי זה היה הבן גדול מאביו ב׳ שנים אלא ב׳ שנים קודם שנולד יהורם אביו נגזרה גזירה זו על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר ומאלהים היתה תבוס׳ אחזיה וגו׳ וביום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזירה זו כך שנויה בסדר עול׳ ובתוספתא דסוטה אך בכל המקראות לא מצינו שנשא יהושפט בת עמרי אך מצאתי (מלכים ולעיל ב׳ יח) ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת ל״א לאסא נשאה שנא׳ (במלכי׳ א׳ ט״ז) ובשנת ל״א לאסא מלך עמרי וכשנשא אסא את בתו ליהושפט בנו שנתעלה עמרי והרגו תבני נא וחשוב משנת ל״ג לאסא עד שמלך אחזיהו ותמצא מ״ב שנה ועוד כתוב אחד אומר (במלכים ב׳ ח׳) בשנת י״ב ליורם בן אחאב מלך אחזיהו בן יהור׳ וכתוב א׳ אומ׳ (שם ב׳ ט׳) ובשנת י״א ליורם מלך אחזיהו על כרחינו יהורם אביו לא מת אלא בשנת י״ב ליורם בן אחאב שהרי כתיב (שם ב׳ ח׳) בשנת ה׳ ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט וח׳ שנים מלך ומה שאמר שוב בשנת י״א ליורם לפי שמלך בחיי אביו שנה אחת לפי שהיה אביו נגוע בתחלואי׳ קשים כמ״ש (לעיל ב׳ כג) ואחרי כל זאת נגפו ה׳ וגו׳ וימליכו יושבי ירושלי׳ את אחזיהו בנו הקטן שנה אחת בחיי אביו וזהו דכתיב בשנת י״א ליור׳ ומה שאמר בשנת י״ב ליורם לאח׳ שמת אביו אז היה י״ב ליורם: (ה) ויכו הרמים. כמו הארמי׳ הרבה מקומות חסר אל״ף כגון לעשאל תומרו ופעמים האל״ף נוספת בתיבה כגון (תלים פט) איתן האזרחי כמו הזרחי ואל״ף של ואחותי באזניכם (איוב יג): (ו) כי המכים אשר הכוהו. פתרון מן המכים וכן (במלכים ב׳ ח׳): ועזריהו בן יהורם. זה אחזיהו וכן הוא אומר (שם) ואחזיהו מלך יהודה ירד לראות את יורם: (ז) תבוסת. פתרון עירבוב כמו (יחזקאל טז) מתבוססת בדמיך: (ח) ובני אחי אחזיהו. ומה שלא נאמר ואחי אחזיהו לפי שנהרגו

רדק

לאליהו שבע שנים שנגנז כשבא ליהורם המכתב ממנו: (יט) לימים שנים. פי׳ שתי שנים: (ב) בן ארבעים ושתים שנה אחזיה במלכו. ובספר מלכים הוא אומר בן כ״ב שנה אחזיהו במלכו. ועוד כל ימי יהורם אביו לא היה ארבעים שנה שכך כתיב בן ל״ב היה במלכו ושמנה שנים מלך וכו׳ א״כ היאך הוא בן מ״ב כשמת אביו זה לא יתכן ואומר בסדר עולם כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו לאשה נגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן היה כשמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם יהוא ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה ולפי׳ מנה מ״ב יום שנגזרה הגזרה ובשנת ל״א לאסא נשאה שנאמר בשנת שלשים ואחת שנה לאסא מלך עמרי על ישראל. והלא קודם לכן מלך ארבע שנים אלא ר״ל מלך מלכות שלמה על ישראל שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישראל ומשנת ל״א לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ״ב שנה כיצד ט׳ שנים לאסא וכ״ה ליהושפט הרי ל״ד וח׳ שנים ליהורם הרי מ״ב וזה המדרש הוא רחוק מדרך הפשט. ויתכן לפרש כי יהורם חיה יותר ממ׳ שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא ח׳ שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל ג״כ בחליים לא מנו לו ימי מלכותו והמליכו אחזיהו בנו בחייו מעת שנפל אביו והלך בלא חמדה והיו כ׳ שנה וכשהמליכוהו בחיי אביו היה בן עשרים ושתים וזהו שאמר במלכים בן כ״ב שנה אחזיהו במלכו וכשמת אביו היה בן מ״ב שנה ולא מלך אחר שמת אביו אלא שנה אחת: ושם אמו עתליהו בת עמרי. בת אחאב היתה כמו שכתוב למעלה אלא שיחס אותה לאבי אביה וכן ותבאנה אל רעואל אביהן שהיה אבי אביהן: (ה) ויכו הרמים. חסר אל״ף כמו הארמים וכן מבית הסורים יצא: (ו) כי המכים. שם. כמו המכות. כלומר שהיה צריך להתרפאות בעבור המכות: ועזריהו בן יהורם מלך יהודה. הוא אחזיהו מלך יהודה ושני שמות היו לו: (ז) תבוסת אחזיהו. כמו מהומה וכן יום מהומה ומבוסה כלומר מהאלהים היתה מהומה ומבוסה לאחזיה שיבא אל יורם כדי שיפול עמו: (ח) ובני אחי אחזיהו משרתים לאחזיהו. הוא שאמר במלכים ויהוא מצא את אחי אחזיה ר״ל בני אחיו ויאמר מי אתם ונרד לשלום בני המלך ובני הגבירה וכן אמר הנה משרתים לאחזיהו כלומר היו הולכים לעבודת אחזיהו לעזור

מצודת דוד

(יט) ויהי לימים מימים. החולי ההוא הי׳ לו מתחלת השנה עד סופה מבלי הפסק: וכעת. וכאשר בא עת יציאת הקץ של שתי שנים עם חליו במכאוב החולי יצאו מעיו אל ההון מכל וכל: בתחלואים רעים. אחר שעבר עליו תחלואים רעים מת: ולא עשו וכו׳. לשרוף עליו מטתו וכלי תשמישו כדרך ששורפין על המלכים: (כ) וילך. הלך מן העולם בלא חמדה כי כל ימי חייו לא היה לו קורת רוח למלאות חמדתו כי היה מעונה ומדוכא: **כב** (א) הבא בערבים. הבא מערבים אל מחנה פלשתים להלחם ביהורם כמו שכתוב למעלה: (ב) בן ארבעים ושתים שנה. שנויה בסדר עולם שהמנין הזה הוא לצמיחת מלכות עמרי על כל ישראל אשר היתה ע״י שנשא יהושפט את בתו לאשה כמ״ש שם ויתכן שמאה שנה אחת לפני מלוך עמרי על כל ישראל ובעבור היות אחזיה מזרעו קרה לו שנהרג עם מלך ישראל על ידי יהוא ולזה תלה מלכותו בצמיחת מלכות עמרי: בת עמרי. ולמעלה נאמר שיהורם אביו נשא בת אחאב ויהושפט אבי אביו נשא בת עמרי ויתכן שעמרי גדלה ונקראת בתו אף כי בני בנים הם כבנים: (ד) למשחית לו. וכאומר עצתם לא היו לטובתו כי אם להשחיתו: (ה) גם בעצתם הלך. הם היו מייעצים אותו וגם הוא הלך בעצתם ושמע להם: (ו) כי המכים. הוא מקרא קצר וכאלו אמר כי כאבו לו המכים וכו׳ ולזה היה צריך לרפואה: ועזריהו. הוא אחזיה ולמעלה קראו יהואחז ובשלש השמות היה נקרא: ירד לראות. ר״ל לבקרו בחליו: (ז) ומהאלהים היתה. מה׳ בא רמיסת אחזיה ולזה נתן בלבו לבוא אל יורם ומזה באה לו המיתה: (ח) כהשפט

מצודת ציון

רוח (מ״ב יט): **כב** (א) בערבים. הבי״ת הוא במקום מ״ם כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח) ומשפטו מבשר ומלחם: (ה) הרמים. כמו הארמים באלף: (ז) תבוסת. מל׳ בוסיסה ורמיסה

וברזלי זקן מאד דמלכים. ויהי כשמוע את. כי מישראל והוא. והוא במלכים יתקלס. ויבקש את אחזיהו: ובשנה השביעית התחזק חד מן ג' זוגין בקריאה קדמא' שי"ן חנינא
זי"ן וסים' נמסר במלכים ב' סימן י"א: בבית המלך ג' בקריאה וסי' וישמע עבד מלך הכושי. והשלישי בשער היסוד. כי גדול מרדכי בבית המלך. וחד בבית מלך אשר נשאר
בבית מלך: והיו ו' בקרי' וסים' התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן. ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל. והקפתם על המלך סביב דמלכים. והקיפו הלוים את המלך סביב

לַאֲחַזְיָהוּ וַיַּהַרְגֵם׃ ט וַיְבַקֵּשׁ אֶת־אֲחַזְיָהוּ וַיִּלְכְּדֻהוּ
ח' פסוקים וסוף הוא וְהוּא מִתְחַבֵּא בְשֹׁמְרוֹן וַיְבִאֻהוּ אֶל־יֵהוּא וַיְמִתֻהוּ
ז'. ז' וַיִּקְבְּרֻהוּ כִּי אָמְרוּ בֶּן־יְהוֹשָׁפָט הוּא אֲשֶׁר־דָּרַשׁ
אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבָבוֹ וְאֵין לְבֵית אֲחַזְיָהוּ לַעְצֹר
כֹּחַ לְמַמְלָכָה׃ י וַעֲתַלְיָהוּ אֵם אֲחַזְיָהוּ רָאֲתָה
כִּי־מֵת בְּנָהּ וַתָּקָם וַתְּדַבֵּר אֶת־כָּל־זֶרַע הַמַּמְלָכָה
כ' לְבֵית יְהוּדָה׃ יא וַתִּקַּח יְהוֹשַׁבְעַת בַּת־הַמֶּלֶךְ אֶת־
יוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָהוּ וַתִּגְנֹב אֹתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ
כ'. כ' הַמּוּמָתִים וַתִּתֵּן אֹתוֹ וְאֶת־מֵינִקְתּוֹ בַּחֲדַר הַמִּטּוֹת
כ' וַתַּסְתִּירֵהוּ יְהוֹשַׁבְעַת בַּת־הַמֶּלֶךְ יְהוֹרָם אֵשֶׁת
יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן כִּי הִיא הָיְתָה אֲחוֹת אֲחַזְיָהוּ מִפְּנֵי
כ'. ל"ז עֲתַלְיָהוּ וְלֹא הֱמִיתָתְהוּ׃ יב וַיְהִי אִתָּם בְּבֵית
ז' בליש' הָאֱלֹהִים מִתְחַבֵּא שֵׁשׁ שָׁנִים וַעֲתַלְיָה מֹלֶכֶת
כ' עַל־הָאָרֶץ׃ כג א וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִעִית הִתְחַזַּק

יְהוֹיָדָע וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת לַעֲזַרְיָה בֶן־יְרֹחָם
כ'.ד'בסיפ' וּלְיִשְׁמָעֵאל בֶּן־יְהוֹחָנָן וְלַעֲזַרְיָהוּ בֶן־עוֹבֵד וְאֶת־
מַעֲשֵׂיָהוּ בֶן־עֲדָיָהוּ וְאֶת־אֱלִישָׁפָט בֶּן־זִכְרִי עִמּוֹ
ה' דגשים בַבְּרִית׃ ב וַיָּסֹבּוּ בִּיהוּדָה וַיִּקְבְּצוּ אֶת־הַלְוִיִּם מִכָּל־
י"ג עָרֵי יְהוּדָה וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל־
ד' יְרוּשָׁלִָם׃ ג וַיִּכְרֹת כָּל־הַקָּהָל בְּרִית בְּבֵית הָאֱלֹהִים
עִם־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לָהֶם הִנֵּה בֶן־הַמֶּלֶךְ יִמְלֹךְ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עַל־בְּנֵי דָוִיד׃ ד זֶה הַדָּבָר
אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ הַשְּׁלִשִׁית מִכֶּם בָּאֵי הַשַּׁבָּת לַכֹּהֲנִים
כ'. ג' וְלַלְוִיִּם לְשֹׁעֲרֵי הַסִּפִּים׃ ה וְהַשְּׁלִשִׁית בְּבֵית
כ' ס'מלעו' פסו' הַמֶּלֶךְ וְהַשְּׁלִשִׁית בְּשַׁעַר הַיְסוֹד וְכָל־הָעָם
בסיפרא ב' בכל עם בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃ ו וְאַל־יָבוֹא בֵית־יְהוָה כִּי
אִם־הַכֹּהֲנִים וְהַמְשָׁרְתִים לַלְוִיִּם הֵמָּה יָבֹאוּ כִּי־
כ'.ט' מלעו' פסו' בסיפ' קֹדֶשׁ הֵמָּה וְכָל־הָעָם יִשְׁמְרוּ מִשְׁמֶרֶת יְהוָה׃

תולדות אהרן ויבקש את אחזיהו. סנהד' קב:

רדק

לעזור לבני מלך ישראל: (ט) והוא מתחבא בשמרון. ובמלכים הוא אומר ויכם דרך בית הגן וירדוף אחר יהוא ויאמר גם אותו הכוהו וכו' נראה כי בדרך הכוהו כשהיה נס אפשר כי כשרדפו אחריו לא השיגוהו כי לא אמר ויכוהו אל המרכבה אלא הכוהו ולא השיגוהו הם בעצם אלא הורו לו חצים והוא נס כמו שאמר וינס מגדו ואפשר כי יצא ממגדו ומה שאמר וימת שם לא מת ממש אלא השיגוהו החצים בדרך כשהיה נס מגדו ושם מת שנשתתק בחולי מחמת המכות כמו שאמר בנבל וימת ולא מת עד עשרה ימים ואח"כ נשאוהו עבדיו להתחבא בשומרון ויתחבא בשמרון וימצאוהו שם ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו כי עדיין לא מת. ומה שאמר הנה ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא. פי' נתנו אותו לקבורה והביאו עבדיו שישאוהו ירושלים כמו שאמר במלכים וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אתו בקברתו עם אבותיו בעיר דוד: ואין לבית אחזיהו לעצור כח לממלכה. מעט שמת הוא כי לא היה לו בן גדול ראוי למלוך וכל אותן שהיו מזרע המלוכה היו קטנים לפיכך היה כח ביד עתליה להמית כל זרע המלוכה לבית יהודה: (י) ותדבר. ותמית מענין דבר כבד מאד: (יא) בחדר המטות. כמו שפ"י במלכים באדרון בית משכבא כלומר בחדר שהיו יהוידע ויהושבעת אשתו: (ד) לשוערי הספים. הוא האמור למעלה בענין המשמרות בית האספים וזה שער היה לדרום העזרה: (ה) בשער היסוד. ובמלכים בשער סור ופי' רז"ל שהיה שער מזרחי ושבעה שמות היו לו: (ו) והמשרתים ללוים. הלמ"ד במקום ה"א הידיעה וכן אשר למלך נשען על ידו: ישמרו משמרת ה'.

פי'

רשי

שנהרגו בימי יהורם אביהם כדכתיב לעיל (ב' כ"א) ויעלו ביהודה ויבקעוה ולא נשאר בן כי אם אחזיהו קטן בניו: (י) ותקם ותדבר. לשון דבר ובמלכים (ב' י"א) כתיב ותאבד ועל הדור הזה אמר דוד (תהלים יב) למנצח על השמינית שראה ברוח הקודש שדור שמיני יהרג כל זרעו על ידי עתליה שהרי משלמה עד כאן שמנה דורות והתפלל שישתייר ורעו לזכרון ואומר (שם) הושיעה ה' כי גמר חסיד וגו' ובמלכים (ב' יא) אומר שע"י שם המות הרגתם שהרי כתיב שם ותגנוב אותו מתוך בני המלך הממותי' וקרינן המומתי' ויש אם למקרא ויש אם למסורה המומתי' משמע שכבר מתו ואם למסורת הממותים שמתים והולכים ע"י יסורים ל' הוה ולא לאלתר וזהו מיתת כישוף ושם המות שלא מתים לאלתר הולכים ומדוכים בתחלואים ושוב מתים ודוגמא ממותי תחלואי רעב כי גם הם אינם מתים לאלתר: (יא) בחדר המטות. תרגום באדרון בית ערסתא כלומר בעזרה בחדר שכיבת הכהנים ורבינו שלמה ז"ל פי' בעליית בית קדש הקדשים כדכתי' במלכים (ב' י') ויהי אתה בבית ה' מתחבא וגו' ועליו אמר דוד (תילים כז) כי יצפנני בסוכה וגו' וקורהו חדר המטות (במלכים ב' יא) על שם בין שדי ילין והוא שיסד הקליר (קרא ר' אליעזר ובזכרונות דיום א' דר"ה יסד זה ע"ש) אם פן למטות כפן חדר המטות לכפור יזכור תרבן הבית יכפר עליכם: (ג) ויכרות כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך. שיהיו לעזרתו: (ד) באי השבת. וגם יוצאי השבת כדכתיב בם מוך ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת המשמרות היו מתחדשות בשבת כהונה ולויה אחת יוצאה ואחת נכנסה ואז עכב יהוידע שם משמר היוצא עם משמר הנכנס וחלקן לשלשה חלקי': (ה) והשלשית בבית המלך. לשמור שלא יקבצו עליו להרוג אותו: והשלישית. היא השנית: בשער היסוד. ובמלכים (ב יא) כתיב ובשער סור וביומא ירושלמי מפורש ז' שמות היו לו לשער היסוד סור על שם שהיו מטהרים שם את המצורעים על בהן ידם ועל שם סורו טמא קראו למו (איכה ד): (ו) וכל העם ישמרו. שלא יבואו בית ה':

וכליו

מצודת ציון

ורמיסה כמו כפגר מובס (ישעיה יד): (ט) מתחבא. מסתתר: **כג** (א) לעזריה. את עזריה: (ד) הספים. הוא בית האספים האמור בדה"א ובמ"ב נאמר בשער אחר כרלים והיא היא:

והקיפו

מצודת דוד

כאשר עשה מפעל מות לבית אחאב: משרתים לאחזיהו. אשר היו משרתים לאחזיה: (ט) והוא מתחבא. בעת שבקשוהו היה מתחבא בשומרון ומצאו שם: ויקברהו. זה להוליכו לירושלים לקברו בקבר הראוי לו כמ"ש במ"ב כי אמרו וכו' ובעבור כבוד אביו ראוי לקבר בדרך כבוד: בן יהושפט. בן יהורם בנו היה אבל בן הבן יחשב לבן: ואין וכו'. לא נשאר מי מבית אחזיה לעצב הכח אשר להתחזק במלוכה כי כל זרע הממלכה היו קטנים: (י) ותדבר. הביאה עליהם הדבר כי האכילה אותם דבר ארסי וכדומה: לבית יהודה. של בית יהודה: (יא) בת המלך. בת יהורם היתה אחות אחזיה: בחדר המטות: שהיה בבה"מ: יהוידע הכהן. יתכן שהוא יוחנן הנזכר בד"ה א' ה' ועיין בסוף מלכים בחשבון הדורות: כי הוא וכו'. ולזה חמלה על בנו: מפני עתליה. מוסב על והסתירהו לומר ההסתרה היה מפני עתליה: (יב) ויהי אתם. יואש היה עם יהושבעת ובעלה בבית האלהים כי יהוידע בעלה היה כ"ג והחמידו לשבת בבה"מ: **כג** (א) עמו בברית. לקחם עמו בברית להיות ידם עמו להמליך את יואש: (ג) עם המלך. להיות בעזרתו: ויאמר. יהוידע הכהן אמר להם הנה בן המלך ראוי למלוך כאשר דבר ה' וכו': (ד) השלישית. חלק שלים: באי השבת. כי משמרות הכהנים והלוים היו מתחלפים בכל שבת אלו יוצאים ואלו באים וקרויים המה באי השבת ואמר להם השלישית מכם ר"ל חלק שלים משומרי המלך יהיו מאנשי באי השבת מן הכהנים ומן הלוים: לשוערי הספים. ר"ל במספר שלים ישמרו שערי הספים אולם לא באי השבת היו שומרים שם כי מקום משמרתם היה משמרת בית המלך כמ"ש במ"ב: (ה) והשלישית. משומרי המלך יהיו שומרים בבית המלך אחר ביאת המלך אל ביתו:

והשלישית. שני השלישים היו מיוצאי השבת כמ"ש במ"ב וזהו לפי שיוצאי השבת המה פנויים מעבודה

דסיפרא . עזבי ערים ושכנו בסלע . נודו מתוך בבל ומארץ כשדים : על המלך ח׳ בקריאה וסי׳ ויך עם הארץ את כל דמלכים . ויכו עם הארץ דסיפרא . ויעמדו הרצים איש וכליו . ויעמד את כל העם . ואת יתר העם הנשארים דמלכים . והקפתם על המלך סביב דמלכים . ותרא והנה המלך עמד על עמודו דסי׳ . ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים .

ז וְהִקִּיפוּ הַלְוִיִּם אֶת־הַמֶּלֶךְ סָבִיב אִישׁ וְכֵלָיו
בְּיָדוֹ וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת יוּמָת וִהְיוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ ג׳ . ז׳
בְּבֹאוֹ וּבְצֵאתוֹ׃ ח וַיַּעֲשׂוּ הַלְוִיִּם וְכָל־יְהוּדָה כְּכֹל ל׳ . ז׳ מלעי׳ פסו׳
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיִּקְחוּ אִישׁ אֶת־אֲנָשָׁיו
בָּאֵי הַשַּׁבָּת עִם יוֹצְאֵי הַשַּׁבָּת כִּי לֹא פָטַר ד׳ מ״ל . ל׳
יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֶת־הַמַּחְלְקוֹת׃ ט וַיִּתֵּן יְהוֹיָדָע
הַכֹּהֵן לְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת אֶת־הַחֲנִיתִים וְאֶת־הַמָּגִנּוֹת ל׳
וְאֶת־הַשְּׁלָטִים אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ דָּוִיד אֲשֶׁר בֵּית מ״ח
הָאֱלֹהִים׃ י וַיַּעֲמֵד אֶת־כָּל־הָעָם וְאִישׁ ׀ שִׁלְחוֹ ג׳
בְיָדוֹ מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית עַד־כֶּתֶף הַבַּיִת
הַשְּׂמָאלִית לַמִּזְבֵּחַ וְלַבָּיִת עַל־הַמֶּלֶךְ סָבִיב׃ ה׳
יא וַיּוֹצִיאוּ אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ וַיִּתְּנוּ עָלָיו אֶת־הַנֵּזֶר י״ב
וְאֶת־הָעֵדוּת וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ וַיִּמְשָׁחֻהוּ יְהוֹיָדָע וּבָנָיו ב׳ כולהון מ״ל
וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ׃ יב וַתִּשְׁמַע עֲתַלְיָהוּ אֶת־ כמ״ה חס׳
קוֹל הָעָם הָרָצִים וְהַמְהַלְלִים אֶת־הַמֶּלֶךְ וַתָּבוֹא ל׳
אֶל־הָעָם בֵּית יְהוָה׃ יג וַתֵּרֶא וְהִנֵּה הַמֶּלֶךְ עוֹמֵד ו׳ מ״ל
עַל־עַמּוּדוֹ בַּמָּבוֹא וְהַשָּׂרִים וְהַחֲצֹצְרוֹת עַל־ ל׳ . ד׳
ס׳ ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מלא הַמֶּלֶךְ וְכָל־עַם הָאָרֶץ שָׂמֵחַ וְתוֹקֵעַ בַּחֲצֹצְרוֹת
ס׳ . ל׳ וְהַמְשׁוֹרְרִים בִּכְלֵי הַשִּׁיר וּמוֹדִיעִים לְהַלֵּל וַתִּקְרַע
י״ב מ״ל עֲתַלְיָהוּ אֶת־בְּגָדֶיהָ וַתֹּאמֶר קֶשֶׁר קָשֶׁר׃ יד וַיּוֹצֵא
יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת ׀ פְּקוּדֵי הַחַיִל
ז׳ חס׳ בכיפ׳ ג׳ מ״ל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוֹצִיאוּהָ אֶל־מִבֵּית הַשְּׂדֵרוֹת
וְהַבָּא אַחֲרֶיהָ יוּמַת בֶּחָרֶב כִּי אָמַר הַכֹּהֵן לֹא
ל׳ ומ״ל תְמִיתוּהָ בֵּית יְהוָה׃ טו וַיָּשִׂימוּ לָהּ יָדַיִם וַתָּבוֹא
ל׳ אֶל־מְבוֹא שַׁעַר־הַסּוּסִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְמִיתוּהָ
שָׁם׃ טז וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע בְּרִית בֵּינוֹ וּבֵין כָּל־
הָעָם וּבֵין הַמֶּלֶךְ לִהְיוֹת לְעָם לַיהוָה׃ יז וַיָּבֹאוּ
ב׳ וחס׳ כָל־הָעָם בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו
וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבֵּרוּ וְאֵת מַתָּן כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ
לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת׃ יח וַיָּשֶׂם יְהוֹיָדָע פְּקֻדֹּת בֵּית
י״ב . י״ג יְהוָה בְּיַד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֲשֶׁר חָלַק דָּוִיד עַל־
בֵּית יְהוָה לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת יְהוָה כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת
מֹשֶׁה בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁיר עַל יְדֵי דָוִיד׃ יט וַיַּעֲמֵד
ב׳ ובטעים ב׳ ולא יבא הַשּׁוֹעֲרִים עַל־שַׁעֲרֵי בֵּית יְהוָה וְלֹא־יָבֹא טָמֵא

תולדות אהרן ויוציאו את בן המלך . ע״ג מד :

רשי

(ז) וכליו בידו . כלי מלחמתו בידו : (ח) באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר . אותן מחלקות היוצאי׳ ללכת לבית׳ אלא עכבם שם עם הבאים דוגמא בלשכות פטורים כלומר פטורים היו מכל מלאכה שבעזרה כי אם לשמור הלשכות כי יומם ולילה חובה עליה׳ במלאכ׳ לשמור העזרות והלשכות לפיכך היו פטורים מכל שאר מלאכת העזרה : (י) ואיש שלחו בידו. כלי זיינו כמו ובעד השלח יואל: (יא) את הנזר . היא העטרה שלקח דוד מרבת בני עמון כדכתיב (לעיל א׳ ד׳) ויקח דוד עטרת מלכם ותהי על ראש דוד ומשם והלאה היו מלכי יהודה מניחים אותה הנזר על ראשם : ואת העדות . זה ספר תורה וכן הוא אומר (דברים יז) וקרא בו כל ימי חייו ורבותינו אמרו הנזר זה העדות שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו : (יג) עומד על עמודו . כדאמר (לעיל ג׳) ויעמוד המלך על העמוד כי עשה שלמה כיור נחשת וגו׳ ויעמד עליו ויברך על ברכיו (שם) ועד היום מנהג כשמוועדים יחד עומד המלך או הדוכוס במקום גבוה כדי שיוכלו לראותו לשמוע את דברו : קשר קשר . מרד מרד: (יד) השדרות . פירש״י מקום מבוא המלך מביתו לבית ה׳ לא ידעתי מה ל׳ שדרות ויונתן תרגם סידריא : והבא אחריה יומת . אל תניחוה לצאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים מתחברים אליה . והבא אחריה לעזרה יומת . המיתוהו : (טו) וישימו לה ידים . מקום לנוס : (טז) ברית בינו ובין כל העם ובין המלך . שיהו כולם המלך והעם אחרי ה׳: (יח) פקדות . ממונים על זה להעלות עולות וכל האמור בפרשה דוגמ׳ (ירמיה כ׳) וישמע פשחור וגו׳ והוא פקיד נגיד בית ה׳ : (יט) ולא יבא טמא לכל דבר . אף היו פקידים שלא יניחו ליכנס בעזרה שום

רדק

פי׳ הכהנים והלוים ישמרו בתוך בית המקדש כי קדש המה האולם וההיכל ולא יכנסו שם ישראל וכל עם ישראל ישמרו משמרת ה׳ מבחוץ : (ח) כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות . פי׳ המחלקות שהיו נחלקים מימי דוד כל משמר ומשמר שבת הוא עכבם כלם ולא פטר יוצאי השבת אלא עכבם כלם עם באי שבת להיות שומרים המלך : (י) ואיש שלחו בידו . חרבו כמו בשלח יעברו : (יא) את הנזר . פי׳ כתר מלכות : ואת העדות . בגדי מלכות מן ועדית עדי . עדות בשקל גאות : (יג) עומד על עמודו . ובמלכים על העמוד ת״י על אסטוונא . ר״ל על הכפיו שעומד בו המלך בבית ה׳ : (יד) אל מבית השדרות . מקום נסדר למושב השרים : והבא אחריה . לעזרה : (טו) וישימו לה

מצודת דוד

מעבודה כי באי השבת באו במקומם : בשער היסוד . ישמרו בשער היסוד והוא שער המזרחי שהוא מקום התחלת הקדושה כמו היסוד שהוא התחלת הבנין : וכל העם . מבני ישראל ישמרו בחצרות בית ה׳ : (ו) בית ה׳ . הוא ההיכל : והמשרתים ללוים . משרתי הבית מן הלוים : ישמרו וכו׳ . לבל יקרבו לגשת אל המקום האסור להם : (ז) וכליו . כלי זיינו : והבא . איש זר הבא שמה יומת כי אולי הוא מאנשי עתליה ומבקש להרוג את המלך : בבואו . אל הבית ובצאתו ממנה : (ח) איש את אנשיו . כל שר מאה מבאי השבת ויוצאי השבת לקח את אנשיו : כי לא פטר וכו׳ . לא נתן רשות למשמרת יוצאי השבת ללכת לבתיהם כדרכם תמיד אבל הטיל עליהם החיוב להתעכב עוד : (ט) אשר למלך דויד . אשר המה למלך דויד שעשאם הוא : בית האלהים . בבית האלהים : (י) ואיש . וכל איש חרבו בידו : למזבח . לפני המזבח וההיכל : (יא) ויוציאו . ממקום מחבואו : הנזר . כתר מלכות: העדות. היא התורה הנקראת עדות ותלו אותה בזרועו וכמ״ש רז״ל בס״ת היתירה של מלך . או הוא מלבוש עדי וקשוט ור״ל קשטו אותו בעדי מלוכה מאבני יקר : (יב) קול העם הרצים . קול מרוצת העם וקול המהללים את המלך : (יג) על עמודו . על המקום המיוחד למלך לעמוד שם : במבוא . במקום שבאים בה לעזרה : ומודיעים . מלמדים דעת זה לזה איך להלל : קשר קשר . מרד יש כאן וכפלה דבריה כדרך המרד : (יד) ויוצא . מבית ה׳ : פקודי החיל . הממונים על החיל : הוציאוה אל מבית לשדרות . ר״ל הוציאו אותה מחוץ לבה״מ אולם תלך אל מבית השדרות ר״ל מבפנים למערכת השומרים לבל תמלט : והבא אחריה . להיות בעזרתה דתו להמית בחרב : כי אמר וכו׳ . ולזה לא הרגוה מיד : (טו) וישימו לה ידים . עשו לה מקום פנוי ללכת מבית ה׳ ובאה אל בית המלך בדרך אשר הסוסים באים בה ושם נהרגה : (טז) בינו וכו׳ . ר״ל כולם קבלו עליהם בברית להיות לעם לה׳ ולעבדו : (יח) וישם וכו׳ . עשה ממונים בבית ה׳ כי בהיותם עובדים לבעל בטלו הממונים : ביד הכהנים . המינוי הזה מסר ביד הכהנים בני לוי כפי אשר חלק דוד לממונים על בית ה׳ להעלות עולות בזמנם : על ידי דויד . בשיר הנעשה ע״י דוד מה שתקן הוא : (יט) השוערים . הממונים לשמור שערי המקדש :

מצודת ציון

(ז) והקיפו . וסבבו : (ח) פטר . הוא הלוף החיוב וכן בלשכות פטורים (דה״א ט) : המחלקות . המשמרות הנחלקים לחלקים : (ט) השלטים . הם כעין מגינים : (י) שלחו . חרבו כמו בשלח יעבורו (איוב לג) : מכתף . מעבר : (יד) השדרות . כמו הסדרות בסמ״ך והוא מל׳ סדור ועריכה וכמו בחיל המסודר נקראים מערכות כן יקראו סדרות : (טו) מבוא . מל׳ ביאה : (יז) ויתצוהו . מל׳ נתיצה ושבירה : צלמיו . מל׳ צורה ודמות : מתן . כן שמו : (יח) פקדות . ממונים : האדירים

וכל טוב אם על המלך טוב דכו' במ"ג אל המלך וסים' ותאמר בת שבע טוב דריש מלכים. והמלאך אשר הלך לקראתם. וחברו והמלאך : צביה ג' ב' כתיב ה' וא' כתיב א' וסי' ואת מישא ואת צביא. מבאר שבע דמלכים. וחברו דסיפרא. קדמא כתיב א' : מהרו ג' בקריאה וסים' מהרו שכחו מעשיו. מהרו בניך מהרסיך ומחריביך. ולא מהרו הלוים. וסי' בלשון ארמי אנשון לוויא בניהון . ויתנהו ד' ג' חסר וא' מ"ל וסי' ויתיכו את הכסף דיאשיה דסיפרא. ויתנהו בסוגר בחחים. ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער .

לְכָל־דָּבָר׃ כ וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־
הָאַדִּירִים וְאֶת־הַמּוֹשְׁלִים בָּעָם וְאֵת ׀ כָּל־עַם
הָאָרֶץ וַיּוֹרֶד אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבֹאוּ בְּתוֹךְ־ ל' מ"ל
שַׁעַר הָעֶלְיוֹן בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיּוֹשִׁיבוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ עַל ל' ומ"ל
כִּסֵּא הַמַּמְלָכָה׃ כא וַיִּשְׂמְחוּ כָל־עַם־הָאָרֶץ וְהָעִיר
שָׁקָטָה וְאֶת־עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בֶחָרֶב׃ ד̇
כד א בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה ל' חס'
מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ ג' ב' כתיב ה'
ב וַיַּעַשׂ יוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כָּל־יְמֵי יְהוֹיָדָע
הַכֹּהֵן׃ ג וַיִּשָּׂא־לוֹ יְהוֹיָדָע נָשִׁים שְׁתָּיִם וַיּוֹלֶד מ"ז. ל' ל' בטעם
בָּנִים וּבָנוֹת׃ ד וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן הָיָה עִם־לֵב יוֹאָשׁ
לְחַדֵּשׁ אֶת־בֵּית יְהוָה׃ ה וַיִּקְבֹּץ אֶת־הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם וַיֹּאמֶר לָהֶם צְאוּ לְעָרֵי יְהוּדָה וְקִבְצוּ מִכָּל־ י"ו בטעם

תולדות אהרן ויעשו ארון. (שקלים נ) :

ל' וחלף ועלו ודין יִשְׂרָאֵל כֶּסֶף לְחַזֵּק ׀ אֶת־בֵּית אֱלֹהֵיכֶם מִדֵּי
ג' שָׁנָה בְּשָׁנָה וְאַתֶּם תְּמַהֲרוּ לַדָּבָר וְלֹא מִהֲרוּ
הַלְוִיִּם׃ ו וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לִיהוֹיָדָע הָרֹאשׁ וַיֹּאמֶר
לוֹ מַדּוּעַ לֹא־דָרַשְׁתָּ עַל־הַלְוִיִּם לְהָבִיא מִיהוּדָה
ב̇ וּמִירוּשָׁלִַם אֶת־מַשְׂאַת מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה וְהַקָּהָל
ל' לְיִשְׂרָאֵל לְאֹהֶל הָעֵדוּת׃ ז כִּי עֲתַלְיָהוּ הַמִּרְשַׁעַת
ג'. מ"ח בָּנֶיהָ פָרְצוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים וְגַם כָּל־קָדְשֵׁי
בֵית־יְהוָה עָשׂוּ לַבְּעָלִים׃ ח וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲשׂוּ
ד' אֲרוֹן אֶחָד וַיִּתְּנֻהוּ בְּשַׁעַר בֵּית־יְהוָה חוּצָה׃ ט וַיִּתְּנוּ־
כ"ה. ב̇ קוֹל בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלִַם לְהָבִיא לַיהוָה מַשְׂאַת
ד' מֹשֶׁה עֶבֶד־הָאֱלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר׃
ט' מלעיל פסו' בסיפ' י וַיִּשְׂמְחוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם וַיָּבִיאוּ וַיַּשְׁלִיכוּ
י'. י"ג ל"ו לָאָרוֹן עַד־לְכַלֵּה׃ יא וַיְהִי בְּעֵת יָבִיא אֶת־הָאָרוֹן

רדק

לה ידים. כלומר נתנו לה מקום לנוס ולהכנס אל מבא שער הסוסים : (ו) את משאת משה עבד ה'. הוא כסף שקלים מחצית השקל שהיה נותן כל ישראל פעם אחת בשנה כמו שכתוב בתורה כי תשא את ראש בני ישראל ומפני מה קראו משאה על שם כי תשא. ובמלכים כתיב שלשה כספים. כסף עובר והוא מחצית השקל כמו שאמר כל העובר על הפקודים. איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי. כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדק הבית : והקהל לישראל. פי' משאת משה עבד ה' והקהל שצוה משה לישראל להביאו במדבר לאהל העדות : (ז) כי עתליה המרשעת. תאר. וכן הערים המבדלות תאר. המ"ם בחירק : בניה פרצו את בית האלהים. פי' היא ובניה פרצו את בית האלקי' לפיכך צריך חזוק ותקון. ופי' בניה בנים שהיו לה מאיש אחר לא מן המלך : וגם כל קדשי בית ה' עשו לבעלים. שאלו לא הוציאו קדשי בית ד' לבעלים היו הקדשים ההם מספיקים לחזק בדק הבית אבל עשו אותה לבעלים לפיכך צריך לקבץ כסף מכל ישראל ולא הוציאו עתליה ובניה כל קדשי הבית אלא רוב הקדשים לפיכך אמר כל קדשי בית ה' שפירושו רוב כמו וכל טוב אדוניו בידו והראיה כי נשארו מן הקדשים בבית ה' כמו שאומר בספר מלכים כשעלה חזאל ירושלים ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים אשר הקדישו יהושפט ויהורם וכו'. והנותר ההוא לא רצה יהואש להוציאו במלאכה שלא ישאר האוצר רק ואלו לא פרצו עתליה ובניה הבית עדיין היה קיים כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יהואש לא היה אלא כ"ה שנה ובנין חזק היה אותו הבנין והיה עומד יותר אלולי שפרצוהו : (ח) ארון אחד. פי' ארון איש אחד. ופירוש ויעשו שתקנו אותו לתת בו הכסף

כמו

רשי

שום טמא משום צורך כל דבר : (ב) כל ימי יהוידע. ובמלכים (ב' י"ב) כתיב כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן אבל לאחר שמת אז באו שרי המלך להשתחוות לו לעשותו קדש ובמדרש מפורש לפי שנטמן בבית קדש הקדשים ולא הוזק אמרו כדי אתה להיות אלוה : (ג) ויולד בנים ובנות. לפי שנאמר למטה (כ"ד) שהרג יואש את בני יהוידע הוצרך לומר שהיו לו בני' : (ה) וקבצו מכל ישראל. כלומר קבצו אותו כסף שהיו ישראל נותנים מדי שנה בשנה כדכתיב (שמות ל') כל העובר על הפקודים ובמלכים (ב' י"ב) כל כסף הקדשים אשר יובא בית ה' כסף עובר וגו' שלש כספי' היו כסף עובר שקלים בכל שנה שנאמר (שמות ל') כל העובר על הפקודים עובר על שם העובר. כסף נפשות ערכו. על איש שהתנדב ערך נפשו כמו האומר ערכי עלי. וכל כסף אשר יעלה על לב איש נדבה לבדק הבית : ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים. מפורש בטוב (במלכים ב' יב) שאמר המלך יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו ויתעצלו בדבר להטריח מכריהם וכשראה המלך כן אמר להם (שם) ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק הבית תתנוהו. זהו שאמר כאן ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים : (ו) משאת משה עבד ה'. כלומר שקלים שצוה עליהם במדבר : משאת. על שם כי תשא : (ז) כי עתליהו המרשעת בניה פרצו. הוצרך לומר כי מתחלה בנאו שלמה בנין חזק כי משבנאו שלמה עד יואש לא היו רק קכ"ה שנה וכבר הי' נפרץ שאם לא שפרצו עתליהו ובניה עדיין היה קיים שהרי מיואש עד יאשיהו יותר ממאתים שנה ולא הוצרכו לחזקו עד יאשיהו ואעפ"כ לא עשאו יואש חדש כבתחילה ומגמר הבית עד יואש קכ"ה כיצד שלמה מלך מ' שנה וד' שנה למלכותו התחיל לבנותו וז' שנה עיכב בבנינו הרי י' שנה ונשאר ל' ורחבעם מלך י"ז הרי מ"ז ואביה ג' הרי נ' ואסא מ"א הרי צ"א ויהושפט כ"ה הרי קי"ו יהורם ח' הרי קכ"ד ואחזיה א' הרי קכ"ה ומיואש עד יאשיהו כיצד אמציהו מלך כ"ט שנים עזיהו נ"ב יותם ט"ז אחז ט"ז חזקיה כ"ט מנשה נ"ה ואמון ב' הרי מאתים חסר אחת ואותן שנים יותר שחיה יואש לאחר חזקת הבית נמצא שלא הוצרכו לחזק את בדק הבית אם לא עתליהו המרשעת ובניה פרצוהו : כי עתליהו וגו'. לכן אין תימה אם צריך מהרה כל כך חיזוק וגם אל תתמה שלא היה כסף וזהב של הקדשות באוצרות בית ה' עד שהוצרכו ליתן קול ביהודה ובירושלים להביא משאת כי גם כל קדשי בית ה' עשו לבעלים : (ח) ויעשו ארון אחד. ובמלכים (ב' יב) כתיב ויקוב חור בדלתו ע"י אותו חור היו זורקין בארון ההקדשות ולא לפתוח הדלת פן יבא רמאי ויגנוב ממנו : ויתנהו בשער בית ה' חוצה. כדי שיכלו לבא אליו כל נדיב לב לתת בו את תרומת ה' :

וכראותם

מצודת ציון

(כ) האדירים. ר"ל השרים : (כא) שקטה. נחה : כד (ה) מדי. מחי ר"ל בכל עת שנה ושנה כמו מדי עלותה (ש"א א) : (ו) משאת. ענין דורון ותשורה כמו ארוחה ומשאת (ירמיה מ) : (ז) פרצו. שברו : (ח) ארון. ארגז : (יא) אל פקדת. כמו בפקודת וכן ואל הארון (שמות כה)

מצודת דוד

ולא יבוא. לשמור שלא יבא בהם הטמא לכל דבר ממיני הטומאות : (כא) והעיר שקטה. לא נתעורר עוד מלחמה בעבור זה כי את עתליהו המיתו ולא היה עוד מי לעורר מלחמה : כד (ד) לחדש. לתקנו ולבנות מה שנהרס : (ה) מדי שנה בשנה. להוצאות התקון הצריך בכל שנה ושנה : תמהרו לדבר. לכן מהרה וקבלו הכסף : (ו) מדוע לא דרשת. כאומר היה לך לדרוש עליהם אם ממהרים הם להביא מיהודה וכו' : את משאת משה. במ"ב מפורש שלשה כספים והם מחצית השקל המוטל על כל איש מישראל ומי שהעריך עצמו או זולתו ומי שהקדיש מה לבדק הבית וכולם קרואים משאת משה ר"ל התרומה שצוה משה להביא : והקהל לישראל. ר"ל ומה שהיה מדרך הקהל מישראל להביא מאז לאוהל העדות : (ז) בניה. שהיו לה מאיש אחר הם פרצו את בית האלהים אם כן מהראוי לתקן וגם כסף הקדשים שהיה בבית ה' עשו לבעלים ולאם א"כ הכסף ולכן מהצורך לקבץ כסף מאת הקהל על צורך התקון : (ח) חוצה. בהעבר שלפני החוץ : (ט) ויתנו קול. ר"ל הכריזו ברבים : על ישראל. מה שצוה על ישראל בהיותם במדבר והם הכספים האמורים למעלה : (י) וישמחו. ר"ל הביאו הכסף בשמחה : עד לכלה. ר"ל הביאו יום יום עד שכלו כולם להביא איש לא נעדר : (יא) ויהי בעת יביא וכו'. בעת שהביאו את הארון אל תוך הבית בפקודת המלך אשר ביד הלוים וכאשר ראו את

הכסף

התיכו עבדיך את הכסף דמלכים. ומה דנמסר ביחזקאל סימן י"ט ההוא ויתנהו על ידי עשי המלאכה המפקדי' ר"פ טעות הוא כי בשוא הויו קד א : וביתו ד' בקריאה וסי' ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה. וישב רוד עם אכיש בגת. ואנשים אשר עמו העלה דוד. ועשקו גבר וביתו. ועם האלהים וביתו : להשיבם ג' בקריאה וסימ' וישלח בהם נביאים. וימרו בך ונחמיה. ודבתריה ותער בהם להשיבם : רגימת אבן ה' בקריאה וסימ' ויוציאו את המקלל אל מחוץ. ויקח יהושע את עכן בן זרח. את הדורם אשר

אֶל־פְּקֻדַּת הַמֶּלֶךְ בְּיַד הַלְוִיִּם וְכִרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף וּבָא סוֹפֵר הַמֶּלֶךְ וּפְקִיד כֹּהֵן הָרֹאשׁ וִיעָרוּ אֶת־הָאָרוֹן וְיִשָּׂאֻהוּ וִישִׁבֻהוּ אֶל־מְקֹמוֹ כֹּה עָשׂוּ לְיוֹם בְּיוֹם וַיַּאַסְפוּ כֶסֶף לָרֹב׃ יב וַיִּתְּנֵהוּ הַמֶּלֶךְ וִיהוֹיָדָע אֶל־עוֹשֵׂה מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה וַיִּהְיוּ שֹׂכְרִים חֹצְבִים וְחָרָשִׁים לְחַדֵּשׁ בֵּית יְהוָה וְגַם לְחָרָשֵׁי בַרְזֶל וּנְחֹשֶׁת לְחַזֵּק אֶת־בֵּית יְהוָה׃ יג וַיַּעֲשׂוּ עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה וַתַּעַל אֲרוּכָה לַמְּלָאכָה בְּיָדָם וַיַּעֲמִידוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים עַל־מַתְכֻּנְתּוֹ וַיְאַמְּצֻהוּ׃ יד וּכְכַלּוֹתָם הֵבִיאוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וִיהוֹיָדָע אֶת־שְׁאָר הַכֶּסֶף וַיַּעֲשֵׂהוּ כֵלִים לְבֵית־יְהוָה כְּלֵי שָׁרֵת וְהַעֲלוֹת וְכַפּוֹת וּכְלֵי זָהָב וָכָסֶף וַיִּהְיוּ מַעֲלִים עֹלוֹת בְּבֵית־יְהוָה תָּמִיד כֹּל יְמֵי יְהוֹיָדָע׃ טו וַיִּזְקַן יְהוֹיָדָע וַיִּשְׂבַּע יָמִים וַיָּמֹת בֶּן־מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּמוֹתוֹ׃ טז וַיִּקְבְּרֻהוּ

ל. ל
ב' סלויס ל. ל
ל. ל ז' הס'
ל
ל מ"ע
י"ו כתיב י' ד'
ל. כ'
ג'. ל
נ"ט
ל

בְעִיר־דָּוִיד עִם־הַמְּלָכִים כִּי־עָשָׂה טוֹבָה בְּיִשְׂרָאֵל וְעִם־הָאֱלֹהִים וּבֵיתוֹ׃ יז וְאַחֲרֵי מוֹת יְהוֹיָדָע בָּאוּ שָׂרֵי יְהוּדָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמֶּלֶךְ אָז שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם׃ יח וַיַּעַזְבוּ אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־הָאֲשֵׁרִים וְאֶת־הָעֲצַבִּים וַיְהִי־קֶצֶף עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם בְּאַשְׁמָתָם זֹאת׃ יט וַיִּשְׁלַח בָּהֶם נְבִאִים לַהֲשִׁיבָם אֶל־יְהוָה וַיָּעִידוּ בָם וְלֹא הֶאֱזִינוּ׃ כ וְרוּחַ אֱלֹהִים לָבְשָׁה אֶת־זְכַרְיָה בֶּן־יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיַּעֲמֹד מֵעַל לָעָם וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה ׀ אָמַר הָאֱלֹהִים לָמָה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־מִצְוֹת יְהוָה וְלֹא תַצְלִיחוּ כִּי־עֲזַבְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶתְכֶם׃ כא וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו וַיִּרְגְּמֻהוּ אֶבֶן בְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ בַּחֲצַר בֵּית יְהוָה׃ כב וְלֹא־זָכַר יוֹאָשׁ הַמֶּלֶךְ הַחֶסֶד אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָדָע אָבִיו עִמּוֹ וַיַּהֲרֹג אֶת־בְּנוֹ וּכְמוֹתוֹ אָמַר יֵרֶא יְהוָה וְיִדְרֹשׁ׃

ל. ז'
ג'
ג'. ה' ז' בסיפרה
ל
ס'
ב'. ג'
ג' ומ"ל כנפ

תולדות אהרן וכלוהם. כתובות קו : ולא זכר. (מגילה עד) :

רשי

(יא) וכראותם כי רב הכסף. אז בא סופר המלך ופקיד כהן ראש משרת הממונה תחת כהן הראש והוא סגן כהונה עם סופר המלך ובמלכים (שם) כתיב ויעל סופר המלך וכהן גדול פתרון ויעל סופר המלך ואף כהן גדול שלא פקידו הוא הסופר הכותב מה שכ"ג מצוה לו כי אין הגון וכבוד לכ"ג לילך עם עבדי המלך : ויערו את הארון. דוגמא ותער כדה (בראשית כ"ד) : וישאהו. בכל יום ויום כשרואין כי רב הכסף שבו מביאין אותו לפקיד המלך בתוך העזרה מערין אותו ונושאין אותו ומחזירין אל מקומו בשער ה' חוצה : (יג) ותעל ארוכה למלאכה. דוגמא היתיו האבנים דעזרא וגם לעיל (ד"ה א') יואב יחיה את שאר העיר : על מתכונתו. על מכונו : (יד) כלי שרת והעלות. שטושיל בל' אשכנז הוא שכותשין את הבשמים במכתשת דוגמא (משלי כז) אם תכתוש אויל במכתש כן אמר לי ר' יצחק בר שמואל מנרבונ"א. ויש אומרים והעלות אלו הנסרים שחותכין עליהם בשר ודוגמא בבילה אין מטלטלין את העלי לקצב עליו בשר : וכפות וכלי זהב וכסף. ובמלכים (ב' יב) כתיב אך לא יעשה בית ה' ספות כסף. הא כיצד מפורש בכתובו' בפרק קמא בעא מיניה רב הונא מרב כלי שרת מהו שיעשו מקדשי בדק הבית וכו' : (כ) מעל לעם. גבוה מכל העם כדי להשמיע קולו. ובאיכה רבתי דורש סמך על עצמו שהיה שר גבוה מכל העם נביא וכהן וביום הכפורים וחתן המלך ולא נתיירא מלומר נבואה ועל זה נאמר (איכה ב') אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא וכמותו אמר ירא ה' וידרוש כי לא הרגוני אלא שאמרתי שליחותו של מקום ומאחר שנהרגתי עליו מן הדין והגון וכדי הוא שידרוש דמי וכן היה כי מיד נדרש דמו כי לתקופת השנה וגו' : (כג) ויהי לתקופת השנ'. לפי שבני יהוד' חטאו יות' מאשר שבטי'

כמו

רדק

כמו שאומר במלכים ויקוב חור בדלתו : (יא) ויערו את הארון. כמו ותער כדה : (יג) ותעל ארוכה למלאכה. בדרך השאלה. וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים. וירפא את מזבח ההרוס : (יד) ויעשהו כלים לבית ה' כלי שרת. ובמלכים אך לא יעשה בית ה' ספות כסף וכו'. ורז"ל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא הותירו. וזהו שאמר וככלותם הביאו לפני המלך כי כאן לפני **כלות** המלאכה לא יהיו עושים כלים ממנו כמו שאמר במלכים כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשית המלאכה אך כאשר נעשית כמו שאמר הנה ויעמידו בית האלהים על מתכונתו ויאמצוהו וככלותם וכו' עשו מהנותר כלי שרת : והעלות. י"מ כמו עלי שהוא יד המכתש כמו בתוך הריפות בעלי ועשו אותו לכתוש בו הבשמים לקטורת. ולפי דעתי שהוא כלי קטן ששואבין בו היין מן ההין לנסכים ומצאנו אותו בדברי רז"ל אמהתא דבי רבי כד הוה משתעי' מלשון חכמה אמרה הכי עלת נקפת בכד. פי' הכלי הקטן שהיו שואבין בו היין מן הכד שמו עלת והית' אומרת לו כי העלת היתה מכה בשולי הכד שלא היה יין בכד ועוד אמרו מרגניתא זבנא בתליסר עליאתא דדינרי. פי' מכרה בי"ג סלים מלאים דינרים מאותן הסלים הקטן הנקרא עלת. ויקרא הא' עלת או עלה והרבות עלות : (יז) וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם. השתחוו לו ופתו אותו בדבריהם ואמרו שיהיו נשמעים לו לכל מצותיו וגם הוא ישמע אליהם לעבוד האשרים ככל העמים וכיוצא בדברים האלו אז שמע המלך אליהם ועזבו עבודת בית המקדש ועבדו האלילים. ובדרש וישתחוו לו שעשאוהו לאלוה וכך אמרו והזר הקרב יומת ואתה אדוני המלך היית בבה"מ שש שנים ועדיין אתה חי וראוי אתה שנעבדך עבודת

אלוה

מצודת דוד

הכסף רב בו כי משקלו כבד אז בא סופר המלך וכו' : ויערו. שפכו הכסף מן הארון : ליום ביום. כי מצות המלך היה להביאו בכל לילה מן החוץ אל תוך הבית וכאשר ראו שרב הכסף אז שפכו הכסף ממנו : (יב) אל עושי מלאכת וכו'. הם האומנים הגדולים הממונים בבית ה' ומתחת **ידם** בונים האומנים הפועלים כפי אשר יורו אותם ובדרז"ל נקראין אדרכלין : ויהי שוכרים. והם יהיו שוכרים חוצבי אבן וחרשי עץ : לחרשי ברזל. גם יהיו שוכרים את חרשי הברזל ונחשת : (יג) ויעשו וכו'. עשו מה שעליהם לעשות : ותעל וכו' בידם. על ידם עלתה הזיק למלאכת התקון : על מתכנתו. על כנו ובסיסו ור"ל שתקנו את כל הצריך לתקן : (יד) וככלותם. לחזק את כל בית ה' : וכלי זהב. ואשר כלי זהב וכסף : תמיד. הם התמידין שבכל יום בבוקר ובערב : (טז) בישראל. במה שהעמיד להם מלך מזרע דוד : ועם האלהים. במה שקרב את ישראל לעבודת המקום : וביתו. במה שהעמיד בה הממונים : (יז) וישתחוו למלך. אחז"ל שעשאוהו אלוה באמרם אליו הנה נאמר והזר הקרב יומת (במדבר י"ח) ואתה חיית בבה"מ ששה שנים ועודך חי ומהראוי לעבוד אותך עבודת אלהות : אז שמע המלך. קבל דבריהם : (יח) ויעזבו וכו'. ונמשך מזה שעזבו את בית ה' ועבדו האשרים : באשמתם זאת. בעבור אשמתם זאת : (יט) ויעידו בם. התרו בם ע"ש שדרך המתרה להתרות בעדים למען לא יכחש בדבר : ולא האזינו. לא הטו אוזן לשמוע : (כ) מעל לעם. במקום גבוה מכל העם למען ישמעו כולם : (כא) במצות המלך. **[illegible] עם לרגמו באבן : (כב) החסד אשר עשה. אשר הצילו מן המיתה והמליכו על ישראל : ירם ס'.**

שעל

מצודת ציון

כה) ומשפטו ובהארון ופקדת הוא ענין צואה כמו והוא פקד עלי (לקמן לו) : ויערו. ענין שפיכה והרקה כמו ותער כדה (בראשית כד) : (יג) ארוכה. הוא ענין רפואה ובא בדרך השאלה על חיזוק הבנין וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים (נחמיה ד) : ויאמצהו. מל' אמיץ וחוזק : (יד) וככלותם. כהשלימם : והעלות. הוא יד המכתשת וקורין כן ע"ש שמעלין ומורידין אותה

בעת

על המס דמלכים . וחברו את הדורם דסיפרא . וירגמהו אבן במצות המלך : ירושלים ה׳ מ״ל בקריאה וסימ׳ ירושלים עיים תהיה . ואלה נולדו לו בירושלים . ושם אמו יהועדן דסיפרא . אחר זה שלח סנחריב . אשר הגלה מירושלים : חיל ד׳ קמצין בקריאה וסימ׳ ויששכר מישראל מאה רכב . כל מספר ראשי האבות . ולמשלמיהו בנים אחים . ויקהל דוד את כל שרי . וכל אס״ף דכו׳ : בחרי אף ה׳ בקריאה וסימ׳ ויצא מעם פרעה בחרי אף . ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף . בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו . ויבדילם אמציהו להגדוד .

כג וַיְהִי לִתְקוּפַת הַשָּׁנָה עָלָה עָלָיו חֵיל אֲרָם
וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם וַיַּשְׁחִיתוּ אֶת־כָּל־
שָׂרֵי הָעָם מֵעָם וְכָל־שְׁלָלָם שִׁלְּחוּ לְמֶלֶךְ דַּרְמָשֶׂק׃ ד׳ דגשים כ״ט רפין
כד כִּי בְמִצְעַר אֲנָשִׁים בָּאוּ חֵיל אֲרָם וַיהוָה נָתַן ל׳
בְּיָדָם חַיִל לָרֹב מְאֹד כִּי עָזְבוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵיהֶם וְאֶת־יוֹאָשׁ עָשׂוּ שְׁפָטִים׃ כה וּבְלֶכְתָּם ל׳
מִמֶּנּוּ כִּי־עָזְבוּ אֹתוֹ בְּמַחֲלֻיִים רַבִּים הִתְקַשְּׁרוּ ל׳
עָלָיו עֲבָדָיו בִּדְמֵי בְּנֵי יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיַּהַרְגֻהוּ עַל־
מִטָּתוֹ וַיָּמֹת וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּעִיר דָּוִיד וְלֹא קְבָרֻהוּ
בְּקִבְרוֹת הַמְּלָכִים׃ כו וְאֵלֶּה הַמִּתְקַשְּׁרִים עָלָיו ל׳
זָבָד בֶּן־שִׁמְעָת הָעַמּוֹנִית וִיהוֹזָבָד בֶּן־שִׁמְרִית ב׳. ג׳ מ״ל ל׳
הַמּוֹאָבִית׃ כז וּבָנָיו וְרֹב הַמַּשָּׂא עָלָיו וִיסוֹד בֵּית ירב ק׳ ל׳. מ״ח
הָאֱלֹהִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־מִדְרַשׁ סֵפֶר הַמְּלָכִים
וַיִּמְלֹךְ אֲמַצְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ כה א בֶּן־
עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ אֲמַצְיָהוּ וְעֶשְׂרִים
וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ יְהוֹעַדָּן
מִירוּשָׁלִָיִם׃ ב וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא ה׳ מ״ל
בְּלֵבָב שָׁלֵם׃ ג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר חָזְקָה הַמַּמְלָכָה
עָלָיו וַיַּהֲרֹג אֶת־עֲבָדָיו הַמַּכִּים אֶת־הַמֶּלֶךְ אָבִיו׃

ד׳ ד וְאֶת־בְּנֵיהֶם לֹא הֵמִית כִּי כַכָּתוּב בַּתּוֹרָה
ג׳ בְּסֵפֶר מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר לֹא־יָמוּתוּ
ל׳ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יָמוּתוּ עַל־אָבוֹת כִּי
אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יָמוּתוּ׃ ה וַיִּקְבֹּץ אֲמַצְיָהוּ אֶת־
יְהוּדָה וַיַּעֲמִידֵם לְבֵית־אָבוֹת לְשָׂרֵי הָאֲלָפִים
וּלְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת לְכָל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וַיִּפְקְדֵם
ל׳ לְמִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה וַיִּמְצָאֵם שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת
אֶלֶף בָּחוּר יוֹצֵא צָבָא אֹחֵז רֹמַח וְצִנָּה׃ ו וַיִּשְׂכֹּר
ד׳ וכל אסף דכו׳ מִיִּשְׂרָאֵל מֵאָה אֶלֶף גִּבּוֹר חָיִל בְּמֵאָה כִכַּר־כָּסֶף׃
ז וְאִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלָיו לֵאמֹר הַמֶּלֶךְ אַל־
יָבוֹא עִמְּךָ צְבָא יִשְׂרָאֵל כִּי אֵין יְהוָה עִם־יִשְׂרָאֵל
ג׳ וה׳ ואם כות יכה כֹּל בְּנֵי אֶפְרָיִם׃ ח כִּי אִם־בֹּא אַתָּה עֲשֵׂה חֲזַק
לַמִּלְחָמָה יַכְשִׁילְךָ הָאֱלֹהִים לִפְנֵי אוֹיֵב כִּי יֶשׁ־
ג׳ מ״ל. ל׳ כֹּחַ בֵּאלֹהִים לַעְזוֹר וּלְהַכְשִׁיל׃ ט וַיֹּאמֶר אֲמַצְיָהוּ
ל׳. ג׳ לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וּמַה־לַּעֲשׂוֹת לִמְאַת הַכִּכָּר אֲשֶׁר
נָתַתִּי לִגְדוּד יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים יֵשׁ
לַיהוָה לָתֶת לְךָ הַרְבֵּה מִזֶּה׃ י וַיַּבְדִּילֵם אֲמַצְיָהוּ
ל׳ לְהַגְּדוּד אֲשֶׁר־בָּא אֵלָיו מֵאֶפְרַיִם לָלֶכֶת לִמְקוֹמָם
ס׳ וַיִּחַר אַפָּם מְאֹד בִּיהוּדָה וַיָּשׁוּבוּ לִמְקוֹמָם בָּחֳרִי־

תולדות אהרן (סוטה כב קדושין ס) :

רדק

אלוה : (כג) וישחיתו את כל שרי העם מעם . יצאו אליהם למלחמה המלך ושרי יהודה וחיל לרוב . וחיל ארם השחיתו את כל שרי העם ומן העם גם כן השחיתו : (כה) בדמי בני יהוידע הכהן . אולי כשהרגו זכריה הרגו גם כן שאר בני יהוידע או לא היו לו בנים אז ליהוידע אלא זכריה כי שאר בניו שאמר ויולד בנים ובנות כבר מתו ולא נשאר מבני יהוידע אלא זכריה ואותו הרגו . ואמר בדמי כמו ובני דן חושים : (כז) ובניו ירב המשא . וכתוב ורב שהוא שם . כמו ורב שלום בניך כלומר רוב המשא שנבאו הנביאים עליו כמו שנאמר למעלה וישלח בהם נביאים . וקרי ירב המשא ירבה . והוא עתיד במקום עבר כלומר המשא שרב עליו ובניו שב אל יואש כי זכר בניו ומה שרבה המשא והוא הנבואה עליו וספור יסוד בית האלהים שחזק הכל כתוב בספר מלכים וכבר פרשנו למה נקרא שמו מדרש : (ז) ואיש האלהים בא אליו . אמרו כי זה היה אמוץ אבי ישעיה הנביא : (ח) יכשילך האלהים לפני אויב . פי׳ אם יבוא עמך צבא ישראל יכשילך האלהים

רשי

כמו שאמר לעיל ויעזבו את בית ה׳ אלהי אבותיהם : וישחיתו את כל שרי העם . מוסב למעלה ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך והטיאו את יואש אחריהם על זה נפרע להם גמולם שבאו חיל ארם והשחיתו את כל שרי העם : מעם . מהיות עם : (כה) בדמי בני יהוידע . בשביל דמי זכריה שהיה בן יהוידע כי היה לו לזכור טובה וחסד שגמל עמו יהוידע ובשביל אותו עון נתקשרו עליו עבדיו והרגוהו על מטתו מדדו לו מדה כנגד מדה על שנהרג זכריה שקט ושליו ובוטח שאין לו לדאג כי בן יהוידע הוא ולכבודו ינהגו בו כבוד ושפכו דמיו לארץ וע״כ נהרג גם הוא בשלום והשקט על מטתו : (כו) המואבית . מה לי מי היו וממי יצאו אם מבני ישראל או ממואבים אלא יצאו כפויי טובה שכפו טובתו של אברהם אבינו ללוט . אביהם שנלחם עם המלכים כששמע שנשבה לוט והם שכרו את בלעם לקלל בניו ויפרעו מיואש שכפה טובתו של יהוידע והרג את זכריה בנו כן מפורש במכילת׳ : (ז) כי אין ה׳ עם ישראל כל בני אפרים . לפי שירבעם משבט אפרים והוא היה הראשון שהחטיא את ישראל ובכל דור ודור אחריו היה להם למוקש שהיו עובדין לעגלי זהב של ירבעם : (ח) כי אם בא אתה . פתרון אם לא תאמין בדברי כלא תנסה בא אתה ועשה

מצודת ציון

בעת הכתישה וכן בתוך הריפות בעלי (משלי כז) : (כד) במצער . במעט כמו והיא מצער (בראשית יט) : (כה) התקשרו . עשו קשר אגודת מרידה : (כו) זבד . ובמ״ב נאמר יוזבד ובשני השמות הוא

מצודת דוד

שעל הנס הורגים אותי וידרוש מהם את דמי לקחת נקמתי : (כג) לתקופת השנה . ר״ל כאשר הקיפה החמה לבא אל הנקודה ההיא בעגלה שעמדה בעת שנהרג : מעם . ר״ל מן העם כי עזבו את העם והשחיתו את השרים לבד להראותם שבא בעונש על אשר השתחוו למלך : (כד) כי במצער . ר״ל נראה הדבר שבא בעונש ובהשגחה כי בא ארם באנשים מעטים ובני יהודה היו חיל רב ועכ״ז נפלו בידם : עשו שפטים . עשו בו דין משפט יסורין : (כה) ובלכתם . ובעת שהלכו הארמים ממנו ולא על שהמלו עליו רק כי עזבוהו חולה בחליים רבים כי עשו בו מה שמלאה ידם : התקשרו . בעת ההיא התקשרו עליו עבדיו בעבור נקמת דמי בני יהוידע ועם שרק זכריהו נהרג אמר בני וכן ובני דן חושים (בראשית מו) : (כז) ובניו . זכרון ספור בניו : ירב המשא עליו . ומה שרבה עליו המשא רוצה לומר מרבית הנבואות שנבאו עליו הנביאים : ויסוד . ספור יסוד בית האלהים אשר היזק ותיקן : על מדרש . הספר של דברי הימים מהמלכים נקרא מדרש כי בו נדרש ספורי עניני המלכים והקורות : כה (ד) ככתוב . כי עשה ככתוב בתורה ולהוספת ביאור אמר בספר משה : על בנים . בעבור עון הבנים : איש בחטאו ימותו . ר״ל כל המתים המה כל איש בחטאו ולא בחטא זולתו : (ה) לבית אבות וכו׳ . לכל בית אב לבד ולכל שר אלף ומאה עם אנשיו לבד : (ז) כל בני אפרים . מלכות עשרת השבטים קרויה ע״ש אפרים על כי ירבעם המלך הראשון שעליהם היה מבני אפרים ומשניעו תבין חסרונו ור״ל אם יבואו עמך צבא ישראל פן יכשילך האלהים לפני האויב : (ח) כי אם בוא אתה . בוא למלחמה לבד ולא עמהם : יכשילך . ר״ל פן יכשילך האלהים : (ט) ומה לעשות . ר״ל ומי אפסיד הכסף הלא לא יחזירו לי : יש לה׳ וגו׳ . וימלא הסרון ממקום אחר : (י) ויבדילם . מבין אנשי יהודה : ויחר

גדע בחרי אף כל קרן ישראל . ישתחוה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויהי דוד בא עד הראש . ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה . ולפניהם ישתחוה . ולהם קטר : לך ג׳ כתיב לך חסר ה׳ בלישן הליכה וסימ׳ לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם . ויאמר לנערו לך ונקרבה דגבעה . ויועץ אמציהו מלך יהודה ויעש . וה׳ כתובין לכה מ״ל ה׳ וסימ׳ ויען יצחק ויאמר אל עשו הן גביר . הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך . ויוסף עוד אחימעץ . כי יתפוש איש באחיהו . לפני אפרים ובנימן : ואת בני י׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ אלה תולדות יעקב יוסף . ואת בני המכים לא המית . עלו אלי ועזרוני . ולקח את כל הזהב והכסף דמלכים . ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים . לכן עוד אריב אתכם . את אדום ואת מואב ואת

אָף׃ יא וַאֲמַצְיָהוּ הִתְחַזַּק וַיִּנְהַג אֶת־עַמּוֹ ס׳
וַיֵּלֶךְ גֵּיא הַמֶּלַח וַיַּךְ אֶת־בְּנֵי־שֵׂעִיר עֲשֶׂרֶת כ׳
אֲלָפִים׃ יב וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים חַיִּים שָׁבוּ בְּנֵי יְהוּדָה ס׳ בטע׳ מלרע
וַיְבִיאוּם לְרֹאשׁ הַסָּלַע וַיַּשְׁלִיכוּם מֵרֹאשׁ הַסֶּלַע ג׳ כ׳ ח׳ חס׳
וְכֻלָּם נִבְקָעוּ׃ יג וּבְנֵי הַגְּדוּד אֲשֶׁר הֵשִׁיב ג׳
אֲמַצְיָהוּ מִלֶּכֶת עִמּוֹ לַמִּלְחָמָה וַיִּפְשְׁטוּ בְּעָרֵי
יְהוּדָה מִשֹּׁמְרוֹן וְעַד־בֵּית חוֹרוֹן וַיַּכּוּ מֵהֶם שְׁלֹשֶׁת ג׳
אֲלָפִים וַיָּבֹזּוּ בִּזָּה רַבָּה׃ יד וַיְהִי אַחֲרֵי בוֹא
אֲמַצְיָהוּ מֵהַכּוֹת אֶת־אֲדוֹמִים וַיָּבֵא אֶת־אֱלֹהֵי נ״א
בְּנֵי שֵׂעִיר וַיַּעֲמִידֵם לוֹ לֵאלֹהִים וְלִפְנֵיהֶם יִשְׁתַּחֲוֶה כ׳ נכל׳ ותוף ג׳
וְלָהֶם יְקַטֵּר׃ טו וַיִּחַר־אַף יְהוָה בַּאֲמַצְיָהוּ וַיִּשְׁלַח ס׳
אֵלָיו נָבִיא וַיֹּאמֶר לוֹ לָמָּה דָּרַשְׁתָּ אֶת־אֱלֹהֵי
הָעָם אֲשֶׁר לֹא־הִצִּילוּ אֶת־עַמָּם מִיָּדֶךָ׃ טז וַיְהִי ׀
בְּדַבְּרוֹ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הַלְיוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ נְתַנּוּךָ ל׳ ג׳ וחד ונתנוך
חֲדַל־לְךָ לָמָּה יַכּוּךָ וַיֶּחְדַּל הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי
כִּי־יָעַץ אֱלֹהִים לְהַשְׁחִיתֶךָ כִּי־עָשִׂיתָ זֹּאת וְלֹא כ׳
שָׁמַעְתָּ לַעֲצָתִי׃ יז וַיִּוָּעַץ אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ
יְהוּדָה וַיִּשְׁלַח אֶל־יוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז בֶּן־יֵהוּא
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לְךָ נִתְרָאֶה פָנִים׃ יח וַיִּשְׁלַח ג׳ לשון הליכה
יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה
לֵאמֹר הַחוֹחַ אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן שָׁלַח אֶל־הָאֶרֶז אֲשֶׁר
בַּלְּבָנוֹן לֵאמֹר תְּנָה אֶת־בִּתְּךָ לִבְנִי לְאִשָּׁה
וַתַּעֲבֹר חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וַתִּרְמֹס אֶת־
ג׳ ר״ס . כ׳ הַחוֹחַ׃ יט אָמַרְתָּ הִנֵּה הִכִּיתָ אֶת־אֱדוֹם וּנְשָׂאֲךָ לִבְּךָ
כ׳ לְהַכְבִּיד עַתָּה שְׁבָה בְּבֵיתֶךָ לָמָּה תִתְגָּרֶה
בְּרָעָה וְנָפַלְתָּ אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ׃ כ וְלֹא־שָׁמַע
ל׳ . כ׳ אֲמַצְיָהוּ כִּי מֵהָאֱלֹהִים הִיא לְמַעַן תִּתָּם בְּיָד כִּי
דָרְשׁוּ אֵת אֱלֹהֵי אֱדוֹם׃ כא וַיַּעַל יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל וַיִּתְרָאוּ פָנִים הוּא וַאֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה
ו׳ פסוקי׳ מן ז׳ מלין דהיה בכל מליכון׳ בְּבֵית שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר לִיהוּדָה׃ כב וַיִּנָּגֶף יְהוּדָה לִפְנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ לְאֹהָלָיו׃ כג וְאֵת אֲמַצְיָהוּ
מֶלֶךְ־יְהוּדָה בֶּן־יוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז תָּפַשׂ יוֹאָשׁ
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בְּבֵית שָׁמֶשׁ וַיְבִיאֵהוּ יְרוּשָׁלִַם
וַיִּפְרֹץ בְּחוֹמַת יְרוּשָׁלִַם מִשַּׁעַר אֶפְרַיִם עַד־שַׁעַר
ד׳ מ״ל הַפּוֹנֶה אַרְבַּע מֵאוֹת אַמָּה׃ כד וְכָל־הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף
וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הַנִּמְצְאִים בְּבֵית־הָאֱלֹהִים עִם־
ל׳ מ״ל י״א מ״ל ל׳ עֹבֵד אֱדוֹם וְאֶת־אוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת בְּנֵי
הַתַּעֲרֻבוֹת וַיָּשָׁב שֹׁמְרוֹן׃ כה וַיְחִי אֲמַצְיָהוּ

רש״י

עשה וחזק למלחמה : לעזור ולהכשיל . פתרון יש לו כח וגבורה לעזור לך בלא חיל של אפרים ולהכשיל אותך אם תוליכם עמך : (יב) וכולם נבקעו . ויהי אחרי בא וגו׳ . באיכה רבתי עליו נאמר ורגז ושחק ואין נחת (משלי כט) : (יג) ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון . לאחר שחזרו למקומם כדלעיל ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם שאם לא כן אלא מיד שנבדלו מאמציה פשטו בערי יהודה היה לו לומר ויפשטו בערי יהודה מבית חורון עד שומרון :

(טז) כי יעץ אלהים להשחיתך . כלומר אם אין אתה שומע לעצתי לילך בדרך ישרה דע לך אתה המלך כי יעץ ה׳ להשחיתך הואיל כי עשית זאת ולא שמעת לעצה ומה היא העצ׳ שהשיאך להתגרות במלך ישראל וליפול לפניו כדכתיב וויעץ אמציה מלך יהודה וישלח אל יואש וגו׳ : (יז) לך נתראה פנים . להראות גבורתינו על סוסים ברמחים : (יח) החוח אשר בלבנון . שהוא שפל רוח : שלח אל הארז . שהוא שר גדול מכל האילנות . ותעבר ותרמוס . ולא רצה הארז להרגו כי זילות הוא בעיניו לטרוף החוח אלא עברה עליו ורמסתו לבזיון כי היאך נשאו לבו לשלוח בזיון גדול כזה לארז גבוה אף אתה כחוח שאין לך רק שני שבטי׳ ועת׳ עבדי יקומון עליך וירמסוך כשישמעו הבזיון הזה : (יט) ונשאך לבך . לרדוף אחר הכבוד ורוצה אתה להתכבד אף בי ובמלכים (ב׳ י״ד) הכבד ושב בביתך : (כ) כי מהאלהים היא למען תתם ביד . כלומר בידיהם כדלעיל ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך : (כא) בבית שמש . היתה המלחמה וצורך לומר שלא תאמר כשתפשו אמציה למה הביאו לירושלים ולא לשומרון לפי שהיה בית שמש סמוך לירושלים : (כג) ויפרץ בחומת . שאמר מעתה לא ימרוד בי כי לא גבה לבו כל כך למרוד הואיל ונפרצה החומה : (כד) הנמצאים בבית האלהים עם עובד אדום . כי הוא ובניו נגידים על האוצרות כל ימיהם כדלעיל : ואת בני התערבות . שלא הניחו ישראל את אמציה להיות עוד מלך בירושלים עד שנתנו בני השרים ערבון שלא ימרדו עוד בו וכן תרגם יונתן אותו במלכים (ב׳ יד) בני רברביא .

ורביט

רדק

אלהים ואם לא יעזרך כי יש כח באלהים לעזור ולהכשיל : (יז) נתראה פנים . להלחם : (יט) ונשאך לבך להכביד . להרבות עוד מלחמה . כמו והכבדתים ולא יצערו : (כג) עד שער הפונה ובמלכים עד שער הפנה . ונקראת הפנה פונה . לפי שהפונה מגיע הקיר ויופיו : (כד) עם עובד אדום . פי׳ שהיה נגיד על האוצרות ובניו אחריו : ואת בני התערובות . בני השרים שנותנים המלכים זה ביד זה להקים הברית והשלום

בימיהם

מצודת דוד

אפס . כי לבזיון יחשב להם : (יב) נבקעו . נבקע כריסם : (טו) אשר לא הצילו . ונראה א״כ שלא אלהים המה : (טז) הליועץ . וכי מי מינה אותך יועץ למלך : חדל לך . מדברך אלה : למה יכוך . מי מאנשי : כי יעץ אלהים . יעץ את עצמו : (יז) נתראה פני׳ . כאומר אין זה גבורה מה שבאו אנשיך פתאום והכו בעמי אך נתראה פנים בפנים ונדעה הגבורה עם מי : (יח) החוח . המשיל את אמציה לחוח ואת עצמו לארז וכאלו אומר אף אם דברת לשלום לכלימה יחשב לי להתחבר עמך מכ״ש לרדת עמך במלחמה : ותרמוס . על אשר נשאו לבו לדבר כזאת ורמז לו שאנשיו ירמסו אותו : (יט) אמרת הנה הכית וכו׳ . ולדבר גבור׳ יחשב אצלך ולזה נתגאית ורוצה אתה להרבות כבודך בהלחמך עמדי : עתה . הואיל וקנית כבוד מה בנצחון אדום שב בביתך והפאר בכבודך : למה תתגרה ברעה . למה תתגרה עמדי בעבור הביא עליך הרעה ותפול אתה ועמך : (כ) למען תתם . את אמציה ועמו ביד מלך ישראל : (כא) ויתראו פנים . ר״ל נלחמו פנים בפנים : (כג) משער אפרים . התחיל לפרוץ מן השער הנקרא שער אפרים ופרץ עד השער הנקרא שער הפנה והיה באורך ת׳ אמה : (כד) וכל הזהב . רוצה לומר ולקח את כל הזהב וכו׳ ומענינו תבין הכתוב : עם עובד אדום . עם כל הנמצא בבית עובד אדום כי בהיות הארון שם בימי דוד היה בביתו אוצרות הקדשים ונשארו

מצודת ציון

היה נקרא וכן כאן שמרית ושם שומר : (כז) ירב . מל׳ רבוי : **כה** (יב) שבו . מל׳ שביה : (יג) ויפשטו . מל׳ התפשטות ופזור כדרך הנלחמים והשוללים : (יז) לך . ענינו כמו לכה בה״א : (יח) החוח . הוא מין קוצים כמו כשושנה בין החוחים (ש״ה ב) : ותרמוס . ענין דריסה ברגל : (יט) ונשאך לבך . ענין התרוממות וגאוה : תתגרה . מל׳ תגר ומחלוקת וכן אל תתגר בם (דברים ב) : (כג) שער הפונה . הוא שער הפנה הנאמר במ״ב כי השער העומד בפנה הוא פונה לכאן ולכאן : (כד) התערובות . מל׳ ערבון ומשכון כמו מה הערבון (בראשית לח) :

סמקטע

בני עמון. ונתתי את רבה וכל הזהב והכסף דסיפרא. ויחי איוב אחרי זאת מאה ושמונים: על שער ב' דסמי' וסי' ויבן עזיהו מגדלים קדמא דפסוק. על שער בת רבים
אפך כמגדל: אדמה י"א בקריאה וסימני' ותוסף ללדת את אחיו את הבל. מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו. משא צמד פרדים אדמה דנעמן. כי מי דימון מלאו דם. רוי
רב את יוצרו חרש. שדד שדה אבלה אדמה. אל תראי אדמה גילי ושמחי. לכן כה אמר ה' אשתך בעיר תזנה. ואמר לא נביא אנכי. ויבן מגדלים רבים. תשלח רוחך יבראון

בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה אַחֲרֵי מוֹת יוֹאָשׁ בֶּן־
יְהוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ כו וְיֶתֶר
דִּבְרֵי אֲמַצְיָהוּ הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הֲלֹא הִנָּם ז' מ"ע
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃ כז וּמֵעֵת ל"ג
אֲשֶׁר־סָר אֲמַצְיָהוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו
קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם וַיָּנָס לָכִישָׁה וַיִּשְׁלְחוּ אַחֲרָיו י
לָכִישָׁה וַיְמִיתֻהוּ שָׁם׃ כח וַיִּשָּׂאֻהוּ עַל־הַסּוּסִים ד' חס'
וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר יְהוּדָה׃ ל'
כו א וַיִּקְחוּ כָּל־עַם יְהוּדָה אֶת־עֻזִּיָּהוּ וְהוּא בֶּן־
שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו
אֲמַצְיָהוּ׃ ב הוּא בָּנָה אֶת־אֵילוֹת וַיְשִׁבֶהָ כ' ה' חס' וה' מלא
לִיהוּדָה אַחֲרֵי שְׁכַב־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו׃
ג בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה עֻזִּיָּהוּ בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים
וּשְׁתַּיִם שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ יְכִילְיָה יתיר י'
מִן־יְרוּשָׁלִָם׃ ד וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל ל'
אֲשֶׁר־עָשָׂה אֲמַצְיָהוּ אָבִיו׃ ה וַיְהִי לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים ז' חס' בכתו' ד'
בִּימֵי זְכַרְיָהוּ הַמֵּבִין בִּרְאֹת הָאֱלֹהִים וּבִימֵי כ' אחד מלא ותו' וכרהות
דָּרְשׁוֹ אֶת־יְהוָה הִצְלִיחוֹ הָאֱלֹהִים׃ ו וַיֵּצֵא וַיִּלָּחֶם ל'. ל'
בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּפְרֹץ אֶת־חוֹמַת גַּת וְאֵת חוֹמַת ג'
יַבְנֵה וְאֵת חוֹמַת אַשְׁדּוֹד וַיִּבְנֶה עָרִים בְּאַשְׁדּוֹד ג'
וּבַפְּלִשְׁתִּים׃ ז וַיַּעְזְרֵהוּ הָאֱלֹהִים עַל־פְּלִשְׁתִּים
וְעַל־הָעַרְבִיִּים הַיֹּשְׁבִים בְּגוּר־בָּעַל וְהַמְּעוּנִים׃ יתיר י'
ח וַיִּתְּנוּ הָעַמּוֹנִים מִנְחָה לְעֻזִּיָּהוּ וַיֵּלֶךְ שְׁמוֹ עַד־ ל' וכל אסף דכו'. ל'
לְבוֹא מִצְרַיִם כִּי הֶחֱזִיק עַד־לְמָעְלָה׃ ט וַיִּבֶן
עֻזִּיָּהוּ מִגְדָּלִים בִּירוּשָׁלִַם עַל־שַׁעַר הַפִּנָּה וְעַל־ כ' כת רכים
שַׁעַר הַגַּיְא וְעַל־הַמִּקְצוֹעַ וַיְחַזְּקֵם׃ י וַיִּבֶן מִגְדָּלִים
בַּמִּדְבָּר וַיַּחְצֹב בֹּרוֹת רַבִּים כִּי מִקְנֶה־רַב הָיָה כ' כליש'
לוֹ וּבַשְּׁפֵלָה וּבַמִּישׁוֹר אִכָּרִים וְכֹרְמִים בֶּהָרִים י' מ"ל
וּבַכַּרְמֶל כִּי־אֹהֵב אֲדָמָה הָיָה׃ יא וַיְהִי י"א אית כפ'א"ג
לְעֻזִּיָּהוּ חַיִל עֹשֵׂי מִלְחָמָה יוֹצְאֵי צָבָא לִגְדוּד ד' מ"ל
בְּמִסְפַּר פְּקֻדָּתָם בְּיַד יְעוּאֵל הַסּוֹפֵר וּמַעֲשֵׂיָהוּ יעיאל ק'
הַשּׁוֹטֵר עַל יַד־חֲנַנְיָהוּ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ׃ יב כֹּל כ' מ"ל כליש' והד סוטר
מִסְפַּר רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְגִבּוֹרֵי חָיִל אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ ד' וכל אסף דכו'
מֵאוֹת׃ יג וְעַל־יָדָם חֵיל צָבָא שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף ל'
וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת עוֹשֵׂה מִלְחָמָה בְּכֹחַ ג' מ"ל
חָיִל לַעְזֹר לַמֶּלֶךְ עַל־הָאוֹיֵב׃ יד וַיָּכֶן לָהֶם עֻזִּיָּהוּ ל'. ס'
לְכָל־הַצָּבָא מָגִנִּים וּרְמָחִים וְכוֹבָעִים וְשִׁרְיֹנוֹת ל'
וּקְשָׁתוֹת וּלְאַבְנֵי קְלָעִים׃ טו וַיַּעַשׂ ׀ בִּירוּשָׁלִַם כ'. ד' כטע'
חִשְּׁבֹנוֹת מַחֲשֶׁבֶת חוֹשֵׁב לִהְיוֹת עַל־הַמִּגְדָּלִים כ'
וְעַל־הַפִּנּוֹת לִירוֹא בַּחִצִּים וּבָאֲבָנִים גְּדֹלוֹת וַיֵּצֵא ל' ומ"ל

תולדות אהרן ויהי לדרוש. סוטה מח :

רדק

ביותס אמתיי"ם בלע"ז: (ה) בימי זכריה המבין בראות האלהים. פירוש שהיה נביא: (ח) ויתנו העמונים. המעונים שזכר והוא הפוך כמו שפירשנו למעלה: (ט) ועל המקצוע

רשי

ורבינו יוסף פירש תערובות אותן התערובות שהיה לו למלך נתונים בערבות שלא ימרדו אבותם בו ולא נראה לי כי לא מצינו שנגברה ידיהודה כל כך על אחרים שיהו צריכים ליתן ליהודה בניהם לערבון: (כז) ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה'. ונפל לפני מלך ישראל מיד ויקשרו עליו קשר בירושלים להרגו כי הי' לבם דוה איש על בנו ועל אחיו ועל קרובו שנהרגו על ידו לפי שנתגרה במלך ישראל: (כז) וינס לכישה. עיר מבצר אשר נלחם עליה סנחריב ונס לכישה ויהי שם ט"ו שנים עד ששלחו אחריו לכיש' וימיתהו שם ואותן ט"ו שנה שהיו בלכיש מלכה יכליהו אם עזיהו תחתיו אך קשה לי ובפי' ר' יוסף זצ"ל ראיתי גם אותן ט"ו שנים שהי' בלכיש מלך עזיהו בנו תחתיו ולא נכון לפותרו כן שהרי כתיב בסמוך והוא בן שש עשרה שנה נמצא שלא היה בזמן שברח אביו אלא בן שנה ועוד שא"כ היה לו לומר ויקחו את עזיהו וימליכו תחת אביו בחייו אלא משמע שלא מלך בחיי אביו: (ד) ויעש הישר בעיני ה'. ככל הישר שעשה אביו עשה ולא עשה כרשעתו: (ה) בימי זכריהו. זה עזיהו וג' שמות נקראו לו עזיהו זכריהו עזריהו ודוגמא (מלכים ב' יג) יהואחז אחזיהו: המבין בראות אלהים. שהבין ביראת האלהים שטובה היא ונתיראה מה': (ט) ויבן עזיהו מגדלים וגו'. הוצרך לחזק מה שפרצו בחומה בימי אביו: (י) אכרים. ארטו"רי בלע"ז: וכרמים. דוגמא (שם ב' כ"ה) לכורמים וליוגבים שומרי בהמות היה לו: כי אוהב אדמה הי'. מפורש בב"ר ג' להוטים אחרי אדמה היו ולא נמצא בם תועלת הוא וקין: (טו) חשבנות מחשבת חושב.

דוגמא

מצודת ציון

כו (ט) המקצוע. הזויות כמו לשני המקצעות (שמות כו): (י) ובשפלה. בעמק: אכרים. הם עובדי האדמה בחרישה כמו וקראו אכר אל אבל (עמוס ה): וכורמים. עובדי הכרמים: ובכרמל. ענין גבעות שמנים וטובים כמו ורעה הכרמל והבשן (ירמיה נ): (יד) ויכן. מל' הכנה: וכובעים. עשוים הם מברזל ישימו על הראש להגן ממכת חרב: ושריונות. כעין מלבוש מברזל ילבשו במלחמה להגן: (טו) הפנות. המה כעין מגדלים כמו ועל הפנות הגבוהות (צפניה א)

מצודת דוד

שמה אף אחר שנלקח הארון משם: בני התערובות. הם בני השרים שהם ביד המלך לערבון שלא ימרדו בו האבות: (כז) ומעת וכו' ויקשרו. מעת היא התחילו לקשור עליו ולמרוד בו: (כח) בעיר יהודה. ר"ל בהעיר המיוחדת אשר ביהודה והיא עיר ציון: כו (ב) הוא בנה את אילות וישיבה ליהודה. כי שלמה כבשה מאדום כמ"ש אז הלך שלמה וכו' ואל אילות (לעיל ח') ובני אדום חזרו ולקחו אותה מיהודה וכאשר הכה אמציה את אדום לקחה מידם ועזיהו בנה את חומתה להיות עיר מבצר ובזה השיבה ליהודה כי בעודה פרוצה אין להתחזק בה ולהחזיקה מאלהם: אחרי שכב המלך. על אמציה יאמר כי אף שהוא לכדה עדיין לא הוחזר לידם להחזיק בה עד כי מת ובא עוזיהו ועשאה עיר מבצר: (ד) ויעש הישר וכו' ככל וכו'. ר"ל בדבר הישר עשה כאביו ולא בדבר מה שלא טוב עשה: (ה) ויהי לדרוש אלהים. היה דרכו לדרוש אלהים. היה בעל בינה להבין נפלאות במראות הנבואה הבאה מאלהים: (ח) העמונים. אולי הם המעונים שזכר והוא הפוך: וילך שמו. פרסום שמו הלך עד בואו אל מצרים: עד למעלה. ר"ל גדול מאוד: (ט) ויחזקם. בכל פעם חיזק את המגדלים ההם: (י) ויחצב בורות. החופר במקום אבנים יקרוי חוצב בלשון מקרא: כי מקנה רב. והיה צריך לבורות רבים להשקות המקנה: ובשפלה ובמישור. מהם רועים בשפלה ומהם במישור: כי אוהב אדמה. אוהב היה לעסוק בעבודת אדמה: (יא) במספר פקודתם. במספר מנינם הנמסר ביד יעיאל וכו': על יד חנניהו. הוא היה מוסר בידם המספר: (יב) לגבורי חיל. של גבורי החיל: (יג) ועל ידם. הנתונים בידם ותחת ממשלתם: בכח חיל. הוא כפל ענין במ"ש ויודם על רב הכח: (יד) ולאבני קלעים. הכלים הנצרכים לאבני הקלע: (טו) הפנות. מעשה

אומנים

ותחרש פני אדמה: נדחף ב' וסימ' והמן נדחף. וגם הוא נדחף לצאת דעזיהו: וישב בית ישיבת בית ו' וסימ' נמסר בירמיה סימן ל"ו: שופט ו' מ"ל בקריאה וסימ' גבור ואיש מלחמה. והכרתי שופט מקרבה. ויותם בנו על בית המלך דסיפרא. ישבת לכסא שופט צדיק. כי אלהים שופט זה ישפיל. מלך שופט באמת דלים. ויש ספרים נמסר במקום

שְׁמוֹ עַד־לְמֵרָחוֹק כִּי־הִפְלִיא לְהֵעָזֵר עַד כִּי־חָזָק׃
טז וּכְחֶזְקָתוֹ גָּבַהּ לִבּוֹ עַד־לְהַשְׁחִית וַיִּמְעַל בַּיהוָה ג'. ס'
אֱלֹהָיו וַיָּבֹא אֶל־הֵיכַל יְהוָה לְהַקְטִיר עַל־מִזְבַּח
הַקְּטֹרֶת׃ יז וַיָּבֹא אַחֲרָיו עֲזַרְיָהוּ הַכֹּהֵן וְעִמּוֹ
כֹּהֲנִים ׀ לַיהוָה שְׁמוֹנִים בְּנֵי־חָיִל׃ יח וַיַּעַמְדוּ
עַל־עֻזִּיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־לְךָ עֻזִּיָּהוּ לְהַקְטִיר ל'
לַיהוָה כִּי לַכֹּהֲנִים בְּנֵי־אַהֲרֹן הַמְקֻדָּשִׁים לְהַקְטִיר
צֵא מִן־הַמִּקְדָּשׁ כִּי מָעַלְתָּ וְלֹא־לְךָ לְכָבוֹד מֵיְהוָה ל'
אֱלֹהִים׃ יט וַיִּזְעַף עֻזִּיָּהוּ וּבְיָדוֹ מִקְטֶרֶת לְהַקְטִיר ל'. ל'
וּבְזַעְפּוֹ עִם־הַכֹּהֲנִים וְהַצָּרַעַת זָרְחָה בְמִצְחוֹ ל' וחד ולרעת נעמן
לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים בְּבֵית יְהוָה מֵעַל לְמִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ ד'. ל"ט. ל'
כ וַיִּפֶן אֵלָיו עֲזַרְיָהוּ כֹהֵן הָרֹאשׁ וְכָל־הַכֹּהֲנִים
וְהִנֵּה־הוּא מְצֹרָע בְּמִצְחוֹ וַיַּבְהִלוּהוּ מִשָּׁם וְגַם־ ס'. ב' מ"ל ז'
הוּא נִדְחַף לָצֵאת כִּי נִגְּעוֹ יְהוָה׃ כא וַיְהִי עֻזִּיָּהוּ ב' וסמן
הַמֶּלֶךְ מְצֹרָע ׀ עַד־יוֹם מוֹתוֹ וַיֵּשֶׁב בֵּית הַחָפְשׁוּת ו' כלים' החפשיה ק'
מְצֹרָע כִּי נִגְזַר מִבֵּית יְהוָה וְיוֹתָם בְּנוֹ עַל־בֵּית ג'. י"ג
הַמֶּלֶךְ שׁוֹפֵט אֶת־עַם הָאָרֶץ׃ כב וְיֶתֶר דִּבְרֵי ו' מ"ל
עֻזִּיָּהוּ הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים כָּתַב יְשַׁעְיָהוּ בֶן־
אָמוֹץ הַנָּבִיא׃ כג וַיִּשְׁכַּב עֻזִּיָּהוּ עִם־אֲבֹתָיו
וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בִּשְׂדֵה הַקְּבוּרָה אֲשֶׁר
ל' מ"ל לַמְּלָכִים כִּי אָמְרוּ מְצוֹרָע הוּא וַיִּמְלֹךְ יוֹתָם בְּנוֹ
תַּחְתָּיו׃ **כז** א בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יוֹתָם
בְּמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם
ב' חד כתי' ס' וחד כתיב א' אִמּוֹ יְרוּשָׁה בַּת־צָדוֹק׃ ב וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי
יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה עֻזִּיָּהוּ אָבִיו רַק לֹא־בָא
כ"ג. ד' מ"ל אֶל־הֵיכַל יְהוָה וְעוֹד הָעָם מַשְׁחִיתִים׃ ג הוּא
ל' בָּנָה אֶת־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הָעֶלְיוֹן וּבְחוֹמַת הָעֹפֶל
בָּנָה לָרֹב׃ ד וְעָרִים בָּנָה בְּהַר־יְהוּדָה וּבֶחֳרָשִׁים
ב'. ל"ג ר"פ י"ב בָּנָה בִּירָנִיּוֹת וּמִגְדָּלִים׃ ה וְהוּא נִלְחַם עִם־מֶלֶךְ
ט"ו בְּנֵי־עַמּוֹן וַיֶּחֱזַק עֲלֵיהֶם וַיִּתְּנוּ־לוֹ בְנֵי־עַמּוֹן בַּשָּׁנָה
הַהִיא מֵאָה כִּכַּר־כֶּסֶף וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כֹּרִים
ב' מ"ל וכסיפ' חִטִּים וּשְׂעוֹרִים עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים זֹאת הֵשִׁיבוּ לוֹ
בְּנֵי עַמּוֹן וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וְהַשְּׁלִשִׁית׃ ו וַיִּתְחַזֵּק
יוֹתָם כִּי הֵכִין דְּרָכָיו לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו׃ ז וְיֶתֶר
דִּבְרֵי יוֹתָם וְכָל־מִלְחֲמֹתָיו וּדְרָכָיו הִנָּם כְּתוּבִים
ג' עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ ח בֶּן־עֶשְׂרִים

תולדות אהרן ובחזקתו. סנהדרין מח ערכין לג: והצרעת. סנהד' שם ערכין שם: ויהי המלך מצורע. (קדושין ס):

רש"י

דוגמא (שמות כ"ח) מעשה חושב כלי מלחמות עשה באומנות כגון דיק ואילים המנגחים בחומה כדכתיב (משלי כ"ד) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה: (טו) וימעל בה' אלהיו. כאן נופל לומר מעילה כי בשגגה עשה דוגמא (ויקרא ה') נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה: ויבא אל היכל ה' שאמר נאה למלך לשרת למלך הכבוד: (יט) ובידו מקטרת להקטיר. ורצה להכות בו הכהן המונעו מלהקטיר קטורת: (כא) בית החפשית. ובירושלמי מפורש עשה לו בית בבית הקברות על שם במתים חפשי (תהלים פ"ח): כי נגזר לו מלבא עוד בין הבריות דוגמא (מגילה ב) ואת אשר נגזר עליה: (כג) בשדה הקבורה. ולא במערה עם המלכים: (ב) ככל אשר עשה עוזיהו אביו. הטובות שעשה אביו וזהו שאמר רבי שמעון בן יוחאי במסכת סוכה אלמלא יהי' אברהם אבינו מקבל עליו כל עונות הדורות עד לו אני הייתי מקבל עלי חטאי הדורות מאברהם עד לי ואם היה יותם בן עוזיהו עמי היינו מקבלין עלינו מאברהם ועד סוף הדורות שבכל המלכים שלפניו ולאחריו מצינו בהם חטא חוץ מיותם. דוד רק באוריה החתי שלמה נשיו הטו לבבו ורחבעם עזב את תורת ה' אביה וילך בכל חטאת אביו. אסא הוציא כסף וזהב מאוצרות בית ה' ונתן הנביא בית המהפכת. יהושפט נתחבר לרשע יהורם הרג אחיו אחזיהו אמו יועצתו להרשיע יואש הרג זכריה ונעשה קדם אמציה השתחו' לפסילי שעיר עוזיהו נכנס להיכל להקטיר אחז הלך בדרכי מלך ישראל וגם עשה מצבות לבעלים חזקיה גבה לבו ויהי עליו קצף ועל שלשה לא הודו לו. מנשה עשה הרע בעיני ה' יאשיהו לא שמע דברי נבואה מפי אלהים צדקיה עשה הרע בעיני ה' ולא נכנע מפני ירמיה אבל יותם לא נמצא בו שום דופי (כך אמר לי ר' אלעזר בר משה): ועוד העם משחיתים. כדכתיב (במלכים ב' ט') עוד העם מזבחים ומקטרים: (ג) ובחומת העופל. דוגמא (ישעיה לב) עופל ובחן היה בונה מגדלות: (ד) ובחרשים בנה בירניות. לשון בירה גדולה
את

רד"ק

המקלע. פי' אל הזויות כמו בארבע מקלעי העיר: (יט) ובידו מקטרת להקטיר. מקטרת שם המחתה: (כא) וישב בבית החפשית. מפרש בגמרא ירושלמי שעשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אומר במתים חפשי: (ב) רק לא בא אל היכל ה'. כלומר בזה הדבר לא עשה כעזיהו אביו שבא אל היכל ה' להקטיר או פי' רק לא בא אל היכל ה' בעבור שנכשל בו עזיהו אביו לא רצה להכנס שם להתפלל ולהקריב קרבנותיו והיה מקריב בבמות. וזהו שאמר אחריו ועוד העם משחיתים כמו שמפורש במלכים עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: (ג) ובחומת העופל. כמו עופל ובחן מקום גבוה: (ד) ובחרשים בנה בירניות ומגדלים. ביערים תרגום יער חורשא: בירניות. כמו בירות
מן כי לא לאדם הבירה שפירושו

מצודת דוד

אומנות הבאה ע"י מחשבה ועיון רב ולתוספת ביאור אמר מחשבת חושב ר"ל הנעשה במחשבה של החושב והוא הרגיל במחשבת העיון: להיות על המגדלים. מעשה האומנות ההם עשה לשומם על המגדלים לירות בהם בחצים ובאבנים: כי הפליא. עשה דברים נפלאים להיות נעזר בהם עד כי נתחזק על ידיהם: (טז) עד להשחית. עד כי נמשך להרשיע בעבור רוב גובה הלב: (יח) לא לך. לא הותר לך להקטיר: כי מעלת. כי פשעת בזה: ולא לך לכבוד. ר"ל לא כמו שתחשוב אתה שיהא לך בהקטרה זו כבוד מה' כי לא כן הוא: (יט) ויזעף. על שמיחו בו: ובידו מקטרת. וכבר היה בידו המחתה ובו הקטורת: ובזעפו. ובעת זעפו פרחה הצרעת במצחו ולפי שהצרעת לבנה הוא כמ"ש והוא בהרת לבנה הוא (ויקרא י"ג) לזה אמר לשון זריחה כי מבהיק בעבור הלובן: מעל. בעמדו מעל המזבח: (כ) ויבהלוהו. הוציאוהו משם בבהלה ומהירות: נדחף לצאת. מעצמו היה נדחף לצאת מהר כי ראה שה' נגעו ובעונש בא: (כא) בית החפשית. בבית החפשית ר"ל עזב הנהגת המלוכה והיה חפשי מן העמל וכמ"ש רז"ל בהמלכות לעבדות יהבו לפי רב העמל: כי נגזר. כי נכרת מלבוא לבית ה' בעבור טומאתו הצרעתו לזה עזב גם הנהגת המלוכה: על בית המלך. היה ממונה על בית המלך להיות שופט מבפנים העם תחת המלך: (כג) בשדה הקבורה. ולא במערה של קבורת המלכים. מצורע הוא ואין מהראוי א"כ לקוברו במערה עם המלכים: **כז** (ב) ככל אשר עשה. ר"ל בדבר הישר עשה כאביו רק לא בדבר המעל ולא

מצודת ציון

א): לירות. להשליך כמו ירה בים (שמות טו): (טז) וימעל. ענין חטא ופשע: (יט) ויזעף. ענין כעס: מקטרת. כן יקרא המחתה כשהיא עם הקטרת ונכונה להקטיר: (כ) נדחף. מל' דחיפה ומהירות סילוק: (כא) נגזר. נכרת: **כז** (ג) העופל. שם מגדל וכן ויבא אל העופל (מ"ב ה): (ד) ובחרשים. ביערות כמו וחרש מצל (יחזקאל לא) ור"ל סעיף: בירניות. ארמונות וכן לא לאדם הבירה (דה"א כט): (ה) השיבו. לפי ששלחו שלשה פעמים לזה אמר השיבו ר"ל שלחו

כי אלהים שופט זה ישפיל אלהים שופט, צדיק וגם הוא ראיתיו ברוב הספרים מ"ל ונמסר עליו ו' מ"ל ואולי הם ז' מ"ל ולאכרועי לא ידענא: ולא עשה ח' וסימ' ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך ב' בו. בן עשרים שנה אחז במלכו. וחברו דד"ה. וירא אלהים את מעשיהם: אלהי אבתם ד' דסמי' וסימ' נמסר בסדר נצבים: רב ורב ל"ז קמצין בקריאה וסימ' ולא נשא אתם הארץ לשבת. כי היה רכושם רב משבת רעשו ויעקב. וישלח ה' בעם את הנחשים. ויצאו הם וכל מחניהם. ויאמר ה' אל גדעון. וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה. וידברו בני יוסף אל יהושע. ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור. וישמע דוד כי מת נבל. והנה עבדי דוד. ויואב ועבדך בתוך עמך אשר. הוי היורדים מצרים לעזרה. והיה על כל הר גבוה. הוי רב את יוצרו. הנני רב את ריבך. ולא בחיל גדול דיחזקאל. כה אמר ה' תצלח דיחזקאל. ועתה אתם אמרים דד"ה. ויאספו ירושלם עם רב. שלום רב לאהבי תורתך. ונתתי חחים בלחייך. וישבו בני ישראל מאחיהם. וישלח חציו ויפיצם דתהלים. רב אבל ניר ראשים. ויבאו ויגידו ליהושפט דד"ה ויקבצו עם רב. ויסתמו דסיפרא. בשרתי צדק בקהל רב. טוב מעט ביראת ה'. רב ארם יקרא איש חסדו. כי ברוב חכמה רב כעס. ויתמרמר מלך הנגב. והעמיד המן

וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְּמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ
בִּירוּשָׁלָֽם׃ ט וַיִּשְׁכַּב יוֹתָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ
אֹתוֹ בְּעִיר דָּוִיד וַיִּמְלֹךְ אָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּֽיו׃
כח א בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה אָחָז בְּמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה
שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְלֹא־עָשָׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה ס'
כְּדָוִיד אָבִֽיו׃ ב וַיֵּלֶךְ בְּדַרְכֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וְגַם ס'
מַסֵּכוֹת עָשָׂה לַבְּעָלִֽים׃ ג וְהוּא הִקְטִיר בְּגֵיא ל"ג ר"פ
בֶן־הִנֹּם וַיַּבְעֵר אֶת־בָּנָיו בָּאֵשׁ כְּתֹעֲבוֹת הַגּוֹיִם ד' כתיב כן
אֲשֶׁר הֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵֽל׃ ד וַיְזַבֵּחַ ל' חס'
וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָֽן׃
ה וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהָיו בְּיַד מֶלֶךְ אֲרָם וַיַּכּוּ־בוֹ ד'
וַיִּשְׁבּוּ מִמֶּנּוּ שִׁבְיָה גְדוֹלָה וַיָּבִיאוּ דַּרְמָשֶׂק וְגַם ח'. ל"ו
בְּיַד־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל נִתָּן וַיַּךְ־בּוֹ מַכָּה גְדוֹלָֽה׃ ד'
ו וַיַּהֲרֹג פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ בִּיהוּדָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף בְּיוֹם אֶחָד הַכֹּל בְּנֵי־חָיִל בְּעָזְבָם אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵי אֲבֹתָֽם׃ ז וַיַּהֲרֹג זִכְרִי ׀ גִּבּוֹר אֶפְרַיִם ד' דסמי'
אֶת־מַעֲשֵׂיָהוּ בֶּן־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־עַזְרִיקָם נְגִיד הַבָּיִת
וְאֶת־אֶלְקָנָה מִשְׁנֵה הַמֶּֽלֶךְ׃ ח וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל ד'. ח'
מֵאֲחֵיהֶם מָאתַיִם אֶלֶף נָשִׁים בָּנִים וּבָנוֹת וְגַם־
שָׁלָל רָב בָּזְזוּ מֵהֶם וַיָּבִיאוּ אֶת־הַשָּׁלָל לְשֹׁמְרֽוֹן׃ ל"ג. ל"ו
ט וְשָׁם הָיָה ׀ נָבִיא לַיהוָה עֹדֵד שְׁמוֹ וַיֵּצֵא ס"ר"פ. ג'
לִפְנֵי הַצָּבָא הַבָּא לְשֹׁמְרוֹן וַיֹּאמֶר לָהֶם הִנֵּה

בַּחֲמַת יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבוֹתֵיכֶם עַל־יְהוּדָה נְתָנָם
ב' ולאשמותינו בְּיֶדְכֶם וַתַּהַרְגוּ־בָם בְּזַעַף עַד לַשָּׁמַיִם הִגִּֽיעַ׃
י וְעַתָּה בְּנֵי־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַ͏ִם אַתֶּם אֹמְרִים
ב' כמלכ' מ"ל ודין חסר לִכְבֹּשׁ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת לָכֶם הֲלֹא רַק־אַתֶּם
עִמָּכֶם אֲשָׁמוֹת לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ יא וְעַתָּה שְׁמָעוּנִי
ג' וְהָשִׁיבוּ הַשִּׁבְיָה אֲשֶׁר שְׁבִיתֶם מֵאֲחֵיכֶם כִּי
ב' מזקי חֲרוֹן אַף־יְהוָה עֲלֵיכֶֽם׃ יב וַיָּקֻמוּ אֲנָשִׁים
ד'. ד' מֵרָאשֵׁי בְנֵי־אֶפְרַיִם עֲזַרְיָהוּ בֶן־יְהוֹחָנָן בֶּרֶכְיָהוּ
ג' ו'ס"ס'בכתו' בֶן־מְשִׁלֵּמוֹת וִיחִזְקִיָּהוּ בֶן־שַׁלֻּם וַעֲמָשָׂא בֶּן־חַדְלָי
עַל־הַבָּאִים מִן־הַצָּבָֽא׃ יג וַיֹּאמְרוּ לָהֶם לֹֽא־
ג' תָבִיאוּ אֶת־הַשִּׁבְיָה הֵנָּה כִּי לְאַשְׁמַת יְהוָה עָלֵינוּ
ל' חס' אַתֶּם אֹמְרִים לְהֹסִיף עַל־חַטֹּאתֵינוּ וְעַל־אַשְׁמָתֵנוּ
ד' וכל אסף דכו' כִּי־רַבָּה אַשְׁמָה לָנוּ וַחֲרוֹן אָף עַל־יִשְׂרָאֵֽל׃
ג' יד וַיַּעֲזֹב הֶחָלוּץ אֶת־הַשִּׁבְיָה וְאֶת־הַבִּזָּה לִפְנֵי
ס'. ב' הַשָּׂרִים וְכָל־הַקָּהָֽל׃ טו וַיָּקֻמוּ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־
ד"מ"ל וב' חס' נִקְּבוּ בְשֵׁמוֹת וַיַּחֲזִיקוּ בַשִּׁבְיָה וְכָל־מַעֲרֻמֵּיהֶם
ל'. ג' וחס'. ג' הִלְבִּישׁוּ מִן־הַשָּׁלָל וַיַּלְבִּשׁוּם וַיַּנְעִלוּם וַיַּאֲכִלוּם
ג'. ל' וַיַּשְׁקוּם וַיְסֻכוּם וַיְנַהֲלוּם בַּחֲמֹרִים לְכָל־כּוֹשֵׁל
וַיְבִיאוּם יְרֵחוֹ עִיר־הַתְּמָרִים אֵצֶל אֲחֵיהֶם וַיָּשׁוּבוּ
שֹׁמְרֽוֹן׃ טז בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אָחָז עַל־
ס' ר"פ מַלְכֵי אַשּׁוּר לַעְזֹר לֽוֹ׃ יז וְעוֹד אֲדוֹמִים בָּאוּ וַיַּכּוּ
פ' בִיהוּדָה וַיִּשְׁבּוּ־שֶֽׁבִי׃ יח וּפְלִשְׁתִּים פָּשְׁטוּ בְּעָרֵי

תולדות אהרן ויקמו האנשים. סוכם מג:

רדק

שפירושו ארמון: (טו) וכל מערמיהם הלבישו. תואר לו שם והאחד ממנו מערום

רשי

(ז) את מעשיהו בן המלך. אחז. הרג זכרי גבור אפרים: ואת עזריקם. ואת ואת דוגמא (בראשית ל"ו) ואיה וענה וכן נרדם ורכב וסוס (תהלים ע"ו): (טו) ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות. למעלה מי הם אותם אנשים שהם מראשי בני אפרים עזריהו בן יהוחנן וחביריו: וכל מערמיהם. לשון ערום ועריה: (יח) ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב. שהוא כנגדם כדכתיב והכנעני

מצודת ציון

שלאו והשיבו ושלאו: כח (ב) מסכות. פסילים יצוקים ממתכת וכן אלהי מסכה (שמות לד): (ג) ויבער. ענין שרפה: הוריש. גרש: (ז) נגיד הבית. פקיד הבית: משנה המלך. שני למלך: (י) לכבוש. לאחוז בחזקה כמו וכבשו אותם (ירמיה לד): (יד) החלוץ. אנשי המלחמה המזויינים: (טו) נקבו. נתפרשו כמו ונוקב שם (ויקרא כד): ויחזיקו. אחזו: וינעלום. ענין מנעל: וינהלום. ענין הנהגה כמו אתנהלה לאטי (בראשית לג): כושל. ענין חלשות כח כמו כשל כח הסבל (נחמיה ד)

מצודת דוד

בא אל ההיכל ולהקטיר כמו שבא אביו: ועוד העם. ר"ל עם כי יותם היה צדיק עכ"ז היה העם משחיתים דרכיהם ולא למדו מדרכיו: (ג) הוא בנה. ר"ל בנה עליו בנין גבוה או שנפל וחזר הוא ובנאו מחדש: (ה) ושעורים עשרת אלפים. מוסב הוא על כרים: כח (ג) ויבער את בניו. היא עבודת המולך: (ו) בעזבם. בעבור עזבם ובעונם בא: (ח) בנים ובנות. ר"ל קטנים וקטנות: (ט) לפני הצבא. לקראת הצבא: בחמת ה'. בעבור שבערה חמת ה' על יהודה לזה נתנם בידכם ולא בעבור זכותכם: בזעף. בכעס רב וגדול עד שהגיע אל השמים לרוב גדלו והוא מלשון מליצה וכאומר והנה כזה קבלו די גמולם: (י) ועתה. האיך וקבלו די הגמול וכי מהראוי לכבשם עוד לעבדים ולשפחות: הלא רק אתם. ר"ל השביה ההיא לא לטובה לכם הבאתם עמכם רק אתם מביאים עמכם אשמות ופשעים: (יא) כי חרון. כי פן יהיה חרון אף ה' עליכם: (יב) על הבאים. לעורר לבבם לעזור השבוים: (יג) הנה. אל שומרון: כי לאשמת ה'. את אשמת ה' ר"ל דברים הנחשבים בעיני ה' לאשמה אתם אומרים להוסיף עלינו עוד על חטאתינו אשר מאז: כי רבה. בדבר הזה יהיה לנו אשמה רבה וחרון אף מה' על ישראל: (יד) ויעזב וכו'. לפני השרים עזבו הכל מידם והעמידם לפני השרים לעשות בהם הטוב בעיניהם: (טו) אשר נקבו. עזריהו וחבריו הנזכרים למעלה: ויחזיקו בשביה. שיצאו מתחת ידם וברשותם: וכל מערמיהם. כל מי בהם שהיה ערום מבלי לבוש הלבישו מן השלל: וינעלום. נתנו מנעלים ברגליהם: ויסכום. בשמן: וינהלום. הנהיגום על החמורים את כל מי שחלש כחו ונחלש ללכת ברגליו: אצל אחיהם. מבני שבט יהודה: (טז) בעת ההיא. שנלחם בו מלך ישראל: (יח) בערי השפלה

רב מן הראשון . העם רב והעת גשמים . והשקות בכלי זהב . יש זהב ורב פנינים . כאין אלפים אבוס בר . פן יסיתך בספק : ויאספו י' פתחין בקריאה וסי' סכיא סליא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלבא ולאחיהון כספא וחמרא . וביאורם וילך משה ואהרן ויאספו . ויקם העם כל היום ההוא כל הלילה . וישלחו ויאספו את כל סרני פלש ים אליהם . וישלחו ויאספו את כל סרני ויאמרו . ויאספו פלשתים את מחניהם דשמואל קדמאה דפסוק . ויעל משם את עצמות דשמואל . וישלח המלך ויאספו אליו . ויאספו את אחיהם ויתקדשו .

הַשְּׁפֵלָה וְהַנֶּגֶב לִיהוּדָה וַיִּלְכְּדוּ אֶת־בֵּית־שֶׁמֶשׁ
וְאֶת־אַיָּלוֹן וְאֶת־הַגְּדֵרוֹת וְאֶת־שׂוֹכוֹ וּבְנוֹתֶיהָ ג' מ"ל ו' מ"ל
וְאֶת־תִּמְנָה ° וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־גִּמְזוֹ וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ עי' מ"ס
וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ יט כִּי־הִכְנִיעַ יְהוָה אֶת־יְהוּדָה בַּעֲבוּר
אָחָז מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כִּי הִפְרִיעַ בִּיהוּדָה וּמָעוֹל מַעַל ו' סבי' מלך יהודה
בַּיהוָה׃ כ וַיָּבֹא עָלָיו תִּלְּגַת פִּלְנְאֶסֶר ל' ומ"ל ב'. ל'
מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיָּצַר לוֹ וְלֹא חֲזָקוֹ׃ כא כִּי־חָלַק אָחָז
אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיִּתֵּן
לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר וְלֹא לְעֶזְרָה לוֹ׃ כב וּבְעֵת הָצֵר לוֹ
וַיּוֹסֶף לִמְעוֹל בַּיהוָה הוּא הַמֶּלֶךְ אָחָז׃ כג וַיִּזְבַּח ז' מ"ל ב' מ"ל
לֵאלֹהֵי דַרְמֶשֶׂק הַמַּכִּים בּוֹ וַיֹּאמֶר כִּי אֱלֹהֵי
מַלְכֵי־אֲרָם הֵם מַעְזְרִים אֹתָם לָהֶם אֲזַבֵּחַ וְיַעְזְרוּנִי ל'. ל' ומ"ל
וְהֵם הָיוּ־לוֹ לְהַכְשִׁילוֹ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל׃ כד וַיֶּאֱסֹף כ'
אָחָז אֶת־כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְקַצֵּץ אֶת־כְּלֵי בֵית־ ד'. ד'
הָאֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה וַיַּעַשׂ לוֹ
מִזְבְּחוֹת בְּכָל־פִּנָּה בִּירוּשָׁלִָם׃ כה וּבְכָל־עִיר וָעִיר
לִיהוּדָה עָשָׂה בָמוֹת לְקַטֵּר לֵאלֹהִים אֲחֵרִים
וַיַּכְעֵס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו׃ כו וְיֶתֶר דְּבָרָיו
וְכָל־דְּרָכָיו הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים ל'. ז' מ"ל
עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃ כז וַיִּשְׁכַּב אָחָז ל'.ב' בטעם
עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בָעִיר בִּירוּשָׁלִַם כִּי לֹא
ד' כ"כ הֱבִיאֻהוּ לְקִבְרֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ יְחִזְקִיָּהוּ
ג' ר"פ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ כט א יְחִזְקִיָּהוּ מָלַךְ בֶּן־
עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ
כ'שס]אתת' בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ אֲבִיָּה בַּת־זְכַרְיָהוּ׃
ב וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה דָּוִיד
ח' אָבִיו׃ ג הוּא בַשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה לְמָלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ
ס"ג הָרִאשׁוֹן פָּתַח אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה וַיְחַזְּקֵם׃
ו' בטעם בכתו' במיר"כ ד' ד וַיָּבֵא אֶת־הַכֹּהֲנִים וְאֶת־הַלְוִיִּם וַיַּאַסְפֵם לִרְחוֹב
הַמִּזְרָח׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶם שְׁמָעוּנִי הַלְוִיִּם עַתָּה
כ'הס'כסיפ' הִתְקַדְּשׁוּ וְקַדְּשׁוּ אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם
ו' מ"ל וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנִּדָּה מִן־הַקֹּדֶשׁ׃ ו כִּי־מָעֲלוּ אֲבֹתֵינוּ
ג' דגשים וְעָשׂוּ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֵינוּ וַיַּעַזְבֻהוּ וַיַּסֵּבּוּ
ל' פְנֵיהֶם מִמִּשְׁכַּן יְהוָה וַיִּתְּנוּ־עֹרֶף׃ ז גַּם סָגְרוּ
דַּלְתוֹת הָאוּלָם וַיְכַבּוּ אֶת־הַנֵּרוֹת וּקְטֹרֶת לֹא
כ'. ד' הִקְטִירוּ וְעֹלָה לֹא־הֶעֱלוּ בַקֹּדֶשׁ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
ח וַיְהִי קֶצֶף יְהוָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם וַיִּתְּנֵם
לזועה ק' לְזַוְעָה לְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה כַּאֲשֶׁר אַתֶּם רֹאִים
ח' מ"ל בְּעֵינֵיכֶם׃ ט וְהִנֵּה נָפְלוּ אֲבוֹתֵינוּ בֶּחָרֶב וּבָנֵינוּ
כ"ה ר"פ וּבְנוֹתֵינוּ וּנְשֵׁינוּ בַּשְּׁבִי עַל־זֹאת׃ י עַתָּה עִם־

תולדות אהרן הוא המלך אחז . מגלה יא : ויאמר . סנהד' קג :

רשי

והכנעני יושב על הים : (יט) כי הפריע ביהודה . דוגמא (שמות ל"ב) כי פרעה אהרן בפרוע פרעות (שופטים ה') : (כ) ויבא אליו . ששלח אחריו לעזור לו כמו שכתוב במלכים (ב' ט"ז) וישלח מלאכים אל תגלת פלנאסר : ויצר לו . ממה שחלק לו את בית ה' ואת בית המלך וגומר : (כא) ולא לעזרה לו . אף על פי שמצינו במלכים (שם) ויעל מלך אשור על דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית לא היה לו לעזרה כל כך לחזקו ולהשיב לו ערים שלקחו ממנו פלשתים : (כד) ויסגר את דלתות בית ה' . כדי שלא יבואו הכהנים לעבוד עבודתם באהל מועד כי אם לבוא למזבחות שעש' בכל פינה בירושלים וחזקיה פתח דלתות בית ה' לפי שאביו סגר דלתות בית ה' : (ג) ויחזקם . לפי שאחז קצץ את כל כלי בית האלהים : (ה) והוציאו את הנדה . עבודת כוכבים . את המת לא נאמר כאן כי אם נדה ומאוס יותר מן המת המוטל שלם דוגמא כטומאת הנדה כי דם נדה מאוס ומוסרח : (ז) ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל . אבל לאלהים אחרים עשו במות לכל

רדק

מערום בשקל מגדול : (יט) כי הפריע ביהודה . מענין כי פרעה אהרן ענין גלוי כמו גלה ביהודה שנתגלו על ידו מעשיהם הרעים בפרהסיא : (כ) ויצר לו ולא חזקו . י"מ אותו יוצא וכן לשום חתול לחבשה לחזקה . ואם הוא יוצא נפרשנו כן ולא חזק אותו מלך אשור . ולפי ששלח לו אחד לעזור לו אמר לא די שלא חזקו אלא בא עליו והצר לו וכן אמר ולא לעזרה כלומר אע"פ שנתן לו שוחד הועיל לו על רצין ועל פקח שהיה ירא מהם אבל גם עליו עלה והצר לו . ואם הוא עומד פי' ולא חזק ממנו כלומר לא היה לאחז חוזק ממלך אשור אלא היה לו ג"כ אחר שהחריב דמשק ושומרון : (כז) כי לא הביאהו לקברי מלכי ישראל . לפי שבמלכי יהודה היו בהם מלכי ישראל ודוד ושלמה קראם מלכי ישראל כלומר לא היה ראוי לבוא במחיצתם : (ה) והוציאו את הנדה מן הקדש . הרחוק והוא ע"ג מן

מצודת דוד

השפלה והנגב . בהערים שעמדו בעמק ובערים הדרומים של יהודה : (יט) כי הפריע ביהודה . הוא גלה מעשיהם הרעים כי ע"י עשו בפרסום רב : ומעול . וגם הוא עצמו מעל בה' : (כ) ויצר לו . עם שהוא שלח אליו לעזרו הצר לו עוד ולא חזקו כאשר שאל ממנו ואף שנלחם בעבורו עם מלך ארם כמ"ש במ"ב מ"מ לא יחשב לעזור הואיל והוא הצר לו בסוף : (כא) כי חלק . אף כי חלק אחז את האוצרות הנמצא בבית ה' וכו' ונתן חלק אחד למלך אשור אעפ"כ לא היה לו לעזרה : (כב) ובעת הצר לו . בעת שהיה צר לו לא שב לה' כי אם עוד הוסיף למעול יותר : הוא המלך . ר"ל כל ימיו היה בהויתו ולא חזר בו : (כג) המכים בו . הוא חוזר על אלהי דרמשק : להכשילו . כי בעבור זה היה ה' מענשו עוד יותר : (כד) ויקצץ . קצץ וכרת מהם את הזהב : ויסגור . לבל יבא מי לבה"מ : (כז) כי לא וכו' . בעבור גודל רשעתו : מלכי ישראל . כי גם דוד ושלמה נקברו שמה אשר היו גם מלכי ישראל : **כט** (ג) פתח . כי אחז אביו סגרם כמ"ש למעלה ובא הוא ופתחם : ויחזקם . תקנם בבנין : (ד) לרחוב המזרח . העומדת בהר הבית : (ה) עתה התקדשו . הואיל ופתחתי את הדלתות התקדשו בטבילה למען תוכלו לבא לבית ה' : וקדשו וכו' והוציאו . קדשו בזה מה שתוציאו ממנו את הנדה היא העבודת כוכבים הראויה להנידה ממקומה להשליכה חוצה כדבר הנמאס ומתועב : (ו) ויסבו פניהם . חזרו פניהם ממנו לבל הפנות אליה : (ז) את הנרות . של המנורה : (ח) ויהי קצף . ובעבור זה היה הקצף : ויתנם לזועה . נתנם לחרדה לכל השומע כי יחרד שלא יקרה לו כמקרם : כאשר אתם רואים . אשר כן הוא : (ט) בשבי . הנה הם בשבי :

מצודת ציון

ד) : עיר התמרים . על שם שגדל בה תמרים הרבה : (יט) הפריע . ענין גלוי כמו ופרע את ראש האשה (במדבר ה) : תלגת פלנאסר . הוא תגלת פלאסר האמור במ"ב : ויצר . מלשון צר ודוחק : (כד) ויקצץ . ענין חיתוך וכריתה כמו ויקצץ פתילים (שמות לט) : פנה . זווית : **כט** (ה) התקדשו . הטהרו : הנדה . מל' נדידה : (ו) עורף . הוא אחורי הפנים : (ח) לזעוה . מל' זיע וחרדה כמו ונתתים לזעוה (ירמיה טו) : לשמה . לתמהון : ולשרקה . כן יקרא הקול הנעשה בקבוץ השפתים ודרך בני אדם לעשותם על דבר השוב שנחרב וכן ושמתי את העיר

וישבו כל היהודים מכל המקומות . ויהי בעת יביא את הארון . ויאמר חזקיהו להעלות: חזקיהו ה' בסיפרא וסי' אחז בנו חזקיהו בנו . ויבאו פנימה אל חזקיהו : ויאמר

לְבָבִי לִכְרוֹת בְּרִית לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֹׁב ב' מ"ל . ט"ו
מִמֶּנּוּ חֲרוֹן אַפּוֹ׃ יא בָּנַי עַתָּה אַל־תִּשָּׁלוּ כִּי־בָכֶם
בָּחַר יְהוָה לַעֲמֹד לְפָנָיו לְשָׁרְתוֹ וְלִהְיוֹת לוֹ ב' סיהודים
מְשָׁרְתִים וּמַקְטִרִים׃ יב וַיָּקֻמוּ הַלְוִיִּם מַחַת ב' ה' ב"פ וה' ס"פ
בֶּן־עֲמָשַׂי וְיוֹאֵל בֶּן־עֲזַרְיָהוּ מִן־בְּנֵי הַקְּהָתִי וּמִן־
בְּנֵי מְרָרִי קִישׁ בֶּן־עַבְדִּי וַעֲזַרְיָהוּ בֶּן־יְהַלֶּלְאֵל
וּמִן־הַגֵּרְשֻׁנִּי יוֹאָח בֶּן־זִמָּה וְעֵדֶן בֶּן־יוֹאָח׃ יג וּמִן־
בְּנֵי אֱלִיצָפָן שִׁמְרִי וִיעִואֵל וּמִן־בְּנֵי אָסָף זְכַרְיָהוּ ויעיאל ק'
וּמַתַּנְיָהוּ׃ יד וּמִן־בְּנֵי הֵימָן יְחוּאֵל וְשִׁמְעִי יחיאל ק'
וּמִן־בְּנֵי יְדוּתוּן שְׁמַעְיָה וְעֻזִּיאֵל׃ טו וַיַּאַסְפוּ אֶת־
אֲחֵיהֶם וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבֹאוּ כְמִצְוַת־הַמֶּלֶךְ בְּדִבְרֵי
יְהוָה לְטַהֵר בֵּית יְהוָה׃ טז וַיָּבֹאוּ הַכֹּהֲנִים
לִפְנִימָה בֵית־יְהוָה לְטַהֵר וַיּוֹצִיאוּ אֵת כָּל־הַטֻּמְאָה י"ב
אֲשֶׁר מָצְאוּ בְּהֵיכַל יְהוָה לַחֲצַר בֵּית יְהוָה
וַיְקַבְּלוּ הַלְוִיִּם לְהוֹצִיא לְנַחַל־קִדְרוֹן חוּצָה׃
יז וַיָּחֵלּוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לְקַדֵּשׁ וּבְיוֹם ד' . ס"ג
שְׁמוֹנָה לַחֹדֶשׁ בָּאוּ לְאוּלָם יְהוָה וַיְקַדְּשׁוּ אֶת־
בֵּית־יְהוָה לְיָמִים שְׁמוֹנָה וּבְיוֹם שִׁשָּׁה עָשָׂר
לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן כִּלּוּ׃ יח וַיָּבוֹאוּ פְנִימָה אֶל־ ס"ג . ג' מ"ל
חִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ טִהַרְנוּ אֶת־כָּל־בֵּית יְהוָה
וְאֶת־מִזְבַּח הָעוֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־שֻׁלְחַן ט' מ"ל בכיס'
הַמַּעֲרֶכֶת וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו׃ יט וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים
י' אֲשֶׁר הִזְנִיחַ הַמֶּלֶךְ אָחָז בְּמַלְכוּתוֹ בְּמַעֲלוֹ הֵכַנּוּ
וְהִקְדָּשְׁנוּ וְהִנָּם לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה׃ כ וַיַּשְׁכֵּם
כ' יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֶּאֱסֹף אֵת שָׂרֵי הָעִיר וַיַּעַל בֵּית
ג"ז . י' יְהוָה׃ כא וַיָּבִיאוּ פָרִים־שִׁבְעָה וְאֵילִים שִׁבְעָה
וּכְבָשִׂים שִׁבְעָה וּצְפִירֵי עִזִּים שִׁבְעָה לְחַטָּאת
עַל־הַמַּמְלָכָה וְעַל־הַמִּקְדָּשׁ וְעַל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר
לִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים לְהַעֲלוֹת עַל־מִזְבַּח יְהוָה׃
כב וַיִּשְׁחֲטוּ הַבָּקָר וַיְקַבְּלוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם
ח' וַיִּזְרְקוּ הַמִּזְבֵּחָה וַיִּשְׁחֲטוּ הָאֵלִים וַיִּזְרְקוּ הַדָּם
ח' הַמִּזְבֵּחָה וַיִּשְׁחֲטוּ הַכְּבָשִׂים וַיִּזְרְקוּ הַדָּם הַמִּזְבֵּחָה׃
ג' ח' מ"ל כג וַיַּגִּישׁוּ אֶת־שְׂעִירֵי הַחַטָּאת לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַקָּהָל
וַיִּסְמְכוּ יְדֵיהֶם עֲלֵיהֶם׃ כד וַיִּשְׁחָטוּם הַכֹּהֲנִים
ח' . כ' וַיְחַטְּאוּ אֶת־דָּמָם הַמִּזְבֵּחָה לְכַפֵּר עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל
ט' מ"ל בסיפ' כִּי לְכָל־יִשְׂרָאֵל אָמַר הַמֶּלֶךְ הָעוֹלָה וְהַחַטָּאת׃
כה וַיַּעֲמֵד אֶת־הַלְוִיִּם בֵּית יְהוָה בִּמְצִלְתַּיִם
ד' . כ' בִּנְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת בְּמִצְוַת דָּוִיד וְגָד חֹזֵה־הַמֶּלֶךְ
וְנָתָן הַנָּבִיא כִּי בְיַד־יְהוָה הַמִּצְוָה בְּיַד־נְבִיאָיו׃
כו וַיַּעַמְדוּ הַלְוִיִּם בִּכְלֵי דָוִיד וְהַכֹּהֲנִים בַּחֲצֹצְרוֹת׃
ד' בסיפרא כז וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ לְהַעֲלוֹת הָעֹלָה לְהַמִּזְבֵּחַ
ט' מ"ל בסיפ' ד' וּבְעֵת הֵחֵל הָעוֹלָה הֵחֵל שִׁיר־יְהוָה וְהַחֲצֹצְרוֹת

תולדות אהרן ויבאו הכהנים. ערובין קה : ויחלו . (פסחים נו נדרים לט) : וביום ששה עשר . ערכין יא : ואת כל הכלים . ע"ג נד : ויאמר חזקיהו. סוכה נא ערכין יא :

רדק

מן המזבח שנתן שם אחז וכן מי נדה שם: (יא) אל תשלו. מתרגם שגגה שלו כלומר לא יהיה לכם שגגה ושכחה בדבר: (טו) לטהר. את בית האלהים: (יט) אשר הזניח. אשר הרחיק כלומר ששמש בהם לע"ג: הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח ה'. לפי פשוטו הכנו שטהרנו אותם והקדשנום לה' כבתחלה. אבל רז"ל פי' הכנו גנזנו אותם כי לא היו ראויים עוד לשרת בהם לה'. והקדשנו פי' והקדשנו אחרים תחתיהם: (כא) על הממלכה ועל המקדש ועל יהודה. לכפר עליהם כי כולם היו צריכים כפרה: (כד) כי לכל ישראל. בעבור כל ישראל אמר

רשי

לכל עיר ועיר לקטר להם: (יא) אל תשלו. לשון שגגה: (טז) ויבאו הכהנים לפנימה · כי לא על הלוים ליכנס פנימה: לחצר בית ה'. מקום מעמד הלוים כאומר ויקבלו הלוים וגו' ויחלו באחד לחדש: (יז) ויקדשו את בית ה' לימים שמונה. לכך עכבו בטהרה לטהר כל כך לפי שאחז צייר כל הכתלים צלמי מסכית כדכתיב (יחזקאל כ"ג) צלמי כשדים חקוקים בששר ועכבו ח' ימים עד שהשחיתו דמות הצלמים מן הכתלים וביום י"ו לחדש כלו הכל הבית והעזרה: (יט) הכנו והקדשנו. מפורש בעכו"ם בפרק ר' ישמעאל כלים ששמשו בבית חניו מהו כו' עד איתביה אשר הזניח אחז הכנו והקדשנו מאי לאו הכנו דאטבלינהו הקדשנהו דאקדשינהו אמר לו ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבדתי הכנו שגנזום והקדשנו שהקדשנו אחרים תחתיהם: (כא) וצפירי עזים וגומר. הוראת שעה היתה: על מזבח ה'. ולא על אותן מזבחות שעשה אחז אביו: (כד) לכפר על כל ישראל. שחטאו בעבודת כוכבים כן אמר המלך תהי העולה והחטאת עבור כל ישראל. בפרשת שלח לך (מדבר ט"ו) כתיב ועשו כל העדה פר וגו' וכתיב (ויקרא ד') והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וכאן כתיב ויביאו פרים ואילים וצפירי עזים שבעה אלא הוראת שעה היתה: (כה) כי ביד ה' המצוה ביד נביאיו. לשורר הלוים בכלי שיר לא כתוב בתורה שיהא קרבן טעון שירה אלא מצות ה' שצוה ביד נביאיו לשורר על הקרבן ורבותינו פי' במסכת ערכין מניין שהלוים טעונין לשורר בכלי שיר דכתיב עבודת עבודה איזוהו עבודה שצריכה עבודה אחרת עמה הוי אומר זה השיר בכלי שיר. ועבודת משא (שם) נכון לפרש על השיר כדכתיב (לעיל א' ט"ו) וכנניהו שר הלוים במשא כי מבין הוא שהיה ממונה להרים קול הנגון של שיר: (כו) והכהנים בחצוצרות. ככתוב

מצודת ציון

שפיר שאת לשמה ולשרקה (שם יט): (יא) תשלו. ענין שכחה ושגגה כמו על השל (ש"ב ו): (יז) ויחלו. התחילו: (יט) הזניח. ענין עזיבה כמו זנח ה' מזבחו (איכה ב): (כא) וצפירי עזים. ושעירי עזים וכן צפירי חטאת (עזרא ח): במצלתים וגו'. שמות מיני כלי זמר:
האל

מצודת דוד

(יא) אל תשלו. לא יהיה לכם שכחה ושגגה בדבר טהרת הבית: כי בכם בחר וכו'. אם כן מהראוי שתהיו זהירים בעבודת המקום: (טו) בדברי ה'. בדבר שהיא עבודת ה': (טז) לפנימה. הוא ההיכל ולתוספת ביאור אמר בית ה': הטומאה. העבודת כוכבים: ויקבלו הלוים. בחצר קבלו ביד הכהנים כי לא היו רשאים ליכנס להיכל: חוצה. שהוא מחוץ לעיר: (יז) לקדש. לטהר את ההיכל: את בית ה'. זה ההיכל: כלו. גמרו לטהר את כל המקדש: (יח) פנימה. אל בית הפנימי מקום מושב המלך: המערכה. שעורכין עליו לחם הפנים: (יט) הזניח. שעזב מהם עבודת המקום ושמש בהם לעבודת כוכבים: במלכותו. בימי מלכותו: במעלו. ברוב מעלו: הכנו. טהרנו להיות מוכנים לעבודה הקדשנום לה' כבתחלה. ורז"ל אמרו שגנזום והקדישו אחרים תחתיהם כי נמאסו לגבוה: (כא) על הממלכה. לרצות לה' לכפר להם שיתקיים בהם המלכות: ועל המקדש וכו'. למען יעמדו ויתקיימו: (כד) ויחטאו. מתן הדם הנתון באצבע קרוי חטוי וכן וחטאת על המזבח (שמות כ"ט): כי לכל ישראל וכו'. בעבור כל ישראל אמר המלך להקריבם: העולה. הפרים והאילים והכבשים הביאו לעולה
וצפירי

חזקיהו להעלות העולה . כי חזקיהו מלך יהודה . ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו . וכל קרי' דכו' : והביאו ו' וסימ' והביאו את אחיכם הקטן . פרקו נזמי הזהב . באו בית אל ופשעו הגלגל . והביאו אלי ואדעה מספרם דסיפרא . ויען יחזקיהו ויאמר עתת מלאתם . ואשר ישמיעו ויעבירו קול : לעלה ה' בקריאה וסי' זאת התורה לעולה למנחת לחטאת . כל הבקר לעלה שנים

וְעַל־יְדֵי כְּלֵי דָוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ כח וְכָל־הַקָּהָל
מִשְׁתַּחֲוִים וְהַשִּׁיר מְשׁוֹרֵר וְהַחֲצֹצְרוֹת מַחְצְצְרִים ג' וחד וסיר יתיר ל'
הַכֹּל עַד לִכְלוֹת הָעוֹלָה׃ כט וּכְכַלּוֹת לְהַעֲלוֹת כָּרְעוּ
הַמֶּלֶךְ וְכָל־הַנִּמְצְאִים אִתּוֹ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ ל וַיֹּאמֶר
יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לַלְוִיִּם לְהַלֵּל לַיהוָה בְּדִבְרֵי
דָוִיד וְאָסָף הַחֹזֶה וַיְהַלְלוּ עַד־לְשִׂמְחָה וַיִּקְּדוּ ד'
וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ לא וַיַּעַן יְחִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר עַתָּה מִלֵּאתֶם
יֶדְכֶם לַיהוָה גֹּשׁוּ וְהָבִיאוּ זְבָחִים וְתוֹדוֹת לְבֵית ג' וחס' ו'
יְהוָה וַיָּבִיאוּ הַקָּהָל זְבָחִים וְתוֹדוֹת וְכָל־נְדִיב לֵב
עֹלוֹת׃ לב וַיְהִי מִסְפַּר הָעֹלָה אֲשֶׁר־הֵבִיאוּ הַקָּהָל ס' בטעם בסיפרא
בָּקָר שִׁבְעִים אֵילִים מֵאָה כְּבָשִׂים מָאתָיִם לְעֹלָה
לַיהוָה כָּל־אֵלֶּה׃ לג וְהַקֳּדָשִׁים בָּקָר שֵׁשׁ מֵאוֹת
וְצֹאן שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים׃ לד רַק הַכֹּהֲנִים הָיוּ לִמְעָט ז' וכל חסף דכו'

וְלֹא יָכְלוּ לְהַפְשִׁיט אֶת־כָּל־הָעֹלוֹת וַיְחַזְּקוּם
אֲחֵיהֶם הַלְוִיִּם עַד־כְּלוֹת הַמְּלָאכָה וְעַד־יִתְקַדְּשׁוּ י"ד פסוקים יעל ועל
הַכֹּהֲנִים כִּי הַלְוִיִּם יִשְׁרֵי לֵבָב לְהִתְקַדֵּשׁ
מֵהַכֹּהֲנִים׃ לה וְגַם־עֹלָה לָרֹב בְּחֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים ד'. ט' ר"פ
וּבַנְּסָכִים לָעֹלָה וַתִּכּוֹן עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה׃ ס'
לו וַיִּשְׂמַח יְחִזְקִיָּהוּ וְכָל־הָעָם עַל הַהֵכִין הָאֱלֹהִים ט' מלעו' פסו' בסיפ'. ל'
לָעָם כִּי בְּפִתְאֹם הָיָה הַדָּבָר׃ ל א וַיִּשְׁלַח
יְחִזְקִיָּהוּ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְגַם־אִגְּרוֹת כָּתַב ב'
עַל־אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה לָבוֹא לְבֵית־יְהוָה בִּירוּשָׁלִָם
לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ
וְשָׂרָיו וְכָל־הַקָּהָל בִּירוּשָׁלִָם לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח ס'
בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי׃ ג כִּי לֹא יָכְלוּ לַעֲשֹׂתוֹ בָּעֵת הַהִיא י' זוגין מתחלפין
כִּי הַכֹּהֲנִים לֹא־הִתְקַדְּשׁוּ לְמַדַּי וְהָעָם לֹא־נֶאֶסְפוּ ס' חס' ט' פסו' בסיפ' לה לה לה ל'. י"ד

תולדות אהרן מסתתים . (תענית סד) : וישמח יחזקיהו . עקידה ש' ם :

רשי

ככתוב ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות (במדבר י') : (ל) להלל לה' בדברי דוד . זה הודו לה' קראו בשמו ככתוב למעלה (א ט"ז) ביום ההוא אז נתן דוד בראש להודות וגו' : (לא) ויביאו הקהל זבחים ותודות . דבר המותר לבעלים באכילה : וכל נדיב לב עולות . קצת מהם מי שהתנדב לבו הביאו עולות ולא כולם לפי שאין לבעלים היתר אכילה בהם : (לג) והקדשים . קדשים קלים זבחי' שלמים מה שהבעלים נהנים בהם : (לד) רק הכהנים היו למעט . כלומר אותן שהקדישו היו עדיין למעט ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים . וא"ת היאך יתקדשו הלוים ולא יתקדשו הכהנים ומפרש לפי כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים וישרו לבם הלוים להתקדש יותר מהכהנים והיו הכהנים ולוים וכל יראי השם מתחפשים ומתנכרים ואף מסתתרים כל ימי המלכים הרשעים וכשבא חזקיהו שהיה צדיק לא היו יכולים מיד להתקדש ולטהר שזה בשנה ראשונה היה למלכו והיו באים ומתקדשים על יד כדכתיב (משלי כ"ח) בעלוץ צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחופש אדם וכתיב (שם) בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים כלומר בקום רשע אז יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים חזקיה וסיעתו : (לו) על ההכין האלהים לעם . לעבדו ולעשות רצונו דוגמא דלמטה (ל') כל לבבו הכין לדרוש וגו' וגם שמחו כי בפתאום היה הדבר עליהם בשנה ראשונה למלכו לשוב אל ה' ושבו מיד : (א) וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה וגו'. כי עדיין לא גלו כי זה היה בשנה ראשונה למלכו והם לא גלו כי אם בשש למלכו כדכתיב (במלכים ב' י"ח) וילכדה בקצה שלש שנים ובשנת שש לחזקיה והיא שנת ט' להושע מלך ישראל כאשר תמצא כתוב בסוף הספר : (ג) כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא . בחדש הראשון בניסן : כי הכהנים לא התקדשו למדי . התקדשו להיות די לישראל בהם להקריב פסחיהם ואין צריך לומר שלא היו יכולים לעשותו בניסן שהרי לא כלו לקדש את הבית עד י"ו בניסן וכן פתרון כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כלומר אפי' אם לא עכבו טהר' הבית שלא כלו עד י"ו בניסן לא היינו יכולין לעשותו עתה לפי כי הכהנים לא התקדשו למדי : והעם לא נאספו . עדיין כולם לירושלים :

רדק

אמר להקריב העולה והחטאת : (כח) והשיר משורר והחצוצרות מחצצרים : פירוש בעל השיר משורר או לשון משורר על השיר עצמו והוא פעל עומד כאלו אומר מתשורר . וכן והחצוצרות מחצצרים והצדי השני במחצצרים אינה נקראת : (לא) וכל נדיב לב עולות . לפי שהעולות אינם כזבחים ותודות כי הזבחים והתודות נאכלין לבעלים והעולות היו כולם כליל אמר בהבאת העולות כל נדיב לב : (לד) ויחזקום אחיהם הלוים . ועזרום להפשיט ובזה חזקו אותם וזרזו אותם למהר להתקדש ואע"פ שמקבלה הדם ואילך מצות כהונה שעת הדוחק היה זה ועזרו הלוים את הכהנים להפשיט כי הם התקדשו כמו שאומר כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים : (לו) על ההכין. כמו אשר הכין : (ב) ויועץ . אחר שנועץ שלח על כל ישראל ויהודה כי מה שאמר וישלח יחזקיה על כל ישראל ויהודה לעשות הפסח בעבור שנועץ עם השרים והקהל לעשות פסח בחדש השני . ואני תמה על מה שאמרז"ל עבר ניסן בניסן ולא הודו לו שהרי הכתוב אומר ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים הנה הכתוב משמע כי הודו לו · גם מה שאמרו עבר ניסן בניסן אין להם ראיה מן הפסוק כי אפשר כי באדר היתה ההסכמה הזאת לעשות אדר שני במקום ניסן ולעשות הפסח בחדש השני שהוא אייר ויהיה הוא ניסן לעשות בו פסח . גם מה שאמרו וחלקו על מה שבקש רחמים חזקיהו הרי מפורש לפי שרבים מהם אכלו הפסח בטומאה כמו שאמר כי אכלו את הפסח בלא ככתוב ולעשות הפסח בחדש השני לא היה זה כמו פסח שני שהרי בחדש ניסן לא עשו פסח כלל אלא עשו מניסן אדר כי עברו השנה מפני הטומאה ומפני העם שלא יוכל להגיע לירושלים כי לא היה עדיין לבבם נכנע אל עבודת האלהים ולא היו רוצים לבא לירושלים לעשות הפסח לפיכך הוצרכו לעבר השנה ולהאריך הזמן כמו שאומר כי לא עשו ככתוב כלומר רוב ישראל לא עשו עד עתה דכתיב כי היו עובדי הגלולים ולא היו חושבין לבוא לירושלים לעבודת האלהי' כי אע"פ ששלח יחזקיהו הרצים רובם היו מלעיגים בם ואף אותם שבאו לא התקדשו כלם ואכלו הפסח בטומאה עד שהוצרך חזקיהו להתפלל עליהם כמו שכתוב וע"כ הוצרכו לעבר

השנה

מאמר

מצודת דוד

ולפירי העזים לחטאת : (כה) כמצות דוד . כמו שצוה דוד וכו' : כי ביד ה'. מצות השיר אמורה היא מה' ביד נביאיו ועם שלא הוזכר בפירוש בתורת משה : (כז) החל העולה . העלאת העולה : ועל ידי וכו'. חוזר על השיר לומר שהשיר היה ע"י כלי השיר שעשה דוד : (כח) והשיר משורר . ר"ל השיר היה משורר ע"י בעלי השיר : הכל . לא פסקו המשוררים ותוקעי החצוצרות עד שגמרו העלאת העולה : (ל) בדברי דוד . בהלולים שעשה דוד ואסף : עד לשמחה . מרוב הדבקות אל המרום ברוך הוא שהיה להם בעת ההלול באו אל השמחה : (לא) מלאתם ידכם . ההחלת הדבר וחנוכו נקרא מלוי ידים כמו ומלאת יד אהרן (שמות כ"ט) ור"ל והנה עד עתה חדלתם מעבודת המקום ב"ה ועתה התחלתם לעבדו : זבחים . שלמים : ותודות . שלמי תודה : נדיב לב . לפי שהעולה כולה כליל ואין לבעליהן בהם כלום לכן קורא למביאיהן נדיב לב : (לב) כל אלה . היו עולות ואמר לתוספת ביאור : (לג) והקדשים . שאר הקדשים והם שלמים ותודות : (לד) ויחזקום . רצה לומר היו מסייעין להם : המלאכה . מלאכת ההפשט : ועד יתקדשו הכהנים . ר"ל וכן בכל פעם היו מסייעין להם עד אשר נתקדשו הכהנים להיות די בהם לכלות המלאכה : כי הלוים ישרי לבב . המה היו ישרי לבב למהר לקדש עצמן יותר מן הכהנים אשר נתעצלו בדבר : (לה) וגם עולה לרוב . ר"ל לזה היו צריכים הלוים לסייע את הכהנים כי המלאכה היתה מרובה כי הקריבו גם עולות מרובות עם חלבי השלמים ועם הנסכים לעולה ולא יכלו הכהנים להקריב כל אלה ולהפשיט : ותכון . כי הלוים סייעו בעבודת ההפשט : (לו) על ההכין . על אשר הכין האלהים העם להיות הכל בסדור נפלא ועם כי נעשה הדבר בפתאום : ל (ב) בחדש השני . באייר ור"ל לעבר השנה לשיקרא ניסן ; (ג) בעת ההיא . ר"ל בעת הראוי

מצודת ציון

(כז) החל. התחיל : (כט) כרעו . נפלו על ברכיהם : (ל) ויקדו . ענין כפיפת הקדקוד : (לא) ויען . ענין הרמת הקול כמו וענו הלוים וכו' קול רם (דברים כז) : (לד) להפשיט . להסיר העור : (לה) בחלבי . עם החלבי כמו הרק אך במשה (במדבר יב) ומשפטו עם משה :

ותכון

בחדש

עשר פרים . וארבעה שלחנות לעולה . וגם עלה לרב בחלבי השלמים . ויאמר ארונה אל המלך : וישב ט"ו רפין בקריאה וסימ' קח את כל ראשי העם והוקע אותם . ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה . ודברו השטרים אל העם לאמר . ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו . ויספו השטרים לדבר אל העם . שלחו את ארון . ויקצפו עליו שרי פלשתים . הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן . יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו . עתה אל תקשו ערפכם . וילכו הרצים באגרות . וישב העפר על הארץ בשהיה . יתגרה ובניו יתגרו

לִירוּשָׁלָם׃ ד וַיִּישַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וּבְעֵינֵי ג' מע.ר
כָּל־הַקָּהָל׃ ה וַיַּעֲמִידוּ דָבָר לְהַעֲבִיר קוֹל בְּכָל־
יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר־שֶׁבַע וְעַד־דָּן לָבוֹא לַעֲשׂוֹת פֶּסַח כולכון מ"ל בח"ע חס'
לַיהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָם כִּי לֹא לָרֹב עָשׂוּ
כַּכָּתוּב׃ ו וַיֵּלְכוּ הָרָצִים בָּאִגְּרוֹת מִיַּד הַמֶּלֶךְ ג' ומ"ל
וְשָׂרָיו בְּכָל־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וּכְמִצְוַת הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר ג'
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק ד' ג"ג.
וְיִשְׂרָאֵל וְיָשֹׁב אֶל־הַפְּלֵיטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם ט"ז
מִכַּף מַלְכֵי אַשּׁוּר׃ ז וְאַל־תִּהְיוּ כַּאֲבוֹתֵיכֶם
וְכַאֲחֵיכֶם אֲשֶׁר מָעֲלוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם
וַיִּתְּנֵם לְשַׁמָּה כַּאֲשֶׁר אַתֶּם רֹאִים׃ ח עַתָּה אַל־ כ"ס ר"פ
תַּקְשׁוּ עָרְפְּכֶם כַּאֲבוֹתֵיכֶם תְּנוּ־יָד לַיהוָה וּבֹאוּ ג
לְמִקְדָּשׁוֹ אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ לְעוֹלָם וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְיָשֹׁב מִכֶּם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ ט כִּי בְשׁוּבְכֶם ט"ו
עַל־יְהוָה אֲחֵיכֶם וּבְנֵיכֶם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שׁוֹבֵיהֶם ג"כ
וְלָשׁוּב לָאָרֶץ הַזֹּאת כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה ג'.ה'
אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא־יָסִיר פָּנִים מִכֶּם אִם־תָּשׁוּבוּ אֵלָיו׃ ג'

י וַיִּהְיוּ הָרָצִים עֹבְרִים מֵעִיר ׀ לָעִיר בְּאֶרֶץ־
ג. ג' אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְעַד־זְבֻלוּן וַיִּהְיוּ מַשְׂחִקִים עֲלֵיהֶם
ג' חס' וּמַלְעִגִים בָּם׃ יא אַךְ אֲנָשִׁים מֵאָשֵׁר וּמְנַשֶּׁה
ג' מסכים וּמִזְּבֻלוּן נִכְנְעוּ וַיָּבֹאוּ לִירוּשָׁלָם׃ יב גַּם בִּיהוּדָה
הָיְתָה יַד הָאֱלֹהִים לָתֵת לָהֶם לֵב אֶחָד לַעֲשׂוֹת
ה' מִצְוַת הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים בִּדְבַר יְהוָה׃ יג וַיֵּאָסְפוּ
ג"נ יְרוּשָׁלַם עַם־רָב לַעֲשׂוֹת אֶת־חַג הַמַּצּוֹת בַּחֹדֶשׁ
ה' הַשֵּׁנִי קָהָל לָרֹב מְאֹד׃ יד וַיָּקֻמוּ וַיָּסִירוּ אֶת־
ג' וחד כי מקטרות הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם וְאֵת כָּל־הַמְקַטְּרוֹת
הֵסִירוּ וַיַּשְׁלִיכוּ לְנַחַל קִדְרוֹן׃ טו וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח
ה' בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
ג"ז נִכְלְמוּ וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבִיאוּ עֹלוֹת בֵּית יְהוָה׃
ג' טז וַיַּעַמְדוּ עַל־עָמְדָם כְּמִשְׁפָּטָם כְּתוֹרַת מֹשֶׁה
ז' אִישׁ־הָאֱלֹהִים הַכֹּהֲנִים זֹרְקִים אֶת־הַדָּם מִיַּד
ד' דגשים. ג' הַלְוִיִּם׃ יז כִּי־רַבַּת בַּקָּהָל אֲשֶׁר לֹא־הִתְקַדָּשׁוּ
ב' כסי' וְהַלְוִיִּם עַל־שְׁחִיטַת הַפְּסָחִים לְכֹל לֹא טָהוֹר
ג' לְהַקְדִּישׁ לַיהוָה׃ יח כִּי מַרְבִּית הָעָם רַבַּת מֵאֶפְרַיִם

תולדות אהרן כי מרבית. סנהד' יב (פסחים לג) :

רדק

השנה והחדש השני נתנו אותו במקום ניסן ועשו בו הפסח ועשו חג המצות שבעת ימים : (ג) כי הכהנים לא התקדשו למדי . כמו למן די והמ"ם פתוחה כמ"ם למרבה המשרה פי' כי לא התקדשו כל כך הכהנים שיהיה די להם להקריב הקרבנות : (טז) הכהנים זורקים את הדם מיד הלוים . כי מקבלה ואילך מצות כהונה : (יז) כי רבת בקהל . שם כמו רבת צררוני מנעורי . כלומר הרבה היו בקהל שלא התקדשו : לכל לא טהור . פי' בעבור כל איש מישראל שלא היה טהור היו הלוים מוכנים על שחיטת פסחיהם כי אע"פ שהרבה מהם אכלו את הפסח בטומאה לא היו יכולין לעשות דבר אחר ומוכרחים היו כי לא היה להם פנאי ליטהר אבל ליכנס לעזרה טמאים זה לא אותר להם כי היו יכולין לעשות ע"י הלוים

רשי

(ה) מבאר שבע ועד דן . זהו תחום עשרת השבטים : כי לא לרוב. פתרון כי רוב שנים עברו שלא עשהו כהלכתו : (ו) וישוב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור. אע"פ שלא הגלו עדיין קורא להם פליט' כי הי' נחשב בעיניה' כאשר גלו כבר ועוד כי מלכי אשור תפשו הכל בימי אחז ומה שהיה בעיניה' כאילו גלו לפי כי ו' שנים היו ישראל למלך אשור עבדים נושאי מנחה והיה מושל בהם ומוליכן בגולה ועושה בהם כרצונו וזה היה בתוך אותן שש שנים וכבר גלו כמה פעמים בימי מלכי ישראל ואחז והם יודעים מיד כשימרדו ישראל במלך אשור יוליכם בגולה ולהם קורא פליטת אשור לפי שלא משל בהם ולא בכל ארץ יהודה : (ז) ואל תהיו כאבותיכם וכאחיכם . פתרון וא"ת עדיין בוטחים אנו שיעלה מעלינו מלך אשור אל תהיו כאבותיכם כל דור ודור שהיה לפניכם . ומה אירע להם כשעזבו את ה' וימעלו בו מעל ויתנם לשמה כאשר אתם רואים : (ח) עתה אל תקשו ערפכם וגו'. בשובכם על ה' אחיכם ובניכם יהיו לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת . אפילו אותן קצת שגלו כבר שהיו נלחמים עם ישראל ויכלו להם ומוליכין את בניהם ואת בנותיהם בשביה ואם תשובו אליו יתנם לרחמים לפני שוביהם לשובם לארץ הזאת כי חנון ורחום ה' אלהיכם : (יד) המקטרות. מקום שהיו בו כהנים ולוים : (טו) והכהנים והלוים נכלמו . שעיכבו להתקדש ולפיכך עכבו כל כך מלבוא עד עתה כי לא יוכלו להאמין בדבר הזה קודם לכן לפי שהזניחן אחז מכהן וכך היו אומרים אפשר אתמול עבד אחז עבודת כוכבים ובנו יחזקיהו לאלתר בשנה ראשונה מיד בחדש הראשון ויאמר לכהנים וללוים לעבוד לאל אחד לבדו ויצטרך לנו ולכך נתעצלו ונתרשלו מלבא וגם שאר יהודה שלפניו הזנית אחז וכשחקרו והבינו בדבר שהכל היה לשם שמים באו ויתקדשו כלם : (טז) הכהנים זורקים . כי מקבלה ואילך מצות כהונה . ואל תתמה למה לא שחטו בעלים עצמם לפי שכתוב בסמוך כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים היו על שחיטת פסחיהם: (יז) לכל לא טהור . שהיה לוי במקומו להקדיש לה' :

כי

מצודת ציון

ותכון . מל' הכנה : ל (ו) הרצים . ההולכים במרוצה ורדיפה : באגרות . בספרים : הפליטה . ענין הצלה : (ז) לשמה . לתמהון : (ח) אל תקשו . הוא ענין מליצה כאלו נתקשה העורף עד שא"א להחזיר הפנים מול ה' ואמר מעתה אל תקשו והחזירו פניכם אל ה' : (יב) יד האלהים . כח האלהים : (טו) נכלמו . ענין בושה : (יח) מרבית . מל' רבוי :

וירפא

מצודת דוד

בחדש הראשון : למדי . למן די ר"ל שיהיה די בהם להקריב כל ישראל : (ד) ויישר הדבר . למעלה אמר שהיו מתיעצים בדבר וכאן אמר שהיה הדבר ישר בעיני כלם והסכימו לעבר השנה : (ה) ויעמידו דבר . גזרו אומר להכריז בכל מקומות ישראל וכו' : כי לא לרוב . כי לזמן מרובה לא עשו פסח ככתוב בתורה ולזה היה מהצרך להזכיר' ולזרזם : (ו) וכמצות המלך לאמר . לומר להם כמצות המלך אתם בני ישראל שובו וכו' : וישוב . ואז ישוב גם הוא אל הפליטה הנשארת לעזור לכם : מכף מלכי אשור . כי אותם שבעבר הירדן כבר גלו מארצם ע"י אשור : (ח) תנו יד . ר"ל תקעו כף דרך התחייבות : (ט) אחיכם ובניכם . אשר הם בגולה יתן אות' המקום לרחמים לפני שוביהם לתת להם רשות לשוב להארץ הזאת : (יא) וממנשה ומזבלון . אף שחקו על הרצים מ"מ אנשים מהם נכנעו ובאו : (יב) לב אחד . ר"ל הסכמה אחת : בדבר ה'. בדבר שהוא מצות ה' : (יד) המקטרות . המזבחות העשויות להקטיר בהם לע"ג את הקטורת : (טו) נכלמו . על מה שאחרו להתקדש עד הנה ובעבורם עברו השנה : ויביאו עלות . לרצות לה' על מה שאחרו להתקדש : (טז) ויעמדו על עמדם . חוזר הוא על הלוים ולפי שאמר שהכהנים היו זורקים את הדם מיד הלוים לזה אמר שהלוים עמדו על מקום מעמדם ולא הוליכו את הדם כי ההולכה לעבודה יחשבו המה זריה לעבודה וז"ש כמשפטם כתורת משה שאסר עליהם העבודה : מיד הלוים . כי הכהנים קבלו את הדם והוליכו אל המזבח והושיבו המזרקות על ידי הלוים להיות מוכן לזריקה : (יז) כי רבת בקהל . בא ליתן טעם מדוע לא שחטו הבעלים עצמן את פסחיהם ואמר כי רבים היו נמצאים בהם אשר לא התקדשו ולא הותרו לבוא לעזרה ולזה היו הלוים ממונים על שחיטת הפסחים לשחוט בעבור מי שלא היה טהור : להקדיש לה' . ר"ל לעשות בעצמו את ההקדש והוא שחיטת הפסח : (יח) רבת מאפרים . בא לפרש מי היו מרבית העם ואמר שהיו מאפרים וכו'

ואספו . וישב ארצו ברכוש גדול : הלוים והכהנים ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ גם בריתי תופר . וגם בירושלים העמיד . ויעמדו הלוים בכלי דוד . ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דחזקיה דד"ה : שבעת הימים ח׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ מצות יאכל את שבעת הימים . והיה אור הלבנה כאור החמה . ותבך עליו שבעת הימים . ושבעת ימי החג יעשה עלה לה׳ . בשביעי בחמשה עשר יום לחדש . וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים . ויהי לשבעת הימים ומי המבול . ואחיהם בחצריהם . תרין מנהון לשבעת ואינון

וּמְנַשֶּׁה יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן לֹא הִטֶּהָרוּ כִּי־אָכְלוּ אֶת־ ל׳ וחד וכבסו בגדיכם
הַפֶּסַח בְּלֹא כַכָּתוּב כִּי הִתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ עֲלֵיהֶם
לֵאמֹר יְהוָה הַטּוֹב יְכַפֵּר בְּעַד׃ יט כָּל־לְבָבוֹ
הֵכִין לִדְרוֹשׁ הָאֱלֹהִים ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו וְלֹא ג׳ מ"ל
כְּטָהֳרַת הַקֹּדֶשׁ׃ כ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶל־יְחִזְקִיָּהוּ ל׳. ל׳
וַיִּרְפָּא אֶת־הָעָם׃ כא וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל ב׳ את אבימלך
הַנִּמְצְאִים בִּירוּשָׁלַםִ אֶת־חַג הַמַּצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים
בְּשִׂמְחָה גְדוֹלָה וּמְהַלְלִים לַיהוָה יוֹם ׀ בְּיוֹם
הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים בִּכְלֵי־עֹז לַיהוָה׃ כב וַיְדַבֵּר ד׳
יְחִזְקִיָּהוּ עַל־לֵב כָּל־הַלְוִיִּם הַמַּשְׂכִּילִים שֵׂכֶל־טוֹב ב׳ מ"ל
לַיהוָה וַיֹּאכְלוּ אֶת־הַמּוֹעֵד שִׁבְעַת הַיָּמִים מְזַבְּחִים ב׳
זִבְחֵי שְׁלָמִים וּמִתְוַדִּים לַיהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם׃
כג וַיִּוָּעֲצוּ כָּל־הַקָּהָל לַעֲשׂוֹת שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים
וַיַּעֲשׂוּ שִׁבְעַת־יָמִים שִׂמְחָה׃ כד כִּי חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־ ה׳ בסיפרא
יְהוּדָה הֵרִים לַקָּהָל אֶלֶף פָּרִים וְשִׁבְעַת אֲלָפִים
צֹאן וְהַשָּׂרִים הֵרִימוּ לַקָּהָל פָּרִים אֶלֶף וְצֹאן
עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וַיִּתְקַדְּשׁוּ כֹהֲנִים לָרֹב׃ כה וַיִּשְׂמְחוּ ׀
כָּל־קְהַל יְהוּדָה וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־הַקָּהָל ח׳. ס׳
הַבָּאִים מִיִּשְׂרָאֵל וְהַגֵּרִים הַבָּאִים מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
וְהַיּוֹשְׁבִים בִּיהוּדָה׃ כו וַתְּהִי שִׂמְחָה־גְדוֹלָה
בִּירוּשָׁלָםִ כִּי מִימֵי שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל
לֹא כָזֹאת בִּירוּשָׁלָםִ׃ כז וַיָּקֻמוּ הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם
וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם וַיִּשָּׁמַע בְּקוֹלָם וַתָּבוֹא תְפִלָּתָם ל׳
לִמְעוֹן קָדְשׁוֹ לַשָּׁמָיִם׃ **לא** א וּכְכַלּוֹת כָּל־
זֹאת יָצְאוּ כָּל־יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצְאִים לְעָרֵי יְהוּדָה
וַיְשַׁבְּרוּ הַמַּצֵּבוֹת וַיְגַדְּעוּ הָאֲשֵׁרִים וַיְנַתְּצוּ אֶת־ ג׳
הַבָּמוֹת וְאֶת־הַמִּזְבְּחֹת מִכָּל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן
וּבְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה עַד־לְכַלֵּה וַיָּשׁוּבוּ כָּל־בְּנֵי ל׳. ל׳
יִשְׂרָאֵל אִישׁ לַאֲחֻזָּתוֹ לְעָרֵיהֶם׃ ב וַיַּעֲמֵד
יְחִזְקִיָּהוּ אֶת־מַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם עַל־ ב׳

תולדות אהרן כי אכלו. (נדרים לט) : כל לבבו. (פסחים לו נדרים לט סנהדרין יח) :

רשי

(יח) כי אכלו את הפסח בלא ככתוב . שלא כהלכה שאכלוהו בטומאה כי התפלל יחזקיהו עליהם וגו׳ : (יט) כל לבבו הכין . כך מפורש בבריתא דר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי המתחלת בכל מקום שאתה מוצא דברי ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כאפרכסת שנאמר (משלי כ׳) להקשיב אזנך לתבונה משלשים ושתים מדות האגדה נדרש וזה אחד מהם נחלק הסדר כגון זה ה׳ הטוב יכפר בעד כל מי שכל לבבו הכין לדרוש האלהים לעשות פסחו להקריב קרבנו אף על פי שלא עשו בטהרת הקדש כי לא טהרו ויהודה כולם נטהרו לפי שהיו קרובים לירושלים והיו יכולים לטהר ולהתקדש ולשוב לירושלים אבל רבת מאפרים ומנשה יששכר זבולן אין להם כל כך פשע בדבר לפי שהי׳ להם הדבר רחוק על ידי אגרות לא היה להם להמתין ולאחר מלבוא עד שיתקדשו לפיכך באו ולא נטהרו ולפי שלא היתה פשיעתם לפיכך תכפר בעדם וכן (ישעיה ל"ה) ישושו׳ מדבר וציה וגומר הוא נחלק הסידור : (כא) והכהנים בכלי עוז . בחצוצרות : (כב) המשכילים שכל טוב לה׳. לענין שירה נופל לומר לשון שכל כמו שנאמר (לעיל א׳ כ"ו) ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל וגומר ודבר חזקיהו על לבם תנחומים ודברים טובים לחזקם ולעזור להם כדי שיחזקו אף הם בשיר שכל טוב לה׳ : מתודים לה׳ . על זבח תודה ומודים לה׳ על הנס שעשה להם שזבח תודה על נס הוא בא : (כג) שבעת ימים אחרים. כמו שמפורש ויעשו שבעת ימים שמחה : (כד) הרים לקהל . מצאנו ומבקרו : לקהל אלף פרים וגו׳ . והיו אוכלים ביחד מלך ושרים והעם שמחים : (כו) כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא היתה כזאת בירושלים. שמא עם רב יותר היו באין לרגל לירושלים בימי שלמה אבל שמחה גדולה לא היתה בירושלים כזאת מימות שלמה כי ביותר שמחו על מה שאם היו כל רגל ורגל מקובצים בירושלים לפי שלא היה להם חדוש אין להם שמחה אבל עתה שכל ימי אחז ומלכי יהודה הרשעים לא עלו לרגל לירושלים ועתה הורשו לעלות לירושלים שמחו שמחה גדולה ולפי שהיה כמה שנים שלא עלו לירושלים עד עתה הוקטן בעיניהם ז׳ ימים דחג המצות והוסיפו עוד ז׳ ימים כדי לשמוח בהם ושמחו שמחה גדולה : (כז) ויברכו את העם . אם תרצה לומר בירכם בזה שבקשו לשוב מארץ שוביהם וישמע ה׳ בקולם וישיבם אז ד"א וישמע בקולם וכן כתוב למעלה (ב׳.

ל׳

רדק

הלוים : (יח) כי אכלו הפסח בלא ככתוב . פי׳ בלא משפטו כי טמא שאכל קדש הוא בכרת שנא׳ כל איש אשר יקרב מכל זרעכם וכו׳ וטומאתו עליו ונכרתה . ופי׳ רז"ל קריבה זו אכילה כי בנגיעה לבד אינו חייב כרת . אלא פי׳ כי יקריב לאכול ופסח קדשים קלים היה : יכפר בעד . דבק עם ראש הפסוק האחר כל לבבו הכין . והחכם אברהם בן עזרא ז"ל אמר כי איננו דבק כי כל לבבו הכין הוא אומר על חזקיהו . ופי׳ יכפר בעד אלו שאכלו אתה פסח בטומאה ולא בטהרת הקדש פי׳ אע"פ שאכלו שלא בטהרת הקדש התפלל חזקיה שיכפר השם להם כיון שהכינו לבבם לדרוש האלהים : (כ) וירפא את העם . שסלח להם עונם . וכן בענין הסליחה רפאה נפשי כי חטאתי לך : (כא) בכלי עז. על דרך מכרכר בכל עז : (כב) ויאכלו את המועד . פי׳ זבחי המועד : (כד) הרים לקהל. פי׳ הפרישם בעבורם ונתנם להם שיעשו להם עולות ושלמים :

וישמע

מצודת דוד

וכו׳ : כי אכלו . בא לפרש אם לא הטהרו איך אכלו הפסח ואמר כי באמת אכלו את הפסח בדרך אשר לא כן כאשר כתוב בתורה : כי התפלל . כי בעבור העון הזה התפלל יחזקיה עליהם ואמר ה׳ הטוב לכל יכפר בעד העון הזה והוא מקרא קצר ומובן מאליו בע"כ עשו שלא כהוגן כי לא היה מהאפשר להעמיד הטהרים במקומם כי אין הפסח נאכל אלא למנויו אבל בדבר ביאת העזרה לשחוט הפסחים הואיל והיה אפשר בלוים לא באו בטומאה לעזרו : (יט) כל לבבו הכין . על יחזקיהו הוזר : ולא כטהרת הקדש . ועם שע"י נאכלו הפסחים בלא טהרה הראוי לקודש מ"מ הכנת לבבו היתה לה׳ והוראת שעה היתה : (כ) וישמע ה׳ . ולזה שמע ה׳ אל תפלתו וכפר על העון הזה : (כא) ויעשו וכו׳ . ר"ל בדבר הקרבנות הקבועים : בכלי עוז . בכלים חזקים בחשיבות : (כב) על לב . ר"ל דברים המקובלים להכנים בלבם אהבת המקום : לה׳ . בדבר עבודת ה׳ : את המועד . זבחי המועד והוא מקרא קצר : מזבחים . היו מזבחים : ומתודים . על שלמי התודה הבא להודות עליו על הנסים : (כג) שבעת וכו׳ . לשמוח בהם ולזבח לה׳ מלבד שבעת ימי חג המצות : (כד) כי חזקיהו . בא לומר מהיכן ומאין היה להם בשר לכל העם הזה לאכול ולשמוח בכל הימים הללו ואמר כי המלך והשרים הרימו לקהל פרים וכבשים הרבה והכהנים מרובים הטהרו והקריבום שלמים ואכלו הקהל את הבשר : (כה) והגרים . אשר נתגיירו מן האומות : (כו) לא כזאת . לא היתה שמחה כזאת בירושלים כי היתה דוגמת חנוכת הבית שעשה שלמה : (כז) וישמע בקולם . ה׳ שמע בקולם והסכים על ידיהם : **לא** (א) הנמצאים . בירושלים : עד לכלה . עד שהשלימו לשבור ולהחריב הכל : (ב) מחלוקת המשמרות המחלקות העמיד כ"א על משמרו : כפי עבודתו . אשר מוטל ע"כ אחד מהכהנים להקריב העולה והשלמים והלוים לשרת בדבר השיר וגו׳ : מתנות ה׳ .

מצודת ציון

(כ) וירפא. ענין כפרה כי החטא הוא חולי הנפש ותחשב הכפרה לרפואה וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מא) : (כד) הרים . הפריש כמו ויקחו לי תרומה (שמות כה) : (כז) למעון . ענין מדור כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כו) : **לא** (א) ויגדעו . ענין כריתה כמו גדע בחרי

אף

תרין בתראי : ולמעדים ג׳ חסר בלישנא בקריאה וסימ׳ צום הרביעי יהיה לבית יהודה לששון . וכל העלות עולות . ומנת המלך מן רכושו : בחדש ז׳ ר״פ וסימ׳ נמסר באחד
ויּשמע יתרו : ואת עמו ז׳ בקריאה וסימ׳ ויאסר את רכבו ואת עמו . ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו . אז עלה יהורם . ויאמר אל יהושע אל תירא ואל תחת : ואת מלך
מעכה ואת עמו דד״ה. ויראו את הערמו׳ ויברט . ויבאו יחזקיהו. ויאמר ללוים המבנים : ומגימין ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסימ׳ לאבי׳ זכרי. והכהנים אליקים מעשיה . ועל ידו

מַחְלְקוֹתָם אִישׁ ׀ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם ה׳חס׳בסיפ׳
לְעֹלָה וְלִשְׁלָמִים לְשָׁרֵת וּלְהֹדוֹת וּלְהַלֵּל בְּשַׁעֲרֵי ג׳
מַחֲנוֹת יְהוָה׃ ג וּמְנָת הַמֶּלֶךְ מִן־רְכוּשׁוֹ ל׳.ג׳.ב׳ מ״ל
לָעֹלוֹת לְעֹלוֹת הַבֹּקֶר וְהָעֶרֶב וְהָעֹלוֹת לַשַּׁבָּתוֹת
וְלֶחֳדָשִׁים וְלַמֹּעֲדִים כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת יְהוָה׃ ד וַיֹּאמֶר ג׳ חס׳
לָעָם לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לָתֵת מְנָת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
לְמַעַן יֶחֶזְקוּ בְּתוֹרַת יְהוָה׃ ה וְכִפְרֹץ הַדָּבָר הִרְבּוּ ל׳ וחס׳
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר וּדְבַשׁ כ״ח. ב׳
וְכֹל תְּבוּאַת שָׂדֶה וּמַעְשַׂר הַכֹּל לָרֹב הֵבִיאוּ׃ ל׳
ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה הַיּוֹשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה י׳ מ״ל
גַּם־הֵם מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן וּמַעְשַׂר קֳדָשִׁים ד׳
הַמְקֻדָּשִׁים לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֵבִיאוּ וַיִּתְּנוּ עֲרֵמוֹת
עֲרֵמוֹת׃ ז בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִשִׁי הֵחֵלּוּ הָעֲרֵמוֹת לִיסּוֹד ז׳ ר״פ ל׳ ומ״ל
וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי כִּלּוּ׃ ח וַיָּבֹאוּ יְחִזְקִיָּהוּ וְהַשָּׂרִים
וַיִּרְאוּ אֶת־הָעֲרֵמוֹת וַיְבָרְכוּ אֶת־יְהוָה וְאֵת עַמּוֹ ו׳
יִשְׂרָאֵל׃ ט וַיִּדְרֹשׁ יְחִזְקִיָּהוּ עַל־הַכֹּהֲנִים ד׳
וְהַלְוִיִּם עַל־הָעֲרֵמוֹת׃ י וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֲזַרְיָהוּ הַכֹּהֵן ל׳
הָרֹאשׁ לְבֵית צָדוֹק וַיֹּאמֶר מֵהָחֵל הַתְּרוּמָה לָבִיא ג׳
בֵית־יְהוָה אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהוֹתֵר עַד־לָרוֹב כִּי יְהוָה ג׳. ב׳ מ״ל
בֵּרַךְ אֶת־עַמּוֹ וְהַנּוֹתָר אֶת־הֶהָמוֹן הַזֶּה׃
יא וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּהוּ לְהָכִין לְשָׁכוֹת בְּבֵית יְהוָה
וַיָּכִינוּ׃ יב וַיָּבִיאוּ אֶת־הַתְּרוּמָה וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַקֳּדָשִׁים
בֶּאֱמוּנָה וַעֲלֵיהֶם נָגִיד כּוֹנַנְיָהוּ הַלֵּוִי וְשִׁמְעִי יתיר ו׳
אָחִיהוּ מִשְׁנֶה׃ יג וִיחִיאֵל וַעֲזַזְיָהוּ וְנַחַת וַעֲשָׂהאֵל ד׳
וִירִימוֹת וְיוֹזָבָד וֶאֱלִיאֵל וְיִסְמַכְיָהוּ וּמַחַת וּבְנָיָהוּ ל׳
פְּקִידִים מִיַּד כּוֹנַנְיָהוּ וְשִׁמְעִי אָחִיו בְּמִפְקַד ד׳ ב׳ מ״ל יתיר ו׳
יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַעֲזַרְיָהוּ נְגִיד בֵּית־הָאֱלֹהִים׃ מ״ח
יד וְקוֹרֵא בֶן־יִמְנָה הַלֵּוִי הַשּׁוֹעֵר לַמִּזְרָחָה עַל
נִדְבוֹת הָאֱלֹהִים לָתֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְקָדְשֵׁי ב׳ ומ״ל נדבות פי
הַקֳּדָשִׁים׃ טו וְעַל־יָדוֹ עֵדֶן וּמִנְיָמִן וְיֵשׁוּעַ וּשְׁמַעְיָהוּ ג׳
אֲמַרְיָהוּ וּשְׁכַנְיָהוּ בְּעָרֵי הַכֹּהֲנִים בֶּאֱמוּנָה לָתֵת
לַאֲחֵיהֶם בְּמַחְלְקוֹת כַּגָּדוֹל כַּקָּטָן׃ טז מִלְּבַד ל׳

תולדות אהרן ויאמר לעם. סנהדרין צ חולין קל : ויקומו הכהנים . (תענית כז) : וכפרוץ הדבר . נדרים נה (בכורים מג) : ויחיאל. (שקלים מט) :

רדק

(כז) וישמע בקולם . נתרצה להם וכן לשמע אוזן ישמעו לי : (ה) וכפרוץ הדבר . שהתחילו להביא התרומות והמעשרות . ורז״ל פי׳ כי לפיכך אמר וכפרוץ שפרצו בהבאת המעשרות והביאו אף מפירות אילן וירק שאינם חייבים מן התורה : ראשית דגן . בכורים או תרומה גדולה שהוא ראשית ודבש הוא התמרים כי מהדבש לא יביאו בכורים ולא תרומה . וכן פי׳ רז״ל ארץ זית שמן ודבש . הוא התמרים כי מאותן השבעת מינין הנזכרים בפסוק מביאים בכורים : וכל תבואת השדה . פירוש אחר האילנות גפן תאנה ורמון שגם מהם מביאים בכורים : (ו) ומעשר קדשים המוקדשים לה׳ . אפילו מהקדשים שהקדישו הביאו מהם מעשר אע״פ שהם פטורים מן המעשרות : (ז) החלו הערמות ליסוד . יסוד הערמות הוא תחילתם . ליסוד מקור והדגש ללא צורך כי היו״ד כתובה אלא בא לפתח המלה : (י) לבוא בית ה׳ . כמו להביא : אכול ושבוע . פי׳ שיקבלו הכהנים והלוים מהתרומות וממעשרות . והנותר את ההמון הזה . פי׳ והנותר יהיה להמון הכהנים והלוים הזה שישמרו אותם להם ויחלקו אותם להם כקטן כגדול דבר יום ביומו ואמר המון בעבור שנתקבצו שם מכל המקומות הכהנים והלוים : (יג) במפקד חזקיהו . במצותו : (טז) מלבד התיחשם לזכרי׳ מבן שלש שני׳ ומעלה . כי הזכרים

רשי

ל׳) וישמע ה׳ אל יחזקיה וירפא את העם : (ב) איש כפי עבודתו . הכהנים לשרת והלוים להיות משוררים ושוערים וכל איש ואיש על עבודתו הנכונה : (ג) ומנת המלך מן רכושו לעולות וגו׳ . אשר נתן לעשות אותם (ברצון) : (ד) ויאמר לעם ליושבי ירושלים וגומר . למען יחזקו בתורת ה׳ יותר ברצון ועוד בעוד שיהא להם פרנסת׳ מזומנת יכלו לעשות ולעסוק בתורת ה׳ לפי שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה : (ה) וכפרוץ הדבר . מפי המלך לתת מנת לכהנים והלוים . הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש . דבש תמרים : וכל תבואת שדה . וכל אלו לא מתבואת השדה הם אלא כך מפורש במסכת נדרים בפרק הנוד׳ מן הירק הנודר מן הירק מותר בדלועים מתיב רב יוסף וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל וגו׳ ואי אמרת דגן כל דמדגן משמע מאי וכפרוץ וגומר אמר אביי לאתויי פירות האילן וירק עד אמר רבא תבואה לחוד ותבואת שדה לחוד : (ו) ומעשר קדשים המקודשים לה׳ . המעשר מן המעשר שהלוים נותנים לכהנים : ויתנו ערמות ערמות . הוי״פין בלשון אשכנז דוגמא (שיר ז׳) ערמת חטים : (ז) החלו הערמות ליסוד . כל תחילת דבר נקרא יסוד כמו יסוד הבית שהוא ראש לבנין ודומה לו (בעזרא ז׳) הוא יסוד המעלה וגומר : (ח) ויברכו את ה׳ . שנתן בלב ישראל להפריש תרומותיהם ומעשרותיהם :

(ט) וידרש יחזקיהו . כפי שראה חזקיהו הערימות גדולות אמר בלבו שמא לא לקחו הכהני׳ והלוים מהם ולא נגעו בהם שאם נגעו בהם איך נתרבו כל כך ותמה ודר׳ מהם על דבר הערימות על מה זה : (י) ויאמר אליו עזריהו . הוא היה בימי עוזיהו : מהחל התרומה לביא . אכלנו אכול ולא אכילת עראי אלא אכול ושבוע והותר ומה שאתה מתמה על שאכלנו ד׳ חדשים ואעפ״כ ערמותיהם כל כך גדולות זה הדבר כי ברך ה׳ את עמו ונתן להם תבואות הרבה לפיכך הרבה התרומות והמעשרות שלנו : והנותר . מן אכילתנו זה : ההמון הזה . אשר אתה רואה ערמות ערמות : (יא) להכין לשכות בבית ה׳ . ולשום בהם התרומות : (יז) ואת התיחשם

מצודת ציון

אף (איכה ב) : (ג) ומנת . ענין הבורה כמו ומשלוח מנות (אסתר ט) : מן רכושו . מן נכסיו : (ה) וכפרוץ . ענין חוזק כמו מה פרצת (בראשית לח) : תירוש . יין : יצהר . שמן : (ו) ערמות . צבורים כמו בקצה הערמה (רות ג) והכפל יורה על הרבוי : (י) ההמון . ענין רבוי : (יב) נגיד . פקיד

מצודת דוד

זה בית המקדש : (ג) ומנת המלך . ותשורות המלך מן רכושו היה על דמי העולות והוא המפרש לעולת הבקר וכו׳ : (ד) מנת וכו׳ . הם תרומות ומעשר למען יחזקו כאשר לא יהיו טרודים לפרנסתם יחזקו בתורת ה׳ בדבר העבודה המוטל׳ עליהם : (ה) וכפרוץ הדבר . וכאשר נתחזק הדבר הרבו להביא ראשית דגן וכו׳ והיא תרומה הקרויה ראשית כמ״ש ראשית דגנך (דברים י״ח) : ודבש . הוא דבש התמרים ועם שאינם חייבין מן התורה בתרומה : (ו) וגם הם . הביאו גם הם אף מעשר בקר וצאן : ומעשר קדשים . אף מהקדשים שהקדישו׳ הביאו מהם המעשרות ואע״פ שהמה פטורים מן המעשר : הביאו . את כל אלה הביאו לירושלים והניחום ערמות : (ז) החלו . התחילו ליסד את הערמות ר״ל להתחיל לצבור והוא מושאל מל׳ יסוד הבנין : כלו . השלימו את הערמות : (ח) את ה׳ . על שנתן בלב העם להביא עד להרבות : (ט) על הערמות . אם כבר לקחו מה מהם : (י) עזריהו הכהן . יתכן שהוא אחיטוב הנזכר בד״ה (א׳ ה׳) ועיין בסוף מלכים משבט הדורות : לבית צדוק . אשר היה מבני צדוק . מהחל . מעת שהתחילו להביא התרומה היה לנו מהם לאכול ולשבוע ועוד נותר מהם עד לרוב כי נתברכו התבואות ומרובים התרומות : את ההמון . מרבית הערמות הללו הם הנותר : (יב) ויביאו . אל הלשכות : והקדשים . הם התרומות והמעשרות שהקדישו מהדברים שאינם חייבים מן התורה : (יג) פקידים . היו ממונים תחת יד כנניה וכו׳ : במפקד יחזקיה . במצות יחזקיה : (יד) השוער . שומר שער המזרח : על נדבות . היה ממונה על הנדבות המובאות בדבר אלהים לחלקם בין הכהנים הן תרומה הן בשר קה״ק : (טו) ועל ידו . ואחריו במעלה

ערן ומנימן וישוע . בתרא חסר יו״ד בתרא : ובניהם ובנתיהם ג׳ דסמי׳ וסי׳ ויבאו דוד ואנשיו . והעם אשר נבאים . ולהתיחש בכל טפם : והאמת ג׳ בקריאה וסי׳ ויעש כזאר יחזקיהו. והשלום אהבו : אחר הדברים והאמת האלה . מעשה י׳ פתחין בקריאה וסי׳ ויקח משה ואלעזר הכהן . והיה תחת בשם מק יהיה דישעיה . ולא יהיה למצרים מעשה דישעיהו. הפככם אם כחמר היוצר דישעיה . להסיר אדם מעשה. את כל זה ראיתי ונתון . כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך . כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט . ובכל

הִתְיַחְשָׂם לִזְכָרִים מִבֶּן שָׁלוֹשׁ שָׁנִים וּלְמַעְלָה ל׳ ג׳ בסיפרא
לְכָל־הַבָּא לְבֵית־יְהוָה לִדְבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לַעֲבוֹדָתָם ג׳
בְּמִשְׁמְרוֹתָם כְּמַחְלְקוֹתֵיהֶם׃ יז וְאֵת הִתְיַחֵשׂ ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מלא. ל׳
הַכֹּהֲנִים לְבֵית אֲבוֹתֵיהֶם וְהַלְוִיִּם מִבֶּן עֶשְׂרִים
שָׁנָה וּלְמַעְלָה בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בְּמַחְלְקוֹתֵיהֶם׃ ל׳. ל׳
יח וּלְהִתְיַחֵשׂ בְּכָל־טַפָּם נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם ל׳. ג׳
לְכָל־קָהָל כִּי בֶאֱמוּנָתָם יִתְקַדְּשׁוּ־קֹדֶשׁ׃ יט וְלִבְנֵי
אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים בִּשְׂדֵי מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם בְּכָל־עִיר ו׳ כתיב י׳
וָעִיר אֲנָשִׁים אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת לָתֵת מָנוֹת
לְכָל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים וּלְכָל־הִתְיַחֵשׂ בַּלְוִיִּם׃ כ וַיַּעַשׂ ל׳
כָּזֹאת יְחִזְקִיָּהוּ בְּכָל־יְהוּדָה וַיַּעַשׂ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר ד׳
וְהָאֱמֶת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו׃ כא וּבְכָל־מַעֲשֶׂה ג׳. ל׳
אֲשֶׁר־הֵחֵל ׀ בַּעֲבוֹדַת בֵּית־הָאֱלֹהִים וּבַתּוֹרָה ל׳
וּבַמִּצְוָה לִדְרֹשׁ לֵאלֹהָיו בְּכָל־לְבָבוֹ עָשָׂה וְהִצְלִיחַ׃ ל׳ ג׳ חס׳ בכתו׳
לב א אַחֲרֵי הַדְּבָרִים וְהָאֱמֶת הָאֵלֶּה בָּא ג׳
סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיָּבֹא בִיהוּדָה וַיִּחַן עַל־
ל׳ וחד נקע׳ הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת וַיֹּאמֶר לְבִקְעָם אֵלָיו׃ ב וַיַּרְא
ג׳ יְחִזְקִיָּהוּ כִּי־בָא סַנְחֵרִיב וּפָנָיו לַמִּלְחָמָה עַל־
ל׳ יוחס׳ וחד בורין. ל׳ מ״ל יְרוּשָׁלִָם׃ ג וַיִּוָּעַץ עִם־שָׂרָיו וְגִבֹּרָיו לִסְתּוֹם אֶת־
ל׳ מֵימֵי הָעֲיָנוֹת אֲשֶׁר מִחוּץ לָעִיר וַיַּעְזְרוּהוּ׃ ד וַיִּקָּבְצוּ
ל״ג. ל׳ עַם־רָב וַיִּסְתְּמוּ אֶת־כָּל־הַמַּעְיָנוֹת וְאֶת־הַנַּחַל
ל׳ מלא ג׳ מ״ל הַשּׁוֹטֵף בְּתוֹךְ־הָאָרֶץ לֵאמֹר לָמָּה יָבוֹאוּ מַלְכֵי
ל׳ אַשּׁוּר וּמָצְאוּ מַיִם רַבִּים׃ ה וַיִּתְחַזַּק וַיִּבֶן אֶת־
ל׳ כָּל־הַחוֹמָה הַפְּרוּצָה וַיַּעַל עַל־הַמִּגְדָּלוֹת וְלַחוּצָה
ה׳ הַחוֹמָה אַחֶרֶת וַיְחַזֵּק אֶת־הַמִּלּוֹא עִיר דָּוִיד
וַיַּעַשׂ שֶׁלַח לָרֹב וּמָגִנִּים׃ ו וַיִּתֵּן שָׂרֵי מִלְחָמוֹת
ו׳ פסוקי׳ על על. ה׳ עַל־הָעָם וַיִּקְבְּצֵם אֵלָיו אֶל־רְחוֹב שַׁעַר הָעִיר
ל׳. ג׳ וַיְדַבֵּר עַל־לְבָבָם לֵאמֹר׃ ז חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־
ל׳ תִּירְאוּ וְאַל־תֵּחַתּוּ מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וּמִלִּפְנֵי כָּל־
הֶהָמוֹן אֲשֶׁר־עִמּוֹ כִּי־עִמָּנוּ רַב מֵעִמּוֹ׃ ח עִמּוֹ

תולדות אהרן אחר הדברים. סנהד׳ לד:

רשי

התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים . עם ייחוס טפם נשיהם בניהם ובנותיה׳ לכל אותו קהל היו מספיקין מזונותיהם מהתרומות ומעשרות הקדש. והתרומות ומעשרות כל אלו שאמרנו לאותן העומדים לשרת בעזרה וגם לבני אהרן הכהנים שלא הגיע משמרותם לשרת והם בשדה מגרש עריהם בכל עיר ועיר : (יט) אנשים אשר נקבו בשמות . למעלה (ב׳ ל״א) כנניהו ואחיו היו ממונים עליהם לקבל המנות התרומות והעשרו׳ מאת ישראל לתת המנות לכל זכר בכהנים ולוים : לכל זכר בכהנים . וגם לכל נשיהם בניהם ובנותיהם ומה שאמר כאן לכל זכר משום רבותא שאפי׳ לזכרים קטנים היו מספיקין כדלעיל (שם) לזכרים מבן שלש ומעלה וכ״ש שהיו מספיקין לנשיהם ולבניהם ולבנותיהם : (א) אחרי הדברים והאמת האלה וגו׳ ויאמר לבקעם . כמו לבקעם כמו (עמוס ב׳) על מכרם בכסף כמו מכרם וסמוך ליה (שם) על בקעם הרות הגלעד ופתרונו ודוגמא (ישעיה ז׳) ונבקיעננה.ויבקע עצי העולה (בראשי׳ כב): (ה) ויחזק את המלוא. דוגמא (שמואל ב׳ ה׳) ויבן את המלוא : ויעש שלח לרוב . כלי זיין דוגמת ואיש שלחו בידו (ד״ה ב׳ כ״ג פ״י כצ״ל יוש״ה) איש שלחו המים (נחמיה ד׳)

רדק

הזכרים פחותים מבני שלש לא היו ראוים להביא לבית ה׳ והנקבות לא היו באות לא כך ולא כך. או אמר בן שלש שנים לפי שפחות מבן שלש אין לו דעת לשמור מה שבידו ואין נותנין בידו תרומה שמא יטמאנה כמנהגו לטפח בשרצים שמתים אבל מבן ג׳ שנים ומעלה יודע לשמור ידיו אחר שמלמדין אותו ומרגילין אותו . ופירוש התיחשם שיבואו האבות עם הבנים . ופי׳ מלבד כי היו נותנין להם בערי הכהנים כמו שאמר מלבד מה שהיו נותנין להם בבואם בית ה׳ : (יז) והלוים מבן כ׳ ומעלה . יבוא לצבות צבא לעבודת אהל מועד הזמינם קודם זמנם כדי שיהיו רגילים ולמדים עבודת ה׳ כי כבר שכחו הכל בבטול העבודה מבית ה׳ בימי המלכים הרעים : (יט) לכל זכר בכהנים . מנות הראוים לאכול לזכרי כהונה : וכל התיחש בלוים . לנשיהם ולבניהם : (א) אחרי הדברים והאמת האלה . חזקיהו ויהודה לשוב לעבודת האלהי אמת בא עליהם סנחריב . כי אע״פ שחזקיהו היה לבו שלם ביהודה היו דברים רעים ולא היה לבבם כלם שלם עם ה׳ כמו שאמר ישעיה הנביא בהרבה מתוכחות שאמר עליהם : ויאמר לבקעם אליו . וכן עשה כמו שאמר במלכים ויתפשם . וכמוהו לשכב את בת יעקב . להרגו בערמה והדומים להם : (ד) ואת הנחל השוטף . הוא גיחון והיה אז מלא ושוטף וסתמו אותו : (ה) שלח לרב . חרב והוא כלל לכלי זיין . וכן ואיש שלחו בידו :
וינשא

מצודת דוד

היו ממונים עדן וכו׳ להיות בערי הכהנים ממונים באמונה לתת לכ״א חלקו בין גדול בין קטן : (ז) מלבד וכו׳ . ר״ל מלבד הניתן בעריהם היו נותנים עוד לזכרים המיוחסים הנודעים לכהנים אשר היו מבן שלש שנים ומעלה בעת באו לבית ה׳ לדבר . להיות להם למאכל ביום ויום : לעבודתם . ר״ל לא הכל עת בואם כ״א בבואם לעבודתם במשמרתם הקבוע להם כפי שנחלקו כי אז היה דרכם להביא עמהם בניהם הקטנים להרגילם לעבודה ואז ניתן להם : (יז) ואת התיחש . הממונים חלקו תרומה לכהנים המיוחסים לסדר תולדת בית אבותיהם והמעשר חלקו ללוים מבן עשרים שנה ומעלה לאותם הקבועים במשמרות כפי אשר נתחלקו : (יח) ולהתיחש . ולכל המיוחסים של כל טפם וכו׳ של כל קהל הלוים : כי באמונתם . בעבור שהיו נאמנים לה׳ היו מקדשים את הקדש לשמרו בטהרה ולזה חלקו לכולם את המעשר : (יט) בשדי וכו׳ . אותם היושבים בשדי וכו׳ ר״ל הכהנים היושבים בעריהם שלא הגיע זמן עבודת אנשי משמרתם : אנשים וכו׳ . עליהם היה ממונים האנשים אשר נקבו בשמות למעלה והם עדן וחביריו ועליהם לתת מנות וכו׳ ולכל הלוים המיוחסים ובא לומר שהממונים ההם לא חלקו כ״א להיושבים בעריהם ולא אל הבאים לבית ה׳ : (כ) כזאת. הנהגה ההיא נהג בכל ארץ יהודה לחלק תרומה והמעשר לכל הכהנים והלוים היושבים בכל הארץ : והאמת . עשה הכל באמת לשם ה׳ ולא ברמיה : (כא) בעבודת וכו׳ . בין בדבר עבודת בית ה׳ בין בדבר התורה ובין בדבר שהוא לדרוש לאלהיו את הכל עשה בכל לבבו והצליח בהם : **לב** (א) אחרי וכו׳ . ר״ל אחר הדברים הטובים האלה שעשה יחזקיה באמת לשם ה׳ מ״מ בא עליו סנחריב וזהו לפי שבני יהודה הרעו מעשיהם : ויאמר לבקעם . חשב לבקעם וכן בקעם ודוגמתו להרגו בערמה (שמות כ״א) ור״ל חשב להרגו וכן הרגנו : (ב) ופניו . שם פניו לפנות להלחם בירושלים : (ג) לסתום וכו׳ . שלא ימצא מים לשתות וילך לו : ויעזרוהו . לסתמם : (ד) בתוך הארץ . מחוץ לירושלים : (ה) ויעל וכו׳ . ר״ל הגביה את החומה למעלה מן המגדלות : ולחוצה . מן החומה היתה בנה עוד חומה אחרת וחזק כלונס המלוא שהיתה בעיר
דוד

מצודת ציון

פקיד וממונה : משנה . שני לו : (יט) מגרש עריהם . כן נקראת ערי הכהנים והלוים ע״ש שהיה לכולם מגרש סביב והם בתים חוץ לחומה כאלו נגרשו מן העיר : נקבו . נתפרשו : (כא) החל . התחיל : **לב** (א) ויחן . מל׳ חניה ושכונה : לבקעם . ר״ל לשבור ולפתוח החומות : (ג) העינות . המעינות כמו עין הקורא (שופטים טו) : (ד) השוטף . כן יקרא מרוצת המים בחזקה : (ה) המלוא . מקום מוכן לאסיפת העם כמו קראו אחריך מלא (ירמיה יב) : שלח . קבוצת חרב כמו ואיש שלחו בידו (לעיל כג) : (ז) תחתו . ענין פחד ושבר : ההמון . רבוי העם :
רב

מעשה אשר החל. ויקברהו בקברתיו דאסא דסיפרא : במצור ל' וכל כמצור ובמצוק דכו' והוא חד מן כ"ג דכל חד וחד ל' דכוו' וכל מלה אחרין מן ליש' דכו' וסי' אסנם ויאמר ה' אל אברהם למה זה וכל האמנם דכוו'. במצור כה אמר סנחריב דדברי הימים וכל ובמצוק דכו' . במצלות ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וכל במצולות דכוו' . במלחמה ועמד על כנו מעביר וכל וכמלחמה דכוות' . דברו וידאו אחיו כי אתו אהב אביהם וכל בדברו דכוו'. הלל כי הלל רשע על תאות נפשו וכל שום אנש דכוו' . הקריב ויאמרו האנשים ההמה אליו. וכל להקריב דכוו' . הוסיף ולא הוסיף עוד מלך מצרים . וכל להוסיף דכוו' . ודע שבור זרוע רשע ורע רשעו וכל טוב ורע דכוו'. ויגל השארית מן החרב וכל ויגל את דכו'. וחיל כבד וישלח שמה סוסים וכל ובחיל כבד דכו'. זכר קמץ כי דורש דמים אתם זכר וכל לשון זכר דכוו' . חבלי מנשה ויפלו חבלי וכל בחבלי דכוו' . יגה גם אור רשעים ידעך וכל יגיה דכוו'. למס מן שניהם אשר נותרו דד"ה וכל למס עבד דכוו'. מלכי גם צפור מצאה בית ודרור קן לה וכל למלכי דכוו' , מצוא על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא וכל ממצוא דכו' . ענות ומערת ובית ענות וכל לשון ענייה דכוו' . עמיה ושמרתם את השבח כי קדש היא לכם וכל מעמיה דכוו' . עזה צוך

זְרוֹעַ בָּשָׂר וְעִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעָזְרֵנוּ וּלְהִלָּחֵם ל'
מִלְחֲמֹתֵנוּ וַיִּסָּמְכוּ הָעָם עַל־דִּבְרֵי יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־ ל'. ל'
יְהוּדָה׃ ט אַחַר זֶה שָׁלַח סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר ד' בטעם
עֲבָדָיו יְרוּשָׁלַיְמָה וְהוּא עַל־לָכִישׁ וְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ ה' ל' וחד אל לכיש
עִמּוֹ עַל־יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְעַל־כָּל־יְהוּדָה ל' וחד אל יחזקיהו
אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַיִם לֵאמֹר׃ י כֹּה אָמַר סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ
אַשּׁוּר עַל־מָה אַתֶּם בֹּטְחִים וְיֹשְׁבִים בְּמָצוֹר ב' כגרן. ל' וכל ובמצוק דכו'
בִּירוּשָׁלָיִם׃ יא הֲלֹא יְחִזְקִיָּהוּ מַסִּית אֶתְכֶם לָתֵת
אֶתְכֶם לָמוּת בְּרָעָב וּבְצָמָא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ ד'. ב'
יַצִּילֵנוּ מִכַּף מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יב הֲלֹא־הוּא יְחִזְקִיָּהוּ הֵסִיר
אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלַיִם ט'
לֵאמֹר לִפְנֵי מִזְבֵּחַ אֶחָד תִּשְׁתַּחֲווּ וְעָלָיו תַּקְטִירוּ׃ ב'
יג הֲלֹא תֵדְעוּ מֶה עָשִׂיתִי אֲנִי וַאֲבוֹתַי לְכֹל עַמֵּי ז' מ"ל
הָאֲרָצוֹת הֲיָכוֹל יָכְלוּ אֱלֹהֵי גּוֹיֵ הָאֲרָצוֹת לְהַצִּיל ב' חד חסר
אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי׃ יד מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר הֶחֱרִימוּ אֲבוֹתַי אֲשֶׁר יָכוֹל לְהַצִּיל אֶת־עַמּוֹ ז' מ"ל ה' מ"ל
מִיָּדִי כִּי יוּכַל אֱלֹהֵיכֶם לְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדִי׃
טו וְעַתָּה אַל־יַשִּׁיא אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ וְאַל־יַסִּית ג' כ"כ ה' בסיפרא
אֶתְכֶם כָּזֹאת וְאַל־תַּאֲמִינוּ לוֹ כִּי־לֹא יוּכַל כָּל־ ל'
אֱלוֹהַּ כָּל־גּוֹי וּמַמְלָכָה לְהַצִּיל עַמּוֹ מִיָּדִי וּמִיַּד י' פסו' כל כל ומלה ביניהון
אֲבוֹתָי אַף כִּי אֱלֹהֵיכֶם לֹא־יַצִּילוּ אֶתְכֶם מִיָּדִי׃
טז וְעוֹד דִּבְּרוּ עֲבָדָיו עַל־יְהוָה הָאֱלֹהִים וְעַל ה' ר"פ
יְחִזְקִיָּהוּ עַבְדּוֹ׃ יז וּסְפָרִים כָּתַב לְחָרֵף לַיהוָה ל'. ל'
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְלֵאמֹר עָלָיו לֵאמֹר כֵּאלֹהֵי גּוֹיֵ ג'. ג' מ"ל וכלאורי' דכו'
הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר לֹא־הִצִּילוּ עַמָּם מִיָּדִי כֵּן לֹא־
יַצִּיל אֱלֹהֵי יְחִזְקִיָּהוּ עַמּוֹ מִיָּדִי׃ יח וַיִּקְרְאוּ בְקוֹל־
גָּדוֹל יְהוּדִית עַל־עַם יְרוּשָׁלַיִם אֲשֶׁר עַל־הַחוֹמָה
לְיָרְאָם וּלְבַהֲלָם לְמַעַן יִלְכְּדוּ אֶת־הָעִיר׃ יט וַיְדַבְּרוּ ל'. ל'
אֶל־אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלָיִם כְּעַל אֱלֹהֵי עַמֵּי הָאָרֶץ מַעֲשֵׂה ל'
יְדֵי הָאָדָם׃ כ וַיִּתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ
וִישַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא עַל־זֹאת וַיִּזְעֲקוּ ל'
הַשָּׁמָיִם׃ כא וַיִּשְׁלַח יְהוָה מַלְאָךְ וַיַּכְחֵד כָּל־
גִּבּוֹר חַיִל וְנָגִיד וְשָׂר בְּמַחֲנֵה מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיָּשָׁב ב̇
בְּבֹשֶׁת פָּנִים לְאַרְצוֹ וַיָּבֹא בֵּית אֱלֹהָיו וּמִיצִיאֵו ב' ומי ומיציאי ק'
מֵעָיו שָׁם הִפִּילֻהוּ בֶחָרֶב׃ כב וַיּוֹשַׁע יְהוָה אֶת־
יְחִזְקִיָּהוּ וְאֵת ׀ יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם מִיַּד סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־ ע'
אַשּׁוּר וּמִיַּד־כֹּל וַיְנַהֲלֵם מִסָּבִיב׃ כג וְרַבִּים ב'. ז'
מְבִיאִים מִנְחָה לַיהוָה לִירוּשָׁלַיִם וּמִגְדָּנוֹת לִיחִזְקִיָּהוּ ב' א' חס' וא' מלא ג' ובענין
מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּנַּשֵּׂא לְעֵינֵי כָל־הַגּוֹיִם מֵאַחֲרֵי־כֵן׃ ל'. ב'
כד בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה יְחִזְקִיָּהוּ עַד־לָמוּת

תולדות אהרן ויצא ס'. סנהד' צה :

רדק

(כג) וינשא לעיני כל הגוים מאחרי כן. מתנשא ויתגאה. ופירוש כמו מתנשא לאמר שהתגאה מפני הגדולה והכבוד שהיה לו וזהו שאמר כי גבה לבו : ואחרות

רשי

ד) : (י) על מה אתם בוטחים. לפי שכתוב (במלכים ב' י"ח) בה' אלהי ישראל בטח וגם כתיב שם וימרד במלך אשור לכן אמר על מה אתם בוטחים שמרדת בי : ויושבים במצור בירושלים. כדכתיב (כאן) למות ברעב ובצמא : (יב) הלא הוא יחזקיהו. הבוטח באלהיו הלא הוא פשע ואפילו אם היה יכולת לעזור לו לא היה עוזרו כי חטא לו שהסיר את במותיו ואת מזבחותיו ויאמר ליהודה ולירושלים לפני מזבח אחד תשתחוו ולא מוטב שישתחוה יהודה לפני מזבח אחד וירושלים לפני אחד או שנים ויותר ומה מועיל אחד לעם רב כזה שהיו סבורים שכל אותן במות שהסיר כדלעיל (ל"א) ויגדע את האשרה וגו' שהיו בנוים לשם אלהי ישראל : (יד) החרימו אבותי. פול מלך אשור ותגלת פלאסר : (יז) וספרים כתב לחרף לה' אלהי. ובמלכי' (ב' י"ט) ובישעיה (ל"ז) כתיב ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראהו ויעל בית ה' ויפרשהו חזקיהו לפני ה' : (יח) בקול גדול יהודית. ליראם ולבהל' כאן סתם הענין ובמלכים מפורש הטיב מה אמר להם וגם בישעיה : (יט) וידברו אל אלהי ירושלים. מי שכתב ספר זה הוא קובל על נבל זה סנחריב שחירף אלהים חיים : כעל אלהי עמי הארץ. שהם מעשה ידי אדם ודמו את אלהי יוצרנו יוצר הכל לאלהי העמים שהם מעשה ידיהם כמו שאמר לעיל מי בכל אלהי וגו' כי לא יוכל אלהיכם להציל אתכם מידי : (כ) ויתפלל יחזקיהו. במלכים ובישעיה מפורשת התפילה : (כא) ומיציאי מעיו. כדכתיב (שם) ובניו הכוהו בחרב : ויתפלל

מצודת ציון

רב. גדול חזק : (י) במצור. מל' צר ומצוק : (טו) ישיא. ענין הסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג) : (יח) ולבהלם. מל' בהלה : (כא) ויכחד. ענין כריתה כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט) : (כב) וינהלם. ענין הנהגה בנחת כמו על מי מנוחות ינהלני (תהלים כג) : (כג) ומגדנות. המלה הזאת יורה על דבר המעולה בין בפירות בין בבגדים בין באבני יקר : ומסכנות

מצודת דוד

דוד : (ח) זרוע בשר. עזרת זרוע בשר : (ט) והוא על לכיש. אז היה נלחם על לכיש ועמו כל אנשי ממשלתו : על יחזקיה. חוזר על ראשית המקרא לומר ששלח אל יחזקיה : (י) על מה וגו'. כלומר אם היה לכם בטחון מה להנצל מידי היה מהראוי לשבת במצור ובמצוק זמן מה להשיג תכלית טוב אבל הואיל ובטחון אין ובע"כ תהיו נמסרים בידי מה לכם לשבת במצור צאו מיד אלי ועבדו אותי : (יא) הלא יחזקיהו. כלומר הסתת יחזקיה תועיל שתמותו ברעב ובצמא ולא לטובה היא כי אומר ה' יצילנו ואין זה בטחון : (יב) הלא הוא. כי הלא הוא בעצמו הסיר הבמות הנעשים למקום ואמר לכם לפני מזבח אחד תשתחוו וגו' ומיעט א"כ בעבודת האלוה ואיך א"כ יעזרו : (טו) כזאת. כדבר הבטחון כזאת : אף כי. כ"ש אלהיכם לא יצילו אתכם הואיל והסיר יחזקיה את במותיו וכמ"ש למעלה וא"כ אין לכם בטחון מה : (טז) ועוד. שדברו דברי חרוף : (יח) יהודית. בלשון יהודית למען יבינו כולם : למען ילכדו. בהוסבם שימס לבבם ולא יעצרו כח להלחם : (יט) מעשה וגו'. אשר המה מעשה ידי אדם : (כא) ומיציאי מעיו. בניו המיתו אותו בבית אלהיו כמ"ש במ"ב : (כב) וינהלם מסביב. את כלם מסביב נהגם בנחת ובהשלמה : (כג) מאחרי כן. אחר שנעשה לו הנס הזה היה מנושא ומכובד לעיני כל העמים : (כד) בימים ההם. בשנה ימים לפני מפלתו של סנחריב : עד למות. עד שהיה קרוב למות : ויאמר לו. קצר וסמך על המבין

אלהים עזך עזה :כל שום בר נש דכות'. רצפה דגש ויעף אלי אחד מן השרפים וכל שום אתתא דכו' : לעיר ד' חספין בקריאה וסי' ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד

וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר לוֹ וּמוֹפֵת נָתַן לוֹ׃ ל' שלם סניס
כה וְלֹא־כִגְמֻל עָלָיו הֵשִׁיב יְחִזְקִיָּהוּ כִּי גָבַהּ לִבּוֹ ג' חד מלא
וַיְהִי עָלָיו קֶצֶף וְעַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ כו וַיִּכָּנַע
יְחִזְקִיָּהוּ בְּגֹבַהּ לִבּוֹ הוּא וְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם וְלֹא־בָא ל"ד מ"ל
עֲלֵיהֶם קֶצֶף יְהוָה בִּימֵי יְחִזְקִיָּהוּ׃ כז וַיְהִי לִיחִזְקִיָּהוּ ב' ונסיפ'
עֹשֶׁר וְכָבוֹד הַרְבֵּה מְאֹד וְאֹצָרוֹת עָשָׂה־לוֹ לְכֶסֶף
וּלְזָהָב וּלְאֶבֶן יְקָרָה וְלִבְשָׂמִים וּלְמָגִנִּים וּלְכֹל ל'
כְּלֵי חֶמְדָּה׃ כח וּמִסְכְּנוֹת לִתְבוּאַת דָּגָן וְתִירוֹשׁ ל'
וְיִצְהָר וְאֻרָוֹת לְכָל־בְּהֵמָה וּבְהֵמָה וַעֲדָרִים ל'
לָאֲוֵרוֹת׃ כט וְעָרִים עָשָׂה לוֹ וּמִקְנֵה־צֹאן וּבָקָר ל'. ג'
לָרֹב כִּי נָתַן־לוֹ אֱלֹהִים רְכוּשׁ רַב מְאֹד׃ ל וְהוּא ל"ג ר"פ
יְחִזְקִיָּהוּ סָתַם אֶת־מוֹצָא מֵימֵי גִיחוֹן הָעֶלְיוֹן ג'. ו'
וַיַּישְּׁרֵם לְמַטָּה־מַּעְרָבָה לְעִיר דָּוִיד וַיַּצְלַח יְחִזְקִיָּהוּ נ' ומ"ל. ד' ב'
בְּכָל־מַעֲשֵׂהוּ׃ לא וְכֵן בִּמְלִיצֵי ׀ שָׂרֵי בָּבֶל הַמְשַׁלְּחִים ל'. ל'
עָלָיו לִדְרֹשׁ הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר הָיָה בָאָרֶץ עֲזָבוֹ ז'חס'כסיפ'
הָאֱלֹהִים לְנַסּוֹתוֹ לָדַעַת כָּל־בִּלְבָבוֹ׃ לב וְיֶתֶר ס'
דִּבְרֵי יְחִזְקִיָּהוּ וַחֲסָדָיו הִנָּם כְּתוּבִים בַּחֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ ל'
בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃ ג'כסיפ'. ל"ג

לג וַיִּשְׁכַּב יְחִזְקִיָּהוּ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּמַעֲלֵה
קִבְרֵי בְנֵי־דָוִיד וְכָבוֹד עָשׂוּ־לוֹ בְמוֹתוֹ כָּל־יְהוּדָה
וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם וַיִּמְלֹךְ מְנַשֶּׁה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ ח'
לג א בֶּן־שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה מְנַשֶּׁה בְמָלְכוֹ
וַחֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ ב וַיַּעַשׂ
הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּתוֹעֲבוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ ב'מ"ל הכה בכפן
יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיָּשָׁב וַיִּבֶן אֶת־
הַבָּמוֹת אֲשֶׁר נִתַּץ יְחִזְקִיָּהוּ אָבִיו וַיָּקֶם מִזְבְּחוֹת ל'. ב'
לַבְּעָלִים וַיַּעַשׂ אֲשֵׁרוֹת וַיִּשְׁתַּחוּ לְכָל־צְבָא
הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹד אֹתָם׃ ד וּבָנָה מִזְבְּחוֹת בְּבֵית ח'
יְהוָה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה בִּירוּשָׁלִַם יִהְיֶה־שְּׁמִי
לְעוֹלָם׃ ה וַיִּבֶן מִזְבְּחוֹת לְכָל־צְבָא הַשָּׁמָיִם
בִּשְׁתֵּי חַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה׃ ו וְהוּא הֶעֱבִיר אֶת־
בָּנָיו בָּאֵשׁ בְּגֵי בֶן־הִנֹּם וְעוֹנֵן וְנִחֵשׁ וְכִשֵּׁף וְעָשָׂה ט' כקיב י' ל'
אוֹב וְיִדְּעוֹנִי הִרְבָּה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה ד'
לְהַכְעִיסוֹ׃ ז וַיָּשֶׂם אֶת־פֶּסֶל הַסֶּמֶל אֲשֶׁר עָשָׂה
בְּבֵית הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֶל־דָּוִיד וְאֶל־ ז'. ו'
שְׁלֹמֹה בְנוֹ בַּבַּיִת הַזֶּה וּבִירוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי כ"א

תולדות אהרן לדרוש המופת. סנהד' נו : וישכב. ב"ק טז : וכבוד עשו לו. שם : בן שתים. סנהד' קא קב קג :

רשי

(כד) ויתפלל אל ה'. כדמפורש במלכים : ויאמר לו. מה האות : ומופת נתן לו . וזה לך האות הכל מפורש שם : (כה) ולא כגמול עליו השיב . לא כמו שגמל הקב"ה על יחזקיהו שרפאהו השיב לו יחזקיהו כי גבה לבו שהראה את כל בית נכותו וגו' עד ובכל ממשלתו : ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים. על זאת והכותב הספר הזה קצרו כאן לפי שכתוב במלכים ובישעיה : (כו) ויכנע יחזקיהו בגובה לבו . כדכתיב שם ויאמר חזקיה אל ישעיה טוב וגומר וכשנכנע לא בא עליהם הקצף בימיו : (כז) ולכל כלי חמדה. עשה מיני אוצרות : (כח) ומסכנות לתבואת. על אוצרות התבואה נופל לומר מסכנות בכל מקום כמו (שמות א) ערי מסכנות לפרעה וכן לעיל (ב ח) ויבן תדמר במדבר ואת כל ערי מסכנות אשר בנה בחמת ועל כרחך לצורך תבואה שבמדבר לא היה לו לאצור זהב וכסף : ואורות לכל בהמה ובהמה. איצטבלאות גדולות : (ל) ויישרם למטה מערבה. הנהיגם דרך ישר למטה מערבה לעיר דוד : (לא) וכן במליצי. שלוחי דוגמא (ראשית מ"ב) כי המליץ בינותם על שם שהשליח מליץ בין השולח למשתלח ונופל על פסוק שאמר ויצלח יחזקיה בכל מעשיו ואחר כל הטוב הזה שהצליחו הקב"ה עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו ביד מליצי שרי בבל המשלחים אליו : לדרוש המופת אשר היה בארץ . לא עמד בנסיון והראה להם את כל בית נכותו ומסיפיה לרישיה נדרש : (לג) במעלה . במיטב כמפורש בסוף פרק קמא דבבא קמא : (ד) בירושלים יהיה שמי לעולם . הפסוק קובל זה מנשה שבנה מזבחו' לעכו"ז בבית שאמר הקב"ה אני רוצה שיכון שמי שם וגם פסוק שאמר בסמוך לשון קובלנא הוא : וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים וגומר . וגם הפסוק ולא אוסיף להסיר את רגל : (ו) ועשה אוב וידעוני. מלא בוי"ו לפי שהרבה

רדק

(כח) ואורות . אבוסים ותרגום אבוס בעליו אוריה דמרוהי : ועדרים לאורות . הוא הפוך מן אוריות ועדרים פי' מערכות . וכן עדרי מערכה בלבב שלם : (ל) העליון. נראה כי שני פלגים היה נחל גיחון והעליון סתם . ואני תמה ממה שאמרז"ל סתם מי גיחון ולא הודו לו והנה כתיב למעלה ויועץ עם שריו וגבוריו לסתום מימי המעינות ובכלל שריו חכמי ישראל עמו שכתוב שרי האלפים והם היו החכמים והשופטים . ובהגדה מצאתי סתם מי גיחון והסכימה דעתו לדעת המקום : ויישרם למטה מערבה . משפטו ויישרם ובנוח היו"ד פ"א הפעל הוטלה תנועתה על היו"ד הנוספת . מערבה מלעיל והה"א נוספת ר"ל ישירם והעמידם למטה מהארץ על ידי חיצונות לצד מערב לעיר דוד : (לא) במליצי שרי בבל . סמוך על סמוך וכן נהרי נחלי דבש וחמאה. מבחר וטוב לבנון ופי' מליצי מענין מליצה : לדעת כל בלבבו . כל אשר בלבבו והוא שמח אליהם והראם את כל בית נכאתו וכל זה לכבוד והגאה בהם והש"י הסב לו זה לעון . ופי' לדעת שידעו בני האדם : (לג) במעלה קברי בני דוד . במקום המעולה שבהם כלומר עם הטובים שבהם וכן אחז"ל אצל המעולים שבמשפחה ומאן ניניהו דוד ושלמה

מצודת דוד

שאמר לו שקבל תפלתו ויחיה וגם נתן לו מופת ע"ז כמ"ש במ"ב : (כה) ולא כגמול . לא כמו שגמל עליו המקום ב"ה הטיב לו : כי גבה לבו. במה שהראה לשלוחי מלך בבל את כל בית נכותו להתגאות בהם כמ"ש במ"ב : (כו) בגובה לבו . בעבור עון גובה לבו : (כח) לכל בהמה ובהמה . לכל מין ומין בפ"ע : ועדרים לאורות . בכל אבוס העמיד עדרים : (ל) את מוצא . את מקום מוצא עליון של גיחון : ויישרם . הוליכם בדרך ישר לצד מטה אל רוח המערב לעיר דוד : בכל מעשהו . ר"ל ברוב כי הרוב הוא ככל : (לא) וכן וגו'. חוזר למעלה כאומר הנה ברוב הדברים היה מוצלח וכן פעם נסהו ולא הצליח בו והוא בדבר מליצי שרי בבל : לדרוש המופת. לשאול אמיתת המופת הנעשה בארץ בעת חליו כמ"ש למעלה : עזבו האלהים . ר"ל לא הטה אז את לבבו לא לטובה ולא לרעה : לנסותו . למען נסותו לדעת כל אשר בלבבו : (לב) בחזון ישעיהו . ר"ל בדברי נבואות ישעיה : על ספר. כמו ועל ספר : (לג) במעלה . במקום המעולה שבהם ואמרז"ל עם דוד ושלמה : לג (ד) אשר אמר וכו' כאלו המקרא קובל עליו לומר ראו מה עשה : בירושלים . בבית ה' אשר בירושלים : (ה) בשתי חצרות . עזרת כהנים ועזרת ישראל : (ו) והוא העביר וכו' . הוא עבודת המולך : ועונן וכו'. הם מעשה כשפים : (ז) בבית וכו'. פסל הסמל שעשה שמה בבית האלהים : לעילום. כמו לעולם :

ולא

מצודת ציון

(כח) ומסכנות . מקום אוצרות וכן ויבן ערי מסכנות (שמות א) : ואורות . הם מקומות אשר יאכילו שם הבהמות כי אבוס בעליו (ישעיה א) תרגומו אוריה דמרוהי : ועדרים . כן יקראו קבוצת המקנה : (לא) במליצי . השליח נקרא מליץ כי מביא דברי המשלח אל מי שנשלח אליו והוא מל' כי המליץ בינותם (בראשית מב) : (לג) במעלה . במקום מעולה ומכובד : לג (ב) הוריש . גרש : (ג) לצבא השמים . כוכבים ומזלות : (ז) הסמל . צורה מה וכן סמל הקנאה (יחזקאל ח) :

ויתע

ברזל . ויעמד שפטים בארץ . ויישרם למטה מערבה לעיר . בנה חומה החיצונ׳ : ותפלתו ג׳ וסימני׳ תהיה לחטאה . ויתר דברי מנשה ותפלתו דסי׳ ושל אחריו ותפלתו והעתר לו : הפסילים לפסילי׳ ד׳ מ״ל בקריאה וסי׳ והוא שב מן הפסילים . והוא עבר את הפסילים תרויהון דגבי עגלון . ולכל הפסילים אשר דאמון דד״ה. וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים . ושארא פסלים

מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָשִׂים אֶת־שְׁמִי לְעֵילוֹם׃ י״ל ומ״ל
ח וְלֹא אוֹסִיף לְהָסִיר אֶת־רֶגֶל יִשְׂרָאֵל מֵעַל ד׳. ו׳ כ״כ
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הֶעֱמַדְתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם רַק ׀ אִם־
יִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִים לְכָל־ י״ח זוגין מחלפין בטעם
הַתּוֹרָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ט וַיֶּתַע ל׳
מְנַשֶּׁה אֶת־יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָםִ לַעֲשׂוֹת רָע ב׳
מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מְנַשֶּׁה וְאֶל־עַמּוֹ וְלֹא ד׳ בנביאים ב׳ תביאהו
הִקְשִׁיבוּ׃ יא וַיָּבֵא יְהוָה עֲלֵיהֶם אֶת־שָׂרֵי הַצָּבָא
אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלְכְּדוּ אֶת־מְנַשֶּׁה בַּחֹחִים ל׳
וַיַּאַסְרֻהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם וַיּוֹלִיכֻהוּ בָּבֶלָה׃ יב וּכְהָצֵר ג׳ב׳ חס״וא׳ מנה. ג׳
לוֹ חִלָּה אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיִּכָּנַע מְאֹד מִלִּפְנֵי כ״ט ל׳
אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו׃ יג וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיֵּעָתֶר לוֹ וַיִּשְׁמַע ט׳ בכתובים ס׳
תְּחִנָּתוֹ וַיְשִׁיבֵהוּ יְרוּשָׁלַםִ לְמַלְכוּתוֹ וַיֵּדַע מְנַשֶּׁה ב׳ מ״ל
כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃ יד וְאַחֲרֵי־כֵן בָּנָה חוֹמָה
חִיצוֹנָה ׀ לְעִיר־דָּוִיד מַעְרָבָה לְגִיחוֹן בַּנַּחַל וְלָבוֹא ד׳. ג׳. ד׳
בְשַׁעַר הַדָּגִים וְסָבַב לָעֹפֶל וַיַּגְבִּיהֶהָ מְאֹד וַיָּשֶׂם ג׳. ל׳
שָׂרֵי־חַיִל בְּכָל־הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת בִּיהוּדָה׃ טו וַיָּסַר
אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר וְאֶת־הַסֶּמֶל מִבֵּית יְהוָה וְכָל־ ל׳
הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בְּהַר בֵּית־יְהוָה וּבִירוּשָׁלָםִ כ״ח
וַיַּשְׁלֵךְ חוּצָה לָעִיר׃ טז וַיִּכֶן אֶת־מִזְבַּח יְהוָה ויבן ק׳ ג כתי׳כ׳וק׳ ב׳
וַיִּזְבַּח עָלָיו זִבְחֵי שְׁלָמִים וְתוֹדָה וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה
לַעֲבוֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ יז אֲבָל עוֹד הָעָם ב׳ מ״ל

זֹבְחִים בַּבָּמוֹת רַק לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ יח וְיֶתֶר דִּבְרֵי
מְנַשֶּׁה וּתְפִלָּתוֹ אֶל־אֱלֹהָיו וְדִבְרֵי הַחֹזִים הַמְדַבְּרִים ג׳. ס׳
אֵלָיו בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנָּם עַל־דִּבְרֵי ל׳
מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט וּתְפִלָּתוֹ וְהֵעָתֶר־לוֹ וְכָל־חַטָּאתוֹ ג׳
וּמַעְלוֹ וְהַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בָהֶם בָּמוֹת וְהֶעֱמִיד ל׳. ב׳
הָאֲשֵׁרִים וְהַפְּסִלִים לִפְנֵי הִכָּנְעוֹ הִנָּם כְּתוּבִים עַל ל׳
דִּבְרֵי חוֹזָי׃ כ וַיִּשְׁכַּב מְנַשֶּׁה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ ל׳ ומ״ל ל׳
בֵּיתוֹ וַיִּמְלֹךְ אָמוֹן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ כא בֶּן־
עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אָמוֹן בְּמָלְכוֹ וּשְׁתַּיִם שָׁנִים
מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ׃ כב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה ל׳
כַּאֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה אָבִיו וּלְכָל־הַפְּסִילִים אֲשֶׁר ד׳ מ״ל
עָשָׂה מְנַשֶּׁה אָבִיו זִבַּח אָמוֹן וַיַּעַבְדֵם׃ כג וְלֹא ל׳
נִכְנַע מִלִּפְנֵי יְהוָה כְּהִכָּנַע מְנַשֶּׁה אָבִיו כִּי הוּא ח׳ וכל אורי׳ דכו׳ במ״ג. ל׳
אָמוֹן הִרְבָּה אַשְׁמָה׃ כד וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו עֲבָדָיו
וַיְמִיתֻהוּ בְּבֵיתוֹ׃ כה וַיַּכּוּ עַם־הָאָרֶץ אֵת כָּל־ ז׳
הַקֹּשְׁרִים עַל־הַמֶּלֶךְ אָמוֹן וַיַּמְלִיכוּ עַם־הָאָרֶץ ח׳ וכל טוב דכו׳ במ״ג מ״ל
אֶת־יֹאשִׁיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ לד א בֶּן־שְׁמוֹנֶה
שָׁנִים יֹאשִׁיָּהוּ בְמָלְכוֹ וּשְׁלֹשִׁים וְאַחַת שָׁנָה
מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ׃ ב וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ ל׳
בְּדַרְכֵי דָּוִיד אָבִיו וְלֹא־סָר יָמִין וּשְׂמֹאול׃ ד׳
ג וּבִשְׁמוֹנֶה שָׁנִים לְמָלְכוֹ וְהוּא עוֹדֶנּוּ נַעַר הֵחֵל ל׳
לִדְרוֹשׁ לֵאלֹהֵי דָּוִיד אָבִיו וּבִשְׁתֵּים ׀ עֶשְׂרֵה
שָׁנָה הֵחֵל לְטַהֵר אֶת־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַםִ מִן־הַבָּמוֹת ב׳ מ״ל

תולדות אהרן כל ענין׳ דמנשה ואמון סנהד׳ קג (סנהד׳ כח) : וישם הסמל . שבת נו :

רדק

ושלמה : (ז) לעילום . כמו לעולם : (יד) מערבה לגיחון . מלרע והוא כמו מערב . ובא עם הנקבה אחרי׳ נוספה עם השמות וכן ממזרח שמש וממערבה . ויתכן שיהיה הה״א במניהם כינוי הנקבה והיה דינו במפיק וכבר כתבנו הדומים בספר מכלל ופי׳ מערבה לגיחון מערב החומה היה לגיחון וכן וממערבה ממערב השמש כי השמש בלשון נקבה ובלשון זכר : וסבב לעפל . מקום גבוה שהיה בחומה : (יט) על דברי חוזי . כמו חוזים . וכן וחשפיי שם . וקרא לו הלוי : (כ) ויקברוהו ביתו . כמו בביתו . הנמצא בית ה׳ . ופי׳ ביתו בגן שהיה לו בבית וכן אומר במלכים בגן ביתו . והבית הוא כלל לבתים ולגן : (ג) ובשמונה שנים למלכו . באותה שנה עצמה שמלך שהיתה שמינית לו . ובשתי׳ עשר׳ שנה החל לטהר . אבל לא כלה עד י״ח שנה למלכו

רשי

שהרבה לעשות והוא הוסיף על פסל הסמל אשר עשה : (ז) לעילום . לעולם : (ח) ולא אוסיף להסיר את רגל ישראל . מוסב על פסוק של מעלה והכל קובלנא הוא כלומר הקב״ה אומר כך אמרתי אל דוד ואל שלמה בבית הזה אשים שמי שם לעולם וגם הבטחתים לא אוסיף להסיר רגל ישראל מעל האדמה רק אם ישמרו וגו׳ ועתה ויתע מנשה וגו׳ נמצא שעל ידו נסתלקה שכינה וגם אנו עדיין בגלות על ידו : (יד) לגיחון בנחל . אצל נחל גיחון שם מקום : וסבב לעופל . וסבב משם חוזק המגדלים הבנוי׳ במלאכ׳ עופל : (טו) וישלח חוצה . ולא שברם ולא גנזם מן העין לפיכך נכשל בהם בנו כדכתיב ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו וגו׳ שלקח אותם ממקום שהשליך אותם : (טז) ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה. שהביא קרבן תודה והתודה להקב״ה שהשיבו לירושלים ולמלכותו : (יט) ותפלתו . היאך נתפלל : והעתר לו . והשיבו על מלכותו : (כ) ויקברוהו ביתו . כמו בביתו (ובמלכים ב׳ כ״א) כתוב בגן ביתו לא זכה ליקבר עם אבותיו : (ג) והוא עודנו נער החל לדרוש . פתרון אע״פ שהיה נער החל לדרוש אלהי דוד אביו דוגמת (בראשית ל״ז) והוא נער את בני בלהה ויבא יוסף את דבתם רעה ואין תימה בדבר אבל אם היה בן שלשים שנה לא היה עושה וזה תימה שהיה נער ואף ע״פ כן החל לדרוש וגו׳ : החל לטהר את יהודה וירושלם . מן הבמות והאשרים שעשה

מצודת ציון

(ט) ויתע . הוליך אותם בדרך תועה : (י) הקשיבו . ענין שמיעה : (יא) בחוחים . הוא טבעת המשימים בלחיי החיה להוליכה בע״כ כמו ונתתי חחים בלחייך (שם לח) ואמר בל׳ מליצה ושאלה : בנחשתים . שלשלאות של נחושת : (יב) וכהצר . מל׳ צרה : חלה . ענין תפלה כמו חל נא (מ״א יג) : (יג) ויעתר . קבל התפלה כמו ויעתר לו ה׳ (בראשית כה) : (יד) נחל . בעמק : (יט) חוזי . כן היה שם נביא : (כ) ביתו . בביתו : (כג) אשמה . פשע ועון : (כד) ויקשרו . ענין מרידה והחמנים לד (ג) החל . התחיל :

מצודת דוד

(ח) ולא אוסיף וכו׳ . גם זה מדברי ה׳ שאמר לדוד ולשלמה : (ט) מן הגוים . יותר מן הגוים וכו׳ : (י) וידבר ה׳ . ע״י הנביאים : (יד) מערבה . ממערב מי גיחון ההולך בנחל : ולבוא . משם מסך החומה לבוא בשער הדגים ומהם הלך וסבב את העופל והוא שם מגדל : (טז) ויבן את מזבח . ר״ל תקנו וחדשו : (יז) רק לה׳ . ועל כל זה אסורים הם משנבנה הבית : (יח) הנם על דברי . הנם כתובים על דברי הימים של מלכי ישראל : (יט) והעתר לו . מה שה׳ קבל תפלתו : (כג) כי הוא אמון . ר״ל הוא היה בהויתו מתחלה עד סוף הרבה אשמה ולא שב מדרכיו : לד (ג) ובשמנה וכו׳ . בעת שהיה בן שמנה שנים והיא לעת מלכו בתחלת מלכותו

כתיב ביו"ד בתרא : בחרבתיהם כתיב תרין מלין וקרי' חד והוא מן ח' מלין כתיב תרין וקרי' חד בקריאה וסי' מבן ימין ויהי איש מבן ימין מבנימין קרי' . כי טוב ויהי כי טוב לכם בטוב קרי' . למרבה המשרה ולשלום אין קץ למרבה קרי' . מן המערה ויקם דוד אחרי כן מנהמערה קרי' . מי אתי בה אמר ה' גואלך ויוצרך מאתי קרי' . בחד בתיהם ובערי מנשה ואפרים בחרבתיהם קרי' . מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה מבת קרי' . כי ענים גם תנין חלצו שד ביענים קרי' : נתן ונתן ב"א בקריאה ד' מנהון קמצין וסימ' והפדה לא נפדתה או חופשה : ויהיו פקדיהם שלשה . ואלעזר בן אהרן מת . ויעלו אליה סרני פלשתים . כי ילד יולד לנו בן נתן לנו . ונתן הספר על אשר . פרח תפרת ותגל אף גילת ורנן . איה העדר נתן לך . כי שדד ה' את בבל . הנה לאש נתן לאבלה . ויהי כך הפן מן הנשים . בתוך חללים נתנו ב' בו תנינא קמץ . ויבא שפן

והאשרים והפסלים והמסכות : ד וינתצו לפניו ג'
את מזבחות הבעלים והחמנים אשר־למעלה ל'
מעליהם גדע והאשרים והפסלים והמסכות ל'
שבר והדק ויזרק על־פני הקברים הזבחים להם : ל'
ה ועצמות כהנים שרף על־מזבחותים כ. יתיר י'
ויטהר את־יהודה ואת־ירושלם : ו ובערי מנשה ל'
ואפרים ושמעון ועד־נפתלי בחר* בתיהם סביב : ד בחרבותיהם ק'
ז וינתץ את־המזבחות ואת־האשרים והפסלים
כתת להדק וכל־החמנים גדע בכל־ארץ ישראל ל'. ב'
וישב לירושלם : ח ובשנת שמונה עשרה ה' כלים' ט' ר"פ
למלכו לטהר את־הארץ והבית שלח את־שפן
בן־אצליהו ואת־מעשיהו שר־העיר ואת יואח ב'
בן־יואחז המזכיר לחזק את־בית יהוה אלהיו : ד'
ט ויבאו אל־חלקיהו הכהן הגדול ויתנו את־
הכסף המובא בית־אלהים אשר אספו־הלוים ס'
שמרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ג' פסוקים ומכל ומכל
ישראל ומכל־יהודה ובנימן וישבי ירושלם : וישבו ק'

ל"ט י ויתנו על־יד עשה המלאכה המפקדים בבית
ג' מ"ל יהוה ויתנו אתו עושי המלאכה אשר עשים
ל"ט. ל'. ג' בבית יהוה לבדוק ולחזק הבית : יא ויתנו
ו' חס' לחרשים ולבנים לקנות אבני מחצב ועצים
ל'. ל'. ל' [illegible] למחברות ולקרות את־הבתים אשר השחיתו
ח' ר"פ מלכי יהודה : יב והאנשים עשים באמונה
ו' בכתובים במלאכה ועליהם מפקדים יחת ועבדיהו הלוים
ז' בסיפרא מן־בני מררי וזכריה ומשלם מן־בני הקהתים
ה' ל' וחד לכל מבין לנצח והלוים כל־מבין בכלי־שיר : יג ועל
ד' הסבלים ומנצחים לכל עשה מלאכה לעבודה
ל' ועבודה ומהלוים סופרים ושטרים ושוערים :
ל' יד ובהוציאם את־הכסף המובא בית יהוה מצא
חלקיהו הכהן את־ספר תורת־יהוה ביד־משה :
כל סיפ' מ"ל טו ויען חלקיהו ויאמר אל־שפן הספר ספר
ל"ט התורה מצאתי בבית יהוה ויתן חלקיהו את־
נ"א הספר אל־שפן : טז ויבא שפן את־הספר אל־
כ"ס המלך וישב עוד את־המלך דבר לאמר כל אשר־

רשי

שעשה מנשה והדשה אמון בנו כדלמעלה (ב' ל"ג) וישב ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו וגו' : (ד) והחמנים . צורות חמה : אשר למעלה . שהושיבו למעלה מהם גבוה כנגד החמה ומשתחוי' לו כל זה עשה מנשה כדכתיב לעיל (שם) וישתחוה לכל צבא השמים ויעבוד אות' : ויזרוק על פני הקברים . כאן נתקיים מה שאמר לירבעם (במלכים א' י"ג) כה אמר ה' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך עצמות אדם את כהני הבמות המקטרים : (ו) ובערי מנשה ואפרים וגו'. מאותן עוללות שנשתיירו מחרב ומשבי סנחריב : בחרבותיהם . בחר בתיהם כתוב לפי שלא היו כי אם עוללות מעט נתייראו ליסב בשפלה כי אם לקבוע בהר בתיהם : (ח) המזכיר . בכל מקום שכתוב סופר כתוב בסמוך מזכיר שהיה לכל מלך סופר לכתוב כל המאורע לו במלכות בין טוב בין רע ויהי לו מזכיר יושב אצל הסופר להזכיר כל דבר ודבר והסופר כותב על פיו : (ט) אשר אספו הלוים שומרי הסף וגו'. בחרבותיהם סביב : (י) לבדוק ולחזק . לראות את ערות הארץ (ראשית מ"ב) מתרגמינן ולמחזי ית בדקא דארעא : (יא) ועצים למחברות . שפנגי"ן בלשון אשכנז : ולקרות . טרבי"ר בלע"ז : (יב) לנצח . רומי"ש טרי"ר בלע"ז וכן (עזרא ג') לנצח על המלאכה וכן שש מאות מנצחים לעיל (ב' ב') : והלוים כל מבין בכל מקום אמור לענין שירה הבנה וכן למעלה (א' כ"ה) כשהפילו גורלות כתיב כקטן כגדול מבין עם תלמיד וכן (שם) כל המבין בכלי שיר וכתיב וכנניהו (לעיל א' ט"ו) שר הלוים וגומר כי מבין הוא והיה ממונה עליהם ליסר במשא היאך ישאו כי מבין הוא : (יג) ומהלוים סופרים . לכתוב את הכסף המובא בית ה' והיאך גבו אותו ושוטרים במלאכה : (יד) את ספר תורת ה' ביד משה. משנה תורה : (טו) ויתן חלקיהו את הספר אל שפן . שהרי על הסופר לקרות את הכל לפני המלך : (טז) וישב עוד את המלך דבר . שמתחלה השיב למלך שליחותו ששלחו המלך לחזק בית ה' אלהיו

כמו

רדק

למלכו אחר אשר מלא הספר כי אז כלה לטהר הכל : (ד) על פני הקברים הזובחים להם . חסר הנסמך הקברי' קברי הזובחים להם . כמו הארון הברית . העם המלחמה . והדומים להם : (ו) בחרבותיהם סביב . הם המקבות שהיו נותצים בהם המזבחות . וכן ומגדלותיך יתוץ בחרבותיו : (ז) כתת להדק . הוא מבנין פיעל : (ח) לטהר את הארץ והבית.

פי'

מצודת דוד

מלכותו : (ד) וינתצו . אנשיו נתצו לפניו : והדק. עשאם דק דק : הזובחים . של הזובחים להם למען לבזותם : (ה) כהנים. כהני עבודת כוכבים שבכר מתו : (ו) ובערי מנשה וכו'. ואף שכבר גלו עשרת השבטים מ"מ מעט מהם נשארו בארצותם : בחרבותיהם . ר"ל נתץ מצבותם מסביב בחרבותיהם של עצמם והם כלים העשויים לנתוץ בהם כמו ומגדלותיך יתוץ בחרבותיו (יחזקאל כ"ו) : (ח) לטהר . ר"ל אשר גמר טהרת הארץ והבית אז שלח את שפן וכו' : המזכיר . הממונה על ספר הזכרונות : (י) עושי המלאכה . הם האומנים הגדולים הממונים בבית ה' ונקראים בדרז"ל אדרכלין ומתחת ידם בונים האומנים הפועלים כפי מה שיורו אותם : ויתנו אותו . והם יתנו אותו אל עושי המלאכה וכו' ר"ל הם ישלמו שכר הפועלים אשר יתקנו ויחזקו את הבית : (יא) ויתנו לחרשים . יפרש מי הם הפועלים ואומר לחרשים והם כורתי העצים בתמונה הנרצה : ולבונים . בוני הקירות : אבני מחצב . אבנים חצובים ביושר : למחברות . הם המקשרין את הבנין להיות הכל בחבור אחד : ולקרות . על תקרת המכסה : (יב) והאנשים . האומנים הפועלים : לנצח . לזרז על המלאכה ולנגוש אותם : כל מבין . כל מי שהיה בעל בינה בדבר השיר עמד בכלי שיר לשורר בעת הבנין : (יג) ועל הסבלים . גם העמיד ממונים על הסבלים והם נושאי המשאות לבנין : ומנצחים . העמיד נוגשים על כל עושי המלאכה לכל מין עבודה ועבודה : סופרים . לכתוב מספר הכסף הבאה בנדבה לבדק הבית : ושוטרים . הם הכופים לתת את הכסף מה שנדב כ"א : ושוערים . שומרים שערי המקדש ורואים את הבאים אל המלאכה : (יד) ובהוציאם וכו'. לצורך הבנין : ביד משה . ר"ל מה שכתב משה מידו : (טו) ספר התורה מצאתי . יתכן שעל כי אחז שרף את התורה כמ"ש רז"ל לזה פחדו הכהנים פן ישלח ידו גם בספר התורה המונח מצד הארון אשר כתב משה מפי ה' ולקחו הס"ת ההיא והטמינו מפניו ולאחר מותו חפשו אחריה ולא מצאוה וכאשר היה הכ"ג מחפש אחר הכסף המובא ואחר בדקי הבית מצאה ולרז"ל שמצאה כשהיתה מגוללת בפרש' תוכחות והיה התחלת הדף יולך ה' אותך ואת מלכך וכו' ועל כי מאז חפשו אחריה ולא מצאוה אמר כמבשר ספר התורה ההיא מצאתיה בבית ה' : ויתן וכו'. ר"ל הראה לו הנמצא כתוב בתחילת הדף כי חשב את הדבר לאות ורמז להחריד את העם :

(טז) כל אשר נתן . ר"ל דבר המוטל עליהם ונתון

מצודת ציון

(ד) והחמנים . צורת חמה : גדע . כרת : והדק . מל' דק : ויזרוק . השליך : (ז) כתת . ענין שבר וכלייה : (ט) שומרי הסף . והם השוערים כי סף היא ענין מזוזה כמו וסף השער (יחזקאל מ) : (י) על יד . ביד : לבדוק . לתקן הבדק והוא מקום השבור וההרוס ונקרא בדק ע"ש שבודקין ומחפשין אחריו : (יב) מופקדים . ממונים : לנצח . מל' נצחון וחוזק ור"ל לנגוש בחזקה : (יג) הסבלים .

ענין

בידם

את הספר דד"ה . ויתמרמר מלך הנגב . נתן הסכל כמרומים רבים . ואת פ־שגן כתב הדת . ואשר נתן כתר מלכות . תבן אין נתן לעבדיך קמץ . הוא מרומים ישכון קמץ . ויתנהו אלהיו ביד מלך אדום קמץ . וסי' דקמצין בלשון ארמי עבריא דישראל הימנין קטילין : וישיכו ז' חסר וג' מ"ל וסי' וישיבו אותם דבר . וירא כל ישראל כי לא שמע . הנה אוסיפך אל דדברי הימים . הלין קדמאי מ"ל. ויקחו כידם מפרי . וישב פנחס בן אלעזר . ויקחו את דגון וישיבו . וישלח מלאכים אחרי . כי לא שמע המלך דדברי הימים . הנני אוסיפך אל המלכים . וישיבו את העבדים : ובל איש י"ו בקריאה וסי' אשר הניף תנופת זהב לה' . אשר נמצא אתו תבלת וארגמן . ועשה בצלאל ואליאב וכל איש חכם לב . ויכו את מואב . קמו ממקומו . המתחבאים בהר אפרים . ויקבצו אליו כל איש מצוק ב' בפסוק . כראותם את האיש . כי את אשר בחר בו ה' . ויאמר אבשלום .

נָתַן בְּיַד־עֲבָדֶיךָ הֵם עֹשִׂים׃ יז וַיַּתִּיכוּ אֶת־הַכֶּסֶף כ"א
הַנִּמְצָא בְּבֵית־יְהוָה וַיִּתְּנוּהוּ עַל־יַד הַמֻּפְקָדִים ד'
וְעַל־יַד עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה׃ יח וַיַּגֵּד שָׁפָן הַסּוֹפֵר ג' מ"ל כתיב ו'
לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סֵפֶר נָתַן לִי חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן וַיִּקְרָא־
בוֹ שָׁפָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יט וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֵת
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃ כ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ
אֶת־חִלְקִיָּהוּ וְאֶת־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וְאֶת־עַבְדּוֹן י"ח פסו' את ואת ואת
בֶּן־מִיכָה וְאֵת ׀ שָׁפָן הַסּוֹפֵר וְאֵת עֲשָׂיָה עֶבֶד־ ואת ואת
הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר׃ כא לְכוּ דִרְשׁוּ אֶת־יְהוָה בַּעֲדִי
וּבְעַד הַנִּשְׁאָר בְּיִשְׂרָאֵל וּבִיהוּדָה עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר ס'
אֲשֶׁר נִמְצָא כִּי־גְדוֹלָה חֲמַת־יְהוָה אֲשֶׁר נִתְּכָה
בָנוּ עַל אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְרוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה ס' מ"ע
לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב עַל־הַסֵּפֶר הַזֶּה׃
כב וַיֵּלֶךְ חִלְקִיָּהוּ וַאֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ אֶל־חֻלְדָּה הַנְּבִיאָה נ'
אֵשֶׁת ׀ שַׁלֻּם בֶּן־תּוֹקְהַת בֶּן־חַסְרָה שׁוֹמֵר ג' ומ"ל ו' מ"ל
הַבְּגָדִים וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלִַם בַּמִּשְׁנֶה וַיְדַבְּרוּ
אֵלֶיהָ כָּזֹאת׃ כג וַתֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִמְרוּ לָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם ל"ד. ל"נ

אֵלָי׃ כד כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵבִיא
רָעָה עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יוֹשְׁבָיו אֵת כָּל־הָאָלוֹת ג' מ"ל
הַכְּתוּבוֹת עַל־הַסֵּפֶר אֲשֶׁר קָרְאוּ לִפְנֵי מֶלֶךְ ג' מלא
יְהוּדָה׃ כה תַּחַת ׀ אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטִּירוּ לֵאלֹהִים יתיר י'
אֲחֵרִים לְמַעַן הַכְעִיסֵנִי בְּכֹל מַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם וַתִּתַּךְ י"ת. כתיב י'
חֲמָתִי בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְלֹא תִכְבֶּה׃ כו וְאֶל־מֶלֶךְ
יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם לִדְרוֹשׁ בַּיהוָה כֹּה תֹאמְרוּ ל'
אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כ"ד
שָׁמָעְתָּ׃ כז יַעַן רַךְ־לְבָבְךָ וַתִּכָּנַע ׀ מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים ב"מינו ירא
בְּשָׁמְעֲךָ אֶת־דְּבָרָיו עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יֹשְׁבָיו ב'
וַתִּכָּנַע לְפָנַי וַתִּקְרַע אֶת־בְּגָדֶיךָ וַתֵּבְךְּ לְפָנַי וְגַם־
אֲנִי שָׁמַעְתִּי נְאֻם יְהוָה׃ כח הִנְנִי אֹסִפְךָ ג' חס'
אֶל־אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־קִבְרֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם וְלֹא־ ב'. ג' ב' א' חס'
תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עַל־ וא' מלא
הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יֹשְׁבָיו וַיָּשִׁיבוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר׃ ר'
כט וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיֶּאֱסֹף אֶת־כָּל־זִקְנֵי ב'
יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ ל וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית־יְהוָה וְכָל־ י"ז
אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־ ח'

רדק

פי' חשב לכלות מהרה הארץ והבית : (יט) ויקרע את בגדיו . אמרו כי מצא הספר שהיה נגלל בפר' תוכחות יולך ה' אותך ואת מלכך וגו' : (כב) ואשר המלך . פי' ואשר עם המלך ללכת עם חלקיהו לדרוש את ה' . במשנה . בבית המדרש

וכן

רשי

כמו שכתוב למעלה שלח את שפן בן אצליהו וגו' : (יז) ויתיכו . ואציקו כמו (רמשי' כ"א) ויצוק שמן ומתרגמינן ואתיך : (יח) ויגד שפן הסופר . אחר שהשיב המלך דבר משליחותו הגיד לו שליחות של חלקיהו הכהן ויקרא את הספר לפניו : (יט) ויקרע את בגדיו. כששמע שהיו קורין (דברים כ"ח) יולך ה' אותך ואת מלכך וגומר ודרש בעצמו אשר תקים עליך העם המליכו ולא נביא על פי הדבור : (כא) אשר נתכה בנו. לפי שהחמה היא אש נופל עליה לשון נתוך ודוגמתו למטה ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה : (כב) אל חולדה הנביאה. רבותינו דרשו לפי כי האשה רחמנית יותר מן האיש לכן לא שלח אל ירמיהו הנביא : שומר הבגדים . אם תרצה לומר או בגדי כהונה או בגדי מלכות : יושבת בירושלים במשנה . שני חומות היו לעיר והיא יושבת בין שני החומות ותרגומו בית אולפנא פירוש במקום תורה כי לשכה אחת היתה לה לחולדה סמוכה ללשכת הגזית לשכת חולדה היתה פתוחה לחוץ וסתומה כלפי סנהדרין שבלשכת הגזית כך כתוב במסכת מדות מפני צניעות : (כג) אמרו לאיש . לפי שרצה להפסיק חזון העם על המקום הזה ועל יושביו וכששילם אותו חזון אז מבאר הטיב ואל מלך יהודה השולח אתכם ומקצר נבואת המקום ויושביו ומסלקו ותופסו בנבואת המלך שהוא מרובה : (כח) ונאספת אל קברותיך בשלום . והלא נהרג אלא בשלום מזה שלא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל יושביו כלומר חורבן הבית : (ל) ספר הברית. הרי כל החרדה שחרד המלך על שנמצא כתוב (שם) יולך ה' אותך וראה שקראה התורה אותה ברית (שם) אלה דברי הברית ולכך אף הוא כרת ברית וראה כתוב בסמוך אחריו (שם ל"ט) ושמרתם את דברי וגו' ושמרתם אותם גם ראה יאשיהו כתוב בסמוך אתם נצבים היום כולכם וגו' עד טפכם נשיכם עד לעברך בברית עד כורת עמך היום אמר אף באותו דוגמא אכרות אף אני ברית שהם כתוב אתם נצבים וגו' אף אני ויעמד כל העם הנמצא בירושלים מקטן ועד גדול . בכל לבבו ובכל נפשו וגו' . אשר מצא שם כתוב (שם ל') ושבת עד ה' אלהיך בכל לבבך

מצודת ציון

ענין טעינת משא : (יז) ויתיכו . ענין היציקה ע"י האש כמו כהתוך כסף (שם לב) : (כ) עבדון . ובמ"ב נאמר עכבור ובשתי השמות היה נקרא : (כא) נתכה . ענין יציקה והרקה כמו והתך עלינו האלה (דניאל ט) : (כב) תקהת בן חסרה . ובמ"ב נאמר תקוה בן חרחס . והוא הוא : (כד) האלות . הקללות : (כה) ותתך . ענין יציקה והרקה : תכבה . מל' כבוי והוא מושאל מכבוי האש : (כז) רך לבבך . הוא הפוך מקשה הלב : (כח) אוסיפך ונאספת . ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותי (שופטים)

מצודת דוד

בידם : (יז) ויתיכו . התיכו את הכסף לעשות מטבעות להוציא בהוצאה : על יד המופקדים . המה האומנים הגדולים הקרוים ארדכלין והמה נתנו על יד עושי המלאכה הם האומנים הפועלים : (יח) ספר נתן לי . ר"ל נתן לו ספר הנאבד כשהיא מגוללת בדף הזה : ויקרא בו . בהדף ההוא : (יט) ויקרע וכו' . בעבור החרדה כי גם הוא חשבו לאות וסימן : (כא) דרשו את ה' . שאלו לנביאים עלי ועל העם הנמצא פה ועל כל יהודה בעבור דברי הספר הנמצא כתוב בה בתחלת הדף אשר מהנראה שהוא לאות אשר גדלה חמת ה' וכו' : לעשות. אשר רוצה לעשות ככל הכתוב בתחלת הדף ההוא : (כב) ואשר המלך . ר"ל ושאר השרים אשר שלח המלך : אל חולדה . אחז"ל מפני שהנשים רחמניות הן הלכו אליה שהיא תתפלל בעדם . או יתכן אשר שאר הנביאים לא היו אז בירושלים : שומר הבגדים . של המלך : במשנה . בין שתי החומות שהיא משנה להעיר : כזאת . כדברי המלך : (כד) הנני מביא . ר"ל האות הזה לא במקרה בא כ"א מה' וכאלו אמר הנני מביא רעה וכו' : (כו) ואל מלך יהודה . ר"ל דבר הנוגע אל המלך עצמו : הדברים אשר שמעת . ר"ל אף שהגזרה גזורה כאשר שמעת לא תהיה כלול עמהם : (כז) בשמעך את דבריו . ר"ל בעת הבכלת בדברי האות הזה אשר היא מה' : (כח) אל קברותיך . ולא תקבר בארץ העמים : בשלום . עם כי מת במלחמה מ"מ תחשב לו לשלום על כי לא ראה בהרעה הבאה על ישראל . וישובו . חלקיה וחבריו : (ל) ספר הברית . ספור התוכחות הנאמרים בברית : הנמצא בית ה' . וזאת על כי בהספר ההוא מצאו תוכחות מגולה בפתיחתה ואף היא כתובה בידו משה המקודשות ומפי ה' והמה סיבות

עצמות

ודוד בא מחנימה . ושאול והמה וכל איש . ויעל המלך בית ה' דמלכים . וחבדו דסיפרא . ושבעתם על שלחני . ואת עמו ז' וסי' ויאסור את רכבו . ויחלוש יהושע . אז עלה
יהורם . ראה נתתי בידך את מלך העי . ואת מלך מעכה ואת עמו דדברי הימים . וידאו את הערמות ויברכו . ויאמר ללוים המבינים : וירם ח' וסימ' ויעשו כן משה ואהרן . וירם משה
את ידו . וירם הטבח . וירבעם בן נבט אפרתי . וירם את אדרת אליהו . וירם קרן לעמו . ואשמע את האיש . וירם יאשיהו : חלקיה י"א וסימ' ויבא אליקים בן חלקיהו אשר על הבית .
ויתן חלקיהו את הספר אל שפן . ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר . ויצו המלך את חלקיהו הכהן ואת קדמא דסיפרא . כלהון דמלכים . ושלום הוליד את ב' בפסוק . בן חשביה
בן אמציה בן חלקיה דריש סיפרא : ועזריה בן חלקיה בן משלם בן הודויה . ושריו לנדבה לעם הכהנים . ואני הצעיר המאסף לא ידענא בקדמיתא הי מנהון מויצו המלך הוא חלקיהו
דבמסרה לא הוה בריר כולי האי ומלישנא אחרינא דמסר' דאמר חלקיהו הכהן ה' ומני ויצו המלך תנינא דסיפרא ידענא דהוא קדמא דסיפרא :

הָעָם מִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן וַיִּקְרָא בְאׇזְנֵיהֶם אֶת־כׇּל־ ח'
דִּבְרֵי סֵפֶר הַבְּרִית הַנִּמְצָא בֵּית יְהֹוָה׃ לא וַיַּעֲמֹד ז' כסיפרא
הַמֶּלֶךְ עַל־עׇמְדוֹ וַיִּכְרֹת אֶת־הַבְּרִית לִפְנֵי יְהֹוָה ד'
לָלֶכֶת אַחֲרֵי יְהֹוָה וְלִשְׁמוֹר אֶת־מִצְוֺתָיו וְעֵדְוֺתָיו ח' מ"ג. כ'
וְחֻקָּיו בְּכׇל־לְבָבוֹ וּבְכׇל־נַפְשׁוֹ לַעֲשׂוֹת אֶת־דִּבְרֵי
הַבְּרִית הַכְּתוּבִים עַל־הַסֵּפֶר הַזֶּה׃ לב וַיַּעֲמֵד אֵת
כׇּל־הַנִּמְצָא בִירוּשָׁלַ͏ִם וּבִנְיָמִן וַיַּעֲשׂוּ יוֹשְׁבֵי ט'. ל"ד מ"ג
יְרוּשָׁלַ͏ִם כִּבְרִית אֱלֹהִים אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם׃ לג וַיָּסַר ג'
יֹאשִׁיָּהוּ אֶת־כׇּל־הַתּוֹעֵבוֹת מִכׇּל־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר ס' כ"כ
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲבֵד אֶת־כׇּל־הַנִּמְצָא בְּיִשְׂרָאֵל ג'
לַעֲבוֹד אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיהֶם כׇּל־יָמָיו לֹא סָרוּ כ' מ"ג
מֵאַחֲרֵי יְהֹוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם׃ לה א וַיַּעַשׂ
יֹאשִׁיָּהוּ בִירוּשָׁלַ͏ִם פֶּסַח לַיהֹוָה וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן׃ ב וַיַּעֲמֵד ס"ג
הַכֹּהֲנִים עַל־מִשְׁמְרוֹתָם וַיְחַזְּקֵם לַעֲבוֹדַת בֵּית
יְהֹוָה׃ ג וַיֹּאמֶר לַלְוִיִּם הַמְּבוֹנִים לְכׇל־יִשְׂרָאֵל המכינים ק'
הַקְּדוֹשִׁים לַיהֹוָה תְּנוּ אֶת־אֲרוֹן־הַקֹּדֶשׁ בַּבַּיִת ג' מ"ג
אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֵין־לָכֶם ג'

מַשָּׂא בַּכָּתֵף עַתָּה עִבְדוּ אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם
ד' והכינו ק' וְאֵת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל׃ ד וְהִכּוֹנוּ לְבֵית־אֲבוֹתֵיכֶם
ד'. ג' כְּמַחְלְקוֹתֵיכֶם בִּכְתָב דָּוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּבְמִכְתַּב
ג' שְׁלֹמֹה בְנוֹ׃ ה וְעִמְדוּ בַקֹּדֶשׁ לִפְלֻגּוֹת בֵּית הָאָבוֹת
ג' לַאֲחֵיכֶם בְּנֵי הָעָם וַחֲלֻקַּת בֵּית־אָב לַלְוִיִּם׃
ב'.ב' כסיפ' ו וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח וְהִתְקַדְּשׁוּ וְהָכִינוּ לַאֲחֵיכֶם
ח' לַעֲשׂוֹת כִּדְבַר־יְהֹוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ז וַיָּרֶם יֹאשִׁיָּהוּ
י' בטעם אוסן ועגלה לִבְנֵי הָעָם צֹאן כְּבָשִׂים וּבְנֵי־עִזִּים הַכֹּל לַפְּסָחִים
ג' לְכׇל־הַנִּמְצָא לְמִסְפַּר שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּבָקָר שְׁלֹשֶׁת
אֲלָפִים אֵלֶּה מֵרְכוּשׁ הַמֶּלֶךְ׃ ח וְשָׂרָיו לִנְדָבָה
י' וכל עזרא לָעָם לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם הֵרִימוּ חִלְקִיָּה וּזְכַרְיָהוּ
ג' וִיחִיאֵל נְגִידֵי בֵּית הָאֱלֹהִים לַכֹּהֲנִים נָתְנוּ לַפְּסָחִים
יתיר ו' אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּבָקָר שְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ ט וְכָונַנְיָהוּ
וּשְׁמַעְיָהוּ וּנְתַנְאֵל אֶחָיו וַחֲשַׁבְיָהוּ וִיעִיאֵל וְיוֹזָבָד
ג' שָׂרֵי הַלְוִיִּם הֵרִימוּ לַלְוִיִּם לַפְּסָחִים חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים
וּבָקָר חֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ י וַתִּכּוֹן הָעֲבוֹדָה וַיַּעַמְדוּ
הַכֹּהֲנִים עַל־עׇמְדָם וְהַלְוִיִּם עַל־מַחְלְקוֹתָם כְּמִצְוַת
הַמֶּלֶךְ׃ יא וַיִּשְׁחֲטוּ הַפָּסַח וַיִּזְרְקוּ הַכֹּהֲנִים מִיָּדָם

תולדות אהרן ואמר ללוים . יומא נב הוריות יב כריתות ה (שקלים פ"ו סוטה כב) : וישחטו . יומא מט זבחים יד :

רשי

לבבך ובכל נפשך : (לא) ויעמד המלך על עמדו . ל' גבנים : (לב) כברית אלהים אלהי אבותיהם . ככל אותן שכתוב שם אלהי אבותיהם לפיכך כתוב כאן אלהי אבותיהם שכרת לאבותם במדבר וכל ברית שלשם על עבודת כוכבים דכתיב (שם כט) ותראו את שקוציהם וגו' עד פונה היום מעם ה' לפיכך ויסר יאשיהו את כל התועבות וגו' : (א) ויעש יאשיהו פסח . לפי שכל מלכי יהודה הרשעים לא עשו פסח כמשפטו : (ג) תנו את ארון הקודש . לפי פשוטו שהעבירו מנשה ואמון את הארון וישימו תחתיו פסיליהם כדמוכח לעיל (ב' ל"ג) במנשה וישם פסל הסמל וגו' לפיכך צוה יאשיהו להושיבו וליתן הארון במקומו אשר בנה שלמה ורבותינו אמרו שאמר ללוים לגונזו שם : אין לכם משא בכתף . זו טענה אחרת היא ותחילת מלה הוא שאמר להם אין לכם שום טורח משא בכתף מכל כלי בית ה' שתוכלו לומר משום טורח משא בכתף אין אנו יכולין לעבוד את ה' ועמו לפיכך מעתה עבדו את ה' אלהיכם בשיר ואת עמו ישראל לשחוט ולהפשיט פסחיהן כדמוכח למטה ושחטו הפסח והתקדשו וגו' :
(ה) לפלגות . למחלוקת לעשות הפסח כהלכתו כדבר ה' ביד משה : (ו) וירם יאשיהו לבני העם . דוגמא (מדבר י"ח) כן תרימו גם אתם לשון הפרשה : לכל הנמצא. לכל ישראל הנמצאים הפריש כאן לפסחים : למספר שלשים אלף . בין כאן בין

כבשים

רדק

וכן ואת משנה התורה למוד התורה : (לא) על עמדו . ובספר מלכים על העמוד . ר"ל שעמד על רגליו סמוך לעמוד . ויונתן תרגם העמוד אצטוונא וכבר פירשנוהו למעלה : (לג) ויעבד את כל הנמצא בישראל . ואחר כן פי' מה העבודה העבידם לעבוד את ה' : (ג) תנו את הארון הקדש . אולי הוציאו מנשה משם כאשר שם הפסל בבית האלהים . אבל יש לתמוה היאך לא החזירו שם אחר הכנסו ושב בתשובה והסיר הסמל מבית ה' . ורז"ל פירשו שצוה לגנוז את הארון כדי שלא יגלה עם הגולה . ואמרו אבן היתה בבית קדשי הקדשים במערבו ועליה היה הארון מונח ולפניו צנצנת המן ומטה אהרן ובעת שבנה שלמה את הבית וסופו ליחרב בנה מקום לגנוז בו את הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות והאבן הזאת היתה מכסה למקום ההוא ויאשיהו המלך צוה וגנזו את הארון בתוכו מקום שבנה שלמה שנאמר תנו את ארון הקדש וגנזו עם הארון מטה אהרן וצנצנת המן ושמן המשחה :

ויבשלו

מצודת דוד

עמומות להכריד את העם לשוב לה' : (לא) על עמדו . על המקום המיוחד למלך לעמוד שם : את דברי הברית . דברי התורה הכתובה בברית : (לב) ויעמד . העמיד כולם בברית : ויעשו . מאז והלאה עשו כדברי התורה הכתובה בברית : (לג) ויעבד . העביד את כל הנמצא בישראל וחוזר ומפרש מהו העבודה ואמר לעבוד את ה' : לה (א) לחדש הראשון . לפי שנא' למעלה שחזקיה עשה פסח בחדש השני לזה אמר שיאשיה עשה בחדש הראשון כמשפט : (ב) על משמרותם . כ"א במשמר שלו : ויחזקם . זרזם באזהרה לעשות עבודת ה' : (ג) ללוים המבינים . לכהנים בני לוי המלמדים בינה לישראל וכו' : תנו את ארון . רז"ל אמרו שצוה לגנזו במקום מטמון שעשה שלמה למען לא יוליכוהו בגולה עם ישראל ולפי פשוטו יאמר כי המלכים הרשעים אשר קדמו לו העבירו הארון ממקומו והעמידו תחתיו הפסל לזה אמר להם להחזירו למקומו : אין לכם משא בכתף . ר"ל אחר שתשאו את הארון בכתף להחזירו למקומו שוב לא יהיה לכם מעתה שום עבודת משא בכתף ולזה תהיו פנוים ועבדו את ה' ועמו בדבר הקרבנות : (ד) והכינו . את עצמכם . הכינו כל א' לבית אבתיו כפי אשר נחלקתם כאמור בכתב דוד ושלמה : (ה) בקדש . בעזרה : לפלגות בית האבות . למחלוקת בית האבות כ"א לבד : לאחיכם בני העם . את בני ישראל צוה להעמיד כל בית אב לבד לעשות את הפסח : וחלקת וגו'. וכן הלוים יעמדו כל בית אב לבד : (ו) והתקדשו . טהרו את עצמכם : והכינו . גם הכינו וזרזו את אחיכם למהר את עצמם לעשות הפסחים כדבר ה' : (ז) לכל הנמצא . בירושלים : ובקר . לשלמי חגיגה : (ח) לעם . וחוזר ומפרש שהם לכהנים וללוים : חלקיה . ר"ל הפריש חלקיה וגו' פקודי בית האלהים הם נתנו לכהנים לפסחים וגו' : (י) ותכון העבודה . נעשית העבודה בתקון ובהכנה : על עמדם . על מקום מעמדם כל משמר לבד : על מחלקותם . כפי שנחלקו למשמרות : כמצות המלך . אשר צוה שתעמוד כל משמר לבד : (יא) וישחטו . הלוים

שחטו

מצודת ציון

(שופטים יט) : לה (ה) לפלגות . לחלקים כמו בימיו נפלגה הארץ (בראשית י) : (ז) וירם . והפריש

בהעלות ג' וסי' ויהי בהעלות ה' . בהעלות עליך את החום . העגלה : עבודת ה' ג' סי' והניף אהרן את הלוים תנופה . כי עד הוא בינינו וביניכם . ותכן כל עבודת ה' :

וְהַלְוִיִּם מַפְשִׁיטִים׃ יב וַיָּסִירוּ הָעֹלָה לְתִתָּם ל' ומ"ל. ל'
לְמִפְלַגּוֹת לְבֵית־אָבוֹת לִבְנֵי הָעָם לְהַקְרִיב לַיהוָה ל'
כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר מֹשֶׁה וְכֵן לַבָּקָר׃ יג וַיְבַשְּׁלוּ הַפֶּסַח ג'
בָּאֵשׁ כַּמִּשְׁפָּט וְהַקֳּדָשִׁים בִּשְּׁלוּ בַּסִּירוֹת וּבַדְּוָדִים ל'. ל'
וּבַצֵּלָחוֹת וַיָּרִיצוּ לְכָל־בְּנֵי הָעָם׃ יד וְאַחַר הֵכִינוּ ל'. ל'
לָהֶם וְלַכֹּהֲנִים כִּי הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן בְּהַעֲלוֹת הָעוֹלָה ל' ג' מ"ל ט' מ"ל בסיפ'
וְהַחֲלָבִים עַד־לָיְלָה וְהַלְוִיִּם הֵכִינוּ לָהֶם וְלַכֹּהֲנִים ס'
בְּנֵי אַהֲרֹן׃ טו וְהַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי־אָסָף עַל־מַעֲמָדָם
כְּמִצְוַת דָּוִיד וְאָסָף וְהֵימָן וִידֻתוּן חוֹזֵה הַמֶּלֶךְ ל'. ב' חס' ו' קדמאה
וְהַשֹּׁעֲרִים לְשַׁעַר וָשָׁעַר אֵין לָהֶם לָסוּר מֵעַל ל' מ"ל. ג'
עֲבֹדָתָם כִּי־אֲחֵיהֶם הַלְוִיִּם הֵכִינוּ לָהֶם׃ טז וַתִּכּוֹן
כָּל־עֲבוֹדַת יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח
וְהַעֲלוֹת עֹלוֹת עַל מִזְבַּח יְהוָה כְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ ג'
יֹאשִׁיָּהוּ׃ יז וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצְאִים אֶת־
הַפֶּסַח בָּעֵת הַהִיא וְאֶת־חַג הַמַּצּוֹת שִׁבְעַת ל'
יָמִים׃ יח וְלֹא־נַעֲשָׂה פֶסַח כָּמֹהוּ בְּיִשְׂרָאֵל מִימֵי ס'
שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא וְכָל־מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל ׀ לֹא־עָשׂוּ י'
כַּפֶּסַח אֲשֶׁר־עָשָׂה יֹאשִׁיָּהוּ וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
וְכָל־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָא וְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָ‍ִם׃ ו' ל"ג נ"ד מ"ל
יט בִּשְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמַלְכוּת יֹאשִׁיָּהוּ נַעֲשָׂה ח'
הַפֶּסַח הַזֶּה׃ כ אַחֲרֵי כָל־זֹאת אֲשֶׁר הֵכִין יֹאשִׁיָּהוּ
אֶת־הַבַּיִת עָלָה נְכוֹ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהִלָּחֵם בְּכַרְכְּמִישׁ ב' כתיב ו' ובענין
עַל־פְּרָת וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ יֹאשִׁיָּהוּ׃ כא וַיִּשְׁלַח אֵלָיו
מַלְאָכִים ׀ לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־ ח' בליש' ופסקי'. ד'
עָלֶיךָ אַתָּה הַיּוֹם כִּי אֶל־בֵּית מִלְחַמְתִּי וֵאלֹהִים ס'
אָמַר לְבַהֲלֵנִי חֲדַל־לְךָ מֵאֱלֹהִים אֲשֶׁר־עִמִּי וְאַל־
יַשְׁחִיתֶךָ׃ כב וְלֹא־הֵסֵב יֹאשִׁיָּהוּ פָנָיו מִמֶּנּוּ כִּי ב' ד"פ בסיפ'
לְהִלָּחֵם־בּוֹ הִתְחַפֵּשׂ וְלֹא שָׁמַע אֶל־דִּבְרֵי נְכוֹ ולא ולא ל' בסיפ'
מִפִּי אֱלֹהִים וַיָּבֹא לְהִלָּחֵם בְּבִקְעַת מְגִדּוֹ׃ כג וַיֹּרוּ ז' חס' ו' בסי'
הַיֹּרִים לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַעֲבָדָיו ל' חס'

תולדות אהרן ויבשלו . נדרים מט : ושלח . תענית כב : ויורו . מ"ק כח סנהד' מח :

רדק

(יג) ויבשלו את הפסח וכו' . לא מצאנו במקום אחר לשון בישול וצלי : בסירות ובדודים ובצלחות . מיני קדרות הם : (יח) ולא נעשה פסח כמוהו בישראל מימי שמואל הנביא . ובמלכים מימי השופטים כי שמואל שופט היה . ומה שאמר לא נעשה פסח כמוהו שהיו כל ישראל בלב שלם לעבוד את ה' וכן אומר בשמואל וינהו כל בית ישראל אחרי ה' ואומר ויסירו בני ישראל את הבעלים וגו' . וגם פסח שעשה יחזקיהו היו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיגים ברצים שהיה שולח להם חזקיהו ואף אותם שהיו בירושלם רבים היו טמאים ואכלו את הפסח בטומאה : (כ) עלה נכו . נכו שם כנוי כמו שאמר במלכים פרעה נכה . ונקרא כן לפי שהיה נכה רגלים וכן תרגם יונתן פרעה חגירא : (כא) ואלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי . מחלוקת בדברי רז"ל י"א כי שניהם קדש וכן נראה ממה שאמר ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים . אולי

מפי

רשי

כבשים בין עזים : ובקר שלשת אלפים . לשלמי חגיגה : (יג) ויבשלו הפסח כמשפט . צלי אש (שמות י"ב) : ויריצו לכל בני העם . הלוים וכשהכינו לכל ישראל אחר כך הכינו להם הלוים לעצמם ולכהנים שלא היה להם פנאי להכין : (טו) חוזה המלך . כל אחד ואחד היה חוזה : (יח) ולא נעשה פסח כמוהו . (במלכים ב' כ"ג) כתיב כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים מיום שנחלקו ישראל לשתי ממלכות שסרו עשרת שבטים מעל מלכי יהודה וישליטו עליהם מלך לבדם שכל הימים שהיו לשני גוים היו שבט יהודה ובנימין עושים פסח לשם ה' בירושלים ואלו לשם עבודת כוכבים בבית אל ובדן ודבר זה לא אירע כל ימי השופטים שנחלקו ישראל לשתי משפחות ולא הי' להם לכל דור ודור רק שופט א' ואותו השופט היה מכריחם ללכת בדרך ה' כמפורש בשופטים והי' ה' עם השופט והושיע' מיד אויביהם כל ימי השופט וכל י' השבטים היו הולכים לשיל' ועושים פסח לשם ה' וכפסח הזה לא נעשה כל ימי מלכי ישראל ויהודה יחד עושים פסח אבל בימי יאשיהו שכבר פסק מלכות י' השבטים ומשהחזיר ירמיה י' השבטים לא המליכו עליהם עוד מלך אלא יאשיהו מלך עליהם ועשו כולם פסח יחד לשם שמים בירושלים וזהו לא נעשה כפסח הזה לה' בירושלים ופתרון זה מטעה אותי מאד ולא נראה לי נהי נמי דהחזיר ירמיה עשרת שבטים ויאשיהו מלך עליהם בירושלים היאך יכול להיות שלא עשו כפסח הזה כל ימי השופטים ובימי שמואל הרואה ובימי דוד ושלמה שהיו ישראל שרוין . על אדמתם שלוים ושקטים ולא היה להם אלא מלך אחד והיה לבם לשמים אך כך פתרונו וכך פתר לי רבי אליעזר ב"ר משלם זצ"ל ולא נעשה פסח כמוהו מעולם שיתן המלך והשרים בהמות לפסחים די ספוקם ובקר לשלמי חגיגה וצוה ללוים להכין להם ולשלוח לכל איש ואיש לפי אכלו : (כ) אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים . הפסוק קובל ומקונן על יאשיהו שלא נעשה לו נס כמו לחזקיהו שכתוב בו אחרי הדברים והאמת בא סנחריב על חזקיהו ונעשה לו נס : להלחם בכרכמיש על פרת . על מלך אשור כדכתיב (במלכים ב' כ"ג) ורצה לעבור דרך ארץ ישראל עליו ופרעה נכו לא היה יכול לבוא עליו דרך נהר פרת אם לא יעבור דרך ארץ ישראל שהרי מצרים בדרומה של ארץ ישראל ונהר פרת בצפונו של ארץ ישראל : ויצא לקראתו . שדרש וחרב לא תעבור בארצכם (ויקרא כ"ו) אפילו חרב של שלום לא תעבור, בארצכם ולא ידע חטא ליצני הדור אשר אחרי הדלת קמו לסדור כמו שמפורש במסכת תענית : (כב) ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים . שאמר לו מפי אלהים כי כן אמר ישעיה וסכסכתי מצרים במצרים וזהו שיסד הקליר כל המוניו ללכת ארם

נכרים

מצודת ציון

והפרים : (יג) בסירות . קדרות : ובדודים . מל' דוד ויורה : ובצלחות . כעין קדרה וכן את הצלחת (מ"ב כא) : (כ) נכו . ת"י חגירא והוא מענין שבירה וכן נכה רגלים (ש"ב ד) : (כב) התחפש . ענין לבישת בגדים משונים מבגדים שרגיל בהם ודוגמתו התחפש ובוא במלחמה (לעיל יח) : (כג) ויורו . וישליכו : היורים . רובה קשת :

ויהמן

מצודת דוד

שחטו כי השחיטה כשרה בזרים : מידם . מיד הלוים כי הכהנים הושיטו בידם המזרקות עם הדם להיות מוכן לזריקה : מפשיטים . עורות הפסחים : (יב) ויסירו העולה . מכל פסח הסירו דבר העולה ממנו על המזבח והם האימורים : לתתם . לתת הפסחים להכתות החלוקות מבתי אבות וכו' : להקריב לה' . חוזר על ראשית המקרא לומר הסירו העולה להקריב לה' : וכן לבקר . וכן עשו לבקר של שלמי חגיגה שהסירו מתחלה האימורים וא"ז נתנו הבקר לבעליהם : ויבשלו הפסח באש . ר"ל צלו אותו באש וזהו כמשפט : והקדשים . בשר השלמים : ויריצו . הוליכו במרוצה את הבשר לבני העם : (יד) ואחר . אח"ז הכינו גם לעצמם ולהכהנים כי הכהנים היו עסוקים בהעלאת העולות והאימורים ולזה היו הלוים מכינים לעצמם ולכהנים : (טו) על מעמדם . עמדו על מקום מעמדם לשורר : כמצות דוד . ר"ל בהכלים שתקן דוד ואסף וכו' כי גם המה תקנו מזמורים כמ"ש בס' תהלים : והשוערים . שומרי השערים עמדו במקומם כ"א בשערו : אין להם לסור . לא היה להם צורך לסור מעבודתם להכין פסחיהם כי אחיהם הלוים הפנויים מעבודה הם הכינו להם : (טז) ותכון . הכל היה בתקון רב ובסדר נפלא בין בדבר הפסח בין בדבר העולות : (יז) הנמצאים . בירושל' : ואת חג המצ'. ר"ל הקרבנות הקבועות בכל יום ועולות ראיה ושלמי חגיגה : (יח) כמוהו . להיות כמוהו בטהרה יתירה ובתקון נפלא : מלכי ישראל . הם דוד ושלמה שהיו גם מלכי ישראל : הנמצא . הבא מעריו ונמצא בירושלים : (כ) אשר הכין וגו' . אשר העמיד דבר הבית על מכונו ובסיסו בהעמדת המשמרות וכיוצא : נכו . פרעה נכו וכן נאמר במ"ב : על פרת . סמוך לנהר פרת : (כא) מה לי ולך . ר"ל מה לי עליך ומה לך עלי וכי אויבים אנחנו זה לזה : לא עליך אתה היום . היום הזה אינני הולך עליך ואמר אתה לתוספת ביאור : אל בית מלחמתי . אל מקום מלחמתי והוא על מלך אשור : ואלהים אמר לבהלני . אולי שמע מפי ירמיה בדבר ה' למהר ללכת בבהלה על אשור : חדל לך מאלהים . ר"ל חדל לך מהלחם עם אלהים אשר עמי וכאומר הלא מפי ה' אני הולך וא"כ הוא עמי ואם תעכב על ידי מלכתו יחשב כאלו תלחם עמו לזה חדל לך ולא ישחיתך האלהים : (כב) ולא הסב . לא החזיר פניו מעם ובכדי להלחם בו שינה בגדי המלוכה ללבש בגדי מלחמה :

מפי

דבריו ה׳ וסי׳ מן השמים השמיעך . הראשונים דיאשיה דד״ה . ויתר דברי אביה דד״ה . איוב לא בדעת ידבר . חכמת המסכן בזויה : מצרימה כ״ח בקריאה . וסימ׳ ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה . ויהי כאשר הקריב לבוא . ויהי כבוא אברם מצרימה . וירא אליו ה׳ ויאמר אל תרד . וישבו לאכל לחם וישאו . ויעברו אנשים מדינים סוחרים . ויוסף הורד מצרימה ויקנהו . וכל הארץ באו מצרימה לשבר : ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אל תירא מרדה . אנכי ארד עמך מצרימה . ויקחו את מקניהם . ואלה שמות בני ישראל הבאים קדמא .

הֶעֱבִירוּנִי כִּי הָחֳלֵיתִי מְאֹד׃ כד וַיַּעֲבִירֻהוּ עֲבָדָיו
מִן־הַמֶּרְכָּבָה וַיַּרְכִּיבֻהוּ עַל רֶכֶב הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־ ל׳
לוֹ וַיּוֹלִיכֻהוּ יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּקִבְרוֹת
אֲבֹתָיו וְכָל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַ͏ִם מִתְאַבְּלִים עַל־ ל׳ וחד המתאבלים
יֹאשִׁיָּהוּ׃ כה וַיְקוֹנֵן יִרְמְיָהוּ עַל־יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמְרוּ ג׳ . כ׳ חס׳ וה׳ מלא
כָל־הַשָּׁרִים ׀ וְהַשָּׁרוֹת בְּקִינוֹתֵיהֶם עַל־יֹאשִׁיָּהוּ כ׳ בליש׳
עַד־הַיּוֹם וַיִּתְּנוּם לְחֹק עַל־יִשְׂרָאֵל וְהִנָּם כְּתוּבִים ט׳ חס׳ הזה ג׳ ב׳ חס׳
עַל־הַקִּינוֹת׃ כו וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֹאשִׁיָּהוּ וַחֲסָדָיו כַּכָּתוּב וה׳ מלא ג׳
בְּתוֹרַת יְהוָה׃ כז וּדְבָרָיו הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים ס׳
הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ ד׳
לו א וַיִּקְחוּ עַם־הָאָרֶץ אֶת־יְהוֹאָחָז בֶּן־
יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּמְלִיכֻהוּ תַחַת־אָבִיו בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ ב בֶּן־
שָׁלוֹשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה יוֹאָחָז בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה
חֳדָשִׁים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ ג וַיְסִירֵהוּ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
בִּירוּשָׁלָ͏ִם וַיַּעֲנֹשׁ אֶת־הָאָרֶץ מֵאָה כִכַּר־כֶּסֶף ל׳ וחס׳

ס׳ וְכִכַּר זָהָב׃ ד וַיַּמְלֵךְ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם אֶת־אֶלְיָקִים
אָחִיו עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַ͏ִם וַיַּסֵּב אֶת־שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים
ד׳ ל׳ בנביאים וכתובים וְאֶת־יוֹאָחָז אָחִיו לָקַח נְכוֹ וַיְבִיאֵהוּ מִצְרָיְמָה׃
ה בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ וְאַחַת
ג׳ בטעם ובענין עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי
יְהוָה אֱלֹהָיו׃ ו עָלָיו עָלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ
ל׳ חס׳ בָּבֶל וַיַּאַסְרֵהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם לְהֹלִיכוֹ בָּבֶלָה׃ ז וּמִכְּלֵי
ס׳כ׳כנכיפ׳ בֵּית יְהוָה הֵבִיא נְבוּכַדְנֶאצַּר לְבָבֶל וַיִּתְּנֵם
ת׳ ס׳בטעם ל׳ הב׳דהס׳ בְּהֵיכָלוֹ בְּבָבֶל׃ ח וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹיָקִים וְתֹעֲבֹתָיו
אֲשֶׁר־עָשָׂה וְהַנִּמְצָא עָלָיו הִנָּם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וַיִּמְלֹךְ יְהוֹיָכִין בְּנוֹ
תַּחְתָּיו׃ ט בֶּן־שְׁמוֹנֶה שָׁנִים יְהוֹיָכִין בְּמָלְכוֹ
וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַעֲשֶׂרֶת יָמִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם
כ׳בטע׳טרח׳ ל׳. ה׳ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ י וְלִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה שָׁלַח
כ״כ בכתו׳ ל׳חס׳ דהס׳ כ״ט הַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר וַיְבִאֵהוּ בָבֶלָה עִם־כְּלֵי

תולדות אהרן ויתר. סנהד׳ קג: ולתשובת. יומא ע: ויביאהו. כריתות ה (שקלים מט):

רשי

נהרים למען לא תעבור חרב כל שהוא באפרים לא שמע לחוזה וישוב אחורים כי נגזרה גזירה לסכסך מצרים במצרים : על רכב המשנה . לפי שדרך המלך לרכוב על שני מרכבות הראשונה עיקר ואם יצטרך ישב בשניה דראשונה ילא לפניהם וכשחלה הרכיבוהו על הרכב המשנה : (כה) ויאמרו כל השרים . לשון שירה משוררים כי גם שירה וקינה בקול אחת כאמרין עליו ניבא עמוס והבאתי את השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור זה יומו של יאשיהו שמת בן תשעה ושלשים שנים בחצי ימיו דכתיב (תהלים צ׳) ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכתיב (עמוס ח׳) והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר וזה שאמר ויאמרו כל השרים ושרות בקינותיהם וכל יהודה וירושלים מתאבלים עליו : ויתנם לחוק . כשמזדמן להם שום צער ובכיה שהם מקוננים ובוכים על המאורע הם מזכירים זה הצער עמו דוגמא בת״ב שמזכירים קינות על ההרוגים בגזירות שאירעו בימינו כן יבכיון על מות יאשיהו דוגמא (שופטים י״א) ותהי חק בישראל וגומר (שם) לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעה ימים בשנה : והנם כתובים על הקינות. על ספר הקינות : (כו) וחסדיו הכתוב בתורת ה׳. (ובמלכים ב׳ כ״ג) כתיב וכמוהו לא היה לפניו מלך וזהו שאמר כאן הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה :

(א) וימליכהו תחת אביו . אע״פ שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו כ״ח חדשים : (ג) ויסירהו מלך מצרים בירושלים . מבואר במלכים (שם) היטב ויאסרוהו פרעה נכה ברבלה בארץ חמת : בירושלם . ממלוך בירושלים : ויענש את הארץ . ליתן מסים דוגמא וענשו אותו מאה כסף (דברים כ״ב) : (ד) ויסב את שמו יהויקים . כך דרך המלכים והשרים שמכנים למשרתיהם שם שהם רוצים דוגמא (בראשית מ״א) ויקרא פרעה שם יוסף וגומר וכן (במדבר) ויקרא משה להושע בן נון יהושע וכן (דניאל א) וישם שר הסריסים שמות וגו׳ והכל כדי להודיע שהוא מושל בו לכנות לו שם כרצונו : ויסב את שמו יהויקים . למה קרא שמו יהויקים למעלה מפורש כי לאחר שהרג פרעה יאשיהו המליך מלך והעניש׳ למס עובד : (ו) עליו עלה נבוכדנאצר . כי לא יכול פרעה לצאת מארצו כמו שכתוב (במלכים ב׳ כד) ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר למלך מצרים שהכה בשנה הרביעית בכרכמיש של נהר פרת כמפורש (בירמיה מה) : להוליכו בבלה . ולא הוליכו לאשור אלא בדרך מת והשליך נבלתו וכן ניבא (ירמיה כ״ב) קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים והיכן קבורת חמור במעי הכלב וכן מוכיח (במ״ב כד) וישכב יהויקים עם אבותיו ולא כתב ויקברהו : (ז) ומכלי בית ה׳ . ומקצת כלי בית ה׳. ועל זה נתנבא ירמיה (כז) כי כה אמר ה׳ צבאות אלהי ישראל על הכלים הנותרים יהויקים וגו׳ ומקשה בסדר עולם בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה ויתן ה׳ בידו וכאן מוכיח שהיה בי״א למלכות ומה ת״ל בשנת שלש למרדו שנאמר (במ״ב כד) ויהי לו יהויקים עבד שלשה שנים וישב וימרוד בו שלשה שנים ובשנת שלשה למרדו עלה עליו והוא שנת שמונה לנבוכדנאצר דאמ׳ מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה כבש יהויקי׳ ושלשה שנים מרד בו והוא לא מלך כי אם בשנ׳ ארבע ליהויקים שנ׳ (ירמיה כ״ה) בשנ׳ הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנצר : (ח) ותועבותיו. שבא על אמו : והנמצא עליו . כתובת קעקע : (י) ולתשובת השנה . שהגלה יהויקים : עם כלי חמדת בית

רדק

מפי ירמיהו הנביא היה לו להלחם בכרכמיש ובעודו שם נלחם בכרכמיש על פרת ולקח הכס נקמת יאשיהו ממנו שבא עליו נבוכדנצר והוא שנתנבא ירמיה למצרים על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל והאומר והיום ההוא לה׳ צבאות יום נקמה להנקם מצריו וזהו נקמת יאשיהו המלך : (ג) ויסירהו מלך מצרים בירושלים . פי׳ ממלוך בירושלים . וכן כתיב במלכי׳ וברבלה בארץ חמת הוא שאסרוהו והסירוהו מהמלוכה : (ו) להוליכו בבלה . ולא הוליכו כי בדרך מת ועליו נאמר קבורת חמור יקבר סחוב והשלך וכו׳ . והנה כתוב בדניאל ויתן ה׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער א״כ הוליכו לבבל עם הכלים ואח״כ הושיבו לירושלים כאחד עבד שנה מלך ואחר כן חזר ומרד בסוף ימיו ותפשוהו הגדודים ומת בדרך בידם כמו שאמר סחוב והשלך . פי׳ להוליכו כמו להרגו בערמה : (ח) על ספר מלכי ישראל ויהודה. זהו ספר ירמיהו ושם כתובים תועבותיו הוי בונה ביתו וגו׳ כי בספר מלכים אין כתיב מתועבותיו דבר אלא בסתם ויעש הרע בעיני ה׳: (ט) בן שמונה שנים יהויכין. ובספר מלכים כתיב בן י״ח שנ׳ אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה ראשונה שמלך הוא שימלוך תחתיו אחריו והיה אז בן שמנה שנים

מצודת דוד

מפי אלהים . מה שאמר לו דברי ירמיה מפי אלהים : (כג) ויורו היורים . המורים בקשת ירו בו חצים : העבירוני . העבירו אותי מן המרכבה ההיא כי נעשיתי חולה מאוד וקשה לי לרכוב בה : (כד) על רכב המשנה . השניה ההולכת אצל מרכבתו הנוחה יותר לרכוב בה : (כה) השרים והשרות . המשוררים המשוררות וכאשר המשורר בדבר שמחה נקרא משורר כן בדבר קינה ויללה נקרא משורר כי שוכן א׳ להם בדבר הרמת קול ובהכרעת הנעימה : בקינותיהם . ר״ל בעת אשר קוננו קינה מה אמרו אז זכרון מיתת יאשיהו לקונן גם עליו : ויתנום לחוק . קבעו חוק בישראל להזכיר מיתת יאשיהו בקינותיהם : והנם כתובים . הקינות של יאשיהו : על הקינות. בספר איכה : (כו) וחסדיו . כחסדים אשר עשה ככתוב בתורה : לו (ג) בירושלם . ר״ל ממלוך בירושלים : ויענש . על שהמליכו את יהואחז לפני יהויקים אחיו הגדול ממנו אשר לו משפט המלוכה : (ו) ויאסרהו . קשרו בשלשלאות של נחושת להוליכו אל בבל ומת בדרך כמ״ש בירמיה : (ז) בהיכלו . בארמונו שהיה לו בבבל : (ח) והנמצא עליו . ר״ל תועבותיו שבסתר אשר נתגלה לאחר זמן : (ט) בן שמונה שנים . ובמ״ב נאמר בן שמנה עשרה שנה ואלו יהויקים אביו המליכו בחייו עשר שנים על כי ראה אשר עם הארץ המליכו לפנים את אחיו הקטן ממנו וחשש פן לאחר מותו ימליכו הקטן לפני הגדול לזה המליכו בחייו ואמר כאן עת מלכו בחיי אביו ובמלכים ב׳ עת מלכו לאחר מות אביו : ושלשה חדשים וכו׳ . ר״ל משמלך לאחר מיתת אביו ובמ״ב לא חש לכתוב עוד עשרה ימים : (י) ולתשובת השנה . ר״ל למה

בניו ובני בניו אתו בנותיו ובנות בניו . כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו . ובני יוסף אשר ילד לו . ועתה שני בניך הנולדים לך . וישב יוסף מצרימה . ואלה שמות דריש
סיפרא . בלכתך לשוב מצרימה . ויהי בשלח פרעה . ולמה ה' מביא אותנו . ויאמרו איש אל אחיו נתנה . וירדו אבותינו מצרימה . בשבעים נפש ירדו . רק לא ירבה לו סוסים .
וענית ואמרת לפני ה' אלהיך . וימלך מלך מצרים את אליקים : למלאת ו' בקריאה ד' מ"ל וב' חסר וסי' נמסר בסדר כי תשא ודניאל ריש סימן פ' :

חֶמְדַּת בֵּית־יְהוָה וַיַּמְלֵךְ אֶת־צִדְקִיָּהוּ אָחִיו עַל־ ס'
יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ יא בֶּן־עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה
צִדְקִיָּהוּ בְמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃
יב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו לֹא נִכְנַע מִלִּפְנֵי כ' כטעם. ל'
יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא מִפִּי יְהוָה׃ יג וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר ס"ר"פ כסיפ'
מָרָד אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים וַיֶּקֶשׁ אֶת־עָרְפּוֹ ל' ד' גליש'
וַיְאַמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ מִשּׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
יד גַּם כָּל־שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים וְהָעָם הִרְבּוּ לִמְעוֹל־מַעַל ג' מ"ל
כְּכֹל תֹּעֲבוֹת הַגּוֹיִם וַיְטַמְּאוּ אֶת־בֵּית יְהוָה ט'כ"כ כלי'
אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ בִּירוּשָׁלִָם׃ טו וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵיהֶם עֲלֵיהֶם בְּיַד־מַלְאָכָיו הַשְׁכֵּם וְשָׁלוֹחַ ל' מ"ל
כִּי־חָמַל עַל־עַמּוֹ וְעַל־מְעוֹנוֹ׃ טז וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים ס'. ל' ומ"ל
בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים ל'
בִּנְבִאָיו עַד עֲלוֹת חֲמַת־יְהוָה בְּעַמּוֹ עַד־לְאֵין י'

יתיר י' מַרְפֵּא׃ יז וַיַּעַל עֲלֵיהֶם אֶת־מֶלֶךְ כַּשְׂדִּיִּים וַיַּהֲרֹג
ג' חד חס' ל' בַּחוּרֵיהֶם בַּחֶרֶב בְּבֵית מִקְדָּשָׁם וְלֹא חָמַל עַל־
ל' בָּחוּר וּבְתוּלָה זָקֵן וְיָשֵׁשׁ הַכֹּל נָתַן בְּיָדוֹ׃ יח וְכֹל
פ"ת כְּלֵי בֵּית הָאֱלֹהִים הַגְּדֹלִים וְהַקְּטַנִּים וְאֹצְרוֹת
בֵּית יְהוָה וְאֹצְרוֹת הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו הַכֹּל הֵבִיא
מ"ת . ג' בָבֶל׃ יט וַיִּשְׂרְפוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים וַיְנַתְּצוּ אֵת
כ' וחד דגש ארמנותיה חוֹמַת יְרוּשָׁלִָם וְכָל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־
ז' ב' על כל כְּלֵי מַחֲמַדֶּיהָ לְהַשְׁחִית׃ כ וַיֶּגֶל הַשְּׁאֵרִית מִן־
כ'. ל' הַחֶרֶב אֶל־בָּבֶל וַיִּהְיוּ־לוֹ וּלְבָנָיו לַעֲבָדִים עַד־
ל' מְלֹךְ מַלְכוּת פָּרָס׃ כא לְמַלֹּאת דְּבַר־יְהוָה בְּפִי
כ' בתרי לשני ובחירי יִרְמְיָהוּ עַד־רָצְתָה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתוֹתֶיהָ כָּל־
ג'. ט' ר"פ יְמֵי הָשַּׁמָּה שָׁבָתָה לְמַלֹּאת שִׁבְעִים שָׁנָה׃ כב וּבִשְׁנַת
ג' אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לִכְלוֹת דְּבַר־יְהוָה בְּפִי
ח' יִרְמְיָהוּ הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס

תולדות אהרן וגם במלך . נדרים סה שבועות לו הוריות יב כריתות ה : ויהיו מלעיבים . שבת קט :

רדק

שנים . ועתה כשמלך אחריו אביו היה בן י"ח : את צדקיהו אחיו . דודו היה כמו שכתוב בתחלת הספר הזה ביחסים ובספר מלכים אלא שהקרובים יקראו אחי' כמו כי אנשים אחים אנחנו את לוט בן אחיו : (טז) מלעיבים . כמו מלעיגים : ומתעתעי' . תרגום והייתי בעיניו כמתעתע כמו כמתלעב במלאכי האלהים הם הנביאים שהם שלוחי השם ית' ומתעתעים משמשו עם תי"ו ומתעתעים : עד לאין מרפא . כל כך הרבו לפשוע עד שנמנעה מהם התשובה שהיא המרפא : (יז) זקן וישיש . בצר"י כמו ישיש בחיר"ק : (כ) לו ולבניו . לבנו ולבן בנו : עד מלוך מלכות פרס . והם נ"ב שנה מיום שגלו עד רצתה הארץ את שבתותיה כי לא היתה הפקידה שלמה עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש שמלאו

רשי

בית ה' דברים החמודים אותם לקח והשאר הניח עד גלות צדקיהו אז לקח הכל עמו במ"ב (כד) מפורש שיצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל וגו': וימלך את צדקיהו אחיו . אחיו של יהויקים וכן (במלכים שם) וימלך מלך בבל את מתניה דודו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו דודו של יהויכין : (יב) ויעש הרע . מהו הרע שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי ה' כמפורש (בירמיה ל"ח) ויאמר ירמיה אל צדקיהו כה אמר ה' אלהי צבאות אלהי ישראל אם יצא תצא וגומר עד דואג אני את היהודים וגומר וחוץ מחטא זה לא חטא אלא בזה שלא שמע לדבר נביא מפי ה' ושעבר על שבועת נבוכדנאצר אבל בתועבותיו והנמצא עליו על יהויקים לא הרע לעשות . מפי ר' אליעזר ב"ר משלם ז"ל : (יג) אשר השביעו באלהים . כמפורש (ביחזקאל י"ז) אמר נא לבית המרי וגומר וכל הפרשה נאמר על יהויכין וצדקיהו (שם) ויקח מלכה ושריה ויבא אותם אליו בבלה זה יהויכין וסיעתו (שם) ויקח מזרע המלוכה ויכרות אתו ברית זה צדקיהו : (יד) גם כל שרי הכהנים . להורות את ישראל כדכתיב (דברים כ"ד) ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים לא כהנים הדיוטים למחות אלא שרי הכהנים שהיכולת בידם למחות ולא מיחו : ויטמאו את בית ה' בשקוציה' : אשר הקדיש בירושלים . לשכן שמו שם לעולם : (טו) וישלח ה' . כל זה צדק הדין שלא תאמר לא התרה בהם לשוב מדרכיהם הרעה אלא לאלתר ויטרוף לעד אפו לכך נאמר וישלח ה' אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו והתרה בהם לשוב מרעתם ולא פעם אחת בשנה או בחודש אלא בכל יום ויום השכם ושלוח: כי חמל על עמו . ולא חפץ כיתתן : ועל מעונו . על דירת בית המקדש שאפילו מלך בשר ודם חומל על עמו ועל בית מדורו מלהחריבם : (טז) ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים . בשלוחי הקדוש ברוך הוא ובוזים דבריו של הקב"ה שודאי הדין עמו שאפילו שלוחי בשר ודם אין מבזין אותן ויראים לעבור על צוויו בין לרע בין לטוב ועמו בזו דבריו והלעיבו ותעתעו בנביאיו כל כך וגו' : (יז) ויעל עליהם את מלך כשדים . שהם אומה שפלה שנאמר (ישעיה כג) הן כשדים עם לא היה וכאן נתקיים (דברים ל"ב) הם קנאוני בלא אל וגומר עד בגוי נבל אכעיסם : ויהרוג בחוריהם בחרב בבית מקדשם . והושב להם גמולם שכתוב ויטמאו את בית ה' ונתקיים מה שאמר (יחזקאל ט') והכו אל תחום עיניכם וגו' עד צאו ויצאו והכו בעיר : ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישיש . משא"כ מנהג אנשי חיילים כשנלחמי' במלחמה והורגי' אנשי המלחמה אבל על זקן בחור ובתולה חומלי' ומתמלאים רחמים וגם נבואת משה רבינו נתקיימה (דברים לב) מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה וגו' : (יח) וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים . שנותרו מגלות יהויקים ויכניה : (כ) ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס . ולמה עד מלכות פרס כי עד מלכות פרס עד אותו הזמן לא נתפייסה הארץ את שבתותיה והוא שכתוב (ויקרא כו) כל ימי השמה תשבות : (כא) עד רצתה הארץ את שבתותיה . תרצה . כי קודם לכן לא רצתה הארץ שבתותיה : כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה . של שמיטה ויבל

מצודת ציון

לך (יג) ויאמץ . חיזק : (טו) מעונו . מדורו כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כו): (טז) מלעיבים . ענין לעג כי והייתי בעיניו כמתעתע (בראשית כז) ת"א כמתלעב : במלאכי . בשלוחי : (יז) וישש . כמו וישיש וזהו רב שימוש מאד כמו גם שב גם ישיש בנו (איוב טו) והוא מל' יש ר"ל עמד בו שנות ימים רבים : (כא) למלאות . ענין השלמה : רצתה . מל' רצוי ופיוס : שבתותיה . ענין בטול עבודה כמו שבת נוגש (ישעיה יד) : שבתה . בטלה ונחה מן עבודה: (כב) העיר . מל' התעוררות : רוח . רצון כמו הנה נותן בו רוח (מ"ב יט): ויעבר קול . ענין הכרזה כמו ויעבירו קול (שמות לו) :

מצודת דוד

לעת שבא השמש אל הנקודה ההיא בעצמה שהיתה עומדת כאשר שלח גדודיו על יהויקים אז שלח על יהויכין בנו (אולם כבוש יהויקים והמלכת יהויכין וכבושו והמלכת צדקיהו היה הכל בשנה אחת) : ויביאהו בבלה . במ"ב נאמר שיצא אליו מעצמו להמסר בידו : כלי חמדת . כלים החמודים של בית ה' : צדקיהו אחיו . לפי שנאמר למעלה שאחר יהויקים מלך יהויכין בנו אמר כאן שאחר והמליך את צדקיה אחיו של יהויקים : (יב) מפי ה' . אשר ניבא לו מפי ה' : (יג) אשר השביעו . להיות לו לעבד : ויקש את ערפו . הוא ענין מליצה כאלו נתקשה ערפו עד שהיה לו מהאי אפשר לסבב פניו אל ה' : (טו) וישלח . שלח דבריו עליהם : השכם ושלוח . שלח בהשכמה ר"ל בזריזות : כי חמל . וחשב אולי ישובו ולא יאבדו הם והבית לא יחרב : (טז) ומתעתעים בנביאיו . ר"ל אמרו שעוד הנביאים המה תועים מדרך הישר. או הוא ענין לעג כמו והייתי בעיניו כמתעתע (בראשית כ"ז) ור"ל כמלעיג ומתעה: עד לאין מרפא . עד שלא רצה לכפר עוד ועל שההכאה היא חולי הנפש אמר לשון רפואה על הכפרה וכן ושב ורפא לו (ישעיה ו) : (יז) ויעל . העיר לב מלך כשדים לעלות עליהם : הכל נתן בידו . ה' מסר בידו את הכל : (יט) להשחית . שברו וקלקלו להשחית אותם : (כ) השארית מה שנשארו מן החרב הגלה לבבל : עד מלוך וכו' . עד שכבש מלך פרס את בבל ומלך בה : (כא) למלאת דבר ה' . ר"ל מה שהיו בגולה כפי מספר הימים ההם היה כדי להשלים דבר ה' אשר היה בפי ירמיה שיהיו בגולה עד שתרצה הארץ להשלים על שלא שבתה מעבודה בשנות השמטות ויובלות כי בעודם עליה לא קיימו השמטות והיובלות כחקן : כל ימי השמה שבתה . ר"ל בזה התפייסה כי תמורת השמטות והיובלות שבתה מעבודה כל הימים שהיתה שממה מאנשיה . ואין עובר בה : למלאות שבעים שנה . להשלים שבעים שנה של שממון מול שבעים שנה של שמטות ויובלות שבטל' וכמ"ש רז"ל בס"ע : (כב) ובשנת אחת . בשנה הראשונה : לכלות . לעת כלה הזמן אשר דבר ה'

כב וַיַּעֲבֶר־קוֹל בְּכָל־מַלְכוּתוֹ וְגַם־בְּמִכְתָּב לֵאמֹר׃ ס"ו. י"א ס"פ וגם וכתריה
כג כֹּה־אָמַר כּוֹרֶשׁ ׀ מֶלֶךְ פָּרַס כָּל־מַמְלְכוֹת סרין מלין
הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא־פָקַד
עָלַי לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה מִי־
בָכֶם מִכָּל־עַמּוֹ יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיָעַל׃ ה׳. ד̇

חזק ונתחזק

סכום פסוקי של דברי הימים (א וב) הם אלף ושבע מאות ושמנים ושבעה. וסימנו לבנות לו בית אשר בירושלים אשר ביהודה מי בכם מכל עמו יהוה אלהיו עמו ויעל. והקאפיטולי הם בשי ותמשה. והחצי הם כל בשר מפני ה׳. ותאים ועל אגרות המלך עזמות בן עדיאל (ד"ה א׳ כ"ז כ"ה). וסדרים חמשה ועשרים. עד כה ברכני ה׳ סימן :

רשי

ויובל שבטלו ישראל בארץ וכנגדן גלו שבעים שנה אותן שבעים שבתה ארץ ישראל שנים שהכעיסו ישראל בארבע מאות ושלשים שנה מהם ג׳ מאות ותשעים משנכנסו לארץ עד שגלו מנשה עשרת השבטים ואתה מוצא אותם מפורשים מאתים וארבעים ושלשה משמלך ירבעם עד שהגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים שהכעיסו קי"ח שנים והשאר סתומים הוא שנא׳ (ביחזקאל ד׳) ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל וגו׳ שלש מאות ותשעים יום וגו׳ וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שנית ונשאת את עון בית יהודה ארבעים יום יום לשנה מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים עד שחרבה ירושלים ארבעים שנה כיצד עשרים ושתים של מנשה כדכתיב (מלכים ב׳ כ"א) ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך כ"ב שנים ול"ג עשה תשובה הרי כ"ה מלך. ושתים דאמון וי"א דיהויקים הרי ל"ה שנה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו הרי ארבעים סך כולם מישראל ויהודה ארבע מאות ושלשים הרי לארבע מאות שנה ס"ד שמיטין ויובלות ל"ה שנים הרי ה׳ שמיטין הרי ס"ט ושנת היובל האחרונה נחשבה להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה הרי שבעים שנה מקודשים של שמיטה שלא שמטום ישראל לפיכך גלו שבעים שנה לקיים מה שנאמר (ויקרא כ"ו) אז תרצה הארץ את שבתותיה כך מפורש בסדר עולם וכאן מסיים בזה דברי הימים לפי שאמר למלאת שבעים שנה הוצרך לומר כאן פסוקים אלו ושל עזרא (תחלתו) להודיענו כשכלו אותן שבעים שנה היאך חזר הגלגל שחזרו לארצם לכך הוצרך לומר כאן בשנת אחת לכורש מלך פרס עד מי בכם מכל עמו ויעל ולכך נוספת וי"ו זו של ובשנת לפי שספר דניאל מפסיק בנתים שהרי ספר עזרא משוך וסדור אחר ספר דניאל וכך וי"ו מוסב מזה לזה : (כב) את רוח כורש. רצונו : ויעבר קול. כרוז הכריז לכל בני מלכותו : וגם במכתב. שלח לכל בני מלכותו לאמר (כג) כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ. שאני מושל מלך על כל ממלכות : והוא פקד עלי. והוא צוה עלי ע"י ישעיה לבנות לו בית בירושלים שנאמר (ישעיה מ"ד) האומר לכורש רועי וגו׳. כה אמר ה׳ למשיחו לכורש (שם מ"ה) וכבר נאמרה לו נבואה זו של ישעיהו : אשר ביהודה. ירושלים במדינות יהודה : מי בכם מכל עמו ה׳ אלהיו עמו ויעל. כך היה הכרוז על המדינות מי בכל עמו של הקב"ה יבוא לבנות ביתו אשר בירושלים : ויעל. ויהי הקב"ה בעזרו ובעזרתינו :

רדק

שמלאו להרבות ירושלים שבעים שנה : (כג) וגם במכתב. העביר כרוז בכל מלכותו עד שלוח להם כתבים : (כד) והוא פקד עלי. הוא צוה עלי. והיכן צוה עליו אלא שהעיר את רוחו ונתן אל לבו לשלח הגלות לבנות בית בירושלים או צוה ע"י נביאו וכן נתנבא ישעיהו כה אמר ה׳ למשיחו אנכי העירותיהו בצדק וגו׳ : מי בכם מכל עמו. יהי ה׳ אלהיו עמו ויעל :

מצודת דוד

שבעים שנה מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה וכאשר פרשנו בדניאל : ויעבר קול. צוה להכריז : בכל מלכותו. בכל מדינות מלכותו : וגם במכתב. שלח הדברים האלה במכתב : לאמר. וכה אמר : (כג) נתן לי. ר"ל הואיל וה׳ מסר בידי כל הממלכות א"כ מהראוי לי לעשות מצותו : פקד עלי. צוה עלי לבנות וכו׳ כמ"ש האומר לכורש וכו׳ והיכל תוסד (ישעיה מ"ד) : אשר ביהודה. אשר בארץ יהודה : מי בכם. כי הדברים האלה צוה להכריז ושלח בין האומות ולזה אמר מי הנמצא בכם מעם ה׳ יהיה ה׳ עמו ובעזרתו : ויעל. אל ארצם ר"ל הרשות נתון ממני לעלות :

ביאור הגר"א

א (א) אדם שת אנוש. פסקא היינו מפני שג׳ הראשונים כוללים : אדם. כולל הכל. שת. שבזמנו הושתת העולם. ואנוש. אז הוחל לקרא ומאנוש ואילך פרטים. והנה שלש שמות הכוללים. אדם על שם אדם אתם. פחות ממנו בן אדם ופחות ממנו אנוש כמ"ש (תלים ח׳ ה׳) מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו. והוא כי אדם יציר כפיו של הקב"ה ובדמות וצלם. שת. אינו אלא בדמות וצלם דכתיב ביה (בראשית ה׳ ג׳). ויולד בדמותו כצלמו ויקרא שמו שת. ובאנוש לא כתיב דמות וצלם (אמר נכדו המסדר. בביאורו נראה אור דברי (ב"ר פ׳ כ"ג) בעון קומי הכא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק ר"ל פסק פיסקא (וע"ש פי׳ מ"כ) א"ל עד כאן בצלם ובדמות כו׳). וע"ד הרמז בהיות כל מספר עשרה נחלק שלשה פעמים שלשה וא׳ הוא הכולל. וכן הוא תמונת היו"ד עליון תחתון ואמצעי. ובכל נקודה ראש תוך וסוף ועם הכולל הוא עשר. לכן סדר הכתוב העשרה דורות שמאדם ועד נח שלשה פעמים שלשה ועשירי בפ"ע שהוא הכולל : (ג) חנוך. הוא השביעי והוא המובחר וכן בימים ובשבועות ובחדשים ובשנים ובשמיטין וכן באנשים. משה שביעי מאברהם וכן בדוד נאמר והוא השביעי (אג"ה עיין ויקרא רבה פ׳ כ"ט) וכן רבינו הקדוש שביעי להלל וכמו שנתנה תורה שבכתב ע"י מרע"ה כן נתיסד תורה שבע"פ ע"י רבינו הקדוש : (ד) שם חם ויפת. אין זה סדר לידתן ולא סדר חכמתן אלא לפי סדר חלוקתם בארץ. ודרך ימין קחשיב. שם נטל חלק שלים במזרחי והוא אפריקי. וחם ויפת חלקו המערבי לשנים חם נטל חלק הדרומי והוא אזיע. ויפת הצפוני והוא אירופיא. וכל השמות שנכתבו כאן הוא שם מדינות. גומר נטל קרוב לקוטב הצפוני. ומגוג אחריו וכן כולם. וכוש קרוב לקוטב הדרומי ומצרים אחריו. ועילם סוף מזרחי ואשור אחריו. לכן הכושים שחורים ביותר. וגומר א גרמניא לבנים ביותר. וז"ש נגעים פ"ב מ"א בהרת עזה נראית בגרמני כהה והכהה בכושי עזה. ועמ"ש הרמב"ם בפי׳ שם שכ׳ ומיוחס אל העם אשר שמו גרמא עכ"ל. וכתים הוא רומי כתרגום וצים מיד כתים ואהו סיען מרומאי. וסנחריב הושיב בה בני אדום. והם נקראים רומיים והם שהחריבו בהמ"ק וכן קים לנו לחז"ל. מיושב בזה מה שהקשו הרי כתיים מבני יפת ורומיים בני אדום. והנה השמות שבאו כאן בלתי יו"ד מ"ם באחרונה. כמו גמר ומגוג הוא שם העצם של בן האומה. אלא שהאומה היוצאת ממנו נקראת ג"כ על שמו. וכל שם שבא כאן עם יו"ד ומ"ם באחרונה. כמו כתים ודודנים. אינו שם של בן האומה. אלא נכתב ע"ש האומה שיצאה ממנו. וע"ד הרמז כדר שמותם דכאן רומזים על מדת הצדיק שנאמר בנח איש צדיק תמים ראשית המדה הוא לימוד התורה לדעת את הדרך אשר ילך. ואת המעשה אשר יעשה. שנית. אז יהיה סור מרע לקיים את כל המל"ת. שלישית. אז וקיים ועשה טוב קיום המ"ע. כמ"ש סור מרע ועשה טוב. שם מרמז על לימוד התורה כמ"ש טוב שם משמן טוב. וחם. מרמז על כבוש היצה"ר כמ"ש לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר ויפת מרמז על קיום המעשים טובים כמ"ש יפיפית מבני אדם כו׳ : (ח) בני יפת. נקיט הכא במנין אנשים ושמים מלכות שמנים פלגשים בני נח עד אברהם. בני יפת י"ד בני חם ל׳ בני שם כ"ו וכולן ראשי אומות הרי ע׳ אומות הוסיף עליהם שם חם ויפת. ראו שרוג נחור. תרח ובני בניו נחור והרן ולוט הרי שמנים. ולא חשב כאן נחור והרן ולוט כדרך שלא חשב בששים מלכות : שלבה מבני קטורה. הוא הטעם שמ"א (בראשית כ"ה ג) למסרין ולטוזנין ולגוון (פרש"י ורמב"ן שם) וי"ב בני נחור וב׳ בני לוט ומספרם ששים. ישמעאל ובניו י"ג בני קטורה ס"ז עשו ובניו י"ז בני נחור י"ב כמ"ש (בראשית כ"ב כ"ג) שמנה אלה ילדה מלכה לנחור ופילגשו וגו׳ ארבעה ובני לוט ב׳ הרי ששים : (יב) אשר יצאו משם פלשתים. היינו מכסלוחים : ואת כפתורים. שב אלמעלה על ומצרים ילד (ראב"ע במקומו) : (יג) ובני כנען. כאן ובפ׳ נח חשב בני כנען שנים עשר ובפ׳ לך חשב עשרה ובואתחנן בשבעה ובשמות בשה ובפ׳ בא חמשה והוא כי שנים ישבו להם על הגבול. סיני בדרום כמ"ש (ישעיה מ"ט יב) מארץ סינים תרגומו מארעא דרומא. וצידון בצפון כמ"ש בגבול נפתלי. מקום הגבולין לא קחשיב בנתינת ארץ כנען. הגם כי בהרבה מקומות נכללין הפרטים במספר העשיריות. כמו מ"ב הוא מ"ם ומ"ם הוא מ"ב. וע"ב הוא ע׳ וע׳ הוא ע"ב. וכן אנ"י וה"ו השם באמצען והם כוללין הראשון מלמעלה עד האיו השני מתחיו ולמטה. וכ׳ ע׳ אומות והם ע"ב עם עשו וישמעאל דעל שבו נאמר גוי כמו שנאמר שני גוים בבטנך ועל ישמעאל נאמר לגוי גדול אשימנו. ומשום דלא חשיב בנבואה מקום הגבולין. לא נאמר בלך לך אלא עשרה מהם. אלא בשינוי השמות כי חוי האמור כאן נקרא שם רפאים. ועל פי זה יתכן מה שאמרו במסכת שבת חוי שטועמין את הארץ כחויא. ולכאורה קשה דבשלמא חורי יצא לשם לדרשה. משום יתור יושבי הארץ דכתיב גביה אבל חוי הוא שמו. ובשמות לא נתנו לדרוש. אבל לפ"ז שפיר הוקשה לחז"ל מאחר דנקראו בפרשת לך לך רפאים. למה נקראו כאן חוי ועקרי הוא פריזי. וקני וקניזי וקדמוני הוא ארודי צמרי חמתי. ובני עשו לקחו קניזי מבני כנען. ועמון ומואב לקחו קיני וקדמוני (ובדברים ב ז) פנו וסעו לכם ובאו הר האמורי ואל כל שכניו אמר בספרי שם זה עמון ומואב ואדום. וכשחטאו ישראל במרגלים נאמר להם בעשו ועמון ומואב כי לא אתן לכם לכן בואתחנן נאמר רק ארץ שבעה עממין. ובמראות הסנה (שמות ג ח) הראה לו סוף המעשה. נאמר ששה. כי גרגשי פנה מפם (עיין פי׳ הרשב"ם) : (יט) ושם אחיו יקטן. מוסב ג"כ על כי בימיו נתקטנו מספר שני הדורות. עד ימיו חיו עד ת"מ שנה ואח"כ לא חיו יותר מן ר"מ שנה : (כח) בני אברהם יצחק וישמעאל. למ"ד שישמעאל עשה תשובה דהדבריה ליצחק קמיה. דכתיב (בראשית כה ט) ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו ולמ"ד שלא עשה תשובה. אעפ"כ אדבריה קמיה משום שהיה בן האמה ויצחק בן הגבירה זה שהקדים הכתוב כאן ג"כ ניצחק משא"כ לקמן בבני יצחק שניהם בני הגבירה כתיב עשו וישראל : (לה) בני עשו וגו׳. בבראשית (כ"ו ל"ד) כתיב ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילון החתי. ושם כ"ח ט׳ כתיב את מחלת בת ישמעאל. ושם ל"ו ב׳ כתיב עדה בת אילון ואת אהליבמה בת ענה ואת בשמת בת ישמעאל ופשר הדבר שהיה לו ג׳ נשים יהודית ובשמת וכאשר ראה עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו לקח את מחלת ואת אהליבמה וקרא למחלת בשמת שהתבשם בעיני יצחק אביו. ולבשמת הראשונה קרא עדה לשון הסרה שהסירה מגבירה ומהתבשם ומיהודית לא היו לו בנים ולא הזכירה הכתוב אצל ואלה תולדות עשו : (לו) ותמנע. ותמנע היתה פילגש הכתוב (בראשית לו יב) קאי אלמעלה נ"ב אבני עשו כאלו כתיב ויהיו בני אליפז וגו׳ ועשם וקנז ותמנע ותמנע היתה פלגש. והראשון זכר מבני אליפז והשני נקבה פלגש לאליפז. וכמוהו תמנא ביהושע י"ג ז׳ לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה עמו הראובני והגדי ובד"ה א׳ ט׳ מ"א ובני מיכה פיתן ומלך ותחרע ואחז הוליד ואחז קאי ג"כ אלמעלה כי כן מבואר שם ח׳ ל"ה וכן שם ח׳ י"א ומקלות הוליד קאי ג"כ אלמעלה וכן מבואר ט׳ ל"ו ל"ח. וכן שם (ל"ג וכר הוליד קאי אלמעלה כי כן הוא שם ט לו) אלא אחר שנשא תמנע לפלגש התגיף שם תמנע בנו לשם קרא לכן באלופים חשב קרח מה שלא נמנה בתולדות : (לח) ובני שעיר וגו׳. כולם שמות מקומות. וכולם השמידום בני עשו וישבו תחתם ואשר ליקח מארצו עד מדרך כף רגל לכן הזכירם הכתוב : (מא) ובני דישון. ובתורה ואלה בני דישן בלא וא"ו ובקמ"ץ ואינו אלא מפני שבא באתנחתא. אע"פ דואלה בני ענה דשן נמי בהפסק מאמר ובא בהולם היינו להכיר שהוא דישון הראשון. ואף באתנחתא לא זז ממקומו. ובתורה מסיים ואהליבמה בת ענה ערש"י שם. ועבב"ב קט"ו ופשוטו אף שבני ענה דישן הוא ענה בן שעיר אבל ואהליבמה בת ענה היינו ענה בת צבעון. וכיון שהזכיר ענה קיצר וסיים ואהליבמה בת ענה והוא ענה בת צבעון : (מג) לפני מלך מלך. היינו משה דכתיב בי׳ ויהי בישורון מלך. לכן לא הזכיר בתורה מיתת הדד שעדיין היה חי בימי משה (ועוד תמה שנים כמבואר בס׳ סיבר) אלא שהתחיל מלכותו לפני משה אבל בימי עזרא כבר מת. ולכן כתיב כאן וימת הדד (מרא"ע ורשב"ם) : (ב) דן יוסף. הזכיר דן לפני יוסף. כי בהיותו נולד יוסף ז"ל ב"ר פ"ג ע"ג רב הונא כו׳. אמר דן יוסף ובנימין בזכות דן עמד יוסף ובנימין : (ה) כל בני יהודה חמשה. לומר לך אף כי מתו ער ואונן אפ"ה בני יהודה חמשה. כי ער ואונן באו בחצרון וחמול. וז"ש בראשית מ"ו י"ב וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני פרץ חצרון וחמול : (ו) ובני זרח זמרי. היינו זבדי כמ"ש יהושע ז׳ י"ח : כולם חמשה. כללן בנביאות שאלו כולן נביאים שנתנבאו במצרים (כדאיתא בס"ע פכ"א) : (ז) ובני כרמי. ובני קאי אלמעלה ואגמסה. כמו ובני זמרי כרמי ובני כרמי עכר : (ט) אשר נולד לו. משום דלקמן פסוק כ"ד כתיב ואחרי מות חצרון וגו׳ והלד לו לכן כתיב הכא אשר נולד ר"ל בחייו : כלובי. זה כלב בן חצרון ואין זה כלב בן יפונה (כמ"ש רד"ק) כי חצרון מבאי הארץ. וכתיב ואחר בא חצרון וגו׳ והוא בן ששים שנה משמע דילד את כלב קודם היותו בן ששים שנה. וא"כ היה כלב זה יותר מבן ק"כ שנה. כשיצאו ישראל

ישראל ממצרים. וכלב בן יפונה לא היה כי אם בן ארבעים בשלוח את המרגלים. ומ"ש סנהדרין ס"ט ב' דחור היה בן ח' כשנולד לו אורי. היינו דסובר שכלב אבי חור הוא בן יפונה והוא אשחור אבי תקוע שנולד אחר מיתת חצרון כדלקמן בפסוק כ"ח: (י) נחשון נשיא בני יהודה. היינו נשיא ראשון. וז"ש ד"ה א' כ"ח ד' כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי. היינו נחשון בית אביו: (טו) דוד השביעי. מ"ש בשמואל י"ו י"א ויאמר עוד שאר הקטן לא משום דהוי השמיני אלא מפני שהיה נבזה בעיני עצמו עד מאוד לכן גם אביו לא חשבו אלא באחרונה (עיין רד"ק) אבל הוא השביעי וזה שאמרו חז"ל לדרוש על ודוד הוא הקטן כשם שבקטנותו הקטין א"ע וכו': (טז) ואחיותיהם צרויה. לכבוד בניה המפורסמים נכתבה כאן: (יח) את עזובה אשה. לפי שהיא אשה ראשונה שנזכר בין הנולדים לכן הוצרך לומר אשה וגם שאשה קאי אכלב. ר"ל שהיתה אשה לכלב בן יפונה וכלב בן חצרון ילדה: ואת יריעות. היינו שהיה לו עוד בת יריעות שמה: ואלה בניה. קאי על עזובה שילדה מכלב בן יפונה: ויקח לו כלב אפרת. והוא כלב בן יפונה. ואפרת היא מרים ומהם יצא בצלאל. על זה אמרו חז"ל שכלב הי' בן ח' כשהוליד. ומ"ש למה נקרא בן יפונה שפנה מעצת מרגלים היינו שהוקשה לחז"ל למה יתיחס ליפונה ולא לראש האבות והוא חצרון. ע"ז אמרו שהם בן מורה יחוסו שפנה מעצת מרגלי': (כב) ויהי לו כ"ג ערים בארץ הגלעד (ערד"ק). כי אמו או אשתו היו מגלעד ובנדוניא נתנה לו כ"ג ערים ומהם וירש יאיר. לכן כתיב ויהי לו: (כג) ויקח גשור וארם. שהיו סמוכים להם. כמ"ש עד גבול גשורי ומעכתי: את חות יאיר מאתם. מיאיר בן מנשה ומיאיר בן שגוב. היינו כ"ג ערים הנ"ל ואת חות יאיר: ואת קנת. היינו נחלת נובח שהי' ג"כ מבני מנשה ושמוך להם כמ"ש (במדבר ל"ב מ"א): ששים עיר. היינו הכל ארגוב של יאיר בן מנשה שנקראים ג"כ חות יאיר. וכמ"ש ואת כו' ששים עיר וגו': כל אלה בני מכיר. היינו כל אלה שנלקח הערים וחות כנ"ל היו כולם של בני מכיר. כי יאיר ונובח היו בני מכיר בן מנשה וגם יאיר בן שגוב כנ"ל אמו של שגוב היתה בת מכיר כו': (כד) ותלד לו את אשחור. היינו לאחר מותו כדכתיב בריש הפסוק ואחר מות וגו': (כה) ירחמאל בכור חצרון. ר"ל מה שיתם תחלה משפחות רם ומשפחות כלב אינו אלא מפני כבודו של דוד. אבל ירחמאל הוא הבכור. והנה מה שמצינו בד"ה שלפעמים מקדים מעט השנים לפי רב השנים היינו כשהצעיר התחיל והוליד קודם. ואז הנולדים קודמין או במקום שאין להאריך בדברי תולדות הצעיר וכדאמרי' בשבועות גבי ידיעו'. אידי דזוטר מילייהו פסיק ותני לה ברישא: הבכור רם. ר"ל הבכור של ירחמאל: (כו) ותהי אשה אחרת לירחמאל. כמ"ש רז"ל נכרית היתה לכן קרי לה אחרת. לכן נענש כדלקמן: ושמה עטרה. שלקח' להתעטר בה: (כח) ויהיו בני אונם. כללא הוא שבד"ה אינו מזכיר כ"א ראשי המשפחות: (לב) ובני ידע אחי שמי. מפני שהפסיק בבני בנים של שמי. נוכל לטעות שאחי ידע הוא איזה מהם לכן חזר וכתב אחי שמי: (לד) ולא היה לששן בנים. היינו באותו פעם שנתן בתו לעבדו. ע"כ הוכשר בעיניו עבדו שהיה על ביתו. אבל אח"כ היה לו בן כמ"ש ובני ששן אחלי: (מא) ויקמיה הוליד את אלישמע. הוא זקינו של ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג את גדליה בן אחיקם: (מב) ובני כלב אחי ירחמאל. פי' לפי שיש כלב בן חצרון וכלב בן יפונה והזכיר שניהם לעיל על זה אמר הכא אחי ירחמאל שהוא בן חצרון והתחיל תחלה במשפחות רם שיצא ממנו דוד ואחר שהזכיר נשים המפורסמות דהיינו צרויה ואבוגיל הזכיר כלב בן חצרון כדי להזכיר עזבה ויריעות שהיו מפורסמות ואח"כ ירחמאל שהוא בכור ואח"כ כלב בן חצרון: בני מרשה. פי' ובני קאי על אבי זיף כמו ובני אבי זיף מרשה. וזיף הוא מערי יהודה דכתיב (ביהושע ט"ו פ' כ"ב) זיף והלם ובעלות וכל בני העיר יצאו ממישע בן כלב: (מז) ובני יהדי. פי' כמו ובני גזז יהדי ובני יהדי רגם וקאי ובני וגו' אדלעיל מני' ואשלמטה ממנו: (מח) פלגש כלב מעכה. פי' כמו מפלגש כלב מעכה ילד. פי' כלב ילד שבר ואת תרחמנה ותרחנה היתה נקבה: (מט) ותלד. פי' תרחנה: שעף אבי מדמנה. כלומר שתרחנה ילדה את שעף: מרשה יתברון ומדמנה ומכבנה. כולן מערי יהודה ועיין בגבולין והמצא הכל רק שמכבנה היא כבון: (נ) בן חור בכור אפרתה. פי' הבן של חור שהוא בכור אפרתה שובל כו': (נא) שלמא. הערים הם בערי יהודה. ובית גדר הוא גדור האמור ביהושע: (נב) חצי המנחות. פי' שיש עיר שנקראת מנוחות ובן של שובל הוא פקיד על החצי ונקרא ראיה כדכתיב וראי' בן שובל: (נג) ומשפחות קרית יערים. היינו שגם אלו משפחות יצאו משובל אבי קרית יערים. הנאמר פסוק נ': היתרי. כמו והיתרי הצרעתי והאשתאלי. היינו אנשי צרעה ואשתאל: (נד) עטרות בית יואב. הוא עטם האמור לקמן ד' ג'. וביהושע בערי יהודה כתיב עינם: וחצי המנחתי. היינו בן שלמא היה פקיד על חצי השני של עיר מנחת: (נה) ומשפחות סופרים. עוד יצאו משלמא משפחות סופרים. היינו לומדים ר"ל שהיו לומדים אצל יעבץ. ועוד יצאו ממנו משפחות תרעתים וגו'. או שסופרים הללו נקראו בשמות תרעתים: המה הקינים. צורפים (ערש"י): הבאים מחמת. חמת הוא מבני שלמא. והיה אבי ביתו רכב וכו' המשפחות הללו יצאו ממנו. וחז"ל אמרו שמשפחות הללו ג"כ יושבי יעבץ. ונקראו תרעתים ע"ש ששמעו קול תרועה בסיני: המה הקינים ע"ש בני קיני חתן משה: ג (א) השלישי לאבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור. השמיע הכתוב על דבר שנשא יפת תואר יצא ממנו בן שנהרג על שמרד באביו. ואין ראוי ליחסו. ויחסו הכתוב רק ליחס את בניו. לכן כתוב לאבשלום: אדניה בן חגית. מפני שנכתב בכל מקום בן חגית ומוכתר בשם אמו ע"כ לא נכתב כאן: לחגית. ומה שכתוב (במלכים א א) והותו לדה אחרי אבשלום (עיין רש"י ורד"ק שם) אע"פ שנולד מאם אחרת. אבל זמן לידתו היתה אחרי זמן לידת אבשלום. ונמצא רביעי בבני דוד. והבכור אמנון מת. ודניאל היה פנוי לתורה כמ"ש למה נקרא שמו כלאב כו'. ולא רצה למלוך. (ורד"ק כתב אולי דניאל מת) ואבשלום נהרג. ע"כ התנשא אדניה לאמר אני אמלוך וגם ענין שמו נשאהו כי הוא שם אדני. וגם ה' באחרונה. וה' אחרונה של שם הוי"ה מורה על מלכות: (ג) לעגלה אשתו. העיד הכתוב שהיא אשתו גמורה. ולא נאסרה בידו פלטי בן ליש. וגם הקדושין תפסו בה כי נשאה שנה חדשים אחר מיתת מרב וגם קדושי מרב היה קדושי מלוה: (ד) שבע שנים וששה חדשים. ובכלל לא מנה אלא מ' שנה אמרו חז"ל חשבון המרובה בולע את המועט וכו' יודן אמר ששה חדשים שברח מפני אבשלום בשעירה היה מתכפר כהדיוט לא עלו לו מן המנין: (ה) שמעא ושובב ונתן ושלמה ארבעה לבת שוע. היינו לבת שבע והנה נאמר בשלמה ויחכם מכל האדם ואעפ"כ לא חשבו בראשונה שמע מינה דרך לידתן קחשיב ולפי זה צריך עיון מה שכתוב פרק בן סורר דורות הראשונים הולידו בת ח' ודייק משלמה שנולד לבת שבע כשהיתה בת ח' וכאן משמע שהולידה שלשה בנים קודם שלמה. ואון מהילד שמה: (ז) ונגה. היינו ואלישמע (דשמואל ב' ה'): (ח) ואלישמע ואלידע ואליפלט תשעה: מפני שהזכיר אלישמע ואליפלט פעמים לכן הוצרך הכתוב לומר תשעה: ותמר אחותם. בשביל שהמעשה מפורסם. הזכיר כאן את שמה: (טו) הבכור יוחנן. אמרו חז"ל יהויקים היה גדול ממנו שתי שנים אלא שיוחנן הוא בכור למלוכה ומפני שבמ"ב (כ"ג) כתיב יהואחז לכן אמר רבי יוחנן הוא יוחנן הוא יהואחז. ומ"ש צדקיהו הוא שלום לכאורה קשה מי הכריחו לדרוש כן. ועוד הא כתיב השלישי צדקיהו הרביעי שלום. הרי דנחית הכתוב למנינא. ואיך אמרו שם רביעי למלכות. והנכון שרבי יוחנן קאי על הא דכתיב (בירמיה כ"ב י"א) שלום בן יאשיהו מלך יהודה. קשה הלא מבואר במלכים שצדקיהו מלך באחרונה ולא נמצא שם מלך שלום. ועז"א הוא שלום האמור בירמיה הוא צדקיהו האמור במלכים. אבל בודאי היה ליאשיהו בן רביעי שמו שלום שלא מלך כלל. על זה היה קשה לחז"ל כיון דלא מלך כלל. איך כללם במנין עם המלכים לומר עליו הרביעי. ותרצו דהרביעי קאי אלמעלה ולמטה. דהיינו שצדקיהו היה ג"כ רביעי למלכות. מפני שיכניה בן יהויקים קדם לו במלכות: (טז) ובני יהויקים יכניה בנו צדקיה בנו. פי' שניהם הללו היו בני יהויקים: (יז) ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו. פי' בנו אסיר. וקאי נמי למטה על ומלכירם וגו'. שגם היו בני שאלתיאל. ולפ"ז זרובבל בן פדיה בן שאלתיאל. שפיר קרו ליה זרובבל בן שאלתיאל דבני בנים הרי הם כבנים (ערד"ק) וחז"ל אמרו אסיר ושאלתיאל אחד הוא ונקרא כן ע"ש שאסר הקב"ה ושאל כו': (יט) ושלומית אחותם. חשב כאן אותם שנולדו בבבל ונשארו שמה. וגם מפני שהיתה חשובה: (כ) וחשובה וגו'. הפסיק בפסוק בין הבנות לומר שאלו נולדו בא"י: יושב חסד חמש. מנינא להודיע שיושב חסד. אחד הוא: (כא) ובן חנניה פלטיה וישעיה בני רפיה. בני קאי אלמעלה ולמטה היינו בני ישעיה רפיה ובני רפיה ארנן וכן כולם: (כב) ובני שכניה שמעיה ובני שמעיה חטוש. האי בני קאי נמי למעלה ולמטה כאלו כתיב ובני שמעיה. שמעיה וחטוש ויגאל ונגמר. ואתי שפיר מה שסיים הכתוב ששה: (כג) ובן נעריה אליועני. מן אליועני שהתחילו ראשי הגלות עד הלל שממנו התחילו הנשיאים: ד (א) בני יהודה פרץ חצרון וכרמי. היינו מן יהודה פרץ ובן פרץ חצרון ובן חצרון כרמי והוא כלב בן חצרון. וכלב בן יפונה מבני בניו של חצרון. ובן כלב חור ובן חור שובל: (ב) וראיה וגו'. הוא הראיה חצי המנחת דלעיל: אחומי ואת להד אלה משפחות הצרעתי. לעיל כתיב מאלה יצאו הצרעתי ולא פירש. ופירש כאן שאחומי ולהד הם משפחות הצרעתי (ערד"ק): (ג) ואלה אבי עיטם. קאי אלמעלה מבני שלמא יצאו עטרות יואב והוא עיטם האמור כאן ופירש כאן יזרעאל וישמא וידבש המה יושבי עיטם: ופנואל אבי גדור: הוא חרף אבי בית גדר מבני שלמא והוא מערי יהודה ופירש כאן שהוא אבי גדור: ועזר אבי חושה. היינו שמבני עזר יצאו יושבי חושה וגם קאי למעלה כאלו כתיב ואבי עזר היינו שחרף היה אבי גדור ואבי עזר: אבי בית לחם. קאי על חור. ולפי שהוא מפורסם ביותר הזכיר בית לחם. והיה מבני בניו של חור: (ח) וקוץ הוליד את ענוב. וקוץ קאי נמי למעלה ולמטה כאלו כתיב ואתנן וקוץ. וקוץ הוליד וגו': ומשפחות אחרחל. היינו משפחת אחרחל יצאה ג"כ מקוץ. וכאן אמר בכלל משפחות אחרחל. ואח"כ מפרש בפרט ואמר: (ט) ויהי יעבץ נכבד מאחיו. פירש שיעבץ א' מבני אחרחל. ונכבד מכולם: (י) אם ברך תברכני. אם ברך פירש תפלתו שיהי' עת רצון לברך. אז תברכני בזאת הברכה היינו והרבית את גבולי. בתלמידים והיתה ידך עמי שיהיה שלא אשכח תלמודי. כמ"ש במגלה אבל לאוקמי גרסא סייעתא דשמיא וסייעתא דשמיא הוא במזל. וז"ש והיתה ידך עמי: ועשית מרעה לבלתי עצבי. שתצילני מיצה"ר שלא אחטא: לבלתי עצבי. שלא אהיה עצב. ואקיים מ"ע בזריזות: (יא) וכלוב וגו' ובני קנז וגו'. היינו שכולם ממשפחת אחרחל: (יד) ומעונתי הוליד. קאי נמי למעלה ולמטה. כאלו כתוב חתת הוליד מעונתי ומעונתי הוליד את עפרה: ושריה. הוא שריה בן קנז דלעיל: (טו) ומבני אלה וקנז. להאומרים שלא ילד אלא את קנז אין להפליא על הו"ו היתרון כי מצינו כזה הרבה. כמו ומלכירם ופדיה. אבל פירשו קאי למעלה ולמטה. כאלו כתיב ובני נעם אלה וקנז: (טז) ובני יהללאל. כנ"ל כאלו כתיב ובני קנז יהללאל וגו': וזיף. הוא א' מערי יהודה. ומ"ש לעיל ב' מ"ב משע אבי זיף. שני עיירות היו ושמן זיף. כמ"ש זיף וטלם וכרמל וזיף: (יז) ובן עזרה. עזרה זה נקבה. ובניה יתר וגו': ותהר את מרים וגו'. היינו כלם כבטן אחת: (יח) ואשתו היהדיה. אם שהיתה מעיר יהודית. או על שהיתה לו אשה גיורת בתיה בת פרעה קורא זאת יהודיה: ילדה. היינו גדלה אבל היא לא ילדה אותם כ"א בתיה כדלקמן: ירד אבי גדור. כל בני גדור יצאו ממנו. וחז"ל דרשו כל השמות הללו למרע"ה. והיינו מפני ששהם לישראל ג' טובות כוללות. והצילם מן ג' פורעניות כוללות היינו שבזכותו ירד המן. והוריד להם התורה. והקים המשכן. והשרה השכינה במעשי ידיו. והגין מן הפורעניות בעגל ובתבערה ובמרגלים. ע"כ סמכו חז"ל לדרוש אל אלו השמות. והיינו ירד שהוריד את התורה לארץ. חבר שחבר את ישראל לאביהם שבשמים ע"י הקמת המשכן כמ"ש ושכנתי בתוכם. יקותיאל. שקוו ישראל לאל בימיו ע"י המן שלקטו דבר יום ביומו ותם השמש ונמס. גדור. בעגל דכתיב כי פרעה אהרן לשון גילוי ומשה גדרן. סכו. שהיסך בתפלתו את התבערה. כמ"ש (במדבר י"א ב') ויתפלל משה אל ה' ותשקע האש. זנוח. במרגלים וכמ"ש סלחתי כדבריך: (יט) ובני אשת הודיה. היינו אשתו היהודיה דלעיל ושם חשב אותן בנים שגדלה. וכאן חשב אותן שילדה ממש: אחות נחם. הודיה היתה אחות נחם. וגם בנה נקרא נחם אבי קעילה: (כ) ובני שימון. שב למעלה על משפחת אחרחל. ולהיות שימון ישעי היו מפורסמים בעצמם לא יחסם אחר אבותם: (כא) ומשפחות בית עבודת הבץ לבית אשבע. היינו שבמשפחת בית אשבע נמצא משפחה אחת בשם עבודת הבץ ע"ש שעשו בגדי בוץ. וכל המשפחות הללו היו מבני שלה: (כב) ואנשי כזבא. הוא עיר אכזיב האמור ביהושע: אשר בעלו למואב. שהיו אדונים למואב: וישבי לחם. כמו יושבי לחם. הוא עיר לחמס האמור ביהושע: והדברים עתיקים. הן הדברים שהעתיקו אנשי חזקיהו: (כג) המה היוצרים. הנזכרים למעלה היה פרנסתן להוציא צורים מן הר: וישבי נטעים וגדרה. שני ערים ביהודה. גדרה וגדרותים. א' היתה מוקפת גדר חומה. נקראת גדרה. ואחת מוקפת גדר אילנות סביב נקראת גדרותים לשון רבים. וכאן נקראת נטעים. ויושבי הערים הללו היו מבני שלה. ובשעה שבנה המלך שלמה בהמ"ק. האנשים הללו ישבו בעריהם וסייעו את המלך במלאכתו. וז"ש עם המלך במלאכתו ישבו שם: (כד) בני שמעון נמואל. הוא ימואל: יריב. הוא יכין: זרח. הוא צוחר ואוהד לא נחשב כאן. אפשר לא יצאה ממנו משפחה חשובה בפ"ע: (כה) שלום בנו. פי' בנו של שאול: (כט) ובבלהה וגו': (לא) ובבית מרכבות ובחצר סוסים. המעיין ביהושע יראה ששמה מדמנה וסנסנה האמור שם. ויפורש בזה מ"ש (גיטין ז) מאי דכתיב קינה ודימונה כו' אלא מעתה צקלג ומדמנה וסנסנה והנה דולג המקשן רבים מהעיירות הכתובים מן קינה ועד צקלג ומדמנה וסנסנה והיינו הוא דקשה ליה על אלה משום דעלם שמותם בית המרכבות חצר סוסים. ומדוע כתוב הכא מדמנה וסנסנה: (לט) וילכו למבוא גדור עד למזרח. היינו שהיו יושבים במערב גדור והלכו דרך מבוא גדור עד עבר הירדן מזרח'. להנן משבט ראובן: (מ) שקטת ושלוה. שקטת היינו מן המלחמה מן אומה זולתה. ושלוה במגורתם שאין ביניהם מחלוקת: כי מן חם היושבים לפנים. ר"ל יושבים שם מן אז חלוקת הארץ לבני נח. ולא היה להם מלחמה מעולם ע"כ שקטת: (מא) ואת המעונים. היינו אומה מעון: (מב) בני ישעי בראשם. ישעי הוא ממשפחת אחרחל משבט יהודה אלא מפני שיהודה עלה עם שמעון במלחמה היה ישעי זה מיהודה. ראש לבני שמעון:

ה (א) ולא להתיחש לבכורה. פי' שלא נתנה הבכורה ליוסף אלא ליטול פי שנים כבכור. אבל יחוס הבכורה נשארה לראובן וז"ש לקמן. בני ראובן בכור ישראל (אכ"ה עיין בילקוט): (ד) בני יואל. כאלו כתיב בני כרמי יואל ובני יואל וגו' שמעיה בנו היינו בן יואל בן שמעיה: (ו) בארה בנו. הוא אביו של הושע הנביא. והיה נשיא לראובני. בעת גלות אשור: (ז) ואחיו וגו'. היינו בנו חנוך ופלוא היו מתולדותם נשיא יעיאל וזכריה וכן אותם שמנו להלן היו ראשים: (ח) הוא יושב בערוער. פי' בן ראובן יושב בערוער. והוא צפון מואב ותחלת סיחון: ועד נבו ובעל מעון. הוא גבול סיחון לאורך מדרום לצפון: (ט) ולמזרח ישב עד לבא מדברה למן הנהר פרת. היינו שגבולם היה במזרח מן הנהר פרת עד לבוא מדברה: כי מקניהם רבו בארץ גלעד. גלעד לא היה מנחלת ראובן כ"א מנחלת גד. אלא שאח"כ הרחיבו הגבולין. ונטל ראובן מחלק גד חצי ארץ הגלעד וחצי ארץ בני עמון שכנגד גלעד. שנטלה מסיחון כמ"ש עמון ומואב טהרו בסיחון והתפשטו עוד למזרח עד לבוא מדברה: (יא) ובני גד לנגדם. היינו שהתפשטו יותר לצפון היינו חצי הגלעד השני והבשן עד סלכה: (יב) ושפט. הוא אבי אליפע בן שפט: (יד) אלה בני אביחיל. היינו אלה שבעה הנזכרים: (טו) אחי בן עבדיאל. הוא היה להם הראש: (יז) בימי יותם מלך יהודה. הזכירו לכאן בד"ה של שבטי ישראל. כדי שיתיחסו לימי אדם צדיק: (כא) וישבו מקניהם. הוא שם הכולל. ואח"כ פרט במליהם כו': (כג) ושניר והר חרמון. ההר בארבעה צדדיו. נקרא כל צד בשם אחר. מצפון צידונים קראוהו שריון. והאמורי ממערב קראוהו שניר. ולמזרח נקרא שיאון. ולדרום נקרא חרמון. והם ישבו במערב ודרום ההר ולמה הוצרך להם כל כך ע"ז אמר המה רבו וגו': (כו) רוח פול מלך אשור ואת רוח תלגת פלנאסר. פירש"י אינו עגל מלבוא עליה ג' פעמים א' בימי פקח לקח את כל ארץ נפתלי והוא בשנת ד' לאחז. ב' בשנת י"ב ויער וגו' פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה. וזה י"ב לאחז תחלת מרד של הושע לאחר שעברו שמנה שנים. וכל זה נלמד מסדר עולם. ג' שם לחזקיהו והוא ש' למרד של הושע לקח שומרון וגלו כולם עכ"ל וכן הוא בס"ע ע"ש ולפ"ז

נפתלי

נפתלי וזבולון גלו תחלה ואח"כ ראובני וגדי אבל בערכין אמרו שגלו ראובן וגד בטלו היובלות משמע שהם גלו תחלה ואז התחיל זמן שאין כל ישראל על אדמתן. וכן משמעות הכתובים (מ"ב ט"ו י"ט). בימי מנחם בן גדי בא פול מלך אשור. ואח"כ כתי' בימי פקח בא תגלת פלאסר מלך אשור. הרי פול מלך תחלה. וגלות נפתלי היה בימי תגלת פלאסר וז"ש כאן בד"ה את רוח פול וגו' ואת רוח תלגת וגו' היינו בין סוף מלכות פול ותחלת מלכות פלאסר. היינו שזה התחיל לגלות וזה גמר. ובגלות נפתלי כתיב תגלת לבד. מבואר שראובן גלה תחלה והא דאמרו חז"ל שמונה שמות היו לו פול כו'. היינו לכל אלו מלכי אשור. אבל כל א' מלך בפני עצמו. וכך הוא החשבון שהושע מלך י"ט שנה משנת ד' לאחז עד שש לחזקיהו. וכשמלך הושע ט' שנה כלה י"ב לאחז. כמ"ש (מ"ב י"ז א') בשנת י"ב לאחז וגו' בלותו זמן עלה מלך אשור ויאסרהו בית כלא שנה א'. הרי יו"ד שנים להושע. וכשהוציאו מרד בו. ובתשע למרדו כתוב בשנה התשיעית להושע לכד מלך אשור כו' היינו תשיעי למרדו. ולפ"ז צ"ל דגלות ראובן קודם ד' לאחז ושני הדיעות פליגי בהו אמוראי בפתיחתא דאיכה רבתי וז"ל כיצד גלו ר' אומר שבט ראובן גלו תחלה כו' ורבי נחמן אמר זבולן ונפתלי גלו תחלה כו' ע"ש: (ל) אלעזר הוליד את פנחס וגו'. כלהו כהנים גדולים קחשיב: (לו) ויוחנן הוליד את עזריה. הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה כו', ערש"י ורד"ק. שהכריעו לפרש כמ"ש ירושלמי דהוא עזריהו שהי' בימי עוזיהו כו'. וגם ע"ז תימה מימות שלמה ועד עוזיהו לא היו אלא ב' כהנים גדולים. ועוד קשה הרי אמריה כהן בימי יהושפט. אלא נראה כי הוא יהוידע שהיה בימי יואש והוא עזריהו השני. ולפי שעתליה המרשעת פרצה את בהמ"ק ובטלה עבודה. ויהוידע תיקן את הכל. נאמר עליו אשר כהן בבית וגו'. וי"ב כהנים גדולים שהיו בפני הבית היינו מצדוק ועד שריה ויהוצדק בן שריה הלך גולה ולא היה כ"ג כלל. ויהושע בנו הי' כ"ג בבית שני. ומ"ש יהושע בן יהוצדק כ"ג. הוא ע"ד דוד בן ישי מלך ישראל. ויהושע בן יהוצדק קדם לעזרא בן שריה מפני שיהוצדק היה בכור. ויהושע ממלא מקום אבותיו הוי לכן קדם לו: ו (ה) יחת בנו זמה בנו. קצר כאן הכתוב שמה בן יחת וזמה היה בן שמעי. כמ"ש לקמן פ' ל"ז גבי אסף בן ברכיה. וכן קצר שם. לבני בן גרשון (עיין רד"ק) והוא דרך הכותב ד"ה לדלג ולקצר משפחות באמצע או כהגיע למשפחה המפורסמת שהיה ביניהם פוסק או כשמזכיר איזה מפורסם גדול מקצר משפחה הקודם לו: (ז) בני קהת עמינדב. הוא יצהר דלעיל: (ח) אלקנה בנו ואביאסף בנו. קאי אקרח שבלשה הללו היו בני קרח: ואסיר. היינו בן אביאסף כמ"ש (לקמן כ"ב) בן אסיר בן אביאסף בן קרח: (י) ובני אלקנה. היינו נמי כאלו כתיב אלקנה בנו ובני אלקנה עמשי ובני עמשי אחימות בן אחימות אלקנה ובני אלקנה צופי וגו': (יג) הבכור ושני. הוא יואל: (יד) לבני בנו. פי' של מחלי: (טז) ואלה וגו'. פי' הנזכרים למעלה: ע"י שיר. כמו על השיר: ממנוח הארון. פי' בבית עובד אדום ואילך: (יז) יהיו משרתים. היינו שיהיו משרתים. ומפרש אלה ובניהם היו נחלקים לג' כתות על אסף הימן גידותון: (כ) מחת. הוא אחימות: (כא) יואל. הוא שאול: עזריה. הוא עוזיהו: צפניה. הוא אוריאל: (כד) אסף בן ברכיהו וגו'. לא נזכר כלל למעלה: (כו) בן אתני. הוא יאתרי: בן עדיה. הוא עדי: (כז) בן איתן. הוא יואח: (כט) ובני מררי. לעיל יחסן בני מחלי וכאן יחס למושי בן מררי: איתן. הוא איתן הנזכר בשעה שנטעו הארון מבית עובד אדום לירושלים. אבל בירושלים מונה שם תחליפו ידותון: (לג) ואחיהם הלוים. פי' שאר הלוים: לכל עבודת המשכן. היינו לסייע לכהנים בשחיטה והפשט ונתוח ושאר עבודה שזר כשר בהם: (לד) ואהרן ובניו מקטירים וגו'. ר"ל כל העבודות שאין כשרין אלא בכהן: (לה) ואלה בני אהרן למשפחות הקהתי. כי משפחות הקהתי נחלק לשנים כהנים ולוים. ע"כ אמר ואלה בני אהרן וגו'. כי להם היה הגורל. חסר כאן תיבת ראשונה האמור ביהושע: (מד) ואת עשן. הוא עין האמור ביהושע. ולא מנה כאן אלא שמונה ערים מפני שחסר יוטה האמור ביהושע: (מה) וממטה בנימן וגו' לא חשב כאן אלא שלש עשרה עיר מפני שחסר כאן גבעון: (מו) ולבני קהת הנותרים. היינו שאר הלוים שמבני קהת. ולפי שיצאו ממנו כהנים אמר על הלוים הנותרים. ולא הזכיר כאן אפרים ודן האמור ביהושע: (נא) ויהי ערי גבולם וגו'. כל הערים היו מ"ח כמ"ש ועליהם תתנו מ"ב עיר. וזה פרטן. בני אהרן נטלו י"ג ערים מיהודה ומשמעון ט' ומבנימן ד' ועיר מקלט א' חברון: ובני קהת הנותרים. י' ערים מדן ואפרים וחצי מנשה ועיר מקלט א' שכם בהר אפרים. ובני גרשון י"ג ערים מחצי מנשה שבעבר הירדן. ומיששכר ונפתלי ואשר. ושני ערי מקלט את גולן בבשן ואת קדש בהר נפתלי. ובני מררי י"ב ערים מגד ומראובן ומזבולן ושני ערי מקלט בעבר הירדן. בצר במדבר. וראמות גלעד לגדי: ז (א) ישוב. הוא יוב: (ב) ראשים לבית אבותם. ר"ל כל המנוים הללו הם ראשים: גבורי חיל לתולדותם וגו'. פי' במספר דוד נמצאו גבורי חיל למשפחת תולע: (ג) ובני עזי. היינו עזי בן תולע: ובני יזרחיה. כאלו כתיב ובני יזרחיה ומיכאל וגו' וז"ב חמשה: (ה) ואחיהם לכל משפחות יששכר גבורי חילים. פי' האמורים לעיל שיצאו מבני תולע וגם מה שיצאו משאר בני תולע ומשאר בני יששכר כולם גבורי חילים: (ו) בנימן בלע. כאלו כתיב בנו בלע וגו': וידיעאל. הוא אשבל. חשב כאן מקצת בני בנימן הגבורים לסמוך לגבורי חיל של יששכר. והשלתי גבורים בבני בנימן חשב לקמן: (ח) ובני בכר וגו'. לא הזכירם בתורה. לפי שבימי משה לא הרבו בנים עדיין להחשב משפחה בפני עצמו. ובימי עזרא כבר נתרבו: (יב) ושפים וחפים בני עיר. הוא עירי בן בלע: חשים בני אחר. הוא אחישחר בן ידיעאל. א"נ בני אחרח בן בנימן הנזכר לקמן ח' א'. א"כ שפים וחפים היו בני עיר הושם. והם בני אחר כנ"ל: (יד) אשר ילדה פלגשו. ר"ל גדלה והיא בעצמה ילדה את מכיר וגו': ואשריאל. הוא מבני גלעד: (טו) אשה לחפים ושפים. כמו מחפים ושפים (ערד"ק): ושם אחותו. ר"ל אחות שפים: ושם השני. פירוש וכן היה שם אחות השני היינו של חפים: צלפחד. ר"ל אשת צלפחד. כי צלפחד לקח מעכה השניה לאשה: (טז) ותלד מעכה אשת מכיר. זה הדבר שחזר לאמר אשת מכיר. כי אשת צלפחד נקראת ג"כ מעכה: ותקרא שמו פרש. לא שהיה בן מכיר אלא בנה מאיש אחר. שילדתו קודם שנשאת למכיר: ובניו אולם ורקם. ר"ל אבל בניו של מכיר המה החשובים לקמן. ולא בניו ממש כ"א בני בניו מבני גלעד. כמ"ש אלה בני גלעד בן מכיר: (יח) ואחתו המולכת. ר"ל אחות שפים נקראת מלכת. ונשאה גלעד וילדה לו את אישהוד. והוא שמידע: ואת מחלה. הוא חלק האמור בתורה: (כא) והרגום אנשי גת הנולדים בארץ. הארץ היתה של עוים. ופלשתים גרשום וישבו תחתם. ואשר הרגום. המה אותן הנולדים בארץ: כי ירדו לקחת את מקניהם. היינו בני אפרים שיצאו קודם הקץ. וצדה לא עשו להם לדרך ע"כ ירדו לקחת מקניהם: (כג) כי ברעה היתה בביתו. היינו הלידה היתה בעת רעה: ובתו שארה. היינו בת אפרים: (כה) ורפח בנו. היינו בנו של בריעה: ורשף. הוא בנו של רפח וכן כולם: (כח) בית אל. הוא דרום של אפרים: ולמזרח נערן. היינו למזרח אפרים. והוא עיר נערתה האמור ביהושע. ולמערב גזר ושכם הוא צפון של אפרים: עד עזה. שהיה במקצוע מערבית צפונית של אפרים. וזה עזה של אפרים ולא היא העזה שביהודה: (כט) ועל ידי. כמו סמוך לו. היינו סמוך לאפרים היו בני מנשה ומונה הערים של מנשה: (לא) ומלכיאל אבי ברזית: הוא עיר שגדלו בה זיתים ומלכיאל היה אב של כל בני ברזית: (לה) ובן הלם. הוא חותם האמור למעלה והוא אחיו שמר דסליק מיניה: (לט) ובני עלא. כמו ובני ארח עלא ובני עלא ארח וגו': ח (א) ואחרח. הוא אחירם: (ב) נוחה ורפא. הם שפים וחפים: (ג) לא הזכיר כאן נעמן. ובתורה הזכירוהו. ואפשר הוא בן אביהוד בן בלע: (ו) ואלה בני אחוד. הוא אביהוד: אלה הם ראשי אבות. היינו האמורים למעלה מאבישוע ולהלן הם בני אחוד וראשי אבות ליושבי גבע: ויגלום. ואח"כ פירש מי הגלם נעמן הגלם: (ז) הוליד את עזא. פירש אחרי שהגלם: (ח) ושחרים. היינו שהוליד גם את שחרים ושחרים הוליד וגו': מן שלחו אותם. פירש אחרי ששלח את נשיו בגט. וחזר ונשאם. ומפרש שמות הנשים הא' חושים. והשניה בערא: (ט) ויולד מן חדש אשתו. פירש מאשתו שנתחדשה לו כעת. והיא בערא שלקחה תחלה: (יא) ומחשים. הוא אשתו השניה שהחזירה בשנית: (יב) הוא בנה את אונו. היינו שמר בנה: (יג) ובריעה ושמע. הם בני אלפעל: (יד) ואחיו ששק וגו'. בני בריעה. אע"פ שחושב בני אלפעל אח"כ חושב תחלה בני בריעה לפי שנולדו קודם לבני אלפעל: (כא) בני שמעי. הוא שמע: (כז) בני ירחם. הוא ירמות: (כח) לתולדותם ראשים. הם היו הראשים לכל התולדות שיצאו ממנו: אלה ישבו בירושלים. היינו האמורים למעלה: (כט) ישבו אבי גבעון. הוא יעיאל וקיצר כאן: (ל) ובעל ונדב. קיצר כאן נר. שהוא ג"כ מבני יעיאל. כמבואר להלן: (לא) ואחיו וזכר. קיצר כאן ומקלות כמבואר לקמן: (לב) ואף המה נגד אחיהם. פירש אחיהם הראשים הנזכרים. התנדבו לישב בירושלים ואותן שחשב כאן. היינו שכולם נפל בגורל לישב בירושלים בשביל כלל ישראל. ז"ש נגד אחיהם. פי' וישבו עם אחיהם הראשים הנזכרים למעלה: (לג) ונר קאי נמי אלמעלה. שגם הוא היה מבני יעיאל והוא הוליד את קיש ולא נר שמו אלא אביאל שמו. ונר הוא בנו אחי קיש. ע"כ יצא לחז"ל לדרוש על נר ע"ש שעשה נרות למקדש: ואת אשבעל. הוא איש בושת האמור במלכים כי בעל נקרא בושת. ובעת שמלך לא חשב הכתוב את איש בושת מפני שנולד אח"כ ולפיכך בטלה מלכות שאול ה' שנים אחר מיתת שאול עד שנתגדל איש בושת והוצאה למלוכה: (לח) בכרו. הוא שם הבן: (לט) ובני עשק אחיו. היינו אחיו של אצל: ט (א) וכל ישראל התיחשו. לפי שעדיין לא יחס דן ונפתלי. לכן חזר כאן לאמר וכל ישראל התיחשו. היינו שהתייחסו על ספר מלכי ישראל אבל הם גלו לחלח וחבור. ויהודה הגלה לבבל זה הדבר שהאריך ביחוסי יהודה ומקצר ביחוסי ישראל: (ב) והיושבים הראשונים. היינו אותם ששבו מהגלה. וישבו בעריהם ראשונה. המה הכהנים והלוים וגו': (ד) עותי. הוא עתיה האמור (נחמיה י"א ד'): בן עמיהוד. הוא בן עוזיהו: עמרי. הוא זכריה: אמרי. הוא אמריה: בנימן. הוא שפטיה. ובן מהללאל הנאמר שם קצרו כאן: (ה) עשיה. הוא מעשיה בן ברוך האמור שם: (ו) ומבני זרח. בנחמיה קיצר ולא הזכירם לכן המספר דשם אינו אלא שש מאות ששים ושמנה. וכאן נאמר ותשעים מפני שחסר שם בני זרח: (ז) ומן בני בנימן. קיצר כאן מ"ש התם. וחשב פה אחרים מה שלא חשב שם: (יא) ועזריה. הוא שריה האמור שם. וכאן חשב עזריה. וקיצר התם: (יב) בן פשחור. קיצר הכא מ"ש התם ומעשיה הוא מעמשי דשם. ואפשר כי התם חשב הגבורים הגדולים. וכאן מונה כולם לכן נפחת שם המנין מאשר כתוב כאן: (טו) בן זכרי בן אסף. הוא בן זבדי האמור שם: (טז) ועבדיה בן שמעיה. הוא עבדא בן שמוע: וברכיה וגו'. הוא מבני קהת ושם קיצר: (יז) ואחיהם שלום הראש. פי' ואחיהם של אלו הארבעה שלום היה הראש עליהם: (יח) ועד הנה. ר"ל מימי דוד ועד הנה: המה השוערים. היינו הנזכרים למעלה: (יט) שמרי הספים לאהל. פירש ששמרו על פתח ההיכל שלא יכנוס מי שאינו ראוי: ואבותיהם על מחנה ה' שמרי המבוא. היינו גם אבותיהם היו שומרים במדבר על פתח אהל מועד (ערד"ק): (כ) נגיד היה עליהם. היינו בכניסתן לארץ. (כא) שער פתח. שהיה עומד בפתח ממש: (כב) המה בחצריהם התיחשם. פי' יחוסן נכתבו על שם חצריהם שהיו נקראים בשמותן ע"ש עריהם וחצריהם: יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם: אמונה הוא ענין קיום והיינו שיסדו לקיום עולם. שזה יהיה שוער וזה משורר (ערד"ק): (כג) והם ובניהם. ר"ל גם על בניהם יסדו כן: לבית ה'. הוא העזרה: לבית האהל. זה ההיכל: (כד) יהיו השערים. פי' יעמדו השערים: (כה) ואחיהם בחצריהם. היינו אותן שחשב היו יושבים בירושלים. ואחיהם ישבו בחצריהם. והיה עליהם מעמדות לעתים שיבואו למקדש לשרת שם: לשבעת ימים מעת לעת. עם אלה הנזכרים שהיו יושבי ירושלים: (כו) כי באמונה המה ארבעת גברי השערים. היינו שלום. עקוב. טלמון. אחימן. והיה הקיום עליהם להיות שוערים לעולם ומפרש ואילך העבודות המוטלים עליהם ועל שאר הלוים: והיו על הלשכות. לשכת הטלאים וכדומה: ועל האוצרות. היינו קדשי מזבח וקדשי בדק הבית: (כז) וסביבות בית אלהים ילינו: היינו שהיו שומרים בלילה וממונים לשמור

השערים בבקר בבקר : (כח) ומהם על כלי העבודה . היינו נ"ג כלי שרת שהיו מוציאים בכל יום : (לא) באמונה . על מעשה החבתים לפי שהוא טרחה יתירה וקודמת אפילו לתרומת הדשן . לכן הזכיר כאן אמונה : (לג) בלשכת פטורים . הלשכה נקראת פטורים ע"ש יושבי הלשכה שהיו פטורים מן שאר עבודות ומפרש ואילך כי יומם ולילה וגו' : (לד) אלה וגו' . עיין מה שכתוב לעיל ח' כ"ו : (לה) שב להזכיר מושבות גבעון . בכדי להסמיך אל פרשה שלאחריה . ופלשתים נלחמו : י (יג) וימת שאול במעלו וגו' . על ששה חטאים מת אותו צדיק . א' שמעל בנבואת שמואל להמתינו בגלגל זהו במעלו ב' שמעל באורי' ותומים כשראה ההמון הלוך ורב ויאמר שאול אל הכהן אסף ידיך זהו אשר מעל בה' . ג' בעמלק זהו על דבר ה' אשר לא שמר : ד' וה' . כשהלך לבעלת אוב . שתים רעות עשה . א' לשאול לבעלת אוב להעלות המת . מה שדורש עניינו מן המת . וז"ש הכתוב ושואל אוב בלשון שאלה ודורש אל המתים בלשון דרישה . וזה שאמר כאן לשאול באוב לדרוש : (יד) ולא דרש בה' . הוא שקיבל לשה"ר על נוב (אנ"ה מה נעשה בדברי הילקוט (שמואל כ"ח) תני על חמש חטאים מת אותו צדיק כו' ע"ש) : **יא** (א) עצמך ובשרך אנחנו . לפי שיש שלשה שותפים . והעצם בא מן האב והבשר מן האם . לכן לבן שהיה קרוב ליעקב מצד האב ומצד האם אמר ליעקב אך עצמי ובשרי אתה . והנה דואג אמר על דוד עד שאתה שואל אם הגון למלכות . שאל אם ראוי לבא בקהל משום דקאתי מרות המואביה לכן כשבאו ישראל להמליך את דוד . הקדימו לאמר עצמך ובשרך אנחנו . היינו שניהם ישראלים גמורים : (ד) היא יבוס . היינו העיר : ושם היבוסי . הוא החומה : (ח) מן המלוא ועד הסביב . פי' כשעושין מבצר לעיר בונין חומות אבנים עגול סביב . ובכדי להגן על החומה מכלי משחית המפילים את החומה . עושין חוצה לה עוד גדר בעלת קצות וממלאין את הגדר עפר הרבה . והוא הנקרא מלוא . והוא בנה בתחילה מבחוץ המלוא ועד הסביב : ויואב יחיה שאר העיר . היינו הבתים שבעיר . מפני שיהושע שרף את ירושלים . והוא מלשון נחמיה ג' היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות : (יא) ישבעם בן חכמוני . עי' אביו אמר בשמואל יושב בשבת תחכמוני והכמוני הוא על שם אכם . ויתכן שפי' על שניהם : (יד) ויתיצבו . היינו שניהם הוא ודוד וכתיב כאן השדה מלאה שעורים ומ"ש בשמואל כ"ג י"א הוא היה מעשה אחרת זולת זה . כי שם כתיב שמה בן אגא ומלאה עדשים . ובלשון יחיד ויתיצב . היינו הוא לבד : (טו) על הצר . ושם כתיב אל קציר : ומחנה פלשתים . פי' אסיפת פלשתים ושם כתיב וחית פלשתים : (טז) ונציב פלשתים . היינו העומדים במצב המלחמה : והמשחית . המה העומדים עקיפין לראות אם יברחו השונאים ירדפו אחריהם להשחית כלם : (כ) הוא היה ראש השלשה . שהיה בגבורים שלו שלשה מדרגות . שלשה ראשונים ושלשה שניים ושלשה שלישים . והוא היה ראש שלשה השניים ועד השלשה הראשונים לא בא (עיין רד"ק) : (כב) מן קבצאל . היא עיר בערי יהודה בדרום א"י . והיא עיר החכמה : אריאל . היינו שהיה ארי חזק כי אל לשון חוזק : (כה) על משמעתו . שהיה פקיד לשמוע דבר המלך . ולהשמיע להעם : (כו) וגבורי החילים עשהאל . היינו שהוא היה מן השלשה גבורים השניים האמורים למעלה . ושר על השלשים . ומספר השלשים הוא מן אלחנן עד אוריה החתי . והשאר דקחשיב כאן היו גבורים אבל עד השלושים לא באו והני ל"ו גבורים כולם צדיקים גמורים היו כמ"ש אשרי כל חוכי לו ל"ו צדיקים שהעולם מתקיים עליהם . וזכות מע"ט וצדקתם עומד להם במלחמה . לכן נבחרו אלו לבד לעמוד במספר . והשאר אע"פ שהיו גבורים . לא עלו במספר : **יב** (טו) והוא ממלא וגו' . היינו מ"ש למעלה כצבאים על ההרים למהר . כי מחמת המהירות עברו מיכל המים . כדרך שאמרו חז"ל נפתלי היה רץ על שבלים ולא כפפן : ויבריחו את כל העמקים . ר"ל את יושבי העמקים . והוא מ"ש למעלה ופני אריה פניהם : (יח) לך דוד . ר"ל מחמת יחוס עצמך ראוי לבוא אליך : ועמך בן ישי . ר"ל וגם ראוי לבוא אליך מחמת שעמך היתרון מן האב שאתה בן ישי : (כב) כי לעת יום . כמו אשר לעת יום : כמחנה אלהים . היינו היוצאים ממצרים . היו שרי האלפים ששה מאות . וכן היה מספר מחנה דוד : (לב) יודעי בינה לעתים . ידעו להתבונן בכל דבר לפי העת והזמן כמ"ש חז"ל אחיתופל לא היה מתפלל תפלה אחת פעמיים . משום דהתפילות ראוי להתכוון לפי העת והזמן : ראשיהם . פי' כולם היו ראשי סנהדראות וכל אחיהם היו עושים על פיהם . ובאו ג"כ עמהם : (לג) בכל כלי מלחמה . ולמטה אצל ראובן כתוב כלי צבא מלחמה : (מא) מאכל קמח . היינו תבשיל כי היו קרובין והיו יכולין להביא עד שלא יתקלקל המאכל : **יג** (ה) מן שיחור מצרים עד לבא חמת . הוא גבול ארץ ישראל מן דרום עד צפון : (יד) ויברך ה' את בית עובד אדום וגו' . לפי החשבון ע"כ או שילדו ששה בכרס א' או בכל א' ילדה שני פעמים בחודש . לכן עולה בג' חדשים לכל א' ששה : **יד** (ב) כי הכינו ה' . שראה נור הוא אדום נכנע לפניו : **טו** (א) ויכן מקום לארון אלהים . היינו בנין אבנים : ויט לו אוהל . הוא יריעות פרושות מלמעלה : (ב) אז אמר דוד . היינו כי בתחלה חשב דויד האמור בכתף ישאו לא נאמר אלא לדור המדבר שהיה ראוי לישא בכתף כי העדה כלם קדושים ודור דעה ובדורו אין ראוי אלא לישא בעגלה . אבל כשראה פרץ עוזה אז אמר לא לשאת כי אם הלוים ולשרתו עד עולם : (יז) ויעמידו הלוים את הימן וגו' . פירוש שהעמידו את איתן הימן ואסף להיות משוררים : (יח) ועמהם אחיהם המשנים . היינו שהיו שוערים והעמידם להיות משוררים ולקמן מפרש כל א' עם כלי שירו שהיה ממונה עליו : (יט) והמשוררים הימן וגו' . ר"ל אותן המשוררים האמורים היו מקודם ממונים במצלתים להשמיע . וזכריה בנבלים . ומתתיהו בכנורות : (כד) ועבד אדם ויחיה שוערים לארון . פי' הם היו כהנים וברכיהו ואלקנה היו לוים וכולם היו שוערים אלא זה לפנים מזה : (כו) ויהי בעזר האלהים את הלוים נושאי הארון וגו' . היינו הלוים לא נשאו את הארון רק הכהנים נשאו הארון אלא שראו הכהנים שאלהים בעזרם בשעת הארון נושא את נושאיו . היו טוענים אותו גם על כתפות הלוים והוא נושא את הלוים . וז"ש הלוים הנושאים את הארון ר"ל עם הארון : **טז** (ח) הודו לה' . פי' עי"ד שמליצו באבות כי כל מה שהיו עושין מייחסין להקב"ה . וז"ש ויקרא אברם בשם ה' . וז"ש כאן קראו בשמו : הודיעו בעמים עלילותיו . עלילות . היינו החסד הגדול שמתנהג הקב"ה עם ישראל . בעת לא' ישראל איזה טובה מהטובות . ואח"כ מהסרהו הטובה ההיא בכדי להמציא מאד למחלתו הייט דבר שיכפר לו עונו בעה"ז : (י) התהללו בשם קדשו . פי' ראוי שתתהללו על שזכיתם להזכיר שם קדשו . וכן אמר יבטח בשם ה' . ר"ל יבטח בזכות שמזכיר שם ה' . דאם לא כן הל"ל לבטוח . ובספרי אמר הכהנים מברכים במקדש שנאמר ושמו את שמי . בגבולין מנין ת"ל בכל המקום אשר אזכיר את שמי עכ"ל . ור"ל כי במקדש היו אומרים השם ככתיבתו והוא הנקרא שמי . אבל בגבולין אינו אלא בכינוי ואינו אלא זכר להשם . ז"ש זה שמי וזה זכרי כו' . והיינו מ"ש הספרי ושמו את שמי אינו אלא במקדש . ובגבולין מדכתיב בכל המקום אשר אזכיר את שמי . כי זכרון השם גם הוא לישועה . כמ"ש אלה ברכב וגו' ואנחנו בשם אלהינו נזכיר וגו' . וא"כ ראוי להתהלל בשם קדשו : ישמח לב מבקשי ה' . היינו אם ראוי להלל מי שאינו אלא מזכיר בשם קדשו . גם הוא לו לישועה . כי יבוא אליו ויברכהו . כ"ש מי שמבקש ה' ראוי לו שישמח לבו : (יא) דרשו ה' ועזו . אמר למי ראוי לבקש ה' מי שיודע מדותיו של הקב"ה ומדות התורה הנקראת עזו . והוא שאמר מקודם דרשו ה' ועוז והדר בקשו פניו (אנ"ה אפשר לכוון בזה מ"ש חז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל) : (יב) זכרו נפלאותיו וגו' . מופת נאמר על דבר הנמצא בעולם . אלא שהוא היפך הטבע ופלא הוא ענין חדש שלא נעשה בעולם עדיין . ויתכן האמור כה אמר ה' צבאות וגו' גם בעיני יפלא : (יג) בני יעקב בחיריו . כשיהיו עדיין בני יעקב נבחרו לו : (יד) הוא ה' אלהינו בכל הארץ משפטיו . אף שאנחנו אומרים אלהינו אעפ"כ בכל הארץ משפטיו : (יח) לך אתן ארץ כנען . אמר לך . היינו שא"י נתנה לאברהם . אבל הנחלה היינו ירושלים והר הבית והמקדש לא נתנה לאחד כ"א ירושלים לאברהם . והר הבית ליצחק . ובהמ"ק ליעקב . וז"ש חבל נחלתכם : (כב) אל תגעו במשיחי . אלו האבות . כד"א ולא נתתיך לנגוע אליה : (כד) ספרו בגוים את כבודו וגו' . היינו המון העם ובפניהם לא תוכלו לספר רק כבודו . אבל בכל העמים . היינו החכמים תספרו אף הנפלאות (אנ"ה שמע קול הברה . ולא כיון לבו . וע"כ כנ"ל . גוי הוא הנכבד . לכן דרשו חז"ל גוי מלמד שהיו ישראל מצויינים שם . ועם . אינו אלא קבוץ רב גם כי יהיו המונים וז"ש כאן בגוים את כבודו כי לאו כל מוחין סביל דא . כמ"ש הראני נא את כבודך אבל בהמונים די ספורי מעשה נפלאות) : (כה) ונורא הוא על כל אלהים . המה הגלגלים ואישים השמימיים . מה טעם וה' שמים עשה . לכן נורא הוא עליהם : (כז) הוד והדר . הוד היינו יופי עצמות כמו אור החמה שהאיר בו עצמית והדר הוא נגה הירח שמקבל מן השמש : (לא) ישמחו השמים ותגל הארץ . שמחה לא יאמר כ"א על טובה שנתחדש לו מעתה . אבל גילה נאמר גם על דבר ששמח בו כבר ומתיפן לו ועד"ז יפורש (משלי כ"ג כ"ד) גיל יגיל אבי צדיק . כי הצדיק במעמד א' תמיד . ויולד חכם ישמח בו כי החכם מוסיף לקח בכל יום ע"כ כתוב ישמח בו וכן כאן בהיות אין כל חדש תחת השמש כתוב ותגל הארץ אבל למעלה מן השמש יש חדש ע"כ אמר ישמחו השמים (אנ"ה גם בזה שמע השומע קול הברה אי"ה יתבאר בידיע בביאור על משלי ואיוב) : (לז) לאסף ולאחיו . היינו זכריהו ויעיאל : לשרת . היינו לשורר : (לח) ותוסה . הוא ג"כ בן ידותון : (מא) ועמהם הימן וידותון . כמו עם הימן וידותון : (מב) ובני ידותון . הוא עובד אדום ותוסה :

יז (ד) לא אתה תבנה לי הבית לשבת כי לא ישבתי בבית . פי' אא"מ הר"ב זצוק"ל בא לו התשובה בלשון כפול . על שתי דברים שנדמה לדוד שעשה שלא כהוגן . הא' אנכי יושב בבית הארזים והוא שלא כהוגן כמ"ש העת לכם לשבת בבתיכם ספונים שנית מה שארון אלהים יושב בתוך היריעה . ובא לו התשובה . האתה תבנה לי הבית לשמי . וא"כ לא עת בא עת בית ה' להבנות . ומותר אתה לישב בבית ארזים . שנית מה שארון אלהים יושב בתוך היריעה בא התשובה כי לא ישבתי בבית : (ה) מן היום אשר העליתי את ישראל וגו' . הדבר דברתי את אחד שופטי ישראל . פירש אא"מ זצוק"ל ואמר בהיות מן השמים מעכבים על איש לקיים איזה דבר . אם שאין הזמן ראוי לכך . או שהאיש אינו ראוי לכך . לכן הכפיל הכתוב לאמר מן היום כו' את אחד שופטי ישראל כו' : (ח) ואהיה עמך . שלא תהרג . ואכריתה את כל אויביך שתהרוג : ועשיתי לך שם כשם הגדולים . ז"ש מגן דוד . ותהי חתת אלהים על כל אויביו : (י) ובית יבנה לך ה' . פירש אא"מ זצוק"ל . ר"ל אחר אשר הכינות את לבבך בלבב שלם לבנות הבית מעלה עליך הכתוב כאלו בנית כמ"ש חנוכת הבית לדוד . כי גם הבונים לא עשו במעשה הבנין כלום כמ"ש חז"ל שנבנה מאליו והאבנים היו עולים על הדימוס . וכן אמר שלמה אם ה' לא יבנה בית וז"ש כאן ובית יבנה לך ה' . (אנ"ה אלה הארבעה פסוקים מלאתי מדברי אא"מ זצוק"ל ומעתה נשוב לדברי אא"ז הגאון זצוק"ל) : (ט) ושמתי מקום לעמי ישראל . הוא כבוש הארץ : ונטעתיו . הוא חילוק הארץ כי כל אחד על מקומו כענין נטיעה : ולא יוסיפו בני עולה לבלתו . ובשמואל כתיב לענותו . דרשו חז"ל בתחילה לענותו ולבסוף לבלותו . ר"ל בתחילה היינו בבית ראשון לא נמסרו אפי' לענות . ולבסוף בבית שני היו משועבדים למלכים אלא שלא נמסרו לבלות : (י) ולמימים אשר צויתי שופטים וגו' . קאי אלמעלה ולא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה ולמימים אשר צויתי שופטים וגו' : (יב) וכוננתי את כסאו עד עולם וגו' . ג' פעמים כתיב כאן עד עולם . היינו אחת בעה"ז ואחת בעוה"ב ואחת לימות המשיח : (יז) וראיתני כתור האדם המעלה . ר"ל כמו האדם הראשון שהראה לו הקב"ה כל דור ודור : **יח** (ג) מלך צובה חמתה בלכתו להציב ידו בנהר פרת . ר"ל כשהלך דוד לחמת להציב לו סימן גבולו . וזהו להציב לו יד . אז לקח דוד את ארץ תועו מלך חמת והכה את מלך צובה בנהר פרת : (י) וכל כלי זהב וכסף . ר"ל ועם כלי זהב וכסף שלחו אל המלך דוד : (יז) הכרתי והפלתי . כתרגומו קשתיא וקלעיא : **כ** (ג) ובמגרות . פי' מגרות כפולות היו : (ה) אלחנן בן יעיר את לחמי . פי' שהיה מן בית לחם וכ"כ בשמואל בית לחמי : אחי,

קאי לעיל על ספי רצה לומר אחי ספי והיינו גלית הגתי: **כא** (כ) וישב ארנן וגו' וארנן דש חטים. פיר' מעיקר' היה דש חטים. וישב ארנן וירא את המלאך ויברח בהחבא: וארבעת בניו. אע"ג דאינהו לא חזו רק שראו שנתחבא אביהם היו עמו מתחבאים: (כח) בעת ההיא וגו' ויזבח שם. ר"ל אע"פ שמשכן ה' בגבעון היה זובח שם תמיד. לפי שראה שענהו ה' בפעם הראשון שזבח שם. והטעם שזבח שם פעם ראשון אמר ולא יכול דוד וגו':

כב (ג) ולמחברות. היינו מה שמחברים בדלת ובכותל: (ה) נער ורך. נער פיר' מעט השנים. רך הוא רכות המזג. כמו הרכה והענוגה: להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות. פיר' היינו מה שמגדלין ומפארים בית אלהינו לא לאורה ולא לתפארתנו הוא צריך אלא כשמגדילים ומפארים הבהמ"ק שיהיה מעולה על כל הבתים תפול אימת' ופחד על הרואים ומפרסמים לשם ולתפארת לכל הארצו': (ח) כי דמים רבים שפכת. ובית הזה יקרא מנוחה לכן צריך איש מנוחה לבנותו: **כג** (ד) מאלה לנצח. הוא מאמר דוד. וכאלו כתוב ויאמר דוד מאלה לנצח וכן מסיים הכתוב בלשון מ"ב אשר עשיתי להלל. ופירש מאלה מקצת אלה הנזכרים: לנצח. ע"ש שבכה השיר מנצחים ליה"ר: (ה) וארבעת אלפים וגו' מהללים לה' בכלים. פי' והעשרים וארבעה אלף לנצח האמורים למעלה. הם היו משוררים בפיהם. ואלו משוררים בכלים: (ו) ויחלקם דוד. היינו לכ"ד משמרות כדלקמן: (ט) בני שמעי וגו' אלה ראשי האבות ללעדן. פי' שגם מבני שמעי לקחו ראשי אבות ללעדן לפי שהיו בני לעדן הרבה. ובפסוק שאח"כ חשב בני שמעי והראשים שלהם משלהם: (יא) ויהיו לבית אב לפקודה אחת. היינו בימי עזרא אבל בימי דוד חשב אותן בפ"ע: (כד) אלה בני לוי. פירש אלה כ"ד ראשי אבות אשר ללוי. ובפרטן המה א' יחיאל ב' וזיתם ג' ויואל מבני לעדן ד' שלמית ה' יחזיאל ו' והרן מבני שמעי ללעדן. ז' יחת ח' זינא ט' יעוש י' בריעה בני שמעי לשמעי אלו יו"ד לגרשון. א' שבואל ב' ורחביה מעמרם ג' שלמית מיצהר ד' יריהו ה' אמריה ו' יחזיאל ז' יקמעם מחברון ח' מיכה ט' ישיה מעזיאל אלו ט' לקהת. א' אלעזר ב' וקיש ממחלי ג' מחלי ד' עדר ה' ירמו' ממושי. אלו ה' למררי. ס"ה כ"ד ראשי משמרות: (כה) כי אמר דוד וגו'. והוא טעם על מ"ש למעלה שנתן דוד אותם לעבודה מבן עשרים שנה למעלה. הוא מפני כי אמר דוד: (כו) וגם ללוים אין לשאת בכתף. אע"פ שצריכים לשאת הארון לק"ק אבל שם היו כהנים. לכן נתנ' דוד למשוררים מבן כ' ולמעלה ומכרז ואמר: (כז) כי בדברי דוד האחרונים. ר"ל לבסוף שראה שאין להם משא בכתף ולא שאר עבודה רק לשורר ולשוער ע"כ נתנם בן עשרים:

כד (ה) שרי קודש. היינו בעלי רוח הקודש: ושרי אלהים. היינו בני לוי כמ"ש דברים (יו"ד ח) ה' הוא נחלתו: (טו) לחזיר. לפי שבימי משה כלה בו מנין המשמרות והיו חוזרים חלילה לזכר זאת נקרא כאן חזיר: (יח) למעזיאו כ"ד. ומה שלא חשב למעלה כ"א עשרים מפני שאח"כ חושב ארבעה דהיינו אימר בני פשחור בני ידעיה בני חרים כמ"ש בנחמיה: (כג) ובני יריהו. פירש ובני חברון יריהו: (כז) בני מררי ליעזיהו בנו. פירוש של יעזיהו בנו. היינו שהם זכור ועברי שלשה. והמה במקום יעוש ובריעה ואלעזר אחי קיש. ומה שהתחיל המנין כאן מן שובאל מפני שמנה הראשונים לא נשתנו בשמותם ואיידי שהתחיל למנות שמות המשתנים חשב גם יריהו ואמריה וכו'. אף על פי שלא נשתנו: **כה** (א) ויבדל דוד וגו' בכנורות וגו'. פיר' אלו הבדיל להיות משוררים בכלים והשאר ישוררו בפה: (ג) לידותון בני ידותון וגו' ששה. לא חשב אלא חמשה ואמר ששה והוא כי שמעי לא נולד עדיין. אבל מפני שהיה ראוי לנבואה כתב הכתוב ששה: (ד) ורוממתי עזר. שם אחד הוא כמבואר לקמן ל"א (עיין רש"י): (ט) ויצא הגו. ל. היינו יוסף הראשון גדליהו השני: **כו** (ו) ולשמעיה בנו נולד וגו'. ובפסוק שאח"כ מפרש מי הם בני שמעיה. עתני ורפאל וגו': (ז) אחיו בני חיל. חשב אחיו אח"כ לפי שנולדו אחר לידת בניו: (יב) לעומת אחיהם. שהם ג"כ כ"ד בתי אבות. היינו ח' מבני עובד אדום ז' בני משלמיהו. ה' בני שמעי' מן עובד אדום. ד' בני חוסה: (יד) לשלמיהו. היינו לבני שלמיהו ומפרש מי הם בני שלמיהו זכריהו בנו ונקט כאן זכריהו כי הוא הבכור: יועץ בשכל הפילו גורלות ויצא גורלו צפונה. היינו כי בני שלמיהו היה שומרים למזרח הלוים ששה ובני שלמיהו היו שבעה לכן הפילו גורל מי מבנים ידחה מן המזרח. ונפל הגורל על יועץ בשכל ונדחה ממזרח לכן כתיב ויצא גורלו צפונה: (טו) לעבד אדום נגבה ולבניו. פירש לבניו של עובד אדום נפל הגורל שיעמדו נגבה. היינו שנים נגבה. ושנים בבית האסופים נגבה: (טז) לשפים ולחוסה למערב. ובני חוסה היו ארבעה:

כז (ב) ישבעם. קחשיב הכא י"ב ראשים והמה מן השמה ושלשים גבורים אשר לדוד האמורים לעיל. וישבעם בן זבדיאל. הוא בן חכמוני דלעיל: (ד) דודו האחוחי. והוא אלחנן בן דודו דלעיל: (ח) שמהות היזרח. ולעיל הוא שמה ההרודי: (טו) חלדי הנטופתי. הוא חלד בן בענה דלעיל: **כח** (ב) ויקם דוד המלך על רגליו וגו'. (אנ"ה הנה בחזית פסוק א' אמרו דוד בנה את היסודות דכתיב ויקם דוד על רגליו עכ"ל עמ"כ שם. ונבוא הכתוב לידינו כעת. ראוי לידע ולהודיע מה ראו חז"ל על הדרש ככה. ומה הגיע אליהם מן הקושיא לסוגיא הדברים מפשטן והנה בביאורנו הספרד שבין לשון עמידה וקימה. הוא שעמידה יובן בעומד על רגליו. או מלשון עכבה. ולשון עומד על גביו. לא אאריך פה כל פרטים ודרשות חז"ל ע"ז. ועתה באנו לברר רק לשון קומה ונאמר שלא הונח על ההעתקה מהישיבה אל העמידה. הלא כתיב (בראשית כ"ז י"ט) קום נא שבה. אלא הונח על העתקת האדם או החפץ מענין שהיה בו על ענין אחר אע"פ שלא השתנה גופו מהשכיבה או ישיבה אל העמידה כמ"ש ב"ר ויקם שדה עפרון דהוה דבר אינש זעיר ואתעבידה לבר נש רב. ויקל עלינו הבנת הכתוב. ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה'. כי בנוה התעוררו רחמים גדולים. ובנסוע לכבוש עמים התפלל משה כביטול שיעתק מרחמים אל נקם להפיץ אויביו. ובירושלמי ברכות (בב"ר כ"ח) אמר רבי יוחנן מן הא תנינן מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש כו' ומכל המצות כו' מן הכא ויקם וידבר אל בני חת וגו'. עיין דברי המפרשים. ולדברינו מלת ויקם קא קשיא ליה. ואמר שהכי פירושו שנעתק ונפטר מחיוב כל המצות שהיו מוטלין עליו. אל החיוב לדבר אל עפרון מעל עסק פני מתו: וכן (במ"ב י"ג כ"א) ויחי ויקם על רגליו. דרשו חז"ל על רגליו קם ולביתו לא הלך הייט דקא קשיא ליה הל"ל ויעמוד על רגליו אלא דקרא קמ"ל שלא הי' שתהיה אלא העתקה לעמוד על רגליו. וכן דרשו כאן שנעתק דוד המלך מן ההכנה לבנות אל בנין היסוד. וגם בזה יתורץ קושית בעל מגן אברהם סימן א' סק"ג וז"ל ומיד ל"ד כדאיתא בגיטין ת' עכ"ל. ובאר היטב כתבו להלכה. אלא ישהא מעט ומע קרא לק"מ כי בגיטין לא אמרו אלא ייסן ועמד. והשו' כיון על השוכב על מטתו מיד כשיעור משכתו יקום בזריזות ר"ל יעתק מן השינה בזריזות אל עבודת בוראו. ולא יפסוק בהרהורים זולתו): לארון ברית ה' ולהדום רגלי אלהינו. היינו חצרות בית אלהינו. כמ"ש לקמן שלמה בנך יבנה לי בית וחצרות וכן נאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי היינו כאשר השמים כסא ד' רוחות העולם המה ד' רגלי הכסא והארץ שבין רגל לרגל נקרא הדום רגליו וכן כאן כאשר ה' בהיכל קדשו הוא מקום כבודו ואז החצרות בית אלהים הדום רגליו:

(דה"י ב) **יד** (א) ויעש אסא הטוב והישר בעיני ה' אלהיו. בספרי פליגי ח"א טוב בעיני אלהים והישר בעיני אדם וח"א טוב בעיני אדם וישר בעיני אלהים וכאן למ"ד ישר בעיני אדם קאי ועיני ה' קאי למעלה על הטוב ולמ"ד הישר בעיני אלהים אדסמיך ליה קאי (אנ"ה כאשר אזכה להדפיס אי"ה הגהות אא"ז הגאון זצוק"ל על הספרי יראה הרואה בפרשה ראה כי הכותב דכאן לא ידע ואשם ושם נרחיב פה להקן כאן): (ב) ויסר את מזבחות הנכר והבמות וישבר את המצבות. מזבח הוא הקבוע ובמה ומצבה הם במקרה ולפרקים אלא שמצבה הוא מאבן אחת ובמה בנויה מאבנים ומצבה אינו אלא לנסך ובמה לעולות ומזבח לכל הקרבנות: (ג) לדרוש את ה' ולעשות התורה והמצוה. היינו גם במעשה העבודה ראוי להקדים ידיעת האל. כמש"ל דע את אלהי אביך ועבדהו. ואח"כ יעשה כתורה לסור מרע. ואח"כ יקיים המצוה כאמור ואח"כ ועשה טוב: (ד) ואת החמנים. אשרות היו עושים ללבנה ומה שהיו לעבודת השמש נקרא חמנים מן בש חמה: ותשקט הממלכה. כי מלך ימלוך על שני אופנים אם שמולך מעצמו ביד חזקה. או אם שכולם רוצים בו וממליכים אותו עליהם. וז"ש כאן הממלכה (אנ"ה מה נעים לפ"ז הכתוב (שמות י"ט ו') ממלכת כהנים וגוי קדוש. ואפס מקום פה להאריך בשאר הכתובים ממלכות): (ה) כי שקטה הארץ. היינו מרחוק ואין עמו מלחמה מקרוב (אנ"ה גם בזה שכח הכותב מה שכתב לעיל (א' ד' מ') שקטה ושלוה ע"ש וע"כ כצ"ל כי שקטה הארץ ממלחמות מלכים אחרים ואין עמו מלחמה ר"ל שאין העם לוחמים עם המלך בקרב הארץ): (י) תומה דלתים בריח. ואם אחת משלש אלה לא יעשה לה בשלה המבצר: כי דרשנו את ה' אלהינו דרשנו. כופל המלות להורות כמש"ל פסוק ג' דריש' את ה' ודרישה השני לתורה ולמצוה: (ז) נושא צנה ורמח וגו' מגן ודורכי קשת. היינו כי הלוחם ראוי שתחלה יקדים התחבולה לעצמו שלא יהרג ואח"כ ישא זיין ללחום ולהרוג: (י) בין רב לאין כח. כי לפי הטבע נצוח המלחמה ע"י גבורה וכ"ש אם רבי' וז"ש אין עמך לעזור בין רב היינו אופן היותר מועיל לאין כח הוא האופן הפחות יותר: כי עליך נשענו ובשמך באנו. היינו נשענים עליך במה שנקראת אלהי ישראל: ובשמך באנו. הוא במה שאנו מזכירין שמך תמיד (כמש"ל ע"ז א'): (יב) לאין להם מחיה. שאין להם מחוס בבשרם ע"ש מחית בשר חי: (יג) ויבוזו את כל הערים וגו' וישבו צאן. רכוש וכל דבר שאין בו רוח חיים מיקרי ביזה ובעלי חיים נקרא שבי: **טו** (ג) וימים רבים לישראל. היינו ארבע גליות ללא אלהי אמת זה בבל כמ"ש כל הדר בח"ל כמי שאין לו אלוה וללא כהן מורה זה מדי (אנ"ה זה השומע מפי אא"ז הגאון לא השמיע לנו שמך הדבני'): וללא תורה. זה גלות מוקדון שכתבו על קרן השור כפרו בתורת משה רבכם: (ד) וישב בצר לו זה גלות האחרון. כמ"ש והיה באחרית הימים האלה ושבת עד ה' אלהיך בצר לך וגו' וגם רמז לשלשה חלקי התורה היינו אלות הברית ותורה שבע"פ ותורה שבכתב וז"ש ללא אלהי אמת זה האלות (אנ"ה גם זה לא אבין אלא בדוחק) וללא כהן מורה זו תורה שבע"פ וללא תורה זו תורה שבכתב: (ז) חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעולתכם. הוא ע"ד הכתוב ירמיה ל"א כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמע' כי יש שכר לפעולתך וגו' והיינו כי שתים עשתה אמנו רחל האחת מבכה על בניה כדרך שבכו אבות העולם זאת שנית עשתה כסות דמעה את מזבח ה' לכפר על חטאי בניה בשעתה ואני לא קנאתי לצרה שלי ומפני מה קנאת לעבודת כוכבי' שאין בה ממש כו' כדאיתא בפתיחתא דאיכה רבתי ז"ל מאנה להנחם על בניה כי איננו ר"ל הקב"ה איננו אצלם כמ"ש בזוהר וע"ז השיב לה כה אמר ה' מנעי קולך מבכי היינו על בניה כי יש שכר לפעולתך ע"י משיח בן יוסף ועיניך מדמעה היינו על טענתה שמסרה הסמנים ללאה עי"ז יש תקוה לאחריתך ע"י משיח בן דוד דקאתי מלאה ושבו בנים לגבולם (אנ"ה הראית כי דבר גדול התחיל לברר ולא סיימו אך אם אסה לו שמעני מה שהרחבנו לבאר רות ב' ג' ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה הנראה שהם כפל דברים במלות שונות ומתפלי ותשקי להסיר הכלל הזה המאומס מתורת אלהינו ובאנו לומר כי הפרש גדול בין פעולה לשכירות והוא פעולה יאמר על התשלום גמול על כל מלאכה ומלאכה בפני עצמה כדרך החייט והרצען ולא יפסיד בעל החפץ אם ימשוך המלאכה או אם מהור ימהרנה בזמן קצר ושכירות הוא הגמול עבור משך זמני כשכיר יום או שכיר שנה בשנה יעשה מלאכה אחת כל ימי מיגר או השנות המלאכה פעמים רבות או מלאכות רבות עדי ישלם זמן הקו והנה מעשה הרועה אינה מלאכה נפרדת כ"א משך שמירת הצאן אמר נקבה שכרך עלי והיה שכרי והחליף את משכורתי וכן המניקה משתלמת עבור כל משך ולא עבור כל יניקה ויניקה אמרה והניקהו לי ואני אתן את שכרך ולהיות כי את כל מעשה יבוא אלהים במשפט לשלם גמול כל דבר ודבר בפרט אמר זאת פעלת שטי פעולת צדיק לחיים והשיב לאדם כפעלו ובאיוב ז' ב' נפרש אי"ה אומר הכתוב כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו ובדברינו אלה נודע המוקשה לחז"ל (נדה ע"א א') מאי שכר פרי הבטן היינו בהל"ל פעולת פרי הבטן ומשני א"ר חמא בשכר שמשהין עצמן על הבטן. היינו ממש שכר זמנו. וגם יתכן הכתוב (בראשית ל' י"ח) נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי. הוא כי גמול הזה. תמורת הכנעת לבבה כל ימי היותה שפחתה לאישה. ויתבאר אלינו תומר המאמר באבות פ"ב א' והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות. עיין מ"ש הרמב"ם ובעל דרך חיים ותוי"ט ליישב כל הקושיות הנופל על המאמר ההוא וכן האמור

סוף

סוף פ"ב ודע שמתן שכרן של צדיקים [illegible] אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס העיד ר' [illegible] העולם הזה נתחבטו כל המפרשים כי יעודי תורה תמיד לא יחשו של [illegible]ודת המצוה מפני השכר ולא עוד אלא שהקב"ה בעצמו אמר מי יתן ו[illegible] גו' למען ייטב להם. ואמרו בר"ה ובפסחים האומר סלע זו לצדקה בש[illegible]ני ובשביל שיהיה לי חלק לעוה"ב הרי זה צדיק גמור ומ"ש רש"א שאני צדק[illegible] המצות שנאמר בו בחנוני נא בזאת עכ"ל ואם כדבריו מה הקשו חז"ל מזה המאמר על קרא דכתיב ביה די להוון מקרבין לאלה שמיא ומצלאין לחיי מלכא ובנוהי. והלא בקרבנות לא כתוב בחנוני ועוד פתח בעבדים ומסיים במשמשין ומ"ש רש"א לחלק כי עבודה הוא קשה ושימוש הוא במלאכות קלות עכ"ל עליו הראיה וכן מ"ש הרמב"ם פרס הוא הגמול לאדם שאין לו טובה עליו שהינו העקידה שער מ"ד קכ"ו א' וביותר מקשה על מאמר הנ"ל המובא באדר"נ פ' ה' וז"ל אנטיגנוס איש סוכו אומר אל תהיו כעבדים כו' כדי שיהיה שכרכם כפול לע"ל עכ"ל הראית חומר מאמר כזה שסופו סותר את ראשו ערו ערו עד היסוד בה. וליישב את כל אלה נקדים כי הנה בעל הגמולות כעל כל ישלם גמול כפול. הראשון יקרא פעולה היינו עבור כל עבודה ועבודה פרטית כנ"ל ובהיות המעשה בעולם ההוא נפסד כמו כן הגמול בעוה"ז סאה בסאה. והן הגמולים הנמצאים בתורה הגלוי לכל העמים. ועוד אחת היא כמו שראינו במלכותא דארעא. אם ישרתנו איש באיזה מלאכה פעמים רבות. הנה לבד אשר יושיט לו המלך גמול כל מלאכה ומלאכה. ובהשלם המלאכות כולם ימלאו שנית איזה טובה עבור כל משך שירותו לפי נדבות לבו ועושר כבוד מלכותו ק"ו למלכותא דרקיע כי ישלם שנים לרעהו הישראלי אשר עבדו כל ימי היותו חיים על האדמה והנה גמול השני אשר לפי נדבות לבו יתעלה כביכול ולא לפי פעולה האנושית א"כ אין חקר וקץ לגמול ההוא ולא מלא הקב"ה כלי העוה"ז מחזיק ברכה ההיא כ"א בעולם הנצחי וע"כ לא הסבאר בתורה הגלוי לכל העמים הגמול ההוא השנית עבור משך הזמן וההוא יקרא לה שכר כו' וז"ש שכר מצוה בהאי עלמא ליכא וגם יאמר ה"ז מתן שכר כי אינו לפי הדין וז"ש ודע שמתן שכרן של צדיקים וע"ש ודע דייקא ואם בזה יפורש אלינו האומנם ידוע למו גמול הפרטי והיינו גמול הגשמי ונוכל לשקול בהם המצות אם קלה או חמורה הזהיר התנא הוי זהיר בקלה כבחמורה כי אם שמעזוב מלקיים הקלה ותבטל היותך עובד ה' כל הימים והפסיד גמול הנצחי שנשלם עבור משך עבודה אם בקלות או בחמורות וכי יותן לאיש שנית עד"ז אמר התנא שאין אתה יודע שכרם של מצות: והנה שני הגמולים הנ"ל אחד הם בבטן המצוה ואני הדבר נקרא בלשון חז"ל פרס ועבד נקרא העובד את רבו בכל מיני עבודתו ובכל זמן ושימוש נקרא באיזה עבודה פרטים או באיזה זמן ומבואר האמור אל תהיו כעבדים היינו העושים מלאכתם רמיה לבכר רק איזה עבודה שיקבל עליהם הגמול מיד אף אם יהיה חצי הגמול וז"ש המשמשין את הרב על מנת לקבל ר"ל לקחת מיד פרס ר"ל חצי הדבר כי עי"ז יבא לשקול הקלות והחמורות אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא ע"מ לקבל פרס אלא משליכין את הגמול אשר בעוה"ז אחרי גיום כ"א לתכלית גמול הנצחי והוא שאמר באדר"נ כדי שיהא שכרכם כפול לע"ה. ומעתה מאור כל קושיות המפרשים עיין עליהם וזה הדבר שבירך בועז את רות שישלם לה ב' פי שנים כאשר ישלם לרעהו הישראלי העמוסים מני בטן היינו פעולת כל עבודת פרטים ושכר חלף משך העבודה כולה אף כי נשתהא איזה משך בגיותה לא יופחת לה מן השכר. וזה ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה בלי גרעון השנית. וכאשר בא ישעיה (מ' י"ב וס"ב י"א) ורפא לישראל הנה אדני אלהים בחזק יבא וזרוע מושלה לו היינו כי ידבר עמים תחתינו המו גוים מטו ממלכות יאמר נא ישראל קטנתי מכל החסדים ויוכח לי כל זכיותי על כל הרעש הגדול הזה ומה יש לנו עוד לזעוק אל המלך לזכות להנות מזיו השכינה עם כל העדונים אשר עין לא ראתה וז"ש הכתוב הנה שכרו היינו גמול עבור המשך והוא גמול הנצחי כנ"ל אתו ר"ל טמונה אצלו רק פעולתו לפניו ר"ל פעולת הוא הגמול הפרטי אשר בעולם השפל הוא ההולך לפניו לנקום נקם וכן אמר בירמיה כי יש שכר לפעולתך וע"י גמול הפעולה ושבו בנים מארץ אויב וע"י השכר הנצחי ויש תקוה לאחריתך היינו תכלית הנצחי וז"ש כאן וכתוב גוי בגוי וגומר ואם יאמר נא ישראל קטנתי כו' ע"ז אמר חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעולתכם כו': (ח) ויחדש את מזבח ה'. היינו שעשה מהם לפני למזבח. כדרך שמצינו בקרח וירקעום לפני למזבח: (יז) רק לבב אסא היה שלם. היינו לפי שאלה לבן הדד העיד עליו הכתוב שלא היה זה אלא שגגת מעשה אבל לבו היה שלם: **טז** (י) ויכעס אסא אל הרואה. אע"פ שלבב אסא היה שלם אבל לא אמר הרואה בלשון כה אמר ה' כדרך הנביאים כולם לכן דמה כי הרואה אומר מלבו כי גם מן העם הוכיחו לו ע"ז לכן וירצץ אסא מן העם בעת ההיא: (יא) הראשוני' והאחרוני'. הראשונים הוא קודם שלח לבן הדד והאחרוני' הוא אחר שלח: (יב) ויחלא אסא וגו' ברגליו. הוא לפי דכתיב וירצץ אסא מן העם היינו ברגלים נענש מדה כנגד מדה: **יז** (ג) ויהי ה' עם יהושפט כי הלך בדרכי דויד אביו הראשונים. פי' שהלך בדרכי דוד. וגם בדרכי אביו הראשונים היינו הראשוני' דכתיב גבי אביו והוא קוד' שלח להדד: (ו) ויגבה לבו בדרכי ה'. כי המתגא' בדרכי ה' מתאמץ להוסיף כ"פ: **לו** (כא) למלאות דבר ה' בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה. עפרש"י שכתב והשאר סתומים גם כי לא עלה בידי רש"י כ"א ס"ש שמיטין גם מה שכתב שנת היובל האחרונה נחשב להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה דברי תימה הם כי לא די שגלו בעונם אלא שנענשו על שגלו (ואם לפ"ז יענשו על כל השמיטין ויובל שבטלו בימי גלותם שבעים שנה שיגלו בעונם) גם חשבון המלכים שברש"י בנביאים אינם כדוקדקים. ובכמה מקומות סותרים זה את זה כי כמה מלכים שמלכו בחיי אביהם וכמה מהמלכים שעמדו באמצע שנה ומונין השנה לזה ולזה ומ"ש רש"י קי"א שנה בחטאו בימי השופטים. וארבעים שחטאו אחרי גלות הושע עד שחרבה ירושלים קשה למצוא החשבון ועוד כי צריך רש"י כל פרטי השנים כולם כאחד והלקם לשמיטות והרבה מהן שחטאו ולא הגיע לשמיטה אחת ופעם שחטאו ח"י שנים ועברו בהם ג' שמיטות גם יובל (אני נכד הצעיר ידעתי דברי האומרים כי אין זה פירש"י ממש על דברי הימים):

דברי מנחת שי הימים

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) **אדם**. אל"ף של אדם רבתי מכל אלפין שבמקרא שבו התחיל הקב"ה לברא את הכל ובו גמר את הכל ועיין בס' אות אמת סוף מדרש רות וזוהר פרשה מצורע סוף דף נ"ג ובספר שנת רזא ריש פ' בראשית ומסורת הברית הגדול ריש ד"ה: (ה) ותבל. ברוב ספרים ישנים שלפני הכר וא"ו אחר הי"ו: (ו) ודיפת. בדל"ת ובס' בראשית וריפת ברי"ש ויש בו דרש הביאו רש"י ז"ל וסימן ראשי שמות ספריהון. פרשת בראשית הנקרא ראשית ברי"ש. נכתב וריפת ברי"ש ובד"ה נכתב ודיפת בדל"ת כשם הספר הנקרא דברי בדל"ת ובמס"ג אות דל"ת חשיב לזו באלפא ביתא מן חד וחד חד דל"ת וחד רי"ש: (ז) ורודנים ברי"ש ראשונה ובחומש כתוב בשני דלתי"ן ויש דרש בב"ר פרשת ל"ז הביאו רש"י ז"ל. ובמסורת דלעיל חשיב נמי הנך בהדייהו: (ט) ורעמא וגו' ובני רעמא. במקצת מדויקים שניהם באל"ף וכן נמסר בהדיא במסורה שלנו פרשת נח: (יא) לודיים. לודים קרי ויש בו דרש בב"ר פרשת ל"ז הביאו רש"י ז"ל ועיין יפה תואר: (יב) ואת פתרוסים. הוא"ו בגעיה: (יז) וגתר ומשך. במקצת דפוסים ישנים המ"ם קמוצה ובכל ספרים כ"י מדויקים בסגול ודבר זה מוכרע גם מהמסורה האומרת ומשך ב' בסגול ואידך יון תובל ומשך (יחזקאל כ"ז): (כ) אלמודות. מלה אחת רד"ק וכן הוא בחומש כמ"ש שם: (כט) אלה תולדותם. במקצת מדויקים חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנינא וכן במסורה פ' ואלה כל ד"ס תלדותם כתיב במ"א ואחיכם לתולדותם (ד"ה א' ט'): (לג) נפי וגעתם. נפי כתיב ביו"ד ובתורה נפו בוא"ו רד"ק: (לט) והומם. בוא"ו ובתורה והימם ביו"ד רד"ק: (מ) עלין. ביו"ד ובתורה עלון בוא"ו רד"ק: שפי. ביו"ד ובתורה שפו בוא"ו רד"ק: (מא) חמרן. ברי"ש ובתורה חמדן בדל"ת ויש בו דרש הביאו רש"י ז"ל שבתחלה היו חמודין ונחמדין כצדיקים ולבסוף מכוערים כחמור כן דרך החמור בתחלה חמוד ולבסוף נעשה מכוער והסוס מתחלה מכוער ולבסוף יפה: (מב) בני אצר. הבית בגעיה: יעקן. ביו"ד ובתורה ועקן בוא"ו: בני דישון עוץ וארן. בדפוסים אחרונים כתיב בני דישן בקמ"ץ ושבוש הוא מהדפוסים בלי ספק דמרגלא בפומייהו הכי באורייתא אמנם בכל ספרים כ"י מדויקים וגם בדפוסים ראשונים כתב כאן דישון מלא וא"ו וכן נראין דברי רד"ק כי לא נזכר שם זה כאן כי אם בחולם: (מג) וימלך תחתיו חושם: וימת חושם. חושם ד' תרין מנהון מליין ותרין חסרים. וסימן וימת יובב וחבירו. וימת חושם ותבירו. דאורייתא חסרים דד"ה מלאים: (מו) עוית. עוית קרי: (נ) וימת בעל חנן וימלך תחתיו הדד. בדל"ת ובתורה ברי"ש וסימנהון ראשי ספריהון: פעי. ביו"ד ובתורה בוא"ו: (נא) וימת הדד. במ"ג כתוב כדד וטעות הוא מהדפוס: עלוה קרי עיין בחיי סוף פרשת וישלח:

ב (ח) ובני איתן עזריה. עיין מ"ש בפרשה ויגש גבי ובני דן חשים: (יג) ושמעה השלשי. בס' מוגה חסר יו"ד וכן בדפוס ישן ומסורה יתרו מוכיח שאין זה מן מלאים דד"ה: (יז) יתר הישמעאלי. ובשמואל (ב' י"ז) אומר יתרא הישראלי עיין מ"ש שם: (יח) ואדרון. בדגש הדל"ת: (כט) אשת אבישור אביהיל. ב' אביהיל בס"א חד קמץ וחד פתח דין קמץ ואידך אביהיל בת אליאב (ד"ה ב' י"א) נפתח: (לט) הוליד את אלעשה. בעשרים וארבע קטן מבומבירגי שנה ד"ש כתוב אלעשה ושבוש זה נתפשט ג"כ בדפוסים אחרים על כן ראיתי להעיר עליו: (מ) את ססמי וססמי. במדוייקים כתוב יד הסמ"ך במאריך בשניהם: (מד) ושמע הוליד. מלא וא"ו במדוייקים וספיר קאי דלויים מן י"ח חסרים במסורת פרשת פינחס: (מו) את חרן ואת מוצא ואת גזז. בעשרים וארבע עם ביאור המלות דפוס ויניציאה ש"ל חסר ואת מוצא ושבוש הוא מהמדפיסים: (נג) ומשפחות קרית יערים. כתיב במכלול דף רכ"ה ובא בקמץ בסמוך ומִשְׁפְּחוֹת קרית יערים. ונראוי בשו"א כמו מִשְׁפְּחוֹת הכתי. ובמקצת ספרים ראיתיו בשו"א עד כאן לשונו. ולדידי תזי לי למפשט הדין בפיקא מן סדא מסרה דאמרה ומשפחות ד' תרין בהאי סימנא והרין בסימן ד' דלקמן כדאיתא במסרה רבתא תלתא מנהון מלאים וחד חסר ומשפחות אתרנאל. ומדלאזרני בשו"א ש"מ דהאי נמי כוותייהו והכי חזיין בכולהו ספרי דילן בשו"א ועיין עוד לקמן סי' ד': (נה) ישבו יעבץ. ישבי קרי: שוכתים. בדפוס נפולי כתוב סֻכָּתִים וטעות הוא: המה הקינים. בספר אחד כתב ישן וגם בשני דפוסים ישנים כתוב הקיניים באירי הקו"ף וגם רד"ק כתב מצאתי בספר מדויק באירי הקו"ף ובספרים אחרים מצאתי ג"כ בחיריק הקו"ף והמסורה עליו לית וחד קינים והגה והי (יחזקאל ב'):

ג (א) נולדלו בחברון. במאריך הנו"ן: (ב) השלשי לאבשלום. בלמ"ד כמו שכתב רד"ק ובמקצת דפוסים כתוב אבשלום בלא למ"ד וטעות הוא מהמדפיסים שחשבו לתקן וקלקלו: (ה) נולדו לו. בשור"ק עם דגש אחריו רד"ק בפירוש ובשרשים ובמכלול דף ק"ה ודף קכ"ה ועיין גם כדף פ"א: (ט) מלבד בני. בגעיה הבית: (יב) עזיה בנו. בדפוס ישן כתוב עזריהו וטעות הוא: (טו) השלשי צדקיהו. בדפוס ישן ובס' מוגה כ"י חסר יו"ד ומסורת יתרו מוכיח שאין זה מן המלאים הנזכרים שם: (יז) אסר שאלתיאל בנו. בויקרא רבה פ' י' אסר בנו שאלתיאל בנו. וכן הוא בסנהדרין פ' אחד דיני ממונות ובאוסר פ' משפטים דף ק"ו וכן הובא בערוך ע' אסר ולא נמצא כן במקראות ואולם במדרש חזית פ' שימני כחותם קאי שפיר אסר שאלתיאל בנו: (כד) הודיוהו. הודויהו קרי:

ד (ג) ושם אחותם. במדוייקים מלא וא"ו: הצללפוני. בספרים מדוייקים הצדי"ק בשו"א נח: (ו) תימני. בשו"א כמ"ס לא בקמ"ץ כמו שראיתי בס"א: (ז) יצחר. וצחר קרי: (ח) בן הרם. בס"א: (טו) ובני אלה וקנז. במקצת דפוסים כתוב קנז בלא וא"ו ותיקון כסילים הוא זה כי בכל ספרים כ"י מדוייקים כתוב וקנז בוא"ו וכ"כ רד"ק כן הוא שמו וקנז בוא"ו: (יח) היהדיה. היו"ד ראשונה בלא דגש: (יט) אחות נחם. בחי"ת: (כ) ותולון. ותילון קרי: (כא) ומשפחות. במדוייקים מלא וא"ו וכן מצאתי במסורת כ"י ומשפחות ד' ג' מלא וחד חסר וסי' שלה (דין). קרית סופרים (לעיל ב') וקין (סי' י"ז פ' ח') בתראה חסר ועיין גם כן לשון מסרה שכתבתי למעלה (בסימן ב') והא ודאי הדא היא: (ל) ובציקלג. במקצת מדויקים ובציקלג מלא יו"ד: (לב) ועין רמון. בס"א כ"י מצאתי ורמון במ"ש אבל הוא טעות: (לו) ויבימאל. י"ס שי"ן ימנית וי"ס שי"ן שמאלית ומהמלפים גם במלוי וחיסור יו"ד אחר המ"ם: (מא) המעינים. המעונים קרי ובשורק:

ה (א) ולא להתיחש לבכרה. ב"ר פרשה פ"ב ר' לוי ור' סימון חד מנהון אמר לא לראובן לבכירה ולאחרנא

ואתרגמא אמר אין מייתסין ליוסף אלא לראובן . ובפירוש רש"י דב"ר חד מנהון אמר ליוסף מייתסין ואין מייתסין לראובן והכי כתיב ולו להתייחס לבכורה. ולו ליוסף ואין לראובן להתייחס ואתרינא אמר אין מייתסין ליוסף אלא לראובן ע"כ. ובכל הספרים כתוב ולא באל"ף וכן פי' רש"י בפי' המקרא וכתב בעל מתנת כהונה דפירוש רש"י דב"ר למ"ד ולא לראובן להתייחס דרש כאילו כתיב ולו להתייחס בוא"ו פי' לו ליוסף להתייחס ולא לראובן עיין עוד שם ובידה תואר סימן י"ב : (ד) שמעי בנו. הבי"ת רפויה : (ו) תלגת פלנאסר. הלמ"ד של תלגת בדגש : לראובני. עיין מ"ש סוף פ' דברים : (יג) **וָעֵבֶר** י"ס **וְעֵבֶר** בשו"א בוא"ו : (טז) וישבו בגלעד בבשן . הד מן אלפ"א בית"א מן חד חד מסרתין תיבותא לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן נמסר כמסו' רבתי אות וא"ו: ובבנתיה. בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר נו"ן וכן משפטו לפי המסורת האומרת ובבנתיה ד' ב' מלא וב' חסר וסימנהון בשבת ישראל בחשבון דיפתח ב' בו. בגלעד בבשן . ובצקלג ובמכנה ע"כ. והמלאים הם דיפתח ובמ"ג שלנו כתוב ובצקלג ומדמנה וטעות הוא כי הוא ביהושע (ט"ו) ואין שם ובבנותיה. אך צריך לומר ובצקלג ובמכנה שהוא בנחמיה (י"א) וסוף הפסוק ובבנתיה : (כא) גמליהם. בגעיא : (כג) ושניר. בשי"ן שמאלית כמ"ש בסוף פ' דברים : (כד) ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי. בתרא פ' יש נוחלין אמר רבה בר שילא ישעי נמי ממנשה אתי דכתיב ובני מנשה חפר וישעי. והריטב"א כתב אין המקרא הזה בשום מקום אלא מקרא קצר נקטי' דהתם בד"ה מונה לישעי בתוך בני מנשה ודרך הגמרא לקצר בפסוקים ופעמים שמוסיף בהם לביאור כאותה שאמרו במס' תענית סוף פ"ד לתת לכם אחרית ותקוה בגולה (ירמיה כט) שהוסיף בגולה על המקרא לפי דרך עניינו למעלה מאותו מקרא אבל אין בעיקר המקרא אלא לתת לכם אחרית ותקוה ותו לא מידי עכ"ל. ואיתא נמי בהך פירקא בירושלמי ר' יוחנן מתיב והבאתי אתכם אל ארץ אבותיכם וגו' ומקרא כתוב והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב. וכתב היפה מראה דנקט הכי כדי לקצר הכתוב כדאשכחן בקדושין ונתן הכסף וקם לו. ובריש עירובין אל פתח אולם הבית וזה אינו פסוק אבל מדקדק הכי ר' יהודה התם מהאי קרא דכך ר"ל הפסוק (כמ"ש הכריתות בחלק לשון למודים שער א' סי' י"ח) (ורש"י) [צ"ל ור"י] כתב שבפסוק כזה לא מצינו והוא מורכב משני פסוקים פסוק א' כתיב פתח הבית (יחזקאל מז) ופסוק אחר כתיב אולם הבית (שם מ') והוי כאלו נכתב בפי' בפסוק א' פתח אולם הבית עד כאן . ובפרק מרובה בגמ' עליו הכתוב אומר מהיות טוב אל תקרי רע ופריך ומי כתיב הכי ומשני אין דכתיב אל תמנע טוב מבעליו . ובפרק החובל קאמר דכתיב כל עוף למינו ישכון. וכתבו התוספות דהיינו פ' אלא בס' בן סירא. וכן סלסלה ותרוממך ובין נדיבים תושיבך דאיתא פ' שלשה שאכלו. וכן בב"ר פ' נ"ט משה ניסן של ישראל דכתיב לכ: האותות והמופתים אשר עשה משה. וכתב היפה תואר שם סימן ח' דדרך רז"ל לקצר המקראות כדכתבו התוספות בפ' מפנין גבי ונתן הכסף וקם לו. והכא נמי כדי לקצר חבר סוף פסוק השני עם הקודם שהוא צרכו ללמוד שמשה ניסן של ישראל וכו'. וכן בת"כ פ' בהר סיני ומייתי לה נמי בפ"ק דקדושין (דף כא.) בכל גאולה תתנו לרבות בתים ועבד עברי וזהו קצור פ' ובכל ארץ אחזתכם גאולה תתנו לארץ. ועיין עוד בהליכות עולם שער ב' פ' ב' ומ"ש במזמור פ"ד וד"ה ב' י"ד ויחזקאל ל"ז ובפ' עקב סי' י' וסוף פ' קדושים : (כו) תלגת. בדגש הלמ"ד כמ"ש למעלה : לראובני . הרי"ש בשורק והאל"ף נחה כמ"ש בסוף דברים ולקמן סי' י"א : (כז) בני לוי גרשון קהת. בלא וא"ו כמ"ש בפ' ויגש סימן מ"ו : (כח) ובני קהת. בשו"א : עמרם יצהר וחברון ועזיאל. נפל מחלוקת במקצת ספרים בוא"ו קדמאה של וחברון וזהו א' מן ה' פסוקים דמיין בטעמיהון ומתחלפין באתיהון. ועל מסורת דפ' וארא יש לכוון שזהו קדמאה דד"ה דכתיב עמרם ויצהר וחברון ועזיאל וכן מצאתי במסורת כ"י וחד פסוק סימן ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת. והתם המסורה חסרה פסוק אחר דפ' במדבר עמרם ויצהר חברון ועזיאל. ועיין עוד לקמן ריש סי' ו' ובסימן כ"ג : (ל) את פינחס פינחס. בס"א כ"י מצאתי פינהס ופינחס ואין לסמוך עליו :

(מא) ביד נבוכדנאצר. מלא הדא :

ו (ב) בני גרשום. הבי"ת בגעיא בס"ס : (ג) ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל. וסימן ישמעו ענוים וישמחו ועיין לעיל סי' ה' : (ה) לגרשום. הלמ"ד בגעיא בס"ס : (ט) עזיה בנו. ה'. חד כתיב אל"ף וד' כתיבין ה"א וסי' במס"ג ערך עז ומ"ש שם ובירושלם ישב. ר"ל ישבו והוא בנחמיה י"א: (יא) אלקנה בנו. בני קרי : (יח) הקהתי . במקצת ספרים הקו"ף בחטף קמ"ץ ומקצתן בשו"א לבדו: (כ) בן ליף. צוף ק' : (כה) בן בעשיה. בבי"ת ובדפוס ישן כתיב מעשיה וטעות הוא : (כט) על השמאול מלא אל"ף וא"ו : בן קישי. בחירק הקו"ף עם יו"ד : בן עבדי. נפל טעות בדפוס נפולי שחסר מלת בן : (לד) ואהרן. הוא"ו בגעיא במקצת ספרים כ"י וכן הוא בחילופים לב"א : קדש הקדשים. הקו"ף בחט"ף קמ"ץ : (לט) הקהתי . במקצת ספרים הקו"ף בחטף קמ"ץ ומקצתם בשו"א לבד : (מב) ולבני אהרן נתנו את ערי המקלט. בכמה דפוסים כתוב את ערי יהודה המקלט . ואנן עיינינן בהאי נוסחא ואשכחנא דמשבשתא היא דלא חזינא הכי בכל נוסחאי דוקני ועתיקי לחוד בספרי חדתי דאתן מזמן קריב וליכא דוכתא לפלוגתא בהאי. דבהדיא אתמר במסורת ערי המקלט ד' בקריאה דסמיכין וסימנהון בפ' מסעי ודין חד מנהון והכי אשכחנא בכל מסרות כ"י: (מג) ואת חילן. בספרי הדפוס כתוב חילן בנו"ן אבל בספרים מדויקים כ"י בזיי"ן וכן בדפוס נפולי ובמסרה לית כוותיה: (מה) עלמת . בקמ"ץ העי"ן בספרים כ"י: (מז) ולבני גרשום. במקצת ספרים גרשון בנו"ן והמסורת מוכיח שהוא במ"ם דכל ספר ד"ה במ"ם בר מן ב' בנו"ן כמו שנמסר בעזרא סי' ח' ובפרשת שמות : (סו) את יעזיר . בשו"א לבד העי"ן ומלא יו"ד אחר הזיי"ן ובמסורת יעזיר ב' מלא בקריה דין ואידך גבורי חיל ביעזיר גלעד ד"ה א' כ"ו :

ז (א) ישיב. ישוב ק': (ז) ובני בלע אצבון וגו' וירימות. ברוב המדוייקים הרי"ש בחירק ומלא יו"ד ומסרה גדולה שלנו ירימות ו' מלא ונראה שצריך להוסיף זה עמהם וה"כ יהיה ז' וזהו פרטן וירימות ועירי דסכא. וירימות ובעליה (ד"ה א' י"ב) ובני מושי מחלי ועדר וירימות (ד"ה א' כ"ד) וזהו שכתוב שם האחרון דבמסורת שלמעלה כתיב בני מושי הראשון והוא בד"ה א' סי' כ"ה כמ"ש לקמן להימן וגו'. בשואל וירימות (ד"ה א' כ"ה) וזהו שכתוב שם להימן ומלת ידותן לא ידעתי מה היא. לנפתלי ירימות (ד"ה א' כ"ז) מחלת בת ירימות (ד"ה ב' י"א) וירימות ויוזבד (ד"ה ב' ל"א) ושנים אלה האחרונים הם הנזכרים במסורת מחלת ויוזבד : (ח) ובני בכר וגו' ועמרי וירימות. הרי"ש בציר"י ובלא יו"ד אחריה במדוייקים וכן במסור' ירמות ד' בקריא. וסימן ובני בכר זמירה. דסכא ואחיו שפק וירמות (ד"ה א' ח') בני מושי מחלי ועדר (וירמות וזהו האמור במסורת בני מושי הראשון שהוא בד"ה א' כ"ג ודסי' כ"ד נקרא אחרון כמ"ש למעלה לחמשה עשר לירמות (ד"ה א' כ"ה) כן מצאתי במסרה כ"י וכן צריך להוסיף במס"ג ואחיו שפק ולמחוק בני ידותן גדליהו כי הוא בד"ה א' סי' כ"ה ולא נזכר מלת ירמות בתוכו פ' : (י) בלהן יעוש. יעוש קרי : (יג) יחציאל. ברוב המדוייקים הצי"ת בחט"ף פתח והנד"י בחירק : (יז) ובני אולם בדן . עי"ן מה שכתבתי בפרשת ויגש אצל ובני דן חשים : (יח) אישהוד . י"ס אישהוד מלא חדא : (כג) ויקרא את שמו בריעה. חד מן ג' דסבירין ותקרא וקריין ויקרא וסי' נמסר בפרשה וישב סימן ל"ח : היתה בביתו. במקצת מדוייקים כ"י בי"ת ראשונה דגושה כמשפט אותיות בג"ד כפ"ת כשהראשונה נקודה בשו"א אע"פ שסמוכה לאותיות אהו"י ובס"ס רפויה וא"כ הוא יוצא מכלל ועיין פרשה אמור על בבתולים : (כז) נון בנו. ברוב הספרים בחולם: (כח) ואחזתם ומושבותם בית אל ובנתיה. כל ובנתיה שבפסוק חסר וא"ו אחר נו"ן ובפ' הנמשך שנים הראשונים חסרים ושנים האחרונים מלאים וכבר כתבתי ענין זה ביהושע סימן י"ז: עד עיה ובנתיה. טעות גדול נפל בהרבה ספרים מהדפוס שכתוב בהם עד עזה. וזה ברור כשמש שקלקול מדפיסים הוא כי בכל כ"י מדוייקים וגם בדפוסים ישנים כתוב עיה ביו"ד וכן הוא בספרי המסרות ובחלופים שבין מערבאי למדינחאי יש מחלוקת אם הם תרין מלין או הדא מלה ולמערבאי תרין מלין ולמדינחאי חדא מלה אבל כלם שוים שכתוב עיה ביו"ד : (לא) ברזות . ברזית קרי : (לד) ורוהגה. יתיר וא"ו אחרי רי"ש והוא חד מן מלין יתירין וא"ו וחסרין קמלין ע"פ המסורה : יחבה . וחבה ק' :

(מ) גבורי חילים. ביו"ד אחד לבד אחר חי"ת וטעות נפל בספרים שיש ב' יודי"ן :

ח (ז) ואת אחיחד. בחי"ת וכן במסורת חשיב ליה עם זוגין דחד ק' חי"ת וחד ה"א : (ח) בערא. באל"ף : (י) ואת שכיה. בשי"ן שמאלית קמוצה עם מאריך. וכתוב בכ"ף לא בבי"ת ואל"ף בסוף תיבה כן מצאתי במדוייקים : (יב) ושמד. ברוב הספרים בדל"ת לא ברי"ש : אונו בנה. ומלת הוא בשורק ולכן הבי"ת דגושה : (כה) ופניאל . ופנואל ק': (כז) ויערשיה. בסגול הרי"ש : (לב) שמעה ואף המה. ע' מ"ש בסימן ט': (לז) את בנעא. במדוייקים באל"ף ומסורת נמי הכי מסרה בנעא תרין בקריא כוליה וכתיבין אל"ף וסי' הוליד את בנעא ותברו לקמן ס"ס סי' ט') : (לט) אולם בכרו . בכל ספרים ישנים חסר וא"ו וכן דינו מכח המסורת דפרשת וישב שאין זה מן ג' מלאים האמורים שם : ואליפלט השלשי . במקצת ספרים מוגים חסר יו"ד ומסורת יתרו מסייעא להו שאין זה מן המלאים דד"ה הנזכרים שם : (מ) גבורי חיל. הב' במאריך: דרכי קשת . חד מן אלפ"א בית"א מן ב' ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן במסרה רבתא :

בפרשה זו יש ספורי דברים שהם כמו כן בנחמיה סימן י"א ולא יתחלפו אלא במקומות מועטים ועיין בפי' רד"ק הנה ובפי' רש"י בפרשה של מעלה :

ט (ב) והיושבים. מלא וא"ו אחר יו"ד וכן אומרת המסורה ב' חד חסר והד מלא דתאנים חסר עיין ירמיה סימן כ"ד במ"ג : (ד) בנימן . בני מן קרי. כתיב חד וקרי תרתי מסורת ד"ה א' כ"ז : (ה) ומן השילוני עשיה . כאן מצאתי ספרים מתחלפים במלוי וחיסור יו"ד ווא"ו והרבה גמגומים יש בדבר כי המסורה הכתובה במ"ג המסורה אינה כתובה כתקנה ומההיא ליכא למשמע מינה מידי ברם לפום מאי דמשתכח בספרי דוקני צריכא למימר הכין. השילוני ב' כ"כ וסי' ומן השילוני עשיה (דין). ושאר דברי שלמה (ד"ה ב' ט). כי היתה נסבה מעם האלהים (ד"ה ב' י') השלוני כתיב. בן אורי' בן זכריה (נחמיה י"א) השלני כתיב חסר דחסר. ואחרון השילני כתיב מלא יו"ד וחסר וא"ו : (ו) בני זרח יעואל. בוא"ו שרוקה ואין זה מהכתובים יעואל וקריא יעיאל : (ט) ואחיהם לתולדתם . לפי מה שכתבתי בראש הספר אצל תלדותם זה ראוי להיות מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא וכן מצאתי בס' מדויק : (יא) נגיד . בהרבה ספרים ישנים מלא יו"ד : (טז) וברכיה בן אסא . בדפוס של נפולי כתיב אסף ושבוש הוא : (יז) והשוערים שלום . במקצת דפוסים ישנים מלא וא"ו אחר שי"ן וכן ראוי לפי המסורת שנמנה בנחמיה ח' במנין המלאים וכן מצאתי בספר מוגה כ"י: וטלמון. י"ס חסר וא"ו אחר מ"ס: (יח) ועד הנה. הוא"ו בגעיא בספרי ספרד : (יט) קרח ואחיו . הוא"ו בגעיא בס"ס : (כו) ועל האצרות. במקצת ספרים חסר וא"ו קדמאה ומסורת איוב ל"ח מסייעא להו דהתם נמסר י"א מלא ולית דין בגוויהו ברם צריך למידע דבירמיה נ"א נמסר אוצרות ד' מלאים בלישנא בקריאה ותו איכא התם מסרה אחריתי בלישנא אחרינא ואיכא בינייהו שכנת על מים רבים רבת אוצרת דללישנא קמא מלא דמלא וללישנא בתרא חסר וא"ו תנינא ואיכא בינייהו נמי והאוצרה על אוצרות (נחמיה י"ג) דללישנא קמא חסר וא"ו קדמאה וללישנא בתרא מלא דמלא והנך תרתי מסרתאתא דירמיה לא פליגי אמסרה דאיוב דבאיוב קא מסיר אוצרות דנד"י דלהון שו"א ובירמיה מסיר אוצרות דנד"י דלהון קמץ ותו צריכנא לאודועי דבמסורת איוב כתיב ויצא אסא את כל אוצרות. ושיבושא הוא דצ"ל. ויצא משם וגו' (מלכים ב' כ"ד) : (לב) הקהתי . בחט"ף קמץ הקו"ף : שבת שבת. הראשון בפת"ח הבי"ת אע"פ שלא ידמה סמוך והוא אחד מן ד' פתחי"ן עפ"ה וסימן נמסר בריש פ' בהר סיני ובמסרה כ"י נמסר שבת ה' פתח ויש בתוכם שבתון שבת קדש (פ' בשלח) ואי הכי הוו להו חמשה וכן הובאו כלם בספר מכלול דף ר"ט : (לג) פטירים. פטורים ק' : (לח) ובגבעון ישבו וגו'. מכאן עד אלה בני אצל שבסוף הפרשה הוזכר כמו כן בפרשה של מעלה סימן ח' ועיין בפירש"י שם ורד"ק כאן : יעואל. ויעיאל ק' : ושם אשתו מעכה. בכמה דפוסים אחרונים כתוב ושם אחתו וזהו טעות מהמתוקקים כי בכל ספרים כ"י וגם בדפוסים ראשונים כתוב אשתו וכן כתיב בפרשה שלמעלה סימן ח' : (לח) שמאם ואף הם. ב' פסוקים מכסין בספרא וסימן שמאה שמה (לעיל סימן ח'). שמאם הם (דין) וסי' ס"ס מ"ס וחד פסוק סימן המה ישאו את המשכן ואת כל כליו והם : (מא) פיתון. פליגי ביה ספרי אם חסר הוא או מלא :

י (ח) ויבאו פלשתים. מלא ויבאו בגלגל במדוייקים ולכן הפ"א רפויה : (יא) יביש גלעד . בספר מוגה כ"י ובדפוס ישן מלא יו"ד אחר הבי"ת ומסורת דסוף שופטים אזלא כוותייהו :

יא (א) **ויקבצו** . במקצת דפוסים ישנים **ויקבצו** בשני שוואי"ן וטעות הוא : (ד) ושם היבוסי. במקצת ספרים ספרדים ושם בציר"י וגרסא של תומה היא : (ז) במצד . סוקל המ"ס כדלקמן בסימן י"ב שרשים : (י) ראשי הגברים . חסר וא"ו במדוייקים וכן דינו כי לא מנה כאן במסורת עם המלאים : (יא) מספר הגברים . חסר וא"ו מהטעם שכתבתי למעלה : השלושים. השלישים ק': (יב) האחוחי . בתי"ת וכן כתוב בספר שמואל : (יג) עם דויד. מלא יו"ד וכן במסורת כל תריסר ועזרא וד"ה מלא : בפס דמים . ובספר שמואל (א' י"ז) באפס דמים ויש דרש בהגדה שמואל פ' כ' ובירושלמי פ' כהן גדול: חלקת השדה מלאה שעורים. ובסוף ספר שמואל בזאת המלחמה כתיב מלאה עדשים. עוד באו בחלה הפרשיות כמה חילופים ממה שנזכר בס' שמואל קצתם נדרשו בירושלמי פ' כהן גדול וברות רבתא ריש פ' ה' ובהגדת שמואל ובפירושי המפרשים ואחריו בעל כלי יקר בפירוש נביאים ומהרי"א ז"ל העיר עליהן יותר מכולן והרוצה לעמוד עליהן יעיין במקומם שאין כאן מקום להאריך : (טו) וירדו שלושה. השי"ן בגעיא בס"ס : (יז) ויתאו. במקצת מדוייקים הוא"ו בפתח וכן נכון ממה שכתבתי בשמואל א' כ"ה על מלת ויהפכו : (כ) חלל ולו שם בשלושה . בס"ס כתיב ולו בוא"ו ובספרים אחרים כתוב ולא באל"ף וקרי ולו בוא"ו וכבר ביארתי ענין זה על תשלומו בישעיה סימן מ"ט : בשלושה. במדוייקים מלא וא"ו וכן במסורת בשלושה ב' אחד מלא ואחד חסר. ולו שם בשלשה דשמואל חסר ותברו דד"ה מלא : (כא) ועד השלושה. במדוייקים מלא וא"ו ולא מצאתי המסורת : (כב) בן איש חיל . עיין מ"ש בשמואל ב' כ"ג : מן קבצאל. ובספר שמואל מקבצאל והוא הד מן ב' ב' חילוף חד מן וחד מיהדין וסימן נמסר במ"ג סוף סדר ואלה שמות : (כה) ואל השלשה לא בא . במדוייקים חסר וא"ו : (כח) הענתותי. בדגש הנו"ן : (ל) מהרי . במדוייקים כ"י הה"א בשו"א לבדו וכן לקמן סימן כ"ז : מהרי הנטפתי . במדוייקים חסר וא"ו והשני שבפסוק מלא וכן במסורה הנטופתי ג' מלאים וסימן חלד בן בענא תניינא דסיפרא דד"ה . העשירי השנים עשר ע"כ והם לקמן בסימן כ"ז : בענה . מתחלפת בענא באל"ף : (לא) בניה הפרעתני . ברוב המדוייקים חסר וא"ו אחר תי"ו וכן חברו דלקמן בסימן כ"ז ומסורת עליו ב' חסר : (לד) בני השם . הנו"ן בציר"י : בן שגה . ברוב ספרים ישנים בה"א : (מב) הראובני ראש לראובני. נקוד הרי"ש שורק והאל"ף נחה כמ"ש לעיל סימן ה' : (מד) ויעואל ויעיאל קרי :

יב (א) לציקלג. ברוב המדוייקים מלא יו"ד : (ב) ומשמאלים. בנות האל"ף : ובחצים . בפתח הבי"ת לא בשוא כמו שהוא בדפוס ישן : (ג) השמעה. בדגש השי"ן ברוב הספרים: ויזואל . ויזיאל קרי וכן הוא למערבאי : הענתתי . בדגש הנו"ן: (ד) וישמעיה הגבעוני גבור בשלשים ועל השלשים : כאן הוא סוף פסוק בכל ספרים כ"י ובדפוסים ישנים וראש פסוק שלאחריו וירמי' ויחזיאל וגו' : (ו) החריפי . החרופי ק' : (ח) מן הגדוד . קא שכיחן ספרי דכתיבין טפי מן ארבע מאה שנין יכתיב בהו הגדוד בבני דלתי"ן ובשורק ואיכא נוסחי דכתיבין הגדוד בשורק ורי"ש ופ"א בחולם ורי"ש : (ט) למצד . סוקל המ"ס כדלעיל סימן י"א ולקמן בהאי סי' והלמ"ד בלא מאריך מכלול דף נ"ח: ערכי צנה ורמח . בכל ספרים מדוייקים וישנים כ"י וגם מהדפוס כתוב ורמח ובדפוסים אחרונים כתוב צנה ומגן ובודאי כי טעות נפל בהם ולקמן נמי בהאי פרשתא כתיב בני יהודה נשאי צנה ורומח והכי מייתי להו בעל מאיר נתיב : וכצבאים. האל"ף נחה למשך והיו"ד נעה והוא למ"ד הפעל ויו"ד הרבים חסרה ושרשו צבי מכלול דף רל"ט ושרשים ועיין מ"ש בתלים סימן ק"ד וסימן קי"ו : (יא) משמנה במקצת מדוייקים מ"ס ראשונה בחיר"ק ובמקצתם בפתח : (טז) גדיותיו. גדותיו ק' : (יז) למצד . סוקל המ"ס כהברו של מעלה ר' יונה בספר הרקמה ונשתנה זה להיות בקמץ הנד"י וכן מסור עליו ב' חד קמץ וחד פתח וסימן למצד מדברה פתח . עד למצד קמץ : (יט) השלושים . השלישים ק' : (כא) עדנח. בחי"ת במקצת מדוייקים ובמקצתם עדנה בה"א ואם הוא בחי"ת הנו"ן בפתח . ואם בה"א הנו"ן בקמ"ץ : (כג) עד למחנה גדול כמחנה. הנו"ן בציר"י בשניהם במדוייקים : (כה) ושמנה מאות. במקצת מדוייקים מלא וא"ו אחר מ"ס. וכן משמע ממסורת דסוף ירמיה ואע"ג דהתם קאמר שמונה ג' מלאים בנביאים בלא וא"ו בראשית המלה ומסיים בה וכל ד"ה דכוותא מלא מסתברא דהס"ג ושמונה כיון דחזינן בספרי דיקי דכולהו מלאים בד"ה : (לח) הראובני . נקוד הרי"ש שורק והאל"ף נחה כמ"ש עתים רבות : (לט) באו חברונה. בכל מדוייקים מלא וא"ו וכן במסורת יהושע י' נמסר חברונה ט' ח' מלאים וא' חסר והסם חשיב לכולהו ולא מסיק בה מילתי הי ניהו החסר אמנם בשמואל ב' ריש סי' ב' על ויאמר

חברנה

שרית נמסר לית חסר : כל שרית ישראל. לית וחסר אל"ף כמו שארית. ולשון רש"י לכך חסר אל"ף ר"ל אפילו שארית לא היה שלא נשתיירו כי אם מעט כי כולם באו לחברון בשמחה : (מא) מאכל קמח. בטעם פזר גדול והינו סמוך : וצמוקים. י"ס וצמוקים מלא וא"ו :

יג (ו) הכרובים. ברוב המדוייקים מלא וא"ו וכן נכון לפי המסורת דפרשת תרומה יען לא נחשב זה במנין החסרים : אשר נקרא שם. בצירי וכן פירש רש"י ורד"ק : (ט) ויבאו עד גרן כידן. ובספר שמואל ב' סי' ו' כתיב נכון עיין מה שכתבתי שם :

יד (א) וישלח חירם. חורם קרי : (י) על פלשתיים. פלשתים ק' : (טז) כאשר. הכ"ף בגעיא : (יז) נתן את פחדו. בדפוס ישן אין בו מלת את וגם בדפוס וויניציאה שנת רע"ת יש הערה מזה ושבוש הוא כי בכל המדוייקים יש בהם את :

טו (יא) וללוים לאוריאל. בדפוס ישן כתוב והלוים ולאוריאל וגם מדפוס ישן מוויניציאה יש הערה מזה ודא בשותא מרעיתא בבעלי דפוסא דלא גמירי אלא מסתייא דלא מגמר נמי מגמרי בשושיהון לאחריני כי היכא דאישתבש להו הכא : (יג) למבראשונה. במ"ס פתוחה ומשפטה חירק רד"ק בפירוש ומכלול ד' מ"ז ושרשים ומי שכתבו בחירק טעה : (יח) ובניהו ומעשיהו. אין דגש ביו"ד : (כ) וזכריה וְעָזִיאֵל כן כתיב לא וְעֻזִּיאֵל : (כב) במשא. בפתח הבי"ת : (כד) ושבניהו. בבי"ת : ויושפט. כ"כ וטעה מי שכתב ויהושפט : מחצצרים. יתיר צד"י הראשונה נקראת והשנית אינה נקראת וכן כתוב בהגהת לוית חן פ' כ"ד שער ג' דצד"י שניה מן מחצצרים בחצצרות במכתב ולא במבטא כשי"ן יששכר וכבר נתבאר זה הענין בפ' ויצא סימן ל' : לפני ארון האלהים ועבד אדם. במקצת דפוסים חסר מלת ועבד ושבוש הוא : (כה) להעלות. הלמ"ד בגעיא בס"ם : מן בית עבד. במקרא עם ביאור המלות דפוס וויניציאה שנת ב"ל כתוב מן עבד וטעות הוא מהמדפיסים : (כו) בעזר. הבי"ת בסגול והעי"ן בשו"א לבדו מכלול דף מ"ז ולוית חן ש' ג' פ' י"ט :

טז (ה) ואסף במצלתים. קלה המ"ם והבי"ת בפתח ובמאריך כמ"ש לעיל עזרא ג' : (ח) הודו לה' קראו בשמו. זה המזמור הוא ג"כ בספר תהלים סימן ק"ה עד ובנביאי אל תרעו והוא סוף המזמור כי שירו לה' כל הארץ הוא מזמור אחר ג"כ בתהלים סימן צ"ו וכבר העירותי בספר תהלים על קצת מהחילופים שיש בין כל אחד ואחד מהם משם יקחם המעיין : (ט) בכל נפלאותיו. בכל הספרים חסר וא"ו וכן זכרו נפלאותיו. בכל הטעמים נפלאותיו בשפ' ובעיני נפלא כי לא נמנה בפ' ואלה שמות עם החסרים כי אם זכרו נפלאותיו : (לח) בן ידיתון וחסה. לית כתיב יו"ד : (מ) להעלות. בגעיא הלמ"ד בס"ם וכן הוא בחילופים לב"א :

יז (ה) אשר העליתי את ישראל. במקצת דפוסים ישנים כתוב את בני ישראל ואין כן בכל שאר ספרים : (ט) ולא יוסיפו בני עולה לבלתו. פרק קמא דברכות רב הונא רמי כתיב לענותו וכתיב לכלותו. בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו. ובפירש"י כתיב לענותו בספר (שמואל ב' ז') וכתיב לכלותו בד"ה. בתחלה כשנבנה הבית נבנה ע"מ שלא לענות עוד אויבים לישראל ולבסוף כשחטאו נגזר עליהם עינוי ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון ע"כ. נראה שבספרו הי' כתוב לכלותו בכ"ף וכן פירש בעל מכלל יופי ענין כליה ואף רד"ק הביא בספר שמואל מדרש הנזכר ופירש כפירש"י. אמנם בספר השרשים הביאו בשרש בלה בבית וכן בכל הספרים (זולתי מעט מזעיר) כתוב לבלתו בבי"ת : (טז) הביאתני. עיין מ"ש בשמואל ב' ז' : (כ) בכל אשר שמענו. בספרים כ"י מדוייקים בבי"ת :

יח (ג) את הדדעזר. במקצת מדוייקים כ"י בשני דלתי"ן וכן כולם שבענין : (י) לשאול לו לשלום. חד מן מלין יתירין וא"ו וחטפים קמצים על פי המסורת :

יט (ב) אעשה חסד. מאריך באל"ף : (ג) לחקר. מאריך בה"א : ולהפך. הה"א בחטף פתח : ולרגל הארץ. בספר אחד כ"י ישן כתוב ולרגל את הארץ. וגם בדפוס ישן מוויניציאה כתוב בגליון את ואין כן בשאר ספרים : (ד) המפשעה. בשי"ן שמאלית : (ה) ביריחו. במקצת מדוייקים הרי"ש בציר"י ובלא יו"ד אחריה. ובקצתם בחירק עם יו"ד : (ח) כל צבא. קמו"ץ ובס"א כ"י בשו"א ויחיד הוא אצל רבים : (יב) והושעתיך. בוא"ו לבד העי"ן : (טז) ושופך. בספר שמואל כתיב ושובך שר צבא ופירשו רבותינו בסוטה שובך שהיה גבוה כשובך שופך היה שופך דמים כמים לשון רש"י. ולשון הגמרא בפרק משוח מלחמה כתיב שובך וכתיב שופך רב ושמואל ואמרי לה רב אמי ורב אסי חד אמר שובך שמו ולמה נקרא שמו שופך שכל הרואה אותו נשפך לפניו כקיתון. וחד אמר שופך שמו ולמה נקרא שמו שובך שעשוי כשובך ובאגדות שמואל פרק כ"ו כתוב אחד אומר שובך וכתוב אחד אומר שופך שובך שהי' דומה לשובך שופך שנשפך דמו על הארץ. ובאגדת תילים מזמור ג' למה נקרא שמו שובך שהי' קומתו כשובך כזה ושופך היה שמו שהיה שופך דמים : הדדעזר. בשני דלתי"ן וכן חברו שבענין ופליגי בה ספרי כמ"ש לעיל סימן י"ח : (יז) וילחמו עמו. החי"ת בחטף פתח :

כ (ב) את עטרת מלכם. עיין מה שכתבתי בשמואל ב' י"ב. את ספי מילידי הרפאים. בדפוסים ישנים ובכל ספרים מדוייקים כתובי יד שלפני כתוב הרפאים לא הרפא וכן בפירש"י ובמאיר נתיב כתוב הרפאים : (ה) יעור. יעיר ק'. ועיין בפירש רד"ק כאן ובשמואל ב' כ"א ומה שכתבתי שם : (ו) וגם הוא נולד להרפא וכן אל נולדו להרפא בגת. בכאן נכתבו שניהם באל"ף ובס' שמואל נכתבו בה"א מסורת ושרשים : (ח) אל נולדו. ב' אל דסבירין אלה הדין ואידך ואמר ליה אל מאניא עזרא ה' : אל נולדו. בשורק והלמ"ד דגושה רד"ק בפירוש ובשרשים ובמכלול דף ק"ה ודף קכ"ב ועיין בספר הרכבה אות הנו"ן :

כא (ב) לכו ספרו. הפ"א רפויה ובהדיא איתמר במסורת ספרו תרין בקריאה רפין וסימן לכו ספרו את ישראל. ספרו מגדליה (תהלים מ"ח) : (ה) על עמו כהם. בכ"ף : (ו) ומאה אלף איש שלף חרב. בב' טעמים וכן חברו שבפסוק שלף חרב : (ח) את עון. ד' מלאים הן בקריאה וזה אחד מהם ורש"י נתן טעם לכולן ועיין עוד במסורת הברית הגדול : (יא) קבל לך. סימן ד"ה קַבֶּל מגלה קָבֵל דניאל קָבֵל : (יג) שמואל נפלה נא ביד ה'. ד"ה אפלה נא ביד ה'. וחד פסוק סימן כי נשא אשא להם : שמואל וביד אדם אל אפלה. ד"ה וביד אדם אל אפל : (כג) והמורגים. בספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר יו"ד אחר רי"ש :

כב (א) ויאמר דויד לכנוס את הגרים וגו'. טוב בעיני לעשות כאן תחלת הפרשה : (ג) למסמרי'. בחיר"ק המ"ם : ולמחברות. הלמ"ד במאריך : (ד) למעלה. העין בשוא לבדו : (ו) דויד לשלמה בנו. בני קרי ולפי הכתוב היה ראוי להיות האתנח תחת בנו ולפי שהקרי הוא בני שמו האתנח תחת לשלמה וכן שמו תמיד טעם המלה תחת הכתיב לפי משמעות הקרי כמו שנקדו לעולם מלת הכתיב עם הנקודות השייכים אל הקרי בגליון ונשארה מלת הכתיב בפני' בלי נקודות כראויה לה : (ט) והכינותי כסא. ברוב ספרי הדפוס כתוב והכינותי את כסא אבל בכל ספרים מדוייקים כ"י שבפני אין בהם מלת את וכן הוא במאיר נתיב : (יב) שכל. השי"ן בציר"י לפי המסורת דנחמיה סימן ח' ושמואל א' סי' כ"ה ורד"ק הביא במכלול דף ר"ד שהי מסורות מתחלפות ולמסרה קמייתא בשבע נקודות ולבתרא בחמש נקודות : (יג) ואמץ. בחטף סגול האל"ף : (יד) מאה אלף. כמ"ש במאריך : (טז) לכסף ולנחשת. במקצת דפוסים ישנים כתוב לנחשת בלא וא"ו בתחלת המלה ובשאר ספרים בוא"ו :

כג (ט) שלמות. שלומית ק' : (י) ובני שמעי יחת זינא. זינא כתיב בלא וא"ו בראש התיבה והוא חד מאלפ"א בית"א מן ב' ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסי' במסרה רבתא : (יב) בני קהת עמרם יצהר וגו'. וסימן ראו ענוים ושמחו ועיין מ"ש לעיל סי' ה' : (יג) להקדישו. הלמ"ד בגעיא בס"ם : (כח) לעבדת בית ה'. בספרים מדוייקים חסר וא"ו והמסרה כמותם : חצרת. בחטף קמ"ץ הה"א : (לא) כמשפט עליהם. בכ"ף וכן נמנה במסורת ריש פרשת המשפטים עם הדומים בכ"ף :

כד (ג) ויחלקם. לא בפתח קטן תחת פתח גדול ומשפטו וַיְחַלְּקֵם היו"ד והחי"ת בפת"ח רד"ק בפי' ומכלול דף מ"ג ובמסורת ב' ותברו וַיֶּחָלְקֵם דויד מחלוקת. האמור בפרשה למעלה ושוים הם בקריאה אלא שזה בפת"ח קטן ושלמעלה בקמ"ץ קטן : (ד) וימצאו בני. הבי"ת בגעיא בס"ם : (ה) שרי קדש. השי"ן במאריך : ובבני איתמר. במקצת דפוסים ישנים כתוב ומבני איתמר ואין כן בספרים כ"י מדוייקים : (ו) ויכתבם שמעיה. השי"ן בגעיא : (טו) להפצץ. במוגה. במדוייקים מלא וא"ו ועיין מ"ש לעיל סי' י"ב : (טז) ליחזקאל. כן כתיב ברוב המדוייקים והא' נחה : (כד) שמור. שמיר קרי : (כח) ולא היה לו בנים. ולמעלה סימן כ"ג אומר ולא היו לו בנים וזהו אחד מן ג' זוגים מן ב' ב' כחד ענינא קדמאה הוו תניינא היה וסימן הוו היה דבר ה' אל יחזקאל מסו' בפ' דלעיל :

כה (א) הנביאים. יתיר יו"ד : (ב) ואשראלה. במדוייקים כ"י בשין שמאלית : (ג) על הודות. במקצת ספרים הדות חסר וא"ו קדמאה : (ד) שבואל וירימות. בחירק הרי"ש וכן נמנה במסורת עם אותם שהם בחירק : אליאתה. האל"ף בחטף סגול : ישבקשה. במדוייקים שי"ן ראשונה ושניה ימנית וכן לקמן בהאי סימן וכל קמ"ץ על בני שואים יקרא חטף : (ז) ושמונה. במדוייקים מלא וא"ו כמ"ש לעיל סי' כ"ד : (יח) עשתי עשר עזראל בניו ואחיו שנים עשר. במקרא עם ביאור המלות דפוס וויניציאה ש"ל יש פסוק זה ב' פעמים וטעות הוא מהמדפיסים : (כב) לחנני בניו. מלעיל כדלעיל בסמוך ועיין מ"ש בריש נחמיה : (כז) לעשרי' לאליאתה. לי' וכ"כ למערבאי בס"א בשו' תיב' ולמדינחאי באל"ף לאליתה וכל"ל בחילופי' :

כו (ב) ידיעאל. במקרא גדולה כתוב ידיאעל וטעות הוא מהמתוקקים : (ד) יואח השלשי. בספר מוגה חסר יו"ד וכן דינו כי לא נמנה בפרשת נשא ופרשת יתרו עם ז' מלאים בסיפרא : (ה) פעלתי השמיני כי ברכו. הלמ"ד דגושה : (יא) טבליהו השלשי. במקצת מדוייקים חסר יו"ד וכן ראוי עפ"ה דפרשת יתרו ופרשת נשא : (טז) במסלה. הבי"ת במאריך : (יח) לפרבר. ב' בפסוק בבי"ת ורי"ש וכן דרשו רבותינו בפ' איזהו מקומן ופ"ק דתמיד כלפי בר : (כג) לעזיאלי. בקמ"ץ חטף העי"ן בעבור דגשות הזי"ן כמ"ש בפרשת במדבר סי' ג' : (כד) ושבאל בן גרשום בן משה. בתרא פ' יש נוחלין גבי יהונתן בן גרשום בן מנשה דפסל מיכה כיון שראה דוד שממון חביב עליו ביותר שמו נגיד על האוצרות שנאמר ושבואל בן גרשום בן מנשה נגיד על האוצרות וכי שבואל שמו והלא יהונתן שמו א"ר יוחנן ששב לאל בכל לבו וכתבו התוס' דהכא גרסינן משה שאין לירותו על שם מנשה שהרי כבר שב בכל לבו ויש ספרים דגרסי בן מנשה לפי שחזר לקלקולו כדאמרינן בירושלמי פרק בתרא דברכות עד כאן. ובד"ה א' כ"ג בני משה גרשום ואליעזר. בני גרשום שבואל הראש. ועיין מ"ש בשופטים י"ח : (כה) ושלמות. ושלמית קרי : (ל) מערבה. ג' בקריא וסימן לחברוני חשביהו. ויירש למטה מערבה (ד"ה ב' ל"ב). ואחרי כן בנה חומה (ד"ה ב' ל"ג). ומה שכתוב כאן במ"ק ג' מלעיל טעות כי אינם מלעיל רק שנים הראשונים והשלישי מלרע כמ"ש בשרשים והעי"ן בחטף פת"ח כולה במקצת ספרים אבל בס"ם כולם בשוא לבדו : (לא) ביעזיר גלעד. העי"ן בשו"א לבדו ועיין לעיל ס"ס ו' : (לב) הראובני. נקוד הרי"ש שורק והא' נחה כמ"ש עתים רבות :

כז (א) למספרם. במקצת ס"ס הלמ"ד בגעיא : (ו) גבור השלשים. במקצת דפוסים ישנים כתוב בשלשים בבי"ת וכן הוא בפרש"י שלפנינו וכבר חקרתי על הנוסחאות הישנות ומצאתי בכן שהוא בה"א : (יב) לבנימיני. לבן ימיני קרי והוא חד מן ט"ו מלין כתיב חד וקריא תרין וסימן נמסר במסורת במקום הזה ובמקצת מדוייקים שלפני הלמ"ד בפת"ח והבי"ת בצירי ובדגש והנו"ן בלי נקוד : (יג) מהרי הנטופתי. בס"ם הה"א בשו"א לבד וי"ס בחטף פת"ח וכן לעיל סימן י"א : (יד) בניה הפרעתני. במקצת מדוייקים חסר וא"ו ועיין מ"ש לעיל בסי' י"א : (טז) לראובני. נקוד הרי"ש שורק והאל"ף שבאמצע נחה כמנהג : (כ) המנשה. הה"א במאריך : (כה) ועל אצרות המלך. חצי הספר בפסוקים : (כט) שטרי. שרטי ק' :

כח (ז) אם יחזק. החי"ת בחטף סגול : (יא) ואת בתיו. אין געיא בוא"ו ואת : וגנזכיו. אין דגש בזיי"ן : (יג) עבודת בית ה' ולכל כלי עבודת. בספרים מדוייקים שניהם מלאים וא"ו. וכן משמע מהמסורת : (יד) לכל כלי הכסף. בס"ם לְכָל־ כלי בקמ"ץ חטוף וס"א לְכֹל כלי בחולם : (טו) כעבודת. בכ"ף : (כ) חזק ואמץ. עיין מ"ש בריש סדר יהושע :

כט (ג) למעלה. העי"ן בשו"א לבדו : מכל הכינותי. בקמ"ץ חט"ף : (ה) למלאות. מלא אל"ף וא"ו ע"פ המסורת וכם ד' מלאים וב' חסרים דאורייתא חסר וא"ו וסימן נמסר בפ' כי תשא ודניאל ריש סימן ט' : (יד) כי נעצר. עי"ן בשוא לבדו : נתנו לך. נו"ן שניה דגושה : (טז) הכינונו. במקצת מדוייקים חסר וא"ו : מידך היא. הוא ק' : (יח) שמרה זאת. השי"ן בקמץ לבד והוא חטוף ועיין מ"ש בתילים סימן פ"ו : (יט) עדותיך. בלא וא"ו בתחלת המלה ועמ"ש ריש אלפ"א ביה"א רבתי דתילים : (כא) למחרת היום. הלמ"ד בגעיא בס"ם : (כו) ודויד בן ישי מלך על כל ישראל : (כז) והימים אשר מלך על ישראל ארבעים שנה וגומר. קראי הכי כתיב ואצטריכא לשכי משום דחזינא בהו טעותא בעשרים וארבע דפוס וויניציאה שנת ב"ל עם ביאור המלות והתם חסר ממלת ישראל עד ישראל :

א (ד) העלה. העי"ן בחטף סגול. בהכין. הבי"ת בפתח : (ו) לפני ה'. ב' סבירין אשר לפני ה' כמ"ש בפרשת ויקרא סימן ב' : (טז) ממצרים ומקוא סחרי המלך מקוא. ב' כתיבי אל"ף ובס'. אבל במלכים (א' י') שניהם בה"א מקוה ורד"ק בפי' ומכלול ד' רל"ט : (יז) ויעלו ויוציאו. בכל ספרי מדוייקים מלא וא"ו ובמסורה סוף פ' אמור ויוציאו י"ב ד' מנהון מלאים וג' לא מסיים בה במלאים והרבה גמגומים יש בדבר כי מסרה זו נמסרה גם בסוף פרשה שלח לך ויש בה חסרון הניכר וגם אינה שוה עם הגירסא דפ' אמור דבפ' אמור אומר ד' מנהון מלאים ובפ' שלח לך אומר המקלל. אוריהו. וכתיביא. וויוציאו כתיב. סימן כתיביא כתובים. והיינו דברי הימים ובד"ה לבדו יש ד' ויוציאו. ואף בספרים יש הרבה חילופים ואין אחד מהם מסכים לא' מהמסורות ואין ידוע על מי ראוי לסמוך והולם יש נסחא כ"י אצלי במסרה זו וזה תוארה ויוציאו ג' מלא וסי' ויוציאו את המקלל פרשת אמור. ויוציאו את אבותיכם (שמואל א' י"ב). וזהו בפסוק כאשר בא יעקב מצרים הנזכר במסורת כדלעיל. ויוציאו את אוריהו ממצרים (ירמיהו כ"ו). וכל כתובים דכותיה. ויוציאו את מצבות בית הבעל (מלכים ב' י') ויוצאו כתיב. ובתרא ויוציאו כתיב ע"כ. ונמצאת למסרה זו דומה לאותה דפ' שלח לך ואין ביניהם רק חילוף מעט מזעיר ואחרים אומרים דכוונת מסרה זו ודפרשת אמור אחת היא אלא שהמלות מתחלפת בגרסתן ואפשר לקיים את שתיהן כשנאמר דכל כתובים נחשב כאחד במנין ד' מלאים דפ' אמור ונמצאו שתי מסורת אלו שוות בדינן ודרך אחד לכן. נקטינן מיהא דכל ד"ה כתיב ויוציאו מלא וא"ו ומלא יו"ד וה' יורנו בדרך טובה :

ב (א) ושמונים. מלא וא"ו בכל מדוייקים וכן במסורת כל ד"ה מלא בר מן א' ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמונים אלף לקמן בסוף זה הסימן : (ג) לִבְנוֹת־לוֹ בַּיִת במרכא טפחא : (ג) אני בונה בית. בדגש הבי"ת מדין דחיק : (ה) יעצר כח. העי"ן בח"פ : (ו) שלח לי. השי"ן בגעיא : עם החכמים אשר עמי ביהודה. בדפוס ישן חסר מלת עמי וקלקול הוא מהמדפיסים : (ז) ושלח לי. ע' מ"ש בשופטים ה' אלא ושבה בניך : (ט) לכרתי העצים. הלמ"ד בגעיא : לעבדיך כרים עשרים אלף. הראשון והשלישי והשני והרביעי אָלֶף : (יא) יבנה בית. בספר א' מחבורי ספרד היו"ד במאריך ועיין מה שאני עתיד לכתוב בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך לסו"ת בדין דחיק ואתי מרחיק בעזרת האל : (יג) וחכמי אדני. הוא"ו בגעיא בס"ם : (טו) לכך. בדגש הכ"ף ובסגול והמלה מלעיל : (יז) להעביד את העם (א"ס במק"ג כתיב להעביר בהרי"ש אבל בכל שאר דפוסים כתוב בדל"ת וכן בעל מאיר נתיב הביאו בשרש עבד בדל"ת וכן עיקר ע"כ) :

ג (ה) ויחפהו זהב טוב. בדפוס נפולי כתיב זהב טהור ואחרים ג"כ נסתפקו בזה ובמסורת תוכיח שכתוב טוב שכן אומרת זהב טוב ב' בקריא כולם וכו' ואת הבית הגדול חפה ויעש את בית קדש הקדשים לקמן בסמוך : (ז) הכפים. בדפוס נפולי כתוב והכפים וטעות הוא : (ח) ויחפהו זהב טוב. בדפוס הנזכר כתוב זהב טהור וכבר הוכחתי למעלה שצ"ל זהב טוב וגם ב' שבענין : (יז) שם הימיני. הימני קרי ועיין בשרשו :

ד (יא) ויכל חירם. חורם קרי : (יב) על ראש העמודים. בספרים מדוייקים מלא וא"ו כחבריו שבענין כי לא נמנו במסו' עם החסרים שנזכר סימנם בד"ה ב' ג' ופרשת ויקהל : (יח) ויעש שלמה כל הכלים האלה לרב מאד. בס"א כ"י כתיב את כל הכלים וגם בדפוס ישן מוויניציאה נכתב את בגליון ולא מצאתי כן בכל שאר הספרים : (כ) לבערם כמשפט. הכ"ף ובפתח :

ה (ב) להעלות. הלמ"ד בגעיא : (ז) כנפי הכרובים. מלא וא"ו וכן ויהיו הכרובים. ויכסו הכרובים. שבפסוק הנמשך כולם מלאים וא"ו כי לא נמנו בפרשת תרומה עם החסרים וכך הם בספרים מדוייקים : (יב) מחצררים. יתיר רי"ש וכן ברוב ספרים מדוייקים שלפני כתוב בשני רשי"ן הראשונה נקראת והשניה אינה נקראת. ויש ספרים שכתוב מחצרים כמ"ש בד"ה א' ט"ו ולקמן בפסוק הסמוך ואחרים כמותם בד"ה. ודעת רד"ק נראה שהצד"י כפולה בכולם כי לא זכר כלל רי"ש בשום אחד

מהם

מהם: (יג) ויהי כאחד למחצצרים. יתיר צד"י: וכסרים בכ"ף:

ו (ט) רק אתה לא תבנה הבית כי בנך. חד מן ה' פסוקים דליה בהון אם ומטעין בהון וסימן נמסר במ"ג פ' חיי שרה: (יד) והחסד. הוא"ו בגעיא בס"ס וכן נוהגין בחילופים כ"י לב"א הפך חילופי הדפוס: (יח) הנה שמים. ודמלכים הנה השמים: (כ) עיניך פתוחות. במדוייקים חסר וא"ו בתר תי"ו וכן במסו' (מלכים א' ח') כל ספר מלכים פתחת. כתרת. חסר. ד"ה פתחות. כתרות כתיב כן: (כד) ואם ינגף. הוא"ו בגעיא: והתפללו והתחננו. במאריך: (כו) בהעצר השמים. ודמלכים בהעצר שמים: מתעתעים. במקצת דפוסים ישנים כתוב ומהעתהם בוא"ו וטעות מדפיסים הוא שלא הבחינו בין זה לאחיו של ספר מלכים שכתוב בוא"ו וכן במסורת נמסר על כל אחד מהם לית כותיה: (כח) כי יצר לו. היו"ד במאריך: (לח) שבו אותם. ד' מלרע כמ"ש לקמן סימן כ"ה: (מא) קומה. מלרע עפ"ה: לנוחך. הלמ"ד בגעיא בס"ס: עזך. הזיין דגושה:

ז (א) מהשמים. בספר אחד ישן מגיה כתוב מן השמים וכן נכתב בגליון מדפוס ויניציאה שנת רע"ח וטעה הסופר הראשון שכתב כן שהמסורת אומרת מהשמים לית כותיה ואילו מן השמים טובא הוו: (ג) הרצפה. בס"ס מדוייקים הרי"ש במאריך וספ"א רפויה ועיין מ"ש ביחזקאל מ': (ו) מחצצרים. יתיר צד"י ועיין לעיל סימן ה': (י) וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי וגו'. פרקא קמא דמועד קטן תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך שיפטר ממנו פעם אחרת דכתיב ביום השמיני שלח את העם (מלכים א' ז') וכתיב בד"ה וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם וגו'. מכאן לתלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר שצריך ליפטר ממנו פעם שניה. ופירש"י ביום השמיני של חג היינו בעשרים ושתים וכתיב ביום עשרים ושלשה אלמא דבעשרים ושתים ובעשרים ושלשה איפטרו מיניה ע"כ וכן פירש"י ורד"ק בפירוש הכתוב כאן והכי גרסינן עשרים ושלשה בתוספתא דסוכה סוף פ' ד' ובראשית רבה פרשה ל"ה וכן כתבו התוספות בחגיגה פרק אין דורשין וכן כתוב בכל ספרים שלנו ומה מאד יש לתמוה על הרי"ף ורבינו ישעי' הראשון מטראני דגרסי במ"ק וביום עשרים וארבעה לחדש וגם על הנמוקי יוסף אני תמיה שפי' כפי גרסתם עיין עליו: (יג) הן אעצר. בס"ס המדוייקים העי"ן בשוא לבדו: (יד) נקרא שמי. מאריך בנו"ן: (טז) והקדשתי את הבית. במקצת דפוסים ישנים אין בהם מלת את וכל שארא דספרי פליגין עליהון:

ח (ד) ויבן את תדמר. עיין מ"ש במלכים א' סימן ט': (אמר הצעיר רפאל חיים באזילה המגיה מכל מה שכתב הרב המחבר שם במלכים לא יכולתי להבין את דעתו בזה שהרי הוא הביא דעת רש"י כאן בד"ה ונראה דאליביה התם במלכים קרינן תרמוד בר"ש בתחלה ודל"ת בסוף ולא הוכיח עליו ולא כחשו ועם כל זה שניה דתדמור קרי בדל"ת ורי"ש. אבל לפי עניות דעתי נראה להוכיח בברור דהתדמור קרינן בדל"ת ורי"ש וליכא הפרש בין הכא דד"ה והתם דמלכים נגד סברת רש"י שהרי במסורת מערכת אות דל"ת נמנו הני מילי דקריין חד דלי"ת וחד רי"ש ולא נמנה דין בהדייהו ואי דאיהו מתרי מילי דחסר דלי"ת וקריין וכי תימא דהא לא קשיא. כיון דמתחלפין הדלי"ת והרי"ש בקרייהן דשדי רי"ש דבסוף לאמצע תיבותא ונקוט דל"ת דתסרא ושדי אסוף תיבותא אפ"ה קשיא דא"כ אליבא דהאי רי"ש דבסוף קרינן לה דל"ת וזה לא אריא דהרי בירמיה ל"א נמסרו ד' מילין דכתיב רי"ש וקריין דלי"ת ולית דין בהדייהו. גם רד"ק שדרכו להוכיח על כל הני מילי דהני קראי דמלכים ודד"ה דאיכא הפרש ביניהו לא כתב מאומה וכן בב"ר פ' נ"ו כתוב תדמור בדלי"ת ורי"ש וכ"כ בעל מ"כ ה"ג תדמור ופ' הוא בד"ה ויבן את תדמור עכ"ל. ואיכא ספרי שכתוב בם במתנות כהונה ה"ג תרמוד והא ליתא שהרי הביא ראיה מפ' דד"ה ואליבא דכ"ע כתיב בדלי"ת ורי"ש ע"כ): (י) שרי הנציבים. הנצבים קרי: (יא) העלה. בחטף סגו"ל העי"ן: בנה לה. במאריך הבי"ת: (טז) מוסד. דגש בסמ"ך במדוייקים ועיין ישעיה כ"ח: (יח) וישלח לו. מאריך ביו"ד: אוניות. יתיר וא"ו:

ט (א) ומלכת שבא שמעה. במאריך המ"ם מלכת והשי"ן שמעה: את שמע. בכל המדוייקים השי"ן בצר"י ומסור עליו ה' וכן במסורה ה' קמצי"ן וסימן בפ' ויצא: (י) וגם עבדי חירם. חורם קרי ובמלה זו רבו החילופים בספרים והנוסחא הישרה והנכונה כמ"ש דכתיב חירם ביו"ד וקרי חורם בוא"ו וכדאמרי' מארי' דשמיא אשכחנא בירורא דהאי מילתא במסורה פרשה וישלח דאמרה הכי יעיש חד מן ב' זוגין מן ג' ג' דכתיבין יו"ד במצעות תיבותא וקרי וא"ו וסימן יעוש חורם. יעיש. ואהליבמה ילדה את יעיש. ואלה היו בני אהליבמה. ובני ידיעאל בלהן וגו' (ד"ה א' ז'). חירם. וישלח חירם מלך צר (ד"ה א יד). וגם עבדי חירם ועבדי דהכ'. ויכל חירם לעשות דד"ה ב' ד'. תניינא דפסוק ויעש חורם את הסירות כך נראה לי להגיה במסורה הנזכרת ומייתי לה נמי במסרה רבתא אות החי"ת חורם ג' כתיב יו"ד וכו' ומ"ש שם וישמע חירם ר"ל וישלח חירם כדלעיל: עצי אלגומים. כתוב אחד אומר בספר מלכים אלמגים. וכתוב אחד אומר בד"ה אלגומים. ויש בו דרש בפסיקתא הביאה רש"י ז"ל: (יב) למלכת שבא. במאריך המ"ם: (יח) וכבש בזהב. ברוב המדוייקים בשי"ן ימנית כלשון בני אדם המורגל במשנה עלה בכבש וגו' וכן דעת רד"ק בשרשים: מאחזים. האל"ף בחטף קמ"ץ: (כד) והם מביאים איש מנחתו. קדמאה דמלכים והמה מביאים איש מנחתו. תניינא דד"ה והם מביאים איש מנחתו וחד פ' סימן שמה ישאו את המשכן ואת כל אשר בו והם ישרתהו: סוסים ופרדים. בדפוס ישן כתוב וסוסים וטעות הוא: (כה) ויהי לשלמה ארבעת אלפים ארות סוסים. ובספר מלכים ארות. ובסנהדרין פרק כ"ג רמינן דהכא כתיב ארבעת אלפים ובספר מלכים ארבעים אלף. הא כיצד אם ארבעים אלף איצטבלאות היו. כל אחד ואחד היו בו ארבעת אלפים ארוות ואם ארבעת אלפים איצטבלאות היו כל אחד ואחד היו בו ארבעים אלף ארוות וכה"ג איתא בב"ר סוף פ' י"א והדא מהני שנויה נקט ועיין בפירושי המפרשים (מלכים א' ד') וכלי יקר: (כט) הלא הם כתובים. במקצת מדוייקים הלא כתיב חסר וא"ו גם לא נמנה במסורה עם המלאים דספר כתובים: ועדי. יעדי קרי:

י (ה) ויאמר אליהם עוד שלשת ימים. ובספר (שמואל) [נ"ל מלכים א יב] לכו עוד שלשה ימים וכתב רבי יונה בספר הרקמה שאף כאן הכוונה לומר לכו עוד כאשר נאמר בנוסחא השנית: קטני. הקו"ף בקמץ והטי"ת בקמץ חטוף מפני דגשת הנו"ן וכן חברו במלכים כמ"ש שם ולית דכוותהון בקריא: (יא) העמים. ברוב ספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשו"א לבדו וכן חברו דמלכים: (יד) וידבר אלהם כעצת הילדים לאמר אכביד את עלכם ואני אסיף עליו. בספרי הדפוס כתוב לאמר אבי הכביד את עלכם וגומר. וכבר חקרתי על הנוסחאות הישנות מספרד ושאר ארצות כתובים על הגוילים יותר משלש מאות שנה וכולם כתוב אכביד את עלכם. וכן תמצא מפורש בפירוש רד"ק הגם הלום ראיתי בספרו של החכם ר' מנחם די לונזאנו שהגי' כן וכתב שכן מצא בששה ספרים כתובי יד ובמכלל יופי כתוב אבי אכביד וצריך למחוק אבי: (טז) וכל ישראל כי לא שמע. בהרבה מקראות מהדפוס כתוב וכל ישראל ראו כי לא שמע וטעות גמור הוא כי בכל הספרים כ"י הקדמונים אין בהם מלת ראו וכן כתב רבי יונה בספר הרקמה שר"ל וירא כל ישראל כאשר נאמר בנסחא השנית או רוצה וכל ישראל ראו: איש לאהליך ישראל. זה אחד מן י"ח מלין תיקון סופרים וכבר ביארתי ענין זה בזכרי' ב' ומלכים א' י"ב:

יא (יח) בן ירימות. בת קרי: אביהיל. ב' בס"א בקרי' כולי' ולית דכוותהון ועיין מ"ש בד"ה א' סימן ב': (כג) ויבן. ד' קמץ בקריא וסי' ויבן עלי (שמואל א' ג'). ויבן דוד (שמואל ב' י"ב). ויבן ויפרץ (דין). ויבן וידבר עמי (דניאל ט'): לכל ארצות. הלמ"ד בגעיא:

יב (א) וכחזקתו. בכ"ף כמ"ש לקמן סי' כ"ו: (ז) וכראות. במקצת ספרים כתוב וכראות בכ"ף. ורבו אותן שכתוב וכראות בבי"ת: (יג) ושבע עשרה. הוא"ו במאריך וברבה מדוייקים השי"ן בשו"א ופתח ועמ"ש בשופטי' ה') ובגליון אחד מטוליטול' מצאתי כתוב ב' בטעם לדעת ר' פנחס. עוד מצאתי בס' אחר ב' בטעם וסימנ'

ושבע עשרה שנה מלך בירושלם. ואיננו חסר לנפשו מכל אשר

יתאוה קהלת ו' ע"כ. ופירוש של דבר שר"ל שפסוקים אלה הם שווים בטעמיהם עיין עליהם: (טו) ומלחמות רחבעם וירבעם. בספר אחד מטוליטולא נמחק וא"ו וירבעם ונכתב רחבעם עם ירבעם. וכן הוא במאיר נתיב ולא מצאתי כן בספרים אחרים מדוייקים:

יג (ג) ויאסר אביה. י"ס שהאל"ף בה"ס ועל המסורת יש לסמוך שאומרת בפרשת מקץ על ויאסר אתו לעיניהם לית רפי וכל כתפתייא דמשון דכוותיה ועיין מ"ש שם: (ו) במלאכת. מ"ם רפה אבל ג"כ בגעיא מכבי"ם רד"ק בסי' ומכלול דף נ"א ור' יונה בספר הרקמה: (יב) אל תלחמו. ג' בטעם מאריך ותברא במלה חדא ומלך ביניהון וסימן ותעלו על שפת (יחזקאל ל"ו). אל תלחמו עם ה'. וידרש יחזקיהו על הכהנים (ד"ה ב' ל"א): (יג) את המארב וגו' והמארב מאחריהם. בס"ס האל"ף בשו"א לבדו כמ"ש ביהושע ח' ותלים י': (יד) מחצצרים. יתיר צד"י ועיין לעיל סימן ה': (יט) ואת עפרון ובנותיה. עפרין ק':

יד (ה) ויבן ערי מצורה ביהודה. פ"ק דמגלה (ד' ד') אריב"ל לוד ואונו וגיא החרשים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון הוו. הני יהושע בננהי והא אלפעל בננהי דכתיב (בד"ה א' ח') ובני אלפעל עבר ומשעם ושמר הוא בנה את אונו ואת לד ובנותיה וליטעמיך אסא בננהי דכתי' ויחזק אסא את הערים הבצורות אשר ליהודה (נ"א אמר ר' אלעזר הני מוקפות וכו') אלא מוקפות חומה מימות יהושע בן נון הוו וחרוב בימי פלגש בגבעה ואתא אלפעל בננהי והדר איגפול והדר אסא ושפינהו (פי' החזיק את בדקיהן) דיקא נמי דכתיב ויחזק אסא ולא כתיב ויבן ש"מ. כך היא הגרסא במדרשי השמעוני רמז ר"ו במלכים ורמז אלף ע"ז בד"ה. ולשון רש"י ויחזק אסא אינו בכל המקרא אבל מקרא אחר כתב ויבן ערים ביהודה דיקא נמי (לא) גרסינן עכ"ל ובכל ספרים שלנו כתוב ויבן ערים מצורה ביהודה. ובעין יעקב שפ"ן גרים דיקא נמי דכתיב ויבן אסא את הערים הבצורות אשר ביהודה ומי כל הערים אסא בנאן אלא בנויות היו ושפינהו כך יש לומר אלפעל שפינהו (ס"א) דיקא נמי דכתיב ויאמר ליהודה נבנה את הערים הבצורות מכלל דערים בצורו' הוו מעיקרא ש"מ ע"כ. וכבר כתבתי בד"ה א' ה' ובתלים הי' פ"ד דדרך הגמרא לקצר או להאריך בפסוקים כדי לפרש הדרשות כפי דעתם וסברתם של חכמי הגמרא והמשכילים יבינו: (ו) דלתים ובריחים. כל בריחם שבמקרא חסר יו"ד תניינא חוץ מזה שהוא מלא: (י) ויקרא אסא אל ה' אלהיו. ד' פסוקים דאתי' בהון שם הקדוש ד' פעמים וסי' על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו פ' בהעלתך. ואם משה ה' דירמי' כ"ג. קול ששון וקול שמחה (ירמיה ל"ג). ויקרא אסא: עמך לעזר. בס"ס העי"ן בשוא לבד: עליך נשענו. הנו"ן דגושה: (יג) ויבזו. הזי"ן דגושה:

טו (ב) ויאמר לו שמעוני. בחילופי מערבאי ומדינחאי אשר אתנו בדפוס כתוב למערבאי שמעני למדינחאי שמעוני מלא ובכל ספרים שלנו מלא כמדינחאי ואע"פ שאין אנו סומכים עליהם מצאנו פעמים רבות שהספרים נמשכים אחריהם: (ז) וכהתו. הכ"ף בשורק ובדפוס נפולי כתוב וכהתו בחירק וטעות הוא כי המסו' אומרת וכתתו ג' בחירק וסי' וכתתו חרבותם דישעיה. וכתתו חרבותיהם דמיכה. וכתתו את האהרן דזכריה: (טז) וידק. היו"ד קמוצה והדלי"ת רפויה:

טז (ד) עיון. בחולם: (ה) כשמוע בעשא. השי"ן בשוא לבדו כחבירו: (ז) חנני. מלעיל כמו שאמרתי בריש נחמיה וכן לקמן סימן י"ט: (יד) בקברתיו. בדפוס נפולי כתיב בקברותיו ואין מבטלין רבים בשביל יחיד: כרה לו. ב' חד מלעיל וחד מלרע וסימן אשר כרה לו. בור כרה ויחפרהו (תלים ז'):

יז (ח) שמעיהו. השי"ן בגעיא: ושמירמות. ושמרימות קרי: וטוב. בחולם ע"פ המסורת: (יב) בירניות. וערי מסכנות. במקרא עם ביאור המלות דפוס ויניציאה חסר מלת וערי וטעות הוא מהמדפיסים: (טז) מאחי' אלף גבור חיל. ג' דסבירין גבורי וסי' ערך עמסיה וישכר ע"כ. פירוש ערך ר"ל ויאסר אבי' וגו' בד"ה ב' י"ג דכתיב ביה ערך עמו מלחמה. עמסיה פסוק דהכא. וישכר פסוק הוא בד"ה ב' כ"ה דכתיב וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל: (יז) ומן בנימן. במקצת דפוסים ישנים כתוב ומבן בנימן ואין מבטלים מפני היחידים:

יח (ב) ויזכה לו אחאב. היו"ד במאריך בס"ס: (ה) את הנבאים ארבע מאות. במקצת ספרים ישנים כתוב הנבאים חסר יו"ד קדמאה וכן כולם בענין והתם נמי נמסר במ"ק לית מלא בספרא ומסורה ירמי' כ"ז צריכה עיונא לגבי שאר נביאים וכתובים: (ו) ונדרשה מאתו. בקצת ספרים כתיב מאתו ואין כן בס"ס מדוייקים: (ח) מהר מיכ*הו. מיכיהו קרי: (ט) יושבים איש על כסאו ויושבים בגרן. מלת בגרן חסר וא"ו כך מצאתי בהרבה מדוייקים והכי מוכח במסורת: (י) בן כנענה. השי"ן בחטף פתח: (יא) וכל הנבאים נבאים. במקצת ספרים חסר יו"ד קדמאה כמ"ש למעלה וכן הנבאים פה אחד בסמוך: (יב) ויהי נא. הוא"ו במאריך: (יג) כי את אשר. במקצת דפוסים ישנים חסר מלת את וטעות הוא בידם: יאמר אלהי. כן כתיב אלהי לא כמו שהוא (טו) לא תדבר. התי"ו רפוי' כמ"ש במלכים א' כ"ב: (טז) אין לכן רעה. במקצת דפוסים ישנים כתוב לכם במ"ם ושבוש הוא מהמדפיסים שלא הבחינו בין זה לאחיו של מלכים שכתוב במ"ם וכהדיא איתמר במסורת פ' פינחס. ויחזקאל כ"ג דהדין דד"ה בנו"ן: ישובו איש לביתו. מתחלפת ישבו חסר וא"ו: (כג) בן כנענה. השי"ן בחטף פתח: (כה) והשיבהו מי שכתב והשיבנו בציר"י טעה וממקומו הוא מוכרע דהכא כתיב קחו אבל במלכים יכשר דהתם כתיב קח: (כט) ויבאו במלחמה. י"ס שכתוב בהם ויבא כלשון הכתוב דמלכים אמנם ברוב הספרים זה דד"ה כתוב ויבאו: (ל) את הקטן את הגדול. בדפוס ישן וגם בספרים כ"י מספרד כתוב ואת הגדול בוא"ו אבל במ"ג נמנה פסוק זה עם אחרים שכתיב בהם ד' פעמים את ובס' מלכים כתיב את קטן ואת גדול וכן בשמואל חלק ב' סימן ג' נמנה אותו דמלכים עם פסוקים שיש בהם את ואת את: (לב) ידיך. ידך קרי:

יט (ב) בן חנני החזה. מלעיל כמ"ש לעיל סימן ט"ז שאין טעם הזרקא עושה מלרע כמ"ש בס' בא על ככה וכן בס"ס יש טעם אחר בנו"ן ראיה נכונה להורות כי הוא מלעיל כדלקמן סוף סימן כ': תאהב. האל"ף בחטף סגול: (ג) לדרש האלהים. במקצת דפוסים ישנים כתוב לדרש אלהים בלא ה"א וטעות הוא ויש לזה הוכחה מהמסורת דברים פרשת יתרו נמסר לדרש אלהים ד' ואין זה בתוכם: (ד) עד הר אפרים. עד כתוב בלא וא"ו: (ו) לא לאדם תשפטו. כ"כ בשני שואים לא כמו שכתוב בפ"ק דסנהדרין בכמה ספרים תשפוטו: (ז) ומקח שחד. בחיר"ק המ"ם: (י) ולא תאשמו. האל"ף בשו"א לבדו. בדפוסים ישנים ובמדוייקים כ"י:

כ (א) וישבו בם. במקף בין שתי המלות והבי"ת רפויה שהטעם שבמלת וישבו היא מאיילא המשרתת לאתנח ותבא כן בי"א מקומות כדחשיב הכא במסורת. ובמקצת מדוייקים זה הטעם ביו"ד וכן נכון לפי מה שכתב ר' אליהו המדקדק בספר טוב טעם פ"א בהמונת המאיילא בתנאי שיהיה בין המאיילא והאתנח תנועה אחת פעם בשני תיבות ועיין מה שכתבתי בדניאל סימן ד' על לכלא ביה: (יא) מירשתך. בא בנוע היו"ד עם הדגש כמו שכתבתי בסוף דניאל: (יט) ויקמו הלוים מן בני הקהתים. ג' בקריא וסימן ונסעו הקהתים פרשת בהעלותך. ויקמו הלוים והאנשים עשים באמונה (ד"ה ב' ל"ד) ע"כ במסורת וברוב ס"ס כולם הקו"ף בשוא לבדו: (כ) האמינו בנביאיו. כן כתיב: (כב) החלו ברנה. הבי"ת רפויה: (כה) ורכוש ופגרים. במקצת דפוסים ישנים כתוב ובגדים וכל שאר ספרים חלוקים עליהם וכן הביאו המאיר נתיב בשרש פגר וגם בהגהת ר"א המדקדק בשרשים שורש פגר בי"ס ספרים כתוב ורכוש ובגדים והוא טעות והראי' שמסר עליו לית ואם הי' ובגדים הרי נמצאים יותר ודוק ותמצא ע"כ: (לב) וילך בדרך אביו אסא. במקצת דפוסים כתוב אסא אביו ואין כן בשאר ספרים: (לז) בהתחברך. בס"ס בבי"ת ובספרי אשכנזים בכ"ף:

כא (ה) ובמנה בנים. במקצת מדוייקים מלא וא"ו וכו' למטה בסוף הפרשה ועיין מ"ש בד"ה א' י"ב: (ו) היתה לו אשה. ג' סבירין לאשה בקריא וסימן כי בת אחאב. ברזלי הגלעדי (עזרא ב'). והברו (בנחמיה ז'): (יא) בהרי יהודה. במקצת ספרים כ"י ובדפוס ישן נוסחי בערי וטעות הוא באותם ספרים וכן נמסר על זה ג' מטעין ולא מצאתי האחרים:

כב (ו) להתרפא ביזרעאל. האל"ף אחר עי"ן: בהלחמו. ברוב הספרים התי"ו בשוא ופתח: (ח) כהשפט. במדוייקים בכ"ף: (יא) מינקתו. מלא יו"ד אחר מ"ם ולא אחר נו"ן:

כג (א) השבעית. במדוייקים חסר יו"ד קדמאה ונמסר עליו ב' כתיב כן ולא מצאתי שכתוב כן רק ויהי בשבעית (מלכים א' י"א) והתם נמי נמסר ב' חסר יו"ד קדמאה: (ד) השלשית מכם. לפי המסורת דפרשת שלח לך חסר יו"ד קדמאה וכן השנית שבפסוק הנמשך יען לא נמנו שם עם המלאים וכן במקצת מדוייקים מצאתי השלשית חסר יו"ד קדמאה: (י) ויעמד את כל העם. בדפוס ישן חסר מלת את ושבוש הוא: (יח) להעלות. הלמ"ד בגעיא: עלות ה'. בלא למ"ד בתחלת השם: (יט) השוערים. מלא וא"ו וכן הוא במסורת נחמיה ה': ולא יבוא. במדוייקים מלא וא"ו ואל"ף וכן ראוי ע"פ המסורת דפרשת בהעלתך:

כד (ה) הכהנים והלוים. במקצת דפוסים ישנים כתוב הלוים בלא וא"ו וטעות נפל בהם: (ז) המרשעת. המ"ם בחירק: (י) עד לכלה. בצירי עפ"ה: (יא) בעת. הבי"ת בשוא: ויערו,

ברוב הספרים מלעיל בשני השטין: (יט) וישלח בהם נביאים. במקצת מדוייקים חסר יו"ד קדמאה והמסורת מסייען כי לא נמנה זה במסורת סוף פרשת בהעלתך עם ג' מלאים: (כ) למה אתם. מלרע ורפה: (כד) כי במצער. הבי"ת רפה: (כז) ורב. ורב קרי :

כה (ד) לא ימותו. באורייתא יוּמְתוּ. יוּמָתוּ מלכים יוּמְתוּ יוּמָתוּ. ימות כתיב יומת קרי ד"ס יומתי. יומתו. יומתו: (ו) במאה ככר. כ"ף ראשונה רפה: (ט) למאת הככר. במקצת דפוסים אחרונים כתוב למאות ונמסר עליו יתיר וא"ו ואין כן בספרים כ"י מדוייקים גם לא בדפוסים הראשונים ובמסורת למאת הככר. ב' דסמיכין וסימן ככר לאדן פ' פקודי. ומה לעשות למאת הככר: (יב) שבו בני יהודה. ד' בטעם מלרע וסימן ואת נשיהם שָׁבוּ. פ' וישלח אשר שבו אתם (מ"א ח') ואחרו (בד"ה ב' ז') ועברה אלפים חיים שבו: (יד) את אדומים. במקצת דפוסים כתוב אֱדוֹמִים בחטף סגול ובכל ספרים כ"י בחטף פתח וגם מהמסורת יש להוכיח כן שאומרת אדומים ב' בקריא וסימן ויהי אחרי מות אמציהו. ועוד אדומים באו. לקמן סימן כ"ח ואיהו נמי בחטף פתח: (טו) נתנוך. התי"ו פתוחה והנו"ן דגושה: (יז) לך נתראה פנים. חד מן ג' כתיב לך בלשון הליכה: (כד) התערבות. הבי"ת רפוי' כמ"ש במלכים ב' י"ד: (כח) בעיר יהודה. בדפוס נפולי כתוב בערי יהודה ובס"א בעיר דוד ומלהו איכתבו :

כו (ג) יכוליה. יכליה קרי: (ז) ויעזרהו. בשני שואין: ועל הערביים. הערבים קרי: (יא) יעואל. יעיאל קרי: (יג) עושה מלחמה. בספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוס נפולי כתוב עושה בה"א וכן נכון כפי המס' דפ' יחזקאל כי לא נמנה שם זה עם הכתובים עושי ביו"ד: (טו) חשבנות. החי"ת בחירק והשי"ן דגושה כמ"ש בקהלת סי' ז': (טז) וכחזקתו. בכ"ף וכן במס' וכחזקתו ג' וסי' וכחזקתו כעשרו יעיר הכל דניאל י"א. וכחזקתו עזב את תורת (ד"ה ב' י"ב). וכחזקתו גבה לבו: (יח) המקדשים. הה"א במאריך במדוייקים: (יט) ובזעפו. השי"ן בשוא לבדו. והפ"א דגושה: זרחה במצחו. הבי"ת רפה: (כא) וישב בית החפשית. וכס' מלכים בבית ושם מסרתי הסימן: החפשות. החפשית קרי: שופט. במק"ג הביא המגיה מסורת מתחלפות מן ו' שופט מלא בקריאה והנסחא הנכונה והברורה כמ"ש באחרונה דליכא בגוויהו כי אלהים שפט תילים ע"ה דהוא חסר וא"ו בכל הספרים ואיכא בדוכתי' אלהים שופט צדיק תילים ז' וכן הוא מלא בכל הספרים וכבר עיינינן לכך מסרה בנסחי עתיקי ודוקני והכי אשכחנא לה בעמוס ב' ומאי דכתיב התם שופט ואיש מלחמה ר"ל גבור ואיש מלחמה שופט (ישעי' ג'):

כז (ה) ויחזק. החי"ת בחטף סגול וכן נמנה במסורת שמואל א' י"ז עם הדומים אליו :

כח (ו) ועתה בני. הבי"ת רפה: (יח) ואת תמנה ובנותיה. בדפוסים אחרונים כתוב ואת המנה ואת בנותיה אבל בכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים כתוב ואת תמנה ובנותיה : (כג) ויעזרוני. בשני שואין: (כז) הביאהו. במקצת דפוסים ישנים הה"א בחטף פתח וטעות הוא כי הוא בחטף סגול במדוייקים וחסר וא"ו בתר אל"ף :

כט (ח) לזועה. לזעוה קרי: (יב) הקהתי. הקו"ף בשו"א לבדו בס"ס: (יג) ויעואל. ויעיאל קרי: (יד) יחואל. יחיאל קרי: (טו) כמצות המלך. בכ"ף: (כ) ויאסף. האל"ף בחטף סגול וכן נמנה במסורה גדולה עם הדומים: (כא) ואילים שבעה. בספרים מדוייקים מלא דמלא בתרי יודי"ן וכן דינו מכח המסורת והאי דמסיר בפ' וישלח ואלים ז' ודין חד מינייהו לאו לענין חסור ויתור נקיט להו דהא חזינן דאיכא מינייהו חסר ואיכא מינייהו מלא אלא לענין הקריאה בלחוד איתמר דאינון ז' בקולה קריא וסי' ואילים שבעה: (כז) ויאמר חזקיהו להעלות העלה לְהַמִּזְבֵּחַ. טעם לתוספת הה"א עיין בחיי פ' ויקרא: (כח) מחצצרים. צד"י שניה יתירה ואינה נקראת: (כט) וכל הנמצאים. בשני שואין ואת וכל מתוגה במקצת ספרים אע"פ שהוא במקף וכבר בארתי ענין זה בסוף פרשת ראה: (לא) מנחתים. הלמ"ד בציר"י והאל"ף נחה: (לב) שבעים אילים. בספרים מדוייקים מלא דמלא וכן ראוי לפי המסורת : (לג) והקדשים. הוא"ו בגעיה בס"ס: (לה) וגם עלה. בכל ספרים המדוייקים חסר וא"ו כי לא נמנה במסורה גדולה עם ט' מלאים בספרא: (לו) בפתאם. בספרים מדוייקים כ"י חסר וא"ו:

ל (ב) לעשות הפסח. השי"ן בשוא ופתח וכן לעשות שבפסוק הסמוך: (ג) בעת ההיא. כן כתוב בכל הספרים בעת ההיא כזה אלא שראיתי בדפוס ויניציאה שנת רע"ח שנשתבשו בכ"ף וכתבו בגליון ביום ההוא לפיכך הוצרכתי לכתוב כדי שלא ילמדו שיבושים שבידם לאחרים: למדי. מ"ם פתוחה במקום חירק כרד"ק כאן וכד"ה א' ט"ו ומכלול דף מ"ז: (ו) וכמצות המלך. ברוב הספרים בכ"ף וכן בס"א מטולטלא נמסר עליו לית כתיב כ"ף: (יב) כדבר ה'. בבי"ת ודבר זה ידוע לנו מפי המסרה האומרת כדבר ה' דסמיכי בקריאה וסימן נמסר במ"ג (ירמיה ח') וזה א' מהם: (יד) המקטרות. הה"א כמוכה במאריך: (יט) הכין לדרוש. במקצת מדוייקים מלא וא"ו וכן נראה מהמסורה כי לא נמנה בד"ה א' כ"א עם ז' חסרים שנמנו שם: ולא כטהרת. בכ"ף והה"א בחטף קמץ : (כא) הנמצאים בירושלם. בשני שואין וכן הנמצאים לערי :

לא (ג) ומנת המלך. בקמץ הנו"ן והוא סמוך כמ"ש במזמור ס"ג: (ה) ומעשר הכל. וכן מעשר בקר וצאן ומעשר קדשים שבפסוק כולם השי"ן בשוא לבדו ומה שיש לדקדק ע"ז נתבאר בנחמיה סי' י' בעזרת העוזר והסומך יתברך שמו: (ו) המקדשים. במקצת ספרים הה"א במאריך: (ז) ליסוד. הדגש ללא צורך כי היו"ד כתובה אלא בא לפאר המלה רד"ק בפי' וע' עוד מ"ש במכלול דקל"ז ודף ע"ו: (י) ויאמר אליו עזריהו. בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים בוא"ו וכן דינו מכח מסורת מלכים ב' ע"ו: (יב) והקדשים. ראיתי בספרים גירסאות משונות במלה זו במקצתה הקו"ף בחטף קמץ וקצתה בקמץ נגד ויש מהם בשוא לבד: נגיד כונניהו. יתיר וא"ו: (יג) מיד כונניהו. יתיר וא"ו: (יד) לתת תרומת ה' וקדשי הקדשים. במקצת מדוייקים בחטף קמץ הקו"ף: (יז) לבית אבותיהם. ברוב המדוייקים מלא וא"ו וכן נכון לפי המסורה :

לב (ג) ויעזרהו. במקצת ספרים ויעזרוהו מלא וא"ו: (ד) בתוך. כ"כ בכל הספרים בתוך לא בכל: (ה) החומה אחרת. בדפוס ויניציאה רע"ח כתוב האחרת ושבוש הוא: (ח) ולהלחם מלחמתינו. במקצת דפוסים ישנים יש פה סוף פסוק ואין כן בשום ספר מדוייקים: (יד) מי בכל אלהי. הבי"ת בגעיה: (טו) אל ישיא. מלא יו"ד ועיין מ"ש במלכים ב' י"ח: אתכם כזאת. בכ"ף: לא יצילו אתכם מידי. בס"א ישן כ"י כתוב יציל וראיתי ג"כ מי שנסתפק בזה אמנם בשאר ספרים יצילו בוא"ו: (יז) גויי הארצות. כתב בעל מכלול יופי נפלה יו"ד הרבים מהמכתב ונשארה במבטא ודבריו הם לקוחים מרד"ק בשרשים ובמכלול דף י"ג אבל בספרים שלנו הוא בשני יודי"ן וכן במסור' ירמיה ל"ג גויי ג' מלא וסימנם והית' לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ. ונאספו עליה כל גויי הארץ (זכריה יב). וספרים כתב לחרף דד"ה. וכל אורייתא דכותי' עד כאן. וכן מצאתי במסרה כ"י: (יח) ילכדו. הכ"ף דגושה: (כא) ומיציאו. ומיצאי קרי ונמנה במסורת עם מלין דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא וקריין יו"ד: (כב) ומיד כל וינהלם וגו'. כ"כ ומיד כל בחולם: (כה) ולא כגמול. הכ"ף רפה: ויהי עליו קצף ועל. בדפוס נפולי כתיב על בלא וא"ו וראיתי ג"כ בס"י שבתחלה כתבו על בלא וא"ו ואחרי כן הוסיפו בהם הוא"ו: (כז) ולבשמים. אין בבי"ת דגש: (ל) מימי גיחון. הגימ"ל רפה: ויישרם. במקצת ספרים כתוב ויישרם ביו"ד א' בלבד וכן כתב ר' אליהו המדקדק בס' ההרכבה ויישרם למטה מערבה עתיד לנסתר עם כינוי הנסתרים מבנין פִּעֵל והראוי ויישרם כאשר כתבתי במלת ויבשהו (נחום א') כי דין א' לשניהם ובמסורת מצאתי ויישרם לית ומלא ודגש כן דינו להכתב בשני יודי"ן וכן הוא בספרים מדוייקים עד כאן לשונו. וגם רד"ק כתב בפירוש ובשרשים שכתוב בשני יודי"ן הראשונה נקראת בפת"ח והשניה נחה משפטו ויישרם בהנעת שתי יודי"ן ובנות היו"ד פ"א הפעל הוטלה תנועתה על יו"ד הנוספת ובמשקל אחר בהראות פ"א הפעל בקריאה ועפעפיך יישירו נגדך משלי ד' עכ"ל. ובס"א כ"י מטולטלא נכתב על זה במחזורא רבא ויישרם: מערבה. בשו"א לבד בס"ס כמ"ש למעל' בחלק הראשון סי' כ"ו וכתב רד"ק שהמלה מלעיל: (לג) במעלה. הבי"ת בגעיה: וכבוד עשו לו. כן כתיב :

לג (ג) ויקם. הקו"ף בסגול במדוייקים וכן הוא במסורה: (ו) וכשף. הוא"ו בגעיה: וידעוני. לית מלא וא"ו וכ"כ רש"י וכן הוא בכל ספרים כתיבת יד ודפוסים ישנים וכן במסרה ידעני ג' חסר וא' מלא ידעוני' וסימנם כי יהיה בהם אוב או ידעני דסוף קדשים ואחר אחר דפרשה שופטים. ואשר הכרית את האבות ואת הידעני (שמואל א' כ"ח) ועשה אוב וידעוני דד"ה. נהגאלה מלא וכל ידעניס הידעניס חסר: הרבה לעשות. השי"ן בחטף פתח: (ז) מכל שבטי ישראל. בחולם לא כמקצת דפוסים ישנים שהוא בקמ"ץ: (ח) העמדתי לאבותיכם. במדוייקים מלא וא"ו וכן במסור' כל כתובים מלא בר מן ב' חסר וסימן והנה עמנו בראש (ד"ה ב' י"ג) ויאמר אליהם שמעוני הלוים (ד"ה ב' כ"ט) וכן צריך להגיה במסורה שופטים ט': (יא) בחחים. במקצת כתוב בַּחֹחִים וטעו כי זה לאותם שביחזקאל סי' י"ט שהם בפתח אבל זה הוא בחולם וחסר וא"ו במדוייקים וכן נמסר עליו לית וחסר: בנחשתים. הבי"ת במאריך והנו"ן קלה כמ"ש בשופטים סימן ז': (יג) ויעתר לו. בסנהדרין פרק חלק א"ר יוחנן משום רשב"י מ"ד וישמע אליו ויחתר לו ויעתר לו מיבעי ליה מלמד שעשה לו הקב"ה כמין מחתרת ברקיע כדי לקבלו בתשובה והטמינו מפני מדת הדין ופירש"י ויעתר לו ומכהון כתוב ויחתר לו כך שמעתי ע"כ. ובכ"ה מצאתי בפירש"י וישמע אליו ויחתר לו ומכהון כתוב ויעתר לו ע"כ. ול' זה האחרון הוא במד' דברי' רבה פ' ואתחנן ובמדרש פסיקתא הובא בשמעוני דמלכים רמז רמ"ז וכל אלו הגירסאות אינן אלא מן המתמיהים דלא אשכחנא כדין בספרי דידן אדרבא איפכא משמע במסרה בכתב דנמסר ויעתר ה' וסימן דריש סדרא דתולדות יצחק ודין חד מינייהו אבל בירושלמי בסוף פירקא גריס ויעתר לו כספרי דילן ואמרינן עלה א"ר אלעזר בר שמעון בערביא קורין לחתירה עתירה וה"ג במדרש רות רבתי ובויקרא רבה פרשה ל' והתם נמי המריך א"ר לוי בערביא קורין לחתירה עתירה ובבבלי גופיה בהאי פירקא לעיל מינה כשחלה ר' אליעזר נכנסו ד' זקנים לבקרו וכו' גריס התם ויעתר כדקתני במתני' והכי היא בספרי פרשת ואתחנן ופ' וזאת הברכה ובמדבר רבה פרשת נשא ריש פ' י"ד בתרי דוכתי ופירקי דר' אליעזר פ' מ"ג ואבות דר' נתן פ' ל"ה וכן כתב בעל הטורים בפ' נצבים דכתי' ויעתר לו ודרשינן ויחתר לו מלמד שחתר וכו' וכתב בעל מתנות כהונה בפרשת ואתחנן. דבדברי הימים לא כתיב ויחתר אלא ויעתר בחילוף חי"ת בעי"ן כמשפט אותיות אחה"ע עד כאן. והסעד לדבריו מצאתי בספר הזוהר פרשת תולדות יצחק אל תקרי ויעתר לו ה' אלא ויחתר לו מחתירה חתר ליה קב"ה וקביל ליה ואיתא נמי בבראשית רבה פרשה ס"ג ויעתר לו ה' ר' לוי אמר משל לבן מלכים שהיה חותר על אביו ליטול ליטרא של זהב והיה זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ שכן בערביא קורין לחתירה עתירה וכתב בעל יפה תואר שזה מעין מה שאמרו בפ' חלק גבי מנשה מאי דכתיב ויחתר לו ויעתר מיבעי ליה וכו' ע"כ ודוגמא בב"ר פרשת וישלח דרשו פסוק קדמה פניו הכריעהו כמו הכריתהו בחילוף עי"ן בחי"ת ובבראשית רבה פ' ע"ט דרשו תבא כלה אלי קבר תבא בטנא אלי קבר בחילוף החי"ת בה"א ר"ל בכל טוב וב"ר פ' ע"ט בא יבא ברנה נשא אלמותיו אתי טעין עולימין ועולימתא בחילוף אל"ף בעי"ן וכן בשוחר טוב ובבמדבר רבה סוף פ' י"ז נדרש ותשיט לשון חמיס בחילוף ה"א בחי"ת ובפ' כ' מן הרס ינהי כד"א נהה על המון מצרים (יחזקאל לב) בחילוף חי"ת בה"א ובריש מדרש מגלת אסתר והשיבך ה' מצרים באניות אמר רבי יצחק בעניות ממעטים טובים ובפסוק איש יהודי אל תקרי יהודי אלא יחידי לפי שייחד שמו של הקב"ה ובפ"ק דמגלה אמר רב התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו ושמואל אמר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו ודוגמת זה באסתר רבתי ובשוחר טוב אפפוני חבלי מות אל תקרי אפפוני אלא עפפוני הצרות טסות ובאות עלי כעוף ודוגמא אחרת בברכות פ' אין עומדין אמר ר' אלעזר הנה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על ה' וכו' ואמרינן נמי התם בתר הכי ואמר ר' אלעזר משה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ויתפלל משה אל תקרי אל ה' אלא על ה' שכן דבי ר' אליעזר בן יעקב קורין לאלפי"ן עייני"ן ולעייני"ן אלפי"ן ע"כ. ועיין שערי אורה דף ל"א כל זה כתבתי ללמוד וללמד בדברי חכמים צדק ומשפט ומישרים ומי שהוא חכם ומבין מדעתו יוסיף לקח להבין דבריהם וחידותם כבדומה וכמו שכתבתי ביחזקאל מ"ת על יעבדוהו וישעיה י"ט על עיר ההרס וזכריה א' על אחפש את ירושלים ופ' בראשית על והנה טוב מאד: (יד) מערבה. בשוא לבד העי"ן בס"ס כמ"ש בד"ה א' סי' כ"ו וזהו מלרע למ"ש רד"ק: (טז) ויכן. ויבן ק' והוא חד מן מלין דכתיב כ"ף וקרי' בי"ת: (יח) המדברים. הה"א במאריך לב"א: (יט) והעתר לו. העי"ן במאריך: ומעלו. העי"ן בשוא לבדו במדוייקים :

לד (א) בן שמונה. במדוייקים מלא וא"ו. וכבר ברירנא לכא מילתא בד"ה א' י"ב: (ג) והפסלים והמסכות. במקצת מדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן לקמן במסורת הנמשך ובפסוק הנמשך ובפסוק וינתץ את המזבחות. ובמסורת פסילים. ד' מלא וסי' והוא חד מן הפסילי'. והוא עבר את הפסילים תרויהון גבי עגלון. ולכל הפסילים דאמון בסימן דלעיל. ותהלתי לפסילי' (ישעיה מ"ב). ושארא פסלים כתיב ביו"ד בתרא: (ד) אשר למעלה. השי"ן בשוא לבדו: והפסלי'. חסר יו"ד קדמאה כמ"ש לעיל בסמוך: והדק. הה"א בציר"י: (ה) מזבחותם. מזבחותם קרי: (ו) בחר בתיהם. בחרבותיהם ק'. והוא חד מן ח' מלין דכתיבין תרתין מלין וקריין חד וסימן במסורת כאן: (ז) והפסלים. חסר יו"ד קדמאה כמ"ש למעלה: וישב לירושלם. במקצת דפוסים ישנים כתיב ירושלם ובמדוייקים כ"י כתוב לירושלם בלמ"ד: (ח) ובשנת שמונה. במדוייקים מלא וא"ו וכן נכון ע"פ מה שכתבתי בד"ה א' י"ב: בן יואחז המזכיר. זהו א' מן ד' מקומות שכתובים יואחז על פי המסורת: (ט) וישבו. וישבו ק': ירושלם. במקצת דפוסים ישנים כתוב לירושלם ואין כן בספרים כ"י: (יא) למחברות. הלמ"ד במאריך: (יב) הקהתים. הקו"ף בשוא לבדו כמ"ש לעיל סימן כ': (כב) חלדה. בשלם נקודים: שלם. חסר וא"ו מסורת מלכים ב' ע"ו: תוקהת. חד מן מלין דיתירין וא"ו והטפים וקמצים עפ"ה: (כה) ויקטירו. ויקטרו ק': (כח) אסף. חסר יו"ד עפ"ה ועיין מ"ש בשמואל א' ט"ו ובס"א מטולטלא האל"ף במאריך: (לא) ועדותיו. חד מן כ' מפקין וא"ו בליבנא וסימן נמסר במלכים א' ב': (לב) בכרים. בכ"ף: (לג) ויעבד. במקצת ספרים ברי"ש וברוב המדוייקים בדל"ת וכן פירש רד"ק:

לה (ג) המבונים. המבינים קרי: (ד) והכונו. והכינו קרי: (ה) לפלגות. במקצת ספרים לפלגת בפתח וברוב המדוייקים בחולם וכן הוא בפרש"י וברד"ק בשרשים ובמאיר נתיב: (ט) וכונניהו. יתיר וא"ו: (יב) וכן לבקר. בס"א ישן מצאתי לַבָּקָר וגם בדפוס ישן מויניציא' יש הערה מחילוף זה ואין להאזין להם: (יז) הנמצאים. בשני שואין: (כא) ואלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי. כתב רד"ק שיש מחלוקת בדברי רז"ל י"א כי שניהם קדש וכן נראה ממה שאמר ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים ע"כ. ולא ידעתי אנה מצא זה המחלוקת דבהדיא אמרינן בפ"ג דשבועות ואלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך. מאן אלהים אמר רב יהודה אמר רב זו ע"ג אמר הואיל וקא בטח בע"ג יכילנא ליה וכו' ופרש"י מאן אלהים דקא"ל פרעה דקאמר חדל לך מאלהים אשר עמי ע"כ הנה כי רש"י גמר שלא נפרש מאן אלהים זו ע"ג לכל בני הבמות האמורים בפסוק ולפיכך פי' דלא קאי אלא על חדל לך מאלהים הבל ואלהים אמר לבהלני הוא קדש וראיה לדבריו מצאתי במדרש איכה רבתי אלפא בית"א קדמאה אבל פסוק צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי. ואלהים אמר לבהלני. אמר הקב"ה אני עולה חדל לך מאלהים אשר עמי זה לבון ע"ג. ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים. זה ירמיה שאמר ליאשיהו כך מקובלני מישעיה רבי וסכסכתי מצרים במצרים ולא שמע לו וגו'. שוב מצאתי במסכת סופרים פ"ד ואלהים אמר לבהלני קדש חדל לך מאלהים אשר עמי קדש כדברי ר' יוסי בר' יהודה ע"כ. ואם הגי' נכונה אתיא כי"א רד"ק:

לו (א) וימליכהו תחת. התי"ו רפויה: (ב) בן שלוש ועשרים. במקצת ספרים מלא וא"ו וכן נמסר' כל כתובים מלא: (ו) בנחשתים. במאריך הבי"ת: (ט) בן שמנה שנים יהויכין במלכו. בספר ג' של עזרא שלהם כתוב בן שמונה עשרה כמ"ש במלכים ב' כ"ד אמנם בספרים שלנו כתיב כאן בן שמונה שנים ועיין בסדר עולם סימן כ"ה ומ"ש רד"ק והרי"א ובעל כלי יקר בס' מלכים: (יד) למעול מעל. כתיב בוי"ו וקרי בקמץ חטוף והדומים אליו הנה כתובים במ"ג אות וא"ו: (טו) אבותיהם. במדוייקים מלא וא"ו וכן דינו ע"פ המסורת: (טז) מלעיבים. בכמה ספרים ישנים מלא דמלא וכן נמסר עליו לית מלא: ומתעתעים. במקצת דפוסים ישנים כמ"ש בשו"א וטעות נפל בהם כי היא בחירק: בנביאיו. במקצת מדוייקים חסר יו"ד ומסו' עליו לית חסר: (יז) כשדיים. כשדים ק': ויבא. בצר"י: ואצרות המלך. במדוייקים חסר וא"ו קדמאה כאחרו הבא' ועיין מ"ש בד"ה א' ט': (כ) ויגל השארית. למטה רש"י שיו"ד בצר"י כמו שכתב בס' [illegible] ויגל את השארית [illegible] וחכמי ספרד חלוקים עליו [illegible] כתומש ששם [illegible] :

נשלם דברי הימים, בעזרת שוכן מעונים :

3 1761 09703070 4

UNIV. OF
TORONTO

Bible
Heb
1874

22564

Bible. Hebrew
[The Old Testament, with Aramaic versions
(Targum)...

vol.9-10.

NAME OF BORROWER.

DATE.

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

Bib. Hebrew

[The Old Testament with commentaries (Targum) the commentaries of Rashi, Abraham Ibn Ezra, David Kimchi and others.]

Venice, [illegible], [illegible]
[illegible]

Vol. IX - X

Bib
Heb
1874
Bible. Hebrew

חלק תשיעי

ישעיה ירמיה

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

אלה חמה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום
למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם
המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו ,
ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה, מסורה קטנה,
מערכת המסורה , רד"ק, רלב"ג , פי' רבינו סעדיה גאון ,
פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר , חידושי מהרש"א, אדרת
אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת
שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי ,
תולדות אהרן, תולדות יעקב , ביאור לנבולין ובנין הבית ,
ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא
זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה
מעלות וכללי המסורה והדקדוק ·

מוגה ומדויק במלא וחסר דגש ורפי

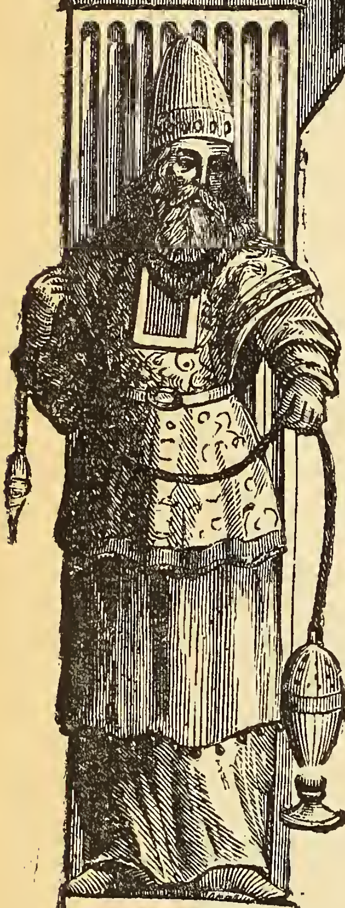

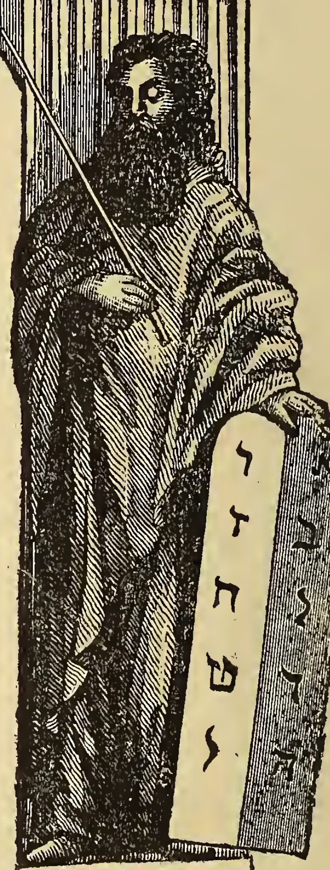

בהוצאת ר' זיסמאן יעבץ ובנו ר' אברהם

ווארשא

בדפוס הרבני מוה' נתן שריפטגיססער נ"י.

בשנת וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים לפ"ק

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть
ВАРШАВА въ Типографіи Н Шрифтгисера
на улице Налевки № 2242
1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 26 Мая (6 Іюля) 1875 года.

$\frac{22564}{2/5/92}$

ד' זוגין מן ב"ב בספרא. קדמא נסיב אות וחסר מלה
שנים עדים או שלשה עדים. שתי על פי שני עדים או על פי שלשה עדים.

יתנון חסר אות ונסיב יתיר מלה וסימנהון את
ולא אבו אשר אמר אליהם זאת המנוחה. לא אבו כי עם מרי הוא

ה' אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע. ואתו את ה' אלהיך
בנים לא אבו שמוע תורת ה'. ואפלה ויהי בהכתם ונאשאר אני ואפלה על פני

תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע. שנים על פי
ואזעק. ואפל ויהיו בהנבאי ופלטיהו בן בניה ואזעק קול גדול:

ג' ר"פ חזון מוכדיהו ודין וא' פלגות חזון נמוס הלקוטי

א חָזוֹן

א חֲזוֹן֙ יְשַֽׁעְיָ֣הוּ בֶן־אָמ֔וֹץ אֲשֶׁ֣ר חָזָ֔ה עַל־יְהוּדָ֖ה וִירוּשָׁלִָ֑ם בִּימֵ֨י עֻזִּיָּ֧ה יוֹתָ֛ם אָחָ֥ז יְחִזְקִיָּ֖הוּ מַלְכֵ֥י יְהוּדָֽה׃ ב שִׁמְע֤וּ ג' בנביאים וכל ד"ה דכו' כמ"ה שָׁמַ֙יִם֙ וְהַאֲזִ֣ינִי אֶ֔רֶץ כִּ֥י יְהוָ֖ה דִּבֵּ֑ר בָּנִים֙ גִּדַּ֣לְתִּי וְרוֹמַ֔מְתִּי וְהֵ֖ם פָּ֥שְׁעוּ ג'. ה' ומל' לית' וח' חסר

א נְבוּאַת יְשַׁעְיָה בַר אָמוֹץ דְאִתְנַבֵּי עַל אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם בְּיוֹמֵי עֻזִּיָה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה׃ ב שְׁמָעוּ שְׁמַיָא דְזָעוּ כַד יְהָבִית אוֹרַיְתִי לְעַמִּי וְאַצִּיתִי אַרְעָא דְאִתְרְגִישַׁת מִן קֳדָם פִּתְגָמַי אֲרֵי יְיָ מַלֵיל עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל קְרֵיתִי לְהוֹן בְּנִין חַבִּיבְתִּינוּן וְאִינוּן

יחזקיהו ג' בנביאים וסי' בגלל מנשה. הזון ישעיהו בן אמוץ. ויאמר חזקיהו נקל לצל. וכל ד"ה דכוו' יחזקיהו כמ"ה חזקיהו וסי' אחז בנו חזקיהו בנו. ויבאו פנימה אל חזקיהו. ואמר חזקיהו להעלות. כי חזקיהו מלך יהודה הרים. ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו. וכל שאר קריא יחזקיה:

תולדות אהרן חזון ישעיהו. פסחים סו סוטה י בתרא עו: שמעו שמים. עקידה שער סג זוהר האזינו:

(א) חזון ישעיהו בן אמוץ וגו'. א"ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה מלך יהודה אחים היו: אשר חזה על יהודה וירושלים. והלא על כמה אומות נתנבא משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה וכן שנינו בברייתא דמכילתא. בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר נסדר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיהו נאמר ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו (לקמן ו) ואמר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמרה אח"כ ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלים כשם שאמר על משא כל אומה ואומה משא אומה פלוני אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלים ולפי שהם תוכחות קשות קראם חזון שהוא קשה מעשרה לשונות שנקראת נבואה כמש"א בב"ר ורואיה לדבר חזות קשה הוגד לי (לקמן כא): בימי עוזיה וגו' מלכי יהודה. ד' מלכים הללו קפח בימיו ביום שנצטרע עוזיהו שרתה שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכות הללו עד שעמד מנשה והרגו (ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אחר שגלו עשרת השבטים כת"י): (ב) שמעו שמים והאזיני ארץ. משה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ (דברים לב) למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפ' האזינו בספרי

(א) חזון ישעיהו בן אמוץ. לא ידענו יחסו מאי זה שבט היה אלא שרבותינו ז"ל קבלו כי אמוץ ואמציה אחים היו: (ב) שמעו שמים. החל ספרו בדברי תוכחה כי בני דורו היו רעים ואע"פ שכתוב בעזיהו ויעש הישר בעיני ה' וכן יותם הרי נאמר בעזיהו ובחזקתו גבה לבו עד להשחית ובימי שניהם היו העם מזבחים ומקטרים בבמות. וכתיב בדברי הימים במלכות יותם עוד העם משחיתים כל שכן בימי אחז שהיה רע ועשה רעות גדולות כמו שכתוב וכל העם היו רעים בימיו כמש"כ בעזבם את ה' אלהי אבותם ואף בימי חזקיהו לא היה לבבם שלם את ה' כמש"כ בד"ה. ואמר בפתחו דברי תוכחה

ביאור מהגר"א

(א) חזון פסוק זה בנין הקדמה לס' מודיע את העלם ואת הפועל והפעול והפעולה והזמן, חזון ר"ל זהו ספר נבואה של מי של ישעיהו, אשר חזה הוא הפעולה, על יהודה וגו' הוא הפעול, בימי הוא הזמן: על יהודה וירושלים. ר"ל רוב נבואתו. ואף שהיה בימי ישראל ג"כ לפי שהיה דירתו בירושלם ועמוס דירתו בישראל נבא על ישראל וכן כולם: חזון ישעיהו. נביאים הראשונים ראו באספקלריא המאירה שבאינה מאירה לגבי מרע"ה אבל נביאים האחרונים ראו באינה מאירה שבאינה מאירה לכן נקראו חוזים שהוא פתוח מנגיה אע"פ שהוא פרגוס של מראה (אנ"פ שנראה שלא השלים הכותב לבאר ומקום הניחו לי לחוות דעתי בהפרש שם חוזה שהוא מונח על הראיה בדרך המעבר חיזה מקום או דבר או ענין, כהעומד בחוץ ומביט אל בית הפנימי דרך בית החלון יקרא חוזה, וענין הנראה בדרך הלזה נקרא מחזה, ובבית יער הלבנון היו פתחים ארבעה טורים ומכוונים זה כנגד זה, והעומד חוצה רואה דרך פתח הראשון את פתח השני גם השלישי גם הרביעי, כתיב שם ומחזה אל מחזה שלש פעמים, ולהיות נועם ה' בעצמותו, אינו נראה בפוכ"ו כ"א

מצודת דוד

א **(א) חזון**. זו היא מראית הנבואה של ישעיה אשר ראה במראה הנבואה על יהודה וירושלים ואין זה תחלת הספר לומר שכל נבואתו היתה על יהודה וירושלים לבד כי באמת ניבא גם על בבל כו' אלא שבא לומר הנבואה ההיא היתה על יהודה וירושלים ולכך שאמר משא בבל משא מואב אבל תחלת הספר הוא בשנת מות המלך עזיהו וכו' ואין מוקדם ומאוחר בסדר והדברים מוכיחים כן שהרי שם נאמר ואשמע וכו' את מי אשלח וכו' למדנו שאז היתה תחלת השליחות: בימי עוזיהו וכו'. בימי ארבעת המלכים האלה ניבא עד שעמד מנשה והרגו: (ב) שמעו שמים. מה שאני קובל ומתרעם על ישראל: והאזיני ארץ. אמר בלשון יחיד כי סדנא דארעא חד היא משא"כ השמים כי שבעה רקיעים הם לפי חכמת הקדמונים

מצודת ציון

(א) חזון. ענין ראיה והבטה כמו ותחז בציון עינינו (מיכה ד) ועפ"ז נקרא הנביא בשם חוזה כי רואה במראה הנבואה וכאשר יקרא רואה וחוזה: (ב) והאזיני. הטי אזן לשמוע וכן

בִי׃ ג יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן׃ ד הוֹי ׀ גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֺן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ

י' ג' חסר ח' ד' מ"ל

וְאִינוּן מְרָדוּ בְּמֵימְרִי׃ ג יְדַע תּוֹרָא זַבְנֵיהּ וַחֲמָרָא אוּרְיָא דְמָרוֹהִי יִשְׂרָאֵל לָא אֲלִיף לְמִידַע דַחֲלְתִּי עַמִּי לָא אִסְתַּכַּל לְמֵיתַב לְאוֹרַיְתִי׃ ד וַי עַל דְאִתְקְרִיאוּ עַם קַדִישׁ וַחֲטוּ כְּנִישָׁא בְּחִירָא וְאַסְגִיאוּ חוֹבִין אִתְכְּנִיאוּ בְּזַרְעָא רְחִימָא וְאַבְאִישׁוּ אִתְאֲמַר לְהוֹן בְּנִין חֲבִיבִין וְחַבִּילוּ אוֹרְחָתְהוֹן שְׁבָקוּ יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ קָצוּ בְּדַחֲלַת קַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל וּבְדִיל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָא אִסְתְּחָרוּ

חטא כחטא ג' חס' בקריאה וסי' הוי גוי חטא עם כבד עון. אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו. כטוב

תולדות אהרן ידע שור. מכות כג עקידה שער טז: בנים משחיתים. קידושין לו:

רדק

תוכחה שמעו שמים, וכן אמר מרע"ה כשבא להוכיח את ישראל אמר האזינו השמים כי הם עדים בין ה' ובין ישראל כמו שכתוב והעידה בם את השמים ואת הארץ לפי שהם קיימין לעולם והדורות הולכין, או לפי שאם יעברו על הברית השמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן את יבולה ויש דרשות למה אמר שמעו לשמים והאזיני לארץ בהפך מה שאמר משה רבינו ע"ה ואחד מהם לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר האזינו השמים, ולפי שהיה רחוק מן הארץ לפיכך אמר ותשמע הארץ. בא ישעיהו ואמר שמעו שמים לפי שהיה רחוק מן השמים ואמר והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ: כי ה' דבר. מה שאני אומר הם דברי ה' אשר שלחני שהוא צועק על בניו, ואמר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי. כי גדלתי אותם ורוממתים מעל כל עם והכפל לחזק הענין במלים שונים והענין אחד, וכן מנהג המקרא במקומות רבים, ואדוני אבי ז"ל פירש גדלתים בתורתי ורוממתים בשכינתי: והם פשעו בי. מרדו בי במרד ובמעל עברו על תורתי להכעיסני כי יש מכירים וכופרים ויש שאין מכירים ועליהם אמר: (ג) ידע שור. זכר הבהמות שהן גדלות עם האדם לעבודתו ואף על פי שאינן בני דעת בכח ההכרה שיש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועלת יכירו מי שייטיב להם תמיד והם הבעלים ושבים לביתם ולמקום מאכלם כשבאים ממלאכתם ואין פירוש קונהו קונה אותו בדמים לבד אלא המגדלו ועושה לו צרכיו תמיד וכן אביך קנך וכן אמר קונה שמים וארץ ופירוש אבוס מקום מאכל הבהמה והוא בלר"י בשקל אטון והוא אחד בסמוך ובמוכרת והנה אלה הבהמות אף על פי שהם בהמות מכירים המטיב להם וישראל שהם עמי שקניתים מבית עבדים הם לא ידעו כי אני המטיב להם ונתתי להם ארץ נחלה וגרשתי גוים מפניהם שאם הכירו זה לא עזבוני ולא עבדו אלהים אחרים במקומי והם לא התבוננו כי בשמרם את תורתי הם בטובה ובעזבם אותה הם ברעה איך לא התבוננו זה: (ד) הוי גוי חוטא. הוי לשון קריאה וצעקה כן לאבל כן להשמיע השומע. וי"ת זה לשון אבל כמו אוי שתרגם ווי על עם דאתקריאו עם קדיש וחטו: כבד. שם תאר בשקל מלך עבד והוא אחד בסמוך ובמוכרת: מרעי'. אינו אומר על האבות אלא עליהם אומר שהם זרע המרעים לעצמם במעשיהם הרעים הפך זרע ברוכי ה', וכן הם בנים משחיתי' דרכיהם: נאצו. הכעיסו: את קדוש ישראל. שנתקדש בתוכם

רשי

ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אילו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרים כשנקראנו לעדות זו בימי משה שאמר העידותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה וחלק את הדבר נמצאו שניה' מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה: כי ה' דבר. (שתהיו עדים בדבר כשהתרתי בם בימי משה לכן באו ושמעו שאני מתווכח עמם שעברו על התראה אני לא סרחתי בהם אלא גידלתים ורוממתים והם פשעו בי. ס"א שתהיו עדים לדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה (שם) במכילתא: (ג) קונהו. מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אטום אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קלת חקותי והם עזבוני כדמפורש (ביחזקאל כ ל"ט) ואומר איש את גלולי וגו' ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (סא"א) ד"א ידע שור קונהו מכיר השור קונהו להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שאם זכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות: לא ידע. לא אבו לידע וידעו ודשו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן: (ד) הוי. כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם הגונח מלבו וצועק אהה אלא שיש מהם מוטעין שהם ל' צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון (זכריה ב) ותרגמו אכלו לשון הכרזה. הוי יש לזעוק על גוי קדוש הנהפך להיות גוי חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיות עם כבד עון: עם כבד עון. כבדות עון, כבד אדם שהוא כבד פיסנ"ט בלעז כבד שם דבר של כבדות פשינטומ"א בלעז ודבוק עם תיבת עון: זרע מרעים. והם היו זרע ברך ה'. בנים היו להקב"ה נהפכו למשחיתים: נאצו. הרגיזו: נזורו אחור. אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישות וכה"א

ביאור מהגר"א

כ"א דרך נבוא הגופני. אמר דהע"ה שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה'. והנה אין בכוכבים להרע או להטיב כ"א הוברי שמים יביטו דרך סמני הכוכבים את אשר נגזר למעלה מן הפרגוד. לכן נקראו חוזים בכוכבים. אמר אשר מחזה שדי יחזה כי בצל שדי יתלונן. וכשאמר ה' בהיכל קדשו אמר עיניו יחזו וגו'. והנביאים ראשונים עלה ראייתם למקום שאין שם גשם ולא דמיון בגשם ושם ראו מה שראו. אמר יקרא לפנים רואה. אבל מישעיהו ואילך מצינו שהיה ראייתם דרך העברת דמיון וגשם כמ"ש ראיתי את ה' יושב על כסאו וכן במרכבה דיחזקאל. וכן כולם לכן נאמר אשר חזה וירדה מדרגתן להקרא נביאים אחרונים). וכמ"ש בתקונים נביאים תרין נביאים וחוזים נו"ה: חוזה הוא שם התאר ושם המקרה. אבל שם העצם הוא מאת ה' שהוא משותף בכל שאינו בידי אדם כמ"ש בסוד ברא וו"ש חז"ל מבלי יכולת יכול מבעי ליה אלא מלמד כו' והוא שם הקריאה והכתיבה: (ב) שמעו שמים וגו'. שמים הם רבים וזכרים והארץ יחידה ונקבה ארץ הפרטית לכן היא בסגול. ומ"ש בילקוט לפי שהיה משה קרוב לשמים וכו' הענין הוא כי האדם נחלק לשתים הגוף אשר בארץ יסודו והנפש אשר בשמים ממעל וכנגדם שני חלקי התורה תורה אשר בשמים והמצות אשר בארץ האדם בקיימו התורה והמצות מחבר שמים וארץ ז"ש בתווית יונתי תמתי אמר הקדוש ברוך הוא לכ"י לא אני גדול ממך ולא את גדולה ממני והוא שדרשו תמתי מלשון תאומתי (אנ"ס ע"כ היינו טעמי' דעל עלם התורה אמרו חז"ל אנכי נפשי כתבית יהבית) ומפרש לא אני היינו התורה שממני גדול מהמצות שממך ולא המצות שממך גדולים מהתורה שממני והנה מרע"ה נתן התורה ו"ש שהיה קרוב לשמים וישעיהו בא להוכיחן על שלא קיימו המצות אמרו עליו שהיה קרוב לארץ ועוד אמרו חז"ל שקראו לשמים וארץ שהם עדים ולפי שאין מזמנין את העדים אלא בעת הנתינה או בעת הגביה לכן לא נאמר לשון הזה אצל שום נביא כ"א משה בשעה שנתן התורה וישעיהו בעת הגביה על עוונותיהם: כי ה' דבר. איתא בספרי והיכן דבר האזינו השמים וגו': בנים וגו'. הזכיר כאן שלשה שמות האומה בנים ישראל עמי הם כנגד ג' דרכים שהתורה נקנית לבעליהן בעלי חכמה בעלי תורה בעלי מצות כמ"ש בזהר בן דעסיק בגנזי דאבא. ובעלי תורה נקרא ישראל ועם ה' אלו המקיימין מצות ה'. וכן הנה ג' דרגין אדם שור חמור כי אדם דרגא דחכמה ושור מרמז על התורה כמ"ש הרואה שור בחלום כו' נגחו הוין ליה בנים שמנגחין בתורה וגם נקראים בעלי תריסין בעלי קרניים והוא נגד שלשה פעולות שבאדם מחשבה דבור מעשה מחשבה בחכמה העליונה דבור בתורה מעשה בקיום המצות ומחשבה נחלקת לשלשה חכמה בינה ודעת והדבור שבתורה נחלקת לשלשה סוד דרוש פשט ומעשה התורה נחלקת לשלשה חקים משפטים ומצות והמה כנגד שלשה כמ"ש הידעת חקות שמים שמים וארץ ואדם וכתיב במשפט יעמיד ארץ. והאדם בקיום המצוה מחבר את השמים והארץ והמצות נחלק לשלשה שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו והמדות שלעצמו וכנגד זה אמרו חז"ל האי מאן דבעי למהוי חסידא יקיים מילי דברכות הוא בין אדם למקום. וא"א יקיים מילי דנזיקין הוא בין אדם לחברו. וא"א יקיים מילי דאבות הוא המדות שלעצמו. וכן המה ג' דברים שהעולם עומד עליהם תורה ועבודה וגמילות חסדים תורה לעצמו ועבודה למקום ג"ח לחבירו. וכן שלשה גבולין בימי האדם ימי עליה ימי עמידה ימי ירידה וגם כנגד אלה שלשה דרגין דאדם חמור שור ואדם כי בימי עליה רודף אחר התאוות כחמור ובימי עמידה נושא בעול הפרנסה כשור לעול ובימי הירידה נשבר התאוה ונתגבר חכמת הנפש והוא דרגא דאדם לכן בחר לו הג' מיני בכורים פטר חמור ובכור שור ובכור אדם ועליהם רמזו חז"ל שלש משמרות הלילה ראשונה חמור נוער שניה כלבים צועקים הוא ע"ד מ"ש בזכר לותי כבלבי הב הב שלישית תינוק יונק משדי אמו הוא במקום תבונה וע"פ הרוב במשמר ג' מגדדין שנה ללמוד: גדלתי. היינו בחכמ' כמ"ש גדלתי והוספתי חכמה: ורוממתי. בבינה כמ"ש סלסלה ותרוממך: והם פשעו בי. בתד"א אין פשע אלא פשעה של תורה. והוא יציאה מרשות כמו או תפשע. מלך מואב פשע בי: (ג) ידע שור קונהו. הוא אדוניו ר"ל המתקנו ועושה צרכיו כמו אביך קנך קונה שמים וארץ: וחמור וגו'. מקום אכילתו לפי שאין בו דעת כשור אבל ישראל שהוא מדרגת תריסין בעלי התורה לא ידע: ועמי. שהוא נגד החמור כמו בני אדם בלי תורה וכן כל העם היינו שאינם יודעים התורה והדעת שהקרן קיימת לעוה"ב אבל היה לו להבין האבוס היינו פירותיהן שבעה"ז ולא התבונן: (ד) הוי גוי חוטא וגו'. כפל הדברים בד' לשונות גוי עם זרע בנים וכן כפל חטאן בארבעה לשונות חטא כבד עון מרעים משחיתים והנה ההפרש בין גוי ובין עם כי עם יאמר על קיבוץ אנשים רבים יהיו המוניים או שומרי הדת או בלתי בעלי דת אבל גוי אינו אלא שומרי הנימוס כראוי אף היחיד ששומר הנימוס שקבלוהו הרבים יקרא גוי (אנ"ה יתכן מ"ש אבימלך על עצמו הגוי גם צדיק תהרג) ז"ש חז"ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינים שם. והנה אחר המבול נתחלקו לשבעים אומות אם בסבת פירוד משפחה ומשפחה לעצמה או מחמת לשונות מופלגות או ארצות מופלגות. או נימוסים מופלגים. וי"ש שם למשפחתם בארצותם ללשונותם בגויהם וו"ש כאן הוי גוי שראוי להיות מצוין לטוב והנה הוא חטא עם הוא קיבוץ רב. ובשעושין טוב ברוב עם הדרת מלך וכמו כן כשעושין עון בקיבוץ רב הנה הוא כבד עון כהפרש בין זרע לבנים כן ההפרש בין להרע או להשחית כי רעה הוא הנעשה בגוף והשחתה הנעשה בנפש ז"ש זרע מרעים בנים משחיתים וזהו שסדרו לנו בתפלה אבל אנחנו עמך בני אברהם

זרע

מצודת ציון

אוון עד תבונותיהם (איוב לב): פשעו. מרדו כמו מלך מואב פשע בי (מ"ב ג): (ג) אבוס. הוא המקום המיוחד למאכל הבהמות וכן אם ילין על אבוסך (איוב לט): (ד) הוי. המלה הזאת היא ענין קריאה בין לצער בין לשמחה כמו הוי אחי והוי אחות (ירמיה כב) וכמו הוי ציון המלטי (זכריה ב): כבד. ענין רבוי כמו עמך הכבד הזה (מ"א ג): מרעים. רשעים: נאצו. הוא מושאל על הבזיון וכן כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב): נזורו. ענין הפרשה

מצודת דוד

הקדמונים: כי ה' דבר. לא מאלי אני אומר כי דבר ה' בפי ולזה שמעו אמרי: בנים גדלתי. ר"ל וזהו דברי ראו נא הטובה שעשיתי לבני בכורי ישראל אשר גדלתים ורוממתים על כל האומות הקדמונים והם לא השיבו כגמולי כי מרדו בי: (ג) ידע שור. הלא אף השור יודע ומכיר את בעליו אשר קנהו ונשמע הוא אליו והחמור הזה עם שהוא סכל ביותר עכ"ז יודע הוא מקום האבוס של בעליו והולך שמה להוליכו: לא ידע. לא אבו לדעת אותי להיות נשמעין לי: עמי. עם שהמה עמי ואני בעזרתם עכ"ז לא יתבוננו לדעת מה טוב להם כי אלא בשמעם טוב הארץ יאכלו ואיכה אפילו כחמור הזה המכיר במוטב: (ד) הוי. הנביא מתאונן וקובל על ישראל שהיו מאז גוי קדוש והפכו להיות גוי חוטא: עם כבד עון. מאז היו עם קדוש והפכו להיות עם כבד עון: זרע מרעים. מאז היו זרע ברך ה' והפכו להיות זרע מרעים: בנים משחיתים. מאז היו בני אל חי והפכו להיות בנים משחיתים

משחיתים

יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר׃ ה עַל מֶה תֻכּוּ כ"נ.
עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי ג׳ נגפו ה׳ במעיו
וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃ ו מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־ ג׳
רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה ד׳ וחסר
וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ ב׳ חלי ב׳ בתרי לישנ׳
וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃ ז אַרְצְכֶם נסי׳ חמור
שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ ב׳ חד מ"ל וחד חסר
אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים
אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃
ח וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם ל. נ׳
כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה׃ ל׳. ל. ב.

כ׳ וַהֲווֹ לַאֲחוֹרָא׃ ה לָא מִסְתַּכְּלִין לְמֵימַר עַל מָה לָקִינָא עוֹד מוֹסְפִין לְמֶחֱטֵי וְלָא אָמְרִין מָא דֵין כָּל רֵישׁ מְרַע וְכָל לֵב דְּוֵי׃ ו מִשְּׁאָר עַמָּא וְעַד רֵישָׁא לֵית בְּהוֹן דִּשְׁלִים בִּדְחַלְתִּי כּוּלְהוֹן סָרְבִין וּמָרְדִין אִתְגְּעָלוּ בְּחוֹבִין כְּמָחָא מְרַסְּסָא לָא שַׁבְקִין מִזְּדוֹנֵיהוֹן וְלָא מְחַמְּדִין לִתְיוּבְתָּא אַף לָא זַכָּן לְהוֹן לְאַגָּנָא עֲלֵיהוֹן׃ ז אַרְעֲכוֹן צַדְיָא קִרְוֵיכוֹן יְקִידַת נוּר אַרְעֲכוֹן לְקָבְלֵיכוֹן עַמְמַיָּא מַחְסְנִין יָתַהּ וּבְחוֹבֵיהוֹן צַדְיַאת מִנְּכוֹן אִתְחַלְּפַת וַהֲוַת לְנוּכְרָאִין׃ ח וְאִשְׁתְּאָרַת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן כִּמְטַלַּלְתָּא בְּכַרְמָא בָּתַר דְּקַטְפוּהִי כְּעַרְסַל מְבָתוּתָא בְּמִקְשְׁיָא בָּתַר דְּאַבְעִיוּהִי כְּקַרְתָּא דְצַיְרִין

בחטא הנשבע כאשר שבועה : דוי ג׳ בקריאה וסי׳ מבליגיתי עלי יגון. על מה תכו עוד. כי רבו אנחותי

ויכזרו מקדשי בני ישראל (ויקר׳ כב) נזיר אחיו (בראשית מט) אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם מאצל המקום: (ה) על מה תוכו וגו׳. אדם שלקה וחוזר על סרחונו חברו תוכיחו ואומר לו על זה לקית ואיך נותן לב לומר על סורחן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחרי המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו: (ו) מתום. לשון תמימות שלם אין מכאוב: פצע. מכת חרב: חבורה. ל׳ חבלה: ומכה טריה. תירגם יונתן מרססא כתות׳ ומרוססת: טריה. למגולייד"א בלעז ובל׳ גמרא יש טרייה לרישיה מנחם פי׳ לשון לחות כלומר לחה ורטובה תמיד נובעת מיישמ"א בלעז: לא זורו. הנגעים האלה לא זורו ע"י רופאים אבקת סממני תחבושת לשון יזורה על נוהו גפרית (איוב יח) ומנחם פי׳ לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור (ירמיה ל): ולא חובשו. לשון רפואה: ולא רוככה בשמן. לא רככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל בם לשון רבים לא זורו הנגעים ולא חובשו ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומנוגעים בעון ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנים ועד גדולים אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשע ועוות וחטאים. לא זורו וגו׳ כלומר לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רככה בשמן אפילו לב הראוי תשובה אין בלבם: (ז) לנגדכם זרים אוכלים אותה. לעיניכם יאכלוה אויביכם: ושממה. מכם כנחלה הנהפכת לזרים והיא שממה מבעליה כך תרגם יונתן: (ח) ונותרה בת ציון. ריקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם שעושה נוצר ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך. בתר דקטפוהי לאחר שבצרה אותה: כמלונה במקשה. כאשר תעזב המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומשתלקט מניחה והולך. זו שבכרם קרויה סוכה לפי שהוא גר שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות

כתוכם בנפלאותיו ובנקמותיו אשר עשה באויביהם והם עזבוהו: נזרו. בשקל יכלו מענין וינזרו מקדשי בני ישראל, כלו׳ נבדלו מאהל והלכו להם אחורנית מעבודתו, או פירושו שהפכו אל ערף ולא פנים כמו שאמר ויהיו לאחור ולא לפנים, ותרגם יונתן ותזרו לפולחני קדל וגו׳ ויתכן להיות נזרו מבנין נפעל בשקל שדי׳ נכונו, נסגו מענין זר, ויונתן תרגם נזורו אחור לענין העונש ולא לענין המעשה שתרגם ובדיל עובדיהון וגומר: (ה) על מה תכו. לא שמו על לבבכם על מה אתם מכים: כי עוד תוסיפו סרה. ולא תחשבו כי האל הוא המכה אתכם על עונותיכם אלא תלכו בקרי ותאמרו כי הרע בא עליכם דרך מקרה ולא עונש עונותיכם, ויש מפרשים על מה תכו מה יועיל הכות אתכם כי לא תוסרו בזה. כי עדין אחר המכות תוסיפו לחטוא ולא תוסרו על ידי המכות, וסרה שם תאר כלומר דרך סררה ומעוותת: כל ראש לחלי. לא תחשבו אם האל יתברך מכה אתכם ותאמרו דרך מקרה נפלו החלאים הרעים על כולכם אין זה כי אם על עונש עונותיכ׳ כי כל ראש מזומן לחלי וכל לבב דוי כמו שאמר בתוכחות משה רבינו עליו השלום יככה ה׳ בשגעון ובעורון ובתמהון לבב: (ו) מכף, כמו שכתוב בתוכחות יככה ה׳ בשחין רע על הברכים ועל השוקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך: לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן. כי לא תועיל בה רפואה כמו שאמר בתוכחות אשר לא תוכל להרפא, ורפואת המכה לזור אותה ולחבשה ולרכך אותה במשיחה וכיון שאתם רואים כי לא תועיל רפואה למכתכם היה לכם לחשוב כי מהשם היה כמו שיעד לכם בתוכחות, ופירוש מתום ר"ל שלמות כלומר אין בבשרכם דבר שלם ובריא כי כלו נגוע, ופירוש פצע מכה שמוציאה דם או ליחה שנפצע הבשר, ופירוש חבורה מכה שנצרר הדם או בליתה, ופירוש טריה לחה כלומר מכתה טריה היא שלא תתנגב לעולם אלא כל זמן היא לחה, וזה סימן למכה שאין לה רפואה, ויונתן תרגם הפסוק הזה על דרך משל משאר עמא ועד רישא וגומר: (ז) ארצכם. כמו שכתוב בתוכחות והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה, ופירוש שרופות אש כאלו הם שרופות אש כל כך הם חרבות, ופירוש אדמתכם פרות הזריעה והאילנות: זרים אוכלים אותה. לעיניכם ולנגדכם ואין בכם יכולת למנעם כמו שכתוב בתוכחות ישא ה׳ עליך גוי מרחוק וגומר, ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך וגו׳: כמהפכת זרים. והנה נותרה האדמה שממה, כי גוים זרים באים ואוכלים אותה מה שמצאו ואתם אין אתם יכולים לעבוד את האדמה כי הנה האויבים באים עליכם יום יום, והנה האדמה שממה והיא כמהפכת סדום ועמרה שהיו זרים מירשת האל, וכן כתוב בתוכחות כמהפכת סדום וגומר, ויונתן תרגם ובחוביכון וגו׳, ויש מפרשים זרים כמו זרם מטר כלומר המקום ששטף המטר הסוחף: (ח) ונותרה. כי רוב ערי יהודה היו חרבות ובימי חזקיהו כל הערים הבצורות תפשם מלך אשור והנה נותרה ירושלם לבדה כמו הסכה שהיא בכרם וכמו המלונה שהיא בשדה הקשואין שאין סביבותיה בית וסכה אחרת, וסכה ומלונה ענין אחד

ביאור מהגר"א

זרע יצחק עלה יעקב עמך הוא היפך עם כבד עון בני אברהם היפך בנים משחיתים זרע יצחק היפך זרע מרעים עדת יעקב היפך גוי חטא ולכן אמר כאן הוי ה׳ אברהם יו"ד יצחק ו׳ יעקב. א"נ שידוע כ"א התחברו זו"נ ממין א׳. הולד יצא גדול מאד ממין ההוא כמ"ש לבן לא יצא לבנה שמא כו׳. וכן כאן כשהזרע של אבות ואמות מרעים כמו זרע מנאף ותזנה יצאו הבנים משחיתים שהוא גדול ממרעים: עזבו את ה׳ גו׳ נאצו גו׳ נזורו. הוא היפך מ"ש לאהבה את ה׳ וליראה אותו ולדבקה בו ועזיבה היפך הדביקה וניאוץ היפך היראה ונזור היפך האהבה ותשב כאן יו"ד דרגין ג׳ בתורה וד׳ במצות וג׳ ביראה והוא היפך ע"ס שבקדושה: (ה) על מה תוכו עוד. שאין לכם עוד מקום בגופכם שם ללקות כמ"ש מכף כו׳ ור"ל על כו׳ תוסיפו סרה שילקה עוד אבר הלא אין מקום: כל ראש. ר"ל כל הראש וכל הלב ואמר גבי ראש חלי וגבי לב דוי ע"ד מ"ש כל מיחוש ולא מיחוש הראש כל כאב ולא כאב לב ואמר לבב נגד ב׳ החללים ואמר עיקר האברים שבהם מחשבת המעשה ואח"כ פורע הכל: והנה ד׳ המה עיני העדה. ראשיכם שבטיכם זקניכם שוטריכם וכן ד׳ מיני שרים שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות וכן אמר כאן ד׳ כל ראש ולבב: (ו) מכף רגל ועד ראש. ובזוהר איתא ו׳ דרגין במנהיגי העדה ראש העדה המה אשר יצאו ואשר יבואו לפניהם לכל צבא עיני העדה המה השופטים המשגיחים על כל עול לב העדה הם הזקנים ויושבים בישיבה ולומדים תורה שבכתב שהיא סתום כמו הלב ופה העדה הם הלומדים תורה שבע"פ שהוא המגלה כדרך שהפה מגלה מה שבלב וז"ש לבא לפומא לא גליא פירוש לא ניתן דבר זה לתורה שבע"פ לגלות ע"כ היו הזקנים שנים ממאה והם שרי חמשים כבדי ללמוד יומם ולילה שבכתב ושבע"פ ורגלי העדה המה השוטרים ואמר כאן שמכף רגל ועד ראש אין בו מתום שכולם רשעים: פצע וגו׳. מכה בברזל חד שמוציא דם וחבורה הוא שנצרר הדם תחת העור ומכה טריה שנולד בעצם מליחה שורפת והמה נגד ג׳ מיני רעים שמריעי׳ לזולתם א׳ במעשה בפרסיא והשני בדבור ומלבין פניו והג׳ במחשבה בנפש היינו בעצם: לא זרו. קאי על פצע וחבורה וז"ש בל׳ רבים וכן חבשו על שניהם רככה קאי על מכה טריה וזהו מל׳ ויזר את הגזה לסחוט ליחה ואח"כ לחבו׳ וכמ"ש רחצו הזכו כו׳ והנה ג׳ מיני רפואו׳ א׳ שמסיר הסבה ומנקה כל רע ופסולת הנמצא בדם אזי יסור המסובב מכל וכל והשני מוציא הליחה והמורסא הנראית מבחוץ והשלישי אינו אלא מרכך העור והמורסא שנתקשה והטבע דוחה מאליה את כל הרעה. וכמו כן ג׳ מיני מוכיחים לרפאות את הנפש. א׳ שמוכיח השכל אשר בקרב איש ולב עמוק עד אשר יסיר מתוכה כל מוטה והשני שמנסיגו לסור מעל אלו הרעות שעשה בדרך גדר והרחקה שלא ישוב לכסלה עוד והשלישי שמעמם עלין הגופים להכניע יצרו וז"ש לא רוככה בסיגופים ולא חובשו מבחוץ במיני הרחקות ולא זרו מבפנים: (ז) ארצכם שממה. הוא המליצה של פצע כו׳ ארצכם היא המדינה אדמתכם הוא השדות ואמר ארצכם שהיא לסחורה שממה באין יוצא ואין בא: ועריכם שהוא לדירה. שרופות אש ואדמתכם שהיא לתבואה זרים אוכלין וארצכם הוא א"י ועריכם הוא ירושלים ואדמתכם הוא בהמ"ק כמ"ש מזבח אדמה וכמ"ש את האדם עפר מן האדמה אמרו חז"ל מלמד שבראו ממקום בית המקדש וכמו שעיקר חיות האדם מן האדמה כן היה עיקר החיות מבה"מ: כמהפכת זרים. כמהפכת של זרים המהפכים עד היסוד בה: (ח) כסוכה וגו׳. שהיא יחידי אבל יושבים בה יומם ולילה אבל המלונה שבמקשה שאינה צריך שימור מן העופות אין יושבים בה אלא בלילה לשמור מהגנבים אבל עיר נצורה שהיא

מצודת דוד

המשחיתים את דרכם: נזרו אחור. פרשו מהם ללכת לאחור כאדם הממאן לשמוע דברי המדבר אליו: (ה) על מה תוכו. על העבירה עצמה שלקיתם עליה על העבירה ההיא בעצמה הוסיפו עוד לעשות סרה ר"ל עשיתם שוב העבירה ההיא בתוספות איסור ואיכה משימים על לב לחשוב הלא בשבילה לקיתו: כל ראש לחלי. הלא ע"י הכאה נחלה כל הראש וכל הלב ומדוע לא תקחו מוסר: (ו) אין בו. אין בכל אחד מקום שלם מהמכה במקום אחד יש פצע ובמקום וכו׳: לא זרו. לא נפזר עליהם אבק סממנים המרפאים: ולא חובשו. לא נכרך עליהם מטלית כדרך שכורכים על המכות: ולא רככה. לא נתרכך המכה בשמן כדרך שמרככין המכות ר"ל הלא עדיין לא נרפאתם מהמכות אשר באו עליכם מאז על העבירות שעשיתם ומדוע חזרתם לעשות שוב והוא דרך משל לאמר הלא מאז באה הפורענות על השרים ועל יתר העם ועדיין מתמשכת בכם ולמה תחטאו שוב: (ז) ארצכם. לכן תהיה ארצכם שממה: אדמתכם. פרי אדמתכם: לנגדכם. בעיניכם תראו ואין לאל ידכם לעמוד כנגדם: ושממה. ותהיה שוממה כארץ אשר יבואו עליה אויבים זרים ורחוקים כי המה מהפכים ומחריבים הכל ועושים שממה על כי המה לא יעמדו בה

מצודת ציון

כמו אשר נזורו מעלי (יחזקאל יד): (ה) סרה. ענין הסרה מדרך הישר וכן סורר ומורה (דברי׳ כא): דוי. ענין מכאוב כמו על ערש דוי (תהלים מא): (ו) מכף רגל. כן נקרא שטחות הרגל וכמו שנקרא שטחות היד כף יד: מתום. מלשון תמימות ושלימות: פצע. מכה שנבקעה ונפתחה ומוציאה דם: וחבורה. מכה שנצרר הדם תחתיה וממעל נראה כתם אדום כמו ונמר חברבורותיו (ירמיה יג) וכן פצע תחת פצע חבורה וגו׳ (שמות כא): טריה. לחה כמו לחי חמור טריה (שופטים טו): זורו. ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב): חבשו. ענין קשור הכריכה שעל המכה כמו לנשברת לא חבשתם (יחזקאל לד): רככה. מל׳ רך וטוב (בראשית יח): (ח) בת ציון. עיר ציון: כמלונה. מל׳ מלון: במקשה. מל׳ קשואין ושם פרי:

ט לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ: י שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה: יא לָמָּה־לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי: יב כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי: יג לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל

ז' ר"פ · ד' · ח' ו' · ו' דסמי' · כ' · פ' · ג' ומ"ל · ל' והסל. ל' · ח' · כ' סכה פ' בליון . ד'

עֲזָרָה: ט אִלוּלָפוֹן מוֹתַר טוּבֵיהּ דַיְיָ צְבָאוֹת אַשְׁאַר לָנָא שֵׁיזָבָא בְּרַחֲמוֹהִי אֵית עַמָּנָא חוֹבִין דְכַאֲנַשׁ סְדוֹם פּוֹן אֲבַדְנָא וּכְיָתְבֵי עֲמוֹרָה אִשְׁתֵּיצֵנָא: י קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ שִׁלְטוֹנַיָא דְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין כְּשִׁלְטוֹנֵי סְדוֹם אֲצִיתוּ לְאוֹרַיְתָא דֶאֱלָהָנָא עַמָּא דְעוֹבָדֵיהוֹן דָמַן לְעַם עֲמוֹרָה: יא לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בְּסַגִיאוּת נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן אֲמַר יְיָ שְׂבֵעִית מִסַת עֲלָוַת דִכְרִין וּתְרַב פַּטִימִין וַדַם תּוֹרִין וְאִמְּרִין וְגַדְיָן דְכַאִלֵין לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בְּהוֹן: יב כַּד אַתּוּן אָתַן לְאִתַחֲזָאָה קֳדָמַי מַן תְּבַע דָא מִידֵיכוֹן לְמֵיתֵי וּלְאִתְדָשָׁא עֲזָרָתִי: יג לָא תוֹסְפוּן לְאַיְתָאָה מִנְחַת אֲנִיסָא קוּרְבַּן מְרַחַק הוּא קֳדָמַי יַרְחִין וְשַׁבְּיָן כְּנִישָׁא אַתּוּן מִתְכַּנְשִׁין לָא שָׁבְקִין חוֹבֵיכוֹן לְקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן בְּעִידָן

רשי

ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין לירא מן העופות ואין צריך לשומר ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות כערסל מבתותא כמתרגם המלונ' במקשה. במקשיא בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו לשון המשנה שלש אבעיות ביום: כעיר נצורה. כעיר שצרו עליה ועושים סוכות סביב לה להסתתר שם מן החיילות וכשמסתלקים מעליה מניחין אותם והולכין כל זה ת"י: (ט) לולי הותיר לנו שריד. מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו: כמעט כסדום היינו. כולנו כלים: (י) קציני סדום. שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: (יא) שבעתי עולות אילים. כמו פן ישבעך ושנאך (משלי כה יז): מריאים. בהמות כאן פטומות: לא חפצתי. אחר שאתם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה: (יב) מי בקש זאת מידכם רמס חצרי. לרמוס את חצרי אחרי שאין לבבכם שלם עמי: (יג) לא תוסיפו הביא מנחת שוא. מתרה אני בכם לא תביאו לי מנחת שוא שלכם שהעושק עולה מנחה קיטור של תיעוב הוא לי ולא לנחת הרוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו'. ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם נאספי' לקרא עצרה ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכ' הנוט' לעכו"ם ועצרה עמו שאין שני הדברים כאלו האון יחד לקרוא עצרה לאסף לפני והאון

רדק

אלא שמוש ב' הסכה היא שיהין בה השומר הקרא מלונה, ויונתן תרגם כמטללתא בכרמא גומר, ופירוש דהבציעוהו תפסוהו שלא נשארו בו קשואים מן נבעו מלפוניו, ורוצה לומר שלא נשארו בו קשואים אחר שנקטפו הענבים שהלך לו השומר, וכן כמלונה במקשה אחר שלקטו הקשואים והפשו המקשה שלא נשאר בה קשואים והולך לו השומר כן נשארה ציון בלא שומר כי הקב"ה שהשומר ישראל הילך שכינתו מהם ואמר סוכה בכרם ומלונה במקשה ולא אמר כסוכה בגן כי בסוכת הגן כל הימים השומר שם כי אחר שילקטו פרי זה או ירק זה ישלך אחר וכן כל השנה אבל בכרם ובמקשה אחר שילקטו הענבים והקשואים לא נשאר דבר לשמור והולך לו השומר: כעיר נצורה. פירוש כעיר חרבה מאנשיה וכן והנצורים ולינו ונצורי ישראל להשיב ענין חרבה ויונתן תרגם כקרתא דצייִרין עלה: (ט) לולי ה' צבאות. כן נקרא על שם צבאות מעלה ועל צבאות מטה שהם ישראל שנקראו צבאות לפיכך לא רצה לכלותינו כולנו כמו שהיינו חייבים והותיר לנו שריד למען שמו הנקרא עלינו והשריד הוא מעט ולולי כי ברחמיו הותיר לנו כמעט כסדום היינו ולעמורה דמינו שלא היה בהם שריד ופליט כי אנחנו עשינו מעשיהם והיינו חייבים כליה כמוהם והכ"ף כמעט כ"ף האמתות שבאה על המילה לאמת הדבר כמו שהשבעה לי כיום כי אותו כהיום שמלאון אומו היו שרי יהודה כמשיגי גבול והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול וזה הפסוק הוא לשון הנביא וכלל עצמו עם הפושעים לכבוד ישראל כמו שאמר ירמיה נחנו פשענו ומרינו ואמר הקב"ה למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי וגו': (י) שמעו. אמר לשרים ולעם כי הקצינים הם דומים לקציני סדום ועמורה בעשקם העניים ובעותם המשפטים והעם גם כן דומה לעם סדום ועמורה במעשיהם הרעים ואמר להם שמעו דבר ה' ותורת אלהינו והדבר והתורה היא זאת הנבואה שאמר להם למה לי רוב זבחיכם וכל הפרשה: (יא) למה לי רוב זבחיכם. אף על פי שהיו מזבחים ומקטרים בבמות היו מביאים גם כן קרבנות לבית המקדש בחדשים ובמועדים והואיל ואתם עוזבים תורתי למה לי רוב זבחיכם כי לא צויתי אתכם עליהם אלא כדי שתזכרוני ותעלוני על לבבכם תמיד ולא תחטאו, ואם תחטאו שתתודו עם הקרבן ותשובו מדרכיכם הרעה ואלו עשיתם כן היו לי לריח ניחוח כמו שאמור בתורה אבל עתה אני קץ בהם ומואסם כאדם השבע מן הדבר שהוא קץ בו ומואסו, וזהו שאמר שבעתי עולות אילים ודם פרים וכבשים וגו': (יב) כי תבאו. בשלש רגלים זו הראייה מי בקש מידכם שתבאו לפני ותמרו את דברי אינו חושב לכם זה לכבוד אלא לבזיון שתרמסו חצרי, ואמר חצרי כי בחצרות בית המקדש היו עומדים ישראל ולא היה נכנס להיכל כי אם הכהנים: (יג) לא תוסיפו. אם עשיתם עד עתה לא תביאו עוד מכאן ואילך כי הביאו מנחה לפני ואין לבבכם אלי זאת היא מנחת שוא והבל ותועבה היא, וכשתקראו מקרא קדש ותאספו

ולבי דוי: כסדם ד' בקריאה וסי' כסדום היינו לעמרה דמינו. הכרת פניהם ענתה בם. כי מואב כסדום תהית. היו לי כלם כסדום וישביה כעמרה: הביא ח' בקריאה וסי' למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר. ואותנו הוציא משם למען. ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת אחיתפל. לא תוספו הביא מנחת שוא. יבשו רדפי ואל אבשה אני. והיה אם שמוע תשמעון דירמיה. גם אני נשאתי ידי. ויאמר תולדות אהרן כסדום היינו. ברכות יט ס כתובות ח: רוב זבחיכם. ברכות לב חגיגה ד: לראות פני. שם:

ביאור מהגר"א

תוך המאיר כת"י הקרא כו' אין יוצא ואין בא והוא כנגד. בזמן ישראל עמי כדלעיל שהבנים דרגא דתכמה שהם לילות כימים וישראל דרגא דפלפול ולא אברי לילה אלא לגרסא ועמי אלו המון עם באין יוצא ובא בחדרי החורים והמה שלשה הגליות א' יהויקים נשאר עדיין החרש והמסגר וכמ"ש ברש ביבנה כו' ובגלות יכניה יצאו גם החרש והמסגר ונשארה כמלונה גו' ובגלות צדקיהו לא נשאר עד א' כ"א מדלת עם הארץ והיא כעיר נצורה: (ט) שריד כמעט. שריד הוא מתי מספר כמעט הוא מעט זמן היינו שהותיר את גדליה בן אחיקם רק עם דלת עם הארץ ורק נ"ב יום היה מגלות צדקיהו עד הריגת גדליה ואח"כ נתקיים גפרית ומלח וכמו שבסדום ישבו השרים ובעמורה ההמוניים כן בציון ישבו השרים ובירושלים היו שאר העם והשרים שבציון לא גלו בפעם אחת כ"א בג' גליות כנ"ל לכן אמר כסדום היינו ולא דומין ממש לסדום שנהפכה כאחת אבל בירושלים לעמורה דמינו ממש (הג"ה גם בזה לא ביאר הכותב ומקום הניחו לי לשמי מה שהאלהי הנהרה בין משל ודמיון שמשל נמלא בו כמה דברים ובחינות ואין לנו להמשילו לנמשל אלא בדבר אחד או בחינה אחת בלבד אבל דמיון דומה כדומה ממש הדמיון לנדמה והנה כמשלים לורתו דרגא דאדם בהב"ד אין אדם דומה לחבירו אלא זה למעלה מזה וא"א לגמרו שניהם דומין ממש אבל הבהמות תמצא הרבה מהן דומין ממש בלי שום הפרש כלל וז"ש הכתוב ואדם ביקר ולא ילין נמשל ר"ל בבחינה זו כבהמות נדמו שהם דומין ממש זה לזה כן דומה בדומה לאשר לא ילין כמותו וז"ש נמשל לשון יחיד ונדמו לשון רבים): (י) קציני סדום. שהם היו הראשים כו' עם עמורה שהיו הם ההמוניים כנ"ל ולכן אבל השרים נולא זכו היו ראוים לנבואה אמר שמעו קציני סדום דבר ה' ולכן אמר שמעו שהוא מרחוק כי הנביאים מרחוק וכמ"ש מרחוק ה' נראה לי ואבל עם עמורה שהיו ההמוניים אמר רק תורת אלהינו ואמר עליהם האזינו שהוא מקרוב כי הוא קרוב בפיך ובלבבך לעשותו: (יא) למה לי רוב זבחיכם וגו'. ע"ד מ"ש המתפלל וטעה יתפלל שנית תפלה נדבה אבל אם אינו יכול לכוין גם תפלת החובה אך למותר ואמר כאן עולות וחלב ודם רמז בזה על הלומדים שלא ע"מ לעשות מה לו שלא נברא והם כנגד מקרא ומשנה וגמרא דם שהיא עבודה ראשונה כן לימוד המקרא ולכן אמר אלא דם ג' מינים פרים וכבשים ועתודים כנגד תורה נביאים וכתובים וכמו שעולה כליל כן המשנה כל דבר ודבר הוא דיני דינים וכמו שהחלב אינו אלא מקום הקרבן והוא הטוב והשמן כ"כ הפלפול הגמרא שקלא וטריא עד שמוציא הדין והנה נמצא הרבה לומדים משנה וגמרא בכדי לקנטר לכן אמר גבי עולות וחלב שבעתי אבל מעט העוסקים במקרא לקנטר אמר לא חפצתי וגם כי הדם בא לרצון אמר לא חפצתי והחלב לשביעה אמר שבעתי: (יב) חצרי. הם שני חצרות ע"י וע"נ והם כנגד שני חדרים הפנימיים היכל וק"ק וכן בלב האדם שתי חצרות ושני חדרים פנימיים וכן שני מיני תפלות ע"פ פשוט וע"פ סוד ושניהם חצירות לעסק התורה הפנימיו והתורה שני' פשוט וסוד הוא ק"ק: ואמר כי תבאו לראות פני. היינו בבקר כדרך הראיית פנים והוא כנגד תפלת שחרית לא תוסיפו הביא מנחת שוא הוא תפלת המנחה וקטורת תועבה היא הקטרת אמורים בלילה והיא תפלת ערבית לכן היא רשות (הג"ה עיין מה שנדפס בשם אא"ז הגאון זצוק"ל במשניות בפרק תפלת השחר) ואמר כנגד שחרית מי בקש כי בבקר עדיין לא נתלכלך במעשים מגונים כי כל הלילה ישן אופיהם ובבקר יחמו כתנור ואין לבבם שלם עם ה' עד המנחה אמר מנחת שוא ובנשף בערב יום עושים כל התועבות אמר אבל הקטרת ערבית תועבה היא לי שב אל המנחה ונגד אזכרתה אמר קטרת: קרא מקרא. כל הי"ט. שכולם נקראו מקראי קדש כמ"ש אשר תקראו כו' ואמר כאן ד' לשונות לא אוכל שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא והוא כנגד מ"ש אם תשיב משבת רגליך וגו' והשיב בם ג"כ ארבעה שהם ממונה הא' ביאת המעשה הנעשים ביד ורגל ע"ז אמר משבת רגליך עשות חפציך ה' לענג את השבת במאכל ומשתה ולכבדו בכסות נקיה ושיחה כוונתו לשם שבת ולא להנאת עצמו ע"ז אמר וקראת לשבת

מצודת ציון

נצורה. מל' מצור: (ט) לולי. לו אם לא: שריד. שארית כמו פליט ושריד (איכה ב): דמינו. מל' דמיון והשואה: (י) קציני. ענין שררה כמו כל קציניך נדדו (לקמן כב): (יא) מריאים. פטומים ושמנים וכן ושלם מריאכם (עמוס ה): ועתודים. הם הזכרים מן העזים: (יב) פני. כמו לפני ותחסר הלמ"ד: רמוס. ענין דריכה ברגל כמו ורמסי בחומר (נחום ג): (יג) קטורת. ענין העלאת עשן והוא מל' קטור הארץ כקיטור הכבשן (בראשית יט): אוכל. מל' יכולת: און. ענינו מחשבת שקר כמו הנה יחבל און (תהלים ז): ועצרה. ענין קבוצת

מצודת דוד

בה משא"כ כשהאויב הוא מבני הארץ הזה וסמוך אליה: (ח) ונותרה. השאר רקנית מיושביה כמו סוכת הכרם מה שהשומר יושב בה כי בעת יבצר כרמו מניח סוכתו ריקן והולך לו: כמלונה במקשה. כמו המלונה העשויה בשדה קשואין כי כשתלקם מניחה ריקן והולך לו (זה שבכרם קרוי סוכה כי השומר יושב בה ביום ומשמרה מפני העופות ובלילה מפני הגנבים אבל הקשואים קשים הם למאכל העופו' ואינו שומרם אלא מפני הגנבים ובלילה ולכן נקראת מלונה מעשיה ללינה): כעיר נצורה. כמו העיר אשר האויבים צרים עליה העושים הסוכות לעצמם להסתתר בהם וכשמסתלקין מעליה נשארים הסוכות ריקן: (ט) לולי ה'. אם לא היה המקום משאיר לנו בחסדו שארית כחשבון המעט: כסדום. היינו ראוים להיות כלים כסדום ועמורה מבלי שארית מה: (י) קציני סדום. שרים הדומים לשרי סדום: (יא) למה לי וכו'. הלא כל ענין הזבח בא להתוודות עם הבאתו ואתם הואיל ואינכם שבים למה לי הזבח: שבעתי וכו'. ר"ל אני קץ בהם כאדם השבע שהוא קץ בדבר שבע ממנו: לא חפצתי. הואיל ואינכם שבים: (יב) כי תבואו. כאשר תבואו לראות לפני ברגל אז אומר לכם מי בקש זאת מידכם לדרוך ולרמוס בחצרי: (יג) מנחת שוא. כי הואיל ואיננה לי לרצון היא מנחת שוא כי אין בה תועלת כי הקטרת הקומץ היא תועבה לפני: חודש ושבת.

בנו

אָוֶן וַעֲצָרָה׃ יד חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵתִי נְשֹׂא׃ טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ׃ טז רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ׃ יז לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה׃ יח לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־

כְּנִישַׁתְכוֹן׃ יד יַרְחֵיכוֹן וּמוֹעֲדֵיכוֹן רְחֵיק מֵימְרִי הֲווֹ קֳדָמַי לְרָחוּק אַסְגֵיתִי לְמִשְׁבָּק׃ טו וְכַד כַּהֲנַיָא פָּרְסִין יְדֵיהוֹן לְצַלָּאָה עֲלֵיכוֹן מְסַלֵּיקְנָא אַפֵּי שְׁכִנְתִּי מִנְּכוֹן וְאַף כַּד אַתּוּן מַסְגַן לְצַלָּאָה לָא רַעֲוָא קֳדָמַי לְקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן מִדִי יְדֵיכוֹן דַם זַכַּאי מַלְיָן׃ טז תּוּבוּ לְאוֹרַיְתָא וְאַדְכּוּ מֵחוֹבֵיכוֹן וְאַעְדּוּ בִישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן מִקֳּבֵיל מֵימְרִי אִתְמְנַעוּ מִלְאַבְאָשָׁא׃ יז אַלִּיפוּ לְאוֹטָבָא תִּבְעוּ דִינָא זַכּוּ דַאֲנִים דוּנוּ דִין יַתְמָא קַבִּילוּ קְבִילַת אַרְמַלְתָּא׃ יח בְּכֵן כַּד תְּתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא תִּבְעוּן מִן קֳדָמַי וְאַעְבֵּיד בָּעוּתְכוֹן אֲמַר יְיָ אִם יְהוֹן חוֹבֵיכוֹן כְּתִימְנִין כִּצְבְעוֹנִין כְּתַלְגָּא יְחַוְּרוּן אִם יִסְמְקוּן

ל · ל · ל · ג' וסי' מיה דעבדה דכיה וא' רחצו · ל · ל · מתחלפין לכו לא מקף · י"א פסוקי' אם אם

הבי המטפחת. בתראה חסר א' : רחצו ג' בליש' ב' פתח וא' קמץ וסי' יקח נא מעט מים. סורו נא
תולדות אהרן חדשיכם. שבת קמה מגלה לא : ובפרשכם כפיכם. ברכות לב : תרבו תפלה. (ברכות ו תענית סו):
דמים מלאו. נדה יג : רחצו. (ר"ה נט) : למדו היטיב. יומא לט קידושין כג : אשרו חמוץ. סנהדרין
לה : ונוכחה. (שבת יב) : חטאיכם כשנים. שבת פט יומא סו סח (יומא מג ר"ה נט) : כשלג ילבינו. שבת פט :

והאון שבלבבכם לעכו"ם ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם : (טו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפי שידכם דמים מלאו : דמים. רציחה : (טז) רחצו הזכו. (פתח הוא) ל' צווי לפי שהוא מגזרת רחץ. אבל רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ: רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לכו י' אזהרות של ל' תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד עשרה מלכיות זכרונות ושופרות : חדלו הרע. כמו להרע א"נ לכתוב מלהרע שכן לשון המקרא נופל על ל' חדל' וחדל לעשות הפסח (מדבר ט) עד כי חדל לספור (ברא' מא מט) כלומר חדלה הספיר' חדלה העשיה אף כאן תחדלו הרעה : (יז) למדו. רפי נקוד והוא מגזרת למוד היו למדין להטיב המלמד לעצמו הוא ממשקולת ל' קל לפיכך צווי ל' רבים שלו נקוד בחירק כמו אמרו שתעו אבל המלמ' לאחרי' הוא ממשקולת ל' כבד המדגיש ואם בא לצוות את הרבים הוא נקוד למדו וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהשי"ן מודגש' ממשקולת ל' כבד ומגזרת אשר לפיכך ל' צווי לרבים נקוד פתח (כמו אשרו דברו ספרו בשרו) : אשרו חמוץ. החזיקו את הגזול והוא לשון משנה אשרטוהי אי אשר חילי ישר כחך ל"א הדריכוהו בנתיב אמת לזכות בשלו לשון באשורו אחזה רגלי (איוב כג יא) ואשר בדרך לבך (משלי כג יט) : שפטו יתום. פלוני זכאי ופלוני חייב : ריבו אלמנה. השתדלו בריבה להתווכח בעדה שאינה יוכלת לחזור אחרי בעלי דינה (סא"א) : חמוץ. גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ (תהלים עא) : (יח) לכו נא ונוכחה. יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי ואם

ואתם נעצרים בביתי לקדש חדש או מועד שהוא יום שבתון ובלבבכם און ושוא לא אוכל אני לראות זה און ועצרה וכפל עוד ואמר : (יד) חדשיכם. לטורח למשא כבד היו עלי עד שנלאיתי לסבול אותם ויונתן תרגם אסגיתי למשבק כלומר הרבה נשאתי וסלחתי לכם עונותיכם ולא אוכל עוד לסלוח : (טו) ובפרישכם. הרי"ש בחיר"ק תחת הסגול כדברכם פרישת כפים היא לתפלה כמו אפרוש כפי אל ה' ואין לא תכושו ותפרשו אלו כפיכם ששפכו דמים לפיכך אני אעלים עיני מכם ולא אקבל תפלתכם אפילו תרבו תפלה ותצעקו כל היום. ורבותינו זכרונם לברכה דרשו הפסוק בנשיאת כפים בכהן ואמרו כל כהן שהרג הנפש לא ישא כפיו שנאמר ובפרישכם כפיכם ידיכם דמים מלאו · (טז) רחצו הזכו. רחיצת הלב וזכותו ופירוש הסירו רוע מעלליכם חדלו הרע חדלו לכם מלהרע איש לאחיו. ורבינו שלמה ז"ל פירש חדלו הרע כמו להרע : (יז) למדו. מן הטוב ומן הרע חדלו ותלמדו להטיב איש לחבירו : דרשו משפט. בין עושק לעשוק : אשרו. כמו ישרו : חמוץ. הוא הגזול כמו מכף מעול וחומץ שפירושו גוזל, ישרו מי שהוא גוזל ומעוות בדינו, ורבותינו פירשו לשון חמץ ואמרו אשרי הדיין שמחמץ את דינו : שפטו יתום ריבו אלמנה. שפטו משפט יתום ריבו ריב אלמנה, כי הם העשוקים בריב ואינכם משימים אזניכם לצעקתם : (יח) לכו נא. לכו אינו ענין הליכה ממש אלא ענין זירוז וכן לכו ונחשבה על ירמיהו לכה נא אנסכה בשמחה והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : ונוכחה. ענין ספור הטענות בעל דין עם בעל דינו וכן שם ישר נכח עמו ועם ישראל אתוכח והדומים להם יאמר האל שיתוכחו עמו ויספר הוא הטובות שעשה להם והרעות שעשיתם אתם לפניו ואתם כיון שלא תוכלו לטעון כנגדו דבר תתחרטו על מעשיכם הרעים ואם תעשו כן אם יהיו חטאיכ' כשנים כשלג ילבינו ופירוש תולע כמו תולעת השני שהוא צבע קרימאזי"ן ואף על פי שזכר שנים שפירושו אדום זכר אחריו תולע רצה בו יותר אדום ודמה החטא לאדום שהוא צבע חזק ונראה למרחוק ואם יהיה בבגד כתם מאותו צבע לא יסור בכיבוס. וכן אמר אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני. והתשובה היא כבוס הכתם : ילבינו יאדימו. פועלים עומדים : כצמר יהיו. חסר התואר ופירושו כצמר לבן ונקי וכן הנותן שלג כצמר וזכר המתאר מלובשים

ביאור מהגר"א

לשבת עונג לשבת דיקא וכן אמרו כל המענג את השבת וכן סדרו לנו בתפלה מענגיה לעולם כבוד ינחלו מענגיה דיקא היינו הנשמה היתירה שזוכין לה המשמרין את השבת כדת ולכן כשאמרו חז"ל כל המענג את השבת כו' הביאו ראיה מהכתוב אז תתענג על ה' ועפ"ז נוכל להבין מ"ש ריב"ח לקיסר תבלין יש לנו ושבת שמו וא"ל תן לי ממנה כו' א"ל כל המשמר את השבת כו' ר"ל שריב"ח אמר להקיסר שמועיל לנו הכוונה שאנו מענגים לשם שבת וא"ל הקיסר תן לי ממנה ר"ל שילמד אותו הכוונה ויזכה. גם הוא למעלה הנ"ל ע"ז השיב ריב"ה כל המשמר את השבת כו' היינו שאין הכוונה מועלת אלא למשמרים את השבת כדת. וזוכין לקדושה ולטהרה נוספות מוך עובר על קפות המענג את השבת ע"כ ריחו נודף : הג' שיזהר האדם אפי' בדבר הרשות היינו שלא יהא הלוכו בשבת כדרך הלוכו בחול ושלא יחשיך על התחום לסהר אל מלאכתו בדבר הרשות ע"ז אמר וכבדתו מעשות דרכיך וממצוא חפציך : והד' שיזהר בדבור בדבר האסור וגם בדברי הרשות כמו בדברים בטלים יזהר ג"כ כמ"ש שלא יהא דבורך בשבת כדבורך בחול. ע"ז אמר כפל מלות ודבר דבר ובשבטלו לשמור כראוי ארבעה דברים הללו הוכיחן הנביא כאן ואמר אף מי שנעלם מתמלכה לעיני האדם אבל ה' יראה ללבב שלבו יקבן אתו לו לתשוב כל היום על העבודה והטורח ע"ז אמר כאן לא אוכל און ועצרה כאחת : והשני שבטלו הכוונה לענג השבת לשם שבת דוקא והוא לשם נשמה יתירה שעליה דרשו חז"ל וינפש ווי אבדה נפש ע"ז אמר כאן חדשיכם ומועדיכם ר"ל מה שאתם מענגים לשם עצמיכם שנאה נפשי היינו נפשי היתירה כמש"ל : והג' שהיו ממהרין לצאת לימי המעשה הטריחו את קונם אחר שבת מכל המעשה ביום השביעי נתעלה על כסא כבודו ע"ז אמר כאן היו עלי לטורח : הד' כנגד מה שבטלו ודבר דבר אלא שהיו מדברים דברים בטלים ואמרו במדרש הוגעתם בדבריכם אין אדם מיגעו כביכול אלא בדברים בטלים ע"ז אמר כאן נלאתי נשא : (טו) ובפרשכם כפיכם וגו'. מבואר בזוהר בתפלה ובנ"כ שניהם בנשיאת כפים אלא שבנ"כ בהפרשה היינו הכפות למטה ואחורי הידים למעלה להושיע הברכה מלמעלה למטה ובתפלה הכפים למעלה להעלות התפלה מלמטה שיקובל למעלה וכנגד ב' רקיעין מעון ומכון כמ"ש השקיפה ממעון גו' לברך וכתיב שמעת השמים מכון וגו' והם עין ואזן עין להשגיח ואזן לשמוע וז"ש כאן ובפרשכם כפיכם היינו נ"ל אעלים עיני מהשגחה ובהשקפה לברך גם כי תרבו תפלה אינני שומע ממכון שבתי השמים : ידיכם דמים מלאו. ידיכם תרתי משמע ימין ושמאל ולא תרצח ולא תנאף בימין ושמאל הלוחות היו חרותין וכן דמים תרתי משמע גזל וש"ד ושלשה אלה גזל ועריו' וש"ד מעכבין את התפל' וכ"כ כמ"ש כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו : (טז) רחצו וגו'. חשב כאן תשעה דברים ואח"כ אמר לכו נא ונוכחה והמה כנגד עי"ת והעשירי יו"כ ואמר בפסוק הראשון ד' דברים רחצו הזכו הסירו חדלו שהם ד' דרכי התשובה היינו חרטה וידוי עזיבת החטא ולחדול מכל הדרכים שהביאו לחטוא והם כנגד ארבעה פעולות שבאדם במחשבה בדיבור במעשה והמעשה נחלק לשתים עשה ול"ת : (יז) למדו היטב. הרגילו א"ע להטיב : דרשו. לדרוש יפה : אשרו. לשון הדרכה כמ"ש רש"י ור"ל הגזול תמיד שלא היה יכול לילך בדרך מפני העושקים והלסטים וז"ש בתולם לשון מקור שהיה תמיד עשוק וגזול תדריכוהו : שפטו. בשביל היתום כמו שפטני אלהים וגו' וריב הוא יותר כי שפיטה מדת השופט וריב הוא מדת בע"ד : ואצל אלמנה שהיא מעונה יותר מהיתום וגם כל כבודה פנימה אמר ריבו שתהיה בע"ד בשבילה וכמ"ש שפטני אלהים וריבה וגו' והנה דיין הגון צריך להיות בו שנים ברומו הא' להיות בקי בחדרי התורה להוציא הדין לאמיתו והב' להיות בקי בישובו של עולם שיוכל להכיר בין האמת והשקר בדברי הבע"ד או העדות וז"ש הכתוב והנה אמת נכון הדבר אמת הדין ע"פ התורה נכון הטענה ע"פ ישובו של עולם וז"ש חז"ל אם ברור לך הדבר כאחותו ועוד אמרו אם ברור לך הדבר כבוקר היינו שצריך שיתברר לו ע"פ התורה שהיא כאחותו שמבואר איסורה בתורה וגם שיתברר לו ע"פ ישובו של עולם כענין הבוקר שהוא ענין פשוט בישובו של עולם וז"ש הכתוב כי השוחד יעור עיני חכמים וכתיב עיני פקחים והיינו שחכם הוא ע"פ חכמת התורה ופקח הוא ע"פ עניני העולם ואמר שהשוחד יעור אף הבקי בשתיהן וז"ש כאן למדו היטב היינו להוציא הדין לאמיתו ע"פ התורה דרשו משפט אם אמת הדבר ע"פ ישובו של עולם ואמר כאן ה' דרגין נגד הכתוב ראשיכם וגו' למדו הוא על זקניכם דרשו הוא על ראשיכם אשרו על שוטריכם שפטו על שופטיכם ריבו הוא כל איש ישראל : (יח) ונוכחה. לשון נפעל שתהיו נתווכחים לעצמכם : כשנים. הוא הצמר הצבוע מתולע בשנים והן שני

מצודת דוד

בין בר"ח בין בשבת בין בימי המועד אשר תקראו מקרא קודש ואתם נעצרים לפני בהבאת קרבנות. הנה לא אוכל לסבול האון שבלבבכם עם העצרה שאתם נעצרים לפני כי אין שני אלו ראוים להתאחד : (יד) חדשיכם. זבחי חדשיכם וכו' : לטורח. למשא כבד המטריח עד שאני עיף לשאת את המשא ואמר בלשון הנופל באדם להשמיע האוזן כפי שהורגלה : (טו) ובפרשכם כפיכם. בעת התפלה : ידכם וכו'. לפי שידיכם מלאים משפיכת דם : (טז) רחצו הזכו. הסירו כתמות העון בתשובה : הסירו וגו'. לפי שהרוע מעללי גבר עומדים מול ה' לקטרג עליו לזה אמר עשו תשובה ובזה תסירם מנגד עיני : הרע. מלהרע : (יז) היטב. להטיב מעשיכם : דרשו. חקרו המשפט לדעת הדין עם מי והיו מישרים את העשוק ושפטו משפט היתום וריבו ריב האלמנה כי המה הנעשקים ע"פ רוב : (יח) ונוכחה. נברר הדברים

מצודת ציון

אנשים כמו עצרת בוגדים (ירמיה ט) ע"ש שהם עצורים ועכובים במקום אחד : (יד) נלאיתי. ענין יגיעה כמו ומה הלאיתיך (מיכה ו) : נשוא. מל' משא : (טו) אעלים. מל' העלמה והסתרה : (טז) הזכו. מל' זכות ובהירות : חדלו. מנעו : (יז) אשרו. מל' ישר והאל"ף במקום היו"ד וכן בהפוך כמו ובכבודם תתימרו (לקמן סא) ומשפטו תתאמרו : חמוץ. עשוק כמו מכף מעול וחומץ (תהלים עא) : (יח) לכו. הוא ענין לשון זרוז כמו ועתה לכו ונהרגהו (בראשית לז) והלא לא הלכו אליו : ונוכחה. ענין ברור דבר כמו אשר הוכיח ה' (שם כד) : כשנים. תולעים

ל' יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃ יט אִם־
י"ס תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃
ר"פ בסיפ' ל' כ וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ
כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃
ל' וימשכם כא אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה
ל' מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה
ג'. ל' מְרַצְּחִים׃ כב כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים
ה'. ל' סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃ כג שָׂרַיִךְ
סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב
בג' וחסר. ל' שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא
ג' ד' חד חסר יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא
אֲלֵיהֶם׃ כד לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה
ל' צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם

כִּזְהוֹרִיתָא כַּעֲמַר נְקִי יְהוֹן׃
יט אִם תֵּיבוּן וְתִתְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי
טוּבָא דְאַרְעָא תֵּיכְלוּן׃
כ וְאִם תְּסָרְבוּן וְלָא תְקַבְּלוּן
לְמֵימְרִי בְּחֶרֶב סָנְאָה
תִּתְקַטְלוּן אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ
גְּזַר כֵּן׃ כא אֵיכְדֵין תָּבוּ
עוֹבָדָהָא לְמֶהֱוֵי כְּטָעִיתָא
קַרְתָּא מְהֵימַנְתָּא דַהֲוַת
מַלְיָא עָבְדֵי דִינָא קוּשְׁטָא
הֲוָה מִתְעֲבֵיד בַּהּ וּכְעַן אִינוּן
קָטוֹלֵי נַפְשָׁן׃ כב כַּסְפֵּךְ הֲוָה
לְפְסוּלָא וַחֲמָרֵיךְ מְעָרַב
בְּמַיָּא׃ כג רַבְרְבַיִךְ מָרְדִין
וְשׁוּתָפִין לְגַנָּבִין כּוּלְהוֹן
רָחֲמִין לְקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא
אָמְרִין גְּבַר לְחַבְרֵיהּ עֲבֵיד
לִי טַב בְּדִינִי וַאֲשַׁלֵּם לָךְ
בְּדִינָךְ דִּין יַתְמָא לָא דָיְנִין וּקְבֵילַת אַרְמַלְתָּא לָא עָלַת לְקֳדָמֵיהוֹן׃ כד בְּכֵן
אֲמַר רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם אֲנָא עָתִיד
לְנַחֲמוּתַהּ בְּרַם וַי רַשִׁיעַיָּא

רשי

אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב: אם יהיו חטאיכם כשנים. כתומים לפני כאודם שנים אלבינם כשלג: יאמר ה'. תמיד הוא אומר לכם כן כמו על פי ה' יחנו (במדבר ט כ). ד"א לכו נא ונוכחה מה כתוב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו ונוכחה יחד להודיעני עשינו מה שעלינו עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וגו': כתולע. צבע שצובעים בו אדום גרעינים הם ויש תולעים בכל אחד ואחד: (כ) כי פי ה' דבר. והיכן דבר והבאתי עליכ' חרב (ויקר' כו כה): (כא) לזונה. תועה מעל אלהיה: קריה. שהיתה נאמנה ומלאה משפט וצדק היה בה ועתה מרצחים: מלאתי משפט. כגון רבתי עם (איכה א): צדק ילין בה. תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום. ד"א שהיו מלינים בה דיני נפשות כשלא היו מוצאין לו זכות ביום הא' לא היו גומרין את דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין ומצינו בפסיקתא ר' פנחס בר הושעיה אמר תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלאתי בגי' ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו את זכריה: (כב) כספך היה לסיגים. שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותן בכסף להונות בהם: סבאך מהול מים. משקים שלכם מעורבים במים כדאיתא בפסיקתא. מהול מערב ואין לו דמיון במקרא ומ"א פותר לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ב' ב') מעורבב: (כג) סוררי'. סרים מן הדרך הישרה: ורודף שלמונים. תשלומין ת"י אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך שופט שהיה גזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר. זה אומר לו צדקני היום ואני אשלם גמולך כשיצעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות: וריב אלמנה לא יבא אליהם. האלמנה באה לצעוק והיתום יוצא וזו פוגעת בו ושאלתו מה הועלת בצעקתך לפני השופט והוא אומר כל היום הזה יגעתי לו במלאכה וסופו לא הועלתי וזו חוזרת לאחוריה ואומרת ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ"ש הוי יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל: (כד) נאם האדון. שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים: אביר ישראל. תקפו של ישראל: הוי. ל' הזמנה והכרזה ודומה לו הוי הוי ונסו מארץ צפון (זכריה ב' י') וידעו

רדק

מלובשים בגדים, רע אנשים. ימותו אנשים. כא כאנשים. ופי' אדוני אבי ז"ל אם יהיו חטאיכם כשנים שאינו אדום מאד כשלג ילבינו אכפר על עונותיכם ואם יהיו אדומים מאד כתולע אז יהיו כצמר שאינו לבן מאד כמו השלג: (יט) אם תאבו. טוב הארץ. מה שאוכלים זרים לעיניכ' תאכלו אתם: (כ) ואם תמאנו ומריתם. לא תהיו אוכלים אבל אכולים לחרב: חרב. כמו בחרב חסר בי"ת השימוש וכן הנמצא בית ה' לזנות בית אביה ויקברוהו ביתו ורחצו מים כי ששת ימים והדומים להם: כי פי ה' דבר. וכיון שדבר הוא יקים את דברו: (כא) איכה. הזונה איננה נאמנת לבעלה אבל משקרת בו ומזנה תחתיו וכן ירושלם שהיתה נאמנת לאל בימי דוד ובימי שלמה ובימי אסא ובימי יהושפט לא היו מזבחים ומקטרים בבמות אלא בבית המקדש ואחר כך שבה להיות זונה ועזבו בית ה' והם זובחים ומקטרים בבמות ולאחרות: מלאתי משפט. היו"ד נוספת אומר כי ירושלים היתה מלאה משפט מתחיל' כי יהושפט העמיד שופטים בכל ערי יהודה ואמר להם ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי אם לאלהים וגו', וגם בירושלם העמיד למשפט ה' ולריב וגו', ועתה אין בה משפט כמו שאמר בסמוך כלו אוהב שחד ורודף שלמונים: צדק ילין בה. ילין אינו לשון לינה ממש אלא לשון שקידה והתמדה כדבר וכן ובהמרותם תלן עיני ובצוארו ילין עוז ולנה בתוך ביתו והדומים לו וירושלם היה הצדק תמידי בה ועתה מרצחים ועוד כספם היה לסיגים וגו' כל זה הפך הצדק ורבותינו ז"ל אמרו דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה ועשו לפסוק הזה סמך והשבה מרצחים כשאין מליני' בו דיני נפשות אלא דנין אותו בו ביום: (כב) כספך. עושים בה מטבע שקר ומשבים בני אדם כי כלו כסף יש בו סיגים נחשת ובדיל והדומים להם ומראה ככסף ומטעין בו בני אדם וכן מוכרי יין מרמים הקונים שהם קונים יין חי והוא מעורב במים: סבאך הוא היין הנמכר בחנות לפי שבאים שם רקים ופוחזים וסובאים ומשתכרין שם: מהול. מעורב ואין לו ריע במקרא ואדוני אבי הביא לו חבר מספרי אלמהל: (כג) שריך. השרים שהיה להם לתקן המעוות הם סוררים ומעוותים היושר והם חברי גנבים כי הגנבים חולקים עמהם לפיכך לא ייסרו אותם ולא ימנעום מלגנוב: כלו. דרך כלל על השרים כי כלם בדרך אחד לפיכך אמר כלו בלשון יחיד והם אוהבים לקבל שחד ומטים המשפט: ורודף שלמונים. כתרגומו אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך: יתום לא ישפוטו. מן העושקים אותו: לא יבא אליהם. כי אינם רוצים לשפוט משפטה ולריב ריבה מן העושקים אותה לפיכך לא תביא אליהם ריבה כי לא תועיל ויונתן תרגם קבילת ארמלתא לא עלת קדמיהון כלומר צועקת לפניהם על ריבה ואינם שומעים אותה: (כד) לכן האדון. כי בעת ההיא יכירו הכל כי הוא אדון הכל וכן אדון צבאות מעלה ומטה: אביר ישראל. שהיה עוד חוזק העשוקים על ישראל ויקח נקמה מהעושקים אותם והם צריו ואויביו נקמה שלמה יקח מהם עד שיתם מהם כלומר שיכלה כעסו וינחם, ומלת הוי פירשתיו:

תולדות אהרן אם תאבו. קידושין סא: חרב תאכלו. שם סב: היתה לזונה. מגלה לא: מלאתי משפט. סנהדרין לה זוהר מצורע: היה לסיגים. ב"ב טו:

ביאור מהגר"א

והנצבע בצבע האדמון הוא נקרא תולע האמונים עלי תולע וז"ש כלמר שהוא למטה מן השלג כמ"ש בריש נגעים: (יט) אם תאבו ושמעתם. היינו שתים החפץ לעשות והמעשה נגד זה בכרן שתים שהארץ תתן יבולה לטוב ולא יאכלו זרים כ"א הם ז"ש טוב הארץ תאכלו: (כ) ואם תמאנו ומריתם. גם כן שני דברים היפך הנאמר למעלה חרב תאכלו ג"כ שני עונשים שאדמה לא תתן את יבולה לטוב כ"א למתים קשים כחרבות לגוף ויהיו הנמתים מכלים אתכם וז"ש תאכלו שיהיו נאכלים מן הנמתים: כי פי ה' דבר. הברכות בין הברכות שבתורה והקללות לשובע כו' והקללות בין הקללות שבתורה: (כא) לזונה קריה נאמנה. נאמן הוא בלב ונפש כמ"ש ומצאת את לבבו נאמן והיפך הזונה תחת אישה תקח זרים: מלאתי משפט צדק ילין בה. צדק היינו בלי עולה והעושה עולה יבא למשפט וז"ש צדק ימלך מלך ר"ל ממנין את המלך להכין את הצדק במדינה וממנין את השרים למשפט על עושי עול נגד הצדק ולפ"ז מוקשה דברי הכתוב בצדק תשפוט וגו' לכן דרשו חז"ל ע"ז שלא יהא אחד עומד וא' יושב ושלא יאמרו לא' קצר דבריך כו' שיעשו צדק כסדר המשפט: ועתה מרצחים. לא די שאינם עושים משפט ברוצחים אלא שמהפכין כשה הצדק שלא יבא לידי עול ורציחה אלא מפעולים הרציחה: (כב) היה לסגים. ר"ל שהיה מעורב כ"כ עד שאם נותן אותם לתוך כסף צרוף נעשה סיג וז"ש לסיגים: מהול במים. ר"ל בתוך המים שהיו המים מרובין כ"כ עד שהיין מזוג בתוך המים: (כג) שריך סוררים. פירוש סרים מן התורה: ורדף שלמונים. שוחד הוא מה שנותן קודם הדין ושלמונים הוא שנותנים אחרי הדין וז"ש רדף שקודם ה"ל לרדוף ואמר כאן יו"ד דברים נגד יו"ד דברים שנאמר לעיל רחצו הזכו כו': (כד) האדון ה' צבאות אביר וגו' אנחם מצרי וגו'. [illegible] בין צר לאויב

מצודת ציון

צבע אדום כמו ותולעת שני (שמות כה): כתולע. הוא שם הצבע שצובעים בו אדום: (יט) תאבו. תרצו כמו לא אבה יבמי (דברים כה): (כ) תמאנו. מל' מיאון וסרוב: ומריתם. מל' מרי ומרד: (כא) קריה. עיר: מלאתי. היו"ד נוספת ובעבור תוספות היו"ד נכפלה הפ"א לתיו להסמיכה אל היו"ד: ילין. ענין התמדה וכן ולנה בתוך ביתו (זכריה ה): (כב) לסגים. הוא פסולת הכסף כמו סגים כסף היו (יחזקאל כב): סבאך. כן נקראים משקים המשכרים כמו ונסבאה שכר (ישעיה נו): מהול. מזוג ומעורב ודומה לו לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ב): (כג) שלמונים. מל' תשלומין: (כד) אביר. חוזק כמו מידי אביר יעקב (בראשית מט):

מצודת דוד

הדברים לדעת מי סרח על מי: אם יהיו וכו'. ר"ל וכאשר תודו שהדין עמדי ותשובו לי אז אם יהיו חטאיכם אדומים כשני תולעת ילבנו כשלג ר"ל אכפר על חטאתכם (דימה העון לכתם אדום שהוא צבע חזק ונראה למרחוק ולא יוסר מהר בכבוס): (יט) אם תאבו. להיות מוכחים לי ותשמעו בקולי אז תאכלו מיטב הארץ: (כ) ואם תמאנו. אם תהיו ממאנים לשמוע אמרי ותמרו פי: חרב תאכלו. לא תהיו אוכלים אלא אכולים לחרב: כי פי ה' דבר. וידו לקיים מאמרו: (כא) איכה. מתאונן לומר איך ירושלים עיר אמונה נהפכה להיות מופקרת בה' כזונה המופקרת בבעלה: מלאתי. מעולם היתה מלאה משפט והצדק התמיד בה ועתה נהפכו אנשים להיות מרצחים: (כב) כספך. הכסף שאתה מוכן לזולת הוא סיגים ואתה מרמה ומצפה אותו: (כג) סוררים. סרים מדרך הטוב ומתחברים עם הגנבים: כלו. כל העם: שלמונים. האחד אומר לחבירו הצדיקני היום בדיני ולמחר אצדיקך בדינך: לא יבוא. כראותה שאף היתום לא הועיל עם כי הוא איש ומכ"ש היא ותחדל לבוא: (כד) האדון. שהכל שלו ובידו מאין מוחה. אנחם. במה שאשלם

מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃ כה וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃ כו וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃ כז צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה׃ כח וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְהוָה יִכְלוּ׃ כט כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם׃ ל כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־מַיִם אֵין לָהּ׃ לא וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ

ל׳ . י״א מ״ל
ל׳ . ג׳
ד׳
ה׳ . ל׳
כ״א
ל׳
ל׳
ד׳ . ל׳
ל׳ . ל׳
ל׳ וחסר
ל׳
ג׳ . ל׳ ומ״ל

כַּד אִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין מְסַנְאֵי עַמִּי וְאָתִיב נִקְמָא לְבַעֲיל דְּבָבִי׃ כה וְאָתִיב מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וַאֲבָרֵר כְּמָא דִמְנַקַּן בְּבוּרִיתָא כָּל רַשִׁיעַיָּא וַאַעְדֵּי כָּל חוֹבָךְ׃ כו וַאֲמַנֵּי בִיךְ דַּיָּנֵי קוּשְׁטָא תַּקְנִין כְּבְקַדְמֵיתָא וּמָלְכֵי מָלְכָךְ כַּד מִן אַוְּלָא וּבָתַר כֵּן יִתְקְרֵי לָךְ קַרְתָּא דְקוּשְׁטָא קַרְתָּא מְהֵימַנְתָּא׃ כז צִיּוֹן כַּד יִתְעֲבֵד בַּהּ דִּינָא תִּתְפְּרוֹק וְדַעֲבָדוּ אוֹרַיְתָא יְתוּבוּן לַהּ בִּזְכוּ׃ כח וְיִתַּבְּרוּן מָרוֹדִין וְחַיָּבִין כַּחֲדָא וּדְשָׁבְקוּ אוֹרַיְתָא דַיְיָ יִשְׁתֵּיצוּן׃ כט אֲרֵי תִתְבַּהֲתוּן מֵאִילָנֵי טַעֲוָתָא דַחֲמַדְתּוּן וְתִתְכַּנְעוּן מִגַּנֵּי טַעֲוָתָא דַאֲתוּן מִסְתַּיְּעִין בְּהוֹן׃ ל אֲרֵי תְהוֹן כְּבוּטְמָא דִּי מִנַּתַּר טַרְפּוֹהִי וּכְגִנַּת שַׁקְיָא דְּמַיִן לֵית לַהּ׃ לא וִיהֵי תּוּקְפֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא כְּנְעוֹרֶת כִּתָּנָא וְעוֹבַד יְדֵיהוֹן כְּנִיצוֹץ נוּרָא כְּמָא דְמִקַּרְבִין דֵּין לִסְטַר דֵּין וְדָלְקִין תַּרְוֵיהוֹן

אל בית עבדכם . רחצו הזכו . וסי׳ מיא דעכדא דכיא : ורדף ג׳ בקריאה וחס׳ וסי׳ וכשלו איש באחיו כמפני חרב . ורדף שלמנים . אפרים רעה רוח : וריב ד׳ בקריאה ג׳ מ״ל וא׳ חסר וסי׳ וריב אלמנה לא יבא אלהם . וריב לה׳ עם יהודה . כי ראיתי חמס וריב בעיר . ורב לא ידעתי אחקרהו . בחרא חסר : ואשיבה ד׳ וסי׳ נמסר בש״ב סי׳ י״ז : כבראשנה ה׳ וסי׳ נמסר בספ׳ שופטים סי׳ כ׳ : וחטאים ד׳ וסי׳ בסדר לך לך :

תולדות אהרן ואשיבה ידי . שבת קלט מגלה יז סנהדרין לח : ושבר פושעים . מגלה יז : ועוזבי ה׳ . ברכות ח (מגלה עה) : והיה החסן . שבת ד :

וידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיהם : (כה) ואשיבה ידי עליך . מכה אחר מכה עד כלות הפושעים : כבור . ל׳ בורית סבו״ן בלע״ז ולשונו ל׳ נקיון כמו ובר לבב (תהלים כ״ד) ע״ש שהוא מנקה הבגד מכתמיו סיגיך האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סיג אף כאן תערוב׳ רשעים עם הכשרים אני אכלה הפושעי׳ שהם הסיג: כל בדיליך. בדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שבך בדיל אשטיי״ט בלע״ז: (כו) כבראשונה. אעמיד לכם שופטים כשרים : עיר הצדק . כבתחלה צדק ילין בה: (כז) במשפט תפדה . ע״י שיהיו בה עושי משפט : תפדה . מעונותיה : ושביה. עושי תשובה שבתוכה (בצדקה במצדיקים עצמ׳ במשפט ובצדק׳ שבתוכה): (כח) ושבר פושעים וגו׳ . שבכולן הוכיחן למעלה . והם פשעו בי . גוי חוטא . עזבו את ה׳ : פושעים . מורדים והעובדים לעכו״ם : וחטאים . אלו עבריינים העוברים על שאר איסורין : (כט) מאילים. לשון אלה מין אילן שקורין אולמ״א בלע״ז : אשר חמדתם. לעבוד תחתיהם עבוד׳ כוכבים כענין שנאמר תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הושע ד) : מהגנות . שם היו עובדים כוכבים כמה דאת אמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן סו יז) :(ל) נובלת עלה . העלה שלה נובלת כמוש בליסטיישׁ״ט בלע״ז כבא עליו שרב או קרח הוא כמוש וליחלוחו אבד וכלה ואין נובל ל׳ רקבון כמו בלה שאין נו״ן נופלת באותו ל׳ אלא נובל ל׳ דבר הבלה וכלה כמו מגזרת נבול תבול (שמות יח) כמו תנבול ומתרגמינן מילאי תילאי : אשר מים אין לה . להשקות זרעיה בדבר שתולאים בו משווה פורענותם : (לא) החסון . התוקף שהיו אונסין את העניים וגוזלין אותן ומתחסנין בממון כמו שאמר למעלה וחברי גנבים יהיה אותו ממון לנעורת שמנערין מן הפשתן שהוא קל ונוח לישרף : ופעלו . והעושה אותו תוקף יהיה

(כה) ואשיבה ידי . פעם אחר פעם עד שאצרוף אותך ;תשארי נקיה והסיגים והבדיל הם הרשעים : כבור . כמו הדבר המברר הכסף מן הסיגים וישאר נקי ואני שמעתי כבור שהוא כבורית ספון בלע״ז כמו שהבורית מוציא כל כתם כך אוציא אני סיגיך ובדיליך בדיליך מה ר״ל כי הבדיל מעורב בכסף עד שינקוהו ממנו , ואמר בלשון רבים בדיליך להביא כל התערובות המעורבים בו : (כו) ואשיבה שופטיך כבראשונה . כמו שאמר מלאתי משפט וזה יהיה בימות המשיח שיכלו הרשעים כלם ושארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב : (כז) ציון . במשפט שיעשו ישראל תפדה כלומר יפדו הם וישובו לה ובצדקה שיעשו ישובו לה הגולים ממנה זהו ושביה בצדקה : (כח) ושבר . ואז ישברו ויכלו הפושעים והחטאים יחדו כמו שאמר בנבואת מלאכי והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא : (כט) כי יבשו . אמר יבשו ואמר תחפרו כי כן מנהג המקראות לדבר נוכח ושלא נוכח כאחד כמו שמעו עמים כלם השובו ובאו נא והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל אלה הג׳ פסוקים עד סוף הפרשה אינם לימות המשיח כי מימי חרבן בית ראשון ואילך לא היו עובדים עכו״ם בישראל בגנות ותחת כל עץ רענן כמו שהיו ואין זכרון אלים וגנות אלא לאותם דורות שהיו בבית ראשון לפי שזכרו כליון הרשעים כלם בין מעובדי עכו״ם בין משאר עבירות וזה יהיה בימות המשיח אמר כי כליון עכו״ם תהיה טרם זה והוא בחרבן בית ראשון שיכלו עובדי עבודת עכו״ם בישראל שהיו בוחרים הגנות והאילים לאשירה ואז בחרבן הבית יבשו כי יראו כי לא יועילו להם הכשדים ולא יצילום מיד האויב המחריב אותם והמגלה אותם אז יבשו ויחפרו וידעו כי שקר היה נסכם ועבודתם לעכו״ם לפיכך לא היה בבית שני עובדי עכו״ם כלל בישראל ואילים כמו אילנים וכן הנחמים באלים אלי הצדק ותרגם יונתן ארי תתבהתון מאילני טעותא דחמדתון והפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג : (ל) כי תהיו . יאמר אתם המרתם אותי באילים והיו כאלה נובלת אתם בחרתם גנות ותהיו כגנה אשר אין מים לה : עלה . חסר יו״ד הרבים מהמכתב אמר כן תהיו כאלה נובלת עליה שלא ישאר בה דבר ירוק כן תהיה כל ארצכם חרבה שלא ישאר בה אחד מכם ותהיו כמו הגנה אשר מים אין לה להשקותה שיבשו הירקות והזרעים לא יצמחו וכאשר המשילם לאלה הבטיחם שישובו לארצם כמו האלה שתוציא העלים עוד לזמן הצלת האילנות וכן הגנה כשיבאו מים לה תצמיח זרעיה ויצמחו שרשי הירקות ואלה תרגומו בוטמא וכן תרגם רבינו סעדיה בערבי בוטמא : ואלה נובלת עליה פירושו אלה שעליה נובלים וכן מצאתי זקן ש זקנם מגלה ודמה אותם לאלה ולא לאילן אחר כי האלה והאלון כשיפלו עליהם ידמה שהם יבשים מכל וכל יותר משאר אילנות וזכר אחד מהם למשל : (לא) והיה החסון . אמר על האילים ואל

ביאור מהגר״א

לאויב כי צר הוא המריע לגוף והאויב לנפש ז״ש אנחם מצרי ר״ל שיעשה בהם דין אבל יתנחם מלעשות בהם כלה אבל אנקמה מאויבי : (כה) ואשיבה ידי עליך . ר״ל מקודם אנקמה מאויבי ואח״כ ואשיבה גו׳ והנה ג׳ כתות ליום הדין לצדיקים ובינונים ורשעים ואשיבה ידי על הצדיקים ואצרוף על הבינונים ואסירה כל בדיליך על הרשעים כמו שאין שום כסף בבדיל כן הם הרשעים וגם כי מבדילים בין ישראל לאביהם שבשמים נקראים בדיליך : (כו) ואשיבה שפטיך וגו׳ . במדרש יועציך אלו משה ואהרן ושפטיך אלו דוד ושלמה ז״ש אבל משה ואהרן יועציך כבתחלה כי לא קדם להם יועצים בתורה ותחלה הוא ראשית שאין קודם לו אבל ראשון יאמר גם על דבר שקדם לו כמוהו אלא שבמספר זה הוא ראשית וכן קדמו שופטים לדוד ושלמה אלא שבמלכים הם ראשונים לעשות צדקה ומשפט לכן אמר שפטיך כבראשונה . ואח״כ יקרא לך עיר הצדק היינו ע״י השופטים שיחזרו את הצדק לכמו שהיה ; קריה נאמנה . ע״י היועצים משה ואהרן שיחזרו תורה הנאמנה : (כז) ציון במשפט תפדה וגו׳ . כמ״ש ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב והנה ציון במשפט תפדה כי כבר לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאתיה אבל ושביה ר״ל השבים לציון והם שבי פשע יפדו בצדקה ואינו לפי המשפט כמ״ש שאלו לחכמים ולנביאים נפש החטאת כו׳ : (כח) ושבר פשעים וחטאים וגו׳ ; בתחלת התוכחה אמר פשעו בי וגוי חוטא ועזבו את ה׳ ושלשה אלה המה כוללים לכל העשרה דברים דחשיב התם לכן כאן בעונש חשב ג״כ הכוללים שלשה פשעים וחטאים ועוזבי ה׳ : (כט) כי יבושו מאילים וגומר . אמר אצל האלים בושה וחמדה ואצל גנות חפירה ובחירה והענין שהיה להם בעת ההוא שתי מיני עבודות כוזבות א׳ לאלים אשר אין לה פירות ונבלת עליה לרמז שאין תכלית עבודתם היא לאכול פירות בעוה״ז כ״א חמדתם לקרן שבעוה״ב והשני עבודתם לגנות שמקרבת הנייתא וזרועיה מהרה צומחת ואין להם מלב מתקיים בארץ ככה תכלית עבודתם היא לקבל מהר הפירות בעוה״ז ואין להם קרן קיימת לעולם הבא והנה ההפרש שבין בושה וחפירה בושה הוא מעצמו וחפירה מאחרים וז״ש וחפרה הלבנה ובושה החמה היינו כי אור הלבנה אינו אלא מנוגה השמש לע״ל כאשר נוגה סירת לא יאיר לה השמש תשיג בושה מהשמש ותחפיר מאחרים אבל כשתעדר אור השמש יבוש השמש בעצמו והנה טובות האמיתות שלעוה״ב נתמד הוא לכל באי העולם אלא השאור שבעיסה מעכב מלבא אליו אבל טובות העוה״ז תחלתו רך וסופו קשה ואחריתו מרה טוב לפני אלהים ימלט בהם וחטא ילכד לבחור בהם

מצודת דוד

שאשלם כגמול אנחם על הכעס שהכעיסוני : (כה) ואשיבה . להכותך מכה אחר מכה : ואצרוף . אסיר ממך הסיג כמו שמסירים כתמי הבגד ע״י הבורית ור״ל אכלה ממך הפושעים והמורדים : (כו) ואשיבה . אעמיד עליך שופטים כשרים וצדיקים כמו שהיה מאז : (כז) במשפט . ע״י המשפט שיעשה בה תהיה פדויה : ושביה . ההשבה מן הגולה תהיה ע״י הצדקה אשר יעשו : (כח) ושבר . הפושעים והחוטאים שבהם ישברו יחדו זה כזה איש לא נעדר : יכלו . בלי שארית : (כט) כי יבושו . עוזבי ה׳ יבושו אז ממה שחמדו האלים להעמיד עבודת כוכבים ומזלות בצלה כמ״ש תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הושע ד׳) : מהגנות . ממה שבחרו הגנות להעמיד בה עבודת כוכבים ומזלות כענין שנא׳ המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן סו) : (ל) כי תהיו . בעבור שבחרתם באלה תהיו דומים להם בדבר העונש כי תהיו כמושים מבלי לחלוחית טובה כעלי אילן האלה הכמושים ביותר : אין לה . להשקותה לרוות צמאונה : (לא) החסון . הפסל העשוי מעץ חזק כמ״ש עץ לא ירקב יבחר (לקמן מ) : לנעורת . שהוא דבר הנשרף וקל להשרף : ופועלו . כתרגם פעולם

מצודת ציון

(כה) ואצרוף . ענין זכוך וזקוק : כבור . כבורית המנקה בו הבגדים מכתמיהם : בדיליך . הוא מין מתכת כמו ואת הבדיל (במדבר לא) ; (כט) מאילים . שם אילן סרק כמו הנחמים באלים (לקמן נז) ; (ל) נבלת . ענין כמישה כמו נבל ציץ (לקמן מ) : עלה . העלין שלה : (לא) החסן . החזק וכן חסין יה (תהלים פט) : לנעורת . היא הפסולת שמנערין מעלי הפשתן ; לניצוץ . הוא הנתז מן הבערת האש וכן ונוצצים כעין נחושת (יחזקאל א) : ובערו . ענין שרפה והדלקה:

שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וְאֵין מְכַבֶּה׃

ב א הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־
אָמוֹץ עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם׃ ב וְהָיָה
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר
בֵּית־יְהוָה בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא י"ג
מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם׃ ג'
ג וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ ׀
וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי
יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה ג'
בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה
וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלָ͏ִם׃ ד וְשָׁפַט ו'
בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים
וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים ג'. כ'
וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשָּׂא כ' חד חסר
גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד ג'
מִלְחָמָה׃
ה בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר

כחדא כן יסופון רשיעיא
אינון ועובדיהון בישיא ולא
יהא עליהון חיים: א פתגם
נבואה דאתנבי ישעיה בר
אמוץ על אנש יהודה ויתבי
ירושלם: ב ויהי בסוף יומיא
מתקן יהי טור בית מקדשא
דיי בריש טוריא ומנטל
מרמתא ויתפנון למפלח
עלוהי כל מלכותא:
ג ויהכון עממין סגיאין
וימרון אתו ונסק לטור בית
מקדשא דיי לבית שכנת
אלהיה דיעקב ויילפיננא
מאורחן דתקנן קדמוהי
ונהך באולפן אוריתיה ארי
מציון תפוק אוריתא ואולפן
פתגמא דיי מירושלם:
ד וידין בין מלכותא ויוכח
לעממין סגיאין ויעפפון
סיפיהון לסכין ומורניתיהון
למגלי לא יטול עם באפי עם
זין ולא יתאלפון עוד מבכן קרבא: ה ימרון דבית יעקב אתו ונהך

לניצוץ אש ובערו זה בזה: ניצוץ אושטנצל"א בלע"ז ת"י ופועלו ועובד ידיהון ואין זה אחד ל' העברים שא"פ היה לו לינקד ופעלו חטף קמץ ויהא נבער ל' פעול עכשיו שהוא נקוד מלאפום (ר"ל חולם) נבער ל' פועל: ואין מכבה. ת"י ולא יהא עליהון חיים: (ב) באחרית הימים. לאחר שיכלו הפושעים: נכון. מתוקן: בראש ההרים. בהר שהוא ראש לכל ההרים בחשיבות ההרים: ונשא מגבעות. יגדל נס שנעשה בו מניסי סיני וכרמל ותבור: ונהרו. יקבצו ימשכו אליו כנהרות: (ג) אל בית אלהי יעקב. לפי שהוא קראו בית אל לפיכך יקרא על שמו אבל אברהם קראו בהר ה' ויצחק קראו שדה לשוח בשדה: (ד) לאתים. קולטר"ש בלע"ז: למזמרות. שרפ"ש בלע"ז שזומרין בהן הכרמים: (ה) בית יעקב וגו'. אחרים יאמרו להן כן והמקרא הזה הוא מוסב על והלכו עמים רבים וגו': לכו ונלכה באור ה'

ועל שנדהסס. אמר כי החסון והחזק שבפסילים כמו שאמר עץ לא ירקב יבחר, אמר מה יועילו להם חוזק הפסילים כי כמו הנעורת יהיו כיכלה מהרה מפני נצוץ האש כן ישרפו מהרה וכן היה כי נבוזראדן שרף כל בתי ירושלם באש ובהם היו הפסילים והאלילים ואמר ופועלו לנצוץ כי העושה אותו פסל הוא גרם לו השרפה כמו שהנצוץ מבעיר הנעורת והשלהבון נאחז בנעורת במעט זמן ויבכו שניהם, כי הנצוץ אינו אש שעומד אלא מעט והוא כבה וכן הנעורת הבוערת לא תהיה בוערת אלא זמן מועט ותכבה כן יהיו פועלי הפסל והאליל כי שניהם יכלו יחד כי בחרבן ירושלם נשרפו הבתים והאלילים עמהם ונהרגו העובדים הפסילים והעושים אותם: ואין מכבה. ואין מציל אותם מן הדלקה ונעורת הוא מה שמנערין מן הפשתן שקורין בלע"ז ונצוץ היא שביב האש בלשון בלע"ז ויונתן תרגם הפסוק כן ויהי תוקפהון דרשיעיא וגו': (א) הדבר. אחר שאמר הפורענות אשר חזה על יהודה וירושלם אמר הנחמה אשר חזה על יהודה וירושלם גם כן: (ב) והיה באחרית הימים. כל מקום שנאמר באחרית הימים הוא ימות המשיח: הר בית ה'. והוא הר המוריה שבו נבנה בית המקדש: בראש ההרים. שיהא נכון ונשא ונעלה מכל הר וגבעה שכל הגוים יכבדוהו וישתחוו ויבאו לעבוד בו לשם ה' וזכר הרים לפי שהגוים היו עובדים את אלהיהם על ההרים הרמים: ונהרו. וירוצו ומזה נקרא מקום מרוצת מים הרבים נהר: (ג) והלכו. לכו ונעלה כל עם יאמר לחברו, כי מציון זה דברי הנביא לא דברי העמים. כלומר למה יאמרו הגוים לכו ונעלה וירנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים והמורה הוא מלך המשיח ועליו אמר ושפט: (ד) ושפט. שהשופט הוא מלך המשיח. וכן ויגד ליעקב המגיד ויאמר ליוסף האומר והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל, אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות ביניהם יבא למשפט לפני מלך המשיח שיהא אדון כל העמים והוא יוכיח להם ויאמר למי שימצא בו העול ישר המעוות לבעל דינך ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי לעבודת האדמה: לאתים. המר שחופרים בו נקרא את ודגש תי"ו לאתים מקום הנח. אשר כמלת את מחרשתו ואת אתו: למזמרות. הם הכלים שזומרים בהם הגפנים ושאר אילנות כמו וכרמך לא תזמר: (ה) בית יעקב. אלה דברי הנביא לאנשי דורו, ואמר בית יעקב לפי שאמר למעלה כי לעתיד יאמרו כל העמים לכו ונעלה אמר אתם

תולדות אהרן באחרית הימים. זוכר תשא פקודי: ונהרו אליו. ב"ב ד: עמים רבים. פסחים פח: הלא תורה. ב"ב כא (נדרים מ): והוכיח לעמים. עקידה שער מו: וכתתו חרבותם. (שבת סג):

ביאור מהגר"א

כהם ולכן כאן בעבודת הגוים שהוא לקבל שכר בעוה"ז אמר אשר בחרתם והאשר לא ישיג הטובה בעוה"ז יראו הכל כי נכזבה תוחלתם ויחפרו מאחרים מענין הטובה הכוונה שבחרו להם אבל העובדים עכו"ם לקבל שכרם בעה"ב לא יראה האדם לעינים איך נכזבה תוחלתם אשר חמדו להם אלא כבואם עד נלת לא יראו אור הן יבושו בעצמם מהאלים אשר חמדו להם ולכן אמר יבושו לשון נסתר על הנפש הבא לקבל שכר: (ל) כי תהיו כאלה נובלת עלה וגו'. כמ"ש כמוהם וגו' בל אשר בוטח בהם ואמר לא די שלא יקבלו הטובה שבבחינת העובדים אלא יענשו לקבל הרעות שבבחינות הנעבדים: נבלת עליה. פי' העלים רומזים אל העושר כמ"ש לבעי רתמי אתכליא על עליה: וכגנה אשר מים אין לה. וכל תפלה וכל ישעה לא יצמית כלל: (לא) והיה החסון לנעורת וגו'. לפי שבתחלה הוכיחן על ד' עונות כוללים על הפשעים והחטאים כמ"ש פשעו כי גוי חטא כ' על שבהרו במצרים ואבור ומאסו בציון כמ"ש ועוברם בת ציון וגו' ג' על המרכים לעשות מצות ובלתי שתולים על פלגי מי התורה והיראה כמ"ש ל"ל רוב זבחיכם ד' על המחזיקין ידי עוברי עבירה כמ"ש שריך סוררים וגו' לכן באמר והסירה כל בדיליך אמר כנגד הפושעים ובכר פושעים וחטאים יחדיו וכנגד הבוחרים במצרים ואמר אמר כי יבושו מאילים אשר בחרתם וכנגד המלות שאינם שתולים על פלגי כו' אמר כי תהיו כאלה נבלת וכנגד מחזיקי ידי עוברי עבירה אמר והיה החסון לנעורת: (א) הדבר אשר חזה וגו'. מכאן ואילך קאי על שנאמר הוא לכד כמו משה בכל כו': (ב) מגבעות וגו'. הר הוא מופלג ואחד אבל גבעה הוא רחב ומישור וז"ש הרים אלו אבות וגבעות אלו אמהות נכון ונשא בתשובות שלכן הכנענים עובדים עכו"ם על ההרים הרמים וכן אמרו אין בונין בה"כ אלא וכו' וכן בהמ"ק גבוה מכל א"י וא"י גבוה כו' ואמר למעלה שיהיו כל עץ רענן כטלים ועכשיו אמר על ההרים (אנ"ה מראש הפרשה ועד כאן מכ"י קדמו ממש אות באות ע"כ נמצאתי מעלות ידי בהם אף שהם קלרי הסכנה) וסנה כה"מ שלעתיד יעמוד על הר והסר יעמוד על גבעה וז"ש נכון כראש הרים ונשא מגבעות כמו הרגלים מגשאין הגוף וכראש הרים וגבעות הוא תורה ותפלה ותורה. הוא ממעלה למטה לכן אמר נכון ממעלה על ראש ההרים ונשא ממטה מגבעות למעלה והם כנגד ימין ושמאל ואמר כראש ההרים ב'בי"ת מגבעות כמ"ש כי בית הוא פתוחה כסוד כי ימינך פשוטה לקבל שבים ומ"ם סתומה לכן באברהם כתיב בכל ויצחק מכל וז"ש חז"ל בטוכו תיינו ה"ז ת"ח מעונו ה"ו בור והוא נגד גן נדן והנהר ז"ש ונהרו אליו כל הגוים וכן נגד ה' של בראשית ומ"ם של סוף ספר בראשית ואח"כ ג' מעלות בראש ונשא ונהרו אליו כל הגוים והם כנגד תורה ועבודה וג"ח הסיה במקדש וג"ח היינו תפלה כמ"ש גומל נפשו איש חסד וכתיב אליך ה' נפשי אשא וכתיב ערב נפשו לאשו וגו' והם כנגד אברהם שנקראו הר ויצחק שדה ויעקב בית והם כנגד הר הבית והעזרה וק"ק וכר הבית היה לתפלה היינו ג"ח והיינו הר והעזרה לקרבנות היינו עבודה והיינו שדה כמ"ש לשדה נעבד ולפי שהם נגד יצחק לכן שחיטתן בצפון וק"ק שם התורה מונח והיינו בית וכן בראש ההרים היינו תפלה ונשא מגבעות היינו תורה ונהרו אליו כל הגוים היינו עבודה כמ"ש כל נאן קדר יקבצו לך וגו': נכון ונשא הוא נושא עון בסוד ותמלא הארץ אותם: ונהרו אליו פי' יבואו בששיות על הנהרות: (ג) והלכו עמים וגו'. אמר כאן אומים ועמים כנגד מ"ם ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב כי עמי הארץ יבואו רק להקריב קרבן ולפי שלא היה בלתי ישראל נכנם לפנים מן החיל אמר כאן אל הר אבל הגוים בעלי הנמוס יבואו לשמוע את דרך ה' על פי התורה אשר יורוך וז"ש אל בית אלהי יעקב וז"ש ויורנו מדרכיו היינו תורה ונלכה בארחותיו היינו קרבנות (אנ"ה לא אכחד כי פסוק זה בערתי מדעתי וכתבתי בהיפוך כפי שהיה כתוב לפנים ומרובה על הכתב שהיה כתוב) ומ"ש אל הר שם הוי"ה ואל בית שם אלהים היינו כי הוי"ה כלול לכל באי עולם וכן הר הבית כל הגוים רשאין לכנס לשם אבל שם אלהים מורה על מי שמיחד שמו עליו כמו אלהי אברהם וכן הבית אפילו כהן אין נכנס לשם אלא לעבודה: ואמרו. אחד לחבירו: ויורנו. הש"י: כי מציון. דברי הנביא: ודבר ה'. זו הנבואה: ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו. כמ"ש בזוהר בפסוק וארחות צדיקים כו' ארחה הוא באתכסיה ודרך הוא באתגליא ז"ש ונלכה בארחותיו היינו מעשה המצות צריך לעשות את כל דברי התורה אפילו החוקים שטעמם נסתרים ולכן אמר בארחתיו היינו בכל תורתיו אבל ויורנו מדרכיו עם מ"ס מקצת התורה הנגלה לבד: כי מציון וגו'. ציון נגד האבות וירושלם נגד האמהות וז"ש במדרש דבר ה' זו נבואה דבר ה' זו הלכה ובנבואה פי' אגים כמ"ש בזוהר נביאים מרין אינון נביא וחוזה והוא נגד ד' אמהות: (ד) ושפט בין הגוים וגו'. פירוש בין הגוים היינו שאר העם ישפוט על שעשו עולה זה לזה אבל בין העמים שהן חכמים ודאי לא יעשו עולה יוכיח אותם בדברים שילכו

מצודת ציון

מכבה. מלשון כבוי: (ב) נכון. מוכן ומתוקן: ונהרו. ר"ל ימשכו אליו כנהר המושך וכן ונהרו אל טוב ה' (ירמיה לא): (ג) לכו. הוא ענין לשון זרוז: ויורנו. ענין למוד: (ד) והוכיח. ענין ברור דברים: וכתתו. ענין כתישה: לאתים. הם כלי חפירה וכן את מחרשתו ואת אתו (ש"א י"ג): למזמרות. הם הכלי שכורתין בו הזמורות מל' וכרמך לא תזמור (ויקרא

מצודת דוד

העושה הפסל. היה דומה לניצוץ אש: שניהם. הפסל והחרש: ואין מכבה. לא ימלא מי מכבה ואין ביד הפסל לעזור וסף לא לעצמו: ב (ב) באחרית הימים. בימי המשיח: הר בית ה'. ההר שיעמוד עליו בה"מ: בראש ההרים. בהר החשוב והראש שבכל ההרים: ונשא. ינשא במעלה וחשיבות: (ג) והלכו. עם לעם: ואמרו. אלו לאלו: ויורנו. המקום ילמד אותנו ע"י יודעי התורה: מדרכיו: מה מדרכיו: כי מציון. כי התורה האמתית היא היוצאת מציון ואין זולתה בעולם: (ד) ושפט. ר"ל וכאשר יבקשו כן יהיה כי השופט והוא מלך המשיח הוא ישפוט בין האומות בדברי ריבותם והוא יברר המשפט לעמים רבים: וכתתו. ישברו כלי המלחמה לעשות מהם כלי עבודת אדמה כי לא יעשו עוד מלחמה ולא ילמדו אותה כי המשיח ישפוט בדברי ריבותם: (ה) בית יעקב. הנביא מזרז לומר הואיל וכן יהיה נלכה גם

כ׳ יאמרו להם כן וי"ת ויימרון דבית יעקב אתו וגו׳ : (ו) כי נטשתה עמך בית יעקב . הנביא מיסב הדיבור אל השכינה ואומר כי עד הנה עזבת את עמך בשביל עונם (ד"א הנביא מוכיחן ואמר להם כן . כי נטשתה עמך בית יעקב כו׳ עזבת את מעשה הטוב אשר על ידו נהיית לעם אתם בית יעקב): כי מלאו מקדם . נתמלאו לבאותם ממעשי ארמי׳ שהיו יושבים במזרח שהיו מכשפים ומשתמשים בשם עבודת כוכבים : ובילדי נכרים ישפיקו. בועלים בנות עכו"ם ומתערבים בהם ויולדות להם ילדים ובהם הם מספיקי׳ תמיד ומתעסקים ומתרפקין ונטרחים בהם ל׳ פן יסיתך בשפק (איוב לו) דיבטימנ"ט בלע"ז : (ז)ואין קצה. ל׳ קץ: (ח)ישתחוו. כמו משתחוים : (ט) וישח אדם. הקטנים : וישפל איש. הגדולים והגבורים אנשי החיל : ואל תשא להם . הנביא אומר להקב"ה וידעתי כי לא תסלח להם מלהפרע מהם : (י) בוא בצור. לבוא בצור לברוח בנקרת

יְהֹוָה׃ ו כִּי נָטַשְׁתָּה עַמְּךָ בֵּית כ׳ חד מ"ל וחד חסר
יַעֲקֹב כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם וְעֹנְנִים ל׳
כַּפְּלִשְׁתִּים וּבְיַלְדֵי נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ׃ ל׳. ל׳ וג"כ
ז וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב וְאֵין קֵצֶה ו׳. ה׳
לְאֹצְרֹתָיו וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ סוּסִים ד׳
וְאֵין קֵצֶה לְמַרְכְּבֹתָיו׃ ח וַתִּמָּלֵא ה׳. ו׳
אַרְצוֹ אֱלִילִים לְמַעֲשֵׂה יָדָיו ל׳
יִשְׁתַּחֲווּ לַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו׃ ל׳
ט וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְאַל־
תִּשָּׂא לָהֶם׃ י בּוֹא בַצּוּר וְהִטָּמֵן י"ג מ"ל וכל שמו׳ וכתובים
בֶּעָפָר מִפְּנֵי פַּחַד יְהֹוָה וּמֵהֲדַר דכו׳ כמ"ס

בְּאוּלְפַן אוֹרָיְתָא דַיְיָ׃ ו אֲרֵי
שְׁבַקְתּוּן דַחֲלָא תַקִּיפָא דַהֲוָה
פָרִיק לְכוֹן דְבֵית יַעֲקֹב אֲרֵי
אִתְמְלִיאַת אַרְעֲכוֹן טַעֲוָן
כְּמִלְקַדְמִין וְעָנְנִין כִּפְלִשְׁתָּאֵי
וּבְנִימוֹסֵי עַמְמַיָא אָזְלִין׃
ז וְאִתְמְלִיאַת אַרְעֲהוֹן כְּסַף
וּדְהַב וְלֵית סוֹף לְגִנְזוֹהִי
וְאִתְמְלִיאַת אַרְעֲהוֹן סוּסְוָן
וְלֵית סוֹף לִרְתִיכוֹהִי׃
ח וְאִתְמְלִיאַת אַרְעֲהוֹן טַעֲוָן
לְעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן סַגְדִין
לִדְאַתְקִינָא אֶצְבְּעָתֵיהוֹן׃
ט וְיִתְמְאַךְ אֱנָשָׁא וְיֶחֱלַשׁ תְּקוֹף
גַּבְרִין וְלָא תִשְׁבּוֹק לְהוֹן׃
י וְיֵעֲלוּן לְמֶעֱרַק בִּמְעָרַק בְּטִנָרָא וּלְאִטַּמָרָא בְּעַפְרָא מִן קֳדָם דְחִילָא דַיְיָ וּמִזִיו יְקָרֵיהּ׃

ואין קצה ה׳ בקריאה וסי׳ ותמלא ארצו סוסים ב׳ בפסוק. כוש עצמה ומצרים. ואין קצה לתבונה : ואין קצה לגויה : בוא י"ג מ"ל וסי׳ במסורה רבתא :

שאתם חייבים ומזורים מעשה ללכת באור ה׳ לכו ונלכה באור ה׳, ואור ה׳ הוא התורה והמצות, ומלת לכו פירשנו למעלה שהיא ענין זרוז, ויונתן תרגם ויימרון וגו׳, ואמר ונלכה נשתתף הנביא עמהם כמו שפירשנו בפסוק לולי ה׳ צבאות : (ו) כי נטשתה . כנוי נטשתה כנגד האל, אמר אתה האל שנטשתה עמך בית יעקב עתה הדין עמך כי הם מלאו מקדם, ויונתן פירשו כנגד ישראל אמר ארי שבקתון דחלא תקיפא דהוה פריק לכון דבית יעקב, ופירוש עמך לפי דעתו אתה שהיית עושה מעשה עמך , כמו שאמרו רבותי׳ ז"ל בעושה מעשה עמך והוא ה׳ית גואל אותם מכל צרה ועתה נטשת אותו : כי מלאו מקדם . פירוש מלאו כשפים יותר מבני קדם, וידוע היה זה ביניהם כי בני קדם היו מכשפים ומעוננים, וכן פלשתים היו יותר מעננים מבני קדם וישראל כהם, ועננים שם תאר , וכן בני עננה , ונקרא ארם בני קדם לפי שהם למזרח ארץ ישראל, והם למדו מעשים רעים מהשר לפניהם ומאשר לאחריהם , וכן ארם מקדם ופלשתים מאחור : ובילדי נכרים ישפיקו . עוזבים תורת ה׳ ומתעסקים בספרי הכשופים והנחושים ומספיקים בהם, והם אומרים דיינו באלה הספרים , והם ספרים נילדים להם מקרוב , כמו שאמר משה רבינו עליו השלום חדשים מקרוב באו שלמדו אותם מהאומות שהם מעכו"ם והתור׳ שלמדו אותה מקדם ונטעו בה הם ואבותיהם מכמה שנים עזבו אותה, ויונתן תרגם כי מלאו מקדם ארי אתמליאת וגו׳ . ר"ל כמו שהיתה בימי הכנענים , ותרגם ובילדי נכרים ישפיקו ובנמוסי עממיא אזלין : (ז) ותמלא ארצו . ארצו של זה העם שזכר כי נטשת עמך, אמר כאשר נתמלאה ארצו כסף וזהב וסוסים עד שאין סוף לאוצרותיו ולמרכבותיו אז נמלאה ארצו אלילים , כמו שנאמר וישמן ישורון ויבעט , ואמר וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל, וזה היה בימי שלמה שהיתה ארץ ישראל מלאה כסף וזהב , כמו שכתוב ויתן שלמה את הכסף בירושלם כאבנים, וכן זהב לרוב שהיו מביאין לו מאופיר וממלכת שבא ומכל המלכים , וסוסים כמו שכתוב ויהי לו ארבעים אלף ארות סוסים , וכימות שלמה הטו לבו נשותיו ולעבוד להם ואף בחייו התחילו לעשות כמו שכתוב , ופירוש ואין קצה , ואין סוף , כלומר אין סוף למספרם , והוא דרך הפלגה : (ח) ותמלא. פירשנוהו : (ט) וישח אדם וישפל איש . כפל הענין במלות שונות, ויש מפרשים אדם הקטנים , איש הגדולים , וישח וישפל בוי"ו פתוחה עבר במקום עתיד כמנהג הלשון, וכרוב דברי הנבואה , אמר עוד יבא זמן שישפלו בני אדם ולא יגבהו ברוב כסף וזהב וברוב סוסים , וזה יהיה בימות המשיח שיתקבצו כל הגוים להלחם בירושלם ואז ידעו כי לא יועילו להם לא כספם וזהבם ולא גבורתם ולא הרבות עמים ואז תשפל גבהותם וישח גאונם : אל תשא . תי"ו תשא כנגד האל , אמר לא תשא ולא תסלח להם מה שפשעו בישראל אלא תענישם כעונש הראוי על כל מה שעשו : (י) בא בצור . ואז יאמר איש לאחיו בא בצור : בעפר. במחלות עפר :

ביאור מהגר"א

בדרך הטוב וכמ"ש ושפט גוים רבים והוכיח לעמי ארץ (אנ"ה כודעתיך כבר אף עתה כי נב"מ אבל מנאהי כוסב כלו שמפרש גוים על הממונים מהפך אני דבריו לפי הכלל שקבלתי מכ"י קדשו ממש של הגר"א ז"ל הגאון זצוק"ל בפסוק הוי גוי חטא גו׳ כי כל גוי בעלי נמוס וגוים בעלי נמוס היה אלוקים ואין שנאה כשנאת הדת תעורר מדנים לכן יש לשופט לשפוט ביניהם על דבר המדנים אבל עם שאינם אלא קיבוץ רב כאחד ואין בהם לעורר מדנים ביניהם אלא אם כולם יתילכו על דרך לא טוב יבא מוכיח עליהם וכמו כן יש לפרש מ"ש ושפט גוים רבים והוכיח לעמי ארץ) : וכתתו חרבותם גו׳. היינו הפתומים שדרכם לילך בחרבות : והניתותיהם למזמרות. הם הברים שדרכם בחנית וכידון כמ"ש והחנית ביד שאול ויהושע נטה בכידון וכן יאמר חרבותם לאתים שהוא מלאכה כבידה ראוי להמונים וחניתותיהם למזמרות שהוא מלאכה קלה והרמז בזה שע"י מה שיעמדו זרים ויעשו מלאכתם כנבואת ישעיה יהיו ישראל לבבם לשלימות התורה בשני חלקיו בפשט ובסוד והנה האתים הכנה לקבור התבואה ללחם והמזמרות לגפנים הכנה ליין והלחם הוא רמז לפשוטי התורה ויין רמז לסוד כמ"ש לכו לחמו בלחמי וז"ש חז"ל עד ארבעין שנין מיכלא מעגיא כו׳ : ולא ישא גוי אל גוי חרב. היינו אנשי המלחמה שגבורתם בחרב ולא ילמדו עוד מלחמה הם הברים הלומדים תכסיסי המלחמה : כי כל העמים ילכו אל הר בית ה׳ ללמוד תורה. והוא נגד ג׳ הנ"ל נגד והלכו עמים אמר כאן כו׳ שילכו ללמוד. ונגד ושפט בין הגוים אמר לא ישא גוי אל גוי ונגד והוכיח לעמים אמר ולא ילמדו עוד מלחמה : (ה) לכו ונלכה וגו׳. לפי שלעיל החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח כבוד ה׳ וז"ש והלכו גוים לאורך אמר כאן לכו ישראל תחלה ונלכה אחריהם כדבר העוף אל הסקה כמוליכו והנה בגאולת מצרים השכ שם בתי גאולות הללו מעוני מצרים וקריבתן תחת כנפי השכינה ובכתוב מבואר שם. שתים שהן ארבע והצלתי וגאלתי ולקחתי והייתי וכן יהיה לע"ל ע"כ כפל לאמר לכו ואמר פעם ראשון לכו ונעלה ואח"כ אמר לכו ונלכה באור ה׳ : (ו) כי נטשת עמך וגו׳. פירוש בשביל הזלות שנטשת עמך כמ"ש ושכחי עמך ובית אביך ויתאו המלך יפיך : כי מלאו מקדם וגו׳. פירוש בשביל שעמך מלאו מקדם לכן נטשת עמך וזכית לאור ה׳ : (ז) ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאוצרותיו. פי׳ הממלא ביתו כסף וזהב רק לתכלית שאתן על חמדת קניני התאוות כמו שיש תכלה להאות האדם כן יש קץ לחמדת הממון לצורך שתאוות אבל המתמיד לאסוף כסף וזהב לעשות מהן אוצרות אין קץ לחמדה הסיה וז"ש ואין קצה לאוצרותיו וכן חמדת קניני הסוסים יש קץ אבל המאסף סוסים למרכבות אין קץ כי במרכבה אחד כמה סוסים (אנ"ה הנראה להרכבות סוס יש קץ מפני הולאה וטירחה המרובה לצורך מאכלם אבל למרכבות בלא סוסים אין קצה) : (ח) ותמלא ארצו אלילים. הנה דהמע"ה כאשר נענש להם בזה להם פתיות עניהם אמר עצביהם כסף וזהב הוא פתיות האומר כי הוא הטאות שבדלא"ש ועל פתיות הפועל אמר מעשה ידי אדם ועל פתיות הצורה אמר פה להם וגו׳ ועל פתיות התכלית אמר כמוהם יהיו עושיהם וגו׳ וכן כאן כי המלאכות הגסים עושה האדם במלאת פס ידו אבל חריטת הצורה בתמונות דקים יעשה באצבעותיו וז"ש כאן מעשה ידיו וכלל בזה החומר והפועל אשר עשו אצבעותיו הוא הצורה ומ"ש אלילים הוא התכלית כמ"ש רופאי אליל כלכם. אלה ג׳ הכתובים. וכנגדו עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה וכן הקנאה והתאוה והכבוד. כי הקנאה ועין רעה תולדות נחש הקדמוני שקינא באדם הראשון והוא ראש לכל עכו"ם: והתאוה. הוא מנפש רחבה ובראש התאוות כסף וזהב והכבוד הוא מרוח גבוה וכנגדן הסוס נאה שבבהמות ואמרו רכב על סוס מלך : (ט) וישח אדם וגו׳. פי׳ השוחה מלא קומתו נקרא שח והשפל נקרא למקום עמוק והם איש היה על החשוב כמו איש שר ושופט ואדם הוא כמו כל האדם והשפלו כולם ממדרגתן הוי שתם למדרגת אדם והשפלה תרד מאוד למדרגת איש שר ושופט : ואל תשא להם. שלא יהא להם נשיאות ראש : (י) בוא בצור וגו׳. מיני יראה שנים אחת יראת העונש ויראת הרוממות ומיראת העונש מתכסה בסתר הצור ומיראת הרוממות אין לנוס כ"א להשפיל את עצמו והשפלה היתירה הוא תחת העפר כמ"ש ושפלת מארץ תדברי וז"ש בא בצור היינו מפני פחד ה׳ והטמן בעפר היינו מהדר גאונו (אנ"ה בכתוב הזה שניתי הרבה מאשר כתוב לפני אם אמנם שניתי אלינה לא עמך כלשון שמצאתי כתוב לפני ז"ל פי׳ כי ב׳ עניני פחד הן א׳ שמתיראין מחמת גדולתו ורוממתו והב׳ מחמת שיש יכולת בידו להרע והחילוק כשמחמת שלא ירע לו די כשמתחבאין ממנו שאינו רואהו אבל מחמת גדולתו לא די בזה שמתחבא שאינו רואהו אלא צריך להתחבא יותר וזה בוא בצור כדי שלא יראה אותך והטמן בעפר שהוא מחבואה יתירה ואח"כ מפרש מפני פחד ה׳ שלא יענוש ביסורין קשים כיא בצור ומהדר גאונו שהוא גדולתו ורוממתו הטמן בעפר ופחד והדר גאונו הם ואמר כאן בא בצור ולקמן כתיב לבא במערות צורים ואח"כ כתוב לבא בנקרת הצורים הא׳ לימות המשיח לא יהיה עדיין הפחד כ"כ אלא שיזרז אחד לחבירו בא בצור הב׳ בזמן תחיית המתים אוי תגדל הפחד אזי כבר באו אפילו במערות צורים והג׳ לעוה"ב יבואו אפי׳ לנקרת צורים : בא כו׳ והטמן כו׳

מצודת דוד

לא באור ה׳ ר"ל באור התורה והמצוה כי יש תקוה : (ו) כי נטשתה . הנביא מיסב הדבור כלפי המקום ואמר כי עד הנה בדין עזבת עמך כי מלאו כשפים יותר מבני קדם המלאים כשפים : ובילדי נכרים ישפיקו . מספיקים עצמם במחשבות ודעות פילוסופיות ואינם חוששים למחשבת התורה ועצתה : (ז) ותמלא . בעבור שארץ של העם הנז׳ נתמלא בכסף ובזהב וכו׳ ובעבור שנתמלא ארצו סוסים כו׳ : (ח) ותמלא . מוסב למעלה לומר בעבור שנתמלא ארצו כסף וכו׳ לכן נתמלא ארצו אלילים וכן נאמר וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל (הושע ב) : ישתחוו . כולם ישתחוו כל אחד למעשה ידיו : (ט) וישח . בעבור זה יהיה כ"א כפוף ושפל : וישפל . כפל הדבר במ"ש : ואל תשא . הן ידעתי שלא תשא להם העון : (י) בוא . אז יאמר איש לאחיו בוא להטמן בנקיקי הצור ובמחילות העפר מפני הפחד והוא ענין מליצה

מצודת ציון

כ"ה) : (ו) נטשתה . עזבת : ועוננים . הוא מין כשוף כמו לא תנחשו ולא תעוננו (שם יט) : ובילדי . כן יקראו המחשבות והעצות לפי שהלב מוליד אותם : ישפיקו . ענין די הצורך כמו אם ישפוק עפר שומרון (מ"א כ) : (ז) ואין קצה . אין סוף : (ט) וישח . ענין השפלה והכפיפה כמו שחו רעים לפני טובים (משלי יד) : תשא . ענין מחילת העון : (י) גאונו . מל׳ גאוה

כי

(יא) עיני גבהות אדם. לפי שגבהות האדם נראה בעינים לפיכך סמך עיני אל גבהות, וכן אמר עינים רמות, רום עינים: שפל. בשקל כי חפץ בבת יעקב, והוא עבר במקום עתיד, כמו ישפל, וטעמו לגבהות, כמו ושח גבהות אדם, או טעמו לעיני, כמו ועיני גבוהים תשפלנה, ואמר שפל על כל אחד ואחד, ונמצא עין בלשון זכר, שבעה עינים, עיניך לנוכח יביטו, עיני ה' המה משוטטים: ונשגב ה' לבדו. כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ: (יב) כי יום. טעם למה שאמר ונשגב, אמר כי יום לה' צבאות כי כל גאה ורם ונשא ישפל ואותו היום יהיה לה' כי הכל יכירו במלכותו, ושפל כמו וישפל: (יג) ועל כל ארזי. ארזי ואלוני משל על מלכי העכו"ם, וזכר ארזים ואלונים כי הם הגדולים מכל העצים, וכן אשר כגובה ארזים גבהו, וחסון הוא כאלונים, ותרגם יונתן על כל מלכי עממיא וגומר: (יד) ועל כל ההרים, וזכר הדברים אשר יתגאה האדם בהם וכל הגאות ישפל ביום ההוא, כי האל יגבה על כלם ויודו לו גבהותו וישפלו לפניו, והדברים שיתגאה אדם בהם על בני אדם הם ההרים הרמים והגבעות הנשאות שיהיה נשגב בהם מפני אויביו, ויעשה הוא בהם והם לא יעשו בו, וכן מי שיש לו במישור מגדל גבוה או חומות העיר בצורה, וכן מתגאה האדם בעושר וברוב נכסים גדולים שבאים לאדם דרך סחורה שיש ברוב, ועל כן אמר (טז) ועל כל אניו' תרשיש. וזכר תרשיש כי היא חוף אניות, ויונתן תרגם ועל כל דיתבין בנסי יומא, ויתגאה אדם גם כן בדירות גדולות ונאות ומצויירות: ועל כל שכיות החמדה. פירוש שכיות ציורים, כמו איש בחדרי משכיתו, ותרגם יונתן ועל כל בירניות שופרא: (יז) ושח. מפורש הוא: (יח) והאלילים. אף על פי שהאלילים כבר פסקו מרוב האומות היום עוד יש בקצה המזרח עובדי אלילים ועוד יחשבו גם הם עכו"ם שהם משתחוים ועובדים לגילולים, ואז בימות המשיח כל האלילים יכרתו עד גמירא, לפיכך אמר כליל וכן כליל תקטר, ופירוש יחלוף, יכרית, כלומר האל יכרית אותם כלם, וכן בענין כריתה אם יחלוף ויסגיר וחלפה רקתו: (יט) ובאו במערות צרים. מערות לא נשתנה בסמיכות, יאמר עכו"ם יתחבאו במערות ובמחלות כי יחשבו להנצל שם: לערוץ הארץ. כתרגומו למתבר רשיעי ארעא: (כ) ביום ההוא. בימות המשיח כשיעשה האל משפט ברשעי': אלילי כספו ואלילי זהבו. כמו שפירש'. כי עוד היום בקצה ארץ המזרח עובדים אלילי כסף וזהב. וכן בצורות של כסף ושל זהב: לחפר פירות. טעם הלמ"ד למלת ישליך שזכר. כלומר אל החפירות ואל חורי העטלפים גם ישליכו האלילים, ויונתן פירש טעם הלמ"ד למלת להשתחות הסמוך לה, שתרגם למיסגד לטעותא ולצלמניא, תרגם ולעטלפים ולצלמניא, כי יש עובדים צורות עטלף, ולפירושו גם כן יהיה לחפור פירות כמו מלה אחת אף על פי שהוא שתי מלות, ומפרשים אותו עוף שמנקר הפירות, ויש מפרשים שרץ שחופר בארץ חפירות והיו עובדים צורתו, ולפיכך יהיה פירושו לחפר

גְּאֹנוֹ׃ יא עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם שָׁפֵל וְשַׁח רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃ יב כִּי יוֹם לַיהוָה צְבָאוֹת עַל כָּל־גֵּאֶה וָרָם וְעַל כָּל־נִשָּׂא וְשָׁפֵל׃ יג וְעַל כָּל־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשָּׂאִים וְעַל כָּל־אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן׃ יד וְעַל כָּל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל כָּל־הַגְּבָעוֹת הַנִּשָּׂאוֹת׃ טו וְעַל כָּל־מִגְדָּל גָּבֹהַּ וְעַל כָּל־חוֹמָה בְצוּרָה׃ טז וְעַל כָּל־אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ וְעַל כָּל־שְׂכִיּוֹת הַחֶמְדָּה׃ יז וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃ יח וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף׃ יט וּבָאוּ בִּמְעָרוֹת צֻרִים וּבִמְחִלּוֹת עָפָר מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ׃ כ בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֵת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֵת אֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ־לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים׃ כא לָבוֹא

יא עֵינֵי רָמוּת אֱנָשָׁא יִתְמְאַכָּן וְיִתְחֲלַשׁ תְּקוֹף גַּבְרִין וְתַקִּיף יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ יב אֲרֵי יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּיוְתָנַיָא וּרְמֵי לִבָּא וְעַל כָּל תַּקִּיפַיָא וְיִתְמְאַכּוּן׃ יג וְעַל כָּל רַבְרְבָנֵי עַמְמַיָא תַּקִּיפַיָא וַחֲסִינַיָא וְעַל כָּל טוּרָנֵי מְדִינָתָא׃ יד וְעַל כָּל טוּרַיָא רָמַיָא וְעַל כָּל רָמָתָא מְנַטְּלָתָא׃ טו וְעַל כָּל דְיָתְבִין בְּמִגְדָּל רָם וְעַל כָּל דְשָׁרָן בְּשׁוּר כְּרִיךְ׃ טז וְעַל כָּל דְיָתְבִין בְּנִסֵּי יַמָּא וְעַל כָּל דְשָׁרָן בְּבִירָנְיָתָא שַׁפִּירָן׃ יז וְיִתְמְאַךְ רָמוּת אֱנָשָׁא וְיִתְחֲלַשׁ תְּקוֹף גַּבְרִין וְתַקִּיף יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ יח וְטַעֲוָתָא גְּמִירָא יְסוּפוּן׃ יט וְיֵעֲלוּן בִּמְעָרַת טִנָרַיָא וּבִמְחִילֵי עַפְרָא מִן קֳדָם דַּחֲלְתָּא דַיְיָ וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ בְּאִתְגְּלִיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא׃ כ בְּעִדָּנָא הַהִיא יְרַחֲקוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא יָת טַעֲוַת כַּסְפֵּיהוֹן וְיָת טַעֲוַת דַהֲבְהוֹן דַעֲבָדוּ לְהוֹן לְמִסְגַּד לְטַעֲוָתָא וּלְצַלְמַנַיָא׃ כא לְמֵיעַל בִּמְעָרַת

ל' חסר
ל' וחד גבהות: האדם
ל'
ל' כתיב הכן
ב' ויעוקסו
ל'
ג' ב' וא'
ל' ר"פ
ד' וחסר. ל'
ל'
ל'
ג' וחסר. ל'

בנקרת הצורים: והטמן בעפר. ולהטמן בעפר: (יא) עיני גבהות אדם. גסות הרוח וכן כל לשון גובה עינים שבמקרא. כמה דאת אמר גבה עינים ורחב לבב (תהלים קא): (יג) ארזי הלבנון. דוגמא הוא על הגבורים: אלוני הבשן. השלטונין כמו שאלונים פחותים מן הארזים: (יד) ועל כל ההרים הרמים. על יושביהם: (טז) ועל כל אניות. תירגם יונתן ועל כל דיתבין בנסי ימא באיי הים שמובאין ומובאין באניות: תרשיש. שם ים ששמו תרשיש: שכיות החמדה. פלטרין דלופין במשכיות רצפת שיש כמו ואבן משכית (ויקרא כו) על שם שסוככי' בו את הקרקע: (יז) ביום ההוא. הוא יום הדין: (יח) כליל יחליף. כלו יחליף כולם יאבדו: (יט) ובאו. יושבי הארץ במערות צורים: מחלות. הם הם מערות: בקומו. ליום הדין: לערוץ הארץ. לשבור רשעי הארץ: (כ) להשתחות לחפור פירות. גלולים בדמות חפרפרות מיני שרצים שחופרין הארץ שקורין טלפ"ש בלע"ז: ועטלפים. קלבא שורי"ץ בלע"ז ויש לפתור עוד את אליליו אשר עשה

יחלף ד' בקריאה וחסר וסי' והאלילים כליל יחלף. ורוח על פני יחלף. בבקר כחציר יחלף. אם יחלף ויסגיר:

תולדות אהרן ההרים הרמים.
סוטה ה שבועות
ו: ונשגב. ר"ה לא סנהדרין לב לג:

ביאור מהגר"א

כו'. לשון מקור: (יא) עיני גבהות אדם שפל. פי' מקודם אמר וישח אדם נגד ותמלא ארצו אלילים כשישליכו איש אלילי כספו גו' ישכן שחה אבל אדם הפשוט ושפל אבל איש החשוב וכאן אמר נגד ותמלא ארצו כסף וזהב שיחסרו כל הטוב ההוא ואם יקח מאדם הפשוט כסף וזהב אשר לו והנה ביתו ריקם וישפל מאוד אבל החשובים והקצינים בנפש אם יחסר מכסף ביתו ישאר לו עדיין בית מלא טוב לכן אמר כאן אבל רום אנשים היינו החשובים והקצינים נגד ושח: (אנ"ס גם בפסוק הזה הוספתי והפכתי מעל הנמצא כתוב לפני): (יב) על כל גאה ורם וגו'. פי' ד' מיני גאים הם אחד אשר נשא לשוא נפשו בלי מעלה ויתרון וב' מתהלל חכם בחכמתו גבור בגבורתו והעשיר בעשרו ואלה השנים מתגאים בפני עצמם ועוד שנים המתגאים על זולתם הא' חכם בחכמתו וכו' והשני מרוב גאותו מראה א"ע עניו ושפל רוח וז"ש על כל גאה הוא מתגאה בלי מה ורם הוא שיש לו חכמה וגבורה ועושר ומתרומם א"ע באלה ועל כל נשא שמגבה א"ע על זולתו ושפל שמשפיל א"ע בכדי להתגאות: (יג) ועל כל ארזי הלבנון וגו'. הוא נגד חב"ד והאדם חכם ונבון ויודע וזהו הרמים היינו החכמים שקבלו החכמה מרבותם והנשאים היינו המבינים דבר מתוך דבר ואלונים הם החזקים כמ"ש וחסון כאלונים היינו היודעים דבר על בוריו: אלוני הבשן הוא בדעת א"ל והאד נעלם וכן י"ו ובנו"ן מתגלים כולם כמ"ש בזהר תרומה איהו כו' תוקפה וכו' כמ"ש בידך כח וגבורה ובידך כו' וכמ"ש במס"נ פרשה וירא באלוני ממרא זה יעקב מהו ממרא כמה כו' ומהו באלוני תוקפיה הה"ד אביר יעקב אילן הוא שם הדעת בכפלן כמ"ש עד מקום שכם אלא אלוני מורה: (טו) ועל כל מגדל גבוה. פירוש שיש ב' מיני גבורות, בהוא גבור בעצמיות, והוא כמו מגדל גבוה, ואחד גבורתו מפני שיש לו עוזרים סביביו. והיינו כמו עיר בצורה מפני החומה אשר סביב לה: (טז) ועל כל אניות תרשיש וגו'. פירוש שיש שני מיני עושר הא' משופע בכסף וזהב והב' בכלים נאים וכל שכיות החמדה ואניות תרשיש היינו שמביאין כסף וזהב כמ"ש ביחזקאל ותבא כאן חמשה דברים שהאדם מתגאה ע"י. הנוי והכח והעושר והחכמה וכולי וכן אחז"ל והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול בחכמה וגבורה ועושר ונוי וכולי היינו כה"ג ודרשינן מדכתיב הגדול היינו ה' גדול וארבעה מכן חשיב במתני' איזהו חכם איזהו גבור איזהו עשיר איזהו מכובד היינו כו' והם חמשה וכל אחד נחלק לשתים והן חמשה כנגד חמשה כמ"ש בס"י: (יט) בקומו לערוץ. לערוץ הוא מן המלות המשמשות דבר והפוכו א"נ לערוץ כפשוטו כי כתוב זה קאי על תחיית המתים כנ"ל: (כ) לחפור פירות ולעטלפים. היינו כדברי חז"ל אשום יעטלפים ובניסם
כריס

מצודת ציון

וממעלה: (יג) אלוני הבשן. שם אילן הגדל בבשן: (טו) שכיות. מל' סכך ומכסה והוא הרצפה וכן ואבן משכית (ויקרא כו): (יח) כליל מל'. כל וכן כליל תכלת (שמות לח): יחלף. ענין העברה מן העולם: (יט) ובמחלות. הוא כעין מערה: לערץ. לשבר כמו לא תערוץ מפניהם (דברים ז): (כ) לחפר פרות. פתרונו כמו מלה אחת והוא מל' חפירה ונכפלה העי"ן והלמ"ד הפעל לומר בהפירות עמוקות כמו אדמדם שפי' אדום ביותר וכן ירקרק

מצודת דוד

כי אין מסתור לפניו: (יא) עיני גבהות וכו'. אז ישפיל עיני גבהות שבאדם ר"ל בעלי הגאוה: ושח וכו'. כפל הדבר במ"ש: ונשגב וכו'. אז יודע לכל שהכח הוא לה' לבדו: (יב) כי יום. יש יום מוכן לשלם לכ"א כפי הגמול: (יג) ארזי הלבנון וכו': (יד) ועל כל ההרים וכו'. ר"ל על היושבים שמה: (טו) מגדל גבוה. ר"ל הבוטחים במבצר חוזק המגדל: (טז) אניות תרשיש. ההולכים באניות על ים תרשיש: שכיות החמדה. השרים היושבים בהיכלי עונג הרצופים ברצפת אבנים המודים: (יז) ושח. אז יושפל גבהות האדם: (יח) כליל יחלוף. את כולם יעביר מן העולם: (יט) ובאו. עובדי כוכבים יבואו להטמן במערות וכו': הארץ. יושבי הארץ: (כ) אשר עשו לו. אשר עשו כולם כ"א לעצמו להשתחות אליה: לחפור פרות. מוסב על מלת ישליך לומר האלילים ישליך אל החפירות העמוקות ואל חורי

עשה לו להשתחוות ישליך האדם בחריצים ובנעיצין שימצא לפניו כשהולך לברוח ולהטמן : (כב) חדלו לכם מן האדם. שלא לשמוע לאותן המתעים אתכם מאחרי ולהשתחוות למעשה ידיו : אשר נשמה באפו . אשר כל חייתו וכחו תלויה בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיום ישנה בו ומחר תצא ממנו וק"ו לדמות חפרפרות שאין בו ממש ד"א חדלו לכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן האדם אשר נשמה באפו הראית' למה נחשב הוא וקל וחומר (לגלולים) שאינו נחשב לכלום : (א) מסיר מירושלים וגו'. כולה מפורשת במסכת חגיגה שמנה עשר קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד : (ג) יועץ . יודע לעבר שנים ולקבוע חדשים: וחכם חרשי'. שכשפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשי': ונבון לחש · ראוי למסור לו סתרי תורה שנתנו בלחש כגון מעשה בראשית ומעשה מרכבה: (ד) ונתתי נערים שריהם . אלו בני אדם המנוערים מן המצות: ותעלולים ימשלו בם . שועלים בני אדם חלשים ואני אומר לפי פשוטו תעלולים ליצני בני אדם המתעוללים בהן ומבזין אותם כמו (איוב טז) ועוללתי בעפר קרני את אשר התעללתי
(שמות

בְּנִקְרוֹת הַצֻּרִים וּבִסְעִפֵי הַסְּלָעִים ל׳. ל׳ וחסר
מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ
בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ׃ כב חִדְלוּ ל׳ חרע
לָכֶם מִן־הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ
כִּי־בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא׃
ג א כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת ס׳ דסמיכי
מֵסִיר מִירוּשָׁלַםִ וּמִיהוּדָה מַשְׁעֵן ב׳ בסיפרא
וּמַשְׁעֵנָה כֹּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכֹל ל׳. ל׳
מִשְׁעַן־מָיִם׃ ב גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה ל׳
שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְקֹסֵם וְזָקֵן׃ ג שַׂר־ ו׳ מ״ל
חֲמִשִּׁים וּנְשׂוּא פָנִים וְיוֹעֵץ וַחֲכַם ד׳
חֲרָשִׁים וּנְבוֹן לָחַשׁ׃ ד וְנָתַתִּי ל׳
נְעָרִים שָׂרֵיהֶם וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ־ ל׳ ומ״ל

טִנָרַיָּא וּבְשְׁקִיפֵי כֵּיפָּא מִן
קֳדָם דַּחֲלְתָּא דַיְיָ וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ
בְּאִתְגְּלְיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי
אַרְעָא׃ כב אִתְמְנָעוּ לְכוֹן
מִלְאִשְׁתַּעְבָּדָא לַאֲנָשָׁא
בְּמֶעְבְּדֵיהּ דַּחֲלָא דְנִשְׁמַת
רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי אֲרֵי
יוֹמָא דֵין הוּא קַיָּם וּמְחַר
לֵיתוֹהִי וּכְלְמָא חֲשִׁיב הוּא׃
א אֲרֵי הָא רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ
צְבָאוֹת מַעְדֵּי מִירוּשְׁלֵם
וּמִיהוּדָה סְמָךְ וְסָעִיד כָּל
סְמָךְ מֵיכַל וְכָל סְעִיד
מִשְׁתֵּי׃ ב גְּבָר וּגְבַר עָבֵיד
קְרָב דַּיָּן וְסָפַר וּמִשְׁתְּאַל
וְסָב׃ ג רַב חַמְשִׁין וְנָסַב
אַפִּין וּמָלֵיךְ מֵילַךְ וְאָמַר
וּמִשְׁתְּמַע וְחַכִּים וְסוּכְלְתָן בְּעֵצָא׃ ד וְאַמַּנֵּי יַנְקַיָּא פַּרְנְסֵיהוֹן וְחַלָּשַׁיָּא יִשְׁלְטוּן

לחפר פירות פירוש בתי מלות , ויהיה פירוש פירות חפירות , ודומה לו בדברי רבותינו פירא ישפולי , שפירושו חפירה שמשליכים שם גרעיני התמרים , ואמר שישליך האדם האלילים למקומות שיחפרו החפירות להסתר שם וישליכו האלילים שם דרך בזיון כי לא הועילו להם ואם ינצלו ישברום להיות כסף וזהב לא צלמים : (כא) לבא בנקרת הצורים . ר"ל יברחו להכנס במערות הצורים, ונקראו המערות נקרות , וכן ושמתיך בנקרת הצור לפי שמנקרים בצורים ועושים שם מערות : ובסעיפי הסלעים , ויבאו גם כן להסגר בבניני הסלעים הגבוהים , ודמה שן הסלע לסעיף האילן הגבוה , וכן בסעיף סלע עיטם : (כב) חדלו לכם . אז יאמר כל אחד לחבירו חדלו לכם מן האדם כי יהיה פחד ה' על כל העולם, ויאמר איש לאחיו לא יהיה עוד מורא בשר ודם עליכם אלא מורא האל לבדו, כי האדם כאין נחשב כי במעט רגע ימות כי הנשמה באפו , כלומר קרוב לצאת , ואמר באפו כי רוח החיים תלוי באף , כי דרך נקבי האף יצא החום הטבעי אשר בלב תמיד , ובו יכנס אליו דרך נקבי האף קרירות האויר ובזה חיי האדם כמו שידוע בחכמת הטבע , אם כן שחייו קצרים במה נחשב הוא ואיך יתכן לבטוח עליו או לירא ממנו : (א) כי הנה האדון . אמר בפרשה שלמעלה גמול הרשעים וכלותם בימי מלך המשיח , ועתה אמר כי עתה יעשה דין ברשעים בירושלם וביהודה וימותו ברעב ובחרב הגדולים שבהם וישארו הנערים והתעלולים, ואמר האדון להודיעם כי הוא אדון ובידו להרוס ולבנות להשביע ולהרעיב , והם אינם חושבים כי הוא ידון ויפנה אל מעשיהם כי אם היו חושבים זה לא היו חוטאים ולא היו יוצאים מרשותו וממלכותו : משען ומשענה . לפי שכפל הענין לחזק כמנהג שנה הענין במלות שונות זכר ונקבה , ואחר כך פירש כל משען לחם ומשען מים , ואמר משען כי המאכל והמשת' משען גוף האדם ובהם ישען ויחיה , וכן אמר בתורה בתוכחות בשברי לכם מטה לחם כמו המטה שישען האדם עליו כן ישען במאכל ובמשתה : (ב) גבור ואיש מלחמה. אלה ימותו בשדה בחרב : שופט ונביא וקוסם וזקן . אלה ימותו בעיר ברעב ובדבר, ואלה הארבעה אנשים הנכבדים שבעם, ויונתן תרגם ונביא וסופר ותרגם וקוסם ודמשתאיל , ר"ל סופר ומזהיר בעם , ודמשתאיל האדם הנשאל שישאלו את פיו על העתידות כמו הוזה בכוכבים : (ג) שר חמשים. אפילו שר חמשים אין צריך לומר שרי אלפים ושרי מאות : ונשוא פנים. מי שהוא נכבד מרוב עשרו וגדולתו : ויועץ . מי שיש לו דעה ודעת בדרכי העולם ובעסקים שבין אדם לחבירו : וחכם חרשים. הוא מי שמתעסק בחכמות וקנה אותם וידעם : וחרשים. כפלס חכמים, ופירוש חרשים מענין מחשבה , כמו אל תחרוש על רעך רעה, כי עיקר החכמה במחשבת הלב, ואמר וחכם סמוך לומר כי הוא חכם על חכמים אחרים כלומר שיש לו תלמידים חכמים : ונבון לחש . פירוש מי שהוא נבון בחכמת הטענה והדבר , ואמר לחש שהוא הדבור בחשאי ובנחת , כמו כי עבדיו מתלחשים , לפי שהענין זה הם דברי חכמים , כמו שכתוב דברי חכמים בנחת נשמעים , ובאלה הד' שזכר הוא תיקון העיר וקיומה וזולתם הוא חרבות העיר והשחתה , והחכם הגדול רבי משה בר' מיימון פירש יועץ נקרא מי שדעתו נכונה ועסקיו כראוי בדברים המנהגים אף לא יבין שום שכל ואשר יש לו החכמות המושגות בפעל הוא נקרא חכם חרשים , ואשר הוא מבין ודן הטבע ויכול להשלים הענינים בפירוש קבל מתוקן הוא הנקרא נבון לחש אף לא התעסק בחכמה ולא השיג החכמות ויונתן תרגם רב חמשין וגומר , ובדברי רבותינו ז"ל י"ח קללות קלל ישעיהו הנביא את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד , מאי היא דכתיב כי הנה האדון ה' צבאות וגו', משען אלו בעלי מקרא , משענה אלו בעלי משנה, כל משען לחם אלו בעלי תלמוד , שנאמר לכו לחמו בלחמי , וכל משען מים אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים , גבור אלו בעלי שמועות , ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה , שופט זה דיין שדן דין אמת לאמתו , נביא כמשמעו , קוסם זה מלך , שנאמר קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו , זקן זה שראוי לישב בישיבה , שר חמשים זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה, דבר אחר שר חמשים אמר רבי אבהו מכאן שאין מעמידין תורגמן על הצבור פחות מחמשים שנה : ונשוא פנים. זה שנושאים פנים לדורו בעבורו למעלה כגון רבי חנינא בן דוסא , למטה כגון רבי אבהו בקסרי : יועץ . זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים : חכם . זה תלמיד המחכים את רבותיו : חרשים . שבשעה שפותח פיו נעשו הכל כחרשים : ונבין . זה המבין דבר מתוך דבר : לחש . זה מי שראוי למסור לו דברי תורה בלחש , ואמר עוד אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש לו חמשה דברים הללו יועץ וחכם חרשים ונבון לחש : (ד) ונתתי נערים . כיון שהוא הסיר הזקנים הרי הוא כאלו נותן הנערים להיות שרים עליהם , ודרך הדרש אלו בני אדם שמנוערין מן המצות : והתעלולים . כמו נערים , וכן עוללים שאלו לחם , אלא שהוא משקל אחר , והוא תאר בשקל תחלואי רעב , ויונתן תרגם וחלשיא , והדרש תעלי בני תעלי ,
פי'

לחסר ג' וחסר וסי' ביהושע ריש סי' ב': האדון ה' צבאות ה' דסמיכי בקריאה וסי' אביר ישראל. מסיר ומירושלים ומיהודה. במשמנית רזון.

תולדות אהרן חדלו לכם . ברכות יד זוהר תצוה: האדון ה' . חגיגה יד :

ביאור מהגר"א

בריה שאין לה עינים אלא שמין הפירות והיא האישות משכנה בחפירה עמוקה בעפר להיות בעפר יסודה והעטלף העוף באויר שיסודם מן האויר ויש לה חפירה ג"כ בארץ : (כא) בקומו לערוץ הארץ וגו' . אמר ב"פ לערוץ הארץ כמ"ש הבוק תבוק הארץ כו' פור התפוררה ארץ היינו מתחלה על לבא מרום במרום : בסעיפי הסלעים . שן הסלע כמו ענף : (כב) חדלו כו' . קאי למעלה שאמר וישח אדם וישפל כו' על כל גאה ורם כו' וג"כ עכשיו חדלו כו' כי במה כו' וכן אמר למעלה והיה באחרית הימים כו' לכן ג"כ עכשיו בית יעקב לכו ונלכה כו' וכן כאן והנה מותר האדם מן הבהמה בנשמה והרוח שהנשמה גבוה מעל גבוה וכן רוח האדם כמ"ש ויהי האדם לנפש חיה מתרגמינן לרוח ממללא וז"ש חדלו לכם מן האדם היינו יתרון הרוח שהיא שנקראת נפש האדם כו' ויתרון השני אשר נשמה באפו כמ"ש ויפח באפיו וגו' כי במה נחשב הוא רלה לומר הוא הגוף והנפש שלו שהוא גרוע מכל חי אשר על פני האדמה ואלם יותר מכולם : (א) משען ומשענה . זכר ונקבה שלא יהיו מחזיקים לבריות באוכל ומשקה כמש"ל : כל וכו' . כל קאי אהאנשים כל האנשים שהיו להם משען לחם או מים והנה ד' דברים הצריכים לאדם מאכל ומשקה כסות ודירה וכ"ה בעולמות העליונים וכסות הוא לשון זכר אמר עליו משען ודירה נקבה כמ"ש ביתו זו אשתו ומימי לא קריתי כו' אלא לביתי אשתי : (ב) גבור . בכחו : ואיש מלחמה . מלומד מלחמה : וקוסם . הוא שמשער דבר העתיד בחכמתו : וזקן . זקני העדה : (ג) שר חמשים . הוא שררה הראשונה כי שרי העשרות אינן בכלל השרים ופסוק הראשון יאמר כנגד ראשיכם שופטיכם כו' וכן ה' דברים שאמרו ואחרי אחיתופל כו' גבור ואיש מלחמה הוא שר צבא למלך יואב שהיה גבור ואיש מלחמה שופט זה מלך וקוסם זה יועץ שמכוון מה שעתיד להיות והוא אחיתופל כמ"ש כאשר ישאל איש בדבר האלהים : ונביא . הוא שאמר שם אורים ותומים : ונשוא פנים . פירוש בעל מע"ט וז"ש בנושאים פנים לדורו בעבורו : ויועץ . זה דעת וז"ש שיודע לעבר שנים וכמ"ש ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת : וחכם חרשים . של אומנות כמו ותמלא אותם כו' ובמחשבת כו': ונבון לחש .
להבין

מצודת דוד

חורי העטלפים : (כא) לבוא . ר"ל כשילך לבוא בנקרות הצורים וכו' אז בדרך מהלכו ישליך האלילים מידו : (כב) חדלו לכם . מנעו עצמכם מעבודת האלילים כי הבינו הדבר מן האדם אשר יש נשמה באפו הראיתם במה נחשב הוא הלא תצא רוחו ישוב לאדמתו ואיך א"כ ראוי לעבוד האליל שאפילו נשמת חיים אין בו : ג (א) מסיר וכו' . ר"ל לא ימצא בהם לא איש ולא אשה אשר יחונן דלים להספיק להם לחם ומים : (ב) גבור וכו . מוסב על מלת מסיר שאמר בהמקרא שלפניו : (ג) שר חמשים . מסיר שר חמשים כי יבוטל השררה מכל וכל : ונשוא פנים . איש נכבד שהכל נושאים לו פנים : וחכם חרשים . חכם על חכמים אחרים כלומר שיש לו תלמידים חכמים : ונבון לחש . המבין סתרי תורה הנאמרים בלחש והם מעשה בראשית ומעשה מרכבה : (ד) נערים שריהם . כי הנער לפי עזות נערותו ישתרר
בהם

מצודת ציון

והדומות : ולעטלפים . שם עוף עטלף והוא הפורח בלילה : (כא) בנקרת . ענין חור ונקב כמו ואל מקבת בור נקרתם (לקמן נא) : ובסעיפי . ענינו שן הסלע הבולט וכן בסעיף סלע עיטם (שופטים טו) והוא ל' מושאל מהענף הבולט מן האילן הנקרא סעיף כמ"ש וכלה סעיפיה (לקמן כז) : (א) משען לחם . על כי חיות האדם תלויים בלחם ובמים ונשען בהם אמר משען לחם וכמ"ש כל מטה לחם שבר (תהלים קה) : (ב) וקוסם . הוא החוזה בכוכבים ויודע מהעתידות : חרשים . הוא ענין מחשבה כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג) ר"ל חכמים כי החכמה היא במחשבה : לחש . ענין קול נמוך הנאמר בלחישת האוזן : (ד) ותעלולים . ענין שחוק ולעג כמו
כי

פירוש עועלים : (ה) ונגש העם . עוד קללה אחרת שלא יכנעו מפני שריהם ומפני המושלים שישימו עליהם אלא כל אחד יהיה נעשה נוגש ושוטר בחברו ואפילו הקטן בגדו , ופירוש ירהבו יתחזקו עליו ויעיזו בו פניהם הנער בזקן והנקלה בנכבד : ירהבו . ענין חוזק , מן ורהבם עמל ואון , ויונתן תרגם ונגש ויתגרון , ותרגם ירהבו ישלטו , וענין אחד הוא כמו שפירשתי , והדרש הנער בזקן מי שמנוער מן המצות ירהב במי שמלא מצות כרמון : והנקלה בנכבד . מי שהחמורות דומות עליו כקלות ירהב במי שקלות דומות עליו כחמורות : (ו) כי יתפש . כאשר יתפוש איש באחיו , כלומר שיתפשהו בבגדו לדבר עמו ולבקש ממנו זה , ופירוש בית אביו משפחת בית אביו , כי אינו רוצה לומר אחיו בן אביו אלא איש ממשפחתו שיש לו קרוב דעת עמו . ויאמר לו בבקשה כיון ששמלה לך , כלומר שאתה מלובש בגדים נאים ומתראה גדול ונשוא פניך תהיה קצין לנו ותוכיח מי שראוי להוכיח ותהיה תחת ידך ותחת ממשלתך המכשלה הזאת שאנחנו נכשלים איש ברעהו ואין אנחנו יראים מפני רעהו : לכה . כתוב בה"א נוספת , כמו ולכה איפוא מה אעשה בני , והדרש שמלה דברים שמתכסה אדם בהם כשמלה , והמכשלה דברים שאין בני אדם עומדין עליהם אלא אם כן נכשלים בהם ישנן תחת ידך , קצין תהיה לנו , וי"ת המכשלה ומגביתא , כלומר לגבות המס שהיו מלכי העכו"ם מטילים עליהם , כמו שכתוב בפרעה נכה ויתן עונש על הארץ מאה ככר כסף וככר זהב : (ז) ישא . פירוש ישא קול בפיו , כלומר ישבע , וכן לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא : חובש . מושל . נקרא כן לפי שחובש ואוסר העוברים על מצותיו , וכמוהו האף שונא משפט יחבש , וטעם לא אהיה , כי איני ראוי לכך כי אין בביתי לחם ושמלה , ואף על פי שאני מתראה בחוץ בשמלה זו , וכל זה אמר להודיע כי עניות ומסכנות רב יהיה בעיר כי אפילו המתראים בחוץ ביתם רק מכל טוב , והדרש לא אהיה חובש לא הייתי מחובשי עצמן בבית המדרש ובידי אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא טעם מקרא ולא טעם משנה : (ח) כי כשלה . ומה טעם כשלו ונפלו , לפי שחטאו לה' בפה ובמעשה להכעיסו , וזה למרות עיני כבודו , כלומר כי הוא רואה מעשיהם והם עוברים על מצותיו כאלו הוא אינו רואה מעשיהם : למרות . כמו להמרות : עני . חסר היו"ד עי"ן הפעל : (ט) הכרת . מענין ולא אהיו לא הכיר . ר"ל כי בפניהם יוכל האדם להכיר שהם רעים והטאים כסדום והם גם הם מגידים חטאתם בפיהם ואינם מכחידים כמו שהיו אנשי סדום עושים שהיו מספרים ברשעם , והאדוני אבי ז"ל פ' הכרת הה"א שרש ופירש עזות פניהם , וכן פירוש לא תבושו תהכרו לי , העיזו פניכם לי , ודמהו ללשון ערב שאומרים הכר למזות מלח , ויונתן תרגם הכרת פניהם שהם מכירים פניהם בדין , אשתמודעות אפיהון בדינא אסהיד בהון : אוי לנפשם . כלומר שתאבד נפשם במותם מפני מעשים הרעים לבד מן הפורענות שיבא להם בחייהם והנה הם גמלו רעה לנפשם , כלומר לעצמם ברעה שעושין לאחרים : (י) אמרו . אינו צווי לנביאים מיוחדים אלא לכל אדם , כמו ראה ריח בני , אמר למלך ולגבירה , והדומים להם , אומר לכל מי שיכיר האמת וידע כי משפט האל אמת , אמרו וקראו לכל כי אל צדיק ה' ישלם לכל צדיק כצדקתו ולרשע כרשעתו , וסמך זה לפסוק אוי לנפשם , לפי שלפעמים יהיה טוב לרשע בעולם הזה , אמר כי על כל פנים תאבד נפשו גמול מעשיו הרעים כי אל אמונה ואין עול : צדיק כי טוב . פירוש צדיק כאשר יהיה טוב שלא ישוב מצדקתו ועשה עול אמרו כי פרי מעלליהם יאכלו בזה ובבא וכן אמרו אוי לרשע רע : (יא) אוי לרשע שיעשה רע . ולא שב מרשעתו כי על כל פנים גמול ידיו יעשה לו בזה או בבא , אבל בזה העולם יהיה גמולם ברוב כמו שתראו בישראל כי כשלו ונפלו מפני מעשיהם הרעים ועליהם הצדיקו את הדין ורז"ל דרשו הפסוק אמרו צדיק כי טוב , וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים וטוב לבריות , זהו צדיק טוב , ועליו נאמר כי פרי מעלליהם יאכלו שאוכל פירות בעולם הזה , והקרן קיימת לעולם הבא , טוב לשמים ואינו טוב לבריות זהו צדיק

שאינו

(שמות י) : (ה) ונגש העם . יהיו דחוקין ונגושין זה על זה בתיגור וחימס : ירהבו הנער בזקן . יתגדל הנער על הזקן : והנקלה בנכבד . כפשוטו ומדרשו יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהב במי שהקלות דומות עליו כחמורות : (ו) כי יתפש איש באחיו . כאשר יתפוש איש באחיו בבית אביו לאמר עשיר אתה בתורה ומחוורת היא בידך כשמלה : קצין תהיה לנו . ותלמדנו : והמכשלה הזאת . שאנו נכשלים בה באיסור או בהיתר בטומאה או בטהרה תחת ידיך הוא שאתה יודע להורות לנו . דבר אחר שמלה לך להלביש ערום . והמכשלה (פוילנג"א בלע"ז) מחסרוני שאני מחוסר לחם תחת ידיך להספיקני ולכך קצין תהיה לנו והוא משיב בביתי אין לחם ואין שמלה ומה טובי לקצין : (ז) ישא ביום ההוא . אין ישא אלא לשון שבועה הוא ישבע להם לא אהיה חובש לא אהיה מחובשי בית המדרש ובביתי אין לחם ושמלה אין בידו לא טעם משנה ולא טעם אגדה , דבר אחר לפי פשוטו לא אהיה חובש לא אהיה שופט שהוא חובש את הנדונים בבית הסוהר : (ח) כי כשלה ירושלים . כולם חסירים ופסולים ואין עוזר זה לזה ולמה כי מאנו לשמוע ועתה כולם מכעיסים : כי לשונם ומעלליהם אל ה' . לנגדו להכעיסו : למרות עיני כבודו . להקניט לפני כבודו ד"א ענני כבודו : (ט) הכרת פניהם . עון שהם מכירים פנים בדין היא ענתה בם לפני . ל"א הכרת פניהם ניכרים הם בעזות פניהם : כסדום הגידו . לא כחדו בפרהסיא עשו : (י) אמרו . למי שהוא צדיק כי טוב עשה : (יא) אוי לרשע רע . שהוא רע לעצמו ורע לאחרים גורם רעה לו

ד בָם׃ ה וְנִגַּשׂ הָעָם אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ
ל' . ל' בְּרֵעֵהוּ יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן וְהַנִּקְלֶה
ל' בַּנִּכְבָּד׃ ו כִּי־יִתְפֹּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו
בֵּית אָבִיו שִׂמְלָה לְכָה קָצִין תִּהְיֶה־
לָּנוּ וְהַמַּכְשֵׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדֶךָ׃
ד' ר"פ ז יִשָּׂא בַיּוֹם הַהוּא ׀ לֵאמֹר לֹא־
ל' . ל' וחד ובביתו אֶהְיֶה חֹבֵשׁ וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין
ל' והסר וי"ו שִׂמְלָה לֹא תְשִׂימֻנִי קְצִין עָם׃
כ' כרמוב אמתה ח כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה נָפָל כִּי־
לְשׁוֹנָם וּמַעַלְלֵיהֶם אֶל־יְהוָֹה
ל' חסר. ל' חסר. לַמְרוֹת עֲנִי כְבוֹדוֹ׃ ט הַכָּרַת
ד' וחסר פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָּם וְחַטָּאתָם כִּסְדֹם
הִגִּידוּ לֹא כִחֵדוּ אוֹי לְנַפְשָׁם כִּי־
גָמְלוּ לָהֶם רָעָה׃ י אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־
טוֹב כִּי־פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ׃
יא אוֹי לְרָשָׁע רָע כִּי־גְמוּל יָדָיו

בְּהוֹן׃ ה וְיִתְגָּרוֹן עַמָּא גְּבַר
בִּגְבַר וּגְבַר בְּחַבְרֵיהּ יִשְׁלְטוּן
עוּלֵימַיָּא בְּסָבַיָּא וּדְשִׁיטִין
בִּדְיַקִּיר׃ ו אֲרֵי יְחוּד גְּבַר
בַּאֲחוּהִי מִזַּרְעִית בֵּית אֲבוּהִי
לְמֵימַר כְּסוּ אִית לָךְ רַב
תְּהֵא עֲלָנָא וּמַגְבִּיתָא הָדָא
תְּהֵא תְּחוֹת יְדָךְ׃ ז יְתִיב
בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר לֵית
אֲנָא כְּשַׁר לְמֶהֱוֵי רֵישׁ
וּבְבֵיתִי לֵית מָה דְאֵיכוֹל וְלֵית
מָה דְאִתְכַּסֵּי לָא תְמַנּוּנִי רַב
בְּרֵישׁ כָּל עַמָּא׃ ח אֲרֵי
אִתְקִילוּ יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וֶאֱנָשׁ
יְהוּדָה גְּלוֹ אֲרֵי מְמַלַּל
פּוּמְהוֹן וַאֲגַר עוֹבָדֵיהוֹן גְּלַן
קֳדָם יְיָ וּמַרְגְּזִין קֳדָם
יְקָרֵיהּ׃ ט אִשְׁתְּמוֹדָעוּת
אַפֵּיהוֹן בְּדִינָא אַסְהִיד בְּהוֹן
וְחֶטְאֵיהוֹן כִּסְדוֹמָאֵי קַבְּלִין
וְלָא מְנַעִין וַי לְנַפְשֵׁהוֹן אֲרֵי
גְּרַמוּ דְתֵיתֵי לְהוֹן בִּישְׁתָא׃ י אֱמָרוּ לְצַדִּיקַיָּא טוּבֵיכוֹן אֲרֵי פֵּרֵי עוֹבָדֵיהוֹן
יִשְׁתַּלְמוּן׃ יא וַי לְרַשִׁיעַיָּא דְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין

מסעף פארה במערצה . והכרתי את מצרים : ישא ד' ר"פ וסי' ישא ה' פניו . עליך גוי מרחק . לא אהיה חבש . ישא ברכה מאת ה' : לרשע ה' בקריאה וסי' אוי לרשע . יסר לץ . אמר לרשע צדיק אתה .

תולדות אהרן כי יתפש . שבת קיט והמכשלה . גטין מ"ג : הכרת פניהם . יבמות קכ בכורות מו (סוטה כג יבמות טו) : אמרו צדיק . יומא נח חגיגה יב קידושין מ ב"ב יא עקידה שער מח (פאה טו טו) :

ביאור מהגר"א

להבין כל הלחשים : (ו) שמלה לכה . ורמוי אתה להיות קצין ור"ל מדות הוא בגדיו של אדם כמ"ש פשטתי את כותנתי כו' והוא הלוקא דרבנן כמ"ש חז"ל איזהו ת"ח שיודע לפסוק חלוקו כדרכו היינו שמקפיד במדותיו להעמידן בדרך הישר : והמכשלה הזאת . רצה לומר ירושלים שנקראת מכשלה כמ"ש כי כשלה ירושלים ותהיה תחת ידיך : (ז) ישא . ישא ידיו כלומר יסלק ידיו מזאת לא אהיה חובש היינו מוכיח לחבוש היצר ובביתי אין לחם זו תורה ואין שמלה זו מדות : (ח) למרות כו' . נגד הנהגתו שיודעים שרואה מעשיהם ומתכוונים להכעיס ואמר כאן שלשה דברים נגד דיבור ומעשה ומחשבה לשונם הוא כדבור ומעלליהם הוא במעשה למרות במחשבה : (ט) הכרת פניהם ענתה בם . שניכרים הם בתאותם שעושים בגילוי פנים והכרת פניהם שניכר בפניהם מחשבותם : כסדום הגידו . בדיבור כלומר בפרסום כמו סדום שפרסמו חטאתיהם : לא כחדו . פירוש לא נמנעו לעשות במעשה מפני הבושה : אוי לנפשם . יש מהן שנולדו בנפשות מעולות ממקום גבוה קא זכי ועליהם אמר אוי לנפשם שגמלו ליוצרם וגורם וגו' : (י) אמרו צדיק כי טוב וגו' . שבחו את הצדיק כמו יתאמרו כל פעלי כו' : כי פרי מעלליהם . היינו שהקרן קיימת לעוה"ב אבל הפירות שנאכלין בעוה"ז אימתי בזמן שיש בדור הרבה צדיקים אבל אם אינו אלא אחד צדיק אחד גם פירותיו אין נאכלין בעוה"ז א"כ כי פרי מעלליהם יאכלו בלשון רבים : (יא) אוי לרשע . פירוש אבל עבירות אין להם פירות אלא גמול ידיו

יעשה

מצודת ציון

כי התעללת בי (במדבר כב) : (ה) ונגש . ענין לחץ כמו מפני נוגשיו (שמות ג) : ירהבו . ענין התחזקות וגאוה כמו רהב הם שבת (לקמן ל) : בזקן . הבי"ת היא במקום על כמו כן ינתן בו (ויקרא כד) ומשפטו עליו כי על עונש ממון ידבר : (ו) יתפוש . ענין אחיזה : שמלה . ענין מלבוש : לכה . כמו לך : קצין . שר : (ז) ישא . ענין שבועה כמו לא תשא (שמות כ) : חובש . ענין מאסר כלא כמו חבוש בטמון (איוב מ) : (ח) ומעלליהם . ומעשיהם : למרות . כמו להמרות והוא מל' תמורה וחלוף : (ט) ענתה . העידה כמו לא תענה (שמות כ) : לא כחדו . לא מנעו : (י) אמרו . ענינו שבח ורוממות כמו את ה' האמרת (דברים כו) והוא

לשון

מצודת דוד

בהם : ותעלולים . הליצנים ימשלו בם ע"י ליצנותם בדברי שחוק : (ה) ונגש העם . ר"ל יהיה נוגש בחבירו על כי לא יהיה בהם מושל : ירהבו . הנער יתגאה על הזקן והאדם נקלה על איש נכבד : (ו) כי יתפוש . כאשר יתפוש איש באחיו ולא אחיו ממש אלא הקרוב אליו מבית אביו ויאמר לו הלא יש לך שמלה ר"ל הלא אתה מלובש מלבושי פאר ושעתך מצלחת ויהיו דבריך מקובלים לזאת תהא לנו קצין ולראש : והמכשלה הזאת . מה שאנו נכשלים איש ברעת רעהו תהיה תחת יד ממשלתך ר"ל אתה תסיר המכשול בכח הזרוע : (ז) ישא . והוא ישיב לומר בשבועה לא אהיה מושל החובש את המחויב במאסר כי אינני ראוי למשול : ובביתי . ר"ל אף שאני מתראה בחוץ לבוש מלבושי פאר אבל בביתי אין כל ואין שעתי מצלחת למשול : (ח) כי כשלה . במרבית העוני : אל ה' . ר"ל להקניט אותו : למרות עיני כבודו . ר"ל שאומרים שעיני המקום המה מחולפים מעיני האדם כי לא יבים ולא יבחין במעשה הבריות : (ט) הכרת . היכר עזות פניהם העידה על רשעותם : והטאתם . מפרסמים חטאם כאנשי סדום כי המה מגידים ומספרים אותם ולא מנעו מלהגיד וכפל הדבר במ"ש : כי גמלו . במעשיהם גמלו רעה לעצמם : (י) אמרו צדיק . שבחו ורוממו את הצדיק כי עשה את הטוב כי הצדיקים יאכלו גמול מעשיהם ולזה שבחוהו למען ילמדו ממנו לטוב להם : (יא) אוי . אבל רשע האוחז ברע ולא שב

ממנו

יַעֲשֶׂה לּוֹ׃ יב עַמִּי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל ל'ו. ב'
וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ עַמִּי מְאַשְּׁרֶיךָ ל'
מַתְעִים וְדֶרֶךְ אֹרְחֹתֶיךָ בִּלֵּעוּ׃ ל'
יג נִצָּב לָרִיב יְהוָה וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים׃ ס'. ג'
יד יְהוָה בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם־זִקְנֵי
עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם
גְּזֵלַת הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם׃ טו מַלָּכֶם מה לכם ק'
תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ י'ו. ג'
נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת׃ טז וַיֹּאמֶר
יְהוָה יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן
וַתֵּלַכְנָה נְטוּוֹת גָּרוֹן וּמְשַׂקְּרוֹת נטויות ק' ל' וכתיב ש"ין
עֵינָיִם הָלוֹךְ וְטָפֹף תֵּלַכְנָה ל'
וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה׃ יז וְשִׂפַּח
אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן וַיהוָה פָּתְהֵן קל"ד. ל' מדנח' פתהן

אֲרֵי גְמֻלָא דִידֵיהוֹן יִתְּתֵב
לְהוֹן׃ יב עַמִּי דְסַרְכוֹהִי
בָּזְזוֹהִי כִּמְעַלְּלֵי כַרְמָא
וּכְמָרֵי חוֹבָא שַׁלִּיטוּ בֵיהּ
עַמִּי מְשַׁבְּחָךְ אַטְעִיוּךְ וְאוֹרַח
שְׁבִילָךְ קַלְקִילוּ׃ יג עָתִיד
לְמִדַּן יְיָ וּמִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד
פּוּרְעֲנוּת דִּין מִן עַמְמַיָּא׃
יד יְיָ בְּדִינָא יֵעוֹל יַת סָבֵי
עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וְאַתּוּן אַנְסְתּוּן
יַת עַמִּי חֲטוֹף מִסְכְּנָא
בְּבָתֵּיכוֹן׃ טו מָה לְכוֹן דְאַתּוּן
מְמַסְכְּנִין יַת עַמִּי וְאַפֵּי
חֲשִׁיכַיָּא מְבַלִּין אַתּוּן וּמַיְתִין
בְּדִינֵיהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
צְבָאוֹת׃ טז וַאֲמַר יְיָ חֲלַף
דְאִתְרַבְרְבָאוּ בְּנַת צִיּוֹן
וְאָזְלָן מְרִימָן צַוָּאר וּמְסַרְבְּקָן
עֵינִין אָזְלָן וּבְפָתְּהֶן מְקַפַּן וּבְרַגְלֵיהֶן מְרַגְּנָן׃ יז וִישַׁעְבֵּיד יְיָ יְקָרַת בְּנַת צִיּוֹן וַיְיָ
יְקָרְהֶן יַעְדֵּי׃

ואתה תשמע מן השמים קדמא דד"ה. ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע : עניים ג' וסי' מלכם תדכאו עמי . ועניים מרודים תביא . לא יחיה רשע . וכל דסמיך לדלים ואביונים דכוו' במ"ב וסי' השאפים על

תולדות אהרן ונשיה משלו . זוכר ויקרא : ה' במשפט . שבת כד : ואתם בערתם . ברכות ו: כי גבהו . שבת סב יומא ס : נטויות גרון. סוטה מז :

לו ולאחרים בתנחומא והמקרא מוסב על אמרו צדיק כי טוב לו ואוי לו לרשע רע : (יב) נגשיו מעולל . ליצנים הם : ונשים משלו בו . נשים נואפות משלו בו כמו שאמר למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרעה (לפיכך כל חלשים משלו בו) ויונתן תירגם לשון (נשים) : מאשריך . מדריכך שיש להם לאשרך בדרך טוב הם מתעים אותך: בלעו . קלקלו : (יג) נצב לריב . עמידה זו לשון עכבה : (יד) ה' במשפט יבוא עם זקני עמו. שהי' להם למחות. ולעכו"ם אומר אתם בערת' את כרמי אני קצפתי מעט ואתם עזרתם לרעה : גזלת העני . דור שהיו עניים במעשים טובים כל זה במדרש אגדה ולפי משמעות פשוטו כל הענין על ישראל ועומד לדין עמים הם השבטים: ואתם בערתם הכרם . הזקנים והשרים אכלו את שאר העם: (טו) מלכם . כמו מה לכם : תטחנו . תכתתו ותמעיטו לבזות' בדינם : (טז) ויאמר ה' . על הנשים אשר משלו בעמי יען כי גבהו וגו' : ומשקרות עינ'. לשון הבטה ד"א צובעות עיניהם בסיקרא ובכחול : הלוך וטפוף תלכנה . לשון דבר צף על גבי חבירו כמו (דברים יא) אשר הציף ומתרגמינן דאטיף כך היתה ארוכה מהלכת בין שתי קצרות כדי שתהא נראית צפה למעלה מהם ויונתן תירגם ובפתהן מקפן . היו קושרות פיאות נכריות קליעת שערות תלושין כורכות עם קליעותיהן שיראו גסות וטפופות: וברגליהם תעכסנה . כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלו ורמזתו לו חיבת נואפות כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של נחש : עכס הוא ארס של נחש : (יז) ושפח . לשון צרעת כמו (ויקרא יג) מספחת היא ועל שנכתב בשי"ן דרשו בו רבותינו שתעשנה שפחות מכודנות ויש שדרשוהו שהרבה
כאן

שאינו טוב , אוי לרשע רע , וכי יש רשע רע ורשע שאינו רע אלא רע לשמים ורע לבריות זהו רשע רע , רע לשמים ואינו רע לבריות זהו רשע שאינו רע , ורשע רע גמול ידיו יעשה לו בעולם הזה , ואמרו הזכות יש לה קרן ויש לה פירות , שנאמר כי פרי מעלליהם יאכלו , עבירה יש לה קרן ואין לה פירות , שנאמר כי גמול ידיו יעשה לו , שהעבירה עקרה היא ואין לה פירות , אלא אם כן עשתה פירות כגון שבא על הערוה והוליד ממנה בן , ויונתן תרגם אמרו לצדיקיא טוביכון וכו' : (יב) עמי נוגשיו מעולל . כמו עולל , כמו שאמר ונתתי נערים שריהם וגו' , ויונתן תרגם עמי דשרכוהי בזזוהי כמעללי לכרמא : ונשים משלו בו . חלשים כמו נשים , או פירוש מבוב רודפם אותם במבגל משלו בהם הנשים , הפך והוא יתפל כך , ויונתן תרגם נשים מענין נושה בה"א , וכמרי חובא שליטו ביה : עמי מאשריך מתעים . מי שאומר לך אשריך כשתעשה מעשים רעים אותם הם מתעים אותך והם נביאי השקר שמשבחים אותך במעשיך הרעים והם בלעו ושחתו דרך אורחותיך שלא תזרת לדרך הטובה והלכת בדרך רעה וכן תר"ג' יונתן משבחך אטעיוך ואורח שבילך קלקילו , ויש מפרשים מאשריך כמו מישריך , כלומר אותם שהיו ראויים ליישר אותך בדרך הטובה הם הטעו אותך : (יג) נצב לריב . כמו להריב , וכן לדין כמו להדין , ואלו היו שם היה הלמ"ד בשוא . לדין עמים , אמר אל תחשבו כי לא יענישכם האל על הרעות שתעשו כי בכל זמן הוא נצב ועומד לדין כל העכו"ם כל שכן עמו ישראל שהשגחתו יותר עליהם מפני שהם קרובים אליו יותר מכל העכו"ם : (יד) ה' במשפט יבא . כי גם זקני העם ושריו עליהם עון העם שלא יוכיחו אותם וגם הם אונסים וגוזלים דלת העם : ואתם בערתם . יאמר להם בשפטו אותם ישראל הנקרא כרם השם אתם בערתם וכליתם אותו , ובערתם מענין ובער בשדה אחר : גזלת העני . מי שיחפש אחריכם ימצא גזלת העני בבתיכם שמלתו וכלי ביתו שאתם גוזלים אותם , ובדברי רז"ל עם זקני עמו ושריו , אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא לפי שלא מיחו בשרים : (טו) מלכם . פירוש מלה אחת , הה"א נבלעת בדגש , וקרי מה לכם , וכן מזה בידך , אמר לשרים מה לכם תדכאו עמי והם העניים , וכן אם כסף תלוה את עמי העני עמך , וקרא אותם עמי לפי שהעניים אין להם עוזר וסומך אלא האל יתברך לא די לכם שתגזלו ממונם אלא שתדכו אותם בגופם ותמרטו פניהם , כלומר תכו אותם ותכתתו פניהם , ר"ל מכה לחי : נאם ה' . הוא אומר לכם זה כי הוא יודע במעשיכם הרעים ואתם תחשבו אין ה' רואנו והנה הוא מעיד בכם על גזלת העני שהיא בבתיכם ועל מה שתדכאו ותכו עניים והוא רואה הכל וישפוט אתכם על הכל כי הוא אדון לראות מעלה ולמטה : (טז) ויאמר ה'. גבהו . פירושו לפניו : נטויות גרון וגו' . אלה דברי גבהות וגאוה , ורבותינו פירשו מהלכות בקומה זקופה : בנות ציון . ציון שהיא עיר מלוכה לפיכך זכר בנות ציון , ועוד כי רוב א"י היתה חרבה בימי אחז והיו הנשים מתגאות ביופיין ומראות עצמן בשוקים וברחובות : נטויות גרון . שיסתכלו בהן הנואפים , ורבותינו פירשו נטויות גרון שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה : ומשקרות עינים . כלומר רומזות להם עיניהן שילכו אחריהן לבית , ותרגום עין שזפתו עינא דסקרתיה , ורז"ל פירשו שהיו הולכות עקב בצד גודל : תעכסנה . מקשקשות ברגליהם בעכסים בתלויין בהם הפעמונים ומשמיעין קול : (יז) ושפח ה' . כתוב בשי"ן והוא ענין השחת . אמר במקו' שהיו מתגאות בו , תהיינה נספחות והקדקד הוא מקום חלוק השער לכאן ולכאן והיו מתלקות שער ראשן
ותהיפים

ביאור מהגר"א

יעשה לו ואין להאריך עמו כלל ומ"ש אמרו צדיק כי טוב שאין הצדיק אוכל פירות אלא אם הוא צדיק לשמים וטוב לבריות : ומ"ש אוי לרשע רע . היינו שכל העונשים של עבירות הכתוב בתורה הכל בצדק וככל בדין אלא כשהרשע טוב לבריות אזי הקב"ה מטיב עמו ג"כ ומענישו בחסד לא לפי הגמול הראוי על פי הצדק וז"ש בתחילה צדיק רצה לומר בתחלה העונש לפי הכתוב על פי הצדק ולבסוף בחסד וז"ש צדיק ה' בכל דרכיו היינו דרכי התורה על פי הצדק והעונש על פי הדין וחסיד בכל מעשיו ולבסוף בשעת מעשה העונש מתנהג בחסד אבל כשהוא רע לבריות אזי אין מנכין לו מן העונש כלל אלא כגמול ידיו בשלימות יעשה לו וז"ש יד ליד לא ינקה רע היינו מי שהוא רע לבריות לא ינקה מעונש הכתוב אלא משלמין יד ליד וכן אמר כאן אוי לרשע רע היינו רע לבריות לא ינקה עונש הכתוב לפי גמול ידיו יעשה לו : (יב) מאשריך . כמו באשורו אחזה רגלי ודרך הוא דרך כבושה וארח הוא לפרקים ואמר שהדרך אשר אתה ראוי לילך תמיד בה ועכשיו הוא הרחתיך בלעו אפילו לילך באקראי בה : (יג) נצב לריב ה'. הוא הקדמה למה שיאמר אח"כ והקדים כי השי"ת הוא נצב כו' שופט כל הארץ לכן ה' במשפט כו' פירוש נצב הוא תחלת הקמה ועומד הוא בכוח היינו שהוא בעל דין והוא עתיד לדין וז"ש נצב לריב כמו וריב אלמנה היינו בעל דין ועומד לדין היינו דיין עומד בשוב לכנוס בעד עמו : (יד) ה' במשפט יבוא . פירוש שהוא הדיין והוא [illegible] והוא השופט לעשות כפי הפסק : עם זקני עמו . היינו המלמדים תורה לעם ושריו היינו שוטר ומושל : בערתם . כמו ובער בשדה אחר : הכרם . רצה לומר הכניסה של הורה כמו כרם ביבנה היינו עם זקני עמו גזלת העני בבתיכם היינו עם שריו : (טז) כי גבהו בנות ציון גו' . בחמשה דברים נמנה פרי המתגאה אם בעינים וכנו הוא הרגליה ואם בלב ואמר כי גבהו היינו בלב : ומשקרות עינים . היא בעינים : נטויות גרון . הוא כנוהר הלוך וטפוף היינו בגוף וברגליהם תעכסנה היינו ברגלים : ומשקרות . כמו נסקרין בסקירה אחת והוא תרגום שזפתו : וטפוף . שברגליהם נוגעות ואינם נוגעות כדרך גמי הרוח : תעכסנה . הוא תכשיט על הרגל ובירושלמי אמר קורדקייא : (יז) פתהן יערה . יגלה כמו תגל ערותך ועל שם גבהו בנות ציון ותלכנה כו' אמר ושפח וע"ש הלוך כו'
וברגליהם

מצודת דוד

ממנו אוי לו כי יקבל גמולו משלם : (יב) נוגשיו מעולל . הליצנים שבהם המה לוחצים אותם ומושלים בהם והנשים הנואפות המה משלו בהם כי הטו לב השרים אחרי דעתן : מאשריך . המנהיגים המדריכים אותך המה מתעים אותך מדרך הישר : בלעו . משחיתים דרך הישר שהלכת בו מאז למען לא תשוב אליו וכפל הדבר במ"ש : (יג) נצב . לכן נצב ה' לעשות מריבה עם העמים ולדון אותם (ולפי שכל שבט לעצמו קרוי עם לזה קרא לכל ישראל בכללם בלשון עמים) : (יד) ה' במשפט . יערוך ויכוח עם זקני עמו ושריו וכה יאמר לא האומות השחיתו עמי אבל אתם בעצמכם רעיתם את כרמי ר"ל ישראל הקרואים כרם ה' צבאות (לקמן ה) הם היו לכם למרעה כי אכלתם אותם בכל פה : גזלת העני . לא אסתפק אף על העני וגזלתם אותו והנה עדיין בבתיכם ולא החזרתם לו : (טו) מה לכם . ר"ל מדוע תדכאון את עמי ומדוע תטחנו פני עניים : (טז) יען כי גבהו . בעבור שהולכות בקומה זקופה : נטויות גרון . נוטות בגרון אילך ואילך לראות יפיין : ומשקרות עינים . רומזות עם העינים אל הנואפים : הלוך וטפוף הולכות דרך גאוה בנחת כדבר הצף על פני המים : תעכסנה . כשהיא עוברת אצל בחורי ישראל דורסת במנעלה אשר ברגלה : (יז) ושפח . בגמול זה תהיינה מוכות בצרעת על הקדקד : פתהן יערה : לפי שאמרו
ומכר

מצודת ציון

לשון מופלא מהגוף העליון ברוש האילן הנקרא אמיר כמ"ש בראש אמיר (לקמן יז) : (יב) נוגשיו . נותניו : מעולל . ענין שחוק ולעג : מאשריך . ענין דרך והלוך כמו בם תמך אשורי (איוב כג) : מתעים . מל' תועה : בלעו . ענין השחתה : (יד) ואתם . הוי"ו היא במקום אבל כמו ועבדיך באו (בראשית מב) : בערתם . רעיתם כמו ובער בשדה אחר (שמות כב) : (טז) גרון . צואר כמו קרא בגרון (לקמן נח) : ומשקרות . ענינו הבטת קריצה ורמיזה כי עין שזפתו (איוב כ) תרגומו עינא דסקרתה : וטפוף . ענין הצפה ומשל כי אשר הציף (דברים יא) ת"א דאטיף : תעכסנה . ענין ארס כמו וכעכס אל מוסר אויל (משלי ז) : (יז) ושפח . מל' ספחת הצרעת כמו שאת או ספחת (ויקרא יג) : קדקד . היא אמצעית הראש מקום יחלק שם השער אילך ואילך : פתהן . כליכן וכדרז"ל פתיא אוכמא (פסחים פה) או הוא מל' והפותות לדלתות (מ"א ז) :
יערה

יָעֳרֶֽה׃ יח בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא יָסִ֤יר אֲדֹנָי֙
ל׳ . ל׳ אֵ֣ת תִּפְאֶ֧רֶת הָעֲכָסִ֛ים וְהַשְּׁבִיסִ֖ים
ל׳ . ל׳ . ל׳ וְהַשַּׂהֲרֹנִֽים׃ יט הַנְּטִפ֥וֹת וְהַשֵּׁיר֖וֹת
ל׳ . ל׳ וְהָֽרְעָלֽוֹת׃ כ הַפְּאֵרִ֤ים וְהַצְּעָדוֹת֙
ל׳ . ל׳ וְהַקִּשֻּׁרִ֔ים וּבָתֵּ֥י הַנֶּ֖פֶשׁ וְהַלְּחָשִֽׁים׃
ז׳ מ״ל כא הַטַּבָּע֖וֹת וְנִזְמֵ֥י הָאָֽף׃
ל׳ . ל׳ כב הַמַּֽחֲלָצוֹת֙ וְהַמַּ֣עֲטָפ֔וֹת
ל׳ וחסר וְהַמִּטְפָּח֖וֹת וְהָחֲרִיטִֽים׃ כג הַגִּלְיֹנִים֙
ל׳ . ל׳ . ל׳ וְהַסְּדִינִ֔ים וְהַצְּנִיפ֖וֹת וְהָרְדִידִֽים׃
כ׳ פסוקי׳ דמי׳ וכו׳ ל׳ . ל׳ כד וְהָיָה֩ תַ֨חַת בֹּ֜שֶׂם מַ֣ק יִהְיֶ֗ה וְתַ֨חַת
ל׳ חֲגוֹרָ֤ה נִקְפָּה֙ וְתַ֨חַת מַעֲשֶׂ֤ה מִקְשֶׁה֙

יח בְּיוֹמָא הַהוּא יְעַדֵּי יְיָ יָת
תּוּשְׁבַּחַת דִּמְסָנַיָּא וּשְׁבִיסַיָּא
וְסִבְכַיָּא׃ יט עֲנָקַיָּא וְשֵׁירֵי
יְדַיָּא וַחֲנִיסְנְסַיָּא׃ כ כְּלִילַיָּא
וְשֵׁירֵי רִגְלַיָּא וְקַלְמַסְמְסַיָּא
וְקָדָשַׁיָּא וַחֲלִיטָתָא׃ כא עִזְקָתָא
וְטַלְטוּלַיָּא׃ כב כִּתּוּנַיָּא
וְשׁוּשִׁיפַיָּא לְבוּרְנְקַיָּא
וּמַחְכַיָּא׃ כג וּמַחֲזְיָתָא
וְקַרְטְסַיָּא וְכִתְרַיָּא וּכְבֵינָתָא׃
כד וִיהֵי אֲתַר דַּהֲוָאָה יְהַבָן
בּוּסְמִין יִתְמְסֵי וַאֲתַר דַּהֲוָאָה
אָסְרַן פְּסִיקַיָּא יְהֵי רוּשְׁמִין
דִּמְחָא וַחֲלַף אַקָּפוּת פַּתָּא
גְּזוּז רֵישׁ וַחֲלַף

עפר . ויספו ענוים בה׳ שמחה : מעשה י׳ פתחין בקריאה וסי׳ ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב. והיה תחת בשם מק יהיה. ולא יהיה למצרים מעשה . הפככם אם כחמר היוצר . ויקברהו בקברתיו דאסא

רשי

בהן משפחות משפחו׳ של כני׳: פתהן יערה. גליהן יערה ל׳ ארמי היא פתיא אוכמא כן היו אומרות ימהר יחישה מעשהו שר רואה אותי ונוטל אותי כשבא הפורענות היו שרי נ״כ נוטלין אותן להיות לנשים מחמת יופין . ורמז הקב״ה והיו שופעות כאדם המערה מכלי אל כלי וכאשר נענשו בדם נדה והיו נמאסות עליהן ומשליכין אותן לארץ מעל קרונות שלהן . וי״ת יקרהן יעדי : פתהן . ל׳ רוחב ל׳ גודל : (יח) ביום ההו׳ . לעתי׳ לבא כשיבא הקב״ה להשיב את ישראל אליו יסיר ה׳ מהם את תפארת העכסים שלא יהיו תולין תפארתם בנוי תכשיטי נשים ודברי נבלה : העכסים . המנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה : והשביסים . מיני שבכה לתכשיטי הראש והרבה יש בלשון משנה שבים של שבכה : והשהרונים . יונתן תירגם סיבכיא : (יט) הנטיפות . עונקיא לשון ענקים לגרגרותיך (משלי א) ולשון נטיפות ע״ש שתלויות על הצואר ונוטפות על החזה והן כמין מרגליות נקובות וחרוזות בחוט ובלע״ז מושטילא״ש : והשרות . צמידי הזרוע דמתרגם ושיריא : והרעלות . לניף שמלניפות כל פרצופיהם חוץ מגלגל העין כדי שיתאוה אדם ליזון במראות הלסתות (סא״א) ל״א והרעלות מיני סרבלים נאים להתעטף בהן ובל׳ משנה מדיות רעולות במס׳ שבת : (כ) הפארים . תרגום כליליא (שמות לט) פארי המגבעות : והצעדות . אצעדה של שוקים : והקשורים . כמשמעו קשורים קלרים שקושרים בהן ויש שעושין אותו מוזהבים פרשייל״ש בלע״ז : ובתי הנפש . שכנגד הלב נושק״א בלע״ז : והלחשים . נזמי האוזן מקום שלוחשין לה שם : (כב) המחלצות . כיתונית כמו (שמואל ב ב) וקח את חליצתו שהגוף מלובש בהם וכשפושטין אותם חולצין אותם מן הגוף : והמעטפות . מלצות המטה כתרגומו שושיפא : והמטפחות . מפות : והחריטים . תרגומו מחכיא דפוס של בית הראש כדמתרגמינן וכומז מחוך (שמות לה) : (כג) והגליונים . הן המראות כתרגומו מחזייתא (ספיקיי״ן בלע״ז) על שם שמגלו׳ צורות הפנים קרוין גליונים או שמא מראות שלהם נגללות היו : והסדינים . של פשתן הם המתעטפין בהם . והצניפות (מולקינ״ש בלע״ז) : והרדידים . כבינתא (פרמל״ז בלע״ז) והם של זהב שמכבנין בה הסרבל שהאשה מתעטפת בו : (כד) והיה תחת בשם מק . מקום שהיו מתבשמות בו יהיה נימק : ותחת חגורה נקפה . מקום שחגרה שם יהיה ניקף נחתך בחבורות ורצוצי מכות כמו ואחר עורי נקפו (איוב יט) ונקף סבכי היער (לקמן י׳) : ותחת מעשה מקשה . מקום שהיו עושות בו המעשה האמור למעלה הלוך וטפוף תלכנה והוא בגובה הראש שם תהיה מוקשה קרחה מכה המקרחת את הראש מקשה ל׳ דא לדא נקשן (דניאל ה) ואני הייתי מפרשו תחת המעשה מקשה מקום שהיו שם חגורות נותנות עסי הזהב העשויות מקשה בטדי״ן בלע״ז
אלא

רדק

ומתיפים בו והאל יביא על קדקדן מספחת הפך גאותן ביופיין : פתהן יערה . פתחם יגלה , והוא כנוי לבית הערוה , כלומר בתלכנה ערומות לפני האויב המוליך אותן בשביה , וי״ת יקריהון יעדי ודברי רז״ל רב ושמואל חד אמר שנשפכו כקיתון וחד אמר שנעשו פתחיהן כיער : (יח) ביום ההוא . זה וביום ההוא הבא אחריו י״מ בימי אחז וחזקיהו כי הפורענות אשר בפרשה היה בימי אחז ולנשארים היה הטוב והכבוד בימי חזקיהו , ועליו נאמר צמח ה׳ לצבי ולכבוד , ויש לפרש כל זה בשוב הגלות שיכלו רבים מישראל שלא שבו לה׳ בכל לבם כמו שנאמר עליה׳ וברותי מכם המורדים והפושעי׳ בי וגו׳ , ונאמר עוד עליהם והבאתי את שלישיתם באש והנשארים יהיו ענוים וקדושים הפך מה שהיו בימי אחז שהיו גאים ונשאים ולא תהיינה הנשים עוד מתפארות בתכשיטיהן , לפיכך אמר יסיר ה׳ את תפארת העכסים וגו׳ , ונאמר בנבואת צפניה אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה׳ ועתה זכר הדברים אשר היו מתגאות ומתפארות בהם בימי אחז שכולם יהיו בטלים לעתיד לבא שלא תהיה אז גאוה לא באנשים ולא בנשים והדברים ההם הם העכסים והשביסים והשהרונים , ופירוש העכסים עדי שמשימה האשה ברגליה שמקשקש , ויונתן תרגם מסניא , ואפשר שיהיה זה במקשקש תלוי במנעל : והשביסים . כמו בלד״י , מן ושבצת את הכתנת שש , והוא כלי עשוי במלאכת תשבץ : והשהרונים . כלי עשוי בדמות ירחא סהרא , ויונתן תרגם וסבכיא כולן מיני שבכה : (יט) הנטפות . מן נטף ושחלת , ופירוש כלי שמניחין בו הצרי ותולין אותו הנשים בצואריהן , ויש מפרשים הענקים שעושין אותו מאבני הגדולה הקטנים וכן נקרא הגדלה הוך בערבי אלנטף , וכן תרגם יונתן ענקיא : והשרות , ת״י ושירי ידיא , והם הצמידים כתרגומו : והרעלות . מן המשנה מדיות רעולות , ופירשו הגאונים לניף משימות על ראשן ומתכסות בו כל הפנים שאין נראה להם אלא העינים וקושרות למטה , ויונתן תרגם חנוסנסיא כמו שתרגם חמנים , וכן תרגם אנקלוס חמניכם חניסנסכון : (כ) הפארים . כמו מגבעות מן את פארי המגבעות , פארי פשתים יהיו על ראשם , ויונתן תרגם כליליא : והצעדות . כמו אצעד׳ והוא עדי שנושאות הנשים בשוקיהן , וכן תרגם יונתן ושירי רגליא : והקשורים . יתרי משי שקושרות מהם ראשן , ויונתן תרגם קל מסמסיא , ולא ידעתי מה הוא : ובתי הנפש . הוא עדי שתולות הנשים בין שדיהן על לבן , ויונתן תרגם קדשיא : והלחשים . הוא עדי שתולין אותו הנשים באזניהם נקראו כן לפי שהאזנים בעלות הלחש , ויונתן תרגם וחליטתא , וכן תרגום ותעד נזמה וחליתה והתקינה בקדשה והליטת מרגליתה : (כא) הטבעות . ידוע וכן נזמי האף , וכן ואשים הנזם על אפך : (כב) המחלצות . כמו והלבש אותך מחלצות והם לבושים נאים , וכן תרגם יונתן כתוניא : והמעטפות . כסות שמתעטפת בו : והמטפחות . כמין לניף , וכן הבא המטפחת אשר עליך : החריטים . כיסים , וכן בשני חריטים , וכן נקרא בערבי הכיס כרטא וההו״א בעברי כערבי כ״ף במקומות רבים , ויונתן תרגם ומחכיא , ותרגום אונקלוס וכומז ומחוך : (כג) והגליונים . המראות נקראו כן לפי שנגלים בו הפנים לרואה בהם , וכן תרגם יונתן ומחזייתא , וכן תרגם אנקלוס במראות הצובאות במחזיית נשייא : והסדינים . ידוע : והצניפות . ידוע . כמו מצנפת בד יצנף : והרדידים . הוא לבוש דק נקרא בערבי אריד , וכן נשאו את רדידי מעלי , וכן תרגם יונתן כבנתיא . ובדברי רז״ל תנתן כבנתי לבתי . והיה זו הקללה עד סוף הפרשה בימי אחז : (כד) והיה . בשם . מחזיק הבשר ומעמידו , ויהיה מק בהפכו והוא מסיסת הבשר , כמו ולשונו תמק בפיהם : נקפה . יהיה הבשר נגוע ומכה שלא יוכלו לחגור עליו , כמו ואחר עורי נקפו זאת , ובדברי רז״ל אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא״כ מכריזין עליו מלמעלה : מעשה מקשה . פירוש מעשה שוה , וכן כתמר מקשה המה , וענינו תחת אשר היו מתקנות השער
ומשוות

ביאור מהגר״א

וברגליהם אמר פתהן כו׳ . ואמר קדקד על המחשבה ופתהן על המעשה : (יח) תפארת העכסים . הם הסנדלים המחופים בעור נחש לתפארת : והשביסים . עושים בשבכה כמין עיגול מצבע אחר כמ״ש חז״ל ושביסי סבכה : והשהרונים . בירושלמי עינקייא כמ״ש השהרונים אשר בצוארי גמליהם : (כ) והקשורים . בירושלמי אמר קרקשיא והוא פעמונים כמ״ש הכא תרגומו קרקשתא וכ״ה בת״י : (כב) המחלצות . הוא חלוק העליון : והמעטפות . מה שמעטפין הראש : המטפחות . הוא הכובע דרבנן שמקנחים בה הפנים : והחריטים . בירושלמי אמר דונפין מצויירין כמ״ש ויצר אותו בחרט ר״ל חגורות מצויירין : (כג) הגליונים . בירושלמי גלגלים והוא מלשון גלגלון דפי״א דנגעים והמפרש מראות שגה בזה כי כל אלו תכשיטין הן ואמרו שאלו הן כ״ד תכשיטי אשה כ״א כאן ולמטה ג׳ חגורה ומקשה ופתיגיל : והצניפות . כמו וישימו צניף טהור כו׳ ירושלמי ואינו כובע חשוב אלא שכורך פעמים הרבה על ראשו כמו מצנפת של כ״ג וזהו החילוק בין מצנפת למגבעות כמ״ש בברייתא דלא כתוספת וז״ש צנוף יצנפך כו׳ : והרדידים . כמו נשאו את רדידי מעלי ירושלמי : (כד) מעשה מקשה . שעושים בהם מקשר כל
השערות

מצודת דוד

ימהר יחישה מעשהו ומה בכך הוכם רואה אותי ביופיי ויקחני במרכבתו וכן היה רומז הקדוש ברוך הוא והיו שופעות ונמאסו ונפלו מן המרכבה . או ר״ל שילכו בגולה ערומות בגילוי ערוה : (יח) יסיר ה׳ . רצה לומר לא יתקשטו עוד בתכשיטי פאר כמאז : (כד) תחת בושם . במקום שהיו מתבשמות שם יהיה שמה המקק והמסה : ותחת חגורה . במקום שהיו חוגרות שם בתכשיטי פאר שמה יהיה שבירה ורציצה ותחת מעשה מקשה . במקום שהיו מתקשטות בעדי זהב מעשה מקשה שמה יהיה קרחה כי ינשר השער ראשן והוא דבר מגונה ומאוס : ותחת פתיגיל . במקום
שהיו

מצודת ציון

יערה . ענין הרקה ושפיכה כמו ותער כדה (בראשית כד) או הוא ענין גלוי ערוה כמו מקורה הערה (ויקרא כ) : (יח) העכסים . המנעלים שברגליהן אשר בהם תעכסנה : והשביסים . מין שבכה לתכשיט הראש ובדרז״ל ושבים של סבכה (נגעים פי״א) : והשהרונים . תכשיט עשוי בדמות ירח כי תרגום של ירח הוא סיהרא וכן לבד מן השהרונים (שופטים ח) : (יט) הנטיפות . מרגליות חרוזות בחוט התלוי בצואר ונוטף על החזה : והשרות . צמידי הזרוע כי תרגום של צמידים הוא שיריא : והרעלות . סרבלים נאים עשויין להתעטף ובדרז״ל ערביות רעולות (שבת סה) : (כ) הפארים . כענין כיפת כובע כמו פארי המגבעות (שמות לט) : והצעדות . העדי שמשימות בשוקיהן כמו אצעדה וצמיד (במדבר לא) : והקשרים . חוטי משי שקושרות בהם שער ראשן : ובתי הנפש . עדי זהב שהנשים תולות בין שדיהן על לבן : והלחשים . נזמי האוזן התלוי במקום שלוחשין שם : (כב) המחלצות . מין מלבוש נאה וכן והלבש אותך מחלצות (זכריה ג) : והמעטפות . כסות שמתעטפות בו : והמטפחות . כענין לניף וכן הבי המטפחת (רות ג) : והחריטים . מין כיסוי נאה וכן ויצר וגו׳ בשני חריטים (מ״ב ה) : (כג) והגליונים . הם המראות ע״ש בפני האדם נגלה אליו כשרואה בו או כן יקרא האבנט (ובעדיות פ״ג) גלגלין (וע״ש בתוי״ט) : והסדינים . סדיני פשתן עשויין להתעטף : והצניפות . מצנפות הראש : והרדידים . תכשיט מה מרודד ודק כמו נשאו את רדידי (ש״ה ה) : (כד) מק . ענין המסה והמגה כמו המק בשרו (זכריה יד) : נקפה . ענין שבירה ורציצה כמו ואחר עורו נקפו (איוב יט) : מקשה . תכשיט הנעשה מקשת הקורנס : קרחה . ענין נשילת השער כמו קרח הוא (ויקרא יג) : פתיגיל , חגורה רחבה ושל משי ואין לו דומה ויתכן שהוא לשון מורכב כי פתי היא תרגומו של רחב כי ירחיב
פ׳

רשי

אלא שהוא נקוד פתח והוא במסורה בעשרה נקודים פתח ואין אחד מהם דבוק לתיבה שלאחריו וכל מעשה שהוא דבוק לתיבה שלאחריו נקוד קמץ: ותחת פתיגיל. והוי (ס"א והרי) כפתי תיכו' פתי גיל כלי שהוא מביאן לידי גילה והוא בית הרחם האמור למעלה פתהן חלוף אותה גילה תהיה מחגורת שק בכל מתניה: כי תחת יופי. כי זאת הוגנת להיות להם תחת יופי שהיו משתחצות בו: (כה) מתיך. גבוריך מתי מלחמותיך היוצאים בצבא במנין: (כו) ואנו. ל' אנינה: פתחיה. שערי עיירות ובתים בכל שעריה' יהא הספד: ונקתה. ותתרוקן מכל כמו וגם אני נתתי להם נקיון שינים (עמוס ד) ובל' משנה יצא פלוני נקי מנכסיו: לארץ תשב. מגובה' לשפלות ישבו לארץ ידמו (איכה ב) בתשעה באב: (א) והחזיקו. ויאחזו: שבע נשים באיש אחד. מרוב אלמנו' רבות. באיש אחד מבקשות ממנו שישא אותן: אסוף. הטמן חרפתנו כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"א) שהאשה כשהיא נשואה אין נוהגין בה מנהג הפקר ומ"א נבוכדנאצר גזר שלא יבעלו א"א שלא יעכבו לכן היו מבקשות שיהא עליהן שם אישו': (ב) ביום ההוא. לאחר שיכלו נוי תכשיטי הנואפות והנבלות לא תכלה (ס"א לא תסולה) עוד צבי נוי כבודם באלה: יהיה צמח ה'. לכם לנוי: לצבי ולכבוד. הם הצדיקים הנשארים בם והחכמים תלמידי התורה בהם יתלו את צבי כבודם: ופרי הארץ. הם בני הצדיקים פרי עץ חיים הם יהיו לגאון ולתפארת אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישראל: לצבי. הוא נוי דבר לציון שיש חפץ בו: (ג) והיה הנשאר. בהם בציון ותיישבו: והנותר. בכל מקום ישכנו בירושלים: קדוש יאמר לו. כולם יהיו צדיקים וא"ת צדיקים המתים לפני אותו היום אבד כבודם ת"ל כל הכתוב לחיי העוה"ב יהיו בירושלים כת"י: (ד) אם רחץ. כי רחץ יש אם משמש כן בלשון כי וכן (איוב ח) אם יבלענו ממקומו כי יבלענו. עד אם כלו לשתות (בראשית כד): צואת. תגאלת כתרגומו כלומר העביר עונם ע"י יסורין

ישעיה ג ד

קָרְחָה וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שָׂק
כִּי־תַחַת יֹפִי׃ כה מְתַיִךְ בַּחֶרֶב
יִפֹּלוּ וּגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה׃ כו וְאָנוּ
וְאָבְלוּ פְּתָחֶיהָ וְנִקָּתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב׃
ד א וְהֶחֱזִיקוּ שֶׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ
אֶחָד בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לַחְמֵנוּ
נֹאכֵל וְשִׂמְלָתֵנוּ נִלְבָּשׁ רַק יִקָּרֵא
שִׁמְךָ עָלֵינוּ אֱסֹף חֶרְפָּתֵנוּ׃ ב בַּיּוֹם
הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח יְהוָה לִצְבִי
וּלְכָבוֹד וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן
וּלְתִפְאֶרֶת לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל׃
ג וְהָיָה ׀ הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר
בִּירוּשָׁלַםִ קָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ כָּל־
הַכָּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלָםִ׃ ד אִם ׀
רָחַץ אֲדֹנָי אֵת צֹאַת בְּנוֹת־צִיּוֹן

דַהֲוָאָה׃ מְהַלְּכָן בְּגֵיוָה יַסְרָן
סַקִין דָא פּוּרְעָנוּתָא תִתְעֲבֵיד
מִנְהוֹן אֲרֵי טְעָאָה
בְשׁוּפְרְהוֹן׃ כה שְׁפַר גִבָּרַיִךְ
בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְעָבְדֵי
נִצְחָנַיִךְ בִּקְרָבָא׃ כו וְיִצְדוֹן
וִיסוּפוּן תַּרְעֵי קִרְוַהָא
וְתִתְרוֹקַן אַרְעָא וְתֶחֱרוֹב׃
א וְיִתְקְפָן שְׁבַע נְשִׁין בְּגַבְרָא
חַד בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימָר
מִדִּילָנָא נֵיכוּל וּמִדִּילָנָא
נִתְכַּסֵּי לְחוֹד יִתְקְרֵי שְׁמָךְ
עֲלָנָא כְּנוֹשׁ חִסּוּדָנָא׃
ב בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵי מְשִׁיחָא
דַיְיָ לְחֶדְוָה וְלִיקָר וְעָבְדֵי
אוֹרַיְתָא לְרַבּוּ וּלְתוּשְׁבְּחָא
לְשֵׁיזָבַת יִשְׂרָאֵל׃ ג וִיהֵי
דְאִשְׁתְּאַר יְתוּב לְצִיּוֹן וּדַעֲבַד
אוֹרַיְתָא יִתְקַיַם בִּירוּשְׁלֵם
קַדִּישׁ יִתְאֲמַר לֵיהּ כָּל דִכְתִיב
לְחַיֵי עָלְמָא יֶחֱזֵי בְּנֶחָמַת יְרוּשְׁלֵם׃ ד אִם יַעְדֵי יְיָ יַת תְּנָאֲלַת בְּנַת צִיּוֹן וְיַת אַשְׁדֵי

ל' ומ"ל
ר
ל' . ל' ופ' ונקתה
ר
כ"ו
ל' וכל שיר השירים דכו'
ב' . ב' שמות ולכבוד ולתפארת
ל' . ל'
קמ"ד. ל'

דר"ה. להסיר אדם מעשה. את כל זה ראיתי ונתון. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה. ובכל מעשה אשר החל. כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט על כל נעלם: ישיבה לארץ ד' בלישנא בקריאה וסי' ונקתה לארץ תשב. שבי לארץ אין כסא בת כשדים. וישבו אתו לארץ שבעת. ישבו לארץ ידמו

תולדות אהרן לארץ תשב. נדה ס: הנשאר בציון. ב"ב עה. סנהדרין צב זוהר בשלח: אם רחץ. סוטה יב:

רדק

ומשאת אותו תהיה עתה קרחה תחת אותה השוות השער ותקונו, ומעשה אינו סמוך כי הוא נקוד סגול ומקשה תאר לו: פתיגיל. חגורת משי רחבה: תחת יופי. כל זה הכעור בא להם תחת שהיו מתיפות בעדיהן ובקישוטיהן ויש מפרשים כי זה לשון כויה, וכן בדברי רבותינו ז"ל כי תחת יופי, אמר רבא היינו דאמרי אנשי חלופי שופרא כואה: (כה) מתיך. תהיה זאת לאנשים הקללה הנזכרת, לאנשים בחרב יפלו, והדבור כנגד ציון כמו שאמר למעלה בנות ציון: וגבורתך. פירוש מתי גבורתיך, ומתיך שהכל עומד במקום שנים, פירוש אנשי גבורתך שהיית בוטחת בגבורתם יפלו במלחמה, וכן תרגם יונתן ועבדי נצחניך בקרבא: (כו) ואנו. מענין תאניה ואניה: ואבלו. ענין אבל. והוא על דרך משל כמו כל שעריה שוממין: ונקתה. תהיה נקיה מאנשים מאין יושב בה: לארץ תשב. שתהיה הרבה' ויפלו חומותיה ובתיה ומגדליה לארץ, או פירוש לארץ תשב על דרך משל דרך אבלות. כאלו תשב העיר לארץ על אנשיה שיצאו ממנה, כמו ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון, ויונתן תרגם ותתרוקן ארעא ותחרוב: (א) והחזיקו. כמו והחזיקי את ידך וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים, ועל זה אמר עצמו לי אלמנותיו מחול ימים, ושבע אינו לחשבון מכוון אלא כן דרך המקרא לזכור שבע ושבעה לחשבון רב לפי שכל ימי העולם שבועות, כמו שבע כחטאתיכ', שבע יפול צדיק וקם, על אבן אחת שבעה עינים, וכן שבע נשים רוצה לומר נשים רבות: לחמנו נאכל. מה שחייב אדם לעשות משלו שאר כסות, יאמרו לו אנחנו נעשה משלנו שאר כסות רק שתקחנו לנשים שיאמרו עלינו בעולות בעל הן: אסף חרפתינו. כי חרפה היא לאשה היושבת בלי בעל, ויש דרש כי נבוכדנצר גזר לחייליו שלא יבעלו אשת איש לפיכך היו מבקשות שיהיה להם שם בעל: (ב) ביום ההוא. כבר פירשנו למעלה כי ביום ההוא ביום התשועה בבא הגואל, ופירוש צמח ה' משיח בן דוד, כמו שנאמר והקימותי לדוד צמח צדיק: לצבי. פירושו חפץ, או הדר ותפארת, כמו צבי היא לכל הארצות, לעטרת צבי, ופרי הארץ הוא אומר גם כן על המשיח, מתחילה יהיה כמו הצמח היפה שישמח האדם בראייתו וכשיגיע להיות פרי יהנו עוד ממנו וישמחו בו יותר. כן מלך המשיח מתחילה ישמחו ואחר כן כשיעשה מעשה וינצח מלחמת גוג ויהיה הארץ שלוה ושקטה שכל העולם ייראו ממנו, אח"כ יהיה לגאון ולתפארת שיתגאו ויתפארו בו על כל הגוים ואמר לפליטת, כמו שכתוב והסירותי מקרבך עליזי גאותך והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בה' וגומר, וכן אמר הנה והיה הנשאר, ויונתן תרגם צמח ה' משיחא דה' ותרגם ופרי הארץ ועבדי אורית': (ג) והי'. זכר ציון וירושלים כי היא ראש מלכות ישראל, או לפי ששם תהיה מלחמת גוג ומגוג: יאמר לו. יאמר בעבורו. כי הוא קדוש. וצדיק הכתוב שיגזור עליו שיחיה לפי ישרו ומעשיו הטובים, וכמוהו מחני נא מספרך אשר כתבת, ויונתן תרגם הפסוק כן ויהא דאשתאר ישוב לציון וגו': (ד) אם רחץ. אם זה ענינו כמו והיה אם בא אל
אשת

ביאור מהגר"א

השערות כתמר מקשה: (כד) פתיגיל. לבוש על המתנים: מתיך בחרב יפלו. היינו בעיר: וגבורתך. ומתי גבורתך יפלו במלחמה ומתיך יפלו מובן כאן גם כן: (כו) ואנו וגו'. כמו כל שעריה שוממין ואמר אנו על המתים בעיר והם מוטלים לפניהן הוא דין אנינות ואבלו על המתים במלחמה מרחוק: ונקתה. פירוש מכל חמדה: לארץ תשב. היינו תכלית השפלות שאין לה מותר מן הארץ: (א) והחזיקו וגו'. כי חרפה היא לאשה בלא איש ובנים כמו אסף אלהים וגו': (ב) לצבי. הוא שררות משורש נציב אשר בארץ נצבים והמו"ן מושל לצבי כמו לגאון ולכבוד כמו ולתפארת וצמח כמו ופרי הארץ: כל הכתוב. שישאר לחיים: צמח ה'. היינו ישראל הצדיקים בת"ל צומחים וגדלים מה' לבדו יהיו לצבי במדות טובות שנפשו של אדם מחמדתן ולכבוד הוא מע"ט: ופרי הארץ. היינו הצדיקים בארץ ישראל יהיו לגאון שהוא חכמה ותפארת שהוא תורה: (ג) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם. הוא נגד אהבה ויראה שהוא נגד תו"ב וכן דו"ג כל הכתוב לחיים הוא הדבקות כמ"ש ואתם הדבקים בה' חיים: (ד) צואת בנות ציון. הוא ניאוף כה כתאוני: ואת דמי ירושלים. הוא רציחה והוא כה כעסני והתאוה
קבה

מצודת דוד

שהיו חוגרות בחגורה של פאר שמה יהיה מחגורת שק בעבור הצער והאבל: כי תחת יופי. ר"ל כי כן ראוי והגון להם במקום שהיו מייפות א"ע בפני הנואפים והוא מקרא קצר ומאליו יובן: (כה) מתיך. אנשיך יפלו בחרב האויב: וגבורתך. הגבורים שבך אשר לא ימסרו עצמן לחרב האויב ויצאו למולם למלחמה עכ"ז שמה במלחמה יפלו בחרב כי האויב יתגבר עליהם: (כו) פתחיה. בכל פתחי הבתים יהיה אנינות ואבלות: ונקתה. תהיה נקיה וריקנית מכל טובה ותשב לארץ בשפל המצב: ד (א) והחזיקו. אחז"ל נ"נ גזר על עמו שלא יאנסו הנשואות לאיש ועל שיתרבו האלמנות יחזיקו שבע נשים באיש אחד להנשא לו: לאמר. וכה האמרנה אל תחוס לדאוג על צורך הספוק והמזון כי נאכל לחמנו ונלבש שמלתנו ואין לנו עליך כלום רק יקרא שמך עלינו לומר שאתה בעל שלנו והנו נשואות לך: אסוף. כנוס החרפה מאתנו שלא יאנסו אותנו חיל נ"נ: (ב) ביום ההוא. ר"ל אחר שיתמרק עון ישראל בקושי ובמרבית היסורים אז תהיה גאולה שלמה ויהיה צמח ה' להדר ולכבוד והוא משיח בן דוד הנקרא צמח כמש"ה והקימותי לדוד צמח צדיק (ירמיה כג): ופרי הארץ. גם זה על המשיח יאמר: לפלטת ישראל. להנשארים שחסו במקום ועמדו באמונתם: (ג) הנשאר בציון. הנשאר מישראל ישב בציון. והנותר מהם ישכון בירושלים וכפל הדבר במ"ש: יאמר לו. על כל הנשאר יאמר עליו שהוא קדוש: כל הכתוב. כל מי שכתוב בספר להיות חי בעולם הגאולה ישכון בירושלים: (ד) אם רחץ ה'. ר"ל הדבר הזה יהיה כאשר ירחץ ה' את צואת וכו'

מצודת ציון

ה' את גבולך (דברים יב) ת"א יפתי וגיל: הוא ענין שמחה כי הדרך לחגור בה בשמחות לרקד בה במחולות או הוא מלה מורכבת לשון פתיל גיל ר"ל אבנט הנעשה מפתילים (ועיין בתוי"ט בעדיות פרק ג) ופתיל ענינו חוט כמו פתיל תכלת (במדבר כח) וגיל ענינו אבנט מל' הגליונים הנאמר למעלה: (כה) מתיך. אנשיך כמו מתי מספר (בראשית לד): (כו) ואנו. מל' אנינות: ואבלו. מל' אבלות: ונקתה. מל' נקי: (א) והחזיקו. ענין אחיזה: אסוף. הכנס כמו ואין איש מאסף (שופטים יט): (ב) לצבי. להדר ויופי כמו וצבי עדיו (יחזקאל ז): לגאון. לממשל רב וכן לפני שבר גאון (משלי טז): לפליטת. לשארית: (ד) אם. ענינו כמו כאשר וכן ואם יהיה היובל (במדבר לו): צואת. מל' צואה ויאמר על עבירות מגונות: ידיח. מלשון הדחה ושטיפה

וְאֵת־דְּמֵי יְרוּשָׁלִַם יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ בְּרוּחַ מִשְׁפָּט וּבְרוּחַ בָּעֵר׃ ה וּבָרָא יְהוָה עַל כָּל־מְכוֹן הַר־צִיּוֹן וְעַל־מִקְרָאֶהָ עָנָן ׀ יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה כִּי עַל־כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה׃ ו וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר׃

ה א אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי לְכַרְמוֹ כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן־שָׁמֶן׃ ב וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ וְגַם־יֶקֶב חָצֵב בּוֹ וַיְקַו לַעֲשׂוֹת

ל' וחד יריח. ל'. ל'. פסק. ל'. ל"ין בליסנתו מלעיל. ל'. ל'. ל'. ל' ועל כל

דַּם זַכַּי דְבִירוּשְׁלֶם יַגְלֵי מִגַּוַּהּ בְּמֵימַר דִּין וּבְמֵימַר גְּמִירָא׃ ה וְיִבְרֵי יְיָ עַל כָּל מַקְדַּשׁ טוּרָא דְצִיּוֹן וְעַל אֲתַר בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ עֲנַן יְקַר יְהֵא מַטִּיל עֲלוֹהִי בִּימָמָא וְאַמְטְתָא וְזֵיהוֹר כְּאֶשָּׁא שַׁלְהוֹבֵי בְּלֵילְיָא אֲרֵי יַתִּיר מִן יְקָרָא דַּאֲמִיר לְאַיְתָאָה עֲלוֹהִי שְׁכִנְתָּא תְּהֵי מְגַנָּא עֲלוֹהִי בִּגְנוּן׃ ו וְעַל יְרוּשְׁלֶם תְּהֵי מְטַלַּת עֲנָנֵי לְאַטְלָלָא עֲלַהּ בִּימָם מִשָּׁרָב וּלְבֵית סְתַר וּלְאַגָּנָא מִזַּרְמִית וּמִמִּטְרָא׃ א אֲמַר נְבִיָּא אֲשַׁבְּחֵיהּ כְּעַן לְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִיל לְכַרְמָא זַרְעֵיהּ דְּאַבְרָהָם רַחֲמִי תּוּשְׁבְּחַת רַחֲמִי לְכַרְמִי עַמִּי חַבִּיבִי יִשְׂרָאֵל יְהָבִית לְהוֹן אַחְסָנָא בְּטוּר רָם בְּאַרְעָא שְׁמֵינָא׃ ב וְקַדֵּשְׁתִּינוּן וְיַקַּרְתִּינוּן וְקַיֵּמְתִּינוּן כְּמַצַּב גֶּפֶן בְּחִירָא וּבְנֵיתָא מַקְדְּשִׁי בֵּינֵיהוֹן וְאַף מַדְבְּחִי יְהָבִית לְכַפָּרָא עַל חֲטָאֵיהוֹן וַאֲמָרִית דְּיַעְבְּדוּן עוֹבָדִין טָבִין קֳדָמַי

תולדות אהרן וברא ה'. ב"ב עה: וסכה תהיה. סוכה כו (סוכה נב): אשירה נא. בס"מ מנחות נג זוכר לך (חגיגה עח): ויעזקהו. ר"ס כג (סוכה נד ר"ס נח):

רדק

אשת אחיו, אם יהיה היובל לבני ישראל, ואם תקריב מנחת בכורים, והדומים לכן כמו שכתבנו בספר מכלל, ופי' הפסוק לענין הנזכר למעלה קדוש יאמר לו וגו', מתי יהיה זה כשירחץ ה' צאות צואת בנות ציון, כלומר הטנוף והצואה, והוא דרך משל למעשים הרעים שהם בציון היום לא יהיו שם אז אסיר מקרבך עליזי גאותך: ורחץ. עבר במקום עתיד, וכמוהו רבים בדברי הנבואה ברוב: ורחץ. וידיח, כפל ענין במלות שונות, וכן צואה ודמי וכן משפט ובער, כלומר כי במשפט ישפוט ולא יצטרך עוד לרשעים ובזה יבער הרע כלו ולא ישאר ממנו דבר וסמך רוח אל לשון הדחה ורחיצה רוצה לומר לרוב הבעור שלא ישאר מלכלוכים הטנף דבר כמו שסרות פיגש הדבר, או יהיה פירוש רוח כמו וברוח שפתיו וברוח פיו, וכן תרגם יונתן במימריה: (ה) וברא ה'. מתחלה היה ענן הכבוד תוכה במשכן ובבית המקדש אבל בשוב הגלות יראה ענן הכבוד על בתי החכמים והגדולים והחסידים. וזהו שאמר על כל מכון הר ציון, ועל מקראיה, כלומר על כל נכון ונשא בכבוד יושביו ונקרא גם כן המקום ההוא מקראה לפי שנקראים שם העדה לפני החכמים, וכנוי ה"א מקראיה לציון ויהיה שם ביומם ענן ועשן ובלילה נוגה אש להבה כמו שהיה במשכן עמוד הענן ביום ועמוד האש לילה, ועשן הוא הענן העב, ותרגם יונתן ועשן ואמטתא, ופירוש על דרך שאמר וערפל סביביו, והוא משל על השגת אמתת האל שלא תישג על האמת, כי לא יראני האדם וחי, אפילו חיות הקדש אין רואין אותו, ואמר שבאותו הזמן תרבה השגת בני אדם: כי על כל כבוד חפה. פירוש על כל כבוד בתי ירושלם חפה, כלומר תהיה כבוד האל תופף עליהם הענן ביום והאש בלילה, ויונתן תרגם על כל מכון על כל מקדש טורא דציון: (ו) וסכה. והוא החפה תהיה להם לצל יומם מחורב שלא יכם שמש ושרב ולא יזיקם, וכן המטר לא יזיקם כי החופה תהיה להם למחסה ולמסתור, ותרגם יונתן ועל ירושלים תהא וגו': (א) אשירה נא. דברי הנביא עושה משל בין האל יתברך ובין ישראל, וקורא ישראל כרם והאל בעל הכרם, וקורא זה המשל שירה, ודבר זה המשל על אנשי דורו לפי שהוא שבח האוהב ואהבתו עם האהוב, וכן שיר השירים אמר שלמה לפי שהוא מספר אהבת החושק עם החשוקה, והוא משל האל עם כנסת ישראל, וקורא הנביא האל יתברך ידידי ודודי על דרך כי בי חשק: בקרן בן שמן. כתרגומו בטור רם ובארע שמנה, וקרא ארץ ישראל קרן לפי שהיא גבוהה מכל הארצות, והקרן גבוה מכל הגוף, וקורא ארץ ישראל בן שמן כמו שנאמר עליה ארץ זבת חלב ודבש, ותרגם יונתן וקדישתינון וגומר: (ב) ויעזקהו. פירוש חפרו, מדברי רבותינו ז"ל מלאוס יושב ועוזק תחת הזיתים, או פירוש גדרו סביב, ותרגומו עזקא טבעת שהיא עגולה מסבבת, והרוצה לטעת כרם גודרו תחלה כדי שלא תכנס שם חיה ותאכל הנטעים וגם תוסר מקום נטיעת הגפנים, וכן מסקל ממנו האבנים ואחר כך נוטע ממובחר הנטעים שימצא, וזהו שאמר ויסקלהו שהסיר משם האבנים ואחר כך ויטעהו שורק, והשורק היא הנטיעה המשובחת, וכן נטעתיך שורק, ואמר כי נקרא שורק הגפן שמוציא ענבים טובים שאין בהם חרצן, ופי' המשל כי שמר האל ישראל כשהכניסן לארץ, והנדה הם הגוים אשר סביבותיה וסקל מן הכרם האבנים, וזו שבעה אומות מארץ ישראל, ונטע בו זה העם שהוא נטע נבחר זרע אמת שהוא זרע אברהם יצחק ויעקב והיו ראויים שיעשו פרי טוב, ויש דרש שר"ו מלות כמנין שור"ק שהוסיפו להם על שבע מצות שנצטוו בני נח: ויבן מגדל בתוכו. מי שיש לו כרם טוב ויראה לשמרו תמיד שמירה מעולה בונה מגדל בתוכו וגם עושה בו יקב ודורך שם הענבים ושומר שם היין כל זה עושה לאהבתו הכרם, גם יש שבונים מגדל אחד בכרם לשמור כל הכרמים כן האל יתברך בנה מגדל בתוכו שהבטיחם בשמירתו כל זמן שישמעו לקולו ויבטחו בשמו שלא יבואם רע, וזהו המגדל החזק, כמו שכתוב מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב: וגם יקב חצב בו. הם הנביאים, כמו שנאמר תלבשי בנביאים, והיקב דורכין בו הענבים להוציא פרי הענבים למעשה, כן הנביאים מורים לישראל התורה כדי שיחיו

רשי

ידיח. ל' רחיצה בל' משנה ובמקרא וגם ידיחו את העולה (יחזקאל מ): ברוח משפט. ע"י יסורין של"ט בלע"ז שיפלה על רוחו לשפוט אותם: וברוח בער. לבערם מן העולם בער כמו לבער דישקבמ"ט בלע"ז ל' פעול הלוך: (ה) ועל מקראיה. הקרואים בתוכה. ענן יומם ועשן. להגין עליהם מן הפט"ס. כי על כל כבוד. האמור להם תהא החופה שתחופף שכינתי עליהם ושבע חופות יש כאן ענן ועשן נוגה אש להבה חופה שכינה: (ו) וסוכה תהיה לצל וגו' מחורב. להגין מלהט יום הבא שנאמר ברשעים ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג) שהקב"ה מוציא חמה מנרתקה ומקדרה עליהם: ולמחסה. ל' כיסוי: ולמסתור. להסתר בה: מזרם. אש המתלקחת מנהר דינור על הרשעים בגיהנם שנאמר על ראש רשעים יחול (ירמיה כג) במס' חגיגה: וממטר. מטר היורד על הרשעי' כענין שנאמר ימטר על רשעים פחים (תהלים יא): (א) אשירה נא לידידי. הנביא אומר אשירה נא לידידי. תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו כמו ה' ילחם לכם (שמות יד) בשבילכם: שירת דודי. היא זו אשר שר בשביל כרמו על עסקי כרמו כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כו): כרם וגו' בן שמן. בזויות העושה פירות שמנים כשמן טוב: בן שמן. זויות ראוי לשמן לזיתים לעשות שמן כמו בן מות (שמואל ב' ב') ראוי למות ודוגמא הוא. זו ובסוף הענין יפרשנה: (ב) ויעזקהו. סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עיזקא: ויסקלהו. הוציא אבנים מתוכו הרעים לגפנים כמו סקלו מאבן (לקמן סב): ויטעהו שורק. הם זמורות היפות לנטיעה משאר זמורות. ויבן מגדל בתוכו. גת לעצור ענבים: וגם יקב חצב בו. הבור שלפני הגת לקבל היין וכן כל יקב שבמקרא ל' בור הוא

ביאור מהגר"א

קשה מן הכעס כמ"ש טוב כעס משחוק וז"ש גבי דמי ידיח בהדחה בעלמא ואמר ברוח משפט נגד הכעסני וברוח בער נגד' חלוי' שצריך לבער רוח טומאה מן הארץ ואמר ציון וירושלים שהן נגד תו"ב וב' קליפות' כנ"ל בן כישוכן: (ה) מכון. הר ציון. מכון כמו המכונות לכיורות והיינו כמ"ש למעלה נכון יהיה וגו': ועל מקראיה. הם כל הכתוב לחיים: וענן. כמו במדבר בענן יומם ולילה כו': ועשן ונגה אש להבה. הכל אחד ועשן ונגה אש של להבה כמו והר סיני עשן כולו מפני כו': כי על כל כו'. על כל כבוד בתי ירושלים תהיה הענן כו' חופה עליהם: (ו) מחרב מזרם וממטר. ג' נגיעות של הקדוש ברוך הוא שנפרע בהן מעוברי רצונו וכן ג' אמות אמ"ש חורב אש זרם רוח מטר מים ובסדום נפרע בהם ומבול במים ודור הפלגה ברוח להפילה על פני כל הארץ ומצרים בפלשתן דם ונפרע במים ארבה ברוח שהין בהם ובברד היו שלשתן הוא עצמו מים ואש מתלקחת בתוך הברד וקול קולות וגו' הוא ברוח וז"ש שם את כל מגפותי וכן המה בנפש באדם והדיבור מחבר את כולם וז"ש חז"ל מי שפרע מדור המבול ומדור הפלגה ומאנשי סדום וממצרים הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו: (א) אשירה נא לידידי וגו'. ידידי הוא הנאהב ודוד הוא האוהב אשירה נא לידידי בשביל הקדוש ברוך הוא שהוא שוכן בג' עולמות וענין השירה מספר חסדו שעשה לישראל: (ב) ויטעהו שורק. שנטל שורק מובחר ונטעו: יקב חצב בו. היינו חפירה בעצר הכרם

מצודת ציון

ובטיטה: בער. ענין הפנוי מן העולם כמו הנני מבעיר אחרי בעשא (מ"א י"ו): (ה) מכון. מ' הכנה: מקראיה. הקרואים והמזומנים לבוא בה: ונוגה. האורה וזריחה: חופה. ענין מכסה: (ו) מחורב. ענין יובש כמו ונתתי יאורים חרבה (יחזקאל ל) ור"ל מחרב וחום השמש היוקד: מזרם. ענין שטיפת ומרוצת המים: (א) לידידי. אהובי, וכן דודי: בקרן. פנה וזויות וכן על קרנות המזבח (ויקרא ד): בן שמן. הראויה לעשות פירות שמנים וכן בן מות הוא (ש"א כ) שר"ל ראוי למות: (ב) ויעזקהו. התרגום של טבעת עזקא ור"ל גדר סביבו כהיקף כעין טבעת: ויסקלהו. הסיר האבנים מתוכו וכן סקלו מאבן (לקמן סב): שורק. זמורות נבחרים כמו ואנכי נטעתיך שורק (ירמיה ב): מגדל. הגת שעוצרים בו הענבים להוציא היין. יקב. הוא הבור שלפני הגת והיין יורד בו: חצב. החפירה באבנים נקרא חציבה בל' המקרא: ויקו

מצודת דוד

וכו' ר"ל כשיסיר מהם לכלוכי העון: דמי ירושלים. דם הנקי הנשפך בה: ברוח משפט. בחוזק משפט יסורין ור"ל כמו הרוח הזה מייבש את הלחלוחית כן ימרקו היסורין לחלוחית העון: וברוח בער. ביסורין יבער החטאים מן העולם: (ה) וברא וכו'. אז יברא ה' ענן חדש להיות שוכן ביום על כל מקומות המוכן לשבת אשר שמה בהר ציון: ועל מקראיה. על האנשים הקרואים לבוא בהמה: ועשן וכו' לילה. כל אלה ישכנו עליהם בלילה: ונגה אש להבה. האורת להבת אש: כי על כל וכו'. מלבד הכבוד שיהיה להם אז יהיו כל אלה לחופף עליהם להגן מן השדים: (ו) וסוכה תהיה. הענן הזה יהיה לסיכך עליהם להיות לצל ביום להציל מחורב ושרב השמש. מזרם. משטיפת המים והוא דרך משל לומר שיגין עליהם לבל תשיגם יד האויב:

ה (א) לידידי. אמר הנביא אשירה נא במקום ידידי ובשליחותו: שירת דודי. השירה אשר שר דודי על עסקי כרמו: כרם. והוא השיר הנה כרם היה לידידי וכו': (ב) ויעזקהו וכו'. גדרו מסביב ופנה אותו מן האבנים ונטע בו זמורות יפות ועשה בו גת וחצב בו יקב: ויקו. על פי המעשים והתקונים האלה היה

וכן עד יקבי המלך (זכריה יד) ת"י עד שיחין דמלכא הוא עומק אוקינוס נופל בו כאן ל' חליבה כמו וכורות חצובים (דברים ו) : ויקו לעשו' ענבים : ויקו ידידי לעשות לו הכרם הזה ענבים : ויעש באושים . דומים לענבים וקורין אותם (לנברוויי"ש בלע"ז) : (ה) הסר משוכתו · להסר גדר המסוכך ומגין עליו . סוכה הוא סייג קוצים: גדר הוא גדר אבנים : והיה : הכרם :לבער: שירעו בו בהמה וחיה : (ו) ואשיתהו בתה . ל' שממה וריקנית הוא וכן (לקמן ז) בנחלי הבתות : ולא יעדר · ל' חפירת כרם היא : ועלה שמיר ושית · מיני קוצים פתר בהם מנחם בן סרוק ואני אומר שמיר ל' תולעת חזק הוא המבקע אבנים שבו בנה שלמה את בהמ"ק כענין שנאמר (יחזקאל ג) כשמיר חזק מצור: שית . ל' השאת והשבר (איכה ג) ל' תשאה שממה (לקמן ו) לדו מאין דורס ליכנס בו ומתוך כך תעלה בו תולעת : (ז) כי כרם ה' צבאות בית ישראל . לכרם הזה אתם משולים בית ישראל כי כל מה שעשה לכרם הזה עשה לישראל. והכרם הוא אדם הראשון כי מצינו במ"א במקומות הרבה בתנחומא ובבראשית רבה שמקראות הללו נדרשין עליו לא נטרד אדם הראשון עד שחירף וגידף שנאמר ויקו לעשות ענבים וגו' ובמקו' אחר מצינו הושיב עליו שומרים שלא יאכל מעץ החיים שנאמר ועל העבים אצוה וכן נדרשנו עליו: (א) (כרם : זה אדם הראשון : לידידי:זה הקב"ה:בן שמן בג"ע) : (ב) ויעזקהו . בעשר חופות האמורות (ביחזקאל כח)בפ' חירם מלך צור : ויסקלהו . מיצר הרע עד שאכל מן העץ ונכנס בו יצר הרע : ויטעהו שורק·תחילת יצירתו ממקום המזבח : ויבן מגדל בתוכו . ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים : וגם יקב חצב בו.מעיין נובע מקור חכמה: ויקו לעשות ענבים · שיודה וישבח לפניו : ויעש באושים.דברים נבאשים חירף וגידף: שפטו נא · לפי שסוף המשל בא לומר שאף הם עשו כמותו שואל להם המשפט : (ה) אודיעה נא אתכם : מה נראה בעיני לעשות לו ועשיתי . הסר משוכתו · טרדתיו מתוך חופתו : והיה לבער · סופו למות ולמשול בו חיות רעות : פרוץ גדרו · טרדתיו ממחיצת גן עדן : (ו) ואשיתהו בתה : לדו הושבתיו . שלא נתתי תורה בימיו : לא יזמר ולא יעדר · לא ילמדו ממנו לא זכות ולא מעשה טוב : ועלה שמיר ושית . שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשות מעשים מקולקלים : ועל העבים אצוה : צויתי עליו שומרים לשמור את דרך עץ החיים: (ז) כי כרם ה' צבאות בית ישראל . כי כאותו הכרם לי בית ישראל עשרת השבטים הם היו לי ככרם יין ככרם זית כקרן שמן בארץ שמינה שמן כהונה שמן מלכות שמן מנורה שמן מנחות עזקתים תחלה בהיקף ענני כבוד במדבר וסקלתים ונקיתים מפושעי הדור נטעתים שורק שש מאות ושש מצות כמנין שורק הוספתי עליהם על שבע מצות שנצטוו בני נח בניתי מגדל בתוכו משכני ומקדשי וגם יקב המזבח והשיתין : ויעש באושים . קילקלו מעשיהם ועתה

עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃ ג וְעַתָּה
יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וְאִישׁ יְהוּדָה שִׁפְטוּ־
נָא בֵּינִי וּבֵין כַּרְמִי׃ ד מַה־לַּעֲשׂוֹת
עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ מַדּוּעַ
קִוֵּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ
בְּאֻשִׁים׃ ה וְעַתָּה אוֹדִיעָה־נָּא
אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה לְכַרְמִי
הָסֵר מְשׂוּכָּתוֹ וְהָיָה לְבָעֵר פָּרֹץ
גְּדֵרוֹ וְהָיָה לְמִרְמָס׃ ו וַאֲשִׁיתֵהוּ
בָתָה לֹא יִזָּמֵר וְלֹא יֵעָדֵר וְעָלָה
שָׁמִיר וָשָׁיִת וְעַל הֶעָבִים אֲצַוֶּה
מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר׃ ז כִּי כֶרֶם
יְהוָה צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ
יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו וַיְקַו לְמִשְׁפָּט
וְהִנֵּה מִשְׂפָּח לִצְדָקָה וְהִנֵּה צְעָקָה׃

ל' ותסר י"ח בטעם
וְאִינוּן אַבְאִישׁוּ עוֹבָדֵיהוֹן׃
ג נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הָא בֵּית
יִשְׂרָאֵל מְרַדוּ מִן אוֹרַיְתָא וְלָא
צְבָן לְמֵיתַב כְּעַן יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם
וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה דִּינוּ כְעַן דִּינָא
קֳדָמַי מִן עַמִּי׃ ד מָה טָבָא
אֲמָרִית לְמֶעְבַּד עוֹד לְעַמִּי
וְלָא עֲבָדִית לְהוֹן מָה דֵין
אֲמָרִית דְּיַעְבְּדוּן עוֹבָדִין טָבִין
וְאִינוּן אַבְאִישׁוּ עוֹבָדֵיהוֹן׃
ה וּכְעַן אֲחַוֵּי כְעַן לְכוֹן יָת
דַּאֲנָא עָתִיד לְמֶעְבַּד לְעַמִּי
אַסַּלֵּיק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן וִיהוֹן
לְמִבַּז אֲתָרַע בֵּית מַקְדְּשֵׁיהוֹן
וִיהוֹן לְדִישׁ׃ ו וְאֶשַׁוֵּינוּן
רְטִישִׁין לָא יִסְתַּעֲרוּן וְלָא
יִסְתַּמְכוּן וִיהוֹן מְטַלְטְלִין
וּשְׁבִיקִין וְעַל נְבִיַּיָּא אֲפַקֵּיד
דְּלָא יִתְנַבּוּן עֲלֵיהוֹן נְבוּאָה׃
ז אֲרֵי עַמָּא דַיְיָ צְבָאוֹת בֵּית
יִשְׂרָאֵל וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה נִצְבָא דְחֶדְוָתֵיהּ וַאֲמָרִית דְּיַעְבְּדוּן דִּינָא וְהָא אִינוּן אָנוֹסִין
אֲמָרִית דְּיַעְבְּדוּן זָכוּ וְהָא אִינוּן מַסְגַּן

זקני בת ציון : ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסי' נמסר בסדר בהעלתך

שהיו מעשיהם טובים עם אלהים ואדם , ויונתן תרגם מגדל בית מקדשא : ותרגם יקב מדבחא : ויקו לעשות ענבים ויעש באושים . והנה הוא קוה שיעשה זה הכרם ענבים טובים כמו שהיה המטע טוב כי ממטע טוב היו מאברהם יצחק ויעקב , וכן הורש תורת אמת והיה ראוי שיהיו מעשיהם טובים : ויעש באושים . פירוש ענבים רעים · וכן פירש רבינו סעדיה שתרגום וילע ובאש , ורבינו האי"י ז"ל כתב באושים הוא מין ידוע ממיני הענבים והוא הרע שבהם · וידוע הוא מלשון משנה הענבים האובשים במוקדם האל"ף על הבי"ת , כן ישראל במקום שהיו ראוים לעשות מעשים טובים עשו מעשים רעים : (ג) ועתה · כלומר אתם בעצמכם תהיו שופטים ביני וביניכם , ואמר יושב ירושלם ואיש יהודה כי אחר עשרת השבטים גלו כשנאמרה נבואה זו , כי בשנת שש לחזקיהו גלו עשרת השבטים : (ד) מה לעשות · כל השמירות והמלאכות שאדם עושה לכרמו עשיתי לו לא נשאר לי דבר טוב לעשות שלא עשיתי אם כן מדוע היה שקויתי לעשות ענבים ויעש באושים , קויתי בצר"י הוי"ו : (ה) ועתה . הסר משוכתו · בדג"ש עם הוי"ו כמשוכת חדק , בנס"י , והמשוכה היא שעושים לכרם מקוצים חוץ לגדר אבנים שעושים לו ועושין זה לרוב שמירה ואם אין משוכה יכנס בו אדם על ידי הדחק , וזהו והיה לבער כלומר למאכל , כמו ובער בשדה אחר , ואחר שיפרוץ גדר האבנים הוא למרמס שירמסוהו חיות ובהמות , והמשל במשוכה ובגדר הוא שמירת האל שיסלק מעליהם ואומות העולם יהיו שולטות בהם , כמו שאמר הכתוב והסתרתי פני מהם והיה לאכול : (ו) ואשיתהו בתה · ועוד אעשה לו זה כי אף על פי שעשיתיו הפקר ואכלוהו ורמסוהו החיות אף על פי כן הגפנים הנשארים בו לא אעשה בהם שום עבודה שיוציאו פירות אלא אניחנו שיהיה שממה לא יזמר ולא יעדר ופירוש יזמר כריתת הזמורה להרבות בפירות · ופירוש יעדר שחופרים סביב הזמורה ותולשין הקוצים והעשבים הרעים וכיון שלא יעבד יעלה שמיר ושית כמו הארץ שאינה נעבדת שצומחין בה שמיר ושית , ושמיר ושית מיני קוצים הם , ובתה פירוש שממה , וכן בנחלי הבתות אף על פי שהוא דגוש וזה רפי , והמשל אף על פי שסלקתי שמירתי מהם והם למאכל לגוים והגלו אותם מארצם רובם כי עשרת השבטים גלו אף על פי כן הנשארים לא אעשה עמהם טובה ולא אצלח ברכתי להם שיפרו וירבו כמו שתוספין הזמורה כדי שתוציא פירות יותר : ועלה שמיר ושית · שיהיו מעשיהם לקללה , כמו שאמר והמשתכר ישתכר אל צרור נקוב , ומשל ועל העבים אצוה יתפרש כמשמעו שאמנע ברכתי מארצם · כמו שכתוב ועצר את השמים ולא יהיה מטר , ויונתן תרגם על נביאיא וגו' : (ז) כי כרם ה' : עתה פירש המשל בית ישראל עשרת השבטים : איש יהודה . שבט יהודה ובנימן : נטע שעשועיו · מתחלה כשנטעם נטע שעשועיו היו שהיה מתשעשע בהם ושמח עמהם כשהיו עושים מעשי' טובים וקוה מהם שיעשו תמיד מעשים טובים ויעשו משפט העניים כמו שהיה עושה עמהם תמיד טובות : והנה משפח · פי' נגע , כמו ספחת , ולצחות הלשון סמך משפח אל משפט , וכן צעקה לצדקה מפני שהם קרובים להם באותיות , וענין הפסוק רוצה לומר אני קויתי שיעשו

ביאור מהגר"א

הכרם משא"כ בנין מגדל על הארץ אמר בתוכו : (ג) יושב ירושלם · היינו הפשוטים שבעם ואיש יהודה היינו החשובים : (ה) והיה לבער וגו' והיה למרמס : זהו שן ורגל אבות נזקין : (ו) שמיר · הוא קוצים וברקנים שהם קשין כאבן ושית הוא קוצים חדודים שלא יוכל איש ליגע בהם : (ז) כי כרם וגו' · נטע שעשועיו פירוש שני מיני הנאות לבעל הכרם אחד הפירות ושני השעשוע מן הנטעים ובית ישראל העושים מצות התורה והוא הפירות ואיש יהודה היינו החשובים הגדולים בתורה ובמצות הם נטע שעשועיו : ויקו למשפט · שיעשו דין בגנבים : והנה משפח · חברי גנבים כלו · והנמשל קרן בן שמן הוא ארץ ישראל שסמוכה במצות על ידי גדר מ"ע ויסקלהו מן יצה"ר והקליפות על ידי מל"ת ויטעהו שורק חכמת אלהים בקרבם תורת ה' : ויבן מגדל · הוא הנבואה שראשו בשמים והנביא נקרא צופה : יקב חצב בו : רוה"ק שבקרב איש

מצודת דוד

היה מקוה שיעשה הכרם ענבים טובים ולא כן היה כי עשה באושים : (ג) ועתה : הואיל וכן היה : יושב ירושלים · כל מי שיושב בירושלים וכל איש מאנשי יהודה : שפטו נא · בררו הדבר הנעשה ביני ובין כרמי וראו הדין עם מי : (ד) מה לעשות מה היה לי לעשות עוד לכרמי מכל הדברים שעושים לכרם ולא עשיתי לו אותן הדברים : מדוע קויתי : ר"ל מדוע לא היה כן כמו שקויתי : (ה) את אשר אני עושה · את אשר בלבבי לעשות לכרמי : הסר · להסר גדרו והיה למרעה : פרוץ . לפרוץ גדרו והיה למרמס הרגל והוא כפל ענין במ"ש : (ו) ואשיתהו · אשים אותו שממה : לא יזמר · לא יחתכו הזמורות להרבות ענפים כדרך שעושים לכרמים : ולא יעדר · לא יחפרו תחת האילנות כדרך שחופרים בכרמים לתקון הגפנים : ועלה שמיר ושית · תגדל קוצים כדרך השדה שאינה נעבדת : מהמטיר · ר"ל שלא להמטיר עליו מטר [illegible] הוא מ"ם השלילה וכן מעבר מי נח (לקמן נד) : (ז) כי כרם וכו' . עכשיו מפרש המשל ואמר שבית ישראל הם הכרם : נטע שעשועיו . הנטיעה שהוא משתעשע ומשמח בו : ויקו . לפי מרבית הטובה שעשה להם היה מקוה שיעשו משפט והנה לא כן הוא כי אספו חמסים רבים או עשו מעשים מגונים כנגע נרעצה לצדקה

מצודת ציון

ויקו . מל' תקוה : באושים · פירות דומים לענבים וגרועים מהם וכן תחת שעורה באשה (איוב לא) שר"ל שעורה גרועה : (ה) משוכתו . הוא הגדר הסוכך ומגין בעדו כמו הלא אתה שכת בעדו (שם א) : והיה · כמו ויהיה : לבער , למרעה כמו ובער בשדה אחר (שמות כב) : למרמס · למדרך הרגל : (ו) ואשיתהו · אשים אותו : בתה · ענין שממון כמו בנחלי הבתות (לקמן ז) : יזמר · כן יקרא קצית ענפי גפן כמו וכרמך לא תזמור (ויקרא כה) : יעדר · ענין חפירה כמו וכל ההרים אשר במעדר יעדרון (לקמן ז) : שמיר ושית · שמות מיני קוצים : (ז) שעשועיו · ענינו התעסקות בדבר מה לשמוח בו : משפח . ר"ל אסיפת חטא כמו ונספחו על בית יעקב (לקמן יד) או הוא מל' ספחת הצרעת ולפי של' נוטה נופל על ל' משפט אמר כן

ח הוֹי מַגִּיעֵי בַיִת בְּבַיִת שָׂדֶה בְשָׂדֶה יַקְרִיבוּ עַד אֶפֶס מָקוֹם וְהוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ ט בְּאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת אִם־־לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְּדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ י כִּי עֲשֶׂרֶת צִמְדֵּי־־כֶרֶם יַעֲשׂוּ בַּת אֶחָת וְזֶרַע חֹמֶר יַעֲשֶׂה אֵיפָה׃ יא הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף יַיִן יַדְלִיקֵם׃ יב וְהָיָה כִנּוֹר וָנֶבֶל תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם וְאֵת פֹּעַל יְהוָה לֹא יַבִּיטוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא

חוֹבִין׃ ח וַי דְמַקְפִּין בֵּיתָא עַל בֵּיתָא חֲקַל אוּנְסָא בְּחַקַלְתְּהוֹן מְקָרְבִין אָמְרִין עַד דְנַחְסִין כָּל אֲתַר וּמְדַמַּן דְיָתְבִין בִּלְחוֹדֵיהוֹן בְּגַוָהּ דְאַרְעָא׃ ט אֲמַר נְבִיָא בְּאוּדְנַי הֲוֵיתִי שָׁמַע כַּד אִתְגְזֵירַת דָא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת אִם לָא בָּתִּין סַגִיאִין לְצָדוּ יְהוֹן רַבְרְבִין וְטָבִין מִבְּלִי יָתֵיב׃ י אֲרֵי בְּחוֹבָא דְלָא יְהָבוּ מַעַשְׂרַיָא בֵּית עֲסַר אֶשְׁכְּרִין דִכְרַם יַעְבְּדוּן בֵּיתָא חֲדָא וּבֵית כּוֹר זְרַע יַעְבֵּיד תְּלַת סָאִין׃ יא וַי דְמַקְדְמִין בְּצַפְרָא לְמִשְׁתֵּי חֲמַר עַתִּיק רָדְפִין מְאַחֲרִין לְמִפְטַר מְרַמְשִׁין עַל שְׁוֵיהוֹן חֲמַר אוּנְסִין מַדְלֵיק לְהוֹן׃ יב וַהֲוֵי עַל יְדֵי כִנּוֹר וְנֶבֶל קַתְרוֹס אַבּוּבָא וַחֲמְרָא מִשְׁתֵּיהוֹן וּבְאוֹרַיְתָא דַיְיָ לָא אִסְתַּכָּלוּ וְעוֹבַד גְבוּרְתֵּיהּ

בשדה ה׳ רפין בקריאה וסי׳ נעברה נא בארצך לא נעבר · וזכרו אעברה בארצך · הוי מגיעי בית בבית. ותאמר נעמי אל רות כלתה. ויאמר בעז אל רות הלא שמעת בתי. ויין ז׳ בקריאה וסי׳ ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין׳ וגם תבן גם מספוא יש דפלגש בגבעה. והיה כנור ונבל תוף וחליל · ויחזק את המצדות דד״ה · לאמתם יאמרו איה דגן׳ לחם חמודות לא אכלתי ובשר , והפחות הראשונים ·

תולדות אהרן באזני ה׳ · ברכות נח : הוי משכימי · שבת קיט סוטה מח : ואת פועל ה׳ · שבת מט קיט עקידה שער ח :

רשי

ועתה יושב ירושלים ואיש יהודה אשר לא גליתים עדיין ישפטו נא ביני וביניהם על הרעה שהבאתי עליהם מי סרח על מי מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי לו אודיע נא אתכם גם אתם המכעיסים א״תי את אשר הגון בעיני לעשות לכרמי ככל אשר עשיתי לאדם הראשון הסר משוכתו אסלק שכינתי מעליה׳ המסוכך׳ עליהם כמה שנאמר (לקמן כב) ויגל את מסך יהודה : פרוץ גדרו . אתוץ חומותיו : ואשיתהו בתה · ואשוינון רטישין : לא יזמר ולא יעדר. לא אסתעדון ולא יסתמכון : ועלה שמיר ושית . ויהיו מטלטלין ושביקין דוגמת שמיר ושית של כרם ואלל הכרם ממש במקום אחר הוא מתורג׳ הובאי ובור: ועל העבים אצוה: ועל נביאיא אפקד דלא יתנבון עליהון . הנבואה נמשלה למט׳ שהעבים מקבלין אותה מן השמים כך הנביאים מקבלין הנבואה מפי הקדושה : נטע שעשועיו . כמו נטע ולפי שהוא דבוק נקוד (פתח) כמו בקר זבח השלמים (במדבר ז) :ויקו. שיעש׳ משפ׳ והנה משפח הסיפ׳ חטא על חטא כמו מהסתפח (שמואל א כו) · דבר אחר ל׳נגע ולפי שהוא לשון נופל על הל׳ בקריאתו דומה משפט למספח וכן צעקה לצדקה נפל בו רוח הקודש בפי הנביא : (ח) הוי מגיעי בית בבית . עשרים ושני׳ אשרי נאמר בספר תלים על מקיימי התורה ועשרים ושנים הוי אמר ישעיה על הרשעים : הוי ל׳ צעקת אנחה על פורעניות העתידה לבא :

מגיע בית בבית . מקריבים בתיהם זה אצל זה ומתוך כך גוזלים קרקע העניים החלשים שבין ב׳ הבתים וכן שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום׳ שאין מקום לעני לישב : והושבתם לבדכם בקרב הארץ. כסבורים אתם שאין חלק להקדוש ברוך הוא ולא לעניים בארץ חלקו במעשרות אתם גוזלים ולעניים את ארצם שתהיו אתם לבדכם יושבים בה : (ט) באזני ה׳ צבאות : אמר הנביא שתי אזני שמעו כשנגזר עליהם גזירה מאת ה׳ ובשבועה אם לא על דבר זה בתים רבים לשמה יהיו ובתים גדולים וטובים יהיו מאין יושב : (י) כי עשרת צמדי כרם · ומפני הרעב יגלו יושבי הבתים ואין יושב בה וגם זאת תהיה לכם מדה במדה על הקרבת השדה בשדה שגזלתם חלקו של מקום במעשר הארץ : עשרת צמדי כרם : (תרפיר״ע בלע״ז) ואומר אני כדי עבודת יום אחד בצמד בקר קרוי צמד : יעשו בת אחת . מדה אחת של יין . בת שלש סאין : וזרע חומר · בית כור שהיא שלשי׳ סאין של תבואה יעשה איפה שלש סאין : (יא) מאחרי בנשף לשתית יין בלילות : יין ידליקם . בוער בם: (יב) כנור ונבל נימין יתירות יש בנבל מן הכנור ולמה נקרא שמו נבל שמנבל כל מיני כלי זמר במדרש תהלים : תוף . של עור הוא : וחליל : אבוב של קנה (גלמייל בלע״ז) ואת פועל ה׳ לא יביטו . ובאורייתא דה׳ לא אסתכלו : ומעשה ידיו

רדק

ביעשו משפט העניים והעשוקים והנה הם להם משפח ונגע צרעת וקויתי שיעשו להם צדקה והנה צעק׳ שצועקים העניים מהעושק שעושקים אותם : משפח · כתוב בשי״ן : (ח) הוי מגיעי בית · רוצה לומר שמשיגים גבול וגוזלים העניים ואם יש לעני בית סמוך לבית העשיר או שדה סמוך לשדהו בא עליו בעקיפין עד שלקחו ממנו ומחברו עם שלו : עד אפס מקום . עד שלא נשאר מקום לעניים לשבת ואתם סבורים שאתם לבדכם תשבו בארץ שאתם גדולים ועשירים : והושבתם . מבנין הופעל · והמושיבים הדיינים הרעים :

(ט) באזני · מאמר הקדוש ברוך הוא , אמר מה שאתם מדברים ביניכם ומסכימים לגזול העניים באזני עלה כי אני אדון צבאות מעלה וצבאות מטה ובידי להשפיל ולהרים , ואני אומר בתים רבים לשמה יהיו , אתם הייתם חושבים שאתם תשבו לבדכם ואני אומר שאתם תגלו מהם ובתיכם שהיו רבים וגדולים יהיו שממה מאין יושב : אם לא · לשון שבועה , וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה , אם לא שויתי ודוממתי , והוא כאדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה : רבים · כמו רבי המלך , כלו׳ חשובים בבנין יפה , וכן גדולים וטובים , והוא כפל ענין במלות שונות , ויונתן תרגם הפסוק כן אמר נביא באודני הויתי שמע וגו׳ : (י) כי עשרת צמדי כרם · עתה נתן טעם למה יהיו הבתים שממה מאין יושב כי תשלח קללה בשדות ובכרמים תחת אשר היו גוזלים אותם מהעניים לפיכך תהיה תבואתם לקללה וכיון שלא יהיו פירות לא יהיו היושבים , ופירוש עשרת צמדי בקר מקום בכרם שיחרשו עשרת צמדי בקר ביום אחד לא יצא ממנו יין אלא בת אחת , ומדת בת היא כלא כשיעור איפה ביבש , ומקום עשרה בשדה כשיזרעו בו כור לא יעשה אלא איפה , וחומר הוא הכור והוא עשר איפות : (יא) הוי משכימי בבקר · לשתות יין , אוי להם שכל עסקם הוא לשתות ולהתענג בשכר ואינם עוסקים בדברי תורה וחכמה ובבקר ישכימו לשתות כאלו ירדפו השכר אנה ימצאו אותו טוב , וכן בנשף מאחרים בבית המשתה עד שידליקם היין ויבעירם לעשות כל תאות נפשם : (יב) והיה כנור · עתה מספר איך היו משתיהם הכנור והנבל והתוף והחליל שמנגנין בהם והיין לפניהם ובדרך הזה הוא משתיהם בדברים שאומן אותם

ביאור מהגר״א

איש ואשיתהו בתה לא יזמר וגו׳ · היינו מזריעה וחרישה וקצירה וז״ש במתניתין זורע תחלה ואחר כך חורש וקוצר וז״ש כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה בית המקדש בימיו וז״ש יודע היה בצלאל לצרף האותיות שבהן נבראו שמים וארץ : ועלה שמ״ר · הוא ילדה דעבירה הקשה כאבן ונימת כמים וילדה דגזל ולציות שהוא כעשני הקשה כברזל ומתפוגז באש ומ״ש ועלה כי המשמרים שימור טוב ליין אימתי בזמן שהיין שקט על שמריו היין צלול למעלה והשמרים מלמטה וכשהשמרים עולים למעלה מתערבים בכל היין והיינו ראוי לשתיה כך הוא ה״לה״ר הכנה טובה לישובו של עולם אימתי בזמן שהוא למטה מן היצ״ט יין הצלול אבל כשעולה נעשה עכור : אצוה מהמטיר · הוא נבואה שבא מלמעלה מטר היינו רוה״ק שבורה בתוך האדם כמ״ש ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש הוא נבואה ורוה״ק דגנך ותירושך ויצהרך היא חב״ד עשב בשדך היא מאכל בהמות והם חיות הקודש שית סדרים דנער נוהג בם ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה והן הלכות ואגדות כמ״ש שבע רצון ומלא ברכת ה׳ : כי כרם ה׳ · היא המצות והיא הפירות : נטע שעשועיו . הוא התורה כמ״ש ואהיה שעשועים ועיקר התורה ביסודה כמ״ש זקני הנגב : (ח) מגיעי בית בבית וגו׳ . המדינה נחלקת לשלשה תועלת הבתים לדירה השדות לזריעות הארץ לסחורה כמ״ש ואת הארץ תסחרו וכן אמר כאן בית בבית שדה בשדה והושבתם לבדכם בקרב הארץ שלא ישחרו בה אחרים : (ט) אם לא בתים רבים · של רבים והוא בהמ״ד שמרבים בה תורה וגדולים של גדולים היינו בעלי מצות וטובים של טובים היינו במדות טובות כמ״ש לעיל אמרו צדיק כי טוב כו׳ : (י) בת אחת . חמר · בת הוא מדת הלח וחומר מדת היבש ושני חלקי התורה הלכות ואגדות נאמר עליו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי וההגדות נקרא יין שכל הסודות גנוזין באגדות ויין סוד וכמ״ש לעיל דוזו מ״ם חז״ל עד מ״ם שנין מיכלא מעליא מכאן ואילך משתא מעליא וז״ש מר אמר אימר לן שמעתתא ומ״א אימר לן אגדתא אמר ליה אמשול לכם משל לאדם שהיו לו שתי נשים אחד ילדה ואחד זקנה כו׳ ומעתה יתכן בחינת הילדה וזקנה שבמשל דומה גם כן לנמשל הלכות ואגדות לזה ראוי לילד עד מ׳ שנין וזה לזקן אחר מ׳ שנין וכן יתכן לפ״ז זרע אצל חמר שהוא הלכות דרגא דחכמה וכתיב בחכמה יסד ארץ ואצל בת שהוא הסוד והוא הבינה אמר צמדי והוא החרישה וכן אמר עשרת שהם עשר דרגין הידועים יעשת בת אחד הוא דרג״ע עשירית והאחרונה : (יא) בבקר שכר ירדפו · בבקר יצא האדם לפעלו ולעבודתו לא ישתה הרבה כי אם מעט ותזק ובנשף מאחרים על היין לשתות הרבה עד אשר ידליקם ויבעירם : (יב) והיה כנור וגומר · חשב ד׳ מיני כלי זמר מכוונים אל ד׳ מרות שבאדם ובכל א׳ כח לגרש הטבע הנולד ממרה שכנגדה : ואת פועל ה׳ לא יביטו וגומר · אמר כאן פועל ומעשה ובגי

מצודת ציון

כן : (ח) אפס · הוא כמו אין : (י) צמדי · ענין זוג כמו צמד בקר (ש״א יא) ועבודת יום אחד בצמד בקר קרוי צמד כרם : בת · מדת הלח מחזקת ג׳ סאין : חמר · הוא כור מחזיק ל׳ סאין איפה מדת היבש מחזקת שלשה סאין : (יא) בנשף · בחשכת הלילה כמו נשף חשקי (לקמן כא) : (יב) כנור ונבל תוף וחליל · הם שמות כלי שיר

מצודת דוד

לצדקה · היה מקוה שיעשו צדקה והנה נשמע צעקת עשוקים : (ח) הוי · ר״ל יש להתאונן על מה שהמה מגיעים בית בבית כשהאדם אשר היה לו בית בין בתי אנשי׳ חזקים בעלי זרוע היה החזק שמצד זה מגיע ביתו בתוך גבול בית החלש ולקח מגבולו וכן זה שמצד השני עד שלא נשאר מקום להחלש שביניהם : והושבתם . אמר הנביא לבעלי הזרוע וכי סבורים אתם שרק אתם לבדכם תשבו ותתקיימו בקרב הארץ ואין להחלש מקום עמכם : (ט) באזני ה׳ צבאות · באזני אמר ה׳ צבאות ותחסר מלת אמר ומאליו יובן : אם לא · הוא ענין לשון שבועה כאדם האומר אם לא יהיה כן אזי יהיה ענשי כך וכך ומגזם ואינו אומר וכן אם לא כאשר דמיתי (לקמן יד) : בתים רבים וכו׳ . וכאומר הואיל וכן מה תועלת להם מה שלוקחים עוד מגבול החלשים : (י) כי עשרת וכו׳ . מקום עבודת עשרת וכו׳ יעשה בת אחת יין ומקום זרע חומר יעשה איפה אחת ובעבור הרעב יעזבו בתיהם וילכו להם וישארו שממה מבעליהן : (יא) משכימי בבקר . משכימים בבוקר ורודפים לבקש יין המשכר ומאחרים לשבת בערב לשתות הרבה עד אשר היין דולק ובוער בהם : (יב) והיה כנור וכו׳ . בידם היה הכנור וכו׳ לנגן בעת האכילה להתענג וגם יין משתיהם

רשי

ידיו לא ראו · עשו עצמם כאילו לא ראו את גבורותיו ד"א לא קלסוהו שחרית יוצר אור ולא ערבית המעריב ערבים: (יג) מבלי דעת · לפי שהיה לבם בלי דעת: וכבודו מתי רעב: נכבדיו ימותו ברעב: צחה צמא · צמא כנגד רוב משתיהם: צחה: תרגום של צמאה: (יד) לכן הרחיבה מדה במדה הם הרחיבו נפשם לבלוע מאכל ומשת' לרוב ופערו פה לבלוע אף שאול תרחיב נפשה לבלוע: ופערה · ופתחה: לבלי חק: באין סוף ולמה לבלי חק לפי שלא היה בידם של אלו חק וקצבה לתפנוקיהם: וירד. שם הדרה של ירושלים: ועלז בה. העליזים שבה: (טו) וישח · ויחלש תקוף גברין ולפי מדרשו זה הקב"ה שהם גרמו לו להראות כאיש נדהם וכן הוא אומר צור ילדך תשי (דברים ל"ב) ואומר בעצלתים ימך המקרה (קהלת י): (טז) ויגבה ה' צבאות במשפט: כשיעשה משפטי' בהם יגבה שמו בעולם. במשפט יוסטיצ"א בלע"ז: והאל הקדוש. יתקדש בתוך הצדיקי' הנשארים בהם: (יז) ורעו כבשים כדברם. צדיקים הנמשלים כעדר הרחלים: כדברם. כמנהגם ביושר ובמד' מכלכלים דבריהם במשפט ככבשים הללו · ורבותינו דרשו כדברם כמדובר בם נחמות הנדברות להם: וחרבות מחים. בתי הרשעים שהם שמנים: גרים יאכלו: הצדיקים שהם כגרים יאכלום: מחים. שמנים כמו עולות מחים אעלה (תהלים ס"ו): (יח) הוי מושכי העון. גוררים יצר הרע עליהם מעט בתחילה בחבלי השוא כחוט

של

ישעיה ה

רָאוּ׃ יג לָכֵן גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי־דָעַת וּכְבוֹדוֹ מְתֵי רָעָב וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה צָמָא׃ יד לָכֵן הִרְחִיבָה שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָעֲרָה פִיהָ לִבְלִי־חֹק וְיָרַד הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלֵז בָּהּ׃ טו וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְעֵינֵי גְבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה׃ טז וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה׃ יז וְרָעוּ כְבָשִׂים כְּדָבְרָם וְחָרְבוֹת מֵחִים גָּרִים יֹאכֵלוּ׃ יח הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֺן בְּחַבְלֵי

חָזוֹ׃ יג בְּכֵן גְּלוֹ עַמִּי מִבְּלִי דַעְתָּא וִיקִירֵיהוֹן מִיתוּ בְּכַפְנָא וְסַגִּיאֵהוֹן בִּבְצוּרְתָּא בְּצַחוּתָא׃ יד בְּכֵן אַפְתִּיאַת שְׁאוֹל נַפְשַׁהּ וּפְתַחַת פּוּמַהּ וְלֵית סוֹף וּנְחָתוּ יַקִּרְהוֹן וְסַגִּיהוֹן וְאִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן וּדְתַקִּיף בְּהוֹן׃ טו וְיִמָּאךְ אֱנָשָׁא וְיִחְלַשׁ תְּקוֹף גַּבְרִין וְעֵינֵי רָמַיָּא יִמְאֲכוּן׃ טז וְתַקִּיף יְיָ צְבָאוֹת בְּדִינָא וֶאֱלָהָא קַדִּישָׁא קַדִּישׁ בִּזְכוּתָא׃ יז וְיִתְפַּרְנְסוּן צַדִּיקַיָּא כְּמָא דַאֲמִיר עֲלֵיהוֹן יִסְגּוֹן וְנִכְסֵי רַשִׁיעַיָּא צַדִּיקַיָּא יַחְסְנוּן׃ יח וַי דִּמְשָׁרַן לְמֶחְטֵי צִבְחַר

ג' מ"ל · ל' וכתיב ה"א · ל' · ב' · ל'·ל'· · ל' · ת' דגשים · ל' · ד' ומ"ל · ל' ב' חד מ"ל וחד חסר · כ' ר"פ

תולדות אהרן לכן גלה· שבת קיט סוטה מח סנהדרין לב: לכן הרחיבה שם קיא (קידושין סא): ויגבה ה'· ברכות יב: וחרבות מתים: פסחים סח:

רדק

אותם לשתות כלי הנגון והיין לפניהם: ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, הנה הם פנויים ממלאכה כי הם עשירים, והנה כל עסקם במשתה ובשמיעת הנגונים ולא יתעסקו בכל עתות הפנאי בדברי תורה ובדברי חכמה שהם פעל ה', ומעשה ידיו שכתוב על הלוחות עשרת הדברים, והם כלל לכל המצות שבין אדם לחברו ושבין אדם למקום, ויש לפרש את פעל ה', ומעשה ידיו חכמת הככבים כי ממנו יגיע האדם לכבוד הבורא כמו שאמר במזמור מה אדיר שמך בכל הארץ, אמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך, ואמר השמים מספרים כבוד אל, ר"ל כל שעומד על סוד בריאתם ידע כבוד האל, ואמר הנביא שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, רוצה לומר שיתבוננו בחכמה זאת וממנה ידעו כבוד הבורא, וכן אמרו רז"ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב עליו הכתוב אומר ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, ועוד דרשו ואת פעל ה' לא יביטו שלא התפללו שחרית וערבית כלומר יוצר אור ומעריב ערבים, זהו פעל ה' ומעשה ידיו: (יג) לכן גלה עמי מבלי דעת · בעבור שלא ידע מעשה האל ולא התבונן בו ופנה אל המאכל והמשתה והתענוג לפיכך יגלה ממקומו ויהי' ברעב ובצמא מדה כנגד מדה, ופירוש כבודו, ואנשי כבודו כלומר אותם שהיו נקראים אנשי הכבוד יהיו נקראים אנשי רעב: מתי · כמו אנשי, כמו מעיר מתים: והמונו · והמון העם יהיו יבשים בצמא: צחה. מן והשביע בצחצחות נפשך שהוא ענין יובש • ותרגום צמא צחותא, וענין יבשים שייבש גרונם מפני הצמא, וצחה תאר סמוך בשקל אבה ריח ניחוח לה • ובאמרו ברעב לאנשי הכבוד והצמא להמון העם לא להביא זה על זה וזה על זה אלא כולם יהיו שוים ברעב ובצמא אנשי הכבוד והמון העם, ויונתן תרגם מתי כמו מתי בצר"י המ"ם מענין מות, שתרגם ויקירהון מיתו בכפנא וסגוהון בבצירתא בצחותא, ולפי הדקדוק לא יתכן כי מתי בשו"א המ"ם פרשו מתה ומתי בצר"י המ"ם פרשו מות: (יד) לכן הרחיבה. אמר דרך משל לרוב בני אדם שימותו מישראל: הרחיבה שאול נפשה • לקבל המתים וירד הדרה · פירוש הדר ארץ ישראל, או הכנוי כנגד ירושלם, אמר שירדו לשאול אנשי הכבוד והמון העם, ועוד כפל הענין במלות שונות, ואמר ושאונה ועלז בה, ושאונה, כמו המונה שזכר: ועלז בה. כמו הדרה שזכר. ופירוש ועלז בה ומי שהיה עלז ושמח בעיר מרוב הטובה ירד לשאול כמו כן, ויונתן תרגם ועלז בה ודתקיף בהון, והוא כענין שפירשנו, ויש מפרשים ועלז בה האויב: (טו) וישח אדם · כפל הדבר במלות שונות, או פירוש אדם על הפחותים ואיש על הגדולים, כמו גם בני אדם גם בני איש • וכן תרגם יונתן וימאך אינשא ויחלש תקוף גברין: ועיני גבוהים • לפי שגבהות אדם נראה בעינים לפיכך אמר עיני גבוהים וכן אמר ועיני גבהות אדם, וכן אמר עינים רמות, וכן אמר רום עינים: (טז) ויגבה · כאותו משפט שיעשה ברשעי ישראל יהיה הוא גבוה במשפטו, ויאמרו כי הוא רם ונשא ושופט העולם כרצונו והאל הקדוש בעשותו בהם המשפט יהיה נקדש בהם, כמו שאמר בקרובי אקדש, ונאמר ונקדשתי בם • ופירוש בצדקה ביושר כמו משפט: (יז) ורעו כבשים • משל הוא על הצדיקים והחלושים שהיו קדם זה גרושים מבתיהם והולכים מפני הרשעים ובכלות הרשעים יאכלו העניים מה שהיו אוכלים הרשעים, וזה היה בימי חזקיהו שהיה מלך צדיק ושופט אמת ובימיו לא היה כח ביד החזקים לעשוק החלושים ומתו או גלו רוב ישראל בימיו ופירוש כדברם, כמנהגם • מתרגמינן וינהג ודבר, כלומר אין אונס להם, ופירוש וחרבות מחים, חרבות השמנים בעלי מוח והם העשירים שהיו עושקים העניים בתיהם שיהיו חרבות גרים יאכלו העניים שברחו מפניהם יבאו עתה לגור בהם ולאכול את חלקם, ויונתן תרגם הפסוק כן ויתפרנסון צדיקיא וגו', תרגמו על דעת שפירשתי אלא שתרגם כדברם ענין דבור: (יח) הוי מושכי העון, אמר על דרך משל כי כמו שמושך האדם העגלה הטעונה בחבלים ובעבותות כן הם מושכים העון אליהם בחזקה, ותבליהם הם חבלי שוא ושקר, וחטאת

המשיכה

ביאור הגר"א

וגבי פעולה אמר לא יביטו וגבי מעשה אמר לא ראו והוא על דרך מה שכתוב כי שמחתני ה' בפעלך במעשה ידיך ארנן אמר גבי פעולה שמחה וגבי מעשה רנה וכן מ"ש עבדו את ה' בשמחה באו לפניו ברננה אמר השמחה לעבודה ובביאה רננה והיינו ע"פ מ"ש בזוהר שמחה בצפרא ורננה ברמשא והוא כי פעולה נאמר על ענין בלתי נראית בראיה בעלמא כ"א אחרי ההבטה וההסתכלות היטב (אנ"ה בזה נבין מ"ש ברוב המקומות אצל השם לשון פעולה וכן יפורש כתובים הרבה ואין מקום פה להאריך ואל תשיבני מרשע עושה פעולת שקר כי גם הרשע אינו עושה באופן שיתראה להדיא השקר כי אם מכסהו עפה ואינו נראה אלא אחרי ההבטה וההסתכל היטב) וז"ש כי אראה שמיך וגו' ירח וככבים אבל השמש לא נראה להדיא ונקראת פעולה וז"ש בשחרית בזריחת השמש שהוא ענין פעל ה' ובצפרא שמחה אמר שמחתני ה' בפעלך וברמשא רנה והוא לעת צאת ירח וכוכבים הנקראים מעשה ה' ואמר ובמעשה ידיך ארנן וזה שאנו אומרים אברהם יגל היינו בתפלת שחרית צלותא דאברהם אז הוא גילה ושמחה וברמשא רנה לעת תפלת המנחה צלותא דיצחק וז"ש יצחק ירנן והנה בשחרית כאשר תזרח השמש יצא האדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב וכשיוצא לעבודתו אמר עבדו את ה' בשמחה ולעת ערב בואו מן העבודה זמן רנה וז"ש בואו לפניו ברננה והכהנים שמה כנגד אברהם והוא כנגד שחרית אמר כהניך לעבודתם והלוים כנגד יצחק ברמשא רנה אמר והלוים לשירם ולזמרם וז"ש כאן ואת פעל ה' שאינה נראית אלא אחרי ההבטה לא יביטו ואת מעשה ידיו דנראית בעלמא סגי גם כן לא ראו ועפ"ז מובן דברי הז"ל את פעל ה' לא יביטו שלא אמרו יוצר אור בשחרית ואת מעשה ה' לא ראו שלא אמרו מעריב ערבים בערבית: (יג) עמי מבלי דעת • הם ג' דרגין דחשיב לעיל בנים ישראל עמי אמר כאן מי שראוים להיות בנים בעלי בינה עוסקים בסודות התורה והוא הדעת וכשהם מבלי דעת קראן עמי וכבודו הם נגד ישראל העוסקים באמונה לפי התורה הקדושה והוא כבוד התורה כמ"ש חז"ל אין כבוד אלא תורה והנה הם מתי רעב כמ"ש לא רעב ללחם כי אם לשמוע דבר ה': והמונו • שהמשכין אחר דברי אגדה כמ"ש חז"ל שבקו לר"ע ובאו לשמוע דברי אגדה ואגדה נמשלים למים וכן דרשו בכתוב בריכת מים להשקות מהן יער צומח עצים היינו דברי אגדה המושכים שנקראים עצים והנה הם צחה צמא שאינם שותים דברי האגדה: (יד) לכן הרחיבה וגו' • קאי למעלה על מ"ש בבקר שכר ירדפו היינו שאינם שותים הרבה אלא שותים מעט שכר הוא יין ישן בחוזק מאד לשנת נפשם במעט שתיה אמר כאן לכן הרחיבה שאול נגד מ"ש מאחרי בנשף יין ידליקם שאינם שותים שכר חזק אלא יין אבל מאחרים על היין לשתות כ"כ הרבה עד שידליקם אמר כאן ופערה פיה לבלי חק: וירד הדרה • אלו בעלי התורה כמ"ש חז"ל אין הדר אלא תורה: והמונה • היינו רוב עם: ושאונה • אלו הגבורים כמ"ש כאריה ישאג: ועלז בה • המה העשירים כמ"ש והסיר את עליזי גאותך והשארתי עם עני ודל וז"ש חז"ל השותה יין בד' מיני זמר מביא ד' מיני פורעניות לעולם הם ד' כתות הנ"ל שהם כלל העולם: (טו) וישח אדם וישפל איש ועיני גבוהית • עמ"ש קפיטל ב' ואמר כאן שלשה נגד שכר ירדפו ויין ידליקם ויין משתיהם: (טז) ויגבה וגו' במשפט • היינו נקמה שעושה ברשעי ירושלים כמ"ש והתקדשתי בצדקה לישראל כמ"ש יצא מפי צדקה בה' יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל וכן כאן האל הקדוש (היינו קדוש ישראל) נקדש בצדקה וז"ש ציון במשפט תפדה היינו ע"י משפט תפדה: ושביה • הם ישראל השבים לתוכה בצדקה שירחם ה' על עמו: (יז) ורעו כבשים • דרשו חז"ל עתידין ישראל לאכול מתים דכתיב כאן ורעו כבשים וכתיב ירעו בשן וגלעד בשן זה אלישע בן שפט אשר בבשן וגלעד זה אליהו מתושבי גלעד: (יח) משכי העון • הוא שעובר על ל"ת וחטאה שעובר על מ"ע ואמרו חז"ל ישב אדם ובטל ממ"ע עובר עליה בכל עת ובכל שעה והוא מרבה לחטוא וז"ש

כעבות

מצודת דוד

משתיהם היה בידם: פועל ה': אינם נותנים לב להסתכל פועל ה' שעל הכל יביא במשפט: ומעשה וכו' · כפל הדבר במ"ש: (יג) מבלי דעת • על שמאנו לדעת דרכי המקום: וכבודו. אנשי הכבוד והחשובים יהי' מתי רעב והמון העם ימותו בעבור יובש הצמאון ומלת מתי משמשת בשתים: (יד) הרחיבה. מדה במדה על שהרחיבו נפשם להתענג ביותר לכן תרחיב השאול נפשה לבלוע את הכל: הדרה. תפארת עדתה: בה: בשאול ומוסב על וירד ור"ל הכל תרד אל השאול: (טו) וישפל איש. כפל הדבר במ"ש: ועיני גבוהים · העינים שהיו מגביהים להסתכל כלפי מעלה כדרך גסי הרוח: תשפלנה · להסתכל למטה כדרך השרוי בצרה וצער. (טז) ויגבה וכו' במשפט. כשיעשה משפט יתרוממו ויתעלה שמו: נקדש בצדקה. יתקדש שמו במה שיעשה צדקה לשבורים שבדור: (יז) כבשים · הצדיקים הנמשלים לעדר הרחלים המה ירעו בנחת והשקט כמנהגם מאז ולא יהיו נכללים עם הרשעים: וחרבות מחים. בתי החרבות של הרשעים בעלי המוח יאכלו הצדיקים שהמה עתה כגרים מול רשעי': (יח) מושכי העון. ממשיכים על עצמן את היצר הרע המסית על העון: בחבלי

השוא

מצודת ציון

הם שמות כלי נגון: (יג) מתי רעב • אנשי רעב: צחה. ענין יובש וצמאון כמו על צחיח סלע (יחזקאל כד): (יד) ופערה • פתחה ביותר כמו פי פערתי (תהלים קיט): לבלי חוק. בלא קצבה: והמונה. המון עמה: ושאונה. הוא כמו המונה וכפל הדבר במ"ש: ועלז · ענין שמחה: (טו) וישח · ענין כפיפה כמו שחו רעים לפני טובים (משלי יד): (יז) כדברם • כמנהגם כי וינהג תרגומו ודבר וכן אני אשימם דוברות בים (מ"א ה) שהוא ענין הנהגה: מחים.

רשעים

ומ"ל • ג' הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה׃
ג' יט הָאֹמְרִים יְמַהֵר ׀ יָחִישָׁה מַעֲשֵׂהוּ
ה' • ג' • לְמַעַן נִרְאֶה וְתִקְרַב וְתָבוֹאָה עֲצַת
ב' • כ' ר"פ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְנֵדָעָה׃ כ הוֹי
ד' • ג' הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע
י"ג • ב' שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ
ב' האור שָׂמִים מַר לְמָתוֹק וּמָתוֹק לְמָר׃
כ' ר"פ כא הוֹי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם וְנֶגֶד
כ' ר"פ פְּנֵיהֶם נְבֹנִים׃ כב הוֹי גִּבּוֹרִים
ג' וחסר לִשְׁתּוֹת יָיִן וְאַנְשֵׁי־חַיִל לִמְסֹךְ
ג' שֵׁכָר׃ כג מַצְדִּיקֵי רָשָׁע עֵקֶב שֹׁחַד
ג' • ב' וְצִדְקַת צַדִּיקִים יָסִירוּ מִמֶּנּוּ׃ כד לָכֵן
ג' • ג' כֶּאֱכֹל קַשׁ לְשׁוֹן אֵשׁ וַחֲשַׁשׁ לֶהָבָה
ז' • ג' יִרְפֶּה שָׁרְשָׁם כַּמָּק יִהְיֶה וּפִרְחָם
ג' וא' כאבק כָּאָבָק יַעֲלֶה כִּי מָאֲסוּ אֵת תּוֹרַת
ג' יְהוָה צְבָאוֹת וְאֵת אִמְרַת קְדוֹשׁ־
ס' ר"פ בטעס יִשְׂרָאֵל נִאֵצוּ׃ כה עַל־כֵּן חָרָה
אית בפסו' א"ב אַף־יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיֵּט יָדוֹ עָלָיו וַיַּכֵּהוּ
ג' וַיִּרְגְּזוּ הֶהָרִים וַתְּהִי נִבְלָתָם כַּסּוּחָה

נַגְדִּין חוֹבִין בְּחַבְלֵי לְמָא אֲזְלִין
וְסָגַן עַד דְּתַקִּיפִין וְכִגְדִילַת
עֶגְלְתָא חוֹבִין׃ יט דְּאָמְרִין
אֵימָתַי יוֹחִי וְיִגְלֵי פְּרִשְׁתֵּיהּ
בְּדִיל דְּנֶחֱזֵי וְיִקְרַב וְיֵיתֵי מַלְכֵּיהּ
דְּקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל וְנִדְעִנֵּיהּ׃
כ וַי דְּאָמְרִין לְרַשִׁיעַיָּא
דְּמַצְלְחִין בְּעָלְמָא הָדֵין אַתּוּן
טָבַיָּא וּלְעִנְוְתָנַיָּא אָמְרִין אַתּוּן
רַשִׁיעַיָּא הֲלָא בְּמֵיתֵי נְהוֹרָא
לְצַדִּיקַיָּא יַחֲשׁוֹךְ לְרַשִׁיעַיָּא
וִיבַסְּמוּן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא
לְעָבְדֵיהוֹן וְיֵיתֵי מְרָדָא
לְרַשִׁיעַיָּא וְיִדְעוּן דִּבְסוֹפָא
מְרִיר חֶטְאָה לְעָבְדֵיהּ׃ כא וַי
דְּחַכִּימִין בְּעֵינֵי נַפְשְׁהוֹן וְקָבֵיל
אַפֵּיהוֹן סוּכְלְתָנִין׃ כב וַי
דְּגִבָּרִין לְמִשְׁתֵּי חֲמַר וְגִבָּרִין
מָרֵי נִכְסִין לְאִתְרַוָּאָה מִן עֲתִיק׃
כג מְזַכַּן לֵיהּ לְחַיָּבָא חֲלַף
דִּמְקַבְּלִין מִנֵּיהּ מָמוֹן דִּשְׁקַר
וּזְכוּת זַכָּאָה בְּרֶשַׁע מַעְדָּן
מִנְּהוֹן׃ כד בְּכֵן יִתְאַכְּלוּן
כְּקַשָּׁא בְּאֶשָּׁתָא וְכַעֲמִירָא
בְּשַׁלְהוֹבִיתָא מַסְגַן תּוּקְפְּהוֹן
כְּשַׁבַּז יְהֵי וּמָמוֹן אוֹנְסֵיהוֹן כְּאַבְקָא דְפָרַח אֲרֵי קְצוּ בְּאוֹרַיְתָא דַיְיָ צְבָאוֹת וְיָת
מֵימַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל רְחִיקוּ׃ כה עַל כֵּן תְּקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ צְבָאוֹת בְּעַמֵּיהּ וַאֲרֵים
מְחַת גְּבוּרְתֵּיהּ עֲלֵיהוֹן כַּד מִתְחַנּוּן וְזָעוּ טוּרַיָּא וַהֲוָאָה נְבֶלְתְּהוֹן

של קורי עכביש ומשתגרה בהם מתגבר והולך עד שעשה כעבות העגלה שקושרין בו את הקרון למשוך : השוא . דבר שאין בו ממש · חטאה · חטא : (יט) יחישה מעשהו . הפורענות שהוא אומר להביא : למען נראה . דבר מי יקום : (כ) האומרי' לרע טוב : מקלסין לעכו"ם ורע בעיניהם לעבוד הקב"ה שהוא טוב : שמים חשך לאור . דבר שהוא עתיד להביא עליהם חשך אומרים שיאיר להם : שמים מר למתוק. עון שהוא עתיד להביא עליהם פורענות מר אומרים שימתיק להם : ומתוק למר . עבודת הקב"ה המתוקה אומרים מרה היא : (כב) למסוך שכר.למזוג שכר תיקון המשקה קרוי מסך: (כג) וצדקת צדיקים .שהן ראויין לזכות בבית דין יסורו ממנו ומחייבין אותו בדין וגוזלין ממונו : (כד) לכן . והיה הדבר הזה לכם וגו' : כאכול קש לשון אש כאכול את הקש לשון אש : וחשש . תירגם יונתן עמירא קשין של שבולין וכחשש אשר הלהבה תרפנו ותעשנו אפר : כמק. כדבר הנימוק :ופרחם : גדולתם כאבק העולה לפני רוח ומסתלקת כך מסתלק: (כה) על כן . על מעשיהם הללו : וירגזו ההרים · מלכי יהודה ושריהם : כסוחה.כרוק וקיא הניסת מתוך גופו

המשיכה היא התענוגים ומשתה היין שמושכין האדם ומביאין אותו לעון גלוי עריות ולגזל ולשפיכות דמים והם מושכים העון כראשם אליהם בהרגילם התענוגים אליהם ומשתה היין , וכן אמר שלמה בזה הלשון למשוך ביין את בשרי : וכעבות . בכ"ף השמוש . רוצה לומר כמו שמושכים העגלה בעבות כן הם מושכים החטאת אליהם , וחטאה שם כמו חטאת : ועבות . שם לחבל היחיד בשקל שאור יאור בשו"א הוא במוכרת או בסמו"ך כמו מעשה עבות ולרבים עבותים או עבותות , והחבל שהוא עבות משלש יתרים יקרא עבות! , ובדברי רז"ל יצר הרע בתחילה דומה לחוט השער ולבסוף לעבות העגלה שנאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא : (יט) האומרים · כשאני שולח להם נביאי ואומרים להם הרע שאני מביא להם בעונש מעשיהם הרעים הם אומרים אין אנו מאמינים : ימהר יחישה מעשהו · כלומר מעשה הפורענות ונראה שנביאינו אומרים אמת כי עתה אין אנו מאמינים : עצת קדוש ישראל · מה שיעץ להביא עלינו כי הוא קדוש ישראל ואיך ירע לנו כי הם חושבים שאין מעשיהם רעים , כמו שאמר הוי האומרים לרע טוב : (כ) הוי האומרים · למעשיהם הרעים שהם עושים הם אומרים כי טובים הם ולהתעסק בתורה ובחכמה הם אומרים רע ויגיעת בשר , והם כאלו שמים חשך לאור כיון שלא יבדילו בשכל מה הוא טוב ומה הוא רע הרי הם כמי שלא יבדילו בחושים ויכזב להם חוש הראות וחוש הטעם : (כא) הוי חכמים · הם חושבים עצמם חכמים ונבונים וכשאומרים להם הנביאים זו דרך טובה לכו בה וסורו מדרך הרעה הם אומרים להם לא כי אלא הדרך שאנחנו אוחזים הטובה ואנחנו חכמים מכם להכיר הטוב והרע , ואדוני אבי ז"ל פירש חכמים המה לעשות היושר בעיניהם ונבונים המה לתקן מה שהוא נגד פניהם נכון , והוא על דרך שאמר חכמים המה להרע : (כב) הוי גבורים · כל גבורתם היא לשתות יין , כלומר כחם וגבורתם אינם נראית להלחם עם אויביהם אלא כל עסקם לשתות יין , ושתיית היין והתענוגים מביאים החולשה , והנה הם מפסידים חכמתם וגבורתם בשתיית היין והתענוגים , וכן אמר ושריך בבקר יאכלו , ובהפכו אומר ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי , הנה כי שתית היין מונעת הגבורה : ואנשי חיל · כמו גבורים כי פי' חיל כח כמו שמאזרני חיל למלחמה , ותרגום כח חילא ויונתן תרגם וגוברין מרי נכסי , כמו עשה לי את החיל : למסוך · כמו למזוג : (כג) מצדיקי · השופטים מצדיקים הרשע בדינו : עקב שוחד · בשכר שוחד שלוקחים ממנו , והצדיק בדינו יסירו במשפט צדקתו ממנו , ואמר ממנו אחר שאמר צדיקים רוצה לומר מכל אחד ואחד מהצדיקים הבאים למשפט : (כד) לכן כאכול קש . מנהג הלשון להקדים הפועל לפעול אבל כשהדבר מבואר שאין לטעות בו יקדימו הפעול לפועל כמו זה כי ידוע כי האש אוכלת הקש ולא הקש האש , וכן מים תבעה אש , אבנים שחקו מים , לשון אש הלהבת שהוא כצורת הלשון : וחשש להבה · היא כפל ענין במלות שונות , חשש הוא הקש הדק , ופירוש ולשון להבה ירפה החשש , כלומר יחלישנו ויבעירנו , כלומר כמו שהמעשה הזה הוא קל נהרס שלשון האש יאכל הקש ולשון להבה ירפה החשש כן יבא להם הרע קל מהרה ויכלם עד שרשם כמק יהיה , ומק הוא מקק שנזכר בדברי רז"ל מקק של סופרים והוא הרקב , ומשל שרשם ר"ל החזק שלהם יהיה נמק ונמס : ופרחם הוא משל על החלשים כמו האבק שמרוב קלותו יעלה באויר ויכלה כן יכלו כלם החזקים והחלשים שהם רעים : כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו , כפל ענין במלות שונות כאבק כלו קמוץ וגם הכ"ף , וי"ת וחשש להבה וכעמירא בשלהוביתא , ובדרש לכן כאכול קש לשון אש , וכי יש לך קש שהוא אוכל אש אלא קש זה עשו שכל זמן שמרפים ישראל ידיהם מן המצות שולט בהם בישראל , שהם את עשו שהוא קש , שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש : (כה) על כן · וירגזו ההרים • דרך משל כאלו רגזו ההרים ורעשה הארץ להם מרוב צרתם : כסוחה

נראת ה' וס' האומרי' ימהר יחיש' מעשהו · כחשו בה' ויאמרו · נשכימה לכרמים · לא נראה מלחמה . באורך נראה אור . לרע ד' קמצין בקריאה וסי' נמסר בסדר בחקתי ·

תולדות אהרן כחבלי השוא · ברכות כד סכה נב
סנהדרין לט זוהר בראשית ופ' מקץ :
הוי האומרים · סוטה מז :

ביאור מהגר"א

כעבות עגלה אבל עבר ל"ת אינו אלא עון אחת לשעה שעשה והשוטה עבירה שאין לו בו ריוח גופני נקרא בחבלי השוא וגדול מנשוא כמ"ש הז"ל מה יתרון לבעל הלשון לע"ל יאמרו לנחש כו' וכמ"ש למען ספות הרוה היינו שאין לו הנאה מזה : (יט) האמרים ימהר יחישה מעשהו וגו' · אין זה כפל ענין במלות שונות אלא כל מלה מורה של ענין בפ"ע והוא כי בשני דרכים מנהיג הקב"ה את האדם לקבל שכר או עונש בעולם הזה אם בנותן עלה בלב איש להרע לעצמו או לזולתו בגוף או בממון וז"ש עצת קדוש ישראל ונדעה ודרך השני שמעניש בענין שנראה בעליל כי הוא מעשה ה' וז"ש כאן מעשהו למען נראה והנה בהספרם שבין זמן ועת היינו שעת הוא המשכת הזמן עד התחלת הענין וזמן הוא כל ימי משך הענין ואמר כאן ימהר המשך הזמן עד ההתחלה ויחישה המשך הזמן מן תחלה תכלה וכן הוא מ"ש כאן ותקרב התחלת הענין ותבואה הענין כולו מראש ועד סוף : (כ) הוי האמרים לרע טוב וגו' · ע"ד שאמר שלשה חלוקי הסבה הן אם אהבת הערב או המועיל או הטוב ואמר כאן האומרים לרע טוב ולטוב רע הוא נגד הטוב במה שהוא טוב : אור לחשך · הוא נגד המועיל מתוק למר הוא נגד הערב : (כא) הוי חכמים וגו' · חשב כאן ד' חכמים ונבונים גבורים אנשי חיל :(כג) וצדקת צדיקי' יסירו ממנו · אמר כמה גדול כח השוחד מהעיוור תחלה בדבר אחד שמזכ' את החייב בדין והיינו מצדיקי רשע שהוא החייב בדין ובכדי שלא יסתור דינו מחזק את לבבו לחייב את הזכאי בכגון זה בכל עת אשר יבא לידו בכגון זה וזה צדקת צדיקים לשון רבים ואמר ממנו היינו מכח אותו שחד שלקח : (כד) וחשש להבה כו' · חשש הוא הנשאר בארץ וז"ש שרשם כו' כו' ואמר כאכול קש לשון אש .

מצודת ציון

רשעים השמנים בעלי המות : (יח) וכעבות . חבלים עבות : (יט) יחישה . הוא כמו ימהר וכן אחישה מפלט לי (תהלים נה) וכפל הדבר בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) : (כב) למסוך · מזיגת היין קרוי מסך : (כג) עקב · בשכר כמו והיה עקב תשמעון (דברים ז) : (כד) קש · תבן : לשון אש · להב אש ע"ש שנמשך כלשון : חשש . היא תבן הדק וכן תהרו חשש (לקמן לג) : ירפה · מל' רפיון : כמק . מל' המקה והמסה : ופרחם . כמשיל הגדולה לפרחי האילן : יעלה . יסתלק כמו כעלות גדיש (איוב ה) : נאצו · ענין בזיון : (כה) וירגזו · ענין תנועת

מצודת דוד

השוא . בחבלים דקין וכמעט שאין בהם ממש : וכעבות · לבסוף ממשיכים היצה"ר המחטיא בחבלים עבות שמושכים בהם את העגלה ר"ל בתחלה מעט נמשכים אחריו ולבסוף נמשכים הרבה : (יט) האומרים וכו' · אומרים בלעג ימהר להביא מעשה הפורעניות שאומר למען נראה אם יוכל עשוהו : ותקרב ותבואה · כפל הדבר במ"ש : ונדעה · שיש בידו ככה : (כ) לרע · על עבודת אלילי כנענים היו אומרים שהוא טוב : ולטוב : הוא עבודת המקום : שמים חושך וכו' · כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המליצה ולהתמדת הדבר : (כא) בעיניהם · מחזיקים א"ע לחכמים : ונגד פניהם . לפי הסתכלות פניהם וכפל הדבר במ"ש : (כב) לשתות יין · מראים גבורות לשתות יין הרבה : ואנשי וכו' · כפל הדבר במ"ש : (כג) מצדיקי · מצדיקים בדין את הרשע בשכר שוחד : יסירו ממנו · מכ"א מן הצדיקים מסירים צדקתו לומר עליו שאינו צדיק בדינו : (כד) לכן · בעבור הסיית המשפט : כאכול קש לשון אש . כמו לשון אש שורף את הקש וכמו להבה מרפה את החשש ומחלישו עד כי ישוב לאפר כן יאלם שרשם להיות כדבר הנימק : ופרחם · גדולתם יסתלק כאבק דק המסתלק ברוח קמעא : (כה) עליו . על עמו : ההרים · מלכי יהודה ושריהם :

בְּקֶרֶב חוּצוֹת בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ כו וְנָשָׂא־נֵס לַגּוֹיִם מֵרָחוֹק וְשָׁרַק לוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבוֹא׃ כז אֵין־עָיֵף וְאֵין־כּוֹשֵׁל בּוֹ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן וְלֹא נִפְתַּח אֵזוֹר חֲלָצָיו וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נְעָלָיו׃ כח אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים וְכָל־קַשְּׁתֹתָיו דְּרֻכוֹת פַּרְסוֹת סוּסָיו כַּצַּר נֶחְשָׁבוּ וְגַלְגִּלָּיו כַּסּוּפָה׃ כט שְׁאָגָה לוֹ כַּלָּבִיא וְשָׁאַג כַּכְּפִירִים וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז טֶרֶף וְיַפְלִיט וְאֵין מַצִּיל׃ ל וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא כְּנַהֲמַת־יָם וְנִבַּט לָאָרֶץ וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ צַר וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ׃

מְשַׁגְרָן כִּסְחִיתָא בְּגוֹ שׁוּקַיָא בְּכָל דָא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְהוֹן וְעַד כְּעַן מִתְקְפִין מְרָדֵיהוֹן וְעוֹד מַחֲתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע מִנְהוֹן׃ כו וְיִזְקוֹף אָת לְעַמְמַיָא מֵרָחִיק וִיכְלֵי לֵיהּ מִסְיָפֵי אַרְעָא וְהָא בִּפְרִיעַ מְלַךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ כַּעֲנָנִין קְלִילִין יֵיתֵי׃ כז לֵית דִמְשַׁלְהֵי וְלֵית דְמִתְקִיל בֵּיהּ לָא יְנוּם וְלָא יִדְמוּךְ וְלָא יִשְׁתְּרֵי זְרִיז חַרְצֵיהּ וְלָא תִתְפְּסִיק עַרְקַת מְסָנֵיהּ׃ כח דִי גִירוֹהִי מְחָרְפִין וְכָל קַשְׁתָּתֵיהּ מְתִיחָן פַּרְסַת סוּסְוָתֵיהּ כְּטִנָרָא תַקִיפִין וְגַלְגְלוֹהִי קְלִילִין הָא כְעַלְעוֹלָא׃ כט נִיהוֹמֵי לֵיהּ כְּאַרְיָא וְיִנְהוֹם כְּבַר אַרְיָוָן וִיכְלֵי וְיֵיחוֹד בִּזָא וִישֵׁיזֵיב וְלֵית דְמַצִּיל׃ ל וִיכְלֵי עֲלוֹהִי בְּעִדָנָא הַהִיא כְּאִתְרְגוּשַׁת יַמָא דְאִם יִבְעוֹן שֵׁיזָבָא סָעִיד מִיתְבֵי אַרְעָא עָקָא וּתְבַר אִיתֵי עֲלֵיהוֹן כְּרַם צַדִיקַיָא דִיהוֹן בְּשַׁעֲתָא הַהִיא יִתְכַּסוּן מִן קֳדָם בִּישְׁתָא׃

ט' פסוקים בקריאה לא ולא ולא וסי' במס' רבתא .

רשי

גופו של אדם שסות מאוס ובלשון חכמים קרוי סחי וכן סחי ומאוס (איכה ג'):בקרב' חוצות : כן יהיו נאוסים בין הבבלים : בכל זאת . הבאה עליהם : לא שב אפו · לא נתקנו במעשיהם להטיב אפו מהם : נטויה · להרע להם : (כו) ונשא . הקב"ה נס לגוים · ירמוז להם רעזים להתאסף ולבא עליהם·נשיאת נס הוא כמו כלונס ארו' ונותנין בראשו בגד ועולין בראש הר גבוה ורואין אותו מרחוק והוא סימן לקיבוץ בני אדם וכן על עמים ארים נסי (לקמן מ"ט) וכן ושים אותו על נס (במדבר כא) . כלונס פירקא בלע"ז ועל שם שהוא לאות קרוי נס:ושרק · שיבליר בלע"ז אף הוא סימן לקיבוץ : מקצה הארץ . שיבאו מרחוק לצור על ישראל : קל יבוא . האויב עליהם כמו שמפרש והולך : (כז) אין עיף ואין כושל בו : לא ייעף ולא יכשל במרוצתו לקיים ימהר יחישה שהם אומרים לפניו : נפתח . לשון ניתר כמו ויפתח הגמלים (בראשית כד) : ולא נתק : ולא יראו שם סי' כשלון לירא נמנו מלבא : (כח) כצר . ת"י כטינרא כמו צור: וגלגליו.אופני מרכבותיו : (כט) שאגה . אימה זו תהיה עליכם כמו לביא : ויפליט · יצילנו לטרפו מיד כל הבאים להצילה יפליט אישקמולייר בלעז : (ל) וינהום . אותו האויב על עם ה' הנזכר למעלה: כנהמת ים . אשר יהמו גליו כן יבוא כחיילות האומות : ונבט לארץ · לשון הבטה יביטו ישראל ולפני שיעזרום מלכי ארץ שהם סומכין עליהם כענין שנאמר היורדים מצרים לעזרה (לקמן לא):והנה חושך. שלא יהא עוזר להם· ונבט לשון נפעל כמו לא נפתח ולא נתק והוי"ו גורמת לו להסב הדיבור להבא אייר"ט איסגרד"י בלעז : צר ואור חשך .כמו וכשל עוזר ונפל עזור (שם) מי שצר לו שבאת עליו הצרה וזה שבא להאיר לו פניהם חשכו ויש פותרין צר היא הלבנה שנתמעטה ואור היא החמה . בעריפיה בא מאפליה שלה לשון יערף כמטר (דברים לב) וכן דרך בערוף מטר

רדק

כסותה · בשקל"ו שכולה אין כסס , ופירוש כרותה , תרגום לא תזמר לא תכסח : לא שב אפו · לפי שהם אינם שבים בתשובה : (כו) ונשא נס · כאלו שאל יבא להם נס וכאלו ישרוק להם שיבאו לא"י להחריבה · ועניינו שיעור את רוחם לבא מהרה קל הכפל לחזק המהירות והוא מלך אשור שיבא מהרה וקלות , כמו הקל ברגליו שהולך מהרה , ויונתן תרגם קל כענין קלילין : (כז) אין עיף · הפסוק הזה הוא על דרך הפלגה מרוב חפצם ומהירותם לבא לא יעפו ולא יגעו מן הדרך ולא יכשל אחד מהם בדרך , כלומר שלא תגוף רגלו באבן מדרך מעני מהירותם ללכת לא ינום ולא ישן ביום וגם בלילה לא ישן אחד מהם· דרך קבע שיצטרך להתיר אזורו ולהתיר שרוך נעליו אלא לבוש ונעליו ברגליו ישן מה שישן בלילה וכל זה דרך הפלגה : נתק · פירושו התרת קשר המנעול : (כח) אשר חציו · וכן כלי מלחמתו כולם ערוכים להלחם , חציו שנונים ומחודדים , וכן קשתותיו דרוכות , לא יצטרכו לדרוך אותם כשיצ"ו להלחם שלא יתעכבו במלחמה , ועל פרסות סוסיו כמו הצור , והוא האבן החזק נחשבו שלא יכאבו מן הדרך ולא יצטרכו להטיל להם ברזלים , וכן גלגלי המרכבה יבאו מהרה כמו הסופה , והוא הקש שמתגלגל ברוח , וכל זה דרך הפלגה : (כט) שאגה לו · ושאג כתוב , ישאג קרי , והענין אחד : ויאחז טרף . כי לא תהיה שאגתו והמתו לחנם אלא שיאחז טרף , כמו שנאמר הישאג אריה ביער וטרף אין לו כן האויב הזה והוא מלך אשור יאחז טרף ואין מציל מידו שהרי בא כבש כל ערי ישראל וגם כל ערי יהודה הבצורות ופירש ויפליט יקח הפלטה שהיה בארץ יהודה כי הכל כבש זולתי ירושלם : (ל) וינהום · כשאגת ים · כנהמת גלי הים : ונבט לארץ · מבנין פעל הדגוש בשתי אחד ושבר , אומר יביט ישראל לארץ כבא עליו האויב פתאם יביטו אם יבא לו עוזר ואין ולא יראה כי אם חשך , ומהו החשך תוספ' צר , כלומר חשך האויב שבא עלי', ואף על פי שבמלת חשך עמד בטעם הענין דבק עם צר : יתוי חשך בעריפיה . ואור השמש חשך לו לישראל בשמים , כלומר קדרו לו השמים ממעל מרוב הצרה · והשמים נקראו עריפים מפני שמזילים המטר , כמו שאמר אף שמיו יערפו טל , ופירוש יערפו יזלו , וכן יערוף כמטר לקחי יזל , ויש מפרשים בעריפיה , ברתובותיה , כמו יערוף מזבחותם , שהוא ענין הריסות , ויש מפרשים צר ואור שמש וירח : בשנת

ביאור מהגר"א

אם לומר כשם שא"א לקש לאכול את האש כך א"א לכלות אנשים תמימים כי ה' מגינם : שרשם . היינו מה שתחת העפר כמק יהיה ולא יצמח : ופרחם · היינו גם שיצמח כאבק יעלה והוא כנגד זכות אבות על בנים וזכות בנים על אבותם כמ"ש ברא מזכה אבא שרשם היינו זכות אבות ופרחם היינו זכות בניהם : נאצו · לשון מיאוס גם כן כדרך המקרא לכפול וכן נאצו את קדוש ישראל דכאן אין שייך לשון כעס על אמרת : ותורת ה'· הוא תורה שבכתב ואת אמרת היא תורה שבע"פ לכן אמר קדוש ישראל שהוא קדושת ישראל כי תורת ה' בלבם והם נגד יעקב ויוסף : (כה) על כן חרה אף ה' · היינו גזירה שלמעלה נמסר מעולם העליון אל עולם התיכון והוא השמים ומשם נמסר אל הארץ והארץ מענים כמ"ש אענה את השמים והשמים יענו את הארץ והארץ יענה את יזרעאל אף כאן אמר וחרה אף ה' הוא בעולם העליון ויט ידו הוא השמים כמ"ש וימיני טפחה שמים וירגזו ההרים אלו הארץ ואח"כ נעשה העונש ותהי נבלתם כסוחה : בכל זאת לא שב אפו · היינו היפך מ"ש אל תקוץ בתוכחתו וכאב את בן ירצה ר"ל מתרצה לו אחרי הכהו ומתנחם אבל כאן בכל זאת לא שב אפו : ועוד ידו · היינו כמ"ש לעיל שהוא השמים נטויה בגזירות רעות : (כו) ונשא נס לגוים מרחוק · ע"ד מ"ש כל גוים סבבוני גם סבבוני ואח"כ אמר סבוני כדבורים היינו סב הוא מקרוב וסבב הוא מרחוק ואמר כי שלשה רעות עשו הכשדים עמו שמתחילה סבבוני מרחוק ואח"כ קרבו הרחוקים וסבוני מקרוב ונוסף עליהם עוד לסבב גם מרחוק וז"ש סבוני גם סבבוני ואחר כך קרבו הרחוקים השניים וסבוני עד באפס מקום ועמדו זה על זה כאשר תעשנה הדבורים עומדים אחד ע"ג חבירו וז"ש סבוני כדבורים וכן אמר כאן ונשא נס לגוים מרחוק שיקרבו ושרק לו לאותו שראוי לעמוד מרחוק על מקום הראשונים שיבא עתה מקצה הארץ : מהרה קל יבא אותו שהוא קל לא ישתהה בדרך הלוכו : (כז) אין עיף · מסיבת עצמו שנפשו משא לעיפה או מסיבת מרוצתו : ואין כושל · זולתו המכשילו ושניהם המגיעה בגוף : לא ינום ולא יישן · היינו יגיעת הנפש : ולא נפתח וגו' · שלא יהיה להם שום עיכוב (הג"ה היינו כנגד מש"ל ימהר ויחישה ומבואר שמיהר הוא על משך התחלת הענין וכנגד זה אמר מהרה קל יבא שלא ישתהא עד שיתחיל לילך וכנגד מ"ש יחישה הוא מיהר מן התחלה עד גמרו ע"ז אמר אין עיף וגו' לא ינום ולא נפתח וינהם עליו ביום ההוא) : (כט) שאגה לו כלביא · אמרו שהלביא שואג שלשה שאגות אחד בעוד הטרף מרחוק שיחת מקולו מלברוח והשני כבוא אליו שלא יתגבר כנגדו והשלישי בעת טרפו אבל הכפיר מקולו לא יחת ע"כ לא ישאג מרחוק ולא מקרוב כי אם מקבץ נהמות שאגתו ומוציאן כאחת וינהם כשיאחז טרף וז"ש כאן שאגה לו כלביא היינו מרחוק ואף על פי כן ישאג בכחו כגדול בער יאחז טרף ישאג ככפירים : (ל) והנה חשך צר · כלומר וצר : ואור חשך · ר"ל שהאור חשך (מן עד סוף הפסוק נמתק כ"י קדשו ממש של אא"ז הגאון ז"ל והנראה שדעתו ערפה לשון מטר והכי פירושו ונבט לארץ בדעתו שהרעה באה לו מתחת ולא היה אלא צר אבל כיון שראה

מצודת דוד

כסוחה · כרוק המושלך בקרב חוצות : בכל זאת . עם כל הפורעניות הזאת לא שב אף ה' ועוד ידו נטויה להכות בהם : (כו) ונשא נס · ר"ל יעורר לב האומות היושבים ממרחק לבוא עליהם כאלו נשא להם נס וכאלו שרק להם להתאסף ולבוא : (כז) אין עיף · בהעם הבא לא ימצא בו עיף וכושל: לא ינום. ר"ל לא יהיה מי מתעצל בדבר : ולא נפתח . ר"ל לא יהיה למי שום צד עכוב : (כח) אשר חציו שנונים · יהיה עם אשר הכלי יהיה שנונים ר"ל יהיה מוכן למלחמה : כצר . חזקים כסלע ולא יתנגפו במרוצתם : כסופה. ימהרו ללכת כרוח סופה : (כט) שאגה לו·להעם הזה · ויפליט. יציל הטרף לעצמו מיד הבא להטוף מידו : ואין מציל . לא יהיה ביד מי להציל מידו : (ל) עליו · על ישראל : ונבט לארץ . יביט למלכי ארץ אולי ימצא מהם עזרה : והנה חושך צר · יש לו חושך מהצר והאויב שבא עליו כי לא מצא עזר : ואור חשך בעריפי'•

מצודת ציון

תנועת התרדה : כסוחה · כרוק הניסת מן הגוף וכן סחי ומאוס תשימנו (איכה ג') : (ג) נס · הוא כלונס ארוך ובראשו בגד ועשוי לרמוז בו ולהתאסף ולבוא : ושרק · הוא קול הנעשה בקבוץ השפתים והוא סימן להתאסף וכן אשרקה להם ואקבצם (זכריה י) : (כז) נפתח · ענין התרת הקשר כמו יתרי פתח (איוב ל) : אזור : חגורה : חלציו · מתניו : נתק · נעתק ממקומו : שרוך · ענין קשורים כמו מחוט ועד שרוך נעל (בראשית יד) : (כח) שנונים · חדודים : דרוכות · הדרך לדרך ברגליו על הקשת למתחו היטב : פרסות · היא כעין מנעלים : כצר · כסלע : וגלגליו · אופן העגלה : כסופה · רוח חזק : (כט) כלביא · שם מבמות האריה : וינהם · מל' המייה : ויפליט · ענין הצלה : (ל) כנהמת · מל' המייה : ונבט · מל' הבטה וראיה : בעריפיה · כן נקראים השמים על כי יערפו ויזלו את הטל כמ"ש אף שמיו יערפו טל (דברים לג) או ר"ל במאפליה : וטוליו

סבר

ו א בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ
וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא קל״ד
רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־ י״ג
הַהֵיכָל: ב שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל פסוק
לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד
בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה ג׳
רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף: ג וְקָרָא כ׳
זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ ר׳ פסוקות דמיין
קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ
כְּבוֹדוֹ: ד וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים ד׳

א בְּשַׁתָּא דְאִתְנְגַע בַּהּ מַלְכָּא
עֻזִיָה אֲמַר נְבִיָא חֲזֵיתִי יָת
יְקָרָא דַיָי שָׁרֵי עַל כּוּרְסֵיהּ רָם
וּמִתְנַטֵל בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּמִזִיו
יְקָרֵיהּ אִתְמְלֵי הֵיכְלָא:
ב שַׁמָשִׁין קַדִישִׁין בְּרוּמָא
קֳדָמוֹהִי שִׁתָּא גַפִּין לְחַד שִׁתָּא
גַפִּין לְחַד בִּתְרֵין מְכַסֵי אַפּוֹהִי
דְלָא חָזֵי וּבִתְרֵין מְכַסֵי גְוִיָתֵיהּ
דְלָא מִתְחֲזֵי וּבִתְרֵין מְשַׁמֵשׁ:
ג וּמְקַבְּלִין דֵין מִן דֵין וְאָמְרִין
קַדִישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָאָה
בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ קַדִישׁ עַל
אַרְעָא עוֹבַד גְבוּרְתֵּיהּ קַדִישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָא יְיָ צְבָאוֹת מַלְיָא כָל אַרְעָא זִיו

ישב ח׳ חסר בסיפרא וסי׳ בשנת מות המלך. ובתוך עם טמא שפתים אנכי. אל תירא עמי ישב.

תולדות אהרן רם ונשא. יבמות מט עקרים מ״ג פי״ז זוהר בראשית: שרפים. עקדה שער סו זוהר תרומה: שש כנפים. חגיגה יג: יכסה פניו. (ברכות יא): קדוש. חולין לא: כל הארץ. ברכות מג קדושין לא:

רשי

מטר האור מאפיל: (א) (בשנת: סימן זה תחלת הספר ותחילת נבואת ישעיה ותמשה סימנים הקודמים כאמרו אחר זה הסימן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה וראייה לדבר ישעיה נבא ונותרה בת ציון כסכה וגו׳ זה היה לאחר שהחריב וגלה סנחרב את עשרת השבטים ונשארו רק יהודה וירושלים לכן אמר חזון ישעיה וגו׳ על יהודה וירושלים וגו׳ על מה תכו עוד תוסיפו סרה וגו׳ אברבנא״ל): (א) בשנת מות. כשנצטרע: ושוליו. כמו שולי המעיל (שמות כח) תחתיתו ראיתיו יושב על כסא בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזיה שבא ליטול כתר כהונה: (ב) שרפים עומדים ממעל. בשמים: לו. לשמשו כן תירגם יונתן שמשין קדישין ברומא קדמוהי: בשתים יכסה פניו. שלא יביט לצד השכינה: ובשתים יכסה רגליו. לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו ובתנחומא ראיתי כסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר לישראל עון העגל: ובשתים יעופף ובתרין משמש: (ג) וקרא זה אל זה. נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא אם כן פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו׳ ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק״ק ג׳ פעמים כתרגומו: (ד) וינועו אמות הספים: אילות סיפי הם מזוזות הפתח שנמדדין במדות אמות

רדק

(א) בשנת מות המלך עזיהו, תרגם יונתן בשתא דאתנגע בה מלכא עזיהו, והוא כשנכנס להקטיר קטרת בהיכל והצרעת זרחה במצחו, ויש לפרש מיתה ממש, ולפירוש הזה לא יהיה זה תחילת נבואתו ומה שספר הספר שראה זאת במראה לפי שבמותו הרעו הפעם כמו שנאמר בתחילת מלכות יותם אמר ואראה את ה׳ ראה במראה הנבואה כבוד ה׳ כי פי ה׳ כבוד ה׳, וכן תרגם יונתן יקרא דה׳, וכן נאמר על הכבוד וירד ה׳ על הר סיני, ותרגם גם כן אנקלוס ואתגלי יקרא דה׳ וכן אמר יחזקאל על דמות הכסא ועל דמות הכסא כמראה אדם עליו מלמעלה, וזהו שאמר ואראה את ה׳ יושב על כסא רם ונשא, ורם ונשא הוא על הכסא, והכל הוא דמות במראה הנבואה, ורבותינו הקשו הפסוקים ואמרו כתיב כי לא יראני האדם וחי וכתיב ואראה את ה׳, לא קשיא כאן באספקלריא המאירה כאן באספקלריא שאינה מאירה, ואמרו רבותינו ז״ל כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיהו יחזקאל למה הוא דומה לבן כפר שראה את המלך ישעיהו לבן כרך שראה את המלך, כלומר שיחזקאל ספר פרטי הדברים לפי שהי׳ חדוש גדול אצלו או אצל בני דורו אבל ישעיה לא ספר אלא דרך כלל כי הוא היה שלם יותר מיחזקאל ולא היתה המראה כל כך חדוש אצלו או בני דורו היו שלמים יותר מבני דורו של יחזקאל וישעיהו זכר שרפים ולא זכר החיות: ושוליו. הכנוי כנגד הכבוד, וכן תרגם יונתן ומזיו יקריה אתמלי היכלא, או יהיה הכנוי כנגד הכסא והשולים הם תחתית הבגד או זולתו, והמשל הנה כי ההיכל מכוון כנגד כסא הכבוד: מלאים את ההיכל. כמו ממלאים וכן וכבוד ה׳ מלא את המשכן וההיכל הוא היכל בית המקדש, או פירוש ההיכל השמים כמו ה׳ בהיכל קדשו ה׳ בשמים כסאו: (ב) שרפים ממעל לו. סמוך לו וכן ועליו מטה מנשה, וזבחת עליו, וי״ת ממעל במרומא, ותרגם לו כמו לפניו קדמוהי, ותרגם שרפים עומדים שמשין קדישין, תרגם עומדים קדישין ר״ל עומדים קיימים והם המלאכים הקדושים שהם קיימים לעד: שש כנפים לאחד. ולא זכר מנין השרפים אבל זכר כי לכל אחד מן השרפים ראה שש כנפים ויחזקאל ראה לכל אחד מהחיות ארבע כנפים וזה כי לכל תנועה מהם הם ארבע סבות כמו שיתבאר בספר החכם הגדול רבינו משה זכרונו לברכה, וכנפים הם סבת התנועה הממהרת מכל תנועות והוא העופפות: וישעיה זכר לשרף שש כנפים, והנה זכר הנגלה כי בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף והנה מפרש בספרי טעם ההסתר וטעם שתים, ורז״ל אמרו כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים כביכול נתמעטו כנפי החיות, ואני תמה למה סמך הרב הארבעה לתנועה כי לא היו בהיות אלא שתים לעופף ושתים לכסות גויותיהן כמו שאמר ושתים מכסות את גויותיהנה ובשתים שהיו פרודות מלמעלה היתה העופפות, והוא שאמר פרודות מלמעלה, פירוש פרודות מהגוף ופרושות לעופף כי השתים האחרות היו מחוברות לגוף כדי לכסות את גויותיהן, והנראה לנו לפי מה שלמדנו מדברי הרב כי טעם ארבע וטעם שש כי ההסתר בשרפים בפנים וברגלים וזה דרך משל, וההסתר בחיות בגופן לא ברגליהם וגם לא בפניהם וזה סוד ידוע למשכילים, ויונתן תרגם בתרי מכסי אפוהי דלא חזו ובתרין מכסי גויותיהן דלא מתחזי ובתרין משמש. ומה מאד הטיב פירושו למבינים וכל המראה הזה במראה הנבואה ובהשגחת השכל ולא בהשגחת חוץ לשכל, כי אין למלאכים שקראן שרפים לא פנים ולא רגלים ולא כנפים לפי דעת חכמים הפלוסופים, וכן דעת החכם הגדול הנזכר וגם בדברי רבותינו זכרונם לברכה דברים מסכימים מורים זו הדעת וקראם שרפים לפי שראה במראה הנבואה בדמות אש שורף וזה לגלות עון הדור שהיו חייבים כליה: (ג) וקרא זה אל זה ואמר. במעתי שהיה קורא שרף אל שרף זה והיה אומר אחד לחבירו דרך זרוז והיה קורא אחד לחבירו קדוש קדוש כקורא לחבירו פלוני פלוני והיו אומרים קדש הכל ביחד ונאמר קדוש ה׳ צבאות כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה: מלא כל הארץ כבודו. כי הוא ברא הכל ועל הכל יכבדוהו בעלי השכל, ויש לפרש כי השלש תיבות הם על אלו, וזכר שלש פעמים קדוש כנגד שלשה עולמות עולם העליון והוא עולם המלאכים והנשמות, ועולם התיכון והוא עולם הגלגלים והכוכבים, ועולם השפל והוא זה העולם, והנכבד בזה העולם הוא האדם, ואמר שהוא קדוש ומרומם ונעלה מג׳ העולמות ובני העולמות יקדישוהו ורוממוהו בתפלתם והאדם גם כן בעולם השפל, וי״ת קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא, כלל כל העליונים כאחד, וזכר אחר כן הארץ שהיא עולם השפל, ומה שאמר קדיש לעלם ולעלמי עלמיא רוצה לומר לאורך זמן כן היה וכן יהיה לעולם ועד, וכן תרגם אונקלוס ה׳ ימלוך לעולם ועד ה׳ מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא, והחכם הכוזרי כתב כן וקדוש הוא כנוי שהוא נקדש ומרומם משתהנה לו מדה ממדות הברואים ואם יקראו בהם הוא דרך העברה, ועל כן שמע ישעיה קק״ק עד אין תכלית, והטעם שהוא נקדש ומרומם משתשיגהו מאומה מטומאת העם אשר השכן כבודו ביניהם וכן ראה אותו על כסא רם ונשא: (ד) וינועו אמות הספים. כתוב בסדר עולם עמוס נתנבא לפני הרעש שנאמר שנתים לפני הרעש ישעיהו נתנבא בימי הרעש שנאמר וינועו אמות הספים מקול הקורא, ובדרש עוד כי אותו יום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש, ואמת הוא כי הרעש היה בימי עזיהו כמו שכתוב בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה

ביאור מהגר״א

שראה והנה חשך וגו׳ ידע שיוגשם ממעל עליהם הגרה לכן מחמת העבים ועיפי המטר חשך עליהם האור): (א) רם. הכסא הוא רם ונשא (כדברי א״ע) ומ״ש חז״ל אלא ישעיהו דומה לבן כרך פירוש שראה במקום הראוי כמו בכרך שדרך המלך להיות שם וא״ל סימן שראה את המלך. ויחזקאל ראה בח״ל שאין דרך המלך להיות שם כמו שאין דרכו להיות בכפר והיה צ״ל סימנים שראה כמ״ש בזוהר פ׳ שמות ולכן אמר ישעיהו ה׳ שהוא בהיכל קדשו ויחזקאל אמר אלהים: על כסא רם ונשא. ג׳ דרגין שבכסא שג״ר מקננן בכורסיא וכסא עצמו הוא השמים כמ״ש השמים כסאי שמים דלעילא: ושוליו. הם שולי הכסא שהוא הדום רגליו כמ״ש השמים כסאי: (ב) שרפים עומדים ממעל לו. ד״מ כמו דרש הסוה גלילאה עליה דר״ח לפי שר״ת יושב והוא עומד וכמ״ש והוא עומד עליהם: ממעל. הוא לפנים מן הפרגוד שאצל חיות הקודש כתיב ודמות רקיע נטוי על ראשיהם מלמעלה כו׳ כאן ממעל לו הייט מעל אחותו הרקיע: לו. רלה לומר מיוחדים לשמשו כמ״ש והיו לי הלוים: שש כנפים. הוא בתפלה וכן באמצעות שבתפלה בשתים יכסה פניו הן ב״ר ובשתים יכסה רגליו הוא ב׳ אחרונות ובשתים יעופף שהן קדוש ומודים שבהן מעופפים: (ג) וקרא זה אל זה. הוא ק״ש דשחרית וערבית זה הוא פרשה והיה אם שמוע אל זה הוא פרשה ויאמר ואמר הוא פרשה ובמתם שהוא משלים לרמ״ח: וקרא כו׳. בכנפיהם בעפיפתם: קדוש כו׳. ג״פ להגדיל הענין שאין למעלה ממנו כמו מלך מלכי המלכים וכיוצא כי כפולות ב״פ הוא בכל הנמצאים כשאחד יותר מחבירו גלכי הארץ המושלים בכיפה נקרא מלך מלכיא וכל כיוצא בזה: ה׳ צבאות. שהוא הוא ומתפשט בכל צבאות ובכולם קדוש ומופרש בקדושתו מהם: מלא כו׳. כמו והארץ האירה מכבודו שאין בארץ התפשטות כמו למעלה שלכן אינן חיין לעולם וכן בבחירה ויצר הרע שולט בהן רק מלכותו בכל משלה ואדון עליהם לכן גם אדני הארץ וזהו בשמים ממעל וזהו כבוד מלכותו וכמו בשכמל״ו שאומרים אחר יחודו כתפלי: קדוש כו׳. תמצא דרגין ד׳ יסודות והשמים והן נחלקים לג׳ שמים הארץ ואויר וכן למעלה ומ״ש מלא כל הארץ כבודו ידוע שב׳ ארצות הן כמ״ש ואת הארץ והארץ תנינה לאו בתוספתא כמ״ש בספרא דצניעותא כל הארץ הוא נקודת ציון וכמ״ש וכבוד ה׳ מלא את המשכן ומשם הוא לטהרה רב ומלאת כל ארעא: (ד) אמות הספים. כמ״ש על המשקוף וגו׳ כו׳ כבוד ה׳: והבית ימלא

מצודת ציון

(א) ושוליו. תחתיתו ר״ל רגליו: מלאים. ממלאים: (ד) וינועו. מל׳ תנועה והסרה ממקומה: אמות. ולא פי׳ כמה אמות: הספים. הם המזוזות הנמדדים באמות כמ״ש והכף קנה אחד (יחזקאל)

מצודת דוד

אור השמש חשך לו בשמים מרוב הצרה. או בעריפיה ר״ל בבוא מאפליה ועל כי בעת יערוף המטר מאפיל האור אמר בעריפיה: ן (א) בשנת מות. כשנצטרע כשנכנס בהיכל להקטיר כמ״ש והצרעת זרחה במצחו (דה״ב כ״ו) כי המצורע חשוב כמת: (ב) ממעל. בשמים: לו. לשמשו: לאחד. לכל אחד ואחד: יכסה פניו. לבל יביט כלפי השכינה: יכסה רגליו. לצניעות שלא יראה בכל גופו לפני בוראו. ורז״ל אמרו שלא להזכיר מעשה העגל כי כף רגליהם ככף רגל עגל: יעופף. ישוף בשליחות המקום: (ג) וקרא וכו׳. שרף קורא לחבירו לומר קדוש כאחד ולא יקדים האחד לחבירו: ואמר. הקול יוצא מבין כולם כאחד כאילו הוא קול אחד: קדוש וכו׳. ר״ל שהוא מקודש ומרומם בעולם המלאכים ובעולם הגלגלים ובעולם השפל: מלא וכו׳. כבודו מלא בכל הארץ: (ד) וינועו. מזוזות הפתח היו נעים מחוזק קול הקריאה והסרים ממקומם הרבה אמות ולא פירש כמה: והבית. ההיכל: ימלא עשן. היה נמלא עשן:

ואומר

רשי

אמות לגובה ולרוחב והן מזוזות ההיכל : מקול הקורא . מקול המלאכים הקוראים והוא הי' יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה (זכריה יד) בו ביום עמד עוזיה להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנא' ותאכל את החמשים ומאתים איש (במדבר טז) וזהו שקראם שרפים שבאו לשורפו רעשה הארץ לבולעו כסבורה דינו לבלע כקרח שערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגו' (שם) ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח בבליעה וכעדתו בשריפה אלא כאשר דבר ה' ביד משה בסנה הבא נא ידך בחיקך (שמות ד) והוציאה מצורעת כשלג אף כאן צרעת פרחה במצחו: והבית ימלא עשן: היה נמלא עשן : (ה) כי נדמיתי : הריני מת שלא הייתי כדאי שאראה פני השכינה ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים יג): נדמתי · כמו כי נדמה כל עם כנען : טמא שפתים. דמגעל בחובין: (ו) רצפה. גחלת וכן עוגת רצפים (מלכים א יט) כמו עוגת רשפים ונאמר בישעיהו ובאליהו כלד"י רצפה מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קרא' עם וטמ' שפתי' וזה אמר כי עזבו בריתך (שם) אמר הקב"ה למלאך רצוץ פה שאמר דלטוריא על בני : במלקחים . בצבת : לקח מעל המזבח. שבעזרה : (ז) ויגע על פי וגו' . וסר עונך מזה ליסרך לכפר עונך שחירפת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא לקחתה כ"א במלקחים ונגיעה על שפת הנביא ולא הוזק בתנחומא וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו (יואל ב) אלו מלאכים ועצומים מהם עושי דברו (שם) הם הנביאים ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומיה ממלל לשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון · קבל הדבור מפי הקב"ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד המזבח שבהיכל : (ח) את מי אשלח · להוכיח את ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא נתנב' שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב"ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע לישנא כו' כדאיתא בפסיקתא : (ט) שמעו שמוע. אני אומר לכם שמעו

מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃
ה וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יוֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃
ו וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃
ז וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃
ח וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃
ט וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ

ד וְזָעוּ אֵילָוֹת סִפֵּי הֵיכְלָא מִקָּל מְלוּלָא וּבֵית מַקְדְּשָׁא אִתְמְלֵי אֲמִטְתָא׃
ה וַאֲמָרֵית וַי לִי אֲרֵי חָבֵית אֲרֵי גְּבַר חַיָּב לְאוֹכָחָא אֲנָא וּבְגוֹ עַמָּא דִּמְגַעַל בְּחוֹבִין אֲנָא יָתֵיב אֲרֵי יַת יְקָר שְׁכִינַת מַלְךְ עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת חֲזָאָה עֵינָי׃
ו וְאִשְׁתְּדִי לְוָתִי חַד מִן שַׁמָּשַׁיָּא וּבְפוּמֵיהּ מְמַלַּל דְּקַבֵּיל מִן קֳדָם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עֵיל מִן מַדְבְּחָא׃
ז וְסַדַּר בְּפוּמִי וַאֲמַר הָא שַׁוִּיתִי פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ וְיַעְדּוֹן חוֹבָךְ וְחֶטְאָךְ יִתְכַּפְּרוּן׃
ח וּשְׁמָעֵית יַת קָל מֵימְרָא דַּיְיָ דַּאֲמַר יַת מַן אֶשְׁלַח לְאִתְנַבָּאָה וּמַן יֵיזִיל לְאַלָּפָא וַאֲמָרֵית הָא אֲנָא שְׁלַח יָתִי׃ ט וַאֲמַר אֱזֵיל וְתֵימַר

י' מ"ל · מ'יְקָרֵיהּ · ס' · כ' הריעו לפניו · ל' · ל' וכל סוס אתתא דכו' · ל' · כ' · ל' · ל' : קל"ד · ל' · כ' בסיפרא ג'

לפקוד עון ישב הארץ · ה' צבאות דויתפלל . אנכי ישב ה' וסי' נמסר בסדר חיי ובש"ב סי' ו' .

תולדות אהרן והבית ימלא · יומא נג : נדמיתי ; עקרים מ"ג פי"ז : טמא שפתים · יבמות מט : וסר עונך · ברכות נז שבת קיט :

רדק

יסודה אבל פסוק זה אינו מן הדומה אלא במראה הנבואה דבר הלמד מענינו , ואמר כי הקול אשר ב"נ"ע במראה הנבואה שהיה קורא זה אל זה ואמר קדוש אותו הקול היה גדול עד שנעו ונעו אמות הסיפים ממנו , וראה גם כן שהבית נמלא עשן פירוש בית המקדש , ראה במראה הנבואה שהיה מלא עשן כמו שראה אברהם אבינו עליו השלום במראה הנבואה שאמר והנה תנור עשן ולפיד אש , ותרגם יונתן וזעו אילות ספי היכלא מקל מלולא ובית מקדשא אתמלי אמטתא , והסיפים הם מזוזת השער ואמות הם האלים אשר על הסיפים מבית ומחוץ שהם עשוים כמין כפה , ונסמכו אמות אל הסיפים רצה לומר כי האמות נעו עם הסיפים , ויש מפרשים אמות כמו אמה ארכו כלומר הסיפים נעו ממקומם אמות שהיה או שלש כמו שהין : והבית ימלא עשן · זה היה משל על חרון האף על ישראל כמו אז יעשן אף ה' : (ה) ואמר אוי לי כי נדמתי כיון ששמע הקול הגדול וראה הבית שנתמלא עשן פחד שימות כי חשב שלא היה ראוי להסתכל בכבוד אלא להסתיר פניו כמ"ש במשה ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים וזהו שאמר כי את המלך ה' צבאות ראו עיני כיון שראיתי הכבוד אמות כמו שאמר מנוח מות נמות כי אלהים ראינו ופירוש המלך כבוד המלך , וכן תרגם יונתן ארי ית יקר שכינת מלך עלמיא ה' צבאות חזו עיני , ופירוש נדמתי נכרתי כמו נדמה מלך ישראל , ויונתן תרגם וי לי ארי חבית ארי גברא חייב לאוכחא אנא ובגו עמא דמגעל בחובין אנא יתיב , ואדוני אבי זכרונו לברכה פירוש נדמתי נשתתקתי , ופירוש טמא שפתים שראבון כגור שפתים כמו נטמינו בעיניכם ונטמתם בם ר"ל כי חשב בעצמו עון שלא הקדים הלל עם כתות השרפים כי לא נתן לו רשות לדבר עד שהגיע המלאך ברצפה אל פיו והנראה בעיני כי לפיכך זכר טומאת שפתים ולא טומאת הגוף כי כששמע הנביא דברי השרפים שמקדישים האל אמר להם נאה לראות הכבוד ולהקדיש האל כי הם טהורים ודבריהם טהורים ולהם נאה לראות בשכליהם הכבוד ולהקדיש האל בדבריהם אבל אני שאני טמא כי כל גוף בשר טמא ושפתי טמאים מלהזכיר בפי קדושת האל כשאעריך עצמי כנגדם כל שכן שאני שוכן בתוך עם טמא שפתים כמו שנאמר עליהם וכל פה דובר נבלה ואיך אני ראוי לכל זה הכבוד לפיכך אני ירא באמות מהמראה הזאת שראיתי והקול הזה בעבורי נהיה לכלותי ולאבדני מן העולם לפי שנסתכלתי בכבוד ואני בשר ודם טמא : (ו) ויעף · העי"ן נקרא בקמץ חטף ויעף דוד העי"ן נקרא בפת"ח שהוא אחר ענין עיפות וזה ענין עופפות ומיהם שרם אחד אמר אחר שנבהלתי מהמראה ומהקול וחשבתי שאמות עף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה והיא גחלת אש ואני ראיתי שהוא לקחה מעל המזבח במלקחים להגיעה אל פי , וכתב אדוני אבי זכרונו לברכה כיון שהוא שרף למה לקחה במלקחים אלא עשה כן כדי שלא ישרף הנביא אם יגע על פיו בידו , ויונתן תרגם הפסוק על דרך משל ואשתדי לותי חד מן שמשיא ובפומיה ממלל דקביל מן קדם דשכינתיה על כורסיה יקרא בשמי מרומא עיל מן מדבחא : (ז) ויגע על פי · הגיע הרצפה על פי להסיר העון במכות אש ההיא ומכאן ואילך יהיה לי רשות לדבר , ויונתן תרגם דרך משל וסדר בפומי ואמר הא שויתי פתגמי נבואתי בפומך ויעדון חובך וחטאתך יתכפרון , ובדרש העון הוא שחרף ישראל ואמר ובתוך עם טמא שפתים : (ח) ואשמע את קול ה' · ומזה הפסוק אמרו כי זה היה תחלת נבואתו וכבר פירשנו הענין בפתיחת הספר , ופי' לנו בעבורנו , ואמר לנו לשון רבים כאלו היה מדבר עם השרפים ונמלך עמהם בזה הדבר וכן הבה נרדה , ובדרש את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכין אותו על הלחי היינו הוא דאמר בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פילוסא אמר ולא היה לו להקדוש ברוך הוא להשרות שכינתו אלא על הדין פסילוסא פירוש קטיע לישנא , אמר רבי פנחס למה נקרא שמו עמוס על שהיה עמוס בלשונו , והומר הנני שלחני אמר לו הקדוש ברוך הוא ישעיה בני טרחנים הם סרבנים הם אם אתה מקבל להתבזות לך ואמר לו על מנת כן היינו הוא דאמר גוי נתתי למכים : (ט) ויאמר · יש מפרשים שמעו וראו לשון צווי כמשמעו וכן השמן וזה דין ומשפט מאת האל יתברך כשירצה החוטא לחטוא הקדוש ברוך הוא מונע ממנו דרכי התשובה עד שיקבל עונשו וכן נאמר בפרעה ויחזק ה' את לב פרעה וכן בסיחון כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו , וכן בבני עלי ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם ושם פירשנו , ויש לפרש שמעו וראו צווי במקום איתן כאלו אמר תשמעו ותראו , כלומר אתם שומעים באזניכם דברי הנביאים המוכיחים אתכם ואין אתם מבינים ותראו נפלאות הבורא ואין אתם יודעים כלומר לא תשימו לבב ואין אתם משגיחים אלי ואתם משמינים בכונה לבבכם ומכבידים אזניכם ומשיעים עיניכם שלא תשמעו ולא

ביאור מהגר"א

ימלא עשן · מאש השרפים כמו והר סיני עשן כולו וכמ"ש כי בענן אראה ה' אמר לשכון בערפל : (ה) כי נדמתי · פירוש מד"ת כמ"ש נאלמתי דומיה כו' והיינו ממ"ע : כי איש טמא שפתים · היינו ל"ת דבור שאינו הגון : ובתוך עם טמא שפתים · כמ"ש חז"ל ראוי היה שתשרה השכינה עליו אלא שאין דורו ראוי לכך : כי את המלך · הוא את ה' : ה' צבאות · הוא ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו כאמרו המלכים וכן ג' תחתונים שמאירין בה והיה מירא' לומר ג' דרגין שבקדושה שמה בגג באחד מהן כדרך שהצדיקי' מתיראין תמיד וכמ"ש וירא יעקב : (ו) במלקחים · כמו שאין האדם יכול ליגע באש שלמטה כך אין העליונים יכולין ליגע באש של מעלה שהיא אש אוכלת אש : מעל המזבח · כי מה שעלה למזבח מכפר ומטהר : (ז) ויגע על פי · שיטהר מטומאות שפתיו : על שפתיך · נגד מ"ש בתוך עם טמא שפתים : וסר עונך · שאמרת טמא שפתים : וחטאתך תכופר · הוא מ"ש נדמתי כי עון הוא ל"ת וחטא הוא מ"ע כמש"ל וכיפר על חטאיו : ובידו במלקחים מעל המזבח · הוא גם כן כנגד ג' דרגין הנ"ל : (ח) ומי ילך לנו · פירוש אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן שלא מצינו שהתפלל בעד ישראל יונה תבע כבוד הבן שלא רצה בתשובת נינוה שלא יצא ריעותא לישראל ולא תבע כבוד האב אבל משה אמר למה יחרה וכו' ודי זהב וכו' ותבע כבוד האב ואמר לישראל חטאתם חטאה גדולה וז"ש כאן ומי ילך לנו ר"ל בשביל שנינו : הנני · תשובה על את מי ילך לנו ושלחני תשובה על את מי אשלח : (ט) שמעו שמוע וגו' · היינו כי לשון שמע יפול על חוש השמע לאוזן ועל קבלת הדברים כמו ואתה תשמע השמים ועל הבנת הענין כמו תשמע חלום לפתור וכן לב שומע וז"ש כאן שמעו שמוע ר"ל שקיימו ב' חלקי השמיעה באזן

מצודת דוד

(ה) ואומר · אמרתי אוי לי וכו' · כי פחד פן ימות על שראה מראה כבוד ה' : כי איש וכו' · על כי אני איש טמא שפתים וכו' ואינני אם כן כדאי לא מצד מעשי ולא מצד מעשה העם אשר אני בקרבו: כי את המלך וכו' · מוסב למעלה כלומר אוי לי וכו' כי את המלך וכו' כי איש וכו': (ו) במלקחים · בצבת לקח הגחלת מעל המזבח : (ז) ויגע הגחלת על פי · הנה נגע · ר"ל בכוית נגיעת הגחלת קבלת העונש ובזה סר עונך ולמז"ל שהעון היה במה שאמר ובתוך עם טמא שפתים וכו' ולא היה ראוי לומר כן על ישראל : (ח) אשלח . לדבר דברי לישראל : לנו · בשליחותנו וכאלו מדבר עם השרפים ונמלך בהם : הנני · מוכן ללכת בשליחות : (ט) שמעו שמוע · אלה אתם שומעים דברי הנביאים ואינכם נותנים לב להבין : וראו ראו · אלה

מצודת ציון

(יחזקאל מ) : (ה) נדמיתי · ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י) ור"ל נאבדתי כי הנאבד מן העולם הוא מושתק כי לא ישמע קולו וכן עד מואב נדמה (לקמן טו) : (ו) רצפה · גחלת והוא כמו רשפה בשי"ן כי השי"ן והצד"י מתחלף וכן עוגת רצפים (מ"א יט) : במלקחים · בצבת כמו מלקחים

וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ ד'
י הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד ל'
וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו י"א • ב'
וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב קמץ • ג'
וְרָפָא לוֹ׃ יא וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי קל"ד
וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים
מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם ד'
וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ יב וְרִחַק ל'
יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה ד'
בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ יג וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה מ' ר"פ • ל'
וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן
אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע ד' סבירין בה
קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃
ז א וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם ס'
בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין

לְעַמָּא הָדֵין דְּשָׁמְעִין מִשְׁמַע וְלָא מִסְתַּכְּלִין וְחָזָן מֶחֱזָא וְלָא יָדְעִין׃ י טַפֵּישׁ לִבֵּיהּ דְּעַמָּא הָדֵין וְאוּדְנוֹהִי יַקַּר וְעֵינוֹהִי עַמְעֵם דִּלְמָא יֶחֱזוֹן בְּעֵינֵיהוֹן וּבְאוּדְנֵיהוֹן יִשְׁמְעוּן וּבְלִבְּהוֹן יִסְתַּכְּלוּן וִיתוּבוּן וְיִשְׁתְּבֵק לְהוֹן׃ יא וַאֲמָרִית עַד אֵימָתַי יְיָ וַאֲמַר עַד דְּיִצְדּוּן קִרְוַיָּא מִבְּלִי יָתֵיב וּבָתַּיָּא מִבְּלִי אֱנָשָׁא וְאַרְעָא תֶּחֱרוּב וְתִצְדֵּי׃ יב וִירַחֵק יְיָ יָת בְּנֵי אֱנָשָׁא וְתִסְגֵּי צַדְיוּתָא בְּגוֹ דְּאַרְעָא׃ יג וְיִשְׁתַּאֲרוּן בַּהּ חַד מִן עַסְרָא צַדִּיקַיָּא וִיתוּבוּן וִיהוֹן לְצָרְבָא כְּבוּטְמָא וּכְבַלּוּטָא דִּבְמִתַּר טַרְפֵּיהוֹן דָּמַיִן לְיַבְשִׁין וְעַד כְּעַן אִינוּן רַטִּיבִין לְקַיָּמָא מִנְּהוֹן זַרְעָא כֵּן גָּלְוָתָא דְּיִשְׂרָאֵל יִתְכַּנְּשׁוּן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן אֲרֵי זַרְעָא דְּקוּדְשָׁא נִצְבַתְהוֹן׃ א וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אָחָז בַּר יוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה מַלְכָּא דְּבֵית יְהוּדָה סְלֵיק רְצִין מַלְכָּא דַאֲרָם וּפֶקַח בַּר

שמעו שמוע ואתם אין אתם נותנים לב להבין וראו ניסים שעשית לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי : (י) השמן לב העם הזה · כמו הכבד את לבו (שמות ח) לשון הלוך (לשון) פועל לשם הולך הלוך והשמן (אנגרייש"ט בלעז) ואזניו הולכים הלוך והכבד משמוע : ועיניו השע · טחים כענין שנאמר (לקמן מד) כי טח מראות עיניהם. הטוח מתרגמינן דאיתשע : פן יראה בעיניו : אתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאים שהם ירפאים שמא יוטבו בעיניהם דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם : (יא) עד מתי · יכבידו את לבם ולא ישמעו : ויאמר : ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב: שאו תשאה · לשון גלמוד מאין יושב : (יב) ורבה העזובה : שהארץ תעזב מהם וכן הלשון ירבו מק מות עזובים בקרב הארץ : (יג) ועוד בה עשיריה. גם אותה השארית אשיב ידי עליה בצרוף אחר צרוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם : כאלה וכאלון · אשר בעת זמן שלכת שלהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה זולתי המצבה אף הם זרע הקדש הנמצאין בה עומדין בקדושתו הם יהיו לה למצבת. ד"א מצבתה נטיעתה לכך אני מכלה אותם נטעתים זרע קודש : ויש פותרים שער שלכת היתה בירושלים כמו שאמר בעזרה והיו שם אלה ואלון נטועים : (א) ויהי בימי אחז. מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני סופו הכתוב לומר ולא יכול

ולא תראו ולא תבינו ולא תדעו כי אינכם חפצים בתשובה ולא ברפואה שהיא הסליחה אחר התשובה , ועל הדרך הזה תרגם יונתן דשמעין משמע ולא מסתכלין חזן מחזי ולא ידעין : (י) השמן · פירשנוהו על שני פנים : השע · כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם והרגום וטח את הבית ויסוע ית ביתא כאלו טח על העין כדי שלא יראו : ולבבו יבין · כמו ובלבבו : ורפא לו · רפואת הנפש והיא הסליחה וכן כתוב רפאה נפשי כי חטאתי לך : (יא) ואמר עד מתי · לפירוש הראשון יהיה פירושו עד מתי תמנע מהם התשובה כבר לקו בעונם וקבלו עונש חטאתם עתידים הם לקבל עוד עונש : ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ולפי' השני יהיה פי' עד מתי יהיו מקשים לבבם ואינם רוצים לשמוע תוכחות ויאמר ידעתי כי לא ישובו עד אשר אם שאו ערים : אשר אם · זה פירושו כי כמו ואם תקריב מנחת בכורים שהוא כמו וכי תקריב וכן אם יהיה היובל לבני ישראל כי יהיה היובל והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו וזה גם כן כמותם כאלו אמר עד כי שאו ערים , ואמר אשר ואמר אם שפירושו כי כפל הענין במלות שונות כמנהג הלשון לחזק הענין , ושאו עבר במקום עתיד ואפשר שיאמר הערים שיהיו מעטים היושבים בהם אבל נשארו קצת בתים בעיר שימצא בהם אדם אמר גם זה לא יהיה אלא כל הבתים גם כן יהיו שאיות מאין אדם והאדמה גם כן תשאה שממה כי אין עובד אותה על דרך והאדמה לא תשם : (יב) ורחק ה' · במה תאמר יגלו למקום קרוב וישובו לארצם לא כן אלא ירחק אותם בקצות הארץ כמו עשרת השבטים שגלו לחלח וחבור ויהודה ובנימן לבבל וכן אמר בנבואת עמוס והגליתי אתכם מהלאה לדמשק כלומר לא תחשבו כי תגלו למקום קרוב לארצכם כמו דמשק אלא רחוק מדמשק מאד , ומה שאמר את האדם אינו אומר על המין כולו כמו אמחה את האדם , אלא על ישראל וכן ונפלה נבלת האדם : העזובה · שם בשקל מלוכה כלומר העזובה שתעזב הארץ מהם : רבה תהיה · כלומר זמן רב : (יג) ועוד בה עשיריה · שם בשקל תחתיה וענינו כי עוד ימלכו בארץ עשרה מלכים מעת נבואה זו ונבואה זו היתה בשנת מות המלך עזיהו ועשרה מלכים הם יותם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיה יואחז יהויקים יהויכין צדקיהו · ואחרי כן ושבה האדמה והיתה לבער שיכלה הכל שיגלו כולם ותחרב ירושלם : לבער · ענין כליון כמו ובערת הרע כאשר יבער הגלל : כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם , ובעודם יהיה כבעור האלה והאלון שישירו עליהם בזמן החורף ויראה שהם יבשים , וזהו פירוש בשלכת פירוש בהשליך עליהם ואף על פי כן מצבת בם , פירוש העמדה כי עמדה לאותם בהם אף על פי שנראין יבשים כי בימי ניסן ישובו ויפרחו העלים כן זרע קדש מצבתם כי אף על פי שיגלו כולם לא תחשבו כי יכלו בגלות ולא ישובו לארצם כי עוד יפרחו ויצמחו וישובו לארצם , וכן תרגם יונתן הפסוק · כבוטמא וכבלוטא וגו' פירוש מצבת כמו מטע כתרגום ויטע ונציב' וכנוי ה"א מצבתה כנגד האדמה כמו שאמר ושבה והיתה לבער , ויונתן תרגם ועוד בה עשיריה וישתארון בה חד מן עשרא יש מפרשים בשלכת שם שער שהיה בבית המקדש וזה זכר בדברי הימים עד שער שלכת ושם היו נטועים אלה ואלון ואמר המשל בהם : (א) ויהי בימי אחז · אמר בן יותם בן עזיהו , כי שניהם היו צדיקים ואע"פ שהוא היה רשע והחטיא את יהודה עד שהענישם האל ונתנם ביד מלך ארם וביד מלך ישראל , ומלך ארם שבה ממנו שביה רבה , ומלך ישראל הרג ביהודה מאה ועשרים

ראו ד' ב' וב' בה"א בוי"ו וסי' נמסר בסדר תולדות • והאדמה ג' בקריאה וסי' בסדר עקב • ורבה ד'

תולדות אהרן השמן לב • ר"ה יז עקידה שער לט (ברכות ד) : ולבבו יבין • מגלה יז : ועוד בה • כתובות קיב : בימי אחז • מגלה י :

ביאור מהגר"א

כאוזן ובקבלה ואל תבינו אבל לא בחלק הפנימי היינו בהתבוננות הלב : וראו ואל תדעו : הראיה נמי יחלק לשלשה ראית חוש העינים וראית עיני השכל וראות הדעת כמ"ש וירא אלהים כו' וידע אלהים וארא אל אברהם כו' לא נודעתי להם : (י) השמן וגו' • כי ג' חלקי התורה שבכתב ושבע"פ וסודות התורה יפול הראיה על מה שבכתב והשמיעה על שבע"פ והבנת הלב על חלקי הסוד באתבנתא דליבא תליא ואמרו אלא במי שמבין מדעתו ומדרגת הלימוד תחלה בכתב ואחר כך כו' שקל הקל תחלה אבל כשישב ויסירם מלבו אז סוכח תחלה התמור וז"ש השמן לב היינו לסבות סודות התורה ואזניו הכבד על תורה שבע"פ ועיניו השע על תורה שבכתב וכשנאמר ושב ורפא לו היינו שיחזור ללמוד כסדרן תחב כסדרן יראה בעיניו הוא בכתב ובאזניו ישמע הוא ע"פ ולבבו יבין הסודות : (יא) שאו ערים וגו' • ערים היינו המדינה ובתים היינו הדירות והאדמה אלו השדות אשר תפקידתן לזריעה והמה שלשה תועלת היוצאת מן הארץ כדלעיל : (יב) ורבה העזובה בקרב הארץ • הוא ע"ד אמרם א"י אמצעי בארצות וירושלים בקרב ארץ ישראל ובית המקדש בקרב ירושלים וכל מקום שקדושתו יתירה עזובה יתירה וז"ש ורבה העזובה בקרב הארץ : (יג) ועוד בה עשיריה • ר"ל יו"ד דרגין בישראל כמ"ש בריש תקונים והיא דרגת עשירית ואמר שלא ישאר מכל הדרגין אלא זאת העשירית ואחר כך תשוב גם היא והיתה לבער : כאלה וכאלון • הוא דו"נ שלמה ושלמון תורה שבכתב ובע"פ ובסודות התורה סוד ודעת ובדעת חדרים ימלאו כל הו"ן יקר ונעים וסן בסוד ל"ב נתיבות וה' נעלם והן כפולים בסוד כבוד אל והן ה' חומשי תורה ו' סדרי משנה ונ"ב

מצודת ציון

מלקחיה ומחתותיה (שמות כה) : [י] השע · ענין הסרה כמו השע ממני ואבליגה (תהלים לט) : (יא) אם · כמו אשר וכפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת עפר [דניאל יב] : שאו תשאה · ענין שממון וכן ושאיה יוכת שער (לקמן כד) : (יג) לבער · לכליון כמו כי אם יהיה לבער קין (במדבר כד) : כאלה וכאלון · שמות אילני סרק : בשלכת · מל' השלכה : מצבת · היא הנטיעה

מצודת דוד

אתם רואים נפלאותי ואינכם שמים על לב לדעת ולהכיר בהם : (י) השמן · הילך הנשמע בלבו הוא השמן והאטים את הלב לבל הבין וקרא בדבר המובן מאליו כי זהו דרך מעשה הילך : הכבד. הילך הכביד אזניו לבלי שמוע והשע שימו לבל יראה : פן יראה . כי הילך חושב פן כשיראה בעיניו וישמע באזניו ויבין בלבבו שלא עשה את הטוב ויעשה א"כ תשובה ויבוא לו בזה רפואת הנפש והיא הסליחה ואין בעת הילך נוחה מזה כי אינו דורש אליו לשלום ולזה מטמטם את הלב למען ישאר חייב : (יא) עד מתי · יהיה לבם אטום מלהבין . עד אשר וכו' . ר"ל לבם יהיה אטום עד יבוא הפורענות ויהיו עריהם חרבה ובתיהם שממה : (יב) ורחק ורחק האדם ישראל הקרואים אדם יהיה גולה למקום רחוק : ורבה העזובה זמן מרובה תהיה הארץ עזובה מהם : (יג) ועוד בה עשיריה · עוד ימלכו בה עשרה מלכים כי נאמר אחר שנצטרע עוזיה ומלכו אחריו יותם אחז חזקיה מנשה אמון יאשיה יהואחז יהויקים צדקיה ובימיו תשוב להיות לבער וכליון · או ר"ל תמעט חלקים יהיו אבודים והשאר חלק עשירי ואף היא תשוב להיות לבער : אשר בשלכת . בימי הסתיו עת שמשליכין העלין דרכם להשליך מעט מעט עד שלא ישאר כי אם הנטיעה אשר בה כמות שהיא ואמר שכן יהיה ישראל לבעור אחר בעור : זרע וכו' · הנשאר בה יהיה זרע קודש ולפי שהמשיל לאילנות אמר מצבתה לשון הנופל באילן ורצה לומר שארים : ז (א) למלחמה עליה . לעשות מלחמה עליה : ולא יכול מוסב על רצין כי הוא היה העיקר במלחמה : להלחם עליה · להתגבר ולהתחזק במלחמה עם כי אחז כשנלחם פקח לבד התגבר במלחמה כמ"ש בד"ה ב' : או מוסב

יכול להלחם עליה ולמדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה ווי (ס"א מי הוא זה שמלך רשע זה אמר להם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא אבותיו היו צדיקים לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הדא הוא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו בבראשית רבה) : (ב) ויגד לבית דוד : לפי שרשע היה לא הזכיר שמו : נחה ארם על אפרים . נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך · נחה לשון נקבה על שהמלכות נחה פוזי"ר בלעז לשון וינח בכל גבול מצרים (שמות י) : וינע לבבו · לפי שכבר נלחם בו כל אחד מהם בפני עצמו ויכלו לו שנאמר ויתנהו ה' ביד מלך ארם וגו' (ד"ה ב כח) אומר ויהרג פקח בן רמליה ק"כ אלף איש שניהם בדברי הימים (שם) : כנוע עצי יער קול אילני סרק ישמע יותר מכל אילני פירי כדאיתא בבראשית רבה : (ג) ושאר ישוב בנך . שארית מעט שישובו אלי על ידך והם בנך : אל קצה תעלת . שם תמצאהו (תעלת פוסי"ר בלעז) : ברכה . כעין מקוה מים שעושים לדגים : העליונה · במורד ההר ויש ברכה אחרת למטה הימנה בתחתיתו : שדה כובס . שדה שהכובסים שוטחים שם בגדים לנגבם כך תירגם יונתן ורבותינו דרשו נכנע אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אוכלא דקצרי כפה עליו כלי פי' כלי מנוקב של כובסים שמזלפין בו מים על הבגדים : (ד) השמר · שב בשלום כיין על שמריו : זנבות האודים העשנים . יהיו בעיניך כזנבות אודים שכבתה שלהבת שלהם · אודים טיצונ"ש

מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ נ'
וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ ב וַיֻּגַּד כ"ד
לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־ נ' בטעם לעיל ד'
אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ נ' ומ"ל
עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃
ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא
לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב
בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה ס'
הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ ג' ב' מ"ל
ד וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־
תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת ג' . נ'
הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף נ' ומ"ל נ' ס'
רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ ה יַעַן כִּי־
יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־

רְמַלְיָא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
לִירוּשְׁלֵם לַאֲגָחָא קְרָבָא עֲלַהּ
וְלָא יְכִיל לַאֲגָחָא עֲלַהּ׃
ב וְאִתְחֲוָא לְבֵית דָּוִד לְמֵימַר
אִתְחַבַּר מַלְכָּא דַאֲרָם עִם
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵיתֵי עֲלוֹהִי
וְזָע לִבֵּיהּ וְלִבָּא דְעַמֵּיהּ
כְּאִשְׁתְּדָיוּת אִילָנֵי חוּרְשָׁא מִן
קֳדָם רוּחָא׃ ג וַאֲמַר יְיָ
לִישַׁעְיָה פּוּק כְּעַן לְקַדָּמוּת
אָחָז אַתְּ וּשְׁאָר תַּלְמִידָךְ דְּלָא
חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֶטְאָה לְסִיפֵי
מְזִיקַת בְּרֵיכְתָא עִלָּיְתָא דִּי
בִּכְבַשׁ חֲקַל מַשְׁטַח קַצָּרַיָּא׃
ד וְתֵימַר לֵיהּ אִסְתַּמַּר וְנוּחַ
לָא תִדְחַל וְלִבָּךְ לָא יְזוּעַ מִן
קֳדָם תְּרֵין רַבְרְבַיָּא דְאִינּוּן
כְּאוּדַיָּא מְתַנְנַיָּא הָאִלֵּין
בִּתְקוֹף רְגַז רְצִין וַאֲרָם וּבַר
רְמַלְיָהוּ׃ ה חֲלַף אֲרֵי מְלַךְ
עֲלָךְ אֲרָם בִּישָׁא אֶפְרַיִם וּבַר

ועשרים אלף ביום אחד ועתה עלו שניהם להלחם עליה : ולא יכול . רצין כי הוא היה עקר המלחמה והוא הביא עמו פקח , וכן אמר עלה ברצין נראה כי הוא העקר , ואמר ולא יכול לו מפני חוזק יהודה וירושלם שהרי הם פחדו שלא יכבשו ירושלם שנאמר וינע לבבו ולבב עמו אלא ולא יכול כי לא רצה האל לתת את ירושלם ביד אויב כי זכות היתה עומדת להם עדין כמו שאמר גם בימי חזקיהו למעני ולמען דוד עבדי עד עת בא עתה ותרבה על ידי נבוכדנצר · ובדרש ויהי בימי אחז בן יותם בן עוזיהו מה ראה הכתוב ליחסו אלא אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא ווי הוא זה שמלך זה הרשע אמר להם הקדוש ברוך הוא בן יותם הוא בן עוזיהו אבותיו צדיקים היו לפיכך א"א לפשוט יד בו הדא הוא דכתיב ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו : (ב) ויגד לבית דוד · אמר לבית דוד כי לולי דוד כבר פסקה המלכות מזרעו בעונם ובעון זה המלך שהיה רשע : נחה ארם על אפרים . כמו ויבאו האנשים על הנשים · והגד למלך כי מחנה ארם עם מחנה אפרים נחה כלומר באו עד קרוב לירושלם ותקעו אהליהם ונחו שם לצור על ירושלם ולהלחם עליה · ואמר נחה לשון נקבה על המחנה או על עדת ארם כמו ותהי ארם ותהי ישראל : וינע לבבו · שפחדו מאד כי כבר נכשל לפניהם כי כן כתוב במלכים . וינע מן הקל ונפתחה הנון מפני העי"ן : ואמר עצי יער · שכולם נעים מפני הרוח והאחד מניע חברו שנוגע בו מפני התנועה והנה התנועה רבה מתנועת עץ יחידי מפני רוח כן היו כל אחד מהם פוחדים והאחד מפחיד · ויש דרש קול אילני סרק נשמע יותר מקול אילני פירות לפיכך אמר עצי יער : (ג) ויאמר · ושאר ישוב בנך · שני בנים היו לו לישעיהו האחד שמו שאר ישוב לאות ולסימן כי שאר יהודה ישובו עוד אחר הגלות ולא כן עשרת השבטים שלא שבו אחר שבעים ועדין לא שבו אף על פי שעתידין לשוב . ועוד כי לא מהרו לגלות יהודה כמו עשרת השבטים . והבן האחר קרא שמו מהר שלל חש בז לאות ולסימן עשרת השבטים שימהרו לגלות קודם שבט יהודה : ודעת יונתן כי שאר ישוב לא היה בן ישעיהו אלא פירוש שאר ישוב אנשים טובים שהיו תלמידי ישעיהו · ותרגם כן ושאר דלא חטו ודתבו מתקלה תלמידך : תעלת הברכה , תעלה היא אמת המים הנמשכת מן הברכה והברכה היא עשויה כבנין אבנים שמי המטר מכונסין בה , ואמר העליונה כי שתי ברכות היו שם וזו היתה העליונה : שדה כובס · שהיו כובסים שם הבגדים לפיכך נקרא שדה כובס , ויונתן תרגם חקל משטח קצריא שהיו מכבסים הבגדים לפיכך נקרא שדה בתעלה והיו שוטחין הבגדים לשמש בזה השדה : (ד) ואמרת · השמר · זה לבדו מלרע לפיכך פירושו ענין אחר ענין שמרים כלומר שב על שמריך בנחת כיין היושב על שמריו , ויונתן תרגם ענין שמירה כלומר השתמר , וכן פירש רבינו סעדיה השמר מעשות מלחמה והשקט לך אל תירא , והשקט השל עומד או יוצא פירוש השקט לבך : מפני זנבות האודים . האוד הוא עץ שמגדגדין בו האש , ובדברי רז"ל ליטול אוד מבין העצים ואינו עשוי להדליק אלא שנשרף מאליו מעט מעט כשמגדגדין בו האש תמיד וכשנשרף עד שחוזר קטן שאין ראוי לאוחזו ביד ולגדגד בו האש משליכין אותו לצד אחד והוא עשן ויקרא זנב האוד וחרון האף נמשל לעשן כמו יעשן אף ה' עד מתי עשנת , וכמו שזנב האוד אין בו כח להבעיר דבר אלא שהוא עשן ומעט בני הבית מעט עד שיכלה העשן כן אלו המלכים באו בחרון אפם אבל אין כח בהם להבעיר ולכלות ובמעט זמן יכלה עשנן וישובו להם ויכלו : ובן רמליהו , פירוש עם הסרים כמו שאמר רצין וארם , וקצר הכתוב דבריו וסמך על המבין כי בזכור שמלך הוא הדין לעם , וכן אמר בפסוק הבא אחריו : (ה) יען · שזכר ארם ולא זכר המלך נעלה

וסי' ורבה עליך חית · ורבת העזובה · ורבת משטמה . ורבת היא על האדם : ויגד כ"ד וסי' נמסר במסרה רבתא דאסר' בריש האי תיבורא כשרש נגד : נחה ג' מלעיל וסי' נמסר במלכים חלק ב' סי' ב' · אל קצה ו' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בס' בשלח וביהושע סי' י"ח . בחרי אף ה' בקריאת וסי' ויצא מעם פרעה בחרי אף · ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף · בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו · ויבדילם אמציהו להגדוד·

תולדות אהרן לקראת אחז ז סנהדרין קד (סנהד' כו) :

ביאור הגר"א

ונ"ב יש דאורייתא : (א) ולא יכל · כמו ויבא משה ואהרן וכיוצא · ובדרך דרוש ולא יכל מדה"ד להלחם עליו כמו שכתב במדרש שהיה מדה"ד מקטרג והשיב הקב"ה שהוא בן יותם בן עוזיהו שהיו צדיקים גדולים שלא היה בהם שום חטא עכ"ל וז"ש כאן אלו שני המלכים ולא חשב יותר · כי לא נאמר כן באמציה ויואש א"כ תשב אלו השתים לעמוד זכותן נגד רצין ונגד פקח : (ב) וינע לבבו וגו' כנוע עצי היער · המשיל הכתוב תנועת לבבם אל נוע עצי היער והוא ע"ד שאמרו חז"ל שאלו לאילני מאכל מ"מ אין קולכם נשמע והשיבו שכבר נשמעים ע"י פירותיהם ושאלו לאילני סרק מ"מ משמיעים קולם והשיבו כי אינם נשמעים בלא"ה והענין כי אילני מאכל מפני כבדות פירותיהם לא ישובו מפני הרוח אבל אילני סרק מפני קלותם מבלי פירות ע"כ תדפנו רוח כל שהוא וז"ש כאן היו מתייראין מרוח כל שהוא מפני קלותן מן המצות וזהו בחינת כנוע עצי היער והנה הסירים שמיתותן יותר אף מכל עצי היער ואין קולם נשמע בעת גדילתן אלא בעת שרפתן שנשרפים תחת הסיר משמיעים קולם לאמור שראוים לשרפה תחת הסיר ככל עצי הגן ובדמיונם חלוקת אנשים כי יתרון האדם על בע"ח זולתו החכמה וכח השחוק שלא נמצא בשום בע"ח כמותם ובעלי החכמה לא ישמיעו קולם בשחוק כי לכבדות חכמתו אפילו כל רוחות ההיתול שבעולם אין מזיזין אותו ממקומו אבל הכסיל רוח ההיתול וליצנות כל שהוא יתניע לבבו ודעתו למלאות פיו שחוק בקולי קולות ואף כי בשחוק יכאב לב ואש הגיהנם תוקד בפיו משמיע קולו לאמר כי ראוי לשחוק תחת הסיר של גיהנם ככל בעלי החכמה וז"ש המלך בחכם (קהלת ז ו) כי כקול הסירים תחת הסיר כן שחוק הכסיל : (ג) ושאר ישוב בנך · שבן היה לו נקרא שאר ישוב ע"ש שאר ישוב שאר יעקב שכל בניו נק' ע"ש המופתים כמ"ש הנה אנכי והילדים כו' : אל קצה תעלת וגו' · כמ"ש חז"ל מ"מ לא מנו את אחז א"ד מפני שהיה לו בשת פנים מישעיה שנאמר צא נא לקראת אחז כו' וא"ד אוכלא דקצרי כפה אריסיה ותלף ר"ל מפני מה זכה ותיקן מפני שהיה לו בשת פנים כו' ולכן אמר במשל אל קצה תעלת הברכה כלומר שעכשיו הוא תחלת תיקונו ובושו : (ד) השמר והשקט אל תירא · אל ירך · והוא כנגד מ"ש אל ירך לבבכם מלהלות סוסים ואל תראו מנקפת תריסין ואל תחפזו מקול הקרנות ואל תערצו מקול הצווחות (א"ה ביאור הדברים לכוונה נכאן כתבן הכותב בשפת יתר עד אשר קשה עלי לברר האוכל ואם כך מנהג שלא לכתוב

מצודת דוד

מוסב הוא על אחז לומר שהוא לא היה יכול לעמוד למולם להלחם בעבור העיר : (ב) ויוגד · שהם עלו למלחמה : לבית דוד . הוא אחז ועל שהיה רשע לא רצה להזכירו בשמו : נחה ארם וכו' · ארם עם אפרים חנו אליהם להלחם בהם : וינע · מגודל הפחד נעה לבבו כמו עצי היער הנעים ברוח : (ג) אתה ושאר ישוב בנך . גם אתה לא לקראתו גם בנך אשר נקרא שמו שאר ישוב לאות וסימן אשר שארית יהודה ישובו מן הגלות בימי עזרא : אל קצה וכו' : כי שם תמצאנו : העליונה · כי שתים היו אחת ממעל ואחת מתחת : שדה כובס · השדה שהיו שוטחים שמה אל מול השמש את הבגדים המכובסים : (ד) השמר והשקט · השמר מעשות מלחמה והשקט לבך אל תירא ואל יבוא מורך בלבבך : זנבות האודים · שהמה כמו האודים האלה שאין בהם כח נבער אלא לעשן כך אין כח בידם לעשות לך מאומה רע רק כמה מפחידים : בחרי אף . הבאים בחרי אף : רצין : עכשיו מפרש מי הם האודים : ובן רמליהו . פי' עם אפרים כמ"ש רצין וארם וסמך על המבין : (ה) יען · בעבור שיען מחשבות

מצודת ציון

הנטיפה הנגב ומתקיים ותרגום של ויטע היא ונציב : (ב) נחה · ענין חניה : על אפרים · עם אפרים כמו ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה) : וינע · מל' תנועה : (ג) תעלת הברכה · הברכה הוא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים והתעלה היא חפירה סמוך לה ובעת הצורך ממשיכים לה את המים מן הברכה וכן בתעלת הברכה (מ"ב יט) : מסלת · מל' מסילה ושביל : (ד) זנבות · מל' זנב : האודים · הם העצים שמגדגדין בהם האש לישבו על מקומו ונשרף מעט מעט על ידי החותים בהם וכשחוזר לשיעור קטן ואינו ראוי עוד להאחז ביד משליכים אותו

רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ ו נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ ז כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה׃ ח כִּי רֹאשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק וְרֹאשׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם׃ ט וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן־רְמַלְיָהוּ אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ׃ י וַיּוֹסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֶל־אָחָז לֵאמֹר׃ יא שְׁאַל־לְךָ אוֹת מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

רְמַלְיָהוּ לְמֵימַר׃ ו נִסַּק בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וּנְחַבְּרִינוּן וּנְשַׁוֵינוּן עִמָּנָא וְנַמְלִיךְ מַלְכָּא בְּגַוַהּ יַת מַן דְּכָשַׁר לָנָא׃ ז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תְקוּם וְלָא תְהֵוֵי׃ ח אֲרֵי רֵישׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק וְרֵישׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין וּבְסוֹף שִׁתִּין וְחָמֵשׁ שְׁנִין יִבָּטְלוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל מִמַּלְכוּ׃ ט וְרֵישׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֵישׁ שֹׁמְרוֹן בַּר רְמַלְיָה אִם לָא תְהֵימְנוּן בְּמִלֵּי נְבִיָּא אֲרֵי לָא תִתְקַיְמוּן׃ י וְאוֹסִיף נְבִיָּא דַיְיָ לְמַלָּלָא עִם אָחָז לְמֵימַר׃ יא שְׁאַל לָךְ אָתָא מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ שְׁאַל

גדע בחרי אף כל קרן ישראל ולא תהית ח' וסי' נמסר בסדר קדשים . וראש י"א וסי' במסרה רבתא :

רשי

טילני"ם בלעז : (ו) ונקיצנה · נעוררה במלחמה : ונבקיענה אלינו . נשוה אותה עמנו כבקעה זו שהיא שוה וכן ת"י ונשוינון עמנא · שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד : את בן טבאל · בן הטוב אלינו כן ת"י ויש לפרש טוב אל אשר לא טוב בעיני המקום וגימט' של אות"ת אלב"ם טבאל הוא רמלא ע"ר ב"ס א"ל בן טבאל בן רמלא : (ז) לא תקום · עצתם זאת שתהא יהודה כבושה תחתיהם : (ח) כי ראש ארם היא דמשק . ואין לירושלי' עמהם כלום : וראש דמשק רצין . בדמשק יהיה ראש ולא בירושלים וגם פקח ועשרת השבטים בעוד ששים וחמש שנה מיום שנגזר בימי עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז) : יחת אפרים : תרוצץ אפרי' מעם שיגלם סנחריב עם מלכם הושע בן אלה צא וחשב מנבוא' עמוס עד שגלו עשרת השבטים ותמצאם ס"ה שנים נבואת עמוס היתה שתי שנים לפני שנתנגע עוזיה שנאמר (בעמוס א) שנתים לפני הרעש ועוזיה נתנגע עשרים וחמש שנים הרי כ"ז וי"ו של יותם וי"ו של אחז ו' של חזקיה שנאמר (מלכים ב יח) וילכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע ויגל את ישראל אשורה הרי ששים וחמש ומניין שימי חלושו של עוזיהו כ"ה שנים שנאמר (שם טו) בשנת עשרים ושבע לירבעם בן יואש מלך ישראל מלך עוזיה בן אמציה על יהודה אפשר לומר והלא עוזיה וירבעם מלכו כאחת לפי חשבון שתמצא בספר מלכים אלא שמלך מלכות מנוגעת בשנת עשרים ושבע למלכו נתנגע והוא מלך חמשים ושתים שנה ואי אפשר לימנות בעוד ששים וחמש שנה מיום שאמר ישעיה נבואה זו שהרי בימי אחז אמרה והם גלו בשנת שש לחזקיהו · וכך מפורש בסדר ע"ס שמנה הכתוב לנבואתו של עמוס : (ט) אם לא תאמינו . לנביאתי אתם אחז ועמו אשר ידעתי כי רשעים אתם : לא תאמנו . לא אמון בכם : (י) ויוסף ה' ואוסיף נבייא דה' : (יא) שאל לך אות . לדבר הזה כי ידעתיך שאין אתה מאמין לדברי הקב"ה

העמק

רדק

(ו) נעלה ביהודה · כמו שהוא ראש יהודה והיא ירושלם . ונקיצנה · נעשה לה מצור עד שיקוצו מפנינו ויפתחו לנו : ונבקיענה אלינו · או נבקיענה כלומר נבקע חומותיה ונכנס בה ותהיה ברשותינו ונמליך מלך בתוכה על ידינו וממנו , ומי יהיה זה את בן טבאל והוא היה איש מבני אפרים שהיו חושבים להמליכו בירושלם זאת היתה עצתם ולא תקום ולא תהיה , ויונתן תרגם ונקיצנה ונבקיענה אלינו ונחברינון ונשוינון עמנא , ותרגם את בן טבאל ית מאן דכשר לנא עשה מלת טבאל נוטריקון הטוב אלינו · ויש מפרשים טבאל רמלא באלפא בית"א דא"ל ב"ש · ורמלא הו' על בן רמליהו : (ז) כה אמר . לא תקום · עצתם ולא תהיה : (ח) כי ראש : לא יהיו שם ראש ומלך בירושלם כמו שחשבו · כי דמשק הוא ראש ממלכת ארם וראש דמשק הוא רצין ולא יהיה ראש ירושלם ועוד אני אומר להם כי בעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם · ופירושו יחת עם אפרים : כלומר רצין וארם יחת עם אפרים מהיות זה עם זה · ויהיה חסר אפרים וי"ו השמוש · כמו שמש ירח · ורבים כמוהו · ופירוש יחת רצין הנזכר כי עליו היה מדבר ועל ארם · ואמר כי הוא יחת אפרים גם כן מהיות עם ולא יהיה ראש רצין אפי' מארם וגם ארם לא יהיה עיר שיוכלו להלחם ולעשות דבר מעצמם · וכן שמרון שהוא ראש אפרים היום וראש שמרון הוא בן רמליהו לא יהיה זה לאורך זמן כי יחתו ארם ואפרים מעם · וכן אמר ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור · ואמר ושאר ארם ככבוד בני ישראל יהיו · ותשבון ששים וחמש שנה אינו מתחיל מנבואה זו שהרי בזה הפרק נולד הבן שנקרא עמנו אל · ואמר בטרם ידע הנער קרוא אבי ואמי ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור וכן נאמר במלכים ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית , אלא פירושו ובעוד ששים וחמש שנה בהשלמות ששים וחמש שנה מנבואת עמוס שהתנבא על דמשק , ואמר ושברתי את בריח דמשק וגומר , וגלו את ארם קירה אמר ה', וכן התנבא על גלות ישראל והיתה נבואת עמוס לפי החשבון בשנת שבע עשרה לירבעם בן יואש מלך ישראל , כיצד ירבעם מלך אחד וארבעים ומנחם עשר הרי אחד וחמשים ופקחיהו בן מנחם שנתים הרי חמשים ושלש , ופקח עשרים הרי שבעים ושלש והושע בן אלה תשע ואז גלו ישראל הרי שמנים ושנים הסר מהם שבע עשרה הרי ששים וחמשה תשבון מכוון ולא חשבנו ששה חדשים לזכריה וירח ימים לשלום : (ט) וראש אפרים · פירשתיו · אם לא תאמינו כי לא תאמנו · אמר הנביא אם לא תאמינו לדברי אלה למה הוא זה לפי שאין אתם נאמנים וקיימים באמונת האל : תאמנו · ענין קיום כמו מימיו נאמנים : (י) ויוסף ה' דבר אל אחז · פירוש על ידי ישעיהו : (יא) שאל לך אות · ידע שלא היה מאמין בדברי האל והוא עצמו הוכיח שלא היה מאמין ששלח מלאכים אל מלך אשור ואמר לו עלה והושיענו מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי , ואם היה מאמין בדברי האל לא היה עושה כן ולא היה שולח לו שחד אלא מתוך שלא בטח בדברי האל שיושיעהו מהם שלח שחד למלך אשור לעזור לו מהם : ה' אלהיך · אמר לו אלהיך אף על פי שהוא לא היה מאמין בו אמר הוא אלהיך ושופטך

ביאור מהגר"א

לכתוב דבר שלא נשמע ע"כ חדלתי מלהעתיקה) : משני זנבות · ע"ש הנמשל שפקח היה קרוב לסוף מלכי ישראל ורצין סוף מלכי ארם : האודים · האוד הוא עץ שמנדדין בו האש (כמ"ש רד"ק) כ"ה האש בחרי אף של רצין כו' וחרי הוא נגד האש ואף הוא נגד העשן כמ"ש עלה עשן באפו והם נגד מעשה ומחשבה אש וחרי הוא במעשה ועשן ואף הוא במחשבה : רצין וארם ובן רמליהו · ולא אמר ישראל ובן רמליהו כי לא היה לישראל חרי אף על יהודה : (ה) יען עליך ארם רעה אפרים וגו' · רצה לומר כי יען ארם את אפרים רעה עליך : לאמר · פירוש וכך אמרו לאפרים : (ו) נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה · הוא כנגד ג' גליות בגלות יהויקים כתיב בימיו עלה נבוכדנצר ובגלות יכניה כתיב ויקצץ את כל כלי הזהב ובגלות צדקיהו כתיב ותבקע העיר : בן טבאל · שר אחד ידוע להם · וסוד בן טבאל : (ז) לא תקום · היינו הקמת המלך את בן טבאל ולא תהיה יהודה וירושלם תחת ממשלתם : (ח) כי ראש וכו' · לא תהיה דמשק ראש יהודה אלא ראש ארם : וראש · לא יהיה רצין ראש לירושלם אלא לדמשק וסוד תקום הוא כללות ג' שמות הידועים שמהם נבאות וכנגד השם השליטי אמר ובעוד ששים וחמש וכו' : ובעוד ששים וחמש וגו' · בעוד רצה לומר בתוך משך ס"ה וגם אחרי המשך היינו שאחרי ס"ה יחת אפרים מעם ר"ל מהיות עם אלא גלה יגלו ובתוך ס"ה יהיה ראש אפרים שמרון ולא ירושלם כי לא יהיה ירושלם תחת ממשלתם כלל וראש שמרון בן רמליהו ולא ראש ירושלם וביאור חשבון ס"ה (אנ"ה לא אכפיל הדברים כי כבר הדפסתים עלי לוח מסודר ומבואר בסוף ד"ה בתוך ביאור שנות המלכים והשמיטות ועמידת הבית ע"פ דעת חז"ל נאמנים לפי המקראות ונחמדים למי שעמל בו קודם ראות דברינו) : (יא) העמק שאלה · פירוש עמוקה בשאול ומפני שהוא נקוד חולם ונתוסף אות נשתנה לקמץ כמו קדש קדשים : הגבה למעלה · רצה לומר כי נמצא גבוה וגבוה מעליהם היינו שמים ושמי השמים וז"ש כי ה' כו' בשמים ממעל וז"ש כאן הגבה למעלה ובזה יתכן מ"ש בזכר שאל לך אות מעם ה' אלהיך מה' ממש וכן נאמר הארץ נקרא עמוק לגבי שמים כמ"ש השליך משמים ארץ מאיגרא רמא לבירא עמיקתא

מצודת ציון

אותו ומעלה עשן רב וזהו נקרא זנב האוד וכן כאוד מוצל משרפה (עמוס ד) : (ו) ונקיצנה · ענין מאוס כמו קצתי בחיי (בראשית כז) : ונבקיענה · מל' בקוע : (ח) ובעוד · ר"ל בתוך משך זמן : יחת · ישבר כמו תחתה קשתותם (ירמיה נא) : (ט) תאמנו · ענין קיום כמו אמונה

מצודת דוד

מחשבות כאלו ונלחמו המלחמה שלויה בכח חכמתו : (ו) ונקיצנה · ר"ל נעשה לה מצור עד שיקוצו מפנינו ויפתחו לנו שערי העיר : ונבקיענה · או נבקיע חומתה לדרכינו ליכנס בה ותהיה אם כן תחת ממשלתנו : ונמליך בתוכה את בן טבאל . והוא היה איש מהר אפרים : (ז) לא תקום . לא תתקיים עצתם ולא תהיה כן והוא כפול במ"ש : (ח) ראש ארם · עיר המלוכה של ארם היא דמשק ואין לה כלום על ירושלים : וראש דמשק רצין · הוא ראש ומלך על דמשק ולא על ירושלים : ובעוד . ר"ל ואף מה שבידו לא ישאר כי במשך זמן ס"ה שנה מעת שנגזר הדבר בנבואת עמוס שאמר ושברתי בריח דמשק (עמוס א) יחת וישבר מלכות ארם וכמ"ש ויעל וכו' דמשק ויתפשה (מ"ב טז) וזה היה בימי אחז והרחיב הזמן בעבור שזכר גם אפרים : אפרים מעם . תחסר הו"ו ומשפטו ואפרים מעם ור"ל גם מלכות אפרים תשבר במשך זמן ס"ה שנה מהיות עוד עם כי ילכו גולה בימי הושע בן אלה והיתה בשנה הששית לחזקיה בתוך זמן ס"ה שנה מנבואת עמוס שניבא על ארם ועל מלכות אפרים כמ"ש הנה אנכי מעיק וכו' (עמוס ב) וישראל גלה יגלה (שם ז) כי נבואתו היתה שתי שנים קודם שנצטרע עוזיה כמ"ש שנתים לפני הרעש (שם א) והרעש היה כשנצטרע עוזיה בכ"ו למלכו כמ"ש בשנת עשרים ושבע וכו' (מ"ב טו) וכמ"ש שם וכל ימי מלכותו נ"ב הרי נשאר כ"ה ושנתים לפניהם הרי כ"ז ימי יותם ט"ז ימי אחז ט"ז ושש של חזקיה הרי היתה בתוך זמן ס"ה שנה כי יותם ואחז מלכו שנים מקוטעות כמ"ש במ"ב וע"ש בחשבון הדורות : (ט) וראש · ואף עתה עיר המלוכה של אפרים היא שמרון ואין לה כלום על ירושלים : וראש שמרון בן רמליהו · הוא ראש ומלך על שומרון ולא על ירושלים : אם לא תאמינו . אם אינכם מאמינים לדברי אלה זהו לפי שאין אתם קיימים ומחוזקים באמונת האל : (י) דבר · ע"י ישעיהו : (יא) אות . לעשות אות למען דעת שיתקיימו דברי : העמק שאלה :

שאל

העמק שאלה · העמק ושאל שאלה כמו שמעה סלחה (דניאל ט) שאל אות בעמקי תהום להחיות לך מת או הגבה למעלה לשאול אות בשמים : (יב) לא אנסה · אין רצוני שיתקדש שמו על ידי : (יג) הלאות אנשים . נביאי ה' : כי תלאו וגומר · לפי שהוא יודע שאתם אין מאמינים בו והוגעתם לפניו ברשעכם : (יד) יתן ה' הוא לכם אות · יתן הוא מאליו על כרחכם : הרה : ל' עתיד הוא כמו שמצינו באשת מנוח שאמר לה המלאך והרית וילדת בן וכתיב ויאמר לה הנך הרה וגו': העלמה · אשתי הרה השנה הזאת והיא היתה שנת ד' לאחז: וקראת שמו · רוה"ק תשרה עליה : עמנואל : לומר שיהא צורנו עמנו וזה האות שהרי נערה היא ולא נתנבאית מימיה ובזו תשרה בה רוה"ק וזהו שנאמר למטה ואקרב אל הנביאה וגו' ולא מצינו אשת נביא שנקראת נביאה אא"כ התנבאה ויש פותרין שעל חזקיהו נאמ' וא"א שהרי כשאת' מונה שנותיו תמצא שנולד חזקיהו לפני מלכות אביו ט' שנים ויש פותרין שזה האות שעלמה היתה ואינה ראויה לילד : (טו) חמאה ודבש יאכל · הולד שתהא ארצנו מלאה כל טוב · לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב · כשידע למאוס ברע ולבחור בטוב ומאין לנו הטובה הזאת הלא עתה הארץ חרבה בגדודי מלכי ארם ופקח בן רמליהו : (טז) כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב הארץ מיושביה אדמת רצין ואדמת פקח : אשר אתה קץ . ויגור מפני ב' מלכים רצין ופקח שבאותה שנה עלה מלך אשור על דמשק כי שכרו אחז כמה שנאמר בספר (מלכים טז) ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית ואותה שנה ויקשר קשר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו בשנת עשרים ליותם (שם טו) שהיא שנת ארבע לאחז : (יז) יביא ה' עליך ועל עמך · על חזקיהו בנך המולך אחריך ולפי שהוא צדיק לא קראו בנו : ימים אשר לא באו . מיום שנחלקה מלכות בית דוד וסר אפרים מעל יהודה ומה הם הימים
ימי

הַעְמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַּ לְמָעְלָה׃ יב וַיֹּאמֶר אָחָז לֹא־אֶשְׁאַל וְלֹא־אֲנַסֶּה אֶת־יְהוָה׃ יג וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא בֵּית דָּוִד הַמְעַט מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת־אֱלֹהָי׃ יד לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּ אֵל׃ טו חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל לְדַעְתּוֹ מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב׃ טז כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר מָאֹס בָּרָע וּבָחֹר בַּטּוֹב תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה קָץ מִפְּנֵי שְׁנֵי מְלָכֶיהָ׃ יז יָבִיא יְהוָה עָלֶיךָ וְעַל־עַמְּךָ וְעַל־בֵּית אָבִיךָ יָמִים אֲשֶׁר לֹא־בָאוּ לְמִיּוֹם סוּר־

ל׳ · ל׳ ב׳ הספלס · ב׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ · קל״ד · ג׳ · ד׳ · י״ג · ג׳ · ט׳ דגשי׳ · ג׳ · ל׳ · י״ג · ג׳

דִּי יִתְעֲבֵיד לָךְ נֵס עַל אַרְעָא אוֹ תִתְחֲזֵי לָךְ אָת בִּשְׁמַיָּא׃ יב וַאֲמַר אָחָז לָא אֶשְׁאַל וְלָא אֲנַסֵּי קֳדָם יְיָ׃ יג וַאֲמַר שְׁמָעוּ כְּעַן בֵּית דָּוִד הַזְעֵר לְכוֹן דְּאַתּוּן מְחַלַּן יַת נְבִיַּיָא אֲרֵי תְחַלוּן אַף יַת פִּתְגָמֵי אֱלָהִי׃ יד בְּכֵן יִתֵּן יְיָ הוּא לְכוֹן אָתָא הָא עוּלֵימְתָא מְעַדְּיָא וּתְלִיד בַּר וְתִקְרֵי שְׁמֵיהּ עִמָּנוּאֵל׃ טו שְׁמַן וּדְבַשׁ יֵיכוּל עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא לְרַחָקָא בִּישָׁא וּלְקָרָבָא טָבָא׃ טז אֲרֵי עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא לְרַחָקָא בִּישָׁא וּלְקָרָבָא טָבָא תִּתְרְטֵישׁ אַרְעָא דִּי אַתְּ מְעִיק מִן קֳדָם תְּרֵין מַלְכָּהָא׃ יז יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ וְעַל עַמָּךְ וְעַל בֵּית אֲבוּךְ יוֹמִין דְּלָא אֲתוֹ לְמִיּוֹמָא

וקראת ד' רפין בקריאה וסי' וקראת שמו ישמעאל כי שמע · וק'את שמו עמנואל . וקראת אתכם הרעה באחרית הימים . וק'את ישועה חומותיך ושעריך · מאום ג' בקריאה וסי' חמאה ודבש יאכל . כי בט"ם ידע הנער . כי אם מאס מאסתנו קצפת · וחד סחי ומאום תשימנו . בטוב ט' דגשין וסי' הנה ארצי לפניך · עמך ישב בקרבך · כי בטרם ידע · חמאה ודבש יאכל . תנני פקר על שמעיה . יבלו בטוב · וחברו אם

ושיפטך מיד אלה המלכים , והאמן בו כי הוא אלהים ענינו אדון ומשגיח ושופט : העמק שאלה · העמק לשאל איזה אות תרצה שיתן לך , שאלה מקור במשקל הגווי · ה' שמעה ה' סלחה · ופי' העמק והגבה אם תרצה אות בשמים או בארץ , ות"י שאל דיתעביד לך נסין על ארעא או יתחזי לך בשמים , יאמר נסין על אשר בארץ כי על ידי נס היה האות שנתן לו בארץ להיות דעת והכרה לתינוק : (יב) ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה · כל זה היה מעט האמנה ואף על פי שהוא אומר בלשון האמנה , כי לא ינסה האל אף על פי כן הנביא ידע את לבבו כי לא אמר אלא ממיעוט האמנה כאומר איני חושש לנסותו בזה לפיכך ענה לו הנביא כי תלאו גם את אלהי : (יג) ויאמר · בית דוד · לגנותו לא קראו בשמו , כמו שמע נא בן אחיטוב, וזכר דוד ולא זכר אביו כי בעבור דוד היתה לו המלוכה ובעבורו עושה עמו האל נסים , וכן ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי : אנשים · כתרגומו ית נבייא , וכן את אלהי ית פתגמי אלהי , כלומר שאין אתם מאמינים בהם ותחשבו בלבבכם כי הוא נלאה וחלש מלהקים את דבריו , והלאות והיגיע' בדבריה או בפעולות : (יד) לכן · היא יתן לכם אות מעצמו אף על פי שאין אתם חפצים בו והוא יתננו לכם כדי שתאמינו בו על כרחכם : הנה העלמה הרה · העלמה אינה בתולה אלא עלמה כמו נערה תהיה בתולה או בעולה , והנה דרך גבר בעלמה היא בעולה , וכן לזכר קטן בשנים יקרא עלם , בן מי זה העלם , וזאת היתה קטנה בשנים , לפיכך נקראת עלמה , והעלמה הזאת היא אשת הנביא או אשת אחז , והוא הנכון , כי אם היתה אשת הנביא היה אומר הנביאה כמו שאמר ואקרב אל הנביאה , ועוד שאמר מלא רחב ארצך עמנואל , משמע כי בן מלך היה , אמרו עתה היא הרה ועתה היא יולדת בן ותקרא אמו שמו עמנואל : וקראת · על אמו הוא אומר והיה מנהג כי האמות היו קוראות שם לבניהן , ואמר וקראת דרך נווי כי הנביא היה אלוה שתקרא שמו כן , כי מיום שיולד יהיה לכם שלום ויהיה האל עמכם לכך תקרא שמו עמנואל , ומהו האות : (טו) חמאה ודבש יאכל · כלומר מיום שנולד יאכל לדעתו חמאה ודבש וכל דבר מתוק שיקריבו לפניו הוא יפתח פיו לו ויקחנו ואם יקריבו לפניו מאכל רע ימאסנו ויסגור פיו לו ולא ירצה בו וזהו מאום ברע ובחור בטוב · ויבחר במאכל הטוב · כמו שאמר חמאה ודבש יאכל לדעתו ומלת לדעתו הוא נקשרת למעלה ממנה ולמטה ממנה וזה הבן לא נוכל לומר כי הוא חזקיהו , כי כשמלך אחז היה חזקיהו בנו בן תשע שנים וזאת הנבואה נאמרה לאחז בימי מלכותו , והעלמה גם כן אינה אם חזקיהו כי לא היתה עלמה כשנאמר נבואה זו , ויונתן תרגם פסוק חמאה ודבש כן שמן ודבש ייכול עד לא ידע לרחקא בישא ולקרבא טבא , ולהשיב לחולקים בזאת הפרשה מבואר בספר הברית שחבר אדוני אבי זכרונו לברכה בתשובת החולקים , וענין הפרשה כי אחז היה מפחד בעבור שני המלכים האלה שלא ילכדו את ירושלם ונתן לו אות כדי להאמין שלא ילכדוה ואם האות דבר כאשר הם אומרים מה אות היה זה לאחז דבר שהיה אחר כן ליותר מארבע מאות שנה ואיך יתחזק לבו בזה בדבר שלא היה בימיו , ושאר התשובות מסודרות שם בספר הברית : (טז) כי בטרם · פי' אדוני אבי ז"ל אמר לו כי בטרם שיגיע זה האות להם ילכו להם המלכים וזהו שאמר תעזב האדמה , כלומר תעזב מהם שילכו להם , אבל היה יכול שישוב אחרי כן וילכדו אותם לכך נתן לו האות שכיון שיראה האות בנער יבטח לבו באל כי כמו שהאות הזה שנתן לו נתקיים כן יתקיים דברו שלא ילכדו ירושלם ולא תקום עצתם ולא תהיה , ומה שאמר מפני מלכיה והם לא היו מלכי האדמה ההיא שהיא ירושלם אלא מלכי דמשק ושמרון כך פירוש מפני אלה השנים שהיו מחשבים שהיו מלכיה , ויש לפרש הפסוק בענין אחר ולא יהיה פירוש מאום ברע השני כמו הראשון אלא פירוש זה השני מאום ברע ובחור בטוב כשאר נערים שיגדלו ותכנס בהם דעת הבחירה מעת שיחלו לדבר , ואמר כי בטרם שיחל נער זה לדבר שיהיה בעת בחירת הטוב ומאסו ברע כשאר הנערים וזה עד שלש שנים או קודם תעזב אדמת שמרון ודמשק ותהיה שממה אשר אתה קץ עתה מפני שני מלכיה , והם רצין ופקח , וכדי שתאמין זה נתן לך האל זה האות מעתה , כי מיד שיולד הנער יבחר במאכל טוב וימאס ברע לדעתו כמו שפירשנו : (יז) יביא ה' עליך · מאלה המלכים לא תפחד אבל עוד יביא ה' עליך
ועלי

ביאור מהגר"א

עמיקתא אבל השאול עמוק יותר וז"ש וכארץ מתחת והוא באומר כאן העמק שאלה היינו בשאול : ומ"ש אלהיך · הוא נגד בית דוד וכן אמר שמעו נא בית דוד וכן ויגד לבית דוד וגו' : (יג) כי תלאו גם · היינו הנביאים : (יד) לכן יתן כו' א ת כו' · אות אינו מופת אלא סימן לדבר שהוא מאת השם שמגיד מראשית אחרית שבו באותו הפרק יהיה וז"ש חמאה ודבש כי באותו הזמן שידע מאוס ברע כו' יהיה הרבה חמאה ודבש וכמ"ש למטה והיה מרוב עשות חלב כו' : וקראת את שמו · פי' ש היא עלמה תקרא אף שאינה יודעת שהם ב' אותיות : [טו] חמאה ודבש יאכל · היינו כי ארבעה חלוקי טעם הם מתוק ומר שמן וחד והמובחר הוא מתוק ושמן וז"ש דבש ושמן תחת לשונך · וכן נשתבח א"י זבת חלב ודבש וחלב היינו שמן וממנו יוצא החמאה והענין הנה ע"ד מ"ש חז"ל דברים המתוקין מדבש וחלב יהיו תחת לשונך והיינו שבימיו לא היה תינוק ואשה שלא היו בקיאין בטומאה וטהרה : לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב · רצה לומר למתי יקוים האמור למעלה כשיהיה לו דעת בטו"ר והוא עץ הדעת כמ"ש עץ הדעת טו"ר ואז ומלאה הארץ דעה וגומר : (טז) העזב האדמה · ע"י סנחריב : (יז) עליך ועל עמך ועל בית אביך · היינו צרה גדולה נגעת לכל שלשה חלקי בעלי המלחמה :
את

מצודת דוד

שאל שאלה לעשות אות בעומק התהום או בגבהי השמים ממעל : (יב) לא אשאל וכו'. לא אשאל אות ולא ארומם את המקום בעשיית האות כי לא רצה שיתקדש שם שמים על ידו : (יג) המעט מכם · וכי מעט לכם מה שאתם מייגעים אנשים בגאוה ובמות רוח כי גם תרצו ליגע לפני המקום ב"ה בדברי עזות כאלה : (יד) לכן : הואיל ואין רצונך שיתקדש שם שמים לזה יתן המקום אות מאליו ויתקדש שמו : העלמה . היא אשת אחז : הרה · עדיין לא היה נודע אם היא הרה : וקראת . העלמה עצמה תקרא שמו עמנואל והשם הזה יורה שהאל יהיה עמנו ולא תשלוט בנו יד האויב : (טו) חמאה ודבש יאכל . מעת הוולדו יאכל החמאה ודבש כי יאמוד בשלה : לדעתו . לדעת עצמו ימאס ברע ויבחר בטוב עודו לא יבוא למספר הימים הראוים לדעת ולהבחין בין רע לטוב : (טז) כי בטרם וכו' : אשר עד לא יבוא זה האות תעזב אדמתכם מהם כי ילכו להם ולבל ישובו שוב אמר לו אות : אשר אתה קץ . האדמה אשר אתה קץ בה עכשיו מפני שני המלכים היושבים להיות מלכים ולמשול בה : (יז) יביא ה' עליך : אולם ממקום אחר יביא ה' עליך וכו' ימים רעים שלא היו כמוהם מיום שנחלק אפרים מעל יהודה בימי ירבעם שאז נחלקה מלכות בית דוד ואז החלו הרעות לבוא על ישראל : ועל בית אביך : זהו חזקיה בנו ולפי שאחז היה רשע וחזקיה היה צדיק לא קראו בנו : את מלך אשור :
ב"ע

מצודת ציון

אמונת עתיך (לקמן לג) : (יב) אנסה · מל' נס וענינו התנשאות ורוממות כנס והוא כלונס ארוך : (יג) הלאות · ענין יגיעה כמו ומה הלאתיך (מיכה ו) : (יד) העלמה · כן תקרא הרכה בשנים ואם היא בעולה וכן דרך גבר בעלמה (משלי ל) : [טו] קץ · ענין מאוס :
ישרוק

אֶפְרַיִם מֵעַל יְהוּדָה אֵת מֶלֶךְ
אַשּׁוּר׃ יח וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁרֹק
יְהוָה לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי
מִצְרָיִם וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ
אַשּׁוּר׃ יט וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם בְּנַחֲלֵי
הַבַּתּוֹת וּבִנְקִיקֵי הַסְּלָעִים וּבְכֹל
הַנַּעֲצוּצִים וּבְכֹל הַנַּהֲלֹלִים׃ כ בַּיּוֹם
הַהוּא יְגַלַּח אֲדֹנָי בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה
בְּעֶבְרֵי נָהָר בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶת־
הָרֹאשׁ וְשַׂעַר הָרַגְלָיִם וְגַם אֶת־
הַזָּקָן תִּסְפֶּה׃ כא וְהָיָה בַּיּוֹם
הַהוּא יְחַיֶּה־אִישׁ עֶגְלַת בָּקָר וּשְׁתֵּי־
צֹאן׃ כב וְהָיָה מֵרֹב עֲשׂוֹת חָלָב
יֹאכַל חֶמְאָה כִּי־חֶמְאָה וּדְבַשׁ
יֹאכֵל כָּל־הַנּוֹתָר בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃

דְּאִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל
דְּבֵית יְהוּדָה יַת מַלְכָּא דְאַתּוּר:
יח וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יִכְלֵי יְיָ
לְעַם קַטְרֵי מַשְׁרְיַת גִּבָּרַיָּא
דְּסַגִּיאִין כְּדִבּוֹבַיָּא וְיַיְתֵינוּן
מִסְּיָפֵי אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּלְעַלִּיזֵי
מַשְׁרְיָתָא דְאִינוּן תַּקִּיפִין
כְּדַבַּרְיָתָא וְיַיְתֵינוּן מִסְּיָפֵי
אַרְעָא דְאַתּוּר: יט וְיֵיתוּן
וְיִשְׁרוּן כּוּלְהוֹן בִּרְחוֹבֵי קִרְוַיָּא
וּבִשְׁקִיפֵי כֵּיפַיָּא וּבְכָל מַדְבְּרֵי
נַעֲצוּצַיָּא וּבְכָל בָּתֵּי
תּוּשְׁבַּחְתָּא: כ בְּעִדָּנָא הַהִיא
יִקְטוֹל יְיָ בְּהוֹן כְּמָא
דְמִתְקְטִיל בְּחַרְבָּא חֲרִיפָא
בְּסַבְבַיָּא וּבְמַגְרַיָּא בְּעִבְרֵי
נַהֲרָא בְּמַלְכָּא דְאַתּוּר יַת
מַלְכָּא דְבָבֶל וְיַת מַשְׁרְיָתֵיהּ
וְאַף יַת שִׁלְטוֹנֵי דְבָבֶל כַּחֲדָא
יְשֵׁיצֵי: כא וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא
יְקִים גְּבַר עֶגְלַת תּוֹרִין וְתַרְתֵּין עָן: כב וִיהֵי מִסְּגֵי טוּב מְשַׁח יֵיכוּל שְׁמַן אֲרֵי שְׁמַן
וּדְבַשׁ יִתְפַּרְנְסוּן כָּל צַדִּיקַיָּא דְאִשְׁתְּאָרוּן בְּגוֹ אַרְעָא:

ישמעו ויעברו יבלו • ותסירך ישסחו • תמשביע בטוב • יחיה ז' וסי' ואיש ואשה לא יחיה דוד • והכת דוד את הארץ • ויואב יחיה את שרד תעיר דר"ה . יחית איש עגלת בקר . כי לא יחיה רשע • נשיסה נא

תולדות אהרן בספר השרים • סנהדרין נח :־עגלת בקר . שם נד חולין קלה :

ימי חיל מלך אשור ואף בהם יעשה ליהודה נס וכן מצינו (בדברי הימים ב' כח) שבא מתחילה על אחז דכתיב ויבא עליו תגלת פלאסר וצר לו ולא חזקו ובימי חזקיהו בנו נעשה הנס : (יט) ישרק ה' . ירמוז להם שיתקבצו : לזבוב • חיילות רבות כזבובים מארץ מצרים יבואו עם סנחריב: יאורי מצרים . לפי שכל ארץ מצרים עשויה יאורים שאין הגשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה: ולדבורה : חיל גבורי' עוקצים כדבורים : (יט) בנחלי הבתות : נחלי עמקים שדות בורים : ובנקיקי הסלעים : לאחוב . נקיקי נקרות הצור : ובכל הנעצוצים . מקום הסירי' (שקירין ברוצ"ש בלעז) וכן תחת הנעצוץ יעלה ברוש (לקמן נה): הנהלולים · בתי תושבחתא : (כ) יגלח ה' בתער השכירה : הגדולה וכן גם שכיריה בקרבה (ירמיה מו) ת"י רברבהא יגלח: בעברי הנהר . ביושבי עבר הנהר ובמי מן היושבים במלך אשור את הראש יגלח ואת שער הרגלים לפי שהוא דבוק נשתנה לינקד פתח : תספה : תכלה והתגלחת היא ההריגה והתער היא החרב : את הראש : הוא סנחריב : הרגלים . משרייתיה: הזקן. שילטונייא ורבותינו אמרו גילות מתם וספת הזקן תריכתה באש הזקן זקן סנחריב כדאיתא באגד' חלק:(כא) יחיה איש וגו'. ולפי שתהא ארץ ריקנית שיבוזו החיילות את הבהמות ובמעט הנותר אתן ברכה : (כב) והיה מרוב חלבי שיעשו ב' הצאן הללו יבוזו בעיניהם החלב ויאכלו החמאה הוא שומן החלב : כל הנותר : הצדיקים הפלטים מחרב סנחריב בשירה גדולה הוא מבשר להם שתזדמן להם פרנסה אחר כל השממון ההוא:
והיה

ועל עמך ועל בית אביך ימים אשר לא באו וגומר, כלומר ימי רעה אשר לא באו מיום שנחלק המלכות , כי אז התחלו הרעות לבא על ישראל ולא היו בכלל הימים שעברו ימי רעה כמו אלה הימים , ומי יהיה העושה הרעה הגדולה הזאת שיביא ה' עליך את מלך אשור , אמר עליך , כי עליו עלה תגלת פלאסר מלך אשור ויצר לו , כמו שכתוב בדברי הימים , אמר ועל בית אביך , בעבור חזקיהו בנו שעליו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות יתפשם ולא נשארה עיר בכל ארץ יהודה שלא כבש אלא ירושלם, ואמר ועל בית אביך , ולא אמר על בנך לכבוד חזקיהו שהיה צדיק ואחז היה רשע : (יח) והיה ביום ההוא ישרוק · כאלו ישרוק להם שיבאו , כלומר שיעור את רוחם , וכן אמר למעלה ושרק לו מקצה הארץ , ואמר זבוב ודבורה לפי שמתאספים לרוב כרגע לפי' המשיל חיל מצרים וחיל אשור לזבוב ולדבורה שיתאספו מהרה ויבאו מהרה כמו שאמר למעלה והנה מהרה קל יבא , וכן נאמר במשל סבוני כדבורים , כאשר תעשנה הדבורים , וי"ת כן יכלי ה' לעם קטרי משרית גבריא וגו' , ואמר בקצה יאורי מצרים כי הקצינים שבמצרים יבאו עם מלך אשור כשיעלה על ארץ ישראל , וזכר יאורי לפי שעובדי האדמה מתקנים יאורים בכל מקום להשקות אדמתם , ואמר כי אפילו עובדי האדמה יניחו עבודתם ויבאו מרוב תאותם להשחית את ארץ ישראל : (יט) ובאו ונחו כולם · אמר ונחו כולם לפי שהדבורים נחות על הפרחים , ואמר בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים , כלומר בערים אשר בעמקים ובערים הבצורות אשר בסלעים , ופירוש הבתות חרבות , כמו ואשיתהו בתה , ודגש התי"ו תמורת הנח , ופירוש נקיקי הסלעים שני סלעים : ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים , הם עצים קוצים , כמו תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס , והם משל על ערי הפרזות , וי"ת ובכל הנהלולים בתי תושבחתא : (כ) ביום ההוא · זה היום המגפה אשר היה במחנה אשור כשבא לירושלם אחר שכבש כל ארץ ישראל , ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור , והמשיל המגפה לתער לפי שהתער משחית השער מכל וכל כן היתה המגפה רבה בהם ובגדוליהם , כמו שכתוב ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור , ופירוש בעברי נהר בחיל הבא מעברי הנהר , והוא במלך אשור שבא עם גאותיו לירושלים , ומה שאמר יגלח בהם הראש , ופירוש את שער הראש , וכן וגלח את ראשו . והוא משל על ראשי גאותיו , ושער הרגלים הוא שער השרוש והוא כנוי להמון העם : וגם את הזקן תספה · והזקן כנוי למלך , לפיכך אמר וגם כי אין דרך לגלח את הזקן ואפילו מי שיגלח את ראשו לא יגלח את זקנו , אבל שער הרגלים דרך העולם לגלח , ואמר על הזקן תספה ולא היתה בכלל יגלח לפי שמלך אשור לא מת במחנה כי בארצו מת בשובו כי בניו הכוהו בחרב , ומלת תספה פעל עומד , ותי"ו תספה לזקן כי הוא לשון נקבה כמו וכל זקן גדועה אף על פי שנמצא גם כן בלשון זכר , וי"ת את הראש ית מלכא , ותרגם וגם את הזקן ואף ית שלטונהא , ושער הרגלים , תרגם כמו שפירשנו , ופירוש השכירה כי התער שישכור אדם הוא טוב ומחודד , וי"ת שכירה גדולה , וכן גם שכיריה בקרבה גדולים , וי"ת חרבא חריפא , ושער הוא משקל אחד בסמוך ובמוכרת והוא בשקל נער שער ואינו ממשקל שער זהוב : (כא) והיה ביום ההוא יחיה איש · גם זה בימי חזקיהו , ואמר שיהיה שלום וברכה בארץ ומרוב הברכה יגדל איש עגלת בקר ושתי צאן ודי לו בהם , כמו אם יהיו לו עדרים מהם כזמן אחר כי זמן ברכה יהיה בימים ההם : (כב) מרוב חלב · מרוב שיעשו חלב יאכלו החמאה כי החלב יש בו הקום שהוא נסיובי דחלבא וכשיתנו החלב ישתנו מעורב ובימים ההם מרוב שיהיה להם חלב יעשו ממנו חמאה ולא יחושו על הקום וישפכו אותו ולא יאכלו מן החלב אלא החמאה שיוציאו ממנו וגם דבש יהיה להם הרבה מאד , כמו שנאמר על האדמה זבת חלב ודבש : כל הנותר · כי בימי חזקיהו גלו רוב ישראל

ביאור מהגר"א

את מלך אשור • קאי למעלה יביא ה' את מלך אשור : (יח) לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור • הזכיר מצרים ואשור שמצרים הוא ראש לכל הגליות ואשור השלים ארבע גליות ואמר זבוב אצל מצרים שהזבוב משוקץ ומתועב ואוכלת הצרעת ומכה שריה וכן מצרים מקור הטומאות ועומדת על היאור שהוא ע"א ודבורה (עוקצת ודובשת וכן אמר אשור ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם) הוא המזיק : (יט) בנחלי הבתות וגו' • שב כאן ד' דברים נגד ד' דברים חכמה ויראה ומע"ט ותורה כשישראל טרודים מהם אזי יכולת ביד שונא לבא בישראל אמר בנחלי הבתות נחל ע"ש נחל נובע מקור חכמה הבתות ע"ש ואשיתהו בתה היינו במקומות שהם רקים מן חכמה ואמר נקיקי הסלעים עת"ז תיקון כ"א ד' נ"ד קרקפתא אישי סלע כו' והוא אינו אלא מלא נקיקים ובקיעים שאין בו יראה : ובכל הנעצוצים • שדוקרים בקוצים והיינו רע לבריות שיפך מע"ט וכמ"ש ובליעל כקוץ מונד : ובכל הנהלולים • כתרגומו בתי תושבחתא והוא שיפך תורה והם בסוד אחותי רעיתי כמ"ש בשיר השירים ע"ש : [כ] בתער השכירה • פי' שאינו דומה חידוד השער כשמגלחין בה בתער לאידודו כשהיא שכורה : בעברי הנהר • רצה לומר בשני עבריהם שסנחרב יפול בחרב בארצו מעבר לנהר ועמו יפלו בהכאת המלך מעבר לנהר מזה : את הראש • שער הראש ושער הרגלים והוא כנגד מ"ש חז"ל מ' אלף בני מלכים וס' אלף גבורים וס' אלף אחוזי חרב שרצים לפניו ועל שאר העם אמר אספה : (כח) יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן • לומר שלא ישגו אחרי המותרות אלא כדי סיפוק והיינו עגלת בקר לחרישה וב' צאן א' לחלוב ללחם כמ"ש ודי חלב עזים ללחמך וא' ללבוש כמ"ש כבשים ללבושך : (כב) והיה מרוב עשות חלב • כענין שאמרו חז"ל כל הבורח מן הכבוד הכבוד רודף אחריו כן הוא בכל התאוות : כי חמאה ודבש וגו' • הענין אגדות נמשלו לדבש והלכות נמשלו לחמאה שהוא שמן הרבה ואינו מוצאן אלא בסורת רב שמקשה ומפרק עד שמוציא הדין לאמתו וכמ"ש חז"ל אם ראית ת"ח שתלמודו קשה עליו כברזל מפני שאין משנתו סדורה עליו פירוש שלא למד עדיין הרבה אבל הלומד הרבה תורה עניים
במקום

מצודת ציון

(יח) ישרוק • ענין השמעת קול בקבוץ השפתים וכן שרקו ויניעו ראשם (איכה ב') : יאורי • נהרות ת"א נהרא . (יט) בנחלי • ענין עמק וכן ויחפרו עבדי יצחק בנחל (בראשית כו) : הבתות • השוממות כמו ואשיתהו בתה [לעיל ה] : ובנקיקי • עניני שן הסלע וכן בנקיק הסלע [ירמיה יג] : הנעצוצים • מין קוצים וכן תחת הנעצוץ [לקמן נה] : הנהלולים • שם אילני סרק פחותים ונבזים : (כ) השכירה • מל' שכר • או הוא ענין גדלות וחשיבות וכן גם שכיריה

מצודת דוד

ר"ל את מי יעורר לעשות הרע את מלך אשור והוא תגלת פלאסר שהצר לו וסנחריב הצר לחזקיהו כי כבש כל ערי הבצורות ביהודה זולת ירושלים : (יח) ביום ההוא • ביום בוא סנחריב מלך אשור : ישרוק • ר"ל יעיר לבם : לזבוב • חיילות רבות כזבובים : אשר וכו' . כי כל חיל מצרים מקצהו יבואו בעזרת סנחריב : יאורי מצרים : אמר כן לפי שכל ארץ מצרים עשויה יאורים והנילוס עולה דרך שם להשקות השדות : ולדבורה . חיילות גבורים עוקצים כדבורים : (יט) בנחלי הבתות • על כי יהיו רבים לזה יתנו אף במקומות ההם : (כ) ביום ההוא • כלומר אבל אחרית עדי אובד כי ביום ההוא יגלח וכו' והתער הוא משל על החרב והתגלחות על ההרג : השכירה : הוא התער שעוכרין אותה בדמים הוא חדה מאד : בעברי נהר : באנשי עבר הנהר ובמי במלך אשור : את הראש • יגלח את שער הראש ואת שער הרגלים רצה לומר השרים ויתר העם : וגם את הזקן תספה . התער ההיא תכלה גם שער הזקן הוא סנחריב כי גם הוא נהרג אז מבניו : (כא) יחיה איש . כל אחד יגדל בביתו עגלת בקר ושתי צאן ומרוב הברכה יהיה די לו בהם : (כב) מרוב
פססם

(כג) והיה ביום ההוא. אשר תהיה הארץ שממה יהיה מקום שהיו שם לפני בא חיילות: אלף גפן שוות אלף כסף יהיו לשמיר ולשית כי יניחום בעליהם ובורחין והם מעלות קימשונים ותולעים ועקרבים: (כד) בחצים ובקשת יבא שמה · כל הרוצה ליכנס לתוכו יהא צריך קשת וחצים בידו למלט עצמו מחיות רעות ונחשים ועקרבים: (כה) וכל ההרים · אשר שם שדות לבן לתבואה: אשר במעדר יעדרון. היא כמין מרים שקורין פשוי"ר בלעז: לא תבא שמה יראת שמיר ושית: כי בהם יתעסקו לזרוע תבואה למאכל שאי אפשר בלא התבואה אבל הגפנים יהיו לבז כי אותו הדור של חזקיה ישובו אלי לעסוק בתורה ולא לשתות יין וכן היתה כדאיתא בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש שלא היה בקי בהלכות איסור והיתר וטומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקום וגומר הוא שנאמר (משלי כה) אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה: והיה למשלח שור. שם ירעו בהמותיהם מרעה שמן: (א) גליון. מגילה: בחרט אנוש: במכתב כתב אשר ירוץ כל אנוש הקורא בו אפי' הנוש כל שהוא ואפילו אינו חכם וכן ת"י כתב מפרש: למהר שלל. לבא סנחרב ולשלול את כל הון עשרת השבטים ולהחיש לבוז נבוכדנצר אחריו את צדקיהו ודורו: (ב) ואעידה לי. גם באותן הימים בימי יהויקים על אותו פורעניות שני עדים נאמנים האמ' לבשרם רעה העתידה לבא עליהם אוריה הכהן שהרגו יהויקים שנאמר (ירמיה כו) וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה בן שמעיה מקרי' היערי' ויתנבא על העיר הזאת ועל המקום הזה את כל דברי ירמיה: ואת זכריה בן יברכיה בשנת ב' לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלי' (זכריה ח) אורי' סימן לזכריה אם תראו שתתקיים נבואת אוריה תהיו מצפים שתתקיים נבואת זכריה כשם שהעדותי בשל סנחרב עמוס וישעי' עמוס לפורענותן של עשרת השבטי' וישראל גלה יגלה (עמוס ז) וישעיה (לקמן לב) להבטחתו של חזקיהו כשימלוך: (ג) ותלד בן · הוא הבן עצמו שקראה הנביאה עמנו אל על שם שהיה הקב"ה בעזר

כג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה כָל־ ל' אשר ת"רון כג
מְקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם אֶלֶף גֶּפֶן
בְּאֶלֶף כָּסֶף לַשָּׁמִיר וְלַשַּׁיִת יִהְיֶה׃ ל'
כד בַּחִצִּים וּבַקֶּשֶׁת יָבֹא שָׁמָּה כִּי־ ל'
שָׁמִיר וָשַׁיִת תִּהְיֶה כָל־הָאָרֶץ׃
כה וְכֹל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר יֵעָדֵרוּן ל' · ל'
לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר וָשָׁיִת
וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וּלְמִרְמַס שֶׂה׃ ל' · ל'
ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קַח־לְךָ
גִּלָּיוֹן גָּדוֹל וּכְתֹב עָלָיו בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ ל'
לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז׃ ב וְאָעִידָה לִּי ג' · כ"ח סיפרא כ'
עֵדִים נֶאֱמָנִים אֵת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן
וְאֶת־זְכַרְיָהוּ בֶּן יְבֶרֶכְיָהוּ׃ ג וָאֶקְרַב כ' · ז' בטעם
אֶל־הַנְּבִיאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיֹּאמֶר בלא מקף ופתח

כג וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵי כָל
אֲתַר דִּיהוֹן תַּמָּן אֶלֶף גוּפְנִין
שָׁוְיָן בְּאֶלֶף מָנִין כְּסַף לְהוּבָאִי
וּבוּר יְהֵי׃ כד בְּגִירִין וּבְקַשְׁתָּן
יְהָכוּן לְתַמָּן הֲרֵי הוּבָאִי
וּבוּר תְּהֵי כָל אַרְעָא׃ כה וְכָל
טוּרַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה דִּי בְּמַעְדֵּר
יִתְפַּלְחוּן לָא תֵיעוּל לְתַמָּן
דַּחֲלַת הוּבָאִי וּבוּר וִיהֵי לְבֵית
אַרְבָּעָה בְּקָרָן דְּתוֹרִין וּלְבֵית
מַשְׁרֵי עֶדְרִין דְּעָן׃ א וַאֲמַר יְיָ לִי
סַב לָךְ לוּחַ רַב וּכְתוֹב עֲלוֹהִי
כְּתָב מְפָרַשׁ מוֹחִי לְמִבַּז בִּזָּא
לְמֶעְדֵי עֲדָאָה׃ ב וְאַסְהֵיד קֳדָמַי
סָהֲדִין מְהֵימְנִין יָת קְטָיָא
דַּאֲמָרִית לְאַיְתָאָה בִּנְבוּאַת
אוּרִיָּה כַּהֲנָא וְהָא אַתּוּ אַף כֵּן
כָּל נְחָמָתָא דַּאֲמָרִית לְאַיְתָאָה
בִּנְבוּאַת זְכַרְיָא בַּר יְבֶרֶכְיָה אֲנָא עָתִיד לְאַיְתָאָה׃ ג וְעָלִית לְוַת נְבִיאֲתָא וְעַדִּיאַת

שקים במתנינו · הוא את נפשו יתיה · בחרט חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נסב ב' בריש תיבות וסי' בדמעות האכלתם לחם דמעה · בדמעות כלו בדמעות עיני · בחיין ושאר חיותא העריו · בחיין ומשך אבירים בכחו · בחרט ויקח מידם ויצר אותו · ורין. במדינות ושאר היהודים אשר במדינות איכה ישבה בדד · במצולה המה ראו מעשה ה' · במצולה ראיתי חלילה והנה איש. בממלכה וסכסכתי מצרים במצרים · בממלכה הנה עיני ה' אלהים בממלכה · בסבך יודע כמביא למעלה בסבך. בסבך וישא אברהם את עיניו. בסירות נשבע אדני ה' בקדשו · בסירות ויבשלו את הפסח. בנגע השמר בנגע הצרעת. בנגע וראה הכהן את הנגע בעור · בשאת והובא את בדיו בטבעות · בשאת וראה הכהן והנה שאת. בתנור בשברי לכם מטה לחם בתנור כל המנחה אשר תאפה. מלעיל ומיננו ·

תולדות אהרן כל מקום · סנהדרין לד : וכל ההרים (מיר נח) : ואעידה לי · מכות כד

ישראל, ואמר כי הנותרים יהיה להם שבע גדול בימי חזקיהו: [כג] והיה · הפסוק כמו הפוך · וככה פירושו, כל מקום אשר הוא עתה לשמיר ולשית שאין יכולין לעובדו מפני המלחמה יהיה מעובד בו, כאלו אמר אשר הוא עתה לשמיר ולשית וכמוהו רבים, ואמר כי אותו המקום יהיה עבוד ביום ההוא עד שאלף גפן בו ישוו אלף כסף שיהיה הפרי מבורך ומוציא הרבה ופרי טוב: [כד] בחצים יבא שמה · עתה בא שמה מי שירצה לבא בחצים ובקשת מפני המלחמות לפיכך תהיה עתה כל הארץ שמיר ושית שאינם עבודים מפני המלחמה ותעלה שמיר ושית: (כה) וכל ההרים · והם ההרים שהם ביגוע שנעבדו, גם ההרים בימי חזקיהו לא תבא שמה יראת שמיר ושית כמו שהוא עתה, כי יעדרון במעדר ולא יהיו יראים שיעלה שמיר ושית גם אבל יהיו למשלח שור ולמרמס שה שירעו בהם הבהמות ולא יחושו מרוב התבואה, על דרך משלחי רגל השור והחמור ומעדר הוא שם הכלי שחופרין בו: יעדרון · יחפרון: (א) ויאמר ה' אלי · גליון · פירוש אגרת, וי"ת לוחי ובאמרו גדול והוא לא צוה לכתוב בו אלא ארבע תיבות אולי היו דברים רבים והיה ענינם זה למהר שלל חש בז או לא היו אלא ארבע תיבות אלה, והגליון היה גדול למשל על ארץ ישראל כמו שהיה הגליון גדול והכתב בה מעט כן היתה ארץ ישראל רחבת ידים והיושבים בה מעט שגלו עשרת השבטים והיתה חרבה רובה, ופירוש בחרט אנוש, לפי שהיה זה במראה הנבואה אמר לו שיכתוב זה בחרט אנוש כלו' שלא יחשוב כי זה שצוה לו לכתוב במראה הנבואה לבד אלא שיעשה כן ממש בעבור הנבואה מעליו יכתוב זה בחרט אנוש כי אותו שהוא נכתב בחרט אנוש במראה הנבואה אינו בחרט אנוש כי אינו מעשה ממש כמו שהלך ישעיהו ערום ויחף ולקח הושע אשת זנונים והעביר יחזקאל תער על ראשו ועל זקנו כל זה היה במראה הנבואה, לפיכך אמר לו וכתיב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז, והמלות האלה כפל ענין במלות שונות, והכפל לחזק הענין ולמהרו, ויונתן תרגם בחרט אנוש כתב מפרש: (ב) ואעידה לי · אף הם דברי הנביא ואע"פ שלא זכר כתיבת הגליון ידוע הוא כי כתבו כמה שצוה לו האל, ועוד עשה בו ואף על פי שלא ראינו שצוה בו האל העיד עליו עדות כלומר כחתים בו העדים שתהיה נבואה זו כתובה וחתומה כי כן עתידה להיות בקרוב, ואוריה נתנבא בימי יהויקים וזכריה בשנת שתים לדריוש, ואף על פי ששניהם היו בימי ישעיהו, ודעת רבותינו ז"ל שלא היו בזמן אחד שאמרו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אלא אוריה נתנבא פורענות ציון שדה תחרש וזכריה נתנבא נחמות עוד ישבו זקנים וזקנות וגו', נבואות אוריה עדות לנבואת זכריה כשם שנתקיימה נבואת אוריה כך תתקיים נבואת זכריה, ולדעתם יהיה ואעידה לי דברי האל יתברך, וכן תרגם יונתן ואסהיד קדמי סהדי וגו': (ג) ואקרב אל הנביאה: היא אשתו וקראה נביאה לפי שהיתה אשת נביא, ושני דברים העיד בענין זה כתיבת הגליון והבן הנולד לישעיהו

ביאור מהגר"א

במקום אחד ועבירה במקום אחר וז"ש והיה מרוב עשות חלב וכו' כשילמוד הרבה יוכל להוציא הדין לאמיתו: (כג) יהיה כל מקום אשר כו' · זהו גודל הנס אף שיהיה מקום אלף גפן כו' מחמת עזיבת הארץ ושממותים מ"מ ההרים אשר במעדר וגו' למשלח וכו' שירעו בה ויהיה הרבה חלב ודבש: ואמר אלף גפן באלף כסף · ענין שהוא יקר מחמת טובו ומחירו רב כי עידית מעט יקר מחמת טובו וזיבורית הרבה יקר מחמת מחירו: לשמיר ולשית שבגינים יסתרו וישכנו חיות וזוחלי עפר המזיקין וז"ש יראת שמיר ושית וז"ש בחצים ובקשת כו' · ואמר כאן גפן · כי היין יש שותהו וטוב לו אבל בגפן אמרו ענבים שחטא בו : [כד] בחצים ובקשת יבא שמה כי שמיר ושית · היינו כי שמיר הוא קוצים קשים כברזל ושית הם שיש להם עוקצים חדים בלתי יקרב איש אליהם ז"ש בחצים היינו מרחוק היינו במקום שית שלא יוכל לקרב אליהם : ובקשת יבא שמה · היינו במקום שמיר : [כה] וכל ההרים · אשר במעדר וגו' · היינו לתבואה והוא ההכרח לא תעזב הארץ מהם ויתעסקו בה ע"כ לא תבוא שמה יראת שמיר ושית : והיה למשלח שור ולמרמס שה · היינו עגלת בקר וב' צאן האמורה למעלה שיאכלו נגדל נהכרתי, והענין הוא למשל אל שני מינות היצר היינו תאוני כעסן וכהו אובד ומרי נפש התאוני אובד כי כל באיה לא ישובון, והכעסני מרי נפש, וז"ש תנו שכר לאובד (אנ"ס אפשר ר"ל מפני שכל באיה לא ישובון ע"כ בלעיטהו לרשע כו') ויין למרי נפש והם כנגד שמיר ושית (אנ"ס אפשר המשילן לאלו בבחינתם האמור לעיל כמו שהשית לא יקרב איש אליהם כי אם יתמק כן התאוני אל תקרב אל פתח ביתה וגו' לא ינקה כל הנוגע בה] וז"ש אלף גפן כו' לשמיר ולשית תהיה היינו תנו שכר לאובד כו' · וכל ההרים אשר במעדר פי' הת"ח שעוקרין הרים שנקראו הרים הרמים ועוסקים תמיד בתורה לא תבא בהם יראת שמיר ושית (אנ"ס אפשר לא כיון השומע והנראה שדעתו לפרש ע"ד מ"ש חז"ל שיגיעת שניהם משכחת עון, וז"ש ההרים ויעדרון ר"ל רבים במעדר היינו שתי ההרים מעלת התורה ומעלת ד"א, ושניהם אם יעשו ביגיעה לא תבא שמה יראת שמיר ושית] : למשלח שור · היינו ת"ח יקראו בעלי תריסין בעלי קרנים · ולמרמס שה · אלו בעלי מצות ההולכים בעקבי הת"ח לעשות כמותן (אנ"ס כמ"ש ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים) : (א) גליון גדול כו' בחרט אנוש · פי' של אדם חלוש שכותב אותיות גדולות מכדי דרכו לכתוב

מצודת דוד

מחמת רוב עשיית החלב לא יחוש על החלב ויאכל החמאה : כי חמאה וכו'. מרוב כל : (כג) באלף כסף. הנמכר באלף כסף : לשמיר ולשית. לא יעבדו הגפנים והקוצים יצמחו שם כי לא יחושו על היין כי דורו של חזקיה הרבו לעסוק בתורה והדלו מן היין : (כד) בחצים ובקשת · הרוצה ליכנס שמה יהיה צריך לכלי זיין למלט נפשו מהחיות הטורפות אשר ישכנו שמה על כי לא יהיה שם דריסת רגלי אדם : (כה) וכל ההרים וכו' : ר"ל אבל שדות התבואה הנחרשים בכלי מחרישה : יראת שמיר. ר"ל לא יפחדו פן יגדל שם קוצים וזהו הואיל וא"א להיות בלא תבואה : למשלח שור. בהמות ירעו שם ויאכלו כרצונם וירמסו ברגליהם ולא יחושו כי יגדל הרבה תבואה : ח (א) בחרט אנוש : לפי שהיה זה במראה הנבואה אמר לו שיכתוב זה בחרט אנוש במעשה ממש ולא במראה הנבואה לבד : למהר שלל. ר"ל למלאות הגליון באמרים שיהיו מורים על מהירות בוא זמן השלל מן דמשק ועל מהירות בוא זמן הבזה של שמרון : (ב) ואעידה · אלה

דברי

מצודת ציון

שכיריה בקרבה (ירמיה מו) : תספה · ענין כליון כמו ספו תמו (תהלים עג) : (כג) לשמיר ולשית · שמות מיני קוצים : (כה) במעדר יעדרון · הנחפרים בכלי חפירה וכן לא יעדר [לעיל ה) : ולמרמס · ענין דריכה ברגל : [א] גליון · הוא מגלה ונקרא ע"ש סופו כמו ובגדי ערומים תפשיט [איוב כב] והדומים : בחרט · ענינו עט וקולמוס ודומה לו ויצר אותו בחרט (שמות)

יְהוָה אֵלַי קְרָא שְׁמוֹ מַהֵר שָׁלָל חָשׁ
בַּז׃ ד כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר קְרֹא
אָבִי וְאִמִּי יִשָּׂא ׀ אֶת־חֵיל דַּמֶּשֶׂק
וְאֵת שְׁלַל שֹׁמְרוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
ה וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֵלַי עוֹד לֵאמֹר׃
ו יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה אֵת מֵי
הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאַט וּמְשׂוֹשׂ אֶת־
רְצִין וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ ז וְלָכֵן הִנֵּה
אֲדֹנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַנָּהָר
הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר
וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ וְעָלָה עַל־כָּל־
אֲפִיקָיו וְהָלַךְ עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו׃
ח וְחָלַף בִּיהוּדָה שָׁטַף וְעָבַר עַד־
צַוָּאר יַגִּיעַ וְהָיָה מֻטּוֹת כְּנָפָיו מְלֹא

וִילֵידַת בַּר וַאֲמַר יְיָ לִי קְרֵי שְׁמֵיהּ
מוֹחִי לְמִבַּז וּלְמֶעְדֵּי עֲדָאָה׃
ד אֲרֵי עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא
מִקְרֵי אַבָּא וְאִמָּא יִשְׁבֵּי יָת
נִכְסֵי דַמֶּשֶׂק וְיָת עֲדָאֵי שֹׁמְרוֹן
קֳדָם מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ ה וְאוֹסִיף
מֵימְרָא דַייָ לְמַלָּלָא עִמִּי עוֹד
לְמֵימַר׃ ו חֲלַף דְּקָץ עַמָּא
הָדֵין בְּמַלְכוּתָא דְבֵית דָּוִד
דְּמִדַּבַּר לְהוֹן בְּנִיחַ נִכְמֵי
שִׁלּוֹחָא דְנַגְדִין בְּנִיחַ וְאִתְרְעִיאוּ
בִּרְצִין וּבַר רְמַלְיָא׃ ז בְּכֵן
הָא יְיָ מַיְתֵי וּמַסֵּיק עֲלֵיהוֹן
יָת מַשִּׁרְיַת עַמְמַיָּא דְּסַגִּיאִין
כְּמֵי נַהֲרָא תַּקִּיפַיָּא וַחֲסִינַיָּא
יָת מַלְכָּא דְאַתּוּר וְיָת כָּל
מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְיִסַּק עַל כָּל פַּצִּידוֹהִי
וִיהַךְ עַל כָּל כֵּיפּוֹהִי׃ ח וְיַעְדֵּי
בְּאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה כְּנַחַל מְגַבַּר עַד יְרוּשְׁלֵם יִמְטֵי וִיהֵי עִם מַשִּׁרְיָתֵיהּ מְלֵי פְּתָאֵי

מן פתחין
נ״א נסף בסיפרא י״ט • ד׳ • ל״ו
נ׳ ותסר ב׳ פתח
ס׳
ח׳ סגול
נ׳ ומ״ל • נ׳
נ׳ : נ׳
ד׳ ומ״ל
פ׳
נ׳

תולדות אהרן מי השלוח • סנהדרין צד: וחלף ביהודה • שם צה:

לישעיהו הנביא: מהר שלל חש בז • לא נקרא שם הנער בד׳ תיבות האלה כאחד אלא אמר שיקראו שמו מהר שלל או חש בז כי שני הזוגות ענין אחד פעם יקראו אותו מהר שלל ופעם יקראו אותו חש בז: (ד) כי בטרם • זמן אחד הוא זה עם מה שאמור למעלה בבן אחז שטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב כי אז יחל לדבר הנער ותחלת דבורו הוא שיקרא אביו ואמו כי בזה הדבר ירגילוהו תחילה: ישא את חיל דמשק • ישא הנושא את נכסי דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור ישא חסר הפעל, כמו ויגד ליעקב, רוצה לומר המגיד, וכן אמר ויאמר ליוסף, רוצה לומר האומר. וכמוהם רבים: (ה) ויוסף פי׳ • אמר ויוסף לפי שזכר בזה הענין עצמו, ולפיכך אמר גם כן עוד: (ו) יען • כי היו ביהודה ובירושלם רבים שהיו רוצים במלכות פקח בן רמליהו והיו מואסים במלכות בית דוד לפי שהיתה יד מלכות אפרים תקפה ומלכות בית דוד חלושה בימי אחז • וזכר עם בן רמליהו רצין לפי ששניהם יחד היו נלחמים ביהודה והמשיל מלכות בית דוד למי השלוח ההולכים לאט שהוא נחל קטן ומימיו הולכים בנחת כן מלכות בית דוד לא היה להם כח להרע לאויביהם רצין ובן רמליהו: ומשוש את רצין: יהיו ששים ושמחים עמהם אם יהיו הם הולכים בירושלם, ומשוש שם סמוך למלת את • וכן מקום לא ידע אל: (ז) ולכן • הוי״ו אינה לתוספת ענין שהרי הוא התחלת דברים, טעם למה שאמר יען אשר עשו כך וכך יעשה להם כך וכך כמו וישא אברהם את עיניו, ורבים כמוהו, אמר הנביא דבר אלי ה׳ כי בעבור ששמחו לבם עם הנלחמים עם מלכות בית דוד יפלו ביד קשים מהם, והם מחנה אשור, והמשיל אותם למי הנהר העצומים והרבים כאשר הם מתגברים בארץ וישטפו כל אשר יעבור עליהם כן מלך אשור ומחנהו הרב שכבש כל ארץ יהודה זולתי ירושלם: ואת כל כבודו. הוא חילו הגדול שהתכבד בו על כל העמים וכבש אותם תחת ידו: ועלה על כל אפיקיו • אף על פי שהאפיקים הם עמקים, ואמר ועלה כנגד א״י שהיא גבוהה מכל הארצות. ר״ל שכל הארץ תמלא מהם. כמו שהאפיקים מלאים מים, ועוד מרובים ילכו על כל גדות האפיקים והם שפתי העמקים למעלה שהם גבוהים מן העמק. וגדותיו הם משל על כל ערי יהודה הבצורות: [ח] וחלף • תרגום ועבר: עד צואר יגיע • המשיל ירושלם לראש הגוף, וכשהמים מגיעים לאדם עד צוארו הנה הוא קרוב לטבוע בהם • ואם יתגברו מעט יעבר ראשו ויטבע בהם כן מלך אשור בבאו עד ירושלים היה כמו המים המגיעים עד הצואר והיתה ירושלם קרובה לסכנה לולי רחמי האל, ותרגום עד צואר יגיע עד ירושלם ימטי: והיה מוטות כנפיו, הדגש הוא לחסרון נו״ן מונטות מן נטה, ר״ל נטית מחנהו והתפשטותו יהיה מלא

בעזר של חזקיה כשימלוך וא״א לומר שבן שני הוא שהרי שנינו בשנת ד׳ לאחז נאמרה נבואה זו ובשנת ד׳ לאחז נהרג פקח וא״א שני בנים להוולד בשנה אחת בזה אחר זה וישעיה אביו קרא שמו מהר שלל על שם פורענות העתידה לבא על רצין ובן רמליהו שהיו באין ליטול מלוכה מבית דוד ותושבת מלכותו של חזקיה: (ד) ישא את חיל דמשק: ויעל דמשק ויתפשה (מלכים ב טז): ואת שלל שומרון. לאחר שנהרג פקח ומלך הושע עליו עלה שלמנסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד ונתן לו מנחה ושוחד (שם טז) הוא שלל שומרון כל אלה היה בשנת ד׳ לאחז: (ו) את מי השלוח ההולכים לאט: במלכותא דבית דוד דמדבר להון בניח כמי שלוחא דנגדין בניח: שלוח מעין הוא ושמו גיחון ושילוח שרצו להסיר את מלכות בית דוד בימי אחז לפקח בן רמליהו וכאן ניבא על שבנא וסיעתו שרצו למרוד בחזקיהו שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוחר בשולחן מלכים אלא אוכל ליטר׳ ירק ועוסק בתורה עליו נאמר צדיק אוכל לשובע נפשו (משלי יג) וראו את פקח בן רמליה אוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה והיו מליזין על חזקיהו ואומרין זה הגון להיות מלך אין זה מלך אלא רצין בן רמליהו היו ראויין למלוך בחייכן וזהו ומשוש את רצין וגו׳ אמר להם הקב״ה אוכלין אתם מתאוי׳ אני מביא עליכם אוכלין הרבה הנה ה׳ מעל׳ עליכם וגו׳ את מי הנהר העצומי׳ תחת מי השילוח חלשי׳ והנוחים: (ז) ועלה • הנהר: על כל אפיקיו • יתגברו מימיו לעלות על כל אפיקי מולא מימיו: והלך. הנהר ממולא על כל גדותיו: על גדודיו הן שפתותיו הזקופות במקום שהנהר מושך בין גידודין זקיפין והוא כבתך מרזב: (ח) וחלף ביהודה. בארץ יהוד׳: שטף. בחזקה: עד צואר. עד עיקר חוזק צוארם ות״י עד ירושלים ימטי: מוטות כנפיו: פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוט׳ וראיתי בתנחומא כמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מן ששים באוכלוסי סנחריב: מלא רוחב. ארץ

ביאור מהגר״א

לכתוב והמקום יכיל שהוא גליון גדול היינו שיתפרסם הנבואה ואינה חוזרת: למהר שלל • שימהר אחר שלל ויחיש הבזוז וזהו בז׳ שקאי על האדם: (ב) ואעידה כו׳ • תחומים למעט היו על הגליון: עדים נאמנים • עדים היינו שנים ונאמנים היינו ג׳ כמ״ש על פי שנים עדים או ע״פ שלשה יקום דבר, ונאמן הוא קיום כי על פי שני עדים אם יוכחש אחד בטלה עדותן (אף שלא באו לב״ד כאחד) אבל שלשה אם יוכחש אחד עדותן קיימת ע״פ שני עדים, וז״ש בש״י ראיה לדבר עדים נאמנים: את אוריה • פי׳ עם אוריה נעמו היה עוד ירמיהו כמ״ש וגם אוריה היה מתנבא וגו׳ • ואת זכריהו • פי׳ הנאמנים היינו שלשה כי את זכריהו היו עוד שנים היינו חגי ומלאכי שהיו מתנבאין עמו על העתיד כמ״ש מה ענין אוריה אצל זכריה כו׳ ע״ש: [ד] כי בטרם ידע כו׳ • היינו בסוד הדעת כמ״ש לדעתו מאוס ברע כו׳ כמש״ל ועכשיו הוא בסוד תוב״ד שהוא או״א ונקראו כן שאב אינו ניכר שהוא אלא מחכמה נודע לו זאת וזה שאמר בטרם ידע הנער קרוא אבי ואמי ישא את חיל דמשק שהם אחים מן האם, ואת שלל שומרון הם אחין מן האב, וזה שאלה בקרא אביו ואמו ואמר שלל שומרון נגד שלל וחיל דמשק נגד ביזה: (ה) ויוסף וגו׳ • מפני שהוא דבור אחר כאותו ענין במתחלה היה הדיבור לאמר לאחז ולישראל ועכשיו הדיבור אליו וז״ש ויוסף דבר אלי: (ו) השילוח ההולכים לאט • היינו ב׳ פתיחות אחד שמימיו מועטים ב׳ שהולכים לאט בלי מרוצה בחזקה ושתי הפתיחות יחסו לחזקיה שחילו מועטים שאינו מולך כי אם על יהודה וגם אלה המעט בלתי גבורים: ומשוש את רצין וגו׳ • שיש להם עם רב וגם גבורים זה שכתוב עצומים והרבים: (ז) ועלה על כל אפיקיו כו׳ • אפיקים היינו מקומות שעמוקים וכשהמים במילואם ממלאים עד השפה כמים לים מכסים וכשפרץ המים יותר עולם על האפיקים והולך על כל גדותיו היינו השפה הגבוה וכן בנמשל עלה סנחרב על ארץ י׳ שבטים היינו מקום המוכן לו מן השמים לשלוטם ואחר כך הלך על גדותיו שפה הגבוה ארץ יהודה: (ח) וחלף ביהודה וגו׳ • היינו כי ג׳ פעמים עלה סנחריב בפעם ראשון לכד ערי יהודה הבצורות כמ״ש ויהי בי״ד שנה וגו׳ על כל ערי יהודה הבצרות בפעם שני כתיב וישלח את רבשקה כו׳ ואמרו ששטף לשבנא וסייעתו והרג לשבנא לכן כתיב ויצא אליקים אשר על הבית כי שבנא אשר היה על הבית כבר נהרג ובפעם ג׳ עבר עשר מסעות עד ירושלים וז״ש וחלף היינו דרך ערי הבצורות ושטף היינו לשבנא וסיעתו ועבר היינו בעשר מעברות עד צואר יגיע היינו עד ירושלם שנקרא צואר כי הבא במים עד הצואר הוא קרוב לטביעה וכן כשהגיע עד ירושלם וכן משום דבה״מ נקרא צואר כמ״ש ויפל על צוארי בנימין וכן צוארך כמגדל השן: והיה מוטות כנפיו מלא רוחב ארצך • היינו פריסת חילו מלא רוחב הארץ ובמדרש אמרו מוטות כנפין פלס של

מצודת ציון

(שמות לב): חש • ענין מהירות: [ג] הנביאה • כן תקרא אשת הנביא: (ד) חיל • הון ועושר: [ו] השלוח • שם נחל קטן: לאט • בנחת וכן אתנהלה לאטי (בראשית לג): (ז) אפיקיו • הוא המקום שנגרים שם המים בחוזק וכן כאפיקים בנגב [תהלים קכו]: גדותיו • הם שפתי האפיקים וכן והירדן מלא על כל גדותיו (יהושע ג׳): (ח) וחלף • ועבר: מוטות • מל׳

מצודת דוד

דברי ישעיה שאמר אחר שכתבתי הדברים האלה העדתי לי עדים נאמנים ר״ל החתים עליו אלה העדים שתהיה כתובה וחתומה בעדים שכן תהיה בקרוב: אוריה הכהן. יתכן שהוא אוריה כ״ג שהיה בימי אחז: זכריהו • יתכן שכן היה שם אחד מחשובי ירושלים בזמן ההוא • ורז״ל אמרו שאוריה הוא שניבא בימי יהויקים וזכריהו הוא שהיה בתחילת בית השני ופירשו שאמר המקום כאשר תתקיים נבואת פורעניות אוריה תהיה לעדות שתתקיים נבואת נחמות זכריה: (ג) ואקרב. אח״ז קרב אל אשתו ותהר וכו׳. מהר שלל וכו׳. להיות לאות על דברי הגליון: (ד) בטרם ידע • עדיין לא היה בו דעת לקרות אבי ואמי: ישא • הנושא ישא והוא מקרא קצר: לפני מלך אשור • כי הוא ישללם כמ״ש ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה וכו׳ (מ״ב יב) ונאמר עליו עלה שלמנאסר מלך אשור וישב לו מנחה (שם יז) וזהו השלל ושניהם היו בימי אחז: (ה) ויוסף וכו׳ עוד הוסיף לדבר עוד כדבר רצין ובן רמליהו: (ו) כי מאס. רבים מאנשי יהודה מאסו במלכות בית דוד כי היה חלושה מול מלכות אפרים והיו רוצים במלכות פקח בן רמליהו: את מי השלוח. המשיל מלכות בית דוד למי השלוח ההולכים בנחת מבלי הרעשת קול וכן רוב מלכי בית דוד הנהיגו המלכות בנחת ובענוה: ומשוש • ר״ל בוחרים המשוש והשתררות אשר עם רצין ובן רמליהו: (ז) ולכן • על שמאסו בנחל קטן: העצומים: המרעישים בקול גדול: את מלך אשור: ר״ל הוא הנמשל להמים העצומים ואותו יעלה עליהם: ואת כל כבודו. יעלה עמו כל כבוד עשרו כי יהיה לבו נכון בטוח להתגבר על כל ואין פחד מלחמה לנגד עיניו: יעלה וכו׳: ר״ל במרבים אנשיו יכסה פני תבל: (ח) וחלף ביהודה: יעבור בארץ יהודה וישטוף ויעבור להלן ר״ל יכבוש ערי בצורות ויגר

רשי

ארץ יהודה : עמנואל . הוא שבט יהודה שהבטיחו הקב"ה להיות עמם בימי חזקיהו כדברי הנביאה שקראה שם בנה עמנואל : (ט) רעו עמים . לשון רעהו רעך כת"י איתחברו . התחברו יחד אוכלוסי סנחריב : וחתו . ותשברו : התאזרו וחתו . התאזרו בכל מיני גבור' וסופכם להיות חתים : (י) עוצו : לשון לווי : (יא) בחזקת היד . בהתגבר הנבואה עלי כשהוסיף לדבר עלי בדבר זה כמו שכתוב למעל' ויוסף ה' דבר אלי (לעיל ז) ובלשון זה אמר (יחזקאל יז) ויד ה' עלי חזקה לשון נבואה : ויסרני מלכת וגו'. הזהירני שלא להיות בעצת שבנא הסופר וסיעתו שנקשרו למרוד על חזקיהו כמו שמפורש (בסנהדרין כו') ויש רמז בספר הזה (לקמן כב) לך בא אל הסוכן וגו' : ויסרני . כמו וליסרני : (יב) לא תאמרון קשר . אתם סיעתו של חזקיה אע"פ שהם מועטי' מסיעת שבנא לא תאמרו אחרי רבים להטות : לכל אשר יאמר העם הזה : שעם שבנא לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין וכן בקשר של עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים : ואת מוראו . העם הזה שהם אומרים לכם לירא מסנחרב ולהשלים עמו : לא תיראו ולא תעריצו . לא תאמרו חזק הוא וכן ת"י לא תימרון תקיף : (יג) והוא מעריצכם . מחזיקכם : (יד) והיה למקדש . אותה עצה שיעץ שבנא ושיעץ פקח להשבית מלכות בית דוד יהיה לסימן פורענות לבא עליהם : למקדש · כמו התקדשו למחר (יהושע ג) : ולאבן נגף שהרגלים נגפים בם לשון מכשול כמו בטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה יג) פן תגוף באבן רגלך (תהלים לא): ולצור מכשול . ה"ה לשון אבן נגף שהצור הוא אבן : לשני בתי ישראל . שבאו להיות לפח ולמוקש ליושבי ירושלים ומי הם שני הבתים פקח בן רמליהו וסיעתו ושבנא וסיעתו : (טו) וכשלו בם רבים . ואותן האבנים יכשלו אלו וסיעתם שניהם יפלו ביד

ישעיה ח

רֹחַב־אַרְצְךָ עִמָּנוּ אֵל׃ ט רֹעוּ עַמִּים ל' וחסר
וָחֹתּוּ וְהַאֲזִינוּ כֹּל מֶרְחַקֵּי־אָרֶץ ג' וחסר
הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ׃ ב' · ג' וחסר ובפסוק
י עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא ב' וחסר · ל' וחסר · ד'
יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל׃ יא כִּי כֹה אָמַר
יְהוָה אֵלַי בְּחֶזְקַת הַיָּד וְיִסְּרֵנִי ל' · ל'
מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם־הַזֶּה לֵאמֹר׃
יב לֹא־תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר־ ט'
יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר וְאֶת־מוֹרָאוֹ ל' ומ"ל
לֹא־תִירְאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ׃ יג אֶת־ ל'
יְהוָה צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ וְהוּא
מוֹרַאֲכֶם וְהוּא מַעֲרִצְכֶם׃ יד וְהָיָה ל' · ל'
לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל ג'
לִשְׁנֵי בָתֵּי יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ ל' · ב' והיה נכס
לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִָם׃ טו וְכָשְׁלוּ בָם

תרגום

אַרְעָךְ עִמָּנוּ אֵל׃ ט אִתְחַבָּרוּ
עַמְמַיָּא וְאִתְבָּרוּ וְאַצִּיתוּ כֹּל
דִּי בְסִיָּפֵי אַרְעָא אִתְקִיפוּ
וְאִתְבָּרוּ אִתְקִיפוּ וְאִתְבָּרוּ׃
י אִתְמְלִיכוּ מְלַךְ וְיַעֲדֵי מַלִּילוּ
פִּתְגָמָא וְלָא יִתְקַיַּם אֲרֵי
בְּסַעֲדָנָא אֱלָהָא׃ יא אֲרֵי כִדְנַן
אֲמַר יְיָ לִי בְּמִתְקַף נְבוּאֲתָא
וְאַלְפַנִי מִלְּמֵהַךְ בְּאוֹרַח עַמָּא
הָדֵין לְמֵימָר׃ יב לָא תֵימְרוּן
מְרוֹד לְכָל דְּיֵימַר עַמָּא הָדֵין
מְרוֹד וּדְחַלְתֵּיהּ לָא תִדְחֲלוּן
וְעַל תּוּקְפֵּיהּ לָא תֵימְרוּן תְּקוֹף׃
יג יָת יְיָ צְבָאוֹת יָתֵיהּ תֵּימְרוּן
קַדִּישׁ וְהוּא דַּחַלְתְּכוֹן וְהוּא
תּוּקְפְּכוֹן׃ יד וְאִם לָא תְקַבְּלוּן
וִיהֵי מֵימְרֵיהּ בְּכוֹן לְפוּרְעָן
וּלְאֶבֶן מָחֵי וּלְכֵיף מִתְקַל
לִתְרֵין בָּתֵּי רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל
לְתַבַּר וּלְתַקָּלָא עַל דְּאִתְפְּלִיגוּ
עַל דְּבֵית יְהוּדָה דְּיָתְבִין בִּירוּשְׁלֵם׃ טו וְיִתְקְלוּן בְּהוֹן

תאמרון ט' וסי' נמסר בריש סדר וישלח ובמלכים ב' סי' י"ח.

רדק

מלא רחב של ארץ יהודים כלה , ואמר עמנו אל שהוא שם הנולד לאחז , לאות כי לא תכבש , כלומר אתה עמנו אל שאתה בירושלם כך יכירו כי עמהם האל שתנצל מיד מלך אשור כי רל שאר ארץ תהיה מלאה מהם , ונדרש כמה הם מוטות התרנגול א' מס' בכנפיו א' מס' באכלוסי סנחריב מלא רחב ארץ יהודה : (ט) רעו · ענין שבר , כמו תרועם בשבט ברזל , אמר כנגד העמים הנאספים עם מלך אשור שברו ואחר כן תהיו נשברים : וחתו · פעל עמד , השברו והאזינו כל מרחקי ארץ כל העמים שבאת ממרחק ארץ לירושלם האזינו זאת הנבואה כי בתחילה השברו ואחר כך תשברו : מרחקי · המ"ם בסגו"ל : התאזרו · התאזרו תחלה , התחזקו למלחמה ואחר כך תשברו , והכפל לחזק הענין ויונתן תרגם רעו מענין רעך ורע אביך אתחברו עממים ואתברו : (י) עוצו , מה תועיל לכם עצתכם על ירושלם כי תופר , וכן דברכם עליה לא יקום , ולמה כי עמנו אל , ומלת עוצו השור"ק במקום חולם , ויבא החולם בנחי הס"א כמו גשו הנה בתשרי הס"א : (יא) כי כה אמר ה' · הטעם בכי למה שאמר כי לא תקום עצתם על ירושלם , כי כן אמר אלי בחזקת היד כי הוא יהיה מעריצכם שיתן לכם חוזק ותוקף למאמינים בו ולמקדישים שמו , גם יסר אותי שלא אלך בדרך העם הזה המואסים במלכות בית דוד מפני מורא המלכים האלה , ופירוש בחזקת היד בחוזק הנבואה , וכן ויד ה' עלי חזקה , והחוזק בנבואה הוא שירא: במראה הנבואה מראה נוראה ונפלאה , או שיאמר דברים והוא יסרני שלא אלך אלא בדרך ה' ולאמר גם כן לאחרים וליסרם ולהזהירם שלא ילכו בדרכי העם המורדים · ואומר להם : (יב) לא תאמרון · לא תחשבו ולא תרצו זה שתקשרו ותמרדו במלכות בית דוד , וכמוהו הלהרגני אתה אומר , ויאמר להכות את דוד , או פי' לא תאמרון איש לאחיו : ואת מוראו לא תיראו · מה שהם יראים והם רצין ופקח לא תיראו אותם ולא תערצון לא תתנו להם בלבבכם ובפיכם העריצות והכח כמו שהעם הזה עושים , כי אין להם כח עליכם אם לא ירצה האל , ויש מפרשים נבואה זו בימי חזקיהו שהיו יראים ממלך אשור , ואמר כי שבנא וסיעתו השלימו בסתר עם מלך אשור וכן פירשו רז"ל : (יג) את ה' צבאות · הוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל ואם תיראו אותו ותקדישו הוא יציל אתכם מצבאות מטה הנלחמים עליכם והוא מוראכם שתיראו אותו לבדו : והוא מעריצכ' : והוא יתן לכם עריצות וכח ולא יוכלו אויביכם להרע לכם : (יד) והיה למקדש : מקדש , הוא ארמון ומקום משגב שישגב אדם בו , כמו כי מקדש מלך הוא : ובא אל מקדשו · אמר כי הקב"ה יהיה לשני בתי ישראל לאחד למקדש , והם הבוטחים בו ורוצים במלכות בית דוד , ולאחד לאבן נגף ולצור מכשול : לפח ולמוקש ליושב ירושלם , לאחד מן הבתים היושבים בירושלם והם שמואסים במלכות בית דוד ובוחרים במלכות בן רמליהו וי"מ בימי חזקיהו שבנא וסיעתו , וי"ת דיתבין בירושלם : (טו) וכשלו בם · באבן נגף ובצור מכשול שזכר יכשלו בם רבים והם המורדים

תולדות אהרן לא תאמרון קשר : סנהדרין כו : והיה למקדש · שם לח :

ביאור מהגר"א

של כנף שהוא חלק עשירית מהכנף היה כרוחב הארץ והיינו כי עלם הכנף הוא עיקר חיזוק הכנף היא חלק עשר וכן אמרו חז"ל שכל המחנה שלו היה רוחב ת' פרסה פירוש הסוסים עם הרוכבים היה ת' פרסה והרוכבים היה מ' פרסה והיינו כי הרוכבים הוא עיקר חיזוק המחנה וכן מלא רוחב כל א"י היה ת' פרסה אבל ארץ יהודה לבד היה מ' פרסה וזה שנאמר רוחב ארצך היינו ארץ יהודה וז"ש עמנואל הוא כנוי לכלל א"י כמ"ש כל הדר בארץ ישראל יש לו אלוה : (ט) רעו עמים וחתו וגו' · רלה לומר התחברו אבל אני אומר לכם כי תחתו ואתה אחר כך תתאזרו ואף על פי כן שובו וחתו וכן עצו ותופר כו' ואמר רעו ועצו רעו ועצו עלה היינו כי עלה וגבורה למלחמה ואמר רעו והתעזרו על שני תחבולות ההתגברות האחד במה שמתחברים כאחד הב' במה שכל אחד נאזר בגבורה וגם העלה בשתים האחד שמתיעצים השרים בעצמן באיזה תחבולות תעשה המלחמה הב' שמיעצים ומדברים אל העם וזה שנאמר עוצו עלה ודברו דבר : (יב) לא תאמרון קשר · היינו בדיבור ואת מוראו לא תיראו היינו במחשבה ואמר לא תיראו ולא תעריצו היינו לשני חלקי המחשבה במוחא וליבא וכן נגד תרי חללי דליבא : (יג) את ה' צבאות אותו תקדישו וגו' · רלה לומר ראוי לקשור קשר לפני ה' צבאות כמ"ש וקרא זה אל זה וגו' לעומתם וגו' ואז כל העולמות צריכין להיות בקושר ואמר תקדישו והוא מוראכם ומעריצכם היינו נגד ג' ראשונות של שמנה עשרה תקדישו נגד אתה קדוש מוראכם נגד ברכה ראשונה ומעריצכם נגד אתה גבור : ואת מוראו שהעם הזה מיירא : (יד) לאבן נגף ולצור מכשול היינו שני דברים מה שתיראו ומה שתעריצו הוא יהיה לשני דברים לאבן נגף ולצור מכשול : לשני בתי ישראל · עשרת השבטים ויהודה וכן יהיה לפח כו' ליושב ירושלם ואמר והיה כו' על קשר העם ומוראו שיהיה לאבן כו' וז"ש וכשלו בם כו' רלה לומר באותן האבנים וצור מכשול : (טו) וכשלו בם . עד צור מכשול

מצודת דוד

ויצר על אחרות : עד צואר יגיע . יבוא עד חוזק הצואר והוא ירושלים ולפי שהמשילו למי הנהר אחז לשון סכנת מים שוטפים אם מגיע אל הצואר : מטות כנפיו · התפשטות מחנהו יהיה מלא רוחב ארצך אתה עמנו אל והוא יהודה שהבטיחם המקום להיות עמם כאשר יולד שם עמנואל בן העלמה אשת אחז : (ט) רועו · אתם חיל סנחריב שברו עמים ולא"ז תשברו גם אתם : והאזינו וכו'. הבאים ממרחק לעזרת סנחריב האזינו אמרי וחדלו לכם : התחזקו במלחמה ובסוף תשברו וכפל הדבר לחזק הענין : (י) עצו וכו'. התייעצו מה לעשות ומה בכך כי הלא תופר : דבר וכו'. דברו דבריכם אבל לא תקיים כי עמנו אל ולא יעזבנו בידכם : (יא) כי כה אמר ה' אלי . חוזר למעלה שאמר עצו עצה ותופר וכן כי כה אמר ה' אלי שיופר עצתכם וכו' : בחזקת היד . ר"ל יפר עצתם בחוזק יד ובזרוע נטויה כגבור ואיש מלחמה כי יכה כל חילו הרב : ויסרני · גם הוכיח והזהיר אותי מלכת בדרך העם הזה והם שבנא וסיעתו שהמה מתפחדים מחיל סנחריב וחושבים למרוד בחזקיה מלכם ולהשלים עם סנחריב : לאמר . וכה אמר אלי : (יב) לא תאמרון קשר וכו'. ר"ל עם כי שבנא וסיעתו המה הרוב מול חזקיה וסיעתו והתורה אמרה אחרי רבים להטות מ"מ לא תאמרון להתקשר ולהתחבר לכל אשר יאמר העם הזה בקשר המלך . ואת מוראו · לא תיראו מפחד סנחרב : ולא תעריצו · ולא תתנו לו בפה העריצות והחוזק לומר עליו שהוא חזק ביותר כאשר יאמרו העם הזה : (יג) אותו תקדישו · ר"ל השענו בה' וקדשו שמו : והוא מוראכם . ורק הוא לבד יהיה מוראכם ר"ל לא תפחדו ממי כי אם ממנו יתברך : והוא מעריצכם . והוא יתן לכם עריצות וכח מול האויב : (יד) והיה למקדש · המקום ב"ה יהיה לשני בתי ישראל והם חזקיה וסיעתו ושבנא וסיעתו לאחד יהיה לארמון משגב ומגדל עוז להשגב בה והוא חזקיה וסיעתו כי ינצלו מיד סנחריב ולאחר יהיה לאבן נגף ולצור מכשול והוא שבנא וסיעתו כי אחר השלימו עם סנחריב ויצאו אליו נשבו כולם : לפח ולמוקש חוזר למעלה לומר למה יהיה לאחד לאבן נגף וכו' לפי שהוא היה לפח ולמוקש למלך היושב בירושלים והוא חזקיה : (טו) וכשלו בם . בהאבן הנגף ובהצור המכשול יכשלו רבים והם

סיעת

מצודת ציון

מל' הטיה : כנפיו · מל' כנף : (ט) רועו · ענינו שבירה ורציצה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : וחתו · גם הוא ענין שבירה כמו יחת אפרים מעם (לעיל ז') : התאזרו · התחזקו כי האזור במתניו הוא מחזק ומזרז ביותר : (יב) קשר · ענין אגודה אחת : תעריצו · ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ') : (יד) למקדש · ענינו ארמון משגב וכן כי מקדש מלך הוא (עמוס)

רַבִּים וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃
מ״ל ל׳ טז צוֹר תְּעוּדָה חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי׃
ל׳ וחסר ל׳ יז וְחִכִּיתִי לַיהוָה הַמַּסְתִּיר פָּנָיו
ל׳ מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוֵּיתִי־לוֹ׃ יח הִנֵּה
ג׳ אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן־לִי יְהוָה
כ׳ ומ״ג לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעִם
ג׳ יְהוָה צְבָאוֹת הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן׃
ל׳ יט וְכִי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל־
ל׳ הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים הַמְצַפְצְפִים
ל׳ וְהַמַּהְגִּים הֲלוֹא־עַם אֶל־אֱלֹהָיו
יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל־הַמֵּתִים׃
ותד לתודכה ל׳ לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה אִם־לֹא יֹאמְרוּ

סגיאין ויפלון ויתברון ויתצדון
ויתאחדון׃ טו נביא טר
סהדותא לא תסהיד בהון
ארי לא מקבלין חתום וטמר
אוריתא לא צבן דילפון בה׃
יז אמר נביא על דא צליתי
קדם יי דאמר לסלקא שכנתיה
מדבית יעקב ובעיתי מן
קדמוהי׃ יח הא עד דאנא
קים ועולימיא דיהב לי יי
יתקימון בנא אתין ומופתין
דאמירן למיתי על ישראל
דאם יחזון ויתובון תתבטל
גזירתא די גזרא עליהון דיגלון
מלאתחזאה קדם יי צבאות
די שכנתיה בטורא דציון׃
יט וארי יימרון לכון עממיא דאתון ביניהון תבעו מן בדין ומן זכורו דמנצפין
ודמנהמין הלא כן אורח עממיא פלחי טעותא עמא מן טעותיה תבעין חיא
מן מיתיא׃ כ כדין תימרון להון לאוריתא דאתיהיבת לנא וסהדו אנחנו

ביד שונאיהם פקח נהרג שהרגו הושע וי׳ השבטים נפלו ביד סנחרב ושבנא יצא מירושלים כשעלה סנחרב מעליה לילך על תרהקה מלך כוש שסף שבנא וסיעתו והלך לו : (טז) צור תעודה . כל זה מן הנבואה שנאמרה למעלה כי כה אמר ה׳ אלי ועוד זאת אמר לי צור תעודה לשון העדותי בהם היום לשון התראה קשור התראה וחתום התורה על לב לימודי תלמידך ויראו שמים הנקראים לימודי ה׳ ואם תאמר אין לשון קשירה נופל בלימוד תורה נופל הוא בו שנאמר קשרם על לבך תמיד (משלי ו) : (יז) וחכיתי לה׳ : אמר ישעיה אני המחכה לה׳ המסתיר פניו מי׳ השבטים קויתי לו לאמת דברי אלה ולהושיע את בית דוד: (יח) הנה אנכי והילדים וגו׳ לאותות . לסמני אותות פורענות פקח כמו שנקרא הילד מהר שלל חש בז ותשועת בית דוד כמו שנקרא הילד עמנו אל זהו הישוב בענין לפי פשוטו ומדר׳ אגד׳ בבראשי׳ רבה על אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות שלא ילמדו תינוקות של בית רבן תורה אמר אם אין גדיים אין תיישים אם אין צאן אין רועה אגרום לו לסלק שכינתו אמר לו הנביא כל מה שאתה קושר התעודה וחותם התורה לסותמה שלא תמלא בישראל לא יועיל לך : (יז) וחכיתי לה׳ המסתיר פניו וגו׳. אין לך נבואה קשה כאותה שעה שאמר משה (דברים לא) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ואף בו ביום הבטיחם וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו (שם) :(יח) הנה אנכי והילדי׳ וגו׳. הם תלמידים שחביבין עלי כבנים יהיו לאותות ולמופתים שתתקיים תורה בישראל על ידם : (יט) וכי יאמרו אליכם אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעי׳ וניבא אתם לגלות עשרת השבטים כשהגלה סנחרב לראובני ולגדי (והגלוהו עמהם) כמה שנאמר (ד״ה א׳ ה) בארה בנו נשיא לראובני הוא אשר הגלה תגלת פלאסר: וכי יאמרו אליכם. האומות: דרשו אל האבות וגו׳ המצפצפים והמהגים. לשון גנאי היא שאף הדבור אין בהם אלא כעופות הללו שמצפצפין בקולם לשון צפצוף והגה נופל בעופות כסוס עגור כן אצפצף (לקמן לח) אהגה כיונה וכן מצפצף לשון צפצוף בקול נמוך שנאמר (לקמן כט) והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף : הלא עם אל אלהיו ידרוש . זו תהא תשובתכ׳ הלא עם כמותו אשר לו אלהים כאלהינו אל אלהיו ידרוש שמא תאמרו לנו להיות כמותכם לדרוש צורכי החיים מן המתי׳ : (כ) לתורה ולתעודה . מחובר למעלה הימנו שמא נדרוש אל המתים לתורה ולתעודה בעד החיים להורות לנו מה נעשה כל זה לפי המדרש . ולפי פשוטו יש לפתור וכי יאמרו אליכם וגו׳ . נגמר נבואתו הוא שאמר ויסרני מלכת בדרך העם הזה והוכיחו הקב״ה לנביא ולסיעתו של חזקיה כשיאמרו אליכם שאלו ישעיהו וסיעתו שירא את

המורדים הם חושבים להמלט במרדם והם יפלו בתוך המוקש וילכדו : (טז) צור תעודה . בשקל סוב בתשלומו ענינו ענין קשירה . כמו ותהיינה צרורות . ומבוקעים ומצוררים , וג״ר מקור , וכן חתום והוא דברי הנביא , אמר אין לי אלא לצרור ולחתום התורה בלמודי כלומר עם לומדי שלא יראום אחרים אלא התלמידים כי האחרים אינם רוצים לא לראות ולא לשמוע דברי תורה, ואמר הסוא בן סוב שיצרור אותם אדם ויתמנה ולא יזכר אלא עם התלמידים כי האחרים אם אזכור להם או אראם להם דברי תורה ולא ישובו הגם ענשם כפול אחר שאזהרם , ולמודי הם אומר לתלמידים , וכן כל מין למודי ה׳ למוד מדבר , ויש מפרשים כי הוא דברי האל ויהיה צור וחתום צווי וכן תרגם יונתן , ופי׳ צור כמו נצור טור סהדותא וגו׳ : (יז) וחכיתי . לפירושינו יהיה זה הפסוק נקשר עם אשר לפניו , ולפירוש האחר יהיה זה דברי הנביא ואשר לפניו דברי האל וכן תרגם יונתן , ואמר וחכיתי לה׳ כל זמן אני מחכה לה׳ אפילו בעת שמסתיר פניו מבית יעקב : וקויתי לו . כפל ענין במ״ש : וחכיתי . בחיר״ק עי״ן הפעל , וקויתי בצר״י : (יח) הנה אנכי . מעשים שעשיתי לאות כמו כתיבת הגליון וקריאת שמות הילדים שאר ישוב ומהר שלל חש בז מעם ה׳ צבאות לא עשיתי דבר מעצמי אלא הכל נאמר לי מעם השם צבאות השוכן בהר ציון והוא יושיעם מיד מלך ארם ומיד מלך אשור , ואלה הדברים היה אומר הנביא לתלמידים היושבים לפניו , ואמר להם גם כן : (יט) וכי יאמרו אליכם . כי יאמרו אליכם העם הזה דרשו אל האובות והידעונים כמו שאנו עושים הלא תראו כי הם מצפצפים ומהגים , א״כ ראוי לדרוש מהם ולהאמין בהם , אתם תאמרו להם הלא עם אל אלהיו ידרוש אפי׳ אותם שדורשים אל אלהים אחרים כל עם ועם דורשים אל אלהיו יש שיעבד אלוה כחמה ויש שיעבד הלבנה ויש שאר הכוכבים וכל אלה הם חיים ויש בהם כח אף על פי שאין ראוי לדרוש מאותם כי הכח בא להם מהאל יתברך והוא אדון הכל ואליו ראוי לדרוש , אבל זה שאתם אומרים לנו שנדרוש אל האובות ואל הידעונים זהו דבר שאין הדעת סובלו כי הם מתים , ואיך נדרוש בעד החיים אל המתים כי המתים אינם יודעים מאומה והמצפצף הוא דרך מרמה למתעסקים בהם , ויונתן תרגם וארי ימרון עממיא וגו׳ : (כ) לתורה ולתעודה . שבועה כאדם שאומר בתורה

חתום ד׳ מלאים בליש׳ וסי׳ והער עדים • חתום תורה בלמודי • וביד כל אדם יחתום . ונחתום בטבעת

תולדות אהרן צור תעודה • שם קג זוכר לו אמר : וחכיתי מגלה כד (סנהדרין כה) : אל האובות • סוטה יב: ולתעודה • זוכר אמר :

ביאור מהגר״א

מכשול ונפלו נגד אבן נגף נופלים עליו ונשברו נגד למקדש היינו מקום מוכן וכאן מוכן לפורענות ונוקשו נגד למוקש ונלכדו נגד פח : (טז) צור תעודה • הוא צווי מהשם אל הנביא תעודה הוא דבר הנבואה ותורה הוא תורת משה ופי׳ צרור שלא יבינו אותם שאין ראוין לידע ופירש חתום תורה בלימודי באותן שראוין לידע חתום שיבינו הם ולא אחרים : (יז) וחכיתי לה׳ • היינו כמ״ש אסתירה פני מהם והסתר פנים היינו כמ״ש ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר • פירוש אף מה שיבינו לא יהיו ראוין לגלות ויהיה בהסתר וז״ש בינת נבוניו אף שמתכין כמה שנאמר בזוהר לאינון דמתכין לאורייתא וכמ״ש יעשה למחכה לו וז״ש וחכיתי לה׳ המסתיר פניו : (יח) הנה אנכי והילדים • פירוש יתקיים התורה על ידי אנכי ועל ידי ילדי והילדים הם ב׳ עמנואל ושאר ישוב ועל ידי אנכי יתקיים התעודה בסוד הדעת וכמ״ש ה׳ אלהים נתן לי לשון למודים לדעת ועל ידי הילדים יתקיים התורה בלמדי וזה שני לאותות ולמופתים • שבלמודי ה׳ כל האותות והמופתים בסוד כל העובר על הפקודים וז״ש מעם ה׳ צבאות השוכן בהר ציון ה׳ צבאות היינו צבאות מעלה ומטה כמו שכתוב וכל צבאם השמים וצבאם והארץ וצבאם והם הכ״ל הוא מקום הבנים כמ״ש ותתפלל חנה ותאמר ה׳ צבאות ומשם מתקבלין להר ציון כמ״ש כי שם צוה ה׳ את הברכה חיים עד העולם והשכן בהר ציון נגד אנכי ונגד תעודה כי הר ציון היא המחבר שמים וארץ ומחבר השני צבאות ושם מונחים השני לחות אנכי ה׳ : (יט) וכי יאמרו • רצה לומר הכשדים דרשו אל האובות היינו אחר שהתעודה צרורה והתורה חתומה והאובות וכו׳ גלויה וקלה למצוא שמצפצפים היינו האובות ואינו אלא לצפצוף והמהגים היינו הידעונים שהוא בפיו וכמו שכתוב כי הנה מפיו יצא ופני תרי כנגד פנים תעודה ותורה וכנגד אנכי והילדים : הלא עם וגומר • פירוש הלא כל עם שעבד את אלהיו אעפ״כ ידרוש אל המתים ועשו כן גם אתם : (כ) לתורה ולתעודה • (לשון תמים כראוי

מצודת ציון

(עמוס ז׳) : נגף • ענין הכאה : (טו) ונוקשו • יפלו במוקש : (טז) צור • ענין קשירה כמו מי צרר מים בשמלה (משלי ל) : תעודה • ענין התראה ע״ש שדרך להתרות בעדים לבל יכחיש והתורה נקראת כן על שהיא מלאה מהתראות ואזהרות : חתום • ענין סגירה כמו הספר החתום (לקמן כט) : בלמדי • ר״ל בתלמידים וכן וכל בניך למודי ה׳ (לקמן נד) : (יז) וחכיתי • ענין תקוה כמו אשרי כל חוכי לו (לקמן ל) : (יט) האובות • המעלים את המת לשאול ממנו עתידות : והידעונים • המכניסים עצם חיה ששמה ידוע והעצם מדבר ע״י כישוף : המצפצפים • כן נקרא השמעת קול העוף כמו ופוצה פה ומצפצף (לקמן י) : והמהגים • כן נקרא השמעת קול היונה כמו אהגה כיונה (לקמן לח) : (כ) לתורה • הלמ״ד במקום בי״ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ומשפטו בכסא : ולתעודה • כן נקראה התורה עם שאמר לתורה אמר גם לתעודה

מצודת דוד

סיעת שבנא , ונפלו וכו׳ • כפל הדבר במ״ש לחוזק הענין : (טז) צור תעודה : אולם קשר התעודה וכפל במ״ש ואמר חתום התורה בגב התלמידים למען לא ישכחו אותה כי לולי זאת לא היה להם למקדש ולאבן נגף : (יז) וחכיתי לה׳ . כהתימו לדבר דבר ה׳ אמר אקוה לה׳ שכן יהיה עם כי עתה הוא המסתיר פניו מבית יעקב הם עשרת השבטים לא יסתיר פניו מבית יהודה אם ישמרו התורה : וקויתי לו . כפל הדבר במ״ש לחזוק הענין : (יח) הנה אנכי : רצה לומר הנה המעשה שעשיתי אנכי והוא כתיבת הגליון ושמות הילדים אשר נתן לי ה׳ והם שאר ישוב ומהר שלל חש בז הם המה לאותות ולמופתים בישראל רצה לומר לרמז על הקורות אותם דעו שהכל נאמר מעם ה׳ וכו׳ ולא מלבי עשו הדברים : (יט) וכי יאמרו אליכם . ואם המסיתים יאמרו אליכם דרשו הדבר אל האובות ואל הידעונים והם יגידו לכם את האמת כן הוא כי יפתו אתכם לומר הלא תראו שהם מצפצפים ומהגים וא״כ יש ממש בהם ויוסיפו עוד לומר הלא כל עם מהאומות דורש אל אלהיו עכ״ז בעד דברי החיים אל המתים רצה לומר ישאלו באובות לדעת אם האמת הוא כדברי החיים ולא יחשבו זאת לעון ולמכחיש באלהיו ומדוע לא תעשו כמוהם : (כ) לתורה ולתעודה • ר״ל הריני נשבע בתורה אם לא יאמרו המסיתים דברו .

כַּדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין־לוֹ שָׁחַר׃ ח'
כא וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב וְהָיָה ל'
כִי־יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ ל'
וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה׃ כב וְאֶל־ ל' . ל'
אֶרֶץ יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה מְעוּף ל'
צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח׃ כג כִּי לֹא ל'
מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ כָּעֵת כ'חד מ"ל וחד חסר
הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבוּלֻן וְאַרְצָה ג' · ע' כ'
נַפְתָּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם ל' · ל'
עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם׃

שָׁמְעִין אֶלָּא תִגְלוֹן לְבֵינֵי
עַמְמַיָּא וְיֵימְרוּן לְכוֹן כְּפִתְגָמָא
הָדֵין מִכְּעַן לֵית לֵיהּ מִן דְּשַׁחַר
וְיִבְעֵינֵיהּ׃ כא וְיֶעְדֵּי תַקְלָא
בְּאַרְעָא וִיהֵי עָקָא וּכְפַן וִיהֵי
אֲרֵי יֶחֱזֵי כְּפַן וְסִיגוּף וְיֵלוּט
וְיִבְזֵי שׁוּם פַּתְכְרֵיהּ וְטַעֲוָתֵיהּ
וְיִתְפְּנֵי לְעֵילָא לְמִבְעֵי פּוּרְקָן
בָּתַר דְּתִתְחַתַּם גְּזֵירְתָא וְלָא
יָכִיל׃ כב וְסָעִיד מִיתְבֵי אַרְעָא
יִבְעֵי אֲרֵי יֵיתֵי עֲלוֹהִי עָקָא
כְּפַן וְשַׁלְהֵי עָקָא קְבַל וּבַדּוּר׃
כג אֲרֵי לָא יִשְׁתַּלְהֵי כָּל דְּיֵיתֵי
לְאַעָקָא לְהוֹן כְּעִדָּן קַדְמַי גְּלוֹ עַם אֲרַע זְבוּלֻן וְעַם אֲרַע נַפְתָּלִי וּשְׁאַרְהוֹן מַלְכָּא
תַּקִּיף יַגְלֵי עַל דְּלָא אִדְכַּרוּ גְּבוּרַת יַמָּא וְנִסֵּי יַרְדְּנָא קְרַב כְּרַכֵּי

המלך אין להשיב : שחר ח' בקריאה וסי' לתורה ולתעודה · הילל בן שחר . אעירה שחר . וחברו . אשא כנפי שחר · ואל יראה בעפעפי שחר . ועיניו כעפעפי שחר . מי זאת הנשקפה כמו שחר · ותר עורי שחר מעלי : זבולן ט' כתובים כן וסי' נמסר בסדר ויגש :

ת"א כי ירעב · עכו"ס נג : מועף · סנהדרין לד קד :

את חזקיה מבטע בעבודת כוכבים דרשו אל האובות ואל הידעונים ובררו בעבוד' כוכבים כאשר עשו אבות הראשונים והשיבו את המלוכה אל סנחרב : הלא (כל) עם אל אלהיו ידרוש : עובדים עבודת כוכבים ודורשי' בעד החיים אל המתים אף אתם יש לכם לעשות כן : לתורה ולתעודה : זו תהא תשובתכם שתשמרו את התורה כמה שנא' למעלה צור תעודה חתום תורה ולא תאמינו לדבריהם : אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר · מאחר שתשיבו לו תשובה זו תראו ותשמעו אם לא יהיו מודים כשרים שבהם לדבריכם ויאמרו כדבר הזה אמת אשר אין לו אלוה אוב וידעוני שום שחר אין ראוי לשחר פניו כן תירגם יונתן · ומדרש אגדה על עצמו אינו מזריח השחר שהרי עינים לו ואינו רואה ואיך יזריח על אחרים · ענין אחר אם לא יאמרו כדבר הזה עתה תראו אם לא יאמרו אליכם כדבר הזה דרשו אל האובות אע"פ שאין לו שחר ולא ממש בדבר הזה לא יבושו מלומר אליכם : (כא) ועבר בה נקשה ורעב . מוסב למעלה מה אמור בתחלת הענין ויסרני מלכת בדרך העם הזה ופירש מה הוא הדרך לא תאמרו קשר לקשר עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים ופירש את עונשן והיה למקדש וכשלו בם וכל הענין : ועבר בה · העובר באותה הדרך שעוזבים את הקב"ה וסומכין על מלכי מצרים : נקשה : מאורע קשה : נקשה ורעב : נלאה בצרות קשות ורעב כי קושי ומצור ומצוק ורעב יבא עליהם בימי מצור שלש שנים שצר סנחרב על שומרון : והיה כי ירעב וקלל : בעגלים ובעלים שהיו עובדים להם : ופנה למעלה . לבקש מאת הקב"ה ולא ישמע כי יתחתם גזר דין וכן ת"י : (כב) ואל ארץ יביט · אולי ימצא עזר אשר שלח מלאכים הושע בן אלה אל סוא מלך מצרים (מלכים ב' ג) : והנה צרה : כי לא יעזרוהו וגם שבנא יצא לסנחריב לרעה לו : מעוף צוקה : עיפות צוקה : ואפלה מנודח : על ידי אפילה הוא מנודח שכן לשון נידית נופל באפלה כמו (ירמיה כג) לכן יהיה דרכם להם כחלקות באפלה ידחו ונפלו בה : ואפיל' הם מנודחים : (כג) כי לא מועף לאשר מוצק לה : כי מלך אשור אשר ניתן למוצק ולהצר לה לארצכם אינו עיף ואינו עצל מלבא עליהם עד שלש פעמים אחת בימי פקח (מלכים ב טו) אשר לקח את עיון ואת אבל מעכה ואת קדש ואת הגליל כל ארץ נפתלי והגלות ההוא בשנת ד' לאחז ובשנת שתים עשרה ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה מקרא זה (בדברי הימים א ה')וגלות זה בשנת שתים עשרה לאחז תחלת מרדו של הושע בן אלה כענין שנאמר (מלכים ב יז) וימצא מלך אשור בהושע קשר וגו' לאחר שנשתעבד לו שמנה שנה ואין החשבון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמוד מברייתא דסדר עולם והשלישית בשנת שש לחזקיה שנת תשע למרדו של הושע אשר נלכדה שומרון היא עיר המלוכה וגלו כולם וזה האמור כאן כי לא עיפות לאויב אשר הוא מוצק לה לארץ ישראל האמורה בענין ואל ארץ יביט': כעת הראשון הקל ארצה זבולן . הגלות הזה האמצעי קלה תהיה כאותה של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון ונפתלי שאף בשנייה לא הגלה אלא שני המטות וחצי המטה שבעבר הירדן אבל האחרון מסע השלישי הוא: הכביד:עיקע
את

בתורה יהיה כן וכך · וכן אם . לא שבועה . כמו אם לא שויתי ודוממתי , והדומים להם , יאמרו אלה שאמר , וכי יאמרו אליכם , תדעו באמת כי כן יאמרו אליכם כדבר הזה אשר אמרתי , והוא דבר אשר אין לו שחר , פירוש אורה כלומר אין להם שום טעם ודבר חשוך ואופל הוא , ויונתן תרגם כדי תאמרון לסון לאוריתא וגו' , כלומר לאוב ולידעני אין לו מי שישחר פניו ויבקשנו , כלומר אין ראוי לכך , ובדרש אין לו שחר על עצמו אינו מזריח את השחר שהרי עינים לו ולא יראה ואיך יזריח על אחרים , ובדרש עוד אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו , הי יאמרו לתורה ולתעודה , ולא היה להם כדי ספר ונטפלו בישעיה ובא לגלות עשרת השבטים כשגלה מלך אשור לראובני ולגדי הגלוהו עמם שנאמר בארה בנו נשיא לראובני ולגדי הוא אשר הגלה תגלת פלאסר : (כא)ועבר בה . פירוש בארץ, שהרי זכר למעלה בשר ציון , כלומר מי שיעבור בה נקשה ורעב יהיה כי לא ימצא בארץ מה יאכל , ופירוש נקשה קשה יומו , כמו אם לא בכיתי לקשי יום : והיה כי ירעב · כאשר לא ידע מה יעשה ולא ידע עצה לנפשו כי ירעב והתקצף וקלל במלכו שאין לו כח להושיעו כי הרעב מפני מלחמת האויבים : ובאלהיו . באליליו שהיה עובד וכאשר יראה שאין לו עזר מזה ומזה ופנה למעלה ישוב לאל ית' שיעזרהו וגו' · ויונתן תרגם פתכריה וטעותיה ויתפני לעילא למבעי פורקן בתר דתתחתם גזירתא ולא יכיל , ופתכריה ענין עכו"ס , וכן תרגם סכות מלככם סאבעי' מלככם: (כב) ואל ארץ · כתרגומו וסעיד מיתבי ארעא יבעי , והפסוק כפול בענין במלות שונות : צרה וחשכה : כמו צוקה ואפלה . ופירוש מעוף חשך , כמו ארץ עיפתה כמו אופל , כי שניהם שרש אחד להם , ויונתן תרגם לשון עייפות : ואפלה מנדח . כמו ולאפלה , כלומר יראה עצמו מנודח אל החשך ואל האפלה , וי"ת מנודח שם כאלו אמר ואפלה ודחי : (כג) כי לא מועף · לא חשב ישראל עצמו בחשך ובצרה וצוקה שבאה לארץ תחלה , כלומר עדין לא הרגיש בעצמו כשהגלו זבלון ונפתלי , ופירוש מועף פעול מן הפעיל מנחי העי"ן , והוא ענין חשכה , כמו ארץ עיפתה ומוצק גם כן פעול , וכמוהו ענין צוקה : לה · פירוש לארץ : הקל · המגלה אותם , והוא תגלת פלאסר אשר הגלה לראובני ולחצי שבט המנשה ולזבלון ולנפתלי , וגלות ראובני וגד כתוב בספר דברי הימים , וגלות נפתלי בספר מלכים , וכן זבלון

ביאור מהגר"א

הראוי לדמות אלה לתורה ולתעודה) : אם לא יאמרו · פירוש שעכו"ס יאמרו שהפרש בין תורה ותעודה ובין האובות כו' דבתורה כתיב כל משחרי ימצאונני היינו ע"י השחר והטורח ישיגו תו"ב כמ"ש רק עם חכם ונבון וגו' אבל האובות וגו' כדבר הזה אשר אין לו שחר אין לבקש כי לא ימצא בתוכו : (כא) ועבר בה נקשה ורעב וגו' · רצה לומר אף דכולם ידעי להאי מלתא ועברי עליה וז"ש ועבר בה ומי הוא העובר ע"ז שנקשה והרעב כמ"ש מעוות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות ומעוות היינו שמזלו מעוות והיינו קשה יום והוא נקשה האמור כאן וחסרון הוא חסר לחם והוא רעב האמור כאן והיה כי ירעב והתקצף · ר"ל אחרי שיראה שאין מועיל לו האובות וגו' ואעפ"כ ירעב הוא נגד רעב יתקצף נגד קשה יום קוצף על כל דבר שאירע לו : וקלל במלכו ובאלהיו · במלכו שבטח בו למטה ובאלהיו שבטח בו למעלה וזה שנא' ופנה למעלה היינו לבקש לו שאר עבודות עכו"ס : (כב) ואל ארץ יביט · ז"ש יבים והבטה היינו מרחוק : והנה צרה וגו' ! חשב כאן ג' מיני צרות שישיגם אחד בהיותם בארצם והשני בהליכתם לגולה והשלישי בהיותם נדחים בארץ אחרת וכאשר יתפיך ככב נספו ממעלה אזי צרה מלמטה בהיותם בארצם וזה שנאמר צרה וחשכה ועוד צרה שיהיה להם בהליכתם גולה ז"ש מעוף צוקה והשלישי שיהיה להם בהיותם נדחים יחשך גם כן ככב נשפי ארץ ההוא וז"ש ואפלה מנודח : (כג) כי לא מועף לאשר מוצק · היינו מ"ש מעוף צוקה שמציקים להם בדרך האומות שדרכם להיות עיף בדרך אבל לשמציקין להם בדרך לא יהיה להם עייפות : כעת הראשון וגו' · עיין פירוש הפסוק במה שפירשנו בד"ה כי פשוטי הכתובים הוא כדעת חז"ל בגמרא כי ראובן וגד גלו תחלה וכו' עיין שם : דרך הים עבר הירדן וגומר · דרשו חז"ל סנהדרין צ"ד ב' יעשה הקב"ה נסים לחזקיהו כעוברי ים ודורכי ירדן וע"ש שם וצריך לומר נוסל על לשון הכתוב כדורכי ים וכעוברי הירדן והענין כפלג

מצודת דוד

דברי הבאי כדבר הזה אשר נראה לעין כל שאין לו זוהר ובהירות כי אין להדמות אמונת עבודת כוכבים לאמונת האל ורצה לומר כמו שהראיה הזה הוא הבל ואין בו ממש כן יהיו כל הראיות שיביאו וכאומר השמרו בנפשותיכם לבל תהיו נפתים להם כי כל אמריהם אמרי טעם : (כא) ועבר בה . ומי שעבר בדרך הזה לדרוש באובות והם בני עשרת השבטים : נקשה ורעב · בא עליו מאורע קשה וסבל הרעבון כי נחסר לחמו : וקלל במלכו ובאלהיו . כי לא מצא עזר לא ממושלי ישראל ולא מעגלי הזהב והבעלים שעבדו : ופנה למעלה לבקש עזר מאלוה האמיתי וכאומר הוא פנה אבל לא הועיל כי כבר נחתם הגזר דין : (כב) ואל ארץ יביט . אולי ימצא עזר ממושלי ארץ : והנה צרה וחשכה · כי לא מצא עזר : מעוף צוקה . צרה חשיכה וכפל הדבר במ"ש : ואפילה מנדח · יהיה מנדח אל האפילה : (כג) כי לא מועף · כי לא יהיה עייפות ותשות כח להעם אשר הועמד להיות לה למוצק ולהצר כי שלש פעמים יבא עליהם : כעת הראשון . גלות האמצעית תהיה קלה כאותה של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון וארץ נפתלי וכן בגלות האמצעית לא יגלה רק אותם שבעבר הירדן : והאחרון הכביד · אבל גלות האחרון יכבד מהם כי הכל יגלו : דרך הים עכשיו מונה סדר גלותם ואמר בתחלה גלו היושבים דרך ימה של טבריה והיא ארץ נפתלי שנאמר בו ים ודרום ירשה (דברים לג) וזה היה בימי פקח בן רמליהו כמ"ש במ"ב והוא בשנת ד' לאחז : עבר הירדן . אח"ז גלו אותם שבעבר הירדן כמ"ש ויער וכו' ויגלם לראובני וכו' (דה"א ה) וזה היה בימי הושע בן אלה והיה בשנת י"ב לאחז כן משמע בס"ע : גליל הגוים · אח"ז גלו כולם בסוף ימי הושע והיה בשנת ו' לחזקיה כמ"ש במ"ב . א"י בכללם נקראה גליל הגוים שהיתה גוללת אליה כל הגוים שהכל היו מתאוים לה ובאין לה לסחורה כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים

מצודת ציון

לתעודה וכן אדמת עפר (דניאל יב) והדומים : שחר · ענין זוהר ואורה והוא מל' אור השחר : (כא) נקשה · מל' קשה : והתקצף . מל' קצף וכעס : (כב) מעוף · ענין חשך כמו תעופה כבקר תהיה (איוב יא) : (כג) מועף · מל' עיפות : מנודח · מל' דחיה

ט א הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם : ב הִרְבִּיתָ הַגּוֹי לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ בְּחַלְּקָם שָׁלָל : ג כִּי ׀ אֶת־עֹל סֻבֳּלוֹ וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ

לו ק'

עַמְמַיָא : א עַמָא בֵית יִשְׂרָאֵל דַהֲווֹ מְהַלְכִין בְּמִצְרַיִם כִּדְבְקַבְלָא נְפָקוּ לְמֶחֱזֵי נְהוֹר סַגִי יָתְבִין בְּאַרְעָא טוּלֵימוּתָא נְהוֹרָא אַזְהַר עֲלֵיהוֹן : ב אַסְגֵיתָא עַמָא בֵית יִשְׂרָאֵל לְהוֹן אַסְגֵיתָא חֶדְוָא חֲדִיאוּ קֳדָמָךְ כְּחֶדְוַת נִצְחֵי קְרָב כְּמָא דַהֲווֹ חָדָן בְּפַלְגוּתְהוֹן בִּזְתָא : ג אֲרֵי אַעֲדֵיתָא יַת נִיר מָרְוָתֵיה וְיַת שׁוּלְטַן עָקְתֵיה שִׁלְטוֹן דַהֲוָה

לא ט"ו דכתיב א' וקרינן ו' וסי' נמסר בסדר שמיני ותרין פלוגתא יוצרי מבטן לעבד לו . ואנשי אחי יואב דד"ה ותרין חלוף כתיב ו' וקרינן א' וסי' ויאמר לו כי אתה תתן . חנה לו יעשה אבי דבר גדול :

תולדות אהרן לא הגדלת · זוכר וירא ויחי :

רשי

את הכל כמכבד את הבית ויש לפרשו אף לשון כובד לפי עניין המקרא שפתח ראשונה בלשון הקל ארצה זבולן והאחרון הכביד וכשאמר ישעיה נבואה זו כבר גלו הראשונים : דרך הים : אותן היושבים על ימה של טבריה היא ארץ נפתלי שנ' ים ודרום ירשה (דברים לג): עבר הירדן . היא גלות שנייה של ראובן וגד : גליל הגוים . היא כל ארץ ישראל שהיתה גוללה אליה כל הגוים שהכל מתאוין לה ובאין לה לסחורה כענין שנ' (ירמיה ג) נחלת צבי צבאות גוים ויונתן תירגם לשון אחר : (א) העם ההולכים בחושך הם יושבי ירושלים שהיו חשיכים מדאגת סנחרב כענין שאמר חזקיהו (לקמן ל"ז) יום צרה תוכחה ונאצה היום הזה : ראו אור גדול · במפלתו של סנחרב : (ב) הרבית הגוי . נעשו גדולים לכל שומעיהם כששמעו האומות הנסי' שנעשו להם : לו הגדלת השמחה · ולא לאויביו וכתיב לא בלמ"ד אלף לפי שלא היתה שמחת חזקיה שלימה לפי שבאותו הפרק נאמ' לו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך (לקמן לט) : כשמחת בקציר . ת"י כחדות נצחי קרב שהוא כעין הקציר הורגי אדם קוצלי' לוחרי' ושינה הכתוב בלשונו לדרוש שהיה אותו הנס בליל קציר העומר : כאשר יגילו בחלקם שלל. מצרים בימי משה שאף כאן חלקו שלל כוש ומצרים וחמדת כל הגוים כמ"ש (לקמן לז) שכשחזר מעל תרהקה מלך כוש בא לו לירושלים עם כל אוצרות כוש ומצרים כענין שנ' (לקמן מה) יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים וגו' והכל בזזו חזקיה ועמו : (ג) כי את עול סבלו · עול שהיה סבל לחזקיה

רדק

זבלון היה סמוך לנפתלי : והאחרון הכביד , המגלה אותם והוא סנחריב הכביד עליהם והגלה אותם שאר השבטים , ואמר דרך הים עבר הירדן גליל הגוים , לפי שנשארה ירושלם שלא נכבשה והיא באמצע ארץ ישראל ספר המקומות שהם בגבול ארץ ישראל והים והירדן מגבולות ארץ ישראל , כי גם ארץ יהודה לא כבשוה עד בימי חזקיהו ולא היה זה אלא לשעה כי שבו אליהם אחר שהוכה מחנהו כשבא לירושלם , ודרש כעת הראשון לא כראשונים שהקלו מעליהם עול תורה אבל האחרונים הכבידו עליהם עול תורה וראויין לעשות להם נס כדורכי הים וכעוברי הירדן , מאי גליל הגוים אמר הקדוש ברוך הוא אם חוזר בו מוטב ואם לא אעשה אותו גלילה בגוים : (א) העם ההולכים אמר עתה כשיכביד מלך אשור לבא על ירושלם שבט יהודה ובנימן שהיו הולכים בחשך ראו אור גדול במפלת מחנה אשור , ותי הפסוק האחרון כפל ענין במלות שונות : (ב) הרבית הגוי · גוי ישראל הרבית אותו משל לאויביהם במפלת מחנה אשור : לא הגדלת השמחה . פירוש לו לגוי שזכר , וכתוב לא באל"ף · ופירוש לו לגוי הרבית השמחה אבל לאויביהם לא הגדלת אבל המעטת : שמחו לפניך · בבית המקדש שנתנו שבח והודאה ושמחו שמחה גדולה : כשמחת בקציר כמו שדרך העולם לשמוח בעת הקציר והתי"ו במקום ה"א כמו כשמחה וכן אם אתן שנת לעיני , שפעת אני רואה , והדומים : כאשר יגילו בחלקם שלל · כמו ששמחו בעת שחלקו שלל מחנה אשור כן שמחו שמחה גדולה אחר כן כשבאו לבית ה' להודות ולשבח על הנס הגדול שעשה להם האל , ויש לפרש כאשר יגילו בני האדם בחלקם שלל כן שמחו הם לפניך , על דרך שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב , ולא שגם הם חלקו מחנה אשור ואין צריך לומר משל אחר · ופירוש הראשון הוא הנכון : (ג) כי את · מלך אשור היה עול סבלו של ישראל ומטה שכמו , כלומר שהיה למשא עליו והיה שבט הנוגש בישראל ואתה החתות אתו השבט : כיום מדין , כמו שהחתות מדין במלחמת גדעון , וכן אמר במזמור עשה להם כמדין , כי אותו היום היה בו נס גדול ותשועה גדולה כי גדעון בשלש מאות איש הכה

ביאור מהגר"א

בפלג לשונם דריכה על הים והעברה על הירדן כי בירדן המים היורדים מלמעלה קמו נד אחד וכל ישראל עוברים בחרבה בקריעת הירדן משא"כ בים אלולי היו המים נחרבין ונכרתין היה להם טורח גדול לירד לעומקה של בור המים כי שולי הים עמוק עמוק ואלולי היו המים כמו שהם מתייבשין כמו נד היה טורח גדול לדרוך ולעלות על מי הים כי המים תלול באמצע גבוה כמין הר גבוה לכן הפליא הקדוש ברוך הוא חסדו ונפלאותיו בקע גבהו של ים עד מקום שהמים שוין עם הארץ וגזר אותן לגזרים כמין חומה מימינם ומשמאלם אבל המים שוין עם פני כל הארץ נתייבשו כעין קרח ועליהם דרכו בני ישראל וז"ש והים בקעת לפניהם היינו המים הגבוהים ואחר כך ויעברו ביבשה ובאותן המים עצמן ואת רודפיהם השלכת וכן ז"ש לגוזר כו' כל"ת והעביר כו' כל"ת וניער כל"ח וכן סידר בעל ההגדה אלו קרע לנו את הים ר"ל כדרך שעשה בירדן דיינו עאכו"כ שקרע לנו את הים ולא הטריחנו לעלות והעבירנו בתוכו בחרבה ולא הטריחנו לרדת וז"ש חז"ל כדורכי ים וכעוברי ירדן (א"ה הראוי לברר כאן הפרש אשר בין מלת חרבה למלת יבשה ויתמלאו ביאור דברים כללי והוא כי חרבה נאמר ביטול עצם הענין מכל וכל כאלו לא היה העצם אבל נשאר לחלוחית המים והוא קרוב ללשון חורבן וז"ש ועל הגוזם יהיה חרב היינו מעצם המים שלא יפול עליו וכן (בישעיה י"ט ה') אמר ונשתו מים מהים ואם כן המים היורדים מהנהר מלמעלה תמו נכרתו ונתבטלו וזה שנאמר ונהר יחרב וכן בירדן דכתיב תמו נכרתו אבל נשאר לחלוחית כתיב גביה וכל ישראל עברים בחרבה ובמבול דכתיב והנה חרבו פני האדמה לא תאמר שלא נשאר לחלוחית אלא היינו עפ"י מ"ש חז"ל אף ג"ע של עומק המחרישה נמחו ונטשטשו אבל יבשה נאמר על בטול הלחות או התרוססת המים יהיה על פי חורב או על פי קרח או נקרש על פי נס וכן אמרו בב"ר חרבו המים שנעשו כמין טפח היינו שעצם רוב המים נתבטל ונשאר הלחלוחית קיים בארץ ועל יבשה הארץ אמרו שנעשה גריד היינו יבש בלי לחלוחית לכן בישעיה (שם שם) שרצה לומר שיחסר המים גם הלחלוחית אמר ונהר יחרב ויבש וכן (בירמיה נ"ח) אמר בכפל לשון חורב אל מימיה ויבשו וכן נ"א ל"ו והחרבתי את ימה והובשתי את מקורה היינו שלא ישאר לחלוחית במקור והנה עדיין עלינו לבאר הכתובים אצל כריתת מי הירדן ונאמר כי במאמר השם אל יהושע כתוב שאו לכם מתוך הירדן י"ב אבנים וגו' והנחתם אותם במלון ובמאמר יהושע אל העם כתיב הרימו לכם איש אבן וגו' ולא כתיב שיבאו מן הירדן אל המלון והטיבו ישראל לעשות כדבר שניהם וז"ש ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע ר"ל להרים האבנים מתוך הירדן כמאמר יהושע וכפלו להרים אבנים עוד ליבא למלון וז"ש וישא י"ב אבנים מתוך הירדן כאשר דבר ה' ולכן כמו שהוסיפו בני ישראל במעשה הטוב כן נוסף להם הנס דמעיקרא כתיב כנוח כו' נושאי ארון ה' כו' מי הירדן יכרתון היינו בשביל הארון יחרב המים ואח"כ כתיב ביבשה עבר ישראל היינו בזכותם שהוסיפו לעשות מצוה נתוסף להם נס דיבשה היינו שנעשה גריד וז"ש בתחלה בהרמת האבנים מתוך הירדן כי ישאלון בניכם וגו' ואמרתם לכם אשר נכרתו ממי הירדן מפני ארון ברית ה' ובהקמת האבנים בגלגל כתיב אשר ישאלון בניכם וגו' והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה אשר הוביש ה' אלהיכם את מי הירדן מפניכם וגו' כאשר עשה לים סוף אשר הוביש מפנינו וז"ש בירדן מפניכם שהם קיימו גם מצות יהושע ובים סוף אמר מפנינו שבכלל עמהם ומעתה יתבאר אלינו דברי הכתובים בקריעת ים סוף לפי דעת אא"ז הגאון זצוק"ל היינו שחלק המים מכפי שטח השוה על פני הארץ ועד גובה שטח העליון מן המים נעשה קרחת שנחרב באמצע והמים להם חומה מימינם ומשמאלם וז"ש וישם את הים לחרבה ויבקעו המים אבל המים התחתונים השוים עם שטח הארץ נקרשו ונתייבשו לדרוך דרך עליהם וז"ש ויבאו בני ישראל בתוך הים היינו ביאה ישרה על פני המים ולא אמרו וירדו בתוך הים או ויעלו אל הים ומ"ש ביבשה היינו על יבושת המים התחתונים וירדפו מצרים כו' אל תוך הים היינו נמי על יבושת המים תוך התהומות וכתיב ויאמר מצרים אנוסה הנס היינו נסוג אחור ויט משה את ידו על הים וישב הים לאיתנו היינו המים הגבוהים אשר קמו כמו נד הגישו אחד אל אחד ולא נפרץ כל החומות מים כאחד אלא החלק שהיה אחורי מצרים בבואם לתוך הים הוא שנפרץ ולכן כשהפכו המצרים פניהם לנוס כתיב ומצרים נסים לקראתו אבל החלק מהחומות מים שהיה כנגד ישראל עדיין עמדו כמו נד וז"ש עוד הפעם ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חומה וגומר ואמר כאן ביבשה ואחר כך בתוך הים מפני שכאן מסדר הנס היפך דרך מפלת מצרים ובמפלתם כתיב טבעו בים סוף היינו במים של מטה מהם ואחר כך תהומות יכסימו היינו החומות שלמעלה שנזלו כמו נד קפאו תהומות וגו' וכאשר ראו המצרים ששבו המים לאחוריהם הפכו שוב פניהם לנוס דרך הלכו גאולים זה שאמר הכתוב וישבו המים ויכסו היינו המים שלפני המצרים דרך אחורי ישראל שבו ג"כ לכסות אבל במקום שישראל הולכים לא שבו המים לכן כתיב אח"ז ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים) ופשט הכתוב דרך הים וגו' היינו שיקבץ מארבע כנפות ודרך הים הוא מערבי כמ"ש תשורי מראש אמנה וגומר עבר הירדן היינו מזרח שמש גליל הגוים היינו דרום וצפון כמ"ש הנדחים בארץ מצרים והאובדים בארץ אשור הוא מצפון ומצרים בדרום : (א) העם ההלכים וגו' · פירוש כי במפלת סנחריב היתה תשועה גדולה לאנשי חזקיה שהלכו עד הנה בחשך מפחד ויגון זה שאמר ההולכים בחשך ראו אור גדול . אבל לעשרת השבטים שגלו כבר ויושבים בארץ צלמות במפלת סנחריב לא ראו אור גדול אבל מ"מ הוקל עולם מעל צואריהם וראו מעט אור כעין אור נגה עליהם ואמר כאן ראו אור והרבית הגוי והשמחה קציר המה נגד חיי בני ומזוני ואלו הג' הם ששה תלת כליל בתלת נגד כ"כ שכן תלת כליל בתלת והם נגד ששה קללות דלעיל שהם גם כן תלת נגד תלת שנתהפכו לברכות והם בני ושלום חכמה וחיי מזונא ועושר וכן נגד ו"ק שכנגן ששה חותמות כמ"ש בת"ז תיקון כ"ח והן; ראו אור גדול הוא חכמה כמ"ש ותורה אור ואור נגה עליהם הוא חיים וחיים נכלל בהכמה כמו שכתוב מקור חיים שכל בעליו וכמ"ש והחכמה תחיה את בעליה ושלום נכלל בבנים כמ"ש וראה בנים לבניך שלום וכל בניך למודי ה' ורב שלום לו הגדלת השמחה הוא שלום כי אין כלי מחזיק ברכה אלא השלום ואם אין שלום אין כלום ואם יש שלום אז הגדלת השמחה בכל מיני ברכות ועושר בכלל מזון כמה שכתוב ונתתי גשמיכם הוא מזון ואכלתם ישן נושן הוא עושר וזה שאמר שמחו לפניך כשמחת בקציר הוא מזון כאשר יגילו בחלקם שלל הוא עושר : (ג) כי את עול וגומר · היינו ג' מיני עבודות שמשעבדין בישראל ע"ד שלשה מיני עבודות

מצודת ציון

דחיה : מוצק · מל' מצוקה וצרה : גליל · ענין סבוב : (א) צלמות · צלו של מות ר"ל חשכת הקבר : נגה · ענין האור וזריחה : (ב) הרבית · ענין גדולה כמו רבי מלך בבל (ירמיה לט) : (ג) סבלו · מל' סבל ומשא : שבט · כן יקרא המושל כמו לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט) : הנוגש · ענין

מצודת דוד

גוים (ירמיה ג) וכ"ז חוזר למעלה שאמר לא תמיד נפתים אחר המסיתים לדרוש באובות כי בני עשרת השבטים דרשו באובות והגיע להם הרבה מהרעות : ט (א) העם ההלכים בחשך . מוסב למעלה לומר אבל העם הזה על שלא היו כמוהם עם כי אף המה הלכו בחשך מפחד סנחרב הנה בסוף ראו אור גדול בעת מפלתו : יושבי וכו' . כפל הדבר במ"ש : (ב) הרבית הגוי · בזה נעשו גדולים וחשובים בעיני הכל : לו הגדלת השמחה · ר"ל אם למלכות ישראל היה מוסף אפלה הנה ליהודה הגדלת השמחה : שמחו לפניך . בבהמ"ק נתנו שבח ושמחו שמחה גדולה : כשמחת בקציר . כמו שדרך העולם לשמוח בעת הקציר : כאשר יגילו · כמו ששמחו בעת שחלקו שלל סנחרב כן שמחו לשמוח לפניך בבהמ"ק : (ג) כי את עול סבלו · העול שהיה סובל חזקיהו ומי שהיה מסה שכמו להעמים עליו מסה כבד לגבות מס

לחזקיה ושהיה מטה את שכמו למשא כבד להעלו' מס קשה ואת שבט יהודה שהיה נוגש בו בחזקיהו : החיתות : שברת יחד בלילה אחד · כיום מדין · בימי גדעון שאף הם נפלו יחד בלילה אחת ובליל קציר העומר כמו שנאמר והנה צליל שעורים מתהפך במחנה מדין : (ד) כל סאון סואן ברעש : יש פותרין אותו לשון סאה ומדה כמו שדרשוהו רבותינו אך לפי פשט ל' המקרא לא יתכן לפרש מגזרתו מאחר שאין הוי"ו והנו"ן מעיק' התיבה אלא כמו שאון מן שואה והמון מן הומה וחרון מן חרה לא יתפעל עם הנון לומר סואן אלא סואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יאמר שואן הומן חורן ואני אומר שפתרונו לפי הענין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון צהלת נלחון במלחמה : כי כל סאון סואן ברעש קול נלחון שהוא נולה במלחמה ברעש שעטת סוסים והגפת תריסין הוא · ושמלת הרוגי מלחמה מגוללה בדמים אבל נלחון זה אין בו רעש ואין בו דם : והיתה לשריפה . יקד יקוד מאכולת : (ה) כי ילד יולד לנו . אע"פ שאחז רשע הוא בנו הנולד לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה ותהיה משרת הקב"ה ועולו על שכמו שיהיה עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם למשאו של הקב"ה ויקרא שמו הקב"ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד · קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו : (ו) למרבה המשרה. למי יקרא השם למלך המרבה המשרה שהטיל הקב"ה על עצמו לירא מפניו משרה לשון שררה זו לתשובת אחרים·אך יש לומר שאף שר שלום משמותיו של הקב"ה וקריאת שם זה אינה לשם ממש אלא לשם גדולה ושררה כמו וקרא שם בבית לחם וכמו ועשיתי לך שם : אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה ולשלום הנותן לו אין קץ שהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביבי : על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה במשפ' וצדק' שעש' חזקיה ולשלו' וי"ו זו תיקון המלה היא הרבה משרה על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלומו אין לו קץ ואין קצבה: מעתה ועד עולם עולמו של חזקיה כל ימיו וכן מצינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם ולתשובת אחרים האומרים שהוא שם יש להשיבם מהו מעתה והלא לא בא עד לסוף ג' מאות שנה : קנאת ה' צבאות . שקנא לציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח : תעשה זאת · ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה · תוספת ואמרו רבותינו בקש הקב"ה לעשו' את חזקיהו משיח וסנחרב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שקלס דלתות ההיכל ושגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתוב

הַחִתֹּתָ כְּיוֹם מִדְיָן׃ ד כִּי כָל־סְאוֹן ל׳ י״א. ל׳ ומ״ל
סֹאֵן בְּרַעַשׁ וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְדָמִים ל׳ י״ב ל׳ ומ״ל
וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה מַאֲכֹלֶת אֵשׁ׃ כ׳ ונשרפה ל׳
ה כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ י״ו
וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא כ׳ · · י׳
שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד
שַׂר־שָׁלוֹם׃ ו לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה למרבה ק׳
וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־
מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ ל׳
בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־ ו״ב
עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־

וּמְפַלַּח בֵּיהּ אִתְּבַר כְּיוֹם מִדְיָן׃
ד אֲרֵי כָל מְסַבְהוֹן וּמִתַּנְהוֹן
בְּרֶשַׁע אִתְגָּעֲלוּ בְּחוֹבִין הָא
כִּכְסוּ דִמְלוּשָׁא בְּדַם דְּלָא דְכָן
רִשְׁמֵי כִּתְמָא מִנֵּהּ כֵּן כְּמָא
דְלֵית בֵּיהּ צְרוֹךְ אֱלָהֵין
לְאִתּוֹקָדָא בְּנוּרָא כֵּן יִתֵּן
עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין
כְּאֶשָּׁתָא וְיִקְטְלוּנוּן׃ ה אֲמַר
נְבִיָּא לְבֵית דָּוִד אֲרֵי רַבֵּי
אִתְיְלִיד לָנָא בַּר אִתְיְהַב לָנָא
וְקַבֵּל אוֹרַיְתָא עֲלוֹהִי לְמִטְּרַהּ
וְאִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ מִן קֳדָם
מַפְלִיא עֵצָה אֱלָהָא גִּבָּרָא קַיָּם
לְעָלְמַיָּא מְשִׁיחָא דִּשְׁלָמָא יִסְגֵּי עֲלָנָא בְּיוֹמוֹהִי׃ ו סַגֵּי רְבוּ לְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא וּלְנָטְרֵי
שְׁלָמָא לֵית סוֹף עַל כּוּרְסֵיהּ דָּוִד וְעַל מַלְכוּתֵיהּ לְאַתְקָנָא יָתַהּ וּלְמִבְנַהּ בְּדִינָא
וּבִזְכוּתָא מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא בְּמֵימְרָא דַייָ צְבָאוֹת תִּתְעֲבֵיד דָא׃

למרבה חד מן מלין מיהדרין קמצין וסי' במסרה רבתא :

הכה את כל מחנה מדין שהיה כדי ארבה לרוב והם וגמליהם אין מספר : (ד) כי כל סאון סואן ברעש , כי לא תהיה זאת המלחמה כשאר המלחמות כי כל שאר המלחמות ילחם הלוחם ברעש הסוסים , כמו שנאמר עליו ברעש ורגז יגמא ארץ , וכן רעש הכידונים , כמו שאמר עליו לרעש כידון , וכן בשאר המלחמות שמלה מגוללה בדמים , כי יכו אלה באלה במכת חרב ושמלה מגוללת בדמי' אבל זה לא תהיה כה לא חרב ולא רעש ולא דמים אלא נהיתה לשרפה מאכלת אש שהכה בה המלאך בלילה ונשרפו , ויש מחלוקת זה בדברי רז"ל י"א כי היתה נשמה נשרפת וגוף קיים , וי"א כי גם הגוף נשרף אבל לא בגדיהם : סואן סאן הנו"ן שרש ופי' לפי ענינו ענין מלחמה , ולא מצאנו לו חבר , ויהיה סאון תאר וסואן פעל , כאלו אמר כי כל עושה מלחמה לוחם ברעש , או יהיה סאון שם למלחמה , אמר כי כל מלחמות לוחם אדם ברעש : (ה) כי ילד יולד · זה אמר על חזקיהו לפי שבימי מלכותו היתה התשועה הזאת לישראל שנגף מחנה אשור , כאלו אמר זה יהיה בזכות הילד שיולד לנו : בן נתן לנו · כפל ענין במלות שונות : ותהי המשרה על שכמו . למה אמר שכמו לענין משרה , והלא לא נזכר שכמו אלא לענין עבודה כמו ויט שכמו לסבול , ואת מטה שכמו יסור סבלו מעל שכמך , אלא לפי שאחז היה עובד למלך אשור והיה סובלו על שכמו אמר כי זה שילד לא תהיה עבודה על שכמו אלא משרה : ויקרא שמו · פי' הקב"ה שהוא פלא יועץ ואל גבור אבי עד , קרא שם הילד הזה שר שלום בעבור כי המשרה תהיה לו ולא יעבד מלך אחר , כמו שאמר וימרד במלך אשור ולא עבדו : שלום · כי שלום יהיה לישראל בימיו , ואמר אלו הכנויים באל יתברך לענינים מורים על דבר חזקיהו : פלא · על דבר הפלא שהיה בשמש אחורנית : יועץ · כי עצת ה' קמה לו ועצת סנחריב הופרה : אל גבור · יכול גבור שאף על פי שבא סנחריב בחיל גדול וגבורים היה יכול עליהם : וגבר וברגע קטן הכה את מחנהו : אבי עד · שהוא קיים לעולם והוא אבי הזמן והוא בראו ובידו הוא להוסיף ולגרוע והוסיף זמן חיי חזקיהו ט"ו שנה : (ו) למרבה המשרה . המ"ם סתומה בכתוב , וקרי במ"ם פתוחה והפך זה בעזרא המ"ם פרוצים , מ"מ פתוחה בסוף התיבה , בכתוב , ויש בו דרש כאשר יסתמו חומות ירושלם שהם פרוצים כל זמן הגלות ולעת הישועה יסתמו הפרוצים ואז תפתח המשרה שהיא סתומה עד מלך המשיח : למרבה · הוא שם · והוא סמוך לפיכך הוא נקוד בצר"י , אמר לרוב המשרה ולשלום אין קץ , שיהיה על כסא דוד ועל ממלכתו , והוא כפל עניין במלות שונות : ולסעדה · שלא תמוט מלכותו ומשרתו מעתה ועד עולם , ואף על פי שיהיה לה הפסק בימי הגלות עוד תשוב' לקדמותה , ואמר במשפט
ובצדקה

תולדות אהרן כל סאון · סוטה ט (סוטה יז) : כי ילד · סנהדרין צד : למרבה המשרה · שבת נה סנהדרין צד (סנהדרין כז) :

ביאור הגר"א

עבודות שנאמר יטה שורך וחמורך ועבדך היינו שור לעבודת הקרקע וחמור למשא ועבד לכל אשר ילוה עליו היינו השמן משעבדים בעבודת הקרקע והוא עול סבלו והשרים למשא והוא מטה שכמו כמה שכתוב ויט שכמו לסבול שבט הנוגש לכל אשר ילוה : החתת כיום מדין שגם נפלו שלשה המשעבדים השמן כדכתיב ויפלו מחנה מדין והשרים כדכתיב ויהרגו את עורב וגו' והמלכים דכתיב ויתפש את זבח וצלמנע : (ד) והיתה לשרפה · היפך סואן ברעש אשר במלחמה : מאכולת אש · הוא היפך האמור ושמלה מגוללת בדמים מברעש מלחמה : (ה) כי ילד וגו' · ילד נקרא אף בבטן אמו כי א"א לא יכת בשר בלא מלך וניתן בו הנפש מיד כשנולד יקרא ילד וע"ד הרמז חשב בכתוב הזה גבוה י' ורחב ד' והד' שהם כי ילד אחד : יולד לנו ב' : ניתן ג' : ותהי המשרה ד' : ויקרא שמו וגו' : השב ח' דרגין ושלום כולל ג' דרגין כי ג' שלומות הן שהי כאן יו"ד · ואמר כי ילד היינו בבטן אמו · ואז אין בו כי אם הנפש ולא הרוח כי אין יכול לשאוב שם אויר נקי והיה התינוק נחנק ואמר יולד לנו היינו שניתן לו גם הרוח ואמר בן הוא כשמגיע לי"ג שנה וזוכה לנשמה זה שאמר ניתן לשון מתנה כי לאו כל אדם זוכה ותהי המשרה היינו נשמתא לנשמתא · ומרומז כאן האמור לקמן ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה · הוא פלא אל שבינה נקרא אל עליון רוח עצה וגבורה הוא גבור יועץ רוח דעת ויראת ה' הוא נגד אבי עד ורוח ה' הוא נגד שר שלום ושלום הוא ג' שמות של חיים מלאים לפיכך הוא כולל ג' שמות שלומות וכן שם שדי עם ג' שמות של מה טבו ושר הוא שם שדי במילוי של שדי . (ו) למרבה המשרה · הוא נגד שר לשלום אין קץ הוא נגד שלום : על כסא דוד : הוא נגד אבי : להכין אותה ולסעדה : הוא נגד אל גבור יכין ובעז שהן מקבלין מחו"ג : במשפט ובצדקה . נגד חו"ב שהן גומל חסדים טובים : מעתה ועד עולם : הוא נגד עד : קנאת ה' צבאות · כמ"ש חז"ל חזקיה אמר לא לנו ורוה"ק משיבה למעני וכו' ועוד י"ם לרמז אבי שלמד תורה ברבים שהתלמידים נקראו בנים בני הנביאים : עד · הוא יראתם שמעמיד חכמתו לעד כמ"ש יראת ה' טהורה עומדת לעד וכמ"ש חז"ל כל שיראת חטאו קודמת חכמתו מתקיימת וכמ"ש בת תחלה יפה לבנים וזה שאמר על כסא דוד ועל ממלכתו שהוא בשביל התורה כמו שכתוב וקרא בו כל ימי חייו למען יאריך ימים וכו' : להכין אותה ולסעדה להכין הוא נגד עצה ולסעדה נגד גבורה כי עצה וגבורה למלחמה : למשפט · הוא פלא כמ"ש כי יפלא ממך דבר למשפט ואמרו במופלא שבסנהדרין שכתוב מדבר : וצדקה · הוא נגד אל כמו שכתוב והאל הקדוש נקדש בצדקה :
דבר

מצודת דוד

מס קשה ואת השבט שהיה נוגש ורודה בו והוא אשור וכפל הדבר במ"ש לתפארת המליצה : החתות . העם הזה שברת בלילה אחת כמו עת מפלת מדין בימי גדעון כי גם המה נאבדו בלילה אחת : (ד) כי כל סאון · כל שאון המיית מלחמה הדרך להיות המיים ברעש גדול ושמלת ההרוגים מגוללת בדמים ומלוכלכת בו : והיתה . אבל נלחון המלחמה ההיא היתה דומה לשרפה הנאכל באש כי לא נשמע רעש מלחמה ולא נראה דם כי המלאך הכה בהם : (ה) כי ילד יולד לנו . כל זה בזכות הילד אשר יולד לנו וזהו חזקיה שבימיו היתה מפלת סנחריב : ותהי המשרה · ממשלת ה' יהיה על שכמו ר"ל יטה שכמו לסבול עול התורה והמצוה . ויקרא שמו פלא יועץ וכו' · ר"ל ה' שהוא יועץ פלא ואל גבור ואבי עד יקרא שם הילד היולד שר שלום : (ו) למרבה המשרה · ר"ל השם שר שלום יורה על מרבית ממשלה ועל מרבית השלום עד אין סוף : על כסא דוד · מרבית הממשלה והשלום יהיה על כסא דוד ר"ל על המלך היושב על הכסא : ועל ממלכתו . גם על אנשי ממלכתו יהיה מרבית הממשלה והשלום : להכין אותה · להשאר עומד על כנה ובסיסה וחוזר על הכסא ועל העדה : ולסעדה · לבל תהיה נופלת : במשפט ובצדקה · ר"ל אם במשפט לבד לא יהיו כדאים לזה כי אין הזכות רב כ"כ מ"מ יעשה עוד צדקה : מעתה
ועד

מצודת ציון

עניין לחץ ודחק : החתות · עניין שברון : (ד) סאון · כמו שאון בשי"ן והוא המיית מלחמה : ושמלה · עניין מלבוש : מגוללה · מל' גלגול וסבוב : (ה) המשרה · מל' שררה וממשל : אבי
עד

ובצדקה כי בהם יכון הכסא ותקום המלוכה : קנאת ה' צבאות תעשה זאת • זאת המשרה שתהיה עתה בבית דוד והתשועה הגדולה כי יקנא ה' צבאות בדברי נערי מלך אשור אשר חרפו וגדפו ה' יתברך : (ז) דבר שלח , הרעה הזאת הבאה על יעקב שתלטו אויביהם בהם מאת האל הוא שלא יאמרו מקרה הוא אלא בעונש עונותם בא להם כי טרם ביאת הרעה שלח על ידי נביאיו כן וכך יבא להם אם לא ישובו , וכמו ששלח הדבר בהם כן נפל בהם , וכן יפלו עד שיגלו מארצם כמו שאמרו להם הנביאים מפיו . (ח) וידעו • ואז ידע העם הזה כי אמת אמרתי להם שהם היו אומרים בתחלת הפורענות הבאה עליהם כן לבנים נפלו וגזית נבנה ולא היו נותנים אל לבם כי בעונם בא להם עתה הרע , אבל היו אומרים אם בא עתה הרע עוד יבא הטוב כפלים , וכשיפול בהם דבר ה' יכלו ויגלו מארצם אז ידעו כי הדברים שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב, כי הבל ינחמון כי אז תכלה גאותם וגודל לבבם : (ט) לבנים נפלו : דרך משל כתרגומו רישיא גלו וגו' : (י) וישגב : צרי רצין : מלך אשור ומחנהו שתפש דמשק והמית רצין ואמר זה לפי שאפרים היה עמהם בברית ושניהם היו נלחמים על יהודה ' אמר כי לא יועיל אחד לחבירו כי האל ישגב ויחזק את אויבי רצין עליו : ואת אויביו יסכסך , יבלבל עמו בארצו שיבאו ללכדם : (יא) ארם מקדם , כי לפני מלוך פקח בן רמליהו היה נלחם ארם בישראל מאד , כמו שנאמר וישימו כעפר לדוש ' וארם היה להם ממזרח ארץ ישראל ופלשתים ממערב , ואלה ואלה נלחמים בהם ואכלו אותם בכל פה : בכל זאת לא שב אפו ' כלומר לא שבו הם כדי שישוב האל מחרון אפו , ועוד יד האל נטויה עליהם לכלותם כיון שלא שבו כמו שאמר : (יב) והעם לא שב עד המכהו : לא התבוננו כי האל הוא המכהו בעונותיו ולא שב אליו ולא דרשו אותו : (יג) ויכרת : כפה ואגמון : החזקים והחלשים , כפה הוא ענף העץ, כמו וכפתו לא רעננה ואגמון הוא הגומא הגדל במים : יום אחד • הוא אותו היום שגלו השבטים : (יד) זקן : הוא הזנב : כי נביאי השקר מקטני העם היו ולמנא תן בעיני הגדולים היו מתנבאים להם טובה ומבטיחים אותם על שקר כדי שיתנו להם פת או יין , כמו שכתוב אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה : (טו) ויהיו , אותם שהיו ראוים לישר אותם ולהדריכם בדרך טובה אותם היו מתעים אותם והם בעיניהם מאשרים אותם : לפיכך ומאושריו מבולעים • שהיו מאושרים בעיניהם כשהיו מורים אותם הדרך הרעה היו מבולעים

ז פִּתְגָמָא שְׁלַח יְיָ בִּדְבֵית
יַעֲקֹב וְאִשְׁתְּמַע בְּיִשְׂרָאֵל׃
ח וְאִתְרַבְרַבוּ עַמָּא כּוּלְּהוֹן
אֶפְרַיִם וְיָתִיב שֹׁמְרוֹן בְּרַבוּ
וּבִתְקוֹף לֵב לְמֵימָר׃ ט רֵישַׁיָּא
גְלוֹ וּלְטָבִין מִנְהוֹן נְמַנֵּי נִכְסַיָּא
אִתְבְּזַזוּ וּדְשַׁפִּירִין מִנְהוֹן נִקְנֵי׃
י וְתַקֵּיף יְיָ סַנְאָה רְצִין עֲלוֹהִי
וְיַת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי יְעָרֵר׃
יא אֲרָם מִמַּדִּינְחָא וּפְלִשְׁתָּאֵי
מִמַּעַרְבָא וּבְזוֹ יַת נִכְסֵי יִשְׂרָאֵל
בְּכָל אֲתַר בְּכָל דָא לָא תָבוּ
מֵחוֹבֵיהוֹן דְתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְהוֹן
וְעַד כְּעַן מַתְקְפִין מְרָדֵיהוֹן
וְעוֹד מַחְתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע
מִנְהוֹן׃ יב וְעַמָּא לָא תָבוּ
לְפוּלְחַן מַן דְאַיְתִי עֲלֵיהוֹן
מַחָא וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת
לָא תְבָעוּ׃ יג וְשֵׁיצֵי יְיָ מִיִּשְׂרָאֵל
רֵישׁ וְהֶגְמוֹן שִׁלְטוֹן וְאַטְרוֹן
יוֹמָא חַד׃ יד סָב וּנְסֵיב אַפִּין
הוּא רֵישָׁא וְסָפַר מַלִּיף שְׁקַר הוּא חֲלָשָׁא׃ טו וַהֲווֹ מְשַׁבְּחֵי

קל' דכ"ג מנהון בסיפרא ו זֹּֽאת׃ ז דָּבָר שָׁלַח אֲדֹנָי בְּיַעֲקֹב
וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל׃ ח וְיָדְעוּ הָעָם כֻּלּוֹ
ב' אחד מ"ל ואחד חסר אֶפְרַיִם וְיוֹשֵׁב שֹׁמְרוֹן בְּגַאֲוָה וּבְגֹדֶל
ב' ב' ג' לֵבָב לֵאמֹר׃ ט לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית
ל' • ל' נִבְנֶה שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ וַאֲרָזִים נַחֲלִיף׃
ב' חביונמעוניי ל' וַיְשַׂגֵּב יְהוָה אֶת־צָרֵי רְצִין עָלָיו
ל' וְאֶת־אֹיְבָיו יְסַכְסֵךְ׃ יא אֲרָם מִקֶּדֶם
וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחוֹר וַיֹּאכְלוּ אֶת־
יִשְׂרָאֵל בְּכָל־פֶּה בְּכָל־זֹאת לֹא־
כ"ג שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ יב וְהָעָם
ו' לֹא־שָׁב עַד־הַמַּכֵּהוּ וְאֶת־יְהוָה
כ' צְבָאוֹת לֹא דָרָשׁוּ׃ יג וַיַּכְרֵת יְהוָה
מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן
י' • ד' יוֹם אֶחָד׃ יד זָקֵן וּנְשׂוּא־פָנִים הוּא
ז' הָרֹאשׁ וְנָבִיא מוֹרֶה־שֶּׁקֶר הוּא
ל' הַזָּנָב׃ טו וַיִּהְיוּ מְאַשְּׁרֵי הָעָם־הַזֶּה

תולדות אהרן דבר שלח • חולין נא :

הכתוב : (ז) דבר שלח ה' ביעקב . הנבואה שנתנבא לפורענות פקח בן רמליה : ונפל בישראל . מעתה תתקיים בהם : (ח) בגאוה ובגודל לבב לאמר . מה שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב : (ט) לבנים נפלו וגזית נבנה : המלכים שהיו לנו קודם שמלך פקח כגון יהואחז בן יהוא שבימיו נתמעטו כענין שנאמר (מלכים ב יג) כי אבדם מלך ארם שפלים היו והם הלכו להם כבניין לבנים רעוע הנופל אבל זה שהוא עכשיו חזק הוא כבנין אבני גזית וכן ארזים טובים משקמים לבנין : (י) וישגב ה' את צרי רצין עליו • הם בוטחים במה שנסמכו על רצין מלך ארם והקב"ה ישגב את מלך אשור עליו ויסכסכנו להסיאו לבא עליו כך שמעתי ואני אומר את אויביו כלפי השכינה הוא אומר הקב"ה יסכסך את אויביו זב"ז גוי בגוי ארם ופלשתים בישראל וישראל זה בזה כמו שנאמר למטה בענין מנשה את אפרים וגו' : (יא) ארם מקדם • ארם הרעו להם מקדם בימי יהואחז ויואש ופלשתים הרעו להם מאחור שהפלשתים להם במערב : בכל זאת גו' ועוד ידו נטויה : עד שיביא עליהם את סנחרב : ד"א ארם מקדם ופלשתים מאחור • היו משחיתים ביהוד' בימי אחז כמו שמפורש (בד"ה ב כח) ועל ישראל ,על יהודה היה ישעיה מתאונן על הצרות הללו : (יב) עד המכהו . עד הקב"ה שהוא מביא עליו המכות האלה : (יג) כפה ואגמון . לשון מלכים ושלטונים : כפה ארקוול"ר בלעז כלומר אותם החופפים עליהם ככיפה זו : ואגמון • ואף היא כופה קטנה וע"ש שכפופה כאגמון קורא לה אגמון ובברייתא דשמואל מצינו שיש מזלות ברקיע ממונים ואלה שמותם וכאן אמר הנביא,שכל חכמיהם המתנבאים להם וחוזים בכוכבים את הבאות עליהם יכרית ה' מהם : (טו) מאשרי : מדריכי כמו באשורי אחזה רגלי (איוב כג) • ומאושריו שלמדו דרכי מדרכי התועים ס"א : ומאושריו מבולעים . הדורכים בדרך

ביאור מהגר"א

(ז) דבר שלח אדני ביעקב ונפל בישראל • ישראל הם החשובים כן יהודה הם החשובים נגד עשרת השבטים ועיקר ביאת סנחרב על עשרת השבטים ונפל גם ביהודה : (ח) בגאוה ובגודל לבב • היינו רוח גבוה ונפש רחבה כמ"ש ונפש כי תחטא כי הנפש היא המתאוה : (ט) לבנים וגו' • היינו שבינונים הגדולים עושין מלבנים ומחזקים בארזים (כמ"ש ויאחז את בית בעלי ארזים מ"א ו' יו"ד) והוא נגד עיקר בנין המלחמה שהיה נבנה מעשרת השבטים שהחזיקו בחיל מלך ארם ואמר לבנים נפלו היינו מנחם מלך ישראל וגזית נבנה הוא פקח בן רמליהו וכן בארם : (י) וישגב ה' את צרי רצין עליו • רצה לומר עליו על ישראל שאשור לא בא אלא על דמשק כמה שכתוב ואת רצין המית ואחר כך ויעל על שומרון : (יא) ארם מקדם • היינו שארם עצמו נהפך לאויב לי : ויאכלו בני ישראל בכל פה • כמ"ש על שלשה פשעי אדום שישבו בנגב ועל שלשה פשעי עמון שישבו במזרח ופלשתים במערב ואשור מצפון שאכלו את ישראל בכל פה : ועוד ידו נטוים • עמש"ל ה' כ"ה : (יב) והעם לא שב וגו' • רצה לומר כשהקב"ה משעבד את ישראל ע"י איזה אומה הראוי לקבל באהבה ולהכניע את עצמו ע"י האומה ההיא כמ"ש ועבדו את מלך בבל וחיו ומכת השעבוד הוא ראוי לשום על לב ולדרוש אל ה' בכל לבבם : (יג) כפה • היינו גוף הבהמה שהוא כמו כפה : ואגמון • הם הרגלים שהכפה נשען עליהם : (יד) זקן • היינו זה שקנה חכמה והוא בעל תורה ונשוא פנים הוא בעל מע"ט כמ"ש לעיל והם הראש שהם עקרן של ישראל : נביא ומורה שקר הוא הזנב • היינו כמו שהזנב מכסה את הערוה כן נביאי השקר היו מכסין את הרע וכמ"ש בזכר ויראה בלק ראה בזנבי דשולי ככביהם לכן נקראו זנבי : (טו) ויהיו מאשרי וגו' • היינו שהרגלים שמוליכין את

מצודת ציון

עד • אב עולם : ולסעדה • ענין השענה : (ט) וגזית • אבנים גזוזים ומתוקנים ביושר רב : שקמים • מין אילן התאנה וכן ובולס שקמים (עמוס ז) : גדעו • נכרתו כמו ואשריהם תגדעון (דברים ז) : [י] יסכסך • ענין בלבול וכן וסכסכתי מצרים (לקמן יט) : (יג) ראש • ר"ל החשוב : וזנב ר"ל השפל : כפה • כן נקרא הענף כמו וכפתו לא רעננה (איוב טו) לפי שהיא כפופה : ואגמון • הוא הגומא הגדל במים : (יד) מורה • מלמד כמו את מי יורה דעה (לקמן כח) : (טו) מאשרי • מדריכי כמו ואל תאשר בדרך רעים (משלי ד) : מתעים • מל' תועה : ומאושריו • כמו ומישריו והא האל"ף במקום היו"ד וכן אשרו חמוץ (לעיל א) : מבולעים

מצודת דוד

ועד עולם • כל ימי חזקיה : קנאת ה'. כ"ז הצדקה יעשה על כי יקנא על מה שחרף סנחריב כלפי מעלה : (ז) דבר וכו' . זה אמר על מלכות אפרים דעו הפורענות הבאה עליהם לא במקרה בא כי הדבר הזה שלח ה' ע"י הנביאים הקודמים להתנבאות עליהם וכן היה כי נפל ונתקיים כי כבר גלו מקצתן : (ח) וידעו כל העם הנשארים ידעו שלא כן דבריהם אשר ידברו בגאוה ובגודל לבב והוא מקרא קצר ומובן מאליו : (ט) לבנים נפלו . מה בכך שנפלו בנין הלבנים הלא נבנה תמורתן באבני גזית ר"ל אם האויב גלה המקצת הנה עתה נתחזק ביותר כי חושבים שבא במקרה והיא לא תתמיד : שקמים גדעו . אם נכרתו השקמים נחליף ארזים המעולים מהם וכפל הדבר במ"ש : (י) וישגב • כאומר הנה כל עצמם לא סמכו אלא על רצין ודעו שה' ישגב ויחזק את צרי רצין עליו וא"כ כשל עוזר ונפל עזור : ואת אויביו יסכסך • ובזה יבלבל דעת אויביו הם רשעי ישראל : (יא) ארם מקדם . אף כי מאז בימי יהואחז הרעו להם ארם היושב במזרח א"י וגם פלשתים היושבים במערב הרעו להם : בכל פה • ר"ל מלאו כל תאותם מהם : בכל זאת • בכל הפורענות שעבר בא לא שב אף ה' מישראל ועוד ידו נטויה להכות עוד בהם : (יב) לא שב • לא עשה תשובה המגעת עד ה' שהכה בם כי חושבים הכל למקרה ואינם דורשים את ה' : (יג) ויכרת ה' • לכן יכרת הכל ביום אחד החשוב והשפל : כפה ואגמון • השרים הדומים לענף יפה וכפל הדבר במ"ש : (יד) ונשוא פנים • מי שהכל נושאים לו פנים לפי רוב החשיבות : מורה . המלמד לעשות שקר : הוא הזנב • הוא השפל שבכם : (טו) מאשרי • המדריכים את העם המה מתעים אותם ללכת בדרך לא ישר : ומאשריו

מְתֻעִים וּמְאֻשָּׁרָיו מְבֻלָּעִים׃ טז עַל־ ל' ותסר
כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח ׀ אֲדֹנָי קל"ד
וְאֶת־יְתֹמָיו וְאֶת־אַלְמְנֹתָיו לֹא ד' חסר בליש'
יְרַחֵם כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל־פֶּה ל'
דֹּבֵר נְבָלָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב
אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ יז כִּי־בָעֲרָה כ"ג
כָאֵשׁ רִשְׁעָה שָׁמִיר וָשַׁיִת תֹּאכֵל י"ז
וַתִּצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת ל' . ל' . ל'
עָשָׁן׃ יח בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת
נֶעְתַּם אָרֶץ וַיְהִי הָעָם כְּמַאֲכֹלֶת ל' . ל'
אֵשׁ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֹא יַחְמֹלוּ׃
יט וַיִּגְזֹר עַל־יָמִין וְרָעֵב וַיֹּאכַל עַל־ ל'
שְׂמֹאל וְלֹא שָׂבֵעוּ אִישׁ בְּשַׂר־
זְרֹעוֹ יֹאכֵלוּ׃ כ מְנַשֶּׁה אֶת־אֶפְרַיִם ל' דסמיכי
וְאֶפְרַיִם אֶת־מְנַשֶּׁה יַחְדָּו הֵמָּה עַל־
יְהוּדָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ
וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ כ"ג
י א הוֹי הַחֹקְקִים חִקְקֵי־אָוֶן כ' ר"פ . ל'
וּמְכַתְּבִים עָמָל כִּתֵּבוּ׃ ב לְהַטּוֹת ג' . ל'
מִדִּין דַּלִּים וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי ג' בתלת ליש' ל'

עמא הדין מטען ורברבנוהי מסלעמין : טו על כן על עולימוהי לא יחדי יי ועל יתמוהי ועל ארמלתוהי לא ירחם ארי כולהון חניפין ובישין. וכל פומהון ממללין שקר בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען מתקפין מרדיהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרעא מנהון : יז ארי תדליק כאשתא פורענות חוביהון חטאיא וחיביא תשיצי ותשלוט בשאר עמא ותשיצי סגי משריתא : יח בתעבור מן קדם יי צבאות חרוכת ארעא והוה עמא כיקידת נור גבר על אחוהי לא חיסין : יט ובז מן דרומא וכפין ושיצי מן צפונא ולא שבע גבר נכסיה קריביה יבזון : כ דבית מנשה עם דבית אפרים ודבית אפרים עם דבית מנשה כחדא יתחברון למיתי על דבית יהודה בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען מתקפין מרדהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרע מנהון : א ווי דרשמין רשמין דמינס וכתב דליאו כתבין : ב לאסטאה מדין מסכנין ודמינס מה דרען מחשיכי עמא בדינא למהוי

בדרך המתעי' המאשרים אותם בדרכים הללו דרכים מסותרים ונבוכים שאין פתח לצאת מהם ולשון בילוע נופל על הדרך כענין שנאמר במקום אחר עמי מאשריך מתעים ודרך ארחותיך בלעו (לעיל ד) : (טז) ומרע · רשע כמו זרע מרעים (לעיל א') : (יז) כי בערה כאש רשעה · רשעתם תבער בהם ותאכלם כלה : שמיר ושית · שלהם תאכל המורדים והפושעים שבהם ותצת בסבכי היער : גדולת העם · סבכי ענפים : ויתאבכו גאות עשן · יהיו נבוכים ומסוגרים בתוך עשן התבערה· ויתאבכו כל לשון נבך אין יסוד תיבה אלא בך כמו מבכי נהרות (איוב כח) עמק הבכא (תהלים פד) והנון באה לו לפרקים וכאן בא בו אל"ף במקום נו"ן כמו אלף של אבחת חרב (יחזקאל כ"א) ואל"ף של אחוותי באזניכם (איוב יג): (יח) נעתם ארץ . יונתן תירגם חרוכ' ארעא וקשה בעיני לפרש כן . שהיה לו לומר נעתמה הארץ ואחרי שאין לו דמיון במקרא בא לשון התרגום ולא לשון אחר אני מפרשו לפי עניינו בעברת הקב"ה נעתם העשן הזה לארץ והוא לשון נגזר על הארץ או לשון נתך והגיע לארץ : (יט) ויגזור על ימין : יבוזו וישללו זה את זה על ימין או על שמאל ולא ימלא להם : איש בשר זרעו : ת"י גבר נכסיה קריביה יבזון : (כ) מנשה את אפרים . מנשה יתחבר עם אפרים : ואפרים את מנשה . עם מנשה ויחדו המה יתחברו על יהודה : (א) חקקי און : שטרי און : שטרות מזוייפין : ומכתבים . לשון ערבי. הוא כמו . מכתבין (שהמ"ם חירק וכ"ף שוא ות' קמוצה) בלשון עברי:(ב) להטות על ידי שטרות שקר את הדלי' מדין

מבולעים ונשחתים בעולם הרעה : (טז) על כן · לא ישמח , כהפך וגלתי בירושלם וששתי בעמי , כי כשאותו אדם דרך הרעה ותבא לו בעבור זה הרעה הנה הוא אל דרך משל יעצב כמו ויתעצב אל לבו , וכשאותו אדם הדרך הטובה ותבא לו בעבור זה הטובה הנה הוא על דרך משל שמח , כמו שאמר וששתי בעמי , ואמר ישמח ה' במעשיו , ואמר בחוריו כי הם ברוב הרים אחר עיניהם ולא תגילם גבורתם וכחם מהרעה שבאה עליהם , ע"כ לא ישמח ה' בהם כי אינם עושים רצונו : ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם : אפילו היתומים והאלמנות שראוי לחמול ולרחם עליהם לא ירחם אל עליהם: כי כלו חנף ומרע · בין גדולים בין קטנים בין זקנים בין בחורים בכל זאת שתבא להם רעה גדולה שלא מצאו מרחמים לא שבו הם , לפיכך לא שב אפו מהם , ועוד ידו נטויה עליהם להרע להם אפילו בגלות : (יז) כי בערה כאש רשעה ' הרשעה שעשו הם בערה בהם כאש , ודרך האש שתחל לבער בקוצים ובעצים דקים תחילה כמו שאמר ומצאה קוצים ואחר כך תבער בעצים הגדולים כן רשעתם תאכלם תחל בקטנים , והם הקוצים ואחר כן ותצת בסבכי היער , והם הגדולים : ויתאבכו · לפי מקומו ויתגאו : גאות עשן . חסר כ"ף הדמיון כגאות עשן , וכן לב שמח ייטיב גהה כגהה , לפי שהמשיל רשעתם לאש בוערת אמר שתגאו , כלומר עשה גאה כגאות עשן , כלומר שהתפרסמו במעשיהם הרעים עד שכל האומות ידעו הם' כי יש רואה העשן ולא יראה האש כן ידעו הרחוקים מהם מעשיהם הרעים : (יח) נעברת · נעתם ארץ , חשך מלשון ערבי , ויונתן תרגם חרוכת ארעא , ובא ארץ בלשון זכר , כמו שרץ ארצם צפרדעים : כמאכולת אש , כמו הדבר הנאכל באש שהעץ שאחזו בו האש דולק העץ האחר כן העם הזה איש את אחיו לא יחמלו , לא די להם הרע שעושין להם אויביהם כי גם הם מריעים זה לזה : (יט) ויגזור . העם הזה חוזר על כל צדדיו וחוטף מכל אחד מחברו , ואף על פי כן הוא רעב כי לא יספיקו לו , ופי' ויגזור ויחטוף , כי החוטף גוזר הדבר ממקומו וכן אומר אחר כן : (כ) מנשה את אפרים ' זכר אלה לפי שהמלכות היתה לאפרים ומנשה ואפרים אחים אף על פי כן אלה יבוזו את אלה ואחר כך יחדו המה על יהודה : בכל זאת · עם כל הרעה הזאת שבאה עליהם לא שבו ממעשיהם הרעים כדי שישוב ה' מחרון אפו : (א) הוי החוקקים · עתה דבר על הדיינים ועל סופריהם הדיינים היו מטים את הדין ואומרים לסופריהם לכתוב דין שפסקו שיהא להם קיום , ואומר החקקים על הסופרים , ואמר ומכתבים על הדיינים , כי הם מכתבים , וכתבו יוצא לשלישי הם מצוים לסופרים לכתוב והסופרים כותבים וחוקקים חקקי און והדיינים מכתבים להם אותו העמל והאון : (ב) להטות : כשבאים לפניהם לדין העשיר והגדול עם העני או האלמנה

מדין ג' בקריאה וסימן מדין וסבכה · רכבי אתונות צחורות ישבי על מדין . להטות מדין דלים · חד שם

תולדות אהרן על בחוריו · שבת לג כתובות ס : על ימין · שבת לג ב"ב כח : בשר זרעו . תענית ס :

ביאור מהגר"א

את כל הגוף ואם הרגלים נכשלים נכשל כל הגוף וז"ש ומאשריו מבולעי': (טז) חנף ומרע : חנף הוא כח יצר התאוני (כמ"ש כי חלק משמן חכה) היינו רע לשמים וטוב לבריות ומרע הוא כח יצר הכעסני שהוא רע לבריות ופה דבר נבלה הוא המדבר בין שניהם כנגדן ניתן לנו מצות עשה ומל"ת ותורה מחבר שניהם וכמ"ש בס"י כף חוב וכף זכות ולשון חק מכריע בנתים וכנגדן חשב ג' עונשין בחוריו ויתומיו ואלמנותיו ואמר על בחוריו לא ישמח כנגד פה דובר נבלה כמ"ש בגמרא ויתומיו ואלמנותיו לא ירחם נגד תאווני וכעסני וזהו לא ירחם וכנגדן אמר כי בערה כאש רשעה היינו פה דובר נבלה: (יז) שמיר ושית תאכל· הוא חנף ומרע תאוני כעסני כמש"ל ו' כ"ד ומתוך שיבער ברשעים ותצת בסבכי היער הם הצדיקים כמ"ש חז"ל בגמרא ובזוהר על פ' כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש כו' : ויתאבכו גאות עשן · כי דרך העשן לעלות למעלה ומרוב האש יתחזק העשן למעלה למעלה : (יח) בעברת ה' נעתם ארץ · היינו כמ"ש תשלח חרוך יאכלמו כקש בשר ודם כשנתמלא חרון כסף אם יתקיים גזירתו או לא יתקיים אבל הקדוש ברוך הוא כאשר יצא חרון מאפו החרון הוא השליח לאכול מיד כאש תאכל קש וכן אמר כאן בעברת ה' שהוא אש מיד נעתם הארץ ויהי העם כמאכולת אש : נעתם הארץ · הוא והארץ היתה כמ"ש ולילה ללילה יחוה דעת ומלאה הארץ דעת יעקב תיקן תפלת ערבית אחר כך בוא"ו ויהי העם בו"ק : איש אל אחיו : הוא תהו ובהו : (יט) ויגזור על ימין כו' : הוא נגד מים חשך ורוח : (כ) מנשה את אפרים כו' : הוא נגד ע"פ תהום ג' ראשי שור שבתהום ג' גווני קשת וכולן נכבשו בקרבנות כמ"ש את קרבני לחמי כו' : (ב) להטות מדין דלים ולגזול וגו' היינו העושים חוק מכוונים אין שיגיע לדין דלים ופמים

מצודת דוד

ומאשריו · אותם שהיו מיושרים בעיני העם המה נשחתים : (טז) לא ישמח · כי כשאדם חוטא ובא עליו העונש אין שמחה לפני המקום : כלו חנף · כולם מחניפים לרשעים : ועוד ידו נטויה · להכות בהם עוד יותר : (יז) כי בערה · הרשעה שעושים תבער כמו אש ובתחלה תשרוף הפחותים שבעם ואח"ז בהגדולים שלהם ר"ל העון עצמו יקטרג עליהם ויפרע מהם : ויתאבכו · בעבור מרבית התבערה יתרוממו גאות העשן כי תנשא למעלה למעלה ר"ל הפורעניות תגדל מאד : (יח) בעברת ה' . בחמת ה' תחרך ותשרף ארץ : כמאכלת אש · כמו הדבר הנאכל באש שהעץ שנאחז בו האש מדליק את העץ האחר כן העם הזה איש אל אחיו לא יחמולו ולא יהיה די להם הרע שעשה האויב : (יט) ויגזור . יחטוף במי שעומד בימין וישאר עדיין רעב ויאכל ממי שעומד בשמאל ולא ישבעו כי מעט ימצא בהם : איש · כל אחד יאכל בשר זרועו מעקת רעבון : (כ) מנשה את אפרים . מנשה יבוז וישלול את אפרים : יחדו המה · שניהם יחד ילכו על יהודה לשלול שלל : ועוד ידו נטויה . להכות עוד : י (א) הוי . יש להתאונן על החוקקים הם סופרי הדיינים על כי המה חוקקים און ר"ל כותבים דבר שאינו הגון וכשר : ומכתבים . הדיינים עצמם המצוים לסופריהם לכתוב המה יצוו לכתוב דברי עמל : (ב) להטות · מכתבם יהיה סיבה

מצודת ציון

מבולעים · ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ג) : (טז) ומרע · מרשיע : נבלה · דבר מגונה · נטויה · מל' הטיה : (יז) שמיר ושית · מיני קוצים : ותצת · מל' הצתה והבערה : בסבכי היער · הענפים המסובכים ואחוזים זה בזה כמו עד סירים סבוכים (נחום א) : ויתאבכו · הוא ענין התרוממות ואין לו דומה : גאות · מל' גאוה : (יח) בעברת · מל' עברה וחמה : נעתם ארץ ' ת"י חרוכת ארעא : אל אחיו · על אחיו : (יט) ויגזור · ענינו חטיפה כי החוטף דבר מה גוזרו וכורתו ממקומו : על ימין · בימין על במקום בי"ת כמו עמדתם על חרבכם (יחזקאל)

ג' לִהְיוֹת אַלְמָנוֹת שְׁלָלָם וְאֶת־
ל' יְתוֹמִים יָבֹזּוּ : ג וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם
ומ"ל פְּקֻדָּה וּלְשׁוֹאָה מִמֶּרְחָק תָּבוֹא עַל־
ה' מ"ל וא' חסר מִי תָּנוּסוּ לְעֶזְרָה וְאָנָה תַעַזְבוּ
כְּבוֹדְכֶם : ד בִּלְתִּי כָרַע תַּחַת אַסִּיר
ל' מ"ל וְתַחַת הֲרוּגִים יִפֹּלוּ בְּכָל־זֹאת לֹא־
ד' ר"פ שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה : ה הוֹי
אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה־הוּא בְיָדָם
זַעְמִי : ו בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ וְעַל־
עַם עֶבְרָתִי אֲצַוֶּנּוּ לִשְׁלֹל שָׁלָל
ולשומו ק' וְלָבֹז בַּז וּלְשִׂימוֹ מִרְמָס כְּחֹמֶר
ל"ג ר"פ חוּצוֹת : ז וְהוּא לֹא־כֵן יְדַמֶּה וּלְבָבוֹ
י"ט • ה' לֹא־כֵן יַחְשֹׁב כִּי לְהַשְׁמִיד בִּלְבָבוֹ
ל' וּלְהַכְרִית גּוֹיִם לֹא מְעָט : ח כִּי
ו' חסר בסיפרא יֹאמַר הֲלֹא שָׂרַי יַחְדָּו מְלָכִים :
ו' חסר • ל"ג"ם ט הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ כַּלְנוֹ אִם־לֹא
ג'. ל' כְּאַרְפַּד חֲמָת אִם־לֹא כְּדַמֶּשֶׂק
ד' שֹׁמְרוֹן : י כַּאֲשֶׁר מָצְאָה יָדִי
ל' וג' מ"ל • ל' חסר ל' ומ"ל לְמַמְלְכֹת הָאֱלִיל וּפְסִילֵיהֶם

אַרְמְלָן עֲדִיהוֹן וְיַת נִכְסֵי
יַתְמַיָא יִבְזוּן : ג וּמָה תַּעְבְּדוּן
לְיוֹמָא דְיִסְעֲרוּן עֲלֵיכוֹן חוֹבֵיכוֹן
וּלְרִיגוּשׁ עָקָא מֵרָחִיק יֵיתֵי
לְאָן תְּעַרְקוּן לְסָעִיד וְהֵיכָא
תִשְׁבְּקוּן יְקָרְכוֹן : ד בְּכֵן בַּר
מִן אַרְעֲכוֹן אֲסִירִין תִּתְאַסְרוּן
וּבַר מִקִּרְוֵיכוֹן קְטִילִין תִּתְרְמוּן
בְּכָל דָא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן
דִיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְהוֹן וְעַד כְּעַן
מִתְקְפִין מָרְדֵיהוֹן וְעוֹד מַחְתֵיהּ
עֲתִידָא לְאִתְפְּרָעָא מִנְהוֹן :
ה וַוי אַתּוּרָאָה שׁוּלְטַן רוּגְזִי
וּמַלְאַךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמַי עֲלֵיהוֹן
בְּלוּט : ו בִּכְנִישָׁא חֲנִיפָא
אֲשַׁלְחִינֵיהּ וְעַל עַמָּא דַעֲבָרוּ
עַל אוֹרַיְתָא אֲפַקְדִינֵיהּ לְמִבַּז
בִּזָא וּלְמֶעְדֵי עֲדָאָה וּלְשַׁוָיוּתֵיהּ
לְדַיִישׁ כְּסִין שׁוּקִין : ז וְהוּא לָא
כֵן מְדַמֵּי וְלִבֵּיהּ לָא כֵן מַחְשֵׁיב
אֲרֵי לְשֵׁיצָאָה אֲמַר בְּלִבֵּיהּ
וּלְאַסְפָא עַמְמִין לָא בְחָיִס :
ח אֲרֵי יֵימַר הֲלָא כָל שִׁלְטוֹנַי
כַּהֲדָא כְּמַלְכִין חֲשִׁיבִין קֳדָמַי :
ט הֲלָא כְּמָא דְכַרְכְּמִישׁ בְּבִישָׁא
קֳדָמַי כֵּן כַּלְנוֹ אִם לָא כְּמָא דְאַרְפַּד מְסִירָא בִּידִי כֵּן חֲמָת וּכְמָא דַעֲבָדִית לְדַמֶּשֶׂק
כֵּן אַעְבֵּיד לְשָׁמְרוֹן : י כְּמָא דְאַשְׁכַּחַת יְדֵי מַלְכְּוָן דְפַלְחָן לְטַעֲוָתָא וְצַלְמָנֵיהוֹן

רדק

האלמנה והיתום שהם חלושים אם כדין עם החלושים שהוא גרוע מפני חולשתם ותוקף שכנגדן והדיינים מעין את הדין ונוטים לעשיר ומהדרין פניו בדין והנה הדיינים כאלו הם שוללים ובוזזים העניים היתומים והאלמנות : (ג) ומה תעשו ליום פקודה • ליום שיפקוד האל עונותיכם: ממרחק • זה מלך אשור שבא מארץ רחוקה לא"י להשחיתה : על מי • כמו אל, כמו הרמתה על ביתו והדומים להם: ואנה תעזבו כבודכם • כי אתם תגלו מכבודכ' : (ד) בלתי כרע • היו"ד לכנוי כמו ומושיע אין בלתי, אמר לפי שהעם הזה בלתי אינם עמי ולא שומעים אלי לפיכך כרע תחת אסור, כלומר במקום האסירים כרע להיות עמהם ובמקום הרוגים גם כן יפלו הם הרוגים, כלומר מהם שבוים ומהם הרוגים לא ישאר אחד מהם בארצו כי כולם יהיו גולים או הרוגים, והמפרשים פירשו בלתי כי היו"ד אינה לכנוי, יש מפרשים כן לא ימלט אלא מי שיכרע ויחביא עצמו בין האסורים או במקום ההרוגים שלא יחשבוהו שהוא חי, ואדוני אבי ז"ל פירש בעבור שלא כרע לאל אסורים והרוגים יהיו, ורבי אחי הר' משה ז"ל פירש זולתי הכריעה שיש להם בארצם שהגוים מכניעים אותם זולתי זאת תבא להם גדולה מזאת והיא הגלות שיהיו מהם אסורי' או מהם הרוגים : (ה) הוי אשור • לשון קריאה • קורא לו שיבא על ארץ ישראל לשלול שלל, וקוראהו שבט אפו ומטה זעמו שהו מיסר ישראל, ופירוש בידם במקומם, כלו' בארץ ישראל אשלח זה השבט, ויש מפרשים בידם של מחנה אשור, כלומר מטה זעמי שמתי בידם ואחר כך פירש עוד ואמר : (ו) בגוי חנף, הפסוק כפל בענין במלות שונות, ולשומו מרמס, כי הכל יהיו דורכים ורומסים עליהם : (ז) והוא לא כן ידמה • כפול הענין במלות שונות, אמר כי מלך אשור לא יחשב כי הוא שלוחי ומטה זעמי אני חשב כי בכח ידו עושה מה שעושה מצליחת האמת והוא אינו יודע כי הוא שלוחי וכאשר ארצה אמנענו מלהשחית והוא חושב להשחית הכל ואפי' ירושלם : לא מעט • אחר שהשחית כל הממלכו' וגם רוב מלכות ישראל אמר שלא ישאר זה המעט והיא ירושלם שלא יכבוש אות' : (ח) כי יאמר • בלבבו או לעמו . איך תעמוד עיר או ממלכה לפני הנה כל אחד משרי הוא חשוב כמלך ויש לכל אחד מהם עם גדול וחיל רב , או פירוש שרי מלכים הם והם מלכי האומות שכבש : (ט) הלא ככרכמיש • אלה העיירות על נהר פרת ממלכות ארם וכבשם מלך אשור , לפיכך אמר שלא ככרכמיש • כלומר זו כזו כי כולם היו שוות לפני ונמסרו בידי , וכן שמרון כמוהם : וכלנו : הוא כלנה הוא הנזכר בספר עמוס : (י) כאשר • ממלכות האליל ופסיליהם , כלומר אף על פי שיש בהם אלילים ופסילים לא היה בהם כח להציל ארצם מידי : מירושלם

רשי

מדין זכות הראוי להם : (ג) ליום פקודה : שיפקד הקב"ה פלילית עוניכם : שואה ל' חורבן : על מי תנוסו לעזרה • הקב"ה אינו בעזרתכ' : ואנה תעזבו . את כל הכבוד אשר אתם קיבלים מן הגזל כשתלכו בג לה : (ד) בלתי כרע תחת אסור • במקום אשר לא כרע ולא יבין אחד מכם שלא היה שם כריעת המרבץ שם באותו המקום תהיו אסורים כלומר חוץ מארצכם תאסרו וכן תירגם יונתן בר מן ארעכון אסירין תתאסרון : תחת . מקום כמו שבו איש תחתיו (שמות טז) : ותחת הרוגים יפלו : ובאותו מקום יפלו הרוגים : (ה) הוי : כי עשיתי את אשור שבט אפי לרדות בו את עמי • ומטה הוא זעמי בידם של בני אשור: (ו) בגוי חנף . ישראל : (ז) והוא : סנחרב : לא כן ידמה • שהגזרה מאתי : ואני שולחו : ידמה קווידייר בלע"ז• ולבבו לא כן יחשוב • ששלחתיו על עסקי ממון לשלול ולבוז בז כי בלבבו להשמיד את הכל בגאותו : (ח) כי יאמר וגו': לכך גבה לבו : (ט) הלא ככרכמיש . כאשר בני כרכמיש שרים ושלטונים כן בני כלנו על כן אם לא כארפד אשר הוא משלטנות חמת שלקחתי מיד ארם ואם לא כדמשק שלקחתי מיד ארם כן עשיתי לשומרון אם לא כארפד חמת דביק הוא כארפד של חמת לכך נקוד פתח : (י) ופסיליהם . היו מירושלים ומשומרון : מכאן שרשעי ישראל היו מספיקין דמות עכו"ם שלהם לכל האומות סביבותם ואחרי שעובדי פסילי שומרון וירושלי' נפלו בידו ולא הצילום פסיליה' כן

קרתא וחד לשון ארח וחד לשון דין : בלבבו ה' בקריאה וסי' והתברך בלבבו לאמרו שלום יהיה לי • וכן במליצי שרי בבל ר"ה • וישם דוד את הדברים האלה • והוא לא כן ירמה . ודבר אמת בלבבו וחד ובלבבו יגדיל : הלא ו' חסר בסיפרא וסי' כי יאמר הלא שרי יחדו . הלא ככרכמיש כלנו : הלא כאשר

תולדות אהרן זעמי • עקרים מ"ב פ"ג :

ביאור מהגר"א

ועניים ודלים היינו עשירים שהיו עניים ונדלדלו והיינו כמ"ש חז"ל מגיעי בית בבית זה שממליא מעות לעני בשעת דוחקו כדי לקחת ביתו: ומשפט עניים • היינו המתנות הראוים לתת לעני כמ"ש וזה משפט הכהנים : להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבוזו • אינם יכולים לעשות עמל נגד בעלי כח כי יביאו הדבר עד המלך : (ד) בלתי כרע : רצה לומר אותן המנצחים את נפשם אשר לא יכרע ולא ישתחוו ועכשיו היו תחת אסיר : ותחת ההרוגים יפלו : היינו שיפילו א"ע להנצל שיסברו שגם הם נהרגין אבל תחת אסיר יהיו שלא ברצונם : בכל זאת כו' אמר ה"פ בכל זאת : על ה"פ שבא סנחריב לא"י ג"פ על עשרת השבטים כנ"ל והרביעי על ערי יהודה הבצורות והחמישי שטף את שבנא ובפעם ששי היתה מפלתו לכן אמר ה"פ בכל זאת שמשמע מתחלתו היה גם כן נרה : (ה) הוי אשור שבט אפי וגו' • כמ"ש לעיל שמשעבדין את ישראל בנפש ובגוף ובממון וזה שאמר שבט אפי ומטה הוא בגוף לעבודה : (ו) בגוי חנף וגו' • חנף ועברה הוא נגד תאוי וכעסי ותוקף ותאוני הוא בסתר שהאון טמון בקרבו וזה שאמר אשלחנו היינו נמי בסתר ועברה וכעסי הוא בגלוי זה שאמר אצונו היינו נמי בגלוי : לשלול שלל ובוזז • היינו מה שחוטפים בתחלה דברים החשובים נקרא שלל ומה שלוקחים בשנים גם דברים הבזוים קרוי ביזה מלשון בזיון ומה שלוקחים בשלישית הוא לשומו מרמס תחת רגליו כאמר חוצות רק בכדי שלא ישאר אחריו מאומה : (ז) כי להשמיד וגו' • ולהכרית וגו' עמ"ש במגלת אסתר שלהשמיד היינו ההשמדה מן המצות ולהכרית היינו הגופים שלא יזכר שם ישראל עוד וזה שאמר לא מעט שלא ישאיר אפילו מעט : (ט) הלא ככרכמיש כלנו • רצה לומר כמ"ש החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב שבמחנים אם במבצרים וז"ש ככרכמיש המרובה באוכלסין כן כלנה שנחשבת בפרשת נח בין העירות הגדולות אם לא כארפד שיושביה גבורים כן חמת אם לא כדמשק שהיא עיר בצורה כן שמרון : (י) כאשר מצאה וכו' • שפסילים ואלילים

מצודת ציון

(יחזקאל לג) : (א) החוקקים • ענין כתיבה : (ג) פקודה • ענין זכרון כמו ותפקוד עלי עון החטאה (ש"ב ג) : ולשואה • ענין חושך כמו אמש שואה (איוב ל) : על מי • כמו אל מי : ואנה • איה : כבודכם • כן יקרא העושר וכן עשה את כל הכבוד הזה (בראשית לא) : (ד) בלתי • ענינו כמו לא : תחת • במקום כמו שבו איש תחתיו (שמות טז) : (ז) ידמה • מל' דמיון ומחשבה : יבלע

מצודת דוד

סיבה לבטות את הדלים מן הדין הראוי להם : ולגזול • להעביר משפט האמת מן עניים : להיות • עי"ז תהיינה האלמנות שללם רצה לומר הרי כאלו הם בוזזים ושוללים את האלמנות והיתומים : (ג) ומה תעשו • כאומר אם אין כח ביד האלמנות והיתומים אבל מה תשיבו למקום ב"ה בעת יפקוד עליכם העון הזה . ולשואה . לעת תבוא עליכם החושך ממרחק וזהו מלך אשור : לעזרה . לעזור לכם : ואנה תעזבו : כשתלכו בגולה איה תעזבו ההון אשר אספתם בגזל שלא ישאר לא בן ולא בת : (ד) בלתי כרע : במקום אשר לא כרע כריעת המרבץ שם באותו המקום יהיה אסור רצה לומר חוץ מארצכם תאסרו : ותחת • ובאותו מקום יפלו הרוגים : ועוד ידו נטויה • להכות בהם בהיותם בארץ אויביהם : (ה) הוי אשור וכו' . יש להתאונן על כי אשור יהיה השבט לעשות בהם אפי להכות ולרדות אותם : ומטה : הזעם מה שאני זועם על ישראל הוא ביד אשור למטה כי עי"ז יכה בהם כרצונו : (ו) בגוי חנף . הם ישראל המחניפים ליצרם למלאות תאותו ותאויו : עברתי . מה שאני מלא עליו עברה וזעם : ולשומו מרמס • לרמסו ברגל כטיט המושלך בחוצות : (ז) והוא • אבל סנחריב מלך אשור לא ידמה כן כמו שהיא שהגזרה היא מלפני : ולבבו וכו' : כפל הדבר במ"ש : כי להשמיד בלבבו . כי חושב בלבבו להשמיד הכל ואף ירושלים כאלו נעשה הנצחון בכח זרועו : ולהכרית . חושב להכרית הכל לבל ישאיר אף מעט : (ח) יחדו • זה כזה כל אחד חשוב כמלך לפי מרבית העם שיש לכ"א : (ט) הלא ככרכמיש : הלא כמו שכבשתי את כרכמיש כן כבשתי את כלנו : אם לא וכו' . הלא כמו שכבשתי את ארפד אשר היא משלטנות חמת הלא כמו שכבשתי את דמשק כן אכבש את שומרון : (י) כאשר מצאה ידי : כמו שהשיגה

ידי

מִירוּשָׁלִַם וּמִשֹּׁמְרוֹן׃ יא הֲלֹא ב׳
כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשֹׁמְרוֹן וְלֶאֱלִילֶיהָ ו׳חסר בסיפרא ל׳
כֵּן אֶעֱשֶׂה לִירוּשָׁלִַם וְלַעֲצַבֶּיהָ׃ ל׳
יב וְהָיָה כִּי־יְבַצַּע אֲדֹנָי אֶת־כָּל־ ל׳ : קל״ד
מַעֲשֵׂהוּ בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִָם אֶפְקֹד כ״א
עַל־פְּרִי־גֹדֶל לְבַב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר
וְעַל־תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו׃ יג כִּי
אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי
כִּי נְבֻנוֹתִי וְאָסִיר ׀ גְּבוּלֹת עַמִּים ל׳ • ל׳
וַעֲתִידֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי וְאוֹרִיד ועתודתיהם ק׳ ב׳ נאדן
כַּאבִּיר יוֹשְׁבִים׃ יד וַתִּמְצָא כַקֵּן ׀ י׳
יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים ל׳
עֲזֻבוֹת כָּל־הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי וְלֹא ס׳
הָיָה נֹדֵד כָּנָף וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף׃ ל׳ • ל׳
טו הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ ל״ד׳ מייחדין בלישנא
אִם־יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל־מְנִיפוֹ ל׳ • נ״ד

ב׳ מִירוּשְׁלֵם וּמִקַּרְתָּא דְשָׁמְרוֹן׃
יא הֲלָא כְּמָא דַעֲבָדִית לְשָׁמְרוֹן
וּלְטַעֲוָתְהָא כֵּן אַעְבֵּיד לִירוּשְׁלֵם
וּלְצַלְמָנַיָא דִי בַהּ׃ יב וִיהֵי
אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ לְמֶעְבַּד יָת כָּל
דַאֲמַר בְּטוּרָא דְצִיּוֹן וּבִירוּשְׁלֵם
אַסְעַר עַל עוֹבָדֵי רָם לִבָּא
דְמַלְכָּא דְאַתּוּר וְעַל תּוּשְׁבַּחַת
רְמוּת עֵינוֹהִי׃ יג אֲרֵי אֲמַר
בִּתְקוֹף יְדִי עֲבָדִית וּבְחוּכְמְתִי
אֲרֵי סוּכְלְתָן אֲנָא וְאַגְלֵיתִי
עַמְמַיָא מִמְּדִינָא לִמְדִינָא
וְקִרְוֵי תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן בְּזֵיתִי
וַאֲחָתֵית בִּתְקוֹף יָת יָתְבֵי
כְּרַכִּין תְּקִיפִין׃ יד וְאַשְׁכָּחֵית
כְּקִנָּה יְדִי נִכְסֵי עַמְמַיָא
וּכְמִכְנַשׁ בֵּיעִין שְׁבִיקִין כָּל
דָיְרֵי אַרְעָא אֲנָא כְנֵישִׁית וְלָא
הֲוָה נָטֵיל מִכָּא וְשָׁדֵי כָא
וּפָתַח פּוּמָא וּמְמַלֵּיל מִלָּא׃
טו הַאֶפְשַׁר דְיִשְׁתַּבַּח חוּלִירָא
עַל דְחָלֵיל בֵּיהּ לְמֵימַר הָא אֲנָא חֲלֵילִית אִם יִתְרַבְרַב מַסְרָא עַל

כך שומרון וירושלים לא תנצל : (יא) כאשר עשיתי לשומרון וגו' : זאת יאמר לאחר שיכבוש את שומרון : (יב) והיה כי יבצע וגו' • אבל לא היה כמו שדימה אלא מאחר שיגמור הקב"ה את כל מעשהו ונקמתו בישראל ובקלה ערי יהודה ומאותה יראה יכנעו בני ציון וירושלים לשוב אלי אודיע למלך אשור כי לא בכוחו גבר : אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור • על אשר הפרה והרבה גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר פרי גודל קרייטמנ"ש דגרגדיי"א בלע"ז של לב סנחרב : תפארת רום עיניו . על שנתפאר בגאותו • תפארת ונטמנ"ט בלע"ז : רום עיניו • גסות רוחו כעניין שנא' גבה עינים ורחב לבב (תהלים קא) : (יג) כי אמר בכח ידי עשיתי כל גבורתי לא מאת הקב"ה : נבונותי : חכמתי : ועתידותיהם • מעמדם ומלכם: ואוריד . הורדתים מגדולתם : כביר יושבים • יושבים רבים . כביר פולשיר"ש : (יד) כקן • כקיני עופות הפקר : וכאסוף ביצים עזובות • וכאשר יאסוף אדם ביצים עזובות שעזבתם אמם ואין מוחה בידם לכסות עליהם : נודד כנף ופוצה פה ומצפצף • כל הל' הזה נופל בעופות לפי שדימה אותם הגוזלים לקן לפרים ולביצים עזובות אמר לשון זה לא צפצפו עליהם האב והאם • (טו) היתפאר הגרזן הקב"ה אומר לא היה לך להתהלל בזאת כי אינך אלא כגרזן שלי ואני החוצב בך

מירושלם ומשמרון • פירוש שהיו חזקים מירושלם ומשמרון , וכיון שלהם מצאה ידי כל שכן שמרון וירושלם , וזה אמר קודם שלכד שמרון ואחר שלכד שמרון אמר : (יא) הלא כאשר • אליליה ועצביה , ענין אחד במלות שונות : (יב) והיה כי יבצע • כי ישלים , כמו ידי תבצענה , בלע אמרתו , אמר כאשר ישלים ה' את כל מעשהו בגוים ובישראל על ידי מלך אשור בהר ציון ובירושלם אפקוד עליו עונות שחשב כי בכחו עשה מה שעשה בירושלם כי שם מת מחנהו ושם נפקד עונו , ומה שאמר על פרי גדול לבב מלך אשור לפי שמחשבתו הרעה עשתה פירות , שהיה מתפאר בה לבני אדם , ואומר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי והיה מצליח בכל דרכיו לפיכך היה חושב כי בחכמתו תלויה הצלחתו , וזהו שאמר על פרי , וכפל הענין ואמר ועל תפארת רום עיניו , כי גבהות הלב נראה בעינים , וכן אמר רום עינים ורחב לב : (יג) כי אמר . גבולות עמים , לפי שכבש כל הארצות כאלו הסיר כל הגבולות , כי לכל עם יש גבול לארצו לפי התפשט הממלכות , כאמרך מלכות עם פלוני מכאן ועד כאן , וכיון שהוא כבש הכל שב הכל מלכות אחת , וכאלו אין מלכיות הגוים נחלקות והנה הוא כאלו הסיר הגבולו': ועתידותיה' שושיתי • כתוב ביו"ד וקרי ועתודותיהם בוי"ו ואחד הוא בענין: שושיתי בשני שי"ן , השניה קורין סי"ן והוא כמו סמך , מן שוסים את הגרנות ושוסתי מן הדומה למרובע , ופירוש עתודותיהם אוצרותיהם , לפי שממון האוצרות הוא עתון בהם לעתיד אם יצטרך לו , ויונתן תרגם וקרוי תושבחתהון בזיתי : ואוריד כאביר יושבים • אל"ף כאביר נוספת, או המלה נוספת מן כביר ואביר , ושניהם ענין אחד וההרכבה להגדלה , פירוש אותם שיושבים במקום כביר וחזק אני אוריד אותם לארץ ובפסוק ואסיר ואוריד לעתיד כי הוי"ו בשוא , ושושיתי עבר והנה עבר ועתיד בפסוק , והטעם כי כבש המדינות ועתיד לכבוש הארצות : (יד) ותמצא כקן ידי : כמו שהקן מופקר ונעזב לכל עובר , וכן כתוב גם כן כעוף נודד קן משולח, אמר חיל העמים מצאה אותו ידי כמו שימצא האדם הקן ויקחנו ואין ממחה בידו כן אני לא מצאתי בכל העמים מי שיעמוד כנגדי , וכמו שיאסוף אדם בצים עזובות שאין האם עליהם , כי כשהעוף עליהם נודד כנפיו ומכה בקן למנוע מלקחתם אם יוכל , אבל כשהם עזובות יקחם בלא מניעה, כן אני לא מצאתי מונע לכל מה שלקחתי ואספתי , ולא אפילו בדבור כל שכן במעשה , ולפי שהמשיל חיל עמים לקן ולבצים עזובות המשיל העמים לעוף , לפיכך אמר נודד כנף ופוצה פה ומצפצף ולמ"ד לחיל כלמ"ד הרגו לאבנר , ונודד הוא פעל יוצא או יהיה פעל עומד כחבריו , והוא כמו נובלת עליה , לפי שעליה נובלים תקרא האלה נובלת , כלומר מצד עלים שהם נובלים , וכן נודד כנף , מצד כנפיו שהוא נודד : (טו) היתפאר • אמר הנביא אלה דברי מלך אשור • וזה תימה היאך יתפאר הגרזן על החוצב בו , והגרזן הוא מלך אשור והחוצב בו הוא האל יתברך , וכפל הענין לחזק : ומשור • הוא המגרה ושרשו נשר והנו"ן נבלע בדגש השי"ן , וממנו מסככין בנסרים המוכר במשנה : כהניף שבט • כמו שמניף זה השבט והוא מלך אשור כמו שאמר שבט אפי , ועם מי הוא לא עם המטה כמוהו אלא עם מי שמרים אותו להכות העמים והוא

עשיתי לשמרון ולאליליה . הלא על האנשים היושבים . הלא אני מחשה • הלא מעט מזער : הגרזן ד' מיחדין בלישנ' וסי' לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן • ונדחה ידו בגרזן לכרות . היתפאר הגרזן על

ביאור מהגר"א

ואלילים הם תמונות ממלכות האליל שבשמים והנה בירושלים היו עושין תמונות להקדושות אשר בקרבם אבל בשומרון שלא היו קדושות בתוכם היו עושין אלילים להוריד לכן קדושה מצבא השמים שהיו חושבין שהם בקיאין בחכמות הכוכבים ומבינים בממלכות שאליל ושאר האומות סביבם היו לוקחים תמונות לפסילים ואלילים מירושלים ומשמרון וזהו שכתב מירושלם ומשמרון וז"ש לשמרון ואליליה לירושלם ולעצביה : (יב) פרי גודל לבב ותפארת רום עיניו • היינו עין גבוה ונפש רחבה (והנפש רחבה כשהיא בכח אינו נענש אבל כשהוא מוציא פרי ופרי נפש רחבה היינו עבירות על רוב ל"ת שבתורה כמו החמס והגזל והניאוף בכדי למלאות תאותו אז נפקד לעונש אבל מענישים על הגאוה אף שאינו עושה מעשה כי אם על תפארת רום עיניו) : (יג) כי אמר בכח ידי עשיתי וגו' • רצה לומר כי עצה וגבורה למלחמה ובכח ידי היינו בכח וגבורה עשיתי : ובחכמתי כי נבונותי • היינו עצתי ובחכמתי רצה לומר שלמדתי כי נבונותי מעצמי היינו מבין דבר מתוך דבר : ואסיר גבולת עמים וגו' כי האדם ניכר בסימניו במצריו ממדינה פלונית או מעיר פלוני או מבית פלוני ואמר אסור גבולת היינו מדינות ועתידותיהם היינו עיירות : כביר יושבים : היינו גרשתים מבתיהם : (יד) ותמצא כקן ידי לחיל העמים • בפסוק שלמעלה אמר כי לקח מידם קרקעותיהם וכאן אמר שלקח מאתם רכושם במטלטלין והוא ע"ד ועזבו לאחרים חילם היינו רכוש : ולא היה נודד כנף ופוצה פה ומצפצף • היינו כשעוף עומד כנגד הבא אל קינו אם להכות בכנף או לשאוג בקולי קולות או בקול נמוך מצפצף כאלו מתחנן להשיב מרעתו ואמר כי שלם אלה לא נעשה לו : (טו) המשור על מניפו . המשור הוא מה שמחליקין בו הקורות ודרכו בהנפה והנפה הוא שמניף החפץ בידו למעלה למעלה והרמה הוא הגבהת החפץ ואינו מניף ידו למעלה בכח והמכה במעט די בהרמה מעט והמכה בשבט

תולדות אהרן ואסיר גבולת עמים • ברכות כח ידים עו : היתפאר הגרזן • עקדה שער לט עקרים מ"ב פ"ג :

מצודת דוד

ידי לכבוש הממלכות האליל והלא פסיליהם חזקים מפסילי ירושלים ומפסילי שמרון וכאומר אם כן כ"ש שאכבוש את ירושלים ואת שמרון : (יא) הלא כאשר וכו' • אחר שיכבוש שמרון בכחו על ירושלים יאמר הלא כאשר וכו' : ולאליליה • כי גם האלילים שבר ולקח עמו לאשור : (יב) כי יבצע • כאשר ישלים ה' את מעשהו להביא חיל סנחריב על ציון וירושלים : אפקוד • אז אשגיח על מה שהפריח והרבה גודל לבב : ועל תפארת • על התפארות גאותו : (יג) עשיתי כל מה שעשיתי בדבר הכלמון עשיתי בכח ידי ובחכמתי כי אני נבון : ואסיר • באמרם ע"כ גבול מלכות זו וע"כ וכו' וכיון שכבשם הכל הסיר הגבולים כי נחשב הכל כמלכות אחת : ועתידותיהם שוסתי : שללתי אוצרותיהם : ואוריד : הורדתי היושבים במקום חוזק ותוקף על תחלת המקרא שאומר את כל אלה עשה בכח הזרוע ובחכמה נפלאה : (יד) ותמצא כקן ידי • ר"ל הסיגה ידי לאסוף כל העמים כמו שיד כל מוצאת קן לאסוף המופקר : וכאסוף וכו' • אספתי אני את כל אנשי הארץ כמו המאסף ביצים שעוזבת אמם והלכה לה : ולא היה נודד כנף : לפי שדמה הגוזלים לקן לאסוף ולביצים עוזבות אמר לשון הנופל בעופות שמנדדים בכנפיהם ופותחים פיהם ומצפצפים בתוכם שבזה יגלו וכו' ר"ל שלא עמד מי למולו למחות בידו . (טו) היתפאר . אמר הנביא וכי מהראוי שיתפאר הגרזן על החוצב בו לומר אני החוצב ולא אתה ר"ל הלא אשור אינו אלא כגרזן ביד האל ולא בכחו יגבר : כהניף שבט : [illegible] הנה

מצודת ציון

(יב) יבצע • ענין השלמה כמו וידיו תבצענה (זכריה ד) : אפקוד • ענין השגחה כמו פקדו נא והלוו (ש"א יד) : (יג) ועתודותיהם • אוצרותיהם המזומן לעת הצורך והוא מל' התעתדו לגלים (איוב טו) שהוא ענין הזמנה : שוסתי • כמו שוסיתי בסמ"ך והוא ענין בזה וכלו כמו שוסים את הגרנות [ש"א כג] : כביר • ענין חוזק כמו כביר כח לב (איוב לו) : קן • הוא מדור העופות כמו ודרור קן לה (תהלים פד) : חיל • ענין לכה העם : ופוצה • ענין פתיחה כמו פציתי פי (שופטים יא) : ומצפצף • כן נקרא השמעת קול העופות : (טו) הגרזן • הם הכלי שחוטבים בו העצים כמו ונדחה ידו בגרזן (דברים יט) : החוצב • ענין חטיבה וכריתה ודומה לו וגם יקב חלב בו (לעיל ס) : המשור • הם כלי מלא פגימות שבו כורתים לחתוך בם העצים וכן ויסר מגרה (דה"א כ) : מניפו • מל' הנפה והרמה : כהרים • כהרים [illegible] מרימיו : עם מרימיו

ל׳ · ל׳ כְּהָנִיף שֵׁבֶט אֶת־מְרִימָיו כְּהָרִים
ג׳ בטעם׳ מַטֶּה לֹא־עֵץ׃ טז לָכֵן יְשַׁלַּח
ל׳ הָאָדוֹן אֲדֹנָי צְבָאוֹת בְּמִשְׁמַנָּיו
חסר : ל׳ וחסר · ל׳ דח רָזוֹן וְתַחַת כְּבֹדוֹ יֵקַד יְקֹד כִּיקוֹד
ג׳ אֵשׁ׃ יז וְהָיָה אוֹר־יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ
ב׳ ומ״ל וּקְדוֹשׁוֹ לְלֶהָבָה וּבָעֲרָה וְאָכְלָה
ל׳ שִׁיתוֹ וּשְׁמִירוֹ בְּיוֹם אֶחָד׃ יח וּכְבוֹד
ל׳ יַעְרוֹ וְכַרְמִלּוֹ מִנֶּפֶשׁ וְעַד־בָּשָׂר
ל׳ · ל׳ יְכַלֶּה וְהָיָה כִּמְסֹס נֹסֵס׃ יט וּשְׁאָר
ל׳ עֵץ יַעְרוֹ מִסְפָּר יִהְיוּ וְנַעַר יִכְתְּבֵם׃
ח׳ כטע׳ בסיפ״ב כ וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יוֹסִיף עוֹד
שְׁאָר יִשְׂרָאֵל וּפְלֵיטַת בֵּית־יַעֲקֹב
ב׳ לגבול מוהכל ל״א לְהִשָּׁעֵן עַל־מַכֵּהוּ וְנִשְׁעַן עַל־יְהוָה
ל׳ ר״פ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בֶּאֱמֶת׃ כא שְׁאָר
יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל־אֵל גִּבּוֹר׃

דְּנָגִיד בָּהּ לְמֵימַר הֲלָא נַגָּרִית כַּאֲרָמָא חוּטְרָא לְמִמְחֵי לָא חוּטְרָא מָחֵי אֱלָהֵין מַן דְּמָחֵי בֵּיהּ׃ טז חֲלַף דְּאִתְרַבְרַב מַלְכָּא דְּאַתּוּר בְּכֵן יְשַׁלַּח רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת בְּרַבְרְבָנוֹהִי מָחָא וּתְחוֹת מָנֵי יְקָרְהוֹן מֵיקַד יֵיקְדוּן כִּיקִידַת אֶשָּׁא׃ יז וִיהֵי מָרֵי נְהוֹרֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל וְקַדִּישֵׁיהּ מֵימְרֵיהּ תַּקִּיף כְּאֶשָּׁתָא וּפִתְגָּמוֹהִי כְּשַׁלְהוֹבִיתָא וְיִקְטוֹל וִישֵׁיצֵי שִׁלְטוֹנוֹהִי וְטוּרְנוֹהִי בְּיוֹמָא חַד׃ יח וְיֵקַר סַגִּי מַשִּׁרְיָתֵיהּ נַפְשֵׁיהוֹן עִם פִּגְרֵיהוֹן יְשֵׁיצֵי וִיהֵי תְּבִיר וַעֲרִיק׃ יט וּשְׁאָר עַבְדֵי קְרָבֵיהּ יְסוּפוּן לְמֶהֱוֵי עַם דְּמִנְיָן וּמַלְכוּ חַלָּשָׁא יִתְחַשְׁבוּן׃ כ וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא לָא יוֹסְפוּן עוֹד שְׁאָרָא דְּיִשְׂרָאֵל וְשֵׁיזָבַת בֵּית יַעֲקֹב לְאִסְתְּמָכָא עַל עַמְמַיָּא דַּהֲווֹ מַפְלְחִין בְּהוֹן וְיִסְתַּמְכוּן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל בִּקְשׁוֹט׃ כא שְׁאָר דְּלָא חָטוֹ וּדְתָבוּ מֵחַטָּאָה שְׁאָרָא דְּבֵית יַעֲקֹב יְתוּבוּן לְמִפְלַח קֳדָם אֱלָהָא

בך נפרע על ידך מאויבי אתה המשור ואני המניפו וכי דרך המשור להתהלל על מניפו משור סגייר״א בלע״ז : כהניף שבט את מרימיו : כאלו היה השבט מניף את עצמו ואת יד המרימו והלא אין שבט מניפו אלא האדם : כהרים מטה לא עץ . לא העץ הוא המרים אלא האדם הוא המרים : (טז) ותחת כבודו . תחת בגדיהם יהיו נשרפין. הבגדים הם מכבדים את האדם : יקד יקוד · ישרף שריפה כשריפת אש · ומדרש אגדה כאן פרע לבני שם הכבוד שעשה שם לאביו כשכסה ערות נח אביו שנאמר (בראשי׳ ט) ויקח שם ויפת וגומר : (יז) אור ישראל · התורה שעוסק בה חזקיה תהיה לאש לסנחריב : וקדושו הקב״ה : ד״א וקדושו לדיקים שבדור : שיתו ושמירו : שריו וגבוריו: (יח) וכבוד יערו וכרמילו · הם רבוי חיילותיו : כרמל : יער גבוה : כמסוס נוסס : לפי שדימה אותם לעצי יער דומה פורענותם לתולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקורהו סס כמו כצמר יאכלם סס (לקמן נא : כמסוס טסס : כמגור המגורר : כמסוס נוסס . כמסוס של נוסס שהוא נטחן דק דק שהתולעת טוחן כך היה האפר ושריפת גופן דק : מסוס הוא הנטחן ונופל ע״י תולעת. נוסס הוא התולעת : (יט) ושאר עץ יערו · הנותרים בחיילותיו מספר יהיו . נוחים לספור כי מעט הם ונער יוכל לכתבם ואמרו רבותינו עשרה נשאר מהם שאין לך קטן שאינו כותב יו״ד קטנה : (כ) להשען על מכהו : לסמוך על מלכי אשור׳ שהם היו תחלת המציקים להם: (כא) שאר ישוב · השארית

יהוה האל יתברך , ואמר מרימיו לשון רבים , כמו אלהים קדושים הוא וכפל הדבר במלות שונות : ואמר כהרים מטה לחזק הענין , ופירוש לא עץ זה המטה לא יהא שיהא עץ כשאר העצים , כלומר לא יגדל יותר ממה שהוא עתה ומעתה בהתפארו יסוף ויכלה : (טז) לכן ישלח האדון · בעבור זה שלא חשב הוא שיש עליון מנהיג אותו אלא אמר כי בכחו ובחכמתו היה עושה מה שהיה עושה לפיכך יראה לו האל כי הוא האדון והוא אדון לצבאות מעלה ולצבאות מטה והוא ישלח בצבאותיו מגפה , ואמר רזון והוא המות , כמו וישלח רזון בנפשם , ועוד לפי שאמר במשמניו אמר גם כן רזון , ופירוש במשמניו גדולים שבהם גבורים ובריאים , כמו ויכחד כל גבור חיל ונגיד וכו׳ וכן נקראו הבריאים והחזקים בלשון הזה , כאמרו כל שמן וכל איש חיל וכן אמר ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע , ותחת כבודו , ובמקום כבודו כלומר במקום שהיה שם מתכבד מחנהו הגדול והעלום שם יקד יקוד כיקוד אש תבער בו מגפה שורפת בהשרפנו כשרפת אש : (יז) והיה אור ישראל. האל שהוא אור ישראל והאיר להם בחשכה שהיו בה , כמו שאמר למעלה העם ההולכים בחשך ראו אור גדול, והנה האל יתברך כמו האור המאיר והאנגל ויאיר לישראל ויאכל במחנה אשור , וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין ׳ ופירוש שיתו ושמירו כתרגומו וקרא השרים הגדולים שבמחנהו קוצים לפי שבהם היה מכאיב העולם כקוץ מכאיב : (יח) וכבוד יערו וכרמלו . היער הוא מקום העצים הגדולים והארזים והכרמל הוא מקום העבוד שבו שדות וכרמים · והמשיל מחנה אשור ליער ולכרמל כי היו במחנהו מלכים ושרים גדולים והיה במחנהו די לכל צרכיהם וממון רב משלל מצרי׳ וכוש והיה בהם עם רב עובדי אדמה וזולתם ׳ וכבוד כל המחנה מתו כולם , ומה שאמר מנפש ועד בשר יכלה , מראה כי הגוף גם כן נשרף, ויש בזה מחלוקת בדברי רבותינו , ונחלקו על פסוק ותחת כבודו ולא כבודו ממש כמו שהוא בפרק חלק והנה פסוק זה מסייע למי שאומר כי הנפש עם הגוף נשרפו , והפסוק שאמר וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים מסייע למי שאמר נשמה נשרפו וגוף קיים , כי הפגרים הין אלה שהיו מתים , ואף על פי שהם לא הביאו אלא שני פסוקים הנה מראה טעם כל אחד ואחד , ונוכל להרך שני הפסוקים כי נשרף מקצת גופם , וכן אומר למטה בפרשת כן אראלם צעקו חוצה והיו עמים משרפות סיד , והיה כמסוס נוסס , והיה מחנהו כמו מחנה שימס נושא הנס כי יפול כל המחנה, ויונתן תרגם ויהא תביר ועריק יהיו נשברים ינסים · כלומר המעטים הנותרים ינוסו : (יט) ושאר עץ יערו לפי שהמשיל המחנה לעצי היער אמר הנשארים מעץ יערו שלא ימותו מספר יהיו , כלומר מעטים , כמו ואני מתי מספר : ונער יכתבם · פירוש בו כי עשרה היו הנשארים והנער כשמתחיל לכתוב בלמדו הכתיבה תחילה יכתוב אות היו״ד כי היא ראשית האל״ף , ויתכן לפרש כי הנער לא יראה לכתבם כי מעטים יהיו והנער יכול לספרם ולכתבם : (כ) והיה ביום ההוא · להשען על מכהו כמו שהיה אחז נשען על מלך אשור והיה מכהו במס שהיה מכביד עליו או מכהו במלחמה כי אחר כן נלחם בו ועתה הכירו כי אין להשען באדם כי צריך לו שיעבדנו ויתן לו מס וכאשר לא יתן או הוא לא ירצה בו יכהו וילחם בו , אבל ראוי להשען על ה׳ צבאות כי לא יבקש מהאדם דבר אלא שישען בו באמת ויושיעו מכל צרותיו , ולפי שחזקיהו נשען על ה׳ הכה מלך אשור שהיה מכהו ונודע לכל כי ה׳ קדוש ישראל : (כא) שאר ישוב · לפי שבימי חזקיהו גלו רוב ישראל לפיכך אמר שאר כלומר מה שנשאר מישראל ישוב ובאר עוד ואמר שאר יעקב למי ישוב

תולדות אהרן ישלח האדון · סנהדרין צד לב : ותחת כבודו · שבת קיג סנהדרין צד : אור ישראל · עקרים מ״ב פכ״ע : עץ יערו · סנהדרין צד :

ביאור מהגר״א

בשבט לא ירגיש המוכה עד אם אשר יניף המכה את ידו בכח וז״ש כהניף שבט כהרים מטה : (טז) לכן ישלח האדון כו׳ · כל מקום שנאמר אדון עוקר דיורין ומושב דיורין : במשמניו · היינו שרי מעלה : רזון · ביטול מהם ממשלתם : (יז) והיה אור ישראל · הוא תורה כמ״ש ותורה אור : קדושו · הוא תפלה כמ״ש ואתה קדוש יושב תהלות ישראל והיינו תורה ועבודה נגד יעקב ויוסף שהם אש ולהבה : ולהבה הוא תוספות על האש : ובערה · היינו מבפנים את נפשם : ואכלה · היינו מבחוץ את גופם : שיתו ושמירו · היינו בעלי גאוה ובעלי כעס כמ״ש לעיל ז׳ כ״ג : (יח) וכבוד יערו וכרמלו · הם הפרשים והרגלים וחסר בגמרא שלנו והשאר פרשים ורגלים : והיה כמסוס נסס · היינו הנשאר הנ״ל ימסו כהמס דונג מפני אש כן ימסו מפני האש אשר ירד על השרים : (יט) ושאר וגו׳ מספר יהיו · אמרו חז״ל היינו עשרה והוא כי סוף גדר המספר היא עשרה : ונער יכתבם : (כ) שאר ישראל · היינו יהודה נקראים ישראל ע״ש התביעות כמ״ש לעיל : ופליטת בית יעקב היינו עשרת השבטים שפלטו מהם והוא שירמיהו החזירן : להשען על מכהו · כי מנחם ואחז בטחו על מלך אשור, ולבסוף הכה אות׳ : ונשען על ה׳ קדוש ישראל באמת · רלה לומר שישענו על ה׳ בזה שמקדשין ישראל אותו תמיד באמת כי בטחון הוא מעלה היותר גדולה היינו כשהוא בצדקתו אבל לא ע״ד מ״ש חז״ל רשעים היו אלא שתלו בטחונם בהקדוש ברוך הוא וכמ״ש אל תבטחו כו׳ הגנוב ורוצח וכו׳ ועמדתם בבית הזה לפני וכו׳ : (כא) שאר ישוב שאר יעקב : היינו שני יהודה ועשרת השבטים ולפי שיהודה ישב בדרום א״י ושאר השבטים

מצודת ציון

מרימיו : (טז) משמניו · מל׳ שמן : רזון · ענין כחשות : ותחת · במקום : יקד · ענין הבער כמו על מוקדה (ויקרא ו) : (יז) שיתו ושמירו · מיני קוצים : (יח) וכרמלו · שם כרמל הונח למקום שדות וכרמים וכמ״ש והיה מדבר לכרמל (לקמן לב) : כמסוס נוסס · שם התולעת האוכל וטוחן את העץ נקרא נוסס ודומה לו וכצמר יאכל סס (לקמן נא) והנטחן עצמה נקרא מסוס :
תרון

מצודת דוד

הנה כן לא אשור הוא בעל הנצחון כי אם המקום שהשילו : (טז) לכן · בעבור גודל לבבו : במשמניו רזון · ירזה את השמנים שבעמו רלה לומר יאבדו מן העולם : ותחת כבודו . ובמקום שהיה מתכבד בעצמו לתלות הדבר בכח זרועו במקום זה יהיה ללעג וקלס כי תבער הבערה כהבערת אש רלה לומר כל אנשיו ימותו על ידי המלאך המכה בהם כאלו נשרפו באש וכן נאמר בו והיתה לשרפה מאכולת אש (לעיל ט) :(יז) והיה אור ישראל : האל המאיר לישראל : וקדושו : הוא האל קדוש ישראל וכפל הדבר במ״ש : שיתו ושמירו . וקראם כן לפי שבהם היה מכאיב העמים כבקוץ מכאיב : (יח) וכבוד יערו . מרבים אנשיו כעלי היער אשר היה מתכבד בהם : וכרמלו : ר״ל בעלי העושר ככרמל הזה שהוא מלא ברכת ה׳ שדות וכרמים : מנפש וגו׳ · כי ישרוף גופם ונפשם : והיה . שעם ההוא יהיה כהנמס מן המולעם אשר ישחק בפיו את הכלים דק דק ולפי שהמשילם לעצי היער אמר לשון הנופל בהשחתת העצים : (יט) ושאר . שאר העץ הנשאר ביערו ר״ל הנשאר במחנהו : מספר יהיו : יהיו מתי מספר : ונער . אף הנער לא ילאה לכתבם ולפרסם כי מעטים יהיו : (כ) ביום ההוא · כשיראו גדול הנס הזה : על מכהו : על מלכים שהם היו תחלת המציקים להם : באמת . בכל לבב : (כא) שאר ישוב . הנשארים ישובו ולתוספת ביאור אמר שאר יעקב וגו׳ רלה לומר הנשארים מבני יעקב הם ישובו

כב כִּי־אִם־יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ כִּלָּיוֹן חָרוּץ שׁוֹטֵף צְדָקָה׃ כג כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת עֹשֶׂה בְּקֶרֶב כָּל־הָאָרֶץ׃ כד לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת אַל־תִּירָא עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּכָּה וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא־עָלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃ כה כִּי־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְכָלָה זַעַם וְאַפִּי עַל־תַּבְלִיתָם׃ כו וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוָה צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃ כז וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יָסוּר סֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמֶךָ וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ

ל' · ג' · י"ד בטעם בסיפרא · ה' חסר בסיפר · ג' · ל"ז · ג' · ל' · ד' ומ"ל · ב' · ג' · ח' בטעם בסיפרא · ב'

גִּבָּרָא׃ כב אֲרֵי אִם יְהֵי עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל סַגִּי כְּחָלָא דְיַמָּא שְׁאָר דְּלָא חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֲטָאָה יִתְעַבְדוּן לְהוֹן גְּבוּרָן דְּמִתְגַּבְּרִין וּמְדַבְּרָן בִּזְכוּ׃ כג אֲרֵי גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עָבֵד עִם כָּל רַשִׁיעֵי בְּגוֹ אַרְעָא׃ כד בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת לָא תִדְחַל עַמִּי יָתֵיב צִיּוֹן מֵאַתּוּרָא בְּשׁוּלְטָנֵיהּ יִמְחִינָךְ וּמָרְוָתֵיהּ יִרְמֵי עֲלָךְ כִּדְבְאוֹרַח מִצְרָיִם׃ כה אֲרֵי עוֹד צִבְחַר כִּזְעֵיר וִיסוּפוּן לְוָטַיָּא מִנְּכוֹן דְּבֵית יַעֲקֹב וְרוּגְזִי עַל עַמְמַיָּא עָבְדֵי תִבְלָא לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן׃ כו וְיַיְתֵי עֲלוֹהִי יְיָ צְבָאוֹת מָחָא כְּמָחַת מִדְיָן בְּשְׁקִיף עוֹרֵב וּמָרְוָתֵיהּ תֶּעְדֵי מִנְּכוֹן כְּמָא דְעַדַּת מָרְוַת פַּרְעֹה עַל יַמָּא וְיִתְעַבְדָן לְכוֹן גְּבוּרָן כִּדְבְאוֹרַח מִצְרָיִם׃ כז וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא תֶּעְדֵי מָרְוָתֵיהּ מִנָּךְ וְנִירֵיהּ מֵעַל

רשי

שבהן ישובו אל הקב"ה: אל גבור: שהראה להם גבורה בסנחרב: (כב) כי אם יהיה עמך: לחזקיהו אמר הנביא אם יהיה עמך כחול הים השאר שישוב בו למוטב תשטף את כליון החרוץ לבא עליהם ויעכבנו מלבא בצדקה שיתנהג בה: (כג) כי כלה ונחרצה: הראו שהקב"ה עושה (דין) ברשעים ותכנעו ותשובו אליו: (כד) לכן לפי שידעתי שתשובו אלי חזקיהו וסיעתו (דבר אחר לכן · ל' שבועה לכן באמת): כה אמר ה' אל תירא מאשור בשבט יככה: בשבט פיו יחרף ויגדף אתכם על ידי רבשקה: ומטהו ישא עליך: לאיים כדרך שעשה למצרים: ועוד יש לפרש בשבט יככה אשר עד הנה הכך בשבט והורגל לשאת עליך מטהו ואימתו כדרך המצריים משום ר' מנחם אמר לי ר' יוסף: (כה) כי עוד. ימים מעט מזער וכל' הזע'שלי שניתן למטה ביד אשור כמ"ש למעלה ומטה הוא בידם זעמי: ואפי. שהי' לשבט ישוב על תבליתם. ל' תבל עשו (ויקרא כ) על חירופי' וגידופין אשר גדפו נערי מלך אשור אותי: (כו) ועורר עליו ולעורר עליו: שוט. מכת יסורין: כמכת מדין: שנהרגו בלילה אחת והמלכים שברחו משם ונמלטו נהרגו עורב בצור עורב כדמפורש בספר שופטים אף זה לאחר שישוב לארצו ימות שם בחרב: ומטהו על הים · ועוד יעורר עליו את מטהו אשר היה על הים בפרע' ובחילו: ונשאו. וטילטלו מן העולם כדרך שנשא את מצרים: (כז) וחובל עול · סנחריב מפני חזקיהו שהיה נוח לדורו כשמן: ורבותינו פירשו מפני שמנו של חזקיהו שהי' דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהשיאם לעסוק בתורה כענין שנאמר

רדק

ישוב אל אל גבור ישוב בתשובה שלמה אל ה' שהראה גבורתו בגבורי האדם: (כב) כי אם יהיה כנוי עמך כנגד חזקיהו אמר אפילו אם יהיו רבים כחול הים שאר יקראו מי שישוב בו, כי השאר הטוב כמעט יקרא שאר, כן ישראל רובם יגלו ויעבור עליהם כליון חרוץ שישטפם בצדקה ויכלם לפי שהם פושעים והנשאר בו שהוא המעט ישוב לאל · וזה אומר על עשרת השבטים שגלו והשאר יהודה ובנימין שבו לאל בימי חזקיהו והושיעם האל מיד מלך אשור: וכליון חרוץ · פי' כליון גמור: (כג) כי כלה ונחרצה · כמו שאמר כליון חרוץ, וכפל ונחרצה לחזק, כלומר כי הכלה תהיה גמורה, אמר כלה אני עושה והכלה תהיה נחרצה: (כד) לכן · אמר יושב ציון לפי שהכה מלך אשור כל ארץ יהודה, כמו שכתוב ויחן על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ולא נשארה אלא ירושלם, ואמר ציון שהיא ראש הממלכה, בשבט יככה לא יכלה אותך מכל וכל אלא כמי שמכה בשבט שמכאיב האדם המוכה ואינו ממיתו כן יעשה מלך אשור ביהודה: ומטהו ישא עליך · זה המס שהטיל על יושבי ירושלם שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב: בדרך מצרים · באותו דרך ובאותו ענין שעשו המצריים בישראל, שנאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם ענו אותם במסים ובעבודה קשה אבל לא כלו אותם כן עשה מלך אשור בישראל: (כה) כי עוד מעט מזער · הכפל להמעיט הזמן אמר עוד מעט זמן יהיה שיכלה זעמי על מלך אשור כי הוא היה עד הנה שבט אפי ומטה זעמי להכות העמים ועתה יכלה זעמי ואפי עליו עד שיכלה וזה הוא ואפי על תבליתם, תבליתם בשקל תכליתם: (כו) ועורר עליו · שוט הוא קשה משבט ומטה אמר הוא הכך בשבט והקב"ה יכהו בשוט ותהיה המכה שיכהו כמכת מדין בצור עורב שהכה מחנה מדין ושרי מדין שברחו רדפו אחריהם והרגו את עורב בצור עורב ואת זאב ביקב זאב וזכר צור עורב לבד כמי שמזכיר ראשי הדברים כי ידוע הוא הענין וכתוב בספר שפטי' כן הכה מחנה מלך אשור והמלך שברח הכוהו בניו בחרב: ומטהו על הים · ומטהו שהיה נושא עליך יהיה סופו כמו שהיה סוף מטה פרעה על הים כי שם כלה זעם ה' עליו ונשא הקב"ה מטהו עליו · בדרך מצרים · כאותו דרך שעשה במצרים שטבעם בים כן כלה מחנה אשור בירושלם, וכ"ף כמכת במקום שנים, ופי' מטהו על הים, כלומר כמו שהיה על הים: (כז) והיה ביום ההוא, וחובל עול מפני שמן, עול סנחריב ישחת מפני שמן חזקיהו, והנה הוא בהפך כי שמן צואר השור ישחת מהעול אשר עליו תמיד כן הוא דרך העולם, וכן היה ראוי שישחת שמנו של ישראל מפני עול סנחריב כי הם היו מעטים וסנחריב עם רב והקב"ה ברחמיו הפך את הדבר והיה השמן קשה מן העול ותובל עול סנחריב מפני שמן ישראל · וי"ת ויתברון עממיא מן קדם משיחא פירוש חזקיהו שנמשך בשמן המשחה, ואע"פ שלא נמשח כי אין מושחין מלך בן מלך ראוי היה

החוצב בו: ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע ונחרצה ג' בק-יאות וסי' כי כלה ונחרצה · ועתה אל תתלוצצו · והגביר ברית לרבים · וא' נחרצה כי נחרצה נעשתה: יככה ג' בקריאה וסי' למת יככה נפש · מאשור בשבט יככה · יומם השמש לא יככה: עורב ד' מלאים וסי' ויכו את עורב ב' בו · כמכת

ביאור הגר"א

השבטים לפוכה לו לכן אמר אל אל גבור היינו נמי אל בימין וגבור בשמאל כידוע: (כב) כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים וגו' · ר"ל לומר כי לכן כתיב כי כלה ונחרצה וגו' אינו הכליון חרוץ גלול כללו' ישראל ממנו היינו השאר שישוב לא נכנסם לבד הטיבו להנצל מכליון הנ"ל אלא לדקתם ישטוף דרך כל הים של הכליון חרוץ עד שגיע לדקתה אל העם הרבה כחול הים שלא שבו עדיין וינצלו גם המה בזכות לדקה הנ"ל וזה שאמר כי אם יהיה עמך ישראל כחול אשר על שפת הים היינו עמך שלא ישובו עדיין אפילו אם יהיו בבחינת ריבוי כחול הנ"ל · אבל השאר שישוב בו · שוטף בצדקה את הכליון חרוץ כנ"ל · וכמ"ש ויהי כנהר שלומך ולדקתך כגלי הים · ר"ל לומר כמו הנהר שבין גן לעדן הוא המחבר ועושה שלום בין גן לעדן עד"ז יהיה שלומך מחבר · ולדקתך יהיה שוטף דרך כל הים · כגלי הים כשוטפים בחוזק עד הגיע לחול אשר גבול לים כן יהיה לדקת המעט היינו השאר שישובו בו שוטף בצדקה עד הגיע לרבוי עם ישראל הנדחים בכל הארצות ורבים כחול אשר על שפת הים: (כד) בשבט יככה וגו' · היינו ג' מיני עבודות שמשעבדין בישראל כמ"ש לעיל שבט הנוגש ומטה שכמו ועול סובלו · ואמר כאן בשבט יככה הוא שבט הנוגש: ומטה · הוא מטה שכמו: בדרך מצרים · היינו עול סובלו שהמצרים שעבדו בגופות בני ישראל: (כו) שוט כמכת מדין · היינו גם כן הוא ושריו והמונו · והוא נמי ג"כ שבט ומטה ועול כמ"ש לעיל ומ"ש כמכת מדין היינו כמו עורב שר של מדין נמלט מן המלחמה והרג בביתו ובעירו כן יהיה בסנחריב · ומטהו היינו השרים כנ"ל · על הים · היינו כמו שעל הים תשלח חרונך יאכלמו כקש · כן דכאן וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה: ונשאו בדרך מצרים · כמו הנשארים במצרים נמסו מפני חרון אף ה' כן השמן של סנחריב והיה כמסוס נוסס כנ"ל: (כז) יסור סובלו וגו' · היינו גם כן ג' הנ"ל: וחובל עול מפני שמן · אמרו חז"ל מפני שמן שהיו מדליקין בבית המקדש היינו כי כל הנותן עליו עול תורה

מצודת דוד

שובו לה' שהראה גבורות באשור: (כב) כי אם וכו' · ר"ל לומר אף על פי שהיו מרובים לא ישאר בהם כי אם שארית אשר ישובו לה' כי כליון חרוץ יבוא כנחל שוטף במשפט לדק ואמת כי יהיו ראוים לכליון: (כג) כי כלה ונחרצה · ר"ל לומר הכלה תהיה נחרצה מה שיעשה ה' בקרב הארץ ולזה ישארו מעט מהרבה: (כד) לכן. לפי שידעתי אשר חזקיה וסיעתו המה ישובו אלי: בשבט יככה. ר"ל לא יעשה בך כלה רק יכה אותך בשבט המכאיב וישא עליך מטהו לאיים ולהפחיד: בדרך · כענין שעשה במצרים שהכאיבו לישראל ואיימו עליהם ולא כלו אותם: (כה) וכלה זעם: הזעם שלי הנתון ביד אשור להיות לו למטה כמ"ש למעלה ומטה הוא בידם זעמי הנה במעט זמן יכלה הזעם: ואפי. חמתי תשוב על התבל שעשו הם החרופין והגדופין אשר גדפו נערי מלך אשור ור"ל לומר החמה תחול עליהם לגמול התבל: (כו) ועורר. ה' יעורר עליו שוט המכה דוגמת מכת מדין בימי גדעון שנפלו בלילה אחד והמלכים שברחו נהרגו עורב בצור עורב וכן כולם כמ"ש בשופטים ולקצר לא זכר אלא א' מהם ור"ל לומר כמוהם יהיה סנחריב אחר שישוב לארצו ימות שם בחרב: ומטהו. חוזר על מלת יעורר לומר שיעורר עליו מטהו אשר היה על הים בפרעה ובחילו: ונשאו ויטלטלו מן העולם כדרך שנשא את מצרים: (כז) סבלו. המשא שהטעים סנחריב על שכם ישראל יוסר אז: ועולו כעול שאתן על צוארך יוסר וכפל הדבר במ"ש: וחבל עול · הוא מאמר תלויי על כי הדרך אשר שומן הצואר נשחת מפני העול אמר שיהיה בהפך שמשחת הש' מפני השומן ר"ל סנחרב המטיל העול

מצודת ציון

(כב) חרוץ · גזור וחתוך כמו כן משפטיך אתה חרצת (מ"א כ): (כג) ונחרצה · נגזרה ונחתכה: (כה) מזער · ענינו כמו מעט וכן זער שם (לקמן כח) וכפל בשמות נרדפים להמעטת הזמן · תבליתם · ענינו דבר מגונה שאין ראוי לעשותם כמו תבל הוא (ויקרא כ): (כו) ועורר · מל' התעוררות: שוט · ענינו כמו שבט וכן שוט לסוס (משלי כ): ונשאו · מל' משא וטלטול · בדרך · בענין: (כז) סבלו · ענין משא כבד כמו נושא סבל (מ"א ה): שכמך · כתפך · ועולו · הוא הסופס בצואר הבהמה כשהיא חורשת: וחובל · ענין השחתה כמו וחבל את מעשה ידיך (קהלת)

ל' : ל' וְחֻבַּל עֹל מִפְּנֵי־שָׁמֶן׃ כח בָּא עַל־
ב' עַיַּת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד
ל' כֵּלָיו׃ כט עָבְרוּ מַעְבָּרָה גֶּבַע מָלוֹן
לשון לינה לָנוּ חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל
ל' . ב' נָסָה׃ ל צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים
ב' · ב' הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתוֹת׃
ב' · ב' לא נָדְדָה מַדְמֵנָה יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים
י' הֵעִיזוּ׃ לב עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד
בת ק' יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בֵּית־צִיּוֹן גִּבְעַת
ל' יְרוּשָׁלִָם׃ לג הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה
ל' · ל' · ל' צְבָאוֹת מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה

צַוְרָךְ וְיִתַּבְּרוּן עַמְמַיָּא מִן קֳדָם מְשִׁיחָא׃ כח אֲתָא עַל עַיַּת עֲבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמַשׁ יְמַנֵּי רַבָּנֵי מַשִּׁרְיָתֵיהּ׃ כט גְּזוּ עֲבָרוּ יַרְדְּנָא בְּגֶבַע בָּתוּ לְהוֹן אִתְּבָרוּ יָתְבֵי רָמְתָא אֱנָשׁ גִּבְעַת שָׁאוּל עֲרָקוּ׃ ל אֲרִימוּ קָלֵיכוֹן אֱנָשׁ בַּת גַּלִּים אֲצִיתוּ דְּיָתְבִין בְּלַיִשׁ דְּדַיְרִין בַּעֲנָיָה עֲנָתוֹת׃ לא אִתְּבָרוּ אֱנָשׁ מַדְמֵנָה יָתְבֵי גֵיבִים גְּלוֹ׃ לב עַד כְּעַן יוֹמָא רַב וְסַגִּי עִדָּן לֵיהּ לְמֵיעַל הָא סַנְחֵרִב (מַלְכָּא דְּאַתּוּר נְטַל וַעֲבַר תְּלַת אוֹנִין וּדְבַר עִמֵּיהּ אַרְבְּעִין אַלְפִין גּוּסְפְּנִין דְּדַהַב דִּבְנֵי מַלְכִין קְטִירֵי תָגָא יָתְבִין בְּהוֹן וּדְבַר עִמֵּיהּ מָאתָן אַלְפִין אֲחָדֵי סַיְפִין וְרוּמְחִין וּדְבַר עִמֵּיהּ מָאתָן וְשִׁתִּין אַלְפִין מְחַצְצֵי גִּירִין גּוּבְרִין דְּרָהֲטִין קֳדָמוֹהִי מְאָה אַלְפִין וְאוֹרְכָּא דְּמַשִּׁרְיָתֵיהּ אַרְבַּע מְאָה פַּרְסִין צַוָּאר סוּסְוָתֵיהּ אַרְבְּעִין פַּרְסִין מִנְיַן מַשִּׁרְיָתֵיהּ מָאתָן וְשִׁתִּין אַלְפִין רִיבּוֹא חָסַר חַד וְכֵן אֲתוֹ עַל אַבְרָהָם כַּד רְמוֹ יָתֵיהּ לְגוֹ נוּרָא יְקִדְתָּא וְכֵן עֲתִידִין לְמֵיתֵי עִם גּוֹג וּמָגוֹג כַּד יִשְׁלַם עָלְמָא קִצֵּיהּ לְמִתְפָּרְקָא מַשִּׁרְיָתָא קַדְמֵיתָא כַּד עֲבַרוּ בְּיַרְדְּנָא שָׁתוּ מַיָּא דַּהֲווֹ בְּיַרְדְּנָא מַשִּׁרְיָתָא תִּנְיֵתָא כַּד עֲבָרוּ בְּיַרְדְּנָא דָלוּ עִקְבֵי סוּסְוָתָא וְשָׁתוּ מַיָּא מַשִּׁרְיָתָא תְּלִיתָאָה כַּד עֲבָרוּ בְּיַרְדְּנָא חֲפָרוּ בֵּירִין וְשָׁתוּ מַיָּא)אֲתָא וְקָם בְּנוֹב קִרְיַת כַּהֲנַיָּא לָקֳבֵיל שׁוּרָא דִירוּשְׁלֵם וְעָנֵי וַאֲמַר לְחֵילוּתֵיהּ הֲלָא דָא הִיא קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם דַּעֲלַהּ אַרְגֵּישִׁית כָּל מַשִּׁרְיָתִי וַעֲלַהּ כְּבָשִׁית כָּל מְדִינָתִי הָא הִיא זְעֵירָא וַחֲלָשָׁא מִכָּל כְּרַכֵּי עַמְמַיָּא דִּכְבֵישִׁית בִּתְקוֹף יְדִי עֲלַהּ קָם מָנִיד בְּרֵישֵׁיהּ מוֹבִיל וּמַיְתֵי בִּידֵיהּ עַל טוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דִי בְצִיּוֹן וְעַל עֲזָרָתָא דְּבִירוּשְׁלֵם׃ לג הָא רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת רָמֵי קְטוֹל

מרין בצור עורב · שחרות כעורב : פערה ג' מ"ל ב' כתיב פורה וחד כתיב פארה וסי' מסעף פארה במעוצה כן כתיב . פורה דרכתי לבדי · לחשוף חמשים פורה : וב' חס' וסי' ואם ירא אתה לרדת .

שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגומר (משלי כה): (כח) בא על עית : מונה והולך מסעות שנסע סנחרב ובא על ערי יהודה לבא ירושלים ביום מפלתו : עית מגרון ומכמש רמה גבעת שאול בת גלים לישה ענתות מדמנה גבים כולן מקומות הן : (כט) לנו : לשון לינה : נסה . ברחה ברחו כולן מפני חיילותיו : (ל) צהלי קולך : להזהיר לעם : הקשיבי לישה · את קול השופר וברחו לכם וכן עניה ענתות : (לא) העיזו . נאספו לברוח · ורבותינו דרשו צהלי קולך וכל המקרא במדרש אחר באגדת חלק והעמידו המסעות על עשר אבל יונתן תירגם את כולן שמות מקומו': (לב) עוד היום בנוב לעמוד : כל הדרך הזה נתלבט כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו איצטגניניו אם תלח' בה היום תכבש' וכשעמד בנוב וראה את ירושלים קטנה לא חש לדברי איצטגניניו והתחיל להניף ידו בגאו' וכי על עיר כזו הרגזתי כל החיילות הללו לנו פה הלילה ולמחר ישליך בה איש אבנו : הר בת ציון : להר בת ציון : (לג) הנה האדון: בלילה ההוא : מסעף פארה במערצה . יפסח פארותיו עיקר ענפי אילנותיו : במערצה : במשר המקצץ הענפים אין פארה זו לשון גת שהרי לא נכתב בוי"ו כמו פורה דרכתי (לקמן ס"ג) וכמו לחשוף חמשים פורה (חגי ב') אלא באל"ף כמו ותארכנה פארותיו (יחזקאל לא) ומסעף הוא לשון מקצץ ענפים איספרנקיי"ר בלע"ז כמו וכלה סעיפיה (לקמן כז) וכן בסעיפיה פוריה (לקמן יז) : במערצה . בכלי משחית העורץ

היה לשמחה אלא שלא היה צריך , ובדרש מפני שמנו של חזקיהו שהיה מדליק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות : (כח) בא על עית · עתה מספר כשבא סנחריב עם מחנהו על ירושלם וזוכר המסעות שעבר בארץ בנימין וביהודה והיה בהבטחה להשחית ירושלם כל אלה שמות הערים לא נזכרו רובם בספר יהושע כי לעיר אחת שני שמות : למכמש יפקיד כליו , הלמ"ד במקום בי"ת , כמו הרגתי לפלוני, לפניכם לחרב , והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בשמוש האותיות , והפקיד במכמש רוב כלי מלחמתו כדי שילך לו במהרה לירושלם כי היה חושב בלבו כי לא היה צריך לרוב כלי מלחמה כי היה נקל בעיניו לכבשה : (כט) עברו מעברה · ת"י מעברא דירדנא : גבע מלון · אמר כשעברו הירדן באו ללון בגבע שהיא עיר לבנימן וכיון שראו כן יושבי הרמה חרדו : חרדה הרמה · פירוש יושבי הרמה חרדו : וכן גבעת שאול נסה ? פי' יושבי גבעת שאול נסו , כי כן דרך המקרא במקומות רבים , וגבע וגבעה שתי עיירות הן בארץ בנימן , כמו שכתוב בספר יהושע , ואפשר כי גבעת שאול היא גבעת בנימן שזכר בספר שמואל והמכה אל שאול לפי שהיה מלך והיה משבט בנימן , או בנה הוא שם ארמון לשבתו לפיכך נקראת על שמו , וכן בספר שמואל ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול , ואפשר גם כן כי גבעת שאול היתה זולתי גבעת בנימן ושאול בנה אותה הגבעה ונקראת על שמו : (ל) צהלי קולך · הרימי קולך כשופר כדי שישמעו אנשי ליש ויברחו ומחנה אשור היה בדרכו פוגע בעיר שמה בת גלים תחלה ואחר כן בליש : (לא) נדדה מדמנה · זאת העיר מצאנוה בערי מואב שמה מדמנה · אבל בערי ישראל לא מצאנו זה השם , והוא כמו שכתבנו שיש לעיר שני שמות , ואפשר שהוא העיר הנזכרת בערי יהודה וצקלג מדמנה וסנסנה אף על פי שאין נקודה שוה אותיותיהם שוות , וכן הגבים שם העיר , והעיזו , לשון אסיפה , כמו שלח העז את מקנך : (לב) עוד היום בנוב · דרך הדרש כי ביום אחד הלך כל המסעות הנזכרים ודחק עצמו שיהיה באותו היום בנוב כי משם יראה ירושלם , וכיון שראה אותה משם : ינופף ידו · על ירושלם כאדם המבזה הדבר ואמר אין זו נחשבת בעיני כי כמה עיירות בצורות ממנה כבשתי , ואדוני אבי ז"ל פירש הפסוק כן עוד היום שישובו בנוב לעמוד שם אותם שברחו משם מפני סנחריב : ינופף ידו הר בת ציון , אמר על דרך משל כי עוד ינופף ידו הר בת ציון על מחנה אשור במפלתו , וכן גבעת ירושלם , והוא כפל הענין במלות שונות , אבל הפסוק הזה כענין שאמר בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם : (לג) הנה האדון · סנחריב חשב כי אין עליו אדון כמו שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי , אמר הנביא הנה האדון ה' צבאות הוא אדון לצבאות מעלה ומטה והוא יפיל צבא מלך אשור והמשיל מחנהו ליער מלא עצים

תולדות אהרן

צהלי קולך · זוהר נח ויחי : בנוב לעמוד · מגלה לא סנהדרין לד לה זוהר בשלח :

ביאור מהגר"א

תורה מעבירין ממנו עול דרך ארץ : (כח) בא על עית וגו' · חשב כאן עשר מקומות עד צהלי קולך בת גלים שהוא מאמר הנביא אל תירא ממנו אלא צהלי קולך · והיינו עשרה מקומות שבשבר שאול : עית · רצה לומר נגלגל שלא שמר העת והמועד שאמר לו שמואל · ומאז נגזר על מלכותו שתפסק · והיה זה התחלת הגלות : עבר במגרון · כמ"ש ושאול יושב בקצה הגבעה תחת הרמון אשר במגרון : במכמש · כמ"ש ויעל ויחן במכמש קדמת בית און : (כט) עברו מעברה · כמ"ש ואיש ישראל עוברים כו' והנה היה גם כן בהסתר פנים ובדוחק כמ"ש ובין המעברות אשר ביקש יהונתן לעבור : גבע מלון לנו · כמ"ש ויעל שאול מאחרי הפלשתים היינו שחזר לביתו הוא גבע · וכמ"ש ויראו הצופים לשאול בגבעת בנימן ונפגש על כך · וכמ"ש ושאול ויהונתן בנו והנמצאים עמם יושבים בגבע בנימן : חרדה הרמה · גבעת שאול נסה · היינו מעשה עמלק כמ"ש וילך שמואל הרמתה · ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול וכמ"ש ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה : (ל) צהלי קולך כו' · רמז לד' גליות · בת גלים הוא גלות ראשון שעדיין היה קיים המקדש דברים שחסרו במקדש שני : הקשיבי לישה · בגלות שני שהיו עדיין הגבורים קיים כמו מרדכי ואסתר וזה שאמר הקשיבי לפי שמעשה מרדכי ואסתר מפורסם : עניה · הוא גלות הישמעלים שפסקה אז הוס"ק ונבואה : ענתות · מדמנה · נגד אדום ועמשה שפסקו בשעה שנלפין דואג ולכן נהרגו והיה גורם לגליות : יושבי הגבים · היינו בעלי לשון הרע כמ"ש כמשק גבים שוקק · והם דואג והזיפים : (לב) עוד היום בנוב · היינו הריגת נוב על ידי דואג · כמ"ש כשאתה מגיע לפרשת רואים ולפרשת לכ"ר מה אתה אומר · ועל כולם החטא של עמלק שהשאירו קיים · ובאלו הי"ד מעברות עבר לעקור קרן ישראל ת"ו עשר קרנות · וכנגדן יו"ד גליות גלתה סנהדרין ושכינה וגם ביקש לעקור עשר דרגין שבישראל מלכים צדיקים וכו' כמ"ש ברים ת"ז · ובאלו המעברות הזכיר החטאים לולא עמלק לא היה סנחריב ורא"בית כולם עמלק וז"ס מ"ש בירושלמי מעשה עמלק קורין ע' פסוקים : ינופף ידו הר בת ציון · הוא ק"ק העומד בראש ההר : גבעת ירושלים · הוא העזרה : (לג) במערצה · היינו גרזן דהב בכורת ענפים הרבה בפעם אחד : ורמי הקומה · פירוש אותם שבעצמותם גבוהים · והגבוהים · היינו שמגביהים א"ע ואמר מסעף פארה על סנחריב שנכרגו

מצודת ציון

(קהלת ה) : (כח) למכמש · במכמש והלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ומשפטו בכסא וכמוהו רבים : יפקיד . מל' פקדון וגניזה : (כט) נסה · ענין בריחה : (ל) צהלי · ענין השמעת קול גדול וכן צהלי מים (לקמן כד) : (לא) העיזו · ענין אסיפה כמו שלח העז (שמות ט) : (לב) ינופף : ענין הרמה : (לג) מסעף · ענין ענפים כמו וכלה סעיפיה (לקמן כז) ר"ל יסיר הסעיפים וכן ויסקלהו (לעיל ה) ורצה לומר הסיר האבנים : פארה · גם הוא ענין ענף כמו ותארכנה פארותיו (יחזקאל לא) ועם כי אמר מסעף אמר גם פארה לתוספת באור וכן רתקו בוקים (נחום ב) : במערצה · כן שם הכלי המשחית ומשבר והוא מל' בקומו לערוץ הארץ (לעיל)

מצודת דוד

יאבד על ידי חזקיה : (כח) בא על עית : התחיל הנביא להעיד על סנחריב על שבא במהירות נמרץ לכבוש ירושלים עד שהלך מסעות רבות ביום אחד ואמר שבא על עית ומשם עבר במגרון ובמכמש הניח רוב כלי מלחמתו להקל המשא ובמהרה שלא יעכבו להלוך : (כט) עברו · אנשיו עברו מעבר הירדן : גבע · בעיר גבע : לנו במלון במקומות מבלי פחד ולא חשו בהדבר כדרך אנשי חרדה : חרדה · אז אנשי הרמה חרדה מאימתם ואנשי גבעת שאול נסו מפחד : (ל) צהלי קולך · רלה לומר המקומות ההם שלחו לאנשי בת גלים לומר הרימו קול להזהיר להעם להסבר לברוח ואתם בני ליש הקשיבו הקול ומהרו לברוח וכן ישמעו השדה העניה אשר בענתות ויברחו גם המה : (לא) נדדה · עדת מדמנה נדדה ממקומה וברחה . העיזו · יחד לברוח : (לב) עוד היום . כ"כ מיהר בהליכתו למען יעמוד בנוב בעוד יום כי משם יוכל הרואה לראות את ירושלים : ינופף · בראותה את ירושלים היה מניף

וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃ לד וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃

יא א וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃ ב וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה׃ ג וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ׃ ד וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע׃ ה וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו׃

בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ כִּבְעוֹט דְּמִתְבְּעֵיט בְּמַעֲצַרְתָּא וְרָמֵי קוֹמָא יִתְקַטְּפוּן וְתַקִּיפַיָּא יִמְאָסוּן׃ לד וְיִקְטֵיל גִּבָּרֵי מַשִׁרְיָתֵיהּ דְּמִתְגַּבְּרִין כְּבַרְזְלָא וְעָבְדֵי קְרָבֵי עַל אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל יִתְרְמוּן׃ א וְיִפּוֹק מַלְכָּא מִבְּנוֹהִי דְּיִשַׁי וּמְשִׁיחָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי יִתְרַבֵּי׃ ב וְתִשְׁרֵי עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ רוּחַ חוּכְמָה וְסוּכְלְתָנוּ רוּחַ מְלַךְ וּגְבוּרָא רוּחַ מַדַּע וְדַחַלְתָּא דַיְיָ׃ ג וִיקָרְבִינֵיהּ לְדַחַלְתֵּיהּ דַּיְיָ לָא לְחֵיזוּ עֵינוֹהִי יְהֵי דָאֵן וְלָא לְמִשְׁמַע אוּדְנוֹהִי יְהֵי מוֹכַח׃ ד וִידִין בְּקוּשְׁטָא מִסְכֵּינִין וְיוֹכַח בְּהֵימְנוּתָא מַחְשִׁיכֵי עַמָּא דְאַרְעָא וְיִמְחֵי חַיָּבֵי אַרְעָא בְּמֵימַר פּוּמֵיהּ וּבְמַמְלַל סִפְוָתֵיהּ יְהֵי מְמִית אַרְמִילוֹס רַשִׁיעָא׃ ה וִיהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר

הפורץ ושובר אותם : ורמי הקומה : המלכים והשרים : גדועים : אין לשון גידע נופל אלא באילנות ודבר קשה : (לד) ונקף : אף זה לשון קלילה כמו כנוקף זית ונקף לשון ונפעל : סבכי היער : הענפים החשובים והגבורים והלבנון : עובי יערו וכרמילו הן מרבית חיילותיו : באדיר יפול : על ידי מלאך יפלו · ד"א באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירים ומושלם של ישראל כמה שנאמר והיה אדירו ממנו (ירמיה ל): (א) ויצא חוטר מגזע ישי ואם תאמרו הרי תנחומין לחזקיהו ועמו שלא יפלו בידו ומה תהא על הגולה אשר הגלה בלחלח וחבור שמא אבד סברם לא אבד סוף שיבא מלך משיחנו ויגאלם : חוטר : שבט מלוכה: ונצר : ל' יונק ואילן : ונצר משרשיו יפרה . ובכל הענין ובסופו והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו הרי שנאמרה נבואה זו לנחמת הגולים מאשור אמר המעתיק בימי חורפי הקשתי לשאול לכמה גאונים על מה שכתב א"מ זקני הרמ"א בהגה"ה שהל' ר"ה שאגוז בגי' ח"ט והלא הוא גם גי' טו"ב: ותרצתי על פי הזוהר מה שהקשה ר"א את אביו רשב"י: (ג) והריחו ביראת ה' : ימלא רוח יראת ה' ובלע"ז אירלומי"רלו"י : ולא למראה עיניו ישפוט . כי בחכמת הקב"ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב : (ד) במישור : לשון נוח ורך : והכה ארץ בשבט פיו : כתרגומו וימחי חייבי ארעא : וברוח שפתיו : ובממלל שיפוותיה : (ה) והיה צדק אזור מתניו : ויהון צדיקיא סחור סחור ליה דבקים בו כאזור

עליה גבוהים , ואמר כי האדון מסעף , פירוש כורת הפארות : במערצה : פי' ביד חזקה וערצה ושברה : ורמי הקומה · כלומר העלים רמי הקומה יהיו גדועים והוא משל על השרים הגדולים שהיו עמו : (לד) ונקף · מבנין הדגוש והוא כריתה כמו מגי' ינקופו ותרגום וערפתו ותנקפיה : וסבכי · משל על השרים הגדולים שבאו בעצה אחת עם סנחריב והסתבכו זה עם זה בעצה אחת ובלב אחד כמו ענפי העצים המסתבכים זה עם זה : בברזל · כמו העץ שהענפים נכרתים בברזל כן יהיו הם נכרתים בחזק מהם : והלבנון · כלל כל עצי היער · ואמר לבנון שהוא שם יער בארץ ישראל , ודבר הכתוב על ההוה : באדיר · הוא המלאך שהכה אותם : (א) ויצא חטר · סמך פרשה זו שהיא עתידה לימות המשיח להבטחה שהיתה בימי חזקיהו · אמר אל תתמהו על פלא גדול כזה שיעשה בימי חזקיהו במפלת מחנה אשור כרגע אחד כי עוד יעשה לישראל פלא גדול ממנו בימות המשיח שיהיה לישראל בקבוץ גליות , וזה יהיה ממשפחת המלך חזקיהו , וזכר ישי לפי שממנו יצא המלך הראשון ופירוש חטר מטה כתרגומו · ואמר מגזע , משרשיו , לפי שהעץ שנכרת יחליף ויוציא יונקות מגזעו ומשרשיו , ופירוש גזע מה שנשאר מן העץ על הארץ ומצדי הגזע יעלו הנצרים , וכן מן השרשים שהם תחת הארץ יפרחו גם כן , ולפי שישראל גלו מארצם כמה שנים ונפסקה מלכותם כאלו נכרת העץ אבל הגזע והשרשי' נשארו אמר כי עוד יש תקוה שיחליף הגזע , ואמר הנביא כי משרשי ישי ומגזעו יצא עוד חטר נצר ויהיה עוד מלך על ישראל כבתחלה ויותר ממה שהיה ואמר : (ב) ונחה עליו רוח ה' · כי מה' יהיה כל זה , אמר בתחלה רוח ה' ואחר כך פירוש רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' והחכמה הוא הדבר שילמדנו אדם וידענו ויהיה מזומן בכל עת , והבינה התבוננות האדם בהם שלא למד ממה שלמד : ועצה · היא שידעם והרגילות במוסרים ודרכי בני העולם זה עם זה , ודעת ויראת ה' שניהם סמוכין על השם , ר"ל שידע ה' וירא ממנו : (ג) והריחו ביראת ה' · לפי שהריח היא הרגשה קלה אומר לדבר קל שהרגשה ריח , וכן מרחוק יריח מלחמה , כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש , וכן אמר והריחו ביראת ה' , כלומר במעט הבנה ירגיש בני אדם הטובים והרעים , ולא יצטרך לראיית עינים ולמשמע אזן בשפטו בני אדם ולהוכיח אותה כי מדעתו ומתבונתו יבין מעשיהם במעט התבוננות ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש והריחו ודבורו , ר"ל רוח פיו וכן גרותי לשועתי , ר"ל כי דבורו תמיד יהיה ביראת ה' : (ד) ושפט בצדק · אמר דלים וענוי ארץ ואף על פי שהוא ישפוט כל האדם בצדק דלים ועשירים , לפי שדרך העולם להדר פני הגדולים והעשירים אומר כי הוא לא יעשה כן אלא בצדק יקח משפט הדלים מן העשירים ויוכיח החזקים במישור בעבור ענוי ארץ שלא יגזלום ולא יעשקום בעבור שהם רפים ותלשים , ולמ"ד לענוי ארץ במקום בעבור כלמ"ד אמרי לי אחי הוא וזולתו : והכה ארץ בשבט פיו , ר"ל רשעי ארץ , ולפי שזכר ענוי ארץ שהן הפכם סמך על המבין , גם סוף הפסוק מוכיח שאמר ימית רשע , וגם בלא חסרון יובן הענין שיכה בני ארץ מי שראוי להכות שהרי אמר והוכיח במישור לענוי ארץ · ופירוש בשבט פיו וברוח שפתיו · כי יקללם וימותו כמו שכתוב בצדיקים ותגזר אומר ויקם לך , ואמר בשמואל הנביא כל אשר ידבר בא יבא , ונאמר באלישע הנביא ויקללם בשם ה' , ותצאנה שתים דובים מן היער , ותבקענה מהם ארבעים ושנים ילדים : (ה) והיה צדק · הצדק והאמונה שיחזיק בהם יהיו לו חוזק שלא ימעדו

הוא ופרה נערו : חטר ב' ויצא חטר מגזע ישי . חטר גאוה : כל מישור המישור חסר יו"ד במ"י מ"ל וסי' נמסר במלכים חלק א' סי' ב' : בשבט ו' רפין בקריאה וסי' ומזבלון משכים בשבט סופר · והוכחתיו בשבט אנשים · והכה ארץ בשבט פיו . תרועם בשבט ברזל . ופקדתי בשבט פשעם · אני הגבר ראה

תולדות אהרן ורמי הקומה · סוטה ה : והלבנון · גטין נו (ברכות ה) : ונצר משרשיו · סנהדרין מג : רוח ה' · שם צג : והיה צדק · עקידה שער פד אשר בלק :

ביאור מהגר"א

שנהרגו כולם בפעם אחד כמ"ש ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור : ורמי הקומה · על נבוכדנאצר דכתיב ביה אנת רישא דדהבא · וכמ"ש אעלה על במתי עב וגו' : והגבהים · על מלכי מדי ופרס שהם הקרנות הגבוהות והם הידים של הצורה וכמו שהידים בעצמיותן נמוכים וכשמגביהים א"ע הם גבוהים למעלה מהראש : וניקף בברזל · כמ"ש ואחרי תקיפא כפרזלא : (ד) ושפט בצדק דלים כו' והוכיח במישור כו' · כמש"ל בפסוק ואשיבה שופטיך וגו' ובמשיח יהיה שניהם שפט והוכיח ואמר ושפט דלים היינו דלת העם שצריכי' למשפט.והוכיח לענוי ארץ שהם הצדיקים שא"צ אלא להוכיח וליעץ כמ"ש במס' תמיד איזהו דרך כו' אהוב את התוכחו' שכ"ז שתוכחה בעולם טובה ונ"ר בעולם ועליהם תבא ברכת טוב · וכן במשלי אחר שאמר צדק ומשפט ומשרים · אמר כל מעגל טוב היינו התוכחה : והכה ארץ וגו' בשבט פיו וברוח שפתיו וגו' · היינו כי יש ברשעים שהמה רק רע לשמים בסתר וטוב לבריות בפרהסיא · ויש מהם שרע לבריות גם כן והיינו בפרהסיא וזה שאמר והכה היינו בפרהסיא · ימות היינו בהסתר מדה כנגד מדה ואמר ארץ ורשע הוא כמ"ש לא אוסיף עוד להכות כל חי לא אוסיף לקלל את האדמה והם נגד שני כחות של מתעורר ומניע · מתעורר בפנים בהסתר · ומניע מבחוץ בפרהסיא · ושפט והוכיח הם ימין של שניהם מבחוץ ומבפנים · והכה ובשפתיו הן שמאל של שניהם כנ"ל · וכנגד השלישי שהוא חפץ השכלי אמר · והיה צדק אזור כו' הוא מלבר שצדק הוא לבריות · ואמונה הוא מלגו שהוא למקום וכן מתניו מלבר · וחלציו מלגיו וכמ"ש יוצאי חלציו · וז"ש אח"כ יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה שהרי כאן הפרטים · של מניע ומתעורר · ולעיל מבואר ששה כחות של המרגיש ג' כלילן בג' וכן נגד רוחין כפולין שלמעלה וכנגד רוח ה' . אמר גם כן ד' דברים והריחו ביראת ה' וכו' שהשבעה שהן עשרה בי"ז למעלה בין כאן · אמר לא למראה עיניו ולא למשמע אזן אלא בריח שהריח כולל

מצודת דוד

מניף ידו עליה בדרך בזיון ולעג כאומר שלא בנקל אכבשנה : הר וכו' גבעת וכו' · כפל הדבר במ"ש : (לג) הנה האדון . כאומר אבל לא היה כמו שחשב כי הנה האדון ה' כרת ענפיו בכלי המשחית רצה לומר שלח המלאך והכה בהם : ורמי הקומה · האילנות גבהי הקומה נעשה כרותים ר"ל מתו הגבורים : (לד) ונקף · הענפים המסובכים זה בזה יוכרתו בברזל ר"ל חילו הרב יומתו על ידי המלאך: והלבנון . עצי הלבנון יפלו על ידי אדיר וחזק והוא המלאך וכפל הדבר במ"ש לחוזק הענין ולהפלאת המליצה : יא (א) ויצא חוטר . כאומר אל תתמהו מפלאה הגדול הזה כי יבוא זמן שיפליא לעשות עוד יותר מזה כי יצא שבט מלוכה משורש ישי מזרע דוד הוא מלך המשיח : ונצר וכו' · כפל הדבר במ"ש : (ב) רוח ה' · רוח נבואה : רוח חכמה וכו' . כל אלה ינוחו עליו ובו ימצאו : (ג) והריחו . לפי שהריח היא הרגשה קלה מאד לכן קורא להרגשה קלה בשם ריח ור"ל במעט הבנה והתבוננות ירגיש ויבחין בבני אדם הטובים המה אם רעים : ביראת ה' : ההרגשה הזאת תהיה לו בעבור היראה מה' : ולא למראה וכו' . בהשפטו בני אדם לא יצטרך לראות הדברים בעיניו ולשמוע באזניו כי בלבבו יבין מדעתו : (ד) ושפט בצדק דלים . יקח משפט הדלים בצדק מן העשירים ולא יהדר פני הגדולים ואת החזקים יוכיח במישור כי כן הראוי בעבור ענוי הארץ שלא יגזלום עוד מעתה : והכה ארץ · רשעי הארץ יכה בקללת פיו והכי הוא כשבט המכה : וברוח וכו' כפל הדבר במ"ש : (ה) והיה צדק וכו' . הצדק והאמונה שיחזיק מהן יהיו לו לחוזק כאדם המגור אזר

מצודת ציון

(לעיל ב) : ורמי הקומה · ענינם רוממות וגבהות : גדועים · ענין כריתה כמו שקמים גדעו (לעיל ט) : (לד) ונקף · ענין כריתה כנוקף זית (לקמן יז) : סבכי · ענין התאחזות כמו עד סירים סבוכים (נחום א) : והלבנון · כן שם יער בא"י : (א) חוטר · ענינו כמו מטה וכן חוטר גאוה [משלי יד] ורצה לומר שבט מלוכה : מגזע · משורש ודרז"ל גזעו מחליף (תענית כה) וכן אף בל שורש בארץ גזעם (לקמן מ) : ונצר · ענינו כמו כנצר נתעב (לק' יד) : יפרה · יעשה פרי : (ג) והריחו · מל' ריח : יוכיח · ענין ברור דבר : (ד) והוכיח : מלשון תוכחת ומוסר : במישור . מלשון יושר : לענוי · הלמ"ד הוא במקום בעבור כמו פתח פיך לאלם (משלי לא) : וברוח · הוא הדבר הבא בהפחת רוח הפה : (ה) אזור : חגורה : מתניו · חלציו פתרון אחד

מעדו מתניו , והפסוק כפול במלות שונות : [ו] וגר זאב · יש מפרשים כי בימות המשיח יתחלפו טבעי החיות והבהמות וישוב למה שהיה בתחלת הבריאה ובתיבת נח , כי בתחלת הבריאה אלו היה אוכל האריה השה הנה נשחתה הבריאה , ומה אכל האריה או זולתו מן הטורפים אוכלי בשר כי אם אכל בשר משאר החיות והבהמות הנה היה חסר העולם אותה הבריה כי כולם נולדו זכר ונקבה לא יותר ולא המתינו מלאכול עד שפרו ורבו הנטרפים , אלא בודאי אכלו עשב השדה עד שפרו ורבו הנטרפים , והיה טבעם מאותו היום והלאה לאכול בשר , וכן בתיבת נח אלו אכלו הטורפים הנטרפים הנה תחסר אותה הנטרפת מן העולם , כי שנים שנים נכנסו ולא יותר אלא אם כן נאמר כי שבעה שבעה שהכניס מן הטהורה היו לצורך הטורפים , ויש מפרשים כי כל זה משל כי הזאב והנמר והדוב והאריה הם משל לרשעים העושקים והגוזלים שהם לחלשים כמו החיות הטורפים לנטרפים , והכבש והפרה והעגל והגדי הם משל לעניי ארץ , ואמר כי בימות המשיח יהיה שלום בארץ ולא ירעו איש את חברו , ולא יתכן זה הפי' לפי שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי , ובימות המשיח בכל העולם יהיה שלום כמו שכתוב וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה , ואמר ונכרתה קשת מלחמה , ואמר במשיח ודבר שלום לגוים , והנכון כי טבע החיות לא תתחלף ויטרפו ויאכלו בשר כמו שהם עושים עתה אלא הבטיח את ישראל שהחיות הרעות לא יזיקו בכל ארץ ישראל וזהו שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי , והטעם כי מלאה הארץ דעה את ה' כיון שהם טובים ושמרו דרך ה' לא תשלוט בהם חיה רעה ולא בבהמתם ובכל אשר להם כמו שהבטיח על ידי משה רבינו עליו השלום , והשבתי חיה רעה מן הארץ · ואפי' אם יעברו בארץ לא יזיקו : (ז) ופרה ודוב תרענה וגו' , וכן אמר בהושע הנביא וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים וגו' ומה שאמר ואריה כבקר יאכל תבן , כאלו יאכל תבן כמו הבקר שלא יטרוף בשר הבהמה בארץ ישראל אם לא ימצאנה נבלה , ויש לפרש עוד הענין דרך משל והארי והדוב והנחש הם משל לאומות הרעות , ופירש ופרה ודוב תרענה , כי כל עסק הבהמה לא יהיה אלא לעסוק בעבודת האל לא להבלי העולם , וזהו שאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' : ומריא , יש אומרים שהוא מין ממיני הבקר הגדולים , ויש מפרשים המפוטמים שהבהמות יקראו מריאים , וכן ת"י ופטים · ופרה ודוב · ודוב היא הנקבה , וכן ותצאנה שתים דובים , וכן עז עזים רחלים , וכן ילדיהן ירבצו יחדו : (ח) ושעשע · מאורת , כמו חור נקרא כן לפי שיכנס ממנו למקום שהנחש בו , וכן המנהרות אשר בהרים שפירשנו המערות ויש לנחש חור שתכנס ממנו האורה לפיכך נקראו כן , והפסוק כפול בענין במלות שונות , ופירש גמול , כמו יונק אלא שגמול נקרא בעת השלמת יניקתו , ואמר יונק וגמול , לענין הנחש לפי שהנחשים נמצאים פעמים בחורי הבית והקטנים מטפחים בקרקע הבית ובחורי הקירות , ופי' הדה כמו ידה , ר"ל שלח ידו · והנה איבת הנחש הנגזרה בימי בראשית עם האדם תסתלק בימות המשיח בכל ארץ ישראל ולעם ישראל בכל מקום שילכו לא יזיקם נחש ולא חיות רעות , וי"ת מאורת לפעוני חיזו גלגלי עייני חיון חורמן , פירוש כי הנחש כשהוא בחורו והוא מקום חשך וגלגל עינו מאיר והיונק רואה את האורה מבחוץ וסבור אבן מאירה היא או זכוכית ומושיט ידו לקחת אותו כדבר שסבור נוגע בצפעוני ולא יזיקנו הצפעוני , וזכר פתן וצפעוני , לפי שהם רעים שבמיני הנחש ואעפ"כ לא יזיקו כל שכן שאר הנחשים : (ט) לא ירעו , כל ארץ ישראל קרא הר קדשי , וטעם הר לפי שהיא גבוה מכל הארצות , והטעם למה לא ירעו כי מלאה הארץ דעה את ה' , ר"ל ארץ ישראל כמו שאמר ירמיהו הנביא כי כלם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם וגו' : כמים לים מכסים · מקום המים יקרא ים המים ממלאים אותו המקום עד שמכסים אותו שלא יראה קרקע הים : (י) והיה שרש ישי · פי' היוצא משרש ישי · כמו שאמר ונצר משרשיו יפרה , כי ישי הוא השרש , וכן תרגם יונתן בר בריה דישי : אשר עומד · פירוש אשר יהיה עומד ביום ההוא שהוא יום קבוץ גליות ויהיה הוא לכל העמים כמו הנס בחיל שילכו אחר נושא הנס כל החיל , כן ידרשו כל הגוים אל המשיח וילכו אחריו לעשות מה שיצוה , כולם יהיו נשמעים אליו , לפיכך יהיה בכבוד שלא יהיה לו מלחמה ויהיה במנוחה ובכבוד כי כל הגוים יכבדוהו ויעבדוהו : (יא) והיה שנית · כי ראשונה קנה אותם מבית עבדים ממצרים וביום קבוץ גליות יוסיף ה' שנית ידו לקנותם מכל הגוים אשר נפוצו שם , ועל גלות בבל לא נאמר זה כי לא יצאו אלא יהודה ובנימן שהיו בגלות בבל ולא נקבצו עשרת השבטים לפיכך לא נוכל לומר על אותו הקבוץ שנית כי ממצרים יצאו כל ישראל לא נשאר אחד ולא יאמר שנית אלא שתדמה לראשונה וקבוץ זה הגלות תהיה שנית למצרים שיצאו כולם , וכן יצאו כולם בהקבוץ זה הגלות , לפיכך אמר מאשור וממצרים ומפתרום ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים , ומה שאמר את שאר עמו אשר ישאר , לפי שרבים מהם כלו בגלות : ומאיי הים · גם אשר בארצות אדום וישמעאל אשר מארץ ישראל והנה שהם איי הים : (יב) ונשא נס · כאלו הקב"ה ירים נס לגוים שיחרדו לבוא אל מקום

סחור ליה ועבדי הימנותא
מקרבין ליה : ו ביומוהי
דמשיחא דישראל יסגי שלמא
בארעא וידור דיבא עם אמרא
ונמרא עם גדיא ישרי ועגלא
ואריא ופטים כחדא ויניק זעיר
יהי מדבר להון : ז ותורתא
ודיבא ירעין כחדא ישרון
בניהון ואריא כתורא יכול
תבנא : ח ויתיק ינקא על חור
חוי פתן ועל חיזו גלגלי עיני
חיי חורמן חסילא ידוהי
יושיט : ט לא יבאשון ולא
יחבלון בכל טורא דקודשי
ארי תתמלי ארעא למידע ית
דחלתא דיי כמיא דלימא חפן :
י ויהי בעדנא ההיא בר בריה
דישי עתיד דיקום את לעממיא
ליה מלכון ישתמעון ויהי אתר
בית משרוהי ביקר : יא ויהי
בעדנא ההיא יוסיף יי תנינות
גבורתיה למפרוק ית שארא
דעמיה דאשתאר מאתור וממצרים ומפתרוס מהודו ומעילם ומבבל ומחמת ומנגות ימא : יב ויתקוף את

ג' ר"פ ו וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם־גְּדִי
יִרְבָּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר
ל' · ל' . ג' קָטֹן נֹהֵג בָּם׃ ז וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה
ג' יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כַּבָּקָר
ל' · חסר י' יֹאכַל־תֶּבֶן׃ ח וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חֻר
ל' · ב' פֶּתֶן וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדוֹ
ל' הָדָה׃ ט לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ
בְּכָל־הַר קָדְשִׁי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ
נ דֵּעָה אֶת־יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים׃
י וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר
י' עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ
ד' חסר כליש' וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד׃
ח' בטעם כספים יא וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי ׀
שֵׁנִית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת־שְׁאָר עַמּוֹ
כ' . כ' אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר וּמִמִּצְרַיִם
ל' . ל' וּמִפַּתְרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמֵעֵילָם וּמִשִּׁנְעָר
ל' · ל' י"ו וּמֵחֲמָת וּמֵאִיֵּי הַיָּם׃ יב וְנָשָׂא נֵס

כאזור : (ו) ומריא : שור פטם : (ח) ושעשע : ושחק : על חור פתן : על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו קרו"ט בלע"ז : פתן נחש משהזקין נעשה חרש ונקרא פתן שוב אין לו לחש שנאמר (תהלים נח) אשר לא ישמע לקול מלחשים : ועל מאורת לפעוני : יונתן תירגם חיזו גלגלי עיני חיוי חורמן : ומנחם פתר בו לשון נקב ותורי עפר וכן אור כשדים (בראשי' י"א) וכן באורים כבדו את ה' (לקמן כד) : גמול : תינוק הגמול משדי אמו : ידו הדה . ת"י ידוהי יושיט כמו הד הרים (יחזקאל ז) וכמו הידד (לקמן טו) שהוא ל' הרמת קול אף זה לשון הרמה וה"א אחרונה באה בתוכה יסוד נופל כמו עשה בנה קנה : (ט) דעה את ה' . לדעת את ה' : (י) לנס עמים · להיות עמים מרימים נס להקבץ אליו : (יא) שנית · כמו שקנאם ממצרים שהיתה גאולתם ברורה מאין שיעבוד אבל גאולת בית שני אינה מן המניין שהרי משועבדים היו לכורש . ומאיי הים · הן איי כתיים עכו"ם : (יב) ונשא נס : פרקא בלע"ז והיא לאות לקבוץ אליו

עני : כבקר ג' בקריאה וסי' ואריה כבקר יאכל תבן · זאב וטלה ירעו כאחד : חציר כבקר יאכל : מנחתו ד' חסר ו' בליש' מנוחת וסי' וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי . דבר אדני המלך למנחה · והיתה מנחתו כבוד · ודמשק מנחתו . וכל המנחות דכות' חסר : ואסף ג' בקריאה וסי' ואסף איש טהור את אפר

ת"א וגר זאב · עקדה שער מח : לא ירעו . ב"ב עד : דעה · (סוטה יז) : שורש ישי · זוהר פקודי עקרים מ"א פ"א : ונשא נס · עקידה שער פב:

מצודת ציון

אחד להם : (ו) וגר · ידור : ונמר · שם חיה : ירבץ · ענינו השכיבה לנוח : וכפיר שם משמות האריה : ומריא · בהמה פטומה וכן וחלב מריאים [לעיל א'] : נוהג בם · יולך אותם : (ח) ושעשע · ענין התעסקות לשמוח כמו אני תורתך שעשעתי (תהלים קיט) : חור · נקב כמו והנה חור אחד בקיר (יחזקאל ח) : פתן . מין נחש רע : מאורת · ענינו בקוע וחריץ כמו במאורים כבדו ה' (לקמן כד) : צפעוני · מין נחש רע : גמול · תינוק הנעתק מקרוב משדי אמו נקרא גמול כמו ביום הגמל את יצחק (בראשית כא) : הדה · ענין הרמת היד להושיט והוא קרוב מלשון הידד השבתי (לקמן טז) אשר יאמר על ענין הרמת קול : (י) לנס · הוא כלונס ארוך ובראשו בגד ועשוי להוליכו לפני אנשי החיל וכולם הולכים אחריו : (יא) לקנות · מגזרת לשון קנין בלא

מצודת דוד

אזור במתניו שהוא מזורז ומחוזק : (ו) וגר זאב . אף החיות לא יטרפו טרף והזאב ידור יחד עם הכבש ולא יטרפנו : יחדו : ירבצו יחדו ולא יפחדו זה מזה : נוהג בם : ולא יזיקו את הנער : (ז) תרענה . כל אחת תרענה במקום מרעה ואף הדוב לא יטרף טרף : יחדו : במקום ילדיהן ולא יחרדו זה מזה : כבקר : כמו הבקר אוכל תבן כן יאכל האריה : (ח) ושעשע : תינוק היונק יתעסק לשמוח בהושטת ידו על הנקב אשר הפתן יושב שם ולא יזיקנו : ועל מאורת . על הבקע אשר הצפעוני יושב שם : גמול · תינוק הנגמל משדי אמו יושיט שם ידו ולא יוזק: (ט) לא ירעו. הנחשים הרעים לא ירעו עוד ולא ישחיתו את מי : כי מלאה וכו'. ובעבור זה יהיה הטובה הזאת : כמים לים מכסים . מקום המים קרוי ים והמים ממלאים אותו המקום עד שלא יראה הקרקע ואמר כמו שכל הים מכוסה במים כן יהיו כולם מכוסים ומלואים בדעה : (י) שרש ישי · משיח היוצא משרש ישי אשר יהיה עומד ביום ההוא יום קבוץ גליות : לנס עמים · הוא לכל העמים כמו נושא הנס כמו אשר הדרך הוא שכל אנשי החיל הולכים אחריו כן ידרשו כל העובדי כוכבים אל המשיח ואחריו ילכו לעשות מה שיצוה : והיתה מנוחתו כבוד · בוחר במנוחה ולא יתגרה במי : מנוחת המשיח תהיה לו לכבוד כי כולם יהיו נשמעים אליו : (יא) יוסיף ה' וגו' · כי מאז קנה אותם מיד מצרים בהוציאם מבית עבדים ועתה יוסיף שנית ידו לקנות את הנשארים בגולה אשר לא מתו : מאשור וכו' · חוזר על מלת לקנות · ר"ל יעורר לב המלכים לבל ישעבדו בהם ולשלח את ישראל מן הגולה וכאלו קנאם מהם

רש"י

אליו ולהביא את גליות ישראל מנחה לו : (יג) אפרים לא יקנא את יהודה : משיח בן יוסף ומשיח בן דוד לא יקנאו זה בזה : (יד) ועפו בכתף פלשתים ימה : יעופו וירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל ויכבשו את ארצם כמו דרך ירצחו שכמה (הושע ו) שכם אחד (צפניה ג) וכן ת"י ויתחברון כתף חד למימחי פלישתאי די במערבא : ובני עמון משמעתם · כתרגומו ישתמעון להון. מקבלין מצותם עליהם : (טו) והחרים : ליבשו. כדי שיעברו בו גליות ישראל ממצרים · על הנהר · נהר פרת לעבור בו גליות אשור : בעים רוחו . אין לו דמיון במקרא ולפי הענין יפתר בחוזק רוחו : לשבעה נחלים . לשבע גזרים לעבור בו שבע גליות האמורות למעלה מאשור וממצרים וגו' : ומאיי הים אינו מוצאו לך : והדריך . בתוכו את הגליות : בנעלים . ביבשה : (טז) והיתה מסילה : בתוך המים לשאר עמו : (א) ואמרת · כראותך זאת : אודך כי אנפת בי : והגליתנו אפר גלותי עלי ועתה נראה צוני וישב אפך ותנחמני ויונתן תרגם אודך ה' כי חטאתי לך ועל כן אנפת בי ולולי רחמיך לא הייתי כדאי לשוב אפך לנחמני והנה שב אפך ממני · (ב) עזי וזמרת יה ה'. עז ושבח של הקדוש ברוך הוא הוא היה לי לישועה · ואין לפרש עוזי עוז שלי שלא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק עזי חוץ משלש מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא על כרחך וזמרת דבוק הוא לתיבה של אחריו לכך אני אומר שאין יו"ד של עזי אלא כמו יו"ד של שוכני סנה (דברי' לג) : יה יהוה . עד הנה היה

ישעיה

לַגּוֹיִם וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת
יְהוּדָה יְקַבֵּץ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃
יג וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה
יִכָּרֵתוּ אֶפְרַיִם לֹא־יְקַנֵּא אֶת־יְהוּדָה
וִיהוּדָה לֹא־יָצֹר אֶת־אֶפְרָיִם׃
יד וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה יַחְדָּו
יָבֹזּוּ אֶת־בְּנֵי־קֶדֶם אֱדוֹם וּמוֹאָב
מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם׃
טו וְהֶחֱרִים יְהוָה אֵת לְשׁוֹן יָם־מִצְרַיִם
וְהֵנִיף יָדוֹ עַל־הַנָּהָר בַּעְיָם רוּחוֹ
וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיךְ
בַּנְּעָלִים׃ טז וְהָיְתָה מְסִלָּה לִשְׁאָר
עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר כַּאֲשֶׁר
הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ יב א וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא
אוֹדְךָ יְהוָה כִּי אָנַפְתָּ בִּי יָשֹׁב אַפְּךָ
וּתְנַחֲמֵנִי׃ ב הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח
וְלֹא אֶפְחָד כִּי־עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה

תרגום

ל' וכ"כ לְעַמְמַיָא וִיכַנֵישׁ מְבַדְרֵי
יִשְׂרָאֵל וְגָלְוַת יְהוּדָה יְקָרֵב
מֵאַרְבַּע רוּחֵי אַרְעָא : יג וְתֶעְדֵי
ל' מלעיל קִנְאֲתָא דְבֵית אֶפְרַיִם וְדִמְעִיקִין
לִדְבֵית יְהוּדָה יִשְׁתֵּיצוּן דְבֵית
ל' וחסר אֶפְרַיִם לָא יְקַנּוּן בִּדְבֵית יְהוּדָה
וּדְבֵית יְהוּדָה לָא יְעִיקוּן לִדְבֵית
אֶפְרַיִם : יד וְיִתְחַבְּרוּן כְּתַף
חַד לְמִמְחֵי פְּלִשְׁתָּאֵי דִּי
ג'מ"ל בליש' בְּמַעְרְבָא כַּחֲדָא יְבוּזוּן יָת
ל' · ל' בְּנֵי מַדִינְחָא בֶּאֱדוֹם וּמוֹאָב
יוֹשְׁטוּן יְדֵיהוֹן וּבְנֵי
ל' עַמּוֹן יִשְׁתַּמְעוּן לְהוֹן : טו וְיַבֵּשׁ
ל' יְיָ יַת לִישַׁן יַמָּא דְמִצְרַיִם
ל' וִירִים מְחַת גְבוּרְתֵיהּ עַל פְּרָת
ב' בְּמֵימַר נְבִיוֹהִי וְיִמְחִינֵיהּ
לְשַׁבְעָא נַחְלִין וִיהָכוּן בֵּיהּ
ב' חסר בְּסַנְדָלִין : טז וּתְהֵי אוֹרַח
כְּבִישָׁא לְשָׁאָרָא דְעַמֵיהּ
דְיִשְׁתְּאַר מֵאַתּוּרָאָה כְּמָא
ל' דַהֲוַת לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם מַסְּקֵיהוֹן
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם : א וְתֵימַר
ג' · ג' בְּעִדָּנָא הַהִיא אוֹדֵי קֳדָמָךְ
יְיָ אֲרֵי עַל דְחָבִית קֳדָמָךְ הֲוָה רוּגְזָךְ עֲלַי וּכְדוּ דְתָבֵית לְאוֹרַיְתָא יְתוּב רוּגְזָךְ מִנִּי
וּתְרַחֵם עֲלָי : ב הָא עַל מֵימַר אֱלָהָא פּוּרְקָנִי אֲנָא רָחִיץ וְלָא אִזְדַעְזָא אֲרֵי תוּקְפִּי

הפרה . ואסף המצורע · ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה : משלוח ג' מ"ל בליש' שלוח וסי' אדום ומואב משלוח ידם · השכם ושלות רד"ה · ונשלוח ספרים ביד הרצים : עזי וזמרת יה ג' דסמיכי בקריאה

רד"ק

מקום שהם בו ישלחו כיום ההוא כי הגוים את ישראל אשר בארצם שילכו להם ככבוד : (יג) וסרה · כשיקבצו בני ישראל בארצם תסור הקנאה שהיתה ביניהם בגנותם מארצם שהיתה בהם חלוק מלכיות מקנאתם במלכות בית דוד : צוררי יהודה יכרתו · כי מקדם היו ביהודה צוררים לאפרים ואפרים · ר"ל כל ישראל לבד מיהודה , ומפני שהיו ישראל מקנאים במלכות בית דוד היו יהודה צוררים ואויבים להם , וכן ראינו שעכבו המלכות שבע שנים שלא מלך דוד אלא על יהודה , וכן בשוב דוד אל המלכות אחר שברח מפני אבשלום אמר מדוע גנבוך אחינו וגו' ואומר ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל ויתקע שבע בן בכרי בשופר וגו' , וכן עד שנחלקה המלכות במלוך רחבעם שאמר אני אוסיף על עלכם , ומה שאמר יכרתו , ר"ל שלא יהיו , וכן ונכרתה קשת מלחמה · והפסוק כפול בענין במלות שונות : (יד) ועפו · ינועון אל עבר פלשתים למערבה של א"י , וכת"י , ואנחנו מפרשים ועפו ענין עוף עופפת שהיא התנועה המהירה , ואמר בלשון עופפת למהירות תנועתם אל מקום פלשתים להכותם ולבוז אותם , ויש מפרשים ועפו ענין ויגע , כלומר יהיו עיפים מהכות בכתף פלשתים , ומלת בכתף סמוך ובא על דרך במוכרת , כי ע' דרך הסמיכות משפטו בשם נקודות , וכתב בן אשר כי בא כן בהיותו מלרע לתקן קריאת הפ"א מפני פא פלשתים : אדום ומואב , אף על פי שאין נכרים היום באומות לבד ישראל שהם היו נבדלים מן העכו"ם בתורתם ושלא התערבו עם האומות , אבל שאר האומות התערבו רובם , והנה הם בין דת ישמעאלים ובין דת עכו"ם כשזוכר אדום ומואב ובני עמון ר"ל ארצותם והיושבים בהם היום , וכן מה שאמר בנבואת דניאל שעתידה ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון כן פירושו : משלוח ידם · שישלחו בהם ישראל ידיהם לכל אשר ירצו משמעתם · שיהיו נשמעים לכל אשר יצוו אותם , וזכר אלה המקומות לפי שהם קרובים לארץ ישראל אבל גם כן כל האומות יהיו תחת ידי ישראל : (טו) והחרים · ענין כריתה כי כל לשון חרם כריתה והשחתה , וכן והחרים ענין כריתה וגזרה , ובא בענין הזה בים שאמר לגוזר ים סוף לגזרים : את לשון ים מצרים , הוא נהר מצרים הנקרא שיחור , ויבא כרצון האל שיעור דרך שיעברו בו גאולים : והניף ידו על הנהר · הנהר הזה הוא נהר פרת , וכן תרגם יונתן , ופירוש והניף ידו שינהג רוח חזק שייבשהו כמו שעשה בים סוף ביציאת מצרים כמו שאמר והיתה מסלה לשאר עמו וגו : בעי' רוחו בחוזק רוחו שיוליך על הנהר ויבשהו , ומלת בעים מתפרש לפי הענין ואין לה חבר במקרא , ורבי אחי רבי משה פירוש עים מן לעי השדה שפירושו גל , ופירש בעים כמו בגלים כלומר בגלי הים , והנהר יניף ידו ורוחו להשקיטה וליבשם : והכהו לשבעה נחלים , יכה הקדוש ברוך הוא נהר פרת וינהגהו ברוח עזה עד שישוב לשבעה נחלים ויהיה דרך בין נחל לנחל : והדריך · העוברים באותם הדרכים בנעלים שתהיה הדרך חרבה כאלו לא היה שם מים ויעברו בהם בנעליהם ברגליהם , והדריך פעל יוצא והאל הוא המדריך והעובר היא הדורך , ומה שאמר לשבעה אפשר שיהו שבעה דרכים ולא יותר ואפשר ג"כ שיהיה שבעה ענין רבוי כלו' לדרכים רבים כי כן הוא דרך הלשון כמו שבע כחטאותיכם , שבע יפול צדיק וקם : (טז) והיתה , בזה הנהר תהיה מסלה לשאר עמו כלומר שתהיה דרך סלולה כאלו זמן רב היתה דרך , ומה שאמר לשאר פירשנוהו , ומה שאמר מאשור , כי אותם שהם באשור הוא דרך ישרה לעבור בנהר פרת של ארץ ישראל : כאשר היתה · פירוש כאשר היתה מסלה בים סוף כן תהיה מסלה בנהר פרת : (א) ואמרת , כי אנפת בי פירוש לפי שאנפת בי והגליתני ועתה שב אפך ונחמתני , לפיכך צריך אני להודות לך ששב אפך ממני ולא הנחתני בגלות כמו שהייתי חייב לפי עונותי : (ב) הנה אל ישועתי · כי עזי , העי"ן בקמץ

חטף

תולדות אהרן

אודך ה' · נדה לא : כי עזי · עקידה שער מ :

ביאור מהגר"א

כולל שניהם בסוד יודע היה בגאלה נגרף כו' · ולפי שהמשפט והתוכחה אינו אלא לפרקים בעת הצורך (לא) המשילן לאזור מתניו אבל הצדק והאמונה בכל עת · המשילן לאזור מתניו כמ"ש כאשר ידבק האזור במתני : (יג) וסרה קנאת אפרים · לפי שיו"ד השבטים יושבים במקום אחד בשלוה והשקט מתקנאין בהם אבל יהודה הנפוצים מצירין להם אמר שיכרתו הצוררים : אפרים לא יקנא למב"ד · ומשיח ב"ד לא יצור את משיח ב"י : (יד) ועפו בכתף פלשתים · נגד מש"ל ארם מקדם ופלשתים מאחור וגו' ואמר שלא יתקנא אפרים ביהודה אלא ילכו שניהם על הפלשתים שהן במערב יהודה : יחדיו יבוזו את בני קדם · פירו' אחר כך יעזור יהודה לאפרים על ארם שהם במזרחו של א"י : אדום ומואב משלוח ידם · פירוש אדום הוא בקרן מזרחית דרומית ומואב במזרח א"י הם יהיו משלוח ידם פירוש שתמיד יבוזו אותה : ובני עמון משמעתם שהם מרחוק יהיו משמעתם · אבל אדום ומואב שקרובים לא"י הם יהיו משלוח ידם : (טו) לשון ים מצרים . כדרך שעברו גאולי מצרים את לשון ים : והניף ידו על הנהר · הוא פרת שהוא ע"ד אשור : בעים רוחו · פירוש ברוח חזק : והכהו לשבעה נחלים · כתיב ביה החרים ובנהר הכהו לפי שמצרים אבוס הטומאה וכתיב ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ שלא יהיה כלל לכן כתיב כאן והחרים אבל אשור שהוא אבוס נזיקין לא יחרים אלא יכהו לז' נחלים שהן ז' ואחד כנ"ל : והדריך בנעלים · פירוש נסי שבמקום קדוש כתיב של נעלך כו' אבל לע"ל אע"פ שיקרא לירושלים כסא ה' כולו קודש אעפ"כ ידריכו בנעלים : (טז) והיתה מסלה וגו' · פירש המכשולים שבדרך או אבן

עף

מצודת דוד

להם נס לרמז על הדבר : ואסף . ובזה יאסף נדחי ישראל וכו' : (יג) וסרה קנאת אפרים . לא יתקנאו ביהודה על כי יהיה המשיח ממשפחתם לא כמו שהיה לשעבר בעת נחלק המלכות בימי ירבעם : וצוררי יהודה · הם בני אפרים שזכר וכפל הדבר במ"ש : יכרתו · ר"ל לא יהיו עוד צוררים כי השנאה תכרת ואין לה : אפרים וכו'. ר"ל משיח בן יוסף הבא מאפרים ומשיח בן דוד לא יתקנאו זה בזה ולא יצורו זה לזה : (יד) ועפו · ימהרו כעוף הפורח ללכת בצד פלשתי היושב במערבה של א"י : יחדיו · יהודה ואפרים : משלוח ידם . יהיו משלוח ידם ר"ל ישלחו ידם בהם לבוזם : משמעתם . יסורו אל משמעתם ר"ל יהיו נשמעים להם לקבל מצותם:(טו) והחרים . יכרית מי נהר מצרים להיות בו דרך לעבור בו גאולים : על הנהר . זה נהר פרת : והכהו . את כל אחד יכה להיות נח' ק לשבעה נחלים ויהיה שביל ודרך בין נחל לנחל : והדריך . דרך בהם נים ההם ודרך בני הגולה לדרוך בנעלים אשר ברגליהם כי השוב . להיות יבשה . היה דרך סלולה כאלו היה שם דרך מעולם : (טז) והיתה מסלה . אשר

מצודת ציון

בלא מחיר ואף אם אין מוכר וכן קונה שמים וארץ (בראשית יד) : (יב) ונפצות · ענין פזור . כנפות · קצות : (יג) יצור · מלשון צרה : (יד) ועפו · מלשון עפיפה : בכתף · בצד ועבר : יבוזו · מלשון בזה ושלל : (טו) והחרים · ענין כריתה ואבוד : לשון ים מצרים · הוא המפרץ המתדבק אל הים נראה כאלו הוא לשון הים ועל שם שהוא נמשך כלשון נקרא לשון : והניף · ענין הרמה : בעים · ענין חוזק ואין לו דומה : והדריך · מלשון דרך והלוך : (טז) מסלה · דרך סלולה וכבושה : (א) אנפת : כעסת כמו פן יאנף (תהלים ב) עזי · ענין חוזק והיו"ד יתירה

נ׳ וַֽיְהִי־לִ֖י לִישׁוּעָֽה׃ ג וּשְׁאַבְתֶּם־מַ֖יִם
ט׳ · נ׳ בְּשָׂשׂ֑וֹן מִמַּעַיְנֵ֖י הַיְשׁוּעָֽה׃ ד וַאֲמַרְתֶּ֞ם
בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא הוֹד֤וּ לַֽיהוָה֙ קִרְא֣וּ
כ׳ חסר וי״ו בִשְׁמ֔וֹ הוֹדִ֥יעוּ בָֽעַמִּ֖ים עֲלִֽילֹתָ֑יו
ג׳ הַזְכִּ֕ירוּ כִּ֥י נִשְׂגָּ֖ב שְׁמֽוֹ׃ ה זַמְּר֣וּ יְהוָ֔ה
מודעת ק׳ כִּ֥י גֵא֖וּת עָשָׂ֑ה מידַ֥עַת זֹ֖את בְּכָל־
ל׳ הָאָֽרֶץ׃ ו צַהֲלִ֥י וָרֹ֖נִּי יוֹשֶׁ֣בֶת צִיּ֑וֹן
י׳ כִּֽי־גָד֥וֹל בְּקִרְבֵּ֖ךְ קְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵֽל׃
יג א מַשָּׂ֖א בָּבֶ֑ל אֲשֶׁ֣ר חָזָ֔ה יְשַׁעְיָ֖הוּ
ל׳ בֶּן־אָמֽוֹץ׃ ב עַ֤ל הַר־נִשְׁפֶּה֙ שְׂאוּ־
נֵ֔ס הָרִ֥ימוּ ק֖וֹל לָהֶ֑ם הָנִ֣יפוּ יָ֔ד
ז׳ רפין · ה׳ וְיָבֹ֖אוּ פִּתְחֵ֥י נְדִיבִֽים׃ ג אֲנִ֖י צִוֵּ֣יתִי
ל׳ · נ׳ לִמְקֻדָּשָׁ֑י גַּ֣ם קָרָ֤אתִי גִבּוֹרַי֙ לְאַפִּ֔י
עַלִּיזֵ֖י גַּאֲוָתִֽי׃ ד ק֥וֹל הָמ֛וֹן בֶּהָרִ֖ים
ל״ג דְּמ֣וּת עַם־רָ֑ב ק֣וֹל שְׁא֞וֹן מַמְלְכ֤וֹת
גּוֹיִם֙ נֶֽאֱסָפִ֔ים יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת מְפַקֵּ֖ד

וְתֻשְׁבַּחְתִּי דְחִילָא יְיָ אֲמַר
בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק׃
ג וּתְקַבְּלוּן אוּלְפַן חֲדַת בְּחֶדְוָא
מִבְּחִירֵי צַדִּיקַיָא׃ ד וְתֵימְרוּן
בְּעִידָנָא הַהִיא אוֹדוּ קֳדָם יְיָ
צַלּוֹ בִּשְׁמֵיהּ חַוּוֹ בְעַמְמַיָא
עוֹבָדוֹהִי אַדְכַּרוּ אֲרֵי תַקִּיף
שְׁמֵיהּ׃ ה שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי
גְבוּרָן עֲבַד גַּלְיָא דָא בְּכָל
אַרְעָא׃ ו בּוּעִי וְשַׁבַּחִי
כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרֵי רַבָּא אֲמַר
לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגַוִּךְ
קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ א מַטַּל
כָּס דִּי לְוָט לְאַשְׁקָאָה יַת
בָּבֶל דְּאִתְנַבֵּי יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ׃
ב עַל כְּרַכָּא דְיָתְבָא שְׁלֵיוָא
זְקוּפוּ אָתָא אֲרִימוּ קָלָא לְהוֹן
אֲנִיפוּ יַד וְיֵיעֲלוּן בְּתַרְעָהָא
מִתְנַדְּבִין׃ ג אֲנָא פַּקֵּדִית
לִמְזַמְּנֵי אַף עָרְעִית גִּבָּרַי
וְיִתְפָּרְעוּן מִנְּהוֹן רוּגְזֵי תוּקְפִּי
וְתוּשְׁבַּחְתִּי׃ ד קַל הֲמוֹן בְּטוּרַיָא דְמוּת עַם סַגִּי קַל אִתְרְגוּשַׁת מַלְכְוָן עַמְמַיָא
דְמִתְכַּנְשִׁין יְיָ צְבָאוֹת מְמַנֵּי

רשי

היה שמו חלוק ובמפלתו של עמלק נעשה שלם וכן הוא אומר כי יד על כס יה (שמות יז) אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתהא מלחמה לה׳ בעמלק : ויהי לי לישועה . כמו היה לי לישועה ודרך מקראות לדבר כן כמו ואשר לא שם לבו (שם ט׳) וגו׳ ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו ועוד בדברי הימים (ב י) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם : (ג) ושאבתם · ותקבלון אולפן חדת : ממעיני הישועה · כי ירחיב לכם על ידי ישועה הבאה להם ויתגלו להם רזי התורה שנשתכחו בבבל על ידי הצרות : (ד) עלילותיו · מעלליו : הזכירו . לשבח כי נשגב הוא : (א) משא בבל : משא פורעניות של בבל : (ב) על הר נשפה שאו נס · להקבץ על הר שקט ובוטח בשופי שאו נס לגוים והרימו קול לנקבצים שיבואו עליו : הניפו להם יד . לרחוקי׳ שאין יכולים לשמוע ויראו אות הנפת היד ויבואו בפתחי נדיבי׳ של שרי בבל : פתחי · כמו בפתחי ותשב בית אביה (בראשית לח) הנפתר בבית אביה ומנחם בן סרוק פתר חרבות כמו והמה פתיחות (תהלים נה) : (ג) אני צויתי למקודשי : שיבואו ויתחילו להתגרות בם והם פרס ומדי אנשי כורש ודריוש שזמנתים לכך · קראתי גבורי לאפי . לעשות חרון אפי בהם שהם עליזי גאותי שאני מתפאר בהם

רדק

חסף : וזמרת · כמו וזמרתי , והראיה כי הרי״ש קמוצה ואלו היה סמוך היה פתח , וכן אשר נתנך היום ביד כמו בידי : (ג) ושאבתם מים בששון · דרך משל כמו השואב מים מן המעיין שלא יפסקו מימיו כי בכל עת ימלא בו לשאוב כי הוא מקור תמידי כן לא תפסוק מהם הברכה והישועה ויהיו בששון כל ימיהם , ויונתן תרגם הפסוק במשל לנגוד החכמה כי החכמה נמשלת למים , והמלמדים הם כמו המעיין והתלמידים הם השואבים וכת״י תקבלון אולפן חדת ואמר חדת לפי שאותו הלמוד יהיה חדש וכן ילמדו אז דעת את ה׳ מה שלא למד אדם עד אותו היום כמו שאמר כמים לים מכסים : (ד) ואמרתם , תאמרו זה אל זה דרך זרוז : קראו בשמו , קראו לעמים בשמו , כמו ויקרא שם אברם בשם ה׳ , והוא טעם הודיעו הזכירו או פי׳ קראו בשמו כשתתפללו לו , וכן ואני אקרא בשם אלהי , וכת״י צלו בשמיה : (ה) זמרו ה׳ כי גאות עשה . כמו שאמר על ים סוף כי גאה גאה וזאת הגאות תהיה מודעת בכל הארץ שיושיע עם דל מבין עמים רבים והעצומים , ומגפת גוג ומגוג גם כן תהיה מודעת בכל הארץ , ועל כל זה ראוי לכם לזמר לה׳ : (ו) צהלי · הרימי קולך בשירה ובשבח האל כי קדוש ישראל היה גדול בקרבך , כלומר גדול שמו בקרבך בנפלאות שעשה כמו שאמר בנבואת גוג ומגוג ביחזקאל והתגדלתי והתקדשתי וגו׳ : (א) משא בבל אמר אשר חזה להודיע כי נתנבא גם על אומות העולם , והראשון אמר אשר חזה ולא הוצרך לומר על האחרים : (ב) על הר נשפה , נשא וגבוה , כמו וילך שפי , אפתח על שפיים נהרות , ויונתן תרגם על כרכא דיתיב שליוא ר״ל בבל שהיתה שלוה ושקטה , פירוש מלשון רבותינו והוא שאכלום בעליהם שלש שנים בשופי אמר שאו נס הניפו יד על דרך משל כאלו קראו להם ונשאו להם נס על הר גבוה והניפו להם יד שיבאו מהרה אל בבל להשחיתה והבאים אליה הם מדי ופרס , ותנופת היד הוא כאדם הקורא והוא רחוק לו שאינו שומעו ומניף לו בידו שיבא : ויבאו פתחי נדיבים · כמו בפתחי חסר בי״ת השמוש , כמו לזנות בית אביה , ואחרים רבים , ושרי בבל קורא נדיבים שהיו גדולים בעושר ובמעלה והם שנקראים נדיבים כי ברוב אנשים גדולים ואנשי שם רוח נדיבה בהם , ויש מפרשים נדיבים על מדי ופרס , ויפרשו פתחי כמו חרבות , וכן ואת ארץ הנמרד בפתחיה : (ג) אני צויתי למקודשי · והם מדי ופרס , ואמר צויתי ואמר למקודשי ר״ל שהעיר את רוחם לבא אל בבל והרי הם כאלו זמן וקדש וזמן אותם לבא : לאפי · קראתי אותם לעשות בבבל אפי וחמתי ויהיו עליזים ושמחים : בגאותי · שאני מתגאה על בבל על ידם : (ד) קול המון · אמר הנביא כי שמע בנבואה קול המון בהרים דמות עם רב כאלו היו עם רב בהרים מדברים ושמע קול המון ההרים בו ושמע קול שאון ממלכות גוים נאספים ורב הגאה שזה היה ה׳ לצבאות והוא היה מפקדם , כלו׳ מונה אות׳ , כענין שנאמר תפקדו אותם לצבאותם , כי כן דרך העולם בבא למלחמה מונה אותם האדון שמושל עליהם לדעת מנינם בבאם למלחמה , ויש לפרשו ענין

וסי׳ ויהי לי לישועה דוושע · הנה אל ישועתי אבטח ולא · ודהלל : הישועה ג׳ בקריאה וסי׳ בשמואל תלק א׳ סי׳ י״ד : נשגב ג׳ קמצין בקריאה וסי׳ ואמרתם ביום ההוא הודו לה׳ · נשגב ה׳ כי שכן מרום · יהללו את שם ה׳ : צויתי ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסוף סדר צו : ויבאו ז׳ רפין וסי׳ ואתה הרם את מטך · ואני הנני מחזק את לב מצרים . קום לך למסע · הבו לכם שלשה אנשים · על הר נשפה · בימים ההמה

תולדות אהרן ושאבתם מים · סוכה מח ב זוהר בלק (סוכה נה) : ביום ההוא · עכו״ם כד : זמרו ה׳ · עקידה שער לט : צהלי ורוני · (ברכות ג תענית סה) : אני צויתי · ברכות ט :

ביאור מהגר״א

נגף או כמים אבל כאשר רוח סעופאס יעביר מן הארץ והוא משול ים מצרים ויבער את הנזקין היינו אשור · אז היתה מסילה : (ה) זמרו ה׳ כי גאות עשה · זה שאמר אשירה לה׳ כי גאה גאה כו׳ גאותו בשחקים ונסתר ועתה נתגלה גאותו בארץ כמ״ש ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה׳ וכן לע״ל והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי כו׳ וידעו כי אני ה׳ וז״ש מודעת זאת בכל הארץ שעתה כסיל לא יבין את זאת ואחת הברכה לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם · ודוד אמר בזאת אני בוטח בזאת יבא אהרן כו׳ וסוד זה תחת י״ב אבני מלואים שכתב עליהם י״ב שבטים וו׳ אבני שוהם שכלולין בהם גם כן י״ב שכתובין עליהם י״ב שבטים שעשירות כלולין בג״ר ולכן עשר הם י״ב ז״ס אבני שוהם ואלו הב׳ הם בחו״ג והוא ו׳ של המלוי הנ״ל : [ו] צהלי ורוני וגו׳ · הוא שמחה ורננה לפרא ורמשא המלך הגדול הקדוש וז״ש לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש כי גדול הוא בסוד ברוך ברכו ושני וקדוש הוא הקדושה וזהו לדור ודור נגיד גדלך שהוא ברוך כבוד ה׳ ממקומו ולנצח נצחים קדושתך נקדיש הוא הקדושה ואין הפי״ת גדול אלא בציון כמ״ש גדול ה׳ ומהולל מאוד בעיר אלהינו אימתי הוא גדול מאוד בעיר אלהינו וזהו יושבת ציון כי גדול בקרבך פירוש שבציון הוא יתגדל קדוש ישראל כי קדוש ישראל הוא נסתר מעין כל חי והוא נגלה מגד פעולותיו וגדול וקדוש הוא פ״ת ויסוד וז״ס את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו וזהו קדוש ישראל וכנגדן הוא צהלי ורוני ברמשא הוא נסתר ורוני שמחה בכפרא והוא נסתר וכו׳ ברמשא נגלוי כמ״ש לעיל בארוכה כי שמחה בכסי ורננה בגלוי והכסי כל עובדייהו באתגלי ובלוים הוא רננה באתגליא שמן ויין שאין אומרים שירה אלא על היין ושמן הוא באתגליא :

מצודת דוד

ישאר · שלא מתו בגולה : מאשור · חוזר על מלת מסלה המסלה בדרך ישר יהיה מאשור : כאשר וכו׳ · כמו שהיתה מסלה בים סוף ביום עלותו וכו׳ כן יהיה מסלה בנהר פרת ונהר מצרים : יב (א) כי אנפת בי · והגליתני וכבר גלותי עלי ועתה נראה שוב וישוב מעלי אפך ותנחמני בהבאת הגאולה : (ב) הנה אל ישועתי · הואיל ועמי אל ישועתי אבטח בהם ולא אפחד עוד : כי עזי וכו׳ · העוז והשבח של המקום היה לי לישועה ר״ל התשועה היתה למען כבודו חזקו ולמען אומר בשבחו : (ג) ושאבתם מים בששון · ר״ל כמו השואב מים מן המעין הנובע הנה שואב הוא בששון כי לא ידאג פן יכלה המים כן תשאבו בששון את הישועה ממעיני הישועה כי לא תופסק התשועה כי יד ה׳ לא תקצר : (ד) ואמרתם · תאמרו זה לזה דרך זרוז : הודיעו · לפרסם הנס : הזכירו · היו מזכירים זה את זה שבחי המקום כי נשגב שמו ומהללו אם כן להזכיר שבחיו : (ה) זמרו ה׳ · זמרו אל ה׳ · כי עשה דבר הראוי להתגאות בו : מודעת זאת · הגאוה הזאת נודעת ומפורסמת בכל הארץ : (ו) צהלי · הרימי קולך ברנן כי קדוש ישראל גדול בקרבך ר״ל ע״י הנפלאות שעשה בקרבך נתגדל שמו והוא נקרא גדול : יג (א) משא בבל · זו הנבואה היא על בבל : (ב) על הר נשפה · הרימו נס על הר גבוה שיהא נראה למרחוק וקראו בקול רם לאנשי פרס ומדי : הניפו יד · לרמז להם שימהרו ללכת ויבואו בפתחי נדיבי בבל : (ג) צויתי · העירותי לבם : למקודשי · הם פרס ומדי שזמנתים לכך : לאפי · לעשות בבבל חרון אפי : עליזי גאותי · להיות שמחים בגאותי שאתגאה על בבל : (ד) קול המון · קול הופיע נשמע בהרים דמות קול של עם רב והוא קול שאון ממלכות פרס ומדי הנאספים יחד : מפקד ·

במקום

מצודת ציון

יהירם : וזמרת · מלשון זמר ושבח : ויהי לי · כמו היה לי וכן ויעזוב את עבדיו [שמות ט] ומשפטו טוב : (ג) ושאבתם · לקיחת המים נקראת שאיבה : עלילותיו · מעשיו : נשגב · חזק : (ו) צהלי · ענין הרמת קול וכן צהלי קולך בת גלים (לעיל י) : (א) משא · כן נקראת הנבואה ע״ש שהיא כמשא כבד : הר · ראש ההר כמו במראה הגבוהה : (ב) נשפה · ענין גבוה כמו אפתח על שפיים נהרות (לקמן מא) : פתחי · כפתחי נדיבים · כן יקראו בעלי העושר כי ע״פ רוב המה נדיבי לב : (ג) למקדשי · ענין הזמנה כמו התקדשו למחר (במדבר יא) : עליזי · ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (תהלים קמט) : (ד) דמות · מלשון דמיון : שאון · המייה : מפקד · ענין מספר

צְבָא מִלְחָמָה׃ ה בָּאִים מֵאֶרֶץ
מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם יְהוָה וּכְלֵי
זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ׃ ו הֵילִילוּ כִּי
קָרוֹב יוֹם יְהוָה כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא׃ תריסר
ז עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־לְבַב
אֱנוֹשׁ יִמָּס׃ ח וְנִבְהָלוּ צִירִים וַחֲבָלִים
יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם׃
ט הִנֵּה יוֹם־יְהוָה בָּא אַכְזָרִי וְעֶבְרָה
וַחֲרוֹן אָף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה
וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה׃ י כִּי־כוֹכְבֵי
הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם
חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַּ
אוֹרוֹ׃ יא וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה וְעַל־
רְשָׁעִים עֲוֺנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים
וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל׃ יב אוֹקִיר
אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם מִכֶּתֶם אוֹפִיר׃
יג עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ
מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת
וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ יד וְהָיָה כִּצְבִי
מֻדָּח וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ אִישׁ אֶל־
עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ׃

ג׳ ר״פ מַשְׁרְיָן בִּקְרָבָא׃ ה אָתַן
מֵאַרְעָא רְחִיקָא מִסְיָפֵי אַרְעָא
ג׳ יְיָ וּמָנֵי כַּס דְּלוּט קֳדָמוֹהִי
לְחַבָּלָא כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא׃
וכשדו ו אֵילִילוּ אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא
ג׳ דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ
כְּבִיזָא מִן קֳדָם שַׁדַּי יֵיתֵי׃
ז׳ בטעם מרעימי׳ ופסקי ז עַל כֵּן כָּל יְדַיָּא יִתְרַשְׁלוּן
ג׳ · ג׳ וְכָל לִבָּא דֶאֱנָשָׁא יִתְמְסֵי׃
ג׳ ח וְיִתְבַּהֲלוּן עָקָא וְחֶבְלִין
יֶחְדוּנְנוּן זִיעַ כְּלֵידְתָא יְזוּעוּן
גְּבַר לְחַבְרֵיהּ יִתְמְהוּן אַפֵּי
שַׁלְהוֹבִין אַפֵּיהוֹן׃ ט הָא יוֹמָא
ג׳ : מ״ל מִן קֳדָם יְיָ עָתִיד לְמֵיתֵי
ומ״ל·ג׳·ג אַכְזָרֵי וְתַעֲבוּר וּתְקוֹף רְגַז
ד׳ לְשַׁוָּאָה אַרְעָא לְצָדוּ וְחַיָּבַהָא
יְשֵׁיצֵי מִנַּהּ׃ י אֲרֵי כוֹכְבֵי
שְׁמַיָּא וּנְפִילֵיהוֹן לָא יַזְהֲרוּן
י״ב · ד׳ נְהוֹרֵיהוֹן קֳבֵל שִׁמְשָׁא בְּמִפְקֵיהּ
ג׳ ומ״ל וְסִיהֲרָא לָא מַזְהַר נְהוֹרֵיהּ׃
יא וְאַסְעַר עַל דְּדַיְרִין בְּתֵבֵל
בִּישְׁתָא וְעַל רַשִׁיעַיָּא חוֹבֵיהוֹן
ג׳ רפי וַאֲבַטֵּיל רְבוּת רַשִׁיעִין וּתְקוֹף
תַּקִּיפִין אַמְאִיךְ׃ יב אֲחַבֵּב
דַּחֲלֵי מִדַּהֲבָא דְּמִתְיַקְרִין מִנֵּיהּ
ג׳ בְּנֵי אֱנָשָׁא וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא
ג׳ : ג׳ מִמַּסְנָא דְּאוֹפִיר׃ יג עַל כֵּן
ב׳ מ״ל בטעם דרכים שְׁמַיָּא אָזִיעַ וּתְזוּעַ אַרְעָא
מֵאַתְרָהָא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת
וּבְיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ יד וִיהֵי כְּטַבְיָא מְפָרַד וּכְעָאנָא דְּלֵית דִּמְכַנֵּשׁ גְּבַר לְעַמֵּיהּ יִתְפְּנוּן

בהם: (ה) וכלי זעמו: הם גבורי מדי ופרס: לחבל כל הארץ: של בבל: (ו) כשוד. כיום ביזה מאת הקב״ה יבא: (ז) כל ידים: של בבל: (ח) צירים וחבלים · הם לשון יסורי אשה הכורעת לילד שצירי דלתי בטנה מתפרקים להפתח: יחילון. חיל וחלחלה לשון רתת הם: איש אל רעהו יתמהו · בני בבל על הלובאים עליהם כי משונים הם: ופני להבים פניהם: אומר אני שפניהם להובים ומאויימין מאד או י״ל שהם עם חושבי מחשבות ואת בני בבל (דימה להם על שם התמהון): (ט) וחטאיה: חוטאיה: (י) וכסיליהם · מזלותיהם: יהלו: יאירו וכן בהלו נרו (איוב כט) וכן אור כי יהל (שם לא): חשך השמש · מתוך צרתם כדמה להם כאילו חשך השמש: (יא) על תבל. על ארצם: (יב) אוקיר אנוש מפז. בו בלילה אכבד את דניאל מפז כשהביאוהו לקרות מכתב מנא מנא תקל ופרסין (דניאל ה) באדין אמר בלטשצר והלבישו ית דניאל ארגונא וגו׳: כתם אופיר. קבולת זהב אופיר: (יג) שמים ארגיז. כל צבאה ירגז ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר (לקמן יד) ואחר כך נגדעת לארץ חולש על גוים אף כאן תחלה שמים ארגיז ואחר כך ותרעש הארץ ירעשו יושביה לקול מפלתה שיתמהו בדבר: (יד) והיה. יושב בבל: כצבי מודח: ממקומו

ילכו · ויבאו אליך כמבוא עם · בתרא מ״ל: לחבל ג׳ וסי׳ וכלי זעמו לחבל · וכלי כליו רעים · בראתי משחית לחבל: ונבהלו צירים הר מן ז׳ מלין בטעמא מרעימין ומפסיקין וסי׳ ויתמהמה ויחזיקו · ויאמר ה׳ אלהי אדני · וימאן ויאמר אל אשת אדניו · וישחט ויקח משה · ונבהלו צרים וחבלים · ויאמר ה׳ מציון · ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו: זרים ד׳ וסי׳ ועתה אנחנו מאשרים · ופקדתי על תבל רעה דמלאכי · ודבתרי׳ כי הנה היום בא · אלהים זרים קמו עלי תניינא דסיפרא · ובל אלפא ביתא דכוו״:

ענין מנוי כלומר הוא היה מגיס פקידים עליהם, וכן תרגם יונתן: (ה) באים · מקצה השמים ממזרח, אמר מקצה השמים על דרך ההפלגה לרחוק הקצה כאלו נוגע לשמים מן הצד ההוא: ה׳ וכלי זעמו, הוא המנהיג הצבא ועם הצבא הם כלי זעמו ובהם יחבל ארץ בבל: (ו) הלילו: אמר כנגד אנשי בבל: כשוד משדי יבא · כשוד שיבא מחזק שאין דרך להנצל ממנו, וכן כקול שדי כקול חזק, וכן תרגם יונתן: על כן · כי אין נסם תחבולה להנצל כיון שבא נסם זה להנצל מאת ה׳: תרפינה · ידים מלהלחם כנגד אויביהם והלב ימס שלא ימצא בעצמו שום גבורה ואומץ כי הגבורה היא בלב · כמו שאמר ואמיץ לבו בגבורים: (ח) ונבהלו · בקמץ מפני השלשלת כי יש לה מפסק בפסק, ופירוש יושבי בבל יהיו נבהלים ולא יוכלו להשיב יד: יאחזון · בלא״י מפני ההפסק, ופי׳ הם יאחזום צירים, וזה הענין משמש בשני פנים כי הצירים יאחזו האדם הנבהל, כמו חיל אחז יושבי פלשת, הלא חבלים יאחזון, צירים אחזוני, ובהתחזק הצירים על האדם תמיד כאלו האדם יאחז הצירים שלא יפרדו ממנו, לפיכך אמר צירים וחבלים יאחזון, לדעת יונתן יהיה נ״ן יאחזון נו״ן הכנוי והוא כמו יאחזום ויהיה בענין כמו חבריו וטוב הוא פירושו לכן תרגם יחדונונון: יתמהו · לפי שבא להם הרעה פתאם יתמהו איש אל רעהו איך היה זה: פני להבים פניהם, כאדם שיש לו בשת שישובו פניו אדומים: (ט) הנה יום ה׳ בא אכזרי ועברה, יהיה אכזרי ועברה וחרון אף עמו: הארץ · פירוש ארץ בבל: וחטאיה · יושבי בבל שהם חטאים ורשעים ישמידם מבבל עד שתשאר שממה בעונותיה מאנשים: (י) כי כוכבי, הנביאים מדברים דרך משל ואומרים על מי שתבא לו צרה כי הוא יושב בחשך ולא יזרח לו השמש ולא יאירו לו הכוכבים ולא שום אורה כמו שאמר ידעך נרו באישון חשך, וכן זה הפסוק ואחרים רבים בזה הענין, ופירוש וכסיליהם, כתב רבי יונה כי כסיל הוא כוכב גדול נקרא בערבי סוה״ל והכוכבים המתחברים אליו נקראים על שמו כסילים: יהלו אורם, ענין נוגה שרשו הלל ספעי׳ ויהלו כמו יגוהו, כמו שאמר וירח לא יגיה אורו, כאלו אמר לא יתנו אורם והפעלה על הכוכבים, אם אראה אור כי יהל הפעלה על האו׳ בלאתו שיקוו אורו: (יא) ופקדתי על תבל · ר״ל על ארץ בבל אפקוד עליהם רע׳ שעשו לישראל: ועל רשעים, הכשדים שהם רשעים והרעו לישראל יותר מדאי, כמו שאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה: גאון זדים שהיו גאים ואנשי זדון אשבית זדונם: (יב) אוקיר אשים בני תבל יקרים יותר מפז, כלומר אם ירצה אדם לפדותה שלא יהרגוהו לא יקחו מדי ופרס בהם משקלה זהב שלא יהרגו אותם: מכתם אופיר · מזהב אופיר, והפסוק כפל בענין במלות שונות, ויונתן תרגם הפסוק בענין אחר אמר אחבב דחלי וגו׳, ר״ל על ישראל שהיו בבבל שלא יומתו בין המומתים מאנשי בבל כי יהיו יקרים בעיני מדי ופרס יותר מפז וישמרו אותם שלא יהרגו: (יג) על כן שמים · דרך משל, כאלו ירגזו השמים ותרעש הארץ מרוב הרעה הבאה על בבל כי לא יוכלו להנצל מן החרב בשום ממון, לפיכך אמר על כן: (יד) והיה · העם הנכרי אשר בבבל יהיה לבא הרעה על בבל כצבי מודח, שידיחוהו וירדפו אחריו ללכדו שהוא רץ בכל כחו כן כל אשר בבבל מעם

אחר

מצודת דוד

המקום ילוה לספור אנשי צבא המלחמה כדרך שעושה אוצר המלחמה ר״ל יגליתו במלחמה כאלו המקום יהיה אוצר המלחמה: (ה) מקצה השמים. אמר דרך הפלגה: ה׳ וכלי זעמו. כאלו יבוא ה׳ להיות אוצר המלחמה וכלי זעמו עמו והם חיל פרס ומדי: לחבל. להשחית כל ארץ בבל: (ו) הילילו. כאלו לבבל יאמר שיעשו יללה כי קרוב יום הפורעניות הבא מה׳ לא במקרה: כשוד משדי יבוא · רצה לומר תהיה גדולה וקשה כדרך השוד הבא משדי בעל היכולת: (ז) כל ידים · כל ידי אנשי בבל יהיה רפוים מרוב אימה וכל לבב אנשיהם ימס: (ח) ונבהלו. יהיו בהולים ופחודים: יאחזון · יאחז אותם צירים וחבלים וכאשת לידה יחילון: איש אל רעהו · בני בבל יתמהו זה מול זה על הלובאים עליהם כי יהיו פניהם להובים כלהבת אש: (ט) אכזרי · היום ההוא יהיה יום אכזרי ויהיה עוד עמו עברה וחרון אף: הארץ · ארץ בבל: וחטאיה · אנשיה החוטאים: (י) לא יהלו אורם · מרוב הצרה ידמה להם שאין אורם מזהיר: בצאתו. עם כי אז נרגש ביותר הבהקת אורו: (יא) ופקדתי על תבל רעה. אזכור על ארץ בבל את הרעה שעשו לישראל ואשלם להם גמולם: ועל רשעים. על אנשי בבל אזכיר עונם: (יב) אוקיר · אז אשים בן אנוש יותר יקר מפז כי האויב לא יקח פז מחירו לבל יהרגנו: ואדם וכו׳ · וכפל הדבר במ״ש: (יג) על כן · בעבור הרעה הבאה על בבל ארגיז צבא השמים: ותרעש הארץ. מחרדת מפלת בבל ירעשו יושבי הארץ ביום בוא עברת ה׳ וחרון אפו: (יד) והיה וכו׳ · בבוא הרעה על בבל אז העם הנכרי אשר בבבל יהיה כצבי המודח ממקומו על ידי רודפים שהוא רץ מפניהם בכל כחו כן אשר בבבל מעם אחר ינוסו

בחפזון

מצודת ציון

מספר ומנין כמו ויפקדם בטלאים (ש״א יג): (ה) לחבל · להשחית כמו וחובל עול (לעיל י): (ו) הלילו · מלשון יללה: כשוד · מלשון שדידה ועושק הנפש וכן מקטב ישוד צהרים (תהלים צא): (ז) תרפינה · מלשון רפיון: (ח) צירים · הם יסורי אשה הכורעת לילד שצירי דלתי בטנה מתפרקין להפתח וכן כי נהפכו עליה ציריה (ש״א ד): וחבלים · גם הוא ענין מכאובי לידה כמו חבלי יולדה (הושע יג): יחילון · מלשון חיל וחלחלה: (י) וכסיליהם · מזלות השמים וכן כסיל וכימה (איוב ט): יהלו · יזהירו כמו בהלו נרו (שם כט): יגיה · ענין הארה כמו וה׳ יגיה חשכי (ש״ב כב): (יא) ופקדתי · ענין זכרון כמו וה׳ פקד את שרה (בראשית כא): תבל · כן נקרא הארץ: והשבתי · ענין בטול כמו שבת נוגש (לקמן יד): גאון · ענינו כמו גאוה: זדים · רשעים: עריצים · חזקים כמו כגבור עריץ (ירמיה כ): (יב) אוקיר · מלשון יקר וחשוב: מפז · הוא זהב הטוב: מכתם אופיר · מזהב טוב הבא מאופיר: (יג) ארגיז · ענין רעדה כמו רגזו ואל תחטאו

אחר ילאו בחפזון מתוכו איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו : (טו) כל הנמצא · כל הנמצא בתוכו מעם אחר ידקר , כמו אנשי העיר , וכפל הענין במלות שונות , ואמר על הנספה יפול בחרב ופירוש הנספה כמו נוסף שהוא מעם אחר ונוסף אל אנשי העיר , והוא מפרש ספו שנה על שנה למען ספות הרוה ויסף וספה בענין אחד , ובענין הזה תרגם יונתן , וענין ידקר הוא מכת החרב , ויש מפרשים כל הנספה כמו ויש נספה בלא משפט ואמר כל מי שיגיע זמנו למות לא ימות על מטתו אלא יפול בחרב : (טז) ועולליהם ירטשו · הבנים בעיני האבות , ישסו בתיהם ונשיהם תשכבנה לעיניהם , ואחר כן יהרגו אותם , וכל זה הוא דרך אכזריות , וענין ירוטשו הוא השלכת העוללים בקרקע או אל הקירות דרך אכזריות . וישסו ענין בזה והוא מפעלי הכפל מבנין נפעל : ותשכבנה · כתיב ותשגלנה קרי : (יז) הנני מעיר · אעיר את רוחם לבא אל בבל להלחם עליה וזה מדי כי דריוש המדי הוא שכבש בבל ובמותו מלך עליהם כורש הפרסי , וזה הטעם לא יחשבו כלום כסף וזהב לפדיון אנשי בבל אלא יהרגו אותם ולא יהיה להם פדיון כמו שאמר אוקיר אנוש מפז : (יח) וקשתות · פי' עם קשתותיהם ירוטשו הנערים כי הנה הקשתות תרטשנה הנערים , ופי' בו כי היו משימים הנערים בקשתות מקום חצים ומורים אותם על הקרקע או' הקורות : פרי בטן · ובנים · ר"ל בעודם קטנים , וכן ואכל פרי בטנך , אם בנים ואם בנות יאמר , או בן יגח או בת יגח : לא תחוס עינם , בשורק והוא לבדו בשורק כי כל השאר בחול' : (יט) והית' בבל · פירוש בבל שהיתה צבי ממלכות תפארת גאון כשדים תהיה עתה כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה ופירוש צבי חפץ שכל הממלכות היו חפצים בה והכשדים שהיתה להם היו מתפארים ומתגאים בה עתה תהיה כמהפכה שהפך אלהים את סדום ואת עמורה שתהיה חרבה ולא יהיה בה יישוב לעד , והעיר בבל שמלכו עליה דריוש וכורש , ושהיא היום אינה בבל הקדומה כי אותה החריב דריוש והנה עיר אחרת באותה הבקעה היא שמה בבל עד היום , ובסדר עולם אומר כי כשכבש אותה דריוש והרג בלשאצר ומלך עליה שנה ובשנה השנית הפכה אלהים כמהפכת סדום ועמורה , וזהו שאמר הכתוב ובא בשנה השמועה שמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השנית השמועה זאת כמהפכה שהפכה אלהים כסדום ועמורה : (כ) לא תשב , פי' תשב ותשכון על העיר כנגד היושבים והשוכנים בה , כמו העיר היוצאת אלף , רוצה לומר על אנשיה היוצאים ממנה : לא יהל משפטו לא יאהל רוצה לומר לא יטה אהלו ואמר ערבי לפי שהערביים הם השוכנים באהלים : ורועים · ואפילו רועים לא ירביצו שם צאנם · כי אמר תחלה לא תשב , כלו' לא תהיה בנויה עד שישבו בה אנשים ולא אפי' אהל לא יטה אדם שם דרך ערא' ואין צריך לומר אלא אפילו הצאן לא ירביצו שם שלא ירבצו אותם שם הרועים כי תשכן החיות רעות תהיה כמו המדבר : (כא) ורבצו · הצאן לא ירביצו שם אלא מי ירבץ שם חיות המדבר ירבצו שם , ופי' ציים חיות השוכנות במקום ציה לפיכך נקראו ציים , וי"מ שהם נמיות הנזכר בדברי רבותינו כדי שלא תקפוץ הנמיה מרטי"נא בלע"ז . בתיהם · החרבים · אוחים חיה שקורין בלע"ז פרו"ן : בנות יענה · הם הקטנים מן היענים והאמות מעופפים בעולם ויניחו קטניהם ויתאבלו לחוסר מזונותם , לפיכך אמר ואבל כבנות יענה ודרך היענים לשכן במדבר ובמקומות החרבים : ושעירים · הם השדים , כמו לשעירים אשר הם זונים אחריהם · ונקראו כן לפי שהם נראים כדמות שעירים למאמינים בהם , וכן ת"י ושידין יתייכון תמן : (כב) וענה · פי' ויצעק כמו ענו לה , ותען להם , וענתה שמה , והדומים להם ענין הגבהת קול

וק

תבר לארעיה יערקון : טו כל דישתכח בה יתקטל וכל דיעול לכרכי צירא יתקטל בחרבא : טז ועולימיהון יתרטפון לעיניהון יתבזזון בתיהון ונשיהון ישתכבן : יז הא אנא מיתי עליהון ית מדי די בכספא לא מטקסין ודהבא לא מתרעין ביה : יח וקשתתהון עולימין יבזען ועל ולד מעין לא ירחמון על בניא לא תחוס עיניהון : יט ותהי בבל דהות מקדמין חדות מלכון תושבחת רבות כסדאי כהפיכתא דהפך יי ית סדום וית עמורא : כ לא תתב לעלם ולא תשרי עד דר ודר לא יפרוס תמן ערבי משכניה ורעון לא ישרון תמן : כא וישרון תמן תמון ויתמלון בתיהון אוחין וישרין תמן בנת נעמין ושידין יחכון תמן : כב וינצפון חתולין בברניתהון וירודין בבית מישרי תפנוקיהון וקריב למיתי עדן תברה דבבל

טו כָּל־הַנִּמְצָא יִדָּקֵר וְכָל־הַנִּסְפֶּה
יִפּוֹל בֶּחָרֶב׃ טז וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ
לְעֵינֵיהֶם יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם וּנְשֵׁיהֶם
תִּשָּׁגַלְנָה׃ יז הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם
אֶת־מָדָי אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ
וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃ יח וּקְשָׁתוֹת
נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה וּפְרִי־בֶטֶן לֹא
יְרַחֵמוּ עַל־בָּנִים לֹא־תָחוֹס עֵינָם׃
יט וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת
תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים כְּמַהְפֵּכַת
אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה׃
כ לֹא־תֵשֵׁב לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד־
דּוֹר וָדוֹר וְלֹא־יַהֵל שָׁם עֲרָבִי וְרֹעִים
לֹא־יַרְבִּצוּ שָׁם׃ כא וְרָבְצוּ־שָׁם צִיִּים
וּמָלְאוּ בָתֵּיהֶם אֹחִים וְשָׁכְנוּ שָׁם
בְּנוֹת יַעֲנָה וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ־שָׁם׃
כב וְעָנָה אִיִּים בְּאַלְמְנוֹתָיו וְתַנִּים
בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג וְקָרוֹב לָבוֹא עִתָּהּ
וְיָמֶיהָ לֹא יִמָּשֵׁכוּ׃

ק' תשכבנה

ממקומו : (טו) כל הנמצא : בחוץ ידקר : וכל הנספה : על בני העיר נהיות נקלט עמהם במצור יפול בחרב כשתלכד העיר . נספה לשון ספות הרוה (דברים כט) ספו שנה על שנה (לקמן כט) ספו על זבחיכם (ירמיה ז) הקוייל"ר בלעז : (טז) ירוטשו : יתבקעו וכן נערים תרטשנה : (יז) הנני מעיר עליהם את מדי · דריוש המדי הרג את בלשאצר וכן הוא אומר ביה בליליא קטיל בלשאצר (דניאל ה) ודריוש מדאה קביל מלכותא (שם ו) : וזהב לא יחפצו בו · אין חוששי' כי אם להרוג ולהנקם על כל הרעה אשר עשו מלכי בבל לכל העמים : (יח) וקשתות : של בני מדי : נערים · של בבל : תרטשנה · תבקענה בחציהם אשר יורו בקשתותיהם : ופרי בטן · עוללים דקים : (יט) והיתה בבל : שתי פורעניות באו לה בשתי שנים דריוש הרג בלשאצר ומלך שנה ולשנה השנייה נהפכה כמהפכת סדום מן השמים וכן שנינו בסדר עול' (ירמיה נא) ובא בשנה השמועה של דריוש ואחריו בשנה השמוע' והיתה בבל צבי ממלכות וגומר · שהיתה מלב וראש הממלכות ושהיתה תפארת גאון כשדים עתה והיתה כמהפכת סדום . (כ) ולא יהל שם ערבי . כמו לא יאהל לא יפרוש שם אהל אפי' ערבי שדרכ' לישב באהלי' ולהסיע מקניהם ממקום למקו' לא תמצא חן בעיניהם לקבוע שם אהליהם כי אף למרעה לצאן לא תהיה ראויה ואל תתמה על לא יהל הנאמר כאילו היתה בו אל"ף כי הרבה מקומות יש שחסרת קול האות במקום אות וכן (איוב לה) מלפנו מבהמות ארץ כמו מאלפנו וכן (משלי יז) שקר מזין על לשון הות כמו שקר מאזין : (כא) ציים . ת"י תמון הם נמיות מרטרינ"ש בלע"ז : אוחים · לא ידעתי מה מין חיה הם : (אחים לשון קולים וחוחים ודרדרים) : ושעירים . שדים : (כב) וענה איים באלמנותיו : ויגורו חתולי' בארמנותיו : וענה : כמו וענתה שמה (הושע ב) ומעונותיו טריפ' (נחום ב) ויש לפרש עוד וענה לשון עניית קול : ותנים · יענו בהכלי עונג שלהם : וימיה · ימי טובתם לא ימשכו כי כבר הובטחו ישראל (ירמי' כט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם ואיתה פקידה על ידי כורש מלך פרס שיטול המלוכה מבבל אחר דריוש המדי

כי

ד' כתיבן לישן שגל וקריינן לישן שכיב' וסי' אשה תארש ואיש אחר · ועלליהם ירטשו לעיניהם · שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת · ואספתי את כל הגוים אל ירושלם : וקרוב ד' בקריאה וסי' וענה איים באלמנותיו · כי קרוב יום וקרוב יום לה' · הודינו לך אלהים הודינו · וקרוב לשמוע מתת הכסילים

תולדות אהרן בנות יענה · חולין סד : ושעירים · שבת קמט :

מצודת ציון

מחטאו (תהלים ד) : בעברת · מלשון עברה וזעם : (טו) ידקר · ענין נעיצה ותחיבת חרב בגוף כמו והביטו אלי את אשר דקרו (זכריה יב) : (טז) ירטשו · ענין בקיעה וכן אם על בנים רטשה (הושע י) : ישסו · ענין בזה ושלל : תשגלנה · מלשון משגל ומשכב : (יז) מעיר · מלשון התעוררות : (יח) תחום · ענין חמלה כמו יחום על דל (תהלים עב) : (יט) צבי · ענין הדר ופאר כמו נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג) : גאון · מלשון גאוה : (כ) יהל · כמו יאהל ונבלע האל"ף וכן ולעמשא תאמרו (ש"ב יט) ומשפטו תאמרו : ירבצו · ענין השכיבה לנוח : (כא) ציים · אוחים · שמות מיני חיות : בנות יענה · שם עוף בת היענה : ושעירים · הם השדים הנראים בדמות שעירים למי שמאמין בהם וכן ושעיר על רעהו יקרא (לקמן לד) : ירקדו · ענין קפיצה ודלוג : (כב) וענה · ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וכו' קול רם (דברים כז) : איים · שם חיה : באלמנותיו · כמו בארמנותיו · או הוא מלשון אולם ותנים מין נחש

מצודת דוד

בחיפזון מתוכה איש אל עמו וכו' ולא ישובו עוד כצאן הנדחה מהעדר ואין מי מקבצם : (טו) כל הנמצא · כי כל הנמצא בתוכה ידקר בחרב ואם הוא מעם נכרי : וכל הנספה · כל הנוסף על בני העיר להיות עמהם יפול בחרב והוא כפל ענין במ"ש : (טז) ועולליהם קטניהם יתבקעו לעיניהם ואין לאל ידם למחות : ישסו בתיהם · יבוזו וישללו בתיהם ויאנסו נשיהם : (יז) את מדי · לפי שהוא אכזר ביותר לזה הזכיר אותו לבדו . לא יחשבו · לקחת בפדיון נפש : וזהב · ואף זהב לא יחפצו בו . (יח) וקשתות . הקשתות של אנשי פרס ומדי תבקענה את נערי בבל בחציהם אשר יורו עליהם : ופרי בטן . עוללים דקים · על בנים . ר"ל בנים קטנים : (יט) צבי ממלכות . אשר היא פאר כל הממלכות : תפארת · אשר היא תפארת לבני כשדים אנשיה כי היו מתפארים ומתגאים בה : כמהפכת . בבוא עתה תהיה כמהפכת אשר הפך ה' את סדום וכו' : (כ) לא תשב . לא תהיה מיושבת עד עולם : ולא תשכון · לא תהיה שכונה מבני אדם עד סוף ימי הדורות וכפל הדבר במ"ש : ולא יהל . אף הערבי השוכן באהלים על פני השדה לא יטה שם אהלו לגודל השממון : לא ירביצו שם . את מקניהם : (כא) ורבצו שם . לגודל השממון ירבצו שם חיות היער : (כב) וענה · כל אחד מהאיים תצעק בהארמונות והתנים יצעקו גם המה בהיכליהם אשר היו מתענגים בהם (דרך האיים והתנים לצעוק בתמידות) : וקרוב . הזמן קרוב לבוא עליה עת הפורעניות ימי שלותה לא יהיו נמשכין לזמן מרובה וכפל הדבר במ"ש לחוזק הענין :

יד א כִּי יְרַחֵם יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב
וּבָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וְהִנִּיחָם עַל־
אַדְמָתָם וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ
עַל־בֵּית יַעֲקֹב׃ ב וּלְקָחוּם עַמִּים
וֶהֱבִיאוּם אֶל־מְקוֹמָם וְהִתְנַחֲלוּם
בֵּית־יִשְׂרָאֵל עַל אַדְמַת יְהוָה
לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְהָיוּ שֹׁבִים
לְשֹׁבֵיהֶם וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם׃
ג וְהָיָה בְּיוֹם הָנִיחַ יְהוָה לְךָ
מֵעָצְבְּךָ וּמִרָגְזֶךָ וּמִן־הָעֲבֹדָה הַקָּשָׁה
אֲשֶׁר עֻבַּד־בָּךְ׃ ד וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל
הַזֶּה עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאָמָרְתָּ אֵיךְ
שָׁבַת נֹגֵשׂ שָׁבְתָה מַדְהֵבָה׃ ה שָׁבַר
יְהוָה מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט מֹשְׁלִים׃
ו מַכֶּה עַמִּים בְּעֶבְרָה מַכַּת בִּלְתִּי
סָרָה רֹדֶה בָאַף גּוֹיִם מֻרְדָּף בְּלִי
חָשָׂךְ׃ ז נָחָה שָׁקְטָה כָּל־הָאָרֶץ
פָּצְחוּ רִנָּה׃ ח גַּם־בְּרוֹשִׁים שָׂמְחוּ
לְךָ אַרְזֵי לְבָנוֹן מֵאָז שָׁכַבְתָּ לֹא־
יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ׃ ט שְׁאוֹל
מִתַּחַת רָגְזָה לְךָ לִקְרַאת בּוֹאֶךָ

וְיוֹמָהָא לָא יִתְרַחֲקוּן׃ א אֲרֵי
יְרַחֵם יְיָ עַל דְבֵית יַעֲקֹב וְיִתְרְעֵי
עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וְיַשְׁרֵינוּן עַל
אַרְעֲהוֹן וְיִתּוֹסְפוּן גִיוֹרִין עֲלֵיהוֹן
וְיִסְתַּמְכוּן עַל בֵּית יַעֲקֹב׃
ב וִידַבְּרִינוּן עַמְמִין וְיוֹבְלוּנוּן
לְאַרְעֲהוֹן וְיַחְסְנוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל
עַל אֲרַע שְׁכִנְתָּא דַיְיָ לְעַבְדִין
וּלְאַמְהָן וִיהוֹן שָׁבַן לְשׁוֹבֵיהוֹן
וְיִפְלְחוּן בִּמְשַׁעְבְּדֵיהוֹן׃ ג וִיהֵי
בְּיוֹמָא דִינִיחַ יְיָ לָךְ מִצַּעֲרָךְ
וּמִמְּרוֹתָךְ וּמִן פּוּלְחָנָא קַשְׁיָא
דְאִתְפְּלַח בָּךְ׃ ד וְתִטּוֹל
מַתְלָא הָדֵין עַל מַלְכָּא דְבָבֶל
וְתֵימַר אֵיכְדֵין בְּטֵילַת מַרְוַת
מְשַׁעְבְּדָנָא סַף תְּקוֹף חַיָּבָא׃
ה תְּבַר יְיָ תְּקוֹף רַשִׁיעִין
שׁוּלְטַן חַיָּבִין׃ ו דַהֲוָה מָחֵי
עַמְמִין בִּתְקוֹף מְחָא דִי לָא
פְּסִיק מַפְלַח בִּתְקוֹף עַמְמִין
מַפְלַח וְלָא מְנַע׃ ז נְחַת
שְׁרוֹכַת כָּל אַרְעָא יִבְעוּ
תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ ח אַף שִׁלְטוֹנִין
חֲדִיאוּ עֲלָךְ עֲתִירֵי נִכְסַיָא
אָמְרִין מֵעִידָן דִשְׁכִיבְתָּא לָא
סְלִיק מְחַבְּלָא עֲלָנָא׃ ט שְׁאוֹל
מִלְרַע זָעַת לָךְ לְקַדָּמוּת

כי שניהם מדי ופרס נתחברו עליהם והתנו ביניהם אי מינן מלכי מנייכו אפרכו : (א) כי ירחם ה׳ את יעקב לאמור להם הבטחת גאולתם מיד בבל : ובחר עוד בישראל לעתיד יגאלם גאול׳ שלימה ונספחו . ונוספו וכן ספחני נא (שמואל א ב) וכן מהסתפח בנחלת ה׳ (שם כו) : (ב) והתנחלום . יהיו נוחלים אותם וכן והתנחלתם אותם (ויקרא כה) : ורדו . לשון רדוי ונגישה כמו לא תרדה בו (שם) : (ג) ביום הניח ה׳ לך . לישראל הכתוב מדבר : מעצבך ומרגזך . שיעציבך והרגיזך מלך בבל ובראותך מפלתו ינוח לך כי תלא חפצי : (ד) מדהבה . לשון מרבית גאוה ומשא כבד . ורבותינו דרשו האומרים מדוד והבא : (ה) שבר ה׳ מטה רשעים . שהיה מכה עמים בעברה : (ו) מורדף בלי חשך . מורדף כל גוי וגוי על ידו בלי חשך עצמו מרדוף ומדלוק אחר כל אומה ואומה : (ז) פצחו רנה . זאת הרנה פצחו נחה שקטה כל הארץ : (ח) גם ברושים שמחו . אף שלטונין חדיאו שמחו על מפלתך : (ט) לקראת באך . כשתרד לגיהנם ומה היא

זבח : והביאום ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ למען אשר יביאו בני ישראל . ולקחום עמים והביאום . ובזזום ולקחום : מכה ה׳ פתחין וסי׳ בלשון ארמי עבראה בחוטרא לא תלקי עממין ברוגזא ה׳ מחי :

תולדות אהרן ונלוה סגר . יבמות מז קידושין ע :
שבת נוגש . שבת קמט : שבר ה׳ . שבת קלט (מגלה עב) :

וכן דרך האיים והתנים להגביה קולם והוא כקול אבל: איים. שם חיה מחיות המדבר . וי״ת וינפלון חתולין בבירנתהון . נ״א וינלפון לד״י קודם לפ״א : באלמנותיו . כמו בארמנותיו . כתרגומו: ותנין בהיכלי ענג . וכן תנין ויענו בהיכלי ענג שהיו ועתה יהיו חרבים מדור החיות : וקרוב לבא עתה . עת חרבן בבל קרוב לבא : וימיה . ימי שלותה לא ימשכו כי קצרים יהיו : (א) כי ירחם ה׳ . בעבור שירח׳ ה׳ את יעקב יבא בקרוב עת חרבן בבל כי בחרבנה תהי׳ תשועת ישראל . והניחם . כתרגומו וישרינון : ונלוה סגר עליהם . יתחברו גרים אליהם לראותם כי בחרבן בבל תהיה תשועתם ידו כי בסבתם היה החרבן ההוא לפי שהרעו לישראל יותר מדאי כמו שאמר קצפתי על עמי וגומר לא שמת להם רחמים , ומלך מדי ופרס שלקח בבל הודה כי מה׳ היתה לו כמו שאמר כל ממלכות הארץ נתן אלהים בידי וגו׳ ואמר מי בכם בכל עמו ויעל , וגרים שנתגיירו אז בעלותם מבבל לא ראינו זה בכתוב ולא לקחום עמים וגו׳ . אבל מצאנו שהיו להם שוטני׳ רבים בבנין ירושלם , לפיכך הנכון בעיני בזה כי זה הפסוק יתפרש לשני פנים כי ירחם ה׳ את יעקב , עתה בגלות בבל ירחם עליהם ויוציאם מגלותם ובחר עוד בישראל בימי המשיח ואז ונלוה הגר עמהם , כמו שכתוב ונלוו גוים רבים אל ה׳ ביום ההוא , וכמה פסוקים מורים על זה הענין ביאת המשיח בדברי הנביאים , וכן ולקחום עמים , כמו שכתוב והביאו את כל אחיכם מנחה לה׳ וכמה פסוקים מורים על זה : ונספחו . ויתחברו . כמו ספחני נא אל אחת הכהונות : (ב) ולקחום והתנחלו׳ . יתנחלו מהם להנחילם לבניהם אחריהם : להיות להם לעבדים ולשפחות . כמו שכתוב ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם : (ג) והיה . אמר כנגד ישראל היושבים בגלות בבל ביום שהניח ה׳ מעצבך תשא המשל הזה . והוא יום חרבן בבל : מעצבך . מצער הגלות : ומרגזך . המ״ם בחירק , וכן מאחרי דוד , מרדף אחרי ישראל : אשר עבד בך . אף על פי שמלת העבודה לשם נקבה אמר עבד לשון זכר , רוצה לומר על ענין העבודה , וכן יעשה מלאכה , והדומים להם : (ד) ונשאת המשל . משל הוא הדבר שאינו מובן כמשמעו , וכן בזה . מדהבה . מטה , שבט , גם ברושים , ארזי לבנון , ופי׳ מדהבה מתרגום זהב דהבא , והוא תאר לבבל שהיתה בעלת הזהב שהיתה לוקחת מס מכל הארצות , ויונתן תרגם סף תקוף חייבא : (ה) שבר . מטה . ושבט משל על החוזק והממשלה רשעים מושלים , אמר על נבוכדנצר ועל אויל מרודך ועל בלטשאצר : (ו) מכה . אומר על נבוכדנצר ולפי שהוא היה תחלת הממשלה והוא כבש כל הארצות אמר זה הענין עליו כי בניו אף על פי שאבדו אותם כל הגוים הם לא לקחו להם דבר אלא מה שהניח להם אביהם בעברה שלא היה לו חמלה עליהם. מכת בלתי סרה. הת״ו במקום ה״א כי אינו סמוך. וכן חכמה ודעת. שפעת אני רואה. והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל. אמר כי אני רואה מכל מכתו לא היתה סרה מכל העמים אלא תמיד היה מכה אותם: רודה באף. והיה רודה בהם באף ובחימה. ובי״ת באף קמוצה מורה על ה״א הידיעה. רוצה לומר האף הידוע לו למלך בבל: מורדף בלי חשך . כל גוי וגוי מורדף מפניו בלי חשך ולא מנע מלרדפו אלא תמיד הוא מורדף מפניו לא יתן לו מנוחה : (ז) נחה . ועתה במות בן בנו וסרה ממשלת הרשע נבוכדנצר נחה שקטה כל הארץ ופצחו רנה . ואמר דברים כנגד נבוכדנצר כאלו מת הוא ביום ההוא : (ח) גם ברושים . לפי שאמר נחה שקטה כל הארץ הוא אומר על עם הארץ שהיו תחת עבודתו והיו בצרה לפיכך אמר גם ברושים . והוא משל על המלכים . וכן ארזי הלבנון . אמר שגם המלכים שמחו באבוד מלכותו וממשלתו . כלומר אפילו המלכים והשרים שאין נותנים עליהם עבודה כמו על עם הארץ אפילו הם שמחו לו באבודו כי במות בן בנו אבדה ממשלתו : לא יעלה הכורת עלינו . לפי שהמשיל הגדולים לברושים ולארזים אמר גם כן הכורת דרך משל . ואמר מאז שכבת . כלומר מעת מיתת נבוכדנצר . כי אף על פי שעבדו העכו״ם את בנו ואת בן בנו לא היו מצירין להם אלא שהיו נותנים להם מס . אבל נבוכדנצר היה הורגם ונותנם בבית האסורים ומעבידן עבודות קשות : (ט) שאול מתחת .
החיים

מצודת דוד

יד (א) כי ירחם ה׳ . חוזר למעלה לומר הנה יקרב עת קץ בבל כי ירחם וכו׳ ובחורבן בבל תהיה תשועה לישראל : ובחר . עוד כאומר ותקטן עוד זאת בעיני ה׳ כי עוד יבחר בכל ישראל בימי המשיח ותהיה גאולה שלמה ואת כולם יניח על אדמתם : ונלוה . יתחברו גרים עליהם ונספחו וכו׳ כפל הדבר במ״ש : (ב) ולקחום . העמים יקחו את ישראל והביאום אל מקומם : והתנחלום . בית ישראל ינחלו מהם בהיותם על אדמתם להיות להם לעבדים ולשפחות : והיו שובים . הם ישבו את האומות אשר שבו אותם מאז : ורדו . ימשלו באותם שנגשו אותם לעבודה : (ג) והיה ביום . חוזר הוא על מפלת בבל : הניח ה׳ . שיתן לך מנוחה ממה שהיית עד הנה בעצב וברוגז : ומן העבודה. ויהיה לך מנוחה מן העבודה הקשה אשר מלך בבל עבד בך : (ד) ונשאת . תרים קול לדבר המשל הזה וכו׳ : שבת נוגש . נתבטל הנוגש לעבוד עבודה : שבתה . נתבטלה המדה המוזהבת רצה לומר העשירות בעלת מרבית הזהב : (ה) מטה רשעים . רצה לומר העם שהיו מכים באומות כמטה הזה : שבט וכו׳ . כפל הדבר במ״ש : (ו) בעברה . בחרון אף : מכת בלתי סרה . הכה מכה מתמדת שלא תסור מן המוכה : רודה באף גוים וכו׳ . ר״ל על כי הוא משל על העובדי כוכבים באף ובחימה שפוכה לכן היה הוא מורדף מבלי מניעה כי היה מורדף עד לכלה : (ז) נחה . הנה עתה במפלתו שקטה הארץ ואנשיה פצחו רנה : (ח) גם ברושים וכו׳ . הוא משל על השרים והשלטונים : מאז . יאמרו בשמחתם הנה מאז שמת נ״נ לא יעלה עוד הכורת עלינו ולפי שהמשיל אותם לברושים וארזים אמר לשון הנופל בהם . (ט) שאול מתחת . בני שאול אשר מתחת לארץ חרדו לקראת בואך שמה והוא ענין מליצה והפלגה כאלו יפחדו ממנו גם שמה : עורר לך . השאול להקיץ בעבורך את המתים מן העתודים הם השרים המנהיגים את העם כעתודים ההולכים בראש העדר הקים השאול : הקים . כל המלכים מכסאותם
לצאת

מצודת ציון

נחש : עתה . מלשון עת : (א) והניחם . תרגומו וישרינון : ונלוה . ענין חבור כמו לוית חן (משלי א) : ונספחו . ענין אסיפה וקבוץ כמו תחת חרול יסופחו (איוב ל) : (ב) והתנחלום . כמו ונחלום : שובים . מלשון שבי : ורדו . ענין ממשלה כמו וירד מיעקב (במדבר כד) : (ג) ומרגזך . ענין תנועת החרדה כמו ותחתי ארגז (חבקוק ג) : (ד) שבת . ענין בטול כמו רהב הם שבת (לקמן ל) : מדהבה . תרגום של זהב הוא דהבא וכן נאמר ביה אנת ראשה די דהבא (דניאל ב) : (ו) רודה . ענין ממשלה : חשך . ענין מניעה כמו ולא חשכת (בראשית כב) : (ז) נחה שקטה . פתרון א׳ להם וכפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) והדומים : פצחו . ענין פתיחת פה והרמת קול שמחה וכן פצחי רנה וצהלי (לקמן נד) : (ט) שאול . גיהנם : רגזה . ענין תנועת החרדה : עורר . מלשון התעוררות והקיצה :
רפאים

י"ד זקפין קמצין וכל אתנח וס"פ דכו' במ"ד עוֹרֵר לְךָ רְפָאִים כָּל־עַתּוּדֵי אָרֶץ
הֵקִים מִכִּסְאוֹתָם כֹּל מַלְכֵי גוֹיִם׃
ס' רפין י כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם־
ל' ג' הס' וא' מ"ל אַתָּה חֻלֵּיתָ כָמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ׃
ב' יא הוּרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ הֶמְיַת נְבָלֶיךָ
ב'. ג' ומ"ל תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה׃
ב'. ח' יב אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן־שָׁחַר
ל' ומ"ל. ב' נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם׃
יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם
ב' בסיפרא אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים
ב' כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי
צָפוֹן׃ יד אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב
ג' אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן׃ טו אַךְ אֶל־שְׁאוֹל
ג' תּוּרָד אֶל־יַרְכְּתֵי־בוֹר׃ טז רֹאֶיךָ
ל'. ד' רפין אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה
הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ מַרְעִישׁ
ו' דגשים מַמְלָכוֹת׃ יז שָׂם תֵּבֵל כַּמִּדְבָּר
וְעָרָיו הָרָס אֲסִירָיו לֹא־פָתַח בָּיְתָה׃

מֵיתָךְ אֲעִירַת לָךְ גִּבָּרִין כָּל
עַתִּירֵי נִכְסַיָּא אֲקִימוּ
מִכּוּרְסְוָתְהוֹן כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא׃
י כּוּלְהוֹן יְתִיבוּן וְיֵימְרוּן לָךְ
אַף אַתְּ מְרַעְתָּא כְּוָתָנָא לָנָא
דְּמֵיתָא׃ יא אִתְּחֵת לִשְׁאוֹל
יְקָרָךְ אִתְרְגוּשַׁת תּוּשְׁבַּחַת
זְמָרָךְ תְּחוֹתָךְ יְשַׁוּוֹן רִמָּה
וְעִיל מִנָּךְ רִיחֲשָׁא׃ יב אֵיכְדֵין
אִתְרְכֵינְתָּא מִן רוּמָא דַּהֲוֵיתָא
זִיוְתָן בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא כְּכוֹכַב
נוֹגְהָא בֵּין כּוֹכְבַיָּא אִתְרַטֵּישְׁתָּא
לְאַרְעָא דַּהֲוֵיתָא קְטוֹל
בְּעַמְמַיָּא׃ יג וְאַתְּ אֲמַרְתְּ
בְּלִיבָּךְ לְרוּמָא אֶסַּק עֵיל מִן
עַמֵּיהּ דֶּאֱלָהָא אֲשַׁוֵּי כּוּרְסֵי
מַלְכוּתִי וְאֵתֵיב בְּטוּר זְמַן
בְּסָיְפֵי צִפּוּנָא׃ יד אֶסַּק עֲלָוֵי
כָּל עַמָּא אֱהֵי עִילָּאִי מִכּוּלְּהוֹן׃
טו בְּרַם לִשְׁאוֹל תִּתְחֵת לְסָיְפֵי
גוֹב בֵּית אַבְדָנָא׃ טז חָזָךְ
עֲלָךְ יְדוּקוּן בָּךְ יִסְתַּכְּלוּן וְיֵימְרוּן
הֲדֵין גַּבְרָא אֲזִיעַ אַרְעָא אַצְדֵּי
מַלְכְוָתָא׃ יז שַׁוֵּי תֵּבֵל כְּמַדְבְּרָא וְקִרְווֹהִי פַּגַּר לַאֲסִירוֹהִי לָא

היא הרגזה לעורר לקראתם: רפאים. ענקים השוכבים שם: כל עתודי ארץ. כל מלכי העכו"ם השרים והשרות הכתוב מושלם לפרים ולפרות ולעתודי' כמו (תהלים כב) כי סבבוני פרים וכמו (עמוס ד) פרות הבשן אשר בשומרון וכאן מושלם לעתודים: הקים. כשליח: מכסאותם. שהניחם כל מלכי גוים: (י) גם אתה חלית כמונו. תמיהים אנו איך באת עליך רעה שגם אתה נחלית להיות כמונו למות: (יא) המית נבליך. נבלים וכנורות שהיו מזמרים לפניך ויש לפתור המית נבליך המית בני נבל עושי נבלה שבחיילותיך ומדומה אני שבמסורה הגדולה חיבר את זה ואת זמרת נבלים (שם ה) באלף בית של ב' לשונות: הילל בן שחר. כוכב הנוגה המאיר אור ככוכב הבוקר זו הקינה על שרה של בבל נאמרה סיפור משמים: נגדעת לארץ. אתה נבוכדנצר שהיית חולש על גוים מפיל גורל עליהם על המלכים מי הם ישרתך ביום פלוני ומי ביום פלוני ורבותינו דרשוהו שהיה מפיל גורל על המלכים כו': (יג) ממעל לכוכבי אל. ישראל. בהר מועד. הר שהכל מתועדי' שם הוא הר ציון: בירכתי צפון. בעזרה מקום שנבחר בו ירך הצפוני כענין שנא' (ויקרא א) על ירך המזבח צפונה: (יד) אעלה על במתי עב. אהי' כדאי לדור עם בני אדם אעשה לי עב קטנה באויר ואשב בה יונתן תרגם אסק עלוי כל עמא: (טז) ישגיחו. יביטו דרך חורין וחרכין אבוטי"ר בלע"ז: יתבוננו. סורופנסי"ר בלע"ז: (יז) לא פתח ביתה. לא פתח להם בית אסוריהם להוציאם כל ימי חייהם לשוב' ללכת לביתם כל תיבה שצריכ'
למ"ד

תולדות אהרן אדמה לעליון.
פסחים לד חגיגה
יג חולין פט:

שהיו שמחו והמתים רגזו ופחדו. על דרך משל לפי שהיה מחריד כל העולם בחייו אמר כי המתים יפחדו שלא יחרידם במותו. והוא על דרך משל מרוב שהחרידו כל העולם. אמר בדרך הפלגה כי המתים חרדו ופחדו בבואו אליהם. ושאול בזה הפסוק זכר ונקבה. כמו שאמר רגזה. ואמר עורר. אמר עד"מ כי השאול העיר המתים הגדולים לצאת לקראתך במותך. וכאלו המלכים בקברם בכסאותם כמו בחייהם והשאול הקים אותם לקראתך: רפאים. מתים וכן רפאים בל יקומו. אם רפאים יקומו, וי"ת גברין, כלומר הגדולים והגבורים המתים. עורר לך. עתודי ארץ, המלכים נקראים עתודים דרך משל, כמו שהעתודים מנהיגים הצאן והולכים לפניהם, כמו שאמר כעתודים לפני צאן כן המלכים מנהיגים העם: (י) כלם יענו. יענו התחלת הדיבור, כמו וענית ואמרת, ויען איוב ויאמר, גם אתה ואף על פי שבחיים היית מושל על כולנו עתה נראה שגם אתה חלית כמונו וקרך מקרה המות כמו שקרה לנו. וחלית מבנין שלא נזכר שם פעלו כמו אשר חלה ה' בה: (יא) הורד שאול גאונך, שהיית מתגאה ומדמה בעצמך שאתה כמו אל לפי שהיית מושל על כל העמים, ועתה נראה שהורד שאול אותו הגאון והנך מת כאחד העם: המית נבליך. שהיה נשמע בביתך קול המיית נבלים וכנורות ועתה הורד שאול עמך. כי פסקו אותם השמחות: תחתיך, ועתה הנה תחת המצעים היקרים והמכסים הנכבדים שהיו לך בחייך עתה במותך הם רמה ותולעה ואמר יצע ומכסיך שהוא לשון זכר ואעפ"י שרמה ותולעה לשון נקבה לפי שרמה ותולעה הוא דרך כלל על רבים מן התולעים וכשידבר דרך כלל ידבר פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה, כמו ומכסך תולע לשון זכר ורמה תכסה על ידם לשון נקבה, וכן ותהי הכנם ותעל הצפרדע: (יב) איך נפלת. כי היית בחייך כמו ככב השמים ולא כל ככב אלא ככב המגיה אורו הרבה, והוא ככב השחר, והוא הנקרא הילל, מענין בהלו נרו עלי ראשי, ועתה איך נפלת משמים לארץ ונגדעת והנה בחייך היית חולש על גוים ועתה נחלשת ונגדעת: חולש. כמו ויחלש יהושע, ועל במקום בי"ת השמוש, כאלו אמר חולש בגוים, וכת"י וכמו זה ועל חרבך תחיה, כמו בחרבך, ונתש אותם על כל אחד כמו בכל, ורז"ל פי' כי חולש מפיל גורל, כמו שאמר מטילים חלשים על הקדשים בי"ט אבל לא על המנות, ואמר מאי משמע דהאי חלשים לישנא דפורית היא דכתיב חולש על גוים והוא שאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך וגו', ואמר קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד. ואמר בימינו היה הקסם בירושלם הנה שהיה מפיל גורלות באיזה עם ילחם כי כלם היו לפניו לשבות בהם כרצונו ובבואו ירושלם הטיל גורל אם ילך לרבות בני עמון או לירושלם: (יג) ואתה אמרת. בחייך היית חושב בלבבך מרוב הגאוה שהיה לך היית חושב השמים אעלה דרך משל כלומר למעלה מכל בני אדם. ובת"י לרומא אסק: ממעל לכוכבי אל. ועוד ארים יותר גבוה מכל הככבים על דרך משל. דמה ישראל לכוכבי אל. ויפה פיר'. ואשב בהר מועד בירכתי צפון. הר מועד הוא הר ציון לפי שהיו נועדים שם כל ישראל תמיד נקרא הר מועד ואמר ירכתי צפון כי ציון לצפון ירושלם וכן אמר הר ציון ירכתי צפון. כלומר התפאר בעצמו שיכבוש ירושלם וישים כסאו בה. ואדוני אבי ז"ל פי' הר מועד בירכתי צפון בבל. אמר כשאשב הר מועד בירכתי צפון אני חושב בעצמי כי ממעל לכוכבי אל ארים כסאי. וקורא בבל הר מועד לפי שכל העולם היו נועדים שם אל מלך בבל. וקראה הר לפי שהיתה עיר חזקה. וכן קראוה ירכתי צפון כי היא צפונית מזרחית ליישוב העולם: (יד) אעלה. כפל הענין לחזק ובמתי עב ר"ל השמים שהם ממעל לעבים: אדמה. מבנין התפעל ומשפטו אתדמה: (טו) אך אל שאול. תחת ממעל לכוכבי אל שהיית חושב תורד אל שאול. ופתח ירכתי לשון תורד אל ירכתי בור ובור הוא הקבר: (טז) רואיך. במותך אליך ישגיחו והשגחה היא דקות הראות: (יז) שם תבל. גם
זה

ארץ י"ד זקפין קמצין בקריאה וסי' ירכיבהו על במותי ארץ. שאול מתחת רגזה לך. הכינו לבניו מטבח. אבל אומללה ארץ. רנו שמים כי עשה ה'. רנו שמים וגילי ארץ. ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך. ותשכח ה' עושך. חשף ה' את זרוע קדשו. כי קול נהי נשמע מציון. הנני מביא אתם מארץ צפון וקבצתים. ה' עזי ומעזי. משא דבר ה' על ישראל תניינא דזכריה. כי לא בחרבם. וכל אתנחתא וס"פ דכוו' קמץ כמ"ד בסגול וסי' כי לא שלום ידברו. בשמך אלהים. דור חרבות שניו. תחת שלש רגזה ארץ: ויאמרו ט' רפי' בקריאה וסי' זכור ימות עולם בינו. ה' עזי ומעזי ביום צרה. בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים. כלם יענו ויאמרו אליך דסיפרא. כל הגוים נקבצו לך דסיפרא. ישישו וישמחו בך. ירונו וישמחו חפצי צדקי. ישמחו השמים ותגל הארץ. התשלח ברקים וילכו:

מצודת ציון

רפאים. כן נקראים המתים כי נרפו ונחלשו על ידי המיתה: (י) יענו. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וכו' קול רם (דברים כז): חלית. מלשון חולה: נמשלת. ענין דמיון והשואה: (יא) הורד. מלשון ירידה: המית. מלשון המיה ושאון: נבליך. שם כלי זמר נבל: יוצע. מלשון מצע המשכב: (יב) הילל. ענין הארה ונוגה כמו בהלו נרו (איוב כט) ויקרא כן כוכב השחר על כי הוא המאיר ביותר: נגדעת. ענין כריתה כמו שקמים גודעו (לעיל ט): חולש. ענין גורל וכדרז"ל ומטילין חלשים על הקדשים בי"ט (שבת קמח): (יג) מועד. מלשון וועד ואסיפה כמו הנה המלכים נועדו (תהלים מח): בירכתי. ענינו צד ועבר וכן ירך המזבח (ויקרא א): (יד) במתי. גבהי וכן על במותימו תדרוך (דברים לג): עב. ענן: אדמה. מלשון דמיון: (טו) ירכתי. ענינו סוף ותחתית וכן וירכתו על צידון (בראשית מט): (טז) ישגיחו. ענין הבטה בכונת הלב: יתבוננו. ענין הסתכלות בעיון רב כמו ואתבונן אליו בבוקר (מ"א ג): מרגיז. ענין תנועת הרעדה: ביתה. הה"א בסופה במקום
למ"ד

מצודת דוד

לצאת לקראתך וענין מליצה הוא: (י) כולם יענו. כולם ירימו קול ויאמרו עליך גם עתה עם רוב ממשלתך הנה נעשית חולה במכאובי המיתה ויסורי גיהנם כמונו: (יא) הורד. מה שהייתי מתגאה עודך חי הנה הורד הגאוה אל השאול כי הנך כאחד העם: המית נבליך. קול המית נבלים וכלי נגון שהיה נשמע בביתך הנה גם היא ירדה שאולה כי פסקו אותן השמחות: תחתיך. הרמה היה לך למצע והתולעה למכסה ממעל: (יב) משמים. ר"ל מרום המעלה והממשלה: הילל בן שחר. אתה ר"ל אשר היית דומה לכוכב הבוקר המאיר ביותר: נגדעת. נכרתה לנפול בארץ אתה המטיל גורלות על האומות על מי ילך להלחם כמ"ש כי עמד מלך בבל וכו' לקסם קסם וכו' (יחזקאל כא): (יג) השמים אעלה. רצה לומר אעלה במעלה רמה למשול על כולם עד ימי עולם: ממעל וכו'. כפל הדבר במ"ש: בהר מועד. והוא הר ציון כי שם היו נועדים כל ישראל והשכינה עמהם: ירכתי צפון. היא ציון שעמדה בצד צפון ירושלים וכפל הדבר במ"ש: (יד) על במתי עב. על גבהי העב: אדמה לעליון. להיות כמוהו לשבת מופרד מבני אדם והוא ענין מליצה על מרבית הגאוה שהי' לו: (טו) אך. כלפי שאמר אעלה על במתי עב אמר לא כן יהיה אך תורד לשאול ולתחתית הבור: (טז) רואיך. הרואים אותך בשאול יביטו אליך ויתבוננו להסתכל אליך בכונת הלב ויאמרו היתכן שזהו האיש אשר היה מרגיז הארץ בחייו: (יז) שם תבל. מקום המיושבת שמה לשממה כמדבר: ועריו. אף

יח כָּל־מַלְכֵי גוֹיִם כֻּלָּם שָׁכְבוּ בְכָבוֹד אִישׁ בְּבֵיתוֹ : יט וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ מִקִּבְרְךָ כְּנֵצֶר נִתְעָב לְבוּשׁ הֲרֻגִים מְטֹעֲנֵי חָרֶב יוֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר כְּפֶגֶר מוּבָס : כ לֹא־תֵחַד אִתָּם בִּקְבוּרָה כִּי־אַרְצְךָ שִׁחַתָּ עַמְּךָ הָרָגְתָּ לֹא־יִקָּרֵא לְעוֹלָם זֶרַע מְרֵעִים : כא הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם בַּל־יָקֻמוּ וְיָרְשׁוּ אָרֶץ וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל עָרִים : כב וְקַמְתִּי עֲלֵיהֶם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד נְאֻם־יְהוָה : כג וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וְאַגְמֵי־מָיִם וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת : כד נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר

פְּתַח תַּרְעָא : יח כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא כּוּלְהוֹן שָׁכְבִין בִּיקָר גְּבַר בְּבֵית עָלְמֵיהּ : יט וְאַתְּ אִתְרְכֵיתְנָא מִקִּבְרָךְ כְּחָטֵר טְמִיר חֲפֵי קְטִילִין מְטָעֲנֵי חֶרֶב נָחֲתִין לְגוֹב אַבְנֵי בֵּית אַבְדָּנָא כְּפִגַּר מְדַשְׁדַּשׁ : כ לָא תְהֵי כְּחַד מִנְּהוֹן בִּקְבוּרָה אֲרֵי אַרְעָךְ חַבֵּילְתָּא וְעַמָּךְ קַטֵּילְתָּא לָא יִתְקַיֵּים לְעָלַם זֶרַע מַבְאֲשִׁין : כא אַתְקִינוּ לִבְנֵיהוֹן קְטוֹל בְּחוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן דִּלְמָא יְקוּמוּן וְיַחְסְנוּן אַרְעָא וְיִתְמְלוֹן אַפֵּי תֵּבֵל בְּעִיר דְּבָבוּ : כב וְאִתְגְּלֵי לְאִתְפְּרָעָא מִנְּהוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאֵשֵׁיצֵי לְבָבֶל שׁוּם וּשְׁאָר בַּר וּבַר בַּר אֲמַר יְיָ : כג וַאֲשַׁוֵּינַהּ לִירוּתַת קוּפְּדִין בֵּית צְדוּ בִּיצִין דְּמַיָּן וַאֲהַמְמִינַהּ כְּמָא דִּמְהַמְמִין בִּמְבִינָא וְאַתְבְּבִינַהּ לְשֵׁיצָאָה אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת : כד קַיָּם יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימַר אִם לָא כְּמָא דַּחֲשֵׁיבִית

ד׳ א׳ וב׳.ג׳
ג׳
ל׳. כ׳. ל״ג
ג״א
ז׳
הס׳. י״ד זקפין קמצין
ז׳ליסגא דכנו
ג׳
ל׳. ג׳
ל׳ וכ״ל

תולדות אהרן מלכי גוים. שבת קמט : כנצר נתעב. סנהדרין מג : שם ושאר. מגלה י : למורש קפוד. ברכות נח :

למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה : (יח) איש בביתו. בקברו וכן ת"י בבית עלמיה : (יט) כנצר נתעב. כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שחופר ומשרש ומוציאו כך הושלכת מקברך. אמרו חכמים כשנעשה בהמה והיה ז' שנים המליכו עם הארץ את אויל מרודך וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורין עד יום מותו כשמת הוציאו אויל מרודך מבית הסוהר להמליכו ולא קבל עליו אמר אם ישוב למלכותו יהרגני אמרו לו מת ונקבר ולא האמין עד שהוציאוהו מקברו : לבוש הרוגים מטועני חרב. בלבוש מלוכלך כמו לבוש הרוגים : מטועני חרב. מדוקרי רמחים מדוקר בלשון ערבי מוטען : יורדי אל אבני בור. אל עמקי בור מקום שהאבנים גוללים שם ירדת : כפגר מובס. ת"י מדשדש כמו נבוס קמינו (תלים מד) ועל הרי אבוסנו (כאן בכ"ה) מתבוססת בדמיך (יחזקאל טז). הנדוש בטיט חוצות : (כ) לא תחד אתם בקבורה. לא תשוה לשאר מלכים לנוח בקברך : כי ארצך שחת. ברוב עבודה ועמך הרגת חנם כמו שמסורש בדניאל אמר להובד' לכל חכימי בבל לכך שנאוך והגנו בך בזיון להשליכך מקברך : לא יקרא לעולם זרע מרעים. ואף בניך ילקו בעונך ולא יתקיימו אחריך ימים רבים כי יתחברו עליהם שונאיך וישחיתום ויאמרו זה לזה : (כא) הכינו לבניו מטבח לבל יקומו וירשו ארץ. ותמלא הארץ שונאים ומזיקים וכן תירגם יונתן בעלי דבבי כמו (שמואל א' כח) ויהי ערך. ועוד יש לפתור ומלאו פני תבל ערים כלפי שאמרנו למעלה שם תבל כמדבר ועריו הרס חזר ואמר וכלה זרעו ויחזרו יושבי הערים למקומן ומלאו פני תבל עיירות : (כב) ושאר. שארית : נין. בן מושל במלכות אביו : ונכד. בן הבן : נין זה בלשצר. ונכד זו ושתי : (כג) קפוד. הריצ"ן בלע"ז : וטאטאתיה. לשון כיבוד הסקוביי"ר בלע"ז כמו שאמרו רבותינו לא הוי ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעי כו' : (כד) כאשר דמיתי. באשור כן הית'. אתה נבוכדנצר ראית

זהו מדברי המתבוננים בו. ויאמרו כי הוא ששם תבל כמדבר. והבל הוא שם לארץ המיושבת : לא פתח ביתה. לא פתח להם בית הסהר לעולם כיון שנכנס בבית האסורים לא הוציאם עוד משם : (יח) כל מלכי איש בביתו. פי' איש בקברו וכן ת"י : (יט) ואתה השלכת מקברך. אמרו בשע' שנטרד נבוכדנצר והיה עם החיות שבעה שנים ועם הארץ המליכו אויל מרודך בנו. וכאשר שב נבוכדנצר לדעתו ושב אל היכלו אל בבל ומצא בנו יושב על כסאו נתנו בבית האסורים ולא יצא משם עד שמת נבוכדנצר והוציאוהו העם להמליכו והוא לא רצה למלוך, אמר איני מאמין שמת ואם יבא כמו שבא בפעם אחרת וימצאני יהרגני הוציאו אותו מקברו והראו לו שמת, על זה נאמר ואתה השלכת מקברך, נ"א בתרגום שתרגם שכבו בכבוד איש בביתו אתכנשו ביקר גבר בביתיה, ותרגם ואתה השלכת מקברך ואת אתרכינת מאתרך, וזה נוטה לדרך הפשט יותר ויתפרש איש בביתו כמשמעו, כלומר כל המלכים נחו בביתם בהיכליהם ואתה השלכת מקברך, מביתך שהיית חושב שתהיה בו לזמן רב כמו שאדם בקבר והשלכת מתוכו כלומר שרוח רעה שעברה עליך מאת האל השליכה אותך מביתך והלכת לדור בין החיות : נצר נתעב. כשנוטע אדם נטועים ויש ביניהם שאינו מצליח עוקר אותו משרשיו ומשליכו, וכן לבוש הרוגים שהוא מלוכלך בדם משליך אדם אותו, כי כיון שהיה לבוש הרוג אין אדם חושש בו לרחצו וללבשו, כי אין דרך בני אדם ללבשו כיון שהוא מהרוג, ועוד שהוא מנוקב מדקרות החרב : מטועני חרב, הוא הרוגים, וכפל הענין במ"ש לחזק הענין, ופי' מטועני מדוקרים וכן פירש אדוני אבי ז"ל טענו את בעירכם, ודמהו ללשון הערב : יורדי אל אבני בור, אמר על המלבושים, ואעפ"י שאמר לבוש בלשון יחיד הרבה כמהו במקרא : אמר כי מלבושי ההרוגים מושלכים ויורדים אל אבני בור כמו ההרוג, והוא פגר מובס ונרמס בין הרוגיו, וכן השלכת אתה כמו אותם הלבושים, ואמר אבני בור בעבור הקבר שבונין בתוכו באבנים סביב הנקבר, והוא הנקרא בלשון משנה דופק : (כ) לא תחד אתם. לא תתיחד עם מלכי גוים בקבורה. כלומר לא תהיה שוה להם במותך ובקברך כי לשאר מלכים יעשו כבוד גדול בקברם אותם ושורפים עליהם וחונטים אותם. אבל לך לא יעשו עמך כבוד אלא שתקבר כאחד העם. ולמה כי ארצך שחת. פי' בכובד המס שהיית מטיל עליהם עמך הרגת מרוב אימה שהיה מטיל עליהם עד שבחטאת קל היה הורג אנשיו. כי הנה חכמי ארצו הרג על שלא ידעו להגיד לו חלומו ופתרונו. וזה אכזריות גדולה. לפיכך שמחו כל עמו במותו ולא עשו לו כבוד בקבורתו כמו שעושים לשאר מלכים : לא יקרא לעולם זרע מרעים. בניו שהם זרע מרעים לא יקרא לזמן רב בן פלוני : כי במהרה יכרת זרעו. כי במות בלשצר בן בנו נכרת זרעו מכל וכל : (כא) הכינו. לבניו שיהרגו אותם וזה בעון אבותם. ויש לכם לירא שיהיו הבנים כמו האבות רעים לפיכך הרגו אותם שלא יקומו וירשו ארץ : ומלאו פני תבל ערים. אם הם יקומו ימלאו פני תבל שונאים ועריס לפי' השמרו שלא יקומו : עריס. שונאים, כמו ויהי ערך, וכן בלשון ארמי ופבריה לערך, וכן ת"י, ויש לפרש ערים כמשמעו ויתפרש כך אם הם לא יקומו וירשו ימלא פני תבל ערים וירבה הישוב כי הם היו חובבים הערים ומחריבים הישוב : (כב) וקמתי עליהם, כלומר אתעורר עליהם להכריתם : לבבל. פי' למלך בבל, ואמר לבבל כי בהכרת זרעו של מלך נכרתה ונחרבה בבל, או פי' לבבל ליושבי בבל כי כולם ימותו בחרב אבות ובנים יחדו : שם ושאר. הכרתת השם הוא שלא ישאר לו דבר בזכר שמו עליו, או יהיה ושאר קרוב כמו איש איש אל כל שאר בשרו, ואם זה בקמץ וזה בציר"י : נין. הוא הבן : ונכד. הוא בן הבן, וכן ת"י בר ובר בר : (כג) ושמתיה למורש קפד. כמו שאמר בחרבן אדום וירשוה קאת וקפוד, וקפוד הוא הנקרא בערבי קנאפד, ובלע"ז טארטוג, והיא נמצאת תמיד במקום המים : וטאטאתיה במטאטא השמד, ענין מכבדות שמכבדין את הבית בלשון משנה, והוא הנקרא בלשון מקרא יעים ויעה ברד אמר כמו שמכבדין הבית וישאר קרקע הבית נקי כן תהיה בבל נקיה מאנשים ומכבודה ומרכושה ומכל דבר והוא הכבוד יהיה כבוד השמד והשחתה, וכן בדברי רבותינו ז"ל לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעוה לאמתיה דבי רבי דקאמרה לחברתה שקלי מטאטא וטאטי ביתא, והנה נשלמת נבואת בבל, ופרשה זאת אמריה על מלך אשור : (כד) נשבע. דברו הוא שבועתו, כי דברו קיים כמו השבועה, לפיכך אמר אם לא שהוא כענין שבועה, כאדם שאומר אם יהיה כך לא יהיה כך, וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו אם לא

שופי

מצודת דוד

פרי עלמו הרס בעברתו : לא פתח ביתה. לא התיר אסיריו ללכת לביתם : (יח) איש בביתו. כל אחד שכב בכבוד בקברו : (יט) ואתה. אבל אתה נשלכת מקברך כמו שעוקרין ענף המתועב לזרקו להלן כי ארז"ל בשעה שנטרד נ"נ לשבעה שנים עם החיות המליכו עם הארץ את אויל מרודך בנו וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורים עד יום מותו כשמת הוציאו את אויל מרודך להמליכו ולא קבל אמר אם ישוב למלכותו יהרגני ולא האמין שמת עד שהוציאוהו מקברו : לבוש הרוגים. בלבוש מלוכלך כמו לבוש הרוגים מדוקרי חרב מרוב הלכלוך : יורדי אל אבני בור. ר"ל אשר מרוב הלכלוך יורדים במלבושים כאלה בעמקי הבור כגוף הפגר הנרמס כי לגודל המאוס לא יפשטו המלבושים מעליהם ואמר שבמלבוש כזה יגררו פגר נ"נ ללעג ולקלס : (כ) לא תחד. לא תהיה כאחד להיות שוה למלכי העכו"ם בדבר הקבורה לנוח בכבוד : כי ארצך שחת. ולזה פחד מאד עד שהוציאוהו מקברו : עמך הרגת. כמ"ש ואמר להובדה לכל חכימי בבל (דניאל ב) : לא יקרא וכו'. בניו שהם זרע מרעים לא יקרא לזמן רב לומר אלו לזרע נ"נ כי במהרה יכרת זרעו : (כא) הכינו. האומות יאמרו זל"ז הכינו מטבח לבני נ"נ : בל יקומו. לרשת הארץ : ימלאו. ואז כשיוכרת זרעו ימלאו פני תבל ערים ולפי שאמר למעלה ועריו הרס לכן אמר שמעתה ימלאו ערים : (כב) וקמתי. אקים להפרע מהם : שם ושאר וכו'. לא ישאר מה שמלו להיות שמו נזכר עליו ולא ישאר מי מבשר בשרו ולא בן ולא בן הבן : (כג) ושמתיה. אשים את בבל להיות למורשה לקפוד ואגמי מים כי שמה תדור הקפוד ושם יהיו אגמי מים כדרך המקומות החריבות : וטאטאתיה. אכבד ואנקה אותה מכבדות של השמדה כי תתרוקן מכל טוב ולא ישאר מאומה : (כד) אם לא. הוא ענין שבועה ונוס ולא אמר והדי הוא כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה ענשי כך וכן אם לא בתים רבים (לעיל ה) : כאשר דמיתי. כמו כאשר חשבתי באשור כן היתה וכן

כאשר

מצודת ציון

למ"ד בתחלתה : (יט) כנצר. כענף וכן ונצר משרשיו יפרה (לעיל יא) : מטעני חרב. מדוקרי חרב והוא לשון ערבי : אבני בור. עומק הבור מקום שהאבנים גוללים ויורדים : כפגר. כן נקרא גוף ההרוג וכן רב הפגר (עמוס ח) : מובס. נרמס ונדרס כמו יבוס צרינו (תהלים ס) : (כ) תחד. מלשון יחד והאחד : (כא) מטבח. מקום טבחה : (כב) ושאר. ענינו קרוב כמו שאר בשרו (ויקרא יח) : ונין. הוא בן : ונכד. הוא בן הבן וכן אם תשקר לי ולניני ולנכדי (בראשית כא) : (כג) למורש. מלשון ירושה : קפוד. שם עוף מדברי. ואגמי מים. כן נקרא מקום קבוצת המים וכן לאגם מים (תהלים קז) : וטאטאתיה במטאטא. ענין נקוי וכבוד במכבדות העשוי לכבד את הבית ובדרז"ל שקולי מטאטא וטאטי ביתא (ר"ה כו) : דמיתי

רדק

שויתי ודוממתי. כאשר דמיתי. כמו שחשבתי על מלך אשור: כן היתה. עבר במקום עתיד. וכן תרגם יונתן כן תהא: וכאשר יעצתי. היא הגזרה תקום כמו שיעצתי עליו. ועצה היא תקון הדבר וגמרו: (כה) לשבור אשור. ומה היא העצה לשבור אשור בארצי. והיא ארץ ישראל. כי שם קרוב לירושלם נפל אשור. כי יצא מלאך ה' והכה מחנהו. כמו שכתוב ואמר ועל הרי כי ירושלים הרים סביב לה ושם היה מחנה אשור: וסר מעליהם עולו. שהיה מטיל עליהם מס גם כבש כל הארץ לבד ירושלם כמו שכתוב: (כו) זאת העצה. אמר על כל הארץ, ואמר על כל הגוים כי מלך אשור כבש כל אלו הארצות והיה פחדו ואימתו על כל הגוים וכיון שהיתה יד ה' נטויה עליו ושכתו הרדו כל הגוים ויראו מה' ואנשי כוש ומצרים שהיו במחנה וראו מפלת מלך אשור עבדו את ה' ויראו ממנו, כמו שכתוב יהיה מזבח לה' בארץ מצרים: (כז) כי ה', כיון שהוא רוצה אין מי שיפר עצתו אם כן דברו קיים, כמו שאמר על יד נביאיו כן יהיה וכן יקום: (כח) בשנת מות המלך אחז. נבואה זו על פלשתים נאמרה בשמת אחז ומלך חזקיהו, אמר הנביא כנגד פלשתים עוד: (כט) אל תשמחי פלשת כלך. כמו ששמחת עד עתה משמת עזיהו, והוא שבט מכך, כמו שהוא אומר בדברי הימים ויצא וילחם בפלשתים ויפרץ את חומות גת ואת חומות יבנה ואת חומת אשדוד ויבנה ערים באשדוד ובפלשתים, וכשמת עזיהו שמחו פלשתים ולחצו את ישראל בימי אחז כמו שכתוב שם ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה ולכדו בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ובנותיה ואת גמזו ואת בנותיה וישבו שם, וכשמת אחז ומלך חזקיה אמר הנביא אל תשמחי פלשת כי הנה קם מי שיכך והוא מזרע מי שהכך בתחלה: נחש. משל על עזיהו שהכהו כמו שהנחש מכה וממית. ויונתן תרגם ארי מבני בנוהי דישי יפוק משיחא, אמר נחש על ישי כי כן נקרא כמו שכתוב אשר בא אל אביגיל בת נחש: צפע ושרף מעופף. נאמר על חזקיהו, כלומר זה יהיה קשה לך מעזיהו כמו שהצפע והשרף קשים מהנחש, ופירוש מעופף מדלג ממקום למקום, ויונתן תרגם ויהון עובדוהי בכון כחוי מפרח, ואמר כלך לרוב השמחה שהיו שמחים כולם במות עזיהו. וחזקיהו הכה בפלשתים כמו שכתוב בספר מלכים הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר: (ל) ורעו בכורי דלים. ישראל שהיה להם עד עתה בכורה וחלק גדול בדלות עתה ירעו ושכנו שלא יהיה להם פחד מאויביהם ולבטח ירבצו. דמה אותם לצאן שרועים במדבר בלא פחד. כי בעוד שהיו אויביהם שולטים בהם לא היו יוצאים מעריהם הבצורות והיו רעבים ועתה יצאו בכל מקום בלי פחד וישבעו מטוב סעיפים: והמתי ברעב שרשך. הם ירעו ואתם תמותו ברעב, ואמר שרשך על הנאספים בערי המצור: ושאריתך. והנשארים מן הרעב שלא ימותו ברעב: יהרוג. חזקיהו, ואמר והמתי שהוא מאמר ישראל, ואמר יהרוג כי מה שיעשה חזקיהו הוא מעשה האל כי בעזרתו עשה מה שעשה: (לא) הילילי שער זעקי עיר. הלילי על שער זעקי על עיר על השבר הגדול שבא עליך, וכן תרגם יונתן הלילי על תרעך צוחי על קרוך: נמוג פלשת כלך. נמוג ונשבר את פלשת כלך, ואמר נמוג לשון זכר, ואמר הילילי זעקי לשון נקבה, לשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה כנגד העדה: כי מצפון עשן בא. הפורענות שהוא כעשן, ואמר מצפון ארץ ישראל שהיא צפונית לארץ פלשתים ואין בודד במועדיו ביום חזקיהו ללכת להלחם על פלשתים אין בישראל שיהיה בודד בעצמו שלא ילך עם החיל כי כלם ילכו בשמחה, וכן תרגם יונתן ולית דמאחר בזמנוהי: (לב) ומה יענה מלאכי גוי. כל אחד ממלאכי העכו"ם ההולכים בשליחות מארץ אל ארץ כשישאלו אותו הדבות מה יאמר, יאמר כי ה' יסד ציון

רשי

ראית שנתקיימו דברי נביאי ישראל בסנחריב: (כה) לשבור אשור בארצי. ובזאת תדע כי את אשר יעצתי אליך גם הוא תקום: לשבור אשור וגו'. מוסב על כאשר דמיתי כן היתה: אבוססנו. אשר אמרתי לרומסו ולבוססו: (כו) על כל הגוים. על אשור בשעתו ועל בבל בשעתה: (כח) בשנת מות המלך אחז. ומלך חזקיהו בה היה המשא הזה על פלשתים: (כט) אל תשמחי פלשת כולך. שהרימות ראש בימי אחז שהיה רשע שגרם לו רשעו שנמסר בידכם כענין שנאמר (דברי הימים ב כח) ופלשתים פשטו בערי השפלה וגו': כי נשבר שבט מכך. כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו למודים להכות בכם כמו שמצינו בדוד וכן עוזיהו מלך יהודה שהכה אתכם כענין שנאמר (ד"ה ב' כו) ויצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת: כי משרש נחש. משורש אותו נחש יצא צפע שהוא קשה מנחש ומי היה זה חזקיה שנאמר בו (מלכים ב' יח) הוא הכה את הפלשתים ואת עזה ואת גבולה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר: ופריו שרף מעופף. ת"י ויהון עובדוהי בכון כחיוי: (ל) ורעו בכורי דלים. ורעו בימי שרי ישראל שהן עכשיו דלים מפניכם. בכורי לשון שרים כמו (תהלים פט) גם אני בכור אתנהו: (לא) כי מצפון עשן בא. פורעניות קשה כעשן תבא עליהם מצפון. עזה וגבוליה שהכה חזקיה היו בדרומה של ארץ ישראל במקצוע דרומית מערבית נמצאת ארץ ישראל לה מצפון וכן מצינו בספרי בהאזינו בקשו לברוח כלפי דרום היו מסגירין אותן שנאמ' (עמוס ב) על שלשה פשעי עזה למדנו שעזה בדרום. ואין בודד במועדיו. ת"י ולית דמאחר בזמנוהי בגדודים שיעד לבא עליכם ואין מאחר פעמיו להיות בודד ובא בדד לבדו אלא כלם כאחד יבואו בחזקה: (לב) ומה יענה מלאכי גוי. ומה יגידו בימי חזקיהו מלאכי ישראל ההולכים לבשר בשורות כן יגידו ה' יסד ציון הקים בה מלך הגון וחזק ה' עמו: ובה יחסו עניי עמו. אף מעשרת השבטים באים שם כמו שמפורש (בד"ה ב ל) ששלח חזקיהו מלאכים בכל גבול ישראל לשוב

תרגום

כן תהא וכמא דיעצית היא תקום: כה למתבר אתוראה בארעי ועל טורי עמי אדוששיניה ותעדי מנהון מרותיה וניריה מעל צוריהון יתפסק: כו דא מלכא די מליך על כל יתבי ארעא ודא גבורתא די מרממא דשליט על כל מלכותא: כז ארי יי צבאות מלך ומן יעדיה וגבורתיה מרממא ולית דיתיביניה: כח בשתא דמית מלכא אחז הוה מטל נבואתא הדא: כט לא תיחדון פלשתאי כולכון ארי אתבר שולטן דהוה מפלח בכון ארי מבני בנוהי דישי יפוק משיחא ויהון עובדוהי בכון כחיוי מפריח: ל ויתפרנסון חשיכי עמא וענותניא ביומוהי לרוחצן ישרון ואימית בכפנא בניך ושאר עמיך יקטול: לא אליליי על תרעך צוחי על קרוך אתברתון פלשתאי כולהון ארי מצפונא פורענותא אתי ולית דמאחר בזמנוהי: לב ומה יבסרון אזגדי עממיא ארי יי שכליל ציון ובה יתרחצון חשיכי עמא:

ישעיה יד

דִּמִּיתִי כֵּן הָיָתָה וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם׃ כה לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי וְעַל־הָרַי אֲבוּסֶנּוּ וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ וְסֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר׃ כו זֹאת הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ וְזֹאת הַיָּד הַנְּטוּיָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ כז כִּי־יְהוָֹה צְבָאוֹת יָעָץ וּמִי יָפֵר וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה וּמִי יְשִׁיבֶנָּה׃ כח בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה׃ כט אַל־תִּשְׂמְחִי פְלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט מַכֵּךְ כִּי־מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע וּפִרְיוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף׃ ל וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ וְהֵמַתִּי בָרָעָב שָׁרְשֵׁךְ וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג׃ לא הֵילִילִי שַׁעַר זַעֲקִי־עִיר נָמוֹג פְּלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו׃ לב וּמַה־יַּעֲנֶה מַלְאֲכֵי־גוֹי כִּי יְהוָֹה יִסַּד צִיּוֹן וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ׃

היתה ד' בקריאה וסי' אם לא כאשר דמיתי. ומלחמה לא היתה. ציון מדבר היתה. על כן לנידה היתה: וידו ג' בקריאה וסימ' בסדר תולדות: בודד ג' ומל' וסימ' ואין בודד במועדיו. פרא בודד לו. כצפור בודד על גג: ובה ג' בקריאה וסי' ובה אדע כי עשית חסד. ובה אבן יקרה. ובה יחסו

מצודת ציון

(כד) דמיתי. ענין מחשבה כמו אותי דימו להרוג (שופטים כ): תקום. תתקיים: (כה) אבוסנו. ענין רמיסה ודריסה: עולו. אמר בלשון משאל מהעול ההונח על צואר הפרה נתהוה כבדה ר"ל הכבדת העבודה: וסבלו. ענין טעינת משא וכן יסור סובלו (לעיל י): שכמו. כתפו: (כז) יפר. ענין בטול ומניעה: (כט) צפע שרף. מיני נחשים רעים: (ל) בכורי. ענין גדולים וחשובים וכן בכור אתנהו (תהלים פט): ירבצו. ענין השכיבה לנוח: (לא) הילילי. מל' יללה: נמוג. ענין המסה והמקה: בודד. מלשון בדד ויחידי: במועדיו. מל' מועד וזמן: (לב) יענה. ענין

מצודת דוד

כאשר יעצתי בבבל היא תקום: (כה) לשבור. חוזר על כאשר דמיתי וכו' לומר מחשבתי היה לשבור את אשור בארצי כי סביב ירושלים נפל: וסר. ואז יסור מישראל העול מה ששם אשור עליו: וסבלו. ממשא שהטעימים אשור על שכמו יסור אז: (כו) זאת העצה. כן תהיה העצה הזאת היעוצה על כל הארץ על אשור בשעתה ועל בבל בשעתה: היד הנטויה. להכות בהם בכ"א בשעתה וכפל הדבר במ"ש: (כז) ומי יפר. וכי ימצא מי יפר עצתו: וידו הנטויה. ר"ל ידו הלא היא נטויה להכות וכי ימצא מי ישוב ידו: (כט) פלשת כולך. כל ארץ פלשתים: כי נשבר. כי המלכים שמלכו קודם אחז היו מכים בך ובימי אחז נחלשה המלכות: כי משורש נחש. ר"ל מגזע המלכים המכים בך מאז יצא מלך מולך הדומה לצפע והוא חזקיה שירבה להכות בו: ופריו. פרי השורש יהיה שרף הדולג במהירות כעפיפת העוף גם זה יאמר על חזקיה וכפל הדבר במ"ש: (ל) ורעו בכורי דלים. בימיו ירעו מרעה שמן הראשים שבישראל אשר המה עתה עם דל ואביון: ואביונים. כל העם בכללה: שרשך. היסוד והעיקר של פלשתים: ושאריתך. הנשארים מן הרעב יהרוג חזקיה: (לא) הילילי שער. עם יללה על חורבן השער וזעקי מרה על שוממות העיר: נמוג. נמס ונחרב כל פלשת: כי מצפון. מא"י היושבת לצפון מזרח פלשת בא עליה פורעניות הקשה כעשן. ואין מי באנשי חזקיה יבוא בדד בזמן המועד שקבע להלחם בו כי כולם יחד יבואו: (לב) ומה יענה מלאכי גוי. כל אחד ממלאכי האומות ההולכים בשליחות מארץ לארץ כשישאלו אותו חדשות מה

טו א מַשָּׂא מוֹאָב כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד ג' ובפסוק
עָר מוֹאָב נִדְמָה כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד קִיר־ ג'. ג'
מוֹאָב נִדְמָה׃ ב עָלָה הַבַּיִת וְדִיבֹן בספר מוגה ודיבן כתיב
הַבָּמוֹת לְבֶכִי עַל־נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא
מוֹאָב יְיֵלִיל בְּכָל־רֹאשָׁיו קָרְחָה ל'
כָּל־זָקָן גְּדוּעָה׃ ג בְּחוּצֹתָיו חָגְרוּ ל'. ל'
שָׂק עַל גַּגּוֹתֶיהָ וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה ג' כתיב ה"א
יְיֵלִיל יֹרֵד בַּבֶּכִי׃ ד וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן
וְאֶלְעָלֵה עַד־יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם עַל־
כֵּן חֲלֻצֵי מוֹאָב יָרִיעוּ נַפְשׁוֹ יָרְעָה ל' חס'. ל'
לוֹ׃ ה לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעָק בְּרִיחֶהָ ל'. ל' כ"כ
עַד־צֹעַר עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה כִּי ׀ מַעֲלֵה ג' א' מ"ל
הַלּוּחִית בִּבְכִי יַעֲלֶה־בּוֹ כִּי דֶּרֶךְ ס'
חוֹרֹנַיִם זַעֲקַת־שֶׁבֶר יְעֹעֵרוּ׃ ו כִּי־ ג' . ל' וחסר
מֵי נִמְרִים מְשַׁמּוֹת יִהְיוּ כִּי־יָבֵשׁ
חָצִיר כָּלָה דֶשֶׁא יֶרֶק לֹא הָיָה׃
ז עַל־כֵּן יִתְרָה עָשָׂה וּפְקֻדָּתָם עַל כ"א' כתיב א'

חֲשִׁיבֵי עַמָּא׃ א מְטוּל כָּס
דְּלָוָט לְאַשְׁקָאָה יַת מוֹאָב
אֲרֵי בְּלֵילְיָא אִתְבְּזִיזַת לְחַיַת
מוֹאָב וְאִינוּן דְּמִיכִין וּבְלֵילְיָא
אִתְכְּבֵישׁ כְּרַכָּא דְמוֹאָב
וְאִינוּן רְדִימִין׃ ב סְלִיקוּ לְבָתַּיָא
דְּדִיבוֹן לְבָמָתָא לְמִבְכֵּי עַל
נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאֲבָאֵי
מְיַלְלִין בְּכָל רֵישֵׁיהוֹן מְרָטָה
וּבְכָל דְּקַן גְּלוּחַ׃ ג בְּשׁוּקֵיהוֹן
יִסְרוּן סַקִּין עַל אִיגָרֵיהוֹן
וּבִרְחוֹבֵיהוֹן כּוּלְהוֹן מְיַלְלִין
מְצַוְחִין וּבָכָן׃ ד וּצְוָחוּ יַתְבֵי
חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה עַד יַהַץ
אִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן עַל כֵּן מְזָרְזֵי
מוֹאָב מְיַלְלִין וְעַל נַפְשֵׁיהוֹן
מְצַוְחִין׃ ה בְּלִבְּהוֹן מוֹאֲבָאֵי
יֵימְרוּן לְמֶעְרַק עַד צוֹעַר עֶגְלַת
תְּלָתוּת רַבְּתָא אֲרֵי בְּמַסּוֹקִית
לוּחִית בִּדְבָכָן יִסְקוּן בֵּיהּ אֲרֵי
בְּמַחוּתִית חוֹרוֹנַיִם צְוָחַת
תְּבִירֵי קְרָב יְבַסְּרוּן׃ ו אֲרֵי
מֵי נִמְרִים לְצָדוּ יְהוֹן אֲרֵי יְבֵישׁ עִסְבָּא סַף דִּתְאָה יְרוֹק לָא הֲוָה׃ ז עַל כֵּן שְׁאָר

עניי עמו : סי' ישעיהו בכל ראש קרחה . ירמיהו כי כל ראש קרחה . ישעיהו כל זקן גדועה . ירמיהו וכל זקן . ישעיהו עד יהץ נשמע קולם ירמיהו נתנו קולם . ישעיה בריחה כתיב . ירמיה וקצות בריחיה . ישעיהו יעלה בו ירמיה יעלה בבכי . ישעיה כי דרך חורנים . ירמיה במורד חרנים : שלישיה ג' וסימ'

רש"י

לשוב להקבצים : (א) משא מואב . נתנבא ישעיה שיבוא סנחריב על מואב ויגלם כמו שנאמר (לקמן טז) בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב : כי בליל שדד ער מואב נדמה . נדמה מואב כאילו ישן דומה ואין יכול להלחם ובליל אחר אשר שודד בו קיר מואב נדמה ת"י ואינון רדימין ער וקיר שתי מדינות מואב הם : (ב) עלה הבית ודיבון . עלה מואב הבית ואנשי דיבון על הבמות : לבכי . אלו בוכים בבית ואלו בוכים בראשי במותיהם : (ג) ירד בבכי . גונח ונוהג בבכי כמו (שופטים יא) וירדתי על ההרי' וכן (איכה ג) זכר עניי ומרודי : (ד) על כן חלוצי מואב יריעו . על אשר מזויני מואב יריעו לקראת המלחמה ונפשו של מואב ירעה לו מהרועעת כאבל על עצמו : (ה) לבי למואב יזעק. נביאי ישראל אינם כנביאי אוה"ע בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר ונביאי ישראל מתאוננים על פורענות הבאה על האומות : בריחיה עד צוער . על כל חזקת של מואב יזעק לבי עד צוער שהיא עגלה שלישיה עיקר חוזק שלהם כעגלה שהיא שלישית לבטן . ל"א שלישיה גברתנית ויונתן תירגם בריחיה כמו בורחיה הבורחים יברחו משם להמלט עד צוער כמו שעשה לוט אביהם שברח לצוער : מעלה הלוחית : מקום מעלות הר ששמו מעלה הלוחית וכן מורד חורני' (ירמי' מח) יבכו הבורחי' דרך שם וכל המקומות האלה ממואב הם : יעערו . יצעקו ולשון ארמי הוא שת"י לא ידרוך הדורך הידד לא יעוערון בקלהון: (ו) מי נמרים . נהר של אותו מקום : משמות יהיו . מדם חלל המתערב ונופל בהם : כי יבש חציר וגו' . כלומר גבוריהם ומלכיה' ושליטיהם ולפי ששבחה של ארץ מואב הוא מרעה הטוב שבה כמו ששנינו אילים ממואב לפיכך משל את פורענות בחורבן מרעה שלה : (ז) על כן יתרה עשה . על אשר יתרה עשה תבא עליו הפורענות הזה שהיו כפויי טובה שהרי בכמה מקומות עמד אברהם ללוט בנאהו

רדק

ציון במלוך חזקיהו כי היה לציון כמו יסוד לבנין . כי תשב מלך אשור לסחריבה והתפלל חזקיהו ועיכו האל על ידי ישעיה הנביא . ואמר לא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סוללה . ואמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה : ובה יחסו עניי עמו . כל ערי יהודה סבלורות נפשו והיא נפארה ובה חסו ישראל : (א) משא מואב . נבואה זו על פורענות מואב . ואמר הנביא כי בלילה יבא לה השדד בעודם ישנים שלא יהיו נשמרים ממנו . ואמר בליל בדרך הסמוכות אולי יחסר הנסמך , רלה לומר בליל פלוני , או בא סמוך במקום מוכרת כמו אל חזקיהו בחיל כבד , ופירוש נדמה נכרת , ושדד ונדמה מלות שונות והענין אחד ואמר שדד ונדמה ועלה עבר במקום עתיד כדרך הנבואות : ער מואב . הוא עיר מואב ששמה ער , ונסמכה אל מואב אולי היתה עיר אחרת ששמה כך , ותרגומה לחית , ואולי ער היא ערוער שהיא למואב , וכן תרגום ירושלמי מערוער על שפת נחל ארנון מלחית די על כיף נחלא דארנונא . ויש מפרשים ער כמו עיר , תרגום יונתן ואנון דמיכין , פירושו בענין דממה כי כשהאדם ישן הוא דומם : וקיר . הוא עיר למואב ששמה קיר . וכן כתוב וארם מקיר וגלו עם ארם קירה , וזה היה למואב לפיכך אמר קיר מואב , ויונתן תרגם כרכא דמואב : (ב) עלה הבית ודיבון , עלה מואב אל הבית , והוא בית עכו"ם , ודיבון הוא שם המשגב שהיה שם בית עכו"ם : הבמות . וכן היו שם במות לבד בית עכו"ם . וכאשר יבאו האויבים עליהם פתאום יעלו עליהם לבכי ולבכות שם לפני עכו"ם שלהם ולספוד ולקרוע בגדיהם כדי שירחם עליהם כמוש אלהיהם לפי דעתם : על נבו ועל מידבא ייליל . שכבשו אותם האויבים ויקרחו ראשיהם עליהם ויגדעו זקניהם . ואמר לשון גדועה על הזקן ולשון קרחה על הראש כי כן המנהג לתלוש שער הראש על צער הגדול ועל אבל לגדוע הזקן כלומר לגלח הזקן . כי הזקן המגודל הוא הפארת הפנים ומפני שאבל יסירו התפארת , וכן אמר מגלחי זקן וקרועי בגדים , ולא אמר הנה מגלחה ואמר גדועה לגנאי : בכל ראשיו קרחה , זה לבדו בא בחולם הרי"ש בלשון רבים : (ג) בחוצותיו . בשוקים וברחובות , ועל הגגות . כלומר בגלוי יחגרו שק ויילילו ויבכו . וכשמדבר בלשון יחיד הוא על הכלל ובלשון רבים הוא על הפרט . ופירוש יורד בבכי כאילו כל גופו יורד ונתך בבכי . והוא דרך הפלגה מרוב הבכי . ויונתן תרגם יורד מציוחין . מענין אריד בשיחי ואף על פי שאינו משרשו : (ד) ותזעק חשבון ואלעלה . ערי מואב . וכן יהץ . והיא יהצה הנזכר בתורה . והיא בגבול מואב לפיכך אמר ער : על כן חלצי מואב . אותם חלוצי צבא שהיו במואב כשראו כל העם בוכים . גם הם הריעו תרועת הבכי והיללה עמהם ולא בנו לבם להלחם כנגד אויביהם : נפשו ירעה לו . ירעה מענין תרועה והע"פ שאינו משרשו ופירוש נפש מואב ירעה בעבור עצמו . כלומר על הרעה שבאה לו : (ה) לבי למואב , מדבר הנביא על לשון העם שיאמר כל אחד מהם כך ואמר זעקה ללבב על דרך משל מרוב המייתו . ויונתן תרגם בלבהון מואבאי יימרון למטרק עד צוער : בריחיה . אמר בכנוי הנקבה לפי שהמשיל מואב לעגלה שלישיה . ופירוש עגלה גדולה בת שלשה שנים כי היא הטובה . וכן היתה מואב מלאה כל טוב כשבאה אליה הרעה . ואמר כי הנמלטים ממואב יברחו עד צוער . ואמר עגלת בתי"ו כמו בה"א . כמו והועבת לאדם לה . אף גילת ורנן . אל תתני פוגת לך . והדומים להם שכתבנו בספר מכלל . ויונתן תרגם עגלת תלתות רבתא : הלוחית . שם מקום גביה . אמר כאשר יברחו ילכו הלוך ובכה ויזעקו זעקת שבר הבא עליהם פתאום : חורונים . שנים הם חורון העליון וחורון התחתון . פירוש יעוערו . כמו יעירו . ונכפלה הפ"א . וי"ת שהוא הפך כמו ירועעו מענין תרועה . ולפי דעתי שהוא מענין שבר ומדברי רבותינו נמתקה המגלה ואמרה איני שותה מערערין ומבין אותה עד בתשתה . אף על פי שביעוערו לא נכפלה בו כי אם הפ"א בלבד שניהם ענין אחד . ופירוש יעוערו ישברו עצמם בזעקם על שברם ויכו כף אל כף וכף אל ירך כמנהג הצועקים הבוכים : (ו) כי מי נמרים . נמרים שם נהר או שם מקום בארץ מואב . ואמר משמות יהיו כיון שאין שם יושבים כאילו אין שם מים ואין שם רק ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו : (ז) על כן יתרה עשה . חסר מלת אשר ומשפטו אשר עשה . וכן לעם עליה . אשר עליה . את הדרך ילכו בה . אשר ילכו בה . בעבור זה עשה ה' לי . בעבור זה אשר ה' עשה לי . ופי' על כן יליל מואב ויבכה כי יתר הממון שכבש ופקודתם שכל ישאו האויבים על

נחל

מצודת דוד

יענה לשואלים : כי ה' וכו' . כאומר את זה יענה לומר דעו אשר ה' יסד את ציון ולא גבר עליה סנחריב : ובה יחסו . בציון יחסו להסתתר מפני סנחריב כי לא כבשה : מגן (א) משא מואב . נבואה זו על מואב אשר בליל בעת השינה בא השודד ושדד את העיר ער העומדת במואב ונכרת עמה : קיר מואב . העיר קיר העומדת במואב גם היא בליל נשדדה ונכרת עמה : (ב) עלה הבית . מואב עלה לבית העבודת כוכבים ואנשי דיבון עלו על הבמות לבכות שמה בהושבם שהעבודת כוכבים תרחם עליהם ותצילם : על נבו . על חורבן נבו ומידבא ייליל מואב : קרחה . כי ימרטו שערות ראשם ויגלחו זקנם : (ג) בחוצותיו . בפרסום חגרו שקים לאבל ועבר כלה ייליל בכל מקום מהמקומות האלה ישמע קול יללה והנימה בבכי : (ד) ותזעק חשבון . עדת חשבון . קולם . קול זעקתם : על כן . בעבור זעקת העם גם חלוצי הצבא שבמואב יריעו גם המה תרועת הבכי והיללה ולא שמו לבם להלחם עוד : נפשו ירעה לו . נפשו של מואב ירעה תרועה בעבור על עצמו : (ה) לבי למואב יזעק . הנביא מדבר כן על לשון העם שיאמר כל אחד ואחד לבי למואב יזעק ר"ל אזעק ממרירות לב ולא לפנים : בריחיה וכו' . ר"ל הנה מעולם היתה מואב מדינה חשובה כעגל השלישי לבטן המעולה ביותר ועתה ברחו מפני המלחמה ובאו הבורחים עד צוער וסרס המקרא : כי מעלה הלוחית . כי בעת יברחו דרך מעלה הר הלוחית הנה יעלה שם בבכי : דרך חורנים . בדרך חורנים יעירו זעקת שבר : (ו) מי נמרים . מי נהר נמרים יהיה שממה ר"ל יחרב מימיה : יבש חציר . לפי שכל בהמת ארץ מואב במרעה שמן ודשן לכן אמר בחורבנה שיחרב מימיהם ותכלה המרעה : ירק לא היה . כך תחרב כאילו לא היה שם ירק מעולם : (ז) על כן . בעבור כובד המלחמה : יתרה עשה . יתרון העושר ומרבית ההון שקנו

וממון

מצודת ציון

ענין תבוסה : מלאכי . שלוחים : (א) שדד . ענין עושק והכרתה : נדמה . ענין שתיקה כמו וידם אהרן (ויקרא י) ואמר כי האבדון והכריתה על כי הוא מובדל מעבה ולא נשמע קולו וכן הוי לי כי נדמיתי (לעיל ו) : (ב) קרחה . ענין מריטת השער : גדועה . מל' גדיעה והכרתה : (ג) יורד . ענין נהימה וצניחה כמו אריד בשיחי (תהלים נה) : (ד) חשבון ואלעלה יהץ . שמות מקומות : חלוצי . מזוין בכלי קרב : ירעה . מלשון תרועה : (ה) בריחה . מלשון בריחה ונוסה : יעוערו . כמו יעוררו ונכפלה הפ"א כפעלל : (ז) יתרה . מלשון יתרון והוא ענין רבוי : עשה . ענינו הקנין והאסיפה כמו עשה לי את החיל הזה (דברים ח) וישראל עושה חיל (במדבר כד) : ופקודתם .

מל'

ג' נַחַל הָעֲרָבִים יִשָּׂאוּם׃ ח כִּי־הִקִּיפָה
ל' הַזְּעָקָה אֶת־גְּבוּל מוֹאָב עַד־אֶגְלַיִם
ב'. ב' יִלְלָתָהּ וּבְאֵר אֵלִים יִלְלָתָהּ׃ ט כִּי
ב' וכפסוק מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם כִּי־אָשִׁית עַל־
ל' ומ"ל דִּימוֹן נוֹסָפוֹת לִפְלֵיטַת מוֹאָב
י"א אַרְיֵה וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה׃
טז א שִׁלְחוּ־כַר מוֹשֵׁל־אֶרֶץ מִסֶּלַע
ג' י"ג מִדְבָּרָה אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן׃ ב וְהָיָה
ב' מ"ל. ג' כְעוֹף־נוֹדֵד קֵן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶינָה בְּנוֹת
הביאי ק' מוֹאָב מַעְבָּרוֹת לְאַרְנוֹן׃ ג הָבִיאוּ
עשי ק' ג'. ג' עֵצָה עֲשׂוּ פְלִילָה שִׁיתִי כַלַּיִל צִלֵּךְ
ל' בְּתוֹךְ צָהֳרָיִם סַתְּרִי נִדָּחִים נוֹדֵד
ו'. ל' אַל־תְּגַלִּי׃ ד יָגוּרוּ בָךְ נִדָּחַי מוֹאָב
ל'. ז' הֱוִי־סֵתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי שׁוֹדֵד כִּי־
ל'. ל' אָפֵס הַמֵּץ כָּלָה שֹׁד תַּמּוּ רֹמֵס
מִן־הָאָרֶץ׃

גְּבַסֵיהוֹן יִתְבַּזְזוּן וּתְחוּמֵיהוֹן
דְּעַל יַמָּא מַעַרְבָא יִתְנְסֵיב
מִנְהוֹן׃ ח אֲרֵי אַקִּפַת צְוַחְתָּא
יַת תְּחוּם מוֹאָב עַד אֶגְלַיִם
מְיַלְלִין וּבְאֵר אֵלִים מְצַוְחִין׃
ט אֲרֵי מֵי דִימוֹן אִתְמְלִיאוּ דַם
קְטוֹלִין אֲרֵי אֲמַנֵּי עַל דִּימוֹן
כְּנִישַׁת מַשִּׁרְיָן לְשֵׁיזָבַת
מוֹאָב מֶלֶךְ בְּמַשִּׁרְיָתֵיהּ יִסַּק
וּלְמִבַּז שְׁאָרָא דְאַרְעֲהוֹן׃ א יְהוֹן
מַסְּקֵי מִסִּין לִמְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל
דִּיתְקוֹף עַל דַּהֲווֹ בְּמַדְבְּרָא
טוּר כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן׃ ב וִיהֵי
כְּעוֹפָא דְּאַפְרָחוֹהִי מִקִּנֵּיהּ
וִיטַלְטֵיל יִתַּפְּקוּן וִיהֶוְיָן בְּנַת
מוֹאָב מְגִיזַן לְהוֹן לְאַרְנוֹן׃
ג אִתְמְלִיכוּ מְלַךְ עֲבִידוּ עֵצָה
שַׁוִּיאוּ כְּלֵילְיָא טוּלֵיךְ בִּימָמָא
בְּגוֹ טִיהֲרָא טְמַרִי מְטַלְטְלַיָּא
וּמְבַדְּרַיָּא לָא תִקְרְבוּן׃
ד יִתְיַתְּבוּן בֵּיךְ מְטַלְטְלֵי
מַלְכוּת מוֹאָב הֲוֵי סִתְרָא לְהוֹן מִן קֳדָם בָּזוֹזוּ אֲרֵי סָף מְעִיקָא אִשְׁתֵּיצֵי בָזוֹזָא סָפוּ

עד צער עגלה שלשיה. עד חרנים עגלת שלשיה. ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה. בתראה מ"ל: מדברה ה' ג' קמץ. וב' פתחין וסימן והיו תצאתיו מדברה. לך שוב לדרכך מדברה שלחו כר מושל

תולדות אהרן שלחו כר. סנהדרין צ נדה לא:

רשי

בגאתו מחרן ובלכתו למצרים ובזכותו שולח מתוך ההפכה ונלחם עליו עם אמרפל וחביריו והיה להם לגמול טובה לזרעו והם היו מוגים אותם כשהגלה סנחרב לראובני ולגדי והיו ישראל בוכים ומתאוננים והיו אומרים להם על מה אתם מתאוננים והלא לבית אביכם אתם הולכים אברהם אביכם לא מעבר הנהר בא וזהו שנאמר (צפניה ב') שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון ועוד שסייעו את סנחרב שלש שנים שצר על שומרון הוא שנא' (לקמן טז) בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כל כבוד מואב: ופקדתם. ת"י ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב והוא ל' מינוי כמו (במדבר ד) ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארצם שפקדתם עליה תלקח מהם: על נחל הערבים ישאום. יקחו האויבים אותם את הגבולין ועוד יש לפרש ופקדתם עליהם זה תהיה נחל הערבים: ישאום. האויבים יגלו אותם אל ארץ בבל שהוא נחל ערבים שנא' (תהלים קלז) על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו: (ח) אגלים ובאר אלים. מקומות הם בגבול מואב: יללתה. של מואב: באר אלים. כמו ולבאר אלים: (ט) מי דימון. שם הנהר: מלאו דם. כשם הנהר: כי אשית. על דימון נוספות. דם שמו ודם חללים אוסיף עליו למלאותו והוא ל' ספו שנה על שנה (לקמן כט) ספות הרוה (דברים כט) וי"ת נוספות כנישת משיריין מחנות הנאספות יחד: לפליטת מואב אריה. פליטה שישאיר סנחרב יבא נבוכדנצר בעתו וישחיתה והוא נקרא אריה כענין שנאמר (ירמיה ד) עלה אריה מסובכו: ולשארית ישראל: אדמה. אדמתכם: (א) שלחו כר מושל ארץ. אל תתגאו בגאותכם הלא ידעתם שמושל ארץ שלכם מישע מלך מואב במלכים (ב' ג') היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים שלחו אותו כר המושל שלכם מסלע מדברה אל הר בת ציון: (ב) כעוף נודד. מקינו: קן משולח. כאפרוחים משולחים מקינם שהולכים מטולטלין כן תהיינה בנות מואב למעברות ארנון: (ג) עשו פלילה. הוא לשון הכרת משפט לבחור לך את הטוב כמו (איוב לד) משפט נבחרה לנו: שיתי כליל צלך. שיתי לך צל בצהרים שיחשיך לך כלילה להסתר בו מפני אויביך: סתרי נדחים. אם יברחו עוד נדחי עמי דרך עליכם בימי נבוכדנצר אל תסגירם אלא תסתירם: (ד) יגורו בך נדחי. בני ישראל הבורחים: הוי סתר למו. כי גם את דעי נפש הנודדים מה היא צרתם: כי אפס המץ. המיץ שלך עשרך וכבודך שהיה לך על ידי צאנך ובקרך שאת מוצאת מהם חלב וחמאה: כלה שד. לשון שדים המספיקין חלב כמו (לקמן ס)

ושד

רדק

נחל הערבים: נחל הערבים. נחל סמוך לעיר מואב שהיו בו ערבים כמו ערבי נחל ומה שיוציאו מן העיר ישאו על שפת הנחל ההוא ושם יקבצו הכל ואחר כך יחלקו ביניהם השלל. ופירוש פקודתם ממונם. נקרא הממון פקודה לפי שהאדם פקיד ונגיד עליו. וכפל הענין במלות שונות: (ח) כי הקיפה. בכל גבול מואב. סביב יזעקו ויילילו. וכן עד אגלים ובאר אלים. וכן ערי מואב על הגבול או סמוכות לגבול: (ט) כי מי דימון. דימון שם נהר בערי מואב, ואמר כי מדם החללים מלאו מי הנהר דם כי אשית. מאמר האל אמר אשית על דימון: נוספות, שיהיה הדם נוסף על מי הנהר, ופירש ניספות בלשון נקבות תעלות או גנות מדם נוספות על הנהר שילכו מזה ומזה לנהר פלגים יבלי דם: לפלטת מואב אריה. הפלטים מן האויבים יבא להם אריה שימיתם: ולשארית אדמה, כפל ענין במלות שונות: אדמה. אדמת מואב, ויש מפרשים אריה נבוכדנצר שהיה נמשל לאריה כמו שאמר עלה אריה מסבכו. רוצה לומר כי זה החרבן הראשון הוא שיחריבם סנחריב מלך אשור ומה שישאר מהם יחריבם נבוכדנצר, וכן תרגם יונתן מלך במשרייתיה יסק: (א) שלחו כר. כתוב במלכים ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר, ויהי כמות אחאב ויפשע מלך מואב במלך ישראל לפיכך אמר הנביא שלחו כר, כלומר אותן כרים ואילים שהייתם שולחים למלך ישראל למס ומרדתם בו היה לכם לשלוח אותו מס ולא באה אליכם זאת הרעה אם תעשון כן, ואמר מסלע מדברה שהוא עיר ראש מלכות מואב, ואמר על הר בת ציון שהיא ראש ממלכת ישראל, ואמר שלא היה מלך בשמרון היה לכם לשלוח לציון אל מלך יהודה, ואפשר שיהיה פי' שלחו לעתיד כלומר עתה שתשפל מלכותכם שיחריב אתכם מלך אשור וסרה גאותכם תשלחו המס שהייתם שולחים מתחלה למלך ישראל תשלחו עתה על הר בת ציון לחזקיהו מלך יהודה שיהיה מלך צדיק וחזק במלכותו ותכנעו לפניו ותעלו לו מס: (ב) והיה כעוף נודד. כן יהיה מואב כמו העוף הנודד מקנו, וכמו קן האפרוחים משולחים מקנה שאין להם מקום לנוח כן תהיינה בנות מואב, והם הכפרים כמו בחשבון ובכל בנותיה כולם יעבירו לארנון ויוליכום בגולה. וארנון היא גבול מואב: (ג) הביאו עצה עשי פלילה. הביאו כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד. עשי כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו. והענין אחד. כי כשמדבר בלשון נקבה ידבר כנגד הכנסת וכשידבר לשון רבים כנגד העם. ואמר היה לך להביא עצה לעשות משפט בעצמך להצלת ישראל. כי אברהם עשה כמה ענינים להצלת לוט והיה לך לשמור החסד לבניו והיה לבית לך צלך כליל בתוך צהרים. והוא דרך משל שהיה להם להסתיר אותם מישראל שהיו בורחים מפני האויב דרך ארצם. ודמה צרת האויב לחום הצהרים שמצר לאדם כשיעמד לחום השמש בצהרים שהחום בצהרים בתקפו והצללה ממנו הוא הצל. ואמר כליל לפי שכלו צל. כלומר צל גדול כצל הלילה היה לך לפרוש עליו. כלומר [illegible] ותסתירו אותה מפני האויב שלא ימצאם. סתרי נדחים. אל תגלי. כפל הענין במלות שונות: [illegible] גורו בך נדחי. הכנוי כנגד האל כשהיו ישראל נדחים מארצם ועוברים דרך ארצך היה מן הדין שיגורו וישכנו בך ותהיה להם סתר מפני שודד והוא סנחריב ומואב הוא לשון קרואה כמו מבה מבה. כי אפס המץ. היה לך להבאירך [illegible] עתה אפס השודד מהם והמוצן כל טובה [illegible] אחריב בירושלם. ושוד תאר. והוא כמו שודד, וכן המבניג שד על עז. אמר כם

ינגלו

מצודת דוד

והממון הפקוד והגנוז אצלם את הכל ישאום על הנחל הגדלים שם ערבים להטמינם מעיני השודד תוך ענפי הערבים: (ח) כי הקיפה. בכל הגבול מסביב ישמע קול זעקה: עד אגלים יללתה. יללת מואב יהיה נשמע עד אגלים ועד באר אלים שעמדו בסוף גבול ארצם: (ט) מי דימון. שם נהר: מלאו דם. מדם הרוגים: כי אשית על דימון נוספות. שמו דימון מלשון דם ואוסיף עליו דם חללים והוא ענין מליצה לשון נופל על לשון: לפליטת מואב אריה. על הפליטים ממואב יבוא האריה וחיות הטורפות ולא ישאירו שארית: ולשארית אדמה. על הנשארי' באדמת מואב יבוא האריה וחיתו יער וכפל הדבר במ"ש לחזק הענין: טז (א) שלחו כר. אמר הנביא אותם הכרים שהייתם רגילים לשלוח מאז למס למלך ישראל כמ"ש ומישע מלך מואב וכו' והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים (מ"ב ג) ובמות אחאב פשע ואמר הנביא היה לך לשלוח אותם הכרים למלך יהודה אל הר בת ציון שהיה מולך כשר ואם כן עשית לא קרה לך כזאת: מושל ארץ. אתה המושל בארץ מואב היה לך לשלוח הכרים מסלע מדברה היא העיר המלוכה שבמואב: (ב) והיה כעוף נודד. ובעבור שלא כן עשית לכן תהיה ארץ מואב כעוף הנודד ממדורו: קן משולח. כאפרוחי הקן המשולחים ממקנם ונעזבים לרצון עצמם והולכים מטולטלים נעים ונדים: תהיינה. כן תהיינה בנות מואב משולחות מפה לפה כי השבאים יעבירו אותו לארנון שהוא גבול מואב לחלקם שמה ביניהם ומשם יעברון בגולה: (ג) הביאי עצה. אמר הנביא היה לך להביא עצה ולעשות משפט בעצמך להצלת ישראל כי אברהם אביהם עשה הרבה להצלת לוט: שיתי. היה לך להשים צלך להיות חשך כחשכת הלילה להסתיר בו את ישראל שהיו בורחים מפני האויב דרך ארצם. בתוך צהרים. שהוא עת תוקף החמימות ר"ל בעת שהיו ישראל בצרה היה לך להסתירם: סתרי נדחים. היה לך להסתיר הנדחים מארצם ולא היה לך לגלות איה הטמון הנודד את עצמו: (ד) יגורו וכו'. אתה מואב הלא הנכון היה אשר נדחי עמי יגורו בארצך ותהיה סתר להם מפני השודד וכפל הדבר פעמים רבות להפלגת המליצה ולגודל התרעומות: כי אפס המץ. ר"ל אם היית מסתירם היו יכולים עתה לחזור למקומם כי עתה אפס המוצץ דמם וכלה השודד אותם והרומס ארצם

מצודת ציון

מלשון פקדון וגניזה: (ח) הקיפה. ענין סבוב: (ט) אשית. אשים: לפליטת. ענין שארית: (א) כר. קבוצת כרים והם הכבשים השמנים: (ב) קן. הוא מדור האפרוחים: משולח. נעזב לרצון עצמו כמו ונער משולח (משלי כט): (ג) פלילה. ענין משפט כמו פקו פלילה (לקמן כח): (ד) יגורו. ידורו: הוי. היה: אפס. הוא כענין

ה וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא וְיָשַׁב עָלָיו
בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד שֹׁפֵט וְדֹרֵשׁ
מִשְׁפָּט וּמְהִר צֶדֶק׃ ו שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־
מוֹאָב גֵּא מְאֹד גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ
וְעֶבְרָתוֹ לֹא־כֵן בַּדָּיו׃ ז לָכֵן יְיֵלִיל
מוֹאָב לְמוֹאָב כֻּלֹּה יְיֵלִיל לַאֲשִׁישֵׁי
קִיר־חֲרֶשֶׂת תֶּהְגּוּ אַךְ־נְכָאִים׃ ח כִּי
שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלַל גֶּפֶן שִׂבְמָה
בַּעֲלֵי גוֹיִם הָלְמוּ שְׂרוּקֶּיהָ עַד־יַעְזֵר
נָגָעוּ תָּעוּ מִדְבָּר שְׁלֻחוֹתֶיהָ נִטְּשׁוּ
עָבְרוּ יָם׃ ט עַל־כֵּן אֶבְכֶּה בִּבְכִי
יַעְזֵר גֶּפֶן שִׂבְמָה אֲרַיָּוֶךְ דִּמְעָתִי
חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה כִּי עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־
קְצִירֵךְ הֵידָד נָפָל׃ י וְנֶאֱסַף
שִׂמְחָה וָגִיל מִן־הַכַּרְמֶל וּבַכְּרָמִים
לֹא־יְרֻנָּן לֹא יְרֹעָע יַיִן בַּיְקָבִים לֹא־

ג' ב' מ"ל ואחד חסר
ג' חסר
ל' וחסר
ל' כ"כ
י"ט
ג' כתיב ה'
ל'. ל'
ל'
כ'. ל' מ"ל
ג' מלעיל ל' וכ"כ
ה' ר"פ בטע ח'
ל'
ל'. ל' וחסר

כָּל דַהֲווֹ דַיְשִׁין מִן אַרְעָא׃
ה בְּכֵן מְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל יִתְקַן
בְּטוּב כּוּרְסוֹהִי וִיתֵיב עֲלוֹהִי
בִּקְשׁוֹט בְּקַרְתָּא דְדָוִד דָאֵין
וְתָבַע דִּין וְעָבֵד קְשׁוֹט׃
ו שְׁמַעְנָא רַבְרְבֵי מוֹאָב
דְמִתְנְאַן לַחֲדָא יַקִירֵיהוֹן
וּמְפַנְקֵיהוֹן וְגֵוְתָנוּתְהוֹן לָקֳבֵיל
פּוּרְעָנוּתְהוֹן לָא שָׁוֵי לְהוֹן׃
ז בְּכֵן מְיַלְלִין מוֹאֲבָאֵי עַל
מוֹאֲבָאֵי כּוּלְהוֹן מְצַוְחִין
וּמְיַלְלִין עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפְּהוֹן
דַּהֲוָן יַמְרוּן בְּרַם כְּבִישִׁין׃
ח אֲרֵי אִתְבְּזִיזָא מַשְׁרְיַת
חֶשְׁבּוֹן אִתְקַטְלָא סִיעַת
שִׂבְמָה מַלְכֵי עַמְמַיָּא קְטִילוּ
שִׁלְטוֹנֵיהוֹן עַד יַעְזֵר מְטוֹ טְעוֹ
לְמַדְבְּרָא מְטַלְטְלֵיהוֹן גְּזוֹ
עֲבַרוּ יַמָּא׃ ט עַל כֵּן כְּמָא
דְאַיְתֵיתִי מַשְׁרְיָן עַל יַעְזֵר כֵּן
אַיְתֵי קָטוֹלִין עַל שִׂבְמָא
אֲרַוֵינָךְ דִּמְעָתָא חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה אֲרֵי עַל חַצְדִּיךְ וְעַל קִיטְפִּיךְ בְּזוֹזִין נְפָלוּ׃ י וְתִתְכְּנֵישׁ

רשי

ושד מלכים תינק : תמו רומס . הבהמות שלך הרומסות בארץ : (ה) והוכן בחסד כסא . כשיבא עליך השבר הזה אז יכון כסא דוד ויגדל שבאותו הפרק יפול סנחריב ע"י חזקיהו ויהיה נכון כסאו בחסד שיעשה כמו שמצינו שהיה גומל חסד שנא' בד"ה (ב ל) כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפי צאן : וישב עליו וגו' שופט ודורש משפט ומהיר צדק . ת"י ועביד קשוט : (ו) גאה מאד . נתגאה מאד : גאותו וגאונו . שלא כדין הוא כי עיקר גידולי בניו ע"י ממזרות וניאוף הבנות מאביהן : עברתו . עיבורו והריון שלו . ד"א עברתו חמתו שמר לישראל לא פן גבוריו עשו שהיו כפויי טובה : (ז) ייליל מואב למואב . על מואב : לאשישי קיר חרשת . אל חומות קיר חרשת . אשישי כמו (ירמיה נ) נפלו אשויתיה: תהגו אך נכאים . שבורים : תהגו . תקוננו : (ח) שדמות . שדות תבואה : גפן שבמה . יש ללמד שחשבון היתה מקום שדות ושבמה מקום כרמים ואם תאמר כל אלה ערי עבר הירדן הם וישראל לקחום מיד סיחון ואימתי חזרו ליד מואב כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי באו המואבים הסמוכים להם וישבו בהם : אמלל . חרב . שרוקיה . נטיעות שורק שלה עד יעזר נגעו . שדמות הגפן ושורק הנזכרים כאן אינם אלא משל והם מחנות וכיתות בימי העמים האלה וכת"י : עד יעזר נגעו . הלכו בגול' : תעו מדבר . למדבר : שלוחותיה . זמורותיה והם משל גליותיה : נטשו . נפלו כמו ונטשתיך המדברה (יחזקאל כט) והנה נטושים (שמואל א ל) וינטשו בעמק רפאים (שם ה): (ט) אבכה בבכי יעזר . ת"י כמא דאייתיתי משריין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה ולשון המקרא הנביא אומר כעין קינות יעזר יש לי עליך לקונן את הגפן שבמה : אריוך דמעתי . אתרוה עליך דמעה יש תיבה משמשת כשתי תיבות כמו בני יצאוני (ירמיה י) ארץ הנגב נתתני (יהושע טו) דברו לשלום (בראשית לז) : קיצך . תאנים שמייבשין בקיץ : הידד . קול שודדים ובוזזים : (י) מן הכרמל . הוא מקום יער ושדות תבואה

רדק

ינצלו מן השודד : והוכן בחסד כסא . למלך חזקיהו ומואב יכלה ויבא עליו עוד שודד אחר שודד וישפלו מגאותם . וזה שאמר אחריו שמענו גאון מואב וגומר : (ה) והוכן בחסד כסא . של חזקיהו יהיה נכון בחסד שיעשה . וכן וישב עליו באמת שיעשה . כמו שכתוב ויעש הטוב והישר והאמת לפני ה' אלהיו . או פירוש באותו חסד ואמת שהבטיח האל את דוד . כמו שאמר וחסדי לא אסיר ממנו . ואמר וחסדי לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונתי : באהל דוד . רצה לומר בית המלכות אשר לדוד , ויהיה זה המלך שופט ודורש משפט : ומהיר צדק . פירוש שופט שהיה שופט משפט צדק בביתו לכל הבא לפניו וגם היה דורש וחוקר על אשר לא יבא לפניו והיה דורש משפט העניים והעשוקי' אף על פי שלא יזעקו אליו : ומהיר צדק . זריז ומהיר לעשות מעשה היושר והצדק : (ו) שמענו . מאמר הנביא בלשון האומות שיאמרו כן על מואב , שמענו שהיה מתגאה מאד מואב בעודו בשלותו , וכפל לשון הגאוה כמה פעמי' לרוב הגאוה : גא מאד , כמו גאה אלא שנפל ממנו למ"ד הפעל : ועברתו . שהיה מתקצף ומתעבר בלא דבר על הגוים שכניו מרוב גאותו : לא כן בדיו . לא אמת כזביו , כלומר דבריו שהיה מדבר בגאותו לא נתקיימו עתה שבאה אליו הרעה , כמו כן בנות צלפחד דוברות : בדיו . כמו חרב על הבדים ונואלו : (ז) לכן ייליל . המואבים הנשארים יבכו ויילילו על ההרוגים : לאשישי קיר חרשת . אשישי הם היסודות , כמו נפלו אשויתיה , וכן בארמית ואושוהי יתיהון . והוא משל על אצילי מואב וגדוליה : תהגו אך נכאים . אתם נכאי' הנשארים ההגו , כמו אהגה כיונה : נכאי' . כמו נכאי לבב : קיר חרשת . שם מערי מואב : (ח) כי שדמות . פירוש גפנים , וכן ומשדמות עמרה , כל הפסוק הוא על הגפן : בעלי גוי' . מלכי גוי' : שרוקיה . כמו נטעתיך שורק , והוא הטוב מן הגפנים , ומלת שרוקיה נכתבה בוי"ו עם הדגש : שלוחותיה הם הפארות הגפן המתפשטות: נטשו . התפשטו עד שעברו ים , וכן והנם נטושים מתפשטים , והפסוק הזה הוא משל על בני מואב שיהרגו מקצתם וילכו בגולה מקצתם , ושדמות משל על המון העם , וכן גפן שרוקי' על השר , וכן תרגם יונתן שדמות משריית גפן וגו': (ט) על כן אבכה . מאמר הנביא בלשון מואב : גפן שבמה . בבכי גפן שבמה . ובבכי שזכר עומד במקום שנים : אריוך דמעתי . כנגד חשבון ואלעלה הוא מדבר ואומר אריוה אותך דמעתי , ודרך הפלגה כאלו הדמעה כמטר שמרוה הארץ , ומלת אריוך מן הדגוש היו"ד עי"ן הפעל והוי"ו למ"ד הפעל : כי על קיצך ועל קצירך הידד נפל . בזמן הקציר באו עליהם האויבים והידד הוא לשון קריאה והוא שצועקים השוללים כשיבאו על העיר פתאום . וכן הוא לשון הדורכים כמו שכתוב הידד כדורכים יענה : וקיצך , הוא פירות הקיץ לחים ויבשים : (י) ונאסף , כאלו יאסף מן המקום ההוא אל מקום אחר השמחה והגיל , ומה שאמרו נאסף שמחה הסמוך אליו הוא לשון נקבה פירוש בחסרון מלת דבר , כלומר כל דבר שמחה יהיה נאסף מן הכרמל ופירוש כרמל מקום שדות זריעה ועצי פרי , ויש לפרש ונאסף ענין כליון מן אסף אסיפם והדומים לו : לא ירנן ולא ירועע . כי מנהג הוא לשמוח ולרנן ולהריע בשמחה בבציר ובקציר ובאסיפת הפירות ; וכן כתוב כשמחת בקציר , ובכרמי מואב לא יעשו בהם שמחה והשלולים כי יגלו מארצם ותהיה ארצם שממה

ארץ . ולמזרח ישב דד"ה . ומן הגדי נבדלו אל דויד . ג' בתראי קמצים : ודרש ג' חס' וסי' ודרש אל המתים . שפט ודרש משפט . שחר טוב יבקש רצון : בבכי ז' רפין וסימ' נמסר בסדר ויגש :

תולדות אהרן והוכן בחסד . זוכר פקודי :

מצודת דוד

ספו תמו כי סנחריב ועמו נפלו סביב ירושלים : (ה) והוכן בחסד . המקום הכין כסא המלוכה בירושלים : וישב עליו באמת . המלך היושב על הכסא והוא חזקיה הנה ישב עליו באמת ומתקיים : באהל דוד . בבית המלכות : שופט . לכל הבא למשפט ודורש יחקור מעצמו לעשות משפט העשוקים ואף אם לא יצעקו לפניו : ומהיר צדק . יהיה מהיר וזריז לעשות צדק ומוסב למעלה לומר הואיל ונפל סנחריב והוכן כסא חזקיה אם כן יכולים היו לחזור למקומם אם היית מסתירם : (ו) שמענו. מאמר הנביא בשם האומות שיאמרו הנה מעולם שמענו גאות מואב שהיה מתגאה מאד : גאותו. חוזר על מלת שמענו לומר שמענו גאותו וגאונו וכפל הדבר פעמים רבות לפי רוב הגאוה : ועברתו . גם שמענו עברתו שהיה מתעבר ומתקצף בלא דבר מרוב הגאוה : לא כן בדיו . לא היה אמת הדבר שבדה מלבו כי לפי רוב הגאוה בדה מלבו מה שעלה בדעתו : (ז) לכן . הואיל והתגאה על כולם לא ימצא מי שיצטער בצרתו ורק מואב עצמו ייליל על מואב ולא זולת : כלה ייליל . ר"ל כל היללה יליל הוא ולא אחר עליו : לאשישי קיר חרשת . על עקירת היסודות של קיר חרשת התמו אך הנשברים הם אנשי מואב ולא יהמה מי זולתם : (ח) כי שדמות חשבון . השדות של חשבון נכרת והגפנים של שבמה הנה שרי העובדי כוכבים שברו הזמורות היפות שבהם : עד יעזר נגעו . היו מנוגעים ונגפים עד יעזר : תעו מדבר . תעו מדרך הישר לברוח מדברה : שלוחותיה . התפשטות ענפיה פשטו למרחוק ועברו את הים ר"ל הגולים גלו למרחוק : (ט) על כן . אמר הנביא בלשון מואב על כן בענין הבכי שבכיתי על יעזר בזה הענין עצמו אבכה על אבדן גפן שבמה : אריוך וכו' . אתה חשבון ואלעלה ארוה את כל אחת מכם בדמעות עיני ואמר במשל כאלו הוא מטר המרוה את הארץ : על קיצך . על תליית פירות הקיץ ועל קציר שדך תנה קול הידד והיא קריאת צעקת השוללים הבאים פתאום : (י) ונאסף . מעתה כלה שמחה מן הכרמל כי לא תגדל שם מאומה : לא ירונן . לא ישמע שם קול רנה וקול תרועת שמחה : יין ביקבים . להוציא יין להמשיך ביקבים לא ידרוך מי שהיה רגיל לדרוך כי הבציר יכלה

מצודת ציון

כענין כליון : המץ . מל' מציצה . שוד . כמו שודד וכן המבליג שוד (עמוס ה) : תמו . מל' הס והשלמה : רומס . ענין דריכת הרגל : (ה) באמת . ענינו דבר המתקיים : (ו) גאון . מלשון גאוה : גא . כמו גאה : ועברתו . מל' עברה וזעם : כן . ענינו כמו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז) : בדיו . ענין דבר כזב הבדוי מן הלב כמו בדיך מתים יחרישו (איוב יא) : (ז) לאשישי . הם היסודות כמו נפלו אשויתיה (ירמיה נ) : קיר חרשת. שם מקום : תהגו . ענין המיה כמו המצפצפים והמהגים (לעיל ח) : נכאים . ענין שבירה כמו נאספו עלי נכים (תהלים לה) : (ח) שדמות . שדות תבואה כמו ושדמות לא עשה אוכל (חבקוק ג) : אמלל . ענין כריתה כמו ימולל ויבש (תהלים צ) : בעלי . ענין אדון ושר כמו אם בעליו עמו (שמות כב) : הלמו . ענין שבירה כמו והלמה סיסרא (שופטים ה) : שרוקיה . זמורות נבחרים כמו ויטעהו שורק (לעיל ה) : נגעו . מל' נגע ור"ל נגפו וכן וינגעו יהושע וכל ישראל (יהושע ח) : שלוחותיה . ענין התפשטות הענפים וכן שלחיך פרדס רמונים (ש"ה ד) : נטשו . ענין פזור והתפשטות כמו וינטשו בלחי (שופטים טו) : (ט) אריוך . ענין שביעה כמו כגן רוה (לקמן נח) : קיצך . פירות הקיץ : נופל . ענין חניה כמו על פני כל אחיו נפל (ברא' כה) : (י) ונאסף . ענין כליון כמו אסוף אסיפם (ירמיה ח) : הכרמל . הוא מקום שדות וכרמים כמו והיה מדבר לכרמל (לקמן ל"ב

יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ הֵידָד הִשְׁבַּתִּי׃ יא עַל־
כֵּן מֵעַי לְמוֹאָב כַּכִּנּוֹר יֶהֱמוּ וְקִרְבִּי
לְקִיר חָרֶשׂ׃ יב וְהָיָה כִי־נִרְאָה
ג' כִּי־נִלְאָה מוֹאָב עַל־הַבָּמָה וּבָא
ד' . ד' ג' אֶל־מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְלֹא יוּכָל׃
ר"פ וסוף ז' יג זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־
מוֹאָב מֵאָז׃ יד וְעַתָּה דִּבֶּר יְהוָה
לֵאמֹר בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כִּשְׁנֵי שָׂכִיר
ל' וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאָב בְּכֹל הֶהָמוֹן
נ"ס מ"ע הָרָב וּשְׁאָר מְעַט מִזְעָר לוֹא כַבִּיר׃
יז א מַשָּׂא דַּמָּשֶׂק הִנֵּה דַמֶּשֶׂק
ל' מוּסָר מֵעִיר וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה׃
ה' חסר וכל ב אורי' דכו' ג' עֲזֻבוֹת עָרֵי עֲרֹעֵר לַעֲדָרִים
תִּהְיֶינָה וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃
חצי הנביאים ג וְנִשְׁבַּת מִבְצָר מֵאֶפְרַיִם וּמַמְלָכָה
ל' מִדַּמֶּשֶׂק וּשְׁאָר אֲרָם כִּכְבוֹד בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃
י"ב פתח בלישנה ד וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִדַּל כְּבוֹד

בְּיַע וְחֶדְוָה מִן כַּרְמְלָא ג' וס"פ
וּבְכַרְמַיָא לָא יְדוּצוּן וְלָא
יְחַיְכוּן וַחֲמַר בְּמַעְצְרַיָא לָא
יַעְצְרוּן עֲצוּרִין עֲצוּר אַבְטֵלִית׃
יא עַל בֵּן מֵעֵיהוֹן דְמוֹאֲבָאֵי
כְּכִנָרַיָא הָמָן וְלִבְּהוֹן עַל אֱנָשׁ
כְּרַךְ תּוּקְפֵיהוֹן דָוָן׃ יב וִיהֵי
אֲרֵי יִתַּחֲזֵי אֲרֵי יִלְאֵה מוֹאָב עַל
בָּמְתָא וְיֵיעוֹל לְבֵית טַעֲוָתֵיהּ
לְמִבְעֵי וְלָא יִכּוּל׃ יג דֵין
פִּתְגָמָא דִי מַלֵיל יְיָ עַל
מוֹאֲבָאֵי מִבְּכֵן׃ יד וּכְעַן
מַלֵיל יְיָ לְמֵימַר בִּתְלַת שְׁנִין
כִּשְׁנֵי אֲגִירָא וְיֵסוּף יְקָרְהוֹן
דְמוֹאֲבָאֵי בְּכָל הֲמוֹן סַגִיא
וּשְׁאָר צִבְחַר כִּזְעֵיר יְסוּף כָּל
יְקָרֵיהוֹן׃ א מַטַל כַּס דְלוֹט
לְאַשְׁקָאָה יַת דַמֶשֶׂק הָא
דַמֶשֶׂק מִתְעַדְיָא מִמַלְכוּ וּתְהֵי
לִכְרַךְ מְחַמְרָא׃ ב שְׁבִיקָן
קִרְוֵיהוֹן חֲרֵבוּ לְבֵית מַשְׁרֵי
עֶדְרִין דְעָן יְהוֹן וְיִשְׁרוֹן וְלֵית
דְמָנִיד׃ ג וְיִבְטֵיל שׁוּלְטָן
מֵאֶפְרַיִם וּמַלְכוּ מִדַמֶשֶׂק וּשְׁאָר יְתִידָאִין מֵאֲרָם וִיקָרְהוֹן כִּיקַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
יְהוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ ד וִיהֵי בְּעִדָנָא הַהִיא יְמַאךְ יְקַר יַעֲקֹב וְעוֹתֵר

ולא יוכל ד' בקרי' וסי' וכסה את עין הארץ ולא יוכל ובא אל מקדשו להתפלל . ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו . ולא יוכל ה' עוד לשאת . וכל ולא יכול דכוו' במ"ד וסימ' וירא כי לא יכול לו ויגע . אתה ידעת את דוד אבי . ואחיהו לא יכול לראות כי קמו . לא יכול להכיל את העלה דד"ה : ערער ה' חס' וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סוף סי' ד' ובמלכים חלק ב' סימן י' : ידל י"ב בלי' פתחין וסי' נמסר בשפטים סימן ו'

רדק

בשמחה : לא ידרך , אמר על היין לא ידרך על שם סופו , כמו ועתי קמה אפיתי על גחליו להם , והידד הוא קריאת הדורכים בשמחה : (יא) על כן . מאמר הנביא בלשון מואב : מעי וקרבי , הוא כפל ענין במלות שונות , כי הקרב הוא המעים ויונתן תרגם קרבי ולבהון , ובן הוא הלב בכלל הקרב : וקיר חרש הוא קיר חרשת הנזכר למעלה : (יב) והיה כי נראה כי נלאה , כאשר יהי' נראה לעם כי נלאה מלבכות בבמה כמו שאמר למעלה בבמות , לבכי וכאשר יהיה נראה שהוא נלאה מהבכי יבוא לעמוד שם בבמה : ובא אל מקדשו , ירצה לבא אל בית מקדשו , והוא בית אלהיו ירצה לבא שם ולהתפלל אולי יושיענו ולא יוכל לבא מתוך לאתו מן הבכי : וכן תרגם יונתן אל מקדשו לבית טעותיה : (יג) הדבר . נבואה זו נאמרה על מואב מאז זה שנים ולא קבע לה זמן ועתה הוסיף לאומרה וקבע לה זמן : (יד) בשלש שנים . כשני שכיר ונקלה כבוד מואב , כלומר עד שלש שנים מצומצמות כימי שכיר שהוא מדקדק בזמנו ולא יוסיף עליו כן תבא הרעה על מואב עד שלש שנים מצומצמות , וכבודו ישוב לקלון . כבודו שהוא עתה וגאוהו בכל ההמון הרב שיש לו עם רב וממון הרב יסיף : ושאר מעט מזער . ומה שישאר מהם יהיה מעט מזער , והכפל למעט . לוא כביר . לא יהיה עוד כביר חזק כמו שהיה , ובדרש אשר דבר ה' אל מואב מאז כשהשכיר בלק את בלעם נגזרה גזרה זו על מואב , ובסדר עולם בשנת בא תרתן אשדודה בשלוח אותו סרגון מלך אשור שטף עמונים ומואבים שהיו מסייעים אותו כשצר על שמרון שלש שנים לקיים מה שנאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב , כלומר לפי שהם סייעו מלך אשור שלש שנים על שמרון כאילו היו שכירים , לפיכך יפלו בידו ונקלה כבוד מואב ביד מלך אשור : (א) משא , נבואה זו של דמשק שהחריב כי מלך אשור החריבה כמו שכתב , וכן החריב שמרון אחר כן וזכר חרבן ישראל בזאת הנבואה כי בני המלכים רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל נועדו על ירושלם להלחם , לפיכך זכר חרבן ישראל שהיא מלכות אפרים בנבואה זו : מוסר מעיר . מוסר מהיות עיר : והיתה מעי מפלה . שישפילנה ותהיה גל אבנים , וזכר דמשק לפי שהיתה ראש הממלכה כמו שאמר כי ראש ארם דמשק : (ב) עזובות ערי ערוער . אפשר שהיתה בארם עיר ששמה ערוער והיתה עיר גדולה לפיכך סמך אליה הערים הקטנות ואמר ערי ערוער ואף על פי שהיתה בערי מואב ערוער שכבשוה בני ישראל היתה גם כן בערי דמשק עיר ששמה ערוער כמו שכתוב עד ערוער אשר על פני רבה , ובמדרש עומד בדמשק ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק שוקים כמנין ימות החמה וכל אחד יש בו עכו"ם והיו עובדים כל אחת ביומה וישראל היו עובדים כולם ביום א' לכך הזכיר מפלת ערוער שהיתה בישראל אצל מפלת דמשק : לעדרים תהיינה . שיהיו חרבות ויהיו למדבר ואז : (ג) ונשבת מבצר , היא שמרון שהיה מבצר אפרים וראש ממלכתם וממלכה מדמשק כי מלך אשור המית רצין מלך ארם והחריב דמשק : ושאר ארם . לפי שזכר דמשק אמר לא דמשק לבד כי גם שאר ארם יגלו כמו כבוד בני ישראל כן יגלה כבודם כי שניהם גלו בזמן אחד ע"י מלך אשור : (ד) והיה ביום ההוא . בזמן ההוא שגלו עשרת השבטים שהיו כבוד יעקב : ידל . ענין דלות ועניות והוא הפך הכבוד , כי עם העושר הוא הכבוד : ומשמן בשרו ירזה

רשי

תבואה : לא ירועע . לי' תרועת שמחה : הידד השבתי . קול המתאספים להטיל הקורה לעצור הענבים : (יא) יהמו . בקינה : (יב) כי נלאה מואב . להלחם על במות המגדלים : ובא אל מקדשו . אל מקום אשר הם מתקדשים שם ומזדמנים שם להתפלל : (יג) זה הדבר . סוף כליית של מואב ביד נבוכדנצר : אשר דבר ה' אל מואב מאז . מימים רבים לפני בא הרעה עליו ניבא לו ישעיה את זאת . ד"א מאז מאת אשר שכר בלק את בלעם : (יד) ועתה דבר ה' . לקרב את הפורענות להם : בשלש שנים כשני שכיר . בשביל שלש שנים שסייעו את סנחרב כשצר על שומרון ועזרוהו בלי בצע כאלו היו לו שכירים לפיכך ונקלה כבוד מואב בין כל שאר המונו של סנחריב שסיפם בשבי מתוך אותו החיל וילך לו וכן מפורש בסדר עולם שטף עמונים ומואבים שהיו מסייעין אותם כשצר על שומרון שלש שנים לקיים מה שנאמר שלש שנים כשני שכיר וגו'. ועוד יש לפרש שלש שנים כשני שכיר שלש שנים נגזרו עליכם לאורך זמן אבל מצומצמין יהיו ולא תאחר עוד הפורענות כאשר ידקדק השכיר בשני שכירותו לצמצם : ונקלה כבוד מואב בעיני כל המון סנחריב הרב : ושאר . פליטה הנשארת למואב : מעט מזער . תסיה : לא כביר . לשון רוב : (א) מוסר מעיר . לשון הסרה : מעיר . מהיות עיר : מעי . לשון שפלות ועומק כמו מעות ימים : (ב) עזובות ערי ערוער . י"ת לשון חורבן כמו ערער תתערער ופירושו על ערי ארם . ומדרש אגדה מתמיה לפי שערוער מארץ ישראל היתה שנאמר (במדבר לב) ואת ערוער . עומד בדמשק ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק שווקים כמנין ימות החמה וכל אחת יש בה עכו"ם ועובדים לה יום אחד בשנה וישראל עשו את כולן קבוץ אחד והיו עובדין את כלם בכל יום לכך הזכיר מפלת ערוער אצל דמשק . ואני מפרשו לפי פשט המקרא על שנתחברו רצין ופקח בן רמליהו יחד והנביא היה מתנבא על מפלת דמשק ואמר הנה דמשק מוסר מעיר ערי ערוער שהיו של פקח כבר היו עזובות שגלו הראובני והגדי כבר והרי תמיד לעדרי צאן הם נתונות ורובצים שם צאן מואב ואין מחריד עוד תהי מלכות פקח הולכת וכלה ותלכד גם שומרון בימי הושע ואז ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק שיהרג רצין : (ג) ככבוד . עשרת השבטים יהיו גם אלו גלו לחלח וחבור ואלו יגלו לקיר שנאמר ויגלה קירה ואת רצין המית (מלכים ב טז) : (ד) ומשמן בשרו ירזה . ועותר יקריה

מצודת ציון

[י] : ירונן . מל' רינה : ירועע . מלשון תרועה : ניקבים . הוא הבור שלפני הגת והיין יורד בו : ידרוך הדורך . הדרך לדרוך ברגל על הענבים להוציא היין : השבתי . ענין בטול כמו שבת נוגש [לעיל י"ד] : [יא] מעי וקרבי . פתרון אחד להם : [יב] נלאה . ענין עייפות כמו המעט מכם הלאות אנשים [לעיל ז] : הבמה . ענינו מקום גבוה ורמה כמו במתי עב [לעיל י"ד] : מקדשו . מקום המזומן לו : [יד] ונקלה . מל' קלות : ההמון . ענין עם רב ולתוספת ביאור אמר הרב : מזער . ענינו כמו מעט כמו כתר לי זעיר [איוב ל"ו] : כביר . ענין רבוי כמו יתן אוכל למכביר [שם] : [א] מעי . תל ודגור כמו לעי השדה [מיכה א] : [ג] ונשבת . ענין בטול : ככבוד . העושר נקרא כבוד כמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד

מצודת דוד

יכלה הכל : הידד השבתי . בטלתי את קול צעקת הידד כי גם היא לשון קריאת צעקת דורכי היין לזרז זה את זה וכן נאמר הידד כדורכים יענה (ירמיה כה) : (יא) על כן . בעבור גודל החורבן ואמר בלשון מואב : מעי למואב . בני מעי יהמו ככנור על חורבן מואב : וקרבי וכו' . הוא כפל ענין במ"ש : (יב) כי נראה . כאשר יראה מואב אשר הוא נלאה ועיף לעמוד על הבמה להלחם שמה מול האויב : אל מקדשו . לבית העבודת כוכבים שלו להתפלל לפניו לעזור לו : ולא יוכל . עכ"ז לא יוכל להתחזק כי אין בידו לעזור : (יג) מאז . מימים הרבה נגזרה עליו : (יד) ועתה דבר ה' . עתה הוסיף לקבוע זמן : כשני שכיר . ר"ל מצומצמות כשכיר הזה המצמצם בשני שכירתו : ונקלה . כבודו יהיה נקלה ונבזה עם כל ההמון הרב שיש לו כי לא יועילו לו : ושאר . השארית שיהיה לו הנה יהיו מעט מזער לא הרבה ישארו וכפל הדבר להמעיט : יז (א) מוסר מעיר . יהיה סר מהיות עיר : מעי מפלה . ימלא תלים מן מפולת הבתים : (ב) עזובות . הלא הערים הסמוכות לערוער כבר עזובות המה כי גלו מהם הראובני והגדי : לעדרים . והרי הם נתונות לעדרי צאן והמה רובצים שם ואין מי מחרידם כי שממה המה ואין מי בא שמה : (ג) ונשבת . וכן נשבת כל ערי מבצר מאפרים וכן יושבת הממלכה מדמשק ולפי שרצין מלך ארם ופקח מלך ישראל התחברו להלחם על ירושלים לכן אמר שהמה שניהם יפלו ביד סנחריב וירושלים תנצל : ושאר ארם . הפליטה הנשארת מארם יהיו ככבוד בני ישראל כי גם כבודם ידל : (ד) ידל כבוד יעקב . יהיה דל ורש כי יוקח עשרו : ומשמן . השמנות בשרו יהיה רזה וכחוש ר"ל לא ישאירו בידו מאומה

וכיה

יקריה יגלי : (ה) והיה כאסוף קציר קמה . כמו שבעת קצירת קמה אוסף הקוצר לבת הקמה ביד אחת וזרועו השנית שבלים יקצור במגל כן יעקור סנחרב ויגלה הכל ואף לקט הנושר בשעת קצירה ילקט וישאנו כלומ' אף הבורחים לא ימלטו מידו וילקטום (כמו שמלקט שבלים סא"א) : בעמק רפאים . הוא הגיא אשר על פני ירושלים כספר יהושע תמצא שעמק רפאים סמוכה לירושלים : (ו) ונשאר בו. חזקיהו וסייעתו שהם תוך ירושלים אנשים מעט כעוללות כרם. וכנוקף זית כמשאיר שנים שלשה גרגרים : כנוקף זית . קוצץ זיתים ללוקטן מן האילן וכן ונקף בסבכי היער (לעיל י). ורבותינו דרשו ונשאר בו בהמון סנחרב אנשים מעט כנוקף זית כדאיתא באגדת חלק : בראש אמיר . בראש הענף : בסעיפיה . בענפיה וכן וכלה סעיפיה (לקמן כז) וכן מסעף פארה (לעיל י) : (ז) ישעה . יפנה אל עושהו כמו וישע אל הבל (בראשית ד) : האדם. לדיקים שנשארו בם : (ח) לא יראה. לא יחשבו בעיניו : (ט) ערי מעוזו . של ישראל : כעזובת החרש והאמיר . עזובות כיער הזה חריבות מאין אדם : חורש . הוא יער כדמתרגם ביער בחורשא : והאמיר. אף הוא יער מקום אילנות כעזובת ערי האמורי שהניחום חריבות בימי יהושע כחורש והאמיר וברחו להם מפני ישראל והיתה ארץ ישראל שממה : (י) על כן תטעי וגו' . על כן כאשר נטעתיך מתחילה נטעתי נטעי נעמנים שנים עשר בני יעקב ובהשלות נטעיך לזמורות נתנו זרע שאינו הגון כזמורות זרות שאינם ממין גפן אלא דומים לגפן : תזרענו . תתני זרעך באותו נטע ועוד י"ל וזמורות זר תזרענו שהתחתנת בכותים ונתערבו בהם : (יא) ביום נטעך תשגשגי .

יַעֲקֹב וּמִשְׁמַן בְּשָׂרוֹ יֵרָזֶה׃ ה וְהָיָה כֶּאֱסֹף קָצִיר קָמָה וּזְרֹעוֹ שִׁבֳּלִים יִקְצוֹר וְהָיָה כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ ו וְנִשְׁאַר־בּוֹ עוֹלֵלוֹת כְּנֹקֶף זַיִת שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גַרְגְּרִים בְּרֹאשׁ אָמִיר אַרְבָּעָה חֲמִשָּׁה בִּסְעִפֶיהָ פֹּרִיָּה נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל־עֹשֵׂהוּ וְעֵינָיו אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה׃ ח וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל־הַמִּזְבְּחוֹת מַעֲשֵׂה יָדָיו וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו לֹא יִרְאֶה וְהָאֲשֵׁרִים וְהַחַמָּנִים׃ ט בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ ׀ עָרֵי מָעֻזּוֹ כַּעֲזוּבַת הַחֹרֶשׁ וְהָאָמִיר אֲשֶׁר עָזְבוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיְתָה שְׁמָמָה׃ י כִּי שָׁכַחַתְּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵךְ וְצוּר מָעֻזֵּךְ לֹא זָכָרְתְּ עַל־כֵּן תִּטְּעִי נִטְעֵי נַעֲמָנִים וּזְמֹרַת זָר תִּזְרָעֶנּוּ׃ יא בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ

ל'
ג' מ"ל
ד' בלישנא. ל'
ל'. נ"ב
ל' כתרי לישני
ל'
שעיה על ג' בלישנא ישען על ביתו. הוי היורדי' מצרים ודין
ל'
ל'
ל' מ"ל וחד חס' וכתיב ה'
ל'
ל' כרמים
ל' וחסר
ל'. ל'. ו'

יקריה יגלי : ה ויהי כמכנש חצד קמה ודרעיה שובלין יחצוד ויהי כמלקט שובלין במישר גבריא : ו וישתארון ביה עוללין כביעור זיתא תרין תלתא גרגרין בריש ענפא ארבעא חמשא בסוכא מרדא כן ישתארון יחידאין צדיקיא בגו עלמא בני מלכותא אמר יי אלהא דישראל : ז בעדנא ההיא יסתמיך אנשא לפולחן עבדיה ועינוהי למימר קדישא דישראל יסברון : ח ולא יסתמיך על אגוריא עובד ידוהי ודאתקנא אצבעתיה לא יתקים ואשריא וחניסנסיא : ט בעדנא ההיא יהוין קרוי תוקפיהון כברך דחריב ואתחמר די אשתביק מן קדם בני ישראל ותהי לצדו : י ארי שבקת אלהא דפורקניך ודחלת תקיפא די מימריה בסעדיך לא אדכרת בדיל דאת נציבא נצבא בחירא ועובדין מקלקלין אסגית : יא באתר דאתקדשתון למהוי עם תמן קלקלתון עובדיכון ואף כד עלתון לארע בית שכנתי תמן

ג בי פסוק וידל ישראל : ועיניו י"א בקריאה וסימ' במסר' רבת' : ובבקר ו' בקריאה וסימ' נמסר בסדר תולדות אהרן כנוקף זית . סנהדרין נה :

ירזה . דרך משל על עשרה וכבודה שגלה וכרזון בשר השמן : (ה) והיה כאסוף קציר . כמו שהקוצר יאסוף הקמה ויקצרנה יחד לא ישאר אלא שבלים מעטים אחת הנה ואחת הנה כן יעשה מלך אשור בישראל שיגלה אותם ולא נשארו בעשרה שבטים אלא מעטים מפוזרים בארץ וגם מהם יקחו וילקטו אותם אשר ימצא : קציר . שם תאר כמלת שריד ופליט : וזרועו שבלים יקצור . כפל הענין במלות שונות : והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים . זה המשל מלקט ישראל הבורחים כמו שמלקט שבלים אחת הנה ואחת הנה כן ילקט האויב מה שנמצא מהם בורחים והנה ילקטם . בעמק רפאים . ונשאר המקומות . אבל זכר עמק רפאים כי הוא סמוך לירושלם ומלך אשור תפש הכל מה שלכד שהיה חוץ לירושלם ועמק רפאים נזכר בספר יהושע אשר בקצה עמק רפאים צפונה נקרא . כן בעמק ההוא אולי היה לענקים : (ו) ונשאר . אמר זה על יושבי ירושלם שהיו כעוללות כנגד שאר ישראל שהיו רבים והם מעטים כעוללות להם : וכנוקף זית . כמו אחר נקיפת זית הנשארים בזית גרגרים מעטים שלא נשרו בעת הנקיפה והם אשר בראש אמיר שלא השיג יד המנקף להסירם והאמיר נקרא הסעיף העליון כן הוא ירושלם שהיא גבוהה ומעולה בארץ ישראל ואשר יהיו בתוכה לא תשיגם יד מלך אשור : (ז) ביום ההוא . ישעה . פי' יפנה או יבטח ועל כמו אל אם פירוש יפנה, והוא כי חזקיהו החזיר למוטב ישראל ובער עבו"ם מבית המקדש ומן הארץ והבין והורה אותם כי ה' הוא האלהים ולו ראוי לעבוד ולבטוח בו וזהו שאמר על עושהו שיבינו כי האלהים הוא עושה את האדם ויצרו והוא קדוש ישראל שקדש ישראל והבדילם מן העמים להיות לו ולעובדו לבדו : (ח) ולא ישעה אל המזבחות מעשה ידיו . לא אמר על המזבחות מעשה ידיו כי כל מזבחות מעשה ידי אדם אלא המזבחות סמך למעשה ידיו ומעשה ידיו הם האלילים והוא עושה המזבחות להם ועובד עליהם לשמים ואף על פי שבא הסמיכות בה"א הידיעה כך בא כמוהו המזבח בית אל ואחרים כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלל : ואשר עשו . כפל הענין במלות שונות : (ח) ביום ההוא . כעזובת החרש והאמיר שם דבר כמו ורבה העזובה בקרב מלוכה אמר כי ערי מעוזו יהיו עזובות מפני האויב כעזובת החרש והאמיר שעוזב מלקט הפירות העוזב אותם לגבהם ולמעוטם כמו שאמר למעלה שנים שלשה גרגרים בראש אמיר : אשר עזבו מפני בני ישראל . פירוש כעזובה שעזבו הכנענים מפני בני ישראל וכעזובת שזכר עומד במקום שנים כי מטבע' אומות רבים מהם ברחו ועזבו עריהם כשבאו ישראל לארץ , ונדרש אומר כי הכנעני פנה לפניהם והלך לאפריקי , ויש אומרים כי הפריזי פנה , כן ישראל עזבו אפי' ערי המעוז מפני אשור , והאשר שעליהם נאמר ויעל על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ולא הוצרך להלחם עליהם כי מאין עזובות ולא הניחו בהם אלא הנשים והטף , וזהו שאמר ויאמר לבקעם אליו כלומר חשב לבקעם כדיק ומתי קבל ולא הוצרך כי מאחם עזובות : והיתה שממה . והיתה הארץ שממה מאין יושב : (י) כי שכחת . אמר כנגד כנסת ישראל למה קרה לך כל זה אפילו ערי מעוזך עזובות לפי שאת עזבת צור מעוזך ואלהי ישעך שהיה לך מגדל עוז ומושיעך מן האויב ואת שכחת אותו ולא זכרת אותו בעת צרתך לפיכך הניחך ביד אויב : על כן תטעי נטעי נעמנים , על כן לא לך זה לפי בהיות מתחילה נוטעת נטעי נעמנים ועתה זמורת זר תזרענו אותו , הנעימות הפכת לזרות , והוא משל כי עבודת האל הגדול הפכת לעבודת זר : (יא) ביום נטעך . מתחילה בעוד שהיית הולכת אחרי

מצודת דוד

(ה) והיה כאסוף קציר . הדבר יהיה דומה כמו הקוצר אשר בידו האחת אוסף שבלי הקמה ובזרועו השנית יקצרם כן האויב יקבצם ויכלם מן העולם : והיה כמלקט . רצה לומר אף הבורחים לא ימלטו מידו כי ילקטם אחד אחד כהמלקט שבלים בעמק רפאים והוא הגיא הסמוך לירושלים כמו שכתוב ביהושע והמקום היה רז וכחוש ומעט תבואה צמח שם אחת הנה ואחת הנה נלקטים אחת אחת : (ו) ונשאר בו עוללות . זה חזקיהו וסיעתו שהיו תוך ירושלים והמה המעט כעוללות הכרם : כנוקף זית . כשורת זיתים מן האילן אשר ישארו שנים או שלשה זיתים יחידים בראש הנוף העליון לפי שקשה לכרתם שמה : ארבעה חמשה . וישארו ארבעה או חמשה גרגרים בענפים של אותה הזית שהיתה בעלת פרי ר"ל כמו כן מעט ישארו שלא יכבשם סנחריב : (ז) ישעה האדם . יפנה האדם אל ה' שעשה אותו ובו יבטח : ועיניו וכו' . כפל הדבר במ"ש : (ח) אל המזבחות מעשה ידיו . אל המזבחות העשוים לעכו"ם שהמה מעשה ידיו : ואשר וכו' . לא יסתכל עוד אל העכו"ם אשר עשו אצבעותיו וגם האשרים והחמנים לא יראה עוד : (ט) ערי מעוזו . ערי המבצר שהיו לו למעוז וחוזק : כעזובת החורש והאמיר . עזובות תהיינה מיושביהן כמו היער שהוא עזוב מבני אדם וכמו הנוף העליון מן האילן שלרוב גבהה עזובה היא מאנשים כי אין מי עולה שמה : אשר עזבו . חוזר על מלת כעזובת לומר וכעזובה אשר עזבו הכנענים מפני בני ישראל כי רבים מהכנענים עזבו עריהם והלכו להם מפני בני ישראל בעלותם ממצרים : והיתה שממה . ותהיה ארצם שממה מאין יושב : (י) כי שכחת . בעון אשר שכחת וכו' : וצור מעוזך וכו' . כפל הדבר במ"ש : על כן . על אשר מתחילה נטעת נטעי נעמנים וערבים ועתה תזרע הרבה זמורת זר שאינו ממין הגפנים ר"ל הפכת עבודת האל לעבודת האליל : (יא) ביום נטעך . לכן היית מגדלת בתחילה כי ביום שנטעו אותך נתגדלת למעלה ובבקר שאחריו הוצאת פרחי הזרע ר"ל במהירות

מצודת ציון

הזה (בראשית ל"א) : (ו) עוללות . הם הענבים הקטנים הנשארים באילן ואין מי חושש עליהם והוא מלשון עולל ויונק : כנוקף . ענין כריתה כמו ונקף סבכי היער (לעיל י) : גרגרים . כן יקראו פירות דקים יחידים : אמיר . הוא נוף העליון וכן כעזובת החורש והאמיר האמור למטה : בסעיפיה . בענפיה כמו בסעפותיו קננו (יחזקאל ל"א) : (ז) ישעה . יפנה כמו וישע ה' אל הבל ואל מנחתו (בראשית ד) : על . כמו אל : (ח) והאשרים . הוא אילן הנעבד : והחמנים . צורה מה עשוי לחמה : (ט) מעוזו . ענין חוזק : החורש . ענינו יער בעל סעיפים כמו ותורש מצל (יחזקאל ל"א) : והאמיר . הוא הנוף העליון : (י) וצור . ענין חוזק : נעמנים . מל' נעים ויופי : זמורות . כן נקרא ענף הגפן וכן ויכרתו משם זמורה (במדבר י"ג) : (יא) תשגשגי . ענין גדול למעלה כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צ"ב) ונכפלו הפ"א והעי"ן

תַּפְרִיחִי נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ׃ יב הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמָיוּן וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן׃ יג לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשָּׁאוּן וְגָעַר בּוֹ וְנָס מִמֶּרְחָק וְרֻדַּף כְּמֹץ הָרִים לִפְנֵי־רוּחַ וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה׃ יד לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה בַלָּהָה בְּטֶרֶם בֹּקֶר אֵינֶנּוּ זֶה חֵלֶק שׁוֹסֵינוּ וְגוֹרָל לְבֹזְזֵינוּ׃

יח א הוֹי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ׃ ב הַשֹּׁלֵחַ בַּיָּם צִירִים וּבִכְלֵי־גֹמֶא עַל־פְּנֵי־מַיִם לְכוּ | מַלְאָכִים קַלִּים אֶל־גּוֹי מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט אֶל־עַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי קַו־קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר־

ד׳ · ב׳ ר״פ · ג׳, ב׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ לעוזאל · ב׳ ר״פ. ל׳ · ג׳ · ב׳ · ד׳ בספרה · ג׳ ומ״ל

הֲוָה חָזֵי לְכוֹן לְמִפְלַח שְׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנִי וּפְלַחְתּוּן לְטַעֲוָתָא אַרְחֵיקְתּוּן תְּיוּבְתָּא עַד דִּמְטָא יוֹם תְּבָרְכוֹן בְּכֵן הֲוָה כֵּיבְכוֹן לְמַפַּחַת נְפָשׁ׃ יב וַי הֲמוֹן עַמְמִין סַגִּיאִין דִּי כְמֶהֱמֵי יַמָּא הָמָן וְאִתְרְגוּשַׁת מַלְכְּוָן דְּכָאִתְרְגוּשַׁת מַיִין תַּקִּיפִין מִתְרַגְשִׁין׃ יג מַלְכְּוָן דְּכָאִתְרְגוּשַׁת מַיִין סַגִּיאִין מִתְרַגְשִׁין וְיִזּוֹף בֵּיהּ וְיֵעֱרוֹק מֵרָחִיק וְיִתְרְדֵף כְּמוֹץ טוּרַיָּא קֳדָם רוּחָא וּכְגַלְגְּלָא קֳדָם עַלְעוֹלָא׃ יד לְעִדָּן רַמְשָׁא וְהָא כִּדְלָא הֲוָה עַד דְּלָא צַפְרָא וְהָא כִּדְלֵיתוֹהִי דֵּין הוּלַק לְאַנְסָנָא וְעַדַב לְבָזָזָנָא׃ א וַי אַרְעָא דְּאָתַן לָהּ בִּסְפִינָן מֵאַרְעָא רְחִיקָא וְקִלְעֵיהוֹן פְּרִיסָן כְּנִשְׁרָא דְּטָאִים בְּכַנְפּוֹהִי דְּמֵעֵבַר לְנַהֲרֵי הוֹדוּ׃ ב דִּמְשַׁלַּח בְּיַמָּא אִזְגַּדִּין וּבִדְגוֹגִין עַל אַפֵּי מַיָּא אֲזִילוּ אִזְגַּדִּין קַלִּילִין לְעַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא לְוָת עַמָּא דְּתַקִּיף מִבְּכֵין וּלְהָלָא עַמָּא אניסא

בשלח: יהמיון ג׳ וסימ׳ כהמות יהמיון. אך בצלם יתהלך איש. כי הנה אויביך יהמיון: גמא ג׳ וחס׳ וסימ׳ ותקח לו תבת גמא. ובכלי גמא על פני מים. היגאה גמא. וחד חצור לקנה וגמא: ומורט ב׳ וסימ׳ אל גוי ממשך ומורט. עם ממשך ומורט: ומבוסה ג׳ ומ״ל וסימ׳ השולח בים צירים. יובל שי לה׳. יום מהומה ומבוסה ומבוכה:

תולדות אהרן צלצל כנפים. זוכר קדושים:

רדק

אחרי האל הגדול היות מגלחת במעשיך. כמו על דרך משל אם יטע אדם נטע וישגא ביום הנטיעה ובבקר יוציא פרח ואלו אין כן היו כל מעשי ידיך באים על הנכונה והיה בהם ברכה מרובה ועתה בהשחיתך דרכך נד קציר יעוד הנטע והקציר: ביום נחלה וכאב אנוש. ביום שבאה לך המכה הגדולה והכאב האנוש: קציר. כמו ועשה קציר כמו נטע, ואמר תטעי, ואמר תזרענו, ואמר נטעך, ואמר זרעך, כי האומה דומה בשני דרכים בנטיעה ובזריעה, ואמר תטעי בלשון נקבה ואמר תזרענו לשון זכר כי כן דרך הפסוק כשידבר לעם פעם בלשון זכר ופעם בלשון נקבה כשידבר לשון נקבה הוא כנגד הכנסת וכשידבר לשון זכר הוא כנגד העם: (יב) הוי המון עמים. הוי כמו אוי או הוא לשון קריאה, אמר על מחנה אשור הבא בירושלם בחיל כבד והמון ושאון ענין אחד ושנה הענין ושלש לחזק הענין, ודמה החיל הכבד למים רבים ששוטפי׳ הארץ כן מחנה אשור שטף כל ישראל עד ירושלם וכשבא לירושלם גער בו האל: ונס. זאת היא המליצה, גם כן המים כמו שתרגם ויגער בים סוף ויחרב וכן אמר מה לך הים כי תנוס וכן גער האל במחנה אשור והמים רבים מהם בגערתו והנשארים נסו והמלך ג״כ נס לו, ובאמרו ממרחק והיה לו לומר למרחק אלא ר״ל כי הוא נס מירושלים ואפילו כשהיה רחוק מירושלים נס עדין מאותו מקום רחוק כי לא היה בוטח בעצמו וכן אמר וסלעו ממגור יעבר: ירדף. ינוס כאלו רודפים אחריו ומלאך ה׳ היה רודפו, ובאמרו כמוץ הרים לפי שהרוח נושבת בהרים בחזקה יותר מאשר נושבת במישור ר״ל כי רודפו היה חזק: (יג) לאומים. מפורש הוא: (יד) לעת ערב. כמו שכתוב ויצא מלאך ה׳ ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף: בטרם בקר איננו. כמו שכתוב וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים: זה חלק שוסינו. מאמר הנביא זה החלק והגורל ראוי לשוסינו ולבוזזינו והם מחנה אשור ששסו ובוזו את ישראל: (א) הוי ארץ צלצל כנפים. אחר שזכר הישועה אשר היתה בימי חזקיהו סמך אליה הישועה הגדולה שעתידה להיות בימות המשיח, ואמר הוי והוא לשון קריאה קרא כנגד הארץ ההיא אשר מעבר לנהרי כוש וקראה צלצל כנפים לרוב הספינות אשר בה כי בפרש הקלעים בהם ידמו לכנפים וילכו בהם כמו העוף שיעופף בכנפיו והקלעים יעשו צל וכן תרגם יונתן ווי ארעא דאתן וגומר: (ב) השולח בים צירים. הוא המלך אשר מעבר לנהרי כוש ישלח מלאכים דרך ים: ובכלי גמא ישלחם, פירושו ספינות עשויות מהגומא והם קלות ללכת על פני המים, ורבינו סעדיה ז״ל כתב כן בספר האמונות ומי שהיה מהם בארץ כוש ישאו אותם בערבות של גומא עד שיגיעו למצרים כי במקום הגבוה מהנהר הר יוצא במים לא יוכלו הדוגיות לעבור שלא ישברו, אך עריבות הגומא העשויות בשעוה אם יגעו בהר יפלו ולא ישברו ועניין צלצל כנפים שארצותם מסוככים ונסתרים מהרבה בני אדם, ואלה המלאכים ישלחם עם מנחה וגם בני ישראל אשר בארצו ישלחם למנחה, כמו שכתוב בנבואת צפניה, מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי, ויאמר מלאכים לכו מלאכים קלים, כלומר שהם בספינות קלות, כמו שאמר ובכלי גמא לכו אל ישראל שהיו עד עתה גוי ממושך ומורט שמשכו אותו העובדי כוכבים הנה מזה והנה מזה ומרטו אותו, כלומר מריטתם אותו היתה במריטת שערם ובשרם, כלומר שהשחיתו גופם וארצם: אל עם נורא מן הוא והלאה. מהיום אשר היה לעם היה עם נורא, רוצה לומר שהיה אדם רואה בהם נפלאות ונוראות שהיה עושה עמהם האל בטובתם וברעתם, כי בטובתם הי׳ מגלית על כל גוי, וברעתם היה מכה אותם דרך מוסר לא לכלותם כי בכל אשר מכות הגוים ומרטו אותם לא היה כח בידם

רשי

לשון סכסוך נשתגשגו זמורותיך במיני דשאים וערבובים המקלקלים ענפי הגפן כלומר במקום שנטעתיך לי לכרם שם קלקלת במעשיך הוא שאמר להם (יחזקאל כ) ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואמר (שם) וימרו בי ולא אבו לשמוע וגומר ואף כאן תשגשגי נתערבת בתועבות המצריים: ובבקר זרעך תפריחי. וליום המחרת כשהוצאתיך משם והכנסתיך לארץ גם שם זרעך הרע הפרחת: נד קציר ביום נחלה. גדיש של קציר רע אשר הונח ביום ובלילה: נחלה. אותו קציר הגיע ליום צרה. נד הוא לשון גובה וכן נצבו כמו נד נוזלים (שמות טו) וכן כונס כנד (תהלים לג) ואין נד ונוד שוים: וכאב אנוש. שנשלמת הכרך: אנוש. נעכר בחולי רע וכן ויאנש (שמואל ב׳ יב) וכן כי אנושה מכותיה (מיכה א). ד״א ובבקר זרעך תפריחי עד שלא בא השרב הפרחתם ודרך הכרם לפרוח כבא השרב והמפריח בבקר אינו הגון זה במדרש רבי תנחומא: (יב) הוי המון עמים רבים. מדה מהלכת על פני כל הדורות שוט שישראל לוקים בו סופו ללקות לפיכך הנביאים הנבאים פורענו׳ ישראל על ידי האומות סומכין אחריו פורענות האומה שלקה ישראל על ידה: המון עמים. אוכלסי סנחרב: ישאון. לשון תשואה והומה: (יג) וגער בו. הקב״ה באותו שאון: כמוץ הרים. משל את הרשעים במקולקל שבמינים ובמקולקל שבאותו המין מוץ הרים יבש משל עתקים: כגלגל. הוא מפריח של קוצים שקורין קרדו״ש בלע״ז הדומים לאותו שגוררין בהן בגדי צמר ואינן קשין וכשהגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתכפלין מאליהן והרוח מפזרן ואותו הכפוף עשוי כמין גלגל עגולה כמין (הפעז) (ס״א הפעין) באמצע וחמש זרועותיו סביב לה: (יד) והנה בלהה. שדים באים על האויב ומבהלין אותו: בטרם בקר איננו. והאויב אין בעולם: זה חלק שוסינו. חלק סנחרב וחלק גוג ומגוג כשיבואו לבוזזינו: (א) הוי ארץ צלצל כנפים. ת״י דאתן לה בספינן מארע רחיקא וקלעיהון פריסן כנשרא דטאים בכנפוהי. ואני אומר לפי שהן שרוין במזרח והארץ חמה העופות נאספים שם והיא מצולצלת בכנפי עופות ונבואה זו על אוכלסי גוג ומגוג כענין שנא׳ (ביחזקאל לח) פרס כוש ופוט אתם: (ב) לכו מלאכים קלים. לראות אם אמת הוא שחזרו ישראל למקומ׳ אשר הוא הי׳ גוי ממושך וממורט אל עם אשר הוא היה נורא בחזקתו: מן הוא והלאה. מן היום אשר נבחר לעם והלאה: גוי קו קו. שנפרע בו בעונו מדה במדה וניתן למבוסה. ד״א קו קו ל׳ קיא שהי ותאום (איכה ג): קו.

מצודת ציון

ועי״ן הפעל ויורה על הפלגה וכן לאשר פרות (לעיל ב׳) שפי׳ חפירות עמוקות ביותר: נד. מל׳ נדידה: קציר. ענינו ענף כמו תשלח קציריה (תהלים פ): נחלה. מל׳ חולי: אנוש. כאוב ביותר וכן אנוש חצי בלי פשע (איוב ל״ד): (יב) המון ושאון. [illegible] אחד לשם: כבירים. חזקים או מרובים: (יג) כמוץ. הוא פסולת התבואה כמו כמוץ אשר תדפנו רוח (תהלים א): וכגלגל. הוא פרח הקוצים העשוי כגלגל: סופה. רוח סערה: (יד) בלהה. הוא ההפוך מן בהלה וכן בלהות היית (יחזקאל כ״ז): שוסינו. ענין בזה ושלל: וגורל. הוא כמו חלק ע״ש שדרך לחלוק ע״פ גורל: (א) הוי. הוא ענין קריאה: צלצל. מל׳ צל: (ב) צירים. שלוחים כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א): גומא. מין עץ הקלה לשוט על המים וכן תיבת גומא (שמות ב): מלאכים. שלוחים: ממשך. מלשון משיכה: ומורט. ענין תלישת השער כמו ואמרטה משער ראשי (עזרא ט׳): והלאה. ולהבא: קו. מלשון תקוה: ומבוסה. ענין רמיסה ודריסה

מצודת דוד

במהירות רב בא לך הגדולה: נד קציר. אבל עתה בהשחיתך דרכך הנה תנוד הענף ממך ביום בוא עליך נחלה ומכאוב אנוש ור״ל ביום בוא האויב יכלה הכל מבלי שארית: (יב) הוי. הנביא מתאונן על רב הבלבול שיעשה סנחריב: המון עמים רבים. הם אוכלוסי סנחריב: כהמות. כהמות הימי׳ יהמו: כשאון וכו׳. כפל הדבר במלות שונות: (יג) לאומים וכו׳. כפל עוד לחזוק הענין: וגער בו. אבל סוף הדבר אשר המקום יגער בו וינוס מפני הקול הבא ממרחק מן השמים רצה לומר הנשארים ינוסו מפני הכאת המלאך שהכה במחנה: ורדף. יהיה נרדף כמוץ אשר בהרים הנרדף מפני רוח כי לפי שהמוץ הוא דבר קל והרוח שולט הרבה בהרים נרדף הוא ביותר: וכגלגל וכו׳. כפל הדבר במ״ש: (יד) לעת ערב. כי המלאך הכה בהם בלילה במכה המבהיל: איננו. אינו בעולם כמ״ש וישכימו בבוקר והנה כולם פגרים מתים (לקמן לז): זה חלק. אמר הנביא זהו החלק הניתן לאשור אשר שסה אותנו: וגורל לבוזזינו. כפל הדבר במ״ש: יח (א) הוי ארץ. כאלו קורא אליהם ואומר אתם ארץ אשר הצל רב בך מקלעי הספינות הפרושים ככנפי העופות: אשר מעבר. אשר הארץ ההיא יושבת מעבר נהרי כוש: (ב) השולח. אשר ישלח שלוחים דרך הים ללכת בספינות מעצי גומא הקלים לשוט ע״פ המים: לכו. וכה יאמר אתם מלאכים ההולכים

בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ: ג כָּל־יֹשְׁבֵי
תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ כִּנְשֹׂא־נֵס הָרִים
תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ:
ד כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי אֶשְׁקֳוטָה
וְאַבִּיטָה בִמְכוֹנִי כְּחֹם צַח עֲלֵי־
אוֹר כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר: ה כִּי־
לִפְנֵי קָצִיר כְּתָם־פֶּרַח וּבֹסֶר גֹּמֵל
יִהְיֶה נִצָּה וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים בַּמַּזְמֵרוֹת
וְאֶת־הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז: ו יֵעָזְבוּ
יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ
וְקָץ עָלָיו הָעַיִט וְכָל־בֶּהֱמַת הָאָרֶץ
עָלָיו תֶּחֱרָף: ז בָּעֵת הַהִיא יוּבַל־
שַׁי לַיהוָה צְבָאוֹת עַם מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט
וּמֵעַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי
קַו־קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים
אַרְצוֹ אֶל־מְקוֹם שֵׁם־יְהוָה צְבָאוֹת

ג'
ל'
ל' וחסר
ד'
ג' ויתיר וי"ו
ג' ומ"ל. ד'
ג' וחסר
ג'. ב'
ג'
ג'
ל' ויוד בסגול
ג'
ב'
ג'
ד'

אֲנִיסָא וּבְזִיזָא דְּבָזוּ עַמְמַיָּא
אַרְעֵיהּ: ג כָּל דְּיָתְבִין בְּתֵבֵל
וְדִשְׁרָן בְּאַרְעָא כְּמִזְקַף אָתָא
עַל טוּרַיָּא תֶּחֱזוּן אָתָא
וּכְמִתְקַע שׁוֹפָרָא תִּשְׁמְעוּן
פּוּרְקָן: ד אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ
לִי אֲנִיחַ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל
וְאַשְׁקֵיט לְהוֹן וְאֶתְרְעֵי
מִמְּדוֹר קוּדְשִׁי לְאוֹטָבָא לְהוֹן
בִּרְכָן וְנֶחָמָן אַיְתֵי לְהוֹן
בִּפְרִיעַ כִּשְׁחִין פְּצִיחַ עַל
שִׁמְשׁ כַּעֲנָן טַל בִּשְׁחִין חֲצָד:
ח אֲרֵי עַד לָא יִמְטֵי זְמַן
חֲצָדָא אִלָנָא לְאַפְרָחָא
וּבִסְרָא מְנֵיהּ סְמָדַר וְיִקְטוֹל
שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָּא בְּחַרְבָּא וְיַת
תַּקִּיפֵיהוֹן יַעְדֵּי וְיַעְבַּר:
ו יִשְׁתַּבְקוּן כַּחֲדָא לְעוֹפָא
דְּטוּרַיָּא וְלִבְעִירָא דְּאַרְעָא
בְּקַיְטָא יְהֵי שָׁרֵי עֲלוֹהִי כָּל
עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְכָל בְּעִירָא
דְּאַרְעָא עֲלוֹהִי יְעַבְּרוּן סִתְוָא: ז בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְיְהֵיב תִּקְרוּבְתָּא לָקֳדָם יְיָ צְבָאוֹת
לְעַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא וּלְוָת עַמָּא דְּיִתְקַף מִבְּכֵן וּלְהָלָּא עַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא דְּבָזוּ
עַמְמַיָּא אַרְעֵיהּ לְאַתְרָא דְּאִתְקְרֵי שְׁמָא דַּיְיָ צְבָאוֹת דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בְּטוּרָא דְצִיּוֹן:

רשי

נהרים. מושלי כוש ונוף: (ג) כל יושבי תבל וגומר. אינכם צריכים לשאול צירים על כך כי כנשוא נס הרים תראו בהקבץ הגליות וכתקוע שופר תשמעו: (ד) אשקטה. מתשלום שכרו של גוג אפנה מכל עסקי ואביטה במכוני להטיב לו: כחום צח עלי אור. יאיר ויבהיק לו כחם השמש צח על ירק כמו ללקט אורות (מלכים ב' ד): כעב טל. שהקוצרים מתאוים לו להשיב נפש בחם קציר: (ה) כי לפני. בישול קצירו של עמלק ושל גוג טרם תמלא תאותו וסברו שהוא זומם לכלות את אחיו: כתם פרח. שלו ויתקרב להתבשל תבואה במלילותיה ולהיות פגה נצה של גפנה בוסר וגומל נגמל להיות גסים כפאל הלבן. הוא בוסר הוא גירוע: וכרת. הכורת את זלזלי הגפן הם הזמורות והשריגים. במזמרות שרפ"ש בלע"ז: ואת הנטישות. הם עיקרי הגפנים שקורין ציפ"ש בלע"ז: התז. כרת וקצץ כלו' יהרוג השרים והשליטים של גוג וחיילותיו ועוזריו: (ו) יעזבו יחדיו: פגריהם. לעיט הרים. לעוף הרים: וקץ עליו. כל ימות הקיץ: תחרף. כל ימות החורף מכאן אמרו משפט גוג לעתיד לבוא שנים

תולדות אהרן וכרת הזלזלים. שם לא: כתם ספיה. שם:

רדק

בידם להכריתם מגוי: גוי קו קו ומבוסה. נוטע מעט כששסוהו הגוים, וענין קו קו דרך משל כמו שהבנאי נוטה הקו ועושה נדבך אחד ונוטה אותו למעלה מזה לעשות נדבך אחר, וכן מעט מעט עד כלותו הקיר, כן כל עושה דבר עתה עושה מעט ועוד מעט עד שיעשה הדבר, וכן מה שאמר קו לקו לו. צו לצו זעיר שם זעיר שם: אשר בזאו נהרי' ארצו. בזאו כמו בזזו האלף תמורת הכפל: נהרים. הוא משל על מלכי העכו"ם: (ג) כל יושבי תבל. כמו שיעשה זה אשר מעבר לנהרי כוש כן תעשו כולכם: כנשא נס הרי'. כמו שאמר ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל: וכתקוע שופר. כמו שאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, וזה דרך משל כי כשירצה אדם לקבץ עם ישא נס בהרים כדי שיראהו הנס מרחוק ויבאו, וכן יתקע בשופר וישמעו הקול מרחוק ויבאו כן יקבצו כל ישראל אל ארצם מפה ומפה בעת הישועה, וכן הגוים יביאו אותם ויקבלו אותם כאלו נשאו להם נס והקעו בשופר: (ד) כי כה אמר ה' אשקטה כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בחטף קמץ הקוף ואתנח היא, אמר הנביא הן בבא הגואל אנוח ואשקוט מהמייתי עליהם, כמו שאמר למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה, ואז כשיצא כנוגה צדקה אשקוט ואביטה במכוני והוא בית המקדש אביט בו לטובה: כחום צח עלי אור. כמו שיהיה לטובה חם צח ובהיר עלי אור והוא המטר, כמו יפיץ ענן אורו, כי כשיהיה השמש בהיר על הארץ אחר המטר הוא יפה וטוב לצמחים כמו שאמר מנוגה ממטר דשא מארץ וכן עב טל בחום קציר הוא טוב כי בעת הקציר יהיה החום הגדול וכשהעבור עב טל יהיה טוב לבני אדם לקרר האויר ואמר טל ולא אמר מטר כי המטר יזיק לקציר אבל הטל ייטיב ולא יזיק: (ה) כי לפני קציר. המשיל גוג ומגוג והגוים הבאים עמו על ירושלם אחר הישועה לגפן פורחת וכשהשליך הפרח יהיה הנץ, והנץ יהיה בוסר והבוסר גומל מעט מעט עד שיהיו ענבים בשולות וזה משל על גוג ומגוג שיבא בעם רב סוסים ופרשים לבושי מכלול כולם קהל רב צנה ומגן תופשי חרבות וירבו בכל יום כמו שאמר פרס כוש ופוט אתם כלם מגן וכובע, ופירוש לפני קציר, לפני השלמת זמן קציר כי חצי ניסן ואייר וחצי סיון יקרא עת הקציר מארבע עתי השנה ובחצי סיון יהיה פרי הגפנים בוסר בארץ ישראל ברוב וזהו שאמר יהיה נצה שבה הנץ להיות בוסר והבוסר גומל ומתבשל והטעם כי כמו שהבוסר גומל יהיה קרוב לבשולו כן גוג ומגוג כשיהיו קרובים לגמור הצלחתם עד שיכבשו ירושלי' ויצא חצי העיר בגולה אז יצא ה' ונלחם בגוים ההם זהו וכרת הזלזלים במזמרות והזלזלים הם יניקות הגפנים הרכים והם קרובים להשחת והנטישות הם הענפים המתפשטים יקראו שלוחות כמו שאמר שלוחותיה נטשו עברו ים: התז. ענין כרת והוא מפעלי הכפל שרשו תזז מדברי רבותי' ז"ל רוח תזזית: ונלה. רפה הה"א עלתה נלה מפיק ה"א ואפשר כי נלה הרפה הה"א לנקבה לא לכנוי וממנו ויסלך כזית נלאו: (ו) יעזבו. זהו מחנה גוג ומגוג וכן אמר בנבואת יחזקאל לצפור כל כנף ולחית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם וגו' ואמר כי הנה קיץ וחורף יהיו הפגרים מושלכים ובאמרו העוף בקיץ והבהמה בחורף העוף יעיפף ברוב בימי הקיץ והחיות ילכו בימי החורף ברובו והנה אמר בנבואת יחזקאל וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים ואיך אמר יעזבו יחדיו לעיט ההרים ולבהמת הארץ זה יהיה בעוד שיתעסקו בקבורתם ואעפ"כ לא יוכלו לקברם כולם ויאכלו מהם החיות והעופות בקיץ ובחורף: (ז) בעת ההיא יובל שי. אומות העולם יובילו שי עם ישראל לה' מנחה כמו שאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' וגו': אל מקום שם ה' צבאות. אל מקום אשר יקרא שם שם ה' צבאות והוא הר ציון:

מצה

מצודת דוד

ההולכים בקלות ובמרוצה לכו אל גוי ממשך וכו' וזה יהיה בימי המשיח כשישמעו שחזרו ישראל לארצם ישלחו שלוחיהם אליהם לדעת אם האמת כן הוא: ממשך ומורט. אשר מאז היו נמשכים בידי האומות ומרטו שער ראשם וזקנם במשכם: אל עם נורא. אשר נראה בהם מעשים נוראים: מן הוא והלאה. מן היום אשר היה לעם והלאה: גוי קו קו ומבוסה. בכל זמן גלותם היה מקוה לה' וחוזר ומקוה גם כי היה נדרס ונרמס ברגלי כשדים: אשר בזאו. אשר העובדי כוכבים בזזו את ארצם ורמסוהו ברגליהם: (ג) כל יושבי תבל. כאלו יאמר להם מה לכם לשלוח ולדעת אם האמת כן הוא הלא כל יושבי תבל בעיניכם תראו החזרת ישראל כאשר יראה נשיאת הנס על ההרים ובאזניכם תשמעו הדבר כאשר ישמע תקיעת השופר: (ד) אשקטה. לפי שנאמר למען ציון וכו' לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה (לקמן סב) לזה אמר כשיצא כנוגה צדקה ויגאלו אז אשקטה ואביטה בבה"מ המכון לשבתי להטיב לה: כחם צח. כמו חום צח ובהיר שהוא לטובה כשבא על המטר וסמוך לה כי אז תצמח האדמה וכמ"ש מנוגה ממטר דשא מארץ (ש"ב כג): כעב טל. כעב המביא טל בחום הקציר כי בעבור החום שבעת הקציר יתאוו הקוצרים להקר נפשם בקרירות הטל שאינו מזיק לקציר כמו המטר: (ה) כי לפני קציר. לפני בוא עת הקציר: כתם פרח. כשיתם הפרח ויהיה קרוב להתבשל: ובוסר גומל יהיה נצה. ר"ל כשיהיה הנץ בוסר הנגמל מעט מעט עד שיתבשלו הענבים מכל וכל: וכרת. אז יכרות הכורת את יונקות הגפנים הרכים במזמרות ואת הענפים הגדולים הסיר בהכרתה וזה משל על גוג ומגוג לומר כשיהיו קרובים לגמר הצלחתם עד שיכבשו ירושלים ויצא חצי העיר בגולה אז יצא ה' ונלחם בגוים ההם ויאבדם בשטף קצף: (ו) יעזבו יחדו. כולם יחדיו יהיו נעזבים לעופות המצוים בהרים וכו': וקץ. העופות ישכנו עליהם בימי הקיץ והבהמות בימי החורף ויאכלו מבשרם וישתו מדמם: (ז) יובל שי. יובא דורון את עם ישראל שהיה עם ממשך ומורט ומעם נורא יובא דורון מהעם אשר נראה בהם מעשים נוראים מן היום אשר היה לעם והלאה וכפל הדבר במ"ש: גוי קו קו. אשר בכל ימי גלותם היה מקוה לה' וחוזר ומקוה ועם בזזו את ארצו ורמסוהו ברגליהם: אל מקום. ההבאה תהיה אל המקום אשר נקרא שמה שם ה' צבאות והוא הר ציון וכן נאמר והביאו וכו' מנחה לה' וכו' על הר קדשי

מצודת ציון

ודריסה כמו יבוס צרינו (תהלים ס): בזאו. כזזו ובא האל"ף במקום אות הכפל וכן ימאסו כמו מים (שם נ"ח) ומשפטו ימססו: (ג) נס. כלונס ארוך: (ד) אשקטה. ענין מנוחה: ואביטה. מל' הבטה והשגחה: במכוני. מל' הכנה: צח. ענין זוהר ובהירות כמו צחו מחלב (איכה ד): אור. ענינו מטר כמו יפיץ ענן אורו (איוב ל"ז): (ה) כתם. ענין השלמה: ובוסר. כן נקרא הפרי שלא נגמר בשולו כמו אבות אכלו בוסר (ירמיה ל"א): גומל. ר"ל תגדל מעט מעט והושאל מלשון הילד הנגמל מבדי אמו המרגילין אותו לאכול מעט מעט: נצה. הוא כענין פרח וגדול ממנה וכן נאמר והיא כפורחת עלתה נצה (בראשית מ'): הזלזלים. הם יונקות הגפנים הרכים: במזמרות. הם הכלי שכורתים בו הזמורות וכן ומזמרותיכם לרמחים (יואל ד'): הנטישות. כן יקראו הענפים הגדולים המתפשטים אנה ואנה והוא מל' וינטשו בלחי (שופטים ט"ו) וכן הסירו נטישותיה (ירמיה ה): הסיר. מלשון הסרה: התז. ענין כריתה וחתוך ובדרז"ל התיז את ראשו (חולין ל): (ו) לעיט. שם עוף דורס וכן וירד העיט (בראשית ט"ו): וקץ. מלשון קיץ: תחרף. מלשון חורף: (ז) יובל. יובא: שי. מנחה ודורון כמו יובילו שי למורא (תהלים ע"ו):

וסכסכתי

(א) משא מצרים. אמר רוכב על עב קל, דרך משל לרוב מהירות הגזירה עליהם : ונעו אלילי מצרים. אליליהם שהיו בוטחים בהם ינועו מפניו לא יושיעום בעת צרתם, ואמר ונעו אלילי מצרים ידמה כי אלילים רבים היו להם, וכן אמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, ותרגם יונתן ונעו ויתברו : (ב) וסכסכתי. ענין בלבול וכן ואת אויביו יסכסך. אמר יבלבל אותם ביניהם לבד מהאויבים שיבאו עליהם תהיה ביניהם בלבולים ונלחמו איש באחיו ממלכה בממלכה אף על פי שמצרים כולו מלכות אחת והיו בהם שרים תחת המלך הגדול זה מולך במדינה אחת וזה מולך במדינה אחרת כמו מלכי כנען : (ג) ונבקה. מבנין נפעל מענין גפן בוקק והוא ענין רקות כלו' לא תשאר בהם חכמה ובינה ולא ידעו לקחת עצה לעצמם : ועצתו אבלע. כפל ענין במ"ש אבלע ענין השחתה ואמר זה הענין במצרים לפי שהיו בהם חרטומים וחכמים כשראו שאבדה עצתם ידרשו אל האלילים ואל האטים ותרגם יונתן ומן חרשין ותרגום. מכשפה לא תחיה חרשא לא תחי : (ד) וסכרתי. כמו וסגרתי מן ויסגרך ה' בידי וכן תרגם יונתן ואמסר : אדנים קשה ומלך עז. כפל הענין במלות שונות ואדונים לשון תפארת ליחיד וכן אם אדניו יתן לו אשה ומלך עז הוא מלך אשור : (ה) ונשתו. מה שאמר בנבואה זו מיובש הנהר ומהפסק המים ממנו הכל הוא דרך משל לפי שנהר נילוס הוא משקה הארץ עד שלא יצטרכו לגשמים והנהר יבא להם רוב הדגים כמו שאמר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם ולולי היאור לא היה ישוב במצרים והיתה חרבה מאין אדם כי לא ירדו שם גשמים לפיכך המשיל חורבנה על יד מלך אשור כאלו פסק מהם הנהר וכן היה המצור לנהר שלא יוכל לבא להם דרך ים שום מים : ונשתו מבנין נפעל מענין נשתה גבורתם ענין הפסק הדבר ואבודו : (ו) והאזניחו נהרות. נחלקו במלה הזאת יש אומרים כי הה"א לבנין הפעיל כה"א הפקידו השמידו והאל"ף נוספת ויש אומרים כי נהגו באל"ף על לשון ארמי אשתיו חמרא אתכריאת רוחי וכתבו הה"א על לשון עברית והאל"ף על לשון ארמית, ואחי ר' משה פירש כי האל"ף במקום ה"א הבנין כאל"ף וכל מלבושי אגאלתי וכה"א כה"א ההשב אשיב את בנך במקום אם כאלו אמר ואם האזניחו ופירושו כן והנהר יחרב ויבש ואם הנהרות יחרבו ויבשו דללו וחרבו יאורי מצור כי היאורים יהיו מהנהרות כו', כשיצא הנהר ימלאו היאורים מים וכן קנה וסוף שהם על שפת היאורים קמלו אחר שאין שם מים, ופירוש האזניחו רחקו כמו ותזנח משלום נפשי והשיבנו הנהרות שנה רחקו, ופירוש דללו כמו חרבו כמו דלו מאנוש נעו, ופירוש מצור מצרים, ופירוש קמלו נכרתו כמו החפיר לבנון קמל ויונתן תרגם יאורי מצור נהריהון עמיקיא : (ז) ערות על יאור. ערות תאר לירקות ולדשאים הלחים וכן ומתערה כאזרח רענן נתלהלה, ואמר הירקות שהיו סמוך ליאור ועל פי יאור כלומר על שפת היאור יבש נדף ואיננו : (ח) ואנו הדיגים. הפסוק כפול בענין במלות שונות, הדיגים הם צדי הדגים והם צדים אותן בבני דרכים כשמשליכים חכה והוא כמין מחט שראשו כפוף ונכנס בפי הדגים ומושכין אותן בה ופורשין גם כן

מכמורת

א מַטַּל כַּס דְּלָוָט לְאַשְׁקָאָה
יָת מִצְרָאֵי הָא יְיָ מִתְגְּלֵי
בַּעֲנַן יְקָרֵיהּ לְאִתְפְּרָעָא
מִמִּצְרַיִם וְיִתַּבְּרוּ טַעֲוַת
מִצְרָאֵי מִן קֳדָמוֹהִי וְלִבָּא
דְמִצְרָאֵי יִתְמְסֵי בִּמְעֵיהוֹן׃
ב וְאֶגְרֵי מִצְרָאֵי בְּמִצְרָאֵי
וִיגִיחוּן קְרָב גְּבַר בַּאֲחוּהִי
וּגְבַר בְּחַבְרֵיהּ קְרִי בִּקְרִי
וּמַלְכוּ בְּמַלְכוּ׃ ג וְתִתְמְסֵי
רוּחָא דְמִצְרָאֵי בִּמְעֵיהוֹן
וְחַכִּימֵיהוֹן אֲסַלְעֵם וְיִתְבְּעוּן
מִן טַעֲוָן וּמִן חָרָשִׁין וּמִן בִּידִין
וּמִן זְכוּרוּ׃ ד וְאֶמְסַר יָת
מִצְרָאֵי בְּיַד רִבּוֹן קְשֵׁי וּמַלְךְ
תַּקִּיף יִשְׁלוֹט בְּהוֹן אֲמַר
רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת׃
ה וְיִצְדּוֹן מַיָּא מִיַּמָּא וְנַהֲרֵיהוֹן
יֶחֱרוּב וְיִיבַשׁ׃ ו וְיִצְדּוֹן
נַהֲרָוָתְהוֹן וְיִבְשׁוּן וְיֶחֶרְבוּן
נַהֲרֵיהוֹן עֲמִיקַיָּא קָנֵי וְגוֹמָא
לָא יִסְקוּן׃ ז וְיִיבַשׁ רוּבֵיהּ
דְנַהֲרָא וִיהֵי בְכֵיפֵי וְכָל בֵּית
מִזְרַע נַהֲרֵיהוֹן יִיבַשׁ וְיֶחֱרַב
וְלָא יִצְמַח׃ ח וְיִצְדּוֹן צַיָּדֵי
נוּנַיָּא וְיִתְאַבְּלוּן כָּל דַּהֲווֹ רָמַן

הַר־צִיּוֹן׃
ל' יט א מַשָּׂא מִצְרָיִם הִנֵּה יְהוָה רֹכֵב
עַל־עָב קַל וּבָא מִצְרַיִם וְנָעוּ אֱלִילֵי
ל' מִצְרַיִם מִפָּנָיו וּלְבַב מִצְרַיִם יִמַּס
ל' בְּקִרְבּוֹ׃ ב וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם
בְּמִצְרַיִם וְנִלְחֲמוּ אִישׁ־בְּאָחִיו וְאִישׁ
ל' בְּרֵעֵהוּ עִיר בְּעִיר מַמְלָכָה
ל' . ל' בְּמַמְלָכָה׃ ג וְנָבְקָה רוּחַ־מִצְרַיִם
ל' בְּקִרְבּוֹ וַעֲצָתוֹ אֲבַלֵּעַ וְדָרְשׁוּ
ל' אֶל־הָאֱלִילִים וְאֶל־הָאִטִּים וְאֶל־
ל' הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים׃ ד וְסִכַּרְתִּי
כ' אֶת־מִצְרַיִם בְּיַד אֲדֹנִים קָשֶׁה וּמֶלֶךְ
ס' עַז יִמְשָׁל־בָּם נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה
ל' . ל' . ד' צְבָאוֹת׃ ה וְנִשְּׁתוּ־מַיִם מֵהַיָּם וְנָהָר
ל' יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ׃ ו וְהֶאֶזְנִיחוּ נְהָרוֹת
ל' דָּלְלוּ וְחָרְבוּ יְאֹרֵי מָצוֹר קָנֶה וָסוּף
ו' ומ"ל קָמֵלוּ׃ ז עָרוֹת עַל־יְאוֹר עַל־פִּי
ל' . ו' מ"ל ל' יְאוֹר וְכֹל מִזְרַע יְאוֹר יִיבַשׁ נִדַּף
י"ב ב' וְאֵינֶנּוּ׃ ח וְאָנוּ הַדַּיָּגִים וְאָבְלוּ
ו' מ"ל כָּל מַשְׁלִיכֵי בַיְאוֹר חַכָּה וּפֹרְשֵׂי

מפניו כ"ג מצוין במסרה רבתא בערך פנה : קשה הקשה ה' פתחין בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר וילך : ונהר ד' בקריאה וסי' ונהר יוצא מעדן להשקות. ונהר יחרב ויבש אזלו מים מני ים. ונהר יסובבני סוף חבוש : ואיננו י"ב בקריאה וסי' במסרה רבתא :

תולדות אהרן עב קל. זוכר שמות : קנה וסוף. סוטה יב : ואנו הדיגים. (פסחים לו סנהדרין כ) :

שנים עשר חדש : (א) רוכב על עב קל. מהרה לשלוח קל מהרה גזירת דברו ליפרע ממצרים : ונעו אלילי מצרים מפניו. לא יהיה להם כח להציל את עמם מיד שלוחיו של אשור וזה שאמר הנביא פורענות מצרים בלשון הזה מה שלא אמר בלשון הזה לשאר אומה מפני שהם למודים ללקות במדה הזאת ועברתי בארץ מצרים (שמות יב) ובכל אלהי מצרים (שם) ודרך ארץ מייראין את האדם במכה שכבר לקה בה : (ב) וסכסכתי מצרים במצרים. סופו מפרש את תחלתו ונלחמו איש באחיו : (ג) ונבקה רוח. תתרוקן חכמתו כמו (לקמן כד) בוקק הארץ : האטים. א' מן השמות של ע"ז : (ד) וסכרתי. כמו וסגרתי. ויש עוד לפרש לשון ויסכרו מעינות תהום (בראשית ח) אסתמנו ואחבשנו ביד אדונים קשה. כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפי' יחיד כמו (שם לט) אדני יוסף. עד בא אדוניו (שם) : ומלך עז. מלך אשור : (ה) ונשתו מים מהים. ונחרבו מים מן הים : ונשתו. ל' השאת והשבר (איכה ג) שכל שבח ארץ מצרים ע"י נילוס הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה אותה דרך יאורי' העשוים בידי אדם לפיכך הוא מדמה פורענות שלה ליובש יאורים. ונשתו מים מהים ולא יחזיר הים את נילוס לאחוריו וירד נילוס לתוכו ולא יעלה וישקה את מצרים : ונהר. זה נילוס : (ו) והאזניחו. כשהמים מתמעטין הטיט ניכר בהם ונעשין רפש ונזנחין : דללו. במחברת אש דל הוא ויקרא (יד) : יאורי מצור. יאורים עמוקים בחריצי מצורי עיירות : קנה וסוף. שהיו גדלים שם מרוב מימיהם : קמלו. כשיבשו היאורים עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתייבשים ונופלים ת"י קמלו לא יסקון ובמקום אחר תירגם החפיר לבנון קמל נתר ואומר אני שהוא לשון קלילה שנקלצי' מאליהן מחמת יובשן ונופלין : (ז) ערות על יאור על פי יאור. וכל מזרע יאור וגו'. ערות לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה ודומה לו (תהלים לז) רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנחם במחברתו זרעים הנשרשים על נילוס ואפי' ע"פ שפתו וכל הנזרעים עליו הכל יבש ונדף : (ח) ואנו. לשון אוני ואבל : הדייגים. הם מצרים שצדין דגים מנילוס שהוא מתפשט ועולה

ביאורים

מצודת ציון

(ב) וסכסכתי. ענין בלבול וערוב כמו ואת אויביו יסכסך (לעיל ט): (ג) ונבקה. ענין רקות כמו הנה ה' בוקק הארץ (לקמן כ"ד) : אבלע. אשחית : האטים. שם ממיני הכשוף הנעשה בנחת ובהשאי והוא מלשון ויהלך אט (מ"א כ"א): הידעונים. מיני כשוף : (ד) וסכרתי. כמו וסגרתי כי גיכ"ק מתחלף והוא ענין מסירה כמו היסגרוני בעלי קעילה (ש"א כ"ג) : אדונים. זהו ענין לשון תפארת ליחיד לומר עליו בלשון רבים וכן אדוני יוסף (בראשית ל"ט) : עז. חזק : (ה) ונשתו. ענין העתקה והסרה וכן גיד הנשה (שם ל"ב) : יחריב. ענין יבשות : (ו) והאזניחו. האל"ף נוספת כי הוא ענין עזיבה כמו כי לא יזנח (איכה ג) : דללו. ענין הרמה כמו דלו מאנוש נעו (איוב כ"ח) : מצור. מל' צור וחוזק כי תעלי המים הסביב לעיר הם לה לחוזק וכן והחריב בכף פעמי כל יאורי מצור (לקמן ל"ז) : קנה וסוף. מיני דשאים הגדלים על שפת הנהר כמו כאשר ינוד הקנה במים (מ"א יד) וכמו ותשם בסוף (שמות ב) : קמלו. ענין כריתה כמו החפיר לבנון קמל (לקמן ל"ג) : (ז) ערות. ענינו דבר המעורה ונשרש יפה כמו ומתערה כאזרח רענן (תהלים ל"ז) : נדף. ענין כתישה כמו אל ידפנו (איוב ל"ג) : ואיננו. ואין לו : (ח) ואנו. מלשון אנינות : הדיגים. צדים את הדגים : ואבלו. מלשון אבלות : חכה. שם כלי הצדים עשויה כמחט כפוף וכן התמשוך

לויתן

מצודת דוד

קדשי (לקמן סו) : **יט** (א) רוכב וכו'. רצה לומר מהרה ישלח דברו להפרע מהם : ונעו. תנועת החרדה והרתת : בקרבו. בתוך הגוף : (ב) וסכסכתי. אעשה בלבול ותגר ביניהם ונלחמו זה בזה: ממלכה בממלכה. ממלכות רבות היו בארץ מצרים: (ג) ונבקה. תתרוקן רוח השכל אשר בקרבו ואשחית עצתו בלא ייעצו בחכמה והוא כפל ענין במלות שונות : ודרשו וכו'. כראותם שכלתה עליהם הרעה ידרשו אל האלילים וכו' וכאומר הנה יהיו עסוקים בדברי הבאי : (ד) וסכרתי. אמסרם ביד אדון קשה והוא מלך אשור : ומלך עז. כפל הענין במלות שונות : (ה) ונשתו. מי הים יסיר ויעתק ממקומו ולא יוכלו להביא לה בר ומזון דרך אניה בלב ים : והנהר. הנילוס יחרב ממימיו ולא ישקה שדותם והאדמה לא תצמח ויבלו ברעב ולפי שכל שבח מצרים הוא מה שהנילוס עולה ומשקה שדותם המשיל חורבנה אל יבובת המים : (ו) והאזניחו נהרות. נהרות מצרים יעזבו מימיהם: דללו וגו'. המים אשר ביאורים העמוקים הנקיים בחריצי מצורי העיירות הורמו ממקומם ונסתלקו ונשאר מקומם יבש : קנה וסוף. הגדלים על שפתי היאורים יכרתו מחסרון המים : (ז) ערות. העשבים הנשרשים ונאחזים על היאור ותאר ומפרש על פי יאור ר"ל על שפת היאור : וכל מזרע יאור. הזרעים הנזרעים בידי אדם על שפת היאור : יבש. כ"א יתייבש ויכחש ולא יהיה בעולם : (ח) ואנו כדיגים. הרגילים לצוד את הדגים יתאוננו כי כשיחרב המים לא ימצאו דגים : כל משליכי. כל הרגילים להשליך ביאור כלי צדיה לצוד הדגים יתאבלו והפורשים רשתות **ע"פ**

המים

מִכְמֹרֶת עַל־פְּנֵי־מַיִם אֻמְלָלוּ׃
ט וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי פִשְׁתִּים שְׂרִיקוֹת
וְאֹרְגִים חוֹרָי׃ י וְהָיוּ שָׁתֹתֶיהָ
מְדֻכָּאִים כָּל־עֹשֵׂי שֶׂכֶר אַגְמֵי־
נָפֶשׁ׃ יא אַךְ־אֱוִלִים שָׂרֵי צֹעַן
חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַרְעֹה עֵצָה נִבְעָרָה
אֵיךְ תֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה בֶּן־
חֲכָמִים אֲנִי בֶּן־מַלְכֵי־קֶדֶם׃
יב אַיָּם אֵפוֹא חֲכָמֶיךָ וְיַגִּידוּ נָא לָךְ
וְיֵדְעוּ מַה־יָּעַץ יְהוָֹה צְבָאוֹת
עַל־מִצְרָיִם׃ יג נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן
נִשְּׁאוּ שָׂרֵי נֹף וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם
פִּנַּת שְׁבָטֶיהָ׃ יד יְהוָֹה מָסַךְ
בְּקִרְבָּהּ רוּחַ עִוְעִים וְהִתְעוּ אֶת־
מִצְרַיִם בְּכָל־מַעֲשֵׂהוּ כְּהִתָּעוֹת
שִׁכּוֹר בְּקִיאוֹ׃ טו וְלֹא־יִהְיֶה
לְמִצְרַיִם מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה רֹאשׁ
וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן׃ טז בַּיּוֹם הַהוּא

נ׳ וחסר . ס׳
ג׳
ג׳
נ׳ . נ׳
כ׳ וזרע לזקס׳
ס׳ חסר כליש׳
ל׳
ל׳
כ׳ חד כ״פ וחד ס״פ . ד׳ רפין י״א רפין
כ׳
ל׳
ל׳
ל׳ . ל׳
ל׳
כ׳
ו׳ ר״פ בכיפר׳

בְּנַהֲרָא חַכְּתָא וּפָרְסֵי מְצָדָן
עַל אַפֵּי מַיָא יִצְדוּן׃
ט וְיִבְהֲתוּן פָּלְחֵי כִּתָּנָא
דְסָרְקִין וּמָחָן מִנֵיהּ מְצָדָן׃
י וִיהֵי אֲתַר בֵּית שָׁתֵי מַחָא
כְּבִישִׁין אֲתַר דַהֲווֹ עָבְדִין
סִכְרָא וְכָנְשִׁין מַיָא גְבַר
לְנַפְשֵׁיהּ׃ יא בְּרַם אִטַּפְּשׁוּ
רַבְרְבֵי טָאנֵס חַכִּימַיָא
דְמַלְכוּהִי לְפַרְעֹה מְלַךְ דְטָעוּ
אֵיכְדֵין תֵּימְרוּן לְפַרְעֹה בְּנֵי
חַכִּימִין אֲנַחְנָא וְאַתְּ בַּר
מַלְכִּין דְמִלְקַדְמִין׃ יב אָן
אִנּוּן חַכִּימָךְ וִיחַוּוּן כְּעַן לָךְ
וְיִדְעוּן מַה מְלַךְ יְיָ צְבָאוֹת עַל
מִצְרָיִם׃ יג אִטַּפְּשׁוּ רַבְרְבֵי
טָאנֵס טְעוֹ אֱנָשׁ מַפִּיס אַטְעִיוּ
יַת מִצְרָאֵי רַבָּנֵי פִּלְכָהָא׃
יד יְיָ רְמָא בֵּינֵיהוֹן רוּחַ דְטָעוּ
וְאַטְעִיאוּ יַת מִצְרַיִם בְּכָל
עוֹבָדֵיהוֹן כְּמָא דְטָעֵי רַוְיָא
וּמְדַדֵּשׁ בְּתִיוּבֵיהּ׃ טו וְלָא
יְהֵי לְמִצְרַיִם מַלְכָּא דִמְלַךְ
רֵישׁ וְהֶגְמוֹן שִׁלְטוֹן
וְאִטְּרוֹן׃ טז בְּעִדָּנָא הַהִיא

ויגידו ד׳ רפין וסי׳ שאל את נעריך . אים איפוא חכמיך . יגישו ויגידו לנו . יבאו ויגידו צדקתו לעם :
מעשה י׳ פתחין וסי׳ נמסר בריש סיפרא דא סי׳ ג׳ :

תולדות אהרן נואלו שרי צוען . ברכות סג תענית ז מכות י :

רשי

ניאורים רבים העשויין על שפתו על פני ארץ מצרים כולה מה שאין כן בכל הנהרות : חכה . אמ"ו בלע"ז : (ט) עובדי פשתים. זורעי פשתים על הנהר : שריקות . פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין : חורי . כמו בהמות שדי (שם ח) וקרע לו חלוני (ירמיה כב) : (י) והיו שתותיה מדוכאים כל עושי שכר . אישקלוס"א בלע"ז כמו (בראשית ח) ויסכרו מעינות תהום שסוכרים המים היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטים ונעשים אגם מים הנקוים ועומדין במקומן ורבים שם דגים ואמר הנביא שיהו יסודות תפירותיהן מדכאים ויפלו אגמי השכר שעשו : אגמי נפש . אגמי שבת לשון שבת וינפש (שמות לא) שמי האגמים נוחים ועומדים במקום אחד וי"ת דהוו עבדין סיכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה : (יא) איך תאמרו . מעתה לפרעה כל איש מכם על עצמו בן חכמים אני ומאחר שיכשל בעצתכם איך תתהללו לפניו לאמר בני חכמים אנחנו אתה בן מלכי קדם : (יג) נואלו . ל׳ אוילים : נשאו . כמו הנחש השיאני (בראשי׳ ג) : (יד) מסך בקרבה . משקה מזג להם בתוכה שעוה את רוחם לשון מסכה יינה (משלי ט) עירוב משקה בחבית עד שמעמידו בטעמו קרוי מסך : עועים . שם חולי של טירוף הדעת : (טו) אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון . הם החרטומים והאיצטגנינים החוזים בכוכבים שיש ברקיע מזלות וכוכבים המכונים כן ועשויין דוגמת ראש וזנב והם נתונים בתלי (ס"א בטלה) ויש לפרש כתרגומו ראש והגמון

רדק

מכמורת והיא הרשת ונתפשים שם הדגים : ואמו . כמו ואבלו וכן תאניה ואניה : (ט) ובשו עבדי פשתים . פירוש עושי מתרגמין מעשה עובדת וכן יכיר מעבדיהם כמו מעשיהם ואמר יבושו עובדי פשתן : שריקות . כלומר שמסרקין הפשתן במסרק והטוב והיפה שבו עושים ממנו הרשתות וזהו שאמר ואורגים חורי , כי הרשתות הן עשויות נקבים נקבים : חורי . כמו חורים וכן וחשופי שת כמו חשופים וקרע לו חלוני כמו חלונים ואמר שיבש הנהר יבשו עושי הרשתות לציד הדגים , ויש מפרשים שריקות הטוב שבפשתן וכן נקרא בערבי שרק וכן מפרשים חורי לבנים : (י) והיו שתותיה . כמו רשתותיה וכן כי השתות יהרסון , וכן בדברי רבותינו ההוא שותא דהוו מגלו עלה בי תרי פירוש רשת : מדוכאים. נשברים כאלו הם נכתתים שלא יצודו בהם כי אין נהר ואין יאור : כל עושי שכר . וכן כל עושי שכר היו : אגמי נפש . והוא כמו עגמי מן עגמה נפשי ושכר כמו ויסכרו מעינות רוצה לומר שסוגרים בפני המים כדי שיקוו המים ויולדו בהם דגים כמו שאמרו בתלמוד הסוכר אמת המים מערב יום טוב ולמחר השכים ומצא בה דגים , אמר אותה שהיו עושים שכר עתה יהיו מדוכאים ואגמי נפש ויש מפרשים אגמי נפש האגמים שיש בהם דגים וקרא הדגים נפש , וי"ת ויהא אתר בית שתי מחא . כבושין אתר דהוו עבדין סכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה : (יא) אך אוילים . חכמי יועצי פרעה , לא סמוך על סמוך כמו נהרי נחלי דבש ותמאה את מספר מפקד העם : אל פרעה . בעבור פרעה , איך תאמרו בעבור פרעה שהוא אומר בן חכמים אני בן מלכי קדם ואין חכמתו ומלכותו והיה חכמתכם גם כן שלא תוכלו לתת לו עצה להנצל מרעתו , ויש מפרשים שכל אחד מחכמיו היה אומר בן חכמים אני כלומר אני חכם ובן חכם ויודע לתת עצה טובה לכל דבר ואיך נואלתם בעצה הזאת ועל דרך הזה תרגם יונתן איכדין תימרון לפרעה בני חכימין אנחנא ואת בר מלכין דמלקדמין: (יב) אים איפה חכמיך . כפל הענין במלות שונות אמר בכל חכמתכם לא יוכל להגיד מה יעץ ה׳ צבאות על מצרים הפורענות שעתידה לבא עליהם , ואמר יעץ כאלו יעץ באויב לבא עליהם : (יג) נואלו . נשאו מבנין נפעל מענין השא השאת כאלו הטעו אותם ואבדה חכמתם : התעו את מצרים . הם השרים והחכמים התעו את מצרים שהיא פנת שבטיה כלומר ראש הממלכה והם שהטעו אותה שהיו מבטיחים אותם בחכמתם שלא יוכל לבא לה רעה שלא ידעו הם בחכמתם והנה זאת הרעה לא ידעו אותה : (יד) ה׳ מסך בקרבה . כלו׳ מאת האל יתברך בא להם זה שבלבל עצתם והשחית חכמתם : מסך . ענין ערוב ובלבול כמו ביין מסכתי שהוא ענין ערוב המים ביין : ועועים . פרשו עוה והוא כפל הע"א מענין ונעוה לב : והתעו . פירוש השרים והגדולים פירוש השרים שזכר כלומר השרים הגדולים שדרכם ליעץ אותה הם התעו אותה שהאל בלבל עצתם והנה מצרים בלשון נקבה שאמר פנת שבטיה ובלשון זכר באמרו את כל מעשהו כן מנהג הלשון במקומות רבים כי כשידבר בלשון נקבה ידבר כנגד הכנסיה וכשידבר בלשון זכר ידבר כנגד העם : כהתעות שכור בקיאו . תרגם יונתן כמא דטעי רויא ומדדש בתיובתיה פירוש כמו שהשכור נתעה ולא ידע מה יעשה ויקיא ויתגלגל אחר כן בקיאו : (טו) ולא יהיה . למעשה אשר יעשה פירוש לא ישאר למצרים שום מעשה שיעשה ולא יועילנו : ראש וזנב . כלומר כל חכמת חכמיו וחרטומיו הכל ינסה להנצל מרעתו ולא יועילנו : ראש וזנב כפה ואגמון . הן משל על חכמי מצרים החכמים והגדולים הם ראש והפחותים זנב וכן כפה ואגמון כי כפה הם החזקים בחכמה ואגמון הם החלושים והוא כפל הענין במלות שונות רוצה לומר הם יעשו חכמתם ולא תועילם ויונתן תרגם מעשה כמו עצה אמר מלכא דימלוך ריש ואגמון שלטון ואטרון וי"מ ראש וזנב ראש בתלי וזנבו המתעסקים בחכמת הכוכבים ולא ידעו הרעה הבאה עליהם : (טז) ביום ההוא . אמר ביום ההוא לפי שבזמן אחד היה שהחריב מלך אשור

מצודת דוד

המים נכרתו וכפל הענין במ"ש : (ט) ובושו וכו׳ . העושים מלאכתם בפשתים לסרקו במסרק ואורגים רשתות העשויים חורים חורים יחפרו ויבושו כי לא יהיה עוד צורך במלאכתם : (י) והיו שתותיה מדוכאים . דרך ציידי דגים לסתום בפני המים המתפשטים ויוצאים משפת הנהר שלא ישובו למקומם והמים המתפשטים נעשים אגמים נחים ועומדים במקומם ובהם צדים הדגים ולזה אמר ושהחרב היאור ידוכאו יסודי הסתימות של כל העושים סתימה להיות אגמי נפש כי הואיל ואין מים אין עוד צורך בהסתימות ההם : (יא) אך אוילים . החכמה הלכה משרי צוען ונשארו אך אוילים : חכמי יועצי פרעה . החכמים אשר ביועצי פרעה ייעצו עצה נבערה ובסילות כי לא הועילו בעצתם להציל עצמם : איך תאמרו . כל אחד מהם היה משבח עצמו לפני פרעה ואמר אני בן חכמים והחכמה מוחזקת בידי מאבותי : בן מלכי קדם . אבותי היו מלכי קדם אשר שם נמצא הכישוף וידיעת שמות הטומאה : (יב) אם איפוא . כאלו לפרעה יאמר איה הם ואיה פה חכמיך ויגידו לך עתה במה תנצל : וידעו . יתחכמו לדעת מה יעץ ה׳ וכו׳ להיות נשמר מהעצה היעוצה : (יג) נואלו . שרי צוען נעשו אוילים ושרי נוף נפתו בהסתת חכמים והיועצים בעצתם הנבערה : והתעו . השרים התעו את העם היושב במצרים אשר היא ראש הממלכה כי השרים הבטיחו את העם בדברי היועצים לאמר שהם יהיו המנצחים במלחמה : (יד) ה׳ מסך . המקום ערבב ובלבל בהם רוח עוות ועקום ר״ל בלבל דעתם בענין תכסיסי המלחמה : והתעו . היועצים והשרים התעו את מצרים בכל הדברים כמו השכור אשר יהיה נתעה בעת יקיא מאכלו בעבור רוב השכרות אשר לא ידע אז מה לעשות : (טו) ולא יהיה . לו שום תועלת בכל מעשה אשר יעשה הן הראש הן הזנב ר״ל לא יועילו לו במעשה הראשים ולא במעשה הפחותים : כפה ואגמון . ר״ל

מצודת ציון

נוטן בחכה (שם ח) : מכמורת . רשת כמו ויאספהו במכמרתו (חבקוק א) : אמללו . נכרתו כמו ימולל ויבש (תהלים צ׳) : (ט) עובדי פשתים . עושי פשתים וכן יכיר מעבדיהם (איוב ל"ד) : שריקות . מלשון מסרק והוא שם כלי עשוי לסרוק הפשתן להפרידו ולהשליך הקסמים ממנו : חורי . נקבים וכן סלי חורי (בראשית מ) : (י) שתותיה . ענין יסודות כמו כי השתות יהרסון (תהלים י"א) : מדוכאים . ענין כתיתה כמו דכא לארץ חיתי (שם קמ"ג) : שכר . ענין סתימה כמו ויסכרו מעינות תהום (בראשית ח) : אגמי . כן יקראו מים מכונסים כמו לאגם מים (תהלים ק"ז) : נפש . ענין מנוחה והשקט כמו שבת וינפש (שמו׳ ל"א) : (יא) נבערה . ענין כסילות כמו איש בער לא ידע (תהלים צ"ב) : מלכי קדם . מלכי מזרח : (יג) נואלו . ענין אוילות וטפשות כמו אשר נואלנו (במדבר י"ב) : נשאו . ענין הסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג׳) : והתעו . מי ששוגה בדעתו קרוי תועה והושאל מתועה בדרך : פנת . דבר החשוב נקרא כן שאלה פנה על כי הדרך לשום האבן המובחרת בפנת הבנין לסיום לראש משתי הצדדים וכמ"ש אבן וכו׳ היתה לראש פנה (תהלים קי"ח) : שבטים . מלשון שבט ומשפחה : (יד) מסך . ענין ערבוב ובלבול כמו מסכה יינה (משלי ט) שהוא ערבוב המים ביין : עועים . מל׳ עוות ועקימות : בקיאו . ענינו החוזר המאכל אל החוץ כמו וספק מואב בקיאו (ירמיה מ"ח) : (טו) וזנב . התחתון הדבר קורא זנב ודורה על השפלות : כפה . ענינו ענף כמו כפות תמרים (ויקרא כ"ג) : ואגמון . סוף

טז יִהְיֶה מִצְרַיִם כַּנָּשִׁים וְחָרַד ׀ וּפָחַד
מִפְּנֵי תְּנוּפַת יַד־יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־
הוּא מֵנִיף עָלָיו׃ יז וְהָיְתָה אַדְמַת
יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָּא כֹּל אֲשֶׁר
יַזְכִּיר אֹתָהּ אֵלָיו יִפְחָד מִפְּנֵי עֲצַת
יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא יוֹעֵץ
עָלָיו׃ יח בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ חָמֵשׁ
עָרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מְדַבְּרוֹת שְׂפַת
כְּנַעַן וְנִשְׁבָּעוֹת לַיהוָה צְבָאוֹת עִיר
הַהֶרֶס יֵאָמֵר לְאֶחָת׃ יט בַּיּוֹם
הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּתוֹךְ
אֶרֶץ מִצְרָיִם וּמַצֵּבָה אֵצֶל־גְּבוּלָהּ
לַיהוָה׃ כ וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לַיהוָה
צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי־יִצְעֲקוּ
אֶל־יְהוָה מִפְּנֵי לֹחֲצִים וְיִשְׁלַח לָהֶם
מוֹשִׁיעַ וָרָב וְהִצִּילָם׃ כא וְנוֹדַע
יְהוָה לְמִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם אֶת־
יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְעָבְדוּ זֶבַח
וּמִנְחָה וְנָדְרוּ־נֵדֶר לַיהוָה וְשִׁלֵּמוּ׃
כב וְנָגַף יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם נָגֹף
וְרָפוֹא וְשָׁבוּ עַד־יְהוָה וְנֶעְתַּר לָהֶם
וּרְפָאָם׃ כג בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה

יְהוֹן מִצְרָאֵי חַלָּשִׁין כִּנְשִׁין
וִיזוּעוּן וְיִתַּבְּרוּן מִן קֳדָם
אֲרָמוּת גְּבוּרְתָּא דַייָ צְבָאוֹת
דְּהוּא מֵרִים עֲלֵיהוֹן׃
יז וּתְהֵי אַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה
לְמִצְרַיִם לְדַחֲלָא כָּל דְּיִדְכַּר
יָתַהּ לֵיהּ יְזוּעַ מִן קֳדָם מַלְכָּא
דַייָ צְבָאוֹת דְּהוּא מָלִיךְ
עֲלֵיהוֹן׃ יח בְּעִדָּנָא הַהִיא יֶהֶוְיָן
חֲמֵשׁ קִרְוִין בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם
מְמַלְּלָן מַמְלַל כְּנַעֲנָאָה וְקַיְמָן
בִּשְׁמָא דַייָ צְבָאוֹת קַרְתָּא
בֵּית שֶׁמֶשׁ דַּעֲתִידָא לְמֶחֱרַב
יִתְאַמַּר הִיא חֲדָא מִנְּהוֹן׃
יט בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵי מַדְבְּחָא
מְתַקַּן קֳדָם יְיָ בְּגוֹ אַרְעָא
דְּמִצְרַיִם וְקָמְתָא בִּסְטַר
תְּחוּמַהּ קֳדָם יְיָ׃ כ וִיהֵי לְאָת
וּלְסָהִיד קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת
בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם אֲרֵי יְצַלּוֹן
קֳדָם יְיָ מִן קֳדָם דָּחֲקֵיהוֹן
וְיִשְׁלַח לְהוֹן פָּרִיק וְדַיָּן
וִישֵׁיזְבִינּוּן׃ כא וְתִתְגְּלֵי
גְּבוּרְתָּא דַייָ לְאוֹטָבָא
לְמִצְרָאֵי וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי
לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא
הַהִיא וְיִפְלְחוּן בְּנִכְסַת
קוּדְשִׁין וּבְקוּרְבָּנִין וְיִנְדְּרוּן
נִדְרִין קֳדָם יְיָ וִישַׁלְּמוּן׃
כב וְיִמְחֵי יְיָ יָת מִצְרַיִם מְחָא וְיַסְּנוּן וִיתוּבוּן לְפוּלְחָנָא דַייָ וִיקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן וְיַסֵּי
יַתְהוֹן׃ כג בְּעִדָּנָא הַהִיא תְּהֵא אוֹרַח כבישא

ג׳ דגשים . ל׳
ל׳
ל׳
ל׳
ל׳
ל׳
ל׳ וכל קרי׳ בהרס
ל׳
ל׳
ג׳
ג׳ ידו כצרנו
ל׳ וחד נודע
ל׳ קמצין וסי׳ כדר׳ דלרמלת׳ שלים עבדה ולא אתקבל
ל׳ מ״ל . ל׳ ול׳ ונעתור
ל׳

כנשים ג׳ דגשים וסי׳ חדל להיות לשרה . כי לא כנשים המצריות . ביום ההוא יהיה מצרים כנשים :
יצעקו ג׳ וסי׳ שם יצעקו ולא יענה מפני גאון . והיה לאות ולעד לה׳ . ובעת צרתם יצעקו דעזרא :

תולדות אהרן חמש ערים . מנחות קט : מזבח לה׳ . (יומא מג) : נגוף ורפוא . מגלה יג :

מצרים וכוש ואחר כן בא לירושלם ונגף שם לפיכך אמר ביום ההוא כי בזמן אחד היה וזה שכלו כנשים . חלשים כנשים מפני תנופת יד ה׳ צבאות כלומר מאת ה׳ צבאות באה להם זאת הרעה לפיכך לא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם ויהיו כנשים : (יז) והיתה . כשישמעו מצרים הנותרים בארצם מפלת סנחריב בירושלם תהיה להם אדמת יהודה לפחד ורגזו וחלו ממנה : לחגא . פירוש תנועת הפחד והרעדה וכן יחוגו וינועו כשכור : מפני עצת ה׳ צבאות . מפני שראו מפלת מפלתן ביד מלך אשור ואחר כך מפלת מלך אשור בארץ יהודה ידעו כי עצת ה׳ צבאות היתה מפלתם כמו שהיתה מפלת אשור ביד ה׳ שהרי היו כלם פגרים מתים בלא חרב ידעו כי הכל מאת ה׳ הוא : (יח) ביום ההוא . כשראו מפלת אשור שבי מצרים וכוש שהיו שם במחנה אשור בשלשלאות של ברזל כמו שאומ׳ ינוע מצרי׳ וסחר כוש וגו׳ ואומר בזיקים יעברו וגו׳ , ויאמרו אך בך אל וגו׳ יכירו וידעו כי אין אלהי׳ כי אם אלהי ישראל וישובו לאמונת ישראל , כי חזקיהו התיר כל השבוים שהיו במחנה ממצרים ומכוש ולקח כל הבוז והתיר השבויים ושבו לארצם והגידו נפלאות הבורא והיו חמש ערים במצרים ששבו לאמונת האל ובנו מזבח והעלו עולות לה׳ ועל זה נאמר יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען רוצה לומר שפת ארץ ישראל שהוא לשון עברי לפי שהיו הולכים ושבים לארץ ישראל ולומדים מעשיהם ולשונם , ואמר כנען לפי שמצרים וכנען היו אחים בני חם ונפלה ארץ כנען לישראל לנחלה ושבה ארץ כנען כנכרים למצרים ועתה ישובו אליה כאלו היא לכנען אחיהם כי יתחברו ישראל אחים : ונשבעות לה׳ צבאות . כי בו יאמינו ובו ישבעו לא באלילים שהיו מאמיני׳ מתחילה : עיר ההרס יאמר לאחת . כל כך יהיו דבקים באמונת האל עד שיסכימו ביניהם שאם תשוב מעבודת האל אחת מחמש ערים יאמר לה עיר ההרס כלומר שיעמידו עליה ויהרסוה , ויונתן תרגם כמו החרס בחי״ת מן האומר לחרס ותרגם קרתא בית שמש דעתיד ליחרב יתאמר היא חדא מנהון : (יט) ביום ההוא . פירשנוהו : (כ) והיה לאות ולעד . זה יהיה למצרים לאות ולעד כי כל זמן שיחזיקו באמונת האל יקראו אל ה׳ והוא יושיעם מיד כל מנגשיהם וזה יהיה להם לאות כי האל ישמרם כשיחזיקו באמונתו : מושיע ורב . גדול כמו על כל רב ביתו כלומר גדול יהיה המושיע שישלח להם והוא מלאך ה׳ שיכה בשונאיהם והם נגולים ויונתן תרגם ורב דיין וזה רוצה לומר שישפוט בשונאיהם : (כא) ונודע ה׳ . כי בזה ידעוהו עוד ויכירוהו מלבד מה שידעוהו מתחילה במגפת מלך אשור גם בעצמם ידעוהו ויכירוהו שיצילם בכל אשר יקראוהו : ועבדו זבח ומנחה . ועבדו כמו ועשו מתרגמי׳ מעשה עובדא . וכן ועבדת הצדקה והדומים לו , או פירושו כמשמעו ופירוש ועבדו לה׳ בזבח ומנחה וכן תרגם יונתן ויפלחון בנכסת קודשין ובקרבנין : ונדרו נדר לה׳ . בעת צרתם ידרו נדרים וישלמו לא שידרו ולא ישלמו אחר שינצלו אלא שישלמו מה שידרו כי יכירו כי ה׳ הוא המושיעם : (כב) ונגף ה׳ . יכם וירפאם כדי שיכירו כי הוא המוחץ והרופא כי כשובם אל ה׳ ובצעקתם אליו יעתר להם וירפאם מיד : (כג) ביום ההוא . לפי שמתחילה היו מתגרים זה בזה מצרים ואשור ועתה כשנותרים ממגפת מחנה אשור

והגמון שלטון ואטרון : (יז) והית׳ אדמת יהודה למצרים לחגא . כשישמעו הנותרים במצרים משבי סנחרב את מפלתו שיפול בארץ יהודה בלא שום מלחמות זרוע בשר ידעו כי יש שכינה בישראל ומושיעם חזק וייראו ויפחדו מפני אדמת יהודה : חגא . לשון שבר ואימה ופחד לשון יחוגו וינועו כשכור (תהלי׳ קז) וכן חגוי הסלע (שיר ב) : מפני עצת ה׳ צבאות אשר הוא יועץ עליו . להפילו ביד סנחרב ויהודה ימלט מידו : (יח) ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו׳ . שנינו בסדר עולם אחר מפלתו של סנחרב עמד חזקיהו ופטר את האוכלסין שהביא עמו ממצרים ומכוש בקולרין לפני ירושלים וקבלו עליהם מלכות שמים וחזרו למקומן שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו׳ והלכו ובנו מזבח לה׳ בארץ מצרים ומקריבין עליו קרבן לשמים לקיים מה שנאמר ביום ההוא יהיה מזבח לה׳ בארץ מצרים . ויש מרבותינו שדרשוהו במסכת מנחות על מזבח בית חוניו או של שמעון הצדיק שברח לו למצרים ועשה שם מזבח : מדברות שפת כנען . כישראל שבארץ כנען : עיר ההרס יאמר לאחת . (ת״י קרתא דבית שמש דעתידא למיחרב יתאמר היא חדא מנהון) ההרס ת״י לשני פנים לשון האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט) ולשון הריסה וחורבן ומהיכן למדה יונתן מנבואתו של ירמיה שנבא בתחפנחס ושבר את מצבות בית השמש אשר בארץ מצרים (ירמיה מג) למדנו שבית שמש שבארץ מצרים ומצבה עתידה ליחרב ומצבות האמורות שם היא מצבה אצל גבולה לה׳ האמורה כאן ויש לומר שהיתה בית שמש יושבת בגבול מצרים על הספר לכך נאמר אצל גבולה : (כ) והיה . המזבח לאות ולעד בינם ובין המקום : מושיע ורב . מושיע ושר : (כא) ונודע ה׳ . יהיה כח גבורתו ניכר להם : (כב) ונגף . לשון מכה הוא : נגוף ורפוא . ואחר המכה יביא להם רפואה : ונעתר להם . ירצה להם : (כג) תהיה מסלה . תהיה דרך כבושה

מצודת ציון

הוא גמא רך והוא הפוך מן גומא וכן הלכוף כאגמון ראשו (לקמן נ״ח) : (טז) וחרד . ענין רעדה : תנופת . ענין הרמ׳ : (יז) לחגא . ענין בקוע ושבר כמו חגוי הסלע (ש״ה ב׳) : (יח) ההרס . מל׳ הריס׳ ונתיצה : (כ) לאות . לסימן : לוחצים . ענין דחק כמו וגר לא תלחץ (שמות כג) : ורב . ענינו גדול וחשוב כמו ורבי המלך (ירמי׳ מא) : (כב) ונגף . ענין הכאה כמו ונגפו אשה הרה (שמות כ״א) : ונעתר . הוא ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ח) ור״ל יקבל מרבית

מצודת דוד

ר״ל במעשה החזק ולא במעשה החלש וכפל הענין במ״ש : (טז) כנשים . חשושי כח ורכי לבב כנשים : מניף עליו . להכותו בו : (יז) אדמת יהודה . ר״ל השכינה השורה באדמת יהודה תהיה למצרים לשבר רוח ופחד לבב : כל אשר . ר״ל כל זמן אשר המזכיר יזכיר אותה אליו יפחד : מפני עצת . כי בעת שכבש סנחריב את מצרים חשב שבמקרה באה אבל כשיראה שנפל סנחריב סביב ירושלים ע״י המלאך ומכה בהם ישכיל לדעת שהיתה בעצת ה׳ אשר יעץ עליו להפילו ביד סנחריב : (יח) שפת כנען . לשון הקדש : ונשבעות וכו׳ . כי מעתה יאמינו בה׳ ויקבלוהו לאלוה : עיר ההרס . ר״ל יסכימו ביניהם שאם אחת מהערים ההם תשוב מאחרי המקום שיאמר עליה עיר ההרס ר״ל שיעמדו עליה ויהרסוה : (יט) מזבח וכו׳ . כי מצרים יקריבו קרבנות לשמים : ומצבה . מזבח מאבן אחת : (כ) לאות ולעד . המזבח יהיה לאות ולעד בארץ מצרים שהמה עובדים לה׳ ואם יצעקו לה׳ וכו׳ ישלח להם מושיע והמושיע יהיה גדול ונכבד והוא יצילם מיד הלוחצים : (כא) ונודע . יהיה ניכר למצרים : וידעו . והמה יתנו לב לדעת : זבח ומנחה . בזבח ובמנחה : ושלמו . את נדרם : (כב) ונגף . כאשר יחטאו לו ינגוף אותם אבל לא תתמיד כי מיד אחר הנגיפה ירפאם ר״ל לא יאריך להם עד שתתמלא סאתם וינגפו מבלי תקומה כי לטובתם יפרע מהם מעט מעט : ושבו . כאשר יעשו תשובה יתרצה להם ויקבל עתר תפלתם וירפאם : (כג) תהיה מסלה . דרך כבושה תהיה מזה לזה כי עבור אהבה והאחוה ירבו לבוא אלה באלה : את אשור . מצרים יעבדו עבודת המקום עם אשור כי המה יכירו עוד יותר נפלאות ה׳ כשהכה בהם מלאך ה׳ :

שלישיה

רשי

כבושה שילכו בה תמיד ממצרי׳ לאשור : ובא אשור במצרים . ת״י ויגיחון אתוראי למצראי : (כד) והיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור . לשלום לברכה לפי שלא היתה אומה חשובה בעולם באותו הזמן כמצרים וכאשור וישראל היו שפלים בימי אחז ובימי הושע בן אלה ואמר הנביא על ידי הנס שיעשה לחזקיהו יגדל שם של ישראל למעלה ויהיו חשובים כאחת מאלו הממלכות לברכה ולגדולה : (כה) אשר ברכו . לישראל : ברוך עמי . ישראל אשר בחרתי לי לעם בהיותם במצרים : ומעשה ידי . הראתי להם בגבורות שהפלאתי באשור וע״י אותם ניסים ישובו אלי ויהיו כאילו עתה עשיתים מחדש והם יהיו נחלתי ישראל ודוגמא זו ת״י : (ב) ופתחת השק מעל מתניך . ת״י ותיסר סקא בחרצך והדברים מוכיחים שהרי עד עכשיו לא ציוהו לחגור שק שהוא אומר לו להתירה ועוד שהוא אומר ונעלך תחלוץ יהוא סימן לאבלות ופי׳ ופתחת כמו (שמו׳ לט) מפותחות פתוחי חותם לחגור שק בדוחק על בשרו כדי שתראה חקוקה בבשרו: מעל מתניך . למעלה ממתניך : ערום . ת״י פחית בבגדים קרועים ובלואים ולא ערום ממש : (ג) שלש שנים . ילך כן לאות ולמופת למצרים ולכוש שלסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגו׳ למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מפלתו של סנחריב שהרי מפלתו היתה כשהביא את שבי מצרים ותרהקה מלך כוש לפני ירושלים בקולרין כשבא לצור על חזקיהו : (ד) וחשופי שת. כמו חשף שת והיו״ד יתירה כיו״ד הלוני וחורי ושדי : שת . בית מוצא הרעי וכן (ש״ב י) ויכרות את מדויהם עד שתותיה׳ וגמול זה היה להם תחת חם אביהם אשר ראה ערות אביו ולא כסה אותה מדה כנגד מדה: (ה) וחתו ובשו . כל המביטים ומצפים

מְסִלָּה מִמִּצְרַיִם אַשּׁוּרָה וּבָא־אַשּׁוּר בְּמִצְרַיִם וּמִצְרַיִם בְּאַשּׁוּר וְעָבְדוּ מִצְרַיִם אֶת־אַשּׁוּר׃ כד בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וּלְאַשּׁוּר בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ כה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר בָּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה יָדַי אַשּׁוּר וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל׃

כ א בִּשְׁנַת בֹּא תַרְתָּן אַשְׁדּוֹדָה בִּשְׁלֹחַ אֹתוֹ סַרְגוֹן מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלָּחֶם בְּאַשְׁדּוֹד וַיִּלְכְּדָהּ׃ ב בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעַלְךָ תַחֲלֹץ מֵעַל רַגְלֶךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלֹךְ עָרוֹם וְיָחֵף׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כּוּשׁ׃ ד כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־שְׁבִי מִצְרַיִם וְאֶת־גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף וַחֲשׂוּפַי שֵׁת עֶרְוַת מִצְרָיִם׃ ה וְחַתּוּ וָבֹשׁוּ

ל׳ ומ״ל · ד׳ · ל̈ . כ״כ · ל׳ · ל׳ ומ״ל · ג׳ · ל׳ חסר . ח׳ חסר . ג׳ · ג׳ · ל׳ נסב לו · ג׳ . ל׳ · ל׳ . ל׳

כְּבִישָׁא מִמִּצְרַיִם לְאַתּוּר וִיגִיחוּן אַתּוּרָאֵי לְמִצְרָאֵי וּמִצְרָאֵי בְּאַתּוּרָאֵי וְיִפְלְחוּן מִצְרָאֵי יַת אַתּוּרָאֵי׃ כד בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵי יִשְׂרָאֵל תְּלִיתָאָה לְמִצְרָאֵי וּלְאַתּוּרָאֵי בִּרְכָא בְּגוֹ דְאַרְעָא׃ כה דְּבָרְכֵיהּ יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימָר בְּרִיךְ עַמִּי דְּאַפֵּקִית מִמִּצְרַיִם דְּעַל דְּחָבוּ קֳדָמַי אַגְלֵיתִי יַתְהוֹן לְאַתּוּר וּכְדוּ דְּתָבוּ מִתְקְרָן עַמִּי וְאַחְסַנְתִּי יִשְׂרָאֵל׃ א בִּשְׁתָּא דַּאֲתָא תַרְתָּן לְאַשְׁדּוֹד כַּד שְׁלַח יָתֵיהּ סַרְגוֹן מַלְכָּא דְאַתּוּר וַאֲגִיחַ קְרָבָא בְּאַשְׁדּוֹד וְכַבְשַׁהּ׃ ב בְּעִדָּנָא הַהִיא גְּזַר יְיָ בְּיַד יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ לְמֵימָר אֱזֵיל וְתֵיסַר סַקָּא בְּחַרְצָךְ וּמְסָנָךְ תִּשְׁלוֹף מֵעַל רִגְלָךְ וַעֲבַד כֵּן אֲזַל פְּחֵיחַ וְיָחֵיף׃ ג וַאֲמַר יְיָ כְּמָא דַהֲלֵיךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ פְּחֵיחַ וְיָחֵיף תְּלַת שְׁנִין אָת וּמוֹפֵת עַל מִצְרָאֵי וְעַל כּוּשָׁאֵי׃ ד כֵּן יְדַבַּר מַלְכָּא דְאַתּוּר יַת שְׁבִי מִצְרַיִם וְיַת גָּלוּת כּוּשׁ עוּלֵימִין וְסָבִין פְּחִיחִין וִיחֵיפִין וּגְלַן עֶרְיָה קְלָן מִצְרָיִם׃ ה וְיִתַּבְּרוּן וְיִבְהֲתוּן

רדק

אשור ולאו יד ה׳ שהיתה בהם ידעו כי ה׳ הוא האלהים ותהיה להם הברה ואחוה ואהבה עם מצרים שידעו גם כן את ה׳ ותהיה מסלה ממצרים לאשור ומאשור למצרים : ועבדו מצרים את אשור . ופירוש עם אשור שניהם יעבדו את ה׳ וישראל תהיה להם שלישיה : (כד) ביום ההוא . שלישיה, שלישית תהיה להם באמונת האל ויהיו ברכה בקרב הארץ שתהיה להם ברכה על שאר האומות כל זמן שיחזיקו באמונת האל : (כה) אשר ברכו ה׳ . אחת משלשתם ברכו ה׳ לנבאות ויאמר ברוך עמי מצרים שהבו להיות עמי : ומעשה ידי אשור שהכירו שהם מעשה ידי ואני האל ואין עוד : ונחלתי ישראל . ישראל הם נחלתי מקדם יונתן תרגם הפסוק כלו על ישראל ברוך עמי וגומר : (א) בשנת בא תרתן . זה הענין היה בשנת ארבע עשרה שנה לחזקיהו מלך יהודה בבא על ירושלם ושמע על תרהקה מלך כוש שיצא להלחם עמו ונסע משם ונלחם עם מצרים ועם כוש וכשבא עם השבי וחזר לירושלם וקודם לכן בארבע שנים שלח תרתן לאשדוד ולכדה , ואז נאמרה נבואה זו לישעיה כי כמו שלכד מלך אשור אשדוד כן ילכד מצרים וכוש , ויש מפרשים כי שלש שנים קודם שבא לירושלם מלך אשור היה זה שבא תרתן לאשדוד ולכדה ואז נאמרה נבואה זו לישעיה , כי לסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבות מצרים ואת גלות כוש כמו שאמר שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש , ולפירושינו שלש שנים ידבק עם הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף , אמר כי שלש שנים הלך וזה אות ומופת על מצרים ועל כוש כי כן ילכו הם : וסרגון . הוא סנחריב , ורבותינו ז״ל אמרו שמונה שמות יש לו : (ב) בעת ההיא . ביד ישעיהו הנביא פורענות מצרים וכוש דבר בידו ואמר לו שיעשה האות בעצמו שיהיה סימן להם וילך ערום ויחף , ומה שאמר לו ופתחת השק לפי שהיה לובש שק על גלות השבטים ומתאבל עליהם ואמר לו שיפתח אותו השק שהיה חגור על בשרו ועל מתניו ויחלוץ נעליו וילך ערום ויחף : ויעש כן . הלוך ערום ויחף הדבר הזה אין לפרשו כמשמעו שצוה האל את הנביא שילך ערום ויחף חלילה וכן מה שאמר האל להושע קח לך אשת זנונים וכן מה שאמר ליחזקאל והעברת על ראשך ועל זקנך תער , וכן מה שאמר לו שיאכל עוגת שעורים אפויה בגללי הבקר וכל אלו והדומים להם אינם דברים שיצוה האל לנביאיו לעשותם , אלא הכל היה במראה הנבואה שהיה רואה הנביא במראה הנבואה שהיה מצוה אותו האל שיעשה כך והיה עושה כך במראה הנבואה הכל ואף על פי שהאריך הזמן כמו בואת הנבואה שלש שנים ובנבואת הושע וילך ויקח ותהר ותלד בן ואחר כך ותהר ותלד בת כי זה במראה הנבואה ואף על פי שיראה שהיה זמן רב הכל היה במראה הנבואה בפעם אחת : ונעלך . אמר לשון יחיד דרך כלל ויונתן תרגם ופתחת השק בהפך הענין ותיסר שקא בחרצך : (ג) ויאמר . כן שמע במראה הנבואה אחר שהלך ערום ויחף שהיה ה׳ קורא אותו ואומר כאשר הלך עבדי ישעיהו אות ומופת מה שעשה עבדי ישעיהו זה כאשר צויתיו לאות ולמופת על מצרים ועל כוש עשה כן להודיע כי כן ילכו הם לפני שוביהם : (ד) כן ינהג . אמר ותשופי שת אחר שאמר ערום ויחף כי הגנות בלכתם ערומים הוא שילכו חשופי ערוה כמו שעשה מלך עמון במלאכי דוד לגנות ויכרות את מדויהם בחצי עד שתותיהם : ותשופי . כמו ותשופים וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים והדומים להם : ושת . הוא כנוי לעגבות לערוה וכן עד שתותיהם ואמר ערות מצרים והוא הדין לכוש כי כבר זכר שניהם ומה שהנה הענין במצרים לרוב גנותם כמו שאמר עליהם גדלי בשר אשר בשר חמורים בשרם : (ה) וחתו ובשו . על ישראל אמר שהיה בטחונם בכוש ובמצרים לפי שהיו בעלי מלחמה למלך אשור כמו שאמר על תרהקה מלך כוש יצא להלחם אתך ועל יסודם ובנימן אמר ועל השרידים שנשארו מעטים בארץ כי עשרת השבטים בכלל כבר גלו בשנת שש לחזקיהו וכאשר נכה מלך אשור את שבות מצרים וגלות כוש היה בשנת

רבע

נדר ה׳ קמצי בלישנא בקריאה וסי׳ במסרה רבתא: ברכו ד׳ בקריאה וסי׳ ראה ריח בני כריח. וישטם עשו את יעקב על הברכה. אשר ברכו ה׳ צבאות לאמר ברוך. עמיאל הששי יששכר השביעי: רגלך ח׳ חסר בלישנא בקריאה וסי׳ ויאמר אל תקרב הלום של נעלך. והם תכו לרגלך. של נעלך דיהושע. ונעלך תחלץ מעל רגלך. אם תשיב משבת רגלך. הטבעו בבוץ רגלך. וכל כתובים דכוו׳ חסר במ״א

תולדות אהרן ופתחת השק. יומא מז : עבדי ישעיהו. שבת קיד :

מצודת דוד

(כד) שלישיה. שלישית תהיה לה באמונת האל . או שתהיה מושלת על מצרים ועל אשור : ברכה. כל השלשה יהיו ברכה בקרב הארץ שתהיה להם ברכה יותר מכל האומות : (כה) אשר ברכו . אשר כל אחד משלשתן ברכו ה׳ ויאמר ברוך עמי מצרים ר״ל ברוך הוא על שסבה להיו׳ עמי להאמין בי : ומעשה ידי . חוזר על מלת ברוך לומר ברוך מעשה ידי אשור ר״ל ברוך הוא על אשר הכיר שמה שעלתה בהם היה מעשה ידי ולא במקרה : ונחלתי ישראל . גם זה חוזר על מלת ברוך לומר ברוך נחלתי ישראל ר״ל ברוך הוא על אשר מעולם הוא נחלתי ומאמין בי : כ (א) בשנת וכו׳ . אז התחיל אשור לעשות גבורות ולכבוש ארצות העמים : (ב) ופתחת השק. כי ישעיה היה מתאבל על גלות עשרת השבטים ולבש השק על מתניו לצער ולאבל ואמר לו המקום שיתיר השק מעל מתניו וישאר ערום כי אותו לבד לבש: הלוך. היה מהלך ערום ויחף : (ג) שלש שנים . זהו סימן מה שיהיה בסוף שלש שנים על מצרים ועל כוש : (ד) כן ינהג . כמו שהלך ישעיה כן ינהג וכו׳ : וחשופי שת. מגולה עגבות ערות מצרים וכן כוש כי כבר זכר שניהם ואמר מצרים לרוב גנותן שנאמר בהם גדלי בשר (יחזקאל טז) : (ה) וחתו. ישראל שהיו מביטים לעזרת כוש והיו מתפארים

[illegible]

מצודת ציון

מרבית מסלתם ויתרצה להם וכן ונעתור להם (דה״א ה) : (כד) שלישיה . מל׳ שלש או יתכן שהוא מענין ממשלת ונסיכות כמו ומבחר שלשיו (שמות טו) : (א) סרגון . הוא סנחריב כן אחז״ל : (ב) לך . הוא ענין זרוז : ופתחת . ענין התרה כמו יתרי פתח (איוב ל) : מתניך . הגליך : תחלוץ . ענין שליפה כמו חלוץ הנעל (דברים כה) : ויחף . ענין חוסר מנעלים כמו מנעי רגלך מיחף (ירמיה ב) : (ג) שלש שנים . כמו לשלש שנים ותחסר הלמ״ד : אות ומופת . פתרון אחד להם והם ענין סימן וכפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) והדומים : (ד) וחשופי . ענינו מגולה כמו מחשוף הלבן (בראשית ל) : שת . ענין יסוד כמו שתותיה מדוהים (לעיל יט) והוא

רדק

ארבע עשרה לחזקיהו והיו מביטים לכוש שלחתו למלך אשור ותמוך כך ימלטו מידו, וכן היו מהפארים להנצל על ידם ממלך אשור וכאשר יראו מפלת כוש ומצרים ביד מלך אשור יחתו ויבשו: (ו) ואמר. האי ארץ ישראל כי היא על גבול הים: אשר נסנו שם לעזרה. כתרגומו דהוינא סבירין למערק לתמן לסעיד לאשתזבא מן קדם מלכא דאתור עד כען נפשיכון לא שזיבו ואיכדין נשתזיב אנהנא: (א) משא מדבר ים. נבואה זו נאמרה על בבל ואף על פי שכבר נתנבא עליה באמרו משא בבל הנה ונלא עליה לפי שצרתו לישראל יותר מדאי וכן נתנבא על מפלת מלך אשור כמה פעמים וקרא בבל מדבר ים לפי שמדי ופרס היו במזרחית לפונית של בבל כמו שאמר העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש, והנה בבל מערב למדי ופרס ומערב יקרא ים ואמר מדבר כי מדבר יש בין בבל למדי ופרס, ויו"ת מטלן משרין דאתו ממדברא כמי ימא: כסופות בנגב. כמו רוח סערה בנגב במדברא במקום ינשב שהוא שם תמיד סרות כן יבאו מדי ופרס לסלוך אל בבל ויו"ת בנגב דרום, ואתן בארת דרומא מדברן ואתין ממדברא והוא מה שפי' שארץ מדי ופרס מזרחית לפונית לבבל אם כן בבל להם מערבית דרומית ים ונגב: מארץ נוראה. מארץ רחוקה והוא מדי ופרס שהם רחוקים מבבל והרחוק יקרא נורא לפי שהאדם ירא הרחוק שלא ידע גבורתו ומנהגו יותר מן הקרוב שידע גבורתו ומנהגו ויונתן תרגם מארע דאתעבידו בה תקפין: (ב) חזות קשה. אמר הנביא נבואה קשה לבבל נאמר לי מאת השם ומה היא הנבואה הבוגד בוגד מי שהיה בוגד יבא בוגד שיבגוד בו ומי שהיה שודד יבא שודד שישדדנו ומי הוא הבוגד והשודד זה מלך בבל שהיה בוגד באומות שהיו בשלום עמו ושודדן כי היה הנגידם שהיה שודד אותם ולא היה שומר להם ברית כן יבא לו בוגד שיבגוד בו ושודד שישדדנו והוא כורש: עלי עולם צורי מדי ופרס. ואמר כל הנבואה כנגד עילם ומדי שיעלו לבבל ויצורו עליה: צורי. טעמו מלרע: כל אנחתה השבתי. פירוש אנחת בבל ר"ל מה שהיו נאנחים מפחדה כי הכנויים בשמות יפלו על הפועל ועל הפעול, כמו מנגד נגעי ועמודו הסר מעלי נגעך בבית תפלתי שמעתי את תפלתך, נסכתי מלכי ואלהי מלכי מקדם, וה"א אנחתה רפה ומשפטה במפיק, וכמוהו רבים כמו ושערה לא הפך לבן, ורחמה הרת עולם, ראמה כתה עונה כה, ויאמר לה בעז והדומים להם: (ג) על כן. הנביא מדבר בלשון כל אחד מבני בבל או בלשון בלשאצר המלך: נעויתי משמוע. משמוע הפורענות הבא לבבל כל שכן שאראה כשאראנה: (ד) תעה. חשקי כתרגמו יהי"ת הנביא מדבר בלשון בלשאצר שעשה משתה רב בלילה והיה אותו הלילה נשף חשקו ותאותו שהוקם מלך והיה שמח ושם לו הקב"ה אותו הנשף בחרדה ככתב שכתב המלאך בכותל ההיכל חרד מאד על הכתב ההוא כמו שכתוב אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן: פלצות. ענין רעדה כמו שכתוב דא לדא נקשן: (ה) ערוך השולחן. בעת שהיו עורכים שולחנות היו אומרין לשר הצופים שיצפה הצופה כי היו משתדים

ישעיה כא

מִכּוּשׁ מַבָּטָם וּמִן־מִצְרַיִם תִּפְאַרְתָּם׃
ו וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה בַּיּוֹם הַהוּא
ל׳ . ל׳ הִנֵּה־כֹה מַבָּטֵנוּ אֲשֶׁר־נַסְנוּ שָׁם
לְעֶזְרָה לְהִנָּצֵל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר
וְאֵיךְ נִמָּלֵט אֲנָחְנוּ׃
ל׳ ומ״ל כא א מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם כְּסוּפוֹת
בַּנֶּגֶב לַחֲלוֹף מִמִּדְבָּר בָּא מֵאֶרֶץ
ל׳ ומ״ל נוֹרָאָה׃ ב חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד־לִי
ז׳ מ״ל בלישנא הַבּוֹגֵד ׀ בּוֹגֵד וְהַשּׁוֹדֵד ׀ שׁוֹדֵד עֲלִי
ל׳ א׳ מפיק ה״א עֵילָם צוּרִי מָדַי כָּל־אַנְחָתָה
ב׳ הִשְׁבַּתִּי׃ ג עַל־כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי
חַלְחָלָה צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי
ד׳ חסר יוֹלֵדָה נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי
מֵרְאוֹת׃ ד תָּעָה לְבָבִי פַּלָּצוּת
ל׳ . ל׳ בִּעֲתָתְנִי אֵת נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי
ל׳ לַחֲרָדָה׃ ה עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן צָפֹה

מִכּוּשׁ בֵּית רוּחֲצָנֵיהוֹן וּמִן מִצְרַיִם תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן׃ ו וְיֵימַר יָתֵיב נִסָּא הָדֵין בְּעִדָּנָא הַהִיא הַכְדֵין הֲוָה בֵּית רוּחְצָנָא דַהֲוֵינָא סְבִירִין לְמֶעְרוֹק לְתַמָּן לְסָעִיד לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִן קֳדָם מַלְכָּא דְאַתּוּר עַד כְּדוּן נַפְשְׁהוֹן לָא שֵׁיזִיבוּ וְאֵיכְדֵין נִשְׁתֵּיזִיב אֲנַחְנָא׃ א מַטַּל מַשִּׁירְיָן דְאָתְיָן מִמַּדְבְּרָא כְּמֵי יַמָּא דְנָגְדָן כְּעַלְעוֹלִין דְאָתְיָן בְּאוֹרַח דָרוֹמָא מַדְבְּרָן וְאָתְיָן מִמַּדְבְּרָא מֵאַרְעָא דְאִתְעֲבִידָא בַהּ חֲסִינִין׃ ב אֲמַר נְבִיָּא נְבוּאָה קַשְׁיָא אִתְחֲוָאָה לִי אֲנִיסַיָּא מִתְאַנְסִין וּבָזְזַיָּא מִתְבָּזְזִין סְקוּ עֵילָמָאֵי תְּקִיפוּ מָדָאֵי כָּל דַהֲווֹ מִתְאַנְחִין מִן קֳדָם מַלְכָּא דְבָבֶל אַנְחֵית לְהוֹן׃ ג עַל כֵּן אִתְמְלִיאוּ חַרְצֵיהוֹן זִיעָא דַחֲלָא אֲחַדְתִּנּוּן הָא כְּחַבְלִין לְיָלְדְתָּא אִטַּפְּשׁוּ מִלְּמִשְׁמַע טָעוּ מִלְּמֶחֱזֵי׃ ד טְעָה לִבְּהוֹן עָקָא וּבִיעוּתִין אֲחַדוּנוּן אֲתַר בֵּית רוּחְצָנֵיהוֹן הֲוָה לְהוֹן לִתְבַר׃ ה סַדַּרוּ פָּתוֹרִין

ברא עד אשית אויביך הדום: שודד ז׳ מלאים בקריאה וסי׳ כי בא עליה על בבל שודד. יגורו בך נדחי. חזות קשה הגד לי ב׳ בפסוק. הוי שודד ואתה לא שדוד ב׳ בפסוק. קול פחדים באזני: פלצות ד׳ בקריאה וסי׳ תעה לבבי פלצות בעתתני. וכסתה אתם פלצות. יראה ורעד יבא בי. ואם זכרתי ונבהלתי:

רשי

ומלפים על עזרת כוש והמתפארים במשען מצרים: תפארתם. ווענ"ש בלט"ש בלעז: (ו) יושב האי הזה. ארץ ישראל שהיו נשענים על פרעה לעזרה: האי. לשון איי הים: (א) משא מדבר ים. הנבואה הזאת על בבל כמו שאמורש בה וא"ת הרי כבר ניבא עליה (לעיל יג) על הר נשפה שאו נס וכל הפרשה כולה פעמים שהנבואה באה בפיו היום בניגון אחד ולאחר זמן בניגון אחר: משא מדבר ים. ת"י מטל משרין דאתיין ממדברא כמי ימא: כסופות בנגב לחלוף. כרוח סופה המתהפך בארץ יבשה שהוא מעלה אבק רב: לחלוף. כך יחליפו לבוא מחנות ריבות על בבל: ממדבר. יבואו לה מארץ נוראה. ת"י מארעא דאתעבידא בה חסינין ויש לפרש שהוא מקום נחש ועקרב כמו שנא' (דברים א) המדבר הגדול והנורא: (ב) חזות קשה. הנביא אומר נבואה זו קשה על בבל הוגד לי: הבוגד בוגד. ת"י אניסיא מתאנסין ובזזיא מתבזזין ולשון העברית לפי התרגום כך פירושו את הבוגד בא אחר ובוגד אותו (ס"א אותך) ואת השודד בא אחר ושודד אותו (ס"א אותך) אלו פרס ומדי שבוזזין ושודדין את בבל ששדדה ובזזה עד עתה את כל המדינות: עלי עילם. ובואי עליה: צורי מדי. על בבל במצור. אלהי צורי (ש"ב כב) הטעם למטה ברי"ש וזה טעמו למעלה בצד"י כמו שובי: כל אנחתה השבתי. לא מפיק ה"א לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים שושפיר"ש בלעז כל אנחות השבתי שהי' העול' נאנח מפני עולה של מלכות בבל עתה השבתי אותה: (ג) מלאו מתני חלחלה. הנביא הוא רחמני ומתאנח על פורענות האומות זו מדרש אגדה ולפי פשוטו הנביא אומר הקינה והאנינות כאלו זו בבל מתאוננת: צירים. לשון חיל וחבלים רבותינו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתות הבית: נעותי. אולי הוא הקרוי עוית בל' חכמים: (ד) פלצות. בהלה: את נשף חשקי. לילה שהייתי חושק בה לשמחה ולמשתה כס' יוסיפון מלינו שהיה שמח על שנלחמו גדודיו את חיל פרס אותו לילה שם לו לחרדה שנא' (דניאל ה) בלשאצר מלכא עבד לחם רב וגו' אישתיו חמרא וגו' ביה בליליא קטיל וגו' ודריוש מדאה קביל מלכותא (שם ו): (ה) צפה הצפית. זקוף המנורה בכ"ר

מצודת ציון

והוא שבאדם כמו היסוד בבנין וכן עד שתותיהם (ש"ב י'): (ה) וחתו. ענין שבר: (ו) פה. כמו כן: נסנו. מלשון ניסה ובריחה: (א) כסופות. רוח סופה וסערה: בנגב. ענין יובש כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו): לחלוף. לעבור כמו וחלף ביהודה (לעיל ח): (ב) חזות. מראה נבואה: הבוגד. ענין מרד: והשודד. ענין עושק: עילם. הוא ממדינת מדי: צורי. מלשון מצור והוא היקף גייסות סביב העיר [illegible]: (ג) חלחלה. ענין רעדה ורתת: צירים. ענין כאב כמו צירים וחבלים יאחזון (לעיל יג): נעויתי. מגזרת עוות ועקום: (ד) תעה. מי שאינו יודע מה לעשות נקרא תועה והוא מה מתועה בדרך ואינו יודע להיכן ילך: פלצות. ענין חרדה כמו ועמודיה יתפלצון (איוב ט): בעתתני. מלשון נעהה ופחד: נשף. ערב כמו קדמתי בנשף (תהלים קיט): חשקי. ענין תאוה כמו חשק שלמה (מ"א ט): (ה) ערוך. ענינו סדור כמאכל: צפה. ענין ראיה כמו יצף ה' (בראשית לא): הצפית. העומד ורואה אם גייסות באים:

מצודת דוד

בבטחון מצרים בבוא מפלתם יחתו ויבושו ממבטם ותפארתם: (ו) יושב האי הזה. זהו א"י שהוא בגבול הים: כה מבטנו. כזאת עלתה להאומות אשר היינו מביטים אליהם לעזרה אשר חשבנו לנוס אליהם להנצל ממלך אשור: ואיך נמלט אנחנו. אם כך עלתה בהם ולא יכלו למלט את עצמם איך נמלט אנחנו בעזרתם: **כא** (א) מדבר ים. ר"ל על בבל היושבת אצל המדבר במערבו של פרס ומדי הבאים עליה למלחמה: כסופות. כרוח סופה המתהפך בארץ נגובה ויבשה שמעלה אבק רב: לחלוף. כן יהיה מרבית האבק לעת יחלוף נבא רב להלחם על בבל: ממדבר בא. מדרך המדבר יבוא: מארץ נוראה. כן יקרא המדבר שהוא מקום נחשים ועקרבים המיראים את העובר בו וכמ"ש המדבר הגדול והנורא (דברים ח) וכפל הדבר במ"ש: (ב) חזות. נבואה קשה נאמר לי על בבל: הבוגד בוגד. כל הרוצה לבגוד בגד בו וכל הרוצה לשדד משדד אותו: עלי עילם. אתה עילם עלי למלחמה ואתה מדי שים עליה מצור: כל אנחתה. כל האנחות שהיתה בבל מאנחת את העכו"ם במה שהטילה עליהם עול כבד הנה עתה בבוא מפלתה בטלתי כל האנחות: (ג) על כן. בעבור גודל הצרה: מלאו מתני חלחלה. הנביא אמר בלשון בבל: צירים אחזוני. כצירים אחזו אותי כמו כאבי יולדת: נעויתי משמוע. נתעקם גופי מקול השמועה ונבהלתי מראיית אלו המלחמות: (ד) תעה לבבי. לא ידע לבבי מה לעשות מרוב צער: פלצות בעתתני. חרדה הבעית והפחיד אותי וכפל הדבר במ"ש לגודל החרדה והפחד: את נשף חשקי. הלילה שהייתי חושק ומתאוה לה לעשות משתה ושמחה על אשר נלחו את חיל פרס כמ"ש ביוסיפון: שם לי לחרדה. מי שגזר להשיב שם לי הלילה ההיא לחרדה כי בה נהרג בלשאצר ונלכדה בבל ומלך בה דריוש כמסופר בדניאל: (ה) ערוך השלחן. בעת שהיו עורכים השלחן על המשתה אמרו אלו לאלו צפה הצפית ר"ל יעמוד הצופה על המצפה לראות מה

הַצָּפִית אָכוֹל שָׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים ל׳ וז׳ מ״ע. ל׳
מִשְׁחוּ מָגֵן:
ו כִּי כֹה אָמַר אֵלַי אֲדֹנָי לֵךְ הַעֲמֵד קל״ד. ב׳ א׳ מ״ל
הַמְצַפֶּה אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד: ז וְרָאָה
רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב
גָּמָל וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב־קָשֶׁב:
ח וַיִּקְרָא אַרְיֵה עַל־מִצְפֶּה | אֲדֹנָי ב׳. קל״ד
אָנֹכִי עֹמֵד תָּמִיד יוֹמָם וְעַל־
מִשְׁמַרְתִּי אָנֹכִי נִצָּב כָּל־הַלֵּילוֹת:
ט וְהִנֵּה־זֶה בָא רֶכֶב אִישׁ צֶמֶד ב׳ר״פ בסיפרא
פָּרָשִׁים וַיַּעַן וַיֹּאמֶר נָפְלָה נָפְלָה ל׳
בָּבֶל וְכָל־פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ שִׁבַּר
לָאָרֶץ: י מְדֻשָׁתִי וּבֶן־גָּרְנִי אֲשֶׁר ל׳ וחסר
שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל הִגַּדְתִּי לָכֶם:
יא מַשָּׂא דּוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר
שֹׁמֵר מַה־מִּלַּיְלָה שֹׁמֵר מַה־מִּלֵּיל: ב׳מד מ״ל וחד חסר לאנרכס
יב אָמַר שֹׁמֵר אָתָא בֹקֶר וְגַם־לָיְלָה

אֲקִימוּ סַכְוָאִין אֲכוּלוּ שְׁתוּ
קוּמוּ רַבְרְבַיָּא מְרִיקוּ
וְצַחְצַחוּ זֵינָא: ו אֲרֵי כִּדְנַן
אֲמַר לִי יְיָ אֱזֵיל אֲקִים סַכְוָאָה
דְיֶחֱזֵי יְחַוֵּי: ז וְיֶחֱזֵי רְתַךְ אֱנָשׁ
וְעַמֵּיהּ זוּג פָּרָשִׁים רָכֵב עַל
חֲמַר רָכֵב עַל גַּמְלָא אֲמַר
נְבִיָּא אֲצֵיתִית אֲצָתָא וַחֲזֵית
וְהָא מַשְׁרְיָן לַחֲדָא: ח אֲמַר
נְבִיָּא קָל מַשְׁרְיָן דְּאָתְיָן
בְּסִיטוֹנֵיהוֹן כְּאַרְיָא וְעַל
סַכּוּתָא קֳדָם יְיָ אֲנָא קָאִים
תְּדִירָא בִּימָמָא וְעַל מַטַּרְתִּי
אֲנָא מְעַתַּד כָּל לֵילְיָא:
ט וְהָא דֵין אָתָא רְתַךְ אֱנָשׁ
וְעַמֵּיהּ זוּג פָּרָשִׁין וַאֲתֵיב
וַאֲמַר נְפַלַת וְאַף עֲתִידָא
לְמִפַּל בָּבֶל וְכָל צַלְמֵי
טַעֲוָתָהָא יְדַקְדְּקוּן לְאַרְעָא:
י מַלְכְּוָן דְּאוּמְנִין לְאַנְחָא
קְרָבָא יֵיתוּן עֲלַהּ לְמִבְזְהָא
כְּאַכָּרָא דְאוּמָן לְמֵידַשׁ יָת
אִדְּרָא אֲמַר נְבִיָּא דִּשְׁמַעִית
יָת קָל מֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל חַוֵּיתִי לְכוֹן: יא מַטַּל כַּס דִּלְוָט
לְאַשְׁקָאָה יָת דוּמָה עָלַי אַכְלֵי מִן שְׁמַיָּא נְבִיָּא פָּרֵישׁ לְהוֹן יָת נְבוּאָתָא נְבִיָּא
פָּרֵישׁ לְהוֹן מָה דַעֲתִיד לְמֵיתֵי: יב אֲמַר נְבִיָּא אִית

תולדות אהרן משא דומה. סנהדרין לד זוהר תרומה ויקרא (תענית סד): אמר שומר. ב״ק ג:

בב"ר צווחין למנרתא צפיתא : אכל שתה . ומתוך האכילה והשתיה צעקו קומו השרים : משחו מגן . מגיני עור שלוק הן ומושחים אותן בשמן כדי שיחליק את הזיין וכך נאמר בשאול כי שם נגעל מגן גבורים פלט את משיחתו ולא קיבלה ונעשה מגן שאול כאילו לא נמשח בשמן : (ו) לך העמד המצפה . עתיד אחד מתלמידך לקרא תגר על מדותי על ארך שלוותה של בבל והוא חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר (חבקוק ב) על משמרתי אעמודה ואצפה לראות מה ידבר בי אמר הקב"ה לישעיה העמידהו לאותו מצפה והבטיחהו מאתי שיעמד על מצפהו ואשר יראה במפלתה של בבל יגיד : (ז) וראה רכב . ואני אראנו שם כמין רכב צמד פרשים אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל וסימן הוא לפרס ומדי : והקשיב קשב . ושם ישמע בנבואתו כמין רוב המיות תשואות חיילות : (ח) ויקרא אריה . הוא חבקוק אריה בגי' כמניין חבקוק ישעיה נתנבא שעתיד חבקוק להתפלל על זאת ולומר כן : על מצפה ה' . ה' אלהי על מצפה אנכי עומד תמיד יומם להודיעני על זאת : (ט) והנה זה בא . כשיתפלל על כך יראה כמין רכב אדם וגו' : נפלה נפלה בבל . ת"י נפלת ואף עתידה למיפל . ב' נפילות שנה אחר שנה תחלה ע"י מדי ופרס ובשנה השניה ע"י שמים והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת סדום וכן מצינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת וגו' (לעיל יג) : (י) מדושתי ובן גרני . תבואת קדש שלי ערימת חטיי אשר נטויתי מפי רוח הקדש לתקן אתכם בדרך הישרה כאדם הדש וזורה תבואתו בגורן : אשר שמעתי . אותו הגדתי לכם : (יא) דומה . הוא אדום וכן הוא אומר מי כצור כדומה בתוך הים (יחזקאל כז) : אלי קורא משעיר . אמר הקב"ה אלי קורא הנביא או מלאך מעול מלכות שעיר : שומר מה מלילה . שומר ישראל מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת : (יב) אמר שומר . הקב"ה : אתא בקר . יש לפני להזריח לעשות בקר

מפחדים מעם מדי ופרס ובעת שהיו אוכלים ושותים היו אומרים קומו השרים משחו מגן כלומר לכו להלחם המגינים למלחמה , וכן תרגם יונתן לפי הצפית אקימו סכואין , ותרגם משחו מגן מריקו וצחצחו זיינא , תרגם יונתן מגן זיינא , ר"ל כלי זיין כגון השריונות והכובעים כי גם הם מגן על האדם במלחמה , ויש מפרשים משחו מגן משחו המלך כי המלך מגן העם לפי שבאותו הלילה מת בלשצר . כמו שכתוב ביה בליליא אתקטיל בלשצר מלכא , אמר הנה מת מלככם משחו אחר תחתיו , ובב"ר לפי הצפית סדר מנורתא אית אתרא דקריין מנרתא צפיתא : (ו) כי כה אמר . כאלו הנביא בבבל , ואמר על לשון שרי בבל שיאמרו זה לזה שיעמידו המצפה לראות אם בא חיל מדי ופרס ויגיד אשר יראה : (ז) וראה רכב . וראה המצפה רכב צמד פרשים רכב שרוכבים עליו זוג פרשים . וראה גם כן רכב חמור רכב גמל : והקשיב קשב רב קשב . יקשיב אם הם קרובים אם ישמע קול פרסותם , ויונתן תרגם ויחזי רתך אינש ועמיה זוג פרשים וגומר : (ח) ויקרא . וקרא המצפה אריה על המצפה המשיל מדי ופרס לאריה העומד על המצפה ומביט הילך והילך אנה יטרוף , אמר הנביא בלשון קריאה בראותו זה : אדני אנכי עומד תמיד . יומם ולילה על משמרתי אנכי נצב כל הלילות , כלומר ביום ובלילה אני עומד ומצפה מתי יהיה זה שיבא חיל מדי ופרס ויחריבו בבל לפי שהרעו לישראל , ובמדרש כי אריה אמר על חבקוק הנביא , אמר ישעיהו כי חבקוק עתיד לומר זה אנכי עומד תמיד יומם ולילה שעג עוגה ועמד בתוכה כמו שמפרש בתרגום תפלה לחבקוק וקרא חבקוק אריה כי כן הוא בגמטריא חשבון חבקוק כחשבון אריה , וי"ת הפסוק כן אמר ישעיה נביאה קל משריין וגומר : (ט) והנה זה . בעוד שהיה המצפה מקשיב הנה בא החיל כמו שהיה רואה קרבו אל העיר : ויען המצפה . ויאמר נפלה נפלה בבל , הכפל לחזק : שבר . פירוש המשבר ויונתן תרגם נפלה נפלה אף עתידה למיפל בבל , ר"ל שתי נפילות ראשונה על ידי מדי ופרס והשניה על ידי שמים , שנאמר והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה , וזה היתה לעולם כי אותה בבל לא נתישבה עוד לעולם כמו שפירשנו למעלה במשא בבל : (י) מדשתי ובן גרני . ואמר הנביא בלשון האל בבל היא מדשתי שאדוש אותה בחיל מדי ופרס כמו שדשין התבואה . ובן גרני , כפל ענין במלות שונות , כי הבר והתבן יקרא בן גרן לפי שיודש בגורן : אשר שמעתי . אמר הנביא זאת הנבואה אשר שמעתי על בבל הגדתי לכם כמו ששמעתיה ואמר אלהי ישראל לפי שבעבור ישראל יביא האל הפורענות לבבל : (יא) משא דומה . דומה היא מבני ישמעאל כמו שכתוב ומשמע ודומה ומשא אמר הנביא אלי קורא קול הנבואה כי משעיר יבא להם המחריב ארצם ובקרוב תבא אליהם הרעה וישימו שומרים בחומות העיר , ואומר שיקומו בני אדם מרוב פחדם ויסובבו בעיר וישאלו לשומרים מה מלילה , וכפל הדבר כדרך השואלים : מה מליל . בא על דרך הסמיכות , וכמוהו בא אל תוכהו באיל בכד : (יב) אמר . ענה להם השומר אתא בקר , כלומר הבקר יבא , אבל מה תועילו כי גם הלילה יבא אחרי שתצטרכו לשמור עוד מפחד האויב : אם תבעיון בעיו . אם תשאלו שאלו : שובו אתיו . לשאול , כלומר עוד הלילות תשאלו בזה כי אין לכם בטחה מן האויב וא"א ז"ל פירש כי עתידים בני העיר להחריב דומה וקורא הנביא שומר וצופה והנביא מדבר כאלו בני העיר קוראים אליו ושואלים לו מה מלילה כלומר מה מלילותם ויומותם של דומה , כלומר אם הגיע זמן קיצן עדיין ונלך עליהם , והנביא משיב להם כבר נשלמו הימים והלילות ובא בקר מפלתם שובו עתה עליה ותלוה , ותרגם יונתן כן מטל כס

מצודת דוד

הם באים חיל פרס ומדי : אכול שתה . בעוד שהיו אוכלים ושותים אמרו אלו לאלו קומו השרים ומשחו המגן לרדת אל המלחמה : (ו) לך העמד המצפה . הנביא יאמר על לשון שרי בבל שיאמרו זה לזה לך העמד המצפה שיגיד את אשר יראה : (ז) וראה . כאלו העומד על המצפה ראה רכב שרוכבים עליו זוג פרשים וראה ג"כ רכב חמור וכו' ר"ל אחד רוכב על חמור ואחד רוכב על גמל ר"ל ראה הרבה מיני בעלי מלחמה : והקשיב קשב . הקשיב באזניו אשר רב הקשב ר"ל קול המון העם היה נשמע מאד ויורה שיש המון רב : (ח) ויקרא אריה על מצפה . ר"ל העומד על המצפה קרא לאמר הנה בא האריה והמשיל פרס ומדי לארי הטורף או שקרא לאמר הנה האריה על מצפה והמשיל פרס ומדי לאריה העומד על מצפה ומביט אילך ואילך אנה יטרוף : ה' אנכי עומד וכו' . כשראה הנביא את כל זה במראה הנבואה אמר אתה ה' הנה אנכי עומד תמיד בכל יום ומצפה מתי תחרב בבל על שהרעו לישראל : ועל משמרתי . ר"ל כאדם היושב ומשמר שאינו זז ממקומו כן לא זזתי מלצפות : (ט) והנה זה בא . ר"ל זמן רב הייתי מצפה לה ועתה הנה זה בא רכב המיוחד לאיש ועליו זוג פרשים ר"ל באו פרס ומדי המחריבים את בבל : ויען ויאמר . המלאך הדובר בי אמר עתה נפלה בבל וכפל המלה לחזק הענין : שבר . המשבר שבר אותם והפילם לארץ : (י) מדושתי . גם אלה דברי המלאך שאמר שבבל תהיה מדושתי ר"ל אני אדוש אותה כמו שדשים התבואה : ובן גרני . התבואה נקרא בן גורן לפי שיונק וגדל בגורן וכפל הדבר במ"ש : אשר שמעתי . אמר נביא הדבר אשר שמעתי מאת ה' וגו' אותה הגדתי לכם : (יא) דומה . הוא מבני ישמעאל כמ"ש ומשמע ודומה ומשא (בראשית כה) : אלי קורא משעיר . אמר הנביא אלי קורא קול הנבואה כי משעיר יצא המחריב ארצם : שומר מה מלילה . ר"ל בעת יבוא האויב וישימו שומרים בעיר ובני העיר יקומו ויסובבו בעיר וישאלו לשומר ויאמרו אתה שומר מה היה בלילה הם בא האויב : שומר מה מליל . דרך השואלים ומהפחדים לכפול אמריהם : (יב) אמר שומר . השומר

מצודת ציון

האיש נקרא צפה : משחו מגן . יש מגן עשוי מעור שלוק ומושחין אותו בשמן להחליק מעליו מכת חרב וחנית וכן מגן שאול בלי משוח בשמן (ש"ב א) : (ו) המצפה . כמו הצופה : (ז) צמד . זוג כמו צמד בקר (איוב א) : פרשים . כן יקראו רוכבי הסוס המלומדים בכך וכן פרש מעלה (נחום ג) : והקשיב . ענין שמיעה : (ח) מצפה . כן נקרא המקום שעומד עליו הצופה : (ט) פסילי . כן יקראו הגלולים כי המה נפסלים ונחצבים והוא מל' ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה) : (י) מדושתי . מלשון דישה : (יב) אתא . ענין ביאה כמו ואתא מרבבות קדש (דברים לג) : תבעיון בעיו ענין

אִם־תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ שֻׁבוּ אֵתָיוּ׃
יג מַשָּׂא בַּעְרָב בַּיַּעַר בַּעְרַב תָּלִינוּ
אֹרְחוֹת דְּדָנִים׃ יד לִקְרַאת צָמֵא
הֵתָיוּ מָיִם יֹשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא בְּלַחְמוֹ
קִדְּמוּ נֹדֵד׃ טו כִּי־מִפְּנֵי חֲרָבוֹת
נָדָדוּ מִפְּנֵי ׀ חֶרֶב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי
קֶשֶׁת דְּרוּכָה וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה׃
טז כִּי־כֹה אָמַר אֲדֹנָי אֵלָי בְּעוֹד
שָׁנָה כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְכָלָה כָּל־כְּבוֹד
קֵדָר׃ יז וּשְׁאָר מִסְפַּר־קֶשֶׁת גִּבּוֹרֵי
בְנֵי־קֵדָר יִמְעָטוּ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־
יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר׃

כב א מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן מַה־לָּךְ אֵפוֹא
כִּי־עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת׃ ב תְּשֻׁאוֹת ׀
מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה קִרְיָה עַלִּיזָה
חֲלָלַיִךְ לֹא חַלְלֵי־חֶרֶב וְלֹא מֵתֵי
מִלְחָמָה׃ ג כָּל־קְצִינַיִךְ נָדְדוּ־יַחַד
מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ כָּל־נִמְצָאַיִךְ אֻסְּרוּ

אֲגַר לְצַדִּיקַיָּא וְאִית פּוּרְעָנוּת לְרַשִׁיעַיָּא אִם תְּתִיבוּן אֲתוּבוּ עַד דְּאַתּוּן יָכְלִין לִמְתָב׃ יג מַטַּל כָּס דְּלוּט לְאַשְׁקָאָה יָת עַרְבָאֵי בְּחוּרְשָׁא בְּרַמְשָׁא יְבִיתוּן שַׁיָּרַת בְּנֵי דְדָן׃ יד לְאַפֵּי צַחְיָא פּוּקוּ נַגְּדִין דְּמַיָּא דְּיָתְבֵי בְּאַרְעָא דָרוֹמָא לַחְמָא דְּאַתּוּן אָכְלִין זַמִּינוּ לִמְעַרְקַיָּא׃ טו אֲרֵי מִן קֳדָם קְטוֹל עֲרַקוּ מִן קֳדָם חַרְבָּא שְׁלִיפָא וּמִן קֳדָם קֶשֶׁת מְתִיחָא וּמִן קֳדָם תְּקוֹף קְרָבָא׃ טז אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לִי בְּסוֹף שְׁנַיָּא כִּשְׁנֵי אֲגִירָא וִיסוּף כָּל יְקָרְהוֹן דְּעַרְבָאֵי׃ יז וּתְקוֹף עָבְדֵי קְרָב גִּבָּרֵי בְּנֵי עַרְבָאֵי יִזְעֲרוּן אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל גְּזִיר כֵּן׃ א מַטַּל נְבוּאֲתָא עַל קַרְתָּא דְּיָתְבָא בְּחֵילְתָא דְּאִתְנַבִּיאוּ עֲלַהּ נְבִיַּיָא מָה לְכוֹן כְּדֵין אֲרֵי סְלֵקְתּוּן כּוּלְכוֹן לְאִגָּרַיָּא׃ ב מִן קֳדָם אִתְרְגוּשָׁא דְּאִתְמְלִיאַת קַרְתָּא מְשַׁבַּחְתָּא כְּרַכָּא חֲדָאָה קְטִילַיִךְ לָא אִתְקְטִילוּ בְּחַרְבָּא וְאַף בִּקְרָבָא לָא מִיתוּ׃ ג כָּל שִׁלְטוֹנַיִךְ אִטַּלְטַלוּ כַּחֲדָא מִן קֳדָם מְתַח קַשְׁתָּא גְּלוֹ

רדק

גם דלוט וגומר, ובדברי רבותי׳ ז״ל בספרו של רבי מאיר מצאו כתוב משא דומה משא רומי: אלי קורא משעיר. אמר רבי יוחנן אלי קורא מפני שעיר: שומר מה מלילה. אמרו לישעיה רבינו ישעיה ובי מה יוצא לנו מתוך הלילה הזה אמר להם המתינו לי עד שאשאל כיון ששאל חזר אצלם אמרו לו שומר מה מליל, שומר שעולמים, אמר להם לא כשאתם סבורין אלא בקר לצדיקים ולילה לרשעים בקר לישראל ולילה לכותיים, אמרו לו אימתי אימת דאתון בען הוא בעי אם תבעיון בעיו, ואומרים להם ומי מעכב אמר להם תשובה שובו אתיו: (יג) משא בערב. נבואה זו נאמרה על ערב והם בני קדר, וה״א בערב במקום על, כמו כן יתן בו כי אם הבהמה אשר אני רוכב בה כמו עליה: ביער בערב תלינו ארחות דדנים. אומר כנגד שירות בני דדן שהיו עוברים והבים בערב, אמר עתה בתוך ערב תלינו ביער כי לא תמצאו אהלים ללון בם כי חרבו אהלי קדר, ויונתן תרגם בחורשא ברמשא תביתון, תרגם בערב כמו בערב: (יד) לקראת צמא התיו מים. התיו כמו אתיו, אומר דרך משל למים שיביאו לקראת הצמא כי בני קדר יהיו גולים ונודדים במדבר ולא ימצאו מים לשתות ויושבי ארץ תימא כשימצאום גולים ונודדים צריך שיקדמום בלחם: (טו) כי מפני חרבות. ואם תשאלום מפני מה הם נודדים מפני חרבות שפשטו בארצם מפני חרב נטושה שפשטה בארצם, וכן וינטשו בלחי, כמו ויפשטו, ויש מפרשים כמו לטושה, ויונתן תרגם שליפא: (טז) כי כה אמר ה׳ בעוד שנה. שנאמרה אלי נבואה זו: וכלה כל כבוד קדר. כשני שכיר, שהם מצומצמים, ומדקדק בזמנו נגלה כמו שאומר כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו, וכן זאת השנה תהיה מצומצמת: (יז) ושאר מספר קשת. מה שישארו מהם רובי קשת שיברחו ויהיו מתי מספר: ימעטו. יהיו הולכי׳ ומתמעטים: כי ה׳ אלהי ישראל דבר. לפי שהרעו לישראל כשהגלם מלך אשור, אולי באו בני קדר עם מלך אשור והרעו לישראל בעת שהיו מוליכים אותם בשבים. או שעברו ישראל דרך ארצם בגלותם והרעו להם: (א) משא גיא חזיון. נבואה זו נאמרה על ירושלם, וקראה גיא חזיון לפי שהיא מקום הנבואה, ומה שקראה גיא והיא הר לכנותה לרעה לפי שהשפילוה יושביה לרעתם והשיבוה מהר אל בקעה והנה ראויה שתקרא עתה הר אלא גיא: מה לך איפה כי עלית כלך לגגות. דרך בני העיר לעלות לגגות ולמגדלים בעת שיבאו להם האויבי׳ ויכנסו בעיר בחזקה ויעלו לגגותם להשגב בהם, או להלחם בהם אל נפשותם אם יוכלו אמר הנביא כנגד ירושלם מה לך וכלא היית אתמול תשואות מלאה עיר הומיה מה לך עתה שנאספת אל הבתים ועלית אל הגגות מפני מה היה זה מפני עונך: (ב) תשאות מלאה. שאון, תשאות אשר בתוכה, וכן תשאות חן חן לה: חלליך לא חללי חרב. כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם עם אויביהם אלא נאספו אל העיר ומתו בתוכה ברעב והנה אינם חללי חרב אלא חללי רעב: (ג) כל קציניך נדדו. קציניך והאשיך שנדדו וברחו: מקשת אסרו. כלומר

רשי

לכם: וגם לילה. מתוקן לעשו לעת קץ: אם תבעיון בעיו. אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ שובו אתיו. בתשובה: (יג) משא בערב. על ערביים: ביער בערב תלינו. ראיתי מה עשיתם בהגלות אשור את עמי והיו מבקשים לשבאים שלהם להוליכם דרך עליכם לפי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם ואתם הייתם יוצאים ולנים ביער דרך העברת שיירות: אורחות דדנים. בני דודכן: (יד) לקראת צמא. דרך להביא מים ואתם יושבי ארץ תימא לא עשיתם כן אלא בלחמו קדמו נודד הביאו להם מיני מאכלים מלוחים ונודות נפוחים מלאי רוח והיה אוכל ומבקש לשתות ונותן פי הנוד לתוך פיו והרוח נכנס במעיו והוא מת. ד״א לקראת צמא התיו מים לא כן עשיתי לאביכם כשהיה צמא גליתי לו באר מים: (טו) כי מפני חרבות נדדו. עמי: וחרב נטושה. פשוטה על פני הארץ כמו (ש״א ל) והנם נטושים על פני כל הארץ (שם כה) וינטשו בעמק רפאים ד״א נטושה כמו לטושה כל אותיות אשר מוצאיהם קרובים להיות ממקום אחד מתחלפות זו בזו כו״ן בלמ״ד כענין שנא׳ (נחמיה יג) לעשות לו נשכה כמו לשכה: (טז) כשני שכיר. מדקדק בה לצמצם המועד כשכיר הנשכר לשנים שמדקדק במועד תשלום שנתו: (יז) ושאר. שארית: קשת גבורי בני קדר. בעלי רובי קשת שהם כאביהם שנאמר בו (ברא׳ יא) ויהי רובה קשת: (א) גיא חזיון. היא ירושלים גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות: כי עלית כולך לגגות. כשבא עליהם חיל עולים על גגותיהם לראות החיל ולהלחם ורבותינו פירשו על כהנים שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה בידם כדאיתא במסכת תענית. ומדרש אגדה אומר שהיו גסי הרוח. (באיכה רבתי): (ב) תשואות מלאה. עיר שהיתה תשואתו קול רוב אדם: הומיה ועליזה. עכשיו מה לך מתאבל: חלליך לא חללי חרב. טובים היו אילו חללי חרב היו מעכשיו שהם חללי רעב: (ג) כל קציניך נדדו יחד. צדקיהו ושריו שיצאו לברוח בלילה: מקשת אוסרו. אשר מאימת המורים חצים בקשת היו נאסרים להסגר בתוך העיר וכל

תשואות ד׳ בקריא וסי׳ תשואות מלאה עיר הומיה, תשואות חן חן לה. תשואות נוגש לא ישמע.
תשואות סבתו: הומיה ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסי׳ תשואות מלאה. המיה היא וסררת. אשת כסילות הומיה.
הומיה דסוררת חסר:

תולדות אהרן משא בערב. (תענית סט): לקראת צמא. תענית ז: מפני חרבות. סנהדרין לה: גיא חזיון. תענית כט זוהר מקץ (שקלים ג):

מצודת ציון

ענין שאלה ודרישה וכדרז״ל בעי מיניה וכו׳ ודומה לו נבעו מצפוניו (עובדיה א) שהוא ענין דרישת החפוש וכמו שמלת בקשה הונה לדרישת שאלה ולדרישת החפוש כן מלת בעיו הונח לשניהם: אתיו. בואו: (יג) בערב. הבי״ת היא במקום על כמו כן יתן בו (ויקרא כד) ומשפטו עליו: תלינו. מל׳ לינה: ארחות. שיירות הולכי אורח: (יד) התיו. הביאו: קדמו. הביאו לפניהם וכן אשר לא קדמו (דברים כג): (טו) חרבות. מלשון חרב: נטושה. ענין התפשטות כמו וינטשו בלחי (שופטים טו): (טז) כבוד. ענין רבוי: (א) גיא. עמק: חזיון. ענין נבואה: אפוא. כמו עתה וכן עשה זאת אפוא בני (משלי ו): כלך: מלשון כל: (ב) תשואות. ענין הומיה כמו תשואות נוגש (איוב לט): קריה. כרך כמו תעלץ קריה (משלי יא): עליזה. ענין שמחה: (ג) קציניך. שריך כמו קצין תהיה לנו (לעיל ג): (ד) שעו. ענין

מצודת דוד

ישיב לאמר אף אם בא הבוקר ואין פחד מהאויב אבל גם הלילה תבוא ומה לך לשמור עוד מפחד האויב: אם תבעיון בעיו. אם תשאלון לדרוש שאלה כזאת שובו ובואו למחר ולמחרתו כי בכל הלילות תתגודד לשמור ותוכלו לשאול בכולם: (יג) בערב. על ערב והם בני קדר: ביער בערב וכו׳. אתם שיירות בני דדן שהייתם רגילים ללין באהלי אנשי ערב הנה עתה שהחרבו אהליהם תלינו ביער אשר בערב: (יד) לקראת צמא. לקראת ערב הצמא בלכתו בגולה הביאו לו מים לשתות: יושבי וכו׳. אתם היושבים בארץ תימא קדמו כל אחד בלחמו לקראת ערב הנודד ממקומו: (טו) כי מפני וכו׳. כאומר ואם תשאלו למה נדדו ממקומם השיב לאמר בנדדו מפני חרבות האויב: חרב נטושה. אשר פשטה בארצם: קשת דרוכה. הדרך לדרוך ברגל על הקשת למותחו היטב לירות למרחוק: כובד מלחמה. חוזק מלחמה: (טז) בעוד שנה. בעת תשלום שנה מהיום: כשני שכיר. ר״ל מצומצם כשכיר המדקדק בשני שכירתו: כל כבוד קדר. מרבית ההמון עם ערבי בני קדר: (יז) ושאר. השארית של מספר רבי קשת מגבורי בני קדר יהיו הולכים ומתמעטים: כי ה׳ וכו׳. דבר ובידו לקיים: **כב** (א) גיא חזיון. זה ירושלים שהיתה מקום הנבואה ועם כי עמדה בהר קראה גיא לכנותה לרעה ולומר שהשפילום האויבים בחטאתיהם ומהר נעשה גיא: מה לך איפוא. מה נעשה לך עתה אשר עלית על הגגות כי כן הדרך כשבא העיר במצור עולים על הגגות לראות כמה יש המון עם הצרים: (ב) תשואות. עד הנה היית מלאה המיית אנשים: עיר הומיה. כפל הדבר במ״ש: קריה עליזה. כרך מלאה שמחה במרבית הממשלה והעושר: חלליך. עתה איך עלתה בך אשר חלליך לא חללי חרב המה כי ברעב מתו הקשה ממיתת חרב: (ג) כל קציניך. צדקיהו ושריו אשר נדדו יחד וברחו הנה נאסרו מרובי הקשת כי כאשר ברחו דרך המערה הזמין הקב״ה צבי אחד רץ על המערה ממעל ורדפו אחריו רובי קשת וכשבאו לפתח המערה מצאו את צדקיהו ושריו יוצאים ותפסום ואסרום: כל נמצאיך. את כל הנמצאים כולם יחדו אסרו: מרחוק ברחו. אשר ברחו

רשי

וכל הנמצאים בו אוסרו יחד בזיקים ורובן מרחוק ברחו קודם לכן : (ד) שעו מני . חדלו ממני כך הקב"ה אומר למלאכי השרת: (ה) ומבוסה. מרמס כמו בוססו את חלקתי (ירמיה יב) וכמו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י) : מקרקר קיר . יום קרקור קיר החומה : ושוע אל ההר . וקול שועה לנוס אל ההרים להמלט : (ו) נשא אשפה. אשפות חצים קויבר"ן בלע"ז : וקיר ערה מגן . ת"י ועל שור דבקו תריסין והוא כמו ערות על יאור (לעיל יט) ומתערה כאזרח רענן (תהלים לז). ויש לפרש וקיר ערה מגן קיר שם העיר כמו (מ"ב טז) ויגלם קירה בני אותה מדינה גלו מגיניהם על ירושלים : (ז) שת שתו השערה. שמו מצור על השערים ודוגמתו יש במלכים במלחמת בן הדד שימו על העיר (שם א כ) : (ח) ויגל . לשון גילוי : מסך יהודה. הוא בית המקדש שהי' מגין ומיסך ומסכך עליה' : ותבט ביום ההוא . תסתכלות להלחם בם : אל נשק בית היער . הם המגינים שלש מאות ומאתים (צנה) שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון (שם א ז) : (ט) בקיעי עיר דוד . בקיעי החומה ראיתם כי רבו : ותקבצו את מי הברכה. י"ת וכנישתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא שהוא אצל בקיעי עיר דוד להלחם שם לפי שראיתם שיש שם תורפה לירושלים ונוחה לכבש משם : (י) ואת בתי ירושלים ספרתם. כמה בתים יש לכל אחד שיתנו מהם לפי חשבון כדי לקחת האבנים והעצים לבצר את החומה : לבצר . לחזק לשון ערים בצורות (במדבר יג) : (יג) ומקוה עשיתם . אגם מים להיות חוזק לעיר בין החומותים החומות כפולות חיל וחומה ובין מי הברכה הישנה : ולא הבטתם אל עושיה . ואם תאמרו אף חזקיה עשה כן שנא' (ד"ה ב לב) ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלי' ולחוצה החומה האחרת ויחזק את המלא עיר דוד חזקיהו בה' אלהי ישראל בטח וגו' (מ"ב יח) אבל אתם בימי יהויקים וצדקיה לא הבטתם אל עושיה

יַחַד מֵרָחוֹק בָּרָחוּ: ד עַל־כֵּן אָמַרְתִּי
שְׁעוּ מִנִּי אֲמָרֵר בַּבֶּכִי אַל־תָּאִיצוּ
לְנַחֲמֵנִי עַל־שֹׁד בַּת־עַמִּי: ה כִּי־יוֹם
מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה לַאדֹנָי
יֱהֹוִה צְבָאוֹת בְּגֵי חִזָּיוֹן מְקַרְקַר קִר
וְשׁוֹעַ אֶל־הָהָר: ו וְעֵילָם נָשָׂא אַשְׁפָּה
בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים וְקִיר עֵרָה
מָגֵן: ז וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ
רָכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ הַשָּׁעְרָה:
ח וַיְגַל אֵת מָסַךְ יְהוּדָה וַתַּבֵּט בַּיּוֹם
הַהוּא אֶל־נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר: ט וְאֵת
בְּקִיעֵי עִיר־דָּוִד רְאִיתֶם כִּי־רָבּוּ
וַתְּקַבְּצוּ אֶת־מֵי הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה:
י וְאֶת־בָּתֵּי יְרוּשָׁלַםִ סְפַרְתֶּם וַתִּתְצוּ
הַבָּתִּים לְבַצֵּר הַחוֹמָה: יא וּמִקְוָה
עֲשִׂיתֶם בֵּין הַחֹמֹתַיִם לְמֵי הַבְּרֵכָה
הַיְשָׁנָה וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל־עֹשֶׂיהָ
וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק לֹא רְאִיתֶם:

ל׳ . ל׳ . ל׳
ג׳
ל׳ . ל׳ חסר
ג׳
ל׳
ל׳ וחסר . ג׳
ג׳ ס׳ את עיני בלעם
ל׳ . ג׳
ל׳ . ל׳ .
ל׳ . ל׳
ל׳ וחסר
ל׳

כָּל דְאִשְׁתְּכַח בִּיךְ אִתְקְטָלוּ
כַּחֲדָא מֵרְחִיק עֲרַקוּ: ד עַל
כֵּן אֲמָרִית שְׁבוּקוּ מִנִּי אֶבְכֵּי
בְּמָרָר לָא תִתְבְּעִיתוּ
לְנַחֲמוּתִי עַל תְּבַר כְּנִשְׁתָּא
דְעַמִּי: ה אֲרֵי יוֹם רְגוּשׁ
וְאִתְדָּשָׁא וּקְטוֹל קֳדָם יְיָ
אֱלָהֵי צְבָאוֹת עַל קַרְתָּא
דְיָתְבָא בְּחֵילְתָא דְאִתְנַבִּיאוּ
עֲלַהּ נְבִיַּיא מְבַלְשִׁין בָּתַּיָא
מַקְפִּין מִגְדְּלַיָּא בְּרֵישֵׁי טוּרַיָּא:
ו וְעֵילָמָאֵי נְטָלוּ זְיָן בִּרְתַּךְ
אֱנָשׁ וְעִמֵּיהּ זוּג פָּרָשִׁין וְעַל
שׁוּר דְבַקוּ תְרֵיסִין: ז וַהֲוָה
שְׁפַר מֵישְׁרָךְ דְאִתְמְלִאוּ רְתִיכִין
וּפָרָשִׁין מְמַנָן עַל תַּרְעִין:
ח וְגַלֵּי יַת מַטְמוֹרִית בֵּית
יְהוּדָה וְאִסְתְּכֵי בְּעִידָנָא
הַהוּא עַל זְיָן בֵּית גִּנְזֵי
מַקְדְּשָׁא: ט וְיַת פְּלוּגַת קַרְתָּא
דְדָוִד חֲזֵיתוּן אֲרֵי סַגִיאַת
וְכַנֵישְׁתּוּן יַת עַמָּא לְמֵי
בְּרֵיכְתָא אַרְעִיתָא: י וְיַת בָּתֵּי
יְרוּשְׁלֶם מְנִיתוּן וְתָרַעְתּוּן בָּתַּיָא לְתַקָּפָא שׁוּרָא: יא וּמִקְוְיָא עֲבַדְתּוּן בֵּין שׁוּרַיָא
לְמֵי בְּרֵכְתָא עַתִּיקְתָּא וְלָא אִסְתַּכַּלְתּוּן בִּדְעָבְדָהּ וְדִי בְרָאָהּ מִלְקַדְמִין

רדק

כלומר רובי קשת שרדפו אחריהם השיגום ואסרו אותם והם צדקיהו ושריו שברחו ויצאו מירושלם לילה ורדפו אחריהם הכשדים ותפשום : כל נמצאיך . פירוש כל הנמצאים בתוך העיר אסרו , וכן אשר מרחוק ברחו שחשבו להמלט אסרו גם כן : (ד) על כן אמרתי . דברי הנביא אמר כנגד המנחמים : שעו מני . כלומר הרפו ממני אל תנחמוני כי אמרר נפשי בבכי שאבכה : אל תאיצו לנחמני . כפל ענין במלות שונות אמר אל תדחקו לנחמני על שד בת עמי כי רב הוא מלהנחם עליו : (ה) כי יום מהומה . ענין שבר , כמו והמם מהומה גדולה : מבוסה . ענין הרמיסה והגאול , כמו כפגר מובס , בוסס כטיט חוצות : מבוכה . ענין בלבול , כמו נבוכים הם בארץ : מקרקר קיר . הורס הקיר כמו משרש עוקר השורש , ומה שאמר קיר תוספת ביאור , כי די לו במקרקר , וכן נבא , ותשרש שרשיה , ויקסמו קסמים , וענין מקרקר קיר שהרסו הכשדים חומת ירושלם , כמו שכתוב והבקע העיר , ואומר וינתצו את חומת ירושלם : ושוע אל ההר . היוצאים מן העיר הולכים וצועקים מהר אל הר ומגבעה אל גבעה , ויונתן תרגם מבלשין בתיא מקפין מגדליא ברישי טוריא : (ו) ועילם . פירוש בני עילם : נשאו אשפה . בחצים וקשת להלחם על ירושלם , וכן קיר והיא עיר למלך אשור כמו שאמר ויגלם קירה , וכן בני קיר גלו המגינים לבא למלחמה על ירושלם : ערה . ענין גלוי , כמו את מקורה הערה , ויש לפרש קיר כמשמעו כותל וערה ענין דבוק , וכן בדברי רבותינו ז"ל מעורה בטרפשים , פירוש דבוקה , ופירוש הפסוק עילם נשא אשפה לירות חצים אל ירושלם , וכן דבק אל החומה המגינים לחתור החומה תחתיה לנפילה , וכן תרגם יונתן ועל שוריא דבקו תריסין : ברכב אדם פרשים . תרגם יונתן ברתך אנש ועמיה זוג פרשין : (ז) ויהי מבחר עמקיך . אומר כנגד ירושלם מבחר ארצך יתמלא ברכבי האויבים ואמר עמקיך כי הרכב לא ילך בהרי' אלא בעמקים : שות שתו . שמו פניהם לשערי ירושלם להלחם , ויש מפרשים נלחמו , וכן ופה ישית בגאון גליך ינחם , ויונתן תרגם עמקיך משרך , ושות שתו תמנן על תרעין , וכן וישימו על העיר , ר"ל הפרשים שמו עסקם וכלי מפלס לכבוש העיר : שות שתו . שמו כלי המצור אל השער : (ח) ויגל את מסך יהודה . גלה האויב את מסך יהודה כי היו סבורים שהיו מסוככין שלא תבא עליהם רעת האויב מפני בית המקדש שהיה בנחלתם , והנה בא האויב במעונותם וגלה המסך שלהם : ותבט . אומר כנגד עם ירושלם או כנגד המלך . אמר כשראית האויב שבא עליך הבטת אל נשק בית יער הלבנון שנתן שם שלמה מגינים ונתת עיניך בהם להביאם אל ירושלם , כלומר הכינות עצמך למלחמה ולא לתשובה ומעשים טובים , כלומר הבטחתך היתה אל הנשק ולא אל האל , כמו שאמר ולא הבטתם אל עושיהו , ויונתן תרגם אל נשק בית יער על זין בית גנזי מקדשא : (ט) ואת בקיעי עיר דוד ראיתם . פרצות שהיו בחומות עיר דוד היא ציון ועשיתם הכנה לבנות אותם פרצות : ותקבצו את מי הברכה התחתונ' . מי הברכה שהיו מתפזרים ממנה ולחוץ קבצתם אותם לתוכ' להיות המים מזומני' לעשות בהם חמר לבנין הפרצות , ובריכה היא חריץ בנוי באבנים מקבצים בה מי גשמים : (י) ואת בתי . הנה הכינותם המים , וכן הכינותם האבנים שספרתם הבתים ומי שהיה לו בית יותר נהלתם אותו לבנות פרצות החומה מאותם האבנים : ותתצו . התי"ו השרש רפה ומשפטו להדגש כי שרשו נתץ : לבצר . ענינו לחזק מן ערים בצורות : (יא) ומקוה . בקמץ בשקל משרת , עוד עשיתם הכנה למים בין שתי החומות סמוך למי הברכה הישנה עשיתם שם חריץ שיקוו בו מי גשמים כל אלה ההכנות עשיתם מפני האויב כדי להציל ירושלם מידו : ולא הבטתם אל עושיה . ולא הבטתם אל הבורא אשר עשה אותה ותקנה עד הנה ושמר מיד האויב לא הבטתם לשוב אליו וללכת בדרכיו כי הוא היה מציל אתכם אם שבתם אליו יותר מכל הסבות שעשיתם : ויוצרה מרחוק

שתו ד' מלעיל וסי' נמסר בסדר כי תשא : ותבט . ג' בקריאה וסי' ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב . ותבט ביום ההוא אל נשק . ותבט עיני בשורי . אנ"ך :

מצודת דוד

ברחו למרחוק מאימת האויב ואסרום : (ד) שעו מני . חדלו ממני ואל תנחמוני : אמרר בבכי . אמרר לב השומעים במרבית הבכי : אל תאיצו . אל תדחקו לנחמני על העושק של בת עמי כי רב הוא להנחם עליו וכפל הדבר כמ"ש כדרך המקוננים : (ה) כי יום וכו' לה' וכו' . מוכן לה' להביא על ירושלים יום מהומה וכו' : מקרקר קיר . האויב יהרוס קירות החומות : ושוע אל ההר . האויב יזעק עליו לה' להר ציון ולכבשו : (ו) ועילם . בני עילם שהוא ממדינת מדי באו גם המה לעזרת בבל ונשאו אשפות מלאים חצים ובאו עם רכב המיוחד לאדם ועליו פרשים : וקיר . אנשי קיר גלו המגינים לקראת המלחמה : (ז) מבחר עמקיך . העמקים המובחרים מלאו רכב מאנשי המלחמה : שות שתו . שמו פניהם לשערי ירושלים להלחם : (ח) ויגל . האויב גלה את מסך יהודה כי היו סבורים שיהיו מסוככין מרעת האויב לפי שבה"מ היה בנחלתם ובא האויב וגלה המסך ר"ל לא הועיל להם סכך המקדש : ותבט . אל מול יהודה יאמר כשראיה אשר בא האויב הבטת אל הנשק אשר בבית יער הלבנון שנתן שם שלמה מגינים וצנות כמ"ש ויעש המלך שלמה מאתים צנה וכו' ושלש מאות מגינים וכו' ויתנם המלך בית יער הלבנון (מ"א י) ונתת עיניך בהם להלחם עמהם וכאומר הכינות עצמך למלחמה לא לתשובה : (ט) בקיעי עיר דוד . ראיתם שנתרבו בקיעות וסדקים בחומות ציון והיתה נוחה לכבוש משם : ותקבצו . ולזה קבצתם את המים המפוזרים להיות מוכן לגבל הטיט לבנות פרצות החומה : התחתונה . כי היא היתה סמוכה אל החומה : (י) ספרתם . לקחתם לפי הערך להרסם לחזק באבניהם את החומה : (יא) ומקוה . עשיתם חריץ להקוות מים

מצודת ציון

ענין מניעה והסרה כמו שעה מעליו (איוב יד) : מני . ממני : אמרר . מלשון מרירות : תאיצו . ענין דחק כמו ואני לא אצתי (ירמיה יז) : שוד . עושק : בת . כנסיה : (ה) מהומה . ענין שברון כמו והמם גלגל עגלתו (לקמן כח) : מבוסה . ענין רמיסה ודריסה כמו יבוס צרינו (תהלים ס) : ומבוכה . ענין בלבול כמו נבוכים הם בארץ (שמות יד) : מקרקר . מל' קיר וכותל ר"ל הורס את הקיר ולתוספת ביאור אמר קיר וכן מסעף פארה (לעיל י) : ושוע . ענין צעקה כמו שועתי קולי (יונה ב') : (ו) אשפה . הוא נרתק החצים כמו עליו תרנה אשפה (איוב לט) : וקיר . שם מקום כמו ויגלם קירה (מ"ב ט"ז) : ערה . ענין הגלות הדבר כמו מקורה הערה (ויקרא כ) : מגן . כמין מלבוש ברזל עבוי ללבוש במלחמה להגן ממכת חרב וחנית : (ז) שות שתו . ענין שימה כמו שתו עלי (תהלים ג) : (ח) מסך . מל' סכך ומכסה : נשק . כלי מלחמה כמו ועיר מבצר ונשק (מ"ב י) : (ט) הברכה . הוא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים כמו תעלת הברכה (לעיל ז) : (י) ותתצו . מלשון נפילה והריסה : לבצר . מל' מבצר ור"ל לחזק : (יא) ומקוה . מקום כנוס המים כמו ומקוה המים (בראשית א) : הישנה

יב וַיִּקְרָא אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת בַּיּוֹם
ל' . ל' הַהוּא לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד וּלְקָרְחָה
ל' ר"פ בכיבר' וְלַחֲגֹר שָׂק׃ יג וְהִנֵּה ׀ שָׂשׂוֹן
ג' וְשִׂמְחָה הָרֹג ׀ בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן
י' מלאים אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יָיִן אָכוֹל
וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת׃ יד וְנִגְלָה
ב' . ד' בְאָזְנָי יְהֹוָה צְבָאוֹת אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֹן
ד' ג' חסר וא' מ"ל הַזֶּה לָכֶם עַד־תְּמֻתוּן אָמַר אֲדֹנָי
יֱהֹוִה צְבָאוֹת׃
ד'כתע' בסיפ' טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת לֶךְ־
בֹּא אֶל־הַסֹּכֵן הַזֶּה עַל־שֶׁבְנָא אֲשֶׁר
ל' עַל־הַבָּיִת׃ טז מַה־לְּךָ פֹה וּמִי־לְךָ
ל' . ל' פֹה כִּי־חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר חֹצְבִי
מָרוֹם קִבְרוֹ חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן
ל' . ל' לוֹ׃ יז הִנֵּה יְהֹוָה מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה
ל' . ל' . ל' גָּבֶר וְעֹטְךָ עָטֹה׃ יח צָנוֹף יִצְנָפְךָ
ל' צְנֵפָה כַּדּוּר אֶל־אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם

לָא חֲזֵיתוּן׃ יב וְאַכְלִי נְבִיָּא
דַיְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּיוֹמָא
הַהוּא לְמִבְכֵּי וּלְמִסְפַּד וּלְגִזּוּז
רֵישׁ וּלְמֵיסַר סַקִּין׃ יג וְהָא
בִּיעַ וְחֶדְוָא אָמְרִין נִקְטוֹל
תּוֹרִין וְנִנְכַּס עָאן נֵיכוּל בְּסַר
וְנִשְׁתֵּי חֲמַר נֵיכוּל וְנִשְׁתֵּי
מִדְּנְמוּת לָא נֵחֵי׃ יד אֲמַר
נְבִיָּא בְּאוּדְנִי הֲוֵיתִי שְׁמַע כַּד
אִתְגְּזַר דָּא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת
אִם יִשְׁתְּבַק חוֹבָא הָדֵין לְכוֹן
עַד דִּי תְמוּתוּן מוֹתָא תִנְיָנָא
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת׃
טו כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
צְבָאוֹת אֱתָא אֱזֵיל לְוַת
פַּרְנָסָא הָדֵין לְוַת שֶׁבְנָא דִּי
מְמַנָּא עַל בֵּיתָא׃ טז וְתֵימַר
לֵיהּ מָה לָךְ כָּא מַה לָּךְ
כְּדֵין אֲרֵי אַתְקֵנִית לָךְ כָּא
אֲתַר אַתְקֵין בְּרוּמָא אַתְרֵיהּ
שַׁוִּי בְּכֵיפָא בֵּית מְדוֹרֵיהּ׃
יז הָא יְיָ מְטַלְטְלָךְ טִלְטוּל
דְּגַבְרָא וְתַחְפִּינָךְ בַּהֲתָא׃ יח יַעְדֵי מִנָּךְ יַת מִצְנֶפְתָּא וְיַקִּיפוּנָךְ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ כְּשׁוּר

הרג ג' וחסר וס' נמסר בתעלותך: אכול י' מ"ל וסי' נמסר בסדר שמיני: תמתון ד' ג' חסרים וא' מ"ל בקריאה וסי' ולא תגעו בו פן תמתון. הנחש אל האשה לא מות תמתון. אם יכפר העון הזה. אכן כאדם תמותון. בתראה מלא:

תולדות אהרן לבכי ולמספד. חגיגה ה ע"ב ג: הרוג בקר. תענית יא: ונגלה באזני. יומא פו תענית כט: ה' צבאות. חגיגה טו: יכפר העון. (יומא מה סנהדרין כו שבועות לג): הסוכן הזה. סנהדרין כו: טלטלה גבר. כתובות כח סנהדרין כו:

רדק

מרחוק לא ראיתם. מי שיצר לירושלים זמן רב ורחוק להשרות שכינתו בה ובחר אותה מכל הארצות לא ראיתם אותו לשוב אליו, ובדרש ויוצרה מרחוק לא ראיתם מי שברא אותה קודם שנברא העולם, כמו שאמרו רבותינו ז"ל ז' דברים נבראו קוד' שנברא העולם ואלו הן גן עדן ותורה וצדיקים וישראל וכסא הכבוד וירושלם ומשיח בן דוד, ואין משמעות הדרש הזה כמו שמבינים אותו המון התלמידים אלא פירוש שעמדו בכח להבראות קודם שנברא העולם לפי שהדברים האלה הם תכלית בריאת העולם: (יב) ויקרא. קרא ה' על ידי הנביאים נבואה זו טרם היות הפורענות כדי שיבכו ויספדו ויקרחו ויתגרו שק וישובו בתשובה שלמה לפני האל יתברך וינחם על הרעה והם לא עשו כן אלא והנה ששון ושמחה: (יג) והנה ששון ושמחה. לא דאגו ולא פחדו לדברי האל אלא לעגו ושמחו, ואמרו הואיל והוספנו למות מעתה נעשה ששון ושמחה ונהרג בקר ונשחוט צאן ונאכל בשר ונשתה יין כי מחר נמות ונשמח בעודנו בחיים וכל זה ללעג ולשחוק לדברי האל וזהו חלול ה': (יד) ונגלה. מה שהם אומרים נגלה באזני וידוע לפני אני ה' צבאות, לפיכך אני נשבע: אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. כי קשה עון זה הדבר מהעונות שקדמו לכם ולא יכופר העון הזה בגלות אלא עד שתמותון אבל במיתה שתמותו בחרב אותה תכפר עליכם, ויונתן תרגם עד תמותון מותא תנינא, ר"ל מיתת הנפש בעולם הבא, ותרגם ונגלה באזני אמר נביא באודני שומעי שמע כד אתגזר דא מן קדם ה', ואמרו רז"ל כל מי שיש בידו חלול השם אין כח בתשובה לתלות וביום הכפורי' לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת, שנאמר אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון: (טו) כה אמר ה'. הסוכן, פירוש אוצר מן ערי מסכנות לפרעה, וכן תרגם יונתן פרנסא, ושבנא היה פקיד ואוצר בבית המלך חזקיהו ונטה דעתו אל מלך אשור להסגיר לו העיר וקשר קשר עם קצת אנשי העיר ועליו נאמר ולא תאמרו קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר כמו שפירשנו במקומו: על שבנא. כמו אל שבנא, וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה': ואשר על הבית. ר"ל שממונה על בית המלך: (טז) מה לך פה: כאלו אמר ואמרת אליו מה לך פה שהרי אמר לו לך בא אל הסוכן הזה, וכן תרגם יונתן ותימר ליה מה לך כא, נראה כי שבנא לא היה מבני ירושלם. אלא שבא לגור שם ונעשה פקיד בבית המלך, ובדרש כי מעיר ששמה סכני היה לפיכך קראו סוכן ובא לו לירושלם ולפי שלא היה מתושבי העיר ונשאו לבו לקבור קבר להסגיר העיר למלך אשור אמר לו מה לך פה מה עסק יש לך בעיר הזאת ואינה ארץ מולדתך, ומי לך פה אי זה אח או קרוב יש לך בעיר שאתה עושה דברים כאלה בעיר: כי חצבת לך פה קבר. אתה מדמה בעצמך כאלו חצבת לך פה קבר שאתה בוטח שתמות כאן לא יהיה זה אלא הנה ה' מטלטלך: חצבי מרום קברו. ואתה כמי שחוצב במקום גבוה קברו שלא יפחד שיורידוהו משם, וכמי שחקק משכנו בסלע שאתה בוטח שתהיה לעולם בעיר הזאת בשררה שאתה בה היום שלא יהיה אדם שיורידך ממנה, לפיכך קשרת עם מלך אשור לא יהיה זה כי אחר יבא תחתך שיורידך מן שררתך, כמו שאמר וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו, וי"ת קבר קברו אתר אתריה, ורז"ל פירשו חצבי מרום שחצב לו קבר בקברי בית דוד לפיכך אמר מה לך פה ומי לך פה מי קבור כאן ממשפחות אבותיך, ויו"ד חצבי חקקי נוספת על הפעל כיו"ד היושבי בשמים והיה דרך לאום: (יז) הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר. פירש אדוני אבי ז"ל טלטול גדול וכבד, וגבר הם תאר לטלטול וה"א טלטלה נוספת ואינה לנקבה, ורז"ל פירשו טלטלת איש ואמרו טלטולא דגברא קשה מדאתתא, וזה לפי שהאשה תמצא יותר מרחמים בגלותה מן האיש, כלומר תגלה למקום שלא תמצא מרחמים, וכן ת"י טלטול דגבר, ולפי דעתי כי מלת גבר הוא סוף לשון קריאה, כלומר אתה הגבר הנה ה' מטלטלך טלטלה, וקראו גבר לפי שהיה מתגאה ומתגבר, ובדרש טלטלה גבר כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר: ועוטך עטה. כמו שאומר צנף יצנפך לנפה כדור כמו שאחד עוטה הבגד ולובשו וכורכו כמו כדור ומשליכו למקום רחוק, ויש שמפרשו ענין עיט, כלומר מפריחך אבל אינו מפרשו, ובדברי רז"ל עטך מלמד שפרחה בו צרעת כמו על שפם יעטה, וי"ת ותחפינך בהתא, פירוש הכסך בושה כמו שהאדם שמתבייש שמכסה פניו: (יח) צנוף. צנוף מקור לנפעל שם, ופירושו כמו שפירשנו: ועטך עטה. כמו שכורך אדם המצנפת ומשליכה למקום רחוק:

ואמר

רשי

עושיה: ויוצרה מרחוק. מאז שברא את העולם עלתה ירושלים ובית המקדש במחשבה: לא ראיתם. לא חשבתם: (יג) והנה ששון ושמחה. הקב"ה כביכול אבל לפניו ואתם אוכלים ושמחים: כי מחר נמות. בעולם הבא הנביאים אומרים לנו מאת הקב"ה שלא יהיה לנו חלק לעוה"ב נעשה לנו הנאה בחיינו: (יד) עד תמותון. ת"י מותא תניינא לעולם הבא: (טו) הסוכן. בעל כהונות היה וכן (שם א א) ותהי לו סוכנת ות"א אומר מן סכני היה ובא לו לירושלים בויקרא רבה: אשר על הבית. ממונה היה על בית המקדש י"א כהן גדול וי"א אמרכל: (טז) מה לך פה. הכתוב מגנהו לפי שרצה להסגיר את חזקיהו למלך אשור כדאמרינן בסנהדרין כתב פיתקא ושדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו: ומי לך פה. מי ממשפחתך קבור כאן: חצבי מרום קברו. שחצב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכים לכך הוא אומר לו מה ירושה לך בקברות הללו: חצבי חקקי. יו"ד יתירה כמו שוכני סנה (דברים לג) מקימי מעפר דל (תהלים קיג): (יז) טלטלה גבר. כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר ורבותינו אמרו טלטולא דגברא קשה מדאיתת': ועוטך עטה. כמו (שמואל כה) ויעט בהם לשון עיט ופריחך כעוף בגלות. ורבותינו אמרו צרעת פרחה בו כד"א (ויקרא יג) על שפם יעטה: (יח) צנוף יצנפך. כמצנפת המקפת את הראש יקיפוך אויבים ומציקים: כדור. כשור מקף רבותינו פירשו לשון כדור שקורין פלוט"א בלעז שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד: אל ארץ רחבת ידים. בכסיפיא שם המקום: שמה

תמות

מצודת ציון

הישנה. הנעשה מזמן רחוק: ויוצרה. ענין בריאה: (יב) ולקרחה. ענין תלישת השער ועל מקומה נאמר קרחה וכן ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא (ויקרא יג): (יג) הרוג. ענין שחיטה ואמר בלשון בזיון: (טו) הסוכן. ממונה על האוצרות כמו ערי מסכנות (שמות א): על שבנא. אל שבנא: (טז) פה. הוא כמו כאן: חצבי. חפירה באבנים נקרא בל' חציבה: מרום. מלשון רם וגובה: (יז) גבר. ר"ל גדול וחזק: ועוטך עטה. ענין עיפוש ופרחה כמו ותעט אל השלל (ש"א יד): (יח) צנוף יצנפך. מל' מצנפת: כדור. כמו ככדור והחסר כ"ף השמוש כמו לב שמח ייטיב גהה (משלי יז) ומשפטו כגהה וכדור הוא דבר עגול מה שזורקין מיד ליד ומקבלים אותה וכן עתיד לכדור (איוב טו): ידים. ענין מקום כמו והארץ רחבת ידים (שופטים יח): קלון. ענין חרפה: (יט) והדפתיך. ענין דחיפה כמו והדפתיך

מצודת דוד

מים בין החומות הכפולות להיות נמשך לימי הברכה הישנה להיות לחוזק להעיר מול האויב: ולא הבטתם. ר"ל הנה עשיתם הכנות אנושים אבל לא הבטתם אל ה' העושה אותה ותקנה עד הנה כי לא שאלתם עזר ממנו: ויוצרה. היוצר את ירושלים מזמן רחוק להיות למשכן לו אותו לא ראיתם לשוב אליו בתשובה: (יב) ויקרא ה'. ע"י הנביא קודם בוא הפורענות קרא ה' להזהיר להעם למען יספדו ויבכו ויקרחו קרחה לשוב מעונותיהם: (יג) והנה ששון ושמחה. והם לא עשו כן כי הנה לפניהם היה ששון ושמחה: הרוג בקר. שחטו בהמות ואכלו בשר ושתו יין ואמרו זה לזה דרך לעג נאכל ונשתה בעודנו חיים כי מחר נמות כדברי האויב והם לא עכשיו אימתי: (יד) ונגלה באזני ה' צבאות. מאמר הנביא בשם ה' שאמר הנה דבריהם נגלה באזני אני ה' צבאות ותחסר מלת אני: אם יכופר. ר"ל לכן הריני נשבע אם העון הזה יכופר לכם בגלות כי אם עד תמותון בחרב: (טו) אל הסוכן. אל הממונה על האוצר ואח"כ פירש אל שבנא אשר הוא פקיד על בית המלך: (טז) מה לך פה. כאלו יאמר ואמרת אליו מה לך פה וכו' ולפי שחשב למסור את ירושלים ביד סנחריב אמר לו מה לך חלק בהעיר הזאת למסרה ביד סנחרב: ומי לך פה. ר"ל וכי יש לך פה משפחה מתושבי העיר לעשות בה דבר כזה: כי חצבת לך פה קבר. ר"ל אשר חדמה בנפשך לחצוב לך פה קבר כאלו פה תמות ופה תקבר באחד מחשובי העיר אשר בעבור כן גבה לבך לדבר כזה: חצבי מרום קברו. אתה כמי שחוצב קברו במקום גבוה שלא יפחד שיורידוהו משם וכמי שחוקק בסלע מקום שכנו שהוא לו למשגב ר"ל סבור אתה שתהיה לעולם בעיר הזאת בהשררה שאתה בה היום ולא יורידך מי ממנה ולזה מלאך לבך להסגיר העיר ביד סנחרב: (יז) הנה ה' מטלטלך. ר"ל לא כן יהיה כמו שאתה חושב כי ה' יטלטל ויגלה אותך מכאן: טלטלה גבר. טלטול גדול וחזק: ועוטך עטה. יפריחך כעוף בגלות: (יח) צנוף

יצנפך

תמות . ולא תקבר בקברי בית דוד ושמה יהיו מרכבות כבודך נהפכים לקלון בית אדוניך שבקשת : (יט) וממעמדך . ומשימושך במקדש יהרסך : (כ) לאליקים . הוא היה על הבית כשנפל סנחרב כמו שמצינו כשיצאו אל רבשקה וגלה לו שבנא וסיעתו וגררוהו בזנבות סוסיהם כדאיתא בסנהדרין כשהלך סנחרב אל תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסייעתו והלך לו כך שנינו בסדר עולם : (כב) מפתח . בית דוד . ת"י מפתח בית מקדשא ושולטן בית דוד : (כג) ותקעתיו יתד במקום נאמן . ואמניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים ת"י נאמן לשון קיום מקום שהוא נאמן לנשענים עליו כי לא ימוט הרם את המקרא ותקעתיו יתד נאמן במקום : (כד) הצאצאים והצפיעות . ת"י בנייא ובני בנייא ומנחם חברו עם צפיעי הבקר (יחזקאל ד) לימד שהוא ל' עוללים דקים היוצאים ממעי אמן והיה צפיעי לשון יציאה דבר היוצא : כל כלי הקטן . הקטנים שבמשפחותם יהיו מתפארין בו ונסמכין עליו : מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים . ת"י מכהני לבשי אפודא ועד בני לוי אחדי נבליא. ויהיה אגנות ל' כלי שרת שמשרתין בהם הכהנים בבית המקדש . הנבלים שאומרים בני לוי בהן השיר : (כה) תמוש היתד . גדולתו של שבנא :

ונכרת

שָׁמָּה תָמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ
קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ׃ יט וַהֲדַפְתִּיךָ
מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ׃ כ וְהָיָה
בַּיּוֹם הַהוּא וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי
לְאֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ׃
כא וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ וְאַבְנֵטְךָ
אֲחַזְּקֶנּוּ וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן בְּיָדוֹ וְהָיָה
לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וּלְבֵית יְהוּדָה׃
כב וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ בֵּית־דָּוִד עַל־
שִׁכְמוֹ וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר וְסָגַר וְאֵין
פֹּתֵחַ׃ כג וּתְקַעְתִּיו יָתֵד בְּמָקוֹם
נֶאֱמָן וְהָיָה לְכִסֵּא כָבוֹד לְבֵית
אָבִיו׃ כד וְתָלוּ עָלָיו כֹּל ׀ כְּבוֹד
בֵּית־אָבִיו הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת כֹּל
כְּלֵי הַקָּטָן מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כָּל־
כְּלֵי הַנְּבָלִים׃ כה בַּיּוֹם הַהוּא
נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תָּמוּשׁ הַיָּתֵד
הַתְּקוּעָה בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְנִגְדְּעָה

ד'
ל'
ל'. ל'. ל'
ל'. ל'
כ' ככל דור ודור
ו'
י"ג פסוקים ואין ואין ל'
ו' רפין
ל'. ל'
ל'
ל'. ו'
ג'
ל'

מַקַּף וְיַגְלוּנָךְ לַאֲרַע פְּתָיוּת
יְדַיִן תַּמָּן תְּמוּת וּלְתַמָּן
רְתִיכֵי יְקָרָךְ יְתוּבוּן בִּקְלָן
עַל דְּלָא נְטַרְתָּא יְקָר בֵּית
רִבּוֹנָךְ׃ יט וְאֶדְחֵינָךְ מִמְּקוֹמָךְ
וּמִשִּׁמּוּשָׁךְ יְמַגְרִינָךְ׃ כ וִיהֵי
בְּעִדָּנָא הַהוּא וַאֲרַבֵּי לְעַבְדִּי
לְאֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּהוּ׃
כא וְאַלְבְּשִׁנֵּיהּ כִּתּוּנָךְ
וְהֶמְיָנָךְ אֲזָרְזֵיהּ וְשׁוּלְטָנָךְ
אֶתֵּן בִּידֵיהּ וִיהֵי לְאַב
לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וּלְבֵית
יְהוּדָה׃ כב וְאֶתֵּן מַפְתַּח
בֵּית מַקְדְּשָׁא וְשׁוּלְטַן בֵּית
דָּוִד בִּידֵיהּ וְיִפְתַּח וְלֵית
דְּאָחִיד וְיֵיחוּד וְלֵית דְּפָתַח׃
כג וְאֶמַנֵּינֵיהּ אַמַרְכָּל מְהֵימָן
מְשַׁמֵּשׁ בַּאֲתַר קַיָּם וִיהֵי
לְכוּרְסֵי יְקָר לְבֵית אֲבוּהִי׃
כד וְיִסְתַּמְּכוּן עֲלוֹהִי כָּל יַקִּירֵי
בֵּית אֲבוּהִי בְּנַיָּא וּבְנֵי בְנַיָּא
מֵרַבְרְבַיָּא וְעַד דַּעֲדַקַּיָּא
מִכַּהֲנַיָּא לָבְשֵׁי אֵפוֹדָא וְעַד
בְּנֵי לֵוִי אָחֲדֵי נַבְלַיָּא׃
כה בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת יְעָדֵי אַמַרְכָּל מְהֵימָן דִּי מְשַׁמֵּשׁ בַּאֲתַר קַיָּם וְיִתְקְטַף

ואמר עוד כדור אל ארץ רחבת ידים , כמו שמשליך אדם הכדור בארץ רחבת ידים שאין שם גדר או דבר מעכבו שהוא מתגלגל והולך עד שימצא דבר שיעכבנו , והדור הוא הנקרא פלוט"א ובכ"ף פרש , וכן כמבנה הדור והאמוץ ותמסר ממנו במקום הזה כ"ף הדמיון יצנפך כדור , וכן לב שמח ייטיב גהה כגהה וגו' : שמה תמות . לא כמו שחשבת לך פה קבר : ושמה מרכבות כבודך קלון בית אדונך . פי' אדוני אבי ז"ל שמה כאותו מקום שתהיה שם מטולטל תרכב מרכבה שתחשב אותה לנפשך לכבוד גדול ובאמת היה לך בה קלון אם תרכב אותה אך שם תהיה מכובד בה . כלומר הכבוד שיש לך בעיר הזאת יהפך שם לקלון לך , ורבותינו פירשו בקש קלון בית אדוניו נהפך כבודו לקלון , כי כשיצא למלך אשור שאלו אותו איה העם שקשרת עמהם , אמר להם הזרו בהם נקבוהו בעקביו וקשרוהו בזנבות סוסיהם והיו מגררין אותו על הקוצים ועל הברקנים , וזהו מרכבות כבודך שמרכבות שהיית חושב שיהיו לך מרכבות לכבוד נפשך הותם לך לקלון שקשרו אותך בזנבי סוסיהם , ויונתן תרגם תמן תמות וגו' : והדפתיך . אמר והדפתיך כאלו האל מדבר , ואמר יהרסך דבר הנביא על האל , וכן מנהג לשון הקדש במקומות רבים , כמו שמעו עמים כלם , כלם תשובו ובאו נא , לכלם ולפרניכם , והדומים להם , ומצב והמעמד הוא הפקידות שהיה בה : (כ) והיה ביום ההוא , ביום שאגלה ממקומך זה אתן במקומך אליקים בן חלקיהו , ופירוש ביום בזמן ההוא , כמו והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עומד לנס והדומים לו פירושם בזמן ההוא , ופירוש וקראתי שיתן בלב חזקיהו למנות פקיד אליקים במקום שבנא וכאלו האל יקראהו שיבא ויקח הפקידות , ויונתן תרגם וקראתי וארבי , כלומר אגדילהו ואמנהו על בית דוד , וכן תרגם אונקלוס ראה קראתי בשם חזו דרביתי בשום , וזהו הוא פירושו וכן שליטים וקרואים ר"ל גדולים וכן קריאי עדה גדולי העדה שהם נקראים לכל עצה , והנה מצאנו בספר מלכים ובספר זה כי אליקים היה על הבית ושבנא היה סופר כמו שאמר ויצא אליו אליקים אשר על הבית ושבנא הסופר וזה היה כשבא סנחריב לירושלם , ואפשר כי קודם לכן מרד והיו דבריו עם מלך אשור והיה מכסה עצמו והאל גלהו על ידי הנביא ואמר לו לך בוא אל הסוכן הזה , והנביא אמר לחזקיהו והורידהו מגדולתו ושם תחתיו אליקים וכשבא סנחריב לירושלם היה אליקים על הבית ושבנא נשאר סופר ואעפ"כ היה שבנא מכסה עצמו וקרע בגדיו על דברי רבשקה כמו האחרים כאילו היה הדבר קשה בעיניו : (כא) והלבשתיו כתנתך ואבנטך . ד"מ כי הכתונת מלבוש הוד והפארת לגדולה והאבנט היה חגורה על המתנים . והוא משל לחוזק שלא ימעד מגדולתו : והיה לאב . ליועץ נאמן ולמנהיג טוב כמו וישימני לאב לפרעה יועץ ומנהיג מדינתו : (כב) ונתתי מפתח . ד"מ כי הוא יהיה יועץ של מלך יהודה ועל פיו יעשה לסגור ולפתוח . ואמר על שכמו והמפתח לא ישא אדם אותו על שכמו אמר הענין כב' מגלים אמר מפתח כי בידו יהיה ענין בית המלכות לפתוח ולנעול . ואמר על שכמו שהוא כמו משא שישא אדם על שכמו , ר"ל כי הוא ישא ויסבול ויכלכל דברי המלכות , ואפשר שהיה אליקים בן חלקיהו כהן ומצאנו חלקיהו ביחס ד"ה ושלום הוליד את חלקיה וחלקיה הוליד את עזריה ועזריה זה אפשר שהוא אליקים ושני שמות היו לו ומצאנו עזריה שהיה נגיד בית האלהים בימי חזקיהו : (כג) ותקעתיו יתד במקום נאמן . הוסיף עוד למשול משל על הגדולה ועל השררה שתהיה לו עד שיהיה לכבוד לכל בני משפחתו וכלם יהיו נתלים בו כמו הקטן שהוא נתלה בגדול ונסמך עליו , והמשילו ליתד שהוא תקועה במקום נאמן חזק וקיים שהיא ראויה לתלות בה כל דבר ולא יראה שתשבר ותצא ממקומה : (כד) ותלו עליו . לפי שהיתה תולין עליה אמר ד"מ כי כל בני משפחתו יהיו מתכבדים בו ונתלים עליו , ופי' הצאצאים והצפיעות הבנים והבנות , ות"י בניא ובני בניא : כל כלי הקטן . אמר אפי' הקטנים יהיו מתכבדים ומתפארים בו כי כל כך תהיה גדולתו מפורסמת . ואמר כלי ד"מ לפי שהמשילו ליתד יהיו תולין עליה גדולים וקטנים לפי תוקפה של יתד , ופי' כלי קטן כלי התשמיש הקטן כי מכל התשמישים תולין על היתד לפיכך אמר מכלי האגנות עד כל כלי הנבלים וסמיכות כלי האגנות וכלי הנבלים לפי שהאגנות יש בהם גדולות וקטנות ומוכנות לתשמישים משונים זה מזה , וכן הנבלים יש בהם זה משונה מזה ביתדותיו או במיתריו וכלם יקראו נבלים , ות"י כלי הקטן מרברביא ועד דעדקיא , ותרגם מכלי האגנות עד כל כלי הנבלים מכהניא לבושי אפודא ועד בני לוי אחדי נבליא : (כה) ביום ההוא.

היתד

מרכבות ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי' בסדר בשלח ובמ"ב סימן כ"ג : ולבית י' וסי' נמסר בסדר נשא : לכסא ו' רפין וסי' ותקעתיו יתד במקום נאמן . כי עשית משפטי

מצודת דוד

יצנפך צנפה . ר"ל תהיה מסובב באויבים ומקיפים כמצנפת המסבבת את הראש מסביב : כדור אל ארץ רחבת ידים . תהיה מושלך בגולה למרחוק ככדור המושלך אל ארץ רחבת ידים ר"ל במקום שלא ימצא דבר המעכבו שאז נתגלגל והולך למרחוק : שמה תמות . במקום שתגלה תמות ולא פה כמה שחשבת : ושמה מרכבות כבודך קלון בית אדניך . במקום שתהיה מטולטל תרכב במרכבת שתחשוב אותה לנפשך כבוד גדול והם היית רוכב בה בבית אדניך ר"ל בעוד היותך אדון היה לך בה קלון רצה לומר מה שיהיה נחשב לך בגולה לכבוד היה נחשב לך במקומך לקלון : (יט) והדפתיך . אמר במקום האל אהדף אותך מן המצב שלך ר"ל לא תהיה עוד בה בממשלה אשר אתה עתה בה : וממעמדך יהרסך . זה מאמר הנביא לומר שהאל יהרוס אותו ממעמדו והוא כפל ענין במ"ש : (כ) וקראתי וכו' . להיות פקיד וממונה במקומך : (כא) והלבשתיו כתנתך . הוא דרך משל לפי שהכהונת הוא מלבוש הוד ותפארת לגדולה ר"ל אלבישו בהוד הגדולה שיש לך עתה : ואבנטך אחזקנו . אחזק אותו בחגורת אבנטך להיות חזק ומזורז כמוך עתה : וממשלתך וכו' . מפרש המשל לתוספת ביאור : והיה לאב . ולא כמו אתה שרצית למסור העיר ביד האויב : (כב) מפתח בית דוד . ר"ל הוא יסבול טורח צורך בית המלכות : ופתח . כשיפתח שערי הבית אין מי יסגור וכו' ר"ל הכל יהא נעשה על ידו : (כג) ותקעתיו יתד במקום נאמן . ר"ל לא יהיה נעתק ממשלתו כיתד התקועה במקום חזק ומתקיים : והיה לכסא כבוד וכו' . ר"ל כל משפחת בית אביו יתכבדו בו : (כד) ותלו עליו . לפי שהמשילו ליתד אמר ותלו עליו לשון הנופל ביתד ור"ל כולם יהיו סמוכים עליו : כל כבוד וכו' . כבוד בית אביו יהיה סמוך עליו ונשען בו : הצאצאים והצפיעות . הבנים והבנות : כלי הקטן . כלי התשמיש הקטן במין ולפי שהמשילו ליתד אמר בלשון הנופל ביתד שתולין בו כלים הגדולים עם הקטנים ור"ל אף הקטנים יהיו מתכבדים ומתפארים בו כי תהיה גדולתו מפורסמת מאד : מכלי האגנות . בין כלי אגנות בין כל מין כלי נבלים ור"ל כולם יתכבדו בו איש לא נעדר : (כה) תמוש היתד . ר"ל שבנא שחשב להיות קבוע בממשלתו כיתד התקועה

במקום

מצודת ציון

אשר תדפנו רוח (תהלים א) : ממצבך . מל' מצב ומעמד : (כא) כתנתך . מין מלבוש מפואר : ואבנטך : כמו והאבנטים והוא חגורה כמו ועשית להם אבנטים (שמות כח) : לאב . למנהיג טוב ויועץ נאמן כמו וישימני לאב לפרעה (בראשית מה) : (כב) מפתח . שם הכלי שפותחין בו המנעול : שכמו . כתפו : (כג) ותקעתיו . ענין תחיבה כמו ותתקע את היתד (שופטים ד) : יתד . מסמר : נאמן . ענינו מתקיים כמו ונאמן ביתך (ש"ב ז) : (כד) ותלו . מל' תליה : הצאצאים . הבנים היוצאים מרחם אמן : הצפיעות . ענינו היוצאים מן הגוף וכן צפיעי בקר (יחזקאל ד) שהוא דבר היוצא מן הגוף ועל הבנות יאמר כאלו אמר הצאצאים והצאצאות : האגנות . הספלים כמו אגן הסהר (ש"ה ז) : הנבלים . שם כלי נגון : (כה) תמוש . הסור כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות יג) : ונגדעה . ענין כריתה כמו שקמים גדעו (לעיל ט) :

הוילו

ס' וְנָפְלָה וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר־עָלֶיהָ
כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃
כג א מַשָּׂא צֹר הֵילִילוּ ׀ אֳנִיּוֹת
ו' ס' מ"ל תַּרְשִׁישׁ כִּי־שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא
כ' מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ׃ ב דֹּמּוּ
ל' יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְאוּךְ׃
ל' חסר ו' מ"ג ג וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר קְצִיר יְאוֹר
תְּבוּאָתָהּ וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם׃ ד בּוֹשִׁי
צִידוֹן כִּי־אָמַר יָם מָעוֹז הַיָּם לֵאמֹר
ג' לֹא־חַלְתִּי וְלֹא־יָלַדְתִּי וְלֹא גִדַּלְתִּי
בַחוּרִים רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת׃ ה כַּאֲשֶׁר
ל' שֵׁמַע לְמִצְרָיִם יָחִילוּ כְּשֵׁמַע צֹר׃
ד' ו עִבְרוּ תַּרְשִׁישָׁה הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי אִי׃
ג' ר"פ ז הֲזֹאת לָכֶם עַלִּיזָה מִימֵי־קֶדֶם
ל' וכ"כ קַדְמָתָהּ יֹבִלוּהָ רַגְלֶיהָ מֵרָחוֹק

וְיִפּוֹל וְתִתְבְּטַל מִטַּל נְבוּאֲתָא דִּי עֲלוֹהִי אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַייָ גְּזַר כֵּן׃ א מִטַּל כָּס דִּלְוָט לְאַשְׁקָאָה יַת צוֹר אֵילִילוּ נָחֲתֵי סְפִינֵי יַמָּא אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מָחוֹזֵיהוֹן מִקֳּמֵיתֵי מֵאַרְעָא כִתָּאֵי אָתֵי עֲלֵיהוֹן׃ ב אִתְּבַרוּ יָתְבֵי נִיסָא תַּגָּרֵי צִידוֹן דַּהֲווֹ עָדַן בְּיַמָּא מַלּוּךְ׃ ג דַּהֲוַת מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְעַמְמִין סַגִּיאִין דְּכַחֲצַד כְּנִישַׁת נַהֲרָא עֲלַלְתָּא וַהֲוַת סְחוֹרָא לְעַמְמַיָּא׃ ד בְּהִיתוּ סִידוֹנָאֵי אֲרֵי אֲמַר מַעַרְבָאָה דִּי יָתֵיב בִּתְקוֹף יַמָּא לְמֵימַר לְוַי לָא מַרְעִית לָא אַעְדִּיתִי וְלָא רַבֵּיתִי עוּלֵמִין פַּנְקִית בְּתוּלָן׃ ה כְּמָא דִי שְׁמַעוּ לְמַחֲתָא דִלְקוֹ מִצְרָאֵי זָעוּ כַּד שְׁמַעוּ צוֹרָאֵי׃ ו גְּלוֹ לִמְדִינַת יַמָּא אֵילִילוּ יָתְבֵי נִיסָא׃ ז הַהֲדָא לְכוֹן תַּקִּיפְתָּא צוֹר מִיּוֹמֵי קֳדָם מִלְּקַדְמִין הֲוָה מִיתַן לָהּ תִּקְרוּבְתָּא מֵאֲרַע רְחִיקָא כַּד לְאִתּוֹתָבָא הָא גַּלְיָא׃

רשי

ונכרת המשא אשר עליה . בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארתם ולפי שדימהו ליתד דימה המתפארים בו ונשענים עליו למשא שמטעינים על היתד ויש פותרים אותו ותתקיים הנבואה שנתנבאה עליו : (א) הילילו אניות תרשיש . שהיו מתעשרים על ידי סוחרי צור שהיו מביאים אניות תרשיש סחורה לצור : תרשיש . שם הים : כי שודד מבית מבוא . כי שודד מבפנים מקום שהייתם רגילין לפונדק מלבוא עוד לתוכו ולא יהי' עוד לכם מקום בצור ללון שם : מארץ כתים . הם הרומיים : נגלה למו . השודד לאנשי צור . ד"א מארץ כתים נגלה לאנשי תרשיש שוד של צור שברחו בני צור אל כתים ומשם נשמעה השמועה : (ב) דומו יושבי אי . התאבלו ושבו דומם יושבי אי הים למה סוחרי צידון עוברי ימים היו רגילים למלאותך כל סחורה עכשיו כשתפול צור תפול צידון עמה שסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום : (ג) ובמים רבים . היה בו זרע ממצרים היושבת על נהר שיחור אל צור : קציר . יאור מצרים היה תבואה של צור . שיחור הוא נילוס שנאמר (יהושע יג) מן השיחור אשר על פני מצרים והיו מביאים התבואה לצור באניות מצרים : ותהי צור סחר גוים . מעם רב שהיה בה כל הגוים מביאין לה סחורה : (ד) בושי צידון . שטפלה לצור : כי אמר ים . כי אמרה צור היושבת במעוז הים שהוא עיקר ראש המלכות הריני כמו שלא חלתי ולא ילדתי בחורים כי כולם נהרגו והרי כמו שלא רוממתי בתולות וכן ת"י . ורבותינו אמרו באגדה בושי צידון כי אמר ים מה אני שאין לי בנים ובנות לדאג עליהם שלא יתפשו בעוני איני משנה מצות קוני לעבור גבול חול אשר שם לי על אחת כמה וכמה בושי צידון שיש לך לדאג בכל אלה : (ה) כאשר שמע למצרים . אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהם עשר מכות וסוף טבעו בים : יחילו . יבהלו : כשמע . השומעים כשיצא שמע צור כי גם מכותיה של צור יהיו דוגמת אותן מכות . דם ואש (יואל ג) דוגמת מכת דם . קול שאון מעיר (לקמן סו) זו קרקור הצפרדעים . ונהפכו נחליה לזפת וכו' : (ו) עברו . אנשי צור לברוח לתרשיש : (ז) הזאת לכם עליזה . הרי נפלה לפניכם ויאמר לכם הזאת העיר שהיתה עליזה בעיניכם אשר מימי קדם קדמתה היתה עליזה עכשיו יובילוה

רדק

שיתוף התקעש במקום נאמן , וזה משל על שבנא שהיה סגור שהיה בכבודו קיים עד יום מותו כמו שאמר חוצבי מרום קברו ונכרת המשא אשר עליה כמו היתד כשתשבר ותפול ישתברו ויפלו ויכרתו הכלים התלוים והנשואים עליה שיפלו עמה כן כשישבר שבנא תשבר משפחתו וכל סיעתו : (א) משא צור . נתנבא על צור שתחרב והיתה עיר סחורה , כמו שאומר , לפיכך קרא כנגד תרשיש שהיא על הים והיא היתה עיר סחורה ג"כ והיו באות הספינות תמיד מתרשיש לצור , לפיכך אמר הילילו אניות תרשיש , כלומר ספדו כי אין לכם מקום שתלכו שם שצור תחרב , וזהו שאמר שדד מבית מבא שדד בתיכם ומקומכם שהיה באתם שם עתה שדד מבא שם כל סוחר , ופירוש מבית מהיות בית ומקום וכן והשבתיך מזונה מהיות זונה , וימאסך ממלך מהיות מלך , ויסירה מגבירה מהיות גבירה : מארץ כתים נגלה למו . ת"י מארע כתאי אתי עליהון , והנו רואים כי נבוכדנצר החריבה כמו שמפורש ביחזקאל , וכתים הם מבני יון , אם כן איך אמר מארץ כתים נגלה , ופירש אדוני אבי ז"ל כי כתים היו סוחרים הולכים לבבל ואמרו להם שיבא לצר ויוכלו לתפוש אותה והם יעזרום ויבאו להם דרך הים : (ב) דמו יושבי אי . היושבים באיים אשר על הים שהם סוחרים והולכים באניות עשה דמו , כלומר בתקו והעצבו כי עיר סחורתכם נחרבה , ויונתן תרגם דמו אתברו , וצידון היה על הים גם כן : סוחר צידון עובר ים מלאוך . לשון יחיד דרך כלל , כמו ויהי לי שור וחמור , כי אם השום אשור והחמור אסור , כה תאמרו לאיש יבש גלעד , והדומים להם : מלאוך . כנגד צור . ופירושו מלאו אותך בסחורה , ומלאוך קל הלמ"ד וראוי להדגש כי הוא מהדגוש : (ג) ובמים רבים . הפסוק כמו הסוף , אמר וזרע שיחור שהוא במים וקציר יאור הוא תבואת צר כלומר כי ממצרים היה בא לה צרכה מתבואתה לפי שמצרים רבת תבואות כי לא הצטרך לגשמים כי הנהר שנקרא שיחור משקה את הארץ כולה , וזהו שאמר במים רבים : ותהי סחר גוים . צר היתה סחורת גוים כי כלם היו סוחרים בה : (ד) בושי צידון . כיון שנחרב מקום סחורתך בושי והכלמי . כי הנה אמר ים . והיא צר לפי שהיתה כהורה דרך ים והיא היתה מעוז הים , כלומר מעוז כל הערים שהם לחוף הים , אמר כשראתה כחורבנה הנני היום כאלו לא חליתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים ולא רוממתי בתולות כי אני היום חרבה ושכולה והוא דרך משל לכמשיל העיר כאשה חלה ויולדת בנים ומגדלת אותם ומרוממת אותם , וכן אמר כי חלה גם ילדה ציון את בניה , ויונתן תרגם כי אמר ים ארי אמר מערבאה דיתיב בתקוף ימא ותרגם לא חליתי ולא ילדתי לוי לא מרעית ולא אעדיתי ולא רביתי עולמין פנקית בתולין , כלומר הלואי שלא היה לי כל הכבוד כי מה יועיל אחר שבושי להיות חרבה : (ה) כאשר שמע למצרים . וכאשר ישמעו מצרים חרבן צר יפחדו ויחילו בעבור עצמם , כמו שחלו יושבי צר כששמעו כי נבוכדנצר בא עליהם להלחם , כי קודם החריב נבוכדנצר צר ואחר כך החריב מצרים כמו שמפורש בספר יחזקאל : (ו) עברו תרשישה . אמר כנגד הסוחרים אשר בצור עברו לכם תרשישה כי צור תחרב ותרשיש גם כן על הים והיו סוחרים באים אליה אבל לא כמו אל צור , ועתה אין לכם עיר מסחר אל צור ועברו לכם תרשישה : הילילו יושבי אי . יושבי איי הים הילילו כי חרבה עיר סחורתכם , ולדעת יונתן אומר כנגד אנשי העיר שתרגם עברו גלו למדינת ימא : (ז) הזאת לכם . אמר כנגד אנשי העיר הזאת חשבתם שתהיה לכם צור שהיתה עליזה מרוב כבודה והיתה

ודיני . ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני . וידבר אתו טובות . נשבע ה' לדוד . אם ישמרו בניך :
ובמים ג' בקריאה וסי' ובמים רבים זרע שיחור . ובמים עזים נתיבה . ובמים לא רחץ למשעי : תרשישה
ה' בקריאה וסי' עברו תרשישה הלילו . ויקם יונה לברוח תרשישה ב' בפסוק קדמאה ובתראה . על כן
קדמתי לברוח תרשישה . ובני יון אלישה ותרשישה דד"ה :

מצודת ציון

(א) הילילו . מל' יללה : שודד . נעשק : מבית . מהיות בית וכן מבוא ודוגמתו וימאסך ממלך (שמואל א טו) ופי' מהיות מלך : למו . להם : (ב) דומו . ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י) ור"ל התעצבו כי דרך המתעצב לשבת דומם : (ג) שיחור . הוא הנילוס : יאור . הנילוס נקרא יאור : (ד) מעוז . ענין חוזק : חלתי . כן יקראו חבלי הלידה וכן חלנו כמו ילדנו (לקמן כו) : רוממתי . ענינו כמו גדלתי : (ה) יחילו . מל' חיל ורעד : (ז) הזאת . הה"א התימה : עליזה . ענין שמחה : יבלוה . ענין הבאה כמו יובל שי (לעיל יח) : מרחוק . כמו

מצודת דוד

במקום המתקיים הנה ביום ההוא תסור ממשלתו : נגדעה . הסיר נכרתה ממקומה ותפול לארץ ר"ל יבוטל הממשלה ויושפל מעלתו : ונכרת המשא . בנפול היתד ישבר ויוכרת משא הכלים התלוים בה ור"ל במפלת שבנא יושפל משפחתו ואנשיו המתכבדים בו ונשענים עליו : כי ה' דבר . ובידו לקיים : כג (א) הילילו אניות תרשיש . אנשי הספינות ההולכים על ים תרשיש להביא סחורה לצור הילילו מעתה על חורבן צור : כי שדד . כי צור שודד מהיות בה בית מהיות בא בה : מארץ כתים . שוד צור נתגלה לאנשי האניות מארץ כתים כי שמה ברחו בני צור : (ב) דומו יושבי אי . יושבי כל אי מהאיים סביבות צור שבו דומו והתעצבו כי עיר סחורתכם נחרבה : סוחר צידון . ר"ל וכן כל סוחר מסוחרי צידון : עובר ים מלאוך . כי כל מי שהיה עובר ים בספינות הים ממלא אותך צור בהרבה סחורות ומזה היה לסוחר צידון ריוח גדול ועתה שבת המסחר : (ג) ובמים רבים . בדרך מים רבים היה בא לצור זרעים ממצרים היושבת על שיחור : קציר יאור תבואתה . התבואה הבאה אל צור היה מקציר יאור ר"ל הנקצרות משדות מצרים הגדל על ידי השקאת היאור והיתה רבה התבואה וטוב למאכל והוא כפל ענין במ"ש : ותהי סחר גוים . צור היתה סחר גוים כולם היו סוחרים עמה : (ד) בושי צידון . כיון שחרבה מקום סחורתך בושי והכלמי : כי אמר ים . כי הים המקיף את צור אמר ומקונן בעד צור וכה יאמר אתה צור מעוז כל הערים היושבים לחוף הים יש לך לומר ולקונן הריני כאלו לא חלתי וכאלו לא ילדתי וכו' כי נשארתי שוממה מבלי בנים ובנות והואיל וכן בושי צדון כי להיכן הוליך סחורתך : רוממתי . חוזר על מלה ולא כאלו אמר ולא רוממתי בתולות : (ה) כאשר שמע למצרים . כאשר יהיה נשמע למצרים אבדן צור יחילו מפחד האויב שלא יבוא גם עליהם וימלאו רעדה כמו שחרדו אנשי צור בשמעם אשר האויב בא עליהם : (ו) עברו תרשישה . אתם הסוחרים המסתחרים אל צור מעתה עברו לארץ תרשיש להסתחר במה והיא גם היא יושבת בחוף הים ויש מקום להסתחר שמה בשעת הדחק : יושבי אי . יושבי כל אי מהאיים סביבות צור עשו יללה כי מעתה לא תלכו שמה להסתחר : (ז) הזאת לכם . אמר כנגד אנשי צור וכי זאת חשבתם שתהיה לכם צור שהיתה קריה עליזה מרוב העושר והכבוד מימי קדם קדמתה

קדמה

יוביכוה רגליה מרחוק לבקש לה מנוח: (ח) כנעניה. תגריה כמו (הושע יב) כנען בידו מאזני מרמה. ולא יהיה כנעני עוד (זכריה יד): (ט) כל צבי. מלב חזק: (י) עברי ארצך. לגולה: כיאור. כיאור הזה שעולה ומתפשט: בת תרשיש. צור היושבת בים תרשיש: אין מזח. אין לך עוד חוזק ואזור לשנס מתני'. מזח. לשון אזור כמו (תהלים קט) ולמזח תמיד יחגרה וכל אזור לשון חוזק: (יא) ידו נטה. הנוטה: ה' צוה אל כנען. צוה את קוראיו על כנען: לשמיד. כמו להשמיד וכן ללכת לגיד ביזרעאל (מלכים כט) כמו להגיד וכן לשמיע קול תודה (תהלים כו) כמו להשמיע: מעזניה. צור וצידון משל כנען היו כמו שנא' את צידון בכורו: (יב) כתים. אל ארץ כתי קומי עבורי גם שם לא ינוח לך למה אני אומר קומי עבורי: (יג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה. אשר לא כדאי הוא להיות עם שהרי נקראו הגוי המר והנמהר (חבקוק א) עם שוטה הוא מן הבריות שהקב"ה מתחרט עליהן על שבראם כמו ששנינו שלשה הקב"ה מתחרט עליהם במסכת סוכה: אשור יסדה. להשכין בה ציים שלו ספינותיו בירניות גדולות כמו צי אדיר (לקמן לג): הקימו בחוניו. הם יקימו מצודותיהם על צור. בחוניו ל' עופל ובחן (לקמן לב) ביפריו"ץ בלע"ז שעושין למצור על הכרכים: עוררו ארמנותיה. יערוהו ל' ערו ערו (תהלים קלז) ל' נתיצה עד היסוד:

ונשכחת

לָגוּר׃ ח מִי יָעַץ זֹאת עַל־צֹר
הַמַּעֲטִירָה אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים ג' ומ"ל
כִּנְעָנֶיהָ נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃ ט יְהוָה ג'
צְבָאוֹת יְעָצָהּ לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל־צְבִי
לְהָקֵל כָּל־נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃ י עִבְרִי
אַרְצֵךְ כַּיְאֹר בַּת־תַּרְשִׁישׁ אֵין מֵזַח ל'
עוֹד׃ יא יָדוֹ נָטָה עַל־הַיָּם הִרְגִּיז
מַמְלָכוֹת יְהוָה צִוָּה אֶל־כְּנַעַן לַשְׁמִד ל' . ל' והסי
מָעֻזְנֶיהָ׃ יב וַיֹּאמֶר לֹא־תוֹסִיפִי עוֹד ל'
לַעֲלוֹז הַמְעֻשָּׁקָה בְּתוּלַת בַּת־צִידוֹן ל' . ל'
כִּתִּיִּים קוּמִי עֲבֹרִי גַּם־שָׁם לֹא־יָנוּחַ בה"ב ק'
לָךְ׃ יג הֵן ׀ אֶרֶץ כַּשְׂדִּים זֶה הָעָם
לֹא הָיָה אַשּׁוּר יְסָדָהּ לְצִיִּים הֵקִימוּ ד'
בַחִינָיו עֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂמָהּ בחוניו ק'

ח מַן מְלִיךְ דָא עַל צוֹר דַהֲוַת
מְמַלְּכָא מַלְכִין דִי תַגָרָהָא
רַבְרְבִין שִׁלְטוֹנָהָא יַקִירֵי
אַרְעָא׃ ט יְיָ צְבָאוֹת מַלְכֵהּ
לְאַפָּסָא יְקַר כָּל חֶדְוָתָא
לְאַקָלָא כָּל יַקִירֵי אַרְעָא׃
י גְלָא מֵאַרְעִיךְ כְּמֵי נַהֲרָא
עֲרוֹקִי לִמְדִינַת יַמָא לֵית
תְקוֹף עוֹד׃ יא גְבוּרְתֵיהּ
מְרַמְמָא עַל יַמָא לְאַזָעָא
מַלְכְוָתָא יְיָ פַקִיד עַל
כְּנַעֲנָאָה לְשֵׁיצָאָה תוּקְפָהָא׃
יב וַאֲמַר לָא תוֹסְפוּן עוֹד
לְמִתְקַף דַהֲוֵיתוּן אָנְסִין לְעַמָא
דִי בְצִידוֹן לְכִתִּים קוּמוּ גְלוֹ
אַף לְתַמָן לָא יְהֵי לְכוֹן נְיָח׃
יג הָא אַרְעָא כַּסְדָאֵי דֵין עַמָא
כַּד לָא הֲוָה אַתּוּרָאָה
שַׁכְלְלָה לְבִנְיָן אֲקִימוּ חֲזְוָתְהָא פַּגְרוּ בִרְנִיתְהָא שַׁוְיוּהָא לְדִמְחַמְרָא׃

נכבדי ג' בקריאה וסי' כנעניה ארץ. לחלל גאון כל צבי. נכבדי מים: יסדה ד' בקריאה וסי' אשור יסדה לציים. כי הוא על ימים יסדה. כארץ יסדה לעולם. ואגדתו על ארץ יסדה: שמה ג' בקריאה וסי' שמה למפלה. שמה לשממה. ושמה לצלמות ישית לערפל:

תולדות אהרן סוחריה שרים. פסחים נ ב"ב עה: ארץ כשדים. סכה נב (תענית כו):

והיתה מימי קדם ועתה יובילוה רגליה לגור מרחוק, כלומר לגלות מארצה ולגור בארץ שהיא מרחוק, ואמר רגליה, כלומר כי על כרחה יוליכוה רגליה ללכת בגלות, וזהו על דרך שאמר רגלוהי דבר אינש אינון ערבין ביה לאתר דמתבעי תמן מובילים יתיה, וקדמתה, שם כמו שקדמת שלף יבש, והה"א לנקבה והיא במפיק, כלומר קדמת העיר היא מימי קדם, ויונתן תרגם מיומי קדם מלקדמין וגו': (ח) מי יעץ. מי היה יועץ להחריב צור שתקום עצתו לולא כי האל יתברך יעץ ועצתו תקום, כי צור היתה עיר גדולה ומעטירה, כלומר נותנת עטרה למלכה ולעמה מרוב עשרה וכבודה, ולמי היה עולה בלב להחריבה כי סוחריה היו שרים, היו נחשבים כמו שרים, וכנעניה כמו נכבדי ארץ. וטעמו כפול במלות שונות: כנעניה. פירוש סוחריה, וכן כנען בידו מאזני מרמה, אלא שהוא משקל אחר, ויונתן תרגם שלטונאה: (ט) ה' צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ. הטעם כפול במלות שונות, ופירוש הפסוק השם צבאות יעץ זאת לפי שהיתה מתגאה ברוב עשרה והיתה נותנת העטרה לעצמה ולא לאל לפיכך יעץ להחריבה: לחלל גאון כל צבי. כלומר כל ארץ צבי וחפץ ישפיל גאונם ויחולל כשיראו חרבן צור יעשו קל ותומר בעצמם והיו בעיניהם נקלים ומחוללים: (י) עברי ארצך. מהרה וגלי משם: כיאור. יש מפרשים כיאור מצרים היוצא ממקומו ומתפשט כן תצאי ממקומך אנה ואנה, או יהיה פירושו כמו היאור שעובר במהרה, ועל הדרך הזה המשיל במקום אחר כי יבא כנהר צר ואמר תעברי בת תרשיש, כלומר עדת תרשיש, כמו בת ציון, ותרשיש גם כן על הים סמוך לצור, ואומר שתעבור אל תרשיש כי אין מזח עוד, כלומר אין לך עוד חוזק בארצך, ובת תרשיש חסר למ"ד השמוש, כמו ויבא ירושלם, וכמוהו רבים: (יא) ידו נטה. הקב"ה נטה ידו על הים, ר"ל על צור שהיא על הים וכל עושרה מהים, וכאלו הקב"ה נטה ידו על הים שלא יבא לצור עוד דרך ים כל עובר ים כי הרגיז הממלכות אל צור שהיא כנען, כלומר שהיא עיר סחורה כמו שפירש כנעניה: צוה. לנבוכדנצר שיבא עליה לשמיד מעוזניה, או יהיה פירוש הפסוק כן, והוא שב למה שאמר למעלה השם צבאות יעצה, אמר לא יהיה זה פלא בעיניכם אם ה' צוה להחריב צור כי כן צוה ונטה ידו על הים כטביעת פרעה ומצרים, וכן הרגיז ממלכות רבות כסיחון ועוג וזולתם, והוא צוה על ארץ כנען לשמיד מעוזניה אף על פי שהיתה ארצם ערים גדולות ובצורות בשמים הוא צוה להשמיד כל המעוזים ההם וישראל במצותו וברצונו כבשו הכל לא היתה קריה אשר שגבה מהם: לשמיד. כמו להשמיד וכן בחסרון הה"א, ולנפיל ידך, ולשבית עניי ארץ, והדומים להם: מעוזניה, הנו"ן במקום אות הכפל שהיה משפטו מעוזיה ולהקל הקריאה החליפו אות הכפל בנו"ן, וכן כי לא תמנו כמו תממו: (יב) ויאמר. האל אמר כנגד צור, ומה שאמר לא תוסיפי עוד לעלוז לעולם שהרי לשבעים שנה חזרה להיותה אלא פירוש עוד לזמן רב, וכן ולא יספו עוד גדודי ארם, ועמלו לא יזכר עוד: המעושקה. אמר ואת בת צידון גם כן. קומי עברי לך לארץ כתיים כי תרבה צור שהיא באה אליך בסחורה שהיתה שכנה לך ואין לך עוד מעמד ואת מעושקה מיד צור, גם אפשר כי צידון גם כן החריב נבוכדנצר כשהחריב צור כי סמוכות היו, ואמר המעושקה שעשקוה עם צור, וכן נבא על שתיהן יואל, ואמר וגם מה את לי צור וצידון וגומר, קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם, אבל צור היא העיקר, ולפי' נאמרה הנבואה על צור, ואמר בתולת לפי שלא נכבשה עד היום, וכן בתולת בת ציון, בתולת בת יהודה, קורא העיר בתולת קודם שיכבשוה ותהיה ברשות אחר כי היא כבתולה קודם בואה לרשות בעל: כתיים. בשני יודי"ן כתיב ולא קרי, כי החיר"ק בתי"ו ולא ביו"ד ואחד הוא, כמו עבריים ועברים: (יג) הן ארץ. הנה בבל ונינוה וכל שאר הארץ שהיא ארץ כשדים היום זה העם לא היה שם מקדם כי אשור יסדה לציים, כמו שאמר בתורה מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח, וכשדים היו בני כשד בן נחור וכבשו הארץ הזאת והיא נקראת היום ארץ כשדים ואשור יסדה מקדם על כן נקרא הארץ ההיא בכלל אשור, והמלכים עליה נקראים מלכי אשור, אבל היא היום לבבל ולכשדים כי הם כבשוה והם הקימו בחוניו שהם היום, ועוררו ארמנותיה שהיו בה מתחלה ושמוה למפלה, ובאמרו שמה לשון יחיד הוא אומר על מלכה, ובכלל כל הגוים, ופי' לציים כמו לפניו יכרעו ציים, לעם לציים, והם השוכנים במדבר בארץ ציה, ואמר כי אשור

מצודת דוד

קדמת העיר וראשית בנינה היא מימי קדם ר"ל משנים מרובות: יובילוה. חזר להתחלת המקרא לומר וכי תחשבם שאנשי עיר כזאת יוליך אותם רגליהם לארץ מרחק לגור שמה ר"ל לברוח מפני האויב וללכת רגלי למרחוק: (ח) מי יעץ זאת. כאלו הנביא מתמה ואומר מי יעץ עצה כזאת על צור המעוטרת בעושר וכבוד אשר סוחריה המה שרים ומכובדים ר"ל על דעת מי עלה להחריב עיר כזאת: (ט) ה' צבאות יעצה. כאלו משיב לעצמו לומר ה' יעץ העצה ההיא ולא בא מקרה כי אם בהשגחה צוה להחריבה על מרבית גאותה בעשרה: לחלל גאון כל צבי. למען השפיל גאון כל ארץ חמדה להבזות דעת הנכבדים כי הכל יקחו מהם מוסר ולא יוסיפו להתגאות: (י) עברי ארצך כיאור בת תרשיש. אתה עדת תרשיש הנמצאים בצור להסתתר עברי מהר לארצך כמו היאור השוטף מהר כי פן תדבקך הרעה: אין מזח עוד. אין עוד לצור חוזק ואזור להיות מזורז מול האויב לעזור לעצמו וכ"ש לזולת: (יא) ידו נטה. כאלו המקום נטה ידו על הים לעכב על עוברי הים לבלי הביא עוד סחורה לצור: הרגיז ממלכות. העיר לב הממלכות לבוא עליה בחרדה ומהירות רב: ה' צוה. לא במקרה באו אבל ה' צוה לבוא על צור עיר המסחר להשמיד כל חזקה: (יב) ויאמר וכו' המעשקה וכו'. ה' אמר אתה עדת צידון הנעשקה משודדי צור בהיות סחורתו שמה מעתה לא תוסיפי עוד לשמוח על כי מקום סחרך היה קרוב לך: כתים קומי עבורי. לפי שאנשי צור ברחו לארץ כתים אמר עבורי לארץ כתים ועשה שם עמהם סחורה: גם שם. אבל גם שם עם כי תמצא אנשי סחורתך מ"מ לא תמצא שם הנחת רוח כי לא תמצא ידך להתעסק בסחורה כמאז: (יג) הן ארץ כשדים. הנה זאת העיר צור מארץ כשדים היא כי זה העם היושב בה עתה לא היה בה מאז ולא בנה אותה: אשור יסדה. אשור שהיתה ראש הממלכה לכשדים הוא יסדה להשכין בו אנשי ספינות עושי מלאכה במים רבים והמה אנשים פחותים ונבזים: הקימו בחוניו. ר"ל הנה אנשי אשור הם בנוה והקימו מגדלות העיר והם החריבו ארמנותיה ושמה את העיר למפלה כאדם העושה בשלו:

מצודת ציון

כמו למרחוק: לגור. לדור: (ח) המעטירה. מל' עטרה ור"ל המפוארה: כנעניה. ענין תגר וסוחר כמו וחגור נתנה לכנעני (משלי לא) וכפל הדבר במ"ש: (ט) לחלל. מל' חלול והשפלה: גאון. מל' גאוה: צבי. ענין חמדה כמו נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג): להקל. מל' קלות ובזיון: (י) בת תרשיש. עדת תרשיש: מזח. ענין אזור וחגורה כמו ומזיח אפיקים רפה (איוב יב) ור"ל חוזק וזרוז כי החגור במתניו הוא מזורז ביותר: (יא) הרגיז. ענין תנועת החרדה והמהירות וכן ואת התרגזך אלי (לקמן לז): אל. כמו על: כנען. ענין תגר ומסחר וכן כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב): לשמיד. כמו להשמיד וכן לנפיל ירך (במדבר ה) ומשפטו להנפיל: מעזניה. מל' עוז ותוקף ומשפטו מעוזיה ולהקל הקריאה החליפו אות הכפל בנו"ן וכן כי לא תמנו (איכה ג) ומשפטו תממו: (יב) לעלוז. לשמוח: המעשקה. השדודה: בתולת. לפי שלא נכבשה עדיין קראה בתולה כי לא באה ברשות אחר כבתולה שלא באה ברשות בעל וכן בתולת בת ציון (מ"ב יט): בת צידון. עדת צידון: כתים. אל כתים: ינוח. מל' הנחת רוח: (יג) לציים. לאנשי ציים ר"ל לבעלי ספינות כמו וצי אדיר (לקמן לג): בחוניו. ענין מגדל ומבצר כמו עופל ובחן (לקמן לב): עוררו. ענין הרכן והשחתה

כילו

לְמַסְפְּרָהּ׃ יד הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ
כִּי שֻׁדַּד מָעֻזְּכֶן׃
טו וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְנִשְׁכַּחַת צֹר
שִׁבְעִים שָׁנָה כִּימֵי מֶלֶךְ אֶחָד מִקֵּץ
שִׁבְעִים שָׁנָה יִהְיֶה לְצֹר כְּשִׁירַת
הַזּוֹנָה׃ טז קְחִי כִנּוֹר סֹבִּי עִיר זוֹנָה
נִשְׁכָּחָה הֵיטִיבִי נַגֵּן הַרְבִּי־שִׁיר
לְמַעַן תִּזָּכֵרִי׃ יז וְהָיָה מִקֵּץ שִׁבְעִים
שָׁנָה יִפְקֹד יְהוָה אֶת־צֹר וְשָׁבָה
לְאֶתְנַנָּה וְזָנְתָה אֶת־כָּל־מַמְלְכוֹת
הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ יח וְהָיָה
סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ קֹדֶשׁ לַיהוָה לֹא
יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן כִּי לַיֹּשְׁבִים לִפְנֵי
יְהוָה יִהְיֶה סַחְרָהּ לֶאֱכֹל לְשָׂבְעָה
וְלִמְכַסֶּה עָתִיק׃

כד א הִנֵּה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ
וּבוֹלְקָהּ וְעִוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ יֹשְׁבֶיהָ׃
ב וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן כַּעֶבֶד כַּאדֹנָיו
כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ כַּקּוֹנֶה כַּמּוֹכֵר

ל׳ וחד מעוזכם · י״ג בסיפרא · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ מלרע · לא מפ״ק ס״א · ד׳ · לא מפיק ס״א · ל׳. ל׳ · ד׳. ד׳ · ל׳ · כ׳ נגן · ל׳. ל׳ ל׳ · ל׳. ל׳ · ל׳. ל׳. ל׳

סחרה ד׳ בקריאה וסי׳ והיה סחרה ואתננה קדש לה׳. לא יאצר ב׳ בפ׳. בי טוב סחרה מסחר כסף. טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה:

תולדות אהרן ונשכחת צר. סנהדרין לט: סחרה. פסחים קיח: כעם ככהן. שבת קיט:

יד אֵילִילוּ נָחֲתֵי סְפִינֵי יַמָּא
אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מַחוֹזֵי
תּוּקְפְּכוֹן: טו וִיהֵי בְּעִידָנָא
הַהִיא וְתִתְרְחֵיק צוֹר שַׁבְעִין
שְׁנִין כְּיוֹמֵי מַלְכָּא חַד מִסּוֹף
שַׁבְעִין שְׁנִין יְהֵי לְצוֹר
כְּתוּשְׁבַּחַת נַפְקַת בָּרָא:
טז אִתְחַלֵּיף יְקָרִיךְ אִטַּלְטַל
לִמְדִינָא קַרְתָּא דִי הֲוֵית
כְּנַפְקַת בָּרָא אִתְרַחֲקַת
הֲפוּכִי כִנָּרִיךְ לְאֶבְלָא וְזִמְרִיךְ
לְאִלְיָא מָאִים יְעוּל דָּכְרָנִיךְ:
יז וִיהֵי מִסּוֹף שַׁבְעִין שְׁנִין
יֵעוּל דָּכְרָנַהּ דְּצוֹר קֳדָם יְיָ
וְתְתוּב לְאַתְרַהּ וּתְהֵי
מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְכָל מַלְכְוָת
עַמְמַיָּא דִי עַל אַפֵּי אַרְעָא:
יח וִיהֵי סְחוֹרְתַהּ וְאַגְרַהּ
קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ לָא יִתְאֲצַר
וְלָא יִתְגְּנֵז אֲרֵי לְדִמְשַׁמְּשִׁין
קֳדָם יְיָ יְהֵי אַגְרַהּ לְמֵיכַל
לְמִסְבַּע וְלִכְסוּ דִּיקָר: א הָא
יְיָ מְבִיז אַרְעָא וּמְסַר לַהּ
לְסַנְאָה וְתַחְפֵּי בַּהֲתָא אַפֵּי
רַבְרְבָהָא עַל דַּעֲבַרוּ עַל
אוֹרַיְתָא וִיבַדַּר יַת דְּיָתְבִין בַּהּ:
ג וִיהֵי חִילוֹנָאָה כְּכַהֲנָא עַבְדָּא כְּרִבּוֹנֵיהּ אַמְתָא כְּמָרְתַהּ זָבְנָא כְּמִזַּבְּנָא יָזְפָא

רשי

(טו) ונשכחת צור. לפי שמזכירה בלשון גנאי ל׳ זונה אמר ונשכחת כזונה ששכחוה אוהביה אף היא תשכח מאין סוחרים ותגרים פונים אליה לפי שתהיה חריבה: כימי מלך אחד. ימי דוד שבעים שנה היו ואיני יודע מה הסימן הזה הניתן כאן: יהיה לצור. זכרון מעט שתתנער משפלותה ותחזור לאותן שהיו רגילין אצלה לחזור אליה לשוב לקדמותה: כשירת הזונה. שרואה שאין פונה אליה ונושאת קול ערב ונעים בשיר אולי תערב על מאהביה: (טז) הרבי שיר. כלומר אף הרבי תחנוניך והשפילי גאותך: (יז) לאתננה. לקדמותה ולעשרה ע״י סחורתה ומכנה אותה בל׳ גנאי: וזנתה. ותספק סחורה אך בל׳ גנאי כינה אותה: (יח) קדש לה׳. עתידים צדיקים לבוז אותה כשיבא מלך המשיח: לא יאצר. להיות אוצר: ולא יחסן. לא ינחילנה לבניה: למכסה עתיק. למלבושי טוב: עתיק. חשובה כמו ידברו עתק (תהלים לד): (א) הנה ה׳ בוקק הארץ ובולקה. הרי נבואה זו פורענות לישראל שניבא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה לכך אמר להם לא לכם אני אומר שתירשוה כי הנה הקב״ה בוקק ובולק אתכם והנותרים מכם ליום הגאולה המה ישאו קולם ירונו זהו סוף הענין ולהם נבאתי הנבואה הטובה: בוקק. מרוקן: ובולקה. מחריבה: ועוה פניה. והבהיל חשוביה עוה ל׳ נעותי משמוע (לעיל כא): (ב) תוספת. והיה כעם ככהן. לא כשאר הולכי דרכים שהאדון מוליכו עבדו והגבירה מוליכה שפחת׳ האדון נכבד והעבד נקלה הגביר׳ נכבדת והשפחה נקלית אבל כשהשבאי מוליך השבויים הכל שוין לפניו: כקונה כמוכר.

בזמן

רדק

אשור יסדה זאת הארץ שהיו שוכנים בה אותם יושבי אהלים בציים קודם זה, ואמר ענין הפסוק על צור, כלומר אל יהי הדבר הזה פלא בעיניכם אם תחרב צור כי הנה היו כשדים שבאים להחריב ארצם גם, כן היתה לאחר מאחיהם ואחר כך נקמה הם מהראשונים והם עוד נקמום אחרים מהם, כי כן מנהג העולם זה עולה וזה יורד להודיע כי הכל בידי אדון כל הארץ, ופי׳ בחוניו מגדליו, כמו עפל ובחן. ופירוש עוררו שברו, כמו ערער תתערער, ויש מפרשים הן ארץ כשדים על צור, כלומר זאת העיר ארץ כשדים היא כי זה העם לא הנה אותה אלא אשור יסדה לשישיו: ציים. ספינות כמו וצי אדיר. והם ערי אשור הקימו מגדליו ועתה באו כשדים עם נבוכדנצר ועוררו ארמנותיה ושמה למפלה, ויש מפרשים הן ארץ כשדים גדולים הם ממך והבורא עתיד להחריבה על ידי פרס ומדי והוא עתיד להחריבה ולשמה עד שיאמרו רואיה זה העם לא היה, וכן אשור יחריב הכל ארצו ותהיה מיוסדת לציים ולחיות והם הקימו מגדלים והוא שמה למפלה: הילילו. שהייתם באים בספינות לסחורה לצור או לצידון עתה הילילו כי שדד מעוזכם שהוא צור, כי רוב האניות הם מתרשיש והסוחרים היו באים שם באניות ללכת לצור או לצידון וכיון שנחרבו הילילו כי אבד שברכם כי צור היה מעוז לכם שהייתם באים שם עם הסחורים: (טו) והיה ביום ההוא. ביום שתחרב צור יהיה נגזר עליה שתהיה נשכחת שבעים שנה שלא תבנה: כימי מלך אחד. ופירשו המפרשים כימי מלך דוד, ולא פירשו למה נתן הסימן הזה, והנראה בעיני כי אמר כימי מלך אחד לפי שימי האדם הם שבעים שנה ברוב, כמו שאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה, ואמר כי זמן זה תשבת ממלוכה, ולפי שהיתה לה מלוכה גדולה וכבוד גדול, כלומר כמו שיוכל לחיות מלכה ומלכותה כן תהיה מאין מלוכה, ולדברי המפרשים שפירשו כימי מלך דוד נראה לי הטעם לפי שמלך דוד היה לו ברית עם חירום מלך צור ואחרי מות דוד ושלמה לא שמרו הברית והרעו לישראל כפי יכולתם, ואמר כי זמן זה תשבת מלכותם כדי שיזכרו ברית דוד שהיה לו עם מלכם והם לא שמרו הברית וידעו כי באותו עון בא להם הגזרה הזאת: מקץ שבעים שנה יהיה לצור כשירת הזונה. לפי שהיתה צור רבת הסחורה ומכל הגוים והממלכות יוצאים לה ובאים לה בסחורה דמה אותה לזונה שיבאו אליה בני אדם רבים ופעמים תשכח ולא יבא אליה אחד, כן תהיה צור שתשכח מן הזונים אחריה והם הסוחרים, ובסוף ע׳ שנה יהיה לה פקידה כמו שירת הזונה, כי הזונה אחרי שהיתה נשכחת זמן רב ורואה הזונים עוברים ולא יפנו אליה היא מרימה קולה בשיר כדי שיבאו אליה, כן צור לסוף שבעים שנה תבנה וישובו הסוחרים אליה כאלו היא הרימה קולה בשיר כדי שיפנו אליה וישובו אליה: (טז) קחי כנור. אמר לה דרך משל שתעשה כמו שעושה הזונה הנשכחת שתקח הכנור בידה ותסובב העיר אחרי שנגנזה בביתה ורואה שאין פונה אליה תקח הכנור ותסובב העיר ותראה אותה ותשמע אותה אדם ויערב לו קולה ויבא אליה, לפיכך אמר סבי עיר זונה נשכחה וגו׳: (יז) והיה מקץ. יפקד ה׳. הוא החריבה והוא יפקדנה למען תדע כי מה׳ היתה לה כי הנביא נבא עליה בשם ה׳ טרם שתחרב נבא על חרבנה ועל פקודתה: וזנתה. תסחר, כמו שפירשנו, וכן תרגם יונתן ותהא מספקא סחורה לכל מלכות עממיא די על אפי ארעא: (יח) והיה סחרה. זה הפסוק היא נבואה העתידה בימי המשיח, או אולי היתה בבית שני אך הקרוב כי היא עתידה, וכן הפרשה הבאה אחריה: (א) הנה ה׳ בוקק. המפרשים פירשו פרשה זו על גלות עשרת השבטים, וכן נראה מדברי רז״ל, וכן דעת יונתן, והנכון בעיני כי היא עתידה, וכן מבואר בסוף הפרשה: בוקק. מריק. כלומר אני אריק אותה שתהיה רקה מאנשיה, אבל גפן בוקק הוא פעל עומד וזה יוצא: ובולקה, גוזר אותה מן הישוב, וכן ומבוקה ומבולקה, וכזה הענין בדברי רבותינו ז״ל לא הילק ידענא ולא בילק ידענא, פירוש שתבלק הטבעת וכרותה, ואדוני אבי ז״ל פירש ענין פתיחה מן הערבי בלקת אלבאב, ר״ל פתיחת השער, ופירוש בולקה פותח אותה שיצאו אנשיה ממנה, ולזה נטה דעת המתרגם שתרגם ובלקה ומסר לה לסנאה: ועוה פניה, על דרך משל יעוה פני הארץ שלא ימצא בה כל חי, ויונתן תרגם ותחפי בהתא אפי רברבהא על דעברו על אוריתא, וכל אלו המלות אשר זכר בזה הפסוק הם כפל ענין בהשחתת הארץ, וכפל ענין במלות שונות כמו שהוא דרך המקרא כדי לחזק הענין: (ב) והיה כעם.

אלה

מצודת ציון

והשחתה כמו ערו ערו (תהלים קלז): ארמנותיה. מלשון ארמון ופלטרין: (יד) שודד. נעשק: מעוזכן. מל׳ עוז וחוזק: (טו) מקץ. מסוף: (יז) יפקוד. ענין זכרון והשגחה: לאתננה. כן יקרא מתן הזונה כמו לא תביא אתנן זונה (דברים כג): (יח) יחסן. ענינו כמו אוצר וכן חוסן ויקר יקחו (יחזקאל כב): ולמכסה. ולכסות: עתיק. ענינו חוזק וחשוב וכן הון עתק (משלי ח): (א) בוקק. ענין רקות כמו גפן בוקק ישראל (הושע י): ובולקה. ענין כריתה וכן בוקה ומבוקה ומבולקה (נחום ב) ובדרז״ל לא הילק ידענא ולא בילק ידענא (חולין יט): ועוה. מל׳ עוות ועקום: פניה. ר״ל החשובים: והפיץ. ענין פזור: (ב) כעם ככהן. כפל הכפי״ן להורות על דמיון גמור: כגבירתה. כאדונים: כנשה. ענין הלואת דברים זולת הכסף

כיון

מצודת דוד

(יד) הילילו אניות תרשיש. אנשי הספינות ההולכות על ים תרשיש להביא סחורה לצור הילילו מעתה כי שודד צור שהיתה מעוז וחוזק כל הערים היושבים לחוף הים: (טו) ונשכחת צור. ר״ל לא ילכו עוד אליה לסחורה: כימי מלך אחד. כימי דוד שהיה מלך מיוחד (ולפי שהיה לדוד ברית ושבועה עם חירם מלך צור והם לא שמרו את הברית והרעו לישראל ולזה נגזר עליהם שבעים שנה שממון מול שנות דוד להכיר שמאל נעשה ולא במקרה): יהיה לצור כשירת הזונה. כי דרך הזונה שבאים רבים אליה ולפעמים תשכח מאהוביה ולא יוסיפו לבוא ודרכה להרים קול בשיר ערב לעורר לב הזונים וכן יקרה לצור שהיו רבים באים לה לסחורה ונשכחה נמשלתה ותצטרך לעורר לב הסוחרים לבוא אליה: (טז) קחי כנור. לפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה נשכחה שלוקחת כנור בידה ומסבבת העיר ומנגנת בטוב ובנעימות ומרבה בשיר ערב למען תהיה זכורה למאהביה ור״ל ראוי לעורר לב הסוחרים לבוא אליך כמאז: (יז) יפקוד ה׳. יעלה זכרונה לפני המקום: ושבה וכו׳. תקח אתנן כבראשונה ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון אתנן ור״ל תקנה סחורה מן המביאים: וזנתה וכו׳. ר״ל היא תספיק סחורה לכל העמים: (יח) סחרה ואתננה. הוא כפל ענין במ״ש: קדש לה׳. מאשר תרויח תקדיש ממנו לשם ה׳: לא יאצר. לא יונח הריוח בבית האוצר: ולא יחסן. כפל הדבר במ״ש: כי ליושבים וכו׳ סחרה. ריוח סחרה תקדיש [illegible] היושבים לפני ה׳ בבהמ״ק: לאכול לשבעה. להיות להם למאכל עד כדי שביעה ולכסות חזק וחשוב: כד (א) הנה ה׳ בוקק וכו׳. יריק את א״י מיושביה כי יגלו ממנה: ובולקה. גוזר אותה מן הישוב: ועוה פניה. יעות ויעקר חשובי הארץ: והפיץ. יפיצם ע״פ הארץ: (ב) כעם ככהן וכו׳. המשחיתים את הארץ לא

ישאו

בזמן שהעם יושב על נחלתו לבטח הקונה שמח והמוכר עצב שלא ישוב לממכרו אבל כשהשבאי מוליכם הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל וכן כמלוה כלוה שניהם שוים שהלוה אין לו לפרוע והמלוה אם לא הלוה לזה היה השבאי נוטלו כמו כן כנושה כאשר נושה בו לוה נופל בכסף ונושה נופל בכל שאר דברים כגון יין ושמן ותבואה ודבש כדכתיב (דברים כד) כי תשה ברעך משאת מאומה ע"כ: (ג) הבוק תבוק. תתרוקן: הבוז תבוז. ל׳ בזה ושלל: (ד) נבלה. כמו (ירמיה ח) והעלה נבל ל׳ כמש ותשות כח: אומללה. ל׳ שפלות כמו היהודים האמללים (נחמיה ג): תבל. היא א"י שהיא מתובלת במצות הרבה: מרום עם הארץ. גאון עם הארץ: (ה) והארץ חנפה. כמין חניפות עושה עשב ואינו עושה קמה מראה קמה ואין חטין בקשיה: תחת יושביה. בשביל יושביה: ברית עולם. היא התורה שקיבלו בברית: (ו) על כן אלה. בעון שבועת שוא: חרו. ל׳ יבש ונמא בחם חורב כמו נחר מפוח (ירמיה ו): (ח) משוש תפים. שהייתם אומרים הנה ששון ושמחה (לעיל כב): (י) קרית תוהו. כשתשבר נקראת קרית תהו: מבוא. מלבוא לתוכי איש: (יא) ערבה. החשיכה: משוש הארץ. היא ירושלים

והארץ ח׳ ר״פ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני וביהושע סי׳ י״ג: אבל ג׳ וסי׳ אבל הירוש אמללה גפן. אמללה ארץ החסיר. לעגלות בית און יגורו. וא׳ ואבל העל ואת לא תרגז: בשיר ג׳ דגשים וסי׳ ימר שכר לשתיו. כל אלה על ידי אביהם. ויהיו משרתים לפני משכן דד״ה:

כַּמַּלְוֶה כַּלֹּוֶה כַּנֹּשֶׁה כַּאֲשֶׁר נֹשֶׁא ל׳. ל׳. ל׳ ב׳ כתיב א׳
בוֹ׃ ג הִבּוֹק | תִּבּוֹק הָאָרֶץ וְהִבּוֹז | ל׳. ל׳. ל׳
תִּבּוֹז כִּי יְהוָה דִּבֶּר אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ל׳
ד אָבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ אֻמְלְלָה נָבְלָה ל׳. ל׳. ג׳
תֵּבֵל אֻמְלָלוּ מְרוֹם עַם־הָאָרֶץ׃
ה וְהָאָרֶץ חָנְפָה תַּחַת יֹשְׁבֶיהָ כִּי־ ח׳ ר״פ
עָבְרוּ תוֹרֹת חָלְפוּ חֹק הֵפֵרוּ בְּרִית ל׳. ד׳
עוֹלָם׃ ו עַל־כֵּן אָלָה אָכְלָה אֶרֶץ ל׳
וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ עַל־כֵּן חָרוּ יֹשְׁבֵי ב׳ ל׳ ומלרע
אֶרֶץ וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מִזְעָר׃ ז אָבַל ג׳
תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה־גָפֶן נֶאֶנְחוּ כָּל־
שִׂמְחֵי־לֵב׃ ח שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים ל׳
חָדַל שְׁאוֹן עַלִּיזִים שָׁבַת מְשׂוֹשׂ
כִּנּוֹר׃ ט בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ־יָיִן יֵמַר ג׳ דגש. ל׳
שֵׁכָר לְשֹׁתָיו׃ י נִשְׁבְּרָה קִרְיַת־תֹּהוּ ל׳ חסר
סֻגַּר כָּל־בַּיִת מִבּוֹא׃ יא צְוָחָה עַל־ ל׳. ו׳ ס׳ מ״ל ואחד חסר. ב׳
הַיַּיִן בַּחוּצוֹת עָרְבָה כָּל־שִׂמְחָה
גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ׃ יב נִשְׁאַר בָּעִיר

כְּמוֹזְפָא רָשָׁא כְּמַן דְּרָשֵׁי
בֵיהּ׃ ג אִתְבְּזָזָא תִּתְבְּזֵז
אַרְעָא וְאִתְדָּשָׁא תִּתְדָּשׁ אֲרֵי
יְיָ מַלֵּל יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין׃
ד אִתְאַבְּלַת חֲרוּבַת אַרְעָא
צַדִּיאַת חֲרוּבַת תֵּבֵל סָפוּ
תְּקוֹף עַמָּא דְאַרְעָא׃ ה וְאַרְעָא
חָבַת תְּחוֹת יָתְבָהָא אֲרֵי
עֲבַרוּ עַל אוֹרַיְתָא אַבְטִילוּ
מוֹעֲדַיָּא אַשְׁנִיאוּ קְיָמָא דִּי
מִן עָלְמָא׃ ו עַל כֵּן מִן קֳדָם
מוֹמֵי דִשְׁקַר חֲרוּבַת אַרְעָא
וְצַדִּיאוּ דְּיָתְבִין בַּהּ עַל כֵּן
סָפוּ יָתְבֵי אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר
אֱנָשָׁא כִּזְעֵיר׃ ז אִתְאַבַּלוּ
כָּל שָׁתֵי חֲמַר אֲרֵי אִתְפְּרִיכוּ
גוּפְנַיָּא אִתְאֲנָחוּ כָּל חֲדֵי
לִבָּא׃ ח בְּטֵלַת חֶדְוַת תּוּפִּין
אִתְמְנַעַת אִתְרְגוֹשַׁת תַּקִּיפִין
פְּסַקַת חֶדְוַת כִּנָּרָא׃ ט עַל
יְדֵי זְמָר לָא יִשְׁתּוֹן חֲמַר יֵימַר
עַתִּיקָא לְשָׁתוֹהִי׃ י אִתְּבַרַת
קַרְתְּהוֹן צַדִּיאַת אֲחִידוּ כָּל
בָּתַּיָּא מִלְּמֵעַל׃ יא מְצַוְחִין
עַל חַמְרָא בְּשׁוּקַיָּא שְׁלֵימַת כָּל חֶדְוָתָא גְּלָא בִּיעַ מִן אַרְעָא׃ יב אִשְׁתְּאַר בְּקַרְתָּא

תולדות אהרן בשיר. סוטה מח גיטין ז:

אלא הם כפי הדמיון וכל אחד נושא ונשוי לפיכך תבא הכ"ף עם שניהם, ר"ל זה כזה וזה כזה, וכן כמוך כמוהם, כמוך כפרעה, ובאמרו כעם הכהן כעבד כאדוניו, וכן כולם, ר"ל כי בהשחתת הארץ לא יכירו בם המשחיתים הנכבד ולא ישאו פני גדול אלא כולם יהיו שוים בגזירה ויהיו הגדול כקטן והקטן כגדול, וכל אלה שזכר הם זה למעלה מזה, כי הכהן אדון לעם, כמו יתרו כהן מדין, והקונה למעלה מן המוכר, כי המוכר נחלתו מפני עניו מוכר והקונה עשיר והעשיר כאדון לעני וכן אמר הכתוב עשיר ברשים ימשול וכן המלוה כאדון ללוה, וכן אמר הכתוב עבד לוה לאיש מלוה, ומה שאמר כנושה כאשר נושה בו אחר שאמר כמלוה כלוה לפי שהאחד משאת כסף והאחד משאת אוכל, ופירוש כנושה הוא הלוה, ונושה בו הוא המלוה, וקשר הכ׳ מפריד ביניהם: (ג) הבוק. כי ה׳ דבר. וכיון שהוא דבר לא יוכל אדם לגזור עליו כי באמת יהיה שהבוק הארץ ותבוז: (ד) אבלה. ענין השחתה, וכן אבל תירוש: נבלה. כמו נפלה, וכן כנבול עלה מגפן. וכפל הענין לחזק: מרום עם הארץ. גדולי כל עם ועם יסופו: (ה) והארץ חנפה. כאלו הראתה הטעם שהיתה שמנה ולא נהנה פירותיה, ולמה היה זה לה בעון יושביה, וזהו פי׳ תחת בעונם, כמו תחת אשר לא עבדת: כי עברו תורות. אם על השבטים אמר כמו שפירשו המפרשים הוא כפשוטו כי לרוב השעם גלו, ולפי שהיא עתידה על העכו"ם יהיה פירושו כי עברו תורות על השעבוד ששעבדו בישראל יותר מדאי, כמו שאמר הקב"ה אני קצפתי מעט והמה עזרו לי לרעה, הנה כי עברו תורות וחלפו חק בשעבוד ישראל: הפרו ברית עולם. כמו שאמר באדום ולא זכר ברית אחים, וכן עמון ומואב וישמעאל אחים היו לישראל וכולם הרעו להם והרעות שבאו להם בעונם ישראל בא להם וכן לעתיד לגוג ומגוג ולשאר האומות בעונם ישראל יבא להם מה שיבא מהרעה: (ו) על כן. אע"פ שיש שאר עבירות שבעבורם נענשו ישראל ושאר האומות האלה הוא על כולם בנשבעים בשם האל לשקר ועליה היא חרבן הארץ ברוב, וכן אמרז"ל כל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם כולו שנאמר אלה וכחש וגו׳, ואמר מפני אלה אבלה ארץ: אבלה ארץ. בכ"ף: ויאשמו. בשו"א האל"ף והשי"ן והוא לשון שממה: חרו. ענין יובש ושרפה, ר"ל ענין כליון: אבל. חרבן הארץ היא בכלות פירותיה שלא תתן הדגן והתירוש והיצהר ולא אין עובדי האדמה אין פירות: (ז) אבל. ענין שממה, וכן ע"כ תאבל הארץ: נאנחו כל שמחי לב. טעם הדגן והתירוש כי ברכותם ישמח האדם וכלותם יאנח: (ח) שבת משוש תפים. כי בתפים ובכנורות היו שמחים בבית המשתה שהיו עליזים ושמחים ועתה שבת וחדל: (ט) בשיר. כמו שהוא דרך השמחים ששותים על השיר והזמירות והם יהיו נאנחים ואין בפיהם שיר, וגם אותו המעט שכר שישתו ימר להם יהיה כמו מר בפיהם מרוב הצרות: (י) נשברה קרית תהו. אחר שנשברה היא קרית תהו, וכן אפיתי על גאונו להם והדומים להם: סגר כל בית מבא. באמרו כל ר"ל רוב, כמו וכל הארץ באו מצרימה. כי חרבים יהיו רוב הבתים ואין בהם ענין נסכנו בהם: (יא) צוחה על היין. בשוקים צועקים על היין מי שיש לו יין למכור יבא וימכור, והצועקים הם עוברי דרך או המעט שישארו בעיר, או פירוש צוחה ויללה תהיה על היין בחוצות כי חסר מהם: ערבה כל שמחה. חשכה כל שמחה כי השמחה ביין, כמו שאמרו ויין ישמח לבב אנוש, וערבה מן ערב שהוא חשך, והשמחה אורה והפכה חשך: גלה משוש הארץ. גלה והלך המשוש מארצם: (יב) נשאר. המשוש גלה מן העיר ולא נשאר בה אלא שמה ושאיה, ופירש בעיר, בכל עיר ועיר מעיר עכו"ם, ופירוש שאיה ובשאיה יוכת שער העיר,

כי

מצודת דוד

פני גדול אלא כולם יהיו שוין בגזרה כקטן כגדול: כקונה כמוכר. בזמן שהעם יושב בטח על נחלתו הקונה שמח והמוכר עצב בעת ימכר מה מאחוזתו אבל בעת ילכו בגולה לא ישמח הקונה והמוכר לא יתאבל על המכירה: כמלוה כלוה. דרך המלוה למשול בלוה כמ"ש עבד לוה לאיש מלוה (משלי כב) אבל כיון שהשבאי יקח בכל כאלו אין לזה על זה כלום כי הלוה אין לו מה לשלם ולא הפסיד למלוה כי אם היה כאשר בידו היה השבאי נוטל ממנו: כנשה. הוא הלוה בדבר זולת הכסף: כאשר נשה בו. הוא המלוה את הלוה: (ג) הבוק תבוק וכו׳. ר"ל בוודאי כן יהיה כי ה׳ דבר וכו׳ ומי יפר דברו: (ד) אבלה נבלה. נשחתה ונכרתה הארץ: אומללה נבלה. נכרתה ונשמתה ארץ ישראל שהוא העיקר להמקומות המיושבות: אמללו. יוכרתו גדולי עם הארץ: (ה) והארץ חנפה. ר"ל כמו המחניף בשפתיו ולבו בל עמו כן הארץ עושה עשב ואינה עושה קמה מראה קמה ואין חטים בקשים: תחת יושביה. בעבור עון יושביה: כי עברו תורות. עברו תורה שבכתב ותורה שבע"פ: חלפו חוק. עברו להלן מתוק התורה ולא קיימוה: ברית עולם. היא התורה שקבלו בברית לקיימה עד עולם וכפל הדבר פעמים ושלש כדרך המליצה: (ו) על כן אלה. בעבור האלה אשר היתה לשוא לכן כלתה הארץ נגרפו יושבי הארץ ונשאר מהם מעט אנשים: (ז) אבל תירוש. נשחתה ענבי היין כי אין זומר ועודר: אמללה גפן. כפל הדבר במ"ש: נאנחו כל שמחי לב. אף הרגילים בשמחה יאנחו כי נאבד היין המשמח את הלב כמו שכתוב ויין ישמח לבב אנוש (תהלים קד): (ח) שבת משוש תופים. בטל השמחה ששמחו בקול תופים: שאון עליזים. המיית השמחים: (ט) בשיר וכו׳. לא ישתו לשמחה משתה שמוקים בשיר אלא השכר יהיה מר לשותים כי ישתוהו להפיג הדאבה והצער: (י) נשברה קרית תוהו. כל עיר תהיה שבורה ונקראה קרית תוהו ע"ש סופה כשתהיה נשברת תהיה תוהו וכן אפיתי על גאוניו לתם (לקמן טז) שקראהו לתם ע"ש סופו: סוגר כל בית מבוא. הבתים יהיו נתוצים ואין מי יבוא בהם כאלו סוגר הבית מבלי יבוא בו: (יא) צוחה על היין. יצעקו ויילילו בחוצות על היין שחסר מהם ולזה חשכה כל שמחה כי היין ישמח לבב ואין להם במה לשמוח (ולפי שהשמחה קרוי אור

לגז

מצודת ציון

כיין ושמן ותבואה כמ"ש משאת מאומה (דברים כד): (ג) הבוק תבוק. ריקנות תתרוקן: והבוז תבוז. מלשון בזה ושלל: (ד) אבלה. ענין השחתה כמו תאבל הארץ (הושע ד): נבלה. ענין כמישה כמו ועליהו לא יבול (תהלים א): אמללה. ענין כריתה כמו ימולל ויבש (שם צ): תבל. כן נקראה הארץ המיושבת: מרום. ענין גבהות וגדלות: (ה) תחת. ר"ל בעונם וכן תחת אשר לא עבדת (דברים כח): חלפו. ענין העברה כמו וחלף ביהודה (לעיל ח): חוק. ענין גזירה: הפרו. בטלו: (ו) אלה. שבועה וכן ושמעה קול אלה (ויקרא ה): אכלה. ענין השחתה וכליון: ויאשמו. מלשון שממה וכן גם עדרי הצאן נאשמו (יואל א): חרו. ענין יובש ושרפה וכן נחר מפוח (ירמיה ו): אנוש. הוא שם מבעלי האדם: מזער. מעט כמו ושאר מעט מזער (לעיל טז): (ז) אבל. ענין השחתה: תירוש. ענבי היין: אמללה. נכרתה: נאנחו. מלשון אנחה: (ח) שבת. בטל כמו ושבת נוגש (לעיל יד): משוש. ענין שמחה: תפים. מין כלי נגון: חדל. ענין מניעה: שאון. ענין המייה: עליזים. ענין שמחה: (ט) ימר. מלשון מרירות: שכר. יין ישן: (י) קרית. עיר: תוהו. ענין שממון וכן והארץ היתה תוהו ובוהו (בראשית א): (יא) ערבה. מלשון ערב ור"ל חשכה כערב:

כי אין יוצא ואין בא , ושאיה אחז' שמה כמו אם שאו ערים מאין יושב וכל הפורענות הגדול הזה שזכר יהיה בימי המשיח בגוג ומגוג ובשאר העכו"ם , ואלה השלשה פסוקים אשר זכר בסוף פרשה זו מעידים על פירושינו כי עתידה היא זו הנבואה בימי גוג ומגוג ובשאר העכו"ם שיסופו רוב העכו"ם וישאר המעט , כמו שאמר ונשאר אנוש מזער , ובפסוק אחר זה גם כן אמר כנוקף זית : (יג) כי כה יהיה . כל הנזכר יהיה בקרב הארץ : בתוך עמים . עד שיהיו הנשארים כנוקף זית או כעוללות אם כלה בציר , ופירוש כנוקף זית כחביטת עץ זיתים כשאדם חובט ונוקף אותו ישארו מעט זיתים שלא יפלו בחביטתו אחת הנה ואחת הנה . וכן אחר שיבצר אדם כרמו ישארו בו עוללות מעט . כן יהיו העמים רובם יסופו והמעט ישארו והנשארים יודו באל ויכולתו כי הוא אדון הכל וביד הכל כשיראו מפלת גוג ומגוג . ועליהם נאמר לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד . וכן הנשארים ממחנה אשור כשראו מפלתו שבו לעבוד את ה' . כמו שכתוב וכמו שפירשנו למעלה בפרשת נבואת מצרים : אם כלה . כאשר כלה . וכן אם יהיה היובל לבני ישראל . ואם מזבח אבנים תעשה לי והדומים לו : (יד) המה ישאו קולם . בשבח האל וירונו בגאון ה' שראו שגאה על כל העמים בהפילו אותם בבואם על ירושלים : צהלו מים . כמו יצהלו עבר במקום עתיד וכמהו רבים ובנבואות ברוב . ופירוש מים ממערב , כלומר אותם בהם הרחוקים מירושלים בארץ מערב ירונו ויצהלו בגאון ה' : (טו) על כן באורים . בעמקים כמו אור כשדים ומה שאמר באורים כי רוב הערים הם בעמקים לא בהרים . ואמר ע"כ ר"ל כשתראו ותשמעו ביכולת האל וגאונו על העמים כבדוהו בדברי שבח וכן באיי הים הרחוקים כבדו לה' אלהי ישראל . כי בעבורם עשה מה שעשה בעמים : (טז) מכנף הארץ . גם זו הפרשה עתידה כמו אשר לפניה . אמר הנביא מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק . מכנף הארץ פי' קצה הארץ . וכן לאחוז בכנפות הארץ בקצות הארץ . כלומר מרחוק באה לנו השמועה והבשורה הזאת . ואמר שמענו כי גם הנביאים שהיו בימיו נבאו על עתידה זו כמו שכתוב בנבואתם : צבי לצדיק . פי' צבי חפץ ופאר , וכן צבי היא לכל הארצות והדומים להם . כלומר אלו הזמירות ששמענו למי הם לצדיק כי הצדיק ראוי לשמוע בהם והם לו לזמירות . כמו שאמר הוא בתחלת הספר ביום ההוא יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד , ולמי יהיה לפלטת ישראל הם הצדיקים כמו שאמר הנה צדיק ואמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם , ואמר רזי לי רזי לי , כאלו אמר הנביא כשראיתי זה הפורענות העתידה לבא בישראל בימי הגלות שיצרפו ולא ישארו אלא הצדיקים : רזי לי . כלומר רזון לי , כאלו אמר מצמן בשרי ירזה על זה ואוי לי על זה כי כמה בוגדים יש בהם וכולם יכלו , או פירוש כמה בוגדים יבגדו בהם , או פירוש שהוא רמז על ארבע מלכיות , בבל בוגדים , מדי ופרס בגדו , ובגד בוגדים על מדי ופרס בגדו יון וכותא , וכולם נשתעבדו בישראל ובגדו בהם בגלותם ביניהם , ורז"ל דרשו ואמרו יצאתה בת קול ואמרה רזי לי רזי לי , אמר הנביא עד מתי יצאתה בת קול ואמרה בוגדים בגדו וגו' עד דהבא בזוזי ובזוזי דבזוזי , ויו"ד רזי למד הפעל כיו"ד נקי ורזי מלעיל מפני מלת לי בהיות בלדה שהיא מלה זעירה , ויונתן תרגם גם רזי ענין סוד כמו וכל רז לא אניס לך , וכן תרגם הפסוק מבית מקדשא דמתמן וגו' : (יז) פחד . זה אמר כנגד אדום וישמעאל וזולת שהיו יושבי הארץ והאדונים עליה וישראל בגלות ביניהם , אמר אל תחשבו כי לישראל לבד תהיה הצרה כי גם לכולכם שתחשבו שתהיו אדונים ויושבי הארץ תנוע מתוכה וכל אומה ואומה תניע ממקומה וישראל יגלו מהצרה והצדיקים שהם יכתבו לחיים אבל האחרים לא ימלטו : (יח) והיה . זה הפסוק פירוש לאשר לפניו : ופחת . היא הפירה הגדולה : כי ארבות ממרום נפתחו . לפי שהגזרות יורדות מן השמים אשר כאילו הוא מטר גובר כמו שאמר במבול וארובות השמים נפתחו . וכן תהיינה הגזרות יורדות מן השמים לרוב מאוד כמו המבול ומפני זה וירעשו מוסדי ארץ שלא פכה

צַדוּ וְאִתְרְגוּשְׁתָּא בְּפִגּוּר
תַּרְעִין׃ יג אֲרֵי כְּדֵין יִשְׁתַּאֲרוּן
יְחִידָאִין צַדִּיקַיָּא בְּגוֹ אַרְעָא
בֵּינֵי מַלְכְּוָתָא כְּבִיעוּר זֵיתָא
כְּעוֹלְלָן בָּתַר קְטָף׃ יד אִנּוּן
יִרְמוּן קָלֵיהוֹן יְשַׁבְּחוּן
בְּמֵימְרָא דַיְיָ יִבְעוּן כְּמָא
דִבְעוּ עַל גְּבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא
לְהוֹן עַל יַמָּא׃ טו עַל כֵּן
בְּמֵיתֵי נְהוֹרָא לְצַדִּיקַיָּא
יְקָרוּן קֳדָם יְיָ בְּנִיסֵי יַמָּא יְהוֹן
מוֹדָן וּמְבָרְכִין שְׁמָא דַיְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ טז מִבֵּית
מַקְדְּשָׁא דְּמִתַּמָּן עָתִיד לְמִפַּק
חֶדְוָא לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא
תּוּשְׁבְּחָא שְׁמַעְנָא לְצַדִּיקַיָּא
אֲמַר נְבִיָּא רָז אֲגַר לְצַדִּיקַיָּא
אִתַּחֲזֵי לִי רָז פּוּרְעֲנוּת
לְרַשִׁיעַיָּא אִתְגְּלֵי לִי וַי
לַאֲנוּסַיָּא דְמִתְאַנְסִין וּלְבִזּוּז
בָּזְזִין דְּהָא מִתְבַּזְזִין׃ יז דַּחֲלָא
וְכוּמְצָא וּמְצָדָא עֲלָךְ יָתֵיב אַרְעָא׃ יח וִיהֵי דְּיֵעֱרוֹק מִן קֳדָם דַּהֲלָא יִפּוֹל לְגוֹ
כּוּמְצָא וְדִיסַּק מִגּוֹ כוּמְצָא יִתְאֲחֵד בִּסְרִיגְתָּא אֲרֵי גְבוּרָן בִּשְׁמַיָּא אִתְעֲבִידָא
וְזָעוּ יְסוֹדֵי אַרְעָא׃ יט מִזָּע תְּזוּעַ אַרְעָא מִנָּד תְּנוּד

ל' . ל' ל' בטעם שַׁמָּה וּשְׁאִיָּה יֻכַּת־שָׁעַר׃ יג כִּי כֹה
יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים
ב' ל' כ"כ כְּנֹקֶף זַיִת כְּעוֹלֵלֹת אִם־כָּלָה בָצִיר׃
י"ח ר"פ : ב' יד הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ בִּגְאוֹן יְהוָה
ב' חד מלא ותד חסר בתרי לישני צָהֲלוּ מִיָּם׃ טו עַל־כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ
יְהוָה בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל׃
ל' חסר דחסר טז מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי
ב' בפסוק לַצַּדִּיק וָאֹמַר רָזִי־לִי רָזִי־לִי אוֹי לִי
ס' מ"ל בֹּגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ׃
י"ב יז פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃
ג' יח וְהָיָה הַנָּס מִקּוֹל הַפַּחַד יִפֹּל אֶל־
ג' ומ"ל הַפַּחַת וְהָעוֹלֶה מִתּוֹךְ הַפַּחַת יִלָּכֵד
ג' בַּפָּח כִּי־אֲרֻבּוֹת מִמָּרוֹם נִפְתָּחוּ
ב' וַיִּרְעֲשׁוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ יט רֹעָה
ל' . ל' הִתְרֹעֲעָה הָאָרֶץ פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה אֶרֶץ

באורים ב' בהרי לישני וסי' גם בחלומות גם באורים . ע"כ באורים כבדו ה' . בתראה חסר : בוגדים ה' מ"ל בקריאה וסי' ובגד בוגדים בגדו . למה תביט בוגדים . יבושו הבוגדים ריקם . ורשעים מארץ יכרתו . אף היא בחתף : נפתחו ג' בקריאה וסי' וארובות השמים נפתחו . כי ארבות ממרום נפתחו . שערי הנהרות נפתחו : רעה ג' מג' ליש' בקריאה וסי' כי רעה היא . שן רעה ורגל מועדת . רעה התרועעה הארץ בתראה

תולדות אהרן ושאיה . סוטה מח ב"ק כא נו : בגאון ה' . ערכין יא : מכנף הארץ . סנהדרין לג לד זוכר וילך :

ירושלים : (יב) ושאיה יוכת שער . על ידי שאיית גלמוד שיהו הבתים שואין מאין יושב יוכתו השערים ע"י מזיקין : (יג) כי כה . ישארו ישראל בקרב העמים אחד בעיר ושנים במשפחה : כנוקף זית . המשאיר גרגרים בראש אמיר : (יד) המה ישאו קולם . לאותו המעט הנשאר תבא הטובה שנבאתי למעלה : צהלו מים . יותר ממה שצהלו על הים בגאולת מצרים : (טו) על כן באורים . ת"י במיתי נהורא לצדיקיא על שתי (בשורות) (ס"א אורות) של גאולות בבל ושל ישמעאל ומנחם אמר אורים ל' נקיעים וסעיפים שהיו בורחים שם וכן אור כשדים (בראשית יא) בקעת כשדים . וכן מאורת צפעוני (לעיל יא) נקב חור מעונתו : (טז) מכנף הארץ . ת"י מבית מקדשא שהוא בסוף ת"י במזרחה כמו ששנינו לוד מן המערב וירדן מן המזרח כנגדה מירושלים לירדן מהלך יום ואני אומר לפי פשוטו שמענו מאחורי הפרגוד שעתידין להעלו' זמירו' מכנף הארץ ומה הן הזמירות צבי לצדיק עתיד להיות מלכות קומה לצדיקים : ואמר רזי לי וגו' . אוי לי שנגלו לי שני רזים רז פורענות ורז ישועה והרי תרחק הישועה עד שיבאו אויבי' בוזזים אחר בוזזים אחרים ושודדי' אחרי שודדי' ה' בגידות אמורות כאן : (יז) פחד ופחת ופח עליך . על יושבי הארץ : פחת . גומא ליפול בה כמו שמפרש ואומר : (יח) הנס מפני הפחד יפול אל הפחת וגומר . הנמלט מחרב משיח בן יוסף יפול אל חרב משיח בן דוד והנמלט משם ילכד בפח במלחמת גוג : (יט) רעה התרועעה . לשון שבר כמו (תהלי' ב) תרועם בשבט ברזל : פור התפוררה . לשון פירורין : כמלוכה

מצודת ציון

גלה . מלשון גלות : (יב) שמה . שממה : ושאיה . כמו ובשאיה והוא מענין שממה כמו שאו ערים (לעיל ו) : יוכת . מלשון כתיתה : (יג) כה . כן : כנוקף . ענין כריתה וכן ונקף סבכי היער (לעיל י) : כעוללות . הם הענבים הקטנים הנשארים באילן ואין מי תופש עליהם והוא מלשון עולל ויונק : כלה . נשלם : בציר . כן יקרא לקיטת הענבים כמו כי תבצור כרמך (דברים כ"ד) : (יד) ישאו . ענין הרמה : גאון . ענין ממשל רב : צהלו . ענין השמעת קול גדול וכן צהלי קולך בת גלים (לעיל י') : (טו) באורים . ענין בקיע וחרין וכן מאורת צפעוני (לעיל יא) : (טז) מכנף . מקצה כמו לאחוז בכנפות הארץ (איוב לח) : זמירות . ענין כריתה כמו זמיר עריצים יענה (לקמן כה) : צבי . ענין הדר כמו לעטרת צבי (לקמן כח) : רזי . קדמאה ענין סוד כמו וכל רז לא אנס לך (דניאל ד) ותנינא ענין רזון וכחישות : (יז) ופחת . הפירה עמוקה כמו באחת הפחתים (ש"ב יז) : ופח . רשת : (יח) הנס . ענין בריחה : ארבות . חלונות כמו וארבות השמים (בראשית ז) : ממרום . מן השמים הרמים : מוסדי . מל' יסוד : (יט) רעה התרועעה . ענין שבירה כמו ורעו דלותיו (ירמיה יא) : פור התפוררה . ענין הרצוץ לחתיכות רבות כמו אתה פוררת (תהלים עד) :

מצודת דוד

לזה אמר בהעדרו ענין תוסף) : גלה משוש הארץ . השמחה הלכה מהם : (יב) נשאר בעיר שמה . ר"ל המשוש הלכה ונשאר השמה : ושאיה . ובעבור השאיה יוכת שער כל עיר כי כן דרך עיר שוממה ששעריה כתושים ונתוצים כי אין מי משגיח בתקנתם : (יג) כי כה יהיה . כי כן יהיה מספר הנשארים בין הנשארים בא"י בין הנשארים בגולה בתוך העמים : כנוקף זית . חוזר לתחילת המקרא לומר מספר הנשארים יהיו כבורת פרי אילן זית אשר מעט ישאיר אחריו וכמספר העוללות הנשארים בגפנים כאשר כלה הבציר והמה המעט וכן מעטים יהיו הנשארים מבני ישראל : (יד) המה ישאו קולם . המה יזכו לגאולה וישאו קולם ברנה : בגאון ה' . בעבור גאון ה' יצהלו בקול שמחה יותר ממה שצהלו על הים כאשר שקעו מצרים בעומק הים : (טו) על כן . הואיל ומובטחים הם על הגאולה לכן אותם הנסתרים בבקיעי הארץ מפחד האויב כבדו את ה' : באיי הים . מלת כבדו משמשת בשתים לומר אותם שגלו לאיי הים כבדו את ה' וכו' : (טז) מכנף הארץ זמירות שמענו . ר"ל אני וחברי הנביאים שמענו בנבואה אשר בעת הגאולה תהיה כריתה והשחתה מקצה הארץ עד קצהו ואחריה יהיה ההדר לכל צדיק וצדיק : ואומר . כשמעי הדבר הזה אמרתי הסוד האמור לי מביא רזון לי ואוי לי על השמועה כי הבוגדים יבגדו בישראל וירעו להם : ובגד בוגדים בגדו . ר"ל קבוצת בוגדים אשר יבגדו בהבוגדים ההם יבגדו גם המה בישראל ר"ל יהיה הגר ומלחמה בין העכו"ם וכולם יבגדו בישראל : (יז) פחד וכו' . ר"ל צרות משונות ותכופות : עליך . יבואו עליך ישראל יושב הארץ ההיא : (יח) והיה הנס . מי שיברח ממקומו מקול הפחד יפול וכו' ר"ל מי שינצל מצרה אחת יפול באחרת : כי ארבות . אמר במשל כאלו נפתחו חלוני השמים ויורדים דרך בם צרות מרובות : וירעשו וכו' . ר"ל אף החזקים ירעדו מפחד הצרות המרובות : (יט) רעה וכו' . כאומר אבל סוף הדבר תהפך הצרות על העכו"ם והאר

(כ) כמלונה. סוכת נוטרים שבראש האילן : (כב) ואוספו. העכו"ם: אספה. שהיא לרעתם להכנים אסיר אל בור המוכן לו מחוייבי גיהנם לגיהנם : וסוגרו על מסגר. שהם שבעה מדורי גיהנם : ומרוב ימים יפקדו. עונות ימים רבים יפקדו עליהם וזהו שיעד הקלירי (בסילוק של יוצר דפרשת זכור) לרוב ימים להמתנות לחשוב להם חשבונות :

(כג) וחפרה הלבנה וגו'. ת"י ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא : (א) עצות מרחוק אמונה אומן. עצות שיעצת מרחוק לאברהם בברית בין הבתרים : אמונה אומן. אמונה נאמנת אומן כמו אוכל אוכל ואינו ל' פועל אלא ל' מפעל אבוי"רמינט בלע"ז : (ב) כי שמת. הר שעיר מעיר לגל: ארמון זרים מעיר. מעון שעשו בעירך שהחריבוה תתן ארמנותיה חורבן אשר לעולם לא יבנה : (ד) מחסה מזרם. כיסוי אהל להציל מזרם וצל להגין מחורב ומהו אותו זרם הוא רוח עריצים כי רוחם דומה לזרם השוטף בקיר ותפילו: (ה) כחורב בציון. כעת יובש שמייבש הזרעים להתמולל כן תכניע שאון זרים : חורב בצל עב. כשהמים מתקשרים בענן עב בימי השרב שהכל שמחים בו כן יענה שיר הצדיקים על זמיר עריצים ומפלתן : זמיר. ל' לא תזמור (ויקרא כה) :

ועשה

מלעיל : ולא תוסיף ה' בקריאה וסי' נוע תנוע ארץ כשכור. ולא תוסיף עוד לשקלם. עין שזפתו ולא תוסיף. ואמר עד פה תבא: יראוך ג' מ"ל וא' חסר וסי' למען יראוך כל הימים דשלכים. וחברו למען ייראוך ללכת דר"ה. קרית גוים עריצים ייראוך. ייראוך עם שמש. קדמא חסר :

תולדות אהרן והפרה הלבנה. פסחים סח נדרים

נ סוטה לד סנהדרין לא ע"ג יז אבות יג : ונגד זקניו. ב"ב י (סנהדרין כט ע"ג מד) : ה' אלהי. זוהר פ' נו ופ' בלק :

מוֹט הִתְמוֹטְטָה אֶרֶץ: כ נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה וְכָבַד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ וְנָפְלָה וְלֹא־תֹסִיף קוּם: כא וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה עַל־צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל־מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל־הָאֲדָמָה: כב וְאֻסְּפוּ אֲסֵפָה אַסִּיר עַל־בּוֹר וְסֻגְּרוּ עַל־מַסְגֵּר וּמֵרֹב יָמִים יִפָּקֵדוּ: כג וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי־מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד:

כה א יְהוָה אֱלֹהַי אַתָּה אֲרוֹמִמְךָ אוֹדֶה שִׁמְךָ כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא עֵצוֹת מֵרָחוֹק אֱמוּנָה אֹמֶן: ב כִּי שַׂמְתָּ מֵעִיר לַגָּל קִרְיָה בְצוּרָה לְמַפֵּלָה אַרְמוֹן זָרִים מֵעִיר לְעוֹלָם לֹא יִבָּנֶה: ג עַל־כֵּן יְכַבְּדוּךָ עַם־עָז קִרְיַת גּוֹיִם עָרִיצִים יִירָאוּךָ: ד כִּי־הָיִיתָ מָעוֹז לַדָּל מָעוֹז לָאֶבְיוֹן בַּצַּר־לוֹ מַחְסֶה מִזֶּרֶם צֵל מֵחֹרֶב כִּי רוּחַ

ארעא פרוק תתפרק ארעא: כ אשתדאה תשתדי ארעא כרויא ותהי אזלא ואתיא כערסלא ויתקפון עלה חובהא ותפול ולא תוסיף למקם: כא ויהי בעדנא ההיא יסער יי על חילותא תוקפא דיתבין בתוקפא ועל מלכי בני אנשא דדירין על ארעא: כב ויכנשונון מכנש לבית אסירי ויעגנונון לבית עגנה ומסגי יומין יעול דכרניהון: כג ויבהתון דפלחן לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא ארי תתגלי גבורתא דיי צבאות בטורא דציון ובירושלם וקדם סבי עמיה ביקר: א יי אלהי את ארוממינך אודי שמך ארי עבדתא פרישן מלכין דאמרתא לאיתאה מלקדמין בבואיתיתא וקימתא: ב ארי שויתא קרוי פצחין לגלין כרך תקיף לדמחמרא בית דחלת עממיא בקרתא ירושלם לעלם לא יתבני: ג על כן יקרון קדמך עם תקיף קרית עממין חסינין ידחלון מן קדמך: ד ארי הויתא תקוף למסכן סעיד לחשיך בעידן עקא כמא דמטמרן מן קדם זרמית כטלל משרב כן מלי רשיעיא לצדיקיא כזרמית בשקפא

תהא עמידה ליושביה : (יט) רעה התרועעה. ענין שבר וכן פור התפוררה כמו אתה פוררת בעזך ים וכל הכפל לחזק הצרות הגדולות שתהיינה בעת ההיא על כל הארץ : (כ) נוע תנוע ארץ. כמלונה. סכת שומר הכרמים שעושה סכתו בהר ושומר משם כל הכרמים ואותה הסוכה היא עשויה מעלים קלים כי אין לה קבע כי אין יושב בה השומר אלא כל זמן שהענבים בכרמים לשומרם ואותה הסכה נקראת מלונה לפי שגם בלילה לן שם השומר וכשהרוח מכה באותה מלונה היא מתנודדת אילך ואילך ומפני קלותה היא עומדת בהתנודדה בלא הפול לארץ ואם יש בראשה דבר שיכבד עליה תפול כן תהיה הארץ ינודו יושביה אילך ואילך ולא תהיה להם עמידה כי פשעיהם יכבדו עליהם ויפלו לארץ ולא יוסיפו לקום עליה עוד : (כא) והיה ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרו' במרום. יש מפרשי' זה על קדרות המאורות כי הוא סימן ואות לרעת האומות לפיכך אמר ועל מלכי האדמה והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש כי צבא המרום הם המלאכים שהם עומדים לעזור לגוי אחד ולהסטין לגוי אחר כאשר הוא מפורש בספר דניאל. וע"כ אמר ועל מלכי האדמה כי מלכות הגוים דבק עם מלכות המלאכים : (כב) ואספו אספה אסיר. חסר כ"ף הדמיון. ופי' כאסיר, כמו שמאספים האסורים בלילה אל הבור וסוגרים אותו במסגר עד הבקר שיוציאום לעבודת' כן יאספו הרשעים. ר"ל יהיו כאסירים מפני ישראל שלא יהיה להם רשות להרים יד ורגל עד שיאספו לפנים בתכלית השפלות : ומרוב ימים. ר"ל לימים רבי' יפקדו ויהיו כל גוי וגוי בממלכתו כי אחר שהורגו ימים רבים בשפלות לא ירעו עוד וישבו גוי וגוי בממלכתו, ואדוני אבי ז"ל פירש הפסוק על ישראל שיהיו בגלות ימים רבים וסגרו על מסגר בין עכו"ם ובין ישמעאל ומרוב ימים יפקדו כל גוי וגוי ואחר שיהיו ימים רבים בגלות ירחם עליהם האל ויפקדו : (כג) וחפרה הלבנה. פי' וחפרה להם לעכו"ם הלבנה ובושה להם החמה. כלומר יחשך העולם עליהם מרוב הצרות וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג ואז תראה מלכות ה' לגאות בהר ציון ובירושלם כי שם יחנו על ירושלם גם יכבשו חצי העיר ויצא השם ונלחם בגוים ההם. ואז יכירו כל הנשארים מכל הגוים כי לה' המלוכה ויהיה נגד זקני עמו לכבוד ולתפארת. כמו שאמר בראש הספר יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד וגו', ואמר והיה הנשאר בציון וגו'. והם זקניו הנזכרים הנה : (א) יהוה אלהי. ואז יאמר בימים ההם כל אחד מהזקני' בזכר ונגד זקניו כבוד יאמר ה' אלהי אתה. כלומר אתה שופטי כי לקחת משפטי מהעכו"ם עתה אני מכיר שאתה אלהי באמת על כן ארוממך אודה שמך. כלומר אתן לך בתהלה רוממות לפי שהתרוממת ונשאת על כל הגוים, ואמר ארוממך ואמר שמך, כי הוא שמו ושמו הוא : כי עשית. עמנו פלא דבר נפלא בעינינו: כי קחתנו מבין הגוים שהיינו נפזרים ביניהם ועונדים להם, ועוד אחרי קבוץ גליות שיתקבצו עלינו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו יפוגו על הרי ישראל כולם, כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה פלא גדול יהיה זה : עצות מרחוק אמונה אומן. העצות שאמרת מזמן רחוק על ידי נביאיך נתקיימו קיום חזק, וכן האמו' אומן, כמו רעים ונאמנים שפירושו חזקים וקיימים, וכן במקום נאמן חזק וקיים : (ב) כי שמת מעיר. מאותו מקום שהיה עיר עשית גל, כלומר במה גל אבנים כי רבים מערי הגוים יהרסו באותן הימים, וכפל הדבר במלות שונות לחזק הענין ואמר קריה בצורה למפלה בצי"רי הפ"א : ארמון זרים מעיר. יהיה נבנה מעיר כי לעולם לא יבנה, וארמון זרים אמר על בבל שהיא כמו ארמון לכל ערי העכו"ם והם יקראו זרים ונכרים : (ג) ע"כ. אפילו העזים והעריצים שבעכו"ם ייראוך ויכבדוך כשיראו מה שעשית בגוג ומגוג ומהנהו : (ד) כי היית מעוז לדל. מחסה דל ואביון הם ישראל, ודמה הצרות והגלות לזרם מים ולחורב השמש והאל היה מחסה וצל להם שלא כלו בגלות.

ופירש

מצודת דוד

הבגד והסבך לפרורים והיה נוטה ליפול והוא משל על מרבית הצרות וכפל הדבר לחזק : (כ) נוע וכו'. הארץ התנועע כשכור המתנועע ולא יוכל לעמוד ביושר מבלי הנעה : והתנודדה. תהיה נדה ונעה כסוכת שומר קשואין הנדה ברוח : וכבד עליה פשעה. הפשע אשר פשעו בישראל להציר להם יכבד על הארץ ותפול למטה ולא תוכל לקום עוד רצה לומר העון הזה יקטרג : (כב) ואספו וכו'. יהיו מאוספים לקבל תשלומים כדרך שמאספין בלילה את כל האסירים אל בור בית הסוהר וסוגרין אותם במסגר עד הבוקר שיוציאין איש איש לעבודתו ר"ל האסיפה שיאספו יחד על ה' ועל משיחו האסיפה ההיא תהיה לרעתם ר"ל כאסיפת האסירים : ומרוב ימים יפקדו. אז יפקד עליהם פורעניות על העונות שעשו מימים רבים : (כג) והפרה הלבנה. אל מול העכו"ם תחפור הלבנה והחמה רצה לומר יחשך מאורם בעיני העכו"ם לפי רוב הצרות הבאות עליהם וכן נאמר במפלת בבל כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם (לעיל יג) : כי מלך וכו'. ר"ל כאשר תגלה מלכותו בעשות נקם באנשי גוג : ונגד זקניו כבוד. ולנגד זקני עמו יהיה לכבוד ולתפארת מה שהשכילו לדעת מאז שה' הוא האלהים : כה (א) ה' אלהי אתה. בראות הנביא הנבואה ההיא התחיל לקלס למקום ואמר ה' אלהי אתה וכו' : עצות מרחוק. העצות שיעצת מזמן רחוק אשר הבטחת ע"י הנביאים היא אמונה אמתית וקיימת כי כן נעשה : (ב) מעיר לגל. אותו מקום שהיה עיר שמתו להיות גל אבנים כדרך ההורבה : קריה בצורה. עיר מבצר שמת להיות מפלה : ארמון זרים. מקום הארמונות של הבבליים יהיה נשבר מעיר ולעולם לא יבנה עוד לשוב לקדמותו : (ג) על כן. בראות ממשלתך יכבדוך כל עם חזק ואנשי ערי העכו"ם החזקים יפחדו ממך : (ד) כי היית. כי בכח זרועך היית

למעוז

מצודת ציון

מוט התמוטטה. מל' נטיה ונפילה : (כ) נוע תנוע. מל' הנעה והנדה : והתנודדה. מל' נדידה : כמלונה. כן יקרא סוכת שומר הקשואין על כי אינה עשויה אלא ללינת לילה כמ"ש כמלונה במקשה (לעיל א) : (כא) יפקוד. כמו והוא פקד עלי (עזרא א) : (כב) אסיר. כאסיר והחסר כ"ף הדמיון : על בור. אל בור : על מסגר. כמו במסגר על במקום בי"ת וכן על חרבכם (יחזקאל לג) ור"ל במנעול המסגר : (כג) וחפרה. ענין בושה ור"ל שבסה מאורה כי המתבייש יכסה מאור פניו : כי. כאשר : (א) אומן. ענינו דבר המתקיים כמו יתד במקום נאמן (לעיל כב) : (ב) לגל. תל ודגור : ארמון. היכל ופלטרין : זרים. נכרים וכן יקראו האומות כמ"ש וגם אל הנכרי (מ"א ח) : מעיר. מהיות עיר וכן כי שודד מבית (לעיל כג) : (ג) עריצים. חזקים כמו כגבור עריץ (ירמיה כ) : (ד) מעוז. חוזק : מזרם. ענין שטיפת המים כמו כזרם מים (לקמן כח) : מחורב. ענין יובש התמימות כמו בחרבוני קיץ (תהלים לב) : רוח. ענין

כעס

עָרִיצִים כְּזֶרֶם קִיר׃ ה כְּחֹרֶב בְּצָיוֹן שְׁאוֹן זָרִים תַּכְנִיעַ חֹרֶב בְּצֵל עָב זְמִיר עָרִיצִים יַעֲנֶה׃ ו וְעָשָׂה יְהוָה צְבָאוֹת לְכָל־הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים שְׁמָנִים מְמֻחָיִם שְׁמָרִים מְזֻקָּקִים׃ ז וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה פְּנֵי־הַלּוֹט ׀ הַלּוֹט עַל־כָּל־הָעַמִּים וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ ח בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי יְהוִה דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ ט וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה יְהוָה קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ׃ י כִּי־תָנוּחַ יַד־יְהוָה בָּהָר הַזֶּה וְנָדוֹשׁ מוֹאָב תַּחְתָּיו כְּהִדּוּשׁ מַתְבֵּן בְּמֵי מַדְמֵנָה׃ יא וּפֵרַשׂ יָדָיו בְּקִרְבּוֹ כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׂ

ד׳ · וי״ו כלישנא ד׳ · ד׳ לגם כאשר · ג׳. ג׳ · ג׳. ג׳ · ל׳ · ב׳. ג׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ דסמיכי · ט׳ בסיפרא · ג׳ ב׳ חסר · וי״ו ג׳ מ״ל · ד׳ · ל׳ ומ״ע · במו ק׳. ל׳ · ל׳

בְּשַׁקְפָּא בְּכוֹתֶל׃ ה כְּשָׁרָב בְּאַרְעָא צַחְיָא אִתְרְגוּשַׁת תַּקִּיפִין תְּמָאִיךְ בְּטַלַּל כֵּיף מַקַּר בְּאַרְעָא מְשַׁלְהַיָא כֵּן נִיחַ רוּחָא לְצַדִּיקַיָּא כַּד יִמְאֲכוּן רַשִׁיעַיָא׃ ו וְיַעְבֵּד יְיָ צְבָאוֹת לְכָל עַמְמַיָא בְּטוּרָא הָדֵין שֵׁירוּ וְזַמְנָא מְדַמַּן דְּהִיא דִּיקָר וּתְהֵי לְהוֹן לִקְלָן מְחָן חֵילָא מְחָן דְּלָא יִשְׁתֵּיזְבוּן מִנְּהוֹן מְחָן דִּיסוֹפוּן בְּהוֹן׃ ז וְיִשְׁתַּלְעֲמוּן בְּטוּרָא הָדֵין אַפֵּי רַבָּא דְּרַב עַל כָּל עַמְמַיָא וְאַפֵּי מַלְכָּא דְּשַׁלִּיט עַל כָּל מַלְכְּוָתָא׃ ח יִתְנְשׁוּן מוֹתָא לְעָלְמִין וְיִמְחֵי יְיָ אֱלֹהִים דִּמְעֲתָא מֵעַל כָּל אַפַּיָא וְחִסּוּדֵי עַמֵּיהּ יַעְדֵּי מֵעַל כָּל אַרְעָא אֲרֵי בְמֵימְרָא דַּיְיָ גְּזִיר כֵּן׃ ט וְיֵימַר בְּעִדָּנָא הַהִיא הָא אֱלָהָנָא דֵּין דִּי סַבַּרְנָא לֵיהּ וְיִפְרְקִינַנָא דֵּין יְיָ דַּהֲוֵינָא מְסַבְּרִין לְמֵימְרֵיהּ נָבוּעַ וְנֶחְדֵּי בְּפוּרְקָנֵיהּ׃ י אֲרֵי תִתְגְּלֵי גְּבוּרְתָּא דַּיְיָ בְּטוּרָא הָדֵין וְיִתְדָּשׁוּן מוֹאֲבָאֵי בְּאַתְרֵיהוֹן כְּמָא דְּמִתְּדָשׁ תִּבְנָא בְּטִינָא׃ יא וְיִפְרֵים מְחַת גְּבוּרְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן כְּמָא דִּמְפָרֵים שָׁיָטָא

רשי

(ו) ועשה ה' לצבאות לכל העמים. כשיצבאו לצבא על ירושלים: משתה שמנים. שהם סבורים שיהא נוח להם כשמן יהפוך למשתה שמרים: שמנים ממחים. נוחים ושמנים כמוח עצמות יהיה שמרים מזוקקים מכל משקה שמן ויין שלא יהא שם אלא שמרים לבדם וכל זה במלחמות גוג ומגוג: (ז) הלוט. הכסוי: הלוט על העמים. המכסה את כל העמים. הלוט כמו וילט פניו (מלכים א יט) הנה היא לוטה בשמלה (שמואל א כא): המסכה. לשון נסיכות ושררה: (ח) בלע המות. יכסנו ויעלימנו עולמי' מישראל: (ט) ואמר. עמו ביום ההוא הנה וגו': קוינו לו ויושיענו. היינו מקוים לו שיושיענו: (י) כי תנוח יד ה'. גבורתו של מקו': ונדוש. יהא נדוש: תחתיו. במקומו ונדוש כמו ונרוץ הגלגל (קהלת יב): מתבן. תבן: מדמנה. טיט וכן לדומן על פני האדמה (ירמיה טו): (יא) ופרש ידיו. ישבר ידיו וזרועותיו בספוק כפים נבכי השוחה

רדק

ופירש המשל ואמר כי רוח עריצים כזרם קיר. רוצה לומר כעס עריצי הגוים על ישראל היה להם כזרם מים המפיל הקיר. ולולי רחמי האל לא היה לנו תקומה: ורוח. כעס. כמו אל תבהל ברוחך לכעוס. כל רוחו יוציא כסיל, הניחו את רוחי: (ה) כחורב בציון. כי כחורב והשרב במקום ציה ואין לאדם בעבורו מחסה במפלט כן הכנעת אתה אותם שאון זרים והמונם שלא יהיה להם מפלט ומקלט: כחורב בצל עב. ואותו החורב יהיה לגוים כחורב בציון ויהיה לישראל כחורב בצל עב כלומר כי צרות גדולות יהיו באלו הימים לעכו"ם ולישראל. כמו שכתבנו למעלה בפסוק וחפרה הלבנה וישראל ימלטו מאותה הצרה כמו שכתוב כל הנמצא כתוב בספר. ויהיה להם אותו החורב כמו החורב שיבא עליו צל ויקרר אותו אבל לעכו"ם יהיה כריתה שיכניע אותם: זמיר. ענין כריתה. כמו וכרמך לא תזמור: יענה. ענין כניעה כמו לענות מפני והעריצים הם העכו"ם: (ו) ועשה ה'. בהר הזה. בהר ציון כי שם יהיו נקבצים כל הגוים על ירושלם: משתה שמנים. מענין שומן. והוא דרך משל על הכוס שישתו שם כמו שאמר כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים. וכל זה דרך משל כמו שאמר גם כן אתן את ירושלם סף רעל לכל העמים. ואמר שהמשתה ההוא שיעשה יהיה משתה שמנים ממחים. כלומר שמנים הרבה מענין מוח ואם אינו משרשו. והמשתה השמן ביותר כשישתה אדם ממנו הרבה מכביד הלב ועורדו וכל שכן משתה שמרים שיהיו מזוקקים מן היין. וכל זה משל למהומו' ה' שתהיינה בהם והם עצמם יהרגו אחד את חברו, כמו שאמר ועלתה ידו על יד רעהו. ות"י בטורא הדין שרו וגו'. ופי' שרו סעודה, ופי' זמן שיזמינם לבוא לסעודה זאת. וזהו ענין שאמר והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך על הרי ישראל: (ז) בלע. ענין השחתה כמו כבלע רשע צדיק ממנו. והדומים להם: הלוט הלוט. הראשון שם והשני פעול. כמו והמסכה הנסוכה. ואע"פ שהוא בתאם. או הוא תואר. והפסוק כפול במלות שונות. כי ענין הלוט הלוט כענין המסכה הנסוכה. ופי' הפסוק הסתר והכסוי שנסתרו בו הגוים עד היום ההוא בהיו כולם בשלו' ובשררה. ישחית האל אותו הכסוי ויהיו מגולים ומוכנים לרעה הבאה עליהם ולא יהיה להם מכסה ומחסה ממנה. ופי' פני כי עד היום ההוא היו מכוסים כאלו לא היה פניהם נראים כענין בכת בעדו אשר דרכו נסתרה, וא"א ז"ל פי' הלוט הלוט רמז לאומה שמכסים את פניהם: (ח) בלע המות. ישחית ויבטל המות, רצה לומר מיתה מיקרים לא מיתה טבעית, רצה לומר ההריגה שהיו הורגים אותם הגוים בגלות אז תבטל אותה המיתה והדמעה בכיה על כל פנים, ר"ל על כל פני עם ישראל שהיו בוכים בגלות תמיד מהרעות שהיו עושים להם הגוים אז ימחה האל אותה הדמעה מעל פניהם כי לא תהיה להם צרה עוד, וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ שהיו מפוזרים בכל הארץ והיה להם חרפה בכל מקום והאל יסיר אותה חרפה: כי ה' דבר. באמת יהיה זה כי ה' דבר. ומה שהוא מדבר יקיים על כל פנים: (ט) ואמר. עמו הנזכר יאמר ביום ההוא כשיראו התשועה הגדולה הנה אלהינו זה קוינו לו בגלות שיושיענו הנה הוא שיושיענו וכפל הענין ואמר זה ה' קוינו לו עתה שיושיענו נגילה ונשמחה בישועתו: (י) כי תנוח יד ה'. להיות בגוים: ונדוש מואב. אע"פ שהאומות נתבלבלו ולא נכר היום איזהו עמון ואיזהו מואב ואיזה אדום. וכן בשאר האומות. וכן באותן הימים גם כן לא יהיו נכרים העמים, וכן כתוב בנבואת דניאל ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון, פירוש מיד מלך הצפון. אבל אם ימלטו מיד מלך הצפון לא ימלטו מיד האל במלחמת גוג ומגוג, והענין כי אע"פ שאינם נכרים והם מעורבים זה עם זה אפשר שיהיו בהם משפחות ידועות, או אפשר בקורא אדום האומה השוכנת בארץ אדום. וקורא מואב לשוכנת בארץ מואב וכן לכולם, וזכר הנה מואב כי יהיה נגזר לגוים הבאים מארץ צפון לירושלם עם גוג ומגוג, ולפי שמואב הם שכנים לא"י וקרובים להם יכינו להם הבאים דרכים ויהיו עמהם, לפיכך זכר מואב בפרט, ואמר נדוש מואב תחתיו, ופירושו במקומו, וכן ת"י באתריהון, ויהיה נדוש כמו שהוא נדוש התבן באשפה: מתבן. כמו תבן: ומדמנה. הוא האשפה כי הזבל שבאשפה יקרא דומן, היו דומן לאדמה, כדמן על פני השדה, ואדוני אבי ז"ל פירש מדמנה שם עיר מערי מואב. כמו שכתוב בנבואת מואב, גם מדמן תדמי. ופי' הפסוק כן ונדוש מואב במקומו שהיא מדמנה כהדוש מתבן כמו שדשין התבן: (יא) ופרש. האל יפרש ידיו בקרב מואב כאשר יפרש השוחה לשחות כי האדם השט במים יפרש ידיו בכל כחו והאל ישפיל גאות מואב: עם ארבות ידיו. והם אצילי הידים, כי

בצל י"ב בקריאה וסי' במסרה רבתא: ונשמחה ד' בקריאה וסי' זה קוינו לו ויושיענו. נרננה ונשמחה בכל ימינו. וזה היום עשה ה'. משכני אחריך נרוצה: במו ט' בקריאה וסי' כהדוש מתבן במו מדמנה. חציו שרפתי במו אש. חציו שרף במו אש. במו פי אתחנן לו. כי תלך במו אש לא תכוה. לירות במו אפל. ואניעה עליכם במו ראשי. אאמיצכם במו פי. ותבוא חיה במו ארב דאיוב. קדמא במי כתיב וקרינן במו:

תולדות אהרן בלע המות. פסחים סח סנהדרין צא:
ומחה ה'. מ"ק כח סנהדרין צא:
וחרפת עמו. זוהר חיי שרה: ביום ההוא. תענית לא:

מצודת ציון

כעס כמו אל תבהל ברוחך (קהלת ז): קיר. כותל: (ה) בציון. מל' ציה ושממה שאיון. ענין המיה: זרים. נכרים והם האומות בא"י: עב. ענן: זמיר. ענין כריתה כמו וכרמך לא תזמור (ויקרא כה): יענה. ענין הכנעה כמו מאנה לענות (שמות י): (ו) משתה. כן נקראת סעודת שמחה וכן עשה משתה (אסתר א): שמנים מל' שמן: שמרים. פסולת המשקה השוקעת בתחתית הכלי וכן אך שמריה ימצו (תהלים עה): ממוחים. מל' מוח העצמות: מזוקקים. ענין צרוף להסיר הסיג ואמר בלשון שאלה על הכרת המשקה: (ז) ובלע. ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ב): פני. ר"ל החשובים וכן ועוה פניה (לעיל כד): הלוט. ענין מכסה כמו לוטה בשמלה (ש"א כא): והמסכה. גם הוא ענין מכסה כמו קשות הנסך אשר יסך בהן (במדבר ד): (ח) בלע. ענין השחתה: ומחה. ענין מחיקה וקנוח כמו אכלה ומחתה פיה (משלי ל): (י) הנוח. מל' הנחה: ונדוש. מל' דישה וכתישה: תחתיו. במקומו: מתבן. מל' תבן: במו. בתוך כמו כי תלך במו אש (לקמן מג): מדמנה. ענינו אשפה כמו כדומן על פני השדה (ירמיה ט): (יא) ופרש. ענין שטיחה:

השוחה

מצודת דוד

למעוז בעת צר לישראל עם דל ואביון: מחסה. היית להם למחסה מזרם מים ולצל מחום השמש ר"ל הצלתם מיד העכו"ם המצירים לישראל: כי רוח. המקרא מפרש מהו הזרם אמר שכעס העריצים דומה הוא לזרם מים השוטפים בחוזק להפיל הקיר: (ה) כחורב בציון. כענין החורב והחום אשר היא במקום ציה מבלי מצוא מחסה שהיא מצירה עד מאוד כן מאד תכניע שאון הזרים המשמיעים קול בשאון: חורב בצל עב. כמו החורב תהיה נכנעת והתקרר בבוא צל העבים כן הכריתה תכניע את העריצים: (ו) לכל העמים. הבאים למלחמה עם גוג: בהר הזה. הר בת ציון: משתה שמנים. ר"ל הם יחשבו שיהיה נוח להם לכבוש את ירושלים כשמן שהוא נוח ויהפך להם למשתה שמרים הקשה לגוף ר"ל שם יפלו מבלי תקומה: שמנים ממחים. שמנים הנוחים ושמנים כמוח עצמות יהפך לשמרים מזוקקים מן המשקה שהוא בלתי שמרים לבדם והוא כפל ענין במ"ש ולומר שיהפך מחשבתם מן הקצה אל הקצה: (ז) ובלע. המקום ישחית בהר הזה את חשובי המכסה וחוזר ומפרש המכסה ומגין על כל העמים ועל גוג יאמר: והמסכה. המסך המוכסה על כל העכו"ם וכפל הדבר במ"ש: (ח) בלע. אז ישחית ויבטל המיתה לעולם: ומחה וכו'. ר"ל ישבית דמעת הבכי: וחרפת עמו יסיר. לא ימצא עוד מי יחרף את ישראל כי לא יהיו עוד גולים בין העכו"ם: מעל כל הארץ. כי כולם ישובו איש לא נעדר ולא ימצא גולה מהם בכל הארץ ולא יחרפו למי: כי ה' דבר. ובידו לאמת דברו: (ט) ואמר. אז יאמר ישראל הנה זהו אלהינו אשר קוינו לו והוא יושיענו: זה ה' וכו'. כפל הדבר במ"ש: נגילה. ונשמחה בהישועה הבאה ממנו: (י) כי תנוח יד ה'. להכות בעמים אשר נצאו על ירושלים: מואב. יהיה נדוש וכתוש במקומו על שעזרו את הבאים למלחמה על ירושלים: כהדוש מתבן. כמו שנדוש התבן בתוך האשפה כי הדרך להשליך תבן במקום האשפה להיות נדוש ברגלי אדם ובהמה להיות זבל לזבל בהם את השדות: (יא) ופרש ידיו בקרבו. האל יפרש

ידיו

השוחה. השט במים: לשחות. לשון שטיה וכן מי שחו (יחזקאל מז י׳): והשפיל. המשפיל את גאוותו: עם ארבות ידיו. לשון וארב לו (דברים יט) תירגם יונתן אשוות ידוהי מקום שהוא שם לו ידים לארוב והם מגדלים גבוהים אשוות תופות ומגדלים כמו (ירמיה ג) נפלו אשיותיה: (יב) משגב חומותיך. למואב הוא אומר: (א) עיר עז לנו ישועה ישית. העיר ירושלים שהיה מאז תמיד לנו לעז ישועה ישית המושיע את חומותיה ואת חילה. וחל. חומה נמוכה שלפני החומה הגבוה: (ב) פתחו שערים. שלה ויבא לתוכה גוי צדיק: שומר. שמר וצפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקב״ה שיקיים הבטחתו שהבטיח ע״פ נביאיו לגאלם: שומר. ממתין וכן (בראשית לז) ואביו שמר את הדבר וכן (דברים ו׳) ושמר ה׳ אלהיך לך: (ג) יצר. שהיה סמוך על הקב״ה ונשען עליו בחזקה שלא זז מאמונתו בשביל שום אימה ויסורין: תצר. שיהא שלום כי בך היה בטוח לפיכך הגון לך לנצרו: (ד) כי ביה ה׳. כי יש לסמוך עליו שהוא דחילא ה׳ סלע וצור מחסה עולמים: (ה) יושבי מרום. צור ושאר ארצות: (ו) רגלי עני. מלך המשיח שנאמר בו עני ורוכב על החמור (זכריה ט׳ ט): פעמי דלים. ישראל שהיו דלים עד הנה: (ז) אורח לצדיק מישרים. אורח שתהא מישור לקיבול שכרו של צדיק אתה ה׳ שאתה אל ישר תפלס מעגל צדיק להוליכו באותו אורח שיקובל שכרו והצדיק הוא יעקב וזרעו וכה פתרונו אורח לצדיק ליטול שכר מישרים שנוהג בכן: ישר. אתה הקב״ה מעגל רגלי הצדיק תפלס לאותו אורח פילוס זה לשון קונטרפיי״ש בלע״ז כמלך היושב ומחשב ומשקל בלבו איזה יכשר הזה או זה כך היישר בלבו להוליכו בדרך קיבול שכר על כל אשר הנהיג מעשיו לפניך בכשרון: (ח) אף אורח משפטיך ה׳ קוינוך. כאשר צפינו לקבול הטובה מאתך אף כך קוינו להראותנו אורח משפטי נקמתיך ברשעים: לשמך ולזכרך תאות נפש. אותה נפשנו לראות שם שילא לך מאז לעשות נקמה בצריך: (ט) נפשי אויתיך

הַשֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת וְהִשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ עִם אָרְבּוֹת יָדָיו׃ יב וּמִבְצַר מִשְׂגַּב חוֹמֹתֶיךָ הֵשַׁח הִשְׁפִּיל הִגִּיעַ לָאָרֶץ עַד־עָפָר׃

כו א בַּיּוֹם הַהוּא יוּשַׁר הַשִּׁיר־הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה עִיר עָז־לָנוּ יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל׃ ב פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים׃ ג יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם כִּי בְךָ בָּטוּחַ׃ ד בִּטְחוּ בַיהוָה עֲדֵי־עַד כִּי בְּיָהּ יְהוָה צוּר עוֹלָמִים׃ ה כִּי הֵשַׁח יֹשְׁבֵי מָרוֹם קִרְיָה נִשְׂגָּבָה יַשְׁפִּילֶנָּה יַשְׁפִּילָהּ עַד־אֶרֶץ יַגִּיעֶנָּה עַד־עָפָר׃ ו תִּרְמְסֶנָּה רָגֶל רַגְלֵי עָנִי פַּעֲמֵי דַלִּים׃ ז אֹרַח לַצַּדִּיק מֵישָׁרִים יָשָׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלֵּס׃ ח אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קִוִּינוּךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־נָפֶשׁ׃ ט נַפְשִׁי

ל׳·ל׳
ל׳. ל׳
ל׳. ל׳
ל׳. פ׳
ל׳ קמצין וכל אסף דכוו׳
ו׳
י״א
ו׳.ב׳. ל׳ חסר ב׳
ב׳ אחד מ״ל
ב׳
ל׳
ל׳ ומ״ל. ל׳
ל׳
ל׳ ומ״ל

לְמֵישַׁט וְיַמְאִיךְ יְקָרֵיהּ עִם אַשְׁוַת יְדוֹהִי׃ יב וּכְרַךְ תְּקוֹף כְּרַכֵּי עַמְמַיָּא יְמַגַּר יְרַמֵּי יְמַטֵּי לְאַרְעָא עַד עַפְרָא׃ א בְּעִדָּנָא הַהִיא יְשַׁבְּחוּן תּוּשְׁבַּחְתָּא חַדְתָּא בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה קִרְיַת תּוּקְפָּא לָנָא פּוּרְקָן יִתְּשָׂם עַל שׁוּרְהָא וְרַחֲמִין׃ ב פְּתַחוּ תַּרְעַיָּא וְיֵיעוֹל עַמָּא זַכָּאָה דִּי נְטָרוּ אוֹרַיְתָא בְּלִבָּב שְׁלֵם׃ ג בְּלִבָּב שְׁלֵם נְטָרוּ שְׁלָמָא שְׁלָמָא יִתְעֲבֵיד לְהוֹן אֲרֵי בְמֵימְרָךְ אִתְרְחִיצוּ׃ ד אִתְרְחִיצוּ עַל מֵימְרָא דַייָ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא בְּכֵן תִּתְפָּרְקוּן בְּמֵימַר דְּחִילָא דַייָ תַּקִּיף עָלְמַיָּא׃ ה אֲרֵי אַמְאִיךְ יָתְבֵי רוּמָא קִרְיָא תַקִּיפָא יְמַאְכִינַהּ וְיִרְמִינַהּ עַד אַרְעָא יְמַטֵּינַהּ עַד עַפְרָא׃ ו יְדוּשׁוּנַהּ רִגְלִין רִגְלֵי צַדִּיקַיָּא פַּרְסַת עִנְוְתָנַיָּא חֲשִׁיבֵי עַמָּא׃ ז אוֹרְחַת צַדִּיקַיָּא כֵּוָּן אַף עָבְדֵי אוֹרְחַת צַדִּיקַיָּא תְּתַקֵּן׃ ח אַף לְאוֹרַח דִּינָךְ יְיָ סַבַּרְנָא לִשְׁמָךְ וּלְדָכְרָנָךְ חֲמִידַת נַפְשָׁנָא׃ ט נַפְשִׁי מַחְמְדָא

כי השוחה ישפיל כל דבר שיזדמן לו במים בשחותו תחת אצילי ידיו בפשטו אותם. כן האל ישפיל כל גאות מואב ובמקום אחר זכר גם כן מואב בגאות. כמו שאמר שמענו גאון מואב גאה מאד וגו׳: (יב) ומבצר משגב. שגוף על שגוף. וכן מספר מפקד העם, והדומים להם: עד עפר. שלא תהיה לו תקומה: (א) ביום ההוא. כל זה בזמן הישועה, והשירה שיאמר הם אלו הפסוקים שאומר והולך. ואמר בארץ יהודה כי שם תהיה המלחמה והתשועה, ואמר על ירושלים שהיא עיר עז לנו והשית הקב״ה חומותיה וחילה ישועה, וכן אומר וקראת ישועה חומותיך. והחל היא החומה הקטנה שלפני החומה הגדולה. ובדברי רז״ל מאי חיל ותומה שורא ובר שורא. ופירוש החיל החפירה בסביב העיר. ותרגומו גיא חילה: (ב) פתחו. דרך משל בארץ ישראל הפתח נגד שיבוא היום כאלו סגורה בפניהם: שומר אמונים. שבהיו בגלות אמונת האל ולא עבדו ע״ג כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר: (ג) יצר סמוך. אומר כנגד האל היצר שהיה סמוך ונשען עליך הנצר אותו כי בך בטוח לפי שבטח בך נצרת אותו ונתת לו שלום שלום והכפל לחזק הענין: בטוח. הם תאר בשקל פעול: (ד) בטחו בה׳ עדי עד. עד עולם. או יהיה עדי גם כן עולם ויהיה כפול. כלומר בכל העולמים בטחו בו. וכן תרגם יונתן לעלם ולעלמי עלמיא: כי ביה ה׳ צור עולמים. כי בו ראוי לבטוח כי הוא צור העולמים. פירוש חזק הזמנים כולם. וצור תאר. וכן הצור תמים פעלו. ויש נפרש צור שם ופירושו כי ה׳ הוא חזק העולמים. ועל דרך זה תם פעלו. ופירוש ביה ה׳ הלשון שם תאר מורה על היות העולם מאתו ובכני יו״ד ה״א וי״ו ה״א שם העצם: (ה) כי השח. בזה תדעו כי טוב נחסה ובטוח בו לפי שראה גוים ישראל בעקתם בו כי השח והשפיל גאותם שהיו יושבים מרום קריה נשגבה וכל קריה נשגבה מהם השפיל. או אמר על קריה מיוחדת מהם והוא ישפילנה וגו׳. הכפל לחזק הענין: (ו) תרמסנה. אחר שתפול תהיה תרמסנה רגל. ואיזה רגל רגלי עני והם ישראל: פעמי דלים. כפל הענין במלות שונות כמנהג. ר״ל שיהיו ישראל גאותם וגאונם ויהיו אדונים עליהם תחת אשר היו עבדים תחתיה׳: (ז) ארח לצדיק. כמו ארח מישרים לצדיק, ופירושו אתה התקן לצדיק ותכונן לפניו ארח מישרים ותפלס מעגלו: וישר. הוא לשון קריאה כנגד האל יתברך. אמר אתה האל ישר ותישר מעגל צדיק, והוא על דרך שאמרו בא לטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו: ותפלס. ענין יושר, וכן פלס מעגל רגליך, ולזה נקרא מטה המאזנים פלס לפי שהוא מיושר המשקל, וכן ושקל בפלס הרים: (ח) אף ארח. אף בדרך משפטיך ה׳ קוינוך, כלומר אפילו בעת שהגיעו משפטיך עלינו שהיית מיסר אותנו בגלות בחטאתינו אע״פ כי קוינו לך ולא היינו מתיאשים מן הגאולה ולשמך ולזכרך היתה תאות נפשנו, ופי׳ ולשמך ולזכרך שהיינו מתאוים לגאולה שיזכור לנו שמך, ויאמר לנו בגלות דבר מאתך: (ט) נפשי אויתיך. כמדבר על לשון ישראל

תולדות אהרן גוי צדיק. שבת קיט סנהדרין קי זוכר וילך (שביעית לה): בטחו בה׳. מנחות כט: ביה ה׳. (חגיגה טז): כי השח. ר״ה לא: תרמסנה. חגיגה ג:

מצודת דוד

ידיו בקרב מואב להכותו: כאשר וכו׳. כי השט במים יפרש ידיו בכל כחו: והשפיל. הוא ישפיל גאות מואב עם המקומות שהיה לו לארוב בהם והם המגדלים הגבוהים ר״ל לא יועילו המגדלים: (יב) חומותיך. אל מול מואב יאמר: עד עפר. כפל הדבר פעמים רבות להורות על גודל ההשפלה והאבדון: כו (א) ביום ההוא. ביום מפלת גוג: עיר עז לנו. ירושלים שהיתה לנו למעוז מעולם הנה גם עתה ישים האל ישועה בחומתה וחילה ולא תבלע בהם יד האויב: (ב) פתחו שערים. פתחו שערי ירושלים ולא תפחדו מן האויב: ויבוא. בפתחי השערים יבוא ישראל שהיה שומר ומצפה להאמנת הבטחת האל: (ג) יצר סמוך. המחשבה שהיה נשען על האל השלום הנוך אותו לבל יחרד וכפל מלת שלום לחזק הדבר: כי בך בטוח. ר״ל כן ראוי הדבר הואיל ובטח בך: (ד) בטחו בה׳. כאלו מזרזים אלה לאלה והאומרים בטחו בה׳ עד עולם כי בו תלוי חוזק עוה״ז ועוה״ב והכל בא ממנו ית׳: (ה) כי השח. הוא השפיל הכשדים אשר ישבו ברום המעלה: קריה. וכן השפיל כל קריה חזקה: ישפילנה. וכן ישפיל אותה עוד עד הארץ ועד העפר וכפל הדבר במ״ש לפי מרבית ההשפלה: (ו) תרמסנה רגל. הרגל תרמוס אותה וחזר ופירש לומר רגלי עני הרמוס והם ישראל שהמה מוכנעים בעני ואביון: פעמי דלים. כפל הדבר במ״ש: (ז) אורח לצדיק מישרים. ר״ל כל זה הגדולה והממשלה תהיה להצדיקים בעבור כי אין אורח לכל צדיק וצדיק כי אם ללכת בדרך ישר ולא ינטה ממנה: ישר. אתה האל היושר הלא תפלס ותשקל מעגל כל צדיק וצדיק ותדע שכן הוא: (ח) אף אורח משפטיך. אף בבוא לנו אורח משפטיך לייסר אותנו ביסורי הגולה עכ״ז קוינו לך ולא היינו מתייאשים מן הגאולה: לשמך ולזכרך. כי היא היא יזכר וכפל בשמות נרדפים: תאות נפש. תאות כל נפש היתה להזכיר לנו שמך ולומר לנו דבר מאתך: (ט) נפשי אויתיך. נפשי תאוה לך בלילה היא

מצודת ציון

השוחה לשחות. ענין השטיה במים כמו מי שחו (יחזקאל מז): ארבות. מל׳ מארב: ידיו. ענין מקום כמו יד אבשלום (ש״ב יח): (יב) ומבצר משגב. פתרון אחד לשם מענין חוזק וכפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) והדומים: השח. ענין השפלה כמו ושח רום אנשים (לעיל ב) וכפל המלה בשמות נרדפים ואמר השפיל וכדרך המקרא: (א) ישית. ענין שומה כמו שתו בשמים פיהם (תהלים עג): חומות. כמו בחומות: וחל. הוא החומה נמוכה שלפני הגבוה כמו ויאבל חל וחומה (איכה ב): (ב) שומר. ענין המתנה ותקוה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז): (ג) יצר. ענין פעולת המחשבה כמו וכל יצר מחשבות לבו (שם ו): סמוך. ענין השענה: תצור. ענין שמירה כמו יצרנהו כאישון עינו (דברים לב): (ד) עדי עד. עד עולם וכן שוכן עד (לקמן נז): צור. ענין חוזק: (ה) השח. ענין השפלה: מרום. מל׳ רום וגבוה: קריה. עיר: נשגבה. חזקה: (ו) תרמסנה. ענין דריכה: פעמי. רגלים שפוסעים בהן כמו הרימה פעמיך (תהלים עד): (ז) אורח. דרך: מעגל. שביל ומסילה וכן הדרכתיך במעגלי יושר (משלי ד): תפלס. תשקול בפלס והוא שם הכלי ששוקלין בו כמו ושקל בפלס הרים (לקמן מ): אויתיך. מל׳ תאוה: אשחרך. ענין דרישה כמו שוחר טוב (משלי יא)

ל' וכ"כ. י"א אִוִּיתִךָ בַּלַּיְלָה אַף־רוּחִי בְקִרְבִּי
ל' אֲשַׁחֲרֶךָּ כִּי כַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לָאָרֶץ
ב' צֶדֶק לָמְדוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ י יֻחַן
כלהון כ"כ רָשָׁע בַּל־לָמַד צֶדֶק בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת
ל' יְעַוֵּל וּבַל־יִרְאֶה גֵּאוּת יְהוָה׃
ג' בטעם יא יְהוָה רָמָה יָדְךָ בַּל־יֶחֱזָיוּן יֶחֱזוּ
י"ז וְיֵבֹשׁוּ קִנְאַת־עָם אַף־אֵשׁ צָרֶיךָ
ל' וחסר תֹּאכְלֵם׃ יב יְהוָה תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם
לָנוּ כִּי גַּם־כָּל־מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ׃
ל' ומ"ל יג יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעָלוּנוּ אֲדֹנִים
זוּלָתֶךָ לְבַד־בְּךָ נַזְכִּיר שְׁמֶךָ׃
ז', ז' חסר יד מֵתִים בַּל־יִחְיוּ רְפָאִים בַּל־יָקֻמוּ
ל' לָכֵן פָּקַדְתָּ וַתַּשְׁמִידֵם וַתְּאַבֵּד כָּל־
ג' זֵכֶר לָמוֹ׃ טו יָסַפְתָּ לַגּוֹי יְהוָה
ל' ובפסוק יָסַפְתָּ לַגּוֹי נִכְבָּדְתָּ רִחַקְתָּ כָּל־
ג' קַצְוֵי אָרֶץ׃
ל' ומ"ל. ל' טז יְהוָה בַּצַּר פְּקָדוּךָ צָקוּן לַחַשׁ

לְצַלָאָה קֳדָמָךְ בְּלֵילְיָא אַף
רוּחִי בִּמְעַי מְבָרְכָא לָךְ אֲרֵי
כְּמָא דְדִינָךְ תַּקִּין לְאַרְעָא
קוּשְׁטָא יִתְאַלְפוּן לְמֶעְבַּד
דְּדָיְרִין בְּתֵבֵל׃ י יְהַבְתָּא
לְהוֹן אַרְכָּא לְרַשִּׁיעַיָּא אִם
יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָךְ וְלָא תָבוּ כָּל
יוֹמִין דַּהֲווֹ קַיָּמִין עֲבַדוּ קְשׁוֹט
עַל אַרְעָא הֲווֹ שַׁקְּרִין אַף
אִנּוּן לָא יֶחֱזוּן בְּתוּשְׁבַּחַת
יְקָרָךְ יְיָ׃ יא יְיָ כַּד תִּתְגְּלֵי
בִּגְבוּרְתָּךְ לְאוֹטָבָא לְדַחֲלָתָךְ
לָא יְנַהַר לְסָנְאֵי עַמָּךְ יֶחֱזוּן
רַשִּׁיעַיָּא וְיִבְהֲתוּן פּוּרְעֲנוּת
עַמָּא תַּחְפִּינוּן אַף אֶשָּׁתָא
לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ תְּשֵׁיצֵי׃ יב יְיָ
תְּתַקֵּין שְׁלָמָא לָנָא אֲרֵי בְּכָל
עִידַן חֲסִיכְנָא מְחוֹבָנָא אַתְּ
עֲבֵיד עִמָּנָא׃ יג יְיָ אֱלָהָנָא
שַׁלִּיטוּ בָנָא עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי
עֲלָנָא רִבּוֹנִין בַּר מִינָךְ בְּרַם
בְּמֵימְרָךְ אֲנַחְנָא רְחִיצִין
בִּשְׁמָךְ אֲנַחְנָא מוֹדָן׃ יד אִנּוּן פָּלְחִין לְמֵתִין דְּלָא יֵיחוּן לְגִבָּרֵיהוֹן דְּלָא יְקוּמוּן בְּכֵן
כַּד תַּסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן וּתְשֵׁיצִינוּן וְתוֹבִיד כָּל דְּכַרְנְהוֹן׃ טו אִתְגְּלֵיתָא לְכַנָּשָׁא
מְבַדְּרֵי עַמָּךְ יְיָ אַף עֲתִיד אַתְּ לְקָרָבָא גָּלְוָתְהוֹן לְאִתְגְּלָאָה בִּגְבוּרְתָּךְ לְרַחֲקָא
כָּל רַשִּׁיעַיָּא לְגֵיהִנָּם׃ טז יְיָ בְּעָקָא הֲווֹ דְּכִירִין לְדַחַלְתָּךְ בְּעָקַתְהוֹן הֲווֹ מַלְפִין

אויתיך. בגלותי שדומה ללילה לעשות את אלה: אף רוחי בקרבי אשחרך. אתחנן לך לכל זה למה כי כאשר משפטיך באים לארץ שאתה עושה משפט ברשעים: צדק למדו יושבי תבל. למדי' להצדיק את דיניך ולהודות על מדותיך שרואים החוטא לוקה והצדיק מקבל שכר טוב: (י) יוחן רשע. בארץ נכוחות ירושלים ובית המקדש יעול לשלול ולבוז ולהשחית: בל יראה גאות ה'. לא חשב בעיניו גדלך וגאותך ובל יראה ל' רגילות ותמידות לא ראה לא חשב כמו ככה יעשה איוב (איוב א): (יא) ה' רמה ידך וגו'. ראיתי מדרשי אגדה רבים למקראות של פרשה זו עליונה ותחתונה ואינם מיושבים או על דקדוק הלשון או על סדר המקראות והוצרכתי לבאר אותם על אפני סדרם ומ"א יש שמבקש הנביא כו' אמר לו מוטב שיחזו ויבושו ואין זה אחר הל' שאין כתוב כאן הרימ' ידך ועוד שאף התיבה חלוקה מתיבה כיוצא בה כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה וזה טעמו למעל' כמו (בראש' לז) הנה קמה אלומתי וכמו (רות א) הנה שבה יבמתך שכולו לשון עבר אף זה ה' נסתלקה יד גבורתך מעל צריך בל יראו קנאת עם בטובה שתיטיב לעמך אף בעצמן יראו משפט נקמתך שתאכלם האש: (יב) תשפות. תכין וכן שפות הסיר (מ"ב ד') וכן לעפר מות תשפתני (תהלי' כב) ויש לפתור את כולן ל' שימה תשית שלום לנו: כי גם כל מעשינו. הרעים: פעלת לנו. כנגדם לקחנו מידך בכל חטאתינו: (יג) בעלונו. נעשו לנו אדונים ונגשונו: שמך. שם אלהותך נזכיר לאמר כי אלהינו לבד הוא אלהים: (יד) מתים בל יחיו. הלא פקד' עליהם כבר ותשמידם באמרי פיך כענין שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק (שמות יז): (טו) יספת לגוי. לישראל יספת להם תורה וגדולה וכבוד וכל כמה שיספת להם נכבדת שהם מודין ומשבחין לפניך על כל הטובה הרי בטובתם כך עושים ישראל לפניך קילוס וכבוד ובכר להם: (טז) ה' בצר פקדוך. אינם מהרהרים אחר מדותיך: צקון לחש. שפך שיח ותפלה

ישראל פעמים מדבר בלשון רבים על דרך פרט ופעמים בלשון יחיד, אמר בנפשי אויתיך, כלומר בכל כחי ורצוני אויתיך: אף רוחי בקרבי. כל עוד שיהיה רוחי בקרבי אשחרך ואקדמך בתפלתי: כי כאשר משפטיך לארץ. אע"פ שמשפטיך יבאו עלינו לא אמנע בעבור זה מרדף אחריך ומהשתחוות אליך כי אני רואה כי משפטיך טובים, כי כאשר משפטיך יבאו לארץ הם נוסרו ולמדו לעשות צדק יושבי תבל והם אשר נגע אלהים בלבם שבעבורם מתקיימת תבל, אבל הרשעים לא יוחנו וזהו שאמר: (י) יוחן רשע. ופירשו בתמיה. אמר יוחן רשע והוא לא למד צדק בעבור משפטיך, כי אמר אינם למוסר אלא מקרה הוא בעולם לית דין ולית דיין: בארץ נכוחות יעול. בארץ שהבו לעשות נכחות ונוסרו בעבור משפטיך שנגעו בהם הוא לא כן יעשה אלא יעול יעשה עול במשפטו: ובל יראה גאות ה'. יש מפרשים אותו דרך תפלה לאל שלא יראה הרשע גאות ה'. כלומר שלא יראה בטובה, והנכון שהוא על דרך הוה, כמו שאמר יעול ולמה שאינו רואה בגאות ה' ולא יחשוב שהאל משגיח בעניני בני אדם ויבא עליהם לגמלם כרשעם: (יא) ה' רמה ידך בל יחזיון. הם הרשעים אינם רואים כשרמה ידך, כלומר אינם חושבים בבא הפורענות על הרשעים כי מידך הוא: יחזו ויבושו קנאת עם. יראו בעת הישועה כשתקנא לעמך ותושיעם יראו הם ויבושו, כמו שאמר קנאתי לירושלם קנאה גדולה, כי אז לא יוכלו לומר מקרה הוא כי יראו מעט עם נושעים מעמים רבים ואז יבשו ויכלמו: אף אש צריך תאכלם. אותה האש תאכל צריך כי כשיבוש האדם יהפכו פניו לאש, כמו שאומר פני להבים פניהם: (יב) ה' תשפת. תעריך מן שפות הסיר, אמר תערוך שלום לנו כי בידך לעשות כמו שפעלת ועשית לנו כל מעשינו מה שקרה לנו ממעשה העולם הן טוב הן רע אתה פעלת הכל ולא היה בדרך מקרה, והואיל ובידך הכל ערוך לנו השלום כי כמה ימים היינו בצער בגלות ומכאן ואילך תן לנו שלום, ואדוני אבי ז"ל פירש תערוך לנו השלום כי כשתתן לנו השלום כל מעשינו פעלת לנו הכל תלוי בשלום: (יג) ה' אלהינו. זכור לנו מה שקרה לנו עמך בגלות כי אע"פ שהיו האומות בעלים ואדונים לנו והיו עובדים בנו בפרך אע"פ כן לבד בך נזכיר שמך. ואלו היינו זוכרים שם אלהים אחרים כאויבינו אשר היינו תחתיהם היינו נגולים מידה והיינו במעלה ובגדולה כמוהם ולא רצינו וסבלנו העינוי וזכרנו את שמך לאויבינו ואמרו כי בך בטחונו ולא נמיר אותך באחר: (יד) מתים בל יחיו. ואלהי העמים ההם שלא פנינו אליהם בגלות כי הם מתים ואין בהם ממש, ופירוש לא יחיו אין בהם חיות והם כמו המתים שלא יקומו כמו שאמר ממקומו לא ימיש: לכן פקדת. אתה עליהם ועל עובדיהם והשמדת אותם מן העולם עד שלא נשאר זכר להם: כל זכר. פירוש שום זכר כמו כל מלאכה לא תעשו: (טו) יספת לגוי ה'. אותם השמות השמדת והאבדת אבל הגוי שהוא לך יספת והגדלת להם כל טובה יספת להם לפי שנכבדת עמהם ולא עם הגוים האחרים, לפיכך רחקת אותם עד קצוי ארץ, כלומר טלטלתם הנה והנה והגליתם מארצם עד קצוי ארץ: (טז) ה' בצר פקדוך. כשהיו ישראל בגלות בצרה פקדוך. כלומר אותך לבדך פקדו בעת צרתם לא אחר: צקון לחש מוסרך למו. בעת שהיה מוסרך להם היו

בקרבי י"א וסי' נמסר ביהושע סי' ט': רמה ג' לעיל בקריאה וסי' פן יאמרו ידינו רמה. רמה קרני. רמה ידך בל יחזיון: יחיו ג' וסי' ויאמרו אלי־ם הנשיאים יחיו. מתים בל יחיו. יחיו מתיך נבלתי. ה' עליהם יחיו. וגם אני נתתי להם. מדוע רשעים יחיו. ונמס' גם ביהושע סי' ט': קצוי ארץ ג' וסי' יספת לגוי ה' יספת. נוראות בצדק תעננו. בשמך אלהים כן תהלתך. קדמה ארץ מלעיל:

תולדות אהרן אויתיך. זוהר לך אחרי ז יוחן רשע. מגלה ו': שלום לנו. ברכות נו: בעלונו. זוהר שמות: רפאים. זוהר בראשית:

מצודת ציון

ט): תבל. כן נקרא מקום המיושב: (י) יוחן. מל' חנינה וחסד: נכחות. ענין ישרות כמו נכוחים למבין (מש' ח): יעול. מל' עול: (יא) יחזיון. ענין הסתכלות כמו ואתה תחזה (שמות יח): קנאת. ענין נקמה: (יב) תשפות. ענין עריכה וסדור כמו שפות הסיר (יחזקאל כד): (יג) בעלונו. ענין אדון ומושל כמו אם בעליו עמו (שמות כב): זולתך. כמו בלעדיך: (יד) רפאים. הם המתים כי נרפו ונחלשו ע"י המיתה וכפל הדבר במ"ש: פקדת. ענין נואת הפורענות כמו יפקוד ה' על צבא המרום (לעיל כד): ותשמידם. ענין כליון: כל זכר. שום זכר וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ) ור"ל שום מלאכה: למו. להם: (טו) יספת. מל' תוספה: כל. כמו בכל ותחסר הבי"ת: (טז) פקדוך. ענין זכרון כמו וה' פקד את שרה (בראשית כא): צקון. מל' יציקה ושפיכה ויאמר כן על הרבות הפלל וכן ישפוך שיחו (תהלים קב)

מצודת דוד

היא עת שמחשבת האדם פנויה ממחשבות הטורדות: אף רוחי בקרבי. ר"ל כל עוד שרוחי בקרבי אשחר ואדרוש לך: כי כאשר וכו'. ר"ל כי אמרתי גם המשפט לטובה היא כי כאשר תבוא משפט בארץ אז יושבי תבל למדו צדק ועזבו הרשע מפחד המשפט הבא: (י) יוחן רשע. ר"ל וכי מהדין שיוחן הרשע הלא בל למד צדק אף מיראת המשפט: בארץ נכוחות יעול. עם כי הוא בארץ שהבו לעשות נכוחות ונוסרו בעבור המשפט הבאה הנה הרשע הזה לא כן יעשה כי יאחז דרכו לעול עוד: ובל יראה. ואינו מסתכל בגאות ה' ר"ל חושב שבא במקרה ולא מעשה ה' המה שמתגאה לשלם גמול: (יא) רמה ידך. כשרמה ידך להכות ברשעים הללו אינם מסתכלין שרמה ידך כי יחשבו למקרה: יחזו. לכן יראו תשועת ישראל ויבושו אז ברואותם הקנאה שיקנא ה' לעמו כי אז לא יוכלו לחשוב שבא במקרה כי יראו העם עם נושעים מעמים רבים: אף אש. ר"ל אף יראו משפט נקמתך שהאש תאכל צריך והם הגוים לישראל וכאלו צרו למקום: (יב) ה' תשפות וכו'. ר"ל אתה ה' הערוך לנו שלום כי גם כל המעשים הבאים עלינו בין טוב בין רע הלא הכל אתה פעלת לנו ולא באו במקרה ואם כן הואיל והכל בידך ערוך לנו שלום: (ג) ה' אלהינו וכו'. הוא דרך רצוי לומר ראוים אנו לשלום: לבד בך. אבל לא שמענו אליהם כי בך לבד נזכיר שמך לומר שאתה לבדך [illegible] אלהים ואין מי לשתף עמך: (יד) מתים. כי מתים המה ואין בהם חיות: בל יקומו. לא יוכלו לקום על רגליהם. לכן פקדת. [illegible] (טו) יספת לגוי ה'. [illegible] עמך [illegible] שם עכ"ז הודו כבודך ולא מרו בך ואף כי הרחקתם ממקומם ללכת גולה בכל קצות הארץ לא זזו ממך: (טז) בצר. [illegible] ודורשים אליך בתפלה

ותפלה: מוסרך למו. בהיות מוסר יסוריך באין עליהם וכך הוא תפלתם: (יז) כמו הרה תקריב ללדת וגו'. כן היינו מפניך. רואים אנו שהם מיני סימני ישועה וגאולה: מפניך. מפני גזירותיך: (יח) הרינו חלנו. חיל כיולדה כאלו ילדנו רוח ואין ישועה: ישועות בל נעשה ארץ. בכל כאלו קרובים אנו להגאל והוא סבלנו וצרתינו אין אנו מכירים לנו ישועה: ובל יפלו. אין נופלין הכשדים שהם יושבי תבל שכבשו ומלאו את הארץ ויונתן תרגם בל יפלו ל' ונפלינו אני ועמך (שמות לג) אין יושבי תבל יכולין לעשות פלא: (יט) יחיו מתיך. כאן התפלל שיחיו הצדיקים בבקשה ממך יחיו אותן שמומתין עליך יצא דבר מלכות מלפניך לומר נבלתי יקומון נבלות עמי שנבלו עצמן עלי להם תהי תקומה זו חילוף למה שכתוב למעלה רפאים בל יקומו אבל אלו יקומון: הקיצו ורננו. כל זה יאמר להם הקב"ה הקיצו ורננו ל' צווי הוא זה: כי טל אורות טליך. כי נאה לך לעשות כן שיהא טל תורתך ומצותיך להם טל של אור: וארץ רפאים תפיל. ולארץ ולעפר תפיל את ארץ רפאים שריפו ידיהם מתורתך: רפאים תפיל. לפי שאמר ובל יפלו יושבי תבל חוזר ואומר אתה תפילם כי אין בצדקותינו כדי להפילם: (כ) לך עמי בא בחדריך. תשובה זו השיבהו לנביא לך עמי בא בחדריך בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ד"א התבונן על מעשיך בחדרי לבך כך דרש רבי תנחומא: וסגור דלתך בעדך. ת"י עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך ורבי תנחומא דרש סגור דלתי פיך שלא תהרהר אחר מידת הדין: חבי. התחבאי מעט עד יעבר זעם כי אותו אפקוד על שונאיך: (כא) כי הנה ה' יוצא וגומר. ממדת הרחמים למדת הדין: יושב הארץ. הוא הר שעיר: על הרוגיה. שהרגו בישראל: (א) על לויתן נחש בריח וגו'. ת"י על מלכא דאתרברב כפרעה מלכא

שופכים לפניך תפלה כי יודעים היו כי הצרה הבאה להם בגלות מוסרך היה ולא בדרך מקרה אלא שהיית מיסר אותם על עונם והם היו מתודים ומתפללים לפניך כן היה דרכם והקם כל זמן שהיו בגלות: לחש. הנו"ן נוספת כנו"ן אשר לא ידעון אבותיך, והוא חסר פ"א הפעל ושרשו יצק, ולחש פירוש תפלה, נקראת כן לפי שהיא נאמרת בלחש, וי"ת ה' בעקא וגו', ר"ל בעתות השמד בגלות בשעה שהיו גוזרים עליהם שלא ללמוד תורה ושלא לעשות מצות והם היו לומדים ועושים בחשאי: (יז) כמו הרה. פירשו א"א ז"ל דבק עם הפסוק שלמעלה צקון לחש מוסרך למו, אמר כל כמה שתכה ותיסרם הם בכל עת שבים אליך ויאהבוך, כמו הרה תקריב ללדת כי בעת שהיא קרובה ללדת חבליה יותר חזקים ואע"פ שהיא יודעת כי בעלה גרם לה זה אינה שונאה: אותו ובאותה שעה שהחבלים חזקים היא תאהבנו, וכן היינו מפניך כי בעת שתכנו ותיסרנו אנו אוהבים אותך יותר ושבים אליך בכל לב: (יח) הרינו חלנו כמו ילדנו רוח. פירש אדוני אבי ז"ל היולדת כאשר ילדה ידעה כי כבר נמלטה, אך ענינו כמו האשה שתקריב ללדת ולא עתה ולא ילדה וזהו כמו רוח, ואינה במה' בהפסק החבלים כי יודעת היא כי בקרוב תעמד עוד במשבר בנים, כן היינו אנחנו בגלות כי בעת שהיינו נמלטים מצרה לא היינו שמחים כי ידענו כי אחרת תכופה ועתידה לבא אחריה. כן בענין זה היינו בכל ימי הגלות כי דבר הישועות אשר הבטחתנו לא היה נעשה בארץ: ובל יפלו יושבי תבל. לא היו נופלים ממלכות העכו"ם כי אותו דבר הוא סימן לישועתינו כשיפלו הם נקום אנחנו ובכל עת שהיינו נצולים מצרה לא היינו שמחים בזה כי היינו יודעים כי לא הגיע עת הישועה ולא היינו רואים שהיו נופלים יושבי תבל: נעשה. נפעל עומד: (יט) יחיו מתיך. אמר אז בעת הישועה יחיו מתיך כי עתיד הקב"ה להחיות מתים בעת הישועה וכן אמר בנבואת דניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. וכבר כתבנו בתחילת פרשה זו שהיא ביום ההוא יושר השיר הזה, והשיר הוא ענין הפרשה הזאת עד זה הפסוק, ואמר הנביא אז יחיו מתיך וכנוי הוא כנגד האל. ר"ל הצדיקים שהם לאל כמו שאמרו רבותינו ז"ל גשם לברכה כי תחית המתים לצדיקים ולא לרשעים וכן נראה בזה הפסוק שאמר מתיך וכן בנבואת דניאל שאמר ורבים ואמר נבלתי יקומון, והסר עם או כ"ף כנבלתי או עם נבלתי. אומר כשתקום נבלתי מן העפר יקומו גם כן שאר הצדיקים והוא היה בוטח באמת שיקום שהיה יודע בעצמו שהוא צדיק: הקיצו ורננו. ויאמר כל אחד לחברו הקיצו ורננו שוכני עפר, או יצא קול מן השמים ויאמר להם זה: כי טל אורות טלך. אורות הם ירקות, כמו ללקט אורות, אמר על דרך משל טל הראוי לירקות הוא טלך כמו שהטל מחיה הירקות ומצמיחם כן טלך אמר כנגד השם שיחיה המתים: וארץ רפאים תפיל. הארץ תשליך המתים ממנה ולחוץ, לשון האשה המפלת והארץ כמו והארץ נעדרה ממנו ה"א הידיעה או יהיה תי"ו תפיל כנגד האל אמר, תחיה מתיך אבל הרשעים והם הרפאי' תפיל אותם לארץ עד שלא תחיה אותם: (כ) לך עמי. זה הפסוק אמר במלחמת גוג ומגוג שתהיה צרה לישראל מעט זמן אמר דרך משל לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך, וזה משל להסתר במעשים טובים ובתשובה שלמה, כי כמעט רגע יהיה הזעם ויעבור והטובים ימלטו, כמו שאמר כל הנמצא כתוב בספר: חבי. אמר לשון נקבה כנגד עמי שזכר כי עם מצאנו בלשון נקבה, כמו מדוע שובבה העם הזה. וחטאת עמך. אבל ברוב הוא לשון זכר. ויש מפרשים אותו שם בפלס שבי לבי. ודלתיך כתיב ביו"ד לשון רבים וקרי דלתך לשון יחיד על דרך כלל, ואינו ממשקל דלת בסגול. כי היחיד אומר דלתך. כמו ויקוב חור בדלתו: יעבור. כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף מפני המקף: (כא) כי הנה ה' יוצא ממקומו. על דרך משל כמו שאמר גם כן ויצא ה' ונלחם בגוים ההם וכל עונם שקדם יפקד עליהם בעת ההיא וכל דם נקי ששפכו יפקד עליהם וכאשר לא ינקם הדם יראה כאלו הוא מכוסה תחת הארץ וכשינקם כאלו הוא מגולה, וכן אמר איוב ארץ אל תכסי דמי, לפיכך אמר ולא תכסה עוד על הרוגיה, וזכר הדם ולא זכר החמסים האחרים שעשו כי הדם הוא החמס הגדול. וכן אמר בנבואת יואל ונקיתי דמם לא נקיתי: (א) ביום ההוא. הקשה הגדולה והחזקה: הכפל לחזק כריתתן שההרג בגוים שלא היתה כמוה, וכל זה במלחמת גוג ומגוג כמו שפירשנו. ולויתן שזכר הוא משל
על

מוּסָרְךָ לָמוֹ׃ יז כְּמוֹ הָרָה תַּקְרִיב — ל
לָלֶדֶת תָּחִיל תִּזְעַק בַּחֲבָלֶיהָ כֵּן — ד'
הָיִינוּ מִפָּנֶיךָ יְהוָה׃ יח הָרִינוּ חַלְנוּ
כְּמוֹ יָלַדְנוּ רוּחַ יְשׁוּעֹת בַּל־
נַעֲשֶׂה אֶרֶץ וּבַל־יִפְּלוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ — ה' וכטעם
יט יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן הָקִיצוּ — ז': כ' : כ'
וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אוֹרֹת — כ'
טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל׃ — ג'
כ לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר — כ'
דְּלָתֶיךָ בַּעֲדֶךָ חֲבִי כִמְעַט־רֶגַע עַד־ — דלתך ק'
יַעֲבָור־זָעַם׃ כא כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא — ז' מ"ל. כ' חסר בסיפרא
מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֲוֺן יֹשֵׁב־הָאָרֶץ
עָלָיו וְגִלְּתָה הָאָרֶץ אֶת־דָּמֶיהָ וְלֹא־ — ג' ומ"ל
תְכַסֶּה עוֹד עַל־הֲרוּגֶיהָ׃ — כ'. כ' חד מ"ל וחד חסר

כז א בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה

אוּלְפַן אוֹרַיְתָךְ בַּחֲשַׁי׃
יז כִּמְעַדְיָא דִמְטָא דִבְעִדָן
מֵילְדָא זָיְעָא וּמְצַוְחָא
בְחֶבְלָהָא כֵּן הֲוֵינָא מִן קֳדָם
דַחֲבְנָא קֳדָמָךְ יְיָ׃ יח אֲחַדְתָּנָא
עָקָא כִּמְעַדְיָא דִמְטַת עִדָן
מֵילְדַהּ קְלִיל כְּרוּחָא פּוּרְקָן
לָא אִיתִיאוּ אַרְעָא לָא עֲבָדוּ
אַף פְּרִישָׁן לָא יָכְלִין לְמֶעְבַּד
דְּדָיְרִין בְּתֵבֵל׃ יט אַתְּ הוּא
מַחֵי מֵיתִין גַרְמֵי נִבְלַתְהוֹן
אַתְּ מְקִים יְחוֹן וִישַׁבְּחוּן קֳדָמָךְ
כָּל דַהֲווֹ רְמַן בְּעַפְרָא אֲרֵי
טַל נְהוֹר טַלָּךְ לְעָבְדֵי
אוֹרַיְתָךְ וּרְשִׁיעַיָּא דִי יְהַבְתָּא
לְהוֹן גְבוּרָא וְאִינוּן עֲבָרוּ עַל
מֵימְרָךְ לְגֵהִנָּם תִּמְסַר׃
כ אֱזֵיל עַמִּי עֲבִיד לָךְ עוֹבָדִין
טָבִין דִיגְנוּן עֲלָךְ בְּעִדַן עָקָא
אִטְמַר כִּזְעֵיר זְמַן עַד דְיֶעְדֵי
לוּט׃ כא אֲרֵי הָא יְיָ מִתְגְּלֵי מֵאֲתַר שְׁכִנְתֵּיהּ לְאַסְעָרָא חוֹב יָתֵיב אַרְעָא עֲלוֹהִי
וּתְגַלֵּי אַרְעָא עַל דַם זַכַּאי דְאִתְשֵׁיד בַּהּ וְלָא תְכַסֵּי עוֹד עַל קְטִילָהָא׃ א בְּעִדָּנָא
הַהִיא יַסְעַר יְיָ בְּחַרְבֵּיהּ רַבְּתָא

וארץ ג' בקריאה וסי' וארץ רפאים תפיל. כי הנה ברא שמים חדשים. שמים לרום וארץ לעמק. וכל שמים וארץ דכוו': יעבור ז' מ"ל וסי' חבי כמעט רגע עד יעבור. וסלעו ממגור יעבור. ומאלהי משפטי יעבור. ירדפם יעבור שלום. חק נתן ולא יעבור. ורתי פרס ומדי ולא. קימו וקבלו היהודים:

תולדות אהרן כמו הרה. זוהר תצא: הרינו. נדה ה (יבמות ו): יחיו מתיך. כתובות קיא סנהדרין צ זוהר חיי שרה תרומה ויקהל (ברכות ט תענית סג): הקיצו. סוטה ה: טל אורות. כתובות קיא: לך עמי. ב"ק ס סנהדרין כה קה עכו"ם ד' זוהר וישב: כמעט רגע. ברכות ז (ברכות יא):

מצודת דוד

בתפלה: לקון לחש. שפיכת תפלה מצויה ביניהם כאשר בא להם מוסרך: (יז) כמו הרה. ר"ל וכה יאמרו בתפלתם הנה כמו אשה הרה אשר תקריב ללדת שאז תאחוז חלחלה ותזעק בעבור ייסורי חבלי הלידה כן היינו גם אנחנו חלים ורועדים מפני זעמך: (יח) הרינו חלנו. לפי שאנו מובטחים להגאל אחז במשל מאשת לידה שיש לה צער הריון וחיל הלידה ויולדת רוח בעלמא שאין לה במה להתנחם על הצער שסבלה ור"ל יאמרו בתפלתם הלא דמינו לאשת לידה כזאת כי סבלנו קושי השעבוד ואין במה להתנחם כי עדיין לא נעשה ישועה בארץ ועדיין לא נפלו הכשדים שכבשו ומלאו פני תבל: (יט) יחיו מתיך. אמר דרך תפלה ובקשה קרב יום יעמדו בתחיה אלו המומתים על קדוש שמך: נבלתי יקומון. יצא דבר מלכות מלפניך לומר נבלתי יקומון ר"ל נבלת עמי שנבלו עצמן עלי יקומון בתחיה ואתם שוכני עפר הקיצו מפינת המיתה ושבחו לה': כי טל. כי טל התחיה שאוריד עליך יהיה כטל היורד על הצמחים שמגדל אותם כן יהיו המתים על ידי טל תחיה: וארץ וכו'. הארץ תפיל ותשליך לחוץ את המתים הקבורים בה: (כ) לך עמי. מאמר הנביא בדרך משל בוא בחדרך וסגור הדלת בעדך שלא יוכל לבוא מי אשלך לעשות עמך רעה וסתרי כשיעור רגע מועטה עד אשר יעבור הזעם וילך לו ורוצה לומר סתרי עצמך במסתר תשובה ומעש"ט להגן עליך מזעם הצרות שיבואו קודם בוא הגאולה: (כא) יוצא ממקומו. הוא ענין משל וכמ"ש ויצא ה' ונלחם בגוים (זכריה יד): לפקוד. לזכור עון יושב הארץ על היושב בה לשלם גמול המפעל: וגלתה. הארץ תגלה את הדם על ההרוגים הנקברים בה: **כז** (א) יפקוד ה'. ישגיח להכות בחרבו: על לויתן נחש בריח. הוא משל על ישמעאל שהוא מבריח

מצודת ציון

קב): לחש. ר"ל תפלה הנאמרה בלחש ובקול נמוך: מוסרך. משפט ויסורין: למו. להם: (יז) תחיל. מל' חיל וחלחלה: בחבליה. הם מכאובי הלידה כמו שמה חבלתך אמך (ש"ה ח): מפניך. ענין כעס וזעם כמו פני ה' חלקם (איכה ד): (יח) הרינו. מל' הריון: חלנו. מל' חיל וחלחלה: (יט) נבלתי. אף גוף הצדיק המומת יקרא נבלה כמו את נבלת איש האלהים (מ"א י"ג): הקיצו. ענין הערה כמו לא הקיץ הנער (מ"ב ד): אורות. הוא שם צמח מה כמו ללקט אורות (שם): רפאים. כן יקראו המתים על כי נרפו ונחלשו ע"י המיתה: (כ) בעדך. כנגדך: חבי. מלשון מחבואה ומסתור: זעם. כעס: (כא) לפקוד. ענין זכרון: וגלתה. ל' גלוי: (א) יפקוד. ענין השגחה: לויתן. הוא הדג הגדול שבים וכן תמשוך לויתן בחכה (איוב מ)

על מלכי העכו״ם החזקים . ולויתן הוא הדג הגדול אשר בים . ויקרא גם כן תנין . כי כן כתוב ויברא אלהים את התנינים הגדולים , לפיכך המשיל העכו״ם הגדולים בלויתן ותנין , והתנין הוא הנחש , ומה שאמר בריח ואמר עקלתון כאלו היה מבריח הים מן הקצ׳ אל הקצה מרוב גדלו ובמקומות מעקל עצמו מרוב ארכו לפיכך נקרא עקלתון , ומה שאמר לויתן לויתן התנין שלשה רמז למלכות אדום וישמעאל ומלכות ההודיי׳ שלושתי׳ וי״מ נחש בריח התלי שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה גם הוא עקלתון . ועליו נאמר חוללה ידו נחש בריח . ולפירוש הזה גם כן הוא משל על גדולי העכו״ם , וכן הוא בפרקי דרבי אליעזר התלי מגיד המאורות ונטוי מן הקצה אל הקצה כבריח נחש עקלתון : (ב) ביום ההוא כרם חמר ענו לה . פירוש לכנסת ישראל שירו לה וענו לה כרם חמר כרם שעושה יין טוב . ולפי שהנביא בתחילת נבואתו קרא לה כרם שעושה באושים ולא ענבים לפיכך אמר כי בעת ההיא שהיא עת הישועה אז יקראו לה כרם חמר שעוש׳ ענבים טובי׳ שיצא מהם יין תשוב אדום טוב , כי חמר ענין אדמימות וכן אמר יין חמר רוצה לומר שאודם היין בו כי כן חשיבות היין אדמימותו , כמו שאמר אל תרא יין כי יתאדם , ותרגם יין חמרא , והאדום יקרא בערבי אל חמר : (ג) אני ה׳ נוצרה . הפך מה שאמר הסר משוכתו והיה לבער : לרגעים אשקנה . הפך מה שאמר ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר : פן יפקד עליה . פירש אדוני אבי ז״ל עליה מן עלה זית , אמר לרגעים אשקנה פן יחסר אפי׳ העלים שלה כל שכן הפרי , או פירוש פן יפקד שהאויב עליה לילה ויום אצרנה , ופירוש המשל אני ה׳ נוצרה בהשגחתי תמידה עליה , כמו שאמר ושמתי פני עליהם לטובה : לרגעים אשקנה . שאשפיע עליהם רוח דעת ורוח נבואה כמים לרוב , כמו שאומר כי מלאה הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסים , ונאמר אשפוך רוחי על כל בשר ואינו אומר כל בשר אלא על ישראל , כמו שאומר אחר כן ונבאו בניכם ובנותיכם וגו׳ : אצרנה . בקמץ חטף הנ״ו במקצת ספרים : (ד) חמה אין לי . כי אינה ממדותי אלא ארך אפים , ואע״פ שכתוב נוקם ה׳ ובעל חמה הרי פירש אחריו נוקם הוא לצריו להם הוא נוקם ונוטר לעת יבא אידם , ואע״פ שמאריך להם זמן רב טובה זה כדי להאבידם ולהשמידם מכל , כמו שאומר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו , ואומר להשמדם עדי עד , אבל לישראל אינו עושה כן אלא כשחטאו מעט מעט הוא פוקד עונם ואינו שומר להם עד שיכלם כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע״כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם , לפיכך אמר חמה אין לי , כלומר על ישראל שאם היה לי חמה מי הוא שיתן לי שמיר ושית , כלומר הכרם שנותן לי שמיר ושית במקום ענבים אם היה לי חמה הייתי פוסע בה בפסיעה אחת והייתי שורפה כלה כאחד במלחמה כשאני נלחם עמה על כל עונותיה , כן פירש לי אדוני אבי ז״ל הפסוק , והוא הטוב שבפירושים : שמיר שית . חסר וי״ו השמוש כאלו אמר שמיר ושית , כמו כמש ירח ראובן במעון , והדומים להם , שמיר שית הם מיני קוצים : (ה) או יחזק במעוזי . או יחזק בתורתי , כלומר הייתי מכלה אותם או היה מחזיק במעוזי , כלומר תורתי שהיא מעוז להם : יעשה שלום לי . כלומר יבא זמן עוד שיעשה שלום לי : שלום יעשה לי . הכפל לחזק השלום שלא תהיה עוד מלחמה בין האל ובין ישראל והוא זמן הישועה , וזהו שאמר אחריו : (ו) הבאים . כלומר הימים הבאים והוא זמן הישועה כמו הנה ימים באים נאם ה׳ והקמותי לדוד צמח צדיק וגו׳ , ואז בימים ההם ישרש יעקב , ופירוש ישרש יתן שרש כמו שאמר ויך שרש כלבנון כי עתה בגלות הוא כמי שאין לו שרש אבל בימים ההם ישרש מלמטה ויציץ פרח מלמעלה : ומלאו פני תבל תנובה . כלומר כתנובה כמו שאמר ויציצו מעיר כעשב הארץ , ותנובה תבר

רַבְּתָא תַקִּיפְתָּא וְחַסִּנְתָּא עַל מַלְכָּא דְאִתְרַבְרַב כְּפַרְעֹה מַלְכָּא קַדְמָאָה וְעַל מַלְכָּא דְאִתְגָּאֵי כְּסַנְחֵרִיב מַלְכָּא תִנְיָנָא וְיִקְטוֹל יָת מַלְכָּא דְתַקִּיף כְּתַנִּינָא דִי בְיַמָּא : ב בְּעִדָּנָא הַהִיא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּהִיא כְּכֶרֶם נְצִיב בְּאַרְעָא טָבָא שַׁבַּחוּ לַהּ : ג אֲנָא יְיָ נָטַר לְהוֹן קְיָם אֲבָהַתְהוֹן וְלָא אֲשֵׁיצֵינוּן אֶלָּא בִּזְמַן דְּאִנּוּן מַרְגְּזִין קֳדָמַי אֲנָא מַשְׁקֵי לְהוֹן כָּס פּוּרְעָנוּתְהוֹן אִלּוּלֵי חוֹבֵיהוֹן גָּרְמִין לְאִתְפְּרָעָא מִנְּהוֹן כְּבַר לֵילֵי וְיֵמָם מֵימְרִי מְגֵין עֲלֵיהוֹן : ד הָא גְבוּרָן סַגִּי קֳדָמַי הֲלָא אִם יְשַׁוּוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא אֶשְׁלַח רוּגְזִי וַחֲמָתִי בְּעַמְמַיָּא דְמִתְגָּרוֹן בְּהוֹן וַאֲשֵׁיצֵינוּן כְּמָא דִמְשֵׁיצֵי אֶשָּׁתָא הוּבָאִי וּבוּר כַּחֲדָא : ה אִם יִתְקְפוּן בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתִי אִתְעֲבֵיד שְׁלָמָא לְהוֹן מִכְּעַן שְׁלָמָא יִתְעֲבֵיד לְהוֹן : ו יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן תַּמָּן יִתְיַלְּדוּן דְּבֵית יַעֲקֹב יִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן

בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת־הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם : ב בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ־לָהּ : ג אֲנִי יְהוָה נֹצְרָהּ לִרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ לַיְלָה וָיוֹם אֶצֳּרֶנָּה : ד חֵמָה אֵין לִי מִי־יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת בַּמִּלְחָמָה אֶפְשְׂעָה בָהּ אֲצִיתֶנָּה יָּחַד : ה אוֹ יַחֲזֵק בְּמָעֻזִּי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־לִּי : ו הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה :

ב׳ חסר וג׳ ל׳ חסר בליש׳ ג׳ ל׳ והחסר

מלכא קדמאה ועל מלכא דאתגאי כסנחריב מלכא תנינא . בריח ל׳ פשוט כבריח הזה לפי שהוא ראשון : עקלתון . לשון כפול לפי שהוא שני ואומר אני לפי שאלו שלש אומות חשובות מצרים ואשור לכך אמר על אלו כמו שאמר בסוף הענין ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים : לויתן נחש בריח הוא מצרים לויתן נחש עקלתון . הוא אשור והרג את התנין : אשר בים . היא יושבת בלב ימים וכן כתיים קרויים איי הים : (ב) ביום ההוא . בעת הגאולה ישירו לישראל זו היא כרם חמר הוציאה יינה הטוב . חמר וויניש בלע״ז : (ג) אני ה׳ נוצרה . בעת הגלות : לרגעים אשקנה . מעט מעט אני משקה אותה כוס פורענות הבא עליה פן אפקד עליה בבת אחת ואכלנה לכך לילה ויום אני מתבונן בה ויונתן תירגם אם לא שאני פוקד עליהם עונות שהם מרגילים לפני לילה ויום הייתי מגין עליהם : (ד) חמה אין לי . אין לי פה להגביר חמתי על העכו״ם לפי שאף ישראל חוטאין ומדת הדין מקטרגת : מי יתנני שמיר שית במלחמה . בבני מלחמתי והוא ישמעאל מי יתנני ואוכל לפקוד עליהם ולא תוכל מדת הדין למחות שישובו ישראל בתשובה והוא נותנת את שמיר ושית בבני מלחמה אפשע בפסיעה על מדת הדין ואפקוד עליהם אף יתרון ונוספות על עונם ואציתם יחד כן ת״י על האומו׳ ורז״ל פירשו על ישראל והוא מוסב על הכר׳ חמה אין לי בכל הכעסים שהכעיסני הכר׳ הזאת לא אוכל לשפוך חמתי לבערה מפני השבועה שנשבעתי לאבותיהם מי יתנני כימים שעברו לולי השבועה הייתי שמיר ושית ופושע בכרם ואציתנה יחד : (ה) או יחזק במעוזי . או ל׳ אם כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כא) או יחזיק עמי במעוזי שלא יבקש מעוז אלא מעוזי או יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי׳ שמתקשקשת בי על שאיני נוקם בצרי ואנקם בהם : שלום יעשה לי . ממדת הדין שלא יוכל לקטרג ולומר מה נשתנו אלו מאלו : (ו) הבאים ישרש יעקב . הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים למצרים אשר השריש יעקב גלו ופרחו שם

עד

לרגעים ד׳ בקריאה וסי׳ אני ה׳ נצרה . חרדות ילבשו על הארץ ישבו . חרדו לרגעים איש לנפשו . לרגעים

תולדות אהרן בחרבו הקשה . ב״ב עד : נוצרה (ברכות יד עכו״ם מג) : חמה אין לי . נדרים ל״ב עכו״ם ד : במעוזי . סנהדרין צט : שלום לי . זוהר ויקרא : הבאים ישרש . שבת קמה :

מצודת ציון

(א) נחש . הלויתן הוא דומה לנחש : בריח . כענין מטה המושם לסגור השער **ומבריח מקצה** השער עד קצהו ולכן יקרא הלויתן בריח כי מבריח מקצה הים עד קצהו : **עקלתון , ענין** עקום ועוות כמו ארחות עקלקלות (שופטים ה): התנין . כן נקרא הדג הדומה למראית הנחש וכן התנינים הגדולים (בראשית א) : (ב) חמר . ענינו יין משובח כמו תשתה חמר (דברים לב): ענו . ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו׳ קול רם (שם כז) : לה . עליה : (ג) נוצרה . ענין שמירה כמו נוצר חסד (שמות לד): לרגעים . מל׳ רגע : יפקד . ענין חסרון כמו כי יפקד מושבך (ש״א כ) : עליה . עלי הגפנים : אצרנה . אשמרנה : (ד) חמה . ענין כעס : שמיר שית . כמו שמיר ושית והחסר הוי״ו והם מיני קוצים וכן ועלה שמיר ושית (לעיל ה): אפשעה . כמו אפסעה בסמ״ך וענינו פסיעת הרגל : אציתנה . ענין הדלקה והבערה כמו ותצת בסבכי היער (לעיל ט): (ה) יחזק . ענין אחיזה כמו ויחזיקו האנשים בידו (בראשית יט) : במעזי . מלשון עוז וחוזק וכן נקראת התורה כמו שכתוב ה׳ עוז לעמו יתן (תהלים כט) : (ו) יציץ . כענין הפרח וגדול ממנה וכן נאמר ויצא פרח ויצץ ציץ (במדבר י״ז) : תנובה . כמו כתנובה ותחסר הכ״ף כמו ייטב גהה (משלי יז) ומשפטו כגהה , ותנובה ענינו למחי השדה **כמו** מתנובות

מצודת דוד

ברוב הישוב מהקצה אל הקצה כמו הלויתן שמבריח את הים מקצה אל הקצה : ועל לויתן נחש עקלתון . הוא משל על שהוא מעוקל במעשיו כמו הלויתן שבעבור רוב ארכו מעקל עצמו במקומות מהים : התנין אשר בים . הוא במשל על יתר האומות השוכנים באיי הים שאינם לא מאמונה ולא מהמוגם : (ב) כרם חמר ענו לה . כולם ירימו קול על ישראל לומר שהוא כרם המוציא יין משובח לא כמו לשעבר שנאמר בה ויקו לעשות ענבים ויעש באושים (לעיל ה) : (ג) אני ה׳ נוצרה . מעתה אשמרה לא כמו לשעבר שנאמר בה הסר משוכתו והיה לבער וגו׳ : לרגעים אשקנה . בכל רגע אשקה אותה במי מטר ולא כמו לשעבר שנאמר בה ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר : פן יפקוד עליה . כי פן יהיה וחסר העלים שלה ע״י כמישה לכן אצרנה לילה ויום להשקותה בזמנה ור״ל לומר אחוס על העלין וכל שכן על הענבים והוא דרך משל לומר אשפיע להם הרבה טובה מגדוליהם ועד קטניהם : (ד) חמה אין לי . גם מאז לא הערתי עליהם כל חמתי כי אם הייתי מעיר כל חמתי אז מי הוא שית לי שמיר ושית כלומר זה הכרם שנתן לי מאז שמיר ושית במקום ענבים אם היה לי חמה מרובה הייתי פוסע בה בפסיעה אחת והייתי שורפה כולה כאחד במלחמה כשאני נלחם עמה להפרע ממנה על עונותיה : (ה) או יחזיק במעוזי . ר״ל או הייתי שורפה כאחת או היה כ״א שב מדרכו לאחוז במעוז שלי היא התורה שהיא לחוזק ועוז : יעשה שלום לי . אז היה עושה שלום עמדי ולא הייתי נלחם בו : שלום וכו׳. כפל הדבר לחוזק הענין : (ו) הבאים . תחסר מלת בימים ר״ל **בימים** הבאים ומעצמו יובן החסרון וכאומר אם מאז לא הערתי כל חמתי כ״ש בימי הגאולה ארחם עליהם ויתן יעקב את שרשו להיות מתפשט למרחוק וישראל יציץ ויפרח ר״ל ימשלו עד למרחוק ויגדלו **עד מאד : תנובה** . כלמחי האדמה :

הכמכת

ז הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג׃ ח בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ ט לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֺן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃ י כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ׃ יא בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃ יב וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה

דְבֵית יִשְׂרָאֵל וְיִמְלוֹן אַפֵּי תֵבֵל בְּנֵי בְנִין׃ ז הַכְּמַחֲתָא דַהֲוָה מָחֵי מְחוֹהִי אִם כְּקָטוֹל קָטִילוֹהִי יִתְקְטִיל׃ ח בְּסָאתָא דַהֲוֵיתָא כָּאֵיל בָּהּ יְכִילוּן לְדַהֲוֵיתָא שָׁלַח וּמְעִיק לְהוֹן הֲגֵי עֲלֵיהוֹן בְּמֵלָא מַתְקִיף עֲלֵיהוֹן בְּיוֹם לְוָט׃ ט בְּכֵן בִּדְנָא יִשְׁתְּבִיקוּן חוֹבֵי בֵית יַעֲקֹב וְדֵין כָּל עוֹבָדֵי אַסְטָיוּת חוֹבוֹהִי בְּשַׁוְיוּתֵיהּ כָּל אַבְנֵי אֱגוֹרָא כְּאַבְנֵי נִיר מְנַפְּצָן לָא יִתְקַיְמוּן אֲשֵׁרַיָא וְחַנִּסְנַסַיָּא׃ י אֲרֵי קַרְתָּא דַהֲוָת כְּרִיכָא בִּלְחוֹדָהּ תִּתַּב תְּהֵי מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא כְּמַדְבְּרָא בָּהּ יְגִיחוּן צַדִּיקַיָּא וְיִבְזוּן יָת נִכְסָהָא וְיִסוֹפוּן מַשְׁרְיָתְהָא לְמִפַּק׃ יא יִתְקְצַר חֵילֵיהוֹן וְיִבְהֲתוּן בְּעוֹבָדֵיהוֹן יִתַּבְּרוּן נְשַׁיָּא עָלָן לְבֵית דַחֲלַתְהוֹן וּמַלְפָן יַתְהוֹן אֲרֵי לָא עַם סוּכְלְתָן אִנּוּן עַל כֵּן לָא יְרַחֵם עֲלֵיהוֹן דַעֲבָדִינוּן וּדְבָרְנוּן לָא יָחוּס עֲלֵיהוֹן׃ יב וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְרְמוֹן קְטִילִין

קדם

ל׳ . ל׳ — ל׳ . ל׳ . ל׳ — ל׳ . ל׳ — י״א בטעם בספרא . ד׳ — ל׳ חסר — ל׳ — ל׳ וחסר — ד׳ וחסר — ח׳ — ג׳ . ל׳ — ל׳ . ל׳ — ג׳ וקלרכס . ג׳ — ל׳ ומ״ל — ג׳ מ״ע בספר׳ — ל׳ וחסר — י״ג . ל׳

תכחננו : יכפר ד׳ וסי׳ ולארץ לא יכפר . אם יכפר העון הזה . בזאת יכפר עון יעקב . בחסד ואמת יכפר עון . ונמסר גם בסדר מסעי : משלח ג׳ בקריאה וסי׳ נוה משלח ונעזב . והיה כעוף נודד . ונער משלח תולדות אהרן בסאסאה. שבת קה סוטה ח ע סנהדרין ק (סוטה יז) : כאבני גיר . עכו״ם נד : ביבוש קצירה. ב״ב י : עם בינות . סנהדרין לב :

רשי

עד (אשר) מלאו פני תבל תנובה : (ז) הכמכת מכהו הכהו . הראיתם בגבורתי שכמכת שמכה יעקב הכתיו הם טבעום במים ואני טבעתים במים יש תמיהות שהם מתקיימו׳ כגון זו וכגון (שמואל א ב׳) הנגלה נגלתי אל בית אביך (יחזקאל ח) הרואה אתה מה המה עושים : אם כהרג . ישראל שהיו הרוגיו של פרעה הורגיו פרעה ועמו : (ח) בסאסאה. באותה מדה : בשלחה תריבנה. כששילחה מצרים את ישראל תריבנה המדה בסאה שלה : הגה ברוחו הקשה. הגה . דבר כדבורו הקשה: ביום קדים. ביום ויולך ה׳ את הים ברוח קדים עזה (שמות יד) : (ט) לכן . גם עתה בזאת היה מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז : וזה כל פרי. הטוב לו תהסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקרות וכן (תהלי׳ קלז) ונפץ את עולליך וכן (ירמיה יג) ונפצתים איש אל אחיו . גיר מין צבע הוא : לא יקומו אשרים וחמנים . למען לא יקימו להם עכו״ם : (י) כי עיר בצורה בדד . כי בעשותם זאת עיר בצורה של ישמעאל תהיה בדד והנוה יהיה משולח ונעזב כמדבר : שם ירעה עגל. אפרים ירשנו שקרוי עגל שנא׳ (ירמיה לא) כעגל לא לומד : וכלה סעיפיה . ענפיה : (יא) ביבש קצירה . קצירי שרשיה כמו תשלח קצירה (תהלים פ) ועשה קציר (איוב יד) כלומר כשתכלה זכות מעט שכיבד את אביו אז תשברנה סעיפיה : נשים באות מאירות אותה. עם חלש כנשים ידליקוה כך ת״י. מאירות כמו (מלאכי א) ולא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונש מאחת שהענפים יהיו יבשים יהיו נחים להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי (שיר ה) וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ) השיב לו דונש ולא כתיב ביבש קצירה ובענפים יבשים אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מהן צדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבא בתרא פ״ק (דף י׳) לית ליה ביבש קצירה תשברנה : (יב) יחבט ה׳ . ת״י יתרמון קטילין ואני אומר ב׳ לשונות הללו

רדק

חסר כ״ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה : (ז) הכמכת מכהו הכהו . כי עתה בזמן הזה תוכלו להכיר ולדעת כי אין חמה לאל על ישראל כמו שאמר חמה אין לי כי אם כמכת מכהו הכהו ומכהו הוא מכה ישראל כמו פרעה וסנחריב וזולתם ועתה אם בכל אשר תמצאו ישראל הכהו האל כמו שהכה מכה ישראל שהכה בעשר מכות : אם כהרג הרוגיו הורג . כפל הדבר אמר אם הורג ישראל כמו שנהרגו הרוגיו והם אויבי ישראל והקמים כנגד ישראל כי הם הרוגי האל שהרגם בשביל ישראל או יהיה הכנוי לישראל ואמר הרוגיו כי בעבור ישראל הם הרוגים והרי הם כאלו הרגם : (ח) בסאסאה . ענינו סאה והוא כפול הפ״א והשי״ן אמר לא עשה האל עם ישראל כמו שעשה עם אויביו שספך חמתו עליהם והכרם מן העולם לא עשה כן לישראל אלא כשהיו חוטאים לפניו במדה נפרע מהם לא יותר מן המדה שהוא שיכת חמה אלא במדה קו לקו הוא נפרע מהם והמדה שהוא שולח בהם תריבנה כלומר תריב כנסת ישראל בשלחה והוא כלל לשדות התבואה ולעצי הפרי כלומר ששולח להם השדפון והירקון ארבה וחסיל וביזת בהם : הגה ברוחו הקשה . הסיר הפרי ברוחו הקשה שמשיב בהם : ביום קדים . יום שנושבת רוח קדים עזה רוחו הוא ששולח בהם להנקם מהם לאכול תבואתם ופירותיהם לא שישפך חמתו עליהם בלא מדה עד שיכלם זה לא יעשה האל עם ישראל וזהו שקדם חמה אין לי אלא הכמכת מכהו , ושלחה הוא שם על הגנות ושדות התבואה כמו ברכת השלח לגן המלך, שלחיך פרדס רמונים , ואדוני אבי ז״ל פירש הפסוק כן במדה שמדדה רצית לריב אתה ולשפטה ובשלחה והרבה רצית להורגה לדון אותם באש כמדת סדום כי מעשיהם היו כמעשיהם לולי שחמל האל והגה האש הסירה ברוח קדים עזה לאחר שנזרקה על העיר כמו שמפורש ביחזקאל , הגה ענין הסרה כמו הגה סיגים מכסף הגה רשע לפני מלך : (ט) לכן בזאת יכופר עון יעקב . אע״פ שיש בה עונות אחרים זהו עיקר עונם האשרים והחמנים שהם עובדים אותם ואם יתן המזבחות אשר עשו לבעלים יתשם וינפצם היטב כמו אבני גיר מנופצות ובתנאי שלא יקימו עוד אשרים וחמנים כי אם ינתצום עתה ויחזרו ויבנו אותם אחר זמן אין תשובתם שלמה אלא שיעקרו אמונתם מלבם וינתצום וינפצום שלא ישובו לבנותם עוד בזה יכופר עונם . וזה יהיה כל פרי הסיר חטאתו . כי אם יסיר מה יהיה פרי ההסרה הסרת כל חטאתו כי מאחר שיעקרו עכו״ם כל שכן שישובו משאר עונות כי מעת שימחו עכו״ם ממעשה וממחשבה ישובו לאל בתשובה שלמה ויעשו מצותיו כי העכו״ם היא עיקר כל העונות וגיר הוא סיד ובארמית על גירא די על כותל היכלא : (י) כי עיר בצורה . כי עתה שיעבדו עכו״ם העיר שהיתה בצורה היתה בעונותם בדד מאין יושב בה ותוהו שהיה נוה ומשכן האדם הוא עתה חרב : משלח ונעזב כמדבר . והוא מקום מרעה הבהמות או פי׳ עיר בצורה בדד עתיד׳ כלומר בעונותיהם עיר שהיא בצורה עתה תהיה בדד ויאמר זה על ירושלם או על שומרון כי כשנאמר הנבואה זו לא גלו עדיין השבטים כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים , ונוה אמר על בית המלכות או על בהמ״ק אמר שיחרב בעונותם ויהיה משלח ונעזב כמדבר ושם ירעה עגל ושאר בהמות והוא כמשמעו או על דרך משל : וכלה סעיפיה . אמר סעיפיה לפי שהמשיל כנסת ישראל לכרם אמר כי העגל ירעה אותה וכלה סעיפיה כמו שאמר בנבואה הראשונה הסר משוכתו והיה לבער , ואדוני אבי ז״ל פירש עגל משל על מלך מצרים כמו שקרא עגלה יפהפיה מצרים וזה כשלקח יהואחז , ופירש החכם ר׳ אברהם בן עזרא סעפיה משל על ערי הפרזות , ואם עגל משל על פרעה יהיה סעפיה משל על הכסף והזהב שענש פרעה את הארץ : (יא) ביבש קצירה . קציר הוא ענף העץ כמו וטל ילין בקצירי תשלח קצירה עד ים . וקצירה הוא ל׳ יחיד דרך כלל ואמר על הגזע דרך רבוי תשברנה ר״ל הסעיפי׳ והפארות , ואמר דרך משל כמו העץ כשיבש בו ענף ישבר מאליו כן ישראל כשיגיע עת פורענותם ישברו מאליהם ואפילו נשים באות מאירות אותה . פירוש מבעירות ומדליקות אותה כי כיון שיבש הענף אינו ראוי כי אם לשרפה , פירוש אותה כנסת ישראל , ורוצה לומר כי כל אומה אפילו יהיו חלשים כנשים ירעו לה וישחיתו אותה : כי לא עם בינות הוא . ישראל עתה אינו עם בינות באלו היה עם בינות היה מתבונן בעצמו ורואה כי כל זה הרע בא לו על שעזב ה׳ : על כן לא ירחמנו . לפי שאינו מתבונן על מעשיו ואינו שב לאל בכל עליו הרעה לא ירחמנו מי שעשה אותו וגדלו לו על כל

עם

מצודת דוד

(ז) הכמכת . ר״ל אף מאז שהכה בו וכי הכה בו באכזריות כמו שהכה המצרים שהכו את ישראל : אם כהרג הרוגיו . וכי הורג הוא כמו שהרג את המצרים שהרגו בו והוא כפל ענין במ״ש : (ח) בסאסאה. ר״ל במדה בחטאו במדה ההיא נפרע מהם ולא העיר כל חמתו : בשלחה הריבנה . כשהיה מריב עמה להפרע ממנה היה שופך חמתו על השדות והגנות לשלוח בהם שדפון וארבה ולא פגע בנפשות תחלה : הגה . הסיר הפרי ברוחו הקשה ביום שמנשבת בו רוח קדים העזה שברוחות : (ט) לכן . הואיל ורחמי עליו העצה לו גם זאת להתכפר בדבר קל : וזה כל פרי . זה יהיה לו פרי טוב להסר ממנו חטאתו להיות נמחל לו : בשומו . במה שיתוץ המזבחות העשויות לעבודת כוכבים וישים אבניהם מנופצות כדרך שמנפצים אבני גיר הדק היטב : לא יקומו . ר״ל בתנאי שלא יחזרו לסורם ולא יקימו מעתה אשרים וחמנים : (י) כי עיר בצורה . כי בעשות זאת אז העיר הבצורה היא בכך גדול וכו׳ תהיה בדד מיושביה והנוה שלו תהיה משולח מיושביה ונעזב מהם כמדבר הנעזב מאנשים וכפל הדבר במ״ש : שם . במקום העיר הבצורה ירעה עגל וירבץ שמה ויכלה ענפי האילנות אשר יגדלו שמה : (יא) ביבוש קצירה . כשתתייבש ענפיה תשבר מעצמה רצה לומר כשתתמלא האומה יפברו מאליהם : נשים באות . נשים תבאנה ויבעירו בהם האש ור״ל עם חלש כנשים ישחיתו אותה : כי לא עם בינות הוא . להבין שכל ממשלתו באה לו מה׳ ולא בכח זרועו : עושהו . המשים הגדלו והמשילו : ויוצרו וכו׳ . כפל הדבר במ״ש : (יב) יחבוט ה׳ . ר״ל כמו שחובטין את השבלים במקל להסיר התבואה

מן

מצודת ציון

מתנובות שדי (איכה ד) : (ח) בסאסאה . מלשון סאה והיא מלה כפולה כמו יקרקר אדמדם : בשלחה . הוא שם כולל לשדות ולגנות וכן שלחיך פרדס רימונים (ש״ש ד) : תריבנה . מלשון מריבה : הגה . ענין הסרה כמו הגו רשע לפני מלך (משלי כה) : (ט) גיר . הוא הסיד וכן על גירא די כתל היכלא (דניאל ה) : מנופצות . ענין רצוצה וכתיתה כמו ונפץ הכדים (שופטי׳ ז) : אשרי׳ . אילן הנעבד : וחמנים . דמות מה עשוי לעבודת החמה : (י) בצורה . מלשון מבצר וחוזק : בדד . יחידה מבלי יושבים כמו איכה ישבה בדד (איכה א) : נוה . ענין מדור כמו נוה היהן (ירמיה מט) : משולח . מגורש וכן הן ישלח איש את אשתו (שם ג) : ירבץ . ענין השכיבה לנוח : וכלה . מלשון כליון : סעיפיה . ענפיה כמו בסעפותיו קננו (יחזקאל לא) : (יא) קצירה . כן נקרא הענף כמו ועשה קציר כמו נטע (איוב יד) : מאירות . מבערות כמו ולא תאירו מזבחי הנם (מלאכי א) : בינות . מל׳ בינה : עושהו . המגדל ומרומם אותו וכן ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמט) : (יב) יחבט . ענין הכאה במקל להפריש התבואה מהקשין כמו כי במטה יחבט קצח (לקמן כח) :

מתבואת

רדק

עם : ויוצרו . להיות לעבד לו והוא לא כן עשה על כן לא ירחם עליו ולא יחננו והסתיר פניו מהם והיה לאכול ומצאוהו צרות רבות ורעות אולי אז ישוב . ויונתן תרגם אלה שני הפסוקים על העכו"ם כלומר אם יעשה שיסיר האשרים והחמנים תהיה עיר בצורה של העכו"ם בדד וכן תרגם יונתן ארי קרתא וגו' : (יב) והיה ביום ההוא . בזמן הישועה : יחבט . כמו שהוא חובט זיתים מהאילן כן יחבט האל יתברך את ישראל מהאומות כי הם בתוך העמים כחטים בתוך הקש וכזיתים בין אילן ראה שילקט אדם ממנו הטוב שהם הפרי ויניח הקש והעלים : משבולת הנהר . שבולת הוא חזק מרוצ' הנהר כמו ושבלת שטפתני ופי' הנהר הוא נהר סבטיון כמ"ש על השבטים אשר מעבר הנהר . ואמר עד נחל מצרים כי עד מצרים יבאו וגם יתקבצו עם אחיה' בני הגלות הזה ויעלו לירושלם . ואמר ואתם כנגד בני הגלות שהם יהודה ובנימין שהם מפוזרים בכל פאה לפיכך אמר ואתם תלוקטו כאלו אמר אתם בני ישראל אשר מעבר' הנה תלוקטו לאחד אחד כמו שאמר בנבואת ירמיהו ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון ופירוש לאחד אחד לחבירו כלומר אחד מזה ואחד מזה יתקבצו יחד ומה שאמר עד נחל מצרים כי במצרים סוף מלכות העמים בהלחם מלך הצפון עם מלך הנגב ויבא מלך הצפון עד מצרים ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמודות מצרים וכו' כמו שכתוב בחזיון דניאל ואמר בעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו' : (יג) והיה ביום ההוא . כפל עוד הענין לחזק : יתקע בשופר גדול . כך יתקבצו כאלו היה נתקע בשופר גדול להשמיע הקול בכל העולם כמו שאמר גם כן וה' אלהים בשופר יתקע כך יבאו מכל פאה כאלו תקעו להם בשופר שיבאו האובדים הם השבטים שהגלו מעבר הנהר שהגלם שם מלך אשור והוא בארץ אשור שהיו שם כאלו אבודים שלא יצאו עוד משם כי גלות בבל שהיו יהודה ובנימין שבו אחר כן לסוף שבעים שנה ואחר כן גלו פעם שנית והם נדחים בכל פאה ומפוזרים ומה שאמר בארץ מצרים כי שם יבאו כמו שפירשנו ומשם יעלו והשתחוו לה' בהר הקדש ובירושלם פי' בהר הקדש שהוא בירושלם : בהר הקדש . הוא הר המוריה והוא מקום בית המקדש : (א) הוי עטרת גאות . עתה דבר על אנשי דורו במלכות אפרים על השבטים שלא גלו עדיין והיו מתענגים בטובה שהיתה להם והיה כל עסקם במאכל ובמשתה ובתענוג בשמן המבושם עד שבאים לידי שכרות ומקיאים ויוצאים כדרך השכורים והיו נמשכים אחר הגאות העולם ושכחו האל ומצותיו כמו שאמר שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וגומר , ואמרו רבותינו ז"ל חמרא דפרוגיתא ומיא דדורמסקית הם קפחו עשרת השבטים מישראל , ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות על דרך משל כי מן הגאות היו עושין עטרות להם והיו מתפארים בעשרם ובתענוגם ודמה חמדתם והתפארותם כציץ העשב או האילן שהוא יפה בצאתו וכשהרוח נושבת בו הוא נובל ונופל לארץ והנה נשחת יפיו ושב עפר כן יהיה לצבי תפארת אפרים ועטרת גאותם ואמר אפרים כי הוא ראש מלכות ישראל , וצבי פירושו חפץ וחמדה ואמר כמו צבי היא לכל הארצות , ואמר אשר על ראש גיא שמנים פירוש עטרת הגאות ואין התפארת שהוא על ראש גיא השכורים האלה שהם הלומי יין כלומר מוכי היין שהיין מכה אותם לארץ שנופלים שכורים מתגוללים בקיאם ובצואתם : וקרא ראש גיא שמנים על דרך הפלגה מרוב השמן המבושם שיוצקים על ראשם כאלו היה גיא מלאה מים ועתה אומר להם מה סוף תענוגם ואמר : (ב) הנה חזק ואמיץ לה' . הנה יום חזק לה' שיבא עליה' כזרם ברד שמפיל הסלעי' ומשברם : שער קטב . וכשער , וכ"ף כזרם עומדת במקום שנים , ושער הוא אומר על רוח סערה שקוטב וכורת הכל , ועוד המשילו כזרם מים כבירים שיבאו וישטפו כל אשר יעבור עליהם ויפילו האילנות הגבוהים לארץ כן זה היום החזק והאמיץ : הניח לארץ . כמו יניח עבר במקום עתיד וכמוהו רבים אמר שזה היום החזק יניח עטרת גאותם לארץ ביד כלומר בחוזקה : (ג) ברגלים תרמסנה . ולא די שיניח עטרת גאותם לארץ אלא שירמסנה ברגלים לאחר שתפול לארץ וזה כלו משל לרוב שפלותם , ואמר תרמסנה לשון רבות ואמר עטרת יחידה ואמר עטרת דרך כלל ואמר תרמסנה דרך פרט על כל עטרותיהם רוצה לומר כל הדברים שהם מתגאים בהם וכן כי תקראנה מלחמה : (ד) והיתה ציצת . נזכר בלשון זכר ציץ ובלשון נקבה ציצת וכן כן וכנה , וציצת אינו סמוך אלא התי"ו הבא במקומות רבים במקום ה"א כמו עגלת שלשיה , אל תתני פוגת לך , והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל , ולפי שזכר הציץ בלשון זכר ובלשון נקבה אמר והיתה ואמר נובל עוד דמה ציץ תפארתם לבכורה בטרם קיץ ואמר כבכורה כלומר התאנה הבכורה בטרם שיבאו פירות הקיץ כלומר הבכורה שתבא בתחילה בני אדם קופצין עליה לקחתה ובולעה

רשי

חובט ולקיטה נופלין זה על זה כחובט זיתיו וחוזר ומלקטן ואחרים מלקטין אותו מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפה כמו שנאמר תקע בשופר גדול : משבולת הנהר . הם האובדי' בארץ אשור : עד נחל מצרים . הם הנדחים בארץ מצרים : הנהר . פרת . הם בני אשור היושבים על פרת : עד נחל מצרים . הם יושבי מצרים יחבט אותם כחובט זיתים : ואתם תלוקטו . מן הגליות : לאחד אחד . המוצא אחד מכם יביאהו מנחה : (יג) האובדים בארץ אשור . לפי שנפוצו בארץ רחוקה לפנים מן הנהר סמבטיון קראם אובדים : (א) שכורי אפרים . שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פרוגיתא כדאמר מיא דדורמסקית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטים : וציץ נובל צבי תפארתו . ומצב מטע תפארתו יהיה ציץ הפרח שלו : נובל . הם לאוים המקולקלות כמו ששנינו בברכות על הנובלו' ופירשו רבותינו בשולי כמרא . וציץ כן כדמתרגמינן ויצץ ציץ ואנץ נץ . אשר נטועים על ראש גיא שמנים היא כנרת שפירותיה מתוקים ושם הם הולמים עצמן ביין : הלומי יין . כתושי חמר . ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וגו' צבי התפארת שעל ראש עטרת השבטים המשוחין בגאות ראש שמנים כמו שנאמר (עמוס ו) ראשית שמנים ימשחו . גיא לשון גאוה כמו (לעיל טו) מואב גיא מאד (ואותו הציץ כליה נובל תהיה) : הלומי יין . כך קוראן על שם שכרותן שנאמר בהם (עמוס ו) השותים במזרקי יין : (ב) הנה . יש רוח חזק ואמיץ לה' שהוא כזרם ברד ושער קטב מרירי : הניח לארץ ביד . יניחהו על ארצם בידו החזקה ויפיל

ישעיה

מִשִּׁבֹּ֥לֶת הַנָּהָ֖ר עַד־נַ֣חַל מִצְרָ֑יִם
וְאַתֶּ֧ם תְּלֻקְּט֛וּ לְאַחַ֥ד אֶחָ֖ד בְּנֵ֥י
יִשְׂרָאֵֽל׃
יג וְהָיָ֣ה ׀ בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא יִתָּקַע֮ בְּשׁוֹפָ֣ר
גָּדוֹל֒ וּבָ֗אוּ הָאֹֽבְדִים֙ בְּאֶ֣רֶץ אַשּׁ֔וּר
וְהַנִּדָּחִ֖ים בְּאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם וְהִשְׁתַּחֲו֧וּ
לַיהוָ֛ה בְּהַ֥ר הַקֹּ֖דֶשׁ בִּירוּשָׁלִָֽם׃
כח א ה֗וֹי עֲטֶ֤רֶת גֵּאוּת֙ שִׁכֹּרֵ֣י
אֶפְרַ֔יִם וְצִ֥יץ נֹבֵ֖ל צְבִ֣י תִפְאַרְתּ֑וֹ
אֲשֶׁ֤ר עַל־רֹאשׁ֙ גֵּיא־שְׁמָנִ֔ים הֲל֖וּמֵי
יָֽיִן׃ ב הִנֵּ֨ה חָזָ֤ק וְאַמִּץ֙ לַֽאדֹנָ֔י כְּזֶ֥רֶם
בָּרָ֖ד שַׂ֣עַר קָ֑טֶב כְּ֠זֶרֶם מַ֣יִם כַּבִּירִ֥ים
שֹׁטְפִ֛ים הִנִּ֥יחַ לָאָ֖רֶץ בְּיָֽד׃ ג בְּרַגְלַ֖יִם
תֵּֽרָמַ֑סְנָה עֲטֶ֥רֶת גֵּא֖וּת שִׁכּוֹרֵ֥י
אֶפְרָֽיִם׃ ד וְֽהָיְתָ֞ה צִיצַ֤ת נֹבֵל֙ צְבִ֣י
תִפְאַרְתּ֔וֹ אֲשֶׁ֖ר עַל־רֹ֣אשׁ גֵּ֣יא

תרגום

קֳדָם יְיָ מִכֵּיף נַהֲרָא פְּרָת
עַד נַחֲלָא דְמִצְרָיִם וְאַתּוּן
תִּתְקָרְבוּן חַד לִסְטַר חַד בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ יג וִיהֵי בְּעִדָּנָא
הַהִיא יִתְּקַע בְּשׁוֹפָרָא רַבָּא
וְיֵיתוּן דִּי גְלוֹ לְאַרְעָא דְאַתּוּר
וּדְאִטַּלְטַלוּ לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם
וְיִסְגְּדוּן קֳדָם יְיָ בְּטוּרָא
דְקוּדְשָׁא בִּירוּשְׁלֵם׃ א וַי דִּי
יְהַב כִּתְרָא לְגֵיוְתָנָא טִפְּשָׁא
רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהַב מִצְנַפְתָּא
לְרַשִׁיעַיָּא דְּבֵית מַקְדְּשָׁא
תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ דִּי עַל רֵישׁ
חֵילָא שְׁמֵינָא כְּתִישֵׁי חֲמַר׃
ב הָא מְחָן תַּקִּיפָן וְחַסִּינָן
אַתְיָן מִן קֳדָם יְיָ כְּזַרְמִית
בָּרָד כְּעַלְעוֹל רוּחַ כְּזַרְמִית
מַיִּין תַּקִּיפִין שָׁטְפִין כֵּן יֵיתוֹן
עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא וְיַגְלוּנוּן
מֵאַרְעֲהוֹן לְאַרְעָא אוֹחֲרִי
בְּחוֹבַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן׃ ג בְּרַגְלִין
יִתְדָּשׁ כִּתְרָא דְגֵיוְתָנָא טִפְּשָׁא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ ד וִיהֵי דִּיהַב מִצְנַפְתָּא לְרַשִׁיעַיָּא
דְּבֵית מַקְדְּשָׁא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ

ז' פתח
ס' כסיפרא
ז'
ל'
ד' ר"פ . כ' א'מ"ל וא' חס'
ל' ות"ל
ד' ג' מ"ל וא' חסר . ז' כ"כ דו'
ל'
ל' . ל' מ"ל
כ'

מביש אמו : לאחר ולאחד ו' פתחין וסי' נמסר במלכים חלק ב' סי' ט' : לאדני ז' כתובים כן וסי' ויאמר אל נא יחר לאדני דשלשים . ויאמר אל נא יחר לאדני דעשרה . הנה חזק ואמץ לאדני . וארור גוכל ויש בעדרו . לאדני אלהינו הרחמים והסליחות . זרע יעבדנו יספר לאדני . נפשי לאדני משמרים לבקר :

תולדות אהרן בשופר גדול . ברכות נו ר"ס יא סנהדרין קי מכות כד זוכר ואתחנן (סנהדרין כט) :

מצודת ציון

משבלת . הוא חוזק מרוצת המים כמו אל תשטפני שבולת מים (תהלים סט) : לאחד אחד . כמו אחד לאחד ור"ל לצרף אחד לאחד : (יג) יתקע . מלשון תקיעה : (א) הוי . ענין קריאה לצער : וציץ . כעין פרח : נובל . ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול (תהלים א) : צבי . ענין הדר כמו וצבי עדיו (יחזקאל ז) : גיא . עמק : הלומי . ענין הכאה וכתות כמו הלמוני בל ידעתי (משלי כג) : (ב) כזרם . ענין בטף הבא בחוזק רב וכן כזרם קיר (לעיל כה) : שער . רוח סערה והכ"ף של כזרם משמשת בשתים כאלו אמר כשער : קטב . ענין כריתה כמו אהי קטבך שאול (הושע יג) : כבירים . חזקים או מרובים : שוטפים . נמשכים והולכים במרוצה : הניח . כמו יניח עבר במקום עתיד : ביד . ר"ל בכח ע"ש שהכח הוא ביד : (ג) תרמסנה . ענין דריכה : (ד) ציצת . מלשון ציץ : כבכורה . מלשון בכור ור"ל הנגמר והנתבשל ראשון וכן בכורי

מצודת דוד

מן הקשין כן יסיר את ישראל מבין האומות : משבולת הנהר . מארץ אשור היושבים על נהר פרת עד נחל מצרים ר"ל מכל המקומות שבין זה לזה יסירם את ישראל מבין האומות : ואתם וכו' בני ישראל . סרס המקרא ואתם בני ישראל תלקטו וכו' רצה לומר אחר הפרשה תהיו אתם הנלקטים אחד אחד והמוצא אחד מכם יביאהו לירושלים : (יג) יתקע בשופר גדול . הוא ענין משל לומר כולם יתקבצו ויבואו כאלו תקעו בשופר גדול להשמיע הקול בכל העולם להתקבץ ולבוא : האובדים . לפי שלא חזרו לארצם מעת שגלו שמה לכן קראם אובדים : בהר הקדש בירושלים . בהר המוריה העומד בירושלים והוא מקום מקדש : **כח** (א) הוי . הנביא מתאונן על עטרת הגאוה של שכורי אפרים ר"ל על מה שהיו מתכבדים בגאותם : וציץ נובל צבי תפארתו . הדר תפארתו היא עטרת הגאוה שזכר הכלה מהר כציץ השדה אשר במעט זמן יבול ויכמוש והוא כפל ענין במ"ש : אשר על ראש . חוזר על עטרת גאות לומר העטרה אשר על ראש בני אפרים שהיו מפנקים עצמם למשוח ראשם הרבה בשמן מבושם וכאלו היה הראש גיא מלא שמן : הלומי יין . אשר היו מוכים מהיין כי לפי רוב השכרות יפלו בארץ ויוכו על האבנים המושלכים על פני האדמה וכאלו היין הוא המכה : (ב) הנה חזק ואמיץ . הנה יש רוח חזק ואמיץ לה' שהוא כזרם ברד המשבר אילנות : שער קטב . כרוח סערה הכורת ומשחית : שוטפים . אשר המה שוטפים בחזקה : הניח לארץ ביד . זה הרוח יניח עטרת גאותם לארץ בחזקת היד ובכח רב : (ג) ברגלים תרמסנה . ברגלי האויב תרמסנה עטרת הגאוה של שכורי אפרים ר"ל האויב יפיל גאותם : (ד) והיתה וכו' . הדר תפארתו הדומה לציצת הנובל אשר היא לעטרה על ראש גיא שמנים : כבכורה . חוזר על והיתה האמור בתחלת המקרא לומר עטרת הגאוה תהיה כתאנה שנתבכרה בטרם יהיה הקיץ והוא עת בשול התאנים כולם : אשר יראה וכו' . אשר מיד כשיראה אותה הרואה יבלענה מיד

שְׁמֵנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃
ה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ ו וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃
ז וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ ח כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃
ט אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃ י כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם׃

תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ דִּי עַל רֵישׁ חֵילָא שְׁמֵינָא. כְּבִכּוּרָא עַד לָא קִיטָא דְאִם יֶחֱזֵי דְחָזֵי יָתַהּ כְּאִלּוּ הִיא בִּידֵיהּ יְבַלְעִינָהּ׃ ה בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵא מְשִׁיחָא דַיְיָ צְבָאוֹת לִכְלִילָא דְחֶדְוָא וּלְכֶתֶר דְּתוּשְׁבְּחָא לִשְׁאָרָא דְעַמֵּיהּ׃ ו לְמֵימַר קְשׁוֹט דְּדִין לִדְיָתְבִין בְּבֵית דִּינָא לְמֵדַן דִּין דִּקְשׁוֹט וּלְמִתַּן נִצְחָנָא לִדְנָפְקִין בִּקְרָבָא לַאֲתָבוּתְהוֹן בִּשְׁלָם לְבָתֵּיהוֹן׃ ז וְאַף אִילֵּין בְּחַמְרָא רְווֹ וּבְעַתִּיקָא אִסְתַּלְעַמוּ כָּהֲנָא וְסָפַר רְווֹ מִן עַתִּיק אִסְתַּלְעַמוּ מִן חֲמַר טְעוֹ מִן עַתִּיק אִתְפְּנִיאוּ בָּתַר מֵיכַל בְּסִים טְעוֹ דִינָהָא׃ ח אֲרֵי כָּל פָּתוּרֵיהוֹן מְלָן מֵיכַל מְגָעַל וּמַשְׁקְיָן לֵית לְהוֹן אֲתַר דִּי נְקִי מִן אוֹנֶס׃ ט לְמַן אִתְיְהִיבַת אוֹרַיְתָא וּמַן אִתְפְּקֵד לְמִסְבַּר חוּכְמָא הֲלָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּרְחִימִין מִכָּל עַמְמַיָּא וַחֲבִיבִין מִכָּל מַלְכְּוָתָא׃ י אֲרֵי אִתְפַּקַּדוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא וּמָא דְאִתְפַּקַּדוּ לָא צְבִיאוּ לְמֶעְבַּד וְאִתְנַבִּיאוּ עֲלֵיהוֹן נְבִיַּיָא דְאִם יְתוּבוּן יִשְׁתְּבֵק לְהוֹן וּלְמֵלֵי נְבִיַּיָא לָא קַבִּילוּ הֲלִיכוּ בִּרְעוּת נַפְשֵׁיהוֹן וְלָא חֲמִידוּ למעבד

ג׳ מפיק ה״א וחד רפי
ג׳ מ״ל בסיפ׳
ל׳
ל׳
ס׳
ל׳ ומ״ל
ל׳ . ל׳
ל׳
ג׳ ר״פ . ל׳
ז׳
ל׳ וחסר . ל׳
ל׳
ל׳ ומ״ל
ל׳ וחסר ד׳
ג׳ ומ״ל .

וגם ג׳ ר״פ בסיפרא וסי׳ וגם הוא חכם ויבא רע. וגם אלה ביין שגו. וגם מהם אקח לכהנים: ואת מי ד׳ בקריאה וסי׳ ואת מי עשקתי. ואת מי יבין שמועה. ואת מי דאגת ותראי. את מי אין כמו אלה: מחלב

רש״י

ויפיל הנבלת מן התאנים: (ד) כבכורה בטרם קיץ. כבישול׳ של תאינה בין מכל: בטרם קיץ. עת בישול שאר התאנים אשר מתוך שהיא בכורה קופץ עליה ובולעה בעודה בכפו כך וישקד על הרעה ויביאה עלינו (דניאל ט׳): (ה) ביום ההוא. כהתם הפושעים: יהיה ה׳ צבאות לעטרת צבי. לצדיקים הנשארים בה: (ו) ולרוח משפט. יהיה הקב״ה להורות משפט: ליושב על המשפט ולגבורה. יהיה לאותן שהם משיבי מלחמה מלחמתה של תורה: (ז) וגם אלה. יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה כלומר טובים וחשובים שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בם: שגו ברואה. הלעיגו בדברי הנביאי׳ וי״ת במאכל מעדנים שראוהו עונג להם: פקו פלילה. הכשילו המשפט. פקו. לשון פיק ברכים (נחום ב׳) פוקה (שמואל א׳ כ״ה): (ח) כי כל שולחנות. שלהם של זבחי מתי׳ הם שהם כקיא צואה: בלי מקום. אין הדעת סובלתן: (ט) את מי יורה דעה. שמא לתינוקות שאין יודעין להבין כי הגדולים פנו לדרך רעה: גמולי מחלב. בדולי מחלב: עתיקי משדים. לשון ויעתק משם (בראשית יב). ד״א בדולי׳ מן התורה שנקראת חלב ועתיקי משדים מוסרים מלפני ת״ח: (י) כי צו לצו צו לצו. נביא מצוה להם מאת הקב״ה והם יש להם צו של עכו״ם כנגד צו זה וחוזר הנביא ומוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשוב משלך: קו לקו. יש להם קו משקולת משפטי רשע כנגד קו הצדק: זעיר שם. הנביא אומר להם עוד מעט תבוא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם ימהר יחישה מעשהו לימים מועטין:

בלעגי

רדק

והרואה אותה בתחלה לוקח אותה: בעודה בכפו יבלענה. כלומר בזמן שתהיה בכפו תכף יבלענה מרוב תאותו אותה כן יהיה עושר אפרים וטובם ויבלעם האויב במהר׳: כבכורה. מפיק ה״א ואינה כנוי רק הוא לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור וגולה על ראשה, ואדוני אבי ז״ל פירש בכפו ענף כמו וכפתו לא רעננה כלומר כשיראה אותה בענף יבלענה מרוב תאותו לה: (ה) ביום ההוא. שיגלו עשרת השבטים כמו שאמר באותו עת יהיה ה׳ צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו והם יהודה ובנימן שנשארו ומלך עליהם חזקיהו שעשה הישר בעיני ה׳ ובשנת שש לחזקיה גלו השבטים, ואמר לעטרת צבי הפך לעטרת גאות שאמר על השבטים וכפל הענין ואמר לצפירת תפארה לחזק הענין כי עטרה וצפירה אחד וצבי ותפארה אחד ומנהג המקרא הוא לכפול הענין במלות שונות לחזק הענין, וצפירה הוא ענין סבוב לפיכך נקראה העטרה או מצנפת הראש צפירה לפי שהיא סביב הראש ובמשנה הקיפה משיעשה בה שתי צפירות והם מה שעושין מן הגומא סביב הקופה ואמר שהאל יהיה להם לכבוד ולתפארת בימי חזקיהו: (ו) ולרוח משפט. ויהיה האל לרוח משפט למי שיהיה יושב על המשפט והוא חזקיהו שיהיה מלך ויושב על כסא מלכות לעשות משפט ואמר כי האל יהיה לו לרוח משפט כלומר שהאל יתן לו דעת ובינה לעשות משפט אמת ואמר רוח כמו שאמר ונחה עליו רוח ה׳ רוח חכמה ובינה כי החכמה והבינה מחלקי הרוח שהיא הנשמה: ולגבורה. שיהיה להם האל לגבורה וכן יהיה להם לשלם במחנה אשור בעבורם ולא הוצרכו לגבורת אדם כי האל יהיה להם לגבורה וכן כשנלחמו באויביהם והשיבו מלחמה להם עד שער עריהם הבצורות האל היה להם לגבורה ובגבורתו נצחו אויביהם כמו שכתוב הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר ויונתן תרגם שני הפסוקי׳ כן בעדנא ההיא יהא וגו׳, וכן רבותינו ז״ל פירשו הענין הזה בימי המשיח לעתיד ואמרו לעושים רצונו של הקדוש ברוך הוא ולצפירת תפארה למצפין תפארתו: (ז) וגם אלה. אלה אומר על יהודה ובנימין אמר כמו שאמר על השבטים שכורי אפרים הלומי יין כן אמר על יהודה ובנימין כי אפילו הם ביין שגו ובשכר תעו עוזה היה בימי אחז וכן היו אלה ראויים לגלות כמו אלה אלא שעתיד למלוך מלך עליהם שישיבם אל הדרך הטובה והוא חזקיהו: כהן ונביא. הכהן והנביא שהיה להם להורות התורה הם שגו כמוהם במשתה ובתענוג העולם ונביא אינו אומר על נביאי האמת כי אם על נביאי השקר שהיו ביניהם והם היו מתעים אותם ומתירים להם התענוג ואומרים להם שלום יהיה לכם אל תיראו עשו מה שתרצו, וי״ת כהנא וספר רוצה לומר תלמיד: נבלעו מן היין. נשחתו מרוב שתיית היין ותעו מן הדרך הנכונה מרוב שתיית השכר: שגו ברואה פקו. רואה שם בפעל יורה ומלקוש ופירוש שגו בנבואה בנבואת נביאי אמת שגו ולא הלכו בה ואדוני אבי ז״ל פירש אפילו בדבר הנראה לעין הם שגו בו: פקו פליליה. כשלו מן ופיק ברכים שפירושו מכשול אמר כשלו במשפט ולא שפטו דין אמת הכהן והנביא שהיה להם להורותם התורה ולשפטם המשפט משפט אמת: פליליה. מן ונתן בפלילים: (ח) כי כל שלחנות. אפילו שלחן הכהנים מלאו קיא צואה פי׳ קיא וצואה וחסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון אמר שהם שותים עד שמשתכרי׳ ומקיאי׳ כי כן דרך השכור כמו שאומר כהתעות שכור בקיאו והנה הם מקיאים דרך פיהם ומוציאים דרך נקביהם ממעל ומתחת: בלי מקום. עד שאין מקום נקי במקום משתיהם אלא הכל מלא קיא וצואה: (ט) את מי. אחר שהם משתכרים וכל עסקם במאכל ובמשתה ומשתכרים התורה שיבא להורותם למי יורה דעה ולמי יבין שמועה מה ששמע הנביא מאת האל לצוותם ולהורותם ולהבינם ולמי יורה דעה ולמי יבין שמועה והנה הם אינם בני דעה והשכל והרי הם כנערים שמתגלגלים בצואתן ואין להם דעת ללכת למקום מוקצה להפנות: גמולי מחלב עתיקי משדים. הם הנערים הקטנים אחר שנשלמה יניקתם כמו ויגדל הילד ויגמל, עד יגמל הנער, והנערים כשתשלם יניקתם מתחילין לדבר ואין להם עדין מתבונת האדם והבדל מן הבהמה אלא הדבור כי אין להם עדין דעת כן הם אלה הגדולים כקטנים ופי׳ עתיקים משדים, מוסרים מן השדים כמו שאמר ויעתק משם, ואמר גמולי עתיקי בדרך הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלכם, האלהי מקרוב, השכוני באהלים: (י) כי צו לצו. צו הוא שם כמו מצוה ולא נאמרה המלה בזה הלשון במקום אחר, ורוצה בו באמרו צו מצוה קטנה, אמר כי הם כמו הנערים ולנערים יצוה אדם אותם

מעט

תולדות אהרן לעטרת צבי. מגלה טו סנהדרין קיא: קיא צואה. אבות ג זוכר תרומה: יורה דעה. סוטה יב עכו״ם ג (יבמות ג) :

מצודת דוד

מיד כשהיא עדיין תלויה על הענף ואינו ממתין עד שיתלוש ואמר שכן ימהר האויב להשפיל גאותם: (ה) ביום ההוא. ביום מפלת מלכות אפרים: לעטרת צבי. ר״ל יהללו הכבוד בגאון ה׳: ולצפירת תפארה. כפל הדבר במ״ש: לשאר עמו. הם יהודה ובנימין: (ו) ולרוח משפט. האל יהיה לרוח משפט למי שיושב על המשפט ר״ל יחונן דעה לחזקים לעשות משפט אמת: ולגבורה. הוא יהיה לגבורה לבני יהודה אשר שבו ממקום המלחמה להכנס אל שער העיר להסגר שמה ר״ל לא יצטרכו לגבורת מלחמה כי האל ילחם להם ויכה את האויב: (ז) וגם אלה. גם יהודה ובנימין בעבור שכרות היין שגו בדעתם ובעבור השכר תעו מדרך הישר: כהן. הוא המורה וכן נאמר כי שפתי כהן וכו׳ ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב): ונביא. הנביא השקר אשר העמידוהו להוכיחם ולייסר דרכם: שגו בשכר. בעבור שתיית השכר שגו בדעתם: נבלעו. נשחתו מן השכרות: שגו ברואה. שגגו בדעתם בענין הראיה כדרך השכור שאין דעתו מסכמת לאמיתת הדבר הנראה: פקו פליליה. הכשילו את המשפט ולא דנוהו דין אמת: (ח) כי כל שלחנות. אשר הם מסובים עליהם: קיא צואה. הקאה ושלשול היוצא כדרך היין המביא הקאה ושלשול מלמטה: בלי מקום. אין מקום פנוי ונקי מהם: (ט) את מי. הואיל והגדולים פונים אל השכרות א״כ למי ילמוד הנביא דעה ולמי יבין השמועה אשר שמע מאת ה׳: גמולי מחלב. וכי ילמד לאלה שנגמלו מהנקת החלב: עתיקי. הנעתקים משדי אמן וכפל הדבר במ״ש: (י) כי צו

לצו

מצודת ציון

בכורי ענבים (במדבר יג): קיץ. הוא זמן בישול התאנים וכן והלחם והקיץ (ש״ב טז): בכפו. ענינו ענף כמו וכפתו לא רעננה (איוב טו): (ה) ולצפירת. כן יקרא העטרה או המצנפת המסבב את הראש כי צפירה היא ענין סבוב ובמשנה הקופה משיעשה שתי צפירות לרותב שלה (כלים פ״ו) ור״ל הסבוב שעושים לקופה: (ו) ולרוח. ענין התעוררות וכן ותהי על יפתח רוח ה׳ (שופטים יא): (ז) שגו. מל׳ שגגה ומשגה: ובשכר. יין ישן: תעו. מי שהוא מבולבל בדעתו ואינו יודע מה לעשות נקרא תועה והושאל מהתועה בדרך שאינו יודע להיכן ילך: נבלעו. ענין השחתה כמו ובלע בסר הזה (לעיל כה): פקו. ענין הכשלה כמו ופיק ברכים (נחום ב): פליליה. ענין משפט כמו ופללו אלהים (ש״א ב): (ח) קיא. הוא המאכל החוזר מן הגוף דרך הפה: צואה. כמו ולואה והיא צואת הגוף: (ט) יורה. ענין למוד כמו ולהורות נתן בלבו (שמות לה): גמולי מחלב. כן נקרא התינוק הנפרש מקרוב מן הינקה כמו ויגדל הילד ויגמל (בראשית כא): עתיקי. מל׳ העתק והסרה וכן ויעתק משם ההרה (שם יב): (י) צו לצו. מל׳ מצוה: קו לקו. ענינו חוט המשקולת של הבנאי וכן וקו ינטה (זכריה א): זעיר. מעט כמו כתר לי זעיר (איוב לו): שם. ר״ל במקום הידוע המוכן ללמוד שמה וכן על כל המעשה שם

קהלת

מעט מעט וילמדם כדי שיקבלו כי אין להם לב לקבל אלא דברים מעטי' וכן פי' קו לקו והקו הוא קו הבנין והבנאי' מטה אותו עד שיעשה אותו טור אחד ואח"כ יסלקהו ויטהו לעשות טור אחר, וכן יעשה מעט מעט עד שישלי' הקיר, וכן הוא הלמוד והסרגל לנערים, וכן צריך שילמד הנביא לעם הזה כי הם מעטי הבינה ועוד כי הם נלאים לשמוע דבר ה' בעבור שאינם חפצים בו, ואחר שאמר צו לצו קו לקו וכפלם לחזק הענין ואמר זעיר שם זעיר שם כלומר יאמר להם מעט בדבר זה ומעט בדבר זה ואעפ"כ אינם מקבלים : (יא) כי בלעגי שפה. אמר הנביא שידבר אל העם הזה ידמה שידבר להם בלעגי שפה כמו שלועג בשפתותיו שלא יוכלו בני אדם להבין את דבריו שיעג או כמי שידבר בלשון אחרת. הם עושין עצמן שלא יבינו דברי הנביא : (יב) אשר אמר אליהם. והנביא לא יאמר להם אלא דברים טובים שינוחו בהם אם ישמעו לו ויאמר להם זאת המנוחה אם תשמעו אל דברי ה' ותעשו מצותיו תהיה לכם מנוחה בארצכם ולא תגלו ממנה והיה אומר לכהנים ונביאיהם הניחו לעיף ישראל שהוא עיף רגע בצרו' רבות שיבאוהו הניחו לו והורוהו דבר ה' בו ינוח ולא תטעוהו בשקרותיכם ובפחזותכם : ולא אבוא שמוע. כתב באל"ף, וכן ההלכוא אתו וכן מלא פוא : (יג) והיה להם דבר ה'. שלא רצו לשמוע מעט מעט היה להם למכשול עון מעט מעט מדה כנגד מדה : למען ילכו וכשלו אחור. כלומר כשיחשבו ללכת לפנים יכשלו לאחור והיה בהם יד אויביהם ונשברו ונוקשו ונלכדו : (יד) לכן שמעו. אנשי לצון שאתם מתלוצצים על דבר ה' ולא תחשבוהו לכלום : מושלי העם הזה. אמר כנגד שרי יהודה שהם מושלים על העם הזה כי אחז המלך לא היה עושה התועבות ההם אם השרים היו מוחים בידו אבל כשהנביא היה מוכיחם ומודיעם הפורענות העתידה לבוא עליהם היו מתלוצצים ואומרים כרתנו ברית את מות : (טו) כי אמרתם. שאתם מתיאשים מן הפורענות ואומרים דרך ליצנות כרתנו ברית את מות שלא יבא לנו וכן שוט האויב כשיעבור בעולם לא יבא אלינו : חוזה. הם כמו רואה שפירשנו. כלומר מחזה עשינו עמו כאדם שמתראה פנים עם בעל דינו לעשות שלום עמו : כי שמנו כזב. והם נביאי השקר : כזב מחסנו. הם לא היו אומרים כזב ושקר אלא הנביא קורא אותו מחסה כזב והם דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר : שיט. כתוב ביו"ד וקרי שוט בוי"ו והאותיות אהו"י מתחלפות : עבור. כתוב בלא יו"ד והוא מקור וקרי יעבור ביו"ד שהוא עתיד, והענין אחד : (טז) לכן כה אמר ה'. יסד שם העבר, ואף על פי שהוא פתח, אמר הנני מיסד בציון אבן והוא המלך המשילו כאבן גדולה שנותנין אותה ליסוד הבנין, וכן פינות הבית עושים מאבנים גדולות לקיום הבנין, ואמר שימלך מלך טוב בציון שמגדל ציון על ידו מן האויב והוא חזקיהו שיחזיר העם בתשובה ויבער הרשעים, ופי' בחן מבצר מן הקימו בחוניו עופל ובחן : יקרת. שם כמו יקר, והתי"ו במקום ה"א ואיננו סמוך כמו שפיר'

יא כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃ ל'
יב אֲשֶׁר ׀ אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ׃ ג' רפוי. ד' מ"ל
יג וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃ ד'. ג' וח"ל
יד לָכֵן שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם׃ ג' וח"ל
טו כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה שִׁיט שׁוֹטֵף כִּי־עבר לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ׃ שוט קרי. יעבר קרי. ג' וכ"ל
טז לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת ד'. ל'

למעבד אוריתי סברו דיתקיים להון פולחן טעותא ולא סברו לפולחן בית מקדשי כזעיר הוה בעיניהון בית מקדשי למפלח תמן כזעיר בעיניהון שכנתי תמן : יא ארי בשנוי ממלל ובלישן תולעבא הוו מלעגין לקבל נביַיא דמתנבן להון עמא הדין : יב דאמרין להון נביַיא דין בית מקדשא פלחו ביה ודא אחסנת בית ניחא ולא אבו לקבלא אולפן : יג דין יהי כם פורענותהון על דעברו על פתגמא דיי ועל דאתפקדו למעבד אוריתא ומא דאתפקדו לא צביאו למעבד בכן יתמסרון לעממיא דלא ידעו אוריתא על דהליכו ברעות נפשהון ולא חמידו למעבד רעותי בכן יסברון לסעיד בעדן דאיתי עליהון עקא ולא יהי להון סעיד וסמיך על דהוה זעיר בעיניהון בית מקדשי למפלח תמן בכן ישתארון כזעיר ביני עממיא דיגלון לתמן בדיל דיהכון ויתקלון לאחורא ויתברון ויתצדון ויתאחדון : יד בכן קבילו פתגמא דיי גברין רשיעין שלטוני עמא הדין די בירושלם : טו ארי אמרתון גזרנא קים עם קטולא ועם מחבלא עבדנא שלמא מחת סנאה ארי תיתי עליכון כנחל מגבר דאתון אמרין לא תיתי עלנא ארי שוינא בבדיב רחצננא ובגין שקרין אטמרנא : טז בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא ממני בציון מלך מלך תקיף גבר ואימתן אתקפינה ואחסנניה אמר נביא

(יא) בלעגי שפה. וכן כל ל' לעגים וכן (לקמן לב) עלגים וכן שניהם לשון דבור הפוך שאינו מיושר להשמע : ידבר אל העם הזה. כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון נלעג שאין יכולין להבין בו : (יב) אשר אמר. הנביא להם זאת המנוחה להיותכם בשלוה הניחו לעיף שלא תגזלוהו וזאת תהיה לכם המרגעה : (יג) והי' להם דבר ה' וגו'. כמדתה ימדוד להם יגזור שדברו עליהם צו של אומות המשתעבדים בם על צו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה חילוף תקוה יקוו לאור והנה חשך : זעיר שם זעיר שם. לימים מועטים תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביהם : (יד) משלי העם הזה. האומרים לצון בל' משל כגון : (טו) כרתנו ברית את מות. שלא יבא עלינו : עשינו חוזה. גבול שלא יעברנהו וכן מחוז חפצם (תהלים קז) וכן מחזה אל מחזה (מלכים א ז') כולם ל' גבול הם וקיצוע של דבר אשומיי"ר בלע"ז : שוט שוטף. מכה המתהלכת בארץ : לא יביאנו. לא יבא עלינו : שמנו כזב. שמנו ע"א : מחסנו. מחסה שלנו : ובשקר נסתרנו. בע"א בטחנו להסתירנו : (טז) הנני יסד. ל' עבר הוא כמו (מגלה א) יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר (בציון אבן . כבר) גזירה הגזורה לפני והעמדתי מלך משיח שיהא בציון לאבן בוחן

ג' וסי' ולבן שנים מחלב . גמולי מחלב עתיקי משדים. זכו נזיריה משלג : לצון ג' ומ"ל וסי' שמעו

מצודת ציון

(קהלת ג) ופי' במקום המוכן אל הדבר : (יא) בלעגי. המדבר בספק תכונות הדבר שאין כח להבין קרוי נלעג כל' המקרא כמו נלעג לשון אין בינה (לקמן לג) : (יב) המרגעה. ענין מנוחה כמו הלוך להרגיעו ישראל (ירמיה לא) : אבוא. ענין רצון וחפץ כמו לא אבה יבמי (דברים כה) והאל"ף נוספת וכן שהלכוא אתו (יהושע י) : (יד) לצון. מל' לץ : מושלי. מל' ממשלה : שאול. הוא בור הקבר : חוזה. ענין גבול כמו מחוז חפצם (תהלים קז) : (טו) שוט. שבט המכה כמו שוט לסוס (משלי כו) : שוטף. ענינו מהירות ההליכה והושאל מל' נחל השוטף : (טז) בוחן. ענין מבצר חזק כמו הקימו בחוניו (לעיל כג) : פנה. מל' פנה וזווית : יקרת. מל' יקר וחשוב : מוסד. מל' יסוד : יחיש. ענין מהירות כמו ימהר יחישה מעשהו (לעיל ה) :

לקו

מצודת דוד

לנו מהתענג ומרב כל המה רחוקים ממצות ה' עד שההכרח לעשות להם צוואה למצות ה' ר"ל לעשות עוד סייג וגדר למצות ה' ואל הצוואה והסייג הזה ההכרח לעשות עוד לה סייג וצוואה אחרת : קו לקו. ע"ש שהקו המשקולת עשויה להשמר לבל יעקמו הבנין לזה קורא למשמרת בלשון קו ור"ל לומר ההכרח לעשות להם משמרת למשמרת התורה ולעשות עוד משמרת למשמרת והענין כפול במ"ש : זעיר שם. ר"ל אף במקום המוכן ללמוד תורת ה' אין ללמד להם כי אם מעט מעט כי למשא יחשב להם : זעיר שם. הכפל יורה על הצמצום : (יא) כי בלעגי שפה. כי דברי הנביא בעיניהם כאלו ידבר אליהם בלעגי שפה ובלשון אחרת שאינם מכירים בו :

אשר אמר אליהם. רצה לומר הלא למובחם ידבר כי זהו הדבר אשר אמר אליהם הניחו לעיף ותם כח ואל תגזלו אותו ובזאת תמצאו מנוחה ומרגוע ועכ"ז אינם רוצים את עם שהדבר היא למובחם : (יג) והיה להם דבר ה' וכו'. ר"ל מאד נקל להם לעבור על דבר ה' כאלו לא היתה רק צוואה וסייג לצואה אחרת ואף האחרת היתה רק צוואה וסייג למצות ה' שאין אדם נזהר כ"כ בשמירתה לפי שהיא צוואה רחוקה ממצות ה': קו לקו. כאלו היתה רק משמרת למשמרת אחרת ואף האחרת רק משמרת למשמרת התורה שאין אדם סופנה כ"כ והענין כפול במ"ש : זעיר שם. ר"ל אף במקום שלמודה נחשבת מעט ואף כי אותם שלא דרכו בחיבותיה : זעיר שם. הכפל יורה הכמעטה : למען ילכו. בעבור זאת כשילכו וכשלו לפול אחור וישברו ויפלו בהמוקש וילכדו בה ר"ל יפלו בצרה ולא יוכלו להמלט : (יד) אנשי לצון. המלעיגים בדברי הנביא : מושלי. המושלים על העם אשר בירושלים : (טו) כי אמרתם. אשר אמרתם בלעג הנה כרתנו ברית עם המות שלא יבא עלינו קודם הזמן ולא נירא א"כ מהפחדת הנביא : עשינו חוזה. עשינו גבול שלא נבוא אל השאול קודם הזמן : שוט שוטף וכו'. כאשר יעבור מכה המתהלכת בארץ לא יבוא עלינו : כי שמנו כזב מחסנו. נחסה בצל הכזב כי נכחד לומר לפני המכה שלא זה המקום לבוא עלינו והוא ענין לגנות : ובשקר נסתרנו. כפל הדבר במ"ש : (טז) לכן. הואיל ויש בכם אנשים מלעיגים בדברי הנבואה יבוא עת שיקבלו גמולם ובאשר מסיים והולך : הנני יסד. הנה אני הוא אשר מאז גזר ויסד להיות בציון מלך חזק כאבן ועל חזקיה יאמר. אבן בוחן. האבן הזה יהיה להם למבצר : פנת יקרת. יהיה כאבן יקר ההונח בפנת הבנין למען יהיה נראה מהעבר מזה ומהעבר מזה : מוסד מוסד. יהיה כהיסוד המיוחד שביסודות : המאמין לא יחיש. לפי שרובם לא היו מאמינים בדברי הנביא בימי אחז לכן אמר המאמין לדברי לא ימהר

מוּסָד מוּסָּד הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ׃ ל׳ . ל׳
יז וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה
לְמִשְׁקָלֶת וְיָעָה בָרָד מַחְסֵה כָזָב ל׳ . ל׳ . ל׳
וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ׃ יח וְכֻפַּר ל׳
בְּרִיתְכֶם אֶת־מָוֶת וְחָזוּתְכֶם אֶת־ ל׳
שְׁאוֹל לֹא תָקוּם שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי י
יַעֲבֹר וִהְיִיתֶם לוֹ לְמִרְמָס׃ יט מִדֵּי ב׳
עָבְרוֹ יִקַּח אֶתְכֶם כִּי־בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר י״ג
יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלָּיְלָה וְהָיָה רַק־זְוָעָה ס׳ . ל׳
הָבִין שְׁמוּעָה׃ כ כִּי־קָצַר הַמַּצָּע ל׳
מֵהִשְׂתָּרֵעַ וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס׃ ל׳ . ל׳ מלעיל ל׳
כא כִּי כְהַר־פְּרָצִים יָקוּם יְהוָה ב׳ זיין . ס׳
כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ ל׳
זָר מַעֲשֵׂהוּ וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ נָכְרִיָּה ל׳

נְבִיַּיָא וְצַדִּיקַיָּא דְהֵימָנוּ בְּאִלֵּין בְּמֵיתֵי עָקָא לָא יִזְדַּעְזְעוּן׃ יז וְאֲשַׁוֵּי דִינָא תַּקִּין דְאִתְאַמַּרְתּוּן כְּחוּט בִּנְיָנָא וּזְכוּתָא כְּאֶבֶן מַשְׁקוּלְתָּא וְיִדְלַק רוּגְזִי בְּרוּחְצָן כִּדְבֵיכוֹן וְעַל דְאִתְאַמַּרְתּוּן מִן קֳדָם מְעִיקָא יָתְכוֹן עַמְמַיָּא יַגְלוֹן׃ יח וְיִבְטֵל קְיָמְכוֹן דְעִם קְטוֹלָא וּשְׁלָמְכוֹן דְעִם מְחַבְּלָא לָא יִתְקַיַּם מְחַת סַנְאָה אֲרֵי תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן כְּנַחַל מַגְבַּר וּתְהוֹן לְהוֹן לְדִישׁ׃ יט בִּזְמַן מֶעֱדוֹהִי יַגְלֵי יָתְכוֹן אֲרֵי בִצְפַר בִּצְפַר יֶעְדֵּי בִּימָם וּבְלֵילֵי וִיהֵי עַד לָא יִמְטֵי זְמַן לְוָטָא תִּסְתַּכְּלוּן בְּמִלֵּי נְבִיַּיָא׃ כ אֲרֵי יִתְקַצַּר חֵילֵיהוֹן מִשִּׁעְבּוּד תַּקִּיף וְשׁוּלְטָן כְּבִלָאֵי מָעִיק יִסְגֵּי מָרְוָא׃ כא אֲרֵי כְּמָא דְזָעוּ טוּרַיָּא כַּד אִתְגְּלֵי יְקָרָא דַיְיָ בְּיוֹמֵי עוּזִיָּה מַלְכָּא וּכְנִיסִין דַּעֲבַד לִיהוֹשֻׁעַ בְּמֵישַׁר גִּבְעוֹן לְאִתְפְּרָעָא מֵרַשִׁיעַיָּא דַעֲבַרוּ עַל מֵימְרֵיהּ כֵּן יִתְגְּלֵי לְאִתְפְּרָעָא מִדַּעֲבְדִין עוּבָדִין נוּכְרָאִין

דבר ה׳ אנשי לצון. עד מתי פתיים תאהבו פתי. אנשי לצון יפיחו: הבין ה׳ בקריאה וסי׳ ושאלת לך תבין. והיה רק זועה הבין שמועה. והכלבים עזי נפש. אל תהיו כסוס כפרד. חכמת ערום הבין דרכו.

תולדות אהרן מדי עברו. סנהדרין לח: קצר המצע. יומא ט סנהדרין קג:

רש

בוחן ל׳ מבצר וחוזק כמו (לקמן לב) עופל ובחן וכמו הקימו בחוניו (לעיל כג): מוסד מוסד. הראשון פתח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד (מוסד) שהוא מוסד גמור: המאמין לא יחיש. המאמין דבר זה לא ימהרנה לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבא: (יז) ושמתי משפט לקו. לפני בא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסוריו להיות לקו כלומר אשים קו מדת יסורין להביא עליכם ואת צדקה אשים שתהא משקולת המיושרת בניין הבונין בחומות כלומר שתהא צדקה מהלכת לפניהם ומיישרת דרכיהם שיכלו הפושעים ונותרו הצדיקים: ויעה ברד מחסה כזב. אותו כיסוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסנו יבא ברד ויטאטאנו ויעה לשון טיאוט כמו (ש״א ו) את היעים שגורפין בהם אפר הכירות וסתר שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומר אביא המון (אומו׳) שישברו מצבותיה׳ ופסיליהם ולשון משפט האמור כאן יושטיל״א בלע״ז: (יח) וכופר בריתכם את מות. ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות כל כפרה לשון קנוח סילוק דבר וכן (בראשית לב) אכפרה פניו: וחזותכם. אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה: שוט שוטף. אשר אמרת׳ לא יבואנו והייתם לו למרמס: (יט) בבקר בבקר. כלו׳ תדיר תדיר אביא עליכם גזירות: והיה רק זועה הבין שמועה. זועה לכל השומעים להבין שמועות פורענו׳ הקשות שאביא עליכם כל השומעים יזועו: (כ) כי קצר המצע מהשתרע. כי אביא עליכם שונא דוחק אתכם אשר לא תוכלו להספיק עבודתו כשיציע מצעו עליכם יקצר לו מהשתרע השוכב עליו. מהשתרע מהשתטח להאריך איבריו אישטנדליי״ר בלע״ז: והמסכה צרה. הנסיך שימשול עליכם יהיה מקומכם דחוק לו בהתכנסו לתוכו. ורבותינו דרשוהו על עכו״ם שהכניס מנשה להיכל קצר המצע הזה מהשתרר עליו שני רעים ואני פרשתיו לפי פשוטו ובדרך זה ת״י ואף מדרש רבותינו יש ליישבו על אופן הדבור כלומר למה אני מביא עליכם פורענות זו לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדי עליו שנאמר (מ״א ח) הנה השמים לא יכלכלוך וכל שכן בהכניסכם מסכה עמי כביכול צר לנו המקום: (כא) כי כהר פרצים. ת״י ארי כמה דזעו טוריא כד אתגלי יקרא דה׳ ביומי עוזיה מלכא וכניסין דעביד ליהושע במישר גבעון וכו׳ כן יתגלי לאתפרעא מדעבדין וכו׳: זר מעשהו. ידמה לכם לזר כי יבוא עליכם פורענות
קשה

רדק

ספיר׳ במלת זולת: מוסד מוסד. הראשון שם והשני פועל והוא דגוש עם הוי״ו ופי׳ יסוד חזק שביסודות יהיה זה היסוד והוא חזקיהו והוא המאמין לא יחיש לפי שרובם לא היו מאמינים בדברי הנביא בימי אחז לפי׳ אמר המאמין לא יחיש המאמין שיש בכם לא יחיש וימהר לראות זאת הנבואה אבל על כל פנים יראה אותה ואם לא תהיה כל כך בקרוב לא תרחק: (יז) ושמתי. על יד זה המלך שיקום אשים משפט לקו לא כמו שהוא עתה שאין משפט ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ אבל בימי המלך הזה יהיה המשפט במישור כמו הקו שנוטין אותו ליישר הבנין, וכמו המשקלת והוא אבן הבדיל או העופר׳ שמעבירי׳ אותו על הבנין גם כן לראות אם הוא ישר ועל פי המשקלת היה מיישרים הבנין כן תהיה הצדקה במישור: למשקלת. שם נפלה משמרת ומפני ההא נקמצה הקו״ף: ויעה ברד. המשיל האויב לברד ולמים שוטפים כמו שאמר למעלה כזרם מים כבירים שוטפים, ויעה מגזרת יעים שהם המנקות במנקה אדם בהם הבית ואותו הכזב שהיו אומרי׳ כי שמנו כזב מחסנו הברד יסיר אותו המחסה ואותו סתר שקר שאמרתם ובשקר נסתרנו אותו הסתר ישטפו אותו מים והוא רמז למחנה אשור שיבא כמים כבירים שוטפים כמו שאמר למעלה את מי הנהר העצומים והרבים ואמר וחלף ביהודה שטף ועבר וגומר כמו שאמר ויעל על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ואז נשטפו הרשעים אשר ביהודה שהיו משימים סתרם ומחסם השקר והכזב: (יח) וכפר. יתבטל ויוסר כמו ואיש חכם יכפרנה: וחזותכם. שאמרתם עשינו חוזה לא תקום כמו בחשבתם, וכן שוט שוטף שאמרתם לא יבאנו לא כמו שאמרתם אלא שתהיו לו למרמס: (יט) מדי עברו. מעת שיעבור אותו השוט יקח אתכם. כי בבקר בבקר יעבור. כלומר בכל יום ויום כי מעת נסעו לבא לארץ ישראל לא ינוח ביום ובלילה כמו שאמר למעלה לא ינום ולא ישן, ומה שאמר בבקר בבקר והמחנה היה הולך ביום ובלילה כי בלילה לא היו נראים אלא בכל בקר ובקר היו נראים בארץ שהיו באים אל ירושלם: והיה רק זועה הבין שמועה. כשיבינו שמועתו יזועו וירעדו ויפחדו ממנה כי עתה אינם מאמינים: זועה. תנועה כמו ולא קם ולא זע ממנו כי המפחד ירעד ויזוע וינוע גופו: (כ) כי קצר המצע. פעל עבר כי אליו קמץ ואליו פתח, וכן צרה פעל עבר כי הוא מלעיל אמר דרך משל כאדם ששוכב על מצע והוא קצר ואינו יכול לפשוט רגליו ולהשתרע בו, וכן כאדם שיתכסה בשכבו במכסה שהיא צרה ולא יוכל להתכנס ולהתאסף תחתיה כן יהיה ישראל כי מחנה אשור יתפשט בארצם והנה רחב ארצם תשוב צר וקצר כמו שאמר מלא רחב ארצך עמנו אל, ולא נשאר להם מכל ארצם אלא ירושלם והיתה צרה וקצרה מהתכנס כולם בתוכה: מהשתרע. מענין שרוע וקלוט שהוא ענין יתרון: כהתכנס. כשירצה להתכנס תחתיה לא יוכל, התכנס ענין אסיפה כמו נדחי ישראל יכנס: (כא) כי כהר פרצים. כמלחמה שנלחם דוד בפלשתים בבעל פרצים והיה שם הר כמו שכתוב ויעלו בבעל פרצים ואותו הדבר היה פלא גדול שהכה אותם דוד בעת אשר היו אתו אז ועליכם נאספו כל פלשתים ואמר דוד פרץ ה׳ את אויבי לפני כפרץ מים כלומר מאת ה׳ היתה זאת וכמו אותו המעשה שהיה גדול שקם ה׳ ונלחם בהם כן יקום עתה וילחם בישראל וכמו מלחמת יהושע בגבעון שהיה פלא גדול ואמר ויהומם ה׳ כן יהום עתה ה׳ את ישראל ולא יהיה בהם כח לעמוד כנגד אויביהם ומה שאמר כעמק בגבעון ר״ל כמו
שעשה

מצודת דוד

ימהר לראות הדבר ר״ל לא יחשוב בלבבו שעתה תהיה הדבר כי לא תהיה עד לאחר זמן: (יז) ושמתי משפט לקו. אז אשיב גמול המפעל ואשים משפט יסורים להרשעים הללו כפי קו המדה ר״ל כדבר הנמדד בקו לא פחות ולא יותר: וצדקה למשקלת. ואל הצדיקים אעשה צדקה כפי משקל צדקתם כי בימי חזקיה יכבוש סנחריב ערי הבצורות ביהודה ויהרוג הרשעים והצדיקים יותרו ויקבלו הטובה: ויעה ברד. כלפי שאמרו כי שמנו כזב מחסנו אמר שהברד יכבד ויטאטא את המחסה הכזב ר״ל סנחריב המכה לא יפנה אל דברי הכזב: וסתר. כלפי שאמרו ובשקר נסתרנו אמר בהמים תשטוף את מסתור השקר ר״ל סנחריב לא יפנה אל השקר וכפל הדבר במ״ש: (יח) וכפר וגו׳. כלפי שאמרו כרתנו ברית את מות אמר אז יוסר הברית ויבוטל כי בוא יבוא עליכם: וחזותכם וגו׳. כלפי שאמרו ועם שאול עשינו חוזה אמר אז לא תקום הגבול שעשיתם עם השאול כי כן תבואו אל השאול: שוט שוטף וגו׳. כלפי שאמרו שוט וגו׳ לא יבואנו אמר כאשר יעבור המכה המתהלכת תהיו לו למרמס כי עליכם יבוא וירמוס אתכם: (יט) מדי עברו. מתי שיעבור שוט השוטף יקח אתכם אליו: כי בבקר. בכל בוקר יעבור עליכם ואח״ז יתמיד לבוא ביום ובלילה: והיה וגו׳. מי שיתן לב להבין שמועת הפורעניות לא ישקוט לבבו רק יהיה מלא מרתת וחרדה: (כ) כי קצר וגו׳. המצע אשר ישכב עליו יהיה קצר להשתטח עליו ולהאריך עצמו בפשוט הרגלים ר״ל ארצם תהיה צר מהכיל התפשטות מרבית חיל האויב שבא: והמסכה צרה כהתכנס. המסכה תהיה צרה לו כאשר יתכנס להתאסף תחתיה עם כל איבריו והוא כפל ענין במ״ש וירה על הפלגת הדבר שיהיה רב מחנהו וכמ״ש והיה מטות כנפיו מלא רוחב ארצך (לעיל ח׳): (כא) כי כהר פרצים. כמו בעת מלחמת דוד בפלשתים בבעל פרצים העומדת בהר כמ״ש ויעל בבעל פרצים (דה״א י״ד) ושם נשמדו הפלשתים פתאום ואמר כן יקום ה׳ להשמידם פתאום מעל פני האדמה: כעמק בגבעון. כמו בעת מלחמות יהושע באמורי בהעמק אשר בגבעון אשר מן השמים נלחמו עמהם כמ״ש וה׳ השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וגו׳ (יהושע י׳) כמו כן ירגז ה׳ עליהם וילחם בם: לעשות מעשהו. להפרע מהם: זר מעשהו. המעשה תהיה זרה ר״ל דבר שלא עשה עמהם יתמול שלשום: ולעבוד וגו׳. הוא כפל ענין במ״ש כי עבודה
היא

מצודת ציון

(יז) לקו. ענינו חבל המדה: ויעה. ענין כבוד ויטאטא והוא מל׳ ואת היעים (שמות לח) שהם הכלים שעושים לכבד ולהסיר את הדשן: (יח) וכופר. ענין העברה ובטול וכן ואיש חכם יכפרנה (משלי טז): וחזותכם. מל׳ מחזה וגבול: לא תקום. לא תתקיים: למרמס. ענין דריכה ברגל: (יט) מדי. כמו מתי וכן מדי דברי בו (ירמיה לא): זועה. ענין רתת וחרדה כמו ביום שיזועו שומרי הבית (קהלת יב): (כ) המצע. ענינו הכרים והכסתות ההושם תחת האדם בשכבו כמו ערש יצועי (תהלים קלב): מהשתרע. ענין עודף ויתרון האורך כמו שרוע וקלוט (ויקרא כב): והמסכה. מל׳ מסך ומסכה כמו והמסכה הנסוכה (לעיל כה): צרה. דחוקה: כהתכנס. ענין אסיפה כמו נדחי ישראל יכנס (תהלים קמז): (כא) ירגז. מל׳ רוגז וכעס: ולעבוד
עבודתו

ל׳ עֲבֹדָתוֹ׃ כב וְעַתָּה אַל־תִּתְלוֹצָצוּ
ג׳ פֶּן־יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי־כָלָה וְנֶחֱרָצָה
שָׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת
ז׳ . ה׳ עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃
ח׳ , ו׳ כג הַאֲזִינוּ וְשִׁמְעוּ קוֹלִי הַקְשִׁיבוּ
ל׳ וְשִׁמְעוּ אִמְרָתִי׃ כד הֲכֹל הַיּוֹם
ג׳ בליש׳ יַחֲרֹשׁ הַחֹרֵשׁ לִזְרֹעַ יְפַתַּח וִישַׂדֵּד
ל׳ אַדְמָתוֹ׃ כה הֲלוֹא אִם־שִׁוָּה פָנֶיהָ
ל׳ . ג׳ . ח׳ וְהֵפִיץ קֶצַח וְכַמֹּן יִזְרֹק וְשָׂם חִטָּה
ל׳ . ל׳ . חסר שׂוֹרָה וּשְׂעֹרָה נִסְמָן וְכֻסֶּמֶת גְּבֻלָתוֹ׃
פ״ו כו וְיִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ׃ כז כִּי
ג׳ . ל׳ לֹא בֶחָרוּץ יוּדַשׁ קֶצַח וְאוֹפַן עֲגָלָה
ל׳ . ל׳ . ה׳ עַל־כַּמֹּן יוּסָּב כִּי בַמַּטֶּה יֵחָבֶט קֶצַח
ל׳ וְכַמֹּן בַּשָּׁבֶט׃ כח לֶחֶם יוּדָק כִּי לֹא

עוֹבָדֵיהוֹן וּמְדַפְּלְחִין פּוּלְחַן טַעֲוָתָא פּוּקְחַנְהוֹן׃ כב וּכְעַן לָא תִתְרַשְׁעוּן דִּלְמָא יִתְקְפוּן יְסוּרֵיכוֹן אֲרֵי גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה שְׁמַעִית מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ כג אֲמַר נְבִיָּא אֲצִיתוּ וּשְׁמַעוּ קָלִי אִתְפְּנוּ וְקַבִּילוּ לְמֵימְרִי׃ כד בְּכָל עִדָּן מִתְנַבָּן נְבִיַּיָּא לְאַלָּפָא מָאִים יִתְפַּתְּחָן אוּדְנֵי חַיָּבַיָּא וִיקַבְּלוּן אוּלְפַן׃ כה הֲלָא אִם יְשַׁוּוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא וִיתוּב וִיכַנֵּשׁ יָתְהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּאִינוּן מְבַדְּרִין בֵּינֵיהוֹן הָא כְּקִצְחָא וְכִכְמוּנָא דִּמְזְדְּרִיק וִיקָרֵיב יָתְהוֹן זַרְעָן לְשִׁבְטֵיהוֹן הָא כְּזָרְעֵי חִטִּין עַל בֵּיר וְסַעוֹרִין עַל סוּמָנִין וְכוּנָתִין עַל תְּחוּמִין׃ כו הָא כָּל אִלֵּין אוּלְפַן דְּדִין דְּיִדְּעוּן דִּי אֱלָהָא מְחַוֵּי לְהוֹן אוֹרְחָא דְתַקְנָיָא דִּיהָכוּן בַּהּ׃ כז אֲרֵי לָא בְמוֹרִיגֵי בַרְזְלָא מַדְרְכִין קִצְחָא וְגַלְגְּלֵי עֶגְלָא עַל כְּמוּנָא מְחַזְּרִין אֲרֵי בְחוּטְרָא חָבְטִין קִצְחָא וְכַמּוּנָא בְּמַחְבּוֹטָא׃ כח יַת עֲבוּרָא

וסי' בלשון תרגום הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא : האזינו ה' ומ"ל וסי' השמים ואדברה. שמעו מלכים האזינו רזנים. שמעו דבר ה' קציני סדם האזינו. האדינו ושמעו קולי. ולאמי אלי האזינו. האזינו כל יושבי

תולדות אהרן אל תתלוצצו. (ברכות ה) : ויסרו למשפט . סנהדרין קה (חלק נס) :

רשי

קשה : לעבוד עבודתו . לעשות מלאכתו כמו עבודת האדמה לבורי"ר בלע"ז : (כב) ועתה אל תתלוצצו. לאמר כרתנו ברית את מות: מוסריכם. יסורין : (כד) הכל היום . לשון תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח : יחרוש . מי שחורש לזרוע וכי החורש כדי לזרע לעולמים חורש א"כ מה יועיל אף הנביאים מוכיחים אתכם להחזירכם למוטב הלעולמים יוכיחו ולא יועילו : יפתח וישדד אדמתו . וכי לעולם לא יזרע אלא תמיד יפתח את האדמ' באתים ובכלי מחרישה . וישדד לשון עבודת שדה יפתח וישדד בתחלה הוא עושה תלמים רחבים וסוף הוא עושה תלמים קטנים במדרש ר' תנחומא : (כה) הלוא . כן דרך החורש כיון שחורש משוה פני האדמה ואח"כ זורע : והפיץ קצח . אם קצח בא לזרוע זורע בהטלה ואם כמון בא לזרוע זורעו בזריקה קצח מין אוכל הוא : ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו . ואם תבואה בא לזרוע כך הוא מנהגו זורע החטין באמצע החרישה . והשעורה זורע סביב להם והכוסמין זורעה על גבולי השד' ומצריו שורה לשון שורה זורע באמצ' ונמצא' שורה על השעורין והכוסמין : (כו) ויסרו למשפט וגו' . אף מי שאלהיו יורנו לא לנצח ישלח נביאים להוכיחו אחרי שאינו שומע לתוכח' הוא ייסרנו במשפט יסורין כדי שתועיל עמל תוכחתו שהוכיח כזה שמשוה פני הארץ לזרוע כדי שתגלה עמל חרישתו שחרש: (כז) בחרוץ. הוא עץ עשוי חריצי' חריצים ושמו מורג ומחתך בו הקשין להיות תבן : כי לא בחרוץ דשין את הקצח . לפי שזרעו נוח לצאת מתוך קשין שלו וכן על כמון לא יסבו אופן עגלה לדושו לפי כי קל הקלח לחובטה במט' והכמון בשבט : (כח) לחם יודק . ואת מי דקים כדברים קשין את הלחם של תבואה לפי שאינה נוחה ליחבט : כי לא לנצח

רדק

שעשה בעמק אילון ובגבעון : לעשות מעשהו זר מעשהו . כשיקום לעשות מעשהו זר בישראל ואמרו זר מעשהו כי לא עשה כזה מתמול שלשום וכפל הענין במלות שונות כי זר ונכריה אחד ומעשהו ועבודתו אחד כתרגום מעשה עובדא ואאז"ל פי' זר מעשהו כי בהר פרצים ובגבעון הם בעזרת ישראל להנקם מאויביהם אך עתה זה יהיה בהפך כי מישראל ינקם עתה וי"מ הפסוק כן ארי וגו': (כב) ועתה אל תתלוצצו. כמו שאמר עליהם אנשי לצון ורוב הפעלים בפעל יבא בלשון התפעל , כמו מתנקש בנפשי . מתדפקים על הדלת . והדומים להם . יחזקו בשו"א החי"ת והזי"ן : מוסריכ' . יסוריכם , אמר השמרו לכם שלא תתלוצצו עוד על דברי ה' פן יהיו יסוריכם חזקים הכל כפי מעשיכם כי הפורענות עתידה לבא כי שמעתי מאת ה' כי כלה ונחרצה . הכלה שהשיה נחרצה חשיה כלומר גמורה , וכן כליון חרוץ כליון גמור : (כג) האזינו . אמר להם דרך משל , ואמר להם שיאזינוהו וישמעוהו , וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין : (כד) הכל היום יחרש החרש . דמה משפטי האל ומצותו על ידי הנביאים למשפטי החרישה והזריעה , ופרש תחילה המליצה ואחר כך פרש המשל , אמר החורש שהוא חורש אדמתו כדי לזרעה יחרוש כל היום לא יעשה אלא מה יעשה אחר שחרש קלת היום יפתח ויתיר שוריו וישדד אדמתו , כלומר יכתוש הרגבים וזהו וישדד שהולך בשדה וכותת הרגבים במקום שימצאם : (כה) הלא אם שוה פניה . אם כמו כאשר , וכן אם יהיה היובל. אמר כאשר ישוה פני האדמה שכתת הרגבים ישוה פני הניר כדי שיפול הזרע בשוה : והפיץ קצח וכמון . כי לכל אחד מן הזרעים יש משפט היאך יזרע והקצח והכמון צריך לזרען במקום שהמפזר כמות הרבה ודק מאד : שורה . מדה . כמו במשקל ובמשורה שפירושו מדה , ושורה תאר לדבר הנתן במדה , והיא בלשון נקבה לפי שהיא תאר לחטה שהיא לשון נקבה : ואמר וכן ישים החטה בזריעתו במקום שהוא יודע מן האדמה שהוא מקום טוב לזריעת החטה יזרענה שם במדה לא יוסיף על המקום ההוא ולא יגרע מן האדמה שהיא טובה : וכן שעורה גם כן נסמן שיש לו סימן ומקום זריעת השעורים , וכוסמת גם כן ישימנה בגבולה הידוע לו , וכן לכל זרע וזרע כמשפטו ובמקום הראוי לו אבל זכר אלו שהן עיקר מאכל האדם והבהמה וכן הקצח והכמון הם מיני תבלין צריכים למאכל האדם כן הוא משפט הזריעה ושורה ונסמן וגבולתו ענין אחד ואמר הענין במלות שונות כמנהג , וקצח הוא זרע שחור והוא ממיני התבלין וכמון ידוע והוא הנקרא קומי"ן בלע"ז : (כו) ויסרו למשפט . האל יסר הזורע משפט הזריעה והורהו כאלו אמר ואלהיו יסרו למשפט ויורנו כלומר שנתן חכמה זו לבדו בלבו ואאז"ל פירש הפסוק כן ואמר ויסרו למשפט על דרך משל כמו שמיסר המכה אמר שיכה הזורע הרגבים הקשים כדי לשוות פני הקרקע כמשפטו , כמו שאמר אחר כך אלהיו יורנו, פירוש ימטירנו מענין יורה ומלקוש , כלומר הזורע יזרע כמשפט ואח"כ יקוה לאל שיתן מטר וילמחו הזרעים : (כז) כי לא בחרוץ . פי' הוא לוח עץ ואבנים דקות תחובות תחתיו לדוש אמר כמו שיש חלוק בין הזרעים בעת הזריעה ומשפט זה ומשפט זה אינו כמשפט זה כן בעת האסיפה : כי לא בחרוץ יודש קצח . ואופן עגלה על כמון יוסב . יוסב בוי"ו עם הדגוש ופירוש ולא שזכר עומד במקום שנים פירוש כי הקצח והכמון הם מיני זרעים דקים ולא ידושו אותם לא בחרוץ ולא בעגלה אלא במטה יחבטו ומטה ושבט אחד : (כח) לחם יודק . אבל הלחם רוצה לומר מה שעושין ממנו הלחם והם החטים והשעורים והכוסמין יודק עליהם על ידי החרוץ והעגלה , ומה שאמר יודק כמו יודש אלא אמר יודק על התבן שעל הזרע שיודק בדישה עד שיתגלה הזרע שבתוכו : כי לא לנצח . אף על פי כן לא יודשו לעולם אלא זמן קצוב יש להם שיבין האדם הדש בחרוץ או בעגלה מה שהוא מודש והדוש האל"ף

בו

מצודת ציון

עבודתו . תרגום של מעשה הוא עובדא : (כב) תתלוצצו . מל' לץ : מוסריכם . מל' יסורין : כלה . מל' כליון : ונחרצה . ענין כריתה כמו נחרצת שוממות (דניאל ט) : (כד) יפתח . מל' פתיחה : וישדד . ענין כתישת רגבי העפר וכן אם ישדד עמקים אחריך (איוב לט) ויתכן שהוא מל' שדה ר"ל יתקן השדה : (כה) אם . כאשר כמו ואם יהיה היובל (במדבר לו) : שוה . ר"ל דומה בכל המקומות שלא יהיה תל מזה וחריץ מזה : והפיץ . ענין פזור : קצח וכמון . הם מיני זרעונים : ושם . מל' שימה : שורה . ענין מדה כמו במשקל ובמשורה (ויקרא יט) : נסמן . מל' סימן : וכסמת . מין תבואה : (כו) ויסרו . ענינו הכאה וחבטה כמו אני יסר אתכם בשוטים (מ"א יב) : למשפט . כמו במשפט והלמ"ד במקום הבי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ור"ל בכסא ומשפט ענינו דבר הנהוג והראוי כמו המלך עומד על העמוד כמשפט (מ"ב יא) : יורנו . ענין למוד כמו יורנו בדרך יבחר (תהלים כה) : (כז) בחרוץ . שם כלי מלא חריצים עשוי לדוש בו וכן ובחריצי הברזל (ש"ב יב) : יודש . מל' דישה : ואופן . גלגל ולתוספת ביאור אמר עגלה מל' עגול : יוסב . מל' סבוב : כי במטה . אלא במטה : יחבט . ענין הכאה ודישה כמו חובט חטים בגת (שופטים ו) : (כח) יודק . מל' דק : כי לא . אלא לא : לנצח . ר"ל לזמן

מצודת דוד

היא כמו מעשה ונכריה הוא כמו זר ופתרון אחד להם : (כב) אל תתלוצצו . לומר דרך לעג כרתנו ברית את מות וגו': פן יחזקו מוסריכם . פן יתחזקו היסורים המוכנים לכם . כי כלה וגו' . מאת ה' שמעתי שיבוא כליון וכריתה על כל הארץ לכן אל תתלוצצו : (כג) האזינו . הטו אוזן ושמעו קול דברי: הקשיבו וגו'. כפל הדבר במ"ש : (כד) הכל היום . פתח במשל ואמר וכי כל היום יחרוש החורש לתקן השדה לזריעה : יפתח . מוסב על כל היום לומר וכי כל היום יפתח האדמה בכלי המחרישה ויכתש רגבי העפר : (כה) הלא אם שוה פניה . הלא כאשר משוה פני האדמה מניח עבודתם ועוסק בזריעה : והפיץ קצח . כשבא לזרוע קצח זורעה בהפלה ואם בא לזרוע כמון זורעה בזריקה כל מין כדרכו : ושם חטה שורה . החטים משים בשורה ר"ל במלאכת השדה במדה הראוי לו לא יוסיף ולא יגרע . ושעורה נסמן . השעורה יזרע סביבות החטים כמו המסמן דבר מה : וכסמת גבולתו . הכוסמין זורע על גבולי השדה ומלבד כל מין במקום הראוי לו והמשל הוא לומר כמו שאין דרך החורש לחרוש כל היום כי אחר שמשוה פני האדמה יזרע בה כל מין כדרכו ובמקום הראוי כן אין תועלת בתוכחת הנביא לבד כי מהראוי שאחר שישמעו דברי הנביא יתקנו מעשיהם ולשוב בתשובה כפי הראוי לכ"א לפי חטאו אבל יתמה ואמר : (כו) ויסרו למשפט . עוד מדבר במשל ואומר הנה כאשר מגדל התבואה והזרעונים הרוצה להפריש מהם הפסולת והקשין הנה דרכו לשכות ולחבוט כל מין ומין במשפט הראוי כאשר למדו אלהיו ונתן חכמה בלבו לדעת משפט כל מין ומין : (כז) כי לא בחרוץ . ר"ל כי לא דישת כל המינין שוה אולם יש הפרש בין מין למין כי הקצח לא יודש בחרוץ לפי שהוא נוח וקל להפרש מהקשין ואין מהצורך לדושו בחרוץ : ואופן עגלה על כמון יוסב . מלת לא האמור בתחילת הפסוק משמשת בשתים כאלו אמר על כמון לא יוסב ר"ל אין מהצורך לסבב אופן עגלה על כמון להפרישו מהקשין כי גם נוח להיפרד בדבר קל: כי במטה . אלא במטה יחבט קצח . וכמון יחבט בשבט כי גם באלה נפרשים מן הקשין : (כח) לחם יודש . התבואה שעושים ממנו הלחם באינו נוח להיפרד מהקשין בדבר קל לכן הוא נידש בחרוץ ובאופן עגלה לכתת את התבן דק דק עד שיתגלה הגרעין : כי

לא

לנצח אדוש ידושנו . הרי כי זה משמש בלשון אלא לא לנצח כותשין עליו לפי שלעולם לא יכתשו גרעיני הזרע להיו' נדשין ליכתת ע"י החרוץ ואופן העגלה : והמם גלגל עגלתו ופרשיו . וכשמסבבין עליו אופני עגלה לדוקו ולדושו אפי' הגלגל הומם ומשתבר וכן שאר כלי העגלה עמו המפרישים את התבואה מקשים לא ידוקנו והחטי' אינם נידוקין להיות נטחנין : אדוש ידושנו . כמו עשה יעשה (יחזקאל לא). נגף ינגף (לעיל כב) ואל"ף זו באה במקום ה"א כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט (דה"ב כ') כמו התחבר אף כאן הדוש ידושנו וכן חברו מנח': (כט) גם זאת מעם וגו' . גם זאת כדרך דשי תבואה וחובטי קצח וכמון מעם הקב"ה יצא: הפליא עצה. להראותכם רמזים בדרך חידוש משל נפלא ומכוסה כי כאשר הכמון והקצח אינם מכבידין עליהם במחושה רבה לפי שהם נחבטין בקל כך אילו הייתם ממהרין לקבל מוסר לא היה מכביד עליכם גזירות ואתם קשים לקבל תוכחות כתבואה הקשה לדוש לכך יכביד עליכם הרבה ולא לנצח לכלייה יריב וידקה כאשר לא לנצח אדוש ידושנו ויכלו חצי מכותיו ואתם לא תכלו דוגמת המימת הגלגל והעגל' והחטין לא ידוקו ואילו הייתם נוחי' לכלות לא הי' בודק אתכם ביסורין קשין כפשתני הזה כשהוא יודע שפשתנו יפה הוא מנקש עליה: (א) הוי אריאל. ת"י מדבחא דה' ואף יחזקאל קראו כן שנא' (יחזקאל מג) והאריאל שתים עשרה על אש של מעלה שהיתה רובצת כארי על גבי המזבח כמו ששנינו בסדר יומא ורבותינו פירשו על ההיכל שהיה צר מאחוריו ורחב מלפניו : קרית חנה דוד . דאיתבני בקרתא דשרא בה דוד : ספו שנה על שנה. ותמיד עונותיכם הולכים ומזקי' עד שחגים שלכם ינקופו ויכרתו ל' נוקף זית (לעיל יז): (ב) והיתה לי כאריאל. תהא מוקפת חללי חרב כמזבח המוקף זבחי בהמ': (ג) כדור . כשורה של גייסות מקיפות : מוצב . ל' כרקום המוצב

לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ וְהָמַם גִּלְגַּל ל׳ . ל׳
עֶגְלָתוֹ וּפָרָשָׁיו לֹא יְדֻקֶּנּוּ כט: גַּם־
זֹאת מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת יָצָאָה ס׳
הִפְלִיא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה: ז׳ ומ״ל

כט א הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל ג׳
קִרְיַת חָנָה דָוִד סְפוּ שָׁנָה עַל־שָׁנָה ב׳ . ב׳
חַגִּים יִנְקֹפוּ: ב וַהֲצִיקוֹתִי לַאֲרִיאֵל ל׳ . ל׳
וְהָיְתָה תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה וְהָיְתָה לִּי ב׳
כַּאֲרִיאֵל: ג וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלָיִךְ ל׳ . ב׳ . ב׳

מַדְרְכִין אַף יָתֵיהּ אֲרֵי לָא לְעָלְמָא אַדְרָכָא יְדְרְכוּנֵיהּ וּמְבַלְבֵּל בְּגַלְגַּלֵי עֶגְלָתֵיהּ וּמַפְרֵישׁ יַת עֲבוּרָא וּמַפְרַח יַת דוּקָא : כט אַף דָא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת נַפְקָא דְאַתְקִין עָלְמָא בְּמַחְשְׁבַת דַעְתֵּיהּ רַבְּתָא אַסְגֵי עוֹבָדֵי בְּרֵאשִׁית בְּסַגִּי חוּכְמְתֵיהּ : א וַי מַדְבְּחָא מַדְבְּחָא דִבְנֵי בְקַרְתָּא דִי שְׁרָא בַהּ דָוִד מִן קֳדָם כְּנִישַׁת מַשְׁרְיָן דְמִתְכַּנְשִׁין עֲלָהּ שְׁנָא בִשְׁנָא בִּדְחַגִּין יִבְטְלוּן : ב וְאָעִיק לְקַרְתָּא דְמַדְבְּחָא בַהּ וּתְהֵי צַדְיָא וְרֵקַנְיָא וּתְהֵי מַקְפָא קֳדָמַי דַם קְטִילִין כְּאַקְפוּת מַדְבְּחָא דַם נִכְסַת קוּדְשַׁיָא בְּיוֹמָא דְחַגָּא סְחוֹר סְחוֹר : ג וְאַשְׁרֵי עֲלַיִךְ מַשְׁרְיָן

בו נוספת והראשונה בחיר"ק ושניה בפת"ח והוא מקור : והמם גלגל עגלתו . כמו אופן עגלה שזכר כי אופן ועגלה אחד הוא כי אם יעשה זה זמן רב אופן עגלה יהום ויכתת הזרע וכן בחרון גם כן ישמר שלא יעבירנו על התבואה זמן רב כדי שלא ידיקו פרשי החרון הזרע ופרשיו הם השנים מהחרון שבהם נכתת התבן מעל הזרע ואם יעשה זה זמן רב אפי' הזרע יהיה שבור ומכותת והנוי ידושנו וידוקנו על הלחם שזכר ופעל ידושנו שהוא לשון יחיד על האופן , וכן פעל ידוקנו על החרון : (כט) גם זאת . לפי שאמר בתחילת הפרשה קולי ואמרתי אמר אל תחשבו כי זה אמרתי לכם מלבי כי גם זאת היתה כמו הדברים האחרים שאני אומר לכם מעם ה' צבאות יצאה שהפליא בזה עצה והגדיל בו תושיה . כי המשל הזה הוא נפלא וגדול ותושיה היא החכמה והתורה כי החכמה יש במשל הזה , ועתה נפרש המשל החורש הוא האל יתברך והאדמה הוא ישראל וכמו שהחורש יתקן האדמה כדי שתהיה נכונה לקבל הזרע כן האל יתברך תקן ענין ישראל כדי שיהיו נכונים לקבל דבריו , תחילה הוציאם ממצרים שהיו בה כשדה שאינו עבוד ומעלה קוצים כן היו הם במצרים במעשים רעים דומים לקוצים והוא שלח להם משה נביאו אחר ששלח להם אהרן ונביאים אחרים . כמו שאמר בנבואת יחזקאל ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו וגו' ואחר ששלח להם משה ועשה להם אותות ומופתים עד שהאמינו , כמו שאמר ויאמן העם והוציאם בכסף וזהב והכה אויביהם במכות הידועות והראה להם עמוד הענן ביום ועמוד האש לילה והעבירם בים ביבשה וגער פרעה וחילו , וכל זה הוא תקון האדמה לקבל הזרע שיקבלו מצותיו ותקוניו , וכן אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע , ותקון האדמה והשווי פניה לא יעשה אותו החורש כל היום כן האל לא יראה הנפלאות בהם בכל עת ואחר תקון האדמה התחיל לזרוע בה והוריד שכינתו לעיניהם בהר סיני בקולות וברקים ולפידים והשמיע להם דבריו עד שכולם היו במדרגת נביאים אבל לא היו כולם שוים כמו שאמרו רבותינו ז"ל משה מחיצה בפני עצמו ואהרן מחיצה בפני עצמו וכן כולם איש איש לפי שכלו והטובים בשכלם והם דקי העיון הם הנמשלים למקום שהוא מיטב האדמה דקת העפר שראוי לזרוע בה הקצח והכמון שהם זרעים דקים ואינם מאכל בפני עצמם אלא לטעם כל זה הוא דקות הענין ומעוט ההנהגה וכן קבלו דקי העיון שבהם והשכילו הדברים הדקים הרוחניים והחטה והשעורה והכוסמת גם בדברים גסים יש בהם זה דק מזה וכן במקבלין יש בהם שעיונו טוב זה מזה כמו שהחטה טובה דקה במאכל מהשעורה והכוסמת וצריך לה מקום טוב מן האדמה לזורעה בו וכן השעורה והכוסמת כל א' לפי מה שהוא כן כל א' מהדברים הדקים העיוניים יש לו משפט בפני עצמו וכן המקבליהם והמשכיליהם כל אחד יש לו משפט וכמו שהזורע מקוה בזרעו שתוציא לו האדמ' מגרגיר א' כמה גרגירים כן קוה האל מישראל שיוסיפו על מה שהורם וישכילו ויבינו דבר מתוך דבר , כי כמו שטבע האדמה להוציא יותר על מה שנזרע בה כן טבע האדם להוציא יותר בכח הנפש המשכלת שנתנה בו להוסיף על מה שילמדוהו וכן אמר שלמה תן לחכם ויחכם עוד וגומר . ויסרו למשפט הוכיחם תמיד והמטר הוא המעורר לאדם והם הנביאים , והנה האל שלח להם נביאים תמיד לעוררם ולהשכילם , והם כמו המטר באדמה כמו שאמר אלהיו יורנו . ועוד כי הזרע יעמוד באדמה זמן קצוב עד זמן צמיחתו וגמר בשולו ואחר כך יקצור אדם אותו וידושנו להוציא המאכל וליהנות בו כן ישראל אחר שנתן הזורע בהם , והם החכמה והתורה והמצות ונתקיימו בהם והורגלו בהם וזה כנגד זמן עמידת הזרע באדמה היה ראוי שיראה הזורע תוספת ויראה הטוב שבו לעיני כל כמו שאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים והיה להם להשכיל ולהטיב מעשיהם עד שיאמרו העמים עליהם רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה , והדישה הוא מאמר הנביא והזכרתו להוציא הפרי הטוב , והם המעשים הטובים והמשכילים ראוים שיספיק זה מעט הזכרה כמו הקצח והכמון שיחבטו אותו בשבט והעם ראוים להזכרה גדולה וחזקה כמו הזורעים הגסים החטה והשעורה והכוסמת שצריך לדושם בחרוץ ואופן עגלה ואעפ"כ לא יעשו הזכרתם לנצח כי כמו שהזרע יהיה נשבר ונפסד ברוב הדישה כן דברי הנביא הם נפסדים ברוב ההזכרה אחר שאינם מקובלים , והנה נשארו באדמה לנצח תועלת כי ישראל לא שבו מה שיזהירם הנביא יוסיפו לחטוא והנה הדברים נשתחים אחר שלא יבנו מהם ולא ישובו בעבורם מדרך הרעה והנה הם הספק המבוקש מהם והתקוה בהם ויאמרו העמים עליהם עם סכל ואין לב כנגד מה שאמר עליהם כשהיו שומרים דרך ה' רק עם חכם ונבון , ויונתן תרגם כן כל היום בכל עדן מתנבין וגו' : (א) הוי אריאל אריאל . המזבח נקרא אריאל וכן בספר יחזקאל והאריאל ולמעלה קרנות ארבע , וכן תרגם יונתן ווי מדבחא מדבחא דבני בקרתא דשרא בה דוד , ורבותינו ז"ל אמרו שההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו ודומה לארי , שנאמר הוי אריאל מה הארי הזה צר מאחריו ורחב מלפניו וכו' וכפל אריאל כדרך הנביאים שכופלים דבריהם הנביא היה נוהם עליו ואמר עליו הוי : ופירוש קרית חנה דוד כתרגומו . או יהיה אריאל השני סמוך לקריה , וקריה אינו סמוך אלא התי"ו במקום ה"א במוכרת , כמו תלת מלה אחת , חמת למו , גילת גובל והדומים להם , וטעם שזכר דוד בספור הזה לפי שלדוד נראה מקום המזבח תחילה בהר המוריה והיה קרבנו שם ונעתר שם לארץ ונעצרה המגפה , אבל מה שמקריבים עתה שם אינו לרצון כמו שאמר עולותיכם לא לרצון כיון שמעשיכם רעים גם זובחים גם כן לאלהים אחרים והשחטם שם נחשב לו כאלו נוקף ועורף , וכן אמר זובח השה עורף כלב , לפיכך אמר חגים ינקופו הכבשים שישחטו נחשב להם כאלו עורפים אותה , תרגום וערפתו ותנקפיה : חגים . כמו כבשים , וכן אסרו חג בעבותים , ומה שאמר ספו שנה , פירוש מה שתוסיפו לבוא שנה בשנה לזבוח זבחים אינם זבחים : (ב) והציקותי לאריאל . קרא שם העיר ירושלם אריאל על שם המזבח אשר בה , ואמר שיציק לה , וכן היה כי כל סביבותיה תפש מלך אשור : והיתה תאניה ואניה . שיבכו בעיר ירושלם על אחיהם הנהרגים בערים סביבותיהם וגם יפחדו על עצמם : והיתה לי כאריאל . ירושלם תהיה לי כמו המזבח שמוקף זבחים כן תהיה היא מוקפת הרוגים בערים אשר סביבותיה , ומה שאמר לי כי כמו שזבחי המזבח הם לי שמקריבים אותן כן דם ההרוגים הוא לי כי ברצוני נעשה כמו שקרא מלך אשור שבט אפי ומטה זעמי : (ג) וחניתי . כשיחנה מלך אשור על ירושלם אני הוא שאחנה עליה כי במצותי וברצוני יעשה מה שיעשה , וכן וצרתי והקימותי , ופי' כדור

חלד . שמעו חכמים מלי . ובית המלך האזינו : תושיה ד' מ"ל בלישנא וסי' הפליא עצה הגדיל . עמו עז ותושיה . ותושיה יראה שמך דמיכה. כיכפלים לתושיה . לי עצה ולי תושיה . לתאוה יבקש נפרד . יצפן לישרים תושיה :

תולדות אהרן הפליא עצה. סנהדרין כו עכו"ם טז : הוי אריאל . מדות לז :

מצודת דוד

לא לנצח. אלא לזמן מרובה ידוש בהם את התבואה רק לפי צורך הפרשת הגרעינין מהקשין : והמם גלגל עגלתו . ר"ל כי אם יעשה זה זמן רב אז אופן העגלה יכתת וישבר אף את הזרע : ופרשיו לא ידקנו . ר"ל וכן החרוץ לא יעביר זמן רב על התבואה בכדי שלא יהיו שיני החרוץ מכתתים את הזרע דק דק והנמשל הוא לומר שכמו שאין דרך האדם לדוש קצח וכמון בחרוץ באופן לפי שנוחים המה להיפרש מהקשין ודי להם בדבר קל כן אלו הייתם נוחים לקבל מוסר במעט רמז משפט יסורים לא היה המקום מכביד היסורים עליכם אבל הואיל ולא כן הוא מהצורך להכביד היסורים למען תוסרו כתבואה הזה שאינה נוח להיפרש מהקשין אשר מהצורך לדושו בחרוץ ואופן ועכ"ז לא לנצח יריב ולא יעשה כליה כתבואה זה שאינו נידש זמן מרובה שלא להפסיד הזרע : (כט) גם זאת וכו' . כאומר עם שאמרתי שמעו קולי דעו שמהשם נאמר לי המשל הזה ולא מלבי אמרתי: הפליא עצה. בזה המשל הראה עצה נפלאה: הגדיל תושיה . הראה חכמה גדולה ומוסר השכל : כט (א) הוי אריאל. אמר הנביא יש להתאונן על המזבח העומד בעיר אשר שכן שם דוד : ספו וכו'. כי מעולם לא לן אדם בירושלים ועון בידו כי תמיד השחר כפר על עוונות הלילה ותמיד של בין הערבים כפר על עוונות היום אבל מעתה יתוסף עוונות שנה על עוונות שנה שעברה כי הקרבנות יכרתו ואינם להתכפר : (ב) והציקותי וכו'. הביא מצוק וצרה על ירושלים ותהיה מלאה מצער ויללה

מצודת ציון

לנצח. לזמן מרובה : אדוש . מל' דישה והאל"ף נוספת : והמם . ענין כתיתה ושבירה כמו יום מהומה ומבוסה (לעיל כב): גלגל. אופן ולתוספת ביאור אמר עגלתו מל' עגול : ופרשיו. הם שיני החריצים הפרושים והפרודים זה מזה : ידקנו . מל' דק: (כט) הפליא . מל' פלא : הגדיל . מל' גדול : תושיה . מל' יש והחכמה והתורה נקראת כן על כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כשאר הדברים שבעולם : (א) הוי . ענין צעקת יללה : אריאל . המזבח נקרא אריאל וכן קראו יחזקאל כמ"ש והאריאל שתים עשרה אורך (יחזקאל מג) ונקרא כן ע"ש שירד עליו האש מהאל מן השמים ורבצה עליו כארי וכפל המל' כדרך הנוהם והזועק כמו מעי מעי אוחילה (ירמיה ד): קרית. עיר : חנה . שכן : ספו. מל' תוספת : חגים. כן יקראו הקרבנות על כי רובם באים בחג וכן אסרו חג (תהלים קיח) : ינקופו . ענין כריתה ותחוך כמו ונקף סבכי היער (לעיל י) : (ב) והציקותי . מלשון צוקה וצרה : לאריאל . קרא שם העיר ירושלים ע"ש המזבח העומד בה : תאניה ואניה . ענין אבל וצער כמו וירב בבת יהודה תאניה ואניה (איכה ב) : (ג) וחניתי . מלשון חניה ושכונת : כדור. כמו ככדור ותחסר כ"ף השמוש וכן כדור אל רחבת ידים (לעיל כב)

ותהיה

כדור. סבוב, וכן במשנה הכדור והאמום ונקרא כן לפי שהוא עגול וחסר כ"ף או בי"ת השמוש וחניתי עליך סביביך כמו הכדור וכן כדור אל ארץ רחבת ידים וכמשקל אחר כמלך עתיד לכדור: וצרתי. מענין כי תצור אל עיר: מוצב. מגדל עץ שמעמידים על העיר ללכדה: מצורות. מן ובנית מצור ואע"פ שלא נכתב בפרשה הזאת שבנה מלך אשור על ירושלם מצור אבל אמר הנביא לא יבא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה ומה שאמר לא יבא רוצה לומר לא יכנוס לתוך העיר שיכבשנה, ומה שאמר לא יורה ולא יקדמנה ולא ישפוך לא עשה אבל הכינו אות' היום לירושלם ולשפוך מחר גם הקימו מגדל עץ ומצור לנלחם מחר ובלילה ההם מלאך ה' והוסרה עלתם, וי"ת וצרתי עליך מוצב ואבני עלך כרקום כמו שתרגם אונקלוס ובנית מצור והבני כרקומין, ותרגום והקימותי עליך מצורות ואצבר עלך מליתא כמו שתרגם ולא ישפוך עליה סוללה לא יצבר עלה מליתא: (ד) ושפלת. אז השפילי. אמר כנגד ירושלם רוצה לומר היושבים בה: מארץ תדברי. אמר תדברי בשפל קול כאלו יצא הקול מתחת הארץ, וכן אמר גם פעם כאלו תצא מעפר. וכפל הענין במלות שונות כמנהג. ועוד כפל ואמר והיה כאוב מארץ קולך וגומר, ופירוש כאוב כי בעלי האוב ישמיעו קול נמוך מתחת הארץ. כמו שפירשנו בספר שמואל בפרשת בעלת אוב: תצפצף. על האמירה. כמו תי"ו תשח, אמר כל כך יהיה הקול נמוך עד שלא ידמה אל דבור אדם אלא לצפצוף העופות. והענין הזה אמר על אליקים ושבנא ויואח שאמרו אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם הזה ואלה הדברים קול נמוך אמרו לו כדי שלא ישמעו העם, ואומר ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית כדי שישמעו העם: (ה) והיה כאבק. כמו האבק הדק שהולך בנשיבת הפה כן יהיה המון זריך שילכו במהרה, ופירוש זריך הזרים החונים עליך וזאת מחנה אשור, וכפל הענין עוד ואמר וכמוץ עובר וגומר: לפתע פתאום. הלמ"ד משמש כבי"ת כמו בפתע פתאום, וכן הרגתי לפצעי, לשניכם לחרב והדומה להם כלומר יבא פתאום שהרם כי בבקר מצאום כולם פגרים מתים, ופתע כמו פתאום, וכפל הענין במלות שונות לחזק: (ו) מעם. אומר איך תהיה זאת הגזרה הגדולה פתאום לפי שתבא מעם ה' צבאות, והמשיל המגפה לרעם ולרעש וכו': (ז) והיה כחלום חזון לילה. מה שרואה אדם בחלומו יקרא חזון ואע"פ שאיננו נבואה, ותרגם יונתן כמחלם סרהור ליל, וזה מפרש בפסוק הבא לפניו: על אריאל. על העיר שהמזבח בתוכה כמו שפירשנו: צוביה. כמו צובאיה: ומצדתה. כחולם ופי' אנשי מצודתה, כלומר בונין מצודות עליה ללכדה: (ח) והיה כאשר יחלום. כמו שהאדם רעב ישן ובשנתו רואה שהוא אוכל וזאת מה שהיה מהרהר בעוד שהיה ער והנה בהקיצו רקה נפשו כמו שהיתה קודם השינה כי כל חולם לא ימצא דבר בהקיצו מכל מה שהיה חולם וכן הצמא והנה עיף כמו הצמא לפי שהעיף מן הדרך צמא נקרא העיף צמא וכן הארץ הצמאה ככל סלע כבד בארץ עיפה: שוקקה. מתאוה מן ואל אישך תשוקתך וסוף תאר מן המרובע על משקל כפרה סוררה: (ט) התמהמהו ותמהו. ואת הנבואה כימי אחז אמר התמהמהו ותמהו כנגד אנשי יהודה ופירושו התעכבו כמו ויתמהמה והעכוב הזה כמתבהה אמר האריכו במחשבותיכם והשבו בלבבכם בעכוב כדי שתתבוננו בדבר ואחר שתתבוננו בדבר תמהו בעצמכם איך נהיתה בכם הרעה הזאת שהניחו דברי אלהים חיים שאומרים לכם נביאי האמת ואתם מתפתים בדברי נביאי השקר אשר השתעשעו ושועו ופירש אדוני אבי ז"ל השתעורו ועורו אחרים, מענין ועיניו השע, והם נביאי השקר, השתעורו ועורו אתכם מלראות הנכוחות: שכרו ולא יין. הם נביאי השקר, ואמר ולא יין ולמעלה אמר תעו בשכר. אינו אומר בזה הפסוק שאינם משכרים

ג' וחס' וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מֻצָּב וַהֲקִמֹתִי עָלַיִךְ
ו' כ"ל ל'. כ' מְצֻרֹת׃ ד וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי
ג' וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ וְהָיָה כְּאוֹב
מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ
ל'. ל' תְּצַפְצֵף׃ ה וְהָיָה כְּאָבָק דַּק הֲמוֹן
זָרָיִךְ וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים וְהָיָה
פ' לְפֶתַע פִּתְאֹם׃ ו מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת
ג' תִּפָּקֵד בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גָּדוֹל
סוּפָה וּסְעָרָה וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה׃
ג' ז וְהָיָה כַּחֲלוֹם חֲזוֹן לַיְלָה הֲמוֹן כָּל־
ג' וחסר הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־אֲרִיאֵל וְכָל־
ל'. ל' צֹבֶיהָ וּמְצֹדָתָהּ וְהַמְּצִיקִים לָהּ׃
ח וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יַחֲלֹם הָרָעֵב וְהִנֵּה
ד' מ"ל. ל' אוֹכֵל וְהֵקִיץ וְרֵיקָה נַפְשׁוֹ וְכַאֲשֶׁר
יַחֲלֹם הַצָּמֵא וְהִנֵּה שֹׁתֶה וְהֵקִיץ
ה'.כ' א' חס' וְהִנֵּה עָיֵף וְנַפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה כֵּן יִהְיֶה
ג' הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־הַר
ל'. ל' צִיּוֹן׃ ט הִתְמַהְמְהוּ וּתְמָהוּ
ל'. ל' הִשְׁתַּעַשְׁעוּ וָשֹׁעוּ שָׁכְרוּ וְלֹא־יַיִן נָעוּ

וְאַבְנֵי עֲלַיִךְ כַּרְקוֹם וְאֶצְבּוֹר
עֲלַיִךְ מְלִיתָא׃ ד וְתִתְמְאַכִין
מֵאַרְעָא תְּמַלְלִין וּמֵעַפְרָא
יִנְצְפָן מִלַּיִךְ וִיהֵי כְּאוֹב
מֵאַרְעָא קָלִיךְ וּמֵעַפְרָא
מִלַּיִךְ יִנְצְפָן׃ ה וִיהֵי כְּאָבָק
דָּקִיק הֲמוֹן מְבַדְּרָיִךְ וּכְמוֹץ
דְּעָדֵי אִתְרְגוּשָׁא תַּקִּיפִין
וִיהֵי בִּתְכֵיף אִתְרְגוּשָׁא׃
ו מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת תִּתְפַּקֵּיד
בְּרַעַם וּבְזִיעַ וְקָל סַגִּי
בְּעַלְעוֹל וּבְרוּחַ וְשַׁלְהוֹבֵי
אֶשָּׁא דִּמְשֵׁיצְיָא׃ ז וִיהֵי
כְּמֶחֱלַם הִרְהוּר לֵילֵי הֲמוֹן
כָּל עַמְמַיָּא דְּמִתְכַּנְּשִׁין עַל
קַרְתָּא דְּמַדְבְּחָא בַהּ וְכָל
מַשִּׁרְיָתְהוֹן וְחֵילֵיהוֹן וּדְמְעִיקִין
לַהּ׃ ח וִיהֵי כְּמָא דִי
יַחֲלוּם כַּפְנָא וְהָא אָכֵיל
וּמִתְעַר וַחֲסִירָא נַפְשֵׁיהּ
וּכְמָא דְיַחֲלוּם צַחְיָא וְהָא
שָׁתֵי וּמִתְעַר וְהָא מְשַׁלְהֵי
וְנַפְשֵׁיהּ מְשַׁלְהֲיָא כֵּן יְהֵי
הֲמוֹן כָּל עַמְמַיָּא דְּמִתְכַּנְּשִׁין
עַל טוּרָא דְצִיּוֹן׃ ט אִתְרַפּוּ
וּשְׁהוּ אִשְׁתְּגִישׁוּ אִיזְדַּמִּימוּ וְאִשְׁתַּמָּמוּ רְווֹ וְלָא מִן חֲמַר טְעוֹ וְלָא מִן עַתִּיק׃

המוצב על העיירות: מצורות. ל' מצור: (ד) מארץ תדברי. יהא נראה כאילו דבור היוצא מפיך יוצא מתחת הקרקע: אמרתך תצפצף. להתחנן אלי ומתוך תחינתך יכמרו רחמי: יצפצף. הוא ל' קול לחש כקול שפות דקים: (ה) והיה כאבק דק המון זריך. אוכלסי סנחריב שיהיו למאכולת אש ויעשו אבק: והיה כדבר פתאום: (ו) מעם ה' צבאות תפקד. ואחרי שתשפלי ותצפצף אמרתך תפקד אריאל מאתי להושיעה ברעם וברעש וגו': (ז) והיה כחלום. שדומה שרואה ולא ראה כך יהיה המון כל הגוים ידמו לכבוש ולא תעלה בידם: וכל צוביה. המצירים עליה מצב ומשחית שקורין בנכי"ל בלע"ז כמו שנאמר בשאול (שמואל א' יד) המצב והמשחית חרדו: (ח) שוקקה. תאבה וכן אל אישך תשוקתך (בראשית ג) כן יהיה וגו' לא ישיגו תאותם אשר זממו לעשו': (ט) התמהמהו. הוו מתונים להתבונן לחשוב על מעלליכם: ותמהו. ותהיו תמהים על קלקולכם: השתעשעו. ל' עיניו השע (לעיל ו) היו עורים מראות: שכרו. עצמכם ולא מיין למה כי נסך ה' וגו' לשון מזג כמו מסכה יינה (משלי ט) או

כחלום ג' וסי' כחלום חזון לילה. כחלום מהקיץ. כחלום יעוף ולא ימצאהו: ונפשו ה' וסי' קשורת בנפשו. ונפשו לא חיה. ונפשו מאכל תאוה. ונפשו אוהב ו' עש. ונפשו משאול תציל. ונפשו עליו תאבל. ונפשו לא תשבע מן הטובה. ונפשו שוקקה. וגם נמסר בריש סדר ויגש: הצובאים ג' וסי' נמסר בסדר מטות:

תולדות אהרן ושפלת. ר"ס לא: והיה כאוב. סנהד' סה:

מצודת ציון

כב) והוא דבר עגול מה שזורקין מיד ליד ומקבלין אותה: וצרתי. מל' מצור וכן יקראו הבנינים שעושין ומקיפין את העיר לכבשה ונקראו כן ע"ש שהם מצירים ודוחקים אותה בזה: מוצב. מגדל עץ גבוה נצב בקומה: מצורות. מלשון מצור: (ד) תשח. ענין כפיפה כמו וישח אדם (לעיל ב): כאוב. כן יקרא גוף המת המגיד עתידות על ידי כשוף כמו דרשו אל האובות (לעיל ח): תצפצף. כן נקרא קול העופות וכן ופוצה פה ומצפצף (לעיל י): (ה) כאבק. כן יקרא העפר הדק וכן והיה לאבק על ארץ מצרים (שמות ט) ולתוספת ביאור אמר דק: המון. ענין רבוי עם כמו כל ההמון הגדול הזה (מ"א כ): זריך. מלשון זר ונכרי: וכמוץ. הוא פסולת התבואה כמו כמוץ יסוער מגורן (הושע יג): עריצים. חזקים כמו כגבור עריץ (ירמיה כ): לפתע. כמו בפתע וכן יבאת לכסא (תהלים ט) ומשפטו בכסא ופתע ענינו כמו פתאום וכפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב): (ו) תפקד. ענין השגחה הבאת הפורעניות וכן באו ימי הפקודה (הושע ט): סופה וסערה. רוחות חזקות: ולהב. שלהבת: אוכלה. שורפת: (ז) חזון. ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמות יח) והחלום נקרא חזון לילה: הצובאים. מלשון צבא עם: אריאל. זה ירושלים: צוביה. מלשון מוצב האמור למעלה והוא מגדל עץ: ומצודתה. הוא ענין מבצר וחוזק וכן מצודת ציון (ש"ב ה): והמציקים. מלשון מצוק ומצור: (ח) הקיץ. ענין הערה מהשינה: וריקה. מלשון ריק: נפשו. כמו גופו וכן ברזל באה נפשו (תהלים קה): עיף. ענין צמאון כי העיף צמא לשתות וכן בארץ עיפה (לקמן לב): שוקקה. ענין תאוה כמו ואל אישך תשוקתך (בראשית ג): הצובאים. ההולכים על צבאם: (ט) התמהמהו. ענין עכבה כמו אם יתמהמה חכה לו (חבקוק ב): השתעשעו ושעו. ענין לעקם כמו ושוע אל הסר.

מצודת דוד

ותהיה מוקפת הרוגים כמו המזבח המוקף זבחי בהמות: (ג) וחניתי כדור עליך. אשכין עליך גייסות מסביב ככדור הזה שהיא עגולה ועל מחנה סנחריב יאמר: וצרתי עליך מוצב. אעיר לב סנחריב לצור עליך בהעמדת מוצב הוא מגדל עץ שמעמידים סמוך לעיר לזרוק ממנו חצים ואבני בליסטראות: מצורות. שאר מיני מצור: (ד) ושפלת. תהיה מושפלת ותדברי בהכנעה בקול נמוך כאלו הקול יוצא מתחת לארץ: ומעפר תשח אמרתך. תכופף אמרתך כאלו תדבר מן העפר וכפל הדבר במ"ש להורות על גודל ההכנעה: והיה כאוב. ותדבר בלחש בהכנעה וישמע קול כקול האוב הנשמע מארץ שהיה קול נמוך עד שלא ידמה אל דבור אדם אלא לצפצוף כעופות: ומעפר. תצפצף בקול כאילו יוצא מן העפר וכפל הדבר פעמים רבות על גודל ההכנעה ומרבית התחנונים: (ה) והיה כאבק. ובעבור מרבית ההכנעה יכמרו רחמי עליך ויהיו המון הזרים הצרים עליך כאבק דק ההולך בנשיבת הפה כי יכלו מהרה על ידי מלאך המכה בהם: וכמוץ עובר. כמו המוץ שעובר ברוח קימעא כן יכלו המון הפריצים וכפל הדבר במ"ש: והיה לפתע פתאום. הדבר הזה יהיה בפתע פתאום: (ו) מעם ה'. מאת המקום תבוא עליהם הפקודה הזאת ברעם וברעש וכו' והמשיל הכאת המלאך בהם לרעם ורעש וכו': ולהב אש אוכלה. כאלו שרפה בהם להבה אש: (ז) והיה כחלום וכו'. המון העמים הבאים לצבא על ירושלים יהיו כחלום הנראה בלילה שאין ממש: וכל צוביה. וכן יהיו כל המעמידים מוצב ומצודות וכל המצירים לה: (ח) והיה כאשר יחלום. הדבר הזה יהיה דומה למי שהוא רעב ורואה בחלומו שהוא אוכל למלא בטנו וכאשר הקיץ מלא בטנו ריק ממאכל כשהיה: והנה שותה. לרוות הצמאון: והנה עיף. שהוא צמא כשהיה ונפשו מתאוה אל המים: כן יהיה וכו' כי יחשבו שילכדו העיר ולא כן יהיה: (ט) התמהמהו. חזר להוכיחם ואמר התעכבו להתבונן הרבה:

ותמהו

או לשון נסיכות השליט בכם רוח תרדמה על פושעי ישראל היא ניבא שהיו חוזים בכוכבים: (יא) חזות הכל. כל מה שהייתם חוזים במזלות יהיה מכוסה מכם כדברי אגרת החתומה בשעה אשר יתנוה לקרותה ליודע לקרות אגרת ואמר לא אוכל שהרי אין אני רואה בתוכה לפי שהיא חתומה: (יב) ונתן הספר על אשר לא ידע ספר. וכשנוטלין ממנו ופותחין חותמה ונותנין אותה למי שאינו מכיר ל' אגרת ואומרין לו קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר כך כשתגיע שר האש יאמר לא אוכל כי חתום הדבר ממני וכשתשביע את חבירו יאמר איני מכיר את השם הזה שאתה משביעני בו שאין זה שמי וזהו שאמר ירמיה הנני מיסב את כלי המלחמה אשר בידכם (ירמיה כא) זה השם המפורש במדר' תהלי': (יג) יען כי נגש העם הזה. יונתן תירגם חלף דאיתרברב עמא הדין כלומר נגשו להגביה עצמן עד לשמים הם מראין עצמן כמכבדין אותי בפה ושפה ואת לבם הרחיקו ממני: ותהי יראתם אותי. לא בלב שלם כי אם במצות האנשים המלמדים אותם התראו כהכנעים מלפניו כדי לפתותו בפיהם: (יד) לכן הנני. הוא אשר יוסיף להפליא פלא ונוסף על פלא כיסוי על כסוי אוטם על אוטם ומהו הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו. קשה סילוקם של חכמי ישראל כפלים כחורבן בה"מ וכל קללו' שבמשנ' תורה שכולן אינן אלא הפלאה אחת והפלא ה' את מכותך (דברי' כח) וכאן שתי הפלאות: (טו) לסתיר עצה. כמו להסתיר עצה

וְלֹא שֵׁכָר׃ י כִּֽי־נָסַךְ עֲלֵיכֶם יְהוָה רוּחַ תַּרְדֵּמָה וַיְעַצֵּם אֶת־עֵינֵיכֶם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רָאשֵׁיכֶם הַחֹזִים כִּסָּה׃ יא וַתְּהִי לָכֶם חָזוּת הַכֹּל כְּדִבְרֵי הַסֵּפֶר הֶחָתוּם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ אֹתוֹ אֶל־יוֹדֵעַ הַסֵּפֶר לֵאמֹר קְרָא נָא־זֶה וְאָמַר לֹא אוּכַל כִּי חָתוּם הוּא׃ יב וְנִתַּן הַסֵּפֶר עַל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע סֵפֶר לֵאמֹר קְרָא נָא־זֶה וְאָמַר לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר׃ יג וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה׃ יד לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף לְהַפְלִיא אֶת־הָעָם־הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו וּבִינַת נְבֹנָיו תִּסְתַּתָּר׃ טו הוֹי הַמַּעֲמִיקִים מֵיהוָה לַסְתִּר עֵצָה וְהָיָה בְמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם

ל׳
ל׳
ל׳
י׳ מ״ל ספר קרי
ל׳ ר״פ וחד נתן הסכל
ל׳
קל״ד ל׳ בסיפרא
ל׳ וחד ורחק
ב׳ חסרים עגלס. י״ה ס׳ כ״כ
ג׳
כ׳ ר״פ ל׳ ומ״ל ל׳ וחסר

י אֲרֵי רְמָא בֵינֵיכוֹן יְיָ רוּחַ דְטָעוּ וְאַטְמַר מִנְכוֹן יַת נְבִיַיָא וְיַת סַפְרַיָא וְיַת מַלְפַיָא דַהֲווֹ מַלְפִין לְכוֹן אוּלְפַן אוֹרַיְתָא טַמַר׃ יא וַהֲוַת לְכוֹן נְבוּאַת כּוֹלָא כְּפִתְגָמֵי סִפְרָא דַחֲתִים דְאִם יִתְּנוּן יָתֵיהּ לִדְיָדַע סִפְרָא לְמֵימַר קְרֵי כְעַן דֵין וְיֵימַר לֵית אֲנָא יָכֵיל אֲרֵי חֲתִים הוּא׃ יב וְיִתְיְהֵב סִפְרָא לִדְלָא יָדַע סִפְרָא לְמֵימַר קְרֵי כְעַן דֵין וְיֵימַר לֵית אֲנָא יָדַע סִפְרָא׃ יג וַאֲמַר יְיָ חֲלַף דְאִתְרַבְרַב עַמָא הָדֵין בְּפוּמְהוֹן וּבְסִפְוָתְהוֹן מְיַקְרִין קֳדָמַי וְלִבְּהוֹן אִתְרַחַק מִדַחַלְתִּי וַהֲוַת דַחַלְתְּהוֹן קֳדָמַי כְּתַפְקֵידַת גַבְרִין מַלְפִין׃ יד בְּכֵן הָא אֲנָא מוֹסִיף לְמִמְחֵי יַת עַמָא הָדֵין מְחָן מְפָרְשָׁן וְתֵיבַד חוּכְמַת חַכִּימֵיהוֹן וְסוּכְלְתָנוּתָא מְסוּכְלְתָנֵיהוֹן תִּטַמַר׃ טו וַי דִמְדַמַן לְאַטְמָרָא עֵצָא מִן קֳדָם יְיָ וַהֲווֹ כִדְבִקְבָלָא עוֹבָדֵיהוֹן וְאָמְרִין

משתכרים אלא אומר כי גם בעת שאינם שותים הם שכורים כי לא ישכילו ולא יבינו כמו השכור וכפל הפסוק במלות שונות. כי נעו כמו שכרו כי השכור ינוע וינוד גופו הנה והנה עד שנופל: (י) כי נסך. כסה כמו והמסכה הנסוכה ואת קשות הנסך שהוא ענין כסוי כלומר כסה אתכם בכח תרדמה שהביא עליכם. עד שאתם חשובים כנרדמים שאין אתם שומעים למי שיקרא לכם: ויעצם. ויסגור וכן מן הקל עוצם עיניו כסה עליכם וסגר עיניכם שלא תראו ולא אתכם לבדכם אלא הנביאים שהם נביאי שקר: ואת ראשיכם החוזים כסה. והם הם המעלמים את עיניכם עד שלא תראו ומה שאמר כי נסך ה' עליכם כלומר כל כך הוא הכסוי חזק עד שידמה כי מה' הוא, או פירושו על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו: (יא) ותהי לכם חזות הכל. נבואת הכל, כלומר נבואה כל נביאי ה' המתנבאים לכם הוא לכם כמו הספר החתום שאם יתנו האגרת ליודע לקרותה יאמר לא אוכל כי חתום הוא. ימצא זאת העלה לפי שאין רצונו לקרותה כי אם היה רצונו לקרותה היה אומר פתח אותו ואקראנו כן החכמים שבכם אומרים כי יש בדברי השם דברים סתומים לפיכך לא יתנו לב להם ואם היה רצונם לשמוע ולהבינם יאמרו לנביא פרש לנו זה הדבר הסתום: (יב) ונתן לאשר לא ידע ספר. ואמר לא ידעתי לקרות ספר ואפילו יהיה פתוח, כי הכסילים שבכם ימצאו עלה אין אנחנו מבינים דברי אלהים. אמרו לחכמינו והנה חכמיהם ונביאיהם יטעום הנה כי בין זה ובין זה הספר לא יקרא. כן דברי ה' לא ישמעו ביניכם לא לחכמים ולא לכסילים. ויתכן לפרש חזות הכל שלא יהיה חזות סמוך, ויהיה הכל כמו לכל ופירוש הנבואה היא לכולכם בין לחכמיכם בין לכסיליכם כדברי הספר החתום: על אשר לא ידע. כלומר אל אשר לא ידע כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו וכמו ותתפלל על ה' כמו אל ויש מפרשים הספר החתום שדבריו סתומים וחתומים: (יג) ויאמר ה'. כי נגש יש מחלוקת בקריאת המלה הזאת יש קוראים אותה בשי"ן הנקודה לצד ימין כמו נגש יוסף והוא ענין קריבה, וכן הוא לפי המסורה אשר עליו שאמר לית כוותיה בספרא, ואם בשי"ן הנקודה בצד שמאל הנה אחר כמוהו נגש והוא נענה אבל י"ת בסי"ן כמו והנוגשים אנוס שתרגם חלף דאתרברב וכן נמצא במקצת ספרים נגש בסי"ן, ופירוש הפסוק לקריאת נגש בשי"ן כן, ויהיה טעם יען נמשך אל לכן שאמר בפסוק אחר. אמר בעבור שעשו זה לכן הנני יוסיף אמר הנה הם קרובים אלי בגרונם ומכבדים אותי בפיהם ומרחקים לבם ממני ולקריאת נגש בסי"ן יתפרש לפי דעת המתרגם בעבור שהם גדולים בעיניהם ומראים עצמם כנוגשים אל שאר העם לכבד את ה' בפיהם ולהתפלל לפניו ולהתחנן נפרש. נדתק כמו נגש והוא נענה יאמר כי בעת שום להם צרה יכבדוני בפיהם ומקרבים אלי פיהם ושפתותיהם ומרחקים ממני לבם ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה כי מי שאינו עושה אלא מה שמצווה לבד ואינו מוסיף מעצמו אינו עושה הדבר מחפצו מרצונו: (יד) לכן יוסיף. פעל והוא בחירק כמו בצרי וכן הנני יוסיף על ימיך תומיך גורלי בחירק. ואמר יוסיף רוצה לומר עוד על מה שהבאתי עליכם עוד אביא רעה גדולה עליכם: להפליא. להביא רעה עליהם עד שיפלא בעיני הרואה על דרך ותרד פלאים לפיכך כפל ואמר הפלא ופלא: ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו. בגלות ובטלטול תאבד חכמתם שהם חכמים אבל חכמתם חכמת ס המה להרע ולהטיב לא ידעו או פי' ואבדה כי כשתבא להם הרעה תאבד חכמתם שלא יהיה להם עלה והתבונה להנצל ממנה ולא תועיל להם אז חכמתם: (טו) הוי המעמיקים. מעמיקים כמתחבאים להסתיר עצתם מהאל, כלומר כי הם חושבים כי ה' אינו משגיח בעניני הארץ לפיכך עושים כל רצונם, כי אומרים כי אין רואה ואין יודע ופירוש במחשך כאלו מעשיהם במקום חשך כנגד בני אדם שאין רואים אותם כן חושבים כל מעשיהם בסתר ובגלוי לא יראם האל וכן תרגם יונתן במחשך כדבקבלא: לסתיר. כמו להסתיר: (טז) הפככם אם. כענין אמת כמו ואם בריאה יברא ה' ואם ללצים הוא יליץ והדומים להם שפירשתי אותם כך בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו, אמר באמת הפככם נקל בעיני כחומר היוצר יחשב לפני כמו היוצר שהחומר בידו שיעשה ממנו כלי אחד ואחר כך שב לעשות כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר כן נקל הפככם בידי כי

ראשיכם ו' וסי' אל תפרעו . אתם נצבים ריש סדרא . ואת ראשיכם החוזים . ואערכה על ראשיכם שאו שערים . וחברו שאו שערים : יוסף ה' כ"כ חסר י"ד וסי' ויאמר שאול . הנני יוסף להפליא . הנני

תולדות אהרן ותהי יראתם . עקידה שער נא : הנני יוסיף . שבת קלח : המעמיקים . בבא קמא פט :

מצודת דוד

והמהו על עצמיכם איך נכיתם לדעה הזאת לעזוב דברי הנביא האמת ולהתפתות מנביאי השקר: השתעשעו ושעו. התעסקו בצעקה וזעקו מרה על קלקולכם: שכרו. המה שכורים ולא משתיית יין ר"ל המה מבולבלים בדעתם כשכור: נעו. המה נעים ונדים כדרך השכור שאינו יכול לעמוד ביושר כ"א מתנענע: ולא שכר. לא משתיית השכר וכפל הדבר במ"ש: (י) כי נסך עליכם ה'. המקום כסה עליכם: רוח תרדמה. להיות מבולבל כמי שהתרדמה אחזתו כי הבא לטמא פותחין לו: ויעצם. הוא סגר את עיניכם עד שלא תבחינו אף בדבר הנראה לעינים: את הנביאים. עם נביאי השקר ר"ל גם עליכם נסך וכו' גם על הנביאים: ואת ראשיכם החוזים. הם הנביאים החוזים לכם וכפל הדבר במ"ש: (יא) ותהי לכם חזות הכל. לכם היו נבואות של כל נביאי ה' כמו דברי הספר החתום אשר אם יתנהו אל היודע לקרות ויאמרו לו קרא נא זה וישיב הוא לאמר לא אוכל לקרות כי חתום הוא והנה מוצא עילה ותואנה לפי שאין רצונו לקרות כ"א היה רצונו לקרות היה משיב פתח החותם ואקראנה וכן החכמים שבכם אומרים הלא יש בדבר ה' דברים חתומים ולזה לא יתנו לב עליהם ואם היו חפצים בהם היו אומרים להנביא פרש לנו זה הדבר הסתום: (יב) ונתן הספר. וכאשר נתן ספר אל אשר לא ידע לקרות ספר ישוב לומר לא ידעתי לקרות אף אם היה פתוח וכן הכסילים שבכם אומרים אין אנו מבינים אף הדברים המפורשים לנו ואמרו להחכמים: (יג) יען כי נגש. בעבור כי העם הזה נגש אלי להתקרב בדבור הפה ובכבודי בשפתי' ולא בלב ידברו כי לבו רחק ממני: ותהי יראתם אותי. מה שהם יראים מפני איננה באה מן הלב אלא כמצות אנשים המלמדים ואומרים התראו כאלו אתם יראים ונכנעים: (יד) לכן וכו'. בעבור זה הנני הוא אשר יוסיף להביא רעה עד אשר יפלא בעיני הרואים: הפלא ופלא. ר"ל פליאה רבה תגומה: ואבדה. אז תהיה אבודה חכמת החכמים ותהיה צפון ונסתר בינת הנבונים ר"ל לא יוכלו להתחכם להמלט מהרעה הבאה: (טו) הוי המעמיקי' מה'. אמר הנביא יש להתאונן על העם החושבי' להסתיר עצתם מה' במעמקי הלב כי יאמרו אין האל יודע מחשבות האדם: והיה במחשך מעשיהם. כל מעשיהם הרעים יעשו בחושך להסתתר מבני אדם ויאמרו מי רואה אותנו ומי יודע ממעשינו הואיל ונעשה בחושך

מצודת ציון

הכר (לעיל כב): ולא יין. פירוש ולא מיין נעו. מלשון תנועה: שכר. יין ישן: (י) נסך. מלשון סכך ומכסה כמו המסכה הנסוכה (לעיל כה): תרדמה. היא שינה עמוקה כמו והוא נרדם ויעף (שופטים ד): ויעצם. ענין סתימה וסגירה כמו ועוצם עיניו (לקמן לג): את הנביאים. עם הנביאים: החוזים. מלשון חוזה ור"ל נביאי השקר העושים עצמם כחוזים: (יא) חזות. ענין נבואה: החתום. ענין סתימה וסגירה כמו חתום תורה (לעיל ח): אוכל. מל' יכולת: (יב) על אשר. כמו אל אשר: (יג) נגש. מל' הגשה וקרוב: (טו) המעמיקים. מל' עומק: לסתיר

וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֵנוּ וּמִי יֹדְעֵנוּ׃
טז הַפְכְּכֶם אִם־כְּחֹמֶר הַיֹּצֵר יֵחָשֵׁב ל. ב' חסר
כִּי־יֹאמַר מַעֲשֶׂה לְעֹשֵׂהוּ לֹא עָשָׂנִי ל'
וְיֵצֶר אָמַר לְיֹצְרוֹ לֹא הֵבִין׃ יז הֲלוֹא־ ג'
עוֹד מְעַט מִזְעָר וְשָׁב לְבָנוֹן לַכַּרְמֶל
וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב׃ יח וְשָׁמְעוּ
בַיּוֹם־הַהוּא הַחֵרְשִׁים דִּבְרֵי־
סֵפֶר וּמֵאֹפֶל וּמֵחֹשֶׁךְ עֵינֵי עִוְרִים ל. ל'
תִּרְאֶינָה׃ יט וְיָסְפוּ עֲנָוִים בַּיהוָה ג'
שִׂמְחָה וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם בִּקְדוֹשׁ ל' ומ"ל
יִשְׂרָאֵל יָגִילוּ׃ כ כִּי־אָפֵס עָרִיץ ד'
וְכָלָה לֵץ וְנִכְרְתוּ כָּל־שֹׁקְדֵי אָוֶן׃ ל. חסר
כא מַחֲטִיאֵי אָדָם בְּדָבָר וְלַמּוֹכִיחַ ל. ל' ומ"ל
בַּשַּׁעַר יְקֹשׁוּן וַיַּטּוּ בַתֹּהוּ צַדִּיק׃ ל'
כב לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב ד' ב' ואלכדו י"א בטעם
אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה
יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃ ל'

וְאָמְרִין לֵית דְחָזֵי לָנָא וְלֵית
דְיָדַע בְּעוֹבָדָנָא׃ טז הַלְמֶהְפַּךְ
עוֹבָדֵיכוֹן אַתּוּן בָּעַן הָא
כְּמָא דְטִינָא בְּיַד פַּחָרָא כֵּן
אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי הַאֶפְשַׁר
דְיֵימַר טִינָא לְעָבְדֵיהּ לָא
עֲבַדְתָּנִי וּבְרִיתָא דְתֵימַר
לְבָרָהָא לָא חַכִּימְתָּא לִי׃
יז הֲלָא עוֹד צִבְחַר כִּזְעֵיר
וִיתוּב לִבְנָן לְמֶהֱוֵי כְּכַרְמְלָא
וְכַרְמְלָא קִרְוִין סַגִיאִין יָתוּב׃
יח וְיִשְׁמְעוּן בְּעִדָנָא הַהִיא
דְּכַחַרְשִׁין מִלֵי סִפַר וּמְקַבֵּיל
וּמֵחֲשׁוֹךְ עֵינֵי סָמַן יֶחֶזְיָן׃
יט וְיוֹסְפוּן מְקַבְּלֵי עוּלְבָן
בְּמֵימְרָא דַיְיָ חֶדְוָא וְחַשִׁיכֵי
בְנֵי אֱנָשָׁא בְּמֵימַר קַדִּישָׁא
דְיִשְׂרָאֵל יִבְעוּן׃ כ אֲרֵי סָף
מְעִיקָא וְאִשְׁתֵּיצֵי בָזָזָא וְסָפוּ
כָּל דַהֲווֹ מְשַׁחֲרִין לְמֵינָס׃
כא מְחַיְבִין בְּנֵי אֱנָשָׁא
בְּמִלֵיהוֹן וְלִדְמוֹכַח לְהוֹן
בֵּית דִינָא בְּתַרְעָא פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא בָּעַן לֵיהּ תַּקְלָא וְאַסְטִיאוּ בְּשְׁקַר דִין זַכָּאִין׃
כב בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל בֵּית יַעֲקֹב דִפְרִיק יַת אַבְרָהָם לָא מִכְּעַן יִבְהֲתוּן דְבֵית
יַעֲקֹב וְלָא מִכְּעַן אַפֵּיהוֹן

יוסף על ימיך . אם יעמד ראש אלישע . ולא יוסף עצב עמה : מעשה י' פתחין וסי' נמסר בסדר מטות ולעיל בסיפרא סוף סי' ג' : כל
מלכים וישעיה ותריסר על בית ועל בית במי"א אל בית ואל בית וסי' נמסר במלכים חלק א' סימן י"ד :
תולדות אהרן בית יעקב . סנהדרין יט ווכר אגדי :

רש"י

עצה : (טז) הפככם אם כחומר היוצר יחשב . תהפוכות שלכם הזאת אתם יודעים שהוא כחומר היוצר שאין החומר יכול לומר לעושהו לא עשאני כך אינכם יכולין לומר שאיני מבין מעשיכם : כחומר וגו' . ל' תמיה הוא ויש תמיהות המתקיימות : לעושהו . כמו על עושהו ודוגמתו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד) . פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופטי' ט) : ויצר אמר ליוצרו לא הבין . אמר על יוצרו לא הבין מה ביצרי והלא הוא בנה את המטמוניו' והחדרי' והמחשבו' : (יז) הלא עוד מעט . בימים מועטין נקל בעיני אם תשובו אלי : ושב לבנון . שהוא יער עצים להיות כרמל וישוב שדות וכרמים : והכרמל ליער יחשב . תירגם יונתן קירוין סגיאין יתיב ואגדה בבראשית רבה חורשין דבר אינש ישוב ערים ובני אדם רצוף ומלא כיער הזה שהוא מלא עצים : (יח) ושמעו ביום ההוא וגו' . ותיבטל הקללה האמורה למעל' כי נסך ה' עליכם וגו' ותהי לכם חזות הכל ואבדה חכמת חכמיו : (יט) ענוים . הסבלנים שסבלו עולו של הקב"ה וגזרותיו : (כ) כל שוקדי און . השוקדים ומתבוננים היאך יפעלו און : (כא) מחטיאי אדם בדבר . הם נביאי השקר : ולמוכיח בשער יקושון . ולדמוכח להון כעון תקלא ל' מוקש : ויטו בתהו צדיק . ואסטיאו בשקר דין זכאין : (כב) אשר פדה את אברהם. מאור כשדי': לא עתה יבוש יעקב . מאביו : ולא עתה פניו יחורו . מאבי אביו שאין נמצא פסול במטתו שלמה

רדק

כי אתם בידי כמו החומר ביד היוצר והיאך אתם אומרים כי אינני רואה מעשיכם כי יאמר מעשה לעושהו בתמיה וכי יאמר מעשה לעושהו לא עשאני ואם לו להפוך אותו מכלי אל כלי וכפל הדבר במלות שונות ואמר ויצר אמר ליוצרו לא הבין : ויצר . הוא שם לכלי הנוצר ביד היוצר ולמ"ד לעושהו ליוצרו במקום בעבור כלמ"ד אמרי לי : (יז) הלא עוד . הלא עוד במעט זמן תראו ההפך מאשר עושה בכם ואמר מעט מזער כפול ענין במלות שונות להמעיט הזמן והנבואה נאמרה בימי אחז ואמר שוב ויהיה בקרוב בימי חזקיהו : ושב לבנון לכרמל . לבנון הוא יער הלבנון שיש בו ארזים גבוהים ונשאים : והכרמל . הוא מקום שדות התבואה וכרמים ועלים שפלים זה כמשל אמר על הגאים הרמים שהיו בימי אחז שישובו שפלים בימי חזקיהו עד שלא יהיה להם רשות לדבר ישובו על כרחם לדרך הטובה והכרמל והם השפלים והענוי' שהיו בימי אחז ולא היה כח בידם להוכיחם בימי חזקיהו יהיו נשאים כארזי יער הלבנון ויוסיפו בכבוד ובגדולה עד שידמו לארזי הלבנון כמו שאמר ויספו ענוים בה' שמחה : (יח) ושמעו . אותם שהיו חרשים יבואו עתה לשמוע דברי הספר והם היו עורים בראותם , כמו שאמר למעלה ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום , ומאפל ומחשך שהיה להם רוצה לומר הצרה תראינה הנבואה שתתקיים שהיו עורים בה כשהיה מוכיחם הנביא : (יט) ויספו . הם יהיו בצרה והענוים יוסיפו לשמוח בהשם שהיו מאמינים בו קודם לה הצרה עתה יוסיפו לשמוח כשיראו שתתקיים להם הנבואה ולרשעים הצרה ולהם הרוחה והכבוד , וכפל הענין במלות שונות , ואמר ואביוני אדם כלו' האביונים שבאדם שהיו בירושלם והם הענוים : (כ) כי אפס . ישמחו ויגילו כשיראו אפיסת העריצים והלצים ושוקדי און שהם לא היה להם רשות לדבר לפניהם ולא להוכיחם כשיראו בפורענותם יגילו כמו שאמר באבוד רשעים רנה , פירוש שוקדי און מתעסקים ומהירי' אל האון ומתכווני' תמיד איך יפעלו אותה : (כא) מחטיאי . כשאדם מוכיחם בדברים חושבים הדבר עליו לחטא כאלו הכה אותם וכן למוכיח בשער יקושון מי שמוכיחם בשער כלומר ברבים כדי שיוסרו ושימו לו מוקש ויכשילוהו בדרכיו , כלומר יזמינו לו כל רע וילשינו עליו למלך ומטים הצדיק בתהו והבל ות"י ואסטיאו בשקר דין זכאין : יקושון . מנחי העי"ן והוא מענין מוקש ויהיה יקש וקוש בענין אחד וכת"י בען ליה תקלא ויש לפרש יקושון מענין קש ומשרשו שהוא שרש קשש וכן התקוששו וקושו מן לקושש קש כי כמו שמקושש עלים או קשים לוקט מכאן ומכאן ואוספן יחד כן מתרף האדם מלקט מומיו מזה ומזה ואומרן לו כן הם עושים מי שמוכיחם אומרים לו חרפה וגדופין מלקטים ואומרים לו הלא אתה עשית כך וכך במקום פלוני או בזמן פלוני ועוד עשית כך ואיך תעשה עצמך מוכיח : (כב) לכן . אל בית יעקב אשר פדה את אברהם. פי' הפסוק כן אמר ה' אשר פדה את אברהם אמר אל בית יעקב שלא יבוש יעקב והענין כי כולם בני יעקב וכאשר יש בהם אנשים רשעים הרי יעקב אביהם כאלו בוש ממעשיהם אלו היה חי כאדם שהוא צדיק שיצא בנו לתרבות רעה שהוא בוש ונכלם ממעשיו , וטעם אשר פדה את אברהם כי כמו שהיה אברהם אבינו דר בין רשעים ופדה ה' אותו מידם והוציאו מארצם כן היו הנמצאים סוכר למעלה בין הרשעים ולא היה בידם יכולת להחזיק בדרכי ה' בפרהסיא אמר עתה יבא זמן והוא בימי חזקיהו שיחזקו בגלוי בדרכי ה' : והקדישו קדוש יעקב . והם יקראו בית יעקב באמת ולא יבוש יעקב ממעשיה' אלא ישמח ממעש' ילדיו בימי חזקיהו שישובו לדרך טובה ויכלו הרשעים במלחמות שקדמו ואותם שישארו מהם שלמדו ממעשיה' ולא היו רשעים כהם אותם שהיו תועי רוח ודעים ישובו לדרך טובה ולא יבוש יעקב ממעשיה' אלו היה חי : פניו יחורו. יתלבנו מתרגום לבן חיור והבוש יתלבנו פניו וכן בדברי רז"ל המלבין פני חברו ברבים : (כג) כי בראותו . פי' בראות יעקב ילדיו שהם ילדיו ובניו באמת בלכתם בדרך הטובה ובראותו מעשה ידיו בקרבו והוא מה שהעשה במחנה אשור הכה בארצו ובראותו כי יקדישו ילדיו שמי על הנס הגדול : והקדישו את קדוש יעקב . שיאמרו בהקדישם שמו קדוש יעקב ואלהי ישראל שהוא אביהם או לא יבוש יעקב אבל ישמח וכל זה דרך משל כמו שפירשנו ופירוש יעריצו יתנו לו בהפלאת הכח והמערכה שהכה במחנה אשור בליל' אחד ושמנים וחמשה אלף ולא הועילה להם גבורתם וכחם ורוב חילם ומה שסמך קדושת האל ליעקב בכל מקום לא עשה כן לשאר האבות כמו שאמר קדוש יעקב ואמר כי כה אמר ה' נאום קדוש ישראל אביר

מצודת ציון

לסתיר . כמו נסתיר : (טז) הפככם . מל' הפוך ור"ל הפך הישר : אם . באמת וכן ואם בריאה יברא ה' (במדבר טז) : כחומר . כטיט : היוצר . כן נקרא אומן חרש : כי יאמר . שמא יאמר : לעושהו . על עושהו וכן אמרי לי אחי (בראשית יג) והדומים : ויצר . הכלי הנעשה מיוצר חרש : הבין . מל' בינה : (יז) מזער . כמו מעט כמו ונשאר אנוש מזער (לעיל כד) ואם שאמר מעט אמר מזער להורות על המעוט : לבנון . שם יער בא"י : לכרמל . הוא מקום שדות וכרמים וכן והיה מדבר לכרמל (לקמן לב) : (יח) דברי ספר . ר"ל ספורי דברי המקום : ומאופל . מל' אפלה וחושך : (יט) ואביוני . מל' אביון ודל ע"ש שהאב לכל דבר כי הכל נחסר לו : (כ) אפס . ענין כליון כמו אפס כסף (בראשית מז) : עריץ . חזק ר"ל החזק ברשע : שוקדי . ענין המהירות וההשתדלות כמו שקדו ושמרו (עזרא ח) : און . ענין דבר שאינו הגון : (כא) יקושון . מל' מוקש : בתוהו . ענין דבר שאין בו ממש כמו והארץ היתה תוהו (בראשית א) : (כב) פדה . מל' פדיון וגאולה : יחורו . תרגום של לבן הוא חיור והוא ענין בושה כי

מצודת דוד

בחושך אבל לא יראו מה' : (טז) הפככם . תהפוכות שלכם באמת כמו החומר של היוצר כן יחשב הפככם אלי ר"ל כמו שהיוצר יודע מה בחומר כן נגלה אלי כל מחשבותיכם : כי יאמר . שמא יאמר דבר הנעשה על מי שעשה אותו הנה הוא לא עשני : ויצר . וכי הכלי הנעשה מהיוצר יאמר על היוצר הוא לא הבין יצירת מלאכתי ור"ל כמו שאין זאת כן אין נעלם ממני מחשבותיהם : (יז) הלא עוד מעט . כאומר ואם תשאלו לומר אם המקום יודע כל המחשבות מדוע לא ישלם לצדיק כצדקו ולרשע רע כרשעתו לזה אמר הלא במעט מן הזמן אשיב גמול אשר יער הלבנון יהפך להיות כרמל והכרמל תתהפך להיות נחשב כיער ר"ל אגביה השפלים ואשפיל הגבוהים : (יח) ושמעו ביום וכו' . כאשר יראו שאני משיב גמול אז אף אלו שאטמו אזנם מלשמוע דברי ספר כאלו היו חרשים הנה אז ישמעו דברי ספר : ומאופל ומחושך וכו' . אף מתוך החושך ואף עיני העורים תראינה דברי הספר רצה לומר אף אלה שלא אבו לראות דברי הספר כאלו היו בתוך החושך ואף היו סומים בעיניהם הנה אז יראו : (יט) ויספו . אז יוסיפו הענוים לשמוח במה שבטחו בה' מאז כי יראו שלא נתבדה תקותם : ואביוני אדם . האביונים שבבני אדם יגילו במה שבטחו בקדוש ישראל וכפל הדבר במ"ש : (כ) כי אפס עריץ . כי אז יכלה כל עריץ וכלה לץ ויכרתו כל הממהרים לעשות און : (כא) מחטיאי וכו' . חוזר על מלת ונכרתו האמור במקרא שלפניו לומר שגם יכרתו אותם שהיו מחטיאים בני אדם בדבר שפתים והם נביאי השקר : ולמוכיח . גם יכרתו אותם שהיו מכינים מוקש למי שהיה מוכיח בשער מקום מושב השופטים כמ"ש ועלתה יבמתו השערה (דברים כה) : ויטו וכו' . גם יכרתו אותם שהיו מטים את הצדיק מצדקתו בדברי תוהו : (כב) לכן . הואיל ואעשה

כג כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את־קדוש יעקב ואת־אלהי ישראל יעריצו: כד וידעו תעי־רוח בינה ורוגנים ילמדו־לקח:

ל א הוי בנים סוררים נאם־יהוה לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי למען ספות חטאת על־חטאת: ב ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים: ג והיה לכם מעוז פרעה לבשת והחסות בצל־מצרים לכלמה: ד כי־היו בצען שריו ומלאכיו חנס יגיעו: ה כל הבאיש על־עם לא־יועילו למו לא לעזר ולא להועיל כי לבשת וגם־לחרפה: ו משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף ישאו על־כתף עירים

י״ד פסוקים ולא ולא. לא דס׳ · ג׳ פסוקים דמיין · עירים קרי

אפיהון ישתנון: כג ארי במחזוהי גבורן דאעביד לבנוהי טבות אברהם לזרעיה בתרוהי על ארעהון ביניהון יקדשון שמי ויימרון קדיש על קדישא דיעקב ועל אלהא דישראל יימרון תקיף: כד וידעון דלא אליפו רוח דסוכלתנו ודהוו אמרין לית כל אלין יקבלון אולפן: א וי בניא מרודיא אמר יי למעבד עצה ולא ממימרי ולאתמלכא מלך ולא שאלן בנביי בדיל לאוספא חובין על חובי נפשהון: ב דאזלין למיחת למצרים ובפתגמי נביי לא שאילו לאתקפא בתקוף פרעה ולאתרחצא בטלל מצרים: ג ויהי לכון תקוף פרעה לבהתא ואתרחצנא בטלל מצרים לאתכניעו: ד ארי הוו בטאנים רברבוהי ואזגדוהי עד תחפנחס מטו: ה כולהון אזלין למבהת לות עמא דלא יהנון להון לא לסעיד ולא להנאה ארי לבהתא ואף לחסודין: ו מטלין על בעירהון באורח דרומא בארע עקא ועיוק אתר דאריא בר אריון וחיון חורמנין מפרחין נטלין על

שלימה: (כג) כי בראותו ילדיו. אשר יהיו מעשי ידי כלומר צדיקים בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ידיו מעשה ידיו יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחורו פניו: (כד) ורוגנים ילמדו לקח. לשון ותרגנו באהליכם (דברים א) אותם שהיו (מתלוננים) ונרגנים על דברי הנביאים ילמדו לקח:

(א) סוררים. סרים מן הדרך: לנסוך מסכה. להמשיל עליהם מושל ולא רוחי ודעתי בדבר ומהו הנסוך הוא פרעה: (ב) ההולכים לרדת מצרים. על הושע בן אלה אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים (מלכים ב י״ז): לרדת מצרי׳. ארץ ישראל גבוה מכל הארצו׳ דבר אחר ירידה היא להם: ולחסות. להתכסות אבריא״ר בלע״ז: (ד) כי היו בצוען שריו. של מלך ישראל בשליחות למלך מצרים: חנס. היא תחפנחס: (ה) כל הובאיש. כולם ביישו את עצמן לקנות להם אדונים חנם ועם הארץ לא יועילו למו: על עם. בשביל עם לא יועילו למו: לחרפה. גידוף דישטרב״ר בלע״ז: (ו) משא בהמות נגב. מטולין על בעירהון באורח דרומא לפי שארץ מצרים בדרומה של א״י וזהו הגידוף והחרפ׳ שמחרפין אותן (ורואין) את אלו שטוענין משאות ממונם על בהמתם להוליך שוחד למצרים חנם ומסכנין עצמן במדברות ארץ צרה וצוקה וכו׳: אפעה. מין נחש רע הוא ואין בעולם כי אם שנים זכר ונקבה והם יולדים לשבעים שנה ואף שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהיו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו

שאלו ג׳ בקריאה וסימניהון ויקחו האנשים מצידם. ההלבים לרדת מצרים. נדרשתי ללא שאלו: אפעה ד׳ בקריאה וסי׳ לביא וליש

ת״א אלהי ישראל. מגלה יז (ברכות ד): שני ארח. עקידה שער ק: היו בצען. כתובות קיב סוטה לד:

אביר יעקב ואמר קדוש ישראל מושיען ואמר גאלכם קדוש ישראל ואמר קדוש ישראל ויוצרו ואמר גואל ישראל קדושו. ואע״פ שמקצתם יש לפרש על כלל ישראל מכל מקום יש בהם שאין להם דרך לפרשם אלא על יעקב עצמו, ואמר זה לפי שיעקב ראה קדושת האל במראה הנבואה במחזה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה: (כד) וידעו. אותם שהיו תועי רוח מתחלה בראותם הנס הגדול הזה ידעו בינה כלומר יתבוננו במעשה האל וידעו כי הוא משגיח בעסקי האדם וידעו כי כל אשר היו אומרים להם הנביאים נביאי השם היה אמת וכפל הענין במלות שונות ואמר ורוגנים הם תועי רוח ולקח הוא התורה כמו כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: (א) הוי בנים סוררים. הנה אמר בתחלת הספר שישעיהו נבא בימי עוזיהו יותם אחז ולא ראינו במלכים אלה שבקשו עזר ממצרים כמו שאמר באלה הפרשיות והוכיחם בזה ואם נאמר כי נתנבא על דור לדורות שהיה אחריו ואמר עליהם הוי שישלחו למצרים לעזרם וכן עשו, ולא יראה כן לענין הפרשיות שהוא אומר אחרי כן בתשועה שנעשית בימי חזקיהו, לפיכך נאמר כי בימי אחז היה זה ואע״פ שלא נכתב זה בספר מלכים ולא בדברי הימים או בימי חזקיהו עצמו שלא היו שרי יהודה טובים כי בהכרח גדול השיבם חזקיהו למוטב והנה מלך אשור עלה על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ואילו היו טובים לא בא להם כן, וזהו הנכון לפי ענין אלו הפרשיות הסמוכות, ומה שאמר בכל פרשה מהם קדוש ישראל לפי שנקדש בישראל בדבר מחנה אשור ואמר הוי בנים סוררים אוי להם לאותם שנקראו בנים כמו שכתוב בנים אתם לה׳ אלהיכם אבל הם סוררים כפרה סוררה ונוטה מדרך הטובה ועוזבים אביהם שבשמים וכשתבא אליהם צרה לא ישובו אליו ולא יבקשו ממנו עזר אלא מבקשים עזר מאויביהם וככל אשר הם עושים לא ישאלו פי נביא לשאול את פי ה׳ על מעשיהם אלא עושים בעצת עצמם ולא מני. והעצה אינה ממני וכפל הענין במלות שונות ואמר ולנסוך מסכה ולא רוחי. לא מרוחי ולא מדברי: ולנסוך מסכה. כמו לעשות עצה כי העצה בסוד ובסתר, וכן לנסוך מסכה ענין כסוי וסתר העצה וכת״י ולאתמלכא מלך ולא שאלן בנביי או פירוש ולנסוך מסכה שחושבים להתכסות בצל מצרים: למען ספות חטאת על חטאת. לא די להם בעונם ובחטאתם אלא שמוסיפין עליהם חטאת זו שישאלו על פני עזר מאחר שלא ברשותי וזהו מרד גדול העבד באדוניו שנתלה באדון אחר על פניו: (ב) ההולכים. הולכים מארצם לרדת מצרים לבקש להם עזר ואמר לרדת כי ההולך מירושלים הוא יורד: (ג) והיה מעוז פרעה. שתבטחו שיהיה לכם מעוז יהיה לכם לבשת שלא תעזרו בו ותכלמו ממעלתכם: והחסות בצל מצרים. חסות שם בפלס גלות: (ד) כי היו שריו. שרי יהודה או הכנוי למלך יהודה: (ה) כל הבאיש. בשני נחין האל״ף והיו״ד, וכבר כתבנוהו עם חביריו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו, והוא מענין בשת, ופי׳ הכל בושו ממני ונכלמו כשהלכו אל עם לא יועילו למו: על. במקום אל כמו ותתפלל על ה׳ וילך אלקנה הרמתה על ביתו והדומים להם: (ו) משא בהמות נגב. נבואה זו שנתנבא שיאכלו בהמות הנגב, ר״ל חיות המדבר שיאכלו ההולכים לבקש עזר ממצרים, ונגב פי׳ ארץ יבשה והרבה, כמו ארץ הנגב נתתני, והוא מדור חיות הרעות יקרא נגב מצרים לפי שהיא דרומית לא״י: בארץ צרה וצוקה. אותה הדרך שהם הולכים בה היא צרה וצוקה שישכנו בה חיות רעות ואמר שילא מהם לביא וליש אפעה ושרף מעופף אל אשר ישאו על כתף עירים חיליהם שנושאים ממון על העירים ועל הגמלים לתת למלך מצרים שיעזרם ממלך אשור: דבשת. היא חטוטרת הגמל והיא סובלת המשא כמו הכתף בחמור: על. פי׳ הסות כמו אל עם וי״ם משא כמו משא צמד פרדים אדמה אמר מטלין על בעירהון באורח

דרומא

מצודת דוד

ואעשה הדבר הזה: אשר פדה. ר״ל ה׳ אשר פדה את אברהם מאור כשדים כשהשליך לכבשן האש: לא עתה יבוש יעקב. כי כשאין ישראל עושים רצון המקום הוא כאלו יעקב אבינו בוש בדבר ולכן אמר מעתה לא יבוש יעקב: פניו יחורו. כפל הדבר במ״ש: (כג) כי בראותו וכו׳. הרס המקרא כמו כי בראותו בקרבו וכו׳ ר״ל לזה לא יבוש כי בראותו בקרבו ילדיו מעשה ידי רוצה לומר צדיקים וכשרים אשר המה יקדישו שמי: והקדישו וכו׳. כפל הדבר לחזוק: יעריצו. ישבחו לומר שהחוזק בידו: (כד) תועי רוח. אפילו התועים ברוחם לבלי דעת אותי ידעו אז בינה: ורוגנים. המלומדים בתלונה ותרעומות יעזבו דרכם וילמדו לקח היא התורה הקרויה לקח טוב כמ״ש כי לקח טוב (משלי ד) וכאומר ואם כל אלה בהם מדוע אם כן יבוש יעקב מעתה: ל (א) הוי. אמר הנביא יש להתאונן על ישראל שהמה בנים הסוררים מדרך הטוב במה שעושים עצה ואין העצה ההיא ממני רצה לומר אין אני חפץ בה: ולנסוך מסכה. להתכסות במכסה ולחסות בצלם ואין רצוני בזה: למען ספות. כאלו מעט להם בחטאות שמאז ותפלס להוסיף עליו כי לחטאת תחשב לבקש עזר ממצרים ואת פי ה׳ לא שאלו: (ב) ההולכים. עתה יפרש מה עשו ואמר אשר הלכו לרדת למצרים לבקש מהם עזר ולא שאלו פי ה׳: לעוז. להתחזק בחוזק פרעה: (ג) לבושת. כי לא יועילו: (ד) שריו. שרי ישראל הגיעו עצמם לבוא אל פרעה לצוען (ואלה היו מערי הבצורות שביהודה שלא חסו בה׳ ושאלו עזר מפרעה וכבשום סנחריב): חנס. היא עיר המלוכה: (ה) כל הבאיש. הכל בושו ונכלמו בלכתם אל עם אשר לא יועילו להם: לעזר. ההליכה שמה לא יהיה לעזר כ״א לכלימה: (ו) משא בהמות נגב. ר״ל הכלימה תהיה על אשר נשאו משאות מכסף וזהב בהמתם להוליך שוחד למצרים היושבת בנגב א״י: בארץ צרה וצוקה. ועברו דרך המדבר שהוא ארץ צרה וצוקה מקום אריות: מהם. ר״ל מהמזיקים המצויים שמה יש מהם אפעה ושרף

מצודת ציון

המתאבים יתלבנו פניו: (כג) בקרבו. ר״ל בקרב ורעו: יעריצו. ענין חוזק: (כד) תועי. ענין בלבול הדעת והושאל מההולך מדרך הישר אל דרך המעוקם: ורוגנים. ענין תלונה ותרעומת כמו ותרגנו באהליכם (דברים א): ל (א) סוררים. ענין נטייה מדרך הישר וכן סורר ומורה (דב׳ כא): מני. ממני: ולנסך מסכה. מל׳ סכך ומכסה כמו והמסכה הנסוכה (לעיל כה): רוחי. ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (לקמן ל״ז): ספות. מלשון הוספה: (ב) לעוז במעוז. ענין חוזק: (ד) ומלאכיו. שלוחיו: (ה) על עם. אל עם: (ו) לביא וליש. שמות משמות האריה: אפעה. מין נחש רע: ושרף מעופף. מין נחש הדולג ממקום למקום ונראה כאלו הוא עף ופורח: כתף. כן יקרא המקום הסמוך לראש מהעבר מזה ומהעבר מזה: עירים. חמור הקטן יקרא עיר

ל' וכ"כ חֵילֵיהֶם וְעַל־דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים
ל' אוֹצְרֹתָם עַל־עַם לֹא יוֹעִילוּ׃
ל' . כ' ז וּמִצְרַיִם הֶבֶל וָרִיק יַעְזֹרוּ לָכֵן
ג' י"ב בליש קָרָאתִי לָזֹאת רַהַב הֵם שָׁבֶת׃
י"ג מ"ל ח עַתָּה בוֹא כָתְבָהּ עַל־לוּחַ
ל' . ל' אִתָּם וְעַל־סֵפֶר חֻקָּהּ וּתְהִי לְיוֹם
ל' ותשתק אַחֲרוֹן לָעַד עַד־עוֹלָם׃ ט כִּי
ל' עַם מְרִי הוּא בָּנִים כֶּחָשִׁים בָּנִים
ד' מ"ל ו' לֹא־אָבוּ שְׁמוֹעַ תּוֹרַת יְהוָה׃
חסרים י אֲשֶׁר אָמְרוּ לָרֹאִים לֹא תִרְאוּ
ל' וחסר וְלַחֹזִים לֹא תֶחֱזוּ־לָנוּ נְכֹחוֹת דַּבְּרוּ־
ג' מ"ל . ל' לָנוּ חֲלָקוֹת חֲזוּ מַהֲתַלּוֹת׃ יא סוּרוּ
ג' . ל' מִנֵּי־דֶרֶךְ הַטּוּ מִנֵּי־אֹרַח הַשְׁבִּיתוּ
ס' מִפָּנֵינוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ יב לָכֵן
ל' כֹּה אָמַר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יַעַן מָאָסְכֶם
ח' . ל' בַּדָּבָר הַזֶּה וַתִּבְטְחוּ בְּעֹשֶׁק וְנָלוֹז
ל' . י"א בטעם וַתִּשָּׁעֲנוּ עָלָיו׃ יג לָכֵן יִהְיֶה לָכֶם הֶעָוֹן
ד' . ל' . ל' הַזֶּה כְּפֶרֶץ נֹפֵל נִבְעֶה בְּחוֹמָה
נִשְׂגָּבָה אֲשֶׁר־פִּתְאֹם לְפֶתַע יָבוֹא
ל' שִׁבְרָהּ׃ יד וּשְׁבָרָהּ כְּשֵׁבֶר נֵבֶל
ל' . ד' יוֹצְרִים כָּתוּת לֹא יַחְמֹל וְלֹא־יִמָּצֵא

כְּתַף עִירִין נִכְסֵיהוֹן וְעַל
חֲטוּרִיאַת גַּמְלִין מָא
דִבְאֲצָרֵיהוֹן מוֹבְלִין לְעַם לָא
יְהֲנוּן לְהוֹן׃ ז וּמִצְרָאֵי
לְמָא וְרֵיקָנוּ סַעֲדְהוֹן בְּכֵן
עֲרַעִית מִנְהוֹן קְטִילִין זְמִינִין
אִיתֵי עֲלֵיהוֹן׃ ח כְּעַן עוֹל
כְּתַב עַל לוּחַ בֵּינֵיהוֹן וְעַל
שְׂטַין דִּסְפַר רְשׁוֹם וּתְהֵי
לְיוֹם דִּין לְסַהֲדוּ קֳדָמַי עַד
עָלְמָא׃ ט אֲרֵי עַם סָרְבָן
אִינוּן בְּנַיָא כַּדִּיבַיָא בְּנַיָא
לָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא אוּלְפַן
אוֹרַיְתָא דַייָ׃ י דְאָמְרִין
לִנְבִיַיא לָא תִתְנַבּוּן וּלְמַלְפָא
לָא תַלְפוּן לָנָא אוּלְפַן
אוֹרַיְתָא בְּסִימַן מַלִּילוּ עִמָּנָא
אִשְׁתַּעוּ לָנָא שְׁנָיָן׃
יא אַסְטִיוּנָא מֵאוֹרְחָא
דְתַקְנָא אַבְטְלוּנָא
מִמַּסָּרְתָּא אַרְחִיקוּ מִן
קֳדָמָנָא יַת מֵימַר קַדִּישָׁא
דְיִשְׂרָאֵל׃ יב בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר
קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל חֲלַף
דְקַצְתּוּן בְּפִתְגָּמָא הָדֵין
וְאִתְרְחֶצְתּוּן בְּשִׁקְרָא
וּבְאוֹנְסָא וְאִסְתְּמַכְתּוּן
עֲלוֹהִי׃ יג בְּכֵן יְהֵי לְכוֹן חוֹבָא הָדֵין כִּכְרַךְ דַּחֲרוּב וְאִתְחֲמַר בְּשׁוּר מַתְקַף דִּבְתְקֵיף תְּשָׁכוּ יֵיתֵי חַבְרֵיהּ׃ יד וְתַבְרָהּ
כְּתַבּוּר מָן דַּחֲסַף דְּפַחֲרָא דִּמְדַקְדַּק לָא בַּחֲיִים

רשי

תפיו: חיליהם. מתורגם: דבשת. חטוטר' אגדרוב"א בלע"ז יש לו לגמל במקום טעינת המשא וע"ש שמתרקבת תמיד נקבין שם דבש לדבשת קרויה דבשת כדאמרינן בב"ת דבש והדביש חזי לכתישא דגמלי: (ז) לזאת. למצרים: רהב הם. גסי הרוח: שבת. עם בטל ומתגאים חנם. ד"א שבת רהבם וגסותם שלהם ראוי הוא לשבות: (ח) חוקה. חקוק אותה. הנבואה הזאת. (ט) עם מרי הוא. ישראל: (י) חלקות. חנפיות: חזו. הנבאו: (יא) סורו. אותנו: מני אורח. הפליגו אנו בנבואת שקר: (יב) בדבר הזה. בנבואת אמת: ונלוז. מגונה וליזן: (יג) כפרץ. של חומה שנפל: נבעה בחומה נשגבה. מגולה ליכנס בה בחומות משגבכם נבעה לשון גלוי כמו בעובדיה (א י) נבעו מצפוניו אתגליין מטמרוהי. ודונש פתר נבעה בליטה שהחומה נעשית כמין אבעבועות מפני הגשמים וקילקול טיט רפוע: (יד) נבל יוצרים. כוד של חרס: ולא ימצא. במכתתו שברון חרס גדול שיהא ראוי לחתות בו אש

מהם. ביולדה אפעה אשים ואפעת יחד. תתרגמי' לשון אפעה. והזורה תבקע אפעה: לזאת ג' וסי' ויפן פרעה ויבא אל ביתו. לכן קראתי לזאת רהב. אי לזאת אשלח לך: י"ב בחד ליש' דכתיב ה' וסי' אתה דכאת כחלל רהב. אזכיר רהב ובבל. תרהיבני בנפשי עז. ולא פנה אל רהבים. ורהבם עמל ואון. לך התרפס ורהב רעך. ובתבונתו מחץ רהב. תחתיו שחחו עוזרי רהב. שהם הרהיבוני שעיך כעדר. ירהבו הנער בזקן והנקלה. לכן קראתי לזאת רהב. עורי עורי לבשי עז. וא' ג"ל ופחד ורחב לבבך: כפרץ ד' וסי' פרץ ה' את אויבי לפני השסואל. וחברו דד"ה פרץ האלהים את אויבי. כפרץ נופל נבעה. כפרץ רחב יאתיו:

רדק

דרומה: (ז) ומצרים. לכן קראתי לזאת פי' קראתי לזאת. ירושלם: רהב הם שבת. החוזק שלהם הוא שבתם בעיר ירושלם ולא יכלו לבקש עזר ממצרים כי לא יועילו להם ורהב פי' חוזק כמו ורהבם עמל ואון וי"ת בכן ערעית מנהון קטולין: (ח) עתה. אמר האל לנביא בוא כתוב אותה הנבואה על לוח אתם ר"ל אתם שיראו מה שתכתוב על לוח ואחר כך חקה אותה הנבואה על ספר כדי שתהיה עדות ליום אחרון ופי' לעד עד עולם כדי שיראו הם והבאים אחריהם כי לא לחנם הבאתי עליהם פורענות אלא בעבור עונם כי עם מרי הוא וכבר העידותי בהם יום יום ע"י נביאי ולא אבו שמוע, לפיכך כתוב התוכחה והרעה העתידה לבא עליהם כדי שתהיה לעדות: חקה. הה"א במפיק ועניינו חקוק אותה, ולדעת יונתן אין ה"א חקה במפיק ולא ה"א כתבה שתרגם עול כתב על לוח ביניהון ועל שטין דספר רשום: (ט) כי עם מרי. כחשים, תאר האחד כחש והוא מן הדגושים ואולי התי"ו היה דגוש בשקל אכר אכריהם ופירוש עם מרי כתרגומו עם סרבן שמורים באל ובמצותיו: בנים כחשים. שהם היו בני האל וכחשו בו שאיננו אביהם כי אינם עושים אלא כי הבן שאיננו שומע לאביו הרי הוא כאלו מכחש בו שאיננו אביו: (י) אשר אמרו לרואים. ולחוזים. הם נביאי ה': נכוחות. דברים ישרים: חלקות. כמו שאומרים נביאי השקר שמחליקים להם ואומרים שלום יהיה לכם עשו כתאותיכם: מהתלות. הם אינם אומרים שהם מהתלות אבל הנביא קורא לדברי נביאי השקר מהתלות שהם מהתלים בהם ואומרים להם אל תיראו, והם אומרים לנביאי ה' חזו לנו כדברי אלו הנביאים שרואים לנו שלום וטוב והם אינם יודעים כי הם מהתלות ולא דברים ישרים: (יא) סורו מני דרך. מני ארח. שניהם הנו"ן בצר"י, אומרים לנביאי ה' סורו מן הדרך הזה ומן הארח הזה שאתם הולכים שנלך בו ולא נעשה כתאות לבנו השביתו מפנינו מה שאתם אומרי' לנו בכל יום ויום בשם קדוש ישראל: (יב) לכן. בדבר הזה. בדבר נביאי ה' שמוכיחים אתכם ללכת אל הדרך הטובה: בעשק ונלוז. ותבטחו בממונכם שהוא מעושק וגזל: ונלוז. פירוש מוטה, כלומר דין מוטה כלו' שהטו משפט דין העשוקים בממון שלקחו מהעושק והנה ממונכם חמס ועשק ואתם בוטחים ונשענים עליו שתושעו בו שתשלחו שחד למלך מצרים לעזור לכם מיד מלך אשור, כמו שאמר למעלה ישאו על כתף עירים חיליהם, ואמר קדוש ישראל על הבוטחים בו כי הבוטחים בו ומקדישים שמו הוא יהיה בעזרם ואתם שבוטחים בהם תפלו כפרץ נופל: (יג) לכן. כפרץ נופל. אחר שנפל הבנין הוא פרץ כי הפרץ לא יפול אלא נאמר על שם סופו וכן ועתני קמה, והנה פירש אחריו מה הפרץ ואמר נבעה בחומה נשגבה: ונבעה. הוא מקום נפוח בקיר והוא מענין שחין אבעבועות וכאשר בקיר מקום נפוח הוא קרוב ליפול ואמר בחומה נשגבה לפי שתכבד החומה שהיא גבוהה על מקום הנפח שהיא באמצעיתה או למטה ממנה ותפול פתאום ותשבר לכובד גבהותה וכמו שאותו מקום הנפוח הוא גורם לנפילת החומה הנשגבה כן יהיה לכם העון הזה שאתם מבקשים עזר ממצרים יגרום לכם מפלתכם ותהיה גדולה כשבר גדול מאין מרפא כנפילת החומה הנשגבה שישברו אבנים בנפילת' מפני שנתבטח תביעה רבה מפני גבהותה וכן המשיל לענין אחר בחומה נשגבה מפני שהם חשבו להם פרעה מלך מצרים שיהיה להם כמו חומה נשגבה מפני האויב: (יד) ושברה. האל ישבור אותה החומה שאתם חושבים להשגב בה ישבור אותה: כשבר נבל יוצרים. כמו שישבר נבל יוצרים שהוא כלי חרש כי העושה כלי חרש יקרא בשמם

מצודת ציון

וכן על עיר בן אתונות (זכריה ט): חיליהם. עושרם: דבשת גמלים. הוא תעוטרת הגמל שמניחים המשא עליו וע"ש שמרקיב תדיר ורפואתו למשחו בדבש קרוי דבשת: על עם. אל עם: (ז) הבל וריק. ר"ל דבר שאין בו ממש: רהב. ענין גאוה והתחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (לעיל ג): שבת. ענין בטול כמו שבת נוגש (לעיל י"ד): (ח) לוח. כענין טבלא עשוי לכתיבה והוא מלשון לוחות העדות (שמות ל"ב): חוקה. מל' חקיקה וכתיבה: (ט) מרי. ענין מרד: כחשים. שקרים: לא אבו. לא רצו כמו לא אבה יבמי (דברים כ"ה): (י) ולחוזים. ולנביאים: נכוחות. ענין דברים ישרים כמו כולם נכוחים למבין (משלי ח): חלקות. דברים רכים ותנופה: מהתלות. ענין לעג כמו ואיש ברעהו יהתלו (ירמיה ט): (יא) מני. כמו מן והיו"ד נוספת: השביתו. ענין בטול: (יב) ונלוז. ענין נטיה מדרך הישר כמו ונלוזים במעגלותם (משלי ב): ותשענו. ענין סמיכה: (יג) כפרץ. ענין שבירה: נבעה. מל' אבעבועות וכן מים תבעה אש (לקמן ס"ד): נשגבה. חזקה: לפתע. כמו בפתע וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ומשפטו בכסא וכפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב): (יד) נבל. כן יקרא כד היוצר וכן ונבליהם ינפצו (ירמיה מ"ח): יוצרים. אומן חרס נקרא יוצר: כתות. ענין רציצה ושבירה לחתיכות רבות:

מצודת דוד

ובדרך המעופף: ישאו. היו נושאים עושר רב על עירים וגמלים אל עם אשר לא יועילו: (ז) ומצרים הבל וריק יעזרו. ר"ל מלבד שאין הכח בידם לעזור הנה עוד מזדון לבם לא ירצו לעזור כי מצרים המה לאויבים לישראל: לזאת. למצרים: רהב הם. מתגאים בדבר שאין בידם להושיע עזר ואין לאל ידם: שבת. והם עם בטל ואינם רוצים לעזור: (ח) עתה בוא כתבה. אמר להנביא עתה כתוב זאת לזכרון על הלוח אשר אתם וחקוק הדבר על הספר למען תהיה לזכרון לימים האחרונים עד עולם לדעת שלא על חנם הבאתי הפורעניות עליהם כ"א בעבור עונם: (ט) כי עם מרי הוא. מה ששאלו עזר מפרעה ולא שאלו פי ה' נחשב למרד: בנים כחשים. מכחישים בהשגחת המקום: לא אבו שמוע. אינם רוצים לשמוע תורתו ולזה לא שאלו פיו גם בדבר המלחמה: (י) לרואים. לנביאי האמת יאמרו לא תראו נבואה למען הגיד לנו: לא תחזו לנו. לא תנבאו לנו נכוחות: דברו לנו חלקות. דברו כמו נביאי הבעל שמחליקין דבריהם ומנבאין לומר שלום יהיה לכם: חזו מהתלות. הם אינם אומרים שהם מהתלות אבל הנביא קורא לדברי נביאי השקר מהתלות וכאלו הנביא אומר להם הנה תאמרו הנבאו לנו כדברי הנביאים האומרים שלום הלא דבריהם המה מהתלות ולא דברים ישרים: (יא) סורו מני דרך. אומרים לנביאי ה' סורו מן הדרך הזה מן האורח הזה שאתם אומרים לנו בכל יום שלא נעשה כתאות לבנו: השביתו וכו'. השביתו ממה שאתם אומרים לנו כל יום בשם קדוש ישראל: (יב) בדבר הזה. בדברי הנביאים האומרים בשם ה': בעושק ונלוז. במה שהעשקו עשירי העם לתת שוחד ומתן ללוז הוא מלך מצרים הלוז במעגלותיו: (יג) העון הזה. הסרת הבטחון מה' והשענה במצרים: כפרץ נופל. כפרץ של חומה שנפל קלא ממנה וכמקום נפוח כעין אבעבועות הנמצא בחומה מקלקול הגשמים שהגיה עם כי הפרצה או הנפוח היא בקצת החומה ובנין החומה היא חזקה עכ"ז הכל נשבר ותפול כל החומה פתאום בעבור זה: (יד) ושברה. ושבר החומה תהיה בכיה

רשי

אש מיקוד ולשאוב בו אש מן הבסק כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה : ולחשוף מים . לדלות וכן (חגי ב) לחשוף חמשים פורה וכן חשפי שובל (לקמן מז) דלי מים מן שבילך אשפוייש״ט בלע״ז : מגבא . גוב מלא מים : (טו) כי כה אמר . הקב״ה לכם זה ומים אין אתם צריכים לבקש לכם מעוז מצרים ולאבד ממונכם כי בשובה ונחת תהיה לכם תשועה בלא שום טורח אם תשמעו לי : שובה . לשון ישוב ומרגוע וכן שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל (במדבר י) : בהשקט . הבא לכם מאתי ובבטח׳ תהי׳ גבורתכ׳: (טז) על סוס ננוס. נתקשר במלכי מצרי׳ ונביא משם סוסים קלים לנוס : (יז) אלף אחד מכם מפני גערת אחד . מן האויבים או כולכם מפני גערת חמשה תנוסו : אם נותרתם . כמו אשר נותרתם : כתורן . עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן הספינה שקורין מש״ט בלע״ז : וכנס . אף הוא כלונס גבוה שנותנים בראש הגבעה וכשרוא׳ הצופה גייסות באין נותן עליו סודר והרוח מוליכו והוא סימן שינוסו או יתקבצו : (יח) ולכן . על שלא אביתם לשמוע : יחכה ה׳ לחננכם . אינו מדלג לכם על הגזרה הרעה שנגזרה עליכם כדי למהר ולהביא הטובה אלא יחכה וימתין עד בא קיצה : ולכן ירום לרחמכם . יתרחק לרחמכם : כי אלהי משפט ה׳ . ויפרע תחילה מן המורדים בו : אשרי כל חוכי לו . לנחמות אשר הבטיח כי לא יפול דבר : (יט) כי . עוד ימים באים אשר ישאר להיות יושב בציון ובירושלים צדיק יהיה : בכו לא תבכה . לא תצטרך לבקש בקש׳ מאת הקדוש ברוך הוא בבכי כי לקול זעקך ענך : (כ) לחם צר ומים לחץ . לא תהיו כרוכים אחר תענוגי׳ כאשר אתם עתה כמה שנאמר השותים במזרקי יין (עמוס ו׳) הנה ששון ושמחה (לעיל כב) : ולא יכנף . לא יתכסה ממך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר ממך פניו : מוריך .

בִּמְכִתָּתוֹ חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד ל׳ .
וְלַחְשֹׂף מַיִם מִגֶּבֶא׃ ל׳ וחסר.
טו כִּי כֹה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן ל׳ . ל׳
בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְּבוּרַתְכֶם ל׳ . ל׳
וְלֹא אֲבִיתֶם׃ טז וַתֹּאמְרוּ לֹא־כִי
עַל־סוּס נָנוּס עַל־כֵּן תְּנוּסוּן וְעַל־קַל ל׳ . ומ״ל
נִרְכָּב עַל־כֵּן יִקַּלּוּ רֹדְפֵיכֶם׃ יז אֶלֶף ל׳ . ל׳ ר״פ
אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת
חֲמִשָּׁה תָּנֻסוּ עַד אִם־נוֹתַרְתֶּם כַּתֹּרֶן ל׳ . ל׳
עַל־רֹאשׁ הָהָר וְכַנֵּס עַל־הַגִּבְעָה׃ ס׳ . ל׳
יח וְלָכֵן יְחַכֶּה יְהֹוָה לַחֲנַנְכֶם וְלָכֵן ס׳ . ל׳
יָרוּם לְרַחֶמְכֶם כִּי־אֱלֹהֵי מִשְׁפָּט ג׳ . ל׳ וחד כמשפט
יְהֹוָה אַשְׁרֵי כָּל־חוֹכֵי לוֹ׃ יט כִּי־ ל׳
עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלָ͏ִם בָּכוֹ לֹא־ כתיב ו׳
תִבְכֶּה חָנוֹן יָחְנְךָ לְקוֹל זַעֲקֶךָ ל׳ . ב׳ . ל׳
כְּשָׁמְעָתוֹ עָנָךְ׃ כ וְנָתַן לָכֶם אֲדֹנָי ל׳ . ב׳ כ״ג בסיפרא
לֶחֶם צָר וּמַיִם לָחַץ וְלֹא־יִכָּנֵף עוֹד ל׳
מוֹרֶיךָ וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת־ מ״ג בפסוק

ל׳ . ל׳ ומ״ג וְלָא מִשְׁתְּכַח בְּדִיקוּקֵיהּ חֲסַף
ל׳ וחסר . ל׳ לְמֵיתַי נוּר מִמְבְּעוֹר
וּלְמִדְלָא מַיִן מִפְּצִיד׃
טו אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲמָרִית דִּי
תְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא תְּנוּחוּן
וְתִתְפָּרְקוּן תִּשְׁקְטוּן וְתִשְׁרוּן
לְרוֹחֲצָן תְּהוֹן גִּבָּרִין וְלָא
אֲבִיתוּן׃ טז וַאֲמַרְתּוּן לָא
אֱלָהֵן עַל סוּסָוָתָא נֶעֱרוֹק
וְעַל כֵּן תְּעִרְקוּן וְעַל קַלִּילִין
נִרְכּוֹב עַל כֵּן יְהוֹן קַלִּילִין
רָדְפֵיכוֹן׃ יז אַלְפָּא חַד מִן
קֳדָם מְזוֹפִית חַד מִן קֳדָם
מְזוֹפִית חַמְשָׁא תְּעִרְקוּן עַד
דְּתִשְׁתַּאֲרוּן כִּבְוּעֲרָא עַל
רֵישׁ טוּרָא וּכְאָתָא עַל
רָמְתָא׃ יח וּבְכֵן עָתִיד יְיָ
וּלְמִיחַס עֲלֵיכוֹן וְתַקִּיף הוּא
דְּיִרַחֵם עֲלֵיכוֹן אֲרֵי אֱלָהָא
עָבֵיד דִּינָא יְיָ טוּבֵי צַדִּיקַיָּא
דִּמְסַבְּרִין לְפוּרְקָנֵיהּ׃ יט אֲרֵי
עַמָּא בְּצִיּוֹן יָתֵיב בִּירוּשְׁלֶם
מִבְכָּא לָא תִבְכֵּי רַחֲמָא
יְרַחֵם עֲלָךְ קָל צְלוֹתָךְ יְקַבֵּל
וְיַעֲבֵד בָּעוּתָךְ׃ כ וְיָהֵב לְכוֹן יְיָ נִכְסֵי סַנְאָה וּבִזַּת מְעִיקָא וְלָא יְסַלֵּק עוֹד שְׁכִנְתֵּיהּ
מִבֵּית מַקְדְּשָׁא וִיהֶוְיָן עֵינָךְ חָזְיָן יָת

תנוסו ה׳ חסר בליש׳א וסי׳ נמסר בסדר אם בחקתי : בכו ח׳ כתיב וי״ו בסוף וסימנהון כי עם בציון ישב . בכו בכו להולך . הלוך ובכו ילכו . בגת אל תגידו דמיכה . בכו תבכה בלילה :

תולדות אהרן מים מגבא : שבת פב : בשובה ונחת . סנהדרין לג (תענית סב) : חוכי לו . סוכה מה סנהדרין צז : עם בציון . סוטה מט : מוריך . עירובין יג סוטה מט הוריות יב כריתות ו :

רדק

כבתם יוצר ויסוה זה השבר כמו שישבור כלי היוצר בלי חמלה שאין בדעתו להשאיר ממנה מכתת אחת לחתות בה אש מיקוד . או לחשוף בה מים מגבא אלא ישברנו עד שיהיה כתות כתיתות דקות והמקום שיוקדת בו האש נקרא יקוד וכן בדרך העולם לוקח אש מיקוד במכתת חרש ולחתות כמו לקחת וכן היחתה איש אש בחיקו וגבא יקרא מקום שיקוו בו מעט מים וכן בצאותיו וגבאיו ואין אדם יכול לקחת ממנו בכלי כי אם בשבר כלי שיכול לסמוך שפתי השבירה בקרקע הגבא ויקח מעט מים שבו וכאשר יקח המים מן הגבא הנה נשאר הגבא חשוף ומגולה , לפיכך אמר ולחשוף , וכן לחשוף חמשים פורה לקחת כל התירוש עד שלא ישאר ביקב כלום וי״ת ולחשוף ולמדלא ענין דלוח מים : (טו) כי כה אמר ה׳ בשובה ונחת . כפל ענין במלות שונות , וכן כפל עוד ואמר בהשקט ובבטחה , אמר אני אמרתי אם תשמעו לי כי בנחת תושעון ולא תצטרכו ללכת לצרות לבקש עזר כי אם שתשבו בעירכם וזאת תהיה גבורתכם , ר״ל כי ה׳ נלחם לכם ולא אביתם : (טז) ותאמרו לא כי על סוס ננוס . אם יבא האויב יש אתנו סוסים וננוס עליהם מפני האויב עד יעבור ואחר כן נשוב לארצנו : ועל קל נרכב . סוס או גמל קל , וכדבריהם כן יהיה שתנוסון אבל לא המנוסה שחשבתם שתנצלו מיד האויב כי אם תרכבו אתם על קל רודפיכם יקלו מכם וישיגו אתכם : (יז) אלף אחד . אמר אחד ואעפ״י שאין צריך אלא אמר כן לפי שהאל״ף הוא אחד במעלה הרביעית והאחד הוא אחד במעלה הראשונה , ואמר שהרב ינוס מפני המעט : מפני גערת חמשה תנוסו . כולכם : עד אם נותרתם . אם במקום אשר , כי ימצא במקום אשר כמו עד אם דברתי דברי ובמקום כאשר כמו אם יהיה היובל לבני ישראל ואם מזבח אבנים תעשה לי , והדומים להם , אמר כל כך תנוסו הנה והנה עד שהנשארים בכם יהיו מעטי׳ בין רבים כמו התורן על ראש ההר שיראה יחידי מרחוק , וכן כמו הנס על הגבעה , והענין כפול כי הנס יפרשו על התורן : (יח) ולכן יחכה ה׳ לחננכם . יחכה פעל יוצא , כלומר ובטיתכם תחכו לו לחננכם שעוד יחון אתכם ויסעד אתכם ובענין הזה על אשר יחלתני , יש מפרשים הפסוק הזה עם הפרשה הבאה אחריו עתידה . והנכון שהוא מענין הפרשה שמדבר על דורו של חזקיהו ועל הרעים שבהם שמבקשים עזר ממצרים אמר עד הפסוק הזה והפסוק הזה כנגד הטובים חזקיהו וסיעתו : לחננכם . לחון אתכם , לחן בשקל אין גחלת לחמם : ירום לרחמכם . ירום וינשא על מחנה אשור לרחם אתכם : כי אלהי משפט ה׳ . ולא יספה הצדיקים עם הרשעים : אשרי כל חוכי לו . כי הם יוצלו : (יט) כי עם בציון ישב : לא כשאר ערי יהודה שנתפשו ביד מלך אשור בעבור שלא היו חוסים בה׳ : בירושלים בכו לא תבכה . אתה העם אשר בירושלם שלא יצאתה ממנה לבקש עזר ממצרים בכה לא תבכה כמו שבוכים האחרים שנתפשו כי האל יחנך לקול זעקך : כשמעתו ענך . כאשר שמע זעקך ענה אותך וזהו שקרע חזקיהו בגדיו והתכסה בשק ובא בית ה׳ והתפלל שם והנה אותו האל על ידי ישעיהו הנביא ואמר אל תירא מפני הדברים אשר שמעת וגו׳ : (כ) ונתן לכם ה׳ . המפרשים פירשו כמו ואם נתן , כמו כי אונך יוצא , שפירושו כי אם אונך יוצא , ולמית והלכת , ואם למית והלכת והדומים להם , ויהיה לזה הפי׳ וי״ו ולא יכנף כפ״א רפ״ה בלשון ישמעאל , אמר אם עד עתה נתן לכם לחם צר ומים לחץ לא יהיה עוד זה כי לא יכנף עוד מוריך

מוריך

מצודת דוד

תהיה מכותה כשבר נבל מיוצר חרס אשר הוא כתות דק דק כי המכתת לא יחמול עליו מלכתתו כי טוב לו להחזירם לעפר לערבו בסיד לטוח הבתים והבורות : ולא ימצא במכתתו . בהשברים הכתותים לא ימצא חרס גדול שיהיה ראוי לשאוב בו אש מן היקוד או לקחת בו מים מן הגבא וכאומר אם העון הזה הוא קטן בעיניכם מ״מ יהיה סיבה על כליון נפלא : (טו) בשובה ונחת תושעון . אם הייתם בוטחים בי ולא במצרים הייתם אז נושעים בהשקט ונחת מבלי טורח מלחמה : תהיה גבורתכם . הייתם מתגברים על האויב בישיבת השקט ובבטחון ה׳ מבלי עמל : ולא אביתם . לא רציתם בזה כ״א במלחמה בעזרת מצרים : (טז) ותאמרו לא . אמרתם לא נבטח בה׳ אלא נתרומם כנס הזה בעזרת סוסים הבאים ממצרים : על כן תנוסון . בעבור זה תנוסון מפני האויב ויהיה לכם השפלה ולפי שהוא לשון נופל על לשון אמר כן : ועל קל נרכב . נתחזק ברכיבת סוסים קלים הבאים ממצרים : על כן יקלו רודפיכם . בעבור זה יקלו הרודפים ויתחזקו עליכם : (יז) אלף אחד . אלף אנשים מכם אשר כל אחד יהיה מיוחד : מפני . הוזר על מלת תנוסו לומר אלף מכם תנוסו מפני גערת אחד מן האויבים ומפני גערת חמשה תנוסו כולכם : עד אם . תהיו מפוזרים כאשר תשארו יחידים כתורן הספינה כאשר יעמידו על ראש ההר שנראה למרחוק יחידה כי אין דבר נראה עמו : (יח) ולכן . הואיל ולא אביתם לשמוע : יחכה וכו׳ . לא ידלג על הגזירה הרעה למהר להביא הטובה אלא יחכה וימתין עד בוא קיצה : ירום . יתרומם ויתרחק לרחמכם : כי אלהי משפט ה׳ . ולכן יפרע תחלה מן המורדים בו : אשרי וכו׳ . אבל אשרי לכל המקוים לו לנחמות אשר הבטיח כי לא יפול דבר : (יט) כי עם בציון , עוד ימים באים אשר העם הנשאר בציון והעם אשר ישב בירושלים לא יצטרכו לשאול בקשה מה בבכיה כי יחון אותם לשמוע קול זעקתם ואם תהיה בזולת הבכי : כשמעתו . מיד כשישמע את קול יענה לך : (כ) ונתן וכו׳ . רצה לומר המקום יתן בלבבכם להסתפק בלחם צר ומים לחץ

מצודת ציון

יחמול . ענין רחמנות : במכתתו . בשבריו : חרש . כמו חרס בסמ״ך : לחתות . ענין לקיחת האש כמו גחלים אתה חותה על ראשו (משלי כ״ה) ועפ״ז יקרא הכלי שחותין בו האש בשם מחתה : מיקוד . כן נקרא מקום הבערת אש כמו על מוקדה (ויקרא ו) : ולחשוף . ענין שאיבה כמו לחשוף חמשים פורה (חגי ב) : מגבא . מקום כניסת מעט מים וכן בצאתיו וגבאיו (יחזקאל מ״ז) : (טו) בשובה . ענין השקט ומרגוע וכן נפשי ישובב (תהלים כ״ג) : ולא אביתם . ולא רציתם : (טז) ננוס . מלשון נס והוא כלונס ארוך ועניינו הרמה כנס וכן נס להתנוסס (שם ס) : תנוסון . מלשון ניסה ובריחה : (יז) גערת . ענין גערה נזיפה : כתורן . הוא כעץ הגבוה הזקוף על הספינה וכן בל יחזקו כן תרנם (לקמן ל״ג) : וכנס . הוא כלונס ארוך עשוי לתלות בו מפה לסימן לאנשי הצבא להתאסף ולבוא : (יח) יחכה . ענין איחור כי לדבר המתאחר מחכים ומקוים לו : לחננכם . מלשון חנינה : ירום . מלשון הרמה למעלה : חוכי . ענין תקוה : (כ) צר לחץ . פתרון אחד להם מענין דחק : יכנף . מלשון כנף בגד והוא קצות הבגד : מורך . מלמדך וכן יורה דעה (לעיל

כאלו

מוֹרֶיךָ׃ כא וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָבָר ג' ר' מ"ל וא' חסר
מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ
כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ׃ ל' . ל'
כב וְטִמֵּאתֶם אֶת־צִפּוּי פְּסִילֵי כַסְפֶּךָ ל' . ה'
וְאֶת־אֲפֻדַּת מַסֵּכַת זְהָבֶךָ תִּזְרֵם כְּמוֹ ל' . ל'
דָוָה צֵא תֹּאמַר לוֹ׃ כג וְנָתַן מְטַר ג' . ל' פסוק ד'
זַרְעֲךָ אֲשֶׁר־תִּזְרַע אֶת־הָאֲדָמָה
וְלֶחֶם תְּבוּאַת הָאֲדָמָה וְהָיָה דָשֵׁן ל'
וְשָׁמֵן יִרְעֶה מִקְנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא כַּר מ"ל . ג'
נִרְחָב׃ כד וְהָאֲלָפִים וְהָעֲיָרִים עֹבְדֵי ל' . ל'
הָאֲדָמָה בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ אֲשֶׁר־ ל' . ל'
זֹרֶה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה׃ כה וְהָיָה ׀ עַל־ ג' . ל' ח' בטעם
כָּל־הַר גָּבֹהַּ וְעַל כָּל־גִּבְעָה נִשָּׂאָה
פְּלָגִים יִבְלֵי־מָיִם בְּיוֹם הֶרֶג רָב בִּנְפֹל ל' . ל"ג
מִגְדָּלִים׃ כו וְהָיָה אוֹר־הַלְּבָנָה כְּאוֹר
הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם ו'
כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבֹשׁ ח' . ג'
יְהוָה אֶת־שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ ג'
יִרְפָּא׃ ג'

שְׁכִנְתִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא׃
כא וְאוּדְנָךְ יִשְׁמְעוּן פִּתְגָמָא
מִבָּתְרָךְ לְמֵימַר הָדָא אוֹרְחָא
דְתַקְנָא הֲלִיכוּ בַהּ לָא
תִסְטוּן מִנַהּ לְיַמִינָא
וְלִסְמָאלָא׃ כב וּתְסַאֲבוּן יַת
חִפּוּי צַלְמֵי כַסְפֵּיכוֹן וְיַת
תִּקּוּן מַתְּכַת דַּהֲבְכוֹן
תַּרְחִיקִינוּן כְּמָא דִמְרַחֲקִין
יַת טוּמְאֲתָא כֵּן תַּרְחִיקִינוּן׃
כג וְיִתֵּן מְטַר זַרְעָךְ דִי תִזְרַע
יַת אַרְעָא וְעִבּוּרָא וַעֲלַלָא
יִסְגֵי בְּאַרְעָא וִיהֵי פַּרְנוּס
וְטָב וְיִתְפַּרְנְסוּן צַדִּיקַיָא
מִגֵיתֵיהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא
שְׁמַן רַבִּיבִין וּפַטִּימִין׃
כד וְתוֹרַיָא וַחֲמָרַיָא דִי
מְפַלְחִין בְּהוֹן יַת אַרְעָא בְּלִיל
מְפַטְּמִיכְלוּן דִּי דְרָאבְרִיתָא
וּבְמִדְרָא׃ כה וִיהֵי עַל כָּל
טוּר רָם וְעַל כָּל רָמָא
מְנַטְלָא פַּצִידִין נָגְדִין מַיִן
תַּקְלָא לְמַלְכִין וּלְשִׁרְיָתְהוֹן
בְּיוֹם קְטוֹל רַב בְּמִפַּל
רַבְרְבִין׃ כו וִיהֵי נְהוֹר
סִיהֲרָא כִּנְהוֹר שִׁמְשָׁא וּנְהוֹר שִׁמְשָׁא יְהֵי עָתִיד לְאַנְהָרָא עַל חַד תְּלַת מְאָה
אַרְבְּעִין וּתְלָתָא כִּנְהוֹר שִׁבְעַת יוֹמַיָא בְּיוֹמָא דְיָתִיב יְיָ יַת גָלוּת עַמֵיהּ
וּמְרַע מַחֲתֵיהּ יַסֵי׃
הא

מוריך ויהיה מוריך כמו מערך מן יורה ומלקוש ופי' לא יכנף לא יאסף ולא יעצר והדומה לו בדברי רז"ל כנופיה לאסיפת העם ולעצירתם ואז בימי חזקיהו היה להם בצורת ובצר להם אותם בשנה כמו שאמר אכול השנה ספיח ובשנה השנית סחיש ובשנה השלישית זרעו וקצרו וגו' או פירוש ולא יכנף לא ירחק בכנף הארץ כלומר לא יהיה רחוק מכם המטר אלא קרוב שיהיו עיניכם רואות תמיד ויש לפרש מורין מן ולא שמעתי לקול מורי ואמר זה על חזקיהו ואם יו"ד מוריך לרבים יהיה חזקיהו ושריו , ר"ל שלא ישלח שלוחים בכנף הארץ כמו שעשה אחז ששלח למלך אשור לעזור לו במלחמת רצין ופקח אבל חזקיהו יהיה בטוח במקומו ולא יצטרך אל עזר אדם ועיניך יראו אותו תמיד בירושלים שיורה אותך הדרך הטובה והישרה . ויונתן פירש הפסוק על מחנה אשור שתרגם הפסוק כן ויהב ה' לכון נכסי סנאה וגומר, ונכון הוא פירושו : ומים לחץ . בא בסמיכות עם המ"ה , כמו מ"ם ברכים : (כא) ואזניך . אפילו יקרא אותך המורה מאחריך ויאמר לך זה הדרך לכו בה תשמענה אזניך ותקשבנה כל שכן כשיורה אותך פנים בפנים , ר"ל שיהיו דורו של חזקיהו בימיו ההם תאבים לשמור התורה והמצות ושומעים לקול מוריהם אפילו יקראו אותם מאחריהם : כי תאמינו וכי תשמאילו . כשתרצו לנטות אל הימין או אל השמאל לא תעשו אלא הדרך הישר נגד עיניכם לכו בה לא תטו ימין ושמאל ממצות התורה . ותאמינו . כמו כי תימינו האל"ף תמורת היו"ד : (כב) וטמאתם . כשידבר כנגד העם ידבר פעם לשון יחיד דרך כלל ופעם לשון רבים דרך פרט , ופירוש וטמאתם תתנו אותו כמו טמא , כי כן אמר חזקיה על הפסילים שעשה אחז אביו , אמר ללוים והוציאו את הנדה מן הקדש , ואמר ויוציאו את כל הטומאה אשר מצאו בהיכל ה' ואמר ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה והנדה והטומאה הם הפסילים והמסכות : אפדת . כמו וחשב אפדתו כתרגומו ענין תקון : תזרם . תרחיקם למקום רחוק : כמו דוה . כמו הנדה שתשב במקום רחוק מבעלה בימי נדת דותה : צא תאמר לו . תאמר לפסל צא חוצה , וי"מ צא כמו צואה ותשליכ' לחוץ , וכן הוא במסרה לית לשון טנוף : (כג) ונתן . יתן לך האל מטר לצורך זרעך אשר תזרע וכן יתן לך לחם תבואת האדמה כי לא יבא בו שדפון וירקון ולא יאכלנו הארבה ועוד יהיה לחם ארצך דשן ושמן וגם מקנך ירעה כמו כן : כר נרחב . כי הכל יהיה מלא תבואה וירעה המקנה ברחב , כר הוא מקום מרעה : ומקנך . כתוב ביו"ד אפשר שהוא לרבים , או הוא תמורה למ"ד הפעל : (כד) והאלפים . השורים כמו שגר אלפיך : והעירים . הם עולי החמורים : עובדי האדמה . שעובדים בהם האדמה : בליל חמיץ יאכלו . מרוב התבואה שיהיה להם יאכילו השורים והחמורים המספא הנקי שינקו אותה להם ויזנו ויבררו כמו החטים למאכל האדם : בליל . הוא המספוא, כמו אם יגעה שור על בלילו : חמיץ . נקי לפי ענינו, וגם יש לו דומה בלשון ערבי, וי"ת בליל פטים : זורה . בינוני מפלא נזכר פעלו מן הדגוש לפי' הוא בסגול : וברחת . רחת מן רוח לפי שמזורין בה ומנקים הקש מן התבואה : (כה) והיה . לענין שאמר שיתן מטר על פני האדמה אמר כל כך יהיה שפע המים עד שההרים והגבעות יצאו בהם מים ויהיה זה ביום הרג רב כנפול מגדלים : ביום . כמו בעת , כמו ביום הכותי כל בכור , יום צעקתי בלילה נגדך , וכן כל ביום שהוא שאומר על עתידה : הרג רב . הוא מה שהכה האל במחנה אשור כי אחר כן ברכם האל ליושבי ירושלם ויהודה בכל טוב ופי' כנפול מגדלים שרים גדולים וכן ת"י רברבין כמו שאומ' ויכחד כל גבור חיל ונגיד במחנה אשור : (כו) והיה אור הלבנה . רוב המפרשים פירשו פסוק זה לעתיד, ויש שפירשו כמשמעו ואיננו נכון, ויש שפירשו משל לרוב הטובה שתהיה לעתיד בימי המשיח, וכן הוא, אבל יתכן לפרשו גם כן משל בימי חזקיהו שיהיה להם

הקב"ה המלמדך להועיל : (כא) ואזניך תשמענה וגו' . לא כמו שאתם עושים עתה שאתם מואסים בדברו ואומרים לא תחזו לנו נכוחות כי אם אזניך יהיו נטויות אף אחריך לשמוע דבר מאתי אולי יבא נביא ויורך דרך ללכת בין ימין ובין שמאל : (כב) אפדת . נוי : כמו דוה . יהיו מאוסות בעיניך כנדה : (כג) ונתן . הקב"ה מטר זרעך : ושמן . ל' דבר שמן ואינו ל' שמן לפיכך טעמו למט' ונקוד קמץ : כר נרחב . עד שיהיו הכרים שמינים ורחבים : כר . כבש ל"א מישור נרחב כמו (בראשית יג) ככר הירדן וכמו (ויקרא כג) כרמל כר שהוא מלא תבואה : (כד) והאלפי'. שוורי' : בליל חמיץ . כמו (איוב ו) על בלילו קשין ותבן מחומצין ומחוזקין בתבואה שבתוכם יאכלו : אשר זורה . התבואה פעמיים אחת ברחת ואחת במזרה כדי לנקות התבואה לפיכך יהיה התבן בלול בתבואה שזורה במזרה אצל הקשין . רחת פיל"א בלע"ז . מזרה וו"ן בלעז . ומדרש אגדה בליל ל' בלול שיהא האוכל בלול בתבן : (כה) יבלי מים . נהרי מים כמו (ירמיה יז) ועל יובל ישלח שרשיו : ביום הרג רב . שיהא טבח גדול (בארץ אשור) יונתן תירגם ביום קטול רב במיפל רברבין : (כו) שבעתים כאור שבעת הימים . שבעתים שבע שבעיות כאור של שבעת הימים הרי ארבעים ותשע שביעות העולים לשלש מאות וארבעים ושלשה

דוה ג' וסי' ואיש אשר ישכב את אשה . תזרם כמו דוה . נתנני שוממה כל היום. אג"ך : שבעתים ו' בקריאה וסי' נמסר בסדר בראשית: שבעת הימים ח' ומקומ' מצויין במסרה רבתא דאדרגא בריש האי חבורא בערך יום : חבוש ג' בקריאה וסי' ביום חבוש ה' את שבר עמו . פארך חבוש עליך. פניהם חבוש בטמון : ירפא ג' בקריא' וסי' נמסר בס"ב סי' כ':

תולדות אהרן ואזניך תשמענה. שבת קנג מגלה לב (שבת ח) : פסילי כספך. (שבת יא) : כמו דוה. שבת פב : ירעה מקנך . מנחות פז : והאלפים. (מעשרות מט) : אור הלבנה . פסחים סח סנהדרין לא : שבעתים . עקידה שער כט :

מצודת ציון

כתן : (כא) תאמינו. מל' ימין והאל"ף במקום היו"ד : (כב) צפוי. ענין חפוי וכסוי : אפדת . תגורה כמו ואפדת לו בחשב האפוד (שמות כ"ט) : מסכת . פסל הניצוק ממתכת וכן אלהי מסכה (שם ל"ד) : תזרה. ענין פזור למרחוק וכן זרה הלאה (במדבר י"ז) : דוה. כן יקרא הנדה כמ"ש כימי נדת דותה (ויקרא יב) : (כג) דשן . ענינו כמו שמן : כר. כבש שמן וכן בלתו כר (לעיל טו) : (כד) והאלפים . השוורים כמו שגר אלפיך (דברים ו) : והעירים. כן יקראו החמורים עודם קטנים : בליל. מל' בלבול וערבוב : חמיץ. מל' חמץ ור"ל מחוזק כדבר המחמץ : זורה . ענין פזור התבואה מול הרוח להפריח הפסולת וכן זורה את גורן (רות ג) : ברחת . הם כלי בזורין בו התבואה ונקרא כן לפי שמניפין אותו אל הרוח : ובמזרה . גם הוא שם כלי עשוי לזרות בו התבואה : (כה) פלגים . אמות המים המתפלגים ומתפרדים הילך והילך : יבלי מים . גם הוא מענין פלגים כמו ועל יובל ישלח שרשיו (ירמיה יז) וכפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) : (כו) חבוש . ענין כריכה מטלית על מקום השבר כמו ולא חובשו (לעיל א) :

מצודת דוד

כאלו דחוק לכם הלחם והמים ולא תהיו שטופים אחר התענוגים כמו עתה : ולא יכנף עוד מוריך . הקב"ה המלמדך להועיל לא יסתיר פניו ממך ואז במשל כאדם המכסה פניו בכנף בגדו שלא יראוהו : והיו עיניך . כשלא יסתיר פניו אם כן יהיו עיניך רואות אותו ר"ל תוכל לשאול כל צרכיך כי ימלא משאלותיך : (כא) ואזניך וכו' . לא כמו שאתם מואסים עתה בדברי ותאמרו לא תחזו לנו נכוחות כי אז תהייה אזניך נטויות לאחורך לשמוע דבר מאתי אשר יאמר זה הדרך לכו בו : כי תאמינו . בין כשתרצו ללכת אל הימין בין אל השמאל תהיו תאבים לשמוע דבר ה' אם נכון הדבר : (כב) וטמאתם וכו' . רצה לומר בעיניכם יהיה טמא צפוי פסילי הכסף ותגורת מסכת הזהב : תזרם כמו דוה . תפזרם ותזרקם למרחוק כמו הנדה היושבת רחוק מבעלה בימי נדת דותה : צא תאמר לו . תאמר עליו צא חוצה וכן אמר חזקיה והוציאו את הנדה מן הקדש (דה"ב כט) ועל הפסל אמר : (כג) ונתן מטר זרעך . האל יתן מטר לצורך זרעך וכו' וכן יתן לך לחם תבואת האדמה כי לא בוא שדפון וירקון ולא יאכלנו הארבה : והיה דשן ושמן . ארצך תהיה דשן ושמן לגדל פירות משובחים : ירעה. כל אחד ממקניך ירעה במרעה טובה עד שכל אחד מהכרים יהיה רחב ובעל בשר : (כד) עובדי האדמה . כי בהם חורשים השדה לזריעה: בליל חמיץ יאכלו. מאכלם יהיה תבואה בלולה במוץ המחוזק ברב תבואה : אשר זורה . ר"ל יחזקו המוץ בתערובות תבואה נקיה אשר זורה ברוח על ידי רחת ומזרה להסיר הפסולת כי מרוב הברכה יאכילו גם לבהמות תבואה נקיה : (כה) והיה על כל הר גבוה ועל כל גבעה וכו' : פלגים. מרוב המטר: ביום הרג רב. כל זה הטובה יהיה בעת שיהיה הרג רב במחנה אשור על ידי המלאך המכה בם : כנפול מגדלים . כאבדן השרים הגדולים שבהם : (כו) כאור החמה תבהיק אורה

ושגבה: (כז) שם ה'. גבורתו שתהא לו לשם מה שיעשה סנחריב: בא ממרחק. להאמין מה שהבטיח זה ימים רבים: משאה. ה"א יתירה ואינו אלא כמו משא לפיכך נקודה רפי: (כח) כנחל שוטף. אשר העובר בו יחצה בו עד צוארו שאין בו שום כח לעמוד בפני שטף המים: להנפה. להניף אוונ"ר בלע"ז: בנפת שוא. לא להועיל להם והם סבורים להועיל: רסן. פרומב"א פריר"ק בלע"ז: (כט) השיר יהיה לכם. בליל פסח תבא לכם שמחה זו: כליל התקדש חג. כמו שאמרת' שיר של הפסחים במצרים ונראה מקרא זה כאילו בא ללמד על סנחריב ולימד על פרעה שאמרו הלל בליל אכילת פסחים (מדרש תהלי'): כהולך בחליל. ותשמחו במפלת סנחריב כשמחת מביאי ביכורים שהיה החליל מכה לפניהם לבוא בהר ה'. כמו ששנינו במס' בכורים: (ל) ונחת זרועו. אין זה ל' נוח אלא ל' נוחת בו שלמנ"ט בלע"ז כמו ויניח בכל גבול מצרים (שמות י) הנחת גבורתו יראה בלהב אש שנשרפו אוכלוסי סנחריב: נפץ. ל' שיבור יותר: וזרם. קילוח מטר סוחף: (לא) מקול ה' יחת אשור. אזנים פתח להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו (באגדת חלק): בשבט יכה. אשור אשר היה רגיל להכותך בשבטו: (לב) והיה כל מעבר מטה מוסדה. כל מעברות תוקף יסודות אוכלוסיו כל המקומות אשר עברו שם והשחיתום וביום מפלתם יניח ה' עליהם על שמועת מפלתם והם יהיו בתפים ובכינורות. וכה פתרון המקרא בסירוס והיה בתפים ובכינורות כל מעבר

כז הִנֵּה שֵׁם־יְהוָה בָּא מִמֶּרְחָק בֹּעֵר
אַפּוֹ וְכֹבֶד מַשָּׂאָה שְׂפָתָיו מָלְאוּ
זַעַם וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכָלֶת׃ כח וְרוּחוֹ מ"ג.ג' ג'
כְּנַחַל שׁוֹטֵף עַד־צַוָּאר יֶחֱצֶה לַהֲנָפָה ג'. ל'
גוֹיִם בְּנָפַת שָׁוְא וְרֶסֶן מַתְעֶה עַל ל'. ב' תוכחות
לְחָיֵי עַמִּים׃ כט הַשִּׁיר יִהְיֶה ל'
לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ־חָג וְשִׂמְחַת
לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל לָבוֹא בְהַר־יְהוָה ל' מ"ל ג'
אֶל־צוּר יִשְׂרָאֵל׃ ל וְהִשְׁמִיעַ יְהוָה ג'. ל'
אֶת־הוֹד קוֹלוֹ וְנַחַת זְרוֹעוֹ יַרְאֶה ב' ומ"ל. ל'
בְּזַעַף אַף וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה נֶפֶץ ג'. ל'
וָזֶרֶם וְאֶבֶן בָּרָד׃ לא כִּי־מִקּוֹל ל'
יְהוָה יֵחַת אַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּה׃ ל'
לב וְהָיָה כֹּל מַעֲבַר מַטֵּה מוּסָדָה י"א בטעם ל'
אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה עָלָיו בְּתֻפִּים
וּבְכִנֹּרוֹת וּבְמִלְחֲמוֹת תְּנוּפָה נִלְחַם־ ל'. י"ב

כז הָא שְׁמָא דַיְיָ מִתְגְלֵי כְּמָא
דְאִתְנַבִּיאוּ עֲלוֹהִי נְבִיַיָא
מִלְקַדְמִין תַּקִיף רוּגְזֵיהּ וְקַשֵׁי
מִלְסוֹבְרָא מִן קֳדָמוֹהִי עַל
רַשִׁיעַיָא נְפַק לְוָט וּמֵימְרֵיהּ
כְּאֶשָׁא אָכְלָא׃ כח וּמֵימְרֵיהּ
כְּנַחַל מִגַבַּר עַד צַוָאר
תַּקִיפִין יִקְטֵיל לְאַרְמָא
עַמְמַיָא בְּרָמוּת רֵיקְנוּ וּזְמָם
דְטָעוּ בְּלִיסַת עַמְמַיָא׃
כט תּוּשְׁבַּחְתָּא תְהֵי לְכוֹן
כְּלֵילְיָא דְאִתְקַדַשׁ בֵּיהּ חַגָא
וְחֶדְוַת לִבָּא כְּמָא דְנָגְדִין
בְּתוּדְתָא בְּאַבּוּבָא לְמֵיעַל
בְּטוּר קוּדְשָׁא דַיְיָ לְאִתְחֲזָאָה
קֳדָם תַּקִיפָא דְיִשְׂרָאֵל׃
ל וְיַשְׁמַע יְיָ יָת זִיו קָל
מֵימְרֵיהּ וּתְקוֹף דְרַע
גְבוּרְתֵּיהּ יְגַלֵי בִּתְקוֹף רְגַז
וְשַׁלְהוֹבֵי אֶשָׁא דִמְשֵׁיצָא
פְּסִילָן בְּדוּר וְזַרְמִית וְאַבְנִין
דְבָרָד׃ לא אֲרֵי מִקָל מֵימְרָא דַיְיָ מִתְּבַר אַתּוּרָאָה דִי בְשׁוּלְטָן מָחֵי׃ לב וִיהֵי
כָּל מַעֲבַר רַבְרְבֵיהוֹן וְתַקִיפֵיהוֹן דִי יָנִיחַ יְיָ פּוּרְעֲנוּת גְבוּרְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן בְּתוּפִּין
וּבְכִנוֹרִין יְשַׁבְּחוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל קְרָבָא

ולשונו ז' מ"ל בקריאה וסי' נמסר בספר שפטים סי' ז': נלחם י"ב פתחין וסי' נמסר בספר שפטים סי' ט:

תולדות אהרן התקדש חג. פסחים לה ערכין י:

להם טובה רבה אחרי מות מחנה אשור והתשועה ממנו היתה גדולה וכמו שקורא הצרה חשך ואפלה כמו שאומר שמש וירח קדרו והכוכבים אספו נגהם והפסוקים הדומים להם לזה. כן יקרא התשועה אורה כמו שאומר ליהודים היתה אורה ושמחה לא שהוסיף להם אור השמש ואור הלבנה אלא התשועה היא האורה וכן לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף עוד והדומי' לזה. ושבעתים ר"ל אורות גדולות רבות כמו שבעתים יוקם קין ר"ל נקמות רבות לא שני פעמים שבעה לבד, כי החשבון שבע ושבעה יבא להגדיל החשבון, כמו שבע יפול צדיק וקם, שבע כחטאתיכם, והדומים להם: כאור שבעת הימים. דרך משל כאלו אור שבעת ימי השבוע יהיו כאחד בהוספה האחד על חברו: ביום חבוש ה' את שבר עמו. אם לעתיד ביום קבוץ גליות או אחר מלחמת גוג ומגוג ועליו יתפרש לזה הפי' הפסוק שלפני זה ביום הרג רב שלא תהיה אחר המלחמה ההיא צרה בעולם, וכאלו יהיה כל העולם אורה, ואם בימי חזקיהו אחרי מות מחנה אשור, ולענין הפרשיות האלה לפני הפסוקים האלה ולאחריהם יראה הענין הזה בימי חזקיהו כמו שפי' וכן דעת הגדול רבי' משה מימון ז"ל. ופי' ש כאור שבעת הימים שבעה ימי חנכת שלמה: (כז) הנה שם ה'. שם ה' שחרפו מלאכי מלך אשור הנה הוא בא להנקם ממנו, ומה שאמר ממרחק לפי שהיה חושב מלך אשור כי האל הוא כאלו הוא במרחק ממנו ולא יוכל להרע לו. לפיכך אמר כי הנה הוא בא ממרחק: בוער אפו. שאפו בוער על מלך אשור ועל מחנהו: וכובד משאה. הה"א אינה כנוי לנקבה כי היא רפה ואמר כובד משאה כלומר כבד יהיה עליה' לא ול המשא הכבדה הזה שישא האל עליהם: שפתיו מלאו זעם ולשונו וגו'. כפל הענין במלות שונות ושפתיו ולשונו הם דברי הנבואה שהתנבא הנביא עליהם: (כח) ורוחו. ודבורו וכן ת"י ומימריה כמו שאמר שפתיו ולשונו כן אמר ורוחו או יהיה פי' רוח ורוחו מלאכו והוא המלאך שהכה במחנה אשור יהיה להם כנחל שוטף שישטפם: עד צואר יחצה. כמו מי הנהר שהגיעו לאדם עד צוארו שאין לו דרך לנצל מהם אלא יטבע בתוכם או הוא קרוב להיות טובע וכן מחנה אשור כמעט כלו כולם כי לא נשארו אלא מעט כמעט שראש אלא הגיף: להנפה גוים בנפת שוא. מקור, כמו להניף פירוש רוחו יבא להניף הגוים אשר במחנה אשור בהנפת שוא. ונפה הוא הכברה שמניפין בה התבואה ואותה אינה לבוא אלא לברר הבר מן התבן, אבל זאת הנפה שיניף האל בה הגוים תהיה נפת שוא שלא ישאר בה דבר לצורך אלא הכל ילך לשוא ולאבוד, ויהיה גם כן רוחו לעמים האלה כמו רסן מתעה כי הרסן שמשימין בפי הבהמה הוא מישר הבהמה שתלך דרך ישרה למקום שרוצה הרוכב אבל זה הרסן יביא האל על לחיי העמים להטעותם לא ליישרם ויוליכם לאבדון: (כט) השיר. באותו היום שתהיה המגפה במחנה אשור יהיה לכם יושבי ירושלם שיר ושמחה כמו הלילה שמתקדש בו החג והוא הלילה של חג שמשמחים בו ואומרים בו שיר כן יהיה לכם זה ביום נפלת מחנה אשור שתשמחו ותשירו ותהללו לאל שעשה לכם נס גדול, והשיר הזה הוא בפה והשמחה היא בלב לפיכך אמר ושמחת לבב ואמר כהולך בחליל כי ההולך בחליל באמת יש לו שמחת לבב ואמר הולך כי המחול הוא שהולכים רבים איש ביד חברו סביב סביב והחליל מכה בתוכם: לבא בהר ה'. שיבאו בהר ה' שהוא בית המקדש לשיר ולהלל שם אל צור ישראל שהיה צורם חזקם עם מלך אשור, ורז"ל פירשו כי בליל פסח היתה מגפת מחנה אשור, שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג שאומרים בו שירה והלל וזהו ליל הפסח: (ל) והשמיע ה'. כשבא מלאך ה' בא בקול רעש שהשכילו ויצאה נשמתם: ונחת. מתרגמינן וירד ונחת, ונחת הוא שם שירידה ר"ל שיוריד האל זרועו עליהם, ר"ל מכתו: ולהב אש אוכלה. פירשו רז"ל שרפת נשמה וגוף קיים כמו שפירשנו בפסוק ותחת כבודו יקד יקוד: נפץ וזרם. כאלו ירדו ברקים מנפצים ומשברים וזרם מטר ואבן ברד כן יכלו במהרה: (לא) כי מקול ה'. בשבט יכה. האל יכה אותו בשבטו, או פירוש אשור שהיה מכה בשבט עתה יחת וישבר שהרי קראו שבט כמו שאמר הוי אשור שבט אפי וכן ת"י: (לב) והיה כל מעבר מטה מוסדה. בכל מקום שיעבור במחנה המטה שיסד האל לו

מצודת דוד

אורה כמו אור החמה: יהיה שבעתים כאור וגו'. יהיה שבעה פעמים ככה ואחז ופירש שיהיה כאור שבעת הימים ביחד והוא ענין משל על רוב הטובה כלפי שנאמר ביום רעה שמש וירח קדרו (יואל ב): ביום חבוש. זה הטובה יהיה בעת ירפא שברם ומכתם ר"ל אחר מפלת אשור שיהיה מכה בהם: (כז) הנה שם ה'. מפלת אשור בהוא שם גבורתו של המקום הנה המפלה ההיא בא ממרחק רצה לומר מן השמים על ידי המלאך המכה בהם: בוער אפו. הבערת האף וכובד המשא העמוסה על אשור בא ממרחק מן השמים: שפתיו. שפתי ה' והוא דברי הנבואה על מפלת אשור: ולשונו וגו'. כפל הדבר במלות שונות: (כח) ורוחו. רוח פיו הוא כנחל השוטף בחזקה המגיע עד הצואר ושמה יחלקו את הגוף להיות מה ממעל למים ומה במים ור"ל כמו שיש סכנה במים הבאים ושוטפים בשעור זה כן ישתכנו מחנה אשור ויפלו: להנפה גוים. רוח ה' דבר להניף העמים אשר במחנה אשור בנפת שוא כי הנפה היפה עשויה לברר הבר מן התבן אבל הנפה הרעה שנקביה נסית אין בה תועלת כי הכל נופל דרך הנקבים וכן מחנה אשר יניפו בנפת שוא כי כולם יכלו ולא ישאר שארית: ורסן מתעה. כי הרסן הנותן על לחיי הבהמה מיישרה להוליכה בדרך הישר לבל תתעה אבל הרסן שישים האל על לחיי העמים ההם להוליכם לירושלים הרסן הזה יתעה אותם כי ילכו לאבדון ר"ל המקום יתן בלבבם ללכת לירושלים לרע להם: (כט) השיר יהיה לכם. בעת יפלו מחנה סנחריב יהיה לכם שיר כמו השיר שהיה במצרים בלילה אשר התקדש להיות בו חג והוא ליל פסח: ושמחת לבב. יהיה לכם שמחת לבב כשמחת מביאי בכורים שהיה החליל מכה לפניהם לבוא בהר ה' הוא הר הבית: (ל) והשמיע ה' וגו'. אחז במשל מדרך בני אדם הנלחמים שמרימים קול צווחה לאיים על שכנגדם: ונחת זרועו. הנחת זרועו להכות בהם יראה בקצף גדול ובלהב אש השורפת ובנפץ וזרם ואבן ברד ר"ל לא ישאר מהם שארית כאלו הביא עליהם כל המכות האלו: (לא) כי מקול ה'. מגערת ה' ישבר אשור כאלו הכה אותו בשבט המשבר: (לב) והיה כל מעבר וגו'. פתרון המקרא בסרוס כאלו אמר והיה בתופים ובכנורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח ה' עליו ובמלחמות

מצודת ציון

ומחץ. ענין מכה ופצע כמו מחץ ראש (תהלים קי): (כז) זעם. כעס וקצף: אוכלת. שורפת: (כח) ורוחו. ענין דבור הבאה בנשיפת הרוח: שוטף. ענין מהירות ההלוך: יחצה. ענין חלוקה כמו ותחץ לארבע רוחות השמים (דניאל יא): להנפה. להוליך ולהביא ולפזר בחוץ הנפה והוא כעין כברה ובדרז"ל ונפה שמוציאה את הקמח (אבות פ"ה): שוא. ר"ל רעה: ורסן. הוא מה שמוליכין הבהמה ע"י כמו במתג ורסן (תהלים לב): מתעה. מל' תועה: לחיי. הוא המקום שאצל העין: (כט) התקדש. מל' קודש: בחליל. שם כלי נגון: צור. חוזק ומעוז: (ל) הוד. הדר ויופי: ונחת. מל' הנחה: בזעף אף. כפל המלה בשמות נרדפים: נפץ. ענין רציצה עם הפזור כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז): וזרם. ענין מרוצת המים: ואבן ברד. ר"ל ברד קשה וכבד: (לא) יחת. ענין שבירה כמו חתת קשתותם (ירמיה נא): (לב) מעבר. מל' מעברה: מוסדה. מל' יסוד וחוזק: בתופים ובכנורות. שמות כלי נגון: תנופה.

לו שניתנו עתה על מלך אשור בתופים ובכנורות לא בכלי מלחמה ומה שאמר בתופים ובכנורות כי באבוד רשעים רנה ואלו המלאך מנגן בשעה שמכה אותם : ובמלחמות תנופה. כפל ענין כי המנגן מניף בידו : מוסדה. שם והס"א רפה : נלחם בה. בה כתיב ר"ל במחנה כי הוא ל' נקבה. כמו המחנה האחת אם תחנה עלי מחנה וקרי בם ר"ל באנשי המחנה : (לג) כי ערוך מאתמול. בשור"ק כמו בחול"ם : תפתה. הוא גיהנם אומר כי ערוך הוא להם מאתמול קודם מותם שהכינה התוכה בטרם בא הגזרה על נפילתם ובמות גופם תמות גם כן נפשם ותהיה בגיהנם. ותפתה. זכרו בפסוק בלשון זכר ובלשון נקבה : גם הוא למלך הוכן. גם למלך אשור הוכן התפתה אע"פ שהיה מתגאה ומתנשא בעצמו ואומר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי לפיכך אמר גם כן העמיק הרחיב האל העמיק והרחיב תפתה למחנה הגדול הזה שיכנסו כולם שם : מדורתה. מדורות התפתה תהיה גדולה לשרוף נפשות הרשעים האלה כי יש שם אש ועצים רבים ונשמת ה' שהיא כנחל גפרית להם הם שם כמדור' שבוער' בה שלא תכבה. בוערה. דולקת ופי' נשמת ה' ההבל היוצא מפיה שיקרא נשימה : וכן אמר נפשו גחלים תלהט. וכל הענין הזה דרך משל על הגזרה שהביא האל עליהם קשה ורעה, וכן אמר על אבדון נפשות הרשעים מדורתה אש ועצים הרבה והעמיק והרחיב הכל דרך משל : (א) הוי. על סוסים ישענו. על סוסי מצרים : ולא שעו על קדוש ישראל. ולא בטחו וכן ישעה האדם על עושהו : (ב) וגם הוא חכם. וגם האל חכם ויודע מחשבותם כי לא דרשו אל ה' וירדו אל מצרים לעזרה בעבור כי דעתם ומחשבותם כי לא ייטיב ה' ולא ירע ולכן לפי מחשבתם הביא עליהם רע להראותם כי ייטיב וירע ולא תועיל להם מה שחשבו להעזר במצרים : ואת דבריו לא הסיר. מה שנבאו הנביאים בשמו לא הסיר אותם הדברים אלא הקים אותם למען ידעו כי האל משגיח בעניני בני אדם ומדבר עם הנביאים ושולח אותם להוכיח בני אדם ובראותם שיבא עליהם הרע שדברו להם הנביאים בשם ה' ידעו כי רואה אותם : וקם על בית מרעים. אלו ישראל : ועל עזרת פועלי און. אלו מצרים : (ג) ומצרים אדם ולא אל. אין בידם לעזור אם לא ירצה האל כי בידו הטוב או הרע שיבא לו כי האדם אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה : וסוסיהם. גם כן שהיו בוטחים בהם ישראל בשר ולא רוח, ופי' ולא מלאך ושקר הסוס לתשועה ואיך יעזרום מצרים והם לא יעזרו לעצמם כי ה' יעילהו עליהם : וכשל עוזר. מצרים : ונפל עזור. ישראל : ויחדו. הוא מלך אשור ושבט אפו ומטה זעמו כי גם בזו נבזה מלך אשור ובאותו השבי והבזה בא ירושלם כשחנה עליהם ועל זה נאמר יגיע מצרים וסחר כוש וגו' וי"ת ולא אל ולא רב : (ד) כי כה אמר ה'. הנה אשור ומצרים יכלון כאשר לא ידעוני והנה תדעו כי יריע השם לאשר ירצה וכן ייטיב לאשר ירצה והם יושבי ירושלם כי מלך אשור שהשחית את ישראל ויהודה ומצרים יבא להשחית ירושלם ולא יהיה כח בידו לפי שלא ירצה האל : כי כה אמר ה' אלי. אמר הנביא כי כן אמר לו האל כי יבא האל על המחנה הזאת כמו הארי על טרפו ויכנה

קְרָבָא תַקִּיפָא דְיִתְעֲבֵידבם ק'. ל'. לְהוֹן בְּעַמְמַיָא׃ לג אֲרֵי מְסַדְּרָא מִן עָלְמִין לְקֳבֵיל חוֹבֵיהוֹן גֵּהִנָּם אַף הִיא מַלְכָּא עָלְמַיָא אַתְקְנָא לְעַמִּיקָא וּלְאַפְתָּאָה מְדוּרָא דְאֶשָּׁתָא דָּלְקָא בַהּ כַּד בָּאָעַן סַגִּיאִין מֵימְרָא דַייָ כְּנַחַל מַגְבַּר גָּפְרִית דָּלְקָא בַהּ׃ א וַי דְנַחֲתִין לְמִצְרַיִם לְסָעִיד וְעַל סוּסְוָתָא מִסְתַּמְכִין וּמִתְרַחֲצִין עַל רְתִיכַיָא אֲרֵי סַגִּיאִין וְעַל פָּרָשַׁיָא אֲרֵי תַקִּיפִין לַחֲדָא וְלָא אִסְתְּמִיכוּ עַל מֵימַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ לָא תְבָעוּ׃ ב וְאַף הוּא בְּחוּכְמְתֵיהּ אַיְתִי בִּישְׁתָא עַל דְעַבְדֵיהּ וְיָת פִּתְגָמוֹהִי לָא בַטֵּיל וַאֲקֵים עַל בֵּית מַבְאֲשִׁין וְעַל דְסָעֲדִין לְיָאוּת שְׁקַר׃ ג וּמִצְרַיִם אֱנָשׁ וְלָא רַב וְסוּסְוָתְהוֹן בְּסַר וְלָא רוּחַ וַייָ יָרֵים מְחַת גְּבוּרְתֵּיהּ וְיִתְקַל סָעִיד וְיִפּוֹל סָעִיד וְכַחֲדָא כּוּלְהוֹן יִשְׁתֵּיצוֹן׃ ד אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לִי כְּמָא דְמַכְלֵי אַרְיָא בַּר אַרְיָוָן עַל צֵידֵיהּ דְמִזְדַּמְנִין עִלּוֹהִי דִיר רָעַן מִקֳּדָמֵיהוֹן לָא אִתְּבַר

בָּהּ׃ לג כִּי־עָרוּךְ מֵאֶתְמוּל תָּפְתֶּה גַּם־הוּא לַמֶּלֶךְ הוּכָן הֶעְמִיק הִרְחִב מְדֻרָתָהּ אֵשׁ וְעֵצִים הַרְבֵּה נִשְׁמַת יְהוָה כְּנַחַל גָּפְרִית בֹּעֲרָה בָּהּ׃

לא א הוֹי הַיּוֹרְדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה וְעַל־סוּסִים יִשָּׁעֵנוּ וַיִּבְטְחוּ עַל־רֶכֶב כִּי רָב וְעַל פָּרָשִׁים כִּי־עָצְמוּ מְאֹד וְלֹא שָׁעוּ עַל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־יְהוָה לֹא דָרָשׁוּ׃ ב וְגַם־הוּא חָכָם וַיָּבֵא רָע וְאֶת־דְּבָרָיו לֹא הֵסִיר וְקָם עַל־בֵּית מְרֵעִים וְעַל־עֶזְרַת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ ג וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא־אֵל וְסוּסֵיהֶם בָּשָׂר וְלֹא־רוּחַ וַיהוָה יַטֶּה יָדוֹ וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזֻר וְיַחְדָּו כֻּלָּם יִכְלָיוּן׃ ד כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה ׀ אֵלַי כַּאֲשֶׁר יֶהְגֶּה הָאַרְיֵה וְהַכְּפִיר עַל־טַרְפּוֹ אֲשֶׁר יִקָּרֵא עָלָיו מְלֹא רֹעִים מִקּוֹלָם לֹא יֵחָת וּמֵהֲמוֹנָם לֹא יַעֲנֶה כֵּן יֵרֵד

היא ק' · ל' וחסר · ד'. ל' · ד' בלישנא · ב' · ל"ו · ל' · ד'. ל' · ג' ר"פ בסיפ' · ה' בטעם לעיל · ל' · י"ו · כ' מ"ל · ל' חסר. ל' · ד' בסיפרא · ל' · י"ח · ס"א נמסר · ג'. ל'

מעבר מטה מוסדה אשר יניחם ה' עליו ובמלחמות תנופת שוא מעלה ומוריד נלחם בם הקב"ה. ומדרש אגדה תנופת קציר העומר עמדה לישראל באותה מלחמה כי ליל ששה עשר בניסן היה : (לג) כי ערוך מאתמול. יום שני לבריאת עולם יום שיש לו תמול ואין לו שלשום : תפתה. גיהנם שכל המתפתה ביצרו נופל שם : למלך הוכן. לצורך סנחריב וחילו : מדורתה. לשון אש נסקת מערכת עצים על האש קרויה מדורה : נשמת ה'. נפיחת רוחו : בוערה. בוערת : (א) הוי. על הושע ועשרת השבטים היורדים מצרימה לעזרה אשר שלחו מלאכים אל סוא מלך מצרים (מלכים ב יז) : על סוסים. הבאים משם שהם קלים לרוץ : ישענו. (כמו ולא שעו על קדוש ישראל) כמו שעשה חזקיה שנ' (מלכים ב יח) בה' אלהי ישראל בטח וימרוד במלך אשור : (ב) ואת דבריו לא הסיר. אשר אמר והשיבך ה' מצרים באניות (דברים כח) מדה כנגד מדה שאמרתי לך (שם) לא תוסיף עוד לראותה ואתה הלכת מדעתך סופך לילך בגלות על כרחך : וקם. על עשרת השבטים שהם בית מרעים ועל מצרים אשר הם להם לעזרה : (ג) יטה ידו. שהקב"ה סומך הכל בידו וכשיטה אותה יפלו כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין כפו הוא נופל כך מדרש אגדה וי"ת ירים יד מחת גבורתיה : (ד) כאשר יהגה. המיית קול כמו וכיונים הגו נהגה (לקמן נט) : אשר יקרא עליו מלא רועים. יאספון עליו בקריאת קול המון. מלא רועים אסיפת רועים וכן קראו אחריך מלא (ירמיה יב) וכן יחד עלי יתמלאון (איוב טז) כולם ל' קיבוץ : לא יענה. לא יכנע לא יעשה עצמו עני וכן לענות מפני (שמות י) וכן וענה גאון ישראל (הושע ה) : כן ירד. ולא

ירידה מצרים ד' בלישנא וסי' ויקומו וירדו מצרים ויעמדו. ויעקב ובניו ירדו מצרים. ההלכים לרדת מצרים. הוי היורדים מצרים לעזרה : ויבא נ"א וסי' נמסר בסדר ויקהל : עוזר ה' מ"ל וסי' וכשל עוזר ונפל עזור. יתום אתה היית. אל הרחק ממני כי צרה קרובה. זכרה ירושלים. אהלי אפדנו :

תולדות אהרן תפתה. עירובין יט פסחים נד נדרים לט : העמיק. מנחות לט : היורדים מצרים. (סוכה נא) : גם הוא חכם. יבמות ט (קידושין סה) : אדם ולא אל. (סוכה נב) :

מצודת ציון

מל' נפה והוא כעין כברה : (לג) ערוך. ענין סדור : מאתמול. ר"ל מזמן קרוב וכן ואתמול עמי לאויב יקומם (מיכה ב) : תפתה. כן יקרא הגיהנם ע"ש שכל המתפתה ביצרו נופל בו וכן ותופת לפניו אהיה (איוב יז) : הוכן. מלשון הכנה : מדורתה. ענין תבערה כמו אגדיל המדורה (יחזקאל כד) : נשמת. ענין נשיבה רוח הפה כמו ונשמה אל יתן קרא (איוב נו) : בוערה. דולקת : (א) ישענו. ענין בטחון וסמיכה : פרשים. הם רוכבי הסוסים כרגילים בו : עצמו. ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה טו) : ולא שעו. ולא פנו וכן ישעה האדם על עושהו (לעיל יז) : (ב) מרעים. רשעים : (ג) רוח. כן נקרא המלאך וכן ה' אלהים שלחני ורוחו (לקמן מח) : (ד) יהגה. ענין המיה כמו וכיונים הגה נהגה (לקמן נט) ומושאל על שאגת האריה : והכפיר. שם משמות האריה והוא אריה בחור : יקרא. ענין אסיפה כי על ידי קריאה יתאספו המתאספים כמו ויזעק ברק את זבולון (שופטים ד) : עליו. בעבורו : מלא. ענין אסיפה כמו

מצודת דוד

ובמלחמות תנופה נלחם בם רצה לומר יהיה שמח לנגן בתופים ובכנורות כל מקום אשר מחנה אשור שהוא כמטה מוסדה עבר שם בדרך מהלכו והשמחים והשמחה תהיה בשמעם אשר המקום ההוא עליו זרועו להכותו ונלחם בם במלחמת תנופה שהוא כי כולם כלו ולא נשאר שארית כמו שכתוב למעלה להנפה גוים בנפת שוא : (לג) כי ערוך מאתמול תפתה. הגיהנם בוערה בחוזק רב כאילו נערך מאתמול רצה לומר מזמן קרוב שלא נתקלקל הסדור עדיין : גם היא למלך הוכן. לצורך סנחריב וחילו : העמיק הרחיב. האל העמיק והרחיב את הגיהנם להחזיק את כל המחנה הגדול של אשור : מדורתה אש ועצים הרבה. מדורת הגיהנם היא גחלי אש ולהבת מעצים הרבה : נשמת ה'. ההבל היוצא מפי ה' שהיא כנחל של גפרית דולק בוערה שם בגיהנם והכל הוא דרך משל על מרבית היסורים : **לא** (א) הוי. אמר הנביא יש להתאונן על הושע ועשרת השבטים. היורדים למצרים לבקש עזרה מול סנחריב : ועל סוסים ישענו. במחנם היה על הסוסים הקלים הבאים ממצרים : על רכב כי רב. על המרכבות אשר רבו ועל מרבית הפרשים רוכבי הסוסים : ולא שעו. לא פנו לבטוח על ה' : (ב) וגם הוא חכם. אם הם נתחכמו לבטל הרעה המיועדת ע"י עזרת מצרים הנה גם הוא חכם להפר עצתם ויביא את הרעה ולא יסיר דבריו אשר גזר עליהם על ידי הנביאים : וקם על בית מרעים. האל יקום על ישראל שהם בית מרעים ויביא עליהם הרעה וגם יקום על אנשי עזרתם הם מצרים פועלי האון : (ג) ומצרים. ר"ל מהו הבטחון הזה שלא מצרים אדם ולא אל : וה' יטה ידו. להכות בהם : וכשל עוזר. אלו מצרים שרצו לעזור לישראל כי גם הם יפלו ביד אשור : ונפל עזור. אלו ישראל שחשבו להיות נעזרים במצרים : ויחדו. העוזר והעזור יכלו מן העולם : (ד) כי כה אמר ה' וכו'. ר"ל אז ידעו שהכל בהשגחה כי ירושלים שבשמחה כי לא תפול ביד אשור וכאשר מסיים והולך והם יפלו בידו : כאשר יהגה. כמו האריה ההומה כשעומד על טרפו אשר אם יתאספו עליו אסיפת רועים הנה לא יפחד מקולם ולא יכנע מהמונם הרב לעזוב טרפו כן ירד ה' להגן על הר ציון ולהחנות לנגדו שמה ולא יחוש להמון העמים ואמר בלשון הנהוג בבני אדם :

כצפרים

ולא יפחד מהמון האומות : (ה) פסוח . דילוג ויש עוד לפותרו לשון חיים : והמליט . יוציא את ישראל מן הצרה ל' המלטה אישקמולייא"ר בלע"ז : (ו) שובו . למי שהעמקתם מחשבות היאך לסור ממנו וסרתם מעליו עתה שובו אליו : (ט) וסלעו ממגור יעבור . וחזקו מרוב פחד יחלוש : וחתו מנס. מפני הנסים שיראו שהקב"ה עושה לישראל : אשר אור לו בציון . שם יהיה האש מוכן לשורפם : (א) הן לצדק ימלך מלך . הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט צדק : ולשרים למשפט ישורו . ועל מי יש לו למלוך על שרים אשר למשפט ישורו . ואמר הנביא זאת על אחז שהיה רשע אבל חזקיהו בנו ימלוך וכדי הוא : (ב) והיה איש . הגבור ביראת הקב"ה הוא חזקיה יהיה לישראל : כמחבא רוח . כמחסה סלע שנחבאים בו מפני רוח ונסתרים שם מפני חורב כן יבטחו בו הנותרים מי' השבטי' : בציון . ל' יובש ציה : כצל סלע כבד בארץ עיפה . במקום שמש הארץ עיפה שם וחריבה ותאבה לצל : (ג) לא תשעינה עיני רואים . לא כמות שהם עכשיו אזניו הכבד ועיניו השע (לעיל ו) ל' טוח : (ד) ולבב נמהרים יבין לדעת . לא כמו שעכשיו השמן לב העם (שם) : ולשון עלגים וגו' . ולא כמו שעכשיו כי בלעגי שפה (לעיל כח) : עלגים. כל

והציל ג' וסי' פן מצא לו ערים . גנן והציל. ורעו את ארץ אשור : בהרב ה' רפין וסי' נמס' בשמואל חלק א' סי' י"ז : כצל ד' רפין וסי' כפלגי מים בציון . כצל בנטותו נהלכתי . ימי כצל נטוי . ימינו כצל עוכר :

תולדות אהרן כצפרים . בברכות נו: אור לו בציון . עירובין יט :

יְהוָה צְבָאוֹת לִצְבֹּא עַל־הַר־צִיּוֹן ל' דגש וכ' רפין
וְעַל־גִּבְעָתָהּ׃ ה כְּצִפֳּרִים עָפוֹת כֵּן ל'. ל' ומ"ל
יָגֵן יְהוָה צְבָאוֹת עַל־יְרוּשָׁלִָם גָּנוֹן ל'
וְהִצִּיל פָּסֹחַ וְהִמְלִיט׃ ו שׁוּבוּ ג'
לַאֲשֶׁר הֶעְמִיקוּ סָרָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נ"ח מלרע
ז כִּי בַּיּוֹם הַהוּא יִמְאָסוּן אִישׁ אֱלִילֵי ל'
כַּסְפּוֹ וֶאֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם
יְדֵיכֶם חֵטְא׃ ח וְנָפַל אַשּׁוּר בְּחֶרֶב ל'
לֹא־אִישׁ וְחֶרֶב לֹא־אָדָם תֹּאכְלֶנּוּ
וְנָס לוֹ מִפְּנֵי־חֶרֶב וּבַחוּרָיו לָמַס
יִהְיוּ׃ ט וְסַלְעוֹ מִמָּגוֹר יַעֲבוֹר וְחַתּוּ ל'. ד' מ"ל
מִנֵּס שָׂרָיו נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר־אוּר לוֹ ל'
בְּצִיּוֹן וְתַנּוּר לוֹ בִּירוּשָׁלִָם׃ ל'

לב א הֵן לְצֶדֶק יִמְלָךְ־מֶלֶךְ ל'
וּלְשָׂרִים לְמִשְׁפָּט יָשֹׂרוּ׃ ב וְהָיָה־ ל' כי שרים
אִישׁ כְּמַחֲבֵא־רוּחַ וְסֵתֶר זָרֶם כְּפַלְגֵי־ ל'
מַיִם בְּצָיוֹן כְּצֵל סֶלַע־כָּבֵד בְּאֶרֶץ ג'. ד' רפין
עֲיֵפָה׃ ג וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים ד' ר"פ בסיפ'
וְאָזְנֵי שֹׁמְעִים תִּקְשַׁבְנָה׃ ד וּלְבַב ס'
נִמְהָרִים יָבִין לָדָעַת וּלְשׁוֹן עִלְּגִים ל'. ס'. ל'

וּמֵאִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן לָא מִזְדַּעְזַע
כֵּן תִּתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַיְיָ
צְבָאוֹת לְמִשְׁרֵי עַל טוּרָא
דְצִיּוֹן וְעַל רָמְתֵהּ׃ ה כְּעוֹפָא
דְטָאֵים כֵּן תִּתְגְּלֵי גְבוּרְתֵיהּ
דַיְיָ צְבָאוֹת עַל יְרוּשְׁלֵם יָגֵין
וִישֵׁיזֵיב יַצִּיל וְיַעֲדֵי׃ ו תּוּבוּ
לְאוֹרָיְתָא אֲרֵי אַסְגֵיתוּן
לְמֶחְטֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז אֲרֵי
בְּעִידָנָא הַהִיא יִרְחֲקוּן גְּבַר
טַעֲוַת כַּסְפְּהוֹן וְטַעֲוַת
דַּהַבְהוֹן דַּעֲבָדוּ לְכוֹן יְדֵיכוֹן
חוֹבָא׃ ח וְיִפּוֹל אַתּוּרָאָה
בְּחֶרֶב לָא אֱנָשׁ וְחֶרֶב לָא
אֱנָשׁ תְּשֵׁיצֵינֵיהּ וְיֶעֱרוֹק לֵיהּ
כְּמִן קֳדָם דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא
וְגִבָּרוֹהִי לְתַבַּר יְהוֹן׃
ט וְשִׁלְטוֹנוֹהִי מִן קֳדָם דַּחֲלָא
יֶעְדוֹן וְיִתַּבְּרוּן מִן קֳדָם נִיסָּא
רַבְרְבוֹהִי אֲמַר יְיָ דְּזִיהוֹר
לֵיהּ בְּצִיּוֹן לְעָבְדֵי אוֹרָיְתָא
וְתַנּוּר בָּעִיר לֵיהּ דְּאֶשָּׁא
בִּירוּשְׁלֵם לִדְעָבְרוּ עַל
מֵימְרֵיהּ׃ א הָא לְקוּשְׁטָא
יִמְלוֹךְ מַלְכָּא וְצַדִּיקַיָּא
לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין מִן
עַמְמַיָּא יִתְרַבּוּן׃ ב וִיהוֹן צַדִּיקַיָּא דְמִיטַּמְּרִין מִן קֳדָם רַשִׁיעַיָּא כְּמָא דְמִטַּמְּרִין מִן קֳדָם זַרְמִית יְתוּבוּן וְיִתְרַבּוּן
וְיִתְקַבֵּיל אוּלְפַנְהוֹן בִּפְרִיעַ כְּפַצִּידֵי מַיָּא דְנַגְדִין בְּאַרְעָא מְשַׁלְהַיָא כִּטְלַל כֵּיף מֵיקַר בְּאַרְעָא מְשַׁלְהַיָא׃
ג וְלָא יִטַּמְטְמָן עֵינֵי צַדִּיקַיָּא וְאוּדְנֵי מְקַבְּלֵי אוּלְפַן יְצִיתָן׃ ד וּלְבַב מְהַרְהֲרִין יִסְבַּר לְמִידַע

ויהגה כמו ישאג אשר יקרא כתרגומו דמזדמן : מלא רעים. אסיפת רועים כמו קראו אחרין מלא והדומים לו ענין אסיפה וקבוץ ולשאגת האריה יבאו הרועים מפה ומפה להציל הטרף מידו אם יוכלו והוא האריה מקול הרועים לא יחת ולא יעזוב בעבורם טרפו : ומהמונם לא יענה , פי' לא יכנע כמו לענות מפני והדומים לו , כן ירד ה' לצבאות על המחנה שבא לצבא על הר ציון וגבעתה וציון הוא לשון נקבה כמו ציון היא דורש אין לה או פירוש לצבא כי האל ירד עליה לצבא צבא כנגד צבא מחנה אשור : (ה) כצפרים עפות . לשון נקבה כמו כל צפור טהורה , וכתב אא"ז ז"ל כמשיל מלאך ה' אשר הכה מחנה אשור לאריה בגבורתו ולצפרים עפות למהירותו : והציל . מקור בחירק הה"א וכן והמליט וכמו כן למען הרגיע את הארץ והדומים לו כתבנו בספר מכלל : (ו) שובו . אומר להם העמיקו לעשות סרה שובו והם בני ישראל שהרשיעו לעשות שובו מדרככם הרעים שובו טרם בא היום שתשובו על כל פנים כאשר תראו המעשה הגדול שיעשה האל במחנה אשור ויותר יהיה לכם גמול טוב אם תשובו קודם לכן ותאמינו לדברי הנביא : (ז) כי ביום ההוא . שיכה האל מחנה אשור ויראו כי לא בהרג איש יפול וידעו כי יד ה' עשתה זאת וימאסו כל איש אלילי כספו וידעו כי האל המה וה' הוא האלהים ואין עוד והאלילים שעשו לכם ידיכם תכירו שהוא הטא והגיאה גדולה שעלתה בדעתיכם כי הם לא יועילו ולא יצילו כי אתם ראיתם המה ולא הצילו המחזיקים בהם שהרי נתפשו כל ערי יהודה ונצלה ירושלים לפי שהחזיקו בה' והתפללו לפניו שיושיעם מיד מלך אשור : (ח) נפל. כי המלאך לא איש ולא אדם: ונס לו מפני חרב. פי' וגם לו מלך אשור כמפני חרב כאלו שולפי חרב ירדפו אחריו כשיראה המגפה הגדולה במחנהו ינוס לו : ובחוריו . שמעט הנותרים למס יהיו . שימס לבבם מפני פחדם : (ט) וסלעו. אמר סלעו ומגדלו החזק יעבור כי לא יבטח בעצמו עד היותו שם מרוב פחד ויש מפרשי' אפילו סלעו יעבור מרוב פחד ויברח לו יותר רחוק . והראשון נכון וי"ת ושלטונוהי מן קדם דחלא יעדון : וחתו מנס שריו . כמו מנס שיפחד אדם ויחת כשיראהו גם החיילות כן יחתו שריו השרידים מהמגפה אשר יראו : אשר אור לו . זה האור וזה התנור יש לו בירושלם שישרפם וי"ת אשר אור לו בציון ותנור על המזבח שהוא בבית המקדש . כלומר לכבוד מזבחו ומקדשו יהיה זה : (א) הן לצדק . זה המלך הוא חזקיהו ימלוך לעשות צדק ומשפט לפיכך תהיה תשועה זו בימיו , וכן השרים ישורו למשפט וצדק ולמ"ד לשרים להורות על הטעם ויספיק זולתם , כמו הרגו לאבנר , והשליכו לאבשלום , לאמות חמס , והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : (ב) והיה איש . איש זה חזקיהו יהיה לבני דורו מחסה : כמחבא רוח . כמקום שנחבא אדם שם מפני הרוח או שנסתר אדם שם מפני זרם מטר כן יסתרו בני דורו בו בצדקתו להנצל מרעת מלך אשור : כפלגי מים בציון. יהיה להם כפלגי מים שימצא אדם במקום ציה או כצל סלע כבד בארץ עיפה פי' בארץ צמאה וכן בארץ ציה ועיף בלי מים והוא המדבר שהוא מיבור אין שם מים ואין שם צל וימצאו ההולכים בו שמכה אותם כל היום שרב ושמש ואם ימצאו מים וכן אם ימצאו סלע גדול ביניהו יצלו מפני השמש ישיבו נפשם אליהם כן כן היה חזקיהו שהיו ישראל בצער בשבי ובבזה בימי אביו, וכבד גדול, כמו עמך הכבד הזה : (ג) ולא תשעינה. מענין ועיניו השע שני שרשים והענין אחד אמר כי באותו זמן לא יהיו עורים והחרשים לדברי ה' אלא יראו וישמעו ויקבלו דברי ה' וכן אמר למעלה ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר וגו' כי עד הזמן הזה היו עורים והחרשים כמו שאומר ויעצם את עיניכם : (ד) ולבב נמהרים. שהיו עד עתה נמהרים עתה יבינו לדעת דבר ה' ונמהרים הם הכסילים כמו ועצת נפתלים נמהרה אמרו לנמהרי לב אמר אותם שהיו עושים עצמם פתאים

מצודת דוד

(ה) כצפרים עפות . כצפרים הממהרות לעוף כן ימהר ה' להגן על ירושלים : גנון והציל . יגן עליהם ויצילם : פסוח והמליט . בבוא המלאך להכות במחנה אשור ידלג ממעל ירושלים ויהיו הם נמלטים מן המכה : (ו) שובו וכו' . אתם בני ישראל שובו למי שהעמקתם מחשבות היאך לסור ממנו ר"ל שובו לה' אשר סרתם ממנו : (ז) כי ביום ההוא . חוזר למעלה לומר שובו עד לא נעשה הנס כי אחר הנס ימאס כל איש אלילי כספו אשר עשו לכם ידיכם לעבדם ולחטוא בהם ובהיות כן לא תהיה התשובה חשובה כ"כ לכן מהרו בתשובה עד לא יבא הנס : (ח) ונפל אשור . ר"ל אחר התשובה יבוא הנס אשר יפול אשור בהרג לא של איש כי אם בחרב המלאך : וחרב וכו' . כפל הדבר במ"ש : ונס לו . כשיראה מלך אשור את המגפה ינוס לו כמפני חרב : ובחוריו למס יהיו . הנשארים מחילו ימס לבבם מפחד : (ט) וסלעו . חוזק יעבור ממנו וילך לו מרוב הפחד : וחתו מנס שריו . שריו יפחדו כאשר יתפחדו אנשים מנוסה הנס הנראה למרחוק וראשון לכל אנשי הצבא : אשר אור לו בציון . אשר שכין שם שלהבת ותנור אש לשרוף בהם מחנה אשור והוא דרך משל : **לב** (א) הן לצדק . הנה המלך חזקיהו ימלוך לעשות צדק ולמען ינהגו השרים את ברורתם לעשות משפט ולא לעשוק עושק : (ב) והיה איש כמחבא רוח . האיש חזקיהו יהיה לבני דורו כמקום מחבואה מפני הרוח וכמקום סתר להסתר שמה מפני זרם מים ר"ל בצדקתו ינצלו ממחנה אשור : כפלגי מים בציון . והוא יהיה להם כנחלי מים במקום ציה שמשיב נפש האדם : כצל סלע כבד . כמו הצל הבא מסלע כבד בעבור גדלו ועביו שאז הצל הוא עב וגדול ומשיב נפש ההולך בארץ עיפה המגולה לאור השמש ר"ל הוא ידריכם בדרך הישר לטוב להם : (ג) ולא תשעינה . לא תהיינה עיני הרואים לפנות מה' לא כמו עכשיו שנאמר בהם ועיניו השע (לעיל ו) : תקשבנה . לא כמו עכשיו שנאמר בהם

מצודת ציון

שלי יתמלאון (איוב טז) : לא יחת . לא יפחד כמו ואל תחת (יהושע א) : ומהמונם . ענין רבוי אנשים כמו על ההמון הזה (דה"ב לד) : יענה . ענין הכנעה כמו מאנת לענות מפני (שמות י) : לצבות . ענין חיל אנשי מלחמה : גבעתה . מל' גבעה והר : (ה) כצפרים . כן יקראו העופות כולן : עפות , מל' עפיפה ופריחה : פסוח . ענין דלוג וקפיצה כמו ופסחתי ה' על הפתח (שם יב) : והמליט . ענין הצלה והשמטה מן הצרה : (ח) תאכלנו . ענין השחתה : ונס . ענין בריחה : למס . מל' המסה והמגה : (ט) וסלעו . ר"ל החוזק כסלע : ממגור . ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב) : וחתו . ענין פחד : מנס . כלונס ארוך אשר ינשא בצבא : אור . שלהבת כמו אור לשבת נגדו (לקמן מז) : (א) ישורו . מל' שררה : (ב) כמחבא . מל' מחבואה ומסתור : זרם . ענין מים שוטפים : כפלגי מים . כנחלי מים : בציון . מל' ציה ומדבר : בארץ עיפה . ר"ל במקום המגולה לאור השמש שהמקום יבש וצמא למים והושאל מהאדם העיף הצמא למים : (ג) תשעינה . ענין הסרה והסגה כמו ועיניו השע (לעיל ו) : תקשבנה . ענין שמיעה והאזנה : (ד) נמהרים . מל' מהירות : עלגים . כן יקרא המדבר ספק הכונת הדבר וכן נלעג

כ"א תְּמַהֵר לְדַבֵּר צָחוֹת׃ ה לֹא־יִקָּרֵא
ג' עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר
ל' שׁוֹעַ׃ ו כִּי נָבָל נְבָלָה יְדַבֵּר וְלִבּוֹ
ל' . ל' יַעֲשֶׂה־אָוֶן לַעֲשׂוֹת חֹנֶף וּלְדַבֵּר אֶל־
כ' . ל' יְהוָה תּוֹעָה לְהָרִיק נֶפֶשׁ רָעֵב
וּמַשְׁקֶה צָמֵא יַחְסִיר׃ ז וְכֵלַי כֵּלָיו
ג' . ג' עניים ק' רָעִים הוּא זִמּוֹת יָעָץ לְחַבֵּל עֲנִוִּים
ל' בְּאִמְרֵי שֶׁקֶר וּבְדַבֵּר אֶבְיוֹן מִשְׁפָּט׃
כ' מ"ל ובפסוקה וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעָץ וְהוּא עַל־
נְדִיבוֹת יָקוּם׃
ג' ל' ט נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קֹמְנָה שְׁמַעְנָה
נשי למנ קוֹלִי בָּנוֹת בֹּטְחוֹת הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי׃
ל' י יָמִים עַל־שָׁנָה תִּרְגַּזְנָה בֹּטְחוֹת כִּי
כ' . ל' כָּלָה בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא׃ יא חִרְדוּ
ל' . ל' שַׁאֲנַנּוֹת רְגָזָה בֹּטְחוֹת פְּשֹׁטָה
ל' וְעֹרָה וַחֲגוֹרָה עַל־חֲלָצָיִם׃ יב עַל־
ל' בטעם ומ"ל והד חסר כתיב יו"ד שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל־שְׂדֵי־חֶמֶד עַל־גֶּפֶן
על

וְלִישָּׁנְהוֹן דַּהֲוָה בְּלִים יוֹחִי
לְמַלָּלָא בְּצַחְצְחָן׃ ה לָא
יִתְאֲמַר עוֹד לְרַשִּׁיעַיָּא
צַדִּיקַיָּא וּלְדַעֲבָרוּ עַל מֵימְרֵיהּ
לָא יִתְאֲמַר תַּקִּיפִין׃ ו אֲרֵי
רַשִּׁיעַיָּא רִשְׁעָא מְמַלְּלִין
וּבְלִבְּהוֹן מִתְעַשְּׁתִין אוֹנֶס
לְמֶעְבַּד שְׁקַר וּלְמַלָּלָא קֳדָם
יְיָ סַטְיָא לְשַׁלְהָאָה נֶפֶשׁ
צַדִּיקַיָּא דִּמְחַמְּדִין לְאוּלְפָנָא
הָא כְּכַפְנָא לְלַחְמָא וּפִתְגָּמֵי
אוֹרַיְתָא דְּאִינוּן כְּמַיָּא לְצַחְיָא
מְדַמַּן לְבַטָּלָא׃ ז וְרַשִּׁיעַיָּא
דְּעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין וְאִינוּן עַל
עֵיצַת חֶטְאִין מִתְמַלְּכִין
לְחַבָּלָא עִנְוְתָנַיָּא בְּמִלֵּי
שְׁקַר וּפִתְגָּמֵי חֲשִׁיכַיָּא בְּדִינָא
ח וְצַדִּיקַיָּא קוּשְׁטָא מִתְמַלְּכִין
וְאִינוּן עַל קוּשְׁטֵיהוֹן יִתְקַיְּמוּן׃
ט מְדִינָן דְּיָתְבִין שְׁלֵיוָן קוּמָא
שְׁמַעְנָא קָלִי כְּרַכִּין שָׁרְיָן
לְרוּחְצָן אַצִּיתָא לְמֵימְרִי׃
י יוֹמִין עִם שְׁנִין יְזוּעוּן דִּי שָׁרְיָן לְרוּחְצָן אֲרֵי סָף עִבּוּרָא עַלְלָא לֵית לְמִכְנַשׁ׃
יא אִתְבָּרוּ דְּיָתְבִין שְׁלֵיוָן זָעוּ דִּי שָׁרְיָן לְרוּחְצָן שְׁלַחוּ וְאִתְעַרְטִילוּ וְאֱסָרוּ עַל
חַרְצִין׃ יב עַל דַּדִּין סָפְדִין

ג' פסוקים בקריאה מן ז' מלין ג' מלין מבא וג' מלין מכא והוא באמצע וסי' מאשר שמנה לחמו והוא יתן. ונדיב נדיבות יעץ. אלהים הבין דרכה. אנ"ך שדי ו' כתיב י' בקריאה וסי' במסרה רבתא: שאננות ג' נשים שאננות קומנה. וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות. חרדו שאננות רגזה:

תולדות אהרן לנבל נדיב. סוטה מח: וכילי. (סנהדרין נה): נשים שאננות. ברכות יז זוהר ויקרא: על שדים. מ"ק כז:

רשי

כל מי שאינו יודע לכוין דיבורו להיות צח קרוי עלג ונלעג: (ה) ולכילי. רמאי טכל חורש רעים: שוע. ל' אדון שהכל שועין ופונין אליו: (ו) נבלה ידבר. מדבר ל' הוה הוא: יעשה און. יקבץ מחשבות און כמו (דברי' ח) עשה לי החיל הזה: לעשות חונף. חושב מחשבות איך יוכל לעשות חנופה. חונף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח: ומשקה צמא יחסיר. לפי פשוטו שגוזלין העניים ותרגומו פתגמי אורייתא דאינון כמיא לצהיא מדמן לבטלא: (ז) ובדבר אביון משפט. לחבל אביון במשפטו. משפט זה ל' תחלת דברים במשפט כשמדבר האביון טענותיו זה יועץ זימו' להכשילו בכלליו משפט משמש שלשה לשונו' תחלת טענת דרייסמנ"ט בלע"ז וגמר הדין יואיימנ"ט בלע"ז ומשפט שסוטרין אותו ביסורין יוסטיצ"א בלע"ז: (ח) על נדיבות יקום. בשביל נדיבותיו תהי לו תקומה: (ט) נשים שאננות. מדינן דיתבן שליון: בנות בוטחות. כרכין דיתבין לרוחצן: (י) ימי' על שנה. כמו (לעיל כט) ספו שנה על שנה ותמיד עונותיכם מתגברין וסוף תרגזנה אלו שהן עכשיו לבטח כי יכלה מהם בציר הענבים ואוסף התבואה לא יבוא אל הבית: אוסף. שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח: (יא) רגזה. כמו לרגז: פשוטה. כמו לפשוט: ועורה. כמו לערות ל' עריה (מיכה א): וחגורה. כמו לחגור לכך טעמו למעלה וכן תירגם יונתן שלחו איתערטלו ואסרו על חרצין מתוך שיפשיטו ויתערמו מבגדיהם לא יחגרו על בגדיהם כי על מתניהם: (יב) על שדים סופדים. יטפחו על לבם: (על שדי חמד. על שדות) חמדתן. ומ"א על חכמי סנהדראות שהם כשדי' המניקי' יספדו. ועל עיר חמדתן

רדק

שתאים ועלגים להבין דבר ה' כמו שאמר כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה ואחרי התשועה הגדולה הזאת ישובו להיות רואים ושומעים ונבונים ומדברים צחות: (ה) לא יקרא עוד. אינו אומר עוד כל ימי עולם אלא עוד כל ימי חזקיהו. וכן הוא אומר ועמלו לא יזכור עוד, ר"ל כל זמן שהיין בו, ואמר זה בעבור כי היו מתחלה מחניפים הרשעים ומיפים להם מעשיהם בפניהם וקוראים לנבל נדיב ולכילי שוע, ואמר כי עוד כל ימיו לא ייראו מפני הרשעים ולא יחניפום עוד אלא לכל אחד יאמרו מה שיש בו והנדיב הוא האיש שהוא בעל נפש טובה ונותן מה שנותן בעין טובה ונבל הפכו שהוא אדם פחות ולא יתן אלא בצרה ובעין רעה: ולכילי. שנותן במדה לא יותר דבר בשום פנים ועינו צרה אבל אינו פחות כמו הנבל: ושוע הוא ותרן בממונו מאד שמח במתנותיו והוא יותר במעלה מהנדיב: (ו) כי. צריך לפרש בין הנבל והנדיב כי מעשיהם יעידום בהפך כי נבל ידבר בפיו נבלה ויחשב בלבו לעשות און כי הלב אינו עושה אלא חושב, ואמר יעשה כי הוא חושב תמיד עד שיבא לידי מעשה, וכן אמר לעשות חונף ולדבר אל ה' תועה יחשב לדבר בעבור דבר התועה שאומר שאינו משגיח בבני אדם לפיכך יגזול כביכול כי חושב כי אין משפט ואין ה' רואה את הארץ ואינו מפחד כי אם מבני אדם: להריק נפש רעב. כי העניים שהם רעבים וצמאים אין להם עוזרים ברוב והנבל יריק נפשם כלומר יגזול מהם מאכלם והרי הוא כאלו יריק נפשם ויוציאה וכן יחסיר משקה: (ז) וכילי. בצר"י הכ"ף. והוא כמו ולכילי שזכר בחיר"ק הכ"ף ודבר על הנבל שהוא עושה מעשה נבלה ועתה מדבר על הכילי שמחשבתו רעה אבל אינו כמו הנבל כי הנבל יעשה מעשה הרעה אבל הכילי אינו רע כל כך שיעשה מעשה אבל חושב ומדבר רע על האנשים העניים ובאמרי שקר שמדבר יועץ לחבל העניים. וכן במשפט האביון ידבר לחייב אותו בדין ולהענישו וזהו שאמר ובדבר אביון משפט כאלו אמר בדבריו על אביון במשפט לחבלו ולהשחיתו ופי' כליו רעים מדותיו. ואומר כמו שהוא צר עין ודעת חסרה ורעה כן כליו רעים והפי' וכפי מכור ימכור במדה חסרה: זמות. דבריו נבלות כמו כי זמה עשו: (ח) ונדיב. נכלל בכללו השוע והנה הוא הפך הכילי כי הוא זמות יעץ והנדיב נדיבות יעץ: והוא על נדיבות יקום. בעבור הנדיבות יקום ויעלה במעלה גדולה: (ט) נשים. כתרגומו מדינן, וכן בנות כרכין אמר כנגד ערי יהודה שהיו יושבות להיות שאננות ובטוחות אמר לכן אע"פ שאתם בוטחות עתה עוד תרגזנה: (י) ימים על שנה. כמו עם שנה וכן ויבאו האנשים על הנשים ר"ל שנה עם שנה כלומר לא שנה אחת לבד אלא שנה אחר שנה תרגזנה כי האויב ישחית הקציר והבציר ואחר כן יגלה אותם והטינה העדים תרבות: אסף. אסיפת התבואה ונבואה זו אפשר לפרשה עתידה על חרבן ארץ ישראל כלה וחרבן בית המקדש בימי צדקיהו או חרבן בית שני וכן ת"י כי ארמון נוטש בית מקדשא חריב ... נתמת עד יערה עלינו רוח ממרום וגו' וכל הפרשה עתידה בימי המשיח או תהיה נבואה זו על חרבן ערי ישראל וגלותם בימי הושע בן אלה ויהיה פירוש ארמון נוטש על שמרון שהיה ארמון מלך ישראל וגם על ערי יהודה שתפשם מלך אשור ותהיה נתמת עד יערה עלינו וכו' בימי חזקיהו אחר מגפת מחנה אשור: (יא) חרדו שאננות. אמר חרדו שהוא לווי דברים לפי ענינו על העם אשר בתוך הערים: רגזה. לווי הנקבות לא בנו"ן הא ופעמים בנו"ן לבדה כמו קראן לו ופעמים בה"א לבדה כמו רגזה וכן פשטה ועורה וחגורה, ויש אומרים כי ארבעתם מקור, ועורה מן ערום ועריה: וחגורה. פירוש וחגור שק: (יב) על שדים סופדים. על שדים שהיו צומקים מהרעב, וכן יהיו סופדים על שדי חמד
על

מצודת ציון

לבון (לקמן לג) והוא מתהפך כמו כבש כשב והדומים: צחות. דברים זכים וברורים: (ה) לנבל. כן נקרא אדם פחות ונבזה: נדיב. אדם ישר ובעל מתן: ולכילי. רמאי ובעל מרמה כמו וארור נוכל (מלאכי א): שוע. ענינו כמו נדיב וכן היערוך שועך לא בצר (איוב לו): (ו) נבלה. דברי כעור וגנות וכן לבלתי עשות עמכם נבלה (שם מב): יעשה. ענין קבוץ וכן וישראל עושה חיל (במדבר כד): און. דברי רשע: אל ה'. על ה': תועה. ענינו הפך האמת והוא מושאל מהתועה בדרך בהולך בהפך: להריק. מל' רקות: (ז) זמות. מחשבת רשע כמו זמה היא (ויקרא כ): לחבל. ענין השחתה: משפט. ענינו דברים ישרים ונכוחים: (ח) נדיבות. נתינת המתן: יקום. ענין עמידה והוא הפוך ההעברה: (ט) שאננות. ענין השקט ושלוה וכן שאנן מואב (ירמיה מח): קומנה. הוא ענין לשון זרוז וכן קום עבור את הירדן (יהושע א): האזנה. ענין נטיית האוזן לשמוע: (י) ימים. ענינו שנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה): על שנה. עם שנה וכן ויבואו האנשים על הנשים (שמות לה): תרגזנה. ענין חרדה כמו רגזו ואל תחטאו (תהלים ד): כלה. ענין השלמה: בציר. כן נקראת תלישת הענבים כמו כי תבצור כרמך (דברים כד): אוסף. הענבים שמכניסים אל הבית עד לא יבואו ימי החורף וכן ולא נאסף את תבואתינו (ויקרא כה): (יא) פשוטה. מל' הפשט המלבוש: ועורה. ענין גלוי הבשר כמו

מצודת דוד

בהם ואזניו הקשב: (ד) ולבב נמהרים. מי שלבו נמהר מבלי דעת מיושבת יבין אז לדעת לא כמו עכשיו שנא' בהם השמן לב העם הזה: ולשון עלגים. מה שנדמה להם מאז דברי הנביאים כאלו ידברו בלשון עלגים כמ"ש כי בלעגי שפה וכו' (לעיל כח) הנה מעכשיו יחשב להם כאלו תמהר לדבר צחות אמרים ברורים המקובלים כל הלב: (ה) לא יקרא. לא ימצא בהם חונף לקרוא לנבל בשם נדיב ועל כילי לא יאמר שהוא שוע: (ו) נבלה ידבר. בכל עת מדבר דברים מגונים ומכוערים ומחשבות לבו לקבץ און לחשוב מחשבות לעשות חנופה ולדבר על ה' דברי תועה כפך האמת כי יאמר שאינו משגיח: להריק. ר"ל יחשב כזאת למען לעשוק מאכל הרעב וכאלו יריק נפשו ממש ולא ירא מה' בחושבו שאינו משגיח: ומשקה צמא יחסיר. ר"ל ולמען יחסיר המשקה מן הצמא כי חפצו לקחת ממונו בעושק וזה חוזר למעלה לומר הם כל אלה המדות הרעות נמצאו בנבל ואיך א"כ ראוי לקראו נדיב שהוא ההפך: (ז) וכלי כליו רעים. והרמאי הלא ערמומיו רעים המה לבריות כי הוא מתייעץ בנפשו להביא עניים באמרי שקר: ובדבר אביון משפט. כשהאביון מדבר דברים ראוים ר"ל גם מתייעץ בנפשו לחבל הדברים ההם בדברי שקר וחוזר למעלה לומר הם כל אלה בו איך יקראהו שוע: (ח) ונדיב. אבל הנדיב מתייעץ בנפשו לעשות נדיבות והוא עומד על נדיבות רלה לומר לא בלבד יחשוב אלא עומד הוא על נדיבות ולא יעבור ממנו והם כן אינו דומה לנבל וכלי לא במחשבה ולא במעשה ואיך א"כ יהיו נקראים בשם נדיב ושוע: (ט) נשים שאננות. אמר דרך קינה אתן נשי בית יהודה היושבות שאנן כי לא השיגו אותן יד סנחריב: בנות בוטחות וכו'. כפל הדבר במ"ש: (י) ימים על שנה. שנה עם שנה ר"ל לא שנה אחת כי אם שנה אחר שנה תתרגזנה אתן נשים בוטחות כי גם עליכם יבוא האויב והוא נ"נ מלך בבל: כי כלה בציר. כי אף שיכלה הבציר לא יבוא האוסף אל הבית כי האויב יקחהו: (יא) חרדו. מעתה חרדו על הצרה הבאה: רגזה. כפל הדבר במ"ש: פשוטה ועורה. כי כל אחת
תהיה

פֹּרִיָּה׃ יג עַל אַדְמַת עַמִּי קוֹץ
שָׁמִיר תַּעֲלֶה כִּי עַל־כָּל־בָּתֵּי
מָשׂוֹשׂ קִרְיָה עַלִּיזָה׃ יד כִּי־אַרְמוֹן ד
נֻטָּשׁ הֲמוֹן עִיר עֻזָּב עֹפֶל וָבַחַן הָיָה ל. ג. ל
בְּעַד מְעָרוֹת עַד־עוֹלָם מְשׂוֹשׂ
פְּרָאִים מִרְעֵה עֲדָרִים׃ טו עַד־יֵעָרֶה ל. ל
עָלֵינוּ רוּחַ מִמָּרוֹם וְהָיָה מִדְבָּר
לַכַּרְמֶל וְכַרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב׃ והכרמל ק׳
טז וְשָׁכַן בַּמִּדְבָּר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה
בַּכַּרְמֶל תֵּשֵׁב׃ יז וְהָיָה מַעֲשֵׂה ג׳ מלין דמיין
הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבֹדַת הַצְּדָקָה ל
הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד־עוֹלָם׃ יח וְיָשַׁב ט״ו
עַמִּי בִּנְוֵה שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת ל
מִבְטַחִים וּבִמְנוּחֹת שַׁאֲנַנּוֹת׃ ל. ג
יט וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיָּעַר וּבַשִּׁפְלָה ל. ל
תִּשְׁפַּל הָעִיר׃ כ אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי ל
עַל־כָּל־מָיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל־הַשּׁוֹר ל
וְהַחֲמוֹר׃

לג א הוֹי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא ל מ״ג
שָׁדוּד וּבוֹגֵד וְלֹא־בָגְדוּ בָךְ כַּהֲתִמְךָ מ״ג. ל

עַל חַקְלֵי חֲמִידְתָּא עַל גּוּפְנִין
טַעֲנִין׃ יג עַל אַרְעָא דְעַמִּי
הוּבָאִי וּבוּר תַּסִּיק אֲרֵי עַל
כָּל בָּתֵּי דִין קִרְוָא תַקִּיפָא׃
יד אֲרֵי בֵית מַקְדְּשָׁא חֲרוּב
הֲמוֹן קִרְוַיָּא דַהֲוָאָה פַלְחִין
בֵּיהּ צְדִיאָה בֵּית תֻּקְפָנָא
וּמַטְמוֹרָנָא אִתְבְּלֵשׁ וּכְדִי
חֲרוּב וּצְדֵי עַד זְמַן
אֲתַר דַהֲוָה בֵית חֶדְוָא וְחֵידוּ
לְמַלְכַיָּא כְּדוּ הֲוָה מְבַז
לְמַשְׁרְיָן׃ טו כָּל דְּנָה עַד
דְיֵיתֵי לָנָא רוּחַ מִן קֳדָם
דִשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא
וִיהֵי מַדְבְּרָא לְכַרְמְלָא
וְכַרְמְלָא קִירְוִין סַגִּיאִין יִתְחֲשֵׁיב׃
טז וְיִשְׁרוּן בְּמַדְבְּרָא עָבְדֵי
דִינָא וְעָבְדֵי צִדְקְתָא יַת
כַּרְמְלָא יֵיתְבוּן׃ יז וִיהוֹן
עָבְדֵי צִדְקְתָא שְׁלָם וּמְפַלְחֵי
צִדְקְתָא יִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוּן
לְרוּחְצָן עַד עָלְמָא׃ יח וְיִתְבוּן
עַמִּי בִּמְדוֹרֵיהוֹן שְׁלָם וְעַל
אַרְעֲהוֹן לְרוּחְצָן וּבְקִירְוֵיהוֹן
שְׁלֵין׃ יט וְיֵיחוֹת בַּרְדָא
וְיִקְטֵיל מַשְׁרְיַת עַמְמַיָּא פַּלְחֵי
טַעֲוָתָא וְיִצְדוּן וִיסוּפוּן דַיָּרֵיהוֹן׃ כ טוּבֵיכוֹן צַדִּיקַיָּא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין
דְאַתּוּן דָמַן לְדִזָרְעִין עַל שַׁקְיָא מְשַׁלְחִין לַאֲדָרְכָא בְּתוֹרַיָּא וּלְמִכְנַשׁ בְּחַמָרַיָּא׃
א וַי דְאַתְּ לְמִבְזוּיָתָךְ לָא יִבְזוּן וּדְאַתְּ לְמֵינַס וְיָתָךְ לָא יֵינְסוּן כַּד תֵּיתֵי

רש"י

שתחרש כשדה ועל גפן פוריה הם ישראל שנקראו גפן ממצרי׳ תסיע: (יג) קוץ שמיר. הובאי ובור כי כל חורבן זה יהיה על כל בתי משוש: ועל קריה עליזה. ירושלים שהיא משוש לכל הארץ (איכה ב): (יד) כי ארמון. מלך יהודה נוטש: והמון העיר. גלה: עופל ובחן. בית מקדשי שהיה להם למבצר: היה בעד מערות. יהיה בתוך חורבות מערת ל׳ ערו ערו (תהלים קלז). ובעד כמו הבעד ערפל ישפוט (איוב כב): עד עולם. עד עת קץ: עופל ובחן. שניהם ל׳ מבצר: משוש פראים. לתאות ישמעאל (ולמרעה אדום) לחיילותיו: (טו) עד יערה עלינו. ישפוך עלינו כמו ותער כדה (בראשית כד) ל׳ שפיכה נופל על הרוח כמו ושפכתי על בית דוד רוח חן (יואל ג) וכן אשפוך רוחי על כל בשר (זכריה יב): ליער יחשב. קירוין סגיאין כיער הזה שהוא מלא עצים: (טז) ושכן במדבר משפט. בירושלים שהיא כמדבר: וצדקה בכרמל. היא ארץ ישראל שתהא באותן הימים ככרמל: (יט) וברד ברדת היער. על ברחך אין ברד זה שם דבר שהרי נקוד תחתיו קמץ ותחתיו פתח כל׳ פעל וכן פתרונו ל׳ פעולה כמו ורחץ וישב ועמד. וברד ויברוד את ברידת היער ויהי׳ הבי״ת של ברדת מן יסוד כמו עטרת עקרת כלומ׳ וימטיר הקב״ה את מטר פחי הרשעים שהם עכשיו בגויים ומלאים ערים כיער: ובשפלה. שנשפלו ישראל עד עכשיו תשפל עיר מטרפולין של פרס ודוגמא כן תרגם יונתן ויחות ברדא ויקטול משריית עממיא: (כ) אשריכם ישראל. שהצליחה זריעת צדקתכם כזורעים על מים מעתה תקצרו ותאספו תבואת שכרכם הטוב תשלחו רגל השור לדוש התבואה והחמור להביא אל הבית כך ת״י כלומר תקבלו שכר פעולתכם הטובה: (א) הוי. כאויב שאתה שודד תמיד ואתה לא שדוד ובוגד אתה תמיד ואין אדם בוגדך ובוזזך: כהתימך. להיות שודד ככלותך שדידתך באותם שנגזרה גזרה

רדק

על גפן פוריה. כלומר על לחם ויין שאין להם שדי חמד כדי תאוה שהיו מתחלה ועתה הם בורים, וכן גפן פוריה שהיתה מתחלה ועתה בוקקה: (יג) על אדמת עמי. וכן יהיו סופדים על אדמת עמי שתעלה והצמיח קוצים ושמירים ואע״פ שאמר על שדי חמד לא פירש מה הם ועתה פירש קוץ ושמיר תעלה: קוץ שמיר. חסר וי״ו השמוש כמו קוץ ושמיר וכן שמש ירח ראובן שמעון מלך שרים והדומים להם: כי על כל בתי משוש. כי גם עליהם יהיה הספד שהיו בתי משוש מתחלה וכן קריה שהית׳ עליזה מתחלה: (יד) כי ארמון. פירשנוהו: עופל ובחן. מגדלים גבוהים וחזקים יהיו: בעד מערות. יהיו עוד למערות שידורו בם חיות השדה: בעד. במקום למ״ד השמוש, כי תבא זאת המלה בענין אותיות השמוש וכן באה במקום מ״ם בעד החלון: משוש פראים. שישמחו בם פראים במדבר פרא, למוד מדבר, מרעה עדרים מחיות השדה: (טו) עד יערה. עד ישפך עלינו רוח רצון ממרום כלומר יהיה זה החרבן עד יגלה הגלות וישפוך רצונו עלינו והנה יהיה המדבר לכרמל: רוח. רצון ה׳ כמו אל אשר יהיה שמה הרוח: והיה מדבר לכרמל. מה שהוא מדבר יהיה כרמל שהוא מקום זרע ושדות תבואה ועצי מאכל: והכרמל ליער יחשב. ברוב עצים כלו׳ יעלו ישראל ממדרגה למדרגה, וכרמל כתיב והכרמל קרי והענין אחד: (טז) ושכן. כתרגומו: (יז) והיה מעשה. בעבור מעשה הצדק׳ שיעשו יהיה להם שלום, ובעבור עבודת הצדקה יהיה להם השקט ובטח עד עולם והפסוק כפול בענין במלות שונות כי עבודת פירוש מעשה, כתרגום מעשה עובדא, וכן עובדי פשתים שריקות, אבל יונתן תרגמו עבודה ממש ומפלחי צדקתא: (יח) וישב. הפסוק כפול בענין במלות שונות ופשוט הוא: (יט) וברד. הליו קמץ והליו פתח והוא פעל עבר ואם היה שם היה כולו קמוץ, אמר כשיברד ויפול הברד ביער שלא יזיק לאנשים ועצי מאכל. ברדת בם כמו ברד. ובשפלה תשפל העיר. לא יזכר שום שפלות בעיר ירושלם אלא אם כן יזכרו השפלה שהיתה העיר רבל לא שפלות מעלה כי לא תשפל מעלת ישראל, ויש מפרשים השפל פרות שיבנו בתים בבקעה כי לא יצטרכו לבנו׳ בהר מגדלים חזקי׳: (כ) אשריכם זורעי על כל מים. על כל מקום נוים כי בכל מקום שתזרעו תמצאו מים: משלחי רגל השור והחמור. כל כך יהיה השבע גדול עד שישלחו השורים והחמורים לרעות בשדות: (א) הוי שודד. אם נאמר זו כמו שכתבנו היא בימי חזקיהו אמר הוי שודד על סנחריב ואם עתידה בימות המשיח יאמר הוי שודד על מלך העכו״ם שיהיה בימים ההם, והיא מלכות רביעית במראה דניאל. ואמר אוי לך שודד שלא היית עד עתה שדוד והיית בוגד ולא בגדו בך עדין: כהתימך שודד תושד. שמשלים להיות שודד כן . תושד

תולדות אהרן מעשה הצדקה. ב״ב ט עקרים מ״ג פכ״ח: אשריכם. ב״ק יז עכו״ם ה זוכר שמות ובגלת: משלחי רגל. ב״ק ג נה חולין קמא (ב״ק ב):

מצודת דוד

היה מוספדה מבגדיה והשאר מגולה בשרה בעת הלך בגולה: ותגורה. התגור עצמה על החלצים לכסות הערוה לבד: (יב) על שדים. יספקו על שדיהן דרך הספד: על שדי חמד. ההספד תהיה על אבדן השדות החמודות ועל הגפנים המגדלים פירות הרבה: (יג) על אדמת עמי. על האדמה אשר תהיה שממה ויגדלו בה קוצים: כי על כל בתי משוש. כי הקוצים יגדלו אף על כל הבתים שהיו שמחים בהם תדיר העומדים בירושלים קריה עליזה: (יד) כי ארמון נטש. היכל המלך יהיה נעזב כי מלך יהודה יגלה ממנו: המון עיר. המון העם שבעיר יהיה נעזב ומופקר: עופל ובחן. מגדלי המבצר יתרבו וישובו למערות מדור לחיות השדה: עד עולם. ר״ל עד זמן רב וכן ועבדו לעולם (שמות כא): משוש פראים. הם ישמחו שמה כי ימצאו שמה מרעה: מרעה עדרים. יהיה מקום מרעה לעדרים: (טו) עד יערה. ר״ל כן תהיה חרבה עד אשר ישפוך עלינו ממרום רוח הרצון והרחמים: והיה מדבר לכרמל. מקום שממה כמדבר תשוב להיות כרמל והוא מקום שדות וכרמים: והכרמל. מקומות שהם עתה ככרמל תחשב להיות כיער מבלי מלוא בדות וכרמים: (טז) ושכן במדבר. ירושלים שהיתה כמדבר ישכון בה משפט ר״ל אנשים עושים המשפט: בכרמל. בא״י שתהיה באותן הימים ככרמל שמה תשב צדקה ר״ל אנשים יעשו צדקה: (יז) והיה מעשה הצדקה. בגמול הצדקה תבוא שלום: ועבודת הצדקה. כפל הדבר במ״ש: (יח) וישב עמי וכו׳. מאז והלאה ישב עמי בנוה שלום וכו׳ וכפל הדבר פעמים ושלש ויורה על מרבית השלום: (יט) וברד ברדת היער. ר״ל ואף ברדת ברד לא תרד על הנמתחים כי ביער הרד: ובשפלה. בנין העיר תשפל להבנות במקום שפל ועמוק ועכ״ז יהיו בטוחים מן האויב ולא יצטרכו לבנותה בגובה הר להשגב שמה: (כ) אשריכם. הצלחה תהיה לכם כי תזרעו על כל מים ר״ל בכל מקום שתזרעו ימצא מים לגדל התבואה: משלחי רגל. ותהיו משלחים שמה רגל השור והחמור לאכול לשבעה ולרמוס ברגל ולא יחושו כי תגדל הרבה תבואה:

לג (א) הוי שודד. אוי לך סנחריב השודד כל האומות שלא היית עד עתה שדוד ממני ואתה הוא הבוגד בכולם ועדיין לא בגדו בך: כהתימך. כאומר לא כן תהיה לעולם

מצודת ציון

ואת ערום ועריה (יחזקאל טז): חלציה. מתניה: (יג) קוץ שמיר. שמות מיני קוצים: תעלה. תגדיל: קריה. עיר: עליזה. ענין שמחה: (יד) נוטש. נעזב כמו והנה נטש אביך (ש״א י): המון. רבוי עם: עופל. מגדל ומבצר כמו וסביב נעופל (דה״ב ל״ג): ובחן. גם הוא כעין מגדל וכן הקימו בחוניו (לעיל כ״ג): בעד. הוא במקום למ״ד השמוש וכן באה במקום מ״ם השמוש כמו בעד החלון (בראשית כ״ו) ומשפטו מהחלון: מערות. מלשון מערה: פראים. חמור הבר: (טו) יערה. ענין שפיכה כמו תחת אשר הערה (לקמן נ״ג): לכרמל. כן יקרא מקום שדות וכרמים: (יז) ועבודת. תרגום של מעשה הוא עובדא: (יח) בנוה. ענין מדור: שאננות. ענין השקט ושלוה: (יט) בברדת. מלשון ירידה: (כ) אשריכם. ענין הצלחה כמו אשריך ישראל (דברים ל״ג): משלחי. ענינו דבר הנעזב לרצונו וכן ונער משולח מביש אמו (משלי כ״ט): (א) הוי. ענין קריאה לצער: שודד. עושק: ובוגד. ענין מרי ומרד: כהתמך. מל׳ תם והשלמה וכן כי אם

מ"ג. ג.ג שׁוֹדֵד תּוּשַּׁד כַּנְּלֹתְךָ לִבְגֹּד יִבְגְּדוּ־בָךְ׃
ב ג. כ' חד מ"לב יְהוָה חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ הֱיֵה זְרֹעָם לַבְּקָרִים אַף־יְשׁוּעָתֵנוּ בְּעֵת צָרָה׃ ד' דגשים
ג ל' מִקּוֹל הָמוֹן נָדְדוּ עַמִּים מֵרוֹמְמֻתֶךָ נָפְצוּ גּוֹיִם׃
ד ל' וְאֻסַּף שְׁלַלְכֶם אֹסֶף הֶחָסִיל ל' כְּמַשַּׁק גֵּבִים שֹׁקֵק בּוֹ׃ ל' חסר וא' מ"ל
ה ד' נִשְׂגָּב יְהוָה כִּי שֹׁכֵן מָרוֹם מִלֵּא צִיּוֹן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃
ו ד' וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְהוָה הִיא אוֹצָרוֹ׃
ז ג. כ' ג. חסר כ' תלמיס הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכָּיוּן׃
ח נָשַׁמּוּ מְסִלּוֹת שָׁבַת עֹבֵר אֹרַח הֵפֵר בְּרִית מָאַס

לְמִבַּז יִבְזוּנָךְ וְכַד תִּלְאֵי לְמִינַס יְיסוּנָךְ׃ ב יְיָ רַחֵים עֲלָנָא לְמֵימְרָךְ סַבַּרְנָא הֲוֵי תוּקְפָּנָא בְּכָל יוֹם אַף פּוּרְקָנָנָא בְּעִידַן עָקָא׃ ג מִקָּל הֲמוֹן אִתְבְּרוּ עַמְמַיָּא מִסְּגֵי גְבוּרָן אִתְבַּדָּרוּ מַלְכְוָתָא׃ ד וְיִכְנְשׁוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָּא סַנְאֵיהוֹן כְּמָא דְכָנְשִׁין יַת זַחְלָא וְאָזֵן כְּמָאנֵי זֵינָא כְּמָא דְאָזֵן בְּזִירְקְתָא׃ ה תַּקִּיף יְיָ דְּאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא דַּאֲמַר לְמִמְלֵי צִיּוֹן עָבְדֵי דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ׃ ו וִיהֵי מָא דַּאֲמַרְתְּ לְאוֹטָבָא לְדַהֲלָתָךְ אַיְתִיתָא וְקַיֶּמְתָּא בְּעִידָּנֵיהּ תְּקוֹף וּפוּרְקָן חוּכְמְתָא וּמַדַּע לְדַחֲלַיָּא דַיְיָ אוֹצַר טוּבֵיהּ עָתִיד׃ ז הָא כַּד אִתְגְּלֵי לְהוֹן יְצַוְּחִין בְּמָרַר אִזְגַּדֵּי עַמְמַיָּא דַּאֲזָלוּ לְבַסָּרָא שְׁלָם תָּבוּ לְמֶהֱוֵי בָכַן בִּמְרִיר נְפָשׁ׃ ח צְדִיאוּ כְּבִשַּׁיָּא פְּסַקוּ עָדֵי אוֹרְחָא עַל דְּאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא אִתְרַחֲקוּ מִקִּרְוֵיהוֹן

לבקרים ד' וסי' ה' חננו לך קוינו. ותוכחתי לבקרים. לבקרים אצמית כל רשעי ארץ. חדשים לבקרים רבה. וא' לבקרים וסי' ותפקדנו לבקרים: ודעת ד' ג' קמצים וא' פתח וסי' והיה אמונת עתיך חוסן. טוב טעם ודעת למדני. הלא כתבתי לך שלישים. ולבי ראה הרבה חכמה:

תולדות אהרן מרוממתך. סנהדרין לח: אמונת עתך. שבת לא זוהר פקודי: יראת ה'. ברכות לג: הן אראלם. חגיגה ה זוהר וירא:

רד"ק

תושד אתם שישדדו אותך, ר"ל שיבא זמן שתשבר שתשלם מלכותך: כנלותך. משפטו כהנלותך כי הוא מקור מבנין הפעיל ועניינו כמו כהשלימך וכן לא יטה לארץ מנלם שפירושו שלמתם ותכליתם: כהתימך. משפטו בדגש המ"ם כי שרשו תמם והוא קל כמו כהוקלו רבים הכפל: תושד. בוי"ו עם הדגש: (ב) ה' חננו. אם בימי חזקיהו פחדו יושבי ירושלם ממלך אשור עד שהוצרכו להתפלל ולבקש רחמים, כמו שכתוב ואמרו ה' חננו לך קוינו ואם בימי המשיח יפחדו מפני גוג ומגוג ויצטרכו להתפלל ולבקש רחמים: היה זרועם לבקרים. בכל בקר ובקר היה זרועם מפני האויב: אף ישועתנו. כ"ש בעת צרה שצריך שתהיה ישועתנו ונהיה נושעים בך: ומה שאמר זרועם בכנוי הנסתרים ואמר חננו קוינו ישועתנו בכנוי המדברים בעדם כן דרך הלשון, כמו שמעו עמים כולם ואולם כולם תשובו ובאו נא, והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלל: (ג) מקול המון נדדו. אם במחנה אשור פי' מקול המון המלאך המכה במחנה אשור, ואם בגוג ומגוג גם כן כמו שכתוב ויצא ה' ונלחם בגוים ההם: נדדו עמים. נפצו גוים הנשארים מן המגפה: מרוממתך. מהרוממות שלך שידעו כי רמת ונשגבת עליהם ולא הועילה להם גבורתם ורב חילם: (ד) ואוסף שללכם. שלל הגוים שיהיה שללכם שתאספו ותשללו אותו: אוסף החסיל. כאסיפת החסיל והארבה שאוספים אותם בשבתו על האדמה שיוצאים בני העיר ואוספים אותם בכליהם שלא ישחיתו התבואה כן יצאו בני ירושלם ויאספו שלל מחנה אשור ודמה גם כן הליכתם ממחנה אשור להוליך הארבה בתבואה שמשחיתה: ואמר במשק גבים שוקק בו. ומשק ושוקק ענין הליכה כמו וכן משק ביתי: גבים. ארבה כתרגום ארבה גובא וי"ת פסוק כן ויכנשון בית ישראל וגו' ואם הענין בימות המשיח הנה כתוב גם כן ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק וגו' ושללו את שולליהם ובזזו את בוזזיהם אבל רז"ל פירשוהו בימי חזקיהו וכך אמרו אמר להם נביא לישראל אספו שלליכם אמרו לו לבוז או לחלק אמר להם אוסף החסיל מה אסיפת החסיל זה כל אחד ואחד לעצמו אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו, אמרו לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו אמר להם כמשק גבים שוקק בו מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ממונם של ישראל כיון שנפל ביד עכו"ם מיד טהור: (ה) נשגב ה'. בזאת התשועה נשגב הוא שישגבוהו העמים על הנס הזה ויודו לו כי הוא שוכן מרום ובידו להשפיל הגבוהים ולהרים השפלים שהשפיל מחנה אשור שבאו על ירושלם ביד רמה והרים יושבי ציון שהיו שפלים ומלא ציון משפט וצדקה. נשגב. בינוני מבנין נפעל כי הוא קמוץ: ופירוש מלא ציון כי מהיום ההוא והלאה יהיו בציון עושין משפט וצדקה וכן ת"י דאמר לממלי ציון עבדי דין דקשוט וזכו ויש לפרש מלא ציון מכלל העמים במשפט ובצדקה: (ו) והיה אמונת עתך. אמר כנגד ישראל קיום זמנך וחוזק ישועתך יהיה חכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם כלומר הנה באה לכם ישועה זאת ואתם בשלום אם תרצו שיהיה קיים לכם השלום והישועה כל זמניכם התעסקו בחכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם כי כמו שאוצר האדם הוא מבטחו של אדם ועומד לו בעת צרה כן יראת ה' לפיכך תהיו יראי ה'. ותתעסקו בחכמה ודעת אלהים והנצלו מכל צרה והיו בשלום כל עתכם. אמונת קיום כמו במקום נאמן שפירושו קיים: חוסן. חוזק כמו והיה החוסן לנעורת: חכמת. בתי"ו במקום ה"א כמו לילת נובל חלת מלה מכת בלתי סרה והדומים להם והאז"ל פי' הי גרם לכם ישועה זאת חכמת אלהים ודעת שבחזקיהו ויראת ה' שהיא אוצרו וי"ת הפסוק כן ויהא מה דאמרת וגומר: (ז) הן אראלם. פרשה זו על הפורענות הבאה לישראל קודם מפלת מחנה אשור: ואראלם. מלאכים, כי אראל שם למלאך וכן רז"ל זכרו המלאך בזה השם ואמרו נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקדש כי כמו שמלת מלאך יאמר על שליח גופני ועל שליח רוחני כן מלת אריאל: והפסוק כפול בענין במלות שונות. אמר המלאך שלהם שהיו שולחים מתחלה מעיר אל עיר והיו מתחלה מלאכי שלום עתה יצעקו חוצה כי האויב בא בארץ ויבכיון מר וי"ת מלת אראלם כשתי מלות כלומר אראה להם וכן תרגומו הא כד אתגלי להון וגומר: (ח) נשמו מסלות. מפני האויב נשמו המסלות כי שבת עובר אורח: הפר ברית מאס ערים. פירש אדוני אבי ז"ל כיון ישראל

רש"י

גזרה עליהם להיות שדודים על ידך תושד: כנלותך לבגוד. מנחם חיבר כנלותך עם לא יטה לארץ מנלם בחלק אחד וחלק המ"ם הראשונה בו יסוד נופל כמו מ"ם של מאמר ושל מדע ויתכן להיות לשון כליון לפי הענין: כנלותך. לשון ככלותך ולא יטה לארץ מנלם כליון הנגזר עליהם לא יטה לארץ להיות בטל והולך אלא הולך וחזק: (ב) היה זרועם. של שדודים ביד השודד: לבקרים. מדי יום יום כשהוא מיצר להם אף ישועתנו תהיה בעת צרה: (ג) מקול המון. הבא מלפניך נדדו עמים עד הנה כשהפלאת לנו נסיך: (ד) ואוסף שללכם. זה מוסב על כנלותך לבגוד יבגדו בך ואוסף שללכם אתם הבוגדים את עמי בבא פקודתכם יבוזו אתכם שארית עמי ויאספו שללכם כאסיפת החסיל שאוסף לו תבואה בקיץ כל א' לעצמו אף כולן יבוזו איש לו: כמשק גבים שוקק. כקול נהם מים הנאספים ונופלין בגבים בנהם כן יהמו הבאים לשלול ולבוז. משק ל' נהם כמו (משלי כח) ארי נוהם ודוב שוקק. וכן ממשק חרול (צפניה ב) כשהרוח מנשבת בחרולים והם מכים זה על זה נותנים קול וכן בעיר ישוקו (יואל ב): גבים. כמו לחשוף מים מגבא ורבותינו דרשוהו באגדת חלק בביזת אוכלוסי סנחרב: (ה) כי שוכן מרום. הראה גבורתו שהוא רם על כל וידו על העליונה: (ו) והיה אמונת עתיך וגומר. והיה לאוצר ישועות ולחכמה ודעת את אשר תאמין לבוראך עתים שקבע לך לתרומות ולמעשרות בעת הפרשתן ללקט שכחה ופיאה בעתם לקיים את שהאמנת בהקב"ה בעתים שמיטין ויובלות בעתם: ד"א אמונת עתך. שעברו עליך ובאית לישועה היה לך לחוסן: יראת ה'. שתירא מלפניו הוא אוצר טוב להפתח לך מאתו על ידה: (ז) הן אראלם צעקו חוצה. היה הנביא מתנבא נחמות ואומר שהפורענות כבר אכלוהו ומעתה אקום ואגשא לגאלם: הן אראלם. שלהם הוא המזבח כבר צעקו וספדו בחוצותם וברחובותם בבכי ונהי: מלאכי שלום. מלאכי שליחותם שהיו רגילין לבשר שלום מר יבכיון ואומרים נשמו מסילות שבת עובר אורח: (ח) הפר. האויב ברית שכרת לישראל: מאס ערים. ביזה

מצודת ציון

תם הכסף (בראשית מ"ז): כנלותך. ענין הכליה והשלמה וכן לא יטה לארץ מנלם (איוב ט"ו) ור"ל תכליתם והשלמתם: (ב) לבקרים. מל' בוקר ור"ל בכל יום: (ג) המון. מלשון המיה: נפצו. ענין פזור: (ד) החסיל. מין ארבה: כמשק. ענין קול נהם כמו דוב שוקק (משלי כ"ח) וכן ממשק חרול (צפניה ב): גבים. בורות כמו באו על גבים (ירמיה י"ד): שוקק. ניהום קול: (ה) נשגב. ענין חוזק: מרום. מל' רום וגובה: (ו) אמונת. ענין קיום כמו יתד במקום נאמן (לעיל כ"ב): עתיך. מל' עת וזמן: חוסן. ענין חוזק כמו חסין יה (תהלים פ"ט): (ז) אראלם. המלאך נקרא אריאל ובדרז"ל נצחו אראלים את המצוקים (כתובות ק"ד) וכמו בשם מלאך משותף למלאך רוחני ומלאך גשמי כן שם אריאל משותף לשניהם: מלאכי. ענין שליח: (ח) נשמו. מל' שממה: מסלות. ענינו דרך כבושה: שבת. בטל: אורח. דרך: הפר. ענין בטול: חשב. מל'

מצודת דוד

לעולם כי כאשר תשלם לשדוד אחרים אז תושד גם אתה: כנלותך. כשתכלה לבגוד באחרים אז הם יבגדו בך: (ב) ה' חננו. לבל תשלוט בנו יד סנחריב כי לך נקוה ולא נבטח במצרים כאשר בטחו עשרת השבטים: היה זרועם לבקרים. בכל יום היה לחוזק להמקווים לך: אף ישועתנו בעת צרה. אף היה לנו לישועה אם כבר באה הצרה: (ג) מקול המון. ר"ל וכן היה לנו לישועה כי מקול המיית המלאך המכה בהם נדדו העמים מן העולם: מרוממתך. מהרוממות שלך אשר נשגבת עליהם נפצו הנשארים מן המגפה: (ד) ואוסף שללכם. השלל שתקחו מאת מחנה אשור יהיה מאוסף באין מוחה ומבלי פחד כדרך האסיפה שמאספים את החסיל כשבאים על האדמה שיוצאים בני העיר ומאספים אותם בכליהם לבל ישחיתו תבואת האדמה: כמשק גבים. כקול נהמת מים הנאספים ונופלים בבורות כן ישמעו קול נהמת שוללים במחנה אשור: (ה) נשגב ה'. המקום נתחזק עליהם כי הוא שוכן מרום בשמים ממעל ואף את החלש למעלה לגבור יחגב ותר"ס חזק ממפל: מלא ציון. בהנס הזה מילא את ציון משפט וצדקה כי מאז ועבור כלאי הנס יעשו משפט וצדקה: (ו) והיה אמונת עתיך. קיום זמניך וחוזק ישועתך יהיה על ידי חכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם ר"ל היא לו למבטח כאוצר בעת הצורך וכאומר הנה באה לכם הישועה ואתם בשלום ואם תרצו שתהיה קיים לזמן מרובה וישועה חזקה התעסקו בחכמה בדעת ויראו את ה': (ז) הן אראלם. אמר הנביא הנה תמיה לרחמים כי כבר קבלו גמול הרעה כי כל מלאך השלום הנה כולם בחוצות במקום שמהכים צעקו בקול מר: מלאכי שלום. השלוחים ההולכים לבשר שלום העיר הנה בכו במר נפש על חורבנה: נשמו מסלות. הדרכים נשמו ממה כי נשבת עוברי דרך מפחד האויב: הפר ברית. האויב הפר הברית שכרת עם ישראל ומאס עריהם להחריבם עד היסוד · לא חשב אנוש לא חשב אותנו לבני אדם

עָרִים לֹא חָשַׁב אֱנוֹשׁ׃ ט אָבַל אֻמְלְלָה אֶרֶץ הֶחְפִּיר לְבָנוֹן קָמַל הָיָה הַשָּׁרוֹן כָּעֲרָבָה וְנֹעֵר בָּשָׁן וְכַרְמֶל׃ י עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה עַתָּה אֵרוֹמָם עַתָּה אֶנָּשֵׂא׃ יא תַּהֲרוּ חֲשַׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ רוּחֲכֶם אֵשׁ תֹּאכַלְכֶם׃ יב וְהָיוּ עַמִּים מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ יִצַּתּוּ׃ יג שִׁמְעוּ רְחוֹקִים אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבֻרָתִי׃ יד פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים מִי ׀ יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי־יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם׃ טו הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם

ג' · י"ד פסוק · כ' · כ"ס. כ' · ג'. ג' · ג' · ג' · ד' ג' מ"ל וכ' חסר · ו' מ"ל · ג' חסר · ג' ומ"ל · ג' · כ'. ג' · ג' · ז'. ד' חסר ג'

מקרויהון לא חשיבו בני אנשא דבישתא אתיא עליהון: ט איתאבלת חרובת ארעא יביש לבנן נתר הוה שרונא כמישרא צדי מתנן וכרמלא: י כען אתגלי אמר יי כען אתרומם כען אתנטל: יא אתעשתון לכון עממיא עשתונין דרשע עבדתון לכון עובדין בישין בדיל עובדיכון בישיא מימרי כעלעולא לקשא ישיצי יתכון: יב ויהון עממיא יקידת נור כובין מפסקין בנורא יתוקדון: יג שמעו צדיקיא דנטרו אוריתא מלקדמין מא דעבדית דעו חיביא דתבו לאוריתי קריב גבורתי: יד אתברו בציון חיבין דחלא אחדתינון לרשיעיא דהוו מגנבין אורחתהון אמרין מן ידור לנא בציון דבה זיהור שכינתיה כאשא אכלא מן יתותב לנא בירושלם עתידין רשיעיא לאתדנא לאתמסרא לגהנם יקידת עלם: טו אמר נביא יתבון בה צדיקיא כל דמהלך בזכו וממליל כיונן מתרחק מממון דשקר מרחיק נפשיה מן אנוסין מנע ידוהי מלקבלא שוחדא מטמטים אודניה מלמשמע באשדי דם זכאי וכל עינוהי מלמחזי

רש"י

בעיניו כל שכן אינו חושב אנוש: (ט) אבל. ל' אבילות: קמל. יבש ונכרת: היה. לשון עבר הוא: השרון. שם מחוז מרעה בהמות כמו ששנינו אילים ממואב עגלים משרון: כערבה. חורבה: ונוער. ל' השנוק כמו (שמות יד) וינער ה': (י) עתה אקום. מרוב רעות שעשה האויב לעמי לא אתאפק עד עתה אקו' וארומ' ואנשא: (יא) חשש. מין מוץ דבר שוח לידלק: רוחכם אש. מגופכם תצא רוח אש ותאכל החשש והקש: (יב) כסוחים. קוצים: כסוחים כמו (ויקרא כה) לא תזמור ת"א לא תכסח: (יג) רחוקים. המאמינים בי ועושים רצוני מנעוריהם: קרובים. בעלי תשובה שנתקרבו אלי מחדש: (יד) פחדו בציון חטאים. [illegible] פתח לתשובה: מי יגור לנו אש אוכלה. כלומר מי יעמוד בפניו לשכן חומה בוערת. ל"א מי יגור לנו פי' מי הוא לנו שיגור בציון עם הגבור שהוא אש אוכלה והוא משיב הולך צדקות וגו': (טו) הולך צדקות. מי הוא ימצא הולך צדקות: נוער כפיו. אשקו"ט בלע"ז: אוטם. סותם וכן שקופים אטומים (מלכי' א ו'): עוצם. סוגר:

עתה ב"ה ר"פ וסי' נמס' במסרה רבתא בשרש עת: קוצים ד' ב' חסר וב' מ"ל וסי' כי תצא אש ומצאה קצים. קוצים כסוחים באש יצתו. ואל תזרעו אל קצים. דעבו כאש קוצים. תניינא ובתרא מ"ל. וא' זרעו חטים וקוצים:

תולדות אהרן חברו חשש. סנהד' קה (יבמות ז): משרפות שיד. סוטה לה (סוטה כח): פחדו בציון. ברכות ה: הולך צדקות. מכות כד עקבים מ"ג פ"ג: מאס בבצע. עקדה שער ק: ועצם עיניו. שבת עז ב"ב נז:

רד"ק

ישראל אומרים בכל הספר בריתו האל עמנו ומאס ערינו הפך מה שאמר עזי ה' אלהיך בה: לא חשב אנוש. לא חשב אותנו לכלום וי"ת על דחשיבו וגו': (ט) אבל. ענין השחתה וכן על כן תאבל הארץ, וזכר ארץ בל' זכר ובלשון נקבה, וכן נעתה הארץ, שכן הרבה, בלשון זכר ובלשון נקבה ברוב: היה השרון כערבה. השרון יקרא מקום דשן ושמן וכן על הבקר הרועים בשרון ואומר שאותו המקום יהיה כמדבר: ונער בשן וכרמל. נוער פירותיו הבשן והכרמל כלומר ישלו אילנותיהם פירותיהם: (י) עתה אקום. אקום על מלך אשור המתגבר ארגב' וארומ' ואנשא עליו: (יא) תהרו חשש. אומר כנגד העמים אשר במחנ' מלך אשור, וקורא המחשבה הריון והמעש' לידה והם חשבו ללכוד ירושלם ולא עלה בידם הנה מחשבתם הבל ומעשיהם תהו. וזהו חשש וקש, והחשש הוא הקש הדק: רוחכם אש תאכלכם. מחשבתכם תהיה אש שתאכל אתכם, כלומר כי בעבור שבאתם לירושלים וחשבתם ללכדה תצא אש מה' ותאכלכם והוא מלאך ה' שהכה במחנה אשור. וכנה אותה המגפה בשרפת אש, וכן למעלה בפרשת לכן ישלח האדון והארכנו בפירושו: (יב) והיו עמים משרפות שיד. אותם עמים אשר במחנה מלך אשור יהיו כמו האבנים ששורפים לסיד או כמו קוצים כסוחי' שיצתו וידלקו באש: כסוחים. פירוש כרותים ותרגם לא תזמור לא תכסח ואמר כסוחים לפי הקוצים שאינם כרותים אלא מחוברים הם לחים ולא ידלקו במהרה אבל כשהן כרותים והם יבשים ידלקו במהרה כן תהיה המגפה בפתע: (יג) שמעו רחוקים אשר עשיתי. במחנה מלך אשור הרחוקים ישמעו והקרובים שהיו במחנה אשור ידעו גבורת האל שגבר עליהם והכה וידעו כי מלך אשור מה שעשה לא בכחו עשה כמו שהתפאר ואמר בכח ידי עשיתי: (יד) פחדו בציון. החטאים שהיו בציון פחדו כאשר ראו מחנה אשור הגדול והחנפים שהיו בה אחזם רעדה: ואמר מי יגור לנו כלומר מי יעמוד בעבורנו כנגד מחנה הזה שהוא אש אוכלה ומוקדי עולם, והחטאים והחנפים אשר בציון הם שפחדו כי לא בטחו בה' שיצילם והם שבנא וסיעתו אבל הצדיקים אשר בה הם פחדו ובטחו בה' ולא אמרו מי יגור כי ידעו כי האל יצילם בבואם אליו וזעקם והתפללם לפניו והם חזקיהו וסיעתו: אוכלה. בצר"י עין הפעל וכן לבב את אוכלה, נוטרה את הכרמים והדומים להם ויונתן תרגם אש אוכלה על האל ותרגם אמרין מאן ידור לנא בציון וגו': (טו) הולך צדקות. אמר הנביא אתם אומרים מי יגור לנו הולך צדקות יגור לכם והוא חזקיהו ובצדקתו הגלל העיר ואף על פי שתלה הזכות בדוד ואמר למעני ולמען דוד עבדי זכות דוד עמדה להם עם זכות חזקיהו אלא זכר דוד כי הוא עיקר ראש ממלכת ציון ונקראת עיר דוד וי"ת כל הפסוק על כל הצדיקים אשר בירושלם אמר יתבון בה כל צדיקיא וגומ': הולך צדקות. חסר בי"ת השמוש כמו הולך בצדקות ואלה המדות אשר אמר בפסוק הם ראויות למלך ובהם תעמוד מלכותו: הולך צדקות. כל דרכיו ומעשיו הם בצדקה ובמעשים טובים: מואס בבצע מעשקות. הנה אומר בתורה בשפטים שונאי בצע כתמה כי כל ממון שונאים שאינם רודפים אחר הממון כי מתוך שאינם חומדים לא יטו אל השחד אבל הנה אמר בצע מעשקות שהוא לומר בממון של גזל ועל עשק לפי שזה מדבר במלך והמלך יצטרך לממון לתת לבני חילו ולאנשי מלחמתו ועבדיו ומשרתיו וצריך לו שישתדל אחר הממון שיהיה מן הדין אבל ממון שאינה דין מואס אותו לפיכך אמר בבצע מעשקות אע"פ שיש בידו כח לקחת ממון אחרים מואס אותו אם לא יהיה מן הדין כגון שיענש אדם למלכות בממונו נוער כפיו מתמוך בשוחד לפיכך אמר נוער כפיו לומר כי שוחד בעולם לא יקבל אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב ואפילו מנחה לא יקבל מיד בעל הדין בעוד הדין לפניו מנער ידיו משום שוחד בעולם: אוטם אזנו משמוע דמים. לפי שהיה המלך להרוג העונשים העוברים על מצותו אמר כי לא יהרוג כי אם בדין ואם יבאו בני ביתו ויאמרו לו פלוני חייב לך מיתה שעשה לך כך וכך אוטם אזנו כלומר אינו רוצה לשמוע אם לא יתברר לו באמת שהוא חייב מיתה ודמים ר"ל דם. וכלו או אפילו חייב בדבר שהוא לעצמו מוחל ומעביר פשעו כי קשה בעיניו הריגת אדם אם לא לבער רעה מן הארץ: ועוצם עיניו מראות ברע. אינו רוצה לראות בשום רע שבעולם.

מצודת דוד

אדם: (ט) אבל. השחית הארץ ונכרתה: החפיר. הובישו ומחה את הלבנון וכרת האילנות: היה השרון. מקום המרעה נעשה שממה כמדבר: ונוער וכו'. מקומות השמנים הבשן והכרמל פירותיהן: ר"ל אין מגדל שם פירות: (י) עתה אקום. ר"ל הואיל וקבלו עונש כזה לכן יאמר ה' עתה אקום להפרע ממלך אשור: עתה ארומם. כי כשהמקום עושה דין ברשעים הוא מרומם ומנושא: עתה אנשא. כפל הדבר במ"ש: (יא) תהרו חשש. קרא אל המחשבה הריון ואל המעשה לידה ר"ל לומר מה שחשבתם לכבוש את ירושלים לא תצליחו בה והנה המחשבה הבל והמעשה כמוה: רוחכם. מחשבותיכם תהיה אש אשר תאכל אתכם ר"ל המחשבה הזאת היא סיבה להביא עליכם האבדון: (יב) והיו עמים. מחנה סנחריב ידמו אל האבנים הנשרפים להיות סיד: קוצים כסוחים. ידמו אל הקוצים הנכרתים שהמה יבשים ובשמניחין בהם האש נשרפים מהרה וכן מחנה סנחריב מהר יכלו: (יג) שמעו רחוקים. העמים ממרחק שמעו את אשר עשיתי במחנה אשור: ודעו קרובים. אותן שהיו במחנה אשור תנו לב לדעת את גבורתי: (יד) פחדו בציון. אז בבוא אשור על ציון הצדיקים בטחו בה' אבל החטאים פחדו: אחזה וכו'. כפל הדבר במ"ש: מי יגור לנו. ר"ל וכה אמרו מי הוא מעמנו שיכול לגור ולהתקיים פה מול מחנה אשור שהוא כאש אוכלה: מי יגור וכו'. כפל הדבר במ"ש: מוקדי עולם. ר"ל אשר שרפו והקלו כל בני עולם: (טו) הולך צדקות. כאלו רוה"ק משיב זהו המתקיים מי שהולך בדרך צדקות ומדבר מישרים ממאס בהמת עושק: נוער כפיו. מנער כפיו מתמוך בשוחד ולא יתאבה לקחתו: אוטם. סותם אזנו משמוע דברים המסיתים לשפוך דם: ועוצם

מצודת ציון

מחשבה: (ט) אבל. ענין השחתה כמו תאבל הארץ (הושע ד): אמללה. ענין כריתה כמו בשם ה' כי אמילם (תהלים קיח): החפיר. ענין בושה ומיאוס: לבנון. שם יער בא"י: קמל. ענין כריתה כמו קנה וסוף קמלו (לעיל יט): השרון. הוא מקום שמן ודשן וכן חבצלת השרון (ש"ה ב): כערבה. ענינו כמו מדבר וכן ארץ ציה וערבה (ירמיה נא): ונוער. ענין הפלה הבאה מתנועה חזקה וכן גם חצני נערתי (נחמיה ה): בשן. הוא מקום מרעה שמן כמ"ש שמעו וגו' פרות הבשן (עמוס ד): וכרמל. הוא מקום שדות וכרמים: (יא) תהרו. מל' הריון: חשש. הוא תבן הדק וכן וחשש להבה ירפה (לעיל ה): קש. תבן: רוחכם. ענין רצון ומחשבה וכן הנני נותן בו רוח (לקמן לז): (יב) שיד. כמו סיד בסמ"ך: כסוחים. ענין כריתה וכן שרופה באש כסוחה (תהלים פ): יצתו. מל' הצתה והבערה: (יד) רעדה. ענין חרדה: חנפים. רשעים המחניפים לנכרים למלאות תאותם: יגור. ענין מדור כמו עם לבן גרתי (בראשית לב): לנו. כמו מעמנו: מוקדי. ענין הבערת אש כמו על מוקדה (ויקרא ו): (טו) מישרים. מל' יושר: בבצע. ענין חמדה כמו מה בצע בדמי (תהלים ל): מעשקות. מל' עושק: נוער. ענין הפלה בתנועה חזקה: מתמוך. ענין העכבה: אוטם. ענין סתימה כמו שקופים אטומים (מ"א ו) ועוצם ענין סגירה כמו ויעצם את עיניכם (לעיל כט).

רדק

שבעולם או פירוש ברע כאדם רע כלומר אדם שהוא רע לא יוכל לראותו כמו שאמר דוד דובר שקרים לא יכון לנגד עיני וכל אלה המדות היו בחזקיהו : (טז) הוא מרומים ישכון . זה המלך ישכון בטח כשוכן במגדלים גבוהים . וכפל עוד הענין במלות שונות לחזק , ופירוש מצדות מגדלים חזקים ולא נשתנה בסמיכות להקל הקריאה : לחמו נתן . קמץ כי הוא בינוני : מימיו נאמנים . קיימים שלא יפסקו , ואמר הענין הזה לומר כי שבע יהיה בימי חזקיהו כמו שאמר בפרשה של מעלה אשריכם זורעי על כל מים וגו' : (יז) מלך ביפיו . הוא חזקיהו ואמר תחזינה עיניך כנגד שבט יהודה ואמר תראינה ארץ מרחקים פי' עיניך שהיו רואות עד עתה מלך ארץ מרחקים והוא מלך אשור שהיו עובדים אותו מתחילה ורואים את פניו במנחה שהיו מביאים לו . אמר עוד לא תראו אותו אלא מלך זה תראו ביפיו ובהדרו שלא יפחד וישב על כסאו בכבוד ועליו נאמר וינשא לעיני הגוים , ומלך שזכר עומד במקום שנים כמנהג המקרא כאלו אמר מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה מלך ארץ מרחקים ומרחקים המ"ם פתוחה : (יח) לבך יהגה אימה . לבך שהיה הוגה אימה ערם זה כלו' כל היום היית בפחד המס והיית מחשב בלבך איה סופר עתה יבא עלינו כותב המס ושוקל הכסף מידינו : סופר את המגדלי' . פירוש שהיה סופר המגדלי' אשר בעיר ועיר כי אותם הבתים הגבוהים היו חשובים ונותנים יותר במס וכל אותה המחשבה והפחד לא יוסיף לך עוד : (יט) את עם נועז לא תראה . עוד לא תראה הסופרים והשוקלים : את עם נועז . כמו עז והוא נפעל ושרשיו עז ויעז ועזוז בענין אחד , ועם עז הם הכשדים , עם עמקי שפה משמע שהיו מדברים ארמית שלא היו שומעים ומבינים אותו ישראל אלא יחידים , כמו שאמרו אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם נראה כי העם לא היו מבינים ארמית , ולשון אחרת לאשר לא יבינו הוא לו עמוק ונלעג כמו שאמר כי בלעגי שפה ובלשון אחרת : משמוע . פי' מהבין כמו גוי אשר לא תשמע לשונו וכן אמר אין בינה שלא היו מבינים אותו והענין כפול במלות שונות : (כ) חזה ציון . אותו עם נועז לא תראה אלא מה תראה ציון קרית מועדינו שהיו באים שם במועדים שלש פעמים בשנה כי עד עתה לא היתה קרית מועדינו בימי מלכי ישראל שלא היו באים שם כל ישראל גם בימי אחז שהיו בטלים מועדי השם וקרבנותיו כי גם בתחילת מלכות חזקיהו כתב על אפרים ומנשה אגרות שיבאו בירושלם לעשות פסח היו משחקים עליהם ומלעיגים בם ועתה עינך תראינה ירושלם נוה שאנן כי עד עתה לא היה נוה שאנן כי היתה יד מלכי העכו"ם עליה : אהל בל יצען . פי' לפי ענינו כתרגומו במשכנא דלא מתפרק כי לא מצאנו לו חבר במקרא ואדוני אבי ז"ל פי' משרש צען ומענינו והנו"ן נוספת בשקל בנין קנין אלמן רחמן ופי' אהל שלא יורד ולא יהיה נלע לעולם אלא לעולם יהיה ערוך ונטוי : בל יסע יתדותיו . אפילו אחת מיתדותיו לא יסע ולפי שדמה אותו לאהל אמר יתדותיו וחבליו שינטה עם יתדות וחבלים ומה שאמר לנצח ר"ל זמן רב : כי אם שם . זה אם פירושו כמו אמת וכן כי אם יש אחרית כי אם כחמר היוצר יחשב והדומים להם אמר איך תהיה ירושלם נוה שאנן ואהל בל יצען : (כא) כי באמת שם בירושלם אדיר ה' שהוא לנו ובעזרתינו והוא אדיר ויכול על מחנה אשור ואע"פ שהוא רב ועצום : מקום נהרים יאורים . והוא יהיה לנו מקום נהרים כאלו סביב לירושלם

תרגום

בְּעָבְדֵי בִישׁ : טז הוּא בַּאֲתַר רָם וּמְנַטַּל יְהֵי בֵית מַשְׁרוֹהִי בֵּית מַקְדְּשָׁא תִּסְבַּע נַפְשֵׁיהּ מְזוֹנֵיהּ מְסַפַּק מוֹהִי קַיָּמִין כְּמַבּוּעַ דְּמַיִן דְּלָא פָסְקִין מוֹהִי : יז יַת יְקָר שְׁכִינַת מֶלֶךְ עָלְמַיָּא בְּתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ יֶחֶזְיָן עֵינָךְ תִּסְתַּכֵּל וְתֶחֱזֵי בְּנָחְתֵי אֲרַע גֵּהִנָּם : יח לִבָּךְ יְחַשֵּׁב רַבְרְבָן אֵיכָא סַפְרַיָּא אֵיכָא רַבְרְבַיָּא אֵיכָא חֻשְׁבְּנַיָּא יֵתוּן אִם יְכְלוּן לְחַשְׁבָּא מִנְיַן קְטִילֵי רֵישֵׁי מַשְׁרְיַת גִּבָּרַיָּא : יט יַת מְרַוַּת עַם תַּקִּיף לָא תִכּוּל לְמֶחֱזֵי עַמָּא דַהֲוָה עֲמִיק מְמַלַּלְהוֹן מִלְמִשְׁמַע מְלַעֲגִין בְּלִישָׁנְהוֹן מְדַלִּית בְּהוֹן סוּכְלְתָנוּ : כ תֶּחֱזֵי בְּמַפַּלְתְּהוֹן צִיּוֹן קִרְיַת זִמְנָנָא עֵינָךְ יֶחֶזְיָן בְּנֶחָמַת יְרוּשְׁלֵם בְּאַצְלָחוּתָא בִּשְׁלֵוְתָא כְּמַשְׁכְּנָא דְלָא מִתְפָּרַק וְלָא מִשְׁתַּלְּפָן סִכּוֹהִי לְעָלַם וְכָל אַטּוּנוֹהִי לָא יִתְפַּסְקוּן : כא אֲרֵי אֱלָהֵן מִתַּמָּן תִּתְגְּלֵי גְבוּרְתָּא דַיְיָ לְאוֹטָבָא לָנָא מֵאֲתַר נָפְקִין נַהֲרִין שָׁטְפִין פְּתָיוֹת יְדִין דְּלָא תֵיזֵיל בֵּיהּ סְפִינַת צַיָּדִין

ישעיה לג

עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע : טז הוּא
מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת סְלָעִים ג' מ"ל
מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים : ד'
יז מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ ג'
תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחַקִּים : יח לִבְּךָ ג'
יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל
אַיֵּה סֹפֵר אֶת־הַמִּגְדָּלִים : יט אֶת־
עַם נוֹעָז לֹא תִרְאֶה עַם עִמְקֵי שָׂפָה ג' ומ"ל . ד'
מִשְּׁמוֹעַ נִלְעַג לָשׁוֹן אֵין בִּינָה : כ"א
כ חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ עֵינֶיךָ ג' ומ"ל
תִרְאֶינָה יְרוּשָׁלַםִ נָוֶה שַׁאֲנָן אֹהֶל ג' קמץ
בַּל־יִצְעָן בַּל־יִסַּע יְתֵדֹתָיו לָנֶצַח קמץ
וְכָל־חֲבָלָיו בַּל־יִנָּתֵקוּ : * כא כִּי אִם־ חצי הספר בפסוקים
שָׁם אַדִּיר יְהוָה לָנוּ מְקוֹם־נְהָרִים
יְאֹרִים רַחֲבֵי יָדָיִם בַּל־תֵּלֶךְ בּוֹ ג' . ג'
אֳנִי־שַׁיִט וְצִי אַדִּיר לֹא יַעַבְרֶנּוּ :

מצדות ט' בלישנא וסי' את המנהרות ואת המצדות . וישב דוד במדבר במצדות . ויעלו זיפים . וישב במצדות עין גדי . נלכדה הקריות והמצדות . חדלו גבורי בבל . ואשר במצדות ובמערות מדבר . והוא מרומים ישכון . ויתנהו בסוגר בחוחים . וסי' בל' ארמי במערתא דגדיא בטורא מטמר מרום בבל אקש לה

תולדות אהרן מרומים . כ"ב ו : מלך ביפיו . תענית יז סנהדרין כב (יומא מז סנהדרין כ) : איה שוקל . חגיגה טו סנהדרין קו : עיניך תראינה . זכר נשא : אני שיט . יומא עז :

רשי

סוגר וכן (לעיל כט) ויעצם את עיניכם : (טז) לחמו נתן . לא יהא מבקש לחם כי מן השמים יספיקו לו מזון : מימיו נאמנים . מקור מימיו לא יכזב . כלומר זרעו יגדל וכל צרכיו יסופקו : (יז) מלך ביפיו תחזינה עיניך . פי' תזכה לראות מארץ מרחקים מלכך בהדר גאונו . או פי' (הקב"ה שהוא מלך אותו תחזה מארץ מרחקים שאתה עומד תראה הניסים והגדולה שאעשה לך ועם נועז עמקי שפה לא יראה שכינת המלך ביפיו ע"כ . כל זה בספרים אחרים אינו) : מלך ביפיו תחזינה עיניך . לך הצדיק אני אומר שתזכה לראות זיו שכינתו של מקום : תראינה ארץ מרחקים . תירגם יונתן תסתכל ותחזי בנחתי ארע גיהנם : (יח) לבך יהגה אימה . כשתראה השרים והחכמים של עכו"ם שהיו שליטים בחייהן והרי הם נדונים בגיהנם יהגה לבך אימה ותאמר איה חכמתן וגדולתן של אלו איה שהיה סופר בחייו ושוקל כל דבר חכמה שהיו שואלין ממנו כל עצת מלכות : איה סופר את המגדלים . פירוש שהיה סופר המגדלים אשר בעיר ועיר כי אותם הבתים הגבוהים היו חשובים ונותנים יותר במס וכל אותה המחשבה והפחד לא יהיה לך עוד : (יט) את עם נועז . כמו לועז אלו אשור ובבל שאין לשונם לשון הקודש : לא תראה . לא תחשוב בלבך כי כולם יהיו השכים ושפלים : עמקי שפה . כמו ויהי כל הארץ שפה אחת (בראשית יא) : נלעג לשון . עלגים ועמקי שפה (לעיל כג) כל זה לשון נכרית שאינן מכירין בלה"ק : (כ) חזה ציון . זאת תראה בלבך להחשב מלוכה ושררה את ציון אשר היא קרית בית וועד לנו : בל יצען . בל יסח ודומה לו אילון בצעננים (שופטי' ד') ומתרגמינן משר אגניא והם נקעי' שבשדות שקורין פושיי"ר בלע"ז כמו אגני דארעא מקרי שהמים נאספי' שם מן ההרים והגבשושיות וב"ת של בצעננים אומר אני שאינה נשרשת בתיבה אלא משמשת היא : בל יסע יתדותיו . היתדות שקושרין בו מיתרי האהל בל יסע אותם מן הארץ ממקום תקיעתם כמו ויסיעו אבנים גדולות (מלכים א ה) וכן ויסעם עם הבריח (שופטים טז) ל' תלישה : (כא) כי אם שם . כי אם מוסב על בל יסע יתדותיו ועל בל ינתקו . הרעה לא תהיה כי אם הטובה ה' יהיה שם אדיר לנו והעיר תהיה מקום נהרים ויאורים כענין שנאמר (יחזקאל ד) וימד אלף ויעבירני נחל אשר לא אוכל לעבור וכן ניבא יואל ומעין מבית ה' יצא (יואל ד יח) והוא הנחל שיהא מתגבר והולך : אני שיט . אניה השטה במים

מצודת ציון

(טז) מרומים . מל' רוממות וגובה : מצדות . ענין מגדל ומבצר חזק כמו מצודת ציון (ש"ב ה) : משגבו . ענין חוזק : נאמנים . ענינו דבר המתקיים כמו יתד במקום נאמן (לעיל כב) : (יז) תחזינה . ענין ראיה : (יח) יהגה . יחשוב כמו והגיון לבי (תהלים יט) : אימה . פחד : שוקל . מל' משקל : (יט) נועז . מל' עז וחזק : עמקי . כן נקרא דבר הקשה שאין להשיגו כאלו הי' במקום עמוק : שפה . כן יקרא לשון עם כמו ושפה אחת לכולם (בראשית יא) : משמוע . מלשון הבין כמו שומע יוסף (שם מב) : נלעג . כן נקרא המדבר בהפך הכונת הדבר כמו בלעגי שפה (לעיל כח) : (כ) חזה . ענין ראיה : מועדנו . מלשון וועד ואסיפה : נוה . ענין מדור : שאנן . ענין השקט ושלוה כמו שאנן מואב (ירמיה מח) : יצען . ענין עקירה והנעה ממקום למקום כמו ושלחתי לו צועים וצעהו (שם) : יסע . ענין עקירה כי העוקר דבר מה מסיעו ממקומו : יתדותיו . מל' יתד ומסמר : לנצח . ר"ל לזמן רב : חבליו . מל' חבל דק : ינתקו . ענין הנתק והסרה ממקומו : (כא) אם . באמת כמו כי אם תם הכסף (בראשית מ"ז) : אדיר . ענין חוזק : יאורים . הם העשוים בידי אדם : ידים . ענין מקום וכן יד חזית (לקמן נ"ז) : אני שיט . ספינה השטה במים והוא מלשון השטים אותך (יחזקאל כ"ז) :
וצי

מצודת דוד

סוגר עיניו מראות דבר האסור לראות : (טז) הוא . העושה כל אלה ישכון בטח כאלו היה במקום מרום אשר לא תשיג אותו יד האויב : מצדות . כאלו היו מבצרי סלעים לו למשגב : לחמו נתן . מן השמים יספיקו לו צרכיו : מימיו נאמנים . לא יפסק מי בארו : (יז) מלך ביפיו . בעיניך תראה את המלך חזקיה ביפיו ובגדולתו ולא תהיה גולה מארצך : תראינה ארץ מרחקים . מלת מלך האמור בתחלת המקרא עומדת במקום שתים כאלו אמר תראינה מלך ארץ מרחקים ור"ל העינים שראו עד הנה מלך אשור הנה עתה תראינה את המלך חזקיהו ביפיו ובגדולתו : (יח) לבך יהגה אימה . לבך שהיה חושב אימה ואומר איה סופר המלך עתה יבוא עלינו ויכתוב המס ואיה שוקל כסף המס מידינו ואיה הסופר את מגדלי העיר והבתים הגבוהים כי לפי מספר המגדלים היה המס : (יט) את עם נועז וכו' . ר"ל הנה מעתה לא יהיה כן כי לא תראה בעיניך את העם החזק והוא אשור : עם עמקי שפה . העם אשר שפת לשונם עמוק וקשה להבין : נלעג לשון . מי שאינו מכיר הלשון ידמה לו שמדבר בהפך תכונת הדבר ואין הבנה לדבריו ומוסב לתחלת המקרא לומר לא תראה עוד את העם הזה והענין כפול במ"ש : (כ) חזה ציון . אבל תראה את ציון ולא תגלה ממנה : קרית מועדנו . העיר אשר אנחנו מתוועדים ומתכנסים שמה ברגל : נוה שאנן . שיהיה מדור שקט ואוהל אשר לא יהיה נע ממקומו כי יעמוד תחתיו ועד זמן רב לא יהיו נעקרים יתדות האהל וכל חבלי האהל הקשורים ביתדות לא יהיו נעתקים מן היתדות : (כא) כי אם שם וכו' . כי באמת שם בירושלים ה' האדיר יהיה

כב כִּי יְהוָה שֹׁפְטֵנוּ יְהוָה מְחֹקְקֵנוּ ל' חד חסר וחד מ"ל
יְהוָה מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ׃ מ"ע
כג נִטְּשׁוּ חֲבָלָיִךְ בַּל־יְחַזְּקוּ כֵן־
תָּרְנָם בַּל־פָּרְשׂוּ נֵס אָז חֻלַּק עַד־ ל'. ל'. ל' לשון ביזה
שָׁלָל מַרְבֶּה פִּסְחִים בָּזְזוּ בַז׃ ל' פתח
כד וּבַל־יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי הָעָם
הַיֹּשֵׁב בָּהּ נְשֻׂא עָוֺן׃ ל' וחסר

לד א קִרְבוּ גוֹיִם לִשְׁמֹעַ
וּלְאֻמִּים הַקְשִׁיבוּ תִּשְׁמַע הָאָרֶץ
וּמְלֹאָהּ תֵּבֵל וְכָל־צֶאֱצָאֶיהָ׃ ב כִּי
קֶצֶף לַיהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם וְחֵמָה י'
עַל־כָּל־צְבָאָם הֶחֱרִימָם נְתָנָם ו'
לַטָּבַח׃ ג וְחַלְלֵיהֶם יֻשְׁלָכוּ וּפִגְרֵיהֶם ל'
יַעֲלֶה בָאְשָׁם וְנָמַסּוּ הָרִים מִדָּמָם׃ ל'. ל'
ד וְנָמַקּוּ כָּל־צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנָגֹלּוּ ל'. ל' וחסר
כַסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם וְכָל־צְבָאָם יִבּוֹל ל'. ד'
כִּנְבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן וּכְנֹבֶלֶת מִתְּאֵנָה׃ ל'
ה כִּי־רִוְּתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי הִנֵּה עַל־ ל' וח' ודגש
אֱדוֹם תֵּרֵד וְעַל־עַם חֶרְמִי לְמִשְׁפָּט׃

וּבוּרְנֵי רַבְּתָא לָא תְנוּזְנֵיהּ׃ כב אֲרֵי יְיָ דַּיָּנָנָא דְּאַפְּקָנָא בִּגְבוּרְתֵּיהּ מִמִּצְרַיִם יְיָ מַלְּפָנָא דִּי הַב לָנָא אוּלְפַן אוֹרָיְתָא מִסִּינַי יְיָ מַלְכָּנָא הוּא יִפְרְקִנָּנָא וְיַעֲבֵיד לָנָא פּוּרְעָנוּת דִּין מִן מַשִׁרְיַת גּוֹג׃ כג בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתַּבְּרוּן עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר יְרוּשְׁלֵם מִתּוּקְפְּהוֹן וִיהוֹן דָּמָן לִסְפִינָא דְּאִתְפַּסְקוּ חַבְלָהָא וְלֵית לַהּ תְּקוֹף עַל תַּרְנְהוֹן דְּאִתְפְּסִיק וְלָא אֶפְשַׁר לְמִפְרַס עֲלוֹהִי קְלַע בְּכֵן יִפַלְגוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר יְרוּשְׁלֵם סַגִּיאוּת עֲדֵי וּבִז וַאֲפִילוּ יִשְׁתַּאֲרוּן בְּהוֹן עַוְרִין אַף אִינוּן יִפַלְגוּן סַגִּיאוּת עֲדֵי וּבִז׃ כד וְלָא יֵימְרוּן מִכְּעַן לְעַמָּא דְּשָׁרָן סְחוֹר סְחוֹר אֲתִיב לִשְׁכִינְתָּא מִלְוָתְכוֹן אַתְּ עֲלָנָא מְחַת מְרַע עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יִתְכַּנְשׁוּן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן שְׁבִיק לְחוֹבֵיהוֹן׃ א אִתְקְרִבוּ עַמְמַיָּא לְמִשְׁמַע וּמַלְכְּוָתָא אֲצִיתוּ תִּשְׁמַע אַרְעָא וּמְלָהָא תֵּבֵל וְכָל דְּדָיְרִין בַּהּ׃ ב אֲרֵי רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עַל כָּל עַמְמַיָּא וְרוּגְזָא עַל כָּל מַשִׁרְיָתְהוֹן חַיְּבִינוּן מְסַרְנוּן לְקַטָּלָא׃ ג וְקַטִּילֵיהוֹן יִתִּרְמוֹן וּפִגְרֵיהוֹן יִסַּק תַּנְנְהוֹן וְיִתְיַמְסוּן טוּרַיָּא מִדְּמְהוֹן׃ ד וְיִתְיַמְסוּן כָּל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְיִתְמְחוֹן מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כְּמָא דַּאֲמִיר עֲלֵיהוֹן בְּסִפְרָא וְכָל מַשִׁרְיָתְהוֹן יְסוּפוּן כְּמִיתַר טְרַף מִגֶּפֶן וּכְנִבְלָא מִתְּאֵנָה׃ ה אֲרֵי תִתְגְּלֵי בִשְׁמַיָּא חַרְבִּי הָא עַל אֱדוֹם תִּתְגְּלֵי וְעַל עַמָּא

רשי

כמים : וצי אדיר . ובורני רבתא : (כב) כי ה' שופטינו . שר ושופט שלנו : (כג) נטשו חבליך . המושכים את הספינה את רומי החייבת : כן . הכן היטב : תרנם . תורן הספינה : בל פרשו נס . לא יוכלו לפרוש וילון המנהיג את הספינה : אז חולק עד שלל . עדאה : מרבה . הרבה יחלקו שלל סנחריב : פסחים . (ישראל) שהיו עד עכשיו חלשים : (כד) ובל יאמר שכן . של ישראל : חליתי . בשביל האומה הזאת באתני הרעה : כי העם . ישראל שנקראו עם היושב בירושלים יהיה סלוח עון : (ד) ונמקו כל צבא השמים. יפחדו כשאשליך את שרי אשור ובבל : ונגולו . ל' גולל ונגלו כספר השמים ת"י ויתמחון מתחות שמיא כמא דאמר עליהן בסיפרא ואני מפרשו לפי הענין מפני שעכשיו הטובה והאורה לרשעים לכשיתמהו ויחרבו יהיה דומה העולם חשך עליהם כאילו נגלל השמש והאור כגלילת ספר : יבול . יכמוש : וכנובלת מתאנה . כמושה באילן קרויה נובלת וזהו שפירשו רבותינו (ברכות מ) מאי נובלות בושלי כומרא שנתבשלו בכומר לאחר לקיטתן גובר ומתחממות ומתבשלות : (ה) כי רותה בשמים חרבי . להרוג שרים של מעלה ואחר כך תרד על עמלק למטה שאין כל אומה לוקה עד שילקה שר שלה במרום : עם חרמי . עם מלחמתי ל' משנה (כתובות יז) בשעת חירום שנו וכן (מלכים א כ) את

מותא : צבאם ז' וסי' ויכלו השמים והארץ . כי קצף לה' על כל הגוים. ונמקו כל צבא השמים. המוציא במספר צבאם. ואדם עלי' בראתי . וברוח פיו כל צבאם . אתה עשית את השמים : וכל צבאם ד' וסי' נמ' בס' בראשית :

תולדות אהרן ה' שפטנו. עקרים מ"א פ"ד : נשוא עון . כתובות קיא : קרבו גוים . עקידה שער ס : ונמקו . עכו"ם יח :

רדק

בירושלם יהיו נהרים ויאורים רחבי ידים שלא יוכלו לעבור עליה האויבים ואפילו אני שיט וצי אדיר לא יוכל ללכת בנהר הגדול הזה ולא לעבור אותו , ולפי שהמשיל מחנה אשור לנהר גדול כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו' אמר כי ה' יהיה להם מקום נהר גדול ממנו שלא יוכל מלך אשור לעבור בו ולכבוש ירושל' : אני שיט . שמוליכי' אותו במשוטים : וצי אדיר. ספינה גדולה : (כב) כי ה' שפטנו. והוא ישפטנו מיד מלך אשור כלומר שיקח משפטנו ממנו שעשה לנו כמה רעות : ה' מחוקקנו . הוא מושל בנו , כי המושל יקרא מחוקק כמו ומחוקק מבין רגליו לפי שהוא משים חקים בעם , כלומר האל שופטינו ומחוקקנו ומלכנו והוא יושיענו מידו : (כג) נטשו חבליך . אמר כנגד מחנה אשור שדמה אותו לאני שיט ולצי אדיר . והספינה ינהיגו' בחבלים הקשורים בוילון הפרוש על התרן שימשכו החבלים כפי חכמת רב החובל ויפרשו הנס שהוא הוילון ותלך הספינה ברוח שקולט הוילון , ואמר נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס , כאלו נטשו החבלים ואין חבל למשוך והחובלים לא יוכלו לחזק היטב התורן שלהם ולפרוש הנס כיון שהחבלים נטשו ונפסקו או פירוש נטשו נתפשטו ואינם נטוים כמו והנם נטושים על פני האדמה : אז חלק עד שלל מרבה . אז כיון שלא תוכל הספינה ללכת יחלקו שללה השוללים כן מחנה אשור כיון שמתו יצאו ישראל ושללו ובזזו המחנה ואפילו הפסחים אשר בירושלם הלכו לשלול ולבוז כי קרוב לשער היה המחנה : עד . כמו שלל מתרגמינן שלל עדאה , וכן בבקר יאכל עד , וחסר וי"ו השמוש כאלו אמר עד ושלל, וכן שמש ירח , ראובן שמעון והדומים להם , ואמר עד ושלל כפל ענין במלות שונות לחזק הענין כמו שהוא דרך המקרא : מרבה . שם בפלס מראה מקוה , ר"ל שהלל רב שללו : (כד) ובל יאמר שכן . לא יאמר השוכן בירושלם חליתי כמו שהיו אומרים מתחילה מרוב הצרות חלינו וכאבנו לא יאמרו עוד זה כי ה' נשא עונם בסבת חזקיהו שהוכיחם והחזיר' למוטב והושיעם האל תשועה גדולה ויש מפרשים הפרשה הזאת כולה עתידה לימות המשיח והנכון כמו שפירשנו : (א) קרבו גוים . פרשה זו עתידה ואחר כך זכר תשועת ישראל עד ויהי בארבע עשרה שנה , וקרא אותה בשם בצרה כמו שהיתה בצרה עיר גדולה וכן אמר ירמיה הנביא במגלת איכה תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך הנה כשתחרב ארץ כותי' יצאו ישראל מגלותם זה שלא יוסיפו עוד לגלות ואמר בנבואה זו גוים ולאמים תבל וכל צאצאיה : (ב) כי קצף לה' על כל צבאם שיצבאו גוי על גוי ובזה יהיה ההרג והטבח בהם : (ג) וחלליהם ישלכו . שלא יהיה להם קובר לפיכך יעלה באשם וסרחונם : ונמסו ההרים מדמם . זה על דרך הפלגה : (ד) ונמקו . זה על דרך משל כי למי שתבא לו צרה גדולה כאלו נהפכו השמים והארץ עליו והרי העולם לו נהפך וכאלו אין צבא השמים כי אין לו אורה והעולם חשך עליו וזה המשל תראנו תמיד בדברי הנביאים : ונגלו כספר . כי השמים נטוים כאהל ועתה ידמו לנס שיהיו נגללים כמו הספר הנגלל : וכנובלת . פירוש וכעלה נובלת מתאנה והנכון שיהיו הנסתר תאנה לא עלה כי עלה מן הדומה הוא לשון זכר אלא ר"ל כתאנה הפרי שנובלת מעץ התאנה כי הפרי יקרא תאנה והעץ תאנה לפיכך היה נכון שיאמר בהתם וכנובלת משיאמר וכתאנה מתאנה , ותאנה ל' נקבה לפיכך אמר עליה נובלת : (ה) כי רותה חרבי . שהיא בשמים תרוה מדם השרים האלה ועל מי תרד החרב הזאת מן השמים על עם חרמי

מצודת דוד

יהיה לנו ובעזרתנו : מקום נהרים . יהיה ירושלים כאילו סביב לה מקום הנהרים ויאורים רחבים עד שלא תוכל לילך שם ספינה השטה ע"פ המים ואף ספינ' חזקה וגדולה לא תוכל לעבור את הנהר ור"ל תהי' שמור' מאשור כאלו היה מהאי אפשר לבוא שמה : (כב) כי ה' שופטנו . הוא יקח משפטנו מיד אשור אשר הרע לנו מאז : ה' מחוקקנו . ה' הוא מושל בנו והוא מלך עלינו והוא יושיענו מיד אשור וכאשר יאות למלך להושיע : (כג) נטשו חבליך . לפי שהמשיל את ירושלים כאלו היו נהרות סביב לה אחז במשל ההוא לומר לא תוכל לבוא לכבשה כי יהיה כאלו מוליכי הספינה עזבו החבלים שמושכים בהם הוילון להפנותה אל מול הרוח : בל יחזקו . לא יוכלו להחזיק כראוי את תורן הספינה ולא יוכלו לפרוש הוילון אל מול הרוח : אז . ביום מפלת אשור יחולק שללו הרב : פסחים . אף הפסחים ההולכים על משענתם יבוזו שלל כי מפלתו יהיה סמוך אל העיר ואף הפסחים ילכו שמה לשלול שלל : (כד) ובל יאמר שכן חליתי . השוכן בירושלים לא יאמר מעתה כן נחליתי מרוב הצרות כי העם היושב בה יהיה נשוא ומכופר עון ולא יבוא עוד צרות ולא יהיו חולים : **לד** (א) לשמוע . את דברו : ומלואה . הבריות הממלאים אותה : צאצאיה . היוצאים ומתהלכים בה : (ב) כי קצף . וזהו דברי דעו אשר יש קצף ה' על כל העמים וזה יהיה לעתיד : החרימם . כבר נגזר הדבר וכאלו כבר החרימם מסרם לטבח : (ג) ישלכו . בקרב חוצות : יעלה באשם . כי אין מקבר להם : ונמסו . מרוב הדם ימסו ההרים וזהו ענין גוזמא והפלגה : (ד) כל צבא השמים . הם שרי מעלה של הבבלים : ונגלו וכו' . כי השמש והירח קבועים ברקיע השמים וכאשר יגללו לא יאירו בעולם והוא ענין משל לומר שיהיה חשך להם מרוב צרות : וכל צבאם . הם הבבליים הנחוסים תחת שרי מעלה : יבול . כ"א יכמוש כאשר תכמוש עלה מן הגפן : וכנובלת . וכאשר תכמוש עלה מן התאנה : (ה) כי רותה . בהמלה תהיה חרבי רוה בשמים מדם שרה של בבל והוא ענין

מצודת ציון

צי אדיר . ספינה חזקה וגדולה כמו אשור יסדה לציים (לעיל כ"ג) : (כ) מחוקקנו . המושל יקרא מחוקק וכן יהודה מחוקקי (תהלים ס') : (כג) נטשו . נעזבו כמו כי לא יטוש (ש"א יב) : חבליך . מל' חבל : כן . ענינו כראוי וכנכון כמו לא יכין לדבר כן (שופטים יב) : תרנם . הוא עץ הגבוה שבל הספינה וכן ותורן על ראש ההר (לעיל ל') : נס . כן יקרא וילון הספינה וכן לנס (יחזקאל כז) : עד שלל . פתרון אחד להם כמו בבקר יאכל עד (בראשית מט) וכפל המלה בשמות נרדפים וכן באדמת עפר (דניאל יב) : פסחים . חגרים : בזזו . מל' ביזה : (כד) חליתי . מלשון חולי : (א) הקשיבו . ענין שמיעה : תבל . כן נקראת המקומות המיושבות : (ב) החרימם . ענין אבדן וכריתה : (ג) ופגריהם . גוף המת נקרא פגר : באשם . ענין סרחון : (ד) ונמקו . ענין המסה : ונגלו . מל' גלילה וכריכה : יבול . ענין כמושה כמו ועלהו לא יבול (תהלים א) : (ה) רותה . ענין שביעה כמו כגן רוה (לקמן נח) : חרמי . מלשון חרם ושממה . או הוא ענין רשת וכן איש חרמי (מ"א כ) והוא מלשון

רדק

הרמי כי הוא עם שאני רוצה להחרים לעשות משפט בהם על מה שהרעו לישראל, וטעם בשמים זעטם חרב דרך משל כי הגזרות יורדות מן השמים והוא הפעל עומד מן הדגוש וכן רוהם אראלי מדם: (ו) חרב לה׳. החרב שהיה בגוים שיהרגו אלה את אלה לה׳ היא כי לגזרתו היא: מלאה דם. מרוב ההריגה. ואמר מלאה דרך משל על דרך אשכיר חצי מדם: הודשנה. מלשון דשן ושמן כלומר שהשמנה מחלב כרים: ועתודים. ואילים וראמים ופרים ואבירים הוא משל על מלכי עכו״ם פחות וסגנים ודקדוק מלת הדשנה היא מורכבת מן הפעל והתפעל כי הראוי התדשנה והשי״ן ראויה להדגש: (ז) וירדו. עמם ימותו מלכים רבים אחרים ממלכי עכו״ם: (ח) כי יום נקם. כל זה סוף נקם ושלומים לה׳ שנוקם מהם ומשלם להם גמולם וריב ציון הוא רב עמהם: (ט) ונהפכו נחליה לזפת. תרגום יונתן ויתהפכון נחלהא וגומר ומה שאמר לזפת ולגפרית משל על חרבנה או תהיה כארץ סדום ועמורה: (י) לילה. על שאמר תהיה גפרית וזפת בערה אמר כי לעולם יעלה עשנה כמו שהיא עוד היום ארץ סדום ועמורה שעולה עשן ממנה תמיד: מדור לדור. בקמץ הלמ״ד ולית כותיה: (יא) וירשוה. שיהיו תמיד בה כאדם שעמד על ירושתו ואלה שאר דרכם לעמוד בחרבות: קאת הוא הנקרא בלשנה קיק והוא עוף מדברי נמצא בכרכי הים וקפוד הוא הנקרא קנאפ״ד בערבי בלע״ז טרטוג״א: וינשוף כתרגום והוא עוף שהוא עף בלילה או אותו שהוא צועק בלילה, ולפיכך נקרא ינשוף מן נשף: ונטה עליה. שאלו נטה עליה קו תהו ואבני בהו כי מי שבונה נוטה קו ואבן העופרת שהיא המשקולת והקו והמשקלת יהיו של תהו ושל בהו כלומר הפך הבנין יעשה בה שהוא החרבן: (יב) חוריה. שהיו קוראים מתחילה אין שם מלוכה כי אנחנו מלכים והם יהיו עתה אפס וכל שריה. ואין שם. כמ״ו, כמו ואשה אכרכם את עיניו והדומים לו שהיא לתוספת: חוריה. כנויה, וכן ואת כל חורי יהודה והריבה את החורים: (יג) ועלתה. תעלה הארץ מקום ארמנותיה סירים כי במקום החרב יעלו ויצמחו הקוצים: סירים קמוש וחוח. מיני קוצים הם: חציר. כמו חצר בצר״י וכן ישיש וישש, ותרגם יונתן כמו מקום אתרא לבת נעמה: (יד) ופגשו. חיות עם חיות יפגשו שם כי מדור החיות המדבריות תהיה העיר: ציים. חיות השוכנות בציה במדבר, ופ״י קמוש טמיון, ואיים תרגם חתולין ושעיר כתרגומו שד וכן לשעירים אשר הם זונים אחריהם מתרגמינן לשדים ואפשר שהיא חיה מחיות המדבר וכן לילית חיה שצועקת בלילה או עוף שעף בלילה ודברי רז״ל המפלת דמות לילית שמאה לידה ולד הוא אלא שיש נפ

תרגום

דחיבית לדינא: ו חרבא דיי איתמליאת דם אדהנת מתרב מדם מלכין ושלטונין מתרב כלית רברבין ארי קטלא קדם יי בבצרה ונכסא סגיאה בארעא דאדום: ז ויתקטלון גברין דארעא חדא עמהון ושלטונין עם טורנין ותרוי ארעהון מדמהון ועפרהון מתרבהון ידהן: ח ארי יום פורענותא קדם יי שנת תושלמא למעבד פורענות דין עולבנא דציון: ט ויתהפכון נחלהא לזפא ועפרא לגופריתא ותהי ארעה לזפא בוערא: י ליליא ויממא לא תטפי לעלם יסק תננה מדר לדר תחרוב לעלם עלמיא לית די עדי בה: יא ויחסנונה קתין וקפודין וקפופין ועורבין ישרון בה ויתנגיד עלה חוט דחורבנא ומשקלתא דצדיותא: יב דהוו אמרין בני חירין אנחנא ולא צבן לקבלא עליהון מלכו וכל רברבהא יהון לגמא: יג ויסקון ברניתהא סירין קרסולין וחוחין בתקוף כרכהא ותהי מדור ירודין אתרא לבת נעמא: יד ויערען תמן בחתולין ושידון חד עם חבריה יחיכון ברם תמן ישרין לילין וישכחן

ישעיה לד

ל׳ וְחֶרֶב לַיהוָה מָלְאָה דָם הֻדַּשְּׁנָה

ל׳ מֵחֵלֶב מִדַּם כָּרִים וְעַתּוּדִים מֵחֵלֶב

כִּלְיוֹת אֵילִים כִּי זֶבַח לַיהוָה

בְּבָצְרָה וְטֶבַח גָּדוֹל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃

ל׳. ב׳ ז וְיָרְדוּ רְאֵמִים עִמָּם וּפָרִים עִם־

ל׳ אַבִּירִים וְרִוְּתָה אַרְצָם מִדָּם וַעֲפָרָם

ל׳ מֵחֵלֶב יְדֻשָּׁן׃ ח כִּי יוֹם נָקָם לַיהוָה

ל׳. ב׳ שְׁנַת שִׁלּוּמִים לְרִיב צִיּוֹן׃ ט וְנֶהֶפְכוּ

נְחָלֶיהָ לְזֶפֶת וַעֲפָרָהּ לְגָפְרִית

ב׳. ל׳ וחד מלעיל. ג׳ וְהָיְתָה אַרְצָהּ לְזֶפֶת בֹּעֵרָה׃ י לַיְלָה

ז׳ וְיוֹמָם לֹא תִכְבֶּה לְעוֹלָם יַעֲלֶה

ב׳. ל׳ עֲשָׁנָהּ מִדּוֹר לָדוֹר תֶּחֱרָב לְנֵצַח

ל׳. ד׳ נְצָחִים אֵין עֹבֵר בָּהּ׃ יא וִירֵשׁוּהָ קָאַת

ל׳ וְקִפּוֹד וְיַנְשׁוֹף וְעֹרֵב יִשְׁכְּנוּ־בָהּ

ל׳ וְנָטָה עָלֶיהָ קַו־תֹהוּ וְאַבְנֵי־בֹהוּ׃

ל׳. ל׳ יב חֹרֶיהָ וְאֵין־שָׁם מְלוּכָה יִקְרָאוּ

כ׳ וְכָל־שָׂרֶיהָ יִהְיוּ אָפֶס׃ יג וְעָלְתָה

ד׳ חסר אַרְמְנֹתֶיהָ סִירִים קִמּוֹשׂ וָחוֹחַ

בְּמִבְצָרֶיהָ וְהָיְתָה נְוֵה תַנִּים חָצִיר

לִבְנוֹת יַעֲנָה׃ יד וּפָגְשׁוּ צִיִּים אֶת־

ה׳ אִיִּים וְשָׂעִיר עַל־רֵעֵהוּ יִקְרָא אַךְ־

שָׁם הִרְגִּיעָה לִּילִית וּמָצְאָה לָהּ

רשי

את איש חרמי לאחאב: (ו) כרים עתודים. שרים ושלטונים: בבצרה. מארץ מואב היא אבל לפי שהעמידה מלך לאדום שנאמר וימת חושם וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה (בראשית לו) לפיכך חלקה עמהם. בפסיקתא: (ז) ראמים עמם. עם העתודים הכתובים למעלה: אבירים. פרים בריאים וגדולים כמה דאת אמר עם אבירי בשן סלה: (ח) שלומים לריב ציון. שישלם גמול על עוסקי ריב ציון הצועקת לפניו לשופטה את המריעים לה: (ט) ונהפכו נחליה. של בבלים: (י) מדור לדור. מאותו דור אחרון. ד״א היא קללת משה (שמות יז) מלחמה לה׳ בעמלק מדור דור מדורו של משה לדורו של שאול ומשם לדורו של מרדכי ומשם לדורו של מלך משיחנו: (יא) וקפוד. עוף הפורח בלילה צואיט״א בלע״ז: קו תהו. משפט של שממה: ואבני בהו. משקלות של דין חורבן כמו (דברים כה) אבן שלמה: (יב) חוריה ואין שם מלוכה יקראו. שרים שלה עומדים ואין אחד מהם קורא על עצמו שם שררה ומלוכה: אפס. כלייה: (יג) ועלתה ארמנותיה סירים. כך דרך חורבות לצמוח בהם קוצים וסנאים והוא קימוש והוא חוח כולם מיני קוצים הם כגון אורטיא״ש וכיוצא בהם: נוה תנים. הוא מדבר שהוא דרך להיות בו תנים שהוא מין חיה רעה: (יד) ופגשו ציים את איים. ויערען תמן בחתולין כך תירגם יונתן תמון נמיו׳ מרטריל״ש בלע״ז: ושעיר. שד: הרגיעה. לשון תרגוע: לילית

לא תכבה ו׳ בקריאה וסי׳ אש תמיד תוקד על המזבח. והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. ואמרת ליער הנגב. ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי. לילה ויומם לא תכבה. כי אני ה׳ בערתיה: על רעהו. ה׳ בקריאה וסי׳ וכי יזיד איש על. כי כאשר יקום איש על רעהו. ופגשו ציים את איים. כה תאמרו איש על רעהו. גבר מחליק על רעהו:

תולדות אהרן קו תוהו. חגיגה יב: שם הרגיעה. זוכר ויקרא:

מצודת ציון

ילודו חרם (מיכה ז׳): (ו) הודשנה. מלשון דשן ושמן: כרים. כבשים שמנים: ועתודים. הם הזכרים מן העזים הגדולים: כליות. שם מקום השומן וכמ״ש ואת הכליות ואת החלב אשר עליהן (ויקרא ג׳): (ז) ראמים. שם חיה גדולה: אבירים. בהמות חזקים: ידושן. מל׳ דשן ושמן: (ח) שלומים. מל׳ תשלומין: (ט) לזפת. הוא שרף האילן הבוער ביותר: (יא) קאת וקפוד. שמות העופות השוכנים בחרבות: וינשוף ועורב. שמות מיני עופות: קו. חבל הבנאי: תהו. ענין שממה: ואבני. אבן העופרת של הבנאי: בהו. ענין ריקות: (יב) חוריה. ענין שררה כמו והריבה את החורים (נחמיה ה׳): אפס. ענין העדר וכליון: (יג) סירים קמוש וחוח. שמות מיני קוצים: נוה. מדור: תנים. מין נחשים: חציר. כמו חצר. וכן ישיש וישש (דה״ב לו): לבנות יענה. שם עוף מדברי בת היענה: (יד) ופגשו. ענין פגיעה: ציים איים. שמות חיות קטנות: ושעיר. כן נקרא השד כי נראה כשעיר למי שמאמין בו וכן ושעירים ירקדו שם (לעיל יג): על רעהו. אל רעהו: הרגיעה. מל׳ מרגוע והשקט: לילית. היא אם

מצודת דוד

ענין משל בלשון הנהוג בבן אדם: הנה. אח״ז הנה תרד על בבל ועל העם אשר גזרתי להחרימו. או על העם אשר ילכד בחרמו עליו תרד לעשות משפט: (ו) חרב לה׳. החרב של ה׳ היא מלאה דם הרוגים: הדשנה. נעשית דשן ושמן מן חלב ההרוגים ומדם כרים ועתודים ומחלב של כליות אילים והוא ענין משל על גודל האבדון: בבצרה. היא מארץ מואב אבל לפי שהעמידה מלך לאדום כמ״ש וימלוך וכו׳ מבצרה (בראשית לו) לפיכך תלקה עמהם. או היא מלשון מבצר ויאמר על כרך גדול וכו׳: (ז) וירדו ראמים עמם. הראמים ירדו על המטבח עם הכרים והעתודים: מדם. ארצם יהיה שבע מן הדם והעפר יהיה שמן מן החלב: (ח) כי יום נקם לה׳. היום ההוא יהיה נקם לנקום נקמת עמו: שנת שלומים. בשנה ההיא ישלם גמול להבבליים בעבור ריב ציון הצועקת לפניו לעשות לה דין: (ט) נחליה. של ארץ הבבליים: לזפת. להיות זפת: (י) עשנה. עשן השרפה: מדור לדור. מדור ההוא עד סוף כל הדורות תהיה חרבה: אין עובר בה. כי שממה תהיה: (יא) וירשוה. ידורו שמה כאדם בירושתו: ונטה. המקום ימטה עליה קו תוהו ואבני בוהו כמו שהבונה נוטה על בנין הקו עם אבן העופרת ליישר הבנין כן ינטה עליה המקום הקו והאבן להחריבו והוא ענין מליצה: (יב) חוריה. שרים שלה עומדים ואין אחד בהם קורא על עצמו שם מלוכה ומושל: יהיו אפס. יהיו כאין: (יג) ועלתה ארמנותיה. הפלטרין שלה הגדל קוצים מרוב השממון: במבצריה. תעלה בערי המבצר שלה: נוה. מדור לתנים וחציר לבנות יענה כי הם ידורו שמה: (יד) ופגשו. ר״ל שיהיו הרבה מהם עד שיפגשו אלה באלה בדרך מהלכם: ושעיר. השד יקרא שמה אל רעהו כי שמה יספר זה עם זה כי דרכם להיות במקום שממה: אך שם. רק שמה תמצא הלילית מקום מרגוע וישיבת מנוח כי ולא ימצא שם מי מבני אדם להורדם ולגרשם:

קננה

מָנוֹחַ׃ טו שָׁמָּה קִנְּנָה קִפּוֹז
וַתְּמַלֵּט וּבָקְעָה וְדָגְרָה בְצִלָּהּ אַךְ־
שָׁם נִקְבְּצוּ דַיּוֹת אִשָּׁה רְעוּתָהּ׃
טז דִּרְשׁוּ מֵעַל־סֵפֶר יְהוָה וּקְרָאוּ
אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה אִשָּׁה
רְעוּתָהּ לֹא פָקָדוּ כִּי־פִי הוּא צִוָּה
וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן׃ יז וְהוּא־הִפִּיל
לָהֶן גּוֹרָל וְיָדוֹ חִלְּקַתָּה לָהֶם בַּקָּו
עַד־עוֹלָם יִירָשׁוּהָ לְדוֹר וָדוֹר
יִשְׁכְּנוּ־בָהּ׃

לה א יְשֻׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה
וְתָגֵל עֲרָבָה וְתִפְרַח כַּחֲבַצָּלֶת׃
ב פָּרֹחַ תִּפְרַח וְתָגֵל אַף גִּילַת וְרַנֵּן
כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן־לָהּ הֲדַר הַכַּרְמֶל
וְהַשָּׁרוֹן הֵמָּה יִרְאוּ כְבוֹד־יְהוָה הֲדַר
אֱלֹהֵינוּ׃
ג חַזְּקוּ יָדַיִם רָפוֹת וּבִרְכַּיִם כֹּשְׁלוֹת
אַמֵּצוּ׃ ד אִמְרוּ לְנִמְהֲרֵי־לֵב חִזְקוּ
אַל־תִּירָאוּ הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם נָקָם יָבוֹא
גְּמוּל אֱלֹהִים הוּא יָבוֹא וְיֹשַׁעֲכֶם׃
ה אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי עִוְרִים וְאָזְנֵי

וְיִשְׁבְּחָן לְהֶן נְיָח׃ טו תַּמָּן
תְּקַנֵּין קוּפְּדָא וּתְשֵׁיזֵיב
וְקִירֵיהוֹן וְנַצְפּוּן בְּטוּלָא בְּרַם
לְתַמָּן יִתְכַּנְשׁוּן דַּיָּתָא אִתְּתָא
לְוַת חַבְרְתַהּ׃ טז תִּבְעוּ מֵעַל
סִפְרָא דַיְיָ וּבְעוּ חֲדָא
מִנְּהוֹן לָא שְׁגַת וְאִתְּתָא
לְחַבְרְתַהּ לָא עֲכִיבַת
אֲרֵי בְּמֵימְרֵיהּ יִתְכַּנְשַׁן
וּבִרְעוּתֵיהּ יִתְקָרְבָן׃ יז וְהוּא
בְּמֵימְרֵיהּ רְמָא לְהוֹן עַדְבָא
וּבִרְעוּתֵיהּ פְּלֵיג לְהוֹן בְּחוּטָא
עַד עָלְמָא יַחְסְנוּנַהּ לְדָר
וְדָר יִשְׁרוֹן בַּהּ׃ א יֶחְדוּן
דְּיָתְבִין בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא
צִיחָיָא וְיִבְעוּן דְּשָׁרָן
בְּמֵישְׁרָא וְיִזְהֲרוּן כְּשׁוֹשַׁנַּיָא׃
ב מֵידָע יְדוּצוּן וְיֶחְדוּן אַף
בְּיַע וְחֶדְוָא יְקַר לִבְנָן
יִתְיְהֵיב לְהוֹן זִיו כַּרְמְלָא
וְשָׁרוֹנָא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּלְהוֹן
אָמְרִין אִלֵּין אִינוּן יֶחֱזוּן יְקָרָא
דַּיְיָ זִיו תּוּשְׁבַּחְתָּא דֶּאֱלָהַנָא׃
ג אֲמַר נְבִיָּא תַּקִּיפוּ יְדַיִן
דְּמַרְשְׁלָן וְרִכּוּבִין דְּרָעֲלָן
חַסִּינוּ׃ ד אֲמַרוּ לִדְמוֹחָן
בְּלִבְּהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא
תְּקַפוּ וְלָא תִדְחֲלוּן הָא אֱלָהֲכוֹן לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין אִתְגְּלֵי מָרֵי גְמַלַיָּא
יְיָ הוּא יִתְגְּלֵי וְיִפְרְקִינְכוֹן׃ ה בְּכֵן יִתְפַּתְּחָן עֵינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן כְּסָמָן מִן אוֹרַיְתָא

רעותה ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בא: מהנה ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: ואזני ג׳ וסי׳ ואזני חרשים תפתחנה.
ואזני שמעים תקשבנה. ואזני כל העם אל ספר התורה:

תולדות אהרן ודגרה בצלה סוטה קמ: גילת ורנן. יומא כא לע (יומא מא):

לילית. שם שידה: (טו) קננה. לשון קן צפור (שם כב). קפוז. הוא קפוד: ותמלט. ותלד ביצה: ובקעה. היא יציאת האפרוחים מן הביצה וכן הוא אומר ביצי צפעוני בקעו (לקמן נט): ודגרה. היא קריאת העוף שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו גלוצייר בלע״ז וכן (ירמיה יז) קורא דגר: דיות. ולטוייר״ש בלע״ז: אשה רעותה. כמו אל רעותה: (טז) דרשו מעל ספר ה׳. קראו מעל ספר בראשית כשהביא המבול גזר שיתקבצו כל הבריות להסגר בתיבה זכר ונקבה אחת מהנה לא נעדרה מלבא על אחת כמה וכמה כשיגזור עליה׳ זאת ולהקבץ לשתות דם לאכול בשר וחלב: לא פקדו. לא חסרו כמו (במדבר לא) לא נפקד ממנו איש: כי פי הוא צוה: שיבואו: ורוחו. של פי: הוא קבצן. רוחי מוסב על פי כמו (תהלים לג) וברוח פיו כל צבאם אף כאן רוחו של פי הוא קבצן: (יז) והוא הפיל להן. עכשיו הנביא אומר על הקב״ה והוא הפיל להם לאותן החיות והעופו׳ גורל שיעלו אלו לחלקם: (א) ישושום. ישישו עליהם כמו ישושו מהן. כמו בני יצאוני (ירמיה י) שפתרונו יצאו ממני וכן בשלם הבשר (מ״א יט) בשל להם הבשר: מדבר וציה. ירושלי׳ הקרוי׳ ציה וציון הקרוי׳ מדב׳ הן ישושו על מפלת׳ של גבורי שעיר (ובצרה): ותגל ערבה. של ירושלים: (ב) ורנן. כמו ולרנן: הלבנון. בית המקדש: הדר. כבודו לציון: (ג) חזקו ידים רפות. כל הנביאים מבשרי ישועה נחמו את ישראל וחזקו את ידיהם הרפות. חזקו ל׳ משקל כבד ופתרונו חזקו את אחרים ואם היה בא לומר חזקו אתם שידכם רפות היה לינקד חזקו ואמצו (דה״ב לב) עכשיו שאומר להם לחזק ולאמץ אחרי׳ נקוד חזקו אמצו: חזקו אל תיראו. זה נקוד חזקו ל׳ קל חזקו אתם מאליכם כמו שיאמר ליחיד חזק ואמץ (יהושע א) ולא יאמר חזקו: (ד) לנמהרי לב. שממהרין את הגאולה ומצירין על איחורה: נקם יבא. כמו בנקם יבא: גמול אלהים. על הרשעים הוא יבא ואתכם יושיע: (ה) עיני עורים. אותם שהיו עד הנה עורים מהכיר את מורא זו עליהם: ואזני חרשים. שלא היו שומעים לקול נביאים עד הנה תפקחנה ותפתחנה כי אתן להם רוח נכון ליראה אותי ועל ישראל הוא אומר שקראם עורי׳ וחרשי׳ כענין שנאמר

לה כנסים: (טו) שמה קננה קפוז. כמו קפוד: ותמלט. כמו והמליטה זכר, ר״ל ותלד: ובקעה ודגרה. כמו קורא דגר ענין אסיפה כלומר אסיפת הביצים וו״ו ודגרה כמו אחר כלומר אחר שאספה הביצים ותחממה אותם ואחר כך תבקע הביצים ויצאו הבנים, כמו וי״ו ויבקעו המים הן אתה קצפת ונחטא: דיות. כמו ואת הדיה אוולטו״ר בלע״ז: אשה רעותה. פי׳ עם רעותה: (טז) דרשו מעל ספר ה׳ וקראו. אומר כנגד מי שיראה דרשו מעל ספר ה׳ והוא הספר הזה וקראו החיות והעופות הנזכרות בזאת הפרשה כי כן תראו אותם כולם בהרבנה שתהיינה שוכנות בעיר הזאת לא תחסר אחת מהן: לא פקדו. לא חסרו אחת מהן את רעיתה אלא כולם שהיינה שם ואדוני אבי ז״ל פירש ספר ה׳ זה ספר תורת משה רבינו דרשו כל חיות ועופות הכתובו׳ בפרשת ויהי ביום השמיני אחת מהן לא נעדרה והנכם רבי אברהם פירש כי הוא דרך משל רמז לגזרות שמים שכתובות באצבע אלהים והטעם שכל הנגזרות תבאנה: כי פי הוא צוה. מאמר אלה יתברך פירוש צוה שיהיה כך לפיכך יהיה על כל פנים לא יעדר: ורוחו. פירוש רוח פי האל על דרך וברוח פיו כל צבאם, ר״ל רצונו וחפצו והוא קבצן שיבאו כולם בארץ כותי: (יז) והוא הפיל. כאלו הפיל גורל בארץ שתהיה להם ירושה: וידו חלקתה. ידו חלקה אותה הארץ לבן לחיות ולעופות: בקו. על דרך משל כמו שמחלק אדם הארץ בחבל ובקו: (א) ישושום מדבר וציה. ע״ד משל. ומ״ם ישושום במקום נו״ן הנוספת בעתידים רבים ישמעון יזכרון או מ״ם במקום הם או עמה כמ״ש בבלה הבשר שהוא כמו בשל להם רוצה לומר המדבר והציה שהיו שוכנו׳ בהם החיו׳ האלה ישושו בהם כשילכו לשכון בארץ כותי. ויש לפרש מדבר וציה ארץ ישראל שהיתה כמדבר מיום שגלו ישראל ממנה עתה בחרבן ארץ כותי תשוש ותגיל כי כשתחרב זאת תתישב זאת כמו שפירשנו. ויו״ת יחדון דיתבין במדברא בארעא צחיא: ותפרח כחבצלת. כמו הוורד שפורחת ותתן ריחה: (ב) פרוח. אף גילת ורנן תגל גילה אחר גילה ופתי״ו במקום ה״א וכמוהו רבים ורנן שם מקור: נתן לה. לארץ ישראל: המה. בני ישראל בשובם לארצם יראו כבוד ה׳ בשוב כבודו בירושלם: (ג) חזקו. פעמים יבא הצווי לא לאדם מיוחד אלא למי שיהיה. כמו ראה ריח בני אמור למלך ולגבירה וכן זה חזקו ידים רפות או אומר זה כנגד הנביאים או כנגד מי שיש להם לב חזק בגלות ובוטחים באל ובוטחים יום יום לבוא הישועה אומר להם שיחזקו ידי הרפים בגלות וכן ת״י אמר נביא תקיפו ידין דמרשלן: (ד) אמרו לנמהרי לב. אותם שהיו נבהלים בלבם בצרות גדולות מן הגלות: נקם יבא. בנקם יבא או לעשות נקם: גמול אלהים. ועתה קראו גמול אלהים כי הוא יבא ויושיעכם מהגלות: (ה) אז תפקחנה. ישראל שהם בגלות כעורים וכחרשים וכפסחים

מצודת דוד

(טו) קננה קפוז. שמה תעשה לעצמה קן ומקום מדור ושמה תטיל ביציה ותבקעם להוציא האפרוחים ושמה תקרא בקול להמשיך האפרוחים אליה להסתירם בצלה כדרך העופות: אך שם. ר״ל לא מצאו מקום הגון לקבוץ כמו שמה: אשה רעותה. ר״ל אחת עם חברתה: (טז) דרשו מעל ספר ה׳. דרשו בספר ויקרא בפ׳ שמיני וקראו החיות והעופות הנזכרים שמה ודעו אשר אחת מהנה לא יהיה נחסר מלהיות שמה: אשה. ההת מהנה לא תחסר את חברתה כי כולן תהיינה שמה: כי פי. אמר במקום ה׳ הנה פי הוא צוה שיבאו ורוחו של פי הוא קבצן והוא הדבור היוצא בהפחת רוח והוא כפל הענין במ״ש: (יז) והוא הפיל. ר״ל נתנה להלקם כאלו נפל להן בגורל: חלקתה. בידו חלק להם בקו המדה והוא ענין מליצה: לה (א) ישמום מדבר וציה. א״י שהוא עתה כמדבר וציה ישישו אז: ותגל ערבה. א״י שהיא עתה כערבה תגל אז וכפל הדבר במ״ש: ותפרח. תעלה פרחים כחבצלת: (ב) אף גילת ורנן. ר״ל תגל גילה אחר גילה: כבוד הלבנון. הפאר והכבוד שיש בלבנון יהיה נתן לה מה׳ וגם יותן לה הדר הכרמל והשרון ר״ל תהיה ממולא מכל טוב: המה. יושבי הארץ ההיא יראו כבוד ה׳: (ג) חזקו. הוא מאמר ה׳ אל הנביאים חזקו ידים הרפות ר״ל בשרו הגאולה למי שידיו רפות ומתייאש מן הגאולה: וברכים. את מי שברכיו כורעות ומטות לפול אמצו וחזקו והוא כפל ענין במ״ש: (ד) לנמהרי לב. לאלה בלבם מהאוות מהירות הגאולה ומצטערים על האיחורה אמרו להם חזקו לבבכם ואל תיראו לחשוב פן לא תבוא עוד: הנה. באמת אלהיכם יבוא לנקום נקמה עמו ולשלם גמול הראוי לאלהים לפי מדת המשפט ואז יבוא הוא ויושיעכם: (ה) אז וכו׳. רצה לומר שהיו כעורים וחרשים רואים עלבונם ושומעים חרפתם ועושים

מצודת ציון

אם השדים: מנוח. מקום מנוחה: (טו) קננה. ענין מדור כמו קן צפור (דברים כב): קפוז היא קפוד האמור למעלה: ותמלט. כן נקרא לידת הביצה וכן והמליטה זכר (לקמן סו): ודגרה. כן יקרא קריאת העוף להמשיך אחריו אפרוחיו וכן קורא דגר (ירמיה יז): דיות. שם מין עוף דיה: אשה רעותה. כן דרך המקרא לומר על דברים השוים ואף אם אינו בעל חי כמ״ש בכרובים איש אל אחיו (שמות כה): (טז) נעדרה. ענין חסרון כמו איש לא נעדר (לקמן מ): פקדו. גם היא ענין חסרון כמו יפקד מושבך (שמואל א כ): קבצן. ענין אסיפה: (יז) בקו. הוא חבל המדה: (א) ישושום. המ״ם במקום נו״ן הנוספת בפעלים כגון ישמעון יזכרון: וציה. מקום שממון: ערבה. ענינו כמו מדבר: כחבצלת. הוא הורד וכן חבצלת השרון (ש״ה ב): (ב) כבוד ר״ל פארו: הלבנון. שם יער בארץ ישראל: הדר. ענין יופי: הכרמל. כן נקרא מקום שדות וכרמים: והשרון. הוא מקום מרעה שמן: (ג) רפות. מלשון רפיון: כושלות. ענין חלשות ומטות לנפול: אמצו. ענין חוזק: (ד) לנמהרי. מלשון מהירות:

חֵרְשִׁים תִּפָּתַחְנָה : ו אָז יְדַלֵּג
כָּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם כִּי־
נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם וּנְחָלִים
בָּעֲרָבָה : ז וְהָיָה הַשָּׁרָב לַאֲגַם
וְצִמָּאוֹן לְמַבּוּעֵי מָיִם בִּנְוֵה תַנִּים
רִבְצָהּ חָצִיר לְקָנֶה וָגֹמֶא : ח וְהָיָה־
שָׁם מַסְלוּל וָדֶרֶךְ וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ
יִקָּרֵא לָהּ לֹא־יַעַבְרֶנּוּ טָמֵא
וְהוּא־לָמוֹ הֹלֵךְ דֶּרֶךְ וֶאֱוִילִים לֹא
יִתְעוּ : ט לֹא־יִהְיֶה שָׁם אַרְיֵה וּפְרִיץ
חַיּוֹת בַּל־יַעֲלֶנָּה לֹא תִמָּצֵא שָׁם
וְהָלְכוּ גְּאוּלִים : י וּפְדוּיֵי יְהוָה
יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת
עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה
יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה :

לו א וַיְהִי בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה
שָׁנָה לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ עָלָה סַנְחֵרִיב
מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה
הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְפְּשֵׂם : ב וַיִּשְׁלַח ׀
מֶלֶךְ־אַשּׁוּר ׀ אֶת־רַבְשָׁקֵה מִלָּכִישׁ
יְרוּשָׁלַמָה אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחֵיל
כָּבֵד וַיַּעֲמֹד בִּתְעָלַת הַבְּרֵכָה

וְאוּדְנֵיהוֹן דְכַחַרְשִׁין לְקַבָּלָא לְמִלֵּי נְבִיָּא יְצִיתָן : ו בְּכֵן בְּמֶחֱזֵיהוֹן גַלְוָתָא דְיִשְׂרָאֵל דְמִתְכַּנְשִׁין וְסָלְקָן לְאַרְעֲהוֹן הָא כְּאַיָּלִין קַלִילִין וְלָא לְאִתְעַכָּבָא וִישַׁבַּח לִישָׁנְהוֹן דַהֲוָה בְלִים אֲרֵי בְּכֵן אִתְבְּזָעוּ בְמַדְבְּרָא מַיָא וְנַחֲלַיָא בְּמֵישְׁרָא : ז וִיהֵי שְׁרוּבָא לַאֲגַמִין דְמַיִן וּבֵית צַחֲוָנָא לְמַבּוּעֵי מַיָא אֲתַר דַהֲוָה יְרוֹדִין שָׁרַן תַּמָן יִסְקוּן קְנֵה וְגוֹמָא : ח וִיהֵי תַמָן כְּבַשׁ אוֹרַח וְתִקּוּן אוֹרְחָא דְקוּדְשָׁא יִתְקְרֵי לַהּ לָא יְעְדוּן בַּהּ מְסָאֲבִין וְלָא יִפְסְקוּן עֲדֵי אוֹרְחָא וּדְלָא אֲלִיפוּ לָא יִטְעוּן : ט לָא יְהֵי תַמָן מְלֵךְ מַבְאִישׁ וְשִׁלְטוֹן מְעִיק לָא יְגוּזִינֵיהּ וְלָא יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָן וִיהָכוּן פְּרִיקִין : י וּפְרִיקַיָא דַייָ יְתוּבוּן וְיִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גַלְוָתְהוֹן וְיֵעֲלוּן לְצִיוֹן בְּתוּשְׁבַּחְתָּא וְחֶדְוַת עֲלַם תְּהֵי לְהוֹן דִי לָא פַסְקָא וַעֲנַן יְקָר תְּהֵי מְטַל עַל רֵישֵׁיהוֹן בֵּיעַ חֶדְוָא יִשְׁכְּחוּן וְיָסוּף מִנְהוֹן מִבֵּית יִשְׂרָאֵל דְוָנָא וְתִינְחָתָא : א וַהֲוָה בְּאַרְבַּע עֲסַרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא חִזְקִיָה סְלֵיק סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל כָּל קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה כְּרִיכְתָא וְאַחֲדִנוּן : ב וּשְׁלַח מַלְכָּא דְאַתּוּר יָת רַבְשָׁקֵה מִלָּכִישׁ לִירוּשְׁלֵם לְוָת מַלְכָּא חִזְקִיָה בְּמַשִׁירְיָת סַגִיאָן וְקָם בְּמְזִיקַת בְּרֵיכְתָא עִילֵיתָא דִבְכְבִישׁ חֲקַל

משטח

רשי

שנאמר החרשים שמעו וגו' : (ו) אז ידלג כאיל פסח וגו'. ישראל שהם עכשיו פסחים ואלמים אלינו שקוראם פסחים אלמים כמו שנאמר פסחים בזזו בז (לעיל לג) : ותרון. בישועתי : לשון אלם. לשונם של ישראל שהיו בין הכשדים אלמים שומעים חרפות ואינם משיבים : כי נבקעו במדבר מים. כי תשמחם ישועתי ויפרחו כמדבר ציה הצמאה למים ומעיינות נבקעי' בתוכה כלומר כי יצמח ישע לנדכאים : (ז) והיה השרב להם לאגם. המשל לתשועה יהא מושל והנביא דבר בלשון משל : בנוה תנים רבצה וגו'. בנוה מקום שהיה מדבר ציה שהוא נוה מרבץ תנין יהיה לו מקום חציר הנעשה לקנה וגומא ואין דרך קנה וגומא גדלים אלא במקום מים כענין שנאמר היגאה גומא בלי בצה (איוב ח) : רבצה. שם דבר הוא כמו מרבץ שהרי אינו מפיק ה"א : (ח) והיה שם מסלול. לעוברים ושבים : והוא למו. והוא הדרך של אותן עורים וחרשים ופסחי' ואלמים הנזכרים למעלה והיה הלוך אותו דרך ואפילו הם אוילים לא יתעו כי אישירנו לפניהם : (ט) ופריץ חיות. חזיר מיער (תהלים פ) אין לך פריץ בחיות כחזיר הבר וגם אריה מסובכו (ירמיה ד) הוא נבוכדנצר לא ימצא שם : בל יעלנה. לאותה הדרך דרך משמש לשון זכר ולשון נקבה כדכתיב את הדרך אשר ילכו בה (שמות יח) הרי נקבה. בדרך אחד יצאו אליך (דברי' כח) הרי זכר : לא תמצא. חיה רעה שם : (י) ושמחת עולם. שמחה אשר מעולם שהיתה להם כבר בדרך יציאתן ממצרי' וה' הולך לפניהם יומם (שמות יג) : ונסו. היגון והאנחה מהם : (ב) בתעלת. פושי"ד בלע"ז : בריכה. מקום כינוס מים חפור בקרקע בידי אדם לתת בו דגים ארוך ורחב : במסילות. דרך כבושה קמי"ן בלע"ז : שדה כובס. ת"י חקל משטח קצריא שמשטחין שם הכובסים את הבגדים

תולדות אהרן אז ידלג. סנהדרין [illegible]: ופדויי ה'. ברכות נה שבת פח סנהדרין ק (סנהדרין כט) ששון ושמחה. סוטה מט:

רדק

כשבחים והאלמים : (ו) כי נבקעו במדבר מים. הנה אמר מיכה המורשתי כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, והנה יהיה זה מהנפלאות שיבקעו במדבר מים : ונחלים בערבה. שימצאו מים רבים בדרך בשובם לארצם : (ז) והיה השרב. מקום השרב ומקום הצמאון יהיה לאגם ולמבועי מים שיהיו נובעים להם בדרכם בלכתם במקום ציה שהוא מקום השרב באין שם מים מרוב השמש, ותרגום אכלני חורב אכלני ברגא : בנוה תנים רבצה. מקום שהיה נוה התנים והיו רובצות בתוכו שם יהיה חציר לקנה וגומא בצמחה! שם קנה וגומא שאינם צומחי' אלא במקום מים : חציר. כמו חצר כמו שפירשנו למעלה ואמר רבצה כל ארץ ואחת מהתנים ותנים אומר על הנקבות כמו שאומר גם תנים חלצו שד : (ח) והיה שם. שם במדבר שלא היה שם דרך מעולם יהיה עתה מסלול ודרך וכדרש עכשיו אין דרך במדבר שכולו חול והשיירה אינה הולכת בלילה אלא לאור המזלות ואז יהיה מסלול ודרך, ומסלול כמו מסלה : ודרך הקדש יקרא לה. לאותה הדרך כי עם קדש ילכו בה : לא יעברנו טמא. ר"ל אחד מן הרשעים : והוא למו. לישראל לבד יהיה אותו הדרך : הולך דרך. כיון הולך דרך שהוא רגיל ללכת דרכים בין אוילים לא יתעו באותה הדרך : ואוילים. ר"ל אותם שהם אוילים לענין דרכים שלא הורגלו בהם בזה הדרך לא יטעו, אבל ילכו דרך ישר עד ירושלם : (ט) לא יהיה. לפי שמתחלה היה מדור חיות רעות שהיה מדבר עתה שילכו בה בני ישראל לא יהיה שם אריה, ופריץ חיות לא יעלה באותה הדרך ואל תמצא שם חיה רעה, ופי' ופריץ חיות, אפילו הפריץ שבחיות שפורץ מנהג החיות שהולך למקום שבני אדם מצויין אפילו אותה לא תמצא שם והלכו שם גאולים בלי פחד : (י) ופדויי ה' ישובון. ושמחת עולם על ראשם, דרך משל כי ילכו קוממיות ראשם נשוא בשמחה : ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה. וזהו ישיגו ונסו ושלמטה מזה בפרשת עורי עורי לבשי עוזך ישיגון בנו"ן, נס', אין וי"ו בראש המלה, והסימן שלא תטעה בהם וי"ו נון, ופירוש הסימן כי הוי"ו קודם לנו"ן, וזה שהוא ישיגו ונסו בוי"ו בסוף ישיגו וי"ו בראש ונסו הוא הראשון, והאחרון נו"ן בסוף ישיגון ונון בתחילה נסו אין שם וי"ו : (א) ויהי בארבע עשרה שנה. פרשה זו פירשנוה בספר מלכים באר היטב,

וש

לאגם ג' פתחין וסי' והיה השרב לאגם. אשים מדבר לאגם. ישם מדבר לאגם. ונסו ד' בקדי' וסי' ונסו מניסת חרב ונפלו ואין. ונסו יגון ואנחה קדמא' דישעיה. ונסו הצללים סב. וחבדו ונסו הצללים אלך לי אל : ירושלימה ה' ד' מנהון חסר בקריאה וסי' ותבא ירושלימה בחיל כבד מאד דמלכת שבא. וירכיבו אותו עבדיו ירושלמה. וישלח מלך אשור דישעית. וישלח תבנית יד. אחר

מצודת ציון

(ה) תפקחנה. תפתחנה כמו אפקח את עיני (זכריה י"ב) : (ו) ידלג. ענין קפיצה כמו מדלג על ההרים (ש"ה ב) : פסח. חגר : ותרון. מלשון רנה : (ז) השרב. ענין יובש החום כמו ולא יכם שרב ושמש (לקמן מ"ט) : לאגם. מקום קבוץ המים : ולצמאון. ר"ל מקום יובש : למבועי. ענין מעין ומקור וכן ותשבר כד על המבוע (קהלת י"ב) : בנוה. במדור : תנים. מין נחש : רבצה. ענין השכיבה לנוח : חציר. דשא : לקנה וגומא. שם מיני צמחים : (ח) מסלול. מלשון מסילה ודרך כבושה : למו. להם : יתעו. מלשון תועה : (ט) ופריץ. ענין עזות והתחזקות : (י) ישיגו. ענין הקרוב והדבוק : ונסו. ענין בריחה : יגון. מלשון תוגה וצער : (א) הבצורות. החזקות : ויתפשם. כבשם ולכדם : (ב) בחיל. ענין לגאות עם : כבד. ענין רבוי וכן עמך הכבד הזה (מ"א ג) : בתעלת הברכה. הבריכה היא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים והתעלה היא החפירה הסמוך לו ובעת הצורך ממשיכים לה את המים מן הברכה וכן אל קצה תעלת הברכה (לעיל ז) : במסלת. בדרך הכבושה :

מצודת דוד

ועושים עצמם כאלו לא יראו ולא ישמעו הנה אז יראו וישמעו : (ו) אז ידלג. ישראל שהיו חבושים בה כחגרים ידלגו אז כמו איל : ותרון. ישראל שהיו כאלם לא יפתחו פיו ימלא לשונו רנה : כי נבקעו. במקום שלא היה מים יבקעו מעינות מים וכן ונחלים בערבה ור"ל יצמח ישע רב להנדכאים : (ז) והיה השרב. מקום היובש מרוב החום יהפך להיות אגם מים ומקום צמאון יהפך להיות שמה מבועי מים ר"ל השפלות תהפך לממשל רב : בנוה. במדור שהיה מרבץ לתנין תשוב להיות רטוב ויצמח שמה דשא להיות קנה וגומא שאינם גדלים אלא במקום רטוב מאוד : (ח) והיה שם מסלול. במקומות השוממות יהיה מסלה ודרך כבושה ויקרא בשם דרך הקדש : והוא למו. הדרך הזה יהיה מיוחד להם לישראל : הולך דרך. בין הרגיל ללכת בדרך בין האוילים בענין הכרת הדרך על כי לא הורגלו ללכת בדרך : לא יתעו. לא יהיו תועים בזה הדרך כי יהיה דרך כבושה : (ט) לא יהיה שם. בזה הדרך לא יבוא אריה ואפי' הפריץ שבחיות הפורץ גדר החיות ללכת במקום האנשים הנה לא יעלה בדרך הזה ולא תמצא שמה : והלכו גאולים. ולכן ילכו שם ישראל הנגאלים מן הכשדים מבלי אימה ופחד : (י) ופדויי ה'. ישראל אשר יפדה ה' מן הגלות ישובון לארצם ויבואו לציון ברנה : ושמחת עולם. השמחה שהיה להם מימות עולם תהיה על ראשם : ישיגו. כאלו ירדפו אחריהם וישיגום : ונסו. היגון והאנחה ינוסו ויברח מהם ולא עליהם יהיו : לו (ב) מלכים. כי שם היה : ירושלמה. אל ירושלים : בתעלת. בתעלה המשכה מהברכה העליונה אשר היא במסילה ההולך בה :

הָעֶלְיוֹנָה | בִּמְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ ג'
ג וַיֵּצֵא אֵלָיו אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ
אֲשֶׁר עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח
בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר׃ ד וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
רַבְשָׁקֵה אִמְרוּ־נָא אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־
אָמַר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר מָה ד'
הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בָּטָחְתָּ׃ כ'
ה אָמַרְתִּי אַךְ־דְּבַר שְׂפָתַיִם עֵצָה ב'ר"פ סימן
וּגְבוּרָה לַמִּלְחָמָה עַתָּה עַל־מִי
בָטַחְתָּ כִּי מָרַדְתָּ בִּי׃ ו הִנֵּה בָטַחְתָּ
עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל־ ב' מ"ל
מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא כ'
בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם כ'
לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו׃ ז וְכִי־תֹאמַר ב' ר"פ
אֵלַי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּטָחְנוּ הֲלוֹא
הוּא אֲשֶׁר הֵסִיר חִזְקִיָּהוּ אֶת־
בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר
לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלַםִ לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ ח'
הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ׃ ח וְעַתָּה הִתְעָרֶב
נָא אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶתְּנָה
לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־תּוּכַל לָתֵת
לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶם׃ ט וְאֵיךְ תָּשִׁיב ג' ר"ס. ו'
אֵת פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי כ"ס
הַקְּטַנִּים וַתִּבְטַח לְךָ עַל־מִצְרַיִם
לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים׃ י וְעַתָּה הֲמִבַּלְעֲדֵי ב' בסיפרא
יְהוָה עָלִיתִי עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת ב' מי נח
לְהַשְׁחִיתָהּ יְהוָה אָמַר אֵלַי עֲלֵה ד'
אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַשְׁחִיתָהּ׃ כ'
יא וַיֹּאמֶר אֶלְיָקִים וְשֶׁבְנָא וְיוֹאָח
אֶל־רַבְשָׁקֵה דַּבֶּר־נָא אֶל־עֲבָדֶיךָ
אֲרָמִית כִּי שֹׁמְעִים אֲנָחְנוּ וְאַל־
תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם ו'. ג"ז
אֲשֶׁר עַל־הַחוֹמָה׃ יב וַיֹּאמֶר
רַבְשָׁקֵה הַאֶל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ שְׁלָחַנִי

מִשְׁטַח קַצָּרַיָּא ׃ ג וּנְפַק
לְוָתֵיהּ אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה
דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָא
סָפְרָא וְיוֹאָח בַּר אָסָף דִּי
מְמַנָּא עַל דָּכְרָנַיָּא׃ ד וַאֲמַר
לְהוֹן רַבְשָׁקֵה אֲמַרוּ כְעַן
לְחִזְקִיָּה כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא
דְּרַבְּתָנָא מַלְכָּא דְּאַתּוּר מָה
רוּחֲצָנָא הָדֵין
דְּאִתְרְחֵיצְתָּא ׃ ה אֲמָרִית
בְּרַם בְּמַמְלַל סִפְוָן בְּמֵלָךְ
וּגְבוּרָא אַעְבֵּיד קְרָבָא כְּעַן
עַל מַן אִתְרְחֵיצְתָּא אֲרֵי
מְרַדְתָּא בִּי ׃ ו הָא
אִתְרְחֵיצְתָּא עַל סְמַךְ קַנְיָא
רְעִיעָא הָדֵין עַל פַּרְעֹה מַלְכָּא
דְּמִצְרַיִם דְּאִם יִסְתְּמֵיךְ
גַּבְרָא עֲלוֹהִי וְיֵיעוֹל בִּידֵיהּ
וִיבַזְעִינֵּיהּ כֵּן פַּרְעֹה מַלְכָּא
דְּמִצְרַיִם לְכָל דְּמִתְרַחֲצִין
עֲלוֹהִי ׃ ז וַאֲרֵי תֵימְרוּן
לִי עַל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָנָא
אִתְרְחֵיצְנָא הֲלָא הוּא
דְּאַעְדֵּי חִזְקִיָּה יַת בָּמָתוֹהִי
וְיַת אֱגוֹרוֹהִי וַאֲמַר
לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי
יְרוּשְׁלֵם קֳדָם מַדְבְּחָא הָדֵין
תִּסְגְּדוּן ׃ ח וּכְעַן אִתְעָרֵב
כְּעַן עִם רִבּוֹנִי מַלְכָּא
דְּאַתּוּר אֶתֵּן לָךְ תְּרֵין
אַלְפִין סוּסָוָן אִם תִּכּוּל
לְמַנָּאָה עֲלָךְ רָכְבִין עֲלֵיהוֹן׃
ט וְאֵיכְדֵין אַתְּ מְדַמֵּי
לַאֲתָבָא יַת אַפֵּי חַד
מִשִּׁלְטוֹנֵי עַבְדֵּי רִבּוֹנִי זְעֵרַיָּא
וְאִתְרְחֵיצְתָּא לָךְ עַל מִצְרַיִם
לִרְתִיכִין וּלְפָרָשִׁין ׃ י וּכְעַן
הֲבַר מִמֵּימְרָא דַּיְיָ סְלֵיקִית
לְאַרְעָא הָדָא לְחַבָּלוּתַהּ
יְיָ אֲמַר לִי סַק עַל אַרְעָא
הָדָא וְחַבְּלָהּ ׃ יא וַאֲמַר אֶלְיָקִים וְשֶׁבְנָא וְיוֹאָח
לְרַבְשָׁקֵה מַלֵּיל כְּעַן עִם עַבְדָּךְ אֲרָמִית אֲרֵי שָׁמְעִין
אֲנַחְנָא וְלָא תְמַלֵּיל עִמָּנָא יְהוּדִית קֳדָם עַמָּא דִּי עַל
שׁוּרָא ׃ יב וַאֲמַר רַבְשָׁקֵה הַלְוַת רִבּוֹנָךְ וְעִמָּךְ שַׁלְחַנִי

הבגדים : (ג) המזכיר. כותב הזכרונות בספרי דברי הימים. (ד"א המזכי' איזה דין בא לפניו ראשון שיפסקנו ראשון) : (ה) אמרתי. עד הנה אך דברי שפתים הוא בפיו לאמר לא אעבוד למלך אשור ומשיראה שאעלה עליו לצבא יחזור בו עכשיו הרי עליתי מעתה או יעבדני או צריך הוא לבקש עצה וגבורה למלחמה : עתה. שבא העת אמור נא על מי בטחת למרוד בי : (ו) אשר יסמך איש. על הקנה הרצוץ הנשבר והקרומיות באים בכפו ונוקבין אותה כן פרעה לבוטחי' בו סופן להיות עזרתו לרעתן : (ז) אשר הסיר חזקיה את במותיו. ביער את כל בתי עכו"ם ומזבחות ובמות והזקיק את כל יהודה להשתחות לפני מזבח אחד : (ח) התערב נא. בדבר זה אם תוכל לקיימן ל' ערבון שקורין גי"ר בלע"ז : (ט) ואיך תשיב. אפי' פני פחת אחד שהוא מעבדי אדוני הקטנים שהקטן בראשי גייסות שלו ממונה על אלפים איש : אחד עבדי. אחד מעבדי כמו אחד השיחים (בראשית כא) אחד הריקים (שמואל ב ו) : (י) המבלעדי ה'. שלא מרשותו: ה' אמר אלי. כבר נבאו הנביאי' ישא את חיל דמשק ואת שלל שומרון לפני מלך אשור (לעיל ח) והוא טעה לומר כאשר עשיתי לשומרון כן אעשה לירושלים : (יא) כי שומעים אנחנו. מכירים אנחנו אותו ול' שומעים אינטנד"ש בלע"ז : ואל תדבר אלינו יהודית. שכל העם מכירים בל' יהודית והם מתפחדים מדבריך (לפי שאמר להם אמרו נא אל חזקי' (סברו) שלא בא להפחיד העם ורבשקה ישראל מומר היה כסבורים הם אף שמלות רבו על רבשקה אבל לבו נמשך למשפחתו ויכמרו ניחומיו) : (יב) האל אדוניך. תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח וכי אל שניכם לבדכם שלחני אדני הלוא אל כולם שלחני ולכך באתי שכל העם ישמעו ויראו ואל יסיתם חזקיהו למרוד

תולדות אהרן עצה וגבורה. עקדת שער לח : קנה
ה־לון . ברכות נו יבמות נג :

ויש כוניסס פנוי תעס אלא בבנין אחד , במלכים אמרת אך דבר שפתים אמר רבשקה כנגד הזקיהו הבנה בלנך בדבר בפתים יועץ , וזו הוא ההשנה והין זס כי עלה וגבורה לריך למנחמה , וכזה כספר אמרתי אמר רבשקה אמרתי כי אתה חושב להשען על דבר שפתים כולה לומר על תפלתך והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' אך דבר שפתים העלה והגבורה שלך בדבר בפתים

זה שלח סנחריב : ולירושלם ת' כקריאה וסי' נמסר כירמיה סימ' ר': יהודית ד' וסי' נמ' במלכים חלק ב' סי' י"ח: סימן מלכים ובארבע עשרה שנה . ישעיה ויהי בארבע עשרה שנה . מלכים וישלח מלך אשור את תרתן . ישעיה וישלח את רבשקה. מלכים וישלח מלך אשור פזר . ישעיה וישלח מלך אשור פסק . מלכים מן לכיש אל המלך חזקיהו. ישעיה מלכיש ירושלמה . מלכים ויעלו ויבאו ירוש'. ויעלו ויבאו ויעמדו אשר בטסלת . ישעיה ויעמד בתעלת כמסלות . מלכים ויקראו אל המלך ויצא אלהם . ישעיה ויצא אליו אליקים. מלכים אמר' אך דבר שפתים. ישעיה אמרתי אך דבר שפתים . וסימ' ואיך אמרת אתתי היא כו' כי אמרתי . מלכים עתה הנה בטחת. ישעיה הנה בטחת . מלכים וכי תאמרון אלי . ישעיה וכי תאמר אלי . סימן מלכים רבים ישעיה לשון יחיד . מלכים ויאמר ליהודה ולירושלם לפני יתיב . ישעיה ויאמר ליהודה ולירושלם לפני חכיר. מלכים השתחוו בירושלם. ישעיה הזה תשתחוו . מלכים את אדני את המלך . ישעיה את אדני המלך . מלכים עתה המבלעדי . ישעיה ועתה המבלעדי . מלכים על המקום על עלה על הארץ. ישעיה עליתי על הארץ עלה אל הארץ. מלכים עליתי על המקום הזה להשחיתו על הארץ. ישעיה על הארץ הזאה להשחיתה אל הארץ . מלכים ויאמר אליקים בן חלקיהו ושבנא ויואח . ישעיה ויאמר אליקים ושבנא ויואח . מלכים ואל תדבר עמנו . ישעיה ואל תדבר אלינו . מלכים תריהם את שיניהם כתיב. ישעיה תראיהם שיניהם כתיב . מלכים העל אדניך

מצודת דוד

ל הפדה שמכנסים שם הבגדים ושוטחים שמה מול השמש לנגבם : (ג) על הבית . הממונה על בית המלך : המזכיר . הממונה על ספר הזכרונות : (ד) מה הבטחון . מה הבטחון אשר בטחת בו למרוד בי : (ה) אמרתי . אומר אני שרק בדבר שפתים בעלת יועצים תרצה לעשות מלחמה אבל לא כן הוא כי צריכים אליה עצה עם גבורה : עתה . הואיל ושלך הוא רק אל הגבורה והיננה בך א"כ על מי בטחת שיתן בך גבורה : (ו) הנה בטחת . הנה בטחונך על מצרים מה הוא כי הלא הוא כמו משענת קנה רצוץ גרלא אשר אם יסמוך איש עליו באים עוד הקסמין והקרומיות בכפו ונוקבין אותה כן עזרת פרעה נהפך עוד לרעה : (ז) הלא הוא . הלא הוא אשר הסיר חזקיה את במותיו אשר היו בכל הארץ ואמר לישראל שרק למזבח העומד בבה"מ תשתחוו ומיעט א"כ בעבודתו ונבאש בעיניו : (ח) התערב נא . עתה התחייב עצמך עם אדוני אם תוכל למלאות הדבר אשר ישאל : לתת לך . לתת מאנשיך : (ט) ואיך תשיב . את פניך להלחם עם פני פחת וכו' הלא אף הקטן שבהם ממונה הוא על אלפים : ותבטח . א"כ בוודאי כל בטחונך ברכב ובפרשים על מצרים אשר הוא כקנה רצוץ : (י) המבלעדי ה' וכו' . מבלי גזרת המקום : ה' אמר . כבר ניבא ישעיה וכו' ואת שלל שמרון (לעיל ח) וטעה לומר שכן יעשה לירושלים : (יא) ארמית . בלשון ארמית : כי שומעים . כי מבינים אנחנו ארמית : יהודית . בל' יהודית : באזני העם . בפניהם כשהם שומעים כי הכל מכירים בו ואין מהדרך לפרסם דברי המלחמה בפני המון העם ;
הלא

מצודת ציון

(ו) משענת . ענין סמיכה : הרצוץ . משובר ומרוסס כמו הרוצצות אביונים (עמוס ד) : (ח) התערב . מל' ערבון ומשכון כי כששנים חלוקים בדבר מה וכ"א מחייב עצמו בממון באם לא יהיה כדבריו הדרך הוא שכ"א נותן ערבון להיות בטוח ומקוים: (ט) פחת . ענין שררה : (י) המבלעדי . ענינו
כמו

מסורה

מלעיל. ישעיה האל אדניך ואליך. מלכים ויאמר אליהם רבשקה. ישעיה ויאמר רבשקה האל. מלכים יהודי׳ וידבר ויאמר שמעו דבר המלך הגדול. ישעיה יהודית ויאמר שמעו את דברי המלך הגדול. מלכים כי לא יוכל להציל אתכם מידו. ישעיה כי לא יוכל להציל אתכם. מלכים עד באי ולקחתי אתכ׳ תלישא. ישעי׳ עד באי ולקחתי זקף. מלכים ושבנא הסופר. ישעיה ואת שבנא הסופר. מלכים אל ישעיהו הנביא בן אמוץ. ישעיה אל ישעיהו בן אמוץ הנביא. מלכים אולי ישמע ה אלהיך את כל דברי רבשקה. ישעיה אולי ישמע ה׳ אלהיך את דברי רבשקה. מלכים ויאמר להם ישעיהו. ישעיה ויאמר אליהם ישעיהו. מלכים ושב לארצו. ישעיה ושב אל ארצו. מלכים וישמע אל תרהקה מלך. ישעיה וישמע על תרהקה מלך. מלכים הנה יצא להלחם. ישעיה לאמר יצא להלחם חסר הנה. מלכים וישב וישלח מלאכים. ישעיה וישמע וישלח מלאכים. מלכים את אשר עשו. ישעיה אשר עשו. מלכים אשר שחתו. ישעיה אשר השחיתו. מלכים איו מלך חמת. ישעיה איה מלך חמת. מלכים מיד המלאכים ויקראם. ישעיה מיד המלאכים ויקראהו. מלכים ויתפלל חזקיהו אזלא לפני ה׳ ויאמר. ישעיה ויתפלל חזקיהו יתיב אל ה׳ לאמר. מלכים ה׳ אלהי ישראל טרכא. ישעיה ה׳ צבאות אלהי ישראל אזלא: את השמי׳ ואת הארץ י״ג וסי׳ מקומם מצויין במסר׳ רבהא בערך שמים: מלכים הטה ה׳ אזנך ושמע את דברי סנחריב. ישעיה הטה ה׳ אזנך ושמע את כל דברי. מלכים אשר שלחו. ישעיה אשר שלח. מלכים את הגוים ואת ארצם. ישעיה את כל הארצות. מלכים ונתנו את אלהיהם. ישעיה ונתון את אלהיהם. מלכים הושיענו נא מידו. ישעיה הושיענו מידו. מלכים כי אתה ה׳ אלהים. ישעיה כי אתה ה׳ לבדך. מלכים אשר התפללת אלי תכיר. ישעיה אשר התפללת יתיב. מלכים מבחר. ישעיה מבחר וסי׳ רישי ספריהון. מלכים ואבואה מלון קצה. ישעיה ואבוא מרום קצו. מלכים אני קרתי זקף. ישעיה אני קרתי טפחא. מלכים ושתיתי מים זרים. ישעי׳ ושתיתי מים. מלכי׳ לטימי קדם ויצרתיה. ישעיה מימי קדם ויצרתיה. מלכים להשות גלים.

תולדות אהרן

מימי רגליהם. מגלה כה: עד באי. סנהדרין צד: אלהי הארצות. מגלה יא חולין סט: קרועי בגדים. מ״ק כו סנהדרין ס:

מצודת ציון

כמו זולת: (יב) חראיהם. מל׳ חור ונקב ור״ל צואה היוצאת מנקב פי הטבעת: שיניהם. הוא מי רגלים והוא קרוב מל׳ שתן: (יד) ישיא. ענין הסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג): (טז) ברכה. ענין מנחה ותשורת שלום כמו קח נא את ברכתי (שם לג): (יז) ותירוש. ענבי היין: (יח) יסית. מל׳ הסתה ופתוי: (כא) ויחרישו. שתקו

רבוני למללא ית פתגמיא האילין הלא על גבריא דיתבין על שורא למיכל ית מפקתהון ולמשתי ית מימי רגליהון בצירא עמכון׃ יג וקם רבשקה ואכלי בקל רב יהודית ואמר שמעו ית פתגמא מלכא דרבתנא מלכא דאתור׃ יד כדנן אמר מלכא לא יטעי לכון חזקיה ארי לא יכול לשיזבא יתכון׃ טו ולא ירחיץ יתכון חזקיה על מימרא דיי למימרא שיזבא ישיזבננא יי לא תתמסר קרתא הדא ביד מלכא דאתור׃ טז לא תקבלון מן חזקיה ארי כדנן אמר מלכא דאתור עבידו עמי שלמא ופוקו לותי ואכולו גבר פרי גופנוהי וגבר פרי תינוהי ושתו גבר מי גוביה׃ יז עד מיתא ואדבר יתכון לארעא טבא כארעכון ארע עבור וחמר ארע חקלין וכרמין׃ יח דלמא יטעי יתכון חזקיה למימר יי ישיזבננא השיזבא דחלת עממיא גבר ית ארעיה מיד מלכא דאתור׃ יט אן דחלת חמת וארפד אן דחלת ספרוים וארי שיזבו ית שמרון מן ידי׃ כ מן בכל דחלת מדינתא האלין דשיזבו ית ארעהון מן ידי ארי ישיזיב יי ית ירושלם מן ידי׃ כא ושתיקו ולא אתיבו יתיה פתגמא ארי תפקידת מלכא היא למימר לא תתיבוניה׃ כב ואתא אליקים בר חלקיה די ממנא על ביתא ושבנא ספראויואח בראסף די כמנא על דכרניא לות חזקיה כד מבזעין לבושיהון וחויאו ליה ית פתגמי רבשקה׃

א והוה כד שמע מלכא חזקיה ובזע ית לבושוהי ואתכסי בסקא ועל לבית מקדשא דיי׃ ב ושלח ית אליקים די ממנא על ביתאוית שבנא ספרא וית סבי

אֲדֹנִי לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
ו׳ חס׳ כסיס׳ הֲלֹא עַל־הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל־
צואתם ק׳ הַחֹמָה לֶאֱכֹל אֶת־חֹרָאֵיהֶם וְלִשְׁתּוֹת
מימי רגליהם קרי אֶת־שֵׁינֵיהֶם עִמָּכֶם׃ יג וַיַּעֲמֹד
ו׳ רַבְשָׁקֵה וַיִּקְרָא בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית
ד׳ וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַמֶּלֶךְ
הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יד כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ
כ׳ אַל־יַשִּׁא לָכֶם חִזְקִיָּהוּ כִּי לֹא־יוּכַל
ג׳ ר״פ . ב׳ לְהַצִּיל אֶתְכֶם׃ טו וְאַל־יַבְטַח
אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְהוָה לֵאמֹר
כססר מוגה הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְהוָה לֹא תִנָּתֵן הָעִיר
הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ טז אַל־
תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי כֹה אָמַר
הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר עֲשׂוּ אִתִּי בְרָכָה
ב׳ ב׳ וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ אִישׁ־גַּפְנוֹ וְאִישׁ
ב׳ הד מ״ל וחד חסר תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי־בוֹרוֹ׃ יז עַד־
בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ
כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ
מלא לֶחֶם וּכְרָמִים׃ יח פֶּן־יַסִּית אֶתְכֶם
כל ליתן מ״ל כמ״ו חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ הַהִצִּילוּ
אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד
מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יט אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת
ב׳ דסמיכי ותיכוני״ב וגין וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי סְפַרְוָיִם וְכִי־
הִצִּילוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃ כ מִי
בְּכָל־אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־
הִצִּילוּ אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל
יְהוָה אֶת־יְרוּשָׁלִַם מִיָּדִי׃ כא וַיַּחֲרִישׁוּ
ב׳ פסוקים בסיפ׳ ולא ולא וְלֹא־עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ
ב׳ וחסר הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ׃ כב וַיָּבֹא
אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת
וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף
ב׳ מ״ל הַמַּזְכִּיר אֶל־חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים
וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׃
לז א וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ
ב׳ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס
כלס׳ קמץ בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה׃
ב וַיִּשְׁלַח אֶת־אֶלְיָקִים אֲשֶׁר־עַל־
ב׳ מ״ל כנכיהו הַבַּיִת וְאֵת ׀ שֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְאֵת

רשי

למרוד: לאכול את צואתם אף הם ברעב המצור יאכלו: את חריהם. רעי היוצא דרך הנקב שלהם. ול׳ נאה תקנו סופרים לקרותו צואתם כך שנו רבותינו מקראות הכתובים לגנאי קורין אותו לשבח כמו (דברים כח) בעפולים בטחורים (שם) ישגלנה ישכבנה. חוריהם צואתם. שיניהם. מימי רגליהם. שיניה׳ נוטה לשון שיני דברכשת׳ היא החלחולת שקורין טבחיא בלע״ז עומדת ע״י שלש שינים: (יד) ישיא. יתעה: (טז) עשו אתי ברכה. בואו אלי לשלום ובדרכוני והביאו אלי תשורת שלום: ברכה. שלו״ד בלע״ז כמו ויברך יעקב את פרעה (בראשית מז י): ואכלו איש גפנו. ואלך מעליכם ושבו בשלום עד שאבוא ארץ טובה כארצכם ואגלה אתכם שם כי כן דרכו להעביר האומות מארץ אל ארץ כמה שנאמר (לעיל י) ואסיר גבולות עמים: (יז) אל ארץ כארצכם. אמר ר״ש בן יוחאי שוטה היה זה משל למלך כו׳ בספרי פ׳ והיה עקב היה לומר אל ארץ יפה מארצכם אלא שלא היה יכול לספר בגנותה: (יט) וכי הצילו את שומרון מידי. ובני שומרון היו עובדים לאלהי ארם שכיניהם וחמת היא מארם: (כב) קרועי בגדים. על ששמעו גידופי השם והיא כמו ברכת השם

מצודת דוד

(יב) האל אדוניך. וכי רק אל אדוניך ואליך שלחני אדוני לדבר דברו: על האנשים. אל האנשים: לאכול. להזהירם כי יבואו במצור ומעקת רעבון ובמאון יוכרחו לאכול צואה ולשתות מי רגלים: עמכם. ר״ל גם הם גם אתם: (טז) עשו אתי ברכה. ר״ל עשו עמי שלום לתת תשורת שלום: ואכלו וכו׳. ר״ל לא תהיו עוד כלואים בתוך העיר מבלי לצאת ללקוט פירות האילנות ולשאוב מהבורות: (יז) ולקחתי. אקח אתכם משם להוליך אל ארץ טובה כארצכם כי כן היה דרכו להעביר את האומות שכבש מארצם לארץ אחרת: ארץ דגן. ארץ המגדל דגן: (יח) פן יסית. שמא יסית אתכם: ההצילו. ר״ל דעו שאין ממש בדבריו כי האם הצילו וכו׳: איה. ר״ל כי אלוה: (יט) איה וכו׳. ר״ל וכי היה בידם הכח להציל: וכי הצילו. וכי אלהי שמרון הצילו את שמרון מידי: (כ) מי בכל וכו׳. ר״ל וכי מי מאלהי העמים הציל את ארצו מידי לשתחשבו שה׳ יציל את ירושלים מידי: (כב) קרועי בגדים. על ששמעו דברי רבשקה המחרף ומגדף כלפי מעלה להדמותו לאלהי עמי הארצות: לז (א) ויתכס. כסה עצמו בשק דרך

זִקְנֵי הַכֹּהֲנִים מִתְכַּסִּים בַּשַּׂקִּים אֶל־ ל' דסמיכי
יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ הַנָּבִיא׃ ג וַיֹּאמְרוּ
אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם־צָרָה
וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָאוּ ב' . ב'
בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה׃ ב'
ד אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת ׀
דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ מֶלֶךְ־
אַשּׁוּר ׀ אֲדֹנָיו לְחָרֵף אֱלֹהִים חַי
וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע יְהוָה ב' . ג'
אֱלֹהֶיךָ וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה בְּעַד ס'
הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה׃ ה וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי ב'
הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ׃
ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְשַׁעְיָהוּ כֹּה ל' כיספרא מ"ל
תֹאמְרוּן אֶל־אֲדֹנֵיכֶם כֹּה ׀ אָמַר ס'
יְהוָה אַל־תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ־ ג'
אַשּׁוּר אוֹתִי׃ ז הִנְנִי נוֹתֵן בּוֹ רוּחַ ס' מ"ל בכיפרא ו' מ"ל
וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב אֶל־אַרְצוֹ ב'
וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ׃ ח וַיָּשָׁב
רַבְשָׁקֵה וַיִּמְצָא אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר
נִלְחָם עַל־לִבְנָה כִּי שָׁמַע כִּי נָסַע
מִלָּכִישׁ׃ ט וַיִּשְׁמַע עַל־תִּרְהָקָה ל' דמלכים אל תרהקה
מֶלֶךְ־כּוּשׁ לֵאמֹר יָצָא לְהִלָּחֵם
אִתָּךְ וַיִּשְׁמַע וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־
חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר׃ י כֹּה תֹאמְרוּן ס'
אֶל־חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר אַל־
יַשִּׁאֲךָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בּוֹטֵחַ בּוֹ ב' חסר ב' מ"ל בנביאים
לֵאמֹר לֹא תִנָּתֵן יְרוּשָׁלַםִ בְּיַד
מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יא הִנֵּה ׀ אַתָּה שָׁמַעְתָּ
אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר לְכָל־הָאֲרָצוֹת לְהַחֲרִימָם ב' ומ"ל
וְאַתָּה תִּנָּצֵל׃ יב הַהִצִּילוּ אוֹתָם אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־
הִשְׁחִיתוּ אֲבוֹתַי אֶת־גּוֹזָן וְאֶת־חָרָן וְרֶצֶף וּבְנֵי־עֶדֶן ו' מ"ל . ד' ד'
אֲשֶׁר בִּתְלַשָּׂר׃ יג אַיֵּה מֶלֶךְ־חֲמָת וּמֶלֶךְ אַרְפָּד וּמֶלֶךְ
לָעִיר סְפַרְוָיִם הֵנַע וְעִוָּה׃ יד וַיִּקַּח חִזְקִיָּהוּ אֶת־הַסְּפָרִים ב'. ד'
מִיַּד הַמַּלְאָכִים וַיִּקְרָאֵהוּ וַיַּעַל בֵּית יְהוָה וַיִּפְרְשֵׂהוּ חִזְקִיָּהוּ ומלכים ויקראהו ב'
לִפְנֵי יְהוָה׃ טו וַיִּתְפַּלֵּל חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְהוָה לֵאמֹר׃ טז יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים ס"חס' בסיפרא י"ג חסר י"ג
לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־

כהניא כד מכסן סקיא לות ישעיהו בר אמוץ נביא : ג ואמרו ליה כדנן אמר חזקיה יום עקא ותיסודין וניאוצא יומא הדין ארי אקיפתנא עקא כאתתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד : ד מאים שמיע קדם יי אלהך ית פתגמי רבשקה דשלחיה מלכא דאתור רבוניה לחסדא עמא קימא ויעביד פורענותא על כל פתגמיא דשמעין קדם אלהך ותתבן בצלו על שארא דאשתאר: ה ואתו עבדי מלכא חזקיה לות ישעיה : ו ואמר להון ישעיה כדין תימרון לרבונכון כדנן אמר יי לא תדחל מן קדם פתגמיא די שמעתא דחסדו עולימי מלכא דאתור קדמי : ז הא אנא יהיב ביה רוחא וישמע בשורא ויתוב לארעיה ואפליניה בחרבא בארעיה: ח ותב רבשקה ואשכח ית מלכא דאתור מגיח קרבא על לבנה ארי שמע ארי נטל מלכיש : ט ושמע על תרהקה מלכא דכוש למימר נפק לאגחא קרבא עמך ושמע ושלח אזגדין לות חזקיהו למימר : י כדין תימרון לחזקיהו מלך שבטא דבית יהודה למימר לא יטעינך אלהך די את רחיץ ביה למימר לא תתמסר ירושלם ביד מלכא דאתור : יא הא את שמעתא דעבדו מלכי אתור לכל מדינתא לגמרותהון ואת מדמי לאשתיזבא: יב השיזבא יתהון דחלת עממיא דחבילו אבהתי ית גוזן וית חרן ורצף ובני עדן דבתלשר : יג אן מלכא דחמת ומלכא דארפד ומלכא דלקרתא ספרוים הלא טלטלינון ואגליאינון : יד ונסיב חזקיה ית אגרתא מיד אזגדיא וקרא חדא מנהון וסליק לבית מקדשא דיי ופרסיה חזקיה קדם יי : טו וצלי חזקיה קדם יי למימר : טז יי אלהא צבאות אלהא דישראל דשכינתיה שריא עיל מן כרוביא את הוא יי ולית בר מנך לכל מלכות ארעא את עבדת ית שמיא וית ארעא :

רשי

השם : (ג) ותוכחה. אפרובמנ"ט בלע"ז האויבים מוכיחים בהצלחתם לאמר ידינו רמה ואין אלהים כאלהינו : כי באו בנים . בני ישראל בניו של הקב"ה : עד משבר וכח אין ללידה . עת צרה הדומה לאשה היושבת על המשבר ואין כח לולד לצאת: (ד) והוכיח בדברי'. הגיד כחו והראה הצלחתו . והוכיח אישפרובי"ר בלע"ז : (ז) ושמע שמועה . מיד זו שמועת תרהקה מלך כוש ומתוך כך ילך מעליכם הפעם הזאת להלחם עם תרהקה ואין זו סיבה לאבדו ואח"כ ישוב הלום ואני עתיד להשיבו לארצו ולהפילו שם בחרב : (ט) וישמע. מלך אשור : על תרהקה. לאמר יצא תרהקה להלחם אתך : וישמע וישלח מלאכים . אין וישמע השני כמו וישמע הראשון הראשון ל' שמוע' והשני ל' קבל' קבל דברי השלוחי' וייטבו בעיניו לתת לב להסתלק מעל ירושל' להלחם תחלה עם כוש: וישלח מלאכים אל חזקיהו . להודיעו שאינו מסתלק לגמרי אלא ע"מ לשוב : (יב) עדן . שם מלכות כמה דאת אמר (יחזק' כז) חרן וכנה ועדן : (יג) הנע ועוה . הניעם ועוהו מלך אשור החריב' וטלטלם

תולדות אהרן יום צרה . (שבת דף ח) :

מצודת ציון

שקו : (ג) ותוכחה . ענין תוכחות וביזוי דברים : ונאצה . ענין בזיון וכן נאצו האנשים (ש"א ב) : משבר . מקום מושב היולדת וכן במשבר בנים (הושע יג) : (ד) אולי. שמא : אך אולי יראה ה' בעניי (ש"ב ט"ז) ; והוכיח . נתוכח : (ו) גדפו . חרפו ; (ז) רוח . רצון כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (יחזקאל א) ; (י') ישיאך . יסית ויפתה אותך : (יג) הנע . מל' הנעה ; ועוה . מל' עיות

רדק

שיא נבד : (יד) ויקראהו . כל אחד ואחד מן הספרים וכן הוא במלכים ויקראהו , וכן אמר ויפרשהו , ויונתן תרגם ויקראהו וקרא חד מנהון , ואדוני אבי ז"ל פי' ויקראהו ויפרשהו על הספר שהיה בו גדוף האל : את

מצודת דוד

דרך נער והבל : (ג) ותוכחה . האויב מתווכח להשתבח בהצלחתו ואומר ידי רמה : ונאצה . מבזה את המקום בדברי חרוף : כי באו בנים . דימה בני הדור לאשה הכורעת ללדת בנים ויושבת על המשבר ואין בה כח להוליד הבנים : (ד) אולי ישמע ה' . הלואי יתן לב לשמוע : והוכח . התווכח בדברים כאשר שמע ה' : ונשאת . כאומר לזה שאלתי מעמך שתשא תפלה לה' : השארית הנמצאה . שארית ישראל הנמצא בירושלים כי כבר כבש כל ערי הבצורות שביהודה : (ז) נותן בו רוח . אעיר רצונו ללכת מפה כאשר ישמע שמועה היא שמועת תרהקה מלך כוש: ושב אל ארצו. סוף הדבר יהיה שישוב אל ארצו בפחי נפש ובארצו אפיל אותו בחרב: (ח) כי שמע וגו'. ולזה הלך לבקשו באשר ימצא ומצאו נלחם על לבנה: (ט) על תרהקה. על אודות תרהקה:וישמע. קבל דבריו והוטב בעיניו להלחם עמו תחילה: וישלח מלאכים . שלח שוב לומר שאינו מסתלק לגמרי כ"א על מנת לשוב: (יא) ואתה תנצל . וכי אתה תנצל בתמיה : (יב) ההצילו אותם . וכי אלהי הגוים הצילו את הגוים: (יג) לעיר ספרוים . לפי שהיתה גדולה וחשובה אמר בה לעיר : הנע ועוה . הניעם ממקומם והעקימם : (יד) את הספרים. כי שלח הדברים ההם בספר : ויפרשהו . פרש כל אחת ואחת : (טז) הכרובים . שעל הכפורת אשר על הארון וכאומר ואיך א"כ תמסור בידו את ירושלים ויבואו הכרובים ביד נכר : וראה

וטילטלם ממקומם : (יח) אמנם ה'. אמת הוא כי החריבו מלכי אשור. את כל הארצות ואת ארצם. הארצות (ראשי) המדינות ואת ארץ (ארצם) הסמוכה להם. ערי הממלכה אשר הם ראש למדינות קורא ארצות ושאר המחוזות אשר סביבותיהם קורא ארצם ובספר (מלכים ב יט) כתוב את הגוים ואת ארצם ול' אחד הוא : (יט) ונתון. כמו ונתון אותו על כל ארץ מצרים ל' פעול שמור זכור דונכ"ט בלע"ז : עץ ואבן. הם לפיכך לא היה בהם כח ויאבדם מלך אשור : (כד) מרום הרים. הר הבית : ירכתי לבנון. בית המקדש : ואכרות קומת ארזיו. לא אלך לארצי עד אשר אחריבנו : קצו. סופו : יער כרמלו. טוב שבחו וכובד חזקו : (כה) אני קרתי ושתיתי. כלומר התחלתי בכל מעשי וגמרתי והצלחתי כזה הכורה בור ומוצא מים ומצליח ל' מקור : ואחריב בכף פעמי (אם) באתי לצור על עיר הבטוחה בחוזק נהרותיה הבאתי עליה גייסות רבים וכלו מימי נהרותם בשתיית בהמת' ומדרך כף רגליהם : ואחריב. ל' הוה כלומר כן דרכי תמיד : יאורי מצור. יאורי עיר הבאה במצור ע"י יאורות : (כו) הלא שמעת. ולמה תתפאר אין זה שלך כי גזרה היא מלפני זה שנים רבות שתהיה אתה פורע פורענות מן העכו"ם כענין שנא' (לעיל י') הוי אשור שבט אפי : הלא שמעת למרחוק : יותר מע' שנה שנתנבא עמוס (עמוס ז) שנתים לפני הרעש וישראל גלה יגלה מעל אדמתו מאז יש לך לשמוע שעשיתי והכנתי פורעניות זו : מימי קדם. משבת ימי בראשית עלתה על לבי אותה גזרה שנגזרה עליך שנאמר (לעיל ל) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכנעה כשהגברתי' על העכו"ם הביאותיה לאותה גזרה כדי שתהא להשאות לגלים נצים ערים בצורות. שתהרוג את יושביהן ותהיין שאיה מאדם ויתעתדו לגלים צומחים ירק : (כז) ויושביהן קצרי יד. אני התשתי את כחן לפניך : ושדמה לפני קמה. שדמה הוא שקורין אשטובל"א בלע"ז הנשארת בקרקע שרשי הקציר : לפני קמה. כשלא הגיע להתבשל ולהקשות לבא לידי קמה והוא חלש ורך : לפני קמה. בטרם יהיה קמה : ושבתך

תולדות אהרן מרום קצו. סנהדרין צד :

הארץ : יז הטה יהוה ׀ אזנך ה'. ו' חסר ושמע פקח יהוה עינך וראה ושמע את כל־דברי סנחריב אשר שלח לחרף אלהים חי : יח אמנם יהוה החריבו מלכי אשור את־כל־ ג'. ז' הארצות ואת־ארצם : יט ונתן את־אלהיהם באש כי לא אלהים המה כי אם־מעשה ידי־אדם עץ ואבן כ', ג' ויאבדום : כ ועתה יהוה אלהינו י"א הושיענו מידו וידעו כל־ממלכות הארץ כי־אתה יהוה לבדך : כא וישלח ישעיהו בן־אמוץ אל־ כ"ד חזקיהו לאמר כה־אמר יהוה אלהי ישראל אשר התפללת אלי אל־סנחריב מלך אשור : כב זה הדבר ח' אשר־דבר יהוה עליו בזה לך לעגה לך בתולת בת־ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם : כג את־ כ'. ד'. ל' מ"נ מי חרפת וגדפת ועל־מי הרימותה קול ותשא מרום עיניך אל־קדוש ישראל : כד ביד עבדיך חרפת ׀ קל"ד אדני ותאמר ברב רכבי אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרת קומת ארזיו מבחר ברושיו כ'. כ' כתיב וי"ו ואבוא מרום קצו יער כרמלו : כה אני קרתי ושתיתי מים ואחרב כ' וחסר בכף־פעמי כל יארי מצור : כו הלוא־שמעת למרחוק אותה ח' ג' מ"ל בסיפרא עשיתי מימי קדם ויצרתיה עתה הבאתיה כ'. ל' ותהי להשאות גלים ג' נצים ערים בצרות : כז וישביהן קצרי־יד ל'. כ' חתו ובשו היו עשב שדה וירק ל' וחד וסדפסו דשא חציר גגות ושדמה לפני

יז גלי קדמך יי ודון ושמיע קדמך יי ואתפרע ועביד פורען על כל פתגמי סנחריב דשלח לחסדא עמא דיי קימא : יח בקושטא יי אחריבו מלכי אתור ית כל מדינתא וית ארעהון : יט ומוקדין ית טעותהון בנורא ארי לא טעון דאית בהון צרוך אינון אלהין עובד ידי אנשא אעא ואבנא ואבדונון : כ וכען יי אלהנא פרוקנא מן ידיה וידעון כל מלכות ארעא ארי את יי לית בר מנך : כא ושלח ישעיה בר אמוץ לות חזקיה למימר כדנן אמר יי אלהא דישראל דבעיתא מן קדמי על סנחריב מלכא דאתור : כב דין פתגמא די מליל יי עלוהי מבסרא עלך ממיקא עלך מלכות כנשתא דציון בתרך רישיהון מנידין עמא דבירושלם : כג ית מן חסדתא וית מן אתרברבתא וקדם מן ארימתא קלא וזקפתא לרומא עינך ואמרתא מלין דלא כשרין קדם קדישא דישראל : כד ביד עבדך חסדת עמא דיי ואמרת בסגיאות רתיכי אנא סלקית לתקוף כרכיהון ואף איחוד בית מקדשהון ואקטול שפר גבריהון מבחר שלטוניהון ואכבוש קרית תוקפיהון ואשיצי סגי משריתהון : כה אנא הויתי חפיר גובין ושתי מין וטפחית בפרסת רגלי עמא דעמי כל מי נהרין עמיקין : כו הלא שמעתא מלקדמין מא עבדית לפרעה מלכא דמצרים ואף עלך אתנביאו נביי ישראל ולא תבתא ודא חזיא קדמי מיומי קדם למעבד לך ואף אתקנתא כען איתיתה ודא הות לך לתקלא על דהואה קדמך כאתרגושת גלין דשחו קרוין כריכן : כז ויתביהון ואתקצר חילהון אתברו ובהיתו הוו כעשב חקלא וירוקדתאה כעשב אגריא דשלוק עד לא מטא

(יח) את כל הארצות ואת ארצם. כתרגומו ית מדינתא וית ארעהון : ר"ל

מצודת דוד

(יז) וראה. דברי הספרים : אשר שלח. ביד מלאכיו : (יח) אמנם ה'. אתה ה' שנה אמת הוא שהחריבו את הגוים : את כל הארצות. הם ערי הממלכה : ואת ארצם. הם שאר המחוזות : (יט) כי לא אלהים המה. אבל כל זה היה בעבור שאין בהם אלהות ולזה אבידם : (כא) אשר התפללת. בעבור הדבר אשר התפללת אלי : אל סנחריב. על סנחריב : (כב) עליו. על סנחריב : בזה לך. בת ציון תבזה אותך ותלעג עליך (וקראה בתולה על כי לא נכבשה מעולם ולא באה ברשות אחר כבתולה שלא באה ברשו' הבעל) וכן בתול' בת צידון (לעיל כג) : אחריך. אחרי מפלתך תניע בראשה בדרך לעג : (כג) את מי. למה לא שמת על לבך להבין את מי חרפת : מרום. לרום רקיע : (כד) מרום הרים. זה הר הבית : ירכתי לבנון. בסוף יער הלבנון מקום הארזים הגבוהים : קומת ארזיו. ר"ל הגבורים : מרום קצו. הוא בה"מ שהוא מקום הרם והקץ מכל הדברים הנחמדים שיש בעולם : יער כרמלו. ר"ל מיטב שבחו וכובד חזקו : (כה) אני קרתי ושתיתי. ר"ל מעולם הצלחתי במעשי כמו הכורה באר ומצליח למצוא המקור ושותה מימיו : ואחריב. כאשר באתי להלחם בעיר הבטוחה בחוזק נהרותיה אשר סביב לה אז הבאתי עלי' חיילות רבו' והחריבו הנהרות במדרך כף רגליהם : (כו) למרחוק. מזמן רחוק : אותה. את הגזרה הזאת עשיתי מימים קדמונים : ויצרתיה. ואני יצרתי את הדבר הזה וכפל הדבר במ"ש : עתה הבאתיה. אני הבאתי עתה את הדבר על ידיך : ותהי. אתה תהיה למכת מלדות להחריב ערים בצורות לעשותם שממה וגלים מצמיחים נצים ופרחים : (כז) ויושביהן. יושבי הערים ההן עשיתים להיות קצרה ידם מלהלחם למולך ונשברו ונתביישו : עשב שדה. כעשב שדה : וירק דשא. מקום הירוק שבדשא החלש מאד : חציר גגות. כחציר הגדל על הגגות שהוא חלש : ושדמה. כשבלים הנשדפים טרם נגמר בשולם לבוא לכלל קמה כי אז המה

מצודת ציון

עוות ועקום : (יז) פקח. פתח כמו אפקח את עיני (זכריה יב) : (כד) כרמלו. מקום שדות וכרמים משובחים קרוי כרמל : (כה) קרתי. חפרתי אתר מקור וכן מל' יקרוה עורבי נחל (משלי ל) שהוא ענין נקב ונקוב : פעמי. רגלי כמו פעמי דלים (לעיל כו) : מצור. ענין חוזק ובוא מל' צור : (כו) להשאות. ענין שממון וכן אמש שואה ומשואה (איוב ל) : גלים. הוא כענין תל : נצים. פרחים וכן הנצו הרמונים (ש"ה ו) : (כז) חתו. פחדו ונשברו : ושדמה.

(כח) ושבתך וצאתך ובואך ידעתי. ת"י ומיתבך בעצה ומיפקך לברא לאגחא קרבא ומיתיך לארעא דישראל גלי קדמי כשעלתה מחשבה בלבך ונועצת להחריב את ביתי אני ידעתי: (כט) התרגזך. התרעשך והתגברך עלי: שאננך. כמו ושאונך: חחי. כמין טבעת הוא ותוחבין אותו בשפת בהמה שעסקיה רעים למושכה בו: ומתגי. ת"י זמם והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי הנאקה והוא ששנינו ונאקה בחטם במס' שבת (צ"ע כי מהפסוק נראה להדיא להיפך כי חח בחטם ומתג בשפה): (ל) וזה לך האות. הדבור הזה אינו לסנחריב אלא הנביא אמר לחזקיה והתשובה הזאת תהיה לך לאות להבטחה אחרת הנה החריבו הלגיונות את כל הזרעים וגדעו את כל האילנות והקב"ה מבטיחך שתסתפקו השנה הזאת בספיחי הזרעים שילמחו מאליה': (ל) אכול השנ'. לאכול השנה ספיח: ובשנה השנית שחיס. הן ספיחי גידועי אילנו' כך הוא בסדר עולם אבל יונתן תירגם כתכתין ספיחי ספיחים וזה לך האות כשתראה שיתקיים דברי שישוב סנחריב לארצו ויפול תאמין שתתקיים עוד הבטח' השניי': (לב) קנאת ה' צבאות. שיקנא לשמו ולא מחמת זכות שבידכם למדנו שתמה זכות אבות: (לג) ולא יקדמנה מגן. לא יערוך לפניך מגן כדמתרגם לפני קדם: ולא ישפך עליה סוללה. לא יצבור עליה מליתא. אומר אני הוא ששופכין עפר וצוברין לפני החומה והמגדלות לבנות עליה כרכום: סוללה. פ"ש שסוללים וכובשין אותה במקבות כדי שיתקשה ותרגומו מליתא על שם שעושין לו מתחילה שני מחיצות גדר קני' ושופכין העפר ביניהם וכובשין אותו שם לאחר שמלאו את המחיצות ושמעתי שפותרין אותו זריקת האבנים גדולו' שקורין פורייר"א בלע"ז אבל אין באבנים ל' שפיכה ולא ל' סללה. ואין ל' התרגום נופל על פתרון זה: (לו) ויצא מלאך ה' וגו'. לאחר שהלך ונלחם עם כוש חזר ובא לירושלים ובאותו שעה ויצא מלאך ה' וכך שנויה בסדר עולם הנני נותן בו רוח ושמע שמועה כמה שנאמר וישמע על תרהקה וגו' (לעיל לו) שתף שבנה הסופר וסיעתו והוליכם בזיקים והלך לו לכוש ולקח חמדת כל האוצרות ובא לו לירושלים לקיים מה שנאמר (לקמן מה) יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו זו ירושלים: אחריך ילכו. זה חזקיהו. באותה שעה וישלח את תרתן ואת רב סריס הם הנזכרים בספר (מלכים ב יח) והם המלאכים שנאמר עליהם ששלח אחר השמועה שנא' (לעיל לז) וישלח מלאכים אל חזקיהו ולא הם באו עם רבשקה בשליחות הראשון ועל אותן הספרים הסיבו ישעיהו (שם) בזה לך לעגה לך אותה שעה ויצא מלאך ה' ויכה וגו'. כלם מלכים האשורי כתרים בראשיה' וקטן שבכולם היה שר על שני אלפים שנאמר (לעיל לו) ואתנה לך אלפים סוסים ואיך תשיב את פני פחת אחד וגו' למדנו על קטן שבפחותים שהוא שר על אלפים איש ונפלו הם וגייסותם: (לז) וישב בנינוה. היא ראש המלכות כענין שנאמר (בראשית י) מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה: (לח) בית נסרוך

קָמָה׃ כח וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבוֹאֲךָ
יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי׃ כט יַעַן ד׳
הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי ד׳. ב׳
וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ ג׳. ב׳
וַהֲשִׁיבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּאתָ בָּהּ׃ ג׳
ל וְזֶה־־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה כ״ג ר״פ ו׳ מ״ל ל׳
סָפִיחַ וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית שָׁחִיס וּבַשָּׁנָה
הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ ט׳ מ״ל
כְרָמִים וְאָכוֹל פִּרְיָם׃ לא וְיָסְפָה ואכלו ק׳
פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ
לְמָטָּה וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה׃ לב כִּי
מִירוּשָׁלִַם תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה
מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת
תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃
לג לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־־מֶלֶךְ י״ה בטעם ב׳
אַשּׁוּר לֹא יָבוֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת ט׳ פסוקים לא ולא ולא ולא
וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן
וְלֹא יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה׃ לד בַּדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר־־בָּא בָהּ יָשׁוּב וְאֶל־־הָעִיר ט׳
הַזֹּאת לֹא יָבוֹא נְאֻם־־יְהוָה׃
לה וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ
לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי׃ ט׳ מיחדין
לו וַיֵּצֵא ׀ מַלְאַךְ יְהוָה וַיַּכֶּה בְּמַחֲנֵה
אַשּׁוּר מֵאָה וּשְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף סימן
וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים
מֵתִים׃ לז וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב
מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה׃ לח וַיְהִי
הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית ׀ נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו ב׳ וחסר
וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר בָּנָיו הִכֻּהוּ
בַחֶרֶב וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט ד׳. ג׳ קמצין
וַיִּמְלֹךְ אֵסַר־חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

למהוי שובלין: כח ומתבך
בעיצה ומפקך לברא
לאגחא קרבא ומיתך
לארעא דישראל גלי קדמי
דארגיזתא קדמי גלי:
כט חלף דארגיזתא על
מימרי ואתרגושתך סליקת
לקדמי ואשוי שירין בליסתך
וזמם בספותך ואתיבינך
באורחא דאתיתא בה:
ל ודין לך אתא אכול
בשתא הדא כתין ובשתא
תניתא כתכתין ובשתא
תליתאה זרעו וחצודו וצובו
כרמין ואכולו אבהן:
לא ויספון משזביא דבית
יהודה דאשתארון כאילן
דמשלח שורשוהי מלרע
ומרים נופיה לעילא:
לב ארי מירושלם יפקון
שאר צדיקיא ושיזבת
מקימי אוריתא מטורא
דציון במימרא דיי צבאות
תתעביד דא: לג בכן כדנן
אמר יי על מלכא דאתור
לא יעול לקרתא הדא ולא
יקשית תמן גיר ולא
יקדמיניה בתריסין ולא
יצבור עלה מליתא:
לד באורחא דאתא בה יתוב
ולקרתא הדא לא יעול אמר
יי: לה ואגין על קרתא
הדא למפרקה בדיל מימרי
ובדיל דוד עבדי: לו ונפק
מלאכא דיי וקטל במשרית
אתוראה מאה ותמנן
וחמשא אלפין ואקדימו
בצפרא והא כולהון פגרין
מתין: לז ונטל ואזל ותב
סנחריב מלכא דאתור
ויתב בנינוה: לח והוה הוא סגיד בית נסרוך טעותה ואדרמלך ושראצר בנוהי
קטלוהי בחרבא ואינון אשתיזבו לארעא קרדו ומלך אסרחדון בריה תחותוהי:

ר"ל המדינות והכפרים: (ל) שחיס. ובמלכים סחיש, והענין אחד כמו כשב כסב

ישעיה להשאות גלים: והשיבתיך ג' וסי' והנה אנכי עמך. יען התרגזך דמלכים. וחברו בספרא: השלישי' ט' מ"ל וסי' נמסר בסדר שלח לך: ט' פסוקים אית בהון לא ולא ולא וסי' נמסר לעיל בסיפרא בסוף סי' ה': ולמען ט' מיחדין וסי' ולמען תספר באזני. ולמען ספר שמי. לא בצדקתך ובישר לבבך. ושמרת את חקיו. ולמען תאריכו ימים. ולמען יאריכו ימים דיעקב. ולמען שמך תנחני. ולמען דוד עבדי דוגנתי על העיר. וחברו ולמען ירושלם: אררט ד' ג' קמצין ואחד פתח וסי' במלכים ב' סוף סימן י"ט:

תולדות אהרן

וגנותי. כתובות קי"א: בית נסרוך. סנהדרין לה לו:

מצודת ציון

הוא כמו ושדפ' הנאמר במ"ב כי בומ"ף מתחלף ועניינו לקות הזרע: (כח) התרגזך. ענין תנועה וחרדת המהירות וכן הרגיז ממלכות (לעיל כ"ג): (כט) ושאננך. הוא מל' שאון והמייה: חחי. הוא הטבעת המושם בלחי בהמה שעסקיה רעים למשכה על ידה וכן ונתתי חחים בלחייך (יחזקאל ל"ח): ומתגי. הוא כעין רסן כמו מתג לחמור (משלי כ"ו): (ל) ספיח. הוא הצומח מהגרעין הנופל מאליו כמו ספיח קצירך (ויקרא כ"ה): שחיס. ענינו ספיחי ספיחים. או ספיחי האילנות ואין לו דומה: (לג) יורה. ישליך כמו ירה בים (שמות ט"ו): ולא יקדמנה. לא יערוך לפניה כי התרגום של לפני הוא קדם וכן במה אקדם ה' (מיכה ו'): סללה. הוא צבור העפר ששופכים מול העיר ועולים בה להלחם וכן ושפכו על ירושלים סוללה (ירמיה ו'): (לה) וגנותי. מל' הגנה

מצודת דוד

המה חלושים עד למאד ור"ל הנה אני הוא המתים לפניך את העכו"ם ולא בעוצם ידך נלחם: (כח) ושבתך. ת"י ומיתבך בעצה. ואת התרגזך. וכן את התרגזך אלי ידעתי: (כט) אלי. בא' אלי: ושמתי חחים. ר"ל בע"כ אשיב אותך: (ל) וזה לך האות. אל מול חזקיהו ידבר הנה התשועה הזאת תהיה לך לאות על הבטחה אחרת כי הנה הגליונות החריבו וקלקלו הזרעים וגדעו האילנות והקב"ה מבטיחך לכלכל אתכם בשנה ההיא בספיחי הזרעים: ובשנה השנית שחיס. אולי היתה שנת השמטה והיו אסורים בחרישה וזריעה ולזה נתברכו ספיחי הספיחים: ובשנה השלישית זרעו. ולא תפחדו עוד לצאת השדה מפחד האויב: (לא) שורש למטה. ר"ל יהיו ממולאים בכל טוב כהאילן הנטוע במקום רטוב שמוסיף שורש למטה ומרבה לעשות פרי למעלה: (לב) כי מירושלים וגו'. ר"ל ירושלים תהיה השארית להנצל מיד סנחרב וכן ופליטה מהר ציון וכפל הדבר במ"ש: קנאת ה'. כי יקנא לשמו אשר חרף רבשקה וסנחריב: (לה) למעני. למען כבוד שמי: (לו) ויצא מלאך ה'. לאחר שנלחם בכוש חזר ובא לירושלים ומאז יצא מלאך ה' וגו': וישכימו בבוקר. סנחריב והמעט אשר נשארו חיים: (לז) בנינוה. היא ראש למלכות אשור: (לח) בית נסרוך. נסר מתיבתו

לח

א בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבוֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה׃ ב וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ ג וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל׃ ד וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ לֵאמֹר׃ ה הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת־דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי יוֹסִף עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ ו וּמִכַּף מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת׃ ז וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ ח הִנְנִי מֵשִׁיב אֶת־צֵל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בְמַעֲלוֹת אָחָז בַּשֶּׁמֶשׁ אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת וַתָּשָׁב הַשֶּׁמֶשׁ עֶשֶׂר מַעֲלוֹת בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרָדָה׃

ט מִכְתָּב לְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בַּחֲלֹתוֹ וַיְחִי מֵחָלְיוֹ׃ י אֲנִי אָמַרְתִּי בִּדְמִי יָמַי אֵלֵכָה בְּשַׁעֲרֵי שְׁאוֹל פֻּקַּדְתִּי יֶתֶר שְׁנוֹתָי׃ יא אָמַרְתִּי לֹא־אֶרְאֶה יָהּ יָהּ בְּאֶרֶץ הַחַיִּים לֹא־אַבִּיט אָדָם עוֹד עִם־יוֹשְׁבֵי חָדֶל׃ יב דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֹהֶל

א ביומיא האינון מרע חזקיה לממת ואתא לותיה ישעיה בר אמוץ נביא ואמר ליה כדנן אמר יי פקד על אנש ביתך ארי מאית את ולא תיחי ממרעך: ב ואסחר חזקיהו אפוהי לכותל בית מקדשא וצלי קדם יי: ג ואמר קביל בעותי יי אדכר כען ית די פלחית קדמך בקשוט ובלבב שלם ודתקין בעינך עבדית ובכא חזקיה בכיא סגיאה: ד והוה פתגמי נבואה מן קדם יי עם ישעיה למימר: ה אזיל ותימר לחזקיה כדנן אמר יי אלהיה דדוד אבוך שמיע קדמי צלותך גליא קדמי דמעתך הא אנא מוסיף על יומך חמש עסרי שנין: ו ומיד מלכא דאתור אשיזבינך וית קרתא הדא ואגין על קרתא הדא: ז ודין לך אתא מן קדם יי דיעבד יי ית פתגמא הדין די מליל: ח הא אנא מתיב ית טול אבן שעיא דנחתת במסקנא דאחז שמשא לאחורוהי עסר שען ותב שמשא עסר שען בצורת אבן שעיא דנחתת: ט כתב אודאה על ניסא דאתעביד לחזקיה מלך שבטא דבית יהודה כד מרע ואתסי ממרעיה: י אנא אמרית בדון יומי אהך בתרעי שאול על דכרני לטב אתוסף על שני: יא אמרית לא אתחזי עוד קדם דחילא יי בארעא בית שכינתיה די בה אריכות חיא ולא אפלח קדמוהי עוד בבית מקדשא דמתמן עתיד למפק חדוא לכל יתבי ארעא מלמידר בירושלם קרתא דקודשא מדורי פסק: יב מבני דרי אתנטילו יומי אתקציצו וגלו מני אתכפילו כמשכנא

רשי

נסרוך. נסר מתיבתו של נח כדמפורש באגדת חלק: הכהו בחרב. שאמר אם תציל אותי שלא יהרגוני בני מלכותי שהבאתי בניהם כאן ומהו אקריב שני בני לפניך עמדו והרגוהו: (א) בימים ההם. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום ג' כשעל' בית ה' הוא יום מפלתו של סנחריב והוא י"ט ראשון של פסח: כי מת אתה ולא תחיה. מת אתה בעוה"ז ולא תחיה לעה"ב משום דלא נסבת איתתא כו' כדאיתא בברכות: (ג) אנה ה'. איה רחמנותך: (ה) הנני יוסף. הנני הוא אשר יוסיף על ימיך: (ו) ומכף מלך אשור אצילך. למדנו שלפני מפלת סנחרב חלה: (ז) וזה לך האות. שתתרפא ויתוספו ימיך כמפורש למטה. ובמלכים (ב' כ') שאל לו מה אות כי אעלה: (ח) הנני משיב. אחורנית עשר מעלות את הצל אשר ירדה: צל המעלות. כמין מדרגות עשויות כנגד החמה לבחון בהם שעות היום כעין אורלוגין שעושין האומנין: אשר ירדה. מיהרה לירד ונתקצר היום י' שעות ביום שמת אחז כדי שלא יהו מספידין אותו ועלו עכשיו לאחוריהם ביום שנתרפא חזקיהו ויתוספו על היום י' שעות: (ט) מכתב. ת"י כתב הודאה על ניסא דאיתעבד לחזקיה: (י) אני אמרתי בדמי ימי. כשראיתי ימי בדמי. בשממון וחרישה כמו נדמה כל עם כנען (צפני' א) כלומר כשחליתי אמרתי אלכה בשערי שאול עתה אמות. לפי שעד אותו היום לא נתרפא חולה: פקדתי יתר שנותי. כמו (במדבר לא) לא נפקד ממנו איש נחסרתי שאר שנותי ויונתן תירגם על דוכרני לטב איתוספו על שני נפקדתי לטובה ונתייתרו שנותי: (יא) (תוספות. אמרתי לא אראה יה. לא אשתמש עוד בשם של יה: בארץ החיים. חיים משתמשין בו אבל המתים אינם רשאין שנאמר לא המתים יהללויה חק למתים שאין מזכירין שם בן שתי אותיות לעולם ע"כ): בארץ החיים. בב"ה: לא אביט אדם. חי עוד: עם יושבי חדל. שאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ומנועה מן החיים: (יב) דורי נסע ונגלה מני. בני

דורי

רדק

כבד וכבש שלמה ושמלה: (ט) מכתב. כתב הודאה זו כשנתרפא מחליו ועלה בית ה' אמר הודאה להיות למזכרת על החסד שעשה עמו האל שהוסיף על ימיו ובמלכים ובשמואל פירש ענין תוספת הימים: ויחי. ענין רפואה וכן עד חיותם: (י) אני אמרתי בדמי ימי. בכריתת ימי כי לא היה אלא בן שלשים ותשע שנה, וכן ודמיתי ואמר אוי לי כי נדמתי והדומים להם, ענין כריתה, אמר אני חשבתי כשאמר לי הנביא כי מת אתה ולא תחיה איך אלך בכריתת ימי לקבר טרם זמני ואיך פקדתי יתר שנותי שהיים רוב בני אדם יותר מחמשים שנה ואמרו רז"ל כי מת עד חמשים שנה זו היא מיתת כרת: פקדתי. חסרתי וכן אשה רעותה לא פקדו ולא נפקד ממנו איש והדומים להם ענין חסרון: (יא) אמרתי לא אראה יה. פירש רבינו סעדיה ענין הודאה ונכון הוא כי ראות האל הוא ההודאה והשבח לפניו והתבונן בדרכיו, ואדוני אבי ז"ל פירש לא אראה מעין יה כלומר בית המקדש והנה. הוא פירש מהו לא אראה יה בארץ חיים ר"ל בזה העולם שיש בו ראית הלב וראית העין וראות הלב הוא בלב והוסיף עוד ואמר לא אביט אדם עוד וזהו ראית העין: עם יושבי חדל. עם יושבי העולם שהוא שנקרא חדל והלד כמו כבש וכשב: (יב) דורי. פירוש מגורי וכן מדור באהלי רשע אמרתי כי מגורי בעולם הזה נסע ממני: ונגלה מני. כמו ממני: כאהל רעי. כמו רועה היו"ד תמורת ה"א

אנה ו' כתיב ה' בסוף וסימ' זכר נא את אשר התהלכתי דספרא. וחברו דמלכים. אנה ה' מלטה נפשי. אנה ה' כי אני עבדך. אנה ה' אל נא נאבדה. אנה ה' הלא זה דברי: יוסף ה' כתיב כן חסרים י' וסימ' נמסר לעיל בספרא בסימן כ"ט: אחרנים ז' וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סי' ב': בארץ החיים ג' וסימ' לא אראה יה. אתה מחסי חלקי.

תולדות אהרן חלה חזקיהו. (סנהדרין כח): ויסב חזקיהו. ברכות ה זוהר ויחי ואתחנן (ברכות ח): והטוב בעיניך. זוהר ויחי תרומה: צל המעלות. סנהדרין לו עקידה שער יג: אראה יה. זוהר נח: ישבי חלד. זוהר פקודי:

מצודת ציון

סגנה: (ב) הקיר. הכותל: (ג) אנה. הוא ענין לי' בקשה: (ה) המעלות. המדרגות: (ט) ויחי. ענין רפואה כמו עד חיותם (יהושע ה'): (י) בדמי. ענין כריתה וכן עד אובד נדמה (לעיל ט"ו): פקדתי. ענין חסרון כמו ולא יפקד מושבך (ש"א כ): (יא) חדל. כן נקרא העולם וכן כל יושבי חלד (תהלים מט) כי הוא מתהפך כמו כבש כשב והדומים: (יב) דורי. מל' מדור: נסע. מל' הסעה

מצודת דוד

מתיבתו של נח היה לו לאלוה ובעת אשר השתחוה לה הכוהו בניו: והמה. בני סנחריב אשר הכוהו: לח (א) בימים ההם. אחז"ל שהיו שלשה ימים לפני מפלת סנחריב: למות. ר"ל חולי אנושה ומסוכנת שיש בה כדי למות: לו. היה מלוה על עניני ביתך: (ה) הנני יוסף. הנני הוא אשר יוסיף: (ח) הנני משיב. מעלות היו עשויות מול החמה לבחון בהם שעות היום כי כל שעה ירד הצל מעלה אחת ואמר הנני משיב את הצל עשר מעלות לאחוריו להאריך היום עשר שעות: אשר ירדה. ר"ל את הצל אשר כבר ירדה: במעלות אחז. כי אחז בנה המעלות האלה: בשמש אחורנית. מוסב למעלה לומר בנטיית ניצוץ השמש אשיב הצל אחורנית עשר מעלות: ותשב השמש. ר"ל שכן היה כי שבה ניצוץ השמש עשר מעלות אשר ירדה וא"כ שב גם הצל: (ט) מכתב לחזקיהו. מכתב זה היה לחזקיהו ר"ל הוא כתב הודאה זו: בחלותו. בעבור שהיה חולה ונתרפא מחליו: (י) בדמי ימי. בכריתת ימי אלך אל הקבר: פקדתי. חסרתי שנותי הנשארים עד מלאת השנים הקצובים לרוב בני אדם: (יא) לא אראה יה. עוד לא אסתכל להתבונן במעשה יה ויפרש אחריו לומר לא אסתכל מעשה יה: בארץ החיים. ר"ל בזה העולם כי אמות ואלך ממנה: לא אביט אדם. מעתה לא אביט אותן בני אדם אשר הם עם יושבי חלד ר"ל המתהלכים עם הבריות היושבים בזה העולם: (יב) דורי נסע. מגורי בעוה"ז נסע ונגלה ממני כמו

רֹעִי קִפַּדְתִּי כָאֹרֵג חַיַּי מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי
מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃ יג שִׁוִּיתִי
עַד־בֹּקֶר כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי
מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃ יד כְּסוּס
עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ
עֵינַי לַמָּרוֹם אֲדֹנָי עָשְׁקָה־לִּי עָרְבֵנִי׃
טו מָה־אֲדַבֵּר וְאָמַר־לִי וְהוּא עָשָׂה
אֶדַּדֶּה כָל־שְׁנוֹתַי עַל־מַר נַפְשִׁי׃
טז אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל־בָּהֶן
חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי׃
יז הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר וְאַתָּה
חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי
הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל־חֲטָאָי׃

ס. ל. ל' · ל'. ל' · ל'. ל' · ל' · ג' וכענין · וחד וסוס ועגור. ל' · ל' · ל' · ל'. ל' · ז'. ג' · ל'. ל' · ל'

דְּרָעֵי אִתְקְפָדוּ כִּגְנַל גַּרְדָּאִין חַיַּי מִיקַר מַלְכוּתִי אֲנָא גְּלֵי יְמָמָא וְלֵילְוָתִי שְׁלִימוּ׃ יג נַהֲמִית עַד צַפְרָא כְּאַרְיָא דְנָהִים וְתָבַר גַּרְמֵי חֵיוְתָא כֵּן מִתַּבְּרִין מִן קֳדָם דְּוָנָא כָּל גַּרְמַי יְמָמַי וְלֵילְוָתִי שְׁלִימוּ׃ יד כְּסוּסְיָא דַּאֲחִיד וּמְנַצֵּיף כֵּן נְצִיפַת וְנַהֲמִית כְּיוֹנָה זְקָפִית עֵינַי דַּיְתֵי לִי רְוַח מִן קֳדָם דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא יְיָ קַבֵּיל צְלוֹתִי עֲבֵיד בָּעוּתִי׃ טו מָה אֲמַלֵּיל תּוּשְׁבַּחְתָּא וְאֵימַר קֳדָמוֹהִי וְהוּא אַסְגִּי טַבְוָן לְמֶעְבַּד עִמִּי מָה אֶפְלַח וַאֲשַׁלֵּים קֳדָמוֹהִי כָּל שְׁנַיָּא דְּאוֹסֵיף עַל חַיַּי וְשֵׁיזֵיב מִמְּרִיר נַפְשִׁי׃ טז יְיָ עַל כָּל מֵיתַיָּא אֲמַרְתְּ לְאַחֲיָאָה וּקְדָם כּוּלְהוֹן אַחֵיתָא רוּחִי וְאַחֵיתַנִי וְקַיֵּימְתַּנִי׃ יז הָא לְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא סַגִּי שְׁלָמָא קֳדָמָךְ וְאַתְּ מַיְתֵי מְרִירָא לְרַשִׁיעַיָּא בְּכֵן כַּד יְדַעִית יוֹם מוֹתִי שְׁפָכִית דִּמְעָתִי בִּצְלוֹ קֳדָמָךְ מַר לִי סַגִּי וְאַתְּ אִתְרְעִיתָא בְּחַיַּי בְּדִיל דְּלָא לְחַבָּלָא נַפְשִׁי אֲרֵי אַרְחֵיקְתָּא מִן קֳדָמָךְ כָּל חֲטָאַי

רשי

דורי נסעו ממני . נסעו כמו נסחו כמו כל יסע יתדותיו (לעיל לג) : כאוהל רועי . כאהל רועי בהמה שמסיעו מכאן ותוקעו במקום אחר כשכלה מרעה זה : קפדתי . הכרתי מהר חיי כאורג הממהר לארוג כל זה הייתי סבור . וי"ת כנחל גדודין כנחל המושך בין גדודות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ . ואומר אני שהוא נחל אריג ששמו אורג והוא שאמר (איוב ז) ימי קלו מני ארג חלפו עם אניות אבה (שם ט) : מדלה יבצעני . ת"י מיקר מלכותי אנא גלי סבור הייתי שעתה יבצעני מכל כבודי דלה ל' גובה וכן ודלת ראשך (שיר ז) : מיום ועד לילה תשלימני . כמו מזכר ועד נקבה כלומר מימים ומלילות תכלני וכן תירגם יונתן יממי ולילותי שלימו : (יג) שויתי . עצמי כל הלילה לסבול יסורי חולי ונתגברתי כארי לסבול : כן ישבר כל עצמותי . כמו (שמות א) כן ירבה וכן יפרוץ כל מה שאני מתגבר כן יגבר החולי עלי לשבור כל עצמותי : (יד) כסוס . כמו כסים והוא שם עוף . כסוס עגור . כמו כסוס ועגור . ד"א כעוף זה שתפשוהו בגרונו והוא מצפצף וכן ת"י כסוסיא דאחיד ומנציף : עשקה לי . כמו עשוק אותי לקחני מיד מלאך המות וערבני להנצל ל' ערבות גרנטיא"ה בלע"ז כמו (תהלים קיט) ערוב עבדך לטוב : עשקה לי . עשוק אותי מידו כאשר תאמר רפא נא לה (במדבר יב) רפא אותה : (טו) מה אדבר . שבח וקילוסין לפניו והרי אמר לי נחמות והוא עשאן : אדדה כל שנותי . כמו (ברא' לא) ותדד שנתי אתנודד מכל שנותי לקלס לפניו . וי"ת שנות ל' שנים : על מר נפשי . שהיתה מרה ונחמתני : (טז) ה' עליהם יחיו . וי"ת ה' על כל מיתיא אמרת לאחיאה : ולכל בהן חיי רוחי . וקדם כלהון אחייתא חיי רוחי . ואני אומר לפי פשוטו ה' עליהם על שנותי הנזכרים לעיל . אדדה כל שנותי (ה') שיכן שכנו וחסדו עליהם ואמר לי ע"פ נביאו יחיו : ולכל בהן חיי רוחי . ולכל דבר אשר תלויין בהן חיי רוחי אמר ה' עליהם ויחיו : ותחלימני . ומעתה ידעתי שתחלימני ותחייני : תחלימני . תבריאני ותחזקני כמו (איוב לט) יחלמו בניהם : (יז) הנה לשלום מר לי מר . כשנתבשרתי שלום אף הוא לי מר שהרי תלו לי הרפואה בזכות אחרים כה אמר ה' אלהי דוד אביך (לעיל לז) למעני ולמען דוד עבדי כאן הודעתני שאני חוטא כך פירשו חכמים אבל לפי ישוב המקרא משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מיד סנחריב מר לי מר על חליי שהייתי נטוי למות ולא שמחתי בבשורה ואתה בטובך

רדק

ס"א למ"ד הפעל : ופירוש כמו הרועה שמסיע אהלו ממקום למקום, ונגלה ענין גלות שהוא הטלטול : קפדתי כארג חיי . אמרתי שקפדתי חיי כמו האורג שמקפד היריעה כשנשלמה אריגתה , וקפדתי ענין כריתה , כמו קפדה בא שהוא ענין כריתה . ומה שאמר קפדתי רוצה לומר אני גרמתי בעונותי : מדלה יבצעני . אמרתי כי מחולי זה ימיתני הא-ל. מדלה מחלה כמו מדוע אתה ככה דל בן המלך חולה : יבצעני . ענין פתיחה ותתיכה וכן יתר ידו ויבצעני, ותרגום פתות אותה פתים בצע יתה בצועין : מיום עד לילה תשלימני . ביום החולי אמרתי כי עד לילה תשלימני כלומר תשלים ימי ובאמרו יבצעני ואחר כך אמר ישלימני כן דרך הכתוב לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח כמו שמעו עמים כולם וזולתו : (יג) שויתי עד בקר . שויתי כמו שמתי והנה כשהייתי בערב וראיתי כי לא מתי עדין שמתי זמני עד בקר והנה הלילה חזק חליי עד ששבר החולי כל עצמותי כמו הארי ששובר עצמות החיה הנטרפת בפיו . וחשבתי כי מיום עד סוף הלילה והוא עד הבקר שאמר תשלימני . תשלים זמני ואמות . ויש מפרשים כארי כן ישבר רצוץ עצמות לא שבירתם מפני הקדחת וזהו שאמר כי הארי תקחנו קדחת בכל יום ויש לו רצוץ עצמות : (יד) כסים עגור . חסר וי"ו השמוש . ופירוש כסוס ועגור וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם וסוס הוא עוף והוא נכתב בירמיה ותור וסיס ועגור ותרגם יונתן וכורכיא ובדברי רבותינו ז"ל קם ריש לקיש ולוה ככרוכיא ופירש רש"י שהוא גרוא"ה בלע"ז ועגור תרגם יונתן וסנוניתא והוא סנונית הנזכר בדברי רז"ל . ופירוש רבינו האיי כטאף בערבי והוא שקורין ארונד"א אבל כאן תרגם יונתן כסוס עגור בענין אחר כמשמעו כמו סוס ורוכבו כסוסיא דאחיד ומנציף כן נציפית תרגם עגור כענין לצפוף וענין מנציף כמו הסוך בדברי רז"ל סוס צניף , אמר אני בחליי אצפצף כמו העופות שמצפצפים ואהגה כמו היונה והיא נהמות החולה בחליו : דלו עיני למרום . ומתוך חליי הכבד נשאו עיני למרום לאל שהוא במרום ואמרתי לו ה' עשקה לי תחלתי : ערבני . אתה כמו ערוב עבדך לטוב . ענין הנחה והשקט ויש לפרש עשקה לווי ואע"פ שהעי"ן אינה חטופה אלא נקראת במאריך וכמוהו שמרה נפשי כי חסיד אני וענינו ענין תוספת ויתור וכן בדברי רז"ל עשיק לגבין ושווי לכרסיך . אמר הוסיף לי על ימי וערבני : דלו עיני . ענין הרמה ויש לו חברים בהרש דלה ארוממך ה' כי דליתני והדומה לו וענין הרמת העינים כמו שאמר אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים לפי שהאל נקרא יושב שמים ואע"פ שאין לו מקום כבודו הגדול הוא בשמים : (טו) מה אדבר . מה אוכל לדבר ולשבח לפניו ואמר לי על ידי הנביא שאחיה מחלי זה ואעלה בית ה' ביום השלישי וכן עשה וכן יעשה גם כן בתוספת השנים אין לי לעשות אלא אזכור זה כל שנותי ובדברי זה אודה לאל שהצילני ופירוש אדדה כמו כאשה שמדדה את בנה בדברי רז"ל והוא הנענוע מעט מעט וכן הוא דרך האדם כשזוכר הצרה שעברה עליו ונצול ממנה מנענע בראשו: ופירוש על מר נפשי על מרירות נפשי שהיה לי ונצלתי ממנה : (טז) ה' עליהם יחיו . אמר עתה ידעתי כי עליהם יחיו פירוש עליהם על הימים הקצובים לאדם יוכלו לחיות אם רצונך כמו שאני עושה כי כבר נשלמו ימי הקצובים והוספת עליהם חמשה עשר שנה : ולכל בהן חיי רוחי . לכל אספר ואומר כי בהן בשני התוספת חיי רוחי : ותחלימני והחייני . אני מתחנן לפניך שבאלה השנים שהוספת לי תחלימני ותחייני והוא כפל ענין במלות שונות והוא ענין הבריאות שאהיה בריא באלה השנים : (יז) הנה לשלום . הנה בחליי היה לי מר בעבור שלום שלא היה לי והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' הנה לשלום כאשר הייתי בחצי ימי כי בן תשעה ושלשים שנה היה כשחלה כי אם תתגבר המרה האדומה על האדם לעולם יהיה חולה בנערותו וזקנותו

תמצא בארץ החיים : אדני כ"ב ודי"א בספרא וסי' ושפח אדני קדקד בנות ציון . אם רחץ אדני . יסיר אדני את תפארת . בשנת מות המלך . ואשמע את קול אדני אמר . ואמר עד מתי אדני . לכן יתן אדני הוא . ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה . ולכן הנה אדני מעלה . דבר שלח אדני ביעקב . על כן על בחוריו . והיה כי יבצע . והיה ביום ההוא יוסיף אדני . כי כה אמר אדני דהעמד המצפה . ויקרא אריה . בעוד שנה . יען כי נגש . לחם צר . ביד עבדיך חרפת . כסוס עגור כן אצפצף . אדני עליהם יחיו .

תולדות אהרן מדלה יבצעני . נדרים מ : חיי רוחי . מנחות מד : ותחלימני . ברכות נח : הנה לשלום ברכות יא (סנהדרין כז) :

מצודת דוד

הרועה המסיע אהלו ממקום למקום : קפדתי . בעבור העון כאלו בעצמי כרתי חיי חיש מהר כמו האורג הממהר לכרות היריעה אחר שנשלמ' : מדלה יבצעני . מהחולי הזה ישלים ימי חיי : מיום עד לילה תשלימני . חשבתי אשר מהתחלת היום עד הלילה תשלים ימי חיי כי בודאי אמות במשך זמן היום : (יג) שויתי עד בוקר . ר"ל כשבא הלילה שמתי זמן השלמת חיי עד בוקר : כארי . ר"ל נתחזק חליי עד ששבר החולי את עצמותי כמו הארי המשבר עצמות החיה הנטרפת בפיו : מיום וכו' . ר"ל חשבתי שוב אשר מהתחלת היום עד הלילה תשלים ימי חיי כי אמות במשך זמן היום : (יד) כן אצפצף . מגודל הכאב הייתי מצפצף כעופות והומה כיונה : דלו עיני למרום . הרמו עיני להבים השמימה לעזרתך ואמרתי ה' עשוק ממני החולי הזה והמתק והכשר לי : (טו) מה אדבר . ר"ל הרבה שבח וקילוסין יש לי לדבר כי הוא אמר לי נחמות והוא עשאן : אדדה . לכן אנדד כל השינה לקלס לפניו על נפשי שהיתה מרה ונחם אותה : (טז) ה' עליהם יחיו . על כל המתים גזר ה' שיעמדו בתחיה : ולכל בהן : וראשון שבכולם החיה רוחי כי הייתי קרוב למות : ותחלימני . שלחת לי בריאות ונתת לי החיים : (יז) הנה לשלום . הנה בחליי מה שהייתי מצפה לשלום ולבריאות היה נתוסף לי מר על מר ר"ל כאב על כאב : ואתה . אבל אתה בטובך חשקת נפשי להעלותה משחת המכלה והוא הקבר : כי השלכת . אז במזל מדרך האדם המשליך דבר מה אחורי גוו לבל יראהו ר"ל הסתרת עין מחטאי ומחלת עליהם כי

מצודת ציון

הסעה ועקירה : ונגלה . מל' גלות : מני . ממני : רועי . כמו רועה בה"א : קפדתי . ענין כריתה כמו קפדה בא (יחזקאל ז) : מדלה . ענין חולי וכחישות כמו מדוע אתה ככה דל (ש"ב יג): יבצעני . ענין השלמה כמו כי יבצע ה' (לעיל י): (יג) שויתי . שמתי : (יד) כסוס עגור . כמו כסוס ועגור והם מיני עופות וכן ותור וסיס ועגור (ירמיה ח) : אצפצף . ענין השמעת קול עופות : אהגה . כן נקרא המיית היונה כמו וכיונה הגה נהגה (לקמן נט): דלו . ענין הרמה כמו ארוממך ה' כי דליתני (תהלים ל) : עשקה . ענין לקיחה וחטיפה ואמר בלשון שאלה : ערבני . היטב והכשר לי וכן ערוב עבדך לטוב (שם קיט) והוא מענין מתיקות כמו ושנתי ערבה לי (ירמיה לא) : (טו) מה אדבר. מלת מה יורה על הרבוי וכן מה רב טובך (תהלים לא) : אדדה. מלשון נדידה : שנותי . מל' שינה : (טז) ותחלימני . ענין בריאות וחוזק כמו יחלמו בניהם (איוב לט) : (יז) חשקת . מל' חשק ואהבה : משחת . הוא בור הקבר : בלי . מל' בליה ורקבון :

יח כִּי לֹא שְׁאוֹל תּוֹדֶךָּ מָוֶת יְהַלְלֶךָּ לֹא־יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי־בוֹר אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ יט חַי חַי הוּא יוֹדֶךָ כָּמוֹנִי הַיּוֹם אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ כ יְהוָה לְהוֹשִׁיעֵנִי וּנְגִנוֹתַי נְנַגֵּן כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ עַל־בֵּית יְהוָה׃ כא וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ יִשְׂאוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים וְיִמְרְחוּ עַל־הַשְּׁחִין וְיֶחִי׃ כב וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מָה אוֹת כִּי אֶעֱלֶה בֵּית יְהוָה׃

לט א בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח מְרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ וַיִּשְׁמַע כִּי חָלָה וַיֶּחֱזָק׃ ב וַיִּשְׂמַח עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֵת ׀ הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב וְאֵת כָּל־בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ ג וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה אָמְרוּ ׀ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ

ותאמר ציון עזבני ה': ומאין ח' וסי' נמסר בספר יהושע סי' ט':

חֲטָאָי׃ יח אֲרֵי לָא דִבְשְׁאוֹל מוֹדַן קֳדָמָךְ מֵיתַיָא לָא מְשַׁבְּחִין לָךְ לָא מְסַבְּרִין נָחְתֵי גוֹב בֵּית אֲבַדְנָא לְפוּרְקָנָךְ׃ יט דְחַי חַי יוֹדֵי קֳדָמָךְ כְּוָתִי יוֹמָא הָדֵין אֲבָהָן לִבְנֵיהוֹן יְחַוּוֹן גְבוּרְתָיךְ וְיוֹדוּן לְמֵימַר דְכָל אִלֵין קְשׁוֹט׃ כ יְיָ לְמִפְרְקָנָא אֲמַר יְיָ וְנִגּוּן תּוּשְׁבְּחָתֵיהּ נְנַגֵּן כָּל יוֹמֵי חַיָנָא עַל בֵּית מַקְדְשָׁא דַייָ׃ כא וַאֲמַר יְשַׁעְיָהוּ יִסְבוּן דְבֵילַת תְּאֵנִין וְיִשְׁוַרְטוּן עַל שִׁיחְנָא וְאִתַּסֵי׃ כב וַאֲמַר חִזְקִיָה מָה אָת אֲרֵי אֶסַק לְבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ׃

א בְּעִידָנָא הַהִיא שְׁלַח מְרוֹדַךְ בַּלְאֲדָן בַּר בַּלְאֲדָן מַלְכָּא דְבָבֶל אִיגְרִין וְקוּרְבָּנִין לְוַת חִזְקִיָה כַּד שְׁמַע אֲרֵי מְרַע וְאִתַּסֵי׃ ב וַחֲדִי עֲלֵיהוֹן חִזְקִיָה וְאַחֲזִינוּן יָת בֵּית גִנְזוֹהִי יָת כַּסְפָּא וְיָת דַהֲבָא וְיָת בּוּסְמַנָא וְיָת מִשְׁחָא טָבָא וְיָת כָּל בֵּית מָנוֹהִי וְיָת כָּל דְאִישְׁתְּכַח בְּגִנְזוֹהִי לָא הֲוָה מִדַעַם דְלָא אַחֲזִינוּן חִזְקִיָהוּ בְּבֵיתֵיהּ וּבְכָל שׁוּלְטָנֵיהּ׃ ג וַאֲתָא יְשַׁעְיָה נְבִיָא לְוַת מַלְכָּא חִזְקִיָה וַאֲמַר לֵיהּ מָה אֲמַרוּ גֻבְרַיָא הָאִלֵין וּמְנַן אֲתוֹ לְוָתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָה מֵאַרְעָא רְחִיקָא אֲתוֹ

תולדות אהרן שלח מרודך. יבמות סב סנהדרין נו (יבמות ד): ביה נכאת. סנהדרין קד:

רשי

חשקת נפשי מבלי רדת שחת: (יח) כי לא שאול תודך. אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על הנס של מפלת סנחרב ולא הייתי סיבר אל אמתת הבטחון שהבטחתני עליו: (יט) חי חי. לשון בני אדם חיים כלומר כשיש בני אדם חיים בעולם זה חי וזה חי יוצאת ההודאה מביניהם: יודיע. אשיספ"ר בלע"ז (ס"א חי חי אתה חי ונאה להודות לחי): אל אמתך. האב מודיע ומכוין דעת בנו אל אמיתך להאמין בך: (כא) דבלת תאנים. דבלת העשויה מתאנים כשהן לחין קרויין תאנים וכשנדרכין בעיגול קרויין דבלה: וימרחו. ויחליקוה לדבקה על השחין וגם בתוך נס היה שאף בשר חי שנותנין עליו דבלה מסריח אלא הקב"ה נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל ומרפא: מה אות. מה טוב ומה נאה אות זה הניתן לי אשר אעלה בית ה': (א) וישמ' כי חלה ויחזק. היה למוד לאכול בשלש שעות ויישן עד ט' כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו כשעמד משנתו בט' שעות מצא שהוא שחרית בקש להרוג את כל עבדיו אמר הנחתם אותי ישן יומם ולילה עד הבקר אמרו לו גלגל חמה הוא שחזר אמר להם ומי החזירו אמרו לו אלוהו של חזקיהו כו' כדאיתא בתנחומא ובפסיקתא: (ב) בית נכתה. בית גנזיו של בשמים כמו (בראשית לז) נכאת וצרי ולוט: ואת שמן הטוב. יש פותרים שמן המשחה. וי"א הוא שמן אפרסמון שהיה מצוי בא"י והוא פנג האמור ביחזקאל (כז) יהוד' וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג וראיתי בספר יוסיפון שהוא אפרסמון וגדל ביריחו לכך נקרא יריחו על שם הריח: לא היה דבר. אף ס"ת: (ג) מארץ רחוקה באו אלי. זה אחד משלשה בני אדם שבדקן המקו' קין וחזקיהו ובלעם חזקיהו היה לו להשיב אתה נביאו של מקום ולי אתה שואל התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוקה באו אלי לפיכך נענש ועל ששמח עליהן והאכילן על שלחנו וכן בלעם שאמר לו מי האנשים האלה עמך והשיב ואמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי (במדבר כב) וכן קין שאמר לו אי הבל אחיך (בראש' יד) הי' לו לומ' רבש"ע

רדק

יחיה בשלום בזקנותו והפך זה אם תתגבר החליה והנה אמלטיים בנות שלום: ואתה חשקת נפשי משחת בלי. חשקת גבי להצילה משחת הבליה, והוא הקבר שגופו של אדם בלה בו: כי השלכת. ואע"פ שהייתי חייב לפי עונותי וחטאי אתה השלכתם אחרי גוך, דרך משל כאדם המשליך הדבר אחרי גוו שלא יראה אותו: (יח) כי לא שאול תודך.. והנה ושלש הענין במלות שונות לחזק הענין, אמר טוב הוא שתחיה בני אדם בזעקם לפניך בצרתם ממיתה כי יודוך בחייה' ולא יודוך במיתתם ועל הגוף אמר כי הוא מת לא על הנשמה שתחיה אחר מיתת הגוף: מות. ולא מות ולא שוכב עומד במקום שנים וכמוהו רבים: לא ישברו. הגופות שהם יורדי בור לא ישברו אל אמתך לספרה ולהגידה כמו שהחיים עושים ואין זה כנגד תחיית המתים כי הוא אינו מדבר אלא על הגופות בעודם בקבר ולא כל הגופו' יחיו ויעמדו מן הקבר: (יט) חי חי. כל חי וחי יודוך כמוני היום ואם הייתי מת לא הייתי מודה לך הודאת הפה כמו שאני עושה עתה ועוד אב לבנים יודיע אל אמתך אם לא היו לו בנים והחיה ויהיו לו בנים ויודיע אמתך כמו שאעשה אני ואף אם יהיו לו בנים כל זמן שיחיה עמהם ילמדם ויודיעם אם כן הוא טוב שתאריך לאדם ואם חלה שתרפאהו מחליו ויודה לך הטובה שעשית לו ויודיע לבניו אחריו וכן אמרו רז"ל כי לא היו בנים לחזקיהו אלא עד אחר חליו ואע"פ שההודאה וההודעה לא תועיל לו ולא תסכן כמו שאמר אם צדקת מה תתן לו אף על פי כן אחר שהוא רוצה וברא בני אדם אם כן הוא רוצה בקיומם ובלכתם בדרך טובה ושיהיה בהם דעת להבין בחסדי הבורא ולהודות לפניו עליהם כי זה מהדרך הטובה ובאשר לכם נכון הוא מסייע אותם ועוזרם בזה: אל אמתך. כמו את אמתך וכן יבא את במקום אל כמו והראה את הכהן והדומים לו וכן יבא אל במקום את כמו אספרה אל חק וירדפו אל מדין או פירוש יודיעם הדרך שיביאם אל אמתך והחסד שעושה האל עם בני אדם אמת הוא מצד עצמו כי הוא רב חסד וזהו מדרכיו אם כן הוא אמת ונראה כי יונתן תרגם אל זה כמו בנר"י כמו האראות האל שתרגם אבהן לבנן יחוון גבורתך ויודון למימר דכל אילן קשוט וכן פירש הרב רבי אברהם אבן עזרא וזהו לשון פירושו אב לבני' יודיע אלה האמונות ואני תמה בזה כי לא ראיתי בשום ספר אלא אל נקוד סגול וסמוך במקום עם אמתך כמו האחר. והמסרה אל אמתך שנים והם אלה השנים אשר הם בפסוק כי לא שאול תודך ובפסוק חי חי: (כ) ה' להושיעני. ה' אמר להושיעני מן החלי וכן עשה שהושיעני וכמו למ"ד להרגו בערמה לשכב את בת יעקב והדומים להם: ונגינותי ננגן. ועל הישועה שהושיעני אודה לפניו תמיד וננגן אני וחברי בנגינותי שחברתי על הישועה כל ימי חיינו ננגן אותה: ועל בית ה'. כמו בבית ה' כי יבא על בענין בי"ת השמוש כמו ועל חרבך תחיה שהוא כמו בחרבך ונחת אותם על סל אחד כמו בכל המלט על נפשך כמו בנפשך: (כא) ויאמר ישעיהו. זה הפסוק שאחריו אינם מהמכתב ולא מצאתי להם טעם למה נכתבו הנה אחר המכתב, כי משפטם למעלה אחר וגנותי על העיר הזאת וכן הם בספר מלכים: דבלת תאנים. וזה היה נס בתוך נס כי התאנים מזיקים לשחין: וימרחו. ענין חבישה וחתול: ויחי. וירפא כמו עד חיותם: (כב) ויאמר חזקיהו. מה שאמר למעלה שאמר ישעיהו וזה לך האות חזקיהו שאלו מישעיהו ואמר לו מה אות כי אעלה בית ה' רוצה לומר שארפא ואעלה בית ה' כמו שאתה אומר: (א) בעת ההיא. גם זו הפרשה פירשתיה בספר

מצודת ציון

גוך. גופך כמו גוי נתתי למכים (לקמן נ): (יח) ישברו. ענין תקוה כמו עיני כל אליך ישברו (תהלים קמה): (יט) אל אמתך. את אמתך וכן וירדפו אל מדין (שופטים ז): (כ) ונגינותי. מל' נגון וזמר: על בית. כמו בבי"ת על במקום בי"ת וכן עמדתם על חרבכם (יחזקאל לג): (כא) ישאו. יקחו: דבלת תאנים, התיכה תאנים יבשות כנדרסות יחד עד שנעשה גוף אחד וכן ויתנו לו פלח דבלה (ש"א ל): וימרחו. ענין טיחה וכדרך המתחבשת ובדרז"ל מפני שהוא ממרח (שבת קיו): השחין, מין נגע שנתלה על ידם וכן שחין אבעבועות (שמות ט): ויחי. ענין רפואה: (כב) מה אות. מלת מה יורה על גודל הדבר וחשיבותו: (ב) נכתה. ענין אוצר נחמד וכן נכאת וצרי (בראשית לז) שר"ל דברים נחמדים:

ומאין

מצודת דוד

(יח) כי לא שאול תודך. מי שהוא בשאול אינו מודה לך ר"ל אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על מפלת סנחריב: מות יהללך. אנשי מות לא יהללך ומלת לא משמשת בשתים וכפל הדבר במ"ש: לא ישברו. האנשים אשר כבר ירדו אל הבור לא יקוו שתאמת להם הבטחתך כי אין להם תועלה בעניני זה העולם ור"ל אם כבר הייתי מת לא הייתי מקוה עוד על מפלת סנחריב כאשר הבטחת: (יט) חי חי. כל חי חי הוא יודך: כמוני היום. כאשר אני היום בחיים ומודה לך: אב לבנים. כל אב מלמד לבניו ומודיעם אמתך וכאומר הנה כמו כן אעשה גם אני כשאחיה ואוליד בנים אלמדם ואודיעם אמתך: (כ) ה' להושיעני. ר"ל ה' אמר להושיעני מהחלי וכן עשה ודוגמתו להרגו בערמה (שמות כא) ור"ל שחשב להרגו וכן עשה: ונגינותי ננגן. נגינת השבח הזה אנגנה אני והמשוררים בבית ה' כל ימי חיינו: (כא) ישאו. יקחו תתיכה מתאנים דרוסות להניח מחבושת על השחין וירפא: (כב) מה אות. מה טוב ומה נאה האות הנפלא הזה אשר נרפאתי ואוכל לעלות לבית ה': לט (א) וישמע. ר"ל על כי שמע שחלה ונתרפא לכן שלח לו ספרים ומנחה דרך אהבה ובד"ה נאמר

בשלח

הלא כל הנסתרו' גלויו' לך כו' כדאית' בתנחומ': (ו) לא יותר דבר. מדה כנגד מדה כנגד לא היה דבר: (ז) ומבניך. הם חנניה מישאל ועזריה: (ח) טוב דבר ה'. מאחר שבימי יהיה שלום: (א) נחמו נחמו. חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמו' הפסיק פרשה זו בינים לבין הפורענו' נחמו אתם נביאי נחמו את עמי: (ב) כי מלאה צבאה. ת"י עתידה דתיתמלי מעם גלוותהא כמו כי מלאה מצבאה ויש פותרין צבאה כמו (איוב ז) הלא צבא לאנוש עלי ארץ: נרצה. נתפייס: כי לקחה וגו'. ארי קבילת כס תנחומין מן קדם ה' כאילו לקת על חד תרין בכל חטאתהא ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים וא"ת היאך מדתו של הקב"ה לשלם לאדם כפלים בחטאו מצינו מקרא מלא (ירמיה טז) ושלמתי ראשונה משנה עוונם וחטאתם: (ג) קול. רוח הקדש קורא במדבר פנו דרך ה'. דרך ירושלים לשוב גליותיה לתוכה: (ד) כל גיא ינשא. והר ישפל הרי דרך חלקה ושוה ונוחה: והרכסים. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולהעלות (הרכסים מתורגם גדודים ל' גובה כמו גדודי הנהר): הרכסים. כמו וירכסו את החשן (שמות כח): לבקעה. קנפניא בלע"ז ארץ חלקה ושוה: (ו) קול. מאת הקב"ה אומר אלי קרא: ואמר. רוחי אליו מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל הבש' חציר כל המגביהי' תהפך גדולתם ותהיה כחציר. (ד"א כל הבשר חציר) סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר ימולל ויבש ואין לסמוך עליו שאין בידו לקיים שמא ימות שכשיבש חציר נבל ציץ כן כשמת האדם בטלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקיים ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי בשרי מבשרת ציון כי

רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי מִבָּבֶל׃ ד וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הִרְאִיתִים בְּאוֹצְרֹתָי׃ ה וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת׃ ו הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא ׀ כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה בָּבֶל לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר יְהוָה׃ ז וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ח וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ טוֹב דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַיֹּאמֶר כִּי יִהְיֶה שָׁלוֹם וֶאֱמֶת בְּיָמָי׃

מ א נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃ ב דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַ͏ִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֺנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ ג קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃ ד כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃ ה וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ ו קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־

לְוָתִי מִבָּבֶל׃ ד וַאֲמַר מָה חֲזוֹ בְּבֵיתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָּה יָת כָּל דִּי בְּבֵיתִי חֲזוֹ לָא הֲוָה מִדַּעַם דְּלָא אַחֲזֵיתִינוּן בְּגִנְזַי׃ ה וַאֲמַר יְשַׁעְיָה לְחִזְקִיָּה קַבֵּיל פִּתְגָמָא דַּייָ צְבָאוֹת׃ ו הָא יוֹמַיָּא אָתַן וְיִתְנַטֵּיל כָּל דִּי בְּבֵיתָךְ וְדִי גְנַזוּ אֲבָהָתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין וְיִתּוֹבַל לְבָבֶל לָא יִשְׁתָּאַר מִדַּעַם אֲמַר יְיָ׃ ז וּמִבְּנָךְ דְּיִפְּקוּן מִנָּךְ דְּתוֹלִיד יִדַּבְּרוּן וִיהוֹן רַבְרְבִין בְּהֵיכְלָא מַלְכָּא דְבָבֶל׃ ח וַאֲמַר חִזְקִיָּהוּ לִישַׁעְיָה תַּקִּין פִּתְגָמָא דַּייָ דְּמַלֵּילְתָּא וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי שְׁלָם וּקְשׁוֹט בְּיוֹמָי׃ א נְבִיַּיָא אִתְנַבִּיאוּ תַּנְחוּמִין עַל עַמִּי אֲמַר אֱלָהֲכוֹן׃ ב מַלִּילוּ עַל לִבָּא דִּירוּשְׁלֵם וְאִתְנַבּוּ עֲלַהּ אֲרֵי עֲתִידָא דְּתִתְמְלֵי מֵעַם גָּלְוָתַהָא אֲרֵי אִשְׁתְּבִיקוּ לַהּ חוֹבָהָא אֲרֵי קַבִּילַת כָּס תַּנְחוּמִין מִקֳּדָם יְיָ כְּאִלּוּ לְקַת עַל חַד תְּרֵין בְּכָל חַטָּאתַהָא׃ ג קָל דְּמַכְלֵי בְּמַדְבְּרָא פַּנּוּ אוֹרַח מִן קֳדָם עַמָּא דַּייָ כְּבִישׁוּ בְמֵישְׁרָא כִּבְשִׁין קֳדָם כְּנִשְׁתָּא דֶאֱלָהָנָא׃ ד כָּל חֵילַיָּא יְרָאמוּן וְכָל טוּר וְרָמָא יִמְאֲכוּן וִיהֵי כַפְלָא לְמֵישְׁרָא וּבֵית גְּדוּדִין לְבִקְעָא׃ ה וְיִתְגְּלֵי יְקָרָא דַּייָ וְיֶחֱזוֹן כָּל בְּנֵי בִשְׂרָא כַּחֲדָא אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּייָ גְּזַר כֵּן׃ ו קָל דְּאָמַר אִתְנַבֵּי וּמְתִיב וַאֲמַר מָה אִתְנַבֵּי כָּל רַשִׁיעַיָּא כְּעִשְׂבָּא

בספר מלכים באר היטב: (א) נחמו נחמו. כל אלה הנחמות עתידה לימות המשיח והכפל לחזק תרגם יונתן נבייא אתנביאו תנחומין על עמי אמר אלהכון, נחמו וכן דברו כמו שפירשנו בפסוק חזקו ידים רפות. צבאה, זמנה, וכן הלא צבא לאנוש עלי הארץ, ופירוש כי מלאה כי השלימה שם ומנה רוצה לומר זמן שהיה לה להיות בגלות, ויונתן תרגם ארי עתידה דתתמלי מעם גלותהא תרגום צבאה כמשמעה מן לצבא צבא; (ב) כי נרצה עונה, השלים ענשה כמו אז תרצה הארץ את שבתותיה וכן עונה ענשה כמו כי לא שלם עון האמורי וגומר וי"ת אשתביקו לה חובהא: כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. הכפל יוכל להיות פעמים שתים או יותר כמו ותכפל חרב שלישתה ר"ל שלש פעמים תכפל ובאמרו כפלים ר"ל שתים וזהו אומר על שתי גליות שגלו ישראל גלות בבל וזה הגלות ולמה היה זה בעבור כל חטאתיה, והחכם ר' אברהם א"ע פי' כפלים מגרו' שלקח כל גוי, והאו"ל פירש כפלים עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר ירמיהו הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וי"ת ארי קבלת כס תנחומין מן קדם ה' כאלו לקת על חד תרין בכל חטאתהא: (ג) קול קורא. כאלו קול קורא, וטעם פנו ישרו, כי ימצאו במדבר ובערבה דרך סלולה כאלו פנו וישרו אותה להם בני אדם וטעם לאלהינו כי הוא מנהיג זה העם היוצא מהגלות: (ד) כל גיא. כל זה דרך משל כי העליה בהרים והירידה תיגע הולכי דרכים והם לא ייגעו ולא ייעפו, והעקוב הוא הדרך המעוות והרכסי' גבשושית הדרכים כי הוא ענין גבהות וכן מרוכסי איש: (ה) ונגלה. אז כשיצאו מהגלות ביד רמה וימצאו אפי' במדבר מים וכל צרכם כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו אז יגלה כבוד ה' לעיני כל העמים: וראו כל בשר. ידעו כל בני אדם כי פי ה' דבר כלו' ידעו אז כי הנחמות האלה שדברו הנביאים על פי ה' דברו מה שדברו כשיראו שיתקיימו הנביאות, וראו ענין ידיעה והבנה ר"ל ראות הלב כמו ולבי ראה הרבה והדומים לו: (ו) קול אומר קרא. כאלו קול קורא או פירושו קול נבואה קורא לנביא קרא ואמר הנביא מה אקרא ויאמר לו הקול קרא ואמור כי כל הבשר חציר ר"ל על הגוים שיבאו עם גוג ומגוג שימותו רובם ומה שאמר כל הבשר הוא דרך הפלגה כמו וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו ומש"א וכל חסדו אפי' עשו החסדים הרבה לא יזכרו להם כי עונותיהם רבים ועוד שהרעו לישראל ויקבלו ענשם, והמשילם לחציר ולציץ השדה שהם יבשים במהרה ובלין

באצרתי ג' חס' וסי' נמסר בסדר האזינו ובמלבים חלק ב' סי' ב': יקחו ו' בקריאה יקמצין וסי' נמסר בריש סדר אמר אל הכהנים: פנו ג' בקריאה וסי' קול קורא במדבר פנו דרך. ואמר סלו סלו פנו דרך. פנו דרך העם: כי פי ה' דבר ג' דסמיכי בקריאה וסי' אם תאבו ושמעתם טוב. ונגלת כבוד ה' וראו. אז תתענג על ה':

תולדות אהרן ימים באים. ונשא מקץ: יותר דבר. (תהלים מט): נחמו. עקידה שער פח: לב ירושלים. (ברכות ח): כי לקחה. עקידה שער לג: גיא ינשא. עירובין נד נדרים נה (עירובין כח):

מצודת דוד

שאלה לדרוש המופת הנעשה בחליו: (ב) עליהם. על בואם: (ו) ונשא. יהיה נשא ונלקח: ואשר אצרו. אשר טמנו באוצר: לא יותר דבר. מכל אשר בביתך: (ז) ומבניך. הם דניאל חנניה מישאל ועזריה: אשר יצאו וכו'. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המקרא: (ח) טוב דבר ה'. טוב הדבר בעיני ופי' דבריו ואמר הואיל ויהיה בימי שלום וה' יאמת לי הבטחתי איני חושש במה שיהיה אחרי מותי:

מ (א) נחמו נחמו. אלהיכם יאמר אל הנביאים נחמו את עמי וכפל המלה יורה על החוזק: (ב) על לב. דברים המקובלין על הלב: וקראו עליה. אמרו לה אשר מלאה ונשלמה זמן גלותה: כי נרצה. נתפייס עונה ר"ל נתכפר עונה: כי לקחה. כי כבר לקחה תשלומין מיד ה': כפלים. ר"ל שתי גליות גלות בבל וגלות ראמולוס: בכל חטאתיה. בעבור כל חטאתיה: (ג) קול קורא. כאלו קול מכריז ואומר פנו במדבר דרך ה' להשיב בו בני הגולה: ישרו בערבה. עשו בערבה דרך ישר לאלהינו כי הוא ילך לפניהם: (ד) כל גיא. כל עמק ירומם וכל ההרים ישפלו להיות הדרך ישר ושוה: העקוב. דרך המעוות יהיה מישור: והרכסים. מקומות הגבוהות יהיו בקעה: (ה) ונגלה. אז יגלה כבוד ה' וכולם יראו כי פי ה' דבר הנחמות האלו הואיל ונתקיימו: (ו) קול אומר קרא. קול נבואה אומר להנביא קרא והכרז דברים: ואמר. כאלו הנביא שואל מה אקרא והקול הנבואה משיבו קרא לאמר כל הבשר חציר ר"ל כל העמים שיבואו עם גוג ירושלים למלחמה יבולו ויכמשו כחציר

מצודת ציון

(ג) ומאין. ומאיזה מקום: (ז) סריסים. שרים וממונים: (ב) צבאה. ענינו זמן קצוב וכן הלא צבא לאנוש (איוב ז): נרצה. מל' רצוי ופיוס: (ג) פנו. ענין הסרת המכשול וכן ואנכי פניתי הבית (בראשית כד): ישרו. מל' ישר ושוה: בערבה. ענינו כמו מדבר: מסלה. דרך כבושה: (ד) גיא. עמק: העקוב. ענין עקום ועוות כמו עקוב הלב (ירמיה יז): למישור. מל' ישר ושוה: והרכסים. ענין גבהות וכן מרכסי איש (תהלים לא) ופי' מגאות האיש ומגבהותו.

חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ ז יָבֵשׁ חָצִיר ג' רפין
נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ ל'
אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ ח יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל י"ה
צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃ ל'
ט עַל הַר־גָּבֹהַּ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת ג' בפסק ד' דגש
צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת ב'
יְרוּשָׁלִָם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי
לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ י הִנֵּה
אֲדֹנָי יְהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה ל'
לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃
יא כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ ב'
טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ ל' וחד כטלאים
יב מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם ס' ב'
בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ ג' . ל' ל' וחס'
וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת ב'
בְּמֹאזְנָיִם׃ יג מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ
יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ יד אֶת־ ב'
מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח ב' בפסוק
מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ

כעשבא וכל תוקפהון
כמוצא דחקלא : ז יביש
עשבא נתר נציה ארי רוחא
מן קדם יי נשבת ביה בכן
כעשבא חשיבין רשיעיא
בעמא : ח מיתו רשיעיא
אבדו עשתונוהי ופתגמא
דאלהנא קים לעלמין :
ט על טור רם סקו לכון
נביא די מבשרין לציון
ארימו בחילא קלכון די
מבשרין לירושלם ארימו
לא תדחלון אמרו לקרויא
דבית יהודה אתגליאת
מלכותא דאלהכון : י הא
יי אלהים בתקוף מתגלי
ותקוף דרע גבורתיה שלטא
קדמוהי הא אגר עבדי
מימריה עמיה דכל
עובדיהון גלן קדמוהי :
יא כרעיא דעדריה רעי
בדרעיה מכניש אמרין
ובחיניה מסובר רביבין
מיניקתא בניח מדבר : יב מן
אמר אלין קים אמר ועבד
דכל מי עלמא חשיבין קדמוהי כטפא בשועלא ומשחת שמיא כאלו בזירתא
מתקנין ועפרא דארעא כאלו במכילא אתכל וטוריא כאלו מתקל תקילין
ורמתא כד במוזניא : יג מן תקין ית רוח קודשא בפום כל נביא הלא יי
וצדיקיא עבדי מימריה פתגמי רעותיה הודעינון : יד להון דבעון מן קדמוהי
אסבר חוכמא ואלפינון אורח דדין ויהב לבניהון

כי מפי החי לעולם הוא הבטחת הבשורה : וכל חסדו כציץ השדה. כי חסד וגו' חטאת (משלי יד) : (ז) נבל . כמש : (ט) מבשרת ציון . נביאה דמבשרין לציון ובמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר (לקמן נב) זכו קל כזכר לא זכו את כנקבה ומאחר פעמיו עד הקץ : (י) בחזק יבוא . על הבבליים לפרע : הנה שכרו אתו . מזומן אתו לצדיקים : ופעולתו . שכר פעולה שעליו ליתן להם : (יא) כרועה. אשר עדרו ירעה בזרועו מקבץ טלאים ובחיקו נושאם : עלות ינהל . מיניקתא בניח מדבר . האמן המניקות : ינהל . כמו מנהל : (יב) מי מדד וגו' . כל זה היה בו כח לעשות וכ"ש שיש בו כח לשמור הבטחות הללו : בשעלו. בהליכתו שנא' דרכת בים סוסיך (חבקוק ג) . בשעלו כמו (במדבר כב) במשעול הכרמים שביל. ד"א שעל שם כלי הוא וכן בשעלי שעורים (יחזקאל יג) : תכן . אמולאי"ר בלע"ז ל' מדה ומנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה) : וכל בשליש. ומדד בשלישיו' שליש מדבר שליש ישוב שליש ימי' ונהרות. ל"א בשליש מגודל עד אמה שלישי לאצבעות . ומנחם פי' שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שליש (תהלים פ) : ושקל בפלס הרים. הכל לפי הארץ הר כבד תקע בארץ קשה והקלים בארץ רכה : (יג) מי תכן . את רוח הקודש בפי הנביאים ה' תכנו ובדאי הוא להאמן : ואיש עצתו יודיענו. רוחו כן ת"י ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקרא מי תכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב"ה עצה : (יד) את מי נועץ ויבינהו . את מי מן העכו"ם נועץ כמו שנועץ עם הנביאי' כמו שנא' באברהם וה' אמר המכסה אני מאברהם (בראשית כו) וגו' : ויבינהו וילמדהו בארח משפט . את מי מן העכו"ם עשה כן שלמדו חכמה כמו שעשה לאברהם שנתן לב להכירו מאליו ולהבין בתורה שנא' וישמור משמרתי ואומר
למען

והצין נובל גם כן ברוח הנושבת : (ז) יבש. עבר במקום עתיד כמנהג ובדברי הנבואה ברוב : (ח) יבש. כפל עוד הענין לחוק הענין : ודבר אלהינו, שדבר על יד נביאיו : (ט) על הר גבוה . דרך משל כי מי שרוצה להשמיע קולו עולה במקום גבוה ולפי שירושלם היא עיקר ארץ ישראל וכן ציון כי שתיהן עיר אחת לפיכך שם אותן בדברי הנבואה. כאלו הן מבשרות שאר הערים . ופירוש מבשרת ציון את ציון המבשרת וכן מבשרת ירושלם : אל תיראי. אל תפחדי מלבשר ולאמר לערי יהודה הנה אלהיכם כי על כל פנים יבא ר"ל כבודו שישוב לירושלם ומה שזכר יהודה בעבור ירושלם ועוד כי המלכות ליהודה : (י) הנה ה' בחזק יבא . כיד חזק כי לא יצטרך ליד אחרת אלא ידו החוקה : וזרועו משלה לו . ר"ל לעצמו היא תעמוד לו למשול בעמים . ותואר היד בחזק שהוא לשון זכר כי ימצא לשון זכר כמו והנה בו מגלת ספר : שכרו . שיתן לבוטחים בו בגלות : ופעלתו . שכר פעלה לפעלי אמת והנה היא פעלתו ופעלתם וכן נסכתי מלכי , לכי מקדש בבית תפלתי שמעתי את תפלתך והדומים להם וחסרון שכר מפעלתו כמו לא תלין פעלת שכיר ר"ל שכר פעלת שכיר : (יא) כרעה עדרו . כמו רועה טוב שירעה עדרו שיקבץ הטלאים הקטנים שלא יוכלו עדין ללכת כשאר הבהמות ויקבצם מזה אחד ומזה אחד וישאם בחיקו והעלות. שהן אמותיהן ינהל לאטם ולא ידפקם כך הקב"ה ינהל את ישראל מהגלות לאטם ויסמוך כל חולה וכל נשבר . ונקראו האמות עלות על שם בניהם שהם קטנים כמו עול ימים שהם נסמכים לאמותיהם לינק וא"א ז"ל דקדק במלת עדרו שהעדר שהוא שלו חומל עליו יותר מן העדר שישמור בשכירות : (יב) מי מדד. אמר לא יתמהו הגוים אם אוציא ישראל מעבדותם שעמדו ברשותם כמה שנים כי מי שברא העולם מאין יוכל לעשות זה לפיכך אמר מי מדד בשעלו מים ופירוש בשעלו אגרופו והוא עד"מ כי אין לו יד ואגרוף יתברך ויתברך , ופירוש מדד לפי שהמים במקום מקוה כאדם שמודד מים ונותן בתוך כלי שידע מדתן , כן הם האל המים במקומם וידע מדתן , והשמים לפי שהם שטוחים אמר בם מדת הזרת כי דבר השטוח ימדד אותו בזרת ובקנה , ואמר תכן מפני השטח שצריך תקון כמו שכתוב וימתח' כאהל לשבת : וכל. פירוש ומדד , תרגם וימדו בעמר וכלו בעומרא : בשליש . מדה גדולה וכן בדמעות שליש : בפלס . הוא מטה הברזל שהוא מסומן בנקודו' לדעת בהם המשקל : מאזנים . ידוע , ואמר וכל בשליש עפר הארץ הוא כאלו הוא מדוד אלו וכן ההרים והגבעות כאלו הן שקולים אלו וכולם בראם בשיעור טוב ומדה נכונה , כמו שאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ומי שעשה כל זה בלי עוזר יוכל להוציא ישראל מיד חוקים מהם , וזכר מארבע יסודות העולם כי שמים וזכר במקום יסוד האש כי הם לדעת רבים מיסוד האש ואפילו יהיה יסוד חמישי כדברי ארסטו וזכרן במקום יסוד האש לפי שהוא סמוך לגלגל הלבנה ולא זכר יסוד הרוח לפי שאיננו נראה ואף על פי שהוא מורגש וענין הפסוק לא נאמר אלא כנגד הסכלים שהם לא יאמינו אלא מה שיראו לפיכך זכר שלש היסודות הנראים אבל החכמים לא יתמהו בזה אם יוציא האל ישראל מהגלות כי ידעו בחכמתם כי לא קצרה יד השם מהושיע ויש מפרשים כי זכר גם כן הרוח והוא מי תכן את רוח ה' כי מפרשים מלת ה' תבוכה לגדלה ואינו נסמך רוח אל ה' והחכם ר' אברהם אבן עזרא פירש על זה בענין סמוך כמו ורוח אלהים מרחפת ולפי דעתי כי שמים שזכר הוא במקום שני היסודות העליונים כי שמים במקום יסוד האש כמו שפירשנו וכן במקום יסוד האויר כי נקרא שמים כמו שכתוב ויקרא אלהים לרקיע שמים וסמך השלש לעצמו שאמר בשעלו ובזרת לפי שהם עליונים ואע"פ שהמים תחתונים פעמים יעלו כמו העבים אבל יסוד העפר שהוא התחתון שבכלם והכבד סמוך אותו לדבר חוץ מעצמו בשליש ובפלס ובמאזנים ואע"פ שזה וזה דרך משל כמו שפירשנו : (יג) מי תכן את רוח ה' . כשעשה כל זה מי תכן את רוחו כמו ונפשו אותה ויעש אין מלאך וכל שכן אדם שיתקן את רוחו ושיודיעהו עצתו כשעשה העולם, ואמר לו כן תעשה וכן אמר נוטה שמים לבדו ומי שזכר עומד במקום שנים כאלו אמר ומי איש עצתו יודיענו וכפל הענין
עוד

כציץ ג' בקריאה וסי' וכל חסדו כציץ השדה . כציץ השדה כן יציץ . כציץ יצא וימל . ושמים ד'
וסי' ביום עשות ה' אלהים . ושמים בזרת תכן . הודו על ארץ ושמים לא זכו בעיניו : תכן ג' בקריאה .
וסי' מי תכן את רוח ה'. ושמים בורת תכן וכל בשליש . ושמים תכן במדה :

תולדות אהרן הר גבוה . וזכר שלח : בשעלו. סנהדרין לט ק וזכר תרומה :

מצודת ציון

(ו) חציר . כחציר : כציץ . כפרח : (ז) נבל . ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול (שם א) : נשבה . ענין הפחה כמו ישב רוחו (שם קמז) : (יא) יקבץ . יאסף : עלות . קטנות והוא מל' עולל ויונק : ינהל . ענין הנהגה בנחת וכן אתנהלה לאטי (בראשית לג) : (יב) בשעלו . באגרופו וכן בשעלי שעורים (יחזקאל יג) : בזרת . שם מדה אצל האמה וכן זרת ארכו (שמות כו) : תכן . מל' תכונה : וכל . ענין מדידה כמו וימודו בעומר (שם טז) ת"א וכלו : בשליש . שם מדה גדולה וכן ותשקמו בדמעות שליש (תהלים פ') : בפלס . כן נקרא מטה המשקל המסומן לדעת משקל הדבר הנשקל וכן פלס ומאזני משפט (משלי טז) : במאזנים . הוא כף המשקל :
כמר

מצודת דוד

כחציר : וכל חסדו. ר"ל ואף אם מי מהם עשה חסד מה לא יחשב למאומה ויהיה כציץ השדה הכמוש מהר כי אחד הרעו לישראל והכריע הכף : (ז) יבש חציר. לזה יתייבשו כחציר ויבולו כציץ : כי רוח וכו'. ר"ל בהפחת רוח יאבדו : אכן. באמת העם ההם גוי רשע יהיה כחציר ובהבל הדבר להמציק : (ח) יבש חציר. כעת הזה יתייבש כחציר ויכמוש כציץ וכולם יאבדו ודבר ה' שהבטיח על ידי הנביאים יתקיים לעולם ולא יוכלו לבטל דבריו : (ט) על הר גבוה . להשמיע הקול למרחוק : מבשרת ציון . עדת הנביאים המבשרים הגאולה לציון : אל תיראי . להרים הקול במובהק פן תמלא מכחש ומשקר : הנה אלהיכם . בא המקום לגאול אתכם : (י) בחוזק . בכח ובגבורה : וזרועו משלה לו. ר"ל לא יהיה צריך לעזרת אחרים עליהם : שכרו אתו . שכר המעשה מזומנת עמו לשלם לכ"א כגמולו : ופעולתו . שכר הפעולה מזומנת לפניו והוא כפל ענין במ"ש : (יא) כרועה . כמו הרועה המרעה עדרו בנחת . ומקבץ הטלאים בזרועו לא במקל ונושאם בחיקו הקטנות שבהם מנהל בנחת כן יוליכם המקום בנחת בשובם מהגולה : (יב) מי מדד . ר"ל מי כמוהו היודע עומק המים כאלו מדד בגרופו ויודע רוחב השמים כאלו תכן מדתו בזרת ויודע מדת עפר הארץ כאלו מדדם בשליש ויודע משקל ההרים והגבעות כאלו שקלם בפלס ומאזנים וכאומר היודע כל אלה יוכל הוא לעשות את זאת : (יג) מי תכן . מי הכין רצונו של מקום ר"ל מי הטה רצון המקום אחר דעתו : ואיש . מוסב על מלת מי לומר מי הוא האיש אשר המקום יודיענו עצתו : (יד) את מי . עם מי נתיעץ ומי השכילו בינה ומי למדו ללכת בדרך משפט
ומי

רשי

למען אשר ילוה(שם יח) וגו' וכליותיו היו נובעות חכמה שנא' אף לילות יסרוני כליותי (תהלים טז) : (את מי נועץ ויבינהו : האיש להקב"ה הן כל גוים לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו) : (טו) הן גוים כמר מדלי . העכו"ם הממאנים להכיר את בוראם ואין חשובין לו להעמיד מהם לנביאים לגלות סודו : כמר מדלי · כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי ומסקע ענופת המים ורוקבין העץ. לימוניד"א בלע"ז . וכשחק מאזנים . שהנחוש' מעלה עיפוש ומשחיק · כדק · אבק דק: יטול. כאבק הנישא ועולה על ידי רוח כדק אשר נטל : (טז) אין די בער . על מזבחו : וחיתו . של לבנון : אין די עולה · ד"א לבנון אין די בער וגו' לכפר על עון הבבליים : (יז) כאין נגדו · כאין הם בעיניו ואין חשובין לפניו: (יט) נסך . לו מסכה:נסך חרש· חרש של ברזל נוסכו מברזל או מנחשת ואח"כ הצורף מרקעו בטסי זהב ומצפהו מלמעלה. ורתקות . שלשלאות:(כ) המסכן תרומה . או אם בא לעשותו של עץ המלומד להבחין בין עץ המתקיים לשאר עצים שלא ירקב מהר יבחר · המסכן המלומד כמו(במדבר כב)ההסכן הסכנתי.תרומה הפרשה ברירת העצים : (כא) הלא תדעו : מוסדות הארץ מי יסדה ואותו היה

תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ טו הֵן גּוֹיִם כְּמַר
מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן
אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ טז וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי
בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃
יז כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ
נֶחְשְׁבוּ־לוֹ׃ יח וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל
וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ׃ יט הַפֶּסֶל
נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ
וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃ כ הַמְסֻכָּן
תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ
חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא
יִמּוֹט׃ כא הֲלוֹא תֵּדְעוּ הֲלוֹא
תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם
הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃

ג'. ל' אוֹרָיְתָא וְאוֹרַח דְסוּכְלְתָנוּ
ל' . ל' לִבְנֵי בְנֵיהוֹן הוֹדְעִינוּן׃ טו הָא
עַמְמַיָא כְּטִפָּא מִדוּל וּכְעִיזוּל
ירל' · ל' · ב' י"ו' מוֹזְנַיָא חֲשִׁיבִין הָא נַגְוָתָא
י"ו פסוקים אין אין באמצעות פסוק כְּרוּקָא דְפָרַח׃ טז וְאִילָנֵי לִבְנָן
לָא יַסְפְּקוּן לְאַדְלָקָא וְחֵיוָתָא
דְבֵיהּ לֵית הִיא כְּמִיסַת לַעֲלָתָא׃
ד' יז כָּל עַמְמַיָא כְּלְמָא עוֹבָדֵיהוֹן
גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה אִינוּן חֲשִׁיבִין
חסר · ל' קֳדָמוֹהִי׃ יח וּלְמַן אַתּוּן מְדַמִּין
ל' · ל' קֳדָם אֵל וּמַה דְמוּת אַתּוּן
מְסַדְּרִין קֳדָמוֹהִי׃ יט הָא צַלְמָא
ה' נַגָּרָא עֲבֵיד וְקֵינָאָה בְּדַהֲבָא
ל' מְחַפֵּי לֵיהּ וְשַׁלְשְׁלַן דִּכְסַף
קֵינָאָה מְאַחֵיד לֵיהּ׃ כ אוֹרֶן
בְּרֵי אָעָא דְלָא אָחֵיד רִקְבָא
י"ד בָּחַר נַגַּר אוּמָן בָּעֵי לֵיהּ
ב' ומ"ל לְאַתְקָנָא צְלֵם דְלָא יִתְּטְלֵי׃
כא הֲלָא יְדַעְתּוּן הֲלָא שְׁמַעְתּוּן הֲלָא אִתְחַוָּאָה מִן אוּלָא עוֹבַד סִדְרֵי בְרֵאשִׁית לְכוֹן

די ו' וסי' גמסר בסדר תזריע : י"ו פסוקים אין אין באמצעות פסוק וסי' ויקם פרעה לילה הוא · וכי יראה הכהן . ויאמר הכהן חרב · ולבנון אין די בער · וירא כי אין איש · דישעיה . הנה קול שועת · לבני עמון כה אמר . וכי תגישון עור . אמר נבל בלבו וחבריו · הכל סר . בלו סג . עשה גדלות עד אין חקר תנינא דאיוב · עיר פרוצה אין . ידעתי כי כל אשר . הצרי אין בגלעד :

תולדות אהרן הן גוים · עקדה שער ו' : כאין נגדו · סנהדרין לט :

רדק

עוד ואמר : (יד) את מי נועץ ויבינהו · בארח משפט , פירוש בדרך תכונת העולם מי למדהו , וכן ואראו על משפטו ישב פירוש על תכונתו , וכן כמשפט הראשון והדומים להם : (טו) הן גוים · ואחר שכל זה עשה מאין עוזר ומאין מלמד איך יוכלו הגוים למונעו מהושיע ישראל מתוכם , והלא כולם הן לפניו כמו הטפה מדלי שהוא דבר מועט כנגד מי הדלי , וזכר הדלי לפי שהטפים' נופלים מהדלי כששואבין : או כשחק מאזנים · שהוא דבר מועט מן המועט כי בנפיחה מעוטה יצא העפר הדק ההוא אשר במאזנים : הן איים כדק יטול : כשירצה כל האיים ישאם ויטלם ויספכם כמו הדבר הדק , וי"ת הא נגותא כרוקא דפרת , פירוש יטול פעל עומד אם כן הוא מבנין נפעל משרש טיל , וכן כתבו רבי יהודה חיו"ג : (טז) ולבנון . לגוים שחושבים עלי ואומרים שאין לי יכולת להושיע ישראל מידם לא יכופר להם בשום עולה שיקריבו לפני אחר שירעו שאוליהם ויתחרטו במה שאמרו , כל עצי הלבנון להדליק אש וכל חית הלבנון לשרפה לעולה לפני לא יספיקו להם · ומה שאמר לבנון דבר על ההוה לפי שהוא יער בארץ ישראל : (יז) כל הגוים מאפס · פחות מאפס על דרך המה מהבל יחד : (יח) ואל מי · אתם חושבים כי כמו שהאלוהות שלכם אין בהם כח להציל כך הוא האל חלילה שתדמו או תערכו אותו לו כי הפסל שאתם עושים אלוה מעשה ידי אדם הוא : (יט) הפסל נסך · ענין כסוי כלומר שעושה הפסל מאבן או מעץ ואחר כך מכסהו בזהב או בכסף ' או פירוש נסך ענין התכה ועניני על הכסף ועל הזהב : ירקענו · כמו וירקעו את פחי הזהב : ורתוקות כסף · שלשלאות כסף כמו עשה הרתוק ואם אינו ממשקלו : צורף · הצורף נותן בו שלשלאות של כסף : וי"ת שלשלן דכסף קינאה מאחיד ליה: (כ) המסכן תרומה · מסכן כמו ילד מסכן כי זכר למעלה זהב וכסף והם העשירים שעושים הפסילים בזהב ובכסף , אבל העני שלא יוכל לעשות בזהב ובכסף יבחר לו עץ טוב שלא ירקב וממנו יעשה פסלו כל כך הוא בטחונם בפסל : (כא) הלא תדעו · אמר כנגד עובדי הפסל איך תוכלו לטעות בזה ולעבוד הפסל וכי הוא אדון העולם שלא תדעו מדעתכם מי הוא אדון העולם' ואם לא תדעו זה מדעתכ' הלא תשמעו ממה שקוראים בספרים ואם לא זה וזה הלא הגד מראש לכם והיא הקבלה לא שמעתם דרך קבלה שהיא מראש מימים קדמונים כי באלה השלש ידע האדם או יבין מעצמו או ילמד ממי שילמדהו או ישמע מן המגידים דרך קבלה , ואזר ואמר הלא הבינותם מוסדות הארץ , כלו' אם יש לכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדות הארץ , ואאריך מעט בזה הענין ואומר כי העובדי הפסילים אינם חושבים שהאבן ההוא או העץ ההוא או הזהב או הכסף ברא את העולם ושהוא אדון העולם לא יעלה על הדעת שיש שכל בעולם שיאמין זה אלא הפסילים נעשו מתחילה לשם כוכב מן הכוכבים או צורה מן הצורות העליונות , דמו' העושים מתחילה שהם מורידים כח הכוכב ההוא על הצורה ההוא ושעובד הצורה כאלו עובד את הכוכב , והכוכבים מנהיגים העולם התחתון אם כן ראוי לעבדם עד שנשתקע דבר זה בלבות בני אדם לעבוד את הצורות ולא נתנו לב למה נעשו בתחלה אלא חושבים שהצורה הזאת הנעשית מאבן או מעץ או משום דבר כיון שנעשה בצורה הזאת מטיבה ומריעה ואחרים בצורה אחת , והנה הראשונים טעו בדעתם והאחרונים טעו מבלי דעת , ועל זה היו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר ולא ישיב אל לבו וגומר , חציו שרפת במו אש וגו', וכן אומר ממקומו לא ימיש , וכן אמר אף להם ולא יריעון וגו' , נראה שהם היו חושבים כי הצורות ההם ייטיבו ויריעו והיו מקריבים להם מנסכים ומקטירי' להם ולא נתנו אל לבם שיש לעולם בורא והוא מנהיג העולם ומטיב לטובים ומריע לרעים אלא העולם הוא כמו שהוא היה ויהיה מאין בורא ומאין מנהיג כמו הדבר שיפול במקרה' , והדברים האלה שאנחנו עובדים ומכבדים כן עשו אבותינו ובעבודה זו היו מצליחים וכן אנחנו אחריהם , וכן חשבו בדברים רבים ובמעשים שיעשו אותם ואומר שהדבר ההוא יועיל או יזיק יחלה או יבריא ואין הדברים ההם לא מדרך חכמה ולא מדרך רפואה ולא מדרך כח מן הכחות הידועים אלא כמו שהורגלו דור אחר דור וחושבים כי הדברים ההם הם עקר ואין לדרוש בורא או מנהיג או מכוין ואלו הם דרכי האמרי שזכרו רבותינו ז"ל ומי שהוא מתבדל בדעות להבין העולם בכלל ובפרט יבין כי לעולם מנהיג ואליו ראוי לדרוש לפיכך אמר הנביא כנגד עובדי הפסל הלא הבינותם מוסדי הארץ , כלומר אם יש בכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדי הארץ ומהשמים כמו שאמר הנוטה כדוק שמים וכמו שאמר גם כן אחר זה מן הככבים , אמר הנביא מכל זה תוכלו להבין כי בורא יש לעולם שמנהיגו ובראו בסדר מסודר לא נפל כך במקרה , ומוסדות הארץ הם ארבע יסודות האש והרוח והמים ועפר וכל הנבראים אשר בארץ הם מארבע יסודות אלה נמזגים ובין היסודות האלה מחלוקת וטבעם משונה זה מזה והנה האש חם ויבש והמים בטבע קרים ולחים וטבעם כדורים זה על זה והאויר בינותם לא ימנע האש ולא המים מלעבור בתוכו אם כן שם גבול לאש שלא ירד ממקומו ולמים שלא יעלו ממקומם עד שיפגשו זה בזה ומלא מחלוקת ביניהם ויגלה הגובר כמו שאנו רואים האש והמים אשר בינינו כשיפגשו זה בזה , אם כן מי יוכל לומר שזה היה במקרה בלא הנהגת מנהיג ששם טבע באש שלא ירד אלא יעלה ובעלותו גם כן שם לו גבול ולא יוכל לעלות אלא עד גלגל הלבנה כי שם גלגל הלבנה חזק בטבעו מגלגל האש שלא יוכל האש לעוברו אף על פי שטבעו הוא לעלות וכן שם טבע במים לרדת ולא לעלות וברידתן גם כן שם גבול ולא ירדו אלא עד הארץ כי שם לארץ טבע חזק וקשה לעמוד כנגד המים שהם לחים ורכים והארץ יבשה ולא יעברוה המים וכן שם האויר בין האש ובין המים להפריד ביניהם , לפיכך האויר חם ולא דומה בחומו לאש ובלחותו למים , ומי יאמר שהיה כל זה אלא במסדר חכם שם כל אחד מהם בסדר שיוכל לעמוד וכל אחד יעמוד בסדרו ולא ישתנה לעולם ודבר שהוא במקרה לא היה על סדר אחד קיים אלא פעם יהיה כך ופעם יהיה כך , ועוד שהארבע יסודות הם נמוגים בגוף אחד חי וזה כנגד זה וטבעו בהפך חברו ואיך יעמוד הגוף שהם בו בשלום אלא שיש מסדר ומנהיג סדרם בדרך שלא יגבר האחד על חברו ויעמודו ארבעתם כאחד בגוף עד עת יבא קצו , וגם בגופות המתים כגון האבנים והמתכות הם נמזגים ארבעתם בכל אחד ואחד כפי משפטו , והנה העולם בכללו כמו בית בנוי והשמי' כמו התקרה על הבית והככבי' כנרות בבית , ולמטה הארץ כשלחן ערוך בבית ובעל הבית שבנה הבית הוא האל יתברך בעולם והאדם בעולמו כמו הפקיד בבית אשר נתן בידו כל עניני הבית והוא לא ראה בעל הבית בעיניו אלא שגדל באותו הבית ואמרו לו שאביו היה פקיד בזה הבית והוא גם כן יהיה כן אחריו

מצודת דוד

פי' למדו דעת ומי הודיעו דרך תבונות וכפל הדבר בשמות הרבה לתפארת המליצה : (טו) הן גוים · גבורת העכו"ם נחשב למולו כטפה המרה הנוטף משולי הדלי שהיא דבר מועט מול מימי הדלי : וכשחק מאזנים נחשבו · בעיני המקום חשובים הם כאבק הנשחק מעפוש מאזני נחושת אשר יוצאים ממנה בנפיחה קלה : הן איים · איי הים ישליך כאבק דק וכאומר ואם כן הוא איך יעמדו למולו למחות בידו מלהוציא את ישראל מתוכם : (טז) ולבנון · לפי רוב גדלו אין די בעצי יער הלבנון להבעיר בהם האש על מזבחו ואין די בחיות הלבנון להקריבם עולות לפני' : (יז) כאין . כלא דבר : נחשבו לו · למולו נחשבים כאלו המה מאפס ותוהו : (יח) ואל מי · אל מי מהדברים תדמו את המקום ומהו הדמיון אשר תשוו לו וכפל הדבר במ"ש : (יט) הפסל · וכי תדמו לו את הפסל אשר האומן התיכו ממתכת והצורף ירדד עליו את הזהב ממעל והצורף יעשה בו שלשלות כסף למושכו בהם כי ממקומו לא ימיש : (כ) המסכן · העני מלהספיק מכספו על הפסל כמו העשירים הנה יבחר מבין העצים עץ חזק אשר לא ירקב ויבקש לו חרש חכם להכין לו ממנו פסל חזק שלא ימוט ר"ל שלא יתפרדו חלקיו זה מזה וכאומר אם מהמוכרח לחזקו לבל יתפרדו חלקיו איך ידמה לעליון : (כא) הלא תדעו · משקול הדעת הוכח נ"א כי מי הוא אדון העולם : הלא תשמעו · מן המגיד והמלמד אשר חקר ידעתו : הלא הוגד · מן הקבלה איש מפי

מצודת ציון

(טו) כמר מדלי · הכלי ששואבים בו מים נקרא דלי וכן ותדלנה (שמות ב) ור"ל שאיבה עם הדלי והטיפה הנופלת מאחורי הדלי היא כ"ה בעבור שפת הדלי מאחוריו : וכשחק · מל' שחיקה וטחינה כמו ושחקת ממנה הדק (שם ל): כדק · כאבק דק : יטול · ישליך וכן ויטילו את הכלים (יונה א) : (טז) ולבנון · שם יער בא"י : בער · מל' הבערה ומוקד : (יז) מאפס · דבר שאין בו ממש : ותוהו · ענין ריקות : (יח) דמות · מל' דמיון : תערכו · מלשון ערך ושווי : (יט) הפסל · כן נקרא צורה הנעבדת : נסך · ענין נתכה וכן אלהי מסכה [שמות לד] : חרש · אומן : ירקענו · ענין שטיחה ורדוד כמו כסף מרוקע (ירמיה י) ורתקות · שלשלאות כמו עשה הרתוק (יחזקאל ז) : (כ) המסכן · העני והדל כמו טוב ילד מסכן (קהלת ד) תרומה

תמריו ואם הפקיד שהוא שכל ידרוש לבעל הבית מי הוא כדי שיבא לפניו תמיד וכדי שלא יחטא בפקודתו כי יודע הוא כי לזמן קרוב או רחוק יבא לחשבון עמו על פקידתו ויחשב בלבו כאלו בעל הבית על ראשו תמיד ויתן עיניו בו ובמעשיו, ואם עשה מעשיו בשכל ימצא חן בעיני בעל הבית ואם ימצא בו רעה יעבירנו מפקידתו והפקיד הסכל לא יעשה זה אלא כיון שראוה עצמו פקיד יעשה בו כרצונו וכתאות לבו, לא ישגיח אל בעל הבית מי הוא ואומר בלבו כיון שאינני רואה בעיני כי יש לבית זה בעלים מי יביאני לחשוב זה שיש לו בעלים אלא אוכל ואשתה מה שאני מוצא בבית הזה ואעשה בו כלבבי בעוד שאני מוצא אינני חושש אם יש בעל בית אם אינו, וכשיודע זה לבעל הבית בא ומוציאו מן הבית בדחיפה ובקלון גדול כן האל יתברך הוא אדון העולם והאדם פקיד בעולם התחתון ואם נותן אל לבו שיש אדון בעולם והוא הוא שנתנו פקיד בעולם יירא ממנו כעבד שירא מאדוניו כי יראה בשכלו כי אי אפשר לזה העולם מבלי אדון המנהיג ומסדר ימצא חן בעיני האדון ואם הוא סכל ולא ישיב אל לבו לא דעת ולא תבונה ויאמר בלבו אינני חושש אם יש אדון אם אין אדון כי בשרירות לבי אלך ובכח לבי אעשה כתאות לבי האל טורדו ועוקרו מן העולם ומונע הכח והיכולת ממנו לפיכך אמר אחר זה הנותן רוזנים לאין וגומר, יראה לכם שהוא אדון בעולם מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם : (כב) היושב • כאלו אמר על השמים כי הם חוג הארץ כמו שיעשה אדם במחוגה העגולה כי למחוגה יש שתי אצבעות האחת יעמוד והשנית יקיף העגולה והנה הנקודה בתוך העגולה והארץ כמו הנקודה כי היא התחתון שבעגולה והשמים סביב הארץ כמו העגולה, ואמר היושב דרך משל כי אין לו מקום יתעלה מכל דמיון אלא כאדם היושב על מקום גבוה מאד ומביט במקום השפל ידמה לו הדבר הגדול קטן לפיכך אמר ויושביה כחגבים, כמו שאמר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם, ויונתן תרגם דאשרי בתקוף רומא שכינת יקריה תרגם היושב כמו המושיב, ואלה השמים שהם חוג הארץ הוא נוטה אותם וכפל הענין במלות שונות, כי וימתחם כמו הנוטה וכאהל כמו כדוק, כי פירוש דוק יריעה שיעשה אדם ממנה אהל, ופי׳ לשבת תחתיהם כי לא ישב אדם בבית אם אין עליו תקרה, ויונתן תרגם הנוטה כדוק דמתח כזעיר, וענין וימתחם הנטיה והפרישה, וכן בדברי רז״ל מקום שנמתח עמו וממנו נקרא השק אמתחת כמו שפירשנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו. (כג) הנותן רוזנים ושופטי ארץ • שמתגאים בגדולתם ובוטחים בכחם ובחילם, ומה שאמר עשה כמו שאמר ונטה עליה קו תהו כי הפריסה אינה מעשה על דרך האמת : ורוזנים • ידוע כמו ורוזנים נוסדו יחד כענין שרים וגדולים : (כד) אף בל נטעו • כל כך יתנם לאין עד שיאמרו עליהם לא נטעו ולא זורעו ולא נשרש בארץ גזעם על דרך שאמר עליהם ולא נודע מקומו איה, ונאמר עוד עליהם על הדרך הזה אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיך, ואמר אף ג׳ פעם כל אחד לרבות את חברו כמו גם אנחנו גם אתה גם טפנו : שרש • ענינו כמו נשרש והוא מהבנין אשר לא נזכר פעלו על דרך המרובע : גזעם • שרש האילן מה שנראה ממנו על הארץ יקרא גזע והטמון תחת הארץ יקרא שרש כמו שאמרו רז״ל העולה מן הגזע שלא מן השרשים של בעל הבית : וגם נשף • וגם עקירתם היא במהרה כנשיבת הרוח, נשף כמו נשפת ברוחך : וסערה • כמו ורוח סערה : (כה) ואל מי תדמיוני ואשוה • אל מי תוכלו לדמות אותי שאהיה אני נדמה לאותו הדבר ואשוה לו כי לא תוכלו לדמותי בדבריכם אם לא בשכל ובעבור דמיונכם לא אשוה אני אם כן אני יחיד ובורא העולם כולו, ואמר קדוש כי הוא קדוש ובעל המחשבות : (כו) שאו מרום עיניכם • אמר הסתכלו בכוכבים לפי שהם גופים עצומים וגדולים בגוף ובמראה מנבראי מטה וכבר אמר להם שיבינו בארבע יסודות ובארץ ובשמים הנטוים עליהם כאהל, עתה אמר להם שיסתכלו בכוכבים שהם נבראים עצומים וראו בדעתכם מי ברא אלה כי ברואים הם ואינם בוראים כי יש לאדם להבין בדרכי החכמה כי העולם מחודש וכיון שיתברר לו שהעולם מחודש ידוע שיש לו מחדש כי אין הדבר מחדש עצמו והמחדש לא יתכן להיות אלא אחד כמו שיתברר במופת בדרכי החכמה אם כן הכוכבים שהם רבים ברואים הם ולא בוראים, וראו גם כן בדעתכם המוציא במספר צבאם מה שאין כן יכולת באדם לספור אותם, ומה שאמרו חכמי התכונה והסכימו כי יש מספר לכוכבים והם אלף וכ״ב זהו לכוכבים הגדולים המאירים על הארץ אבל ידוע מדרך החכמה כי יש כוכבים רבים אין מספר להם אצל בני אדם אבל מי שבראם יודע מספרם, ופירוש לכולם בשם יקרא, כמו שאמר דוד עליו השלום מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא, ר״ל כי לכל אחד מהם יקרא שם הנאות לו לפי הדבר הנברא בעבורו לסבת אותו הדבר אחר סבת עצמו כי כל כוכב וכוכב יש לו כח וממשלה על נבראי מטה כל אחד על מין ידוע שנותן בו כח לעשות מלאכתו ותולדתו, וכן אמרו רז״ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ, וזהו שאמר הנה גם כן מרוב אונים השמות שקורא להם מרוב כחות שיש לכל אחד מהם על יצורי מטה, ולפי הכח שיש לכוכב נקרא שמו לפי אותו ענין ושכל א׳ מהם הוא אמיץ כח כי לא יפסיד כחו ולא ישתנה כמו שהוא בנבראי מטה שהם נפסדים באישיהם אף על פי שעומד מיניהם אבל נבראי מעלה איש מהם לא נעדר לעולם בשום העדר לא בכולו ולא במקצתו וכמו שהיה ביום הבראו כן יהיה כל ימי עולם לא יוסיף ולא יגרע כי אין תוספת אלא לבעלי החסרון והם שלמים בבריאתם וכל זה חייב אדם ללמוד מספרי החכמות ולהבין בדעתו בנבראים בין בנבראי מעלה בין בנבראי מטה ומהם יכיר הבורא והנה הנביא הזהיר בני אדם בזה ואמר הלא תדעו הלא תשמעו הלא הבינותם ואמר שאו מרום עיניכם וראו, ופירוש וראו כמו שפירשנו ראית הלב, ואמרו רז״ל כל מי שאינו מחשב בתקופות ומזלות עליו הכתוב אומר ואת פעל ה׳ לא הביטו ומעשה ידיו לא ראו, ואמרו מנין שמצוה לאדם לחשב בתקופות ומזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים זהו חשב תקופות ומזלות, ואמרו רז״ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב אסור לספר הימנו : (כז) למה תאמר יעקב • אומר כנגד ישראל שהם בגלות למה תאמר זה כי בעבור אורך הגלות תאמר כי נסתרה דרכי מה׳ ולא ישגיח עליך ועל צרות הגלות שאתה סובל : דרכי • ר״ל עניני שאני בו, וכן מדוע דרך רשעים צלחה והדומים לו רבים : משפטי יעבור • משפטי ודיני שהיה לו לריב

הֲלָא תִסְתַּכְּלוּן לְמִדְחַל קֳדָם מַן דִבְרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא׃ כב דְאַשְׁרֵי בִּתְקוֹף רוּמָא שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וְכָל יָתְבֵי אַרְעָא חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי בְּקַמְצִין דְמָתַח כִּזְעֵיר שְׁמַיָא וּפַרְסִינוּן כְּמַשְׁכַּן יְקָרָא לְבֵית שְׁכִינְתָא׃ כג דִמְסַר שָׁלְטוֹנִין לְחוּלְשָׁא דַיָנֵי אַרְעָא כִּלְמָא עֲבֵיד׃ כד אֲפִילוּ יִפְשׁוּן אֲפִילוּ יִסְגוּן אֲפִילוּ יִתְרַבּוּן בְּאַרְעָא בְּנֵיהוֹן וְאַף רוּגְזֵיהּ יְשַׁלַח בְּהוֹן וְיִבְהֲתוּן וּמֵימְרֵיהּ כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא יְדַבֵּר יַתְהוֹן׃ כה וּלְמַן תְּדַמּוּן קֳדָמַי וְתִשְׁווּן יֵימַר קַדִישָׁא׃ כו זְקוּפוּ לְרוּמָא עֵינֵיכוֹן וַחֲזוּ לְמִדְחַל קֳדָם מַן דִבְרָא אִלֵין דְאַפֵּיק בְּמִנְיָן חֵילֵי שְׁמַיָא לְכוּלְהוֹן בִּשְׁמְהָן קָרֵי מִסְגֵי גְבוּרָן וּתְקוֹף חֵיל חַד מִכְּדְרֵיהּ לָא מִתְעַכַּב׃ כז לְמָה תֵימַר יַעֲקֹב תְּמַלֵיל

כב הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ
ו׳. ל׳. ל׳ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק
ל׳ ׳ ל׳ שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃
ד׳ מ״ל ג׳ מ״ל כג הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ
ל׳ י״ב ר״פ דמיין כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ כד אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף
ל׳ בטעם מלרע בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם
ל׳ וחסר וְגַם־נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ
ד׳ ׳ ל׳ תִּשָּׂאֵם׃ כה וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה
י״ב ר״פ יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ כו שְׂאוּ־מָרוֹם
עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא
ז׳ בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא
ל׳ • ד׳ מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא
נֶעְדָּר׃
ג׳ : רפין כז לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל

היה לכם לעבוד : (כב) חוג • ל׳ מחוגה (לקמן מד) עוגל קומפ״ס בלע״ז : ויושביה לפניו כחגבים : כדוק • כיריעה טיול״א בלעז : (כד) אף בל נטעו • אף הרי הם כמי שלא נטעו : אף בל זרעו • ועוד יתר מכאן שישורשו ויעקרו כאלו לא זורעו: זריעה פחותה מנטיעה: בל שורש בארץ גזעם • לכשיעקרו לא ישרים הגזע בארץ שיהא מחליף כל שורש שבמקרא טעמו באות ראשונה ונקודה הרי״ש פתח וזה טעמו למטה ונקוד קמץ לפי שהוא לשון פועל אילרני״ני בלע״ז : (כו) מי ברא אלה • כל הצבא אשר תראו במרום • מרוב אונים • שיש לו ושהוא אמיץ כח איש מהצבא לא נעדר שלא יקרא בשם : (כז) למה תאמר • פמי יעקב והדבר בגלות נסתרה

וישביה ו׳ וסי׳ הישב על חוג הארץ • כמו כן ימותון • העיר ההללה • היו לי כלם כסדם • וישתמר חקות עמרי אשר עשיריה מלאו • צבאם ז׳ וסי׳ נמסר לעיל ברי׳ סי׳ לה : ותדבר ג׳ בקריאה וסי׳ ותדבר נא אמתך • ותדבר ולא תאלם • למה תאמר יעקב ותדבר ישראל :

תולדות אהרן חוג הארץ • (ברכות ב) : כדוק שמים • חגיגה יב : נשף בהם • סנהדרין לט : תדמיוני • עקדה שער נד עקרים מ״ד פי״ז : שאו מרום • זוהר בראשית : למה תאמר • עקרים מ״ק פ״ג :

מצודת ציון

תרומם • הפרסה : ימוט • מל׳ נטיה וקלקול : (כב) חוג הארץ • כן יקראו השמים והוא מושאל מעגול הנעשה במחוגה שמעמידים אחד מרגלי המחוגה במקום אחד וכהסבוב מקיף מסביב ומקום מעמד הרגל נקרא נקודה האמצעית והסבוב נקרא חוג וכן השמים מקיפים הארץ והם לה לחוג : כדוק • ענין קרום כמו או גבן או דק (ויקרא כא) : וימתחם • ענין משיכה ופריסה וכדרז״ל המותח זמורה מאילן לאילן (כלאים פ״ו) ומענין זה אמתחת בנימין (בראשית מד) לפי שהוא נמתחת בעת שממלאין אותו : (כג) רוזנים • שרים כמו ורוזנים נוסדו יחד (תהלים ב) : (כד) גזעם • שרשם וכן מגזע ישי (לעיל יא) : נשף • ענין הפחה כמו נשפת ברוחך (שמות טו) : כקש • תבן (כה) תדמיוני • מלשון דמיון : (כו) אונים • ענין כח כמו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ) ואמיץ • ענין חוזק : איש • ר״ל אחד מהם : נעדר • ענין חסרון כמו אחת מהם לא נעדרה (לעיל

מצודת דוד

מפי איש המקובל אלו מראש ר״ל מימים קדמונים : מוסדות הארץ • ר״ל הלא תוכלו להבין יסודות הארץ מה המה; וכאומר הלא אין לה יסוד כי השמים מקיף אותה מסביב ועל מה עומדת אם לא בגזירת המקום : (כב) היושב וגו׳ • הלא הוא יושב על השמים המסבבים את הארץ ויושבי הארץ המה בעיניו כחגבים ואחז במשל מדרך האדם היושב ממעל שכל מה שמתחת לו נדמה בעיניו לקטן : הנוטה • הלא הוא הנוטה את השמים כאדם הנוטה קרום דק : וימתחם • פורשם כאוהל להיות מוכן לשבת תחתיו : (כג) הנותן • הוא הנותן רוזנים להיות כאלו אינם : כתוהו עשה • עושה אותה להיות כדבר תוהו : (כד) אף בל נטעו • והרי הם אפי׳ כאלו לא נטעו מעולם ואפילו כאלו לא נזרעו מעולם שהוא פחות מנטיעה : אף בל שורש וגו׳ : לכשיעקרו לא ישרים אפי׳ הגזע בארץ שהיא מחליף ר״ל לא יחזרו לקדמותם : וגם נשף • ואפילו בנפיחה בעלמא יבושו ויאבדו ורוח סערה תשאם ממקומם כקש הנישא ברוח : (כה) ואל מי תדמיוני : ר״ל הואיל וכל אלה בי א״כ אל מי תדמיוני להיות שוה לי באמת : יאמר קדוש • ר״ל האל הקדוש יאמר אל מי וכו׳ : (כו) מי ברא אלה • הכוכבים והמזלות הנראים במרום ומי הוא המוציא בכל יום צבא מרום במספר אחד : לכלם • לכל כוכב קרא בשם הנאה והראוי לו וכאומר הלא ה׳ עשה כל אלה : מרוב אונים • בעבור רוב האון ואמיצות הכח שיש לו לכן לא נעדר אחד מהם כל ימי עולם כי מתחלה עשאן שיהיו קיימין לעולם : (כז) נסתרה דרכי • בעלים עייף מכל פה שעבדנוהו והעביר מלפניו מעשה הגמול כי לא שלם לנו הטוב כפי

רש"י

נסתרה דרכי מה' · הטעים מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו והמשיל עלינו אות' שלא ידעוהו ומאלהי משפטי יעבור. העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהי' לו לשלם לאבותינו ולנו : (כח) בורא קצות הארץ וגו' אין חקר לתבונתו : ומי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את המחשבות למה הוא מאחר טובתכם אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת ע"י היסורין . (כט) נותן ליעף כח: וסופו להחליף כח לעייפותכם : (ל) ויעפו נערים. גבורת הכשדי' המנוערים מן המלות תיעף : ובחורים כשול יכשלו . אותם שהם עכשיו גבורים וחזקים יכשלו ואתם קוי ה' תחליפו כח חדש וחזק : (לא) אבר : כנף : (א) החרישו אלי : כדי לשמוע דבר : איים · אומות של עכו"ם: יחליפו כח . יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם. אולי יעמדו בדין בכח : יגשו · הלום ואז משיגשו ידברו : למשפט נקרבה. להוכיח' על פניהם·(ב)מי העיר ממזרח. אותו שצדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברה' להביאו מהרם שהוא במזרח וצדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך : יתן לפניו גוים · מי שהעירו ממקומו להסיע הו' נתן לפניו ארבעה מלכים וחיילותיהם : ירד : ירדה: יתן כעפר חרבו : רמא כעפרא קטולין קדם חרביה· נתן את חרבו ועושה חללים רבים כעפר ואת קשתו נתן הרבה הרוגים ונופלים כקש נדף : (ג) ירדפם יעבור שלום·הלך על מעברותיו בשלום לא נכשל ברדפו אותם: אורח ברגליו לא יבא . דרך אשר לא בא קודם לכן ברגליו:

לא

ישעיה מ

נסתרה דרכי מיהוה ומאלהי משפטי יעבור: כח הלוא ידעת אם־לא שמעת אלהי עולם ׀ יהוה בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו: כט נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה: ל ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו: לא וקוי יהוה יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו:

מא

א החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה: ב מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו: ג ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא:

ל' · י"ו · ז' מ"ל · י"ז מ"ל · ל' · ב' מ"ל.ב' · ל' חסר · ל' ותד וקריי · ב' · ט"ו דגש · ט' · ה' · ל' · ז' מ"ל

תרגום

ישראל מטמרא אורחי מן קדם יי ומן קדם אלהי דיני יעדי : כח הלא ידעתא אם לא שמעתא אלהא עלמא יי די ברא יסודי ארעא לא בעמל ולא בליאו לית סוף לסוכלתנותיה : כט דיהב לצדיקיא דמשלהן לפתגמי אוריתא חוכמא ודלית להון תקוף נכסין מסגי : ל וישתלהון עולימין חיבין וילאון ורוקי רשיעיא איתקלא יתקלון : לא ודסברו לפורקנא דיי יתכנשין מביני גלותהון ויוספון חיל ויתחדתון לעולימתהון כצימוח דסליק על גדפי נשרין ירהטון ולא ילאון יהכון ולא ישתלהון : א אציתו למימרי נגון ומלכון יוספון חיל יתקרבון בכן ימללו כחדא לדינא נתקרב : ב מן איתי בגלאי ממדינחא אברהם בחיר צדיקיא בקשוט קרביה לאתריה מסר קדמוהי עממין ומלכין תקיפין תבר רמא כעפרא קטולין קדם חרביה כקשא רדופין קדם קשתיה : ג רדפינון עדא שלם חילת אורח ברגלוהי לא עלת:

רדק

נריב עם הרשעים שעובדים כי יעבור ממנו ולא יביא לפניו לזכרון כי איננו חושש בו ולמה תאמר זה : (כח) הלא ידעת · מדרך השכל מדעתך : אתה לא שמעתי מלמד ומורה : כי אלהי עולם ה' · אלהי שופט כמו עד האלהים יבא דבר שניהם , וכן כל אלהים שהוא על האל יתברך ר"ל שופט העולם ומשגיח בו ושופט כל א' לפי מה שהוא אלא שאין אנחנו משיגים דעת משפטו בכל מקום לפיכך אמר איך תחשוב כי לא ישגיח עליך והוא משגיח על כל העולם כלו כי הוא בראו וכיון שמעשה ידיו הוא באמת משגיח עליו ואחר שהוא שופט העולם באמת יקח משפטך מן העובדים בך , ומה שאמר בורא קצות הארץ להודיע שברא הארץ עגולה באמצע הגלגלים המקיפים סביבותיה והיא כנקודה בתוך העגולה והקב"ה מעמידה בכחו באמצע בלי שום סמיכה כמו שנאמר תולה ארץ על בלימה ואין אחת מקצותיה נוטה לאחת משש הפאו' אלא כולה באמצע מכל צד ומכל קצה זהו שאמר בורא קצות הארץ , ואם תאמרו הנה כי הוא אלהי עולם וברא אותו ומשגיח עליו אבל לא יוכל בכל עת לשפוט כי ייגע לפעמים וילאה לפיכך אמר לא ייעף ולא ייגע שהרי אתה רואה כי הוא מסבב הגלגלים והם סובבים סבוב שאין לו הפסק וזה בכח מסבב שאין הפסק לכחו ולפיכך אין הפסקה לסבוב הגלגלים שהם סובבים בכח שאין לו הפסק אם כן אתה רואה כי לא ייעף ולא ייגע א"כ אינו מגד לאות ויגיע' כאשר אינו עושה משפט ברשעי' המעבידים ישראל·ואם תאמר מאחר שברא העולם ומעמידו בכחו הגדול ומשגיח בו ושופטו והכח בידו לשפוט בכל עת ואין לכחו הפסק למה ראה זה הזמן הארוך בצרת ישראל בגלות ולא יושיעם מצרתם ולא יעשה משפט ברשעים , התשובה אין חקר לתבונתו אין אנחנו יודעים ויכולים להשיג חכמתו ותבונתו ולא נוכל לחקור עליה ולדעת אותה אבל הוא יודע מה יעשה אלא שאין אנחנו מכירים ויודעים וזהו : (כט) נותן ליעף כח·והוא יתן כשירצה כח ועצמה לישראל שהם בגלות ויעפים ויגעים מאין אונים: (ל) ויעפו נערים ויגעו · רשעי העולם שמוסיפים כח בכל יום כמו הנערים יעפו כשיהי' רצון האל ייגעו ויפסיק כחם ולא יהיה להם אפילו כח נערים ובחורים ורשעי העולם שהם גם כן כבחורים שהם שלמים בכחם כימי הבחרות לא יועילם כחם כשירצה האל אלא כשול יכשלו : (לא) וקוי ה' · וקוי כתיב ביו"ד אחת לבד והוא עי"ן הפעל ויו"ד הרבים נעלמת מהמכתב ונשארה במבטא , אמר הרשעים כשול יכשלו אבל ישראל שהם קוי ה' בגלות ואפס כחם עוד יחליפו כח כמו העץ אם יכרת ועוד יחליף והוא ענין התחדשות הדבר בתמורת הדבר שחלף ועבר : יעלו אבר כנשרים · כתב רבינו סעדיה כי הנשר יעלה לעשר שנים גבוה מאד על פני רקיע השמים ויקרב לחום השמש ויפיל עצמו לים מרוב חומו וימרט ויתחדש אחר כן ויעלה אבר וישוב לימי עלומיו וכן כל עשר שנים עד מאה ובשנת המאה יעלה כמנהגו ויפול בים וימות : ירוצו · בשובם לארצם ולא ייגעו ילכו בדרך ולא ייעפו : (א) החרישו אלי איים · החרישו שתקו והאזינו אלי כי המדבר לא יאזין , ופירוש איים שוכני איים : יחליפו כח · יתאמצו בטענות אם יוכלו להשיבני : יגשו אלי · לשמוע דברי : אז ידברו · אז אחר שישמעו דברי ידברו אם יש להם טענה: יחדו·אני והם נקריב למשפט על טענותי וטענותיה' כי הם מחסרי' כחי ויכולתי ואומרים שאין בי כח להציל ישראל מידם ועובדים פסילים שאין בהם ממש יאמרו לי : (ב) מי העיר ממזרח · והוא אברהם אבינו שהעיר אותו האל לצאת מארץ מזרח שהיתה ארץ מולדתו כמו שאמר ארצה בני קדם והעיר אותו האל מבית עובדי פסילים : צדק יקראהו לרגלו · בכל מקום שהיה הולך זהו לרגלו בכל מקום שהיה רגלו שם היה קורא צדק ואמת כמו שאמר ויקרא שם אברם בשם ה' וכנוי יקראהו לצדק זהו הצדק והאמת שהיה אומר להם עזבו העכו"ם כי אין בהם ממש ועבדו מי שברא העולם והיה מלמד אותם דרכי האמונה·היה פלא כזה איש אחד בין כל בני הארץ שהיו כולם עכו"ם ומוכיחם על אמונתם ולא פחד מהם וממלכיהם מי העיר לבבו לעשות זה הלא אנכי ה':יתן לפניו גוים·ומי הוא שנתן לפניו גוים והרדה אותו במלכים והם ארבעה מלכים כדרלעומר והמלכים אשר אתו רדפם אברהם בשלש מאות ושמנה עשר איש והכם והציל מהם כל השבי וכל הרכוש אשר לקחו וזה היה ברוב בטחונו בי : ירד · ענין ממשלה והוא מבנין הפעול ומעניינו כמו לא תרדה בו בפרך , ורדו בכם שנאיכם , ופירוש ומלכים ירד , ובמלכים ר"ל שהשליטו במלכים והוא במעט עם , יקראהו יתן ירד ירדפם יעבור כולם עתיד במקום עבר וכמוהו רבים , והטעם שאמר אלה כולם בלשון עתיד כי כמו שעשה האל עם אברהם אז כן יעשה בכל דור ודור עם כל צדיק שיהיה בו אהבת האל כמו אברהם : יתן כעפר חרבו · נתנם האל כעפר לדוש לפני חרב אברהם ונתנם כקש נדף לפני קשתו , וכן ת"י רמא כעפרא קטולין קדם חרביה כקשא רדופין קדם קשתיה , ויש מפרשים נתן חרב של כל אחד מהמלכים וקשתו כעפר וכקש נדף : (ג) ירדפם יעבור שלום · רדף אותם ועבר בשלום כי לא מת במלחמה אחד מאנשיו , שלום בחסרון בי"ת השמוש וכן הנמצא בית ה' כמו בבית ה' וכמוהו רבים , ויש לפרש שלום

שם

יעבור ז' מ"ל וסי' נמסר לעיל בסיפרא בס"ס כ"ו : העיר ה' בקריאה וסי' מי העיר ממזרח צדק יקראהו · חברו החצים · ובשנת אחת לכורש דריש עזרא · וחברו דסוף ד"ה . ויקומו ראשי האבות : נדף ה' קמצין בקריאה וסי' נמסר בסדר בחקתי :

תולדות אהרן הלא ידעת · תענית ב ע עקדה שער ג נ פח : ויעפו · שם עקרים מ"ד פמ"ט : וקוי ה' : קדושין פב סנהדרין לב (קידושין סו) : מי העיר · שבת קנו ב"ב טו סנהדרין קח זוהר לך תרומה : כעפר חרבו · תענית כא :

מצודת דוד

כפי הגמול : (כח) הלא ידעת · הלא תוכל להשכיל מדעתך אם לא שמעת ממלמד ומורה : אלהי עולם ה' · ר"ל ואת זה תשכיל אשר ה' הוא אלהים עד עולם והוא ברא כל הארץ מהקצה אל הקצה ובכל ידו משלה ולא ייעף ולא ייגע וכחו שוה בכל זמן א"כ יכול הוא לשלם גמול בכל זמן ובכל מקום : אין חקר לתבונתו . ר"ל ומה שמאחר לשלם הגמול הוא על כי אין חקר לתבונתו כי באמת בתבונה יעשה את זאת ואנחנו לא נדע : (כט) נותן ליעף כח · יבוא הזמן שיתן כח לישראל היעף : ולאין אונים וכו' · כפל הדבר במ"ש : (ל) ויעפו : ואז הבבליים שמוסיפים כח כנערים יעפו ויגעו : ובחורים וכו' · כפל הדבר במ"ש : (לא) וקוי ה' · אבל המקווים לה' יחליפו כח חדש בכל עת : יעלו אבר · יגדלו כנף כנשרים למהר לעוף אל ארצם והוא ענין מליצה : ירוצו . בשובם לארצם ירוצו ולא ייגעו וילכו בדרך ולא ייעפו : **מא** (א) החרישו אלי איים : יושבי האיים החרישו לשמוע אלי כי המדבר לא ישמע ולא יאזין : יחליפו כח . יחדשו כח להתאמץ בטענות אם יוכלו להשיבני : יגשו אז ידברו : יגשו אלי לשמוע אמרי ואז אחרי שמעם ידברו דבריהם אם ימצאו מענה : יחדו : אני והם נקרב למשפט על מה שהם אומרים שאין היכולת בידי להציל את עמי מידם : (ב) מי העיר ממזרח . אברהם שהיה במזרח מי העירו ללכת משם למאם באלילי ארץ מולדתו : צדק יקראהו לרגלו : בכל מקום מדרך כף רגלו היה קורא את הצדק לעזוב האלילים ולהאמין בה' וכאומר ומי העירו הלא אנכי ה' : יתן לפניו גוים . ר"ל מי הוא הנותן לפניו גוים הם כדרלעמר והמלכים אשר אתו : ומלכים ירד : השליטו במלכים : יתן כעפר חרבו : חרבו נתן הרוגים מרובים כעפר הארץ וקשתו הרבה חללים כקש נדף : (ג) ירדפם : רדף אחריהם ועבר בשלום שם.

מצודת ציון

(לעיל לד) : (כח) ייעף ייגע · פתרון אחד להם : (כט) עצמה · ענין חוזק כמו ועולם כח' (דניאל ח) : (לא) יחליפו · ענין התחדשות ותמורה : אבר · כנף כמו אבר כיונה (תהלים נה) : ירוצו · ענין מהירות ההליכה : (א) החרישו · ענין שתיקה כמו יחריש באהבתו (צפניה ג) : (ב) העיר · מל' התעוררות : ירד · ענין שלטנות כמו רדה בקרב אויביך (תהלים קי): נדף · ענין התיזה כמו אל ידפנו (איוב לב) : (ג) אורח · מסילה ודרך :

ויאזין

בי

יָבוֹא׃ ד מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא
הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן
וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא׃ ה רָאוּ אִיִּים
וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ
וַיֶּאֱתָיוּן׃ ו אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ
וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק׃ ז וַיְחַזֵּק חָרָשׁ
אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם
פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא
וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט׃
ח וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר
בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃
ט אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ
וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ
עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃
י אַל־תִּירָא כִּי עִמְּךָ־אָנִי אַל־תִּשְׁתָּע
כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־
עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃

ד מַן אֲמַר אִלֵּין קָיָם אֲמַר
וַעֲבִיד וְסַדַּר דָּרַיָּא מִלְּקַדְמִין
אֲנָא יְיָ בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית
אַף עָלְמֵי עָלְמַיָּא דִּילִי אִינּוּן
בַּר מִנִּי לֵית אֱלָהָא׃ ה חֲזוֹ
נַגְוָתָא וִידַחֲלוּן דִּבְסִיפֵי אַרְעָא
יְזוּעוּן יִתְקָרְבוּן וְיֵיתוּן׃ ו גְּבַר
יַת חַבְרֵיהּ יְסַעֲדוּן וְלַאֲחוּהִי
יֵימַר תְּקִיף׃ ז הֲלָא יִבְהֲתוּן
בְּעוֹבָדֵיהוֹן דִּמְתַקֵּיף נַגָּרָא עִם
קֵינָאָה מָחֵי בְּפַטִּישָׁא עִם
דִּמְטַפַּח בְּקוּרְנָסָא זִמְנָא אֲמַר
עַל דִּבְקָא תַּקִּין הוּא וּמַתְקִיף
לֵיהּ בְּמַסְמְרִין דְּלָא יִצְטְלֵי׃
ח וְאַתְּ יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב
דְּאִתְרְעִיתִי בָּךְ זַרְעֵיהּ
דְּאַבְרָהָם רְחִימִי׃ ט דְּקָרֵיבְתָּךְ
מִזַּרְעִית אַרְעָא וּמִמַּלְכְוָתָא
בְּחַרְתָּךְ וַאֲמָרֵית לָךְ עַבְדִּי אַתְּ
אִתְרְעִיתִי בָּךְ וְלָא אַרְחֵיקְנָךְ׃
י לָא תִדְחַל אֲרֵי בְסַעֲדָךְ
מֵימְרִי לָא תִתְּבַר אֲרֵי אֲנָא
אֱלָהָךְ אִתְקֵיפְנָךְ אַף אֲסַעֲדִנָּךְ אַף אַחֲדִינָךְ בִּימִין קוּשְׁטִי׃

ויראו ו' רפין בקריאה וסי' וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון . והנשארים ישמעו ויראו · וכל ישראל ישמעו ויראו דבן סורר · ראו איים ויראו · יראו רבים ויראו · יראו צדיקים ויראו · וחד המה ואביהם ויראו : צרף ד' חסר וסי' הפסל נסך חרש וצרף קדמא דפסוק , ויחזק חרש את צרף · הוביש כל צרף מפסל · ויוצא לצרף כלי :

תולדות אהרן קורא הדורות · עדיות ג : אני ה' : (סנהדרין יח) : זרע אברהם · סוטה לא :

לא יבא לא היה רגיל לבא : (ד) מי פעל ועשה · לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש לאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת : אני ה' ראשון להפליא פלא ולעזור : ואת אחרונים אני הוא : אף עמכם בניו האחרונים אהיה ולעזור אתכם : (ה) ראו איים : עובדי עכו"ם הגבורות שאעשה וייראו : קרבו ויאתיון · זה אל זה נאספים להלחם כשיראו הגאולה : (ו) איש את רעהו וגו' · יאמר חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם : (ז) ויחזק חרש ניסך הפסל : את צורף המרקעו בזהב : מחליק פטיש . באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה : את הולם פעם . הוא המתחיל בה כשהיה עשת ומכה בכל כחו : אומר לדבק טוב הוא . על אותן שהיו מחזירי' אחר קרקע טובה לדבק בה עששות ברזל : דבק שולדור"א בלע"ז . ויחזקהו : להצורה : במסמרי' לא ימוט · כולם יחזקו זה את זה : (ח) ואתה ישראל עבדי · ועלי יש לעזור לך סוף המקרא אל תירא כי אתך אני כך נראה לי חבור הענין לפי פשוטו ומ"מ בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי צדק ואברה' ראו איים אותה מלחמ' וייראו שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא משם לפי שהרג את בני עילם שהם משם . איים כשם שאיי הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מסוימין בעולם : (ו) איש את רעהו יעזורו : זה עוזר את זה בברכו' ברוך אברם (בראשית יד) וזה עוזר את זה במתנות (שם) ויתן לו מעשר מכל : (ז) ויחזק חרש : זה שם שהיה נפח לעשות מסמרות ובריחים לתבה : את צורף : זה אברהם שהוא צורף את הבריות לקרבן אל השכינה : את הולם פעם · זה אברהם שהלם כל המלכים האלה פעם אחת : אומר לדבק טוב הוא . טוב לידבק באלוה של זה : ויחזקהו : שם לאברהם להיו' דבק בהקב"ה ולא ימוט : (ח) ואתה ישראל עבדי . אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת : ואת ישראל עבדי הקנוי לי משני אבות . שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה : (ט) אשר החזקתיך · לקחתיך לחלקי כמו (שמות ד) וישלח ידו ויחזק : מקצות הארץ : משאר העכו"ם : ומאציליה : מן הגדולים שבהן : קראתיך · בשם לחלקי בני בכורי ישראל : ולא מאסתיך · כזה שנאמר בו (מלאכי א) שנאתי : (י) אל תשתע · אל ימס לבך להיות כשעוה זו וזה הכלל כל תיבה שתחל' יסודה שי"ן כשבא לדבר בל' מתפעל או יתפעל התי"ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו (ישעיה כט) וישתומם (מיכה ו) וישתמר חוקות

שם אחר כמו ויבא יעקב שלם ויהיה בשקל קרוב רחוק וכמוהו שלח ידו בשלומיו : אורח ברגליו לא יבא · וזהו תימה אורח שלא כאבו רגליו ולא עפה בו בלילה שבא עליהם והכם , וי"מ אורח רע ברגליו לא יבא שלא קרה לו שום רע בדרך ההיא , וי"ת חיילת אורח ברגלוהי לא עלת , ויש מפרשים הענין הזה ענין נבואה על כורש שיעירהו האל ממזרח לבא על בבל ויתפשם ולא יעמדו לפניו גוים ומלכי' , והנכון כמו שפירשנו , וכן פירשו א"א ז"ל , וכן פירש יונתן שתרגם מי העיר ממזרח מאן אייתי בגלאי ממדינחא אברהם בחיר צדיקיא : (ד) מי פעל ועשה · כפל הענין במלות שונות אמר מי פעל ועשה גבורות אלו : קורא הדורות מראש · מי שקורא הדורות העתידות מקדם והחזיק אברהם וגדלו שידע שיצא ממנו זרע שיהיה נכון לפניו נבחר מכל העמים : אני ה' . אני הוא שאני ראשון ואני עם אחרונים שעתידים להיות כלומר שאני יודע כל הדורות מראש ועד סוף , ופירוש קורא כאלו קורא כך וכך יהיה בעתיד , וכן קורא ע"י נביאיו עתידות רבות : (ה) ראו איים · יושבי האיים הם כשראו ושמעו זה הדבר הגדול שעשה יראו ויפחדו גם כן קצות הארץ ששמעו זה הדבר מפי המגידים חרדו לזה הדבר : קרבו ויאתיון · קרבו ובאו לפני אברהם כמו מלך סדום שיצא לקראתו ואעפ"כ איש את רעהו יעזרו לעשות הפסילים ולא נתנו אל לבם לא דעת ולא תבונה איך היה זה הדבר באברהם שלא היה אלא בשלש מאות וי"ח איש ונלחם עם ד' מלכים גדולים וזה דבר פלא שאם תאמרו המלכים היו חלשים הרי הם שהיו ארבעה ונלחמו מתחילה חמשה מלכים והכו כל הארץ א"כ היה להם לתת לב למה היה זה הפלא על ידי אברהם אלא שאמונתו נבדלת מאמונת כל גוים והאל אשר דבק בו ועבד אותו הוא עזרהו על המלכים האלה ולא די שלא אמרו זה אלא שהחזיקו יותר בפסילים ואמרו בפחד' וביראת' מהמעשה הגדול אשר ראו נתחזק ונתאמץ בעבוד' אלהינו כל אחד בפסלו והם יעזרונו : (ו) איש את רעהו · ולאחיו , כמו ואיש אל אחיו , והפסוק כפול בענין במלות שונות : (ז) ויחזק חרש . חרש עצים עושה תחלה הפסל מעץ ומחזק בדברו צורף הכסף והזהב לעשות צפוי הכסף מהרה ויצפנו : מחליק פטיש · והצורף מה יעשה ממהר מלאכתו ומחליק פטיש להכות בו עשי הכסף או הזהב , מחליק מענין ואנכי איש חלק , חלקלקות : את הולם פעם · הולם שם דבר כי הוא מלעיל ופירוש הולם מכה מן והלמה סיסרא ופירוש פעם הסדן שמכין עליו : ופירוש מחליק פטיש להכות בו הטסין על הסדן ואת במקו' עם למ"ד השמות כאלו אמר למכת הסדן , יונתן תרגם מחא בפטישא עם דמטפח בקורנס' , ויהיה לדבריו פטיש המקבת הגדולה ופעם המקבת הקטנה תקרא בדברי רז"ל קורנס וכן דרך הצורף מתחילה מכה במקבת גדולה ואחר כך בקטנה : אומר לדבק טוב הוא · כשמדבק הטסין על פסל העץ וכשמדבק יפה שמח ואומר טוב הוא ואחר כן יחזקהו במסמרים כדי שלא ימוט היום או מחר עם הכסף מעל פסל העץ : (ח) ואתה ישראל עבדי · איך כגויי הארצות כי עבדי אתה ואני בחרתיך להיות לי עבד , ולמה שאתה זרע אברהם אוהבי שאהבני ודבק בי ויצא מתוך עובדי פסילים ואלילים : (ט) אשר החזקתיך · עבר במקום עתיד כדרך הנבואות , ר"ל אחזיק בך להוציאך מהגלות : מקצות הארץ ומאציליה · מגדולי הארץ וממלכיה קראתיך שתצא מרשותם ולא יהיה בהם כח לעצור אותך : ולא מאסתיך : אע"פ שארך הגלות : (י) אל תירא · זהו כי עמך אני ואשר אחריו בפרשת התרשים שמעו אל תירא כי אתך אני , וחד פסוק סימן וירדתי ודברתי עמך שם וגו' : אל תשתע כי אני אלהיך · לפי ענינו אל תפחד , וי"ת לא תתבר , ובדברי רז"ל אל תשתע כי אני אלהיך אל תהיה כשעוה כלומר כדונג שנמס מפני האש כן אל תמס אתה , ואאז"ל פירש מענין שעו ממני שפי' הרפו , ופירוש אל תשתע

אל

מצודת ציון

(ה) ויאתיון · ענין ביאה כמו אתא בוקר (לעיל כא) : (ז) מחליק · מלשון חלק : פטיש · הוא המקבת וכן וכפטיש יפוצץ סלע (ירמיה כג) : הולם פעם · שניהם ענין הכאה כמו והלמה סיסרא (שופטים ה) וכמו נפעמתי ולא אדבר (תהלים עז) וכפל המלה בשמות נרדפים ויורה על חוזק ההכאה : במסמרים · יתדות וכן וברזל לרוב למסמרים (ד"ה כב) : ימוט · מלשון נטיה וקלקול : (ט) החזקתיך · ענין אחיזה כמו ויחזיקו האנשים בידו (בראשית יט) : ומאציליה · כן יקראו הגדולים וכן ואל אצילי בני ישראל (שמות כד) : (י) תשתע · ענין הפנה והסרה כמו ועיניו השע (לעיל ו) : אמצתיך · ענין חוזק : תמכתיך · ענין סעד ומשען : הנחרים

מצודת דוד

כי רדפם באורח שלא בא ברגליו מעולם ולא היה רגיל באורח ההוא : (ד) מי פעל . מי הוא שפעל ועשה את זאת הלא ה' עשהו הקורא הדורות קודם שיהיו ר"ל שיודע כל הדורות הבאים ויקרא לכל דור לעמוד בעתו : אני ה' ראשון : ראשון לכל הדורות שעברו ואני הוא עם הדורות האחרונים אשר יהיו : (ה) ראו איים : יושבי האיים ראו הנס שעשיתי לאברהם ופחדו גם השוכנים בקצות הארץ חרדו בשמעם הנס : קרבו ויאתיון . קרבו ובאו לפני אברהם לשאול ממנו מנחה חנם ולא באו במלחמה כמ"ש ויאמר מלך סדום וכו' תן לי הנפש וכו' (בראשית יד) : (ו) איש את רעהו יעזורו : ועכ"ז אף שראו פלאי האל מ"מ עזרו זה לזה לעשות הפסילים : לאחיו : כ"א אמר לאחיו חזק בעשיית הפסל וכפל הדבר במ"ש : (ז) ויחזק חרש : חרש העצים העושה הפסל חיזק בדבריו את הצורף להיות זריז במלאכת צפוי פח הזהב אשר יצפנו : מחליק פטיש · המכה בפטיש קטן להחליק את הפסין היה מזרז את המכה על הפסין בחוזק לב בהתחלת הרדוד למען יתחיל הוא מעשהו : אומר לדבק : כאשר ידבק הפסין על הפסל ישמח ויאמר הנה טוב הוא וכן יפה לו : ויחזקהו · מחזק הצפוי על ידי מסמרים למען לא יתפרד מעל הפסל : (ח) ואתה : אבל אתה ישראל איך כמותם כי עבדי אתה אשר בחרתי בך לי לעם לפי שאתה זרע אברהם אשר אהבני ופירש מעכו"ם : (ט) אשר החזקתיך : עבר במקום עתיד כדרך הנבואות ור"ל אחזיק בך להוציאך מקצות הארץ : ומאציליה : מגדולי הארץ קראתיך שתצא מרשותם ולא יהיה בהם כח לעצור אותך : בחרתיך : מאז בחרתי בך ולא מאסתיך : (י) אל תשתע · אל תסור מעלי בחושבך אשר כבר עזבתיך כי

אני

חקות עמרי (ז' ה' א) משתכרין (איוב ל) תשתפך נפשי : (יד) תולעת יעקב . משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה : תולעת וירמול"א בלע"ז : מתי ישראל . מספר ישראל : (טו) למורג חרוץ · כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים חריצים כעין כלי נפחים של ברזל שקורין לימ"א בלע"ז וגוררין על הקשין של שבלין ומחתכן עד שנעשו תבן דק : חדש . כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הוחלקו פיות חריציו : בעל פיפיות · הם חידודי החריצין : (טז) תזרם . תזרה אותם כבמזרה לרוח : ורוח תשאם . מאליהם לגיהנם : (יז) מבקשים מים נתנבא הנביא על אחרית הימים (עמוס ח) לא רעב ללחם לא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו וכשישוב אפו יכין להם לחם ומים וישכון שכינתי ורוח בפי נביאכם : נשתה · ל' ונשתו מים מהים (לעיל יט) לשון השאת והשבר (איכה ג) וכולן ל' חורבה ויובש ולכך התי"ו מודגשת שהרי באה במקום שתים שאין שאת בלא תי"ו והיה לו לומר לנקבה נשתתה שהרי לזכר יחיד יאמר נשתה ולרבי' ונשתו : (יח) נהרו' · לב מבין לתורה ולנבואה : מדבר . מקום שלא היתה חכמת התורה : (יט) אתן במדבר ארז שטה . כל מיני ישוב אף בה אתן כל מיני חכמה וטובה ושלום

יא הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ
יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ :
יב תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי
מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי
מִלְחַמְתֶּךָ : יג כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא
אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ :
יד אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי
יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה
וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל : טו הִנֵּה
שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל
פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת
כַּמֹּץ תָּשִׂים : טז תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם
וּסְעָרָה תָּפִיץ אוֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל
בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל :
יז הָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים מְבַקְשִׁים מַיִם
וָאַיִן לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשָׁתָּה אֲנִי
יְהוָה אֶעֱנֵם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא
אֶעֶזְבֵם : יח אֶפְתַּח עַל־שְׁפָיִים
נְהָרוֹת וּבְתוֹךְ בְּקָעוֹת מַעְיָנוֹת
אָשִׂים מִדְבָּר לַאֲגַם־מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה
לְמוֹצָאֵי מָיִם : יט אֶתֵּן בַּמִּדְבָּר אֶרֶז
שִׁטָּה וַהֲדַס וְעֵץ שָׁמֶן אָשִׂים

ב' יא הָא יִבְהֲתוּן וְיִתְכַּנְעוּן כָּל
ב' עַמְמַיָא דַהֲווֹ מִתְגָרִין בָּךְ
יְהוֹן כִּלְמָא וְיֵבְדוּן אֱנָשֵׁי
דִינָךְ : יב תִּבְעֵינוּן וְלָא
ג' וחסר תַשְׁכְּחִינוּן לֶאֱנָשֵׁי מַצוּתָךְ יְהוֹן
כִּלְמָא וּכְלָא מִדַעַם גַבְרִין דַהֲווֹ
מִתְגָרִין לְמֶעְבַּד עִמָךְ קְרָב :
יג אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ מַתְקֵיף
יְמִינָךְ דַאֲמָרִית לָךְ לָא תִדְחַל
ג' מֵימְרִי בְּסַעְדָךְ : יד לָא תִדַחֲלוּן
ג' שִׁבְטַיָא דְבֵית יַעֲקֹב זַרְעִיתָא
דְיִשְׂרָאֵל מֵימְרִי בְּסַעְדְכוֹן אֲמַר
יְיָ וּפָרִיקְכוֹן קַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל :
ג' · ל' טו הָא שַׁוִיתִיכוּ לְמוֹרַג
ב' מ"ל וחרב ל' וחסר תַּקִיף חֲדַת מָלֵי סַמְפּוֹרִין
ב' תְּקַטִיל פַּלְחֵי כוֹכְבַיָא וּתְשֵׁיצֵי
כְּמוֹצָא תְשַׁוֵי : טז תִּדְרִינוּן
ב' וְרוּחָא תִּטְלִנוּן וּמֵימְרֵיהּ
ד' כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָׁא יְבַדַר יַתְהוֹן
וְאַתְּ תְּבוּעַ בְּמֵימְרָא דַייָ
בְּקַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל תִּשְׁתַּבַּח :
ל' יז עִנְוְתָנַיָא וַחֲשִׁיכַיָא דִמְחַמְדִין
כ"י מיחדין לְאוּלְפָנָא הָא כְּצַחְיָא לְמַיָא
ג' מ"ל וְלָא מַשְׁכְּחִין רוּחֵיהוֹן בְּסִגוּפָא
מִשְׁלַהְיָא אֲנָא יְיָ אֲקַבֵּיל
צְלוֹתְהוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא
ג' אֲרַחֲקִינוּן : יח אֲקָרֵב גָלְוָתְהוֹן
מִבֵּינֵי עַמְמַיָא וְאֶדְבְּרִינוּן
בְּאוֹרַח תַּקְנָא וְאֶפְתַּח לְהוֹן
עַל נַגְדִין נַהֲרִין וּבְגוֹ מַשְׁרִין
מַבּוּעִין אֲשַׁוֵי מַדְבְּרָא לְאַגְמִין דְמַיִן וַאֲרַע בֵּית צַחֲוָנָא לְמַבּוּעֵי מַיָא : יט אֶתֵּין
בְּמַדְבְּרָא אַרְזִין שִׁיטִין וְהַדְסִין וְאָעִין דִמְשַׁח אַרְבֵּי בְמֵישְׁרָא

אל תתרפה לענין אל ירפו ידיך : (יא) הן יבושו · הנחרים בך · כמו בני אמי נחרו בי מן חרה : יבשו ויכלמו · כיון שלא תעלה מחשבתם שהיו חושבים שלא יראו מרעות' לעולם : (יב) תבקשם · אפילו אם תבקשם לא תמצאם כל כך יאבדו ויהיו כאין וכאפס : מצותיך · כמו ה, לריב ומצה : (יג) כי אני · ואחר שאני אומר לך אל תירא בטוח תהיה כי לא איש אל ויכזב : (יד) אל תיראי תולעת יעקב · לפי שהם חלשים בגלות כתולעת ובילמדנו למה נמשלו ישראל לתולעה לומר לך מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפה והיא רכה ומכה את הקשה כך ישראל כל כחם בתפלה ומכים רשעי העולם שהם חזקים כארזים ונמשלים בהם שנאמר ארז בלבנון : מתי · כמו אנשי : עזרתיך · לשון נקבה כנגד התולעת אע"פ שאמר מתי : (טו) הנה שמתיך למורג חרוץ : כמו למורג וחרוץ וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ואע"פ שהמורג הוא החרוץ הכלי ההוא עשוי בשתי תכונות לאחד קוראים מורג ולאחד חרוץ או יהיה חרוץ תאר למורג ר"ל מורג מחתך היטב כי חרוץ ענין חותך כמו אם חרוצים ימיו אמר כנגד תולעת יעקב הנה שמתי אותך לרשעים בצאתך מהגלות למורג וחרוץ חדש : בעל פיפיות · בעל פיות רבות לפיכך נכפל בו הפ"א והיו"ד כי כל מורג הוא בעל פיפיות והם שמסירים הקליפה מעל הבר : הרים וגבעות · משל למלכי שבעה האומות ושריהם : (טז) תזרם · אתה תזרם אותם כאדם שזורה התבואה אחר הדישה והרוח תשא ותפוץ המוץ והם יהיו כמו המוץ : (יז) העניים והאביונים : בני הגלות בצאתם מהגלות לשוב לארצם וילכו דרך מדברות מקום שאין מים יבקשו מים במדבר ולא ימצאו ולשונם יבשה בצמא ויצעקו אלי ואני אענם כי אני אלהי ישראל ואני הוצאתים מהגלות לא אעזבם למות בצמא במדבר אלא מה אעשה להם : (יח) אפתח על שפיים נהרות · נשתה · כמו נשתה גבורתם ודגש התי"ו מפני הפסק : אפתח על שפיים . המקומות הגבוהים כמו וילך שפי : נהרות · מים שילכו נהרות מהם : ובתוך בקעות · וכל שכן בתוך בקעות שיצאו מעינות רבות והכל יהיה דרך פלא כי לא ימצאו מים במדבר לא בהר ולא בבקעה : (יט) אתן · לא שימצאו מים במדבר לבד אלא אפילו עצים יגדלו בהם ואם תאמר מה צורך להם בעצים אלא בעלות מהגלות שכל לומר שיבראו אלה העצים במדבר בקומתן כמו שנבראו בימי בראשית ויהיה להם צל שלא יכם שרב ושמש או להעמיד הפלא ההוא מהיום ההוא והלאה ויהיו באותן מדברות לעולם מים ועצים גדלים בהם ויאמרו בני העולם כשיעברו בהם זה עשה האל לכבוד ישראל ויודו לשם ה' לעולם על הפלא ההוא וכן אמר למטה בפרשה דרשו ה' והיה לה' לשם לאות עולם לא יכרת : עץ שמן · הוא העץ שקורין בלע"ז פי"ן והוא עצי שמן והשמן שיוצא ממנו היא הזפת וכן תרגם יונתן לעין דמשחא ולא נוכל לומר כי הוא עץ זית כי בעזרא זוכר אותם בשנים והביאו עלי זית ועלי עץ שמן : תדהר · ת"י מורניין ובדברי רז"ל תדהר שאגא וסי'

ויאבדו ב' וס' הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך · בשוב אויבי אחור : פיפיות ב' וס"ל וסי' הנה שמתיך למורג חרוץ חדש . וחרב פיפיות בידם : כמץ ב' וחסר וסי' וגבעות כמץ תשים · כי אם כמץ אשר תדפנו רוח : תגיל ב' וסי' ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל · ונפשי תגיל בה' : תתהלל ב' וסי' בקדוש ישראל תתהלל . אשה יראת ה' : לאגם ג' פתחין וסי' לעיל בסי' ל"ה :

תולדות אהרן הנחרים בך · זוהר תצא : אל תיראי · זוהר וישלח : למורג חרוץ · עכו"ם כד זבחים קטו מנחות כב : תזרם · עכו"ם מד · ארז שטה · סוכה לז ר"ה כג ב"ב פ (כתובות לא) :

מצודת דוד

אני ה' אלהיך כמאז : אמלטך ; בדברים טובים ונחומים : אף עזרתיך : בימים הקדמונים : אף תמכתיך : בהיותך ביד האויב תמכתיך בימיני לבל יעשה בך האויב כלה : בימין צדקי : ר"ל לא בגמול כי אם בצדקה : (יא) הן יבושו : באמת סוף הדבר יבושו כל הכועסים בך : אנשי ריבך . המריבים עמך : (יב) תבקשם : אפילו אם תבקשם לא תמצא את אנשי מצותיך : יהיו כאין וכו' : כפל הדבר פעמים רבות לגודל האבדון : (יג) מחזיק ימינך ; אוחז ימינך לבל תפול : האומר לך וכו' . ר"ל הואיל ואני האומר לך לזה אל תירא כי אעזור לך : (יד) תולעת יעקב : עדת יעקב החלושה כתולעת ואין כחה אלא בפה היא התפלה כתולעת הזה שבפיה מנסרת בארזים : אני עזרתיך . מאז : וגאלך · והיה גאלך לעתיד אני קדוש ישראל :

מצודת ציון

(יא) הנחרים · מל' חרון וכעס וכן בני אמי נחרו בי (ש"ה א) : כאין · כלא דבר : (יב) מצותיך · ענין מריבה כמו הן לריב ומצה תצומו (לקמן נח) : וכאפס · דבר שאין בו ממש : (יג) מחזיק · אוחז : (יד) מתי : אנשי : (טו) למורג · הוא כעין לוח עץ ובתחתיתו תחובים אבנים דקים ובו דשים התבואה וכן והמורגים וכלי הבקר (ש"ב כד) : חרוץ · עשוי חריצים ובקיעות בין אבן לאבן : בעל פיפיות · ר"ל שיש בו פיות וחדודים רבות והם חריצים : תדוש · מל' דישה : ותדוק · מלשון דק : כמוץ · היא פסולת התבואה : (טז) תזרם · ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב) : תפיץ · תפזר : תתהלל · מל' הלול ושבח : (יז) נשתה . ענין העתקה וכן ונשתו מים מהים (לעיל יט) : אענם · מל' עניה ותשובה : (יח) שפיים · כן נקראו המקומות הגבוהים וכן רוח צח שפיים (ירמיה ד) : לאגם · כן נקרא מקום כניסת המים וכן ועל אגמיהם (שמות ז) : ציה שממון : (יט) ארז וגו' · שמות אילני סרק : בערבה · במדבר : ברוש · וגו'

(טו) הנה שמתיך · שמתי אותך להיות מורג העשוי חריצים והוא חדש החדוד ביותר והוא בעל פיפיות רבות : (טז) תזרם : אתה תזורם והרוח תשאם למרחוק : וסערה וכו' · כפל הדבר במ"ש : בה' תתהלל . תתפאר בעצמך במה שתלית בטחונך בקדוש ישראל : (יז) העניים וכו' : בני הגליות כשישובו לארצם דרך המדבר יבקשו מים ולא ימצאוהו : בצמא . בעבור הצמאון כאלו נעתק לשונם ממקומו : אענם . כדבר שאלתם על המים : (יח) על שפיים : במקומות הגבוהים אוליך נהרות עם כי אין דרך הנהרות לעבור שמה : מעיינות : למוצאי מים ; להיות מקום מוצא מים : (יט) אתן במדבר ארז וכו' : שיסתופפו בני הגליות בצלם : יחדו . כולם יחדו יהיו שמה : למען יראו וכו' · זה הפלא אעשה להם למען יראו העכו"ם וישימו על לב וישכילו לדעת אשר יד ה' עשתה זאת הגאולה והוא ברא הפלא

בָּעֲרָבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר
יַחְדָּו׃ כ לְמַעַן יִרְאוּ וְיֵדְעוּ וְיָשִׂימוּ
וְיַשְׂכִּילוּ יַחְדָּו כִּי יַד־יְהוָה עָשְׂתָה
זֹּאת וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּרָאָהּ׃
כא קָרְבוּ רִיבְכֶם יֹאמַר יְהוָה הַגִּישׁוּ
עֲצֻמוֹתֵיכֶם יֹאמַר מֶלֶךְ יַעֲקֹב׃
כב יַגִּישׁוּ וְיַגִּידוּ לָנוּ אֵת אֲשֶׁר
תִּקְרֶינָה הָרִאשֹׁנוֹת ׀ מָה הֵנָּה
הַגִּידוּ וְנָשִׂימָה לִבֵּנוּ וְנֵדְעָה אַחֲרִיתָן
אוֹ הַבָּאוֹת הַשְׁמִיעֻנוּ׃ כג הַגִּידוּ
הָאֹתִיּוֹת לְאָחוֹר וְנֵדְעָה כִּי אֱלֹהִים
אַתֶּם אַף־תֵּיטִיבוּ וְתָרֵעוּ וְנִשְׁתָּעָה
ונראה ק' וְנִרְאֶ יַחְדָּו׃ כד הֵן־אַתֶּם מֵאַיִן
וּפָעָלְכֶם מֵאָפַע תּוֹעֵבָה יִבְחַר בָּכֶם׃
כה הַעִירוֹתִי מִצָּפוֹן וַיַּאת מִמִּזְרַח־
שֶׁמֶשׁ יִקְרָא בִשְׁמִי וְיָבֹא סְגָנִים
כְּמוֹ־חֹמֶר וּכְמוֹ יוֹצֵר יִרְמָס־
טִיט׃ כו מִי־הִגִּיד מֵרֹאשׁ וְנֵדָעָה
וּמִלְּפָנִים וְנֹאמַר צַדִּיק אַף אֵין־
מַגִּיד אַף אֵין מַשְׁמִיעַ אַף אֵין־

בּוּרְנִין מוּרְנִין וְאֶשְׁכְּרוֹעִין כַּחֲדָא׃
כ בְּדִיל דְיֶחֱזוּן וְיֵדְעוּן וִישַׁווּן
דַחַלְתִּי עַל לִבְּהוֹן וְיִסְתַּכְּלוּן
כַּחֲדָא אֲרֵי גְבוּרְתָא דַייָ עֲבָדַת
דָא וְקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל בְּרָא
יָתַהּ׃ כא קְרִיבוּ דִינְכוֹן אֲמַר יְיָ
אַעִילוּ חֲזָוָתְכוֹן אֲמַר מַלְכֵּיהּ
דְיַעֲקֹב׃ כב יִתְקָרְבוּן וִיחַווּן
לָנָא יָת דְעָרְעִינָנָא קַדְמֵיתָא
מָה אִינוּן הֲווֹ וּנְשַׁוֵי לִבָּנָא
וְנֵדַע סוֹפְהוֹן אוֹ דַעֲתִידִין
לְמֵיתֵי בַּסְרוּנָא׃ כג חֲווֹ דְאָתְיָן
לְסוֹפָא וְנֵדַע אִם לְטַעֲוָן דְאִית
בְּהוֹן צְרוֹךְ אַתּוּן פָלְחִין אִם
יָכְלִין אִינוּן לְאֵיטָבָא וּלְאַבְאָשָׁא
וְנִסְתַּכֵּיל וְנֵידוּן כַּחֲדָא׃ כד הָא
אַתּוּן לְמָא וְעוֹבָדֵיכוֹן לָא
מִדָּעַם תּוֹעֵיבָא דְאִתְרְעִיתוּן
בֵּיהּ לְכוֹן׃ כה אַיְתִיתִי בְגַלְאֵי
מַלְכָּא דְתַקִּיף מֵרוּחַ צִפּוּנָא
וְיֵיתֵי כְּמִפַּק שִׁמְשָׁא
בִּגְבוּרְתֵּיהּ מִמַּדִנְחָא אַגְבַּרְנֵיהּ
בִּשְׁמִי וְיֵיתֵי וִידוּשׁ שִׁלְטוֹנֵי
עַמְמַיָא כְּמָא דְדָיְשִׁין יָת עַפְרָא
וּכְפַחֲרָא דְעָרֵיךְ יָת טִינָא׃
כו מַן חַוֵּי מִן אַוְּלָא וְנֵדַע
וּמִלְּקַדְמִין וְנֵימַר קְשׁוֹט אַף לֵית דִי מְחַוֵּי אַף לֵית דִמְבַסַּר

וישימו ג' דפי' בקריאה וסי' ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם למען יראו וידעו · וישימו באלהים כסלם : ונדעה ה' בקריאה וסי' הוציאם אלינו ונדעה אותם · יגישו ויגידו לנו . הגידו האותיות לאחור · ונדעה בשלמי הרעה הזאת · ונדעה התצליח דרכינו דפסל מיכה . וחד פליגי וסי' ונדעה נרדפה לדעת : ד' פסוקים מיחדין דכל חד וחד לית זוגה וסי' אין קדוש כה' אין אין ואין . מדוע באתי ואין ואין אין · מי הגיד בראש ונדעה אין אין אין · יש אחד ואין אין ואין :

תולדות אהרן העירותי מצפון · זוכר ויצב :

רדק

ופירושו שאין בלע"ז : ותאשור · פי' ואשכרועין , ובדברי רז"ל שאשור שורבינא , וכתב רבי יונה כי כן נקרא בערבי שורבין , ובעל הערוך פירש אשכרוע בערבי בקס והוא שקורין לו בלע"ז בוס"ו אם כן לדבריו ברוש אינו בוי"ש : (כ) למען : אעשה הנפלאות האלה למען יראו אותם אומות העולם לפיכך אמר יחרדו כל הגוים וידעו · וישימו על לבם וישכילו כי יד ה' עשתה זאת שהוציא ישראל מהגלות ועשה להם הנפלאות האלה ; בראה · זאת הפלאה כי הפלא הוא חדוש , לפיכך אמר בלשון בריאה : (כא) קרבו : לווי מפני סדנים אלא שהרי"ש אינה מקבלת דגש עתה שב לדבר כנגד עובדי הפסילים : ריבכם · הריב שיש לכם עם ה' ועם עמו וכפל הענין במלות שונות : עצומותיכם . טענות עצומות שיש לכם פירוש אחר עצמותיכם הוא לשון ריב וזה בלשון משנה שנים שהיו מתעצמין לדין , וי"א עצמותיכם הדברים העצומים שעשיתם בעולם : (כב) יגישו' הפסילים שאתם אומרים שהם אלהים יגישו אלינו דבריהם , אומר הנביא בעדו ובעד ישראל שאינם עובדי פסילים כמו הגוים אלא האל יתברך לבדו : ויגידו לנו את אשר תקרנה , המקרים העתידים לבא , ואמו בלשון נקבות כאלו אמר הקורות המואות בני העולם : הראשונות מה הנה · יאמרו לנו הראשונות שעברו מה הנה : הגידו . אמר כנגד הפסילים כאלו מדבר עמהם : ונשימה לבנו · לזכור אם היו ראשונות כמו שאמרו : ונדעה אחריתן . ונדעה שתדעו אחריתן אם ידעתם ראשיתם או הבאות השמיעונו העתידות לבא : (כג) הגידו האותיות . פירש הבאות , וכן אתא בקר , כתרגום בא אתא : לאחור · לסוף , וכן תרגומו לסופא · כי בתחלה אמר הבאות לעתיד שלא בזמן רחוק מאד ואחר כך אמר הגידו האותיות לאחור ר"ל באחרית הימים אם תעשו זה : נדעה כי אלהים אתם · אף תטיבו ותריעו כמו שחושבים עובדיכם : ונשתעה ונראה · כן כתוב בלא ה"א וקרי ונראה בה"א והענין אחד , ונשתעה פירוש ונספר , כמו שהוא תרגום ואשתעיה , כלו' נספר עליכם ונראה אתכם יחדיו אנחנו כמו עובדיכם אחר שתאמרו כל זה : (כד) הן אתם ופעלכם , על מחשבת העובדים כי אין לאלילים פעל . מאפע · כמו מאפס , כי הסמ"ך עי"ן באחת מהלפא ביתא אשר במאתים ועשרים ואחד שערים , ורבי אחי רבי משה ז"ל פי' כמו אפעה כלומר פעליכם כמעשה הנחשים שממיתים לדבקיהם : תועבה יבחר בכם · איש תועבה כלומר הנתעבים יבחרו בכם לא הקב"ה כי האל ימאס בכם : (כה) העירותי מצפון ויאת , המפרשים פירשו זה על כרש מלך פרס כי הרגו מזרחית צפונית לבבל · לפיכך אמר מצפון , ואמר ממזרח שמש כי הוא החריב בבל ונוה את ישראל לעלות לארצם לפיכך אמר ראשון לציון הנה הנם ואאז"ל פירש הפרשה על המשיח ואמר העירותי ולא אמר מי עד שאמר הן עבדי אתמך בו , וזהו הנכון , ומה שאמר מצפון ואמר ממזרח כי הם עשרת שבטים בגולה ותבור נהר גוזן וערי מדי והותה הארץ היא צפונית מזרחית : ויאת · בא בחסרון למ"ד הפעל והוא כמו ויאתה ; ויבא סגנים · כמו על סגנים והם מלכי העכו"ם : כמו חומר · כמו היוצר על החומר שמגבל אותו ברגליו , והנה הענין ואמר וכמו יוצר ירמס טיט , ויוצר הוא האומן העושה כלי החרס : (כו) מי הגיד מראש · מתחילה טרם בא העתידה מתחילה מי הגידה מהאלילים ועובדיהם ואם הגידה אחד מהם נדעה כי הם אמת : ומלפנים · ומי הגידה מלפנים ונאמר עליו כי הוא צדיק ונאמן בדברו : אף אין מגיד · אבל ידענו כי אין מגיד.; ואין משמיע · בכל האלילים ואין מעובדיהם שיאמר ששמע את אמריכם , אמר לנכח האלילים

כי

רש"י

ושלום : תדהר ותאשור · שמות אילני סרק העשויין לבנין : (כא) קרבו ריבכם · כל העכו"ם בואו וריבו והתוכחו עם בני : עצומותיכם · טענות בריאות וחזקות שלכם ול' ריב הוא זה כל' משנה שנים שהיו מתעצמין בדין במסכת סנהדרין : (כב) יגישו · העכו"ם את נביאיהם וקוסמיהם : ויגידו לנו : את אשר תקרינה לעתיד : הראשונות. שהיו קודם בריאת עולם ועל מה נברא מה הנה (ס"א מאורעות שהתחילו כבר מה יהא בסופן) : או הבאות : לעתיד ישמיענו ונראה אם יש בהם ממש שיתקיימו דבריהם: (כג) הגידו האותיות לאחור : המופתים הבאים באחרונה : ונשתעה· ונספר דבריהם ויספר מתרגמינן ואישתעי : (כד) הן אתם מאין . ודבריכם איך יתקיימו : ופעלכם מאפע : אינכם אלא פועים ומרימים קול להטעו' בדברי כזב: תועבה. הנתעבים הם יבחרו בכם ולא הקב"ה ולא עבדיו ולא משרתיו: (כה) העירותי מצפון ויאת : אני מגיד העתידות הנני מעיר לבנות חרבות ירושלי' את כורש מצפון ויאת את בבל להחריבה: ממזרח שמש · יקרא בשמי : כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים (עזרא א) ונראה שארץ פרס במזרחית צפונית היא לארץ ישראל: ד"א העירותי מצפון את נבוכדנצר להחריב את עירי ויאת·וכורש העירותי ממזרח שיקרא בשמי לבנות את עירי שמלכות פרס ממזרח ארץ ישראל היא שנא' ראיתי את האיל וגומר וי"ת אייתית בגלאי מלך דתקיף מרוח צפונא וייתי כמפק שמשא בגבורתיה ממדינחא אגבריני' בשמי:ויבא סגנים : ויבא על מלך בבל ועל שריו כאשר בא לרמוס על חומר וכמו יוצר הרשים ירמוס טיט לכלי חרס כן ירמוס הוא סגנים: (כו) מי מנביאי הבעל הגיד כמוני דבר העתיד לבוא· ומי מלפנים הגידה ולכשתבא נאמר שהיא צדיק שנבואתו צדק : אף מגיד : אבל אין בכם שיגיד עתידות ותתקיים: אף אין שומע אמריכם. שיעיד בבא עתידה פלוני נביא הבעל ניבא

מצודת ציון

ונו' · שמות אילני סרק : (כא) עצמותיכם · ענין תוקף הדבר ועצמותו וכן לא נכחד עצמי ממך (תהלים קלט): (כב) תקרינה · מל' מקרה : (כג) האותיות · הבאות כמו אתא בוקר (לעיל כא) : לאחור · מל' אחרון : ונשתעה · ענין ספור דברים כי תרגום של ויספר הוא ואשתעי וכן ואשעה בחקיך תמיד (תהלים קיט) : (כד) מאפע · הוא אפעה והוא מין נחש רע : תועבה · איש תועבה וכן ואני תפלה (שם קט) ומשפטו איש תפלה : (כה) העירותי · מל' התעוררות : ויאת · ענין ביאה : סגנים · מין שררה : חומר · הוא כעין טיט : יוצר · אומן חרס

מצודת דוד

הפלא הזה : (כא) קרבו ריבכם · שב לדבר לעובדי הפסל ואמר להם קרבו הריב שיש לכם עם ה' ועם עמו : הגישו עצומותיכם . תוקף הטענות ועצמות הדבר : (כב) יגישו . הפסילים שאתם אומרים אלהים המה יגישו נא ויגידו לנו את אשר יקרא באחרית הימים : הראשונות מה הנה . יאמרו מה היה קודם בריאת העולם : הגידו : אמרו נא ונשימה לבנו לזכור אם כן היה ובזה נדע שתדעו גם אחריתן של העולם : או הבאות השמיענו : השמיעו אותנו את העתידות לבוא אם ידעתם : (כג) האותיות לאחור . הבאות באחרית הימים : ונדעה : ואז נדעה אשר אלהים אתם ואף תוכלו לעשות למי טובה או רעה : ונשתעה . ואז נספר אני והם ונראה יחדו מה לעשות בעולם ואמר בדרך לעג והתול : (כד) הן אתם מאין . באמת אתם והם מדבר שאין בו ממש : מאפע . ממעשה האפעה הממית להדבקים בו : תועבה . איש מתועב בוחר בכם : (כה) העירותי : כאומר הנה אני אגיד עתידות אשר כבר גזורה מלפני להעיר את נ"נ מצפון לבוא על ירושלים להשחיתה ואח"ז יבוא כורש ממזרח ויקרא בשמי להאמין בי והוא יבוא על שרי בבל לרמסם כמו חומר וכמו היוצר הרומס בפיס וכפל הדבר במ"ש : (כו) מי הגיד מראש . מי מהפסילים הגיד דבר מראש טרם בוא ובבוא הדבר נדעה שאמת דבר : ומלפנים . מי הגיד דבר לפני בואו ובבא הדבר נאמר לדקו דבריו והוא כפל ענין במ"ש : אף אין מגיד . אבל באמת אין בהם מגיד שום דבר אף הסוס כי פה להם ולא ידברו : אף אין משמיע דבור בעלמא והוא כפל במ"ש : אף אין בכם מי שישמע אמריכם

רש״י

נבא אותה מלפנים: (כז) ראשון לציון הנה הנם: מלך ראשון שיתן לב לציון הנה זה הוא שאמרתי ואע"פ שלא תגמור הגאולה על ידו הוא יהיה המתחיל מי בכם מכל עמו (עזרא א): הנם: זקני ישראל יהיו נכונים על פי דברו לעלות מן הגולה ולהתחיל: ולירושלים מבשר אתן: כאותן הימים חגי זכריה אשר יזרזום לבנות בימי דריוש השלישי לפרס: (כח) וארא ואין איש. תמיד אני מביט בנביאי הבעל ואין איש מגיד דבר עתיד: ומאלה · מכל אלה העתידות לבא ואין מהם יועץ שעמד בסוד ה' ידע אותם: ואשאלם וישיבו דבר: אשר ישיבו דבר אם אשאלם: (כט) הן כולם און. יש לכם לדעת שכל נביאי מכחישי תורה און ואפס כל מעשיהם: נסכיהם. דמות מסכותם כמו הפסל נסך חרש וי"ת בענין אחר: ראשון לציון וגו': פתגמי נחמתא דאתנביאו נבייא מלקדמין על ציון הא אתו ולפי התרגום כל הענין מדבר ממלך המשיח ובגאולה אחרונה אבל אני רואה נבואה שנתנבא ישעיה על כורש כולם בל' הסיגנון של פרשה זו אני ה' העירותיהו בצדק קורא ממזרח עיט האותיות שאלוני מגיד מראשית אחרית כולם נוטה אחר ענין פרשה זו: (א) הן עבדי אתמך בו · הן עבדי יעקב אינו כמותכם כי אתמוך בו: בחירי · ישראל קרוי בחירי (תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה ואומר (לקמן מה) למען עבדי יעקב וישראל בחירי: רצתה נפשי: עליו נתתי רוחי להודיע נביאיו את סודו וסופו משפט לנכרים יוציא שנאמר (לעיל ב) והלכו גוים רבים וגו' ויורנו מדרכיו וגו': (ב) ולא ישא · לא יגביה קול לא יצטרך להוכיח ולהתנבאות אל הגוים שהם מעצמם יבואו ללמוד מהם כענין שנאמר (זכריה ח) נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם:

(ג) קנה רצוץ לא ישבור · ת"י ענותניא דאינון כקניא רעיע לא יתברון וחשיכיא דאינון כבוצין עמי (פי' כנר כבה) לא יטפון: ופשתה כהה. פתילת פשתה לחה שקרובה ליכבות מלך שלהם לא יגזול את הדלים ולא ירצץ את העניים ואת החלשים: (ד) ולא ירוץ. כמו לא ירצץ כי מלאה הארץ דעה (לעיל יא) וישמעו להן כענין שנא' (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים וגו' וזהו לתורתו איים ייחלו כולם ישמעו לתורתו: (ה) האל ה' · בעל הדין ובעל הרחמי': בורא השמים: תחלה כמין פקיע של שתי ואח"כ נטה אותם כדאיתא במס' חגיגה: וצאצאיה. בורא את היוצא ממנה: נותן נשמה: נשמת חיים: לעם עליה. לכולם בשוה

שְׁמַעַ אִמְרֵיכֶם׃ כז רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן
הִנֵּה הִנָּם וְלִירוּשָׁלִַם מְבַשֵּׂר אֶתֵּן׃
כח וְאֵרֶא וְאֵין אִישׁ וּמֵאֵלֶּה וְאֵין
יוֹעֵץ וְאֶשְׁאָלֵם וְיָשִׁיבוּ דָבָר׃ כט הֵן
כֻּלָּם אָוֶן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם רוּחַ וָתֹהוּ
נִסְכֵּיהֶם׃

מב א הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ
בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי
עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃ ב לֹא
יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ
קוֹלוֹ׃ ג קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר
וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת
יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃ ד לֹא יִכְהֶה וְלֹא
יָרוּץ עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט
וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵילוּ׃
ה כֹּה־אָמַר הָאֵל יְהוָה בּוֹרֵא
הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ
וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ

ת לֵית אַף דְשָׁמַע לְמִילֵיכוֹן׃
כז פִּתְגָמֵי נֶחָמְתָא דְאִתְנַבִּיאוּ
נְבִיַּיא מִלְקַדְמִין עַל צִיּוֹן הָא
אָתוּ וְלִירוּשְׁלֵם מְבַסַּר אֶתֵּן׃
כח וּגְלֵי קֳדָמַי וְלֵית גְּבַר דִּלֵיהּ
עוֹבָדִין טָבִין וּמֵאִלֵּין לֵית
דְּמָלִיךְ מֵילַךְ וּשְׁאֵילְתִּינוּן אִם
יְתוּבוּן פִּתְגָם׃ כט הָא
כּוּלְהוֹן לְמָא וְלָא מְדָעַם
עוֹבָדֵיהוֹן בּוֹזָא וּתְבָרָא
עֲשְׁתּוֹנֵיהוֹן׃ א הָא עַבְדִּי
מְשִׁיחָא אֲקָרְבִינֵּיהּ בְּחִירִי
דְּאִתְרְעֵי בֵּיהּ מֵימְרִי אֶתֵּן
רוּחָא דְקוּדְשִׁי עֲלוֹהִי דִּינִין
לְעַמְמִין יְגַלֵּי׃ ב לָא יְצַוַּח
וְלָא יְכַלֵּי וְלָא יָרִים לְבָרָא
קָלֵיהּ׃ ג עִנְוְתָנַיָּא דְּאִינוּן
דָּמַן לְקַנְיָא רְעִיעַ לָא יִתַּבְּרוּן
וַחֲשִׁיכַיָּא דִּכְבוּצִין עֲמֵי לָא
יִטְפוּן לְקוּשְׁטָא יַפֵּיק דִּינָא׃
ד לָא יַלְהֵי וְלָא יִלְאֵי עַד
דִּיתַקֵּין בְּאַרְעָא דִּינָא וּלְאוֹרָיְתֵיהּ
נַגְוָן יְכַתְּרוּן׃ ה כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלָהּ עָלְמָא יְיָ דִּי בְרָא שְׁמַיָּא וּתְלָנוּן שַׁכְלֵיל אַרְעָא וְדִיָּרָהָא יָהֵיב נִשְׁמְתָא לְעַמָּא

וישיבו ג' רפין בקריאה וסי' גבריא שאילו למיכל • ופירושן בסדר דברים : ד' מ"ל בקריאה ללישׁ' שבירה
וסי' אחרי שבור תנגיה • קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה • וקשת וחרב מלחמה אשבור מן הארץ •
ואוכלי פת בגו ישברוהו :

תולדות אהרן ראשון לציון • פסחים ה : קנה רצוץ • ברכות נו יבמות לג : בורא השמים • זוהר ויגש שלה :
נותן נשמה • כתובות קיא (כלאים לב) :

רד״ק

כי שם להם ולא ידברו, והענין כפול במלות שונות: (כז) ראשון לציון · ראשון שיבא לציון מהגלות יבשר ציון ויאמר לציון הנה הנם בניך וכפל המלה למהירות הענין: (כח) וארא ואין איש · מעובדי האלילים שידע דבר: ואין יועץ · מאלה, אמר על האלילים ואין בהם יועץ לעבדיו מה לעשות: ואשאלם וישיבו דבר · אני אשאלם וגם לא יענו ולא ישיבו דבר, ואין שזכר שהוא כמו לא עומד ענינו במקום שנים כאלו אמר ולא ישיבו: (כט) הן כולם · כל האלילים ונסכיהם כמו הפסל נסך חרש כלו לרוח ותהו עשו אותם ונסכו וחפו אותם כסף וזהב כי לא יועילום ולא יגידו להם מן העתידות דבר: (א) הן עבדי · זהו מלך המשיח כמו שפירשנו · אתמך בו דרך משל כמו המלך הנשען בעבדו הנאמן לו: נתתי רוחי עליו · כמו שאמר גם כן עליו ונחה עליו רוח ה': משפט לגוים יוציא · יוציא משפטם לאור וישלים בין גוי לגוי שלא יהיה עוד מלחמה ביניהם, כמו שאמר גם כן עליו ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וגו' ואמר ודבר שלום לגוים ומשלו מים ועד ים, וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג: (ב) לא יצעק · כמו שהוא דרך השופט לצעוק על הנשפטים לפניו ולהכריחם לדבר משפטו הוא לא יהיה צריך לזה כי בנחת ידבר להם והם יקבלו דבריו: ולא ישא · פירוש ולא ישא קולו, וכפל הענין לחזק: (ג) קנה רצוץ · רצוץ ענינו קנה שהוא קרוב להשבר, וכן על משענת קנה הרצוץ שאם היה שבור מכל וכל לא היה אדם נשען עליו · אמר כל כך יהיו דבריו והנהגת מלכותו בנחת עד שאפילו החלושים לא ירגישו בו ודמה החלושים לקנה רצוץ ולפשתה כהה שענינה שהיא קרובה לכבות, ולא יעלה על דעתך לפי שיהיה נח ורכה לא יעשה משפט אלא אעפ"כ לאמת יוציא משפט כי לא יבצר ממנו מזימה: (ד) לא יכהה ולא ירוץ, לא יתרשל ולא יתחלש ולא יתרפה עד שישים בארץ משפט, ופירוש בארץ ליושבי הארץ וכן איים שוכני איים: ולתורתו · שיורה להם ייחלו, כמו שאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו: (ה) כה אמר האל ה' · האל שהוא בורא שמים, הענין הזה אמרו הנביא כמה פעמים לפי שהיו בדורו בעלי אמונה רעה שהיו מאמינים כי העולם לא נברא אלא כך היה קדמון אבל הוא עלול ויש לו עלה, ויש שהיו מאמינים כי העולם מקרה אין לו בורא ולא עלה כמו שכתבנו, ומפני האמונות הרעות ההם היה שונה תמיד הענין הזה כי השם יתעלה הוא בורא העולם ומחדשו והוא מוציאו מאין ליש, ואמר בורא השמים, אמר אל יחשוב אדם כי השמים בעבור שהם קיימים ולא יקרה אותה שום הפסד ושום שנוי בהם קדמונים אלא האל בראם וחדשם: ונוטיהם · שנטה אותם כאהל על הארץ, ומלת ונוטיהם נכתבה ביו"ד הרבוי בלשון רבים כמו איה אלהי עושי, ישמח ישראל בעושיו: רוקע הארץ · הרקוע היא הפריסה והרדוד כמו וירקעו את פחי הזהב, ורקע ברגליך, והנה הארץ עגולה ככדור והנה כשהקוה המים אשר על פני הארץ אל מקום אחד להיות עליה למחיה וכולל אות' במלת וצאצאי' עשה הארץ שהיא היבשה כאלו היא שטוחה לשבת עליה כאדם הרוקע דבר ושוטח אותו כמו הצורף ששוטח הטסים: וצאצאיה · פירוש ברא צאצאיה עליה כי אחר שאמר ותראה היבשה אמר תדשא הארץ ואחר כן נתן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה, וזה היה ביום הששי שברא האדם ונפח בו נשמה כמו שאמר ויפח באפיו נשמת חיים והוא נותן נשמה לעם עליה ויצר שאר בעלי חיים כמ"ש תוצא הארץ נפש חיה למינה, וזהו ורוח

מצודת דוד

אמריכם כי אומים להם ולא יאזינו: (כז) ראשון לציון · כאומר אבל אני אגיד עתידות אשר הראשון שיבא לציון מהגלות יבשר ויאמר הנה באה הגאולה ומיד הנה הם יבואו ולא יהיה תוחלת ממושכה: ולירושלים מבשר אתן. ר"ל בהשגחה אביא מבשר כזה לבשר סמוך לה: (כח) וארא · אבל בעובדי הפסל אראה שאין בהם איש יודע העתיד: ומאלה · מהפסילים עצמן אין בהם מי מייעץ לעובדיו מה לעשות: ואשאלם. מלת ואין עומדת במקום שתים לומר אין בהם מי אשר אשאלם שישיבו דבר כי הדבור אין בהם: (כט) הן כולם. באמת הפסילים עם עובדיהם המה הבל ולא ממש וכפל הדבר במ"ש: **מב** (א) הן עבדי. הנה עבדי אשר אתמך בו והוא מלך המשיח ואמר במשל הנשען על עבדו הנאמן: בחירי רצתה נפשי · הנבחר לי אשר רצתה נפשי בו: נתתי רוחי עליו. כמ"ש ונחה עליו רוח ה' וכו' (לעיל יא): משפט וכו'. יוציא משפטם לאור וכמ"ש ושפט בין הגוים וכו' (לעיל ב): (ב) לא יצעק · לא כדרך השופט הצועק על הנשפטים לפניו להכריחם על המשפט כי בנחת יקבלו דבריו: ולא ישא. לא ישא קולו וכפל הדבר לחזק: ולא ישמיע בחוץ קולו · אף כשיעשה משפט בחוצות במקום מרבית אנשים לא יצטרך להשמיע קול חזק להשתיקם לשמוע אמריו כי מעצמם ישימו כף לפיהם: (ג) קנה רצוץ · קנה המרוסס שהוא קרוב להשבר: לא ישבור: ר"ל לא יעשה דין חלושי הכח לא כדרך שמחניפים לגדולים ועושים דין בחלשים: ופשתה כהה. פשתה הדולקת שהוכהה מאורה וקרובה להכבות לא יגמור כבויה והוא גם כן משל על חלושי הכח וכפל הדבר במ"ש: לאמת יוציא משפט: כי יוציא המשפט לאמתו ולא ישהו בעבור אלמות חלושי הכח: (ד) לא יכהה. לא יכהה מאורו ולא ירוצץ ר"ל לא יחלש ולא יתרפה עד ישים משפט באנשי הארץ: ולתורתו: אל מה שיורה וילמד יצפו ויקוו יושבי האיים הרחוקים: (ה) ונוטיהם · הוא נטה אותם להיות כאוהל: רוקע. פרש את הארץ

מצודת ציון

חרש: ירמוס · ענין דריכה ברגל: (כז) הנה · הנה הם: (כט) און אפס רוח ותוהו · פתרון אחד להם דבר שאין בו תועלת וממש: נסכיהם · הפסל הנעשה בהתכת המסכת וכן הפסל נסך חרש (לעיל מ): (א) אתמך · ענין השענה: רצתה · מלשון רצון: (ג) קנה · מטה: רצוץ · מרוסס וכן משענת הקנה הרצוץ (לעיל לו): ופשתה · פשתן: כהה · ענין עכירות וחושך וכן בהרות כהות (ויקרא יג): יכבנה · מלשון כבוי: (ד) ירוץ · מל' רציצה: ולתורתו: מלשון הוראה ולמוד: ייחלו · יקוו כמו יחל ישראל (תהלים קל): (ה) רוקע · ענין

וְר֖וּחַ לַהֹלְכִ֥ים בָּֽהּ׃ ו אֲנִ֧י יְהוָ֛ה
ג' קְרָאתִ֥יךָֽ בְצֶ֖דֶק וְאַחְזֵ֣ק בְּיָדֶ֑ךָ
ב' · י"ו וְאֶצָּרְךָ֗ וְאֶתֶּנְךָ֛ לִבְרִ֥ית עָ֖ם לְא֥וֹר
ל' וחסר · ג' גּוֹיִֽם׃ ז לִפְקֹ֖חַ עֵינַ֣יִם עִוְר֑וֹת
ב' · ג' לְהוֹצִ֤יא מִמַּסְגֵּר֙ אַסִּ֔יר מִבֵּ֥ית כֶּ֖לֶא
יֹ֥שְׁבֵי חֹֽשֶׁךְ׃
ח אֲנִ֥י יְהוָ֖ה ה֣וּא שְׁמִ֑י וּכְבוֹדִי֙
ג' · ד' מ"ל לְאַחֵ֣ר לֹֽא־אֶתֵּ֔ן וּתְהִלָּתִ֖י לַפְּסִילִֽים׃
ז' ט הָרִאשֹׁנ֖וֹת הִנֵּה־בָ֑אוּ וַחֲדָשׁוֹת֙
ג' אֲנִ֣י מַגִּ֔יד בְּטֶ֥רֶם תִּצְמַ֖חְנָה אַשְׁמִ֥יעַ
אֶתְכֶֽם׃
י שִׁ֤ירוּ לַֽיהוָה֙ שִׁ֣יר חָדָ֔שׁ תְּהִלָּת֖וֹ
כו"ל מ"ל כמ"ג חסר וי"ו ב' מִקְצֵ֣ה הָאָ֑רֶץ יוֹרְדֵ֤י הַיָּם֙ וּמְלֹא֔וֹ
אִיִּ֖ים וְיֹשְׁבֵיהֶֽם׃ יא יִשְׂא֤וּ מִדְבָּר֙
וְעָרָ֔יו חֲצֵרִ֖ים תֵּשֵׁ֣ב קֵדָ֑ר יָרֹ֨נּוּ֙
י"ד · ג' יֹ֣שְׁבֵי סֶ֔לַע מֵרֹ֥אשׁ הָרִ֖ים יִצְוָֽחוּ׃
יב יָשִׂ֥ימוּ לַֽיהוָ֖ה כָּב֑וֹד וּתְהִלָּת֖וֹ
ג' בָּאִיִּ֥ים יַגִּֽידוּ׃ יג יְהוָה֙ כַּגִּבּ֣וֹר יֵצֵ֔א
כ' · ג' כְּאִ֥ישׁ מִלְחָמ֖וֹת יָעִ֣יר קִנְאָ֑ה יָרִ֙יעַ֙
כ' · כ' אַף־יַצְרִ֔יחַ עַל־אֹיְבָ֖יו יִתְגַּבָּֽר׃

דִי עֲלַהּ וְרוּחַ לְדִמְהַלְכִין בַּהּ׃
ו אֲנָא יְיָ רַבֵּיתָךְ בִּקְשׁוֹט
וְאַתְקֵיפִית בִּידָךְ וְאַתְקְנִינָךְ
וְאֶתְנִינָךְ לִקְיָם עַם לִנְהוֹר
עַמְמִין׃ ז לְפַתָּחָא עֵינֵי בֵית
יִשְׂרָאֵל דְאִינוּן כְּסַמָן מִן
אוֹרַיְתָא לְאַפָּקָא גָלְוָתְהוֹן מִבֵּינֵי
עַמְמַיָא דְאִינוּן דָמָן לַאֲסִירִין
וּלְמִפְרַקְהוֹן מִשִׁעְבּוּד מַלְכְוָתָא
דְאִינוּן עֲגִינִין כַּאֲסִירֵי קָבָל׃
ח אֲנָא יְיָ הוּא שְׁמִי וִיקָרִי
דְאִתְגְלֵיתִי עֲלֵיכוֹן לְעַם אוּחֲרָן
לָא אֶתֵּן וְתוּשְׁבַּחְתִּי לְפַלְחֵי
צַלְמַיָא׃ ט קַדְמָיָתָא הָא
אֲתָאָה וְחַדְתָן אֲנָא מְחַוֵי עַד
לָא אַתְיָן אֲבַסַר יָתְכוֹן׃
י שַׁבָּחוּ קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא
חַדְתָּא אֲמָרוּ תוּשְׁבַּחְתֵּיהּ
מִסְיָפֵי אַרְעָא נָחְתֵי יַמָא
וּמְלָאֵהּ נַגְוָן וְיָתְבֵיהוֹן׃ יא יְשַׁבַּח
מַדְבְּרָא וְקִרְוַיָן דְיָתְבִין בֵּיהּ
פְּצִיחָן יָתְבִין מַדְבַּר עַרְבָאֵי
יְשַׁבְּחוּן מֵיתַיָא כַּד יִפְּקוּן
מִבָּתֵי עַלְמֵיהוֹן מֵרֵישֵׁי טוּרַיָא
יְרִימוּן קָלְהוֹן׃ יב יְשַׁוּוּן קֳדָם
יְיָ יְקָרָא וְתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ בְּנַגְוָן
יְחַוּוּן׃ יג יְיָ לְמֶעְבַּד גְבוּרָן אִתְגְלֵי לְמֶעְבַּד גְבוּרָא מִתְגְלֵי בִּרְגַז כְּמִלּוּל אַף בְּזִיעַ עַל

רשי

בסוה׳ : ורוח : קדושה : להולכים בה · למתהלכים לפניו : (ו) קראתיך · לישעיה הוא אומר : ואצרך: כשקראתיך זאת היתה מחשבתי שתשי׳ את עמי לברית ולהאיר להם : לאור גוים . כל שבט קרוי גוי לעצמו כענין שנא׳ גוי וקהל גוים : (ז) לפקוח עינים עורות : שאינ׳ רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי : להוציא ממסגר אסיר · וע"י שיתפקחו עיניהם יצאו אסורים ממסגר ד"א לבשרם על גלות בבל העתיד׳ לבא עליהן שסופן לצאת ממנה: (ח) הוא שמי-הוא מפ׳ר׳ בל׳ אדנות וכח ועלי להראות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן : (ט) הראשונות : שהבטחתי לאברהם על גלות מצרי׳ (שם טו) וגם את הגוי וגו׳: הנה באו. שמרתי הבטחתי ועת׳ חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה : (י) תהלתו מקצה הארץ יעל כרחם כשיראו את גבורתי לישראל יודו כל העכו"ם כי אלהים אני: יורדי הים : פורשי בספינות : ומלואו. הקבועים בים ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל א׳ ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר וניליי"א : (יא) ישאו מדבר · קול בשיר : חצרים תשב קדר· (מוסב על ישאו) מדבר קדר שהם דרים עתה באוהלים ישאו קול וירונו (כמו והחצרים אשר תשב קדר) . במדבר קדר שהם דרים עתה באהליהם יהיו ערים וחצרים קבועים : יושבי סלע · המתים שיחיו כן ת"י : מראש הרים יצווחו · מרים טוריא ירימון קליהון :

החשיתי

רדק

ורוח להולכים בה כי לא יאמר נשמה אלא על האדם, ופי׳ כל אשר נשמת רוח חיים באפיו אמר נשמת בעבור האדם ואמר רוח בעבור שאר בעלי החיים, והקדים האדם אע"פ שהיה אחרון לפי שהוא עיקר היצירה , וכן אמר עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי , וזכר אדם לבדו לפי שהוא עיקר היצירה : (ו) אני ה׳ · אומר לישראל אני ה׳ שעשיתי כל זה יכול להוציאך מהגלות ואני הוא שקראתיך בצדק כשהגיע זמנך לצאת שתצא ולא תירא בצאתך כי אני אתפוש בידך:ואצרך·אשמרך מן הגוים שלא יראו לך : ואחזק · בצר"י והתי"ו בשוא לבדו : לברית עם · לקיום כל עם ועם כי בעבורך מתקיים כל העולם וכל ברית הוא ענין קיום וכן תהיה גם כן לאור גוים · כמו שאמר והלכו גוים לאורך , והאור הוא התורה שתצא לכם מציון , וישראל יכין קיום האומות על שני פנים האחד שיהיה שלום בעבורם בכל הגוים כמו שאמר על המשיח ודבר שלום לגוים , ואמר והוכיח לעמים רבים , וכתתו חרבותם לאתים וגו׳ , השנית כי בסבת ישראל יהיו הגוים שומרים שבע מצות וילכו בדרך טובה כמו ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו וגו׳ : (ז) לפקח · אני ה׳ קראתיך לפקוח עינים עורות כלומר עיניכם שהם עורות בגלות מרוב הצרות : וכן להוציא ממסגר אסיר · אתה שאתה אסיר בגלות ובבית כלא ויושב בחשך אסיר , בדגש : (ח) אני ה׳ הוא שמי · הוא שמי המיוחד לי לא כשם הפסילים אע"פ שעובדיהם ישתתפו אותם עמי בשם אלהים ולא יוכלו לשתפם עמי בזה השם כי אני הוא אדון על הכל ועוד לא אתן כבודי לאחר כמו שעשיתי עד הנה שלא עשיתי משפט ברשעים על כן לא הכירוני ונטו אחרי האלילים ואחרי הוציאי ישראל מהגלות והעשה עמהם נפלאות גדולות יכירוני כל העמים כי אין בלעדי אחרי עשותי משפט ברשעים · כמו שאומר והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא וגו׳ : ותהלתי לפסילים · ולא תהלתי : ולא שזכר עומד במקום שנים וכן תקות ענוים תאבד ורעים כמוהם : (ט) הראשונות הנה באו · אמר הנביא הנבואות הראשונות שנבאתי על סנחריב הנה באו כי בימי ישעיהו הנביא באו : וחדשות אני מגיד · ועתה אני מגיד לכם נבואות חדשות שלא שמעתם ואשמיע אותן אתכם בטרם תצמחנה והדעו כי כמו שנתקיימו הראשונות כן יתקיימו האחרונות · והנה הם העתידות שאומר להוציא ישראל מגלות זה , ואמר תצמחנה על דרך משל , וכן אצמיח קרן לדוד אצמיח קרן לבית ישראל כי הדבר החדש הוא כמו הצמח שיתחדש ויתגלה על פני הארץ אחרי הסתרו כן תהיה תשועת ישראל : (י) שירו לה׳ . בעת גאולת ישראל : מקצה הארץ . תהלתו יגידו הגוים מקצה הארץ כי ממזרח שמש ועד מבואו ידעו בגאולת ישראל כי הם מפוזרים בכל פאות והגוים בראותם הנפלאות ההם ישירו תהלתו : וכן יורדי הים באניות כלומר בים וביבשה ישירו לה׳ , ואמר ומלואו , על דגי הים שהם מלא הים והוא על דרך משל כמו וכל עצי השדה ימחאו כף , וכן איים ויושביהם באלו המקומות ישירו : (יא) ישאו · קול : מדבר ועריו · על דרך משל כאלו ישאו קול בשירה המדבר והערי׳ , כי יש מקומות במדבר שיש שם ערים: חצרים תשב קדר · וכן ישאו קול החצרים שתשב קדר בהם כי בני קדר שוכנים במדבר באהלים שהם כמו החצרים שהם הכפרים , כמו ובתי החצרים , כי בני קדר אינם יושבים במקום אחד אלא מפוזרים במדבר שהם בו הנה והנה כמו הפרזים , ופירוש תשב קדר , עדת קדר כמו ותהי ישראל ותהי ארם , וזכר מדבר ובני קדר כי דרך מדבר יצאו ישראל מהגלות : ירונו יושבי סלע · וכן יושבי סלע ר"ל המגדלים הבנוים על הסלעים ועל ההרים ירונו ויצוחו ושניהם ענין צעקה , וזכר יושבי סלעים והרים שהם רואים הולכי מדבר והערבה מרחוק : (יב) ישימו · יתנו לו בפיהם הכבוד והתהלה : (יג) ה׳ כגבור יצא · לתשועת ישראל כמו הגבור שיצא למלחמה בלא פחד : יעיר קנאה : קנאת ישראל שהעניום בגלות כמה שנים : יריע אף יצריח · הכל דרך משל למנצחים במלחמה שהם מריעים

עינים כ"ח בקריאה וסי׳ הנה היא לך כסות עינים . ותשב בפתח עינים אשר . חכלילי עינים מיין· מכלות עינים דבחקתי . נופל וגלוי עינים . וחברו · וכליון עינים דכי תבא · עם יפה עינים · שמעו נא זאת עם סכל · וגבותם מלאות עינים סביב · וכל בשרם וגביהם · בתוך בית המרי אתה יושב · ומשקרות עינים · טהור עינים דתריסר · נגששה כעורים קיר . לפקוח עינים עורות · על אבן אחת שבעה עינים. ברה מאירת עינים : גבה עינים ורחב לב · עינים להם ולא יראו · והברו · ושח עינים יושיע . עינים הייתי לעור . עינים רמות לשון שקר · מאור עינים ישמח לב. רום עינים ורחב לב · למי חכלילות עינים. טוב מראה עינים מהלך נפש :

תולדות אהרן להולכים בה · ערכין טו זוכר ויפלח :

מצודת ציון

ענין פרישה וכן לרוקע הארץ על המים (שם קלו) : (ו) ואחזק · ענין אחיזה : ואצרך · ענין שמירה : (ז) לפקות · ענין פתיחה כמו פוקח עורים (שם קמו) : מבית כלא · מקום מאסר :
יעוהו

מצודת דוד

הארץ והוציא נאצאיה הם הצמחים כולם : לעם עליה : אל העם אשר הם עליה נתן נשמה ואל שאר הבריות המתהלכים בה נתן רוח החיוני : (ו) קראתיך בצדק . על המשיח יאמר מה שקראתי בשמך על ידי הנביאים הוא בצדק ודבר המתקיים : ואחזק בידך : אאחוז בידיך להגביר אותך על כל : ואצרך : אני אשמור אותך : ואתנך לברית עם · אתן הכח בידך להשב עמי לבריתי לקיים התורה והמצות : לאור גוים : להאיר עיני הגוים כולם לדעת שה׳ הוא האלהים : (ז) לפקות מי שנתעוורו עיניו מלראות פועל ה׳ אתה תפתחם ותשכילם : להוציא . את ישראל האסורים בבבל תוציא מבית מסגרם ומבית כלא תוציא את היושבים שמה בחושך : (ח) הוא שמי : המיוחד לי לא כשם הפסילים שאין שמם מיוחד להם כי יקראום בשם אלוה ואין אל אתם : וכבודי וגו׳ : לא אתן עוד כבודי לאחר כי עד הנה על מה שלא עשיתי משפט בעכו"ם נטו אחר הפסילים וכבדו אותם במקום שהיה ראוי לכבד אותי אבל מעתה אעשה משפט ולא יעבדו עוד לפסילים : ותהלתי . מלת לא עומדת במקום שתים לומר לא תהלתי לפסילים רלה לומר מה שראוי להלל אותי לא יהללו לפסילים כמאז וכפל הדבר במלות שונות : (ט) והראשונות : הנבואות הראשונות שנבאתי על סנחריב הנה כבר באו : וחדשות . עתה אני מגיד חדשות שלא שמעתם עדיין והיא הגאולה העתידה : בטרם תצמחנה ר"ל עד לא התחילה להתגלות אשמיע אתכם : (י) שירו לה׳ . אז ישירו לה׳ שיר חדש ותהלתו יהיה נשמע מקצה הארץ : יורדי הים : המפורשים בים והבריות הממלאים את הים גם המה יהללו לה׳ : איים ויושביהם : האיים עצמם והיושבים בהם יהללו לה׳ והוא ענין מליצה כי אין האיים והבריות בעלי דעת ודבור להלל וכן נאמר נהרות ימחאו כף (תהלים צח) : (יא) ישאו מדבר וכו׳ : כל מדבר ועריו וכל חצרים אשר תשב בהם עדת קדר כולם ישאו קול שיר : ירונו כו׳ . היושבים על הסלע ירונו תהלות ה׳ : יצוחו ר"ל יהיה נשמע קול צוחה של שמחה והלל : (יב) ישימו . ר"ל בפיהם יתנו לו כבוד : יגידו . האנשים השוכנים שמה : (יג) יצא · לתשועת ישראל : יעיר קנאה · יעורר לקנאת קנאת עמו : יריע כגבור המנצח במלחמה : יתגבר . יתחזק את עצמו על אויביו : (יד) החשיתי מעולם · זה זמן רב אני שותק על מה שעשו הבבלים לעמי : אתאפק . אתחזק לכבוש כעסי : כיולדה אפעה · אבל מעתה אצעק בקול כיולדה להומם ולאבדם : אשום ואשאף

יחד

(יד) החשיתי מעולם: זה ימים רבים החשיתי על חרבן ביתי ותמיד אחרים: אתאפק. ל' הווה עד עתה הליקתי רוחי ומעתה כיולדה אפעה: אשום. אתבהל: ואשאף. ואתאוה להשמיד הכל יחד כל אויבי: (טו) אובים. ל' יובש הוא לענין דבר לח כגון עשב ונהרות: (טז) והולכתי. ישראל שהיו עורים עד הנה מהביט אלי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה: עשיתים. אעשה כן ל' נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי: (יח) החרשים והעורים. על ישראל הוא אומר: (יט) מי עור. בכם אין אחד כי אם עבדי הוא העור שבכלל' וחרש שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להגבאת נבואתי: מי עור כמשולם. מי היה עור בכם כבר קבל יסוריו והרי הוא כמשולם כל תגמוליו ויוצא נקי: (כ) ראות רבות. ראיות הרבה לפניכם ואינכם שומרים להביט במעשי ולשוב אלי: פקח אזנים. אני עסוק לפקוח אזניכם ע"י נביאי ולא ישמע איש מכם את דברי ולשון הווה הוא: (כא) ה' חפץ. להראותכם ולפקוח אזניכם למען צדקו ולכך הוא מגדיל ומאדיר לכם תורה: (כב) והוא. העם הזה בזוי ושסוי וסיף הענין ולא ישים על לב כל זה לומר למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב: הפח בחורים כולם. בחוריהם פחי נפש כולם. תו' ד"א הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי

יד הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק
כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד׃ ג׳ • ל׳ • ל׳
טו אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־
עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים ב׳
וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ׃ טז וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים ב׳
בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ
אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם ל׳ • ב׳
לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה ז׳ • ל׳ • י״דמ״ל • ה׳
הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃ ב׳ וכ״כ
יז נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים
בַּפָּסֶל הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם ב׳ • ל׳
אֱלֹהֵינוּ׃
יח הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ
לִרְאוֹת׃ יט מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי
וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר ב׳
כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְהוָה׃ כ רָאִית ראות ק׳
רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא ל׳ • ד׳
יִשְׁמָע׃ כא יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ
יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃ כב וְהוּא עַם־ ל׳
בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי ל׳ • ל׳ • ל׳

בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי מִתְגְּלֵי
בִּגְבוּרְתֵיהּ׃ יד יְהָבִית לְהוֹן
אַרְכָּא מֵעָלְמָא דְאִם יְתוּבוּן
לְאוֹרָיְתָא וְלָא תָבוּ כְּחַבְלִין
עַל יָלֵידְתָּא יִתְגְּלֵי דִינִי עֲלֵיהוֹן
יִצְדּוֹן וִיסוּפוּן כַּחֲדָא׃ טו אַחֲרִיב
טוּרִין וְרָמָן וְכָל עִסְבֵּיהוֹן
אוֹבֵשׁ וַאֲשַׁוֵּי נַהֲרִין לְנַגְוָן
וַאֲגַמִּין אוֹבֵשׁ׃ טז וְאֲדַבַּר
לְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּדָמֵין כְּסַמְיָן
בְּאוֹרַח דְּלָא יְדַעוּן בִּשְׁבִילִין
דְּלָא אֲלִיפֵי אַדְרְכִינּוּן אֲשַׁוֵּי
קֳבֵל קֳדָמֵיהוֹן לִנְהוֹר וְכַפְלָא
לְמֵישְׁרָא אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא
אַעְבְּדִינּוּן וְלָא אַרְחֲקִינּוּן׃
יז יִסְתַּחֲרוּן לַאֲחוֹרָא יִבְהֲתוּן
בַּהֲתָא פָּלְחֵי צַלְמַיָּא דְאָמְרִין
לְצַלַּם מַתְּכָא אַתּוּן טַעֲוָתָנָא׃
יח רַשִּׁיעַיָּא דְאִינוּן כְּחֵרְשִׁין
הֲלָא אוּדְנִין לְכוֹן שְׁמַעוּ וְחַיָּבַיָּא
דְּאִינוּן כְּסַמְיָן הֲלָא עַיְנִין לְכוֹן
אִסְתַּכָּלוּ וַחֲזוֹ׃ יט הֲלָא אִם
יְתוּבוּן רַשִּׁיעַיָּא יִתְקְרוֹן עַבְדֵּי
וְחַיָּבַיָּא דִנְבִיַּי שְׁלָחִית עֲלֵיהוֹן
אֱלָא רַשִּׁיעַיָּא עֲתִידִין
לְאִשְׁתַּלָּמָא פֻּרְעֲנוּת חוֹבֵיהוֹן
בְּרַם אִם יְתוּבוּן יִתְקְרוֹן עַבְדַיָּא דַיְיָ׃ כ חֲזֵיתוּן סַגִּיאָן וְלָא נְטַרְתּוּן אִתְפַּתְּחָא אוּדְנֵיכוֹן וְלָא קַבֵּילְתּוּן אוּלְפַן׃ כא יְיָ
רָעֵי בְּדִיל לְזַכָּאוּתֵהּ יִשְׂרָאֵל יְרַבֵּי לְעָבְדֵי אוֹרָיְתֵהּ וְיַתְקֵיף יָתְהוֹן׃ כב וְהוּא עַם בְּזִיז וְאֶנְיָּם אִתְחַפִּיאוּ בְּבֵהֲתָא עוֹלֵימִין

מהשך ב' וסי' אשים מחשך לפניהם לאור: מיודעי מחשך: למישור י' מלאים וסי' נמסר במלכים חלק א' סי' ב: ולא ישמע ד' וסי' אליכם פרעה. ויש־ו אתו ולא ישמע. כל איש אשר ימרה. ראות רבות ולא תשמר:

מריעים ומצריחים נשתגבר על אשר כנגדם: ויצריח. כמו יריע. ובאמרו אף יצריח כי הצריחה יותר בשנבהת קול מתרועה ויתגבר על אויביו: (יד) החשיתי. אמר האל יתברך מזמן רב החשיתי ונשתקתי בצער ישראל בגלות והתאפקתי בסבל לאנס כאדם המתאפק ולא יראה לאחרים מה שבלבו ומתחזק להסתיר קולו, כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם, ויתאפק המן: כיולדה אפעה. עתה אצעק כמו היולדת שצועקת בחבלים כן אזעק על הרשעים שהם אויבי כמו שאמר בפסוק שלמעלה מזה כי יותר מדאי התאפקתי ולא אוכל עוד לסבול בצער: אשום ואשאף יחד. אשומם ואבלעם יחד כל אויבי, וכן כי שאפני אנוש, שאפה רוח, שמות ושאוף ענין בליעה והשחתה: (טו) אחריב הרים וגבעות. משל על מלכי ז' האומות וכן עשבם משל על ז' האומות. וכן נהרים ואגמים משל על המון האומות שהם מלאים כל טוב כמו הנהרות והאגמים עתה יחסרו כל הטוב ההוא ויהיו כמו הנהרות והאגמים שיבשו ושבו איים שהם מקומות לשבת: אחריב. ענין חרבן: (טז) והולכתי. אבל ישראל שהם כעורים בגלות אוליך אותם בדרך לא ידעו שאוליכם לארצם דרך מדבר העמים: לאור. כי ההולך בחשך או בדרך מעקשים יכשל, וההולך בדרך לא ידע כאלו הלך בחשך או במעקשות וישראל ילכו כהולך באור ובדרך מישור: עשיתים. עבר במקום עתיד וכמוהו רבים ובדברי הנבואות ברוב העתידות כאלו נעשו: (יז) נסוגו. ואז יבושו עובדי הפסילים, וכן הבוטחים בהם ויסוגו אחור ממחשבתם: (יח) החרשים. אמר האל כנגד ישראל אשר בדור הנביא אתם ישראל שאתם חרשים לשמוע דבר ה' ועורים לראותו שמעו אלו הטובות שאני עתיד להטיב לישראל ומן הנחמות שבאו תדעו שהאחרונות העתידות יבאו ואיך תקשו לבבכם ולא תשמעו לי להטיב דרכיכם ולא עוד אלא שאתם אומרים לנביאי כשאקרא אתכם שאתם חרשים ועורים: (יט) מי עור. אתם תאמרו על נביא ה' שהוא עבדי שהוא עור: כמלאכי. נביאי שאשלח לכם תאמרו מי עור וחרש כמוהו, וכפל הענין במלות שונות: כמשלם. עבדי הנביא שהוא שלם בראות הלב תאמרו עליו מי עור כמוהו: (כ) ראות. ואתם ראו ראות רבות: ולא תשמור. בעין לבבכם להם כאלו אלינו בגרות האלו והנה עיניכם רואות ועורות כי מה תועיל הראיה לרואה אם לא ישמור את דרכו וכן אזניכם פקוחות ולא ישמע אחד מכם התוכחה והנה אתם כחרשים, ראות מקור וכן פקות, ואמר תשמור וישמע לשון יחיד כי אפילו אחד מהם לא ישמור ולא ישמע, לשוב אל הדרך הטובה, ובאמרו תשמור בתי"ו הנוכח ואחרי כך אמר ישמע אין תימה בזה כי כמוהו רבים במקרא ידבר לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד כמו שמעו עמים כולם וזולתו: (כא) ה' חפץ למען צדקו. יעשה לא למענכם שיגדיל תורתו עדין בימי הגאולה ויאדיר אותה כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה' ואז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה אבל עתה הם חרשים ועורים ובזויים כי הוא עם בזוז ושסוי ולא יבינו ולא ישכילו כי בעונותיהם יבוא להם זה: (כב) והוא עם. ישראל הוא עם בזוז שבוזזים אותם אויביהם ושוסים אותם תמיד: הפח בחורים כולם. כמו על חור

תולדות אהרן החשתי. עכו"ם ג: והולכתי עורים. עקדה שער ע זוהר ואתחנן: החרשים. כם שער ק עקרים מ"ג פ"ב זוהר ויחי: ה' חפץ. מגלה כז מכות כג אבות יג חולין סו נדה נא עקרים מ"ג פכ"ט:

מצודת דוד

יחד. אעשה שממה אבלע כולם יחד: (טו) אחריב. את ההרים והגבעות אעשה חורבה ואוביש את עשבם וכל המון העם: לאיים. להיות חורב ויובש כאיים: ואגמים וכו'. כפל הדבר במ"ש: (טז) והולכתי עורים. אז אוליך את ישראל לארצם דרך המדבר בדרך אשר לא ידעוהו והמה כעורים לה: בנתיבות וכו'. כפל הדבר במ"ש: אשים מחשך. ההולך בדרך שאין ידוע לו הוא כאלו הולך בחשך: ומעקשים למישור. דרך המעוקם אעשה ישר ושוה: עשיתים. מאז כשיצאו ממצרים עשיתי כאלה: ולא עזבתים: לעתיד לבוא: (יז) נסוגו וכו'. אז הבוטחים בפסל יבושו בבושת ויחזרו לאחור כדרך אדם הנכלם שחוזר לאחוריו לבל יראהו בבשתו: האומרים וכו'. כפל הדבר במ"ש: (יח) החרשים שמעו. אתם ישראל החרשים משמוע דבר ה' והעורים מלראות מצותיו שמעו מעתה והביטו לראות התועיל וטובה גדולה מוכנת לכם: (יט) מי עור וכו'. כאלו יפרש דבריו לומר מה שכללתי גם הכשרים שבכם להקראם חרשים ועורים כי מי הוא היותר ראוי להקרא עור כי אם עבדי על כי הוא יודע ומכיר בקלקול הדור ואינו מסתכל במעשיהם להיסירם ולתקנם: וחרש וכו'. חוזר על מלת מי, הוא היותר ראוי להקרא חרש כי מלאכי אשר אשלח רצה לומר מי שנתתי חכמה בלבו וכאלו שלחתיו ללמד דעת את העם והוא כחרש לא ישמע מעשי בני העם להזהירם על הדבר: כמשולם. השלם במדות כעבד ה'. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המליצה: (כ) ראות רבות. הלא המה רואים הרבה חכמה ואין בהם מי אשר ישמור את הזולת להשיבו מדרכו הרעה ולכן מהראוי להקרא עור: פקוח אזנים. הלא יש להם אזנים פתוחות להבין מצות ה' ואין בהם מי אשר ישמע כי עושה עצמו כאלו לא יבין ואינו מזהיר לזולת ולכן מהראוי להקרא חרש: (כא) ה' חפץ. ר"ל הלא עיקר חפץ ה' בחכמים כאלה הוא בעבור שכ"א מהם יצדיק את הזולת ללמדו דרך הישר ולהגדיל התורה ולהאדירה ר"ל להרבות למוד דעת את העם: (כב) והוא עם בזוז ושסוי. ר"ל והם לא כן עשו כי לא למדו דעת את העם ולא שבו מדרכם והמה בעונם בזוזים ורמוסים לכל:

מצודת ציון

ילוהו. ענין הרמת קול: (יג) יעיר. מל' התעוררות: יריע. מל' תרועה: יצריח. ענין צעקה בקול גדול כמו מר צורח (צפניה א): (יד) החשיתי. ענין שתיקה כמו לא אחשה [לקמן סב]: אחריש. אשתוק: אתאפק. ענין התחזקות כמו המון מעיך וגו' התאפקו [לקמן סג]: אפעה. ענין צעקה ובדרז"ל פעיתא היא דא (סוכה נה): אשום. מל' שממון: אשאף. ענין בליעה וכן שאף למים חילם [איוב ה]: (טו) אחריב. מל' חורבן: אוביש. מל' יבש: ואגמים. מקום כניסת המים: (טז) בנתיבות. מל' נתיב ושביל: אדריכם. מל' דריכה והלוך: אשים. מל' שימה: ומעקשים. מל' עקש ועקום: למישור. מל' ישר ושוה: (יז) נסוגו אחור. ענין החזרה לאחור וכן ונסג מאחר אלהינו (לקמן נט): למסכה. לצורת גלולים הנעשה ממתכת ביציקה והתכה: (יח) הביטו. ענין הסתכלות וראיה: כמלאכי. ענין שליח: (כ) פקוח. ענין פתיחה: (כא) חפץ. ענין רצון: ויאדיר. ענין חוזק: (כב) בזוז. מל' ביזה ושלל: ושסוי. ענין רמיסה כמו שסוהו כל עוברי דרך (תהלים פט): הפח. ענין דאבון ודאג, כמו ונפש בעליה הפחתי [איוב לא]: ובבתי כלאים. הוא מאמר בית

כְּלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל ג' · ל'
מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃ כג מִי ב' א' ס"פ וא' ר"פ
בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁב וְיִשְׁמַע
לְאָחוֹר׃ כד מִי־נָתַן לִמְשׁוֹסָּה יַעֲקֹב ק' למשיסה
וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים הֲלוֹא יְהוָה זוּ ל' וחסר
חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ
וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ׃ כה וַיִּשְׁפֹּךְ ב' וחסר
עָלָיו חֵמָה אַפּוֹ וֶעֱזוּז מִלְחָמָה ל'
וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־ י"א
בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב׃

מג א וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה
בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל אַל־ ג' וחסר
תִּירָא כִּי גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ
לִי־אָתָּה׃ ב כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ־
אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי־תֵלֵךְ ל'
בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא ל' · ג'
תִבְעַר־בָּךְ׃ ג כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי כָפְרְךָ ל'
מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ׃
ד מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי ג' ר"פ
אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ ג' רפין

כּוּלְהוֹן וּבְבָתֵּי יְסוּרִין עֲגִינִין
הֲווֹ לַעֲדִי וְלֵית דִמְשֵׁיזֵיב לְבִזָּא
וְלֵית דַאֲמַר אֲתֵיב׃ כג מַן בְּכוֹן
יְצִית דָא יְקַבֵּיל וִיסַבַּר לְסוֹפָא׃
כד מַן מְסַר לַעֲדֵי יַעֲקֹב
וְיִשְׂרָאֵל לְבָזוֹזִין הֲלָא יְיָ מִן
קֳדָם דְּחַבוּ קֳדָמוֹהִי וְלָא אֲבוֹ
לְמֵיהַךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי
וְלָא קַבִּילוּ אוּלְפַן אוֹרַיְתֵיהּ׃
כה וּשְׁפַךְ עֲלֵיהוֹן חֵימַת רוּגְזֵיהּ
וּתְקוֹף עָבְרֵי קְרָבֵיהּ אַיְתִי
עֲלֵיהוֹן וְקַטְלוּן בְּהוֹן מִסְּחוֹר
סְחוֹר וְלָא יְדַעוּ וְשַׁלִּיטוּ בְּהוֹן
וְלָא שַׁוִּיאוּ דַּחַלְתֵּיהּ עַל לִבָּא׃
א וּכְעַן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דִּבְרָאָךְ
יַעֲקֹב וּדְאַתְקְנָךְ יִשְׂרָאֵל לָא
תִדְחַל אֲרֵי פְּרֵיקְתָּךְ רַבֵּיתָךְ
בִּשְׁמָךְ דִּילִי אַתְּ׃ ב אֲרֵי
בְּקַדְמֵיתָא כַּד עֲבַרְתּוּן בְּיַמָּא
דְסוּף מֵימְרִי הֲוָה בְּסַעְדְּכוֹן
פַּרְעֹה וּמִצְרָאֵי דְסַגִּיאִין כְּמֵי
נַהֲרָא לָא יְכִילוּ לְכוֹן וְאַף
בְּתִנְיֵנוּתָא כַּד תְּהָכוּן לְבֵינֵי
עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא
לָא יְכִילוּן לְכוֹן וּמַלְכְוָן דְּחַסִּינִין
כְּשַׁלְהוֹבִיתָא לָא יְשֵׁיצוּן
יָתְכוֹן׃ ג אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ
קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל פָּרְקָךְ יְהָבִית חֲלִיפָךְ מִצְרָאֵי כּוּשׁ וּסְבָא תְּחוֹתָךְ׃ ד מִדְּאַתְּ
חֲבִיב קֳדָמַי אִתְיַקַּרְתָּא וַאֲנָא רְחִימְתָּךְ וּמְסָרֵית עַמְמַיָּא תְּחוֹתָךְ וּמַלְכְוָתָא חֲלַף

רשי

כפחי האדמה ובתורים ובבתי כלאים החבאו יוכיח שכן הוא : ואין אומר השב : כמו השב לפיכך הוא רפי אבל השב באמתחותינו הוא דגש : (כג) יאזין · לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב : לאחור · יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו באחרונה וכן ת"י לאחור לסופה וכן כל לאחור שבמקרא עתיד להיות הוא : (כד) זו חטאנו לו : זו היא שגרמה את המשיסה והבז את אשר חטאנו לו : ולא אבו : אבותינו בדרכיו הלוך : (כה) ותלהטהו מסביב . כדי שיראו ויקחו מוסר כענין שנא' (צפניה ג ו) הכרתי גוים נשמו פינותם אמרתי אך תיראו וגו': ולא ידע . יודע הוא אלא שדש בעקב לא חש להבין זאת ולשוב מרשעו : ותבער בו · אחר פורענו' העכו"ם שמסביב בער' בעצמו : (א) ועתה : אף כל זאת כה אמר ה' אל תירא : (ב) כי תעבר במים . כשעברת בים סוף אתך הייתי : ובנהרות לא ישטפוך . גרתה בין המצרים והבבליים המרובין כמי נהר ולא יכלו לך לכלות : כי תלך במו אש : לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג) שאקדיר חמה על הרשעים וליהט אותם היום הבא (שם) גם שם לא תכוה : (ג) נתתי כפרך מצרי' והם היו לך לפדיון שבכוריהם מתו ואתה בני בכורי נצלת והייתם חייבים כליה כמו שנאמר (ביחזקאל כ) ואומר לשפוך חמתי עליהם בארץ מצרים : (ד) ואתן אדם תחתיך: תמיד

ויצרך ג' וסי' בראך יעקב ויצרך
ישראל · ויצרך מבטן יעזרך
גאלך ויצרך מבטן : ולהבה ג
וסי' כי תעבר במים אתך אני ·
בצל חשבון עמדו . אליך ה'
אקרא כי אש אכלה דיואל :

תולדות אהרן למשיסה יעקב . גטין נח זוכר חיי שרה (הוריות מח) :

רדק

חור פתן אומר כי כחורים אשר התחבאו שם יפיחו אותם אויביהם כלו' ילכדו אותם בפח שלהם , ובאמרם חורים ר"ל מערות ואמר חורים על דרך גנאי כמו שאמרו פלשתים הנה עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו שם : ובבתי כלאים התחבאו· אמר כשילכדום אויביהם יחביאום בבתי כלאים וככל פרע הזה וככל הבזיון הזה לא ישובו אל לבם בעונינו הוא זה : השב · בפתח השי"ן מקום צרי בעבור ההפסק ור"ל אין אומר להשיב הבז הזה : (כג) מי בכם יאזין זאת· זאת התוכחה מי בכם שיאזינה ויקשבה וישמע מה שעתיד להיות בסוף הימים זהו לאחור ויתודה ויאמר מי נתן למשסה . (כד) מי נתן · שלא יאמר מקרה הוא היה לנו אלא שהקדוש ברוך הוא עשה זה בחטאתינו : למשוסה · כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד אלא שנכתב הוי"ו במקום אות הכפל : זו חטאנו . זו אשר חטאנו לו , ויש מפרשים זו במקום אשר וכן גרשת זו עמנו : ולא אבו · כן דרך המקרא כמו שכתוב כמה פעמים שיאמר בפסוק אחד בכנוים משונים זה מזה והענין אחד ודומה לזה היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה: (כה) וישפוך · לפי שחטא ישראל לפניו שפך עליו חמה אפו כמו חמה באפו , או הוא מוכרת במקום סמוך כאלו אמר חמת אפו , וכן כאיפה שעורים אסיפה אסיר : ועזוז · בא שלם והוא כמו עז אלא שברוב יבא חסר הכפל וזה בא שלם וכן ועזוזו ונפלאותיו : ותלהטהו · המלחמה : ולא ידע. ולא ישים על לב כי בעונותיו בא לו כל זה וישוב בתשובה ותסור מעליו הרעה ואמר ותלהטהו מסביב על ביאת סנחריב על ערי יהודה ויתפשם : ותבער בו · כאשר בא חילו לירושלם כן פירש אדוני אבי ז"ל : (א) עתה כה אמר ה' · י"מ פרשה זו בענין כרש מלך פרס ששלח ישראל מגלות בבל ואא"ז"ל פירש אותה בענין סנחריב והוא הנכון . והנה הענין הזה דבוק במה שלמעלה ממנו ותלהטהו מסבי' כמו שפירשנו ועתה הבטיח יושבי ירושלם מסנחריב · ויש לפרש גם כן זאת הפרשה עתידה : בוראך יעקב · שתכיר כי אני בוראך ובורא העולם : אל תירא כי גאלתיך · מחרב סנחריב כי לא ילכוד ירושלם , ואם היא עתידה פי' גאלתיך מן הגלות : לי אתה · ועלי לגאלך : (ב) כי תעבור במים . לפי שהמשיל חיל סנחריב למי הנהר כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו' , ואמר שטף ועבר עד צואר יגיע אמר ליושבי ירושלם כי לא ישטפום נהרות מלך אשור ולא תבער בהם אשו כי המשילם ג"כ לאש כמו ותלהטהו מסביב , ואם היא עתידה יאמר כי בגאלך מהגלות ותעביר בין העמי' שהם כנהרות או כמו אש לא יזיקוך : (ג) כי אני ה' · קדוש ישראל , אני קדוש ישראל אביך ואני מושיע אותך : נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך · כאשר בא חיל סנחריב ושם פניו לירושלם שמע אל תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך ושב לו ונלחם עם כוש וסבא ומצרים ושב לו עם השבי ההוא להלחם בירושלם ושם נגף השם מחנהו ועתה אומר כי כוש וסבא ומצרים נתנם השם כופר לישראל ונתנו ביד מלך אשור תחת ישראל ואף על פי שסבא בן כוש כלל בכוש הענין כאחרון , ואם הוא עתידה יהיה הענין מה שנאמר בנבואת דניאל כי בא מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה , ואמר ומשל במכמני הזהב והכסף וכל חמודות מצרים ולובים וכושים במצעדיו , ואמר בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו' : (ד) מאשר יקרת · כפל הענין עוד ואמר מאשר יקר ונכבד ישראל בעיני אתן אלה פעמים

מצודת ציון

בית האסורים : החבאו · מלשון מחבואה ומסתור : משיסה · כמו למשיסה והוא ענין רמיסה : (כג) יאזין · ישמע באזניו : יקשיב · ענין שמיעה : (כד) ולא אבו · ולא רצו כמו ולא אבה יבמי (דברים כה) : (כה) חמה אפו · כפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) והדומים : ועזוז · מלשון עוז וחוזק : ותלהטהו · ענין הבערה ושרפה כמו אש לוהט (תהלים קד) : ותבער · מלשון הבערה : (ב) במו · בתוך וכן במו מדמנה (לעיל כה) : תכוה · ענין חרוך ושריפה כמו מכות אש (ויקרא יג) : (ג) כפרך · ענין פדיון : (ד) יקרת · מלשון יקר

מצודת דוד

הפח בחורים כולם . כל בחוריהם היו להם מפח נפש והמה היו חבואים וכלואים בבתי כלאים : ואין מי מציל . אין מציל מן הבזה : משיסה . היו למשיסה ואין מי אומר השיבהו למקומו ואל תוסיף לרמסו ומוסב למעלה לומר הלא על כי לא נתנו לב לשמוע ולראות קלקול הדור ולתקנם באה עליהם הצרה הזאת ומהראוי הוא לקראם עורים וחרשים : (כג) מי בכם . ר"ל וכי נמצא מי בכם אשר יאזין לתת לב לזאת האמור למפרע : יקשיב . וכי נמצא מי בכם אשר יקשיב לשמוע דבר שיעמוד לו באחרונה : (כד) מי נתן . רצה לומר וזהו הדבר להבין מי הוא אשר מסר את ישראל למשיסה ולבוזזים הלא ה' מסרם ולא במקרה בא : זו חטאנו לו . רצה לומר זו היא הסיבה אשר חטאנו לו וגמול הוא משלם : ולא אבו . ולא רצו ישראל ללכת בדרכיו : (כה) וישפוך . ולכך שפך עלו חמה קשה וחוזק מלחמה : ותלהטהו מסביב . רצה לומר אבל אין נותנים לב לדעת שבא בהשגחה וכאשר בערה מסביב לא ידע שמה' באה וכאשר בערה בו בעצמו ובגופו עכ"ז אינו משים על לבו להבין שבא בהשגחה ר"ל אינו משים על הלב לא בעת כשהצרה ממשמשת ובאה ולא בעת שכבר באה : מג (א) ועתה . ר"ל אף על כל זאת כה אמר ה' וגו' אל תירא מן הגלה בגולה : כי גאלתיך . כי הלא ממצרים גאלתיך וקראתי אז בשמך שאתה שלי עמי ובני בכורי : (ב) כי תעבור במים · והיה קרוב להיות נטבע בהם : ובנהרות · אף אם תעבור בנהרות השוטפים לא ישטפוך : לא תכוה · לא תהיה נכוה מן האש ואף הלהב לא יבער בך ר"ל אף אם תהיה בעומק הצרות לא תכלה שמה : (ג) כי אני ה' וגו' · והכל בידי : נתתי כפרך מצרים · הלא במצרים הייתם חייבים כליה כמ"ש ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים (יחזקאל כ') ונתתי אז כפרך מצרים כי המה נאבדו תחתיך : כוש וסבא תחתיך . כאשר סנחריב שם פניו להלחם בירושלים יצא להלחם בתחלה עם כוש וסבא ונאבדו במקומך והם היו לך לפדיון : ולאומים וגו' כפל הדבר במ"ש וכאומר כאשר עשיתי לשעבר כן אוסיף לעשות עוד : (ד) מאשר יקרת · בעבור אשר יקרת בעיני ונכבדת ואני אהבתיך ולזה היה דרכי נסם

תמיד אני רגיל בכך: (ו) אומר. לרוח צפון תני הגליות שבצפון: ולתימן. שהיא רוח חזקה אל תכלאי מלנשב בחזקה להביא גליותי וכן (שיר ד) עורי צפון ובאי תימן מתוך שהרוח צפונית חלשה צריכה חיזוק לכך כתוב עורי תני אבל דרומית שאינה צריכה חיזוק כתוב בואי כמות שהיא וכן אל תכלאי: (ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי יצרתיו אף עשיתיו תכנתיו וכל הצריכים לו והכנתי הכל כלומר אע"פ שעברו בגולה וצר' כבר הכנתי להם כל צרכי גאולתם: (ח) הוציא עם עור: הוציא כמו להוציא מן הגולה אותם שגלו על שנעשו כעורים ועינים להם ולא ראו: (ט) כל הגוים נקבצו: אם כל הגוים מעכו"ם נקבצו יחדיו מי בהם ובנביאיהם יגיד עתידות וכיוצא בה מפי טעותם או הראשונים שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם קודם שבאו: יתנו עדיהם: ששמעו שנבאו עליהם קודם לכן ויצדקו אבל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאברהם אביכם הגליות ובאו: (י) ועבדי יעקב אש' בחרתי. יהו' יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרים ושמרתי הבטחתי. למען תדעו וגו'. כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעת אותי: (יב) אנכי הגדתי: הגליות לאברהם: והושעתי. לקיים דברי בעת קץ: והשמעתי לכם הראשו': ואין בכם זר: באותן הימים שעשיתי כל אלה לא נראה בכולכם בני העכו"ם אל זר להראות גדולתו ואלהותו בפני: ואתם עדי: שפתחתי לכם

וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ: ה אַל־תִּירָא
כִּי אִתְּךָ־אָנִי מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ
וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ: ו אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי ג' · ל'
וּלְתֵימָן אַל־תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי
מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ: ז כֹּל ל' ומ"ל
הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו ל' ומ"ל
יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו: ח הוֹצִיא עַם־ ב' ר"פ
עִוֵּר וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ: ג' · ב'
ט כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ ל'
לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת ל'
יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ ל'
וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת: י אַתֶּם עֵדַי ב' רפין · ס' רפין ד' ר"פ
נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי
לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־
אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי ג' מ"ל כליבנא
לֹא יִהְיֶה:
יא אָנֹכִי אָנֹכִי יְהוָה וְאֵין מִבַּלְעָדַי ג'
מוֹשִׁיעַ: יב אָנֹכִי הִגַּדְתִּי וְהוֹשַׁעְתִּי
וְהִשְׁמַעְתִּי וְאֵין בָּכֶם זָר וְאַתֶּם עֵדַי ב'

נַפְשָׁךְ: ה לָא תִדְחַל אֲרֵי בְסַעֲדָךְ מֵימְרֵי מִמַדִינְחָא אַיְתֵי בְנָךְ וּמִמַעַרְבָא אֲקָרֵיב גָלְוָתָךְ: ו אֵמַר לְצִפּוּנָא אַיְתָא וְלִדְרוֹמָא לָא תְעַכֵּב אַיְתוּ בָנַי מֵרָחִיק וְגָלְוַת עַמִי מִסְיָפֵי אַרְעָא: ז כָּל דָא בְּדִיל אֲבָהַתְכוֹן צַדִיקַיָא דְאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלֵיהוֹן וְלִיקָרִי בְרֵיתִינוּן אַתְקְנִית גָלְוַתְהוֹן אַף עֲבָדִית לְהוֹן נִסִין: ח דְאַפֵּיק עַמָא מִמִצְרַיִם דְאִינוּן כְּסָמָן וְעַיְנִין לְהוֹן וּכְחַרְשִׁין וְאוּדְנִין לְהוֹן: ט כָּל עַמְמַיָא יִתְכַּנְשׁוּן כַּחֲדָא וְיִתְקָרְבוּן מַלְכְּוָן מַן בְּהוֹן יְחַוֵי דָא וְקַדְמָיָתָא יְבַסְרוּנָנָא יִתְנוּן סַהֲדֵיהוֹן וְיִזְכּוּן וְיִשְׁמְעוּן וְיֵימְרוּן קְשׁוֹט: י אַתּוּן סַהֲדִין קֳדָמַי אֲמַר יְיָ וְעַבְדִי מְשִׁיחָא דְאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ בְּדִיל דְתִידְעוּן וּתְהֵימְנוּן קֳדָמַי וְתִסְתַּכְּלוּן אֲרֵי אֲנָא הוּא דְמִלְקַדְמִין אַף עַלְמֵי עָלְמַיָא דִילִי אִינוּן וּבַר מִנִי לֵית אֱלָהּ: יא אֲנָא אֲנָא יְיָ וְלֵית בַּר מִנִי פָרִיק: יב אֲנָא חַוֵיתִי לְאַבְרָהָם אֲבוּכוֹן מַה דַעֲתִיד לְמֵיתָא אֲנָא פָרְקִית יַתְכוֹן מִמִצְרַיִם כְּמָא דְקַיְמִית לֵיהּ בֵּין בִּתְרַיָא וַאֲנָא אַשְׁמְעֵית יַתְכוֹן אוּלְפַן אוֹרַיְתִי מִסִינַי וְעַד אַתּוּן קַיָמִין וְלֵית בְּכוֹן נוּכְרַי וְאַתּוּן סַהֲדִין

הטעמים תחתיך הם יצלו וישראל ינצלו ויצאו מהגלות: (ה) אל תירא. זה לא יתכן פירושו אלא עתידה, ולמה שפירשנו מה שלפני זה על סנחריב יאמר אל תירא כי כמו שעשיתי עמך כאשר עבר כן אעשה עמך בעתיד ואקבץ גלותך מארבע כנפות העולם, ומה שאמר זרעך ר"ל אפי' הקטנים אנהלם לאטם, או אמר זרעך בעבור שהנבואה עתידה לזה הגלות והנבואה נאמרה לאותם שהיו בזמן ההוא והם לא יהיו בזה אלא זרעם הוא שיהיה לפיכך אמר אביא זרעך, ומה שאמר אקבצם יורה על תחית המתים שיחיה אותם שהיו בדור ההוא וגלו: (ו) אומר. והנה זכר ארבעה רוחות כי תימן הוא דרום, ואמר תני תכלאי הביאי בלשון נקבה לפי שהרוח בלשון נקבה, ומה שאמר לרוחות הוא ע"ד משל כאלו הרוחות ישאום במקומם ויביאום אל ארץ ישראל, או אמר על יושבי הרוחות כמו שאמר והביאו בניך בחצן וגו', וטעם בני ובנותי האנשים והנשים כי ינהל לאט הנשים עם ילדיהם כמו שאמר עלות עלי: (ז) כל הנקרא בשמי. כל ישראל נקרא עם ה' ובאמרו כל אומר כי לא ישאר אחד מהם אע"פ שהם מפוזרים בכל פאות, או אמר כל הנקרא בשמי מישראל והם הצדיקים כי יצרפם האל באתם והטובים ימלטו כמו שאמר כל הכתוב לחיים בירושלים והם הנקראים בשם ה'. ולכבודי בראתיו, כמו שאמר בוראך יעקב ויוצרך ישראל שהם מכירים ויודעים כי האל בראם וברא העולם והם עדים בזה והנה הם נבראים לכבוד האל כי הם מודים בו ומודיעים שהשם ברא יצירת האדם מאין ליש לא מאין ממש שהרי נברא מן העפר אלא כיון שלא נברא מכמותו שהוא בשר כאלו נברא מאין, היצירה תקון אבריו, העשיה תקון מזונותיו וצרכי גופו לפיכך אמר עשיתיו, לפיכך צריך האדם להתבונן ביצירת האדם ומתקון איבריו היאך נעשו בחכמה ובתקון פרנסתו מיום הולדו וזאת החכמה מביאה האדם להכיר בוראו ולשבחו ולהודות לשמו וזהו כבוד האל, לפיכך אמר ישראל שבראתיו לכבודי והוא מתבונן במעשי ומודה על יחודי דין הוא שהוציאנו מהגלות, ויש לפרש הפסוק על העולם כולו לפי שאמר אומר לצפון תני וגו' אמר אני רצוי לצוות לארבע רוחות העולם כי כל העולם הוא הנקרא בשמי כמו שאמר בראשית ברא אלהים את השמים וגו', ולכבודי בראתיו, שהוצאתיו מאין ליש כי לא היה שם דבר שנברא ממנו: יצרתיו. צורותיו וגבורתו: עשיתיו. ר"ל תקון פרטיו, וי"ת כל דא בדיל וגו': (ח) הוציא. מקור כלומר אמרתי להוציא עם עור שהם בגלות כעורים וכחרשים: (ט) כל הגוים נקבצו. עבר במקום עתיד ואספו הם וחכמיהם כולם: מי בהם. יגיד זאת העתידה: וראשונות ישמיעונו. הראשונות הם ענין סנחריב: ישמיעונו אותם טרם היותם כמו שהשמעתיך אני על ידי נביאי: יתנו עדיהם. שאמרום טרם היותם: ויצדקו. נאמר עליהם כי צדיקים הם במאמרם ונאמנים בדבריהם: וישמעו ויאמרו אמת. ואם לא ידעו ישמעו מה שיאמר הנביא ויאמרו כי אמת הוא ויודו על האמת: (י) אתם עדי. אמר לישראל, ועבדי אשר בחרתי הוא הנביא, אמר אתם עדי כי מה שאמרתי לכם בדבר סנחריב על הרעה שעשה לכם ועל מפלתו הכל אמרתי לכם על ידי הנביא קודם היותו, וכן הנביא עד שאמר לכם בשמי וכאשר אמר כן היה: למען תדעו. מן הראשונות תדעו האחרונות כי יתקיימו ותאמינו לי כן אקיים העתידות כמו שאמרתי להוציא בניכם מהגלות באחרון ותבינו כי אפילו לא היה לכם עדות בזה מדעתכם תוכלו להבין כי מה שאני אומר אמת הוא כי אני הוא אמת ודברי אמת, והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' אני הוא זה היחוד שאין נמצא ממנו כי כל יש אינו הוא בעצמו: לפני לא נוצר אל. הדבר הזה קשה למפרשים בעבור שאמר לפני ואחרי והוא יתברך אין לו ראשית ואחרית ועוד שאמר נוצר לפיכך פירשו מקצתם נוצר כמו יצר ור"ל לפני שיצרתי היצירות לא יצר אל זולתי שום יצירה ואמר זה על האלילים ואחרי שיצרתי גם כן לא יצר אל זולתי שום יצירה, והאדוני אבי ז"ל פירש נוצר כמשמעו נפעל ופירשו סמוך כי היא פתוח ר"ל לא היה דבר נוצר על ידי אל זולתי לפי שהיו נוצרים היצירות על ידי וכן לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל אחר גם כן כלומר אחר שנוצרו על ידי לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל, ויונתן תרגם אתון סהדין וגו': (יא) אנכי אנכי. הכפל לחזק, וכן אני אני הוא, אמר אנכי השם המורה על עצם אמתתו ואחר שאני עיקר המצואים וכל המצואים בסבתי אין מושיע זולתי, ר"ל מאין רצוני ועושה דבר זולתי והושעתי כמה פעמים אתכם ואושיע עוד ואין מונע, והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' אנכי אנכי שתי פעמים שלא השתנה כהשתנות מזלות מעלה כנגד המזלות והמשתנים בעצם ובתבנית על כן אושיע בכל עת: (יב) אנכי. הגדתי והושעתי ר"ל הפעמים שהושעתי אתכם קודם הגדתי לכם על ידי נביאי והשמעתי אתכם על ידיהם הושיעכם, וכן

וממערב ג' בקריאת וסי' וממערב אקבצך. כי לא ממוצא וממערב. ומארצות קבצם: ועינים ג' בקריא' וסי' ולא נתן ה' לכם לב לדעת. הוצ א עם עור ועינים יש. ועינים רמות תשפיל. אנ"ך: אנכי אנכי ג' בקריאה וסי' הוא מוחה פשעיך למעני. אנכי אנכי ה'. אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את :

תולדות אהרן אומר לצפון. זוהר שלח: הביאי בני. מנחות קי: כל הנקרא. יומא לח ב"ב עם אבות יג זוהר תרומה אמר (יומא מא שקלים מט): כל הגוים. עכו"ם ב עקרים מ"א פ"ב: אתם עדי. תענית י חגיגה עז עקרים מ"א פ"ב זוהר קדושים: אנכי אנכי. זוהר לך עקרים מ"ב פי"ט ומ"ד פי"ז:

מצודת דוד

להם בני אדם כמו הכנענים והמצרים תחתיך: (ה) ממזרח. הנפוצים שמה: (ו) תני. תן את ישראל הפזורים שמה: אל תכלאי. אל תמנע מליתן את ישראל: הביאי. כאלו יצוה לכל אחד מרוחות השמים להביא את ישראל: (ז) כל הנקרא בשמי. כל ישראל הנקראים בשם עם ה': ולכבודי. הנעשה להתכבד ולהתפאר בהם כמ"ש ישראל אשר בך אתפאר (לקמן מט): בראתיו וכו'. ר"ל כבר הכנתי לו כל צרכי הגאולה אין מחסור: (ח) הוציא. להוציא מהגולה אותם שגלו על שנעשו כעוורים ועינים להם ולא ראו מעשה ה' ר"ל יש להם לב ואינם רוצים להשכיל: וחרשים. נעשו כחרשים ואזנים להם ולא ישמעו מצות ה': (ט) כל הגוים נקבצו. אם כל העכו"ם יתקבצו יחד מי בהם יגיד עתידות כזאת וכי האליל אמר להם: ולראשונות. או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם עד לא באו: יתנו עדיהם. ר"ל יביאו עדים שהשמיע דבר עד לא בא ואז יהיו צדיקים בדבריהם: וישמעו. או ישמעו מה שיאמר הנביא ויאמרו אמת הדבר וכאומר או יביאו עדים או יודו על האמת: (י) אתם עדי. אבל לי יש עדים כי אתם ישראל עדי ועבדי הנביא אשר בחרתי בו גם הוא לעד שהגדתי מפלת סנחריב מאז עד לא בא: למען תדעו. מן הראשונות תדעו על האחרונות שכן יהיה: ותאמינו לי. שאקיים מאמרי: ותבינו כי אני הוא. ממנה שאין מי יודע עתידות כמוני תבינו אשר אני הוא לבד ואין עוד אלהים: לפני לא נוצר אל. ר"ל לפני שיצרתי אני את היצירות לא היה דבר נוצר מאל זולתי ואחר שיצרתי את היצירות לא יהיה דבר נוצר מאל זולתי כי אין אלוה זולתי: (יא) אנכי אנכי ה'. הכפל לחזק: ואין מבלעדי מושיע. אין זולתי מושיע: (יב) אנכי הגדתי. קודם כל תשועה הגדתי אותה וכן הושעתי: והשמעתי. ר"ל

מצודת ציון

יקר ותשוב: (ו) תכלאי. ענין מניעה כמו ויכלא העם מהביא (שמות ל"ו): (ט) וישמעו. הוא"ו הוא וי"ו המחלקת: (יא) מבלעדי. ענינו כמו זולת וכן בלעדי אלהים יענה (בראשית מא)

נְאֻם־יְהוָה וַאֲנִי־אֵל׃ יג גַּם־מִיּוֹם אֲנִי הוּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל אֶפְעַל וּמִי יְשִׁיבֶנָּה׃
יד כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאַלְכֶם קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל לְמַעַנְכֶם שִׁלַּחְתִּי בָבֶלָה וְהוֹרַדְתִּי בָרִיחִים כֻּלָּם וְכַשְׂדִּים בָּאֳנִיּוֹת רִנָּתָם׃ טו אֲנִי יְהוָה קְדוֹשְׁכֶם בּוֹרֵא יִשְׂרָאֵל מַלְכְּכֶם׃
טז כֹּה אָמַר יְהוָה הַנּוֹתֵן בַּיָּם דָּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה׃ יז הַמּוֹצִיא רֶכֶב־וָסוּס חַיִל וְעִזּוּז יַחְדָּו יִשְׁכְּבוּ בַּל־יָקוּמוּ דָּעֲכוּ כַּפִּשְׁתָּה כָבוּ׃
יח אַל־תִּזְכְּרוּ רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל־תִּתְבֹּנָנוּ׃ יט הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עַתָּה תִצְמָח הֲלוֹא תֵדָעוּהָ אַף אָשִׂים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישִׁמֹן נְהָרוֹת׃ כ תְּכַבְּדֵנִי חַיַּת הַשָּׂדֶה תַּנִּים וּבְנוֹת יַעֲנָה כִּי־נָתַתִּי בַמִּדְבָּר מַיִם נְהָרוֹת בִּישִׁימֹן לְהַשְׁקוֹת עַמִּי

קדמי אמר יי ואנא אלהא: יג אף מעלמא אנא הוא ולית דמן ידי משיזיב אעבדינה ולא אתיבינה: יד כדנן אמר יי פריקכון קדישא דישראל בדיל חוביכון אגליתי יתכון לבבל ואחתיה במשוטין כולהון וכסדאי בספיני תושבחתהון: טו אנא יי קדישכון דברא ישראל מלככון: טז כדנן אמר יי דאתקין בימא אורחא ובמיין תקיפין שבילא: יז דאפיק רתיכין וסוסון משרין ועם סגי כחדא אתבלעו ולא קמו דעיכו כבוצא עמי טפו: יח לא תדכרון קדמיתא ודמן אולא לא תסתכלון: יט הא אנא עביד חדתא וכען תתגלי הלא תידעונה אף אשוי במדברא אורח בצדיותא נהרין: כ ייקרון קדמי כל איתב מדינן דצדין אתר דהואה שרין ירודין ובנת נעמין ארי יהבית במדברא מיא נהרין בצדיותא לאשקאה גלות עמי דאתרעיתי בה:

לכם שבעה רקיעי' ולא ראיתם כל תמונה: (יג) גם מיום אני הוא. לא איתו היום לבדו הייתי לבדי כי גם מאז היות יום אני הוא לבדי: אפעל. אם באתי לפעול אין משיב: (יד) למענכם שלחתי בבלה. י"ת בדיל חוביכון אגליתי יתכון לבבל: והורדתי בריחים כולם. ואחתית במשוטין כולהון משוטין הוא עץ שמנהיג את הספינה ומישרה: וכשדים. הוליכו אתכם באניות רנתם נס יש לפרסם על בשורת הגאולה: למענכם שלחתי. אשלח מלכי מדי לבבל ואוריד הכשדים בספינות ומשוטין לגולה לארץ מדי. וכשדים אוריד באניות שהיתה רינתם בהם: (טז) הנותן בים דרך: בים סוף. וגם הוצאתי מצרים לרדוף אחריכם רכב וסוס וחיל ועזוז וכולם יחדיו ישכבו מתים על שפת הים בל יקומו: (יז) כפשתה כבו. תירגם יונתן כבוצא עמי טפו: (יח) אל תזכרו ראשונות. הניסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי במצרים אל תזכרו אותם מעתה כי בגאולה זו תעסקו להודות ולהלל: אל תתבוננו. אל תסתכלו בהן אל תתנו להם לב: (כ) תכבדני חית השדה. מקום שהיה חרב ומרבץ לחיות השדה לתנים ולבנות יענה: כי נתתי במדבר מים. כלומר בארץ חריבה אתן ישוב:

עם

באניות ד' וסי' והשיבך ה' מצרים. אז אמר אחזיהו. וכשדים באניות רנתם. יורדי הים באניות. וחד ובאניות רבות ובא בארצות:

ת"א למענכם שלחתי. מגלה כט (תענית סד): בים דרך. חולין קלט (שבת ח): אל תזכרו. ברכות יב: עשה חדשה. (ברכות ד): חית השדה. חולין סד:

וכן עשיתי: ואין בכם זר. ואין בכם אל זר, לפיכך שמתי פני אליכם לטובה להושיעכם ולא עשיתי כן לשאר העמים כי יש בהם אל זר ובוטחים בו ואתם עדי בזה כי כן עשיתי עם אבותיכם ועמכם ואני אל היכול בראשונה ובאחרונה, ויונתן תרגם אנא חזיתי לאברהם אבוכון וגומר: (יג) גם מיום: טרם שהיה יום, כלומר קודם שהיה העולם, וטעם גם לפי שאמר הגדתי והשמעתי ר"ל בימים הקדמונים בימי אבותיכם אמר כי גם קודם זה אני הוא, ועוד קודם שהיה העולם גם כן אני הוא, וכן מעולם ועד עולם אתה אל מטרם היה העולם, ואחר שאני כן אין מידי מציל כשארצה להושיע עם מעם או ארצה להרע להם: אפעל ומי ישיבנה. וכאשר אפעל ואעשה דבר מי ישיב אותה הפעולה לאחור, ויש לפרש ג"כ מיום אני הוא מזמן רב אני הוא עמכם, כמ"ש כי מעולם שברתי עולך וגו', ר"ל מזמן רב ובכל אשר הייתי עמכם והושעתי אתכם מיד צריכם ואין מידי מציל: (יד) כה אמר ה'. נבואה זו על גלות בבל: גואלכם. מגלות בבל: קדוש ישראל. אביכם, וכבר פירשנו בפסוק כי בראותו טעם אמרו קדוש ישראל, ואמר אותו כמה פעמים בזה הספר, ר"ל כי בזכותו הוא מטיב להם בגלותם, כמו שאמר וזכרתי את בריתי יעקב: למענכם שלחתי בבלה. בעבורכם כדי שתצאו מהגלות שלחתי כורש לבבל להחריבה ולהוציא אתכם מתוכה ולהושיבכם לארצכם: והורדתי בריחים כולם. אוריד יושבי בבל ממעלותם ויברחו להם בבא כורש: בריחים. תאר, כמו בריחים עד צוער אלא שזה מן הדגוש ובריחים מן הרפים: וכשדים באניות רנתם. וכשדים יברחו באניות וצעקתם כלומר צעקת הבכי, וכמוהו קומי רוני בלילה, ויש מפרשי' בריחים כמו באניות והבי"ת לשמוש, ובריחים שם האניות לפי שהולכות ברוח, וי"ת במשוטין, ואני תמה מהחכם רבי אברהם אבן עזרא שכתב פי' שלחתי כאלו הוא קורא אותו שולחתי בקבוץ שפתים השי"ן מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו וכך הוא לשון פירושו, והנה הטעם כל כך באתי במהרה לגאול אתכם כאלו שלחתי, וחכם גדול בספרד אמר כי הכבוד ידבר עם הנביא ושר ישראל הוא המשולח אל בבל לגאול ישראל, וזה לשונו, ואני מקובל כי קריאתו שלחתי בחיר"ק השי"ן מבנין פעל הדגוש, וכן מצאתי בכל הספרים המדוייקים אשר ראיתי, והמתרגם ידמה גם כן שכן היה קורא אותו שתרגם בדיל חוביכון אגליתון לבבל, אלא שאין פירושו כפירושינו כי הוא ר"ל שלחתי אתכם בגלות לבבל, אבל לפי מה שנמצא בדברי רז"ל ידמה שהם היו קוראין שלחתי בקבוץ שפתים השי"ן שאמרו כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם, גלו לבבל שכינה עמהם, שנאמר למענכם שלחתי בבלה, גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעולם: (טו) אני ה' קדושכם. שאני מקדיש שמי בכם, כמו שאמר כורש כל ממלכות הארץ נתן לי ה' מי בכם מכל עמו יהיה אלהיו עמו ויעל: בורא ישראל. כמו שפירשנו בוראך יעקב: מלככם. הוא מלככם באמת ולא יעזבם ביד מלכי העמים: (טז) כה אמר ה' הנותן בים דרך. מי שנותן לעמו ישראל דרך בים סוף הוא יושיעכם מהגלות הזה, כי הענין דבק למעלה, וכפל הענין במלות שונות ואמר במים עזים נתיבה או אמר מים עזים על הירדן: (יז) המוציא. ואחר שזכר הנס שעשה להם בים סוף זכר גם כן הנס שעשה להם בדבר סנחריב, כלומר מי שעשה לכם הניסים האלה יעשה לכם עוד בבבל ואמר המוציא שהוא הוציא חיל מלך אשור ברכב וסוס והביאו לארץ ישראל, כמו שכתוב ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור וגו', ואמר אשור שבט אפי והנה הוא הוציאם והוא הפילם בירושלם: יחדו ישכבו בל יקומו, כשישכבו בלילה לא קמו, כמו שאמר וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים, וזהו שאמר דעכו כפשתה כבו, כלומר כי ברגע מתו כמו הפשתה הדולקת שכבה במהרה, ודעכו כמו כבו: (יח) אל תזכרו ראשונות. אמר הנה אלה הנפלאות הראשונות אל תזכרו אותם בקבוץ גליות כל כך תהיה הפליאה ההיא גדולה, וכפל הענין במלות שונות, ואמר וקדמוניות אל תתבוננו, וכן אמר ירמיהו הנביא עוד לא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה וגו', ורז"ל פי' אל תזכרו ראשונות זהו שיעבוד מלכיות, וקדמוניות אל תתבוננו, זהו יציאת מצרים: (יט) הנני עושה חדשה. הנני עושה פליאה חדשה, והוא אומר על קבוץ גליות: עתה תצמח. וכאמרו עתה וענין המלה הזאת על זמן קרוב לפי שהגאולה קרובה לבא אם ישובו ישראל בתשובה וזה כמה הגיע זמנה אם זכו ישראל, כמו שאמרו רבותינו ז"ל, ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו, או אמר עתה כאלו עתה תצמח, כלומר תהיו בטוחים בה כאלו תראו אותה בעיניכם: הלא תדעו. זאת הישועה הלא תדעוה מקדם כי כתובה בתורת משה, שנאמר ושב ה' את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וגו', וזה לא נאמר על גלות בבל כי לא היו נפוצים בכל העמים ולא יצאו מן הגולה כי אם גולי בבל כי עשרת השבטים לא יצאו מגלותם, ועוד כי אמר כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, והשבים לבבל לא שבו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם שהרי היו בהם מחללי שבת ונושאי נשים נכריות, ומה שאמר בספר ירמיה לפי מלאת לבבל שבעים שנה, ואמר ובקשתם אותי ומצאתם, על שתי הגליות זכר בזאת הפרשה: אף אשים. אמר אף כלומר עוד אעשה עמכם טובה גדולה ופליאה רבה שלא תדעו מן התורה שאשים במדבר דרך בישימון נהרות, כמו שאמר למעלה בפסוק קול קורא, וכן אמר למעלה בפרשת חזקו ידים רפות כל הענין: בישימון. מקום שמם שהוא המדבר, ופרשו ישם מן והשמות תשמנה: (כ) תכבדני. על דרך משל, כמו או שיח לארץ ותורך. כמו שאמר למעלה ישושום מדבר וציה כי בהיות במקום ציה מים כאלו המדבר והציה ישישו וכל שכן חית השדה שתבא להם הנאה מן.

מצודת ציון

מ"א): (יד) בריחים. ענינו כמו ספינות ע"ש שכל מהלכה הוא ע"י הרוח: באניות. בספינות: רנתם. ענין קול צעקה ויללה כמו קומי רוני בלילה (איכה ב'): (טז) עזים. מל' עוז וחוזק: נתיבה. שביל ודרך: (יז) ועזוז. מל' עוז וחוזק: דועכו. ענין קפיצה וכן דעכו כאש קוצים (תהלים קי"ח) ע"ש שבעת הכבוי קופצת השלהבת: (יח) תתבוננו. ענין הסתכלות בכונת הלב: (יט) בישימון. במקום שממה: (כ) תנים. מין נחש: ובנות יענה. מין עוף המצוי במדבר וצוחין

מצודת דוד

ר"ל לא להנביא לבד הגדתי כי אם לכולכם השמעתי על ידו: ואין בכם זר. ר"ל לא היה מי בכם זר מלדעת הדבר כי כולכם שמעתם מהנביא: ואתם עדי. שכן הוא האמת: ואני אל. ר"ל אני הוא אשר הושעתי אתכם: (יג) גם מיום. גם מאז היות יום אני הוא לבדי לעזור ולהושיע: ואין מידי מציל את מי שארצה לאבדו: אפעל מה שארצה אפעל הן להושיע הן לאבד: ומי ישיבנה. מי יוכל להשיב הפעולה ההוא ולמנעה. (יד) למענכם. למען תצאו מן הגולה שלחתי את כורש לבבל להחריבה: והורדתי בריחים כולם: כל בני בבל הורדתים כולם בספינות וכשדים השמיעו קול צעקתם באניות שהלכו בהם בגולה: (טו) אני ה'. ר"ל את זה עשיתי אני ה' המקודש לכם: בורא. ר"ל אני בורא ישראל ומלככם עשיתי את זה וכפל הדבר במ"ש: (טז) הנותן. אשר נתן דרך בים סוף בצאת ישראל ממצרים: ובמים עזים. זה הירדן שבקע בימי יהושע: (יז) המוציא רכב וכו'. המוציא בלבי מצרים לצאת אנשי הרכב וסוסיהם ואנשי החיל עם כל החוזק לרדוף אחר בני ישראל: יחדו. כולם יחדו שכבו ולא הוסיפו לקום כי נטבעו במי הים: דעכו. נשמתם קפצה מהם וכבו מהר כפשתה הדולקת הכבה מהרה כי לא תתעכב הרבה בשריפתה: (יח) אל תזכרו ראשונות. אל תזכרו להפליא על הנסים שעשיתי לכם בימים הראשונות: וקדמוניות וכו'. כפל הדבר במ"ש: (יט) חדשה. נס חדש אשר לא עשיתי מעולם: עתה תצמח: בזמן קרוב תהיה אם בקולו תשמעו: הלא תדעוה. את הישועה ההיא, כי כתובה היא בתורה שנאמר ושב ה' וגו' ושב וקבצך וגו' (דברים ל) דרך. לשבי הגולה: נהרות. לרוות הצמאון: (כ) תכבדני חית השדה: אשר

(כא) עם זו יצרתי לי. למען תהלתי יספרו: (כב) ולא אותי קראת · ואתה לא אותי קראת בפנותך אחרי עכו"ם: כי יגעת בי: נלאיתם מהר בעבודתי: (כג) לא הבאת לי שה עולותיך: כ"א לעכו"ם לא העבדתיך: עבודה רבה במנחה קומץ מעט עולה לגבוה וגם הוא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה: (כד) לא קנית לי בכסף קנה. לקטרת לא הוצרכת לקנותה בכסף. לפי שהיתה מצויה בארצכם הרבה אמר רבי אבא קנימוני' היתה גדילה בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזים וצביים. במדרש אגדה: העבדתני בחטאותיך · אתם גרמתם לי להיות שמש לעובדי פסילים כמו שראה יחזקאל והנה רוח סערה באה מן הצפון שהיתה חוזרת, מרכבת השכינה מבבל שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכדנצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה: (כה) אנכי אנכי: אני הוא שמחיתים מאז ואני מוחה אותם גם עתה: למעני · לא בזכותך ולא בצדקת אבותיך: (כו) הזכירני כל הגמול שיש לך ולאבותיך עלי: נשפטה יחד. נבא למשפט · (כז) אביך הראשון חטא · באומרו במה אדע (בראשית טו): ומליציך פשעו בי. אין לך בכל מליציך שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע יצחק אהב את שונאי: (כח) ואחלל שרי קדש · בשביל עונותיכם: (א) ועתה שמע: לשוב לתורתי יעקב עבדי

בְּחִירִי׃ כא עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי ג'
יְסַפֵּרוּ׃ כב וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב ר"פ בסיפרא ל'
כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל׃ כג לֹא־הֵבֵיאתָ ב' ומ"ל
לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי ד' · ג'
לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ ב' ובת נר
בִּלְבוֹנָה׃ כד לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה
וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ ל'
הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי ל' · ג' מ"ל
בַּעֲוֺנֹתֶיךָ׃ כה אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא ג'
מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ
לֹא אֶזְכֹּר׃ כו הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה ל' · ל'
יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׃ כו"ד' ג' קמצי
כז אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ ל'
פָּשְׁעוּ בִי׃ כח וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ ב'
וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל ל' · ל"ג
לְגִדּוּפִים׃ ל'

מד א וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב
עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ׃ ב כֹּה־ פ"ג
אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן ב' · ג'

כא עַמָּא דֵין אַתְקֵנִית לְפוּלְחָנִי
בְּתוּשְׁבַּחְתִּי יְהוֹן מִשְׁתָּעַן׃
כב אֲמִיר עַל יְדֵי נְבִיָּא וְלָא
כְפוּלְחָנִי עַרְעִיתוּן דְבֵית
יַעֲקֹב אֲרֵי לָאֵיתוּן בְּאוּלְפַן
אוֹרָיְתִי יִשְׂרָאֵל׃ כג לָא אַיְתֵיתָא
קֳדָמַי אִמְּרִין לַעֲלָתָא וְנִכְסַת
קוּדְשָׁךְ לָא יַקַּרְתָּא קֳדָמַי לָא
אַסְגֵיתִי עֲלָךְ בְּקוּרְבָּנִין וְלָא
אַתְקְפֵית עֲלָךְ בִּלְבוֹנְתָא׃
כד לָא זְבֵינְתָּא קֳדָמַי בִּכְסַף
קְנֵי בְסַם וּתְרַב נִכְסַת
קוּדְשָׁךְ לָא דְהֵינְתָּא עַל
מַדְבְּחִי בְּרַם אַסְגֵיתָא קֳדָמַי
בְּחוֹבָךְ אַתְקֵפְתָּא קֳדָמַי
בַּעֲוָיָתָךְ׃ כה אֲנָא אֲנָא הוּא
שָׁבֵיק לְחוֹבָךְ בְּדִיל שְׁמִי
וְחֶטְאָךְ לָא יִדְכְּרוּן׃ כו אֱמַר
כְּעַן נִדּוּן כַּחֲדָא אִשְׁתָּעֵי אַתְּ
בְּדִיל אִם תִּכּוּל וְתִזְכֵּי׃ כז אֲבוּךְ
קַדְמָאָה חָטָא וּמַלְפָךְ מְרַדוּ
בְּמֵימְרִי׃ כח וְאַפֵּים רַבְרְבֵי
קוּדְשָׁא וְאֶמְסַר לְקַטְלָא יַעֲקֹב
וְיִשְׂרָאֵל לְחִסּוּדִין׃ א וּכְעַן
שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל
דְּאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דַּעֲבָדָךְ וּדְאַתְקְנָךְ מִמְּעִין

מן המים שישתו וישמחו וכאלו תכבדני בתהלותיך : עמי בחירי · שבחרתי בו משאר העמים : (כא) עם זו יצרתי לי · יצרתי להיות לי לעם והם יספרו תהלתי על הנסים שאעשה להם בגאולתו אותם מהגלות , ועתה החל בפרשה אחרת להוכיח את ישראל שבאותו הדור אמר כי כל הטוב שאני עתיד להטיב לבניכם אחריכם שיהיו בגלות לא במעשיכם הטובים ולא למענכם אעשה ואמר : (כב) ולא אותי קראת יעקב · אפילו לא קראת לי בעת צרתך כל שכן שלא יגעת בי ישראל , ופי' כי יגעת כי תאמר שיגעת בי לא עשית כי אפילו לא קראת לי : בי · ר"ל בעבודתי כלומר לא קראתני ולא יגעת לעבוד אותי , ויש לפרש לא די שלא קראתני אלא שהוגעתני לעבוד עכו"ם שהוא עלי לטורח : (כג) לא הבאת לי · וזה היה בימי אחז שבטל עבודת האל מבית המקדש כמו שכתוב עליו ויסגור את דלתות בית ה' ויעש לו מזבחות בכל פנה בירושלם ובכל עיר ועיר בנה בית לקטר לאלהים אחרים , וכן התודה עליו חזקיהו בנו ואמר כי מעלו אבותינו ויסבו פניהם ממשכן ה' ויתנו עורף גם סגרו דלתות האולם ויכבו הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל: וזבחיך · כמו ובזבחיך חסר בי"ת השמוש וכמוהו רבים : לא העבדתיך · כי אם עבדתני ויגעת בעבודי אני הייתי המעביד והמיגע וכיון שלא יגעת ולא עבדת אינני מעביד ומיגע : בלבונה . כי לבונה זכה היתה בקטרת והם לא הקטירו : (כד) לא קנית קנה . קנה הוא קנה בשם שהיה בקטרת , ואמר בקנה לא קנית לפי שלא היה הקנה בארץ ישראל כי אם על ידי קנין כי מארץ רחוקה היה בא להם כמו שכתוב וקנה הטוב מארץ מרחק : הרויתני . על דרך משל : אך העבדתני · והנה הדבר הזה להפך כי אני לא העבדתיך ואתה העבדתני והטעם שהייתי סובל כעבד סובל טרחו וכן אמר היו עלי לטורח. נלאיתי נשוא כי החטאים והעונות היו עלי למשא כבד וזה על דרך משל ואני סבלתי משאכם כעבד שאין לו יכולת לסבול טרחו והיה מדרך המשפט שאכלה אתכם כרגע על רוב חטאתיכם אך סבלתי שלא כליתי אתכם וזה למעני כי לא למענכם ועל חטאתיכם אני נפרע מעט מעט מכם : (כה) אנכי אנכי הוא · הכפל לחזק ר"ל אנכי הוא שסלחתי פשעם לדור המדבר ואנכי הוא הסולח ומוחה פשעיכם בכל דור ודור : למעני : שלא יתחלל שמי בכם אם אכלה אתכם: (כו) הזכירני · ואם תאמר שאני שכחתי צדקותיך ואינם רבות חטאתיך כאשר אני אומר הזכירני כאדם המזכיר לחבירו דבר ששכח : נשפטה יחד · אני ואתה אם שכחתי כפי פשעיך או אם מחיתי אותם לך : ספר אתה למען תצדק · ספר אתה תחילה טענותיך למען תצדק בדין כמו שאמר צדיק הראשון בריבו , ר"ל שאפילו תספר האמת לא תצדק ואפי' לא תספר כל חטאתיך ולא תספר כל צדקותי שעשיתי עמך : (כז) אביך הראשון חטא · ואיך תאמר לא חטאתי אתה והנה אביך הראשון חטא והוא אדם הראשון כי האדם מוטבע בחטא כי יצר לב האדם רע מנעוריו : ומליציך פשעו בי · פירוש שריך וגדוליך וכן במליצי שרי בבל כי הענין אחד במ"ש כמו את מספר מפקד העם , וזכר השרים שהם היו ראוים , להוכיח העם ולהשיב אותם לדרך הטובה והם פשעו בי , וי"מ אביך מלכך כמו והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם ומפרשים אותו על ירבעם , ויותר נכון להיות פירושו על שאול כי הוא מלך הראשון על כל ישראל : (כח) ואחלל · הוי"ו פתוחה כי אין הענין עבר אלא פירושו בכל דור ודור אני מחלל שרי קדש ואני נותן לחרם יעקב וישראל לגדופי' בעונותיהם אבל איני מכלה אותם מכל וכל , וזכר שרי קדש לפי שאמר ומליציך פשעו בי אמר כי שרי קדש היו בישראל הם מחוללי' ביד האויב ונספי' בעון השרים הפושעים והעם כי הטובים הם נספים בעון הרעים כשהם רבים וכן אמר פן תספה בעון העיר כי לא ימלטו האחד בין הרבים אלא על ידי נס , וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ. הנה היו עבדי האל חסידיו ונספו בעון הרבים, ועל זה אמר כי עד צדק ישוב משפט, ופי' לחרם להרג כמו ואת כל הנשמה החרים : לגדופים · שהם לחרפה וגדופים בין העכו"ם , ובדרש ואחלל שרי קדש אלו הלוים : (א) ועתה שמע · אע"פ שאני מחלל אתכם ומכה אתכם בעונותיכם עוד איני לכם עוזב גדולה ועתה שמע הנחמה הטובה כי אתה עבדי בין שאר העכו"ם וכך בחרתי מכולם והעבד הטוב אע"פ שיחטא לפעמים לא יגרשהו אדוניו אלא מיסרו ובאחרונה אחר שיסיר מוסר כמה פעמים וינחם העבד וישוב לעבוד את אדוניו ביושר לבב וייטיב לו אדוניו טובה רבה : (ב) כה אמר ה' · עושך , כמו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו אשר הגדילום ולמדם , או יהיה פירוש עושך , כמו בוראך ויוצרך מבטן , פי' החכם רבי אברהם אבן עזרא

עם זו ג' בקריאה וסי' עם זו גאלת. עד יעבר עם זו קנית · עם זו יצרתי לי : ר' מ"ל יו"ד בלישן הבאה בקריאה וסי' והביאתי אתם וידעו את הארץ. לך הביא העיר · עד שהביאתיו אל בית אמי. לא הביאת לי שה עלתיך · וי"ם מס"ה שאין מוגין אלא ג' ודין בתרא אין מוגין אותו אלא ג' קדמאי : ספר ב' וסי' ולמען ספר שמי בכל הארץ . ספ' אתה למען תצדק : תצדק ד' ג' קמצין וא' פתח וסי' ספר אתה למען תצדק · החפץ לשדי כי תצדק . תרשיעני למען תצדק · למען תצדק בדבריך בתרא פתח :

תולדות אהרן קראת יעקב · יומא יט : שה עלתיך · עקידה שער נז : הוא מחה · שם נג : אביך הראשון · זוהר וישלח : שמע יעקב · עקידה שער סו :

מצודת דוד

דרך משל כאלו חית השדה תכבדני בתהלותיה על אשר ימצאו מים במדבר במקום תדורם : להשקות עמי . בעת שובם מהגולה דרך המדבר : (כא) יצרתי לי . יצרתים לי לעם למען יספרו תהלתי : (כב) ולא אותי . אבל אתה יעקב לא קראת אותי כי פנית אחרי העכו"ם : כי יגעת · כי נעשית יגע ועיף בעבודתי ובטלת את העבודה : (כג) לא הבאת לי · זה היה בימי אחז שבטל עבודה בה"מ כמ"ש ויסגור את דלתות בית ה' וכו' (דה"ב כח) וכן התודה חזקיהו בנו ואמר כי מעלו אבותינו וכו' גם סגרו וכו' ועולה לא העלו בקדש וכו' (שם כט) : וזבחיך · לא כבדתני עם זבחיך כי לא הבאתם לי : לא העבדתיך במנחה . לא הטלתי עליך עבודה קשה, והואיל מרובה בהבאת המנחה כי לא צויתי להקטיר רק הקומץ וכן לא הוגעתיך בלבונה כי לא צויתי להרבות בלבונה : (כד) לא קנית . לא הצרכת לקנות קנה להקטיר על המזבח כי היתה גדלה בירושלים : וחלב וכו' . לא השבעת אותי עם חלב זבחיך כי לא הקרבתים לפני : אך העבדתני . אני לא העבדתיך אך אתה העבדתני בחטאותיך וזהו מה שהיה שמש לנ"נ לכבוש את כל העולם תחתיו שלא יאמרו תחת יד אומה עכו"ם שפלה מסר ה' את ישראל : הוגעתני · כפל הדבר במ"ש : (כה) אנכי אנכי : ר"ל אני הוא שמחיתי מאז ואני מוחה אותם גם עתה ולא בצדקתך כ"א למעני שלא יחולל שמי כשאעשה עמכם כלה כחטאותיכם : וחטאתיך לא אזכור · ר"ל מחקתים היטב לבל ישאר רושם כלל ולא יזכרו : (כו) הזכירני · אתה דרך משל מאדם לחבירו לומר הזכיר אותי מה גמול יש לך עלי : נשפטה יחד · נדבר דברינו לראות הדין עם מי : ספר אתה · ר"ל ספר אתה תחילה למען תצדק כי צדיק הראשון בריבו וכאומר אף אם אתה תספר בתחילה לא תהיה צדיק נגדי : (כז) אביך הראשון חטא · אדם הראשון חטא כי באכלו מעץ הדעת ועם כי היה יציר כפי וכ"ש אתם שנולדתם מאיש ואשה המלאים עון : ומליציך . אף המליצים שאתה סומך עליהם להמליץ טוב בעדך והם הכהנים שבדור הנה גם המה פשעו בי : (כח) ואחלל · בעבור עונותיכם אחלל אף השרים הקדושים שבכם : ואתנה . אתנה אתכם לחרם

מצודת ציון

[כג] וזבחיך · הוי"ו הוא במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א') ר"ל עם יוסף שהיה במצרים : הוגעתיך · מלשון יגיעה : בלבונה · מין בושם הנתון על המנחה : (כד) קנה · מין בושם : וחלב · הוי"ו היא במקום עם : הרויתני · ענין שביעה כמו ורותה מדמם (ירמיה מו) : הוגעתני · מלשון יגיעה : (כה) מוחה · ענין מחיקה כמו אכלה ומחתה פיה (משלי ל) : (כז) ומליציך · מל' מליץ והוא המטעים הדבר במיטב הענין : [כח] ואחלל · הוא הפוך הקדש וכן לא יחלל זרעו (ויקרא כ"א) : ואתנה · ענין מסירה : לחרם · ענין שממון ואבדון : לגדופים · ענינו כמו

ושממון

רדק

עזרה כי רמז ליעקב כמו שאמר בבטן עקב את אחיו כלומר מי שילד יעקב בבטן בכח שאחז ידו בעקב עשו אחיו שלא כדרך שאר העוברים כי אין העובר מוציא ידו מן השליא כל שכן שיתפוש בידו וזה היה מעשה נס ומי שהיה עם אביכם בבטן יהיה עמכם בגלות שהוא מקום צר לכם כמו הבטן לעובר, ויתכן לפרש ויוצרך מבטן כמו שפי' בוראך, ועעם מבטן כי בעת צאת הבן מן הבטן יכניסהו בברית אל וימול אותו לשמונת ימים: יעזרך · שיעזרך והוא אומר לך אל תירא: וישורון · ידוע שהוא ישראל ונקרא כן לפי שהוא ישר בין העמים: (ג) כי אצק · כי כמו שאני יוצק מים על מקום צמא כן אצק רוחי על זרעך, וכן אמר יואל אשפוך רוחי על כל בשר וכל בשר אינו ר"ל אלא ישראל לבד כמו שאמר ונבאו בניכם ובנותיכם, וכן אצק עליהם ברכתי, ובאמרו על זרעך ועל צאצאיך הנביא היה מתנבא כנגד דורו והיה מבטיח הישועה על בניהם שתבא הגאולה בימיהם · והמשיל דבר המים לשני ענינים לרוחי וברכתי האחד לענין הנפש שישראל צמאים בגלות לדבר הנבואה שפסקה זה כמה שנים וכן אמר לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' והשביעה לרוות הצמאה כמו שהמים מרווים המקו' הצמא והיבש ואמר אצק רוחי על זרעך, ולענין הגוף שישראל צמאים בגלות לישועה ולכל הטוב שהבטיחם האל בשובם לארצם ועל זה אמר וברכתי על צאצאיך, ובאמרו על יבשה ר"ל יבשה וצמאה כי כל הארץ נקראת יבשה על דרך כלל כמו שאמר ויקרא אלהים ליבשה ארץ אבל זהו פרט למקום הצמא והיבש מן הארץ: (ד) וצמחו בבין חציר · בי"ת בבין המשמשת הוא לתוספ' באור כי מספיק היה אם אמר בין חציר וכמוהו בי"ת בתוך, אמר יצמחו ישראל בטובה כאלו הין נזרעים בין חציר וזה על דרך משל והחציר הוא צומח במהרה ולזה המשילם לחציר לרוב מהירות צמיחתם לא לעמידה כי החציר לא יעמוד כמו שאמר כי כחציר מהרה ימלו לפיכך אמר אחר כך כערבים על יבלי מים שעומדים בלחותם כל הימים: (ה) זה יאמר · כי הנשארים בישראל כולם יהיו קדושים וכולם יקראו שהם לה' ושהם מזרע יעקב כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו וגו', וכן אמר והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט: יכתוב ידו לה' · יאמר בפיו ויכתוב בידו לה' ר"ל כי הוא לה', ויונתן תרגם יקרב קרבניה, ובאמרו זה וזה לפי שיבא מזה אחד ומזה אחד כמו שכתוב ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל: יכנה · יכנה עצמו בשם ישראל כי לא יזכר שם עצמו אלא יאמר ישראל אני: (ו) כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו · כי כשיגאלנו יהיה הוא מלך ישראל לבדו שלא יהיו ברשות מלכי העכו"ם והוא אדון לצבאות מטה ומעלה ובידו הכל והיכולת בידו להוציאם מהגלות אני ראשון אף לצבאות מעלה העומדים שלא ישתנו אף לכם אני ראשון ואני בראתים ואני אחרון הם יכלו ואני קיים ומבלעדי אין אלהים לבטל אמונת העובדים לשמש ולירח ולככבים אין כאחד מהם שהוא אלהים אלא במצותי וברשותי הם מנהיגים מה שמנהיגים: (ז) ומי כמוני ומי שהוא אלהים כמוני יקרא העוברות והעתידות ויגידם ויערכה לי מה שהיה משומי עם עולם כלומר מבריאת העולם, והנה יאמר משומי כלומר כי אני שמתי הנבראים בעת שבראתים כל אחד ואחד בגבולו העליונים למעלה והתחתונים למטה וכן יאמר לי האותיות אשר תבאנה ואינו כפל לשון אלא פירוש האותיות העתידות לבא בזמן קרוב ואשר עתידו' לבא בזמן רחוק, ולפי תרגם יונתן כמו לנו ויש לפרשו כמשמעו, ופי' בעבורם כלומר יגידו כדי לצדק עצמם, ויש מפרשים ואותיות דברי מופת וה"א יגידה ויערכה על ההוה שעבר מבריאת העולם עד הנה: (ח) אל תפחדו · אמר לישראל אל תפחדו מאלהים אחרים ואל תיראו מהם וכן אמר ירמיהו אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם: ואל תרהו · פירוש לפי מקומו כמו אל תפחדו, ויונתן תרגם לא תדחלון ולא תתברון כמו לא תירא ולא תחת הלא מאז השמעתיך והגדתי העתידות לבא ובאו ואתם עדי כי לכם שלחתי נביאי ועמכם עשיתי נסים ונפלאות ואתם יודעים אם יש אלוה מבלעדי כמו שאמר משה רבינו או הנסה אלהים לבא לקחת גוי מקרב גוי במסות באותות וגו' לעיניכם, כמו שאמר הנה ואתם עדי: ואין צור בל ידעתי · כי אין למעלה ממנו ידוע כי כל הידועים כולם אצלי, או פירוש אין צור שלא ידעתי והם אינם יודעים אותם על האמת כי אינם אלוה, ואמר זה על המלאכים ועל הגלגלים, וי"ת ולית דתקיף אלהן דמן קדמי מתיהב ליה: (ט) יוצרי פסל · האומנים שעושים

ישעיה מד

י׳ יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב
ל׳ • ב׳ וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ ג כִּי אֶצָּק־מַיִם
ג׳ עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק
ל׳ רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־
ל׳ צֶאֱצָאֶיךָ׃ ד וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר
ל׳ כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃ ה זֶה
יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־
יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה
ל׳ • ב׳ וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה׃
ו כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ
ח׳ יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי
ל׳ אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים׃
ל׳ • ב׳ • ז וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ
ל׳ • ב׳ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת
ל׳ וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ׃ ח אַל־
ו׳ חסר תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז
בסיפרא ב׳ הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ
אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־
יָדָעְתִּי׃ ט יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ
ל׳ ופ״ו נקודות בקריאה וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה

תרגום

יְסַעֲדִינָךְ. לָא תִדְחַל עַבְדִּי
יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְרְעֵיתִי
בֵּיהּ׃ ג אֲרֵי כְּמָא דְמִתְיְהֲבִין
מַיָּא עַל אֲרַע בֵּית צַחֲוָנָא
וּמִתְנַגְּדִין עַל יַבֶּשְׁתָּא כֵּן
אֶתֵּן רוּחַ קוּדְשִׁי עַל בְּנָךְ
וּבִרְכָּתִי עַל בְּנֵי בְנָךְ׃
ד וְיִתְרַבְּיָן צַדִּיקַיָּא רַכִּיכִין
וּמְפַנְקִין כִּלְבְלְבֵי עֲסַב כְּאִילָן
דְּמַשְׁלַח שָׁרְשׁוֹהִי עַל נִגְדִין
דְּמַיִין׃ ה דֵּין יֵימַר מִדַּחֲלַיָּא
דַּיְיָ אֲנָא וְדֵין יְצַלֵּי בְשׁוּם
יַעֲקֹב וְדֵין יְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ
קֳדָם יְיָ וּבִשְׁמָא דְיִשְׂרָאֵל
יִתְקְרֵי׃ ו כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וּפָרְקֵיהּ יְיָ
צְבָאוֹת אֲנָא הוּא דְמִלְקַדְמִין
אַף עָלְמֵי עָלְמַיָּא דִילִי אִינוּן
וּבַר מִנִּי לֵית אֱלָהּ׃ ז וּמַן
כְּוָתִי דִין עַרְעִינֵהּ וִיחַוִּינַהּ
וִיסַדְּרִינַהּ קֳדָמַי מִשַּׁוְיוּתִי עַמָּא
דְמִן עָלְמָא וְדַאֲתָן וְדַעֲתִידִין
לְמֵיתֵי יְחַוּוּן לָנָא׃ ח לָא
תִדְחֲלוּן וְלָא תִתַּבְּרוּן הֲלָא
מִבְּכֵן בַּסַּרְתָּךְ וְחַוֵּיתִי וְאַתּוּן
סָהֲדִין קֳדָמַי הַאִית אֱלָהָא בַּר
מִנִּי וְלֵית דְּתַקִּיף אֱלָהֵין דְּמִן קֳדָמַי מִתְיְהֵב לֵיהּ תֻּקְפָּא׃ ט עָבְדֵי צַלְמַיָּא כּוּלְהוֹן לְמָא
וּפָלְחֵיהוֹן דְּלָא יְהַנּוּן לְהוֹן וְסָהֲדִין אִינוּן בְּנַפְשָׁתְהוֹן

תולדות אהרן מלך ישראל · עקרים מ"ב פ"ח: יוצרי פסל · עכו"ם ב עקדה שער גג: ועדיהם · (ברכות יב עירובין כב עכו"ם לט):

רשי

עבדי: (ג) כי אצק מים על צמא · כמו שאני יוצק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך: (ד) וצמחו בבין חציר · בתוך עמלק על ידי גרים שיתוספו עליהם: בין חציר הוא עמלק שנאמר עליו והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה (לעיל ד): (ה) זה יאמר לה' אני · אלו צדיקים גמורים: וזה יקרא בשם יעקב: אלו קטנים בני רשעים: זה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה: ובשם ישראל יכנה: אלו הגרים מעכו"ם כך שנויה באבות דרבי נתן: (ז) ומי כמוני יקרא. ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עולם ועד עתה: עם עולם. כל בריות: ואותיות: דברי מופת: ואשר תבאנה. ואת העתידות לבא יגידו כמו שאני עושה עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו: (ח) ואל תרהו: אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין כמו אל תחתו מלהודיע את שמי לבין העכו"ם: הלא מאז השמעתיך· מהר סיני והגדתי לכם שם שאין אלוה מבלעדי: ואתם עדי · שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי: ואין צור בל ידעתי. ת"י ולית דתקיף אלהן דמן קדמי מתיהב ליה תקיף: בל ידעתי. לשון ואדעך בשם (שמות לג) ידע לכתך (דברים ב) אני ידעתיך במדבר (הושע יג): (ט) ועדיהם המה. הפסילי' הם עדים על בושת עובדיהם שהרי אנו רואין שאינן לא רואין ולא יודעין והיו עובדין להם

ראשון ח' וסי' נמסר בסדר בא ובשמואל חלק ב' סי' י"ט. המה חד מן ד' נקודות בנביאים וסי' נמסר בסדר במדבר סיני:

מצודת דוד

ושממון ולגדוף מפי האויב: **מד** (א) ועתה: ר"ל ועתה שמע את הטובה המיועדת לבוא: (ב) עושך ויוצרך. אשר עשה אותך ויצר אותך ומעת צאתך מבטן יעזור לך: וישורון. הם קרויים ישראל שהם העם הישר: (ג) כי אצק. כמו שאני יוצק מים על ארץ צמאה וכו' כן יצוק רצוני הטוב על זרעך: וברכתי. כפל הדבר במ"ש כי הרצון הוא הברכה: (ד) וצמחו. יצמחו וירבו כאלו היו נטועים בין החציר ודומה לה: כערבים · כערבי נחל השתולים על פלגי מים שצומחים וגדילים מהר: (ה) זה יאמר · הצדיקים שבהם יאמרו אנו מעולם לה' להאמין בו: וזה יקרא בשם יעקב. אלו הקטנים בני רשעים לא יהיו נוטים אחר דעת אביהם הרשעים אלא יקראו א"ע בשם יעקב להיות צדיקים כמוהו: וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה שיחייבו את עצמם לשוב לה' כמו המתחייב את עצמו בכתב ידו: ובשם ישראל יכנה. ובשם יהיה מי אשר יכנה עצמו בשם ישראל אלו הגרים מבבליים אשר יתוספו עליהם: (ו) אני ראשון. ר"ל קודם בריאת העולם: ואני אחרון · לאחר שתכלה העולם: (ז) ומי כמוני יקרא. ומי הוא אשר יקרא לומר שהוא כמוני ויגיד ויערוך לפני הדברים הנעשים מעת שומי עם עולם והם כל הבריות: ואותיות. הדברים הבאים בזמן קרוב והדברים אשר תבואנה לזמן רחוק יגידו להם ר"ל בעבור עצמם להצדיק דבריהם וחזר לתחילת המקרא לומר מי הוא אשר יגיד כאלה: (ח) אל תפחדו · מאלהים אחרים: הלא מאז. במעמד הר סיני השמעתיך והגדתי שאין אלוה מבלעדי ואתם עדי בדבר זה כי פתח אז שבעה רקיעים והראה להם שאין עוד אחר כן אמרז"ל: היש. וכי יש אלוה מבלעדי: ואין צור. אין חזק בעולם אשר לא ידעתיו אני וכאומר שלא אני הוא הנותן כח לכל החזקים ומכולם ידעתי: (ט) יוצרי פסל. האומנים

מצודת ציון

כמו חרפה וכן אשר גדפו (לעיל ל"ז): (ג) אצק · מל' יציקה ושפיכה: ונוזלים · ענין נטיפה כמו יזל מים מדליו (במדבר כ"ד): על יבשה · ר"ל על מקום יבש: רוחי · ענין רצון וכן עד יערה עלינו רוח ממרום (לעיל ל"ב): צאצאיך · הבנים היוצאים ממך: (ד) חציר · דשא ועשב: כערבים · שם אילן סרק ערבי נחל: יבלי מים · פלגי מים וכן ועל יובל ישלח שרשיו (ירמיה י"ז): (ה) יכנה · שם שאינו שם העצמי וכן אכנך ולא ידעתני (לקמן מ"ה): (ז) ויערכה · מל' עריכה וסדור: ואותיות · הבאות כמו אתא בוקר (לעיל כ"א): למו · להם: (ח) תרהו · אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו הוא ענין פחד כת"י: צור · ענין חוזק: (ט) יוצר · ענין עשיה וחדוש וכן יוצר עמל

בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ׃ י מִי־יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל׃ יא הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד׃ יב חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף׃ יג חָרַשׁ עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת׃ יד לִכְרָת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל׃ טו וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם

דְלָא חָזָן וְלָא יָדְעִין בְּדִיל דִיבַהֲתוּן׃ י מַן עֲבַד דַחֲלָא וְצַלְמָא אַתִּיךְ בְּדִיל דְלָא לַהֲנָאָה׃ יא הָא כָּל פָּלְחֵיהוֹן יִבַהֲתוּן וְאוּמָנִין עוּבְדָנִין מִבְּנֵי אֱנָשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן כּוּלְהוֹן יְקוּמוּן יִתַּבְרוּן יִבַהֲתוּן כַּחֲדָא׃ יב נַפָּחָא מִבַּרְזְלָא חֲצִינָא עָבֵיד וְנָפַח נוּר בְּשִׁיחוּרִין וּבְמַקוּבִין מַתְקֵיף לֵיהּ וְעָבֵיד לֵיהּ בִּתְקוֹף חֵילֵיהּ דְאִם יִכְפַּן עַבְדֵיהּ וְלָא יֵיכוּל לָא יְהֵי בֵיהּ חֵיל וְאִם יִצְחֵי וְלָא יִשְׁתֵּי מַיָּא יְהֵי מִשְׁלְהֵי׃ יג נַגַּר אָעִין נָפֵיץ בְּחוּטָא מַסַר לֵיהּ בְּמַשְׁקוּלְתָּא מְגַזֵי לֵיהּ בְּאִזְמֵילַיָּא וּבִנְצוּרִין מְאַחֵיד לֵיהּ וְעָבֵיד לֵיהּ כִּדְמוּת גְּבַר כְּתוּשְׁבַּחַת אִתְּתָא לְמִיתַּב בְּבֵיתָא׃ יד לְמִקַּץ לֵיהּ אַרְזִין וּנְסֵיב תְּרַז וּבְלוּט וּמַתְקֵיף לֵיהּ בְּאָעֵי חוּרְשָׁא נְצַב אוּרְנָא וּמִטְרָא יְרַבֵּי׃ טו וְהָוֵי לֶאֱנָשָׁא לְאַדְלָקָא וּנְסֵיב מִנְהוֹן וּשְׁחִין אַף אַזָּא וְאָפָא לְחֵם אַף עָבְדֵיהּ דַחְלָא

ארן נו"ן זעירא חד מן ג' נונין זעירין דא"ת כא"ב דאתוון זעירין

חבריו ר' ג' חסר וא' מלא וסי' הן כל חבריו יבשו · קח לך עץ אחר וכתב עליו ב' בו . ושלאחריו דבר אליהם כה אמר ר"פ . קדמא מ"ל : חרש ג' פתחין וסי' מעשה חרש אבן פתוחי חתם . חרש ברזל מעצד ופעל בפחם . חרש עצים נטה קו · וסי' עיבדא דקיסא פרזלה : ארן נו"ן זעירא והוא חד מן ג' נוני"ן זעירין וסי' נטע ארן · ונבושו זבן · ונרגן מפריד אלוף . ואינון מן אלפא ביתא דאתוון זעירין ונמסרו בריש ספר ויקר'

רשי

להם : למען יבושו : העובדים להם : (י) נסך : לשון יציקה ומסכה והנו"ן בתיבה יסוד הנופל ממנו כגון נו"ן של נסך ושל נגף : (יא) הן כל חביריו של אותו יוצר ונוסך פסילים המתחברים אליו לעבוד את יצירתו ונסכו יבושו : וחרשים המה · אותם יוצרים ונוסכים מבני אדם הם קל וחומר ליצירתם שהיא הבל : (יב) חרש ברזל . חרש של ברזל : מעצד. הוא אחד מכלי הנפחים : ופעל · הפסל : בפחם. קרבו"ן בלע"ז : ובמקבות . מרטי"ל בלע"ז : יצרהו : ל' ציור : ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב וגו' . גם הוא היוצר חסר כח וחלש הוא שאם ירעב אין בו כח או אם לא שתה מים ויעף לאלתר קל וחומר שפעולתו אין בו תועלת לעזור : (יג) חרש עצים · ואם בא לעשותו של עץ וחרש עצים הוא כך דרכו : נטה קו : כדרך הנגרים ועל פי הקו יתארהו בשרד מיישר אותו במסור שקורין דלאטור"א בלע"ז : יתארהו . ייפהו : יעשהו במקלועות . ומחליק ברהיטני ואיזמל . מקלועות ת"י אזמליא : ובמחוגה יתארהו · לשון ותאר הגבול (יהושע טו) אם בא לעשו' בו ציורים עגולים מסבב אותו במחוגה קונפא"ס בלע"ז : כתפאר' אדם · כמין איש : (יד) תרזה ואלון · מיני אילני סרק : ויאמץ לו בעצי יער · עושה לו חיזוקי' בין לחיזוק בין לנוי במיני עצים המשונים זה מזה במראיהן : נטע אורן · כשמוצא ייחור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו : אורן ל' נטע יונק פרגלו"ן בלע"ז : (טו) והיה לאדם לבער : והיה אותו עץ מקצתו לצרכי אדם לבער : ויקח . מן העצים ויחם גופו לנגדם : אף ישיק . מחם תנור ואופה

רדק

שעושים ויוצרים הפסל כולם תהו כי מעשיהם תהו והפסילים שהם חמודיהם שהם חומדים ואוהבים אותם והם לא יועילו להם למה חומדים אותם : ועדיהם המה · ואם תאמרו לו אין אנו יודעים שלא יועילו עדיהם המה הפסילים הם עדים בעצמם שלא יועילו כי לא יראו ולא ידעו וכיון שאינם רואים ואינם שומעים ויודעים היאך יועילו לאחרים : למען יבושו · יזכרו זה למען יבושו מעבדתם אותם , וי"מ ועדיהם המה ר"ל הם מעידים על עצמם כי אין להם כח כי אם תשרפם לא יוכלו למלט עצמם כל שכן אחרים :

(י) מי יצר אל · מי יעשה מעשה תהו כזה שיטרח לתהו וישים כספו להבל היה שנעשה כזה : נסך · כספו או לשון יציקה : (יא) הן כל חבריו · המתחברים אליו לעשותו או לעבדו , או פירוש חבריו כמשמעו שהפסל תהו והמתעסקים בו הם תהו כמוהו כמ"ש יוצרי פסל כולם תהו הנה הם חברים לפסל בדבר תהו : וחרשים המה מאדם · אינם מלאכים ושרפים שעושים זה האל אלא אומנים מבני אדם שעושים שאר מלאכות ועושים אותו אל , זה דבר תימה : יתקבצו כולם · פירוש כל עובדי הפסל יתקבצו וישאלו ויתנו במעשיהם אלו ויסתכלו בו אם יעשו זה יש להם שיפחדו מהאל על מה שעשו ויבושו מעצמם ממעשיהם שהוא תהו שיתבוננו בו : (יב) חרש · סמוך לברזל כי הרי"ש פתוחה , ספר עתה במעשה הפסל איך טורחים להבל מי שהוא אמן ברזל יעשה מעצד ויעשה המקבת כי כל אומן צריך לכלי ברזל יעשו הפסל מעץ או מאבן או מברזל או בדיל או כסף או שאר מתכו' בכלי ברזל יעשו אותם : מעצד · כלי ברזל שחותך בו חרש עצים והוא שקורין דולודויר"א בלע"ז או איש"א : ופעל בפחם ובמקבות · אותו החרש פעל בפחם שנופח בו לחמם הברזל שיעשה ממנו הכלי ופעל במקבות שיעשה אותם שיצייר בהם הפסל וזהו שאמר יצרהו ופעל במקבות שיצרהו בהם , יצרהו שרשו יצר ופ"א הפעל נבלעת בדגש : ויפעלהו בזרוע כחו . בכל כחו הוא פועל בו כי יקוה בפעולתו שכר טוב וענינו בזרוע בכחו ובי"ת בזרוע משמשת במקום שנים , או פירוש כמו הפוך בכח זרועו וכן מקום שם קבר : גם רעב ואין כח · עד שמרוב חשקו במלאכה כשיגיע עת האכילה לא ירצה לקום מהמלאכה והוא רעב ופועל עד שלא ישאר בו כח וכן צמא ולא יקום אפילו לשתות והנה הוא עיף וצמא ורעב ועם כל זה פועל מרוב חשקו במלאכה : (יג) חרש עצים · גם כן סמוך והרי"ש פתוחה : נטה קו . המדה : יתארהו יגבלהו כלומר ישים גבול בעץ בשרד והוא חוט הצבע שמסמן בו הנגר מה שרוצה לכרות מן העץ וכן ותאר הגבול , והצבע ההוא יקרא שרד והקו שאמר הוא החוט שצובע אותו בשרד : יעשהו במקצעות · ואחר שסמן אותו יתקנהו במקצעות ומקלועות הם שני כלים דומין במלאכתם לאחד קורין לו פלאנ"א ולאחר סימנ"ט שמקלף בהם הנגר פני העץ ומחליקו , ותרגום ואת הבית יקציע יקלף ותרגום יונתן במקצעות באזמילא ואלו הכלים עשויין כמו אזמלים : ובמחוגה יתארהו · מחוגה , קונפא"ס בלע"ז ובו יעשו הצורות ותאר הדברים העגולים , יתארהו הראשון אל"ף בחטף פתח והשני האל"ף בחטף קמץ : כתפארת אדם · כי צורתו נאה ומפוארת מאשר בעלי חיים , ות"י כתפארת אדם כתושבחת אתתא למתב בביתא כלומר כמו שהוא תפארת האשה שתשב בבית שלא תצא לחוץ כן הוא הפסל יושב בבית וכמוהו ונפש אדם מן הנשים , ואדוני אבי ז"ל פי' כמשמעו והענין כפול ואמר ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם ולמה לשבת בית לא לצורך אחר כי הוא ממקומו לא ימיש : (יד) לכרות לו ארזים · עד הנה ספר מעשה הפסל מעץ הטוב עתה אומר כי עוד יטרח עושה הפסל שהולך אל היער לכרות לו ארזים לעשות מהם פסל , ועוד טורח יותר מזה שנוטע נטיעה ויגדל אותם עד שתהיה ראוים לכרות ממנה עצים לעשות פסל , ראו עד היכן הגיע כח עבודתם והכל נקל בעיניהם בחשבם לקבל שכר טוב על זה והם טורחים לתהו ובהו והבל לא יתבוננו במעשיהם , ובאמרו ארזים מבקש המשובח שבהם לכרותו : תרזה · אילן מאילני סרק , ופירשו בו שהוא שקורין לו בערבי סנאב"ר : אלון · הוא ערמון : ויאמץ לו בעצי יער · לבקש מהם הטוב : נטע ארן · שם אילן גם כן טוב למלאכה , ובדרז"ל עלי ארזים ארנים וברושים : וגשם יגדל · יש מפרשים גשם גוף ר"ל גוף עץ , וכן בארמי גשמי יצטבע , והנכון לפרשו כמשמעו , וכן תרגם יונתן ומטרא ירבי , והוצרך לומר וגשם יגדל כי ידוע הוא כי כל צומח יגדל אותו הגשם אלא אמר שאף על פי שהוא נוטע העץ לשם עכו"ם הגשם יגדל אותו והרי הגשם בשליחות האל יתברך בא ואעפ"כ עולם כמנהגו נוהג כמו שאמרו רבותינו ז"ל בזה הענין הרי שגזל סאה של חטין וזרעה דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין : (טו) והיה · כי כשכורת

העץ

מצודת דוד

האומנים העושים הפסל כולם תוהו כי מעשיהם תוהו : וחמודיהם · הפסילים שהמה חמודים להם הנה אין בהם תועלת : ועדיהם המה . הפסילים הם עדים בעצמם שלא יועילו כי לא יראו ולא ידעו מאומה ואיך א"כ יועילו לאחרים : למען יבושו . העדות הזה הוא מועיל למען יבושו החומדים אותם : (י) מי יצר אל · מי עשה שטות כזאת לעשות אל ולנסוך פסל לבלי תועלת : (יא) הן כל חבריו . המתחברים אליו לעבדו : וחרשים ; האומנים העושים אותו הלא הם מבני אדם ואיך אפשר שיעשו אל : יתקבצו כולם . האומנים עם עובדי הפסל יתקבצו יחד ויעמדו להשכיל ולבחון בדבר וכולם יחד יפחדו מה' ויבושו במעשיהם : (יב) חרש ברזל ; עתה יספר מעשה הפסל ואומר האומן של ברזל יעשה מעצד ופעל אותו ע"י גחלים בזרוע ובמקבות עשהו ומחצבו : בזרוע כחו · בזרוע בכחו ובי"ת בזרוע משמשת במקום שתים ור"ל בכל אומן כחו : גם רעב . אף כשירעב לא יעזוב מלאכתו עד שלא נשאר בו כח וכשיצמא לא שתה מים עד שנעשה עיף ויגע וכ"ז מרוב חשקו בהמלאכה ההיא : (יג) חרש עצים וכשנשלם מלאכת המעצד אז אומן העצים ינטה קו המדה על הקורה לחתוך במעצד לפי הראוי : יתארהו בשרד . אח"ז יסמן תואר הפסל בצבע השרד וע"פ המסומן יעשהו במקצעות והוא כלי מכלי הנגרים : ובמחוגה יתארהו ; ובמחוגה מסבב בו ציורים עגולים לייפותו : כתפארת אדם . ר"ל שצורתו מפוארה מאשר בעלי חיים : לשבת בית . ר"ל כל עצמו לא נעשה כ"א לשבת בבית כי ממקומו לא ימיש : (יד) לכרת לו ארזים למעלה סיפר מעשה הפסל מעץ מגוב ועתה אמר עוד יש מי אשר יצטרך לבוא ביער ולכרות לו ארזים לעשות ממנו הפסל : ויקח תרזה ואלון . יש מי שיקח תרזה ואלון כי העצים ההמה יפים ביותר ועל שאינם חזקים כארז מחזק אותם באמצעי עצי היער : נטע אורן . ר"ל ויש מי אשר יצרך עוד

יותר

מצודת ציון

עמל עלי חוק (תהלים צד) : (י) נסך · ענין יציקה והתכה : (יא) וחרשים · אומנים : (יב) מעצד · שם כלי גדול עשוי לחתוך בו וכן מעשה ידי חרש במעצד (ירמיה י) : בפחם . גחלת כמו נופח באש פחם (לקמן נד) ובמקבות · הוא פטיש וכן ותקח את המקבת בידה (שופטים ד) : יצרהו · יעשהו ויתדפהו : (יג) קו · חבל המדה : יתארהו · מלשון תואר ותמונה : בשרד · הוא שם צבע מה : במקצעות · הוא מכלי הנגרים מקלף בהם העץ ומחליקו והוא מל' ואת הבית יקציע (ויקרא יד) שהוא ענין קלוף : ובמחוגה · כן שם הכלי שעושים בו העגולים : יתארהו · ענין סבוב וכן ותאר הגבול (יהושע טו) : כתבנית · דמות לצורה : (יד) תרזה ואלון · שמות אילני סרק : ויאמץ · ענין התחזקות : אורן · שם אילן סרק ובדרז"ל ארונים ערי (כ"ה כג) : (טו) לבער · ענין הדלקה · ויחם · מל' חמימות : ישיק · כמו יסיק בסמ"ך והוא מלשון היסק והבערה : ויסגד · ענין השתחואה כמו ולדניאל סגיד

דניאל

אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ׃ טז חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר׃ יז וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ יִסְגָּוד־לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃ יח לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם׃ יט וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל־גֶּחָלָיו לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד׃ כ רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא־יַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא שֶׁקֶר בִּימִינִי׃

כא זְכָר־אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי־אָתָּה יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי׃ כב מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ׃ כג רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה

וסגיד אתביה צלמא ובעא מניה : טו פלגיה אוקיד בנורא על פלגיה בסרא אכיל טוא טוי ושבע אף שחין ואמר את שחינית חזיתי נור : יז ושאריה לדחלא עבד לצלמא סגיד ליה ואשתעביד ליה ובעא מניה ואמר שיזבני ארי דחלתי את : יח לא ידעין ולא מסתכלין ארי מטמטמן מלמחזי עיניהון מלאסתכלא בלבהון : יט ולא מתיב ללביה ולא מדע ולא סוכלתנו למימר פלגיה אוקידת בנורא ואף אפיתי על גומרוהי לחים מיית בסרא ואכלית ושאריה לתועבא אעביד ליבוי אעא אסגוד : כ הא דחלתא פלגיה קטמא ליביה שטיא אטעיה ולא ישיזיב ית נפשיה ולא יימר הלא שקרא עבדית בימיני : כא אדכר אלין יעקב וישראל ארי עבדי את אתקינתך למהוי עביד פלח קדמי את ישראל לא תתנשי דחלתי : כב מחיתי כעיבא חובך וכעננן עדיו כל חטאך תוב לפולחני ארי פרקתך : כג שבחו שמיא ארי עבד יי פון קן לעמיה יביבו יסודי ארעא בועו טוריא תושבחתא חדושא

ב' זקפין קמצין יהושע · י"ג · ד' רפין · ג' רפין · ל' ות' וטחיח · י"ד · ה' מלרע · י"ד זקף

כ"ן ותוצב אותו לפסל בחתיכות הנשארות יהיו לו לבער ולחמם ולאפית באותם פסילי העצים : ויחם · התי"ו נקראת בקמץ חטף והוקף ביו"ד : ישיק · כמו יבעיר כלומר ישיק בהם את התנור : ואפה לחם · כמו וטחני קמח : למו · כמו לו או כמשמעו , ופי' לפסילים אף על פי שלא זכר אלא אחד רבים הם : (טז) חציו · ר"ל מקצתו אמר כי בחציו שתבער יהיה בשני פנים שיצלה בו צלי ויאכל עד שישבע ועוד שיחם בשרו באש : על חציו בשר יאכל , פירוש יצלה צלי האיך יאכל בשר על חציו שיצלה בו הצלי : ויאמר האח · שמחה וכן האח האח ראתה עינינו , יאמר הסכל הזה מתפתה בדבר הפסל וישמח בו לסכלותו בשני פנים בהנאת הגוף לשעה וכחשבו כי יהיה לו שכר טוב בעבודתו יאמר מה טוב לי זה הפסל כי אני נהנה ממקצתו בהנאת גופי ומקצתו אעבדנו ויצילני בעת צרתי : חמותי , מלרע : (יז) ושאריתו לאל · פירוש לפסלו וזהו האל שלו : יסגוד לו · ישתחוה כפל ענין במלות שונות כי יסגוד כמו ישתחוה כתרגומו , או פירוש יסגוד לו כריעה : וישתחו · פשוט ידים ורגלים כמו שפי' רש"י ז"ל , יונתן תרגם סגיד ליה ואשתעביד ליה : (יד) לא ידעו ולא יבינו . טח , מנחי העי"ן . ואם הוא פתח והוא פעל יוצא בחבירו והטח הוא האל על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו , או יהיה הטח יצרם הרע הגובר על שכלם : (יט) ולא ישיב · וי"ו ולא דעת כוי"ו ויטה אברהם את עיניו , או הוא כפל ענין , אמר ולא ישיב אל לבו אלה הדברים שזכר כי הם דברי תימה ואין בלבו לא דעת ולא תבונה לאמר זה כלומר לחשוב בלבו חציו שרפתי כמו אש ואף וגו' : אפיתי על גחליו . למעלה אמר אף ישיק כי שניהם יעשה אדם בעצים , או ישיק בהם את התנור ויאפה הלחם על ידי הדבקה או יאפה הלחם על הגחלים : ויתרו · הנותר ממנו והוא שם מן יתר הגזם : לתועבה . לדבר שתעב האל ומנע מעבוד אותם : לבול עץ . לגוף עץ , וכנוי בול הרים ישאו לו , ועקרו יבול : (כ) רועה אפר · אמר זה העושה הפסל לעבדו רועה אפר הוא כלומר מתעסק בדבר שלא יועיל לו והוא על דרך אפרים רועה רוח . וי"ת הא דחלתא פלגי קטמא : לב הותל הטהו · הותל תאר ואם הוא פתוח ומשפטו לסדגם אלא בא קל כמו התל בי , אמר יצר הרע שמהתל בו הטהו לדרך רעה והוא לא יבין ולא יציל את נפשו טרם אבדה : ולא יאמר הלא שקר בימיני . מה שפעלתי ועשיתי בימיני שקר הוא וכת"י הלא שקרא עבדית בימיני : (כא) זכור אלה יעקב , אם העמים עובדי פסילים לא יבינו אתה זכור הדברי' האלה ולא תפותה לעובדי הפסילים : כי עבדי אתה · אתו עבדי אתה ולא עבד הפסילים ועל כן יצרתיך להיות לי עבד . וטעם יצרתיך כמו שפירש בוראך ויוצרך · או עת שלקח ישראל לעם והוציאם מבית עבדים הוא עת היצירה , וי"ת אתקנתיך למהוי עבד פלח קדמי : ישראל לא תנשני · לא תנשה ממני וזכרני אתה ואזכרך : (כב) מחיתי כעב פשעיך . כמו העב שנמחה במים כן מחיתי פשעיך : שובה אלי , ומה שחטאת עד הנה מחיתי , והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב כעת העוברת בגאות השמש . וכפל הענין במלות שונות : שובה . מלרע : גאלתיך . עתה אגאלך מגלות בבל : (כג) רנו שמים . על דרך משל כאלו כל העולם ישמח בגאלת ישראל מהגלות : כי עשה ה' . טובה עם עמו וגאלם : תחתיות ארץ · היא הנקודה האמצעית אשר בארץ , והנה זכר העגולים והנקודה וזכר הדוממים והצומח והחיים : לא זכר כי לא ישמחו כולם כי בכל תאבל : פצחו · ענינו הרמת קול , וזכר הרים לפי

ולגופה לחם : אף יפעל אל מן הנותר : (יט) ולא ישיב אל לבו חציו שרפתי כמו שם : ולא דעת ולא תבונה · בו לאמר זאת : לבול עץ : לרקבון עץ : (כ) רועה אפר לב הותל הטהו . לבו אשר הותל הטהו לעשות לו רועה של אפר הדמות שנשרף חציו ונעשה אפר השוטה הזה היה אומר שהוא לו לרועה ולפרנס . דבר אחר רועה אפר ל' ריעות עובד עבודת אחרים ומסבר אליו עבודת אחרים שהיא אפר : ולא יציל . הנתעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני נפרד מעליו : (כא) לא תנשני לא תהיה שכוח מאתי : (כב) מחיתי כעב פשעיך · במצרים ובמדבר גם עתה שובה אלי : (כג) פצחו · ל' פתחון

ויתפלל ג' רפין בקריאה וסי' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא . ויסגוד לו ויתפלל אליו · ויחי ויתן לו מזהב שבא · אנ"ך : שובה ה' מלרע בקריאה וסי' ובנחה יאמר שובה ה' רבבות · מחיתי כעב פשעך וכענן חטאתיך · שובה ה' חלצה נפשי , שובה ה' עד מתי · שובה ה' את שביתנו :

מצודת ציון

(דניאל ב) : (טו) כמו · בתוך : האח · הוא ענין ל' שמחה כמו האח האח ראתה עינינו (תהלים לה) : חמותי · מל' חמימה : אור · שלהבת המאיר וכן אור לשבת גו' דו (לקמן מז) : (יז) ושאריתו · ענין שיור : (יח) טח · ענין מריחה ומשיחה וכן וטח את הבית (ויקרא יד) : לבותם · מל' לב : [יט] ויתרו · מלשון נותר : לבול · כמו ליבול וכן כי בול הרים ישאו לו (איוב מ) וענינו צמח וענף : אסגוד · אשתחוה : (כ) רועה · ר"ל מחבב : הותל · ענין לעג וכן ויהתל בהם אליהו (מ"א יח) : (כא) תנשני · ענין שכחה וכן נשני אלהים (בראשית מא) : (כב) מחיתי · ענין מחיקה וכן אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך (לעיל מג) : כעב וכענן · הם ענין אחד וכפל במ"ש : (כג) הריעו · מלשון תרועה : תחתיות · מלשון תחת ולמטה : פצחו · פתחו פה בהרמת קול לרנן וכן פצחי רנה וצהלי (לקמן נד) : יתפאר · ענין שבח והלל : רוקע

מצודת דוד

יומר שנוטע מתחילה נטיעה של אורן בסוף למלאכה וממתין עד שיגדל ויסיר כאור לפסל : וגשם יגדל . כאומר עם שכוונת הנוטע הוא לעשות ממנו פסל על כל זה מגדלו הגשם בשליחות המקום כי עולם כמנהגו נוהג ועתידין בן לתת את הדין וכמ"ש חז"ל בגזל שלה חסים וזרעה וכו' : (טו) והיה לאדם לבער . מאותו העץ עצמו יהיה מקצתו לצרכי אדם לבער בו את האש : ויקח מהם · מהעצים ההם יקח מה מהם להבעיר אש להתחמם בו ואף מהם ישיק התנור ואפה לחם ואף מהם יקח ויפעל בו אל וישתחו אליו : עשהו וכו' . כפל הדבר במ"ש : למו . לפסילים עם כי לא זכר אלא אחד הנה רבים הם : (טז) חציו · ר"ל מקצתו שרף בתוך האש ע"י מקצתו אכל בשר כי יצלה בו צלי ויאכל וישבע ואף יחמם בשרו וישמח ויאמר האח הנה חממתי את עצמי ואף נהניתי להיות יושב באור האש : (יז) ושאריתו . הנשאר מהעץ יעשהו אל והוא ומספר יעשהו לפסלו : יסגד לו . ישתחוה לו ויתפלל וגו' : (יח) לא ידעו · אין בהם לא דעת ולא בינה : כי טח . כי הטיח השם את עיניהם מלראות ולבותם מלהשכיל : (יט) ולא ישיב · אינו נותן אל לבו לבחון בדבר ואין בו לא דעת ולא תבונה לחשוב שלא מקצתו שרפתי בתוך האש ואף וגו' : אפיתי על גחלי. לחם : אמר לחם ע"ש סופו כי אחר שנאפה נעשה לחם וכן ומחני קמח (לקמן מז) : אצלה . כמו ואצלה : ויתרו . ואיך אעשה הנותר לפסל המתועב בעיני ה' ואיך אשתחוה לענף עץ : (כ) רועה אפר וגו' · ר"ל לבו המהתל והמטעה בו הסיתו שיקבל לרועה ומנהיג את הדבר אשר חשוב אל האפר כשישרפוהו : ולא יציל · אף האומן העושה הפסל לא יציל נפש עצמו ולא יאמר שלא מה שעשיתי בימיני הוא שקר ואין בו תועלת כי מעשה ידי הוא : (כא) זכר אלה יעקב : אם העכו"ם לא יבינו את זאת אתה יעקב זכר אלה הדברים ולא תפתה אחריהם כי עבדי אתה ולא עבד האליל : יצרתיך עבד לי . בראתיך להיות לי לעבד ולכן אתה ישראל לא תשכחנו : (כב) מחיתי כעב . מעולם מחיתי פשעיך כעב הזה הנמחה במים : וכענן וכו' · כפל הדבר במ"ש : שובה אלי · לכן שוב אלי כי אני הוא הגואל אותך : (כג) רנו שמים . הוא דרך משל לומר שמחה גדולה תהיה בעולם : כי עשה ה' · ר"ל עשה מה שעליו לעשות ולקיים והוא גאולת ישראל : תחתיות ארץ . הוא הנקודה

רש"י

פתחון פה : (כד) ויוצרך מבטן · מאז ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כה) הייתי לך לעזרה ובחרתיך : נוטה שמים לבדי : (כה) מפר אותות בדים : לפי שאני נטיתי שמים לפיכך אני יכול להפר אותם : בדי' · הם החוזים בכוכבי' ע"י אותות השמים ועל שם שפעמים הרבה שהם מכזבים קורין אותם בדים : ולפי שאיצטגניני בבל היו חוזים בכוכבי' כמו שהוא אומר (לקמן מז) יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים. לכך הוא אומר שיפר אותות בדיהם כי אני הוא שהפרתי אותות בדי מצרים : (כו) מקים דבר עבדו . משה : ועצת מלאכיו · מלאך אחד אמר ליעקב ישראל יהיה שמך (ברא' לב) וקיימתי דבריו אף כאן אקיים עצת נביאי האומר על ירושלים תושב : (כז) האומר לצולה חרבי : האומר לבבל התייבשי : ונהרותיך אוביש : לפי שהיא יושבת על נהרות מדמה הריגת אוכלוסיה ליובש נהרות : (כח) רועי . מלך שלי : (א) למשיחו · כל שם גדולה קרויה משיחה כמו לך נתתיה למשחה (במדבר יח) ורבותינו אמרו למלך המשי' אומ' הקב"ה קובל אני לך על כורש כדאית' במסכת מגילה : לרד לפניו גוים · להרקיע ולרדד לפניו גוים . לרד לשטוח · ומתני מלכים אפתח . ל' חלשות הוא זה ושבר כח כי חגורת מתנים הוא זיכרון כח כמו אזר נא כגבר חלציך (איוב מ) ואתה תאזר מתניך (ירמיה א) ומזיח אפיקים ריפה (איוב יב) ל' שברון כח : לפתוח לפניו · דלתי שערי בבל : שערים הוא חלל פתח השער : דלתים הם הפותחים ונועלין . בהן את השער : (ב) והדורים אישר : ת"י ושורייא אכבש כמו הדר הדרגה על שם שסובבת החומה את העיר ויש לפרש הדורים אורחות

יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב ס'
וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר׃ ג' · ל'
כד כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאֲלֶךָ וְיֹצֶרְךָ
מִבָּטֶן אָנֹכִי יְהוָה עֹשֶׂה כֹּל נֹטֶה
שָׁמַיִם לְבַדִּי רֹקַע הָאָרֶץ מֵיאִתִּי׃ מאתי ק'
כה מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים
יְהוֹלֵל מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם ג' ומ"ל
יְסַכֵּל׃ כו מֵקִים דְּבַר עַבְדּוֹ וַעֲצַת
מַלְאָכָיו יַשְׁלִים הָאֹמֵר לִירוּשָׁלִַם ד' ב' מ"ל וב' חסר
תּוּשָׁב וּלְעָרֵי יְהוּדָה תִּבָּנֶינָה
וְחָרְבוֹתֶיהָ אֲקוֹמֵם׃ כז הָאֹמֵר ל' ו
לַצּוּלָה חֳרָבִי וְנַהֲרֹתַיִךְ אוֹבִישׁ׃ ל' . ל' ל' וחסר
כח הָאֹמֵר לְכוֹרֶשׁ רֹעִי וְכָל־חֶפְצִי ס' ו חסר
יַשְׁלִם וְלֵאמֹר לִירוּשָׁלִַם תִּבָּנֶה ל' חסר · ג'
וְהֵיכָל תִּוָּסֵד׃ כ' ח' וח'

מה א כֹּה־אָמַר יְהוָה
לִמְשִׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר־הֶחֱזַקְתִּי
בִימִינוֹ לְרַד־לְפָנָיו גּוֹיִם וּמָתְנֵי ל'
מְלָכִים אֲפַתֵּחַ לִפְתֹּחַ לְפָנָיו
דְּלָתַיִם וּשְׁעָרִים לֹא יִסָּגֵרוּ׃ ב אֲנִי כ'
לְפָנֶיךָ אֵלֵךְ וַהֲדוּרִים אושר דְּלָתוֹת אישר ק'

וְכָל אִילָנַיָא דְבֵיהּ אֲרֵי פְרַק יְיָ
יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִשְׁתַּבַּח׃
כד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְפָרְקָךְ
וְדַאתְקְנָךְ מִמְּעַיִן אֲנָא יְיָ
עָבֵיד כּוֹלָא תְלֵית שְׁמַיָא
בְּמֵימְרִי שַׁכְלְלֵית אַרְעָא
בִּגְבוּרְתִּי׃ כה מְבַטֵּל אָתְוָת
בַּדִּין וְקָסוֹמִין מְשַׁגֵּשׁ מְתִיב
חַכִּימַיָא לַאֲחוֹרָא וְדַעְתְּהוֹן
מְקַלְקֵל׃ כו מְקַיֵּם פִּתְגָּמֵי
עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָא וּמְלַךְ
שְׁלוּחוֹהִי מַשְׁלֵם דַּאֲמַר
לִירוּשְׁלֵם תִּתּוֹתַב וּלְקִרְוַיָא
דְבֵית יְהוּדָה יִתְבַּנְיָן וְחָרְבָתְהָא
אֲקוֹמֵם׃ כז דַּאֲמַר עַל בָּבֶל
תֶּחְרוּב וְנַהֲרָהָא אֲיַבֵּשׁ׃
כח דַּאֲמַר עַל כּוֹרֶשׁ לְמִתַּן
לֵיהּ מַלְכוּ וְכָל רְעוּתִי יְקַיֵּם
וְלִדְאֲמַר לִירוּשְׁלֵם תִּתְבְּנֵי
וְהֵיכְלָא יִשְׁתַּכְלַל׃ א כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ לִמְשִׁיחֵיהּ לְכוֹרֶשׁ
דְּאַתְקֵפִית בִּימִינֵיהּ לְמִמְסַר
קֳדָמוֹהִי עַמְמִין וְחַרְצֵי מַלְכִין
אֲשָׁרֵי לְפַתָּחָא קֳדָמוֹהִי דָשִׁין
וְתַרְעִין לָא יִתְאַחֲדוּן׃
ב מֵימְרִי קֳדָמָךְ יְהָךְ וְשׁוּרַיָא
אֲכַבֵּישׁ דָּשִׁין דִּנְחָשׁ אֲתַבַּר

רד"ק

לפי שעיקר בריאת הארץ ההרים שבה : יתפאר · כי תפארת האל יהיה בהגאלה עמו מהגלות והעמים יפארוהו בזה, וכן אמר כרש כל ממלכות הארץ נתן לי ה' : (כד) כה אמר ה' · ויוצרך מבטן , פירשתיו : עושה כל · עשיתי כל העולם בעת הבריאה ולא היה אלא אני לבדי ובכל יום אני עושה שאני מעמידו בכחי : נוטה שמים , רוקע הארץ , פירשתים , ובאמרו לבדי ומאתי ר"ל כי אני ראשון לכל הנבראים ובעת הבריאה לא היה אלא אני לבדי ומאתי ומכחי היה הכל , ובבראשית רבה הכל מודים שלא נבראו מלאכי' ביום הראשון שלא יהיו אומרי' מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקדוש ברוך הוא ממדד באמצעיתו אלא אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי : מי אתי כתיב לומר מי היה שותף עמי בבריאתו של עולם : (כה) מפר אותות בדים · וכיון שהוא אדון הכל הוא מפר ומבטל השירלה המעשים מהחכמים שהיו בבבל שהיו חוזים באותותם שהם אותות השמים . כמו שאמר ומאותות השמים אל תחתו . או פי' אותות טעות היום , כמו שאמר והיו לאותו', שלא הכירו הרעה שתבוא להם כמו שאמר יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים וגו' , וקראם בדים לפי שהם כוזבים במשפט המזלות לפעמים , ובדים מן בדיך מתים יחרישו שפי' כזביך , וכן פי' קוסמים הם החוזים , כמו בלעם בן בעור הקוסם , כי חוזים בכוכבים היה , ובדים וקוסמי' וחכמי' הם כפל ענין במלות שונות , והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש בדים מגזרת בדד כי יש נשמות שיש להם כח להתבודד ויגידו העתידות ולא בדרך חכמה , וקוסמים הם חכמי המזלות וחכמים הם הרואים בכבד ובכתף : (כו) מקים דבר עבדו · הוא ישעיהו ומלאכיו שאר הנביאים שנתנבאו על בנין בית שני : לירושלם · בעבור ירושלם , וכן ולערי : תושב · שישובו יושביה עליה , תושב , שרשו ישב מפלא נזכר פועלו מהנוסף : וחרבותי' · טעמו על ירושלם שזכר : (כז) האומר לצולה · היא בבל המשיל אותה למצולת ים לשני דברים האחד שהיא מלאה מים והשני לפי שהיתה בקעה : חרבי · כלומר יבשי , כלומר שלא ישאר כל טוב בה אלא תחרב על ידי כרש , וכן נהרותיך אוביש דרך משל , והנה ביד האל הכל כי הוא אמר לירושלם שהיתה חרבה שתבנה ואומר לבבל שהיתה בנויה שתחרב : (כח) האומר לכרש · בעבור כרש אומר שהוא רועה שלי כלומר שינהג את צאני והוא ישראל : וכל חפצי ישלים · בבבל ובירושלם : והיכל תוסד · הנה נמצא היכל זכר ונקבה כי נמצא והיכל ה' לא יסד , ואפשר כי התי"ו תי"ו הנכח , ואמר תוסד כי בימי כרש לא עשו אלא היסוד כי בטלו העמונים את מלאכתם והיתה בטלה עד שנת שתי' לדריוש : (א) כה אמר ה' למשיחו לכורש · כמו שקראו רועי כן קראו משיחי , כלומר מלכי כי אני המלכתיו להחריב את בבל והמלך הוא משיח , או לפי שהמלוכה היתה על ידי משיח הנקרא במנוי שממנה האדם על איזה דבר בלשון משיחה , וכן ומשחת את חזאל , תמשח לנביא תחתיך , יען משח ה' אותי . וכן למשיחו לכרש הממונה שלו כי האל מנה אותו למלך : לרד . מקור מן הקל בשקל כשך יקושים , והוא מגזרת הרודד עמי תחתי ' והוא ענין פריסה ורקיעה כתרגום וירקעו ורדידו : אפתח · שלא יהיה בהם כח לפני כורש כי האזור חוזק במתנים : לפתוח · כאלו הם פתוחות , וכן לא יסגרו כאלו לא יסגרו שהרי אמר דלתות נחושה אשבור : (ב) אני לפניך · כלו' עזרי ילך לפניך : והדורים · דרכים עקלקלות אישרם לפניך , והוא על דרך משל שלא יכשלו בבואו לבבל בשום ענין : ודומה להדורים בדברי רז"ל הדורא דכנתא

ישלים ד' ב' מ"ל וב' חס' וסי' ועצת מלאכיו ישלים · גם איביו ישלם אתו · וכל חפצו ישלם : כי ישלים חקי · קדמאה ובתראה מ"ל :

תולדות אהרן אותות בדים . עקדה שער נו : משיב חכמים . גטין נו : לצולה . זבחים קיג (ברכות ז) האומר לכורש · עקדה שער נו : למשיחו לכורש . מגלה יב :

מצודת דוד

הנקודה האמצעי' מכדור הארצי : יער . מקו' עמידת האילנו' : ובישראל יתפאר . ע"י גאולת ישראל יתפאר בפי כל : (כד) ויוצרך מבטן . מעת צאתך מבטן אמך יצרתיך לי לעם : עושה כל · כל דבר הנעשה : לבדי . ואין מי יעזור לי : רוקע הארץ מאתי · פריסת הארץ הוא מאתי ר"ל ממני : (כה) מפר . מבטל האותות של חוזי הכוכבי' ולא יהיה כן : וקסמי' יהולל . משטה דעת הקוסמ' ולא יועילו בפעולותיה : משיב חכמים אחור · לפי שדרך החכמים להתחכם בכל פעם יותר אמר שהמקום משיב החכמים לאחור ר"ל שמתפשפשים ומתאבדים מן החכמה ונעשים סכלים : (כו) מקים דבר עבדו · זה ישעיהו : ועצת מלאכיו · המה יתר הנביאים : האומר · אשר כל אחד מהם ניבא ואמר בעבור ירושלים שתהיה מיושבת מאנשים ובעבור ערי יהודה אמר שתהיינה בנויות אחר מפלת בבל : (כז) האומר לצולה . אשר כל אחד מהנביאים אמר על בבל העומדת במצולה שתהיה מקום חורב רצה לומר שכל אוכלוסיה יאבדו ולפי שיושבת במצול' המשיל אבדן אנשיה ליבושת המי' · ונהרותיך אוביש . כפל הדבר במ"ש : (כח) האומר לכורש · אשר כל אחד אמר בעבור כורש שהוא יהיה רועי לרעות צאני והם ישראל והוא ישלים חפצי לאבד את בבל ולשלוח את ישראל מן הגולה : ולאמר . לצוות בעבור ירושלים לבנות אותה ואת ההיכל ליסדה (כי בימיו לא נבנה כי אם היסוד ושלם בימי דריוש כמ"ש בחגי) : **מה** (א) למשיחו לכורש . על משיחו על כורש ר"ל על כורש שהגדיל והמשיל אותו : אשר החזקתי בימינו . הוא ענין מליצה ור"ל נתתי הכח בידו : לרד · לשום העכו"ם לפניו להיות לו למדרך הרגל : ומתני מלכים אפתח . ר"ל אסיר כח המלכים הנלחמים

מצודת ציון

(כד) רוקע · ענין פריסה ושטיחה כמו לרוקע הארץ על המים (תהלים קלו) : (כה) מפר , ענין מניעה ובטול כמו אישה הפרם (במדבר ל) : אותות · מלשון אות וסימן : בדים : ענין כזב הבדוי מן הלב וכן בדיך מתים יחרישו (איוב יא) וחוזי הכוכבים יקראו כן כי ע"פ הרוב ידברו כזב הבדוי מן הלב : וקוסמים · הוא ענין כשוף : יהולל · ענין שטות כמו ושופטים יהולל (שם י"ב) : יסכל מל' סכלות ושטות : (כו) המקים · מל' קיום : מלאכיו · שלוחיו : ישלים · מלשון השלמה וגמר : לירושלים · בעבור ירושלים וכן פתח פיך לאלם (משלי ל"א) : תושב · מל' ישיבה : תבנינה · מל' בנין : וחרבותיה · מל' חורבה : (כז) לצולה · למצולה וענינו מקום רבוי המים וכן ותשליכני מצולה (יונה ב) : חרבי · ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח) : אוביש · מל' יבש : (כח) חפצי · רצוני : תוסד · מל' יסוד : (א) למשיחו · הוא ענין גדולה ורוממות וכן נתתיה למשחה (במדבר יח) : החזקתי · ענין אחיזה : לרד · ענין שטיחה כמו הרודד עמי תחתי (תהלים קמ"ד) : אפתח · ענין התרת הקשר וכן יתרי פתח (איוב ל) : (ב) והדורים · ר"ל דרך מעוקם ומסובב ובדרז"ל הדורא דכנתא [חולין קי"ג] והם המעים המעוקמים ומסובבים זה על זה

ל' נְחוּשָׁה אֲשַׁבֵּר וּבְרִיחֵי בַרְזֶל אֲגַדֵּעַ׃
י"ג מ"ל ג וְנָתַתִּי לְךָ אוֹצְרוֹת חֹשֶׁךְ וּמַטְמֻנֵי
ל' וחסר ו' מִסְתָּרִים לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֲנִי
י' מ"ל כ"ו מייחדין יְהוָה הַקּוֹרֵא בְשִׁמְךָ אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ד לְמַעַן עַבְדִּי יַעֲקֹב
ל"נ וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירִי וָאֶקְרָא לְךָ בִּשְׁמֶךָ
ל' • כ' אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי׃ ה אֲנִי יְהוָה
ל' . כ' וְאֵין עוֹד זוּלָתִי אֵין אֱלֹהִים אֲאַזֶּרְךָ
וְלֹא יְדַעְתָּנִי׃
י"כ ו לְמַעַן יֵדְעוּ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ
ל' וּמִמַּעֲרָבָה כִּי־אֶפֶס בִּלְעָדָי אֲנִי
יְהוָה וְאֵין עוֹד׃ ז יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא
כ' במרומיו ל' מלעיל חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי
יְהוָה עֹשֶׂה כָל־אֵלֶּה׃
ל' ח הַרְעִיפוּ שָׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁחָקִים
ל' • ל' יִזְּלוּ־צֶדֶק תִּפְתַּח־אֶרֶץ וְיִפְרוּ־יֶשַׁע
וּצְדָקָה תַצְמִיחַ יַחַד אֲנִי יְהוָה
בְּרָאתִיו׃
ל"נ ט הוֹי רָב אֶת־יֹצְרוֹ חֶרֶשׂ אֶת־חַרְשֵׂי
י"א • ל' אֲדָמָה הֲיֹאמַר חֹמֶר לְיֹצְרוֹ מַה־

וְעַבְרִין דְבַרְזֶל אֲקַצֵץ׃
ג וְאֶתֵּן לָךְ אוֹצְרִין דַחֲשׁוֹךְ
וְסִימָן דְמִטַמְרָן בְּדִיל דְתֵידַע
אֲרֵי אֲנָא יְיָ דְרַבֵּיתִי בִשְׁמָךְ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ ד בְּדִיל
עַבְדִּי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירִי
וּקְרֵית לָךְ בִּשְׁמָךְ אַתְקֵינְתָּךְ
וְלָא יְדַעְתָּא לְמִדְחַל קֳדָמַי׃
ה אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד וּבַר מִנִּי
לֵית אֱלָהָא סַעֲדְתִּיךְ וְלָא
יְדַעְתָּא לְמִדְחַל קֳדָמַי׃ ו בְּדִיל
דִידְעוּן מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא
וּמִמַּעַרְבָא אֲרֵי לֵית בַּר
מִנִּי אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד׃
ז דְאַתְקֵין נְהוֹר וּבָרֵי
חֲשׁוֹךְ עָבֵיד שְׁלָם וּבָרֵי
בִישׁ אֲנָא יְיָ עָבֵיד כָּל אִלֵין׃
ח יַשְׁמְשׁוּן שְׁמַיָא מִלְעֵלָא
וַעֲנָנַיָא יִגְדוּן טוּבָא תִּתְפְּתַח
אַרְעָא וְיֵיחוּן מֵתַיָא וּזְכוּתָא
תִּתְגְלֵי כַּחֲדָא אֲנָא יְיָ
בְּרֵיתִינוּן׃ ט וַי דִי מִדַמֵי
לְמִדַן לָקֳבֵיל פִּתְגָמֵי בְּרִיֵהּ
וְרַחֲץ דְיוֹטְבִין לֵיהּ צַלְמֵי
פַּחֲרָא דְעַבְדִין מֵעֲפַר
אַדְמְתָא הַאֶפְשַׁר דְיֵימַר

רדק

דכתה : אושר · כתוב בוי"ו וקרי אישר ביו"ד , והענין אחד כי אותיות אהו"י מתחלפות : אשבור · אגדע , כי בעזרתי תלכד בבל אף על פי שדלתותיה נחושה ובריחיה ברזל : (ג) ונתתי לך אוצרות חשך · כי מה שאדם אוצר מכסף וזהב ואבנים טובות תחת הקרקע יאצור אדם אותם במקום שהוא חושך ומסתרים ובבבל היו אוצרות רבות כמו שקורא אותה מדהבה' ויאמר בעלת הזהב : ומטמוני · בשור"ק המ"ם השנית : למען תדע כי אני ה' · כי זה הגלות שאתה עושה בארצות להכניע מלכי הארצות תחתיך לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי וברצוני וכורש הכיר זה בדעתו כי מה' היתה לו , וכן אמר כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים , ולפי שהמלכים אשר לפניו התגאו ולא הכירו האל עד שעלת ידו בהם , כמו מלך אשור שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי , ונבוכדנצר אמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון , לפיכך התבונן כורש בעצמו וראה שהראשונים שהתגאו נפלו ביד האל הכיר כי הכח לאל וידע כי בידו הכל והוא המגביה והוא המשפיל : (ד) למען עבדי יעקב · זה שאני עושה לא למענך אלא למען עבדי יעקב וכל זה להחריב בבל שהעבידום יותר מדאי והכבידו עולם ולהוציאם מהגלות בעבור זה אני נותן לך הכח הזה : אכנך ולא ידעתני · כי כמה שנים לפני כורש ולפני גלות ישראל התנבא הנביא על חרבן בבל , ואמר ואקרא לך בשמך , ואמר אכנך כי פעם היתה בשם כורש כמו בזאת הפרשה ופעם בלא זכר שם כרש וזהו הכנוי : ולא ידעתני · ועדין לא היית יודע אותי כשהייתי קורא על ידי נביאי שאתה תחריב בבל : (ה) אני ה' אאזרך · אתן אזור במתניך עד שלא ידעתני כי כבר דברתי על ידי עבדי הנביאים אליך שאתן לך כח על ממלכו' הארץ ועל בבל : (ו) למען · וממערבה , הה"א רפה ואינה לכנוי אלא הוא שם בלשון נקבה כמו מערב שם בל' זכר , ויתכן להיות הה"א כנוי לשמש , כי ימצא בל' נקבה ואם היא רפה ימצא כמוה , וזכר ממזרח ומערב כי ממזרח למערב הוא הישוב השלם ולא כן מצפון לדרום : (ז) יוצר אור ובורא חשך · מלרע : ובורא רע · מלעיל , וזכר אור וחשך ושלום ורע דבר והפכו זכרם למשל כי כן יעשה האל יתן אור ושלום וחשך ורע לבבל ורע הפך שלום כי השלום טוב והמלחמה רע , ואמר על אור ושלום יוצר ועשה כי הם מעשה ועל חשך ורע אמר בורא כי אינה דבר כי הסרת האור היא החשך , והסרת הטוב והשלום הוא רע : ובורא · ענין גזרה , כמו ואם בריאה יברא ה' גזר שיהיה , ואאז"ל פירש ובורא חשך הארץ , כי היא הגורמת החשך בעולם כשתפסק השמש הארץ מסך בין השמש וביניו לפיכך הוא כחשך , ופירוש עושה שלום בין התולדות שהם הפוכות בטבעם , ובהסכמת ארבעה תולדות אלה יהיה בריאות הגוף והוא שלום ואם תכבד אחת מהם על חברתה הקרה על החמה או החמה על הקרה או הלחה על היבשה או היבשה על הלחה זהו חלי הגוף שהוא רע וזה יבא ממאכלים רעים לגוף כי אם יהיו תמים ויאכל מהם יותר מדאי תגבר יד תולדות החמה או ההפך כי כל אחת עומדת כנגד חברתה , או יבא החלי מדברים אחרים ובבורא ברא הדברים והמאכלים , ואע"פ שאדם גורם לעצמו החלאים שהם על המאכלים שבורא ית' בראם , זהו ובורא רע , ואע"פ שהוא לא בראם לרע , וכתב רבינו סעדיה יתם הטוב הרע לבריאת כאל כנגד מחשב' מי שהוא מאמין בשני אלוהות אחד טוב ואחד רע , לפיכך אמר אני ה' עושה כל אלה : (ח) הרעיפו שמים ממעל . ענין הזלה : וכן מן הקל ושחקים ירעפו טל , והוא כמו הפוך : ירעפו · אמר זה על דרך משל על התשועה שתבא לישראל כאלו מלאכי שמים באים לעזרתם , וכן יושבי הארץ : ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד , פירוש ויפרו ישע וצדקה שתצמיח הארץ יחד , ואע"פ שהזקף בישע דבק עם וצדקה לפיכך אמר ויפרו לשון רבים : בראתיו . כל אחד מהם הישע והצדקה , וי"ת הפסוק על תחית המתים : (ט) הוי רב את יוצרו · אמר זה על מלך בבל שהיה מתגאה ומתנשא כנגד האל והוציא כלי בית המקדש לשתות בהם והשפיל משל ואמר אם החומר יריב עם היוצר אותו ויאמר לו מה תעשה אני יודע יותר ממך : חרש את חרשי אדמה

רשי

אורחות עקלקלות אישר לפניו : (ג) הקורא בשמך . עדיין לא נולדת ואני קורא לך שם כורש : (ד) למען עבדי יעקב · שתוציאהו מגלות בבל : ולא ידעתני . לא עשית רצוני כי אני אמרתי הוא יבנה עירי והוא כשעמד אמר מי בכם מכל עמו רשות נתן להם לילך וכל הטורח פורק מעל צוארו : (ז) יוצר אור : לצדיקים : ובורא חושך · לבבל וכן עושה שלום ובורא רע : (ח) הרעיפו שמים וגו' · צדק האמור במקרא מוסב על הנזל ועל הרעיפה הרעיפו שמים צדק ושחקים יזלו צדק כלומר מאתי יבא הצדק להיטיב להם מן השמים : בראתיו : בראתי את הדבר הזה : (ט) הוי רב את יוצרו . נתנבא ישעיה על חבקוק שעתי' לעמוד ולקח תגר על אורך הצלחתו של נבוכדנצר עד אנה ה' שועתי וגו' ותעשה אדם כדגי הים (חבקוק א) והקב"ה אמר לישעיה למה זה בא לריב אתי סבור הוא שאיני שם על לב להושיע את עמי לעת מלאת אשר תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כו) : אין ידים לו : אין מקום

אוצרות י"א מלאים וסי' במסרה רבתא : ישע ה' פתחין וסי' תפתח ארץ ויפרו ישע · כי הלבישני בגדי ישע · וכהניה אלביש ישע. וקדרים שגבו ישע . ירחקו בניו מישע וידכאו .

תולדות אהרן

יוצר אור · ברכות יא נב
מקדש שער פו : עושה שלום · מקרים פ' אחרת : הרעיפו · תענית ו זוכר ויקרא : פתחת ארץ · (ברכות יד) :
הוי רב · (מגלה עב) :

מצודת ציון

זה : אישר · מל' ישר ושוה : ובריחי · כעין מטה עשוי לשומו אחורי השער לסגרו : אגדע · ענין כריתה כמו בקמים גודעו (לעיל ט) : (ג) ומטמוני · מל' טמינה : (ד) אכנך · ענינו שם שאינו שם העצמי וכן ובשם ישראל יכנה (לעיל מ"ד) : (ה) אאזרך · מלשון אזור וחגורה והוא ענין חוזק כי האזור במתניו הוא חזק ומזורז : (ו) וממערבה · הוא כמו ממערב והזכיר בלשון נקבה : (ח) הרעיפו · ענין הזלה ונטיפה כמו ירעפון דשן (תהלים ס"ה) . ושחקים : כן יקראו השמים : יזלו · מלשון הזלה ונטיפה : ויפרו : מל' פרי : (ט) רב · מל' מריבה : יוצרו · בוראו : חרש

מצודת דוד

עמו ולפי שמי שהוא חגור במתניו הוא מזורז וחזק לכן אמר כאלו אפתח האזור ויותש כחם : דלתים . דלתי שערי בבל : לא יסגרו · יבואו בם כחפצו כאלו אינם סגורים : (ב) אני לפניך אלך · תצלח במלחמה כאלו אלך לפניך להלחם בעבורך : והדורים אישר · דרכים המעוקמים אעשה ישרים ושוים ר"ל לא תכשל בדרך מהלכך . דלתות וכו' · הוא ענין מליצה לומר לא יתחזקו במבצר העיר : (ג) ונתתי לך . אמסור בידך אוצרות בבל : אוצרות חושך ; דרך האוצר להטמין במקום חושך : ומטמני מסתרים : דברים הטמונים במקום סתר וכפל הדבר במ"ש : למען תדע · אעשה לך כל זה למען תדע כי אני ה' עושה זאת ולא בכח ידך כי יהיה און מן הטבע : הקורא וכו' . אשר קורא בשם כורש עד לא נולד הוא אלהי ישראל וממנו בא הדבר : (ד) למען עבדי יעקב . כ"ז אעשה בעבור ישראל להוציאם מבבל : ואקרא וכו' . פעם קראתי עליך בשמך כורש ופעם סתם שמו עם כי ידבר עליו והרי הוא כאלו מזכירו בשם הכנוי : ולא ידעתני . ר"ל ולא בזכותך כי עדיין לא נולדת ולא מצאת זכות א"כ אין זה כ"א למען עבדי יעקב : (ה) זולתי וכו' . כפל הדבר במ"ש : אאזרך · נתתי לך חוזק ועדיין לא ידעת אותי כי עדיין לא נולדת : (ו) למען ידעו . את זה הודעתי מראש למען ידעו כולם אשר אין אלוה מבלעדי למחות בידי לא כבשר ודם המסתיר עצמו מפחד המוחה : (ז) יוצר אור · ר"ל אני הוא העושה דבר והפכו אני יוצר אור לישראל ובורא חושך לבבל אני עושה שלום לישראל ואני בורא רע לבבל שהוא הפוך השלום והוא כפל ענין במ"ש : (ח) הרעיפו וכו' : ר"ל יבוא לישראל הרבה צדקה וישועה כאלו יזלו מן השמים ממעל וכאלו פתחה הארץ פיה והגדילה פרי הישע : תצמיח יחד . עם הישע תצמיח גם הצדקה : בראתיו · ומאז הכינותי להם הישע והצדקה : (ט) הוי רב וכו' אמר זה על בלשאצר מלך בבל הוי עליו הרב עם היוצר וזהו במה שהיה מתגאה נגד האל והשתמש בכלי בה"מ : חרש את חרשי האדמה . הלא הוא יתחשב כחרס עם שאר חרסי האדמה ודומה להם כי ככלי יוצר ינופץ במהרה כמ"ש ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה (דניאל ה) : היאמר · וכי מראוי שיאמר החומר ליוצר מה תעשה הלא אין ממש במעשיך ר"ל הלא הוא בידי כחומר ביד היוצר ואיך יתגאה למולי : אין ידים לו ·

כאדם

רשי

מזקים לו : (י) הוי אומר לאב מה תוליד . כסבור נאה להיות מרחם על הבן יותר מאביו . ד"א הוי בן האומר לאב למה הולדת דומה הוא לזה שהוא רב את יוצרו : (יא) האותיות שאלוני וגומר : ה"א נקודה קמץ למדת שהיא תמוהה וכן פירשו אם באתם לשאול לי את הנביאים שאלוני על אותות שמי' ומופתי' אשר אתם רואים נולדי' בארץ עליכם היו שואלים אותי מה הם אבל על בני ועל פועל ידי שרים שבשבילם יצרתי את הכל אתם באים לצוותי ולקרוא לפני תגר : תצוני : תמוה הוא וכי עליכם לצוות על בני אני כבר בראתי להם הישועה במחשבה שעלתה לפני כילד אנכי העירותיהו בצדק על כורש הוא אומר : (יב) אנכי עשיתי ארץ . ונתתיה לאשר ישר בעיני: (יד) יגיע מצרים וגומר · הרי הודעתי אתכם במה אושיע את בני מיד בבל כי כורש לכך העירותיהו בצדקי ועוד אני מודיעכם תשועת סנחריב בימי חזקיהו כאשר ישוב (לעיל לז) מעל תרהקה מלך כוש יבא לירושלים וחמדת כל אוצרות כוש ומצרים שילכו לעזור את כוש בידו ויבא עם אותו השלל ויפול בירושלים וחזקיהו ועמו יבוזו את הכל כן מפורש בסדר עולם שעל סנחריב נאמר : אנשי מדה : גובהי קומה : עליך . ירושלים בזקים יעבורו· שהביאם שם סנחריב שלולים בזיקים ולאחר נפלתו עמד חזקיהו ופטר את כל השבוים ונתגיירו והכירו מלכות שמים: אך בך אל · יהו מודים שאין אלוה אלא ה' לבדו : (טו) אכן אתה אל מסתתר · וכן יאמרו להקב"ה אכן הבנתנו כי לגבורות חיבותיהן של עמך אתה מסתתר מלהראות נלחמך כביכול אין בך יכולת ובהתעורר רחמיך אתה אלהי ישראל מושיע כך מפורש במכילתא : (טז) חרשי צירים : אומני : ציורים של פסילים שמעכו"ם ומזלות :

לא

תַּעֲשֶׂה וּפָעָלְךָ אֵין־יָדַיִם לוֹ׃ י הוֹי אֹמֵר לְאָב מַה־תּוֹלִיד וּלְאִשָּׁה מַה־תְּחִילִין׃ יא כֹּה־אָמַר יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְיֹצְרוֹ הָאֹתִיּוֹת שְׁאָלוּנִי עַל־בָּנַי וְעַל־פֹּעַל יָדַי תְּצַוֻּנִי׃ יב אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם עָלֶיהָ בָרָאתִי אֲנִי יָדַי נָטוּ שָׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם צִוֵּיתִי׃ יג אָנֹכִי הַעִירֹתִהוּ בְצֶדֶק וְכָל־דְּרָכָיו אֲיַשֵּׁר הוּא־יִבְנֶה עִירִי וְגָלוּתִי יְשַׁלֵּחַ לֹא בִמְחִיר וְלֹא בְשֹׁחַד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ יד כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה יְגִיעַ מִצְרַיִם וּסְחַר־כּוּשׁ וּסְבָאִים אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ וְלָךְ יִהְיוּ אַחֲרַיִךְ יֵלֵכוּ בַּזִּקִּים יַעֲבֹרוּ וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים׃ טו אָכֵן אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ׃ טז בּוֹשׁוּ וְגַם־נִכְלְמוּ כֻּלָּם יַחְדָּו הָלְכוּ בַכְּלִמָּה חָרָשֵׁי צִירִים׃ יז יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא־

ר"פ בסיפר' · ד' וחד ולחסר · ל' · כ"ב · ל' · ל' · ד' · ז' · ה' · ל' · ד' בטעם בסיפרא ל' · ל' · ל' · ל' · י"ח · ד' כ"ו מוקדין · ג' ומ"ל · ב'

טִינָא לְעָבְדֵיהּ לָא עֲבַדְתַּנִי וְעוֹבָדָךְ לֵית יְדִין לֵיהּ : י וַי דַאֲמַר לְאָב מַה תוֹלִיד וּלְאִתְּתָא מַה תְּעֲדִין : יא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל וּדְאַתְקְנֵיהּ אָתַיָא דַעֲתִידִין לְמֵיתֵי אַתּוּן שָׁאֲלִין מִן קֳדָמַי עַל עַמִּי וְעַל עוֹבַד גְבוּרְתִּי תְּפַקְדוּנַנִי : יב אֲנָא בְּמֵימְרִי עֲבָדִית אַרְעָא וֶאֱנָשָׁא עֲלַהּ בְּרֵיתִי אֲנָא בִּגְבוּרְתִּי תְּלֵית שְׁמַיָא וְכָל חֵילֵיהוֹן שַׁכְלְלֵית : יג אֲנָא אַיְתֵינֵיהּ בִּגְלֵי בְקֻשׁוֹט וְכָל אוֹרְחָתֵיהּ אֲתַקֵן הוּא יִבְנֵי קַרְתִּי וְגָלוּת עַמִּי יְשַׁלַּח לָא בְדָמִין וְלָא בְמָמוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת : יד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לֵיאוּת מִצְרַיִם וְתַגָּרֵי כוּשׁ וֶאֱנָשֵׁי סְבָא גַבְרִין דִסְחוֹרָא עֲלָךְ יֶעְדוּן וְדִילָךְ יְהוֹן בָּתַר פִּתְגָמָךְ יְהָכוּן בְּשַׁלְשְׁלָן יֶעְדוּן וְלִיךְ יִסְגְדוּן וּמִנָּךְ יִבְעוּן וְיוֹדוּן לְמֵימַר בְּקוּשְׁטָא בִּיךְ אֱלָהָא וְלֵית עוֹד אֱלָהָא בַּר מִנָּךְ : טו בְּקוּשְׁטָא אַתְּ אֱלָהָא אַשְׁרֵיתָא בִּתְקוֹף רוּמָא שְׁכִינְתָּךְ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל פָּרִיק : טז בְּהִיתוּ וְאַף אִתְכַּנְעוּ כּוּלְהוֹן כַּחֲדָא הֲלִיכוּ בְּאִתְכַּנָעוּ פָּלְחֵי צַלְמַיָא : יז יִשְׂרָאֵל יִתְפְּרִיק בְּמֵימְרָא דַיְיָ פּוּרְקַן עָלְמַיָא

רדק

אדמה · כי זה המשל חרש יתחשב עם חרשי אדמה , כי בכלי יוצר נפץ במהרה כמו שכתוב כיס כלילית אתקטיל בלשאצר מלכא : אין ידים לו · ידמה שלא עשהו ידים : (י) וכן המשיל לבן שאמר לאב מה תוליד או לאם מה תחילין כי זה דבר שאינו , ואיך יתגאה מלך בבל על האל שהוא בידו כחומר ביד היוצר , וכן אמר על מלך אשור היתפאר הגרזן על החוצב בו : (יא) כה אמר ה' האותיות שאלוני , יאמר כנגד העכו"ם שאלו לי עתידות הבאות לישראל אני אגיד לכם לא כאלהיכם שאינם יודעים מאומה : על בני · על ישראל שהם בני ופועל ידי תצוו לנביאים בעבורי שיאמרו לכם דברי והם יגידו לכם מה אני עתיד לעשות בעבור בני והכח בידי לעשות כי אני בראתי הכל : (יב) אנכי · ואדם עליה בראתי , זכר האדם כי הוא ממונה עליה והוא ראש בריאות הארץ וכל הנבראים בה בעבורו , אמר ידי נטו שמים , ואמר וכל צבאם צויתי , כמו שאמר דוד כי הוא צוה ונבראו , להודיעך כי המעשה והנטיה לא היה אלא מצוה והמצוה אינה בדבור אלא רצון : (יג) אנכי העירותיהו בצדק · הכנוי על כורש שזכר למעלה , אמר אני הוא שעשיתי כל זה העיר העירותי לכורש שיעשה צדק ויוציא ישראל מהגלות ויחריב שונאיהם ומעבידיהם , וזהו צדק : הוא יבנה עירי · כי הוא נתן להם כסף וזהב לבנות הבית והעיר : לא במחיר ולא בשחד · כי אם לעשות רצוני כי ידע בלבו כי אני המלכתיו , כמו שאמר נתן לי ה' אלהי השמים , ואמר והוא פקד עלי לבנות לו בית : וגלותי ישלח · כמו שאמר מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל , והנה זאת תשועה לישראל ועוד ישועה אחרת טרם זאת וטרם גלותם והוא דבר סנחריב , ועל זה אמר : (יד) כה אמר ה' יגיע מצרים . וזה הענין כמו שאמר למעלה נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך , ושם פירשנו הענין, וכן פירשנו בפרשת יהיו עוד חמש ערים בארץ מצרים : וסבאים אנשי מדה , פירוש מדה גדולה וכן אנשי מדות : עליך יעברו · כי מלך אשור העבירום על ירושלם : ולך יהיו · כי לקחו ישראל כל הבזה והם היו בזיקים ובשלשלאות, ועליך ואליך אמר לירושלי': ואליך ישתחוו · ואליך יתפללו להתירם ממאסרם ויודו לך שאין אל אלא אתה ואין עוזר זולתך ואפס אלהים אלא אלהי ישראל : (טו) אכן · כן יאמרו הם , או הם דברי הנביא כי כן יודו העכו"ם , וכן הוא באמת שאתה אל מסתתר שאינך נראה ואתה אלהי ישראל כי בהם נראה כחך וגבורתך בתשועה שתושיעם בעת צרתם : מסתתר · פירשו יונתן כמו נסתר שתרגם בקושטא את אלהא אשריתא בתקוף רומא שכינתך . והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש כמשפטו שהוא מבנין התפעל אמת כי אתה אל מסתתר מסתתר מהגוי שאין לך חפץ בו ואתה אלהי ישראל מושיע:(טז) בושו וגם נכלמו · אמר כי הכלימה יותר מן הבשת : חרשי צירים · אומני הפסילים , ונקראו צירים שהוא ענין צורים ותבנית יאחוז כמו שנקראו עצבים , והנה הלכו בכלימה אומני הפסילים ועובדיהם כי לא הושיעום בעת צרתם הפסילים שהביאו עמהם · אבל : (יז) ישראל

לא

וכל צבאם ה' בק' יאה וסי' ויכלו השמים והארץ · ונמקו כל צבא השמים · ונגלו כספר השמים · אנכי עשיתי ארץ ואדם · אתה הוא ה' לבדך : צבאם ז' וסי' נמסר לעיל בסיפרא בראש סי' ל"ד: מסתתר ד' וסי' נמסר בשמואל חלק א' ריש סי' כ"ו . נושע ג' ב' פתח וא' קמץ וסי' אשריך ישראל מי כמוך . ישראל נושע בה' תשועת · אין המלך נושע ברב חיל · וחד צדיק ונושע הוא · וסי' ישראל פתחי' מלכיא קמצין

תולדות אהרן נושע בה' · מכות כג עקדה שער ע :

מצודת דוד

נדמה הוא כאלו לא עשאוהו ידים : (י) הוי אומר לאב . חזר והמשילו לבן האומר לאב למה הולדת תולדות ולאם יאמר למה היה לך חבלי לידה וכאומר הלא ידעתם כי יבוא יומם וימותו ולמה ילדתם לבהלה וכן יחשוב בלשאצר לומר אם כלי בהמ"ק ישובו לירושלים למה הוגלה בבלה וה' לא נודע : (יא) האותיות שאלוני : אמר נגד העכו"ם שאלו לי העתידות לבוא על ישראל ואגידה לכם : על בני · בעבור ישראל שהם בני ופועל ידי תצוו בעבורו להנביאים שיאמרו לכם בשמי מה יהיה בסופם : (יב) אנכי עשיתי ארץ ר"ל הלא הכל שלי ובידי לעשות כחפצי באין מוחה ולזה שאלו ואגידה לכם : צויתי . אני צויתי שיהיו נבראים ומידי בא להם הממשלה בארץ : (יג) אנכי העירותיהו . על כורש האמור בתחילת הענין יאמר שהוא העיר לבבו לבוא על בבל ולהחריבה והערה היה בצדק כי ראויה הוא לאבדון : וכל דרכיו אישר . ר"ל לא יכשל בהליכתו כאלו ילך בדרך ישר ושוה : הוא יבנה עירי . ר"ל הוא יתן כסף וזהב לבנותה . וגלותי . ישראל שהגלותים לבבל ישלחם הוא לארצם : לא במחיר · לא יתן לו מי מחירם ולא יקבל ממי שוחד בעבורם : (יד) כה אמר ה' . כאומר הנה השמעתיך בשורה טובה שיבוא מפלת בבל ועתה אודיעך הטובה שבאה ממפלת סנחריב בימי חזקיה : יגיע מצרים וכו' . כי כשבא סנחריב מעל תרהקה מלך כוש לבוא לירושלים למלחמה הביא עמו חמדת כל האוצרות שלל מכוש וממצרים ומסבא שהלכו לעזור לכוש ומאנשיהם הביא עמו אסורים בשלשלאות וכשנפל סנחריב סביב ירושלים בזזו חזקיהו ועמו חמדת כל האוצרות ופטרו את האסירים ממאסרם ולזה אמר העושר של מצרים והסחורות של כוש וסבא גבהי הקומה יעבורו לכך עליך ויאמרו לך : אחריך ילכו ר"ל אותם שעברו עליך אסירים בזקים ילכו אחריך כי יהיו סרים אל משמעתך : ואליך ישתחוו . להתירם ממאסרם : יתפללו . ר"ל ישאלו ויבקשו על ההתרה : אך בך אל . ויאמרו עתה ראינו שאך בישראל יש אל האמתי ואין עוד זולת שאלהים אשר בישראל : (טו) אכן · באמת שאתה האל המסתתר ואינו נראה הוא אלהי ישראל מושיע : (טז) בושו וכו' : אז יבושו כלם ברואותם שאין ממש באלהיהם כי לא היו להם למושיע כאשר הושיע המקום לישראל : חרשי צירים . האומנים העושים צורי הפסילים

מצודת ציון

חרש · כמו ח"ס בסמ"ך : חומר · טיט : ליוצרו · אומן החרס : (י) תחילין · ענין חבלי הלידה וכן לא חלתי ולא ילדתי (לעיל כ"ג) : (יא) האותיות · הבאות : (יג) העירותיהו . מל' התעוררות : במחיר · ענין חליפות הדבר ושוויו כמו יקחו מקום במחיר (מ"א י) : (יד) יגיע · הוא העושר הבא ביגיעה : וסבאים · אנשי סבא : אנשי מדה · ר"ל מדה גדולה וכן איש מדה (דה"א י"א) : בזקים · בשלשלאות כמו רתקו בזקים (נחום ג) : (טו) אכן · באמת : מסתתר : מלשון סתר : צירים

תֵבֹשׁוּ וְלֹא־תִכָּלְמוּ עַד־עוֹלְמֵי עַד׃ ל' ומ"ל
יח כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם
הוּא הָאֱלֹהִים יֹצֵר הָאָרֶץ וְעֹשָׂהּ ד' חסר
הוּא כוֹנְנָהּ לֹא־תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת ל'
יְצָרָהּ אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד׃ יט לֹא
בַסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי בִּמְקוֹם אֶרֶץ חֹשֶׁךְ ל'
לֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב תֹּהוּ ל'
בַקְּשׁוּנִי אֲנִי יְהוָה דֹּבֵר צֶדֶק מַגִּיד ל' ומ"ל
מֵישָׁרִים׃ כ הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הִתְנַגְּשׁוּ ג'. ל'
יַחְדָּו פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם לֹא יָדְעוּ
הַנֹּשְׂאִים אֶת־עֵץ פִּסְלָם וּמִתְפַּלְלִים ל'
אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ׃ כא הַגִּידוּ
וְהַגִּישׁוּ אַף יִוָּעֲצוּ יַחְדָּו מִי הִשְׁמִיעַ ל'
זֹאת מִקֶּדֶם מֵאָז הִגִּידָהּ הֲלוֹא אֲנִי ג'
יְהוָה וְאֵין־עוֹד אֱלֹהִים מִבַּלְעָדַי
אֵל־צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ אַיִן זוּלָתִי׃ כב פְּנוּ־ ב'
אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ כִּי אֲנִי־ ל'
אֵל וְאֵין עוֹד׃ כג בִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא
מִפִּי צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב כִּי־לִי
תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן׃ כ"א

לָא תִבְהֲתוּן וְלָא תִתְכַּנְעוּן
לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָא׃ יח אֲרֵי
כִדְנַן אֲמַר יְיָ דִי בְרָא שְׁמַיָא
הוּא אֱלֹהִים דְשַׁכְלֵיל אַרְעָא
וַעֲבָדַהּ הוּא אַתְקְנַהּ לָא לְרֵיקָנוּ
בְרָהּ אֱלָהֵין לְאַסְגָאָה עֲלַהּ בְּנֵי
אֱנָשָׁא אַתְקְנַהּ אֲנָא יְיָ וְלֵית
עוֹד׃ יט לָא בְּסִתְרָא מַלֵּלִית
בַּאֲתַר אַרְעָא קְבַל וְלָא אֲמַרִית
לְזַרְעָא דְבֵית יַעֲקֹב לְרֵיקָנוּ
תְּבָעוּ דַחְלְתִי אֲנָא יְיָ מְמַלֵּל
קְשׁוֹט מְחַוֵי כֵּיוָנָן׃ כ אִתְכַּנִּישׁוּ
וְאֱתוּ אִתְקְרָבוּ כַּחֲדָא מְשֵׁיזְבֵי
עַמְמַיָא לָא יָדְעִין דְנָסְבִין
יַת אָעֵי צַלְמֵיהוֹן וּבָעַן מִן
דַחֲלָא דְלָא יִפְרוֹק׃ כא חַוּוּ
וְאִתְקְרָבוּ אַף אִתְמְלִיכוּ כַּחֲדָא
מַן בַּסַר דָא מִלְקַדְמִין מִבְּכֵן
חַוְיַהּ הֲלָא אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד
אֱלָהּ בַּר מִנִי אֱלָהּ דְזַכֵּי וּפָרִיק
לֵית אֶלָא אֲנָא׃ כב אִתְפְּנוּ
לְמֵימְרִי וְאִתְפְּרִיקוּ כָּל דִבְסַיְפֵי
אַרְעָא אֲרֵי אֲנָא אֱלָהָא וְלֵית
עוֹד׃ כג בְּמֵימְרִי קַיֵמִית נְפַק
מִן קֳדָמַי בִּזְכוּ פִּתְגָם וְלָא יְבַטֵּל
אֲרֵי קֳדָמַי תִּכְרַע כָּל בְּרֵךְ

(יח) לא תוהו בראה: כי לשבת יצרה: (יט) **לא בסתר דברתי**: כשנתתי את התורה ולא אמרתי על תהו על חנם לזרע יעקב בקשוני כי אם לקבל שכר גדול: אני ה' דובר צדק. מאחר שפתחת להם בדבר צדקי להודיעם מתן שכרן אחר כן הגדתי להם מישרים חוקי ותורתי שקודם מתן תורה נאמר להם (שמות יט) ועתה אם שמוע וגומר והייתם לי סגולה וממלכת כהנים וגומר: (כ) התנגשו. לשון הגשה והנו"ן טפילה בו כאשר יאמר התנגפו: פליטי הגוים · אשר נשארו מחרבו של נבוכדנצר לא ידעו הנושאי' את עץ פסלם: להבין דעת: (כא) השמיע זאת מקדם: מי בפסיליכם אשר השמיע מקדם להביא אליהם תשועה איש איש לעובדיו: הלא אני ה' ואין עוד. שאני מודיע מה אני עתיד לעשות לעמי ואקיים דברי: (כב) פנו אלי: והניחו פסילכם כל אפסי ארץ ובכך תושעו: (כג) בי נשבעתי. ויצא מפי צדקה לקבל כל השבים אלי דבר דברתי ולא ישוב מהו הצדקה אשר יצאת מפי כי לי תכרע כל ברך ואני אקבלם כענין שנאמר כי אז אהפוך אל עמים וגו' (צפניה ג)

הקבצו ד' בקריאה וסי' הקבצו ושמעו בני יעקב. הקבצו ובאו התנגשו. הקבצו כלכם ושמעו מי. הקבצו ובאו האספו מסביב: הלוא אני ג' וסי' אף יועצו יחדו. הלוא אני מחשה. הלא אני אמרתי למנות בעם ג

תולדות אהרן לא תהו · פסחים סח מגלה כז חגיגה ב יבמות סב גטין מא ב"ב יג עדיות ב בכורות מז ערכין ב: מגיד מישרים · זוהר לך: עץ פסלם · עקדה שער לח: כל ברך · נדה ל:

לא יבושו ולא יכלמו כי הוא נושע בה' תשועת עולמים, ופי' עולמים זמנים ארוכים: ולא תבשו · דברי הנביא לישראל: עד עולמי עד · כל ימי עולם: (יח) כה אמר ה' אמר כי לפי שזאת הפרשה טעם לאשר עליה שדבר בענין האלילים שלא יושיעו ולא יצילו ואין מושיע אלא האל שהוא ברא הכל: ובורא שמים · כבר פירשנו כי זה הענין זכר אותו הנביא כמה פעמי' מפני האמונות הרעות שהיו בדורו: הוא האלהים · וכיון שהוא ברא הכל הוא האלהים ר"ל השופט והמנהיג ולא הגלגלים והככבים כי אף על פי שהם מנהיגים התחתונים במצותי הם עושים ואני אלהים עליהם, כמו שכתוב הוא אלהי האלהים, ואמר זה הענין כנגד עובדי האלילים כי אין ראוי לעבוד אלא למי שהוא אדון על הכל, וכן הוא אומר יוצר הארץ לקבל כח והנהגת העליונים: ועושה · מתקנה, כלומר הוא תקנה להיות יושבים עליה כשהקוה המים אל מקום אחד: הוא כוננה · כונן אותה להיות הנבראים עליה פרים ורבים, כמו שאמר להם פרו ורבו, ואם הם מתמעטים הוא בפשע בני אדם שיש להם דעת להבין הטוב והרע ובעשותם הרע הם מתמעטים או זה על ידי זה במלחמה או על ידי מגפה מאת האל, כמו שנגף מחנה אשור שזכר ובעונם נגפו ונתמעטו כי האל ברא הארץ לפרות ולרבות לא ברא אותה לתהו להיות תהו מאין אדם ובהמה אלא להיות יושבים עליה ואינם מתמעטים כ"א בעונם: אני ה' ואין עוד · מוזן ורופא ממית ומחיה אלא אני לבדי: (יט) בסתר דברתי · כשדברתי במעמד הר סיני לא היה בסתר ובמקו' ארץ חשך שלא ראה ולא שמע אדם כי נגלה נגלתי על הר סיני לזרע יעקב בקולות וברקים וענן כבד וקול שופר חזק מאד ושמעו וראו הקולות המקומו' הסמוכים להר סיני ומהם שמעו אחרים ואחרים מאחרים, כי אי אפשר לענין גדול כזה שלא היה נודע בכל העולם וכל זה לא עשיתי לתהו אלא לצורך כדי שידעו כי אני הוא האלהים ואמרתי לזרע יעקב שיבקשוני, כמו שאמר אנכי ה' אלהיך, ולא יבקשו אחר זולתי, כמו שאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, ואמרתי לזרע יעקב והוא הדין לכל בני אדם אלא הם והאבות היו דבקים בי יותר משאר הגוים ולקחתים סגולה מכל העמים והיה להם לשאר העמים ללמוד מהם ולא לבקש אלהים אחרים כי לא יועילום, כמו שזכר כי לא הועילו ולא הושיעו הפסילים שהיו במחנה אשור: אני ה' דובר צדק · שדברתי והגדתי להם לזרע יעקב צדק ומישרים הוא הכל: (כ) הקבצו · התנגשו, תהיו נגשים כלכם אלי: פליטי הגוי'. הפחותים שבגוים והם עובדי הפסילים שאי אפשר שאין בגוים חכמים ומבינים כי הכל הוא עבודת הפסילים ואם הם רבים קורא אותם פליטי, רוצה לומר פחותים, וכן פליטי אפרים אתם פירושו הפחותים שבאפרים לא ידעו אלה הנושאים את עץ פסלם לא ידעו ולא יבינו איך הוא אלוה והוא נושא אותו ומתפלל אליו, ובאמת הוא אל שלא יושיען: (כא) הגידו. איש לחברו והגישו זה את זה לפני גדוליכם ומנהיגיכם: אף יועצו יחדו · הם אם ידעו זה ויאמרו מי מכל אליליכם השמיע זאת מקדם טרם בואם ומי מכל פסיליהם הגידם מאז לפני שתבא זאת הגזרה שהבאתי על מחנה אשור, וכן הגזרה שהבאתי על בבל, ואמר זאת כי על שתיהן דבר בפ' שלמעלה מזו: הלא אני ה' · אני הוא שהגדתי על ידי עבדי הנביאים הגזרה הזאת טרם בואה: ואין עוד אלהים מבלעדי · שהגידה ואני הוא אל צדיק, כלומר נאמן בדברי ומושיע שהושעתי ירושלם מעלך אשור והושעתי ישראל מגלות בבל: (כב) פנו אלי · כמו שראיתם ישראל נושעים בי לפי שהם פונים אלי כן אתם כל אפסי ארץ, כלומר כל הגוים מקצות הארץ ועד קצות הארץ פנו אלי גם כן ותהיו נושעים בי גם כן ותדעו כי אני אל ואין עוד · (כג) בי נשבעתי · השבועה היא הגזירה שלא תשוב, אמר כי נשבעתי שזה יהיה באחרית הימים שיפנו אלי ויושעו כל אפסי ארץ, וזהו שאמר יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב, ר"ל יצא מפי בצדקה ולא ישוב אחור אותו הדבר, ומה הוא כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון, כמו שאמר צפניה הנביא כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד: תשבע כל לשון · כמו

מצודת ציון

(טז) צירים · ציורי הצורות: (יח) ועושה · ענין תקון וכן וימהר לעשות אותו (בראשית י"ח): כוננה · מלשון הכנה: תוהו · שממון: לשבת · מל' ישיבה: (כ) התנגשו · מל' הגשה: פליטי · ענין פחות ושפל כמו פליטי אפרים (שופטים יב) ופי' הפחותים והנבזים שבאפרים: פסלם · מל' פסל וצורה: (כא) אין · ענינו כמו לא: (כב) פנו · מל' הפנה וסבוב: אפסי ארץ · קצות הארץ כי בקצה הארץ כאלו אפס וכלה: (כג) תכרע · מל' כריעה: ברך · מל' ברכים והם פרקי הרגלים:

ועוז

מצודת דוד

הפסילים ילכו להם בכלימה כי יראו שאין ממש במעשיהם: ישראל נושע בה': אבל ישראל יהיה נושע בעזר ה' תשועה המתקיימת לעולם ולכן לא תבושו כמו שיבושו עובדי הפסילים: עד עולמי עד. כל ימי עולם · (יח) הוא האלהים. וכאומר אבל אין כח מה בצבא השמים הנבראים: יוצר הארץ · מי שיצר את הארץ ותקנה להיות מג ולא מן השמים הוא הכין כל אשר בה ואין דבר ביד צבא השמים: לא תוהו בראה: כשבראה את הארץ לא בראה להיות תוהו כ"א לשבת בה בני אדם א"כ בודאי הכין בה כל הצורך: אני ה' · הבורא את אלה: ואין עוד · מי עמדי כמוני: (יט) לא בסתר דברתי. כשדברתי דברי על הר סיני הלא לא בסתר דברתי ולא במקום ארץ חושך כי הדבר היה מפורסם בכל העולם וא"כ היה להם להאומות בימים שלא לדעת שאני ה' ואין עוד: לא אמרתי וכו'. כשאמרתי להם המצות לא אמרתי להם לעשותם על תוהו ובחנם כ"א לקבל עליהם שכר הרבה וא"כ היה להם להאומות בימים שלא לקבלם גם המה ולקבל שכר ולא לעבוד לאלילים לא יועיל: דובר צדק. בתחילה אמרתי הצדק שתעשה בשכר המצות ואח"כ הגדתי מישרים הם חוקותי ותורתי שקודם מתן תורה נאמר להם ועתה אם שמוע וכו' והייתם לי סגולה וכו' (שמות יט): (כ) הקבצו וכו' · הפחותים שבעכו"ם עובדי האליל הקבצו בואו עלי התנגשו כולכם יחד להתוכח עמדי אבל הנושאים את עץ פסלם אשר לא ימיש ממקומו המתפללים אל אשר לא יוכל להושיע לא ישימו לב לדעת ולהבין מעשיהם: (כא) הגידו וכו' ר"ל אם יש עמכם מענה הגידו אתם או הגישו את חכמיכם שיאמרו הם ואף יועצו יחדיו להשכיל למצוא מענה: מי השמיע זאת · מי מהפסילים השמיע השמועה הזאת קודם בואה והוא מפלת בבל ואשור: מאז הגידה: מוסב על מלת מי לומר מי הגידה מאז עד לא באה וכפל הדבר במ"ש: הלא אני ה' · הוא המגיד דבר מאז: ואין עוד זולתי. אין עוד אלהים לדעת הנולדות: אל צדיק וכו'. לא יש זולתי אל צדיק ומושיע: (כב) פנו אלי: אתם העכו"ם היושבים בקצות הארץ פנו אלי להאמין בי ואז תהיו נושעים כי אני אל והכל בידי ואין עוד זולתי: (כג) בי נשבעתי · הריני נשבע בי אשר יצא מה דבר צדקה ואמת: דבר · מוסב על יצא מפי לומר יצא מפי דבר ולא ישוב כהדבר ההוא רצה לומר לא אחזור בו והוא כפל ענין במ"ש: כי לי תכרע. וזהו הדבר היוצא אשר בימים העתידים יכרעו כל הברכים לי ולא לעכו"ם כי כולם יקבלו על מלכותי עליהם:

כד אַךְ בַּיהוָה לִי אָמַר צְדָקוֹת וָעֹז עָדָיו יָבוֹא וְיֵבֹשׁוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בּוֹ׃ כה בַּיהוָה יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל׃

מו א כָּרַע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ הָיוּ עֲצַבֵּיהֶם לַחַיָּה וְלַבְּהֵמָה נְשֻׂאֹתֵיכֶם עֲמוּסוֹת מַשָּׂא לַעֲיֵפָה׃ ב קָרְסוּ כָרְעוּ יַחְדָּו לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא וְנַפְשָׁם בַּשְּׁבִי הָלָכָה׃ ג שִׁמְעוּ אֵלַי בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־שְׁאֵרִית בֵּית יִשְׂרָאֵל הַעֲמֻסִים מִנִּי־בֶטֶן הַנְּשֻׂאִים מִנִּי־רָחַם׃ ד וְעַד־זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד־שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט׃ ה לְמִי תְדַמְּיוּנִי וְתַשְׁווּ וְתַמְשִׁלוּנִי וְנִדְמֶה׃ ו הַזָּלִים זָהָב מִכִּיס וְכֶסֶף בַּקָּנֶה יִשְׁקֹלוּ יִשְׂכְּרוּ צוֹרֵף וְיַעֲשֵׂהוּ

ד' · י' סבירין לשון רבים · ב' · ג' · ג' · ג' דגשים · ל' וחסר · ל' מ"ל · ב' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל'

תְּקַיֵּם כָּל לִישָׁן׃ כד בְּרַם בְּמֵימְרָא דַיְיָ עֲלַי אֲמַר לְאַיְתָאָה זַכְוָן וּתְקוֹף בְּמֵימְרֵיהּ יוֹדוּן וְיִבְהֲתוּן בְּטַעֲוָתְהוֹן כָּל עַמְמַיָּא דַהֲווֹ מִתְגָּרִין בְּעַמֵּיהּ׃ כה בְּמֵימְרָא דַיְיָ יִזְכּוּן וְיִשְׁתַּבְּחוּן כָּל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ א חֲמִיט בֵּל אִתְקְטֵף נְבוֹ הֲווֹ צַלְמָנֵיהוֹן דְמוּת חֵיוָא וּבְעִירָא מְטוּלֵי מַעֲוָתְהוֹן יְקוּרִין עַל נָטְלֵיהוֹן וְאִנּוּן מְשַׁלְהָן׃ ב אִתְקְצִיצוּ וְאִתְקְטִפוּ כַּחֲדָא וְלָא יְכִילוּ לְשֵׁיזָבָא נַטְלֵיהוֹן וּפָלְחֵיהוֹן בְּשִׁבְיָא אֲזָלוּ׃ ג קַבִּילוּ לְמֵימְרִי דְבֵית יַעֲקֹב וְכָל שְׁאָרָא דְבֵית יִשְׂרָאֵל דְרְחִימִין מִכָּל עַמְמַיָּא וַחֲבִיבִין מִכָּל מַלְכְוָתָא׃ ד וְעַד עָלְמָא אֲנָא הוּא וְעַד עָלַם עָלְמַיָּא מֵימְרִי קַיָּם אֲנָא בְּרֵית כָּל אֱנָשָׁא וַאֲנָא בַּדְרֵית יַתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא אַף אֲנָא אֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן וְאֶסְלַח׃ ה לְמַן תְּדַמּוּן קֳדָמַי וּתְשַׁווּן וּתְכַוְנוּן קֳדָמַי בִּקְשׁוֹט׃ ו הָא עַמְמַיָּא נָכְן דְּהַב מִכִּיס וְכַסְפָּא בְּמֹאזַנְיָא תַּקְלִין אָגְרִין קֵינָאָה

בל ג' וסי' ופקדתי על בל בבבל כרע בל קרס נבו · הוביש בל חת מרודך . רחם ה' ג' קמצין וב' פתחין וסי' הלא ימצאו יחלקו שלל· הנשאים מני רחם ואטמא אותם במתנתם· שאול ועצר רחם . וא' ברכות שדים ורחם:

תולדות אהרן כרע בל · מגלה כה סנהדרין סג : משא לעיפה · עקידה שער ק : ועד זקנה · סנהדרין לח : הזלים זהב · ב"ב כה (כלאים לא סוטה יח יבמות כ קידושין סד ב"ב יז) :

ג) : (כד) אך בה' לי אמר : המקרא זה מסורס וכן פתרונו אך לי בה' אמר צדקות ועוז אע"פ שכל הגוים ישתחוו לפניו אך לי לבדי כנסת ישראל בה' הובטחתי לי צדקות ועוז ולא יבאו מכחישי תורה לחלל כבודי : עדיו יבוא ויבושו וגומר . כל הנחרים בהקב"ה יבואו עדיו להתחרטו על מה שעשו בחייהם ויבושו : הנחרים · המתגרים: (כה) בה' יצדקו ויתהללו · בהבטחת משען אהבתו ימלאו צדקה ויתפארו במעוז ויתהללו. פרוונטי"ר בלע"ז : (א) כרע בל קורס נבו . אלהותיהן של בבל כרעו קרסו ל' שחוק של עכו"ם הוא כמי שיש לו חולי מעים ואינו מפסיק ליסב על מושב בה"כ עד שהוא נתרז . כרע בל קורס נבו . איסקרופי"ר בלקינקיא"ה נבו כך שמעתי משמו של רבינו גרשום מאור הגולה : היו עצביהם · צלמי צורתם של בל ונבו היו להיה ולבהמה נדמו להיות כחיה וכבהמה שמזהימין ומלכלכים עצמן ברעי שלהם נשואותיכם עמוסות משא . ריעי שבמעיהם כבדות הם לעמוס כמשא לאדם עיף לפיכך קרסו כרעו יחדיו הקריסה עם הכריעה : (ב) לא יכלו מלט משא · להפליט מה שבמעיהם כשאר המוציאין כהוגן : מלט : ל' הוצאה ממקום בלוע וכן (לעיל לד) שמה קננה קפוז ותמלט · הוציאה בילתה וכן (לקמן סו) והמליטה זכר ויונתן תירגם כן המקרא' הללו: (ג) העמוסים מני בטן · מאז נולדתם בבית לבן הארמי עמסתי אתכם על זרועותי כי מאז עמדו עליכם עכו"ם בכל דור ודור ולא כעכו"ם שהיו עומסים ונושאים את אלהיהם כמו שאמור למעלה אבל אתם עמוסים ונשואים בזרועותי : (ד) ועד זקנה : אשר זקנתם וכלה כחכם שאין לכם זכות אני הוא ברחמי ובמדת טובי להושיעכם לעמוס ולשאת למלט לפי שאמר על יראתם שהיא נסבלת וגם משאה אינ' יכולה למלט אמר אני הסובל אחרים ואת משאם אמלט:(ה) ותמשילוני· כמו (איוב ל) ואתמשל כעפר ואפר ל' דמיון:ונדמה· ונהיה אני והוא דומין זה לזה: (ו) הזלים זהב מכיס : ל' יזלו (תהלים קמז) : בקנה ישקולו . הוא קנה המאזנים שקורין פלע"ו:

כמו שאמר ובשמו תשבע , ר"ל שלא יזכירו שם אלהים אחרים ולא יכרעו לפניו אלא לפני האל יכרעו ויתפללו ובשמו ישבעו באמת : (כד) אך בה' לי אמר צדקות · המפרשים פירשו כי אלה דברי הנביא , ויש מפרשים אמר הנביא אלה העתידות לא ידעתי בדרך החכמה אך בשם שאמר לו אלהי הצדקות והעוז , והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש אך בה' לבדו צדקות ועוז ונכנסה מלת לי , והטעם בשם שדבר עמי , ואא"ז ז"ל פי' אמר הנביא אני נשבע בה' כי לי אמר צדקות ועוז : עדיו יבא · כלומר בעל צדקות ועוז יקרב אליו ויבשו ויכלמו כל הנחרים בו , ר"ל כל הכועסים והקוצפים בו , ויונתן תרגם ברם במימרא וגו' , והנכון אצלי בפירוש הפ' הזה כי הוא דבק באשר למעלה ממנו , אמר תשבע כל לשון אך בה' לבדו ולא באל אחר , והראיה לפירוש זה כי תשבע אין לו קשר באותו הפסוק , כי לי שזכר איננו לו קשורה כי לא יקשר ענין שבועה בזה הדרך אלא עם בי"ת או עם למ"ד , כמו בה' נשבעתי , כי נשבעתי , ובשמו תשבע ותשבע לו בה' וכן כולם : לי אמר · ה' צדקות ועוז , וכן האל אמר לי צדקות ועוז לתתם לאשר עבדוני , עדיו יבא ויבשו כל הנחרים בו , כל העמים שהיו נחרים בו ומואסים בו ובעבודתו עד היום ההוא אז יבאו עדיו ויתודו לפניו ויבשו על מה שעשו , ואמר יבא בלשון יחיד ר"ל כל עם ועם , ואמר במסרה כי יבא זה אחד מן דסבירין לשון רבים : (כה) בה' יצדקו · העמים יבשו אבל זרע ישראל יצדקו בעבודת' אותו ויתהללו בו לעיני העמים , כי הם דבקו בו אפילו בגלותם , כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר : (א) כרע בל · עתה שב לצחוק על הפסילי' שזכר הנושאים את עץ פסלם , אמר כי כשנלכדה בבל לא די שלא הצילם אלהיהם אלא הוא עצמו כרע , ר"ל ששברו אותו וכרע ונפל לארץ , וכן נבו קורס , והוא כמו כרע , ובל הוא שם פסל שעובדי' אותו בבבל , וכן נבו : לחיה ולבהמה · שנשאו אותם אחר ששברו אותם טענו אותם על הבהמות להוליכם למדי ופרס כי היו מכוסים כסף וזהב , ויש חיה שטוענים עליה משא כמו הפיל : נשאותיכם עמוסות · אמר דרך שחוק ולעג מנשאותיכם הם עמוסות הבהמות , כלומר טעונות יותר מדאי כי יכבדו המשאות מרוב הזהב שבהם עד שיאמרו החמרים והגמלים : משא לעיפה · עיפה , תאר לבהמה שהיא עיפה מכובד משאה : נשואותיכם · כמו משואותיכם , והוא תאר , ויש לפרש נשואותיכם תאר לבהמות הנושאות , ואמר עמוסות שהם טעונות יותר מדאי , וכנוי נשואותיכם כנגד העצבים ללעג שהבהמות הנושאות אותם עמוסות הם ועיפות , וי"ת תמיט בל אתקטף נבו וגו' , ועוד שנה הענין ואמר : (ב) קרסו כרעו · מלט משא , למלט עצמם מן המשא שלא ישאו אותם הבהמות , ונפשם הם עצמם הלכו בשבי כל שכן שלא הצילו עובדיהם: ונפשם · עצמם כמו ברזל באה נפשו , או אמר נפשם לפי מחשבת עובדיהם , וי"ת לא יכלו לשיזבא נטליהון ופלחיהון בשביא אזלו : (ג) שמעו · אמר וכל שארית על גלות בבל שהיו שארית עשרת השבטים שגלו ראשונה והם לא שבו בשוב גלות בבל : העמוסים מני בטן · אתם עמוסים ונשואים מבטן ומרח' אמכם , וכן אשא ואסבול עלי אתכם עד שיבה , כלומר כל ימיכם לא אטוש אתכם , או אמר ועד שיבה שצריך יותר סבל וסעד , רוצה לומר כי בכל עת שתהיו בצרה אני אסבול אתכם , וכן אמר דוד עליך השלכתי מרחם : (ד) ואמר ועד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני · שיבה יותר מזקנה , וכן אמרו בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה : אני הוא . אני הוא עמהם : אני עשיתי . וכיון שעשיתי וגדלתי אתכם עלי לשאת ולסבול אתכם והמשא והסבל עליו יתברך היא דרך משל : ואמלט . אמלט אתכם מגלות בבל : (ה) למי תדמיוני · ונדמה , ואשוה נדמה , אמר זה כנגד בני בבל שהיו בוטחים בפסיליהם ומעבידים ישראל ואומרים לא יוכל אלהיהם להציל אותם מידינו כי אלהינו מסרם בידינו , לפיכך אמר איך תדמו אותם אלהים לי כי אותם הם מזהב וכסף ומעשה ידי אדם הם : (ו) הזלים . ענין זול בדברי רבותינו ז"ל מוציאין הזהב בזול אף על פי שהזהב ביוקר הם עושים

מצודת דוד

תשבע · מוס: על מלת לי לומר לי תשבע כל ל' לקבל אותי לאלוה ולהאמין בי : (כד) אך בה' . זהו מאמר הנביא באמר אף שכל העכו"ם יאמינו בה' אך הריני נשבע בה' אשר לי לישראל לבד הבטיח ואמר צדקות ועוז ר"ל הצדקות והעוז שיהיו לישראל יהיו מיוחדת ולא יהיו בערך אחד עם של העכו"ם : עדיו יבוא · כל אחד מהעכו"ם יבא לישראל להיות סר למשמעתו וכל הכועסים בו לשעבר יבושו אז: (כה) בה' יצדקו . בהבטחת משען ה' ימלאו ישראל צדקה ויתהללו מפי כולם על שהשכילו לדעת מעולם שה' הוא האלהים ודבקו בו : **מו** (א) כרע בל . עתה שב לצחוק על הפסילים ואמר כשנלכדה בבל כרע בל על ברכיו ונפל לארץ ולא הציל את עצמו : קורס נבו · כפף קומתו להיות מוטה לארץ : היו עצביהם . הטעינו את העצבים על החיות ועל הבהמות להוליכם בגולה : נשאותיכם עמוסות · הבהמות הנושאות אתכם המה עמוסות יותר מדי והנכם משא כבד על הבהמה העייפה : (ב) קרסו כרעו יחדיו · כל העצבים יחד כפפו קומתם וכרעו על ברכיהם ולא יכלו למלט את עצמם מן המשא לבל לשאתם בגולה : ונפשם · הם עצמם הלכו בשבי וכאומר ואיך אם כן יוכלו להציל את העובדים להם : (ג) שארית בית ישראל · כי עשרת השבטים כבר גלו והיו רובם : העמוסים . הטעונים עלי מאת צאתם מבטן ולפי שאמר למעלה שהעצבים יהיו עמוסים על הבהמות לזה אמר במשל מהאומן הנושא את היונק שהוא נושאו ואינו נשא ור"ל שהוא מעולם בעזרתם : הנשואים וגו' · כפל הדבר במ"ש : (ד) ועד זקנה · כמו שנשאתי אותם מעת צאתם מבטן כן אשא אותם עד הזקנה ועד ימי השיבה אסבול אותם על שכמי ר"ל כמו שהייתי בעזרתם מאז כן אהיה עד עולם :

שפי

מצודת ציון

(כד) ועוז · ענין חוזק : עדיו · אליו כמו תגע עדיך (איוב ד) : הנחרים · מל' חרון כעס וכן בני אמי נחרו בי (ש"ה א) : (כה) ויתהללו · מל' הלול ושבח : (א) בל נבו · שמות גלולים של בבל : קורס : ענין כפיפה והוא מל' קרסי זהב (שמות כ"ו) שהיו כפופים בראשיהם לתחבם בלולאות: עצביהם · כן יקראו הגלולים ע"ש שמעציבים לב עובדיהם צועקים אליהם ואינם נענים : עמוסות · ענין הטענת משא כבד וכן אבי העמיס עליכם (מ"א י"ב) : לעיפה : מלשון עייפות ויגיעה : (ב) מלט . ענין הצלה : ונפשם · כמו וגופם וכן ורקה נפשו (לעיל כ"ט) : (ג) שארית · שיור : מני · מן והיו"ד נוספת : הנשואים · מל' משא: רחם · רחם האשה : שיבה · הוא יותר מהזקנה : אסבול · ענין טעינת משא וכן יסור סובלו (לעיל י) : (ה) תדמיוני · מל' דמיון:ותשוו · מל' השואה· ותמשלוני · ענין דמיון. (ו) הזלים · מל' הזלה ושפיכה וכן יזלו מים (תהלים קמ"ז) : מכיס · ענין אמתחת ושק : בקנה · הוא כענין מטה ובו תולים מאזני המשקל : ישקולו · מל' משקל : ישכרו ·

מל'

ל׳ · ל׳ אֵל יִסְגְּדוּ אַף־יִשְׁתַּחֲווּ׃ ז יִשָּׂאֻהוּ
ל׳ · ל׳ עַל־כָּתֵף יִסְבְּלֻהוּ וְיַנִּיחֻהוּ תַחְתָּיו
ב׳ רפין · וְיַעֲמֹד מִמְּקוֹמוֹ לֹא יָמִישׁ אַף־
ס יִצְעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה מִצָּרָתוֹ לֹא
ל׳ יוֹשִׁיעֶנּוּ׃ ח זִכְרוּ־זֹאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ
ב׳ מ״ל הָשִׁיבוּ פוֹשְׁעִים עַל־לֵב׃ ט זִכְרוּ
רִאשֹׁנוֹת מֵעוֹלָם כִּי אָנֹכִי אֵל וְאֵין
עוֹד אֱלֹהִים וְאֶפֶס כָּמוֹנִי׃ י מַגִּיד
ס׳ · ל׳ מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית וּמִקֶּדֶם אֲשֶׁר לֹא־
נַעֲשׂוּ אֹמֵר עֲצָתִי תָקוּם וְכָל־חֶפְצִי
אֶעֱשֶׂה׃ יא קֹרֵא מִמִּזְרָח עַיִט מֵאֶרֶץ
עצתי ק׳ מֶרְחָק אִישׁ עֲצָתוֹ אַף־דִּבַּרְתִּי אַף־
אֲבִיאֶנָּה יָצַרְתִּי אַף־אֶעֱשֶׂנָּה׃
ז׳ מ״ל יב שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים
מִצְּדָקָה׃ יג קֵרַבְתִּי צִדְקָתִי לֹא
קמץ בזקף ד׳ תִרְחָק וּתְשׁוּעָתִי לֹא תְאַחֵר וְנָתַתִּי
בְצִיּוֹן תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל תִּפְאַרְתִּי׃
מז א רְדִי ׀ וּשְׁבִי עַל־עָפָר
ד׳ בלישנא בְּתוּלַת בַּת־בָּבֶל שְׁבִי־לָאָרֶץ אֵין־
ב׳ בסיפרא כִּסֵּא בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי
ומלרע · ב׳ ב׳ יִקְרְאוּ־לָךְ רַכָּה וַעֲנֻגָּה׃ ב קְחִי
ל׳ · ב׳ · ל׳ רֵחַיִם וְטַחֲנִי קָמַח גַּלִּי צַמָּתֵךְ

וְעָבֵיד וְלֵיהּ דַּחֲלָא סָגְדִין אַף
מִשְׁתַּעְבְּדִין׃ ז נַטְלִין לֵיהּ עַל
כַּתְפֵּיהוֹן סַבְלִין לֵיהּ מַחֲתִין
לֵיהּ וְקָאֵים מֵאַתְרֵיהּ לָא אֶפְשַׁר
לֵיהּ דִּינוּר אַף יִבְעֵי מִנֵּיהּ לָא
יְתִיבִינֵּיהּ מֵעָקְתֵיהּ לָא
יִפְרְקִנֵּיהּ׃ ח אַדְכַּרוּ דָא וְאִתְקַפּוּ
וְאָתִיבוּ מְרוֹדִין עַל לֵב׃ ט אִדְכַּרוּ
קַדְמָיָתָא דְּמִן עָלְמָא אֲרֵי אֲנָא
אֱלָהּ וְלֵית עוֹד אֱלָהּ בַּר מִנִּי׃
י מְחַוֵּי מִן אַזְלָא לְסוֹפָא
וּמִלְקַדְמִין דְּלָא אִתְעֲבִידָא אֲמַר
מִלְּכִי יִתְקַיַּם וְכָל רְעוּתִי
אַעְבֵּיד׃ יא דְּאָמֵר לְכַנָּשָׁא
גָּלְוָתָא מִמַּדִּינְחָא לְאַיְתָאָה
בְּגַלְלֵי כְּעוֹף קַלִּיל מֵאַרַע רְחִיקָא
בְּנֵי אַבְרָהָם רְחִימִי אַף מַלֵּית
אַף אַיְתֵינָהּ אַתְקֵינְתָּא אַף
אַעְבְּדִינָהּ׃ יב קַבִּילוּ לְמֵימְרִי
תַּקִּיפֵי לִבָּא דְּרַחִיקִין מִזָּכוּתָא׃
יג קְרִיבָא זַכְוָתִי לָא תִתְרַחֵק
וּפוּרְקָנִי לָא יִתְעַכַּב וְאֶתֵּן
בְּצִיּוֹן פָּרִיק לְיִשְׂרָאֵל
תּוּשְׁבַּחְתִּי׃ א חוּתִי וְתִיבִי עַל
עַפְרָא מַלְכּוּ כְּנִשְׁתָּא דְבָבֶל
תִּיבִי לְאַרְעָא לֵית כּוּרְסֵי יְקַר
מַלְכוּת כַּסְדָּאֵי אֲרֵי לָא
תוֹסְפִין דְּיִקְרוּן לָךְ רַכִּיכָא
וּמְפַנְקָא׃ ב קַבִּילִי מְרוֹעָא
וְעוּלִי בְּשִׁעְבּוּד גְּלָא יְקַר מַלְכוּתִיךְ אִתְבַּרוּ שִׁלְטוֹנַיִךְ אִתְדַּבַּרוּ עִם מַשִּׁרְיָתִיךְ גְּלוֹ

עושים אותו לפסילים כזול ומוציאים הרבה ממנו מכיסם : בקנה · הוא קנה המאזנים · אף ישתחוו ? שהשתחואה יותר מהסגידה , לפיכך אמר אף כמו שפירש בפסוק יסגוד לו וישתחו : (ז) ישאוהו · אחר שיעשהו הצורף ישאוהו לביתם כי לא ילך ברגליו : תחתיו · במקומו · ויעמוד · יעמוד שם במקום שיניחוהו : לא ימיש · פעל עומד מבנין הפעיל , וכן לא ימיש מתוך האהל : (ח) זכרו זאת והתאוששו · מבנין איש · כלומר היו אנשים ולא בהמות שלא יבינו ולא ישכילו , ויש מפרשים התחזקו כענין אשישי קיר חרשת שענינו יסודות שהם חוזק הקיר , וכן ת״י ואתקיפו , וא״א ז״ל פירש מענין אש הכוו והצרפו , כלומר הכלמו ממעשיכם הרעים : (ט) זכרו ראשונות מעולם · שהוצאתי ישראל ממצרים בעל כרחם ובאלהיהם עשיתי שפטים בזה תוכלו להכיר כי אנכי אל ואין עוד אלהים : ואפס · כמו אין . (י) מגיד · כי כל העתידות האלה הגדתי טרם בואם שיבא כורש ויחריב בבל ואלהים ויוצא ישראל מתוכם : אומר עצתי תקום · אני אומר ועושה ועצתי שאמרתי תקום ואין מפר וכל חפצי אעשה ואין מוחה בידי : (יא) קורא · אמר זה על כורש שיבא מארצו שהיא מזרחית לבבל ויבא קל מהרה כמו העוף לפיכך קראו עיט : איש עצתי · שקיים מה שיעצתי על בבל דברתי זאת הגזרה ואביאנה , ובאמרו אף לרבות המעשה על המאמר , ובראשון לרבות הקריאה שזכר , והקריאה היא שהעיר את לבבו כאלו קרא א׳ והדבור הוא על ידי הנביא , ואדוני אבי ז״ל פי׳ זה הפסוק על מלך המשיח קראו עיט שיעוף במהרה בזמנו , וכן שני הפסוקים שאחר זה על גאולת הגלות הזה , וכן תרגם יונתן על הדרך הזה דאמר לכנשא גלותא וגומר : (יב) שמעו · אמר לאנשי בבל שהם אבירי לב ואכזרים לישראל : הרחוקים מצדקה · מעשות צדקה לכם : (יג) קרבתי · תפארתי , התשועה שאתן לכם תהיה תפארת לי : (א) רדי ושבי · רדי מכסא ממלכה שהיית מולכת על כל הארצות , ושבי על עפר לא שתהיה לך מלוכה אפילו בארץ כי על עפר תשבי , כלומר שתהיו חרבה , וקראה בתולה שהיתה עד עתה כבתולה שלא נבעלה , כלומר שלא שלטה יד אדם עליה , וכפל הענין במלות שונות , ואמר שבי לארץ וגו׳ : כי לא תוסיפי · מלרע בפשטא אחד לבד , אמר לא תוסיפי שיקראו לך רכה וענוגה כמו שהיו קוראי׳ עד עתה שהיית בעלת תענוגי׳ , ובעל התענוגים יקרא רך , וכן אמר האיש הרך בך והענוג הרכה בך והענוגה , כי לפי התענוג יהיה הרך והחלושה באבריהם כי אנשי העמל והיגיעה שאין להם תענוג ומאכליהם גסים יהיו קשים וחזקים ויסבלו העמל והטורח : (ב) קחי רחים · כדרך השבוים שישימו אותם בבית הסהר ויטחנו שם , כמו שאמר עד בכור השבי אשר אחר הרחים , וכן אמר בשמשון ויהי טוחן בבית האסורים , אמר לה שתלך בשבים : גלי צמתך . הצמה הוא השער שמתקנת אותו האשה על צדעיה מעל פניה ומכסה אותו בצעיף , והוא כבודה אבל האשה שתלך בגלות תרד כבודה ולא תשים צעיף ותגלה צמתה

פלע״ל בלע״ז : (ח) זכרו זאת : אשר אני חפץ לומר : והתאוששו : והתחזקו כמו לאשישי קיר חרשת (לעיל טז) : השיבו פושעים על לב : ומה אני אומר לכם לזכור ולהשיב על לב : (ט) זכרו ראשונות מעולם . אשר ראיתם כי אנכי אל ואין עוד : אנכי אלהים ואפס כמונו : (י) מגיד מראשית אחרית . גלות מצרי׳ וגאולתם הודעתי בבין הבתרים לפני היותה : (יא) קורא ממזרח עיט . מארץ הרס שהיא במזרח קראתי לי את אברה׳ להיות נמלך בעצתי: עיט כמו התוב עיטה וטעים (דניאל ב) אתיעטו כל סרכי מלכוותא(שם ו) וגם יש לפותרו בל׳ עוף קראתי למהר אחרי כעוף הפורח ונודד ממקומו : מרחק · קראתי לאיש עצתי ועמו יעצתי בין הבתרים ד׳ גליות כמו שמפורש בבראשית רבה והנה אימה חשכה גדולה וגו׳ : אף דברתי : עמו הגליות וגאולתן אף אביאנה:(יב) אבירי לב : אשר אמצתם לבבכם ונדבקתם בי: הרחוקים מצדקה: אשר ארכו לכם הימים ולא הראיתי אתכם צדקתי לגאול : (יג) קרבתי צדקתי . מעתה ולא תרחק : (א) אין כסא · אין מלכות . כי לא תוסיפי · שיקראו לך עוד רכה וענוגה : (ב) קחי רחיים : היא עבודה קשה כלומר השתעבדי מעתה למלכי מדי ופרס . ד״א וטחני קמח לגדה לדרך גלותך : גלו צמתך . זרועיך ושוקיך דברים המצומת וקשור ומכוסה : חשפי שובל · גלי השבילים מן המים שעליהם כי דרך שם תלאי בגולה או גלי שוקך ועברי נהרות

ולא יענה ה׳ בקריאה וסי׳ וזעקתם ביום ההוא · אז יזעקו אל ה׳ רמיכה · ישאהו על כתף יסבלהו . שם יצעקו ולא יענה . לעברי קראתי ולא יענה : מראשית ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר שלח לך : תאחר ד׳ בקריאה וסי׳ מלאתך ודמעך לא תאחר . כי תדר נדר לה׳ אלהיך לא . קרבתי צדקתי לא תרחק · כאשר תדר נדר לאלהים לא תאחר : ישיב׳ לארץ ד׳ בלישנא וסי׳ נמסר בריש האי סיפרא סוף סי׳ ג׳ :

תולדות אהרן על כתף · (ברכות י״ג) :מגיד מראשית · עקדה שער לה : אבירי לב · ברכות יז זוכר לך (מעשר שני נו סוטה כד : קחי ריחים · סנהדרין לו :

מצודת ציון

מל׳ סגר : יסגדו · ענין השתחואה אלא שקטנה הימנה וכן יסגד לו (לעיל מ״ד) : (ז) יסבלוהו · מל׳ סבל ומשא : תחתיו · במקומו וכן וישבו תחתם (יהושע ה) : ימיש · ענין הסרה כמו לא ימוש עמוד הענן (שמות טו) : יענה · מל׳ עניה ותשובה : (ח) והתאוששו · התחזקו כבנין היסוד מן לאשישי קיר חרשת (לעיל ט״ז) : (ט) ואפס · ענינו כמו לא : (יא) עיט · כן יקרא העוף הדורס כמו וירד על הפגרים (בראשית ט״ו) : (א) בת בבל · עדת בבל : רכה וענוגה · ר״ל בעלת תענוג וכן הרכה בך והענוגה (דברים כ״ח) : (ב) צמתך · היא המשוש המכסה את הפנים כמו מבעד לצמתך (ש״ה ד) : חשפי · ענין גלוי כמו וחשופי שת (לעיל כ) : שובל · מל׳ שביל ויאמר על סרגל ההולך בשביל וכמו שמלת פעם יאמר על הפסיעות כמ״ש פעמי מרכבותיו (שופטים ה) : וכן

מצודת דוד

אני עשיתי וכו׳ : לא כפסילים אשר האומנים עשאום ואף המה נושאים אותם וסובלים משאם ובבוא האויב לא יכלו למלט את עצמם כי אני עשיתי את ישראל ואני אשא אותם ואסבול משאם ר״ל אהיה בעזרתם ואמלטם מן האויב בבואו : (ה) למי תדמיוני . אל מי תדמו אותי ותאמרו שאני שוה לו : ותמשלוני ונדמה . אל מי המשילו אותי ונהיה דומים אני והוא : (ו) הזלים · אתם העכו״ם השופכים זהב מן הכיס ושוקלים כסף בקנה המאזנים ושוכרים צורף ועושים אל וישתחוו אליו : (ז) ישאוהו · כל אחד נושא הפסל וסובל משאו על כתפו : יניחוהו . ואם מניחו במקומו יעמוד שם ולא יסיר ממקומו : אף יצעק . אף אם הוא צועק אליו בקול גדול לא יענה ולא יושיענו מצרתו וכאומר׳ היש סכלות גדול מזה להאמין בדבר שאין בו ממש : (ח) זכרו זאת · דבר האמור שיש בפסילים : והתאוששו · התחזקו לקנות לב : השיבו . אתם הפושעים בי תנו לב על הדבר : (ט) זכרו · תנו לב לזכור הנפלאות הראשונות שעשיתי מימות עולם : (י) מגיד · אני מגיד אחרית הדבר מראשיתו : ומקדם . ומלפנים אגיד דברים אשר לא נעשו עדיין אף ראשית הדברים : אומר וכו׳ · אומר אני עצתי תתקיים כי אין ביד מי לבטלה : וכל חפצי אעשה · כפל הדבר במ״ש : (יא) קורא . אני הוא קורא את העיט לבא ממזרח ר״ל אעיר לב כורש היושב במזרחה של בבל ומהרה קל יבוא כעוף הפורח : איש עצתי · הוא כורש שיעשה מה שיעצתי על בבל וכפל הדבר במ״ש : אף דברתי · הדבר הזה דברתי מכבר בודאי : יצרתי . את הפורענות הזאת על בבל : (יב) אבירי לב . הם אנשי בבל שהם אבירי לבב ואכזרים על ישראל ורחוקים המה מעשות לכם צדקה וחסד : (יג) קרבתי הנה אני קרבתי צדקתי לישראל ולא ירחק מהם · ותשועתי · קרבתי תשועתי ולא תאחר לבא : לישראל תפארתי · ר״ל התשועה אתן לישראל שהם עם תפארתי כמ״ש ובישראל יתפאר (לעיל מד) : **מז** (א) רדי : אבל אתה בבל רדי מן הכסא ושבי על העפר · בתולת בת בבל . קראה בתולה לפי שלא נכבשה עדין מעולם ואמר לבוא לרשות אחר כמו הבתולה שלא נבעלה ולא באה לרשות הבעל וכן בתולת בת צידון (לעיל כג) : אין כסא · לא יהיה עוד לך כסא מלוכה : יקראו לך · שיקראו לך רכה וענוגה ר״ל לא תהיה בעלת התענוגים כמאז : (ב) קחי רחים · כדרך

רש"י

נהרות : (ג) ולא אפגע אדם : לא אבקש פני אדם לקחת נקמתי : (ד) גואלנו ה' צבאות שמו . הנביא אומר כל זה הקב"ה עושה לגאלנו מהם : (ו) על זקן הכבדת עולך . על הזקנים שלא היו יכולים לסבול טורח הכבדת עולך:(ז) ותאמרי . בלבבך לעולם אהיה גברת ואין פורענות בא עלי והדבר הזה השיאך עד לא שמת אלה המכו' שיבואו עליך אל לבך ולא זכרת אחריתה של רעתך שעשית : (ח) עדינה . ת"י מפנקתא : ואפסי עוד . ואפס מאותי כמו אין זולתי : (ט) שתי אלה : שאמרת שלא תשבי אלמנה ולא תדעי שכול תבאנה לך פתאום: שכול : מיושביך:ואלמון.ממלכך כל קבורת בנים וגלות בני הארץ קרוי שכול: כתומם. כולם שלמי' בגזרת' השכול והאלמנו': חבריך . לשון כשפים כמו וחובר חבר (דברים יח) : (י) חכמתך ודעתך . חכמתך ורוע לבבך היא שובבתך הפכו להיות שובבה אויניז"א בלע"ז שבבך מדרך שאר הבריות : (יא) לא תדעי שחרה : לא תדעי למבעי עלה את פני מי תשחרי

ובאי ד' ג' הס' וא' מ"ל וסי' נמסר בריש מלכים • וסי' דמ"ל הרוצה להעשיר יצפין . ולא ארע ג' בקריאה וסי' ועתה שמעי זאת ערינה • מי זה מעלים עצה ואני בער ולא אדע : ובא י"ז ר"פ בקריאה וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן • ובא הכהן וראה והנה פשה . ובא אהרן אל אהל מוער ופשה • ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקרשים . ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורירו. ובא האות והמופת אשר רבר אליך • ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה•ובא המלך דוד ער בחורי'. ובאה והכה את ארץ מצרי' וירמי' כן כתיב : ובא עליך רעה • ובא הנשיא ררך אולם השער מחוץ • ובא לפנימה וימד • ובא לציון גואל • ובא במהלך רישך • וחברו ובא מתהלך . ובא במלכות מלך הנגב • ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו :

תולדות אהרן גלשוק . ברכות כד :

חֶשְׂפִּי־שֹׁבֶל גַּלִּי־שׁוֹק עִבְרִי נְהָרוֹת׃ ג'
ג תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ גַּם תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֵךְ נָקָם ב' • ב' ואם פרחה עוד
אֶקָּח וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם׃
ד גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל׃ ה שְׁבִי דוּמָם וּבֹאִי בַחֹשֶׁךְ ב' עורי לאבן ד'
בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ ב' בטעם מלרע ובענין
גְּבֶרֶת מַמְלָכוֹת׃ ו קָצַפְתִּי עַל־עַמִּי
חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי וָאֶתְּנֵם בְּיָדֵךְ לֹא־
שַׂמְתְּ לָהֶם רַחֲמִים עַל־זָקֵן הִכְבַּדְתְּ ג'
עֻלֵּךְ מְאֹד׃ ז וַתֹּאמְרִי לְעוֹלָם אֶהְיֶה
גְבָרֶת עַד לֹא־שַׂמְתְּ אֵלֶּה עַל־לִבֵּךְ ב' • ב' עד לא עשה ארץ
לֹא זָכַרְתְּ אַחֲרִיתָהּ׃ ח וְעַתָּה שִׁמְעִי־
זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמְרָה ב' ה' כתיב ה'
בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד לֹא אֵשֵׁב
אַלְמָנָה וְלֹא אֵדַע שְׁכוֹל׃ ג' דסמיכי
ט וְתָבֹאנָה לָּךְ שְׁתֵּי־אֵלֶּה רֶגַע בְּיוֹם ב' חד ר"פ
אֶחָד שְׁכוֹל וְאַלְמֹן כְּתֻמָּם בָּאוּ עָלַיִךְ ל' וחסר . ל'
בְּרֹב כְּשָׁפַיִךְ בְּעָצְמַת חֲבָרַיִךְ מְאֹד׃ ב' . ל'
י וַתִּבְטְחִי בְרָעָתֵךְ אָמַרְתְּ אֵין רֹאָנִי ז' • ל'
חָכְמָתֵךְ וְדַעְתֵּךְ הִיא שׁוֹבְבָתֶךְ ל'
וַתֹּאמְרִי בְלִבֵּךְ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד׃
יא וּבָא עָלַיִךְ רָעָה לֹא תֵדְעִי שַׁחְרָהּ ג'

כְּמֵי נַהֲרָא : ג תִּתְגְּלֵי בַּהֲתָתִיךְ
אַף יִתַּחֲזֵי קְלָנִיךְ פּוּרְעָנוּת
גְּמִירָא אֶתְפְּרַע מִינִיךְ וַאֲשַׁנֵּי
דִּינִיךְ מִבְּנֵי אֱנָשָׁא : ד פָּרְקָנָא
יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ קַדִּישָׁא
דְיִשְׂרָאֵל : ה תִּבֵי שַׁתְקָא וְעוּלִי
בְקִבְלָא יְקַר מַלְכוּת כַּסְדָּאֵי
אֲרֵי לָא תוֹסְפִין דְּיִקְרוֹן לִיךְ
תְּקִיפַת מַלְכְוָן : ו רְגֵיזִית עַל
עַמִּי אַפֵּיסִית אַחְסַנְתִּי
וּמְסַרְתִּינוּן בִּידִיךְ לָא אִתְמַלֵּית
עֲלֵיהוֹן רַחֲמִין עַל סָבָא
אַתְקֵיפְתְּ מָרוּתִיךְ לַחֲדָא :
ז וַאֲמַרְתְּ לְעָלַם אֱהֵי תַקִּיפַת
מַלְכְוָן עַד לָא שַׁוִּית אִלֵּין עַל
לִבִּיךְ לָא אִדְּכַרְתְּ לְסוֹפָא :
ח וּכְעַן שְׁמַעִי דָא מְפַנַּקְתָּא
דְיָתְבָא לִרְחָצָן דְּאָמְרָא בְּלִבַּהּ
אֲנָא וְלֵית בַּר מִינִי עוֹד לָא
אֵיתֵיב אַרְמְלוּ וְלָא אֵדַע תִּיכְלוּ :
ט וְיֵיתְיָן לִיךְ תַּרְתֵּין אִלֵּין זְמַן
בְּיוֹמָא חַד תִּכַל וְאַרְמְלוּ
כִּדְשַׁלְמָן יֵיתוּן עֲלָךְ בִּסְגִיאוּת
חַרְשַׁךְ בִּתְקוֹף קִסְמַךְ לַחֲדָא :
י וְאִתְרְחֵיצְתְּ בְּבִישְׁתִּיךְ אֲמַרְתְּ
לֵית דְּחָזֵי לִי חוּכְמְתִיךְ וּמַדְּעִיךְ
הִיא קַלְקֵלְתִּיךְ וַאֲמַרְתְּ בְּלִבִּיךְ
אֲנָא וְלֵית בַּר מִינִי עוֹד :
יא וְיֵיתֵי עֲלָךְ בִּישְׁתָא לָא

רדק

למתה מגולה נופלת על פניה כאשה בזויה : חשפי שובל • חשפי כמו גלי , מענין מחשוף הלבן וחשופי שת והרגל יקרא שובל מענין שביל שהוא הדרך , שבילי עולם , ושבילך במים רבים , ואשה אע"פ שמכסה רגליה בלכתה בדרך תגלה אותם ואם תעבור נהר תגלה אפילו השוק , ולפי שדמה בבל לאשה רכה וענוגה אמר לה שתהיה עוד שפחה טוחנת ותלך בשבי גליות למה ותעבור נהרות גליות שוק : חשפי • שתי"ת בסגו"ל , ובמדר' מפרש שובל מענין שבלת הנהר שאמר במדרש חזית חשפי שובל קלפי שבלתא דנהרא : (ג) תגל ערותך • וכפל ואמר גם תראה חרפתך רוצה לומר שתראה לכל העולם חרפתה : נקם אקח • מהרעה שעשו לישראל : ולא אפגע אדם • מענין פן יפגענו בדבר או בחרב , ואדם חסר כ"ף הדמיון , כמו לב שמח ייטיב גהה , פירוש כגהה , וכן אדם פירוש כאדם , כלומר לא אפגעם כשאר אדם אלא אקח נקמה שלמה מהם . ועל הדרך הזה תרגם יונתן ואשני דינך מבני אינשא , ויש מפרשים אפגע מענין בקשה , כמו אל תפגעו בי , וכאשר הוא בלא בי"ת הוא נופל על הנעתר , וכן לא אפגע אדם , לא אקבל בקשת אדם עליהם . וכן פגעת את שש , כמו שאני עתיד לפרשו : (ד) גואלנו • מי עשה כל זה בבבל גואלנו ה' צבאות והוא יקרא קדוש ישראל כי בעבור ישראל יראה קדושת שמו בבבל : (ה) שבי דומה • שבי בשתיקה שלא ישמע קולך , כמו שאמר והיה כאוב מארץ קולך , ודומה שם או תואר כלל זכר , כמו לנקבה ריק , וכן עורי לאבן דומם ובאי בחשך שלא תראי כי הדין עליך שתהיו ככלמת ולא ישמעו אותך ולא יראו אותך בני אדם כי היית גברת ממלכות ועתה שבויה וגולה , ואם תאמרי שתשובי עוד לממלכתך : לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות , לא תוסיפי שיקראו לך והוא מלרע , כמו אשר בפסוקים שלמעלה, והם במקרה שנים מלרע : (ו) קצפתי • כל זה העונש בא לך בשביל ישראל שקצפתי עליהם והם נחלתי וחלקי מכל שאר האומות וכאשר קצפתי עליהם בעונם לא שמתי להם רחמים : על זקן . שדרך העולם לכבדו ולא להטריחו , וכן אמר ירמיהו פני זקנים לא נהדרו : (ז) ותאמרי . אלה , פי' אלה העתידות לבא עליך לא חשבת שיוכלו לבא , ופירש עוד אמר כך כך חשבת שתהיי לעולם גברת עד שלא שמת שום דבר על לבך מרעה שתבא עליך כי חשבת שתהיי לעולם לא זכרת אחרית גאותך הגדולה שתשפל , ויש מפרשי' לא זכרת אחרית ירושלם שהיתה גברת ונפלה בידך : (ח) ועתה . עדינה, כמו שקראה גם כן ענוגה : ואפסי • ואפס זולתי בגדולה כמוני : אלמנה • העיר אלמנה במות מלכה שהוא לה כמו בעל לאשה והיא שכולה במות עמה שהם כמו בנים לה : (ט) ותבאנה • הוי"ו בשוא : רגע ביום אחד . כי בלילה נהרג בלשאצר המלך ונכנסו פרס ומדי ולכדו העיר כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ודריוש מדאה קביל מלכותא , ופירו, ביום בעת , וכמו יום צעקתי בלילה נגדך : שכול ואלמון . שם , רוצה לומר שימותו נערים וגדולים ותהיינה הנשים אלמנות מבעליהן ושכולות מבניהן : כתמם • כהשלמתם , כלומר רעות שלמות יבאו אליך : ברוב כשפיך . כלומר עם רב כשפיך ועצמת חבריך שלא יועילוך , והענין כפול במלות שונות : חבריך . מן וחובר חבר והוא ענין כשפים : (י) ותבטחי ברעתך • אמר רעתך על הכשפים שהם רעה והסרת הבטחון מהאל ואת בטחת בהם ולא יועילוך : אין רואני . כי מעשה הכשפים יעשה בלט ובסתר , וכן אומר ויעשו כן החרטומים בלטיהם, ואע"פ שהיית עושה בסתר אני ראיתי , והאל"ף רואני פתח במקום ציר"י ובמקצת ספרים הוא קמוץ , וכן להוציאני ממצרים הקמץ במקום ציר"י . חכמתך ודעתך , חכמות חיצוניות שהיו בך החכמה שהיא היא שובבה אותך מלפנות לאל שהיית חושבת שהיא תועילך היא המרידה אותך באל : שובבתך . ענין מרד , כמו שובו בנים שובבים , והדומים להם : (יא) ובא עליך רעה • ובא לשון זכר ורעה ל' נקבה

מצודת דוד

כדרך השבוים שעושים מלאכה כבדה : ושחני קמח • אמר קמח ע"ש סופו וכן אפיתי על גחליו לחם (לעיל מד) : גלי צמתך • דרך הנשים המכובדות לכסות פניהם במסוה והוא מכסה דק ולזה אמר כשתלכי גולה תגלי המכסה שהיא מעל פניך כדרך השפחות הבזויות : חשפי שובל . גלי הרגל בלכתך בדרך כי דרך האשה לכסות הרגל ולא כן כשתלך בדרך : גלי שוק • כאשר תעבור הנהרות תגלי גם השוק ולפי שהזכיר את בבל בל' נקבה אמר ענין בזיון הנקבות : (ג) גם תראה • כולם יסתכלו בגלוי ערותך : חרפתך • ר"ל ערותך כי גלוי הערוה לחרפה תחשב : נקם אקח לנקום נקמת ישראל : ולא אפגע אדם • לא אקבל פגיעת אדם לבל עשות בהם נקם : (ד) גואלנו . מוסב על המקראות שלפניו לומר כל אלה יעשה גואלנו אשר שמו ה' צבאות וכו' : (ה) שבי דומם . שבי מושתק כאבל ובואי בחושך להסתתר : יקראו לך . שיקראו לך מושלת על הממלכות : (ו) קצפתי כאשר קצפתי על עמי ומסרתם בידך לא רחמת עליהם ואף על זקן מאד הכבדת העול : (ז) ותאמרי , חשבת לומר עד עולם אהיה מושלת על כולם : עד לא שמת וכו' : עד שבעבור המחשבה ההיא לא שמת אלה הדברים על לבך לחשוב שגם לך יקרה כמקרה : לא זכרת אחריתה אחרית וסוף מעשה הרשע ותשלום גמולה : (ח) שמעי זאת הדבר אשר דברתי : עדינה • אתה בבל המפונקת : אני ואפסי עוד • ר"ל אני הגברת ואין עוד זולתי : לא אשב אלמנה • ר"ל לא יהרוג המלך ולא יגלה העם כי במות המלך תחשב המדינה לאלמנה ובהגלות עמה תחשב שכולה מבניה : (ט) שתי אלה • האלמנות והשכול שבאה ברגע אחת כי מיד כשנהרג בלשאצר נלכדה העיר וגלו אנשיה : ביום אחד וכו' • יפרש בזה מה הם השתים : כתומם . כדרך השלמתם באו עליך מבלי מחסור : **ברוב** • עם רוב כשפיך ר"ל אף שאתה מרובה בכשופים לא נצלת מידם : בעצמות . עם חזקת חבריך אשר חזקו מאד וכפל הדבר במ"ש : (י) ותבטחי ברעתך . כל במחוך

מצודת ציון

וכן יאמר על הרגלים כמ"ש פעמי דלים (לעיל כ"ו) : שוק • כן יקרא גובה הרגל ממעל : (ג) תגל • תגלה : ערותך • כן יקרא דבר הראוי להתכסות : אפגע • ענין בקשה ושאלה כמו אל תפגעו בי (ירמיה ז) : (ה) דומה • ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י) : גברת • ענין שררה ושלטנות : (ו) חללתי • מל' חולין וגנאי : עדינה • ענין עונג ותפנוק וכן מלא כרסו מעדני (ירמיה נ"א) : ואפסי • כמו ואין : שכול • מי שבניו אבודים קרוי שכול כמו כדוב שכול [הושע י"ג] : (ט) כתומם • מל' תם והשלמה : בעצמת • ענין חוזק כמו ועצם כחי (דניאל ח•) : חבריך , הוא ממין הכשוף כמו וחבר חבר [דברים י"ח] : (י) שובבתך • ענין מרד והליכה בדרכי הלב מבלי הבחנה וכן משובת פתים [משלי א] : [יא] שחרה • ענין דרישה כמו

וְתִפֹּל עָלַיִךְ הֹוָה לֹא תוּכְלִי ל' · ל'
כַּפְּרָהּ וְתָבֹא עָלַיִךְ פִּתְאֹם שֹׁאָה ל' · ל'
לֹא תֵדָעִי׃ יב עִמְדִי־נָא בַחֲבָרַיִךְ ל' וחד תכריך
וּבְרֹב כְּשָׁפַיִךְ בַּאֲשֶׁר יָגַעַתְּ מִנְּעוּרָיִךְ כ' · ט"ו
אוּלַי תּוּכְלִי הוֹעִיל אוּלַי תַּעֲרוֹצִי׃ ל' ומ"ל · ול' מ"ל בלישנא
יג נִלְאֵית בְּרֹב עֲצָתָיִךְ יַעַמְדוּ־נָא ל'
וְיוֹשִׁיעֻךְ הֹבְרוּ שָׁמַיִם הַחֹזִים הברי ק' · ל' ומ"ל · ל'
בַּכּוֹכָבִים מוֹדִיעִים לֶחֳדָשִׁים מֵאֲשֶׁר ומ"ל
יָבֹאוּ עָלָיִךְ׃ יד הִנֵּה הָיוּ כְקַשׁ אֵשׁ
שְׂרָפָתַם לֹא־יַצִּילוּ אֶת־נַפְשָׁם מִיַּד ל'
לֶהָבָה אֵין־גַּחֶלֶת לַחְמָם אוּר לָשֶׁבֶת ל' . ו'
נֶגְדּוֹ׃ טו כֵּן הָיוּ־לָךְ אֲשֶׁר יָגָעַתְּ
סֹחֲרַיִךְ מִנְּעוּרַיִךְ אִישׁ לְעֶבְרוֹ תָּעוּ ל'
אֵין מוֹשִׁיעֵךְ׃

מח א שִׁמְעוּ־זֹאת בֵּית־יַעֲקֹב
הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל וּמִמֵּי ל' ל'
יְהוּדָה יָצָאוּ הַנִּשְׁבָּעִים ׀ בְּשֵׁם יְהוָה א' . ב' ד'
וּבֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַזְכִּירוּ לֹא בֶאֱמֶת
וְלֹא בִצְדָקָה׃ ב כִּי־מֵעִיר הַקֹּדֶשׁ ט' מייחדין

תֵּדְעִין לְמִבְעֵי עֲלַהּ וְתִיפּוֹל
עֲלַךְ עָקָא לָא תִיכְלִין לְאַעְדָיוּתַהּ
וְתֵיתֵי עֲלַךְ בִּתְכֵּיף אִתְרְגוּשָׁא
לָא תִידְעִין׃ יב קוּמִי כְעַן
בְּקִסוּמַיִךְ וּבְסַגִיוּת חֲרָשַׁיִךְ
דַהֲוֵית מִתְעַסְקָא בְּהוֹן
מִינְקוּתִיךְ מָאִים תִּכְלִין לַהֲנָאָה
מָאִים תִּכְלִין לְמִתְקַף׃ יג לָאֵית
בְּסַגִיאוּת מַלְכָּךְ יְקוּמוּן כְּעַן
וְיִפְרְקוּנִיךְ דְמַסְכִין לְמַזָלַת
שְׁמַיָּא וְחָזַן בְּכוֹכְבַיָּא מְהוֹדְעִין
זִמְנַיָּא מִטְּעַן לִיךְ לְמֵימַר כֵּן
עֲתִיד לְמֵיתֵי עֲלַךְ יְרַח בִּירַח׃
יד הָא הֲווֹ חֲלָשִׁין כְּקַשָּׁא עַמְמַיָּא
דְתַקִיפִין כְּאֶשָּׁתָא שֵׁיצִיאוּנוּן
לָא יְשֵׁיזְבוּן יָת נַפְשְׁהוֹן מִיַּד
קָטוֹלִין לֵית שְׁאָר וּמְשֵׁיזֵיב אַף
לָא אֲתַר לְאִשְׁתֵּיזָבָא בֵיהּ׃
טו כֵּן הֲווֹ בִיךְ עוֹבְדֵי שִׁקְרִיךְ
דַהֲוֵית מִתְעַסְקָא בְּהוֹן
מִינְקוּתִיךְ שִׁלְטוֹנֵי תוּקְפִיךְ
גְבַר לְקָבֵיל אַפּוֹהִי גְלוֹ לֵית
דְפָרִיק לִיךְ׃ א שְׁמָעוּ דָא בֵית
יַעֲקֹב דְמִתְקְרָן בִּשְׁמָא
דְיִשְׂרָאֵל וּמִזַרְעִית יְהוּדָה נְפַקוּ
דְגָזַר לְהוֹן קְיָם בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יִפְסֵיק דְכְרָנֵיהוֹן הֲלָא קַיָם מֵימְרֵיהּ
בְּקוּשְׁטְ וּבִזְכוּ׃ ב אֲרֵי בְקַרְתָּא דְקוּדְשָׁא חוּלְקְהוֹן וְעַל אֱלָהָא

לחמם ו' בקריאה וסי' ככה יאכלו בני ישראל לחמם טמא · לחמם בדאגה יאכלו · אין גחלת לחמם · כי לחמם לנפשם . ושרש רתמים לחמם · ויכינו בקיץ לחמם :

רשי

תשחרי למלטך ממנה : כפרה · לקנחה ולהעבירה וזהו כל ל' כפרה הוא ל' קינוח וסילוק . (יב) עמדי נא התחזקי נא : אולי תערוצי · מאים תכלין למיתקף : (יג) הוברי שמים · י"ת כמו לופי שמים דמסכן למזלות שמיא דימהו לברה לחמה (שיר ו) ולברור מללו (איוב לו) וכן חברו מנחש עמהם מבררי הליכת המזלות וכה פתרונו יען אשר לא יוכלון הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היום ולילה עד ברור להם השמים לטוהר וגם מיכה אמר בנבואה (מיכה ג) חשכה להם מקסום לימד כי ביום מחשך יחתמו הכוכבים ולא יוכלו לקסום : מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך . כי בהתחדש הלבנה רואים בשעת מולדתה מקצת ממה שעתיד לבא ואין יודעין כל הבירור לכך נאמר מאשר וכן הוא אומר במקום אחר (לעיל ח) המצפצפים והמהגים כעופות הללו שמצפצפין ומהגי' ואין יודעים על מה (יד) הנה היו · חוזיך כקש : אין גחלת לחמה : אין שארית להם כקש הזו שאין בדליקתו גחלים להתחמם לאורם : (טו) איש לעברו תעו . איש לדרכו אל עבר פניו : (א) שמעו זאת : שני שבטים העתידין ללכת בגולה לבבל : בית יעקב הנקראים בשם ישראל : הוא שבט בנימין שאינם נקראים על שבט יהודה אלא על שם שבטי ישראל : וממי יהודה יצאו : ושבט יהודה שיצאו ונזלו מימי דליו של יהודה כמה דאת אמר יזל מים מדליו (במדבר כד) : לא באמת : כמו שאמר (ירמיה ה) ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר וגו' כלומר לא הייתם כדי ליגאל אלא על כי מעיר הקדש נקראו והיא גרמה להם שלא גלו עשרת השבטי' בימי סנחרב בחלה

תולדות אהרן מודיעים לחדשים עקרים מ"ג פכ"ח ומ"ד פ' מ"ב :

רד"ק

נקבה , על כן נאמר כי הוא אשר יום או דבר , כלומר יום רעה : לא תדעי שחרה · ולא תדעי עת בואה כמו השחר שבא בבקר ברגע , וי"מ לא תדעי ממנה אור כי הרעה חשך , ויונתן תרגם לא תדעין למבעי עלה : הוה · כמו שבר : כפרה · להסיר אותה , כמו אכפרה פניו במנחה שפירושו אסיר כעסו : שואה · פירוש שממה : (יב) עמדי · מנעוריך , כלומר מימי היותך , או פירש שמלמדין הנערים אותם כשפים וחברים : אולי · דרך לעג : תערוצי · תתחזקי , והוא פעל עומד מענין עריץ , כלומר תהיי ערוצה : (יג) נלאת · כיון לא יועילוך עצתיך וכשפיך ונלאת בהם : נלאת . כמו יגעת : עצתיך . ברבוי הזכרים לבד : הוברי שמים · פירושו עמו החוזים בכוכבים , ופי' גוזרי משפט העתידות על פי הכוכבים , וכתוב הוברו כלו' אשר אין לך עד עתה , וקרי הוברי שמוש פתח והיהם ענין אחד : מודיעים לחדשים · הלמ"ד בסגול שלא כמנהג , ולפי' החכם רבי אברהם אבן עזרא מודיעים העתידות בחכמת : לחדשים · כי לא יסתכלו לדעת כל הקורות באויר ובמדינות רק מעת התחברות המאורות כי הם עיקר אמונתם , וזהו טעם לחדשים עליך , ופי' כי מאשר יבאו דבק עם ויושיעוך , ורז"ל הדביקוהו לחדשים שאמרו מאשר ולא כל אשר , כלומר מודיעים מקצת העתידות ולא כולם , וטעם הפסוק החוזים שמודיעים הקורות הבאות איך לא הודיעו לך זאת הרעה הבאה עליך טרם בואם אם ידעוה ועתה אם יש להם תחבולה להושיעך ממנה יושיעך : (יד) הנה היו · החוזים היו כקש שנשרף מהר מפני האש והנה הם לא יוכלו להציל עצמם מיד הלהבה שתשרפם ויהיה הצרה ואיך יושיעוך : אין גחלת לחמם · הנה החוזים אינם כמו העץ הנשרף שיש תועלת בגחלתו אלא כמו הקש הנשרף שאין בו תועלת כי אין בו גחלים וגם להבתו לא תעמוד כן אלה החוזים בבא הצרה נכשלו ולא הועילו בחכמתם לא לעצמם ולא לאחרים : לחמם · מקור בפעל לשכב את בת יעקב , רוצה לומר להתחמם בה , והלמ"ד פתוחה מפני החי"ת : אור לשבת נגדו : ואין אור , ואין שזכר עומד במקום שנים : ואור היא הלהבת , כלומר הלהבה שרפתה לא שקבלו תועלת לשבת נגדם להתחמם כן בבא הצרה לא מצאו לנפשם שום מקום תועלת : (טו) כן היו לך · חכמיך , כן עמדו לך בעת צרה כמו שאמרתי : אשר יגעת · בהם להיות חכמים במלך מכשפים והוברים וחוזים וכולם לא הועילוך ולא היו לך בעת צרתך , וכן סוחריך מנעוריך שסחרו בארץ זה כמה שנים בעת צרתך ברחו מן העיר והלכו להם : איש לעברו · זה למזרח וזה למערב : אין מושיעך · ואומר תעו · כי ברחו כתועים בדרך הנה והנה מפני הפחד מבולבלים ומבוכים : (א) שמעו זאת . אמר הנביא כנגד אנשים שהיו רעים שמעו זאת העתידה שאמרתי שאחריב בבל בעבורכם אחר שתגלו אליה בעונותיכם , ועם כל זה לא נשבתי אתכם ואתם בית יעקב שהיה עבדי והיה לכם ללמד מעשה אביכם הנקראים בשם ישראל , וכיון שאתם נקראים בשם ישראל אביכם היה לכם להיות כמוהו , וממי יהודה יצאו , כלומר מזרע יהודה שהיה טוב , ועל הדרך הזה עין יעקב ממקור ישראל , וזכר יהודה כי על שבט יהודה נבא כמו שאמר בראש הספר אשר חזה על יהודה וירושלם : הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו , כפל הענין במלות שונות : והנה הם נשבעים בו . ומזכירים שמו לא באמת ולא בצדקה כי אינם עושים מצותיו ואינם יראים אותו ואינם חוששים בהזכרת שמו אם לאמת אם לשוא כי אם ישבע אדם בחי המלך

מצודת ציון

כמו שוחר טוב (משלי י"א) : הוה · ענין שבר ומאורע קשה כמו הוה על הוה (יחזקאל ז') : כפרה · ענין קנוח והעברה וכן וכפר בריתכם (לעיל כ"ח) : שואה · ענין שממון כמו תשאה שממה (לעיל ו') : (יב) נא · עתה : בחבריך · מין כשוף : הועיל · מלשון תועלת : תערוצי · ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ') : (יג) נלאית · ענין יגיעה כמו ומה הלאתיך (מיכה ו') : הוברי שמים · הצופים על השמים לדעת רגעי היום והלילה ועל כי לא יכלו לעמוד על דעת הרגעים עד ברור להם השמים נעשה להם כבור לכן קוראם הוברי שמים מלשון ברור ומוסגר : החוזים · הרואים וכן ותחז בציון עינינו (שם ד') : (יד) כקש · תבן דק : נפשם · ר"ל גופם וכן נפשו (לעיל ל"ט) : לחמם · מלשון חמימות : אור · שלהבת כמו אשר אור לו בציון (לעיל ל"א) : לשבת · מלשון ישיבה : (טו) לעברו · מל' עבר וצד : תעו · מי שאינו יודע מה לעשות קרוי תועה והשאלה ממי שאינו יודע בדרך ילך קרוי תועה כמ"ש והנה תועה בשדה (בראשית)

מצודת דוד

היה בכשפים שהוא רע בעיני ה' : אין רואני . כי מעשה הכשפים נעשה בלט ובסתר וכאומר וכי אין נראה גם לפני ה' : חכמתך ודעתך . מה שהיית חכם ובעל דעה זהו עשה אותך סובב ומורד : אני ואפסי עוד . אני מלאתי חכמה ואין עוד זולתי : (יא) ובא עליך . לכן תבא עליך רעה לא תדעי אל מי לדרוש עליה להעבירה ממך ותפול עליך שבר אשר לא תוכלי לקנחה ולהעבירה ממך : לא תדעי · פרס בואה להיות נשמר ממנה : (יב) עמדי נא . עתה התחזק בחבריך וכו' : באשר יגעת · רוצה לומר הואיל ויגעת בהלה מעת נעוריך התחזק עתה בהם : אולי תוכלי הועיל . להציל בהם מכף אויביך אולי תוכלי להתחזק בהם ולעמוד בדרך לנגד וסיחול : (יג) נלאית ברוב עצתיך · מאד נתיגעת בהרבות בעלי עצות וכאומר הנה כל כפולה היה בחנם : יעמדו נא · עתה יעמדו ויושיעך הצופים אל השמים הרואים בכוכבים המודיעים לעת חידוש הלבנה בתולדתה מה מהדברים אשר יבואו עליך כי כן דרך חוזי כוכבים יודעים מה מהעתידות בעת חידוש הלבנה : (יד) הנה היו כקש . כל החוזים היו כקש והאש שרף אותם ולא יוכלו להציל את עצמם מיד הלהב רוצה לומר החוזים לא יכלו להציל אף את עצמם מיד האויב : אין גחלת לחמם · רוצה לומר אין שארית להם כקש הזה שאחר הדליקה לא נשאר מהם גחלת להתחמם בה : אור וכו' · ר"ל לא נשאר להב שלהבת לשבת נגדו להנות מאורו : (טו) כן היו לך · ר"ל כקש הזה כן היו לך החכמים אשר יגעת להפסם אליך וללמדם : סוחריך מנעוריך · החכמים האלה אשר מעת נעוריך היו סוחריך כי נתת להם כסף במחיר חכמתם הנה עתה בבוא הצרה כולם תעו כ"א מהם לעבר אחד ואין מי מהם מושיעך כי נסרחה חכמתם ולא מלאה הצלה ועזר : מח (א) שמעו זאת · אל יהודה ובנימין ידבר : הנקראים וכו' · זהו בנימין הנקרא בשם שבטי ישראל : וממי וכו' · זהו שבט יהודה אשר יצאו מזרע יהודה הדומה אל המים הנובעים במקהלות וכו' ממקור ישראל (תהלים סח) : הנשבעים וכו' · הרגילים לשבע בה' ולא יאמתו דבריהם ולא יזכירו באמריהם וכן נאמר ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמיה ה') : יזכירו · לשבע בו וכפל הדבר במ"ש וכאומר ע"ש מעשיהם אלה לא היו כדאים להיות נגאלים מבבל : (ב) כי מעיר וכו' · אבל מאחר שהם נקראים אנשי ירושלים עיר הקדש ובעבור שסמכו

נִקְרָאוּ וְעַל־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִסְמָכוּ ג׳ כ״ו
יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃
ג הָרִאשֹׁנוֹת מֵאָז הִגַּדְתִּי וּמִפִּי יָצְאוּ
וְאַשְׁמִיעֵם פִּתְאֹם עָשִׂיתִי וַתָּבֹאנָה׃ ב׳ דין מ״ל וחד חסר ה׳
ד מִדַּעְתִּי כִּי קָשֶׁה אָתָּה וְגִיד בַּרְזֶל ב׳ כליסנא
עָרְפֶּךָ וּמִצְחֲךָ נְחוּשָׁה׃ ה וָאַגִּיד לְךָ ל׳
מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ פֶּן־
תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם וּפִסְלִי וְנִסְכִּי ל׳ : ל׳
צִוָּם׃ ו שָׁמַעְתָּ חֲזֵה כֻּלָּהּ וְאַתֶּם ג׳ · ג׳ · ד׳
הֲלוֹא תַגִּידוּ הִשְׁמַעְתִּיךָ חֲדָשׁוֹת
מֵעַתָּה וּנְצֻרוֹת וְלֹא יְדַעְתָּם׃ ז עַתָּה ל׳ · ד׳ כ״ה דר״פ
נִבְרְאוּ וְלֹא מֵאָז וְלִפְנֵי־יוֹם וְלֹא
שְׁמַעְתָּם פֶּן־תֹּאמַר הִנֵּה יְדַעְתִּין׃ ל׳ · ל׳
ח גַּם לֹא־שָׁמַעְתָּ גַּם לֹא יָדַעְתָּ גַּם י״ב פסוקים גם גם גם ל׳
מֵאָז לֹא־פִתְּחָה אָזְנֶךָ כִּי יָדַעְתִּי
בָּגוֹד תִּבְגּוֹד וּפֹשֵׁעַ מִבֶּטֶן קֹרָא לָךְ׃ ל׳
ט לְמַעַן שְׁמִי אַאֲרִיךְ אַפִּי וּתְהִלָּתִי ב׳ ומה קלי

דְּיִשְׂרָאֵל רוּחֲצָנְהוֹן יְיָ צְבָאוֹת
שְׁמֵהּ : ג קַדְמָיָתָא מִבְּכֵין חַוֵּיתִי
וּבְמֵימְרִי נְפַקָא וּמַסַּרְתִּינוּן
בִּתְכֵיף עֲבַדְתִּינוּן וַאֲתָאָה :
ד גְּלֵי קֳדָמַי דְּאַתְּ סַרְבָן וְקָשֵׁי
כְּבַרְזְלָא קְדָלָךְ וּבֵית עֵינָךְ
חֲסִין כִּנְחָשָׁא : ה וְחַוֵּיתִי לָךְ
מִבְּכֵין עַד לָא יֵיתְיָן בַּסַּרְתָּךְ
דִּלְמָא תֵימַר דַּחַלְתִּי עֲבַדְתִּינוּן
וְצַלְמֵי וּמַתְכֵי אַתְכִינוּן :
ו שְׁמַעְתָּא הָא אִתְגְּלִיאַת לְכָל
עַמָּא מָה דְאִתְגְּלִיאַת לְכוֹן
וְאַתּוּן הֲלָא תְחַוּוּן בַּסַּרְתָּךְ
חֲדַתָּן מִכְּעַן וְנַטִּירָן וְלָא
יְדַעְתִּינוּן : ז כְּעַן אִתְבְּרִיאָה
וְלָא מִבְּכֵין וְקֳדָם יוֹם מֵיתֵיהוֹן
וְלָא בַסַּרְתִּינוּן דִּלְמָא תֵימַר
הָא יְדַעְתִּינוּן : ח אַף לָא שְׁמַעְתָּ
לְמִלֵּי נְבִיַּיָא אַף לָא קַבֵּילְתָּא
אוּלְפַן אוֹרַיְתָא אַף לְפִתְגָּמֵי
בִּרְכָן וּלְוָטִין קְיָמַי דַּאֲקֵימִית עִמְּכוֹן
בְּחוֹרֵב לָא אַרְכֵינְתָּא אוּדְנָךְ
לְקַבָּלָא אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי דְּשַׁקָּרָא תְּשַׁקַּר וּמְרוֹד מִמְּעַיִן אִתְקְרֵי לָךְ : ט בְּדִיל שְׁמִי אַרְחֵיק

צום ג׳ בקריאה וסי׳ ויעשו בניו לו כן כאשר · כי הקימו בני יהונדב בן רכב את · ופסלי ונסכי צום : ידעתם ד׳ קמצים בקריאה וסי׳ ובא האות והמופת אשר דבר אליך · השמעתיך חדשות מעתה . קרא אלי ואענך · והכעסתי לב עמים : י״ב פסוקים גם גם גם וסי׳ נמסר בספר שפטים סי׳ ח :

רשי

בחלה וחבור שאין להם גאולה : (ב) ועל אלהי ישראל נסמכו . בימי חזקיהו שנאמר בו בה׳ אלהי ישראל בטח (מ״ב יח) היא גרמה להם שלא גלו אלא בימי נבוכדנצר שהגלם לבבל ותהי להם גאולה על ידי כורש : (ג) הראשונות שעברו גאולת מצרים ותשועת חזקיהו מיד סנחרב מאז הגדתי מטרם היותם ופתאום עשיתים : ותבאנה · כמו שהגדתי תחלה על פי נביאי : (ד) מדעתי כי קשה אתה . מאשר ידעתי אותך כי קשה אתה ואם יבא הנס ולא הגדתיו תחלה תאמר עצבי עשאם ולא מאת הקב״ה הם לפיכך אגיד לך מאז בטרם תבא וגו׳ · מדעתי מ״ם זו משמשת נתינת טעם כמו לפי שידעתי ודוגמתו כי מאהבת ה׳ אתכם ומשמרו את השבועה (דברים ז): (ו) שמעת חזה כלה . שמעת הראשונות שהגדתי ראה שבאו כולם : ואתם הלא תגידו . ותעידוני אשר לא נפל דבר : השמעתיך חדשות מעתה. עתה אני אוזר ומשמיעכם חדשות שהם חדשות לכם ולפני הם גלויות מעולם ונצורות ושמורות באוצרותי ואתה לא ידעתם : (ז) עתה . נבראו ולא מאז הם : ולפני יום · היותם אני משמיעכם : ולא שמעתם . עד היום . ולפני יום מוסב על השמעתיך האמור למעלה · (ח) גם לא שמעת וגו׳ . ת״י אף לא שמעת למילי נבייא אף לא קבילתא אילפן אורייתא אף לפתגמי ברכן ולווטין קיימי דאקיימות עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך : כי ידעתי בגוד תבגוד . כשירדתי להצילך מיד מצרים גלוי היה לפני שסופך לבגוד ואעפ״כ שמרתי שבועות אבות וזהו שנא׳ ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג) שתי ראיות רואה אני שסופן לבגוד ומכל מקום ראיתי את עני עמי כך דרש ר׳ תנחומא : ופושע מבטן : משהיית׳ במצרים כמו שמפורש (ביחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים וגו׳ ואומר אליהם וגו׳ : (ט) אאריך אפי : לשון שוה הוא ותהלתי אחטם לך : וזאת הוא תהלתי אשר אחטם לך ל׳ חוטם הסתו׳ חוטמי מלאת עשן נחירי ומקלוף עליך שהכועס יוצא עשן מנחיריו כמה דאת אמר עלה עשן באפו (תהלים יח) וכן כל חרון אף הוא לשון חימום החוטם : חרה אפי · וכן ועלמי חרה מני חורב (איוב)

רדק

שמלך והוא מורד בו ראוי שיענשהו : (ב) כי מעיר הקדש · היא ירושלם עיר הקדש כי האל בחרה לשכנתו שהוא קדוש ישראל והיה לכם להיות קדושים ולא לטמא העיר אשר אתם נקראים על שמה , כמ״ש ובני ציון גילו ושמחו בה׳ אלהיכם ואינו אומר על ירושלם לבדה כ״א על כל יושבי ארץ יהודה : נסמכו · בפיהם ולא בלבבם והוא ה׳ צבאות שמו שהוא אדון לצבאות מעלה ומטה וביד הכל לעשות כפי רצונו ואיך לא יראתם מפניו : (ג) הראשונות · דבר סנחריב כי זאת התוכחה אחריו נאמרה וכיון שהגדתי ע״י נביאי ובא מה שאמרתי היה לכם להאמין בי ולשמור מצותי כי ראיתם כי פתאום עשיתי בסנחריב מה שגזרתי עליו , כמו שאמר ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור : ואמר הראשונות בלשון רבים , וכן יצאו ואשמיעם ותבאנה , כי פעמים רבות התנבא על דבר סנחריב כמו שכתוב בזה הספר כמו שפירשנו : (ד) מדעתי · כבר ידעתי כי קשה אתה ואע״פ כן אוכיחך כי התשועה הגדולה שראית בימי סנחריב הרי אתה כאלו לא ראית היה קשי לב בעולם כזה , וכן אמר משה רבינו עליו השלום כי אני ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה , ואמר ידעתי כי השחת תשחיתון : וגיד ברזל · קשה כגיד ברזל כי אחר שהפכת ערפך אלי לא פנית עוד אלי כאלו ערפך גיד ברזל שלא יוכל לחזור כאלו איננו פרקים , וכן מצחך הוא כנחושה שלא תבוש מפני , כי העזות יראה במצח ובפנים , כי מי שיש בו העזות יריס מצחו ופניו כנגד מוכיחו כאלו מצחו ופניו קשים שלא יוכל להכניעם ולהכלים אלא יריס בעזות מצחו ופניו , וכן כתוב חזקו פניהם מסלע : (ה) ואגידה · הגזרה העתידה לבא הגדתי לך אותה מאז בטרם תבא פן תאמרו שאלו לא עשיתי זה שמא היית אומר עצבי עשה אלו הגזרות הבאות ונסכי צוה אותה שיבאו : (ו) שמעת חזה כלם , שמעת אותה הגזרה כמו שהשמעתיך ראה אותה כלם באה : ואתם הלא תגידו , כי כן הוא , וכי תכחישו מה שראיתם בעיניכם והנה השמעתיך עוד חדשות מעתה העתידות לבא והוא חרבן בבל כמו שיספר : ונצורות , שמורות אצלי ולא ידעתם אותם : (ז) עתה נבראו , העת שיצאו מפי השם הוא עת בריאתם : ולפני יום · ולא לפני היום הזה שאני מגידה שמא תאמר הנה ידעתין זה לא היה כי עתה נבראו ולא ידעתם ולא שמעתם עד עתה : (ח) גם לא שמעת , יש לפרשו דבק בפסוק שלפניו , והנכון לפרשו בפני עצמו , אמר לו דרך תוכחה גם לא שמעת מה שצויתיך , כלומר לא קבלת גם לא ידעת כי סרו המצות מלבבך ושכחתם והנה לא ידעת אותם : גם מאז , לא היה עתה תחלת בוגדיך כי גם מאז הדורות שעברו לא פתחה אזנך לקבל דברי , וחירק הפ״א מקום שורק , וכן ופתחו שעריך , פתח המסדר , והנכון שיהיו כמשמעם מבנין פעל והם פעלים עומדים : בגוד תבגוד , בכל דור ודור יש בך בוגדים : כי מבטן , ר״ל מעת היותך לי לעם פשעת בי , וכן קרא לך פושע כי במדבר פשעת בי כמה פעמים כי מי שהוא פושע פעם אחת לא יקרא פושע אלא מי שנוהג תמיד בפשעו יקרא פושע , או פירוש מבטן כי הרשע יש קצת ממדותיו בטבע יצירתו , וכן הצדיק כמו שאמר ברשעים זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב , וכן אומר על הצדיק בטרם אצרך בבטן ידעתיך : (ו) למען שמי , שנקרא שמי עליכם שנקראתם עם ה׳ , וכן אמר משה רבינו בתפלתו והם עמך ונחלתך : אאריך אפי , בכל דור ודור כי אתם חייבים כליה במעשיכם הרעים אלא שאני מאריך אפי למען שמי ולמען תהלתי כי תהלה היא לי בהיות לי עם מיוחד מבין העמים דבקים בי כי אם יפשעו

מצודת דוד

על אלהי ישראל ששמו ה׳ צבאות בעבור שתי אלה יגאלו שלא יחולל שמו באומרם הלא השם מעירו ובטחו בו ומדוע לא גאלם אין זה כ״א מקוצר יד : (ג) הראשונות · זהו מפלת סנחריב : מאז הגדתי . מכבר טרם בואה הגדתים : ומפי יצאו · הדברים ההם יצאו מפי והשמעתי לכולכם וכפל הדבר במלות שונות : פתאום עשית : בסנחרב עשיתי פתאום מה שגזרתי עליו כי בלילה אחת נפלו פגרים מתים : ותבאנה : כפל הדבר במ״ש : (ד) מדעתי · מחמת שידעתי שאתה קשה לב וערפך הוא כגיד ברזל מבלי פרקים לא גיד בשר ר״ל לא פנית פניך אלי כאלו ערפך מגיד ברזל שא״א להחזיר הפנים : ומצחך נחושה · כן יאמר על מי שהוא מעיז ביותר שהוא מריס מצחו ומחזקו כנחושה וכן נאמר חזקו פניהם מסלע (ירמיה ה׳) : (ה) ואגיד לך : בעבור כל אלה הגדתי לך מפלת סנחריב מאז ומשמעתיך טרם בואה כי פן תאמר בבואה העכו״ם עשה הדברים האלה ולא ה׳ פעל זאת לכן הקדמתי להשמיעך : חזה . חזה את הדברים הכמה וכפל הדבר במ״ש : (ו) שמעת · מפי הנביאים שמעת מה שגזרתי על סנחריב ועתה ראה הכל כי כן באה : ואתם הלא תגידו . אשר לא נפל דבר : השמעתיך · מעתה אשמיע אותך חדשות והוא מפלת בבל . ונצורות שמורות עמדי ואתם לא ידעתם אותם : (ז) עתה נבראו : כי בעת שיצאו הדברים מפי ה׳ היא עת בריאתם : ולא מאז ולפני יום : ולא מכבר ולא אפי׳ לפני יום הזה ולא שמעתם הדברים האלה עד הנה : פן תאמר : שמא תאמר הנה ידעתיו וכאומר זה לא היה כי עתה נבראו ואיך א״כ תדעו : (ח) גם לא שמעת · ר״ל כי הנך רואה שאני לבד מגיד דבר טרם היותה עכ״ז גם לא שמעת אמרי לקבל אותם גם לא ידעת אותם כי הסרתם מלבך : גם מאז · ר״ל לא עתה תחילת הבגידה כי גם מאז מזמן רב לא פתחה אזניך לשמוע אמרי : כי ידעתי . יודע אני שבכל דור ודור אתה בוגד בי ולך יקרא פושע מבטן כי מעת יצאת מבטן רוצה לומר מעת שבחרתיך לי לעם אתה פושע בי : (ט) למען שמי . שלא יחולל בבבליים לזה אני מאריך לך אפי : ותהלתי מלת למען משמשת בשתים לומר למען תהלתי ר״ל למען יהיה לי לתהלה לזה אאריך חוטמי לך והוא דוגמת אאריך אפי כי האף והחוטם הוא אחד והוא ענין מליצה כי הכעס כאלו יוצא מן

מצודת ציון

(בראשית ל״ז) : (ד) וגיד ברזל · רצה לומר שבע ברזל ולפי שיש בעורם גיד בשר לזה אמר לשון גיד : ערפך · ר״ל אחורי הצואר : ומצחך · מלשון מצח : נחושה · נחושת : (ה) עצבי · כן יקרא העכו״ם ע״ש שמעציב לב עובדיו קורא אליו ואינו נענה : פסלי · גלולים הנפסל מאבן : ונסכי · הנתך ממתכת : (ו) חזה · ענין ראיה : ונצורות · שמורות כמו נוצר

רדק

בי ישובו אלי: אחטם, כמו אאריך אפי, כי האף יקרא חוטם: (י) הנה צרפתיך, לא ראיתי להכריתך בעונותיך אבל צרפתיך על ידי ענויים בחרב וברעב ובדבר: ולא בכסף, ולא כצורף כסף כי צורף הכסף יסיר כל הסיגים מן הכסף ויכלה אותם ממנו עד שלא ישאר בו אלא כסף צרוף ואני לא עשיתי כן כי מעטים היו הנשארים אם עשיתי כן אבל הרשעים שבהם שהם הסיגים עניתים בחלאים או בשבי או בשכול בנים או בפרי בהמה או בפרי האדמה כמו שכתוב בקללות לא להכריתם מכל וכל, וזהו שאמר בחרתיך בכור עוני ובדרש ולא בכסף ולא ע"י אור של גיהנם כי כצרוף הכסף באור שבחרתי לך כור עוני כנגד כור האור, כור הוא כלי שמתיכין בו הכסף, ועוני כולל כל מיני ענויים, יש מפרשים בחרתיך כמו בחנתיך ואין צורך רק הוא כמשמעו כי הצרוף הוא בחירת הכסף מהסיגים: (יא) למעני למעני' הכפל רוצה לומר למען שמי ולמען תהלתי, כמו שאמר כי איך יחל איך יהיה מחולל שמי אם אכריתך: וכבודי לאחר לא אתן, לא אתן לאחר כבודי שישבחו עובדי אל אחר עלי שיאמרו אלהיהם מסר ישראל ולא היה כח בידו להושיעם מידם: יחל, מבנין נפעל מבעלי הכפל: (יב) שמע אלי יעקב וישראל מקוראי, שאני קראתיו ישראל ואתם נקראים על שמו ישראל: אני הוא, בזמן עומד: אני ראשון, בזמן שעבר: אני אחרון · בזמן עתיד: (יג) אף ידי, לא תאמר כי מראשית הזמן אני לבד כי אף טרם הזמן אני כי ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים והזמן נברא בבריאתה, ואמר יסדה לפי שהארץ כיסוד לבנין לפי שהיא תחתונה והשמים נטוים עליה, וזכר היד שהיא שמאל לארץ לפי שהיא נקלה כנגד השמים, וזכר הימין לשמים שהשמים נכבדים מהארץ כמו שהימין נכבדת מהשמאל, ועוד כי פעולת הימין יותר קיימת מפעולת השמאל כן השמים קיימים באיפיהם ואין כן איפי הארץ, ופירוש טפחה תכן אותם בטפחו, כמו שאמר ושמים בזרת תכן: קורא אני אליהם יעמדו יחדו, הנה נחלקו רבותינו ז"ל בבריאת שמים וארץ, בית שמאי אומרים שמים נבראו תחילה ואחר כך הארץ, שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ובית הלל אומרים הארץ נבראת תחילה ואחר כך השמים, שנאמר לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים, אמר רבי תנחומא אנא אמרית טעמא לבריאת שמים קדמו, שנא' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ולשכלול הארץ קדמה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, אמר רבי שמעון בן יוחי תמה אני איך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריאת שמים וארץ אלא שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה שנאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו, ואדוני אבי ז"ל פירש יעמדו יחדו כי כאשר ברא הבורא יתברך שמים והארץ הנה הוציאם מאין ליש ומכח הטבע למעשה ומחוברים ברא בראשיתם ועלו השמים בטבעם כדרך העליונים לעלות וירדה הארץ בטבעה כדרך התחתונים לרדת ואלו לא העמידה האל היו עוד היום השמים עולים והארץ יורדת אך כאשר ראה האל יתברך טוב עמידת' העמידם, וזהו שאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו, והחכם רבי אברהם פירש אני עשיתי' ובעת שאקרא אליהם למלאת חפצי יעמדו שניהם לפני כעבדים, והנכון בעיני שפירושו כן אני עשיתים בתחילת בריאתם וכל ימי עולם הם עומדים יחדו בכחי, ופירוש קורא אני אליהם שאני משפיע עליהם כחי בכל עת ובו יעמדו על תכונתם וכאלו אני קורא להם שיעמדו ועומדים: [יד] הקבצו · וכיון שאני עשיתי הכל בידי כל הנבראי' ואני אשפיל מלכות זו ואריים אחרת כמו שאעש' לבבל להשפילה ולהרים כורש, וכשתקבצו כולכם היש בכם בנקבצים מי שידע אלה העתידות שאני עושה: מי בהם, שהגידה: ה' אהבו, פירוש כורש, וכבר זכרו כמה פעמים שהוא יחריב בבל לפיכך סמך על הענין, וזכרו בכנוי ולא זכר שמו, ה' אהב אותו כי יעשה חפץ האל בבבל ויראה זרוע האל בכשדים כי הוא לא התפאר בכחו כמו סנחריב ונבוכד נצר, אלא אמר כל ממלכות הארץ נתן לי אלהי השמים, ומה שאמר הקבצו לנכח ואמר בהם שלא לנכח כן דרך הלשון, וכן שמעו עמים כולם ואולתו: כשדי', חסר בי"ת השמוש, והוא כמו בכשדים, וכן לזנות בית אביה שהוא כמו בבית אביה, ורבים כמוהו, ויונתן פירש אהבו על ישראל שתרגם ה' דרחים ליה לישראל עביד רעותיה בבבל וגו': (טו) אני אני, הכפל לחזק, או פירוש אני שהייתי ואני שאהיה, וכמו שדברתי על כורש על ידי נביאי כן הביאותיו אל בבל והצלית דרכו, ומה שאמר אף קראתיו קראתיו בשם, כמו שאומר למשיחו לכורש: [טז] קרבו. אלה דברי הנביא: לא מראש בסתר דברתי: נבואת סנחריב שהיתה ראשונה לא דברתי בסתר אלא בגלוי אמרתי כי כן יהיה: מעת היות הגזרה כמו שאמרתי ואתם עדי, וכן עתה אדני אלהים שלחני על הגזרה העתידה לבא והיא חרבן בבל · ורוחו, פירוש מלאכו, כלומר ומלאכו בא אלי בשליחות האל יתברך בנבואה והודיעני זאת הגזרה העתידה לבא שלחני אליכם שאודיענה לכם, ומה שהוצרך לומר ורוחו, כי פעמים ישמע הנביא קול בלא ראית מלאך ופעמים יראה מלאך במראה הנבואה, ואדוני אבי ז"ל פירש לא מראש כאשר נבאתי נבואת סנחריב בגלוי דברתי ומעת היותה אותה הנבואה שאמר את מי אשלח ומי ילך לנו שם אני מזומן, ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו שם בקרבי להתנבא העתידות, והגאון רב סעדיה פירש כמו גרומו,

פי

ישעיה מח

ו"ו · ג' אֶחְטָם־לָךְ לְבִלְתִּי הַכְרִיתֶךָ׃ י הִנֵּה
ג' צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכָסֶף בְּחַרְתִּיךָ בְּכוּר
עֹנִי׃ יא לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה כִּי־אֵיךְ
יֵחָל וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן׃
ג' וחסריב שְׁמַע אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מְקֹרָאִי
ג' אֲנִי־הוּא אֲנִי רִאשׁוֹן אַף אֲנִי
אַחֲרוֹן׃ יג אַף־יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ
וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם קֹרֵא אֲנִי
ג' ר"ס אֲלֵיהֶם יַעַמְדוּ יַחְדָּו׃ יד הִקָּבְצוּ
כֻלְּכֶם וּשְׁמָעוּ מִי בָהֶם הִגִּיד אֶת־
ד' · מ' אֵלֶּה יְהוָה אֲהֵבוֹ יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ בְּבָבֶל
וּזְרֹעוֹ כַּשְׂדִּים׃ טו אֲנִי אֲנִי דִּבַּרְתִּי
ד' ב' חסר וב' מ"ל אַף־קְרָאתִיו הֲבִיאֹתִיו וְהִצְלִיחַ
דַּרְכּוֹ׃ טז קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ־זֹאת
י"ד לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת
ג' ומ"ל · י' הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי יְהוִה
ג' חד ר"פ וחד מלע' פסוק שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ׃

תרגום

רוּגְזִי וְתוּשְׁבַּחְתִּי אֲקִים לָךְ בְּדִיל יתיר ו"ו
דְּלָא לְשֵׁיצָיוּתָךְ׃ י הָא צְרַפְתָּךְ
וְלָא בְּכַסְפָּא בְּחַרְתָּךְ בִּדְחוּק
מִסְכֵּינוּ׃ יא בְּדִיל שְׁמִי בְּדִיל
מֵימְרִי אַעְבֵּיד דְּלָא יִתְּחַל
וִיקָרִי דְּאִתְגְּלֵתִי עֲלֵיכוֹן לְעַם
אוּחֲרָן לָא אֶתֵּן׃ יב קַבִּילוּ
לְמֵימְרִי דְּבֵית יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל
מְזַמְּנָא אֲנָא הוּא אֲנָא הוּא
דְּמִלְקַדְמִין אַף עָלְמֵי עָלְמַיָּא
דִּילִי אִינוּן וּבַר מִנִּי לֵית
אֱלָהָא׃ יג אַף בְּמֵימְרִי שַׁכְלֵילִית
אַרְעָא וּבִגְבוּרְתִּי תָּלֵית שְׁמַיָּא
קְרֵית אֲנָא לְהוֹן קָמוּ כַּחֲדָא׃
יד אִתְכְּנָשׁוּ כּוּלְהוֹן וּשְׁמָעוּ
מַן בְּהוֹן חַוִּי יַת אִלֵּין יְיָ
דְּרָחֵם לֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל יַעְבֵּיד
רְעוּתֵיהּ בְּבָבֶל וּתְקוֹף דְּרָע
גְּבוּרְתֵּיהּ יְגַלֵּי בְּכַסְדָּאֵי׃
טו אֲנָא בְּמֵימְרִי גְּזָרִית קְיָם עִם
אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן אַף רַבֵּיתֵיהּ
אָעֵילְתֵּיהּ לְאֲרַע בֵּית שְׁכִינְתִּי
וְאַצְלַח יַת אוֹרְחֵיהּ׃ טז אִתְקָרְבוּ
לְמֵימְרִי שְׁמָעוּ הָא לָא מִן אַוְּלָא בְּסִתְרָא מַלֵּלִית מֵעִדַּן דְּאִתְפְּרִישׁוּ עַמְמַיָּא מִדַּחַלְתִּי
תַּמָּן אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן קָרֵיבְתֵּיהּ לְפוּלְחָנִי אֲמַר נְבִיָּא וּכְעַן יְיָ אֱלֹהִים שַׁלְחַנִי וּמֵימְרֵיהּ׃

רשי

(איוב ל) נחר חוטמו [illegible] ואמוס: (י) ולא בכסף: ולא ע"י אור של גיהנם כצורף הכסף שאור: בחרתיך: בחרתי לך כור עוני כנגד אור כור הוא כלי שמתיכין בו כסף וזהב: (יא) למעני: ולמען שמי הקדוש: כי איך יחל: איך יחולל שמי בהכריתו אתכם: וכבודי לאחר לא אתן. שאויבי יאמרו יד גלוליהם רמה: (יב) שמע אלי יעקב: שם שקרא לך אביך: וישראל מקראי · מאתי נקראת ישראל וי"ת וישראל מזומני: (יד) ה' אהבו לזה שיעשה חפצו של הקב"ה בבבל: וזרועו. יראה בארץ כשדים ועל כורש אמר כן: (טו) אני גאלתי יש אל ממצרים ואני אגאל כל ישראל מגלות אחרון ומארבע כנפות הארץ: אף קראתיו · לכורש. וי"ת ה' אהבו לישראל אף קראתיו לאברהם וקריאה זו ל' גידול להיות מקורשי כמו אלה קרואי העדה (במדבר א): (טז) מעת היותה שם אני: מעידן דאיתפרשו עממיא מדחלתי תמן הנא קריבתיה לאברהם אבוכון לפולחני: ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו. אמר נביא וכען ה' אלהים שלחני ומימריה עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה: ומדרש אגדה רבי תנחומא פירש שמעו זאת תורת משה שנא' בה זאת התורה לא מראש בסתר דברתי בסיני והנביא אומר מעת היות' לאותו דבר שהוא אומר שם אני. ולמדנו מכאן שכל הנביאים

עמדו

הקבצו ד' ב' מנהון ר"פ וסי' נמסר לעיל בסיפרא דא סי' מ"ה: הביאתיו ד' בלישנא ב' מ"ל וב' חס' וסי' נמסר בסדר מקץ: ועתה אדני אלהים ג' דסמיכי בקריאת וסי' ועתה ה' אלהים הדבר · ועתה ה' אלהים אתה הוא · ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו · וחד עתה ה' אלהים יאמן נא דבריך דד"ה:

תולדות אהרן צרפתיך · חגיגה ט: למעני למעני. פסחים קיז סנהדרין לח: וישראל מקראי. (סוטה כה): אף ידי. חגיגה יב כתובות ס מנחות ט (חגיגה עז) לא מראש. שבת סו מ"ק עז:

מצודת ציון

נוצר תאנה (משלי כ"ז): (ט) אחטם · מלשון חוטם ואף: (י) בכור · הכלי שצורפים ומזקקים בו הזהב והכסף נקראה כור: (יא) יחל · מלשון חלול: (יג) טפחה · מלשון טפח והוא כף היד שמודדים עמו הטפחים: (יד) כשדים · בכשדים ותחסר בי"ת השמוש וכן לזנות בית אביה (דברים כ"ב) ומשפטו בבית אביה: (טז) ורוחו · ומלאכו וכן ורוח על פני יחליף (איוב ד)

מצודת דוד

האף כמ"ש עלה עשן באפו (תהלים יח) ובהאריך האף יתמהמה הכעס לצאת ולעשות רושם ואמר בלשון הנופל באדם להסביר את האוזן: לבלתי הכריתך: אם זה אעשה למען לא אכריתך כי הגמול כאשר יצא הקצף: (י) צרפתיך. להסר ולמרק הסיג העון: ולא בכסף. לא כמצרף כסף שמתיכים בו הכסף באור לצרוף הסיג: בחרתיך בכור עוני, בחרתי לך לשום אותך בכור עוני תמורת כור כסף הנתון על האש ר"ל אמרק סיג עונך בקשוי עינוי השעבוד ולא באש הגיהנם ולפי שאחז במשל מצרף כסף אמר כור עוני: (יא) למעני וכו' · התשועה שאעשה לכם לא בצדקתכם כ"א למען שמי כי איך יחולל בין העכו"ם שיאמרו מבלי יכולת ה' וכו' וכפל מלת למעני לומר שבעבור זה לבד ולא בהצטרפות עמו עוד דבר: וכבודי. מה שראוי לכבד אותי לא אעזוב לאל אחר לבל יאמרו יד אלהיהם רמה: (יב) מקוראי · ה אביו קרא לו יעקב וה' קראו ישראל: אני הוא · אני האל לבדי ואפס זולתי: אני ראשון · קודם בריאת העולם אף אני אחרון אחר שתכלה העולם: (יג) אף ידי וכו': ר"ל בעוד תכן ימיני בטפחה את השמים אז אף ידי השנית יסדה הארץ כי בבת אחת נבראו: קורא וכו'. בזה יפרש אמריו לומר לא טעו במעשה כ"ש קראתי אני אליהם במאמר פי אשר יעמדו יחדיו כאחד: (יד) הקבצו · האספו ושמעו אמרי מי בכל עובדי הפסל יוכל להגיד את האמור למטה: ה' אהבו. שה' אוהב לזה שיעשה חפצי בבבל וזהו כורש: וזרועו · וחוזק זרועו יעשה בכשדים: (טו) אני אני. ר"ל אני לבד דברתי שכן יעשה: אף קראתיו · ר"ל אני הערתי לבו לזאת: הביאותיו. לבבל: (טז) שמעו זאת · שאמור למטה: לא מרמז וכו' ר"ל מפלת סנחריב שהיתה ראשונה לא דברתים בסתר אלא בגלוי כי מעת היות הגזרה הייתי

שם

על זה הנביא [illegible] נביאיך , ולפירושו דרכו ה' ושמו כמו שמו , והנה רבי אברהם בן עזרא פירש ורוחו ומלאכו הממונה על מלכות פרס כי יש מלאכים ממונים על הממלכות כמו כתוב בספר דניאל , ויונתן תרגם מעדן דאתפרשו עממיא וגו' : [יז] כה אמר ה' גאלך , מגלות בבל על ידי כורש : מלמדך , אני מלמד בכל יום להועיל לך שתהיה בשלום אם תשמע לי ולא תגלה לבבל ולא תצטרך לתשועה זאת אם תלך בדרך שאני מדריכך : (יח) לוא הקשבת , אלו עשית זה שהקשבת למצותי : ויהי כנהר שלומך , ולא תשלוט בך יד אויב ובא כנהר , רוצה לומר כמימי הנהר שהם רבים , ויונתן תרגם כשפע נהר פרת : וצדקתך , וצדקה שהייתי עושה עמך כגלי הים שהם תמידים בלי הפסק זה אחר זה : (יט) ויהי כחול , והיה כמו כן כחול זרעך שהיית מברך אותך בפרי בטנך , וכפל הענין במלות שונות , ואמר וצאצאי מעיך כמעותיו , ומעות הם אבני החול שהם גרגרים קטנות והם כדמו' מעות המטבע בדברי רבותינו ז"ל , ויש מפרשים כמעותיו כמעי הים והם הדגים , ויונתן תרגם כפרודוהי והם אבני החול שהם פרודות קטנות : לא יכרת ולא ישמד שמו , פירוש שם זרעך , כלומר אע"פ שלא הקשבת למצותי לא אכריתך מכל וכל אלא אגלה אותך לארץ אויביך ואחר כך אגאלך ואומר לך צאו מבבל : מלפני , שלא אושיבך לפני בבית שכינתי , ואמר שמו על זרעך בעבור כי רוב אנשי הגולה היו הבנים כי האבות מתו : (כ) צאו מבבל ברחו מכשדים , אין זה בריחה מפחד כי ביד רמה יצאו ובקול רנה אלא פירושו מהירות ההליכה , וכן לברוח תרשישה כי מלפני ה' הוא בורח , כמו שפירש אדוני אבי ז"ל : הוציאוה , זאת הבשורה : (כא) ולא צמאו , אם נבואה זו על השבי מגלות בבל כמו שהוא נראה הוא תימה איך לא נכתב בספר עזרא כשספר בואתם מהגלות שנעשו עמהם נסים אלו שבקע צור בעבורם במדבר : (כב) אין שלום אמר ה' לרשעים , לאנשי בבל , וזהו שאמר אמר ה' , ושלמטה בפרשת כי כה אמר רם ונשא שוכן עד אמר אלהי , והסימן ה' אלהי : (א) שמעו איים , פירוש יושבי איים , ואלה דברי הנביא על עצמו , ואמר שמעו והקשיבו על העמים שהם מרחוק כאלו הם אצלו לפי שהתנבא אליהם פורענות העתידה לבא עליהם , שהרי התנבא על סנחריב מלך אשור כמה פעמים והתנבא על בבל ועל מואב ועל דמשק ועל מצרים ועל דומה ועל צור וצידון : ה' מבטן קראני , אל תתמהו עלי אם אני מתנבא רעות עליכם כי אני מזומן לנבואה מן הבטן , והוא על הדרך שפירשנו בפסוק ופושע מבטן : (ב) וישם פי , לא אוכל למנוע עצמי מלהתנבאות כי הוא שם פי כחרב חדה לדבר העתידות בתוך לשון בלא מורא : בצל ידו החביאני , שלא יוכלו להרע לי ישראל אע"פ שדברתי עליהם רעות : וישימני לחץ ברור , לירות בלשוני למרחוק לאומות : באשפתו הסתירני , לפי שדמה עצמו לחץ דמה סתרי האל לאשפה שהחצים נסתרים שם , ואמר חרב חדה כנגד ישראל שהם קרובים אליו , ובחרב יכה אדם לקרוב ולא לרחוק , ואמר חץ כנגד האומות שהם רחוקים ובחץ יורה אדם למרחוק , ופירוש ברור מרוק ומרוט עד שהוא זך וברור : (ג) ויאמר לי עבדי אתה , שאתה מזומן לשליחותי כעבד לאדון שאמרתי הנני שלחני : ישראל , יאמר בכלל ופרט אתה ישראל שאתפאר בך כאדון המתפאר בעבדו הנאמן : (ד) ואני אמרתי , כראותי כי לא שבו ישראל בתשובה בתוכחתי אמרתי לריק יגעתי , וכפל הענין במלות שונות משפטי ופעלתי הם את השם שהיה שלחני אליהם ולא הועלתי ועמו אריב

על

יז כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאַלְךָ קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְלַמֶּדְךָ
לְהוֹעִיל מַדְרִיכְךָ בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ :
יח לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֺתָי וַיְהִי כַנָּהָר מ"ל ב'
שְׁלוֹמֶךָ וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם : יט וַיְהִי ג' ב' חסר וחד מ"ל
כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כִּמְעֹתָיו ד' · ל'
לֹא־יִכָּרֵת וְלֹא־יִשָּׁמֵד שְׁמוֹ מִלְּפָנָי : ל' · ו"ב
כ צְאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ מִכַּשְׂדִּים בְּקוֹל
רִנָּה הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאוּהָ ס"א והשמיעו ג' ומ"ל
עַד־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ גָּאַל יְהוָה
עַבְדּוֹ יַעֲקֹב : כא וְלֹא צָמְאוּ בָּחֳרָבוֹת ה' ר"פ
הוֹלִיכָם מַיִם מִצּוּר הִזִּיל לָמוֹ וַיִּבְקַע־
צוּר וַיָּזֻבוּ מָיִם : כב אֵין שָׁלוֹם אָמַר ב'
יְהוָה לָרְשָׁעִים :

מט

א שִׁמְעוּ אִיִּים אֵלַי
וְהַקְשִׁיבוּ לְאֻמִּים מֵרָחוֹק יְהוָה ד'
מִבֶּטֶן קְרָאָנִי מִמְּעֵי אִמִּי הִזְכִּיר ל' · ל'
שְׁמִי : ב וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה בְּצֵל ג' רפין · ה'
יָדוֹ הֶחְבִּיאָנִי וַיְשִׂימֵנִי לְחֵץ בָּרוּר ל' וחד לחץ
בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי : ג וַיֹּאמֶר לִי ל' · ל' · ח'
עַבְדִּי־אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּךָ
אֶתְפָּאָר : ד וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק ל' · ל'
יָגַעְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל כֹּחִי כִלֵּיתִי אָכֵן ב' וחד סב"ר י"ת

יז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ פָּרְקָךְ קַדִּישָׁא
דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ מַלֵּיף
לָךְ לְהַנָאָה מְחַוֵי לָךְ בְּאוֹרַח
דִתְהָךְ : יח אִלּוּ אֲצֵיתָא
לְפִקוֹדַי וַהֲוֵי פוֹן כִּשְׁפַע נְהַר
פְּרָת שְׁלָמָךְ וּזְכוּתָךְ כְּגַלֵּי יַמָּא :
יט וַהֲווֹ פוֹן סַגִּין כְּחָלָא דְיַמָּא
בְּנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ כְּפֵירוּדוֹהִי לָא
יִפְסוּק וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי שְׁמֵיהּ
דְיִשְׂרָאֵל מִן קֳדָמַי לְעָלַם :
כ פּוּקוּ מִבָּבֶל עֲרוּקוּ מִמְּדִינַת
אֲרַע כַּסְדָאֵי בְּקָל תּוּשְׁבַּחְתָּא
חַוּוּ וּבַסַרוּ דָא אַפְּקוּהָא עַד
סִיפֵי אַרְעָא אֱמָרוּ פְּרַק יְיָ
עַבְדוֹהִי דְבֵית יַעֲקֹב : כא וְלָא
אַצְחֵינוּן בְּחָרְבָתָא דְבַרִינוּן מַיָּא
מִטִּינָרָא אַפֵּיק לְהוֹן וּבְזַע טִינָרָא
וּנְגוּדוּ מַיָּא : כב לֵית שְׁלָם אֲמַר יְיָ
לְרַשִׁיעַיָּא : א קַבִּילוּ נַגְוָן לְמֵימְרִי
וְאַצִיתוּ מַלְכְוָן מְרָחִיק יְיָ עַד
לָא הֲוֵיתִי זַמְנַנִי מִמְּעֵי אִמִּי
אַדְכַּר שְׁמִי : ב וְשַׁוִי פִּתְגָמוֹהִי
בְּפוּמִי כַּחֲרַב חֲרִיפָא בִּטְלַל
גְּבוּרְתֵיהּ אַגֵין עֲלַי וְשַׁוְיַנִי כְּגִיר
בְּחִיר דִּי בְּבֵית אֲזֵינִין מִסְתַּר :
ג וַאֲמַר לִי עַבְדִּי אַתְּ יִשְׂרָאֵל
דְבָךְ אֶשְׁתַּבַּח : ד וַאֲנָא אֲמָרִית
לְרֵיקָנוּ לָאֵיתִי לְלָמָא וְלָא
מִדַּעַם חֵילִי שֵׁיצִיתִי בְּרַם דִּינִי

עמדו בסיני ועת' שלחני להנבא אליהם ואף לשון זה ישנו עירוב דברים לא מראש בסתר דברתי אמרה שכינה מעת היותה שם אני אומר הנביא ויש לפתור שלא יהו עירובי דברים קרבו אלי שמעו זאת שאני התנבאתי לכם על מפלת בבל וגאולתכם לא מראש בסתר דברתי אותה מעת היות' שגזר הקב"ה להביאה שם הייתי לומד (ס"א למדת) שמשעת הגזירה הקב"ה מעמיד הנבי' שעתי' להנבא על הדבר בסוד פמליא של מעלה ואע"פ שעדיין אינו נולד : (יט) כמעותיו . של ים כדגי הים לרוב : (כב) לרשעי' . לנבוכדנצר וזרעו : (א) מבטן קראני . משאני בבטן עלת' לפניו במחשבה להיו' שמי ישעי' להנב' ישועו' ונחמו' : (ב) וישם פי כחרב חדה : להוכיח את הרשעים ולהתנבאו' עליהם פורענות : בצל ידו החביאני : שלא יוכלו להרע לי : לחץ ברור : ממורט קלי"ר בלע"ז : באשפתו . כלי נרתק החצים שקורין קוייבר"א בלע"ז : (ד) ואני אמרתי לריק יגעתי · כשראיתי שאני מוכיחם ואינם שומעים : אכן משפטי את ה' · הוא יודע שאינה מאתי אלא מאתם :

לו

שלומך ג' בקריאה ב' חס' וא' מ"ל וסי' לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר · הסיתוך ויכלו לך · עד הגבול שלחוך . קדמא מ"ל : הוציאוה ג' בקריאה וסי' הוציאוה ותשרף · הוציאוה עד קצה הארץ הוציאוה אל מבית השדרות דד"ה אנ"ך : בחרבות ב' וסי' כשעלים · ולא צמאו בחרבות . וסי' תעליא צחו : כחרב ג' בקריאה וסי' וישם פי כחרב חדה · ושמתיך בחרב גבור · חדה כחרב פיות : חרה ה' וסי' נמסר ביהושע סי' י"ט : והבל ג' בקריאה והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו · לתהו להבל כחי כליתי · שקר החן והבל היופי · אנ"ך :

תולדות אהרן מלמדך להועיל · מכות י עקדה שער ע : לוא הקשבת · ברכות ו עכו"ס ס' : כנהר שלומך · עקדה שער נח : אין שלום . חגיגה טו : עבדי אתה · יומא פו זוהר ויקהל: לריק יגעתי , (עכו"ס מב):

מצודת דוד

הייתי שם לקבל הנבואה ונתפרסמה על ידי : ועתה · הנה עתה שלחני ה' ומלאכו ר"ל ע"י מלאכו באה עלי הנבואה להשמיע עוד חדשות והיא מפלת בבל : (יז) מלמדך להועיל . אני הוא המלמד אותך להיות לך לתועלת : מדריכך · המנהיג אותך בדרך אשר תלך : (יח) לוא הקשבתי · אם הקשבתי למצותי היה אז נמשך שלומך כמי הנהר הייתי עושה עמך צדקות מרובות וגדולות כגלי הים : (יט) וצאצאי מעיך · כפל הדבר במ"ש : כמעותיו כצאצאי מעי הים ועל הדגים יאמר בדרך השאלה כאלו הים ילדם : לא יכרת · ר"ל אע"פ שלא הקשבת למצותי עכ"ז לא יכרת שם זרעך מכל וכל : (כ) צאו מבבל · כי אמר לך צאו מבבל : ברחו . מהרו ללכת מכשדים : הגידו וכו' : אמרו זאת הבשורה : הוציאוה · הוציאו קול הבשורה להיות נשמע עד קצה הארץ : עבדו יעקב · את עבדו יעקב : (כא) ולא צמאו . לא יצמאו בדרך עם כי יוליך אותם במקומות חרבות ושוממות כי יזיל להם מים מן הצור וימצאו לרוות צמאונם : ויבקע צור . כפל הדבר במ"ש : (כב) אין שלום וכו' . זאת הטובה תהיה לישראל אבל לרשעים הרשעים אין שלום אמר ה' עליהם וכאומר ולזה ישלח כורש את ישראל מסגולה וישמיד את הבבליים כי כן גזירת המקום : **מט** (א) שמעו איים · יושבי איי הים : מרחוק : היושבים מרחוק : מבטן קראני · מעת היותי בבטן אמי קרא שמי ישעיה לרמז שאנבא ישועות : ממעי וכו' : כפל הדבר במ"ש : (ב) כחרב חדה · להוכיח את הרשעים ולנבאות עליהן פורעניות : החביאני · לבל יוכלו להרע לי : לחץ ברור · להוכיח ולנבאות וכו' וכפל הדבר במ"ש : באשפתו הסתירני · ר"ל היה לי למחסה מן הרשעים ולפי שהמשיל עצמו לחץ אמר לשון הנופל בחצים : (ג) עבדי אתה · מזומן אתה לשליחותי כעבד לאדון : ישראל . כי אתה לפני ככל המון ישראל אשר אתפאר בך כמו בכולם : (ד) ואני אמרתי · כשהייתי מוכיחם ולא שמו אוזן חשבתי מתחילה אשר יגעתי לריק כי הואיל ולא הועלתי א"כ

לא

מצודת ציון

ה') : (יז) להועיל · מלשון תועלת : מדריכך · מלשון דרך : (יח) לוא · הוא כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח') : הקשבת · ענין שמיעה : (יט) מעיך · כמו בטנך : כמעותיו · מלשון מעיים ור"ל בטן : ישמד · ענין כליון : (כ) ברחו · ענין מהירות ההליכה ועם היה מבלי פחד : (כא) בחרבות · מלשון חורבה ושממון : הזיל · מל' הזלה ונטיפה : ויזובו · מל' זובה ונטיפה כמו זב עמך (ירמיה מ"ט) : (ב) חדה · חדודה ושנונה : החביאני · מלשון מחבואה ומסתור : ברור · נקי מן החלודה : באשפתו · כן נקרא נרתק החצים כמו עליו תרנה אשפה [איוב]

על זה : (ה) ועתה אמר , לשובב יעקב אליו • לפיכך יצרני להיות לו לעבד ולהשיב יעקב אליו בתוכחתי ושיאסף ישראל לו , כלומר לעבודתו ואם לא יועיל בדור הזה די לי שאכבד בעיני ה' ויו ; יעני הודותיו ועתידותיו והוא היה עני שלא ירעו לי , וכתוב ולא יאסף באל"ף ופירוש הכתוב כתמי' : (ו) ויאמר נקל , הפעל עומד והקו"ף בצרי , ופירו' כתמיה והוא חסר ה"א התמה כאלו אמר הנקל למה אמרת כי לריק יגעת וכי נקל הוא מהיותך לי עבד לא די לך בזה אע"פ שלא ישמעו אליך אנשי דורך די לך שעשית שליחותי , ועוד להקים את שבטי יעקב מנפילתם בגלות בין העמים ולא די לך שהתנבאת על הטובה שאני עתיד להביא עליהם : ונצורי ישראל להשיב • פירוש להשיב אותם לקדמותם • ונצורי פירוש חרבות כמו בנצורים ילינו : ונתתיך לאור גוים • פירוש כי נבואותיך יהיו לעתיד לאור גוים שיראו שיתקיימו נבואותיך ישובו לדרך טוב ויאירו בך להיות ישועתו עד קצה הארץ , כי בתשועת ישראל יהיו נושעים גם כן הגוים אחר מלחמות גוג ומגוג , כמו שאמר יבאו כל בשר להשתחוות לפני , ואמר והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך : (ז) כה אמר ה' · גואל ישראל · מגלות העמים כי עתידות הם אלה הפרשיות הבאות אמר זה : קדושו , שיתקדש בהם בנפלאות שיראה בהוציאו אותם מהגלות : לבזה נפש · אמר האל בעבור ישראל שהוא בזוי נפש ומתעב אותו כל גוי והוא עבד מכמה מושלים עוד יראה שיראוהו מלכים ויקומו מפניו ושרים וישתחוו לו : למען ה' אשר נאמן · למען ה' שהוא בעזרת ישראל יעשו זה , כמו שאמר זכריה יחזקו עשרה אנשים וגומר , נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם : אשר נאמן · הדברו ובהבטחתו שהבטיח את ישראל ולמען קדוש ישראל אשר בחר בך : (ח) כה אמר ה' בעת רצון · יאמר האל לישראל בעת שתעשה רצוני אני עניתיך בזעקך אלי מצרה אם באה עליך : וביום ישועה , פי' וביום שתהיה צריך לישועתי עזרתיך ואצרך , וכן אעשה בכל דור ודור שאשמרך מן הכליה אעפ"י שאתם חייבים לפעמים מכל מקום אצרך עד שאתנך לברית עם וזה לעתיד לימות המשיח שתהיה צריך להיות לברית עם ר"ל לקיום עם , כמו שאמר יקימך ה' לו לעם קדוש : להקים ארץ , פירוש להקים חרבות ארץ ישראל ולהנחילך נחלות שהיו שוממות כל זמן הגלות , וכן ת"י בעת רצון כמו שפירש בעדן דאתון וגומר , ותרגם להקים ארץ לאקמא צדיקיא דשכבין בעפרא : (ט) לאמר לאסורים צאו · שהם בגלות כמו אסורים שאין להם כח לצאת מתחת ממשלת הגוים , וכן דמה הגלות לחשך : ירעו · שימצאו בכל מקום ספקם בצאתם מהגלות : ובכל שפיים · מקומות הגבוהים , וכן וילך שפי , וזכר שפיים כי אין דרך למצוא מרעה לבהמות בהרים כי אינם מקום מים כן המקומות שלא ימצא בהם הולך דרך ספקו אבל הם ימצאו בהם ספקם : (י) לא ירעבו , בכל הדרך לא יהיה להם רעב וצמא כי האל יזמין להם כי יפתח להם במדבר מעינות ויצמיח להם גם כן עצי מאכל עם פירותיהם , וזה דרך נס ופלא , כמו שאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות : שרב · כמו אכלני חרב תרגום שרבא : מבועי · שרשו נבע בכל מקום שילכו במדבר יהיו נובעים

גְּלֵי קֳדָם יְיָ וַאֲגַר עוֹבָדַי קֳדָם
אֱלָהִי׃ ה וּכְעַן אֲמַר יְיָ דְּאַתְקְנַנִי
מִמְּעִין לְמֶהֱוֵי עֲבֵיד פְּלַח
קֳדָמוֹהִי לַאֲתָבָא דְּבֵית
יַעֲקֹב לְפוּלְחָנֵיהּ וְיִשְׂרָאֵל
לְדַחֲלְתֵּיהּ יִתְקָרֵב וְיִקִּירְנָא
קֳדָם יְיָ וּמֵימַר אֱלָהִי הֲוָה
בְּסַעֲדִי׃ ו וַאֲמַר הַזְעֵיר לְכוֹן
דַּאֲתוּן מִתְקְרַן עַבְדַי לַאֲקָמָא
יָת שִׁבְטֵי יַעֲקֹב וְגָלוּת יִשְׂרָאֵל
לַאֲתָבָא וְאֶתְּנִינָךְ לִנְהוֹר
עַמְמִין לְמֶהֱוֵי פוּרְקָנִי עַד
סִיפֵי אַרְעָא׃ ז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
פָּרְקֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל קַדִּישֵׁיהּ
לִדְבְסִירִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא
לִדְמִטַּלְטְלִין בֵּינֵי מַלְכְוָתָא
לִדְהֲווֹ עַבְדִּין לְשִׁלְטוֹנִין לְהוֹן
מַלְכִין יֶחֱזוֹן וִיקוּמוּן רַבְרְבִין
וְיִסְגְּדוּן בְּדִיל יְיָ דִּמְהֵימָן
קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל וְאִתְרְעֵי בָךְ׃
ח כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּעִדָּן דְּאַתּוּן
עָבְדִין רְעוּתִי אֲנָא מְקַבֵּיל
צְלוֹתְכוֹן וּבְיוֹם עָקָא אֲנָא
מְקַיֵּם פּוּרְקָן וְסָעֵיד לְכוֹן
וְאַתְקְנִינָךְ וְאֶתְּנִינָךְ לְקַיָּם עַם
לַאֲקָמָא צַדִּיקַיָּא דִּשְׁכִיבִין
בְּעַפְרָא לְאַחְסָנָא יְרוּתָן דְּצַדְיָן׃
ט לְמֵימַר לִדְאֲסִירִין בֵּינֵי
עַמְמַיָּא פּוּקוּ וְלִדְעֲגִינִין בֵּינֵי
מַלְכְוָתָא כַּד בְּקִבְלָא אִתְגְּלוֹ
לִנְהוֹר עַל אוֹרְחָן יִשְׁרוֹן וּבְכָל
נֶגְדִּין בֵּית מִשְׁרֵיהוֹן׃ י לָא יִכְפְּנוּן וְלָא יִצְחוֹן וְלָא יִלְקֵינוּן שַׁרְבָא וְשִׁמְשָׁא אֲרֵי בְּעָתִיד לְרַחֲמָא עֲלֵיהוֹן יְדַבְּרִינוּן וְעַל

י"ו
כ' ב'
ק' לו
ונצורי ק'
ג' מ"ל
ל' ג' וד' בליש' ל'
ו' רפין
חסר • ל'
ד' בטעם בסיפ'ח
ג' אהבי ים
ס' ר"פ
מ"ל ט' ר"פ לא ולא ולא
ל' • ל'

מִשְׁפָּטִי אֶת־יְהוָה וּפְעֻלָּתִי אֶת־
אֱלֹהָי׃
ה וְעַתָּה ׀ אָמַר יְהוָה יֹצְרִי מִבֶּטֶן
לְעֶבֶד לוֹ לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו
וְיִשְׂרָאֵל לֹא יֵאָסֵף וְאֶכָּבֵד בְּעֵינֵי
יְהוָה וֵאלֹהַי הָיָה עֻזִּי׃ ו וַיֹּאמֶר נָקֵל
מִהְיוֹתְךָ לִי עֶבֶד לְהָקִים אֶת־שִׁבְטֵי
יַעֲקֹב וּנְצִירֵי יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב
וּנְתַתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם לִהְיוֹת יְשׁוּעָתִי
עַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃
ז כֹּה אָמַר־יְהוָה גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ
לִבְזֹה־נֶפֶשׁ לִמְתָעֵב גּוֹי לְעֶבֶד
מֹשְׁלִים מְלָכִים יִרְאוּ וָקָמוּ שָׂרִים
וְיִשְׁתַּחֲווּ לְמַעַן יְהוָה אֲשֶׁר נֶאֱמָן
קְדֹשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְחָרֶךָּ׃
ח כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה בְּעֵת רָצוֹן
עֲנִיתִיךָ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ
וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְהָקִים
אֶרֶץ לְהַנְחִיל נְחָלוֹת שֹׁמֵמוֹת׃
ט לֵאמֹר לַאֲסוּרִים צֵאוּ לַאֲשֶׁר
בַּחֹשֶׁךְ הִגָּלוּ עַל־דְּרָכִים יִרְעוּ וּבְכָל־
שְׁפָיִים מַרְעִיתָם׃ י לֹא יִרְעָבוּ וְלֹא
יִצְמָאוּ וְלֹא־יַכֵּם שָׁרָב וָשָׁמֶשׁ כִּי־
מְרַחֲמָם יְנַהֲגֵם וְעַל־מַבּוּעֵי מַיִם

(ה) לא יאסף · אליו ישוב בתשוב' : (ו) נקל מהיותך וגו' · מתנה קטנה היא בעיני שתהא לך זאת לבדה שתהא לי עבד להקים את יעקב ולהשיב אלי נצורי ישראל והנני מוסיף לך עוד ונתתיך לאור גוים ולהנבא על מפלתה של בבל שהיא שמחה לכל העולם : ונצורי ישראל · כמו (משלי ז) ונצורת לב שלבם מוקף יצר הרע עבירה כעיר נצורה מצור הצרי' עליה : (ז) לבזה נפש · נפש בזויה : למתעב גוי · למי שהגוי מתעבו : מלכים יראו . אותו וקמו : אשר נאמן . לשמור הבטחתו שהבטיח לאברהם בענין שנאמר והנה תנור עשן וגו' (בראשית טו) : קדוש ישראל · הוא ויבחרך . (ח) בעת רצון : בעת תפלה שאתה מתרצה ומתפייס לפני : וביום ישועה : שתהא צריך לישועה : ואצרך : ואשמרך : לברית עם · להיות עם ברית לי : להקים ארץ · ארץ ישראל הבחירה לי בכל הארצות : (ט) לאסורים צאו . לעת אשר אומר לאסורי גולה צאו : שפיים · תרגם יונתן נגדין נחלי מים :

שרב

למתעב ד' קמצין בליש' וסי' לבזה נפש למתעב גוי • ודבר תמים יתעבו : ויתעב את נחלתו · יתעב ה' · וא' מתעב אנכי • ובמסרה אחריתי מוסיף זה כל אכל תתעב נפשם : שפיים ג' מ"ל וסי' אפתח על שפיים נהרות • לאמר לאסורים צאו , קול על :

תולדות אהרן ונצורי ישראל · (שבועות לה) : גואל ישראל · תענית יד סנהדרין לז : בעת רצון · ברכות ח סנהדרין קב : לאסורים צאו · (סנהדרין כט) : לא ירעבו · ב"ק נב ב"מ קז : כי מרחמם · סנהדרין נג :

מצודת ציון

(איוב ל"ט) : (ה) לשובב · מלשון השבה : יאסף · ענין הכנסה : עזי · חזקי : (ו) נקל · מל' קל : ונצורי · מל' מצור והיקף כמו כעיר נצורה (לעיל א') : (ח) עניתיך · מל' עניה ותשובה : (ט) הגלו · מל' גלוי : שפיים · כן נקראו המקומות הגבוהים וכן רוח צח שפיים (ירמיה ד) : (י) שרב · ענין חמימות ויובש כמו והיה השרב לאגם (לעיל ל"ה) : מבועי · ענין מקום ומעין כמו למבועי מים (שם) : ינהלם · ענין הנהגה כמו נהלת בעזך (שמות ט"ו) : ומסלתי · מלשון

מצודת דוד

לא אקבל שכר : לתוהו וגו' · כפל הדבר במ"ש : אכן . אבל באמת משפט גמולי הוא עם ה' ושלם ישלם הואיל ועשיתי את שלי : ופעולתי · שכר פעולתי הוא עם אלהי וכפל הדבר במ"ש : (ה) ועתה אמר ה' וגו' · ר"ל ה' אשר מבטן יצר אותי להיות לו לעבד ללכת בשליחותו אמר לי עתה להשיב אליו את יעקב בתשובה ובעבור זה אהיה נכבד בעיני ה' ואף היה חזקו לבל יוכלו הרשעים להרע לי וכאומר כאשר חשב באחרונה כן אמר לי ה' שאף אם לא אועיל אהיה נכבד בעיניו וכן היה לי למעוז ולחוזק : (ו) ויאמר . ה' אמר לי מתנה קלה היא בעיני ממה שהיה לי עבד בדבר זה לבד להקים את שבטי יעקב להיות עומדים באמונתם ולהשיב אלי בתשובה את ישראל המוקפים בהשחתת פחוי' היצה"ר כעיר נצורה המוקפת בגייסות : ונתתיך · אלא עוד מתנה גדולה אוסיף לך כי אתן אותך מתנבא ומבשר על הגאולה העתידה להיות אז תשועתי מקצה הארץ עד קצהו כי כולם יהיו נושעים בתשועת ה' : (ז) לבזה נפש . על ישראל : למתעב גוי . על מי : לעבד מושלים . על מי שהוא עבד ישר ותמים למושלים : מלכים יראו וקמו . בעת הגאולה כשיראו מלכי כשדים יקומו וכאשר יראוהו השרים : למען ה' ר"ל לא למענכם יעשו הכבוד הזה כי אם למען ה' אשר נאמן בהבטחתו שהבטיח להיות עמכם וכמ"ש יחזיקו עשרה אנשים וגו' לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכריה ח) : קדש · למען קדש ישראל אשר בחר בך וכפל הדבר במ"ש : (ח) בעת רצון . בעת שתעשה רצוני אענה לך בזעקתך בעבור הצרה הבאה : וביום ישועה · וביום שאתה צריך ישועה שאתה בצרה אעזור לך וכפל הדבר במ"ש : ואצרך · בכל דור אשמרך מן הכליה ואתנך להיות עם בריתי להיות בריתי עמך עד עולם להקים על תלה את הארץ המיוחד היא א"י ולהנחיל לך את הנחלות שהיו שוממות בזמן הגולה : (ט) לאמר וגו' · מוסב על ואצרך שבמקרא שלפניו לומר אצרך מן הכליה עד יבוא העת לאמר להאסורים בגולה צאו משם : לאשר בחושך · למי שהסתיר עצמו בחושך מפחד האויב : הגלו . היו מגולים ונראים לאור היום : על דרכים ירעו . עם כי אין המרעה מצוי בדרכים ובגובה ההרים ור"ל לומר עם כי ישובו דרך המדבר לא יחסרו דבר : (י) לא ירעבו . בזה יפרש המקרא שלפניו : ולא יכם • לא יכאיבם חמימות האויר וחום השמש : כי מרחמם · ה' המרחם עליהם מעולם הוא ינהגם וינהלם במקום מבועי מים וירוו למאוד :

לדרך

יְנַהֲלֵם׃ יא וְשַׂמְתִּי כָל־הָרַי לַדָּרֶךְ וּמְסִלֹּתַי יְרֻמוּן׃ יב הִנֵּה־אֵלֶּה מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וְהִנֵּה־אֵלֶּה מִצָּפוֹן וּמִיָּם וְאֵלֶּה מֵאֶרֶץ סִינִים׃ יג רָנּוּ שָׁמַיִם וְגִילִי אָרֶץ יִפְצְחוּ הָרִים רִנָּה כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ וַעֲנִיָּו יְרַחֵם׃

יד וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי׃ טו הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ׃ טז הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד׃ יז מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ׃ יח שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כַּעֲדִי תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה׃ יט כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ הֲרִסֻתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ׃ כ עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה׃ כא וְאָמַרְתְּ בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה ׀ וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה

מַבּוּעֵי מַיִין יְשַׁרֵינוּן : יא וַאֲשַׁוֵי כָּל טוּרַיָא כְּבִישִׁין קֳדָמֵיהוֹן כְּאוֹרַח וּכְבִשַׁיָא יְרוּמוּן : יב הָא אִלֵין מֵרְחִיק יֵיתוֹן וְהָא אִלֵין מִצִפּוּנָא וּמִמַעַרְבָא וְאִלֵין מֵאֲרַע דָרוֹמָא : יג שַׁבָּחוּ שְׁמַיָא וּבוּעִי אַרְעָא וְדוּצוּ טוּרַיָא תּוּשְׁבַּחְתָּא אֲרֵי עָתִיד יְיָ לְנַחָמָא עַמֵיהּ וְעַל עִנְוְתָנוֹהִי יְרַחֵם : יד וַאֲמַרַת צִיוֹן סַלֵיק שְׁכִינְתֵיהּ יְיָ מִנִי וַיְיָ רַחֲקָנִי : טו הַאֶפְשַׁר דְתִתְנְשֵׁי אִתְּתָא בְּרָהּ מִלְרַחֲמָא עַל בַּר מְעָהָא מְתִיבָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַרַת אִם לֵית קֳדָמוֹהִי אִתְנַשְׁאָה דִלְמָא לָא מִתְנְשֵׁי לִי יַת דַעֲבָדִית עֵגֶל דִדְהַב אֲמַר לַהּ נְבִיָא אַף אִלֵין אִתְנַשְׁיָן מְתִיבָא וַאֲמָרָה לֵיהּ אִם אִית קֳדָמוֹהִי אִתְנַשְׁאָה דִלְמָא מִתְנְשֵׁי לִי יַת דַאֲמָרִית בְּסִינַי נַעְבֵּיד וְנְקַבֵּיל מֵתִיב וַאֲמַר לַהּ מֵימְרִי לָא יְרַחֲקִינָךְ : טז הָא כְּדַעַל יְדִין אַתְּ צַיְרָא קֳדָמַי שׁוּרָךְ לְקִבְלִי תְּדִירָא : יז יוֹחוֹן בְּנַיְכִי חָרְבָתִיךְ מִפַּגְרָךְ וּמְחָרְבָךְ מִנִיךְ יִגְלוֹן : יח זְקוֹפִי יְרוּשְׁלֵם סְחוֹר סְחוֹר עֵינָךְ וַחֲזָא כָּל בְּנֵי עַם גָלְוָתִיךְ מִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן לְגַוִיךְ קַיָם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֲרֵי כוּלְהוֹן לִיךְ כִּלְבוּשׁ דִיקָר וְעוֹבָדֵיהוֹן בְּגַוִיךְ כְּקִשּׁוּט כַּלְתָא : יט אֲרֵי חָרְבָתִיךְ וְצַדְיוּתִיךְ וַאֲרַע מְפַגְרוּתִיךְ אֲרֵי כְעַן תִּדְחֲקוּן מִיָתִיב וְיִתְרַחֲקוּן מְסַלְעֲמָךְ : כ מִכְּעַן יֵימְרוּן חַד לְחַד בְּגַוִיךְ בְּנֵי עַם גָלְוָתִיךְ עָק לִי אַתְרָא רְוַח לִי וְאֵיתֵיב : כא וְתֵימְרִין בְּלִבִּיךְ מַן רַבִּי לִי יַת אִלֵין וַאֲנָא תְּכְלָא וִיחִידָא גַלְיָא וּמְטַלְטְלָא וְאִלֵין

(י) שרב . חום : (יא) ושמתי כל הרי לדרך · כלפי שאמר (לעיל לג) על ידי חורבנות שבת עובר ארח עכשיו ישובו וילכו בי עוברי' ושבי': ומסלותי ירומון. כלפי שאמר (שם) נשמו מסלות נתקלקלו מאין מתקן אותם עכשיו ומסילותי ירומון ויתקנו קילקול הדרכים ויגביה אותם כמשפט בחלוקי אבנים ועפר:(יב) מארץ סינים. מארע דרומא :(יג) כי נחם ה' · את עמו : (יד) ותאמר ציון · היא היתה סבורה ששכחתיה : (טו) התשכח אשה עולה · עולל שלה : מרחם בן בטנה · מלרחם על בן בטנה:גם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך : (טז) על כפים . על כפי רואה אני כאילו את חקוקה על כפי לראותך ולזכרך תמיד : ד"א על כפים מעל ענני כבוד כמו (איוב לו) על כפים כסה אור · (יז) מהרו בניך . לשוב : (יט) תצרי מיושב · תהי צרה מרוב יושבים שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות להם בתים : (כ) בני שכוליך: בנים שהיית שכולה מהם : גשה לי . התקרב לצד אחר בשבילי ואשבה : (כא) גלמודה · סולדא בלע"ז : וסורה . מוסרת מכל אדם הכל אומרים עלי סורו ממנה : ידי

נובעים להם מים : (יא) ושמתי · כמו שאמר כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו , וזה יהיה כמשמעו דרך נס כדי שלא יעלו וירדו בדרכים , או הוא דרך משל רוצה לומר שלא יגעו ולא יעפו בדרכים כי העליה והירידה תיגע ההולך והאל יחזק כחם שלא ייעפו : ואמר הרי ומסלותי בכנוי המדבר והוא האל רוצה לומר שהוא יחדש הדרכים ההם במדברות מקום שאין שם דרך , כמו שאמר והיה שם מסלול ודרך וגומר : (יב) הנה אלה · זכר ארבע הפאות שישראל מפוזרים בכולם , ואמר על פאת מזרח מרחוק לפי שארץ ישראל באמצע הישוב בקרוב והיא רחוקה מפאת מזרח יותר כי היא נטה לפאת מערב בארץ , לפיכך אמר על מזרח מרחוק : ומים · הוא המערב : מארץ סינים · הוא הדרום כמו שתרגם יונתן מארע דרומא , כי הסינים שוכנים שם והסינים הוא מבני כנען , כמו שכתוב , ופירש רב סעדיה ז"ל אטרא בלפוון : [יג] רנו שמים · דרך משל כאלו כל העולם שמח בגאת ישראל מהגלות : ופצחו : כתיב יפצחו קרי והענין אחד , ופירוש הרמת קול בשמחה , וזכר הרי בפני עצמם ואף על פי שהם בכלל ארץ לפי שהם עיקר בריאת הארץ וחלק הקיים שבה ועוד כי המתכו' בהרים : (יד) ותאמר ציון · זכר ציון לפי שהיא ראש ממלכת ישראל וכאלו העיר מתאוננת על בניה שגלו ממנה , וכל ישראל בניה ולא יושביה לבד כי אליה היו באים כל ישראל לעבוד את ה' : עזבני · שכחני · אמרה זה לאורך הגלות כמו שידמה שעזבה האל ושכחה : (טו) התשכח אשה עולה · בנה הקטן כי היא מרחמת עליו יותר בעבור שאין לו כח לבקש פרנסתו כמו הגדול , וכפל הענין ואמר מרחם בן בטנה , וכן אמר גם כן על הקטן כמו עול וכן או בן יגח או בת יגח , אם בנים ואם בנות , אמר התשכח אשה עולה שלא תרחם בן בטנה זה לא יהיה : גם אלה תשכחנה · פעמים שגם אלה הנשים תשכחנה בניהן כשיש בהן מדת אכזריות כי ימצא כבן אבל כן מעטות אבל אני רחום ולא אשכחך לעולם : (טז) הן על כפים · פירש רב סעדיה ז"ל כמו עננים וכן נשא לבבינו אל כפים , והנכון כמשמעו , וכן תרגם יונתן , כאלו את חקוקה לפני שאזכרך תמיד : חומותיך · פירוש חומותיך ההרוסות : (יז) מהרו · עבר במקום עתיד כמו ימהרו וכן הוא המנהג בנבואות ברוב : מהרסיך ומחריביך · והם הפושעים יצאו ממך שיכלו שלא יהיה בך עוד רשע ופושע כי הם היו סבת ההריסה והחרבן : (יח) שאי סביב עיניך · כי מכל פאה יבאו כולם כל בניך מכל הפאות : חי אני · זו השבועה שלא תשוב אחור כמו כי נשבעתי בהקבץ כל ישראל אליך יהיו לך כמו העדי והקשורים לכלה : (יט) כי חרבותיך ושוממותיך · שאת דואגת עליהם לא תדאגי עוד : כי עתה תצרי מיושב · כל החרבות והשוממות יהיו מיושבות עד שתצרי מרוב יושבים : תצרי · תדחקו : ורחקו מבלעיך · משחיתך ירחקו בקצה הארץ שלא יבא עוד בגבוליך משחית : (כ) עוד · שכליך · שאת שכולה מהם יהיו רבים בתוכך עד שיאמר כל אחד לחברו צר לי המקום גשה לי ואשבה , כלומר גש הלאה בעבורי שאוכל לשבת כל כך יהיו רבים היושבים , ויונתן תרגם רוח לי ואתיב : (כא) ואמרת : וגלמודה

הנה אלה חד מן ה' פסוקים אית בהון הנה והנה וסי' נמסר בסדר ויצא : התשכח ב' רפין וסי' התשכח אשה עולה' התשכח בתולת עדיה : אשכחך ב' וסי' ואנכי לא אשכחך · אם אשכחך ירושלם : שאי ה' וסי' קומי שאי את הנער · ויקרא אל גיחזי . שאי סביב עיניך · ותקשרים ככלה · שאי עיניך על שפים . יען שכחת אתי · גם את שאי כלמתך · קמי רני בלילה . י"ב פסוקים דמיין מן ג' ג' מלין קדמאה ותליתאה לא נסיב ו' וסי' ואך את דמכם לנפשתיכם אדרוש מיד ומיד מיד:

תולדות אהרן

ותאמר ציון · ברכות לב : התשכח אשה · זוהר החזית : על כפים · תענית ד : ואני שכולה · סוטה מב : וגלמודה · ר"ה ט :

מצודת דוד

(יא) לדרך . ר"ל לדרך כבושה . ומסילותי . המסילות שאוליך אותה בהם ירימו מקומות העמוקים שבהם למען יהיה שוה וישר ונוח ללכת בהם : (יב) הנה אלה . מקצת הבאים לא"י יבואו ממקום רחוק והיא פאת המזרח ולפי שא"י משוכה מקו השוה ולמערב לזה קרא פאת המזרח רחוק : ומים . מפאת המערב : מארץ סינים . הוא פאת הדרום כן ת"י : (יג) רנו שמים וכו' הוא ענין מליצה ור"ל הרבה שמחה יהיה בעולם : (יד) ותאמר ציון : הנה ציון החשוב לומר ה' עזב אותי ושכח בי · (טו) התשכח כאומר הנה לא כן הוא כי האם תשכח אשה עולה וכי תקשה לבה מלרחם בן בטנה : גם אלה תשכחנה . אף אם יתכן בשום פעם שתשכחנה גם אלה · אנכי לא אשכחך : (טז) חקותיך · זכור אתה לפני כאלו חקקתיך על כפי : נגדי תמיד · לזכור בהם לכוננם : (יז) מהרו בניך · יותר מהרה שבאו בני ציון את אלה משפכת אני : מהרסיך · המהרסים והמחריבים אותך יצאו ממך · ר"ל הרשעים שבקרבך הם שסבבו ההריסה והחורבן ולא מאתי יצאה הרעה : (יח) שאי סביב עיניך · כאלו לציון יאמר ראי איך כל בניך נקבצו באו אליך : כעדי תלבשי · תתפאר בהם כמלבוש של קשוט : ותקשרים · תקשור אותם בגופך לעדי לקשוטי כלה · והם חופי המפי שקושרת בהם שערה : (יט) כי חרבותיך וכו' · ר"ל כי דאגת חרבותיך ושוממותיך וכו' לא תדאגי עוד כי עתה יהיו כולם מיושבת עד שתהיה צרה ודחוקה מרוב יושביה : ורחקו מבלעיך · המשחיתים אותך יהיו מרוחקים בקצה הארץ ולא יבואו בגבולך : (כ) יאמרו באזניך · ר"ל באזניך תשמע אשר יאמרו הבנים

אשר

מצודת ציון

מלשון מסילה ודרך : ירומון · מלשון הרמה והתנשאות : (יב) סינים · נקרא כן על שם שיושבים שמה כמ"ש ואת הערקי ואת הסיני (בראשית י) : (יג) וגילי . ענין שמחה : ופצחו · ענין פתחון פה בהרמת קול וכן פצחי רנה וצהלי (לקמן נ"ד) : (טו) עולה . ענינו ולד רך כמו מפי עוללים ויונקים (תהלים ח') : (טז) כפים · כף היד : חקותיך · מלשון חקיקה : (יח) כעדי · ענין תכשיט יפה : (יט) הרסותך · מלשון הריסה ונתיצה : תצרי · מלשון צר ודוחק : מבלעיך · ענין השחתה כמו בלע כל ארמנותיה (איכה ב') : [כ] שכוליך · מי שבניו אבודים ממנו קרוי שכול כמו כדוב שכול (הושע יג) : גשה לי · התרחק בעבורי : (כא) וגלמודה · יחידה מבלי אנשים וכן הלילה ההוא יהי גלמוד (איוב ג') : איפה · כמו מאיפה והמלה ההוא יורה

על

אֵיפֹה הֵם׃ כב כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים
אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן
וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה׃ כג וְהָיוּ
מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ
אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ
יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה אֲשֶׁר
לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי׃ כד הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר
מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט׃
כה כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהֹוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר
יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־
יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי
אוֹשִׁיעַ׃ כו וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־
בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ
כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהֹוָה מוֹשִׁיעֵךְ
וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃

נ א כֹּה ׀ אָמַר יְהֹוָה אֵי זֶה סֵפֶר
כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ
מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ
הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם
שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃ ב מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין
אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר

כ״כ · ס״פ · ו׳ בטעם בסיפ׳ · ל׳ · כ׳ בתרי לישני · ד׳ · ל׳ · ל׳ וחסר · ל׳ וכ״כ · ל׳ · כ׳ · ל׳ ומ״ל · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ · כ׳ חסר וא׳ · ומ״ל והוא דין · ל׳ · ל׳ · ז׳ · מ״ל ל׳ ומ׳ ל׳

מִן רַבִּיתָהָא אֲנָא אִשְׁתְּאָרִיתִי
בִּלְחוֹדִי אִלֵּין הֵיכָא הֲווֹ׃
כב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא
אֲגַלֵּי בְּעַמְמַיָּא גְּבוּרְתִּי וְעַל
מַלְכְּוָתָא אֲרִים נִסִּי וְיַיְתוּן
בְּנַיִךְ בְּצִיבִין וּבְנָתִיךְ עַל פַּרְוָנִי
יִתְנַטְלָן׃ כג וִיהוֹן מַלְכַיָּא
תּוּרְבְּיָנַיִךְ וּמַלְכְּוָתְהוֹן
יְשַׁמְשׁוּנִיךְ עַל אַפֵּיהוֹן עַל
אַרְעָא יִשְׁתַּטְחוּן לְמִבְעֵי וַעֲפַר
רִגְלָיִךְ יְלַחֲכוּן וְתֵידְעִין אֲרֵי
אֲנָא יְיָ דְלָא יִבְהֲתוּן צַדִּיקַיָּא
דִמְסַבְּרִין לְפוּרְקָנִי׃
כד הֲיִתְנְסֵיב מִגִּבָּרָא עֲדֵי וְאִם
דִּשְׁבוֹ זַכָּאִין יִשְׁתֵּזֵיב׃
ת״א אֲמָרַת יְרוּשְׁלֵם הַאֶפְשַׁר
דְיִתְנְסֵיב מֵעֵשָׂו רַשִׁיעָא
דַאֲמִיר עֲלֵיהּ עַל חַרְבָּךְ תֵּחֵי
עֲדָאָה דַעֲדֵי מִנִּי וְאִם שִׁבְיָא
דִּשְׁבָא יִשְׁמָעֵאל דַאֲמִיר עֲלֵיהּ
דְּצַדִּיקַיָּא הוּא יִשְׁתֵּזֵיב׃
כה אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אַף
דִּשְׁבוֹ גִּבָּרִין אָתֵיב וְדַעֲדוֹ
תַקִּיפִין שֵׁיזֵיב וְיַת פּוּרְעֲנוּתִיךְ
אֲנָא אֶתְפְּרַע וְיַת בְּנַיִךְ אֲנָא
אֶפְרוֹק׃ ת״א אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר
יְיָ אַף עֲדָאָה דַעֲדָא מִנִּיךְ
עֵשָׂו גִּבָּרָא יִתְנְסֵיב מִנֵּיהּ
וְשִׁבְיָא דִּשְׁבָא מִנֵּיהּ יִשְׁמָעֵאל
גֵּיוְתָנָא דַאֲמִיר עֲלֵיהּ עָרוֹד בֶּאֱנָשָׁא יִשְׁתֵּיזֵיב וְיַת פּוּרְעֲנוּתִיךְ אֲנָא אֶתְפְּרַע וְיַת בְּנַיִךְ אֲנָא אֶפְרוֹק׃ כו וְאֵיתֵן
יַת בְּסַר דַּהֲווֹ מוֹנַן לִיךְ מֵיכַל לְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּכְמָא דְמִתְרַוָן מֵחֲמַר מֵרִית כֵּן חֵיוַת בָּרָא מִדְּמְהוֹן תִּתְרְוֵי
וְיִדְעוּן כָּל בִּסְרָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ פָּרְקִיךְ וּמְשֵׁיזְבִיךְ תַּקִּיפָא דְיַעֲקֹב׃ א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֵידָא הִיא אִגְּרַת פִּטּוּרִין
דִּיהָבֵית לִכְנִשְׁתְּכוֹן אֲרֵי אִתְרַחֲקַת אוֹ מַן גְּבַר דְּלֵיהּ חוֹבָא קֳדָמַי דְּזַבְּנֵית יַתְכוֹן לֵיהּ הָא מֵחוֹבֵיכוֹן אִזְדַּבַּנְתּוּן
וּבְמָרְדֵיכוֹן אִתְרַחֲקַת כְּנִשְׁתְּכוֹן׃ ב מָא דֵין שְׁלֵיחֵית נְבִיַּי וְלָא תָבוּ אִתְנַבִּיאוּ וְלָא קַבִּילוּ הָא אִתְקְפָדָא אִתְקְפַדַת גְּבוּרְתִּי

(כב) ידי · נסי סימן להביא גליות : נסי פורקא בלע״ז כמו וכנס על הגבעה (לעיל ל) והוא סימן קיבוץ ונותנין בראשה בגד : בחוצן . איישילשי״א בלע״ז ודומה לו בעזרא וגם אני חצני נערתי (נחמיה ה) : (כד) היוקח מגבור מלקוח : כסבורים אתם שאי אפשר לקחת מעשו מלקוח שביו של יעקב הצדיק : (כה) ואת יריבך . ועם מריביך אני אריב : (כו) והאכלתי את מוניך . הבבלי׳ לחית השדה את בשרם · מוניך ל׳ אל תונו (ויקרא כה) אונאת דברים המקנטרי׳ אותך בגידופיהם : וכעסים · מתק יין : דמם ישכרון . כן ישכרו מדמם אותם הרגילים לשתות דם ומי הם אלו עוף השמים כן ת״י : מדוע באתי . להתקרב אליכם ואין איש מי מכם פונה אלי

וגלמודה : יחידה : גולה וסורה · אלד בנים שגלו וסרו ממנה וכן כאלה נובלת עליה · וסורה שם תאר כמו וסורי בארץ יכתבו : איפה הם · מאיפה כלומר מאיזה מקום באו , או פירוש איפה היו : (כב) כה אמר · בחצן , זרוע או כנף הבגד וכן חצני נערתי : (כג) והיו · אמניך מגדליך כמו כאשר ישא האומן את היונק : וידעת · אז תדעו כי אני ה׳ ובידי הכל להשפיל ולהרים ואם היית שפלה ימים רבים תהיו רמה על כל העמים ואני הוא אשר לא יבושו קוי כי אם קויתם אותי ימים רבים בגלות לא אבדה תקותכם ולא יהיה לכם עוד בשת מן האומות שהיו אומרים כי אין לכם תקוה : (כד) היקח מגבור · אלה הם דברי האומות איך יוקח מגבור מלקוח שלקח · ועוד כי הוא שבי צדיק כי בצדק ובמשפט לקחו איך ימלט מידו משני פנים האחד שהוא גביר והאחד שהוא צדיק בשביו כן ישראל איך יצאו מתחת רשותינו : (כה) כי כה · ענה הקדוש ברוך הוא : גם שבי גבור יוקח · כי אני גבור מכם שאקחנה מידכם , ומה שאמרו צדיק אינו כי אם עריץ כי בכח ובעריצות לקחתם אותו לא בצדק ובמשפט כך פירשו אדוני אבי ז״ל : יריבך · שם תאר והיו״ד נוספת כיו״ד יקום , כלומר המריב איתך בגלות ואושיע בניך מתוכם : (כו) והאכלתי את מוניך · אונסיך , כמו ולא יונו עוד נשיאי עמי ותרגומו ולא יאנסון : את בשרם · על דרך איש בשר זרועו יאכלו : וכעסים · יין ענבים או יין רמונים נקרא כן לפי שיוצא על ידי סחיטה וכתישה , מן ועסותם רשעים , וכן מעסים רמונים יטפו ההרים עסים : דמם · מדמם , ותרגם יונתן ית בשר דהוו מונן לך וגו׳ : (א) כה אמר ה׳ אי זה ספר כריתות אמכם . הנה אמר ירמיהו שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה אליה , פירשו המפרשים כי ירמיה דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתות שלא יהיה מהם עוד מלך כי בקבוץ גליות נאמר ועבדי דוד נשיא להם , ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות, אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שהוציא אשתו מביתו שקצף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתות לפי שעתיד להחזירה אליו כן יהודה עתיד להחזיר המלכות לו , ונוכל לפרש גם כן לפי שעשרת השבטים לא שבו בשוב הגלות מבבל ועוד שמשגלו לא יצאו ממקום גלותם וארך להם הגלות מאד הרי הם כאלו נתן להם ספר כריתות ובני יהודה שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצם ארבע מאות ועשרים שנה, ואע״פ שיהודה לא גלה עדין הנביא דבר על העתיד ונחמה שמנחם את ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם בעונותיהם ובשובם האל ישיב שבותם , ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות , כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כאשר שבתם פעם אחרת כי אין ביני וביניכם ספר כריתות ובשובכם ישובו גם כן שאר השבטים כי דוד ימלוך על ישראל כלו , וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יהודה אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד , ואע״פ שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתות גדול וארך גלות מאד והנה ישיב אותם עם שבט יהודה , והאם היא הכנסת והכלל והבנים הם הפרט והנה לא נמכרתם ואינכם צריכים לכסף בפדותכם אלא עונותיכם היו דמי המכירה והתשובה תהיה כסף הפדות : (ב) מדוע · אתם מעכבים הגאולה כי אני מזומן לקבל אתכם בתשובה אם תשובו , ולמה היה זה כי

ולקחו מן הדם ונתנו על ועל על :
כל אשר יגע בבשרה יקדש ואשר
אשר · אז ישוב הרוצח ואז אז :
הנני ענו בי נגד ה׳ את ואת את .
ויאמר אלהם עד ה׳ בכם ועד עד·
אלהי אברהם ואלהי נחור אלהי :
עלי עשור ועלי עלי · ואמרת
בלבבך מי ילד לי את אלה ואלה
אלה · לו חפץ ה׳ להמיתנו לא
ולא לא . כי יצומו אינני שומע
וכי כי : כה אמר ה׳ צבאות אל

תולדות אהרן מלכים אומניך · זבחים יב (עכו״ם מ) : ספר כריתות · סנהדרין קה : מדוע באתי · ברכות ו וזוהר תרומה ויקרא תצא :

מצודת ציון

על שאלת המקום כמו איפה הם רועים (בראשית ל״ז) : (כב) נסי · הוא כלונס זקוף ומשימים עליו מפה לרמז : בחוצן · כן יקרא כנף הבגד כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה׳) : על כתף · על השכם : (כג) אומניך · כן נקרא מגדל תינוקת כמו כאשר ישא האומן את היונק (במדבר יא) : ילחכו · ענין לחיכה בלשון כלחוך השור (שם כב) : קוי · מל׳ תקוה : (כד) מלקוח : כן נקרא שבי הבהמה כמו את השבי ואת המלקוח (שם לא) : (כה) עריץ · חזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ) : (כו) מוניך · ענין קנתור · ואונאת דברים וכן וגר לא תונה (שמות כב) : וכעסים · הוא ענין כתישה כמו ועסותם רשעים (מלאכי ג) ונקרא כן יין ענבים או רמונים ע״ש בהמשקה יוצא ע״י סחיטה וכתישה וכן מעסים רמוני (ש״ה ח) : ישכרון · ענין השתיה יותר מכדי המדה הראויה : אביר · ענין חוזק : (א) ספר כריתות · גט הכורת ומפריד : אמכם · כנסים שלהם : מנושי · ענין מלוה כמו כנושה כאשר נושה בו (לעיל כד) : (ב) הן · באמת : בגערתי

מצודת דוד

אשר הייתי שכולה מהם : צר לי המקום · מרוב מרבית העם : גשה לי . שאחד יאמר לחבירו גשה הלאה בעבורי שאוכל לשבת גם אני : (כא) מי ילד וגו׳ : ר״ל מהיכן באו עם רב כזה : ואני שכולה · הלא זה ימים רבים הייתי שכולה מהם יחידית : גולה וסורה · הלא בני גלו וסרו ממני : אלה איפה הם . אלה הבאים מאיזה מקום באו : (כב) אשא אל גוים ידי · לרמז להם להביא את ישראל ר״ל אעיר לבם על זאת : ארים נסי . ארוממם נס וגם הוא ענין רמז וכפל הדבר במ״ש : בחוצן . ר״ל יביאום בכבוד רב : (כג) וידעת · אז תדע שאני ה׳ והיכולת בידי : אשר לא יבושו קוי . כי המקוה לדבר ואינו בא תחשב לו לבושה : (כד) היוקח : רצה לומר כסבורים אתם לומר וכי אפשר לקחת מיד עשו הגבור את המלקוח שגזל : ואם שבי · וכי אפשר להמלט מידו את השבי שהשבה את יעקב הצדיק : (כה) כי כה וכו׳ : ר״ל אבל לא כן הוא כי כה אמר ה׳ שגם זה אפשר לקחת השבי מיד עשו הגבור ולהמליט המלקוח מיד העריץ : ואת יריבך · עם המריבים בך אריב אני : (כו) והאכלתי · להחיות הראויות לאכול בשר אאכיל את המצרים אותך באונאות דברים : את בשרם · להוספת ביאור אמר שיאכיל את בשרם : וכעסים דמם ישכרון · העופות הראויות לשתות דם ישכרו מדמם כדרך השותה עסיס והוא ענין משל : וידעו וכו׳ · אז יבינו בכל אשר ה׳ עושה כל אלה ולא בא במקרה : וגואליך וכו׳ · כפל הדבר במ״ש : נ (א) אי זה ספר וכו׳ . כלומר אם אמנם נתתי לה גם כריתות כמ״ש ואתן את ספר כריתותיה וגו׳ (ירמיה ג) אבל איזה זה הספר אשר שלחתיה בה ר״ל נראה בה מפני מה שלחתיה שלא היתה בעבור הפשע כמ״ש הם ול״ב כשתשוב

קָֽצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵֽין־בִּי כֹחַ ג׳ י״ג
לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים
נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין
מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא: ג אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם ל׳ רפי וחד דגש
קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם: ג׳
ד אֲדֹנָי יֱהֹוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים ל׳
לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר ל׳ · ח׳
בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ י״ג · ח׳
כַּלִּמּוּדִים: ה אֲדֹנָי יֱהֹוִה פָּתַח־לִי ל׳ וג״ל
אֹזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא ג׳
נְסוּגֹתִי: ו גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי
לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת ל׳
וָרֹק: ז וַאדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן ל׳ וחסר
לֹא נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי
כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ: ל׳ · ג׳
ח קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי ל׳ מ״ל
נַעַמְדָה יָּחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ ג׳ לסני הבית י״ן
אֵלָי: ט הֵן אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי מִי־
הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ פ׳ · ד׳
עָשׁ יֹאכְלֵם:

מִלְמִפְרַק וְאִם לֵית קֳדָמַי חֵיל
לְשֵׁיזָבָא הָא בְּמְזוֹפִיתִי אַחֲרֵיב
יַמָא אֲשַׁוֵי נַהֲרִין מַדְבְּרָא יִסְרוֹן
נוּנֵיהוֹן מִבְּלִי מַיָא וִימוּתוּן
בְּצַחוּתָא: ג אֲכַסֵי שְׁמַיָא
כִּדְבַקְבְלָא וְכִסָקָא אֲשַׁוֵי
כְּסוּתְהוֹן: ד יְיָ אֱלֹהִים יְהַב
לִי לְשַׁן דְּמַלְפִין לְהוֹדָעָא
אַלְפָא לְצַדִּיקַיָא דְּמִשְׁלְהָן
לְפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא חוּכְמָא בְּכֵן
בִּצְפַר בִּצְפַר מַקְדִים לְשַׁלָחָא
נְבִיאוֹהִי מָאִים יִתְפַּתְּחַן אוּדְנֵי
חַיָבַיָא וִיקַבְּלוּן אוּלְפַן: ה יְיָ
אֱלֹהִים שְׁלָחַנִי לְאִתְנַבָּאָה וַאֲנָא
לָא סְרֵיבִית לַאֲחוֹרָא לָא
אִסְתַּחֲרֵית: ו גַּבִּי יְהָבֵית
לְמָחָן וְלִיסְתֵי לְמָרְטָן אַפִּי לָא
טַמְרֵית מֵאִתְכְּנָעוּ וָרוֹק: ז וַיְיָ
אֱלֹהִים סָעִיד לִי עַל כֵּן לָא
אִתְכְּנָעִית עַל כֵּן שַׁוֵיתִי אַפִּי
תַּקִּיפִין כְּטִינָרָא וִידַעְנָא אֲרֵי
לָא אֶתְבְּהֵית: ח קְרִיבָא זְכוּתִי
מַן יְדִין עִמִּי נְקוּם כַּחֲדָא מַן
בְּעֵיל דִּינִי יִתְקְרֵיב לְוָתִי:
ט הָא יְיָ אֱלֹהִים סָעִיד לִי מַן
הוּא דִּי יְהַיְבִינַנִי הָא כוּלְהוֹן
כִּלְבוּשָׁא דִבְלֵי וּכְעָשָׁא אָכִיל

אלי : (ד) נתן לי לשון למודים · ישעיה היה אומר ה' שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד כדי לדעת לעות את העיפים ולמאי' לשמוע את דברי הקב"ה דבר: לעות · מנחם חברו במחלוקת עת לעשות לה' (תהלים קיט) לקבוע להם עתים : יעיר לי אזן : מעורר את אזני ברוח קדשו:לשמוע כלמודים · במשפט הלימודים האמת והנכוחה : (ה) פתח לי אוזן : והשמיעני את מי אשלח (לעיל ו) שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס שלחתי את מיכה כו' כדאיתא בפסיקת' דנחמו נחמו: ואנכי לא מריתי · מלילך בשליחותו ולא נסוגותי אחור אלא ואומר הנני שלחני (שם) : (ו) גוי נתתי למכים. הוא אומר לי ישעיה בני סרבנים הם בני טרחנים הם על מנת שלא תכעס עליהם אמרתי לו על מנת כן : (ז) וה' אלהים יעזר לי · אם יקימו עלי : (ח) קרוב מצדיקי·הקב"ה קרוב לי לזכותי בדין : (ט) עש · תולע' הבגדים:

בקול

תהלל חכם ואל אל : ושק ג'
קמץ וסי' אלביש שמים קדרות ·
בצום ושק ואפר דניאל , הכזה
יהיה צום אבחרהו : יעיר ח' וסי'
כנשר יעיר קנו · ה' כגבור יצא ·
אדני ה' נתן לי לשון למודים ב'
בו · והוא רחום יכפר עון · אם זך
וישר אתה· ובחזקתו בעשרו יעיר·
ויך אלחנן בן יעור רד"ה כן כתיב.
בתרא שום בר נש : בבקר בבקר
י"ג וסי' מצויין במסרת רבתא

תולדות אהרן אלביש שמים · ברכות נט : לשון למודים · עוכר אחרי : לעות · (עירובין כב עכו"ם נט) :.

כי באתי ואין איש עונה אלי : קראתי · שובו אלי ואשובה אליכם : ואין עונה · מכם : הקצור קצרה ידי מפדות · וכי חשבתם לאורך גלותיכם כי לקוצר ידי הוא זה שלא פדיתי אתכם עד עת אין זה אלא בשבילכם שלא שבתם אלי , והביאה והקריאה הם דברי הנביאים כמו שכתבנו בכמה מקומות כי האל מקבל השבים בכל עת קראם אליו בלב שלם הוא קרוב אליהם ונכון לקבלם : הן בגערתי · איך תחשבו כי מקוצר ידי הוא זה שלא נגאלתם עד עתה והנה אחריב הים בגערתי כמו שעשיתי בים סוף בגערה לבד , וכן כתיב ויגער בים סוף ויחרב , והגערה הוא שהוליך רוח קדים ששם את הים לחרבה : אשים נהרות מדבר · כשארצה אוביש הנהרות כמו שעשיתי בירדן שהובשתי אותו עד שעברו ישראל וממקום המעבר עד הים יבש הנהר כמו שאמר והיורדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו והנה מתה הדגה שהיתה בנהר כשתמו המים ובאשה , ומה שאמר על הירדן נהרות והוא אחד מפני נהרות אחרים הנשפכים לתוכו , וכן אמר על זה אתה הובשת נהרות איתן , כמו שפירשתי בספר תהלים : (ג) אלביש . וכן עשיתי במצרים בהפסד האויר להם שהלבשתי להם השמים קדרות שהיה להם חשך שלשת ימים : ושק אשים כסותם · כאלו שק היה כסותם שלא ראו אור , והשק הוא שחור ועם כל זה עשיתי כן אוכל לעשות להוציאכם מהגלות ואעפ"י שאתם בתוך עמים רבים , וזכר המים והאויר לפי שהם יסודות ואם היסודות יעשה תפלו כל שכן בנבראים מהם , ויש לפרש עוד אלביש שמים קדרות על קדרות השמש והירח , או על העננים כמו שאמר עליהם והשמים התקדרו עבים ורוח , אלא שכוון הוא לפרש הכל במה שעשה בעבור ישראל , ויתכן לפרש הפסוקים האלה דרך משל דמה טובות העמים שהיה להם בשפע כמו הים והנהרות , ואמר שיחריב אותם ויוביש אותם כלומר שיפסיק טובתם בעבור הרעה שעשו לישראל והענין כמו שפירשנו בפסוק ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש : (ד) אדני אלהים. אלה דברי הנביא אמרם על עצמו , אמר נתן לי לשון למודים לשון אנשים מורגלים בלשון כמו למוד מדבר וכן אמר למעלה וישם פי כחרב חדה , שתקן לשוני לדבר נחות מהרה כאדם הרגיל בדבר לדעת דברי השם ולעות בו את מי שהוא עיף , ר"ל צמא לשמוע את דבר ה' כמו לשתות העיף במדבר ר"ל הצמא . וכן בארץ ציה ועיף בלי מים , ופי' לעות לאמר דבר בעתו : יעיר בבקר בבקר · אולי היו נבואותיו במראות הלילה והיה כאלו האל העירו בבקר והנבואה , או פי' בבקר בבקר יום אחר יום כי לא היתה הפסקה בנבואתו שיהיה בלא נבואה חדש או ימים : יעיר לי אזן . הנה תקן פי לדבר ואזני לשמוע כלמודים , כמו שאמר ה' אלהים נתן לי לשון למודים: (ה) אדני . אלהים · אמר שני פעמים ה' אלהים ועוד אמר וה' אלהים , הן ה' אלהים , לפי שהיה מדבר על הנבואה והנבואה תבא לנביא באמצעו' המלאכים הנקראים אלהים : לא מריתי . ללכת בשליחותו ולא נסוגותי אחור שלא אלך אלא אמרתי הנני שלחני : (ו) גוי · ואעפ"י שאתבזה בעבור השליחות לא נמנעתי בעבור זה אלא ברצון הלכתי ואין זה כדברי ירמיה שאמר ואמרתי לא אזכרנו וגומר , ומה שאמר גוי נתתי למכים אפשר שהיה זה אבל לא מצאנו זה בכתוב , ואפשר שיהיה פי' הפסוק כן אפי' היו מכים ומורטים אותי אני אקבל ברצון לאהבת האל : למרטים · מורטים שער לחיין וזקנו : (ז) ואדני אלהים יעזור לי, אם הכו אותי , ואמר יעזור לי שלא יתנני בידם להמיתני , ואם לא הכוהו פי' יעזור לי בהקים דברי נבואתי על כן לא נכלמתי באמרי בפרהסיא דברי נבואתי כי ידעתי כי לא אבוש כי יתקיימו דברי : כחלמיש · פי' האבן החזק : (ח) קרוב מצדיקי · שיצדיק דברי ויקים אותם אמת וקרוב הוא אלי תמיד הוא מחדש נבואות אלי גם שונה הוא אלי קצת נבואות כמו דבר סנחריב וכיון שהוא שונה אלי תמיד על כל פנים יקיים אותם אם לא יעשו הם תשובה שישוב אחור דברו וינחם על הרעה , או פי' קרוב כי בקרוב יצדיק דברי : מי יריב אתי · שלא יהיה כמו שנבאתי : (ט) הן ה' אלהים · מי הוא ירשיענו בדבריו , ולא אמר מי בלא ימלא מי שירשיעו כי רבים היו מרשיעים אותו אלא אמר מי הוא שירשיעני

מצודת דוד

כשתשובו נעקר השכירות : או מי מנושי . מי הלוה לי דבר מה עד שמכרתי אתכם לו בפרעון החוב : הן בעונותיכם נמכרתם · וא"כ כשתעשו תשובה תהיו נפדין : ובפשעיכם : בעבור הפשעים נשלחה הכנסיה שלכם וא"כ בתשובה יהיה נעקר השילוחין : (ב) מדוע באתי . אני באתי להתקרב אליכם ואין איש פונה אלי : קראתי שתשובו אלי ואין מי משיב לי : הקצור · ר"ל וכי אין בי תועלת וכי קצרה ידי מלפדות אתכם : בגערתי : כשאני גוער בים נעשה חורב ויבש והנהרות נעשות יבשות כמקום מדבר ר"ל אחריב העכו"ם המשולים למים רבים : תבאש דגתם · קבוצת הדגים תבאש מחסרון המים כי תמות בצמא ותבאש ורצה לומר אנשי העכו"ם יאבדו ולפי שהמשילם לנהרות אמר לשון הנופל ביושב הנהרות : (ג) אלביש שמים . ושק וכו' · כפל הדבר במ"ש : (ד) ה' ; ישעיה הוא אומר ה' שלחני לנבואות ונתן לי לשון הראוי ללמד : לדעת לעות · להשיב ללמד לפי העת והזמן את המאב לשמוע דבר ה' כאדם העיף המאב למים : יעיר בבוקר · בכל בוקר היה מעורר אותי ללכת לנבואות : יעיר לי אוזן · היה מעורר אזני לשמוע הנבואה כדרך הרב המעורר אזני התלמידים לשמוע אמריו : (ה) פתח לי אוזן · לשמוע דבריו שאמר את מי אשלח (לעיל ו) : לא מריתי · לא סרבתי מללכת : אחור וכו' · לא חזרתי לאחור למאן בדבר והוא כפול במ"ש : (ו) גוי נתתי למכים · מסרתי גופי למכים ורצה לומר שמסרתי לסבול מה שהם יכולים : ולחיי למורטים · מסרתי לחיי למורטים שערותם : פני לא הסתרתי ר"ל לא נמנעתי ללכת מחשש פן יכלימוני וירוקו בפני : (ז) יעזר לי · ר"ל לכן לא נמנעתי כי ה' יעזר לי · ורצה לומר קרוב היה הדבר שיכלימו אותי אבל ה' עזר לי לכן לא נכלמתי : על כן שמתי פני · ר"ל על כי ראיתי שה' עזר לי לזה שמתי פני כחלמיש לדבר קשות ולא נחפזתי וידעתי שלא אבוא לידי בושה : (ח) קרוב מצדיק · ה' המצדיק אותי בדין הוא קרוב אלי לכן מי הרוצה לריב עמדי נעמדה יחד אני והוא כאומר הנה בודאי לא יוכל לי : מי בעל משפטי · מי הרוצה לבוא עמי במשפט יגש אלי והוא כפול במ"ש : (ט) הן ה' וכו' ; בהיות ה' יעזור לי ומי הוא א"כ אשר יוכל להרשיע ולחייב אותי : הן כולם · באמת כל העומדים עלי ירקבו כבגד הנרקב : עש יאכלם :

מצודת ציון

בגערתי · ענין צעקת מוסר : אחריב · מלשון חורב ויובש : תבאש · ענין סרחון : (ג) קדרות · ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב) : (ד) לעות · מלשון עת וזמן : יעף · מלשון עיפות ולמאון : יעיר · מל' התעוררות : כלמודים · ר"ל כתלמידים וכן חתום תורה בלמודי (לעיל ח) : (ה) מריתי · מלשון מרי ורבוב : נסוגותי · ענין החזרה לאחור כמו ונסוג מאחר אלהינו (לקמן נט) : גוי · גופי כמו גוית שאול (ש"א לא) : ולחיי · כן נקרא המקום שהשער צומח : למורטים · ענין תלישת השער כמו ואמרטה משער ראשי (עזרא ט) · מכלמות · מלשון כלימה וחרפה · ורוק · רוק הפה : (ז) כחלמיש · סלע חזק כמו חלמיש למעינו מים (תהלים קיד) : (ט) יבלו · מלשון בליה

לפי

י מִי בָכֶם יְרֵא יְהוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃

יא הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃

נא א שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי יְהוָה הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם׃

ב הַבִּיטוּ אֶל־אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה תְּחוֹלֶלְכֶם כִּי־אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ׃

ג כִּי־נִחַם יְהוָה צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה׃

ד הַקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וּלְאוּמִּי אֵלַי הַאֲזִינוּ כִּי תוֹרָה מֵאִתִּי תֵצֵא וּמִשְׁפָּטִי לְאוֹר עַמִּים אַרְגִּיעַ׃

ליה: י (אמר נביא עתיד קודשא בריך הוא למהוי אמר לעממיא) מן בכון מדחליא דיי די שמע בקל עבדיה נביא דעבד אוריתא בעקא כגבר דמהליך בקבלא ולית זהור ליה מתרחיץ בשמא דיי ומסתמיך על פורקנא דאלהיה: יא (מתיבין עממיא ואמרין קדמוהי רבוננא לא אפשר לנא למעסק באוריתא ארי כל יומנא אתגרינא דין עם דין בקרבא וכד נצחנא דין לדין אוקידנא בתיהון ושבינא טפלהון ונכסיהון ובהדא גונא שלימו יומנא ולא אפשר לנא למעסק באוריתא מתיב קודשא בריך הוא ואמר להון) הא כולכון מגרן באשתא מתקפי חרב אזילו פילו באשתא דגריתון ובחרבא דתקיפתון ממימרי הות דא לכון לתקלותכון תתובון: א קבילו למימרי רדפי קושטא דבען אולפן מן קדם יי אסתכלו די כחציבא מטינרא אתחצבתון וכפסולא דמגוב ריקן אתפסלתון: ב אסתכלו באברהם אבוכון ובשרה דאעדיאתכון ארי חד הוה אברהם יחידי בעלמא קריבתיה לפולחני וברכתיה ואסגיתיה: ג ארי עתיד יי לנחמא ציון לנחמא כל חרבתהא וישוי מדברהא כעדן ומישרהא כגינתא דיי ביע וחדוא ישתכח בה מעלי תודתא וקל דמשבחין: ד קבילו למימרי עמי וכנשתי לפולחני אציתא ארי אוריתא מן קדמי תיפוק ודיני כנהור ליה עממין אגלי ישתבחון:

רדק

שירשיעוני כנגד יבלה, ופי' ירשיעני, כמו והרשיעו את הרשע, אשר ירשיעון אלהים: כלם · כל העומדים כנגדי לסתור את דברי: (י) מי בכם · אחר שיש מרשיעים אותי מי שהוא בכם ירא את ה' ישמע אלי וגם מאשר הלכו בחשך עד עתה ישוב מדרכו הרעה ויבטח בשם ה' וטוב לו: (יא) הן כלכם · רוצה לומר רובכם, כי באמת יראי האל היו בכם אלא מאותם שהיה קורא להם אשר הלך חשכים שישובו לו אמר ידעתי שלא תשובו כי כלכם אתם שהייתם בדרך רעה עד עתה קודחי אש אתם ר"ל קודחי אש באף האל, כמו כי אש קדחה באפי אבל אותו הפעל עומד וזה פעל יוצא, וכן יוצא כי אש קדחתם באפי: מאזרי זיקות. כפל הענין במלות שונות ומוציאי אש מן העצים ומן האבנים יקראו מאזרי זיקות: זיקות. הם ניצוצי האש, ויונתן תרגם מגרן באשתא, כתרגום והשלחתי בכם ואגרי בכון: לכו באור אשכם, אם בערתם ואותו האש תאכלם כי העון יכלה אתכם: מידי היתה זאת · הרעה לכם שתשכבון למעצבה, והשכיבה הזאת שאמר כמו שכיבת החולי או המות, כלומר שלא יהיה בכם כח לקום לפני אויביכם: אשכם. האל"ף בסגול והשי"ן רפה: (א) שמעו דבר ה' כנגד הטובים יראי ה': הביטו אל צור חצבתם. פי' חצבתם ממנו זה אברהם: ואל מקבת בור נקרתם. נקרתם בו וזהו שרה · דמה רחם האשה לבור · ופירש מקבת נקיבת הבור, כאלו אמר אל בור נקובה שנקרתם בה ממנה, והחכם רבי משה בן עזרא פי' צור שרה, כי היא הנפעלת, והמקבת אברהם כי הוא הכלי הפועל בבור: נקרתם. מן עיני האנשים ההם תנקר: (ב) הביטו. עתה פי' המשל: תחוללכם. תחולל אתכם, ותחולל עתיד במקום עבר ... אמר חוללה אתכם, וענינו מן ... לידה, אמר הביטו אליהם ולכו בדרכיהם וראו מה עשיתי להם: כי אחד קראתיו, ואמרתי לו לך לך מארצך וממולדתך, אחד היה ואחר כן ברכתיו והרביתיו, ומה שסמך לענין זה נחמת ציון פי' אאז"ל בעבור כי בזמן שנואשו שניהם מהיות להם בן לעת זקנתם אז פקדתי' ונתתי להם בן, כן ישראל אחר שיארך גלותם מאד עד שיהיו נואשים מן הגאולה אז יפקדם האל ויוציאם מן הגלות: ואברכהו וארבהו · עתיד במקום עבר כי וארבהו בשוא וכן ואברכהו פתח הוי"ו שהוא במקום שוא: (ג) נחם ה' ציון. זכר ציון כי היא עיקר המלכות: וערבתה. כמו מדברה, וכן במדבר בערבה, והדומים להם, ואמר נחם וישם עבר במקום עתיד כמנהגו בנבואות ברוב: (ד) הקשיבו ולאומי, בוי"ו עם הדגש, והדומים לו כתבנו בספר מכלל: כי תורה מאתי תצא, כמו שאמר בתחילת הספר כי מציון תצא תורה, כי המלך המשיח יורה העמים ללכת בדרכי ה', וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג: ומשפטי · כמו שאמר שם ושפט

רשי

(י) בקול עבדו. בקול הנביאים: אשר הלך חשכים · אפי' צרה באה עליו יבטח בשם ה' כי הוא יצילהו: (יא) הן כולכם שאינכם שומעים בקול נביאיו: קודחי אש. עברתו עליכם: מאזרי זיקות. מחזיקי זיקות הן גצין וגחלי אש הנזרקין בקלע ויש לו דוגמא בל' ארמי זיקיקין דנור כך וכך זיקתא פסיק לן: לכו באור אשכם: לפי דרככם תלקו: מידי. תהא גמולכם זאת לכם: (א) אל צור חוצבתם: ממנו: ואל מקבת בור. שנוקבין וחוצבין בה את הבורות אשר נוקרתם בה. נוקרתם ל' נקרת הצור (שמות לג) יקרוה עורבי נחל (משלי ל) כמו ומי הוא הצור הוא אברהם אביכם ומי היא המקבת היא שרה אשר חוללתכם אשר ילדתכם ל' כי חלה גם ילדה (לקמן סו): (ב) תחוללכם אשר תלד אתכם: כי אחד קראתיו: כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו משם מארצו וממולדתו קראתיו רביתיו וגדלתיו לשון קריאי העדה (במדבר א) וכשם שהוא היה יחיד וגדלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי: (ג) וערבתה · אף הוא ל' מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה (ירמיה ב) אלא שהערבה כבר היו בה ישוב והוחרבה: תודה. קול הודייה: (ד) כי תורה מאתי תצא. דברי נביאים תורה הוא והמשפטים סופן להיות מרגוע ומנוחה לעמי' אשר אהפוך להם שפה ברורה לעבדני: ארגיע: אניח

בעדך 'בק: למעצבה אילין משמשין בה בסוף תיבותא וסי' ורבבה ל' יפול מצדך אלף · קרבה ל' לא שמעה בקול · דאבה ל' בצוארו ילין עז · ורחבה ל' ונסבה למעלה למעלה · שאה ל' ואת תזנוניה ממצרים לא · ומריבה ל' ויקרא שם המקום מסה: למעצבה ל' תשכבון הקבה ל' ויבא אחר איש ישראל · בעקב ל' ויהוא עשה בעקבה' להעציבה ל' עשינו לה כוני' להעציבה דירמי: שובב' מדוע העיר · קרבה ל' אל נפשי גאלה · חובה ל' אשר משמאל לדמשק נעזבה ל' וקראו להם עם הקדש גאולי ה': מארבה ל' כמוץ יסוער מגרן · נקרבת ל' התרישו אלי איים · שגבה ל' ממנו את הכל נתן ה':

תולדות אהרן מי בכם: ברכות ו וזוהר בלק: למעצבה · כתובות קד: צור חצבתם · יבמות סד עקדה שער טו פג: אל אברהם · שם שער כג: כי אחד · שם שער כה:

מצודת ציון

בליון ורקבון: עש · כן יקרא התולעת האוכל הבגד וכן כבגד יאכלם עש (לקמן נא): (י) נוגה · ענין האורה וזוהר כמו מנוגה נגדו (תהלים יח): (י) וישען · ענין תמיכה: (יא) קודחי · ענין הבערה כמו אש קדחה באפי (דברים לב): מאזרי. מלשון אזור וחגורה וכן אזרו חיל (ש"א ב): זיקות · ניצוצות האש וכדרז"ל נפקין זיקוקין דנור מפומיה דרב (חולין קלז): באור · שלהבת כמו חמותי ראיתי אור (לעיל מד): אשכם · מל' אש: בערתם · מלשון הבערה ושריפה: למעצבה · מל' עצבון ודאגה: תשכבון · כן נקרא המיתה כמו וישכב דוד עם אבותיו (מ"א ב): (א) חוצבתם · כן נקרא חתוך וכריתות הסלע בלשון המקרא וכן וגם יקב חצב בו (לעיל ה): מקבת · מלשון נקב ועש"ז נקרא הפטיש מקבת כי ראשו הא' חד ובו נוקבין הסלע: נקרתם. ענין בקוע ונקב כמו בנקרת הצור (שמות לג): (ב) תחוללכם · ענין הולדה ולידה כמו ותחולל ארץ (תהלים צ): קראתיו · ענין גדולה ורוממות כמו שלישים וקרואים (יחז' כג) לפי שדרך הגדולים להיות נקראים לכל דבר חשיבות: (ג) כעדן · הוא אשר הגן נטוע בו כמ"ש ויטע גן בעדן (בראשית ב): וערבתה · ענינו כמו מדבר וכפל הדבר במ"ש: (ד) ולאומי · ענינו כמו עמי וכן ולאום מלאום יאמץ (בראשית כה): האזינו · הטו אזן לשמוע: תורה · מל' הוראה ולמוד: ארגיעם · מלשון מרגוע והשקט וכן וזאת המרגעה (לעיל)

מצודת דוד

לפי שהמשילם לבגד אמר לשון הנופל בבגד: (י) ירא ה' · אשר הוא ירא מה' ושומע בקול עבדו הנביא: אשר הלך חשכים. אפי' הלך בחשכת הצרות ועדיין לא מצא הארה ותשועה: יבטח בשם ה': שתבא לו התשועה: וישען. כפל הדבר במ"ש: (יא) הן כלכם · אבל באמת כמעט כלכם מעבירים את חמת ה': מאזרי זיקות · מאזרים את המקום בניצוצי אש והיא היא וכפל הענין במ"ש: לכו באור אשכם: ר"ל לפי המעשה כן יהיה הגמול: ובזיקות בערתם: כפל הדבר במ"ש: מידי וגו' לא במקרה היתה כי אם מידי באה בגזרה למען תמותו בעצבון כי לא תסור העצבון עד כי תמותו: (א) רודפי צדק. המחזרים לעשות צדק: אל צור: אל הסלע אשר נחצבתם ממנו: ואל מקבת: אל נקב הבור אשר יצאתם מנקרה: (ב) הביטו אל אברהם · בזה יפרש המקרא שלפניו ור"ל אברהם הוא הצור אשר נחצבתם ממנו והביטו בו לראות מה נעשה עמו: ואל שרה · ר"ל שרה היא נקב הבור וגו' כי היא ילדה אתכם: כי אחד קראתיו · עם כי היה יחידי בארץ כנען ולא היה מי בה ומשפחה להחזיק בידו עכ"ז אני קראתיו וגדלתיו וברכתיו אותו והרבה את זרעו וכאומר כמו שעשיתי עם אברהם אעשה עמכם עם שאתם יחידים בין העכו"ם ואין מי יחזיק בידכם; (ג) כי נחם · המקום ינחם את ציון כי תבוא ותכון כמאז ותשב בלבון עבר בדרך הנבואה בעבור כי הדבר ברור כאלו כבר נעשה: כל חרבותיה · כל המקומות החרבות: תודה · קול הודאה על הניסים ועל הנפלאות: (ד) ולאומי וגו' · כפל הדבר במ"ש: כי תורה · אשר מאתי תצא תורה וכמ"ש כי מציון תצא תורה (לעיל ב) כי מלך המשיח יורה

ה קָרוֹב צִדְקִי יָצָא יִשְׁעִי וּזְרֹעַי עַמִּים יִשְׁפֹּטוּ אֵלַי אִיִּים יְקַוּוּ וְאֶל־זְרֹעִי יְיַחֵלוּן: ו שְׂאוּ לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל־הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי־שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ־כֵן יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת: ז שִׁמְעוּ אֵלַי יֹדְעֵי צֶדֶק עַם תּוֹרָתִי בְלִבָּם אַל־תִּירְאוּ חֶרְפַּת אֱנוֹשׁ וּמִגִּדֻּפֹתָם אַל־תֵּחָתּוּ: ח כִּי כַבֶּגֶד יֹאכְלֵם עָשׁ וְכַצֶּמֶר יֹאכְלֵם סָס וְצִדְקָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וִישׁוּעָתִי לְדוֹר דּוֹרִים: ט עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי־עֹז זְרוֹעַ יְהוָה עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם דֹּרוֹת עוֹלָמִים הֲלוֹא אַתְּ־הִיא הַמַּחְצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין: י הֲלוֹא אַתְּ־הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי תְּהוֹם רַבָּה הַשָּׂמָה מַעֲמַקֵּי־יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים: יא וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּן נָסוּ יָגוֹן

ל' וחסר
ס"א חסר. ג'
ל' ומ"ל כי השמים
ל'
כ' א' חסר
ס'
ל'
ס' ג' כתיב סמך
ג' בלישנא
ל' ומר ובחס ס'
י"ב בלישנא ה'
ל'
ל' זוגין מתחלפין
ג' ומ"ל

ה קְרִיבָא זָכוּתִי נְפַק פּוּרְקָנִי וּבִתְקוֹף דְרַע גְבוּרְתִּי עַמְמַיָא יִתְדָנוּן לְמֵימְרִי נַגְוָן יְסַבְּרוּן וְלִיתְקוֹף דְרַע גְבוּרְתִּי יִתְרְחֲצוּן: ו זְקִיפוּ לִשְׁמַיָא עֵינֵיכוֹן וְאִסְתַּכָּלוּ בְאַרְעָא מִלְרַע אֲרֵי שְׁמַיָא כִּתְנָנָא דְעָדֵי כֵּן יֶעְדוּן וְאַרְעָא כִּכְסוּתָא דְבָלְיָא כֵּן תִּבְלֵי וְיָתְבָהָא אַף אִנּוּן הָכֵן יְמוּתוּן וּפוּרְקָנִי לְעָלַם יְהֵא וְזָכוּתִי לָא תִתְעַכַּב: ז קַבִּילוּ לְמֵימְרִי יָדְעֵי קוּשְׁטָא עַמָא דְאוּלְפַן אוֹרַיְתִי בְלִבְּהוֹן לָא תִדְחֲלוּן מִחִסּוּדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא וּמֵאִתְרַבְרְבוּתְהוֹן לָא תִתַּבְרוּן: ח אֲרֵי כִּלְבוּשָׁא דְאָכִיל לֵיהּ עָשָׁא וּכְעַמְרָא דְאָחִיד בֵּיהּ רוּקְבָא וְזָכוּתִי לְעָלַם תְּהֵי וּפוּרְקָנִי לְדָר דָרִין: ט אִתְגְלָא אִתְגְלָא לִבְשִׁי תְקוֹף גְבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ אִתְגְלָא כְּיוֹמֵי קֳדָם דָרַיָא דְמִלְקַדְמִין הֲלָא בְדִילָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל תְבָרֵית גִבָּרַיָא שֵׁיצִיתִי פַּרְעֹה וּמַשִׁרְיָתֵיהּ דַהֲווֹ תַקִיפִין כְּתַנִינָא: י הֲלָא בְדִילָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אַחֲרֵבִית יַמָא מֵי תְהוֹם רַבָּא שַׁוִיתִי עוּמְקֵי יַמָא אֹרַח לְמִיגַז מְשֵׁיזְבַיָא: יא וּפְרִיקַיָא דַייָ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן וְיֵיעֲלוּן לְצִיּוֹן בְּתוּשְׁבַּחְתָּא וְחֶדְוַת עָלַם תְּהֵי

אניח : (ה) ישפוטו . ייסרו יושטיצי"א בלע"ז : (ו) שמים כעשן נמלחו . שרי צבאות העכו"ם שבשמים : נמלחו . נסבלו כמו (ירמיה לח) בלויי הסחבות והמלחים . בגד הנשחת. ל"א נמלחו נתבלבלו ל' מלחי הים שמבלבלין המים במשוטות מנהיגי הספינה וכן ממולח טהור קדש (שמות ל) : והארץ . שלטוני הארץ : ויושביה . שאר העם : וישועתי . לעמי לעולם תהיה ד"א שמים וארץ ממש וכן פתרונו שאו עיניכם והביטו אל השמים ואל הארץ וראו כמה הם חזקים ובריאים ואעפ"כ יבלו וצדקתי וישועתי יהיו לעולם הרי שצדקתי בריאה וחזקה יותר מהם : (ח) עש וסס. מיני תולעים הם : (ט) עורי עורי . תפילת הנביא היא : (י) רהב . מצרים שכתוב בה רהב הם שבת (לעיל ל) : מחוללת . לשון הרג חלל : תנין . פרעה : (יא) ופדויי ה' ישובון . לשון תפלה ומוסב על עורי עורי :

פי

ותשם י"ד בקריאה וסימן נמסר בסדר מדבר סיני : אנכי אנכי ג' דסמיכי וסי' נמסר לעיל בסיפרא רא סי' מ"ג :

תולדות אהרן כעשן נמלחו . עכו"ם
ין מקדש שער לט :
ודעי צדק . עכו"ם מ"ג ס"ד :

ובפט בין הגוים : לאור עמים . שיאיר עיניהם בדרכי ה' ומשפט ביניהם ויוכיחם שיהיו בשלום זה עם זה כמו שאמר וכתתו חרבותיהם לאתים וגו', וזהו שאמר ארגיע , כלומר אניחם ואשקיטם מכל המתי לו ממלחמה , או פירוש לאור העמים לעיני העמים ארגיע להם ומשפטי לכם , כלומר שאעשה משפט בהם : (ה) קרוב צדקי . אם יבטחו אלי בני הגלות קרוב הוא צדקי לבוא : וישעי הרי הוא כאלו יצא , וכן אמר כי קרובה ישועתי לבא : וזרועי עמים ישפטו . זהו מלחמת גוג ומגוג , ואמר וזרועי כלשון רבים לרוב הנקמה שיעשה בהם כאדם המכה בשתי ידיו : אלי איים יקוו , וזהו איים יקוו אלי מהיום ההוא והלאה : ואל זרועי . שאסמוך אותם ביד ימיני : (ו) שאו . אם הפסוק הזה כמשמעו איך יאמר ותשועתי לעולם תהיה ואם העולם יאבד איך תהיה ישועה וצדקה אם אין העולם נברא , ואחז"ל פירש , זה יהיה ולא יהיה זה , והוא על דרך הפלגה כלומר קודם אחריב העולם משאני אבטל ישועתי וצדקתי , וכמו שאלו קיימים כן תהיה ישועתי קיימת וכן אמר ירמיהו הנביא אם ימושו החקים האלה מלפני גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב כן מזה הפסוק למדו אנשי תושיה כי נשמת האדם עומדת ודברים אמת והשמים הוא הרקיע והארץ היא המיושבת וישועת האדם וצדקתו לעולם עומדת , ר"ל כי האויר יקרה לו הפסד ושנוי וכן הארץ כמו רעש הארץ ונפול ההרים ויבא מזה הפסד הישוב : ויושביה . כמו כן ימותון , ולפ"ה שהם מד' יסודות זכר השמים כי האויר הם חיי הגוף ויסוד הגוף הוא העפר , וכן אמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב , אבל הנשמה החכמה לעולם תהיה לא תמות , והרב הגדול רבי משה בר מימון ז"ל פי' דרך משל על אבוד האומות והמרעים לישראל , אמר ראו איך נחתכו השמים ההם ושממה הארץ ההיא וימות מי שעליה ואתם נעדרים כאלו אמר שהם אשר מלאו את הארץ והיה נחשב כהם העמידה והקיום כשמים , על דרך משל וגוזמא אבדו מהר וכלו כבלות העשן ועניניהם הקיומים כקיימות הארץ יאבדו הענינים ההם כאבוד הבגד הבלה : נמלחו . ענין השחתה , וכן ארץ מלחה לא תשב , והוא עבר במקום עתיד : תחת . תשבר , כמו אל תירא ואל תחת : (ז) שמעו . אמר עוד כנגד בני הגלות , וכפל הענין כמ"ש אלא שחדש בו קצת הענין : תורתי בלבם . אותם שתורתי בלבם לא בפיהם לבד כי הם יראו מישועה : חרפת אנוש . שמחרפים אותם האומות על אחור הגלות , וכן אמר כל היום כלמתי נגדי וגומר . ומגדופותם . גדופם כמו חרפה : (ח) כי כבגד . וזה הפסוק מסייע לפי' הרמב"ם ז"ל : יאכלם . הכנוי לרשעים , כלומר יאכל אותם הרע הבא עליהם כמו הבגד שיאכל אותו העש וסס הוא אחי עש ובערבי יקרא כן כי הם יאבדו מן הארץ ואתם תהיו גם לעולם כצדקתי וישועתי שאתן לכם : (ט) עורי עורי . שניהם מלרע : לבשי עוז . דרך משל כמו גאות לבש : עורי . זה מלעיל : כימי קדם . במצרים : עולמים . זה ימים רבים ושנים ארוכים שעברו : עורי . רהב , זה מצרים , וכן אזכיר רהב ובבל , ואמר המחצבת שהכה אותם בעשר מכות : מחוללת . מגזרת חיל כיולדה . תנין זה פרעה , וכן אמר התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו : (י) הלא את היא המחרבת ים , זה ים סוף , כמו שאמר וישם את הים לחרבה , ושנה הענין ושלש במלות שונות : השמה . מלעיל בשני פשטין כי הוא פעל עבר והוא במקום אשר שמה , וכן הבאה מצרימה שבעים , אשר באה , כי לא תבא ה"א הידיעה על העוברים : (יא) ופדויי . כמו שעשית מקדם כן תעשה עוד עם גלות ישראל ועוד כמו שעברו גאולים בים סוף ובאו לארצם כן פדויי ה' ישובו מהגלות : ובאו ציון ברנה , וי"ו ופדויי במקום כן , כי יש וי"ו להשוות דברים כמו שכתוב בספר משלי , וכן וי"ו ושפתי רננות יהלל פי כמו שפירשנו בספר תהלים , וכן ושמועה טובה תדשן עצם , ובספר משלי כמו אלה הוי"ן רבים : ושמחת עולם על ראשם , דרך משל כי ילכו קוממיות

מצודת דוד

יורה את בנ"א ללכת בדרכי ה' : ומשפטי לאור עמים . ומשפט משיחי יצא להאיר עיני העמים בדברי רבותם כמ"ש ושפט בין הגוים וגו' : ארגיע . בזה אמציא מרגוע והשקט לכל אומה ואומה כי לא תוסיף להלחם זו בזו כמ"ש לא ישא גוי אל גוי וגו' : (ה) קרוב צדקי . הצדק שיבא להם קרוב הוא לבא וכאילו כבר יצא ישעי : ישפוטו . במשפט הראוי להם : איים יקוו . יושבי האיים יקוו אלי לשום בטחונם בי : ואל זרועי . כפל הדבר במ"ש : (ו) שאו לשמים עיניכם . הסתכלו כלפי השמים וראו שרי של צבאות הכשדים כמה הם חזקים ורב ממשלתם והביטו אל שלטוני הכשדים אשר מתחת כמה הם מושפעים בטובה הרבה על ידי שריהם של מעלה : כי שמים . ר"ל לומר עכ"ז יושחתו שרי מעלה כעשן הכלה והולך לו : ויושביה . שאר העם : וישועתי . לישראל לעולם תהיה ולא תושחת : וצדקתי . הצדקה שאעשה לישראל לא תשתבר ותתקיים לעולם : (ז) יודעי צדק . הנותנים לב לדעת צדקה : חרפת אנוש . ממרפת הכשדים שמחרפים על איחור הגאולה : ומגדפותם . כפל הדבר במ"ש : (ח) כי כבגד . העש יאכל את העכו"ם כאשר יאכל את הבגד ר"ל לומר העכו"ם יכלו כבגד הנאכל מהעש ולפי שהמשילם לבגד אמר יאכלם עש כמו לשון הנופל בבגד : וכצמר וכו' . כפל הדבר במ"ש : וצדקתי . הצדקה שאעשה לישראל תתקיים לעולם : וישועתי . כפל הדבר במ"ש : (ט) עורי עורי . הנביא התפלל ואמר עורי וכו' וחוזר ומפרש זרוע ה' עורי כבימי קדם וכו' ר"ל הראה כח זרועך כמו בימי קדם ומימות עולם : המחצבת רהב . אשר חצבת את מצרים כחוצב באבנים ר"ל שהכה בם מכה רבה : מחוללת תנין . אשר הרפידה את פרעה : (י) המחרבת ים . אשר עשה את הים לחרבה : מי תהום רבה . המחרבת מי תהום רבה וגדולה וכפל הדבר במ"ש : השמה . אשר שמה עמק הים להיות בה דרך שיעברו בו ישראל אשר גאלת ממצרים : (יא) ופדויי וכו' . זהו גמר תפלתו שאמר בן ידעתי אשר ישראל שיפדה ה' מן הגליים ישובון לארצם ויבואו לציון ברנה ועל ראשם תהיה השמחה עד עולם כי לא יגלו עוד : ישיגון . האלו משגין ושמחה

מצודת ציון

(לעיל כח) : (ה) יקוו . מל' תקוה : ייחלון . מלשון תוחלת ותקוה : (ו) והביטו . ענין ראיה : נמלחו . ענין השחתה וכליון כמו ובלוי מלחים (ירמיה לח) : תבלה . מלשון בליה ורקבון : תחת . ענין שבירה כמו תחתנה קשתותם (ש"א ב) : (ז) ומגדפותם . ענין חרפה כמו אשר גדפו (לעיל לז) : אל תחתו . אל תשברו : (ח) עש . שם תולעת האוכלת הבגד : סס . שם תולעת האוכלת הצמר ודומה לו כמסוס נוסס (לעיל י) : (ט) עורי . מלשון התעוררות והכפל לחזק : המחצבת . זה הלשון יאמר על הכורת אבנים אם יקצב אותו בו (לעיל ה) : רהב . כן יקרא מצרים כמ"ש לכן קראתי לזאת רהב (לעיל ל) : מחוללת . מל' חיל וחלחלה : תנין . כן יקרא פרעה מלך מצרים כמ"ש התנין הגדול (יחזקאל כט) : (י) המחרבת . מלשון חורב ויובש : תהום . כן נקרא מקום מים

ג' וַאֲנָחָה׃ יב אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא
מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ
כ' חמשים שנה יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן׃
כ' ותכר יג וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂךָ נֹטֶה שָׁמַיִם
י"ד וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם
כ' כפסוק מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן
לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק׃
כ' והא״ש. כ' יד מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת
ט' ר"פ. לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃ טו וְאָנֹכִי
ד' יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו
ס' וחסר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ טז וָאָשִׂם דְּבָרַי
ג' בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם
ג' וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי־אָתָּה׃
ב' כפסוק ומ"ל יז הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי
יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד יְהוָה
כ' אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס
ג' וחד ומליא הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית׃ יח אֵין־
מְנַהֵל לָהּ מִכָּל־בָּנִים יָלָדָה וְאֵין
ג' מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל־בָּנִים גִּדֵּלָה׃
ג' יט שְׁתַּיִם הֵנָּה קֹרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ
הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב וְהַחֶרֶב מִי

להון דלא פסקא ועגן יקר יהי
מטיל על רישיהון ביע וחדוה
ישכחון ויסוף מנהון מבית
ישראל דווגא ותינחתא׃
יב אנא אנא הוא מנחמכון
ממן אתון דחלין מאנשא
דמאית ומבר אנשא די
כעסבא חשיב׃ יג ואתנשיתא
פולחנא דיי דעבדך דתלא
שמיא ושכליל ארעא ודחלתא
תדירא כל יומא מן קדם חמת
מעיקא כמא דמתקנין לחבלא
וכען אן היא חמת דמעיקא׃
יד מוחי פורענותא לאתגלאה
ולא ימותון צדיקיא לחבל ולא
יחסרון מזוניהון׃ טו ואנא יי
אלהך דנזיף בימא והמן גלוהי
יי צבאות שמיה׃ טז ושויתי
פתגמי נבואתי בפומך ובטלל
גבורתי אגנית עלך לקימא
עמא דאמיר עליהון דיסגון
ככוכבי שמיא ולשכללא
כנשתא דאמיר עליהון דיסגון
כעפרא דארעא ולמימר
לדדירין בציון עמי אתון׃
יז אתרבא אתרבא קומי
ירושלם דקבילת מן קדם יי
ית כסא דחימתיה ית פילי כסא דלוטא שתית אערית׃ יח לית דמנחם לה מכל
בנין דילידת ולית דמתקיף בידה מכל בנין דרביאת׃ יט תרתין עקן אתאה עלך
ירושלם לא יכלית למיקם כד ארבע ייתון עלך ביזא ותברא וכפנא

קוממיות ראש נשוי בשמחה : ישיגון נסו , ועל מעלה מזה נפרשה חזקו ידים ישיגון ונסו ושם כתבנו הסימן שזה וי"ו נו"ן : (יב) אנכי אנכי הוא מנחמכם . אמר מנחמכם לשון רבים ואמר מי את ותיראי לשון נקבה ואחר כך אמר ותשכח ותפחד לשון זכר כי כן מנהג המקרא כשמדבר כנגד כנסת ישראל כשמדבר כלשון רבים מדבר כנגד הפרטים וכשמדבר כלשון יחיד מדבר כנגד הכלל וכשמדבר בל' נקבה מדבר כנגד הכנסת : ימות . כי בן תמות הוא ואם ינצל לך היום לא ינצל לך מחר : חציר . פירוש כחציר , וכן גור אריה יהודה וחומים לו רבים : (יג) ותשכח . אחר שהוא בורא העולם היה לך להשוב כי יש כח בידו להצילך מיד בן אדם ואיך פחדת מבן אדם ולא זכרת האל שאם תשוב אליו ותבקש מלפניו הוא יצילך מידו : נוטה ויסד , פירשתי כמה פעמים : כאשר כונן להשחית . ולמה אתה מפחד ממנו שוב לאל ולא תפחד ממנו כי בן אדם אם עלתה חמתו וכונן להשחית לא יעשה ולא יספיק לו כדבר סנחריב והיה חמתו הלכה כענן : (יד) מהר צועה . לא תזיקך חמת המציק כי עתה ימהר הגולה להפתח מבית גלות והוא ישראל שהוא גולה בין העמים , ולשון צועה הוא ענין טלטול ונוע ממקום למקום יש בטלטול השבי ויש בטלטול אחר , וכן לשון גלות כי גולה אתה למקומך אינו טלטול השבי , ולשון צועה יש בו פעל עומד כמו זה מהר צועה , וכן את צועה זונה , ויש שהוא פעל יוצא כמו ושלחתי לו צועים וצעהו צועה ברוב כחו : ולא ימות לשחת , לא ימות בגלות שהוא לו כמו קבר , ועל הכלל מדבר כי אם ימותון בגלות יחידים יעלו בתחיית המתים , אבל באמרו ולא ימות על הכלל יאמר , כלומר שלא ישאר שם כי על כל פנים יצא ויפתח ממאסר הגלות : ולא יחסר לחמו , בעודו בגלות אף על פי שהוא שבוי האל מזמין להם בין הגוים אויביהם ושוביהם טרפם וצרכם בכבוד , או פירוש ולא יחסר לחמו בצאתו מהגלות בדרך כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו , ובדרש מפרש הפסוק כן איך תפחד מבן אדם שימות והנה בעודו בחיים הוא דבר חלוש מאד אפילו נקביו קשים עליו צריך למהר הוא ולהפתח בהלוך המעים כדי שלא ימות לשחת , כיון שמהר להפתח צריך למזונות שאם יחסר לחמו ימות , ויונתן תרגם כן מוחי וגו' : (טו) ואנכי ה' . שיש בידי כח להוציאך מהגלות ואנכי רגע הים כ"ש שאגער בעמים המחזיקים בכם : רוגע . תרגם יונתן כמו גוער דנזיף בימא , ויש לפרשו כמו בוקע , וכן עורי רגע וימאס , וכמו רגע הים , והנה גערתי בים סוף לעברכם : ויהמו גליו . במקום הבקיעה , ולא יכלו לעבור עד שעברו ישראל , וכן והמו גליו ולא יכלו : ה' צבאות שמו . והוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל : (טז) ואשים . הנה שמתי דברי בפיך להיות לו לעם , וכן ודברי אשר שמתי בפיך : ובצל ידי כסיתיך . שלא יוכלו העמים לכלותך בגלות כל זמן שיהיו דברי בפיך ובלבבך כי לא שמתי אותם בפיך אלא להיותם בלבבך לעשותם כמו שאמר בפיך ובלבבך לעשותו : לנטוע שמים . וכל זה אכסה עליך בגלות עד שיבא עת לנטוע שמים וליסוד ארץ והוא קבוץ גליות שיהיו ישראל עולם חדש , וכן אמר הנני בורא שמים החדשים והארץ החדשה ולא תזכרנה הראשונות וגו' : ולאמר לציון עמי אתה . פירוש לבני ציון וזכר ציון כי היא עיקר המלכות , ויונתן תרגם לקיימא עמא וגו' כבעמוד : (יז) התעוררי.

קבעת

(יב) מי את . בת צדיקים כמותך ומלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות : (יג) ותשכח ה' עושך , ולא נשענת עליו : המציק . מושלי אוה"ע המשעבדים בכם : כאשר כונן . מזמן : ואיה חמת המציק . מחר בא ואיננו : (יד) מהר צועה להפתח . אפי' נקבין קשין עליו וצריך הוא להפתח בהילוך המעים כדי שלא ימות לשחת וכיון שמיהר להפתח צריך הוא למזונות רבים שאם יחסר לחמו אף הוא ימות : צועה . ל' דבר העומד להיות ריקן כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין (ירמי' מח) השקט אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ונא' שם ושלחתי לו צועים וצעהו וכליו יריקו . ד"א מהר צועה אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתני' חלוץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש : צועה . חוגר כמו (לקמן סג) צועה ברוב כחו : ולא ימות . המסור בידו לשחת אבל הלשון ראשון מדרש אגדה הוא בפסיקת' רבתי : (טו) רוגע הים . לשון עורי רגע (איוב ז) פרונצי"א בלע"ז : (טז) לנטוע שמים . לקיימא עמא דאמיר עליהון דיסגון ככוכבי שמיא : וליסוד ארץ . ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא : (יז) קבעת . ת"י פילי והוא שם כוס ולי נראה קבעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומצית יורה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו (תהלים עה) : התרעלה . הוא משקה המטמטמת ומתיש כח האדם כאסור וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו (נחום ב) והשרות והרעלות שהוא לשון עיטוף ובמס' שבת מדיות רעולו' מין סרבל נאה להתעטף בו : תרעלה . אינטומישמנ"ט בלע"ז : מצית . אגוטי"ר בלע"ז : (יט) שתים הנה קראתיך . צרות כפולות שתים שתים : מי אנחמך . מי אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית היא לקתה

ואנכי ט' ר"פ בקריאה וסימ' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים . ואנכי הסתר אסתיר פני . ואנכי לא חטאתי לך . ואנכי היום רך ומשוח מלך . ואנכי ה' אלהיך רגע הים ויהמו גליו . ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ . ואנכי תולעת ולא איש . ואנכי נטעתיך שורק . ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים . וכל תריסר ר"פ דכוו' ואנכי : ובצל ג' בקריא' וסימ' ובצל ידי כסיתיך . ובצל כנפיך אחסה . ובצל כנפיך ארנן : ארץ י"ד קמצין וסי' נמסר לעיל בהאי ספרא סימן י"ד :

תולדות אהרן מהר צועה . ברכות נז פסחים קיח : ואשים דברי . זוהר בראשית נו . (תענית סח מגלה עד) : ובצל ידי . חגיגה ה סנהדרין צט :

מצודת ציון

מים רבים : רבה . גדולה : תהמה . מעמקי . מל' עומק : (יב) חציר . דשא ועשב : (יג) עושך . ענין הגדלה והרמה כמו הוא עשך ויכוננך (דברים לב) : חמת . מל' חמם וכעס : המציק . מל' צוקה וצרה : כונן . מל' הכנה : (יד) צועה . הוא ענין טלטול ונוע ממקום למקום וכן ושלחתי לו צועים וצעהו (ירמיה מח) : להפתח . ענין התרת המאסר וכן אסוריו לא פתח (לעיל יד) : (טו) רוגע . ענין בקוע כמו עורי רגע (איוב ז) : (יז) התעוררי . מל' ערה וקיצה מהשינה : קבעת . מלשון קבע והם השמרים הקבועים בתחתית הכוס : התרעלה . יתכן שהוא מל' ערל בהפוך ור"ל כוס משקה המטמטם את הלב לרוע תכונתו והוא משל על הפורעניות וכן סף רעל (זכריה יב) : מצית . מלשון מליצה כמו למען תמוצו והתענגתם (לקמן סו) : (יח) מנהל . ענין הנהגה

מצודת דוד

והשמחה רודפת אחריהם וישיגון אותם : נסו . ינוסו ויברחו מהם : (יב) אנכי אנכי . כאלו המקום משיב לומר אנכי הוא המנחם אתכם והם א"כ תנחומין שיש בהם ממש : מי את . ר"ל בת צדיקים כמותך ומלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות : חציר ינתן . אשר הוא נתון בעולם כחציר הזה אשר ימול ויבש והוא כפל ענין במ"ש : (יג) ותשכח ה' עושך . שכחת השגחת ה' המגדל והמרומם אותך והכל שלו כי הוא נוטה שמים וגו' : ותפחד . בכ"ע תפחד מפני חמת האויב המציק כאשר הכין מחשבות להשחית : ואיה המציק . רצה לומר הלא מחר בא ואיננו כי ימות לשחת ואם כן למה שכחת השגחת המקום ותפחד ממנו : (יד) מהר צועה להפתח . המטה וטלטול הגולה ימהר להפתח וילך לו ואמר בלשון שאלה מן החבוש במאסר ורצה לומר לא יהיה עוד מטולטל בגולה : ולא ימות לשחת . אף עודו בגולה לא ימות להיות נשחת מכל וכל ואף לא יחסר לו די לחמו וספוקו : (טו) ואנכי וגו' . ר"ל ולמה לא תשען עלי הלא אנכי ה' אלהיך והכל בידי פעם בוקע מי הים לבל ילך במהלכו ופעם ימה שירומו הגלים ויהמו בקול גדול : ה' צבאות שמו . לפי שהוא מושל בצבאות מעלה ומטה : (טז) ואשים דברי בפיך . דברי התורה שמתי בפיך לדבר בהם : ובצל ידי כסיתיך . מעולם הגנתי עליך מן האויב בזכות התורה : לנטוע שמים . שיהיו נטועים על אדמתם עם ישראל אשר עליהם נאמר ככוכבי השמים כמ"ש הבט נא השמימה וספור הכוכבים וגו' כה יהיה זרעך (בראשית טו) : וליסוד ארץ . שיהיו מיוסדים אלו הנמשלים גם לעפר הארץ כמ"ש ושמתי את זרעך כעפר הארץ (שם יג) :

ולאמר

קבעת. שמרי הכוס: התרעלה. הרעדה, או פירושו הם המות אמר די לך בגלות בכר שתית כוס התרעלה עד השמרים גם מצית אותה עד שלא נשאר בכוס אפילו טפה כלומר כל הרעות הכתובות הגיעו
עליך ודי לך קומי מהגלות התעוררי והתעוררי: (יח) אין מנהל לה. בעודה בגלות לא היה כח ביד בני הגולה לנהל האחד חברו ולהחזיק בידו ולסמכו מהרעה כי כולם היו שוים בה: (יט) שתים
הנה. הרעות הקרובות אותך בהיותך בארצך קרוב לגלות שתים רעות היו השוד והשבר והם הרעב והחרב כי השוד הוא החרב והשבר הוא הרעב אלה הרעות היו לך מלבד רעות הגלות שסבלת
זה כמה שנים: קראתיך. בנוע האל״ף: מי אנחמך. איזה עם שלקה במותך שאוכל לנחמך בו: (כ) בניך עלפו שכבו. מענין על ראש יונה ויתעלף ענין עיפות ורפיון האברים עד שלא יוכל לעמוד
על עמדו כמו שאמר בקינות ירמיה שכבו לארץ חוצות נער וזקן: כתוא מכמר. כתוא שהוא שוכב במכמר שלכדו אותו בו, ותוא היא בהמה הנזכרת בתורה ותאו וזמר בהפוך האותיות כמו כבש

אֲנַחֲמֵךְ׃ כ בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ
כָּל־חוּצוֹת כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים
חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ׃ לָכֵן
שִׁמְעִי־נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת וְלֹא
מִיָּיִן׃
כב כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ יְהוָה וֵאלֹהַיִךְ
יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ אֶת־
כּוֹס הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס
חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד׃
כג וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד־מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ
לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ
גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים׃
נב א עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ
צִיּוֹן לִבְשִׁי ׀ בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלַםִ
עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ
עוֹד עָרֵל וְטָמֵא׃ ב הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר
קוּמִי שְּׁבִי יְרוּשָׁלָםִ הִתְפַּתְּחוּ מוֹסְרֵי
צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת־צִיּוֹן׃ ג כִּי־כֹה
אָמַר יְהוָה חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא בְכֶסֶף
תִּגָּאֵלוּ׃ ד כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה
מִצְרַיִם יָרַד־עַמִּי בָרִאשֹׁנָה לָגוּר
שָׁם וְאַשּׁוּר בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ׃ ה וְעַתָּה

ל׳
ל׳. ל׳
ל׳ וחסר
ב׳ כי הוא אדניך והשתחוי
ב׳ ובטעמן
ל׳ ומ״ל ל׳ ות״ל
ל׳ ומ״ל
ל׳. ב׳
ל׳. ל׳
ד׳ דסמיכי
ל׳ חסר בספרא
התפתחי ק׳ ל׳ ל׳
ט״ו רפין
ל׳. י״ג דסמיכי
ל׳

וְחָרְבָּא לֵית דִי מְנַחֵם לִיךְ אֱלָהֵין
אֲנָא׃ כ בְּנַיִךְ יְהוֹן מִטָּרְפִין רְמַן
בְּרֵישׁ כָּל שׁוּקַיָא כְּמִזְרְקֵי
מְצַדָן מְלַן חֵימְתָא מִן קֳדָם יְיָ
מְזוֹפִיתָא מִן קֳדָם אֱלָהָיִךְ׃
כא בְּכֵן שְׁמַעִי כְעַן דָא
מְטַלְטַלְתָּא דְרַוְיָא מִפְּעָקָא
וְלָא מִן חֲמַר׃ כב כִּדְנַן אֲמַר
רִבּוֹנִיךְ יְיָ וֵאלָהִיךְ דַעֲתִיד
לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִינָא עַמֵיהּ הָא
קַבְּלֵית מִן יְדִיךְ יָת כָּסָא
דִלְוָטָא יָת פַּיְלֵי כָּסָא דְחֵימְתִי
לָא תוֹסְפִין לְמִשְׁתְּיֵהּ עוֹד׃
כג וְאֶמְסְרִינָהּ בְּיַד דַהֲווֹ מוֹנַן
לִיךְ דַהֲווֹ אָמְרִין לְנַפְשִׁיךְ
אַמְאִיכִי וְנֶעְדֵי וְאַמְאֵיכְתְּ
בְּאַרְעָא יְקָרִיךְ וַהֲוֵית כְּשׁוּק
לְעָדָן׃ א אִתְגְלָא אִתְגְלָא
לְבַשִׁי תוּקְפִּיךְ צִיוֹן לְבַשִׁי
לְבוּשֵׁי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ יְרוּשְׁלֵם
קַרְתָּא דְקוּדְשָׁא אֲרֵי לָא יוֹסְפוּן
וְיֶעְדוּן בִּיךְ עוֹד עַרְלִין
וּמְסָאֲבִין׃ ב אִתְנַפְּצִי מֵעַפְרָא
קוּמִי תִבִי עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא
יְרוּשְׁלֵם אִתְפְּסָקוּ חַנְקֵי צַוְרִיכוֹן
שְׁבְיָא כְנִשְׁתָּא דְצִיוֹן׃ ג אֲרֵי
כִדְנַן אֲמַר יְיָ מַגָּן אִזְדַבַּנְתּוּן
וְלָא בְכַסְפָּא תִתְפָּרְקוּן׃ ד אֲרֵי
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְמִצְרַיִם נְחַת עַמִּי בְקַדְמֵיתָא לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן וְאַתּוּרָאָה בְּלָמָא אַנְסֵיהּ׃

לקחה דוגמתך: (כ) עולפו. לשון עייפות כמו (עמוס ח) תתעלפנה הבתולות בלמא״ פסמי״ר בלע״ז: כתוא מכמר. הפקר כתוא זה שנפל למכמר. תוא כמו ותאו וזמר (דברי׳ יד): (כא) ושכורת ולא מיין. שכורת מדבר אחר שלא מיין: (כב) יריב עמו. אשר ידין דין עמו: (כג) מוגיך. מניעך ומטלטליך כמו והנה ההמון נמוג (ש״א יד) קרושלי״ש בלע״ז: שחי ונעבורה. על גביך: (ב) התנערי. איסקורי״א בלע״ז כמנער את הטלית: קומי. מן הארץ מגזרת לארץ חשב (לעיל ג): שבי. על הכסא: התפתחי. הוי נותרת: מוסרי. קירגלי״ש בלע״ז: שביה. כמו שבוים: (ג) חנם נמכרתם. על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר: ולא בכסף תגאלו. אלא בתשובה: (ד) מצרים ירד עמי וגומר. הם המצריים היו להם קצת חוב עליהם שנעשו להם אכסניא וכלכלו׳ אבל אשור באפס ובחנם עשקו: (ה) מה לי פה. למה אני

אדניך ב׳ וסימניהון אדניך ה׳ ואלהיך יריב עמו. כי הוא אדניך והשתחוי לו: עורי עורי ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ עורי עורי דבורה עורי עורי ב׳ בפסוק, לבשי עז זרוע ה׳. לבשי עזך ציון. לבשי בגדי תפארתך: בכסף ט״ו רפין וסי׳ נמסר ביהושע סי׳

תולדות אהרן עלפו. ב״ק קי״ז: ושכורת. עירובין סה (ברכות ח): ערל וטמא. זוהר וישלח: התנערי. ר״ס לא: חנם נמכרתם. מגלה כד:

וכשב וסוא שור הבר ומכמר הוא רשת, וכן יפלו במכמוריו רשעים, וכן ופורשי מכמורת: (כא) לכן. ושכורת ולא מיין. פירוש ושכורת הצרות ולא מיין: (כב) כה אמר אדניך. הוא יהיה אדוניך ולא העכו״ם והוא אלהיך שיקח משפטך מן העכו״ם: יריב עמו. יקח ריב עמו ומשפטם מן הגוים, וכן ריבו אלמנה: (כג) ושמתיה ביד מוגיך. שרשו יגה מן כי ה׳ הוגה: לנפשך. אמר נפשך ואמר גוך כי הנפש מעונה בענוי הגוף: וכחוץ. פירוש כמו השוק שהכל עוברים עליו וכל זה סבלת לאהבתי לפיכך אמר ותשימי: (א) עורי עורי. עזך. שהיית מופשטת ממנו עד עתה לבשי אותו: (ב) התנערי מעפר. דמה ישיבתם בגלות כמי שהתפלש בעפר ואומר התנערי מעפר וקום: שבי. כמו את השבי ואת המלקוח, ויונתן תרגם ענין ישב קומי תבי על כורסי יקרא ירושלם: התפתחי מוסרי צוארך. חסר מ״ם השמוש ממוסרי צוארך שהרי היא בגלות כאלו עול מוסרים בצואר: שביה. תאר בפלס עניה: (ג) כי כה אמר ה׳ חנם. בלא כסף אלא בעונות: ולא בכסף. אלא בתשובה, ועוד נאריך בענין זה בפסוק וירא כי אין איש: (ד) כי כה אמר ה׳ מצרים ירד עמי בראשונה. זכר שתי גליות גלות מצרים וגלות בבל כי מלך אשור הוא מלך בבל, ואמר מצרים שירד שם בראשונה לגור שם ואשור כמו כן באפס עשקו כל אחד מהם, כי מצרים לא היה לו דין להעבידו בפרך כי לגור בא שם תחלה, וכן אשור לא היה לו דין בהם ולא היו בני מלחמתו למה בא סנחריב והגלה עשרת השבטים ונבוכדנצר הגלה יהודה ובנימין והוא באפס בלא משפט ואעפ״י שהיתה גזרה מהאל הם המצריים העבידום וענו אותם יותר מדאי, וכן אשור כמו שאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה: (ה) ועתה. בזה הגלות שהוא גלות שלישי: מה לי פה. מה לי כל כך בזה הגלות שהארכתי אותם זמן רב בגלות כן יאמר

מצודת דוד

ולאמר לציון. כל העכו״ם יאמרו על בני ציון שהמה עמי כי יהיה נראה בהם שפע טובה מרובה: (יז) התעוררי. זהו מאמר הנביא בבשורה הקיצי מתרדמת הצער וקומי: אשר שתית. אשר עד הנה שתית כוס החמה הבא מה׳ ותמרק א״כ העון: את קובעת. השמרים הקבועים בתחתיות כוס התרעלה כבר שתית ומצית את הכל ולא נשאר מאומה ר״ל כל הרעות הכתובות כבר באו עליך ולא תוסיף לבוא עוד: (יח) אין מנהל לה. רודה בבבל לא היה בה מנהיג מי מאנשים: ואין מחזיק. לא היה מי להחזיק בידה שלא תפול לארץ כי מכולם אפס הכח והממשלה: (יט) שתים. צרה כפולה קרה לך ומי הוא אשר ינודד בראש עליך לנחמך כי כולם קמו עליך: השוד והשבר. עכשיו יפרש מה הם השתים ואמר שהם השוד והשבר. והרעב והחרב. הוא פי׳ על השוד והשבר כי השבר הוא הרעב וכן נאמר בשברי לכם מטה לחם (ויקרא כ״ו) והשוד הוא שדידת גייסות הבאים בחרב במלחמה: מי אנחמך. תחסר הבי״ת והוא כמו במי אנחמך ר״ל את מי אביא לראיה ולדוגמא לומר שגם לו קרה כמקרך שיהיה לך לתנחומין כי כן דרך בני אדם להתנחם בזה. וכאומר הנה באמת לא קרה למי כמקרך: (כ) בניך עלפו. מחסרון לחם ומים: שכבו וגו׳. מתי רעב וחרב שכבו בחוצות ואין קובר להם: כתוא מכמר. ר״ל נשאר שוכב במקום שהומת כשור הבר הנלכד ברשת שהוא שם במקום שנלכד וא״א לו לזוז ממקומו: (כא) לכן. הואיל וקבלת גמול עונך שמעי עתה זאת וכו׳: ושכורת. מבולבלת כשכור לא משתיית יין כ״א מצרה ויגון: (כב) ואלהיך יריב עמו. אשר יריב ריב עמו לקחת נקמתם מיד המריעים להם: הנה לקחתי מידך וגו׳. רצה לומר עוד לא יהיו הצרות פקודות אלך: את קובעת. השמרים הקבועים בתחתיות הכוס והוא כפל ענין במ״ש: (כג) ושמתיה ביד מוגיך. את הכוס התרעלה ההיא אשים ביד הכשדים הממסים אותך במכאוב וצרות הם ישתו הכוס ההוא רצה לומר הם יקבלו הפורעניות: שחי ונעבורה. כפוף עצמך להשחטה בארץ ונעבור עליך: ותשימי. עשית גופך בארץ להיות מדרס להם כי סבלת עולם: וכחוץ לעוברים. ושמת גופך כחוצות העיר להיות מדרך הרגל לעוברים ושבים והוא כפל ענין במ״ש: נב (א) עורי וגו׳. את ציון הקיצי מעתה מתרדמת הצער ולבשי העוז שהיה לך מאז: לבשי וכו׳. את ירושלים עיר הקדש לבשי בגדי תפארתך והיה שמח: יבוא בך עוד. לבוא עוד בקרבך למשול בך: (ב) התנערי מעפר. התרוקני מעפר הארץ אשר ישבת בה בעבור האבל והצער: קומי שבי ירושלים. אתה ירושלים קומי מהארץ ושבי על הכסא: התפתחי וכו׳. אתה בת ציון השבויה בבבל התרי מעל צוארך קשורי רצועות העול: (ג) חנם נמכרתם. מה שנמסרתם ביד הכשדים הנה לא לקחתי מהם מחיר לשאפדה אתכם בכסף ולכן תגאלו ולא בכסף: (ד) מצרים וכו׳. רצה לומר מה שנעבדו למצרים עם כי היה זמן רב הנה לא על חנם היתה כי מתחלה ירדו לגור בארצם בימי הרעב וכלכלו אותם: ואשור. יאמר על סנחריב וג״כ כי

מצודת ציון

הנהגה כמו נהלת בעזך (שמות טו): מחזיק. אוחז: (יט) קראותיך. מל׳ מקרה: (כ) עלפו. ענין חלשות הלב והעדר ההרגשה כמו תתעלפנה הבתולות (עמוס ח): כתוא. הוא שור הבר והוא בהפוך מן ותאו וזמר (דברים יד) כמו כבש כשב: מכמר. רשת הלוכד כמו ופורשי מכמורת (לעיל יט) חמת. מלשון חמה וכעס: גערת. ענין צעקת נזיפה: (כג) מוגיך. מל׳ המגה והמכה: שחי. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (לעיל ב): גוך. גופך כמו גוי נתתי למכים (לעיל נ): וכחוץ. הוא השוק מקום הלוך בני אדם וכן מחוץ האופים (ירמיה לז): (א) עורי. מלשון הערה והקיצה: (ב) התנערי. ענין הנועה חזקה להשליך ולהריק העפר הנדבק כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה): התפתחי. ענין התרת הקשר: מוסרי. קשורי רצועת העול: בת ציון. עדת ציון: (ד) לגור. לדור: באפס. על חנם בלא דבר וכן אפס מעשיהם (לעיל מא): עשקו. מל׳

יאמר הלל כהגיע זמן הגאולה : כי לקח עמי חנם . אינם מתעכבים בגלות בשביל כסף שהם חייבים לשוביהם אלא בעונתם גלו וכבר לקחו עונשם : משלו יהילילו . מארים המושלים בהם יהילילו אותם בעבודתן קשה וכאשר נעקתם אלי , ועוד כי כל היום שמי מנואץ בגלות שהעכו"ם ינאצוהו שהיו הורגים ושוללים אותם על יחוד שמי : לוקח . פתוח כי הוא פעל עבר שלא נזכר פעלו מן הדגוש : יהילילו . שרשו ילל מענין יללה והוא מבנין הפעיל והוא פעל יוצא : מנואץ . מורכב מפועל והתפעל וכבר כתבנו דקדוקו היטב בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו בבנין פועל : (ו) לכן ידע עמי שמי . שאינו נודע בגלות אבל הוא מנואץ בעת הגאולה ידעו עמי שמי וזהו שאמר ביום ההוא אז ידע עמי שמי , וכן אמר פעמים ידעוהו אז לא זכר עמי כי הם ידעוהו באמת ויעד כי הנבואה לא דברה לשוא והבטחה שהבטחתים על ידי הנביאים אז ידעו שהיא אמת וידעו כי אני הוא המדבר לא שהכח הנביאים מעצמן אלא הם נבאו בשמי , ובראותם שיתקיימו ההבטחות ההם ידעו כי אני הוא שדברתי אותם והנני כמו שהייתי ולא שניתי ולא אשנה אלא שהם לא ידעוני כמו שידעוני אז בעת הגאולה : (ז) מה נאוו , שרשו נאה והאל"ף נחה והנו"ן לנפעל , וכן נאוו לחייך והוא ענין יופי : ואמר ענין יופי על הרגלים על דרך משל כמו מה יפו פעמיך כלומר מה יהיו נאים ויפים רגלי המבשר שיעלה על ההרים להשמיע קול לבשר שלום וטוב וישועה ולאמר לציון מלך אלהיך כי עד הזמן ההוא לא יראה שהוא מלך אבל אז יאמרו הכל שהוא מלך כמו שאמר והיתה לה' המלוכה , והענין דרך משל כי ידוע הדבר בעולם כלו כאלו אנשים על ההרים משמיעים קול הישועה , וכן דרך העולם לבשר על הטובה הארץ משובח לבשר עליה : (ח) קול צופיך . נביאיך כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך על הגוים לפי שהוא צופה העתידות ואחר כן פירש מה יהיה קול צופיך : ואמר נשאו קול כלומר שיוציאו קול בשמחה : וירננו יחדו . כי יראו עין בעין בשוב השם ציון כלומר יראו במראה הנבואה כי שב הכבוד לציון והוא רוח הנבואה שפסקה משמתו חגי זכריה ומלאכי ובעת הישועה תשוב רוח הנבואה לקדמותה ועוד יותר משהיתה , וכן אמר עין בעין נראה אתה השם כי כולם יהיה בהם רוח הנבואה כמעמד הר סיני מלבד הכבוד שראו בחוש העין , וי"ת נוסיף פרנסיך : (ט) פצחו . ענינו הרמת קול . וכן פצחו רנה : (י) חשף . דרך משל . כלומר כי ישועת ישראל תהיה בגלוי . וכן וזרועך חשוף גלויה : (יא) סורו סורו . הכפל לחזק : משם . ממקום הגלות : מתוכה . מתוך כל עיר ועיר שאתם בה : הברו . הנקו מכל טומאה ומכל עון : נשאי כלי ה' . כלי זיין שלכם יהיו כלי ה' ולא חרב ולא חנית אלא חסדי האל ורחמיו הם יהיו כליכם בצאתכם מהגלות ובטחו לפניו : (יב) כי לא בחפזון . כלומר ביד רמה תצאו אל תפחדו מאדם ולא תהיו צריכים לכלי זיין , ויונתן תרגם נטלי מאני דבית מקדשא , ולא ידעתי דעתו כי אין בזה הגלות כלי בית המקדש כמו שהיו בגלות בבל שנשאו אותם בצאתם מהגלות : כי הולך לפניכם . לפיכך תצאו בנחת כי לא תיראו מאדם

ה וכען עתידנא למפרק אמר
יי ארי אזדבן עמי מגן עממיא
דשליטו בהון משתבחין אמר
יי ותדירא כל יומא על פולחן
שמי מרגזין : ו בכן יתרבא
בעממיא שמי בכן בעדנא
ההיא תידעון ארי אנא הוא
דמליל ומימרי קים : ז מה
יאין על טורי ארעא דישראל
רגלי מבסר משמע שלם
מבסר טב משמע פורקן אמר
לכנשתא דציון איתגליאת
מלכותא דאלהיך : ח קל
פרנסיך דמרימין קלהון כחדא
משבחין ארי בעיניהון יחזון
גבורן די עבד יי כד יתיב
שכנתיה לציון : ט בועו ושבחו
כחדא חרבת ירושלם ארי
עתיד יי לנחמא עמיה פריק
ירושלם : י גלא יי ית דרע
קודשיה לעיני כל עממיא
ויחזון כל דבסיפי ארעא ית
פורקנא דאלהנא :
יא אתפרשו אתפרשו פוקו
מתמן במסאב לא תקרבון
פוקו מגוה אתבחרו נטלי מני
בית מקדשא דיי : יב ארי לא
בבהילו תפקון מביני עממיא ובעירוקי לא תתובלון לארעכון ארי מדבר קדמיכון

ה׳ ב׳ קמץ מַה־לִּי־פֹה נְאֻם־יְהוָה כִּי־לֻקַּח עַמִּי
ד׳ חִנָּם מֹשְׁלָו יְהֵילִילוּ נְאֻם־יְהוָה
ד׳ ל׳ וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ׃ ו לָכֵן
י״ט יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־
ד׳ אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי׃
ב׳ ז מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים
רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר
טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ
ל׳. י״א אֱלֹהָיִךְ׃ ח קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל
ג׳ דסמיכי יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב
יְהוָה צִיּוֹן׃ ט פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת
יְרוּשָׁלָ͏ִם כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל
יְרוּשָׁלָ͏ִם׃
ב׳ י חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי
י״ד כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת
ס׳ יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ יא סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ
מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ
ל׳. ג׳ מ״ל. ל׳ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה׃ יב כִּי לֹא
ב׳ בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן
ל׳ כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם
פ״ו אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

אני שואל ותמה בני כאן : יהילילו . מתפארים לאמר ידינו רמה : מנואץ . מתנאץ והרי זה דוגמת וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז) : (ו) ידע עמי . כשאגאלם יכירו כי שמי אדון שליט ומושל כמשמעו : לכן ביום . גאולתם יבינו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי : (ח) צופיך . צופים שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר : (י) חשף . גלה : (יא) צאו מתוכה . מתוך הגלות כל מקומ׳ הפלגו האחרונות אינן אלא על גלות האחרון : טמא . אל תגעו . שכן יהיו לכם מליגע בהם : הברו . הטהרו : נושאי כלי ה׳ . הכהנים הלוים שהיית׳ נושאים כליו (של הקב״ה) במדבר (מכאן לתחיית המתים) : (יב) כי הולך לפניכם . שני דברים שבסוף המקרא הוא מיישבין שני דברים שבראשו : כי לא בחפזון תצאו . מה טעם . כי הולך לפניכם ה׳ לנחותכם הדרך ומי ששלוחו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון : ובמנוסה לא תלכון . לפי שמאסיפכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות ההולך אחרי המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחלשים ואת הנכשלים וכן הוא אומר ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון :

הנה

כ״ב : לקח ה׳ ג׳ פתחין וב׳ קמץ וסימ׳ וישלחהו ה׳ אלהים מגן עדן . ויאמר לאמו אלף כסף . ועתה מה לי פה נאם . אילין ג׳ קדמאי קמצין . אם תראה אתי לקח . מעצר וממשפט לקח . וא׳ ולקח מהב קללה . ב׳ בתראי פתחין : נשאו י׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר מטות ובשמואל חלק ב׳ סי׳ י״ח : עין ג׳ וסי׳ אשר עין בעין נראה אתה . ולא תחס עינך . קול צופיך נשאו קול : ישועת ח׳ פתחין וסי׳ נמסר בסדר בשלח : בחפזון ג׳ ומ״ל בקריאה וסי׳ ואכלתם אתו בחפזון . כי בחפזון יצאתם מארץ מצרים . כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה :

תולדות אהרן מה לי פה . סוכה כל מגלה כד זוכר ולתתך : מה נאוו . מכות ט : קול צופיך . סנהדרין נא זוכר בשלח מקודי : חשף ה׳ . (מגילה יג)

מצודת ציון

מלשון עושק וגזל : (ה) פה . במקום הזה וכן היה פה איש (שופטים ד) : יהילילו . מלשון הלול והתפארות : מנאץ . ענין בזיון כמו נאצו האנשים (ש״א ב) : (ז) נאוו . מלשון נאה ויופי : מבשר . כן נקרא המשמיע חדשות : (ח) צופיך . ענין הבטה וראיה : (ט) פצחו . פתחו פה בהרמת קול שמחה וכן פצחי רנה וצהלי (לקמן נד) : (י) חשף . גלה כמו חשפי שובל (לעיל מז) : אפסי . קצות כי בקצות הארץ כאלו אפס וכלה : (יא) הברו . מלשון ברור ונקי : (יב) כי . אלא : בחפזון . ענין מהירות הבהלה : ובמנוסה . מלשון ניסה ורדיפה : ומאספכם . ההולך אחר המחנה נקרא מאסף וכן מאסף לכל המחנות (במדבר י) והוא לפי שהוא מאסף את הנכשלים הנשארים באחרונה :

ישכיל

מצודת דוד

גם הוא מלך באשור : באפס עשקו . רצה לומר עם כי היה בלא דבר הנה לא נשתעבדו בידו זמן רב אלא כעושק את מי ומניחו והולך לו : (ה) ועתה מה לי פה . מה לי להשהות את בני פה זה זמן רב הלא מתחילה נלקח עמי לבם על חנם כי מעולם לא גמלו להם טובה : מושליו יהילילו . המושלים בו יתפארו בהגלותם ויאמרו ידיהם רמה : ותמיד כל היום . הוא כפול לתוספת ביאור : שמי מנואץ . שמי מחולל ומבוזה בעיניהם : (ו) לכן ידע עמי שמי . כשיגאלו יכירו שמי לדעת כי נאה לי שמי המורה שאני אדון ושליט : לכן ביום ההוא . ר״ל לכן ידע ביום ההוא כי אני הוא המדבר והמבטיח להביא הגאולה והנני קיימתי הבטחתי : (ז) מה נאוו . מה מאד נאים רגלי המבשר העולה על ההרים להשמיע הקול למרחוק ומשמיע וכו׳ וכפל הדבר פעמים ושלש במ״ש לפי מרבית השלום והישועה : אומר לציון . המבשר יאמר לציון הנה מלך אלהיך ר״ל הראה מלכותו וממשלתו לכל העולם : (ח) קול צופיך . קול של הצופים העומדים על המגדלים לראות ולבשר מי בא לעיר וחוזר ומפרש מה יהיה הקול ואמר כולם יחדיו ישאו קול וירננו בשמחה : כי עין בעין . ר״ל ראיה וודאית ונאמנה וכן אשר עין בעין נראה אתה ה׳ (במדבר יד) : בשוב . כאשר שב ה׳ אל ציון להשרות שם שכינתו כמאז : (ט) פצחו וכו׳ . הבתים החרבות אשר בירושלים פתחו פה להרים קול שמחה ורננו יחדיו והוא ענין מליצה : כי נחם ה׳ את עמו . במה שהביא להם הטובה : גאל ירושלים . מיד העכו״ם המושלים בה : (י) חשף ה׳ . גלה זרועו להכות בהם ואחז במשל מגבור המגלה זרועו להלחם מול האויב : כל אפסי ארץ . כל היושבים בקצות הארץ : (יא) סורו סורו . הכפל לומר במהירות רב סורו מארץ כשדים וצאו משם : צאו מתוכה . מתוך כל עיר שאתם בה : הברו נושאי כלי ה׳ . הנקו מכל טומאה אתם הנושאים כלי ה׳ רצה לומר כלי זיין שלכם יהיו כלי ה׳ שהם התורה והמצות לא חרב ולא חנית : (יב) כי לא בחפזון . אלא לא תצאו בחפזון ובהלה ר״ל עם כי אמרתי שתסורו משם במהירות מ״מ לא תצאו בבהלה כאדם המפחד ולא תלכון במנוסה ורדיפה כאדם הבורח : כי הולך וגו׳ . כי ה׳ הוא ההולך לפניכם והוא

המאסף

יג הִנֵּה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי יָרוּם וְנִשָּׂא וְגָבַהּ מְאֹד: יד כַּאֲשֶׁר שָׁמְמוּ עָלֶיךָ רַבִּים כֵּן־מִשְׁחַת מֵאִישׁ מַרְאֵהוּ וְתֹאֲרוֹ מִבְּנֵי אָדָם: טו כֵּן יַזֶּה גּוֹיִם רַבִּים עָלָיו יִקְפְּצוּ מְלָכִים פִּיהֶם כִּי אֲשֶׁר לֹא־סֻפַּר לָהֶם רָאוּ וַאֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ הִתְבּוֹנָנוּ:

נג א מִי הֶאֱמִין לִשְׁמֻעָתֵנוּ וּזְרוֹעַ יְהוָה עַל־מִי נִגְלָתָה: ב וַיַּעַל כַּיּוֹנֵק לְפָנָיו וְכַשֹּׁרֶשׁ מֵאֶרֶץ צִיָּה לֹא־תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדָר וְנִרְאֵהוּ וְלֹא־מַרְאֶה וְנֶחְמְדֵהוּ: ג נִבְזֶה וַחֲדַל אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ חֹלִי וּכְמַסְתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ נִבְזֶה וְלֹא חֲשַׁבְנֻהוּ: ד אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם וַאֲנַחְנוּ חֲשַׁבְנֻהוּ

יְיָ וְעָתִיד לְכַנָּשָׁא גָּלְוָתְכוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: יג הָא יַצְלַח עַבְדִּי מְשִׁיחָא יְרוּם וְיִסְגֵּי וְיִתְקוֹף לַחֲדָא: יד כְּמָא דְסַבָּרוּ לֵיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יוֹמִין סַגִּיאִין דַּהֲוָה חֲשִׁיךְ בֵּינֵי עַמְמַיָּא חֶזְוֵיהוֹן וְזִיוְהוֹן מִבְּנֵי אֱנָשָׁא: טו כֵּן יְבַדַּר עַמְמִין סַגִּיאִין עֲלוֹהִי יִשְׁתְּקוּן מַלְכִין יְשַׁוּוּן יְדֵיהוֹן עַל פּוּמְהוֹן אֲרֵי דְּלָא אִשְׁתְּעִיאוּ לְהוֹן חֲזוֹ וּדְלָא שְׁמַעוּ אִסְתַּכָּלוּ: א מַן הֵימִין לִבְסוֹרְתָנָא דָא וּתְקוֹף דְּרָע גְּבוּרְתָּא דַיְיָ כְּדֵין עַל מַן אִתְגְּלִיאַת: ב וְיִתְרַבָּא צַדִּיקַיָּא קֳדָמוֹהִי הָא כְלַבְלְבִין דְּפָרְחִין וּכְאִילָן דִּמְשַׁלַּח שׁוֹרְשׁוֹהִי עַל נַגְרִין דְּמַיִן כֵּן יִסְגּוֹן תּוּלְדַת קוּדְשָׁא בְּאַרְעָא דַהֲוַת צְרִיכָא לֵיהּ לָא חֵיזוּ חוֹלָא חֶזְוֵיהּ וְלָא אֵימְתֵיהּ אֵימַת הֶדְיוֹט וִיהֵי זִיו קוּדְשָׁא זִיוֵיהּ דְּכָל דְּיַחֲזִינֵיהּ יִסְתַּכַּל בֵּיהּ: ג בְּכֵן יְהֵי לְבוּסְרָן וְיִפְסוֹק יְקַר מַלְכְוָתָא יְהוֹן חַלָּשִׁין וְדַוְיָן הָא כֶאֱנַשׁ כֵּיבִין וּמְזוּמַן לִמְרְעִין וּכְמָא דַהֲוַת מְסַלְּקָא אַפֵּי שְׁכִינְתָּא מִנָּנָא בְּסִירִין וְלָא חֲשִׁיבִין: ד בְּכֵן עַל חוֹבָנָא הוּא יִבְעֵי וַעֲוָיָתָנָא בְּדִילֵיהּ יִשְׁתַּבְקוּן וַאֲנַחְנָא

ונשא י"ב וסי' בסדר תרומה: ואשר לא ח' וסי' נמסר בסדר וארא: אישים ג' בקריאה וס"ל וסי' נבזה וחדל אישים. את אישים פעלי און. אליכם אישים אקרא:

תולדות אהרן ישכיל עבדי. זוכר ויסב: נבזה. עקרים מ"ד פי"ג: אכן חלינו. סנהדרין לח:

(יג) הנה ישכיל עבדי. הנה באחרית הימים יצליח עבדי יעקב צדיקים שבו: (יד) כאשר שממו. כאשר תמהו עליהם עמים רבים בראותם שפלותם ואמרו זה אל זה כמה משחת מאיש מראהו (של ישראל) ראו מה תארם חשוך משאר בני אדם כן כאשר אנחנו רואים בעינינו: (טו) כן יזה גוים רבים. כן עתה גם הוא תגבר ידו וידה את קרנות העכו"ם אשר זרוהו: יקפצו. יסגרו פיהם מרוב תימהון. כי כבוד אשר לא סופר להם על שום אדם ראו בו: התבוננו. אסתכלו: (א) מי האמין לשמועתנו. כן יאמרו העכו"ם איש לרעהו אילו היינו שומעים מפי אחרים מה שאנו רואים אין להאמין: וזרוע ה'. כזאת בגדולה ועוז על מי נגלת' עד הנה: (ב) ויעל כיונק לפניו. העם הזה לפני בא לו הגדולה הזאת עם שפל היה מאד ועלה מאליו כיונק מיונקת האילמא: וכשורש. עלה מארץ ציה: לא תאר. היה לו מתחלה ולא הדר: ונראהו ולא מראה ונחמדהו. וכשראינוהו מתחלה באין מראה היאך נחמדהו. ונחמדהו תמה הוא: (ג) נבזה וחדל אישים. היה. כן דרך הנביא הזה מזכיר כל ישראל כאיש אחד אל תירא עבדי יעקב ואף כאן הנה ישכיל עבדי בבית יעקב אמר ישכיל ל' הצלחה הוא כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש"א יח): וכמסתיר פנים ממנו. מרוב בשתם ושפלותם היו כמסתיר פנים ממנו חבושי פנים בטמון כדי שלא נראה אותם כאדם מנוגע שמסתיר פניו וירא מהביט: (ד) אכן חליינו הוא נשא. אכן ל' אבל בכל מקום אבל עתה אנו רואים שלא מחמ' שפלותו בא לו אלא מיוסר היה ביסורין: ואנחנו חשבנוהו.

אנו

מאדם אבל ממצרים יצאו בחפזון לפי שהמצריים היו ממהרים אותם לצאת מפני מכותם אבל משיצאו מן העיר הלכו בנחת ביד רמה: (יג) הנה ישכיל עבדי. הפרשה הזאת נאמרה על גלות ישראל, וקרא אותו עבדי כמו שאמר ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך, אמר הנה יבא עת שיצליח עבדי וירום ונשא וגבה מאד: ישכיל. יצליח. כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל, וכן ת"י ויצלח, ואמר ירום ונשא וגבה, אמר לשון המעלה בכל לשון לפי במעלתו תהיה מעלה יתרה, ועתה אפרש הפרשה כמו שפירשה אדוני אבי ז"ל בספר הגלוי: כאשר שממו. ענין התמה כמו משמים בתוכם: (יד) אמר כאשר תמהו מרוב שפלותך. והדין היה עליהם שיתמהו כי היו רואים שהיה משחת יותר מכל איש מראהו ותארו יותר משאר בני אדם, ואשר מדבר פעם לנכח כמו שאמר עליך ופעם שלא לנכח כמו שאמר מראהו ותארו כן דרך המקראות בכמה מקומות כמו שכתבנו, והחכם רבי אברהם פירש כי כן משחת מאיש מראהו דברי הגוים שיתמהו על ישראל ויאמרו כי משחת מאיש מראהו כי כמה עכו"ם יש בעולם שיחשבו כי צורת היהודי משונה מכל הצורות גם יש בהם ששאלו היום ליהודי פה או עין כן הוא בארץ ישמעאל ובארץ אדום: משחת. בחיר"ק המ"ם והוא תאר, וכן הערים המבדלות בחיר"ק המ"ם, תאר ותארו בחולם מפני האל"ף: (טו) כן יזה. ענין דבור, כמו יטיף שהוא בענין הזיה, וכענין דבור, נטפו מים לשון הזיה, אל יטיפו יטיפון לשון דבור, כן יזה ענין דבור והוא יוצא לשלישי פרלא"ר בלע"ז, אמר כמו שיתמהו על שפלותו כן יתמהו על גדולתו וידברו עליו תמיד: עליו יקפצו מלכים פיהם, אפילו למלכים יראה כבודם כבוד גדול, וכן אמר וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך: יקפצו. לשון פתיחה, כמו מקפץ על הגבעות שהוא פתיחת הצעד בדלוג, ובלשון סגירה כמו לא תקפוץ ידך, ושניהם יכולים לפרש על מלת יקפצו יפתחו פיהם לספ' בגדולתו או ישימו יד על פה מרוב תמהון: כי אשר לא סופר להם ראו. יותר יראו מגדולתו משסופר להם ויותר מאשר שמעו יתבוננו באותו הזמן מגדולתו: (א) מי האמין. העכו"ם יאמרו אז מי הי' מאמין לשמוע' שהיינו שומעים עליו מפי הנביאים או מפי האומרים בשמם לא היינו מאמינים מה שאנו רואים עתה בעינינו: וזרוע ה' על מי נגלתה. כמו שנגלתה על זה, או יהיה פירוש על מי דרך בזיון על מי נגלתה כמו שנגלתה על זה, כלומר מי היה שנגלתה עליו זרוע ה': (ב) ויעל כיונק. מן ילכו יונקותיו, כמו השרש שהוא בארץ ציה: ויעל כיונק. ממנו שאין לו תאר ולא הדר כן היה זה, ולפי דעתי כי פי' עתה עלה זה מן הגלות לפני האל ועלה מהגלות על דרך פלא, כמו אם יעלה יונק מארץ ציה או אם ימצא שרש עץ או עשב שצומח בארץ ציה שיהיה פלא כן היה פלא עלותו מהגלות, והענין כפול במלות שונות: לא תאר לו. בעוד שהיה בגלות לא היה לו תאר ולא הדר, ר"ל פאר יפה: ונראהו ולא מראה. והיינו רואים אותו ולא היה מראהו יפה אלא כעור ומשונה משאר בני אדם: ונחמדהו. ולא היינו חומדים אותו אלא מתעבים אותו ולא שזכר עומד במקום שנים: (ג) נבזה. אין צריך לומר שלא היינו חומדים אותו אלא אף נבזה היה בעינינו: וחדל אישים. פחות מבני אדם היה, או פירוש חדל הוא מאישים שלא היו מתחברים עמו: איש מכאובות וידוע חולי. המכאובות והחולי הוא צער הגלות, ופירוש ידוע, כי ידוע ורגיל היה לעבור עליו עול הגלות: וכמסתר פנים ממנו היינו. כמסתרים פנים ממנו שלא היינו רוצים להביט בו מרוב מאום שהיינו מואסים אותו ולא חשבנוהו לכלום: (ד) אכן חלינו. הנה כתב יחזקאל הנביא כן לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן כל שכן איש אחד באיש אחר וכל שכן אומה באומה אחרת, אם כן מה הוא חלינו הוא נשא, מחולל מפשעינו והתחברתו נרפא לנו, ואינו דומה לזה מה שאמר

ירמיהו

מצודת דוד

ומאסף ללכת אחריכם וא"כ תהיו בטוחים ביותר: (יג) הנה ישכיל עבדי. אז יצלח עבדי ישראל וקראם כולם בל' יחיד כדרך המקרא במקומות רבות: ירום וכו'. יהיה רם ונשא וכו' וכפל הדבר במ"ש לפי מרבית הגדולה והממשלה: (יד) כאשר שממו. כפי שיעור מרבית התמהון אשר תמהו רבים על שפלותם באמרם הן אמת שחת מראהו ממראה איש ותוארו משונה מתואר בן אדם ר"ל אין בו לא ממשלה ולא גבורה ולא אמצות הלב: (טו) כן יזה גוים רבים. כמרבית השיעור הזה בעצמו ימשול ויגבר ידו ויאמץ לבבו להזות ולספוף דמי עמים רבים עכו"ם: עליו יקפצו מלכים פיהם. על הדבר הזה יסגרו מלכי העכו"ם את פיהם לבלי דבר מאומה מרוב התמהון: כי אשר לא סופר להם ראו. ר"ל בעיניהם ראו הגדולה והממשלה עוד יותר ממה שסופר להם כי הוסיף על השמועה: ואשר לא שמעו. כפל הדבר במ"ש: התבוננו. הסתכלו בהבנת אמתת הדבר כפי מה שהיא: נג (א) מי האמין לשמועתנו. אז יאמרו הגוים עד הנה לא ראינו הדבר בעינים מי מכולנו האמין אל השמועה אשר שמענו ממרבית הגדולה והממשלה הבאה לישראל: וזרוע ה'. חוזק כח זרוע ה' בעבור מי נגלתה מימות עולם לשנאמין שנגלה זרוע עוזו בעבור ישראל: (ב) ויעל כיונק לפניו. לפני בא לו הגדולה ההוא עלה כענף היונק מן האילן שאין לו יניקה מן הקרקע אלא מן האילן רצה לומר לא היה לו השפעה אחרת: כשורש מארץ ציה. ר"ל מעט השפעה שהיה לו מעצמו כלה ואבד במעט זמן כשורש היוצא מארץ ציה ושממה מבלי לחלוחית מים שחים מהר ימולל ויבש: לא תואר לו ולא הדר. ר"ל ההשפעה לא היתה שלימה ומהודרת כשורש היוצא מארץ ציה שאין לו לא תואר ולא הדר: ונראהו ולא מראה. וכאשר הסתכלנו בו לא מצאנו בו מראה מפואר שנחמדהו על ידו ר"ל לא מצאנו בו לא גבורה ולא אמצות הלב שיעמדו לעזרתו ולזה היינו מתעבים אותו: (ג) נבזה וחדל אישים. על כי היה נבזה בעיני כל והיה חדל מאנשים כי לא היה מי מהעכו"ם מתחבר עמו לגודל שפלותו והיה בעל מכאובות וידוע ומוחזק לכל כבעל חליים ולא היינו יכולים לראות בפניו כאילו הסתיר פניו ממנו לבל ראותו ר"ל שהיה בכל עת מעונה בגלות וביסורין ובשפלות עד שהיינו ממאסים להסתכל בפניו: נבזה ולא חשבנוהו. ר"ל לכן היה נבזה בעינינו ולא היינו מחשיבים אותו כי אמרנו יד ה' עשתה זאת כי מאס בו: (ד) אכן חליינו הוא נשא, אבל באמת לא מאס בו ה' כי

מצודת ציון

(יג) ישכיל. הוא ענין הצלחה כי המצליח בדבר נראה כאילו עשה מעשהו בהשכל וכן ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש"א יח): (יד) שממו. ענין תמיהה כמו פנו אלי והשמו (איוב כא): כן. ענינו כמו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז): מראהו. הוא זיו קלסתר פנים בלובן ובהירות: ותארו. הוא צורת הפרצוף: (טו) יזה. מל' הזאה והטפה כמו ויז נצחם על בגדי (לקמן סג) יקפצו. ענין סגירה כמו ועולתה קפצה פיה (איוב ה): התבוננו. ענין הסתכלות יתירה כמו ואתבונן אליו בבוקר (מ"א ג): (א) על מי. בעבור מי: נגלתה. מלשון גלוי: (ב) כיונק. ענף רך היוצא מהאילן כמו ראש יונקותיו (יחזקאל יז): ציה. שממה ויבשה: הדר. ענין יופי: ונחמדהו. הוי"ו הוא במקום הי"ן וכן ויקחו לי תרומה (שמות כה) ור"ל שיקחו לי תרומה: (ג) וחדל. ענין מניעה: אישים. אנשים: (ד) נשא. מלשון משא וסבל: נגוע. ענין הכאה וכן וינגעו יהושע

וכל

ג' ומ"ל. נָגוּעַ מֻכֵּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה׃ ה וְהוּא
ג' מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵנוּ מְדֻכָּא מֵעֲוֺנֹתֵינוּ
י"ב . ג' מוּסַר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו וּבַחֲבֻרָתוֹ
ו' נִרְפָּא־לָנוּ׃ ו כֻּלָּנוּ כַּצֹּאן תָּעִינוּ אִישׁ
ג' ג' לְדַרְכּוֹ פָּנִינוּ וַיהוָה הִפְגִּיעַ בּוֹ אֵת
ד' . כ' עֲוֺן כֻּלָּנוּ׃ ז נִגַּשׂ וְהוּא נַעֲנֶה וְלֹא
ג' ב' ג' יִפְתַּח־פִּיו כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל וּכְרָחֵל
לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיו׃
ג' . ג' . ג' ח מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח וְאֶת־דּוֹרוֹ
ג' . ג' מִי יְשׂוֹחֵחַ כִּי נִגְזַר מֵאֶרֶץ חַיִּים
מִפֶּשַׁע עַמִּי נֶגַע לָמוֹ׃ ט וַיִּתֵּן אֶת־
ג' וחסר רְשָׁעִים קִבְרוֹ וְאֶת־עָשִׁיר בְּמֹתָיו עַל
לֹא־חָמָס עָשָׂה וְלֹא מִרְמָה בְּפִיו׃
ו' ר"פ בטעם י וַיהוָה חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם־תָּשִׂים

חֲשִׁיבִין כְּתִישִׁין מְחָן מִן קֳדָם
יְיָ וּמְעַנַן׃ ה וְהוּא יִבְנֵי בֵּית
מַקְדְּשָׁא דְּאִתְחַל בְּחוֹבָנָא
אִתְמְסַר בַּעֲוָיָתָנָא וּבְאוּלְפָנֵיהּ
שְׁלָמֵיהּ יִסְגֵּי עֲלָנָא וְכַד נְצִית
לְפִתְגָמוֹהִי חוֹבָנָא יִשְׁתַּבְקוּן
לָנָא׃ ו כּוּלָנָא כְּעָנָא אִתְבַּדַּרְנָא
גְּבַר לְקָבֵיל אוֹרְחֵיהּ גְּלֵינָא וּמִן
קֳדָם יְיָ הֲוַת רַעֲוָא לְמִשְׁבַּק
חוֹבֵי כּוּלָנָא בְּדִילֵיהּ׃ ז בָּעֵי
וְהוּא מִתְּחָב וְעַד לָא פָּתַח
פּוּמֵיהּ מִתְקַבֵּיל תַּקִּיפֵי עַמְמַיָּא
כְּאִמְּרָא לְנִכְסְתָא יִמְסַר
וּכְרַחְלָא דִּקְדָם גָּזְזָהָא שָׁתְקָא
וְלֵית לְקִבְלֵיהּ דְּפָתַח פּוּמֵיהּ
מְמַלֵּיל מְלָא׃ ח מִיסוּרִין
וּמִפּוּרְעֲנוּת יְקָרֵיב גָּלְוָתָנָא
וּפְרִישָׁן דְּיִתְעַבְדָן לָנָא בְּיוֹמוֹהִי
מַן יָכוּל לְאִשְׁתְּעָאָה אֲרֵי יַעְדֵּי שׁוּלְטָן עַמְמַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל חוֹבִין דְּחָבוּ עַמִּי עַד
לְוָתְהוֹן יִמְטוֹ׃ ט וְיִמְסַר יָת רַשִׁיעַיָּא לְגֵיהִנָּם וְיָת עַתִּירֵי נִכְסַיָּא דַּאֲנָסוּ בְּמוֹתָא דְאַבְדָּנָא
בְּדִיל דְּלָא יִתְקַיְּמוּן עָבְדֵי חֶטְאָה וְלָא יְמַלְּלוּן נִכְלִין בְּפוּמְהוֹן׃ י וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָת
רַעֲוָא לְמִצְרַף וּלְדַכָּאָה יָת שְׁאָרָא דְּעַמֵּיהּ בְּדִיל לְנַקָּאָה מֵחוֹבִין נַפְשְׁהוֹן יֶחֱזוּן בְּמַלְכוּת

רש"י

אנו היינו סבורים שהוא שנאוי למקום והוא לא היה כן אלא מחולל היה מפשעינו ומדוכא מעונותינו: (ה) מוסר שלומינו עליו. באו עליו יסורי השלום שהיה לנו שהוא היה מיוסר להיות שלום לכל העולם: (ו) כולנו כצאן תעינו. עתה נגלה: הפגיע בו. נעתר על ידו ונתרצה על עון כולנו שלא החרי' עולמו. הפגיע אשפריאי"ר בלע"ז ל' תחינה: (ז) נגש והוא נענה. נגש הנה בנוגשים ודוחקים: והוא נענה. בהוצאת דברים שורפרלדיי"ן בלע"ז: לא יפתח פיו. סובל היה ושותק כמו השה אשר לטבח יובל וכרחל אשר לפני גוזזי' נאלמה: לא יפתח פיו. מוסב על שה לטבח יובל: (ח) מעוצר וממשפ' לוקח הנביא מבשר ואומר כי זאת יאמרו העכו"ם באחרית הימים כשיראו כשנלקח מן העולם שהיה עצור ביד' וממשפ' היסורין שסבל עד עתה: ואת דורו. שנים שעברו עליו: מי ישוחח. את התלאות אשר מצאוהו כי נגזר היה מתחילה וגולה מארץ חיים היא ארץ ישראל אשר מפשע עמי בא הנגע הזה לצדיקים שבהם: (ט) ויתן את רשעים קברו. מסר את עצמו להקבר ככל אשר יגזרו עליו הריגה וקבורת חמורים במעי הכלבים: את רשעים. לרעת הרשעים נתרצה ליקבר ולא יכפור באלהי' חיים: ואת עשיר במותיו. ולדעת המושל מסר עצמו בכל מיני מות שגזר: (י) וה' חפץ דכאו החלי. הקב"ה חפץ לדכאו ולהחזירו למוטב לפיכך החלה אותו: אם תשים אשם נפשו וגו'

ת"א והוא מחולל זהר ויקהל:
וה' חפץ. ברכות ה זוהר ויקהל:

רדק

ירמיהו בספר קינות אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו, כי הוא על דרך פוקד עון אבות על בנים, והוא כשאוחזים הבנים מעשה אבותם בידיהם, כמו שאמר לשונאי, שזהו משפט מאת האל שנושא הבן עונו ועון האב, ומה שאמר ירמיהו אמר על לשון הגוים כי מתוך צרותם לא יהיו דבריהם במשפט ובמשקל, וזה שיאמרו האומות אכן חלינו הוא נשא והדומים כזה הוא דברי עצמם לא שישראל סבלו עון האומות אלא הם יחשבו זה בדעתם כאשר יראו בעת הישועה כי האמונה שהחזיקו בה ישראל. היא האמת והאמונה שהחזיקו הם בה היא שקר ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין וגו', יאמרו לפי סברתם אם כן מה היה הצער שהיו סובלים ישראל בגלות הנה לא היה בעונם כי הם היו מחזיקים אמונת ישראל ואנחנו שהיה לנו שלום ושלוה והשקט ובטח היינו מחזיקים אמונת שקר, אם כן החולי והמכאוב שהיה ראוי לבא עלינו היה בא עליהם והם היו כופר וכפרה לנו ואנחנו חשבנוהו בהיותו בגלות שהוא נגוע ומוכה אלהים ומעונה מיד האלהים בעונו והנה אנו רואים כי לא זה בעונו אלא בעונינו זה שאמר: (ה) והוא מחולל. פעל מן המרובע. מענין חיל כיולדה ומפרש: ומדוכא. מן דכא לארץ חיתי: מוסר שלומינו עליו. שלומינו כמו כלנו, כמו הגלת שלומים, כמו גלות שלומים כלומר גלות שלמה, היסורים שהיו ראויים לבא עלינו כולם באו עליו, ויש מפרשים שלומינו מן שלום, כלומר כשהיינו בשלום והיה ראוי המוסר לבא עלינו בעונינו והיה בא עליו: ובחבורתו. מן חבורה תחת חבורה אלא שזה דגוש וזה קל, והחבורה והנגע הוא משל על צער הגלות: וטעם נרפא לנו. כמו כי אני ה' רופאך: (ו) כלנו כצאן תעינו, ר"ל כצאן מבלי רועה. לפיכך אמר כצאן בפת"ח הכ"ף לידיעה כי אותו הצאן הוא תועה שאין לו רועה: הפגיע. העון הוא הפוגע בהם והאל הוא המפגיע שאלה להם הרע, פירוש עין עונש העון, כמו כי לא שלם עון האמרי עד הנה: (ז) נגש והוא נענה. נגש בממון, כמו נגש את הכסף, לא יגוש את רעהו: נענה. בגוף שמענים גופו במכות ועם כל זה לא יפתח פיו לא היה לו רשות לזעק ולהתלונן על מה שהיינו עושי' לו אלא היה כמו השה שיובילו אותו לטבוח שלא יפתח פיו ולא יצעק או כמו הרחל שנאלמה לפני גוזזיה, ודמיון השה הוא לענוי הגוף ולתמותתו ודמיון הרחל הוא לגזיזת הממון שהוא כדמיון הגז, ודמה אותו לרחל ולא לכבש לתולשתה יותר, כי בכל המינין הנקבה חלושה מהזכר כן ישראל בגלות הם חלושים מאד: נאלמה. מלעיל והוא נפעל עבר: ולא יפתח פיו. לא לגוף ולא לממון: (ח) מעצר. מעוצר הגלות שהיה נעצר שם וממשפט השבי שהיו עושים בו שפטים לוקח ונפדה מכל זה: ואת דורו מי ישוחח. מי יהי' מדבר שיהיה דורו כל כך בגדולה, וכמוהו מי מלל לאברהם: ישוחח. ענין דבור, וכן במעשה ידיך אשוחח, והם מבנין מרובע מנחי העי"ן: כי נגזר מארץ חיים, כאשר גלה מארצו שנקראת ארץ חיים, כמו אתהלך לפני ה' בארצות החיים, ויש לפרש כי בגלות נחשב כאלו נגזר מארץ החיים ואיך היינו חושבים שתהיה לו גדולה כזו: מפשע עמי. כל עם ועם יאמר כן כי מפשעו היה בא להם הנגע לא מפשע עצמם: (ט) ויתן. היו הורגים אותו בגלות כמו שהורגים הרשעים על רשעם והוא לא עשה חמס ולא דבר מרמה בפיו והיו הורגים אותו כאלו פשע רע ובהם היו מונים אותו עם רשעים טעם ויתן שהוא היה מוסר עצמו למיתה כי הם היו פוטרים אותו אם היה כופר בתורתו והוזר לתורתם והיה מוסר עצמו למיתה ולא יכפור בתורתו. וכן אמר עליך הורגנו כל היום, וטעם ואת עשיר במותיו, כי גם העשיר הורגים אותו בעבור עשרו והוא נהרג לא בעבור רשע שהיה בו אלא בעבור עושר שהיה לו, וטעם במותיו, לשון רבים כי מיתות רבות יעשו לו יש מהם נשרפים ויש מהם נהרגים ויש מהם נסקלים ולכל מוסרים עצמם על יחוד השם: (י) וה' חפץ דכאו החלי. אין אנו רואים במכאוביו ובצרותיו בגלות אלא חפץ

נגש ד' וסי' צר לו כי נגש העם. נגש והוא נענה. ואיש ישראל נגש. וס"א מונה תחת ירהבו ונגש חורש בקוצר. בקצת ספרי מסרה מסרו יען כי נגש העם הזה דסיפרא במקום צר לו כי נגש העם הזה דבשמואל והוא שבוש נפל בספרים כי הדין דסיפרא הוא בשי"ן והוא נמנה עם ד' נגש בשי"ן שיש בקריאה וזה נמנה עם הד' בסי"ן דאית בקריאה ועוד כי בספרי' המדוייקים נמסר על נגש דסיפרא לית דכוו' בסיפרא ואע"ג דאיכא פלוגתא בקריאה לדעת בעלי המסרה הוא בשי"ן:

מצודת ציון

וכל ישראל (יהושע ח): ומעונה. מלשון עינוי: (ה) והוא. הוי"ו הוא במקום או: מחולל. מלשון חיל וחלחלה: מדוכא. ענין שבר וכתיתה: מוסר. מלשון יסורין: שלומינו. מל' שלום: בחבורתו. מלשון חבורה ומכה: (ו) תעינו. מלשון תועה: פנינו. מל' פניה: הפגיע. ר"ל הפגיע בו לרעה להכותו וכן גש ופגע בו (ש"ב א): (ז) נגש. נלחץ ונדחק לקחת עשרו כמו נגש את הכסף (מ"ב כג): והוא. הוי"ו הוא במקום או: נענה. מלשון עינוי: לטבח. לשחיטה: יובל. כמו יוכל שי (לעיל יח): גוזזיה. ענין כריתת הצמר: (ח) מעוצר. מקום המאסר שהיה כלוי ומעוכב שם וכן והוא עודנו עצור (ירמיה לג): ישוחח. ענין סיפור ואמירה כמו במעשה ידיך אשוחח (תהלים קמג): נגזר. ענין כריתה כמו אמרתי נגזרתי (איכה ג): נגע. ר"ל כשלון ותלאות: למו. להם ולפי שכל הענין מדבר בלשון יחידי על כלל האומה לכן אמר למו לגלות שעל הכלל ידבר: (ט) עשיר. ר"ל מושל כי על פי הרוב ימשול העשיר: במותיו. מלשון מיתה: (י) דכאו. ענין שבר וכתיתה: החלי. מל' חלי:

מצודת דוד

כי כל חלי וכל מכאוב אשר סבל הכל באה מפאת עצמינו מה שהיינו מחליאים ומכאיבים אותו ברוע בחירתינו: ואנחנו חשבנוהו. אבל אנחנו תעינו וחשבנו אותו לנגוע ומוכה מאלהים כי מאס בו ועל ידו הוא מעונה ביסורים: (ה) והוא מחולל מפשעינו. האמת שהוא מה' אבל לא באה בעבור מאסו בו ברוע מעלליו אך בעבור פשעינו נתמלא חלחלה להיות פשעי כל העכו"ם מתכפרים ביסורין הבאים עליו: מדוכא מעונותינו. כפל הדבר במ"ש: מוסר שלומינו עליו. היסורין הראויים לבוא עלינו למרק העון להתמיד שלומינו הנה באו עליו: ובחבורתו. עם החבורה שבא עליו נרפא לנו נגעי העון כי בזה נתכפרו והלכו להם והוא כפל ענין במ"ש: (ו) כולנו כצאן תעינו. ר"ל כי כן היה בידינו עון רב כי כולנו תעינו מדרך האמת וסיפר כדרך הצאן כשאחת מהן תועה מהדרך כולן נמשכות אחריה ותועות עמה ור"ל ולפי שאבותינו תעו מדרך האמת לזה נמשכנו גם אנחנו אחריהם: איש לדרכו פנינו. ר"ל והלואי היינו כהצאן הזה שהולכת בתר רחילא אזלא בדרך המוטעה אבל אנחנו לא כן היינו אלא כל אחד פנה לדרכו לא ראי זה כראי זה וכולם מקולקלים וא"כ יש בידינו עון רב: וה' הפגיע בו. את העון של כולנו ר"ל העון שלנו הוא המכה בו ומייסרו בגזירת המקום: (ז) נגש והוא נענה. בעבור זה היה נלחץ לקחת עשרו או היה הוא נענה בעינויי הגוף אם דל הוא ואין ידו משגת: ולא יפתח פיו. להתלונן ולהתרעם על הדבר כי פחד פן יוסיפו סרה: כשה לטבח יובל. והיה כשה המובא אל הטבח וכרחל העומדת לפני הגוזז למרה שהרחל היא נאלמה ולא תצעק בקולה והשה לא יפתח פיו וכן לא התלונן המעונה כמשל לשה המובל לטבח ולא התרעם המנוגש כמשל לרחל הנגוזה: (ח) מעוצר וממשפט לוקח. ממקום המאסר שהיה שם עצור וכלוא וממקום המשפט שהיה נדון שם הנה נלקח להרגו או לשמתו ולא פטרוהו בלא כלום: ואת דורו מי ישוחח. מי יוכל לספר כל התלאות אשר עברו עליו בכל ימי דורו: כי נגזר מארץ חיים. כי סוף הדבר היה אשר נכרת מארץ חיים כי התלאות היו סיבה לקרב מיתתו: מפשע עמי נגע למו. כן יאמר כל אחד הנה לא באה אליהם הנגע בעונם כי באה מפשע עמי או עמי פשעו בהם לעמתם ברוע בחירתם או הם היו מנוגעים לכפר פשעי עמי: (ט) ויתן את רשעים קברו. מסר עצמו להקבר עם הרשעים ודומה להם בענין רע ובבזיון ר"ל לא רצה לעבור על דת להנצל מזה: ואת עשיר במותיו. מוסב על מלת ויתן לומר שמסר עצמו להסכים עם דעת העשיר המושל בכל מיני

אָשָׁם נַפְשׁוֹ יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים
וְחֵפֶץ יְהוָה בְּיָדוֹ יִצְלָח: יא מֵעֲמַל נַפְשׁוֹ
יִרְאֶה יִשְׂבָּע בְּדַעְתּוֹ יַצְדִּיק צַדִּיק
עַבְדִּי לָרַבִּים וַעֲוֹנֹתָם הוּא יִסְבֹּל:
יב לָכֵן אֲחַלֶּק־לוֹ בָרַבִּים וְאֶת־
עֲצוּמִים יְחַלֵּק שָׁלָל תַּחַת אֲשֶׁר
הֶעֱרָה לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת־פֹּשְׁעִים
נִמְנָה וְהוּא חֵטְא־רַבִּים נָשָׂא
וְלַפֹּשְׁעִים יַפְגִּיעַ:
נד א רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי
רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־
שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה:
ב הַרְחִיבִי | מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת
מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי
מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי: ג כִּי־יָמִין
וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ

ול' . ל'
ד'
ג' בטעם בספרא
ל' . ל'
ל' . ל' ומ"ל
ל'
ג' בטעם
ר'
ה' מ"ל בליש'
ל' ומ"ל
ל'
ל' וחסר . ד'

משיחיהון יסגון בנין ובנן
יורכון יומין ועבדי אוריתא
דיי ברעותיה יצלחון:
יא משעבוד עממיא ישיזיב
נפשהון יחזון בפורענות
סנאיהון יסבעון מביזת מלכיהון
בחוכמתיה יזכי זכאין בדיל
לשעבדא סגיאין לאוריתא ועל
חוביהון הוא יבעי: יב בכן
אפליג ליה ביזת עממין סגיאין
וית נכסי כרכין תקיפין יפלג
עדאה חלף דמסר למותא
נפשיה וית מרודיא שעביד
לאוריתא והוא על חובין סגיאין
יבעי ולמרודיא ישתביק
בדיליה: א שבחי ירושלם
דהות כאתא עקרה דלא
ילידת בועי תושבחתא ודוצי
דהות כאתא דלא עדיאת ארי
סגיאין יהון בני ירושלם
צדיתא מבני כרכא יתיבתא
אמר יי: ב אפתי אתר בית משרוך ומקרוי ארעיך יתבי לא תמנעין אסנא עם
משריתיך ושלטוניך תקיפי: ג ארי לדרומא ולצפונא תתקפין ובנך עממין יירתון
וקרוין דצדין ייתבון: ד לא תדחלין ארי לא תבהתין ולא תתכנעין ארי לא תתכלמין

תולדות אהרן יראה זרע. ברכות נז: אחלק לו. סוטה יד (שקלים מח): רני עקרה. ברכות י:

ונר. אמר הקב"ה אראה אם תהא נפשו נותנת ונמסרת בקדושתי להשיבה לי אשם על כל אשר מעל אגמל לו גמולו ויראה זרע וגו'. אשם זה לשון כופר שנותן אדם למי שחטא לו אמינד"א בלע"ז כענין שנא' בפלשתים אל תשיבו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם: (יא) מעמל נפשו. היה אוכל ושבע ולא היה גזל וחומס: בדעתו יצדיק צדיק. היה שופט עבדי משפט אמת לכל הבא לדין לפניו: ועונותם. היה סובל כדרך כל הצדיקים שנא' אתה ובניך תשאו את עון המקד' (במדבר יח): (יב) לכן. על עשותו זאת אחלק לו נחלה וגורל ברבים עם האבות הראשונים: הערה למות נפשו. ל' ותער כדה (בראשית כד): ואת פושעים נמנה. סבל יסורין כאלו חטא ופשע והוא בשביל אחרים נשא חטא הרבים: ולפושעים יפגיע. על ידי יסורין שבאת על ידו טובה לעולם: (א) רני עקרה. ירושלים אשר היתה כלא ילדה: לא חלה. ל' לידה הוא שהיולדת על ידי חיל וחבלי' יולדת: מבני בעולה. בת אדום: (ב) יטו. למרחוק: מיתריך. הם חבלים דקים התלוים בשולי אוהלים וקושרים ביתדות שקורין קביל"ש בלע"ז ותוקעין בארץ: (ג) תפרוצי. תגברי: עלומיך

לרבים ד' בקריאה וסימ' מעמל נפשו יראה. והגביר ברית לרבים. שק ואפר יציע לרבים. ומשכילי עם יבינו לרבים. וב' ברבים ויעשה למבצרי מעזי. לבן אחלק לו ברבים: יטו ה' בקריאה וסי' מן הגוים אשר אמר ה' דמלכים. ויריעו' משכנותיך יטו אל תחשכי. ודרך ענוים יטו. ודבתריה ואת בגדים חבולים יטו אצל כל מזבח.

חפץ האל כי הוא היה מחזיק בתורתו שהיא תורת אמת והיה מוסר עצמו עליה אם כן אין אנו רואים במכאוביו עונש אלא או היה נתפס בעונותיו או היה חפץ האל כך לדכאו ולהחליאו וחפץ האל לא ידענו: החלי. חסר האל"ף שהיא למ"ד הפעל והוא נקרא כבעלי האל"ף ואעפ"י שרוב השרש הוא בה"א: אם תשים אשם נפשו, אך זה אנו רואים כי גמול טוב יש לו על הרע שסבל ואם שמה נפשו עצמה במקום אשם כמו שאמר את רשעים, עתה יראה זרע רב, כמו שאמר זכריה הנביא עליהם ורבו כמו רבו, ואמר ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם. ואמר יחזקאל ארבה אותם כצאן אדם: יאריך ימים. כמו שאמר בספר הזה כימי העץ ימי עמי, ואמר זכריהו הנביא ואיש משענתו בידו מרוב ימים: וחפץ ה' בידו יצלח. הנה היה בגלות חפץ ה' לדכאו וגמול זה יצלח בידו. חפץ ה' שירבה אותו וייטיב לו עד מאד, עד כאן דברי האומות מכאן ואילך דברי האל: (יא) מעמל נפשו. מעמל נפשו שסבל בגלות יהיה לו גמול שיראה ישבע, כלומר יראה טוב שישבע בו: בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים. עבדי הוא ישראל כמו שאמרנו בתחלת הפרשה, ופירוש בדעתו. כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה'. וכתוב כי כולם ידעו אותי. והנה עבדי ישראל שהיה צדיק ויודע את ה' יצדיק בדעתו גוים רבים. כמו שכתוב והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו וגו': ועונותם הוא יסבול. הוא בצדקתו יסבול עונות הגוים כי בצדקתו יהיה שלום וטוב בעולם אפילו לעכו"ם: (יב) לכן אחלק לו ברבים. רבים ועצומים הם גוג ומגוג והעמים אשר יבאו עמו אל ירושלם, כמו שאמר זכריה הנביא ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרוב. וזה יהיה לו תחת אשר הערה למות נפשו גמול שמסר עצמו למיתה ביד העכו"ם בגלות יהיה לו כל הכבוד הזה ויהיה ממונם תחת ממונו שלקחו ונפשם תחת נפשו שימותו הם כל חיל גוג ומגוג כמו שכתוב: הערה. שפך נפשו למות. וכן ותער כדה. ענין שפיכה אבל הוא בענין אחר: ואת פשעים נמנה. כמו שפירשנו ויתן את רשעים קברו והוא חטא רבים, ויתכן לפרשו בגלות ור"ל חטא רבים שחטאו בו העכו"ם והוא נשא וסבל צערם, והוא על דרך וחטאת עמך: ולפשעים יפגיע. ואף עפ"כ היה מתפלל בעבור הרשעים שהיו פושעים בו והיה מבקש מהם לברך את ארצם, כמו שאמר ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה וגו', וכמוהו מן הכבד בלשון תחנה ובקשה הפגיעו במלך ויתחנן כי אין מפגיע. גם יש לפרש בעת הגאולה ויהיה פירוש כמו שפירשנו ועונותם הוא יסבל, ורבותינו פירשוה על משה רבינו ע"ה ואמרו תחת אשר הערה למות נפשו שמסר עצמו למיתה שנאמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, ואת פשעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר, והוא חטא רבים נשא שכפר על מעשה העגל, ולפשעים יפגיע שבקש רחמים על פשעי ישראל: וי"ת הנה ישכיל עבדי יצלח משיחא ותרגם כאשר שממו כמו דסברו ליה בית ישראל וגו': (א) רני עקרה. כתרגומו, כי ההרה תחיל קרוב ללדתה וכן חיל כיולדה: בני שוממה. אעפ"י שהיתה ירושלם ימים רבים שוממה רבים יהיו בניה: מבני בעולה. והם העכו"ם שהם כבעולות כלומר כאשה שיושבת עם בעלה ובניה והפכה האלמנה והשכולה שהיא שוממה והיא ירושלם שהיתה כאלמנה, ואמר כאלמנה ולא אלמנה ממש כי בעלה חי וקיים, וי"ת ארי סגיאין וגו', זכר זאת שלפי דעתי שהיא מלכות הרביעית כי ישמעאל אעפ"י שהיא תקיפה מלכות זאת גוברת עליה: (ב) הרחיבי. מרוב בנים שיבאו לך: מקום אהלך. הוא ירושלם: ויריעות משכנותיך. שהם ערי ישראל: יטו. המטים היריעות וימשכו אותה למרחוק להרחיב האהל והמשכנות כמו שאמר זכריה הנביא משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו, ואמר וגם חמת תגבל בה צור וצידון, ואמר ורמה וישבה תחתיה וגומר, ואמר ירמיהו הנביא הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה ויצא עד קו המדה וגו': (ג) כי ימין ושמאל

מצודת דוד

מיתות שגזר עליו למען יעמוד באמונתו: על לא חמס עשה. ר"ל ובחנם גזר עליו המיתה לא על החמס שעשה ולא על המרמה שבפיו כי לא עשה החמס ולא דבר מרמה ובעלילה בא: (י) וה' חפץ דכאו החלי. וזהו מאמר הנביא כמשיב על דברי העכו"ם שיהיו כמסתפקים אם הצרות הבאות על ישראל היו מרוע בחירתם ולא בגזירת המקום או באו מיד ה' לכפר על עון העכו"ם ואמר להם לא כן הוא אבל ה' חפץ לדכאו ובגזירת המקום נעשתה והוא החלי אותו: אם תשים אשם נפשו. ר"ל אולם לא באו לכפר עון העכו"ם כי אם לנסותו להטיבו באחריתו וכאילו אמר אראה אם נפשו תשים את עצמה אשם לומר שבדין בא מה שבא כי חטא ואשם לא יהרהר אחרי אז יהיה גמולו שכל ימי חייו יראה זרעו בעיניו ויאריך ימים ועכ"ז לא ימות מי בחייו: וחפץ ה' בידו יצלח. והנה הצליח חפץ ה' כי עמד בנסיון ולא הרהר אחר מדת הדין: (יא) מעמל נפשו יראה ישבע. כי מעמל נפשו אשר ראה היה שבע והנה ממנה: בדעתו יצדיק צדיק. כי בדעתו יחשוב להצדיק את ה' הצדיק לומר שבא למרק אשם העון למען לא יקופח שכר מעשה הטוב: עבדי לרבים. רצה לומר לא היה עבד של העכו"ם הרבים לשמוע בקולם בדבר האמונה כי היה עבדי אל מול העכו"ם הרבים ולא שמע אליהם ויט שכמו לסבול מה שעוו בו לייסרו ולהכאיבו בעבור זה: (יב) לכן. הואיל ועמד בנסיון אתן לו חלק בנחלת העמים הרבים: ואת עצומים. את העכו"ם החזקים יחלק לעצמו להיות לו לשלל: תחת וכו'. בגמול אשר שפך נפשו והפקירה למיתה: ואת פושעים נמנה. בפי העכו"ם היה מנוי בכלל הפושעים והכופרים וכדי בזיון וקצף: והוא חטא רבים נשא. והוא נטה שכמו לסבול מה שחטאו בו עמים רבים לייסרו ולהכאיבו: ולפושעים יפגיע. אל הכשדים הפושעים בו היה מפגיע ומתחנן ועיניו תלויות אליהם כעיני עבדים אל יד אדוניהם ולכן שורת הדין שבמקום מרבית ההכנעה ימשול בהם בעת הגאולה: נ"ד (א) רני עקרה. אתה ירושלים אשר היית כעקרה שלא ילדה על כי אנשים כלו ממנה ואינם הנה אתה בזמן הגאולה רני ושמחי: פצחי. פתחי פה להרים קול רנה והשמיעי קול גדול אתה ירושלים אשר היית כאשה אשר לא חלה ללדת וכפל הדבר במ"ש: כי רבים. כי עתה יתרבו בני ירושלים שהיתה שוממה מבני אדם שהיתה מיושבת ברבת עם: (ב) הרחיבי. להחזיק את כל בניך המרובים: יטו יהיו נוטים לאורך ולרוחב ואל תחשוכי מלהשוחם: האריכי מיתריך. החבלים התלוים בשפולי האוהל לקשרם ביתדות האריכי אותם שיהא נוח לקשרם

מצודת ציון

מלשון חולי: אשם. ענין חטא ופשע: (יא) מעמל. ענין יגיעה וצער: (יב) עצומים. חזקים: שלל. ענין בזה: תחת. במקום ובגמול: הערה. ענין שפיכה וכן אל תער נפשי (תהלים קמא): נמנה. מלשון מנין ומספר: נשא. סבל: יפגיע. ענין תחינה ובקשה כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז): (א) פצחי. ענין פתיחת הפה בהרמת קול כמו פצחו הרים רנה (לעיל מד): וצהלי. ענין השמעת קול גדול כמו צהלו מים (לעיל כד): חלה. ענין חבלי לידה כמו כי חלה גם ילדה (לקמן סו): בעולה. ר"ל מיושבת וכן ולארצך בעולה (לקמן סב): ויריעות. הוא הוילון כמו נוטה שמים כיריעה (תהלים קד): משכנותיך. מלשון משכן: תחשכי. ענין מניעה כמו ולא חשכת (בראשית כב): מיתריך. החבלים כמו ואת מיתריהם (שמות לה): ויתדותיך. מלשון יתד ומסמר: (ג) תפרוצי. ענין התחזקות כמו מה פרצת (בראשית לח): יירש. מלשון ירושה

ג' ומ"ל וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ: ד אַל־תִּירְאִי
ב' ומ"ע כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא
ג' מ"ע תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי
וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד:
ג'. ב' ה כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ
ג' דסמיכי וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־
ב"א. ב' הָאָרֶץ יִקָּרֵא: ו כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה
ג'. ג'. ו' וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת
נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ:
ג' ז בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים
ס' מ"ל. ג' גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ: ח בְּשֶׁצֶף קֶצֶף
ג' הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם
ב' בסיפרא רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה:
מתחלפין בימי חדה ט כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר
ג' נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־
ב' הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ
ג'. ב' וּמִגְּעָר־בָּךְ: י כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ
ג' ומ"ל וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ
ב' לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט
אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה:
ג'. ג' יא עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי
ב'. ג'. ג' מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ
ג' ומ"ל. ג'. ג' בַּסַּפִּירִים: יב וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ

אֲרֵי בַהֲתַת עוּלֵמוּתִיךְ תִּתְנַשְׁיַן
וְתִיסוּדֵי אַרְמְלוּתִיךְ לָא
תִדְכְּרִין עוֹד: ה אֲרֵי מָרִיךְ
דְעַבְדִיךְ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ
וּפָרְקִיךְ קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֱלָהּ
כָּל אַרְעָא יִתְקְרֵי: ו אֲרֵי כְאִתְּתָא
שְׁבִיקָא וַעֲיִקַת רוּחַ עַרְעָךְ
שְׁכִינְתָא דַיְיָ וּכְאִתַּת עוּלֵמִין
דְאִתְרַחֲקַת אֲמַר אֱלָהָיִךְ:
ז בְּשָׁעָא זְעֵירָא רְחֵקְתִּיךְ
וּבְרַחֲמִין סַגִּיאִין אֲקָרֵיב גָּלְוָתִיךְ:
ח בִּרְגַז זְעֵיר סְלָקִית אַפֵּי
שְׁכִנְתִּי זְמַן זְעֵירָא מִנִּיךְ
וּבְטַבְוַת עָלָם דְּלָא פָסְקָן
אֲרַחֵים עֲלָךְ אֲמַר פָּרְקִיךְ יְיָ:
ט כְּיוֹמֵי נֹחַ דָא קֳדָמַי דְקַיֵּמִית
בְּמֵימְרִי דְלָא יְעִדּוּן מֵי טוֹפָנָא
דַהֲווֹ בְיוֹמֵי נֹחַ עוֹד עַל אַרְעָא
כֵּן קַיֵּמִית בְּמֵימְרִי דְלָא יְחוּל
רוּגְזִי עֲלָךְ וְלָא אֱזוּף בִּיךְ: י אֲרֵי
טוּרַיָא יְעִדּוּן וְרָמָתָא יִתְפַּרְקוּן
וְטוּבִי מִנִּיךְ יְרוּשְׁלֵם לָא יֶעְדֵי
וּקְיָם שְׁלָמִי לָא יִתְרַחַק אֲמַר
דְעָתִיד לְרַחָמָא עֲלָךְ יְיָ:
יא חֲשִׁיכְתָא מְקַבְּלָא עוּלְבַּן
קַרְתָּא דְאָמְרִין עֲלַהּ עַמְמַיָא
לָא תִתְנַחַם הָא אֲנָא כָבֵשׁ
בְּצְדִידָא אַבְנֵי רִצְפָּתִיךְ
וַאֲשַׁכְלְלִינִיךְ בְּאַבְנִין טָבִין:
יב וְאֱשַׁוֵּי בְּמַרְגְּלִין אֲעָדְוָתַרְעַיִךְ:

ד) עלומיך · נעוריך : (ו) כי תמאס . כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט : (ח) בשצף קצף . מנחם פתר חרי אף ודונש אמר במעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן ת"י : ובחסד עולם שיתקיים עד עולם : (ט) כי מי נח זאת לי . שבועה בידי והולך ומפרש [דבר ואשר נשבעתי מעבור מי נח וגו' : (י) כי ההרים ימושו . אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש: (יא) סוערה· שלבה סוער ברוחי נבוה : מרבין בפוך . רוצף רצפתך מאבני נופך: (יב) כדכד. מין אבן טובה : שמשותיך . ת"י אטך ומנחם חברו עם ישמשותיה ויש פותרין לי' שמש חלונות שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו מחילה במיני זכוכית צבעים למי ומדרש תהלים סותר

יטו אביונים מדרך : ואשת ו' בקריאה וסי' ואשת נח ושלשת נשי בניו . ואשת נעורים כי תמאס . היא חברתך ואשת בריתך . ואשת איש נפש יקרה . ואשת מדינים נשחוה : ואשת חצרון אביה : בפוך ג' בקריאה וסי' ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה דאיזבל . כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי . הנה אנכי מרבי'

תולדות אהרן כי בועליך . סנהדרין כב : ברגע קטן . זוהר אדרת נשא : מי נח . סוטה יא סנהדרין לט שבועות לו עקדת בעל יד זוהר ויקרא (תענית סו) : ההרים ימושו . עמו"ס יז (סנהדרין כז) . מרבין בפוך . זוהר פקודי : כדכד : ב"ב עה סנהדרין ק :

ובמאל תפרוצי . על דרך ופרצת ימה וקדמה וכל דרום וצפון : וזרעך גוים יירש . כולל מזרח ומערב : וערים נשמות . בין מארץ ישראל בין משאר ארצות ישראל יושיבו אותם : (ד) אל תראי . אל הפחדי שיהיה לאחר מגלות זה כגאתך משאר גליות שמגלך בארצך צרות רבות ורעות כבית ראשון ובבית שני : כי לא תבושי . לעולם אחר שתצאי מזה הגלות לא תהיה לך צרה לעולם כי בגלות האדם לגדולה ותמאהו שפלות אחר כך יבוש ויכלם : כי בושת עלומיך . הצרות שהיו לך בארצך ובהיות שומים בהם קדמונים קראם עלומים : וחרפת אלמנותיך . הצרות שבאו לך בגלות שהיית כאלמנה ומרוב טובה תשכחי כל הצרות הראשונות כמו שאמר בסוף הספר כי נשכחו הצרות הראשונות : ולא תכלמי · כמקום אל תראי שזכר כלומר אל תכלמי מפחד שתפחדי אחר שיותן בארצך לא יהיה זה כי לא תחפירי והוא כמו לא תבושי והוא פעל עומד מן הכבד , וכן החפיר לבנון : (ה) כי בועליך . מי שהיה אדוניך הוא עושיך ומי שעשאך וכונך הוא יהיה בעליך ש בגלות בעלוך אדונים אחרים כמו שאמר בעלונו אדונים זולתך : ה' צבאות שמו . והיכולת בידו כי הוא אדון צבאות מעלה ומטה : אלהי כל הארץ יקרא . אז יקרא כמו שאמר ולעבדו שכם אחד כי כל העמים יודו בו אז , ובעליך ועושיך לשון רבים דרך כבוד כמו מלת אלהים , וכן ישמח ישראל בעושיו : (ו) כי כאשה . אין את כמו האשה שמת בעלה כי בעלך חי וקים לעולם אלא הרי את כאשה שקצף עמה בעלה ועזבה ימים רבים : ועצובת רוח . כן קרא שמך ה' אשה עזובה ולא אשה אלמנה , ואם תאמר שיעזבך לעולם כי מאס בך והלא את אשת נעורים ולא ימאס אותה בעלה לעולם : (ז) ברגע . אף על פי שארכו ימי הגלות כולם יהיו נחשבים כרגע קטן כנגד הרחמים שיהיו גדולים כשאקבצך . ובדי"ת ברגע ר"ל בימים שעזבתיך אותם הימים הם רגע כנגד ימי הטובה : (ח) בשצף קצף . זה הפסוק בענין הפסוק הראשון אלא שכפל הענין במלות שונות לחזק הענין , ומלת בשצף פירש מנחם לפי הענין כמו בחרי קצף , ואדוני אבי ז"ל פירש במעט קצף . וכן תרגם יונתן בשעה זעירא סלקית אפי שכינתי זמן זעירא מינך : (ט) כי מי נח . יש מחלוקת בספרים במלה הזאת ברוב הספרים הם שתי מלות ופי' מנחם מי המבול וסמכה לנח שבאו בימיו ונקרא משם , ויש ספרים שהיא מלה אחת כמו כימי נדת דותה , וכן תרגם יונתן כיומי נח מכל מקום הענין אחד , אמר כמו דבר מי המבול שהיו בימי נח שנשבעתי שלא יעברו עוד על הארץ והיא גזרה שלא תבטל כן נשבעתי אחרי צאתך מהגלות מקצוף עליך ומגער בך , ופי' זאת הגלות והשבי' היא לך כמו מי נח כמו שהם לא יהיו עוד כן לא יהיה לך גלות עוד , ושבועת נח היא שאמר שני פעמים ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת כל בשר , כך פירשו רבותינו ולמדו מזה כי לאו לאו שבועה ומדלאו לאו שבועה הן הן נמי שבועה , ויש לפרש כי הברית היא השבועה כמו שאמר והקמותי את בריתי אתכם והברית הוא קיום הדבר וכן שבועה הוא קיום הדבר : מגער בך . הגע"ן נקרא בחטף קמץ : (י) כי ההרים ימושו . ההרים והגבעות הם הדברים הקיימים אשר בארץ ואעפ"י כן פעמים ימושו ותמוטינה ברעש הארץ אבל חסדי ובריתי אתך הוא יותר קיים שלא ימוש לעולם ויש לפרש ההרים והגבעות משל על שרי עכו"ם : (יא) עניה סוערה . סוערת בסערת הגלות : לא נחמה . פי' עד עתה לא נחמה . ויונתן תרגם חשיכתא מקבלא עולבן קרתא וגומר : מרבין . מושיב או משכיב כלומר שיהיו אבני היסוד אבני פוך שהם כעין חול והם מרגליות ועליהם ארבין אבני

מצודת ציון

ירושה : נשמות · מלשון שממון : (ד) תחפירי . ענין בושה וכלימה כמו וחפרה הלבנה (לעיל כד): עלומיך . נעוריך וכן הקצרת ימי עלומיו (תהלים פט) : (ה) בועליך · ענין אדון כמו אם בעליו עמו (שמות כב) : עושיך . ענין הגדלה והרמה וכן ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמט): (ו) ועצובת . מלשון עצבון : כי תמאס . אם תמאס : (ח) בשצף . במעט כן ת"י ואין לו דומה : (ט) מעבור . לבל עבור וכן מקצוף כמו מהמטיר עליו מטר (לעיל ה) : ומגער . ענין צעקת נזיפה : (י) ימושו . ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות יג) תמוטינה . מלשון נטיה : (יא) מרבין . מל' רביצה והשכבת האבן : בפוך . הוא הכחול והוא דק כעין כחול ובו הנשים צובעות עיניהם כמו ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט) : בספירים . שם אבן יקר : (יב) כדכד . שם אבן יקר המזהיר וכן

מצודת דוד

לקצרה היטב : ויתידותיך . היתדות התקועות בארץ חזקי למען לא יזוזו ממקומם והוא ענין מליצה לומר שתתרחב ירושלים מכמות שהיתה ועד עולם תעמוד ולא תחרב עוד : (ג) כי ימין ושמאל תפרוצי . תתחזק על הכשדים היושבים מימינך ומשמאלך : וערים נשמות . הערים השוממות יתיישבו בבני אדם כי יפרו וירבו : (ד) אל תראי . אל תפחדי שיהיה לאחר מגלות זה כגאתך משאר הגליות שמאחר בארצך צרות רבות ורעות כי לא תבושי עוד לעולם להיות משועבדת ונכנעת אל הבבלים : ואל תכלמי . להרים ראש ולהראות גדולה בחושבך פן תגלה שוב : כי לא תחפירי . כי היה מובטחת שלא תחפירי עוד ללכת גולה : כי בושת עלומיך תשכחי · כי הבושת שהיה לך בימי נעוריך כאשר היית גולה ומטולטל הבושת הזאת תשכחי כי לא יקרה לך עוד כזאת להזכר על ידה הראשונות : וחרפת אלמנותיך . החרפה שהיה לך מאז שהיית מבלי מלך כאלמנה מבלי בעל החרפה ההיא לא תזכרי עוד כי לא תהיה עוד מבלי מלך להזכיר על ידו את הראשונות : (ה) כי בועליך · כי אדונך המגדל והמרומם אותך הנה שמו ה' צבאות על כי הוא מושל בצבאות מעלה ומטה ואם כן מי יעמוד כנגדו לבטל מעשיו : וגאלך . הלא גאלך קדוש ישראל אשר יקרא אלהי כל הארץ וידו בכל משלה וכפל הדבר במלות שונות : (ו) כי כאשה עזובה וכו' . רצה לומר ה' קראך לשוב אליו כדרך האשה העזובה מבעלה והיא עצובת רוח שבעלה קורא אותה לשוב אליו : אשת נעורים . כמו אשת נעורים אם תמאס בעיני בעלה הנה לא תתמיד המיאוס כי ישוב ירחם כן אמר אלהיך לרחם עליך : (ז) ברגע קטן עזבתיך · העזבון שעזבתיך לא היה רק רגע קטן מול הקבוץ שאקבצך כי ברחמים גדולים תהיה ותתמיד לאורך ימים : (ח) בשצף קצף . במעט קצף הסתרתי פני ממך רק רגע ר"ל אל מול החסד תחשב רק לרגע כי בחסד עולם ארחמך : (ט) כי מי נח וכו' . הקצף הזה הוא לי כמו מי המבול שהיה בימי נח אשר נשבעתי שלא יהיה עוד מי המבול כן נשבעתי וכו' : (י) כי ההרים ימושו . לפעמים יקרה אשר ההרים עם רוב חוזק יסודו ויעתקו ממקומם על ידי רעש וכן הגבעות יוטו לנפול בארץ : וחסדי . אבל חסדי הוא דבר המתקיים ולא יסור מאתך והבטחת ברית שלומי וכו' וכפל הדבר במ"ש : (יא) עניה סוערה . על ירושלים יאמר שהיא כעניה מרעדת כמורת סערה ואין מי לנחמה : מרבין בפוך אבניך . אבני הרצפה ארבין ואשכיב בפוך כי ישסך

פותר . שמשותיך ושמש ומגן (תהלים פד) שיני החומה : לאבני אקדח : י"ת לאבני גמר גימרין תרגום גחלים פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערים כלפידי' והוא קרבונקל"א לשון גחלים ויש פותרין ל' מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם : לאבני חפץ לאבני צרוך : (יד) רחקי מעושק : כמו (לעיל נב) התנערי מעפר תרחקי מן העושקי' אות' (רחקי מעושק תרחק לעשוק בני אדם כדרך שעושים רשעי' שאוספי' ממון מגזל אבל אתם לא תצרכו לגזול כי לא תיראו מדלות ועניות וממחתה כי לא תבא ולא תקר' אליך. אברבנאל) (בצדקה שתעשה תהיה נכונה בגאולת עולם ותהיה רחוקה מעושק בני אדם כי לא תראו אפי' פחד ויראה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוקה ממחתה שלא תקרב אליך·אילו"ה שלוח'): (טו) הן גור יגור אפס מאותי. הן ירא יירא ויגור מגזרת רעו' אותו שאין אני עמו הוא שעיר: מי גר אתך . מי אשר נאסף עליך למלחמה : או מי גר מי שנתגרה בך · ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלי' גרים לימות משיחנו ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כה) : (טז) הנה אנכי. אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלו' אני הוא שגריתי בך את האוי' אני הוא שהתקנתי לו פורעניות : ומוציא כלי למעשהו·לצורך גומרו כל צורכו: (יז) כל כלי יוצר · כל כלי זיין אשר ילטשו· ויחדדהו בשבילך להלחם בך : יוצר · ל' חרבות צורים (יהושע ה) אף תשיב צור חרבו (תהלים פט) : (א) הוי כל צמא יהוי זה ל' קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא (זכריה ב) הוי הוי ונוסו מארץ צפון : לכו למים · לתורה : שברו · ל' לשבור בר

וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ ל'
יג וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ ה' מ"ל וה' חסר
יד בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃
טו הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ ומ"ל ה' מ"ל
טז הֵן אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃ הנה ק' · ב' · י"ח · ג' · ל'
יז כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ ל' · ט"ו דגשים ל'

נה א הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר׃ ס' דגשים · מ"ל ו' מ"ל

ל' לְאַבְנֵי גְּמַר וְכָל תְּחוּמִיךְ לְאַבְנֵי צְרוֹךְ : יג וְכָל בְּנַיִךְ אַלְפִין בְּאוֹרַיְתָא דַיְיָ וְסַגִּי יְהֵי שְׁלָם בְּנַךְ : יד בִּזְכוּתָא תִּתַּקְנִין אִתְרַחֲקִי מֵעוּשְׁקָא אֲרֵי לָא תִדְחֲלִין וּמִתְּבִירָא אֲרֵי לָא יֵעוֹל עֲלָךְ : טו הָא אִתְכַּנָּשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן לִיךְ גָּלְוַת עַמִּיךְ לְסוֹפָא מַלְכֵי עַמְמַיָּא דְמִתְכַּנְשִׁין לְאַעָקָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם בְּגַוִּיךְ יִתְרְמוּן : טז הָא אֲנָא בְּרֵית נַפָּחָא נָפַח נוּר בִּשְׁחוֹרִין וּמַפִּיק מָנָא לְצוֹרְכֵיהּ וַאֲנָא בְּרֵית מְחַבְּלָא לְחַבָּלָא : יז כָּל זַיָּן דְּיִתַּקַּן עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם לָא יַצְלַח וְכָל לִישָׁן דִּיקוּם עִמָּךְ לְדִינָא תְּחַיְּבִינֵיהּ דָּא אַחְסָנַת עַבְדַּיָּא דַיְיָ וְזַכְוָתְהוֹן מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ : א וַי כָּל דִּצְבֵי לְמֵילַף יֵיתֵי וְיֵילַף וּדְלֵית לֵיהּ כְּסַף אֱתוֹ שְׁמָעוּ וַאֲלִיפוּ אֱתוֹ שְׁמָעוּ וַאֲלִיפוּ בְּלָא בְדָמִין וּבְלָא בְמָמוֹן אוּלְפַן דְּטַב מֵחֲמַר

בפוך אבניך : למודי ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' וכל בניך למודי ה' · היהפך כושי קדמא מ"ל : לחבל ג' וסי' נמסר בריש האי כפרא סי' י"ג : למשפט ט"ו דגשין וסימ' נמסר בשמואל ב סימן פ"ו : למים ה' דגשים וסי' נמסר בסדר בשלח ובמלכים ב' סי' ב' : בלוא ו' מ"ל בקריאה וסי' הוי כל צמא לכו למים ב' בפסוק · למה תשקלו כסף בלוא לחם ב' בפסוק · ועמי המיר כבודו בלוא יועיל · אם ישך הנחש בלוא לחש .

תולדות אהרן וכל בניך · ברכות סד יבמות קכב נזיר סו כריתות כח תמיד לב עקידה שער לב זוהר תרומה : מי גר . יבמות כד עקידה שם : בראתי חרש · עקדה שער עס : כל צמא . סכה נב תענית ז קידושין לב ב"ק יז ע"ב עכו"ם ה :

אבני ספיר , וכן ויסדתיך בספירים וזה אומר לירושלם · וי"ת הא אנא כביש וגומר : ספיר · פירש הגאון רב סעדיה שהוא אבן לבנה , והחכם ר' אברהם כתב שהיא אדומה , וי"ת באבני טבן כמו שתרגם אונקלוס לבנת הספיר כעובד אבן טבא : (יב) ושמתי כדכד · תרגום ירושלמי נפך ספיר כדכדינא וספרינא ונפך היא מרגלית שחורה : שמשותיך · החלונות שתכנס בהם השמש אפשר כי פנות החלונות יהיו אבן כדכד או אפשר אויר החלונות יבנה בכדכד כמו שעושין אותו בזכוכית צבועה במיני צבעונים וכשיכה ניצוץ השמש עליהם יהיה המראה יפה מבפנים : לאבני אקדח . הלמ"ד מורה על העצם כלמ"ד לכל כליו תעשה נחשת , הרגו לאבנר · והשליש' לאבשלום : אקדח · אבן מזהירה כאש וכן בתוך אבני אש התהלכתי לפיכך נקראת אקדח מן קדחי אש , וכן תרגם יונתן לאבני גמר כתרגום גחלת גומרא : לאבני חפץ · האבנים שיש חפץ בהם , ומה שאמר כל גבולך כלומר לא ירושלים לבדה אלא אף ערי גבולה , ויתכן לפרש למ"ד לאבני אקדח לאבני חפץ משמשות כלומר האבנים שהיו בהם מתחילה אשים אותם לאבני' טובות ומרגליות , וכן למ"ד ושמתים ליער והדומים להם , והדברים האלה אפשר שיהיו כן כמשמעם או אפשר שהם משל לרוב הגדולה שתהיה לישראל ושפע הטובה עד שאם ירצו יעשו בניניהם באבנים טובות ומרגליות: (יג) וכל בניך למודי ה'. למודי תאר כמו שפירשנו לשמוע כלימודים , וזה כענין שאמר ירמיהו הנביא ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם : ורב שלום בניך· ר"ל וירבה כי רב פעל עבר מבעלי הכפל מוסב ומורה לעתיד מפני הוי"ו: (יד) בצדקה . בצדקה שתעשי תהיי נכונה בגדולה לעולם ותהיי רחוקה מעשק בני אדם : כי לא תיראי . אפילו פחד ויראה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוקה ממחיתה שלא תקרב אליך , והענין כפול במלות שונות : רחקי . כמו תרחקי וכן ומות בהר כמו ותמות , ושים בסלע קנך כמו ותשים : (טו) הן גור יגור . פירושו כתרגומו ענין אסיפה כמו יגורו עלי עזים , ודרך פשוט יתפרש כן הנה יאספו עליך עמים : אפס מאותי · לא במצותי כמו שנאספו עליך פעמים אחרים במצותי כסנחריב ונבוכד נצר אבל אלה הגוים שיאספו אליך והם גוג ומגוג לא במצותי ואין האסיפה ההיא מאתי , ואע"פ שאמר בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל , ומה שאמר יעלו דברים על לבבך זהו הענין בעצמו כי האל שם בלבו לבא שם לא לרעת ישראל אלא לטובתם ולקחת נקמת ישראל ממנו ומן העכו"ם האחרים שהרעו לישראל ובארץ ישראל יקח נקמתו מהם לכבוד שמו ולכבוד ישראל ולהנאתם שיהיה בזאת ושלום לישראל זהו פירוש אפס מאותי לא יעלו מאתי להרע לך כמו שתהיה מחשבתם כן : מי גר אתך עליך יפול · מי שיאסוף אתך להלחם עליך יפול כמו שאמר על הרי ישראל יפול : (טז) הן · כן כתיב וקרי הנה והענין אחד , אמר אף על פי שכלי המלחמה הם מעשה האדם ויבא גוג ומגוג והעכו"ם אשר עמיו בכלי מלחמה לרוב מי שיעשה כלי המלחמה אני עשיתי אותו וכיון שאני עשיתי העושה ובידי לחבל העושה כל שכן המעשה ואם הם באים בכלי מלחמתם אני בראתי משחית לחבל הם וכליהם. כמו שאמר והכתי קשתך מיד שמאלך וחיציך מיד ימינך אפיל : באש פחם · כי בפחם יפעלו חרשי ברזל , ויונתן תרגם הפך בית השמוש שתרגם נפח נור בשחורין : ומוציא כלי למעשהו · למה שהוא רוצה לעשות חץ או חרב או חנית או רומח : (יז) כל כלי יוצר · ענינו יפעל כמו שפירשנו ובמקבות יצרהו ושרשו יצר מבנין שלא נזכר שם פעלו מהנוסף ואם לא נמצא : לא יצלח · לא יצלח לבעליו ולא יזיק לך · וכל לשון · אם יהיה לך משפט עם גוי אחד הרשיע אותו במשפט ויצא הוא חייב ותהיה טענתו בטלה ואת תצאי מהמשפט זכאי כלומר לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדברים וזאת הברכה היא נחלת עבדי ה', כלומר בנחלה היא להם לעולם וישראל יהיו עבדי ה' מיום הגאולה עד עולם : (א) הוי כל צמא · הוי לשון קריאה וכן

מצודת דוד

מסתת רצפת האבנים במקום החול כי כן הדרך לשפוך חול תחת אבני הרצפה להשוות גבה האבנים : ויסדתיך · אשים היסודות באבני ספיר : (יב) ושמתי כדכד שמשתיך · מחיצות החלונות שהשמש זורחת דרך בם אשימם מאבן כדכד הבהיר ביותר : ושעריך . מזוזת השערים יהפכו להיות אבני אקדח המאירים ביותר : וכל גבולך · אבני רצפה כל גבוליך יהפכו להיות אבני חפץ ר"ל אבני יקר שהאדם חפץ ורוצה בהם ולא כשאר אבנים המושלכים בחוצות : (יג) למודי ה' · ר"ל ישכילו בחכמה כאלו יהיו תלמידי המקום ב"ה : ורב שלום בניך · השלום של בניך יהיה הרבה מאד . (יד) בצדקה . בעבור הצדקה שתעשי תהיה נכונה בכל טובה : רחקי מעושק . תהיה מרוחקת מן העושקים אשר לא תיראי מהם כלל וכלל : וממחתה · ותהיה מרוחקת ממחתה כי לא תוכל להתקרב אליך ותהיה א"כ מרוחקת ממנה : (טו) הן גור יגור : באמת יחת ויפחד מי שהוא נעדר ונפרד ומרוחק ממני : מי גר אתך · מי שהיה לו תגר ומריבה עמך הוא יפול אליך לשכון עמך להיות סר למשמעתך : (טז) נופח באש פחם : מנשב באש הנאחז בגחלים כבוים להבעירם יפה : ומוציא כלי למעשהו . ע"י הפחמים מוציא כלי הראויה לעשות עמו הדבר אשר עשאוהו בעבורו : ואנכי בראתי משחית לחבל · בראתי איש משחית לקלקל את הכלי ההוא ור"ל אני המגרה בך את האויב ואני המשלימו עמך ומתיש כחו : (יז) כל כלי יוצר עליך : כל כלי זיין אשר יחדדוהו בשבילך להלחם בך · לא יצלח . את בעליו לא יצלח כי לא יזיק לך : וכל לשון · כל איש לשון מדבר גדולות אשר תקום עמך למשפט להתווכח עמך : תרשיעי . את תרשיעי אותו במשפט ויצא מחוייב ותצאי זכאי ר"ל לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדיבור : זאת · הברכה הזאת היא נחלה לעבדי ה' וזאת היא הצדקה אשר תבוא להם מאתי : נאם ה' : כה אמר ה' : נה (א) הוי כל צמא · כל מי שהוא צמא מחסרון המים ילכו אל
המים

מצודת ציון

וכן וראמת וכדכד (יחזקאל כז) והוא מלשון כידודי אש (איוב מא) שמשותיך · מלשון שמש : אקדח · שם אבן יקר המאיר והוא מלשון קודחי אש (לעיל נ) : חפץ · ענין רצון : (יג) למודי ה' · תלמידי ה' וכן חתום תורה בלמודי (לעיל ח) : (יד) תכונני · מל' הכנה : כי לא תיראי · אשר לא תיראי : וממחתה · ענין שבר ופחד כמו ואל תחת (יהושע א) גור יגור · ענין פחד כמו לא תגורו (דברים א) : אפס · ענין ההעדר כמו באפס עצים (משלי כו) : מאותי · ממני : גר · ענין מריבה כמו אל תתגרו בם (דברים ב) : אתך · עמך : עליך · כמו אליך : יפול · ענין נטיה והסכמה וכן אל הכשדים אתה נופל (ירמיה לז) : (טז) חרש . אומן ברזל : נופח · מלשון ספחה ונשיבה : פחם · גחלים כבוים כמו פחם לגחלים (משלי כו) : לחבל · ענין השחתה וקלקול כמו וחובל עול (לעיל י) : (י) יוצר · מחודד ושנון כמו חרבות צורים (יהושע ה) : תרשיעי · מלשון רשע וחייב : (א) הוי · הוא ענין לשון קריאה : שברו · ענין קנין כמו לשבור אל יוסף (בראשית מא) : מחיר · ענין דמי הדבר וערכו כמו ולא רבית במחיריהם (תהלים)

יַיִן וְחָלָב׃ ב לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף
ו' מ"ל בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב
ל' · ג' וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ ג הַטּוּ
אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי
ל' נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם
חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ ד הֵן עֵד
ל' ומ"ל · לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃
ד' ה הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־
יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
ג' וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃
ג' · ל' ו דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ
בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב׃ ז יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ
ט"ו רפין וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־
ל' . ל' יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־
ב' מ"ל · ל' ומ"ל יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃ ח כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי
ב' מ"ל מן ידעתי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי
נְאֻם יְהוָה׃ ט כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ
ל' וחסר כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי

וּמְחָלָב׃ ב לְמָא תִתְקְלוּן
כַּסְפְּכוֹן בְּלָא לְמֵיכַל וְלֵאוּתְכוֹן
בְּלָא לְמִשְׂבַּע קַבִּילוּ לְמֵימְרִי
וְאֱכוּלוּ דְטַב וְתִתְפַּנַּק בְּדַדְהִין
נַפְשְׁכוֹן׃ ג אַרְכִּינוּ אוּדְנֵיכוֹן
וְקַבִּילוּ לְמֵימְרִי שְׁמָעוּ וְתִתְקַיַּם
נַפְשְׁכוֹן וְאֶגְזַר לְכוֹן קְיָם עֲלַם
טַבְוָת דָוִד דִמְהֵימְנָן׃ ד הָא
רַב לְעַמְמַיָּא מַנִּיתֵיהּ מְלַךְ
וְשַׁלִּיט עַל כָּל מַלְכְּוָתָא׃ ה הָא
עַם דְּלָא תֵידַע יִפְלְחִינָךְ וְעַם
דְּלָא יָדְעוּךְ יִרְהֲטוּן לְאַסָּקָא לָךְ
מִסִּין בְּדִיל יְיָ אֱלָהָךְ וּלְקַדִּישָׁא
דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי שַׁבְּחָךְ׃ ו תְּבָעוּ
דַחֲלְתָא דַיְיָ עַד דְּאַתּוּן חַיִּין בְּעוֹ
מִן קֳדָמוֹהִי עַד דְּאַתּוּן קַיָּמִין׃
ז יִשְׁבּוֹק רַשִׁיעָא אוֹרְחֵיהּ
דְּרִשְׁעָא וּגְבַר אֱנֵיס עֲשׁוֹתוֹנוֹהִי
וִיתוּב לְפוּלְחָנָא דַיְיָ וִירַחֵים
עֲלוֹהִי וּלְדַחֲלְתָא דֶאֱלָהָנָא אֲרֵי
מַסְגֵּי לְסַלָּחָא׃ ח אֲרֵי לָא
מַחְשְׁבָתִי מַחְשַׁבְתְּכוֹן וְלָא
אוֹרְחָתְכוֹן תַּקְנָן כְּאוֹרְחַת טוּבִי
אֲמַר יְיָ׃ ט אֲרֵי כְּמָא דְרָמִין
שְׁמַיָּא מִן אַרְעָא כֵּן תַּקְנָן
אוֹרְחָתִי מֵאוֹרְחַתְכוֹן וּמַחְשַׁבְתִּי

בר (בראשית מב) קנו : יין וחלב · לקח טוב מיין וחלב : (ב) למה תשקלו כסף: למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם : (ג) חסדי דוד . שאגמול לדוד חסדיו : (ד) לאומים · שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם: (ה) הן גוי לא תדע תקרא · לשמוש אם אלי תשמעו לשם ה' הנקרא עליך : (ו) בהמצאו: קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני: (ח) כי לא מחשבותי מחשבותיכם. אין שלי ושלכם שוות לכך אני אומר לכם יעזוב רשע דרכו ויתפוש את דרכו : ואיש און מחשבותיו: ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני · ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגו' אין דיני כדיני בשר ודם אתם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם (משלי כח):(ט) כי גבהו שמים וגו' . כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלות ושבח בדרכי יותר מדרכיכ' ובמחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ אתם נותנים לב למרוד בי ואני נותן לב להשיב אתכם:

כי

וכן הוי ציון כמלטי · ואחר מלחמת גוג ומגוג יכירו העכו"ם כי האל הוא מולך על כל ואין אלהו ואז יבאו אל ירושלם ללמוד משפטי האל ותורותיו כמו שאמר בתחילת הספר לכו ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרכיו ויהיה הענין כאלו קראם לבא וללמוד והמים משל לתורה ולחכמה כמו שאי אפשר לעולם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא חכמה וכמו שהצמא מתאוה למים כך הנפש החכמה מתאוה לתורה ולחכמה כמו שנאמר בנבואת עמוס לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה': ואשר אין לו כסף · לא יחוש כי אינו צריך כי בחנם יתנו לו יין וחלב , ונמשלה תורה ליין מה יין משמח הלב כמו שנאמר ויין ישמח לבב אנוש אף דברי תורה כן שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב · וחלב כמו שהחלב קיום היונק וגדולו כן דברי תורה קיום הנשמה וגדולה שהיא הולכת וגדלה בלמודה במדרגתה כמו שהיא , ואמר אכילה על היין והחלב כי הם מאכל ומשקה לגוף : (ב) למה תשקלו כסף . פירוש החכם רבי אברהם שייגעו עצמם בחכמות נכריות שלא יועילו , ויפה פירש , וזהו בלא לשבעה וגם הם לא יקראו לחם כי לא יועילו לגוף ולנפש : ואכלו טוב · זה התורה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו : ותתענג בדשן נפשכם , לעולם הבא וכן ותחי נפשכם , כי כמו שהדבר שהוא שמן ודשן הוא תענוג הגוף כן התורה והחכמה הוא תענוג הנשמה וחייה : (ג) הטו אזניכם · חסדי דוד הנאמנים , הוא המשיח כי יקרא שמו דוד וכן נאמר עליו ודוד עבדי נשיא להם לעולם : הנאמנים . הקיימים כמו במקום נאמן כלומר כמו שחסדי עם דוד קיימים כן תהיה בריתי עמכם קיימת ועוד זכר דוד בעבור שהוא יהיה המורה לעמים כמו שאמר בתחילת הספר ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים : (ד) הן עד . מזהיר ומעיד בהם כמו העדותי בכם היום העד העיד בנו האיש לאמר והועד בבעליו ואף על פי שאלה והדומים להם ענין התראה לשון עדות הם גם כן כי המתרה מתרה בפני עדים כדי שלא יכחיש בו המותרה , וכן אמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כאלו אמר בפניהם אני מתרה בכם שיהיו עדים ביני וביניכם , ועל המשיח אמר שיהיה מזהיר העם ומוכיחם , ויונתן תרגם הא רב : לאומים . בוי"ו עם הדגש : נגיד ומצוה , בצר"י שלא כמנהג : אמר כי יהיה נגיד עליהם ומצוה אותם כמו שהאדון מצוה על עבדיו : (ה) הן גוי · אמר כנגד ישראל גוי שלא תדע שיהיה רחוק מארץ ישראל תקרא אותו ויבא לפניך אף על פי שלא תדעם ולא ידעוך עד היום בשמעם הנפלאות שעשה האל עמך ייראו ממך וירוצו לעבודתך למה שתלום , ומי נתן לך זה התפארת ה' אלהיך : (ו) דרשו ה' · אמר לבני הגלות דרשו ה' בהמצאו , הנכון בפירושו מה שפירש אדוני אבי ז"ל דרשוהו בענין שימצא לכם : בהיותו קרוב · בענין שיהיה קרוב , וזו היא דרישה בכל לב כמו שכתוב קרוב השם לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת , ורבותינו ז"ל פירשו בהמצאו קודם גמר דין , ויונתן תרגם תבעו דחלתא דה' עד דאתון חיין בעו מן קדמוהי עד דאתון קיימין , ר"ל שיעשו תשובה קודם מיתה כי אז הוא נמצא וקרוב ולא אחר מיתה כי אחר מיתה אין תשובה לנפש כמו שאמר כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה : (ז) יעזוב רשע דרכו · במעשה ובפה , וכן יעזוב מחשבותיו הרעות כי אין תשובה מועילה בנראה אם לא תהיה גם כן בנסתר כי טובות האדם ורעותיו הם תלויות ביד ובפה ובלב ומשלשתן צריכה התשובה : כי ירבה לסלוח · אף על פי שהאדם הרבה להרע : (ח) כי לא · כי אם חטא אדם לחברו ינקם ממנו ולא ימחול לו ואף על פי שימחול לו בנראה ישמור לו בלבבו , והנראה יקרא דרך כמו שפירשנו והנסתר מחשבה , הנה אני מרבה לסלוח לא ככם וכאשר אני מוחל אני מוחל באמת ולא ישאר אצלי מהעון דבר : (ט) כי גבהו · כמו שאמר דוד כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו וזהו חסד גדול כשישובו לירא מהאל ימחול להם וייטב להם גם אתם בגלות אם הרעותם והרבה לכם גלותכם שובו אלי ודרשוני ותמצאוני קרוב לכם כי לא ימוש דברי הטוב שהבטחתי אתכם ,

והמשיל

ונוי ר' בקריאה וסי' ואתם תהיו לי ממלכת · וגוי גדול יעור מירכתי ארץ · וחברו · וגוי לא ידעוך אליך ירוצו : דרשו ה' ג' דסמיכי וסימ' דרשו ה' בהמצאו קראוהו · דרשו ה' ועזו . וחברו דד"ה : לסלוח ב' מ"ל וסי' ואל אלהינו כי ירבה לסלוח · דם

תולדות אהרן דרשו ה'. ר"ה יח יבמות מט קה עקדה שער סג זוהר בראשית ויקרא (ברכות ט) ואיש און · עקרים מ"ב פ"ג ומ"ד פכ"ו : גבהו שמים . עקרים מ"ב פ"ג פירוש נסלא : וירחמהו . מגלה יז (ברכות ד) :

מצודת ציון

(תהלים מד) : ותתענג · מל' עונג ותפנוק : בדשן · בשומן כמו ואכל ושבע ודשן (דברים לא) : (ג) הנאמנים · ענין דבר מתקיים וכן במקום נאמן (לעיל כב) : (ד) לאומים · אומות כמו שני לאומים (בראשית כה) : נגיד · ענין שררה : (ה) ירוצו · מל' ריצה ורדיפה: פארך · מלשון פאר ויופי

מצודת דוד

המים לרוות הצמאון : ואשר וכו' . ר"ל ואף אם אין לו כסף לקנות המים כי בחנם ימצא כלומר החפץ לדבר ה' ילך אל הנביא לשמוע דבר ה' מבלי מתן כסף : לכו שברו · לכו קנו דבר מאכל ואכלו ועל דברי התורה יאמר וחוזר ומפרש לכו שברו בלא כסף ובלא מחיר . בזולת מתן מחיר קנו יין וחלב ר"ל כל ענייני חכמת התורה תוכלו ללמוד בזולת מחיר : (ב) למה תשקלו כסף · מה לכם בזה שתשקלו כסף בחנם בלא מאכל לחם ר"ל למה תרבו לתת מחיר בעבור לימוד חכמות נכריות שאין בהם תועלת : ויגיעכם · למה תתנו הון הבאה ביגיעה בעבור דבר שאין משביע ועל החכמות הנכריות יאמר וכפל הדבר במ"ש : שמעו וכו' · ללמוד חכמת התורה : ואכלו טוב . כן יקרא חכמת התורה כמ"ש כי לקח טוב וכו' תורתי אל תעזובו (משלי ד) : ותתענג וכו' · זהו תענוג הנשמה בעולם הבא : (ג) הטו אזנכם · לשמוע אמרי : ולכו אלי · לכו ממקומכם לבא אלי ללמוד תורתי : שמעו וכו' . שמעו אלי ותזכו לעמוד בתחיה בימי המשיח : ואכרתה · אז אכרות לכם ברית אהבה להיות מתקיימת עד עולם : חסדי · כחסדי ר"ל יהיה כמו החסדים הקיימים אשר הבטחתי לדוד שלא תופסק המלוכה מזרעו : (ד) הן עד לאומים נתתיו · באמת נתתי את דוד להיות לעד ולראיה מול העכו"ם ר"ל ממשלת המלוכה אשר תתמיד בזרעו יקחו ראיה שדבר ה' יקום לעולם : נגיד ומצוה לאומים · המשיח הבא מזרעו יהיה נגיד ויהיה מצוה אל העכו"ם את המעשה אשר יעשון : (ה) הן גוי וכו' · ר"ל כמו שמתקיים החסד שהבטחתי לדוד כן תתקיים החסד שהבטחתי לך כי באמת גוי אשר לא תדע מעולם תקרא אליך לשמש אותך : לא ידעוך · אשר הם לא ידעוך מעולם : אליך ירוצו · להיות סרים למשמעתך : למען ה' · ר"ל לא למען כח זרועך כ"א למען ה' השוכן בקרבך : ולקדוש וגו' · למען קדוש ישראל אשר נתן לך פאר להשרות שכינתו בקרבך וכפל הדבר במ"ש : (ו) בהמצאו · בעוד הוא מצוי בכם עד לא תגלו מארצכם ועדיין השכינה שורה עמכם : בהיותו קרוב · כפל הדבר במ"ש : (ז) דרכו · דרך הרשע : מחשבותיו · יעזוב מחשבותיו : וישוב · יעשה תשובה אל ה' וירחם עליו : ואל אלהינו · ישוב אל אלהינו ויש תקוה כי ירבה לסלוח : (ח) כי לא וגו' · כי אין מחשבותי כמחשבותיכם כי אתם חושבים שלא יועיל לכם התשובה ולבבי לא כן יחשוב : ולא דרכיכם דרכי · דרך בשר ודם לנקום את המורד בו ואין מועיל תשובתו ופיוס אבל דרכי לא כן הוא : (ט) כי גבהו · כערך גבהות השמים מן הארץ כן דרכי גבהו בהבדל רב מדרכיכם כי דרך בשר ודם שלא ימחול כלל וכלל ודרכי למחול מכל וכל : ומחשבותי ממחשבותיכם , אתם חושבים שאין תשובה מועיל כל

עיקר

והמשיל זה הענין לגשם היורד מן השמים ואמר: (י) כי כאשר ירד הגשם , ושמה לא ישוב , כי לא יבא גשם לבטלה שלא יעשה מעשה וישוב לו זה לא יהיה אלא מה יעשה הרוה את הארץ : ונתן זרע לזורע · והגשם הוא הנותן וכמו ונתנה הארץ את יבולה ומתבואת הארץ יוציא האדם תחילה מה שיצטרך לזרוע לו בשנה הבאה והשאר הוא לאכלו , ופשוטו של פסוק נראה כי אמר שהרוה ישוב הגשם אל השמים , פירוש אדוני אבי ז"ל כי שוב הגשם הוא חום השמש ששואף אותו ואולי זה לא היתה הארץ צריכה גשם , גם נכון הוא מה שפירשנו בו ושמה לא ישוב לעולם אלא יעשה שליחותו והרוה את הארץ : (יא) כן יהיה דברי . שהבטחתי אתכם להוציאכם מהגלות ומפי אמרוה הנביאים , לא ישוב אלי ריקם אלא באמת יעשה מה שחפצתי : והצליח · הענין שלא ימנעהו פגע שיתבטל קצת ממנו אלא הכל יעשה כמו שאמרתי : (יב) כי בשמחה תצאו , מהגלות : ובשלום · תובלון , לארצכם : ההרים והגבעות , וכל עצי השדה , דרך משל ר"ל שישמחו כל העולם : ימחאו כף · יכו כף לשמחה כמו ויכו כף אל כף ויאמרו יחי המלך · תרגום ויך ומחא , או יהיה ההרים והגבעות משל על הגדולים , וכל עצי השדה משל על הפחותים : (יג) תחת הנעצוץ . מין ממיני הקוצים וכן סרפד ואלה יגדלו במדבר , ואמר שהאל יתן תמורתם במדבר ברוש והדס כמו שאמר למעלה בפרשה העניים והאביונים אתן במדבר ארז שטה והדס וגו' : והיה לה' לשם . שזה הפלא יהיה עומד כמו שפי' למעלה ויונתן תרגם דרך משל חלף רשיעיא יתקיימון צדיקיא וגו' : (א) כה אמר ה' . אמר לבני הגלות שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא אם תטיבו דרכיכם מראה כי התשובה מעכבת ביאת המשיח : (ב) אשרי אנוש יעשה זאת . שמירת שבת : יחזיק בה . שנזהר בה כל ימיו : מחללו . שלא יעשה בו שום מלאכה , וכן הוא בכלל שמירת שבת לקדשו כמו שאמר זכור את יום השבת לקדשו וקדוש שבת להבדילו משאר הימים כי כן כל לשון קדושה הוא ענין הבדלו מאחר במעלה , כמו שאמר ויבדל אהרן לקדשו קדש קדשים ומבדילו משאר הימים במאכל ובמשתה וכסות נקיה וזהו בענין הגוף ובענין הנפש שתהיה נפשו פנויה מעסקי העולם ובדלה מהם ומתעסקת בדברי תורה וחכמה ומתבוננת במעשי האל , וזכר ענין השבת בפרט במקום הזה לפי שהוא מדבר לבני הגלות שיטיבו דרכיהם ויצאו מהגלות , והכתו' שבהם הוא שמירת השבת ובעון שבת גלו מארצם , ואמרו רז"ל לא חרבה ירושלם אלא בשביל שחללו בה את השבת שנא' ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם , ואמרו אם משמרים ישראל שתי שבתות מיד נגאלים שנאמר אשר ישמרו את שבתותי וגו' , וכתיב בתריה והביאותים אל הר קדשי וגו' , ובזכרו מצות שבת הוא הדין לשאר מצות עשה אבל זכר התמורה ואף ע"פ שיש בה מצות לא תעשה העשה הוא הכלל שאם ישבות לא יעשה מלאכה , ואמר אחר כך מעשות כל רע , שהוא מצות לא תעשה בכלל , ואמר מחללו לשון זכר אף על פי ששבת לשון נקבה ר"ל יום השבת : (ג) ואל יאמר : מה שזכר בן הנכר והסריס מישראל בן הנכר שאין לו ירושה בארץ והסריס שאין לו בן שירשנו אל יאמרו בעבור זה שהם מובדלים מארץ ישראל אני מבטיח אותם טובות אחרות כן פירש אאז"ל , והנה מצאנו ביחזקאל כי הגרים תהיה להם נחלה בארץ ישראל נאמר כי בן הנכר שאמר הנה שלא הוליד בנים אחרי שנתגייר והרי הוא כסריס שאין לו בן , ויחזקאל אמר על אשר הוליד בישראל אחרי שנתגיירו , וכן אמר אשר הולידו בתוככם יהיו לכם כאזרח בבני ישראל : יבדילני · פתח הלמ"ד מקום צרי , וכן יאשבני אישי והדומים לו שכתבנו בספר מכלל , וההבדלה הזאת שיהו חושבים שיאמר בן הנכר אף על פי שנלויתי אל ה' ונתגיירתי ואין לי בן בישראל לא אהיה נחשב מעם השם בין בעולם הזה בין בעולם הבא , וכן יאמר הסריס מה אני בעולם כיון שלא אניח בן כמותי הרי אני כאלו לא באתי לעולם ולא חפץ בי האל , והרי אני כעץ יבש שלא יוציא פרי וענף והנה האל ברא העולם לפריה ורביה כמו שכתוב פרו ורבו , וכתיב לשבת יצרה , ואחר שלא זכיתי לבנים,בן ובמותי יכרת שמי וזכרי מן העולם אין האל רוצה בי , ועל ענין זה אמרו

מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃ י כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד ל' וחסר
הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא
יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ
וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ ל' · ל'
וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃ יא כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר י"ג
יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי ה' בסיפ"א
אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ
אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃ יב כִּי־בְשִׂמְחָה
תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים ג' · ל'
וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־
עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃ יג תַּחַת כ' · ג'
הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ תַּחַת הַסִּרְפַּד ל' ותחת ק'
יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיהוָֹה לְשֵׁם לְאוֹת
עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת׃

נו א כֹּה אָמַר יְהוָֹה שִׁמְרוּ ד' בטעם בסיפרא
מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה
יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת׃ ל'
ב אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־ כ' · ה'
אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ
וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע׃ ג וְאַל־
יֹאמַר בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל־יְהוָֹה
לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְהוָֹה מֵעַל ל' · ל'
עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ ג'

תְּקַנָּן מִמַּחְשְׁבָתְכוֹן : י אֲרֵי
כְּמָא דְנָחֵית מִטְרָא וְתַלְגָּא מִן
שְׁמַיָּא וּלְתַמָּן לָא אֶפְשַׁר לֵיהּ
דִיתוּב אֱלָהֵין מְרַוֵּי יַת אַרְעָא
וּמַרְבֵּי לַהּ וּמוֹעִילָה וְיָהֵיב בַּר
זַרְעָא כְּמִסַּת לְזָרֵעַ וְלַחְמָא
כְּמִסַּת לְמֵיכַל : יא כֵּן יְהֵי
פִּתְגָם טוּבִי דְנָפֵק מִן קֳדָמַי לָא
אֶפְשַׁר דִיתוּב לִקֳדָמַי רֵיקָן
אֱלָהֵין עָבֵד יַת דְרַעֲוָא וּמַצְלַח
לִדְשַׁלְחִתָּא לֵיהּ : יב אֲרֵי בְחֶדְוָא
תִפְּקוּן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא וּבִשְׁלָמָא
תִתּוֹבְלוּן לְאַרְעֲכוֹן טוּרַיָּא
וְרָמָתָא יְבוּעוּן קֳדָמֵיכוֹן
תּוּשְׁבְּחָא וְכָל אִילָנֵי חַקְלָא
יְשַׁעַנּוּן בְּעַנְפֵיהוֹן : יג חֲלַף
רַשִׁיעַיָּא יִתְקַיְּמוּן צַדִּיקַיָּא וַחֲלַף
חַיָּבַיָּא יִתְקַיְּמוּן דַּחֲלֵי חֶטְאָה
וִיהֵי קֳדָם יְיָ לְשׁוּם לְאָת עָלַם
דְלָא יִפְסוֹק : א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
טַרוּ דִינָא עֲבִידוּ צִדְקְתָא אֲרֵי
קָרִיב פּוּרְקָנִי לְמֵיתֵי וְזַכְוָתִי
לְאִתְגְּלָאָה : ב טוּבֵי אֱנָשׁ
דְיַעְבֵּד דָא וּבַר אֱנָשָׁא דְיִתְקֵיף
בַּהּ יְטַר שַׁבְּתָא מֵאַחֲלוּתֵיהּ
וְיִטַר יְדוֹהִי מִלְמֶעְבַּד כָּל דְבִישׁ :
ג וְלָא יֵימַר בַּר עַמְמִין דְמִתּוֹסַף
עַל עַמָּא דַיְיָ לְמֵימַר אַפְרָשָׁא
יַפְרְשִׁנַּנִי יְיָ מֵעַל עַמֵּיהּ וְלָא
יֵימַר סָרִיסָא הָא אֲנָא חָשִׁיב

(י) כי כאשר ירד הגשם והשלג· ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעול': (יא) כן יהיה דברי אשר יצא מפי : להודיעכם ע"י הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו לשם : (יב) כי בשמחה תצאו . מן הגלות : ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה · שיתנו לכם פריים ולמתי' ויהנו (ירוננו) יושביה':(יג) תחת הנעצוץ וגומר . רבותינו דרשו תחת הרשעים יעלו לדיקים : נעצוץ וסרפד : מיני קוצים הם כלו' הרשעים יאבדו והצדיקים יעלו ממשלתם : (ב) יעשה זאת· שומר שבת וגו' : (ג) הבדל יבדילני ה' מעל עמו . למה אתגייר הלא הקב"ה יבדילני מעל עמו כשישלם שכרם : ואל יאמר הסריס · למה איטיב דרכי ומעללי הן אני כעץ יבש מאין

הנקי : ושמה ח' וסימ' ושמה קברתי את לאה . כי מנגד תרא'. הראיתיך בעיניך ושמה . ושמה כל סרני פלשתים · ושמה מרכבות כבודך קלון בית · קום וירדת בית היוצר · בבלה יבאו ושמה יהיו . כי כאשר ירד הגשם : כה אמר ה' ד' בטעמא בסיפרא וסי' חנם נמכרת' ולא בכסף תגאלו· הנותן בים דרך ובמים . שמרו משפט ועשו צדקה · השמים כסאי והארץ הדום רגלי : הן אני ה' בקריא' וסי' הן אני ערל שפתים ואיך , הן אני נשארתי לבד , הן אני עץ יבש , הן אני כפיך לאל :

תולדות אהרן כאשר ירד · תענית ו : אם הרוה.עקדה שער כב:והולידה · תענית ה : בשמחה תצאו.סכה מה זוכר בלק: הנעצוץ · מגלה י : שמרו משפט . ב"ב י מכות כד זוכר בלק : אשרי אנוש . שבת קית :

מצודת דוד

עיקר אבל מחשבתי שמועיל הרבה מאד : (י) כי כאשר וכו' . ר"ל כמו הגשם והשלג היורד מן השמים אשר לא ישוב אל השמים על ידי חום השמש השואב הרטיבות כי אם בתחילה מרוה האדמה וכו' ואח"ז תשוב למעלה בחום השמש : והולידה · הוא הוצאת הצמח מהגרעין בעומק הארץ : והצמיחה · הוא הוצאת הצמח ממעל לארץ : ונתן . הגשם הוא סיבה לגדל תבואה לזרוע מהם עוד במקום אחר ולהיות למאכל להצריך לאכול . (יא) לא ישוב אלי ריקם · מבלי יעשה הדבר ההוא · יאחז בלשון בן אדם השולח מי לעשות דבר וחוזר לפעמים ריקם ולא גמר השליחות ולפי שאמר במשל ושמה לא ישוב לזה אמר לשון לא ישוב : כי אם עשה · הדבר יעשה וכו' ומוסב למעלה לומר שבודאי מתקיים הבטחתי : והצליח וכו' · כפל הדבר במלות שונות : (יב) כי בשמחה תצאו · וזהו ההבטחה אשר תצאו מן הגולה בשמחה ותובלון לארצכם בשלום : יפצחו וכו' · הוא ענין מליצה כי כשהאדם בשמחה דומה לו שכל העולם שמח עמו : ימחאו כף · יכו בכפיהם לשמוח וגם זה ענין מליצה : (יג) תחת הנעצוץ · ר"ל במקום ממשלת העכו"ם ימשלו ישראל : ותחת הסרפד · כפל הדבר במ"ש : והיה . הדבר הזה יהיה לה' לשם גבורה : לאות עולם · ויהיה לאות ולסימן שכן יהיה עד עולם ולא יכרת הדבר הזה : נו (א) שמרו משפט : שמרו משפטי התורה ועשו צדקה זה עם זה : כי קרובה · ע"ז תהיה תשועתי קרובה לבוא וצדקתי לכם תהיה קרובה להיות נגלה לעין כל : (ב) יעשה זאת · את האמור למטה שישמור את השבת מלחללו כי הוא יסוד מוסד על אמונת חידוש העולם ואח"כ בזה בודאי ישמור ידו מעשות כל רע הואיל ומאמין שיש בורא : (ג) הנלוה : המתחבר עצמו אל ה' להאמין בו : הבדל יבדילני . אהיה נבדל מישראל בעת יקבלו הטובה ולא אקבל עמהם ואם כן למה אצדק : הן אני עץ יבש . כמו עץ יבש שאין מגדל פרי כן אני מבלי זרע ולא ישאר שמי לזכרון ועל

מצודת ציון

ויוסי : הרוה · ענין שביעה כמו כגן רוה (לקמן נח) (יב) : תובלון · ענין הבאה כמו יובל שי (לעיל יח) : יפצחו · ענין פתיחת הפה בהרמת קול כמו פצחו הרים רנה (לעיל מד) : ימחאו · ענין הכאה כף אל כף דרך שמחה כמו מחאך יד (יחזקאל כה) : (יג) הנעצוץ · מין אילן קוץ כמו בכל הנעצוצים (לעיל ז) : ברוש · שם אילן סרק חשוב : הסרפד · שם צמח גרוע : הדס · שם אילן המריח : (ב) אנוש : שם משמות אדם : יחזיק · יאחז : מחללו · כמו מחלל : (ג) הנלוה · ענין חברה וריעות כמו ונלוה הגר (לעיל י) : הבדל · ענין הפרשה ופירוד : הסריס

מס

אמרו רז"ל מי שאינו מניח בן ליורשו הרי הוא כמנודה לשמים, לא אמר ומנודה אלא כמנודה שירא' כמנודה ואינו אם מעשיו טובים, אמר אל יאמר אל יתחוב זה אלא בן הנכר ולא הסרים : (ד) כי כה אמר ה' לסריסים • והקדים הסריסים לפי שהשלים בסרים וכן דרך הכתוב לתפוס האחרון כמו את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר : אשר ישמרו את שבתותי, פירש אדוני אבי ז"ל שבת בראשית ושבת הארץ כי גם בעון שמטת הארץ גלו כמו שכתוב בבריתי ואעפ"י שהיה הכל נכלל בכלל : ובחרו באשר חפצתי • זכר הברית בפי' כי המצות יותר חזקות לפי שנתנו בברית כמו שאמר משה הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה • או .אמר בבריתי על המילה כי הנה גם היא נתנה בשלש עשרה בריתות : (ה) ונתתי בביתי ובחומותי, כתרגומו בבית מקדשי ובארע. בית שכינתי , ר"ל בבתי ההיכל ובחומותי תוך חומות העזרה כי שם ימצאו החכמים תמיד ויזכרו מעשי החסידים שהם נזכרים ושעברו : יד • מקום כמו ויד תהיה לך , אבל זה אינו מקום גופני אלא במקום מעלה ושבח , וכן ברוך ה' ממקומו , ובענין הנמלא בדברי רז"ל ממלא מקום אבותיו והדומים : ושם • שאמשיך שמו לדורות הבאים כמו שאמר שם עולם אתן לו אשר לא יכרת , ומה שאמר ונתתי ואתן כמו שאמר לדוד ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ כי אף על פי שמעשי האדם הישרים והטובים ממשיכים שמו כן הוא אבל בהיות האדם טוב לפני האלהים ומעשיו בכונה טובה האל נותן בלבות בני אדם להזכירו לטוב כל הימים כמו שישמעו מעשיו בן מפי אב , וזה קצת גמולו הטוב אחרי מותו מלבד הגמול הגדול השמור לנשמתו , ואמר לו אחר שאמר להם , ר"ל לכל אחד מן הסריסים , וכן דרך המקרא בהרבה מקומות : (ו) ובני הנכר • על ה' . כמו אל ה' , וכן ותתפלל על ה' : כל שומר שבת . זכר את השבת בפירוש לטעם שפירשנו , ועוד כי שמירת שבת יסוד גדול באמונ' האל כי לא ישמור שבת אלא מי שיודה שהעולם מחודש ויש לו מחדש ברא מאין ואין זולתו ואם כן אין לשרת ולעבוד זולתו ויאמין כי בששת ימים ברא אלהים את העולם וישבות ביום השביעי כמו שכתב משה רבינו וצוה לעמו אשר בחר בו לשמור את השבת להיות להם לעדות ולזכרון כי הוא ברא את העולם , ובעבור זה נתנה להם קודם מתן תורה כי אחר שהודיעם שהוא אדון ובורא אחר כך היה ראוי לצותם על תורתו ומצותיו כאדון המצוה אל עבדיו ומי שילוה אל ה' ראוי שיאמין כי משה ותורתו אמת ובזה ילוה עם ה' להיות לעם אחד : (ז) והביאותים . כמו שיכניס אורח בביתו ומקבלו בשמחה כן אמר אלוה לכהנים שיקבלו בשמחה כשיבאו להתגייר : ושמחתים בבית תפלתי . שיהיו שמחים בראותם עצמם בעזרה שהוא בית התפלה שנה בשנה עם ישראל בתפלת' ובעולותיהם ובזבחיה' : לכל העמים • כמו שאמר שלמה בתפלתו וגם אל הנכרי כל שכן לשבים לדת ישראל : (ח) נאם ה' . עוד אקבץ עליו לנקבציו : פירש אדוני אבי ז"ל לאחר שאקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליהם נקבצים אחרים על נקבציו והם גוג ומגוג והפסק שאחריו מורה זה הפירוש : (ט) כל חיתו • אמר כל חית השדה וכל חית הארץ אתיו לאכול הפגרים אשר במחנה גוג ומגוג , וכן אמר בנבואת יחזקאל אמור ,לצפור כל כנף ולכל חית הארץ הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם : חיתו • הוי"ו נוספת הוי"ו בנו בעור והדומים לו וכן חיתו יער , ובא הסמיכות על בי"ת הסמוך , כמו השכוני באהלים , והדומים לו שכתבנו בספר מכלל : אתיו אוי שלה מנחי הלמ"ד , כמו בעיו , ובא אלף בלר"י שלא לחטף עליו : (י) צופי • חסר יו"ד הרבים מהמכתב עתה במשלימו הנחמה שב הנביא להוכיח ישראל בני דורו שהיו רעים , ואמר צפיו עורים הם נביאי השקר שהם מטים אותם לדרך רעה , ואמר לא ידעו ולא אמר לא ראו כי פירש עורים עורי הלב : כלבים אלמים • דמה אותם לכלבים לפי שהכלבים שומרים הצאן , וכשירגישו בחיה רעה שבאה אל הצאן ינבחו והחיה הולכת לה ונביאי השקר עושים עצמם כצופים ושומרים ישראל , והנה הם כמו כלבים אלמים שלא יוכלו לנבוח שלא יועילו לצאן כי תבא החיה ותטרף בצאן ברצונה , או הם כמו הכלבים שאוהבים לנום ולא יעורו לקול שאגת החיה ותבא ותטרף , והנה הכלבים כמו שאינם ולא יועילום אבל יזיקום כי שומר הצאן ישען עליהם שיתחו ולא תבא החיה לטרוף , כן נביאי השקר שעושים עצמם שומרי ישראל, והנה יבאו הרשעים שהם כמו חיות רעות וישחיתו בישראל , והנם השומרים לא יועילום אבל יזיקום שבטן דרכיהם הרעים שיורו אותם יבא האויב על ישראל : גם כן מנהג הכלבים לנום תמיד לפיכך המשילם לכלבים גם הם הצופים אוהבים לנום , ובמדרש וכי יש כלב אלם אלא מה הוא אלמים , מה עיבו של

כְּאָע יָבֵישׁ : ד אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר
יְיָ לְסָרִיסַיָא דְיִטְרוּן יַת יוֹמֵי
שַׁבַּיָא דִילִי וּמִתְרְעַן בִּדְצָבֵינָא
וּמִתְקְפִין בִּקְיָמִי : ה וְאֶתֵּן לְהוֹן
בְּבֵית מַקְדְשִׁי וּבַאֲרַע בֵּית
שְׁכִנְתִּי אֲתַר וְשׁוּם דְטַב מִבְּנִין
וּמִבְּנָן שׁוּם עֲלַם אֶתֵּן לְהוֹן
דְלָא יִפְסוּק : ו וּבְנֵי עַמְמַיָא
דְמִתּוֹסְפִין עַל עַמֵיהּ דַיְיָ
לְשַׁמָשׁוּתֵיהּ וּלְמִרְחַם יַת שְׁמָא
דַיְיָ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַבְדִין כָּל דְיִטַר
שַׁבְּתָא לַאֲחָלוּתֵיהּ וּמַתְקְפִין
בִּקְיָמִי : ז וְאַיְתִינוּן לְטוּרָא
דְקוּדְשִׁי וְאַחֲדֵינוּן בְּבֵית צְלוֹתִי
עֲלָוָתְהוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן
יִתַּסְקוּן לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחִי אֲרֵי
בֵית מַקְדְשִׁי בֵּית צְלוֹ יִתְקְרֵי
לְכָל עַמְמַיָא : ח אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
דַעֲתִיד לְכַנָשָׁא מְבַדְרֵי יִשְׂרָאֵל
עוֹד אֲקָרֵיב גָלְוָתְהוֹן לְכַנָשָׁא
יַתְהוֹן : ט כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָא
דְמִתְכַּנְשִׁין לְאַעָקָא לָךְ יְרוּשְׁלֵם
בְּגַוִיךְ יִתְרְמוּן יְהוֹן לְמֵיכַל לְחַיַת
בָּרָא תִּשְׂבַּע מִנְהוֹן חֵיוַת
חוּרְשָׁא : י סַכּוּאֵיהוֹן סָמָן כּוּלְהוֹן
לָא יָדְעִין מַדַעַם כּוּלְהוֹן כַּלְבִין
חַרְשִׁין לָא יָכְלִין לְמִנְבַּח נַיְמִין שָׁכְבִין רְחִימִין לְמִדְמַךְ :

יֵבָשׁ׃ ד כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים
ט"ו אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ
מ"ל בַּאֲשֶׁר חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃
ס"ל כ. ליבנהא ה וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד
וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם
ל' אֶתֶּן־לּוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת׃ ו וּבְנֵי
נ"א הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ
ב' וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ
ד' לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ
י"ו וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ ז וַהֲבִיאוֹתִים
אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית
ל' כ"כ תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן
ס' עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה
כ"ח יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים׃ ח נְאֻם אֲדֹנָי
יְהוִֹה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד
ל' אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃ ט כֹּל חַיְתוֹ
ג' שָׂדָי אֵתָיוּ לֶאֱכֹל כָּל־חַיְתוֹ בַּיָּעַר׃
צפיו ק' · ל' י"ו צ' רבתי י צֹפָו עִוְרִים כֻּלָּם לֹא יָדָעוּ כֻּלָּם
י"א ב' חסר כְּלָבִים אִלְּמִים לֹא יוּכְלוּ לִנְבֹּחַ
ל'. ל' הֹזִים שֹׁכְבִים אֹהֲבֵי לָנוּם׃

מאין זכרון : (ד) ומחזיקים • אוחזים : (ז) לכל העמים . ולא לישראל לבדם : (ח) לנקבציו: נוספים על קבוצי ישראל : (ט) כל חיתו שדי . אתיו והתקרבו אלי והאכלו את כל חיתו ביער את גבורי הכשדים שאכלו את לבם : חיתו שדה : חית השדה אין כחה רב כחית היער חית השדה חלשה ותשות כח מחית היער ועל שאמר עוד אקבץ עליו אמר המקרא הזה : (י) צופיו עורים כולם • לפי שאמר דרשו ה' וכל הענין והם אינם שומעי' חוזר ואומר הנה הנביאים צועקים להם ומכריזים על התשובה ותיטיב להם והרי פרנסיהם כעורים כולם ואינם רואי' את הנולדות כצופה המופקד לראות את החרב בא להזהיר את העם והוא עור מלראות את החרב באה ואלם מלהזהיר את העם ככלב שמינוהו לשמור הבית והוא אלם מלנבוח כך פרנסי ישראל אינם מזהירין אותם לחזור למוטב : הוזים שוכבים • פי' דוגם נרדמים שוכבין וי"ת ניימין שכבין ואין לו דמיון :

והכלבי'

אל הר י"ו בקריאה וסימ' ומשה היה רועה את צאן יתרו • ויקם משה ויהושע משרתו . ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם לעלות. והיה נכון לבקר ועלית • ויפסל שני לחת אבנים . עלה אל הר העברים הזה וראה. עלה אל הר העברים הזה הר נבו • ויעל משה מערבות • ונסב הגבול מבעלה ימה . שלחו כר מושל ארץ . במראות אלהים הביאני • והלכו גוים רבים ואמרו לכו . והלכו עמים רבים ואמרו לכו . והביאותים אל הר קדשי . עד שיפות היום . שלה אורך ואמתך המה • וכל הר הכרמל רכוו' אל הר :

תולדות אהרן לסריסים . סנהדרין נג זוהר יתרו קדושים : בביתי ובחומותי • סנהדרין לג : הר קדשי • ברכות ז שבת קיח (ברכות ד) :

מצודת ציון

סריסים • כן יקראו מי שאינו מוליד : (ה) יד • מקום כמו ויד תהיה לך (דברים כג) : (ו) לשרתו • ענין עבודות ושמוש : (ט) חיתו • הוי"ו יתירה : אתיו • בואו כמו שובו אתיו (לעיל כא) : (י) צופיו • מלשון צופה הרואה על המגדלים : לנבוח • כן נקרא צעקת הכלב : הוזים • ענין תרדמה

מצודת דוד

מה אישר דרכי : (ד) באשר חפצתי . בהדבר אשר חפצתי אני : ומחזיקים . אוחזים בתורתי אשר כרתי עליה ברית עם ישראל : (ה) בביתי ובחומותי . בבה"מ מבפנים לחומת הר הבית אשר שמה ישבו כשאות למשפט מושב הסנהדרין והזקנים שם אתן לו מקום וזכרון שם ר"ל שם יהיה מקומו ושם יזכר לטובה והוא דבר הטוב יותר מזכרון הבא מבנים ובנות : שם עולם אתן לו • ר"ל עד עולם יזכר לטובה אשר לא יכרת זכרון שמו : (ו) על ה' • כמו אל ה' : כל שומר שבת • כל מי בהם אשר ישמור את השבת מלחללו וכל האוחזים בתורתו הנתונה בברית : (ז) והביאותים • את העמים כל אלה אביא אל הר קדשי הוא בה"מ שוה בשוה עם האזרח בישראל : ושמחתים : אשמחם בבית המוכן להתפלל שם לפני : לרצון • יהיו מקובלים ברצון על מזבחי : יקרא לכל העמים . ר"ל יהיה מוכן לבית תפלה לכולם : (ח) מקבץ • המקבץ את ישראל : עוד אקבץ עליו • על ישראל אקבץ עוד להיות נוספים על הנקבצים מישראל: (ט) כל חיתו שדה : חיות השדה אין כחה רב כחיות היער ואמר כבבליים כנמשלות לחית השדה והם אותם שלא אמלו לבם : אתיו . בואו לאכול : (י) צופיו עורים • עתה חזר להוכיח את ישראל ואמר הצופים שלהם אשר הועמדו לראות אם השונא בא לעיר הנה המה עורים ואינם רואים ור"ל שרי העם המדריכים את העם אינם משגיחים לתקן דרך העם ועושים עצמם כאלו לא ידעו בקלקול הסדור : כולם כלבים אלמים • כל השרים מישראל אינם מזהירים את העם על התשובה ולא יועילו להם והמה ככלבים אלמים אשר לא יוכלו לנבוח להבריח החיות הבורחות מן העדר שאין בהם תועלת : הוזים שוכבים: השרים המה מדמים בשינה עמוקה או שוכבים על המטה להתענג להביאם לידי טומאת הזאת שינה קלה כי יאהבו את הטומאה כדרך המתענגים ולא שמו לב בתקון העם :

הכלבים

רש"י

(יא) והכלבים עזי נפש · רוצים למלאות כריס' אינגר"ש בלע"ז : והמה ר עים. כמו שהכלבים לא ידעו שבעה כן הרועים לא ידעו הבין מה יהיה באחרית הימים : כולם . לדרך הנייתם פנו איש לבלעו לגזול את שאר העם שהם ממונים עליהם : מקצהו · כמו בראשית יט) כל העם מקצה מקצה מניינם ועד קצהו כולם נוהגי' כן:(יב) אתיו אקחה יין · כך היו אומרים זה לזה : והיה כזה יום מחר : במאכל ובמשתה : (א) הצדיק אבד : כגון יאשיהו : ואין איש שם על לב : למה נסתלק : באין מבין . אין בנותרים מבין שזה ראה הקב"ה לסלקו : כי מפני הרעה · העתידה לבא אל הדור נאסף הצדיק : (ב) יבא שלום . כי כן אמר הקב"ה יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ואל יראה ברעה : ינוחו על משכבותם . בהיות הרעה זה שהיה הולך נכוחו ביושרו כמו עשת נכוחה (עמוס ג) : (ג) אתם קרבו הנה · הנותרים משנסתלקו הצדיקים ותקבלו את רעתיכם : בני עוננה · בני הכשפים . זרע מנאף . שהזכר מנאף . והזונה הנקבה : (ד) על מי תתענגו : מאחר שסבתם מאחרי על מי השענו להתענג בטובה אילו זכיתם אז תתענגו על ה' אבל עכשיו על מי התענגו : על מי תרחיבו פה · שאתם מתעתעים ומלעיבים בנביאיו : (ה) הנחמים באלים · המתחממין בע"ז תחת אלה ואלון : שוחטי הילדים · לקרבן עכו"ם : סעיפי · נקרת הצורים וכן (שופטים טו) אל סעיף סלע:

בחלקי

ישעיה

יא וְהַכְּלָבִים עַזֵּי־נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ
שָׂבְעָה וְהֵמָּה רֹעִים לֹא יָדְעוּ
הָבִין כֻּלָּם לְדַרְכָּם פָּנוּ אִישׁ לְבִצְעוֹ
מִקָּצֵהוּ׃ יב אֵתָיוּ אֶקְחָה־יַיִן וְנִסְבְּאָה כ'·ג'·ל'
שֵׁכָר וְהָיָה כָזֶה יוֹם מָחָר גָּדוֹל יֶתֶר
מְאֹד׃

נז א הַצַּדִּיק אָבָד וְאֵין אִישׁ ג' ר"פ
שָׂם עַל־לֵב וְאַנְשֵׁי־חֶסֶד נֶאֱסָפִים ג' זקף קמץ
בְּאֵין מֵבִין כִּי־מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף ל'
הַצַּדִּיק׃ ב יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל־ ג' ב' וא'
מִשְׁכְּבוֹתָם הֹלֵךְ נְכֹחוֹ׃ ג וְאַתֶּם ד' ומ"ל · כ'
קִרְבוּ־הֵנָּה בְּנֵי עֹנְנָה זֶרַע מְנָאֵף ל'
וַתִּזְנֶה׃ ד עַל־מִי תִּתְעַנָּגוּ עַל־מִי ג' א' ר"פ וא' ס"פ
תַּרְחִיבוּ פֶה תַּאֲרִיכוּ לָשׁוֹן הֲלוֹא־ ג' · י"ז
אַתֶּם יִלְדֵי־פֶשַׁע זֶרַע שָׁקֶר׃ ל'
ה הַנֵּחָמִים בָּאֵלִים תַּחַת כָּל־עֵץ ל'ב' בתרי ניסב' א' מ"ל · וא'
רַעֲנָן שֹׁחֲטֵי הַיְלָדִים בַּנְּחָלִים תַּחַת חסר

תרגום

יא וכלביא תקיפי נפשן לא ידעין למשבע ואינון מבאשין לא ידעין לאסתכלא כולהון גבר לקביל אורחיה גלו גבר למבז ממוניה דישראל : יב אמרין אתו ונסב חמר ונתרוי מן עתיק ותהי שירותנא דמחר טבא מדיומא דין רבא סגיאה לחדא:

א צדיקיא מיתין ולית אנש דמשוי דחלתי על לב וגברי גמלי חסדא מתכנשין ולא מסתכלין ארי מן קדם בישתא דעתידא למיתי מתכנשין צדיקיא : ב יהכון שלם ינוחון על אתר בית משכביהון עבדי אוריתיה : ג ואתון אתקרבו הלכא עם דרא דעובדיהון בישין דמנצבת קודשא נצבתהון ואינון מנאפין ומזנן : ד על מאן אתון מתפנקין וקדם מן תפתחון פומכון תסגון למללא רברבן הלא אתון ילדי מרוד זרעא שקרא: ה דפלחין לטעותא תחות כל אילן עבוף נכסי ינקיא בנחליא תחות

נאסף ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' אני נאסף אל עמי קברו • כאשר נאסף אהרן אחיך · כי מפני הרעה נאסף הצדיק · ב' בתראי פתחין :

תולדות אהרן והכלבים · ברכות נו זוהר קדושים : אתיו . תענית יא : הצדיק אבד . סנהדרין קיג זוהר בראשית וישב : מפני הרעה · ב"ק ע: יבא שלום · שבת קנב כתובות קד (סוטה יז) הנחמים באלים . נדה יג :

רדק

של כלב זה אדם משליך לו פרוסה סוכר את פיו כך היו דייני ישראל: הוזים · כתרגומו נימין שכיבי ואין לו חבר : אוהבי לנום · סמוך על אות השמוש , וכן משכימי בבקר , לנביאי מלכם , והדומים להם : (יא) והכלבים · ואם תאמר הכלבים האלה לא יאכילום בעליהם , לפיכך לא ישמרו הצאן , הנה הם אוכלים אבל אינם שבעים כי עזי נפש הם נפשם המתאוה היא עזה וחזקה ולא תשבע, כן אלה הצופים כל עסקם במאכל ובמשתה ואינם שבעים כי הם רודפים אחר התאוה , ומי שעושה כן לא ישבע לעולם · שבעה · שם או מקור : והמה רועים · רועים את עצמם ולא יחושו על הצאן שהם ישראל : לא ידעו הבין , לא ידעו להבין במעשיהם כי מעשיהם תהו הם ותועים ומתעים את ישראל וכל אחד מהם פונה לדרכו שיוכל להועיל לעצמו במאכל ובמשתה ולבצוע בצע ולא יחושו על העם : מקצהו · כל אחד מקצה שלו ובשכונתו עושים מעשים האלה , ומן התימה שתרגם יונתן רעים מבאישים ידמה שהוא קורא המלה בקמץ הרי"ש : (יב) אתיו · אומר כל אחד מנביאי השקר לבני העם בואו אלי ואקח היין לכם שנשתה ביחד : ונסבאה · מן זולל וסובא : יום מחר · נעשה כמו היום , או יותר יהיה גדול יום מחר במשתה מן היום הזה : יתר · שם או תאר , אלה הם הדרכים שמורים נביאי השקר לישראל ומפתים אותם במאכל ובמשתה עד שישמעו להם לכל אשר יצוו אותם ומסירים אותם מדרך ה' : (א) הצדיק. הפסוק כפול במלות שונות , ואינו אומר על צדיק מיוחד אלא על הצדיקים שעברו מן הדור ההוא , וכן אמר ואנשי חסד נאספים , פירוש נאספים אל עמם , ובאמרו אבד לא ר"ל שהצדיק אבד במותו כי לעצמו לא אבד , אבל נשמתו בחיים ערבים טובים מחיי הגוף אלא אבד מדורו כי להם היא האבידה : ואין איש שם על לב· שתוכיח ישראל על המעשים הרעים האלה , או פירוש ואין איש שם על לב כפירוש ואין מבין שטעמו דבק עם כי מפני הרעה נאסף הצדיק , כלומר הצדיק ואנשי חסד נאספו מן הדור טרם זמנם מפני הרעה העתידה לבא על הדור ההוא ושלא יראו הם ברעה ההיא , כמו שאמרה חולדה הנביאה על פי הדיבור ליאשיהו הנני אוסיפך אל אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה : ואין איש שם על לב , ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק שלא יראה ברעה : (ב) יבא שלום • כשנאסף הצדיק טרם זמנו לטובתו היא כמו שאמר מפני הרעה, ועוד כי במותו יבא למנוחה טובה ויבא בשלום , כי טרם הרעה ימות בשלום , כמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום : ינוחו על משכבותם · החסידים שזכר במותם ינוחו במרגוע גדול והמיתה תכונה בשכיבה , כמו ושכבתי עם אבותי, כי אף על פי שיובן ממנו שכיבה כמשמעה והיא שכיבת הגוף בקבר אף על פי כן באותה שכיבה תהיה מנוחה לנפש , כי לשון שכיבה גם כן כענין מנוחה , כמו לא שכב לבו ועורקי לא ישכבו : הולך נכוחו · השלום שזכר ובא נכח הצדיק בהאספו , כלומר בשלום מת ולשלום יבא במותו , וכאלו בשלום יצא לקראתו , והחכם רבי אברהם פירש לכל מי שיהיה הולך בחייו נכח השם יהיה לו במותו השלום והמנוחה : (ג) ואתם קרבו הנה · אמר כנגד בני דורו הרעים קרבו הנה לנשפט על מעשיכם הרעים : בני עוננה · שאמותיכם מעוננות ומכשפות , כי הכשוף נמצא ברוב בנשים , ואבותיכם מנאפים ואמותיכם זונות ואיך שהיו אתם טובים : ועוננה · תאר , וכן ועוננים כפלשתי' , אם שרשו שלם ענן ואם שרשו עונן והוא בינוני : ותזנה · ר"ל ותזנה אמכם , כן היו בני הדור ההוא רעים בני רעים , ועל הדרך הזה אמר הושע לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם הזונות יפרדו : (ד) על מי תתענגו · כמו שאמר אתיו אקחה יין וגו' שהיו מתענגים במאכל ובמשתה והיו מרחיבים פה מאריכים לשון על נביאי ה' ומתלוצצים עליהם , כמו שאמר למעלה בפרשת הוי עטרת גאות , ואמר שמעו דבר ה' אנשי לצון , על עצמכם היה לכם להרחיב פה שאתם ילדי פשע זרע שקר . ילדי • היו"ד בחירק שלא כמנהג אלא בפתח : (ה) הנחמים · הנה ראינו בספרי הנביאים שהמשילו ישראל ועובדי עכו"ם לאשה שהיא מזנה תחת בעלה , ודבר יחזקאל ברוב על זה הדרך , וכן תחילת דברי הושע על הדרך הזה ועל הדרך הזה ענין פרשה זו , וזהו ענין הנחמים באלים : שמת משכבך · אהבת משכבה, וכל לשון הפרשה : הנחמים · מבנין נפעל שרשו יחם , מן בכל יחם הצאן משכב הזכר והנקבה אמר בלשון תמימות כמו יחמתני אמי , והיה בכל יחם הצאן , ויחמו הצאן , ליחמנה במקלות : באלים · ופירש אחר כך , תחת כל עץ רענן , כי אלים כלל לעצים כי כן היה דרכם לעבוד עכו"ם

תחת

מצודת דוד

(יא) והכלבים עזי נפש · כמו שהכלבים המה בטבעם חזקי התאוה ואינם יודעים משביעה כי בכל עת יתאוו תאוה : והמה רועים . וכן השרים ההמה הרועים את עמם להשפיע בתענוגים אינם יודעים בינה להשכיל אשר מי שמשוקע בתענוגים הוא חסר מהם כי בכל עת יתאוה להוסיף וא"כ הוא עוד מעונה : לדרכם פנו ; כל אחד פונה לדרכו במקום שיוכל לענג נפשו : איש לבצעו . כל אחד פונה לבלוע בצע מקצהו · רצה לומר כולם עושין כן מן הקצה אל הקצה והוא מקרא קצר : (יב) אתיו כ"א יאמר לחביריו בואו עמי ואקח יין : ונסבאה שכר · כפל הדבר במ"ש : והיה כזה · כמשפט היום הזה יהיה יום מחר ועוד יהיה גדול ויתר מאד מהיום ר"ל נעסוק במשתה כמו היום אבל ברוב הכמות : **נז** (א) הצדיק אבד · כאשר הצדיק נאבד מן העולם אין איש שם על לב להתבונן בדבר למה הומת מה עשה : ואנשי חסד : ע"ז נאספו הרבה אנשי חסד בעבור שאין מי מבין אשר מפני הרעה נאסף הצדיק הראשון למען לא יראה ברעה המעותדת לבוא כי על כי לא היה מי מרגיש בדבר ולא שב לה' לזה הרבו למות עוד למען ירגישו או למען לא יראו גם המה ברעה : (ב) יבוא שלום · מוסב למעלה לומר כי כן אמר המקום יאסף הצדיק ויבוא בשלום אל הקבר ולא יראה ברעה : ינוחו • אנשי החסד ישכבו במנוחה על משכבותם בקבר : הולך נכוחו . כי כל אחד היה הולך בדרך הנכוחה ואין מדין שיראה ברעה : (ג) ואתם · הואיל ונסתלקו הצדיקים קרבו אתם הנה למשפט ולקבל הרעה : בני עוננה : אתם בני מעוננה כי ברוב נמצא הכישוף בנשים : זרע מנאף ותזנה : זרע של מנאף ותזנה כי האב היה נואף והאם היתה זונה : (ד) על מי · מאחר ששבתם מעלי על מי תבטחו להתענג בטובה כי אם זכיתם הייתם בוטחים עלי אבל עכשיו על מי תבטחו : על מי תרחיבו פה • על מי תשענו להרחיב פה לשאול כל המחסור : תאריכו לשון · לשאול כל הצורך וכפל הדבר פעמים ושלש במ"ש וכדרך הבוטח : ילדי פשע · מולידים פשע וזורעי שקר ר"ל כל מעשיכם פשע ושקר ומהו הזנות הנמצא בכם : (ה) הנחמים · שמתחממים עצמן תחת אילן אלה

סעפי

מצודת ציון

הרדמה כת"י ואין דמיון : לנום · מלשון תנומה והיא שינה קלה : (יא) עזי · ענין חוזק : נפש · ענין תאוה כמו בנפש צרי (תהלים כז) : רועים · מלשון מרעה והוא לשון מושאל על אכילת התענוג : לבצעו · ענין גזל כמו מה תקות חנף כי יבצע (איוב כז) : (יב) ונסבאה · ענין שכרות כמו זולל וסובא (דברים כא) : שכר · יין ישן : יותר · מלשון יתרון : (א) נאספים · ענין מיתה כמו יאסף אהרן (במדבר כ) : (ב) נכוחו · ענין יושר כמו בארץ נכוחות יעול (לעיל כו) : (ג) הנה · לפה : עוננה · ענין כשוף כמו מעונן ומנחש (דברים יח) : (ה) הנחמים · מלשון חמימה : באלים · שם אילן סרק כמו כי יבושו מאלים וכו' (לעיל א) : רענן · ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים צב) : בנחלים · ענין עומק וגיא וכן ויחפרו עבדי יצחק בנחל (בראשית כו) : סעיפי · כן נקרא שן הסלע כמו אל סעיף סלע (שופטים טו) והוא מושאל מענף היוצא מן האילן

ל' סְעִפֵי הַסְּלָעִים׃ ו בְּחַלְּקֵי־נַחַל חֶלְקֵךְ
ל' הֵם הֵם גּוֹרָלֵךְ גַּם־לָהֶם שָׁפַכְתְּ נֶסֶךְ
ל' הֶעֱלִית מִנְחָה הַעַל אֵלֶּה אֶנָּחֵם׃
י"ג ז עַל הַר־גָּבֹהַּ וְנִשָּׂא שַׂמְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ
ג' . ג' גַּם־שָׁם עָלִית לִזְבֹּחַ זָבַח׃ ח וְאַחַר
ל' ל' הַדֶּלֶת וְהַמְּזוּזָה שַׂמְתְּ זִכְרוֹנֵךְ כִּי
ל' מֵאִתִּי גִּלִּית וַתַּעֲלִי הִרְחַבְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ
ל' וַתִּכְרָת־לָךְ מֵהֶם אָהַבְתְּ מִשְׁכָּבָם
ל' . ל' והב' יָד חָזִית׃ ט וַתָּשֻׁרִי לַמֶּלֶךְ בַּשֶּׁמֶן
ל' וחסר' כ"כ וַתַּרְבִּי רִקֻּחָיִךְ וַתְּשַׁלְּחִי צִרַיִךְ עַד־
ס' חסר · ל' מֵרָחֹק וַתַּשְׁפִּילִי עַד־שְׁאוֹל׃ י בְּרֹב
ז' . ד' דַּרְכֵּךְ יָגַעַתְּ לֹא אָמַרְתְּ נוֹאָשׁ חַיַּת
ל' יָדֵךְ מָצָאת עַל־כֵּן לֹא חָלִית׃
ד' יא וְאֶת־מִי דָּאַגְתְּ וַתִּירְאִי כִּי תְכַזֵּבִי
וְאוֹתִי לֹא זָכַרְתְּ לֹא־שַׂמְתְּ עַל־לִבֵּךְ
י' וחסר בסיפרא ג' הֲלֹא אֲנִי מַחְשֶׁה וּמֵעֹלָם וְאוֹתִי לֹא

שְׁקִיפֵי כֵיפַיָא׃ ו בְּשְׁעִיעוּת כֵּיף
נַחֲלָא חוּלָקִיךְ אַף תַּמָן אִינוּן
עַדְבִיךְ אַף לְהוֹן נְסֵיבְתְּ נַסְבִּין
אַסֵיקְתְּ קוּרְבָּנִין הַעַל אִלֵין יְתוּב
מֵימְרִי׃ ז עַל טוּר רָם וּמְנַטַל
שַׁוֵית אֲתַר בֵּית מֵישְׁרִיךְ אַף
לְתַמָן סְלֵיקְתְּ לְדַבָּחָא דְבַח׃
ח וַאֲחוֹרֵי דָשָׁא וּמְזוּזְתָא שַׁוֵית
דוּכְרָן טַעֲוָתִיךְ הֲוֵית דַּמְיָא
לְאִתְּתָא דִרְחִימָא עַל בַּעֲלָהּ
וּטְעַת בָּתַר נוּכְרָאִין אַפְּתֵית
אֲתַר בֵּית מֵישְׁרָךְ וּגְזַרְתְּ לִיךְ
מִנְהוֹן קְיָם רְחֵימְתְּ אֲתַר בֵּית
מַשְׁכְּבְהוֹן אֲתַר בְּחַרְתְּ׃ ט כַּד
עֲבַדְתְּ לִיךְ אוֹרַיְתָא אַצְלַחְתְּ
בְּמַלְכוּתָא וְכַד אַסְגֵית לִיךְ
עוּבָדִין טָבִין סַגִיאָה מַשִׁירְיָתִיךְ
וּשְׁלַחְתְּ אִזְגַדְךְ עַד מְרָחִיק
וְאַמְאֵיכְתְּ תַּקִיפֵי עַמְמַיָא עַד
לִשְׁאוֹל׃ י בְּסַגִיאוּת אוֹרְחָתִיךְ
לָאֵית לָא אֲמַרְתְּ לְמִתַּב נִכְסִין ג' ב' מ"ל וא' חסר
סַגִיאִין אַסְגֵית עַל כּוּלָא סַבַּרְתְּ לְמֵיתָב׃ יא וְיַת מַן יְצִיפַת וְקָדָם מַן דְּחֵילַת אֲרֵי אַסְגֵית
לְמַלָלָא כַּדְבִין וּפוּלְחָנִי לָא אַדְכַּרְתְּ וְלָא שַׁוֵית דַחַלְתִּי עַל לִבֵּיךְ הֲלָא אֲנָא אִיהֲבִית אַרְכָּא

ונשא י"ב וסי' נמסר בסדר תרומה : מרחוק ה' חסר וסי' נמסר בספר שמואל חלק א' סי' כ"ו : ומעולם ג' בקריאה וסי' הלוא אני מחשה · ומעולם לא שמעו · בטרם הרים יולדו : ואותי ה' מ"ל בסיפרא וסי' אשר גדפו נערי מלך אשור · הן גור יגור אפס מאותי · ואת מי דאגת ב' בפסוק . ואותי יום יום ידרשון ודעת

תולדות אהרן בחלקי נחל ג עכו"ם מג : ואחר הדלת , שבת קטו :

(ו) בחלקי נחל : אבנים אשר בנחל : חלקך · בהם ירגמו אותך : הם הם גורלך · להתעלב בהם למה כי גם להם שפכת נסך : העל אלה אנחם · מלהרע לך : (ז) שמת משכבך : משכב ניאופך לעכו"ם על ההרים הרמי' : (ח) ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך . לפי שהיא מדמה אותה לאשה מנאפ' אשר נואפי' צופים וממתינים לפני פתח ביתה והיא לבה וזכרונה אל הדלת והמזוזה איך תפתח ותצא אליהם . כי מאתי גלית ותעלי. אצלי הייתי שוכב' וגלית הכסו' שהיו מכוסי' יחד ותעלי מאצלי· הרחבת משכבך : לקבל בו נואפי' הרבה:ותכרת לך . ברית מהם . אהבת משכבם · כשחזית לך יד ומקום להראות להם אהבתך : יד . אויש"ו בלע"ז וכן ראו חלקת יואב על ידי (ש"ב יד) : (ט) ותשורי למלך בשמן · ואני מתחלה גדלתיך והיית מקבלת פני מלכך בכל מיני תפנוקים : ותשורי לשון ראיית פנים כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד) וכן (ש"א ט) ותשורה אין להביא דורון של הקבלת פנים : ותשלחי ציריך: שלוחייך למרחוק לגבות מס ממלכי עכו"ם : ותשפילי . את חזקי הכשדים עד שאול כן תרגמו יונתן · (י) ברוב דרכך יגעת.נתעסקת בדרכייך למלאו' תאותך להרבות הונך : לא אמרת נואש : אתייאש מאלו ולא אחיה עוד לעסוק בהן כי בתורה ובמצות אתן לב: חית ידך מצאת . צורך ידך מצאת הצלחת במעשיך : על כן לא חלית · לא נחלה לבך לדאג על עבודתו לעסוק בתורה : חית· לשון ערבי הוא צורך : (יא) ואת מי דאגת: ממי נתייראת. כי תכזבי. כי פסקת לך מעבודתי וכזבת בי כמו לא יכזבו מימיו (לקמן נח) כל האדם כוזב (תהלים קטו) פליינל"ק בלע"ז וכן כל לשון כזב מי שבוטחין עליו והוא כוזב ובוגד : הלא אני מחשה . שהחשתי
על

תחת העצים הענפי' שענפיהם ועליהם לחים : שוחטי הילדים , הוא עכו"ם שהיו זובחים לה הבנים , וכן אמר יחזקאל הנביא ובשחטם את בניהם לגלוליהם , והיו עושים זה בנחלים מקום; שהיו בם סלעים תחת הסעיפים ופי' סעפים שנים , וכן בסעיף סלע עיטם , כמו שן סלע , נקרא כן לפי שהוא לסלע כמו הסעיף לאילן : (ו) בחלקי נחל · כשהיו מוצאין אבן חלקה ויפה באבני הנחל היו עובדים לה, על דרך שאמרו רבותינו זכרונם לברכה זקף לבנה והשתחוה לה : חלקי · שם תואר לאבן חלקה, כמו חלוקי אבנים אלא שהם שני משקלים ושניהם הלמ"ד דגושה, הם האבנים חלקך וגורלך , הפך ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי , ואמר חלקי ואמר חלקך לשון נופל על הלשון : אנחם · מבנין נפעל , כמו וינחם ה' על הרעה , אמר העל אלה , כלומר אם על אלה המעשים הרעים אוכל להנחם על הרעה מלהביאה להם : (ז) על הר גבוה , כמו שאמר על ההרים הגבוהים ותחת כל עץ רענן : משכבך · כבר פירשה שהוא כנוי לעכו"ם שהיו עובדים שם גם שם לא חששת לטורח העליה היה הכל נקל לך לאהבתך העבודה ההיא : (ח) ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך · שמת דבר ממין העבודה שתזכרי תמיד העבודה , הפך וכתבת על מזוזת ביתך ובשעריך , אני נתתי לך מצות מזוזה שתזכרי תמיד עבודתי ואת הנחת עבודתי בעבור עבודת אלהים אחרים ושמת להם זכרון אחר הדלת והמזוזה והנחת הזכרון שנתתי לך לזכרני תמיד, וי"מ זכרונך מן זכרו כיין לבנון , אזכרתה לה', כלומר שמת קטרת לעכו"ם אחר הדלת והמזוזה : כי מאתי גלית ותעלי · כי מאתי גלית עצמך אני צויתי לך עבודתי במקום סתר , מזבח אדמה תעשה לי , לא בנין אבנים גבוה וצויתי לא תעלה במעלות על מזבחי , ואת עשית בהפך לאלהים אחרים במקום מגולה על ההרים הרמים : הרחבת משכבך · אני אמרתי לא תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר ה' אלהיך באחד שעריך , ואת הרחבת משכבך במקומות רבים כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : יד חזית · בכל מקום ומקום אשר ראית הפך בכל מקום אשר תראה כי אני צויתי לך זה שלא תלמדי ממעשי הגוים שהם מקריבים בכל מקום ועשית הפך מצותי בכל דבר : (ט) ותשרי למלך בשמן · ותשורי פירש רב סעדיה ז"ל מענין תשורה שהוא מנחה , ואני פירשתיו בספר השרשים כמו ותלכי וכן תשורי מראש אמנה , ישור על אנשים , וכן שרותיך ומערביך , וכן בדברי רבותינו ז"ל שיירא העוברת ממקום למקום : למלך · בפתח הלמ"ד לידיעה, ר"ל מלך אשור שהוא היה מושל בכל הארצות בימים ההם , אמר לא די שעבדת אלהים אחרים אלא שהלכת בטחונך ממני ובטחת בזרוע בשר ודם ועל זה נאמר ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו שאלו היה עובדים כוכבים ודעתם לאל שהוא הסבה הראשונה ועובדים השמש והירח לכבודו ועובדים אותם לעבודם היה רע · כמו שאמר לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' , אלא עוד עשו רעה שהסירו לבם ובטחונם מהאל ובטחו במלך אשור ואחר כן נפלו בידו , ואמר בשמן כי שמן היו מוליכים מארץ ישראל כמו שנאמר עליה ארץ זית שמן , ואמר יהודה וא"י המה רוכלין בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך , ואמר ושמן למצרים יובל : ותרבי רקחיך · שהיית שולחת להם למנחה שמן רוקח עשית ממנו הרבה לשלוח למלך אשור להיות לך לעזר : ציריך · שלוחיך . שלחת אותם במנחה עד מרחוק כי ארץ אשור רחוקה היא מארץ ישראל : ותשפילי · השפלת עצמך עד שאול ובזית בשלחך אל ארץ רחוקה לבקש עזר , ואפשר שיהיה השפילי פעל עומד · וכן השפילי שבו , כלומר שפלת עד שאול בעבור המעשים הרעים , ויונתן תרגם הפסוק כן כד עבדת לך אוריתא וגומר : (י) ברוב דרכך יגעת , אלו ראית היית נושעת במנוחה בארצך אלו הלכת בדרכי האל יתברך ועתה כי מרדת בו הוצרכת לבקש עזר ויגעת ברוב דרכים : לא אמרת נואש · כמו האדם היגע בדרכים שיאמר נואש לבי מלכת בדרכים האלה אשב ואנוח לא אמרת אחר כן אלא ערב היה לך כל הטורח ההוא על כן לא חלית ולא לאבת בטורח ההוא מאהבתך ללכת בדרכי העמים ולסור מדרך ה' · פי' חית ידך , חיי כחך , כלומר מצאת דבר שהיה ערב לך כמו המזונות שהם חיי האדם וכחו : (יא) ואת מי דאגת · ממי פחדת ותיראי : כי תכזבי · אם תראי לכזבי לאמר שלא עשיתי אלה במעשים

מצודת ציון

האילן אשר יקרא סעיף כמ"ש ולכם סעיפיה (לעיל כז) : (ו) בחלקי נחל · באבני נחל ויקראום כן ע"ש שהמה חלקים כמ"ש חמשה חלקי אבנים מן הנחל (ש"א יז) ולקצר לא אמר אבני וסמוך על המבין : גורלך · ענינו כמו חלק וכן וגורל לבוזזינו (לעיל יז) ע"ש שע"פ רוב יתחלק בגורל : אנחם · ענין הפוך המחשבה : (ח) והמזוזה · הם העומדים אצל הפתח מזה ומזה : גלית · מלשון גלוי : ותעלי · ענין הסתלקות כמו כעלות גדיש בעתו (איוב ה) : יד · מקום : חזית · ענין ראיה כמו ותחז בציון עינינו (מיכה ד) : (ט) ותשורי · מלשון תשורה ודורון כמו ותשורה אין להביא (ש"א ט) : רקחיך · בשמים מעשה רוקח וכן רקחי במרקחת (דה"א ט) : ציריך · מלאכיך כמו וציר בגוים ישולח (עובדיה א) : שאול · בור הקבר : (י) נואש · מל' יאוש ועזיבת הדבר כמו ואמרו נואש (ירמיה יח): חית · ענין כח וגבורה וכן עד חיותם (יהושע ה) : חלית · מל' חולי ומכאוב : (יא) דאגת · מל' דאגה ופחד : תכזבי · ענין עזיבת הדבר כמו תהיה לי כמו אכזב (ירמיה

מצודת דוד

הטעוי לעכו"ם : תחת כל עץ רענן · ורצה לומר שמחברו את עצמן לעכו"ם ולפי שהמשיל המקרא עובדי העבודה כוכבים לזונה אמר לשון הנופל במשכב האשה כמ"ש וכחמה יחממתני אמי (תהלים נא) : שוחטי הילדים · לפני העבודה כוכבים : בנחלים · כן היה דרכם לשחוט בעמקים אשר תחת סעיפי הסלעים כי העבודה כוכבים העמידו על סעיף הסלע במקום גבוה : (ו) בחלקי נחל חלקך . בחרת לך חלק באבני הנחל לעבדם עבודת אלהות : הם הם וכו' . כפל הדבר במ"ש : שפכת נסך היית מנסך לפניהם יין והעלית להם מנחה : העל אלה אנחם . וכי מהראוי שעל העושים מעשים כאלה יתהפך מחשבתי מרעה לטובה : שמת משכבך · עשית משכב לזנות ר"ל שם העמדת עבודת כוכבים ולפי שנמשלה לזונה אמר לשון הנופל בזונה : גם שם . על גובה ההר : (ח) ואחר הדלת והמזוזה · לפי שהיא מדמה אותה אל אשה זונה אמר לשון הנופל בזונה שנואפים עמה וממתינים לה אחר הדלת לבא ותכרוכה אל העומדים אחר הדלת והמזוזה ורצה לומר בעוד היותך במקדש ה' שמת זכרונך ללכת אל בית העבודה כוכבים : כי מאתי גלית ותעלי . אלו היית שוכבת גלית הכסות שהיינו מכוסים יחד ותעלי מאצלי ללכת אל הנואפים : הרחבת משכבך · עשית לך מקום משכב רחב לקבל בו נואפים הרבה ר"ל עבדת לעבודת כוכבים הרבה : ותכרת · כרת לך מהם ברית אהבה : אהבת משכבם · אהבת שישכבו עמך בכל מקום אשר לשית ואף בפרסום רב : (ט) ותשורי · ר"ל לא די שעבדת עבודת כוכבים אלא שסילקת בטחונך ממני ושלחת תשורה למלך אשור בדורון של שמן ורבוי בשמים מעשה רוקח למען יהיה בעזרך : ותשלחי · שלחת מלאכיך אליו עד אשור הרחוקה מארצך : ותשפילי · השפלת נפשך עד שאול בהראות הכנעה מרובה : (י) ברוב דרכך · במה שהלכת הרבה בדרכי לבך לבקש עזר ממלך אשור הנה הוייעת הרבה בזה ועכ"ז לא אמרת אתייאש כלפי מלבקש עזרה מאתם לפי רוב הטורח : חית ידך מצאת · על כי מצאת ממנו כח ידך כי

צוס

על כמה פשעים שפשעת בי : (יב) אני אגיד צדקתך · אני תמיד מגיד לך דברים שאם תעשי אותם תצדקי : ואת מעשיך · שאתה עושה שלא ברצוני לא יועילוך בעת רעתך : (יג) בזעקך יצילוך קבוציך . יקומו נא קבוצי׳ אלילי׳ ופסילי׳ ומכחישו תורה אשר קבלת ויצילוך בזעקך מצרתך הלא את כולם ישא רוח ולא יוכלו להציל : (יד) ואמר סלו סלו · כה אמר הנביא בשמי לעמי כבשו מסילה סלולה פנו יצר הרע מדרכיכם : הרימו מכשול . סלקו האבנים שאתם נכשלי׳ רגליכ׳ בהם הם הירהורי רשע · (טו) מרום וקדוש : אני שוכן ומשם אני עם דכא ושפל רוח שאני מרכין שכינתי עליו : שפלים : נדכאים סובלי עוני וחליים : (טז) כי לא לעולם אריב . אם אביא יסורין על האדם אין תחרותי עליו להאריך ימים ולא קצפי לנצח : כי רוח מלפני יעטוף · כאשר רוח האד׳ שהוא מלפני שניתן בו מאתי יעטוף יודה ויכנע על מעלו כמו (איכה ב) העטופים ברעב . בעטף עולל (שם) והנשמו׳ שאני עשיתי : כי רוח מלפני · כי זה משמש בלשון אשר כמו כי תרצה כי תבא כלומר כשרוחו נעטפת והוא נכנע אני מבטל ריבי וקצפי מעליו : (יז) בעון בצעו · גזלתו : קצפתי : תחלה ואכהו הסתר פני תמיד מצרתו ואקצוף ועל כי הולך שובב בדרך לבו והרס את המקרא וכן פירושו בעון בצעו וילך שובב בדרכי לבו קצפתי ואכהו :

דרכיו

תִירָאִי׃ יב אֲנִי אַגִּיד צִדְקָתֵךְ וְאֶת־
מַעֲשַׂיִךְ וְלֹא יוֹעִילוּךְ׃ יג בְּזַעֲקֵךְ ג׳
יַצִּילֻךְ קִבּוּצַיִךְ וְאֶת־כֻּלָּם יִשָּׂא־רוּחַ ג׳ וכ״כ ג׳
יִקַּח הָבֶל וְהַחוֹסֶה בִי יִנְחַל־אֶרֶץ ג׳ ומ״ל
וְיִירַשׁ הַר־קָדְשִׁי׃ יד וְאָמַר סֹלּוּ־סֹלּוּ
פַּנּוּ־דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי׃
טו כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד י״ב
וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן ג׳ · כ׳ מ״ל
וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ ג׳
שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים׃ טז כִּי ג׳
לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְלֹא לָנֶצַח אֶקְּצוֹף ג׳ · ג׳ מ״ל
כִּי־רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי י״ב · ג׳ מ״ל
עָשִׂיתִי׃ יז בַּעֲוֹן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי
וְאַכֵּהוּ הַסְתֵּר וְאֶקְצֹף וַיֵּלֶךְ שׁוֹבָבִי ג׳ · ג׳ וחסר

מֵעָלְמָא דְאִם תְּתוּבִין לְאוֹרַיְתָא וְקֳדָמַי לָא תַבְתְּ : יב אֲנָא חֲוֵיתִי לִךְ עוֹבָדִין טָבִין דְאִינוּן זַכְוָן לִיךְ וְאַתְּ אַסְגֵית לִיךְ עוֹבָדִי בִּישִׁין דְלָא יְהַנוּן לִיךְ׃ יג אַצְוָחִי כְעַן אִם יִפְרְקוּנִיךְ עוֹבָדֵי שִׁקְרִין דַהֲוֵית מִתְעַסְקָא בְּהוֹן מִינְקוּתִיךְ וְיַת כּוּלְהוֹן יִטוֹל רוּחָא יְהוֹן כְּלְמָא וּדְרָחֵיץ עַל מֵימְרִי יַחְסִין אַרְעָא וְיֵירַת טוּרָא דְקוּדְשִׁי : יד וְיֵימַר אַלִיפוּ וְאַזְהַרוּ אַפְנוּ לֵב עַמָּא לְאוֹרַח תַּקְנָא סְלִיקוּ תַקָלַת רַשִׁיעַיָא מֵאוֹרַח כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי : טו אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר רָמָא וּמְנַטְּלָא דְשָׁרֵי בִּשְׁמַיָא וְקַדִּישׁ שְׁמֵיהּ בְּרוּמָא שָׁרֵי וְקַדִּישָׁא שְׁכִנְתֵּיהּ אֲמַר לְמִפְרַק לְתַבִירֵי לִבָּא וּלְמַכִּיכֵי רוּחָא לְקַיָּמָא רוּחַ מַכִּיכִין וּלְמִסְעַד לֵב תְּבִירִין : טז אֲרֵי לָא לְעָלְמָא אִתְפְּרַע בְּדִין וְלָא לְאַפְרַשׁ יְהֵי רוּגְזִי אֲרֵי רוּחֵי מֵתַיָּא אֲנָא עָתִיד לַאֲתָבָא וְנִשְׁמָתָא אֲנָא עֲבָדִית׃ יז בְּחוֹבֵי מָמוֹנְהוֹן דַאֲנָסוּ הֲוָה רוּגְזִי עֲלֵיהוֹן וְאַלְקֵיתִינוּן סַלֵיקִית שְׁכִנְתִּי מִנְהוֹן וְטַלְטֵלְתִּינוּן בְּדָרֵית גָלְוָתְהוֹן עַל דְטָעוּ בָּתַר

המעשים שזכרתי ממי פחדת כי אותי לא זכרת כשהיית עושה המעשים הרעים ולא שמת על לבך כי לא היית חושבת שאני רואה מעשיך אם כן לא פחדת ממני למה תכזבי טוב הוא שתתודי עליהם : הלא אני מחשה · הלא אני שתקתי לך והארכתי אפי ולא הענשתי׳ מיד : ומעולם · ומקדם מדתי כן עם בריותי שאני מאריך אפי עליהם : ואותי לא תיראו · אבל את לא יראת אותי כי אם יראת אותי לא היית עושה המעשים הרעים ואם לא יראת אותי בעת המעשה לא תיראי אותי בעת התוכחה שתכזבי ותאמרי לא עשיתי רע : (יב) אני אגיד . אעפ״י שתכזבי את ותאמרי צדיקה אני אני אגיד הצדקה שעשית והם המעשים הנזכרים שתאמרי כי הם מעשים טובים : ואת מעשיך . ואגיד מעשיך שעשית ולא יועילוך המעשים שעשית כאשר חשבת אבל יזיקוך : (יג) בזעקך · עתה תראי אם יועילוך מעשיך כשתזעקי מרעת האויבי׳ תראי איך יצילוך קבוציך , ר״ל שעמים שהיית מקבלת לעזור לך והיית נושאת מנחה לכם לבוא לך לעזרה עתה תראי אם יצילוך כי הם יחריבוך כי מלך אשור החריב א״י והנה הם לא הצילו עצמם כשבא לירושלם בעם כבד : ואת כולם ישא רוח · כמו הרוח שישא המוץ קל מהר כן מתו כולם ברגע אחד : והחוסה בי . והוא חזקיהו וסיעתו , ינחל ארץ לא כמו שחשב מלך אשור ללכוד ירושלם : ויירש הר קדשי הוא ירושלם , ואף על פי שענין זה על חזקיהו וכלל בו ג״כ כל הארץ וכל קבוץ האדם לא יועיל לו בזעקו מצרתו , כי כל קבוצי האדם בעולם הזה הוא רוח והבל ויראת ה׳ היא אוצרו , והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי , העולם הבא נקרא ארץ חיים והר הקדש והעולם הזה מכשול והרמתו היא התשובה : (יד) ואמר סלו סלו · החוסה בי יאמר במגפת האויב סלו סלו פנו דרך , כי המכשול שהיה בדרכים הוסר , והוא האויב שלא היו יכולים ישראל לבא ירושלם מפני האויב , אמר פנו להם הדרך עתה והרימו המכשול , אם יש בדרכים אבני מכשול הרימו אותם כי המכשול הגדול והוא האויב כבר הוסר והצווי אינו לאנשים מיוחדים אלא למי שיהיה , וכן [illegible] בני אמור למלך ולגבירה , חזקו ידים רפות , והדומים להם , ואמר שיפנו להם דרך ויבא עתה ישראל בהשקט ובבטחה , וענין סלו ומסלה שמרימים האבנים שמשימים בדרכים שהם מקולקלות בטיט , ויונתן תרגם סלו מה שמסירין האבנים מן הדרכים שלא יכשלו בהם בני אדם העוברים בדרכים ובמסלות : (טו) כי כה אמר ה׳ : מאמר הנביא : שוכן עד · שוכן לעולם . וטעם שוכן עד כי כמו שיקרא שוכן מי שמתמיד עמידתו במקום וכן יקרא האל ית׳ שוכן עד לפי שמתמיד השגחתו בנביאים : וקדוש שמו · כמו ששמעתי שהיו קוראים אותו השרפים קדוש ה׳ צבאות מה יאמר האל מרום וקדוש אשכון : ואת דכא ושפל רוח · ואף על פי שאשכון עם מרומים וקדושים והם הגלגלים והמלאכים כן אשכון עם התחתונים עם מי שהוא בהם דכא ושפל רוח להחיות רוחם ולבם אעפ״י שהם בצרה פעמים לא תחשבו שאיני משגיח עליכם , וכן ישראל שעתידין להיות זמן ארוך בגלות והם שפלים ונדכאים אני עתיד להחיותם כי הם כמו מתים בגלות מרוב הצרות : (טז) כי לא לעולם אריב · מיום היותם לי לעם ועד עתה הייתי במריבה עמהם הם חוטאים ואני קוצף עליהם ולא יהיה זאת המריבה והקצף לעולם כי אסיר לב האבן מהם ועשיתי אשר בחקי ילכו : כי רוח מלפני יעטוף · הרוח מלפני הוא והוא יעטוף וילבש הגוף ויכבוש אותו ללכת בדרך הטובה , וכפל הענין ואמר : ונשמות אני עשיתי · כמו שאמר מלפני כי אין הנשמה מטבע הארץ כמו הגוף שהוא מטבע הארץ, לפיכך הוא חוטא והולך אחר תאות הבהמות וימשוך הרוח אחריו ולא תהיה כן לעולם אלא יכיר האדם כי הנשמות מלפני הם ואני לבדי עשיתי אותם ואין בהם מטבע הארץ ומלאו דעה את ה׳ וזה מיום שאעלה אותה מהגלות ואחיה אותם מתמותת הגלות , וי״ת הפסוק על תחית המתים , ארי לא לעלמא וגו׳ : (יז) בעון בצעו · שהיה חומד ועושק , כי עון החמס גדול ואף על פי שאין בו מיתה , ומה שלא חייבה עליו תורה מיתה לפי שאין עון זה נמצא ברוב כי הוא מפסיד סדר הישוב לפיכך מונעים אותו בני אדם , אבל כשהעון הזה מתפשט במדינה לא תוכל לעמוד ותחרב מפני החמס , והמבול בא לעולם מפני החמס כמו שכתוב כי מלאה הארץ חמס מפניהם :

הסתר

דרכי : דכא ג׳ בקריאה וסי׳ לא יבא פצוע דכא . את דכא ושפל רוח · תשב אנוש עד דכא · אנ״ך :

ת״א בזעקך . ב״ב נא : סולו סולו . סכה נב מ״ק ה : רם ונשא . מגלה לא עקדה שער ו (שבת ג שקלים מב) : ואת דכא׳ עקרים מ״א פי״א : לא לעולם. עירובין נד עקרים מ״ד פכ״ח : כי רוח : חגיגה יב יבמות סב סג עכו״ם ה נדה יג זוהר משפטים (ברכות יג) : וילך שובב׳ זוהר משפטים :

מצודת דוד

זרוע לך ברכב ובפרשים לכן לא נעשית חולה וכואב עם כל המורא כי קבלת בשמחה : (יא) ואת מי דאגת · ר״ל הנה כ״ז היה בחנם כי ממי פחדת ויראת אשר עזבת בטחונך בי ולא זכרת אותי ר״ל וכי יש מי בעולם אשר לא תגבר ידי עליו : לא שמת על לבך · כי טוב לחסות בה׳ וכפל הדבר במ״ש : הלא אני מחשה · באמת אני משתיק את כל הקמים עליך ומעולם בא הדבר ממני ולא מעזר העבודת כוכבים ועכ״ז לא תיראי מפני כי אם מן הקמים עליך : (יב) אני אגיד צדקתך · אני מגיד לך כמה תמלא צדקה ממני ואת המעשה אשר תעשה וחזו לחסות בה׳ לא בעזר העובדי כוכבים : ולא יועילוך : אבל כל דברי אינם מועילים לך כי אינך פונה אליהם : (יג) בזעקך · בעת תאספי רכב ופרשים מלבד העובדי כוכבים הבאים לעזרך מול האויב וכי יצילוך הקבוץ שקבצת בשמיה : ואת כולם וכו׳ · אבל את כולם ישא הרוח ויפולו על פני האדמה והבל יקחם ר״ל יכלו מן העולם במעט סיבה והיה אם כן [illegible] : והחוסה בי . מעט״ב החוסה בי הנה ארצו ישאר לו לנחלה ועיר ציון הר קדשי ישאר לו לירושה ולא יזיזנו האויב משם ועל חזקיהו נאמר שבטח בה׳ ולא זז ממקומו לא כמו שחשב סנחריב : (יד) ואמר · חזקיה שחשב כי יאמר סלו סלו ר״ל עשו מסילה ודרך כבושה : פנו דרך : מן המכשולות : הרימו · הפרישו אבני מכשול מן הדרך שילכו בו בני עמי כי לא יפחדו עוד מן האויב כי מת ואיננו : (טו) כי כה אמר וכו׳ · מוסב למעלה לומר טוב לחסות בה׳ כי הוא משגיח בכל כי כה אמר ה׳ המרומם והמנושא השוכן נצח כי לא יתואר בו תנועה כאשר בנבראים : וקדוש שמו · שמו מקודש ונבדל ואין ערוך אליו : מרום וכו׳ · ר״ל וזהו אמריו אשר יאמר אני שוכן במרום במקום קדוש עכ״ז אני עם הדכא ושפל רוח להשגיח להחיות רוח שפלים וכו׳ : (טז) כי לא לעולם אריב : כי המריבה אשר אני עושה עם האומה להעניש בגמול מעשיו הנה לא תתמיד לעולם : ולא לנצח וכו׳ : כפל הדבר במ״ש : כי רוח וכו׳ . כי רוח האדם מלפני בא לו ועטפה אותו והנשמות כולם הלא אני עשיתי ולכן ראוי לי לרחם עליהם : (בעון בצעו) · בעבור עון הגזל קצפתי עליו והכתיו ולא על חנם : הסתר ואקצוף . הסתרתי פני ממנו לבל אראה בצרתו ועוד הקצפתי עליו להכביד עליו הצרה : וילך שובב . כי אף בעוד הסתרתי פני היה הולך לפני בסרוב ומרד ובדרך תאות לבו ולכן הרביתי עוד לקצוף

מצודת ציון

(ירמיה טו) : מחשה · ענין שתיקה כמו החשיתי מעולם (לעיל מב) : (יב) יועילוך · מלשון תועלת : (יג) בזעקך · ענין קבוץ ואסיפה על כי באה בזעקת המאסף וכן מה לך כי נזעקת (שופטים יח) : הבל · דבר שאין בו ממש : והחוסה · ענין בטחון : ויירש · מל׳ ירושה : (יד) סלו · מלשון מסילה ודרך כמו ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל) : פנו · ענין הסרה : הרימו · ענין הפרשה וכן תרומה לה׳ (שמות ל) : (טו) עד · ענינו נצח וכן בטחו בה׳ עדי עד (לעיל כו) : דכא · כתות ומשובר : ושפל רוח · כן נקרא העניו : נדכאים : כתותים : (טז) אריב · מלשון מריבה : אקצוף · מלשון קצף וכעס : יעטוף · מלשון עטיפה ולבישה : (יז) בצעו · ענין גזל וחמס כמו בוצעי בצע (שמות יח) : שובב · ענין מרד וסרוב כמו מדוע שובבה העם הזה (ירמיה ח) :

ואכהו

בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ׃ יח דְּרָכָיו רָאִיתִי
וְאֶרְפָּאֵהוּ וְאַנְחֵהוּ וַאֲשַׁלֵּם נִחֻמִים
לוֹ וְלַאֲבֵלָיו׃ יט בּוֹרֵא נִוב שְׂפָתָיִם ניב ק'
שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר
יְהוָה וּרְפָאתִיו׃ כ וְהָרְשָׁעִים כַּיָּם
נִגְרָשׁ כִּי הַשְׁקֵט לֹא יוּכָל וַיִּגְרְשׁוּ
מֵימָיו רֶפֶשׁ וָטִיט׃ כא אֵין שָׁלוֹם
אָמַר אֱלֹהַי לָרְשָׁעִים׃
נח א קְרָא בְגָרוֹן אַל־תַּחְשֹׂךְ
כַּשּׁוֹפָר הָרֵם קוֹלֶךָ וְהַגֵּד לְעַמִּי
פִּשְׁעָם וּלְבֵית יַעֲקֹב חַטֹּאתָם׃
ב וְאוֹתִי יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁוּן וְדַעַת דְּרָכַי
יֶחְפָּצוּן כְּגוֹי אֲשֶׁר־צְדָקָה עָשָׂה
וּמִשְׁפַּט אֱלֹהָיו לֹא עָזָב יִשְׁאָלוּנִי
מִשְׁפְּטֵי־צֶדֶק קִרְבַת אֱלֹהִים יֶחְפָּצוּן׃
ג לָמָּה צַּמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ עִנִּינוּ נַפְשֵׁנוּ
וְלֹא תֵדָע הֵן בְּיוֹם צֹמְכֶם תִּמְצְאוּ־

הִרְהוּר לִבְּהוֹן יח אוֹרַח תְּיוּבְתְּהוֹן גְּלֵיָא קֳדָמַי וְאֶשְׁבּוֹק לְהוֹן וַאֲרַחֵים עֲלֵיהוֹן וַאֲשַׁלֵּם תַּנְחוּמִין לְהוֹן וּלְמִתְאַבְּלִין עֲלֵיהוֹן׃ יט דִּבְרָא מַמְלַל סִפְוָן בְּפוּם כָּל אֱנָשָׁא אֲמַר נְבִיָּא שְׁלָמָא יִתְעֲבֵיד לְצַדִּיקַיָּא דִּנְטָרוּ אוֹרַיְתִי מִקַּדְמִין וּשְׁלָמָא יִתְעֲבֵד לְתָבַיָּא דְּתָבוּ לְאוֹרַיְתָא קָרִיב אֲמַר יְיָ וְאֶשְׁבּוֹק לְהוֹן׃ כ וְרַשִּׁיעַיָּא כְּיַמָּא דִּטְרִיד דְּבָעֵי לְמִינַח וְלָא יָכִיל וְעָבְדִין מוֹהִי סִין וְטִין׃ כא לֵית שְׁלָמָא אֲמַר אֱלָהּ לְרַשִּׁיעַיָּא׃ א נְבִיָּא אַכְלֵי בִגְרוֹנָךְ לָא תִּמְנַע כְּקָל שׁוֹפָרָא אֲרֵים קָלָךְ וְחַוֵּי לְעַמִּי מְרָדֵיהוֹן וּלְבֵית יַעֲקֹב חוֹבֵיהוֹן׃ ב וְקֳדָמַי יוֹם יוֹם אוּלְפַן תָּבְעִין כְּאִלּוּ לְמִידַע אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמַי צָבַן כְּעַמָּא דִּזְכוּ עֲבַד וּמִדִּין אֱלָהֵיהּ לָא אִתְרַחֵיק שָׁאֲלִין מִן קֳדָמַי דִּין וּקְשׁוֹט כְּאִלּוּ לְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתָּא דַיְיָ צָבַן׃ ג אָמְרִין לְמָא אֲנַחְנָא צַיְמִין וּקְדָמָךְ גְּלֵי מְסַגְּפִין נַפְשָׁתָנָא וּקְדָמָךְ יְדִיעַ נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הָא בְּיוֹם תַּעֲנִיתְכוֹן אַתּוּן תָּבְעִין צָרְכֵיכוֹן וְכָל תַּקְלָתְכוֹן

רדק

הסתר · פירוש הסתר פנים כמו שאמר ואנכי הסתר אסתי׳ פ׳ בהם : וילך שובב · מרד שמרד בי ועבודתי ופנה אחרי אלהים אחרים כמו שהטעהו לבו : (יח) דרכיו ראיתי · ראיתי דרכיו כי אינו עומד זמן ארוך בדרך טוב שלא יחטא וישוב וכיון שהכיתיו והגלתיו זמן רב אשוב : וארפאהו · ר״ל רפואות הנפש . כמו רפאה נפשי : ושב ורפא לו · אסלח לעונו : ואנחהו · בדרך הטוב , כלומר איישר לבו שלא יחטא עוד : ואשלם נחמים לו ולאבליו · על הצרות ועל הרעה שסבל בגלות אשלם לו נחומים , כלו׳ טובות שינחם בהם ויותר לאבליו לאותם שהתאבלו בגלות על חרבן ירושלם , כמו שאמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה , ויונתן תרגם דרכיו ראיתי ארח תיובתהון גלי קדמי , ותרגם לו ולאבליו להון ולמתאבלין עליהון : (יט) בורא . והאיש מחדש דבר בשפתים שיאמר בפי הכל שלום שלום ולא יזכר שם מלחמה בעולם , לזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג ופי׳ לרחוק ולקרוב לרחוק מירושלים ולקרוב לה . ולפי שהמלחמה ההיא תהיה בירושלם סמך השלום אליה : ורפאתיו · שב לישראל כמו שפירשנו וארפאהו · ויש מחלוקת בדברי רז״ל בדבר זה , ומקצתם פירשו הפסוק זה , ופירשו לחוק בעלי תשובה , ופירשו קרוב הצדיקים , ולמדו מזה ואמרו גדולים בעלי תשובה מצדיקים גמורים שנאמר לרחוק ולקרוב ברישא רחוק והדר קרוב , ופירשו רחוק מי שהיה רחוק ונתקרב וקרוב מי שהיה קרוב כבר : (כ) והרשעים . ואז יסופו הרשעים , כמו שאמר בנבואת מלאכי והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וגומר , ופי׳ הפסוק נמשך טעמו עד אין שלום לפי שאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב אבל הרשעים שהם כים נגרש אין שלום להם אלא יספו כולם אז , ופירוש כים נגרש , כמו הים שהוא נגרש אל השפה כל רגע ורגע כי השקט לא יוכל אלא יבא גל אחר גל לעולם לא ינוח ובבאו אל השפה יגרשו מימיו רפש וטיט מקרקע הים אל היבשה , ודמה מעשי הרשעים לרפש וטיט כי לעולם לא ינוחו הרשעים מהרגש העולם עד שימותו כמו שאמר שם רשעים חדלו רגז : (כא) אין שלום אמר אלהי · כן הוא והספרים שכתוב בהם אמר ה׳ טעות הוא כי הראשון אשר בפרשה זאת מבבל הוא אמר ה׳ וזהו אמר אלהי והסימן ה׳ אלהי : (א) קרא בגרון . אמר האל לנביא שיקרא בקול לבני דורו שהיו מראים עצמם טובים והיו רעים ויוכיחם על מעשיהם וירים קולו עליהם כמו השופר שישמע קולו למרחוק , והקריאה היא בגרון אף על פי שהדבור הוא נחתך בפה הקול יוצא מן הגרון , וכן אמר רוממות אל בגרונם . בקראי נחר גרוני : אל תחשך . אלא תמיד קרא להם : לעמים שהם נקראים עמי . וכפל הענין במלות שונות : (ב) ואותי · דורשים ותפלי׳ בפה ולא בלב ולא במעשה כי העושה צדקה ומשפט לו נאה לדרוש ולשאול איך יעשה , אבל מי שלא יעשה למה ידרוש הנה בדרשו כפל עון : (ג) למה צמנו · והם אומרים לי למה צמנו ולא ראית תעניתנו ולא קבלת תפלתינו : ולא תדע · כאלו לא תדע כלומר אין אתה משגיח בנו ואויבינו מושלים בנו . וצמנו ולא ראינו שהושעתנו , והתשובה הן ביום צומכם

רשי

(יח) דרכיו ראיתי · כשהוא נכנע מלפני שבאתהו צרה : וארפאהו ואנחהו . אוליכו בדרך מרפא . או ואנחהו ל׳ הנחה ומרגוע : לו ולאבליו . למצטערי׳ עליו : (יט) בורא ניב שפתים . בורא אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבאתהו צרה עד עתה והכל קראו עליו תגר יקראו לו שלום שלום : לרחוק ולקרוב . שניהם שוין מי שנתיישן והורגל בתורתו ועבודתי מנעורי ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרע׳ אמר ה׳ ורפאתיו מחליו ומחטאיו : (כ) והרשעים · שאין נותנין לב לשוב : כים נגרש · הים הזה גליו מתגאים לרום למעלה ולצאת חוץ לגבול החול אשר שמתי גבול לים וכשמגיע שם הוא נשבר על כורחו וכל זה גל חבירו רואה ואינו חוזר בו כך הרשע רואה את חברו לוקה ברשעו ואינו חוזר בו ומה הים רפשו וסריותו על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם כגון פרעה אמר מי ה׳ (שמות ה׳) סנחרב אמר מי בכל אלהי הארצות (ישעיה לו) נבוכדנצר אמר (שם יד) אדמה לעליון : כים נגרש : כים אשר נגרש שגורש כל היום רפש וטיט : (כא) אין שלום · כלפי שאמר לצדיקים ולבעלי תשובה שלום שלום לרחוק וגו׳ חזר ואמר אין שלום לרשעים : (א) והגד לעמי פשעם · אלו תלמידי חכמים שכל שגגתם פשע שגג׳ תלמוד עולה זדון : ולבית יעקב חטאת׳ : אלו עמי הארץ שאף זדונם שגגה : (ב) ואותי יום יום ידרשון : כענין שנא׳ ויפתוהו בפיהם (תהלים עח) : ודעת דרכי יחפצון . חפצים לשאול הוראות לחכמים כאילו רוצים לקיימם : כגוי אשר צדקה עשה וגו׳ · כך שואלים אותי תמיד משפט צדק ואין דעתם לקיימם וכשהן צמים ואין נענין אומרים למה צמנו ולא ראית ואני אומר הן ביום צומכם תמצאו חפץ כל חפצי צרכיכם אתם עמלים למצוא ואף בגזל וחמס : (ג) וכל עצביכם : בעלי חוב שלכם

ואשלם ג׳ בקריא׳ וסי׳ ואשלם את נדרי אשר בחברון , ואשלם נחמים לו ולאבליו , מי הקדמני ואשלם : חטאתם ט׳ וסי׳ וכפר על הקודש מטמאת , וסמך אהרן את שתי , והיתה זאת לכם לחקת , וידבר אל העדה לאמר סורו , קרא בגרון אל תחשך , ישוב ירחמנו . כן אהבו לנוע , זבחי הבהבי , העמיקו שחתו ׳ וכל בחטאתם ובחטאתם דכוותהון :

תולדות אהרן דרכיו ראיתי . עקרים מ״ד פ״מ : בורא ניב : ברכות לד נה ב״ק ס (ברכות ט) : שלום שלום · סנהדרין נט : כים נגרש · סוטה ה זוהר נח ויצא : אין שלום . שבת קנב כתובות קד עקרים פ׳ אחרון : לעמי פשעם . ב״מ לג עקדה שער סא : ואותי יום . חגיגה ח (ר״ה נט) צדקה עשה . עקדה שער מח :

מצודת ציון

(יח) ואנחהו · ענין הנהגה כמו ולא נחם אלהים (שמות י״ג) : נחומים · מלשון נחמה : ולאבליו · מלשון אבילות וצער : (יט) בורא · כל דבר חדש יקרא בריאה : ניב · ענין דיבור כמו ינוב חכמה (משלי י׳) והוא מלשון תנובות שדי (דברים ל״ג) כי הדבור הוא פרי הלשון : (כ) נגרש · מלשון גרושין ותנודה : השקט · ענין מנוחה ומרגוע : יוכל · מלשון יכולת : רפש · הוא עפר לח כעין הטיט ואין לו דמיון במקרא ובדרז״ל לא יהיה אלא כרפשו (ב״ק ל׳) : (א) בגרון · בצואר : אל תחשוך . אל תמנע כמו ולא חשכת (בראשית כ״ב) : הרם · מלשון הרמה : (ג) צמנו · ענין תענית : ענינו · מלשון עינוי התענית : עצביכם · מלשון עצבון : תנגשו

מצודת דוד

(יח) דרכיו ראיתי · וכאשר ראיתי דרכיו כראויה לו אשר שב מללכת בכסל ונחם על הרעה : וארפאהו : אז רפאתיו מן המכות הספוקות עליו : ואנחהו . אוליכו בדרך הישר לטוב לו : ואשלם : אתן לו טובה הרבה שיהיה לו כשלומין תנחומין על הרעה שעברה עליו : לו ולאבליו · אשלם לו תנחומין ולכל המתאבלים והמצטערים בצרתו : (יט) בורא ניב שפתים · אחדש אני לו ניב שפתים מחודש לו כמו לשעבר שהכל קנטרו אותו בדבריהם כי מעתה כולם יאמרו לו שלום שלום והכפל לחזק : לרחוק ולקרוב : בין להרחוק ממנו בין להקרוב לו בשפתי כולם אחדש למולו דברי שלום : אמר ה׳ ורפאתיו : ר״ל כן אמר ה׳ וכן היה כי נרפא מן המכות ומן העדר השלום (ומלת ורפאתיו אמר במקום ה׳ כאלו הוא המדבר) : (כ) והרשעים : אבל הרשעים העומדים במרדם יתמידו בצרם כים הזה אשר בכל עת הוא נגרש מן הרוח ומתנדנד בגליו אל השפה כי לא יוכל להיות בהשקט ובמנוחה כי רוח קימעא מגרשו ומנדנדו : ויגרשו מימיו . ר״ל בבואו אל השפה יגרשו מימיו לחוץ את הרפש והטיט שמצויים בשפת הים וכן הרשעים האלה יתמידו בצרם והם עוד יוסיפו סרה להכעיס לזולת : (כא) אין שלום וכו׳ · כלפי שאמר למעלה שאל מול השב יחדש אמרי שלום לזה אמר אבל על הרשעים כלנו אמר אלהי שלא יהיה שלום להם כי כולם יקנטרו אותו בדברי ריב ומצה : **נח** (א) קרא בגרון : זהו מאמר ה׳ אל הנביא קרא בקול רם ביותר עד שיצא הקול מן הגרון כדרך הצועק להיות נשמע למרחוק : אל תחשוך · אל תמנע הקריאה : כשופר . כהרמת קול השופר : והגד לעמי פשעם · אמור להם במה הם פושעים והוכיחם עליהם : ולבית וכו׳ . כפל הדבר במ״ש : (ב) ואותי יום וכו׳ · ר״ל והם מראים עצמן כצדיקים כי בכל יום ידרשו להתפלל אלי : ודעת · חפצים לדעת דרכי תורתי ; כגוי וכו׳ · כאלו היה גוי העושה צדקה בכל עת ולא עזב משפט אלהיו שדרכו לחקור לדעת את המשפט כן ישאלני הם משפטי צדק וחפצים להתקרב אל אלהים לדעת מצותיו ור״ל הן מראין עצמם כאלו היו חרדים על המצוה אבל לא כן הוא : (ג) למה צמנו · ר״ל כאשר יצומו ואינם נענים מתרעמים עלי ויאמרו למה היתה כזאת אשר אנחנו צמנו וכאלו לא ראית להשגיח בדבר ולהסיר מעליהם ממשלת העכו״ם : ענינו וכו׳ · כפל הדבר במ״ש : הן ביום צומכם : ר״ל בשובכם היום

חֵפֶץ וְכָל־עַצְּבֵיכֶם תִּנְגֹּשׂוּ׃ ד הֵן ל׳
לְרִיב וּמַצָּה תָּצוּמוּ וּלְהַכּוֹת בְּאֶגְרֹף ל׳ • ל׳
רֶשַׁע לֹא־תָצוּמוּ כַיּוֹם לְהַשְׁמִיעַ י״ו
בַּמָּרוֹם קוֹלְכֶם׃ ה הֲכָזֶה יִהְיֶה צוֹם
אֶבְחָרֵהוּ יוֹם עַנּוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ ל׳ • ל׳
הֲלָכֹף כְּאַגְמֹן רֹאשׁוֹ וְשַׂק וָאֵפֶר ל׳ • ג׳ חסר ג׳
יַצִּיעַ הֲלָזֶה תִּקְרָא־צוֹם וְיוֹם רָצוֹן ל׳
לַיהוָה׃ ו הֲלוֹא זֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ ל׳
פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע הַתֵּר אֲגֻדּוֹת ג׳ • ל׳
מוֹטָה וְשַׁלַּח רְצוּצִים חָפְשִׁים וְכָל־ ל׳ • ל׳ בסיפר
מוֹטָה תְּנַתֵּקוּ׃ ז הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב ל׳ כתיב סמ״ך
לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת ל׳ • י״ג
כִּי־תִרְאֶה עָרֹם וְכִסִּיתוֹ וּמִבְּשָׂרְךָ ד׳ וחסר
לֹא תִתְעַלָּם׃ ח אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר ל׳ וא׳ כשחר
אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח וְהָלַךְ ל׳
לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְהוָה יַאַסְפֶךָ׃ ל׳
ט אָז תִּקְרָא וַיהוָה יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע
וְיֹאמַר הִנֵּנִי אִם־תָּסִיר מִתּוֹכְךָ ו׳ רפין
מוֹטָה שְׁלַח אֶצְבַּע וְדַבֶּר־אָוֶן׃ ג׳ מ״ל • י״א

אַתּוּן מְקָרְבִין׃ ד הָא לְתַחֲרוּ וּלְמַצּוּ אַתּוּן צָיְמִין וּלְמִמְחֵי בְּכוּרְמֵיזָא דְרִשְׁעָא לָא תִתְעַנּוּן תַּעֲנִין כְּאִלֵּין לְאַשְׁמָעָא בִּמְרוֹמָא קָלְכוֹן׃ ה הַהֲדָא הוּא תַּעֲנִיתָא דְרַעֲוָא בָהּ יוֹמָא דִמְסַגֵּף אֱנָשָׁא נַפְשֵׁיהּ כָּפֵיף רֵישֵׁיהּ כְּאַגְמוֹן כָּפֵיף וְעַל סַקָּא וְקִטְמָא בָּאֵית הַלְדָא אַתּוּן קָרַן תַּעֲנִית וְיוֹמָא דְרַעֲוָא בֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ׃ ו הֲלָא דָא הִיא תַּעֲנִיתָא דְרַעֲוָא בָהּ פְּרָדוּ כְּנִישַׁת רִשְׁעָא שְׁרוֹ קִטְרֵי כְתָבֵי דִין מַסְטֵי וּפַטָּרוּ דַהֲווֹ אֲנוּסִין בְּנֵי חוֹרִין וְכָל דִין מַסְטֵי תְּסַלְּקוּן׃ ז הֲלָא תְפַרְנֵס לְכַפְנָא מִלַּחְמָךְ וַחֲשִׁיכִין מְטַלְטְלִין תָּעֵיל לְגוֹ בֵיתָא אֲרֵי תֶחֱזֵי עַרְטִילָאָה וּתְכַסִּינֵיהּ וּמִקָּרִיב בִּשְׂרָךְ לָא תִכְבּוֹשׁ עֵינָךְ׃ ח בְּכֵן יִתְגְּלֵי כִּשְׁפַרְפָּרָא נְהוֹרָךְ וְאָסוּת מַחְתָךְ בִּפְרִיעַ תִּיסַק וִיהָכוּן קֳדָמָךְ זַכְוָתָךְ בִּיקָר מִן קֳדָם יְיָ תִּתְכְּנִישׁ׃ ט בְּכֵן תְּצַלֵּי וַיְיָ יְקַבֵּל צְלוֹתָךְ תִּבְעֵי מִן קֳדָמוֹהִי וְיַעְבֵּד בָּעוּתָךְ אִם תַּעְדֵּי מִבֵּינָךְ אַסְטָיוּת דְּיוֹמְרְמַז בְּאֶצְבַּע וּמַלֵּילָא מִלִּין

:

רש״י

שלכם הנעצבים על ידכם אתם נוגשים אותם ביום צומכם: (ד) לא תצומו כיום: כמשפט היום לשבור לבבכם כדי שישמע קולכם במרום: (ה) הלכוף ׃ ה״א זו תמיהא כלו׳ שמא לכוף כאגמון ראשו אני צריך ׃ אגמון הוא כמין מחט כפוף וצדין בו דגים וקורין לו אי״ם בלע״ז: הלזה תקרא צום ׃ ל׳ תמיהא לפיכך הה״א נקודה חטף פתח: (ו) חרצובות ׃ ל׳ קישור ואיסור: מוטה ׃ הטיית משפט: וכל מוטה תנתקו. ת״י וכל דין מסטי תסלקון: (ז) ועניים מרודים. נאנחים ונאנקים על צרתם כגון עניי ומרודי (איכה ג) אריד בשיחי (תהלים נה): ומבשרך ׃ ומקרובך: (ח) יבקע. כשחר ׃ כעמוד השחר הבוקע בעבים: וארוכתך מהרה: ורפואתך מהרה כמו תעלה ארוכה

רד״ק

צומכם. ואיך ארצה צומכם ואינו כי אם למריבה, כי ביום התענית יאספו העם ויראה אדם בעל חובו וישאל ממנו חפצו כלומר חובו ׃ כי ימצאנו ביום התענית ואם לא יתן יגוש אותו וידחקנו עד שיתן וגם יכנו באגרוף רשע אם יענה לו שלא כרצונו הנה כי אין צומכם אלא כי אם לצורכיכם: עצביכם ׃ ממונכם כמו ועצביך בבית נכרי כי הממון יגיע האדם ועצבונו, ודגש צד״י עצביכם לתפארת הקריאה כדגש קו״ף מקדש, והדומים להם: תנגשו ׃ מן לא יגוש את רעהו ובא בחולם, ומן התימה שתרגם אותו יונתן וכל תקלתכון מקרבין תרגם כמו בשי״ן כמו ויגש אליו יהודה שתרגומו וקריב לותיה יהודה: (ד) הן לריב ׃ הנה אין צומכם כי אם לריב ומצה ואיך ארצה אותו: אגרוף ׃ ידוע בדברי רז״ל כאמרם בעלי אגרופים וזולתו: כיום ׃ כמו כהיום, והכף כף האמתי, כמו כף השבעה לי כיום, והדומים לו, להשמיע במרום שאתם צועקים בתפלתכם כאלו אתם שופכים נפשיכם לפני ואינו כי אם דרך מרמה כאלו איני יודע לבבכם: (ה) הכזה. אין הצום הרצוי התענית מאכול ומשתות וכפיפת הראש כמו האגמון שהוא הגומא שכופף ראשו ולא הצעת השק והאפר כי אין המעשים האלה נבחרים ונרצים לפני אם לא בלב נשבר ובמעשים טובים ושוב מדרכים רעים: (ו) הלא זה ׃ חרצובות רשע. קשורי רשע, וכן כי אין חרצובות למותם, כי מעשה הרשע כשיתחזק ידמה לקשר אמיץ שלא יוכל אדם לפתחו ולהתירו כי אם בטורח גדול, וכפל הענין במלות שונות: ואמר התר אגדות מוטה ׃ כי מוטה כמו רשע שמטים העניים מן ימיטו עלי און, או יהיה המוטה שם העול, כמו ויקח חנניה את המוטה ׳ דמה דחקם העניים ונגשם אותם כאלו ישימו עול ומוטה על צוארם, ויונתן תרגם שרי קטרי כתבי דין מסטי: ושלח רצוצים חפשים, הם העבדים שהם רצוצים ושבורים ביד אדוניהם עובדים על לא תרדה בו בפרך ולא ישלחום מקץ שבע שנים כמו שהוכיח ירמיהו הנביא גם כן בני דורו על זה: מוטה. פירשנוהו: (ז) הלא פרוס. הפריסה היא הבציעה ידוע בדברי רז״ל בענין חתיכות הלחם מברך ואחר כך בוצע וזולתו: מרודים ׃ כתרגומו מטלטלין, וכן עניי׳ ומרודים עניה ומרודה ענין טלטול: ומבשרך לא תתעלם ׃ להאכיל הרעב ולכסות הערום הוא חיוב לכל ישראל אבל מי שהוא קרובו הוא חייב יותר זה ׃ ואם יראה אותו שהוא עני לא יעלים עיניו ממנו עד שיצטרך לשאול מאחיו אלא חייב להלוות לו ולפתוח לפניו דרכים שירויח בהם: ומבשרך: כמו איש איש אל כל שאר בשרו ומי שעושה המעשים האלה הוא חזק הוא שמקיים כל המצות אלא זכר מעשים אלו שהם הפך המעשים הרעים שזכר: (ח) אז. אם תעשה מעשים אלו לא תצטרך לצום ולשק ואפר ויבקע כשחר אורך כמו השחר ההולך ואור עד נכון היום: אורך ׃ הצלחתך. וארוכתך מהרה תצמח רפואתך אם בא עד עתה עליך רעה בגופך או בממונך עתה בהטיבך מעשיך תצמח רפואתך מהרה כצמח האדמה שהולך וגדל כן תהיה הצלחתך זה יהיה בעולם הזה ובעולם הבא: והלך לפניך צדקך ׃ כשתמות כבוד ה׳ יאספך אל מקום הכבוד אשר נפשות הצדיקים צרורות שם בצרור החיים, ושנה זה הענין ושלש במלות שונות לחזק הענין אלא שבפעם שנית פרט דברים שזכר בכלל ובפעם השלישית זכר בפרט שמירת שבת שהוא יסוד גדול לכל המצות כמו שפירשנו למעלה: (ט) אז תקרא ׃ כי עתה בעשותך המעשים הרעים תאמר למה צמנו ולא ראית אבל בהטיבך מעשיך תדע שאענה אותך בקוראך אלי ואראה צומך ואשמע תפלתך: אם תסיר ׃ אם תשוב מהמעשים האלה הרעים ותעשה מעשים טובים: מוטה ׃ פירשתיו: שלח אצבע ׃ מקור כמו שאמר למעלה ולהכות באגרף רשע, אמר אם תסיר אותו המעשה הרע ואפילו שלח אצבעך תסיר כדרך בני אדם המריבים שישלח אצבעו האחד אל פני חברו לא שיכנו, וכן תסיר

תביא י״ג בקריאה וסי׳ ומכל התי מכל בשר ׃ ראשית בכורי אדמתך תביא ׃ וחברו ׃ לא תביא אתנן זונה ׃ ובמלאת ימי טהרה ׃ ולא תביא תועבה אל ביתך, ולקחת מראשית כל פרי האדמה. וצו את יהושע בן נון ׃ ואת עשרת חריצי החלב. תשמע זעקה מבתיהם. הלא פרוס לרעב לחמך ועניים ׃ אף על זה פקחת עיניך ׃ היתה כאניות סוחר ממרחק:

תולדות אהרן צום אבחרהו ׃ (תענית סה): כאגמון ראשו ׃ שבת נד קידושין סב (שבת ז): הלא פרס ׃ ב״ב ט י זוהר ויקהל: ומבשרך. כתובות נב שבועות לט (כתובות לד): והלך לפניך. סוטה ט ב״ב יא עכו״ם ה: אז תקרא. יבמות סג סנהדרין עו:

מצודת דוד

הן ביום צומכם וכו׳: כלומר כ״א מכם ידרוש וימצא דבר החפץ בו ותאותו אליו ויעסוק בו להפג ממנו צער התענית ולא שם לבו לשוב לה׳: וכל עצביכם. כל עצבון התענית תלחצו להסירו מכל וכל בדברים המשמחים: (ד) הן לריב וכו׳: באמת הצום היא סיבה לכם לבוא לריב ולהתקוטט זה עם זה ולהכות באגרוף כי הדרך להתאסף יחד בימי הצום והאדם מצוי עם שונאו ומתקוטט עמו ובאים לידי הכאה: באגרוף רשע ׃ כי כשמכה בה קרויה אגרוף רשע: לא תצומו כיום: אינכם צמים כמשפט יום הצום להתפלל לפני להשמיע קולכם אל השמים: (ה) הכזה ׃ וכי כזה הענין ראוי להיות צום שאבחר בו ואחר ומפרש שהוא יום שהאדם מענה נפשו בתענית: הלכוף: האם מה שהאדם כופף ראשו למטה בהכנעה כצמח הגומא ויציע תחתיו שק ואפר וכי לזה תקרא לה׳ צום מקובל ויום רצון: (ו) הלא זה ׃ באמת זהו ענין הצום אשר אבחר בו שיפתח ביום ההוא את קשרי הרשע ר״ל לבטל הקשר לבל יעשהו: התר אגדות מוטה. התר קשרי אגודות עצי העול אשר הוכנו לתת על צוארי העניים (ודמה נגישת העניים ודחקם כאלו ישימו העול על צוארם): ושלח רצוצים חפשים. העבדים הרצוצים ועשוקים בידך שלחם לנפשם בשנה השביעית ויהיו חפשים: וכל מוטה. כל עצי העול אשר שמתם על צוארם תנתקו מהם ר״ל לא תוסיפו לעשות בהם שום עבודה: (ז) הלא פרוס: באמת ביום ההוא פרוס לחמך ותן למי שהוא רעב ואין לו מה יאכל: ועניים מרודים ׃ עניים הנאנחים על כי לא ימצאו מקום לחסות בו הביאם אל ביתך: כי תראה. כאשר תראה ערום מבלי לבוש תכסהו משלך ׃ ומבשרך ׃ לא תתכסה עצמך מקרובך לבל ירחוק: (ח) אז יבקע וכו׳. כשתעשה כן אז יאיר אור הצלחתך כעמוד השחר הבוקע בעבים ומאיר לעולם: וארוכתך. רפואתך תצמח מהרה: והלך. הצדקה שעשית תלך לפניך להוליכך אל הג״ע וכבוד ה׳ יאספך אל המקום אשר שם גנוזות נפשות הצדיקים: (ט) אז תקרא וכו׳. כשתעשה כן אז כאשר תקרא לה׳ הוא ישיב לך למלא שאלתך: תשוע וכו׳: כפל הדבר במ״ש: הנני להשלים חפצך: אם תסיר. אם תסיר מכל וכל תסיר מתוכך את עצי העול שהכבדת על צוארי העניים: שלח אצבע: מוסב על אם תסיר

מצודת ציון

תנגשו ׃ תלחצו ותדחקו כמו ונגש העם (לעיל ג): (ד) ומצה ׃ ענין מריבה כמו וזדון יתן מצה (משלי י״ג): באגרוף ׃ כן יקרא היד הכפופה באצבעותיה וכן באבן או באגרוף (שמות כ״א): במרום ׃ בשמים הרמים: (ה) הלכוף ׃ מלשון כפיפה והשפלה: כאגמון ׃ הוא הסוף מן גומא והוא שם צמח רך וכן כפה ואגמון (לעיל ט׳): ושק ׃ ויריעה עבה: יציע ׃ מלשון מצע המשכב: (ו) פתח ׃ ענין התרה: חרצבות ׃ ענין קישור ואיסור וכן אין חרצובות למותם (תהלים ע״ג): אגודות ׃ ענין דבר הקשור יחד וכן אגודת אזוב (שמות י״ב): מוטה ׃ ענין עצי העול כמו מוסרות ומוטות (ירמיה כ״ז): רצוצים ׃ ענין שבירה ונתילה כמו הרוצצות אביונים (עמוס ד׳): חפשים ׃ ענין חירות כמו יצא לחפשי חנם (שמות כ״א): תנתקו ׃ ענין העתק והסרה ממקומו: (ז) פרוס ׃ ענין שבירה ובליעה וכן פורש אין להם (איכה ד׳): מרודים ׃ נאנחים ונאנקים כמו אריד בשיחי (תהלים נ״ה): ומבשרך ׃ מקרובך כמ״ש כי אחינו בשרנו הוא (בראשית ל״ז): תתעלם ׃ מלשון העלם והסתר: (ח) כשחר ׃ הוא האור המאיר בפאת המזרח עד לא יצא השמש: וארוכתך ׃ ענין רפואה כמו ארוכת בת עמי (ירמיה ח׳): יאספך ׃ ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י״ט): (ט) יענה ׃ מלשון עניה ותשובה: תשוע ׃ ענין צעקה כמו שועתי שמעת קולי (יונה ב׳): הנני ׃ הנה אני: מוטה ׃ עצי העול: און ׃ ענינו דבר שאינו הגון ותפק

חסיר דבר און שלא תריב עם רעך אפילו בדברים , וככל זה בכלל חרצבות רשע שזכר : (י) ותפק לרעב נפשך · ואלה המעשים הטובים שתעשה שתוציא לרעב נפשך ורצונך , כלומר כשתפרנס לו לחמך ברוח נדיבה תעשה ובהסברת פנים שיכיר כי ברצון ובלב טוב אתה נותן לו , וכן על הכסות שהבר זכרו : ותפק · כמו ותוצא, וכן ויפק רצון מה', מפיקים מזן אל זן : תשביע · שתשים פרוסה הלחם שאתן לו כדי שביעה : כצהרים · אם היה לך אפלה וצרה תשוב כמו הצהרים שהוא חוזק אור היום : (יא) ונחך ה' · כדרך ה' נחני בצדקתיך , כלומר תמיד ישגיח עליך בכל אשר תפנה : בצחצחות · ענין יובש , כמו נחת למא בעת שיהיה למא וחסרון טוב בעולם הוא ישביע נפשך : ועצמותיך יחליץ · ידשן , על דרך ושמועה טובה תדשן עצם , וזכר העצמות לפי שהם מוסדות הגוף . ובענין זה אמרו רבותינו ז"ל העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אומר החליצנו ה' אלהינו , כלומר השביענו ודשננו במצותיך , או פירוש הניחנו כי כן פירושו לשון מנוחה , ואמרו כי בארבע לשונות נשתמשו בלשון הזה, ישלף , ישזבן , יזין , יניח , ישלף כמו וחלצה נעלו , ישזיב כמו חלצני ה', יזין כמו חלוצים תעברו , יניח כמו ועצמותיך יחליץ , כיון מה דאת אמר רצה והחליצנו : כגן רוה : שיש בו מעינות ישקוהו והוא רוה ושבע תמיד והירקות אשר בו לחים , או תהיה כמו מוצא מים והוא המקור אשר לא יכזבו מימיו כי אפילו בעת היובש הוא נובע , וכזב הדבר הוא כזב כאלו מכזב בו שלא היה שם מעולם , על דרך כחש מעשה זית ותירוש יכחש בה : (יב) ובנו ממך : כי כמו שהמעשים הרעים מחריבים הארץ כן המעשים הטובים מישבים אותה : ופי' ממך . המעשים הטובים היוצאים ממך יבנו חרבות העולם שהיו חרבות זמן רב . מוסדי דור ודור , המוסדות שנפלו זה דור ודור אתה במעשיך הטובים תקומם אותם : וקורא לך גודר פרץ . בני העולם יקראו לך כי בזכותך ובמעשיך הטובים יגדרו הפרצות : משובב נתיבות לשבת · כי בחרבן הארץ הנתיבות שוממות אין עובר בהם , כמו שאמר דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד , ויאמרו עליך כי אתה המשובב הנתיבות לעבור בהם לשבת כי מפני ישיבת הערים ישובו גם כן הדרכים , ויונתן תרגם ויקרון לך מקים ארח תקנא מתיב רשיעיא לאוריתא : (יג) אם תשיב משבת · מלכת בשבת חוץ לתחום , ואמר אם תשיב כלומר אם היית הולך בדרך ונזכרת שהוא שבת והשיבות רגלך אחור מלכת עוד לכבוד שבת כל שכן עשות חפצך שהוא כולל המלאכות שחייבין עליהם מיתה כי אפילו לצאת חוץ לתחום שהוא בלאו תאסור עליך ותשמר ממנו : ביום קדשי · שאני קדשתי כמו שאמר ויקדש אותו , והקדוש הוא שהבדילו מאחר הימים , ופירוש עשות חפציך מעשות , ומ"ם משבת עומדת במקום שנים , ורגלך , וחפצך , חסרים יו"ד הרבים , ורבותינו זכרונם לברכה פירשו רגלך דרך המקרא לשון רבים שאמרו רגלו אחת בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום יכנס שנאמר אם תשיב משבת רגלך , רגליך קרינן , כלומר אף על פי שכתוב רגלך בלא יו"ד יש אם למקרא או וקראת לשבת עונג , אם תשיב משבת , מצות לא תעשה , וקראת לשבת עונג , מצות עשה לענג הגוף ביום השבת במאכלים ערבים וטובים שמתוך שיענגהו מאחר ימים לטוב יזכור מעשה בראשית ושהאל חדשו מאין ושבת ביום השביעי ומתוך כך יאהב לאל ויפארהו בפיו ובלבבו , ותתענג נפשו בו , ופי' וקראת כמו מקרא קדש : לקדוש ה' מכובד כפל הענין במ"ש , ורבים פירשו ביום הכיפורים שאמרו מאי דכתיב לקדוש ה' מכובד זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה : וכבדתו מעשות דרכיך · זהו הכבוד שתמנע מעשות כל מלאכה , כי פירוש דרכיך חפצי כמו מעשיך דרכי ספרתי ודרכיך למחות מנכיך והדומים להם , ורז"ל פירשו דרכיך מנהגיך שלא יהא מנהגו של שבת כמנהגו של חול , כמו שאמרו וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול , וכן שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול , וכן שלא יאכל המאכלות והמשתה של שבת כשל חול , ופי' לשנות מנהג עת האכילה להקדים או לאחר : ממצוא חפצך · כפל ענין במ"ש כי הוא כמו מעשות דרכיך כמו שפירש של דרך הפשט , וכת"י מלספקא צורכך , ורז"ל פירש ממצוא חפצך , בדברים שלא ידבר בשבת בחפציו , והם הדברים שצריך לעשותם בחול , ודקדקו מחפציך , ואמרו חפציך אסור לדבר בה חפצי שמים מותרים כמו שאמרו חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת , ואמרו פוסקין צדקה לעניים בשבת , ואמרו משדכין על התינוקות ליארס ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות · כי כל הדברים האלה אם ידבר בהם הם מצוה , ואפי' ללמדו במה שיחיה כדי שלא יהיה גנב ומלסטם את הבריות , ואמרו דבר · שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול : כלומר שידבר בשבת בנחת וימעט בדברים : ואמר דבר דבור הרהור אסור הרהור מותר ואעפ"כ החסידים נזהרים אפי' מהרהור חפצים אלא בחפצי שמים כמו שמעשה בחסיד שהוא שמספר במס' שבת , וי"ת ודבר דבר ומלמללא מלין דאונס , פי' דבר און כי כן מתרגם און אונס וזה אסור אפילו בחול : (יד) אז תתענג על ה' · אם תתענג את השבת תתענג על ה' כלומר יוסיף לך טובות עד שתתענג עליו ותודה בו ובטובו כי מאתו הכל וגידו , והתענוג על

דְאוֹנָס: י וְתִתְפַּח קֳדָם כַּפְנָא
נַפְשָׁךְ וּנְפַשׁ מְסַגְּפָא תְּשַׂבַּע
וְיִדְנַח בַּחֲשׁוֹכָא נְהוֹרָךְ וְקַבְלָךְ
יְהֵי כְּטִיהֲרָא: יא וִידַבְּרִינָךְ יְיָ
תְּדִירָא וְיִשַׂבַּע בִּשְׁנֵי בְצוֹרְתָא
נַפְשָׁךְ וְגוּפָךְ יְחֵי בְּחַיֵּי עָלְמָא
וּתְהֵי נַפְשָׁךְ מַלְיָא תַפְנוּקִין
כְּגִנַּת שַׁקְיָא דִמְרַוְיָא וּכְמַבּוּעַ
דְמַיִן דְלָא פַסְקִין מוֹהִי:
יב וְיִבְנוּן מִנָּךְ חָרְבַת עָלַם
יְסוֹדֵי דָר וְדָר תְּקוֹמֵם וְיִקְרוּן
לָךְ מְקַיֵּם אוֹרְחָא דְתַקְנָא
מְתִיב רַשִׁיעַיָא לְאוֹרַיְתָא: יג אִם
תְּתִיב מִשַּׁבְּתָא רִגְלָךְ לְמֶעְבַּד
צוֹרְכָךְ בְּיוֹמָא דְקוּדְשִׁי וּתְעָרַע
לְשַׁבַּתָּא בְּתַפְנוּקִין לְקַדִּישָׁא
דַיְיָ תֵּיקַר וּתְיַקַּר קֳדָמוֹהִי
מִלְמֶעְבַּד אוֹרְחָךְ מִלְסַפָּקָא
צוֹרְכָךְ וּמַלָּלָא מִלִּין דְאוֹנָס:
יד בְּכֵן תִּתְפַּנַּק קֳדָם יְיָ וְיַשְׁרִינָךְ
עַל תּוּקְפֵי אַרְעָא וְיוֹכְלִינָךְ פֵּרֵי
אַחְסָנַת יַעֲקֹב אֲבוּךְ אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ גְּזִיר כֵּן:

י וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה
תַּשְׂבִּיעַ וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ
כַּצָּהֳרָיִם: יא וְנָחֲךָ יְהוָה תָּמִיד
וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וְעַצְמֹתֶיךָ
יַחֲלִיץ וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם
אֲשֶׁר לֹא־יְכַזְּבוּ מֵימָיו: יב וּבָנוּ מִמְּךָ
חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר־וָדוֹר
תְּקוֹמֵם וְקֹרָא לְךָ גֹּדֵר פֶּרֶץ מְשֹׁבֵב
נְתִיבוֹת לָשָׁבֶת: יג אִם־תָּשִׁיב
מִשַּׁבָּת רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶךָ בְּיוֹם
קָדְשִׁי וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ
יְהוָה מְכֻבָּד וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת
דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר:
יד אָז תִּתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְהִרְכַּבְתִּיךָ
עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת
יַעֲקֹב אָבִיךָ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר:

ל' · ל'
ג'
ב' · ל'
ל' · ב'
ל' · ז'
ל' · ו' · ל'
ו'
ד' חסר · ג'
ל'
ב' מ"ל
ל"א
ג' מ"ל : ל'
ג' בסיפרא

ארוכה לך (ירמיה ל):(י) ותפק לרעב נפשך · בתנחומת דברים טובים : (יא) בצחצחות . בעת צמאון ובצורת כך ת"י : יחליץ · יזיין כמו חלוצי צבא (במדבר לא) . (יב) משובב נתיבות לשבת : תירגם יונתן מתיב רשיעיא לאורייתא: משובב כמו משיב · לשבת ליישובו של עולם: (יד) נחלת יעקב אביך · נחלה בלא מצרים כמה שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' (בראשית כח) לא כאברהם שנאמר (שם יג) הארץ אשר אתה רואה ויעקב שמר את השבת שנא' (שם לג) ויחן את פני העיר שקבע תחומין עם דמדומי חמה כך פי'

על ה' ל"א וסי' נמסר במסר'רבתא בערך אדני: קורא ו' וקמץ בקריא' וסי' וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך · ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור · לשום לאבילי ציון · גם לא שמעת גם . נדרשתי ללא שאלו . לאומים לאם קורא הגלגל : וכל לשון יצץ דכתת' : במותי ג' מ"ל בקריאה וסי' ירכבהו על במותי ארץ · והרכבתיך על במותי ארץ . הנה ה' יוצא ממקומו :

תולדות אהרן ותפק לרעב · ב"ב ט : וזרח בחשך · זוהר תולדות תרומה : ועצמותיך יחליץ . יבמות קב : אם תשיב . עקדה שער נח זוהר בשלח:לשבת ענג.שבת קיח פסחים סח ביצה לד זוהר אמור : וכבדתו . שבת קיג קיט : ממצוא חפצך . שבת קג : אז תתענג . שבת קיח זוהר יתרו :

מצודת ציון

(י) · ותפק · ותוציא כמו וממנו אל תפק (תהלים ק"מ) : נפשך · ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג) : נענה · מלשון עינוי : וזרח · ענין הארה : ואפלתך · מלשון אופל וחושך : כצהרים · היא עת עמידת השמש בחצי השמים : (יא) ונחך · ענין הנהגה כמו ולא נחם (שמות י"ג) : בצחצחות · ענין יובש וצמאון כמו שכנו צחיחה (תהלים ס"ח) : יחליץ · יזיין כמו חלוצי צבא (במדבר ל"א) ור"ל יבריא ויחזיק : רוה · שביעה כמו תלמיה רוה (תהלים ס"ה) : יכזבו · ענין עזיבת הדבר והפסקה כמו תהיה לי כמו אכזב (ירמיה ט"ו) : מוסדי · מלשון יסוד : גודר פרץ · בונה כותל במקום הפרוץ והשבור כמו והגדר גדר וכו' (יחזקאל מ"ג) : משובב · מלשון השבה : נתיבות · שביל ודרך : לשבת · מלשון ישיבה : (יג) תשיב · מלשון השבה: חפצך · מלשון חפץ ורצון : עונג · מלשון תענוג ותפנוק : דרכיך · עניניך וכן דרכי ספרתי (תהלים קי"ט) : (יד) והרכבתיך · מלשון רכיבה והתנשאות : במותי · ענין גובה כמו על במתי עב (לעיל י"ד) :
נגאלו

מצודת דוד

תסיר לומר אם גם תסיר מלשלוח אצבעך אל מול פני חברך כדרך בני אדם המריבים וגם תסיר מלדבר לחברך און ודברי קנטור : (י) ותפק · תוציא לרעב את רצונך הטוב לדבר דברי נחומים בעת תתן לו המאכל : ונפש נענה . נפש המעונה ברעב תתן לה די שבעה : וזרח בחושך אורך . בהיות בעולם חשכת הצרות יזרח אורך ולא תהיה נכלל עמהם : ואפלתך · אם תהיה לך אפלת צרה תשוב כמו הצהרים בהצמחת אור ישועה : (יא) ונחך . המקום ינהג אותך תמיד בדרך הטוב לך : והשביע בצחצחות נפשך . בעת יהיה בעולם צמאון ויובש ישבע את נפשך ולא תהיה חסר מכל טובה : ועצמותיך יחליץ . יבריא ויחזיק את עצמותיך וזכר את העצמות לפי שהם מוסדי הגוף : והיית · תהיה שבע מטובה כגן השבע מן המים כי הדרך הוא להשקותה בכל עת וכמוצא מים תהיה בכל עת מושפע בטובה כמקור המוצא מים אשר המים הנוספין אינם נפסקין : (יב) ובנו ממך . רצה לומר המעשים הטובים היוצאים ממך יבנו את חרבות העולם וכמו שהמעשים הרעים מחריבים את העולם כן הטובים יבנו החרבות : מוסדי דור ודור . היסודות שנפלו בימי הדורות אתה תקומם אותם במעשיך הטובים וכפל הדבר במ"ש : וקורא לך · כל בני העולם יקראו אותך גודר פרץ אשר בזכות מעשיך נגדרת פרצות העולם : משובב · אתה הוא המשיב את הנתיבות להיות מיושבות באנשים כי בהיות הערים חריבים נשמו הנתיבות ובזכותך נבנו הערים ונתיישבו הנתיבות : (יג) אם תשיב משבת וכו' . ר"ל אם החזקת בדרך לצאת חוץ לתחום ונזכרת שהוא שבת והשבות רגלך בעבור השבת : עשות . המ"ם של משבת עומדת במקום שנים ור"ל אם תשוב מעשות חפצך אחד מן המלאכות האסורות : ביום קדשי . זהו שבת שקדשו המקום : וקראת לשבת ענג . תקרא את השבת יום עונג ר"ל יהיה מיוחד לך להתענג בו : לקדוש ה' מכובד · ליום השבת שקדשו המקום תקרא יום מכובד מבלי עשות בו מלאכה של חול : וכבדתו . ר"ל לא בקריאת שם לבד אלא תכבדו מעשות בו עניניך : ממצוא . מבלי מצוא בו חפצך ר"ל שלא תעשה בו חפצך מדברים האסורים בשבת : ודבר דבר . ומלדבר בו דבר האסור בשבת כחשבונות וכיוצא : (יד) אז תתענג על ה' · כשתעשה כן אז יוסיף לך טובה הרבה ותתענג על ה' ור"ל לא תתענג לעדון הגוף כ"א להעמיד הגוף במלב הראוי להשכיל בתורת ה' : והרכבתיך . ר"ל תהיה בכבוד ממעלה

על ה' הוא תענוג הנפש, והגאון רב סעדיה פירש תענוג הגוף כלומר תענוג גופך יהיה על ה' לא ככסילים שנאמר בהם לא נאוה לכסיל תענוג אבל המשכיל לא ירבה בתענוג יותר מדאי כי אם במשפט בעבור כי הוא נתעסק בחכמה ובה יתענג יותר אלא שתענוגי הגוף במשפט ייטיבו שכלו ויתחזקו כחותיו השלשה והם כח הזכרונות וכח הבחינה וכח המחשבה: והרכבתיך על במותי ארץ. כמו ירכיבהו על במותי ארץ ושיא ארץ ישראל שהוא גבוה מכל הארצות, כלומר אם תגלה ממנה ישליטך עוד עליה בשכר שמירת שבת ושאר המצות וההבטחה הזאת לכל בני הגלות אם הוא קרוב מזמן הגאולה יזכה לישועה ואם הוא רחוק מזמן הגאולה יזכה לתחיית המתים ויזכה לארץ ישראל ולטובה: והאכלתיך. כפל הענין במלות שונות, ואמר יעקב כי בניו הם מיוחדים בנחלה לא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בן יצחק וכן אמר ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם, ורז"ל דרשו כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמר והאכלתיך נחלת יעקב אביך. לא כאברהם שנאמר בו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה, ולא כיצחק שנאמר בו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, אלא כיעקב שנאמר בו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה: כי פי ה' דבר. וכיון שהוא דבר יקיים דברו: (א) הן לא קצרה. אחר שהשלים להורותם על המעשים הטובים ויסורו מהמעשים הרעים שב להוכיחם עוד על רוע מעשיהם, ואמר כי לשוא יתאוננו על האל, ואומרים למה צמנו ולא ראית, ואמר להם זה שלא ראה האל צומכם ולא הושיע אתכם מאויביכם לא מפני שקצרה ידו מהושיע ולא מפני שכבדה אזנו משמוע כי הוא שומע צעקתכם ובידו להושיע אתכם אלא שעונותיכם גרמו לכם והם מבדילים ביניכם לבינו והרי הוא כאילו אינו שומע או כאלו אין כח בידו להצילכם, ולמה מפני עונותיכם: הסתירו. עובר לשלישי: (ב) כי אם. מפורש הוא: (ג) כי כפיכם נגאלו בדם. בשפיכות דם נקי: ואצבעותיכם בעון. לשלח אצבע ולהכות באגרוף: ושפתותיכם. והנה העון במעשה ובדבור, ומלת נגאלו מורכבת מן נפעל ופעל שלא נזכר שם פועלו, וסבת ההרכבה כתבנו בספר מכלל, וענינו ענין טנוף מן לחם מגואל: (ד) אין קורא. אחד מהם לחבירו להוכיח בצדק, ויונתן תרגם לית דמצלי בקשוט: ואין נשפט. באמונה כי השופט יעות דינו: בטוח על תהו: כשמדבר עם חבירו הוא שאין לבו עמו כפיו על מה הוא בוטח על תהו כי חושב בלבו שלא יגלה לחבירו אם הוא מדבר כזב ושלא הוא גלוי לפני האל וגם לחבירו יגלה יום אחד מתוך מעשיו והנה בטחונו בהבל: הרה עמל. דמה המחשבה להריון והדבור והמעשה ללידה: והוליד. נכתב ביו"ד השמוש: (ה) ביצי. דמה עוד מחשבות' ומעשיה' לביצי צפעוני כשיבקעו יצאו מהם צפעונים כן מחשבותם רעות ומעשיהם רעים, ופירוש בקעו הצפעונים מבקעים אותם, כמו ביצת האפרוח שמנקר בחוטמו ובוקע הקליפה מעט מעט עד שיצא כך הם מטרידים לבם תמיד במחשבות רעות עד שיוציאום למעשה: וקורי עכבים. יריעות שאורג העכביש שאין להם תועלת וקיום והעמדה כן מעשיהם לא יועילום: האוכל מביציהם. שב לביצי צפעוני שזכר, אמר כמו שאוכל ביצי צפעוני שימות בלא ספק כן המתחבר אליהם ולמעשיהם ימות: והזורה. כמו והזורה בקמץ הרי"ש של משקל על פי אבשלום היתה שומה, ובא בסגול תחת הקמץ, כמו ולנה בתוך ביתו שהוא כמו ולנה בקמץ, וענינו כמו ותשכח כי רגל תזורה, והוא אומר על ביצי הצפעוני כשהוא זורה ברגל, אמר אם יאכל אדם מביצי הצפעוני ימות, וכן אם תזורה רגלו על הביצה תבקע הביצה ויצא האפעה וימיתנו כן כל המתחבר עם הרשעים בכל ענין שיתחבר עמהם ימיתוהו, והאפעה הוא הצפעוני ושני שמות יש לו וכן תרגם יונתן שניהם חיון חורמנין, ותרגם והזורה תבקע אפעה, ומשחנן ומפקין חיון חורמנין מפרייתהון: (ו) קוריהם. כמו קורי עכבים שאינם ראוים לעשות מהם בגד ולהתכסות בהם כן לא יתכסו הם במעשיהם בלא הרעה עליהם בעבור כי מעשיהם מעשה און: (ז) רגליהם. וימהרו, כי אפילו החייב מיתה ראוי לדיין לתמן דינו ולא ימהר בדיני נפשות והם ימהרו לשפוך

נט א הֵן לֹא־קָצְרָה יַד־יְהוָה ב'
מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא־כָבְדָה אָזְנוֹ מִשְּׁמוֹעַ׃ ג' מ"ל
ב כִּי אִם־עֲוֺנֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּלִים ב' חסר
בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם וְחַטֹּאותֵיכֶם ב' חסר · ד' מ"ל
הִסְתִּירוּ פָנִים מִכֶּם מִשְּׁמוֹעַ׃ ג כִּי ג' מ"ל
כַפֵּיכֶם נְגֹאֲלוּ בַדָּם וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם ב' מ"ל
בֶּעָוֺן שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ־שֶׁקֶר ל' ומ"ל
לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶהְגֶּה׃ ד אֵין־קֹרֵא
בְצֶדֶק וְאֵין נִשְׁפָּט בֶּאֱמוּנָה בָּטוֹחַ ה' · ל'
עַל־תֹּהוּ וְדַבֶּר־שָׁוְא הָרוֹ עָמָל ב' · י"א · ג'
וְהוֹלֵיד אָוֶן׃ ה בֵּיצֵי צִפְעוֹנִי בִּקֵּעוּ ל' ומ"ל · ל' · ג' · ל'
וְקוּרֵי עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ הָאֹכֵל ל'
מִבֵּיצֵיהֶם יָמוּת וְהַזּוּרֶה תִּבָּקַע ל' · ל'
אֶפְעֶה׃ ו קוּרֵיהֶם לֹא־יִהְיוּ לְבֶגֶד ל'
וְלֹא יִתְכַּסּוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂיהֶם
מַעֲשֵׂי־אָוֶן וּפֹעַל חָמָס בְּכַפֵּיהֶם׃ י"א כתיב יו"ד
ז רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרֻצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפֹּךְ ל' וחסר · ד'
דָּם נָקִי מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם מַחְשְׁבוֹת אָוֶן ב'
שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּמְסִלּוֹתָם׃ ח דֶּרֶךְ שָׁלוֹם ג'
לֹא יָדָעוּ וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעְגְּלֹתָם

א הָא לָא מְקַפְּדוּת יְדָא מִן קֳדָם יְיָ לֵית אַתּוּן מִתְפָּרְקִין וְלָא מִדְּיַקַּר קֳדָמוֹהִי מִלְּמִשְׁמַע לָא מִתְקַבְּלָא צְלוֹתְכוֹן׃ ב אֱלָהֵין חוֹבֵיכוֹן הֲווֹ מַפְרְשִׁין בֵּינֵיכוֹן לְבֵין אֱלָהֲכוֹן וְחַטָּאֵיכוֹן גְּרָמוּ לְסַלָּקָא אַפֵּי שְׁכִנְתָּא מִנְּכוֹן מִלְּקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן׃ ג אֲרֵי יְדֵיכוֹן שׁוּטְפִין בִּדַם זַכַּאי וְאֶצְבְּעָתְכוֹן בְּחוֹבִין סִפְוָתְכוֹן מְמַלְּלִין שְׁקַר לִישַּׁנְכוֹן נִכְלִין מְחַשֵּׁיב׃ ד לֵית דִּמְצַלֵּי בִקְשׁוֹט וְלֵית דְּמִתְדַּן בְּהֵימְנוּתָא מִתְרַחֲצִין עַל לְמָא וּמְמַלְּלִין שְׁקַר מוֹחָן וּמַפְּקִין מִלִּבְּהוֹן מִלִּין דְּאוֹנָס׃ ה הָא כְּבֵיעֵי חִיוֵי חוּרְמָנִין מְפַרְחִין וּכְקוּיִין דְּעַכּוּבִיתָא מַחְיָא דְּמַן דְּאָכִיל מִבֵּיעֵיהוֹן מָאִית וּמְשַׁחֲנָן וּמַפְּקָן חִיוָן חוּרְמָנִין מְפַרְחִין׃ ו הָא כְּקוּיֵי דְּעַכּוּבִיתָא דְּלָא כַּשְׁרִין לְאִתְכַּסָּאָה כֵּן לֵית הֲנָאָה בְּעוֹבָדֵיהוֹן רַשִׁיעַיָּא עוֹבָדֵיהוֹן עוֹבָדֵי אוֹנָס וְלֵיאוּת שְׁקַר בִּידֵיהוֹן׃ ז רַגְלֵיהוֹן לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ רָהֲטִין וּמוֹחִין לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי עֶשְׁתּוֹנֵיהוֹן עֶשְׁתּוֹנֵי אוֹנָס בִּזָּא וּתְבָרָא בִּכְבִשֵּׁיהוֹן׃ ח אוֹרַח שְׁלָמָא לָא יָדְעִין וְלֵית דִּינָא בְּמַהֲכֵיהוֹן

פי' ר' שמשון: (א) הן לא קצרה. את אשר לא נושעתם לא מקוצר ידו הוא: (ב) הסתירו פנים. גרמו לכם שהסתיר פניו מכם: (ג) נגאלו. לשון טינוף וכן לחם מגואל (מלאכי א): (ה) צפעוני. מין נחש רע: בקעו. איסקלורש"ט בלע"ז כלומר מעשים מכוערים שאינם לטובתם עשו: וקורי עכבים. אירניי"ט בלע"ז וקורי אורטו"ש בלע"ז. קורי הם כלי האורג שהשתי מוסך בהן. ומנחם חברו במחברת מיסך קורות ע"ש שהעכבים (מיסך אריגותיו בקורות: והזורה: ת"י משחקן לשון חימום שקירין בלע"ז קובי"ר המחממן יוצא מהן כשהוא מבקע הקליפה. ועיקר לשון והזורה לשון עיצור הוא להוציא הבלוע בתוכו כמו ויזר את הגזה (שופטים ו) ועיצורו של זה הוא חימומו: אפעה. מין נחש שהוא רע כך לא ישתלמו במעשיהם אלא רעה: (ח) ואין משפט במעגלותם. כלומר אין במעגל דרכיהם דבר נשפט

נשפט ה' קמצין וסימ' אין קורא בצדק · כי באש ה' נשפט · נשפט אותך על אמרך. בא שאון עד קצה · איש חכם נשפט:

תולדות אהרן היו מבדילים · סנהדרין סה:
נגאלו בדם · שבת קלט:

מצודת דוד

המעלה והממשלה: והאכלתיך. ר"ל לך תהיה הארץ אשר הנחלתי ליעקב אביך ואמר יעקב לפי שלו ולבניו נתנה הנחלה ולא לישמעאל בן אברהם ולא לעשו בן יצחק וכן נאמר ויעמידיה ליעקב לחוק וכו' לאמר לך אתן את ארץ כנען (תהלים קה): כי פי ה' דבר. וכיון שהוא דבר יקיים: **נט** (א) הן לא קצרה. אמר לא בעבור שקצרה ידו ולא יוכל להושיע ולא בעבור שכבדה אזנו מלשמוע קול צעקתכם מנעתי הטוב: (ב) כי אם: רק העונות שעשיתם הם המבדילים ביניכם לבין אלהיכם ולכן לא יפנה אליכם: הסתירו. הם גרמו להסתיר פני המקום מכם לבל שמוע צעקתכם: (ג) נגאלו בדם. מטונפים ומלוכלכים בדם נקי אשר שפכתם: בעון. נגאלו בעון כי תכתבו בכן דברי און ומרמה: (ד) אין קורא בצ"מ. אין מי קורא לה' בצדק ובכוונת הלב: ואין נשפט באמונה. כי הדיינין מעוותים את המשפט: בטוח אל תוהו. כל אחד בוטח על תוהו כי כאשר יבטח מי לסברו לא יקיים ההבטחה: ודבר שוא. כל אחד מדבר שוא: הרו עמל. מדמה המחשבה להריון והמעשה ללידה ור"ל לא בהזדמן עשה און כי אם חשב עליה מתחילה לעשותה: (ה) ביצי צפעוני בקעו. ר"ל כמו הביצים האלה שעד לא נתבקעו עדיין אין המזיק בעולם וכאשר יתבקעו אז הלא הצפעון ובא המזיק כן הם חושבים רע בקרבם ואח"ז יעשוהו ויזיקו לבני אדם: וקורי עכביש יארגו. ר"ל אין תועלת וקיום והעמדה במעשיהם כמו שאין תועלת וקיום ביריעות העכבים: האוכל מביציהם ימות. האוכל מביצי הצפעון ימות ר"ל המתחבר עמהם עוד הרעה טמונה בקרבם ישיגהו המיתה והאבדון: והזורה. המעוך אותם להוציא הבלוע הנה מן הנבקע תצא אפעה ותזיקנו ור"ל וכן המתגרה בו להראות קלונו יפול ברעה ואין תקנה אלא ללכת מנגד: (ו) קוריהם. ר"ל כמו שאין ראוי לעשות בגד מיריעות העכבים כן אין קיום למעשיהם: ולא יתכסו. לפי שהמשיל מעשיהם לקורי עכבים אמר לשון כסוי הנופל ביריעה ור"ל אין העמדה למעשיהם: ופעל חמס. מעשה עושק וגזל: (ז) לרע ירוצו. ברדיפה ילכו לעשות רע: במסלותם. במקום שהם הולכים ימצא שם שוד ושבר כי הם יעשו אותם בדרכיהם: (ח) לא ידעו. אינם מכירים דרך שלום כי בכל מקום שהולכים אין למו שלום בסבתם: ואין משפט. אין במעגל דרכיהם דבר העשוי במשפט וביושר: נתיבותיהם. הנתיבות שהולכים בהם העוו אותם לנוכח עצמם

מצודת ציון

(ג) נגאלו. ענין טינוף ולכלוך כמו לחם מגואל [מלאכי א']: תהגה. תדבר כמו ולשוני תהגה (תהלים ל"ה): (ד) תהו. דבר שאין בו ממש: הרו. מלשון הריון: (ה) צפעוני. שם מין נחש רע: וקורי עכבים. אריגת השממית קורא בלשון קורי על שמיסך אריגותיו בקירות הבית: והזורה. ענין מעוך להוציא הבלוע וכן כי רגל תזורה (איוב לט) והוא מלשון ויזר את הגיזה (שופטים ו): אפעה. הוא הצפעון ובשתי השמות נקרא: (ו) קוריהם. אריגת השממית המחובר בקירות: (ז) ירוצו. מל' ריצה ורדיפה: שוד. מלשון שדידה וגזלה: במסלותם. מלשון מסילה ודרך: (ח) במעגלותם. ענין שביל ודרך כמו מעגל צדיק תפלס (לעיל כו): נתיבותיהם. מלשון נתיב

נְתִיבוֹתֵיהֶם עִקְּשׁוּ לָהֶם כֹּל דֹּרֵךְ
בָּהּ לֹא יָדַע שָׁלוֹם : ט עַל־כֵּן רָחַק
מִשְׁפָּט מִמֶּנּוּ וְלֹא תַשִּׂיגֵנוּ צְדָקָה
נְקַוֶּה לָאוֹר וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ לִנְגֹהוֹת
בָּאֲפֵלוֹת נְהַלֵּךְ : י נְגַשְׁשָׁה כַעִוְרִים
קִיר וּכְאֵין עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה כָּשַׁלְנוּ
בַצָּהֳרַיִם כַּנֶּשֶׁף בָּאַשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים :
יא נֶהֱמֶה כַדֻּבִּים כֻּלָּנוּ וְכַיּוֹנִים הָגֹה
נֶהְגֶּה נְקַוֶּה לַמִּשְׁפָּט וָאַיִן לִישׁוּעָה
רָחֲקָה מִמֶּנּוּ : יב כִּי־רַבּוּ פְשָׁעֵינוּ
נֶגְדֶּךָ וְחַטֹּאותֵינוּ עָנְתָה בָּנוּ כִּי־
פְשָׁעֵינוּ אִתָּנוּ וַעֲוֺנֹתֵינוּ יְדַעֲנוּם :
יג פָּשֹׁעַ וְכַחֵשׁ בַּיהוָה וְנָסוֹג מֵאַחַר
אֱלֹהֵינוּ דַּבֶּר־עֹשֶׁק וְסָרָה הֹרוֹ
וְהֹגוֹ מִלֵּב דִּבְרֵי־שָׁקֶר : יד וְהֻסַּג
אָחוֹר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה מֵרָחוֹק תַּעֲמֹד
כִּי־כָשְׁלָה בָרְחוֹב אֱמֶת וּנְכֹחָה לֹא־
תוּכַל לָבוֹא : טו וַתְּהִי הָאֱמֶת
נֶעְדֶּרֶת וְסָר מֵרָע מִשְׁתּוֹלֵל וַיַּרְא

שְׁבִילֵיהוֹן עַקִּימוּ לְהוֹן כָּל
דְּדָרִיךְ בְּהוֹן לָא יָדַע שְׁלָמָא :
ט עַל כֵּן אִתְרַחַק דִּינָא מִנָּנָא וְלָא
מְעָרְעָן לָנָא זַכְוָן סַבַּרְנָא לִנְהוֹר
וְהָא חֲשׁוֹךְ לְזִיהוֹר וְהָא
כִּדְבִקְבָלָא אֲנַחְנָא מְהַלְכִין :
י נְמַשְׁמֵשׁ כְּסַמָן כּוֹתְלִין וּכְדְלֵית
לְהוֹן עֵינִין נְמַשְׁמֵשׁ אִתְקִילְנָא
בְּטִיהֲרָא כְּמָא דְמִתַּקְלִין
בְּקִבְלָא אִתְאֲחַד בְּאַפָּנָא כְּמָא
דַּאֲחִידִין קִבְרַיָּא בְּאַפֵּי מִתַּיָּא :
יא עַמִּינָא מִן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבָנָא
דְּמִתְכַּנְשִׁין עֲלָנָא כְּדוּבִּין כּוּלָנָא
וּכְיוֹנִין נָהֲמָא נְהֵימְנָא סַבַּרְנָא
לְדִינָא וְלֵית לְפוּרְקָנָא אִתְרַחַק
מִנָּנָא : יב אֲרֵי סַגִּיאִין חוֹבָנָא
קֳדָמָךְ וְחַטָּאנָא אַסְהִידוּ בָנָא
אֲרֵי חוֹבַן גְּלַן לָנָא וַעֲוָיָתָנָא
יְדַעְנָא לְהוֹן : יג מְרֵידְנָא
וְאִסְתַּחַרְנָא לַאֲחוֹרָא מִבָּתַר
פּוּלְחָנָא דֶּאֱלָהָנָא וַהֲוֵינָא
מְמַלְלִין שְׁקַר וְסַטְיָא מוֹתַן
וּמַפְּקִין מִלִּבְהוֹן פִּתְגָמֵי שְׁקַר :
יד וְאִסְתְּחַר לַאֲחוֹרָא עָבְדֵי דִינָא
וְעָבְדֵי זָכוּתָא מְרַחִיק קָמִין
אֲרֵי אִתְקִילוּ עָבְדֵי קוּשְׁטָא וְעָבְדֵי הֵימְנוּתָא לָא יָכְלִין לְאִתְגַּלָאָה : טו וַהֲווֹ
עָבְדֵי קוּשְׁטָא מִטַּמְרִין וּדְסָטָן מִבִּישׁ מִתְבַּזְזִין וּגְלֵי

תולדות אהרן ותהי האמת נעדרת . סנהדרין צז :

רשי

נשפט באמת כמשפטו : נתיבותיהם עקשו להם : הם העוו את דרכם לעצמם : (ט) רחק משפט ממנו · שהיינו צועקים חמס מאויבינו ואין הקב"ה שופט לנקום נקמה : ולא תשיגנו צדקה . הנחמות הטובות שהבטיחנו אין משיגות אותנו לבא : לנגוהות . נקוה ובאפלות נהלך : (י) באשמנים · מנחם פתר לשון חשכי' ורוב הפותרי' מודים לו אבל דונש פתר בו לשון שומן והאל"ף נוסף בו כמו אל"ף שבאחותי (איוב יג) ושבאכזב (ירמיה טו) ודרך האתרים (במדבר כא) אף כאן בין האשמני' בין החיים השמני' אנחנו כמתים וי"ת לשון מסגר איתאחד באפנא כמה דאחידין קבריא באפי מיתיא · (יא) הגה נהגה · לשון יללה : דבר עשק. כמו לדבר עשק:(יג) הורו והוגו. לירות ולהוציא הורו לשון ירה בים (שמות טו) ד"א הורו והוגו הרב והתלמיד שם המקור (ס"א) והוגו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב כ) הגו סיגים מכסף (משלי ה) : (יד)הוסג אחור משפט.נקמתינו מאויבינו שהיא תלויה בהקב"ה וצדקתו עומדת מרחוק למה כי כשלה אמת ברחובותינו וכיון שהאמת כשלה מהרץ אף משמי' אין הצדק והמשפט באין : (טו) משתולל . מוחזק שוטה על הבריות כמו (מיכה א) אלכה שולל והוא מגזרת שוגג דמתרגמינן שלו וכן (ש"ב ו) על השל

הגה ג' וסי' נהמה כדבים כלנו , הגו סיגים מכסף , ודבתריה הגו רשע לפני מלך , קדמא כתיב ה' בסוף תיבותא : ברחוב ד' ומ"ל בקריאה וסי' ויאמרו לא כי ברחוב נלין , רק ברחוב אל תלן , כשלה ברחוב אמת , ברחוב אכין מושבי : וסר מרע ה' בקריאה וסי' וסר מרע משתולל , איש היה בארץ עוץ איוב שמו , השמת לבך אל עבדי איוב וחברו , חכם ירא וסר מרע :

רדק

לשפוך דם נקי : (ח) דרך שלום לא ידעו · כי לא דרכו בה : עקשו להם · כמו עותו נתיבותיהם לעצמם כי יכשלו בם : (ט) על כן · הפסוקים האלה עד וירא כי אין איש הם דברי הנביא על לשון בני הגלות הזה כי בעון האבות עם עון הבנים ארכה הגלות הזאת כי רוב ישראל לא שבו עוד משגלו בגלות הראשונה , וכן אמר ירמיהו הנביא על לשון בני הגלות אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו · ואמר דוד על לשון בני הגלות אל תזכור לנו עונות ראשונים , ואמר על כן שהרבו אבותינו לפשע אנחנו עוד היום בגלות והנה האל שופטנו מדה כנגד מדה הם רחקו המשפט והצדקה והשלום על כן רחק משפט ממנו : ולא תשיגנו צדקה · כי ממדות הבורא הוא לפקוד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם : נקוה לאור · יום יום נקוה לאור וישועה שהיא האור והנה חשך והוא הגלות , וכפל הענין במלות שונות : (י) נגששה כעורים קיר · כמו נמששה . מן והיית ממשש בצהרים והצרות בגלות הם החשך והעורון : באשמנים כמתים · הרי אנו חשובים כאלו אנו נקברים כמו המתים ומלת באשמנים פירשה אדוני אבי ז"ל כי הנון נוספת ופרשו אשם מן האשם שמרון שהוא ענין שממה והקברים הם מקום שממה וי"ת אתאחד באפנא וגו' : (יא) נהמה כדובים כלנו · קול הדובים בקול המיה ויללה וכן היונים הוגות בקול יללה כי ההגיגה והיללה נמצא בזה הענין בקול יללה , וכן אמר כיוני הגאיות כולם הומות וי"ת עמנא מן קדם בעלי דבבנא וגו' : למשפט . שיקח האל משפטנו מאויבינו : (יב) כי רבו פשעינו · עם פשעי אבותינו כי בתחלה אמר כי בפשעי האבות היה אריכות הגלות , ועתה הוסיף ואמר לא בפשעי האבות לבד ולא בפשעי הבנים לבד אלא אלה ואלה גרמו , ואמר נגדך כי אנחנו מתודים בגלות על עונותינו שהם גלוים וידועים לפניך לפיכך אמר נגדך לא כמו האבות שהיו אומרים מקצתם אין השם רואה אותנו : וחטאתינו ענתה בנו . אמר וחטאתינו לשון רבות ואמר ענתה לשון יחידה רוצה לומר כל אחת ואחת מהחטאות העידה בנו כי בעונש העונות באות לנו הצרות , וכמוהו לשון יחיד על רבים ועיניו קמה , ויבא אלי אנשים , צעדה הקריות , לא תמעד אשוריו · והדומים להם : אתנו . שאנחנו מכירים בהם ומתודים עליהם · וכפל הענין ואמר ועונותינו ידענום : (יג) פשע וכחש בה' . שניהם מקור , וכן נסוג דבר : הורו והגו , מקור , או יהיה נסוג מבנין הפע"ל והנון לנפעל , כמו לא נסוג אחור לבינו , ופירוש וכחש אין זה כמו כחשו בה' ויאמרו לא הוא שהרי אמר נגדך כלומר שהוא יודע בנו ובמעשינו אלא פירוש וכחש בשם כי כשיכחש איש בחברו כאלו מכחש בה' , וכן אמר ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וכיון שמכחש בעמיתו בפקדון אשר אין בו עדים הרי הוא כאלו מכחש בה' שהרי הוא עד ביניהם , או פירוש בה' כמו שתרגם יונתן במימרא דה' כלומר כחש במצותו שצוהו לא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו : ונסוג מאחר אלהינו . הפך אחרי ה' אלהיכם תלכו , ונסוג פרשו נסג ענינו ענין התאחרות כמו שסב לאחור : (יד) וכן והוסג אחור משפט · וסרה , רוצה לומר דברו סרה פירוש מעוותת : הרו · כמו הרו עמל הנזכר למעלה ובאה הה"א בחולם והיה משפטו בקמץ , וכן והגו כי שרשו הגה ובא הה"א בחולם במקום קמץ , ופירושו כמו הרו עמל שפירשנו למעלה ומה שחושבים בם ומוציאים מן המחשבה אל הדבור ואל המעשה מחשבותיהם ודבריהם דברי שקר , ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש הרו כמו להורות את בני ישראל ששרשו ירה , ויונתן תרגם הרו והגו מותן ומפקן : והסג . אמר על דרך משל כי המשפט שב לאחור כי אין לו מקום ביניהם , וכן הצדקה מרחוק תעמוד ולא תקרב אליהם והמשפט הוא לשפוט בין שני בעלי ריב להצדיק הצדיק ולהרשיע הרשע כדינו : והצדקה · היא לתת לעני ולהלוות לו וגמילות חסדים ותקון המדות בין לעניים בין לעשירים , והאמת להיות דובר אמת ולא ישקר בעמיתו בפקדון או בתשומת יד והדומה להם ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב ורחם האמת שיודה באל ובמצותיו : ונכוחה . הוא היושר שיהיה ישר בדרכיו ובמה שבינו לחברו ולא יאהב לעצמו יותר מלחברו כמו שנאמר ואהבת לרעך כמוך :

ויהיה

מצודת ציון

נתיב ודרך : עקשו · ענין עקום ומעוקל : להם · לעצמם : דורך · מלשון דריכה והלוך:(ט) תשיגנו · ענין קריבה : לנגוהות · מלשון נוגה והארה כמו מנוגה נגדו (תהלים יח) : באפלות · מלשון אופל וחושך : (י) נגששה · ענין משוש והגיעה בדבר ואין לו דמיון במקרא ובדרז"ל בזמן שהספינה גוששת (גיטין ז) : קיר · כותל : בצהרים · הוא חצי היום : כנשף · ענינו חשכת הלילה כמו ויקומו בנשף (מ"ב ז) : באשמנים · בקברים השוממים כמו תאשם שמרון (הושע יד) והנון נוספת : (יא) נהמה · מלשון שאגה : כדובים · שם חיה : הגה נהגה · ענין לפצוף היונים כמו אהגה כיונה (לעיל לח) : [יב] ענתה · העידה כמו לא תענה (שמות כ) : (יג) ונסוג · ענין החזרה לאחור כמו הנסוגים מאחרי ה' (צפניה א) : וסרה · ענין עוות ומרד כמו כי דבר סרה (דברים יג) : הרו · מלשון הריון ולידה : והגו · ענין הוצאה ולימוד כמו הגו רשע (משלי כה) : [יד] והוסג · ענין החזרה לאחור : כשלה · ענין תשות וחלישות הכח כמו והיה הנכשל בהם (זכריה יב) : ונכחה · ענין דבר יושר וראוי כמו בארץ נכוחות יעול (לעיל כו) : (טו) נעדרת · ענין

מצודת דוד

עצמם ר"ל עשו אותם מעוקל ומעוקם למען יכשלו שם בני אדם ויהיו להם לשלל : כל דורך בה · כל הפוסע בזו הדרך לא ידע מן השלום כי השודדים ילפתו שמה לשלול שלל : (ט) על כן · בעבור זה רחק משפט שאין המקום שופט משפטנו לקחת נקם מיד העכו"ם : ולא תשיגנו צדקה · הצדקה שהבטיח לנו המקום לא השיגו אותנו : נקוה לאור . ר"ל אנו מקוים לישועה ובא עוד צרה : לנגוהות · אנו מקוים לנגוהות ולא כן הוא כי נהלך בחושך והוא כפל ענין במ"ש : (י) נגששה · בעבור החושך נמשש הכותל ללכת אצלה כדרך העורים והוא ענין מליצה לומר שגבר עלינו חשכת הצרות : וכאין עינים. כמו שממשש מי שאין לו עינים כן נמשש אנו וכפל הדבר במ"ש : כשלנו בצהרים · בעת הצהרים · כשלנו באבני מכשול כמו שהדרך להכשל בחשכת הלילה ר"ל אף שיש שלום בעולם אנו יושבים בצער ובחרדה : באשמנים · כאלו אנו שוכנים בקברים השוממים כמו המתים : (יא) נהמה · מרוב הצרות נהמה כולנו כדובים וכיונים המהגים : נקוה למשפט . שיעשה משפט בעכו"ם לנקום נקמתינו · ואין · אין משפט : לישועה . נקוה לישועה והנה רחקה ממנו ולא באה : (יב) כי רבו · מה שפשענו נגדך רבו מאד : וחטאתינו . כ"א מהחטאים העידה בנו לקטרג עלינו : אתנו · ר"ל עדיין לא עזבנום · ידועים · ידועים הם לנו ומכירים בהם ולא בלא דעת עשינו אותם : (יג) פשוע · דרכנו לפשוע בה' ולכחש בהבטחתו ולשוב לאחור מאחר אלהינו לבל נקבל מצותיו : דבר עושק · ולדבר דברי עושק וסרה : הורו · כ"א מורה ומלמד ומוציא מלב דברי שקר : (יד) והוסג . ובעבור זה המשפט הראוי לעשות בבבלים הוסג אחור ולא נעשה והצדקה שהבטיחנו לנו המקום תעמוד מרחוק ולא באה : כי כשלה · על כי האמת נכשלה ונחלשה ברחוב במקום שהמון רב לכן לא תוכל לבוא מן השמים דבר נכוחה הוא המשפט לבבלים ולדקה לנו : (טו) נעדרת . הולכת ונחסרת : משתולל . מוחזק הוא בעיני הבריות לשוטה וסכל :

יְהוָה וַיֵּרַע בְּעֵינָיו כִּי־אֵין מִשְׁפָּט׃
טז וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי־ ל'
אֵין מַפְגִּיעַ וַתּוֹשַׁע לוֹ זְרֹעוֹ וְצִדְקָתוֹ
הִיא סְמָכָתְהוּ׃ יז וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה ל'
כַּשִּׁרְיָן וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׁ ל' · י"ד
בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט כַּמְּעִיל ל' · ג' · כ'
קִנְאָה׃ יח כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל יְשַׁלֵּם
חֵמָה לְצָרָיו גְּמוּל לְאֹיְבָיו לָאִיִּים כ'
גְּמוּל יְשַׁלֵּם׃ יט וְיִירְאוּ מִמַּעֲרָב אֶת־שֵׁם ס"פ ד' מ"ל ודין חסר ל'
יְהוָה וּמִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ אֶת־כְּבוֹדוֹ כִּי־
יָבוֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ יְהוָה נֹסְסָה בוֹ׃ כ' · ל' וחסר
כ וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע ג"ר פ' כ"מ ל'

קֳדָם יְיָ וּבְאִישׁ קֳדָמוֹהִי אֲרֵי
לֵית דִינָא׃ טז וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי
דְלֵית גְבַר דְלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין
וִידִיעַ קֳדָמוֹהִי וְלֵית אֱנַשׁ דִיקוּם
וְיִבְעֵי עֲלֵיהוֹן וּפַרְקִינוּן בִּדְרַע
תּוּקְפֵיהּ וּבְמֵימַר רְעוּתֵי
סַעֲדִינוּן׃ יז אִתְגְלֵי לְמֶעְבַּד
זַכְוָן לְעַמֵיהּ תְּקוֹף וּפוּרְקָן
אַיְתֵי בְּמֵימְרֵיהּ לְדַחֲלוֹהִי
וְיִתְגְלֵי לְמֶעְבַּד לְאִתְפְּרָעָא
בִּתְקוֹף מִסַנְאֵי עַמֵיהּ וְיָתִיב
נִקְמָא לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃ יח מָרֵי
גְמָלַיָא הוּא גְמָלָא יְשַׁלֵם
פּוּרְעָנוּתָא לְסַנְאוֹהִי גְמָלָא
לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי לְנַגְוָתָא גְמָלָא
יְשַׁלֵם׃ יט וְיִדְחֲלוּן מִמַעַרְבָא
יָת שְׁמָא דַייָ וּמִמַדְנַח שִׁמְשָׁא יָת יְקָרֵיהּ אֲרֵי יֵיתוּן כְּשֶׁפַע נְהַר פְּרָת מְעִיקִין בְּמֵימְרָא
דַייָ יִתַּבְרוּן׃ כ וְיֵיתֵי לְצִיוֹן פָּרִיק וּלְאָתָבָא מְרוֹדַיָא דְבֵית יַעֲקֹב

ובא י"ז ר"פ וסי' נמסר בשמואל ב' סי' י"ו ולעיל בהאי סיפרא סי' מ"ז :

ספל : וירע בעיניו כי אין משפט . לפיכך הביא עליהם הפורענות : (טז) וירא כי אין איש : ועתה בהנחמו על הרעה לעמו רואה כי אין איש צדיק לעמוד בפרץ : וישתומם . ויהרס לראות אם יש מפגיע בעדם ואין מפגיע וישתומם ל' אדם העומד ותוהא ושותק בתמהונו ותי"ו וישתומם כתי"ו של משתולל ושניהם כאן משמשות לשון מתפעל וכן דרך התיבה שיסודה הראשון שי"ן או סמ"ך כשהיא נהפכת ללשון מתפעל נתפעל ויתפעל בא התי"ו באמצע אותיות שרש התיבה כמלת וישתומם לשון שמו שמים (ירמיה ב) משמים בתוכם (יחזקאל ג) נשמו קדמונים (איוב יח) ל' תמהון : ותושע לו זרועו : ינקם מאויביו : וצדקתו סמכתהו · הוא לסמכו ולאמץ ידיו בנקמתו ואע"פ שאין אנחנו הגונים להושיע : (יז) קנאה · אינפריימנ"ט בלע"ז לקנאות לשמו הגדול : (יח) כעל גמולות · כדת להשיב על גמולות האויבים : כעל ישלם . כדת להשיב עליהם ישלם : (יט) כי יבא כנהר : צרה על אויביו : נוססה בו · נפלאות בו ל' נס : ד"א נוססה בו אוכלות בו כתולעת בעץ כמו (לעיל י) והיה כמסוס נוסס : (כ) ובא לציון גואל . כל זמן שציון חריבה

ויהיה ישר עם כל אדם מאיזה עם שיהיה , ומה שאמר ברחוב כי בשער היו בהם אנשי אמת וכן אמר ירמיהו ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונה כי אנשי אמת היו נחבאים לא היו מתראים בפני האחרים כי היו נבזים ושפלים בעיניהם , ויונתן תרגם משפט עבדי דינא וצדקה עבדי זכותא אמת עבדי קושטא ונכוחה עבדי הימנותא : (טו) ותהי האמת נעדרת · שלא היתה נמצאת בידיהם כלל כאלו לא היתה מעולם : וסר מרע משתולל · אינו נמצא כאלו שללו ובזזו אותו מן העולם : וירא ה' וירע בעיניו · כי אין משפט , וזכר משפט והניח האחרים כי זה קשה מכולם כי אם אין משפט בטל סדר בני אדם ולא יעמוד הישוב , ואמרו רבותינו ז"ל גדול כחו של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דין אלא על החמס , שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם: (טז) וירא כי אין איש . הנה אמרנו בתורה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו , ואמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך , וכן אמר ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך , הנה ע"י התשובה יהיה קבוץ גליות , וישעיה אמר וירא כי אין איש ותושע לו זרועו וגומר · וכן אמר ואביט ואין עוזר , וכן אמר דרכיו ראיתי וגומר , כמו שפירשנו למעלה . ואמר יחזקאל לא למענכם אני עושה בית ישראל וגו' , ואמר והוצאתי אתכם מן העמים וגו' ואומר וברותי מכם המורדים והפושעי' כי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבאו , וגם בתורה אמר וזכרתי להם ברית ראשונים וגו' נראה כי בחסד האל ובזכות האבות יגאלו לא בזכותם וגם בדברי רז"ל ראינו שהיו נבוכים בזה אם יגאלו על ידי תשובה אם לאו , ואמרו אמר ר' יוחנן אין בן דוד בא אלא או בדור שכלו זכאי או בדור שכלו חייב , בדור שכלו חייב דכתיב וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע , והדר ותושע לו זרועו , בדור שכלו זכאי דכתיב ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ , ועוד אמרו רבי יהושע בן לוי רמי כתיב וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתה הוי , וכתיב עני ורוכב על החמור הא כיצד זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על חמור , ועוד בדבריהם רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה מיד נגאלין שנאמר שובו בנים שובבים אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו אלא בתשובה ומעשים טובים , הנה אנו רואים כי מסופקים היו אם יהיה קבוץ גליות על ידי תשובה או לאו וזה מפני מחלוקת הפסוקים ואפשר לתרץ הפסוקים כי רוב ישראל ישובו בתשובה אחר שיראו סימני הגאולה ועל זה נאמר וירא כי אין איש כי לא ישובו בתשובה עד שיראו תחלת הישועה ועדין יהיה בהם פושעים ומורדים ויצאו מהגלות בכלל רוב ישראל השבים בתשובה ויכלו בדרך שלא יבאו לארץ ישראל , ובאמרו וירא כי אין איש רוצה לומר על כלל ישראל שלא ישובו בתשובה שלמה ולא יפגעו אל האל בלב נכון עד שיראו סימני הגאולה , ואיש אומר על כלל ישראל כמו ואיש ישראל נשבע במצפה שהיו שם כל ישראל , כי לא יתכן שלא יהיה איש ואנשים בישראל צדיקים וטובים שיהיו ראוים לגאולה אבל לא לגאול כל ישראל בזכותם , וכן מה שאמרו רבותינו ז"ל דור שכלו חייב ר"ל רובו כי לא היה מעולם בישראל דור שכלו חייב שלא היה בהם אנשים צדיקים וטובים , וגם החייבים לא אמר שיהיו חייבים כליה חס וחלילה אלא שאין ראוין לגאולה : וישתומם · ענין תמהון לבב , וכן כאשר שממו עליך רבים , אשתומם כשעה חדא : מפגיע · ענין תפלה ובקשה , כמו אל תפגע בי : ותושע לו זרועו · כי אין עוזר וסומך עמו כי אם כחו וצדקתו לבדו כי מעשה האלהים וצדקתו הם כעוזרים וסומכים למושיע אותו · ואמר זרועו ואמר צדקתו אמר זרועו כנגד העכו"ם לקחת נקמה מהם כמו שנאמר היוקח מגבור מלקוח כמו שפירשנו , ואמר צדקתו כנגד האבות שזכר בריתו עמהם ולזרעם אחריהם ועושה עמהם צדקה להושיעם מהגלות , ובאמרו ותושע לו רוצה לומר לעצמו , והטעם לפי שעל האדון מוטל להושיע עבדו מיד המחזיקים בו והמשתעבדים בו כמו שהיו עושים בנו העכו"ם ובתשועת העבד יושע האדון , רוצה לומר שיגדל שמו , וכן הושיעה ימינך וענני : (יז) וילבש צדקה · כליו יהיו שני מינים על דרך משל כלי צדקה וישועה לישראל וכלי נקם לעכו"ם , המשיל כלי הישועה לכלי מלחמה שהם מגן שריון וכובע , משל שיגן על ישראל בגלות ובצאתם מהגלות מהאויבים שלא ירעו להם , והשריון והכובע אינם מלבושים אלא לפי שעה בעת המלחמה , והתשועה תאריך מעת צאתם עד שיהיו ישראל בארצם ובשעת מלחמת גוג ומגוג · והמשיל כלי הנקם והקנאה לבגדים והמעיל שילבש האדם אותם כל שעה כי עוד כל ימי עולם יהיו העכו"ם עבדים לישראל ורדו בשוביהם ובני נכר אכריהם וכורמיהם והוא נקם וקנאה על השעבוד ששעבדו בישראל כל ימי הגלות : תלבשת · שם ואמר השם אחר הפעל לחזק הענין · כמו וינוס דוד נוס , קצף ה' על אבותיכם קצף , ומעלה מעל , למען טבוח טבח , והדומים להם : כמעיל · המ"ם נקראת רפה שלא כמנהג ברוב אלא שנמצא כמוהו : (יח) כעל גמולות · כמו שלבש קנאה על גמולות שגמל לפרעה ולסנחריב ולשאר צוררי ישראל כן ילבש קנאה כשיוציאם מגלותם , וכפל הענין עוד לחזק , ואמר כעל ישלם , כמו ששלם על אותם גמולות לאויבינו כן ישלם , ומהו השלום חמה לצריו גמול לאויביו : גמול · הרע שעשו לישראל ישלם להם , וכפל עוד ואמר לאיים גמול ישלם ; לאיי הגוים , וזכר איים לפי שישראל מפוזרים בגלות בכל האיים וכולם הרעו לישראל ולכולם ישלם האל גמול : (יט) וייראו · ואחר שישלם הגמול ייראו אותו כל העולם ממערב וממזרח כלומר בכל העולם : כי יבא כנהר צר · פירש אא"ז"ל יבא לשון שקיעה , כמו ובא השמש וטהר , אמר ישקע הצר ולא יראה עוד , כמו הנהר שיכנס בים ולא יראה , ופי' נוססה ענין ניסה , אמר רוח ה' תנוס הצר שלא יראה : ונססו · מבנין מרובע ושרשו נוס , ואז ובא לציון גואל · ובדברי רז"ל אם ראית דור שצרות רבות עליו חכה לו , שנאמר כי יבא כנהר צר וגו' , וכתיב בתריה ובא לציון גואל , ויש לפרש כי יבא כנהר צר טעם למה שאמר וייראו ממערב וגומר אמר טעם למה ייראו ה' כי יבא כנהר צר כי יבא גוג ומגוג שהוא הצר בארץ ישראל כמו הנהר הבא במרוצה ואז רוח ה' נוססה בו ותכלנו מן העולם , כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה , ואז ובא לציון גואל , כי אף על פי שיהיו ישראל בירושלם קודם שיבא גוג ומגוג כיון שיבא הוא יאמרו כי לא בא להם גואל הואיל והעכו"ם באים ונלחמים עליכם וכשישפטם האל שם בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אז יאמרו כי בא לציון גואל באמת ולשבי פשע ביעקב , כי אז ישובו כל ישראל בתשובה שלמה , ונוססה מענין נס , כמו כמסוס נוסס , כי מנהג העולם כי נושא הנס מכה בראשונה בחיל שכנגדו ורוח ה' תהיה נוססה בו ומכה בחיל גוג ומגוג , ועל הדרך הזה תרגם יונתן וייתון בשפע נהר פרת מעיקים ובמימרא דה' יתברון :

ובא

תולדות אהרן וילבש צדקה חגיגה י"ב ב"ב ט : כנהר צר : ברכות נו סנהדרין צח : ובא לציון יומא פו סנהדרין צח :

מצודת דוד

וירא ה' . את מעשיהם וירע בעיניו כי אין דבר נעשה במשפט הראוי : (טז) וירא . וכאשר יראה שאין בהם איש כשר והגון להיות נגאלין בזכותו : וישתומם . וכאשר יעמוד בתמהון ויתבונן שאין בהם מי מפגיע ומתפלל על הגאולה : ותושע · זרוע ה' תושע לו להביא הגאולה מבלי זכות ומבלי מפגיע : וצדקתו · מדת הצדקה תסמוך אותו לעשות לפנים משורת הדין : (יז) וילבש · לפי שיושיע את ישראל ויעשה עמהם צדקה ויעשה נקם בבבלים לזה אמר בו לשון הנופל בגבור היורד במלחמה : כשריון . כדרך גבור הלובש שריון : בראשו . ישים בראשו כדרך הגבור השמים בראשו כובע נחושת : בגדי נקם · ר"ל יעשה נקמה בעכו"ם : תלבושת . להיות לו למלבוש : ויעט . יעטוף קנאה כמעיל המעטיף את הלובשו : (יח) כעל גמולות · רצה לומר כמו שלבש קנאה על תשלום גמולת צוררי ישראל אשר מאז כן עתה ילבש קנאה על אשר ישלם חמה לצריו : גמול לאויביו · כפל הדבר במ"ש : לאיים . אף להיושבים באיי הים ממרחק ישלם גמול מה שהרעו לישראל : (יט) ממערב . כל העולם יפחדו מה' ממערב וממזרח : כי יבא כנהר צר . ר"ל בעבור זה יפחדו מה' כי יראו אשר יבוא גוג ומגוג שהוא הצר בארץ ישראל ובמרוצה יבוא כנהר ואז רוח ה' נוססה בו ותכלנו מן העולם ולכן יפחדו מה' : (כ) ובא לציון גואל · אז יבוא הגואל לציון והוא מלך המשיח : ולשבי פשע ביעקב : ר"ל גם אותם מבני יעקב שיצאו מן הכלל וישובו מפשעם גם להם יבוא המשיח ויגאלם

מצודת ציון

ענין חסרון כמו איש לא נעדר (לעיל מ) : משתולל · ענין שוטה וסכל כמו מוליך יועצים שולל (איוב יב) : (טז) וישתומם · ענין תמהון כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג) ואחז במשל מאדם העומד בתמהון ומתבונן בדבר : מפגיע · ענין תפלה ובקשה כמו ויצו עליו במפגיע (איוב לו) : כשריון · הוא כעין מלבוש עשוי מברזל ולובשים בו במלחמה להציל מהכאת חרב וחנית וכן ושריון קשקשים (ש"א יז) : כובע הראש · שם כלי מגן על הראש כמו וכובע נחשת על ראשו (שם) : נקם · מלשון נקמה : תלבושת . מלשון לבוש ושני התוי"ן נוספין כתוי"ן של תפארת שהוא מלשון פאר : ויעט · ענין עטיפה כמו כבגד יעטה (תהלים קט) : כמעיל · שם מלבוש מה : קנאה · ענין נקמה כמו בקנאו את קנאתי (במדבר כה) : (יח) כעל גמולות כעל ישלם · כאלו שני כפי"ן לדמיון גמור וכן כעמי כעמך (מ"א כב) : גמולות · ענין תשלום שכר המעשה : (יט) וייראו · מלשון יראה והוא חסר יו"ד : נוססה בו · אוכלת בו כתולעת בעץ

כמו

(כ) ובא לציון גואל ׳ מפורש הוא : ולשבי ׳ מלרע : (כא) ואני זאת בריתי אותם ׳ פירוש החכם רבי אברהם בן עזרא זאת הברית שאכרות עמהם רוח הנבואה שיהיה להם, וזה שאמר רוחי אשר עליך : ודברי אשר שמתי בפיך ׳ כפל דבר כמו שכתוב והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר וגו׳, והנבואה לא תפסק מהם לעולם וזהו שאמר לא ימושו מפיך וגו׳ ׳ אמר כנגד ישראל, ואדוני אבי ז״ל פירש כי בריתי היא התורה שנתנה בברית והבטיחם שלא תמוש מפיהם לעולם ותהיה ברית דבר שהוא קיים כי כל ברית הוא קיום דבר, ולפי דעתי כי כן הוא פירוש הפסוק, אמר ואני, פירוש ואני מבטיח אותם בזאת לפי שאמר ולשבי פשע ביעקב שיהיו בלי עון נקיים מכל פשע אמר כי זאת תהיה בריתי אותם, כמו שאמר ירמיהו וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה וגו׳, ואמר ונתתי תורתי בלבם וגומר, ואומר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם וזה שאמר רוחי אשר עליך זאת רוח טהרה שאתן בתוכם שלא יחטאו עוד, וזה שאמר יחזקאל ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו וגו׳ וזהו שאמר ישעיהו רוחי אשר עליך כי זאת הרוח היתה בנבואה ואמר גם שאותה הרוח תהיה לישראל אז ודברי כמו שהם סדורים בפיך, ואמר כנגד ישראל לא ימושו מפיך אחר שאשים אותם בפיהם לא ימושו עוד לעולם לא מפיך ולא מפי זרעך לעולם : (א) קומי אורי . אמר כנגד ירושלם, ואורי ציוי וכבר פירשנו כי האורה משל על השמחה ועל הטובה, והחשך בהפכו על הצרה ועל הרעה שיבא : כי בא אורך . הגיע זמן ישועתך שהוא לך אורה גדולה, וכפל הענין ואמר וכבוד ה׳ עליך זרח, וכן תרגם יונתן ארי מטא זמן פורקנך , ויש מפרשים כי בא אורך שקע אורך כמו שאמר ובא השמש אמר דרך משל שקע אורך שהוא אור בעולם הזה ויהיה לך תמורתו אור גדול והיא הישועה והשמחה וכן אמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם והכל דרך משל : (ב) כי הנה החשך ׳ חשך וערפל משל על הגלות : יזרח ה׳ ׳ וכבודו עליך יראה ׳ כפל ענין במלות שונות כי ה׳ כבוד ה׳, ויש מפרשים כמו בכבודו, וכן נראה בכבודו : (ג) והלכו גוים ׳ כמו שאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו וזהו שילכו הגוים לאור ישראל הם ומלכיהם ושריהם : זרחך . שם יאמר ממנו זרח על משקל נמת פרת : (ד) שאי סביב . כולם פירוש בניך ובנותיך, וכת״י כל עם גלותא ובא הידיעה אחר הכנוי כמו וישנו את טעמו ותפתח ותראהו את הילד והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : תאמנה . מענין כאשר ישא האומן את היונק והיתה הנו״ן ראויה להדגש לחסרון נו״ן השרש כי הנו״ן כתובה לרבות ואדוני אבי ז״ל כתב כי המלה יחידה והנו״ן שרש והה״א נוספת כה״א ותקרבנה ותבאנה ואעפ״י שאמר ובנותיך, ר״ל כל אחת ואחת, ופי׳ על צד תאמנה, על צד המלכות והשרות כמו שכתוב ושרותיהם מניקותיך : (ה) אז תראי . מן ראה , ורבים טעו בזאת המלה שקראו התי״ו בגעיא , כמו מן ירא , וגם יש ספרים שכתב ביו״ד וטעות הוא כי מן ראה היא , וכן ת״י בכן תחזין ותנהרין , ופירש תראי בניך שיבאו מכל צד וילכו פניך , וזהו ונהרת שהוא ענין אורה כמו ואל תופע עליו נהרה הביטו אליו ונהרו : ופחד ורחב לבבך ׳ ופחד כאדם שהקהל בבא אליו טובה רבה פתאום ורחב לרוב הטובה ולרוב העם שיבאו בך כי כמו שיצר הלב בעבור הרעה והצרה והאבל כי ירחב לטובה ולשמחה : כי יהפך עליך המון ים, כי היית חרבה ושממה ועתה תהיי בהפך כי יבאו עליך עמים רבים בהמון ים ות״י ותידחלין ויפתי לביך וגומר : (ו) שפעת ׳ ענין רבוי וכן ושפעת מים תכסך כי שפע ימים ינקו : בכרי ׳ הם גמלים הקטנים עולי ימים , וכן בכרה קלה : ותהלות ה׳ יבשרו ׳ כתרגומו כלומר הגמלים והסוחרים והזהב והלבונה יביאו אותם בסחורה גם למנחה למלך המשיח ולבית ה׳ , וטעם יבשרו לפי שיהיו אומות העולם חדשים בספור תהלות ה׳ כי עד אותו הזמן ישראל הוא שיתיחדו בספור תהלות ה׳ וכל מספר חדשות יקרא מבשר : (ז) כל צאן קדר , ר״ל רוב כמו וכל הארץ באו מצרימה , קדר ונביות מגדלי צאן לרוב כי הם יושבי אהלים ורועים ממקום למקום ומבקשים מקום המרעה : אילי נביות ישרתונך ׳ חסר בי״ת השמוש ופי׳ באילי נביות ישרתונך הגוים שיביאו לך מנחה מהם : ישרתונך ׳ מלעיל שהתגאה בתי״ו לפיכך הנו״ן בסגו״ל : יעלו על רצון מזבחי ׳ כמו הפוך יעלו על מזבחי לרצון , וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם ופירוש יביאו מנחה מהם , וכן יעלו מהם על מזבחי שיקריבו מהם קרבן לה׳ : או ישראל יקריבו מהם ׳ יש מחלוקת בדבר זה בדברי רז״ל כי רבי אליעזר אומר שאין מקריבין מבהמות העכו״ם לא אתנן ולא הם לפי שחוששין בהם לרביעה , וקשו זה הפסוק לר׳ אליעזר ותירץ

לְאוֹרָיְתָא אֲמַר יְיָ׃ כא וַאֲנָא
דֵין קְיָמִי עִמְהוֹן אֲמַר יְיָ רוּחַ
קוּדְשִׁי דַעֲלָךְ וּפִתְגָמֵי נְבוּאָתִי
דְשַׁוֵיתִי בְּפוּמָךְ לָא יֶעְדוּן
מִפּוּמָךְ וּמִפּוּם בְּנָךְ וּמִפּוּם בְּנֵי
בְנָךְ אֲמַר יְיָ מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא׃
א קוּמִי אַנְהַרִי יְרוּשְׁלֵם אֲרֵי
מְטָא זְמַן פּוּרְקָנִיךְ וִיקָרָא דַיְיָ
עֲלָךְ יִתְגְלֵי׃ ב אֲרֵי הָא
חֲשׁוֹכָא יַחְפֵּי אַרְעָא וְרִבְלָא
לְמַלְכְּוָתָא וּבִיךְ יִשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא
דַיְיָ וִיקָרֵיהּ עֲלָךְ יִתְגְלֵי׃ ג וִיהָכוּן
עַמְמִין לִנְהוֹרִיךְ וּמַלְכַיָא לְקֳבֵיל
זְהוֹרִיךְ׃ ד זְקוֹפִי יְרוּשְׁלֵם סְחוֹר
סְחוֹר עֵינָךְ וַחֲזִי כָּל בְּנֵי עַם
גָלוּתָךְ דְמִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן לְגַוִיךְ
בְּנָךְ מֵרְחִיק יֵיתוּן וּבְנָתָךְ עַל
גִסְסִין יִתְנַסְבָן׃ ה בְּכֵן תֶּחֶזְיָן
וְתִנְהֲרִין וְתִדְחֲלִין וְיִפְתֵּי לִבִּיךְ
בְּדַחֲלַת חֶטְאִין אֲרֵי יִתְחֲלַף
לִיךְ עוֹתַר מַעַרְבָא נִכְסֵי פַּלְחֵי
כוֹכְבַיָא יִתְעֲלוּן לְגַוִיךְ׃ ו שַׁיָרַת
עַרְבָאֵי תַּחְפֵּי סַחֲרָנִיךְ הוֹגְנֵי
מִדְיָן וְהוֹלַד כּוּלְהוֹן מִשְּׁבָא
יֵיתוּן דְהַב וּלְבוֹנָה יְהוֹן טָעֲנִין
וּדְאָתָן עִמְהוֹן בְּתוּשְׁבַּחְתָּא דַיְיָ
יְהוֹן מִשְׁתָּעָן׃ ז כָּל עָאן
עַרְבָאֵי יִתְכַּנְשׁוּן לְגַוִיךְ דִכְרֵי נְבָיוֹת יְשַׁמְּשׁוּנִיךְ יִתַּסְקוּן לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחִי וּבֵית

בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה׃ כא וַאֲנִי זֹאת
בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה רוּחִי אֲשֶׁר
עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־
יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע
זַרְעֲךָ אָמַר יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃
ס א קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ
וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח׃ ב כִּי־הִנֵּה
הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים
וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ
יֵרָאֶה׃ ג וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים
לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ׃ ד שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ
וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ
מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ עַל־צַד
תֵּאָמַנָה׃ ה אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד
וְרָחַב לְבָבֵךְ כִּי־יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן
יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ׃ ו שִׁפְעַת
גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה
כֻּלָּם מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ
וּתְהִלֹּת יְהוָה יְבַשֵּׂרוּ׃ ז כָּל־צֹאן
קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנֶךְ
יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי

חריבה עדיין לא בא הגואל סא״א):(כא) זאת בריתי אותם. בדבר זה כרתי בריתי להם ואקיים כי אף בגלותם לא תשכח תורתי מהם : (ד) על צד תאמנה : על גססין.כסאים של מלכים תהיינה אמונות : (ה) אז תראי ונהרת : בכן תחזין ותנהרין . ופחד ורחב לבבך : ויתמה וירחב לבך : כי יהפך עליה המון ים . ארי יתחלף ליך עתר מערבא : חיל גוים . נכסי דפלחי כוכבית : (ו) שפעת : רוב : בכרי מדין: הוגני מדין הם גמלים בחורים וכן בכרה קלה (ירמיה ב) : ועיפה . גם הם מבני מדין עיפה ועפר (בראשית כה) : (ז) אילי נביות ׳ דכרי נביות : ברא׳שונה

ומפי ג׳ בקריאה וסימ׳ הראשונות מאז הגדתי . ואני זאת בריתי אותם אמר ב׳ בפסוק : ועד עולם י״ב דסמי׳ בקריאה וסימ׳ למרבה המשרה ולשלום אין קץ . ואני זאת בריתי אותם אמר ׳ לאמר שובו נא איש מדרכו ׳ ושכנתי אתכם במקום הזה . ושמתי את הצולעת לשארית ׳ ויברך דוד את ה׳ לעיני ׳ ואנחנו נברך יה מעתה : יחל ישראל אל ה׳ . יהי שם ה׳ מבורך ׳ וחסד ה׳ מעולם ועד עולם . ירושלם הרים סביב לה . ה׳ ישמור צאתך ובואך ׳

תולדות אהרן

זאת בריתי י״ב מ פה עקידה שער מד עקרים מ״ד פכ״ד : הנה החשך . סנהדרין לט עקדה שער סו : והלכו גוים . ב״ב עה עקרים מ״ב פכ״ט : צאן קדר ׳ עכו״ם כג כד :

מצודת ציון

כמו והיה כמסוס נוסס (לעיל י) : (כ) נאום ׳ ענין אמירה : רוחי ׳ כן יקרא הנבואה כמו והיה אחרי כן אשפוך את רוחי (יואל ג׳) : ימושו ׳ ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות יג) : (ב) וערפל ׳ עב הענן : (ג) לנוגה ׳ ענין הארה כמו מנוגה נגדו (תהלים יח) : זרחך ׳ מלשון זריחה : (ד) על צד ׳ הדרך לשאת הקטן על צדו : תאמנה ׳ ענין גידול בנים קטנים כמו ויהי אומן את הדסה (אסתר ב) : (ה) תראי ׳ מלשון ראיה : ונהרת ׳ ענין הארה כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג) : המון ׳ ענין רבוי כמו ומי אוהב בהמון (קהלת ה) : ים ׳ פאת מערב : חיל ׳ ענין עושר כמו חיל בלע (איוב כ) : שפעת ׳ ענין רבוי כמו משפעת סוסיו (יחזקאל כו) : בכרי ׳ גמלים בחורים כמו בכרה קלה (ירמיה ב) : ולבונה ׳ שם מין בושם הוא מסממני הקטורת : יבשרו ׳ ענין ספור חדשות : [ז] נביות ׳ שם מקום ישבו שם מבני ישמעאל כמ״ש בכור ישמעאל נביות (בראשית כה) : ישרתונך ׳ יהיו לצורכך וכמוהו את בגדי השרד

מצודת דוד

(כא) ואני זאת בריתי . ר״ל הנה על זאת אכרות ברית עמהם אמר ה׳ ופירש על מה היא הברית ואמר רוח הנבואה השורה עליך אתה ישראל ודברי התורה אשר שמתי בפיך ללמדם הנה שתי אלה לא יסורו מפיך וגו׳ כן אמר ה׳ שלא ימושו מעתה ועד עולם עד סוף כל הדורות : ס (א) קומי אורי אתה ירושלים קומי והאירי כי בא לך ההארה הראויה לך והוא משל על השמחה והטובה : וכבוד ה׳ וגו׳ . ר״ל השכינה יגלה עליך ותשרה בך : (ב) יכסה ארץ . רצה לומר גרום יחרבו בעולם : וערפל לאמים ׳ כפל הדבר במ״ש : יזרח ה׳ ׳ יאיר לך אור הישועה : וכבודו וגו׳ . ר״ל ישרה השכינה עליך : (ג) לאורך . ר״ל ממך ילמדו דרכי ה׳ ואתה תאיר עיניהם : ומלכים וגו׳ ׳ כפל הדבר במ״ש : (ד) שאי . אתה ירושלים שאי עיניך מסביב וראי איך כל אנשיך נקבצו ובאו אליך על צד תאמנה . כל אחת מהן תהיה מגודלת על צד המלכים ובחיקם וכמה שכתוב והיו מלכים אומניך (לעיל מט) : (ה) אז תראי . את בניך באים מכל צד ויאיר פניך מרוב השמחה : ופחד ׳ דרך האדם להיות נבהל וכאלו מפחד בבוא אליו טובה פתאום : ורחב . יתרחב לבך בעבור רוב הטובה והשמחה : כי יהפך ׳ המון עושר העכו״ם השוכנים בפאת המערב יתהפך לבא לך : חיל וגו׳ . כפל הדבר במ״ש : (ו) שפעת גמלים : רבוי גמלים יביאו לך למנחה ויכסו הארץ : בכרי מדין ׳ גמלים בחורים הבאים ממדין ועיפה : כולם משבא יבואו . כל בני שבא יבואו אליך וישאו עמהם זהב ולבונה לשמה לה׳ ובבואם לארצה יבשרו ויספרו תהלות ה׳ : (ז) כל צאן קדר . הצאן שבארץ קדר המה מובחרים : יקבצו לך . יאספו לסביאם אליך : אילי נביות ׳ האילים שבנביות המה מובחרים : ישרתונך ׳ יהיו לך לצרכך : יעלו וכו׳ הוא כמו הפוך יעלו על מזבחי לרצון כמו כל תשא עון (הושע יד) ורבים כמוהו : ובית תפארתי

ופירן כולם גרים גדולים הם לעתיד לבא דכתיב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד : אפאר . שיביאו שם הגוים מנחה וקרבנות , וטעם אפאר שאתן בלבם לפארו , וכן טעם אהפוך אל עמים : (ח) מי אלה . אמר תעופינה לשון נקבות על קהלות ישראל שעולות מהגלות מזה ומזה ותבאנה קל מהרה כמו העב , והמשיל ארוצת הקלות לעופפות כי היא התנועה הקלה שבתנועות וכן מתן יעוף יומם : וכיונים אל ארבותיהם , כי יותר יעופו מהרה בשובם אל קיניהם ממה שיעופו בצאתם מהם מפני שממהרות לשוב אל גוזליהם שהניחו להאכילם מאשר כפיהם : ארבותיהם . הם חלונות השובך , וכ"ף כיונים פתוחה לידיעה כלומר היונים שיניחו הגוזלים בשובך : (ט) כי לי איים יקוו . פירוש שוכני האיים יקוו לי כי אני המטיב ומריע לפיכך יביאו בניך במקומם , ואפילו יהיו רחוק יביאו אותם אל א"י : ואניות תרשיש בראשונה . בחסרון כף הדמיון כבראשונה כמו שהיו באות אניות תרשיש בראשונה בימי שלמה : כספם וזהבם אתם . אפשר כספם וזהבם של ישראל כלומר עם כל ממונם יבאו לא יניחו ממומונם דבר בארצות הגולה , או אפשר כספם וזהבם של העכו"ם כמו שנאמר בעוד בכל ישאהו אנשי מקומו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה לשם ה' אלהיך כי ישמעו את שמע כבודו וגדלו שיעשה בבואיהו עמו מהגלות ובעשותו נקמה בשונאיהם : פארך . בקמץ הרי"ש לנקבה כמו בכנוי הזכר בעבור כי כאשר מדבר כנגד כנסת ישראל ידבר פעם בלשון זכר ופעם בלשון נקבה לשון זכר כנגד העם ולשון נקבה כנגד הכנסה , ופירוש פארך הוא נתן לך הפאר והכבוד הזה שיעבדוך העכו"ם : (י) ובני בני נכר . מלבד שיעבדוך במנחות שיביאו לך יעבדוך בארצך שיבנו חומותיך ויעשו מלאכתך : ישרתונך , מלעיל כמו אשר לפניו : כי בקצפי . אז תכיר כי כל עניניך בין הטוב בין הרע הוא מאתי ואיני מקרה כלל כי בעת שהיה קצפי עליך היית אתה לעבדים בגלות ובעת רצוני שיהיה עליך יעבדו אפילו מלכי העכו"ם [illegible] : (יא) ופתחו . מן הדגש והוא פעל עומד , וכן פתח המדבר פתחה אזניך , כלומר יהיו נפתחים תמיד יומם ולילה להביא אליך חיל גוים , אמר כנגד העיר ירושלים כמו שהיא כל הפרשה שעריך יהיו נפתחים תמיד בלילה כמו ביום כדי שיכנסו נושאי חיל הגוים אליך למנחה כי יהיה שלום בעולם וילכו בלילה בעת החום , וכן תרגם יונתן להביא אליך לאעלא בגוך נכסי עממיא : ומלכיהם נהוגים . יהיו נהוגים אליך שיבאו לפני מלך המשיח כעבדים לפני אדוניהם , ומה שאמר נהוגים כי מנהג המלכים כשילכו בדרך ילכו רוכבים או רגלים ינהגו אותם שרים דרך כבוד , ויונתן תרגם נהוגים זקוקים רוצה לומר אסורים בזיקים : (יב) כי הגוים חרוב יחרבו . ענין חרבן . ויש מפרשים ענין חרב כלומר יהרגו : (יג) כבוד הלבנון . העצים הטובים שבו ואח"כ מפרש מה הם כמו שהיה משלח מלך צור למלך שלמה : ברוש תדהר ותאשור , כבר פירשנו בפרשת הענים והאביונים : לפאר מקום מקדשי . שיבנו בהם בית המקדש : ומקום רגלי אכבד . כי בית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד ואם כסא הכבוד מושבו בית המקדש הדום רגליו אכבד כי הוא יתן בלבם להביא : (יד) והלכו שחות . שם בשקל גבוה קומתו מן תחתיו שחתו : בני מעניך . אותם שהיו מעניך בגלות ומתו כבר בזמן שישועה בניהם ילכו אליך שוחחים ומתנפלים לפניך , ור"ל מעניך מעני בניך . כי כנגד ירושלים מדבר . על כפות רגליך ועל כפות רגלי בניך ורוצה לומר על מדרך הכפות כי הכף מתחת : עיר ה' . כי כבודו יראה בה : ציון קדוש ישראל , סמוך ציון של קדוש ישראל : (טו) תחת שנואה . שנגלה כבוד ה' מעליך : ואין עובר . בחרבנה : משוש דור ודור . לכל דורות העולם תהיה משוש כמו שנקראת יפה נוף משוש כל הארץ : (טז) וינקת חלב גוים . דרך משל כלומר שהאכלי טוב ארץ העכו"ם : ושד מלכים . בחולם כמו בפתח כמו אלנו שד , והוא על דרך משל [illegible] לומר טובה

(ט) בראשונה . כמו כבראשונ' בימי שלמה כענין שנא' (מ"א י) כי אני תרשיש למלך בים אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו' : תרשיש שם הים : לשם ה' אלהיך : שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבואו : כי פארך . נתן לך פאר : (י) וברצוני . ובהרילותי לך הימונ"א פיימנ"ט בלע"ז . (יא) ופתחו שעריך תמיד . ל' פתיח ממשקולת ל' כבד ע"ש שפתיחתן פתיחת עולם פתיחת תמיד כמי שבר מל' שבירה כך מלשון פתיחה טי"ש אוברט"ש בלע"ז : (יג) ברוש תדהר ותאשור . מיני עצי יער לבנון : (יד) ציון קדוש ישראל . ציון דאיתרעי בה קדישא דישראל ציון של קדוש ישראל : (טו) ושד מלכים : ל' שדים ותינקי

אֲפָאֵר׃ ח מִי־אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה ל'
וְכַיּוֹנִים אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃ ט כִּי־לִי ל'
אִיִּים ׀ יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ בָּרִאשֹׁנָה ל' · י"ד חסר
לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם
אִתָּם לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהַיִךְ וְלִקְדוֹשׁ ו' · ג'
יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃ י וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר
חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֶךְ כִּי ל' חסר · ג'
בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃ ג' · ל' ב'
יא וּפִתְּחוּ שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה ל'
לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם ב'
וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים׃ יב כִּי־הַגּוֹי ל'
וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ
וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃ יג כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן ל' · ל' חסר
אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר ל"כ · ב"ב'
יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם ג'
רַגְלַי אֲכַבֵּד׃ יד וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ ב' · ל' ומ"ג
בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־כַּפּוֹת ב' · ז'
רַגְלַיִךְ כָּל־מְנַאֲצָיִךְ וְקָרְאוּ לָךְ עִיר ל'
יְהוָה צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ טו תַּחַת
הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין עוֹבֵר וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם ח' מ"ל וכל יתו' דכו' במ"א
מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר׃ טז וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם וְשֹׁד מְלָכִים תִּינָקִי ל' · ג'
וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ

תּוּשְׁבַּחְתִּי אֲשַׁבַּח׃ ח מַן אִלֵּין דְּאָתָן בִּגְלֵי כְּעָנָנִין קַלִּילִין וְלָא אִתְעַכָּבָא גָּלְוָתָא דְיִשְׂרָאֵל דְּמִתְכַּנְשִׁין וְאָתְיָן לְאַרְעֲהוֹן הָא כְּיוֹנִין דְּתָיְבָן לְגוֹ שׁוֹבְכֵיהוֹן׃ ט אֲרֵי לְמֵימְרִי נַגְוָן יְסַבְּרוּן וְנַחְתֵּי סְפִינֵי יַמָּא אֵידָא פְּרָסָא קִלְעָהָא בְּקַדְמֵיתָא לְאַיְתָאָה בְּנַךְ מֵרָחִיק כַּסְפְּהוֹן וְדַהֲבְהוֹן עִמְּהוֹן לִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּלְקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי שַׁבְּחָךְ׃ י וְיִבְנוּן בְּנֵי עַמְמַיָּא שׁוּרָךְ וּמַלְכֵיהוֹן יְשַׁמְּשׁוּנִיךְ אֲרֵי בְּרוּגְזִי אַלְקֵיתִיךְ וּבִרְעוּתִי אֲרַחֵם עֲלָךְ׃ יא וְיִתְפַּתְּחוּן תַּרְעָךְ תְּדִירָא יְמָם וְלֵילֵי לָא יִתְאַחֲדוּן לְאַעָלָא לְגַוִּיךְ נִכְסֵי עַמְמַיָּא וּמַלְכֵיהוֹן זְקִיקִין׃ יב אֲרֵי עַם וּמַלְכוּ דְּלָא יִפְלְחוּנִיךְ יְרוּשְׁלֵם יֵיבְדוּן וְעַמְמַיָּא אִשְׁתֵּיצָאָה יִשְׁתֵּיצוּן׃ יג יְקַר לִבְנָן לְגַוִּיךְ יִתְעַל בִּירָנַן מוֹרָנִין וְאֶשְׁכְּרָעִין כַּחֲדָא לְשַׁבָּחָא אֲתַר בֵּית מַקְדְּשִׁי וַאֲתַר בֵּית אַשְׁרָיוּת שְׁכִנְתִּי אֲיַקַּר׃ יד וִיהָכוּן לְגַוִּיךְ כְּפִיפִין בְּנֵי מְשַׁעְבְּדַיִךְ וְיִשְׁתַּטְּחוּן לְמִבְעֵי מִנִּיךְ עַל פַּרְסַת רַגְלָיִךְ כָּל דַּהֲווֹ מַרְגְּזִין לִיךְ וְיִקְרוּן לִיךְ קַרְתָּא דַיְיָ צִיּוֹן דְּאִתְרְעֵי בַהּ קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ טו חֲלַף דַּהֲוֵית שְׁבִיקָא וּמְטַלְטְלָא וְלֵית דְּעָדֵי וַאֲשַׁוֵּינָךְ לִיקַר עֲלַם בֵּית דִּיץ דָּר וְדָר׃ טז וְתִסְבְּעִין נִכְסֵי עַמְמַיָּא וּבְבִזַּת מַלְכִין תִּתְפַּנְּקִין וְתֵידְעִין אֲרֵי אֲנָא

ומקום ג' בקריאה וסימ' ומקום רגלי אכבד · ומקום משכן כבודך · ומקום הצדק שמה הרשע : והשתחוו ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר בא :

תולדות אהרן כעב תעופנה · ב"ג עם זוכר משפטים : והגוים חרב · (סוטה כא) :

מצודת דוד

תפארתי . זהו בהמ"ק : אפאר . כי האומות יביאו שמה מנחת כסף וזהב : (ח) מי אלה . כאלו הבריות ישאלו על בני הגולה מי אלה אשר ממהרים לשוב כעפיפת הענן וכיונים הממהרים לעוף אל ארובותיהם הם חלונות השובך : (ט) איים יקוו . יושבי איי הים יאספו לבוא אלי והאניות ההולכות על ים תרשיש הם יתעוררו בראשונה להתאסף ולהביא בניך וכו' . להביא מנחה לה' : כספם וכו' : לשם ה' . כ"ז יהיה בעבור פרסום שם ה' : ולקדוש ישראל . כפל הדבר במ"ש : כי פארך . אשר נתן לך פאר והדר וחשיבות : (י) חומותיך : חומות הערים : ישרתונך . ישמשו אותך : כי בקצפי . ר"ל כל הבאה עליך לא היה בדרך הטבע כי בעבור הכיתי אותך בקצפי ולזה היית בתכלית השפלות ועתה רחמתי אותך ברצוני שטוב ולזה תמשול ממשל רב : (יא) ופתחו וכו' . יהיו פתוחים ועומדים : יומם וכו' . כפל הדבר במ"ש : חיל גוים . עושר העכו"ם : (יג) כבוד הלבנון . האילנות הנכבדים שביער הלבנון יביאו אליך והם ברוש תדהר ותאשור כולם יחדיו : לפאר : לבנות בהם מקום מקדשי בנין מפואר : ומקום רגלי אכבד : בהמ"ק יבנה בנין מכובד ואחז במשל כאלו המקום יושב על הכסא אשר בשמים ורגליו יורדים לנוח בבהמ"ק כמו והשתחוו להדום רגליו (תהלים צט) : (יד) שחוח . בכפיפה ובהכנעה : על כפות רגליך . ר"ל עד סמוך לארץ : עיר ה' . עיר של ה' ציון של קדוש ישראל וכפל הדבר במ"ש : (טו) תחת . במקום שהיית עזובה ולא היה מי מתחבר עמך והיית שנואה לכולם ואין מי עובר בארצך לשאול לשלום לך : ושמתיך . במקום זה אשים אותך לגאון עולם ולהיות מלאה משוש בכל ימי הדורות : (טז) וינקת : הוא דרך משל לומר שתאכלי טוב הגבלים : ושד וכו' כפל הדבר במ"ש : וידעת .

סביב

מצודת ציון

השרד לשרת בקודש (שמות לה) : (ח) כעב . כענן : תעופינה : מלשון עפיפה ופריחה : ארובותיהם . מלשון ארובה וחלון כמו וארובות השמים (בראשית ז) ור"ל חלונות השובך והוא מקום מדורם : (ט) יקוו . ענין אסיפה כמו יקוו המים (בראשית א) : ואניות . ספינות : (י) בקצפי . מלשון קצף וכעס : (יב) חרב יחרבו . מלשון חורבן : (יג) הלבנון . שם יער בארץ ישראל : ברוש וגו' . שמות מיני אילנות חשובים : (יד) שחוח . ענין כפיפה והשפלה כמו תחתי שחחו עוזרי רהב (איוב ט) : מעניך . מלשון עינוי : כפות רגליך . כמו שנקרא שטיחת היד כף היד כן נקרא שטיחת הרגל כף הרגל : מנאציך . ענין בזיון כמו נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב) : (טו) תחת . במקום : לגאון . ענין ממשל רב : משוש . ענין שמחה : (טז) וינקת . מלשון יניקה

טובה, וכן תרגם יונתן ותסבעון נכסי עממין ובזת מלכין תתפנקון : (יז) תחת הנחשת · תחת הנחשת שלקחו העכו"ם ממך אביא זהב , כלומר אתן כלכם לשלם לך כפלים וכפלי כפלים מאשר לקחו ממך הם ואבותיהם : ושמתי פקדתך שלום , תחת פקודתך שהיו העכו"ם נותנים פקידים על ישראל לגבות מסם מהם אשים לך שלום וצדקה ולא יהיו עוד עליך פקידים ונוגשים : (יח) לא ישמע עוד חמס · שיעשו לך העכו"ם לא ישמע עוד : וקראת . או תקראי ישועה חומותיך כי לא תצטרכי עוד לעמוד על החומות ולסגור השערים מפני האויב , לפיכך תקראי להם ישועה ספך כמלחמה שהיתה מקדם וכן בשעריך לא ישפטו בהם אלא תהלות ה' , ויונתן תרגם ויעלעון פורקן על שורך ועל תרעך יהון משבחין : (יט) לא יהיה · כבר פירשנו כי ימשיל הישועה והטובה לאורה , אמר כל כך יהיה אורך גדול שהוא אור ה' הוא הטובה הגדולה עד שלא יהיה נחשב אור השמש ואור הירח לכלום . והכל דרך משל כמו שאמר . ואור החמה יהיה שבעתים : לתפארתך . שתתפאר בכבודו וטובו שיגדיל עמך :
(כ) לא יבא · גם זה משל , כתרגומו לא תבטל עוד מלכותך ויקרך לא יעדי : (כא) ועמך כולם צדיקים , שיצרף אותם האל , כמו שכתוב וצרפתים כצרוף כסף ובחנתים . והיו כולם צדיקים וקדושים , כמו שכתוב והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו וגו' : לעולם יירשו ארץ , שלא יגלו עוד ממנה לעולם כי יהיו נצר מטעי שיראו במעשיהם כי אני נטעתים , לא כבראשונה שאמר עליהם מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים ולא היה נראה שהיה מטע ה' אלא זמורת זר : להתפאר . שאתפאר בהם בקראי להם עם ה' כמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר : (כב) הקטן · אינו אומר על גוף אחד כי מה ענין קטן וצעיר אלא רוצה לומר השבט והמשפחה , הקטן מהם יהיה לאלף פעמים ממה שהוא עתה . וכפל הענין במ"ש כמנהג , ואמר הצעיר לגוי עצום : אני ה' בעתה אחישנה · זאת הטובה שאני מבטיחם אני ה' אעשנה שהיכולת בידי , ואמר בעתה ואמר אחישנה אמרו רז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה , ויש לפרש כשיגיע עתה אחישנה , לגמרה מהרה כי לא יארך זמן מעת התחלת הישועה עד כלותה , ויו"ת אנא ה' בזמנה איתינה : (א) רוח ה' עלי . אלה הם דברי הנביא על עצמו . רוצה לומר כי הבשורות הטובות שאמר ושעתיד לומר רוח הנבואה מאת ה' היא שחברה עליו . ושלחו האל לבשר בהם ישראל העתידים להיות בגלות זמן ארוך וימצאו אלה הנחמות כתובות ולא יתיאשו מן הגאולה , כי מפי ה' הם אלה הנחמות ששלחני לאומרם ולכתבם לבשר בהם בני הגלות שהם ענוים ונשברי לב כי סובלים הגלות לשם ה' , ואלו רצו להפרד מיחודו ומתורתו היו כאחד מהעמים אשר הם ברשותם , וטעם משח , רבה וגדל ומנה אותי להיות שליח באלה הנחמות , וכן ומשחת את חזאל , תמשח לנביא תחתיך , אל תגעו במשיחי , ולפי שמנוי המלכים הוא על ידי משיחה נאמר למנוי אחר לשון משיחה , ואף על פי שאין שם משיחה , ופירוש יען בעבור , כי אחר שחברה עליו רוח נבואה ולא ימנה אותו להיות שליח לבשר בנבואה הביא אחרים , לפיכך אמר רוח ה' עלי יען משח אותי , כלומר מה שאני אומר ברוח נבואה שהיתה עלי בעבור כי האל מנה אותי לזה להיות שליח לבשר ענוים לחבש לנשברי לב : פקח קוח . שתי מלות ועניינם מלה אחת , ופירוש פתוח כמאסר , ויש לפרשו כענין שתי מלות ושיקראו לאסירים פקח , רוצה לומר שיפתחו ממאסרם , וכן יקראו להם קוח , ר"ל שילקחו מהגלות , ואאז"ל פירש כי שם המאסר קוח לפי שהם נלקחים ונכלאים בו , נקרא כאלו אמר פתחו בית המאסר ויצאו האסירים , ויונתן תרגם ולדאסירים אתגלו לנהור :

יי פריקיך ומשיזביך תקיפא דיעקב : יז חלף נחשא דבזו מניך ירושלם איתי דהבא וחלף ברזלא איתי כספא וחלף אעיא נחשא וחלף אבניא ברזלא ואשוי פרנסך שלם ושלטוניך בזכו : יח לא ישתמע עוד חטופא בארעיך בזא ותבירא בתחומיך ויערעון פורקן על שורך ועל תרעך יהון משבחין : יט לא תצטרכין עוד לניהור שמשא ביממא ואף לא לזיהור סיהרא בליליא ויהי ליך יי לניהור עלם ואלהך לתושבחתיך : כ לא תבטיל עוד מלכותיך ויקריך לא יעדי ארי יי יהי ליך לניהור עלם וישלמון יומי אבליך : כא ועמיך כולהון זכאין לעלם יחסנון ארעא ניצבא דחדותי עובד גבורתי לאשתבחא : כב דזעיר בהון יהי לאלפא ודחלש לעם תקיף אנא יי בזמנה איתינה : א אמר נביא רוח נבואה מן קדם יי אלהים עלי חלף דרבי יתי יי לבשרא ענותניא שלחני לתקפא לתבירי לבא למקרי לדשבן חירו ולדאסירין תמן אתגלו

י"ח פסוקים דמיין

וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃ יז תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶסֶף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה׃ יח לֹא־יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאת יְשׁוּעָה חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה׃ יט לֹא־יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא־יָאִיר לָךְ וְהָיָה־לָךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ׃ כ לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ׃ כא וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַו מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר׃ כב הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי יְהוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה׃

מטעי ק'

סא א רוּחַ אֲדֹנָי יֱהוִה עָלָי יַעַן מָשַׁח יְהוָה אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים שְׁלָחַנִי לַחֲבֹשׁ לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב לִקְרֹא לִשְׁבוּיִם דְּרוֹר וְלַאֲסוּרִים פְּקַח־קוֹחַ׃

ותינקי יורה עליו : (יז) תחת הנחשת , שנטלו ממך : ושמתי פקודתך שלום : ואשוי פרנסך שלם ושלטוניך בזכו : פקודתך . פקידים שלך . ורבותינו אמרו הפקידות שבאו עליך בגלותך והנוגשים שדחקוך יהיו לך לשלום ולצדקה : (יט) לא יהיה לך עוד : לא תצטרכי לאור השמש · (כ) לא יאסף . לשון אספו נגהם (יואל ב) הכניסו אורם : (כא) להתפאר . שאהיה מתפאר בם פירוונטי"ר בלע"ז : (כב) בעתה אחישנה . זכו אחישנה לא זכו בעתה : (א) יען משח . אין משיחה זו אלא ל' שררה וגדולה : לקרוא לשבויים דרור · כלומר לבשר להם בשורת הגאולה : פקח קוח · פקח את מלקוחם ושבים והתירם :
שנת

ישמע י' בקריאה וסי' ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · לא ישמע עוד חמס בארצך · וגלתי בירושלם וששתי · כהקיר בור מימיה כן · כה אמר ה' עוד ישמע במקום · ויתנהו בסוגר בחחים · והשבתי המון שיריך · קול מלאכה אחריו ישאג קול · וגם נביאים העמדת · וא' וישמע ויקמו הלוים: לאלף ב' וסי' מאת לאלף ואלף · הקטן יהיה לאלף : לגוי עצום ג' וסי' הרף ממני ואשמידם · הקטן יהיה לאלף · והצעיר לגוי עצום :

תולדות אהרן תחת הנחשת ; ר"ה כג תמורה כז : ונגשיך , ב"ב ט : ועמך צדיקים נג סנהדרין לז נח וצ"ל נח לך ויתי : נצר מטעי . סכה כט סנהדרין ל : אחישנה . סנהדרין נח (תענית סג) : משח ה' . עכו"ם כ :

מצודת ציון

דיקם : ושוד · מלשון שדים : תינקי · מלשון יניקה : אביר · ענין חוזק : (יז) פקדתך · מלשון פקיד וממונה : ונגשיך · ענין הלחץ לקחת הכסף כמו נגש את הכסף (מ"ב כג) : (יח) חמס · עושק וגזל : שוד · מלשון שדידה וגזל : תהלה · ענין שבח : (יט) ולנוגה · ענין זהירה וזריחה : (כ) לא יבא · לא ישקע כמו כי בא השמש (בראשית כח) : יאסף · ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט) : ושלמו · ענין גמר : (כא) נצר · ענף כמו ונצר משרשיו יפרה (לעיל יא) : מטעי · מלשון נטיעה : (כב) והצעיר · הקטן כמו ורב יעבוד צעיר (בראשית כה) : עצום · ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה טו) : בעתה · מלשון עת וזמן : אחישנה · ענין מהירות כמו אחישה מפלט לי (תהלים נה) : (א) יען · בעבור : משח · ענין גדולה וכן למשיחו לכורש (לעיל מה) : לחבוש · ענין כריכת המטלית על השבר כמו ולנשברת לא חבשתם (יחזקאל לד) : דרור · חפשי וחירות כמו וקראתם דרור (ויקרא כה) : פקח · ענין פתיחה כמו פקוח אזנים (לעיל מב)

מצודת דוד

תכיר שלא במקרה בא הדבר רק הוא בעבור שאני ה' מושיעך ואביר יעקב הוא גואלך : (יז) תחת הנחושת · במקום הנחושת שגזלו הבבלים ממך אביא במקומו זהב וכו' : ושמתי פקודתך שלום . ר"ל תחת הפקידים שהיו נותנים עליכם לגבות המס אשים עליך שלום כי לא יבואו עוד בחזקה לגבות המס כי אם יבואו לשאול בשלומך : ונוגשיך · במקום הנוגשים את הכסף יבואו לעשות עמך צדקה : (יח) לא ישמע וכו' . מן הצר הצורר כי לא יהיה עוד : שוד וכו' · כפל הדבר במ"ש : וקראתי . לא תקראי עוד על חומותיך ובשעריך קול מלחמה כי אם תקראי קול ישועת ה' ותהלתו : (יט) לא יהיה לך : ר"ל לא תהיה צריך לאור השמש להאיר לך ביום : ולנוגה : לזריחת הירח לא תצטרך להאיר לך בלילה : והיה לך ה' . אבל אור השכינה יהיה לך לאור עולם ביום ובלילה : לתפארתך . תתפארי בכבוד ה' : (כ) לא יבא . לא ישתקע עוד שמשך וירחך לא יכנים אורו אבל יאיר לך ר"ל לא תבטל מלכותך וממשלתך : כי ה' וכו' . ר"ל הואיל ומה' בא הממשלה א"כ יהיה לאור עולם ולא תבוטל עוד : ושלמו · יתמו ויגמרו ימי אבלך כי לא תתאבלי עוד : (כא) ועמך · העם הנשאר בך יהיו כולם צדיקים כי הרשעים יכלו בחבלי המשיח : לעולם יירשו ארץ · הם ירשו הארץ לעולם ולא יגלו עוד ממנה · נצר מטעי · הענף אשר נטעתי מעשה ידי הוא ויש מה להתפאר בו ר"ל העם אשר בחרתי אתפאר בו כי יהיו לצדיקים ותמימים : (כב) הקטן השבט הקטן יתרבה עד אלף פעמים ככה : והצעיר . כפל הדבר במ"ש : אני ה' . אשר היכולת בידי לכן בבוא עת הגאולה אמהר להרבות הקטן לאלף והצעיר לגוי עצום : סא (א) רוח וכו' : רוח נבואת ה' היתה עלי ר"ל כל התנחומין שאני אומר לא מלבי המה כי אם בדבר ה' : יען · בעבור כי ה' משח אותי לבשר את הענוים ושלחני לעשות תחבושת לנשברי לב ר"ל לנבאות נחמה להמצטערים על איחור הגאולה : לקרוא · לנבאות על שבויי ישראל שיצאו לחפשי : ולאסורים · לנבאות על האסורים בגולה שיפתח מאסרם
וילקחו

ב לִקְרֹא שְׁנַת־רָצוֹן לַיהוָה וְיוֹם נָקָם
לֵאלֹהֵינוּ לְנַחֵם כָּל־אֲבֵלִים׃ ג לָשׂוּם
לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן לָתֵת לָהֶם פְּאֵר תַּחַת
אֵפֶר שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן תַּחַת אֵבֶל מַעֲטֵה
תְהִלָּה תַּחַת רוּחַ כֵּהָה וְקֹרָא לָהֶם
אֵילֵי הַצֶּדֶק מַטַּע יְהוָה לְהִתְפָּאֵר׃
ד וּבָנוּ חָרְבוֹת עוֹלָם שֹׁמְמוֹת
רִאשֹׁנִים יְקוֹמֵמוּ וְחִדְּשׁוּ עָרֵי חֹרֶב
שֹׁמְמוֹת דּוֹר וָדוֹר׃ ה וְעָמְדוּ זָרִים
וְרָעוּ צֹאנְכֶם וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם
וְכֹרְמֵיכֶם׃ ו וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי יְהוָה תִּקָּרֵאוּ
מְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ יֵאָמֵר לָכֶם חֵיל
גּוֹיִם תֹּאכֵלוּ וּבִכְבוֹדָם תִּתְיַמָּרוּ׃
ז תַּחַת בָּשְׁתְּכֶם מִשְׁנֶה וּכְלִמָּה יָרֹנּוּ
חֶלְקָם לָכֵן בְּאַרְצָם מִשְׁנֶה יִירָשׁוּ
שִׂמְחַת עוֹלָם תִּהְיֶה לָהֶם׃ ח כִּי אֲנִי
יְהוָה אֹהֵב מִשְׁפָּט שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה
וְנָתַתִּי פְעֻלָּתָם בֶּאֱמֶת וּבְרִית עוֹלָם
אֶכְרוֹת לָהֶם׃ ט וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם
וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל־
רֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ
יְהוָה׃

ג
ו'
ג' וק'
ה'. ל'
י"ז וחסר
ל'. ל'
ל' ל'
ל'
ל'
ל' מ"ל. ל'
ל' דסמיכי
ד' חסר וכל אורייתא ל' מ"ל
ב' לך כרית
ל'. ל'. יב

לְנֵיהוֹר׃ ב לְמִקְרֵי שְׁנַת
רַעֲוָא קֳדָם יְיָ וְיוֹם
פּוּרְעָנוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא
לְנַחָמָא כָּל אֲבִילַיָא׃ ג לְשַׁוָאָה
לַאֲבִילֵי צִיוֹן לְמִתַּן לְהוֹן כְּלִיל
חֲלַף קְטַם מְשַׁח דַּחֲדְוָה חֲלַף
אֶבְלָא רוּחַ מְשַׁבְּחָא חֲלַף
רוּחֲהוֹן דַּהֲוָת עֲמְיָא וְיִקְרוֹן
לְהוֹן רַבְרְבֵי קוּשְׁטָא עַמֵּיהּ דַיְיָ
לְאִשְׁתַּבָּחָא׃ ד וְיִבְנוֹן חָרְבַת
עָלַם צָדְיַת קַדְמָאֵי יְקוֹמְמוּן
וִיחַדְּתוּן קִרְוִין דַּהֲוָאָה חָרְבָן
צַדְיָא דָּר וְדָר׃ ה וִיקוּמוּן
נוּכְרָאִין וְיִרְעוּן עָנְכוֹן וּבְנֵי
עַמְמַיָא אִכָּרֵיכוֹן וּמַפְלְחֵי
כַּרְמֵיכוֹן׃ ו וְאַתּוּן כַּהֲנַיָא דַיְיָ
תִּתְקְרוּן דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם
אֱלָהָנָא יִתְאֲמַר לְכוֹן נִכְסֵי
פַלְחֵי כוֹכְבַיָא תֵּיכְלוּן וּבִיקָרְהוֹן
תִּתְפַּנְקוּן׃ ז חֲלַף דִּבְהֶתְתּוּן
וְאִתְכְּנַעְתּוּן עַל חַד תְּרֵין
בְּטָבָן דַּאֲמָרִית לְכוֹן אַיְתֵי
לְכוֹן וְיִתְבַּהֲתוּן עַמְמַיָא דַּהֲווֹ
מִשְׁתַּבְּחִין בְּחוּלַקְהוֹן בְּכֵן
בְּאַרְעֲהוֹן עַל חַד תְּרֵין יַחְסְנוּן
חֶדְוַת עָלָם תְּהֵי לְהוֹן׃ ח אֲרֵי
אֲנָא יְיָ רָחֵימְנָא דִינָא מְרַחֵיק
קֳדָמַי שִׁקְרָא וְאוֹנְסָא וְאֶתֵּן
אֲגַר עוֹבָדֵיהוֹן בְּקוּשְׁטָא וּקְיָם
עָלַם אֶגְזַר לְהוֹן׃ ט וְיִתְרַבּוּן בְּעַמְמַיָא בְּנֵיהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן בְּגוֹ מַלְכְוָתָא כָּל חָזְאֵיהוֹן

(ב) שנת רצון. שנת פיוס ורצוי: (ג) אילי הצדק. לשון אילנות כמו (לעיל ב) מאילים אשר חמדתם ומטע ה' יורה עליו: (ה) אכריכם. מנהיגי המחרישה: (ו) כהני ה'. נשיאי הקב"ה: חיל גוים. נכסי פלחי כוכבים: תתימרו. אתם תכנסו תחתיהם בכבוד שנטלו עד הנה: (ז) תחת בשתכם. שהיה משנה אף הם כלמה ירונו תמיד חלקם כלו' תחת אשר עד הנה תמיד עמי היו רוננים כלמה חלקם. יש רנה שהוא אבל כמו (איכה ב) קומי רוני בלילה וכמו (מ"א כב) ותעבור הרנה דאחאב: (ח) כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה. לכך איני מקבל עולות העכו"ם שכולן גזל: ונתתי פעולתם. של ישראל שתהא באמת או ונתתי פעולתם שפעלו שכר שסבלו גידופי העכו"ם על כבודי באמת:

כתחן

יתרב י"ז וחסר וסי' הייתי ביום אכלני חרב. על הגזה לבדה. אל הגזה לבדה. ויהי חרב אל הגזה לבדה. תהיה משלכת לחרב. לחרב וקללה תהיה בצרת דירמיהו. חרב אל מימיה ויבשו. ונתתי את ארץ מצרים. וסוכה תהיה לצל יומם. מחסה מזרם. נחרב בציון ב' בו. וחשו ערי חרב. קול ישורר בחלון חרב בסף. ואקרא חרב. שנא ושנא ד' חסר בקריאה וסי' יהושע. שנא גזל בעולה. ושנא תקעים בטח. שנא בצע יאריך ימים. וכל אוריתא דכוו' חסר: ברך י"ג בקריאה וסי'

תולדות אהרן לאבילי ציון. תענית יז ב"ב ס: ועמדו זרים. ברכות לה פסחים לא סנהדרין לא: לכן בארצם. חגיגה טו: שונא גזל. סכה ל:

(ב) לקרא שנת רצון. שנת הגאולה שהיא שנת רצון כמו שכתוב וברצוני רחמתיך אבל שנות הגלות היו שנות קצף כמו שאמר כי בקצפי הכיתיך: ויום נקם. הוא יום גוג ומגוג שינקם ה' מהם ובזה ינחם האל כל אבלים ואחר כך פירש מי הם האבלים ואמר לאבלי ציון: (ג) לשום פאר תחת האפר. כי מנהג האבל לשום אפר בראשו: שמן ששון. וכן שמן ששון מחבריך וזה גלה על הכרו פאר תחת אפר: מעטה תהלה. הוא משל כי אין מעטה תהלה הפך רוח כהה אם לא יהיה דרך משל כי מצאנו גם כן מעטה ולבישה ברוח כמו ורוח לבשה את עמשי. שמן ששון תחת אבל כי האבל אינו סך שמן כמו שאמר בדבר התקועית: כהה. תאר לנקבה וכן והיא כהה פי' רוח קדרה ותשושה וכן וכהתה כל רוח כי רוח ישראל קדרה בגלות: אילי הצדק. כמו אלני. כמו שאמר מטע ה'. כמו כי יבשו מאלים · להתפאר כבר פירשנוהו: (ד) ובנו חרבות עולם. בזה אין בו ממך אלא בחותו של מעלה בפרשת קרא בגרון ובנו ממך חרבות עולם, וכן מתחלף באחר המלות, ופי' ובנו ישראל אילי הצדק שזכר חרבות עולם שהיו חרבות מזמן רב: שממות ראשונים. שהיו שוממות מדורות הראשונים הם יקוממו אותם: וחדשו ערי חרב, אותן הערים שהיו חרבות יחדשו אותם, והפסוק כפול במלות שונות: (ה) ועמדו זרים, ועמדו מעצמם יקומו ממקומם ויבאו לעבוד אתכם ורעו צאנכם: אכריכם. עובדי שדותיכם: וכורמיכם. עובדי כרמיכ': (ו) ואתם. לא תהיו צריכים לעבוד עבודתכם כי בני נכר יעשו אותם ותהיו פנוים לעבוד את השם, כמו הכהנים שהיו מוכנים ומזומנים לעבודת בית המקדש כן תהיו פנוים מעסקי העולם ותתעסקו בתורת אלהים ובדברי חכמה לדעת את ה': חיל גוים תאכלו. וזה מלבד שיעבדו אתכם בארצם יביאו לכם למנחה זהב וכסף וכל טוב ארצם, והחכם ר' אברהם ב"ע פירש והנה יהיו העכו"ם כנגד ישראל כישראל כנגד בני אהרן הכהנים, על כן חיל עכו"ם כנגד המעשר: תתימרו. תתגדלו ותתרוממו בכבודם שהוא ממונם: תתימרו. היו"ד תחת אל"ף וכן וה' האמירך היום, וי"ת תתפנקון: (ז) תחת בשתכם. שהייתם בגלות לבשת ולחרפה ותחת אותו הבשת יהיה לכם הפכו והוא הכבוד על פי שנים שהיה לכם בשת יהיה לכם כבוד, ויונתן תרגם חלף דבהתתון ואתכנעתון על חד תרין בטבון די אמרתי אייתי לכון: וכלימה ירונו חלקם. תחת שזכר עומד במקום שנים, ותחת כלימה שהיה להם בגלות ירונו בחלקם הטוב שאתן להם, וי"ת ויתבהתון עממיא דהוו משתבחין בחולקהון: לכן בארצם משנה יירשו, ולא יצטרכו לצאת מארצם לסחורה להרויח ממון כי בארצם יירשו מטוב העולם משנה ממה שהיה להם ואותה השמחה תהיה להם לעולם שלא תפסק: (ח) כי אני ה' אוהב משפט. נותן טעם למה שאמר שיתן להם משנה, אמר כי אני אוהב משפט, וזה יהיה עול ולא משפט, כי ישראל שהם מבחר הגוים ואשר דבקו בה' כל ימיהם ואכלו להם ימי הגלות והרעה אם לא יהיה להם עוד תקוה לא יהיה משפט, ואני ה' אוהב משפט. אוהב שיעשו אותו בני האדם כל שכן שאעשהו אני כי אפי' בעבודתי אני שונא גזל, וזהו בעולה כמו שאמר והבאתם גזול, אם כן על כל פנים כיון שאני אוהב משפט ושונא הפכו שהוא גזל צריך שאגמול להם תחת גלותם ורעתם רב טובה כפליים מה שהיה להם ברעה כי הכל סבלו לשמי לפיכך ונתתי פעולתם באמת שכר פעלתם שפעלו ועשו לשמי אתן להם באמת וברית עולם שלא יהיה לו הפסק אכרות להם לא כברית אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים שהיה לו הפסק: (ט) ונודע בגוים. כשילכו בארצות הגוים לטייל או לסחורה אף על פי שלא יצטרכו יהיו נודעים ונכרים לרוב הכבוד והגדולה שיהיה להם וילכו בבגדי חופש ורקמה יאמרו עליהם אלו בני ישראל הם אלו זרע ברך ה' הם וכאמרם

ונודע'

מצודת דוד

וילקחו מן הגלות: (ב) לקרוא. לבשר שיבא מה' שנת רצון לישראל עת נקמה מהכשדים: לנחם. נקמת הכשדים יהיה לתנחומין לאבלי ציון על הצער שסבלו: (ג) לשום וכו'. לשום דבר לאבלי ציון וחוזר ומפרש מהו ואמר לתת להם פאר במקום האפר שהיו מתפלשין בו בזמן האבל: שמן ששון. כי לפעמים מושחים בשמן לרפאות המכה לכן אמר שמן ששון העשוי להתענג: מעטה תהלה. עטיפת שבח והלול רוח כהה ותשוכה: וקורא להם. כי אם יקרא אותם אילי הצדק כי יהיו גדולים כמעשה הצדק: מטע ה'. אשר ה' נטע אותם להתפאר בהם: (ד) ובנו חרבות עולם. יבנו הערים החרבות מימות עולם ר"ל מזמן רב: שוממות ראשונים. הערים השוממות מימים ראשונים יקוממו וכפל הדבר במ"ש: וחדשו. יבנו מחדש הערים החרבות והשוממות מדור לדור וכפל הדבר פעמים רבות לחזק רב (ה) ועמדו זרים. הכשדים הזרים יעמדו וירעו צאנכם ובני נכר יעבדו אתכם בחרישת השדה ועבודת הכרם: (ו) כהני ה'. נשיאי ה': יאמר לכם. יהיה נאמר עליכם: ובכבודם תתימרו. אתם תהיו מרוממים בהכבוד שיש עתה אל הכשדים כי לכם יבוא: (ז) תחת. במקום הבושת שהיה לכם יהיה לכם משנה פי שנים מהכבוד: וכלימה. ותחת הכלימה שהיה להם בגלות ירונו וישמחו בחלקם הטוב שאתן להם: לכן. בעבור הכלימה שהיה להם מן העכו"ם לזה יירשו בארצם ירושה כפולה ומרובה: שמחת עולם. כי לא יגלו עוד מארצם: (ח) אוהב משפט. לכן נכון הדבר שיקבלו ישראל את הטובות האלה: שונא גזל בעולה. אפי' בהבאת עולה אני שונא אם בא מגזל וכמ"ש והבאתם גזול וכו' הארצה אותה (מלאכי א): פעולתם. שכר פעולתם אתן באמת: וברית עולם. ברית המתקיים לעולם אכרות להם: (ט) ונודע בגוים. זרע ישראל יהיה ניכר בחשיבות: וצאצאיהם. הבנים היוצאים מהם יהיו נודעים בתוך העמים וכפל הדבר במ"ש: כל רואיהם

מצודת ציון

(לעיל מח): קוה. מלשון לקיחה: (ג) מעטה. ענין עטיפה כמו כבגד יעטה (תהלים קט): תהלה. מל' הלול ושבח: כהה. ענין עכירות וחושך כמו כהה הנגע (ויקרא יג): אילי. הם אילן גדול ויפה כמו מאלים אשר חמדתם (לעיל ב): מטע. מלשון נטיעה: (ד) חורב. מל' חורבן: (ה) זרים. עכו"ם: ורעו. מלשון מרעה: אכריכם. כן יקראו החורשים בשדה כמו בשו אכרים (ירמיה יד): וכרמיכם. מל' כרם: (ו) כהני. ענין שררה וגדולה כמו ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח'): חיל. עושר: תתימרו. ענין גדולה ורוממות כמו את ה' האמרת (דברים כו) והוא הוי"ו במקום האל"ף וכן אשר יומרוך למזמה [תהלים קלט]: (ז) משנה. כפול כמו וכסף משנה [בראשית מג]: (ט) וצאצאיהם. מלשון יוצאים והם הבנים: יכירום. מלשון הכרה

שם

כל

י שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי
בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע
מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר
וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: יא כִּי כָאָרֶץ
תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ
כֵּן ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה
וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם:
סב א לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה
וּלְמַעַן יְרוּשָׁלִַם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא
כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר:
ב וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכָל־מְלָכִים
כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר
פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ: ג וְהָיִית עֲטֶרֶת
וצניף ק' תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה וּצְנוּף מְלוּכָה
בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ: ד לֹא־יֵאָמֵר לָךְ עוֹד
עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד
שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ
וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ
וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל: ה כִּי־יִבְעַל בָּחוּר
בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן
עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ: ו עַל־
חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלִַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים
כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא

ישתמודעינון ארי אינון זרעא דבריכיה יי: י אמרת ירושלם מחדא אחדי במימרא דיי תבוע נפשי בפורקנא דאלהי ארי אלבשני לבושין דפורקן מעיל דזכו עטפני כחתנא דמצלח בגנוניה וככהנא רבא דמתקן בלבושוהי וככלתא דמתקשטא בתיקונהא: יא ארי כארעא דמפקא צמחה וכגנת שקיא דזירועהא מרביא כן יי אלהים יגלי זכותא ותושבחתא דירושלם לקבל כל עממיא: א עד דאעבד פורקן לציון לא אניח לעממיא ועד דאיתי נחמא לירושלם לא אשקיט למלכותא עד דיתגלי כשפרפרא נהורא ופורקנא כבעיר יבער: ב ויחזון עממיא זכותיך וכל מלכיא יקריך ויקרון ליך שמא חדתא די במימריה דיי יפרשיניה: ג ותהון כליל דחדוא קדם יי וכתר דתושבחא קדם אלהיך: ד לא יתאמר ליך עוד שביקא ולארעיך לא יתאמר עוד צדיא ארי ליך יתקרי עבדי רעותי בה ולארעיך יתבא ארי תהי רעוא מן קדם יי ביך וארעיך תתיתב: ה ארי כמא דמתיתב עולים עם בתולתא כן יתיתבון בגויכי בניכי וכמא דחדי חתנא עם כלתא יחדי עלך אלהיך: ו הא על עובדי אבהתך צדיקיא קרתא דירושלם מתקנין נטרין קדמי כל יממא וכל ליליא תדירא לא פסקין מתאמר דכרן

(י) כחתן. אשר ילבש לבושי פאר הכהן גדול: וככלה תעדה כליה. תכשיטיה: (יא) כי כארץ' תוציא צמחה וגו': (א) למען ציון. אחשה ולא אחשה על מה שעשו לה: לא אשקוט. לא יהא שלום לפני עד יצא כנוגה צדקה: (ב) יקבנו. יפרשנו: (ד) בעולה' מיושבת: (ה) כי יבעל וגו'. ארי כמה דמתיתב עלם עם בתולתא כן יתייתבון בגוייכי בנייכי: (ו) על חומותיך ירושלים. רבותינו דרשוהו כמשמעו מלאכי' המזכירים את ה' על חורבנה לבנותה מאי אמרו אתה תקום תרחם ציון (תהלים קב) כי בחר ה' בציון (שם קלב) כדאיתא במסכת מנחות וי"ת חומותיך אבות הראשונים המגינים עליט כחומה: הפקדתי שומרים. לכתוב ספר זכרונות שלא ישתכח זכותם מלפני: לא יחשו. מלהזכיר זכותם לפני: המזכירים את ה'. את זכות האבות

ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים, כי הם הבחורים הם שאלמו לתאותם לראות ארצות העכו"ס: (י) שוש אשיש בה'. אלה הם דברי ירושלם לדעת המתרגם שתרגם אמרת ירושלם חדא אחדי במימרא דה', או הם דברי ישראל בשובם מהגלות, וכתב אדוני אבי ז"ל בה' במדת רחמים: באלהי. במדת הדין ועל כן כפל שוש אשיש ועוד כי כאשר זכר מדת רחמים הגוף והנפש שמחים אך במדת הדין תגל הנפש שהיא עליונית ומקבלת יסורין יותר מהגוף: בגדי ישע מעיל צדקה. דרך משל והבגדים הם שילבש אותם האדם והמעיל הוא שיתעטף בו לפיכך אמר יעטני על מעיל: יכהן פאר. יגדיל פארו בלבושים נאים כי הכהן שהוא עובד האל הוא ראש העם וגדולם לפיכך נאמרה הגדולה בלשון כהונה וכן ובני דוד כהנים היו ויונתן תרגם כחתנא דמצלח בגנונים וככהנא רבא דמתקן בלבושוי: כליה. כלי תכשיטים וקשורים: (יא) כי כארץ. ועוד המשיל ישועת ישראל לארץ שתוציא צמחה כי היה הגרגיר בארץ נשחת ונשחת ואחר כך יצמח ויתחדש וישוב למה שהיה ויותר טוב ויפה בחדושו, כי ברוב החדש טוב מן הישן ועוד כי מגרגיר אחד יצאו כמה גרגירים, כן ישראל היו ימים רבים בגלות נשחתים ונפסדים וכמעט אבדה תקותם ויצמחו בהגיע עת הגאולה ויפרו וירבו ויוסיפו על מה שהיו במספר ובכבוד ובגדולה יותר ממה שהיו כפלי כפליים, ועוד המשיל אותם לגנה שתצמיח זרועיה זו אחר זו שאין הירקות צומחין כאחד אלא לפי עתי השנה ויתחדשו בה צמחים לפי עתי השנה, כן ישראל תתחדש להם טובה אחר טובה וזה יהיה נגד כל העכו"ם כי כולם ידעו ויכירו בטובתם שהיא גדולה על כל הטובות שבעולם: זרועיה. שם על כל זרע זרוע תואר ואדוני אבי ז"ל פירש כי מקצת הטובה הם מאת הבורא יתברך והוא משל כארץ תוציא צמחה מעצמה בלא זריעה ומקצתם שישראל זרעו בטובות שעשו והוא משל כגנה זרועיה תצמיח שזורעים אותה ומצמחת כן יצמיח צדקה מאתו ותהלה מזכיות ישראל: (א) למען ציון. אלה הם דברי ה' בהיות ישראל בגלות ואמר למען ציון אשר נקרא שמי עליה, וזכר ציון וירושלם הוא כפל ענין במלות שונות וכן לא אחשה ולא אשקוט כן ציון וירושלם עיר אחת אלא שהמצודה נקראת ציון: כלפיד יבער. כלפיד הבוער שיראו אותו מרחוק כן צדקך וישועתך יראו אותו הגוים הרחוקים: (ב) וראו גוים צדקך. הצדק שיעשה האל עמך צדקך וכבודך אמר כנגד ירושלם: שם חדש. כמו שאמר חפצי בה: יקבנו. יפרשנו כמו אשר נקבו בשמות: (ג) והיית. הענין כפול במלות שונות: עטרת וצניף תפארת ומלוכה יד וכף, וטעם ביד ה' בכף אלהיך לומר כי הוא יחזקם לך שלא יסלו לעולם עטרת תפארתך וצניף מלכותך כי תמיד יהיה ידו עמך לסמכם והטעם שתהיה היא עטרת תפארת לעכו"ם שיתפארו בה ובמלכותה: (ד) לא יאמר. ולארצך, שאר ארץ ישראל כי לירושלם ידבר: חפצי בה. כי בירושלם יהיה הכבוד בעולם. על דרך משל כי הארץ המיושבת דומה לאשה שיש לה בעל והשוממה היא כאלמנה שאין לה בעל וכן אמר העיר רבתי עם היתה כאלמנה, ות"י בעולה יתבנא וכן תרג' תבעל תתיתב: (ה) כי יבעל. כי כמו שיבעל בחור בתולה שהוא דבר נאה ומתקבל בחור שיבעל בתולה יותר משיבעל זקן בתולה או בחור בעולה כן ארץ ישראל כל זמן שלא היו בניה בתוכה אף על פי שהיו יושבים בה אומות העולם לא היתה נקראת בעולה כי לא היו מתקבלים בה ולא היה נאה שבתם בה אלא כמו זקן עם בתולה או בחור עם בעולה אבל כשישובו ישראל בתוכה הרי היא כבעילת בחור בתולה: ומשוש חתן על כלה. בימי חופתם שהוא נקרא חתן והיא כלה ואז היא הששון והשמחה ביניהם יותר כי אז הם בחדושם מן ימים שמחת אלהיך עליך כל הימים: (ו) על חומותיך. דרך הדרוש בזה ידוע שהשומרים הם המלאכים והם מתפללים לאל על ירושלם שישיבנה ליסודה ויש מפרשים כי השומרים הם אבלי ציון שמתפללים היום

במסורה רבתי: ישיש ד' בקריאת וסי' כן ישיש ה' עליכם להטיב אתכם ולהרבות. ומשוש חתן על כלה. ישיש עליך בשמחה. ישיש כגבור לרוץ ארח. וחד וישיש בכח יצא לקראת נשק.

תולדות אהרן יכהן פאר, מ"ק כח: שוש אשיש. עקדה שער נא זוכר יתרו: תוציא צמחה. שבת פה עקרים פ' אחרת (כלאים כח שבת יא): והיית עטרת [שבת ח]: כי יבעל. מ"ק כ: ומשו' חתן.' סנהדרין לט: על חומותיך מנחות פז:

מצודת ציון

(י) שוש אשיש. ענין שמחה: תגל. מל' גילה וששון: ישע. מל' תשועה: מעיל. הם מלבוש מה: יעטני. ענין עטיפה: יכהן. ענין גדולה: תעדה. מל' עדי וקשוט כמו ועדית עדי [יחזקאל כג]: (יא) וכגנה. מלשון גן: זרועיה. מלשון זרעונים: (א) אחשה. ענין שתיקה כמו החשיתי מעולם (לעיל מב): אשקוט. ענין מנוחה: כנוגה. ענין האורה וזריחה: כלפיד. הוא העץ אשר מנדנדים בו האש המתייבש מחום האש ומעלה שלהבת רב וכן וכלפיד אש בעמים [זכריה יב]: יבער. ידלק: (ב) יקבנו. יפרש אותו כמו אשר נקבו בשמות [במדבר א]: (ג). וצניף. מל' מצנפת העשוי לסבב את הראש: (ד) בעולה. מיושבת כמו מבני בעולה (לעיל נד): (ו) הפקדתי. ענין מינוי וגזברות: לא יחשו. לא ישתקו [illegible] ענין שתיקה כמו וידם אהרן ויקרא

מצודת דוד

כל הרואה אותם יכיר נגדם אשר הם זרע המבורך מה': (י) שוש אשיש. אז יאמר ישראל שוש אשיש בתשועת ה' תגל נפשי בעזר אלהי: כי הלבישני וכו'. ר"ל סבב אותי בישע ובצדקה כלבוש המסבב את הגוף וכמעיל המעטף את הלובשו: כחתן. כמו החתן אשר יגדיל פארו וכמו הכלה אשר תתקשט כלי תכשיטיה: (יא) כי כארץ. כמו הארץ מוציאה צמח אחר שנרקב ונפסד הגרגיר הזרוע וכמו הגנה המצמחת הדברים הנזרעים בה אחר ההפסד כן יצמיח ה' לישראל צדקה והלול: סב (א) למען ציון לא אחשה. לא אשתוק להעלבון שעשו לציון שהחריבו אותה עד היסוד: לא אשקוט. לא יהיה מנוחה לפני עד אשר יראה הצדקה שאעשה לה כדבר המאיר ומזריח והישועה שאביא עליה יהיה נראה לכל כלפיד אש הבוער: (ב) צדקך. הצדקה שאעשה לך: וקורא לך. יהיה נקרא לך שם חדש אשר פי ה' יפרשנו והוא חפצי בה דרושה עיר לא נעזבה האמור למטה: (ג) עטרת תפארת. ר"ל תהיה שמורה בידו כעטרת תפארת: וצניף מלוכה. כפל הדבר במ"ש: (ד) לא יאמר לך. לא יאמר עוד עליך שאתה עזובה מה': ולארצך. על ארצך: חפצי בה. רצוני בה ואינה נעזבת ממני: ולארצך בעולה. לארצך יקרא מיושבת ולא שממה: כי חפץ וגו'. לזאת יקרא ירושלים חפצי בה כי חפץ ה' בך ולכל הארץ בכללה יקרא בעולה כי תבעל ותתיישב באנשים: (ה) כי יבעל. כמו כבחור נושא בתולה מתיישבים יחד מבלי פירוד כן יתיישבו בך בניך ולא יתפרדו ממך: ומשוש. כמו השמחה שיש להחתן על כלתו כן ישיש וכו': (ו) על חומותיך. על עסק חומותיך: הפקדתי שומרים. אלה השומרים כינוי על

רש"י

באבות אל דמי לכם. אל תחרישו : (ט) יאכלוהו . מוסב על דגנך : ישתוהו . מוסב על תירושך ; עברו עברו בשערים . אמר נביא עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא : (י) סלו סלו המסלה . כבשו הדרך בטי"ן לוקמי"ן בלע"ז סולו לשון מסלה הוא : סקלו מאבן . סקלו המסילה והשליכו אבני מכשול לצדדין . סקלו אישפירייאי"ן בלעז : מאבן . מהיות שם אבן וכנגד יצר הרע הוא אומר . ויש עוד לפותרו על תיקון הדרכים לקבוץ הגליות : הרימו נס . כלונס פורקא בלעז אות הוא שיקבלו אלי ויביאו לי את הגולים אצלם : (יא) הנה שכרו. שמוכן לתת לעבדיו מוכן אתו : ופעולתו . שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת : (א) מי זה בא מאדום. נתנבא הנביא על שעיר ובצרה . אמרו רבותינו שתי טעיות עתיד שר של שעיר לטעות כסבור הוא שבצרה היא כבצר במדבר שהיתה עיר מקלט . וטועה משום שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד . ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה בצרה מלך לשעיר במות מלכה הראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב היא כענין שנא' על קריות ועל בצרה : זה . (שהיה) הדור בלבושו ונאה ונאזר ברוב כחו והקב"ה משיבו אני:

יאכלוהו ד' וחסר וסי' ואכלו את הבשר בלילה הזה. בחדש השני בארבעה עשר יום בחדש הזה . בשלו את הבשר פתח אהל מועד. כי מאספיו יאכלוהו והללו : מבצרה ג' יובב בן זרח. וחברו דר"ה. מי זה בא מאדום . אנ"ך.

יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי ל.ג'
לָכֶם׃ ז וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־ י"ן פסוקים עד ועד
יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם תְּהִלָּה
בָּאָרֶץ׃ ח נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ
וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד ל
מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר
תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃ ט כִּי ל
מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה ל. ד' וחסר
וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃ ל. ל' וחסר
י עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ ל' דסמי'
הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן ל
הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים׃ יא הִנֵּה יְהוָה י"ב ר"פ
הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־ ו' ל' דסמין
צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ
אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ יב וְקָרְאוּ לָהֶם
עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא ל. כ"א
דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃ ל

סג א מִי־זֶה ׀ בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ ל
בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ ג'. ל'

טַבְוָתִיךְ קֳדָם יְיָ לָא פָּסֵיק
לְכוֹן׃ ז וְלָא יִפְסוֹק דָּכְרָנְהוֹן
מִן קֳדָמוֹהִי עַד דִּיתַקֵּן וְעַד
דִּישַׁוֵּי יַת יְרוּשְׁלֵם תּוּשְׁבַּחְתָּא
בְּאַרְעָא׃ ח קַיֵּם יְיָ בִּימִינֵיהּ
וּבִדְרַע תּוּקְפֵיהּ אִם אֶתֵּן יַת
עִבּוּרִיךְ עוֹד מֵיכַל לְבַעֲלֵי
דְבָבִיךְ וְאִם יִשְׁתּוּן בְּנֵי עַמְמַיָּא
חַמְרִיךְ דִּלְאֵית בֵּיהּ׃ ט אֲרֵי
דִּכְנְשׁוּהִי לְעִבּוּרָא יֵיכְלוּנֵיהּ
וִישַׁבְּחוּן קֳדָם יְיָ וּדְעַצְרוּהִי
לַחֲמְרָא יִשְׁתּוּנֵיהּ בְּדָרַת
קוּדְשִׁי׃ י אֲמַר נְבִיָּא עִבָרוּ
וְתוּבוּ בְּתַרְעַיָּא אַפְנוּ לֵב עַמָּא
לְאוֹרַח תַּקְנָא בְּסָרוּ בְּשׁוּרָן
טָבָן וְנֶחְמָן לְצַדִּיקַיָּא דִּסְלִיקוּ
הִרְהוּר יִצְרָא דְּהוּא כְּאֶבֶן
תִּקְלָא אֲרִימוּ אָתָא עַל
עַמְמַיָּא׃ יא הָא יְיָ אַשְׁמַע
לְסִיפֵי אַרְעָא אֱמָרוּ לִכְנִשְׁתָּא
דְצִיּוֹן דָּא פֻרְקִיךְ מִתְגְּלֵי הָא
אֲגַר עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ עִמֵּיהּ וְכָל
עוּבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָמוֹהִי׃
יב וְיִקְרוֹן לְהוֹן עַמָּא דְקוּדְשָׁא
פְּרִיקַיָּא דַּייָ וְלִיךְ יִתְקְרֵי
תְּבִיעֲתָא קַרְתָּא דְּלָא אִתְרְחָקַת׃ א מַן אֲמַר אִלֵּין עָתִיד לְאִיתָאָה מָחָא עַל אֱדוֹם פּוּרְעָנָא תַּקִּיפָא עַל בָּצְרָה

תולדות אהרן ובזרוע עזו . ברכות ו נזיר ג : חמוץ בגדים . מגלה כט מכות יב זוכר אמור :

רדק

ביום ובלילה על ירושלם, וגם יש לפרש על כל ישראל בגלותם שהם שומרים ומוסיפים תמיד בנין ירושלים ומזכירין בונה ירושלם ביום ובלילה בתפילותיהם ובברכותיהם, וי"ת על עובדי אבהתך לדיקיא קרתא ירושלם וגו' וכן תרגם יונתן אל תתנו דמי לו ולא יפסוק דכרנהון מן קדמוהי עד דיתקן ועד דישוי ית ירושלים תושבחתא בארעא, ויש לפרש הפסוק כן על חומותיך ירושלים אמר שאל לירושלם אחר שיבנו חומותיך אל תפחדי שיפלו עוד לעולם כי אני הפקדתי עליהם שומרים כל היום וכל הלילה תמיד: לא יחשו. כי שאר שומרי חומות אם הם ערים בלילה ולא יחשו מלדבר להעיר האחד את חברו וביום הם ישנים. אבל שומרי חומות ירושלם יהיו ערים ביום ובלילה תמיד , והשומרים הם דרך משל כלומר השגחת האל , כמו עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה: המזכירים את ה', אמר כנגד בני הגלות אתם שעליכם להזכיר את ה' : אל דמי לכם. לא יהיה לכם דמי ושתיקה והתפללו לפניו תמיד ושפכו לפניו לבבכם עד יכונן ירושלם בחומותיה ובבניניה וישימה תהלה בארץ , הפך מה שהיא עתה כל ימי הגלות חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות, ודברים אלה הם דברי האל מראש הפסוק . על דרך שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם , הננו אתאנו לך כי אתה אלהינו שמזרז אותם על התשובה , ומה שאמר תחלה הפקדתי ואחר כך אמר המזכירים את ה' ואמר אל תתנו דמי לו כן דרך הכתוב , כמו ואל משה אמר עלה אל ה' והדומים לו , ויש לפרש כי המזכירים את ה' הם דברי הנביא כנגד בני הגלות ואמר הואיל וכל ההבטחות הטובות האלה מבטיח אותם האל הזכירו את שמו תמיד שפכו לפניו לבבכם עד יקבץ הגלות ויכונן ירושלם וישימה תהלה בארץ : (ז) ואל תתנו דמי לו. כפל ענין לחזק ומפורש הוא בפסוק של מעלה ממנו , ואמר דמי לכם , ואמר דמי לו , כי כמו שהמדבר לחברו מתעסק בדברו ומן התמדת דברו מזקיק את חבירו להיות מאזין לו שיתן את לבו לכל דבריו בלא דמי ובלא הפסק , והנה כשיפסיק מלדבר תהיה השתיקה וההפסק לשומע כמו למדבר : (ח) נשבע ה' . כי כאשר יזכור השבועה הוא קיום הדבר בלא תנאי' ואמר נשבע ואמר אתן , כמו שפירשנו כמו ואל משה אמר עלה אל ה' , ואמר בימינו ובזרוע עזו , רוצה לומר כי הכח והיכולת בידו לקיים השלום ולא ישלטו עוד בהם אויבים: ובימינו ובזרוע עזו. הוא כפל ענין במלות שונות כי הימין הוא הזרוע העז באדם וכן מדבר האל על דרך משל : (ט) כי מאספיו . מן הדגוש והוא מן סקל וכמוהו רבים וטעם והללו את ה' רמז למעשר שני ונטע רבעי וזהו כי מאספיו אוכלוהו שהיו נאכלים לבעלים ונטע רבעי הוא הלולים לה' וכן במעשר שני היה מתודה ומהלל לאל והוא שאמר בחצרות קדשי כי מעשר שני ונטע רבעי לא היו נאכלין אלא בירושלם פנים מן החומה כמו שכתוב לפני ה' אלהיך תאכלנו וכל העיר נקרא לפני ה' אלהיך וכן נקראת חצרות קדשי והחצר כלל הבתים : (י) עברו עברו. הכפל כמו שפירשנו במלת סלו סלו והכפל ס כן לחזק הענין: בשערים . על דרך עברו משער לשער במחנה : פנו דרך העם עם ישראל וענין סלו ומסלה פירשנוהו גם כן שם : סקלו מאבן . לפירוש הראשון שפירשנו שם יהיה פירוש קלו מאבן שישליכו המסלות אבנים וזהו פירוש סקלו ומה שאמר מאבן רוצה לומר מאבנים גדולות סקלו אותם ולפירוש השני יהיה פירוש סקלו הסרת האבנים מהדרכים: הרימו נס על עמים שיעברו אותם בכל מקום שהם בגלות וכל זה דרך משל לא שירימו נס ויסקלו דרכים אלא דרך משל כאומר פנו דרך לפלוני שבא כי בהגיע עת הישועה יאמרו העמים לישראל לכו וכו לארצכם כאלו הרימו להם נס כל כך תגלה הישועה לכל : (יא) הנה ה' הנה שכרו אתו שכר טוב שישלם לישראל על הגלות שסבלו בעבור שמו הגדול : ופעלתו לפניו . ושכר פעלתו שכר שזכר עומד במקום שנים ופירוש ופעלתו הפעלה הטובה שעשו הם לאל שהחזיקם בגלות בהורתו ובמצותיו עם הצרו' הגדולות וכנוי וי"ו ופעלתו שב לאל כי פעלתם היא פעלתו כי לשמו יעשום וכן ושמחתים בבית תפלתי כמו שפירשנו ולפניו רוצה לומר עמו כי מה שעמו הוא לפניו ומה שלפניו הוא עמו ויונתן תרגם הא אגר עבדי מימריה עמיה וכל עובדיהון גלן קדמוהי : (יב) וקראו. דרושה הפך שהיו קוראים לך ציון היא דורש אין לה: עיר לא נעזבה. הפך מה שאמרת עזבני ה' : (א) מי זה בא מאדום . נמשל זה על חורבן אדם העתיד כמו שפירשנו בפרשת קרבו גוים לשמוע. והמשיל האל יתברך

מצודת דוד

אבלי ציון שאין להם עסק אחר כי אם יתמידו בבכי ואבל כשומרי החומות שאינם זזים מן השמירה והוסיף לומר כל היום וכל הלילה כי מנהג שומרי החומות לישן ביום ולא כן המה כי יבכו ויתאבלו ביום ובלילה: תמיד לא יחשו. אינם שותקים בשום זמן וכפל הדבר במ"ש : המזכירים את ה'. כאלו הנביא מזרזם לומר להם אתם המתאבלים על ציון להזכיר את המקום על בניינם לא יהא שתיקה לכם אלא התאבלו והזכירו את ה' : (ז) ואל תתנו דמי. לא תניחו את ה' לשתוק מלבנותה אלא תפצירו בו עד יכונן את ירושלים על כנה ובסיסה וישים אותה לפאר ותהלה בקרב הארץ : נשבע ה'. הנביא אומר להם בנחמה הן נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו והוא כפל במ"ש: אם אתן . ענין שבועה הוא וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר כך וכך יהיה אם אעשה הדבר הזה וכן אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהלים פט) : אשר יגעת בו. בעבודתו ולאספו אל הבית: (ט) כי מאספיו. המאספים אותו אל הבית הם יאכלו את הדגן : והללו את ה'. על השפעת הטובה : ישתוהו. את התירוש : בחצרות קדשי. ר"ל בבתיהם העומדות בחצרות ירושלים עיר הקודש ולא ישתוהו העכו"ם בארצותם : (י) עברו עברו. הוא מאמר הנביא אל העכו"ם עברו בשערי העיר ללכת השדה ופנו ממכשול את הדרך אשר ילכו בו ישראל לשוב לארצם : סלו סלו המסילה. הרימו והגביהו את המסלה להשוות הגומות להיות נוח ללכת: סקלו מאבן. השליכו משם האבנים מהיות נשאר שם אבן מכשול: הרימו נס. הגביהו למעלה נס לרמז את העכו"ם להביא את ישראל לארצם : (יא) השמיע . שבא זמן הגאולה : ישעך בא. ר"ל בא תשועתך : שכרו. גמול השכר שעליו לשלם לישראל הנה מוכן אתו : ופעלתו. שכר הפעולה שעלי' לפרוע הוא לפניו ומוכן לתתו והוא כפול במ"ש : (יב) להם. לבני ציון : גאולי ה'. הגאולים של ה' : ולך. על ציון יאמר : דרושה. ה' דורש בשלומה ולא נעזבה ממנו : סג (א) מי זה בא. הנביא התנבא שעתיד הקב"ה לעשות נקמה בשעיר תחלה

מצודת ציון

(ויקרא י): (ז) ואל תתנו. ואל תניחו וכן ולא נתן סיחון [במדבר כא]: יכונן. מל' כן ובסיס. (ח) עוזו. ענין חוזק: תירושך. יין כמו ואספת דגנך ותירושך [דברים יא]: (ט) מאספיו. ענין הכנסה אל הבית כמו ואין איש מאסף אותם [שופטים יט]: והללו. ושבחו : (י) פנו. מל' פנה והסרה: סלו. ענין הרמה והגבהה ודוגמתו סלו לרוכב בערבות [תהלים סח]: המסילה. ענין שביל ודרך : סקלו. הסירו האבנים וכן ויעזקהו ויסקלהו (לעיל ה) : מאבן . מהיות בה אבן וכן וימאסך ממלך [ש"א ט"ו] ור"ל מהיות מלך : נס. כלונס ארוך ובראשו אילן : (א) חמוץ. ענין צביעה ואין לו דומה ויתכן שהוא הפוך מן תמחץ רגלך בדם [תהלים סח]: שהרגל הצבוע מדם נראה כפצוע : מבצרה. מלשון מבצר: הדור. ענין פאר ויופי: צועה. ענין

ל' צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה
ל'. ב' וחסר רַב לְהוֹשִׁיעַ: ב מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ
פתח. ג' חד כתיב אל"ף ל' וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת: ג פּוּרָה ׀
דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ
ל'. ל' אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי
ל'. ב'. ל' וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי
ל'. ל' אֶגְאָלְתִּי: ד כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת
ו' דסמיכי גְּאוּלַי בָּאָה: ה וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר
ל' ותד ואשתומם וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי
ל' זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי: ו וְאָבוּס
ל' עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי
ב'. ב' ויז וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם:
ד' ג' חסר וא' מ"ל ז חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר תְּהִלֹּת יְהוָה
ל'. י"ט כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב
ד' וכל יחזקאל ל' לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו
ל' וּכְרֹב חֲסָדָיו: ח וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי
ל' הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם
לו קרי לְמוֹשִׁיעַ: ט בְּכָל־צָרָתָם ׀ לֹא צָר
ב' וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ
ל'. ל' וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם

לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִּין עַמֵּיהּ
כְּמָא דְקַיֵּים לְהוֹן בְּמֵימְרֵיהּ
אֲמַר הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי כְּמָא
דְמַלֵּילִית בְּזָכוּ סַגְיָא קֳדָמַי חֵיל
לְמִפְרַק: ב מָא דֵין יִסְמְקוּן
טוּרִין מִדַם קְטִילִין וּמֵישְׁרִין
יִפְקוּן כַּחְמַר בְּמַעְצַרָא: ג הָא
כְּבִיעוּט דְמִתְבְּעִיט בְּמַעְצַרָא
כֵּן יִסְגֵּי קְטוֹל בְּמַשְׁרְיַת
עַמְמַיָּא וְלָא יְהֵי לְהוֹן תְּקוֹף
קֳדָמַי וְאֶקְטְלִינוּן בְּרוּגְזִי
וַאֲדוּשִׁינוּן בְּחֵמְתִי וְאֶתְבַּר
תְּקוֹף תַּקִּיפֵיהוֹן קֳדָמַי וְכָל
חַכִּימֵיהוֹן אֶסְלְעֵים: ד אֲרֵי יוֹם
פּוּרְעֲנוּתָא קֳדָמַי וּשְׁנַת פּוּרְקַן
עַמִּי מְטָת: ה וּגְלֵי קֳדָמַי וְלֵית
גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבְדִין טָבִין וִידִיעַ
קֳדָמַי וְלֵית אֱנָשׁ דִּיקוּם וְיִבְעֵי
עֲלֵיהוֹן וּפָרְקֵתִינוּן בִּדְרָע
תּוּקְפִי וּבְמֵימַר רְעוּתִי
סַעֲדְתִּינוּן: ו וְאַקְטֵיל עַמְמַיָּא
בְּרוּגְזִי וַאֲדוּשְׁשִׁינוּן בְּחֵימְתִי
וְאַרְמֵי לְאַרַע אַרְעִיתָא קְטִילֵי
גִּבָּרֵיהוֹן: ז אֲמַר נְבִיָּא טִיבְוָתָא
דַיְיָ אֲנָא מְדַכַּר תּוּשְׁבְּחָתָא
דַיְיָ כְּעַל כָּל דְּגַמְלָנָא יְיָ וְסַגִּי
טוּבֵיהּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּגַמְלִינוּן כְּרַחֲמוֹהִי וּכְסַגִּיאוּת טוּבֵיהּ: ח וַאֲמַר בְּרַם עַמִּי אִינוּן
בְּנַיָּא דְּלָא יְשַׁקְּרוּן וַהֲוָה מֵימְרֵיהּ לְהוֹן פָּרִיק: ט בְּכָל עִדָּן דְּחָבוּ קֳדָמוֹהִי לְאַיְתָאָה
עֲלֵיהוֹן עָקָא לָא אַעִיק לְהוֹן וּמַלְאַךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמוֹהִי פָּרְקִינוּן בְּרַחֲמְתֵיהּ וּבְמַחֲסְתֵיהּ עֲלֵיהוֹן הָא שֵׁיזְבִינוּן

יתכן המחריבה לגבור עושה נקמה באויביו ובגדיו אדומים מדם ההרג וכאלו אדם שואל מי הוא זה והוא עונה אני מדבר בצדקה, כלומר מה שדברתי אני בצדקתי לישראל עשיתי כי אני רב להושיע, כלומר רב כחי להושיע ישראל כי בחורבן אדום תהיה ישועת ישראל כמו שפירשנו באותה פרשה : חמוץ. אדום. לפי ענין הפסוק: מבצרה. בצרה היתה עיר גדולה לאדום לפיכך כינה אדום בשם בצרה: הדור בלבושו. שלבש בגדי נקם: צועה ברב כחו. מניע ומטלטל הגוים מקצה אל קצה, וכבר פירשנו המלה בפסוק מהר צועה להפתח : (ב) מדוע אדום ללבושך. הלמ"ד כלמד לאמות חמס, הרגו לאבנר, והשליש לאבשלום, והדומים להם, ועל זה דרך משל כמו שפירשו שדמה האל לגבור הורג באויביו : ובגדיו אדומים. מן הדם וי"ת מה דין יסמקון טורין וגו' : (ג) פורה. והנה האל כעונה לשואלין ואמר פורה דרכתי לבדי, הגת נקראת פורה לפי שמפררי' ומרצצי' בתוכה הענבי' כשדורכים אותם, והמשיל הרשעי' כאלו הם ענבי' בגת והאל דורכם, ומה שאמר לבדי ואין איש אתי, רוצה לומר שאין זכות לישראל והוא היה כעוזר לאל אם היה להם זכות, וכבר פירשנו זה בפסוק וירא כי אין איש: גם מה עמים אין איש. לעזרתי להנקם באויבי ישראל כי העכו"ם היו אויביהם ובהמה אעשה נקמה: לפיכך אדרכם באפי. שיש לי עליה' על שהרעו לישראל שהגליתי' ביניהם ואני קצפתי מעט והם עזרו לרעה: נצחם. דמם יזה על בגדי לפיכך הם אדומים ונקרא הדם נצח לפי שהוא חיי האדם וחזקו: אגאלתי. כמו הגאלתי והאל"ף תמור' ה"א הפעל, וכן אתחבר יהושפט כמו התחבר, ואגאלתי ענין טנוף ולכלוך, וכן לחם מגואל: (ד) כי יום. היה בלבי, זמן רב עד שבאה שנת גאולי, ואז יהיה יום נקם בעמים : (ה) ואביט. פירשנו זה הענין בפסוק וירא כי אין איש ואמר למעלה זרועו וצדקתו, והנה אמר זרועי וחמתי זרועי כמו שפי' שם וחמתי על נקם שיעשה ברשעים בזמן הישועה לפיכך סמך לו ואבוס עמים: (ו) ואבוס. ענין רמיסה ודריכה כמו בוסס בטיט חוצות: ואשכרם בחמתי. אשקם כוס חמתי עד שישכרו : נצחם. חזקם ותקפם: (ז) חסדי ה'. אמר הנביא על החסדים שהראה לו האל שיעשה לעתיד לעמו אזכור לבני אדם החסדים שעשה להם בשעבר כדי שיודו וישבחו שמו, ואמר חסדי לבד לפי שהם מרו את דברו והוא הטיב להם בכל דור ודור, לפיכך אמר תהלות ה' כי על אותם החסדים ראוי להלל את ה' כעל כל אשר גמלנו ה' אזכיר אותם החסדים כמו שהיו על כל אשר גמלנו: ורב טוב. שעשה לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו לא לפי מעשיהם : (ח) ויאמר. כאשר לקחם לו לעם כשהוציאם ממצרים אמר אך עמי המה. אלה עמי הם שלקחתים מתוך עם אחר ולקחתים לי לבנים ולא ישקרו בי לעולם : ויהי להם למושיע. כיון שהיה להם למושיע שהושיעם ממצרים אמר שלא ישקרו בו לעולם ומלת אך היא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך טוב לישראל אלהים והדומים להם : (ט) בכל צרתם לא צר. כתוב באל"ף וקרי בוי"ו ופי' הכתוב לא הרגה להם הצרה כי הושיעם ממנה. ופי' הקרי לו לאל צר בצרתם על דרך ותקצר

אני הוא שפלתה לפני לדבר בצדקת האבות ובצדקת דורו של גרה וצדקתי גם היא עמהם ונגליתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושך מדוע בגדים אדומים : (ג) ומעמים אין איש אתי. מתייצב לפני להלחם : ויז נצחם. דמים שהוא תוקפו ונצחונו של אדם : אגאלתי. כמו נגאלו בדם (איכה ד) : (ה) ואביט ואין עוזר. לישראל: ואשתומם. לשון שתיקה וכבר פירשתי למעלה וישתומם כי אין מפגיע : וחמתי היא סמכתני. חמתי שיש לי על בבליים אשר קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חיזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ואע"פ שאין ישראל ראוין והגונים לגאולה : (ו) ואבוס. לשון מתגולל בדם ודורך ברגלים כמו מתבוססת בדמיך (יחזקאל טז) וכמו בוססו את חלקתי (ירמיה יב) : נצחם. גבורת נצחונם : (ז) חסדי ה' אזכיר. הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי ה' : ורב טוב. אזכיר אשר גמל לישראל ברחמיו : (ח) אך עמי המה. אע"פ שגלוי לפני שיבגדו בי מכל מקום עמי הם והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו : (ט) בכל צרתם. שהביא עליהם : לא צר. לא הציר להם כפי מעלליהם שהיו ראוין ללקות כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים משמשים לפניו הושיעם תמיד בשליחותו של

פורה ב' חסר ב' מ"ל וסי' נמסר לעיל בספרא ס"ס י': ואין עוזר ו' דסמיכי וסי' נמסר במלכים ב' ס"ס י"ד: תהלות ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי' חסדי ה' אזכיר נורא תהלת עשה פלא: ואתה קדוש יושב. לא נכחד מבניהם. וא' ותהלות ה' יבשרו. דאורייתא חסר: ומלאך ב' פתחין וסי' ומלאך הברית ומלאך פניו הושיעם :

תולדות אהרן ויז נצחם. ברכות נח חולין צב: יום נקם. סנהדרין לט: וחמתי. עקדה שער לג: בכל צרתם. תענית טז סוטה לא זוהר וירא :

מצודת ציון

ענין הטרוד והטלטול כמו צועה זונה [ירמיה ב] : (ב) ללבושך. על לבושך. כדורך. מלשון דריכה ורמיסה : בגת. כן שם הכלי שדורכים שם הענבים להוציא היין וכן גת דרך ה' [איכה א] : (ג) פורה. הגת תקרא פורה כי שם מפררים הענבים להוציא היין וכן חמשים פורה [חגי ב] : ואדרכם וארמסם. ענינם אחד וכפל הדבר : ויז. מל' הזאה וטפטוף : נצחם. הוא הדם שהוא כח האדם וחזקו והוא מלשון וגם נצח ישראל [ש"א טו] : אגאלתי. ענין לכלוך כמו לחם מגואל [מלאכי א] והאל"ף תחת הה"א : (ה) ואשתומם. ענין תמהון והתבוננות וכן וישתומם כי אין מפגיע [לעיל נט] : (ו) ואבוס. ענין רמיסה כמו כגבורים בוסים [זכריה י] : ואשכרם. מלשון שכרות ובלבול הדעת : נצחם. דמם : (ז) גמלנו. מל' גמול ותשלום טובה : (ט) ובחמלתו. מלשון חמלה ורחמנות : וינטלם. ענין סבל המשא כמו כי נטל עליו [איכה ג] ולהוספת ביאור אמר

מצודת דוד

תחלה והנביא מדבר בלשון הנוהג בבני אדם לבושי בגדים אשר בהרגם את מי נתז הדם על בגדיהם ולזה אמר כאלו ישאלו מי הוא זה הבא מאדום מולבש בגדים בדם מעיר הבצורה היא כרך גדול וכו' : זה הדור בלבושו. הלא זה היה הדור בלבושו המפואר ומה זה נתלכלכו בדם : צועה ברב כחו. הלא ברוב כחו מניע ומטלטל את כל הרוצה ממקום למקום ואין מי עומד נגדו ומה זה הדם על לבושו : אני מדבר בצדקה. כאלו המקום משיב לומר אני הוא זה המדבר והמבטיח לעשות צדקה לישראל ואני הוא המרבה להושיע כאשר הבטחתי : (ב) מדוע אדום ללבושך. כאלו ישאלו גם אותו מדוע כתמים אדומים על לבושך ובגדיך המה כבגדי הדורך בגת להוציא היין מן הענבים שיש על בגדיו כתמים אדומים מהזות היין : (ג) פורה דרכתי לבדי. כאלו המקום ישיב לומר אני לבדי דרכתי גת הענבים ר"ל לא בזכותם כי אם בצדקתי לבד הרגתי השר להוציא דמו כמו שדורכים בגת להוציא היין : ומעמים. אין מי לעמוד עמדי במלחמה : ואדרכם. אם כן אני דורך גם אותם באפי ואני רומס אותם בחמתי. ויז נצחם. ודמם מטפטף על בגדי ולכלכתי כל מלבושי וכ"ז הוא דרך משל מלשון הנוהג בבני אדם : (ד) כי יום נקם בלבי. זמן רב היה בלבי יום הנקם : ושנת גאולי באה. בא זמן לגאול את עמי ולעשות הנקם : (ה) ואביט. הייתי מסתכל אם אמצא עוזר אבל אין עוזר ר"ל הסתכלתי אם יש זכות בישראל שיהיה עוזר וסעד אל הגאולה ולא מצאתי בהם זכות : ואשתומם. עמדתי בתמהון והתבוננתי אם אמצא בהם זכות להיות סומך את הגאולה ואין סומך וכפל הדבר במ"ש : ותושע לי זרועי. הזרוע שלי תושע לי ואם אין בהם זכות : וחמתי. החמה שיש לי על הבבליים היא תסמוך אותי לגאול את ישראל ולעשות בהם נקם : (ו) ואבוס. ארמוס את הבבליים באפי ואשכר אותם בכוס חמתי (המשיל חמת המקום ליין המשכר המבלבל דעת האדם) : ואוריד לארץ נצחם. את דמם אשפוך לארץ : (ז) חסדי ה' אזכיר. אמר הנביא אזכיר את ישראל חסדי ה' שעשה עמהם אשר מהראוי להרבות תהלות ה' כפי הראוי להללו על כל הטובה אשר גמלנו ה' ורב הטיב הנתון לישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו ולא בצדקותינו : (ח) ויאמר. כשהוציאם ממצרים אמר אך המה לבד עמי המה ובהם בחרתי מכל העכו"ם ולבנים יחשבו ולא ישקרו בי לעזבני ולכן היה להם למושיע : (ט) בכל צרתם. בכל זמן שהיו בצרה היה לו צר : ומלאך פניו. מלאך המשמש לפניו הושיעם

רש"י

של מקום: (י) והמה מרו. הקניטו כמו ממרים הייתם: (יא) ויזכור ימי עולם משה עמו. הנביא מתאונן ואומר בל' תחינה היום בגולה זכר עמו את ימי עולם את ימי משה ובצרתו הוא אומר איה משה רועינו המעלנו מים סוף: את רועי צאני. דמיון רועה המעלה את צאנו איה הוא אשר שם בקרב ישראל את רוח קדשו של הקב"ה ולמדם חוקים ומשפטי': (יב) מוליך לימין משה זרוע תפארתו. הקב"ה היה מוליך לימין משה את זרוע גבורתו בכל עת שהיה צריך לעזרתו של הקב"ה היה זרועו מוכן לימינו: (יג) כסוס במדבר. שאינו נכשל לפי שהיא ארץ חלקה כן לא נכשלו בתהום: (יד) כבהמה אשר בבקעה תרד ובקעה היא ארץ חלקה ואין בה מכשול קנפיי"א בלעז: תרד. תתפשט כמו (לעיל מה) לרד לפניו גוים כן רוח ה' תניחנו לתהום ועשה בו דרך כבושה: כן נהגת עמך. כן היה הכל כמו שאמרנו נהגת עמך: (טו) איה קנאתך. הראשונה: המון מעיך. שהיו רגילים להמות עלינו כאשר מאז כענין שנאמר [ירמיה לא] על כן המו מעי לו והמון רחמיך הראשונים אלינו עתה התאפקו נתחסנו מהיות הומים עלינו כאשר מאז: התאפקו. כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם [בראשית מג] נתאפק ולא הכירו את אשר נכמרו רחמיו אל אחיו: כי אתה אבינו. ועליך להבים ולראות בצרותינו:

כי

כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃ י וְהֵמָּה מָרוּ וְעִצְּבוּ ל'
אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ וַיֵּהָפֵךְ לָהֶם לְאוֹיֵב ב'
הוּא נִלְחַם־בָּם׃ יא וַיִּזְכֹּר יְמֵי־עוֹלָם י"ב פסקין
מֹשֶׁה עַמּוֹ אַיֵּה ׀ הַמַּעֲלֵם מִיָּם אֵת ל'. ל'
רֹעֵה צֹאנוֹ אַיֵּה הַשָּׂם בְּקִרְבּוֹ אֶת־ ד'
רוּחַ קָדְשׁוֹ׃ יב מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה ל'
זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ בּוֹקֵעַ מַיִם מִפְּנֵיהֶם ב' ומ"ל
לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם׃ יג מוֹלִיכָם
בַּתְּהֹמוֹת כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר לֹא יִכָּשֵׁלוּ׃ ב'. ב' דגש
יד כַּבְּהֵמָה בַּבִּקְעָה תֵרֵד רוּחַ יְהוָה
תְּנִיחֶנּוּ כֵּן נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ ל'. ל'
שֵׁם תִּפְאָרֶת׃ טו הַבֵּט מִשָּׁמַיִם
וּרְאֵה מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה רוב הספרים חסר
קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ ג' בליש'
וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי הִתְאַפָּקוּ׃ טז כִּי־אַתָּה ל'
אָבִינוּ כִּי אַבְרָהָם לֹא יְדָעָנוּ וְיִשְׂרָאֵל ל'. ל"ג

וְנַטְלִינוּן וְסוֹבְרִינוּן כָּל יוֹמֵי
עָלְמָא׃ י וְאִינוּן סָרִיבוּ וְאַרְגִיזוּ עַל
מֵימַר נְבִיֵי קוּדְשֵׁיהּ וְאִתְהֲפִךְ
מֵימְרֵיהּ לְהוֹן לִבְעֵיל דְבָב הוּא
אַגִיחַ קְרָבָא בְהוֹן׃ יא וְחָס עַל
יְקָר שְׁמֵיהּ בְּדִיל דוּכְרָן
טַבְוָתֵיהּ דְמִן עָלְמָא גְבוּרָן
דַעֲבַד עַל יְדֵי מֹשֶׁה לְעַמֵּיהּ
דִלְמָא יֵימַר אָן דְאַסְקִינוּן מִן
יַמָא אָן דְדַבְּרִינוּן בְּמַדְבְּרָא
כְּרַעְיָא לְעָנֵיהּ. אָן דְאַשְׁרֵי
בֵינֵיהוֹן יַת מֵימַר נְבִיֵי
קוּדְשֵׁיהּ׃ יב דַבַּר לִימִינָא
דְמֹשֶׁה דְרַע תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ בְּזַע
מֵי יַמָא דְסוּף מִן קֳדָמֵיהוֹן
לְמֶעְבַּד לֵיהּ שׁוּם עָלַם׃
יג דַבְּרִינוּן בֵּין תְּהוֹמַיָא
כְּסוּסְיָא דִי בְמַדְבְּרָא לָא
מִתְקַל כֵּן אַף אִינוּן לָא
אִתְקִילוּ׃ יד כִּבְעִירָא דִי
בְמֵישְׁרָא מְדַבְּרָא מֵימְרָא דַיְיָ
דַבְּרִינוּן כֵּן דַבַּרְתֵּיהּ לְעַמָּךְ לְמֶעְבַּד שׁוּם דְתוּשְׁבַּחְתָּא׃ טו אִסְתְּכֵי מִן שְׁמַיָא וְאִתְגְלֵי
מִמְדוֹר קוּדְשָׁךְ וְתוּשְׁבַּחְתָּךְ אָן פּוּרְעָנוּתָךְ וּגְבוּרְתָךְ הֲמוֹן טַבְוָתָךְ וְסַגִיוּת רַחֲמָךְ
עֲלַי יִתְחַסְנוּן׃ טז אֲרֵי אַתְּ הוּא דְרַחֲמָךְ עֲלָנָא סַגִיאִין כְּאַב עַל בְּנִין אֲרֵי אַבְרָהָם לָא אַסְקָנָא מִמִּצְרַיִם
וְיִשְׂרָאֵל לָא עֲבַד קֳנָא

והמה י' ר"פ בקריאה וסי' והמה טרם ישכבון. והמה לקחו את אשר עשה מיכה. והמה מביאים איש מנחתו דמלכים. והמה אמרו אל ירמיהו יחי ה'. והמה מרו ועצבו את רוח. והמה אם ישמעו ואם יחדלו. והמה כאדם עברו ברית. והמה לא ידעו מחשבת ה', והמה עזרו עם דוד דד"ה. והמה לשואה יבקשו נפשי:

תולדות אהרן משה עמו זוהר נח (סנהדרין כח סוטה כ): לימין משה. זוהר וילך: הבט משמים. חגיגה יב: אתה אבינו. שבת פט עקדה שער קג זוהר ויגש:

רדק

ותקצר נפשו בעמל ישראל, והכל דרך משל, ודברה תורה בלשון בני אדם וי"ת בכל עידן דאתו קדמוהי וגו' ורז"ל כתבו על הפסוק הן יקטלני לא איחל, שהוא קרי וכתיב גם כן אמרו לחזי האי אי בלמ"ד אל"ף כתוב אי בלמ"ד וי"ו כתוב וכל היכא דכתוב למ"ד אל"ף לא הוא אלא מעתה בכל צרתם לא צר דכתיב בלמ"ד אל"ף הכי נמי דלא הוא וכי תימא הכי נמי והא כתיב ומלאך פניו הושיעם אלא משמע הכי ומשמע הכי ומלאך פניו הושיעם מסבב סבות להושיעם והסבות יצאו מלפניו לא שיהו מקרה, והסבה תקרא מלאך גאלה מהצרה שהם בה כן יעשה עמהם בכל דור ודור, וזהו שאמר כל ימי עולם: וינטלם. וינשאם, כפל עניין במלות שונות: (י) והמה מרו. עניין מרי, כמו מריתם פי: ועצבו. עניין הכעסה, וכן כמה ימרוהו וגו', אמר אחר שהיה גואל אותם מהצרה המה שנו ומרו את דברו ולא שמעו לקולו ורוח קדשו והוא דברי נביאיו הנאמרים ברוח הקודש, וכן ת"י: ויהפך להם לאויב. הפך שגאלם מיד אויב הוא נלחם בם והיו עיניהם באים להם בדרך רעה עד שהיו אומרים זה מיד האלהים הוא: (יא) ויזכור ימי עולם. ישראל בגלות בעתות הצרה הוא זוכר ימים מקדם, וזהו ימי עולם. כששלח משה לעמו, ועמו, חסר למ"ד השמוש, כמו ויבא ירושלים, והדומים לו, ואמר הנביא בדרך הנב ואם ט ישראל זוכר בגלות אותן הימים ואומר הנה ישראל במצרים היו רבים בהם עובדי עכו"ם כמו שמפורש בספר יחזקאל, ואעפ"י כן כיון שראה את עניים רחם עליהם, ואמר וישמע אלהים את נאקתם ונגלה למשה ואמר ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ושלחו להם ועשה עמהם אותות ומופתי' והוציאם ממצרים וגאלם, ואעפ"י כן כשרדפו מצרים אחריהם לא זכרו הנפלאות שעשה עמהם, ואמרו המבלי אין קברים במצרים וגו'. ואעפ"י כן העבירם בים ביבשה והעלם מן הים ויכסו מים צריהם, ולפיכך הם תמהים בגלות ואומרי' איה המעל' מים: את רועה צאנו. עם רעי צאנו והם משה אהרן. ואעפ"י שאנו חוטאים לפניו הלא גם אבותינו חטאו והיה מושיעם בעת צרתם למה ארך לנו זה הגלות כל כך עד שנצטרך לומר איה הוא המושיע את אבותינו כאלו היום אינו נמצא: איה השם בקרבו את רוח קדשו. שיצאת בהם רוח נבואה מלבד משה אהרן ומרים היו שבעים זקנים שנחה עליהם רוח נבואה גם ביום מעמד הר סיני היו כולם נביאים, ומי שעשה עמהם כל זה איה הוא עתה, והנה עתה נסתלק רוח נבואה משמתו חגי זכריה ומלאכי שאלו היו עמנו נביאים היו מודיעים לנו קץ הגאולה והיה לנו נחת רוח בזה אבל אנחנו זה כמה שנים בגלות ואין לנו נביא ולא אתנו יודע עד מה: המעלם. בצר"י ומנהג הפעל בקמץ עם מ"ם הפעלים. כמו אינני רוצה, והמפרשים פירשו ויזכר על האל יתברך ועל הדרך הזה תרגם יונתן. (יב) מוליך לימין משה. עתה ספר איך העלם מים ואיך ירדו בתוך הים ואע"פ שהוא ידוע אומר כן להגדיל הספור ולהודות האל יתברך כי בנס גדול ופלא מופלא היה שהיה מוליך זרוע תפארתו לימן משה שהיה בימינו המטה ואיך היה מטה משה בוקע הים אלא שהאל היה מוליך לימינו זרוע תפארתו והיה בוקע הים מפניהם פירוש מפני ישראל כדי שיעברו בתוכו: לעשות לו שם עולם. שיזכרו אותו כל העמים על זה הדבר הגדול וייראו ממנו כמו שאמר שמעו עמים ירגזון כי לא היה צריך זה להעביר ישראל לפאה האחרת כי מאותה הפאה שנכנסו לאותה הפאה עצמה יצאו אלא עשה זה להראות ידו הגדולה ולהראות כי בידו הכל אפילו להפך הטבעיים היסודיים וזהו תפארת לו ושם עולם וכל זה הראה על ידי משה וישראל עמו מאהבתו אותם: (יג) מוליכם. עוד ספר גדל הנס שלא תאמר אע"פ שהיה יבש קרקע הים לא היה כל כך יבש שיהיו יכולים ללכת בו בחזקה או לרוץ בו לפיכך אמר מוליכם בתהומות כסוס במדבר הוליכם באותם התהומות כמו הסוס הרץ במדבר שהיא ארץ המישור ואין שם לא אבן ולא טיט שיהיה לו מכשול כן היו הם יכולין לרוץ באותו קרקע הים כל כך נתקשה הקרקע בים כרגע ולא נכשלו בו: (יד) כבהמה. והמשיל עוד לכתם בקרקע הים ואמר כי הם ירדו בתוך הים כמו שתרד הבהמה בבקע' בלי עמל כי המורד מעט והליכה בבקעה נוחה כי היא דרך מישור: רוח ה' תניחנו. הכנוי לעמך שזוכר אחר כן. כמו ותראהו את הילד והדומים לו, אמר רוח ה' הניח עמך מצריו והרודפים אחריו ואמר רוח ה' כמו רוחך וכן ואל משה אמר עלה אל ה' ומלת כן מוסב לדמיון כבהמה שזכר ועניין הפסוק כן כבהמה בבקעה תרד כן נהגת עמך ורוח ה' תניחנו ויונתן תרגם תניתנו כמו תנתנו מן נתה את העם כבעירא דבמישרא מדברא מימרא ה' דברינון: שם תפארת. שם שיהיה לך תפארת וכבוד לעולם והנה כל זה עשית בימים הקדמונים ועתה נטשתנו בגלות זה כמה שנים: (טו) הבט. ע"ד כי רם ה' ושפל יראה ובשמים זבול קדשו ותפארתו כי בהם יראה עזו כי הם עומדים לעד לעולם בגבורתם לא ישנו ולא יחליפו: איה קנאתך וגבורתך. שהיית מקנא בראות עוני עמך ומראה גבורתך בעמים איה הם עתה המון מעיך ואיה המון מעיך ורחמיך שאמרת המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה'

מצודת דוד

הושיעם בשליחות המקום: באהבתו. בעבור אהבתו להם וחמלתו עליהם גאלם מן הצרה הבאה: וינטלם. סבל משאם לתת די מחסורם כל ימי עולם בכל שני הדורות: והמה מרו. ר"ל לא כן היה כפי מה שחשב אשר לא ישקרו בו כי המה מרו בו ועצבו לפני רוח קדשו: ויהפך. אז נהפך להם לאויב להביא עליהם הרעות והוא נלחם בם ולא באו במקרה: (יא) ויזכור. בגלות יזכור ישראל את ימי עולם שהיה מקדם כששלח את משה לעמו ותסרה למ"ד השמוש במלת עמו: איה המעלם מים. ר"ל יאמרו איה הוא המעלה אותם מן הים עם רועה צאנו ר"ל על ידי משה שהיה מנהיג את עמו וכאלו יאמרו מדוע לא יעשה עמנו כזאת גם היום: איה השם כו'. איה הוא השם בקרב משה את רוח הנבואה: (יב) מוליך. מוסב עם מלת איה לומר איה המוליך לימין משה את זרוע תפארתו ר"ל חוזק ה' היתה מוכנת למשה בכל עת חפצו: בוקע. איה הבוקע מפניהם מי הים והירדן לעשות לעצמו שם גבורה עד עולם: (יג) מוליכם. איה המוליכם בעומק הים כסוס הרץ במדבר במקום ישר ושוה שאינו נכשל במרוצתו כן לא נכשלו כאשר הלכו בעומק הים כי היה המקום שוה וישר: (יד) כבהמה בבקעה תרד. כמו הבהמה היורדת ללכת בבקעה שנוח לה מאלו עלתה ללכת בהר כן רוח ה' הנהיג את ישראל בנחת: כן נהגת עמך. ר"ל כך היה הכל כמו שאמרנו באופן זה נהגת עמך לעשות לך פרסום שם תפארת: (טו) הבט משמים. ר"ל הואיל וכן עשית בימים הקדמונים לכן גם עתה הבט משמים וראה ממדור קדשך: איה קנאתך. איה הקנאה והגבורה שהראית במצרים בימים הקדמונים: המון מעיך. מה שבימים הראשונים היו מעיך הומים עלי ורחמת אותי הנה עתה התחזקו אלי כי אמצת לבבך ומנעת לרחם: (טז) כי אתה

מצודת ציון

אמר וינשאם: (י) מרו. מלשון מרי ומרד: (יג) בתהומות. עומק הים: (יד) תניחנו. עניין הנהגה כמו נחית כצאן [תהלים עז]: (טו) מזבול. עניין מדור כמו בית זבול לך [מ"א ח]: קנאתך. עניין חימה וכעס כמו בקנאו את קנאתי [במדבר כה]: המון מעיך. הוא עניין הכמרת רחמים וחמלה וכן על כן המו מעי לו [ירמיה לא]: התאפקו. עניין התחזקות ואמצות הלב וכן ויתאפק ויאמר

רדק

הם המון המעים והרחמים : אלי התאפקו . הם האם שהתאפקו והחזקו רחמיך אשר לא נכמרו למהר לרחם עלי ואין היה זה : (טז) כי אתה אבינו . והאב לא יתאפק על הבן אלא ירחם עליו מיד : כי אברהם לא ידענו . על דרך אבי ואמי עזבוני וה' יאספני , כי אף על פי שאברהם אבינו הוא כמה דורות שמת והאב בשר ודם לא ידע בנו או בן בנו אלא בחייו אלא אתה אבינו חי וקיים מעולם ועד עולם ואין לנו לצעוק אלא אליך ובכל הדורות שעברו והיית אתה אבינו ואתה גואלנו מכל צרה ומעולם שמך עלינו , וזכר אברהם כי הוא ראש האבות . ועוד שאמר לו האל כי ביצחק יקרא לך זרע ואמר ואתן לו את יצחק ולא אמר את ישמעאל , כמו שאמר ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו , וזכר ישראל כי כל זרעו זרע אמת לא כיצחק שיצא ממנו עשו , ואמר ויאהב יצחק את עשו : (יז) למה תתענו ה' . בראותינו שלות הרשעים ואורך הגלות לנו והצרות התמידות עלינו , הנה אנו תועים מדרכיך ואומרים אין תקוה עוד וכאלו אתה תתענו בהאריכך גלותינו , ובאמרו תתענו תקשיח לבנו , איננו אומר על כלם אלא רבים מישראל נואשו מהגאולה לאורך הגלות וכיון שיש בהם קצת מדבר בלשון כלל וכן אמר הקב"ה אל משה עד אנה מאנתם , בעבור קצת העם שיצאו בשבת ללקוט מן , וכן אמר דניאל חטאנו והרשענו והעוינו ומרדנו : תקשיח . ענין אכזריות ורחוק הלב מהדבר הנאהב וכן תקשיח בניה ללא לה : שוב למען עבדיך . שוב מחרון אפך בנו ואם לא למעננו כי אנחנו חוטאים שוב למען עבדיך , והם האבות ולמען שבטי נחלתך והם י"ב שבטים ושירוש נחלתך שהיו לך לנחלה כמו שכתוב יעקב חבל נחלתו : (יח) למצער . לזמן מועט ירשו הארץ עם קדשך שנתת להם הארץ נחלה מעט זה עמדו בה וגלו ממנה כי לא היו בה אלא ארבע מאות ועשר שנים בראשונה ורוב ישראל לא שבו עוד אליה : צרינו בוססו מקדשך . זמן מצער עמדו וכאלו צרינו וגרשונו ממנה ולא עוד אלא שבססו ורמסו מקדשך שהיה מקום כבוד ולא היו נכנסים בו אלא יחידים : (יט) היינו מעולם , היינו אנחנו תחת ממשלתך לא צרינו כי לא משלת בם ולא נקרא שמך עליהם ואיך באו הם תחתינו בארץ ירושתנו : לוא קרעת שמים ירדת . דרך שאלה שמא קרעת שמים וירדת לדבר עמהם כמו שעשית לנו ואם מפניך הרים נזלו בעבורם כמו בעבורנו וזה היה ביום מעמד הר סיני שירד כבודו על הר סיני והיה אש וענן וההר חרד ונזדעזע הוא והאחרים שהיו קרובים אליו כמו הר שעיר והר פארן גם כן נזלו מים מהענן ששכן עליהם אלא שעיקר הדבר היה על הר סיני לפיכך נזכר בתורה הר סיני לבד וכנה היה ההר בוער באש ונוזל מים כי האש והענן עליו : קרעת שמים . דרך משל כמו ודלתי שמים פתח ושמים הוא האויר : נזלו . דגש הלמ"ד לתפארת הקריאה מפני ההפסק : (א) כקדוח אש המסים , המסים שם שרשו מסס והיתה הסמך ראויה להדגש בחסרון הכפל אלא שבא הנח תמורת הדגש והאחד מן המסים המס . ואש גדול וחזק יקרא אש המסים שממס כל דבר כן היה האש שנראה על הר סיני : כקדוח . ענין בעירה ושריפה , כמו כי אש קדחה באפי . כי אש קדחתם , והיתה אש שתבעה מים כי האש היתה בהר ומים היו בהר הנה היו המים רותחים והיה ההר עשן כולו בין מקום האש בין מקום המים , כי המים הרותחין יעלו עשן וכל זה להודיעך שמך לצריך שאינם יודעים שמך ולא היו מכירים כך ועל ידי הנוראות הודעת להם כי יש אדון בעולם ומנהיג ועשה בכל כרצונו ויבעיר ההרים שלא כמנהג וטבע העולם , ובעבור שרגזו גוים מפניך כאשר רגזו ההרים שאותו היום נשמע ונודע בעולם : מים תבעה אש . אש הוא הפועל אף על פי שבא אחרון והמים הוא הפעול אע"פ שבא ראשון כי הדבר מבואר כי האש תרתיח המים ואין לטעות בו לפיכך לא הקפידו בראשון ובאחרון : תבעה . ענין רתיחה לפי שהמים ברתיחתם יעלו אבעבועות נאמר בזה הלשון , ויש לפרש הענין הזה כלו דרך משל על המלחמות שנלחם האל בעבור ישראל באויביהם : ואמר קרעת שמים וירדת , על דרך הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא וכן ההרים משל על הגדולים , והאש כמו שאמר והיו עמים משרפות סיד : (ב) בעשותך . לא נקוה הנוראות הגדולות שהיית עושה עמנו לא היינו מקוים להם שתעשה בעבורנו כל כך נוראות שחרד בעבורנו ויזלו הרים מפניך : (ג) ומעולם לא שמעו . אומות העולם ולא האזינו הנוראות שעשית עמנו ולא שמעו ולא ראו : אלהים זולתך . ר"ל שום אלוה זולתך שיעשה למחכה לו מה שעשית

תרגום

פְּרִישַׁן בְּמַדְבְּרָא אַתְּ הוּא יְיָ
וְרַחֲמָךְ עֲלָנָא סַגִּיאִין כְּאַב עַל
בְּנִין פָּרְקָנָא מֵעָלַם שְׁמָךְ :
יז לְמָה תְרַחֲקִינָנָא יְיָ לְמִטְעֵי
מֵאוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמָךְ
כְּעַמְמַיָא דְלֵית לְהוֹן חוּלָק
בְּאוּלְפַן אוֹרָיְתָךְ לָא יִתְפְּנֵי
לִבָּנָא מִדַּחֲלְתָךְ אֲתֵיב שְׁכִנְתָּךְ
לְעַמָּךְ בְּדִיל עַבְדָּךְ צַדִּיקַיָא
דְקַיֶמְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ לְמֶעְבַּד
בֵּינֵיהוֹן שִׁבְטֵי אַחְסַנְתָּךְ :
יח בִּזְעֵיר דִירִיתוּ עַמָּא
דְקוּדְשָׁךְ בַּעֲלֵי דְבָבָנָא דוּשִׁישׁוּ
מַקְדְשָׁךְ : יט הָא אֲנַחְנָא עַמָּךְ
דְמִן עַלְמָא לָא לְעַמְמַיָא יְהַבְתְּ
אוּלְפַן אוֹרָיְתָךְ לָא אִתְקְרֵי
שְׁמָךְ עֲלֵיהוֹן לָא לְהוֹן
אַרְכֵינְתָּא שְׁמַיָא אִתְגְלֵיתָא מִן
קֳדָמָךְ טוּרַיָא זָעוּ : א כַּד
שְׁלַחְתָּא רוּגְזָךְ כְּאֶשָׁתָא בְּיוֹמֵי
אֵלִיָהוּ אִתְמְסִיאַ יַמָא מַיָא מְלַהֲבָא אֶשָׁתָא לְהוֹדָעָא שְׁמָךְ לְסָנְאֵי עַמָּךְ מִן קֳדָמָךְ
עַמְמַיָא זָעוּ : ב בְּמֶעְבְּדָךְ פְּרִישַׁן לָא סְבַרְנָא לְהוֹן אִתְגְלֵיתָא מִן קֳדָמָךְ טוּרַיָא
זָעוּ : ג וּמֵעַלְמָא לָא שְׁמַעַת אוּדֶן קָל גְבוּרָן לָא אֲצִיתַת לְמִלּוֹר זִיעַ עֵין לָא חֲזַת מָא
דַחֲזוֹ עַמָּךְ שְׁכִינַת יְקָרָךְ יְיָ אֲרֵי לֵית בַּר מִנָךְ דְאַתְּ עָתִיד לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ

ישעיה סג סד

לֹא יַכִּירָנוּ אַתָּה יְהוָה אָבִינוּ גֹּאֲלֵנוּ
מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ : יז לָמָּה תַתְעֵנוּ יְהוָה ל
מִדְּרָכֶיךָ תַּקְשִׁיחַ לִבֵּנוּ מִיִּרְאָתֶךָ ל . ל
שׁוּב לְמַעַן עֲבָדֶיךָ שִׁבְטֵי נַחֲלָתֶךָ :
יח לַמִּצְעָר יָרְשׁוּ עַם־קָדְשֶׁךָ צָרֵינוּ ל ג'
בּוֹסְסוּ מִקְדָּשֶׁךָ : יט הָיִינוּ מֵעוֹלָם ל
לֹא־מָשַׁלְתָּ בָּם לֹא־נִקְרָא שִׁמְךָ
עֲלֵיהֶם לוּא־קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ ג' מ"ל
מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ : ל

סד א כִּקְדֹחַ אֵשׁ הֲמָסִים מַיִם ל ל
תִּבְעֶה־אֵשׁ לְהוֹדִיעַ שִׁמְךָ לְצָרֶיךָ ל
מִפָּנֶיךָ גּוֹיִם יִרְגָּזוּ : ב בַּעֲשׂוֹתְךָ ל
נוֹרָאוֹת לֹא נְקַוֶּה יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים ל
נָזֹלּוּ : ג וּמֵעוֹלָם לֹא־שָׁמְעוּ לֹא ג' חסר
הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא־רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ ג' מ"ן פסוקים לא לא לא. ל'

רשי

כי אברהם לא ידענו . בצרת מצרים : וישראל לא יכירנו . במדבר כי כבר נסתלקו מן העולם ואתה ה' אבינו בכולם נעשית לנו אב . ורבותינו דרשו בו כמו שדרשו במסכת שבת : (יז) למה תתענו . כי בידך להסיר יצר הרע כמה שנאמר כחומר ביד היוצר וגו' (ירמיה יח) ואומר והסירותי את לב האבן וגו' [יחזקאל לו]: תקשיח. ל' אימוץ לב : (יח) למצער ירשו עם קדשך . גדולתם וירושתם זמן מועט היתה להם : בוססו . דושו : (יט) היינו . עתה כעם אשר לא בחרת למשול בם מעולם וכאילו לא נקרא שמך עליהם : לוא קרעת שמים . וירדת להצילנו עתה כאשר ירדת להציל מיד מצרים אז מפניך הרים חולו ברתת חיל : (א) כקדוח אש . את דבר הנימוס מלפניו וכאשר המים תבעה האש כשתתן גחלת או מתכת במים יעלו המים אבעבועות כל זה עשית במצרים ויהי ברד ואש מתלקחת בתוכה (שמות ט) אבל ית' כקדוח אש המסים על אליהו בהר הכרמל שנאמ' בו גם המים אשר בתעלה לחכה (מלכים א יח) : להודיע שמך לצריך . כענין שנא' באותה מכה ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו' (שם) לו עשית עתה כן אז מפניך גוים ירגזו : (ב) בעשותך . במצרים ובכל האויבים נוראות אשר לא היינו מקוים שתעשה לנו כל אותו נוראות שלא היינו הגונים לכך : ירדת . להר סיני אז מפניך הרים חולו כך פי' דונש בן לברט : (ג) ומעולם לא שמעו . כאותן נוראות שנעשות לאחת מכל העכו"ם לפני כן וגם עין לא ראתה אלהים אחר זולתך אשר יעשה האלהים למחכי לו מה שעשית אתה למחכה לך כך שמעתי מר' יוסי והנאני . אבל

תולדות אהרן כקדוח. ב"ק ד' : עין לא ראתה. ברכות לד שבת סג סנהדרין צט עכו"ם סה עקרים מ"ד פל"ג :

מצודת ציון

ויאמר שימו לחם [בראשית מג]: (יז) תתענו . מלשון תועה : תקשיח . היא מלה מורכבת מן קשה ומן סח ר"ל תקשה ותסית לבנו וכן הקשיח בניה [איוב לט] ועם כי הסמך כשי"ן חסר בעבור מלת קשה : (יח) למצער . למעט זמן כמו הלא מצער הוא [בראשית יט] : בוססו . ענין רמיסה כמו יבוס צרינו [תהלים ס] : (יט) לוא . הוא כמו אם וכן לו החייתם אותם [שופטים ח] : נזלו . ענין הטפה כמו יזל מים מדליו [במדבר כד] : (א) כקדח . ענין שרפה כמו אש קדחה באפי [דברים לב] : המסים . מלשון המסה והמגה : תבעה . מל' אבעבעות : ירגזו . ענין תנועת הרעדה כמו רגזו ואל תחטאו [תהלים ד] : (ב) נזולו . נטפו : (ג) האזינו . ענין שמיעה והוא מלשון אוזן : זולתך . בלעדיך : למחכה . ענין תקוה כמו לכן חכו לי [צפניה ג)

מצודת דוד

אתה אבינו וראוי לאב לרחם על בנים : כי אברהם לא ידענו . עשה עצמו כאלו לא ידענו עם כי נגלה לו בברית לא התפלל עלינו : וישראל לא יכירנו . עשה עצמו כאלו לא הכיר אותנו עם כי בשעה שראה סולם מוצב ארצה ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו הם שרי העכו"ם זו עולה וזו יורדת לא שם לבו להתפלל עלינו : אתה ה' אבינו . בכל יום שמת לבך עלינו כדרך האב המשים לבו בתקנת בנו : גאלנו מעולם שמך . מימות עולם שמך הוא גאלנו כי בכל פעם אתה הוא הגואל אותנו : (יז) למה תתענו . ר"ל בעבור שלוות הבבליים ואורך הגלות אנו תועים מיראתך וכאלו אתה מתעה אותנו : תקשיח לבנו . בעבור זה הקשה לבנו והסר מן היראה וכאלו מידך באה והוא כפל ענין במ"ש : שוב . לכן שוב אלינו להשרות שכינתך בינינו כמאז ואם אין בנו מעשים עשה למען עבדיך הם האבות ולמען השבטים אשר הנחלתם לך לנחלה : (יח) למצער . על מעט זמן ירשו עם קדשך את המקדש ועתה הצרים אותנו הנה בוססו ורמסו את מקדשך : (יט) היינו מעולם . הלא מעולם היינו אנחנו עם ממשלתך ולא משלת בהעכו"ם וחוזר ומפרש לא היה שמך נקרא עליהם כמו שהיה נקרא עלינו להקרא אלהי ישראל : לוא קרעת שמים . הלא למעננו קרעת הרקיעים להיות נפתח וירדת על הארץ ולתת התורה להרעיד ההרים ולהחרידם להיות הזיעה מטפטף מהם מגודל החרדה כמו שירדת למעננו לתת לנו התורה לכן גם עתה עשה עמנו כמאז : סד (א) כקדח אש המסים . ר"ל הנה מאז כלית את הצרים אותנו כמו אש המקדחת ושורף את הדבר הנמס עד התכלית וכמו חום האש מעלה במים רתיחה ואבעבועות ומוספת והולכת כן הוספת לייסר את הצרים : להודיע . ר"ל לא בצדקותינו כ"א להודיע פרסום שמך אל צריך הם המכחישים בה' . מפניך . אז חרדו הגוים מפניך : (ב) בעשותך . בעת עשיית פלאות נוראות אשר לא היינו מקוים להם כי לא היינו כדאים לפלאות כאלה : ירדת . ר"ל לא היה די באלה כי עוד ירדת למעננו על הר סיני נתת לנו התורה ואז חרדו ההרים מפניך עד שהיו מטפטפים זיעה מגודל החרדה : (ג) ומעולם . מימות עולם לא שמעו הבריות ולא האזינו הדברים האלה : עין לא ראתה

יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה־לוֹ׃ ד פָּגַעְתָּ אֶת־
שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק בִּדְרָכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ
הֵן־אַתָּה קָצַפְתָּ וַנֶּחֱטָא בָּהֶם עוֹלָם
וְנִוָּשֵׁעַ׃ ה וַנְּהִי כַטָּמֵא כֻּלָּנוּ וּכְבֶגֶד
עִדִּים כָּל־צִדְקֹתֵינוּ וַנָּבֶל כֶּעָלֶה
כֻּלָּנוּ וַעֲוֹנֵנוּ כָּרוּחַ יִשָּׂאֻנוּ׃ ו וְאֵין־
קוֹרֵא בְשִׁמְךָ מִתְעוֹרֵר לְהַחֲזִיק בָּךְ
כִּי־הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ מִמֶּנּוּ וַתְּמוּגֵנוּ
בְּיַד־עֲוֹנֵנוּ׃ ז וְעַתָּה יְהוָה אָבִינוּ
אָתָּה אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ
וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ׃ ח אַל־תִּקְצֹף
יְהוָה עַד־מְאֹד וְאַל־לָעַד תִּזְכֹּר עָוֹן
הֵן הַבֶּט־נָא עַמְּךָ כֻלָּנוּ׃ ט עָרֵי
קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר
הָיָתָה יְרוּשָׁלִַם שְׁמָמָה׃ י בֵּית
קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ
אֲבֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ וְכָל־
מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה׃ יא הַעַל־
אֵלֶּה תִתְאַפַּק יְהוָה תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ
עַד־מְאֹד׃

כ׳ ד׳כתיב ש״ן וא׳ כתיב סמ״ך
ונחטא סלוגתא ד׳
ל׳ . נ׳
כ׳ . ל׳
י׳ מ״ע
ל׳
מ״ע
ל׳ . ל׳
ל׳
ד׳:
ל׳
ל׳ דסמיכי
ל׳
ל׳

צדיקיא דמן עלמא דמסברין
לפורקנך׃ ד מתרעין קדמך
עובדי אבהתנא צדיקיא
דחדיאו למעבד רעותך
בקשוט ובזכו באורח טובך
ורחמך הוו דכירין לדחלתך
הא בכל עדן דהוה רגז מן
קדמך עלנא על דחבנא
בהון בעובדי אבהתנא
צדיקיא דמן עלמא אנחנא
מתפרקין׃ ה והוינא כמסאב
כולנא וכלבוש מרחק כל
זכותנא ונתרנא כמתר טרף
כולנא ובחובנא כרוחא
אתנטילנא׃ ו ולית דמצלי
בשמך מתרעי לאתקפא
בדחלתך ארי סליקתא אפי
שכנתך מננא ומסרתנא ביד
חובנא׃ ז ואת יי רחמך עלנא
סגיאין כאב על בנין אנחנא
טינא ואת בריתנא ועובד
גבורתך כולנא׃ ח לא יהי
רגז מן קדמך יי בנא עד לחדא
לא לעלמא תדכר חובין הא
גלי קדמך דעמך אנחנא
כולנא׃ ט קרוי קודשך הואה
מדברא ציון מדברא הות וירושלם צדיא׃ י בית קודשנא ותושבחתנא אתר דפלחו קדמך אבהתנא הוה
ליקידת נור וכל בית רגננא הוה לחרבא׃ יא העל אלין תתחסן יי ואת יהיב ארכא לרשיעיא דמשעבדין

צדקותינו ג׳ בקריאה וחסר וסי׳ הוציא ה׳ את צדקתינו. ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקתינו. כי לא על צדקתינו אנחנו: היתה ד׳ קמצין וסי׳ נמסר בריש האי סיפרא סי׳ י״ד:

רש"י

אבל רבותינו שאמרו כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה וגו׳ משמע עין שום נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב״ה למחכה לו. זולתי עיניך אתה אלהים: (ד) פגעת את שש ועושה צדק. כמו ויפגע בו וימת (שם א ב) סילקת ממנו והרגת את הצדיקים שהיו ששים לעשות צדק לדרכי רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם: הן אתה. כשקצפת עלינו על כל אשר היינו חוטאים. בהם מעולם נושענו בתפלתם נושענו מעולם: ונושע. לשון הווה: (ה) ונהי כטמא. מאחר שנסתלקו הצדיקים ממנו: וכבגד עדים. וכלבוש מרחק כבגד מאוס שהכל אומרים הסר. עדים תרגום של הסרה: ונבל כעלה. וכמוש כעלה פלייסט״ר בלעז: ועוננו כרוח ישאנו. ובחובנא כרוחא איתנטילנ׳: (ו) מתעורר. כמו מתגבר על יצרו: ותמוגנו. ותניענו: (יא) תחשה ותענו. תחריש על העשוי לנו עד כאן תפלת הנביא ותחלתה חסדי ה׳

רד"ק

בעשית אתה למחכה לך. וי״ת כן ומעלמא לא שמעת אודן וגו׳ ובדברי רבותינו ז״ל אמר שמואל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו: (ד) פגעת את שש ועשה צדק. וי״ת פגיעת המיתה כלומר סלקת מן העולם הצדיקים שהיו ששים במצותיך ועושים צדק יש מפרשים פגעת קבלת תחנת הצדיקים וכן לא אפגע אדם לא אקבל תחינת אדם עליהם ולשני הפירושים ענין הפסוק על דרך אבד חסיד מן הארץ. אמר אותם הצדיקים שהיו עושים מצותיך בשמחה אינם בעולם עתה שיעמדו לנו בפרץ כמו שהיו עושים בראשונים: בדרכיך יזכרוך. היו זוכרים אותך בדרכיך שהם י״ג מדות כשהיית כועס על עמך בעונותם היו הצדיקים עומדים לפניך כמו שעשה משה בדבר העגל ובדבר המרגלים אמר ה׳ ארך אפים ורב חסד נושא עון וגו׳ סלח נא לעון העם הזה וגו׳: הן אתה קצפת ונחטא. כשהיית קוצף עלינו בעבור שחטאנו לפניך: בהם עולם ונושע. בהם היינו סומכים כל ימי עולם כלומר בכל דור ודור שהיו בהם צדיקים והיינו נושעים בהם שהיו מתפללין לפניך בעדינו אבל עתה בגלו׳ אפסו החסידים והצדיקים וכלנו אנחנו כטמא אין דבר אלא שתעשה אתה למען שמך: ונחטא. אחר שחטאנו, וכן וירם תולעים ויבאש, אחר שבאש, וכן ויבקעו המים אחר שנבקעו המים: (ה) ונהי כטמא. עדים. מתרגום ספתת עדיא, מפרשים מתרגום הרה מעדיא, כלומר כשתלד בגדים מלוכלכים בדם, ויש לפרש בגד המרטוט ובלוי, וכן בדברי רבותינו ז״ל המשמשת בעדים עד שהוא נתון תחת הכר, והענין אחד כי בגד מלוכלך הוא מוסר מהבריות, אמר אנחנו נשארנו בגלות כמו הדבר הטמא, או כמו בגד עדים שהוא נמאס כן כל צדקותינו אפילו הצדקות שאנו עושים אינן רצויות אלא נמאסות כי אין אנחנו עושים אותם אלא להתפאר בהם ולהתגדל ולקנאת איש מרעהו, ולפיכך ונבל כעלה כלנו כמו העלה שהוא נובל כן אנחנו נובלים כלנו, וכמו הרוח שנושא העלה הנופל כן ישאונו עונותינו לזרותינו בכל פאה, ודקדוק מלת ונבל יש אומרים שהוא מבנין נפעל ומשפטו וננבל ובהעדר פ״א הפעל הועלה תנועתה על נו״ן איתן, ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל והיה משפט הבי״ת להדגש ובא הנח תמורת הדגש, כמו שבא במלת ויזד יעקב: ועוננו. חסר יו״ד הרבים מהמכתב: (ו) ואין קורא בשמך. כמו שהיו חסידים הראשונים עושים, מתעורר, ואין מתעורר, ואין שזכר עומד במקום שנים: להחזיק בך, במצותיך ובדרכיך: כי הסתרת פניך. כי כענין כאשר, כמו כי תוליד בנים, אמר כאשר הסתרת פניך ותמוגגנו ביד עונינו אין קורא בשמך: מתעורר להחזיק בך. כמו שהיו עושים הראשונים שהיו עומדים בפרץ לפניך: ותמוגנו. ענין המסיסה ואמר ביד עונינו כי לא אתה עשית אלא עונינו: (ז) ועתה ה׳. אע״פ שחטאנו לפניך אנחנו בניך ואתה אבינו והאב לא יזנח הבן ואע״פ שחטא לו, והנה אנחנו החומר ואתה יוצרינו והיוצר ישנה החומר מכלי לכלי כאשר ישר בעיני היוצר כן אנחנו בידך ולא כן שאר העכו״ם כי אין השגחתך עליהם המידה אבל אנחנו בידך כחומר ביד היוצר שעיניו תמיד כחומר ועושה כלי ואם לא ישר בעיניו ישוב ועשהו כלי אחר כן אתה עיניך בנו תמיד ופוקד מעשינו ואם חטאנו וקצפת עלינו והנה אנחנו כלי נהית טוב ועשנו כלי אחר: ואל תזכור לעד עונינו והבט כי עמך כלנו ואע״פ שחטאנו לא יאשנו מתחת רשותך ולא עזבנו שמך הגדול ולא פנינו אל אלהים אחרים לפיכך העבר עונינו ורחם עלינו: (ח) אל תקצוף. מפורש הוא: (ט) ערי קדשך. והבט ערי קדשך שהיו מדבר ציון וירושלם שהיו משכן כבודך הנה הם מדבר ושממה אע״פ שאחר חרבנה שבו הגוים ובנו אותה כיון שאין ישראל עליה הרי היא חרבה ושממה מיושביה ועוד כי בידם תחרב מזמן כי יבואו אדומים ויקחוה מיד ישמעאל ויחריבוה והנה היא היתה בזה הענין מיום גלות ישראל ממנה: (י) בית קדשינו. אבותינו הללוך בו והיה לשרפת אש בראשונה ובשנייה ועודנו בחרבנו כי לא נבנה מעולם מקום המקדש ביד הגוים: וכל מחמדינו היה. בית המקדש והנה הוא לחרבה זה כמה שנים: (יא) העל אלה. איך תוכל להתאפק על אלה ולא תרחם: תחשה. השתוק כאלו אין אתה שומע לצעקתינו: ותעננו. שאנחנו מעונים בגלות ביד האויבים וי״ת העל אילן תתחסין ה׳ וגו׳.

נדרשי

תולדות אהרן פגעת. תענית ח: וכבגד עדים. ב״ב ע: קורא בשמך. עקרים מ״ד פכ״ג: אבינו אתה. שם מ״ג פל״ג: ערי קדשך. מ״ק כו. מדבר היתה. ר״ה כג מ״ק כו: בית קדשנו (ברכות ד):

מצודת דוד

ראתה. שום עין לא ראתה אשר אלהים זולתך יעשה כדברים האלה אל מי אשר מחכה לו ומאמין בו: (ד) פגעת. הנה עתה סלקת ממנו את הצדיקים אשר כל אחד מהם היה שש לעשות צדק כי היה מצפה שתבוא לידו: בדרכיך יזכרוך. בדרכי רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם: הן אתה קצפת. באמת כאשר אתה קצפת עלינו והקצף היה בעבור כי נחטא לך ודוגמתו הקילותי וארפא (ירמיה לא) ור״ל ההקלה היתה על כי רפאתי: בהם עולם ונושע. בכל ימי עולם בטחנו בזכותם ובתפלתם והיינו נושעים על ידיהם והלך לו הקצף אם כי בא על החטא ולא שבנו עליו: (ה) ונהי. ועתה בהסתלקם נהיה כולנו כטמא כי אין מי להגן עלינו: וכבגד עדים וכו׳. כל הצדקות שאנו עושים המה כבגד בלוי והמרטוטין כי אינם מדעת שלימה רק להתיהר: ונבל כעלה כולנו. ולכן כמשנו ותש כחנו כעלה הכמושה: ועוננו. העונות מקטרגים עלינו ונפרעים מאתנו להיות נעים ונדים כרוח הנושא דבר ומנידו: (ו) ואין קורא. לא יש בנו מי אשר יקרא בשמך להתפלל עלינו: מתעורר. מלת ואין משמשת בשתים לומר אין מי מתעורר להחזיק ידו להיות נמשך אחריך להחזיר אותנו למוטב ולשוב אליך: כי הסתרת. כאשר הסתרת פניך ממנו בעבור מעשינו היינו נמסים בעבור עונינו כי אין מי להשיב אפך ממנו לא כמו לשעבר שהיה מי להעביר הקצף ולבטל הגזירה: (ז) ועתה ה׳. ר״ל עכ״ז הלא אתה אבינו ודרך האב לרחם על הבן: אנחנו החומר. ר״ל כמו יוצר חרס הוא העושה הכל מן החומר כן הלא אתה בראת אותנו וכולנו המה מעשה ידך והיאך תשחית מעשה ידיך: (ח) עד מאד. אל תרבה לקצוף: ואל לעד וכו׳. אל תזכור העון עד עולם: הן הבט נא. התבונן עתה בנו וראה אשר כולנו המה עמך ומאמינים בך ואין לבב מי פונה מאחריך: (ט) ערי קדשך. הנה ערי קדשך היו חרבות כמדבר וגם ציון היתה כמדבר וירושלים היא שממה: (י) ותפארתנו. אשר היינו מתפארים בו: אשר הללוך. אשר בו הללוך אבותינו: לשרפת אש. להיות

מצודת ציון

ג]: (ד) פגעת. ענין פגישה לרעה בהכאת נפש כמו וה׳ הפגיע בו (לעיל נג): שש. ענין שמחה: (ה) ונהי. נהיה: עדים. ענינו מופסד ובלוי ובדרז״ל המשמשת בעדים (נדה ב) ור״ל סמרטוטין: ונבל. ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול [תהלים א]: כעלה. עלי האילן: (ו) מתעורר. מלשון הערה והתגברות: להחזיק. לאחוז: ותמוגנו. מלשון המגה והמסה: ביד. ר״ל בעבור: (ז) החומר. טיט היוצר: יוצרנו. יאמר על יוצר חרס ועל הבריאה המוחלטת: (י) הללוך. מל׳ הלול ושבח: מחמדינו. מלשון חמוד ואהוב: לחרבה. מל׳ חורבן: (יא) התאפק. ענין התחזקות ואמוץ הלב: תחשה. ענין שתיקה כמו עת לחשות [קהלת ג].

ותעננו

(א) נדרשתי. ויהיה האל משיב לבני הגולה כי בעונות אבותיהם עצמו ועמם עכו"ם ובעונותם בגלות ועברו על המצות אלך בגלות כל כך. ואמר נדרשתי ללא שאלו נדרשתי להשיבכם אל הדרשוני ולא שאלוני וכפל הענין במלות שונות וכלל הענין ורבע שאמר נמצאתי ואמר אמרתי ואמר פרשתי ידי וכל זה לחזק הענין כי כמה פעמים היה שולח להם ביד הנביאים שובו אלי ואשובה אליכם וכיוצא בענין הזה: לא קורא בשמי. כאלו לא נקרא בשמי עם ה' כן לא שבו אלי: (ב) פרשתי ידי. לקבלם בתשובה אם ירצו וי"ת שלחית נביי וגו': לא טוב. ר"ל דרך רע וכן מנהג הלשון כמו יתיצב על דרך לא טוב אשר לא טהורה היא אשר איננה טהורה והדומים לו: (ג) הכעס על פני. ר"ל בירושלים גם בבית המקדש עשו תועבות: בגנות. כמו שיש מנהג תחת כל עץ רענן: על הלבנים. בשעה שהיו שורפין הלבנים היו משימין עליהם קטרת לעכו"ם: (ד) היושבים בקברים. לדרוש אל המתים וי"ת דיתבין בבתיא וגו': ובנצורים ילינו. בחרבות ילינו בלילה שיראו להם השדים לדעתם. כי המזיקים נראים בחרבות למאמינים בהם, וכן נוטרי ישראל להושיב ענין חרבות, וי"ת ועם פגרי בני אנשא דיירין: בשר החזיר. עוברין על כל הנמנע בתורה: ומרק פיגולים. כולל כל בשר הבהמות טמאות שקצים ורמשים וכלם הם פגולים ונתעבים: ומרק. כמו ואת המרק שפך, כי הוא מרוק הבשר וכליהם נראים בהותו השומן הדבק בהם ויכיר האדם כי בשר חזיר ושקצים בשלו בהם אם ירצו לכפור בהם ולומר שלא אכלום, וכתוב ופרק והענין אחד: (ה) האומרים. הם עמאים אוכלים כל טמא ואומרים למי שהוא טהור אני טהור ממך: קרב אליך. כלומר עמוד בעצמך אל תקרב אלי: אל תגש בי כי קדשתיך. אני קדוש ממך: אלה. שעשו המעשים הרעים האלה ולא הכירו בעצמם כי רע עשו הם מעלים עשן באפי: אש יוקדת, באפי כל היום עליהם ועל זרעם אחריהם, לפיכך ארכה הגלות לבניהם זמן רב: (ו) הנה כתובה, החטאת הגדולה לא נמחית אלא הרי היא כתובה לפני לזכרה תמיד: לא אחשה, ולא אשקוט: כי אם שלמתי, עד אשר אשלם להם משלם רעות אבותיהם המצטרף עם עוונותם בגלות אבל העיקר הוא עונות אבותם שגדל: ושלמתי על חיקם, אף על פי שאני עתיד לשלם גמולם לבניהם אחריהם מעתה אשלם לעצמם שעשו הרעה וי"ת כן הא כתיבא קדמי וגו': (ז) עונותיכם ועונות אבותיכם יחדיו, כלומר הצטרפו אלה עם אלה והאריכו אתכם בגלות: אשר קטרו, אותו המעשה הרע כפרו בי ועבדו עבודת כו"ם, וזהו שאמר חרפוני, כי כשעבדו על הגבעות הנה חרפוני ובזוני וכפרו בי כי אני אלהים שלא לעבוד עבודת כו"ם כי העובד עבודת כו"ם כופר בעיקר: ומדותי פעולתם ראשונה אל חיקם, תחלה אמדד להם עצמם פעולתם אל חיקם ואחר כך לבניהם הראשון כתוב אל וקרי על חיקם וזה השני על וקרי אל חיקם: (ח) כה אמר ה', אמר כנגד בני הגלות אל תיאשו בעבור זה שאמרתי מן הגאולה כי אף על פי שאשלם לכם עון אבותיכם בהאריכי גלותכם בעונם עם עונותיכם לא אטוש אתכם, אלא על כל פנים אוציא אתכם מן הגלות ואשיבכם אל ארצכם אחר שישלם ענשכם, והמשיל לאשכול ענבים שבכל ל'כולא ממנו התירוש

ואם

בנא עד עלמא: א אשתאילית במימרי לדלא שאילו מן קדמי תבעית אולפן אוריתי לדלא תבעו דחלתי אמרית הא אנא משתאיל תדירא כל יומא לעם דלא מצלי בשמי: ב שלחית נביאי כל יומא לעמא מסרבנא דאזלין באורח דלא תקנא בתר עשתונתיהון: ג עמא דמרגזין על מימרי קדמי תדירא דבחין בגנן טעותא ומסקין בוסמיא על לבניא: ד דיתבין בבתיא דבנן מעפר קבריא ועם פגרי בני אנשא דירין דאכלין בשר חזירא ורטב פגול במניהון: ה דאמרין רחיק להלא לא תקרב בי ארי דכינא מנך אלין רוגזיהון כתננא קדמי פורענותהון בגיהנם דאשתא דלקא בה כל יומא: ו הא כתיבא קדמי לא אתן להון ארכא בחייא אלהין אשלם להון פורענות חוביהון ואמסור למותא תנינא ית גויתהון: ז חוביכון וחובי אבהתכון גלן קדמי כחדא אמר יי דאסיקו בוסמין על טוריא ועל רמתא חסידו קדמי ואתן אגר עובדיהון בקדמיתא על חיניהון: ח כדנן אמר יי כמא דאשתכח נח זכאי בדרא דטופנא ואמרית דלא לחבלותיה בדיל לקימא עלמא מניה כן אעביד בדיל עבדי צדיקיא בדיל לחבלא כלא:

סה א נִדְרַשְׁתִּי לְלוֹא שָׁאָלוּ ל'. י"א. ג'
נִמְצֵאתִי לְלֹא בִקְשֻׁנִי אָמַרְתִּי הִנֵּנִי ז' מ"ל
הִנֵּנִי אֶל־גּוֹי לֹא־קֹרָא בִשְׁמִי׃ ל'
ב פֵּרַשְׂתִּי יָדַי כָּל־הַיּוֹם אֶל־עַם סוֹרֵר ג' כ"ב
הַהֹלְכִים הַדֶּרֶךְ לֹא־טוֹב אַחַר
מַחְשְׁבֹתֵיהֶם׃ ג הָעָם הַמַּכְעִסִים ג' ר"פ
אוֹתִי עַל־פָּנַי תָּמִיד זֹבְחִים בַּגַּנּוֹת ג' חסר בסיפרא
וּמְקַטְּרִים עַל־הַלְּבֵנִים׃ ד הַיֹּשְׁבִים ל'. ג'
בַּקְּבָרִים וּבַנְּצוּרִים יָלִינוּ הָאֹכְלִים ג' ומ"ל
בְּשַׂר הַחֲזִיר וּפְרַק פִּגֻּלִים כְּלֵיהֶם׃ ומרק ק'
ה הָאֹמְרִים קְרַב אֵלֶיךָ אַל־תִּגַּשׁ־בִּי
כִּי קְדַשְׁתִּיךָ אֵלֶּה עָשָׁן בְּאַפִּי אֵשׁ ל'
יֹקֶדֶת כָּל־הַיּוֹם׃ ו הִנֵּה כְתוּבָה לְפָנָי ג' וחסר
לֹא אֶחֱשֶׁה כִּי אִם־שִׁלַּמְתִּי וְשִׁלַּמְתִּי
עַל־חֵיקָם׃ ז עֲוֹנֹתֵיכֶם וַעֲוֹנֹת ב' בליש'
אֲבוֹתֵיכֶם יַחְדָּו אָמַר יְהוָה אֲשֶׁר ג' מ"ל בסיפר'
קִטְּרוּ עַל־הֶהָרִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת
חֵרְפוּנִי וּמַדֹּתִי פְעֻלָּתָם רִאשֹׁנָה ל'. י'
עַל־חֵיקָם׃ אל ק'
ח כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יִמָּצֵא
הַתִּירוֹשׁ בָּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אַל־ ל' ומ"ע
תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי בְרָכָה בּוֹ כֵּן אֶעֱשֶׂה
לְמַעַן עֲבָדַי לְבִלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל׃ ל' וגעיה

כ' אזכיר: (א) נדרשתי ללא שאלו. הקב"ה משיבו אית שלא להנקם מהם כי נדרשתי מהם להוכיחם על ידי נביאי והם לא היו שואלים: אמרתי הנני הנני. שובו אלי והנני מוכן לקבל: אל גוי לא קורא בשמי. אשר לא היה חפץ להיות נקרא על שמי: (ב) פרשתי ידי. כדי לקבלם בתשובה: סורר. סר מן הדרך: (ג) זובחים בגנות. מעמידים עכו"ם בגנותיהן ושם מקטרין בשמים על הלבנים: (ד) היושבים בקברים. שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים: ובנצורים. הם פגרי המתים שהם נתונים במצור שאינם יכולים לצאת: ומרק פגולים. רוטב נתעב כמו ואת המרק שפך (שופטים ו): (ה) האומרים. אל הצדיקים קרב אליך עמוד בעצמך ואל תגש בי: כי קדשתיך. כי קדשתי וטהרתי יותר ממך כן ת"י: אלה. התועבה אשר עשו הנה לעשן חמה באפי: (ו) הנה כתובה. חטאתם לפני כבר נגזר דינם ונחתם: (ז) עונותיכם. שלהם ושל אבותיכם יחדיו אשלם לכם: (ח) כאשר ימצא התירוש באשכול. ת"י כמה דאשתכח נח זכאי בדרא דטופנא: התירוש. זה נח שהיה מתוק: באשכול. בדור המשוכל ויש לפתור כמשמעו: למען עבדי. למען כל צדיק וצדיק

שאלו ג' קמצין בקריאה וסי' ויקחו האנשים מצידם ואת פי. ההלבים לרדת מצרים. נדרשתי ללא שאלו: פרשתי ג' בקריאה וסי' פרשתי ידי כל היום. כי בארבע רוחות השמים. פרשתי ידי אליך. הלבנים ג' בקריאה וסימן לא תאספון לתת תבן לעם ללבון. ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים. ומקטרים על הלבנים: ראשונה י' בקריאה וסי' נמסר

תולדות אהרן נדרשתי. עקדה שער פ: המכעיסים. ב"מ נט: קרב אליך. שבועות: כתובה לפני. עקרים מ"ד פ"ג:

מצודת ציון

ותענו. מלשון עינוי: (ב) סורר. מעוות וכן בן סורר ומורה [דברים כא]: (ג) על פני. לפני וכן על פניך יברכך [איוב א]: הלבנים. עשוים מחומר ושורפין בכבשן לשום בבנין. (ד) ובנצורים. מלשון מצור כמו כעיר נצורה (לעיל א): ומרק. רוטב מבישול הבשר כמו ואת המרק שפך [שופטים ו]: פגולים. ענין תעוב כמו פגול הוא לא ירצה (ויקרא יט): (ה) עשן. ענין כעס כמו עלה עשן באפו [תהלים יח]: יוקדת. בוערת כמו אש תמיד תוקד [ויקרא ו]: (ו) אחשה. ענין שתיקה: על חיקם. ר"ל על עצמם ובשרם: (ז) חרפוני. מל' חרוף ונדוף: מדותי. מלשון מדידה: (ח) התירוש. היין כמו ותירשך ויצהרך [דברים יא]: באשכול.

ענף

מצודת דוד

להיות נשרף באש: וכל מחמדינו. כל המקומות שהיה לנו נהפך כל אחד להיות חרבה: (יא) העל אלה. וכי על חורבן אלה הדברים תתאפק ותאמץ לבך לבל יכמרו רחמיך. תחשה. וכי תחריש לכשדים אשר כל אלה עשו וכי עוד תענה אותנו בידם עד זמן מרובה הלא די במה שעבר: סה (א) נדרשתי. כאלו האל משיב לבני הגולה על תלונתם לומר איך אגאל אתכם הלא המצאתי עצמי להיות נדרש בדרכה אבל היתה בלא תועלת כי היא היתה לעם אשר לא שאלו לדרוש אלי: נמצאתי. הייתי ממציא עצמי והיא היתה מבלי תועלת כי היתה לעם אשר לא בקשו אותי וכפל הדברים פעמים רבות להפלגת הענין והתמדתו כי הרבה לשלוח נביאים להחזירם למוטב ולא הועיל: אמרתי הנני. לקבל תפלתך: אל גוי. ר"ל אבל היתה אל גוי אשר לא רצו לקרוא בשמי: (ב) פרשתי ידי. שיתקרבו אלי ואקבל תשובתם כאדם המרמז לחבירו לבוא אליו: אל עם סורר. אבל היתה אל עם סורר אשר הולכים בדרך לא טוב אחר מחשבות לבם: (ג) הכעס. הם העם המכעיסים וכו': על פני. לפני בירושלים מקום השראת השכינה: זובחים. לעכו"ם: בגנות. דרכם היה להעמיד עכו"ם בתוך הגנות וכן נאמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן סו): על הלבנים. בשעה שהיו שורפין הלבנים היו משימין עליהם קטורת לשם עכו"ם: (ד) היושבים בקברים. שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים: ובנצורים ילינו. היו לנים בין פגרי המתים שאינם יכולים לצאת ממקומם כמו הנתונים במצור והוא כפל ענין במ"ש: ומרק פגולים כליהם. כל כליהם בלוע מרוטב מתועב מדבר טמא: (ה) האומרים. לאלה שאינם אוכלים ממאכלים יאמרו גשה אליך לעמוד במקומך אל תגש לנגוע בי כי קדשתי ממך ואל תטמא אותי: אלה. הדברים האלה העלו עשן באפי להיות חמתי בוערת כל היום כאש הבוער: (ו) הנה כתובה לפני. הרעות שעשו כתובה לפני ולא נשכחו: לא אחשה. לא אשתוק עליהם כי אם אשלם גמול והתשלומין יהיה על חיקם ולא לבניהם אחריהם: (ז) עונותיכם. תשלום הגמול יהיה על עונותיכם ועל עונות אבותיכם יחדיו: אשר קטרו. לעכו"ם: חרפוני. במה שעבדו שמה לעכו"ם בפרסום רב: ומדותי.

[illegible]

אם ימצא אדם להשחיתו יאמר לו חברו אל תשחיתהו כי ברכה בו כי תירוש יש בו שהוא ברכה וטובה · ואף על פי שיש בו חרצנים וזגים שאין בהם ברכה בעבור התירוש שיש בו ישאירנו כן ישראל אף על פי שיש בהם חוטאים צדיקים יש בהם שהם ברכה לעולם ובעבור הצדיקים אין ראוי להשחיתו אלא כמו שיעשו באשכול שידרכו אותו ויוציאו ממנו התירוש וישליכו ממנו החרצנים והזגים כן יעשה האל בישראל יוציאם מהגלות כשיגיע עתם ויצרפם כדרך, כמו שכתוב בנבואת יחזקאל וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו' וי"ת כן כדין אמר ה' כמא דאשתכח תיר' : (ט) והוצאתי מיעקב זרע, פירוש זרע ברכה, כלומר זרע הראוי ליעקב, וכלל בכלל יעקב עשרת השבטים : ומיהודה, כלל בו בנימין, כי מלכות אחת היו וגלו כאחד, וזכר שתי הגליות שלא יחשבו כי אלו עשרת השבטים שלא שבו מגלות בראשונה מבטיח אותם שישובו עוד לארצם וירשוה, ואמר הרי ר"ל הר ציון והר הבית שהוא בחלק יהודה : (י) והיה השרון לנוה צאן, כמו שהיה, כי השרון מקום מרעה, וכן כתוב ועל הבקר הרועים בשרון : ועמק עכור לרבץ בקר, וכן העמקים ירבצו בהם הבקר וירעו בהם כמו שהיו ויותר טוב כי ירבצו בטח ולא יפחדו מאויב והעמקי' מקום מרעה גם כן · ומה שזכר עמק עכור לפי שהיה לו שם גנאי מתחילה, אמר עוד לא יזכר אותו השם כי רבץ בקר יקראו עמק ברכה, וכן אמר הושע ואת עמק עכור לפתח תקוה, ולמי תהיה כל זאת הברכה לעמי אשר דרשוני לא לאשר עזבוני, לפיכך אמר אחריו : (יא) ואתם עוזבי השם, אמר כנגד אנשי הדור שהיו עובדים עכו"ם והם יכלו ברעת' הם ונשמתם ולא יראו בטובת ישראל לעתיד לבא כמו שאמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו רבים ולא כלם אלא הצדיקים: השכחים, שם התאר, אמר הם השוכחים הר קדשי שהוא בית המקדש להקריב עליו קרבן : העורכים לגד שלחן, גד פירושו מזל, כלומר מקריבי' למזל מן המזלות, ואמר רבי משה הכהן שהוא כוכב צדק כי כן יקרא בלשון ערבי : והממלאים למני ממסך, וכן ממלאים, כלומר משלימים ממסך יין, ר"ל נסך למני והוא שם כוכב, ויש מפרשים לכוכבים שהם מנוים והם שבעה כוכבי לכת : (יב) ומניתי, לשון נופל על הלשון, והוא דרך צחות, כמו גד גדוד יגודנו, דן ידין עמו, ועקרון תעקר, ולפי שאמר למני אמר ומניתי, אתם עובדים למנין הכוכבים ואני אמנה אתכם לחרב ולא יחסר אחד, וכן אמר אחריו כלכם לטבח תכרעו יען : ובאשר לא חפצתי, זה היה מרד להכעיס שבחרתם באשר לא חפצתי : (יג) לכן כה אמר ה', מה שאמר למעלה מזה הוא כנגד אותו הדור שהיה הגלות בו כמו שפירשנו שהיו עובדים עכו"ם, ואם כנגדם אמר זאת הפרשה גם כן לא יתכן זה כי כלם גלו כשגלו צדיקים ורשעים, גם מהצדיקים מתו בחרב כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ, אלא מה שאמר ומניתי אתכם לחרב על הרשעים גמורים המכעיסים

ט וְהוֹצֵאתִי מִיַּעֲקֹב זֶרַע וּמִיהוּדָה
יוֹרֵשׁ הָרָי וִירֵשׁוּהָ בְחִירַי וַעֲבָדַי
יִשְׁכְּנוּ־שָׁמָּה: י וְהָיָה הַשָּׁרוֹן לִנְוֵה־
צֹאן וְעֵמֶק עָכוֹר לְרֵבֶץ בָּקָר לְעַמִּי
אֲשֶׁר דְּרָשׁוּנִי: יא וְאַתֶּם עֹזְבֵי יְהוָה
הַשְּׁכֵחִים אֶת־הַר קָדְשִׁי הָעֹרְכִים
לַגַּד שֻׁלְחָן וְהַמְמַלְאִים לַמְנִי מִמְסָךְ:
יב וּמָנִיתִי אֶתְכֶם לַחֶרֶב וְכֻלְּכֶם
לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ יַעַן קָרָאתִי וְלֹא
עֲנִיתֶם דִּבַּרְתִּי וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּעֲשׂוּ
הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי
בְּחַרְתֶּם: יג לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִה הִנֵּה עֲבָדַי יֹאכֵלוּ וְאַתֶּם
תִּרְעָבוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם
תִּצְמָאוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׂמָחוּ וְאַתֶּם
תֵּבֹשׁוּ: יד הִנֵּה עֲבָדַי יָרֹנּוּ מִטּוּב לֵב
וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב וּמִשֵּׁבֶר
רוּחַ תְּיֵלִילוּ: טו וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם
לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי וֶהֱמִיתְךָ אֲדֹנָי

ט וְאַפֵּיק מִיַּעֲקֹב זַרְעָא
וּמִיהוּדָה יָרֵית טוּרֵי וְיַחְסְנוּנַהּ
בְּחִירַי וְעַבְדַי צַדִּיקַיָא יִשְׁרוּן
תַּמָּן: י וִיהֵי שָׁרוֹנָא לְבֵית
מִישְׁרֵי עֶדְרִין דְּעָן וּמֵישַׁר
עָכוֹר לְבֵית רְבוּעָה בַּקְרַן
דְּתוֹרִין לְעַמִּי דִּתְבָעוּ דַּחַלְתִּי:
יא וְאַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל שְׁבַקְתּוּן
פּוּלְחָנָא דַּיְיָ אִתְנְשֵׁיתוּ יָת
פּוּלְחַן טוּרָא דְּקוּדְשִׁי דִּמְסַדְּרִין
לְטַעֲוָן פָּתוּרִין וּמְמַזְגִין
לְדַחַלְתְּהוֹן אַנְגִּין: יב וְאֶמְסַר
יַתְכוֹן לְחַרְבָּא וְכוּלְכוֹן לְקַטְלָא
תִּתְמַסְרוּן חֲלָף דִּשְׁלָחִית נְבִיַּי
וְלָא תַבְתּוּן אִתְנַבִּיאוּ וְלָא
קַבֵּילְתּוּן וַעֲבַדְתּוּן דְּבִישׁ קֳדָמַי
וּבִדְלָא צְבֵינָא אִתְרְעֵיתוּן:
יג בְּכֵן כִּדְנָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
הָא עַבְדֵי צַדִּיקַיָא יֵיכְלוּן וְאַתּוּן
רַשִׁיעַיָא תִּכְפְּנוּן הָא עַבְדֵי
צַדִּיקַיָא יִשְׁתּוּן וְאַתּוּן רַשִׁיעַיָא
תִּצְחוּן הָא עַבְדֵי צַדִּיקַיָא
יֶחְדוּן וְאַתּוּן רַשִׁיעַיָא תִבְהֲתוּן:
יד הָא עַבְדֵי צַדִּיקַיָא יְשַׁבְּחוּן
מִטּוּב לֵב וְאַתּוּן תְּצַוְחוּן מִכְּאֵב
לֵב וּמִתְּבַר רוּחַ תְּיַלְלוּן: טו וְתִשְׁבְּקוּן שׁוּמְכוֹן לְקַיָּמָא לִבְחִירַי וִימִיתִנְכוֹן יְיָ אֱלֹהִים

ייק הנמצא בו : (י) השרון שם מחוז שהיה בארץ ישראל : ועמק עכור · כמשמעו : (יא) עוזבי ה' : רשעי ישראל שהחזיקו בעכו"ם ומתו ברשעם: העורכים לגד : שם עכו"ם העשוים על שם המזל ובלשון משנה יש גד גדי וסינוק לא : למני · למניין חשבון הכומרים היו ממלאים אגנות מזג יין : ממסך · יין מזוג במים כמשפטו כמו לחקור ממסך (משלי כג) מסכה יינה (שם ט) ויש פותרים למני לכשדים שמניתם עליכם אבל ומניתי אתכם שלא נקוד ומניתי דגש יורה שהוא לשון מניין : (יג) עבדי · הצדיקים (של ישראל) : ואתם · הפושעים בי : (טו) שמכם לשבועה : יוקח משמכם קללה ושבועה לדורות אם לא יקריבו כאשר פירע לפלוני : והמיתך · מיתת עולם

במלכים א' סי' י"ח : וירשוה ד' בקריאה וסי' וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה וירשוה בחירי ועבדי והשיבותים אל הארץ דירמיה · ויבנה ערי יהודה דתהלים : ומשבר ג' קמצים בריש' וסי' ולא נחלו על שבר · ומשבר רוח תייללו · ושברה

תולדות אהרן לגד . שבת סז : סנהדרין עג נב : עבדי יאכלו · שבת קנב :

אל בעכו"ס, אמר שלא נשאר אחד מהם שלא מת בחרב אבל האחרים גלו הצדיקים ושאינם צדיקים גמורים, ואף על פי שמתו מן הצדיקים אל תתמה ואין אנו יודע מה שעשה אין להרהר אחריו, ואם נאמר כי זאת הפרשה כנגד עולי הגולה כמו שכתוב שיצרפם בצאתם מהגלות אינו דבק כמה שכתוב למעלה, ועוד שאמר ואתם תרעבו ולא אמר ואתם אלא לאותם שזכר, על כן הנכון בעיני כי אלה הפסוקים נאמרו דרך משל על שכר העולם הבא, אמר מתחלה ענשם בעולם הזה ומניתי אתכם לחרב ועתה אמר ענשם לעולם הבא, ואמר הנה עבדי יאכלו, ר"ל תשיג נפשם במשכלת בחכמה העליונה בידיעת האל והשגה הזאת תענוג הנפש כמו שהאכילה והשתיה תענוג הגוף וכן נאמר גם כן דרך משל הוי כל צמא לכו למים ואמר לכו שברו ואכלו : ואמר שמעו אלי ואכלו טוב, כל זה משל לחכמה, וכתוב לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר השם, וכן צמאה נפשי לאלהים, וכן בספר משלי הרבה כזה, ורבותינו ז"ל משלו גם כן שכר העולם הבא וענשו בזה הענין, והביאו גם כן אלה הפסוקים לראיה, אמרו תנן התם רבי אליעזר אומר שוב יום אחד לפני מיתתך, אמרו לו תלמידיו וכי אדם יודע באיזה יום ימות אמר להם כל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה, ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו תשובה ומעשים טובים, אמר רבי יוחנן בן זכאי משל למלך שזמן את עבדיו ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קשטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום בית המלך חסר כלום טפשים שבהם הלכו ועשו מלאכה ואמרו כלום יש סעודה שאין בו טורח פתאום בקש המלך את עבדיו הללו נכנסו מקושטין והללו נכנסין כשהן מלוכלכים שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טפשים אמר הללו ישבו ויאכלו והללו יעמדו ויראו, זיואי חתנו של רבי מאיר בשם ר"מ אומר אף הם נראים כמשמשים אלא אלו ואלו יושבים הללו אוכלים והללו רעבים הללו שותים והללו צמאים, שנאמר לכן כה אמר השם הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו וגו' : (יד) הנה עבדי, מנהג הסעודה לאחר אכילה ושתיה שהם שמחים ישמחו וירונו וירימו קול בשירים וצעקתם תהיה לספד, כי הרמת קול עבדו תהיה מטוב לב, והרמת קולכם

מצודת דוד

בראשונה אמדוד את חיקם גמול פעולתם ואח"ז אפרע מהם עון אבותם הואיל ואחזו במעשה אבותם : (ח) כאשר ימצא · ר"ל עכ"ז אל תתייאשו מן הגאולה כי כמו כאשר ימצא באשכול ענבים גרגרים מבושלים כל צרכם הראויים לעשות מהם יין : ואמר · ר"ל ואם מי רוצה להשחיתו יאמר האומר אל תשחיתהו כי יש בו תירוש שהוא ברכה וטובה ואף על פי שיש בו חרצנים וזגים שאינם ברכה מ"מ ישאירהו בעבור התירוש : למען עבדי · הצדיקים אשר בקרבם : לבלתי השחית הכל . כלל וכלל לא אשחית בעבור עבדי הצדיקים : (ט) זרע · רצה לומר זרע ברכה הראויים ליעקב : יורש הרי · הר ציון והר הבית : וירשוה בחירי · העם שבחרתי לי הם ירשו את הירושה שהבטחתי לתת את ארץ ישראל : ישכנו שמה . ולא יגלו עוד ממנה : (י) והיה השרון · מקום המישור והשמן יהיה לנוה צאן כי שמה ירעו כמאז ולא תהיה שממה כמות שהיתה בזמן הגולה : ועמק עכור · אף העמקים העכורים והמקולקלים יהיה לרבץ בקר כי שם ירבצו ושם ירעו מרעה שמן : לעמי . כל הטובה הזה יהיה לעמי אשר דרשוני בהיותם בגולה ולא עזבו את ה' : (יא) ואתם . אבל אתם העוזבים את ה' וכפרו בו : השכחים · אשר שכחו את בה"מ ולא זכרו שבו לבד ראוי להקריב קרבנות : העורכים . אשר ערכו מאכלים על השלחן להקריב לגד והוא כוכב צדק והיו ממלאים יין מזוג לנסך למני וגם הוא שם כוכב : (יב) ומניתי אתכם לחרב · במנין אמסר אתכם לחרב למען לא יפקד מי : וכולכם לטבח תכרעו : איש לא נעדר מן המנין : יען · בעבור אשר קראתי אליכם ביד עבדי הנביאים לעזוב דרך הרע ולא עניתם לאמר נעזב הדרך הרע הזה : ובאשר · בהדבר אשר לא חפצתי אני בחרתם אתם : (יג) לכן וכו' . ר"ל שלבד העונש שיהיה לכם בעולם הזה עוד תקבלו עונש בעולם הבא כי עבדי הצדיקים יאכלו ר"ל יהנו מזיו השכינה וכן ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (שמות כד) ור"ל שנהנו מזיו השכינה כאלו אכלו ושתו : ואתם · אבל אתם עוזבי ה' תהיו רעבים מזה ההנאה כי לא תזכו לזה : הנה עבדי ישמחו וכו' · כפל הדבר במ"ש : ואתם תבושו . על אשר מעלתם בה' : (יד) מטוב לב . מסיבת טוב לב : ותשבר · מסיבת שבר רוח תעשו יללה · (טו) והנחתם שמכם · לאחר שמשמען

מצודת ציון

ענף · מגרגרי ענבים כמו ואשכול ענבים (במדבר יג) : ברכה · ר"ל דבר טובה : (י) השרון · מקום מישור ושמן כמו הרועים בשרון (ד"ה כז) : לנוה · ענין מדור : ועמק עכור · עמק מקולקל וכן ואת עמק עכור לפתח תקוה (הושע ב) : לרבץ · מלשון רביצה והיא השכיבה לנוח: (יא) העורכים · ענין סדור : לגד למני · שמות כוכבים : ממסך · יין מזוג כמו לחקור ממסך (משלי כג) : (יב) ומניתי · מלשון מנין ומספר : לטבח · ענין שחיטה : תכרעו · ענין נפילה על הברכים : עניתם · מלשון עניה ותשובה : (יד) ומשבר רוח · ר"ל מצער ויגון : תילילו · מלשון יללה

קולכם תמות מכאב לב ומשבר רוח ויהיה קולכם קול יללה : (טו) והנחתם · על ענוש הגוף: אמר זה כי ענוש הנפש לא ידע אדם בו, אלא פירוש כשתמותו מיתת הגוף, תניחו אחריכם שמכם לשבועה ולקללה הפך הצדיק שכתוב בו זכר צדיק לברכה, אבל אתם יזכר שמכם לקללה כי בחירי יקללו בכם מי שיקללו ויאמרו יהיה כך וכך והמיתך ה' כמו שהמית פלוני ופלוני כמו שאמר על צדקיהו ואחאב שקלם מלך בבל, שני כהם ונוקח מהם קללה בכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישימך אלהים כצדקיהו וכאחאב אשר קלם מלך בבל באש : ולעבדיו יקרא שם אחר, בהפך זה שיהיה שמם וזכרם אחריהם לברכה ויתברכו בהם, כמו שאמר בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה : לשבועה, כמו לקללה, וכן אמר בסוטה יתן ה' אותך לאלה ולשבועה, כי בשבועה יזכיר האדם קללה כמו שאומר אדם בשבועתו אהיה כך וכך אם עשיתי זה, ויונתן תרגם והמיתך וימיתכון ה' אלהים, מותא תנינא : (טז) אשר המתברך, מתי יהיה זה. שיקללו בחירי ה' הרשעים אחר צאת ישראל מהגלות יבאו הרשעים לעת הזאת לכלון ויהיו כל זדים וכל עושי רשעה קש כי באותו הזמן המתברך בארץ יתברך באלהי אמן שלא ישאר בעולם שום אמונה ושום יראה שיתברך וישבע אדם בה אלא באלהי אמן לבד, ואמר בארץ כי בכל העולם תהיה אמונה אחת והיא אמונת אלהי אמן, ופי' אלהי אמן, כמו אל אמונה, כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, ופי' מתברך מבקש הברכה לעצמו, כמו והתברכו בזרעך, ולא אמר ונברכו כך, והמתברך יאמר אלהי אמן יברכני כמו שבירך פלוני ופלוני הצדיקים, וכן לא ישבעו שום שבועה אלא באלהי אמן, כמו שאמר כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון: כי נשכחו הצרות הראשונות, כי עד אותו הזמן לא היה העולם בלא צרות ובלא מלחמות ובאותו זמן יהיה שלום בעולם, כמו שאמר ודבר שלום לגוים, ואמר וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, וכל כך יהיה שלום עד שישכחו הצרות הראשונות, ואמרו וכי נסתרו מעיני, הראה כי הכל היה מאת ה' לכל גוי וגוי לא בדרך מקרה וכן דברו הנביאים מפי ה' על הצרות והמלחמות על כל גוי וגוי טרם בואם : (יז) כי הנני, מרוב הטובה שתהיה כאלו יהיה העולם חדש שמים חדשים והארץ חדשה, כמו שאמר ולא תזכרנה הראשונות · פי' הצרות הראשונות כמו שאמרנו, והחכם רבי אברהם פירש שמים חדשים על הרקיע, אמר שהאל יחדש אויר טוב שיהיו בני אדם בריאים ויחיו שנים רבות גם יוסיף בכח הארץ והנה היא חדשה, ואם כפירושו יהיה זה בכל העמים והנה אמר הכתוב כי כימי העץ ימי עמי לא עמים אחרים: (יח) כי אם שישו ואמר כנגד ישראל יאמר לכם האל שישו וגילו עדי עד מרוב הטובה לא יאמר להם דבר אחר, כלומר שום דבר רע כי אם זה הדבר הטוב : אשר אני בורא, פירוש מחדש, כי הדבר החדש יקרא בריאה, כמו בראשית ברא אלהים וגו', ואם בריאה יברא: כי הנני בורא את ירושלים גילה, שיהיה שמה גילה ושם עמה משוש, וזכר ירושלים כי אף על פי שיהיה שלום בכל העולם תהיה ירושלים העיקר ומשם יצא השלום לעולם והתורה והדרך הטוב שבעבורו יהיה שלום, כמו שאמר מלך המשיח ודבר שלום לגוים ואמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם, ורב הטובה והשלום ואריכות הימים בירושלם ובארץ ישראל יהיה, כמו שאמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות : (יט) וגלתי בירושלם, לפיכך יהיה שמה גילה כי אני אשמח בה, מפני שיעשו בה רצוני וישכון בה כבודי, וכן עמה משוש שאשיש בהם שהם עבדי ובחירי ועושי חפצי : קול בכי וקול זעקה, כי יבכו בני אדם בעיר על מת שלא בזמנו או על חלל או על שביה ששבו מן העיר וכל זה לא יהיה כי חרב ומלחמה לא יהיה ומיתה אפילו לא תהיה כי אם לשנים ארוכים שיהיה האדם מלא ימים כשימות עד שלא יבכו לו, והנה יהיה כפירוש בפסוק שאחריו : (כ) לא יהיה משם, מירושלם, והוא הדין לכל ארץ ישראל אבל ירושלם היא העקר והיא ראש ממלכת ישראל, ופירוש משם כי באמרו לא יהיה, ר"ל לא יצא משם לקבורה : עול, נער, כמו עולל וזקן, כי בן ששים לזקנה והנה הוא זקן ולא מלא את ימיו עד שיהיה בן שבעים, וזה בזמן הזה אבל באותו הזמן לא יאמרו על זקן שמלא את ימיו עד שיהיה בן שלש מאות או חמש מאות שנה ויותר כמו שהיו הדורות הראשונים בתחילת בריאת העולם היו חיים, השם בכלל או ביחידים ולעתיד לבא יהיה בכלל ישראל : כי הנער בן מאה שנה ימות, אם ימות אדם בן מאה שנה וזה יהיה בעונו יאמרו עליו נער מת, ופירש זה ואמר והחוטא בן מאה שנה יקולל, כלו' כי קללת האל תהיה לו וחוטא הוא כשימות בן מאה שנה : (כא) ובנו בתים וישבו בהם, כל ימי עמוד הבנין ויותר, וכן ונטעו כרמים ואכלו פרים כל ימי היותם נושאי פרי, ופירש הענין ואמר : (כב) לא יבנו, כי כימי העץ שיעשו כן יהיו ימיהם, כמו שאמר לא יטעו ואחר יאכל, ואמר עמי ובחירי כי להם יהיה אריכות הימים לבד ועל דרך מופת לא

מוֹתָא תִנְיָנָא וּלְעַבְדוֹהִי
צַדִּיקַיָּא יִקְרֵי שְׁמָא אוֹחֲרָנָא׃
טז דִּמְבָרֵךְ בְּאַרְעָא יְבָרֵךְ
בֶּאֱלָהָא קַיָּמָא וּדְמְקַיֵּם בְּאַרְעָא
יְקַיֵּם בֶּאֱלָהָא קַיָּמָא אֲרֵי
יִתְנַשְׁיָן עָקְתָא קַדְמֵיתָא וַאֲרֵי
מְסַתְּרָן מִן קֳדָמַי׃ יז אֲרֵי הָא
אֲנָא בָרֵי שְׁמַיָּא חַדְתִּין וְאַרְעָא
חַדְתָּא וְלָא יִדְּכְרוּן קַדְמֵיתָא
וְלָא יִסְּקוּן עַל לֵב׃ יח אֱלָהֵין
יֶחְדוּן וִיבוּעוּן בְּעָלַם עָלְמַיָּא
דַּאֲנָא בָרֵי אֲרֵי הָא אֲנָא בָרֵי
יַת יְרוּשְׁלֵם בִּיעָא וְעַמַּהּ חֶדְוָה׃
יט וְאֶבוּעַ בִּירוּשְׁלֵם וְיֶחְדוּן בַּהּ
עַמִּי וְלָא יִשְׁתְּמַע בַּהּ עוֹד קָל
דִּבְכָן וְקָל דִּמְצַוְחִין׃ כ וְלָא
יְהֵי מִתַּמָּן עוֹד יָנִיק יוֹמִין
וְסָבָא דְּלָא יְשַׁלֵּם יַת יוֹמוֹהִי
אֲרֵי דְּחַיָּיב עוּלֵים בַּר מְאָה
שְׁנִין יְהֵי מָאֵית וְחָטֵי בַּר מְאָה
שְׁנִין יִתְרְחֵק׃ כא וְיִבְנוּן בָּתִּין
וְיִתְּבוּן וְיִצְבוּן כַּרְמִין וְיֵיכְלוּן
אִבְּהוֹן׃ כב לָא יִבְנוּן וְאָחֳרָנִין
יִתְּבוּן לָא יִצְבוּן וְאוֹחֳרָנִין
יֵיכְלוּן אֲרֵי כְּיוֹמֵי אִילָן חַיָּיא

ב' ונתן לסריסיו
ל'. ל'
ב' בפסוק
ג'
ל' · ד'
ג'
ב' י"ז ל'
ל'
ד' ל' ב'
ב' י'
ל'
ל' בסיפרא
ב' קרי' דכו' למ"א
רג

יְהוִה וְלַעֲבָדָיו יִקְרָא שֵׁם אַחֵר׃
טז אֲשֶׁר הַמִּתְבָּרֵךְ בָּאָרֶץ יִתְבָּרֵךְ
בֵּאלֹהֵי אָמֵן וְהַנִּשְׁבָּע בָּאָרֶץ יִשָּׁבַע
בֵּאלֹהֵי אָמֵן כִּי נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת
הָרִאשֹׁנוֹת וְכִי נִסְתְּרוּ מֵעֵינָי׃ יז כִּי־
הִנְנִי בוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וָאָרֶץ
חֲדָשָׁה וְלֹא תִזָּכַרְנָה הָרִאשֹׁנוֹת וְלֹא
תַעֲלֶינָה עַל־לֵב׃ יח כִּי־אִם־שִׂישׂוּ
וְגִילוּ עֲדֵי־עַד אֲשֶׁר אֲנִי בוֹרֵא כִּי
הִנְנִי בוֹרֵא אֶת־יְרוּשָׁלִַם גִּילָה וְעַמָּהּ
מָשׂוֹשׂ׃ יט וְגַלְתִּי בִירוּשָׁלִַם וְשַׂשְׂתִּי
בְעַמִּי וְלֹא־יִשָּׁמַע בָּהּ עוֹד קוֹל בְּכִי
וְקוֹל זְעָקָה׃ כ לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד
עוּל יָמִים וְזָקֵן אֲשֶׁר לֹא־יְמַלֵּא אֶת־
יָמָיו כִּי הַנַּעַר בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יָמוּת
וְהַחוֹטֶא בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יְקֻלָּל׃
כא וּבָנוּ בָתִּים וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים
וְאָכְלוּ פִּרְיָם׃ כב לֹא יִבְנוּ וְאַחֵר
יֵשֵׁב לֹא יִטָּעוּ וְאַחֵר יֹאכֵל כִּי־כִימֵי

עולם: ולעבדיו יקרא שם אחר . שם טוב וזכר לברכה: (טז) אשר המתברך בארץ כי תהיה יראתי על כולם ומלאה הארץ דעה והמתהלל ומשתבח בארץ יתברך באלהי אמן יתהלל שהוא עבד לאלהי אמן אלהי האמת שאימן ושמר הבטחתו זאת: כי נשכחו הצרות: לכך יקראוני אלהי אמן: (יז) שמים חדשים · ויש אומרים שמים חדשים ממש וכן עיקר כי מקרא מוכיח כי כאשר השמים החדשים וגו' (לקמן סו) : (כ) עול ימים · נער כמו עולל (איכה ב) עול ימים קטן בשנים: בן מאה שנה ימות . יהא בן עונשין להתחייב מיתה בעבירה שיש בה מיתה כך מפרש בב"ר: יקולל: בעבירה שהיא צריכה נדוי: (כב) כימי העץ · ת"י עץ החיים

כשבר נבל : מעיני ד' וסי' ותדד שנתי מעיני · כי נשכחו הצרות · נוחם יסתר מעיני · ויסתר עמו מעיני :

תולדות אהרן כי הנער. פסחים סח סנהדרין צא:

מצודת ציון

יללה : (טז) המתברך · ענין התפארות כמו מברך רעהו (משלי כז) : אמן · ענינו כמו אמת : (יח) וגילו · ענין שמחה : עדי עד · עד עולם כמו בטחו בה' עדי עד (לעיל כו) : (יט) וגלתי · מלשון גילה : (כ) עול ימים · קטן בימים והוא מלשון עולל וכן התשכח אשה עולה (לעיל מט) : לא ימלא · לא ישלים : והחוטא · ענין חסרון כמו משבריו יתחטאו (איוב מא) : (כב) יבלו · ענין

מצודת דוד

הניחו את שמכם להיות לשבועה לבחירי הצדיקים, כי יאמרו בשבועתם אם עשיתי כזאת יקרני כמקרה הרשעים ההם כמו ישימך ה' כצדקיהו וכאחאב וכו' (ירמיה כט) : והמיתך . כל אחד מכם ימות מיתת עולם באבדן הנפש בעולם הבא : ולעבדיו . אבל לעבדיו שדבקו בו יקרא שם אחר לכבוד ולתפארת וכמ"ש ואתם כהני ה' תקראו וכו' (לעיל סא) : (טז) אשר המתברך בארץ . ר"ל כ"כ יגדל שמם עד אשר שכל המתברך והמתהלל בפי הגוים בכל הארץ לא יתהלל בשום דבר כי אם בזאת יתהלל לומר עליו שנדבק באלהים אמת שאמן ושמר הבטחתו הבטיח לגדל אומות הדבקים בו. ישבע באלהי אמן ' כי כולם יאמינו בו על שהאמין הבטחתו ולכן ישבעו בו וכמ"ש ונשבעת לה' צבאות (לעיל יט) : כי נשכחו · ר"ל כ"כ תרבה הטובה עד שיהיו נשכחים כל הצרות הראשונות שסבלו בהיותם בגולה : וכי נסתרו מעיני . גם מעיני יהיו נסתרים צרות הגולה, כי לא יהיה עוד בעולם א"כ לא יהיה נראה : (יז) כי הנני בורא שמים וכו' ר"ל יהיה רוב טובה בעולם כאלו נברא עולם חדש אשר לא ימצא שם צרות . או הדברים כמשמען וכמ"ש כי כאשר השמים החדשים וכו' עומדים לפני (לקמן סו) : ולא תזכרנה הראשונות . לפי רוב הטובה שיהיה אז לא תזכרנה הצרות הראשונות : ולא תעלינה על לב . כפל הדבר במ"ש · (יח) כי אם שישו · רצה לומר לא יאמר לכם שום דבר כי אם שישו וגילו עד עולם על אשר אני הוא הבורא את השמחה והיא מתקיימת לעולם : בורא את ירושלים גילה : אחדש שם ירושלים להקרא גילה ואחדש שם עמה להקרא משוש : (יט) וגלתי בירושלים . כי כשהיתה ירושלים חריבה ועמה בגולה לא היתה שמחה לפני המקום לכן אמר כשתהיה בנויה ועמה יהיו בטובה יהיה שמחה לפני המקום : ולא ישמע וכו' . כי לא יבוא עוד עליהם צרות : (כ) לא יהיה משם · לא יצא משם לקבר אדם שהוא קטן בשנים ואף הזקן קודם שלא השלים כל ימיו ולא ימות גם הוא כי אז יאריכו ימי האדם באריכות נפלא : כי הנער בן מאה שנה ימות · ר"ל אם ימות מי בן מאה שנים יאמרו עליו נער מת : והחוטא · הנחסר מן העולם כשיהיה בן מאה שנה לקללה תחשב, כי עודו נער, לפי מרבית חיי האנשים שיהיה אז וכפל ענין במ"ש : (כא) ובנו בתים וישבו · לא ימותו טרם יכלה הבנין עד לא ישבו בם וכן ונטעו כרמים וכו' : (כב) ואחר ישב . על כי ימותו הם עד לא ישבו בה : כי כימי העץ . כימי משך זמן עמידת העץ המתקיימים הרבה כאילן חרוב ודומה כימי

עמ

רשי

ואחיים : (כה) יאכל תבן · ולא ילמדך להשחית בבהמה : ונחש · הרי עפר לחמו מצוי לו תדיר · ומדרש אגדה ואריה כבקר יאכל תבן לפי שמצינו שנופל ביד בני יוסף שנאמר בית עשו לקש ובית יוסף להבה וגו' (עובדיה א) אבל ביד בני שאר השבטים שנמשלו לחיות לא מצינו לכך נאמר ואריה כבקר יאכל תבן אותם השבטים שנמשלו כאריה כגון יהודה ודן כיוסף שנמשל בשור יאכלו אותו שנמשל כתבן: (א) השמים כסאי. איני צריך לבית המקדש שלכם : איזה בית : אשר הוא כדאי לשכינתי: (ב) ואת כל אלה : השמים והארץ ידי עשתה ואת אשר לימלמתי שכינתי בתוככם בהיותם נשמעים לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ בכם שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי הוא לפני כדם חזיר והמזכיר לבונה מקטיר לבונה כמו אזכרתה (ויקרא ה) והיתה ללחם לאזכרה (שם כד): (ג) מברך און · מברך אותי בתשורת אונס מברך און מתשיר אונס זה פירושו ולשון ברכה נופל בתשורה שהוא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי (בראשית לג) עשו אחי ברכה ולאו אלי : גם המה בחרו בדרכיהם · הם חפצים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליה' וא"ת מה גם כן דרך לשון עברי לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה (דברים לב) גם לי גם לך (מלכים א ג) גם אהבה גם שנאה (קהלת ט) ל' ולא ימותו גם הם גם אתם (במדבר יח) אף כאן גם הם בחרו וגם אני

ישעיה סה סו

הָעֵץ יְמֵי עַמִּי וּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם יְבַלּוּ ל'
בְחִירָי׃ כג לֹא יִיגְעוּ לָרִיק וְלֹא יֵלְדוּ ל' · ד'
לַבֶּהָלָה כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי יְהוָה הֵמָּה ל'
וְצֶאֱצָאֵיהֶם אִתָּם׃ כד וְהָיָה טֶרֶם ל'
יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים ז' פסוקים ואני ואני
וַאֲנִי אֶשְׁמָע׃ כה זְאֵב וְטָלֶה יִרְעוּ
כְאֶחָד וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן ז' · ג'
וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־ ל'
יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי אָמַר יְהוָה׃ ס"פ בנביא

סו א כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם
כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת ל'
אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם ד'
מְנוּחָתִי׃ ב וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי ל'
עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה ס'
וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ ל'
וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ ג שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר ב"ו · י"ג · ל' מ'
מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב ל' מ"ל
מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה ג' וחסר
מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם

יוֹמֵי עַמִּי וְעוֹבַד יְדֵיהוֹן יְבַלּוּן
בְּחִירָי׃ כג לָא יְהוֹן לְרֵיקָן וְלָא
יְרַבּוּן לְמוֹתָא אֲרֵי זַרְעָא
דְבָרְכֵיהּ יְיָ אִינּוּן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן
עִמְּהוֹן׃ כד וִיהֵי עַד לָא יְצַלּוּן
קֳדָמַי וַאֲנָא אֲקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן
עַד לָא יִבְעוֹן מִן קֳדָמַי אַעְבֵּיד
בָּעוּתְהוֹן׃ כה דִּיבָא וְאִמְּרָא
יִרְעוֹן כַּחֲדָא וְאַרְיָא כְּתוֹרָא
יֵיכוּל תִּבְנָא וְחִוְיָא עַפְרָא
מְזוֹנֵיהּ לָא יַבְאֲשׁוּן וְלָא יְחַבְּלוּן
בְּכָל טוּרָא דְקוּדְשִׁי אֲמַר יְיָ׃
א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שְׁמַיָּא כּוּרְסֵי
יְקָרִי וְאַרְעָא כְּבֵשׁ קֳדָמַי אֵידֵין
בֵּיתָא דְתִבְנוּן קֳדָמַי וְאֵידֵין
אֲתַר בֵּית אַשְׁרָיוּת שְׁכִנְתִּי׃
ב וְיָת כָּל אִלֵּין גְבוּרְתִּי עֲבָדַת
וַהֲלָא הֲוָאָה כָּל אִלֵּין אֲמַר יְיָ
וּבְדֵין רַעֲוָא קֳדָמַי לְאִסְתַּכָּלָא
בֵּיהּ בְּדַעֲנְוְתָן וּמַכִּיךְ רוּחַ
וּמִשְׁתְּוֵי לְקַבֵּל פִּתְגָמַי׃ ג נָכֵיס
תּוֹרָא כְּקָטֵיל גְּבַר דָּבַח אִימַר
כִּנְקֵיף כַּלְבָּא מַסֵּיק קוּרְבַּן דַּם
חֲזִירָא קוּרְבַּן מַתְּנַתְהוֹן מַתְּנַת
אוֹנֵס אַף אִינּוּן אִתְרְעִיאוּ׃

רדק

לא לשאר העמים · ויונתן תרגם כי כימי העץ ארי כיומי אילן חייא , ואפשר שכיון בזה למה שאמרו רבותינו ז"ל עץ חיים מהלך חמש מאות שנה : יבלו בחירי · שיבלו מעשה ידיהם בימיהם , כמו שאמר ולא יבנו ואחר ישב : (כג) לא יגעו לריק , הפך מה שאמר בקללת וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם , אמר להם כי כל יגיעם יהיה לברכה כי לא יבא אויב שיאכל יגיעם ולא שדפון וירקון : ולא ילדו לבהלה , כי לא ימותו בניהם בחייהם שיבהלו במיתתם : וצאצאיהם אתם · כל ימיהם יהיו אתם כי לא ימותו בחייהם , וכפל הענין במלות שונות : (כד) והיה · הפך מה שנאמר בגלות סכותה בענן לך מעבור תפלה : טרם יקראו · פעמים טרם יקראו ופעמים עוד הם מדברים : (כה) זאב וטלה · כבר פירשנו הענין בספ' ויצא חטר : ונחש עפר לחמו · כמו שהיה לא דבר אחר , כלומר לא ישוך אדם מישראל , כמו שמפרש לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי והיא ארץ ישראל , והמשיל התורה כנחש יהיה פירוש שלא יהיה מאכלו אלא מין שהוא עפר שנאמר כי עפר אתה כי ישראל נאמר עליו בזמן ההוא כי מלאה הארץ דעה את ה' והנה איננו עפר ולא ישוך הנחש עקבו : (א) כה אמר ה' · עתה חזר להוכיח בני דורו הרשעים והוכיחם על דברי הזבחים עם מעשים רעים כמו שהוכיחם בתחילת הספר גם כן למה לי רוב זבחיכם וגו' , אמר השמים כסאי , כלומר וכי סבורים אתם שהבית שאתם מביאים שם הזבחים שאני שוכן בו ושיכילני הבית כמו שמכיל הגוף אין זה כי הנה השמים כסאי והארץ הדום רגלי , כמו שאמר שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי אלא אני לא נויתי על הבית שאשכון אני בו ולא על הזבחים שאוכלם לא נויתי אלא כדי שיכינו ישר' לבם אלי ויהיה להם מקום מיוחד לבא שם להתפלל ולעלות עולות וזבחים לעורר לבם לבער המחשבות הרעות ולשרפם כדמות הדבר הנשרף על המזבח אם כן אם אתם עושים הרע ובאים לביתי וזובחים לפני הפסדתם הכונה ואין זה מצותי ואין אתם עושים בזה רצוני אלא ההפך ואתם מכעיסים אותי בזה לפיכך אמר השמים כסאי ומה שאמר כסאי לא שיהיה הוא יתברך גוף שישב בכסא אלא דרך משל כמלך שיושב על הכסא ורגליו בשרפרף ומצוה על עמו מה יעשו , והכסא באמת מכובד מהשרפרף לפיכך דמה השמים לכסא והארץ להדום רגלים שהוא השרפרף , וכל מה שבשמים ובארץ הוא הכה לכל וככל נעשה במצותו ובגזרתו מן העליונים על התחתונים : ואי זה מקום . כפל ענין במלות שונות : (ב) ואת כל אלה · ולא תחשבו לפי שאמרתי השמים כסאי והארץ הדום רגלי כי הם קדומים כמוני לא כן אלא אני שקדמון לבדי וחדשתי ועשיתי את כל אלה השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה : ויהיו כל אלה · אני עשיתים והיו כמו שצויתי ועם כל זה שאני רם על רמים אני מביט אל השפלים והענוים והחרדים אל דברי לקיים מצותי אף על פי שאין מקריבין קרבן מי שאינו חוטא אין צריך לקרבן אבל המקריבים קרבן ומעשיהם רעים אין קרבנם לרצון אבל הם לעון ועל זה אומר : (ג) שוחט השור · אמר מי שישחוט השור להקריבו לפני והוא ברשעו הרי אני חושב אותו בשוחטו השור כאלו מכה איש ומת , וכן זובח השה להקריבו כאלו ערף כלב להקריבו לפני , וכן מעלה מנחה לפני כאלו מעלה דם חזיר לפני שהם כמו הכלב והחזיר טמאים , וכן מזכיר לבונה כאלו מברך און ודבר שוא לפני כלומר גזל שהוא און ושוא : מזכיר · מקטיר כמו אזכרתה לה' : מברך · מביא מנחה כמו קח נא ברכתי שענינו כמו מנחתי , וכן קח נא ברכה מאת עבדך מנחה וכן נשאול לו בשלום ולברכו ולהביא לו מנחה , ומה שאמר עורף כלב לפי שאינו בן שחיטה אמר בו לשון עריפה כמו שאמר בפטר חמור וערפתו , וכן וערפו שם את העגלה שהיו מכין אותה

כאחד ז' בקריאה וסי' זאב וטלה ירעו כאחד · כל הקהל כאחד : וחברו כל הקהל · כי הטהרו הכהנים . ויעמד ישוע ובניו · בבקר זרע את זרעך ולערב · ויהי כאחד למחצרים ז וסי' רובא וכל קהלנא ארכון קמון

תולדות אהרן טרם יקראו (ברכות ס' תענית סה סז) ונחש . יומא עה : השמים כסאי . ברכות נט חגיגה יב יד קידושין לא סנהדרין ז אבות ג עקדה שער כח זוכר פקודי (חגיגה עז) : הדום רגלי · חגיגה עז : אביט . עקדה שער כח : מברך און . עקדה שער קא :

מצודת דוד

עץ הזה יהיה ימי עמי : ומעשה וכו' כי יש מעשים שיעשה האדם והוא יזקין והם עדיין נראים חדשים כבנין והמכתב לכן אמר עמי בחירי יבלו מעשה ידיהם כי הם יראו בחורים וחזקים ומעשה ידיהם יזקינו ויבלו בימיהם : (כג) לא יגעו לריק . לא יהיה יגיעתם לריק ר"ל לא ימותו כמהם בחייהם לבהלה . למות בחייהם להבהיל אותם וכפל הדבר במ"ש : כי זרע · כי זרעם המה זרע ברוכי ה' ולא ימותו בקוצר שנים : וצאצאיהם אתם · כל ימיהם יהיו צאצאיהם עמהם כי לא ימותו בחייהם וכפל הדבר במ"ש : (כד) והיה טרם יקראו · פעמים אענה להם למלאות שאלות לבבם עד לא יקראו להתפלל בפה פעמים כשעוד הם מדברים בתפלה אשמע אני לתת משאלותם : (כה) ירעו כאחד : ולא יטרוף הזאב את הטלה כי אף החיות הטורפות לא יטרפו עוד כמ"ש וגר זאב וכו' (לעיל יא) : כבקר · כמו הבקר אוכל תבן כן יאכל האריה : ונחש עפר לחמו . הנה עפר יהיה מאכלו כתולדתו וכשבעו ולא יזיק למי : לא ירעו . לא יעשו רעה למי ולא ישחיתו את מי : בכל הר קדשי . הוא ארץ ישראל : אמר ה' : כן יאמר ה' : סו (א) השמים כסאי . עתה שב להוכיחם ואמר הלא השמים הוא מקום המכון לשבתי והארץ היא הדום רגלי ואחז במשל מבן אדם היושב על הכסא ורגליו יורדת לנוח על השרפרף : אי זה בית · מהו הבית אשר תוכלו לבנות לי שיהיה הגון לי לפי רוב גדולתי : ואי זה מקום מנוחתי · כפל הדבר במ"ש : (ב) ואת כל אלה . אף השמים והארץ אינם קדומים כמוני כי ידי עשתה אותם : ויהיו כל אלה : ואח"ז היו כל אלה אבל אינם קדומים : ואל זה אביט . ועם שאני רם על רמים עכ"ז אביט ואשגיח בשפלים אל העני ואל מי שרוחו נשברת בעבור הצער והיגון ואל החרד על דברי לעשותם וכאומר אבל לא על המקריבים קרבנות ולבם רחוק ממני : (ג) שוחט השור . ר"ל כי קרבנות הרשעים אינם מקובלים לפני והשוחט את השור הרי הוא כאילו מכה איש כי דם יחשב ולא לרצון : עורף כלב . נחשב בעיני כאילו ערף את הכלב : דם חזיר : נחשב בעיני כאלו זרק דם חזיר : מזכיר לבונה . המקטיר לבונה הוא מביא תשורה דבר שאינו הגון וראוי : גם המה בחרו · רצה לומר הואיל

והמה

מצודת ציון

ענין זוקן כמו יבלו בטוב ימיהם (שם כא] : (כד) אענה · ענין תשובה : (כה) ירעו · מל' מרעה : לחמו · מאכל : ירעו · מלשון רעה : (א) הדום · ענין השרפרף הכסא הנתון תחת רגלי האדם כשהוא יושב וכן והשתחוו להדום רגליו (תהלים צט) : (ב) ונכה · ענין שבור וכתוש כמו ונכאה לבב (תהלים קט) : וחרד · ענין מהירות רב וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו (ש"א טז) : (ג) עורף · ר"ל כורת עורף והוא אחורי הצואר כמו ואם לא תפדה וערפתו (שמות יג) : מזכיר · כן נקרא הקטרת הלבונה כמ"ש והיתה ללחם לאזכרה [ויקרא כ"ד] : מברך · הוא ענין תשורה הבאה להקבלת פנים וכן קח נא את ברכתי (בראשית לג) : און · ענין דבר שאינו ראוי והגון :

ובשקוציהם

ג׳ ו׳ ר״פ וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ ד גַּם־
ג׳ ג׳ אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם
ב׳ מ״ל אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה
דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע
ד׳ ג׳ בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃
ה שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־
ד׳ דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם
ד׳ ג׳ מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה
י״ב ר״פ דמיו וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃
ו קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל
ג׳ יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ ז בְּטֶרֶם
ג׳ תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ
ג׳ ג׳ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ ח מִי־שָׁמַע כָּזֹאת
מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם
אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־
ג׳ מלעיל חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃
ג׳ ג׳ ג׳ ט הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר
ג׳ יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי
אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃

בְּאוֹרְחַתְהוֹן וּבְשִׁיקוּצֵיהוֹן
נַפְשֵׁיהוֹן אִתְרְעִיאַת : ד אַף
אֲנָא אֶצְבֵי בְּתַבְרְהוֹן וּמִמַּה
דִיצְפַּן לָא יְשֵׁיזְבוּן חֲלַף
דְשָׁלְחִית נְבִיַּי וְלָא תָבוּ
אִתְנַבִּיאוּ וְלָא קַבִּילוּ וַעֲבָדוּ
דְבִישׁ קֳדָמַי וּבִדְלָא צְבִינָא
אִתְרְעִיאוּ : ה קַבִּילוּ פִּתְגָמָא
דַייָ צַדִּיקַיָא דְמִשְׁתַּוָן לְקַבֵּיל
פִּתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ אָמְרִין
אֲחֵיכוֹן סַנְאֵיכוֹן מְרַחֲקֵיכוֹן
בְּדִיל שְׁמִי יִסְגֵי יְקָרָא דַייָ
וְנֶחֱזֵי בְּחֶדְוַתְכוֹן וְאִינוּן
יִבְהֲתוּן : ו קָל אִתְרְגוּשָׁא
מִקַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם קָלָא
מֵהֵיכְלָא קָל מֵימְרָא דַייָ
דִמְשַׁלֵם גְמָלָא לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי:
ז עַד לָא מֵיתֵי עָקָא לַהּ תִּתְפְּרִיק
עַד לָא יֵיתֵי לַהּ זִיעַ בְּחֶבְלִין עַל
יְלִידָהּ יִתְגְלֵי מַלְכָּהּ: ח מַן שְׁמַע
כַּחֲדָא מַן חֲזָא כְּאִלֵין הַאֶפְשַׁר
דְתִתְעֲבֵיד אַרְעָא בְּיוֹמָא חַד
אִם יִתְבְּרֵי עַמָא זְמַן חֲדָא אֲרֵי
עֲתִידָא דְתִתְנְחֵים צִיוֹן וְתִתְמְלֵי
מֵעַם שְׁבִי גָלְוָתְהָא : ט אֲנָא
אֱלָהָא בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אֲמַר יְיָ אֲנָא בְרֵית כָּל אֱנָשָׁא אֲנָא בַדְרֵית יַתְהוֹן
לְבֵינֵי עַמְמַיָא אַף אֲנָא עֲתִיד לְכַנָשָׁא גָלְוָתִיךְ:

אני אבחר : (ד) בתעלוליהם . להיות עולל בם לשון כי התעללת בי (שם [illegible]) : ומגורותם . מה שהם יראים : יען קראתי . שמעו שמוע ושובו אלי : ואין עונה : לאמר שמעתי : (ה) החרדים אל דברו : הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו : אמרו אחיכם : פושעי ישראל הנזכרים למעלה : ד"א אמרו אחיכם מנדיכם . אשר אמרו לכם סורו טמא (איכה ד) : שנאיכם מנדכם : האומרים קרב אליך אל תגש בי (לעיל סה) : למען שמי : יכבד ה' בגדולתי הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם : ונרא' בשמחתכם והם יבושו . הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי קול שאון שלהם בא לפני הקב"ה ממה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה' משלם גמול לאויביו : (ז) בטרם תחיל . ציון חיל היולדת ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל העכו"ם יביאום לתוכה : והמליטה זכר כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה והמליטה איסקמולי"ר בלעז : (ח) היוחל ארץ ביום אחד . היבוא חיל ליולדת לילד מלא ארץ בנים ביום אחד : (ט) האני אשביר ולא אוליד : האני אביא את האשה על המשבר ולא אפתח רחמה להוציא עוברה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד את כל היולדות ועכשיו שמא עצרתי בתמיה

אותה בקופיץ ממול ערפו ופירושו כריתות הערף , וערף קריאתו בשני טעמים והוא פעל כי השה הוא מלעיל ערף ולא פנים , וזכר כלב וחזיר לפי שהכלב מפריס פרסה אף על פי שאינו שוסע שסע והחזיר מפריס פרסה ושוסע שסע , והנה שניהם יש בהם צד סימני טהרה והם טמאים , כן הם מראים בעצמם צד מעשה טוב בהקריבם הקרבן והם טמאים במעשיהם הרעים , ואמר גם המה , פירוש הם שהם שוחטים השור וזובחים השה גם הם כמו עורף כלב ומעלה דם חזיר למה שבחרו בדרכיהם הרעים : ובשקוציהם נפשם חפצה . לא בדרכי ובמצותי שאמרתי להם אל תשקצו את נפשותיכם : (ד) גם אני אבחר בתעלוליהם . כיון שהם משחיתים דרכיהם גם אני אבחר בהשחתת מעשיהם , וכן ובעלילותם השחתות , והדומים להם ענינם מעשה הרע והשחתה : ומגורתם . מה שהם יראים ממנו והוא החרב והרעב אביא להם : יען קראתי . להם על ידי הנביאים להשיבם לדרך הטובה : ואין עונה . כלומר אין מקבל דברי : (ה) שמעו . מנדיכם , מרחיקים אתכם בעבור שאתם חרדים לדבר ה' הם שונאים אתכם ומרחיקים אתכם והם אומרים למען שמי יכבד ה' , כלומר כבד הוא עלינו במצותיו אשר צונו כמו ולא נכבד עליך , הם אמרו זה בעבור ה' אבל הוא כאלו יהיה נראה ונגלה בשמחתכם שתשמחו בישועתו והם יבשו ומתי יהיה זה כאשר יהיה קול שאון מעיר , ואם כנגד בני דורו שהרדים אל דבר ה' אמר כמו שאמר וחרד על דברי יוני' פירושו ונראה בשמחתכם על שכר הנפשות כמו שפירשנו , או לפי שהם עתידים לחיות בתחית המתים לימות המשיח , ויתכן לפרש כי אמר זה כנגד עולי הגולה החרדים אל דבר ה' : (ו) קול שאון מעיר . אז לימות המשיח יצאו קול שאון מעיר ירושלם על גוג ומגוג והם אויבי ה' , וכן אמר בנבואת זכריה ויצא ה' ונלחם בגוים ההם : (ז) בטרם . ר"ל כי פתאום תבוא הישועה לישראל , והמשיל ירושלם לאם וישראל לבנים , ואמר זכר כי הוא טוב וחזק מן הנקבה ובו ישמחו יולדיו יותר מן הנקבה כן יהיה אותו הדור שתהיה להם הישועה , והנה אמר בטרם תחיל ילדה , ואמר אחר כן היוחל , ואמר כי חלה , הטעם כי הישועה תבא להם פתאם כמו אם תלד הנקבה בטרם יבא חבל לה , אבל קודם שתשלם הישועה וטרם שיקבצו כל ישראל בארצם ותשלם גלותם תהיה להם מעט זמן כמו חבלי יולדה כמו שאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם כמו שפירשנו , וכן אמר בנבואת זכריהו ונלכדה העיר ונשסו הבתים וגו' , ואחר החבלים האלה ויצא ה' ונלחם בגוים ההם , ואמר לעת ערב יהיה אור , וזוהי הלידה אחר שהלם , ואמר וישבו בה וחרם לא יהיה עוד : והמליטה הלידה נאמרה בזה הלשון , וכן שמה קננה קפוז ותמלט : (ח) מי שמע . היוחל ארץ , בא בלשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ , והוא [illegible] שם פעלו מהנוסף , והנוסף יוצא כן פעל עומד ויוצא , העומד כמו יחילו עמים , ולאשם מה החילין , והיוצא קול ה' יחיל מדבר , יחילו דרכיו בכל עת , ומלת היוחל פעול מהיוצא כי ממנו יבנה שלא נזכר פועלו : (ט) האני אשביר . אחר שהמשיל ציון לאשה יולדת אמר האני אשביר ולא אוליד כלומר אם אביא האשה על המשבר ולא אוליד אותה כן זה לא יתכן , ואם אביא ציון על המשבר במלחמת גוג ומגוג באמת אוליד אותה , והלידה היא הישועה : אם אני המוליד ועצרתי . אני הוא המוליד ארצות הגוים עד הזמן ההוא ואז אעצור אותם מלדת כי

טבהא בחצצרתהון : גם אני ו' ר"פ וסי' נמסר בספר שפטים סוף סי' ב' ; ובאשר ד' בקריאת וסי' ומניתי אתכם לחרב • גם אני אבחר בתעלוליהם • ואפרוחיו יעלעו דם • ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך : בחרו ג' בקריאת וסי' ויקחו להם נשים מכל אשר • ובאשר לא חפצתי בחרו • תחת כי שנאו דעת • אנ"ך : חלה ג' מלעיל וסי' פצחי רנה וצהלי לא חלה • כי חלה גם ילדה ציון • כי חלה לטוב יושבת מרות דמיכה :

תולדות אהרן החרדים . ב"מ לג זוכר תשא :

מצודת ציון

ובשקוציהם . מלשון שקץ ותעוב : (ד) בתעלוליהם . ענין לעג והתול כמו כי התעללת בי (במדבר כב) : ומגורתם . ענין פחד כמו ויגר מואב [שם] : (ה) החרדים . הממהרים : מנדיכם . מל' הנדה והנעה : (ו) שאון . ענין המייה : (ז) תחיל . היא כאב הלידה וכן הלא חלתי ולא ילדתי (לעיל כג) : חבל . צירים ומכאובי לידה כמו חבלי לידה (הושע יג) : והמליטה . כן נקרא לידת הולד כמו ותמלט ובקעה (לעיל לד) : (ח) היוחל . הלא . גם מלשון חיל : (ט) אשביר . מקום מושב היולדת נקרא משבר כמו לא יעמוד במשבר בנים (הושע יג) : ועצרתי . ענין עכוב ומניעה

מצודת דוד

והמה גם בחרו בדרכיהם ולא הלכו בהם כדרך קרי והזדמן ונפשם חפצה לעשות השקוצים הנראה להם ולא בלא דעת ובלא לב יעשוה : (ד) לכן גם אני אבחר . לכן גם אני אבחר להתעולל בהם בהבאת הרעות ולא אעזבם אף הקרבנם ר"ל אבחר בהבאת הרעות : ומגורותם . המדבר אשר הם יראים זה בעצמו אביא עליהם : יען . בעבור כי קראתי אליהם ע"י הנביאים להזהירם ליישר דרכם ואין מי משיב לומר איישר דרכי מעתה : דברתי וכו' . כפל הדבר במ"ש : הרע בעיני : הדבר הרע בעיני : ובאשר : בהדבר אשר לא חפצתי אני בחרו הם : (ה) שמעו וכו' . אתם הצדיקים החרדים אל דבר ה' לעשותם שמעו דבר ה' : אמרו וכו' . פושעי ישראל : אחיכם . השונאים אתכם המנדים להרחיק אתכם כמ"ש האומרים קרב אליך וכו' (לעיל סה) הנה הם אמרו למען שמי יכבד ה' ר"ל בעבור שירחקום שמי בא כבוד לה' כי אנו קרובים אליו ומתכבד הוא עמנו : ונראה . אבל לא כן הוא כדבריהם כי בעיניו נראה בשמחתכם והרשעים הנה יבושו על כי הלכו אחר ההבל : (ו) קול שאון מעיר . אז יצא קול שאון מעיר ציון וחוזר ומפרש שיצא הקול מן היכל ה' שעומדת בציון ולתוספת ביאור אמר שזהו קול ה' היוצא לנקום על עכו"ם לשלם גמול לאויביו הם גוג ומגוג כמ"ש ויצא ה' ונלחם בגוים (זכריה יד) : (ז) בטרם תחיל . על ציון יאמר בטרם תחיל חיל היולדת תלד ר"ל יתקבצו בניה לתוכה כאלו ילדה אותם עכשיו מבלי חיל וחבלי לידה : בטרם יבוא וכו' . כפל הדבר במ"ש : והמליטה זכר . ילדה זכר ולפי שהרבה שמחה בלידת זכר מלידת נקבה אמר והמליטה זכר לפי גודל השמחה : (ח) מי שמע כזאת . מי שמע פלא כזאת ומי ראה פלא כאלה האם מעולם בא חיל יולדה לכל בני הארץ ביום אחד האם מעולם נולד אומה שלימה בפעם אחת : כי חלה . ר"ל כי זה הפלא נעשה בציון כי חלה מכל בניה וגם ילדתם בפעם אחת ר"ל כולם כאחד יצאו ממקום גלותם ובאו לציון באין שטן ובאין פגע רע : (ט) האני אשביר . האני אביא את האשה על המשבר ולא אפתח רחמה שתלד ר"ל שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור : אם אני המוליד : אם אמנם אני הוא המוליד את כל היולדות ושמא עכשיו אעצור אותך בתמיה ר"ל הלא לכל העכו"ם אני הוא הנותן כח בידם וכו'

י שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־
אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־ ד'
הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ יא לְמַעַן תִּינְקוּ ל' · ל'
וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן ל' ומ"ל
תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ ל' · ל'
יב כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־ ד' מ"ל
אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף
כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ
וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ יג כְּאִישׁ ל' : ב'
אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי ל'
אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ ל' · כ"א · ל'
יד וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם ל' · ג'
כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה ל' ב"י ה טעת·
אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ טו כִּי־
הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה
מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ
וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ טז כִּי בָאֵשׁ
יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר פ'
וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ יז הַמִּתְקַדְּשִׁים ל'
וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד ל' · אחת ק'
בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ פ'
וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ כ'

אֲמַר אֱלָהָיִךְ׃ י חֲדוּ בִירוּשְׁלֵם
וּבוּעוּ בַהּ כָּל רָחֲמָהָא דוּצוּ
עִמַהּ דַּיְץ כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַבְּלִין
עֲלַהּ׃ יא בְּדִיל דְּתִתְפַּנְקוּן
וְתִשְׂבְּעוּן מִבְּזַת תַּנְחוּמָתְהָא
בְּדִיל דְּתִשְׁתּוּן וְתִתְרַוּוּן מֵחֲמַד
יְקָרַהּ׃ יב אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ
הָא אֲנָא מַיְתִי לַהּ כִּשְׁפַע נְהַר
פְּרָת שְׁלָם וּכְנַחַל מַגְבַּר יְקַר
עַמְמַיָא וְתִתְפַּנְקוּן עַל גִּסְסִין
תִּתְנַטְלוּן וְעַל רְכוּבִין תִּתְרַבּוּן׃
יג כִּגְבַר דְּאִמֵּיהּ מְנַחֲמָא לֵיהּ
כֵּן מֵימְרִי יְנַחֵים יָתְכוֹן
וּבִירוּשְׁלֵם תִּתְנַחֲמוּן׃ יד וְתֶחֱזוּן
וְיֶחֱדֵי לִבְּכוֹן וּגְוִיַתְכוֹן כְּדִתְאִין
יַזְהֲרוּן וְתִתְגְּלֵי גְּבוּרְתָא דַייָ
לְאוֹטָבָא לְעַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָא
וְיֵיתֵי לְוָט לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃
טו אֲרֵי הָא יְיָ בְּאֶשָּׁתָא מִתְגְּלֵי
וּכְעַלְעוֹלִין רְתִיכוֹהִי לְאַתָבָא
בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ וּמְזוֹפִיתֵיהּ
בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא׃ טז אֲרֵי
בְּאֶשָּׁתָא עָתִיד יְיָ לְמִידַן
וּבְחַרְבֵּיהּ יָת כָּל בִּשְׂרָא
וְסַגִּיאִין קְטִילַיָא קֳדָם יְיָ׃
יז דְּמִזְדַּמְנִין וְדִמְדַּכַּן לְגִנָּן
דְּטַעֲוָתָא סִיעָא בָּתַר סִיעָא
אָכְלֵי בְּשַׂר חֲזִירָא וְשִׁקְצָא
וְעַכְבְּרָא כַּחֲדָא יְסוּפוּן אֲמַר

בתמיה : (יא) משד · ל' שדים : תמוצו . סולי"ר בלעז : מזיז כבודה : מכבוד גדול הזז וממשמש לבא לה : זיז : אישמובינ"ט בלעז : (יב) וכנחל שוטף . אני נוטה אליה כבוד גוים : על צד . על לדי אומניכם על גיססין : תשעשעו · תהיו משועשעין כדרך שמשעשעין את התינוק אישבניי"ר בלעז : (יד) ונודעה יד ה' . בעשותו נקמותיו ונוראותיו ידעו עבדיו את כח גבורת ידו : (טו) באש יבוא : בחמת אש יבוא על הרשעים : להשיב : לצריו בחימה את אפו: (טז) כי באש : של גיהנם ה' נשפט עם צריו ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו ל' נשפט שאף הוא טוען טענותיו למלאות עוונם ופשעם וכן ונשפטתי אתו (יחזקאל לח) הנני נשפט אותך (ירמיה ב) לשון ווכוח הוא דריסניי"ר בלעז · ופשוטו כי באש ה' וחרבו נשפט כל בשר וכן רבים מסורסים במקראות : (יז) המתקדשים : המזדמנים אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד לעכו"ם פלונית : אל הגנות · שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין עכו"ם : אחר אחת : כמה שת"י סיעה בתר סיעה מתקדשים ומטהרים לעבוד סיעה אחר שגמרה חבירתה את עבודתה : בתוך: באמצע הגינה כן היה דרכם להעמיד'

כי הגדולה והכבוד יהיה לישראל לבדם , וי"ת אנא אלהא ברית עלמא וגו' : (י) שמחו · כל אוהביה , בגלות על דרך כי רצו עבדיך את אבניה ואז בקבוץ גליות תשמחו בה ותשישו בתוכה שתראו בבניינה כמו שראיתם בחרבנה והתאבלתם עליה כן תשמחו בה ותשישו בתוכה : (יא) למען · התאבלתם עליה למען שתראו בשמחת' ותינקו ושבעתם משוד תנחומיה כי ידעתם כי זה יהיה גמולכם:משוד · כמו ושוד מלכים תינקי והוא כמו שד בהמה והוא על דרך משל ר"ל תענוג: תמצו . ענין מציצה : מזיז . ענינו לפי מקומו כמו זיו ויונתן תרגם מחמד יקרים : (יב) כי כה אמר ה' שלום . שלום הגוים שיבואו מכל פאה לשאול שלומם ומביאים להם מנחה , ומה שאמר כנחל שוטף , לא שיזיק כמו הנחל השוטף אלא כמו שהנחל השוטף יבא במרוצה כן יבא להם הכבודה וממונם במרוצה ' ועל הדרך הזה בא כוש תריץ ידיו לאלהים : וינקתם · על דרך משל כמו שיונק התינוק החלב מאין עמל כן תאכלו כבוד העכו"ם שלא יגעתם בה , ואחר שהמשיל אותם לתינוק היניקה המשיל אותם גם כן ליונק כמו שנושאת אותו האומנת על זרועיה והיא משעשעת אותו על ברכיה וכל זה ממיני גדול היונק כן תהיו אתם מנושאים בעכו"ם ומכובדי' בכל מיני כבוד וגדולה : תשעשעו . מבנין פעל שלא נזכר שם פועלו מבנין פועל שממנו יוצא זה , וכן ושעשע יונק : (יג) כאיש אשר אמו תנחמנו . מצרה שעברה עליו כן אנכי אנחמכם מצרת הגלות : ובירושלם תנוחמו כי שמה יראה כבודי עליכם , ומה שזכר האם ולא האב לפי שהאשה משדלת בדברים יותר מן האיש : (יד) וראיתם · ועצמותיכם כדשא תפרחנה , הפך ורוח נכאה תיבש גרם כי כמו שהדאגה והיגון יבשו עצמותיכם בגלות כן כשתשובו לירושלם בשמחה והששון יפריחו עצמותיכם : את עבדיו . כמו עם עבדיו שתהיה יד ה' עמהם לטובה ועם אויביו לרעה ולזעם וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג : וזעם . מלרע כי הוא פעל לפיכך אלין קמץ ואלו היה פתח , ויונתן תרגם ועצמותיכם כדשא תפרחנה וגויתכון כדתאין יזהירון : (טו) כי הנה ה' באש נשפט. כמו שאמר בנבואת יחזקאל אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו · מרכבותיו . גדודיו היורדות מן השמים להשיב בחמה אפו שלא היה עדין גדול על כל עכו"ם עתה ישיבנו בחימה , וחימה גדולה מאף , כי חימה לשון חום כי כשיתחמם בעל הכעס בדבר שיכעס בו יהיה כעסו גדול , ועל הדרך הזה תרגם יונתן לאתבא בתקוף רוגזיה , ואדוני אבי ז"ל פירש להשיב להבעיר מן שביב אש , והוא על משקל להקל כל נכבדי ארץ · ואם זה כאיר"ק הה בלר"י אחד הוא : (טז) כי באש ה' נשפט·נפעל עומד והוא קמוץ:ואמר כי יהיה נשפט עם גוג ומגוג באש כמו שאמר בנבואת יחזקאל ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו' ובחרבו הוא מה שאמר שם חרב איש באחיו תהיה והוא חרבו את כל בשר כמו שנאמר בנבואת זכריהו ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה:(יז) המתקדשים·רוב המפרשים פירשו אלו שהם מתקדשים במעשה ידיהם שעושים וזה קוראים בזה הלשון בלע"ז סנטיג"ר: והמטהרים · דינו מתטהרים כי הוא מבנין התפעל כמו המתקדשים וכן הוא הענין בענין התפעל כמו והתברך בלבבו כי לא יהיה ברוך אלא מתברך הוא בעצמו שהוא חושב שיהיה ברוך , וכן שיכבד וחסר לחם הוא מראה עצמו נכבד ועשיר ואינו כי הוא חסר לחם , וכן שמתקדשים מראים עצמם כקדושים והם טמאים , וכן המטהרים והם הפרסיים שהם מטהרים גופותם ורוחצים :

מצודת דוד

לא יתן הכח בידכם : (י) שמחו · אתם הבאים מן הגולה שמחו את ירושלים בבואכם אליה : כל אוהביה : כל מי שאהב אותה ושאב לראותה בבניינה : כל המתאבלים עליה . בעת חורבנה : (יא) למען תינקו . התאבלתם עליה למען שתראו בשמחתה ותינקו ותשבעו משדי תנחומיה כי ידעתם אשר זה יהיה גמולכם : למען תמוצו . למען תהיו מוצצים ומתענגים מן הכבוד הזה וממשמש לבוא לה והוא כפל ענין במ"ש לומר שהכבוד טובה הקבלו בבוא עם בניינה : (יב) נוטה אליה . אטה אל ירושלים שלום הרבה כמי נהר וכבוד הבבליים ועשרם אטה לה לבוא במרוצה כנחל שוטף : וינקתם · אתם המתאבלים עליה תהיו יונקים את העושר הזה והוא דרך משל לומר כמו התינוק יונק חלב מאמו עמל כן תאכלו כבוד העכו"ם אשר גם יגעתם בה : על צד תנשאו . ר"ל תהיו מכובדים מאד ולפי שהמשילם לתינוק היונק אמר לשון הנופל בתינוק היונק שנושאים אותו על הזרוע בצד הגוף ומשעשעים אותו על הברכים לשמחו : (יג) אשר אמו תנחמנו . דרך האם לנחם את בנה יותר מן האב · ובירושלים תנוחמו · כל התנחומין שלכם תהיה בירושלים כי שם תקבצו ויבנה טובה וזה יחשב להתנחומין על הצרות שעברו עליכם : (יד) וראיתם . כאשר תראו ירושלים בבנייה ישיש לבבכם : כדשא תפרחנה · יפרחו כעשב הדשא ר"ל יתחזקו בבריאות ולפי שהדאגה והיגון מייבשים העצמות כמ"ש ורוח נכאה תייבש גרם (משלי יז) אמר בעת השמחה יתחזקו העצמות : ונודעה יד ה' · אז ידעו עבדיו את גבורת ה' : וזעם · גם ידעו הזועם אשר זעם את אויביו : (טו) באש יבוא · לאבד בו את חיל גוג ומגוג : וכסופה . רוח סופה יבא מרכבותיו ר"ל יבוא בחימה סעוכה : להשיב בחמה אפו · להשיב לצריו גמול אף בחימה רבה : וגערתו · הגערה אשר יגער עליהם תהיה בלהבות אש : (טז) נשפט . יהיה מתווכח עמהם בהבאת אש ובחרבו יהיה מתווכח את כל בשר ויהיו רבים החללים אשר יהרג ה' וזה יחשב לויכוח כי בזה יודיע שפטו לו : (יז) המתקדשים : המזדמנים יחד ומטהרים עצמם ללכת אל הגנות לעבוד שם העכו"ם : אחר אחת בתוך . סיעה אחר סיעה אחר שגמרה הראשונה את עבודתה נכנסת השניה באמצע הגנה מקום מעמד העכו"ם

מצודת ציון

ומניעה כמו עצרני ה' מלדת (בראשית טז) : [י] המתאבלים · מלשון אבלות וצער : (יא) תינקו · מלשון יניקה : משד · כמו משד בהמ"ת וכן ושד וכו' (לעיל ס) : תנחומיה · מלשון נחמה : תמצו · מלשון מציצה כמו שתית מצית (לעיל נא) : והתענגתם · מלשון תענוג : מזיז · מלשון הזזה ממקום למקום וכן וזיז שדי ירענה (תהלים נ) : (יב) שוטף · ענין רדיפה ומהירות המשיכה : כבוד · ענין עושר כמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראשית לא) : תנשאו · מלשון משא וסבל : תשעשעו · ענין התעסקות בשמחה : (יד) כדשא · כעשב : תפרחנה · מל' פרחה וגדול : וזעם · ענין כעס : (טו) וכסופה · רוח סופה וסערה : וגערתו · ענין צעקת נזיפה : (טז) נשפט · ענין ויכוח וכן הנני נשפט אותך (ירמיה ב') : (יז) המתקדשים · ענין הזמנה כמו קדשו עליה מלחמה (שם ו') : בתוך · באמצע וכן ויבתר אותם בתוך (בראשית ט"ו) : והשקץ · ר"ל כל מין שקץ והוא שם כולל לכל הטמאים : והעכבר · שם שרץ מה : יסופו · ענין כליון כמו אסוף

משוש ד' בקריאה וסי' כי על כן בתי משוש · גילה ועמה משוש · שישו אתה משוש כל המתאבלים · הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי : נשפט ה' וקמצין וסי' נמסר לעיל

תולדות אהרן וגי' נה · תענית ל ב"ב ס זוהר ויגש במדבר : שישו אתה · גטין נו : כנהר שלום · ברכות נו : באש יבא · סוטה יא סנהדרין לט : כי באש · סוטה יא זבחים קיז :

ורוחצים עצמם תמיד והם קשאים במעשיהם הרעים ומטונפים והנה הם מראים עצמם טהורים ואינם : אל הגנות . בברכות המים אשר בגנות : אחר אחד בתוך ' אחר הבריכה הגדולה המיוחדת שהיא בתוך הגן · הולכים אחריה ושם רוחצים גופם ומעשיהם מכוערים הם בזנות , וכתיב אחד וקרי אחת כלומר יהיה מעין או בריכה , כי מעין לשון זכר ובריכה לשון נקבה , ויש מפרשים אחר אחת האשרות בתוך הגן , והנה אין עתה עובדי אשרה אלא יש בקצות הארץ : והשקץ והעכבר , אלו הפרסיים שהם אוכלים השקץ והעכבר : יחדיו יסופו , במלחמת גוג ומגוג כי המלכיות אלה הגוברות בעולם הזה , והיא מלכות רביעית במראות דניאל ושתיהן נחשבות למלכות אחת לפי שלא שלטה אחת לבדה בעולם· והמפרשים הפסוק על ישראל אינו נכון כי אינו ענין הפרשה אלא על שעתיד בימי גוג ומגוג ואין עתה בישראל אוכלי בשר החזיר ועובדי אשרה , וי"ת דמזדמנין ודמדכן לגיני וגו' : (יח) ואנכי מעשיהם . אנכי אהיה עם מעשיהם ומחשבותיהם של אלה העמים שמתקדשים · אמר העת הבאה לקבץ את כל הגוים , כלומר אני אסבב שיבאו כל העמים עם גוג ומגוג כדי שיראו את כבודי שאכבד בהם כמו שאמר בנבואת יחזקאל ונתת חחים בלחייך , והעליתי אותך, ואמר והפליתיך והביאותיך ואמר יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבה רעה כמו שאמר הנה ומחשבותיהם , ואמר בנבואת זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלים , גרמה כי האל יסבב ויתן בלבבם , לפיכך אמר הנה ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם , ואמר באה , על העת , כלומר העת הבאה בעתידה , וכן אמר בנבואת זכריה הנה יום בא לה' , וכמוהו בחסרון עת הנה באה ונהיתה שנאמר בזה הענין בנבואת יחזקאל : (יט) ושמתי בהם אות , זהו שאמר בנבואת זכריה ועינו תמקנה בחוריהם וזאת האות שישים האל , ואלה שילכו בגוים יהיו עדות על המעשה הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג , וכן ושלחתי מהם פליטים אל הגוים הוא שנאמר שם והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה וגו' , כי האל יותירם להגיד כבודו בגוים שלא באו לירושלם והם איים רחוקים מירושלם שלא שמעו , ואלה הפלטים ובעלי האות ילכו בכל הארצות להגיד , ואומר מושכי קשת הם הטורקי"ש : תובל ויון , ואף על פי שכתוב כי גוג הוא נשיא משך ותובל אם כן יבאו עמו ואיך יאמר כי להם יגידו המגידים לא יתכן שלא ישארו בארצם רבים מן הגוים אלא בעלי מלחמה ילכו והמגידים יגידו לנשארים בארצם : (כ) והביאו ישראל · שהיו נשארים באיים הרחוקים שלא עלו עם אחיהם אותם הגוים אשר הם בתוכם כשישמעו זה הפלא הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג יביאו ישראל בסוסים וברכב מנחה לה' ויביאו אותם מלובשים בגדי התפארת ורוכבים בסוסים וברכב כמו שמביאים ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה' כן יביאו הגוים את ישראל בבגדים טהורים ונאים ובמרכבות נאות ומכבדו' , ופי' בצבים , כמו שש עגלות צב שתרגומו כד מחפין , והנה כלים מעולים מחופים שנושאים בהם בני אדם על גבי בהמה ועושים אותם מכסי' בבגדים נאים : ובכרכרות , הם הגמלים או שאר בהמה שהם קלים בהליכתם עד שמרוב מרוצתם ידמה שהם מרקדים לפיכך נקראו כרכרות , כמו ודוד מכרכר שפירושו מרקד , וי"ת מכרכר משבח , ובכרכרות ובתושבחן וגו' : על הר קדשי , כמו אל , וכן ותתפלל חנה על ה' כמו אל ה' , וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו , והדומים : (כא) וגם מהם , כלומר אפילו מאותם שהיו מתוקעים בגוים באיים הרחוקים עד שלא נודע זכרם ולא עלו עם אחיהם בית ישראל מן הגולה . ואפשר שהנו קצת מן הדת אף על פי כן מהם אקח לכהנים ללוים אותם שהיו כבר ממשפחות כהונה ולויה אקח אותם הכהנים להיות כהנים משרתים לפני והלוי לשרת כמו הלוים לשורר בשיר בכנורות ובנבלים , ובדברי רבותינו ז"ל וגם מהם אקח מהם מביאים אותם ומנחתם והם באים לילך והוא זה ישראל וזה לוי כהן שנמכרו לעבדים ושפחות ועל אותם נעשו גוים , אמר רבי אליעזר וגם מהם אקח שהם מביאים את ישראל למלך המשיח כל מי שיש בן ישראל או כהן או לוי , גם מהם אקח מן המביאים ומן המובאים : וי"ת ואף מנהון וגו' ואדוני אבי ז"ל פירש וגם מהם אקח לכהנים ללוים לצורך הכהנים להיות להם חוטבי עצים ושואבי

יְיָ: יח וְקֳדָמַי גְלַן עוֹבָדֵיהוֹן
וְעֶשְׁתּוֹנֵיהוֹן עֲתִידְנָא לְכַנָשָׁא
יַת כָּל עַמְמַיָא אוּמַיָא וְלִישָׁנַיָא
וְיֵיתוּן וְיֶחֱזוּן יַת יְקָרִי : יט וַאֲשַׁוֵי
בְהוֹן אָתָא וַאֲשַׁלַח מִנְהוֹן
מְשֵׁיזְבִין לְבֵינֵי עַמְמַיָא
לִמְדִינַת יַמָא פּוּלָאֵי וְלוּדָאֵי
דְנַגְדִין וּמָחָן בְּקַשְׁתָּא לִמְדִינַת
תּוּבַל וְיָוָן נַגְוָתָא רְחִיקָן דְלָא
שְׁמָעוּ יַת שְׁמַע גְבוּרְתִי וְלָא
חֲזוֹ יַת יְקָרִי וְיֶחֱזוּן יַת יְקָרִי
בְּעַמְמַיָא : כ וְיֵיתוּן יַת כָּל
אֲחֵיכוֹן מִכָּל עַמְמַיָא קוּרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ בְּסוּסָן וּבִרְתִיכִין
וּבִרְחֵלִין וּבְכַדְנָן וּבְכִרְכְּרָן
וּבְתוּשְׁבְּחָן עַל טוּרָא דְקוּדְשִׁי
לִירוּשְׁלֶם אֲמַר יְיָ כְּמָא דְיֵיתוּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת קוּרְבָּנָא בְּמָנָא
דְכֵי לְבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ :
כא וְאַף מִנְהוֹן אֲקָרֵיב לְמֶהֱוֵי

יח וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם
בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם
וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃
יט וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי
מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ
פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן
הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ
אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי
וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ כ וְהֵבִיאוּ
אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם
מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב
וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל
הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָה
כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃
כא וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם

להעמיד : (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה וגו' · ואנכי מה לי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל העכו"ם ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שהם חושבין למען(שמי) יכבד ה' יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסוף שניבא זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלים (זכריה יד) : וראו את כבודי· בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו (שם)· (יט) ושמתי בהם אות וגו' . פליטים ינצלו מן המלחמה ואני אשאירם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשים אחת מן האותות שנידונו חביריהם . בהם כדי להודיע לרחוקים במגפה זו נגפו הלוחמים על ירושלים : (כ) ובצבים . הם עגלות מסוקסות במחילות ואהל ודומה לו שש עגלות צב (במדבר ז) : ובכרכרות . בשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר (שמואל ב ו) טריפי"ר בלעז ומנחם פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ (לעיל טז). כאשר יביאו . מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון . (כא) וגם מהם אקח לכהנים ללוים : מן העמים המביאים אותם ומן המובאים אקח

בסיפרא ריש סי' נט : אל הגוים ה' וסי' ושמתי בהם אות · ויבא אל הגוים · בהגלותי אתם · אל הגוים חשוללים אתכם דזכריה · שפוך חמתך דתהלות : ותביאו ר' וסימ' גמסר בסדר ויקרא : בכלי י"ח בלישנא וסי' ובאו האנשים על הנשים · וכל כלי פתוח אשר · לא יהיה כלי גבר · ויקח מקלו בידו · והבית בהבנותו · בשלם הבשר · אך לא יעשה בית ה' · ב' בו · ומוציא כלי למעשהו · והביאו את כל אחיכם · שאנן מואב מנעוריו · ונשחת הכלי אשר הוא עושה · אכלני הממני נבוכדנצר · ואתה קח לך חטין · ויקרא באזני קול גדול · והנה ששה אנשים · לא יערכנה זהב · יש זהב ורב פנינים · וכל יוצר יוצר חרש חפץ חמדה דכוותא במ"א כלי וסימ' ויהי לחזקיהו עושר וכבוד הרבה · וכל תורת כהנים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא דכוותא כלי וכלי וכל תריסר ותהלות דכוותא כלי וכלי במ"ב הפורטים על פי הנבל · ולו הכין כלי מות · ונמסר גם בסדר ויקהל :

תולדות אהרן את המנחה . (ברכות ח) :

מצודת ציון

אסוף אסיפם (ירמיה ח') : (יח) והלשונות · כן יקראו אומות חלוקות שיש לכל אחד שפת לשון בפני עצמו : (יט) אות · סימן : פליטים · ענין שארית כמו אל יהי לה פליטה [שם כ'] : תרשיש וגו' · שמות ארצות : (כ) ברכב · במרכבות : ובצבים · עגלות מכוסות וכן עגלות צב (במדבר ז'): ובפרדים · הם הנולדים מן הסוס והחמור : ובכרכרות · ברקודים של שמחה וכן ודוד מכרכר בכל

מצודת דוד

העכו"ם: אוכלי . בני ישראל שאוכלים בשר החזיר וכו' : יחדיו . כולם יחד יתמו מן העולם : (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם · רצה לומר ואנכי עם מעשיהם ומחשבותיהם כלומר הן ידעתי כל מעשיהם ומחשבותיהם כאלו נמצאתי עמהם : באה · ר"ל לכן באה העת לקבץ את כל העכו"ם והלשונות כלומר אני אסבב שיבאו כל העכו"ם עם גוג ומגוג למען יראו את כבודי שאתכבד בהם בעשות בהם נקם ויכירו שהבל נחלו : (יט) ושמתי בהם אות · בכל הבאים אשים אות וזהו מ"ש ועיניו תמקנה בחוריהן וכו' (זכריה יד) : ושלחתי מהם פליטים . כי רובם ימותו סביב ירושלים ופליטים מהם אשלח לנפשם ללכת אל העכו"ם היושבים בתרשיש וכו' : מושכי קשת · המלומדים לירות חצים בקשת ולפי שהדרך למשוך יתר הקשת למותחו לכן אמר מושכי קשת : האיים הרחוקים · ואל היושבים באיים הרחוקים : אשר לא שמעו . אשר לא שמעו מעולם שמועת ה' ומעולם לא ראו כבוד ה' : והגידו . אלה הפליטים אשר בהם האותות יבואו בכל המקומות ההם ויגידו את כבודי בין העכו"ם כי יראו את האותות הנעשה בהם : (כ) והביאו את כל אחיכם בני ישראל הרחוקים שלא עלו עם אחיהם אותם העכו"ם שישראל הם בתוכם כשישמעו הפלא הגדול שיעשה המקום במחנה גוג ומגוג יביאו את ישראל בסוסים וברכב וכו' למנחה לה' : על הר קדשי · אל הר קדשי ולתוספות ביאור אמר ירושלים : כאשר יביאו וכו' בכלי טהור · כמו שמביאים ישראל את המנחה בית ה' בכלי טהור כן יביאו העכו"ם את ישראל בבגדים טהורים ונאים ובמרכבות נאות ומכובדות : (כא) וגם מהם . גם מהמובאים אקח להיות כהנים ולוים מאותם שיהיו ממשפחת כהונה ולויה עם כי נשכחה זכרם בהיותם בארץ רחוקה והיו מחזיקים עצמם בחזקת ישראל הנה לפני גלוי הכל : (כב) אשר אני עושה . בימים ההם : עומדים לפני : אשר יהיו עומדים וקיימים לפני ר"ל שיהיה עמידתם לעולם על ידי ולא יכלו עוד כקדמונים : כן יעמוד . כן יתקיים לעולם זרעכם ושמכם בי

ושואבי מים , וכן אמר בנבואת זכריה ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' , ר"ל הגבעונים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים כי מגדולי הגוים יהיו עובדים הכהנים : (כב) כי כאשר שמים החדשים , קראם חדשים כי הם עומדים בחדושם ולא יבלו כמו שהיו ביום שנבראו כן הם היום , וכן יהיו , וכן הארץ עומדת בחדושה לא תבלה אלא שתולדותיהם בלים , וכן אמר שלמה דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת , ופירש לפני כי אני סבת קיומם ועמידתם : ופירוש אשר אני עושה שאני מעמידם בחדושם , וכן יעמד זרעכם ושמכם שלא תחשבו אתם שתהיה בימיכם הגאולה , שמא זרעכם אחריכם יגלו מארצם ויאבד שמם בגלות לא יהיה זה כי באותה הטובה שתהיה אתם יעמד זרעכם אחריכם כל ימי עולם כימי השמים על הארץ כי לעולם לא יאבד שם ישראל ולא יגלו עוד מארצם כמו שחשבו אלו הגוים שבאו עם גוג ומגוג להלחם על ירושלם שחשבו להגלות את ישראל ולאבד שמם , לפיכך אמר כי כאשר לא יהיה כמו שהם חשבו כי לעולם יעמד זרעכם כעמוד השמים והארץ [כג] והיה מדי חדש בחדשו , כמו מחדש לחדש . ומלת די מורה על התמדת הדבר בלא הפסק , והכל שני זמנים הקרובים לקרובים והרחוקי' לרחוקים כמו משנה לשנה או יותר לפי רחוק הארצות וקרבתם לירושלם : כל בשר · ר"ל כל בני אדם ואפילו שאר העמים , וכן ויברך כל בשר את שם קדשו , וכמו שראינו בנבואת זכריה כי כל הנותר מכל הגוים הבאים אל ירושלם יעלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות , וטעם בחג הסכות כי מלחמת גוג ומגוג תהיה באותו הזמן : (כד) ויצאו וראו . אותם הגוים שיבאו להשתחות מחדש לחדש או משבת לשבת יצאו חוץ מירושלם לעמק יהושפט לראות בפגרי מחנה גוג ומגוג שפשעו באל וחשבו לעשות כנגדו להגלות ישראל מארצם , וזה יהיה קרוב ליום המשפט , ואף על פי שיקברום בית ישראל כמו שכתוב וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים אפשר כי באותם שבעה חדשים יראו משפט הרשעים ההם : כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה , והאש תהיה לאות בהם , וכן התולעת תהיה גם כן אות שלא תמות מפני האש : והיו דראון לכל בשר , לאותם שבאו להשתחות להשם כמו שאמר יבא כל בשר להשתחות לפני · וכשיצאו ויראו בהם משפט הגזור להם ויראו פגריהם מלאים תולעים אוכלים אותם והאש הבוער בהם יעלה באשם באפם ויהיה מאוס להם וילכו מפניהם אחר שראו משפטם לא יוכלו לעמוד שם שעה מרוב הסרחון , ומלת דראון ענין מאוס , וכן לדראון עולם , ועקר מלת דראון היא תולעת מלשון רבותינו ז"ל הדרא והכנה שבתבואה כשרן מפני שאין בהם לחה , ויש מפרשים שזה הוא יום הדין לפושעי ישראל ויצאו הצדיקים חוץ לירושלם בגיא בן הנום ושם יראו בפושעים זה המשפט , ויש מפרשים שזה יהיה אחר תחיית המתים ויקיצו גם כן הרשעים ויהיו אחר שיקיצו לדראון עולם כמו שכתוב בדניאל , ואחרים אמרו כי ואשם לא תכבה , רמז לנשמה בהפרדה מעל גויתה אם לא היתה זוכה לעלות אל מלאכי השם אבל תשאר אצל גלגלי האש : ותולעתם לא תמות · אמר על הגוף שהרי אמר בפגרי האנשים , והנכון בעיני מה שפירשנו , ויונתן תרגם ויפקון ויחזון בפגרי גבריא וגומר :

אקח כהנים ולוים ולפני גלוים הכהנים והלוים שבהם , ואברור אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני אמר ה' והיכן אמר הנסתרות לה' אלהינו (דברים כט) כך מפורש באגדת תהלים : (כד) תולעתם · רמה האוכלת את בשרם : ואשם · בגיהנם : דראון · לשון בזיון : וי"ת כמין שתי תיבות די לחייה : עד דיימרון עליהון לדיקיא מיסת חזינא :

אָמַ֥ר יְהוָֽה׃ כב כִּ֣י כַאֲשֶׁ֣ר הַשָּׁמַ֣יִם הַ֠חֲדָשִׁים וְהָאָ֨רֶץ הַחֲדָשָׁ֜ה אֲשֶׁ֨ר אֲנִ֥י עֹשֶׂ֛ה עֹמְדִ֥ים לְפָנַ֖י נְאֻם־יְהוָ֑ה כֵּ֛ן יַעֲמֹ֥ד זַרְעֲכֶ֖ם וְשִׁמְכֶֽם׃ כג וְהָיָ֗ה מִדֵּי־חֹ֙דֶשׁ֙ בְּחָדְשׁ֔וֹ וּמִדֵּ֥י שַׁבָּ֖ת בְּשַׁבַּתּ֑וֹ יָב֧וֹא כָל־בָּשָׂ֛ר לְהִֽשְׁתַּחֲוֺ֥ת לְפָנַ֖י אָמַ֥ר יְהוָֽה׃ כד וְיָצְא֣וּ וְרָא֔וּ בְּפִגְרֵי֙ הָאֲנָשִׁ֔ים הַפֹּשְׁעִ֖ים בִּ֑י כִּ֣י תוֹלַעְתָּ֞ם לֹ֣א תָמ֗וּת וְאִשָּׁם֙ לֹ֣א תִכְבֶּ֔ה וְהָי֥וּ דֵרָא֖וֹן לְכָל־בָּשָֽׂר׃

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא
כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה : **חזק**

כַהֲנַיָא וְלֵוָאֵי אֲמַר יְיָ׃ כב אֲרֵי כְּמָא דִשְׁמַיָא חַדְתִּין וְאַרְעָא חֲדַתָּא דַאֲנָא עָבֵיד קַיְמִין קֳדָמַי אֲמַר יְיָ כֵּן יִתְקַיָּם זַרְעֲכוֹן וְשׁוּמְכוֹן׃ כג וִיהֵי בִּזְמַן רֵישׁ יְרַח בְּיַרַח וּבִזְמַן שַׁבָּא בְּשַׁבָּא יֵיתוֹן כָּל בִּשְׂרָא לְמִסְגַּד קֳדָמַי אֲמַר יְיָ׃ כד וְיִפְּקוּן וְיֶחֱזוּן בְּפִגְרֵי גַבְרַיָא חַיָבַיָא דִמְרָדוּ בְּמֵימְרִי אֲרֵי נִשְׁמַתְהוֹן לָא יְמוּתוּן וְאֶשַּׁתְהוֹן לָא תִטְפֵּי וִיהוֹן מִתְדָנִין רַשִׁיעַיָא בְּגֵיהִנָם עַד דְיֵימְרוּן עֲלֵיהוֹן צַדִיקַיָא מִסַת חֲזֵינָא׃

חזק

ל' דסמיכי · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' · ל' · ב' · ב"פ בנביאי · ז' · ב' · ל' · ו' · ל' · ל'

לא תכבה ו' וסי' נמסר בסדר צו ולעיל בסיפרא רא סימן ל"ד · לכל בשר ו' וסי' נמסר בסדר קרח :

סכום פסוקי של ספרי ישעיה אלף ומאתים ותשעים וחמשה וסימנו אמת **ארצה** וחציו · כי אם שם אדיר ה'
לנו וקאפיטולי ששים וששה וסימנו ועוזבי ה' **יכלו** וסדריו כ"ו והיה **יהוה** למלך על כל הארץ סימן :

תולדות אהרן השמים החדשים : עקדה שער כו עקרים מ"ד פמ"ב זוהר בראשית : מדי חדש . מגלה לד סוטה ס זוהר אחרי : כל בשר . זוהר תרומה שלח : בפגרי האנשים · עירובין יט פסחים נד ר"ה טז סנהדרין ק : הפשעים בי · זוהר תרומה :

ברוך השם אשר ברא הרים וגבעות · וחלק לנו מכחו להשלים ספר ישועות ·
הוא יבשרנו בשורות טובות ושמועות · ויראנו מתורתו נפלאות :
וישם לנו לטובה אות · ויקרב לנו קץ הפלאות :

מצודת דוד

לא ימחה שם ישראל עד עולם : (כג) והיה מידי חדש בחדשו , מתי שיהיה ראש חדש והוסיף לומר בחדשו ר"ל בראש חדש עצמו ולא יעבור הזמן וכן ומדי שבת בשבתו : יבוא כל בשר . ר"ל כל בני אדם אפילו שאר העמים : להשתחות לפני · בבית המקדש : (כד) ויצאו · העכו"ם הבאים להשתחות לפני ה' יצאו מירושלים לעמק יהושפט לראות בפגרי מחנה גוג ומגוג שפשעו בה' יתברך וחשבו להגלות את ישראל וזה יהיה בתוך אותם שבעה חדשים בעוד שלא קברו אותם וכמ"ש וקברום וכו' שבעה חדשים (יחזקאל לט) : כי תולעתם . הרימה האוכלת בשר ההרוגים ההם לא תמות והאש הבוער בהם לא תכבה . והיו דראון · פגרי מחנה גוג ומגוג יהיו לחרפה ולבזיון בעיני כל בשר הבאים להשתחות לפני ה' :

מצודת ציון

בכל עוז (שמואל ב' ו') : (כג) מדי · ענינו כמו מתי וכן מדי עברו (לעיל כ"ח) : חדש · כן יקרא ראש החדש וכן מחר חדש (ש"א כ') : (כד) בפגרי · כן יקראו גופות ההרוגים וכן כפגר מובס (לעיל י"ד) : תולעתם · מלשון תולעת ורימה : ואשם · מלשון אש : תכבה · מלשון כבוי : דראון · ענין בזיון וכן לדראון עולם (דניאל י"ב) : לכל בשר · לכל אדם :

הקדמת הרד"ק לספר ירמיה

אמר דוד בן יוסף בן קמחי זה הספר מלאכותו מסודר בסדרן של נביאים אחר ספר ישעיהו וכן כתבתי פירושו אחר פירוש ספר ישעיהו ואע"פ שאינם מסודרין כן בדברי רז"ל שאמרו סדרן של נביאים יהושע שופטים שמואל מלכים ירמיה יחזקאל ישעיה תרי עשר ונתנו טעם כיון דמלכים סופיה חרבנא וירמיה כוליה חרבנא ויחזקאל רישיה חרבנא וסיפיה נחמתא וישעיה כוליה נחמתא סמיך חרבנא לחרבנא ונחמתא לנחמתא אע"פ כן בכל הספרים הטובים אשר ראינו שנכתבו בספרד מכמה שנים סדרם לפי זמנם ישעיהו קודם לירמיהו כמו שקדם זמנו לזמנו וכן ירמיהו קודם ליחזקאל ובספר תרי עשר שהוא אחרי כן השוו עם סדר רז"ל אע"פ שיש בהם נביאים קדמו לירמיהו ויחזקאל לפי שנבואתן קטנה לא כתבו כל ספר וספר לבד כדי שלא יאבד במעוטו כמו שאמרו רז"ל [illegible] וכתבו נבואתם בספר אחד עם נבואת חגי זכריה ומלאכי שהיו הנביאים האחרונים ונבואותם גם כן קטנה ואני אכתוב בע"ה בפי' הספר הפסוקים שצריך לפרשם והמלין שצריך לדקדקן לא פסוק אחר פסוק בכל מקום כמו שעשיתי בפי' ישעיהו אלא כמו שעשיתי בפירוש ארבעת ספרים הראשונים , [illegible] ואמרו רז"ל ירמיהו [illegible] ואחל בעזרת המלמד לאדם דעת :

עזור נא אל אדיר , ועין לבי האיר , בכתבי דברי , ירמיהו הנביא · היה עם פי עמי , בדבר לא יחטיא , ויצדק סבטי , וישר מחשבי :
סמוך אלי תמוך בידי לבבי , היה עזרי בפירוש ירמיהו · בהנתי בעזרתך הלא היא , ובינתי באיפה הוא ומה הוא :

א א דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ ב' עד סגס

ב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ׃

ג וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלַםִ בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי׃ ס' · ב' ומ"ל

ד וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃

ה בְּטֶרֶם אֶצָּורְךָ בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ ר"פ ג' ומ"נח · ב' · ג' · ל'

ו וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה לֹא־יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־ ב'

א פִּתְגָמֵי נְבוּאַת יִרְמְיָהוּ בַּר חִלְקִיָּהוּ מִן רֵישֵׁי מַטְרַת כַּהֲנַיָּא מִן אֲמַרְכְּלַיָּא דַּהֲווֹ בִירוּשְׁלֵם גַּבְרָא דְקַבֵּל אַחְסַנְתֵּיהּ בַּעֲנָתוֹת בְּאַרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִן׃ ב דַּהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּתְלַת עַסְרֵי שְׁנִין לְמַמְלְכֵיהּ׃ ג וַהֲוָה בְּיוֹמֵי יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַד דִשְׁלִימָא חֲדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין לְצִדְקִיָּה אֲחוּהִי בַּר יֹאשִׁיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַד דַאֲתָא נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְצָר עַל יְרוּשְׁלֵם תְּלַת שְׁנִין וְאַגְלֵי עַמָּא דְבַהּ בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה׃ ד וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ה עַד לָא בְרֵיתָךְ מִמְּעִין אִתְקַנְתָּךְ וְעַד לָא אֲתֵיתָא לְעָלְמָא זַמֵּינְתָּךְ נְבִי מַשְׁקֵי כַּס דְּלוֹט לְעַמְמַיָּא מַנֵּיתָךְ׃ ו וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא לֵית אֲנָא יָדַע לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי רַבֵּי אֲנָא וּמְשֵׁירוּתִי עָקָא וְגָלוּ אֲנָא

(א) דברי ירמיהו בן חלקיהו וגו' · ליתי בר קלקלתא דתקן עובדוהי רמיה בא מרחב הזונה ולוכח בר מתקנתא דמקלקלן עובדוהי אלו ישראל שקלקלו מעשיהן שבאו מזרע כשר : (ב) אשר היה דבר ה' אליו וגו' · אשר התחלה שכינה לשרות עליו באותו הזמן : (ג) ויהי בימי יהויקים . ויהי נביא כל ימי יאשיהו הנותרים וימי יהויקים בנו וימי צדקיהו בנו עד תום עשתי עשר' שנה היא השנה עד גלות ירושלים בחדש החמישי : (ה) בטרם אצרך בבטן וגו' · מימי אדם הראשון הראהו הקב"ה לאדם דור ודור ונביאיו : אצרך : לשון צורה : ידעתיך : קנייוסט"וי בלעז כמו לא נודעתי להם (שמות ו) : הקדשתיך · זמנתיך לכך : נביא לגוים : לישראל שהיו נוהגים עצמם כעכו"ם כך נדרש בספרי נביא מקרבך וגו' (דברים יח) יקים לך ולא למכחישי תורה הא מה אני מקיים נביא לגוים נתתיך בבני ישראל שהיו נוהגים כעכו"ם ד"א בטרם תצא מרחם הקדשתיך עליך אמרתי למשה נביא אקים להם כמוך (דברים יח) זה הכותב וזה הוכיחם זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנבא ארבעים שנה : (ו) אהה : ל' יילל קונפלייג"ט בלעז : כי נער אנכי . איני כדאי להוכיחן משה הוכיחן סמוך למיתתו כבר נתשב בעיניהם בכמה נסים שעשה להם הוציאם ממצרים וקרע להם את הים הוריד את המן הגיז את השליו נתן להם את התורה העלה את הבאר אני בתחלת שליחותי אני בא להוכיחם

(א) דברי ירמיהו בן חלקיהו · כתב אדוני אבי ז"ל כי חלקיהו זהו חלקיהו בן שפן הכהן שמצא ספר התורה בבית ה' בימי יאשיהו וירמיהו בנו ונבא בימי יאשיהו ותחלת נבואתו היתה בשנת שלש עשרה למלכו ועדין לא שבו יאשיהו ויהודה מרעתם עד שמנה עשרה שנה למלכו שמצא ספר תורה : מן הכהנים · תרגם יונתן מן רישי מטרת כהניא מן אמרכליא דהוו בירושלם גברא דקביל אחסנתיה בענתות : בענתות · היא עיר מערי הכהנים כמו שכתוב בספר יהושע ומה שאמר בדברי לפי שכולל בספר הזה כל דברי נבואות שנבא על ישראל ועל העכו"ם וכן דברי עצמו מה שקרה לו בנבואתו עם ישראל ובדרך ג' נביאים על ידי שהיתה נבואתם דברי. קנתורין לפיכך תלה נבואתן בעצמן ואלו הן דברי קהלת דברי עמוס דברי ירמיהו ר"ל בעצמן שדברו בדברי עצמן כמו שלמה שאמר אני קהלת הייתי מלך וכל הענין שספר בעצמו וכן עמוס ספר בדברי עצמו קשר עליך עמוס וכל הענין כמו שכתוב וכן ירמיהו ספר בתחלת ספרו דברי עצמו בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכל הענין וכן בתוך ספרו מה שספר מן הרעות שעשו לו : (ג) ויהי בימי · דבר ה' שהיה אליו היה גם כן בימי יהויקים בן יאשיהו וכן בימי צדקיהו עד תום מלכותו שמלך י"א שנה בשנה אחת עשרה נפל ביד מלך בבל וגלות ירושלם בחדש החמישי כמו שכתוב בספר מלכים : (ה) בטרם אצורך · כן כתיב בוי"ו וקרי הצד"י בקמץ חטף כמשפטו עם הכנוים ואין עמו וי"ו והענין אחד וענין בטרם אצרך כתב אדוני אבי כאשר ברא היסודות הד' ידעו בכח הטבע ואח"כ הוציאו לפעל וכן אמר ישעיהו מעת היותה שם אני בכח היסודות הייתי מזמן שהייתה עת בעולם ועתה הוציאני מכח לפעל ושלחני ברוחו או פירש ידעתיך כמו ידעתיך בשם שאמר למשה ומורה עליו ובטרם תצא מרחם : הקדשתיך · מלשון קדושה , וידעתיך לשון גדולה ולפירוש הראשון יש לשאול הלא כל הנביאים והצדיקים וכן הרשעים בטרם שבראם ידעם והכירם אך יורה זה שאביו ואמו נזהרו בקדושה וטהרה בעת ההריון שיהיה הנביא מקודש והחכם הגדול ר' משה בר מימון ז"ל כתב כי זה ענין כל נביא אי אפשר לו מבלתי הכנה טבעית בעיקר יצירתו שיהיה נכון לנבואה עם ההתלמדות ויש לדעתו לישאל למה לא אמר זה הענין לנביא אחר אלא לירמיהו ונוכל לומר לפי שידע האל יתברך שירמיהו יסרב בשליחות האל הודיעו כי הוא מוכן לנבואה מן הבטן כדי שיתחזק לבו ללכת בשליחות האל ואם תאמר והלא משה רבינו ע"ה היה מסרב ג"כ בשליחות האל ולא אמר לו כן הנה הראה לו אות גדול לחזק את לבו והוא אות הסנה והאותות האחרים שנתן בו יכולת לעשותן לפני פרעה וגם נוכל לומר כי משה רבינו כבר ידע זה מעצמו כי חכם גדול היה וידע כי בעיקר יצירת האדם יש הכנה טבעית לנבואה למי שהוא עתיד להתנבאות ולא זה בלבד אלא חכמה וכל טבע שיש באדם שהוא נוכר בו יש לו קצת הכנה בו בעיקר היצירה יגבר בה עם ההתלמדות וי"ת הפסוק כן עד לא בריתך וגו' כבעמוד : (ו) ואומר אהה. לשון

אלין סלין דכתיב וי"ו בסוף תיבותא וקרי' י' וסי' מצותו ועשה חסד דמשנה תורה · אזנו ויאמר שאול לרצים · כלבו ושם האיש נבל · שבואו ויאמר דוד ביום ההוא · בנפשו או עשיתי בנפשו שקר . בעינו מרוע בזית את דבר ה' · וישבו בנוב אשר בילידי הרפה · דרכו האל מעוזי חיל · העצנו אלה שמות הגבורים · חצרו הכרמלי פערי הארבי · רגלו ואתה ידעתי את דוד אבי · וקדשו ויבא את קדשי אביו . נביאו ויעף ה' בישראל וביהודה · הביאו עצה עשו פליליה . הברו גלאית ברוב עצתיך · התפתחו התנערי מעפר . עצתו קורא ממזרח עיט · ממשך ועמך כולם צדיקים · תקראו ואנכי אמרתי איך אשיתך . תשיבו ב' בפסוק · אכלני חממני נבוכדנצר ח' בפסוק · וידו ארם מתחת כנפיהם . חתיתו כי נתתי את חתיתו · רבו אכתוב לו רבי תורתי · ישבו ומשפחות סופרים · בנו אלקנה בנו אלקנה . בנו ויאמר דוד לשלמה בנו אבי היה . ומוציאי וישלח ה' מלאך ויכחד · גורו למנצח לדוד בה' חסיתי , חסדו אלהי חסדו יקדמוני · ועניו למען יחלצון ידידך · כחו ענת בדרך כחו · ויודעי ישובו לי יראיך · הראתנו אשר הראתנו צרות · תחיינו ב' בפסוק . יתרו כי יתרו פתח . במו אם התרחצתי במו שלג . או אל למלכים למואל : אשתנו בארין נבוכדנאצר אתמלית לשרושו וכל די לא להוי עבד דתא · ויעשו מתנו: מתני ויעשו . ידו סבני נכו יעיאלי וענו ובקבקיה וענו אחיהם : וחלופיהון חד מן כ"ד כתיבן י' בסוף תיבותא וקרי' ו' וכו' דודי ואחריו אלעזר בן דודי . במי כי תנוח יד ה' בהר הזה · ילודתני אמרים לעץ אבי אתה . תצאי אל תצאי השדה ובדרך . תלכי אל תלכי יבו' . ב' בפסוק · הילילו הוביש מואב כי חתה . וזעקי ב' בפסוק דברי תנינא כי מי עמד בסוד ה'. תשמחי כי תשמחי כי תעלזי שוסי נחלתי ד' בפסוקי סבבוני אשורנו עתה סבבוני. ושובי שובי נא אל תתי עולה · יערי ושאר דברי שלמה . וישבי ויבאו אל חלקיהו הכהן · ושפי יכל בשרו מראי ושפי עצמותיו . נפשי פרה נפשי מעבר בשחת וחיתי באור תראה ב' בפסו': למלובי יונתן ושבניה. נשאי כל אלה נשאי נשים נכריות. כלוהי בניה בריה כלוהי: ויהי בימי ה' דסמיכי בקריא' וסי' ויהי בימי אמרפל מלך שנער · ויהי בימי יהויקי' בן יאשיהו מלך יהודה דסיפרא · עד תם עשתי עשרה שנה ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין דישעיה . ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ . ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש : ובטרם ג' בקריאת וסימ' ובטרם יקרב

תולדות אהרן דברי ירמיהו . סנהדרין לט : בימי יהויקים . מגלה י : אצרך בבטן · יומא פב עקדה שער לט אשר בראשית אחרי ואדרש נשא :

מצודת ציון

א (ג) תם · ענין השלמה כמו כי אם תם הכסף (בראשית מז) : (ה) אצרך · לשון יצירה : ידעתיך · ענין הכרה כמו ושמואל טרם ידע את ה' (ש"א ג) הקדשתיך · מלשון קדושה : נתתיך · ענין מנוי ופקידות כמו נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז) : (ו) אהה · ענין לשון יללה הוא

מצודת דוד

(א) דברי ירמיהו · אלה הם דברי ירמיהו וכו' : אשר בענתות · אשר ישב בענתות שהיא בנחלת בנימין : (ב) אשר היה וגו' בימי יאשיהו . התחלת דבר ה' בו היה בימי יאשיהו וגו' : (ג) ויהי בימי יהויקים · היה מתנבא גם בימי יהויקים בנו והתמידה נבואתו עד כלות עשתי עשרה שנה לצדקיהו וכו' ולתוספות ביאור אמר עד גלות ירושלים שהיתה בחדש החמישי הוא חדש אב : (ד) ויהי דבר ה' וזהו דברי ירמיה שאמר לישראל : (ה) בטרם . עד לא יצרתיך מבטן אמך הכרתי בך שתהיה הגון ומוכן לנבואה : הקדשתיך · קדשתי אותך ומזר ופי' לומר בזה קדשתיך במה שנתתיך להיות נביא להתנבאות על העכו"ם כולם : (ו) ואומר וגו' · אמרתי אהה ה' אוי לי על המיעוט והמבטל שנתלה בי אשר לא ידעתי לסדר דברי

נַעַר אָנֹכִי׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־
תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר
אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ
תְּדַבֵּר׃ ח אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־
אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃
ט וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי
בְּפִיךָ׃ י רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ הַיּוֹם
הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת
לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס
לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃
יא וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה־
אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד
אֲנִי רֹאֶה׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־
דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃
יג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה ׀ אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר
מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי
רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ יד וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל

ד' בטעם בסיפ' וסי' ס יא · נדיקא קרא לשמואל · ל' חסר וו' חסר בלישנא · פי' כגס נגע זכר · ד' · ג' · ב' מ"ל בלישנא · ב' מ"ל · ב' תפארת · ל' · י"ג · ס' וחסר · ב' · ס' בסיפרא ג'

תולדות אהרן מקל שקד . (תענית כח) : מצפון תפתח · [גטין ו ב"ב כה] :

מִתְנַבֵּי עַל עַמָּא הָדֵין : ז וַאֲמַר
יְיָ לִי לָא תֵימַר רַבֵּי אֲנָא אֲרֵי
כָּל אֲתַר דַּאֲשַׁלְּחִינָּךְ תְּהָךְ
וְיָת כָּל דַּאֲפַקְּדִינָּךְ תִּתְנַבֵּי :
ח לָא תִדְחַל מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי
בְּסַעְדָּךְ מֵימְרִי לְשֵׁיזָבוּתָךְ
אֲמַר יְיָ : ט וּשְׁלַח יְיָ יַת
פִּתְגָמֵי נְבוּאָתֵיהּ וְסַדַּר בְּפוּמִי
וַאֲמַר יְיָ לִי הָא שַׁוֵּיתִי פִּתְגָמֵי
נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ : י חֲזֵי דְּמַנִּיתָךְ
יוֹמָא הָדֵין עַל עַמְמַיָּא וְעַל
מַלְכְּוָתָא לְמֶעֱקַר וּלְתַרָּעָא
וּלְאַבָּדָא וּלְפַגָּרָא וּלְמִבְנֵי
וּלְקַיָּמָא : יא וַהֲוָה פִּתְגָם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
לְמֵימָר מָה אַתְּ חָזֵי יִרְמְיָה
וַאֲמָרִית מַלְּךְ דְּמוֹחֵי לְאַבְאָשָׁא
אֲנָא חָזֵי : יב וַאֲמַר יְיָ לִי יָאוּת
חֲזֵיתָא אֲרֵי מוֹחֵי אֲנָא עַל
פִּתְגָמַי לְמֶעְבְּדֵיהּ : יג וַהֲוָה
פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
תִּנְיָנוּת לְמֵימָר מָה אַתְּ חָזֵי
וַאֲמָרֵית מַלְּךְ דְּרָתַח כְּדוּד
אֲנָא חָזֵי וְעָקוּם מַשִּׁירְיָתֵיהּ
דִּמְדַבְּרָן וְאָתְיָן מֵאַפֵּי צִפּוּנָא :
יד וַאֲמַר יְיָ לִי מִצִּיפּוּנָא תִּשְׁרֵי
בִּישְׁתָא לְמֵיתֵי עַל כָּל יָתְבֵי

להוכיחם : (ז) על כל אשר אשלחך : אל העכו"ם : ואת כל אשר אצוך · לישראל תדבר · (ט) וישלח ה' את ידו : כל שליחות שהוא אצל יד לשון הושטה ל"א כתרגום ושלח ה' ית פתגמי נבואתיה : (י) הפקדתיך · מניתך על העכו"ם : לנתוש ולנתוץ . דישפליר בלעז : (יא) מקל שקד . מנדולי"ר בלעז : ויונתן תרגם מקל שקד מלך דמוחי לאבאשא : (יב) היטבת לראות . השקד הזה הוא ממהר להוציא פרח קודם לכל האילנות אף אני ממהר לעשות דברי . ומדרש אגדה השקד הזה הוא משעת חניטתו עד גמר בישולו עשרים ואחד יום כמנין ימים שבין שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר לתשעה באב שבו נשרף הבית : (יג) סיר נפוח . רותח בוייל"ק בלעז : ופניו : רתיחותיו אשיאינדי"ש בלעז : (יד) מצפון תפתח הרעה · בבל לצפונה של ארץ ישראל היא

ודברתי

אליהם ויתנכלו אתו · ובטרם תצא מרחם הקדשתיך · ובטרם יתנגפו רגליכם : ויאמר ה' אלי ד' בטעמא בסיפרא וסי' אל תאמר נער אנכי · צדקה נפשה משובה ישראל · קרא את כל הדברים · אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי · וסי' טליא צדיקא קרא לשמואל : על הגוים ה' וסי' ראה הפקדתיך היום הזה . שפוך חמתך על הגוים דירמיה · אשר היה דבר ה' · מן הממלכות תהיה · וקצף גדול אני : דברי י"ג וסימ' במסר

לשון קריאה על הצער ועל הדאגה ומה שאמר לא ידעתי דבר ר"ל דברי תוכחה כי אני נער ואיך אוכיח עם אחד ואין תימה אם באה לו נבואה והוא נער כי הנה גם כן שמואל היה נער בתחלת נבואתו כמו שכתוב ורוח הנבואה התחילה אותם אע"פ שהיו נערים ואפשר כי נער ר"ל משרת ואף על פי שהוא גדול בשנים יקרא נער כמו שכתוב ומשרתו יהושע בן נון נער והיה משרת נביא אחר שהיה בימיו או הכה ר"ל ביד גדול ממני ראוי לשלוח זה השליחות לא מידי כמו שאמר משה רבינו שלח נא ביד תשלח והמפרשים פירשו כי נער היה בשנים בהנבאו וכן שמואל וזכריהו בן עדוא וי"ת כן ואמרית קביל בעותי וגו' כבעמוד : (ז) כי על כל אשר אשלחך · על במקום אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר אשלחך תלך כי בענתות באה לו הנבואה בתחילה ורצה האל לשלחו לירושלם מקום המלוכה להוכיח את המלך ואת עמו והבטיחו שיחזק לבו ללכת למקום שלא היה רגיל שם ויתקן דבריו בפיו שידע לדבר דברי תוכחות בלא מורא :

(ח) להצילך · בא בטרחא בהגול הלמ"ד לפי שיש לו העמדה ופעמים יש לו מפסק ההפסק לא הבטיחו שלא יגעו בו אלא יגעו בו ויכוהו ויגלוהו מידם שלא ימיתוהו אף על פי שהיה ברצונם להמיתו כמו שכתוב ובקשו להמיתו ואת ברוך אמר ויסתירם ה' : (ט) וישלח ה' את ידו . הוא המלאך הנראה אליו ודבר אליו בשם השם ונקרא בשמו ונראה במראה הנבואה שהושיט ידו אליו והגיע הדברים על פיו ונראה לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן אף על פי שאין הנגעת הדבר אלא על האוזן לא על הפה במראה הנבואה נראה לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן בו בפיו לדבר בחתוך לשון בלא מורא וכן אמר בישעיהו ויגע על פי שהגיע הרצפה על פיו כי שניהם ויגע בפתח היו"ד מבנין הפעיל וי"ת הפסוק דרך משל ושלח ה' ית פתגמי נבואתיה וגו' כבעמוד : (י) ראה הפקדתיך . שמתיך פקיד וממונה עליהם לטוב ולרע כי כאשר תתנבא עליהם כן יבא עליהם והכפל הלשונות הנתישה וההריסה לפי שהרבה לדבר רע על ישראל ועל האומות והטוב היה מעט באומות כמו שאמר בבני עמון ואחר כן אשיב שבות בני עמון ואמר בעולם והיה באחרית הימים אשיב את שבות עולם ואמר לבנות כנגד לנתוש ולנטוע כנגד לנתוץ ויונתן חלק הפסוק הרע לאומות והטוב לישראל שתרגם חזי דמניתך יומא הדין על עממיא ועל מלכוותא לתרעא ולאבדא ולפגרא ועל בית ישראל למבני ולקיימא : (יא) ויהי דבר ה', זה היה במראה הראשונה כי בתחלה אמר לו שילך כאשר ישלחהו ואחר כן באותה המראה עצמה הראה לו במראה הנבואה מקל שקד כאמרו מקל שקד אני רואה כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן אליו במראה הנבואה והכיר בו שהוא מעץ שקד לפיכך אמר לו היטבת לראות שאילו ראה אותו בעלים ובפרחים מה היתה הטבת הראייה נקל הוא להכיר זה הראה לו כאלו מקל שקד להיות משל על הפורעניות העתידה לבא על ישראל שתבא להם במהרה כמו שעץ השקד ממהר לפרות יותר משאר העצים לפיכך נקרא שקד כי השקידה ענין המהירות וההשתדלות וכן אמר כי שוקד אני על דברי לעשות ואמר לשקוד על דלתותי יום יום ויונתן תרגם מקל שקד מלך דמוחי לאבאשא אנא חזי : ויהי דבר ה' שנית · ומה שאמר שנית לפי ששתי המראות היו בענין אחד ואף על פי שהדברים הנראים לו נשתנו אמר כי בענין זה נראה לו פעם שנית ששאלו ג"כ מה הוא רואה ופי' לו ג"כ המשל תוך המראה לא בא לספר הפעמים שנראה לו כי לא ספר אלא זאת וכן ויהי דבר ה' אל יונה שנית לפי שדבר עמו בענין נינוה שתי פעמים לפיכך אמר שנית לא כדברי בעל הדרוש שאמר שנית דבר עמו שלישית לא דבר עמו : סיר נפוח · נפוח תאר ופירושו רותח והסיר כשהוא רותח מעלה הבל כמו הנופח בלא שמוציא הבל מפיו בעת הנפיחה : ופניו מפני צפונה · הצד מן הסיר שיוצק ממנו יקרא פנים : מפני צפונה · היה לו לומר אל פני צפונה אלא באמרו במ"ם באר בו שני ענינים צפונה מורה כי פני הסיר היו פונים פני צפונה ואמר אותו במ"ם להורות כי המרתיחים אותה היו מארץ צפון והיא בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל ואדוני אבי ז"ל פירש ופניו הפתחים או הכירה שנופחין עליה הקדרה אמר כי פני הנפחים שמכניסים משם האש תחת הסיר היו לצד צפון מורה שהמבעיר האש תחת הסיר יבא מצפון והסיר היא ירושלם כמו שהמשיל אותם גם כן בנבואת יחזקאל לסיר ואמר שפות הסיר שפות וכל הענין וגם מבואר הענין וי"ת סיר נפוח מלך דרתח כדוד אנא חזי ועקום משריתיה דמדברן ואתיין מאפי צפונא : [יד] תפתח · ענין התרה כמו ויפתח את הגמלים כאילו היתה קשורה עד הנה ועתה תהיה מותרת לבא על ישראל ועל הדרך הזה תרגם יונתן תשרי בישתא כמו שתרגם אונקלוס ויפתח את הגמלים ואשרי ית גמליא ואפשר ג"כ ענין פתיחה כי שני הענינים קרובים : (טו) כי הנני קורא · כאילו אני קורא להם שיבאו כלומר אשים בלבם שיבאו : משפחות ממלכות צפונה · המשפחות אמר על העם והממלכות אמר על המלכים ראשי הממלכות ועל שמם נקראים ממלכות והוא זה על מלכי ארץ בבל והמלך הגדול היה נבוכדנצר ועל הממלכות אמר ובאו ונתנו איש כסאו ר"ל כשיצורו על ירושלם

מצודת דוד

דברי הנבואה בלאות הלשון כי עדיין אני רך בשנים ולא הורגלתי בזה : (ז) אל תאמר · ר"ל אל תמאן בדבר בעבור הנערות : כי על כל · אלא על כל הדברים אשר אשלחך תלך ותדבר את כל אשר אצוך : (ח) אל תירא · אל תפחד מפני פני אשר אשלחך אליהם פן תכשל בלשונך ויקלסו עליך כי אני עמך להצילך מיד הבאים עמך : (ט) וישלח · בנבואה נראה לו כאלו המקום הושיט ידו ונגע על פיו לתת הנבואה אל פיו : הנה נתתי · בזה שנגעתי ידי בפיך נתתי דברי הנבואה בפיך : (י) הפקדתיך היום · בזה מניתי אותך לנבאות עליהם חורבן והשקט כפי מה שאטיב לך : (יא) מה אתה רואה · במראה הנבואה : מקל שקד · ממטה מאילן שגדילים בו שקדים : (יב) היטבת לראות · ר"ל ראית דבר ראוי לפי הזמן כי שוקד אני על דברי לעשותו ואם כן ראית דבר המרמז רמז על מה שעתיד להיות כי מקל שקד ראית ואני שוקד על דברי והמה אחד בל' : (יג) שנית · ר"ל שאלני פעם שנית : מה אתה רואה · במראה הנבואה : סיר נפוח · קדירה מעלה רתיחה : ופניו · פני הרתיחה מקום שמעלה רתיחה מרובה הוא מעבר שצפון : (יד) מצפון תפתח הרעה · זה ירמז אשר מבבל העומדת מצפון תפתח הרעה כי עד הנה כאלו היתה הרעה קשורה לבל תבוא ועתה סותר הקשר ותבוא הרעה על יושבי ארץ ישראל והמשילה לסיר לומר כמו הסיר מאספים הנתחים אליה ואח"ז מרתיחין אותה כן כולם יכנסו במצור העיר והאויב ילחם בם וכן נאמר שפות הסיר שפות וכו' אסוף נתחים

מצודת ציון

הוא כמו ואומר אהה ה' (יחזקאל ד) : (ט) וישלח · ענין הושטה וכן שלח ידך ואחוז (שמות ד): (י) הפקדתיך · מלשון פקידות ומנוי כמו ופקדו שרי צבאות (דברים כ) : לנתוש · ענין עקירה כמו ונטעתי אתכם ולא אתוש [לקמן מב] : ולנתוץ . ענין כתישה ושבירה כמו תנור וכירים יותץ (ויקרא יא) : ולהרוס · מלשון הריסה וסתירה : לבנות · מלשון בנין : (יא) מקל · מטה : שקד · שם פרי שקדים כמו ויגמל שקדים (במדבר יז) : (יב) שוקד . ענין מהירות כמו וישקוד ה' (דניאל ט) : (יג) סיר · קדרה וכן על סיר הבשר (שמות טז) : נפוח · ר"ל מעלה רתיחה ע"ש שנראה נפוחים ואבעבועות וכן כדוד נפוח ואגמון (איוב מא) : (יד) תפתח · ענין התרת הקשר

כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ טו כִּי ׀ הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח ׀ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַםִ וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ טז וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ יז וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ יח וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ יט וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃

ב א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַםִ לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃ ג קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ ד שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־מִשְׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה מַה־מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל כִּי רָחֲקוּ

נ׳ י׳ · נ׳ — ס׳ בסיפרא — פ׳ דסמיך לדבור רפין — י"א כתיב יו"ד — נ׳ — כ׳ ר"פ — ד׳ · נ׳ — ו׳ דסמיך — י"א — ג׳ חד חסר — נ׳ — ו׳ — ל׳ — ב׳ כתיב ה"א בסוף והיתה תבואתה לנחס — י"ו חסר — י"א בטעם בסיפרא

אַרְעָא׃ טו אֲרֵי הָא אֲנָא מְקָרֵי לְכָל זַרְעִית מַלְכְּוָת צִפּוּנָא אֲמַר יְיָ וְיֵיתוּן וְיִרְמוּן גְּבַר כּוּרְסוֹהִי לָקֳבֵל תַּרְעֵי יְרוּשְׁלֵם וְעַל כָּל שׁוּרָהָא סְחוֹר סְחוֹר וְעַל כָּל קִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה׃ טז וַאֲמַלֵּיל פּוּרְעָנוּת דִּינִי מִנְהוֹן עַל כָּל בִּשְׁתְּהוֹן דִּשְׁבָקוּ פּוּלְחָנִי וְאַסִּיקוּ בּוּסְמִין לְטַעֲוַת פַּלְחֵי כּוֹכְבַיָּא וְאִשְׁתַּעְבַּדוּ לְעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ יז וְאַתְּ תַּתְקֵף חַרְצָךְ וּתְקוּם וְתִתְנַבֵּי לְהוֹן יָת כָּל דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ לָא תִתְמְנַע מִלְּאוֹכָחוּתְהוֹן דִּלְמָא אֲתַבְּרִינָךְ קֳדָמֵיהוֹן׃ יח וַאֲנָא הָא יְהַבְתָּךְ יוֹמָא דֵּין תַּקִּיף כְּקִרְיָה כְּרִיכָא וּכְעַמּוּדָא דְּבַרְזֶל וּכְשׁוּר דִּנְחָשׁ לְאַשְׁקָאָה כָּס דְּלוֹט לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא לְמַלְכָּא דְּבֵית יְהוּדָה לְרַבְרְבָהָא לְכַהֲנָהָא וּלְעַמָּא דְּאַרְעָא׃ יט וִיהוֹן דָּיְנִין וּמְגִיחִין לְקִבְלָךְ לְמִסְתַּר יָת פִּתְגָמֵי נְבוּאָתָךְ וְלָא יָכְלִין לָךְ אֲרֵי בְּסַעְדָךְ מֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְשֵׁיזָבוּתָךְ׃ א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב אֱזֵיל וְתִתְנַבֵּי קֳדָם עַמָּא דִּי בִירוּשְׁלֵם לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְּכִירְנָא לְכוֹן טַבְוַת יוֹמֵי קֳדָם רַחֲמַת אֲבָהַתְכוֹן דְּהֵימִנוּ בְּמֵימְרִי וַאֲזַלוּ בָּתַר תְּרֵין שְׁלִיחַי בָּתַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּלָא זְוָדִין בְּאַרְעָא דְּלָא מִזְדַּרְעָא׃ ג קוּדְשַׁיָּא אִינוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְעַל בִּזֵּיהוֹן כִּדְמְעָה אֲרָמוּת עַלְלָא דְּמַן דְּאָכַל מִנֵּיהּ חַיָּב לְמִמַּת וּכְשִׁירוּ חֲצַד עוֹמֶר אֲרָמוּתָא דְּעַד לָא מְקָרְבִין מִנֵּיהּ כַּהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן קוּרְבְּנַיָּא עַל מַדְבְּחָא מַדְּאָכֵיל מִנֵּיהּ מִתְחַיֵּב אַף עַל כֵּן כָּל בָּזֵּיהוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל יְחוּבוּן בִּישְׁתָּא תֵּיתֵי עֲלֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ ד קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּיְיָ בֵּית יַעֲקֹב וְכָל זַרְעִית בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מָה אַשְׁכַּחוּ אֲבָהַתְהוֹן בְּמֵימְרִי שְׁקַר אֲרֵי אִתְרַחֲקוּ מִדַּחַלְתִּי

רד"ק

ירושלם והם נרגל שראצר רב מג וכל רבי מלך בבל שזכר למטה כאשר נלכדה ירושלם: (טז) ודברתי · דבור הזה עמהם הוא מביא המלכים עליהם וכן אמר אליהוא כי באחת ידבר אל וגומר ואמר ובמוסרם יחתום והוא הדבור שידבר עמהם שיביא יסורים עליהם להוכיחם: למעשי ידיהם · ביו"ד ויש ספרים שכתוב בהם למעשה בה"א טעות הוא וע"פ המסורת הנה ידענו זה: (יז) ואתה תאזור מתניך: ללכת בזריזות כמו שאמר באליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב: פן אחתך · אם לא תירא מהם ותבטח בי אצילך מידם ואם תירא מהם אחתך ואפילך לפניהם: (יח) על כל הארץ · ואחר כך פירש למלכי יהודה אמר תהיה כנגדם כעיר מבצר שלא יוכלו לך כמו שלא יוכל אדם לכבוש עיר מבצר כל שכן אם יהיו לה חומות נחשת ומה שאמר לעמוד ברזל שלא יוכל אדם להטותו ולשברו וי"ת על כל הארץ לאשקאה כס דלווט על כל יתבי ארעא: (יט) ונלחמו אליך. כמו שתרגם יונתן ויהון דינין ומגיחין לקבלך למסתר פתגמי נבואתך: להצילך . שלא ימיתוך: (ב) הלך · מקור או צווי וכן זכור את יום השבת תמוך אשורי: באזני ירושלם · ר"ל עם ירושלם ומדבר כנגד העיר כאלו מדבר כנגד העם: זכרתי לך חסד נעוריך . אף על פי שאני מביא עליך רעה בעבור מעשיך הרעים לא אעשה אותך כלה וגם אענים המריעים לך כי זכרתי לך חסד נעוריך וענין חסד נעוריך אהבת כלולותיך כמו שת"י דכיר אנא לכון טבוות יומי קדם רחמת אבהתכון דהימינו במימרי וגו' כפשוטו והאפשר שהיה דעתו באמרו ימי קדם על האבות אברהם יצחק ויעקב שהיו אנשי חסד או אהבת כלולותיך פירש חסד נעוריך והכל ענין אחד על דור המדבר וקורא הימים הקדמונים ימי נעורים בדרך המשל כמו שהנערים קודמין לבחורים ולזקני' ופי' כלולותיך הם מן כלה כי כנסת ישראל נודעת לכלה ביום מתן תורה והקב"ה נדמה לחתן: (ג) קדש ישראל · נחשב כמו קדש שלא יאכלנו זר ומה שאמר ראשית תבואתה הוא כפל ענין במלות שונות כי התרומות שהיא ראשית התבואה הוא קדש וכל זרים אוכליו יש עליהם אשם כן ישראל אף על פי שהקב"ה מביא עליהם החויב הוא נענש עליהם כי זוכר להם חסד נעורים שהוא חסד האבות כמו שראינו בסנחריב וכן בנבוכדנצר ולענוש ישראל נתרכם בכל כמו שכתוב: תבואתה · כתוב בה"א במקום וי"ו כמו אהלה והדומים לו וי"ת קדש התרומה וראשית תבואתה העומר שתרגם כן קודשיא אינון בית ישראל קדם ה' ועל בזזיהון וגומר כפשוטו: יאשמו . האל"ף נשאת בלבד: (ה) כה אמר . מה מצאו אבותיכם · הדורות הראשונים שנכנסו לארץ שעבדו עכו"ם:

איס

רש"י

(טז) ודברתי משפטי אותם: אתווכח עמהם עם יהודה וירושלים: (יז) תאזר מתניך . ל' זירוז כאיש חיל: (יח) למלכי יהודה: כנגד מלכי יהודה: (יט) ונלחמו אליך : ויהון דינין ומגיחין לקבלך למסתר ית פתגמי נבואתך: (ב) זכרתי לך · אם הייתם שבים אלי תאותי לרחם עליכם כי זכרתי חסד נעוריך ואהבת כלולת חופתך שהכללתיך לחופה ול' הכנסה הוא . כלולותיך נוצ"ש בלעז. ומה הוא חסד נעוריך לכתך אחר שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת יצאתם למדבר ואין צדה לדרך כי האמנתם בי: (ג) קדש ישראל . כתרומה · ראשית תבואתה: כראשית קציר לפני העומר שאסור באכילה והאוכלו מתחייב כן כל אוכליו יאשמו כן

בספר מלכים א' סי' ו' : לעיר ד' וסי' לעיר מבצר ולעמוד ברזל · ויעמר שופטים בארץ · וישרם למטה מערב' בנת חומה חיצונה : יוכלו י"א בקריאה וסימ' ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני . ולא יוכלו בני ישראל לקום · אמחצם ולא יוכלו קום ויפלו . ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל · צפו עורים כלם . ונתתיך לעם הזה . על מי אדברה ואעידה. לכן כה אמר ה' הנני מביא רעה' זנח עגלך שומרון · נעו עורים בחוצות · מים רבים לא יכלו לכבות . ב' קדמאי חסר :

תולדות אהרן

הנני קורא · עקדה שער סט : הלוך וקראת . סנהדרין ק : חסד נעוריך · זוהר אמור : קדש ישראל . קידושין סג זוהר אמור האזינו : בי עול · חגיגה ט:

מצודת ציון

הקשר כמו יפרי פתח (שם ל) . (יז) תאזור . מלשון אזור וחגורה : תחת אחתך . ענין פחד ושבר כמו אל תערוץ ואל תחת (יהושע א) : (יט) יוכלו מלשון יכולת והתגברות : (ב) כלולותיך . מלשון כלה ותקרא כן שהוא ענין עלוי היופי כמו כלילת יופי (איכה ב) והכלה בימי חופתה היא כלולה בכל מיני יופי וקשוט : (ג) ראשית · ענין מיטב כמו ראשית גבורתה (לקמן מט) : יאשמו . מל' אשם

מצודת דוד

נתתיה אליה וכו' כתת רתחיה (יחזקאל כד) : (טו) הנני קורא . ר"ל אעיר לבוא כל משפחות של ממלכות צפונה והם בבל וכל ארצות ממשלת בבל לבוא על ירושלים : ונתנו איש כסאו · כל אחד יתן כסאו מול פתחי השערים ועל החומות לצור עליה מסביב : (טז) ודברתי · אז אדבר עמהם משפט ר"ל אביא עליהם משפט הגמול בעבור רעתם : (יז) תאזור מתניך · הוא ענין זרוז כי החגור במתניו הוא מזורז : אל תחת מפניהם · אל תפחד מפניהם מלומר להם את כל דברי : פן אחתך · כי כשאת פחד אשבור אותך לפניהם ויוכלו לך להזיקך לכן אל תפחד ובטח עלי ואז לא יוכלו לך : (יח) נתתיך היום : נתתי כח בידך להיות חזק כעיר מבצר וגו' להתגבר על כל הארץ וחוזר ומפרש על מלכי יהודה ועל שרי יהודה ועל כהניה ועל כל עם הארץ מיתר העם : (יט) ונלחמו אליך : כולם ילחמו עמך ולא יוכלו לך כי אני עמך להצילך מידם : ב (ב) באזני ירושלים : באזני יושבי ירושלים : זכרתי לך · אזכר אני לך את החסד אשר עשיתי עמך בימי נעוריך בעת בחרתי אותך לי לעם כי מצאת חן בעיני : אהבת כלולתיך · האהבה שהיה לי עליך בעת היית ככלה בזמן חופתה וזהו במעמד הר סיני לקבל התורה : לכתך · ר"ל זכור לטוב ההאמנה שהאמנת בי שהלכת אחרי במדבר בארץ שאין בה זרע זרוע ואין מה לאכול : (ג) קודש ישראל · ולזה הוא קדש לה' : ראשית · הוא המוטב שבכל תבואתו הבבליים : כל אוכליו · הבבליים הגוזלים ומכלים את ישראל יהיו אשמים והרעה תבוא אליהם ר"ל אף שישראל יהיו נמסרים ביד בבל בעבור חטאם עכ"ז אשיב גמולם בסוף מן הבבליים על שהרעו להם : נאום ה' · זהו מאמר ה' : (ה) מה מצאו וכו' · מה דבר עולה

מֵעָלָי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ׃ נ'
ו וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ ד'
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר
בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה נ'
וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא־עָבַר בָּהּ אִישׁ
וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם׃ ז וָאָבִיא אֶתְכֶם ט"ו
אֶל־אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ כ'
וַתָּבֹאוּ וַתְּטַמְּאוּ אֶת־אַרְצִי וְנַחֲלָתִי
שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה׃ ח הַכֹּהֲנִים לֹא ג' ר"פ
אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה וְתֹפְשֵׂי הַתּוֹרָה לֹא
יְדָעוּנִי וְהָרֹעִים פָּשְׁעוּ בִי וְהַנְּבִאִים
נִבְּאוּ בַבַּעַל וְאַחֲרֵי לֹא־יוֹעִלוּ הָלָכוּ׃ כ' חסר יו"ד
ט לָכֵן עֹד אָרִיב אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה י"ד חסר
וְאֶת־בְּנֵי בְנֵיכֶם אָרִיב׃ י כִּי עִבְרוּ ו' דסמיכי
אִיֵּי כִתִּיִּים וּרְאוּ וְקֵדָר שִׁלְחוּ כ' מ"ל · ג'
וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד וּרְאוּ הֵן הָיְתָה
כָּזֹאת׃ יא הַהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה ל' ומ"ל
לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא ז' ומ"ל
יוֹעִיל׃ יב שֹׁמּוּ שָׁמַיִם עַל־זֹאת וְשַׂעֲרוּ ל'

וּמְטוֹ בָּתַר טַעֲוָתָא וַהֲווֹ לְלָמָא׃
ו וְלָא אֲמָרוּ נִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ
דְאַסֵּיק יָתָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
דְדַבַּר יָתָנָא בְּמַדְבְּרָא בַּאֲרַע
מֵישַׁר וְחָרוּב בַּאֲרַע צַדְיָא
וְטוּלֵימוּתָא בַּאֲרַע דְלָא עֲדָא
בַהּ אֱנָשׁ וְלָא אִתּוֹתַב אֱנָשָׁא
תַמָן׃ ז וְאָעֵלִית יַתְכוֹן לַאֲרַע
דְיִשְׂרָאֵל דַהֲוַת מְנַצְבָא
כְּכַרְמְלָא לְמֵיכַל אִבַּהּ וְטוּבַהּ
וַעֲלְתּוֹן וְסָאֵיבְתּוּן יַת אֲרַע בֵּית
שְׁכִינְתִּי וְאַחֲסַנְתִּי שַׁוֵיתוּן לְפוּלְחַן
טַעֲוָתָא׃ ח כַּהֲנַיָא לָא אֲמַרוּ
נִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ וּמַלְפֵי אוֹרַיְתָא
לָא אֲלִיפוּ לְמִידַע דַחֲלְתִּי
וּמַלְכַיָא מְרָדוּ בְמֵימְרִי וּנְבִיאֵי
שִׁקְרָא מִתְנַבַּן בְּשׁוּם טַעֲוָתָא
וּבָתַר דְלָא יְהֲנוּן לְהוֹן אֲזַלוּ׃
ט בְּכֵן אֲנָא עָתִיד לְאִתְפְּרָעָא
מִנְכוֹן אֲמַר יְיָ וּמִן בְּנֵי בְנֵיכוֹן
דְאִם יַעְבְּדוּן כְּעוֹבָדֵיכוֹן אֲנָא
עָתִיד לְאִתְפְּרָעָה׃ י אֲרֵי עֲבַרוּ
לְנַגְוַת כִּתָּאֵי וַחֲזוֹ וְלִמְדִינַת
עַרְבָאֵי שְׁלַחוּ וְאִסְתַּכָּלוּ לַחֲדָא
וַחֲזוֹ עַמְמַיָא דְגָלַן מִכְּרַךְ לִכְרַךְ
וּמִמְדִינָה לִמְדִינָה נַטְלִין יַת טַעֲוָתְהוֹן וּמוֹבְלִין לְהוֹן עִמְּהוֹן וּבַאֲתַר דְאִינוּן שָׁרַן
פָּרְסִין יַת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וּמְקַיְמִין יַת טַעֲוַתְהוֹן וְסָגְדִין לְהוֹן אֵידָא הִיא אוּמָּה וְלִישָׁן
דַעֲבַדַת כְּוָתְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ יא הָא עַמְמַיָא לָא שְׁבָקוּ פוּלְחַן טַעֲוָתָא וְאִינוּן טַעֲוַן
דְלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ וְעַמִּי שְׁבָקוּ פוּלְחָנִי דִי בְדִילֵיהּ אֲנָא מַיְתִי עֲלֵיהוֹן יְקָרָא וַאֲזַלוּ
בָּתַר דְלָא יְהֲנוּן לְהוֹן׃ יב אִתְאַבַּלוּ שְׁמַיָא עַל כְּדֵין עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַעֲתִידָא
לְמֶחֱרַב וְעַל בֵּית מַקְדְשָׁא דַעֲתִיד לְאִצְטַדָאָה

כן ת"י : (ו) ולא אמרו איה ה' . כי נלך אחרי אלהים אחרי': ערבה · פלטר"א בלעז : ושוחה : נטויה אינפוושיא"ה בלעז : ציה : דישגאט"ה בלעז : וצלמות · לשון חשך הוא : (ז) אל ארץ הכרמל . לארעא דישראל דהות מגלבא ככרמלא · פירש נטועה כיער : (ח) תופשי התורה · סנהדרין : והרועים. המלכים : נבאו בבעל . בשם הבעל : (ט) עוד אריב : טרם אביא עליכם רעה אתווכח עמכם עוד ע"י נביאי אע"פ שרבתי עמכם כבר ימים רבים: (י) איי כתיים . לאיי כתיים: איי איסל"ש בלעז : וקדר שלחו : ולקדר שלחו לראות מנהגם : והתבוננו מאד : ושימו לב להסתכל בדבר יפה : הן · כמו אם : אם המיר גוי מהם את אלהיו ואע"פ שהמה לא אלהים ועמי המיר את כבודו אשר בו היה נכבד וכתיים וקדריים יושבי אוהלים ורועי מקנה ונוסעים והולכים ומטלטלין ממרעה למרעה וממדבר למדבר ונושאים את אלהיהם עמהם למקום שחונים שם ואני נשאתי אתכם עד אשר קבעתי אתכם והנחתם אותי כך ת"י ורבותינו אמרו כתיים עובדים למים וקדריים עובדים לאש ואע"פ שיודעים שהמים מכבין את האש לא הניחו את אלהיהם : (יא) בלא יועיל · בעכו"ם שאין בה תועלת : (יב) שמו שמים : ל' תמהון כמו השתוממו והוא לשון לווי כמו אם כה יאמרו אלינו דומו (שמואל א יד) : ושערו · לשון סער

ולא אמרו ד' בקרי' וסי' ולא אמרו איה ה' המעלה אתנו מארץ מצרים · ולא אמרו לעלות עליהם לצבא · ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו · ולא אמרו העברים ברכת ה' אליכ' : הכהני' ג' ר"פ וסי' הכהנים לא אמרו איה ה' : הכהנים בני ידעיה · וחברו : ועמי י"א בקריאה וסי' ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים · איש ריב הייתי אני · ועמי שכחוני ימים אין מספר . ועמי המיר כבודו בלוא יועיל · ועמי אהבו כן ומה תעשו. ועמי לא ידעו את דרך ה' . ועמי את טובי ישבעו ועמי תלואים למשובתי : שמעוני אחי ועמי בר"ה . כי נמכרנו אני ועמי .

(י) איה ה' · לא נתנו על דעתם לאמר איך נעבוד אלהים אחרים ואיה ה' המעלה אותנו כלומר איה השלכנו אותו אחרי גוינו ולא פנינו אליו : ערבה ושוחה · תרגומו מישר וחרוב : ולא ישב אדם שם · שמא תאמר כבר בימים ההם נתישבו המקומות ההם ואחר כך חרבו ושבו מדבר זה לא היה כי אין המקומות ההם ראוים לישוב כי אינם מקום זרע ומה שדרשו רז"ל בזה ידוע ופי' אדם אדם הראשון ואמר מאחר שלא עבר מהיכן ישב אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה ושלא גזר עליהם אדה"ר לישוב לא נתישבה : (ז) אל ארץ הכרמל · מה שסמך אותם אל הכרמל לפי שהארץ הנעבדת בשדות ובכרמים ואילנות טובים נקרא כרמל ולפי שארץ ישראל היתה כן כמו שכתוב עליה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגו' קראה ארץ הכרמל וי"ת לארעא דישראל דהות מגלבא ככרמלא: לתועבה · תרגום לפולחן טעותא שהם תועבת ה' ומה שאמר ארצי נחלתי ר"ל שארץ הראויה לי לשרות בה שכינתי כי היא נבחרת מכל הארצות לטעם ידוע אל המשכילים : (ח) הכהנים · איה ה' · פירשנוהו והכהנים שהם לפני ה' כל היום ומקריבים קרבנות לפניו היה להם לומר לעם העובדים לבעל איה ה' שתעבדו לזולתו : ותופשי התורה · הם החכמים לומדי התורה לא ידעוני שלא למדו התורה לשמה לקיים מה שכתוב בה אלא לומדים בפה ולא בלב זכו לא ידעוני כי המחשבה הטובה והמעשים הטובים הוא דעתה לא הלמוד לבד וי"ת ומלפי אוריתא לא אליפו למדע דחלתי : והרועים · הם המלכים שהם רועי העם כמו שהרועים רועים הצאן ות"י ומלכיא מרדו במימרי : והנביאים ? הם נביאי השקר : (ט) לכן עוד אריב אתכם · אדבר אתכם עוד דברי ריב ותוכחה ואמר עוד כי הקדים בדברי תוכחה באמרו מה מצאו אבותיכם ואמר כמו שאמרתי על אבותיכם כן אני צריך לומר לכם כי גם אתם רעים כמותם וכן אהיה צריך להריב עם בני בניכם כי גם הם ירעו ככם וזה הדרך שאמר משה רבינו כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך, ודברי תוכחה אלה שאחרונים כי עברו איי כתיים וראו וכל הענין וי"ת בכן אנא עתיד לאתפרעא מנכון אמר ה' ומן בני בניכון אם יעבדון כעובדיכון אנא עתיד לאתפרעא : (י) כי עברו איי כתיים · מלא בשתי יודי"ן פירשו רז"ל כי לפיכך זכר אלו האומות כי הקדרים עובדים לאש והכתים עובדים למים ואע"פ שיודעים עובדי האש כי המים מכבים האש אעפ"כ אינם ממירים אלהותם וי"ת כן ארי עברו לנגוות כתאי וחזו למדינת ערבאי וגו' כבעמוד והאריך הוא על זה הפסוק : הן היתה כזאת · כדרך שאלה לא היתה כן כדרך אם כמו שכתב רבינו יונה אבל הן כמשמעו לקיים הדבר בחבריו ויבא ענין השאלה בלא ה"א השאלה ובלא אם כמו אתה זה בני והדומים לו : (יא) ההימיר · כן כתוב ביו"ד בין הה"א והמ"ם ונכתב כן להביא במלה ב' ענינים ענין ההחלפה כמו ואם המר ימיר מנחי הפי"ן והענין השני מן ובכבודם תתימרו מנחי הפ"א והוא הענין גדולה ר"ל אם החליף גוי אלהיו ואם הגדיל אלוה גוי אחר ואע"פ שהמה לא אלהים לא זה ולא זה כל אחד דבוק בשלו: (יב) שומו · כלומר

תולדות אהרן לא עבר . ברכות לא סוטה מו : ארץ הכרמל . עקדה שער פו : ותטמאו : זוהר אחרי (כלאים ב) : איה ה' : זוהר נו : איי כתיים : תענית ה : ההימיר גוי . עקדה שער עג :

מצודת דוד

עולה מאלו בי אשר בעבורם רחקו מעלי : ההבל : זהו עכומ"ז שהוא הבל ואין בו ממש : ויהבלו · ובעבור זה נעשו גם המה הבל מבלי ממש כי נשפל ממשלתם עדי ארץ : (ו) ולא אמרו · לא חזרו מדרכם לומר איה ה' ר"ל נשוב לעבוד את ה' אשר העלה אותנו מארץ מצרים : המוליך וגו' : ר"ל ולא תעינו בדרך ולא חסרנו דבר בארץ וכו' · כפל הדבר במ"ש פעמים רבות להפלגת הענין וכדרך המליצה : לא עבר : בדרך הערבה : ולא ישב · בקביעות מקום : (ז) ואביא · הלא הבאתי אתכם משם אל ארץ הכרמל ר"ל מקום שדות וכרמים : ותטמאו · כמה שעבדתם בה לעכו"ם : ונחלתי . ארץ ישראל שהיא נחלתי שמתם להיות מתועב לפני : (ח) הכהנים · אשר עליהם להורות דרכי ה' כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב) : לא אמרו איה ה' · לא הזהירו לעם לומר איה ה' למה תעזבו אותו : ותופשי התורה : הם הסנהדרין אשר עליהם מתפשי התורה : לא ידעוני · לא רצו לדעת ולהכיר גודל רוממותי . והרועים . המה מלכי ישראל מרדו בי : והנביאים · נביאי השקר מתנבאים בשם הבעל : ואחרי לא יועילו הלכו · הולכים אחר דברים שאין בהם תועלת והם הפסילים שאין בהם ממש : (ט) לכן עוד אריב אתכם · מלבד מה שהוכחתי את אבותיכם על רשעם הנה עוד אריב אתכם וידעתי שגם את בני בניכם אריב כי השטה הזאת תלך מאבות לבנים דור אחר דור וכולם ראוים לתוכחה ומריבה : (י) איי כתיים : לאיי כתיים · וראו · מעשה מנהגם : וקדר שלחו · שלחו מלאכים לקדר הם בני ערב אשר הם נפלאים במדבר : והתבוננו מאד · מקבו מאד בתבונה יתירה : וראו הן היתה כזאת · ראו מעשה העכו"ם ההם ובה באמת היתה בימיהם כתועבה הזאת : (יא) ההימיר : וכי גוי מהם המליף אלהיו באחר . והמה . ואף כי גם אלהיהם לא אלהים המה עכ"ז
כיון

מצודת ציון

אתם : (ו) ערבה · הוא כמו מדבר : ושוחה · מקום גומות ובורות כמו בשחת עשו (תהלים ט) · ציה · ענין שממון : וצלמות : צל של מות ר"ל חשכת הקבר : (ז) הכרמל · ענין מקום שדות וכרמים וכן ונוער בשן וכרמל (ישעיה לג) : (ח) ותפשי · ענין אחיזה כמו כי יתפוש איש באחיו (ישעיה ג) : בבעל · שם הגלולים : יועילו · מלשון תועלת : (י) הן · כמו הכן וחסר ה"א התימה וכן תרקיע עמו לשחקים (איוב לז) ומשפטו התרקיע בה"א התימה : (יא) ההמיר · מלשון תמורה וחלוף וכן ואם המר ימירנו (ויקרא כז) : כבודו · זה תקון סופרים והראוי כבודי : (יב) שומו · מלשון שממון : ושערו · כמו וסער בסמ"ך ור"ל רוח סערה : חרבו · מלשון חורבן:
מאד

כלומר ראוי העולם שיהיה חרב על זאת הרעה שומו ענין שממה : שערו · ענין סערה : חרבו · ענין חרבן והתי"ו נקראת בקמץ חטף והוא צווי מן הקל והמסורת עליו לית חטף וכתב רבי יונה כי יש אנשים שהיו קוראים אותו חרבו כמו חרבו פני האדמה והיו מפרשין אותו ג"כ צווי אבל מן הדגוש כמו פרקו נזמי הזהב והשיב הוא עליהם מפני המסרה ועוד המסרה על חרבו פני האדמה שנים ובפסוק וי"ת הפסוק כן אתאבלו שמיא על כדין על ארעא דישראל דעתידה לאתחרבא כבעמוד : (יג) כי שתים · המשיל הטוב המשפיע לישראל בעודם מחזיקים בתורתו למקור מים חיים שנובע מים בלא הפסק כן הייתי להם אני ועזבוני לעבוד אלוהות שהם להם כמו בארות נשברים : בארות · הם הרילים עשוים בבנין לאסוף לתוכם מי המטר ואם הם נשברין יצאו המים מהם כמו שיכנסו בהם והנה תוחלת הבוטחין בהם נכזבה והנה טוב האל למיחלין לו הוא נמשל למקור מים חיים לשני פנים לטובה אחת שלא יבאו לו המים ממקום אחר אלא ממקומו הם נובעין ועוד שאין להם הפסק כן טוב האל למיחלים לו כי הטובה יבא להם מאתו והוא לא יקבלנו מאחר וטובו גם כן אין לו הפסק וכן המשיל הטוב שמיחלין ישראל מהאלוהות ומהאומות העובדים אותם והיו בוטחים במלך אשור ובמלך מצרים שהיו בוטחים בו שיעזרום מהאויבים הצרים אותם כמו הבארות הנשברים כי אפילו יהיו שלמים יש להם הפסק כשיכלו המים המכונסים כי ממקום אחר יבאו להם המים המכונסים לא מעצמם כן הכח שהיה לעוזריהם היה בא להם מאחר כי המלך לא יעשה דבר אלא בעזר צבאותיו גם כן אם לא בעזר אלהים כמו שנאמר אין המלך נושע ברוב חיל ואם הם בוטחים שאלהיהם יעזרם הנה הם כמו בארות נשברים שלא יכילו המים כי אפילו ישים אדם בהם מים יצאו בעד השברים ולא ימצא בהם מים כן הם הבוטחים באלהים אחרים אפילו יהיו עם רב אפילו יהיו להם כלי זיין הרי הם כאילו אינם וינצחום אויביהם ואפילו יהיו מדוקרים וכן דגנם ותרושם יהיו למארה כמו שאמר פנה אל הרבה והנה מעט ואמר והבאתם הבית ונפחתי בו : יכילו · יחזיקו כמו אלפים בת יכיל : (יד) העבד · הה"א פתוחה כי היא לתמיה כלומר אם עבד הוא או יליד בית ואם הוא יליד בית שנולד מן השפחה שיש לו לאדם בביתו והלא נקרא בני בכורי בנים אתם לה' אלהיכם ומנהג האב לרחם על הבן ואיך נעשו האל שיבזו אותו אויביו וכי עבד הוא שאין משגיח האדון כל כך עליו כמו שמשגיח האב על הבן ומדוע : (טו) עליו ישאגו כפירים ונתנו קולם עליו הבהילוהו בקולם ובזזוהו בידם ומדוע היה זה והכפירים הם מלכי העכו"ם נדמו לכפירי אריות והשאלה הזאת כאילו ישראל שואלים מדוע היה להם זה והנביא משיבם הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך : נצתה · חרבו ושממו ות"י נדיין ושרשו נצת וכתיב בה"א וקרי בוי"ו כמו ידינו לא שפכה והדומים לו או יהיה נצתו ענין הדלקה והבערה כמו ותצת בסבכי היער והוא על דרך עריהם שרפות אש ואדוני אבי ז"ל פירש נצתו נמתו כי שמקום החרב יעלה צמחים : (טז) גם בני נף · אמר הנביא והשיב להם כתופש דבריהם כן הוא כמו שאתם אומרים ועוד כי אפילו בני נף ותחפנחס שאת בוטחת בהם והולכת למצרים לבקש עזר ממצרים גם הם ירעוך קדקד ומה יעשה לך כל זה עזבך את ה' : ירעוך · ישברוך כמו רעה התרועע ורעו את דליותיו ורעו את ארץ אשור ומה שאמר קדקד כי מכת הקדקד מכה רבה מותלת הראש באמצע כי סוף חוצה הראש וערף זרוע אף קדקד ות"י ירעוך קדקד יקטלון גיברך ויבזו נכסך : ותחפנחס כתיב וקרי ותחפנחס והיא עיר בארץ מצרים תקרא כזה וכזה כי קרובים הם : (יז) הלא זאת תעשה לך · אמר תעשה בלשון נקבה על עזבך שהוא מקור לפי שהמקור הוא כדמות השם ויבא לשון זכר ולשון נקבה ואמר בלשון זכר כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך וכשאמר הלא זאת תעשה לך עזבך כאילו אמר עזיבתך כי הוא דמות השם וכן בא בלשון נקבה כמו הנקלה בעיניכם התחתן במלך : בעת מוליכך בדרך · הוא היה מוליך אותך בדרך ישרה ואת נטית מעליו ועזבת את ה' ללכת אחרי אלהים אחרים ואמר בדרך בידיעה כלומר בדרך הידועה שהלכו בה אבותיך הראשונים : (יח) ועתה מה לך · למה תלכי לבקש עזר ממצרים ומאשור ועזבך במקומך אם תרצי ללכת דרך ישרה לא היתה צריכה לצרות דרכים רחוקים כאילו התאוית לשתות מי שיחור או מי נהר מלך אשור וי"ת וכען מה לכון לאתחברא לפרעה מלכא דמצרים וגומר כבעמוד : (יט) תיסרך · אחר שנכים כמה פעמים

וְעַל דְעוֹבָדִין בִּישִׁין עֲבַדוּ
עַמִי לְחֲדָא אֲמַר יְיָ׃ יג אֲרֵי
תַרְתֵּין בִּישִׁין עֲבָדוּ עַמִי
פּוּלְחָנִי שְׁבָקוּ דִי בְדִילֵיהּ אֲנָא
מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יְקָרָא כְּמַבּוּעַ
דְמַיִין דְלָא פָּסִיק וּשְׁעוּ בָּתַר
טַעֲוָתָא דְאִינוּן לְהוֹן כְּגוּבִּין
תְּבִירִין דְלָא יָכְלִין לְקַיָמָא
מַיָא׃ יד הַכְעַבְדָא הֲוָה יִשְׂרָאֵל
אִם יְלִיד בֵּיתָא הוּא מָדֵין
אִתְמְסַר לְבָזוּזִין׃ טו עֲלוֹהִי
יְכְלִין מַלְכַיָא יְרִימוּן קָלְהוֹן
וְשַׁווּ אַרְעֵיהּ לְצָדוּ קִרְווֹהִי
צַדְיָן מִבְּלִי יָתִיב׃ טז אַף בְּנֵי
מֵפִים וְתַחְפַּנְחֵס יִקְטְלוּן גִּבָּרָךְ
וְיִבְזוּן נִכְסָךְ׃ יז הֲלָא דָא
פוּרְעָנוּתָא תִתְעֲבֵיד מִנִיךְ
עַל דִשְׁבַקְתְּ יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ
אֱלָהָךְ דְאַחֲזְיָךְ אוֹרְחָא תַקְנָא
וְלָא הֲלֵיכְתָּא בַהּ׃ יח וּכְעַן
מָה לְכוֹן לְאִתְחַבְּרָא לְפַרְעֹה
מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמִרְמֵי
דְכוּרֵיכוֹן בְּנַהֲרָא וּמָה לְכוֹן לְמִגְזַר קְיָם עִם אֲתוּרָאָה לְאַגְלָאָה יַתְכוֹן לְהַלְאָה מֵעֲבַר
פְּרָת׃ יט אַיְתֵיתִי עֲלָךְ יִסוּרִין וְלָא מְנַעְתָּא מִבִּישְׁתִיךְ וְעַל דְלָא תַבְתָּא לְאוֹרַיְתָא
פוּרְעָנוּתָא תִתְעֲבֵיד מִנִיךְ וּדְעִי וַחֲזִי אֲרֵי בִישְׁתָא וּמְרִידָא אַיְתִי עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם
עַל דִשְׁבַקְתְּ יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וְלָא שַׁוִיתָא דַחַלְתִּי לְקֳבֵל עֵינָךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים

ג'
חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהוָה׃ יג כִּי־שְׁתַּיִם
רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר ׀
מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בֹּארוֹת בֹּארֹת
ג' חסר נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא־יָכִלוּ הַמָּיִם׃
ג' יד הַעֶבֶד יִשְׂרָאֵל אִם־יְלִיד בַּיִת הוּא
מַדּוּעַ הָיָה לָבַז׃ טו עָלָיו יִשְׁאֲגוּ
ד' חסר כְּפִרִים נָתְנוּ קוֹלָם וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ
נצתו ק' ס' תסריכסיפר' לְשַׁמָּה עָרָיו נִצְּתָה מִבְּלִי יֹשֵׁב׃
ותחפנחס ק' טז גַּם־בְּנֵי־נֹף וְתַחְפַּנֵס יִרְעוּךְ קָדְקֹד׃
ב' יז הֲלֹא־זֹאת תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־
ל' כ' חסר ג' יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת מוֹלִכֵךְ בַּדָּרֶךְ׃
יח וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם
ל' כ' חסר ג' לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ
ל' אַשּׁוּר לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר׃ יט תְּיַסְּרֵךְ
ל' וכ' רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי
ו' בנביאים וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה
ל' אֱלֹהַיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־

סער : חרבו מאד : כאילו אתם נחרבים על בית המקדש שעתיד ליחרב. (יג) שתים רעות : אם המירו יראתם בכיוצא בה יש כאן רעה אחת ועכשיו שאותי עזבו שאני מקור מים חיים ללכת אחרי העכו"ם שהם כבורות של מים מכונסין ונשברין ונסדקין ומימיהם נבלעים בסדקיהם הרי שתים רעות : לחצוב . לחפור : אשר לא יכילו : סינדרוה"ש בלעז את מימיהם שהמים מטפטפין את שפתם וכותליהם והם נופלין : (יד) יליד בית . בן האמה : (טו) ישאגו : שואגים ל' הווה : כפירים : מלכים : נצתה · נצתו באש : (טז) גם בני נוף ותחפנחס . הם מצרים שאתם בוטחים עליהם לעזרה : ירעוך קדקוד : ל' רציצה כדמתרגמינן ורצוץ ורעעו : (יז) הלא זאת תעשה לך · הלא את הרעה ואת הפורענות הזאת תגרום לך האשמה והעון אשר עוזבת את ה' אלהיך : בעת מוליכך בדרך : שהיה מלמד אותך דרך הטובה והישרה : (יח) מה לך לדרך מצרים · למה תעזבי אותי ותבטחי על מצרים : לשתות מי שיחור · שטבעו זכוריכם בנילוס שיחור הוא נילוס במה שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים בספר (יהושע יג) : ומה לך. למרוד כי למען תגלי לדרך אשור למעבר נהר פרת : (יט) תיסרך רעתך . סוף שרעתך תביא עליך יסורין : ומשובותיך : ל' בנים שובבים (לקמן ג) : תוכיחוך · ל' מוסר : ולא פחדתי פחד שלי לא היה בלבך

תנתן לי נפשי : ישב ח' חסר בסיפרא וסימ' עריו נצתה מבלי ישב . כתבו את האיש הזה ערירי ולא יכרת לדוד איש · ואת ערי יהודה אתן שממה · ואני תגני ישב במצפת · לדרך ג' רפין בקריא' וסי' ועתה מה לך לדרך מצרים ב' בפסוק · וישם לדרך פעמיו : ת' אלהיך ו' דסמיכי בקריאה וסי' כי לי איים יקוו ואניות תרשיש . הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך · תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך . ותרא איבתי ותכסה בושה : ת' אלהיך בקרבך גבור · אך דעי עונך כי בת' אלהיך פשעת ' וכל סופי פסוקים דכוו' במ"א ונטעתים על ארמתם ולא ינתשו :

תולדות אהרן שתים רעות · זוהר ואתחנן : העבד ישראל . עקדת שער פו : תיסרך רעתך· עקרים מ"ג פ"ג :

מצודת ציון

מאד · ר"ל גדול וחזק : (יג) מקור · מעין : לחצוב · זה הלשון נופל על החפירה במקום האבנים וכן ובורות חצובים (דברים ו) : יכילו · ענין החזקה כמו קטן מהכיל את העולה (מלכים א ח) : (יד) לבז · מל' ביזה ושלל : (טו) ישאגו · ענין זעקת קול : כפירים · אריות : וישיתו · ענין שימה כמו שתו בשמים פיהם (תהלים עג) : נצתה · ענין שממון כמו נצתה כמדבר (לקמן ט) : (טז) ירעוך : ענין שבירה כמו ורעו דליותיו (לקמן יא) : קדקד · הוא אמצעית הראש יחולק שם השער אילך ואילך : (יח) שיחור · זה הנילוס : נהר · ר"ל נהר פרת : (יט) תיסרך · מלשון יסורין : ומשובותיך · ענין מרד והליכה בדרכי הלב כמו וילך שובב (ישעיה נז) : תוכיחוך : ענין

מצודת דוד

כיון שהחזיקו בהם לא החליפום : ועמי · אבל עמי החליף כבוד המקום בעכו"ם דבר שאין בו תועלת : (יב) שומו שמים · ר"ל ראוי שיהיה בעולם שממון וסערה וחורבן גדול בעבור התועבה הזאת : (יג) שתים רעות · ר"ל רעה כפולה ותחשב לשתים : מקור מים חיים · שאני כמעין הנובע מים חיים ר"ל משפיע להם טובות בכל עת : לחצוב · למען לחצוב לעצמם בארות רבות נשברות כותליהם אשר לא יחזיקו את המים אשר נתנו בהם ר"ל עובדים למזלות השמים המקבלים ההשפעה מאת המקום ואף אין בידם להחזיק את ההשפעה ההיא בכל עת וכאומר הנה המחליף דבר בדבר השוה לו הנה לרע יחשב אף כי המחליף דבר בדבר הגרוע ממנו : (יד) העבד ישראל · וכי ישראל הוא כעבד מקנת כסף או יליד בית בן השפחה כי אלו מפני פחיתותם לא ישגיח האדון עליהם בהשגחה פרטיות ולכן המה נעזבים אל המקרים ואמר וכי ישראל הוא כמותם להיות נעזב אל המקרים ומדוע א"כ היה לבז · (טו) עליו . על ישראל ישאגו הכפירים לאיים עליו והם גבורי הכשדים : נתנו קולם · עליו נתנו קולם וכפל הדבר במ"ש : וישיתו . ישימו ארצו לשממה ועריו נעשו שממה מבלי איש יושב בהם ועל מלכות אשורים יאמר שגלו כבר מארצם : (טז) גם בני נוף ותחפנחס · שהם מארץ מצרים אשר אתם בוטחת בהם ומשאל מהם עזר גם המה ישברו אותך וחוד ומפרש את קדקוד ישברו וכאומר וכי זהו בעבור שנעזבו אל המקרים וכי מקרה ואסיר נעזבים אל המקרים וכי ספר כעבד או כיליד בית ; (יז) הלא זאת תעשה לך · ר"ל לא זהו מעבור שנעזבים אל המקרים אלא זאת היה הדבר הגורם אשר עזבת את ה' והיה עוזבך אם ה' ולא מלכה

מאביו

אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת׃ כ כִּי מֵעוֹלָם
שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ ל' ומ"ל
וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבוֹד כִּי עַל־כָּל־ אעבור קרי
גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ
צֹעָה זֹנָה׃ כא וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שֹׂרֵק ל' • ג' חסר
כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי לט'ר"פ• ל' מ"ל ל' • ל'
הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃ כב כִּי אִם־תְּכַבְּסִי ל'
בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֺנֵךְ ל' • ל' • ל'
לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כג אֵיךְ
תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים ל'
לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי
מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת ד' ל' • ל'
דְּרָכֶיהָ׃ כד פֶּרֶה לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת ל' כתיב ה"ס

צְבָאוֹת׃ כ אֲרֵי מֵעָלְמָא
תַּבְּרִית נִיר עַמְמַיָּא מִצַּוְרֵיכוֹן
פְּסָקִית חֲנִיקֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן
לָא נוֹסִיף עוֹד לְמֶעְבַּר עַל
מֵימְרָךְ אֲרֵי עַל רָמָא
מְנַטְלָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוּף
אַתְּ פָּלְחָא לְטַעֲוָתָא׃ כא וַאֲנָא
קַיֵּמִתְכוֹן קֳדָמַי כְּמִנְצַב גַּפְנָא
בְּחִירָא כּוּלְכוֹן עָבְדֵי קְשׁוֹט
וְאֵיכְדֵין אִשְׁתַּנֵּיתוּן קֳדָמַי
בְּעוֹבָדֵיכוֹן מְקַלְקְלַיָּא סְטֵיתוּן
מִבָּתַר פּוּלְחָנִי הֲוֵיתוּן כְּגֻפֶן
דְּלֵית בֵּיהּ הֲנָאָה׃ כב אֲרֵי אִם
תְּדַמִּין לְאִתְנַקָּאָה מֵחוֹבַיִךְ
כְּמָא דִּמְנַקַּן בְּנִתְרָא וּמְחַוְרִין
בְּבוֹרִיתָא הָא כְּרוֹשָׁם כִּתְמָא
דְּלָא דְּכֵי כֵּן סַגִּיאוּ חוֹבַיִךְ
קֳדָמַי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ כג אֵיכְדֵין תֵּימְרִין לָא אִסְתְּאָבִית וּבָתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא
הַלֵּכִית זְקוּפִי עֵינַיִךְ עַל אוֹרְחָתַיִךְ כַּד הֲוֵית יָתְבָא בְּחֵילְתָּא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר דְּעִי
מָא עֲבַדְתְּ הֲוֵית דָּמְיָא לְיַנְקָא קְלִילָא דִּמְקַלְקְלָא אוֹרְחָתָהָא׃ כד כְּעָרוֹדָא דִּמְרוֹדָה
בְּמַדְבְּרָא בִּרְעוּת נַפְשָׁהּ שַׁתְיָא רוּחָא

עשית ד' וסי' מה זאת עשית • ראי דרכך בגיא דעי • איפה לקטת היום • אשר עשית את ונכלמת • ומן הודע את ירושלם עד ונחלת בך דכוו' :

תולדות אהרן שברתי עולך • עקדה שער פו ; נטעתיך שורק • זוכר ויבא : תכבסי בנתר • ר"ה יח חגיגה טו יבמות קה :

רשי

בלבך ליראה אותי : (כ) שברתי עלך : העול של עץ נופל בו ל' שבירה והמוסרות שהן של עור נופל בהן לשון נתיקה : מוסרותיך . הם רצועות שקושרין בהם העול : ותאמרי לא אעבור : על דבריך : כי על כל גבעה . אך אתה לא שמרת הבטחתך ועל כל גבעה את צועה : ל' משכב ומלא כי משמש ל' אלא : (כא) נטעתיך שורק • שורק הוא זמורות גפן טוב כלומר בני אבות כשרים וצדיקים ומדרשו נטעתיך שורק הוספתי לך על שבע מצות של בני נח שש מאות ושש כמנין שורק : סורי • דישטוולטויר"ש בלעז : גפן נכריה • הצומחת ביערים : (כב) בנתר : מין אדמה שחפין ושפין בה את הבגדים : בורית . נקיון כמו ובר לבב (תהלים כד) ויש לועזים בורית שאבו"ן בלעז : נכתם עונך : הא כרושם כתמא דלא דכי כן סגיאו חוביך קדמי : כתם • סאק"א בלעז : עונך • על עון העגל נאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם (שמות לב) כל פקידות הבאות על ישראל יהיה מקצת עון העגל בהם : (כג) ראי דרכך בגיא : מה עשית מול בית פעור ועוד עתה את מחזקת באותו הדרך כבכרה קלה המשרכת דרכיה : בכרה : גמלה נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע בכרי מדין (ישעיה ס) מתורגם הוגני מדין והם גמלים בחורים כמו שמצינו בסנהדרין נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני : משרכת מחזקת בדרכי נעוריה ל' משריך שריך ויש לחברו עם שרוך הנעל (בראשית יד) קושרת דרכי נערותיה בלבה : (כד) פרה : סלוואהיק"ו בלעז ויש לועזין קוליי"ן בלעז למוד מדבר

רדק

פעמים כי בעשותך רעה יבא לך רע ובעבור משובותיך שאת מורדת כי ימשלו בך האויבים הם בעצמם רעתך ומשובותיך יהיו לך מוסר ותוכחה ליסרך שלא תשובי עוד בדרך הרעה שהרי נסית כי יבא לך רעה בעבורה זהו ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך : פחדתי • שם בשקל פחדה אהבה אחוה אמר יראתי ופחדתי לא היתה אליך ולא פחדת שאביא עליך רע כעונש מעשיך הרעים : (כ) כי מעולם : מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגוי' מעליך וכשהייתי מציל אותך היית אומרת לא אעבור עוד על מצותיך וכתוב אעבוד לא אעבוד עוד עכו"ם ולא עשית כן אלא בנות לך עברת על מצותי ושבת לעבוד עכו"ם כמו שאתה עושה עתה כי על כל גבעה גבוהה וגו' : צועה זונה • דמה אותה בעבודתה אלהים אחרים כמו הזונה שתדבק מעט זמן בזונה אחד ואחר כך תחשוק זונה אחר ותלך אחריו ובזה המשל הם רוב דברי יחזקאל כן את עבדת עכו"ם פלו' זמן אחד ואחר כך עכו"ם פלו' ואת הולכת מגבעה אל גבעה ומעץ רענן אל עץ רענן לעבוד עכו"ם : צועה • הולכת ונוסעת ממקום למקום וכן מהר צועה להפתח וכן צועה ברוב כחו אך הוא פועל יוצא : (כא) ואנכי שורק . הוא הגפן המשובחת שבמיני הגפן ואומר כי בענביו לא ימצא חרצן ואמר זה על אברהם אמר איך היה זה ואיך יצאת כמו גפן נכריה כי מטעתך היה גפן נבחר וזרע אמת והיה ראוי שיצא ממנו גם כן פרי טוב והגפנים שיטעו ממנו יהיו טובים ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה והוא הגפן הרע והוא נכרי למטע שהיה שורק ונטע אמת הוא לי כמו נכרי וזר כאילו לא יצא ממנו וסורי הגפן הם הבדים הרעים שמסירין אותם מן הגפן שאין בהם צורך אמר נהפכת לי כמו סורי הגפן או כמו גפן נכריה שפירותיה באושים לא ענבים והגפן תמצא בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר גפן בוקק וימצא גפן וילקט ממנו ובלשון נקבה והיא כפורחת לגפן אחת והגפן האדרת והגפן נכריה : (כב) כי אם תכבסי • כמו שמכבסין הבגד בנתר ובבורית להעביר ממנו הכתם כן אם תכבסי עצמך ותנקי עצמך כלומר שתשובי בתשובה אע"פ כן אעניש על עונך כל כך הוא רב ועצום והנה כתוב כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי התשובה לזאת השאלה כי על כל פנים אם עשו ישראל שבאותו הדור תשובה היו נושעים מהאויב ולא היה מגלה אותם אבל היו מקבלים עונש עונש הרב באשם כי יש עון שאינו מכופר בתשובה לבדה אלא עם היסורין שממרקין העון אחר התשובה ורז"ל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כי זה וזה אחר גזר דין אלא כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כלן בגזר דין שאין עמו שבועה כי גזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע כמו שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה עד עולם : בנתר • יש מפרשים הוא שקורין לו בלע"ז אלומ"י ויש מפרשים שהוא העפר שרוחצין בו הראש ובו מנקין כל דבר : בורית • י"מ שהוא שקורים לו בלע"ז סבו"ן וי"מ שהוא עשב שמכבסין בו : (כג) איך תאמרי • רוצה לומר כל כך עונך מגולה שאם רצית להכחישו לאמר לא נטמאתי ואחרי הבעלים לא הלכתי לא תוכלי לכחש : ראי דרכך בגיא • הלא על הגבעות היתה עבודתך איך אמר בגיא אלא ר"ל ראי דרכך שהוא דרוך בגיא לא על הגבעה וזכר הגיא בעבור כי הגבעה כמו ההר היא אבן ולא יכיר בה אדם הדרך כמו בגיא לפיכך תוכלי לראות הדרך שיש לך בגיא שלא היה לך דרך בה אלא לעלות על הגבעה לעלות עולות ואת תגידה ללכת שם עד שהדרך נעשה מסלה נכרת לכל שדורכין בה בני אדם ואין באותו הגיא דרך כי אם לגבעה הסמוכה לו דעי מה עשית מעבודת הבעל בגבעה ולמה שפירש בו יונתן הוא פירוש נכון שתרגם כן ראי דרכך זקפי עיניך וגומר כבעמוד ולפי דרך יונתן נפרש הפסוק כן איך תוכלי לומר אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך שהוא כמו שהיה בגיא מול בית פעור שהלכת אחרי בעל פעור כן את הולכת עתה אחרי הבעלים ואיך תוכלי לכחש : דעי מה עשית • בגיא מול בית פעור והנה גם כן בארצך הנה את כבכרה קלה משרכת דרכיה פעם תרוץ הנה ופעם תרוץ הנה כן את פעם את עובדת עכו"ם פלונית ופעם עכו"ם פלונית ות"י הוית דמיא כינקתא קלילתא המקלקלא ארחהא ובכרה היא גמלה הקטנה בת ימים והיא רצה יותר מהזכר , משרכת מענין שרוך הנעל שקושרין אותו סביב הנעל כמה פעמים : (כד) פרה . בה"א כמו באל"ף פרא אדם כן פראים במדבר והוא חמור הבר

מצודת דוד

אחריו בעת שהיה מוליך אותך בדרך הישרה ובעונש בא מה שבא ולא במקרה : (יח) ועתה • הואיל והכל בהשגחה למה לך ללכת לדרך מצרים ואשור לרוות למאוך במי הנהרים ר"ל לבקש מהם עזרה להיות נושע על ידיהם הלא הכל בהשגחה ומה יועילו לך : (יט) תיסרך רעתך • הרעות שאתה עושה המה יוסרו אותך במוסר יסורין ר"ל בעבורם תיוסר ביסורין : ומשובותיך • מה שהלכת בדרכי לבך תוכיחוך במכאוב וכפל הדבר במ"ש : ודעי וראי • תן לב לדעת ועיניים לראות אשר רע ומר דבר העזיבה אשר עזבת את ה' ולא היה פחד ה' אליך כאומר אין היה מהראוי לעזבו אם מפאת הטובה הבאה ממנו אם מפאת יראת העונש : (כ) כי מעולם • הלא מימות עולם הייתי לך לעזרה ושברתי העול אשר הכבידו עליך הכשדים : נתקתי . העתקתי מעל צואריך קשרי רצועות עולם : ותאמרי • ואז אמרת לא אעבור עוד על דבר ה' : כי על כל גבעה : כאומר והנה לא קיימת כי על כל וכו' את זונה הולכת ונוסעת ממקום למקום ר"ל כמו הזונה אין דרכה לשבת במקום אחד וכמ"ש בה בביתה לא ישכנו רגליה וכו' (משלי ז) כן הלכת אתה מבית עכו"ם זו לבית עכו"ם זו : (כא) ואנכי נטעתיך שורק . מתחילה נטעתיך מענפי גפן משובח וחוזר ומפרש הכל מזרע אמת הם אברהם יצחק ויעקב וא"כ ראוי היה להיות כמוהם ואיך נהפכת למולי להיות בדים רעים המוסרים מן הגפן אשר כל אחת נכריה זרה מן הנטיעה ולא תשוה אליה : (כב) ותרבי לך בורית • תרבי לעצמך בורית לנקות עצמך ע"י ר"ל אף אם תראה לפני הבריות לצדקות ומעשים הנה לא תועיל בזה כי עונך שאתה עושה בסתר נראה לפני ככתם כי לא העבירה הנתר והבורית כלומר הצדקה שאתה עושה לפני הבריות לא כפרו על העון שבסתר : (כג) איך תאמרי • איך תכחשו לומר לא נטמאתי אחר בעכו"ם ומעולם לא הלכתי אחרי הבעלים : ראי דרכך בגיא • כאומר איך תוכל לומר כן הלא ראי דרכך בגיא מול בית פעור שעם עבדת הבעל ודעי מה שעשית ביום הזה ותדע ותשכיל שאותו העון אשר התחלת שם הוא עמך עד היום הזה : בכרה קלה • והרי אתה כגמלה נקבה בחורה הקלה לרוץ יותר מהזכר אשר נתקשר עמה דרכה ומנהגה עד שכל ימיה התמיד במנהג ההוא לרדוף ולרוץ בכל עת וכן אתה כאשר התחלת בעבודת בעל פעור נדבקת

מצודת ציון

ענין משפט הגמול כמו והוכח במכאוב (איוב לג) : ומר • מלשון מרירות : (כ) עולך • מלשון עול ההושם על צואר הבהמה והוא משל על הכבדת העבודה : נתקתי • ענין העתק והסרה : מוסרותיך • הם קשרי רצועות העול : גבעה • ענינו כמו הר : רענן • ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים צב) : צועה : ענין טלטול ונוע ממקום למקום וכן ושלחתי לו צועים וצעהו (לק' מח) : (כא) שורק • זמורות משובחים וכן ויטעהו שורק (ישעיה ה) : סורי • מלשון הסרה והפלה : נכריה • זרה : (כב) תכבסי • מלשון כיבוס ורחיצה : בנתר • מין אדמה רכה ומכבסין בו וכן חומץ על נתר (משלי כה) : בורית • שם עשב המנקה וכן וכבורית מכבסים (מלאכי ג) : נכתם • מל' כתם ורושם : (כג) בגיא • הוא מול בית פעור כמ"ש ונשב בגיא מול בית פעור (דברים ג) : בכרה • גמלה בחורה כמו בכרי מדין (ישעיה ס) : משרכת • ענין קשירה והוא מלשון שרוך נעל (בראשית יד) שהוא הרצועה שקושרין בו הנעל : דרכיה • ענין מנהג וסדר : (כד) פרה • כמו פרא באל"ף והוא חמור הבר : למוד • ענין הרגל וכן כעגל לא לומד (לקמן לא) : באות • מלשון תאוה ותשוק

נַפְשׁוֹ שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ׃ נפשה ק' ל'
כה מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְורֹנֵךְ מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ׃ ל' · ג' וגרונך ק' ד' ל"ה מ"ל
כו כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם׃ ל' כ' · ל'
כז אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנִי כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ ג' ילדתנו ק'
כח וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃ ג' ר"פ
כט לָמָּה תָרִיבוּ אֵלָי כֻּלְּכֶם פְּשַׁעְתֶּם

כִּירוֹדָא כֵּן כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מָרְדַת וּטְעַת מִן אוֹרַיְתָא וְלָא צְבִיָא לְמֵיתַב נְבִיָא אֲמַר לָהּ כָּל בָּעֲהָא דְאוֹרַיְתִי לָא יִשְׁתַּלְהוּן בְּזִמְנָא יִשְׁכְּחוּנָהּ׃ כה מְנָעִי רִגְלִיךְ מִלְאִתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָא וּפוּמִיךְ מִלְמִפְלַח לְטַעֲוַת פַּלְחֵי כוֹכְבַיָא וַאֲמַרְתְּ תָּבִית מִבָּתַר פּוּלְחָנִיךְ לָא אֲרֵי רְחֵימִית לְאִתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָא וּבָתַר פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן אֵהָךְ׃ כו כִּבְהָתַת גְּבַר דְּמִתְחַשֵּׁיב מְהֵימָן וּמִשְׁתְּכַח גְּנִיב כֵּן בְּהִיתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אִינוּן מַלְכֵיהוֹן רַבְרְבֵיהוֹן וְכָהֲנֵיהוֹן וּנְבִיֵיהוֹן דְּשִׁקְרָא׃ כז אָמְרִין לְצַלְמָא אָעָא אֲבוּנָא אַתְּ וּלְמָא דְמִתְעֲבֵיד מִן אַבְנָא אָמְרִין לֵיהּ אַתְּ בְּרִיתָנָא אֲרֵי אַחְזָרוּ בְּפוּלְחָנִי קְדָל וְלָא שַׁוִּיאוּ דַּחַלְתִּי לָקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן וּבְעִידַן דְּבִישְׁתָּא אַתְיָא עֲלֵיהוֹן כָּפְרִין בְּטַעֲוָתְהוֹן וּמוֹדַן קֳדָמַי וְאָמְרִין רַחֵים עֲלָנָא וּפְרוֹקְנָא׃ כח וְאָן דַּחַלְתְּכוֹן דַּעֲבַדְתּוּן לְכוֹן יְקוּמוּן אִם יָכְלָן לְמִפְרְקְכוֹן בְּעִדָּן בִּישַׁתְכוֹן אֲרֵי מִנְיַן קִרְוֵיכוֹן הֲוָאָה דַּחַלַתְכוֹן לְבֵית יְהוּדָה׃ כט לְמָא אַתּוּן מִדְמָן לְמֵידַן לְקָבֵל פִּתְגָמֵי כּוּלְכוֹן מְרַדְתּוּן

לעץ ג' בקריא' וסי' אמרים לעץ אבי אתה ולאבן · לעץ הקיצה עורי לאבן · כי יש לעץ תקוה :

תולדות אהרן רגלך מיחף · יומא עו : אומרים לעץ · יבמות ח : פנו אלי · חולין יט עקידה שער ק : למה תריבו · ב"ק נב :

רשי

מדבר : הלמוד להיות במדברות כן אוהבת לנוע . שאפה רוח : פותחת את פיה ושואפת רוח ולעולם הוא חוזר למקומו : תאנתה מי ישיבנה : אותה מדת תניינים שיש בה כי גם התנין שואף רוח כמה שנאמר : שאפה רוח כתנים (ירמיה יד) מי ישיבנה מאותה מדה כן אתם מי יוכל להשיבכם מדרככם הרעה : כל מבקשיה לא ייעפו · כי על חנם ייעפו שלא יוכלו להשיגה ומה סופה בחדשה ימצאונה חדש אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החדש ואז היא נלכדת אף אתם חדש אחד (הוא אב) הוכן לכם כבר מימות המרגלים שקבעו אבותיכם בכיית חנם בו תלכדו : תאנתה . שי"ן דגרומינ"ט בלעז וכן ת"י כירודא · ד"א ל' יללה כמו תאניה ואניה (איכה ב) ל"א שאקונטריא"ה בלעז כמו תאנת שילה (יהושע טז) : (כה) מנעי רגלך מיחף . זו היא מדתך כפרה האוהבת לנוע נביאי אומרי' ליך מנעי עצמך מעכו"ם שלא תלכי יחף בגולה ומנעי גרונך מלמות בצמא ותאמרי על דברי הנביאים נואש אין מיחוש נואשתי בדבריכם · נואש נוקלייר"ר בלעז : (כו) כי ימצ' · בתחלה כשהוא נמצא גנב והוא היה מוחזק נאמן כך ת"י : (כז) ובעת רעתם יאמרו · אלי קומה והושיענו וכן ת"י ובעידן דביסתא אתיא עליהון כפרין בטעותהון ומודן קדמי ואמרין רחם עלנא ופרוקנא : (כח) מספר עריך היו אלהיך . בכל עיר ועיר אלוה אחר : (כט) למה תריבו . איך תבואו להתווכח בריב ולומר לא חטאנו : כולכם פשעתם בי · אף הצדיקים במשמע היינו דאמרי אינשי בהדי הוצא לקיא כרבא

רדק

כבר אמר והנה את כמו ספרה שהוא למוד מדבר שהוא רגיל במדבר והיא ארץ מישור לרוץ בו מאד וזכר הפרא בפסוק זכר ונקבה כי פרא הוא לשון כלל לזכר ולנקבה כמו חמור ושור ויחי לי שור וחמור והפסוק שהנקבה רצה יותר לפיכך זכר לשון נקבה ואמר באות נפשה אבל אחר שהוא כתוב נפשו לשון זכר נאמר המשל הזה על זה והקרי נפשה כמו שהוא רוב הפסוק בל' נקבה ואמר באות נפשה שאפה רוח כי היא רצה למקום שתאוה לא יוכל אדם להשיבה ממקום תאותה וענין שאפה רוח כמו שאפו רוח כתנים והיא הסרחם ומשיכת האויר אל האף והשאיפה הזה במרוצה כמו שכתב החכם הגדול ר' שלמה בן גבירול כי רמז חוש הריח באמרו כי לא נקלים הגרון מפני שהמרון יהיה בשאיפת האויר מחוץ לרתף או לנושף על התימות הטבעי אשר בתוך גוף האדם והשאיפה תהיה בחוש האף ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביאה לידי התנועה ויונתן תרגם שאפה רוח שהיא כירודא הוסיף בו כתנים כמו שאפו רוח כתנים : תאנתה · מן אנה לידו שהוא גרם הדבר וסבובו כלומר כאשר מאנה עצמ' ללכת למקום תאוה מי יוכל להשיבה. כל מבקשים לא יעפו · כי בחנם ירוצו אחריה כי לא יוכלו להשיגה : בחדשה ימצאונה · יש מפרשים החדש שתשלם הריונה אז היא מלאה וכבדה ואז יוכלו להשיגה ולמלאה בן כנסת ישראל והמבקשים אותה הם הנביאים המוכיחים אותה לשוב אל ה' ולא יועילו אמר כי בחדש שיכבד עליה פשעה ונפלה והוא חדש אב שנפל הבית ונחרב אז ימצאוה ותודה על פשעה כי לא שמעה אל הנביאים כשהראה בחורבנה ויש מפרשים בחדשה בחדושה כלומר בכל עת ימצאו' כאלו עתה תחל לרוץ והיא חדשה במרוצה ויונתן תרגם בזמנ' ישכחונה : (כה) מנעי · כשהנביאים אומרים לך מנעי רגלך מיחף שלא תלך יחף וגרונך מנעי גם כן מצמאה כלומר שלא תלכי בדרכים רחוקים להעזר מן האומות ובדרכים יקרה לאדם צמא והלך יחף כי יבלו מנעליו בדרכים וכן לא ימצא בכל מקום מים ואם תרצי לא תצטרכי לזה כי במקומך יהיה לך עזר מהאל אם תלכי אחריו ואת אמרת להם נואש כלומר נואש לבי מלכת אחרי ה' לא אלך עוד אחריו אלא אחרי זרים שאני רואה שהם מצליחים ואהבתי אותם ואחריהם אלך ויונתן תרגם מנעי רגלך מלאיתחברא לעממיא ופומך מלמפלח לטעות עממיא וגו' כבעמוד: יחף · שם כי אילו היה תואר היה אומר יחפה כי רגל היא בלשון נקבה או יהיה זכר ונקבה כמו יד והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר : צמאה שם בשקל שמלה : וגרונך וגורנך כתיב והענין אחד אולי הם שני משקלים : (כו) כבשת גנב פירוש הנכון כתרגומו כבהתת גבר דמתחשב נאמן ואשתכח גנב כי הגנב המפורסם אין לו בשת : כן הובישו · פירוש היה להם להוביש כי הם לא היה להם בשת כי אילו היה להם בשת היו שבים מדרכיהם הרעים אלא היה להם להוביש ממעשים הרעים כי הם היו עם אשר בחר ה' בהם ובאבותיהם והם תעו אחרי אלהים אחרים הנה הם במשל כאדם שהיה מוחזק בנאמן ונמצא בגנבה שיתבייש מהמעשה אשר קרהו באמת כן ישראל היו מוחזקים בעם ה' עושים מצותיו ודבקים בו ושבו לעבוד אלהים אחרים היה להם להוביש כי יצאו מחזקתם : שריהם · בלא וי"ו כמו בוי"ו כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : וכהניהם · כהני הבעל : נביאיהם · נביאי השקר : (כז) אומרים לעץ · ולאבן . לצלמי העץ והאבן : אבי אתה גדולי ואדוני : ילדתנו . כמו ילדתנו וכן בטרם הרים יולדו : כי פנו אלי עורף . רוצה לומר · כל עבודתם אינה אלא לעכו"ם אינם פונים לעבודתי כלל ופנותם אלי אינו אלא בעורף והיא כפירה בי וכן מזכר הפנה בעורף , הפנה עורף מואב בוש : ובעת רעתם . כשתבא עליהם הרעה ורואים כי אין אלהים מושיע אותם יאמרו אלי קומה והושיענו כמו שאמר צדקיהו דרוש נא בעדינו את ה' כי נבוכדנאצר מלך בבל נלחם עלינו : (כח) ואיה · כי מספר עריך · ואם תאמר אין לי אלהים אחרים מספר עריך היו אלהיך כי בכל עיר יש לך אלוה : (כט) למה תריבו · ענין מריבה ותלונה אמר כשיבא האויב עליכם אתם מריבים אלי ואומרים למה עזבתנו ה' ויתננו ביד אויבינו ולמה זה אתם מריבים אלי והלא כלכם

מצודת ציון

ותשק : שאפה · ענין משיכה אל בית הבליעה וכן שאפו רוח כתנים (לקמן יד) : רוח · כן נקרא האויר : תאנתה · ענין צער ואבלות כמו תאניה ואניה (איכה ב) : ייעפו · ענין יגיעה : (כה) מנעי · תדלי : מיחף · כן נקרא ההולך מבלי מנעלים וכן ערום ויחף (ישעיה כ) : וגרונך · מלשון גרון וצואר : נואש · מלשון יאוש ועזיבת הדבר וכן אמרו נואש (לקמן יח) : זרים · מלשון זר ונכרי : (כו) הובישו · מל' בושה : (כז) אבי · ענין אדון וגדול וכן אבי דבר גדול הנביא דבר אליך (מ"ב ה) : ילדתני · הוא כמו ילדתנו וכן בטרם הרים ילדו (תהלים צ) : פנו · מל' הפנה וסיבוב עורף

מצודת דוד

נדבקת בעבודת הבעלים עד היום הזה ולא תעזבם : (כד) פרה · הרי את כפרה הזה הלמוד והרגיל במדבר אשר באות נפשה שאפה רוח ר"ל אין מי מכריחה לרוץ ולרדוף אבל היא במדבר תרוץ ותרדוף בכל עת ומושכת את האויר אל בית הבליעה כדרך הרצים מהרה : תאנתה מי ישיבנה · ר"ל בכל פעם תרוץ ותחזור במרוצה למקומה כאלו היה לה צער ואבלות ודאגה מי ישיבנה למקומה ולזה תרוץ מהרה והוא ענין מליצה : כל מבקשיה · כל המבקשים אותה לתפסה ביד אינם צריכים להתייגעות לרדוף אחריה כי בחדשה שנתמלאה הריונה ימצאו אותם בקלות כי אז היא כבדה ואינה יכולה לרוץ וכן ישראל המה כפרה הזו כי ע"י מעשיהם אשר לא טובים בא עליהם האויב והמה מוסיפים למעול עוד ממהרים למען יוכלו עמוד בהרצים הם כן כל המרוד הזה בא באות נפשם וכן סופם יהיה כסוף הפרה כי האויב הבא עליהם לכבשם לא יהיה לו יגיעה רבה כי בקל יכבשם בחדש המוכן לפורעניות והוא אב שהוקבע בכיה לדורות בזמן המרגלים כמ"ש רז"ל : (כה) מנעי רגלך מיחף · ר"ל ראה לתקן מעשיך ולא תלכי בגולה יחף וצמאה למים : ותאמרי נואש · אמרת אני מתייאש מעבודת המקום ולא אשוב כי אוהב אני את הזרים ואחריהם אלך : לעבוד אותם . (כו) כבושת גנב כי ימצא . כמרבית בושת הגנב אשר היא בעת ימצא שהוא גנב והוא מוחזק לנאמן כן ירבה בושת בית ישראל בעיני העכו"ם על כי היו מוחזקים לעובדי ה' ונמצאו עובדי כוכבים ככל העמים : המה · המון העם : וכהניהם ככהני הבעל : ונביאיהם . נביאי הבעל : (כז) אומרים · על אשר אומרים לפסל העשוי מעץ אתה אבי וללבן מאבן יאמרו אתה ילדתנו כאלו הכוכבים בראו העולם ומלואו : כי פנו אלי עורף . ר"ל אינם שומעים לדברי כאדם המסבב עורף מול רעהו ולא יאבה לשמוע אמריו : ובעת רעתם · בעת בוא עליהם הרעה יתפללו אלי ויאמרו קומה והושיענו מן הרעה : (כח) ואיה . ר"ל והנה אשיב לך היה אלהיך אשר עשית לך בפסל ידיך יקומו הם ויקומו אם יוכלו להושיע לך בעת בא עליך הרעה : כי מספר עריך . לפי חשבון מספר עריך עשית אלוהות של כוכבים אתה יהודה א"כ רבים המה ואף אחד לא ימצא מהם שיוכל להושיעך : (כט) למה תריבו אלי . למה תתרעמו לומר על שאין אני מציל אתכם מן הרעה הבאה עליכם בעונכם כי לא נגדל ומהן הומש

פשעתם

כִּי נְאֻם־יְהוָה׃ ל לַשָּׁוְא הִכֵּיתִי אֶת־בְּנֵיכֶם מוּסָר לֹא לָקָחוּ אָכְלָה חַרְבְּכֶם נְבִיאֵיכֶם כְּאַרְיֵה מַשְׁחִית׃ לא הַדּוֹר אַתֶּם רְאוּ דְבַר־יְהוָה הֲמִדְבָּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל אִם אֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה מַדּוּעַ אָמְרוּ עַמִּי רַדְנוּ לוֹא־נָבוֹא עוֹד אֵלֶיךָ׃ לב הֲתִשְׁכַּח בְּתוּלָה עֶדְיָהּ כַּלָּה קִשֻּׁרֶיהָ וְעַמִּי שְׁכֵחוּנִי יָמִים אֵין מִסְפָּר׃ לג מַה־תֵּיטִבִי דַּרְכֵּךְ לְבַקֵּשׁ אַהֲבָה לָכֵן גַּם אֶת־הָרָעוֹת לִמַּדְתִּי אֶת־דְּרָכָיִךְ׃ לד גַּם בִּכְנָפַיִךְ נִמְצְאוּ דַּם נַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים נְקִיִּים לֹא־בַמַּחְתֶּרֶת מְצָאתִים כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה׃ לה וַתֹּאמְרִי כִּי נִקֵּיתִי אַךְ שָׁב אַפּוֹ מִמֶּנִּי הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל־אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי׃ לו מַה־תֵּזְלִי מְאֹד לְשַׁנּוֹת אֶת־דַּרְכֵּךְ גַּם מִמִּצְרַיִם תֵּבֹשִׁי כַּאֲשֶׁר־בֹּשְׁתְּ

נ׳ ר״פ
נ׳
מלין בתרי טעמי נ׳
נ׳ וחסר ו׳ י״א
יט׳ חסר בליש׳
למרת ק׳
נ׳ מ״ל, ב׳
כ׳ ודע׳ ב׳
כ״ז • ס׳
י״ז
נ׳
נ׳

בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ׃ ל לְמַגָּן אַלְקֵיתִי יַת בְּנֵיכוֹן אוּלְפַן לָא קַבִּילוּ קַטְלַת חַרְבְּכוֹן נְבִיֵיכוֹן כְּאַרְיָא דִמְחַבֵּל׃ לא עַם דָרָא אַתּוּן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַייָ הָא כְּמַדְבְּרָא צְדֵי דְלֵית בֵּיהּ הֲנָאָה הֲוָה מֵימְרִי לְיִשְׂרָאֵל אִם כְּאַרַע תּוּרְבָּא מָה דֵין אֲמָרוּ עַמִּי אִיטַלְטֵילְנָא לָא נְתוּב עוֹד לְפוּלְחָנָךְ׃ לב הַאֶפְשַׁר דְּתִתְנְשֵׁי בְּתוּלְתָא תִּקּוּנַהּ כַּלְּתָא קִישּׁוּטָהָא וְעַמִּי שְׁבָקוּ פוּלְחָנִי יוֹמִין דְּלָא מִנְיָן׃ לג מַה מִשְׁתַּפְּרָא בְּאוֹרְחָתִיךְ לְמֶעְבַּד רַחֲמֵי לְאִתְחַבָּרָא בְּעַמְמַיָּא בְּכֵן אַף יַת בִּישַׁן אַלֵּיפְתְּ מִן אוֹרְחָתִיךְ׃ לד אַף בְּסִתְרָא אִשְׁתְּכַחַתְּ דַּאֲשַׁדְתְּ דַּם זַכָּאִין דַּם נַפְשַׁת דְּמִסְכְּנִין זַכָּאִין לָא כְּמָא דְמִשְׁתַּכְחִין בְּמַחְתַּרְתָּא אֱלָהֵין עַל כָּל אִלֵּין עֲבַדְתְּ׃ לה וַאֲמַרְתְּ אֲרֵי זָכֵיתִי בְּרַם תַּב רוּגְזֵיהּ מִנִּי הָא אֲנָא עָבֵיד עִמִּיךְ פּוּרְעָנוּת דִּין עַל דַּאֲמַרְתְּ לָא חֲטֵיתִי׃ לו מָה אַתְּ מִסְתַּכְּלָא לַחֲדָא לְקַלְקָלָא יַת אוֹרְחָתִיךְ אַף מִמִּצְרַיִם תִּבְהֲתִין כְּמָא

כרבה : (ל) לשוא הכיתי : על חנם כי לא הועיל שיקחו מוסר : אכלה חרבכם • את נביאכם הרגתם את זכריה וישעיה : (לא) ראו דבר ה׳ : הוציא להם צנצנת המן אמר להם ראו כאן מה דבר ה׳ מועיל : המדבר הייתי לישראל : ל׳ תימה הוא לכך נקודה מ״ס רפי וה״א בחטף פתח כלום נדמה לאבותיכם שהוא מדבר כשהלכו בו שהורדתי להם לחם זה דבר יום ביומו : מאפליה . ל׳ חשך : מדוע אמרו עמי רדנו . נבדלנו ממך כמו הרודה פת מן התנור כך מדרש רבי תנחומא ומנחם פירש רדנו ל׳ ירידה ועוד פנים אחרים : (לג) תיטיבי • תקשטי עצמך לקראת נואפיך כמו (מלכים ב ט) ותיטב ראשה דאיזבל בפר׳ יהוא : גם את הרעות למדת • חזרת על כל רוע דרך ללמוד את המקולקלת שבכולם : גם • ל׳ אפילו : לכן • ל׳ שבועת אמת אך את הדרך הרעה שבכל הדרכים למדת לעצמך : למדת. הנהגת : (לד) במחתרת מצאתים • לא מצאת אותם במחתרת כשהרגת אותם : מצאתים • כה יאמר לנקבה ל׳ פעלת . והרבה יש בספר (יחזקאל י״ו) את נשאתים : כי על כל אלה : שהיו מוכיחים אותך בדברים האלה : (לה) ותאמרי . בלבך : כי נקיתי • אשר זכאה אני נפשי. נשפט אותך . בא עמך במשפט: (לו) תזלי . לשון זלזול : לשנות את דרכך : לעזוב אותי ולסמוך על מצרים לעזרה בימי יהויקים וצדקיהו (לקמן ל״ז) : לשנות . ל׳ שינוי : כאשר בושת מאשור : שסמך אחז עליו ויצר לו ולא חזקו כמה שנאמר בד״ה

כלכם פשעתם בי ופי׳ כלכם גדוליכם וקטניכם וי״ת ענין דין למה אתון מדמן למדן לקבלא פתגמי : (ל) לשוא • אמר בניכם לפי שאמר כלכם אמר למה אתם מריבים אלי ואם תאמר למה אני מכה אתכם ביד האויבים אתם פשעתם בי ואם תאמרו למה אני מכה בניכם הנה שהם למדים מקטנותם לדבר שוא ואם מיסרים אותם נביאי ה׳ מוסר לא לקחו אם כן למה תריבו אלי ויונתן תרגם לשוא למגן כלומר בחנם הכתי אותם כי מוסר לא לקחו ורז״ל פי׳ לשוא על עסקי שוא שאמרו בעון נדרים בנים מתים שנאמר לשוא הכתי את בניכם מוסר לא לקחו : אכלת חרבכם נביאיכם • יש מפרשים כי אמר זה על זכריה ועל אוריה הנביאים שהרגום ואין זה הפי׳ נכון כי לא היה אומר נביאיכם כי לא היו נביאיהם אלא נביאי השקר כמו שאמר כהניהם ונביאיהם אלא הנכון כמו שפירש אדוני אבי ז״ל אמר נביאיכם שהם נביאי השקר אתם הרגתם אותם כשמעכם דבר ה׳ ונבואת׳ גרמה לכם אבוד הנפשות לפיכך אמר כאריה משחית שמשחית הבשר ושוברו קרעים בטרפו כן אתם השחתם אותם בנפשות׳ ובגופותם : (לא) הדור • הה״א ה״א הקריאה כה״א הקהל חקה אחת לכם : ראו דבר ה׳ • הבינו מה שהוא אומר לכם כי יש ראיה בלב כמו ולבי ראה הרבה ראה דבריך טובים והדומים לכם , ובדרש כי צנצנת המן הראה לכם לפיכך אמר לכם ראו ולא אמר שמעו : המדבר הייתי • אם הייתי להם כמו המדבר או ארץ מאפליה שלא ימצא בהם האדם צרכו אלא כל צרכם וספוקם מצאו כי כל זמן שהלכו אחרי אם כן מדוע אמרו עמי רדנו כלומר יש לנו ממשלה מלכים ושרים לא נבא עוד אליך , רדנו מענין רד עם אל שהוא ענין ממשלה , מאפליה מלה אחת בשוא הלמ״ד ונקודתה מחלוקת בין הספרים יש ספרים שנקוד׳ מאפלי׳ המ״ם בפתח והאל״ף בשוא ויש ספרים שנקוד בהם מאפליה המ״ם בשוא והאל״ף בפתח והפ״א דגושה ופירוש ארץ אפל ולהגדיל האפל סמך אותו למלת י״ה וכן שלהבת י״ה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים וי״ת מאפליה תרובה כי היא כמו ארץ אופל שלא ימצא בה דבר ותרגם רדנו אטלטלנא וכן תרגם עניי׳ מרודים מטלטלין : (לב) התשכח בתולה עדיה • בתולה כלה וכפל הענין במלות שונות כי אין כלה • בעדים וקשורים כ״א בתולה וכן אין בתולה בעדיה ובקשורין כ״א כלה וישראל נמשלו לכלה ביום מעמד הר סיני ואיך שכחו אותו היום והלכו אחרי אלהים אחרים זה כמה ימים ושנים ובאמרו אין מספר הוא להפלגה : (לג) מה תיטיבי • תתקני דרכך לבקש אהבה כלומר אהבת האומות כמו שאמר מה לך לדרך מצרים ומה לך לדרך אשור ונמצא לשון הטבה ברעה כי רוצה לומר תקון הדבר או חזוקו כמו היטב חרה לך בי יטיב את אבי הרעה עליך על הרע כפים להטיב : גם את הרעות • כלומר האומות הרעות למדת את דרכיך כלומר שהרעות מהם והם למדו מרעותיך וכתיב למדתי והוא מאמר האל רוצה לומר למדתי אותך בדרכיך שהן רעות ויבא לך בעבודן רע כאילו למדתי אותן מדרכיך שיוסרו עליך והקרי למדת כמו שפירשנו : (לד) גם בכנפיך • בכנפי בגדך על דרך ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי הגאלתי ויונתן תרגם אף בסתרא אשתכחת דאשדיתא דם זכאי תרגם בכנפיך סתרא כמו ולא יגלה כנף אביו שמפרשין אותו סתר אביו והיא אשתו ומה שאמר נמצאו ואמר דם כאילו אמר דמים שהרי אמר נפשות : לא במחתרת • שאמר אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים ואת לא מצאת אותם במחתרת למה הרגת אותם והם נקיים : מצאתים • מצאת אותם כי כן תתחבר הנקבה הנמצאת עם הכנוי בחירק התי״ו : כי על כל אלה • טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו : (לה) ותאמרי • אמר כי על כל אלה אני מוכיחך על שאת הולכת אחרי העמים ועובדת אלהיהן ושופכת גם כן דם נקי ואת אומרת כי נקית ממעשים רעים ושב אף האל ממני ולא ירע לי עוד ובזה עוך כפול כמו שאמר החכם כפירת העון שתי עונות ובזה אני נשפט אותך ומענישך בזה על אמרך לא חטאתי : (לו) מה תזלי •

פרשו

י׳ מלין בתרי טעמי פי׳ האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במי״א מקומות שישרתנה כאיילת וסי׳ נמסר בסדר פנחס ושם נמסר י״א כי יש ספרים מוסיפי׳ לאפנים להם קורא הגלגל :

תולדות אהרן לשוא הכיתי . שבת לב כתובות עב : נשפט אותך : (תענית סה) :

מצודת דוד

הנמצא לכם : (ל) לשוא • על חנם הכיתי את בניכם כיון שעכ״ז לא לקחו האבות מוסר ועדיין עומדים במרדם וכל עקר כוונת הכאת הבנים היה למען יוסרו האבות : אכלה • כי חרבכם הרבה את נביאיכם כי הרגו את ישעיה ואת זכריה : כאריה משחית • כאריה המשחית בני אדם : (לא) הדור אתם • אתם בני הדור ראו בהבנת הלב את מצות ה׳ אשר יש תשלום גמול עליהם : המדבר • וכי עד הנה הייתי לישראל כמדבר וארץ מאפליה אשר לא ימצא שמה די צורך האדם ר״ל וכי לא היה ספוק בידי לשלם גמול טוב על המצות שעשו : רדנו : כבר נבדלנו ממך ולא נבוא עוד אליך : (לב) התשכח . וכי הדרך הוא שתשכח הבתולה להשים עדיה עליה להתקשט בו וכי תשכח הכלה את קשוריה הם סומי המעי שקושרת שערה בהם להתקשט וכאומר הלא אין דרך האדם לשכוח דבר הנצרך לו ביותר : ועמי . אבל עמי שכחו אותי ימים הרבה ואין מספר להם עם שזהו עיקר חייהם על האדמה : (לג) מה תטיבי דרכך . מה תתקני מנהגך בעבודת הבעל לעשות בדמיון גמור אל מעשה העכו״ם לבקש מהם אהבה בעשותך כמעשיהם : לכן • באמת גם את העכו״ם הרעות למדת אתה את מנהגיך ר״ל אתה הרעות לעשות יותר מכולן ואף להרעות שבהן למדת להרשיע יותר כמוך : (לד) גם בכנפיך • גם בכנפי בגדיך נמצאו דמי נפשות אביונים נקיים מעון מיתה ועל חנם הרגתם : לא במחתרת מצאתים • דמי הנפשות ההם לא מצאתים במחתרת ובמקום נסתר כי אם בגלוי : על כל אלה . הכנפים המוכרים למעלה : ר״ל לא עשית הדבר בהסתר כי אם בפרסום רב מבלי בוש : (לה) ותאמרי . ר״ל אם אמנם כל אלה עשית בפרסום איך תאמרי לא כן הוא כי נקי אני מעבירה ואין האמת עם הנביאים שאומרים אחרה בי אף ה׳ אך שב אפו ממני הואיל ואני מנוקה מעון : הנני נשפט אותך . לכן הנני מתווכח עמך גם על מה שהכחשת לומר לא חטאתי ר״ל מלבד גמול החטא אוסיף עוד עונש על מה שהכחשת חטאיך ובעונש הזה [illegible] כי בזה יודיע מעשיו בדבר הזה : (לו) מה תזלי מאד : למה תרבי ללכת לבקש עזר מן המצרים : לשנות את דרכך ;

פעם

מצודת ציון

עורף • הוא אחורי הפנים והצואר : (כט) תריבו • ענין תרעומות ותלונה : (ל) לשוא • לחנם • (לא) ראו • יאמר גם על הבנת הלב וכן ולבי ראה הרבה חכמה (קהלת א) : מאפליה • מלשון אופל וחושך וכפ״א לגדיל הדבר סומכו למלת יה וכן שלהבת יה (ש״ה ח) והיא כמו מדבר וכפל הדבר במ״ש : רדנו • ענין הבדל ממקום הדבוק כמו רדה הדבש (שופטים יד) : (לב) עדיה • מל׳ עדי ותכשיט : [לג] תיטיבי • ענין תקון כמו ותיטב את ראשה (מ״ב ט) : דרכך • מנהגך • (לד) בכנפיך • שולי הבגד : במחתרת • ר״ל במקום נסתר והיא מלשון חתירה וחפירה כמו אם במחתרת ימצא הגנב (שמות כב) : (לה) נשפט • ענין ויכוח וכן כי באש ה׳ נשפט (ישעיה סו) : (לו) תזלי • ענין הלוך כמו אזלו מים מני ים (איוב יד) : מאוד • היא כמו הרבה : לשנות • מלשון

השתנות

מֵאַשּׁוּר׃ לז גַּם מֵאֵת זֶה תֵּצְאִי וְיָדַיִךְ
עַל־רֹאשֵׁךְ כִּי־מָאַס יְהוָה בְּמִבְטַחַיִךְ
וְלֹא תַצְלִיחִי לָהֶם׃
ג א לֵאמֹר הֵן יְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־
אִשְׁתּוֹ וְהָלְכָה מֵאִתּוֹ וְהָיְתָה לְאִישׁ־
אַחֵר הֲיָשׁוּב אֵלֶיהָ עוֹד הֲלוֹא חָנוֹף
תֶּחֱנַף הָאָרֶץ הַהִיא וְאַתְּ זָנִית רֵעִים
רַבִּים וְשׁוֹב אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃ ב שְׂאִי־
עֵינַיִךְ עַל־שְׁפָיִם וּרְאִי אֵיפֹה לֹא
שֻׁגַּלְתְּ עַל־דְּרָכִים יָשַׁבְתְּ לָהֶם
כַּעֲרָבִי בַּמִּדְבָּר וַתַּחֲנִיפִי אֶרֶץ
בִּזְנוּתַיִךְ וּבְרָעָתֵךְ׃ ג וַיִּמָּנְעוּ רְבִבִים
וּמַלְקוֹשׁ לוֹא הָיָה וּמֵצַח אִשָּׁה זוֹנָה
הָיָה לָךְ מֵאַנְתְּ הִכָּלֵם׃ ד הֲלוֹא מֵעַתָּה
קָרָאתִי לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה׃
ה הֲיִנְטֹר לְעוֹלָם אִם־יִשְׁמֹר לָנֶצַח
הִנֵּה דִבַּרְתִּי וַתַּעֲשִׂי הָרָעוֹת וַתּוּכָל׃

ג׳ : ד׳ · ל׳ · ר״פ • י״ג · ל׳ • ל׳ · ל׳ • ס׳ · ב׳ מ״ל • ח׳ · י׳ כ״כ · שכבת ק׳ · ב׳ חסר · קראת ק׳ ג׳ חסר · ל׳ · דברת ק׳ ג׳

דִּבְהֵיתְּ מֵאַתּוּרָאָה׃ לז אַף
מִלְוַת דֵּין תִּפְּקִין וּבְהֵיתַת
חוֹבַיִךְ עַל רֵישִׁיךְ אֲרֵי רְחֵיק
יְיָ רוּחְצָנַיִךְ וְלָא תַצְלְחִין לְהוֹן׃
א לְמֵימַר הָא יִפְטַר גְּבַר יַת
אִתְּתֵיהּ וּתְהַךְ מִלְוָתֵיהּ וּתְהֵי
לִגְבַר אוֹחֲרָן הַאֶפְשַׁר דִּיתוּב
לְוָתַהּ עוֹד הֲלָא מֵיחַב
תֵּחוּב אַרְעָא הַהִיא וְאַתְּ
טְעֵיתָא וְאִתְחַבַּרְתְּ לְעַמְמִין
סַגִּיאִין וּתְתוּבוּ מִכְּעַן לְפוּלְחָנִי
אֲמַר יְיָ׃ ב זְקוֹפִי עֵינַיִךְ עַל
נַגְרִין וַחֲזַאי הֵיכָא לָא
אִתְחַבַּרְתְּ לִיךְ לְמִפְלַח
לְטַעֲוָתָא עַל אוֹרְחַת בֵּית
מִישְׁרֵיהוֹן אוֹרִיכַתְּ לְהוֹן
כְּעַרְבָאֵי דְשָׁרָן בִּשְׁכוּנִין
בְּמַדְבְּרָא וְחַיֵּבְתְּ אַרְעָא
בְּטַעֲוָתִיךְ וּבְבִישָׁתִיךְ׃
ג וְאִתְמְנַעוּ רְסִיסַיָּא וּמַלְקוֹשָׁא
לָא הֲוָה וְחוּצְפָּא כְּאִתְּתָא
נָפְקַת בָּרָא הֲוָה לִיךְ מְסָרֶבְתְּ
לְאִתְכְּנָעָא׃ ד הֲלָא מִכְּעַן תְּצַלַּן קֳדָמַי רִבּוֹנִי אַתְּ פָּרְקִי דְּמִן עָלְמָא׃ ה הַאֶפְשַׁר דְּתִנָּטְרוּן לִיךְ חוֹבַיִךְ לְעָלַם
אִם תִּתְקַף עֲלָךְ מְחָא לְאַפְרֵשׁ הָא מַלֵּילְתְּ וַעֲבַדְתְּ בִּישָׁן

ש־פו אזל והוא ענין הלוך כתרגומו אמר מה תלכי הנה והנה לבקש עזר ותשנה את דרכך פעם לאשור פעם למצרים ומה שאמר מאד כמו שאמר מה תיעיבי דרכך כמו שפירשנו : כאשר בושת מאשור · שגלה לו אחז שחד ואומר בדברי הימים ויצר לו ולא חזקו וכן בימי חזקיהו תפש כל ערי יהודה הבצורות ואמר גם כן תבושי ממצרים שנתן יהואחז שחד לפרעה נכה והעריך את הארץ לתת השחד ויעזור לו ממלך בבל ולא הועיל כי יצאו גדודי כשדים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת כי לקח מלך בבל מנחל מצרים והנה בושה יהודה מעזרה וכשל עוזר ונפל עזור לפיכך אמר זה הפסוק : (לז) גם מאת זה תצאי · רוצה לומר מן המקום הזה שלא יועילוך מבטחיך שהיית בוטחת בהם : ולא תצליחי להם . רוצה לומר בעבורם ומה שאמר וידיך על ראשך כי כן דרך האשה הצועקת על צרה הולכת וידים על ראשה כמו שאמר בתמר ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה וי"ת ובהתת חובין על רישיך : (א) לאמר . ענינו עם כי מאס ה' הוא מאס בך בעבור מבטחיך ואומר לך הן ישלח איש את אשתו : חנוף תחנף הארץ ההיא · שיעשה בה זה הטמאה כמו שאמרה תורה כי תועבה היא לפני ה' ולא תחטיא את הארץ כן אמר הנה חנוף תחנף הארץ כלומר תחטא : ואת זנית רעים רבים ושוב אלי . במקומות רבים המשיל הכתוב כנסת ישראל לאשה והקב"ה בעלה כלומר שלקחה לו לעם נחלה והוא לו כאשה והוא לה כבעל וכמו האשה שתזנה תחת בעלה שהיא חייבת כן ישראל שהלכו אחרי עמים רבים' ודבקו בטעותם קורא הכתוב זה זנות וזה הענין נמצא בנביאים שדברו בזה המשל וקראו ענין זה ענין זנות ושמשו בו בכל לשון של זנות וזה הרבה בספר יחזקאל אמר ואחר שהלכת לבעלים איך תשובי אלי עוד ואפילו תשובי בתשובה לא תוכלי לשוב אלי עד שתגלי מארצך ותשבי שם ימים רבים עד תשכחי עונך הראשון ולא יעלה על לבך עוד עבודת אלילים ואחר כן תשוב אלי ואשוב אליך : (ב) שאי . שפים מקומות גבוהים כמו ההרים הרמים והגבעות הנשאות כי כן היה דרך עובדי עכו"ם בזמן ההוא כמו שכתוב: שגלת · כתיב שכבת קרי כמו ישגלנה ישכבנה לשון נקיה וכבר פירשנו כי לשון הזנות והשכיבה הוא ענין העכו"ם : על דרכים ישבת להם : פי' לעובדי עכו"ם כלומר ישבת מיחלת עוברי דרכים שהם מכמה מקומות רוצה לומר עם ועם עובד אלהיו ואת התאוית לכלם לעבדם כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : במדבר . כי כן דרך הערביים השכנים במדבר יושבים להם על הדרכים מיחלי השיירות העוברות למכור מהם ולקנות מהם וי"ת שפים נגרין כמו נגרי בריתא בתלמוד ותרגום לא שכבת לא אתחברת ליך למפלח וגו' כבעמוד : בזנותיך בסימן רבוי אחד לבד והדומים לא כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : (ג) וימנעו רביבים . הוא המטר והוא היורד במרחשון והוא הנקרא יורה ומורה וכן בדברי רז"ל יורה במרחשון ומלקוש בניסן כי אלה שני הזמנים הם זמני המטר לצורך התבואה וברוב הזמנים רוב המטר יורד במרחשון לפיכך נקרא ירח בול מענין מבול ונקרא המטר ההוא רביבים במקום שקראו במקום אחר יורה וענין הפסוק אומר כי נמנעו הגשמים מפני מעשיהם הרעים כמו שאמר בתורה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו' וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ועם כל זה שמנעתי הרביבים בעונך ומלקוש לא היה לא נכלמת ממעשיך והיה לך מצח כאשה זונה שאינה בושה מנאפופיה ומרימה מצח ומעיזה פניה אף על פי שהנביאים מוכיחים אותך ואומרים לך בושי ממעשיך ראוי שתוגה ממעשיך בעבור' עם כל זה מאנת הכלם וזהו שאמר מאנת כלומר שהיית ממאנת בתוכחת הנביאים ולא בושה מפניהם ורז"ל דרשו הפסוק ואמרו אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שנאמר וימנעו רביבים וגומר ות"י וחוצפה כאתתא נפקת ברא הוה לך ועז פנים יקרא חניף בלשון רז"ל : (ד) הלא מעתה קראתי · כתיב ביו"ד כאילו הוא מדבר בעדו וקרי בלא יו"ד כמו שנמצא ופי' הכתוב אמר הלא מעתה כלומר היה לך מעתה לקרוא לי אבי כיון שקראתי לך ע"י נביאי בני היה לך לענות ולומר לי אבי אלוף נעורי אתה ולא עשית כן ופי' הקרי אמר הלא מעתה כיון שראית שעצרתי הגשמים היה לך לשוב אלי ולקרוא לי אבי אלוף נעורי אלופי וגדולי מימי הנעורים והוא זמן יציאת מצרים כי אז נכנסו ישראל תחת כנפי השכינה ונתחנכו במצותיו ובידיעת אלהותו כמו הנער הנכנס ללמוד ומחנכין אותו בידיעת תורה וחכמה ותרגם יונתן אלוף נעורי פרקי דמן עלמא : (ה) הינטור · אמר הנביא אם עשית זה הינטור האל לך לעולם עונך אם ישמור חטאתך לנצח לא יעשה זה אלא כשובך אליו ישוב אליך ויטיב לך ואת לא עשית כן אלא דברת ותעשי הרעות ותוכל · דברתי כתיב ביו"ד אמר הנביא דברתי לך לשוב ולא עשית אלא הרעות לרשות ותעשי

(בד"ה כח) : (א) לאמר הן ישלח וגו' : יש לי לומר שאין עוד את ראוי לי כי כן דרך המשלח את אשתו והלכה לה וגו' : ואת זנית רעים רבים . עם אוהבים רבים ואעפ"כ שובי אלי : ושוב אלי · כמו עשות ולשוב אלי אני עוסק בך : (ב) שפים : יבלו מים : לא שוגלת · ל' פלגש : ישבת להם : להיות נכונה לקראתם : כערבי . יושב אוהלים שהוא תמיד מלוי בחוץ במדברות ועל שם כך הוא קרוי ערבי ששוכן בערבה : (ג) ומלקוש . כמטר היורד בניסן על המלילות ועל הקשין ומלקיש טרדיי"א בלעז : (ד) הלוא מעתה . הלואי שבת מרעתך וקראת לי אבי ואם תעשי כך הינטור לך הדומיך לעולם את אשר חטאת לו אם ישמור לנצח לא ישמור : (ה) הנה דברת . בפיך לא נבוא עוד אליך ואותה הרעה תעשי ולא תתני לב לשוב : ותוכל . ויכלת למרוד

רעים ת' בקריאה וסי' לאם הן ישלח איש את אשתו . לחלק יגיד רעים · הן יוסיף רעים רבים · איש רע להתרועע · אכלו רעים שתו ושכרו דודים : ותוכל . ג' קמצין וסי' כי שרית עם אלהים ועם אנשים . ותעשי הרעות ותוכל . פתיתני ה' ואפת :

תולדות אהרן כן שלחי יומא פו סנהדרין נו :
ותחניפי ארץ · (תענית סו) : וימנעו רביבים . תענית ז יבמות עח : ומצח אשה . ערכין טז (יומא עז סנהדרין כג קידושין סס) . אלוף נעורי · חגיגה טז :

מצודת ציון

בעצתו : (א) ישלח · ענין טרוד וגרושין וכן ושלחה מביתו (דברים כד) : חנוף · ענין חיוב ואשמה כמו ולא תחניפו את הארץ (במדבר לה) : (ב) שפים · כן נקראו המקומות הגבוהות כמו אפתח על שפים נהרות (ישעיה מא) : איפה · אי פה וכן איפה הם רועים (בראשית לז) : שגלת · ענין משכב המשגל וכן ואיש אחר ישגלנה (דברים כח) : להם : לנוכחם : כערבי · שם אומה : (ג) רביבים · הוא המטר החזק וכן כרביבים עלי עשב (שם לב) : ומלקוש · כן נקרא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות וכן יורה ומלקוש (שם יא) : ומצח · היא הפדחת : מאנת · מל' מיאון : הכלם · מלשון כלימה : (ד) אלוף · שר ואדון וכן אל תבטחו באלוף (מיכה ז) : (ה) הינטור · ענין שמירה כמו נוטרה את הכרמים (ש"ה א) :
לנצח

מצודת דוד

פעם לאשור פעם למצרים : גם ממצרים תבושי · על אשר לא תמלא עזר מל ידו כאשר בושת מאשור · כי אחז מלך יהודה שלח מלאכים למלך אשור לעזור לו והיצר לו עוד כמ"ש ויבוא וכו' מלך אשור ויצר לו ולא חזקו (דה"ב כח) : (לז) גם מאת זה : כמו שיצאת בדאגה ובילל מאת מלך אשור כן תצאי ממלך מצרים בדאגה וידיך יהיו מונחים על ראשך כדרך המקונן : כי מאס ה' במבטחיך · דבר שנאוי ונמאס בעיני ה' מה שאתה בוטח בעזרת המצרים ולכן לא תהיה לך הצלחה להם למצוא חן בעיניהם להיות לך לעזר מול הקמים עליך : ג (א) לאמר · ר"ל מכרתוי לאמר לישראל אם זאת הנה אם יגרש איש את אשתו וביחד הלכה מאתו והיתה לאיש אחר ואף אם לא בא עליה : הישוב . וכי יוכל בעלה הראשון לשוב עוד אליה לקחתה אחר שמת השני או גרשה הלא בעבור עון כזה החטיא להארץ הכית הנטמאה בה כזאת ותקבל גמולה מאלה : ואת . אבל אתה ישראל עם כי בעודך תחתי זנית באיסור עם אהובים רבים ר"ל עם כי עבדת עכו"ם חלוקות עכ"ז שוב אלי ואקבלך בתשובה : (ב) שאי עיניך · הרימי עיניך לראות על ההרים הגבוהים וראי איה המקום אשר לא שכבת שמה עם נואפים ר"ל אשר לא עבדת שמה עכו"ם : על דרכים וכו' · לפי שהמשילה לזונה אמר לשון המשל כאשה היושבת על הדרכים להיות כמזומנת אל הנואפים ור"ל היית ממציאה עצמך לכל מין עכו"ם : כערבי במדבר . כערבי הזה הרגיל לשבת במדבר במסתור במקום שעל אנשים כן השכמת עצמך על הדרכים להסתתר עם הנואפים ור"ל מאד היית נכסף אחר עבודת האלילים : ותחניפי ארץ וכו' . עם זנותך לעכו"ם ועם יחד רעתך חייבת את הארץ להיות חרבה ושוממה : (ג) וימנעו . הלא בעבור זה נמנעו הרביבים ולא היה המלקוש ואם כן היה לך להיות בוש ממעשיך : ומצח . אבל יש לך מצח מגולה כדרך אשה זונה שאינה מכסה מצחה מה לא כדרך הצנועות המכסות מצחן . לא יקרא לבן דבר בושה : מאנת הכלם . אתה ממאנת להיות נכלם ובוש ממעשיך : (ד) הלוא מעתה . הלא בעת מנעתי הגשם בעונך קראת לי בפה אבי ופתחי אתה . עליו אמרה אלוף נעורי ר"ל אתה האלהון שלי מפת ועשדי מים שנברתה בי : (ה) הינטור . ואמרת בפעלה וכי הסממקום ישמור לנצח לעולם וזה לא ימשוך . הגיבר לנצח ובמקום לנצח עיון במ"ש : הנה דברת . הנה דברים כאלו מלבד בפיך לבד
אבל

רשי

למרוד: (ו) משובה. נלאת ומוכחת בימי יאשיה המלך כשלוני להחזיר עשרת השבטים הראית אשר עשתה משובה ישראל השובבה אנבוזייא"ה בלעז: ישראל. עשרת השבטים: הולכה היא. בעודה על אדמתה קודם שגלתה בימי חזקיה עם הושע בן אלה: הולכה. היתה הולכת על כל הר גבוה: ותזני שם. לעכו"ם. ותזני כמו ותזן יו"ד יתירה: (ז) ואמר. על ידי נביאי עמוס והושע בן בארי ושאר נביאים אלי תשוב: ותרא בגודה אחותה יהודה. כל זה. בגודה קשה ממשובה ישראל שהם ראשונים לקילקול ולא ראו פורענות ללמוד ממנו ולסוף קרויין משובה יהודה שראו שגלו אלו ולא לקחו מוסר קרוין בגודה: (ח) וארא. כי על כל אודות וגו'. נקודות טעמי מקרא זה מלמדין על פירושו ישראל נקוד זקף מובדל משלחתיה שלחתיה נקוד זקף גדול לעצמו וזה פירושו וארא נסתכלתי כה ליפרע ממנה ולמה כי על כל אודות אשר נאפה משובה ישראל ומה היתה נקמתי שלחתיה מעל פני ולא יראה בגדה יהודה שראתה בפורענות של שומרון לתת לבה לשוב: (ט) ותנאף את האבן. וטעת עם פלחי אבניא ואעיא. וי"ת מקל זנותה ל' קלות מדקלילא בעינהא טעוותהא: (י) וגם בכל זאת. שראו בקלקלת פורענות חבריהם: כי אם בשקר. דורו של יאשיה מראין עצמם שהם צדיקים והם רשעים היו צרים צורות של עכו"ם על דלתותיהם מכפנים חציה על זו וחציה על זו וכשהיו מבערי עכו"ם בודקים היה הדלת פתוח ולא היו מכירין בה: (יא) צדקה נפשה משובה ישראל. נקתה ופטרה עצמה מן הדין שלא

ירמיה ג

ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ הַמֶּלֶךְ הֲרָאִיתָ אֲשֶׁר עָשְׂתָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל הֹלְכָה הִיא עַל־כָּל־הַר גָּבֹהַּ וְאֶל־תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן וַתִּזְנִי־שָׁם׃ ז וָאֹמַר אַחֲרֵי עֲשׂוֹתָהּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה אֵלַי תָּשׁוּב וְלֹא־שָׁבָה וַתִּרְאֶה בָּגוֹדָה אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה׃ ח וָאֵרֶא כִּי עַל־כָּל־אֹדוֹת אֲשֶׁר נִאֲפָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל שִׁלַּחְתִּיהָ וָאֶתֵּן אֶת־סֵפֶר כְּרִיתֻתֶיהָ אֵלֶיהָ וְלֹא יָרְאָה בֹּגֵדָה יְהוּדָה אֲחוֹתָהּ וַתֵּלֶךְ וַתִּזֶן גַּם־הִיא׃ ט וְהָיָה מִקֹּל זְנוּתָהּ וַתֶּחֱנַף אֶת־הָאָרֶץ וַתִּנְאַף אֶת־הָאֶבֶן וְאֶת־הָעֵץ׃ י וְגַם־בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁבָה אֵלַי בָּגוֹדָה אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה בְּכָל־לִבָּהּ כִּי אִם־בְּשֶׁקֶר נְאֻם־יְהוָה׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי צִדְּקָה נַפְשָׁהּ

ג' והס' · ותרא ק' · מ"ע · ג' · ל"... ג' · ג' · ג' חס' בקלילותא · ו' ר"פ בספ' · ב' בסיפר' · ד' בטעם בסיפרא.

וְאַסְגֵית׃ ו וַאֲמַר יְיָ לִי בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָה מַלְכָּא הַחֲזֵיתָא מָה דַעֲבָדוּ דְמִתְחַסְנִין לְמֵיתַב לְפוּלְחָנִי דְבֵית יִשְׂרָאֵל אָזְלִין אִינוּן עַל כָּל רָמָא מְנַטְלָא וּלְתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוּף וּפָלְחִין לְטַעֲוָתָא׃ ז וַאֲמָרִית בָּתַר דַעֲבָדוּ יַת כָּל אִלֵין לְפוּלְחָנִי יְתוּבוּן וְלָא תָבוּ וַחֲזוֹ מְשַׁקְרַיָא אֲחֵיהוֹן דְבֵית יְהוּדָה׃ ח וּגְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי עַל כָּל עֵיסַק דִטְעוֹ דְמִתְחַסְנִין לְמֵיתַב לְפוּלְחָנִי דְבֵית יִשְׂרָאֵל אַגְלֵיתִינוּן כְּמָה דְיָהֲבִין אִגֶרֶת גֵט פִּטוּרִין וּמְשַׁלְחִין וְלָא דְחִילוּ מְשַׁקְרַיָא דְבֵית יְהוּדָה אֲחֵיהוֹן וַאֲזַלוּ וּטְעוֹ אַף אִינוּן׃ ט וַהֲוָה מִדְקַלִילָא בְּעֵינְהָא טַעֲוָתְהָא וְחַיֶבַת יַת אַרְעָא וּטְעַת עִם פַּלְחֵי אַבְנַיָא וְאָעַיָא׃ י וְאַף בְּכָל דָא לָא תָבוּ לְפוּלְחָנִי מְשַׁקְרַיָא אֲחֵיהוֹן דְבֵית יְהוּדָה בְּכָל לִבְּהוֹן אֱלָהֵין בְּשִׁקְרָא אֲמַר יְיָ׃ יא וַאֲמַר יְיָ לִי זַכִּיאוּ

שלחתיה ב' וסי' איזה ספר כרתות אמכם. ואתן את ספר כריתותיה: ויאמר ה' אלי ד' בטעמא בסיפרא וסי' נמסר בריש סיפרא:

תולדות אהרן אשר נאפה. עקודה שער מח: מקל זנותה. (תלה נח):

רדק

ותעשי הרעות וקרי דברת בשוא התי"ו כנוי הנמצאת אמר הנביא הנה דברת לעשות רעות ועשית כמו כדברת: ותוכל. תרגם יונתן ואסגית כלומר הרבית לעשות רעות בכל יכלתך וזהו הפירוש הוא נכון אמר עשית הרעות כמו שיכולת עשות או פירושו כאשר יכולת לעשות ויש וי"ו במקום כאשר כמו אם לא ישבעו וילינו ושפתי רננות יהלל פי ובאמרו ותעשי לשון נקבה ותוכל לשון זכר כן הוא מנהג המקרא במקומות רבים כשדובר כנגד כנסת ישראל ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסה ולשון זכר כנגד העם והכל אחד ואדוני אבי ז"ל פירש שני אלו הפסוקים כן הלא מעתה קראת לי אבי מעתה מקרוב כשחזר יאשיה המלך בתשובה ושבו אנשי יהודה עמו מוכרחים היו כמו שהוא מפורש שאמר בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהוד' בכל לבה כי אם בשקר. הינטור לעולם כך היו אומרים הם והנביא אומר להם הנה דברת ועשית הרעו' ותוכל: (ו) ויאמ'. בימי יאשיהו המלך. למה אמר זה והלא ידוע כי בימי יאשיהו נתנבא אלא לפי שנתנב' אף בימי יהויקי' ובימי צדקיהו אמר כי נבואתו היתה בימי יאשיהו קודם שעשה תשובה יאשיהו ויהודה שהרי יאשיהו בער עכו"ם מן הארץ וכאן הוא אומר ותנאף את האבן ואת העץ אם כן הנבואה נאמר' קוד' התשובה ומה שאמר בכל זאת לא שבה אלי כי אם בשקר שדומה שעשו תשובה אלא שעשו אותה בשקר אפשר כי בתוכחו' הנביא ירמיה שהתנבא עליה' אפשר ששבו מקצתם בנראה ובגלוי לא בסתר וזהו שאמר בשקר וגם יש לפרש שנבואה זו נאמרה אחר התשוב' ואף על פי שאומר ביאשיהו אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו יאשיהו הוא ששב בכל לבבו אבל אנשי דורו שבו מוכרחים מאימת המלך וזהו שאמר לא שבה אלי כי אם בשקר: הראית אשר עשתה. זה לא היה בימי יאשיהו שכבר גלו ישראל בשנת שש לחזקיהו ואיך ראה ירמיהו מה שעשו ישראל קודם גלותם והלא בתחלת נבואת ירמיהו היה לגלות ישראל כ"ג שנה והוא אמר לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואם כן נפרש הראית בשמע או הידעת כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים והדומים לו או נפרש אשר עשתה על השארית הנמצא מישראל מפוזרין בא"י מאפרים וממנשה ומשמעון ומנפתלי שהיו שם בימי יאשיהו כאמר בדברי הימים ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי ואמר אשר אספו הלוים שומרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל. משובה. שב אחר ועניינו מורדת מן שובו בנים שובבים: הולכה היא. לפירוש הראשון פירש שהיתה הולכת היא ולפי' השני כי עתה הלכה היא ולא לקחה מוסר כאשר גלו: ותזני שם. היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל והוא כמו ותזנה וכן נור ילדך תפי ותטאתם מלפניך אל תמחי: (ז) ואומר. אמרתי כיון שעשתה כל הרעות האלה ומצאוה צרות רבות ורעות עליה תתחרט על מעשיה הרעים ותשוב אלי והנה לא שבה עם כל זה: ותרא בגודה אחותה יהודה, כלומר ראתה שעשתה כל זה משובה ישראל ולא שתה אל לבה והכתוב חסר הענין אבל מן הכתוב נבין מה שאינו כתוב וכן פסוקים רבים במקרא כמו נגיד חסר תבואת וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: ותרא. והראה כתיב והאחד הוא: בגודה. שם תאר בא בקמץ הבי"ת על דרך היחיד: (ח) וארא. ואני ג"כ ראיתי כי היא ראתה ולא שבה ומה ראתה כי על כל אודות אשר נאפה משובה שלחתיה עם כל זה לא יראה בגודה אחותה יהודה שאשלח אותה ג"כ ולא שבה אלי ומה שאמר וארא טעמו נקשר בסוף הענין כי אם בשקר לפיכך אמר וארא כי בני אדם לא ראו זה אבל אני ראיתי כי תשובתה בשקר ולא בכל לבה ואני בוחן לב ראיתי כל זה ואתן את ספר כריתותיה אליה והנה אמר ישעיהו איזהו ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה וירמיהו אמר ואתן את ספר כריתותיה אליה פי' המפרש כי ירמיה דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתות שלא יהיה עוד מהם מלך כי בקבוץ גליות אמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוציא אשתו מביתו שקצף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתות מפני שעתיד להחזירה אליו וכן יהודה עתיד להחזיר המלכות אליו ונוכל לפרש ג"כ לפי שעשרת השבטים לא שבו בשוב הגלות מבבל ועוד משגלו לא יצאו ממקום גלותם וארך להם הגלות מאד הרי הם כאילו נתן להם ספר כריתות ואע"פ שעתידים לחזור אבל שבט יהודה הרי הם כאילו לא נתן להם ספר כריתות שהרי שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצם ת"כ שנה ואע"פ ששבט יהודה לא גלו עדיין הנביא דבר על העתיד והמה שמנחם ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי הם בעונותיהם ובשובם אל האל ישיב שבותם ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כמו ששבתם פעם אחרת כי אין ביני וביניכם כריתות ובשובם ישובו ג"כ שאר השבטים כי דוד ימלוך על כל השבטים וכ"א יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד ואפילו שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתות גדול וארך גלותם מאד והנה ישיב שבותם עם שבט יהודה: בגדה. בא בצרי עין הפעל על דרך היחיד וכן נוטרה את הכרמים והדומים להם: (ט) והיה מקל זנותה. ענין קלות ואמר המסרה עליו לית חסר בקלילותה ופירושו כתרגומו והוה מדקלילא בעינהא טעוותהא ותייבת ית ארעא וטעת עם פלחי אבניא ואעיא וכבר פירשנו כי לשון זנות ונאוף הנזכר בזה הענין הוא ענין הדבקות בעכו"ם: (י) וגם בכל זאת. בכל זאת בראתה שלחתי אחותה לא שבה אלי בכל לבה וזה קודם תשובת יאשיהו או אחר תשובתו כמו שפי' למעלה בפסוק ויאמר ה' אלי: בגודה. שם תאר היה משפטו בשוא פ"א הפעל כמו קרובה רחוקה ונשאר עם הקמץ כמו שהוא לזכר: (יא) ויאמר ה' אלי צדקה נפשה. אע"פ שחטאה משובה ישראל התלה הנה אחותה יהודה הוסיפה להטעות עד שנחשבת אחותה ישראל צדקת כנגדה והוספת החטא ביהודה הוא לבזותם בית האל להכניס שם פסיליהם ואליליהם ולבטל שם עבודת האל ולעבוד עכו"ם בבית עצמו כמו שנאמר באחז שצוה לעשות מזבח בבה"מ דמות המזבח אשר בדמשק ובטל עבודת מזבח ה' וגו' ויסגר את דלתות בית ה' ונאמר ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ונאמר עליו וגם את בניו העביר באש כתועבות הגוים וכן במנשה נאמר וישתחו לכל צבא השמים ונאמר

מצודת דוד

אבל במעשה עשית הרעות וכל מה שיכולת לעשות מן הרעות עשית ומוסב למעלה לומר איך לא תכלמי אם אין לבך שלם עמי איך תדבר בתפלה כדברים האלה: (ו) הראית. אם נתת לב לראות אשר עשתה עדת ישראל המורדת הם בני עשרת השבטים. ותזני שם. עבדת שם לפסילים: (ז) ואומר. אמרתי לה על ידי הנביאים שוב אלי בתשובה: ולא שבה. לא רצתה לשוב: ותרא. ר"ל ועוד שבגדה שאחותה בגודה יהודה ראתה מעשיה ולמדה ממנה: (ח) וארא. ר"ל ואני רואה וגלוי לפני כי עם היות שעל כל אודות אשר נאפה משובה ישראל בעכו"ם שלחתיה וכו' רואה אני שלא יראה ממני בגודה אחותה יהודה ותלך ותזן גם היא בעכו"ם כאחוזה ישראל: (ט) והיה מקל זנותה. בעבור הקלות שיש עמה בדבר הזנות לעכו"ם חנפה את הארץ להיות חרבה ושממה: ותנאף וכו'. עשתה עכו"ם מעץ ומאבן: (י) וגם בכל זאת. עם כל הרעה שראתה שבא על ישראל עכ"ז לא שבה אלי וכו' בכל לבה כ"א בשקר מהשפה ולחוץ: (יא) צדקה נפשה וכו'. ר"ל עם ישראל

מצודת ציון

לנצח. כמו לעולם: ותוכל. מלשון יכולת: (ו) הראית. בה"א השאלה: משובה. ענין מרד והליכה בדרכי הלב כמו וילך שובב (ישעיה נז): רענן. לח ורטובה: (ז) בגודה. ענין מרד כמו כל רעיה בגדו בה (איכה א): אחותה. רעותה וחברתה: (ח) אודות. עניינו כמו עסק וכן על אודותי (יהושע יד): נאפה. מלשון ניאוף וזנות: שלחתיה. ענין טירוד וגרושין: ספר כריתותיה. כן נקרא גט האשה וכן וכתב לה ספר כריתות (דברים כד) ע"ש שכורת ומפריד ביני לבינה: ותזן. מלשון זנות: (ט) מקל. מלשון קלות: את האבן. עם האבן: (יב) הלוך. הוא ענין

רדק

ונאמר והעביר את בנו באש ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני ה' ונאמר עליו הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו והחטיא גם את יהודה בגלוליו ונאמר וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא ירושלם פה לפה חללים : (יב) הלוך וקראת . אינו אומר לנביא שילך צפונה במקום שגלו עשרת השבטים כי הגלה אותם מלך אשור בחלח ובחבור וערי מדי והם לצפון העולם כלפי מזרח אלא פירוש הלוך ענין זרוז כמו לכה נא אנסכה בשמחה לכו ונפילה גורלות והדומים להם ומה שאמר וקראת ר"ל שיקרא הדברי' האלה בירושלם לפני זקני יהודה ויקרא הדברים כנגד ישראל שגלו כאלו מדבר עמהם פנים בפנים ואמר להם שובה משובה ישראל רמז להם שעתידים לשוב באחרית הימי' וזהו שאמר לא אטור לעולם כלומר שלא ישמור עונם לעולם אלא ישיבם אליו אחר זמן ארוך ויקבצם עם גלות יהודה ומה שאמר לא אפיל פני בכם ר"ל לעולם וטעם לעולם לשנים ללא אפיל פני וללא אטור כי כבר הפיל פניו בהם בגלותו אותם ופני פירוש כעסי כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא פני ה' חלקם והדומים להם ומה שאמר כי חסיד אני ר"ל כי אע"פ שחטאתם והייתם חייבים כליה אני חסיד כמו שאמר במדות האל ורב חסד והחסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי : (יג) אך דעי. אך קודם שאשיבך אלי צריך שתדעי עונך ותכירי בעצמך על מה הגליתיך כי בה' אלהיך פשעת וכיון שתכירי זה תשובי אלי ואשובה אליך : ותפזרי . כי לא עבדת עכו"ם אחת לבדה אלא פזרת את דרך לזרים לזה ולזה כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : ובקולי לא שמעתם. כי הייתי מתרה בכם תמיד על ידי הנביאים ולא שמעתם : (יד) שובו בנים שובבים. מורדים כמו משובה שפירשנו : כי אנכי בעלתי בכם . כלומר אבעל בכם אחר שגרשתי אתכם ות"י אתרעיתי בכון ואז"ל פירש בעלתי קצתי לפי שהוא קשור בבי"ת וכן אנכי בעלתי בם נאם ה' ודמה אותו כן בזה הענין בלשון ערבי : אחד מעיר . אפי' יהודי אחד יהיה לבדו בעיר מערי הגוים משם אקחנו וכן אם יהיו אפילו שנים לבדם באומה אחת משם אקחם ואומה נקראת משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה וכן לכל משפחות ממלכות צפונה רז"ל פירשו אחד מעיר מזכה את כל העיר שנים ממשפחה מזכים את כל המשפחה ובזכותן יגאלו כלם מהגלות : (טו) ונתתי . כלבי . שירעו אותם כלבי וחפצי לא כרועים הראשונים והם מלכי ישראל ויהודה שהיו מדריכים אותם בדרך רעה ולעבוד עכו"ם אבל אותם הרועים שאתן להם בזמן הישועה ירעו אותם דעה והשכל והרועים הם פרנסי ישראל שיהיו עם מלך המשיח כמו שנאמר בנבואת מיכה והקמונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם : (טז) והיה כי תרבו . לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב כלומר אע"פ שתרבו ופריתם בארץ לא יקנאו בכם הגוים שיבאו להלחם בכם ותצטרכו לצאת למלחמה וארון האלהים עמכם כמו שהיה מנהגם שהיו מוציאים הארון במלחמה ובימים ההם לא תצטרכו לזה כי לא יהיה להם מלחמה עוד ולזה אמר לא יאמרו ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד כלומר לזה הדבר להוציאו למלחמה וכת"י ולא יעשה עוד ולא יגיחון ביה עוד קרב : (יז) בעת ההיא . אין צריך לומר שלא יבאו הגוים על ירושלים להלחם אלא יקראו אותה כסא השם ונקוו אליה הגוים לשם ה' ולעבדו לא להלחם ומה שאמר לירושלם אחר שאמר אליה רוצה לומר שיאמר אחד לחברו נלך לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע לא ישראל ולא הגוים : שרירות לבם

תרגום

נַפְשֵׁיהוֹן דְמִתְחַסְנִין לְמֵיתַב
לְפוּלְחָנִי דְבֵית יִשְׂרָאֵל
מִמְשַׁקְרַיָא דְבֵית יְהוּדָה : יב אֱזֵיל וְתִתְנַבֵּי יַת פִּתְגָמַיָא
הָאִלֵין בַּאֲרַע צִפּוּנָא וְתֵימַר
תּוּבוּ דְמִתְחַסְנִין לְמֵיתַב
לְפוּלְחָנִי דְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ
כַּד תְּתוּבוּן לָא אֶשְׁלַח רוּגְזִי
בְּכוֹן אֲרֵי מְסַגֵי לְמֶעְבַּד טָבְוָן
אֲנָא אֲמַר יְיָ וְלָא יִתְנַטְרוּן לִיךְ
חוֹבַיִךְ לְעָלַם : יג בְּרַם דְעִי
חוֹבַיִךְ אֲרֵי בְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ
מְרַדְתְּ וְקַלְקֵילְתְּ יַת אוֹרְחָתִךְ
אִתְחַבַּרְתְּ לְעַמְמַיָא פָּלְחֵי
כּוֹכְבַיָא תְּחוֹת כָּל אִילַן עֲבוֹף
וּלְמֵימְרִי לָא קַבֵּילְתּוּן אֲמַר
יְיָ : יד תּוּבוּ בְנַיָא דְמִתְחַסְנִין
לְמֵיתַב אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֲנָא
אִתְרְעֵיתִי בְכוֹן וַאֲקָרֵיב יַתְכוֹן
כְּאִלוּ אַתּוּן מִשְׁתָּאֲרוּן חַד
מִקַרְתָּא וּתְרֵין מִזַרְעִיתָא
וְאַעֵיל יַתְכוֹן לְצִיוֹן : טו וַאֲמַנֵי
עֲלֵיכוֹן פַּרְנָסִין עָבְדֵי רְעוּתִי
וִיפַרְנְסוּן יַתְכוֹן בְּמַדַע
וּבְחוּכְמָא : טז וִיהֵי אֲרֵי תִסְגוֹן
וְתִפְשׁוּן בְּאַרְעָא בְּיוֹמַיָא
הָאִינוּן אֲמַר יְיָ לָא יֵימְרוּן עוֹד
אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ וְלָא יִסַק עַל
לֵב וְלָא יִדְכְּרוּן עוֹד בֵּיהּ וְלָא יְזוּעוּן וְלָא יְגִיחוּן בֵּיהּ עוֹד קְרָב : יז בְּעִדָנָא הַהִיא יִקְרוּן לִירוּשְׁלֵם אֲתַר בֵּית שְׁכִנְתָּא
דַיְיָ וְיִתְנְהוֹן לְמִפְלַח בָּהּ כָּל עַמְמַיָא לִשְׁמָא דַיְיָ לִירוּשְׁלֵם וְלָא יְהָכוּן עוֹד בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא :

ירמיה ג

מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל מִבֹּגֵדָה יְהוּדָה׃
יב הָלֹךְ וְקָרָאתָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
צָפֹנָה וְאָמַרְתָּ שׁוּבָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל ה' נכיפ' ול' חס'
נְאֻם־יְהוָה לוֹא־אַפִּיל פָּנַי בָּכֶם כִּי־ ל"ה מ"ל
חָסִיד אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לֹא אֶטּוֹר
לְעוֹלָם׃ יג אַךְ דְּעִי עֲוֺנֵךְ כִּי בַּיהוָה
אֱלֹהַיִךְ פָּשָׁעַתְּ וַתְּפַזְּרִי אֶת־דְּרָכַיִךְ
לַזָּרִים תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן וּבְקוֹלִי ל'
לֹא־שְׁמַעְתֶּם נְאֻם־יְהוָה׃ יד שׁוּבוּ
בָנִים שׁוֹבָבִים נְאֻם־יְהוָה כִּי אָנֹכִי
בָּעַלְתִּי בָכֶם וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶחָד ב' לא כבריח
מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמִּשְׁפָּחָה וְהֵבֵאתִי
אֶתְכֶם צִיּוֹן׃ טו וְנָתַתִּי לָכֶם רֹעִים
כְּלִבִּי וְרָעוּ אֶתְכֶם דֵּעָה וְהַשְׂכֵּיל׃ ב' מ"ל
טז וְהָיָה כִּי תִרְבּוּ וּפְרִיתֶם בָּאָרֶץ
בַּיָּמִים הָהֵמָּה נְאֻם־יְהוָה לֹא־יֹאמְרוּ מ'. י"ג
עוֹד אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְלֹא יַעֲלֶה ג'
עַל־לֵב וְלֹא יִזְכְּרוּ־בוֹ וְלֹא יִפְקֹדוּ
וְלֹא יֵעָשֶׂה עוֹד׃ יז בָּעֵת הַהִיא ל'. נ"ז
יִקְרְאוּ לִירוּשָׁלַםִ כִּסֵּא יְהוָה וְנִקְווּ ד'
אֵלֶיהָ כָל־הַגּוֹיִם לְשֵׁם יְהוָה לִירוּשָׁלָםִ
וְלֹא־יֵלְכוּ עוֹד אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבָּם ד'

רשי

שלא היה לה ממי ללמוד : (יב) הלוך וקראת וגו'. הלוך כתרגומו אזיל ל' צווי כמו ליווסו לילך ולחזור עשרת השבטים בימי יאשיהו כמו שאמר למעלה שבימי יאשיהו נאמרה לו נבואה זו וחזרו מקצת מהן בשמונה עשרה ליאשיהו : צפונה . אל המקומות שגלו שם לאשור : פני. רוגזי כן ת"י : (יג) פשעת. מרדת: ותפזרי את דרכיך. ל' זנות פיסוק רגלים למשכבי אשה : (יד) שובבים. אנוישי"ר בלעז שסיבבתם דרככם מרוב כל שהייתם בשלוה ועונג כמו שהוא אומר הפורטים על פי הנבל (עמוס ו) השותים במזרקי יין (שם) : כי אנכי בעלתי בכם. ונקראתם בשמי שאני האדון לכם ואין כבודי להניח אתכם ביד אויבי : (טז) לא יאמרו עוד ארון . כי כל כניסתכם תהא קדושה ואשכון בה כאלו היא ארון : יפקדו . כמו יזכרו ולא יעשה עוד . מה שנעשה בו כבר בשילה שהביאוהו במלחמה עם פלשתים בימי עלי (ש"א ד) : (יז) ונקוו. ונקבצו לשון מקוה מים : שרירות . ל' ראיה כמו אשורנו (במדבר)

צפנה ה' חס' בסיפרא וסי' פיר נס
אני רואה ופניו . כי הנני קורא ל
משפחות ממלכות : הלוך וקר
את הדברים האלה . כי אם תי
תנינא דספרא . אל ינוס הקל . ו

תולדות אהרן הלך נקראת. סנהדרין
קי : אנכי בעלתי .
יומא פד סנהדרין מו : ופריתם .
עקדס שער לא : שובו בנים. יומא פו
חגיגה טו סנהדרין לז עכו"ם ז בכורות
לא עקידה שער א (יומא מח סנהדרי
כן שבועות לג) :

מצודת ציון

ענין לשון זרוז : אפיל. ענין הטיה והשכנה כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כה) : פני. ענין חמה וכעס כמו פני ה' חלקם (איכה ד) ע"ש שהכעס יוכר בפני אדם : אטור . ענין שמירה : (יג) ותפזרי . מלשון פזור ופרוד : דרכיך . רגליך ע"ש שדורכים ופוסעים בו וכמו שמלת פעם משותף על ענין ההלוך ועל הרגל כמ"ש פעמי מרכבותיו (שופטים ה) ונאמר פעמי דלים (ישעיה כו) : (יד) בעלתי . ענין שר ואדון כמו אם בעליו עמו (שמות כב) : (טז) ופריתם. מל' פרי ר"ל תלדו בנים מרובים : יפקדו . ענין זכרון : (יז) ונקוו . ענין אסיפה וקבוץ כמו יקוו המים בראשית

מצודת דוד

ישראל חמא ראשונה הנה יהודה הכבידה כ"כ בפשעה עד שלמולה נחשבת ישראל לצדקת : (יב) צפונה . אל מול צפון לאשור מקום שגלה ישראל : לא אפיל . לא אשכון חמתי בכם : כי חסיד אני . ר"ל לא כאדם שאינו מוחל לשונאו אף אם ישוב תשובה : לא אטור . לא אשמור האיבה לעולם כי מיד כשתשובו תלך לה האיבה : (יג) אך דעי עונך . תהא מכיר בעצמך שהרבית עון כי פשעת בה' : ותפזרי . פזרת רגליך זה מזה לנאוף עם הרבה זרים ור"ל עבדת עכו"ם הרבה : ובקולי לא שמעתם. ר"ל לא עבדתם אותי אף בשיתוף : (יד) שובו . אתם בנים מורדים שובו אלי כי אנכי האדון והמושל בכם לכן מהראוי שתשובו אלי : ולקחתי אתכם . ואז אקח אתכם מהגולה : אחד מעיר . ר"ל אף אם מעט ישובו אלי אקח אותם ולא ישתקעו שם עם העומדים במרדם : (טו) רועים כלבי . מלכים צדיקים וכפי רצון לבי לא כמו לשעבר שהמליכו מדעתם מלכים רשעים והם הסיתו אותם לעכו"ם כי לעתיד המשיח ימלוך עליכם : ורעו . ירעו אתכם בדרך דעה והשכל : (טז) לא יאמרו עוד ארון ברית ה'. ר"ל לא יאמרו עוד זה לזה נלך לפני הארון להתפלל שמה כי לפי מרבית העם לא יוכלו כולם לבוא שמה כי המקום לא יכילם : ולא יעלה על לב . לא יעלה מי בלבו ללכת שמה אף יחידי כי מאוד יקשה לבוא שמה מדוחק ההמון ההם : ולא יזכרו בו . לא יזכור מי בארון ללכת שמה וכפל הדבר במ"ש וכן לא יפקדו : ולא יעשה עוד . לא יהיה נעשה עוד ארונות אחרות למען יוכלו כולם לבוא לפני אחד מהם וכאשר יאמר למטה שהשראת השכינה יהיה בכל ירושלים ושמה יקובל תפלת המתפללים : (יז) כסא ה'. ר"ל גם שמה תהיה השראת השכינה : ונקוו אליה . כל העמים יתקבצו אליה בעבור שם ה' השורה בה וחוזר ומפרש אל ירושלים יתקבצו כי שמה תהיה השראת השכינה : שרירות לבם הרע . מראית

הָרָע׃ יח בַּיָּמִים הָהֵמָּה יֵלְכוּ בֵית־יְהוּדָה עַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיָבֹאוּ יַחְדָּו מֵאֶרֶץ צָפוֹן עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִנְחַלְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ יט וְאָנֹכִי אָמַרְתִּי אֵיךְ אֲשִׁיתֵךְ בַּבָּנִים וְאֶתֶּן־לָךְ אֶרֶץ חֶמְדָּה נַחֲלַת צְבִי צִבְאוֹת גּוֹיִם וָאֹמַר אָבִי תִּקְרְאוּ־לִי וּמֵאַחֲרַי לֹא תָשׁוּבוּ׃ כ אָכֵן בָּגְדָה אִשָּׁה מֵרֵעָהּ כֵּן בְּגַדְתֶּם בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה׃ כא קוֹל עַל־שְׁפָיִים נִשְׁמָע בְּכִי תַחֲנוּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי הֶעֱווּ אֶת־דַּרְכָּם שָׁכְחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ כב שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּה מְשׁוּבֹתֵיכֶם הִנְנוּ אָתָנוּ לָךְ כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כג אָכֵן לַשֶּׁקֶר מִגְּבָעוֹת הָמוֹן הָרִים אָכֵן בַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ תְּשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל׃ כד וְהַבֹּשֶׁת אָכְלָה אֶת־יְגִיעַ אֲבוֹתֵינוּ מִנְּעוּרֵינוּ אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם׃ כה נִשְׁכְּבָה בְּבָשְׁתֵּנוּ וּתְכַסֵּנוּ כְּלִמָּתֵנוּ כִּי לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

יח בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן יִתְחַבְּרוּן דְבֵית יְהוּדָה עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיֵיתוּן כַּחֲדָא מֵאֲרַע צִפּוּנָא לְאַרְעָא דְאַחְסֵינִית יַת אֲבָהַתְכוֹן׃ יט וַאֲנָא אֲמָרִית אֵיכְדֵין אַצְלְחִינָךְ בִּבְנַיָא וְאֶתֵּן לִיךְ אֲרַע חֶמְדְּתָא אַחֲסָנַת חֶדְוַת תּוּשְׁבַּחַת עַמְמַיָא וַאֲמָרִית רִבּוֹנִי תִּצְלַן קֳדָמַי וּמִבָּתַר פּוּלְחָנִי לָא תְתוּבִין׃ כ בְּכֵן כְּמָה דִמְשַׁקְרָא אִתְּתָא בְּבַעְלַהּ כֵּן שַׁקַּרְתּוּן בְּמֵימְרִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ׃ כא קָלָא עַל נִגְרִין אִשְׁתְּמַע דְבָכָן וּמִתְאַנְחִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי קַלְקִילוּ יַת אוֹרְחַתְהוֹן אִתְנְשִׁיאוּ יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן׃ כב תּוּבוּ בְּנַיָא דְמִתְחַסְנִין לְמֵיתַב אֶשְׁבּוֹק לְכוֹן כַּד תְּתוּבוּן הָא כְּבַר עִדָּן אַתּוּן אָמְרִין תַּבְנָא לְפוּלְחָנָךְ פּוּרְקָנָא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלָהָנָא׃ כג בְּכֵן לְשִׁקְרָא פְּלַחְנָא עַל רָמָתָא וְלָא לֶאֱלָהָנָא אִתְרְגֵישְׁנָא עַל טוּרַיָא בְּרַם בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָנָא פּוּרְקַן יִשְׂרָאֵל׃ כד וּבַהֲתַת חוֹבִין אֲסִיפַת יַת לֵיאוּת אֲבָהָתָנָא מִזְעוּרָנָא יַת עָנְהוֹן וְיַת תּוֹרֵיהוֹן וְיַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתֵיהוֹן׃ כה נִשְׁכּוּב בְּבַהֲתַת חוֹבָנָא וְתַחְפִּינָנָא אִתְכְּנָעוּתָנָא אֲרֵי קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא חַבְנָא אֲנַחְנָא וַאֲבָהָתָנָא מִזְעוּרָנָא וְעַד יוֹמָא

(מדבר כד): (יח) ילכו בית יהודה על בית ישראל. עמם יתחברו ויתוספו עליהם להיות ממלכה אחת: (יט) ואנכי אמרתי. בלבי ולכן הנחלתים לאבותיכם: איך אשיתך בבני'. את עדתי ואומתי בתוך שאר בנים לפיכך ביררתי מנה יפה ואתן לך ארץ חמדה: צבי צבאות גוים. צביון כל צבאות גוים: (כ) אכן. אבל אתם לא עשיתם מחשבתי כ"א כמו אשה שבוגדה מריעה על שאינו יכול להספיק מזונותיה כן בגדתם בי המספיק לכם כל טוב כך מדרש אגדה: (כא) על שפיים נשמע. קרוב הוא להשמע: (כב) הננו אתנו לך. הנביא מלמדם להתוודות ולומר כן הננו אתנו לך אכן לשקר וגו' והבשת אכלה וגו' נשכבה בבשתנו כל זה לשון תפלה שהנביא מלמדם לומר: אתנו. באנו: (כג) אכן לשקר. שמרנו מגבעות והמון הרים שעבדנו עכו"ם שם: אכן. באמת: (כד) והבושת. עכו"ם שפסקנו בה כד"א וימרו לבשת: אכלה את יגיע אבותינו. בעון עבודתה היה יגיענו לבז:

אס

לכם. הזוק לכם מדברי רז"ל שריר וקים: (יח) בימים ההמה. בקבוץ גליות: על בית ישראל. עם בית ישראל וכן ויבאו האנשים על הנשים: מארץ צפון. כמו שכתבנו כי השבטים בארץ צפון כלפי מזרח מהגלה נבבל: (יט) ואנכי אמרתי. זה שנאמר עד הנה אני עתיד לקיים כלם באחרית הימים אע"פ שהיו בגלות ימים רבים אבל אם תרצו לא תגלו כי אנכי אמרתי איך אשיתך בבנים כלומר במאמר שתקראו לי בנים כמו שאמר בנים אתם לה' אלהיכם: ואתן לך. כלומר אשאירך בהם כמו שנתתיה לך הארץ שנקראת ארץ חמדה שחומדין אותה כל הגוים נחלת צבי כפל הענין במ"ש כי צבי פי' חפץ והוא כמו חמדה שזכר שחפצים בה צבאות הגוים וי"ת צבי צבאות גוים חדות תושבחת עממיא ואיך יהיה זה ובאי זה ענין שאתננה לך ואמר בזה הענין יהיה שאשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה שתקראי לי אבי ומאחרי ל' תשובי תקראו כתיב וקרי תקראי כנגד הכנסת והכתוב כנגד העם ואחד הוא אם תקראו לי אב אקרא לכם בנים כמו שאמר אשיתך בבנים תשובו כתיב לשון רבים וקרי תשובי לשון נקבה כמ' שפי' במלת תקראו: (כ) אכן בגדה כמו שבגדה אשה מרעה והוא בעלה כן בגדתם בי ומה שקשר זה הלשון עם מ"ם שלא כמנהג ר"ל כי בבגדה בבעלה הולכת מאתו לאיש אחר: (כא) קול על שפיים נשמע. נפעל בינוני כי הוא קמץ ופי' שפים המקומות הגבוהים ואמר על שפים כדי שישמע קולה למרחוק בהתודותם וסי' הפסוק אמר היה ראוי להם שישמע קולם למרחוק על שפים ויבכו ויתחננו אל בני ישראל ויתודו לו כי הם העוו את דרכם ושכחו את ה' אלהיהם כי אם היו עושים זה אני הייתי מקבל אותם בתשובה ואומר להם שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם והם יאמרו הננו אתנו לך כי אתה ה' אלהינו: (כב) שובו. ארפה, כתיב בה"א והוא כמו באל"ף ענין רפואה ואמר ענין רפואה על הסליחה דרך המשל וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך כי כמו שמכת הגוף נרפאת ברפואה שעושין לה כן מכת הנפש והוא העון רפואתה הסליחה עם התשובה: הננו. קל ובשוא הנו"ן: אתנו. נקרא בקמץ כבעלי האל"ף והוא מבעלי הה"א מן ואתא מרכבות קודש: (כג) אכן לשקר. יתודו ויאמרו לשקר עבדנו עבודת כו"ם כי לא הועילם לנו כי העכו"ם היו עובדים על ההרים ועל הגבעות לפיכך אמר מגבעות המון הרים ופי' מגבעות התשועה שהיינו מקוים מעבודת הגבעות לשקר היא כי אין תשועת ישראל כי אם בה' אלהינו והמון קמץ הה"א ואיננו סמוך להרים שאם היה סמוך היה אומר המון בשוא ובפתח הה"א כמו אב המון גוים ופירושו התשועה שהיינו מקוים מהגבעות בעבודה שהיינו עובדים עליהם לשקר הוא וכן ההמון שהיינו מתקבצים בהרים לעבוד שם עכו"ם לשקר הוא והרים חסר בית השמוש כמו הנמצא בית ה' לזנות בית אביה וזולתו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ועל הדרך הזה פירש יונתן הפסוק בכן לשקרא פולחנא על רמתא ולא להנאה אתרגישנא על טוריא ויש לפר' הפסוק בענין אחר: אכן לשקר מגבעות. אנחנו שהיינו מצפין מהגבעות עזר מהאומות וכן מההרים היינו מצפין שיבא המון מן הגוים לעזרתנו לשקר היה כמו שאומר בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע וכן פי' אאז"ל ובאמרו תשועת ישראל לפי שעינו עליה' לטובה כשילכו בדרכיו ישמרם תמיד ולא כן שאר האומות: (כד) והבשת. ויתודו ג"כ ויאמרו כי הבשת והיא העכו"ם אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו הבעל שהיו עובדים נקרא בשת כמו וינזרו לבשת שהוא כמו לבעל וכן נקרא

ימלט: בימים ההמה ח' בקריא' וסי' והיה כי תרבו ופריתם בארץ. ילכו בית יהודה על בית ישראל. לא אעשה אתכם כלה. בני ישראל המה ובני יהודה. אשר יחזיקו עשרה אנשים. וגם על העבדים. אשר אשיב את שבות יהודה. דרכים גתות בשבת ומביאים: ההמה י"ב וסי' נמסר בסדר בהעלותך: ויבאו ז' חטפין וסי' ואתה הרם את מטך. ואני הנני מחזק את לב מצרים. קום לך למסע. הבו לכם שלשה אנשים. על הר נשפה. בימים ההמה ילכו בית. ויבאו אליך כמבוא עם. בתרא מ"ל: נשמע ד' קמצין וסי' קול על שפיים נשמע. קול ברמה נשמע נהי בכי. בלי נשמע קולם. כתיב בה בגוים נשמע: מנעורינו ג' ומ"ל וסי' אנשי מקנה היו. והבשת אכלה את יגיע. ושל אחריו נשכבה

תולדות אהרן ארפה משובותיכם. יומא פו: נחלת צבי. כתובות קיב: בגדתם. סנהדרין פב:

מצודת דוד

מראית לבם שמראה להם את הרע ומסית אותם לעשותה: (יח) ילכו. ממקום שגלו: בית יהודה. אלו שגלו מערי יהודה ע"י סנחריב מלך אשור ולא חזרו בבית השני: על בית ישראל. עם בני עשרת השבטים: יחדיו. יהודה וישראל: מארץ צפון. ממקום שגלו שמה: על הארץ. אל הארץ: (יט) ואנכי אמרתי. מתחילה כשלקחתיך לי לעם אמרתי בלבי באיזה ענין אשימך בין הבנים ודומה להם ר"ל להיות דומים למלאכי מעלה הנקראים בני אלהים כמ"ש ויבואו בני האלהים (איוב א): ואתן לך. ולזה נתתי לך ארץ חמדה נחלה מפוארה לכל צבאות הגוים כי כולם משתוקקים ומתאוים לה ומפארים אותה על כי הוא מקום השראת השכינה והוא מבוא גדול לירא את ה' להיות כמלאכי מעלה: ואומר. אמרתי בענין זה תקראי לי אבי ולא תשובי מאחרי עד עולם: (כ) אכן. באמת לא כן הוא כי כמו שבגדה אשה מאת ריעה שהוא בעלה והלכה מאתו כן אתם בית ישראל בגדתם בי: (כא) קול על שפיים נשמע. ר"ל ראוי היה להיות נשמע קול על המקומות הגבוהות להשמיע למרחוק והקול יהיה מבכי תחנוני בית ישראל לבכות על מעלם ולבקש עליהם סליחה כי הרבה רעות עשו העקימו את דרכם מה שבין אדם לחבירו ושכחו את ה' ולא עבדוהו: (כב) שובו בנים שובבים. אתם בנים מורדים שובו אלי למען ארפא ואסלח על המרידה שמרדתם בי ואמרו הננו באנו אליך בתשובה כי אתה מעולם ה' אלהינו: (כג) אכן לשקר מגבעות. באמת לשקר קוינו עזר מהעכו"ם העומדים על הגבעות ומהמון הפסילים שעל ההרים: בה'. בעזר ה' בא תשועת ישראל: (כד) והבושת. העכו"ם שהיא לבושה ולכלימה לעובדיה עון עבודתה כלה והפסיד את אשר אספו אבותינו ביגיעה ועמל: מנעורינו. ר"ל הכליון והפסד שהיה מעת נעורינו היה בעון הזה: את צאנם. עכשיו מפרש לומר את זה הפסדנו מה שאספו הם את צאנם וכו': (כה) נשכבה. ר"ל הנה בבושר

מצודת ציון

(בראשית א): שרירות. ענין ראיה והבטה כמו אשר שוררו אנשים (איוב לו) (יח) על בית ישראל. עם בית ישראל כמו ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה): (יט) אשיתך. ענין שימה: צבי. ענין הדר ופאר וכן צבי ממלכות (ישעיה ג): (כ) בגדה. מרדה: מרעה. מלשון ריע וחבר: (כא) שפיים. מקומות גבוהות: העוו. מלשון עוות ועקום: (כב) ארפה. מלשון רפואה ועם היא בה"א ועל הסליחה יאמר בדרך משל וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מא): אתנו. ענין ביאה כמו אתא בוקר (ישעיה כא): (כג) המון. ענין רבוי: (כד) אכלה. מלשון כליון

ד א אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל ׀ נְאֻם־
יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ
מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד׃ ב וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־
יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה
וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ׃
ג כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה לְאִישׁ יְהוּדָה
וְלִירוּשָׁלִַם נִירוּ לָכֶם נִיר וְאַל־תִּזְרְעוּ
אֶל־קֹצִים׃ ד הִמֹּלוּ לַיהוָה וְהָסִרוּ
עָרְלוֹת לְבַבְכֶם אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי
יְרוּשָׁלִָם פֶּן־תֵּצֵא כָאֵשׁ חֲמָתִי וּבָעֲרָה
וְאֵין מְכַבֶּה מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם׃
ה הַגִּידוּ בִיהוּדָה וּבִירוּשָׁלִַם הַשְׁמִיעוּ
וְאִמְרוּ וּתְקְעוּ שׁוֹפָר בָּאָרֶץ קִרְאוּ
מַלְאוּ וְאִמְרוּ הֵאָסְפוּ וְנָבוֹאָה אֶל־
עָרֵי הַמִּבְצָר׃ ו שְׂאוּ־נֵס צִיּוֹנָה הָעִיזוּ
אַל־תַּעֲמֹדוּ כִּי רָעָה אָנֹכִי מֵבִיא
מִצָּפוֹן וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ ז עָלָה אַרְיֵה
מִסֻּבְּכוֹ וּמַשְׁחִית גּוֹיִם נָסַע יָצָא
מִמְּקֹמוֹ לָשׂוּם אַרְצֵךְ לְשַׁמָּה עָרַיִךְ

ח' ר"פ בסיפ'
ג' וחד תָנֻד
ג' בסיפרא
ח'. ח' ז' מ"ל
ב' חס'
ו' תקעו ק'
ג' ו' ג' ב' מ"ל
ג' ב'
ג'. ג'
ג' חס'

הָדֵין וְלָא קַבֵּילְנָא לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָנָא׃ א אִם תְּתוּב יִשְׂרָאֵל לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ תִּתְקַבֵּל תְּיוּבְתָךְ עַד לָא תִתְחַתַּם גְּזֵירְתָךְ וְאִם תַּעְדֵי שִׁקּוּצָךְ מִן קֳדָמַי לָא תִטַּלְטֵל׃ ב אִם תְּקַיֵּם בִּשְׁמִי קַיָּם הוּא יְיָ בְּקוּשְׁטָא בְּדִינָא וּבִזְכוּתָא וְיִתְבָּרְכוּן עַמְמַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל וּבֵיהּ יִשְׁתַּבְּחוּן׃ ג אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם עֲבִידוּ לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין וְלָא תִבְעוֹן פּוּרְקַן בְּחוֹבִין׃ ד תּוּבוּ לְפוּלְחָנָא דַיְיָ וְאַעְדוּ רֶשַׁע לִבְּכוֹן אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם דִּלְמָא יִדְלַק כְּאֶשָּׁתָא רוּגְזִי וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי תָּיֵיב מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן׃ ה חַוּוּ בִיהוּדָה וּבִירוּשְׁלֵם בַּסְּרוּ וְאִמְרוּ תְּקַעוּ שׁוֹפָרָא בְּאַרְעָא אַכְלוּ אַסְגוּ וְאִמְרוּ אִתְכְּנָשׁוּ וְנֵיעוֹל לְקִרְוִין כְּרִיכָן׃ ו זְקוּפוּ אָתָא עַל צִיוֹן גְּלוֹ לָא תִתְעַכְּבוּן אֲרֵי בִּישְׁתָא אֲנָא מַיְתֵי מִצִּפּוּנָא וּתְבִירָא רַבָּא׃ ז גְּלָא מַלְכָּא מִכְּרַכֵּיהּ וּמְחַבֵּל עַמְמַיָּא נְטַל בְּמַשִּׁרְיָתֵיהּ נְפַק מֵאַתְרֵיהּ לְשַׁוָּאָה אַרְעִיךְ

(א) אם תשוב ישראל . בתשובה אלי תשוב לכבודך וגדולתך כראשונה : ואם תסיר שקוציך מפני . אז לא תנוד לגלות בגולה : (ב) ונשבעת חי ה' באמת . כשתשבע בשמי תשבע באמת ולא כאשר עתה שכתוב בהם (לקמן ה) אם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו : והתברכו בו גוים . אם תעשו כן אז יתברכו בישראל הגוים כל גוי יאמר לבנו תהא כפלוני ישראל : יתהללו . יגידו שבחכם . ד"א יתהללו מי שיוכל להדבק בישראל יתפאר בדבר פורוונסי"ר בלעז : (ג) כי כה אמר ה' וגו' נירו לכם ניר . הוו למידין מעובדי אדמה שנרים אותה בימי הקיץ להמית שרשי העשבים שלא תהא מעלה קוצים בעת הזרע בחורף אף אתם הטיבו מעשיכם בטרם תבא עליכם הרעה שלא תהא תפלתכם נמאסת כשתצעקו : ואל תזרעו אל קוצים . ואל תהי צעקתכם לפני מתוך הרשע כי אם מתוך תשובה שלא תהיו דומים לזורע בלא ניר והיא נהפכת לקוצים קרדוני"ש בלעז : (ד) המולו לה' . בטרם תצא חמתי כאש והו כניר לפני הזרע : (ה) ואמרו תקעו שופר . הזהירו את יושבי הארץ שיתקעו בשופר לברוח : מלאו . לשון אסיפה והרבה יש במקרא אשר יקרא עליו מלא רועים (ישעיה לא) יקראו אחריך מלא (לקמן יב) יחד עלי יתמלאון (איוב טז) : (ו) שאו נס . לברוח לציון : העיזו . האספו כמו שלח העז (שמות ט) : (ז) עלה אריה . נבוכדנצר : מסובכו . דרך אריה ליסב במארב סבכי היער אשפיישו"ש בלעז :

נקרא ירובשת ירובעל כי הבעל בשת וכלמה למי שיתעסק בו והיגיע היא תבואת השדה [כי בעונם זה העון היה בתבואתן השדפון או ירקון או ארבה או חסיל וכן אכלה את צאנם ואת בקרם ואת בניהם ואת בנותיהם שהיו נותנים לדבר בעונם עון עכו"ם הנה באנחנו יודעים כי הבשת והיא עכו"ם אכלה הכל וי"ת ובהתת חובין אסגת ית לאות אבהתנא ובאמרו אבותינו ואמר מנעורינו ר"ל כי אנחנו ראינו מנעורינו כי יגיע אבותינו נאכל בעונינו : (כה) נשכבה בבשתנו . אנחנו ג"כ כמו אבותינו שהיו כלים בבשתם כן אנחנו אחריהם אחזנו דרכיהם ונשכבה בבשתינו ובאמרו נשכבה לפי שהאדם שהוא בצרה גדולה לא ידע מה לעשות יפיל עצמו בשינה ושוכב וכן על הדרך הזה אם תשכבון בין שפתים והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל וכ"א ותכסנו כלימתינו על דרך ובשת פני כסתני . מנעורינו פי' מנעורינו עשינו הרע כמו שראינו לאבותינו : (א) אם תשוב . אם תחזרו בדברים הנאמרים ותשובו אלי אני אקבל אתכם בתשובה ותנוחו ולא תגלו מארצכם תשוב השני ענין מנוחה כמו בשובה ונחת תושעון וכפל הענין במלות שונות ואמר אם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד כלומר לא תנודו מארצכם וי"ו ולא כוי"ו וישא אברהם את עיניו ובאמרו מפני רוצה לומר בכל מקום שהם בארצכם השקוצים והגלולים כי בכ"מ שהם הם לפני ויותר בארצכם שהיא מקום קבול רוח עליוני ויותר בית המקדש ששמו שם השקוצים וי"ת תשוב השני קבול התשובה אמר אם תתוב ישראל לפולחני אמר ה' תתקבל תיובתך עד דלא תתחתם גזרתך : (ב) ונשבעת . לא כמו שאתם נשבעים עתה שאתם נשבעים בשם ה' לשקר כמו שאמר ואם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו ומה שאמר באמת במשפט ובצדקה פי' הגאון ז"ל באמת כשתדע שהוא באמת במשפט כשתתחייב מן הדין השבועה ובצדקה שאם תכיר שהמשפט אינו בצדקה לא תקבל השבועה וי"ת ונשבעת ואם נשבעת ואם תקיים בשמי קים הוא ה' בקושטא ובדינא ובזכותא רוצה לומר אם תצטרך להשבע תשבע באמת ויתכן פי' ונשבעת כמו ובשמו תשבע כי השבועה בשם ה' הוא כבוד והדר למי שיראנו ויעבדנו בלב שלם השבועה בדבר שיזדמן לו להשבע הוא מצוה הרי הוא כמו שמהללו ומגדלו כשנשבע בשמו כמו שדרך העולם להשבע במה שיאהב יותר כמו נפשו וראשו וכן הנביאים היו נשבעים תמיד בדבריהם ולא כל אדם ראוי להשבע אפילו באמת אלא יראי השם ואוהביו לפיכך אמר באמת במשפט ובצדקה וכן אמר בתורה את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע ופירשו רבותינו זכרם לברכה כשיהו בו כל המדות האלה ראוי לך להשבע בשמו ואם לאו אי אתה רשאי להשבע בשמו : והתברכו בו גוים ובו יתהללו . כי עוד יבא זמן שאפילו שאר הגוים יתברכו בו ויתהללו בו ולא באלילים ויתכן לפרש כנוי בו שם לישראל כלומר אם תעשה כל זה יתברכו הגוים בך כמו שכתוב והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ומה שאמר ונשבעת לנכח יאמר בו שלא לנכח כן דרך המקרא במקומות רבים : (ג) כי כה אמר ה' נירו לכם ניר . נירו כמו הנירו כמו שימו השיאו כי ה"א הבנין נופלת בהקל והניר הוא חרישת השדה קודם הזריעה ובחרישה ההיא יעקרו הקוצים והעשבים הרעים מן השדה ויהיה ראוי לזריעה אחר כן והמשל הוא שיטיבו את לבם להבין דברי השם ולקבלם בלב נכון והוא כחורש האדמה לקבל הזרע לא שיאמרו בפה נשמע את דבר השם ולבם לא נכון עמו כמו שאמר למעלה לא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר וזהו כזורע אל הקוצים שלא יצמח וי"ת עבידו לכון עובדון טבין ולא תבעון פורקן בחובין : אל קוצים . כמו על קוצים . כמו ויך הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו והדומים לו : (ד) המלו לה' . זאת היא מילת הלב ופירושו לפניו והסירו ערלת לבבכם : (ה) הגידו . אומר לשומעים נבואתו שיגידו איש לחברו שמלך בבל עתיד לבא עליכם מפני רוע מעלליהם השמיעו ע"י כרוז ולהשמיע יותר יתקעו בשופר : קראו מלאו . צווי מהדגוש והוא קל הלמ"ד והיה ראוי להדגש ופירושו אמרו כמו מלא רעים קראו אחריך מלא שפירושו ענין אסיפה וכל זה כדי שיאספו אל ערי המבצר ועוד ישאו נס במגדל ציון כדי שיראוהו מרחוק וינוסו ויאספו אל ערי המבצר או לירושלם ואע"פ שכלם עתידים להכבש ערי המבצר וירושלם אמר להם זה להצלת זמן מועט או אמר להם זה לפי מחשבתם שינצלו : (ו) שאו נס ציונה . אל ציון כלומר במגדל ציון כי הוא מקום גבוה ויראוהו למרחוק : העיזו . כמו שלח העז את מקנך ענין המנוסה והאסיפה אל העיר

בבשתנו : ניר ח' ז' מ"ל וחד חסר וסי' למען היות ניר לדוד . נתן ה' אלהיו לו ניר בירושלם . לתת לו ניר ולבניו כל הימים . לתת לו ניר ולבניו דד"ה . נירו לכם ניר ואל תזרעו . נירו לכם ניר דהושע . רב אכל ניר ראשים . ניר רשעים חטאת . בתרא חסר : ונבואה ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' לכו ונבואה ונגידה בית

תולדות אהרן נירו לכם , פסחים קיז מסוככו . ברכות נו מגלה יא סנהדרין סב:

מצודת ציון

בליון : (א) שקוציך . ענין תעוב כמו שקץ תשקצנו (דברים ז) : ולא . הוי"ו הוא במקום אז כן אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם (ויקרא כו) : תנוד . מלשון נדה ונעה : (ב) יתהללו . מלשון הלול ושבח : (ג) נירו . ענין חרישה כמו רב אוכל ניר ראשים (משלי יג) : אל קוצים . על קוצים : (ד) המולו . ענין חתוך וכריתה וכן ומל ה' אלהיך (דברים ל) : ערלות . ענין אוטם וכן ערלי לב (לקמן ט) : מעלליכם . מעשיכם : (ה) מלאו . ענין אסיפה כמו קראו אחריך מלא (לקמן יב) : (ו) נס . כלונס ארוך ובראשו וילון לרמז להתאסף : העיזו . ענין אסיפה כמו שלח העז (שמות ט) : (ז) מסובכו . ענינו ענפים אחוזים אלה באלה כמו עד סירים סבוכים (נחום א) :
תלונה

מצודת דוד

הבושת מסבבת אותנו מסביב כאלו נשכב על מצעות הבושת וכאלו הכלימה תכסה אותנו ממעל והוא ענין מליצה : כי לה' וכו' . ואין בושת גדול מזה : מנעורים . ר"ל מעת שלקח אותנו לעם : ולא שמענו וכו' . כפל הדבר במ"ש : ד (א) אם תשוב . מוסב למעלה לומר אם אתה ישראל תשוב בוידוי ופיוסים כאלה אז תחזור ותשוב אלי להיות לפני כמאז סגולה מכל : ואם תסיר . אם תעביר הפסילים מארצי ומירושלים עירי אז לא תנוד ללכת בגולה : (ב) ונשבעת וכו' . ואם תשבע חי ה' באמת לא כמו שאתם נשבעים עתה לשקר כמ"ש ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (לקמן ה) : במשפט ובצדקה . הענין כפול במ"ש : והתברכו . אז יתגדל מאד עד שהעמים יתברכו בו לאמר בברכתם ישימך אלהים כישראל : ובו יתהללו . המהלל עצמו יאמר הנה אני מוצלח כישראל : (ג) לאיש יהודה . כמו לאנשי יהודה : נירו לכם ניר . מתחלה חרשו השדה לחתוך שרשי הקוצים ואח"ז זרעו על שדה נקיה ולא תזרעו על הקוצים בעודם מחוברים בארץ כי לא תצלח הזריעה ור"ל מתחלה הסירו הפסילים ואחר זה יקובל תפלתכם לפני ולא כשעדיין לא עזבתם הפסילים : (ד) המולו לה' . ולתוספת ביאור אמר הסירו אוטם לבבכם לשם ה' להתבונן בדרכיו ולדבקה בו : איש יהודה . אתם אנשי יהודה ויושבי ירושלים : פן תצא וכו' . פן תצא חמתי כאש הדולק ובערה בכם ואין מי יכבה אותה ר"ל לא ימצא מי מעביר החמה מפני רוע מעלליכם אשר גברו ואין במי זכות להעביר החמה : (ה) הגידו . כאילו לשרי העם יאמר הגידו ביהודה וכו' : תקעו שופר . להשמיע ולזרז : קראו מלאו . קראו את העם ואספו אותם ואמרו להם האספו וכו' להשגב שם מפני האויב : (ו) שאו נס . הרימו נס לרמז להתאסף לציון להשגב שם . מביא . על הארץ ההיא : מצפון . זה בבל העומדת מצפון לא"י : ושבר גדול . הרעה ההיא תהיה שבר גדול :

תִּצֶּינָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ ח עַל־זֹאת חִגְרוּ
שַׂקִּים סִפְדוּ וְהֵילִילוּ כִּי לֹא־שָׁב
חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִמֶּנּוּ׃ ט וְהָיָה בַיּוֹם־
הַהוּא נְאֻם־יְהוָה יֹאבַד לֵב־הַמֶּלֶךְ כ' וסאולד בו
וְלֵב הַשָּׂרִים וְנָשַׁמּוּ הַכֹּהֲנִים
וְהַנְּבִאִים יִתְמָהוּ׃ י וָאֹמַר אֲהָהּ ׀ ח'מ"ל בסיפ'
אֲדֹנָי יְהוִה אָכֵן הַשֵּׁא הִשֵּׁאתָ לָעָם י"ח. ל'. ג'
הַזֶּה וְלִירוּשָׁלַם לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה ס'
לָכֶם וְנָגְעָה חֶרֶב עַד־הַנָּפֶשׁ׃ יא בָּעֵת
הַהִיא יֵאָמֵר לָעָם־הַזֶּה וְלִירוּשָׁלַם
רוּחַ צַח שְׁפָיִם בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בַּת־
עַמִּי לוֹא לִזְרוֹת וְלוֹא לְהָבַר׃ יב רוּחַ ל"ס מ"ל. ל'.
מָלֵא מֵאֵלֶּה יָבוֹא לִי עַתָּה גַּם־אֲנִי כ'
אֲדַבֵּר מִשְׁפָּטִים אוֹתָם׃ יג הִנֵּה ׀ ט' רפין דסמוך לדכור
כַּעֲנָנִים יַעֲלֶה וְכַסּוּפָה מַרְכְּבוֹתָיו
קַלּוּ מִנְּשָׁרִים סוּסָיו אוֹי לָנוּ כִּי ד'
שֻׁדָּדְנוּ׃ יד כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ יְרוּשָׁלַם כ'. ל'

לצדו קרויך יצדין מבלי יתיב׃
ח על דא יסרון סקין יספדון
וייללון ארילא תב תקוף רוגזא
דיי מננא׃ ט ויהי בעדנא ההיא
אמר יי יתבר לבא דמלכא
ולבא דרברביא ויצדון כהניא
ונביי שקרא ישתעממון׃
י ואמרית קביל בעותי יי
אלהים בכן הא נביי שקרא
מטען לעמא הדין וליתבי
ירושלם למימר שלמא יהי
לכון וכען הא חרבא מקטלא
בעמא׃ יא בעדנא ההיא
יתאמר לעמא הדין וליתבי
ירושלם כרוח טיהרין על רישי
נגרין דמיין במדברא כן אורח
כנשתא דעמי לא למדרי ולא
לבררא׃ יב על דטעו בתר
נביי שקרא דמתנבן להון
ברוח דשקר בכן משרית
עממיא מאלין קלילין כרוחא
ייתון עליהון כעואף במימרי
איתינון ואמליל פורענות דיני מנהון׃ יג הא מלך במשריתיה יסק עליהון
כעננא דסליק וחפי ית ארעא וכעלעולין רתיכוהי קלילין מנשריא סוסותיה וי
לנא ארי אתי למבזנא׃ יד אתחרי מלמעבד בישא לבך ירושלם בדיל

רשי

בלעז : תצינה . לשון ציה : (ח) על זאת . מה הוא זאת כי לא שב וגו' ואע"פ שדבר למעלה בנבוכדנאצר על החורבן כאן חזר לדבר במיתת יאשיהו : כי לא שב חרון אף וגו'. ואע"פ ששב יאשיהו בכל לב נאמר בו (מלכים ב כג) לא שב ה' מחרון אפו על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה : (ט) והיה ביום ההוא. ביומו של יאשיהו יתמהו למה עלתה בו כל כך והם אין יודעין שאין דורו חוזר יפה כשבא לבער את עכו"ם מה היו ליצני הדור עושין חוקקין צורת עכו"ם על דלתותיהן חציה בדלת זה וחציה בדלת זה כשהיה פותחו לא היתה נכרת וכשהלך משם סוגרה והיא מתחברת : (י) השא השאת. אשינמאי"ר בלעז לשון הנחש השיאני (בראשית ג) שנביאי השקר נבאים לכם שלום יהיה לכם : (יא) לעם הזה. על העם הזה כשיגלו כולם : צח שפים. מכבד ומטאטא אף את שדות בלי המים לשיתם מדבר. ל"א צח לי למא דמתרגמינן צחותא : דרך בת עמי. אותו רוח בא וגם לא לזרות מוץ מגורן אבנטויי"ר בלעז כמו ויזרם במזרה (לקמן טו) : ולא להבר. ולנקות תבואה הוא בא כלומר לא לטובה כי אם לרעה להגלות את אנשים (ונשים) טף ובהמה : (יב) רוח מלא. מאלה הפורענות יבא לי : רוח מלא. רוח שלם שלא אחזור בו ולא אנחם. רוח פלנ"ם בלעז : משפטים. לשון ויכוח : (יג) וכסופה. איקומפלרובילו"ן בלעז אונך :

רדק

העיר. מצפון. מבבל שהוא צפון לארץ ישראל : (ז) עלה אריה מסבכו . זהו מלך בבל והמשילהו לאריה שאין עומד לפניו כן נבוכדנצר כבש כל הארצות לא עמד איש בפניו ופי' המשל לפניו ומשחית גוים . מסבכו היא סכתו שהוא שוכב בה תמיד ולפי שנעשית מסבכי עצים נקראת כן: תצינה . תחרבנה. כמו נצו נעו וכן ת"י קרוין צדין וא"א ז"ל פי' תצמחנה מענין הנצו הרמונים ויהי' לפי זה הפתרון שניהם שרשים וענין אחד והערים החרבות יצמיחו דשאים ועשבים : (ח) על זאת כי לא שב חרון אף השם ממנו כי לא שבנו אליו וחרון אפו לא שב ממנו אלא עתיד לבא עלינו : (ט) והיה ביום ההוא. יאבד לב המלך ולב השרים. כי דרך המלך והשרים לחזק לב העם בבא עליהם אויב והם יאבד לבם ויהיו נבהלים בבא עליהם השבר הגדול והמלך הוא צדקיהו הכהנים הם כהני הבמות ואז יהיה נשמים כי בטלה עבודתם והנביאים נביאי השקר יתמהו כי שקר נבאו לעם שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם ות"י יתמהו ישתעממון כמו שתרגם אונקלוס ונתמהו לבב ובשעמימות לבא והוא אבדת הלב והבהלה : (י) ואמר . אכן השא השאת . כיון שאתה מאריך אף לנביאי השקר המטעים אותם ומשיאין אותם שלום שלום הרי הוא כאילו אתה משיא אותם ויחשבו רוב העם כי ה' דבר אתם והם על שני הסעיפים אם ישמעו לי ואם ישמעו להם ורובם נוטים אחריהם לפי שהם רבים או פי' כמו אני ה' פתיתי את הנביא ההוא שעינינו הערת חפץ כדי נגלות שקריהם ורעתם שעושין בסתר ועוד נפרש זה הענין בספר יחזקאל בפסוק והנביא כי יפותה וי"ת בכן הא נביאי שקרא מטען לעמא הדין וליתבי ירושלם ובאמרו לעם הזה ולירושלם פירוש ולעם הזה לעם שזכר וזכר בפרט ירושלם לפי שהיא העקר ורבינו סעדיה פירש השאת רוצה לומר גלות נביאי השקר המשיאים אותם וכן אני ה' פתיתי את הנביא באחרית עליו שהוא מפותה ומליצה זו כמו והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע: ונגעה חרב עד הנפש . והנה חרב האויב נגעה עד הנפש כלומר שהחלו נהרוג בעם לא שבי ולא בזה לבד אלא אף הורגים. ואיך יאמרו שלום יהיה לכם וי"ת הא חרבא מקטלא בעמא : (יא) . בעת ההיא. בעת יבא האויב אמר להם הנה האויב בא עליהם כמו רוח צח העובר על שפיים שהם מקומות הגבוהים כמו ההרים והגבעות או כמו רוח העובר במדבר שבאלה המקומות יעבור הרוח מאין מונע כי בישוב כשתעבור הרוח תמצא מונעים הרבה שלא תעבור הבתים והכותלים והגדרות אבל בשפיים ובמדבר לא תמצא מונע כן האויב בא ואין מונע אותו ואיזה דרך בא דרך בת עמי וזה הרוח לא ימצאו בו שום נחת רוח כמו רוח שזורים בו התבואה ומבררים אותה מן המוץ ע"י הרוח הנה הרוח כשלא תהיה חזקה יותר מדאי אע"פ שתזיק לדברים תועיל לדברים אבל הרוח הזה במשל בו האויב לא יבא לישראל אלא להרע להם ולא ימצאו בו שום דבר טוב וזהו שאומר אחר כן רוח מלא מאלה זהו הרוח יותר חזק מאלה כלומר מרוח שהוא לזרות ושהוא להבר ופירושו רוח צח זך ובהיר כמו דודי צח ואדום לפי מהלב רוצה לומר שהאויב הוא בכל רצונו בעם רב בסוסים ופרשים גבורי מכלול כולם או פי' רוח צח רוח יבש מן והשביע בצחצחות נפשך כלומר שיבש הארץ ויחריבנה וי"ת ברוח טיהרין על רישי וגו' כבעמוד : (יב) רוח מלא . חזק כלומר יבא הרוח מלא בכל כחו וכן על הדרך הזה מלא ידו בקשת : יבא לי . מאמר הנביא במקום ישראל עתה קודם בואו : גם אני אדבר משפטים אתם. פי' על ישראל ובאמרו גם אני לרבות על משפט הנבואה ותוכחותיה אדבר גם אני מעצמי משפט תוכחה עמם ואולי ישובו בהרבותי תוכחתי עליהם וי"ת על דטעו בתר נביאי שיקרא נביאי וגו' כבעמוד : (יג) הנה כעננים . כמו שהעננים עולים מן הארץ כמו שנא' ואד יעלה מן הארץ ועולים קל מהרה כן יעלה האויב על ארץ ישראל ואומר יעלה כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות : וכסופה . היא הרוח החזקה שהולכת במרוצה ובחזקה כן ילכו מרכבותיו : קלו מנשרים . כי הנשר קל לעוף מכל עופות ועף בגובה האויר יותר מכלם וכן אמר כאשר ידאה הנשר : כי שודדנו . כי לשדוד אותנו יבא : (יד) כבסי . לא תהיה תשובתך בנראה לבד אלא אף בנסתר וזהו שאמר לבך כמו שאמר למעלה ולא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר וכן אמר הנה ג"כ תלין בקרבך מחשבות און זהו כי תשובתם לא היתה מלב ומה שאמר תלין לשון זכר והוא מדבר כנגד

המלך . האספו ונבואה אל ערי המבצר. קדמא חסר . וא' נבואה למשכנותיו נשתחוה : לעם הזה ב' בעניין וסימן ויאמר אהה . בעת ההיא
ולירושלם ה' וסימ' הלא הוא אשר הסיר דמלכים . וחברו דישעיה . ולירושלם מבשר אתן . עכן השא השאת . ודבתריה בעת ההיא יאמר לעם הזה .
נירו לכם ניר דירמיה . הלא הוא יחזקיהו דד"ה . כי עזבו הלוים :

תולדות אהרן כבסי מרעה . ר"ס ית.

מצודת דוד

לשבת בתוך סבכי האילנות ועל כ"נ יאמר : ומשחית גוים . זהו ר"ל שהשחית כל העכו"ם וכפל הדבר במ"ש : עריך תצינה . הערים שלך תהיינה שממה מאין מי יושב בהן : (ח) על זאת . על השמועה הזאת : ממנו . מישראל : (ט) יאבד לב המלך . ר"ל יבוא בו מורך לב : ונשמו . ר"ל לא ידעו מה לעשות : (י) ואומר. זהו מאמר הנביא שאמר אתה ה' באמת כאלו אתה הסתה את העם הזה לאמר להם שלום יהיה לכם אל תיראו כי כן נבאו להם נביאי השקר ועל כי לא עשית בהם משפט חשבו העם שהאמת אתם וכאלו אתה פתית אותם : ונגעה. ר"ל בעבור זה לא שבו לה' והנה מגעה החרב עד הנפש כי הפורענות קרובה לבוא : (יא) בעת ההיא . בעת בא הפורענות יאמר לעם וכו' הנה רוח יבש סוער במקומות גבוהות אשר במדבר במטאטא ומכבד הכל הואיל ואין שם דבר לעמוד בפני הרוח ולעכבו והרוח הוא יבוא דרך בת עמי לטאטא את כולם ללכת גולה : לא לזרות . לא יבוא הרוח לזרות המוץ מן הגורן ולא לנקות את התבואה מן העפר ר"ל לא יבוא לטובה כ"א לרעה : (יב) רוח מלא . רוח שלם מאלה הרוחות הנושבות במקומות הגבוהות שבמדבר הנה יבוא לצרכי להפרע מהם : עתה . ר"ל בזמן קרוב אתווכח עמהם גם אני כי עד הנה היה הנביא מתווכח עמהם להגיד להם פשעם ומעתה אתווכח גם אני כי בהביאי עליהם הפורעניות כאילו אגיד להם בזה פשעם אשר נגרו למעלה : (יג) כעננים יעלה . האויב יעלה עליהם חיש מהר כעננים העולים ברום השמים : וכסופה . כרוח סופה כן ימהרו מרכבותיו : כי שדדנו . קרובים אנו להיות נעשקים ביד האויב : (יד) כבסי . לכן עשי תשובה וכבסי לבך מן הרעה למען

מצודת ציון

תצינה . מלשון ציה ושממון : (ח) חגרו . ולשון חגורה ואזור : ספדו . מלשון הספד : והילילו . מלשון יללה : (ט) ונשמו . ענין תמהון כמו על יומו נשמו (איוב יח) : (י) אהה . הוא ענין ל' יללה : השא השאת . ענין הסתה והפתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג) : (יא) צח . ענין יובש כמו צחה צמא (ישעיה ה) : שפיים . מקומות גבוהות : בת עמי . עדת עמי וכן בת בבל (תהלים קלז) : לזרות . ענין פזור וזריקה וכן ואזרם במזרה (לקמן טו) : להבר . מלשון ברור ונקי : (יב) רוח מלא . רוח שלם וכן ומלאת החבל (שמואל ב ח) : משפטים . ענין ויכוח : (יג) כעננים . כעבים : וכסופה . רוח חזק : קלו . מלשון קלות : שדדנו . ענין עושק וגזל : (יד) תלין . ענין

ל' לְמַעַן תִּוָּשֵׁעִי עַד־מָתַי תָּלִין בְּקִרְבֵּךְ
ל' מַחְשְׁבוֹת אוֹנֵךְ׃ טו כִּי קוֹל מַגִּיד
ל' מִדָּן וּמַשְׁמִיעַ אָוֶן מֵהַר אֶפְרָיִם׃
י"א בליבנא טז הַזְכִּירוּ לַגּוֹיִם הִנֵּה הַשְׁמִיעוּ עַל־
ב' חס'. ל' יְרוּשָׁלִַם נֹצְרִים בָּאִים מֵאֶרֶץ הַמֶּרְחָק
ב' את עיון ואת דן ודמלכי' וַיִּתְּנוּ עַל־עָרֵי יְהוּדָה קוֹלָם׃ יז כְּשֹׁמְרֵי
שָׂדַי הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב כִּי־אֹתִי
ב' בתרי לישני מָרָתָה נְאֻם יְהוָה׃ יח דַּרְכֵּךְ
ד' כתיב ו"ו וּמַעֲלָלַיִךְ עָשׂוֹ אֵלֶּה לָךְ זֹאת רָעָתֵךְ
ל'. ל' כִּי מָר כִּי נָגַע עַד־לִבֵּךְ׃
אוחילה ק' יט מֵעַי ׀ מֵעַי ׀ אחוֹלָה קִירוֹת לִבִּי
ב'. ז' חס' בליבנא הֹמֶה־לִּי לִבִּי לֹא אַחֲרִשׁ כִּי קוֹל
שמעת ק'. שׁוֹפָר שָׁמַעַתְּי נַפְשִׁי תְּרוּעַת
מִלְחָמָה׃ כ שֶׁבֶר עַל־שֶׁבֶר נִקְרָא
כִּי שֻׁדְּדָה כָּל־הָאָרֶץ פִּתְאֹם שֻׁדְּדוּ
ב' חד מ"ל וחד חס' אֹהָלַי רֶגַע יְרִיעֹתָי׃ כא עַד־מָתַי
אֶרְאֶה־נֵּס אֶשְׁמְעָה קוֹל שׁוֹפָר׃
ב"ז מ"ל כב כִּי ׀ אֱוִיל עַמִּי אוֹתִי לֹא יָדָעוּ
בָּנִים סְכָלִים הֵמָּה וְלֹא נְבוֹנִים הֵמָּה
ל' חֲכָמִים הֵמָּה לְהָרַע וּלְהֵיטִיב לֹא

דְתִתְפָּרְקִין עַד אֵימָתַי יוֹרְכוּן
וְיִתְקַיְמוּן עֻבְדֵי אוֹנְסִדִי בְגַוִיךְ׃
טו אֲרֵי קַל נְבִיַיָא דְמִתְנַבַּן
עֲלֵיהוֹן דְיִגְלוּן עַל דִפְלָחוּ
לְעֶגְלָא דִי בְדָן וּמְבַשְּׂרֵי בְשׂוֹרָן
בִּישָׁן יֵיתוּן עֲלֵיהוֹן עַל
דְאִשְׁתַּעֲבַדוּ לְצַלְמָא דַאֲקֵים
מִיכָה בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם׃
טז אַדְכָּרוּ לְעַמְמַיָא הָא בַשְּׂרוּ
עַל יְרוּשְׁלֵם אֲמָרוּ מַשְׁרְיַת
עַמְמִין חֲטוֹפִין כְּקַטוֹפִין אָתָן
מֵאֲרַע רְחִיקָא וְיִשְׁרוֹן עַל
קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וִירִימוּן
עֲלֵיהוֹן קָלְהוֹן׃ יז כְּנָטְרֵי חַקְלָן
הֲווֹ עֲלַהּ מִסְחוֹר סְחוֹר אֲרֵי עַל
מֵימְרִי סָרֵיבַתְּ אֲמַר יְיָ׃
יח אוֹרְחָתִךְ בִּישָׁתָא וְעוֹבָדָךְ
מְקַלְקְלַיָא גְרַמוּ אִלֵין לִיךְ דָא
בִישְׁתָא וּמַרְדָא אַיְתֵי עֲלָךְ
יְרוּשְׁלֵם עַד דְאִתְּבַר רְשַׁע
לִבִּיךְ׃ יט אֲמַר נְבִיָא מְעַי מְעַי
כִּיבִין לִיזַע סְמַךְ לִבִּי הֲמִילִי
לִבִּי לָא שָׁתֵיק אֲרֵי קַל צְוַחַת
קַרְנָא שְׁמַעַת נַפְשִׁי יַבְּבוּת
עָבְדֵי קְרָבָא׃ כ תְּבָרָא עַל
תְּבָרָא יִתְעָרַע אֲרֵי אִתְבְּזִיזַת
כָּל אַרְעָא בִּתְכֵיף חֲרוֹבַת אַרְעֵי זְמַן חֲדָא כָּלְקִרְוַי׃ כא עַד אֵימָתַי אֲנָא חָזֵי סִמָּן
אֶשְׁמַע קַל קַרְנָא׃ כב אֲרֵי אִטַּפְּשׁוּ עַמִּי מִידַע דַחַלְתִּי לָא אֲלִיפוּ בְּנִין טַפְּשִׁין אִנּוּן
וְלָא סוּכְלְתָנִין אִנּוּן חַכִּימִין אִנּוּן לְאַבְאָשָׁא וּלְאוֹטָבָא לֵית אִנּוּן

רשי

(יד) אונך. תמסך: (טו) כי קול מגיד מדן. ארי קל נבייא מתנבן עליהון דיגלון על דפלחי לעגלא דבדן ומבשרן בשורן בישן ייתון עליהון על דאשתעבדו לצלמא דאקים מיכה בטורא דבית אפרים ואע"פ שכבר גלו השבטים מימות סנחריב עדיין עונש קיים גדולה היא עבירה שגוררת לפניה ולאחריה לפניה מימות אברהם שנאמר וירדוף עד דן (בראשית יד) כיון שהגיע לדן תשש כחו שעתידין בניו לעבוד שם עכו"ם ולאחריה בחורבן הבית שנאמר כי קול מגיד מדן: ומשמיע און. און שבר: (טז) נוצרים. נותני מצור עליהם: (יז) שדי. כמו שדה: אותי מרתה. הקניטה כמו ממרים הייתם (דברים ט) מרגזין: (יח) עשו אלה. לעשות אלה לך: (יט) אוחילה. לשון חיל ורתת: קירות: אנפינאי"ש בלעז: שמעת נפשי. מאחורי הפרגוד באתני בשורת קול מתרועת מלחמה: (כ) שבר על שבר. חרבות ירושלם על גלות יכניה: רגע יריעותי. רגע שודדו יריעותי: (כא) עד מתי אראה. האסיפות האלה הנושאים נס להקבץ לבוא להלחם

על ערי ב' וסי' את עיון ואת דן דמלכים. ויתנו על ערי יהודה קולם: מעי מעי חד מן י"א מקומות בטעם לגרמיה משרת לגרש אבל לא תמניע האזלא מבוא ביניהם וסימן את מחלת בת ישמעאל. אי כבר בן פנחס בן עלי. ויען יונדב בן שמעה אחי דוד: בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדום. את תרתן ואת רבשקה מלכיש ירושלים. וגם כל היהודים אשר במואב. באים מדרך שער העליון. מעי מעי אוחילה. עבד מלך האנשים. הן ישא איש בשר קדש. ויעש בירושלם חשבונות דר"ה:

תולדות אהרן מעי מעי. ברכות י:
קירות לבי.
(סנהדרין כח): בנים סכלים.
קדושין לו:

רדק

כנגד נקבה שהיא ירושלם כבר פירשנו למעלה כי כשמדבר הנביא כנגד כנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר פעם לשון נקבה כי הנקבה כנגד הכנסה והזכר כנגד העם וכן כשמדבר כנגד ירושלם והנה אמר הנה כבסי למען תושעי ולמעלה אמר כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית ובאותו פסוק כתבנו השובת השאלה: ואונך. מענין עמל ואון ובא"ה היו"ד נחה כמו עולתה ועולתה פעם נחה פעם נעה וענין תלין אינו לינת הלילה אלא השקידה על הדברים תמיד כי כן נמצא בלשון הקדש לשון לינה בזה הענין כמו ובהמרותם תלן עיני בצוארו ילין עז והדומים להם וי"ת עד אימתי יורכון ויתקיימון עבדי אונס דבגויך: (טו) כי קול מגיד מדן. אומר כי מדן יבא מי שיגיד ביאת האויב וזכר דן כי הוא גבול ארץ ישראל כמו שנא' מדן ועד באר שבע וכן הר אפרים ואון פי' עמל ורעה כמו עמל ואון והפסוק כפול בענין במלות שונות כי משמיע כמו מגיד וי"ת הפסוק כן ארי קל נבייא דמתנבן עליהון וגו' כבעמוד: (טז) הזכירו לגוים. ומה הוא הקול המגיד שאומר בעבור הגוים הנה השמיעו על ירושלם כי נוצרים באים וגו' ולמ"ד לגוים כמו בעבור כלמ"ד אמרי לי אחי הוא והדומי' להם ופירוש נוצרים חיל נבוכדנצר ונקראו על שמו וי"ת נוצרים כמו צוררים בצ"ת שתרגם משרית עממיא חטופין כקטופין אתן מארע רחיקא ותרגם לא תצור לא תקטף: ויתנו על ערי יהודה קולם. כלומר השמיעו על ירושלם כי כבר נתנו על ערי יהודה קולם וכמהרה יגיעו לירושלם ופירוש נתינת הקול תקיעת השופרות והחצוצרות כחיל: (יז) כשמרי שדי. כמו שדים או שדות ובא בחסרון מ"ם כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלונים ושפי שת כמו ושפיים והדומים להם או היו"ד תמורת הה"א והוא כמו שדה אבל י"ת לשון רבים כנטרי חקלן ופירוש כשמרי שדי כמו שומרי השדות מהבהמות שלא יכנסו בו לרעות שצריך שיעמדו סביב השדה שלא תכנס בו הבהמה משום צד כן באו האויבים סביב ירושלם כי בכל ערי יהודה שהם סביבה חנו כי פירוש עליה על ירושלם ועליה ר"ל סביב לה בסמוך כמו ועליו מטה מנשה והדומים להם: כי אותי מרתה. אותי פירוש דברי על יד הנביאים כי דברו כמו עצמו וכן ממרים הייתם עם ה' פיר' את פי ה' כי לשון מרי יקשר במלת את עם דבר כמו מריתם את פי ולא מרו את דברו כי ענין מרי הוא שנות והחליף הדבר והמצוה או יהיה פירוש אותי כמו בי כי יבא בקשר הבי"ת כמו כי מרו בך ימרו בי וי"ת ארי על ממרי סריבת: (יח) דרכך ומעלליך. הדרך שהלכת בה והמעשים שעשית הם גמרו לך כל זה הרע שבא האויב להחריב ארצך: עשו. מקור והוא במקום עבר כאילו אמר עשה או עשו: זאת רעתך. רעתך גרמה כי מר וקשה הדבר הרע הבא עליך עד כי נגע עד לבך וי"ת דא בשתא ומרדא אייתי וגו' כבעמוד: (יט) מעי מעי אוחילה. הכפל כדרך הבוכים הכופלים דבריהם וכן ראשי ראשי. אוחילה מענין חיל כיולדה אמר הנביא אצעק מכאב מעי כלומר שאחזני חיל וכאב במעי על הרעה הבאה לנו וכן קירות לבי אוחילה ואם תאמרו אצעק פעם ואחריש פעם הומה לי לבי. לא אחריש. לא אוכל להחריש כי לבי הומה לי תמיד: שמעת נפשי. אמר למה לא אוכל להחריש כי את נפשי שמעת קול שופר ואמר נפשי ולא אמר אזני כי עדיין לא שמעו אזניו כי עדיין לא בא האויב אבל נפשו שמעה בנבואה ידבר כנגד נפשו כלומר את נפשי גרמת לי שלא אוכל להחריש כי את שמעת קול שופר תרועת מלחמה וכתוב שמעתי ביו"ד והא"ד הוא עם הקרי כי שמיעתו היא שמיעת הנפש ומה שאמר קירות לבי הוא דרך השאלה לפי שהלב דפנות בחללים שיש בו וי"ת אמר נבייא וגו' כבעמוד: (כ) שבר על שבר. שבר השבטים בא בתחלה ועתה בא שבר יהודה: נקרא. ענין מקרה אע"פ שהוא באל"ף: שדדו אהלי. כנה הבתים הבנוים והארמונים הגבוהים באהלים כאילו היו האהלים ויריעות נטויות שנקל לכבשם כמו האהלים כן הם שדדו פתאם ורגע: (כא) עד מתי. השמרים מנהגם לעמוד במגדלים הגבוהים ובהרים הרמים וכשרואין האויבים באים מרימים הנס כדי שיראוהו העם ויתקעו בשופר כדי שישמעו העם ויהיו נזהרים ואמר הנביא עד מתי ויהיה זה שלא תשוב מחרון אפך על עמך ישראל ויענהו האל: (כב) כי אויל עמי. כי אילו היו חכמים ומכירין הדרך הטובה וידעו

מצודת ציון

ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א): אונך. מלשון און ועם השוו"א נחה וכן ועולתה קפצה פיה (איוב ה) שהוי"ו נחה עם כי היא נעה בכ"מ: (טו) און. עמל: (טז) השמיעו. ענין אסיפה הבאה בהשמעת קול המאסף וכן וישמע שאול (ש"א טו): נוצרים. בעלי מצור הצרים על העיר וכן ונצורת לב (משלי ז): (יז) שדי. כמו שדה: מרתה. ענין מרד והקנטה: (יח) מעלליך. מעשיך: מר. מלשון מרירות: (יט) אוחילה. מלשון חיל וחלחלה: קירות לבי. כתלי לבי ואמר בדרך השאלה לפי שהלב יש בו דפנות וחללים: (כ) נקרא. מל' מקרה ועם הוא באל"ף: שדדה. נעשקה: פתאם. פתאים. ענין מהירות רגע: יריעותי. ענין וילון הנטוי כאוהל

מצודת דוד

יבוא לך התשועה: תלין בקרבך. תתמיד להיות בקרבך מחשבות עמל ואון שאתה רגילה בהם: (טו) קול מגיד מדן. קול שמועה מגיד מדן שהוא בקצה ארץ ישראל ומשם יבוא השמועה כי בא האויב ומהר אפרים משמיע הקול שבא העמל והצער: (טז) הזכירו. כאלו הקול אומר הזכירו אלה לאלה בעבור העמים הבאים למלחמה להיות נשמרים מהם כי הנה הם נאספו לבוא על ירושלים: נוצרים. בעלי מצור באים מארץ מרחק לצור ועל ערי יהודה נתנו קולם לאיימם ולהפחידם: (יז) כשומרי שדי. כשומרי שדות אשר יסבבום מסביב כן היו האויבים על ירושלים מסביב: כי אותי מרתה. כי הקניטה אותי במעשיה ולכן באה עליה האויב מסביב: (יח) עשו אלה לך. ר"ל הם גרמו לך מרבית הצרות האלה: זאת רעתך. הפורעניות הזאת היא על רעתך כי בעבורה יימר לך: כי נגע. ר"ל קרובה היא והגיעה אליך ונגע עד לבך: (יט) מעי מעי. כפל המלה כדרך הבוכים והצועקים מכאב וכן ראשי ראשי (מ"ב ד) ור"ל בעבור הכאב שיש לי במעי מגודל דאגת הפורעניות המעותד לבוא לכן אהיה מלא מחלחלה: קירות לבי. מגודל החוזק מקבקב לבי בקרבי וכתלי הלב משמיעים לי קול הומיה: לבי לא אחריש. לא אוכל להחריש ולהשתיק את לבי מהמייתו: שמעת נפשי. בנבואה שמעה נפשי ביאת קול שופר ולתוספת ביאור אמר תרועת מלחמה ר"ל ביאת האויב ויריע בשופר כדרך הנלחמים: (כ) שבר על שבר נקרא. פורעניות על פורעניות יבוא במקרה רעה כי בראשונה גלו עשרת השבטים ועתה יגלה יהודה: כי שדדה. בזה יפרש מהו השבר על שבר ואמר כי ראשונה שדדה כל הארץ היא ארץ עשרת השבטים ועתה פתאום שודדו אהלי והוא בה"מ: רגע. ברגע אחת שודדו יריעותי והוא כפל ענין במ"ש: (כא) עד מתי. ר"ל עד מתי תעמוד הגזירה במקומה ואראה במראה הנבואה כאלו האויב בא ונושא הנס להניסם וקול שופר מתרועת מלחמה אשמע בנבואה: (כב) כי אויל עמי. אמר במקום ה' כמשיב על

רשי

לבלהם : (כד) התקלקלו . נתקו וחלקו ממקומן ועם קלקל בחצים (יחזקאל כא) הברו פנים : (כו) והנה הכרמל . ארץ הנטוע כל טוב ככרמל נהיה מדבר מדרש אגדה ראיתי ההרים אלו האבות וכל הגבעות אלו אמהות כלומר זכותן תמה . אין האדם . זכות משה שנאמר בו ענו מכל האדם (במדבר יב) והנה הכרמל אליהו : (כז) וכלה לא אעשה . ביושביה כי אותיר פליטים שילכו בגולה : (כח) תאבל . תחרב : זמותי . ל׳ מחשבה : על כי דברתי . הפורענות הזה ואקיימנה : ולא אשוב . ולא אנחם לחשוב מחשבות טובות עליהם : (כט) ורומה . כמו רמה בים (שמות טו) : באו בעבים . ביערות עבים מקום סיבוך קוצים להטמן : ובכפים עלו . סלע מתורגם בכיפיא : (ל) כי תלבשי שני . להתנאות ולמצוא רחמים לפני השודד : תקרעי בפוך . לשון קריעה שהפוך נראה כמרחיב קרע העין כך שמעתי וגם מנחם לא חלק במחברת קרע : פוך . ל׳ כחול : עוגבים . המשחקים עם הנשים בלדי מיני ניאוף כמו ותעגבה על פלגשיהם (יחזקאל כג) : נפשך יבקשו . מבקשים להרגך :

כמבכירה

נתצו ג׳ בקריאה וסי׳ וכל עריו נתצו מפני ה׳ . והצורים נתצו ממנו . ונתצו רמותיך : פרש ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ מקול פרש ורמה קשת . פרש וגלגל ורכב פרש מעלה ולהב חרב . מציעתא פתח : כפוך ג׳ וסי׳ בפוך עיניה דאיזבל . מרביץ בפוך אבניך . כי תקרעי בפוך עיניך :

תולדות אהרן ואת שדוד הגינה סו : בפוך . ב״ב טז :

יָדָעוּ׃ כג רָאִיתִי אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה־
תֹהוּ וָבֹהוּ וְאֶל־הַשָּׁמַיִם וְאֵין אוֹרָם׃ כ׳. נ׳. ג׳
כד רָאִיתִי הֶהָרִים וְהִנֵּה רֹעֲשִׁים וְכָל־
הַגְּבָעוֹת הִתְקַלְקָלוּ׃ כה רָאִיתִי וְהִנֵּה נ׳
אֵין הָאָדָם וְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם נָדָדוּ׃ נ׳
כו רָאִיתִי וְהִנֵּה הַכַּרְמֶל הַמִּדְבָּר וְכָל־
עָרָיו נִתְּצוּ מִפְּנֵי יְהוָה מִפְּנֵי חֲרוֹן כ׳.ב׳ פסוקים בסיפר׳ מפני׳ מפני.ו׳כטע׳
אַפּוֹ׃ כז כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה שְׁמָמָה בסיפר׳ וסי׳ שממה. קוע.
תִהְיֶה כָּל־הָאָרֶץ וְכָלָה לֹא אֶעֱשֶׂה׃ קול. לבבג. כאשר. כנשר
כח עַל־זֹאת תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְקָדְרוּ
הַשָּׁמַיִם מִמָּעַל עַל כִּי־דִבַּרְתִּי זַמֹּתִי נ׳ מלעיל
וְלֹא נִחַמְתִּי וְלֹא־אָשׁוּב מִמֶּנָּה׃ ד׳
כט מִקּוֹל פָּרָשׁ וְרֹמֵה קֶשֶׁת בֹּרַחַת כ׳ א׳כתיב ו׳ ב׳
כָּל־הָעִיר בָּאוּ בֶּעָבִים וּבַכֵּפִים עָלוּ נ׳
כָּל־הָעִיר עֲזוּבָה וְאֵין־יוֹשֵׁב בָּהֵן ט״ו
אִישׁ׃ ל וְאַתְּ שָׁדוּד מַה־תַּעֲשִׂי כִּי־ ואת ק׳
תִלְבְּשִׁי שָׁנִי כִּי־תַעְדִּי עֲדִי־זָהָב כִּי־
תִקְרְעִי בַפּוּךְ עֵינַיִךְ לַשָּׁוְא תִּתְיַפִּי נ׳. נ׳
מָאֲסוּ־בָךְ עֹגְבִים נַפְשֵׁךְ יְבַקֵּשׁוּ׃

יָדְעִין׃ כג חֲזֵיתִי יַת אַרְעָא הָא
צַדְיָא וְרֵקַנְיָא אִסְתַּכְּלִית
בִּשְׁמַיָא וְהָא לָא מַזְהֲרִין
נְהוֹרֵיהוֹן׃ כד חֲזֵיתִי טוּרַיָא וְהָא
זָיְעִין וְכָל רָמָתָא אִתְפַּרְקָא׃
כה חֲזֵיתִי וְהָא לֵית עַמָא שָׁרֵי
עֲלַהּ וְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָא
אִטַּלְטָלוּ׃ כו חֲזֵיתִי וְהָא אַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲוָה מְנַצְבָא
בְּכַרְמְלָא תָּבַת לְמֶהֱוֵי
כְּמַדְבְּרָא וְכָל קִרְוָהָא צַדְיָאָה
מִן קֳדָם יְיָ מִן קֳדָם תְּקוֹף
רוּגְזֵיהּ׃ כז אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר
יְיָ צָדוּ תְּהֵי כָּל אַרְעָא
וּגְמִירָא לָא אַעְבֵּיד׃ כח עַל
דָּא תֶּחֱרוּב אַרְעָא וְיִקַבְּלוּן
נְהוֹרֵי שְׁמַיָא מִלְעֵילָא עַל
דִּגְזָרִית בְּמֵימְרִי חֲשֵׁיבִית
בַּעֲצָתִי אַעְבְּדִינַהּ וְלָא
אֲתִיבִינַהּ׃ כט מִקָּל פָּרָשִׁין
וּדְנָגְדִין בְּקַשְׁתָּא גְלוֹ כָּל
יָתְבֵי אַרְעָא עֲלוֹ לְמֶעֱרַק
בְּחוּרְשַׁיָא סְלִיקוּ לְאִטַּמָרָא
בְּכֵיפַיָא כָּל קִרְוֵיהוֹן שְׁבִיקָן
וְלֵית דְּיָתֵיב בְּהוֹן אֱנָשׁ׃ ל וְאַתְּ הָא מִתְבַּזְּזָא מָה אִית בֵּיךְ חֵיל לְמֶעְבַּד אֲרֵי אִתְרְחֵיצְתְּ עַל
לְבָשֵׁי צִבְעֲנִין וְעַל דְּמִתַּקְנִין בְּתִיקוּנִין דִּדְהַב אֲרֵי תְּכַחֲלִין בִּצְדִידָא עֵינַךְ לָא להנאה

רדק

וידעו אותי כי אני המטיב להם והמריע לפי מעשיהם לא היו רואין נס ושומעים קול שופר : בנים סכלים לפי שנקראו בני האל כמו שאמר בנים אתם לה׳ אלהיכם ואמר הלא הבנים סכלים המה ולא נבונים המה כלומר תבונתם וחכמתם אינה נחשבת תבונה וחכמה אלא סכלות כיון שלא ידעו את ה׳ כמו שאמר במקום אחר הנה בדבר ה׳ מאסו וחכמת מה להם וכן אמר ישעיהו הנביא ובילדי נכרים ישפיקו והחכמה השלמה אינה כי אם עם תורת ה׳ כמו שאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ואחר שאינם יודעים את ה׳ ולא עושים מצותיו הכמתם היא ערמה ותחבולה להרע לא להטיב אבל התורה מלמדת את האדם לעשות הטוב והישר : (כג) ראיתי . אמר הנביא ראיתי בנבואה את הארץ : והנה תהו ובהו . כתרגומו נדיא וחרובא כיון שהיא שממה ואין יושבין עליה הרי היא כתהו ובהו כמו בתחלת בריאתה שנאמר והארץ היתה תהו ובהו : ואל השמים . כמו ואת השמים וכן אספרה אל חק כמו אספרה את חק וירדפו אל מדין כמו את מדין והדומים להם ויונתן הוסיף הבטתי אסתכלית לשמיא וכל זה דרך משל מרוב הצרה כאילו קדרו השמים ורעשו ההרים והגבעות וכן ועוף השמים נדדו אמר דרך הפלגה מרוב חרבן הארץ כלו העופות משם ולא יעופפו באותה הארץ : (כד) ראיתי . התקלקלו . ענין קלקול ידוע בדברי רז״ל ואדוני אבי ז״ל פי׳ ענין קלות כלומר רעשו מרוב קלותם כי כבדותם יעמידם : (כה) ראיתי . אין האדם . האדם שהיו בארץ אינם והם ישראל : (כו) ראיתי . הכרמל שהוא מקום תבואה ועץ פרי ראיתי אותו כמו המדבר : עריו . כמו הערים לכרמל שאמר עריו לפי שהערים הנה היושבים בהם שדות וכרמים ועץ פרי והם נקראים בכלל כרמל : נתצו . ענין נתיצה והריסה ויונתן תרגם כמו הפוך נדיא כמו שתרגם נלאו אוני היה לומר כן אבל אנחנו מצאנו נתצו התי״ו קודם לנדי : (כז) כי כה אמר . וכלה לא אעשה . כמו שהבטחתים בתורה לא מאסתים ולא געלתים לכלותם : (כח) על זאת תאבל . תשחת וכן אבל פירוש נשחת : על כי דברתי זמותי . כי מה שדברתי אל הנביאים כאשר חשבתי לא נחמתי עד הנה ולא אשוב ממנה עוד כי כאשר חשבתי ודברתי כן יהיה על זאת ראוי שתאבל הארץ : וקדרו השמים . זה דרך משל לרוב הצרה כמו שפירשנו : (כט) מקול פרש ורמה קשת . לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ורומה קשת יורה החצים בקשת אמר כשישמעו קול הפרשים והקשתות שיהיו מחנה רב וישמעו קולם מרחוק יברחו ויבאו מהערים להסגר במקומות הגבוהים : בורחת כל העיר . בורחים כל אנשי העיר וכן אמר וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו ואינו אומר על עיר מיוחדת כאמרו כל העיר אלא רוצה לומר כל אנשי עיר ועיר : באו בעבים . במקומות הגבוהים כעבים ע״ד הפלגה או פירוש בעבים ענין עובי רוצה לומר ביערים העבים והמסובכים באילנות להסתר שם וכן תירגם יונתן עלו למערק בחורשיא ותרגום יער חורשא : ובכפים עלו . בסלעים תרגום סלע כיפא : כל העיר עזוב . רוצה לומר כל העיר ועיר כמו שפירשנו לפיכך אמר ואין יושב בהן איש : (ל) ואת שדוד . י״א שהוא חסר כ״ף הדמיון ענינו ואת כשדוד ואין צורך לכל זה כי לכנסת ישראל ידבר פעם לשון נקבה פעם לשון זכר וכל אחד מהן נכון כמו שפירשנו בפסוק ותעשי הרעות : מה תעשי . כשיבא לך השוד והשבר מה תעשי כלומר במה תנצלי כי תלבשי עתה שני ותתיפי מן הפורענות ולא תחושי לרעה העתידה לבא עליך ולא תכנעי והיה לך להכנע מפני האל וללבוש שקים כדרך הנכנע ושב מחטאתו לא תלבש שני ולעדות עדי זהב כמו שאמר עליהם ישעיהו הנביא והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחוט צאן וגומר והיו אומרים עוד כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חוזה שוט שוטף כי יעבור לא יבאנו וגומר והנה אתה רואה שהיו מתיאשים מן הפורענות והמשילם גם כן לזונה כמו שפירשנו וכמו שדרך הזונה ללבוש בגדים נאים ולהתיפות ולקרוע בפוך עיניה כדי שיחשקו בה החושקים כן כנסת ישראל היתה מתדמה כמעשה האומות לעבוד את אלהיהם וללבוש כלבושיהם להתגדל ולהתפאר בפניהם בבגדים נאים ובמרכבות נאות כדי שיאהבו אותם ויאמרו הרי היא כמוני ויאהבוה והנביא אומר לה מאסו בך עוגבים נפשך יבקשו אמר להפך כי מה שחשבתם כי אתם סלקתם בטחונכם מעלי ובטחתם באומות והתדמיתם להם במעשיכם כדי למצא חן בעיניהם ויהיו חשקים בכם והנה מאסו בכם עד שיבקשו נפשותיכם להרג ולאבד . תקרעי . כתרגומו תכחלין ואמר בלשון קריעה כי היא קורעת עיניה מרוב התמדתה לכחול אותם : עוגבים . חושקים וכן ת״י קלו בך רחמך וכן ותעגב על מאהביה והדומים לו בזה הלשון ענין חשק :

כי

מצודת דוד

דבריו לומר הלא זה הוא בעבור כי עמי הוא אויל ואינם נותנים לב לדעת אותי : בנים וכו׳ . כפל הדבר במ״ש : להרע . להערים לעשות הרע : לא ידעו . אינם נותנים לב להערים לעשות הטוב : (כג) ראיתי . זה מאמר הנביא שאמר לכן ראיתי במראה הנבואה את הארץ והנה היא תהו ובהו כי גלו אנשיה : ואין אורם . האור שהיה בהם מאז הלך לו והוא משל על הצרה כי מי שהוא בצרה העולם חשוך בעדו : (כד) והנה רועשים . הוא משל על אבדון השרים והגבורים : (כה) אין האדם . אין מי מבני האדם שהיו בה כי כולם גלו : נדדו . הלכו להם מן הארץ לגודל השממון : (כו) הכרמל המדבר . מקום הכרמל נתהפך להיות מדבר : וכל עריו . כל ערי הכרמל נתצו ונהרסו מפני ה׳ וחזר ומפרש מפני חרון אפו ולא במקרה תהיה כל זאת : (כז) וכלה . אבל לא אעשה כלה ביושביה : (כח) על זאת . על הדבר האמור למטה תאבל הארץ וחשכו השמים אשר ממעל : על כי וכו׳ . ר״ל בעבור זה תאבל הארץ וכו׳ על אשר דברתי מחשבתי לעשות הארץ שממה ולא נחמתי על הדבר ההיא ולא אשוב ממנה וכפל הדבר במ״ש : (כט) מקול פרש . מקול קבוצת הפרשים והמורים חצים בקשת יברחו כל אנשי העיר : באו בעבים . יבואו להסתתר ביערים העבים והמסובכים באילנות : ובכפים עלו . יעלו בין הסלעים להסתתר בהם : עזובה . מיושבים ולתוספת ביאור אמר ואין יושב בהן איש : (ל) ואת שדוד . אתה יהודה שסופך להיות עשוק ביד הבבלים : מה תעשי וכו׳ . ר״ל מה מועיל אשר תלבשי מלבושי תולעת שני אשר תקשטי עצמך בעדי זהב אשר תתמידי לצבוע עיניך בצבע הפוך להיות נראים יפה להלהיב לבות המנאפים : לשוא תתיפי .

מצודת ציון

כאוהל : (כא) נס . כלונס ארוך : (כב) אויל . שוטה : סכלים . טפשים : (כג) תהו . שממה : ובהו . ענין ריקות וכן והארץ היתה תהו ובהו (בראשית א) : ואל השמים . כמו ואת השמים וכן אספרה אל חוק (תהלים ב) : (כד) רעשים . מלשון רעש ותנועה חזקה : התקלקלו . ענין השחתה ובדרז״ל וכל המקלקלין פטורין (שבת קו) : (כו) הכרמל . כן נקרא מקום שדות וכרמים וכן ונוער בשן וכרמל (ישעיה לג) : נתצו . מלשון נתיצה והריסה : (כח) תאבל . ענין השחתה כמו אבל אומללה ארץ (שם) : וקדרו . ענין חשך ושחרות וכן שמש וירח קדרו (יואל ב) : זמותי . ענין מחשבה כמו זממו אל תפק (תהלים קמ) : נחמתי . ענין הפוך מחשבה : (כט) פרש . כן יקרא רוכב הסוס הרגיל בזה : ורומה . ענין השלכה וכן נושקי רומי קשת (שם עח) : בעבים . מלשון עב ור״ל ביערים עבים ומסובכים : ובכפים . תרגום של סלע היא כיפא וכן חורי צפר וכפים (איוב ל) : (ל) שדוד . עשוק : שני . תולעת שני והוא מין צבע אדומה : תעדי . מלשון עדי וקשוט : תקרעי . מרוב ההתמדה לכחול העינים נראה כאלו קורעת פתיחת בית העין : בפוך . הוא הכחל שצובעין בו העינים וכן ותשם בפוך עיניה (מ״ב ט) : לשוא . לחנם : תתיפי . מל׳

על

(לא) כי קול כחולה. חולה שם תואר בפלס טובה מענין חיל כיולדה ומשרשו ואמר דרך משל כי בת ציון פריס קול כמו האשה היושבת על משבר שהיא תזעק בחבליה ועוד הגדיל הענין והמשילה למבכירה והיא האשה היולדת ראשונה כי חבליה קשים מחבלי אשה אחרת ופירוש צרה שהיא צועקת צרה כמבכירה: תתיפח. מענין ויפח נקן שהוא ענין הגיון: תפשה והמהה ומקונן על ההורגים ואומרת אוי נא לי כי עיפה נפשי אמרה נפשי כנגד בת ציון אוי נא לי כי עיפה מכבול הצער הגדול לרוב הורגים במלאוני וי"ת דמשתטחא ופרסא ידהא אמרה ווי כען לי וענין תפרש כפיה תשבר ידיה כמו פרשה ציון בידיה כי כן דרך המצטער לפרש כפיו אחת באחת לרוב הצער: (א) שוטטו. חפשו ובקשו והנה אמר דוד בספר תהלים נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ. הנה כי היו בירושלם חסידים ועבדי האל ואיך אמר ירמיה אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה פירש אדוני אבי ז"ל כי ירמיה אמר בחוצות ירושלים ואמר ברחובותיה כי החסידים שהיו בירושלם היו מתחבאים בבתיהם ולא היו יכולים להתראות ברחובות ובחוצות מפני הרשעים ורז"ל פירשו כיון שנהרגו ע"י אויבים אף על פי שהיו רשעים וחייבי מיתה נתכפר להם במיתתן וקרי להו עבדיך וחסידך: אם תמצאו איש. ר"ל איש טוב וגדול במעשיהם וכן הלא איש אתה וכן אם גבר דליה עובדין טבין: (ב) ואם חי ה'. כי ברוב הם נשבעי' באלהים אחרים כמו שאמר וישבעו בלא אלהים ואם יהיה שישבעו כי להראות עצמן שהם יראי שמי ונשבעים בשמי לשקר הם נשבעים בשמי ואני היודע: (ג) ה' עיניך הלא לאמונה. אמר הנביא תמיה על זה הענין אמר דרך קריאה ה' עיניך הלא לאמונה כלומר השגחתך בעולם הלא לאמונה כלומר לדבר קיים לא לדבר בטל והנה הכית אותם על מעשיהם הרעים ולא חלו כלומר לא כאבו ולא הרגישו בעצמם כי אתה המכה אותה בשנים אם כן מה הועילה השגחתך בהם ודומה למה שאמר לשוא הכתי את בניכם מוסר לא לקחו וכן מה שאמר ישעיה הנביא על מה תכו עוד תוסיפו סרה: כליתם מאנו קחת מוסר. הבאתם עד קרוב לכלי' אף על פי כן מאנו קחת מוסר ואם נביאיך מזהירים אותם חזקו פניהם מסלע ולא בשו מפניהם מאנו לשוב לאמונה ענין קיום כמו אמונה אומן במקום נאמן וי"ת ה' הלא גלי קדמך וגומר כבעמוד: (ד) ואני אמרתי. אמר הנביא נסיתי אותם בעניני בתוכחה הקטנים והגדולים אמרתי כלומר חשבתי בעצמי כשהוכחתי העם ולא קבלו אמרתי אך דלים הם נואלו כי ברוב דלת העם אין להם דעת ובינה כמו הגדולים לפי שהם כורמים ויוגבים וכל עסקיהם עבודת האדמה ולא יתעסקו בדברי מוסר ובתורה ובחכמה לפיכך לא קבלו תוכחת כי נואלו ואין להם דעת כי לא ידעו דרך ה' משפט אלהיהם: (ה) אלכה לי אל הגדולים. כי לפי שהם גדולים ועשירים ואינם מתעסקים במלאכה יש להם פנאי ללמוד תורה וחכמה וברוב הם בעלי מוסר ודעת ולמדו תורה ומשפט אלהיהם ואולי תועיל בהם הוכחתי כי יבינו וישכילו למה שאומר להם והנה כשדברתי עמהם יחדיו שברו עול התורה אע"פ שידעוה נתקו עולה מעליהם ונתקו מוסרותיה ואמר יחדו ר"ל כולם מצאתים כן וכן ת"י ברם אינון כחדא מרדו וגו' כבעמוד: (ו) על. כן הכם. על שברו עול התורה מעליהם הכם אריה מיער המשיל האויב לאריה שיוצא מן היער לטרוף ולזאב שיוצא לעת ערב ובא סמוך לישוב כדי לטרוף הנמצא יחידי

ל׳ לא כִּי קוֹל כְּחוֹלָה שָׁמַעְתִּי צָרָה
ל׳ כ׳ כְּמַבְכִּירָה קוֹל בַּת־צִיּוֹן תִּתְיַפֵּחַ
כ׳. ל׳ תְּפָרֵשׂ כַּפֶּיהָ אוֹי־נָא לִי כִּי־עָיְפָה
פ נַפְשִׁי לְהֹרְגִים׃
ל׳ ל׳ ומ״ל ה א שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַםִ
ל׳. ל׳ מ״ל וּרְאוּ־נָא וּדְעוּ וּבַקְשׁוּ בִרְחוֹבוֹתֶיהָ
אִם־תִּמְצְאוּ אִישׁ אִם־יֵשׁ עֹשֶׂה
מִשְׁפָּט מְבַקֵּשׁ אֱמוּנָה וְאֶסְלַח לָהּ׃
ל׳. ל׳ ב וְאִם חַי־יְהוָה יֹאמֵרוּ לָכֵן לַשֶּׁקֶר
יִשָּׁבֵעוּ׃ ג יְהוָה עֵינֶיךָ הֲלוֹא לֶאֱמוּנָה
י״ג מ״ל. י״ז חס׳ כסיפ׳ הִכִּיתָה אֹתָם וְלֹא־חָלוּ כִּלִּיתָם מֵאֲנוּ
ד׳ קַחַת מוּסָר חִזְּקוּ פְנֵיהֶם מִסֶּלַע מֵאֲנוּ
לָשׁוּב׃ ד וַאֲנִי אָמַרְתִּי אַךְ דַּלִּים הֵם
כ׳ סרי נוען נוֹאֲלוּ כִּי לֹא יָדְעוּ דֶּרֶךְ יְהוָה מִשְׁפַּט
אֱלֹהֵיהֶם׃ ה אֵלֲכָה־לִּי אֶל־הַגְּדֹלִים
ט׳ בליש׳ רפין וַאֲדַבְּרָה אוֹתָם כִּי הֵמָּה יָדְעוּ דֶּרֶךְ
יְהוָה מִשְׁפַּט אֱלֹהֵיהֶם אַךְ הֵמָּה
יַחְדָּו שָׁבְרוּ עֹל נִתְּקוּ מוֹסֵרוֹת׃
ו עַל־כֵּן הִכָּם אַרְיֵה מִיַּעַר זְאֵב
כ׳. ג׳ עֲרָבוֹת יְשָׁדְדֵם נָמֵר שֹׁקֵד עַל־עָרֵיהֶם
ד׳ מ״ל בנבי׳ כָּל־הַיּוֹצֵא מֵהֵנָּה יִטָּרֵף כִּי רַבּוּ

לְהַנָאָה תִתַקְנִין קָצוּ בִיךְ רַחֲמַךְ מְקַטְלִין נַפְשָׁךְ בָעַן׃ לא אֲרֵי קָל כִּמְעַדְיָא שְׁמָעִית עָקָא כְּאִתְּתָא דְמַשְׁרְיָא לְמֵילַד בְּכוּר קָל כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן דְמִשְׁתַּטְחָא וּפָרְסָא יְדָהָא אָמְרָא וַי כְּעַן לִי אֲרֵי מְשַׁלְהֲיָא נַפְשִׁי מִן קֳדָם קָטוֹלִין׃ א הֲלִיכוּ בְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם וַחֲזוּ כְעַן וּדְעוּ וּבְעוּ בִרְחוֹבָהָא אִם תִּשְׁכְּחוּן גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין אִם אִית עָבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט בָּעֵי הֵימָנוּתָא וְאֶשְׁבּוֹק לְהוֹן׃ ב וְאִם בִּשְׁמָא דַיְיָ יָמָן בְּכֵן לְשִׁקְרָא אִינוּן מִשְׁתַּבְּעִין׃ ג יְיָ הֲלָא גְלֵי קֳדָמָךְ לְאוֹטָבָא לְעָבְדֵי הֵימָנוּתָא רַשִׁיעַיָא אַלְקִיתָא יָתְהוֹן וְלָא תָבוּ שֵׁיצֵיתִינוּן סָרִיבוּ לְקַבָּלָא אוּלְפַן אַתְקִיפוּ אַפֵּיהוֹן מִטִּינָרָא מְסָרְבִין לְמֵיתַב׃ ד וַאֲנָא אֲמָרֵית בְּרַם מִדְּמִסְכְּנִין אִינוּן אִטְפָּשׁוּ אֲרֵי לָא אֲלִיפוּ לְמִידַע אוֹרַח דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד דִּין דִּקְשׁוֹט קֳדָם אֱלָהֲהוֹן׃ ה אֵהַךְ לִי לְוַת רַבְרְבַיָּא וַאֲמַלֵּיל עִמְּהוֹן אֲרֵי אִינוּן אֲלִיפוּ לְמִידַע אוֹרַח דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד דִּין דִּקְשׁוֹט קֳדָם אֱלָהֲהוֹן בְּרַם אִינוּן כַּחֲדָא מְרָדוּ מִן אוֹרַיְתָא אִתְרַחֲקוּ מִן אוּלְפָנָא׃ ו עַל כֵּן מְלֵךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כְּאַרְיָא מֵחוּרְשָׁא וְיִקְטְלִינוּן עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּדֵיבֵי רַמְשָׁא יְבַזְּזוּנוּן שִׁלְטוֹנִין דְּחַסִּינִין כְּנִמְרָא כְּמְנִין עַל קִרְוֵיהוֹן כָּל דְּיִפּוֹק מִנְּהוֹן יִתְקְטִיל אֲרֵי סַגִּיאִין מְרָדֵיהוֹן תַּקִּיפִין

(לא) כמבכירה. כאשה המבכרת תחלת לידתה: תתיפח. תייליל ותצעק גנוחו' קונפלי"ש בלעז. כמו ויפח חמס (תהלים כז) ל' דיבור: אוי נא לי. כך אומרת: (ג) ה' עיניך. הלא הם בעלי אמונה להביט ולמה בגדו אלה בך ואין מבקשין אמונה: הכיתה אותם. ולא נעשו חולים על המכה לשום על לבם לשוב מרעתם: קחת. כמו לקחת: (ד) ואני אמרתי. הנביא אומר כך אך דלים הם מחכמי' אלו שאני מדבר עמהם: נואלו. לשון אויל כתרגומו איטפשו: (ה) אלכה לי אל הגדולים. הם ישמעו אך לא הועלתי וגם המה יחדו שברו עולו של הקב"ה מעליהם: (ו) אריה. מלכות בבל: זאב. מלכות מדי: נמר. מלכות אשור: זאב ערבות. לשון ערבה ושוחה זאב המדבר: שקד. ממהר ומנחש חברו עם ל' שמירה כמו לשקוד על דלתותי (משלי ח) וי"ת לשון פריצה

הכיתה ג' מ"ל ה' וסי' לך והכיתה את עמלק. והכיתה את בית אחאב. הלא לאמונה הכיתה אתם: ב' קדמאי מלרע: בל דבור אתו אתך אתם דגש במ"ם דסי. אותו אותך אותם וסי' נמסר בסדר וירא מהנה ז' בקריאה וסי' ועשה מאחת מהנה כל היוצא מהנה ישרף. ושמרון בחצי חטאתיך. והלשכות העליונות קצרות. אחת מהנה לא נעדרה. אחת מהנה לא נשברת. כתר לך אחת מהנה ואעשה לך:

תולדות אהרן שוטטו. שנת קטו חגיגה יד: חי ה'. עקידה שער מה: אך דלים. עקרים מ"ד פ"ז:

כי

מצודת ציון

מל' יפה: עוגבים. חושקים ואוהבי הניאוף כמו ותעגב על מאהביה (יחזקאל כג): (לא) כמבכירה. יולדת בכור: תתיפח. ענין אמירה ודבור כמו ויפח חמס (תהלים כז): תפרש. מלשון פרושה ושבירה כמו פרשה ציון בידיה (איכה א): נא. עתה: עיפה. ענין יגיעה: להרגים. בא הלמ"ד במקום בעבור וכן פתח פיך לאלם (משלי לא) ור"ל בעבור האלם: (א) שוטטו. ענין ההליכה אנה ואנה וכן משוט בארץ (איוב א): בחוצות. בשוקים וכן וחוצות תשים לך בדמשק (מלכים א כ): ברחובותיה. מלשון רחוב: איש. ר"ל גדול ובעל מעשים טובים וכן הלא איש אתה (ש"א כ"ו): (ג) עיניך. ר"ל השגחתך: לאמונה. ענין דבר המתקיים וכן יתד במקום נאמן (ישעיה כב): חלו. מלשון חולי: כליתם. מלשון כליון: מאנו. מלשון מיאון: (ד) נואלו. ענין סכלות וטפשות כמו. נואלו שרי צוען (שם יט): (ה) אותם. עמהם: עול. הוא הטוטש על צואר בהמה החורשת: נתקו. ענין העתק והסרה: מוסרות. קשורי רצועות העול: (ו) ערבות. ענינו כמו מדבר וכן במדבר בערבה (דברים א): ישדדם. ענין עושק סגוף: נמר. שם חיה מה: שוקד. ענין מהירות כמו

מצודת דוד

על חנם עשית עצמך יפה ומהודרת כי החושקים מאסו בך מעתה ומבקשים לקחת נפשך ממך והוא ענין משל לומר מה תתרצי אל הכבלים בדורונות הנה כל זה לא יועיל לך כי נהפכו לך לאויבים: (לא) כי קול. שמעתי קול כקול חולה: צרה. צעקת צרה שמעתי כאשה המבכרת שחבליה חזקים: קול בת ציון. והוא הקול של עדת ציון אשר תרבה אמרים כדרך המקונן: תפרש כפיה. משברת כפיה זה בזה כדרך המצטער: אוי נא לי. צועקת מר ואומרת אוי עתה לי כי נפשי עיפה בעבור ההורגים אותנו: ה (א) שוטטו. לכו בחוצות ירושלים אנה ואנה וראו עתה בכם ותנו לב לדעת מעשה האנשים ובקשו ברחובותיה אם תמצאו שם איש יחיד אם יש מי עושה משפט ומבקש אמונה: ואסלח לה. אם תמצאו אף איש יחידי כזה אז אסלח לכל העיר: (ב) ואם חי ה'. ואם יאמרו בשבועתם חי ה' לא הוא בעבור שהם מאמינים בו אבל באמת כשרוצים להשבע בשקר נשבעין בה': (ג) עיניך הלוא לאמונה. הוא מאמר הנביא אל מול ה' לומר הנה השגחתך בהם הלא היא על דבר המתקיים ולא על דבר בטל שאין בו תועלת: הכיתה אותם. בהשגחתך הכית אותם למען יוסרו לשוב לכם: ולא חלו. לא נעשו חולים מן המכאה ר"ל לא הרגישו שבא עליהם לעורר לבם לתשובה: כליתם. הבאתם קרוב אל הכליון ועכ"ז ממאנים לקחת מוסר: חזקו פניהם מסלע. הקשו פניהם יותר מן הסלע ר"ל לא נכלמו אבל העיזו פניהם וממאנים לשוב: (ד) ואני אמרתי. כשהוכחתים ולא קבלו מוסר אמרתי בתחילה אין תבונה בהם ואך דלים המה מחכמה: נואלו. נטפשו בדעתם כי לא ידעו דרך ה' וכו' שמביא פורענות לגלות אוזן למוסר: (ה) אל הגדולים. בדבר החכמה: ואדברה אותם. אדבר עמהם דברי תוכחתי: כי המה ידעו וכו'. שהפורענות בא לגלות אוזן למוסר: המה יחדו. הדלים עם הגדולים: שברו עול. ר"ל אינם רוצים להיות נכנעים למקום: נתקו. העתיקו מעליהם מוסרי השול והוא כפל ענין במ"ש: (ו) על כן. בעבור שאינם רוצים להיות נכנעים למקום לכן מהרם

פִּשְׁעֵיהֶם עָצְמוּ מְשֻׁבוֹתֵיהֶם׃ ז אֵי ד׳. ס׳
לָזֹאת אֶסְלוֹחַ־לָךְ בָּנַיִךְ עֲזָבוּנִי ג׳ אסלח ק׳
וַיִּשָּׁבְעוּ בְּלֹא אֱלֹהִים וָאַשְׂבִּעַ אוֹתָם ל׳ וחס׳
וַיִּנְאָפוּ וּבֵית זוֹנָה יִתְגּוֹדָדוּ׃ ח סוּסִים ל׳
מוּזָנִים מַשְׁכִּים הָיוּ אִישׁ אֶל־אֵשֶׁת מיוזנים ק׳
רֵעֵהוּ יִצְהָלוּ׃ ט הַעַל־אֵלֶּה לוֹא־ ל׳. נ״ס מ״ל
אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה וְאִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־ ל׳
כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי׃ י עֲלוּ ס׳
בְשָׁרוֹתֶיהָ וְשַׁחֵתוּ וְכָלָה אַל־תַּעֲשׂוּ ל׳ ומ״ל
הָסִירוּ נְטִישׁוֹתֶיהָ כִּי לוֹא לַיהוָה ל׳ ומ״ל נ״ס ומ״ל
הֵמָּה׃ יא כִּי בָגוֹד בָּגְדוּ בִּי בֵּית
יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה נְאֻם־יְהוָה׃
יב כִּחֲשׁוּ בַּיהוָה וַיֹּאמְרוּ לוֹא־הוּא נ״ס ומ״ל
וְלֹא־תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה וְחֶרֶב וְרָעָב ג׳
לוֹא נִרְאֶה׃ יג וְהַנְּבִיאִים יִהְיוּ לְרוּחַ נ״ס מ״ל. ס׳
וְהַדִּבֵּר אֵין בָּהֶם כֹּה יֵעָשֶׂה לָהֶם׃ ל׳. ל״ו
יד לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת ס׳: כטעם
יַעַן דַּבֶּרְכֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הִנְנִי
נֹתֵן דְּבָרַי בְּפִיךָ לְאֵשׁ וְהָעָם הַזֶּה נ׳. ב׳
עֵצִים וַאֲכָלָתַם׃ טו הִנְנִי מֵבִיא

תְּיוּבַתְהוֹן׃ ז נְבִיָא אֲמַר לַיהּ
כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל אֵידָא
אֶשְׁבּוֹק לְכוֹן אֲנָא קְרֵיתִי לְכוֹן
בְּנִין וְאִינוּן שְׁבָקוּ פּוּלְחָנִי
וּמְקַיְמִין בְּשׁוּם טַעֲוָתָא עוֹד
שְׂבָעִית יַתְהוֹן טוּבָא וְאִינוּן
תָּבוּ לְמֶהֱוֵי זַנָאִין וּבֵית נַפְקַת
בָּרָא מִסְתַּיְעִין׃ ח סוּסְוָן
אַגִּירִיסִין אָחֳרִין הֲווֹ גְּבַר עַל
אִתַּת חַבְרֵיהּ מְצַוְחִין׃ ט הַעַל
אִלֵּין לָא אַסְעַר לְאַיְתָאָה
עֲלֵיהוֹן בִּישְׁתָּא אֲמַר יְיָ וְאִם מִן
עַמָּא דִכְדֵין עוּבָדוֹהִי לָא
אִתְפְּרַע מִנְהוֹן כִּרְעוּתִי׃ י סַקוּ
בְּקִרְוָהָא וְחַבִּילוּ וּגְמִירָא לָא
תַעְבְּדוּן פַּגַּרוּ בִּרְנְיָתְהָא אֲרֵי
לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בְּהוֹן׃ יא אֲרֵי
שְׁקָרָא שַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי בֵּית
יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֲמַר יְיָ׃
יב כַּדִּיבוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וַאֲמַרוּ
לָא מִן קֳדָמוֹהִי אַתְיָא עֲלָנָא
טַבְתָא וְאַף לָא תֵיתֵי עֲלָנָא
בִּישְׁתָּא וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא
וּבְכַפְנָא לָא נֶחֱזֵי׃ יג וּנְבִיֵי
שִׁקְרָא יְהוֹן לִלְמָא וּנְבוּאַת
שִׁקְרֵיהוֹן לָא תִתְקַיַּם דָּא פּוּרְעָנוּתָא תִּתְעֲבֵיד מִנְהוֹן׃ יד בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת חֲלַף דְּאִתְנַבִּיתוּנַיִת
פִּתְגָּמָא הָדֵין הָא אֲנָא יָהֵיב פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ תַּקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא וְעַמָּא הָדֵין חֲלָשִׁין כְּקַשָּׁא וְיִקְטְלוּנוּן׃ טו הָא אֲנָא

מריבה : (ז) אי לזאת אסלח לך . בתמיה שמא לזאת אסלח לך ומנחם פירש אי כמו אין אשר בניך עזבוני ואשביע אותם כל טוב : יתגודדו . יתקבצו גדודים : (ח) סוסים מיוזנים משכים היו . בכל בקר היו משכים לאור בקר בהשכמה : יצהלו . ל' זה נופל על הסוסים מקול מצהלות אביריו (לקמן ח) לשון צהלה אנוויישמיל"ש בלע"ז : (י) בשרותיה . ל' מישור ומנחם חברו ל' חומה עם אדלג שור (תהלים יח) אך לא יתכנו נטישותיה ני"ש בלע"ז שהם שרשי כרם להיות נחשבים עם החומות ולא עם המישור . ואני אומר שרותיה ל' שורות הכרם וי"ת בשרותיה בקירוהא ונטישותיה ברניתהא: (יב) ויאמרו לא הוא . לא מן קדמוהי אתיא עלנא טבתא : (יג) והנביאים יהיו לרוח . כתרגומו ונביי שקרא יהון ללמא כלומר הנבואה שניבאו לנו נביאי שקר בשמו של הקב"ה דבריהם יהפכו להבל והדבור של קדושה שהם אומרים לנו בשם הקב"ה אינן בהם : כה יעשה להם . הנביא אומר לאומרים זאת כה יעשה להם כאשר אמר ה' לי ומה אמר ה' לי יען דברכם את הדבר הזה וגו' : (יד) ואכלתם . ותאכל אותם

דו"ה . דוא ל"ה מ"ל וסי' נמסר בסדר ויקרא : ואכלתם ב' בקריאה וסי' והעם הזה עצים ואכלתם . ואכלתם חית השדה :

כי אינו בעל לב חזק כמו הנמר וכל שכן כאריה לפיכך ירא לצאת ברוב אלא לעת ערב לפיכך אמר זאב ערבות ואמר זאב ערבות ישדדום שלם נקוד על דרך החסר או הוא מבנין מרובע כמו ישודד צהרים ובא כמשפטו והוא הנכון האריה משל למלך כמו שהאריה מלך החיות הזאב משל לחיל ונמר לשרי החיל וכן תירגם יונתן מלך במשיריתיה יסק עליהון וגו' כבעמוד ויש מפרשים ערבות כמו במדבר בערבה : נמר שקד . כמו שוא שקד שומר ענין השתדלות על הדבר והשתמדה בו : מהנה . ר"ל מהערים : (ז) אי לזאת אסלח לך . מלת אי לשון קריאה והוא הפוך בלשון ערבי י"א מה טובה יש בך שאומר לזאת אסלח לך כלומר בעבור זה הטובה ואיננו מוצא בך טובה רק רעות רבות בניך עזבוני וגו' והקריאה כנגד ירושלם: ואשבע אותם וינאפו . על דרך וישמן ישורון ויבעט : יתגודדו . יתקבצו גדודים ולא יבושו איש מחברו וכן תירגם יונתן מכתייעין : (ח) סוסים מוזנים . כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד ואותיות אה"וי מתחלפו' והוא כמו הפוך מזונים מן מזון אמר הנה הם כמו הסוסים שנתנו להם מזון רב בלילה והם שבעים בתאותם בבקר יצאו ויצהלו והצהלה היא נתינת קולם בשמחה אורי"ר בלע"ז כן הם ינאפו בלילה עם נשי רעיהם וימלאו תאותם ובבקר יוצאים שמחים מתהללים ברעתם : אל אשת רעהו . בעבור אשת רעהו : משכים . שם וכן כטל משכים הולך כלומר בהשכמה בבקר : (ט) העל אלה . אם על אלה הרעות לא אפקוד אי אפשר שלא אעניש על הרעות הגדולות האלה וכפל הענין במלות שונות ואמר : ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי ונפשו הוא והוא נפשו וכן נשבע ה' בנפשו כמו בי נשבעתי ויונתן פי' בנפשי כלומר ברצוני תרגם ואם עמא דכדין עבדיהון לא אתפרע מנהון כרעותי : ואם בגוי אשר כזה . זה עם וי"ו השמוש ואם והבאים אחר זה בשרשיות האחרות אם בלא וי"ו השמוש בגוי שיהיה כזה העם או פירוש אם בגוי אשר כזה מעשיהם כתרגומו : (י) עלו בשרותיה . בחומותיה תרגום חומה שורא והכנוי לירושלם והצווי עלו ושחתו כנגד האויבים ויונתן תירגם בשורותיה בקרויא : הסירו נטישותיה . הם שיני החומה ויונתן תירגם כמו ארמנותיה בירניתהא : כי לא לה' המה . עתה כבר היו לה' שאמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה אבל עתה אין חומותיה לה' שיגן עליהם כי עם העיר עזבוהו והוא עזבה והתירם לאויב ויש מפרשים הסיר נטישותי' כמו ואת הנטישות הסר התז בהם סעיפי האילנות המתפשטו' ובאמרו וכלה לא תעשו אינו אומר על החומה שהרי נתצוה כלה כמו שאמר ואת חומות ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אלא פי' וכלה לא תעשו בעם : (יא) כי בגוד . לפיכך תקחו נקמתם מהם ובדין אני מלוה לכם בהשחיתוה כי הם בגדו בי : (יב) כחשו בה' ויאמרו לא הוא . פירוש לא הוא שישגיח עלינו ויראה במעשינו ואם נעשה כחפצנו לא תבא עלינו רעה בעבור זה וחרב ורעב לא נראה אע"פ שמפחידין אותנו נביאיו על זה שקר הם אומרים כי לא באה להם נבואה מאת האל כי הוא אינו רואנו ואינו יודענו ועל הדרך הזה תירגם יונתן כדיבו במימרא דה' ואמרו וגו' כבעמוד : (יג) והנביאים . הנביאים שמטעים אותם ואומרים שלום יהיה להם יהיו לרוח כלומר כמוץ לפני רוח : והדיבר אין בהם . כיון שהדבר אין בהם כלו' רוח הקדש איך ידעו הם כך וכך אלא שהם סומכין בחלומותיהם או בקסמיהם ומבטיחים העם לטוב כדי שימצאו חן בעיניהם כשמפיק להם מאויהם ואומרים לא תבא עליכם רעה ובעונם זה יכלו ויהיו לרוח : כה יעשה להם . על דרך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כלומר כך וכך רעה יעשה להם וי"ת ונבייא שקרא יהון וגו' כבעמוד : (יד) לכן כה אמר . את הדבר הזה שהם אומרים עלי לא הוא ולא נבואתי והנה דברי מגיעים אליך : הנני נותן דברי בפיך והעם הזה עצים ואכלתם ובזה יכירו כי נבואתי מגעת אליך שיתקיימו עליהם דברי לרעה כמו שאתה אומר ויהי דבריך להם כמו האש לעצים שתאכל אותם ומה שאמר דברכם כמדבר כנגד העם ואמר בפיך כמדבר כנגד הנביא הרי הוא כאלו אמר אמור להם יען דברכם את הדבר הזה כי הנני נותן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם ויונתן פירש דברכם כנגד הנביאים שתרגם

מצודת דוד

ביד הבבליים : ככה אריה מיער . זה משל על הבבליים : זאב ערבות . זאב היושב במדבר יעשוק נפשותם : שוקד . ימהר לבוא על עריהם להשחיתם : כל היוצא מהנה . מן העיירות ההנה : יטרף . ע"י אחד מהחיות ההם : עצמו . חזקו בדבר המרידה : (ז) אי לזאת . אנה הזכות אשר לזאת אסלח לך הלא בניך עזבוני : בלא אלהים . העכו"ם שאין בו ממש בו האמינו ונשבעו בו : ואשביע . אני השבעתי אותם בכל טוב ומרוב טובה ותאות הלב פנו אל הזנות : ובית זונה . לבית זונה הלכו גדודים יחד ולא יתבוששו אלה מאלה : (ח) סוסים מיוזנים . הם היו כמו הסוסים שנתנו להם מזון הרבה בלילה והמה שבעים לתאותם שכאשר ישכימו בבוקר יצאו ויצהלו וכן המה ימלאו תאותם וינאפו עם אשת ריעיהם כל הלילה וכאשר ישכימו בבקר יצהלו איש אל אשת רעהו מרוב שמחה והשגת תאות הלב : (ט) העל אלה . וכי על מעשים כאלה לא ישגיח להפרע מהם בתמיה : אשר כזה . אשר עושה כדבר הזה : (י) עלו בשרותיה . אתם משחיתי ארץ ישראל עלו בין שורות כרמיה ושחתו אותם אבל לא תכלו את הכל ור"ל שחתו בעם ואל תאבדו את כולם : הסירו נטישותיה כי לא לה' המה . כי אינם עם ה' כי פשעו בו . (יא) כי בגוד וכו' .. כי בגדו בי אלה כאלה כמו שבגד ישראל כן בגד יהודה : (יב) כחשו בה' . כחשו בהשגחת המקום : לוא הוא . ר"ל אין הוא משגיח : ולא תבוא עלינו רעה . כי הואיל ואין משגיח אין שכר ועונש : (יג) והנביאים . ר"ל דברי הנביאים יהיו דומים לדברי רוח שאין בהם ממש : והדבר אין בהם . לא ה' דבר בם כי היו מכחישים דברי הנבואה : כה יעשה . היו מקללים את הנביאים לאמר להם כה יעשה ה' להם כפי הרעות אשר הם מתנבאים עלינו : (יד) יען .. בעון אשר דברתם הדבר הזה להכחיש ההשגחה והנבואה : הנני נותן וגו' . דברי הנבואה אשר נתתי בפיך תהיה כאש השורף והעם הזה יהיו עצים להשרף כעצים : ואכלתם . דבר הנבואה תשרוף אותה ר"ל דבר הנבואה תבוא עליהם :

מצודת ציון

כמו כי שוקד אני (לעיל א') : עצמו . ענין חוזק : משובותיהם . ענין מרד וסרוב : (ז) אי . ענינו כמו אנה וכן אי הבל אחיך (בראשית ד) : ובית . כמו ולבית : יתגודדו . מלשון גדוד ומחנה : (ח) סוסים . כסוסים : מיוזנים . מלשון מזון : משכים . מלשון השכמה : יצהלו . ענין הרמת קול גדול וכן צהלו מים (ישעיה כד) : (ט) אפקוד . ענין השגחה וכן ופקוד גפן זאת (תהלים פ) : התנקם . מל' נקמה : (י) בשרותיה . מלשון שורה וידוע הוא בדרז"ל וכן בין שורתם יצהירו (איוב כד) : נטישותיה . הם הענפים הגדולים המתפשטים למרחוק כמו ואת הנטישות הסיר התז (ישעיה יח) : (יד) ואכלתם . ותשרפם וכן ואש מפיו תאכל (תהלים יח) : (טו) איתן . ענין חוזק כמו איתן מושבך

כנגי

שתרגם חלף דאתנכיהון ית פתגמא הדין: (טו) הנני מביא עליכם. בית ישראל קריאה: ממרחק. כי בבל היא רחוקה מארץ ישראל: גוי איתן. חזק שלא תוכל להלחם כנגדו: גוי מעולם הוא. מזמן רב הוא גוי זה חזק ושאר הגוים הם יראים אותו ולא תוכל להעזר עם גוי זולתו: גוי לא תדע לשונו. ולא תבין מה יאמר וזה יותר קשה מאויב שמבין אדם לשונו וכן אמר בתורה בקללות גוי אשר לא תשמע לשונו: ולא תשמע. ולא תבין והענין כפול במלות שונות: (טז) אשפתו. כי חצי האשפה ימיתו כל מי שיגע בהם ובאלו כלם קבורים באשפה ואמר כקבר פתוח שמוכן להשליך בו המתים: כלם גבורים. כי הם מלומדי מלחמה ואין לכם מפלט להנצל מידם: (יז) ואכל. לחמך כלל כל מאכל והאכילה הנזכרת בפסוק יש אכילה היא איכות המאכל ויש אכילת החרב כמו שתרגם יונתן ויבוז חצדך וגו' כנעמוד: ירושש. ענין רש ושבר וענין הריסות נופל ג"כ בהריסת הערים כמו כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות: בחרב. בעת החרב או טעם בחרב למעלה לבניך ולבנותיך כאלו אמר יאכלו בניך ובנותיך בחרב ומה שאמר בניך ובנותיך כי כמו בן יאכל האבות אלא שאמר בתורה ואכל פרי בטנך וזה לפרש נפש האבות שישחטו בניהם לעיניהם והם הקטנים שמתים בעון אבותם: (יח) וגם. בימים ההמה. כשיבא האויב ויאכל זה וזה כמו שכתוב לא אעשה אתכם כלה כי אתן בלב האויב להשאיר לכם פלטה: (יט) והיה כי תאמרו. מדבר כנגד העם כמו שדבר עד הנה. ושב לדבר כנגד הנביא שיענה להם תשובת השאלה כאשר עזבתם וגו' והשאלה והתשובה תהיה אחר שיבא האויב ויגלה העם: כן תעבדו זרים. מדה כנגד מדה אתם עבדתם אלהי נכר בארצכם תעבדו עם נכר בארץ לא לכם: (כ) הגידו. אומר לכל השומעים דברו שיאמרו להם זאת התוכחה דבר חול גבול הים: (כא) שמעו נא. מבואר הוא: (כב) האותי. איך לא תיראו מפני והנה יש לי שני עדים שלא תוכלו להכחיש כי האחד ה"א בכלל העולם והאחר הוא בכם לבדכם אשר הוא בכלל העולם הוא דבר הים כי בראשית בריאת העולם היו המים מכסים הארץ כולה כי כן היה טבעם אחר כן אמרתי שיקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה והנה בהקוות המים שהיו על פני כל הארץ אל מקום אחד היו שופעים על המקום ההוא נגבים כמו נד והיה להם לפי טבעם לרדת ולהתפשט על פני כל הארץ כבתחלה אלא שאני אמרתי לו עד פה תבא ולא תוסיף והאמירה היא הרצון ושמתי החול על שפתו גבול לו שלא יעברנהו והנה החול אין חומה גבוה שתעמוד בפני המים ולא עוד אלא שגלי הים מתגעשים והומין ובאים עד השפה כאלו יעברו עליה כפי טבעם ולא יוכלו לפי שאני [illegible] טבעם [illegible] תוכלו להכיר כי אני משגי[illegible]ם ועושה בהם ברצוני ואיך [illegible] תיראו אותי ולא תחילו מפני ולא תעלו בדעתכם שאני יכול לעשות בכם כרצוני אם תעברו מצותי אם כן ראוי לקרוא אתכם עם סכל ואין לב שלא תבינו זה או אם תבינו ויש לכם לב להבין אם כן לבבכם סורר ומורה שאתם מבינים וכופרים כי הנה שמתי בכם עד כי בעשותכם רצוני אני נותן גשמיכם בעתם יורה במרחשון ומלקוש בניסן ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו ובימי הקציר לא ירד לכם מטר וזהו שאמר שבועות חקות קציר ישמור לנו ובהיותכם מיוחדים בין שאר האומות בזאת הברכה איך לא תשימו זה על לב כי אני משגיח עליכם ואיך תכחשו בי ותאמרו לא הוא ואם תאמר למה לא נתן לכם לעדים האותות והמופתים הכתובים כמו קריעת ים סוף והירדן וזולתן משנוי הטבע שאי אפשר להם מבלתי מכוין ומשגיח הופך הטבע כרצונו נאמר כי כל האותות והמופתים יוכלו להכחיש בהם אם ירצו כי לא היו אלא פעם אחת בזמן אחד ואותם שלא היו בזמן ההוא יוכלו להכחיש בהם אם יהיו כופרים בתורה אבל זה העד היות החול גבול לים הוא חק עולם לא כר ולא יסור כל ימי היות עולם ובזה לא יוכלו להכחיש שהרי רואים בעיניהם ושומעים באזניהם רואים ביאת גלי הים עד השפה ולא יעבור החול שהוא שפה לים ושומעים התגעשות הגלים והמייתם כאלו בבאם יעברו הכל ויכסו פני הארץ

סיתי עליכון עם מרחיק בית
ישראל אמר יי עם תקיף הוא
עמא דמעלמא הוא עמא לא
תידע לישניה ולא תשמע מה
דימליל: טז בית אזיניה כקברא
פתיח כולהון גברין: יז ויבוז
חצדך ומיכלך יקטלון בנך
ובנתך ישבי ענך ותורך יבוז
פרי גופנך ותינך יפגר קרוי
ארעך כריכתא דאת רחיץ
לאשתיזבא בהון מן קדם
דקטלין בחרבא: יח ואף
ביומיא האינון אמר יי לא
אעביד עמכון גמירא: יט ויהי
ארי תימרון חלף מה עבד יי
אלהנא לנא ית כל אלין ותימר
להון כמא דשבקתון פולחני
ופלחתון לטעות פלחי כוכביא
בארעכון כן תשתעבדון
לעממיא פלחי כוכביא
בארעא דלא דילכון: כ חוו דא
בבית יעקב ובשרוה בדבית
יהודה למימר: כא שמעו כען
דא עמא טפשא ולית ליה לב
דעינין להון ולא חזן אודנין
להון ולא שמעין: כב המן
קדמי לא תדחלון אמר יי אם
מן קדם מימרי לא תזועון
דשויתי חלא תחומא לימא
קים עלם ולא עדי ליה
ומטרפין ולא יכלין והמון גלוהי

עֲלֵיכֶם גּוֹי מִמֶּרְחָק בֵּית יִשְׂרָאֵל
נְאֻם־יְהוָה גּוֹי ׀ אֵיתָן הוּא גּוֹי
ג' מֵעוֹלָם הוּא גּוֹי לֹא־תֵדַע לְשֹׁנוֹ וְלֹא
ג' תִשְׁמַע מַה־יְדַבֵּר: טז אַשְׁפָּתוֹ כְּקֶבֶר
ד' פָּתוּחַ כֻּלָּם גִּבּוֹרִים: יז וְאָכַל קְצִירְךָ
וְלַחְמֶךָ יֹאכְלוּ בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ יֹאכַל
ג' מ"ל צֹאנְךָ וּבְקָרֶךָ יֹאכַל גַּפְנְךָ וּתְאֵנָתֶךָ
ג' וחס' יְרֹשֵׁשׁ עָרֵי מִבְצָרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ
ג' יח. יג בָּהֵנָּה בֶּחָרֶב: יח וְגַם בַּיָּמִים הָהֵמָּה
נְאֻם־יְהוָה לֹא־אֶעֱשֶׂה אִתְּכֶם כָּלָה:
יט וְהָיָה כִּי תֹאמְרוּ תַּחַת מֶה עָשָׂה
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה
י"ג מ"ל בספרא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עֲזַבְתֶּם אוֹתִי
ג' וַתַּעַבְדוּ אֱלֹהֵי נֵכָר בְּאַרְצְכֶם כֵּן
תַּעַבְדוּ זָרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָכֶם: כ הַגִּידוּ
ב' דסמיכי זֹאת בְּבֵית יַעֲקֹב וְהַשְׁמִיעוּהָ
בִיהוּדָה לֵאמֹר: כא שִׁמְעוּ־נָא זֹאת
כ"ג פסוקים ולא ולא ולא עַם־סָכָל וְאֵין לֵב עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא
יִרְאוּ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ:
ב' מ"פ דיו כב הַאוֹתִי לֹא־תִירָאוּ נְאֻם־יְהוָה אִם
מ"ל מִפָּנַי לֹא תָחִילוּ אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי חוֹל
ס' גְּבוּל לַיָּם חָק־עוֹלָם וְלֹא יַעַבְרֶנְהוּ
ג' וַיִּתְגָּעֲשׁוּ וְלֹא יוּכָלוּ וְהָמוּ גַלָּיו וְלֹא־

אותם: (טו) איתן. תקיף: גוי מעולם הוא. מימי קדם התחיל למרוד כי בדור הפלגה בארץ שנער: (טז) אשפתו. מקום נרתק החצים: (יז) ירושש ערי מבצריך וגו'. הרי זה מקרא מסורס ירושש בחרב את ערי מבצריך אשר אתה בוטח בהנה: ירושש. ימסכן: בחרב. על ידי גייסות וכן הוא אומר וחרב לא תעבור בארצכם (ויקרא כו) (כב) האותי לא תיראו. הלא הים שאינו דואג מפני הפורענות ואינו מצפה לקיבול שכר ירא מפני ואינו עובר הגבול אשר שמתי סביביו: תחילו. לשון פחד: ויתגעשו גליו. ומרומם לעבור הגבול ולא יוכלו לעבור: והמו גליו. שאון קול גדול: ולא יעברנהו. הגלים לא

ולא תשמע ד' דסמיכי בקריאה וסימניהון לא תאבה לו ולא תשמע אליו. ואם יפנה לבבך ולא תשמע. הנני מביא עליכם גוי ממרחק. עד אנה ה' שועתי דתריסר: אשפתו ג' בקריאה וסי' אשפתו כקבר פתוח. אשרי הגבר אשר מלא אשפתו. הביא בכליותי בני אשפתו: פתוח ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר חקת: בהנה ג' וסי' לחמא. אשר הוא יושב בהנה. אשר אתה בוטח בהנה בחרב: חק עולם ה' בקריאה וסי' ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו. כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק עולם. והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה. והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדוש. האותי לא תיראו נאם ה' ואם מפני. וי"א בליש' וסי' נמסר בסדר

תולדות אהרן גוי איתן. סוטה מו: אשפתו. סוטה מב: ואכל קצירך. ב"ק קיט: עם סכל. עקרים מ"ד ס"ח: לא תחילו. ג"כ מג עקדה שער א:

מצודת ציון

מושכך (במדבר כד): תשמע. ענין הבנה כמו כי שומע יוסף (בראשית מב): (טז) אשפתו. הוא נרתק החצים כמו עליו תרנה אשפה (איוב לט): (יז) לחמך. כל המאכל קרוי בל' לחם כמו ונחש עפר לחמו (ישעיה סה): ירושש. מל' רש ועני: (יט) תחת. במקום: זרים. נכרים: (כב) תחילו. מלשון חיל ורעדה: חק. דבר קבוע: ויתגעשו. ענין נדנוד ותנועה חזקה וכן ותגעש ותרעש הארץ

מצודת דוד

(טו) הנני וכו' בית ישראל. ר"ל אתם בית ישראל הנני מביא עליכם וכו': גוי איתן הוא. גוי חזק: גוי מעולם הוא. ר"ל מזמן רב הוא בממשלה ולכן יגבה לבו להשחית הכל: לא תדע. לא תבין לשונו ולזה תחשב כי לא יוכלו להתרצות אליכם בדברים: ולא תשמע. לא תבין וכפל הדבר במ"ש: (טז) אשפתו. נרתק חציו הוא כקבר פתוח ר"ל כמו קבר פתוח הוא מוכן להביא בו את המת כן חצי האשפה יביאו מתים רבים כי יפליאו במלחמה: כולם. כל אנשי המלחמה המה גבורים: (יז) ואכל. הגוי ההוא יאכל קציר שדך וכל מאכלך אשר היה למאכל לבניך ולבנותיך: ירושש. ייעני ערי מבצריך אשר אתה בוטח בהנה להשגב בהן מפני האויב: בחרב. ר"ל בעת יבוא עליך בחרב מלחמה: (יח) וגם בימים ההמה. שיבוא עליך צרות מרובות מ"מ לא אכלה הכל כי ישאר ממך שארית ללכת גולה: (יט) כי תאמרו. אתם ההולכים גולה: תחת מה. בעבור מה עשה וכו' את כל אלה להיות מקצתם נהרגים ומקצתם גולים: ואמרת. אתה ירמיה תאמר להם שבא מדה במדה כפי אשר עזבתם את ה' ועבדתם אלהי נכר בארצכם כן תהיו נעזבים מה' ותלכו בגולה לארץ אחרת ותעבדו גויי הארץ ההיא: (כ) הגידו זאת. את האמור למטה: והשמיעוה. את הדבר הזאת: (כא) עם סכל. עם טפש ואין להם לב משכיל: ולא יראו. מפלאות המקום: ולא ישמעו. פלאי מעשיו: (כב) האותי. וכי לא תיראו ממני וכי לא תרעדו מפני: גבול לים. להיות גבול לים שעד החול יבוא: חק עולם. החק הזה הוא כל ימות עולם: ולא יעברנהו. אין מי הים עוברים את הגבול: ויתגעשו. אף כי יעמדו בתנועה חזקה עכ"ז לא יוכלו לעבור הגבול: והמו גליו. אף כי ירומו גליו עד כי נשמע קול המייתם עכ"ז לא יעברו הגבול וכו' סוס

אם דבר שלא יוכל אדם לסבלם : תחול . מן חיל כיולדה : יעברנהו . הנו"ן נוספת כמו כל סיום יברכנהו : ויתגעשו . גליו שאומר בסוף . ויעברנהו גם כן בנו"ן נוספת : (כג) ולעם סרו וילכו . סרו מהדרך הטובה והלכו להם בשרירות לבם וי"ת על דסטו מבתר פולחני גלו : (כד) ולא אמרו . נירא נא . נו"ן נא נקראת רפ"א אע"פ שמלת נירא נקראת מלעיל : הנותן גשם . ואחר כך פי' יורה ומלקוש בעתו אבל למה שכתב ויורה בוי"ו השמוש הנותן גשם כשאר עתי השנה לצורך הגנות ולשתות ולשאר צרכי האדם והבהמות ונתן גם כן יורה ומלקוש לצורך התבואה כל אחת בעתו : שבועות חקות קציר ישמור לנו . אותם שבועות מחקות קציר ישמור לנו שלא ירד מטר בימי הקציר שלא יפסיד הקציר וזהו חק הקציר ומשפטו וגם שתהיה רוח טובה נושבת בימי הקציר לזרות ולהבר שהוא חק הקציר ומשפטו גם כן לפיכך אמר חקות ומה שאמר שבועות ולא אמר ימי הקציר לפי שאנו סופרים שבעה שבועות עד חג השבועות לפיכך תלה ימי הקציר בשבועות וי"ת בזמן קיים שבועיא דבזמן חצדא נטר לנא : (כה) עונותיכם. והיה לכם לאמר בלבבכם כי אלה הרעות הבאות עליכם עונותיכם הטו אתכם שהרי כשהייתם עושים רצון האל היה נותן לכם גשם בעתו וכל דבריכם באים על הנכונה אם כן מי מנע הטוב מכם ומי הביא אליכם הרע אלא עונותיכם וחטאתיכם : (כו) כי נמצאו . ישור כשך יקושים . יביט כל אחד בדרכו אם יעבור אדם שיגזלו ממנו מה שעמו ויביט כאדם המניח יקושים ומציב משחית ללכד העופות כן יביטו הם ויראו ויארבו והציבו משחית אנשים ילכדו ולא עופות ומשחית יקרא הפח שלוכד העופות כן הם מציבים ומארבים מזה ומזה ללכוד אנשים ולגזול מהם מה שעמהם : ישור . יביט כמו אשורנו ולא קרוב : כשך . הוא מקור כמו כהניח או תואר והוא כמו מנית מן ותמת המלך שככה שפירושו נחה ושך הוא פעל יוצא ושככה פעל עומד : יקושים . שם כמו מוקשים וי"ת ארי אשתכחו בעמי חייבין וגומר כבעמוד : (כז) ככלוב מלא עוף . כלוב כלי עשוי מנסרין מגדלים בהם עופות ומפטמין אותם שם וכן ת"י כבית פיטמא ודומה לו והנה כלוב קיץ של עשוי מנסרים והמשילה לכלוב מלא עוף כמו שהכלוב ממלאים אותו עופות כפי מה שהוא ונותנים לתוכו מאכלם ומשקה ואוכלין שם תמיד כן בתי אלה הרשעים מלאים מרמה ר"ל ממון מקובץ במרמה ובאין ומתעדנין בו : על כן גדלו ויעשירו . על כן שבא להם ממון זה בלי עמל ויגיעה גדלו בנכסים והעשירו : (כח) שמנו עשתו . על דרך משל כמו וישמן ישורון ויבעט כלומר הרבו בנכסים גם יש בו קצת המגולה כי העשירים ברוב הם שמנים ודשנים עשתו זכו מן עשת שן כי השמן עור בשרו זך וכן תרגם יונתן עתרו אף קנו ניכסין : גם עברו דברי רע . לא דים בעשרם אלא הרבו לגזול ולחמוס עד שעברו כל דברי איש רע כלומר יותר הרעו לעשות משאר אנשים רעים עד שעברו עליהם ברעתם ויונתן תרגם אף עברו על פתגמי אוריתא עבדו דביש ופי' דין יתום כלומר משפט היתום והאדם החלוש לא שפטו ולא לקחו משפטם מעושקיהם : ויצליחו . ואף על פי כן ויצליחו : ומשפט אביונים . כפל ענין במלות שונות : (כט) העל אלה . פי' בו כתרגומו העל אילין לא אסער וגו' כבעמוד : (ל) שמה ושערורה נהיתה . שמה ענין תימה כמו כאשר שממו עליך רבים כלומר דבר תימה הוא מה שיהי' בארץ מרעות שעושין ודבר טנוף ולכלוך וזהו פירוש שערורה ענין טנוף ולכלוך כמו התאנים השוערים וכת"י שמה תימה יש נוסחאות תיימא והוא לשון כליון כמו מתם תיימי מיא כדברי רז"ל ותרגום שערורה ושנו : (לא) הנביאי'. עתה פי' מה היא השמה והשערורה שנהיתה בארץ נבאו בשקר לעם ויאמרו שלום יהיה לכם ובזה מטים העם לדרך רע : נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם . ענין לקיחה מן רדה הדבש כלומר יקחו השחד לעות המשפט יקחו אותם על ידיהם כרודה הדבש בידו שהוא טוב וערב וי"מ אותו ענין ממשלה מן כי הוא רודה לא תרדה בו ר"ל הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ומלותם ומטים המשפט כרצונם : ועמי אהבו כן . ר"ל רוצים בכל זה לפי שהם מיפים להם מעשיהם הרעים : ומה תעשו לאחריתם . כלומר לאחרית שמה ושערורה שזכר כלומר אם השערורה יפה

לא יעברו הגבול : (כד) יורה ומלקוש . כתרגומו בכיר ולקיש : שבועות חוקות קציר . שבעה שבעות שחקק לנו בהן שתי חוקות קציר חק העומר וחק שתי הלחם : ישמר לנו . שיהא הקציר בזמנו : (כה) הטו אלה . הטו החוקות האלה מעליכם שאינם שומרים לכם ואתם כלים ברעב : (כו) ישור . יארוב וכן למען שוררי (תהלים ה) ל' אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): כשך יקושים. כאשר ישוך היקוש שעושין ללכוד צביים ביער כשרגלו בא לתוכו והוא נושכו ומחזיקו ברגלו ונלכד וקורין לו פיי"ד בלעז : הציבו משחית . ליגבי"ל בלעז כן עושין אורבים של עיר אופל דרך : הציבו . כמו מצב פלשתים (ש"א) : (כז) ככלוב . הוא מקום שמפטמין בו עופות וכן תרגמו יונתן כבית פיטמא ובלעז פרנ"ק : (כח) עשתו . ל' עשת שן (שיר ה) גוף עב ובלעז אושפיסורי"ש : עברו דברי רע . אם באת רעה או עבירה לידם לא נשו ממנה אלא עברו בה ועשאוה : לא דנו דין יתום . למען יצליחו : (ל) שמה . תמהון : ושערורה . דבר מגונה לכל ומהו דבר התמהון הנביאים נבאים שקר ואומרים הוו גחלין ואונסין והכהנים שהם שופטי העם ומנשיהם ירדו את העם על ידי הנביאים כלומר לאחריהם כמו (שמואל ב טו) והמלך עובר וכל העם עוברים על ידו (רודף) (ס"א דדוד) אחריו אף כאן

יְעַבְרֻנְהוּ׃ כג וְלָעָם הַזֶּה הָיָה לֵב
סוֹרֵר וּמוֹרֶה סָרוּ וַיֵּלֵכוּ׃ כד וְלוֹא־ ל״ס מ״ל. ד׳
אָמְרוּ בִלְבָבָם נִירָא נָא אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ הַנֹּתֵן גֶּשֶׁם וְיֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ יורה ק׳
בְּעִתּוֹ שְׁבֻעֹת חֻקּוֹת קָצִיר יִשְׁמָר־ ג׳ חס׳. ס׳
לָנוּ׃ כה עֲוֺנוֹתֵיכֶם הִטּוּ־אֵלֶּה ב׳ מ״ל
וְחַטֹּאותֵיכֶם מָנְעוּ הַטּוֹב מִכֶּם׃ כו כִּי־ ד׳ ומ״ע
נִמְצְאוּ בְעַמִּי רְשָׁעִים יָשׁוּר כְּשַׁךְ ל׳. ל׳
יְקוּשִׁים הִצִּיבוּ מַשְׁחִית אֲנָשִׁים ל׳
יִלְכֹּדוּ׃ כז כִּכְלוּב מָלֵא עוֹף כֵּן ז׳ וחד כלוב
בָּתֵּיהֶם מְלֵאִים מִרְמָה עַל־כֵּן גָּדְלוּ
וַיַּעֲשִׁירוּ׃ כח שָׁמְנוּ עָשְׁתוּ גַּם עָבְרוּ ל׳. ל׳
דִבְרֵי־רָע דִּין לֹא־דָנוּ דִּין יָתוֹם
וְיַצְלִיחוּ וּמִשְׁפַּט אֶבְיוֹנִים לֹא שָׁפָטוּ׃ ל׳ וחד ויצליחו
כט הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה
אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם ס׳
נַפְשִׁי׃ ל שַׁמָּה וְשַׁעֲרוּרָה נִהְיְתָה ל׳ וחד שעירירה
בָּאָרֶץ׃ לא הַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַשֶּׁקֶר
וְהַכֹּהֲנִים יִרְדּוּ עַל־יְדֵיהֶם וְעַמִּי אָהֲבוּ ל׳. י״א
כֵן וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְאַחֲרִיתָהּ׃

וְלָא עֲדָן לֵיהּ׃ כג וּלְעַמָּא הָדֵין
הֲוָה לֵב סָטֵי וּמָרִיד עַל דִסְטוֹ
מִבָּתַר פּוּלְחָנִי גְלוֹ׃ כד וְלָא
אֲמַרוּ בְלִבְּהוֹן נִדְחַל כְּעַן קֳדָם
יְיָ אֱלָהָנָא דְמַחֵית מִטַר בְּכִיר
וְלַקִישׁ בְּעִדָּנֵיהּ בִּזְמַן קַיָם
שְׁבוּעַיָא דִבְזְמַן חַצְדָא נְטַר
לָנָא׃ כה חוֹבֵיכוֹן גְרָמוּ אִלֵין
לְכוֹן וְחַטָאֵיכוֹן מְנָעוּ טוּבָא
מִנְכוֹן׃ כו אֲרֵי אִשְׁתְּכָחוּ בְעַמִּי
חַיָבִין בְּנִכְלִין אִשְׁדִין דַם זַכָּאִי
כְּלְבוּשׁ צַיָדִין דְמָחֵי וְקָטֵיל
מִתְעַשְׁתִּין לְחַבָּלָא נַפְשָׁן
קַטְלִין׃ כז כְּבֵית פִּטְמָא דִמְלֵי
עוֹפָא כֵּן בָּתֵּיהוֹן מְלַן נִכְלִין עַל
כֵּן סְגִיאוּ וְעַתִירוּ׃ כח עֲתָרוּ
אַף קְנוֹ נִכְסִין אַף עֲבָרוּ עַל
פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא עֲבָדוּ דְבִישׁ
דִין דִקְשׁוֹט לָא דָיְנִין וְאִלוּ
הֲווֹ דַיְינִין דִין יַתְמָא הֲווֹ מַצְלְחִין
וְדִין חֲשִׁיכַיָא בְקוּשְׁטָא לֵית
אִנוּן דָיְנִין׃ כט הַעַל אִלֵין לָא
אַסְעַר לְאַיְתָאָה עֲלֵיהוֹן בִּישָׁא
אֲמַר יְיָ אִם מִן עַמָּא דִכְדֵין
עוֹבָדוֹהִי לָא אִתְפְּרַע מִנְהוֹן
כִּרְעוּתִי׃ ל תְּמִיהָא וּשְׁנוּ הֲווֹ
בְאַרְעָא׃ לא נְבִיֵי שִׁקְרָא מִתְנַבַּן שְׁקַר וְכָהֲנַיָא מְסַיְעִין עַל יְדֵיהוֹן וְעַמִּי רְחִימוּ כְּווֹמָה

כי תשא : שבועות ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי' שבעת חקת קציר ישמר לנו . שבועי שבעות להם . חג שבועות ימים דיחזקאל . שבעות מטות אומר קדמא חסר : כזה ה' וסי' הנמצא כזה איש אשר רוח. והית כזה יום מחר . אם בגוי אשר כזה . ותרין חברוהי :

תולדות אהרן הנותן גשם . עקרים מ"ד פ"ח : הטו אלה . תענית כג קידושין סב :

מצודת דוד

הוא מפחד ה' ומהדר גאונו : (כג) ולעם הזה. אבל לעם הזה היה לב מעות וממרה: סרו וילכו . סרו מה' והלכו להם : (כד) נירא נא . ר"ל אם עד הנה לא היה פחד אלהים לנגד עינינו הנה עתה נשים על לב לירא את ה' הנותן גשם וחוזר ומפרש שנותן יורה ומלקוש כ"א בזמן הצורך : שבועות חקות קציר . ר"ל החוק של שבועות ימי הקציר ישמר לנו שלא היה מוריד גשמים בא"י כל ימי הקציר שהוא סימן-קללה וזהו הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר (ש"א יב) : (כה) הטו אלה. הטו מכם הידיעה וההשכלה : מנעו הטוב . היא תבונת הלב המביאה טובה : (כו) כי נמצאו בעמי רשעים . ומעשיהם הם המטמטמים את הלב : ישור . יביט לארוב על אנשים כאדם המניח פח יקושים ללכוד עופות כן הציבו הם פח משחית וילכדו אנשים לגזול הונם ולהרגם : (כז) ככלוב . כמו הכלוב הוא מלא מן העופות כן בתיהם המה מלאים מן המרמה : גדלו . בהון רב ולתוספת ביאור אמר ויעשירו : (כח) שמנו . נעשו שמנים ונחו בבריאות רב : גם עברו . ר"ל גם כל דברי רע הבא לידם עברו עליהם : דין לא דנו . לא דנו דין אמת ואפילו דין יתום ואעפ"כ הצליחו ולא נפרעתי עדיין מהם : ומשפט . ר"ל בעבור כי הצליחו אחזו בדרכם ולא שפטו משפט האביונים אשר יצעקו מפני נוגשיהם : (כט) העל אלה . וכי על מעשיהם כאלה לא אשגיח להפרע מהם בתמיה : אשר כזה . אשר עושה כדבר הזה : (ל) שמה . דבר תמהון ומגונה נהיתה בארץ : (לא) הנביאים . נביאי הבעל : בשקר . בשם הבעל שהוא דבר שקר : והכהנים . כהני הבעל : ירדו. ימשלו בכח הנביאים כי הם המשילום : אהבו כן . להיות הם המושלים

מצודת ציון

הארץ (תהלים יח) : יוכלו . מלשון יכולת . והמו . מלשון המייה : (כג) סורר . נוטות ומורה . ענין מרי ומרד וכן בן סורר ומורה (דברים כא) : (כד) יורה . הוא המטר היורד על הזרעים המרוה הזרעים והאדמה : ומלקוש . הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות וכן ונתתי מטר וכו' יורה ומלקוש (שם יא) : שבועות . הוא מל' מלא שבוע זאת (בראשית כט) : חוקות . מלשון חק ודבר קבוע : (כו) ישור . ענין הבטה וראיה כמו למען שוררי (תהלים כז) : כשך . ענין הנחה כי ישכו המים (בראשית ח) ת"א ונחו מיא : יקושים . פח מוקשים : משחית . פח משחית : ילכדו . יתפשו : (כז) ככלוב . מעשהו כעין סל ועשוי לעופות ודומה לו כלוב קיץ (עמוס ח) : (כח) שמנו . מלשון שומן : עשתו . ענין לחות ובהירות כמו מעיו עשת שן (ש"ה ה) : (ל) שמה . ענין תמהון : ושערורה . ענין דבר מגונה ומאוס וכן ראיתי שערוריה (לקמן כג) : נהיתה . מלשון היה : (לא) ירדו . ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (תהלים קי) : על ידיהם

ו א הָעִזוּ ׀ בְּנֵי בִנְיָמִן מִקֶּרֶב
יְרוּשָׁלַ‍ִם וּבִתְקוֹעַ תִּקְעוּ שׁוֹפָר וְעַל־
בֵּית הַכֶּרֶם שְׂאוּ מַשְׂאֵת כִּי רָעָה
נִשְׁקְפָה מִצָּפוֹן וְשֶׁבֶר גָּדוֹל : ב הַנָּוָה
וְהַמְּעֻנָּגָה דָּמִיתִי בַּת־צִיּוֹן : ג אֵלֶיהָ
יָבֹאוּ רֹעִים וְעֶדְרֵיהֶם תָּקְעוּ עָלֶיהָ
אֹהָלִים סָבִיב רָעוּ אִישׁ אֶת־יָדוֹ :
ד קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ מִלְחָמָה קוּמוּ וְנַעֲלֶה
בַצָּהֳרָיִם אוֹי לָנוּ כִּי־פָנָה הַיּוֹם כִּי־
יִנָּטוּ צִלְלֵי־עָרֶב : ה קוּמוּ וְנַעֲלֶה
בַלַּיְלָה וְנַשְׁחִיתָה אַרְמְנוֹתֶיהָ : ו כִּי
כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּרְתוּ עֵצָה
וְשִׁפְכוּ עַל־יְרוּשָׁלַ‍ִם סֹלְלָה הִיא הָעִיר
הָפְקַד כֻּלָּהּ עֹשֶׁק בְּקִרְבָּהּ : ז כְּהָקִיר
בַּיִר מֵימֶיהָ כֵּן הֵקֵרָה רָעָתָהּ חָמָס
וָשֹׁד יִשָּׁמַע בָּהּ עַל־פָּנַי תָּמִיד חֳלִי
וּמַכָּה : ח הִוָּסְרִי יְרוּשָׁלַ‍ִם פֶּן־תֵּקַע

תַעְבְּדוּן לְסוֹפָא : א גְלוֹ בְּנֵי ל' ותס'
בִנְיָמִין מִגוֹ יְרוּשְׁלֵם אֲרֵי קָל ל' וחד ובתקוע
צְוָחַת קַרְנָא אִשְׁתְּמָעַת ג'
בְּאַרְעָא וְעַל בֵּית בִּקְעַת ל'. ל'
כַּרְמַיָא זְקוּפוּ עַמְמַיָא סִמְוָתָא ל'. ב'
אֲרֵי בִּישְׁתָא אִסְתְּכִיאַת
מִצִּפּוּנָא וְתַבִירָא רַבָּא : ב יָאֲתָה
וּמְפַנְקְתָא אִיבְדִין קַלְקֵילְתְּ יַת
אוֹרְחָתִיךְ כְּכֵן כִּבְהִיתַת כְּנִשְׁתָּא ג'
דְצִיוֹן : ג לָהּ יֵיתוּן מַלְכִין
וּמַשְׁרְיָתְהוֹן יַגְדוּן עֲלָהּ מַשְׁכְּנִין י"ב
סְחוֹר סְחוֹר וְסָעִין גְבַר יַת ג'
חַבְרֵיהּ : ד זַמִּינוּ עֲלָהּ עָבְדֵי ל'. ב'
קְרָבָא קוּמוּ וְנִסַּק בְּטִיהֲרָא ל'. ל'
וַי לָנָא אֲרֵי פְנָא יוֹמָא אֲרֵי לא מפיק לשון אעא
נְגָדוּ טוּלֵי רַמְשָׁא : ה קוּמוּ
וְנִסַּק בְּלֵילְיָא וּנְחַבֵּל ב'
בִּירָנְיָתְהָא : ו אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר ביר ק'. ל'
יְיָ צְבָאוֹת קוּצוּ אָעָא וְצַבַּרוּ י'
עַל יְרוּשְׁלֵם מְלֵיתָא הִיא קַרְתָּא ב'. ל'
דְאִתְפְּקִידוּ לַהּ חוֹבָהָא כּוּלְהוֹן
אוֹנְסִין בְּגַוָהּ : ז כְּגוּבָא
דִמְקַיֵּים מוֹהִי כֵּן אוֹרִיכוּ וְאִתְקַיָּמוּ בְגַוָהּ עָבְדֵי בִישְׁתָא קָל חֲטוֹפִין וּבִזוּזִין מִשְׁתְּמַע
בַּהּ קֳדָמַי תְּדִירָא עַל כֵּן אַיְתִיתִי עֲלָהּ מְרַע וּמְחָא : ח אִתְרְדָא יְרוּשְׁלֵם דִלְמָא

קומו ונעלה ג' בקריאה וסי' קומו ונעלה בצהרים . ודבתריה קומו ונעלה בלילה . קומו ונעלה ציון אל ה' וחד קומו נעלה : ישמע י' וסי'

תולדות אהרן אוי לנו. תענית כט זוכר בראשית חיי אחרי: כה אמר. זוכר ואתחנן: כהקיר בור. ברכות ט עירובין קד: מתסושד . ב"ת נפ

משאת ג' בקריאה וסי' ועל בית הכרם שאו משאת . נוני סמוך . ויתן משאת כיד המלך . וחד ומשאת ויתן לו ארוחה ומשאת .

רשי

כאן על ידיכם אחריכם לעשות כדברי הנביאים : (א) העזו בני בנימן . ללכת לעריכם לשמור מצליכם : בית הכרם. שם מקום הוא : שאו משאת . נס להקבץ ולהלחם על נפשכם : (ב) הנוה והמעונגה דמיתי . החרבתי תירגמו יונתן ל' ונדמו נאות השלום (לקמן כה) נדמתה אשקלון (לקמן מז) : (ג) רועים ועדריהם . משל הוא מלכים וחיילותיהם : רעו . אכלו : את ידו . את מקומו סביביו : (ד) קדשו . זמנו : אוי לנו . לעת פנות היום: כי פנה היום . כאשר פנה לעת ערב הניתו האור בבהמ"ק : (ו) כרתו עצה . לא מפיק ה"א והוא ל' עץ שאין לשון כריתה נופל על העצה ועצה האמור כאן ל' הרבה עצים כמו דגה ל' דגים הרבה : העיר הפקד . שבאה פקודתה : (ז) כהקיר . ל' מקור : ביר . באר : כן הקרה רעתה . כן נובעת רעתם תמיד מוסיפי' ומחדשים: חלי ומכה . ע"כ איתיתי עלה מרע ומחא : (ח) הוסרי . קבלי מוסר : פן תקע . פן תנתק

רדק

יפה בעיניכם עתה מה תעשו לאחריתה כי תדעו כי מרה תהיה באחרונה : (א) העיזו . הניסו כמו שלא הפנו מקנך אמר לבני בנימן שהם בירושלם אתם בנימן נוסו והניסו אם אמר לכם מקרב ירושלם כל שכן מבאר עריכם כי אפילו ירושלם תלכד ומה שאמר העיזו הוא דרך גוזמא כי אין להם מקום אנה ינוסו שם אלא כאומר אם יש לכם מקום שתנוסו נוסו והניסו מקרב ירושלם כי גם היא תלכד וירושלים היתה ליהודה ובנימן ומה שאמר לבנימן ולא אמר ליהודה כאדם שנוהם על קרוביו תחלה כי הוא כואב עליהם יותר ממה שהוא כואב על אחרים וזאת היה מענתות בארץ בנימן והם היו קרוביו בני משפחתו כמו שאמר לו עליהם כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך וי"ת העיזו גלו : ובתקוע תקעו שופר . תקוע שם מקום הוא כנאמר וישלח יואב תקועה ואמר דרך צחות ובתקוע תקעו לשון נופל על לשון כמו ועקרון תעקר ואמר תקעו שופר להניס העם על העיר : ועל בית הכרם שאו משאת . מגדל שבונים בכרם אחד גבוה לשמור על הכרמים אשר סביבותיו ואותו נקרא בית הכרם וכן הוא אומר ויבן מגדל בתוכו ואמר שישאו בו משאת שיראו הרחוקים הלהבה וינוסו ומשאת כמו משאות מבואות במבנה : נשקפה . נראתה ונגלתה עתה הרעה : מצפון . היא בבל שהיא לצפון : (ב) הנוה והמעונגה דמיתי. פעל יוצא כמו אם היה מן הדגוש דמיתיך רעיתי כלומר דמיתי בת ציון לאשה נוה ומעונגה והנה אני רואה שיבאו עליה רועים ועדריהם להחרידה ופירוש הנוה האשה השוכנת בנוה שלה שוקטת ומעונגה ונוה תאר לנקבה בפלס דוה ורבי יהודה חיוג' פירש הנוה כמו נאוה באל"ף מן נאוו לחייך בתורים ענין יופי וכן ת"י ומפנקא ואדוני אבי ז"ל פירש דמיתי כרתי כמו נדמו עמי : (ג) אלי' . המשיל המלכים הבאים אליה להחריבה לרועים והעדרים הם חייליהם וצבאותם וכמו זה רבים במקרא והמשיל המלכים והמנהיגים לרועים והטעם נגלה כמו הוי רועה אוילי ונתתי לכם רועים כלבי והדומים להם ות"י לה ייתון מלכים ומשרייתהון : רעו איש את ידו . את מקומו וכן רועות על ידיהן כלומר מלך אחד או שר יצור על עיר או על ערים וכן האחר עד כלותם לכבוש את הארץ : (ד) קדשו עליה מלחמה . אומר איש לחבירו מהרועים זמנו מלחמה על ציון כלומר אף על פי שרעו איש את ידו כולם זמנו עצמם למלחמה על ציון : (ה) קומו ונעלה בצהרים . ואמר בפסוק שאחריו קומו ונעלה בלילה זכר צהרים ולילה לפי שהם זמני הפגעים כמו שאמר מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים אמרו בזמנים קשים להם פולם עליהם אמר הנביא אוי לנו כי פנה היום כלומר בצהרים שאומרים אויבנו לרעה הוא לנו ולא לטובה כי צהרים קשה לרוב החום ועתה יפה לרוב האורה ואנחנו נקח ממנו הרע ולא הטוב כי לנו תפנך היום זהו כי פנה היום כלומר האור פנה לו לדרכו והצללים הם נוטים ומתפשטים כי אין לנו אורה אלא חשכה : קומו ארמנותיה . שהם חושבים להשגב בהם נשחיתה אותם : (ו) כי כה אמר ה' . כלומר מאת ה' היתה זאת כי הוא רוצה להשחיתה והעיר את רוחם לבא אליה וכאילו אמר להם כרתו עצה . עצה כמו עץ וה"א אינה לכינוי כי היא רפה אמר כרתו עצים לעשות מהם דיק ולשפוך סוללה על ירושלם והם האבנים שמשליכין בדיק ודומה לו על העיר לנתוץ חומותיה ומגדליה ולדעת יונתן סוללה הוא תל גבוה שתרגום סוללה מליתא והוא ששופכין עפר ועצים תוך החפירות אשר סביב העיר עד שממלאים אותם מעפר ועצים תלים סביב לעיר על מלוי החפירות כדי לעלות מהם לחומה והוא הנקרא סוללה : היא העיר הפקד . היא העיר שהפקד עונה אף על פי שהאריך לה הקב"ה לא יאריך לה עוד כי כל העשק בקרבה בכל העיר ימצא אדם עשק בקרבה כלומר אפילו בתוך העיר עושקים אין צריך לומר חוץ לעיר בדרכים : (ז) כהקיר ביר . כהקיר מן מקור ביר כמו באר אמר כמו שהבאר מימיה נובעין תמיד בלי הפסק כן הקרה רעתה וזהו שאמר על פני תמיד ומה שאמר תמיד כלומר שאני רואה ומשגיח לעד לא כמו שהם אומרים אין ה' רואה אותנו : חלי ומכה . אמר חמס ושוד חלי ומכה ישמע בה שמחלים העניים ומכים אותם כמו שנאמר ופני עניים תטחנו או פירושו עונש החמס והשוד שהם עושים אני מביא עליהם חלי ומכה וכן ת"י כגובא דמקיים מוהי ונומר כבעמוד : (ח) הוסרי . פן תקע נפשי ממך . שאם לא תוסרי יפרד רצוני ממך שלא ארצה לך
תקע

מצודת ציון

דיהם . בעבור כוחם של הנביאים : (א) העיזו . ענין אסיפה כמו העיזו אל תעמודו (לעיל ד) : ובתקוע . שם מקום כמ"ש וישלח יואב תקועה (ש"ב יד) : שאו . הרימו : משאת . ענינו להבת אש וכן וישאם דוד (ש"ב ה) : נשקפה . ענין הבטה וראיה כמו וישקף אבימלך (בראשית כו) : (ב) הנוה . כמו הנאוה באל"ף והוא ענין יופי כמו נאוה כירושלים (ש"ה ו) : והמעונגה . מלשון עונג ועידון : דמיתי . מלשון דמיון והשוואה : בת ציון . עדת ציון : (ג) תקעו . ענין תחיבה בדבר מה וכן ותקעתיו יתד (ישעיה כב) : רעו . האכילו המרעה : ידו . מקומו : (ד) קדשו . ענין הזמנה כמו הקדיש קרואיו (צפניה א) : קומו . הוא ענין זרוז : בצהרים . הוא חצי היום : פנה . ענין סבוב : צללי . מלשון צל : (ה) ארמנותיה . מלשון ארמון ופלטרין : (ו) עצה . מלשון עץ : סוללה . הוא תל העפר למול העיר : הפקד . ענין השגחה כמו לא הפקוד (לעיל ה) : (ז) כהקיר . ענין נביעה והוא מלשון מקור : ביר . כמו באר : ושוד . עושק : על פני . כמו לפני וכן לא יהיה וגו' על פני (שמות כ) : (ח) הוסרי . מלשון מוסר : תקע . ענין הסרה מן המקום וכן ותקע נפשי מהם (יחזקאל)

מצודת דוד

המושלים : ומה תעשו . הנביא אומר להם ומה תעשו בבוא אחרית הדבר הוא גמול התשלומין וכי בידם להציל אתכם : ו (א) העיזו . אתם בני בנימין האספו ללכת מקרב ירושלים כי האויב יכבשה ויהרוג עמה : ובתקוע . בעיר תקוע תקעו שופר להזהיר את העם להיות נכונים למלחמה (ולפי ששם עיר תקוע אמר תקעו שופר לשון נופל על לשון) : ועל בית הכרם . דרך לבנות בית גבוה ומגדל בכרם אחד לשמור בו כל הכרמים אשר סביבותיו . שאו משאת . הרימו להבת אש להיות נראה למרחוק להזהיר את העם (וגם שאו משאת הוא לשון נופל על לשון) : נשקפה . נראתה לבוא מבבל העומדת בצפון : ושבר גדול . הרעה ההיא תהיה שבר גדול : (ב) הנוה והמעונגה וכו' . אני דמיתי את בת ציון לאשה נאוה ומעונגה : (ג) אליה . עתה יבואו אליה רועים ועדריהם ר"ל אנשים שפלים ונבזים הם הכשדים אשר אינם יודעים לכבד המכובדים : תקעו . דרך לתקוע שפולי האהל בארץ על ידי יתדות : רעו . כ"א מהם רעו את מקומו שעמד בו ר"ל כל אחד מגדודי הכשדים החריבו את המקום אשר חנו שמה : (ד) קדשו . יזרזו אלו לאלו ויאמרו הזמינו עליה מלחמה קומו ונעלה עליה בצהרים והיא העת המוכן ביותר למלחמה : אוי לנו כי פנה היום . וכאשר לא יכבשו העיר ביומו ועל כי יהיה רב חפצם לשחת העיר יתאוננו לומר אוי כי פנה היום ועדיין לא לכדנו העיר : כי ינטו צללי ערב . הצל של ערב נטה כי כאשר קרבה השמש לבית מערבו לשקוע ינטו הצללים למרחוק ויתארכו ביותר והוא כפל ענין במ"ש : (ה) קומו . מרוב תאוותם להשחיתה יאמרו קומו ונעלה בלילה ונשחיתה ארמנותיה ולא נמתין עד יאיר היום : (ו) כרתו עצה . כרתו העץ אשר סביבות ירושלים לתתם עם העפר בסוללה : ושפכו . דרך כובשי העיר לשפוך תל עפר מול העיר ומשימים בה עצים ועולים עליה להלחם על העיר וכן וישפוך סוללה (דניאל יא) : הפקד כולה . ר"ל המקום המגיח בכל העיר ומלא עושק בקרבה : (ז) כהקיר ביר . כמו הבאר שמימיו נובעים והולכין כן רעתה נובע ואינה פוסקת : חמס ושוד . זעקת חמס ושוד נשמע בה לפני תמיד לכן אביא עליה חלי ומכה : (ח) הוסרי . קבלי מוסר פן

רשי

תנתק: תוקע. לשון חיבור ותוקע אותם (במדבר כה). ויש ל' הסרת החיבור והרבה תיבות משמשות כן: (ט) עולל. גרפי"ן בלעז לאחר שבצרו הכרם ונשארו עוללות והעניים באים ועוללים אותם כן יבוזו ויחזרו ויבוזו: השב ידך. אתה השונא השב ידך לשלול שנית כבוצר המשיב ידו על סלסלות המסלסל ומחפש העוללות וכן היתה משהגלה את יהויקים והרגו והמליך את יכניה חזר לסוף שלשה חדשים והגלהו חזר לסוף עשתי עשרה שנה והגלה את צדקיהו: סלסלות. דבירקירי"ש בלעז כמו סלסלה ותרוממך (משלי ד) כך פירש דונש ומנחם פירש ל' סלכירי"ש בלעז: (י) ואעידה. ל' התראה: ערלה. אטומה וכן כל ל' ערלה: לחרפה. מחרפין אותו: (יא) ואת חמת ה' מלאתי. לבו מלא נבואה לבוא חמת ה' עליהם: הכיל. כמו להכיל אשופרי"ר בלעז: שפוך על עולל. לשפוך על היונקים: בחוץ. בשוק: מלא ימים. קרוב למות והוא יתר על זקן: (יב) שדות ונשים יחדו. יוסבו לאחרים: (יג) בוצע בצע. אונס ממון: (יד) על נקלה. קל הוא לנביאי השקר להוציא מפיהם ולומר שלום יהיה לכם ובדבר הזה מרפאין בדבורם את השבר העתיד לבא עליהן: (טו) הובישו. עליהון למיבהת: הכלים. כמו להכלים: גם בוש לא יבושו. אינם מתביישין ממעשיהם

נַפְשִׁי מִמֵּךְ פֶּן־אֲשִׂימֵךְ שְׁמָמָה אֶרֶץ
לוֹא נוֹשָׁבָה׃ ט כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת ל"ה מ"ל י"ז מייחדין
עוֹלֵל יְעוֹלְלוּ כַגֶּפֶן שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל
הָשֵׁב יָדְךָ כְּבוֹצֵר עַל־סַלְסִלּוֹת׃ י עַל־ ג' ומ"ל. ל'
מִי אֲדַבְּרָה וְאָעִידָה וְיִשְׁמָעוּ הִנֵּה ס'
עֲרֵלָה אָזְנָם וְלֹא יוּכְלוּ לְהַקְשִׁיב הִנֵּה י"א. י"א
דְבַר־יְהוָה הָיָה לָהֶם לְחֶרְפָּה לֹא
יַחְפְּצוּ־בוֹ׃ יא וְאֵת חֲמַת יְהוָה ׀
מָלֵאתִי נִלְאֵיתִי הָכִיל שְׁפֹךְ עַל־ ג' ב' מ"ל וא' חסר. חסר
עוֹלָל בַּחוּץ וְעַל סוֹד בַּחוּרִים יַחְדָּו ב'
כִּי־גַם־אִישׁ עִם־אִשָּׁה יִלָּכֵדוּ זָקֵן עִם־
מְלֵא יָמִים׃ יב וְנָסַבּוּ בָתֵּיהֶם לַאֲחֵרִים ג'
שָׂדוֹת וְנָשִׁים יַחְדָּו כִּי־אַטֶּה אֶת־יָדִי ב' למטל
עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה׃ יג כִּי ס'
מִקְּטַנָּם וְעַד־גְּדוֹלָם כֻּלּוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע ב' מ"ל
וּמִנָּבִיא וְעַד־כֹּהֵן כֻּלּוֹ עֹשֶׂה שָּׁקֶר׃ ל' ב' כתיב ו"י
יד וַיְרַפְּאוּ אֶת־שֶׁבֶר עַמִּי עַל־נְקַלָּה
לֵאמֹר שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם׃ ס'. ה'
טו הֹבִישׁוּ כִּי־תוֹעֵבָה עָשׂוּ גַּם־בּוֹשׁ
לֹא־יֵבוֹשׁוּ גַּם־הַכְלִים לֹא יָדָעוּ לָכֵן ג' מ"ל
יִפְּלוּ בַנֹּפְלִים בְּעֵת־פְּקַדְתִּים יִכָּשְׁלוּ
אָמַר יְהוָה׃ טז כֹּה אָמַר יְהוָה עִמְדוּ כ ס"פ בנבי'

יְרַחֵק מֵימְרִי יָתִךְ דִלְמָא
אֲשַׁוֵינִךְ צַדְיָא כְּאַרַע סְדוֹם
דְלָא אִתּוֹתְבַת׃ ט כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ צְבָאוֹת אִתְבַּזָזָא יִתְבַּזְזוּן
כְּמָא דִמְהַלְכִין עַל שׁוּלֵי גֶפֶן
לְמִקְטַף שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל
וּתְתִיב מְחָתָךְ עֲלֵיהוֹן כִּדְקָטֵיף
עַל סַלְסְלִין׃ י עַל מַן אֲמַלֵיל
וְאַסְהֵיד וִיקַבְּלוּן אוּלְפַן הָא
אַטְפָּשַׁת אוּדְנְהוֹן וְלָא יָכְלִין
לְמֵיצַת הָא פִּתְגָמָא דַייָ הֲוָה
לְהוֹן לְחִיסוּדִין מִדְרָא צָבָן בֵּיהּ׃
יא וְיָת נְבוּאַת דַייָ בִּתְקוֹף מִן
קֳדָם יְיָ אִתְמְלֵיתִי לְאַיְתִי
לְסוֹבְרָא וְלָא יְכֵילִתִּי לְמִשְׁפַּךְ
עַל יַנְקִין בְּשׁוּקָא וְעַל סִיעַת
עוּלֵימִין כַּחֲדָא אֲרֵי אַף גְבַר עִם
אִתְּתָא יִתְאַחֲדוּן סַב עִם דִשְׂבַע
יוֹמִין׃ יב וְיִסְתַּחֲרוּן בָּתֵּיהוֹן
לְאוּחֲרָנִין חַקְלָן וּנְשִׁין כַּחֲדָא
אֲרֵי אֲרִים יָת מְחַת גְבוּרְתִּי
עַל יָתְבֵי אַרְעָא אֲמַר יְיָ׃
יג אֲרֵי מִזְעֵירֵיהוֹן וְעַד רַבְּהוֹן
כּוּלְהוֹן אַנְסֵי מָמוֹן וּמִסָפַר וְעַד
כָּהֵין כּוּלְהוֹן עָבְדֵי שְׁקַר׃
יד וְאַסִיאוּ יָת תְּבַר כְּנִשְׁתָּא
דְעַמִי בְּמִלֵי שִׁקְרֵיהוֹן לְמֵימַר
שְׁלָמָא שְׁלָמָא וְלֵית שְׁלָם׃
טו עֲלֵיהוֹן לְמִבְהַת אֲרֵי
תּוֹעֵבְתָּא עֲבָדוּ אַף מִבְהַת לֵית אִינוּן בָּהֲתִין אַף אִתְכְּנָעָא לֵית אִינוּן יָדְעִין בְּכֵן יִתְרְמוֹן
קְטִילִין בְּעִדָן דְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן יִתְקְלוּן אֲמַר יְיָ׃ טז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קוּמוּ עַל

רדק

תקע נפשי ממך כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו ופרשו קעא אויקע: לא נושבה. כאלו לא נושבה מעולם כך תהיה שממה וי"ת כארע דסדום דלא אתותבת: (ט) כה אמר ה'. עולל. מקור מן הדומה למרובע כי שרשו עלל חסר כמו שמעללין הגפן אחר שבצרו אותה שישובו על העוללות הנשארות ויבצרו אותם כן יעשו האויבים כי שארית ישראל הוא כמו העוללות בגפן ועוד פי' ואמר השב ידך כבוצר על סלסלות כל אחד מהאויבים יאמר לחבירו השיב ידך לבוז ולשלול כמו שהוא בוצר ומשים בסלסלים ומשיב ידו פעם אחר פעם עד שיעולל הגפן כולו ויונתן פירש השב ידך דברי הנביא כנגד האל והתיב מחתך עליהון כדקטיף על סלסלין. סלסלות כמו סלים שרשו סלל והדגש לאות סלי חורי ובסלסלות נכפלה גם כן פ"א הפעל: (י) על מי. ואעידה ענין האזהרה כמו העד העד בנו האיש בלשון עדות כי המזהיר לאחד מזהיר בו בפני עדים כדי שלא יכחיש בו אחר כן: ולא יוכלו להקשיב. הם עושים עצמן כאינו ערלה אזנם ואין בהם יכולת להקשיב: לחרפה. כי מה שהוא חרפה לאדם לא ירצה לשמוע כן הוא להם דבר ה': (יא) ואת חמת. חמת ה' היוצאת על ישראל מלאתי ממנה עד שנלאיתי להכילה: שפוך על עולל. לשפוך החמה על עולל: בחוץ. כלומר שיהרגו האויבים העוללים בחוצות בלי חמלה וכן נשפכה החמה: ועל סוד בחורים יחדיו. ולא תועיל להם כחם סוד ר"ל סיעה שמתחברים יחד בסוד אחד ובעצה אחת ולא יועילם כל זה: איש עם אשה. כלומר עם אשתו: זקן עם מלא ימים. כי לא יחמלו על זקן ומלא ימים הוא יותר מהזקן ת"י ואת חמת ה' וית נבואת ה' בתקוף מן קדם ה' אתמליתי: (יב) ונסבו. שדות ונשים. וכן שדותיהם תהינה לאחרים: (יג) כי מקטנם. כמו שחטאו כולם כן ילקו כולם: מנביא. נביא השקר וי"ת ומספר ר"ל סופר מזהיר העם וכן כהן כהן הבעל או מכהני הלוים כי גם הם היו רעים: (יד) וירפאו. נביאי השקר והכהנים רפאו את שבר עמי: על נקלה. כלומר על אמירה נקלה שאין בו ממש: לאמר שלום שלום ואין שלום. הם אמרו שלום והנה אין שלום כי הנה האויב בא יום יום: (טו) הובישו. פי' בתמיה כשעשו תועבה לא הובישו: גם הכלים לא ידעו. פי' לא הרגישו בכלימה בכלימת אדם על רוע מעשיהם: לכן יפלו בנופלים. נביאי השקר וכהני הבעל יפלו בעת שיפלו שאר הנופלים מישראל וזה יהי' בעת פקודתם שאפקוד עליהם חטאתם והוא יום חורבן הבית והעיר: (טז) כה אמר ה' עמדו על הדרכים. פירוש עמדו בדעתיכם על הדרך הטוב ועל הדרך הרע וראו בבינתכם ואמר זה כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים אם ה' הוא האלהים לכו אחריו וכן אמר להם הנה נביאי האמת אומרים לכם הוסרו ושובו מדרכיכם הרעים ואל תנתנו ביד אויב ונביאי השקר אומרים להם טוב הוא הדרך שאתם אוחזין

נמסר בישעיה סימן ס': ואעידה ה' בקריאה וסי' ואעידה בם את השמים ואת הארץ. ואעידה לי עדים נאמנים. על מי אדברה ואעידה. שמעי עמי ואדברה. שמע עמי ואעידה בך. מלאתי ג' וסי' ואת חמת ה' מלאתי. ואולם אנכי מלאתי כח. כי מלאתי מלים: בתרא מלתי כתיב: שלום שלום. ה' דסמיכי בקריאה וסי' יצר סמך תצר. בורא ניב שפתים שלום. וירפאו את שבר עמי. וחברו וירפאו את שבר בת עמי על נקלה. ורוח לבשה את עמשא

תולדות אהרן ערלה אזנם. שבת קח: על עולל. שם קיט:

מצודת דוד

הסור נפשי ממך: ארץ לא נושבה. כאלו לא היתה מיושבת מעולם: (ט) עולל יעוללו כגפן. כמו הגפן אחר שבצרו אותה ונשארו עוללות חוזרים ללקט גם העוללות כן יהיה שארית ישראל כי יחזור האויב לגלות גם אותם: השב ידך. אתה האויב השב שנית ידך לקחת בגולה את הנסתרים כמו הבוצר המשיב שנית ידו בעבור למשמש ולחפש אחר הענבים הנסתרים מעיניו: (י) על מי אדברה. אל מי אדבר ואזהיר וישמעו אלי: ערלה אזנם. כאלו אזנם אטומה ולא יוכלו להקשיב אמרים: לחרפה. שמועת דבר ה' יחשב להם לכלימה לכן לא יחפצו בו: (יא) ואת חמת ה'. החמה אשר אני רואה עליכם הנה מלאתי ממנה כי רבה היא: נלאתי הכיל. נעשיתי עייף ויגע לסבול הצער בראותי שהחמה היא לשפוך על קבוצת העוללים היושבים בחוץ מקום קבוצת העוללים: ועל סוד. על קבוצת בחורים על כולם יחדיו: ילכדו. ברשת החמה: מלא ימים. מי שנשלם ימיו והוא קרוב למות: (יב) ונסבו. יצאו מאתם ויוסבו לאחרים: יחדו. בפעם אחת: אטה את ידי וכו'. להכות אותם בה והוא ענין מליצי: (יג) בוצע בצע. גוזלים הון מאחרים: ומנביא. מנביא הבעל עד כהני הבמות: (יד) וירפאו. הם מרפאים את שבר עמי ורעתם העתידה לבוא ר"ל הם מוציאים מלבם דאגת הרעה הבאה: על נקלה. עם אמירה נקלה ומבזה לאמר שלום תהיה ולא תבא הרעה ובזה המה מרפאים שברם אבל לא יהיה שלום והמה מכחשים: (טו) הובישו. ר"ל עכ"פ היה להם להנביאים והכהנים להיות נכלמים כאשר עשו דבר תועבה כדרך החשובים אשר יכלמו אם באה לידם דבר תועבה במקרה: גם בוש לא יבושו. ר"ל עשו התועבה וגם לא יבושו בעבורה: גם הכלים לא ידעו. אינם יודעים מה היא כלימה וכפל הדבר במ"ש: לכן יפלו בנופלים. הנביאים והכהנים ההם יפלו בעת יפלו כל הנופלים ע"י האויבים: בעת פקדתים יכשלו. בעת שאזכור עליהם עונם להפרע מהם והוא בזמן החורבן אז יכשלו גם המה: (טז) וראו. העוברים והשבים ושאלו אותם על נתיבות העולם אי זה הדרך היותר טוב ולכו בה ואז תמצאו מרגוע ומנוחה והוא ענין

מצודת ציון

(ט) עולל יעוללו. כן נקרא הליקוט שאחר הבציר כמו לא תעולל אחריך (דברים כד): כבוצר. כן נקרא הליקוט הענבים מן המחובר כמו כי תבצור כרמך (שם): על. בעבור: סלסלות. ענין משמוש וחפוש כמו סלסלה ותרוממך (משלי ד): (י) על מי. אל מי: ואעידה. ענין אזהרה והתראה כי ע"פ רוב מתרין בעדים שלא יכחשו: ערלה. ענין אטום כמו ערלי לב (לקמן ט): להקשיב. ענין שמיעה והאזנה: (יא) נלאיתי. ענין עייפות ויגיעה כמו ונלאו מצרים (שמות ז): הכיל. ענין הסבלה והחזקה כמו מרבה להכיל (יחזקאל כג): עולל. ילדים רכים: בחוץ. בשוק: סוד. קבוצה הנאספת להמתיק סוד ועצה וכן בסוד משחקים (לקמן טו): (יג) בוצע בצע. גוזלים הון וכן עוכר ביתו בוצע בצע (משלי טו): (יד) על. הוא כמו עם: נקלה. מלשון קלון ובזיון: (טו) הובישו. מלשון בושה: תועבה. דבר אסור ומגואל: הכלים. מל'

רדק

אוחזין לא תסורו ממנו ומה שהנביאים מפחידים אתכם כי תנתנו ביד אויב אל תיראו כי שלום יהיה לכם ועתה בחנו בשכלכם איזה הוא הדרך הטוב גם שאלו בעבור נתיבות עולם כמו שאמר משה רבינו עליו השלום שאל אביך ויגדך כן אמר להם שאלו נתיבות עולם כלומר שאלו בעבור הדרכים אשר מעולם כלומר הדורות שעברו ותמצאו כי מי שאחז דרך האמת בא לו הטוב. ומי שאחז דרך המורים אתכם נביאי השקר בא לו הרע לפי שאתם בדרך השקר משני פנים אלה תוכלו להכיר איזה הדרך הטוב ולכו בה או מדרך השכל או מדרך הקבלה: ומצאו מרגוע לנפשכם. וכזה תמצאו מרגוע, נפש ונחת רוח בשתי הסעיפים ובשאמרתי לכם זה אמרתם לא נלך ולא נחקור על הדרכים כי מה שאנו אוחזין הוא טוב בעינינו: (יז) והקימותי עליכם צופים. נביאי אמת המזהירים אותם ואומרים להם הקשיבו לקול השופר ראו איך מבטיחין אתכם נביאי השקר על תוכו שאומרים לכם שלום יהיה לכם ועתה הקשיבו לקול שופר שתוקעים סביבותיכם בשופר מפני האויב להכניס שם ויאמרו לא נקשיב וכן אמרו לא נשוס לכל זה כי אנחנו בירושלם נהיה בשלום וי״ת ואקימית עליהון וגומר כשעמוד: (יח) לכן שמעו הגוים. שאר העמים שמעו כי אני מסיר בכם: ודעי עדה. ואת עדת ישראל: את אשר בם. כמו שאמר ראו את עונך וזהו את אשר בם העונות אשר באנשיך מקטנם ועד גדולם וכן תרגם יונתן ודעי כנישתא דישראל ית חוביהון: (יט) שמעי הארץ. כי אתה עד ביני וביניהם ואמר הארץ ולא אמר השמים כי גם הם עדים לפי שהארץ היתה חרבה בעונם: פרי מחשבותם. איני אומר שיענשם על המחשבה לבד אלא על מעשיהם שהם פרי מחשבותם שהם חושבים שאין אני רואה מעשיהם לפיכך הולכים אחר לבם למלאות תאותם: על דברי. אל דברי כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו. ורז״ל פי׳ פרי מחשבותם המחשבות שאדם חושב ולא באו לידו על כן נמנע מעשותם עליהם אמר פרי מחשבותם אבל המחשבות שיבאו לידו ונמנע מעשותם מיראת שמים לא יענשו למעשים וי״ת פרי מחשבותם תושלמת עובדיהון: ותורתי וימאסו בה. כמו ואל תורתי לא הקשיבו כי על דברי ר״ל דברי הנביאים שמזהירים אותם ותורתי ר״ל תורת משה לא די שלא הקשיבו לה כשקוראים אותה אליהם אלא גם מאסו בה שלא ירצו לקרותה ולשמעה כי בימי יאשיהו כשמצא חלקיהו ספר התורה ויקראו בה היה חדוש אצלם כי כבר שכחו אותה: (כ) למה זה לי לבונה. וקנה הטוב. שהיו מביאין אותם מארץ רחוק לקטרת כי לא היתה נמצאת בארץ ישראל ושאר סמני הקטרת היו נמצאים בה או זכר השנים והוא הדין אחרים והקטרת היתה באה להכשיר הקרבן ואם הקרבן אין נרצה לפני ולמה תטרחו להביא הכשרון שהוא הקטורת: (כא) לכן. אבות ובנים. שכן ורעו. זכר כן להודיע כי האב לא יזהיר הבן אם ידע וכן אם הבן ידע לא יזהיר לאב וכן האיש עם שכנו ר״ל שהוא שוכן אצל ביתו וכן עם רעו שיש לו משא ומתן או שותפות עמו אין אחד מהם מחירא ומזהיר את חברו לפיכך יאבדו כולם כי כל אחד ירצה ברעת חברו: יאבדו כתיב ואבדו קרי והענין אחד: (כב) כה אמר ה׳. יעור. ואני הוא המעיר אותו לבא מבבל אל ירושלים וארץ רחוקה לא יהיה בלתי סערה ויעור מבנין נפעל: (כג) קשת וכידון יחזיקו. כל אחד יחזיק בידו שני כלי זיין: כים יהמה. כגלי הים: ועל סוסים ירכבו. כי לא יבאו רגלים לבד אלא אף רוכבי סוסים יהיו בהם רבים ומזה מהם יותר חזקה: ערוך כאיש למלחמה. כל אחד מהם יהיה ערוך בכלי זיין כמו איש אחד הנועד להלחם עם חברו מלחמה ערוכה שמכין עצמו בכלי זיין וברוב לא יהיו הרבים כל כך מזויינין וזה החיל יהיה כל אחד מהם ערוך למלחמה כאיש אחד ועל מי יבאו עליך בת ציון: (כד) שמענו את שמעו. שמעו שני אל שזכר והנזכר מן שמעו שומע בפלס רומה ושמענו מאמר הנביא שכולל עצמו עם ישראל החרדים אל דבריו:

תרגום

אוֹרְחַן וַחֲזוֹ וּשְׁאִילוּ לִשְׁבִילִין
דְּמִן עָלְמָא אֵידָא אוֹרְחָא
דְּתַקְנָא וְהַלִיכוּ בַהּ וְאַשְׁכַּחוּ
נְיַח לְנַפְשְׁכוֹן וַאֲמָרוּ לָא נֵיזֵיל:
יז וַאֲקֵימִית עֲלֵיכוֹן מַלְפִין
קַבִּילוּ לְמֵלֵי נְבִיָּא וַאֲמַרוּ לָא
נְקַבֵּיל: יח בְּכֵן שְׁמָעוּ עַמְמַיָּא
וּדְעִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַת
חוֹבֵיהוֹן: יט שְׁמָעִי אַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי
בִישְׁתָּא עַל עַמָּא הָדֵין
תּוּשְׁלָמַת עוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי
לְפִתְגָמֵי עַבְדֵי נְבִיַּיָא לָא קַבִּלוּ
וְאוֹרַיְתִי וְקָצוּ בַהּ: כ לְמָא דְנַן
קֳדָמַי לְבוֹנְתָא דְמִשְׁבָא תֵיתֵי
וּקְנֵי טַבְתָּא מֵאֲרַע רְחִיקָא
עֲלָוָתְכוֹן לָא לְרַעֲוָא וְנִכְסַת
קוּדְשֵׁיכוֹן לָא יִתְקַבְּלוּן קֳדָמָי:
כא בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא
מַיְתֵי עַל עַמָּא הָדֵין תַּקְלָן
וְיִתְקְלוּן בְּהוֹן אֲבָהָן וּבְנִין
כַּחֲדָא מְגִיר וְקָרִיבֵיהּ יֵיבְדוּן:
כב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא עַמָּא
אָתֵי מִצִּפּוּנָא וְעַמְמִין רַבְרְבִין
יֵיתוּן בְּגְלֵי מִסְּיָפֵי אַרְעָא:
כג קַשְׁתָּן וּתְרֵיסִין אֲחִידִין
אַכְזְרָאִין אִינוּן וְלֵית לְהוֹן
רַחֲמִין קָלְהוֹן כְּיַמָּא
בְּאִתְרְגוּשֵׁיהּ וְעַל סוּסְוָתָא
רָכְבִין מְסַדְּרִין אִינוּן כִּגְבַר
עֲבִיד קְרָבִין עֲלָךְ כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן: כד שְׁמַעְנָא יַת שִׁמְעֵהוֹן וְאִתְרַשְׁלָא יְדָנָא עָקָא אֲחַדְתָּנָא

ירמיה ו

ב׳ חסר י׳ עַל־דְּרָכִים וּרְאוּ וְשַׁאֲלוּ | לִנְתִבוֹת
ל׳ עוֹלָם אֵי־זֶה דֶרֶךְ הַטּוֹב וּלְכוּ־בָהּ
וּמִצְאוּ מַרְגּוֹעַ לְנַפְשְׁכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא
ב׳ חסר וי״ו נֵלֵךְ: יז וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם צֹפִים
הַקְשִׁיבוּ לְקוֹל שׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ לֹא
ל׳ נַקְשִׁיב: יח לָכֵן שִׁמְעוּ הַגּוֹיִם וּדְעִי
עֵדָה אֶת־אֲשֶׁר־בָּם: יט שִׁמְעִי הָאָרֶץ
ד׳ הִנֵּה אָנֹכִי מֵבִיא רָעָה אֶל־הָעָם הַזֶּה
ב׳ מ״ל פ״א ל׳ מ״ל פְּרִי מַחְשְׁבוֹתָם כִּי עַל־דְּבָרַי לֹא
כ׳ הִקְשִׁיבוּ וְתוֹרָתִי וַיִּמְאֲסוּ־בָהּ:
כ לָמָּה־זֶּה לִי לְבוֹנָה מִשְּׁבָא תָבוֹא
ב׳ כ״כ חס׳ וי״ו קדמא וְקָנֶה הַטּוֹב מֵאֶרֶץ מֶרְחָק עֹלוֹתֵיכֶם
לֹא לְרָצוֹן וְזִבְחֵיכֶם לֹא־עָרְבוּ לִי:
י״ד כטעם כא לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶל־
ל׳ וכ״כ הָעָם הַזֶּה מִכְשֹׁלִים וְכָשְׁלוּ בָם אָבוֹת
ואבדו ק׳ וּבָנִים יַחְדָּו שָׁכֵן וְרֵעוֹ יֹאבֵדוּ: כב כֹּה
אָמַר יְהוָה הִנֵּה עַם בָּא מֵאֶרֶץ צָפוֹן
ד׳ וְגוֹי גָּדוֹל יֵעוֹר מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ:
כג קֶשֶׁת וְכִידוֹן יַחֲזִיקוּ אַכְזָרִי הוּא
ד׳ וְלֹא יְרַחֵמוּ קוֹלָם כַּיָּם יֶהֱמֶה וְעַל־
כ׳ סוּסִים יִרְכָּבוּ עָרוּךְ כְּאִישׁ לַמִּלְחָמָה
עָלַיִךְ בַּת־צִיּוֹן: כד שָׁמַעְנוּ אֶת־
ד׳ וכל נדרים דכו׳ שָׁמְעוֹ רָפוּ יָדֵינוּ צָרָה הֶחֱזִקַתְנוּ חִיל

תולדות אהרן לנתיבות. עקדה שער ק׳: פרי מחשבותם. קידושין מ:

רשי

ממעשיהם הרעים: (טז) מרגוע. מנוחה: (יז) והקימותי עליכם צופים. הוא שמעמידין אנשים על המגדלים עת הקירוס איש צופה ורואה אם גייס בא לעיר תוקע בשופר ומזהיר את העם להחלץ ולבא על החומה אף אני העמדתי נביאים המשמיעים אתכם את הפורענו׳ הבאה להזהרו ולתקן דרכיכם שתגלו והוא כשופר תקיעות הנופה הקשיבו לקול השופר הזה והחלצו: והקימתי. פירוש העמדתי לכם כבר וכן ת״י ואקימית. צופים גיט״ש בלעז: (יח) את אשר בם. את הרעה אשר בידם: (יט) פרי מחשבותם. שכר מחשבותם: ותורתי וימאסו בה. הרי זה דוגמת עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה (שמות ט״ו) שהיה לו לומר היה לי לישועה אף כאן היה לו לומר ותורתי מאסו בה ודרך המקראות לדבר כן: (כ) למה זה לי לבונה. אשר אתם מקריבים לפני אשר משבא באה. לא ערבו. לא נעמו: (כג) יחזיקו. יקחו כמו וישלח ידו ויחזק בו (שם ד) וכן צרה החזיקתני אחזתני:

מגור

ראש השלישים לך דוד: צפים ב׳ כתיב כן חסר וי״ו וסימ׳ ויקחהו שדה צפים. והקמתי עליכם צפים וא׳ מ״ל דמ״ל צופים מהר אפרים: עלותיכם ב׳ כתיב כן בקריאה וסי׳ למה זה לי לבונה משבא תבוא. עלותיכם ספו על זבחיכם. והיה המקום אשר יבחר אלהיכם בו. והביאותים אל הר קדשי עולתיהם כתיב ויקרא עלתיכם כתיב במ״א מ״ל דמ״ל ויכלו את הימים והיה ביום השמיני. בעולתינו ובזבחינו כן כתיב. ועולתיך לנגדי תמיד. ועולתך ידשנה סלה. כן כתיב

מצודת ציון

מל׳ כלימה: פקדתים. ענין זכרון: (טז) לנתיבות. ענין שביל ודרך: מרגוע. מנוחה והשקט כמו וזאת המרגעה (ישעיה כח): (יז) צופים. מביטים במקום גבוה: הקשיבו. ענין האזנה: (כ) לבונה. מין בושם: משבא. שם מדינה: וקנה. הוא קנמון מסממני הקטורת: ערבו. ענין נעימות ומתיקות כמו ושנתי ערבה לי (לקמן לא): (כא) שכן. זהו הדר עמו בבית: (כב) יעור. מגזרת התעוררות: מירכתי. מסוף וכן ולירכתי המשכן ימה (שמות כו): (כג) וכידון. הוא כעין רומח וכן נטה בכידון (יהושע ח): ערוך. מסודר ומוכן: כאיש. ר״ל כגבור חיל: (כד) רפו. מלשון רפיון: החזיקתנו. ענין אחיזה: חיל. חלחלה ורעד מגור

מצודת דוד

ענין מליצ׳ לומר שאלו לחכמים והם יורו לכם דרך הטוב: ויאמרו. והם השיבו לא נלך לשאול כי דרכם ישרה בעיניהם: (יז) צופים. בזמן המלחמה הדרך להעמיד צופים לראות אם השונא בא וכשרואה שהם באים תוקע בשופר להזהיר את העם ואמר למשל לומר הנה העמדתי נביאים להזהירם על התשובה כי הצרה קרובה: לא נקשיב. לא נשמע לאזהרת הנביא: (יח) שמעו הגוים. אתם עמים שמעו מה שאני מתרה בכם: ודעי עדה. כל עדה דעי את הרעה אשר בידם: (יט) שמעי הארץ. אתם יושבי הארץ שמעו מה שאני מתרה בהם: פרי מחשבותם. גמול מחשבותם: כי על דברי. כי אל דברי אשר ביד הנביאים לא הקשיבו וגם אל תורתי שנתתי ביד משה לא הקשיבו וימאסו בה: (כ) למה זה לי. מה נחת רוח יש לי בהקטרת הלבונה אשר תבוא משבא ובהקטרת קנה הטוב הבא מארץ מרחק: לא לרצון. אינם לי לרצון. לא ערבו לי. לא נעמו לי: (כא) מכשולים. דברים המכשילים: ורעו. חבירו הרגיל אצלו: ואבדו. כולם יאבדו יחד כי בבוא המכשול אל הבית כולם יכשלו בו ויאבדו: (כב) מארץ צפון. הוא בבל: יעור. יהיה נעור לבוא מסוף הארץ ר״ל ממרחק: (כג) יחזיקו. יאחזו בידם להלחם בהם: ולא ירחמו. על הנופלים בידם: כים יהמה. כמו הים אשר הומה מפני גליו המרפישים בקול: ועל סוסים ירכבו. וימהרו לרדוף אחרי הנסים במלחמה: ערוך כאיש: כל אחד מהם ערוך ומוכן כאיש גבור חיל ללכת למלחמה עליך בת ציון: (כד) שמענו. ר״ל שמועת גבורתו: רפו ידינו. נעשו רפויים

כַּיּוֹלֵדָה׃ כה אַל־תֵּצְאִי הַשָּׂדֶה וּבַדֶּרֶךְ אַל־תֵּלֵכִי כִּי חֶרֶב לְאֹיֵב מָגוֹר מִסָּבִיב׃ כו בַּת־עַמִּי חִגְרִי־שַׂק וְהִתְפַּלְּשִׁי בָאֵפֶר אֵבֶל יָחִיד עֲשִׂי־לָךְ מִסְפַּד תַּמְרוּרִים כִּי פִתְאֹם יָבֹא הַשֹּׁדֵד עָלֵינוּ׃ כז בָּחוֹן נְתַתִּיךָ בְעַמִּי מִבְצָר וְתֵדַע וּבָחַנְתָּ אֶת־דַּרְכָּם׃ כח כֻּלָּם סָרֵי סוֹרְרִים הֹלְכֵי רָכִיל נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל כֻּלָּם מַשְׁחִיתִים הֵמָּה׃ כט נָחַר מַפֻּחַ מֵאֶשְׁתָּם עֹפָרֶת לַשָּׁוְא צָרַף צָרוֹף וְרָעִים לֹא נִתָּקוּ׃ ל כֶּסֶף נִמְאָס קָרְאוּ לָהֶם כִּי־מָאַס יְהוָה בָּהֶם׃

ז א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ ב עֲמֹד בְּשַׁעַר בֵּית יְהוָה וְקָרָאתָ שָּׁם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְאָמַרְתָּ שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה כָּל־יְהוּדָה הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַיהוָה׃ ג כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם וַאֲשַׁכְּנָה אֶתְכֶם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ ד אַל־תִּבְטְחוּ לָכֶם אֶל־דִּבְרֵי הַשֶּׁקֶר לֵאמֹר הֵיכַל יְהוָה הֵיכַל יְהוָה הֵיכַל יְהוָה

תצאו ק׳
תלכו ק׳ ל׳ חס׳ וג׳ חס׳ כליש׳
ל׳
כ׳
ל׳
כ׳. ל׳
ס״א לגס נ׳כתי׳ סמ״ד
ל׳ מאש תם ק׳
ל׳. ג׳
כ׳ בעיניו
כו״ל חסר ס׳
ס׳ טעם בכפרא
ל׳

הָא כְּחֶבְלִין לִיַלְדְתָּא׃ כה לָא תִפְּקוּן לְחַקְלָא וּבְאוֹרְחָא לָא תְהָכוּן אֲרֵי חַרְבָּא דְסָנְאָה מְקַטְלָא לְמִתְכַּנְשִׁין מִסְחוֹר סְחוֹר׃ כו כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי אֱסָרוּ סַקִּין וְחָפוּ רֵישְׁכוֹן בִּקְטְמָא אֵבֶל כְּיָחִיד עֲבִידוּ לְכוֹן מִסְפֵּיד בְּמְרַר אֲרֵי בִתְכֵיף יֵיתוּן בָּזְזִין עֲלָנָא׃ כז בְּחִיר יְהַבְתָּךְ בְּעַמִּי כִּכְרַךְ תַּקִּיף וּתְהוֹדַע וּתְחַוֵי לְהוֹן יַת אוֹרְחָתְהוֹן׃ כח כָּל רַבְרְבֵיהוֹן מָרְדִין מְהַלְּכִין בִּנְכִילוּ כְּמָא דִמְעָרַב נְחָשׁ עִם פַּרְזְלָא כּוּלְהוֹן מְחַבְּלִין אִנּוּן׃ כט הָא כְּמַשַּׁב נַפָּחִין דַחֲרִיךְ בְּגַוָּא דְנוּרָא כֵּן חֲשָׁא קָלְהוֹן דִּנְבִיַּיָא דְמִתְנַבַּן לְהוֹן תּוּב לְאוֹרַיְתָא וְלָא תָבוּ וְכַאֲבָרָא דְמִתְמְסֵי בְּגוֹ כּוּרָא כֵּן הֲוָאָה בְּמִילִין בְּעֵינֵיהוֹן מִלֵּי נְבִיַּיָא דְמִתְנַבַּן לְהוֹן לָא לַהֲנָאָה אֲלִיפוּנוּן מַלְפֵיהוֹן וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּשַׁיָא לָא שְׁבָקוּ׃ ל הָא מִכְּסַף פְּסוּלָא מְרַחֲקִין קְרוֹ לְהוֹן אֲרֵי רַחֵיק יְיָ יַתְהוֹן׃ א פִּתְגַם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימָר׃ ב קוּם בִּתְרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְתִתְנַבֵּי תַּמָּן יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְתֵימַר קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ כָּל דְבֵית יְהוּדָה דְעָלִין בִּתְרַעַיָא הָאִילֵין לְמִסְגַּד קֳדָם יְיָ׃ ג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אַתְקִינוּ אוֹרְחָתְכוֹן וְעוֹבָדֵיכוֹן וְאַשְׁרֵי יַתְכוֹן בְּאַתְרָא הָדֵין׃ ד לָא תִתְרַחֲצוּן לְכוֹן עַל פִּתְגָּמֵי נְבִיֵי שִׁקְרָא דְאָמְרִין קֳדָם הֵיכְלָא דַיְיָ אַתּוּן פָּלְחִין קֳדָם הֵיכְלָא דַיְיָ אַתּוּן דָבְחִין קֳדָם הֵיכְלָא דַיְיָ אַתּוּן

רשי

(כה) מגור. יראה. ל״א ל׳ אסיפה כמו מגורי אל חרב (יחזקאל כא) וכן תרגם יונתן: (כו) והתפלשי. התגלגלי: אבל יחיד. אבל של בן יחיד מי שאין לו אלא בן יחיד ומת: מספד תמרורים ׳ לפי שהוא דבוק נקוד מספד בפתח ואינו נקוד מספד בצירי: (כז) בחון נתתיך. לירמיה נאמר חזק נתתיך בתוכם ותדע ובחנת את דרכם שתוכיחם והם לא ישמעו. בחון ל׳ חוזק כמו כותל ובחן (ישעיה לב) הקימו בחוניו (שם כג): (כח) סרי סוררים. שרים מן סדרך: הולכי רכיל. בין הנחשת והברזל מטילי איבה בין שני שרים שיש בהן כח להתגרות יחד כך שמעתי. ואני אומר הולכי רכיל הם וחזקים כנחשת וברזל להחזיק כזביהם. וי״ת רכיל זה ל׳ רוכל מהלכין בנכילו כמא דמערב נחש עם פרזלא. ונוכל הוא ל׳ מחשבה כמו ויתנכלו אותו להמיתו (בראשית לז): (כט) נחר מפוח. משל הוא כשצורפים כסף נופחין במפוח ונותנין תמיד עופרת בתוך הכור ומועיל לצרוף אבל אתם באתי לצרוף אתכם שמפוח נחר ונחרך מכח האש ותם העופרת כולו. נחר לשון חרה אפי (איוב לב) ועצמי חרה מני חורב (שם ל) אישר״ש בלעז: לשוא. על חנם צרף הצורף כי לא הועיל: ורעים לא נתקו. מדרכם הרעה כלומר יגעו הנביאים להוכיח ולא הועילו: נתקו. פורנטראקיי״ן בלעז. (נ״א ורמים כמו רשעים ספ״א): (ל) כסף נמאס. שאינו נצרף בשום יגיעה: (ד) היכל ה׳ היכל ה׳ היכל ה׳. תלת

זימנין

ושארא עלתיך כתיב. שק ד׳ קמצין וסי׳ וכל אשר יפול עליו. בת עמי חגרי שק. על כל מתנים שק. ואני בחלותם לבושי שק. וכל השק בשק ואס״ף דכוות׳. ורעים ג׳ וסי׳ מעט ורעים היו ימי שני חיי. ויתן ה׳ אותות ומופתים.

תולדות אהרן בת עמי. גטין נח:
היכל ה׳ נזיר לב:

רדק

(כה) אל תצאי. תלכי תצאי תלכי כתוב ביו״ד הנקבה מדבר כנגד הכנסה תלכו תצאו קרי מדבר כנגד הפרטים והענין אחד: חרב. יש לאויב מבחוץ להכותכם אם תצאו: ומגור. ופחד יש בכל סביבותיכם אם תצאו וי״ת מגור מסביב מקטלא למתכנשין מסחור סחור: (כו) בת עמי והתפלשי באפר. התגוללי בתוך האפר וי״ת ותפו רישיכון: אבל יחיד. אבל אדם שמת לו בנו יחידו שהוא אבל קשה: מספד תמרורים. מספד סמוך לפיכך הוא פתוח מספד של מרירות ובמסרה ג׳ פתחין וסי׳ תמריא סמכך לרמוניא פירוש תמריא מספד תמרורים סמיכין מספד בית האבל רמניא כמספד הדרימון: כי פתאום. מעתה התחילו לספוד כי לא תדעי עת בואו כי פתאום יבא עלינו ׳ (כז) בחון. ואמר לנביא אף על פי שאתה אומר להם דברים קשים ומתנבא עליהם רעות אל תירא מהם כי בחון ומבצר נתתיך להם בחון פירושו מגדל כמו הקימו בחוניו וכן אמר לו בתחלת נבואתו הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל לפיכך אל תירא מהם ותפש אחר דרכיהם וזהו שאמר ותדע ובחנת את דרכם ואמר ובחנת לשון נופל על לשון לפי שקראו בחון אמר ובחנת את דרכם ויונתן תרגם בחון בחיר: (כח) כלם סרי סוררים. סרי בסמ״ך כמו בשי״ן השרים הם סרי סוררים כלומר שעבדיהם סוררים והשרים כמו כן סוררים והעבדים הולכי רכיל לאדוניהם לאכל ענוים באמרי שקר והנה השרים עם העבדים נמשלים לנחשת וברזל שיעשו המלאכה כאחד כשהן מעורבין זה בזה והנחשת בזה המקום פירוש הברזל שקורין בלע״ז אצי״ר שמבערין אותו עם הברזל לעשות בו כלי אומנות כי לא יתחזק הברזל לבדו אלא עם זה הנחשת וכן פי׳ אדוני אבי כל נחושת ונחושה שבמקרא שמדבר לענין חוזק וי״ת כל רברביהון מרדין וגו׳ כבעמוד: (כט) נחר מפוח. לפי שהמשילם לנחשת וברזל שעושה אותה הנפח כלי ע״י האש המשיל עוד למלאכ׳ הצורף כשיתיך הכסף ישים העופרת עם הכסף כדי שלא יכלה הכסף האש והנופח נופח במפוח באש לצרף הכסף והמפוח הוא משל על הנביא הנופח הוא הנביא והמפוח הוא פיו וגרונו אמר כי המפוח נחרך מרוב התמדת הנופח בו ודבור הנביא הוא הנפיחה והעופרת תם ועדיין הכסף הרע לא נתך והם ישראל הרעים שמדבר אליהם הנביא הכסף והערב תמיד עד שנחר גרונו ועדיין רעים לא נתקו ועודם בקשם והעופרת משל למעשה ההשתדלות וההתמדה בדברי משל ומליצה להחזירם למוטב והנה לשוא צרף צרוף צרוף שם תאר בשקל גדול. נחר מבנין נפעל ענין שרפה וכן וחרה נחשתה: מאשתם. כתיב מלה אחת וקרי תרין מלין: (ל) כסף נמאס. ואחר שלא נתקו מרעתם הנה הם ככסף נמאס וכן קראו אותם היודעים אותם ורעתם כי מאס ה׳ בהם כיון שלא נתקו מרעתם ואינן חוזרים למוטב: (א) הדבר. אמר בזה הענין הדבר אשר היה אל ירמיהו מה שלא אמר כן בפרשיות הקודמות אלא כה אמר ה׳ לפי שאמר לו זאת הנבואה בשער בית ה׳ לפיכך אמר הדבר אשר היה להודיע כי מה שעמד בשער בית ה׳ מאת ה׳ נאמרה לו דבר זה שיעשה כן: (ב) עמוד בשער בית ה׳. הוא שער מזרחי כי הוא המיוחד שבשערים: הבאים בשערים האלה. שבעה שערים היו בעזרה שלשה בצפון ושלשה בדרום ואחד במזרח: (ג) כה אמר. ואשכנה אתכם. אעמידכם בשכונכם במקום זה ולא תגלו ממנו וכמוהו החייתם כל נקבה העמדתם אותן בחיים: (ד) אל תבטחו לכם אל דברי השקר. לשון בטחון נקשר עם מלת אל ועם מלת על בזה הפסוק הוא אל דברי ובפסוק הנה אתם בוטחים הוא על: היכל ה׳ היכל ה׳ היכל ה׳ המה

מצודת דוד

ונחלשים: צרה החזיקתנו. אחז אותנו צרה וחיל כיולדה: (כה) כי חרב לאויב. כי החרב אשר היא לאויב מביא פחד מסביב. (כו) חגרי שק. דרך צער ואבילות. והתפלשי באפר. התגלגלי באפר ועשי לך אבל כעל בן יחיד ומספד מר: השודד. זה בבל: (כז) בחון. מאמר המקום לירמיה הלא נתתיך בעמי מחוזק כמגדל מבצר ולא תירא מהם להוכיח דרכם על פניהם. ותדע. וא״כ ידעת ובחנת את דרכם כי הרביתה להוכיחם ואין מי שומע: (כח) סרי סוררים. ר״ל השרים המיוחדים שבכל הסוררים ודוגמתו שיר השירים (ש״ה א) שר״ל השיר המיוחד שבכל השירים: הולכי רכיל. מדברי לה״ר נחושת וברזל. ר״ל נכונים לאבד אנשים ככלי זיין העשוי מנחושת וברזל מעורב זה בזה שהוא חזק מאד וכן נאמר ברזל ונחושת (לקמן טו): משחיתים המה. הורגים זה את זה: (כט) נחר מפוח מאש. דרך צורף כסף להסיר הסיג מניח הכסף בכור ועמו עופרת ומעמיד על האש ונופח במפוח עד יותך הכסף והעופרת ונצרף העופרת ונשאר הכסף נקי מבלי סיג ולזה אמר הנה המפוח נתייבש מן האש וגם העופרת כבר תם ונשלם כי נשרף הכל אבל בהם נצרף את הכסף כי הסיגים הרעים לא נעתקו מן הכסף

מצודת ציון

(כה) מגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב): (כו) בת עמי. עדת עמי: חגרי. מלשון חגורה ואזור: שק. יריעה עבה: והתפלשי. התגלגלי וכן בעפר התפלשי (מיכה א): תמרורים. מל׳ מרירות: השודד. העושק: (כז) בחון. ענין מגדל חזק וכן עופל ובחן (ישעיה לב): ובחנת. מלשון בחינה: (כח) סרי סוררים. ענין עוות ועקום כמו סורר ומורה (דברים כא): הולכי רכיל. ענין לה״ר כמו לא תלך רכיל (ויקרא יט): (כט) נחר. ענין יובש כמו חרה מני חורב (איוב ל): מפוח. הם הכלי שמפיחים בו להבעיר האש: תם. ענין גמר והשלמה: עופרת. מין מתכת: צרף צרוף. ענין זיקוק והתכה: ורעים. הם הסיגים שהוא רע מול הכסף: נתקו. ענין העתק והסרה: (ג) היטיבו. מלשון טוב ותקון

וכן

וכנה

הֵמָּה׃ ה כִּי אִם־הֵיטֵיב תֵּיטִיבוּ אֶת־דַּרְכֵיכֶם וְאֶת־מַעַלְלֵיכֶם אִם־עָשׂוֹ תַעֲשׂוּ מִשְׁפָּט בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ׃ ו גֵּר יָתוֹם וְאַלְמָנָה לֹא תַעֲשֹׁקוּ וְדָם נָקִי אַל־תִּשְׁפְּכוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תֵלְכוּ לְרַע לָכֶם׃ ז וְשִׁכַּנְתִּי אֶתְכֶם בַּמָּקוֹם הַזֶּה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתֵיכֶם לְמִן־עוֹלָם וְעַד־עוֹלָם׃ ח הִנֵּה אַתֶּם בֹּטְחִים לָכֶם עַל־דִּבְרֵי הַשָּׁקֶר לְבִלְתִּי הוֹעִיל׃ ט הֲגָנֹב ׀ רָצֹחַ וְנָאֹף וְהִשָּׁבֵעַ לַשֶּׁקֶר וְקַטֵּר לַבָּעַל וְהָלֹךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ י וּבָאתֶם וַעֲמַדְתֶּם לְפָנַי בַּבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו וַאֲמַרְתֶּם נִצַּלְנוּ לְמַעַן עֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה׃ יא הַמְעָרַת פָּרִצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו בְּעֵינֵיכֶם גַּם אָנֹכִי הִנֵּה רָאִיתִי נְאֻם־יְהוָה׃ יב כִּי לְכוּ־נָא אֶל־מְקוֹמִי אֲשֶׁר בְּשִׁילוֹ אֲשֶׁר שִׁכַּנְתִּי שְׁמִי שָׁם בָּרִאשׁוֹנָה וּרְאוּ אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לוֹ מִפְּנֵי רָעַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ יג וְעַתָּה יַעַן עֲשׂוֹתְכֶם אֶת־כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם הַשְׁכֵּם וְדַבֵּר וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וָאֶקְרָא אֶתְכֶם וְלֹא עֲנִיתֶם׃ יד וְעָשִׂיתִי לַבַּיִת ׀ אֲשֶׁר נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו אֲשֶׁר אַתֶּם בֹּטְחִים בּוֹ וְלַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָכֶם וְלַאֲבוֹתֵיכֶם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשִׁלוֹ׃ טו וְהִשְׁלַכְתִּי אֶתְכֶם מֵעַל פָּנָי כַּאֲשֶׁר

סגדין תלת זמנין בשתא אתון מתחזן קדמוהי : ה ארי אם אתקנא תתקנון ית אורחתכון וית עובדיכון אם מעבד תעבדון דין דקשוט בין גברא ובין חבריה : ו גיור יתום וארמלא לא תוניסון ודם זכאי לא תשדון באתרא הדין ובתר פלחי כוכביא לא תהכון לאבאשא לכון : ז ואשרי יתכון באתרא הדין בארעא דיהבית לאבהתכון למן עלמא ועד עלמא : ח הא אתון מתרחצין לכון על פתגמי נביי שקרא בדיל דלא להנאה : ט גנבין קטולי נפשן וגיפין ומשתבעין לשקר ומסקין בוסמין לבעלא ואזלין בתר פלחי כוכביא דלא ידעתון : י ואתן אתון וקיימין קדמי בביתא הדין דאתקרי שמי עלוהי ואמרין אתון שיזיבנא בדיל למעבד ית כל תועבתא האלין : יא הכבית כנישת רשיעין הוה ביתא הדין דאתקרי שמי עלוהי בעיניכון אף קדמי כן גלי אמר יי : יב ארי אזילו כען לאתר בית שכנתי די בשלו דאשריתי שכנתי תמן בקדמיתא וחזו ית דעבדית ליה מן קדם בישת עמי ישראל : יג וכען חלף דעבדתון ית כל עובדיא האלין אמר יי ושלחית לותכון ית כל עבדי נביא מקדים וממליל ולא קבילתון ואתנביאו לכון ולא תבתון : יד ואעביד לביתא דאתקרי שמי עלוהי דאתון רחיצין ביה ולאתרא דיהבית לכון ולאבהתכון כמא דעבדית לשילו : טו ואגלי יתכון מארעא בית שכנתי כמא

זימנין בשתא אתון מתחזן קדמוהי : (ט) הגנוב רצוח ונאף. בתמיה וכי אלה תעשו ויופי ההיכל לכם : (יא) המערת פריצים . היה בעיניכם הבית הזה בתמיה : הנה ראיתי . שכך הוא בעיניכם : (יד) כאשר עשיתי לשילו . בימי עלי : (טו) כאשר . השלכתי וגו' אפרים

צרוף ורעים לא נתקו : היטיב ב' מ"ל וסי' כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם . וגם היטיב אין אתם . גר ג' ר"פ בקריאה וסי' גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת . גר ויתום ואלמנה לא תעשקו . גר אנכי בארץ . אנ"ך : ועד עולם י"ב וסי' נמסר בישעיה סימן ס' : שילו ח' כתיב כן בוי"ו בקריאת וסי' נמסר בסדר ויחי : בראשונה ח' מ"ל בקריא' וסי' כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו. ושמתי מקום לעמי ישראל דמלכים . וחברו דד"ה . כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר . כל מכה יבוסי בראשונה דד"ה ב' בפסוק . נחלה מבוהלת בראשונה . ואמצא ספר היחש .

המה . אלו דברי השקר שהאומרים לכם נביאי השקר המתעים אותם או הם היו אומרים לנביא והוא ירמיהו והיו אומרים לו לא יחריב היכלו בעבור העון ולא תחרב העיר הזאת ואמר שלשה פעמים היכל ה' לפי שהיו שלשה אולם והיכל ודביר כן פירש אדוני אבי ז"ל ופי' כי פסוק ארץ ארץ ארץ תשובת דבריהם אמר הרי ההיכלות שאתם אומרים לפני חשובים כמו הארץ כיון שאתם חוטאים לפני ומבזים ההיכלות וי"ם לא תתרחצון לכון וגומר כבעמוד ויתכן כי הכפל לחזק כי כן מנהג הלשון לכפול המלות לחזק הענין פעם בשתי מלות פעם בשלש : עשו תעשו מקור בוי"ו כמו בה"א : (ו) גר יתום . כמו שמש ירח בחסרון וי"ו החבור וזכר אלה והוא הדין לאחרים אלא זכר אלה לפי שהם עשוקים ברוב לחולשתם : במקום הזה . בכל מקום הוא רע ובמקום הזה הוא יותר רע שהוא מקום השכינה : לרע לכם . אתם רעים כי לרע לכם הוא הליכתכם אחרי אלהים אחרים כי בזמן שאתם עושים זה אתם נופלים לפני אויביכם : (ז) ושכנתי . למן עולם ועד עולם . למזמן רב שנתתיה לכם מימי אברהם נתתיה לכם עד עולם ר"ל כל ימי עולם אם ילכו בניכם בדרכי : (ח) הנה . לבלתי הועיל . כי אתם רואים כי אין תועלת באותם הדברים : (ט) הגנוב . התחשבו שתעשו מעשים רעים ותנצלו מעונשם בעבור שתבאו ותעמדו לפני בבית הזה כאשר אתם אומרים אחר שתעשו כל התועבות האלה ותבאו בבית הזה ואמרתם נצלנו ופי' אתם אומרים נצלנו בעבור בבואנו לעשות את כל התועבות האלה : (י) ובאתם . מסורס הוא : (יא) המערת פריצים . וכי תחשבו הבית הזה כמו מערת פריצים וכן הוא בעיניכם הבית הזה מה שתחשבו שאתם נצולים בבאכם אליו הוא כפל עונכם שתעיזו פניכם לבא אלי אחר עשותכם מה שמנעתי לעשותו אין זה אלא פריצות ועזות מצח וקשי לב שתעשו הפך רצוני ותבאו לפני זה מרד גדול והכעסה : גם אנכי הנה ראיתי . לא תחשבו כי אני לא אראה מחשבותיכם הרעות כי אני כמו בן אדם שיכול אחד לגנוב לבבו ולהראות לפניו מה שאין בלבו כי אני ראיתי לבבכם וראיתי כי בבאכם אלי אין לבבכם אלי אלא בלבבכם שתעשו עוד את התועבו' אשר עשיתם מתחלה ומה שאמר מערת כי כן דרך הפריצים בעשותם הרעות להאסף יחד חוץ לעיר באחת המערות להסתר שם מבני אדם ומה שהאמרו כי לא אחריב ביתי בעבור מעשיכם כמו שאמר היכל ה' כמו שפירשנו למעלה אלה הם דברי שקר : (יב) כי לכו נא . ראו מה עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל שהחרבתי אותו וסלקתי שכינתי ממנו וגלה הארון ממנו והיה עם פלשתים ולא חששתי לכבודי אחר שהיו המבזים אותו כן אעשה בבית הזה לפיכך אל תבטחו אל דברי שקר כאלו . ושלשת הפסוקים הבאים אחר זה הפסוק מבוארים הם : (טו) את כל זרע אפרים . עשרת השבטים נגלו

מצודת ציון

וכן ותיטב את ראשה (מ"ב ט) : ומעלליכם . מעשיכם : (ח) לבלתי . ענינו כמו לא : הועיל . מלשון תועלת : (י) נצלנו . מל' הצלה : (יא) המערת . ענין חפירה בקרקע : פריצים . רשעים וקלי הדעת : (יג) עניתם . מל' עניה ותשובה :

ואל

מצודת דוד

והנה מעורב בו ההיכל והוא למשל לומר הנה הנביאים מתייגעים להוכיח את העם ואינם מועילים כי עדיין עומדים במרדם : (ל) כסף נמאס קראו להם . קראו שם ישראל כסף נמאס שא"א להפריד מהם את הסיגים הם המעשים המגונים : כי מאס ה' בהם . על אשר אינם עוזבים מעשיהם אשר לא טובים : ז (ג) ואשכנה . אשכין אתכם במקום הזה ולא תגלו ממנו : (ד) אל דברי השקר . אל דבר שאין בו ממש שהם אומרים היכל ה' וכו' המה ר"ל שלא היכל ה' המה בתוכנו ולא יחריב ה' את היכלו ואמר שלשה פעמים היכל ה' על האולם וההיכל והדביר שכולם נקראים בשם היכל ולזה אמר המה בלשון רבים כי שלשה המה : (ו) לרע לכם . אשר מעבודתם תמשך לכם רעה ולא טובה : (ז) ושכנתי . כאשר כן תעשו אז אשכין אתכם במקום הזה ולא בזולת זה : למן עולם . מעת בואכם שמה עד ימות עולם : (ח) על דברי השקר . הוא בטחון ההיכל שאין תועלת בבטחון הזה : (ט) הגנוב . וכי תגנבו ותרצחו וגו' : (י) ובאתם . אחר המעשים האלה תבואו אל ההיכל להתפלל שמה ותאמרו הנה בזה נצלנו מהעונש הראוי לבוא על מעשים האלה : למען עשות . למען תשובו לחטוא ולעשות שוב כמעשים האלה ותהיה בית ה' סיבה ועזר לעשות התועבות בבוטחכם בו : (יא) המערת . האם חשבתם שהיה הבית הזה וכו' בעיניכם כמערת הפריצים שכאשר יעשו התועבות ילכו להחבא במערה : גם אנכי . ר"ל כמו שיש הדבר הזה עם לבבכם לעשות התועבות על בטחון ביאת הבית גם כן אני רואה שכן הוא עם לבבכם ולא נכחד ממני : (יב) לכו נא אל מקומי . ר"ל התבוננו עתה אל המשכן אשר עמד בשילו : בראשונה . עד לא נבחר ירושלים : את אשר עשיתי לו . שהחרבתי אותו מפני רעת ישראל בימי עלי הכהן ולא חששתי עליו : (יג) השכם ודבר . אני משכים ומדבר ע"י הנביאים : ואקרא אתכם . לשוב אלי בתשובה . (יד) ועשיתי . ולכן אעשה לבית וכו' : ולמקום וכו' . הוא ירושלים : (טו) והשלכתי וגו' . לארץ אחרת : כל אחיכם . ומוזר ומפרש את כל זרע אפרים והם בני עשרת השבטים

וקראו

הִשְׁלַכְתִּי אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם אֵת כָּל־
זֶרַע אֶפְרָיִם׃ טז וְאַתָּה אַל־תִּתְפַּלֵּל ׀
בְּעַד־הָעָם הַזֶּה וְאַל־תִּשָּׂא בַעֲדָם
רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל־תִּפְגַּע־בִּי כִּי־אֵינֶנִּי
שֹׁמֵעַ אֹתָךְ׃ יז הַאֵינְךָ רֹאֶה מָה הֵמָּה
עֹשִׂים בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִָם׃
יח הַבָּנִים מְלַקְּטִים עֵצִים וְהָאָבוֹת
מְבַעֲרִים אֶת־הָאֵשׁ וְהַנָּשִׁים לָשׁוֹת
בָּצֵק לַעֲשׂוֹת כַּוָּנִים לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם
וְהַסֵּךְ נְסָכִים לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן
הַכְעִסֵנִי׃ יט הַאֹתִי הֵם מַכְעִסִים
נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא אֹתָם לְמַעַן בֹּשֶׁת
פְּנֵיהֶם׃ כ לָכֵן כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה
הִנֵּה אַפִּי וַחֲמָתִי נִתֶּכֶת אֶל־הַמָּקוֹם
הַזֶּה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל־
עֵץ הַשָּׂדֶה וְעַל־פְּרִי הָאֲדָמָה וּבָעֲרָה
וְלֹא תִכְבֶּה׃ כא כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ
עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר׃ כב כִּי לֹא־
דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים
בְּיוֹם הוֹצִיאִ אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח׃ כג כִּי אִם־אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר

ל׳
ל׳. ס׳
ב׳ תחת שלחני ב׳
ל׳
ב׳
ב׳ חד מ״ל וחד חס׳
י״ו חס׳ בנ״ו
כ״ט
ה׳ פסוקים קדמא אל ואתרא על
ו׳ בטעם בספרא
ב׳. ב׳ שנה על שנה
הוציאי ק׳
י׳. ב׳

דְּאַגְלֵיתִי יַת כָּל אֲחֵיכוֹן יַת כָּל
זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ טז וְאַתְּ לָא
תְצַלֵּי עַל עַמָּא הָדֵין וְלָא
תִתְחַנַּן עֲלֵיהוֹן בִּבְעוּ וּצְלוֹ וְלָא
תִבְעֵי מִן קֳדָמַי אֲרֵי לָא
רַעֲוָא קֳדָמַי לְקַבָּלָא צְלוֹתָךְ׃
יז הֲלֵית אַתְּ חָזֵי מָא דְאִינוּן
עָבְדִין בְּקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה
וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם׃ יח בְּנַיָא
מְלַקְטִין אָעַיָא וַאֲבָהָתָא
מַדְלְקִין יַת נוּרָא וּנְשַׁיָא לָיְשָׁן
לֵישָׁא לְמֶעְבַּד כַּרְדּוּטִין
לְכוֹכְבַת שְׁמַיָא וּלְנַסָּכָא
נִסְכִּין לְפַלְחֵי כוֹכְבַיָא בְּדִיל
לְאַרְגָזָא קֳדָמַי׃ יט הֲמִדַּמַן
דִּיקֳדָמַי אִינוּן מַרְגְזִין אֲמַר יְיָ
הֲלָא לְאַבְאָשָׁא לְהוֹן בְּדִיל
דְיִבְהֲתוּן בְּעוֹבָדֵיהוֹן׃ כ בְּכֵן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא
רוּגְזִי וַחֲמָתִי חָל בְּאַתְרָא
הָדֵין עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא
וְעַל אִילַן חַקְלָא וְעַל אִבָּא
דְאַרְעָא וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי חָיֵס׃
כא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל עֲלָוָתְכוֹן אוֹסִיפוּ עַל
נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְאִכוּלוּ
בִסְרָא׃ כב אֲרֵי לָא מַלֵּלִית
עִם אֲבָהָתְכוֹן וְלָא פַקֵּדְתִּינוּן
בְּיוֹמָא דְאַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם עַל עִסְקֵי עֲלָוָן
וְנִכְסַת קוּדְשִׁין׃ כג אֱלָהֵין יַת פִּתְגָמָא הָדֵין פַּקֵּדִית יָתְהוֹן לְמֵימַר קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וֶאֱהֵי

עשרת השבטים : (יח) לעשות כוונים . דפוס הכוכב : למלכת השמים . כוכב הגדול היו קורין מלכת השמים ל׳ מלוכה וכן ת״י לכוכבת שמיא : (כ) נתכת . יורדת ומגעת כמו ומטר לא נתך ארצה (שמות ט) לא מטא : (כא) עולותיכם . שאתם מקריבים כליל טוב לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם ותקריבו אותם שלמים ותאכלו הבשר שהרי אינם מקובלות לפני ולמה תפסידום : (כב) ביום הוציאי אותם . תחלת תנאי לא היתה אלא אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי

שגלו וכנה אותם לאפרים לפי שהמלכות היתה לאפרים ביום שנמלכה המלכות ומשם ואילך נקראו עשרת השבטים בשם אפרים : (טז) ואתה אל תשא . ענין הגבהת הקול כמו וישא עשו את קולו : רנה . צעקה כמו ויעבר הרנה קומי רני : (יז) האינך . ובחוצות ירושלם . שלא יבושו להכעיסני בגלוי בשוקים וברחובות : (יח) הבנים . כל בני הבית מתעסקים בעבודה זו לשכר שיקבלו בעבודה : לעשות כונים . מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלאכת השמים וכן עשינו לה כונים וכן ואת כיון צלמיכם ואולי קראם כונים לפי שמכונין לכך ודעתן אליהם לעשותן ולתקנן היטב וי״ת כונים כרדוטין : למלכת השמים. חסר אל״ף ופי׳ כמו מעשה השמים כלומר לכוכבים וי״מ למלכת השמים לשון מלוכה ר״ל לכוכב גדול שבשמים וי״ת לכוכבת שמיא : (יט) האותי . הם עושים להכעיסני ולפי סבורים הם שהם מכעיסים אותי כי לא תחול בי מדת כעס ולא מדה אחרת אינם מכעיסים אותי אלא עצמן כי עליהם יחול הכעס והחרון אף : למען בשת פניהם . שיבושו במעשיהם הרעים כי אני איני ראוי שתכעס במעשיהם אפילו תחול בי שום מדה מה שלא תחול כי לא יזיקו לי מעשיהם הרעים ולא יטיבו לי מעשיהם הטובים כמו שאמר אליהוא לאיוב אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו או מה מידך יקח לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך ומה שאמר בתורה כעסוני בהבליהם הכעיסוני בפסיליהם דברה תורה כלשון בני אדם אבל הוא יתברך אין בו מדת כעס ולא מפעליות המדות המצויות בבני האדם כמו הכעס וזולתו : (כ) לכן . אפי וחמתי. כי הם עשו להכעיסני והכעס יחול ואף וחמה ואמר נתכת לרוב מרוצתה לבא עליהם כדבר הנתך ובאמרו נתכת לשון נקבה וזכר גם כן אף שהוא לשון זכר כי כן הוא דרך לשון הקודש להיות זכר הפועל עם השם הדבוק בו יהיה ראשון או אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר בת אביחיל ומרדכי היהודי ותאכל היא והוא גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני: ובערה . אמר בערה ולא זכר האש לפי שהחמה ענין חמימות וטבע האש אשר באדם מוליד הכעס והחמה : (כא) כה אמר ה׳ צבאות . זכר העולות שהן כליל וזכר הזבחים שהם השלמים שמהם יאכלו הבעלים בשר ולא זכר חטאת ואשם כי לא היו מתודים מחטאתם ולא שבים ועוד כי במזיד היו חוטאים ואין על המזיד קרבן אלא היו מביאים עולות להראות עצמם שהם עובדים את ה׳ בנראה והשלמים היו מביאין לאכול בשר עם הראות במעשיהם עבודת האל ואמר מה לכם להביא זבחיכם ולהוסיף עוד עליהם עולות ותחשבו כי יהיו לרצון לי כמו שכתוב בהם ונרצה לו לכפר עליו וזה לא יהיה כי אם אין מעשיכם רצוין לפני עולות וזבחים ג״כ לא יהיו רצוין: ספו . ענין תוספת שני הרבים בענין אחד יסף וספה וכן ספות חטאת על חטאת לספות עוד ואפשר גם כן ספו מגזרת יסף בשקל שבו רדו והגזרה הזה אינו למצוה רשות אלא כאומר לחברו עשה מה שתעשה כי לא יועילך: (כב) כי לא דברתי . ביום הוציאי אותם מארץ מצרים . וי״מ כי היא המצוה הראשונה והוא מה שצוה אותם במרה שנאמר בו שם שם לו חק ומשפט והוא מה שאמרו רז״ל שבת ודינין במרה איפקוד ולא צוה על דבר עולה או זבח וי״ל ג״כ כי עקר המצוה לא היתה על דברי עולה וזבח אלא שמעו בקולי והייתם לי לעם וזה התנאי נתן להם התורה ואין בכל עשרת הדברים שהם כלל התורה כלה זכר עולה וזבח ואף כשידבר על הקרבנות לא צוה להם שיקריבו קרבן אלא אדם כי יקריב מכם קרבן אם יעשה מדעתו יהיה כך וכך והתמידים שצוה בהם הוא לכבוד הבית והיו כאן לנכיר אבל ליחידים לא צוה להקריב קרבן כמו שצוה ליחידים לעשות משפט ושאר המצות ולא צוה ליחיד לעשות קרבן אלא א״כ יחטא בשוגג וצוה בפרשת האימורין להשיב החוטא אל לבו לכוף התאוות הבהמיות לפי שהולדתם מחלב ודם ויהיה נזכר שלא יהיה שוגג במצוה כל שכן מזיד והתמידים גם בנין הבית לעבודה אפשר שהוא כמו שכתב מורה צדק רבינו משה ז״ל להעתיק הדעות הזרות ובנין ההיכלות שהיו לשם עכו״ם רצה להעתיקם לעבודת האל וימחה שם עכו״ם מהם: (כג) כי אם

המה עשים ה׳ בקריאה וסי׳ ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכ׳: בן המה עשים גם לך בשמואל. האינך ראה מה המה עשים . עד תשוב תראה תועבות גדלות דיחזקאל . כ עגבים בפיהם המה עשים דיחזקאל : מלקטים ב׳ וסי׳ שבעת מלכים בהנות . הבנים מלקטים עצים : האותי ב׳ א׳ מ״ל וסי׳ האותי לא תראו נאם ה׳ . האותי הם מבעיסים קדמא מ״ל : כה אמר ו׳ בטעמא בסיפרא וסי׳ עלותיכם ספו . לא יכרת איש ליונדב . על הכלים הנותרים . אנוש לשברך . עוד יקנו בתים . לכל הגולה אשר הגלתי :

תולדות אהרן ואל תפגע . ברכות כו תענית ח סוטה יד סנהדרין נה (ברכות ז) : עולותיכם ספו . מגלה כג : לא דברתי . עקרים מ״ב פכ״א :

מצודת דוד

וקראם ע״ש אפרים כי ירבעם שמלך בהם בראשונה היה מזרע אפרים : (טז) ואתה . לירמיה ידבר שאל יתפלל בעדם . כפל הדבר במ״ש : ואל תשא וכו׳ . כי אינני כי אין אני שומע אליך : (יז) האינך . וכי אין אתה רואה מה המה עושים וכו׳ : (יח) הבנים וכו׳ . ר״ל כ״א מהם מסייע לעבירה : לעשות כונים . לעשות מיני מאכלים להגיש מנחה למלכת שמים ר״ל לכוכב גדול שבשמים והוא השמש והאלו מולך על כולם : והסך . ולהסך מן נסכים וכו׳ : למען הכעיסני . ר״ל יודעים הם שאין תועלת בעבודתם אבל כל מעשיהם להכעיסני : (יט) האותי . ר״ל וכי הכעס הוא בעבורי כלומר וכי מעשיהם מזיקים לי הלא הכעס יזיק להם כי יהיה להם לבושת ולכלימה : (כ) נתכת . היא נשפכת אל המקום הזה ותחול ותפרש על האדם וכו׳ : ולא תכבה . ר״ל לא תפסק החמה עד תכלה הכל : (כא) עולותיכם ספו וכו׳ . העולות שאתם מביאים שהמה כולם כליל הוסיפו אותם על זבחי שלמיכם ואכלו בעבור ר״ל הועיל ואין העולות לרצון לפני למה תפסידו הבשר : (כב) כי לא דברתי וכו׳ . ביום שהוצאתים ממצרים לא דברתי עמהם אז על דבר עולה וזבח ואם היה עיקר הכוונה בעבור הבאת הקרבנות כי בזה הכל תלוי אף בזולת שמוע בקול ה׳ היה אם כן מהראוי להגמות עליה ביום שהוצאתים ממצרים : (כג) כי אם וכו׳ שמעו בקולי . רק הדבר הזה צויתים אז שמעו בקולי וכו׳ כמ״ש ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וכו׳ (שמות יט) א״כ זה העיקר והבאת הקרבנות היא כפרט מכל המצות שאין נחת בהם בזולת שמוע בקול ה׳ : והייתי לכם לאלהים .

מצודת ציון

(טז) ואל תשא . ענין הרמת קול : בעדם . בעבורם : רנה . הוא ענין ל׳ תפלה : תפגע . ענין בקשה וכן ופגעו לי (בראשית כג) : (יז) האינך . האין אתה וכן אינך יודע אי זה יכשר (קהלת יא) : ובחוצות . בשוקים : (יח) מלקטים . מלשון לקיטה : מבערים . מדליקים : לשות . מל׳ לישה והוא גלגול העיסה : בצק . עיסה כמו מלוש בצק עד חמצתו (הושע ז) ואמר בצק ע״ש סופו וכן אפיתי על גחליו לחם (ישעיה מד) : כונים . מין מאכל ויתכן שנקרא כן על כי עשאום בכוונת הלב בתקון רב וכן עשינו לה כונים להעציבה (לקמן מד) : למלכת השמים . הוא השמש וכן מקטרים למלכת השמים (שם) : (כ) נתכת . ענין התכה והרקה כמו ותתך חמתי כאשי (שם) : תכבה . מלשון כבה : (כא) ספו .

ר״ל

שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים
וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֶתְכֶם לְמַעַן
יִיטַב לָכֶם׃ כד וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ
אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת
לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים׃
כה לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח
אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם
הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ׃ כו וְלוֹא שָׁמְעוּ אֵלַי
וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־
עָרְפָּם הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם׃ כז וְדִבַּרְתָּ
אֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא
יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם וְלֹא
יַעֲנוּכָה׃ כח וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי
אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָיו
וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר אָבְדָה הָאֱמוּנָה
וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם׃ כט גָּזִּי נִזְרֵךְ
וְהַשְׁלִיכִי וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי
מָאַס יְהוָה וַיִּטֹּשׁ אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ׃
ל כִּי־עָשׂוּ בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי
נְאֻם־יְהוָה שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת
אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃
לא וּבָנוּ בָּמוֹת הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא
בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־
בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא
עָלְתָה עַל־לִבִּי׃ לב לָכֵן הִנֵּה יָמִים
בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד
הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא

ט׳ פסוקים ולא ולא ולא
כ׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר מ״ל כתבתי לך שלשים
ד׳ בספרא
נ״ס מ״ל
י״א
ד׳
ל׳ ומ״ל
נ״ס מ״ל
ל׳. ל׳
ל׳
ב׳ בספרא
ה׳ חסר וב״ל עזרא כותיה
י״ד בטעם בספרא
ד׳

לכון לאלהא ואתון תהון
קדמי לעם ותהכון בכל
אורחא דאפקיד יתכון בדיל
דייטב לכון: כד ולא קבילו
ולא ארכינו ית אודניהון
ואזלו בעצתהון בהרהור
לבהון בישא ואחזרו בפולחני
קדל ולא שויאו דחלתי לקביל
אפיהון: כה למן יומא דנפקו
אבהתכון מארעא דמצרים
עד יומא הדין ושלחית לותכון
ית כל עבדי נבייאי מקדים
ומשלח: כו ולא קבילו
למימרי ולא ארכינו ית
אודניהון וקשיאו ית קדלהון
אבאישו מאבהתהון:
כז ותמליל עמהון ית כל
פתגמיא האלין ולא יקבלון
מנך ותתנבי להון ולא
יתיבונך: כח ותימר להון דין
עמא די לא שמעו למימרא
דיי אלההון ולא קבילו אולפן
פסקת הימנותא ואתמנעת
מפומהון: כט תלישי על
רבנך דיגלון וטולי על נגרין
אליא ארי רחיק יי ורמיש ית
דרא דעברו על מימריה:
ל ארי עבדו בני יהודה
דביש קדמי אמר יי שויאו
שקוציהון בביתא דאתקרי
שמי עלוהי לסאבותיה:
לא ובנו במתתופת די בחילת
בר הנום לאוקדא ית בניהון
וית בנתיהון בנורא דלא
פקדית באוריתי ולא רעוא
קדמי: לב בכן הא יומיא
אתן אמר יי ולא יתאמר עוד תופת וחילת בר הנום אלהין

רדק

זה. מבואר הוא: (כד) ולא שמעו. במועצות. פירוש בעצה שלהם לא בעצתי כמו שפירש בשרירות לבם הרע. שרירות פירוש הבטת לבם מענין ישר בל אנשים למה שלבם אומר. אליו וי״ת תוקף לבם מענין שריר וקים ובדברי רז״ל וי״ת הרהור לבהון: ויהיו לאחור. ומה היה עונשם שהיו לאחור ולא לפנים כלומר שהיה מארה במעשה ידיהם ולא ברכה וי״ת ואחזרו לפולחני קדל וגו׳ כבעמוד: (כה) למן היום. כי בכל דור ודור היו בהם פושעים ורוב הדורות היו רובם פושעים ואף על פי שהייתי מזהירם תמיד על ידי הנביאים: יום. כלומר יום ויום: השכם ושלוח. בכל בקר ובקר כי רוב ההזהרה תהיה בבקר קודם שילך אדם למלאכתו ושליח הייתי שולח בהשכמה הנביאים להזהירם: (כו) ולא הטו את אזנם הרעו מאבותם. בכל דור ודור רובם הרעו מאבותם כמו מנשה ואמון שהיו אחרונים הרעו אשמה מן הראשונים: (כז) ודברת. ולא ישמעו, ידעתי כי לא ישמעו אליך ואפי׳ לא יענוכה כשתקרא להם אע״פ כן הזהירם. יענוכה נכתב בו ה״א הנקבה אחר כ״ף הכנוי וכן ותסידיך יברכוכה והדומין לו: (כח) ואמרת. מפיהם. אפילו מפיהם אבדה ונכרתה שלא יאמרו אמת בפיהם כל שכן בלבבם כי רוב בני אדם מדברים בפיהם מה שאין כן בלבבם להראות עצמן טובים ואינם הפך מי שנאמר עליו ודובר אמת בלבבו אבל אלה אפילו בפיהם אין אמת: (כט) גזי נזרך. גדול השער נקרא נזר לפי שהנזיר היה מגדל שערו וענין גזי נזרך כענין קרחי וגזי על בני תענוגיך והשליכי הנזר שהיה לך לפאר גזי אותו והשליכי בעפר להבל ואמר לשון נקבה על הכנסיה וי״ת תלישי על רברבך דיגלון: את דור עברתו. הדור הזה שאשפך עליהם עברתו וחמתו וי״ת ית דרא די עברו על מימריה: (ל) כי עשו. שמו שקוציה׳. אחז ומנשה עשו זה כמו שכתוב ובני יהודה עמהם: (לא) ובנו. אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי. לא היה רצוני בזה ולא צויתי להם שישרפו לי בניהם ובנותיהם ואם צויתי על בשר בהמה לשרוף לפני לא צויתי להם שישרפו בניהם ובנותיהם והם שורפים אותם לאל אחר ואינם מרחמים עליהם לרוב אהבתם העכו״ם וי״ת דלא פקידית באוריתי ולא רעוא קדמי ורז״ל פירשו אשר לא צויתי זה יפתח ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שנאמר ויקח את בנו הבכור ויעלהו לעולה ודעתם שהעלהו לשמים: (לב) לכן וקברו בתופת מאין מקום. כי לא היה לפני זה מקום לקבורם

רשי

לי סגול׳(שם יט): (כד) בשרירות לבם. במראה לבם ל׳ אשורנו (במדבר כד): (כה) יום השכם ושלוח. מידי יום ביום השכם ושלוח: (כט) גזי נזרך. תלשי שערך כמו ויגז שלוים (שם ס) ויגז את ראשו (איוב א) ל״א נזרך כתרך ל׳ גדולה וכן תרגם יונתן רברבך וכן חיברו מנחם: ויטוש. ויעזוב: (לא) במות התופת. הוא המולך שהיה של נחשת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות ומסוקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים היו מקישין בתופים שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו. תופת. על שם התוף: הנם. על שם נהמת הבן: לא צויתי. במלות שיקריבו בניהם לקרבן: ולא דברתי. לאחד מן הנביאי׳ וכשדברתי לאברהם לשחוט את בנו לא עלתה על לבי שישחוט אלא להודיע צדקו:

ופין

ט׳ פסוקים ולא ולא ולא וסי׳ ולא אם עודנו חי. ויאמר אלהים יען אשר. ולא ישיב אל לבו ולא. ולא שמעו ולא אכו. והקימותי עליהם רעים. ולא שמעו ולא הטו את אונם. בן ארם הנני לקח ממך. ולא ימכרו ממנו. אתה תורע ולא תקצור: ולא ישמעו ד׳ בקריאה וסימן והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו. ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי. אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים. ודברת אליהם את כל הדברים האלה: בנתיהם ה׳ חסר וי״ו וסי׳ נמסר בסדר ראה: לכן י״ד בטעם בספרא וסי׳ בל אבליך יאכלו. חנני פקד על שמעיה. הנה אפי וחמתי נתכת. ולא יאמר עוד התפת. על הנביאים. אם תשוב ואשיבך לפני. ולא יקרא למקום הזה עוד. אל יהויקים. על הנביאים הנני. על יהויקים אל קרינא. ושלחתי לו צעים. שמעו עצת ה׳. וחברו. ופקדתי על

תולדות אהרן אבדה האמונה. זוכר ויקרא: גזי נזרך. יומא פה סוטה מח נדה נא:

מצודת ציון

ל׳ סוספה: על דברי. על ענין וכן על דבר כזבי (במדבר כה): (כד) במועצות. מל׳ עצה: בשרירות. ענין הבטה וראי׳ כמו אשר שוררו אנשים (איוב לו): לפנים. להלן מול פנים: (כו) ויקשו. מל׳ קשה: ערפם. הוא מול הפנים: (כז) יענוכה. מל׳ עניים ותשובה: (כח) לקחו. ענין למוד: ונכרתה. ר״ל נפסקה: (כט) גזי. ענין תלישה כמו קרחי וגוזי (מיכה א): נזרך. גדול השער יקרא נזר כמו נזר אלהיו על ראשו (במדבר ו): ושאי. ענין הרמה: שפים. כן נקראו מקומות הגבוהות: ויטוש. ענין עזיבה כמו ויטוש משכן שלו (תהלים עח): עברתו. מל׳ עברה וזעם: (ל) שקוציהם. מל׳ שקץ ותועבה: (לא) במות. מל׳

מצודת דוד

ר״ל אני בעצמי אשפיע לכם טובה בזולת אמצעי: למען ייטב לכם. ר״ל לא יבוא לי תועלת מזה רק למען ייטב לכם: (כד) ולא שמעו. אף יוצאי מצרים לא שמעו וכו׳: במועצות. בעצתם מה שהראה להם לבם הרע ר״ל מה שחמדו ונתאוו: ויהיו לאחור. הלכו לאחור ולא לפנים ר״ל בכל יום היו פוחתים והולכים בעבודת ה׳ ולא היו מוסיפים והולכים. (כה) למן היום וכו׳. מאז ועד הנה כמה פוחתים והולכים: יום השכם ושלוח. בכל יום אני משכים ומשלח: (כו) ולא שמעו אלי. אנשי הדור הזה: ויקשו את ערפם. הוא ענין מליצי כאלו נתקשה ערפם עד שא״א להם להחזיר הפנים מול המקום ואחז במשל מבן אדם לחבירו שאינו רוצה להחזיר הפנים מול חבירו לשמוע דבריו. הרעו. עשו רעות עוד יותר מאבותם: (כז) ודברת. אמר ה׳ לירמיהו כאשר תדבר אליהם את כל הדברים האלה ידעתי אשר לא ישמעו אליך ויברחו להם ואם תקרא אליהם ידעתי אשר לא יענו לך: (כח) ואמרת אליהם. אז תאמר אליהם זה הגוי וכו׳ ר״ל אין אלה מבני ישראל אשר שמעו דבר ה׳ בסיני אלא כאלו אשר לא שמעו בקול ה׳ וכאלו לא למדו מעולם מוסר: אבדה האמונה. האמונת כאלו אבדה מלבותם וגם נכרתה מפיהם ולא יזכרו בה: (כט) גזי נזרך. לכן תלוש שער ראשך והשלך אותם והוא דרך צער ואבלות: שאי. הרימי קול קינה על המקומות הגבוהות להיות נשמע למרחוק: ויטוש. עזב את הדור שאשפך עליו עברתו: (ל) שמו שקוציהם. עכו״ם המתועב שמו בבהמ״ק לטמא אותו: (לא) במות התופת. במה של התופת אשר עמד בגיא בן הנום לשרוף על הבמות את בניהם וכו׳ (ולפי שהיו מקישין בתופים לבל ישמע האב בנהימת הבן כשהוא נשרף ויכמרו רחמיו קראו בית הבמות תופת ע״ש התופים ולהגיא קראו בן הנום ע״ש נהמת הבן): אשר לא צויתי. אפילו לפני לא צויתי להקריב בנים ובנות ולא עלתה על לבי. לשאול דבר כזאת; (לב) ולא יאמר עוד. לא יקרא עוד בית הבמות בשם תופת והגיא בן הנום כי אם יקרא

לקבורה: (לג) והיתה. אותם שלא יוכלו לקבור מאין מקום או שילאו הקוברים מרוב הרוגים: (לד) השבתי. לחרבה תהיה הארץ. ובמקום קול שמחה יהיה קול אללי קול בכי וצעקה: (א) בעת ההיא. ויוציאו כתיב וקרי יוציאו והענין קרוב כי פירוש ויוציאו שיוציאו לא שיצאו מעצמם וזה הענין לא ספר הכתוב בחרבן ירושלם בספר מלכים שהוציאו הכשדים עצמות המלכים והשרים והכהנים והנביאים מיושבי ירושלם מקבריהם אלא הנביא נבא עליהם שיהיה כך והיה כך ואע"פ שלא ספר הכתוב וזה יהיה העונש להם אחר מיתתם כמו שנאמר: (ב) אשר אהבום ואת אשר עבדום וכן אמר על יהויקים כשהתנבא עליו עונשו לא יהיה לו יושב על כסא דוד ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה וכן אמר בפושעי ישראל יהיו מושלכים בחוצות ירושלם ורז"ל אמרו בעון חיים מתים נחטטים וסמכו זה בפסוק והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם זה חטוטי שכבי והביאו גם זה הפסוק לא יאספו ולא יקברו והקשו אליו הפסוק הבא אחריו ונבחר מות מחיים כלומר למה היה נבחר מות מחיים אם המתים נחטטים ואם היה עונש המתים היה להם כפרה וזה ונבחר מות אלא אם הוא עונש החיים ובעון החיים מתים נחטטים למה אמר ונבחר מות מחיים ופירש נבחר מות לרשעים שלא יחיו בעולם הזה ויחטאו ויפלו בגיהנם: לדומן. לזבל יהיו כלומר כי לעולם יהיו על פני האדמה כי לא יקברו ולרוב עמידתם על פני האדמה ירקבו וישובו עפר וזבל ונבחר המתים יהיה ענשם מה שאמר שיהיו נחטטים מקבריהם והחיים והם השארית הנשארים שלא יהרגו ויגלו יבחרו בגלותם מות מחיים כי יהיו ביד גוי נבל עבדים לעם אכזרים שלא ירחמו עליהם וטוב מותם מחייהם: (ג) בכל המקומות הנשארים. בכל מקום שיהיו הנשארים כמו הפוך הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם כמו ותשם בפוך עיניך וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף באו מצרימה אל יוסף לשבר לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק: (ד) ואמרת. היפלו ולא יקומון טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו מדוע שובבה כלומר למה זה החזיקו כל כך במעשיהם הרעים ומאנו לשוב וכי נפלו בעונש מעשיהם שלא קמו אחר כן כלומר כמה פעמים נפלו בעונש מעשיהם ואחר כן בשובם קמו וכי סבורים הם כאשר ישובו הם למוטב לא ישוב האל מחרון אפו עליהם היה שום פעם עד עתה שנפלו ולא קמו אחר כן או אם ישוב ישראל ממעשיו הרעים ולא ישוב האל מחרון. זה לא היה אם כן מדוע שובבה ות"י היפלון ולא יקומון וגומר כבעמוד: (ה) מדוע שובבה. בא הנה עם לשון נקבה כי רצונו על הכנסה כמו שפירשנו וכן וחטאת עמך העם אשר בקרבה יושבת לבטח שובבה ענין מרד וכן בנים שובבים משובה ישראל: העם הזה ירושלם. חסר הנסמך העם הזה עם ירושלם וכמוהו רבים כמו שפירשנו בחלק הדקדוק מספר מכלל משובה: נצחת, פתח באתנח ופירוש עולמים מן נצח: משובה שם משובה ישראל תאר: החזיקו בתרמית מאנו לשוב. ידמה כי לעולם ירצו להחזיק בה בתרמית כמו מרמה: (ו) הקשבתי. אמר הנביא כשאני הולך ביניהם אני מקשיב ומאזין להם אם אחד מדבר טוב ואם

לא

תילת קטיליא ויקברון בתופת מבלי אתר׃ לג ותהי נבילתא דעמא הדין משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד׃ לד ואבטיל מקרויא דבית יהודה ומשוקי ירושלם קל ביע וקל חדוא קל חתנין וקל כלן ארי לחורבא תהי ארעא׃ א בעדנא ההיא אמר יי יפקון ית גרמי מלכיא דבית יהודה וית גרמי רברביהון וית גרמי כהניא וית גרמי נביי שקרא וית גרמי יתבי ירושלם מקבריהון׃ ב וישטחונון לקביל שמשא וסיהרא ולכל חילי שמיא דרחמונון ודפלחונון ודטעו בתריהון ודתבעונון ודסגידו להון לא יתכנשון ולא יתקברון לזיבל מבדר על אפי ארעא יהון׃ ג ויתרעון במותא מדבחיא לכל שארא דישתארון מן זרעיתא בישתא הדא בכל אתריא דישתארון דאגליתינון לתמן אמר יי צבאות׃ ד ותימר להון כדנן אמר יי היפלון ולא יקומון אם למיתב גלי קדמי דלא יתובון׃ ה מה דין מתחסנין למיתב לפולחני עמא הדין יתבי ירושלם תבו למרד מן אוריתא ולא צבן למיתב אתקיפו בנכלין מסרבין למיתב׃ ו אציתית וגלי קדמי לא כדקשוט ממללין

הַהֲרֵגָה וְקָבְרוּ בְתֹפֶת מֵאֵין מָקוֹם׃ לג וְהָיְתָה נִבְלַת הָעָם הַזֶּה לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ לד וְהִשְׁבַּתִּי ׀ מֵעָרֵי יְהוּדָה וּמֵחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה כִּי לְחָרְבָּה תִּהְיֶה הָאָרֶץ׃

ח א בָּעֵת הַהִיא נְאֻם־יְהוָה וְיוֹצִיאוּ אֶת־עַצְמוֹת מַלְכֵי־יְהוּדָה וְאֶת־עַצְמוֹת שָׂרָיו וְאֶת־עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֵת ׀ עַצְמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֵת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי־יְרוּשָׁלִָם מִקִּבְרֵיהֶם׃ ב וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל ׀ צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עֲבָדוּם וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דְּרָשׁוּם וַאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃ ג וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן־הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכָל־הַמְּקֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ ד וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה הֲיִפְּלוּ וְלֹא יָקוּמוּ אִם־יָשׁוּב וְלֹא יָשׁוּב׃ ה מַדּוּעַ שׁוֹבְבָה הָעָם הַזֶּה יְרוּשָׁלִַם מְשֻׁבָה נִצַּחַת הֶחֱזִיקוּ בַּתַּרְמִית מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃ ו הִקְשַׁבְתִּי וָאֶשְׁמָע לוֹא־כֵן יְדַבֵּרוּ

י"ג
יוציאו ק'
ז' ד' מנהון בפסוק
ח' מ"ל בספ'
פ'
ל'
ל'. ל'
ל'
ל'
ל' דסמיכי
כ"ו
ל'. ב'
ב'
ל'
ב'
ל'. ל'. ל"ס מ"ל. י"ט

(לג) ואין מחריד. את העופות מעל הפגרים: (ב) ושטחום לשמש. והכשדים ישכנו לצור על העיר בקברי השרים שהיו נאים כפלטין: לדומן. לזבל: (ג) ונבחר מות מחיים. אע"פ שהם רואים את המתים נתונין בבזיון צרת החיים גדולה הימנה ויבחרו את המות: (ד) היפלו ולא יקומו. הטוב להם שיפילו את עצמם לנפילה שאין להם תקומה: אם ישוב ולא ישוב. לכשירצו לשוב מרעתם לא ישוב הקב"ה מגזירתו. ד"א אף אם ישובו בתשובה לא תתקיים בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם וכן ת"י אם למיתב גלי קדמי דלא יתובון: (ה) משובה נצחת. משובת עולם כמו נצח: החזיקו. אחזו: בתרמית. במרמה: (ו) לא כן. לא בדין כמו כן בנות צלפחד (במדבר כז)

פסיל"ה: ואת עצמות ז' בקריאה וסי' ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים. וילך דוד ויקח תניינא דפסוק. ושל אחריו ויעל משם את עצמות שאול תניינא דפסוק. יוציאו את עצמות מלך יהודה ד' בפסוק: ולא ישוב ו' וסי' בלשון ארמי תורא אשתבע ונפל אריה אדכר וגחיך. וסי' שורך טבוח לעיניך. ב' נשבעתי יצא מפי. היפלו ולא יקומו. ליש גבור כבהמה. ויזכור כי בשר המה.

תולדות אהרן את עצמות. סנהדרין נו: לא יאספו
יבמות סג: מדוע שובבה. סנהדרין קח:

מצודת דוד

גיא ההרגה כי שמה יפלו הרוגים רבים: וקברו. ההרוגים יקברו בתופת הרבה מאד עד שלא ימצא שם מקום לקבור עוד: (לג) והיתה נבלת העם. הנשארים אשר לא יקברו יהיה למאכל לעוף השמים וכו': ואין מחריד. לא יהיה מי להחרידם ללכת מן הנבלות: (לד) והשבתי וכו'. ר"ל לא ישמעו עוד שמה קול ששון וכו' כי לחרבה תהיה ולא ישאר בה איש: ח (א) יוציאו. האויבים הבאים יוציאום מקבריהם לבזותם: הכהנים. כהני הבעל: הנביאים. נביאי השקר: יושבי ירושלים. מותר העם: (ב) ושטחום. ויפרשו אותם אל מול השמש וכו' לבזותם: אשר אהבום. לקבלם לאלהות: ואשר וכו'. כפל הדבר במ"ש להתמדת הדבר: לא יאספו. לא יכניסום אל הקבר: ולא יקברו. כפל הדבר במ"ש: לדומן. יהיו מונחים ע"פ האדמה דומה לדומן: (ג) ונבחר מות מחיים. הנשארים מן המיתה ההולכים בגולה יהיו בצרה גדולה עד שיבחרו המיתה: המשפחה הרעה. אשר עבדו לבעל: בכל המקומות הנשארים. הוא הפוך כמו הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם בגולה: (ד) היפלו. וכי בעונש יפלו ולא יוכלו לקום ר"ל וכי אין תשובה מועלת לשיקומו מנפילתם: אם ישוב. וכי אם מי מהם ישוב בתשובה האם לא ישוב ה' מחרון אפו בתמיה (דרך המקרא כשאומר שני תמיהות זו אחר זו נאמר בראשונה ה"א התימה ובשנייה מלת אם וכן המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך) (לקמן יד): (ה) מדוע. למה מרדה העם הזה מרידה מתמדת עד העולם: העם הזה ירושלים. הוא הנסמך העם הזה עם ירושלים ורבים כמוהו: החזיקו. אוחזים בערמה וממאנים לשוב כאלו אין תשובה מועלת: (ו) הקשבתי

אני

מצודת ציון

מל' כמס: בגיא. בעמק: (לג) נבלת. כן נקרא גוף ההרוג: מחריד. מל' חרדה ופחד: (לד) והשבתי. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה יד): לחרבה. מל' חורבן: (ב) ושטחום. ענין פריסה כמו משטח חרמים (יחזקאל כו): צבא השמים. הם הכו"ס: יאספו. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט): לדומן. לזבל כמו כדומן על פני השדה (לקמן ט): (ג) הדחתים. מלשון דחיה: (ה) שובבה. משובה. ענין מרד והליכה בדרכי הלב: נצחת. מלשון נצח ועולם: החזיקו. ענין אחיזה: בתרמית. ענין מרמה וכן שקר תרמיתם (תהלים קיט): מאנו. מל' מיאון והסרוב. (ו) הקשבתי. ענין האזנה: נחם. ענין חרטה

לא : כן. טוב וכשר כמו כן בנות צלפחד דוברות : אין איש נחם. נפעל עומד כי הוא קמוץ גם מלת אין מורה עליו : כלה שב במרצותם . וכתוב במרוצתם לשון רבות וככתוב דרך כלל וכקרי דרך פרט כלם הולכים והבים במרוצתם לעשות כסוס שוטף במלחמה ולרוב המרוצה אמר שוטף שהוא כמו נחל שוטף במרוצתו במלחמה יונתן תירגם הקשבתי מאמר האל יתברך אלימי וגלי קדמי : (ז) גם חסידה . אפילו העופות שאין להם שכל בכח הדמיון שיש להם יש להם ידיעה להרחק מן הנזק ולהתקרב אל הטוב ושומרים מנהגם ומה שגדלו עליו ועמי שיש להם שכל לא ידעו את משפט ה' שהיה להם לדעת מן השכל גם לשמרו לפי מה שהנהיגו אותם מורי התורה ומה שנהגו בו מן אבותם דור אחר דור ואמר להם ירמיהו זה כדרך שאמר ישעיהו ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ועוד זכר חסידה וזכר בשמים לפי שהיא מקננת בישוב במגדלים הגבוהים ומדבר בעלים הגבוהים כמו שאמר חסידה ברושים ביתה לפיכך אמר בשמים שהוא גובה האויר כמו שאמר גדולות ובצורות בשמים דרך משל בשמים וההסידה מנהגה לשכון בימי הקור והחורף במקום אחד ובימי הקיץ והחום במקום אחר וזהו מועדיה שאמר ולא תשנה מנהגה ועמי משנים משפט ה' שידעוהו · בהבל אם ירצו וגדלו עליו אבותיהם והם ואינם רוצים להזיק בו : ותור וסיס ועגור . גם כן שמרו את עת באנה במקום אחד בזמן ידוע ובזמן אחר במקום ידוע הכל לפי השתנות התקופות והזמנים ושומרות חקן ומנהגן ולא ישנוהו ולא כן עמי . חסידה פירשו רז"ל זו דיה לבנה ולמה נקראת שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה כלומר במזונות שמחלקת להם וי"מ שהיא שקורין לה ליגוניא : ותור . ידוע : וסוס כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד וכן נמצא כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו כסיס עגור כן אלפלף ות"י וכירכיא ובדברי רבותינו ז"ל קס ריש לקיש נות כי כרוכיא ופי' רש"י ז"ל גרוא"ה בלע"ז : ועגור . תרגם יונתן וסנוניתא ובדברי רבותינו ז"ל אומת סנונית על הנשר ופי' רבינו האי קטא"ף בערבי והוא הדרור שקורין בלע"ז רונדונ"א וי"מ הוא העוף המלפלף מלות מעטות כלשון בני אדם כשמלמדין אותו גיי"ט בלע"ז : (ח) איכה תאמרו חכמים אנחנו . בחכמות החיצונות ועוד תורת ה' אתנו כלומר אצלנו היא כתובה: אכן לשקר עשה עט . אם תורת ה' אתכם מה תועיל אם לא תקיימו אותה מי שעשה הקולמוס לכתוב אותה לחנם עשה אותו וכן שקר סופרים הסופרים כתבו אותה לחנם כי אחרי שאין אתם מקיימין אותה הרי היא כאילו אינה כתובה לשקר לחנם כמו אך לשקר שמרתי : (ט) הובישו . כי שקר עשו כשיראו שלא תועיל להם חכמתם אז בכת יהיה להם בשת פנים ויראו כי אם התעסקו בתורה וקיימו אותה היתה מועילה להם להצילם מהרעות הבאות עליהם ואחר שבדבר ה' מאסו ולא רצו ללמוד התורה ולעשותה מה חכמה להם לא תועיל החכמה מבלי התורה וחכמת סמוך למלת מה כלומר מה מועיל ממה שיש להם חכמה אם אין להם התורה : (י) לכן אתן . ליורשים . כלומר למי שיחזיקו בהם בגלות כאילו הם יורשים : כי מקטון ועד גדול . כל זה הענין הוא כתוב למעלה עם שאר הפסוקים כאלה אחר זה במלות שונות כי כל הכופל ענין ישנה במלות למעלה מקטנם ועד גדולם והנה מקטון ועד גדול למעלה כלו בוי"ו והנה כלה בה"א ואחד הוא : (יא) וירפו. למעלה וירפאו באל"ף נעה והנה וירפו בבעלי הה"א והענין אחד ענין רפואה למעלה · את שבר עמי והנה את שבר בת עמי : (יב) הובישו . פירשנוהו למעלה כי פירושו בתמיה, למעלה גם הכלים והנה הכלם מבנין נפעל ומפורש הוא והכלים שהוא מבנין הפעיל פירש למעלה עם שאר הפסוקים ולמעלה בעת פקדתים פירשנו פקדתים אותם והנה בעת פקדת' שם והענין אחד : (יג) אסוף אסיפם נאם ה' . שניהם לשון כליון אסף מקור מן ואספת נפשך ונפש ביתך אסיפם מן יחדו

אֵין אִישׁ נִחָם עַל־רָעָתוֹ לֵאמֹר מֶה
עָשִׂיתִי כֻּלֹּה שָׁב בִּמְרֻצּוֹתָם כְּסוּס
שׁוֹטֵף בַּמִּלְחָמָה׃ ז גַּם־חֲסִידָה
בַשָּׁמַיִם יָדְעָה מוֹעֲדֶיהָ וְתֹר וְסוּס
וְעָגוּר שָׁמְרוּ אֶת־עֵת בֹּאָנָה וְעַמִּי
לֹא יָדְעוּ אֵת מִשְׁפַּט יְהוָה׃ ח אֵיכָה
תֹאמְרוּ חֲכָמִים אֲנַחְנוּ וְתוֹרַת יְהוָה
אִתָּנוּ אָכֵן הִנֵּה לַשֶּׁקֶר עָשָׂה עֵט
שֶׁקֶר סֹפְרִים׃ ט הֹבִשׁוּ חֲכָמִים
חַתּוּ וַיִּלָּכֵדוּ הִנֵּה בִדְבַר־יְהוָה מָאָסוּ
וְחָכְמַת מֶה לָהֶם׃ י לָכֵן אֶתֵּן אֶת־
נְשֵׁיהֶם לַאֲחֵרִים שְׂדוֹתֵיהֶם לְיוֹרְשִׁים
כִּי מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל כֻּלֹּה בֹּצֵעַ בָּצַע
מִנָּבִיא וְעַד־כֹּהֵן כֻּלֹּה עֹשֶׂה שָּׁקֶר׃
יא וַיְרַפּוּ אֶת־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי עַל־
נְקַלָּה לֵאמֹר שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם וְאֵין
שָׁלוֹם׃ יב הֹבִשׁוּ כִּי תוֹעֵבָה עָשׂוּ
גַּם־בּוֹשׁ לֹא־יֵבֹשׁוּ וְהִכָּלֵם לֹא יָדָעוּ
לָכֵן יִפְּלוּ בַנֹּפְלִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם
יִכָּשְׁלוּ אָמַר יְהוָה׃ יג אָסֹף אֲסִיפֵם
נְאֻם־יְהוָה אֵין עֲנָבִים בַּגֶּפֶן וְאֵין
תְּאֵנִים בַּתְּאֵנָה וְהֶעָלֶה נָבֵל וָאֶתֵּן

במרוצתם ק'
ב' מ"ל . ל' וסיס ק'
ג' ב' מ"ל וחד חס'
י"ו
ב' חס'
י"ת
ב'חסר דחסר
ס'
כ"ד
ב' חד מ"ל וחד חסר ל' ומ"ל
ב'
ס'. ס'
ב'חסר דחסר
ל'
ב' ס"פ ג' וחס'. ל'
ו' פסוקי' אין ואין מלעות פסוק

לֵית גְּבַר דִּמְתִיב מִן בִּישְׁתֵיהּ
לְמֵימַר מָה עֲבָדֵית כּוּלְהוֹן
מְסַגַּן בְּרָעֲוַת נַפְשֵׁיכוֹן
כְּסוּסְיָא דְּגָזַר בִּקְרָבָא׃ ז אַף
חֲוָרִיתָא בִּשְׁמַיָּא יָדְעָא זִמְנָהָא
וְשַׁפְנִינָא וְכוּרְכְיָא וְסְנוּנִיתָא
נָטְרִין יַת עִדָּן מֵיעַלְהוֹן וְעַמִּי
לָא הֲווֹ יָדְעִין לְמֶעְבַּד יַת
קְיָמָא דַּיְיָ׃ ח אֵיכְדֵין תֵּימְרוּן
חַכִּימִין אֲנַחְנָא וְעַל אוֹרָיְתָא
דַּיְיָ אֲנַחְנָא רְחִיצִין בְּכֵן הָא
לְשִׁקְרָא עֲבִיד סְפַר קוּלְמוֹס
דְּשִׁקַּר לְנִיפָא׃ ט בְּהִיתוּ
חַכִּימַיָּא אִתְּבַרוּ וְאִתְאֲחִידוּ
הָא בְּפִתְגָמָא דַּיְיָ קָצוּ וְחוּלַק
בְּחוּכְמְתָא לֵית לְהוֹן׃ י בְּכֵן אֶתֵּן
יַת נְשֵׁיהוֹן לְאוּחֲרָנִין חַקְלַתְהוֹן
לְירוּתִין אֲרֵי מִן זְעֵירָא וְעַד
רַבָּא כּוּלְהוֹן אַנְסֵי מָמוֹן מִסָּפַר
וְעַד כָּהֵן כּוּלְהוֹן עָבְדֵי שְׁקָר׃
יא וְאַסִּיאוּ יַת תְּבַר כְּנִשְׁתָּא
דְעַמִּי בְּמִלֵּי שִׁקְרֵיהוֹן לְמֵימַר
שְׁלָמָא שְׁלָמָא וְלֵית שְׁלָם׃
יב עֲלֵיהוֹן לְמִבְהַת אֲרֵי
תוֹעֵבָה עֲבָדוּ אַף מִבְהַת לֵית
אִינוּן בָּהֲתִין וְאִתְכְּנָעוּ לֵית
אִינוּן יָדְעִין בְּכֵן יִתְרְמוֹן
קְטִילִין בְּעִדָּן דְּאַסְעַר עֲלֵיהוֹן
חוֹבֵיהוֹן יִתְקְלוּן אֲמַר יְיָ׃
יג שֵׁיצָאָה אֲשֵׁיצִינוּן אֲמַר יְיָ וִיסוּפוּן כְּמֵיסַף עִנְבִין מִגֻּפְנָא וּכְנִבְלָא מְתֵּינָא וּכְמֶהֱרַף תְּאֵינִין

(ו) : כלה שב במרצותם . כדרך הראשון חוטאים וחוזרים וחוטאים . מרוצתם קורש"י בלעז : שוטף . אישסידיי"ן בלעז: (ז) חסידה . ליגיניא"ה בלעז : מועדיה . עת הגרים אל איי הים מפני הצנה ועת שובם : שמרו . המתינו : ותור וסיס ועגור . ושפינא וכורכיא וסנוניתא . כורכיא גרוא"ה בלעז סנונית ארונדיל"א בלעז : (ח) אכן הנה לשקר . הנה חכמתכם לשקר נהם להפאותכם על נקלה : עשה עט שקר סופרים . נביאכם : (ט) הובישו חכמים . כמותכם ומה הטעת הנה בדברי ה' מאסו וחכמת מה להם : (יא) וירפו . כמו וירפאו : (יב) הובישו . בושת וכלימה תבוא להם : גם בוש לא יבושו . אינם מתביישים במעשיהם הרעים לתת לב לשוב : (יג) אסוף אסיפם . ל' כלייה כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה (צפניה א) : אין ענבים בגפן . לא יותר דבר : והעלה נבל . ל' כמוש פלייטי"א בלעז כמו וכנובלת מתאנה (ישעיה לד) כאלה נובלת עליה (שם א) : ואתן להם

ישחק לפחד ולא יחת : בדבר ה' דסמיכי בקריאה ויוסף ה' להראה בשילה . ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו . הובישו הכמים חתו . גם ביהודה היתה . בדבר ה' שמים נעשו . ומן והנה איש אלהים בא מיהודה עד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם דכוו' במ"א וישמע הנביא אשר השיבו. ואין שלום ה' וסי' וירפאו את שבר עמי . ותברו וירפו את שבר בת עמי . קול חרדה שמענו . נביי ישראל . יען וביען : אסוף ג' והסר וסי' אסף אסיפם נאם ה' .

תולדות אהרן גם חסידה. עקרים מ"ג פ"ז : אסף . מגלה לא :

מצודת ציון

והסוף מתחבה כמו פן ינחם העם (שמות יג): במרוצתם . ענין רדיפה ומהירת ההליכה : שוטף . ענין רדיפה ואמר בלשון שהלא מרדיפת המים : (ז) חסידה . שם עוף מה : מועדיה . ענין זמן כמו למועד אשוב אליך (בראשית יח) : ותור . שם תורים ידוע : וסיס ועגור . גם הם שמות עופות וכן כסוס עגור (ישעיה לח) : שמרו . ענין המתנה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז) : (ח) איכה . כמו איך : לשקר . על חנם : עט . קולמוס כמו עט סופר מהיר (תהלים מה) : (ט) הובישו. מל' בושה : חתו . ענין שבר ופחד : (י) בוצע בצע . גוזל הון : (יא) וירפו . מל' רפואה : בת עמי . עדת עמי : על . הוא כמו עם : נקלה . מלשון קלון ובזיון : (יב) תועבה . דבר איסור ונגאל : והכלם . מלשון כלימה : פקודתם . ענין זכרון : (יג) אסף אסיפם . ענין כליה כמו אסף אסף אדם ובהמה (צפניה א) : נבל . ענין כמישה כמו ועלהו לא

מצודת דוד

אני מקשיב ושומע אשר לא ידברו כן לומר שמתאוים לשוב נסבור כי חושבים שאין תשובה מועלת אבל גם אין איש מהם מתחרט על הרעה שעשה לאמר מה עשיתי הלא פגמתי בנפשי : כלה שב . ר"ל לא די שאין מי מתחרט אלא אפילו כולם כאיש אחד שב נרוץ במרוצתם שרצו מאז כמו שהיו רודפים מאז אחר הרעות כן הם רודפים גם עתה : כסוס . כמו הסוס הרודף במלחמה כנחל שוטף ועם כי הוא בנפשו כן הם רודפים אחר הרעות עם כי מאבדים נפשם בזה : (ז) גם חסידה בשמים . אפי' עוף החסידה המשוטט באויר השמים אשר איננה ברשות אדם הלא תדע זמניה מתי תלך ומתי תשוב כי דרכה לעוף בזמן הקור לארצות החמים בזמן הקיץ תשוב לארצות הקרים : שמרו . גם המה בלכתם לארצות החמים ממתינים את עת בואם ולא יקדימו ולא יאחרו : ועמי וכו'. ר"ל העופות ההם יודעים דרך מנהגם הטבעי ועמי לא ידעו משפט והנהגת המקום ב"ה שמשלם לאיש כמפעלו : (ח) ותורת ה' כו'. ר"ל יודעים אנו את התורה : אכן . באמת הנה לחנם עבד הסופר את הקולמוס לכתוב את ספר התורה ולחנם היו הסופרים שכתבו את התורה הואיל ואינכם מקיימים אותה : (ט) הובישו חכמים . הם המחזיקים עצמם לחכמים הלא יבושו בעת יחתו וילכדו ברשת ולא יוכלו להציל נפשם בחכמתם : וחכמת מה להם . ר"ל מה היא החכמה שבידם הלא בחכמת התורה מאסו ואף לא יוכלו להציל נפשם בחכמה א"כ במה יתפארו : (י) לאחרים . לעם אחר : ליורשים . כל מי שירצו לרשת : כולם בוצע בצע . כולם גוזלים הון : מנביא . נביא השקר : ככהן . ככהן שבעל : (יא) וירפו . הם מרפאים את שבר בת עמי ורעתם שמתעידים לנבא דבר מלבם ר"ל הם מוציאים מלבם דאגת הרעה הבאה עם אמירה נקלה ומבטח לאמר שלום יהיה ולא תבא הרעה ובזה השמה מרפאין שברם אבל לא יסיר : (יב) הובישו . ר"ל עבירה היה להם להנביאים והכהנים

לָהֶם יַעַבְרוּם׃ יד עַל־מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים הֵאָסְפוּ וְנָבוֹא אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר וְנִדְּמָה־שָּׁם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הֲדִמָּנוּ וַיַּשְׁקֵנוּ מֵי־רֹאשׁ כִּי חָטָאנוּ לַיהוָה׃ טו קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב לְעֵת מַרְפֵּה וְהִנֵּה בְעָתָה׃ טז מִדָּן נִשְׁמַע נַחְרַת סוּסָיו מִקּוֹל מִצְהֲלוֹת אַבִּירָיו רָעֲשָׁה כָּל־הָאָרֶץ וַיָּבוֹאוּ וַיֹּאכְלוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ יז כִּי הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ בָּכֶם נְחָשִׁים צִפְעֹנִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם לָחַשׁ וְנִשְּׁכוּ אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה׃ יח מַבְלִיגִיתִי עֲלֵי יָגוֹן עָלַי לִבִּי דַוָּי׃ יט הִנֵּה־קוֹל שַׁוְעַת בַּת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מַרְחַקִּים הַיהוָה אֵין בְּצִיּוֹן אִם־מַלְכָּהּ אֵין בָּהּ מַדּוּעַ הִכְעִסוּנִי בִּפְסִלֵיהֶם בְּהַבְלֵי נֵכָר׃ כ עָבַר קָצִיר כָּלָה קָיִץ וַאֲנַחְנוּ לָא נוֹשָׁעְנוּ׃ כא עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי הָשְׁבָּרְתִּי קָדַרְתִּי שַׁמָּה הֶחֱזִקָתְנִי׃

ל׳
ג׳ כאו׳ וגנה ירושלים
ל׳
ל׳
ל׳ . ב׳
ל׳ כתיב ה״א
ל׳
ג׳ מ״ל
ג׳ מ״ל
ל׳ ותס׳ . ל׳
ח׳ מלין כב׳ טעמי
ב׳
ל׳
ל׳ וכ״כ . ל׳
ב׳ אתנחתא ג׳ חסר

על דיהבית להון אורייתי מסיני ועברו עלה: יד על מה אנחנא יתבין אתכנשו וניעול לקרוין כריכן ונשתוק תמן ארי יי אלהנא איתי עלנא תבר ואבהתנא ואשקנא כס דלוט ביש כרישי חיון ארי חבנא קדם יי: טו סכרנא לשלם ולית טב ולעדן סליחות חובין והא פורענות תטאין: טז על די פלחו לעגלא דבדן מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלי יתהון מקל פסיעות גברוהי יזועון כל יתבי ארעא ייתון ויבזון ארעא ומלואה קרויא ודיתבין בהון: יז ארי הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחיון חורמנין דלית להון לחשא ויקטלון יתכון אמר יי: יח על דהוו מלעיגין לקבל נבייא דמתנבן להון דונא ותינחתא איתי עליהון אמר נבייא לבי דוי: יט הא קל צוחת כנשתא דעמי מארעא רחיקא נבייא אוכח יתהון השכינתא דיי לית בציון אם מלכא לית בה מא דין מרגזין קדמי בצלמניהון בפולחן טעותא: כ אמרת כנשתא דישראל עדא זמנא שלים קבא ואנחנא לא מתפרקין: כא אמרית ירושלם על תבר כנשתא דעמי אזדעזעית אתחפיאו אפי

תולדות אהרן מדן נשמע. סנהדרין סו :

רשי

להם יעברום. כל זאת תהיה להם על כי נתתי להם חוקים ועברו עליהם : (יד) ונדמה שם. ונדום שם. נשב שם דומים ואבלים : מי ראש. כם דלווע ביש כרישי חיון ראש פתנים הוא ארס שבשיניו : (טז) נחרת סוסיו. עטישות נחיריו: מדן נשמע. על דפלחו לעגלא דבדן : מצהלות אביריו. צהלות משחק סוסיו ומלינו במקום אחר סוסים נקראים אבירים מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה) לשון סוס דוהר (נחום ג) וי״ת מקל פסיעות גברוהי : (יז) נחשים צפעונים. לסוף שבעים שנה משכה נפע ואוטם אזנו שלא ישמע לקול חבר המלחשו שנאמר כמו פתן חרש יאטם אזנו (תהלים נח) הוא שנאמר אשר אין להם לחש : (יח) מבליגיתי עלי יגון. כמו הבלגתי ושם דבר הוא מישאיפימנ״ץ בלעז כלומר אם אמרתי אבליגה ואתאפק עלי יגוני : עלי לבי דוי. מקול נבואות הגלות אלי בפורעניות הבאות : (יט) הנה קול שועת בת עמי. אני שומע שסופן לצעוק בארץ מרחקים ולמה כל זאת הלא ה׳ בציון ואם ישובו אליו ימצא להם : (כ) עבר קציר כלה קיץ. קוינו לעזרת מצרים ולא באה אמרנו יעבור הקציר ויהיו פנויין ויבאו והנה עבר זמן הקציר באייר חמן הקיץ בתמוז ולא באו : (כב) קדרתי. לשון שחרות ואופל : שמה. תמהון : החזיקתני

אסף אאסוף יעקב . אסף אסף כל מעל פני. : ומלואה ג׳ וסי׳ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה . וישטפו ארץ ומלואה . לה׳ הארץ ומלואה: י״ו פסוקין בקריאה אית בהון אין אין במציעות פסוק וסי׳ ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו . וכי יראה הכהן את נגע הנתק . הנה היא לוטה בשמלה . ולבנון אין די בער וחיתו . וירא כי אין איש דישעיה . הנה קול שועת בת עמי מארץ . הצרי אין בגלעד אם רופא . הבנים אין לישראל אם יורש . וכי תגישון עוד לזבות אין רע . אמר נבל בלבו אין אלהים . וחברו . הכל סר יחדו נאלחו אין עשה . כלו סג יחדו נאלחו . עשה גדולות תגינא דאיוב. ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים .

רדק

יחדו יסופו אלא שמלת אסיפם מבנין הפעיל והוא יוצא ויסופו מבנין הקל והוא עומד הכל יכלה עד שלא ימצאו ענבים בגפן ולא תאנים בתאנה וזכר אלו שני המינים כי הם עקר הפירות ואותם שירבה אדם מהם יותר משאר הפירות כמו שאמר בברכה איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואמר בקללה יאכל גפנך ותאנתך : והעלה נבל. אפילו העלה יבול טרם זמנו כדי להרבות רעתם : ואתן להם יעברום. מה שנתתי להם רוב הפירות וברכתי פרי אדמתם יעברו מהם שיאכלום האויבים מ״ם יעברום במקום מהם וכן חזקתני ותוכל חזקת ממני תמלאמו נפשי תמלא מהם בני יצאוני יצאו ממני והמפרשים פירשו בעבור שנתתי להם תורה ומצות ועברו עליהם בעונם זה אסיפם וכן דעת יונתן ותרגם הפסוק כן שיאלה השמינון אמר ה׳ וגומר כבעמוד : (יד) על מה אנחנו יושבים. בכפרים ובערי המבצר הבטוחים ועל מה עזר יש לנו : ונדמה. ענין שתיקה כלומר אין לנו להתלונן ולהתרעם על מה בא עלינו הצרה כי ה׳ אלהינו הדימנו כי חטאנו לו ונדמה פרשו דמה והוא מן הקל ממשקל יסם וישרק מה אקוב ידמו כאבן ולדעת אדוני אבי ז״ל פרשו נדמה הדמינו פרשו דמה מבנין הפעיל וה״א בשוא ופתח ויהיה ענין שתיקה כלו׳ הוא השתיקנו שאין לנו רשות להתלונן כי חטאנו לו ואיך נעיז פנינו לנגדו או יהיה ענין כריתה כמו ידמו לשאול ונדמו נאות השלום : וישקנו מי רוש. הם המות מסתיעת עשב לפיכך אמר מי ותענינו כתרגומו והשקנא כס דלוט ביש כרישי חיון והפסוק מאמר הנביא בלשון ישראל : (טו) קוה לשלום. מקור כלומר ואם נקוה לשלום מהאויב ואין טוב ואיננו השלום שהוא טוב : לעת מרפה. בה״א כמו באל״ף אם קוינו לעת רפואה ממכאוב הצרות: והנה בעתה. צרות גדולות שמבהילים ומבעיתים אותנו וי״ת ולעידן סליחות חובין והא פורענות תטאין כענין רפאה נפשי כי חטאתי לך : (טז) מדן נשמע. לפי שהיה קצה ארץ ישראל זכרו וי״ת על דפלחו לעגלא די בדן מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלה יתהון : נחרת סוסיו. עטישת סוסיו ונקראת העטישה כן על שם הנחירים שהם נקבי האף : מקול מצהלות אביריו. על הסוסים אמר אביריו ומצהלות ענין השמעת קול הסוסים בצהלות ושמחה כמו שנאמר על הסוס וישיש בכח וי״ת מקל פסיעות גברוהי : (יז) כי הנני משלח בכם. פירושו כתרגומו הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחיוון חורמנין דלית להון לחשא ויקטלון יתכון אמר ה׳ : (יח) מבליגיתי עלי יגון. ענין התחזקות כמו ואבליגה מעט ורבי יונה פירש המלה הזאת מורכבת מפועל ופועלה כי מהפועל אומר מבליגי ומהפועלת מבליגיתי והורכבה המלה משניהם ופי׳ אמר הנביא אנשים ונשים המחזיקים אותי עלי יגון אומר להם שלא אוכל להתחזק כי עלי לבי דוי ור׳ אחי רבי משה פירש המלה הם מבליגית בשקל מרבית שהיה בתשלומו מרבותי ובמשקלו מבליגיתי אמר הנביא התחזקי עלי יגון כלומר שארצה להתחזק על יגוני לא אוכל כי עלי לבי דוי ומה שאמר עלי לבי דוי על צרתי מוסף על צרת ישראל שאני מוכיחם ולא ישמעו לי וחסו שאמר עלי: (יט) הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים. צועקים מפחד האויב הבא מארץ מרחקים ואומרים השם אין בציון אם מלכה אין בה אם כן איך יבא עלינו האל ה׳ שכינתו בציון ומלך יש בציון ואיך ישלוט בה האויב והאל משיבם מדוע הכעיסוני איך יחשבו להנצל בהיותי בציון והם הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר רוצה לומר בהבלי אל נכר, מרחקים המ״ם בפתח : הוי׳. האל״ף נחה וי״ת השם אין בציון נבייא אוכח יתהון וגומר כבעמוד : (כ) עבר קציר. קציר הוא זמן שיושע אדם בו מפני הבצורות ואדם שמח בבא הקציר כמו שכתוב כשמחה בקציר וכן זמן הקיץ אדם שמח באסיפת הקיץ ואומר זה דרך משל כלומר עברו הזמנים שחשבנו להושע בהם ולא נושענו : (כא) על שבר. הוא מאמר הנביא

על

מצודת דוד

להיות נכלמים כאשר עשו דבר תועבה כדרך החשובים אשר יכלמו אם בא לידם דבר תועבה במקרה : גם בוש וכו׳. ר״ל עשו התועבה וגם לא יבושו בעבורה : והכלם וכו׳. אינם יודעים מה היא כלימה וכפל הדבר במ״ש : לכן יפלו. הנביאים והכהנים ההם יפלו בעת יפלו כל הנופלים ע״י האויבים : בעת פקודתם. בעת שאזכור עליהם עוונם להפרע מהם והוא בזמן החורבן אז יכשלו גם המה : (יג) אסף אסיפם. אכלה אותם מן העולם : אין ענבים בגפן. באילני הגפן לא ישאר ענבים ר״ל לא יותר דבר : בתאנה. באילני התאנה : והעלה נבל. גם העלים יכמשו ר״ל לא ישאר שארית מה : ואתן להם יעברום. אזמין להם אויבים אשר יעברו אותם מן העולם : (יד) על מה וכו׳. כשיבוא האויב יאמרו יושבי השדות על מה אנחנו יושבים בשדות להיות נמסרים ביד האויב הבא : ונדמה שם. כאומר אבל קרוב הדבר שגם בערי המבצר נהיה נכרתים ואבודים כי ה׳ הכרית אותנו ואין עצה נגד גזרת המקום : וישקנו. הוא השקה אותנו מים הנסחטים מעשב מר ר״ל המקום הכין לנו פורעניות ולא על חנם כי באמת חטאנו לה׳ ובגמול הוא : (טו) קוה לשלום. הם יקוו לשלום לא יהיה טוב כי לא יבא השלום : לעת מרפא. יקוו לעת מרפא והנה בא בעתה ורעד : (טז) מדן. בעוד יהיה האויב בדן בקצה גבול ארץ ישראל יהיה נשמע נחרת סוסיו : מקול מצהלות. מהרמת קול גבוריו רעשה כל הארץ : ומלואה. הדברים שהארץ מלאה מהם : עיר. יאבדו כל עיר והיושבים בה : (יז) משלח בכם. אגרה בהם נחשים רעים אשר אין מועיל להם לחש והם ינשכו אתכם ר״ל לא תוכלו לרצות את האויב בדברים רכים ותחנונים : (יח) מבליגיתי. ר״ל אם אמרתי אתחזק על היגון לבל אחמיד בה אבל לא אוכל כי עלי לבי דוי : (יט) הנה קול. ר״ל איך לא ידוה לבי הלא בגלות

בעני

מצודת ציון

לא יבול (תהלים א) : יעברום. ענין העברה מן העולם: (יד) ונדמה. הדמנו. ענין כריתה כמו אל תדמו בעונה (לקמן נא) : ראש. שם עשב מר וכן שורש פורה ראש ולענה (דברים כט) : (טו) מרפה. מל׳ רפואה ועם היא בה״א : בעתה. מל׳ בעתה ותרדה : (טז) נחרת. הקול היוצא מנחיריו הם נקבי האף וכן הוד נחרו אימה (איוב ל״ט) : מצהלות. ענין הרמת קול גדול כמו אל אשת רעהו יצהלו (לעיל ה): אביריו. מלשון אביר וחזק: (יז) משלח. ענין גרוי והשסה כמו ושן בהמות אשלח בם (דברים לב) : צפעונים. מין נחש רע : ונשכו. מלשון נשיכה וכן אם ישך הנחש בלא לחש (קהלת י) : (יח) מבליגיתי. ענין התחזקות כמו ואבליגה מעט (איוב י) : דוי. מל׳ מדוה וחולי : (יט) שועת. צעקה : (כ) כלה. מל׳ כליון : קיץ. היא עת שטיחת התאנים ליבשם וכן כשלג בקיץ (משלי כו) : (כא) השברתי. מלשון שברון : קדרתי. ענין שחרות וחושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב) : שמה. תמהון ובלבול כמו ונשמו הכהנים

כב הֲצֳרִי אֵין בְּגִלְעָד אִם־רֹפֵא אֵין
שָׁם כִּי מַדּוּעַ לֹא עָלְתָה אֲרֻכַת בַּת־
עַמִּי: כג מִי־יִתֵּן רֹאשִׁי מַיִם וְעֵינִי
מְקוֹר דִּמְעָה וְאֶבְכֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה
אֵת חַלְלֵי בַת־עַמִּי:

ט א מִי־יִתְּנֵנִי בַמִּדְבָּר מְלוֹן
אֹרְחִים וְאֶעֶזְבָה אֶת־עַמִּי וְאֵלְכָה
מֵאִתָּם כִּי כֻלָּם מְנָאֲפִים עֲצֶרֶת
בֹּגְדִים: ב וַיַּדְרְכוּ אֶת־לְשׁוֹנָם קַשְׁתָּם
שֶׁקֶר וְלֹא לֶאֱמוּנָה גָּבְרוּ בָאָרֶץ כִּי
מֵרָעָה אֶל־רָעָה | יָצָאוּ וְאֹתִי לֹא־
יָדָעוּ נְאֻם־יְהוָה: ג אִישׁ מֵרֵעֵהוּ
הִשָּׁמֵרוּ וְעַל־כָּל־אָח אַל־תִּבְטָחוּ כִּי
כָל־אָח עָקוֹב יַעְקֹב וְכָל־רֵעַ רָכִיל
יַהֲלֹךְ: ד וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יְהָתֵלּוּ וֶאֱמֶת
לֹא יְדַבֵּרוּ לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר־שֶׁקֶר
הַעֲוֵה נִלְאוּ: ה שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה
בְּמִרְמָה מֵאֲנוּ דַעַת־אוֹתִי נְאֻם־
יְהוָה: ו לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
הִנְנִי צוֹרְפָם וּבְחַנְתִּים כִּי־אֵיךְ
אֶעֱשֶׂה מִפְּנֵי בַּת־עַמִּי: ז חֵץ שׁוֹחֵט
לְשׁוֹנָם מִרְמָה דִּבֵּר בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת־
רֵעֵהוּ יְדַבֵּר וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ:

ל' וחסר
ל'
ג' על גב חולי
ב'
ל' ומל' וידרכו
ק'
ג' א' חסר ג' וחסר
ב' ג' וכל נא דכו'
ג' ר"פ
כ"ז מ"ל
ב' בטעם בספרא
ב'
שחוט ק'
ב' ג'

אִכְרוּם אוּכְמִין זִכְקַדְרָא
אִשְׁתַּמְמוּ אַחֲדַתְנִי: כב אֲמַר
יִרְמְיָה נְבִיָּא דִּלְמָא לָא אִית
בִּי עוֹבָדִין טָבִין לְמִבְעֵי עַל
בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלָא מַחְמֵיד
הֲוֵיתִי לְאוּלְפָנֵיהּ דְּאֵלִיָּה נְבִיָּא
דְמִגִּלְעָד דְּפִתְגָמוֹהִי אִינוּן
אַסוּתָא אֲרֵי עַל דְּלָא תָבוּ בְּכֵן
לָא סְלִיקַת אַסוּ לְמַחַת
כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי: כג מִי יִתֵּן
רֵישִׁי כְּנַחַל דְּמִין וְעֵינַי
כְּמַבּוּעָא דְמַעְיָן וְאֶבְכֵּי יְמָם
וְלֵילֵי עַל קְטִילֵי כְּנִשְׁתָּא
דְעַמִּי: א מִי יִתְנִנַנִי בְּמַדְבְּרָא
בֵּית מְבָתַת עָדֵי אוֹרְחַן
וְאֶשְׁבּוֹק יַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי
וְאֶהַךְ מִלְוָתְהוֹן אֲרֵי כוּלְהוֹן
זַנָּאִין סִיעַת שַׁקְרִין: ב וְאַלִּיפוּ
יַת לִישַׁנְהוֹן פִּתְגָמֵי שְׁקַר
דָּמַן אִינוּן כְּקַשְׁתָּא נְכִילָא
וְלָא לְהֵימָנוּתָא תַּקִיפוּ
בְּאַרְעָא אֲרֵי מִבִּישְׁתָּא
לְבִישְׁתָּא נְפָקוּ וּמִידַע דַּחַלְתִּי
לָא אֲלִיפוּ אֲמַר יְיָ: ג גְּבַר
מֵחַבְרֵיהּ אִסְתַּמַּרוּ וְעַל כָּל
אַחָא לָא תִתְרַחֲצוּן אֲרֵי כָל
אַחָא מִכְמַן כָּמַן וְכָל רָחִים
בִּנְכִילוּ מְהַלֵּךְ: ד וּגְבַר
בְּחַבְרֵיהּ מְשַׁקְּרִין וְקוּשְׁטָא לָא
מְמַלְּלִין אֲלִיפוּ לִישַׁנְהוֹן
פִּתְגָמֵי שְׁקַר אִיטַפְּשׁוּ מְטְעוּ: ה יָתְבִין בְּבֵית כְּנִשְׁתְּהוֹן וּמִשְׁתָּעַן עַל עֲוָיָתְהוֹן בִּנְכִילוּ מְסָרְבִין לְמִידַע דַּחַלְתִּי
אֲמַר יְיָ: ו בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עָקָא וְצָרִיף לְהוֹן וּבָחַר לְהוֹן אֲרֵי אֵיכְדֵין
אַעֲבֵיד מִן קֳדָם חוֹבֵי כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי: ז כְּגִיר דִּי מְחָרֵף לִישָׁנְהוֹן נִכְלִין מְחַשֵּׁב בְּפוּמְהוֹן שְׁלָמָא גְּבַר עִם

על עצמו שהשבר לשבר ישראל ויותן פי' שהוא מאמר ירושלם שתרגם אמרת ירושלם ועל תבר כנשתא וגו' כבעמוד והכרוס פי' מן ותכרכמו פניו : (כב) הצרי אין בגלעד. אמר דרך משל אם אין צרי בגלעד אם רופא אין שם לרפאות עמי ממכות וגלעד היה מקום הצרי כמו שאמר גם כן עלי גלעד וקחי הצרי והיא רפואה לתחלואים קשים כמו נשיכת הנחש וזולתו כלומר לא יהיה להם שלום מזאת הצרה וכי אין חסיד ביניהם שיכפר האל בעדו : ארוכת. רפואת וי"ת אמר ירמיהו נבייא וגומר כבעמוד : (כג) מי יתן ראשי מים. מי יתן שיהיה ראשי כלו מים ויזוב דרך עיני בבכי וכן תהיה עיני מקור דמעה שלא יפסק : את חללי בת עמי. מי שבוכים עליו נעשה כפעול לבכי ואם לא ישיגנו כן דרך לשון העברי וכן אמר ויבך אותו אביו וכן ולבכות וכן נעשה זה השמוש בלשון אחר וזולתי העברי לפי שבעבורו נעשה הבכי הרי הוא כאילו מקבל הפעולה : (א) מי יתנני מלון אורחים במדבר. ישבתי מלון לעוברי אורח שילינו שם בלילה ואמר הסבה שאמר' להיות שוכן באותו המלון שלא יראה עוד את ישראל כי לא יוכל לראות רעתם : עצרת בוגדים. שהם נעצרים יחד לדבר בגד ושקר וכן ת"י סיעת שקרין ואדוני אבי ז"ל פירש מלות בוגדים מן יורש עצר זה יעצר בעמי : (ב) וידרכו. מבנין הפעיל משפטו וידריכו וכמוהו בא וידבקו גם המה : לשונם. היא קשת דרוכה והציאם דבר שקר ודבר מר : ולא לאמונה גברו בארץ. מה שהם מתגברים ומתחזקים על החלשים לא לאמונה שישפטו משפט אמת ושימנעו העושקים : כי מרעה אל רעה יצאו. יש לפרשו על המעשים יוצאים ממעשה רע למעשה רע ר"ל כי כל ימיהם במעשה רע עוסקים עתה בזה ועתה בזה ובכל זה לא נתנו אל לבם שעה אחת לדעת את ה' ויש לפרשו על העונש מרעת אויב זה יוצאים לרעת אויב אחר או לוקים שנה זו בשדפון ושנה זו בירקון או בארבה ועם כל זה לא נתנו לבם לשוב ממעשיהם הרעים ולדעת את ה' : (ג) איש מרעהו עקוב יעקב. ענין התרמית והערמה כמו ויעקבני זה פעמים ויעקב העי"ן בשו"א לבדו וכל שאר יעקב שם גר גם העי"ן בשו"א ופתח : (ד) ואיש. יהתלו. דגש הלמ"ד לתפארת הקריאה מפני המפסק : למדו לשונם. הרגילו כמו פרא למוד מדבר : העוה נלאו. להתעות ולעשות מעשה עול ובא על דרך האונים הלאה : (ה) שבתך. אמר האל יתברך מה יועיל שבתך בתוך מרמה כלומר בתוך עם מרמה שלא תוכל להשיבם אליך : במרמה. כל כך גדלו במרמה עד שמאנו לדעת אותי לא יוכלו להניח דרכם הרעה וי"ת יתבין בבית כנישתהון וגומר כבעמוד : (ו) לכן. הנני צורפם. בצרות שאביא עליהם אראה אם יפרדו סיגים או אם ישובו כסף נבחר מפני הצרות : כי איך אעשה מפני בת עמי. כי איך אעשה שלא אצרפם מפני שהיא בת עמי לא אוכל שלא אצרפם כי איך אניחם ברעתם והם נקראים עמי וי"ת איכדין אעביד מן

תולדות אהרן הצרי. תענית ד :
וידרכו. עקדה
שער כב : למדו לשונם. סוכה מו
יבמות סג : חץ שחוט. חולין ל ערכין
טו :

החזיקתני. אחזתני : (כב) הצרי אין בגלעד. שהצרי בא משם כמו שנאמר עלי גלעד וקחי צרי (לקמן מו) כלומר וכי לא היו להם אנשים צדיקים ממי ללמוד ויטיבו דרכיהם : ארוכת. רפואה איספלשטר"א בלעז : (א) עצרת בוגדים. כנסיות בוגדים : (ב) וידרכו. לשון זה נופל בהזמנת הקשת לירות חץ וקשת הי' ארבליסט"א בלעז וברגלים דורכין אותה לכך קורא אותה דריכה והנביא המשיל לשונם לקשת שקר שדרכו לשונם קשת בשקר : מרעה אל רעה. מעבירה אל עבירה : (ג) עקוב יעקב. ארוב יארוב : (ד) העוה נלאו. יגעו וטרחו לעות את דרכם : העוה. כמו הכבד את לבו. (שמות ח) להעות : (ה) שבתך בתוך מרמה. כשהן יושבין חושבין מחשבות מרמה ובמרמה החליפו יראתי ומאנו דעת אותי : במרמה. בשביל המרמה : (ו) הנני צורפם. ביסורין : מפני בת עמי. מן קדם חובי כנשתא דישראל : (ז) חץ שחוט לשונם. משוך כמו זהב שחוט (מלכים א י) וכן ושחטה שפים (הושע ה) סרימ"ש בלעז לישנא אחרינא ל' שחיטה ממש פרנקא"ש בלעז וכן חברו מנחם וכן ת"י כגיר די מחריף : ובקרבו. ת"י ובמעוהי : על

עיר פרוצה אין חומה. ובחנתים ב' הנני צרפם ובחנתים. ובחנתים כבחון את הזהב : ובקרבו ג' וסי' ישים ארבו. ובקרבו הם יושבים.

מצודת ציון

הכהנים (לעיל ד) : החזיקתני. מלשון אחיזה : (כב) הצרי. הוא נטף המוזכר בסממני הקטורת והוא שרף אילן והוא מיוחד לרפואה וכן קחו צרי למכאובה (לקמן נא) : ארוכת. ענין רפואה כמו הנני מעלה לה ארוכה (לקמן לג) : (כג) מי יתן. ענינו כמו הלואי וכן מי יתן והיה לבבם וכו' (דברים ה) : מקור. מעין : את חללי. על חללי. כי ויתנכלו אותו (בראשית לז) ת"א ומשיכו עלוהי : (א) מלון. מקום ללון : אורחים. הולכי אורח : עצרת. קבוצת וכן קראו עצרה (יואל ב) : (ב) וידרכו. הדרך לדרוך ברגל על הקשת למתחו היטב לירות למרחוק : (ג) עקוב יעקב. ענין עקום ועיות וכן והיה העקוב למישור (ישעיה מ) : (ד) יהתלו. ענין לעג כמו הנה התלת בי (שופטים יז) : למדו. ענין הרגל כמו פרה למד מדבר (לעיל ב) : העוה. מל' עוות ועקום : נלאו. ענין יגיעה כמו ונלאתי כלכל (לקמן כ) : (ו) צורפם. ענין זקוק : ובחנתים. מל' בחינה : (ז) שחוט. משוך כמו זהב שחוט (מ"א י) : ארבו. מל' מארב :
אספד

מצודת דוד

בעיני כאלו כבר נעשה וכאלו אני שומע קול צעקת בת עמי מארץ מרחקים אשר הלכו שם בגלות בבל והלא בידם היה לתקן הדבר כי האם אין ה' בציון וכו' ולמה א"כ לא התפללו אליו לבטל הגזרה ומדוע הוסיפו עוד להכעיסני בהבלי אל נכר : (כ) עבר קציר. מצפים אנו לתשועה והיא מתאחרת לבוא כי כבר עבר הקציר וכבר כלה זמן הקיץ ועדיין לא נושענו ר"ל זה זמן רב אנו בתוחלת ממושכה : (כא) על שבר. על הפורעניות העתידה לבוא השברתי גם אני : קדרתי. הושחר תארי והתמהון אחז אותי : (כב) הצרי אין בגלעד. וכי אין בגלעד צרי לרפאות בו החלי הלא שם הוא מקום הצרי וכי אין שם רופא לדעת אופן הרפואה ומדוע לא נתרפאת בת עמי ר"ל וכי אין בידם תורה ומצות וכי אין להם חכמים להורותם הדרך ומדוע א"כ לא החזירום למוטב לבטל את הגזרה : (כג) מי יתן. הלואי והיה ראשי מלא מי בכי ועיני היה מקור המובע דמעה והייתי אז בוכה יומם ולילה על חללי בת עמי : ט (א) מי יתנני במדבר. מי יתן לי לצרכי להיות במדבר מקום מלון להולכי אורח : ואעזבה. או הייתי עוזב את עמי ללכת מאתם אל מלון המדבר : עצרת. קבוצת אנשים בוגדים : (ב) וידרכו. הזמינו את לשונם שהיא להם לקשת להרוג אנשים ממרחק כמו שהורגין בקשת אותם הזמינו לדבר שקר ולפי שהמשילם לקשת אמר לשון הדריכה הנופל בקשת : ולא לאמונה גברו בארץ. מה שמקצתן מתגברים על קצתם אין דעתם למען תחזק ידם לעשות אמונה : כי מרעה וכו'. כי יוצאים מעבירה אחת אל עבירה שנית ואינם נותנים לב לדעת אותי ולעשות אמונה : (ג) השמרו. היו נשמרים זה מזה לבל תגלו מסתרי לבבו : ועל כל אח. על שום אח : עקוב יעקב. יעקב ויעוות דרכו מול אחיו : רכיל יהלך. מדבר רכילות על רעהו : (ד) ואיש. כל איש מהתל ומלעיג ברעהו : למדו. הרגילו את לשונם לדבר שקר כי מתמידים בזה : העוה נלאו. כאלו נתייגעו לעוות דרכם כי הרבה עוה וזהו ענין מליצי : (ה) שבתך בתוך מרמה. ר"ל המרמה מקפת

מן קדם תיכא כניבתא דעמי: (ז) חץ שוחט. כן כתיב וקרינן שחוט והכתוב ר"ל כמו שוחט שהוא שורג כן הורגים הם בני אדם בלשונם הרע שהם הולכי רכיל והקרי שחוט ר"ל נמשך אפיל"ט בנ"ע רוצה לומר שהוא נמשך על כמשהזת לחדדו וי"ת כגיר די מהריף כמו סכינא תריפא בדברי רבותינו ז"ל שפירשו מחודד ודק התחיכה ומה שפי' בו גם כן לשון משיכה הוא ג"כ מדברי רבותינו ז"ל שאמרו בתין את הראש כבת אחת פסוקה ואמרו מנא הני מילי אמר קרא חץ שחוט לשונם ואמר תנא דבי רבי ישמעאל ושחט אין ושחט אלא ומשך וכן הוא אומר זהב שחוט ואומר חץ שחוט לשונם מרמה דבר ואדוני אבי ז"ל פירש שחוט בם האר כמו שוחט וכן במשקלו אדם עשוק בדם נפש כמו עושק: מרמה דבר. כל אחד מהם ידבר מרמה לחברו ומפרש מה היא המרמה בפיו שלום את רעהו: (ח) העל אלה. מבואר הוא: לא אפקד בם. והשנים הראשונים אין כתוב בם והענין אחד: (ט) על ההרים. נאות מדבר. ההרים מקום מרעה הצאן והעזים ברוב או זכר הרים להשמיע קולו למרחוק וכן נאות מדבר רוצה לומר אהלי המדבר כי נאות מדבר פירושו אהלים ומשכנים כמו נדמו נאות השלום וכן בוי"ו נוה מעלה ונעזב נות כרות רועים ואמר מדבר כי יש מדבר שיש בו מקום מרעה כמו וינהג את הצאן אחר המדבר ותרגם אונקלוס בתר שפר רעיא דמדברא וכן על פני דרך המדבר ואמר הנביא כרחובו תרבן הארץ בשאת בכי ונהי לקינה במקומות המרעה כי נחרבו מבלי איש עובר אין צריך לומר שאין אהלים תקועים לרועים אלא אפילו איש אין עובר שם לרעות מקנה ולא נשמע קול מקנה כי כלם נדדו הלכו בשבי וכאמרו מעוף השמים הוא דרך גוזמא להפליג הדבר או נאמר זה לענין חרבן הארץ כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות: נצתו. ענין חרבן וכן נצתו כמדבר ושרשו יצת ובדברי רז"ל ר' יהודה אומר חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר על ההרים וגו' מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמה בגימטריא נ"ב הוו ר' יוסי אומר שבע שנים נתקיים בה גפרית שנאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה: (י) ונתתי. לגלים. גלי אבנים מהבתים והחומות שנהרסו: מעון תנים. משכן התנים ומגורם ות"י תנין ירודין: (יא) מי האיש החכם ויבן את זאת. יבין מדעתו והנביא יגיד התשובה והשאלה כמו שנאמרה לו מפי ה': (יב) ויאמר ה'. לפניהם. לא בשמים היא ולא מעבר לים היא: (יג) וילכו. שרירות. פירשנוהו למעלה: למדום אבותם. הרגילו בהם האבות וראו אבותם עובדים אותם ועבדום הם גם כן אחריהם והאבות הם הדורות הרשעים שעברו: (יד) לכן. מאכיל'. לא הכנוי קודם הודיעם שהוא את העם הזה כמו ותראהו את הילד אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר והדומים להם שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו והמשיל הצרות ללענה ורוש והם סמי המות וכאמרו מי רוש לפי שהוא מי סחיטת העשב שקורין רוש גם יש שהוא מראש הפתן ואמרו כי לפיכך נקרא ראש כי ברוב עושין אותו מראש הפתן: (טו) והפיצותי'. עד כלותי אותם. רובם: (טז) כה אמר

ח הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקָד־בָּם נְאֻם־
יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם
נַפְשִׁי׃ ט עַל־הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי
וָנֶהִי וְעַל־נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי
נִצְּתוּ מִבְּלִי־אִישׁ עֹבֵר וְלֹא שָׁמְעוּ
קוֹל מִקְנֶה מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד־
בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ׃ י וְנָתַתִּי אֶת־
יְרוּשָׁלִַם לְגַלִּים מְעוֹן תַּנִּים וְאֶת־
עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב׃
יא מִי־הָאִישׁ הֶחָכָם וְיָבֵן אֶת־זֹאת
וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי־יְהוָה אֵלָיו וְיַגִּדָהּ
עַל־מָה אָבְדָה הָאָרֶץ נִצְּתָה כַמִּדְבָּר
מִבְּלִי עֹבֵר׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה עַל־
עָזְבָם אֶת־תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי
לִפְנֵיהֶם וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא־
הָלְכוּ בָהּ׃ יג וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי שְׁרִרוּת
לִבָּם וְאַחֲרֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר לִמְּדוּם
אֲבוֹתָם׃ יד לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַאֲכִילָם
אֶת־הָעָם הַזֶּה לַעֲנָה וְהִשְׁקִיתִים מֵי־
רֹאשׁ׃ טו וַהֲפִצוֹתִים בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא
יָדְעוּ הֵמָּה וַאֲבוֹתָם וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב עַד
כַּלּוֹתִי אוֹתָם׃ טז כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת

ס' מ"ל
ג' כספרא
ג'. ד'
כ' כספרא
ג' רפין
כ"ג ל' ול' וחס'
ו'
ג'
ג' בטעם כספרא וסי' סק. פוקד. ודין
כ' חד מ"ל וחד חסר
ס"א ידעום
ז' בטעם

חבריה ממלין ובמעוהי
משוי כמנתיה : ח העל אלין
לא אסער לאיתאה עליהון
בישתא אמר יי אם מן עמא
דהדין עובדוהי לא אתפרע
מנהון כרעותי : ט על טוריא
אנא מרים קלי ובכי ומצוח
ועל דירות מדברא אליא ארי
צדיאו מבלי אנש דעדי ולא
אשתמע קל בעירא בארעהון
מעופא דשמיא ועד בעירא
אטלטלו גלו : י ואתן ית
ירושלם ליגרין מדור ירודין
וית קרויא דבית יהודה אתן
לצדו מבלי יתיב : יא מן גברא
דחכים ויתבר ית דא ודאתמלל
מן קדם יי עמיה ויחוינה על
מה חרובת ארעא צדיאת
כמדברא מבלי יתיב: יב ואמר
יי על די שבקו ית אוריתי
דיהבית קדמיהון ולא קבילו
למימרי ולא הליכו בה :
יג ואזלו בתר הרהור לבהון
ובתר בעליא דאליפינון
אבהתהון : יד בכן כדנן אמר
יי צבאות אלהא דישראל הא
אנא מיתי עקא על עמא
הדין מרר כגידין ואשקינון כס
דלוט כרישי חיוין :
טו ואבדרינון ביני עממיא
דלא ידעו אינון ואבהתהון ואגרי בתריהון דקטלין בחרבא עד דאשיצי יתהון: טו כדנן אמר יי צבאות

(ס) על ההרים. על חורבן ההרים: ועל נאות מדבר. נוה רועים שבמדברות נאות ל' נוה וכן נאות אלהים (תהלים פג) וכן לביתך נאוה קודש (שם צג): נצתו. לשון ציה וכן נצתה: נדדו הלכו. סופן לילך. חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה מגלות צדקיהו עד פקידת כורש מלך פרס חמשים ושתים שנה היו ורמז לדבר ועד בהמה חשבונה בגימטריא נ"ב והחשבון מכוון במס' מגילה: (י) לגלים. דגורין: (יא) מי החכם. שיבין זאת ומי הנביא אשר דבר פי ה' אליו: ויגידה. ומי יגיד על מה אבדה הארץ ובא כל הפורענות הזה: (יד) לענה. עשב מר: מי ראש

ישית מרמה: לגלים ג' וסי' ונתתי את ירושלם לגלים. והיתה בבל לגלים מעון תנים. אשר התעתדו לגלים: ויבן ג' רפין בקריאה וסי' מי האיש החכם ויבן את זאת. מי חכם ויבן אלה נבון וידעם. ויבן על עזבי ברית קדש: ואשר דבר ב' לי. מי האיש החכם: כה אמר ז' בטעמא בספרא וסי'

תולדות אהרן על ההרים. ברכות נו שבת קמה: ועד בהמה. (תענית סט): מי ראש. נדרים פא ב"מ פה:

מצודת דוד

אותך מסביב וכאלו א"א לך להפרד ממנו ובעבור עסקם במרמה ממאנים לדעת אותי כי המרמה נוח להם מלדעת את ה': (ו) צורפם ובחנתים. כדרך הכסף שצורפים אותו בכור להסיר הסיג ולבחון הכסף המוטב היא אם רעה כן אביא עליהם פורעניות למרק ולהסיר מהם סיגי העון: כי איך אעשה וכו'. ר"ל אם אניחם להיות משוקעים בעון הלא המה עדת עמי וראוים המה להיות עם קדוש אם אעשה עמהם כלייה הלא המה עדת עמי ורחמי עליהם ולכן אצרפם בייסורים למרק מהם העון למען ישארו מנוקים מעון: (ז) חץ שחוט לשונם. דמה לשונם לחץ הנמשך על יתר הקשת כי בלה"ר הורגים למרחוק כמו חצי הקשת: מרמה דבר. כל אחד מדבר מרמה כי בפיו ידבר שלום עם רעהו ובקרבו לבו ישים ארבו עליו: (ח) העל אלה. וכי על מעשים כאלה לא אביא בם להפרע מהם: אם בגוי. וכי בגוי אשר וכו': (ט) על ההרים. על חורבן ההרים אשר לא למתו ארים קול בכי ויללה: ועל נאות מדבר. על חורבן אהלי הרועים אשר במדבר ארים קינה כי נעשו שממה ואין איש עובר שם ולא נשמע קול מקנה כי האויב שללם עצמו: נדדו הלכו. נדדו ממקומם והלכו להם כי רוב העופות ישכנו במקום אנשים כי שם ימצאו פירות ופרחי אילנות וזרעים למאכלם וכאשר יהיה שממה ילכו להם ובהמות יקחם האויב: (י) לגלים. כי ינתצו הבתים ויהיו גלי אבנים ויהיו מדור לתנים כי דרכם לשכון בין גלי אבנים: מבלי יושב. כי כולם ילכו בגלות: (יא) ויבן את זאת. האמור למטה על מה אבדה וכו': ואשר דבר. ר"ל ומי האיש אשר ה' דבר בו והוא הנביא: ויגדה. ויגיד מדעתו בעבור מה אבדה הארץ ונעשה שממה כמדבר מבלי מי עובר בזה ר"ל מזה הדבר העיקרי בדבר החורבן וכאומר אין מי בהם יגיד זאת: (יב) ויאמר ה'. המקום בעצמו אמר שהעיקר הוא על אשר עזבו את תורתי וכו' ר"ל שלא למדו את התורה ולכן לא שמעו בקולי בכל הדברים ולא הלכו בדרך התורה לקיים מצותיה כי אם עסקו בתורה היה המאור שבה מחזיר אותם למוטב אבל בעבור שלא עסקו בה באו לכל אלה הפשעים ואבדה הארץ בעונם: (יג) שרירות לבם. מה שלבם רואה וחמד. אשר למדום אבותם. אשר הרגילום אבותם: (יד) הנני מאכילם וכו'. ר"ל אביא עליהם צרות שונות. אפזר אותם במקומות אשר לא הכירו מעולם גם המה גם אבותם:

מצודת ציון

(ח) אפקד. ענין השגחה כמו פקדו נא וראו (ש"א יד): (ט) ונהי. ענין יללה כמו יודעי נהי (עמוס ה): נאות. ענין מדור כמו בנאות דשא (תהלים כג): מדבר. לפעמים מקום המרעה סמוך למדבר וכן הצאן ההגה במדבר (ש"א יז): נצתו. מל' ציה ושממה: (י) לגלים. ענין תל ודגור כמו עד הגל הזה (בראשית לא): מעון. מדור כמו למעון קדשו (דה"ב ל): תנים. מין נחש: (יא) נצתה. מלשון ציה ושממה: (יג) שרירות. ענין ראיה כמו אשר שוררו אנשים (איוב לו): למדום. ענין הרגל כמו פרה למוד מדבר (לעיל ב): (יד) לענה. שם עשב מר: מי ראש. מי סחיטת ראש והוא שם עשב מר:

והפיצותים

ושלחתי

אמר. התבוננו. בפורענות הקרוב לבא ומעתה קראו למקוננות. בפתח הלמ"ד ר"ל המקוננות הידועות: ואל החכמות. הבקיאות בדברי הספד וקינה: ותבואינה. הראשון בטעם האל"ף נכתב וכתב והבואנה בהעלם האל"ף בתנועה ושני המשקלים נמצאים בנחי העין כמסבה: (יז) ותמהרנה ותשנה. בהעלם האל"ף מהמכתב: עלינו. מאמר הנביא בכלל ישראל: ותרדנה עינינו דמעה. כלו' לקול נהיין והספדן נבכה ופי' דמעה בדמעה כי תרדנה פעל עומד ומרב הבכי דמה העניין כאילו העין נתכת ויורדת בדמעה וכן עיני ירדה מים וי"ת ויצגן עיינא דמעין: ועפעפינו. הם אישוני העינים וכפל העניין במלות שונות וי"ת ונגלגי עיינא יגרון מיא: (יח) כי קול נהי נשמע מציון. וכן נשמע משאר המקומות אלא קודם שנכבשה ציון היו חושבים להשגב בציון וירושלם שאם תשאר להם ירושלם עוד היו נבנות שער הערים שנכבשו וחוזרין ליושבן כמו שעשו בימי סנחריב שכבש הכל זולתי ירושלם וכיון שנשארה ירושלם נשאר הכל ולא גלו ולא עזבו ארץ ישראל אבל כיון שנכבשה ירושלם אין עוד תקנה ואז היה קול הנהי נשמע ואומרים איך שדדנו בושנו מאד כי עזבנו ארץ, ארץ נקמץ בזקף והוא אחד מי"ד ארץ בהם זקף קמצין: כי השליכו משכנותינו. כאילו משכנותינו השליכו אותנו חוצה או בא על דרך ולא תקיא הארץ אתכם ואין בשת גדול מזה שיצא אדם מוכרח מביתו לפיכך בושנו מאד: (יט) כי שמענה. כי המספד והנהי בנשים ברוב כי הן רכות הלב יותר מן האנשים: (כ) כי עלה. הארמון הוא הבית הגבוה וכשסגר שערי הארמון אין דרך להכנס בו אלא שיעלה הנכנס בו דרך החלונים וזה דבר רחוק כי המה גבוהים לפיכך לא יסגרו חלוני הארמון אלא יהיו פתוחים תמיד ואמר דרך משל כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו כלומר כי באה לנו הצרה פתאום שלא היינו נשמרים ממנה ואע"פ שהיו נביאי האמת אומרים זה אלינו תמיד לא היינו שומעים אליהם ולא עלה על לבנו שתהיה ואם תהיה שתהיה גדולה כזאת: עולל מחוץ. כי דרך העוללים לשחוק בשוק והבחורים ברחובות והנה הם נכרתים משם: (כא) דבר כה נאם ה'. אמר אל הנביא דבר ואמור כה נאם השם כמו כה אמר ה' אלא שנאם הוא שם המאמר: כדומן. כבר פירשנוהו למעלה: וכעמיר מאחרי הקוצר. שהניחו הקוצר ונשאר מאחריו ואין מאסף אותו כן יהיו פגריהם כנשכחים על פני השדה ואין קובר אותם: (כב) כה אמר ה' אם יש בכם חכמים אל יתהללו בחכמתם כי לא תועילם כיון שלא ידעו את ה' ולא הלכו בדרכיו חכמת מה להם וכמו שאמר חכמים המה להרע וכן אם יש בכם גבורים אל יתהללו בגבורתם כי לא תועילם להצילם מן המות או מן השבי וכן אם יש בכם עשיר אל יתהלל בעשרו כי לא יפדהו מן החרב כי הוא ועושרו יאבדו וזכר אלו התכונות השלש כי החכם ינצל פעמות רבות בתחבולותיו ובערמתו וכן הגבור ינצל בגבורתו ובכחו וכן העשיר יפדה נפשו מיד האויב בעשרו כן מנהג העולם ברוב ואמר להם הנביא כי לא ינצלו באלה שדרך העולם להנצל בהם אלא במה ינצלו אותם שינצלו: (כג) השכל וידוע אותי. פירוש השכל אותי וידוע אותי והשכל האל הוא שישכיל כי הוא אחד קדמון ואינו גוף והוא בורא הכל ומשגיח על הכל ומנהיג כל העולם בחכמתו עליונים ותחתונים וידיעת האל היא ללכת בדרכיו לעשות חסד משפט וצדקה כי כן עושה אותם הוא: בארץ. כלומר עם בני העולם והסולך בדרכיו הוא יודע אותו כמו שאמר אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו כי דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא הוא הדעת אותי נאם ה' הנה כי מעשה המשפט והצדקה הוא ידיעת האל ובזה נצלו דניאל וחבריו שגלו בחרבן הארץ עם גלות יהודה ונצלו מן הקלון והבזיון שהיה מגיע לשאר השבוים והיו נכבדים וגדולים בארץ גלותם לפי שהיו צדיקים וחסידים ולא היה להם דרך להנצל מן הגלות כי אין ישארו בארץ ג' או ד' או

אִסְתַּכַּלוּ וּקְרוֹ לְאִלְיָתָא וְיֵיתְיָן
וּלְחַכִּימָתָא שְׁלַחוּ וְיֵיתְיָן׃
יז וְיוֹחֲיָן וְיִטְלְקַן עֲלָנָא אִלְיָא
וְיִשְׁגְּרַן עֵינָנָא דִּמְעִין וְגַלְגַּלֵּי
עֵינָנָא יִגְרוּן מַיָּא׃ יח אֲרֵי קָל
אִלְיָא אִשְׁתְּמַע מִצִּיּוֹן אֵכְדֵּין
אִתְבְּזֵיזְנָא בְּהֵיתְנָא לַחֲדָא
אֲרֵי חֲרוּבַת אַרְעָא אֲרֵי צַדִּיאָה
בִּרְנְיָתָהָא׃ יט אֲרֵי שְׁמַעָא
נְשַׁיָּא פִּתְגָמָא דַּייָ וּתְצִית
אוּדְנֵיכוֹן לְמֵימַר נְבִיּוֹהִי
וְאַלֵּיפְנָא לִבְנָתֵיכוֹן אִלְיָא
וְאִתְּתָא לְחַבְרְתַהּ עֲנוּיָא׃
כ אֲרֵי סְלֵיק מוֹתָא בְּחַרְכָּנָא
עַל בִּבִירְנְיָתַנָא לְשֵׁיצָאָה יַנְקִין
מִשּׁוּקָא עוּלֵימִין מֵרְחוֹבִין׃
כא אִתְנַבֵּי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
וְתִתְרְמֵי נְבֵלְתָּא דֶאֱנָשָׁא
כְּזִבַּל מְבַדַּר עַל אַפֵּי חַקְלָא
וְכַעֲמִירָא מִבָּתַר חֲצָדָא וְלֵית
דִּמְכַנֵּשׁ׃ כב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לָא
יִשְׁתַּבַּח שְׁלֹמֹה בַּר דָּוִד חַכִּימָא
בְּחוּכְמְתֵיהּ וְלָא יִשְׁתַּבַּח שִׁמְשׁוֹן
בַּר מָנוֹחַ גִּבָּרָא בִּגְבוּרְתֵּיהּ
וְלָא יִשְׁתַּבַּח אַחְאָב בַּר עָמְרִי
עַתִּירָא בְּעוּתְרֵיהּ׃ כג אֱלָהֵין
בְּדָא יִשְׁתַּבַּח דְּמִשְׁתַּבַּח דְּחַכִּים
וְאָלִיף לְמִידַע דַּחֲלְתִּי אֲרֵי
אֲנָא יְיָ עָבֵיד חִסְדָּא וְדִין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ בְּאַרְעָא אֲרֵי בְּאִלֵּין רַעֲוָא קֳדָמַי אֲמַר יְיָ׃

ג' ומ"ל הִתְבּוֹנְנוּ וְקִרְאוּ לַמְקוֹנְנוֹת
וּתְבוֹאֶינָה וְאֶל־הַחֲכָמוֹת שִׁלְחוּ
ב' ג' ב' חסר א' וְתָבוֹאנָה׃ יז וּתְמַהֵרְנָה וְתִשֶּׂנָה
עָלֵינוּ נֶהִי וְתֵרַדְנָה עֵינֵינוּ דִּמְעָה
וְעַפְעַפֵּינוּ יִזְּלוּ־מָיִם׃ יח כִּי קוֹל נְהִי
י"ד קמץ וכל אסף דכו' נִשְׁמַע מִצִּיּוֹן אֵיךְ שֻׁדָּדְנוּ בֹּשְׁנוּ
כמ"ד ב' מְאֹד כִּי־עָזַבְנוּ אָרֶץ כִּי הִשְׁלִיכוּ
מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ׃ יט כִּי־שְׁמַעְנָה נָשִׁים
ג' דְּבַר־יְהוָה וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר־פִּיו
ט' וְלַמֵּדְנָה בְנוֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ
ג' מ"ל קִינָה׃ כ כִּי־עָלָה מָוֶת בְּחַלּוֹנֵינוּ בָּא
ב' בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ לְהַכְרִית עוֹלָל מִחוּץ
בַּחוּרִים מֵרְחֹבוֹת׃ כא דַּבֵּר כֹּה
נְאֻם־יְהוָה וְנָפְלָה נִבְלַת הָאָדָם
כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וּכְעָמִיר
ב' מ"ל. ד' י"ת בטעם מֵאַחֲרֵי הַקֹּצֵר וְאֵין מְאַסֵּף׃ כב כֹּה ׀
אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ
ג' וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־
קוכסבר מוג' יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ׃ כג כִּי אִם־
בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל
ג' ותסר י"ג מ"ל כס' וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד
מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה

רפס. ארס מת: (יח) כי השליכו משכנותינו. את שוכניהם ויש עוד לומר כי השליכו האויבים את משכנותינו לארץ: (כ) להכרית עולל מחוץ. מן השוק כמו וחוצות תשים לך בדמשק (מלכים א כ): (כב) אל יתהלל חכם. אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי מאסתם וחכמת מה לכם אם השכלתם וידעתם אותי אז התהללו בחכמתכם: (כג) השכל. כמו שכל (בראשית מח) אנסלייני"ש

עולל יעוללו. התבוננו וקראו. צורפם ובחנתים. משלח. הנה רעה יצאת. קשת עילם. עשוקים: רעותה ה' מ"ל וסי' וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת. אך שם נקבצו דיות אשה. דרשו מעל ספר ה' וקראו. ולמדנה בנותיכם נהי ואשה. והנשארות תאכלנה אשה בשר. וא' לרעותה הטובה: מאסף ד' בקריאה וסי' מאסף לכל המחנות דדן דבהעלתך. אין איש מאסף אותם הביתה דגבעה. ושלאחריו ויאמר אליו עברים אנחנו מבית לחם יהודה. וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף. אותי י"ג מ"ל בסיפרא וסי' כי אם בזאת יתהלל המתהלל. באשר עזבתם אותי. האותי לא תראו. שבתך בתוך מרמה. ואטמנהו בפרת. זה גורלך מנת מדיך. על אשר עזבו אותי. כגבור עריץ. ולא תכעיסו אותי. כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם. ודרך אחד ליראה אותי. כי אויל עמי אותי לא ידעו. כי נתתם אותי אל בית הכלא:

תולדות אהרן ולמדנה בנותיכם.
מ"ק כח: עלה מות.
ב"ק כ: אל יתהלל. ערכין י עקדה
שער טו: בזאת יתהלל. עקרים מ"ב
פכ"ד ומ"ג פ"ס: עשה חסד. עקדה
שער נו:

מצודת ציון

(טו) והפיצותים. ענין פזור: כלותי. מל' כליון: (טז) המקוננות. מל' קינה: (יז) ותשנה. כמו ותשאנה באל"ף: ותרדנה. מל' ירידה: ועפעפינו. הוא אישון העין: יזלו. מלשון הזלה ונטיפה: (יח) שדדנו. ענין עושק: משכנותינו. מלשון משכן ומקום מדור: (יט) ותקח. ר"ל תקבל: רעותה. חברתה: (כ) בארמנותינו. מלשון ארמון ופלטרין: עולל. כן יקרא רכים כמו עוללים שאלו לחם (איכה ד): מחוץ. משוק: (כא) נבלת. כן נקרא פגר המת: כדומן. כזבל: וכעמיר. כן נקרא אגודת שבלי התבואה כמו ושכחת עומר (דברים כד): מאסף. ענין הכנסה

מצודת דוד

ושלחתי. אל המקומות אשר ינוסו ויתפזרו הנה והנה שמה אשלח את חרב האויב עד אכלה אותם: (טז) התבוננו. תנו לב להבין בפרעה הזאת המעותדת לבוא ומעתה קראו למקוננות הם הנשים היודעות לספוד ולקונן על המתים: ותבואינה. אליכם לעורר קינות ויללות: ואל החכמות. הם הבקיאות למהר לסדר אמרי עצבון רוח ויגון להדאיב נפשות השומעים: (יז) ותמהרנה. הן תמהרנה להרים בעבורינו קול יללה למען יתעוררו לבכינו ותרדנה עינינו דמעה: יזלו מים. ישפכו מי דמעת הבכי וכפל הדבר במ"ש: (יח) כי קול. כי מציון נשמע קול יללה שאומרים איך שדדנו ובשנו מאד כי חשבנו להשגב בציון ועתה לא כן היה כי עזבנו ארץ נחלתנו כי השליכו משכנותינו את השוכנים בהם חוצה וכענין שנאמר ולא תקיא הארץ אתכם וכו' כאשר קאה וכו': (יט) דבר ה'. שאמר שהפורענות מעותדת לבוא: ותקח וכו'. כפל הדבר במ"ש: נהי. דברי יללה: ואשה רעותה. ואשה תלמד את רעותה קינה: (כ) כי עלה וכו'. אף כי סגרנו שערי הארמון לבלי תת לבוא האויב הממית הנה עלה דרך החלונות ודרך שם בא אל הארמונות ור"ל לא הועלנו בכל התחבולות וההשתמרות למנוע האויב. להכרית. והיה בדעתו להכרית קבוצת העוללים מן החוץ שהוא מקום ששוחקים שם התינוקות כי הרג כולם ואין מי ישחק בחוצות: בחורים. וכן הכרית הבחורים מן הרחובות ששם מנהגם ללכת תמיד: (כא) דבר כה. מאמר ה' אל הנביא כה דבר אל ישראל נאם ה' וכו': ונפלה. הרבה פגרי אדם יפלו על פני השדה כמרבית הזבל על פני השדה וכמרבית עומרי התבואה המושלכים מאחרי הקוצר אשר דרכו לעשות עומרים ומניחם ע"פ השדה והולך להלן לקצור עוד: ואין מאסף. אין מי יכנס את הפגרים אל הקבר כי הנשארים יתפחדו לצאת ממקום מחבואם: (כב) אל יתהלל חכם. כי לא יוכל להציל נפשו בחכמתו והגבור לא יוכל להציל נפשו בגבורתו והעשיר לא יפדה נפשו בעשרו ולכן אין להם להתהלל באלו כי לא יבוא להם אז תועלת מאלה: (כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל. המשבח את עצמו ישבח את עצמו בזאת וחוזר ומפרש במה שהשכיל וידע אותי אשר אני ה' ואין עוד מלבדי ואני הוא העושה חסד לאוהבי ולשומרי מצותי ואני הוא העושה משפט להפרע מן הרשעים

חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ כד הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־כָּל־מוּל בְּעָרְלָה׃ כה עַל־מִצְרַיִם וְעַל־יְהוּדָה וְעַל־אֱדוֹם וְעַל־בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל־מוֹאָב וְעַל כָּל־קְצוּצֵי פֵאָה הַיֹּשְׁבִים בַּמִּדְבָּר כִּי כָל־הַגּוֹיִם עֲרֵלִים וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלֵי־לֵב׃

י א שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ב כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אֶל־דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אַל־תִּלְמָדוּ וּמֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל־תֵּחָתּוּ כִּי־יֵחַתּוּ הַגּוֹיִם מֵהֵמָּה׃ ג כִּי־חֻקּוֹת הָעַמִּים הֶבֶל הוּא כִּי־עֵץ מִיַּעַר כְּרָתוֹ מַעֲשֵׂה יְדֵי־חָרָשׁ בַּמַּעֲצָד׃ ד בְּכֶסֶף וּבְזָהָב יְיַפֵּהוּ בְּמַסְמְרוֹת וּבְמַקָּבוֹת יְחַזְּקוּם וְלוֹא

י"א
ג'
י"ת כטעם ג'
ג. ג'
ב'
ט'
ט"ו רפין ג' דסמיכי
ג' ל' ל' ל"ס מ"ל

כד הָא יוֹמַיָא אָתַן אֲמַר יְיָ וְאַסְעַר עַל כָּל עַמְמַיָא פָּלְחֵי כוֹכְבַיָא וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְדָמַן עוֹבָדֵיהוֹן לְפַלְחֵי כוֹכְבַיָא׃ כה עַל מִצְרָאֵי וְעַל יְהוּדָה וְעַל אֲדוּמָאֵי וְעַל בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל מוֹאֲבָאֵי וְעַל כָּל מַקְפֵי פָתָא דְשָׁרַן בִּשְׁבוּנִין בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי כָל עַמְמַיָא עַרְלִין בְּבִשְׂרְהוֹן וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלִין בְּלִבְּהוֹן׃ א קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא דְמַלֵּיל יְיָ עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מֵאוֹרְחַת עַמְמַיָא לָא תֵילְפוּן וּמֵאַתְוָן דְמִשְׁתַּנְיָן בִּשְׁמַיָא לָא תִתַּבְרוּן אֲרֵי מִתַּבְרִין עַמְמַיָא מִנְהוֹן׃ ג אֲרֵי גְזֵירַת עַמְמַיָא לְמָא אִינוּן אֲרֵי אָעָא מֵחוּרְשָׁא קְיִץ לֵיהּ עוֹבַד יְדֵי נַגַּר בְּחַצִּינָא׃ ד בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא חָפֵי לֵיהּ בְּמַסְמְרִין וּבְמַקְבִין מַתְקֵיף לֵיהּ דְלָא

אגסלייני"ש בלעז : (כד) על כל מול בערלה. על כל מול שיש לו ערלה אפילו ערלת לב : (כה) על מצרים וגו' . שכיני א"י היו ולקו אחריה בסמוך לה כמו שכתוב (יחזקאל כט) ומפרש בסדר עולם : קצוצי פאה . ל' קצה המוקצין בפאת מדבר : (ב) אל דרך הגוים אל תלמדו . ואל מאותות השמים אל תחתו מתמה לוקה ומאורות לוקין : (ג) חרש . אומן : מעצד . דולדוייר"א בלעז : (ד) מסמרות . קלוי"ש בלע"ז : ומקבות . קורנס מרטי"ל בלעז : יפיק . יכרע ברכיו ל' פוקה (שמואל א כה) ופיק ברכים (נחום ב) : כתומר

תולדות אהרן ערלי לב. נדרים לא : אל תלמדו שבת קנו סוכה כט עקדה שער לו :

או אפילו י' : (כג) כי אם בזאת. בזאת התכונה שתהיה לו תכונה נפשית להשכיל ולדעת אותי ומה שאמר כי אני ה' טעם למה שאמר וידוע אותי כי בכלל וידוע אותי עשות חסד ומשפ' וצדקה כמו שפירשנו לפיכך פי' ואמר כי אני ה' עושה חסד אלה הם דרכי ומדותי שאני מתנהג בהם בעולמי : כי באלה חפצתי. שיעשה אותם האדם ואני בהם ומה שאמר בארץ וחסדו וצדקתו גם כן בשמים כמו באשר פ' בהשמים תחדך אמר בארץ לפי שחסדו וצדקתו בארץ גלויה לבני אדם כלם ומה שבשמים אינו גלוי כי אם לחכמים הנה פירשתי לך שני הפסוקים האלה לפי ענין הפרשה דבקים בעניניה ואמר היטב והחכמים אשר ראינו שפירשו פירשו אלה שני הפסוקים לענין נאות אבל לא הדביקום לענין הפרשה והחכם רבי אברהם ב"ר חייא המכונה נשיא"ב אלברצלוני"א פירש אלו שלש התכונות בחכמה יקנה האדם החכמה ויקרא חכם וכשיהיה מוסיף על קנינו ומתגבר בם נקרא גבור ומעדיף על זה נקרא עשיר ואשר מגיע אל עומק החכמה נקרא משכיל והכתר על ראש החכמות והמגדל כבנוי עליהם הוא דעת אלהים שאין האדם ראוי להתהלל כי אם בה כמה שאמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל בידיעת האל ובלמוד תורתו אשר היא חסד ומשפט וצדקה בם ראוי שיתהלל המתהלל , והחכם הגדול מורה צדק רבי משה בר מימון ז"ל פי' כן ואמר תחלה כי שם החכמה נופל בלשון עברי על ארבעה ענינים נופל על השגת האמתיות אשר תכלית כונתם השגתו יתברך שמו אמר והחכמה מאין תמצא ונופל על ידיעת המלאכות איזו מלאכה שתהיה וכל חכם לב בכם וכל אשה חכמת לב ונופל על קנות מעלות המדות וזקניו יחכם בישישים חכמה ונופל על הערמה וההתחכמות הבה נתחכמה לו ולפי זה הענין אמר ויקח משם אשה חכמ' ומזה הענין חכמי' המה להרע ואפשר שיהיה ענין החכמה מורה על הערמה ושימוש המחשבה פעמים יהיה התחכמה בסיה וההתחכמו' לקנות מעלה שכליות או לקנו' מעלות מדות אמר שאין שלמות הקנין ולא שלימות בריאות הגוף ולא שלמות המדות הטובות אין כל זה שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו והשלמות שראוי להתהלל בו הוא ידיעת האל יתברך שהיא החכמה האמיתית ופי' גם כן שלשת השמות חסד ומשפט וצדקה חסד הוא ההפלגה בגמילות הטובה וכולל שני ענינים האחד לגמול טוב למי שאין לו חק עליו כלל והשני להטיב למי שראוי לך להטיב לו יותר ממה שהוא ראוי וצדקה הוא היושר לתת לכל אחד כפי שראוי לו ומשפט לדון במה שראוי על הנכון יהיה נקמה או יהיה טוב ואמר שאין ראוי לאדם להתהלל לא בחכמה ולא בגבורה ולא בעושר כי אם בהשכל וידוע האל שהיא החכמה והגבורה ולא בזה לבד אלא גם בידיעת מדות האל ותאריהם והם לעשות חסד משפט וצדקה כמו שאני עושה אותם והוא ית' לפי המציאו הכל נקרא חסיד ולפי שרחמיו על העניים ר"ל הנהגתו בב"ת בכחותיהם יקרא צדיק ולפי מה שיתחדש בעולם מן הטובות כפי מה שמתחייב אותה הדין הנמשך אחר החכמה יקרא שופט והוסיף עוד ואמר בארץ להודיע כי השגחתו ג"כ בארץ כפי מה שהוא כמו שמשגיח בשמים כפי מה שהם : (כד) הנה ימים באים. קרובים לבא וזכר אלה האומה בעבור ישראל כי אלו הם אשר הרעו לישראל ועוד כי אלו האומות החריב נבוכדנצר וגם הוא וזרעו לקו באחרונה לפי שהרעו לישראל יותר מדאי : על כל מול בערלה. על כל מול אלו ישראל שהם מולים ועל אשר בערלה אלו האומות שזוכר ועל שזכר עומד במקום שנים : (כה) על מצרים ועל יהודה . כי ישראל מלכות אחרים החריב מלך אשור כבר ויהודה החריב נבוכדנצר וכל שאר הגוים שזכר : ועל כל קצוצי פאה היושבים במדבר . זה קדר וממלכות חצור אשר הכה נבוכדנצר כמו שהתנבא ירמיהו ונבואתו כתובה בסוף הספר ופירוש קצוצי פאה שוכנים בקצה הפאה כלומר רחוקים במדבר והדבר הרחוק יקרא קצה ויקרא פאה כי קצה ופאה רחוקי הגבול בכל דבר וקצה וקצץ בענין אחד : כי כל הגוים . עתה פי' מול ופי' בערלה כי בערלה אמר על העכו"ם שהם ערלים ומול אמר על ישראל כי אף על פי שהם מולי בשר הם ערלי לב וראוין ליענש ולא אמר על העכו"ם שיהיו ענושים בעבור הערלה כי לא נצטוו עליה אלא בעבור ישראל אמר כלומר הרי שבו ככל הגוים שהם ערלים שלא נבדלו מן האומות במילתם אלא שיבדלו מהם גם כן במעשיהם וכיון שמעשיהם כמעשה העכו"ם והם ערלי לב לא הועילם מילת הבשר והרי הם כאילו לא מלו כי מילת הבשר נתנה לברית ולאות להיות סגולה מכל העמים לעבוד את ה' כמו שאמר לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונתתם אות בבשרם למען יזכרו תמיד כי הם נבדלים מן האומות והואיל והתערבו בגוים ולמדו ממעשיהם הרי הם כהם כאילו הפרו הברית והאות ואינו להם לאלהים כי בחרו להם לאלהים אחרים לפיכך אמר אחר זה אל דרך הגוים אל תלמדו וגומר : (א) שמעו . מבואר הוא : (ב) כה אמר ה' אל דרך הגוים . כמו את דרך הגוים וכמוהו אשרה אל חק ה' וירדפו אל מדין אמר אל תלמדו דרך העכו"ם כיון שאתם מולים לאות ולברית ביני וביניכם שמרו את דרכי ולא דרכי העכו"ם : ומאותות השמים אל תחתו . ואם תאמר נעבוד הכוכבים כדרך העכו"ם כי הם שולטים בארץ ואותותם נראים להטיב ולהרע כמו השמש שיש לו ממשל בארץ בתבואות ובפירות כמו שכתוב וממגד תבואות שמש ואם נעבוד אותו ירבו תבואותינו ואם לא נעבדנו ירע לנו ויחסרו תבואותינו ונירא גם כן מקדרותו שהוא סימן רע לעולם אל תחתו ממנו ומזולתו מן הכוכבים כי הם עבדי עושי דברי ואם תעבדו האדון לא תצטרכו אל העבד ואם תעבדו העבד יכעס האדון ויפלה מארה בתבואותיכם הפך מחשבתכם : כי יחתו הגוים מהמה . אע"פ שיחתו העכו"ם מהמה אתם אל תחתו כי אם תעבדוני אין להם רשות להרע לכם ולא תזיק לכם קדרותם ואם הם דרך הנהגתם בעולם יהיה קיום העולם ולפעמים יבא הפסד בפרטים בדרך מהלכם וזהו לשאר העמים כמו שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים אם להטיב אם להרע ואתכם לקח אם תעבדוהו בלב שלם יצילכם מכל נזק משפטי הכוכבים וגם העכו"ם לא תועילם עבודתם להם כי האדון ראוי ליעבד לא העבד לפיכך לא תצילם עבודתם אותם ממקרם : (ג) כי חוקות העמים . ראו אל מה היתה עבודה זו כי מעבודת הכוכבים באו אל עבודת הצלמים כי יאמרו להם כהניהם צלם הזה נעשה במקום השמש ולכבודו נעבה והעובדו כאילו עובד השמש כמו צלם הזהב שעשה נבוכדנצר לשמש וכן יעשו הצלמים לשאר הכוכבים ואלו הם חוקות שכמו להם לחק כהני הצלמים והרגילו אותם בזה הדעת עד שארכו השנים בזה הדעת עד שיחשבו ההמון כי זה הצלם מטיב ומריע וזה הוא הבל ודבר שאין בו ממש כי הצלם הזה עץ הוא ומיער כרתו העושה אותו והוא מעשה ידי חרש שתקנו במעצד והוא שקורין אותו דולדויר"א בלע"ז וזה הצלם אין לו פעולה בעצמו ואיך ייטיב ואיך ירע כאשר יחשבו אלה הסכלים וזה הבל שאין כמוהו : (ד) בכסף ובזהב ייפהו . לפי שהוא עץ תופה אותו בכסף ובזהב כדי שיהיה יפה ונאה בעיני הרואים ויכנס בלבם לעבדו : יחזקום . עשי הכסף והזהב יחזקו אותם על העץ במסמרות ובמקבות שיכו בהם עליהם עד שלא יפיק כלומר שלא יצא ממכונתו ולא יכשל מענין ופיק ברכי' ויש לפרשו מענין ופסק לרעך ויהיה

זה

מצודת דוד

ואני הוא העושה צדקה לקבל את השבים ולהסיר מעליהם המשפט ולא שיש ח"ו פועל טוב ופועל רע כי בכל אלה חפצתי אני לתת לכ"א כגמולו והמשכיל את זאת ראוי להתהלל בעצמו כי בזה יבוא לו תועלת רב : (כד) הנה ימים באים . זהו בעת ההתגברות נ"נ : ופקדתי. אשגיח לענוש ולהביא גמול : (כה) על מצרים. עתה מפרש מי הם המקבלים העונש והגמול ליפול ביד נ"נ : קצוצי פאה . הנפרדים ומפוזרים בהעבר ההיא היושבים במדבר : י (ב) אל דרך וכו' . אל תלמדו ללכת אל דרך עכו"ם לעבוד אל הפסילים הנעשים למזלות השמים : ומאותות . ר"ל אל תחשבו שבעבור עבודתם תהיו נצולים מהרעות אשר יורו עליהם מחברות הכוכבים ולקיית המאורות כי אין לכם לפחוד מאלה כי העכו"ם יפחדו מהם ; (ג) כי חוקות . אשר חוקות העכו"ם הבל היא גם למולם במה שעושים צורה לצבא השמים ואליו יעבדו : כי עץ . ר"ל אף אם היה כח ביד צבא השמים להפך הרעה לטובה ע"י העבודה להם מ"מ הבל הוא לעבוד את הצורה כי הלא הוא עץ בעלמא הנכרת מן היער והוא מעשה ידי אומן בכלי המעצד : (ד) ייפהו . מייפה את הצורה בחפוי כסף וזהב ומחזק עליו החפוי ע"י מסמרות ובהכאת המקבות : לא יפיק . למען לא יהיה נכשל

מצודת ציון

הכנסה : (כג) יתהלל . מלשון הלול והתפארות : (כד) ופקדתי . ענין השגחה : מול . מלשון מילה : בערלה . עד שלא נמול : (כה) קצוצי . ענין החתוך כמו וקצץ פתילים (שמות לט) ור"ל נפרדים וכאלו הם קצוצים אלה מאלה : פאה . ענין עבר וצד וכן על ארבע הפאות (שם כה) : ערלי לב . אטומי לב כאלו מכוסה בשומן : (ב) ומאותות . מלשון אות וסימן : תחתו . ענין פחד ושבר : (ג) כי . אשר : חוקות . ענין דבר קבוע : חרש . אומן עץ : במעצד . שם כלי גדול עשוי לחתוך בו וכן חרש ברזל מעצד (ישעיה מד) : (ד) במסמרות . יתדות וכן ברזל לרוב למסמרים (דה"א כב) : ובמקבות . הוא הפטיש כמו ותקח את המקבת בידה (שופ' ד) ויקרא כן ע"ש שראשו א' חד לנקוב בו האבנים : יפיק . ענין כשלון וכן ופיק ברכים (נחום)

ה כְּתֹמֶר מִקְשָׁה הֵמָּה וְלֹא יְדַבֵּרוּ נָשׂוֹא יִנָּשׂוּא כִּי לֹא יִצְעָדוּ אַל־תִּירְאוּ מֵהֶם כִּי־לֹא יָרֵעוּ וְגַם־הֵיטֵיב אֵין אוֹתָם׃ ו מֵאֵין כָּמוֹךָ יְהוָה גָּדוֹל אַתָּה וְגָדוֹל שִׁמְךָ בִּגְבוּרָה׃ ז מִי לֹא יִרָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם כִּי לְךָ יָאָתָה כִּי בְכָל־חַכְמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל־מַלְכוּתָם מֵאֵין כָּמוֹךָ׃ ח וּבְאַחַת יִבְעֲרוּ וְיִכְסָלוּ מוּסַר הֲבָלִים עֵץ הוּא׃ ט כֶּסֶף מְרֻקָּע מִתַּרְשִׁישׁ יוּבָא וְזָהָב מֵאוּפָז מַעֲשֵׂה חָרָשׁ וִידֵי צוֹרֵף תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁם מַעֲשֵׂה חֲכָמִים כֻּלָּם׃ י וַיהוָה אֱלֹהִים אֱמֶת הוּא־אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם מִקִּצְפּוֹ תִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וְלֹא־יָכִלוּ גוֹיִם זַעְמוֹ׃ יא כִּדְנָה תֵּאמְרוּן לְהוֹם אֱלָהַיָּא דִּי־שְׁמַיָּא וְאַרְקָא לָא עֲבַדוּ יֵאבַדוּ מֵאַרְעָא וּמִן־תְּחוֹת שְׁמַיָּא אֵלֶּה׃ יב עֹשֵׂה אֶרֶץ בְּכֹחוֹ מֵכִין תֵּבֵל

יִצְטְלֵי׃ ה עוֹבַד נְגִיד זְקִיפִין אִינוּן וְלָא מְמַלְּלִין אִתְנַטְּלָא יִתְנַטְּלוּן אֲרֵי לֵית בְּהוֹן רוּחָא לְהַלָּכָא לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן אֲרֵי לָא מַבְאֲשִׁין וְאַף לְאֵיטָבָא לֵית אִינוּן יָדְעִין׃ ו לֵית בַּר מִנָּךְ יְיָ רַב אַתְּ וְרַב שְׁמָךְ בִּגְבוּרְתָא׃ ז מַן לָא יִדְחַל מִן קֳדָמָךְ מַלְכָּא דְּעַל כָּל עַמְמַיָּא אֲרֵי דִּילָךְ הִיא מַלְכוּתָא אֲרֵי בְּכָל חַכִּימֵי עַמְמַיָּא וּבְכָל מַלְכְּוָתְהוֹן לֵית בַּר מִנָּךְ׃ ח וּבְחֲדָא יְחוֹבוּן עַמְמַיָּא פָּלְחֵי כּוֹכְבַיָּא עַל דְּאִתְפַּשַּׁשׁוּ עַל דִּפְלַחוּ לְטַעֲוָתָא דִּלְמָא אִינוּן׃ ט כַּסְפָּא דִמְחַפַּן מֵאַפְרִיקָא מֵיתַן וְדַהֲבָא מֵאוֹפִיר עוֹבַד נַגַּר וִידֵי קֵינֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא לְבוּשְׁהוֹן עוֹבַד חַכִּימִין כּוּלְּהוֹן׃ י וַיְיָ אֱלֹהִים קְשׁוֹט הוּא אֱלָהּ קַיָּם וּמְלַךְ עָלְמִין מֵרוּגְזֵיהּ תְּזוּעַ אַרְעָא וְלָא יַכְלִין עַמְמַיָּא לְסוֹבָרָא רוּגְזֵיהּ׃ יא דְּנָא פַּתְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא דִּשְׁלַח יִרְמְיָה נְבִיָּא לְוָת שְׁאָר סָבֵי גָלוּתָא דִּי בְבָבֶל וְאִם יֵימְרוּן לְכוֹן כַּשְׂדָּאֵי דְּאַתּוּן בֵּינֵיהוֹן פְּלַחוּ לְטַעֲוָתָא בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּדֵין תְּתִיבוּן וּכְדֵין תֵּימְרוּן לְהוֹן טַעֲוָן דְּאַתּוּן פָּלְחִין לְהוֹן טַעֲוָת דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ אִינוּן מִן שְׁמַיָּא לָא יַכְלִין לְאַחָתָא מִטְרָא וּמִן אַרְעָא לָא יַכְלִין לְצַמָּחָא פֵּרִין אִינוּן וּפָלְחֵיהוֹן יֵיבְדוּן מֵאַרְעָא וְיִשְׁתֵּיצוּן מִן תְּחוֹת שְׁמַיָּא אִלֵּין׃ יב וְכִדְנָא תֵּימְרוּן לְהוֹן אֲנַחְנָא פָּלְחִין

רש״י

(ה) כתומר מקשה. מקיש אותה בקורנס עד שזוקף לו קומה כדקל: אל תיראו מהם. אם תפרשו מהם כי לא ירעו לכם: וגם היטיב אין אותם. אם תעבדום. היטיב כמו להיטיב: (ז) לך יאתה. לך נאה: (ח) ובאחת יבערו. עכו״ם ומה היא האחת מוסר הבלים של עץ שלהם ויתייסרו עליו. יבערו ל׳ שטות וכן ויכסלו: (ט) מרוקע. מרודד: (י) וה׳ אלהים אמת. למה כי הוא אלהים חיים ומלך עולם לכך יכול לאמת דבריו אבל בשר ודם אומר לעשות ומת או תשש כחו או יורד מנכסיו ואין בידו לקיים: (יא) כדנה תאמרון. אגרת היא ששלח ירמיה ליכניה וגלותו בגולה להשיב לכשדים ארמית תשובה אם אומרין להם לעבו׳ לעכו״ם: (יב) נטה. טונדי״ש בלע״ז

הוא אלהים ה׳ בנביאים וסימ׳ ונשמע וימס לבבינו. ולא קמה עוד רוח. מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו. דעו כי ה׳ הוא אלהים. ויאמ׳ ה׳ אלהי אבותינו הלא אתה:

תולדות אהרן מלך הגוים. זוהר בראשית משפטים:
כדנה תאמרון. זוהר בראשית סוטה כח:

רד״ק

ה פעל עומד רוצה לומר שלא יצא ממקומו: (ה) כתמר מקשה. כמו התמר שהוא שוה אין בגופו עוזה כי ענפיו הם למעלה וכל גופו שוה וכן מעשה מקשה שוה כן הצלם עומד זקוף שוה דמות אדם ולא ידברו כי אין בקרבם רוח מניעם כל שכן מדברות וזהו שאמר נשוא ינשוא אם יסיעום ממקום למקום ינשאו כי הם לא יצעדו ברגליהם ואחר שהם כך אל תבטחו בהם ואל תיראו מהם כי לא ירעו: וגם היטב אין אותם, אין ממש בהם להטיב. תומר כמו תמר וכן בא בחולם והיא יושבת תחת תומר. ינשוא הפוך כי הראוי ינשאו וכן נשוא לשוא צריך כמו שאו: (ו) מאין כמוך. ממה שאנו רואים ויודעים שאין כמוך לא בעליונים ולא בתחתונים ידענו כי גדול אתה וגדול שמך בגבורה ואמר אתה ואמר שמך להודיע כי הוא שמו ושמו הוא: (ז) מי לא ייראך. ביו״ד האיתן לבד ופ״א הפעל נעלמת מהמכתב ונמשכת היו״ד בגעיא להורות על יו״ד הנספדת אמר מי לא ייראך לפי שאמר אל תיראו מהם אמר אותם אין ראוי לירא מהם אבל אתה מי לא ייראך אפילו העכו״ם העובדים האלילים ראוי להם שייראוך כי אתה מלך עליהם: כי לך יאתה. המלוכה לא לאחר כלומר ראויה היא לך ולהם אותה אליך לא לאחר כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם אומרים מאין כמוך ואינם עובדים הכוכבים אלא להיותם אמצעיים בינך ובינם ואמר חכמי הגוים כי הם יודעים כי השכל אינו כלום ואם יעבדו הכוכבים לא יעבדום אלא מפני שהם משרתיך להיותם אמצעיים אף על פי כן הם חוטאים כי אין צריך אמצעי בין האל ובין האדם כי רם ה׳ ושפל יראה אבל ההמון חושבים כי הפסילים מטיבים ומריעים מפני שהורגלו בעבודתם ואמר ובכל מלכותם כי המלכים ברוב החכמים גם יש עמהם חכמים ויודעים ומכירים כי מלכות בן אדם הוא מלכות נפסקת ואין מלכות קיימת כי אם לה׳: (ח) ובאחת. חכמי העכו״ם באחת יבערו ויכסלו שהם מייסרים העם לעבוד הפסילים שהם הבלים ועץ כי הוא מרוקע בכסף וזהב ואין לו פעולה בעצמו כי הוא עשוי מן השפל שבנמצאות והוא הדומם כי הנמצאות כלם חי צומח דומם: (ט) כסף מרוקע. מן וירקעו את פחי הזהב והם מרקעין הטסים לחפות בו פסל העץ ליפותו ועוד מטריחים עצמם להביא כסף טוב מתרשיש וזהב מאופז אעפ״י שהם רחוקים מאלה המקומות ועוד לובשים אותם בתכלת וארגמן מרוקם במלאכת החכמים במלאכה וכל זה להראות בעיני ההמון יפים ושיכנס בלבם יראתם ושיאמינו בהם ויעבדום: (י) וה׳ אלהים אמת. אלה האלהים שעושין לעבדם הם שקר והם מתים כי אינם אלהים ואין יכולת בהם אבל ה׳ אלהים אמת שהוא אדון על כל האלהים והם הכוכבים הוא לבדו אמת אלהים ויכול על הכל ושופט הכל ואשר זולתו אינם אמת אע״פ שהם אלהים כי אין כחם אלא ממנו והוא לבדו היכול האמיתי והשופט האמיתי שאין כחו והנהגתו תלוים ביד אחר: הוא אלהים חיים. הוא החי האמתי שאין חייו תלוין באחר כי חייו ממנו וכל החיים זולתו חייהם ממנו ואמר חיים בלשון רבים כמו אלהים קדושים הוא דרך כבוד והוא מלך עולם ותכירו זה כי מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים זעמו ואין יכולת בהם שינצלו ממנו כשיקצוף עליהם ולא יוכלו להכיל ולסבול זעמו ורעש הארץ הוא משל לחרבן יושבי הארץ אותם גוי שיהיה ויוכלו להכיר כי מאתו הוא שמודיע אותם תחלה קודם בא הפורעניות ביד עבדיו הנביאים: ותרעש הארץ. נוכל לפרש גם כן כמשמעו שתשקע עיר ויושביה פעמים ברעש הארץ: (יא) כדנה תאמרון להום. זה מאמר האל שלח ירמיהו לבבל בני הגולה שיענו זה לכשדים כשיאמרו להם שיעבדו אלהיהם יענו אותם אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מן ארעא ומן תחות שמיא אלה וכתב להם המאמר הזה בלשון ארמי שיאמרו אותו לכשדים בלשונם ומה שאמר כדנה תאמרון להום שהוא אזהרה להם לישראל גם כן בלשון ארמי כדי שלא לחלוק בפסוק שיהא חציו עברי והציו ארמי ואמר להום במ״ם כי פעמים בא כן במ״ם כמו שנמצא בעזרא וכן אמרין להום אף על פי שהרוב יבא בנו״ן: אלה. לשון עברי ולשון ארמי גם כן מצאנוהו בעזרא אלה מניא בכתוב הוא

מצודת ציון

(נחום ב): (ה) מקשה. ענין הקשת הקורנס וכן מקשה אחת (שמות כה): נשוא ינשוא. מל׳ משא וסבל: יצעדו. ענין פסיעות והילוך כמו מטיבי צעד (משלי ל): ירעו. מל׳ רעה: אותם. עמהם וכן ואדבר אותך (יחזקאל ב): (ז) יאתה. ענין נאוי כמו ויאותו הכהנים (מ״ב יב): (ח) יבערו. מלשון בער ושוטה וכן איש בער לא ידע (תהלים צב): ויכסלו. מלשון כסיל: מוסר. ענין תוכחה: (ט) מרקע. מרודד לעשות טסים וכן ועשו אותם רקועי פחים (במדבר יז): מתרשיש. שם מקום: מאופז. מין זהב טוב וכן בכתם אופז (דניאל י): תכלת וארגמן. שמות מיני צבעים חשובים: (י) מקצפו. מל׳ קצף וזעם: תרעש. ענין התנועה והנדה: יכילו. ענין סבל כמו ומי יכילנו (יואל ב): (יא) כדנה. כזאת: להום. להם ומצאנו בל׳ ארמי המ״ם במקום הנו״ן כמו וכן אמרין להום (עזרא ה): אלה. כזה לשון ארמי כלשון עברי וכן אלה מאניא (שם): (יב) תבל. הם המקומות המיושבות מבני אדם

מצודת דוד

ר״ל שלא יתקלקל להפרד הצפוי ממנו: (ה) כתומר מקשה המה. ר״ל אין הפרש בין אלה הצורות ובין צורת אילן תמר הנעשה בהקשת הקורנס ממתכת כי גם המה כמוהו ולא יוכלו לדבר כמוהו: נשוא ינשוא. מהצורך לשאתו על כתף כי לא יצעדו בעצמם א״כ הואיל וכן אין לך הבל גדול מזה: אל תיראו מהם. ר״ל ועתה ישראל אל תיראו אף מצבא השמים עצמם כי אין בידם לעשות לכם רעה וגם אין ממהם לעשות טובה למי מהם כי הכל בא לכם בהשגחת המקום: (ו) מאין כמוך. ממה שאני רואים שאין כמוך ה׳ לכן גדול אתה על כל צבא השמים: בגבורה. במה שאתה מתגבר עליהם לבטל הוראתם: (ז) מי לא ייראך. מי לא יפחד ממך אתה מלך על כל העמים: כי לך יאתה. כי לך נתרצת דבר היראה: כי בכל חכמי וכו׳. כי היראה ממך תקועה בלב כל חכמי וכו׳ ממה שהם רואים שאין כמוך אף בצבא השמים (אבל יחשבו שגם להם מועיל העבודה): (ח) ובאחת. בדבר אחת הם כולם בוערים וכסילים: מוסר הבלים. במה שהם מייסרים ומוכיחים את העם לעבוד להבלי עכו״ם כי הלא עץ הוא! ומה א״כ יעבדו ור״ל אף לפי טעותם שמועיל עבודה לצבא השמים הנה זהו בודאי כסילות לחשוב שגם יועיל העבודה לצורה מעץ: (ט) כסף מרוקע. טסי כסף יובא מתרשיש לצפות בהם את הצורה והזהב יקחו מזהב אופז ליפות בו את הצורה: מעשה חרש. כל עכו״ם נעשה ממעשה חרש וידי צורף העץ עשה החרש והצפוי עשה ידי צורף: לבושם. בגדי הפסילים מתכלת וארגמן: מעשה חכמים כולם. כל הלבושים המה מעשה חכמים וכאומר ואיך יעסקו חכמים בדבר שטות כזה: (י). אבל ה׳ אלהים אמת הוא אלהים חיים ר״ל הוא חיי כל הברואים והוא מלך מושל על כל העולם מקצפו תרעש כל יושבי הארץ וכל העכו״ם לא יסבלו זעמו כי כל אשר יחפוץ יעשה ואין ערוך אליו בכל צבא השמים: (יא) כדנה. כן אמר הנביא לישראל שיאמרו אל עכו״ם העובדים לצבא השמים: אלהים. האלהים אשר לא עשו את השמים ואת הארץ יהיו נאבדים מן

בלעז : (יג) לקול תתו . בעת
בא קול שהוא נותן המון מים
בשמים : נשיאים . עננים :
ברקים . פלגדורים בלעז :
(יד) נבער . לשון איש בער
(תהלים לב) וכן נבערו הרועים
(כאן) : נסכו . לשון מסכה :
(טו) בעת פקודתם . כשאפקוד
עליהם : (יז) אספי מארץ
כנעתך . התכיאי כנושי מארעא
סחורתיך כמו כנען בידו מאזני
מרמה (הושע יב) ומנחם פירש
כנעתך לשון הכנעה ושפלות
ואספי ל' שחייה שחי והשפילי
יותר משפלות ארץ את הכנעתך
את ירושלים היושבת עתה
במצור : (יח) קולע . כזה שהוא
זורק אבן בקלע : למען אשר
ימצאו . שכל פעולתם :
נחלה

בְּחׇכְמָתוֹ וּבִתְבוּנָתוֹ נָטָה שָׁמָיִם׃
יג לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם
וַיַּעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה *אֶרֶץ בְּרָקִים
לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֹצְרוֹתָיו׃
יד נִבְעַר כׇּל־אָדָם מִדַּעַת הֹבִישׁ כׇּל־
צוֹרֵף מִפָּסֶל כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ וְלֹא־
רוּחַ בָּם׃ טו הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה
תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ׃
טז לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקֹב כִּי־יוֹצֵר
הַכֹּל הוּא וְיִשְׂרָאֵל שֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ
יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ יז אִסְפִּי מֵאֶרֶץ
כִּנְעָתֵךְ יוֹשֶׁבְתִּי בַּמָּצוֹר׃ יח כִּי־כֹה
אָמַר יְהוָה הִנְנִי קוֹלֵעַ אֶת־יוֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ בַּפַּעַם הַזֹּאת וַהֲצֵרוֹתִי לָהֶם

ג' . ג' חסר בנביאים הארץ ק' י"ב מ"ל
ב' וחסר
ט'ר"פ בסיפרא ג' ל"ג
ג'
ג' . יושבת ק' ו' בטעם כ"ח מ"ל ל"ד מ"ל
ב' וחסר

לְדַעֲבֵיד אַרְעָא בְּחֵילֵיהּ שַׁכְלֵיל
תֵּבֵל בְּחוּכְמְתֵיהּ
בְּסוּכְלְתָנוּתֵיהּ תְּלָא שְׁמַיָּא׃
יג לְקָל מִתְּנֵיהּ רִכְפַּת דְּמַיִן
בִּשְׁמַיָּא וּמַסִּיק עֲנָנִין מִסְיָפֵי
אַרְעָא בַּרְקִין לִזְמַן מִטְרָא עֲבַד
וּמַפֵּיק רוּחִין מִבֵּית גִּנְזוֹהִי׃
יד אִתְבָּרוּ כׇּל פָּלְחֵי כוֹכְבַיָּא
מִלְמִידַע חׇכְמְתָא בְּהִית כׇּל
קֵינֵי מִלְמֶעְבַּד צַלְמָאֵי שִׁקְרָא
אִתְכַּוְנוּן וְלָא רוּחָא בְּהוֹן׃
טו לְמָא אִינוּן עוֹבַד תּוּעֲבָא
בְּעִדָּן דְּאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן
יֵיבְדוּן׃ טז לָא כְּאִלֵּין חוּלָקֵיהּ
דְּיַעֲקֹב אֲרֵי דִּבְרָא כוֹלָא הוּא
וְיִשְׂרָאֵל שִׁבְטָא דְּאַחְסַנְתֵּיהּ יְיָ
צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ יז כְּנוֹשִׁי
מֵאַרְעָא סְחוֹרְתִּיךְ דְּיָתְבָא
בְּתוּקְפָּא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן׃
יח אֲרֵי בְּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתִי עָקָא עַל עַמָּא הָדֵין וּכְמָה דְּשָׁדַן אַבְנָא
בְּקַלְעָא כֵּן אֲבַדַּר יָת יָתְבֵי אַרְעָא בְּזִמְנָא הָדָא וְאָעִיק לְהוֹן בְּדִיל

ויוצא י"ב מ"ל וסי' נמסר בספר
שפטים סימן ו' : לא ט' ר"פ בסיפר'
וסי' לא כאלה חלק יעקב . וחברו.
לא ישוב אף ה' . לא ישבתי
בסוד משחקים · לא שלחתי את
הנביאים . לא תקח לך אשה . לא
כברית אשר כרתי . לא דכאו עד
היום : והצרתי ב' וחסר וסי' כי
כה אמר ה' הנני קלע את ישבי
הארץ . והצרתי לאדם :

סוף אלה וקרי אל ואל ואלה אחד כמו הארצות האל ואמר הנה לפי שהם נראין גבוהי האדם אף על פי שהם גבוהים : וארקא . פי' ארץ ו ובדברי רז"ל ארבע שמות נקראו לה כנגד ארבע תקופותיה ארץ תבל אדמה ארקא וי"ת הפסוק כן כבעמוד ולא האריך בלשון הארמי כי עדין לא הפסיק הענין עד ה' צבאות שמו הכל הוא מענה שיאמרו להם בני ישראל כי אנחנו לא נעבוד אלה האלהות שלא עשה שמים וארץ אלא אלהים שעשה ארץ בכחו והם יבינו העברי ויאמרו להם בלשון ארמי אבל פתח הדברים שלא להם ירמיה בלשון ארמי וכן פי' יונתן בזה הענין עשה ארץ בכחו כדין תימרון להום אנתנא פלחין לדעביד ארעא בחיליה ואמת הוא שלא עבדו ישראל ע"א מעגלו ומה שהשתחוו לצלם שהעמיד נבוכדנצר אנוסים היו ואעפ"כ היו ענושים בזה בימי המן לולא שרחם עליהם האל כמו שאמרו מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה מפני שהשתחוו לצלם :(יב) עושה ארץ בכחו . למי שעשה הארץ בכחו אנחנו עובדים וזכר בכחו על הארץ לפי שהגלגלים רצים עליהן סביב תמיד בכח שאין לו הפסק הנה מאתו יתברך ובאותו הכח עומדת הארץ תלוים בינתים לא תזוז אילך ואילך אפילו כחוט השערה כמו שכתוב תולה ארץ על בלימה לא ידע האדם במה אלא שהחכם מתבונן כי מכח הסבוב היא עומדת בנתים בלא שום סמיכה אף על פי שיש טעם אחר כי בטבעה הוא שתעמוד באמצע לפי שהיא כבדה אף על פי כן האל שם בה זה הטבע ומכחו הוא הכל : מכין תבל בחכמתו . תבל הוא מקומות הישוב מן הארץ והכין אותם האל בחכמתו בנהרות נמשכים ובמעיינות נוזלים שלא יתכן הישוב מבלעדיהם ויצמחו בהם כל עשב וכל עץ פרי הצריכים לישוב אדם ובהמה וכל התועלות הנמצאות בה הכל עשה בחכמה : ובתבונתו נטה שמים . שנטה אותם כאהל לשבת תחתיו כמו שאמר וימתחם כאהל לשבת והאהל הוא כחצי כדור ואין אנו משיגים מן השמים אלא חצי כדור אשר על הארץ אלא שאנחנו מתבוננים שיש חצי כדור אחר כי עגולים הם ונטייתם ומהלכם ומרוצתם ממזרח למערב וממערב למזרח הכל נעשה בתבונתו שלא תושג : (יג) לקול תתו . וכן אנחנו עובדים אותו לקול תתו המון מים בשמים והוא האויר הנקרא רקיע כי ידענו כי הוא הנותן מטר, כמו שאמר הנותן מטר על פני ארץ ולא האלילים, כמו שאמר היש בהבלי הגוים מגשימים אם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא אלהינו והנה אנחנו ישראל שאנו חלק ה' יתברך ועמו מודים בו כי בידו לעשות כל מה שזכר לא יתנו השמים המטר כי אין בהם מים אלא הוא נותן אותם בהם אחר שיעלה נשיאים מקצה הארץ כמו שאמר ואד יעלה מן הארץ והשק' את כל פני האדמה והמים לא יעלו מן הארץ אלא איד הוא שיעלה מן הארץ שמעלה אותו האל בטבע ששם בו והאל יתנהו מים באויר בכח שנתן בו וזהו שאמר לקול תתו המון מים בשמים : ויעלה נשיאים . וי"ו ויעלה כוי"ו וירד מעשות החטאת והעולה שפי' אחר שירד מעשות העולה נשא ידיו על העם ויברכם וכן הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת וכן ויעלה נשיאים אחר שמעלה נשיאים נותן המים כי בעבור במקום מיוחד שבו ישוב האיד מים ובאמרו מקצה הארץ זה מאמר הפלוסופים שאומרים שהאידים עולים מפאתי לשון ודרום זהו מקצה הארץ הפאות הרחוקות מן הישוב, ארץ כתיב הארץ קרי והענין אחד : ברקים למטר עשה . ועוד פלא גדול עושה בירידת המטר שיורדים ברקים עם המטר והברק אש ואין המים מכבין אותו ומה שאמר לקול התו הוא נהימת התחלת המטר שמשמעת קול וכן אמר כי קול המון הגשם : ויוצא רוח מאוצרותיו . זכר המטר וזכר הרוח כי בסבת הנשיאים שמעלה מן הארץ יהיה המטר ויהיה הרוח כי שני אידים הם שעולים מן הארץ שקורא אותם נשיאים בנשואתם מעל הארץ האחד לח והוא הנקרא אד וממנו יהיה המטר והאחד יבש וממנו יהיה הרוח והוא הנקרא קיטור ומה שאמר באוצרותיו לפי שהיא מרחפת ואינה נראית כדבר הנתון באוצר : (יד) נבער כל אדם מדעת . מדעת חכמתו שעושה הדברים בחכמה : הוביש כל צורף מפסל . וכל צורף יבוש לפסלו שלא יוכל לעשות זה וקורא אותו אלוה יש לו להודות כי שקר נסכו כשקר הפה אותו בזהב כי לא יועיל כלום אלא להטעות העם והוא שקר : כי לא רוח בם . בהאלילים והוא נסך ותיפה אותם בזהב ובכסף ולא צורך : נסכו . ענין כסוי וחפוי כמו המסכה הנסוכה ואת קשות הנסך : (טו) הבל . בעת פקודתם יאבדו, כמו שאמר למעלה יאבדו מארעא ופקודתם היא פקידת בבל שפקד האל עליה עונה והחריבוה מדי ופרס ואז באה פקודת האלילים גם כן שאבדו מאלהותם ומעבודתם כמו שאמר כרע בל קורס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה וגו' כלומר שבברו אותם ונשאו על הבהמות רוצה לומר הכסף והזהב שבהם : (טז) לא כאלה חלק יעקב . לא כמו אלה האלילים שהם חלקם אין חלק יעקב כאלה כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ואנחנו לא נעבוד בלתו כי הוא יוצר הכל ואין זולתו נוצר ונברא וכתר ישראל לנחלה שיעבדוהו ויהיה הוא חלקם והם נחלתו וחלקו ואף על פי שגלינו לא עזבנוהו ובעבור שעזבנוהו בארצנו גלינו ממנה וזה אנחנו מכירים ומודים ה' צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה והאדון ראוי לעמוד לא הכוכבים שהם צבאותיו כל אלה הדברים שלח ירמיהו הנביא לזקני ישראל אשר בגלות בבל שגלו ראשונה עם יהויכין שיענו הדברים האלה לכשדים אם ירצו לפתותם בעבודת האלילים והחכם הכוזרי פירש בעת פקודתם יאבדו אם תפקדם ותחפש עליהם יהיו להפס כדבר המזויף שאם יחפשו עליו יהיו מוצאים התחבולה אבל הענין כאלהי כל אשר תחפש עליו תמצאהו כזהב : (יז) אספי מארץ כנעתך . יאמר כנגד בבל אל תתגאו עתה על ישראל בשביל שגלו ביניכם כי לא בצדקתכם ולא תאמרו להם שיעבדו אלילים בעבור שאתם עתה מושלים באומות כי הנה ה' אומר לך בבל אספי מן הארץ כנעתך הסחורה שהיית מכנעת העמים אספי אותם הסחורה כי לא תכניעי עוד וענין אספי כענין אסוף ידך וי"ת כנושי מארעא סחורתך פירש כנעתך מן כנעניה סוחריה נכבדי ארץ : ישבת במצור . את שאת יושבת במקום חזק ואת חשבת שלא תשלוט בך אומה . מצור ענין חוזק כמו ותבן צור מצור לה וכת"י דיתבא בתוקפא בקירון כריכן וי"מ מן ובנית מצור ופי' את שאת עתידה לשבת במצור, ושבתי כתיב בתוספת יו"ד כמו אהבתי לדוש וקרי יושבת והענין אחד : (יח) כי כה אמר ה' . קולע, כמו שמשליכין אבן בקלע ישלכו כל גוי וגוי ממקומו ויגלו כולם לא ישראל בלבד

תולדות אהרן המון מים. ברכות נט מגלה טו : ברקים למטר. ברכות נט : הבל המה . תענית ה סנהדרין לג זוכר
ברכות: בעת פקודתם. סנהדרין קב :

מצודת דוד

הארץ ומתחת השמים האלה שעשה המקום ב"ה ר"ל מהראוי שיהיה נאבד מהם שם אלהות בכל המקומות שברא אלהי האמתי כי מה להם בהמקומות האלה (ולפי שכן נוה לומר להכשדים אמר בלשון ארמי לשון שמכירים בו הכשדים ולזה פתח ואמר כדנה תאמרון להום ג"כ בל' ארמי) : (יב) עושה ארץ בכחו . עתה בא לגמור דבריו שאמר ה' אלהים אמת וכו' ואמר הוא העושה ארץ בכוחו : מכין תבל . המקומות המיושבות מכין בהם בחכמתו כל הדברים הנצרכים שמה : נוטה שמים . אמר בל' שאלה מנטיות אוהל : (יג) לקול תתו . בעבור נתינתו קול המיית מים באויר השמים אז מעלה את העננים לרום השמים : מקצה הארץ . ר"ל כאשר המה נראים למראה העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ אז מעלה אותם אל מול המקום אשר ירצה להמטיר שמה : ברקים . לעת בא המטר מבריק ברקים ואז המטר מכבה אותם . ויוצא . הוא מוציא את הרוח ממקום אוצרו : (יד) נבער . כל אדם העובד הפסל הוא נבער מהיות בו דעת וכל צורף העושה צורת כוכבים יקבל בושה מן צורת כוכבים בראותו כי שקר המסכה שנסך ואין במי מהם רוח החיוני : (טו) מעשה תעתועים . המה מעשה ידי התועים מדרך השכל : בעת פקודתם . בעת ישגיח הנוקם להפרע מהם אז יאבדו מבלי תקומה : (טז) לא כאלה . לא כצורת כוכבים האלה הוא אלהי יעקב הנתון לחלקו : כי יוצר הכל הוא . לא כצורת כוכבים שהמה מעשה ידי אדם כי חלק יעקב הוא היוצר את הכל : וישראל . ואת ישראל בחר להיות כ"א משבטיו שבט נחלתו : ה' צבאות שמו . כי הוא מושל על צבאות מעלה ומטה : (יז) אספי . אתה היושבת בירושלים הבצורה אספי סחורתך מן הארץ אל תוך העיר להשאר בה גם אתה : (יח) הנני קולע . ר"ל גם אתם לא תשארו

מצודת ציון

אדם : (יג) לקול . בא הלמ"ד במקום בעבור וכן פתח פיך לאלם (משלי לא) : תתו . מל' נתינה : המון . מל' המייה והאון : ויעלה בא הוי"ו במקום אז וכן אם נקבה תלד וטמאה שבועים (ויקרא יב) ור"ל אז תטמא : נשיאים . עננים ע"ש שמנשאים עצמן למעלה וכן מעלה נשיאים (תהלים קלה) : (יד) נבער . מל' בער ושוטה : מדעת . מהיות בו דעת וכן וימאסך ממלך (ש"א טו) ור"ל מהיות מלך : הוביש . מלשון בושה : נסכו . הפסל הנעשה ביציקת המתכת וכן אלהי מסכה (שמות לד) : (טו) תעתועים . מל' תועה : פקודתם . ענין השגחה : (יז) אספי. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט) : כנעתך . ענין סחורה כמו וחגור נתנה לכנעני (משלי לא) : במצור . ענין מבצור ע"ש שאין לכבשה בלא מצור וכן ערי מצור (דה"ב ח) : (יח) קולע . ענין השלכת אבן בכלי המיוחד לזה וכן ויקלע ויך את הפלשתי (ש"א יז) : והצרותי . מל' צר וצוק :
נחלה

לְמַעַן יִמְצָאוּ׃ יט אוֹי לִי עַל־שִׁבְרִי
נַחְלָה מַכָּתִי וַאֲנִי אָמַרְתִּי אַךְ זֶה חֳלִי
וְאֶשָּׂאֶנּוּ׃ כ אָהֳלִי שֻׁדָּד וְכָל־מֵיתָרַי ל׳
נִתָּקוּ בָּנַי יְצָאֻנִי וְאֵינָם אֵין־נֹטֶה ל׳ וחסר
עוֹד אָהֳלִי וּמֵקִים יְרִיעוֹתָי׃ כא כִּי ל׳ ב׳ ח׳ מ״ל וח׳ חסר
נִבְעֲרוּ הָרֹעִים וְאֶת־יְהוָה לֹא דָרָשׁוּ ז׳
עַל־כֵּן לֹא הִשְׂכִּילוּ וְכָל־מַרְעִיתָם
נְפוֹצָה׃ כב קוֹל שְׁמוּעָה הִנֵּה בָאָה ל׳ ומ״ל י״א בטעם
וְרַעַשׁ גָּדוֹל מֵאֶרֶץ צָפוֹן לָשׂוּם אֶת־
עָרֵי יְהוּדָה שְׁמָמָה מְעוֹן תַּנִּים׃
כג יָדַעְתִּי יְהוָה כִּי לֹא לָאָדָם דַּרְכּוֹ
לֹא־לְאִישׁ הֹלֵךְ וְהָכִין אֶת־צַעֲדוֹ׃ פ׳
כד יַסְּרֵנִי יְהוָה אַךְ בְּמִשְׁפָּט אַל־ ל׳
בְּאַפְּךָ פֶּן־תַּמְעִטֵנִי׃ כה שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ ל׳ וחסר
עַל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל פ׳
מִשְׁפָּחוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ ל׳
כִּי־אָכְלוּ אֶת־יַעֲקֹב וַאֲכָלֻהוּ וַיְכַלֻּהוּ ל׳ וחסר
וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ׃
יא א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־
יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ ב שִׁמְעוּ
אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וְדִבַּרְתֶּם

דִיקַבְּלוּן פּוּרְעָנוּת חוֹבֵיהוֹן׃
יט וַי לִי עַל תַּבְרִי מְמַרְעָא
מַחְתִּי וַאֲנָא אֲמָרֵית בְּרַם
דֵין מַרְעִי וַאֲסוֹבְרִינֵיהּ׃
כ אַרְעִי חֲרוּבַת וְכָל קִרְוַי
אִתְבְּזִיזָא עַמִּי גְלוֹ וְלֵיתִינוּן
לֵית דְמָתַח עוֹד מַשְׁכְּנַי וּמְקִים
יְרִיעָתַי׃ כא אֲרֵי אִטַּפָּשׁוּ
מַלְכַיָא וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ לָא
תְבָעוּ עַל כֵּן לָא יַצְלְחוּן וְכָל
עַמְהוֹן יִתְבַּדְרוּן׃ כב קָל
בְּסוֹרְתָא הָא אַתְיָא וּתְבָרָא
רַבָּא מֵאֲרַע צִפּוּנָא לְשַׁוָאָה
יַת קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה לְצָדוּ
מְדוֹר יְרוֹדִין׃ כג יְדַעְנָא יְיָ
אֲרֵי לָא לֶאֱנָשָׁא אוֹרְחֵיהּ וְלָא
לִגְבַר דְאָזֵיל וּמַתְקִין יַת
פְּסִיעָתֵיהּ׃ כד אַיְתִי עֲלֵיהוֹן
יִסוּרִין יְיָ בְּרַם בְּדִין חֲשׂוֹךְ לָא
יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּהוֹן דִלְמָא
יִזְעֲרוּן׃ כה שְׁפוֹךְ חֵימְתָךְ עַל
עַמְמַיָא דְלָא אַלִיפוּ לְמִידַע
דַחְלְתָךְ וְעַל זַרְעִיָתָא דְבַשְׂדָאֵי
דִי בְּפוּלְחַן שְׁמָךְ לָא תְבָעוּ
אֲרֵי שְׁלִיטוּ בְּדְבֵית יַעֲקֹב וּבְזוּ
נִכְסֵיהוֹן וְשֵׁיצִיאוּנוּן וְיַת
מְדוֹרְהוֹן אַצְדִיאוּ׃ א פִּתְגָם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃ ב קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין וּתְמַלְּלוּן

(יט) נחלה. לי חלי : ואשאנו . ת״י ואסוברינה אספורלוריי בלעז : (כ) יצאוני . יצאו ממני ירושלים אומרת כן : (כא) לא השכילו . לא הצליחו במלכותם כמו בכל אשר יפנה ישכיל (משלי יז) : מרעיתם . צאן מרעיתם : (כג) לא לאדם דרכו . כי יצר הרע שבראת בו מסיתו מן הדרך, ד״א ידעתי ה׳ כי לא לאדם דרכו אין ביד כל אדם כח להצליח דרכו ואם לא על פיך אין כח ביד אויב להחריב ביתך : (כד) אך במשפט . ביסורין : במשפט יוסטיציי״א בלעז : אך במשפט ת״י ברם בדין חסוך : אל באפך . פן תביא כלייה : (כה) אכלו . דיוורידנוי״ש בלעז וכן

באה י״א בטעם מלרע וסי׳ בוכרי. סי׳ י״ד: לאדם ה׳ קמצין וסי׳ בל׳ ארמי לבא דידע עקא בפומיה אמדי וסי׳ מי שם פה לאדם או מי ישים. ידעתי ה׳ כי לא לאדם דרכו . והצרתי לאדם. כמים הפנים לפנים כן לב. ויאמר לאדם הן יראת ה׳ וכל קהלת דכוו׳ בס״א וסי׳ לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת: ואכלהו ג׳ חסר וסי׳ ואכלהו במקום קדוש . ואכלהו איביכם . כי אכלו את יעקב דירמיה:

כלנד לפי״ק אל תרתיבי פה עליהם וכן נבא עליהם ירמיהו לאחז ולמואב וכן הספר כמה שכתוב בפעם הזאת כי כולם לקו על ידי נבוכדנצר ואחר כן לקה סוף תלכד בבל נחלת מלכות בן נגו : והצרתי להם למען ימצאו · אשר דברתי עליהם על ידי עבדי הנביאים למען ידעון כי מאתי הכל , והצרותי ענין צרה ומוקה והחכם ר׳ אב״ע פירש כן כי ה׳ יביא עליהם קולעים ויצר להם מקומם הטעם להיותם נחברים במקום אחד למען ימצאו אותם הקולעים ואדוני אבי ז״ל פירש סמוך לפסוק הבא אחריו למען ימצאו צרות עד שיאמר כל אחד מהם אוי לי על שברי כי ישראל לוקין והצרתי מלעיל סטעם כרי״ם ו״ת ואעיק להון כדיל דיקבלון חוביהון : (יט) אוי לי על שברי . אמר הנביא לפי שדבר בפורענות יושבי הארץ ר״ל שאר האומות העתידה לבוא אמר בין כך ובין כך אוי לי על שברי כי ישראל לוקים תחלה : נחלה מכתי . פתח כמו״ח לכדו נחלה פירוש נכאבה כלומר מכה קשה היא והשבתי שזה חלי שאוכל לסבול אותו ולא אוכל כי אהלי שדד , אהלי משל ירושלים לאהל וערי יהודה כמיתרים לאוהל:

(כ) בני יצאוני · כי הפעם כבנים לנביא שמיסר אותם כאב המיסר את בנו אם ישמעו אליו : יצאוני . יצאו ממני כלומר שגלו עם יהויכין וכן הזקתני ותוכל הזקת ממני : אין נוטה עוד אהלי . אם אומר עוד יהיה מלך שיטה האהל שהדד ראיתי כי אוינו ואין מקים יריעת האהל שנפלו כי האהל עשוי מיריעות : (כא) כי נבערו הרועים . לפיכך אין נוטה עוד האהל והרועים הם יהויכין וצדקיהו שהיו מלכים והמלך יקרא רועה וכן תרגם יונתן ארי אטפשו מלכיא : לא השכילו . לא הצליחו כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל והאמין לו ויהויכין וצדקיהו בעבור שלא דרשו את ה׳ כמו יאשיהו על כן לא הצליחו במלכות כמו שהצליח הוא כמו שכתוב עליהם ועל מרעיתם נפוצה שלא שהיו רועים והם ישראל נפוצו בגלות : (כב) קול שמועה . הקול שאנחנו שומעים ורעש גדול בשמועה מבהילות כמו הרעש בא מארץ צפון כלומר ששמענו שנסע נבוכדנצר ממקומו זה היה הקול אבל לא היו אומרים לאיזה מקום יבא ואמר הנביא שראה בנבואה כי יבא לשום את ערי יהודה שממה : (כג) ידעתי ה׳. פירושו כמו שפי׳ אדוני אבי ז״ל כי על נבוכדנצר נאמר שהיה דעתו על בני עמון כמו שאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך כי הוא היה דעתו על בני עמון כשנסעו ממקומו וכאשר היה על אם הדרך והיה לשני דרכים האחת לבני עמון והאחת לירושלים עמד בדעתו כאילו חוזר בו מדעתו שהיה בתחילה והאל האליף רוחו ושנה את קסמיו לבא אל ירושלים בעבור צדקיהו שעבר על שבועתו ותלה את שסס ואמר הנביא ידעתי ה׳ לא לאדם בקמץ הלמ״ד נידיעה לאדם הידוע והוא נבוכדנצר : לא לאדם דרכו . כלומר אינו ברשותו כי אתה תשנה רצונו : לא לאיש הולך . וכן לא לאיש הולך בעולם שהולך בדרך אין לו דרכו להכין צעדו כי לא ידע מה יבואנו ואין הסכנה בידו כמו שאמר דוד מה׳ מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ : (כד) יסרני ה׳ אך משפט. פירושו כמו שפירש רבי יונה כי הנביא מדבר בלשון ישראל בלשון יחיד דרך כלל ואמר כראותו נבוכדנצר בא לארץ יהודה לשום הכל שממה אמר ידעתי כי זה מוסר שאתה מיסר אותנו טוב שתיסרנו אך במשפט כפי שנוכל לסבול אל באפך פן תמעיטני כי אם תיסרני באפך תמעיטני מהיות גוי וכן ת״י איתי עליהון ייסורין וגו׳ כבעמוד וכן ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך : (כה) שפוך חמתך. אם יש לך אף וחמה שפוך אותם אל הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות הממלכות אשר בשמך לא קראו כי ישראל אף על פי שחטאו לפניך לא יצאו מאחת רשותך מכל וכל ולא נתערבו עם עם אחר אלא הם נבדלים מה׳ העכו״ם ומחזיקים ברוב המצות וקוראים בשמך ומתפללין לפניך ואף על פי שאין להם נכון ישובו עוד בתשובה כי לא אבד התקוה מהם ועוד היום יש בהם חסידים : משפחות. כמו גוים כי האומה תקרא משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה : כי אכלו. ואע״פ שהם שבט אפך על ישראל אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה וראוין הם ליענש ועליהם שפוך חמתך : ואת נוהו השמו . כתרגומו וית מדוריהון אצדיאו ויתכן לפרש כי על בית המקדש אמר ודבר על העתיד : (א) הדבר . לאמור שיאמרו אותו לאיש יהודה ומהו הדבר שיאמרו שמעו את דברי הברית הזאת ודברי הברית הם כתובים בתורת משה ברכות וקללות אם תשמעו אם לא תשמעו וכתב בסוף אלה דברי הברית אשר צוה ה׳ את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ובחורב אמר ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה ואמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה׳ עמכם על כל הדברים האלה ודברי הברית הם שישמעו לקול ה׳ ויעשו מצותיו והוא יהיו להם לאלהים והם יהיו לו לעם ובאמרו הזאת כמו שכתוב בתורה : (ב) ודברתם. אתה ונביאי

מצודת ציון

(יט) נחלה . מלשון חולי : ואשאנו . מל׳ משא וסבל : (כ) שודד . ענין עושק : מיתרי . חבלי האהל וכן יתרים לחים (שופטים טז) : נתקו . נעתקו ממקומם : ומקים . מלשון הקמה : יריעותי . ענין וילון : (כא) נבערו . מלשון בער ושוטה : השכילו . ענין הצלחה וכן ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש״א יח) : מרעיתם . מל׳ מרעה ור״ל צאן מרעיתם : נפוצה . ענין פזור . (כב) ורעש . ענין תנועה והנדה : מעון . מדור : תנים . מין נחש : (כג) צעדו . ענין פסיעות והלוך כמו ויהי כי צעדו : (ש״ב ו) : (כד) במשפט . ר״ל במשפט הראוי לגלות אוזן למוסר וכן ויסרתיך למשפט (לקמן ל) : (כה) אכלו . ואכלוהו . ענין אבדון : ויכלהו . מל׳ כליון : נוהו . ענין מדור כמו יזורה על נוהו (איוב יח) : השמו . מלשון שממון : (ב) שמעו. ענין הבנה : איש יהודה . אנשי יהודה וכן איש ישראל ראו (ש״א יג) : ועל יושבי ירושלים . ואל

מצודת דוד

תשארו בה כי בפעם הזאת אשליך להלאה מן העיר את יושביה כאדם המשליך אבן בקלע וכאומר אל תחשבו שתתחזקו פתח במשגב העיר כמו מאז כשבא עליכם סנחריב כי בפעם הזאת לא תתחזקו עוד : והצרותי להם . אביא עליהם צרות למען ימצאו הגמול הראוי : (יט) אוי לי וכו׳ . זהו מאמר הנביא המתאונן על צרות ישראל: נחלה מכתי . המכה הבאה אלי יש בה חולי רב : ואני אמרתי . מתחילה חשבתי שאף זה חלי בעלמא ואוכל לשאתו ולסובלו וכאומר אבל לא כן הוא וקצר בדבר המובן : (כ) וכל מיתרי נתקו, כל חבלי האוהל נעתקו ממקומם והוא משל על חורבן ירושלים ובה״מ : בני יצאוני . בני יצאו ממני ואין להם ואין א״כ מי עוד לנטות אהלי ומקים יריעות האוהל : (כא) כי נבערו הרועים . שרי העם נשתטו : לא השכילו . לא הצליחו על כי המצליח נראה שעושה דבריו בהשכל : וכל מרעיתם . כל הצאן מרעיתם נפוצו הנה והנה ר״ל בני העם הלכו בגולה ואמר דבריו כאלו כבר נעשה כי כן ראה במראה הנבואה : (כב) מארץ צפון. הוא בבל : מעון תנים . להיות מדור לתנים השוכנים במקום שממון : (כג) ידעתי ה׳ . זה מאמר בני יהודה שיאמרו אתה ה׳ הן ידעתי כי לא היה לאדם מכל בני יהודה את הדרך הראוי לו להלוך בו : לא לאיש. לא ימצא בינינו איש שהיה הולך ומכין את צעדו ללכת בדרך הישר אבל הלכו כפי ההזדמן והקרי : (כד) יסרני ה׳ . אבל עכ״ז יסרני ה׳ אך במשפט ר״ל שיהיו הייסורין בדרך משפט ייסורין לבד הבאים לגלות אוזן למוסר אבל אל תייסרני באפך כדרך המתנקם פן אהיה מתמעט והולך עד לא ישאר ממני מאומה : (כה) שפוך . על הכשדים חמתך לעשות בהם נקם : אשר לא ידעוך . שלא היו רוצים לדעת אותך ולקרות בשמך : כי אכלו את יעקב ואכלוה. ר״ל פעם אחר פעם : ויכלוהו ואת נוהו השמו . גם כלו אותו גם השמו את נוהו זה בה״מ : יא (ב) שמעו . אתה ושאר הנביאים שמעו ר״ל תנו לב להבין את דברי הברית הזאת כלומר הברית הידוע המוזכר בתורה והם הברכות והקללות שבערבות מואב אשר כרת עליהם ברית כמ״ש שם אלה דברי הברית וגו׳ (דברים כח) : ודברתם

אֶל־אִישׁ יְהוּדָה וְעַל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃ ג וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת׃ ד אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִיאִי־אוֹתָם מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם מִכּוּר הַבַּרְזֶל לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם כְּכֹל אֲשֶׁר־אֲצַוֶּה אֶתְכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ ה לְמַעַן הָקִים אֶת־הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ כַּיּוֹם הַזֶּה וָאַעַן וָאֹמַר אָמֵן ׀ יְהוָה׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קְרָא אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם׃ ז כִּי הָעֵד הַעִדֹתִי בַּאֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַעֲלוֹתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה הַשְׁכֵּם וְהָעֵד לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְּקוֹלִי׃ ח וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ אִישׁ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם הָרָע וָאָבִיא עֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַבְּרִית־הַזֹּאת אֲשֶׁר־צִוִּיתִי לַעֲשׂוֹת וְלֹא עָשׂוּ׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי נִמְצָא־קֶשֶׁר בְּאִישׁ יְהוּדָה וּבְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃ י שָׁבוּ עַל־עֲוֺנֹת אֲבוֹתָם הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר מֵאֲנוּ לִשְׁמוֹעַ אֶת־דְּבָרַי וְהֵמָּה הָלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם הֵפֵרוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת־אֲבוֹתָם׃ יא לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵבִיא אֲלֵיהֶם רָעָה אֲשֶׁר לֹא־יוּכְלוּ לָצֵאת מִמֶּנָּה וְזָעֲקוּ אֵלַי וְלֹא אֶשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃

ג' בטעם ויו מ"ל. כ"ד
כל סיפרא מ"ל מ"ג
ד' בטעם נסיפרה וסי' טעיה לדיקא קרא לשמואל
ד' ג' מ"ל וח' חסר. ד' כסיפ
יא.
ד' מ"ל
פ'
כ'. ג' ר"פ
ד' מ"ל
ד'
י"ד בטעם
ג' נסיפרא
יא
ג'

עִם אֱנַשׁ יְהוּדָה וְעַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם׃ ג וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לִיט גַבְרָא דְלָא יְקַבֵּיל יָת פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין׃ ד דְפַקְדֵית יָת אֲבָהַתְכוֹן בְּיוֹמָא דְאַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא מִצְרַיִם מִכּוּרָא דְבַרְזְלָא לְמֵימַר קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְתַעְבְדוּן יָתְהוֹן כְּכֹל דַאֲפַקִּיד יָתְכוֹן וּתְהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ׃ ה בְּדִיל לְקַיָמָא יָת קְיָמָא דְקַיֵמִית לַאֲבָהַתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ כְּיוֹמָא הָדֵין וַאֲתֵיבִית וַאֲמָרִית אָמֵן יְיָ׃ ו וַאֲמַר יְיָ לִי אִתְנַבֵּי יָת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין בְּקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֶם לְמֵימַר קַבִּילוּ יָת פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין וְתַעְבְדוּן יָתְהוֹן׃ ז אֲרֵי אַסְהָדָא אַסְהֵדִית בַּאֲבָהַתְכוֹן בְּיוֹמָא דְאַסֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין מַקְדִים וּמַסְהִיד לְמֵימַר קַבִּילוּ לְמֵימְרִי׃ ח וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִינוּ יָת אוּדְנֵיהוֹן וַאֲזַלוּ גְבַר בְּהִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא וְאַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן פּוּרְעָנוּתָא עַל דְלָא קַבִּילוּ פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין דְפַקֵּדִית לְמֶעְבַּד וְלָא עֲבָדוּ׃ ט וַאֲמַר יְיָ לִי אִשְׁתְּכַח דְמָרָדוּ בְּמֵימְרִי אֱנַשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם׃ י תָּבוּ לְחוֹבֵי אֲבָהַתְהוֹן קַדְמָאֵי דְסָרִיבוּ לְקַבָּלָא יָת פִּתְגָמַי וְאִינוּן טְעוֹ בָּתַר פַּלְחֵי כּוֹכְבַיָא לְמִפְלַחְהוֹן אַשְׁנִיאוּ בֵית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה יָת קְיָמִי דִגְזָרִית יָת אֲבָהַתְכוֹן׃ יא בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיכוֹן בִּישְׁתָּא דְלָא יִכְלוּן לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִנַהּ וִיצַלּוֹן קֳדָמַי וְלָא אֲקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן׃

וכן ואלכוהו: (ה) אמן ה'. שיהא ארור: (ז) העד העדותי. ל' התראה: (ח) ואביא עליהם את כל דברי הברית. האלות האמורות בברית על הדברים אשר צויתי לעשות ולא עשו:

ערי

ויאמר ד' בטעם בסיפרא וסי' בל' ארמי עולמ' צדיקא קרא לשמואל וסי' נמסר בריש האי סיפרא: ט' פסוקים ולא ולא ולא וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סי' ז': לשמוע ד' מ"ל וסי' בני נכר דשמואל. העם הזה הרע. שבו על עונות אבותם. לשמוע אל הרנה דד"ה: יוכלו י"א וכי' נמסר ביהושע סי' ז' ובריש האי סיפרא סוף סי' א':

תולדות אהרן למען הקים. סוטה יח: לצאת ממנה. יבמות כג:

מצודת ציון

ואל יושבי ירושלים: (ג) ארור. ענין קללה: (ד) מכור. הוא הכלי שצורפין בו הזהב כמו וכור לזהב (משלי יז): (ה) הקים. מל' קיום: זבת. ענין נטיפה כמו זב עמקך (לקמן מט): (ו) ובחוצות. בשוקים. (ז) העד העדותי. ענין התראה כי ע"פ רוב מתרין בעדים לבל יכחש: השכם. מל' השכמה ור"ל בזריזות: (ח) בשרירות. במראית: (ט) קשר. ענינו אגודת מרד כמו ותקרא קשר קשר (מ"ב יא): באיש. כמו באנשי: (י) מאנו. מלשון מיאון: הפרו. בטלו

מצודת דוד

ודברתם. אתם הנביאים תדברו דברי הברית אל אנשי יהודה ואל יושבי ירושלים: (ג) אשר לא ישמע. אשר לא ירצה לשמוע: (ד) מכור הברזל. ר"ל נצרפתם שם בצרוף הצרות כמו שצורפין זהב בכור ברזל: לאמר שמעו וכו'. ר"ל אשר תכלית הברית ההוא כולו לאמר שמעו בקולי ועשיתם את המצות ככל אשר וכו': (ה) למען הקים. ר"ל וזהו לתועלתם למען הקים וכו': זבת. מתוך רבוי חלב ודבש זב ויורד בארץ: כיום הזה. שהנכם כיום בארץ זבת חלב ודבש. ואען. אמר ירמיה עניתי ואמרתי אמן ה' כן יאומן הדבר שיהיה ארור האיש אשר לא ישמע וכו': (ו) את כל הדברים. אשר אני אומר אליך: ועשיתם אותם. עשו המצות אשר בעבורם כרתי הברית: (ז) כי העד העדתי. מאז התרתי על זה באבותיכם ביום העלותים ממצרים ומשם והלאה עד היום הזה: השכם והעד. אני משכים ומתרה ע"י הנביאים לאמר שמעו בקולי: (ח) ולא שמעו. והם אינם שומעים: וילכו איש. כ"א הולך במה שלבם הרע מראה אותם ומתאוה לה: ואביא. ולכן אביא עליהם את כל דברי הברית הזאת והם הקללות הנזכרות בברית: אשר צויתי לעשות. יען אשר צויתי אותם לעשות מצותי והם לא עשו: (ט) נמצא קשר. נמצא אגודת מרד באנשי יהודה כו': (י) שבו. חזרו על עונות אבותם וכו' כי אחזו בדרך הזה: והמה. יחד הוסיפו כמה ללכת אחרי אלהים אחרים: הפרו. א"כ כולם יחד הפרו את הברית כמות בית ישראל כן בית יהודה: (יא) אשר לא יוכלו. בכח

והנביאים האחרים עמך כי היה צפניה שנתנבא בימי יאשיהו ואולי היו אחרים אמר לו שיאמרו דברי הברית לאיש יהודה וליושבי ירושלם וזכר להם הברית לפי שהברית הוא דבר קיום אפי' בין אדם לחברו אם יעשו תנאים ביניהם יעשו ברית לקיים התנאים ביניהם כל שכן בין האל ובין בני האדם שראוי לקיים הברית: אל איש יהודה. כולל הכלל כאחד וכן הלשון לומר לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ואיש ישראל נגש ורבים כמוהם: ועל יושבי ירושלם. כמו ואל יושבי ירושלם וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ותתפלל על ה' כמו אל ה' והדומים להם וו"ו ודברתם וחמלעון נראה שהיא קורא ודגשתם בקמץ התי"ו ואתנחתא מצאנו בכל הספרים המדויקים ודברתם בסגול התי"ו: (ג) ואמרת. עוד תאמר אליהם הדברים בקללה בארור כמו שנאמרו בתורה בסיני ובערבות מואב תדבר להם עוד לשון ארור אולי יפחדו וישובו: (ד) אשר. ביום הוציאי, בהר סיני בעת שהוצאתים מארץ מצרים כי לחמשים יום שיצאו ממצרים נעשה זה הברית: ביום. פי' במקום עת וזמן כמו והיה ביום ההוא שרש ישי ותרה אפי בו ביום ההוא. מכור הברזל. שהיו הם במצרף הצרוף כמו שצורפין הכסף והזהב בכור: ועשיתם אותם. המצות וזהו שמעו בקולי במצות שיצום: (ה) למען. ואען ואמר אמן ה', אמת יהיה זה שיהיה ארור מי שלא ישמע אל דברי הברית וה' לשון קריאה ותפלה כלומר ה' כן יהיה: (ו) ויאמר, הוסיף עוד והזהירו לקרא אליהם את כל הדברים ופי' לו כי מה שאמר אל איש יהודה שלא ימתין להם עד שיבאו לירושלם אלא שילך הוא בערי יהודה ויקרא באזניהם כל הדברים ויאמר להם בלשון ארור ויתרה בהם אולי ישובו וכן מה שאמר ליושבי ירושלם יאמר להם בחוצות בפרהסיא כנגד כל העם: (ז) כי העד. באבותיכם התרתי כשהעליתי אותם מארץ מצרים וכן בכל דור ודור עד היום הזה השכם והעד ששלחתי להם הנביאים להתרות בכל בקר ובקר בכל יום ויום תמיד: (ח) ולא שמעו. את דברי הברית, הקללות שהן תנאי הברית אם לא ישמעו וזהו שאמר אשר צויתי לעשות ולא עשו צויתי להם לקיים דברי ולא קיימו ובכלל קיום הברית עשה ולא תעשה וקיום הברית קורא מעשה (ט) ויאמר ה' אלי נמצא קשר. יראה מן הדומה כי נבואה זו נאמרה בימי יהויקים וזהו שאמר נמצא קשר כלומר מרדו כי אחר ששבו בימי יאשיהו: (י) שבו על עונות אבותם הראשונים. דור אמון ומנשה ואחז וכל הפסוקים עד מה לידידי מבוארים הם ופירוש והלכו ערי יהודה יושבי ערי יהודה וכן וכל הארץ באו מצרימה ופסוק ואתה אל תתפלל פירשנוהו למעלה ולמעלה אמר כי אינני שומע אותך והנה אמר כי אינני שומע בעת קראם אלי הוסיף לומר כי אפילו הם יקראו אלי לא אשמע אליהם אלא אנקם מהם כל כך הרבו לעשות הרע בעיני

בעיני להכעיסני שלא אוכל למלט אות' מהפורענות: (יד) בעת רעתם. על רעתם וכן בעד הפלה ישלו והדומים להם רבים: (טו) מה לידידי בביתי. אמר הנביא מה לידידי בביתי קרא האל ידידי לפי שהוא היה מאוהבי האל אמר מה לו עוד בביתי ר"ל בבית המקדש כלומר להברות שכינתו שם: עשותה המזמתה הרבים. בעשות כנסת ישראל התועבה את רבים כלומר עם אלהים אחרים כמו שאמר למעלה כי מספר עריך היו אלהיך יהודה וכיון שהיא הניחה אל אחד ועשתה מזמה את הרבים ועבדה אותם מה לו לידידי בביתי ואמר בביתי כמו שאמר לידידי כי ידיד הנביא הוא ולא ידידם וכן בית המקדש בית הנביא הוא ולא ביתם: ובשר קודש יעברו מעליך. חוזר לכנסת ישראל ואומר לה את מקרבת קרבנות לרבים שהם אלהים אחרים ובשר קודש בשר המזבח ה' שהוא קודש אותן קרבנות הקדש עוברים מעליך כלומר כאילו אינם מוטלים עליך לעשותם. כי רעתיכי אז תעלוזי. ולא שיש לך בושת וזרוע לב מזה כי בעת שתעשי הרעות אז תעלוזי ותשמחי וי"מ ובשר קדש כמו ואנשי קדש וכמו יבא כל בשר להשתחות שעירושי בני אדם כלומר כהסידים אנשי קדש עברו מעליך לפיכך את עושה הרעות: כמזמתה. הכפל לחזק הענין וכן ישועתה עזרתה: רעתיכי. היו"ד נוספת כיו"ד נעוריכי תתלואיכי וי"ת הפסוק כן מה לעמא דהוה חביב וגו' כנעמוד. ובמדרש בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם עומד בבית המקדש ואמר לו מה לידידי בביתי אמר לו על עסקי בני באתי אמר לו בניך חטאו וגלו אמר לו שמא בשוגג חטאו אמר לו עשותה המזמת' אמר לו שמא מעוטם חטאו אמר לו הרבים אמר לו היה לך לזכור ברית המילה אמר לו ובשר קדש יעבור מעליך אמר לו שמא אם המתנת להם היו חוזרים בתשובה אמר לו כי רעתיכי אז תעלוזי אמר לו שמא חס ושלום אין להם תקנה אמר לו זית רענן וגו': (טז) זית רענן. המשילה לזית לפי שהוא רענן כל זמן וכל ימות השנה עליו לחים: יפה פרי תאר. פירוש יפה פרי ויפה תואר ויפה שזכר עומד במקום שנים ר"ל שפריו יפה ומראהו יפה אמר לכנסת ישראל מתחלה קרא ה' שמך זית רענן כשהיית עושה רצונו היית כמו זית רענן לא יבול עלהו ר"ל שהצלחה היתה תמידה עמך ואת היית עושה מעשים טובים ויפים דומים לפרי זית אשר בדשנו והוא שמנו יכבדו אלהים ואנשים: לקול המולה גדולה. ועתה גרמו עליך עונך להביא גוים רבים ישמעו קול המולתם שהיא גדולה ועל ידם הצית אש עליה כאילו אמר עליך כי כל דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח כמו שמעו עמים כולם כי יכשו מאזנים אשר חמדתם וה' הודיעני אז הראיתני והדומים להם רבים: ורעו דליותיו. ואתם הגוים ישברו דליות הזית שהיית נמשלת בו ואדוני אבי ז"ל פירש עליה כמו עלה זית ר"ל הזית אש בעליה פי' בעלי הזית שהיו רעננים ולהיפך עתה יצית אש בהם ובנה הזית בלשון נקבה ואף על פי שהוא לשון זכר כמו שאמר רענן דליותיו והנה מצאנו גפן בלשון זכר גפן בוקק ומצאנוהו בלשון נקבה לגפן אדרת כן יהיה זית כמוהו ועוד לפי שהמשיל בו כנסת ישראל שהוא בלשון נקבה זכר הזית שהוא משל לה גם כן בל' נקבה כאלו זכר הכנסה ואחר כך שב דבר בלשון זכר בלשון זכר עצמו ואמר דליותיו. המולה כתיב בוי"ו עם הדגש ובמאוזן מבטיד נמצאו באותיות אהו"י עם הדגש זכרנום בספר בכלל מחלק הדקדוק ממנו ופי' המולה כמו מלה כמו אין מלה בלשוני וכן קול המולה כקול מחנה ופי' כלות הכעיר כמו וילת אש באין ובדומים לו ורעו פי' ישברו כמו ירעוץ קדקד ורבו את ארץ אבור כפתחיה: דליותיו. פי' ענפיו וקראו בזה בלשון ר"ל בלשון ארוממך ה' כי דליתני שפירשו רוממתני וזכר הענפים שנה בזה בלשון ר"ל שאסלו הענפים הרמים ישברו והוא משל על ירושלים ובית המקדש ויונתן תרגם הפסוק כן הא כאילן זיתא וגו' כלעמוד: (יז) וה' צבאות הנוטע אותך. לפי שהמשילה לזית אמר עליה לשון נטיעה כלומר שהשכינך בארץ טובה כמו שנטעה לך טובה בעצותך טובה כן דבר עליה רעה על ידי הכשדים שעתיד לבא אליך בגלל רעת בית ישראל ובית יהודה על בית ישראל דבר רעה ובאה להם ועליך גם כן דבר רעה ותבא לך: (יח) וה' הודיעני. פי' אאז"ל הודיעני שהיו חושבים להאכילני סם המות כמו שאמר בפסוק שאחר זה אמר הודיעני גם ואדעה אז ידעת כי לא הייתי יודע כי לא היה עולה על לבי כי אני לא הרעותי להם אם אני מוכיח אותם לטובתם אני עושה: אז הראיתני מעלליהם. כי בזה הראיתני מעלליהם הרעים אם לי היו חושים לעשות

יב וְהָלְכוּ עָרֵי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם
וְזָעֲקוּ אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הֵם
מְקַטְּרִים לָהֶם וְהוֹשֵׁעַ לֹא־יוֹשִׁיעוּ
לָהֶם בְּעֵת רָעָתָם׃ יג כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ
הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה וּמִסְפַּר חֻצוֹת
יְרוּשָׁלִַם שַׂמְתֶּם מִזְבְּחוֹת לַבֹּשֶׁת
מִזְבְּחוֹת לְקַטֵּר לַבָּעַל׃ יד וְאַתָּה אַל־
תִּתְפַּלֵּל בְּעַד־הָעָם הַזֶּה וְאַל־תִּשָּׂא
בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה כִּי ׀ אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ
בְּעֵת קָרְאָם אֵלַי בְּעַד רָעָתָם׃
טו מֶה לִידִידִי בְּבֵיתִי עֲשׂוֹתָהּ
הַמְזִמָּתָה הָרַבִּים וּבְשַׂר־קֹדֶשׁ יַעַבְרוּ
מֵעָלָיִךְ כִּי רָעָתֵכִי אָז תַּעֲלֹזִי׃ טז זַיִת
רַעֲנָן יְפֵה פְרִי־תֹאַר קָרָא יְהוָה
שְׁמֵךְ לְקוֹל ׀ הֲמוּלָּה גְדֹלָה הִצִּית
אֵשׁ עָלֶיהָ וְרָעוּ דָּלִיּוֹתָיו׃ יז וַיהוָה
צְבָאוֹת הַנּוֹטֵעַ אוֹתָךְ דִּבֶּר עָלַיִךְ
רָעָה בִּגְלַל רָעַת בֵּית־יִשְׂרָאֵל וּבֵית
יְהוּדָה אֲשֶׁר עָשׂוּ לָהֶם לְהַכְעִסֵנִי
לְקַטֵּר לַבָּעַל׃ יח וַיהוָה הוֹדִיעַנִי
וָאֵדָעָה אָז הִרְאִיתַנִי מַעַלְלֵיהֶם׃

יב ויהכון אנש קרויא דבית
יהודה ויתבי ירושלם ויבעון
מן טעותא דאינון מסקין
בוסמין להן האם יכלן
למפרקהון בעידן בישתהון:
יג ארי מנין קרויכון הואה
דחלתכון דבית יהודה ומנין
שוקי ירושלם שויתון אגורין
לבהתא ואגורין לאסקא
בוסמין לבעלא: יד ואת לא
תצלי על עמא הדין ולא
תתחנן עליהון בבעו ובצלו
ארי לא רעוא קדמי בעידן
דאת מצלי עליהון קדמי
בעידן בישתהון: טו מה
לעמא דהוה חביב קדמי שבקו
פולחן בית מקדשי עבדו עצה
לחטאין סגיאין מערבין בשר
שקוצין עם בשר קודשא
יגלון מניהון קדם בשתיך
בכן הויתא תקיפא: טז הא
כאילן זיתא דשפיר בריויה
ויאי בחזויה וסוכיה מטלן
באילניא כן רבי יי שמיך
בעממיא וכדו דעברת על
אוריתא משרית עממין
דתקיפין כאשתא ייתון עלך
ויתחברון להון סומכון: יז ויי צבאות דקים יתיך גזר לאיתאה עלך בישא בדיל חובי בית ישראל ובית
יהודה דעבדו להון לארגזא קדמי לאסקא בוסמין לבעלא: יח ויי אלפני ואליפית בבן אחזיתני

ג' חד חסר
ד'
כ' ד' וא'
ב' ויגזרו
ל
כ"ד. ג'
ל'
ד'. ל'
ג' הד מ"ל ה' הסר וכל אורייתא דכו' כמ"ד
ל' ומ"ל
ל'
ל'. כ' לרות

(יב) ערי יהודה. אנשי יהודה: (יד) רנה ותפלה. בבעו ובצלו: (טו) מה לידידי בביתי. מה לעם סגולתי לבא עוד בביתי: עשותה המזמתה. לעשות היא מזימת עצת השאים שלה: הרבים. שהם: ובשר קודש יעברו מעליך. אף המילה בטלו מבשרם שעל ידה היו מקודשים לי: כי רעתכי אז תעלוזי. כשאתם עוברים עביר' אתם שמחים: (טז) לקול המולה. ל' שאון עם רב שיבוא עליהם: ורעו דליותיו. ורצצו את ענפיו: (יח) וה' הודיעני. כך אמר הנביא הקדוש ברוך הוא הודיעני את פורענותם:

ואני

והושע ג' וסי' מבא בדמים והושע ידך לך. ברוך שמך וברוכה. והושע לא יושיעו בעת רעתם: ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסי' מי מנה עפר יעקב. כי מספר עריך היו אלהיך יהודה. כל ימי רשע הוא מתחולל. כי מה חפצו בביתו אחריו. ידעתי כי אז תולד. קדמא קמץ: מעליך ד' בקריאה וסי' הסירי את יינך מעליך. ובשר קדש יעברו מעליך. ואשטוף דמך. אשבור מוטהו מעליך:

תולדות אהרן]מה לידידי.' מנחות נג: זית רענן. ברכות נז מנחות נג: לקול המולה. (תענית כח):

מצודת ציון

בעדו: (יד) בעד. בעבור: תפלה. ענין תחנה: רנה. הוא ענין הרמת קול: (טו) לידידי. אהובי: המזמתה. ענין מעשה רע כמו זמה היא (ויקרא יח): רעתכי. מלשון רעה: תעלוזי. ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (תהלים קמט): (טז) רענן. רטיב ומגודלת כמו דשנים ורעננים יהיו (שם צב): תואר. מסודר: המולה. ענין המייה ושאון וכן קול המולה (יחזקאל א): הצית. מל' הלהבה והבערה: ורעו. ענין שבירה כמו ירעוץ קדקד (לעיל ב): דליותיו. ענפים גדולים כמו לפנות דליותיו אליו (יחזקאל יז): (יז) בגלל. בעבור כמו בגלל הדבר הזה (דברים)

מצודת דוד

בכח הזרוע: וזעקו אלי. להושיע למו: (יב) ערי יהודה. אנשי ערי יהודה: והושע. אבל לא יוכלו להושיע להם בעת בוא עליהם הרעה: (יג) מספר. כחשבון מספר הערים כן מספר אליליהם: ומספר. כמספר שוקי ירושלים כמספר הזה עשיתם מזבחות לבושת היא עכו"ם אשר היא לבושת לעובדיה על כן נזעקים אליה ואינם נענים: (יד) ואתה. לירמיה אמר שאל יתפלל בעדם: כי אינני וכו'. ר"ל אף אם הם עצמם היו קוראים ומתפללים אלי בעבור הרעה הבאה לכפירת עליהם ומבלי תשובה וחרטה על העונות איני שומע להם וכש"כ שהם אינם מתפללים לפני ואיך א"כ אשמע לך מה שאתה מתפלל עליהם: (טו) מה לידידי. בביתי. ישראל שהיו מקדם עם סגולתי מה להם לבוא בבה"מ לעשות שמה המזימות הרבים מאד: ובשר קדש. ר"ל הקרבנות שאתה מקריב שמה יעברו ממך איני חפץ בהם: כי רעתכי. בעת תעשי הרעות אז תשמחי ולא תדאג עליהם ומה לי א"כ בהקרבנות ולמה תביאו בבה"מ: (טז) זית רענן. אל מול המקדש אמר הנה מאז קרא ה' שמך זית רענן שהוא אילן מפואר: יפה. כך נמצא היופי של פרי בעל תואר מהודר: לקול המולה. אבל עתה לעת בוא קול המייה גדולה של חיל הכשדים הבאים למלחמה אז המקום ב"ה בעצמו יהיה המצית והמבעיר אש עליה וישברו ענפיו ולפי שהמשילו לזית אמר בלשון הנופל באילן: (יז) הנוטע אותך. הבונה הבית והשכין בה שכינתו הוא גזר הרעה ולא באה בכח הזרוע של הכשדים (ועל כי המשילו לזית אמר לשון נטיעה הנופל באילן): רעת. היא הבעל: עשו להם. עשו לעצמם למען הכעיסני לקטר לבעל: (יח) וה' הודיעני. ה' הודיע לי הרעה הבאה ולכן ידעתים: אז. כשהודיע לי הרעה אז גלה לי מעשיהם אשר

לא

יט וַאֲנִי כְּכֶבֶשׂ אַלּוּף יוּבַל לִטְבוֹחַ וְלֹא־יָדַעְתִּי כִּי־עָלַי ׀ חָשְׁבוּ מַחֲשָׁבוֹת נַשְׁחִיתָה עֵץ בְּלַחְמוֹ וְנִכְרְתֶנּוּ מֵאֶרֶץ חַיִּים וּשְׁמוֹ לֹא־יִזָּכֵר עוֹד׃ כ וַיהוָה צְבָאוֹת שֹׁפֵט צֶדֶק בֹּחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב אֶרְאֶה נִקְמָתְךָ מֵהֶם כִּי אֵלֶיךָ גִּלִּיתִי אֶת־רִיבִי׃ כא לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשְׁךָ לֵאמֹר לֹא תִנָּבֵא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא תָמוּת בְּיָדֵנוּ׃ כב לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי פֹקֵד עֲלֵיהֶם הַבַּחוּרִים יָמֻתוּ בַחֶרֶב בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יָמֻתוּ בָּרָעָב׃ כג וּשְׁאֵרִית לֹא תִהְיֶה לָהֶם כִּי־אָבִיא רָעָה אֶל־אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת שְׁנַת פְּקֻדָּתָם׃

יב א צַדִּיק אַתָּה יְהוָה כִּי אָרִיב אֵלֶיךָ אַךְ מִשְׁפָּטִים אֲדַבֵּר אוֹתָךְ מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלֵחָה שָׁלוּ כָּל־בֹּגְדֵי בָגֶד׃ ב נְטַעְתָּם גַּם־שֹׁרָשׁוּ יֵלְכוּ גַּם־עָשׂוּ פֶרִי קָרוֹב אַתָּה

ג'. ד'   פ'   ג"ר   ל'   ט"ו בטעם ובספרא. ד'   ב'   ט"ו בטעם בספרא   ג' ר"פ   ב'. ד'   ב'. ג'

עוֹבָדֵיהוֹן׃ יט וַאֲנָא כְּאִימַר בְּחִיר דִּלְנִכְסְתָא מִתּוֹבַל וְלָא יְדַעִית אֲרֵי עֲלַי חֲשִׁיבוּ עֶשְׁתּוֹנִין בִּישִׁין אָמְרִין נִרְמֵי סַמָּא דְמוֹתָא בְּמֵיכְלֵיהּ וּנְשֵׁיצֵינֵיהּ מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּשְׁמֵיהּ לָא יִדְּכַר עוֹד׃ כ וַייָ צְבָאוֹת דָּיֵן קְשׁוֹט גְּלַן קֳדָמוֹהִי כּוּלְיָן וְלִבָּא אֶחֱזֵי פּוּרְעָנוּת דִּינָךְ מִנְּהוֹן אֲרֵי קֳדָמָךְ אֲמָרִית יָת עֶלְבּוֹנִי׃ כא בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל אֱנָשֵׁי עֲנָתוֹת דְּבָעַן לְמִקְטְלָךְ דְּאָמְרִין לָא תִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַייָ וְלָא תְמוּת בִּידָנָא׃ כב בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָאֲנָא מַסְעַר עֲלֵיהוֹן עוּלֵימֵיהוֹן יִתְקַטְלוּן בְּחַרְבָּא בְּנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן יְמוּתוּן בְּכַפְנָא׃ כג וּשְׁאָרָא לָא יְהֵי לְהוֹן אֲרֵי אַיְתֵי בִּישְׁתָּא עַל אֱנָשֵׁי עֲנָתוֹת שְׁנַת סוֹעֲרַן חוֹבֵיהוֹן׃ יב א זַכַּאי אַתְּ יְיָ מִלְמֵידַן לְקַבֵּל פִּתְגָמָךְ בְּרַם שְׁאֵילַת דִּינִין אֲנָא שָׁאֵיל מִן קֳדָמָךְ מַה דֵּין אוֹרְחַת רַשִׁיעַיָּא מַצְלְחָא שְׁלַן שְׁלֵיוָא כָּל מְשַׁקְּרֵי שְׁקָר׃ ב קַיֵּימְתִּינוּן אַף תַּקִּיפוּ עֲתָרוּ אַף קְנוֹ נִכְסִין קְרִיבִין פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָךְ בְּפוּמְהוֹן וּרְחִיקָא דַּחֲלְתָךְ׃

(יט) ואני ככבש אלוף אשר יובל לטבוח : יובל . לפי שאני מודיעם הרעה הם אומרים להרגני . ככבש אלוף דונש ויהודה בן קריש פתרוהו ככבש ופר אשר יובל לטבח ואלוף כמו שגר אלפיך (דברים כח) ואע"פ שלא נאמר אלוף יש לנו כיוצא בו שמש ירח עמד זבולה (חבקוק ג) כסוס עגור כן אצפצף (ישעיה לח) ומנחם פתר ככבש אלוף כבש גדול (ע' בתהלים נ"ח בפרש"י) ויונתן מסייעו שתירגם כאימר בחיר : נשחיתה עץ בלחמו נרמי סמא דמותא במכליה : (כ) אראה נקמתך מהם . את אנשי ענתות היה מקלל : (כג) אל אנשי ענתות . כמו על אנשי ענתות : (א) צדיק אתה ה' כי אריב אליך . כשאתווכח עמך ידעתי כי תצדק בדבריך אך חפץ אני לדבר משפטים אותך להודיעני דרכך : מדוע דרך רשעים צלחה . שנתת גדולה לנבוכדנצר הרשע ותצליחהו להחריב ביתך. ד"א על אנשי ענתות היה צועק וקורא תגר : שלו . לשון שלוה

ולא ידעתי ה' בקריאה וסי' ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו . ויאמר המלך שלום . ואני ככבש אלוף יובל לטבוח . המליכו ולא ממגי . ובצלעי שמחו ונאספו : על אנשי ד' בקריאה וסי' וישמהו שאול על אנשי המלחמה . ומן העיר לקח סריס אחד דמלכים . אחברו דירמיה . כה אמר ה'

לעשות כן קל וחומר לאחרים ואמר הודיעני ואמר הראיתני שלא לנכח ולנכח כאחד וכמוהו רבים במקרא כמו שכתבנו למעלה : (יט) ואני ככבש אלוף . כמו ואלוף חסר וי"ו החבור וכן במה ירש ראובן שמעון והדומים להם ואלוף הוא שור כמו אלופינו מסובלים וכן במשקל אהר שגר אלפיך וי"ת כאומר בחיר פי' אלוף תאר לכבש שהיה נבחר כמו אלוף אימן אמר הנביא אני הייתי עמהם קודם שהודיעני האל זה כמו הכבש או השור שיובילו אותו לבית המטבחיים לטבח אותו והוא כשמוליכין אותו אינו יודע כי לשוחטו מוליכין אותו כן אני היו מוליכין אותי קרובי ומיודעי לאכול עמהם לא הייתי יודע כי להמיתני מוליכין אותי והנה אם לא הודיעני האל היו ממיתים אותי ומה היו חושבים עלי ואומרים נשחיתה עץ בלחמו ופי' כתרגום נרמי סמא דמותא במיכליה ואמר נשחיתה במקום נשימה כי התשומה הזאת היתה השחתה . ועץ פירוש עץ מות כלומר עץ שהוא סם המות וכן ויורהו ה' עץ אמרו שהוא עץ מר והיה גם בתוך גם : בלחמו . במאכלו כי לחם כלל לכל מאכל : מארץ חיים. מן העולם הזה וי"ת מארעא דישראל : לא יזכר עוד , פירש בחיים וכפל הענין במלות שונות : (כ) וה' צבאות שופט בצדק : בוחן כליות ולב. כי אתה בחנת לבם וכליותם והודעתני מחשבותם כדי שאשמר מהם : אראה נקמתך. כלומר שלא אמות עד שאראה שתקח נקמה מהם : כי אליך גליתי את ריבי . אין לי אח וקרוב לגלו' את ריבי כי הם חשבו להמיתני. אליך גליתי את ריבי ואתה תקח משפטי מהם וכאמרו גליתי דברה תורה כלשון בני אדם כי גלוי וידוע לפניו וכת"י גליתי אמרית : (כא) לכן ולא תמות בידינו. ואיך אמר ירמיהו וה' הודיעני והרי היו אומרים לו על פניו כי ימיתוהו אם יתנבא אלא שירמיהו לא היה חושש למה שהיו אומרים בפניו כי חשב כי זה דרך הפחד והגזום כי לא יתכן שימיתוהו בגלוי ולא היה מפחד מזה אך שימיתוהו בסתר על ידי סם זה היה יכול להיות כי היה דבר שלא היה נודע כי יש סם שמאכיל אותו שלא ימות מיד אלא עד שמנה או עשרה ימים ואם ימות על הדרך הזה לא היו אומרים כי על ידי סם המות מת : (כב) לכן כה אמר ה'. הבחורים ימותו בחרב. הבחורים שיבטחו בגבורתם ויצאו להלחם ימותו בחרב : בניהם ובנותיהם ימותו ברעב . בעיר וזכר הבנים ולא האבות כי האבות אם ישיגו דבר מאכל יאכלו הם כי חייהם קודמים לחיי בניהם ולא עוד אלא שיאכלו בשר בניהם ובנותיהם מפני הרעב : (כג) ושארית. אנשי ענתות ילקו יותר משאר ישראל לפי שהיה להם להחזיק יד ירמיהו שהם קרוביו ובני עירו והם היו אומרים להמיתו אם ינבא בשם ה': שנת פקדתם . שנת החרבן שהיתה שנת תשע עשרה לנבוכדנצר שפקד האל עליהם את עונם ותחרב הארץ וגלו הנשארים מן החרב ומן הרעב ואמר כי אנשי ענתות לא תהיה להם שארית ואף על פי שנגזרה עליהם גזרה שלא תהיה להם שארית בעת שחלה עליהם הגזרה ולכדו האויבים את העיר עשו תשובה והיתה להם שארית והוא אמרו רז"ל וכן מצאנו בשוב גלות בבל אנשי ענתות מאה ועשרים ושמונה : (א) צדיק אתה ה' כי אריב אליך כלומר שאם אומר שאריב אליך . לא יתכן שאתה צדיק ואין לי לחלוק בזה : אך משפטים אדבר אותך . אך אדבר עמך כאדם הנשפט על חברו ונושא ונותן בטענות הנידונין כי אני נבוך בזה : מדוע דרך רשעים צלחה . כי היו בישראל רשעים מצליחין וכת"י זכאי את ה' מלמידן וגו' כבעמוד : (ב) נטעתם. משל על הצלחתם שהיא קיימת והולכת וגדלה וכאמרו נטעתם שרשו כי טובת הרשעים תבא להם מאת האל לא שהיא להם דרך מקרה וכן אמר בתורה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו כתרגומו : שרשו . בנין פעל הכבד אשר על דרך המרובע וכן בל שורש בארץ גזעם : קרוב אתה בפיהם . אם יקראוך בתפלה או יזכרוך בשבועה לשקר הוא כי אתה רחוק מכליותיהם ואינם חושבים כי בידך טובתם ושאתה המטיב והמריע וי"ת קריבין פתגמי אוריתך וגו' כבעמוד :

ואתה

תולדות אהרן ככבש אלוף. עקרים מ"ד פט"ו : צדיק אתה ה'. סנהדרין לו עקדה שער לו עקרים מ"ד פט"ו :

מצודת דוד

לא טובים ובגמול תבא הרעה : (יט) ואני . ר"ל לא מדעתי אני נוטה לנבאות עליהם הרעה כי יד ה' היתה חזקה עלי ללכת אליהם ולנבאות ואני ככבש ואלוף אשר כל אחד מהם יובא לטבוח שלא מרצונו כי אין חפצי לנבאות עליהם רעה : ולא ידעתי . ולא אדע מה פשעי בזה אשר המה חשבו עלי מחשבות רעות ואומרים נשחית מאכלו בעץ הממית ר"ל נשים סם המות במאכלו ובזה נכרית אותו מארץ חיים כי ימות ואין לו ולא יזכר עוד שמו : (כ) וה' צבאות . אבל אתה ה' צבאות הלא אתה שופט צדק ובוחן לדעת מחשבות כליות ולב ותדע שאין שמחה בלבי בהנבאות להם הרעה : אראה . לכן אראה הנקמה שתקח מידם : כי אליך . לבד אליך אני מגלה את הריב שיש לי עמהם אבל הוכחתים על זה להודיעם שאני יודע מחשבתם : (כא) המבקשים . אשר הם מבקשים לקחת את נפשך : לאמר . אשר אומרים לך לא תנבא בשם ה' ואז לא תמות בידינו : פוקד . אזכור להם עונם להשיב גמול : (כב) הבחורים . ההולכים במלחמה : בניהם . הקטנים : (כג) שנת פקודתם . השנה אשר אזכור עליהם עונם להשיב גמול : יב (א) צדיק . אמר הנביא ידעתי ה' שאתה צדיק בדבר אשר אריב אליך אך אדבר עמך דברי ויכוח וכאומר עכ"ז אתווכח למען דעת את הטעם והסבה לא על היותי מסופק אם צדיק אתה בדינך : מדוע . וזהו דברי מדוע דרך רשעים מצלחת וכל הבוגדים יושבים בשלוה ואמר זה בראות בנבואה מרבית ממשלת נבוכדנצר : (ב) נטעתם . מיד כשנטעתם בארץ נשרש ר"ל [illegible] בא להם הגדולה : ילכו . והם הולכים ומתפשטים ועושים פירות מרובות ר"ל בנים ובני בנים יורשים הגדולה : קרוב אתה בפיהם . גם כי בפיהם מראים עצמם יראים את האל זהו מן השפה ולחוץ אבל רחוק אתה ממחשבות כליותיהם

מצודת ציון

(דברים טו) : (יח) מעלליהם . מעשיהם : (יט) אלוף . כמו ואלוף ותחסר הוי"ו והוא שור כמו שגר אלפיך (שם ו) : יובל . יובא כמו יובל שי (ישעיה יח) : לטבוח . לשחוט : עץ בלחמו . כמו בעץ לחמו ועץ ר"ל מין עץ שהוא סם המות ועליו נאמר ויורהו ה' עץ (שמות טו) והיה גם בתוך גם כמ"ש רז"ל : בלחמו . כל מין מאכל קרוי בשם לחם : (כ) בוחן . מל' בחינה ונסיון : כליות . בהם מקום העצה : גליתי . מל' גלוי : (כב) פוקד . ענין זכרון : (כג) ושארית . ענין שיור : (א) משפטים . ענין ווכוח : צלחה . מל' הצלחה : שלו , מלשון שלוה

בְּפִיהֶם וְרָחוֹק מִכִּלְיוֹתֵיהֶם: ג וְאַתָּה יְהוָה יְדַעְתָּנִי תִּרְאֵנִי וּבָחַנְתָּ לִבִּי אִתָּךְ הַתִּקֵם כְּצֹאן לְטִבְחָה וְהַקְדִּשֵׁם לְיוֹם הֲרֵגָה: ד עַד־מָתַי תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְעֵשֶׂב כָּל־הַשָּׂדֶה יִיבָשׁ מֵרָעַת יֹשְׁבֵי־בָהּ סָפְתָה בְהֵמוֹת וָעוֹף כִּי אָמְרוּ לֹא יִרְאֶה אֶת־אַחֲרִיתֵנוּ: ה כִּי אֶת־רַגְלִים ׀ רַצְתָּה וַיַּלְאוּךָ וְאֵיךְ תְּתַחֲרֶה אֶת־הַסּוּסִים וּבְאֶרֶץ שָׁלוֹם אַתָּה בוֹטֵחַ וְאֵיךְ תַּעֲשֶׂה בִּגְאוֹן הַיַּרְדֵּן: ו כִּי גַם־אַחֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ גַּם־הֵמָּה בָּגְדוּ בָךְ גַּם־הֵמָּה קָרְאוּ אַחֲרֶיךָ מָלֵא אַל־תַּאֲמֵן בָּם כִּי־יְדַבְּרוּ אֵלֶיךָ טוֹבוֹת: ז עָזַבְתִּי אֶת־בֵּיתִי נָטַשְׁתִּי אֶת־נַחֲלָתִי נָתַתִּי אֶת־

ל' וכ"כ
כ'. כ' וכספרא ועין
ל' ז' רפין. ל' וג' חסר בלישנא
ל'. ל'
ל'. ל'. ל'
ל'. ה'
כ'. מ"ל
י"ב פסוקים גם גם גם
כ' מ"ל

מִכּוּלְיָתְהוֹן: ג וְאַתְּ יְיָ כּוּלָּא יְדִיעַ וּגְלֵי קֳדָמָךְ דְּאַתְּ בָּחַר לְבָבִיא דִּרְעוּתִי בִּדְחַלְתָּךְ רַשִׁיעַיָּא אַתְקְנִינוּן כְּעָנָא לְנִכְסְתָא וְזַמְּנִינוּן לְיוֹם קְטוֹלֵי: ד עַד אֵימָתַי תֶּחֱרוּב אַרְעָא וְעִשְׂבָּא דְּכָל חַקְלָא יִיבַשׁ מֵחוֹבֵי רַשִׁיעַיָּא דְּיָתְבִין בַּהּ סַף בְּעִירָא וְעוֹפָא אֲרֵי אֲמַרוּ לָא גְלֵי קֳדָמוֹהִי סוֹפָנָא: ה דְּנָא תְּיוּבְתָּא לְיִרְמְיָה נְבִיָּא עַל בָּעוּתֵיהּ נְבִיָּא אַתְּ דָּמֵי לְגַבְרָא דְּרָהֵט עִם רַגְלָאָה וְלָאֵי וְאֵיכְדֵּין אַתְּ מְדַמֵּי לְמִרְהַט כָּל קֳבֵיל סוּסְוָתָא בְּבִקְעֲתָא וּבְאַרְעָא שְׁלָמָא אַתְּ מִתְבְּטַח וְנָפֵיל וְאֵיכְדֵּין אַתְּ מְדַמֵּי לְמֶעְבַּד כָּל קֳבֵיל חֵיוַת בָּרָא דִּי בְּרוּם יַרְדְּנָא וְאִם עַל טָבְוָן דַּאֲנָא מוֹטֵב לִנְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל רַגְלָאָה נְבִיָּא אַתְּ חָזֵי וּמִתְמְהֵיהּ וּמִנְּפוֹן דְּאַתְּ חָזֵי מָה דַּאֲנָא עָתִיד לְמֶעְבַּד לְאַבְהָתָךְ צַדִּיקַיָּא דְּמִן עָלְמָא דִּרְהָטוּ כְּסוּסְוָתָא לְמֶעְבַּד עוֹבָדִין טָבִין קֳדָמַי וְאַף אֲבָרֵית לְהוֹן דְּאֵיתֵי עַל בְּנֵיהוֹן בִּרְכַן וְנֶחָמָן הָא כְּמַיָּא דְּנָחֲתִין שְׁטוֹף לְיַרְדְּנָא: ו וּדְאַתְּ יִרְמְיָה בָּעֵי עֲלֵיהוֹן רַחֲמִין אֲרֵי יַת אֲחָךְ וּבֵית אֲבוּךְ אַף אִינוּן שְׁקַרוּ בָךְ אַף אִינוּן אֲמַרוּ עֲלָךְ מִילִין בִּישִׁין לָא תְהֵימַן בְּהוֹן אֲרֵי יֵימְרוּן עֲלָךְ פִּתְגָּמִין תַּקְנִין: ז שְׁבָקִית יַת

צבאות על אנשי ענתות: תראני ב' וסי' אגוע ועין לא תראני. ואתה ה' ידעתני תראני ובחנת לבי: ובחנת ב' וסי' בחון נתתיך. ה' ידעתני תראני ובחנת לבי: י"ב פסוקים אית בהון גם גם גם וסימן גם תבן גם מספוא רב עמנו. ויצו גם את השני גם את השלישי. ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער. לא איש דברים אנכי. גם צאנכם גם בקרכם קחו. משול בנו גם אתה. וישאל שאול בה'. כי גם אחיך ובית אביך. כי גם נביא גם כהן. גם תמול גם שלשום. גם לא שמעת גם לא ידעת. גם אהבתם גם שנאתם:

רשי

שלוה: (ג) ואתה ה' ידעתני. גם על אנשי ענתות העומדים עלי מורד ה' אתה ידעתני: התיקם כצאן לטבחה. נתקם מן החיים למות דישפאקאנ"ט בלעז כמו עד התיקנו אותם מן העיר (יהושע ח): והקדשם. הזמינם: (ד) עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש. עד כאן דברי הנביא ורוח הקודש משיבתו מרעת יושבי בה ספתה בהמות ועוף: תאבל. תחרב: ספתה. פונידי"א בלעז: כי אמרו. יושבי הארץ הזאת. לא יראה את אחריתנו. אין גלוי לפניו מה יהיה בסופינו: (ה) כי את רגלים רצתה וילאוך. קרוביך הכהנים כמותך ואנשי עירך באים להורגך: את רגלים. עם רגלים פיאונידש בלעז: ואיך תתחרה את הסוסים. לרוץ את הסוסים כלומר ומה קרוביך הכהנים באים להרגך כל שכן שיקומו להרגך שרי יהודה וחזו קלפי עליהם זו היא הצלחת האויב וכן ת"י דנא תיובתא וגו'. ומדרש רבותינו אם על שכר שלש פסיעות שרץ נבוכדנצר לכבודי בימי מרודך בלאדן אתה תמה שהרביתי גדולתו כל כך מה תתמה עוד כשתראה שילום שכר שאשלם לצדיקים שרצו לפני כסוסים: תתחרה. אאספירי"ש בלעז: ובארץ שלום אשר אתה בוטח. הם הלאוך: ואיך תעשה בגאון. שרי יהודה. וגאון הירדן משל הוא לפי שהוא מקום אריות ונמרים וכן למדנו יונתן בהרבה מקומות וכאן תירגם ואכדין את מדמי לקבל חיות ברא די ברום ירדנא והנה כאריה יעלה מגאון הירדן (לקמן מט) ת"י בשתי מקומות כאריה דסליק מרום ירדנא: (ו) קראו אחריך מלא. קבוצת אנשים: (ז) ידידות נפשי.

פס

רדק

(ג) ואתה ה' ידעתני תראני. ואתה ראה אותי כמה שאני: ובחנת לבי אתך. בחנת לבי שהוא אתך לא כלבם שאתה רחוק ממנו אם כן למה הם בטוב ואני ברע: התיקם כצאן לטבחה. כמו עד התיקנו אותם מן העיר אמר אלו השלוים הרשעים התיקם ממקום רבצם לרעתם כצאן לטבחה: והקדישם. והזמינם ליום הריגה. ליום שיהיה בו הרג רב והוא יום החרבן הזמינם לחרב ולא יהיה להם מקום להנצל מן ההרג ואז ידע לעולם כי רשעתם גרמה להם אבל עתה יש מבוכה בהצלחתם: (ד) עד מתי תאבל הארץ. עד מתי יהיה זה שהוקדשו אלה ליום הריג' כשתאבל הארץ והוא יום החרבן: ועשב כל השדה ייבש. זה על דרך הפלגה וכן ספתה בהמות ועוף ומפני מה תאבל ותשחת הארץ מרעת יושבי בה כי אמרו הדין נותן שלא ינצלו אלה הרשעים השלוים מיום הריגה כי הם אומרים בשלותם לא יראה אחריתנו הם יאמרו להם נביאי האמת האל יביא אחריתכם לרע אף על פי שאתם שלוים עתה והם אומרים לא יראה האל אחריתנו כי אינו משגיח בנו ובמעשינו. ואינו יודע מה אחריתנו: ספתה. ענין כליון כמו האף תספה צדיק עם רשע אלא שהוא פעל יוצא וזה פעל עומד והנה שאל ירמיהו על הצלחת הרשעים ולא השיבו האל: (ה) כי את רגלים. פי' אדוני אבי ז"ל כלו זה הפסוק תשובת שאלתו שלא יהרהר אחר מדות הקב"ה אמר ועל מה ששאלתני אני משיבך זה המשל כי אני רואה אותך שרצת עם רגלים כמותך והלאוך כי רצו יותר ממך ולא היה בך יכולת להשיגם והלאוך במרוצתם להשיגם: ואיך תתחרה את הסוסים. ואיך תתערב עם הסוסים לרוץ עמהם וזה פי' המשל הנה אתה בין בני אדם כמותך ואינך יודע דעתם וסודתם שהרי אמרו להאכילך סם המות ולא ידעת ולא הרגשת בהם אם לא הודעתיך ואתה איך תרצה לדעת דעתי וסודותי בהנהגת העולם בהצלחת הרשעים ורעת הצדיקים בעולם הזה לפיכך שתוק ואל תהרהר אחר מדותי והוסיף לו ודע על המשל לדבר לו על הענין עצמו וכלל בו מראש הפסוק ענין עצמו ואמר לו אני רואה אותך הלוא נלאה בשליחותי וצריך שתחזק עצמך ולכך כי אני רואה כי רצת את רגלים כמותך והם אנשי ענתות שהם בני משפחתך ובמדרגה אחת עמך לענין גדולה והם הלאוך והפחידוך להמיתך ואיך תתחרה את הסוסים כשתלך לירושלם שהם שרים גדולים וגם המלך שם איך תתנהג עמהם צריך אתה שתתחזק שלא תפחד מהם ותדבר להם שליחותי בלא מורא והוסי' לו עוד ואמר ובארץ שלום אתה בוטח פירוש אתה בוטח באנשי ענתות שהי' ראוי שתהיה לך ארץ שלום והיה לך לבטוח בהם שיצילוך מיד המבקשים להרע לך כי הם קרוביך ובני עירך ומדרך העולם שהקרובים ובני עיר אחת שנתגדלו ביחד להגן זה על זה ושיתאהבו האחד על חברו עד שיתמסרו למות על אהוביהם או קרוביהם ואתה לא תוכל לעשות זה כי הם מערימים אליך להמיתך: ואיך תעשה בגאון הירדן. כלומר במקום שמתגאה גלי הירדן והוא משל על שרי יהודה וירושלים והמשילם לגאון הירדן לפי שהוא הנהר שבתוך ארץ ישראל כי פרת בגבול ארץ ישראל הוא ויתכן לפרשו על נבוכדנצר שעתיד להעמיד חיילותיו בארץ ישראל מעבר לירדן ואמר לו לירמיה ואם אתה מפחד מהם שהם מעטים איך תעשה במי שהוא דומה לגאון הירדן ויונתן גם כן פי' הפסוק לפי תשובת השאלה מיושב על הענין וכן תרגמו דהא תיובתא לירמיה וגו' כבעמוד: (ו) כי גם. בגדו בך. כי היית בוטח בהם ואמרו להאכילך הסמות: קראו אחריך מלא. קבוץ כלומר הקבצו אחריך ליראך ולבהלך אם מתנבא להם וכן מלא רעים קבוץ רעים שיתקבצו אחרי האריה: אל תאמן בם. אם יקרבוך וידברו אליך טובות אל תאמן בם כי שקר הם דוברים כי דעתם כדי שתקרב אליהם ותהיה בביתם לאכול ולשתות עמהם ודעתם להאכילך או להשקותך סם המות וי"ת ודאת ירמיהו בעי עליהון רחמין וגו' כבעמוד ורבי' האי פירש מלא מן המלות שמפרשין אותן בהפכן כלומר חסר בכל דבר כמו שאומרים לסמיה סגי נהור ואדוני אבי ז"ל פי' הלא מן אשר מלאו למו אומרים עליך שלא בפניך שאין לך שום יראה בעולם שהם אומרים לך לא תנבא בשם ה' ולא תמות בידינו ואתה מוסיף עוד להנבא ולא תפחד מן המיתה: (ז) עזבתי את ביתי. אמר האל כאדם הנוהם על אבדתו את ביתי זה בית המקדש נחלתי זה ישראל כמו שאמר יעקב חבל נחלתו: ידידות

נפשי

מצודת ציון

שלוה: בוגדי בגד. ענין סרוב ומרד: (ב) מכליותיהם. מל' כליות: (ג) התיקם. ענין העתק: והקדישם. ענין הזמנה כמו קדשו קהל (יואל ב): (ד) תאבל. ענין השחתה כמו אבלה נבלה הארץ (ישעיה כד): ספתה. ענין כליון כמו אסף אסיפם (לעיל ח): אחריתנו. מלשון אחרית וסוף: (ה) רצתה. מל' ריצה ורדיפת ההליכה: וילאוך. ענין עייפות כמו ומה הלאתיך (מיכה ו): תתחרה. ענין הדמות והתערב כמו אל תתחר במרעים (תהלים לז): בגאון. ענין גבהות ורוממות ורצה לומר ככר המעולה הסמוך לירדן והם היה מקום האריות כמו שנאמר הנה כאריה יעלה מגאון הירדן (לקמן מט): (ו) מלא. ענין קבוץ כמו קראו מלאו (לעיל ד): (ז) נטשתי. ענין עזיבה: ידידות

מצודת דוד

כליותיהם ולא יאמינו בך באמת: (ג) ידעתני. הלא ידעת אותי ותראה לבי ובחנת אותה אם היא אתך להאמין בך ר"ל מכיר אני בעצמי שנגלה לך תעלומות לב וא"כ יודע אתה שרחוק אתה מכליותיהם כי אין דבר נעלם ממך: התיקם. לכן העתיקם מהצלחתם אל הטבחה כצאן הזה והזמינם ליום הרגה: (ד) עד מתי. זהו תשובת המקום כאומר הלא הועמד להיות רצועת מרדות על ישראל להיות שבט אפי כי עד מתי תהיה ארצי נשחתה ועשבה יבשה בסבת רשעת יושבי בה וכלתה בהמות ועוף כי לא תרביצה בארצם גמול פשעם באומרם שאני איני רואה אחריתם לדעת מה יהיה בסופם וכאומר וכי כן תהיה ארצי נשחתה עד עולם לכן יבא נ"נ ויגלה אותם מארצם וימורק עוונם וישובו אל ארצם ותהיה לו ארץ חמדה כמאז: (ה) כי את רגלים רצתה. לפי שירמיה לא היה עדיין מכיר בפועל מרבית רשעת בני יהודה וירושלים לכן אמר לו במשל הלא התחברת לרוץ יחד עם אנשים הולכי רגל כמותך והנה הם הלאוך כי נעשית עיף ויגע לרוץ בשוה להם: ואיך תתחרה. איך תתערב להדמות לרוץ יחד עם רוכבי סוסים ור"ל הלא אנשי ענתות המה קרוביך וכמה מהרעות עשו עמך עד שתפחד מפניהם ומה עוד תראה אם תתחבר עם אנשי ירושלים ושריהם כי אז תכיר ברשעתם כפלים מבני ענתות וכאומר ועל כי גדלה רעתם מהצורך הוא להמשיל את נ"נ לבוא עליהם ולהשחיתם: ובארץ שלום. עתה בא לפרש המשל ואמר בהיותך בארץ שלום בענתות עם קרוביך וכי אתה בוטח בהם שלא יעשו עמך רעה ואיך א"כ תעשה בסמוך בגאון הירדן שהוא מעון אריות ור"ל איך תעמוד מול אנשי ירושלים ושרים: (ו) בגדו בך. והמה לך לאויבים: קראו וגו'. אספו קבוצת אנשים לרדוף אחריך: אל תאמן בם. שכמה אוהבים אותך עם שמדברים עמך דברים טובים ורכים ומהם תקח ראיה

לרשעם

רשי

עם סגולתי: (ח) נתנה עלי בקולה. עלתה לפני צעקת חמסיה: (ט) העיט צבוע. הה"א תמוה לכך הוא נקוד פתח הכי הם עוף צבוע מגואל בדם שאר העופות נאספים עליו. ד"א העיט צבוע עוף אחד שהוא צבוע וכל העופות נאספים עליו לאוכלו ששונאים אותו: העיט סביב עליה. שמא עוף שמים הם אלו החיילות הגדודים הקלים אשר סביביה: התיו. בואו: (י) רועים רבים. ראשי גייסות של חיל נבוכדנצר כמו שנאמר למעלה אליה יבאו רועים ועדריהם (לעיל ו): בססו. ל' מרמס וכן והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י): חלקת. קונפניי"א בלעז: (יא) אבלה עלי. לפני: (יג) זרעו חטים וקוצים קצרו. התפללו ולא נתקבלה תפלתם למה לפי שלא נרו להם ניר תשובה ומעשים טובים לכך זרעו אל קוצים. ספר שנקוד בו זרעו בחיריק הזיין שיבוש הוא. נחלו. ל' חולי נחלו במכאובם וצעקתם לפני ולא יועילו: מתבואותיכ'. ממעשיכ': (יד) שכיני הרעים. מצרים עמון ומואב וצור וצידון שהיו שכני ארץ ישראל ומזיקין אותם: (טו) אשוב ורחמתים. כולן לקו סמוך לחורבן הבית ובכולם נאמר ושבתי את שבות בספר זה

ירמיה יב

יְדִדוּת נַפְשִׁי בְּכַף אֹיְבֶיהָ׃ ח הָיְתָה־
לִּי נַחֲלָתִי כְּאַרְיֵה בַיָּעַר נָתְנָה עָלַי
בְּקוֹלָהּ עַל־כֵּן שְׂנֵאתִיהָ׃ ט הַעַיִט
צָבוּעַ נַחֲלָתִי לִי הַעַיִט סָבִיב עָלֶיהָ
לְכוּ אִסְפוּ כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה הֵתָיוּ
לְאָכְלָה׃ י רֹעִים רַבִּים שִׁחֲתוּ כַרְמִי
בֹּסְסוּ אֶת־חֶלְקָתִי נָתְנוּ אֶת־חֶלְקַת
חֶמְדָּתִי לְמִדְבַּר שְׁמָמָה׃ יא שָׂמָהּ
לִשְׁמָמָה אָבְלָה עָלַי שְׁמֵמָה נָשַׁמָּה
כָּל־הָאָרֶץ כִּי אֵין אִישׁ שָׂם עַל־לֵב׃
יב עַל־כָּל־שְׁפָיִם בַּמִּדְבָּר בָּאוּ
שֹׁדְדִים כִּי חֶרֶב לַיהוָה אֹכְלָה
מִקְצֵה־אֶרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ אֵין
שָׁלוֹם לְכָל־בָּשָׂר׃ יג זָרְעוּ חִטִּים
וְקֹצִים קָצָרוּ נֶחְלוּ לֹא יוֹעִלוּ וּבֹשׁוּ
מִתְּבוּאֹתֵיכֶם מֵחֲרוֹן אַף־יְהוָה׃
יד כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה עַל־כָּל־שְׁכֵנַי
הָרָעִים הַנֹּגְעִים בַּנַּחֲלָה אֲשֶׁר־
הִנְחַלְתִּי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנְנִי
נֹתְשָׁם מֵעַל אַדְמָתָם וְאֶת־בֵּית

ל' וחסר. ב' חסר וי"ו. ה' ר"פ
ל' וכ'
ג'
ב' א' חסר וא' מ"ל
ג'
ל'
ה'
ה'
ז'
ל'. ב'. ב' חסר ג' וחסר
ל'
י"ח בטעם בסיפרא
ל'
ו' דסמיכי
ל' וחסר

תרגום

רְטֵישִׁית יַת אַחְסַנְתִּי וּמְסָרִית
יַת עַמָּא דַהֲוָה חֲבִיב קֳדָמַי
בְּיַד סַנְאוֹהִי׃ ח הֲוַת קֳדָמַי
אַחְסַנְתִּי כְּאַרְיָא בְּחוּרְשָׁא
סְלֵיקַת עֲלַי אִתְרְגוּשְׁתַּהּ עַל
כֵּן רְחֵיקְתַּהּ׃ ט כְּעוֹפָא
דְמִתְבַּדַּר כֵּן אִתְבַּדְּרַת
אַחְסַנְתִּי קֳדָמַי וּכְעוֹפָא
דְמִשְׁתְּדֵי כֵּן יִתְכַּנְשׁוּן עֲלַהּ
דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא מִסְחוֹר סְחוֹר
מַלְכֵי עַמְמַיָּא וּמַשִׁרְיָתְהוֹן
יֵיתוּן עֲלַהּ לְמִבְזַהּ׃ י מַלְכִין
סַגִּיאִין קַטְלוּ עַמִּי דוּשִׁישׁוּ יַת
אַחְסַנְתִּי יְהָבִין יַת אַחְסָנַת
חֶמְדָּתִי לְמַדְבַּר צָדוּ׃ יא שַׁוְיוּהָא
לְצָדוּ אִתְאַבְּלַת קֳדָמַי חֲרוּבַת
צְדִיאַת כָּל אַרְעָא לֵית אֱנָשׁ
דִּמְשַׁוֵּי דַחַלְתִּי עַל לִבָּא׃ יב עַל
כָּל נִגְרִין בְּמַדְבְּרָא אֲתוֹ בָזוֹזִין
אֲרֵי חַרְבָּא קֳדָם יְיָ מְקַטְּלָא
מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא
לֵית שְׁלָמָא לְכָל בִּשְׂרָא׃ יג לָא
תְהוֹן דָּמִין לְדִזְרַעוּ חִטִּין עַל
בִּיר וְלָא מַשְׁכְּחִין לְמִכְנַשׁ
אֱלָהֵין כּוּבִין וּמַעֲלַלְתְּהוֹן לֵית
לְהוֹן הֲנָאָה וְתִבְהֲתוּן
בְּעוֹבָדֵיכוֹן בְּמֵיתֵי עֲלֵיכוֹן תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ׃ יד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל כָּל מְגִירַיָּא בִישַׁיָּא
דִמְנַזְקִין בְּאַחְסַנְתָּא דְאַחְסֵנִית יַת עַמִּי יַת יִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מְטַלְטֵיל לְהוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן

רדק

נפשי אהבתיה אהבה עזה ועתה בעונותיה נתתיה בכף אויביה: (ח) היתה. כאריה ביער. כששואג האריה ביער ונותן קולו וישמעו העוברים והשבים הקול יעזבו דרך היער או הסמוך לו כן עזבתי אני את נחלתי כי היתה לי כמו האריה ביער השואג בלילה ונתינת קולה ושאגתה היא צעקת העשוקים מפני החמס או נתינת קול עובדי עכו"ם בבתי האלילים כמו שנאמר במעשה אליהו עם אחאב ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואומר ויקראו בקול גדול: על כן שנאתיה. ונתתי' כי נלאתי נשוא עוד מעשים הרעים: (ט) העיט. שניהם הה"א בפתח כי היא לשאלה ופירש אדוני אבי ז"ל הפסוק כן העיט צבוע בדם חללים יהיה סביב על נחלתי שבחרתי לי ואחר שישבע העיט יבאו כל חיות השדה לאכול כמו שנאמר לכו אספו כל חית השדה התיו לאכלה אמר לעופות אחר שתשבעו אתם לכו אספו כל חית השדה בעבור כי כן מנהג העופות יבאו על החללים תחלה כי הם יראו בעופפם כמו שאמר באשר חללים שם הוא והחיות רואות העופות צבועים מדם החללים ויתורו ממקומם: התיו. הה"א תמורת אל"ף אתיו אקחה יין שובו אתיו ועניינו כמו באו והחיות הן משל על האומות שבאו עם נבוכדנצר להחריב לירושלם כאילו עשו להם אות ורמזו להם גם שיבאו והוא משל העיט הצבוע לחיות והוא דבר הנבואה: (י) רעים רבים. מלכי גוים שבאו עם נבוכדנצר והמלך כמו הרועה לצאן וכב"י מלכין סגיאין קטלו עמי: כרמי. ישראל כמו שאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל: בססו. רמסו: (יא) שמה. נבוכדנצר ואע"פ שלא זכרו הרי זכר רועים רבים והוא היה בראש והוא שם החלקה לשממה: אבלה עלי שממה. שם תאר כנסת ישראל שהיא שממה התאבלה עלי על שממותיה לאמר שאני השימותיה: כי אין איש שם על לב. למה החרבה כי אין איש מהם שם על לב דברי ותוכחותי שהייתי מוכיח אותם ע"י הנביאים ולא שמו על לבם ולא שמעו אליהם וי"ת הרי לית אנש דמשוי דחלתי על לבא: (יב) על כל שפים במדבר. מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר כמו שפירש ושפים הם המקומות הגבוהים כמו הרים וגבעות גם משם שהוא מן הישוב באו שודדים: חרב לה' אכלה. כמו אוכלת אמר בזה ובזה כמו הא אכלה אכל ברוב יאמר על משקל פעלה והסגו' הוא אכילת החרב כמו וחרבי תאכל בשר כזה ובזה תאכל חרב: מקצה ארץ ועד קצה הארץ. כי גם בשאר המקומות תהיה כי בכולם פשטה יד נבוכדנצר וחרבו הוא לה' כי הוא העיר את חרבי עליהם והנביא התנבא על אחת מהן טרם באה לה הפורענות כמו שכתוב בזה הספר וזהו שאמר אין שלום לכל בשר: (יג) זרעו חטים וקוצים קצרו. אמר הנביאים זורעי' חטים בכם ישראל שאתם נקראים חלקתי כמו שאמר למעלה והנה הנביאים זרעו בחלקה חטים הם דברי הנבואה: וקוצים קצרו. כי לא מצאו להם בחלקם כי אם קוצים אלו הם מעשים רעים שדומין לקוצים: נחלו לא יועילו. ונחלו הנביאים על זה כי לא הועילו מעשיהם: ובשו מתבואותיכם. היה להם לנביאים בשת מתבואותיכם שהיו מיחלים שיהיו חטים והיו קוצים ונחלו הנביאים על זה מחרון אף ה' שפחדם מחרון אף ה' העתיד לבא עליכם מפני מעשיכם הרעים ואמר ירמיהו משל זה על החלקה כמו שאמר ישעיהו משל דומה לו על הכרם שאמר ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים וישראל הם שנקראו כרם ה' וחלקת ה' ואדוני אבי ז"ל פירש זרעו ישראל חטים והוא משל על הממון הרב שהיו שולחים למלכי מצרים שיהיו להם לעזרה ושיבאו לעזרתם מפני מלך בבל ובטחונם על משענת קנה רצוץ זהו וקוצים קצרו נחלו ולא יועילו נחלו מרוב ממון שנתנו ולא היה להם בו שום תועלת ופי' בשו מתבואותיכם גזוי כלומר יש לכם ליבוש מתבואותיכם שהם קוצים וי"ת לא תהון דמין לדזרעו חטין וגומר כבעמוד: (יד) כה אמר ה' על כל שכני הרעים. הם פלשתים ועמון ומואב וצר וצידון שהיו שכנים לארץ ישראל יהיו מריעים להם ואמר שכני כי ישראל הם חלקתו וכרמו והנה הם שכניו: הנוגעים. פירוש להרע וכן כל הנוגע באיש הזה כתרגומו:

לכל בשר ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר קרח: כה אמר י"ח בטעמא בספרא וסי' מה מצאו אבותיכם בי עול. אל יתהלל חכם בחכמתו. אל דרך הגוים אל תלמדו. ארור הגבר. עמוד בחצר. על כל שכני הרעים. עשו משפט וצדקה. כתבו את האיש. הנני שב שבות. קול ברמה נשמע נהי. מנעי קולך מבכי ועיניך. נותן שמש לאור יומם. עוד ישמע במקום הזה. אם ימדו שמים. אל תשיאו. את הרעה הפרע. תאמר אליו. מים

תולדות אהרן ידידות נפשי. מנחות נג: נחלתי כאריה. תענית טז זבחים קיט (מגלה עב): נתנה עלי. (תענית סס): כל שכני. ברכות ח:

מצודת דוד

לרעת כל העם הזה ומוסב למעלה לומר בעבור כ"ז נתתי הכח ביד נ"נ להיות מטה זעמי: (ז) עזבתי. לכן עזבתי את בהמ"ק: נחלתי. הם ישראל כמ"ש יעקב חבל נחלתו (דברים לב): את ידידות נפשי. את ישראל שהיו אהובים לפני מסרתים ביד האויב וכפל הדבר במ"ש: (ח) כאריה ביער. עדת ישראל היו לפני כאריה ביער הטורף כל בשר כי כן המה טורפים ומאבדים זה את זה: נתנה עלי. מדברת למולי בקול רם ובגאות רוח: (ט) העיט צבוע. וכי ישראל המה לפני כעיט הצבוע בעלת גוונים המשונה לכל העופות וקבוצת העופות הדורסים תחנה סביב עליה לאכלה ועוד יוסיפו לזרז זא"ז לומר אספו החיות אשר יבואו גם המה לאכלה כי כן אנשי נבוכדנצר שוללים את ישראל ומזרזים אלה לאלה לכלותם: (י) רועים רבים. עכשיו יפרש אמריו ויאמר רועים וכו' ר"ל מלכי הכשדים משחיתים את ישראל: בוססו. רמסו חלקת שדי ר"ל החריבו ארצי: נתנו וכו'. את החלקה החמודה לי שמו להיות מדבר שממה: (יא) שמה. נבוכדנצר המחריב שם את ארצי לשממה והנה הארץ השוממה מתאבלת לפני: נשמה. ר"ל עכ"ז לא ארחם ותהיה נשמה כל הארץ כי אין בה איש שם על לב להתחרט מעוונו לשוב אלי: (יב) על כל שפים. על כל המקומות הגבוהות שבמדבר באו שודדים. כי חרב לה'. חרב מלחמה ההוכן מה' היא תאכל ותאבד מקצה וכו' ולכל בשר לא יהיה שלום כי נ"נ יעורר מלחמות על כל העכו"ם ויכבוש את כולם: (יג) זרעו חטים. ר"ל עוד אשלח בהכשדים חצי רעב וכאשר יזרעו חטים יקצרו קוצים כי תצמיח קוצים: נחלו. מעקת רעבון נחלו ולא ימצאו רפואה מועלת: ובושו. אמר הנביא כנגדם ראוי היה לכם שתבושו מתבואותיכם שהדבר גלוי שהם במקרה מחרון אף ה' ולא במקרה: (יד) שכני הרעים. שכני א"י הרעים הנוגעים לרעה בנחלת ישראל: הנני נותשם. אעקור אותם מאדמתם ללכת גולה: ואת בית יהודה. וגם בית יהודה

מצודת ציון

ידידות. ענין אהבה: (ט) העיט. הוא שם עוף הדורס וכן וקץ עליו העיט (ישעיה יח): צבוע. ר"ל בעלת גוונים ונראה כצבוע: התיו. ענין ביאה כמו שובו אתיו (שם כא): (י) בוססו. ענין רמיסה כמו בוססו מקדשך (שם סג): חלקתי. ענין אחוזת שדה כמו ותחלק את החלק (עמוס ז): (יא) עלי. ר"ל לפני: נשמה. מלשון שממה: (יב) שפים. מקומות הגבוהות: אכלה. ענין הרג ואבדון וכן וחרבי תאכל בשר (דברים לב): (יג) נחלו. מל' חולי: יועילו. מל' תועלת: (יד) הנוגעים. ר"ל להרע וכן הנוגע באיש הזה (בראשית כו): נותשם. אתוש

יְהוּדָה אֶתּוֹשׁ מִתּוֹכָם׃ טו וְהָיָה אַחֲרֵי נָתְשִׁי אוֹתָם אָשׁוּב וְרִחַמְתִּים וַהֲשִׁבֹתִים אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ וְאִישׁ לְאַרְצוֹ׃ טז וְהָיָה אִם־לָמֹד יִלְמְדוּ אֶת־דַּרְכֵי עַמִּי לְהִשָּׁבֵעַ בִּשְׁמִי חַי־יְהוָה כַּאֲשֶׁר לִמְּדוּ אֶת־עַמִּי לְהִשָּׁבֵעַ בַּבָּעַל וְנִבְנוּ בְּתוֹךְ עַמִּי׃ יז וְאִם לֹא יִשְׁמָעוּ וְנָתַשְׁתִּי אֶת־הַגּוֹי הַהוּא נָתוֹשׁ וְאַבֵּד נְאֻם־יְהוָה׃

יג א כֹּה־אָמַר יְהוָה אֵלַי הָלוֹךְ וְקָנִיתָ לְּךָ אֵזוֹר פִּשְׁתִּים וְשַׂמְתּוֹ עַל־מָתְנֶיךָ וּבַמַּיִם לֹא תְבִאֵהוּ׃ ב וָאֶקְנֶה אֶת־הָאֵזוֹר כִּדְבַר יְהוָה וָאָשִׂם עַל־מָתְנָי׃ ג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר׃ ד קַח אֶת־הָאֵזוֹר אֲשֶׁר קָנִיתָ אֲשֶׁר עַל־מָתְנֶיךָ וְקוּם לֵךְ פְּרָתָה וְטָמְנֵהוּ שָׁם בִּנְקִיק הַסָּלַע׃ ה וָאֵלֵךְ וָאֶטְמְנֵהוּ בִּפְרָת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אוֹתִי׃ ו וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים רַבִּים וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ פְּרָתָה וְקַח מִשָּׁם אֶת־הָאֵזוֹר אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְטָמְנוֹ־שָׁם׃ ז וָאֵלֵךְ פְּרָתָה וָאֶחְפֹּר וָאֶקַּח אֶת־הָאֵזוֹר מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־טְמַנְתִּיו שָׁמָּה וְהִנֵּה נִשְׁחַת הָאֵזוֹר לֹא יִצְלַח לַכֹּל׃

ח וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ט כֹּה אָמַר יְהוָה כָּכָה אַשְׁחִית אֶת־גְּאוֹן יְהוּדָה וְאֶת־גְּאוֹן יְרוּשָׁלִַם הָרָב׃ י הָעָם הַזֶּה הָרָע הַמֵּאֲנִים ׀ לִשְׁמֹעַ אֶת־דְּבָרַי הַהֹלְכִים בִּשְׁרִרוּת לִבָּם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֺת לָהֶם וִיהִי כָּאֵזוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר לֹא־יִצְלַח לַכֹּל׃ יא כִּי כַּאֲשֶׁר יִדְבַּק הָאֵזוֹר אֶל־מָתְנֵי־אִישׁ כֵּן הִדְבַּקְתִּי אֵלַי אֶת־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־בֵּית יְהוּדָה נְאֻם־יְהוָה לִהְיוֹת לִי לְעָם וּלְשֵׁם וְלִתְהִלָּה וּלְתִפְאָרֶת וְלֹא שָׁמֵעוּ׃ יב וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה

וית דבית יהודה אטלטיל מביניהון : טו ויהוה בתר דאטלטיל יתהון אתוב במימרי וארחים עליהון ואתיבינון גבר לאחסנתיה וגבר לארעיה : טז ויהי אם מילף יילפון מאורחת כנשתא דעמי לקיימא בשמי קים הוא יי כמא דאליפו ית עמי לקיימא בשום טעותא ויתקימון בגו עמי : יז ואם לא יקבלון אולפן ואטלטיל ית עמא הדין טלטול דאבדן אמר יי : א כדנן אמר יי לי איזיל ותזבון לך זרז רכתן ותשויניה על חרצך ובמיא לא תעליניה : ב וזבניה ית זרזא כפתגמא דיי ושויתיה על חרצי : ג והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי תנינות למימר : ד סב ית זרזא די זבינתא די על חרצך וקום איזיל לפרת וטמריהי תמן בשעיעות כיף גלי : ה ואזלית וטמרתיה בפרת כמה די פקיד יי יתי : ו והוה מסוף יומין סגיאין ואמר יי לי קום איזיל לפרת וסב מתמן ית זרזא די פקדתך לטמריה תמן : ז ואזלית לפרת וחפרית ונסיבית ית זרזא מן אתרא דטמרתיה תמן והא אתחביל זרזא לית ביה צרוך לכל מדעם : ח והוה פתגם נבואה מן קדם יי למימר : ט כדנן אמר יי כדין אחביל ית תקוף אנש יהודה וית תקוף יתבי ירושלם דהוה סגי : י עמא הדין דעובדיהון בישין דסריבו לקבלא ית פתגמא דאזלין בתר הרהור לבהון וטעו בתר טעות פלחי כוכביא למפלחהון ולמסגיד להון ויהון כזרזא הדין דלית ביה צרוך לכל מדעם : יא ארי כמא דמדבק זרזא בחרצא דגברא כן קריבית לפולחני ית כל בית ישראל וית כל בית יהודה אמר יי למהוי קדמי לעם ולשום ולתושבחא ולרבו ולא קבילו : יב ותימר להון ית פתגמא :

רש"י

זה : (טז) אם למוד ילמדו. אם ישמיעו בה' : ונבנו. לשון בנין : (א) אזור. פורצינ"ט בלעז : ובמים לא תביאהו. לכבסו כשיהא מלא זיעה כדי שימהר לירקב : (ז) לא יצלח לכל. אינו ראוי ללבוש. (י) ויהי כאזור הזה. גאונם יהיה כאזור הזה הנרקב :

נבל

עולים מצפון : וקח י"ג וסי' נמסר בסדר קרח : לכל י"א דגשים בקריאה וסי' והנה נשחת האזור אשר לא יצלח. ויהי כאזור הזה אשר לא יצלח. ובידך לגדל ולחזק לכל. טוב ה' לכל ורחמיו. במספר במשקל לכל. ואחידם לכל משפחות יששכר. לכל זמן ועת לכל חפץ. הכל כאשר לכל מקרה אחד. זה רע בכל אשר נעשה ואמר לכל סכל הוא. כי מקרה

תולדות אהרן בנים לאמר. פקדם בער סד :

מצודת דוד

יהודה אעקור מתוכם ולפי שהעכו"ם ההם שוכנים סביבות ארץ ישראל לכן אמר אתוש מתוכם : (טו) אשוב ורחמתים. את כל הכבושים אף מן העכו"ם : (טז) אם למוד ילמדו. אם העכו"ם ילמדו דרכי עמי להאמין בה' ולהשבע בו לומר בשבועתם חי ה' כאשר בתחלה למדו הם את עמי להשבע בבעל : ונבנו. אז יהיו בנוים ומתקיימים בתוך עמי ר"ל דומים ושוים לעמי : (יז) ואם לא ישמעו. ללמוד מעמי אמונת ה' : ונתשתי. אז אעקור שוב אותם : נתוש ואבד. יהיה נעקר ואבוד עד עולם. יג (א) אזור. חגורה של פשתן : ושמתו על מתניך. למען ימלא זיעה וימהר להרקיב : ובמים לא תביאהו. לא תכבסו לנקותו מן הזיעה : (ג) שנית. בדבר האזור : (ד) פרתה. לנהר פרת : וטמנהו שם. תצפינו שם בנקב הסלע : (ה) בפרת. אצל נהר פרת : (ז) ואחפור. כי כסהו בעפר מלמעלה : נשחת. נתקלקל ונרקב : לא יצלח לכל. לא היה ראוי לשום דבר : (ט) ככה. כמו השחתת האזור כן אשחית את גאון וכו' רב. המרובה מאד : (י) הרע הזה. ר"ל לפי שהעם הוא הרע הזה הממאנים לשמוע דבר ה' : בשרירות לבם. במה שלבם מראה להם ומתאוה לה : ויהי. לכן יהיה העם כאזור הזה : (יא) כי כאשר ידבק. ר"ל לזה המשלתים לאזור כי כמו האזור דבוק הוא למתני איש כן וכו' :

ולבב

רדק

בתרגומו דינק וכן הנגעים דמזקין בבני נתשם. גם הם יגלו כמו עמי לפיכך אל ישמחו לגלותם : אתוש מתוכם. אותם שגלו מביניהם אתוש מתוכם כשובי שבות עמי : (טו) והיה אשוב ורחמתים. כמו שנבא עליהם ירמיהו כשנבא על גלותם נבא גם כן על שובם כמו שנאמר והשבתי את שבות מואב ואמר ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ואמר כי כששבו יהודה ובנימן מגלות בבל שבו גם הם : (טז) והיה את דרכי עמי. הדל"ת מעמדת בגעיא והמסרה ל' געיא : בשמי חי ה'. כי מעת ששבו ישראל מגלותם לא עבדו עכו"ם ולא נשבעו בבעל ואם הם ילמדו דרכיו כזה וכזה הוא בטול עכו"ם : כאשר למדו. כי באמת ישראל לא למדו לעבוד עכו"ם כי אם משכניהם : ונבנו בתוך עמי. כי הרבה נתגיירו מהם בשובם מגלותם ושכנו בתוך בני ישראל. ונבנו יהיה להם בנין בניהם כלומר עמידה וקיום וכן תרגם יונתן ויתקימון : (יז) ואם. ואבד. שלא ישובו ע"ד לארצם ומה שאומר בנבואת בני עמון ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון אותם שלמדו דרכי ישראל או עדיין לא שבו כדברי רבי יהושע במחלקתו של רבן גמליאל בברכות : (א) כה אמר ה'. ענין האזור אפשר שהיה ממש ועשה כן ירמיהו מה שצוהו האל והחכם הגדול מורה צדק רמב"ם כתב כי בחלום של נבואה היה כל המעשה הזה ומה שאמר לו ובמים אל תביאהו לא אדע בו טעם עדין ואם ר"ל שלא יכבסהו אחר שחגרו ימים אלא יתגרסו עם הזיעה למה לא אמר לא תכבסהו וה"ר הענין מפורש ופירש בנקיקי הסלע בחור הסלע ויונתן תרגם בשעיעות כיף גלי ומה שאמר שילך לנהר פרת לטמנו שם לפי שהוא גבול א"י ר"ל כי כשיגלו מארץ ישראל לבבל ישחת גאונם : (ז) לא יצלח לכל. לשום דבר כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם שום חלב ושום דם : (י) המאנים. שם תאר האחד מאן בצר"י לפיכך הוא בקבוץ האל"ף בשו"א ופת"ח : ויהי כאזור. ופי' ויהיה גאונם שזכר את גאון יהודה ואת גאון ירושלם : (יב) ואמרת כל נבל ימלא יין, אמור להם גם כן זה המשל והנבל הוא כלי חרש והנבל היה להם משל לשני דברים האחד כי כמו שהנבל ימלא יין וכו' כלומר ימלא בתוכו ושהוא נבלע בדפניו כן יהיו מלאים שכרון מכל צד והשכרון הוא משל לרוב הצרות כי כמו שהשכור שאין בו דעת לא ידע מה יעשה כן מי שתכפוהו הצרות הוא נבהל ונדהם ולא ידע מה יעשה והדבר השני שנמשלו בנבל כי כשיכה אדם נבל בנבל

מצודת ציון

נתוש. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (לעיל א) : (טז) ונבנו. מל' בנין : (א) אזור. חגורה : מתניך. חלציך : (ד) וטמנהו. ענין הסתרה : בנקיק הסלע. בסדק הסלע הבולט וכן ובנקיקי הסלעים (ישעיה ז) : (ו) מקץ. מסוף : (ז) ואחפור. מלשון חפירה וכרייה : לכל. ר"ל לשום דבר וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ) ר"ל שום מלאכה : (ט) גאון. מל' גאות ורוממות : (י) המאנים. מלשון מיאון וסרוב : בשרירות. במראה : (יא) ולתהלה. מלשון הלול ושבח :

נבל

מכל ינפצו שבריו וכן כתוב לשון נפוץ בנבלים כמו שכתוב ונבליהם ינפצו כן יהיה מריבה ביניהם על חוב לוחיה אפילו האבות עם הבנים ינופצו איש באחיו והנה ישחתו ע״י האויבים וע״י עצמם : (טו) שמעו אל תגבהו . לא תתגאו ותחשבו עצמכם כי המוסר והחכמה עמכם ואינם צריכים לשמוע מוסר האל על ידי נביאיו לא תעשו זה : (טז) תנו לה׳ אלהיכם כבוד . ואל תבזוהו אלא לשמוע דבריו אלא הנו לו כבוד : בטרם יחשיך . יחשיך עליכם השמש כלומר שידמה לכם היום כלילה מרוב הצרות : ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף . על הרי חשך . נשף פירוש לילה ואמר הרי כשתחשבו להשגב כאדם שנשגב בהרים כן תחשבו להשגב בעזר מצרים או על הסרים עצמם יתנגפו רגליכם כמי שהולך בחשך שתגוף רגלו באבן כמו שנבא עליהם ישעיהו משא בהמות נגב כמו שפירשנו : וקויתם לאור . ע״י מצרים : ושמה לצלמות . האל ישים אותה התקוה לצלמות : ושית לערפל . כפל ענין במלות שונות ישית כתוב פירש כמו ישים וקרי ושית ושית ופועל פקוד והענין אחד : (יז) ואם לא תשמעוה .

כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־ כ״ד
נֵבֶל יִמָּלֵא יָיִן וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ הֲיָדֹעַ ח׳
לֹא נֵדַע כִּי כָל־נֵבֶל יִמָּלֵא יָיִן׃ ג׳. ח׳
יג וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה ג׳ בטעם
הִנְנִי מְמַלֵּא אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ י״ד בטעם
הַזֹּאת וְאֶת־הַמְּלָכִים הַיֹּשְׁבִים לְדָוִד
עַל־כִּסְאוֹ וְאֶת־הַכֹּהֲנִים וְאֶת־ ל׳
הַנְּבִיאִים וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם ק׳
שִׁכָּרוֹן׃ יד וְנִפַּצְתִּים אִישׁ אֶל־אָחִיו מ״ל. ל׳
וְהָאָבוֹת וְהַבָּנִים יַחְדָּו נְאֻם־יְהוָה ג׳
לֹא־אֶחְמוֹל וְלֹא־אָחוּס וְלֹא אֲרַחֵם ה׳ מ״ל
מֵהַשְׁחִיתָם׃ טו שִׁמְעוּ וְהַאֲזִינוּ אַל־ ל׳
תִּגְבָּהוּ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ טז תְּנוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם כָּבוֹד בְּטֶרֶם יַחְשִׁךְ וּבְטֶרֶם ג׳
יִתְנַגְּפוּ רַגְלֵיכֶם עַל־הָרֵי נָשֶׁף וְקִוִּיתֶם
לְאוֹר וְשָׂמָהּ לְצַלְמָוֶת יָשִׁית לַעֲרָפֶל׃ י״ג. ל׳ ושית ק׳
יז וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּהָ בְּמִסְתָּרִים ג׳
תִּבְכֶּה־נַפְשִׁי מִפְּנֵי גֵוָה וְדָמֹעַ תִּדְמַע ג׳. ל׳. ל׳
וְתֵרַד עֵינִי דִּמְעָה כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר כ״ד. ג׳
יְהוָה׃ יח אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְלַגְּבִירָה כ׳. ל׳
הַשְׁפִּילוּ שֵׁבוּ כִּי יָרַד מַרְאֲשׁוֹתֵיכֶם ל׳. ל׳
עֲטֶרֶת תִּפְאַרְתְּכֶם׃ יט עָרֵי הַנֶּגֶב ל׳
סֻגְּרוּ וְאֵין פֹּתֵחַ הָגְלָת יְהוּדָה כֻּלָּהּ ב׳ בפסוק

הָדֵין כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל כָּל גְרַב יִתְמְלֵי חֲמַר וְיֵימְרוּן לָךְ הֲמִידַע לָא הֲוֵינָא יָדְעִין אֲרֵי כָּל גְרַב יִתְמְלֵי חֲמַר׃ יג וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מְמַלֵּי יָת כָּל יָתְבֵי אַרְעָא הָדָא וְיָת מַלְכַיָּא דְיָתְבִין לְדָוִד עַל כּוּרְסְיֵהּ וְיָת כָּהֲנַיָּא וְיָת נְבִיַּיָא דְשִׁקְרָא וְיָת כָּל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם עָקָא וִיהוֹן דָמָן לְרַוְיָא׃ יד וַאֲגָרֵינוּן גְבַר בְּאָחוּהִי וַאֲבָהָן וּבְנִין כַּחֲדָא אֲמַר יְיָ לָא אֶחְמוֹס וְלָא אֵיחוּס וְלָא אֲרַחֵם מִלְחַבָּלוּתְהוֹן׃ טו קַבִּילוּ וְאַצִּיתוּ לָא תִתְרַבְרְבוּן אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ גְזִיר כֵּן׃ טז הָבוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן יְקָרָא עַד לָא תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן עָקָא וּתְהוֹן דָמָן לִדְמְהַלְּכִין בְּקִבְלָא וְעַד לָא יִתְנַגְּפוּן רַגְלֵיכוֹן עַל טוּרֵי קְבַל וּתְסַבְּרוּן לִנְהוֹר וִיהֵי עֲלֵיכוֹן חֲשׁוֹךְ לִזְהוֹר וְהָא כִּדְבְקִבְלָא תְּהוֹן מְהַלְּכִין אַתּוּן׃ יז וְאִם לָא תְקַבְּלוּן אוּלְפַן כַּד בְּסִתְרָא תִּבְכֵּי נַפְשִׁי מִן קֳדָם דְיֶעְדֵי מִנְכוֹן יְקָרְכוֹן וּמִדְמַע תִּדְמַע וְתִשְׁגַר עֵינִי דִמְעִין אֲרֵי אִשְׁתְּבֵי עַמָּא דַיְיָ׃ יח אֱמַר לְמַלְכָּא וּלְמַלְכְּתָא אַמְאִיכוּ תִּבוּ אֲרֵי גְרָא יְקָרְכוֹן מִנְכוֹן נְפַל כְּלִיל תּוּשְׁבַּחְתְּכוֹן׃ יט קִרְוֵי דָרוֹמָא אִתְאַחִידוּ וְלֵית דְפָתַח גְלוֹ דְבֵית יְהוּדָה כּוּלְהוֹן גָלוּ שְׁלֵימָא אִתְקַבָּלוּ תּוּשְׁלֵימַת

(יב) נבל . כלי חרס הוא ועשוי לשכנים בו יין : (יד) ונפצתים איש אל אחיו . אכה זה על זה עד שישברו חתיכות דקות כמו ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב) ונפץ את עולליך (שם קלז) וכן כל ניפוץ שבמקרא : והאבות והבנים . אנפץ זה אל זה : (טז) יתנגפו . יכשלו אנוסיי״ר בלעז : הרי נשף . הרי חשך בלכתם בגולה : ושית לערפל . כמו ולשית את האור לערפל . (יז) מפני גוה . מפני גדולה שלכם שהתבטל ד״א מפני גאותה של מלכות שמים שתנתן לאלילים של כשדים : (יח) למלך ולגבירה . יהויכין ואמו : ירד מראשותיכם . וספריקאי״ן בלעז עלייתכם כמו שנאמר (מלכים ב כח) ויצא אליו יהויכין הוא ואמו ועבדיו וכולה הוליכם בגולה : (יט) ערי הנגב סגרו . לפני הבאין עליהם מן הצפון שרי ארץ כנורות מאימת נבוכדנצר : הגלת

אמר הנביא אם לא תשמעו זאת הנבואה שאני אומר לכם מפי האל ית׳ במסתרים תבכה נפשי כי אני רואה אחריתכם ובכיית הנפש במסתרים היא הדאגה : מפני גוה . מפני גאותכם שאין אתם רוצים להשפיל עצמכם לשמוע דבר ה׳ כמו שנאמר להם ואל תגבהו : גוה . כמו גאה וי״ת מן קדם דיעדי מנכון יקרכון : ודמוע תדמע . נפשי תבכה במסתרים ועיני תדמע בגלוי כי אני רואה שנשבה עדר ה׳ שהיה האל להם רועה ועתה נטשם כי לא שמעו לו והניחם ביד שובים : ותרד . כל כך תדמע עיני עד שתרד בדמע : (יח) אמר למלך ולגבירה . זה הצווי אינו לאדם מיוחד אלא לכל מי שיהיה וכן ראה ריח בני קול אומר קרא אמרו לנמהרי לב והדומים להם והמלך והגבירה הם יהויכין ואמו שהם גלו ראשונים עם הגבורים והחרש והמסגר : השפילו שבו . כאילו אמר שבו בשפל, כי השפילו פעל עומד כמו כי השפילו ותאמר גוה או יהיה פעל יוצא ופירושו השפילו כסאכם ושבו על הקרקע : כי ירד מראשותיכם . כפלם ממלכותיכם שאחד מראשם כפלם ממלכה והוא שם לרשות ולממלכה ואמר ירד ואמר מראשותיכם לשון רבים ר״ל שום רשות לא נשאר לכם אלא שכל יורד כי אף בגלותם לא נהגו בהם מנהג מלכים שהרי נתנו יהויכין בבית הכלא כאחד העם : עטרת תפארתכם . כפל הענין במלות שונות ואמר ירד לשון זכר ומראשותיכם ועטרת לשון נקבה רוצה לומר דבר מראשותיכם וכן כי יהיה נערה ישבה מלאכה אשר כמוהו לא נהיתה והדומים לו ובזה נוכל לתקן גם לשון רבוי אבל ענין טוב הוא מה שכתבנו בו : (יט) ערי הנגב . ת״י קרוי דרומא ועל ערי יהודה אומר כי חלק יהודה היה בדרום א״י כמ״ש וזכרו בזה הלשון מפני זה הפסוק הבא אחריו שזכר לשון הבאים מצפון כי המחריבים והמגלים יבאו מצפון : סגרו ואין פותח , ר״ל חרבו כי העיר שחרבה אין יוצא ואין בא אין סוגר ואין פותח וכאמרו סוגר ר״ל שלא יכנס אדם שם וכן אמר בזה הלשון בחרבן הארץ בנבואת ישעיהו סגר כל בית מבא : הגלת יהודה כלה . ואף על פי שלא הגלת כלה עד צדקיהו כיון שגלה מלכם והוא יהויכין הרי היא כאילו גלתה כולם כי סופה לגלות בקרוב והגדולים שבהם גלו עם יהויכין הגלת

בני האדם ומקרא : הידוע ג׳ בקריאה ב׳ חסר וא׳ מ״ל וסימ׳ הידוע נדע כי יאמר הורידו . הידע תדע כי בעלים מלך בני עמון . הידוע לא נדע כי כל נבל ימלא יין . ויש חלוק באתהון ע׳ בפרשה מקץ : כה אמר ה׳ אלהי ישראל כ״ד וסי׳ במסרה רבתא בערך אדני : ימלא ח׳ בקריאה וסי׳ יגע ברם ימלא ברזל . והנחל ההוא ימלא מים . והבית ימלא עשן . כי כל נבל ימלא יין ב׳ בפסוק ימלא פי תהלתך אז ימלא שחוק פינו . ואחר ימלא פיהו חצץ : במסתרים ג׳ רפין בקריאה וסי׳ ואם לא תשמעוה במסתרים

תולדות אהרן שמעו והאזינו . סוטה ה מדרש רבה פ׳ ראה : במסתרים תבכה . חגיגה ה עקרים מ״ד פכ״ז :

מצודת דוד

ולשם . ולהיות להם הדבר הזה לשם טוב וכו׳ : ולא שמעו . והם לא שמעו אל דברי ולכן יהיו נשחתים כאזור הזה : (יב) את הדבר הזה . והוא כה אמר ה׳ וכו׳ : כל נבל . כל נאד יהיה מלא יין : ואמרו . וכשיאמרו אליך וכי לא נדע אשר כל נבל דרכו למלאותו יין : (יג) הנני ממלא וכו׳ . ר״ל דברי המה למשל לומר כמו הנאד על שהוא ראוי ליין כן אמלא את כל יושבי ארץ יהודה וכו׳ שכרון ר״ל יהיו מבולבלים מהצרות כמו השכור המבולבל ביינו כי כן ראוי להם כן יהיו : היושבים לדוד . ר״ל זרע דוד היושבים על כסא המלוכה : הכהנים . כהני הבעל : הנביאים . נביאי השקר : (יד) ונפצתים . אשבר אותם זה אחר זה סמוך לו : (טו) אל תגבהו . אל תהיו גבהי לב לבלי הכנע למקום : כי ה׳ דבר . שאל תגבהו : (טז) תנו וכו׳ . הכבדו לה׳ והכניעו עצמכם לפניו : בטרם יחשיך בל לא יחשיך עליכם מאור היום בעבור מרבית הצרות : יתנגפו רגליכם . יוכו רגליהם באבני מכשול כשתלכו גולה על הרי חושך : וקויתם לאור . כאשר תקוו שיהיה לכם ברווחה מה אז ישים אותה המקום לצלמות ויהיה מושם לערפל וכפל הדבר במ״ש : (יז) ואם לא תשמעוה . אם לא תקבלו אמרי הנה תבכה נפשי במסתרים במקום שהיא בחדרי הגוף כי רואה אני הרעה המוצאת אתכם : מפני גוה . מפני הגאות שיש בכם ולא תאבו להכניע אל המקום : ודמוע תדמע . מלבד בכיית הנפש עוד דמוע תדמע והוא׳ ופירש ותרד עיני דמעה בעבור שנשבה עדר ה׳ הם ישראל עם מרעיתו וצאן ידו : (יח) אמור . ה׳ אמר אל הנביא אמור ליהויכין ולמלכה אמו השפילו שבו ר״ל שבו במקום שפל נוטה לארץ ואל תשבו על כסאות : כי ירד מראשותיכם . ר״ל גדולתכם וחזר ופירש עטרת תפארתכם : (יט) ערי הנגב . הם ערי יהודה שהמה בדרום א״י : סוגרו ואין פותח . ר״ל הרי הם חרבים ולכן סוגרו ואין מי פותח כי הואיל ואין שם אדם מי יפתח שער בעיר

מצודת ציון

(יב) נבל . נאד היין וכן ונבל יין (ש״א א) : (יד) ונפצתים . ענין השבור עם הרעוץ וכן ונפוץ הכדים (שופטים ז) : איש אל אחיו . ר״ל זה אחר זה וכן ואת כל מלכי הצפון וגו׳ איש אל אחיו (לקמן כה) : אחוס . ענין חמלה כמו יחוס על דל (תהלים עב) וכפל הדבר במ״ש : (טו) והאזינו . הטו אוזן לשמוע : (טז) יתנגפו . ענין הכאה וכן פן תגוף באבן רגליך (שם צא) : נשף . ענין חושך כמו אך חושך ישופני (שם קלט) : לצלמות . צלו של מות והוא חשכת הקבר : ישית . ענין שימה כמו ישת חושך סתרו (שם יח) : לערפל . עב הענן : (יז) גוה . כמו גאה ובאה הוי״ו במקום האל״ף וכן כי השפילו והאמר גוה (איוב כב) והוא ענין רוממות : ודמוע . הוא דמעת הבכי : נשבה . מל׳ שביה : (יח) ולגבירה . היא המלכה : מראשותיכם . מלשון ראש ור״ל גדולתכם :
שלומים

הָגְלָת שְׁלוֹמִים׃ כ שְׂאִי עֵינֵיכֶם וּרְאִי (שאו ק' וראו ק')
הַבָּאִים מִצָּפוֹן אַיֵּה הָעֵדֶר נִתַּן־לָךְ (ל')
צֹאן תִּפְאַרְתֵּךְ׃ כא מַה־תֹּאמְרִי כִּי־ (ל')
יִפְקֹד עָלַיִךְ וְאַתְּ לִמַּדְתְּ אֹתָם עָלַיִךְ (יתיר יו"ד)
אַלֻּפִים לְרֹאשׁ הֲלוֹא חֲבָלִים יֹאחֱזוּךְ (ס' הס כלים כ"ד. ל')
כְּמוֹ אֵשֶׁת לֵדָה׃ כב וְכִי תֹאמְרִי (כ')
בִּלְבָבֵךְ מַדּוּעַ קְרָאֻנִי אֵלֶּה בְּרֹב (ל')
עֲוֺנֵךְ נִגְלוּ שׁוּלַיִךְ נֶחְמְסוּ עֲקֵבָיִךְ׃ (ג')
כג הֲיַהֲפֹךְ כּוּשִׁי עוֹרוֹ וְנָמֵר (ל'. ג' מ"ל)
חֲבַרְבֻּרֹתָיו גַּם־אַתֶּם תּוּכְלוּ לְהֵיטִיב (ל')
לִמֻּדֵי הָרֵעַ׃ כד וַאֲפִיצֵם כְּקַשׁ־עוֹבֵר (כ'. ס'. כ' ח' מ"ל)
לְרוּחַ מִדְבָּר׃ כה זֶה גוֹרָלֵךְ מְנָת־
מִדַּיִךְ מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָֹה אֲשֶׁר (ל')
שָׁכַחַתְּ אוֹתִי וַתִּבְטְחִי בַּשָּׁקֶר׃ (י"ג מ"ל כס')
כו וְגַם־אֲנִי חָשַׂפְתִּי שׁוּלַיִךְ עַל־פָּנָיִךְ (ו' ר"פ. ג')
וְנִרְאָה קְלוֹנֵךְ׃ כז נִאֻפַיִךְ וּמִצְהֲלוֹתַיִךְ (ס'. ל'. ל')
זִמַּת זְנוּתֵךְ עַל־גְּבָעוֹת בַּשָּׂדֶה
רָאִיתִי שִׁקּוּצָיִךְ אוֹי לָךְ יְרוּשָׁלַםִ לֹא
תִטְהֲרִי אַחֲרֵי מָתַי עֹד׃ (כ'. יד חס')

עוֹבָדֵיכוֹן׃ כ זְקִיפוּ עֵינֵיכוֹן וַחֲזוֹ דְאָתָן מִצִּפּוּנָא אָן עַמָּא דְאִתְמְסַר לִיךְ עַם תּוּשְׁבַּחְתִּיךְ׃ כא מָה תֵּימְרוּן אֲרֵי יִסְעַר עֲלָךְ חוֹבָךְ וְאַתְּ אַלֵּיפְתְּ יָתְהוֹן לְמֶעְבַּד בִּישִׁין עֲלָךְ הֲווֹ רַבְרְבִין קֳדָמִין אוּלָא הֲלָא עָקָא וְחַבְלִין יֵיחֲדוּנָךְ הָא כְּחֶבְלִין לִיְלִידְתָּא׃ כב וַאֲרֵי תֵימְרוּן בְּלִבִּיךְ מָא דֵין עַרְעוּנִי כָּל אִלֵּין עַל דְסַגִּיאוּ חוֹבָךְ אִתְגְּלִיאַת בַּהֲתָתִיךְ אִתְחֲזֵי קְלָנִיךְ׃ כג הַאֶפְשַׁר דְיִשַׁנֵּי הִנְדוֹאָה מַשְׁכֵיהּ וְנִמְרָא שַׁלְטֵי רִקְמָתֵיהּ אַף אַתּוּן תִּיכְלוּן לְאוֹטָבָא דַהֲוֵיתוּן מַלְפִין לְמֶעְבַּד בִּישִׁין׃ כד וַאֲבַדְרִינוּן כְּקַשָּׁא דְעָדֵי מִן קֳדָם רוּחָא לְמַדְבְּרָא׃ כה דֵין עַדְבִיךְ וְחוּלַק אַחְסָנְתִיךְ מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ דִשְׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי וְאִתְרְחֵיצְתְּ עַל שִׁקְרָא׃ כו וְאַף אֲנָא אַגְלֵי בַּהֲתַת חוֹבָךְ עַל אַפָּךְ וְיִתְחֲזֵי קְלָנִיךְ׃ כז טַפְשׁוּתִיךְ וּשְׁטוּתִיךְ וַעֲצַת חֶטְאֵי יַנְקוּתִיךְ עַל רָמָתָא בְּחַקְלָא גְלֵי קֳדָמַי שִׁקּוּצַיִךְ וַי לִיךְ יְרוּשְׁלֵם לָא תִדְכִּין עַד כְּעַן לִיךְ אַרְכָא יוֹמִין סַגִּיאִין׃

תולדות אהרן היהפוך כושי. שבת כז:

רשי

הגלת שלומים . לא ילאס יהויכין כי לשלום יצא ויגלהו . ל"א שלומים גרדונאמיר"ן בלעז כלומר תשלום עוונם ושן תיי איתקבלו תושלמת חוביהון : שאו עיניכם וראו . את הבאים עליכם מצפון : איה העדר נתן לך . אחר שיגלו יאמר לירושלים כן : (כא) מה תאמרו כי יפקוד . הקב"ה עליך . למדת אותם עליך אלופים לראש שלחתם אליכם מלאכים לכשדיים להביא מהם אלילים שלהם לעבדם . כמו שנא' (ביחזקאל כג) ותעגבה עליהם למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה . ד"א למדת אותם עליך אלופים חזקיהו שהראה לשלוחי מרודך בלאדן את כל בית נכאתה (ישעי' לט): (כב) שוליך . שיפולי הבגדים פי"ש פורלאי"ש בלעז כשמפשיטין את האשה דרך בזיון מהפכין חלוקה מלמטה למעלה : נחמסו עקביך . נגזרו דרכיך . נחמסו כמו ויחמס כגן שוכו (איכה ב): עקביך . פרלי"ש בלעז פסקו עוברי דרכים : (כג) כושי . שם אדם שחור וקורין מאו"ר בלעז : ונמר . ליאפר"ש בלעז : חברבורותיו . הנמר מנומר הוא והם החברבורות טקי"ש בלעז ואי אפשר שיהפכו : הרע . כמו להרע : (כה) מנת מדיך . חלק מדותיך מדה כנגד מדה : (כו) חשפתי שוליך . גיליתי שיפולי בגדיך לכסכם על פניך : (כז) מצהלותיך . כצהלת סוסים נואפים : אחרי מתי . תטהרי

סוד

תבכה . דמינו כאריה יכסוף . דוב ארב הוא לי ארי: נשבה ג' בקריא' וסי' נמסר בסדר לך לך : אלפים ה' חסר וי"ו בלישנא וסי' לאלפיה בארץ שעיר ואת למדתי אתם עליך אלפים לראש . ואמרו אלפי יהודה כלבם . אשים את אלפי יהודה כביור . והיה כאלוף ביהוד': ונראה ה' וסי' שנית אל הכהן . ונראה אל הכהן דוהיה במקום השחין . והביאותיו ונראה פני ה': אני חשפתי שוליך . גלה חציר

רדק

הגלת שלומים . כפל ענין במלות שונות כי שלומים כמו כלם ר"ל שלמים וכן מוסר שלומנו עליו כמו מוסר שלנו וי"ת רבוי מלת שלומים וכלל בו שני ענינים גלו שלמה אתקבלו תושלמת עובדיכון : הגלת . משפטה הגלתה כמו והגלת את שבהותיה והגלתה: (כ) שאו עיניכם . כתוב שאי וראי כנגד הכנסה כמו תכלית הפסוק ושני הפסוקים הבאים אחריו וקרי שאו וראו כנגד הרבים הפרטים ולפי דעתי כי שאו וראו אמר למלך ולגבירה בזכר כי להם היה העדר כי הם הרועים ומה שזכר בל' נקבה הוא כנגד כניסת השרים הגדולים שגלו עם יהויכין החרש והמסגר שגם להם הוא העדר והם בכלל הרועים אמר שאו עיניכם וראו הבאים מצפון ראו הכשדים הבאים מצפון להגלותכם : איה העדר נתן לך . ראו העדר שנתן לך להיות רועה עליהם והיו נאה תפארתך איה הם עתה כי לא תרעם עוד : (כא) מה תאמרי כי יפקוד עליך . יפקוד האויב עליך כלומר שיבא עליך להגלותך ולהחריבך מה תאמרי אז וי"ת ארי יסער עלך חובך ר"ל יפקוד האל אבל לענין הפסוק נראה מה שפירשנו שהרי אומר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש ואמר מה תאמרי כי יפקוד עליך האויב כי את למדת אותם להיות עליך אלופים ולהיות לך לראש כי אחז שלח למלך אשור עבדך ובנך אני עלה והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי אמר את גרמת לך שיגלוך אלה ויחריבוך כי את הגלת אותם עליך כי רחוקים היו מארצך מה תאמרי כשיבאו להחריבך כי כבר באו להושיעך : הלא חבלים יאחזוך . כשתראי זה יאחזו אותך חבלים כמו אשת לידה האשה העומדת ללדת וזה הענין יתהפך כי נאמר כי צירים וחבלים יאחזון : יאחזוך . האל"ף בחטף סגול : לדה . יתכן שיהיה שם כמו מלידה ומבטן ויהיה אשת כמוך גם אפשר שיהיה לדה תואר כמו וכח אין ללידה ויהיה אשת מוכרת כמו אשת יפת תואר : (כב) וכי תאמרי . נגלו שוליך שולי הבגד הם התחתוני' וכשיהפכו למעלה הנה הם נגלים והלובש נגלה וכן אמר וגליתי שוליך על פניך והנה אחר שיהפכו השולים העקבים נגלים : נחמסו . כמו נגלו וכן ויחמוס כגן סוכה ויגלה וזה הוא משל על כנסת ישראל בהיותה נסתרת תחת כנפי האל ונכבדת בארצה ועתה היא גולה והוסר סתרה מעליה והנה היא גלויה ונגלה קלונה לעין כל בארצות נכרים : (כג) היהפוך . כי דבר טבעי הוא השחרות בכושי ואינו דבר מקרה ולא יסור ממנו לעולם וכן החברבורות בנמר כן הרשע לא יוכל לסור מהם כאילו הוא טבעי בהם כ"כ למדתם והרגלתם עצמכם במעשה הרע עד ששב אצלכם דבר טבעי : למדי . כמו למוד מדבר מורגל : הרע . נקוד כמו ואם הרע תריע וי"ת כושי הנדואה : חברבורותיו . כתמיו וי"ת שלטי רקמתיה : (כד) ואפיצם . לפיכך אפיץ אותם מהרה בקלות כקש עובר לרוח מדבר פירוש כקש שהוא עובר מהרה בעבור הרוח שנושבת בו כן אפיצם כמדבר כלומר אוליאם מעריהם למקום רחוק כמו המדבר גם יש מדבר בין ירושלם ובבל : (כה) זה גורלך מנת מדיך . כמו מדותיך או יהיה מדה מחובר בלשון זכרים ובלשון נקבות כמו ארבע פנותיו ויבוק בלשון זכרים כמו שעל השנים כן יאמר מן מדה מדות ויאמר מדים וממנו מדיך ופי' כמדה שמדדת מדדתי לך אה שכחת אותי ואני שכחתי אותך פנית אלי עורף ולא פנים ואני הסתרתי פני ממך והיית לאכול ולאלף צרות רבות ורעות וזה גורלך ומנתך מאתי : (כו) וגם אני . מבואר הוא : (כז) נאופיך . כבר פירשנו כי כל כנין

מצודת דוד

העיר : הגלת יהודה כולה . כל יהודה גלה : הגלת שלומים . ר"ל גלות שלימה כי כשגלה יכניה נשארו רבים מהשרים וכל עם הארץ לכן אמר עתה בגלות צדקיה יהיה גלות שלימה כי יגלו כולם : (כ) שאו עיניכם . אתה המלך והגבירה שאו עיניכם וראו חיל כשדים הבאים מצפון : איה העדר . איה עם יהודה הניתן לך להיות לכם לרועה ומלך ואיה נאה תפארתך הלא ילכו גולה : (כא) מה תאמרי . במה תנצל כאשר האויב ישגיח בך לקחת אותך בשבי : ואת למדת . אתה בעצמך הרגלת את הבבלים להיות עליך אלופים להיות ראשים עליך כי כל ההראה חזקיה לשלוחי מרודך בלאדן מלך בבל את כל בית נכאתה הסית לבב אותם להלחם בישראל פעם בפעם לקחת האוצרות : חבלים יאחזוך . בבוא האויב יאחוז אותך חבלים מכאובים כמו אשה הכורעת ללדת : (כב) וכי תאמרי . וכי תוכל להרהר בלבך מדוע קרה לי הצרות האלה הלא בעבור רוב עוונך בא לך בזיון רב כאשה זונה שמפשיטים חלוקה ומהפכין מלמטה למעלה דרך בזיון ומגלים שולי החלוק בהגבהתה כלפי מעלה : נחמסו עקביך . עקבי רגליך נתגלו והוסרו מן הכסות שעליהם ר"ל קבלת בזיון הרבה ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה שמפשיטין חלוקה ומוליכים אותה ערומה ויחפה : (כג) היהפוך . האם יוכל הכושי להפוך עורו משחרות ללובן האם יוכל הנמר להפוך הכתמים שבעורו לבל יהיה בו הכתמים הלא הוא דבר שא"א כי במה דבר טבעי בהם : גם אתם . כן גם אתם תוכלו להיטיב מפני ההרגל הרע שאתם מורגלים ונעשה אצלכם כדבר טבעי ור"ל כמו שאין בכושי והנמר יכול להשחית כן גם אתם והוא ענין גוזמא והפלגה ולומר בקושי רב תשתנו ממעשיכם : (כד) ואפיצם . לכן אפזרם במקרים במהירות רב כמו הקש הנעבר ממקומו בקלות על ידי הרוח הבא מפאת המדבר שאין שם דבר לעמוד בפני הרוח ולעכבו : (כה) זה גורלך . זה הגמול יהיה חלקך וזהו המנה השין

מצודת ציון

(יט) שלומים . מלשון שלם והכל : (כא) יפקוד . ענין השגחה : למדת . ענין ההרגל וכן פרה למד מדבר (לעיל ב) : אלופים . שרים וכן מפריד אלוף (משלי יז) : חבלים . מכאובי יולדה וכן חבלי יולדה (הושע יג) : (כב) קראני . מלשון מקרה : שוליך . הם התחתיות הבגד כמו על שולי המעיל (שמות כח) : נחמסו . ענין הסרה כמו ויחמס כגן שכו (איכה ב) : עקביך . עקבי הרגל : (כג) כושי . הם השחורים : ונמר . שם חיה : חברבורותיו . ענין כתמים וכן חבורה תחת חבורה (שמות כא) כי במקום המכה נראה כעין כתם : למדי . ענין הרגל : (כד) ואפיצם . ענין פזור : (כה) גורלך . חלקך לפי שעל פי רוב חולקים בגורל יקרא חלק בשם גורל : מנת . גם זה ענין חלק כמו מנת שועלים יהיו (תהלים סג) : מדיך . מלשון מדה : (כו) חשפתי . ענין גלוי כמו וחשופי שת (ישעיה כ) : שוליך . תחתיות הבגד : קלונך . מל' קלון ובזיון : (כז) נאופיך . ענין זנות : ומצהלותיך . ענין הרמת קול שמחה של קיות וכן איש אל אשת רעהו יצהלו (לעיל ה) : זמת . ענין מחשבה רעה : שקוציך . מלשון שקץ ותעוב : מתי . ענין השאלה על הזמן וכן מתי תנחמני (תהלים)

ענין הנאוף הוא מבל' לע"ז: ומצהלותיך. הסיות שאתה על מעשיך הרעים: לא תטהרי אחרי מתי עוד. לא תטהרי אחרי שנטמאת ולא תאמרי שתטהרי מתי עוד כיון שלא תטהרי קודם שתגלו וי"מ לא
הדכן עוד כען ליך ארכא יומין סגיאין: (א) אשר היה. הבצרות. האחד בצרה וי"מ זה לענות בצרה הבי"ת שרש ופירושו יוקר המאכל והוא הרעב ובמשקל אחר ובשנת בצרת והוא מלשון לא יבצר מהם
ענין מניעה כי הרעב מפני מניעת הגשמים ובאמרו בלשון רבים בצרות ר"ל יוקר מעות ויוקר פירות והיה דבר ה' אליו קודם היות הבצרות כי יהיה ואמר לו בנבואה כך: (ב) אבלה יהודה. ענין ההשחתה
כמו אבל תירוש אמלל יצהר וי"ת אתאבלו דבית יהודה: ושעריה אומללו. על דרך כל שעריה שוממים ר"ל אין יוצא ואין בא בהם או שבתו הזקנים משבת בשערים כמו שאמר זקנים משער שבתו וי"ת
וקרויהון חריבא: קדרו לארץ. השערים על דרך משל או פירוש יושבי השערים על דרך ישבו לארץ ידמו וי"ת אתחפיאו אפיהון אכרום אוכמין כקדרא ואתרטישו לארעא: וצוחת ירושלם עלתה. על דרך

יד א אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ עַל־דִּבְרֵי הַבַּצָּרוֹת׃ ל' דסמיך.
ב אָבְלָה יְהוּדָה וּשְׁעָרֶיהָ אֻמְלְלוּ קָדְרוּ לָאָרֶץ וְצִוְחַת יְרוּשָׁלַםִ עָלָתָה׃ ל'. ב'
ג וְאַדִּרֵיהֶם שָׁלְחוּ צְעוֹרֵיהֶם לַמָּיִם צעיריהם ק' ב' בָּאוּ עַל־גֵּבִים לֹא־מָצְאוּ מַיִם ה' דגשים שָׁבוּ כְלֵיהֶם רֵיקָם בֹּשׁוּ וְהָכְלְמוּ וְחָפוּ רֹאשָׁם׃
ד בַּעֲבוּר הָאֲדָמָה חַתָּה כִּי לֹא־הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ ג' בטעם בֹּשׁוּ אִכָּרִים חָפוּ רֹאשָׁם׃ ל'. ג'
ה כִּי גַם־אַיֶּלֶת בַּשָּׂדֶה יָלְדָה וְעָזוֹב כִּי לֹא־הָיָה כ' מ"ל דֶּשֶׁא׃
ו וּפְרָאִים עָמְדוּ עַל־שְׁפָיִם ג' שָׁאֲפוּ רוּחַ כַּתַּנִּים כָּלוּ עֵינֵיהֶם כִּי־אֵין עֵשֶׂב׃
ז אִם־עֲוֺנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְהוָה ה' ר"ס ג' מ"ל עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי־רַבּוּ מְשׁוּבֹתֵינוּ לְךָ חָטָאנוּ׃ ל'
ח מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעוֹ בְּעֵת צָרָה לָמָּה תִהְיֶה כְּגֵר בָּאָרֶץ וּכְאֹרֵחַ נָטָה לָלוּן׃
ט לָמָּה תִהְיֶה כְּאִישׁ נִדְהָם כְּגִבּוֹר לֹא־יוּכַל כ'. ל'

א דַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה עַל עִסְקֵי בּוֹצַרְתָּא׃ ב אִתְאַבָּלוּ דְבֵית יְהוּדָה וְקִרְוֵיהוֹן חֲרוּבָא אִתְחַפִּיאוּ אַפֵּיהוֹן אֻכְּרוּם אוּכְמִין כְּקִדְרָא אִתְרְטִישׁוּ לְאַרְעָא וְצוֹוְחַת יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם סְלֵיקַת׃ ג וְתַקִּיפֵיהוֹן שְׁלָחוּ תִּנְיָנֵיהוֹן לְמַיָּא אֲתוֹ עַל פְּצִידַיָּא וְלָא אַשְׁכַּחוּ מַיָּא תָּבוּ מָנֵיהוֹן רֵיקָן בְּהִיתוּ וְאִתְכְּנָעוּ וַחֲפוֹ רֵישֵׁיהוֹן׃ ד בְּדִיל חוֹבֵי יָתְבֵי אַרְעָא אִתְּבָרוּ אֲרֵי לָא הֲוָה מִטְרָא בְּאַרְעָא בְּהִיתוּ אִכָּרַיָּא וַחֲפוֹ רֵישֵׁיהוֹן׃ ה אֲרֵי אַף אַיַּלְתָּא בְּמַדְבְּרָא יָלְדַת וְשָׁבְקָא אֲרֵי לָא הֲווֹ דִּתְאִין דְּעִשְׂבָּא׃ ו וַעֲרָדִין קָמוּ עַל נִגְרִין שָׁתָן רוּחָא כְּיָרוֹדִין קָמָא עֵינֵיהוֹן אֲרֵי לֵית עִשְׂבָּא׃ ז אִם חוֹבָנָא אַסְהִידוּ בָנָא יְיָ עֲבֵיד בְּדִיל שְׁמָךְ אֲרֵי סַגִּיאִין תְּיוּבָתָנָא קֳדָמָךְ חַבְנָא׃ ח סְבוּר יִשְׂרָאֵל פָּרְקֵיהּ בְּעִדָּן עָקָא לְמָא יְהוֹל רוּגְזָךְ עֲלָנָא וַאֲנַחְנָא כְּתוֹתָבִין בְּאַרְעָא וּכְעָדֵי אוֹרְחָא דִּסְטָא לְמִבָּת׃ ט לְמָה יְהוֹל רוּגְזָךְ עֲלָנָא וַאֲנַחְנָא מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין וְאַתְּ גְּבַר יָכִיל לְמִפְרַק וְאַתְּ שְׁכִינְתָךְ בֵּינָנָא יְיָ וּשְׁמָךְ

עוד: (א) דברי הבצרות. ביאת עליהם רעב ומנחם חברו ל' מבצר כמו ומבצר משגב חומותיך (ישעיה כה): (ב) ושעריה. עריה: וצוחת ירושלם. צעקת ירושלים כמו מראש הרים יצוחו (שם מב): (ג) על גבים. בורות שהמים מתכנסים בהם: שבו כליהם ריקם. שלא ירד מטר. וחפו. ל' כסוי: (ד) אכרים. בוביירי"ש בלעז: (ה) ילדה ועזוב. את יולדה לבקש לה מרעה: (ו) על שפיים. יבלי מים ריביירי"ש בלעז: (ז) ענו בנו. העידו בנו: עשה למען שמך. עשה מה שתעשה עמנו למען שם גדול שיאמרו לך שאתה מושל בכל ואנחנו עמך וצאן מרעיתך ולא נאה שתתן שם גאותך לאלילים ומדרש אגדה יש למען שמך וכו': (ח) מקוה. תוחלת: (ט) נדהם. דקרוי"ן בלעז מושך ידו מן המלחמה וי"א דקריאו"ן בלעז: ושמך

ונראה דשא: לא מצאו ד' וסי' ואדיריהם שלחו צעיריהם. ובשלש' רעיו הרה. ויצא מן בת ציון כל הדרה. טבעו בארץ שעריה: כתנים ג' וסי' ופראים עמדו על שפים. אעשה מספד כתנים.

תולדות אהרן אם עונינו. סוטה לט: מקוה ישראל. עקידה שער ל (יומא מה): נדהם. סוטה לט:

ותפל שועת העיר השמימה ר"ל יושבי העיר ירושלם: (ג) ואדיריהם. הגדולים ששלחו לצעיריהם חוץ לעיר לראות אם ימצאו מים באו על החפירות שדרך למצוא בהם מים המתכנסים שם מי גשמים או שיהיה שם מקום מים לעומק המקום והנה לא מצאו מים לפיכך היה להם בשת ששבו כליהם רקים כלומר שבו ריקם כמו שנאמר באיוב בשו כי בטח ופירש ששבו כליהם שבו עם כליהם או פי' שבו על הכלים כלומר ע"י משיב וכן אשר ירד בידו לבלתי בא הכלים, לצוריהם כתיב וקרי ביו"ד ושניהם נכונים במשקל השמות אלא שהקרי יותר מבואר כי נמצא צעיר ביו"ד ולא נמצא צעור בוי"ו: (ד) בעבור האדמה חתה. בעבור טעם לסוף הפסוק שעליו למה חפו ראשם בעבור שהאדמה חתה ונשברה כי לא היה גשם בארץ או טעם בעבור לסוף הפסוק הזה שאמר בשו אכרים חפו ראשם: היה. מלרע: בארץ. ר"ל בארץ ישראל: אכרים. הם עובדי השדות: (ה) כי גם אילת. אפילו האילת ילדה העפרים ועזבה אותם מחסרון מרעה כי לא היה דשא ועזבה ילדיה לבקש מרעה בארץ אחרת ולא חששה על ילדיה אף על פי שהיא רחמנית והלכה לבקש את נפשה: ועזוב. מקור במקום עבר כאילו אמר ועזבה וכן והחיות רצוא ושוב כאילו אמר רצו ושבו: (ו) ופראים. שפים. חסר יו"ד הרבי' מהמכתב וכבר פירשנו שפירושו המקומות הגבוהים ועמידתם שם לראות משם אם יראו עשבים בשום מקום וילכו שם ושאיפת הרוח פירש בפסוק פרא למוד מדבר שם אמר על הפרא שאיפת רוח בלא סמיכה אל אחר והנה סמך אותם אל התנים נראה כי עקר השאיפה היא בתנים וכן הוסיף המתרגם שם ואמר כירודא ובאמרו שאפו רוח ר"ל כי לא היה להם הנאה בעמדם על השפים אלא שאיפת הרוח: כלו עיניהם. בראותם כי אין עשב כאילו כלו עיניהם מרוב הביטם למרחוק ולא ראו עשב וזה היה בעונש עונותיהם בישוב ובמדבר ושאר הגוים היה להם שובע וזה היה להם טעמים להיות לקבל עונש עונותיהם מאת האל כמו שאמר והיו בך לאות ולמופת: (ז) אם עונינו ענו בנו. אמר הנביא בראותו בנבואה הרעה שהיה אומר לאל וכולל עצמו בכלל ישראל ואף על פי שהוא לא היה בו עון אמר אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך וכן אמר משה רבינו וסלחת לעוונינו ולחטאתנו ונחלתנו, אמר אם עונינו ענו בנו העידו בנו כי בהיות מניעת הגשם בארצנו ולא בארצות הגוים הם העידו בנו כי עליהם אנו לוקים ואף על פי כן עשה למען שמך הנקרא עלינו: כי רבו משובותינו לך חטאנו, אמת כי הדין עליך להענישנו כי רבו משובותינו במרדנו בך בכמה דברים בעבור אלהים אחרים ובהרבות החמס ובשמוע לנביאי השקר ולא לנביאי האמת לפיכך אמר כי רבו ואעפ"כ עשה למען שמך הנקרא עלינו שאנו נקראים עם ה', עוננו חסר יו"ד הרבים: (ח) מקוה ישראל. כי אע"פ שסרו מדרכיך לך הם מקוים ובכל דור ודור אתה מקוה ישראל ואתה מושיעו בעת צרה אע"פ שהצרה תבא להם בעונם אתה תושיעם והרחב עליהם גם כן עתה בזמן הזה הושיעם ורחם עליהם ולא יכלו ברעב: למה תהיה כגר בארץ. במקומות רבים דברה תורה בענין הגורה כלשון בני

מצודת דוד

המתן לך מאתי מדה במדה על אשר שכחת אותי ובטחת במצרים שהיא שקר לכן אשכחך גם אני: (כו) וגם אני חשפתי שוליך. ר"ל על כי זנית אחרי עכו"ם לכן אביא עליך בזיון רב כדרך שמבזין את הזונה ולפי שמשיל אותה לזונה אמר לשון בזיון הזונה שמפשיטין חלוקה ומהפכין מלמטה למעלה ומגלים שולי החלוק בהגבהתה כלפי מעלה על פניה: ונראה קלונך. בזיונך יהיה נראה לכל: (כז) נאופיך. מרבית הניאוף שבך והרמת קול שמחה של קלות ראש ומחשבות אותך ר"ל הנה כל אלה עדיין הם עמך ולא עזבתם: שקוציך. השקוצים כמתועב השקץ: לא תטהרי. ר"ל אינך רוצה לטהר אחר שנטמאת כי קשה לך לפרוש מן הטומאה ואם תאמרי שתטהרי עדיין אמרי אחרי מתי עוד תטהרי וכי אחר שתלך בגולה: יד (א) על דברי. על ענין מניעת הגשמים: (ב) אבלה יהודה. עם יהודה האבל: ושעריה. שערי ערי יהודה נכרתו ונשמדו להתדמות לשהרוס הארץ והוא ענין מליצה לומר שהיה צער בעולם על מניעת הגשמים: וצוחת ירושלים. עם כי היא שרתי במדינות נחסר לחמה ומימיה וצעקת אנשיה עלתה למעלה: (ג) ואדיריהם. השרים שלחו נעריהם לבקש מים לשתות והמה באו על הבורות ולא מצאו בהם מים והחזירו את כליהם כשהם ריקים מבלי מים: בושו. ולזה בושו הנערים וגם נכלמו וכסו ראשם דרך צער ואבל על שלא מצאו מים להביא לאדוניהם: (ד) בעבור. על כי נשברה ונחתה האדמה כי לא היה גשם בארץ לכן בושו עובדי האדמה וכסו ראשם כי לריק היה יגיעם: (ה) אילת בשדה. נקבת האיל אשר בשדה כשילדה הולד עוזבה אותה והלכה לה כי לא היה דשא למאכלה ולזה הלכה מולדה לבקש מרעה בארץ אחרת: (ו) עמדו על שפים. עמדו על מקומות הגבוהות לראות משם אולי ימצאו דשא: שאפו רוח. על כי רדפו לבקש מרעה שאפו את האויר כי כן דרך הרצים מהרה: כתנים. טבע התנין היא לשאוף הרבה את האויר: כלו עיניהם. המצפה לדבר ואינו משיגו קרוי כליון עינים בלשון המקרא: (ז) אם עונינו. ובעבור הצרה הזאת התפלל הנביא ואמר אם עונינו העידו בנו לקטרג על נו: עשה למען שמך. עשה עמנו צדקה למען שמך לבל יחולל בעמים כי פן יאמרו זהו מבלתי יכולת ה' להושיע לעמו כי רבו. כי באמת מרדנו הרבה וחטאנו לך ואין אנו ראויים לתשועה לכן עשה למען שמך: (ח) מקוה ישראל. אתה תקותם של ישראל כי לך יקוו ואתה הוא המושיע בעת

מצודת ציון

(תהלים קיט): (א) על דברי. על ענין וכן על דבר פעור (במדבר כה): הבצרות. ענין מניעה כמו לא יבצר מהם (בראשית יא) ור"ל מניעת הגשמים וכן בשנת בצורת (לקמן יז): (ב) אומללו. ענין כריתה כמו כי אומלל אני (תהלים ו): קדרו. ענין שחרות וחושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב): וצוחת. מלשון צוחה וצעקה: (ג) ואדיריהם. מלשון אדיר וחזק ור"ל השרים: צעיריהם. ענין קטן ושפל וכן צעיר אנכי ונבזה (תהלים קיט): גבים. בורות כמו ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל): וחפו. ענין כסוי וכן ופני המן חפו (אסתר ז): (ד) חתה. ענין שבר כמו וצדקתי לא תחת (ישעיה נא): האכרים. הם עובדי האדמה בחרישה וכדומה וכן ונפצתי בך אכר וצמדו (לקמן נא): (ו) ופראים. הוא המור הבר: שפים. מקומות גבוהות: שאפו. ענין ההשבה אל בית הבליעה וכן שאפה רוח (לעיל ב): רוח. האויר: כתנים. מין נחש: (ז) ענו. העידו כמו לא תענה (שמות כ): משובתינו. ענין מרד כמו שובבה העם הזה (לעיל ח): (ח) מקוה. מל' תקוה: וכאורח. הולך דרך: (ט) נדהם. ענינו כמו נבהל ואין לו דומה:
תניחנו

לְהוֹשִׁיעַ וְאַתָּה בְקִרְבֵּנוּ יְהוָה וְשִׁמְךָ
עָלֵינוּ נִקְרָא אַל־תַּנִּחֵנוּ׃ י כֹּה־
אָמַר יְהוָה לָעָם הַזֶּה כֵּן אָהֲבוּ לָנוּעַ
רַגְלֵיהֶם לֹא חָשָׂכוּ וַיהוָה לֹא רָצָם
עַתָּה יִזְכֹּר עֲוֺנָם וְיִפְקֹד חַטֹּאתָם׃
יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי אַל־תִּתְפַּלֵּל
בְּעַד־הָעָם הַזֶּה לְטוֹבָה׃ יב כִּי יָצֻמוּ
אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ אֶל־רִנָּתָם וְכִי יַעֲלוּ עֹלָה
וּמִנְחָה אֵינֶנִּי רֹצָם כִּי בַּחֶרֶב וּבָרָעָב
וּבַדֶּבֶר אָנֹכִי מְכַלֶּה אוֹתָם׃ יג וָאֹמַר
אֲהָהּ ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה הַנְּבִאִים
אֹמְרִים לָהֶם לֹא־תִרְאוּ חֶרֶב וְרָעָב
לֹא־יִהְיֶה לָכֶם כִּי־שְׁלוֹם אֱמֶת אֶתֵּן
לָכֶם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ יד וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי שֶׁקֶר הַנְּבִאִים נִבְּאִים בִּשְׁמִי
לֹא שְׁלַחְתִּים וְלֹא צִוִּיתִים וְלֹא
דִבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם חֲזוֹן שֶׁקֶר וְקֶסֶם
וֶאֱלוּל וְתַרְמוּת לִבָּם הֵמָּה מִתְנַבְּאִים
לָכֶם׃ טו לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־
הַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים בִּשְׁמִי וַאֲנִי לֹא־
שְׁלַחְתִּים וְהֵמָּה אֹמְרִים חֶרֶב וְרָעָב
לֹא יִהְיֶה בָּאָרֶץ הַזֹּאת בַּחֶרֶב וּבָרָעָב
יִתַּמּוּ הַנְּבִאִים הָהֵמָּה׃ טז וְהָעָם
אֲשֶׁר־הֵמָּה נִבְּאִים לָהֶם יִהְיוּ

ל' חס'
ד' בטעם בספ'. ד'
כ'. ע'
ג' פסוקים דמיין. ל' חס'
ל' חסר בספרא
י'
כ"ה פסוקים לא ולא ולא
ואליל ק'
ו' רביה ק'
ס"א לכם
י"ד בטעם בספרא
י"ב

עֲלָנָא אִתְקְרֵי לָא תִשְׁבְּקִינָנָא׃
י כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לְעַמָּא הָדֵין
כְּמָא דִרְחִימוּ כֵּן אִתְפְּרַע
מִנְהוֹן לְאַגְלָיוּתְהוֹן מֵאֲרַע
בֵּית שְׁכִנְתִּי וּכְמָה דַהֲווֹ
מְעָרְבִין לְפוּלְחַן טַעֲוָתָא
וּמִבֵּית מַקְדְּשִׁי רַגְלֵיהוֹן לָא
מְנָעוּ וּקְדָם יְיָ לָא רַעֲוָא
בְּהוֹן כְּעַן יִסְעַר עֲלֵיהוֹן
חוֹבֵיהוֹן וְיִתְפְּרַע עֲוָיָתְהוֹן׃
יא וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תְצַלֵּי עַל
עַמָּא הָדֵין לְטָבָא׃ יב אֲרֵי
יְצוּמוּן לָא רַעֲוָא קֳדָמַי לְקַבָּלָא
צְלוֹתְהוֹן וַאֲרֵי יַסְקוּן עֲלָתָא
וּמִנְחָתָא לָא רַעֲוָא קֳדָמַי
בְּהוֹן אֲרֵי בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא
וּבְמוֹתָא אֲנָא מְשֵׁיצֵי יַתְהוֹן׃
יג וַאֲמָרֵית קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ
אֱלֹהִים הָא נְבִיֵי שִׁקְרָא אָמְרִין
לְהוֹן לָא תֶחֱזוּן דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא
וְכַפְנָא לָא יְהֵי לְכוֹן אֲרֵי שְׁלָם
דִקְשׁוֹט אֶתֵּן לְכוֹן בְּאַתְרָא
הָדֵין׃ יד וַאֲמַר יְיָ לִי שִׁקְרָא
אָמְרִין נְבִיֵי שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן
בִּשְׁמִי לָא שְׁלַחְתִּינוּן וְלָא
פַקֵּדְתִּינוּן וְלָא מַלֵּית עִמְּהוֹן
נְבוּאַת שְׁקַר וְאוּלְפַן וְכַדְבִין
וּרְשַׁע לִבְּהוֹן אִינוּן מִתְנַבַּן
לְכוֹן׃ טו בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל
נְבִיֵי שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן בִּשְׁמִי
וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתִּינוּן וְאִינוּן
אָמְרִין חַרְבָּא וְכַפְנָא לָא יְהֵי בְּאַרְעָא הָדָא בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא יְסוּפוּן נְבִיֵי שִׁקְרָא הָאִינוּן׃ טז וְעַמָּא דְאִינוּן מִתְנַבַּן לְהוֹן

בני אדם ויחסה אותו כראות ובשמע וכרית ויד וכרגל כדברי בני אדם: וכל דרך משל להבין בני אדם ובכל מקום רחקו אונקלוס מתרגם התורה ויונתן בן עוזיאל מתרגם ספרי הנביאים רחוק מעל גבורת יתפי התארים וענין הפסוק גם כן והסר אחריו הסב יונתן הדבר הנאמר על האל על ישראל ראה לרחק מעליו יתברך אפילו דרך דמיון ותרגם כן סבור ישראל וגומר כבעמוד: (ט) למה תהיה כאיש נדהם. למה יתול רונק עלגא וגומר כבעמוד ופשט הפסוקים כן הוא למה תהיה כגר בארץ כי מי שהוא גר בארץ ואינו מאזרחי הארץ ומתושבים אינו חושש בענין הארץ מה יהיה בה כ"א הוא בה היום לא יהיה בה למחר וכל שכן האורח שנטה בעיר ללון בה לבד כי הוא עובר אורח שאינו חושש בטובתה וברעתה ואתה דומה להם בענין הזה בהסתירך פניך מהארץ ולא תחוש לצרתה ולך הארץ ואנחנו גרים בה ותושבים עמך או אתה דומה בענין הזה כאיש נדהם ונבהל לא ידע מה לעשות או כגבור אמר כגבור כי בידו התשועה ויש עת שלא יוכל להושיע בגבורתו: ואתה בקרבנו ה'. ואיך תוכל להעלים עיניך מצרותינו: ושמך עלינו נקרא. כי אנחנו נקראים על שמך עם ה' לפיכך אל תניחנו, כדרש שמך משותף בשמינו ישראל, ודהם פירושו לפי מקומו נבהל ואדוני אבי ז"ל כתב כי מפרש אותו מן הערבי ומי שהוא מכוסה לב מתלי מדהום: (י) כה אמר ה'. כן אהבו לנוע. כמו שאהבו הם לנוע כן אעשה עמהם כי הם הולכים למצרים ולאשור לבקש מהם עזר מאויביהם ולא בטחו בי רגליהם לא חשכו מלכת אע"פ שהיו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר גם ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר ואף על פי כן לא מנעו רגליהם מלכת וכיון שאהבו לנוע אני אניעם ואגלם בין העמים ואם תאמר מה תשובה היתה זאת לדברי ירמיהו כי הוא היה מתפלל על הרעב נאמר כי אף על פי שהיה מניעת גשמים אם היו יכולין לצאת לארצות הגוים להביא תבואה לא היה הרעב כל כך גדול אבל האויבים היו באים עליהם בכל יום ולא היו יכולים לצאת לפיכך היה רעב חזק לפיכך השיב לו האל על שלוח האויבים בהם ויגלו אותם ובין כך הרעב והחרב עליהם לפיכך אמר עתה יזכור עונם כלומר עתה קודם הגלות יזכור עונם ברעה ויפקוד חטאתם בחרב: (יא) ויאמר ה'. לטובה. לפי שהתפלל על מקצתם לרעה והם רצו להמיתו ואמר אראה נקמתך מהם ואמר התיקם כצאן לטבחה והקדישם ליום הריגה לפיכך אמר לו לטובה אל תתפלל עליהם: (יב) כי יצומו. כשיקראו צום ויתענו ויתפללו אינני שומע אל רנתם פי' אל צעקתם כמו קומי רני בלילה ואמר אל רנתם והוא לא הזכיר תפלה וצעקה אלא הצום לפי שאין צום בלא תפלה וצעקה: רצם. ירצה אותם כלומר עולותם ומנחתם לא יהיו לרצון לפני: (יג) ואמר. מה יוכל ישראל לעשות אם הנביאים מטעים אותם ואומר להם לא תראו חרב ורעב: שלום אמת. שלום של קיימא: (יד) ויאמר ה'. חזון שקר. כי לא ראו זו בנבואה והם אומרים כי בנבואה ראו אותה: וקסם ואליל ותרמית לבם. קסם כתב החכם הגדול רמב"ם ז"ל כי יש אנשים שישפע אליהם הכח השכלי בכח המדמה עד שידברו עתידות ויצאו תלומות צודקות ומזה הכת היו נביאי הבעל ומפני זה היו מאמינים בהם ויקרא זה הענין קסם ויקרא בעליו קוסם וי"מ כי חוזה בכוכבים יקרא קוסם: ואלול ותרמות, כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד ואליל הוא דבר שאינו וזה שהם אומרים חרב ורעב לא יהי' זהו דבר שאינו כי באמת יהיה הרעב והחרב. ותרמית לבם מרמה חושבים בלבם כיון שחושבים אותנו שאנו צודקים כדברינו כמו שנשאו אותנו בקצת העתידות נאמר להם שלא יפחדו מדברי ירמיהו כי אנחנו ראינו בנבואה כי לא ראינו חרב ורעב ונישם להם מעשיהם כדי שנהיה נכבדים בעיניהם ונאהבים להם וזהו תרמית לבם שהם חושבים לרמות העם בדבריהם: מתנבאים לכם. אמר לכם וכלל הנביאים עמהם כמו שהוא היה כולל עצמו בכלל ישראל כאומר כי רבו משובותינו וגומר: (טו) לכן יתמו הנביאים ההמה. ר"ל ראתבונה ילקו הם בחרב וברעב בעבור שהם התעיאו את ישראל: (טז) והעם. אע"פ שהיו

ושמך עלינו נקרא לפיכך אין כבודך בכך: תניחנו. פי' כמו תעזבנו: (י) כן אהבו לנוע. כן כמה שגזרתי עליהם גולה במצרים ובבל אהבו שם להיות גולים לעבוד אליליהם הרחוקים: (יד) ואליל. ל' אל דבר שאינו:
נחלה

ואתה כתנים בימים: לנוע ד' בקריאה וסי' ויאמר להם הוית. התאנה. הגפן, כן אהבו לנוע. שלום ב' וסי' כי שלום אמת אתן לכם. שלום אסתר ומה יעשה בה: לכן י"ד בטעמ' בסיפרא וסי' נמסר בסיפרא דא סימן ז': ההמה י"ב בקריאה וסימ' ויאמרו האנשים ההמה אליו. כי עד הימים ההמה היו בני ישראל. לכן כה אמר ה' על הנביאים. והיו כי תרבו ופריתם בארץ. ילכו בית יהודה על. יבאו בני ישראל. וגם על העבדים ועל השפחות. אשר יחזיקו עשרה אנשים. אשר אשיב את שבות יהודה. לא אעשה אתכם כלה. וכן תהיה מגפת הסוס הפרד. ראיתי ביהודה דרכים

מצודת ציון

תניחנו. מלשון הנחה ועזיבה: (י) לנוע. מל' נע ונד: חשכו. ענין מניעה כמו ולא חשכת (בראשית כב): רצם. מלשון רצון: ויפקד. ענין זכרון: (יב) יצומו. ענין תענית: רנתם. ענין תפלה: (יג) אהה. ענין כמו אוי: (יד) חזון. מראה החלום וכן הבין בכל חזון (דניאל א): וקסם. זה ראית הכוכבים: ואליל. ענין דבר שאין בו ממש וכן רופאי אליל (איוב יג): ותרמית. ענין ערמה כמו כי שקר תרמיתם (תהלים קיט): (טו) יתמו. יכלו כמו תם הכסף (בראשית מז): [illegible]

מצודת דוד

בוא לרה למה עתה תהיה כגר בארץ שאינו חושש בטובת הארץ כי כמו כן אינך חושש על רעבון הארץ: נטה ללון. הנוטה ללון במלון שאינו חושש בטובתה וכפל הדבר במ"ש: (ט) כאיש נדהם. כאיש נבהל שאינו חושש בשום דבר בעבור הבהלה אשר החזיקתהו: כגבור לא יוכל להושיע. דרך הגבור מאמד ומשער כחו עד כמה הוא וכאשר יבין כי הדבר אשר הדביקתהו הוא רב מכחו ולא יוכל להושיע אז מושך ידו ולא יעשה עוד גבורות וכאומר וכי אתה מאלה הוא בך: ואתה. הלא אתה שוכן בקרבנו ושמך נקרא עלינו כי אנו נקראים עם ה' ולכן אל תעזבנו לבל יחולל שמך כי יאמרו העכו"ם מבלי יכולת העלים עין מעמו: (י) לעם הזה. על העם הזה: כן אהבו לנוע. כמו שהם נעים עתה מפני הרעב לבקש מאכל בארצות אחרות כן אהבו מאז להיות נעים ולא חשכו רגליהם מללכת פעם למצרים פעם לאשור לבקש מהם עזרה וכאומר לכן ינועו גם עתה: לא רצם. אינו מרוצה להם והנה עתה יזכר את עונם וישלם הגמול: (יא) לטובה. להיטיב עמהם: (יב) כי יצומו. אף כי פעמים יצומו לא ישמע אל תפלתם אשר יתפללו ביום הצום ואף אם יעלו עולה ומנחה אינני מרוצה להם כל עוד שאוחזים במעשיהם: כי בחרב. אלא אכלה אותם בחרב וכו': (יג) ואומר אהה. אמרתי אוי לי מדוע יכלו כלא אין להם אשם כי הנה נביאי השקר מטעים אותם ואומרים להם לא תראו חרב וכו' ולזה חושבים שמעשיהם מרוצים לה' ומהראוי להביא העונש על הנביאים ההם לבד: שלום אמת. שלום מתמיד ומתקיים: במקום הזה. כי לא תגלו ממנו: (יד) שקר וכו'. ר"ל הלא יש להם דעת אשר המה מתנבאים בשקר כי מעולם לא שלחתים ולא צויתי אותם שום צוואה אף לא דברתי אליהם דבר מבלי שליחות ואיך אין בידם לתת שום אות ומופת ובמה מחזיקים אותם לנביאים: חזון שקר. ר"ל אם כן היה לכם לדעת שהם מתנבאים או בחזון שקר מה שראו בחלום הלילה בדמיונות כוזבות או במעשה הקסם מה שראו בכוכבים או מה ששמעו מן התרפים שהם דבר שאין בו ממש כלל או בערמת לבם ידבאו שקרים: (טו) לכן וכו'. סו"ל והנביאים מתנבאים

מֻשְׁלָכִים בְּחֻצוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם מִפְּנֵי ׀
הָרָעָב וְהַחֶרֶב וְאֵין מְקַבֵּר לָהֵמָּה ג׳. ג׳
הֵמָּה נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם ג׳. כ׳ חסר
וְשָׁפַכְתִּי עֲלֵיהֶם אֶת־רָעָתָם׃
יז וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
תֵּרַדְנָה עֵינַי דִּמְעָה לַיְלָה וְיוֹמָם ג׳
וְאַל־תִּדְמֶינָה כִּי שֶׁבֶר גָּדוֹל ג׳ ומ״ל
נִשְׁבְּרָה בְּתוּלַת בַּת־עַמִּי מַכָּה
נַחְלָה מְאֹד׃ יח אִם־יָצָאתִי הַשָּׂדֶה ח׳ ר״פ בספ׳
וְהִנֵּה חַלְלֵי־חֶרֶב וְאִם בָּאתִי הָעִיר
וְהִנֵּה תַּחֲלוּאֵי רָעָב כִּי־גַם־נָבִיא ג׳
גַם־כֹּהֵן סָחֲרוּ אֶל־אֶרֶץ וְלֹא יָדָעוּ׃ כ׳
יט הֲמָאֹס מָאַסְתָּ אֶת־יְהוּדָה אִם־ ל׳ וחסר
בְּצִיּוֹן גָּעֲלָה נַפְשֶׁךָ מַדּוּעַ הִכִּיתָנוּ
וְאֵין לָנוּ מַרְפֵּא קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין כ׳
טוֹב וּלְעֵת מַרְפֵּא וְהִנֵּה בְעָתָה׃ ג׳
כ יָדַעְנוּ יְהוָה רִשְׁעֵנוּ עֲוֺן אֲבוֹתֵינוּ ס׳ מ״ל
כִּי חָטָאנוּ לָךְ׃ כא אַל־תִּנְאַץ לְמַעַן כ׳ פסוקים אל אל
שִׁמְךָ ׀ אַל־תְּנַבֵּל כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ
זְכֹר אַל־תָּפֵר בְּרִיתְךָ אִתָּנוּ׃
כב הֲיֵשׁ בְּהַבְלֵי הַגּוֹיִם מַגְשִׁמִים ג׳. ג׳
וְאִם־הַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ רְבִבִים הֲלֹא ל׳. כ׳ חס׳ בסיפרא
אַתָּה־הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּנְקַוֶּה־
לָּךְ כִּי־אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־כָּל־אֵלֶּה׃

יְהוֹן מְטָרְפִין רְמַן בְּשׁוּקֵי
יְרוּשְׁלֵם מִן קֳדָם כַּפְנָא וְחַרְבָּא
וְלֵית דִּקְבַר לְהוֹן אִינוּן נְשֵׁיהוֹן
בְּנֵיהוֹן וּבְנָתְהוֹן וְאֶשְׁפּוֹךְ
עֲלֵיהוֹן יָת בִּישַׁתְהוֹן׃
יז וְתֵימַר לְהוֹן יָת פִּתְגָמָא
הָדֵין יִשְׁגְּרָן עֵינַי דִּמְעָן לֵילֵי
וִימָם וְלָא יִשְׁתַּתְקָן אֲרֵי תְּבָרָא
רַבָּא אִתְּבָרַת מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא
דְעַמִּי מְחָא מְמַרְעָא לַחֲדָא׃ יח אִם נְפָקִית לְחַקְלָא וְהָא
קְטִילֵי חַרְבָּא וְאִם עֲלֵית
לְקַרְתָּא וְהָא מְמַרְעֵי כַפְנָא
אֲרֵי אַף סָפַר אַף כָּהֵן אִתְפְּנִיאוּ
לְסְחוֹרְתְהוֹן עַל דִּי מָה בְּאַרְעָא
וְלָא בְקָרוּ׃ יט הֲמִרְטַשׁ
רְטַשְׁתָּא יָת דְּבֵית יְהוּדָה וְאִם
יַתְבֵי צִיּוֹן רַחִיק מֵימְרָךְ מָה
דֵין אַלְקֵיתָנָא וְלֵית לָנָא אַסָא
סַבַּרְנָא לִשְׁלָם וְלֵית טָב וּלְעִדָּן
סְלִיחַת חוֹבִין וְהָא פּוּרְעָנוּת
חֲטָאִין׃ כ יְדַעְנָא יְיָ חוֹבָנָא
וְחוֹבֵי אֲבָהָתָנָא אֲרֵי חַבְנָא
קֳדָמָךְ׃ כא לָא תְרַחֲקִינָנָא
בְּדִיל שְׁמָךְ לָא תְנַבֵּל אֲתַר בֵּית
כּוּרְסֵי יְקָרָךְ יֵיעוֹל דּוּכְרָן קְיָם
אֲבָהָתָנָא קֳדָמָךְ לָא תְשַׁנֵּי
קְיָמָךְ עִמָּנָא׃ כב הָא לֵית
צְרוֹךְ בְּטָעֲוַת פַּלְחֵי כוֹכְבַיָּא
לְאַחֲתָא מִטְרָא וְאִם שְׁמַיָּא
לָא יִתְּנוּן רְסִיסִין אֱלָהֵין עַל מֵימְרָךְ הֲלָא אַתְּ הוּא יְיָ אֱלָהָנָא וּנְסַבַּר קֳדָמָךְ אֲרֵי אַתְּ

(יז) נחלה מאד. ל׳ חולי: (יח) סחרו. סבבו לבקש כלי׳: אל ארץ ולא ידעו. אל ארץ אחרת ולא היו יודעין בה עד הנה: (יט) אם בציון געלה נפשך. על מנת שלא לשוב עליה כי אם דעתך לשוב מדוע הכיתנו באין מרפא: (כא) למען שמך. שנקראת רחום: כסא כבודך. בה״מ. ומדרש אגדה ישראל החקוקים בכסא כבודך: (כב) ואם השמי׳ יתנו רביבים. מאליהם אם לא על פיך בתמיה כל התמיהה הכפולה הראשונה בה״א והשנייה באם כגון הבמחנים אם במבצרים (במדבר יג) הטובה היא אם רעה (שם) המאוס מאסת אם בציון געלה נפשך (כאן) אף כאן היש ואם השמים

גהות: ולא ידעו ב׳ וסי׳ המעתיק הרים ולא ידעו. סחרו אל ארץ ולא ידעו: אבותינו ח׳ מ״ל וסי׳ גם אנחנו גם אבותינו תגיינא דפסוק. והבשת אכלה את יגיע. נשכבה בבשתנו. ידענו ה׳ רשענו ח׳ עזי ומעזי. ירא אלהי אבותינו. והגת נחלו אבותינו. על אשר לא

תולדות אהרן היש בהבלי: עקדה שער ע:

פס״ז מטעים אותם נביאי השקר היה לכם לבחון בין נביאי האמת לנביאי השקר כי נביא האמת מעמיד אותם על תורת משה ונביאי השקר מניחים להם ע״ג שהוא בטול התורה ואף על פי שהם מצדקים בקצת דבריהם בעתידות היה לכם להבחין זה בקבלה לא בנבואה כיון שדבריהם בטול תורה והוא עכו״ם שאפילו יעשו אותות ומופתים אמרה תורה יומת כי דבר סרה וקיום האותות והמופתים אמר הכתוב הטעם כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם: ואין מקבר להמה. זה היה עונש עונש מוסף על היסורים והמיתה: נשיהם. כי היו נמשות לדברי שקר יותר מן האנשים: ובניהם ובנותיהם. הקטנים בעונש אבותיהם כי כן הוא כמשפט מדת האל יתברך שהוא אל אמונה ואין עול: (יז) ואמרת. אתה תאמר להם זה הדבר שאתה בוכה ומצטער על השבר שאתה רואה שיבא עליהם בנבואה והאמר להם שאתה רואה גם כן חללי חרב מבחוץ ותחלואי הרעב מבפנים וזה להפחידם אולי ישבר לבם ויכנעו בשמעם את הדברים האלה: בתולת בת עמי. עד שהגלה היא כמו בתולה שלא ידעה איש ולא שלט עליה וכן היא דומה לבתולה כלומר שלא שלטו עליה הגוים להגלותה מארצה עד עתה ותהיה נכנעת להם בגלותה כמו הבתולה כשנבעלה: מכה נחלה. מכה קשה בחולי גדול: (יח) אם. תחלואי רעב. שם תאר על משקל תעלולים ימשלו בם וזכר החולים מפני הרעב ולא זכר המתים ברעב כי החולים היו רבים מהמתים: כי גם נביא גם כהן. נביא מנביאי השקר כהן מכהני הגוים שהיו בהם רעים כמו שאמר כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך: סחרו אל ארץ ולא ידעו. סבבו ללכת בגלות אל ארץ אחרת ולא ידעו לא הרגישו בעצמם עד שגלו כי אף על פי שהיה מתנבא על הנביאים שימותו בחרב וברעב מהם גלו עם יהויכין כמו שכתוב שהיו מתנבאים שם בגולה ואמר גם ר״ל גם הם שהם גדולי העם כי גלו עם יהויכין החרש והמסגר באמרו סחרו לפי שההולך דרך רחוקה אי אפשר שלא יסוב הדרכים כי אין כל הדרך דרך ישרה וי״ת ארי אף ספר וגו׳ כבעמוד: (יט) המאוס מאסת. חזר הנביא להתפלל עוד ואף על פי שאמר לו האל אל תתפלל בעד העם הזה על מרגלת העם שב להתפלל: אם בציון. אם יושבי ציון כתרגומו כי לא דבר עד עתה על החרבן אלא על צרת היושבים בה: הכיתנו. מכת רעב: ואין לנו מרפא. כי אין משבר: קוה לשלום. מקור אם נקוה שלום מהאומות שהיינו ונלך ונשבור בר בארצם: ואין טוב. שום טובה לא יבא לנו משום צד: ולעת מרפא. מרפא מצרת הרעב ומצרת האויב: והנה בעתה. והנה אנחנו נבעתים מצרת שניהם ויונתן תרגם ולעדן סליחת חובין והוא פורענות חטאין ומקרא זה הפסוק הוא כתוב למעלה בפרשה אסף אסיפם ויש ביניהם שנוי מעט הראשון לעת וזה ולעת הראשון מרפה בה״א וזה מרפא בא״ף: (כ) ידענו ידענו רשענו וידענו גם כן עון אבותינו. כי חטאנו לך. אנחנו והם והדין נותן לפקוד עלינו עונם ועונינו כי אחזנו מעשיהם הרעים בידינו וזכר בפסוק המרדים והוא שאמר רשענו וזכר הזדונות והוא שאמר עון וזכר גם כן השגגות והוא שאמר כי חטאנו לך: (כא) אל תנאץ. אף על פי כן למען שמך עשה ואל תנאץ: אל תנבל כסא כבודך. אל תשפילהו לארץ כי כסא כבודך היא ירושלם אל תשפילהו ותנבלהו בהיות יושביה נעזבים אין פונה אליהם: זכור. כלומר זכור ברית אבות ואותו הברית אל תפירהו אתנו וכן תרגם יונתן יעול דוכרן קיים אבהתנא קדמך לא תשני קימך עמנא: (כב) היש. למי נצעק על המטר אלא לך: בהבלי הגוים מגשימים. פירוש נותנין גשם: ואם השמים יתנו רביבים. אפי׳ השמים והוא הרקיע שנותנים המטר כי השמים הם נוהגים המטר זולתך זה אינו שהרי אתה עוצרם כשתרצה שלא יתנו מטר א״כ אין נתינת המטר ברשותם וברצונם וכן אתה פותחן כשתרצה הלא אתה הוא ה׳ אלהינו הנותן מטר לפיכך עלינו שנקוה לך שתתן מטר: כי אתה עשית את כל אלה. מניעת הגשמים אתה עשית אותה בעצרת השמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה וזהו שאמר את כל אלה וכן אמר בנבואת זכריה כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה הנה אמר את כל אלה

מצודת דוד

תנבאים מאחת מאלה: יתמו. יכלו מן העולם: (טז) מפני הרעב. אשר ימותו פני הרעב והחרב: ואין מקבר. כי ירבו מאד ולא יספיקו לקברם: המה. ם יהיו מושלכים ונשיהם וכו׳: ושפכתי. אשלם להם גמול רעתם: (יז) הדבר זה. והוא הן תרדנה עיני דמעה מבלי הפסק: כי שבר. רואה אני בנבואה י שבר גדול וכו׳: בתולת בת עמי. קראה בתולה כי עוד לא כבשה שום מלך בתולה שלא באה ברשות הבעל: נחלה מאד. כאובה ביותר: (יח) והנה חללי רב. והנה מושלכים חללי חרב: והנה תחלואי רעב. שוכבים חולים מעקת הרעבון. כי גם נביא. ר״ל ובדין הוא כי עשו הרע כי גם נביא השקר וכהן הבעל סבבו עיר אל עיר לנבאות להם ולא ידעו מה מדבר ה׳ כי נבאו בשקר: (יט) המאוס. אמר הנביא וכי מאסת את יהודה וכי תעבה נפשך בציון מדוע הכיתנו ואין למצוא פואה על מכה: קוה. כאשר נקוה לשלום ולא הוטב ממה שהיה וכאשר נקוה לעת רפואה והנה באה עוד חרדה: (כ) ידענו. מכירים אנו שהרשענו אנחנו וגם מכירים זו בעוון אבותינו כי כולנו חטאנו לך כמונו כמוהם: (כא) אל תנאץ. עכ״ז אל תבזה אותנו למען שמך לבל יחולל בין כשדים באמרם שמקוצר יד עזב עמו: אל תנבל. אל וריד כסא כבודך להיות מחולל בפי הכשדים וכפל הדבר במ״ש: זכור הברית שכרת. עמנו להיות לך לעם ואל תפר היום את הברית: (כב) היש. כלומר אל מי צעק בעבור הגשם וכי יש מי בהבלי העכו״ם הם אלילים: מגשימים. מורידים גשמים: ואם השמים. וכי מערכות השמים נותנים רביבים מעצמם מבלי גזירות מקום: הלא אתה וכו׳. מוריד את הגשם ולכן נקוה לך לבדך שאתה תורידו: את כל אלה. הם מערכות השמים ואה״כ

מצודת ציון

(יז) תדמינה. ענין שתיקה והפסק כמו אל דמי לכם (ישעיה סב): בת עמי. עדת עמי: נחלה. מלשון חולי: (יח) חללי. הרוגים: תחלואי. מל׳ חולי: סחרו. ענין סבוב ועל שם זה נקרא התגר בשם סוחר כי מסבב אחר הסחורה לקנותה: (יט) געלה. ענין המאוס כמו וגעלה נפשי אתכם (ויקרא כו): בעתה. חרדה ורתת: (כא) תנאץ. ענין בזיון וכן נאצו כל תוכחתי (משלי א): תנבל. ענין הורדה ושפלות כמו וינבל צור ישועתו (דברים לב): תפר. ענין בטול: (כב) בהבלי. מלשון הבל וכמה הגלולים: מגשימים. מלשון גשם: רביבים. כן נקרא הגשם הדק

טו א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אִם־
יַעֲמֹד מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל לְפָנַי אֵין
נַפְשִׁי אֶל־הָעָם הַזֶּה שַׁלַּח מֵעַל־פָּנַי
וְיֵצֵאוּ׃ ב וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ
אָנָה נֵצֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת וַאֲשֶׁר
לַחֶרֶב לַחֶרֶב וַאֲשֶׁר לָרָעָב לָרָעָב
וַאֲשֶׁר לַשְּׁבִי לַשֶּׁבִי׃ ג וּפָקַדְתִּי
עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִשְׁפָּחוֹת נְאֻם־יְהוָה
אֶת־הַחֶרֶב לַהֲרֹג וְאֶת־הַכְּלָבִים
לִסְחֹב וְאֶת־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְאֶת־
בֶּהֱמַת הָאָרֶץ לֶאֱכֹל וּלְהַשְׁחִית׃
ד וּנְתַתִּים לזועה לְכֹל מַמְלְכוֹת
הָאָרֶץ בִּגְלַל מְנַשֶּׁה בֶן־יְחִזְקִיָּהוּ
מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל אֲשֶׁר־עָשָׂה
בִּירוּשָׁלִָם׃ ה כִּי מִי־יַחְמֹל עָלַיִךְ
יְרוּשָׁלִַם וּמִי יָנוּד לָךְ וּמִי יָסוּר לִשְׁאֹל
לְשָׁלֹם לָךְ׃ ו אַתְּ נָטַשְׁתְּ אֹתִי נְאֻם־
יְהוָה אָחוֹר תֵּלֵכִי וָאַט אֶת־יָדִי עָלַיִךְ
וָאַשְׁחִיתֵךְ נִלְאֵיתִי הִנָּחֵם׃ ז וָאֶזְרֵם
בְּמִזְרֶה בְּשַׁעֲרֵי הָאָרֶץ שִׁכַּלְתִּי
אִבַּדְתִּי אֶת־עַמִּי מִדַּרְכֵיהֶם לוֹא־
שָׁבוּ׃ ח עָצְמוּ־לִי אַלְמְנֹתָו
מֵחוֹל יַמִּים הֵבֵאתִי לָהֶם עַל־אֵם

ד' בטעם, בספרא וסי' טליא נדיקה קרא לשמואל
ג'
ל' וחס'
לזועה ק'
ג' וכל ד"ס דכו' כמ"ס
ג'
ו' חס'
ח' חס' בנביא'
ל'
ל'. ג'. ל'
ל'
ל"ס מ"ל
תיו ק'

עֲבָדַת יָת כָּל אִלֵּין׃ א וַאֲמַר
יְיָ אִם יְקוּם מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל
לְמִבְעֵי מִן קֳדָמַי לָא רַעֲוָא
קֳדָמַי בְּעַמָּא הָדֵין שְׁלַח מֵאַרַע
בֵּית שְׁכִנְתִּי וְיִגְלוּן׃ ב וִיהֵי
אֲרֵי יֵימְרוּן לָךְ לְאָן נִגְלֵי
וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
דִּלְמוֹתָא לְמוֹתָא וְדִלְחַרְבָּא
לְחַרְבָּא וְדִלְכַפְנָא לְכַפְנָא וְדִי
לְשִׁבְיָא לְשִׁבְיָא׃ ג וְאַסְעַר
עֲלֵיהוֹן אַרְבַּע פּוּרְעָנֻן בִּישָׁן
אֲמַר יְיָ יָת דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא
לְמִקְטַל וְיָת כַּלְבַיָּא לְגָרְרָא
וְיָת עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְיָת בְּעִירָא
דְאַרְעָא לְמֵיכַל וּלְחַבָּלָא׃
ד וְאֶתְּנִינוּן לְזִיעַ לְכָל מַלְכְוָת
אַרְעָא עַל דְּלָא תָבוּ כִּמְנַשֶּׁה
בַר יְחִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה עַל דְּאַסְגֵּי לְמֶעְבַּד
בִּירוּשְׁלֵם׃ ה אֲרֵי מַן יְחוּס
עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם וּמַן יְדוּי עֲלָךְ
וּמַן יְזוּר לְמִשְׁאַל לִשְׁלָמָא לָךְ׃
ו אַתְּ שְׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ
לַאֲחוֹרָא אִסְתַּחַרְתְּ וַאֲרֵים יָת
מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וְאֶחַבְּלִינָךְ
עַל דַּהֲוֵית יָכְלָא לְמֵיתַב וְלָא
תָבַת׃ ז וּכְמָא דְדָרַן בְּמַדְרְיָא
כֵּן אֲבַדַּר יָת עַמִּי בְּקִרְוֵי
אַרְעָא תַּכְלִית אַבְדֵית יָת עַמִּי
מֵאוֹרְחַתְהוֹן לָא תָבוּ׃
ח סַגִּיאַת קֳדָמַי אַרְמְלָתְהוֹן
מֵחָל יַמְמִין אַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן עַל סִיעַת עוּלֵימֵיהוֹן בִּזְוָזִין בַּד

רשי

השמים : (א) משה ושמואל . שניהם מזקקו לבקש רחמים על ישראל ומתחלה החזירום למוטב ואח"כ התפללו עליהם ולא עלה בלבם להשיב אפי עד שהחזירום למוטב . משה שימו איש חרבו וגו' (שמות לב) ויזר על פני המים וגו' (שם) ואח"כ אעלה אל ה' אולי אכפרה . שמואל במצפה ויסירו בני ישראל את הבעלים (שמואל א ז) ואח"כ קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל עליכם (שם) אתה אינך יכול להשיבם אלי לכך אל תתפלל עליהם : נפשי. רצוני : (ב) אשר למות וגו'. כל המאוחר בפ' קשה מחבירו חרב קשה ממות מיתת חרב מנוולת ומיתה על מטתו אינה מנוולת וכן הוא אומר (תהלים קטז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו רעב קשה מחרב שזה מצטער וזה אינו מצטער וכן הוא אומר טובים היו חללי חרב מחללי רעב שבי כולהו איתנהו בגוה : (ג) ופקדתי . לשון מינוי ופקידות : לסחוב . לגרר וכן אם לא יסחבום (לקמן מט) : (ד) לזעוה . מגזרת לא קם ולא זע (אסתר ה) וכמוהו גאוה מגזרת גא מאד (ישעיה טז) : לכל ממלכות הארץ . כל השומע רעה שבאה עליהם יזוע: (ה) ינוד . יקונן : ומי יסור. אליך לנטות מדרכו אליך לשאול לך לשלום : (ו) נלאיתי הנחם. כמה פעמים חשבתי להשחית ונחמתי על הרעה עתה נלאיתי הנחם . הנחם דפורפנסי"ר בלעז : (ז) במזרה . נפה שקורין וו"ן בלעז כזה שבוא זורה שעורין שלא יהו כונן גולין למקום אחד : (ח) עצמו לי . רבו לפני אלמנותיו : על אם . על ירושלים שהיתה עיר ואם

שמרו אבותינו : יחזקיהו ג' בנביאים וסי' נמסר בריש האי סיפרא : לשאל ו' חסר בקריאה וסי' ותסיתהו לשאל מאת אביה שדה דשפטים . לשאל בו לשלום ולברכו דשמואל . כי מי יחמל עליך ירושלם. וינסו ה' בלבבם. ולא נתתי לחטא חכי : לוא ל"ה

רד"ק

אלה על מניעת הגשמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה : (א) ויאמר ה' אלי. למה הרבה בתפלה לפני כי אם יעמוד משה ושמואל לפני בתפלה שהיו גדולים ממך אם יעמדו הם לפני אין נפשי אל העם הזה . נפשי ר"ל רצוני כמו אל תתנני בנפש צרי וזכר משה ושמואל שהיו לויים ונביאים והגדול שבנביאים אחר משה רבינו היה שמואל וכן אמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ונאמר כי נאמן שמואל לנביא לה' ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה : שלח מעל פני ויצאו . שלחם מעל פני ויצאו ואמר הכנוי כנגד ירמיהו כאילו אמר אם בידך לשלחם טוב שתשלחם משתתפלל עליהם : (ב) והיה כי יאמרו . אשר למות . אמרו רז"ל כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו חרב קשה ממות איבעית אימא סברא האי קא מנוול והאי לא מנוול ואיבעית אימא קרא יקר בעיני ה' המותה לחסידיו רעב קשה מחרב סברא האי קא מצטער והאי לא מצטער קרא טובים היו חללי חרב מחללי רעב שבי קשה מכולם דכולהו איתנהו ביה : (ג) ופקדתי . משפחות על דרך המשל כלומר ארבע מיני פורעניות : לסחוב . הוא דרך הכלבים לגרר הנבלה כאוכלם אותם : (ד) ונתתים לזועה . כתיב וקרי לזעוה והענין אחד אלא שהם שני שרשים והם ענין התנועה : בגלל מנשה . כי הוא הנהיג את יהודה במעשים רעים ודם נקי שפך עד שמלא ירושלם חללים כמו שכתוב וא"ת על דלא תבו כמנשה בר חזקיהו : (ה) כי מי ינוד לך . כמו לנוד לו ולנחמו ענין תנועת האבל וספור הצרות עמו ובא בזה הלשון לפי שהמנחמי' נדין ממקומן זה מפה וזה מפה לנחם האבל אמר מי יחמול ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לשלום לך כי את גרמת הרעה שנטשת אותי לפיכך תלכי אחור ולא לפנים : (ו) את . נלאיתי הנחם . כמה פעמים נחמתי על הרעה אשר דברתי לעשות להם ולא עשיתי נלאיתי על זה לא אוכל עוד להנחם אלא אפרע מהם : (ז) ואזרם . כמו שזורים התבואה במזרה כן אזרם בשערי הארץ כלומר בגלותם אפילם בכל ערי הארץ ואמר בשערי במקום בערי כי דרך השער נכנסין ויוצאין בעיר וכן אמר לכל באי שער עירו וכת"י בקרוי ארעא וכן תרגם במקומות רבים בשעריך בקרווך ואמר ואזרם על עשרת השבטים שגלו וכן שכלתי אבדתי אומר עליהם ואף על פי כן שבט יהודה שראו כל זה מדרכיהם הרעים לא שבו ואמר שכלתי כי בניו היו : (ח) עצמו לי. יבא זה הלשון בענין הכמות והאיכות ואמר לי ר"ל כי אני מצר עליהם ורבו אלמנותיו בעיני . אלמנותו כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד ודומיהן רבים כמוהו וזה היה בימי

תולדות אהרן הגה נלא. ב"ב ח :
לזעוה. סנהדרין קג :
עצמו לי (יבמות טו) :

מצודת ציון

צדק כמו וכרביבים עלי עשב (דברים לב): ונקוה . מלשון תקוה : (א) נפשי . ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כג) : שלח . ענין טירוד וגירושין כמו הן ישלח (לעיל ג) : (ב) אנה . להיכן וכן אנה תעלה (ש"ב ב) : (ג) ופקדתי . ענין מנוי וגזברות : משפחות אמר כן בדרך משל : לסחוב . ענין גרירה ומשיכה כמו סחוב והשלך (לקמן כב) : (ד) לזועה. ענין רתת וחרדה כמו והיה רק זועה (ישעיה כח) : בגלל . בעבור כמו בגלל הדבר הזה (דברים טו) : (ה) יחמול . מלשון חמלה ורחמים : ינוד . מלשון נ ידה : (ו) נטשת. עזבת : ואט . מלשון נטיה : נלאיתי . ענין עייפות ויגיעה כמו ונלאו מצרים (שמות ז) : הנחם . ענין השוב מחשבה כמו פן ינחם העם (שם יג) : (ז) ואזרם . ענין פזור כמו ואתכם אזרה בגוים (ויקרא כו) : במזרה . הוא הכלי שזורין בו התבואה וכן ברחת ובמזרה (ישעיה ל) : בשערי. בערי וכן באחד שעריך (דברים יז) : שכלתי . ענין מיתה כמו מחוץ תשכל חרב (שם לב) : (ח) עצמו . ענין רבוי כמו בעם עצום (תהלים לה) : אם . כן יקרא עיר גדולה אשר הקטנות סביב לה וכן עיר ואם בישראל

מצודת דוד

ואח"כ אל כל אשר תחפוץ תשם ולא ימרו את פיך : טו (א) אם יעמוד . ר"ל בתפלה ובקשה : משה ושמואל : משה או שמואל . ר"ל אף שהיה תפלתם מקובלת לפני מ"מ אם מי מהם יתפלל בעד העם הזה אין רצוני עליהם להיות מרוצה להם : שלח . אמור להם בנבואה שאמרתי לגרשם מארצי ויצאו ממנה : (ב) אנה נצא . להיכן נלך ולתכלית מה : אשר למות . מי שראוי למות בעוונו במיתת דבר יותן למיתה ואשר לחרב וכו' כל אחד יעונש בדבר הראוי לו : (ג) ופקדתי. אמנה עליהם ארבעה משפחות ר"ל ארבעה מיני עונשין : לסחוב . דרך הכלבים לגרר הנבלה ממקום למקום : לאכול ולהשחית . העוף לאכול הנבלות והבהמות להשחית ברמיסת רגל : (ד) לזועה לכל ממלכות . כולם יחרדו וירעדו שלא יקרה להם כמקרה : בגלל מנשה . ר"ל בעבור שאחזו במעשה מנשה וכו' : על אשר וגו'. בעבור אשר עשה מעשיו בירושלים בפרסום לכך למדו ממנו ואחזו בהם : (ה) כי מי יחמול. ר"ל אין מי יחמול עליך ואין מי ינודד בראש עליך כדרך המנחמים לאמר בבוא הצרה עליך ואין מי יסור לנטות מדרכו לבוא אליך לשאול בשלומך : (ו) את נטשת אותי . על כי עזבת אותי ותלכי לאחור לפרוש ממני לכן אטה את ידי עליך להשחית בך ואשחיתך : נלאיתי הנחם . הנה רבות פעמים גזרתי עליך השחתה ואח"ז נחמתי ועתה נלאיתי להנחם על הרעה : (ז) ואזרם . אפזרם בכל ערי הארץ כהמפזר תבואה במזרה באין כולם נופלים במקום אחד : שכלתי . אף כי שכלתי אותם והאבדתים עכ"ז לא שבו מדרכיהם ולא לקחו מוסר : (ח) עצמו לי . האלמנות שבהם כמה מרובות נעשו יותר מחול ימים ר"ל אין אני עושה בהם כמתנקם להיות הכל נחשב לפני למעט כי אדרבה נחשב לפני להרבה ואין בזה שמחה לפני : הבאתי להם . הבאתי עליהם וחוזר ותגרת על אם רבה לומר על ירושלים הבאתי קבוצת בחורים להיות שודד אותם בעת צהרים למען יראה למנוס

כל

בָּחוּר שֹׁדֵד בַּצָּהֳרָיִם הִפַּלְתִּי עָלֶיהָ
פִּתְאֹם עִיר וּבֶהָלוֹת׃ ט אֻמְלְלָה ל'
יֹלֶדֶת הַשִּׁבְעָה נָפְחָה נַפְשָׁהּ בָּאה ב' הס' בא ק'
שִׁמְשָׁהּ בְּעֹד יוֹמָם בּוֹשָׁה וְחָפֵרָה ב'. ל'
וּשְׁאֵרִיתָם לַחֶרֶב אֶתֵּן לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם
נְאֻם־יְהוָה׃ י אוֹי־לִי אִמִּי כִּי
יְלִדְתִּנִי אִישׁ רִיב וְאִישׁ מָדוֹן לְכָל־ ל' וחסר
הָאָרֶץ לֹא־נָשִׁיתִי וְלֹא־נָשׁוּ־בִי ב' בתרי לישני
כֻּלֹּה מְקַלְלַונִי׃ יא אָמַר יְהוָה אִם־ ל'. ג' ר"פ
לֹא שֵׁרִותִךָ לְטוֹב אִם־לוֹא ׀ שריתיך ק' ל"ס מ"ל
הִפְגַּעְתִּי בְךָ בְּעֵת רָעָה וּבְעֵת צָרָה
אֶת־הָאֹיֵב׃ יב הֲיָרֹעַ בַּרְזֶל בַּרְזֶל ס'.ל' והס'.ל'
מִצָּפוֹן וּנְחֹשֶׁת׃ יג חֵילְךָ וְאוֹצְרוֹתֶיךָ
לָבַז אֶתֵּן לֹא בִמְחִיר וּבְכָל־
חַטֹּאותֶיךָ וּבְכָל־גְּבוּלֶיךָ׃ ג' מ"ל

בְּטִיהֲרָא אַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן מַשְׁרְיָן בִּתְקֵיף וְחַבִּילָא קְדָוֵיהוֹן׃ ט צְדִיאַת אַרְעֲהוֹן מִכְּלֵי עַמָּא הֲווֹ לְמַפְּחַת נְפַשׁ גְּלָא יְקָרְהוֹן בְּחַיֵּיהוֹן וְעַד דְּאִינוּן קַיָּמִין בְּהִיתוּ וְאִתְכְּנָעוּ וּשְׁאָרְהוֹן לְחַרְבָּא אֶמְסַר קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ י וַי לִי אִמִּי אֲרֵי יְלֵדְתִּינִי לְמֶהֱוֵי גְּבַר דִּין וֶאֱנָשׁ מַצּוּ לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא לָא רְשָׁן בִּי וּמָא דַּאֲנָא רְשֵׁינָא לָא תָבַע מִנְּהוֹן כּוּלְּהוֹן מְלַטְטִין לִי׃ יא אֲמַר יְיָ אִם לָא סוֹפָךְ יְהֵא לְטַב אִם לָא יֵיתוּן וְיִבְעוֹן מִנָּךְ בְּעִדָּן דְּאֵיתֵי עֲלֵיהוֹן סַנְאָה וְיָעִיק לְהוֹן בְּעִיל דְּבָבָא׃ יב מֶלֶךְ דְּתַקִּיף כְּבַרְזְלָא יִסַּק לְסָעֵיד מֶלֶךְ דְּתַקִּיף כְּבַרְזְלָא וְכִנְחָשָׁא יֵתֵי מִצִּפּוּנָא עֲלָהּ לְמִתְבְּרָא׃
יג נִכְסֵיכוֹן וּבֵית גִּנְזֵיכוֹן לְבִזָּא אֶמְסַר לָא בְדָמִין בְּחוֹבֵיכוֹן דַּהֲוֵיתוּן פָּלְחִין לְטַעֲוָתָא וּבְכָל

מ"ל וסי' נמסר בסדר ויקרא: בעוד ג' חסר וסי בעד שלשת ימים ישא פרעה. בעד יומם בושה והפרה. בעד רשע לנגדי: נשיתי ב' בתרי לישני וסי' לא נשיתי ולא נשו בי. ותזנח משלום נפשי וא' ונשיתי אמך: חטאתיך ג' מ"ל וסי' חילך ואוצרתיך לבז אתן. וחלב זבחיך לא הרויתני. מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך. וא' על חטאתיך. ושארא חטאתיך כתיב:

תולדות אהרן יולדת השבעה. גטין פח זוהר פרשת פקודי:

רשי

ואם בישראל: ובצהרים. הכל יהא גלוי לפניו כל גנזי מטמונם: הפלתי עליה פתאום עיר. השכנתי עליהם פתאום גייסות של עיר ובהלות רבות. ויש פותרים עיר ל' שנאה כמו ויהי עריך (שמואל א' כח) ופשריי לערך (דניאל ג): (ט) אמללה יולדת השבעה. שומרון ונשיאה של עשרת שבטים. שעמדו מהם ז' משפחות כבר אומללה וגלתה: ושאריתם. אלו יהודה וקצת בנימין שנשתיירו בישראל לחרב אתן אלו הן שבע משפחות ירבעם בן נבט וביתו בעשא וביתו עמרי וביתו יהוא וביתו מנחם וביתו פקח וביתו הושע וביתו: נפחה נפשה. ל' דאבה נפשה מתרגמינן ודאבון נפש (דברים כח) ומפחן נפש: בעוד יומם. בלא זמנם מהרו ליפול כך נדרש במס' גיטין. ובמדרש רבי תנחומא דרשו כלפי ירושלים ומונה שבעה רשעים יהורם יואש אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו אך יש למנות עוד רחבעם אביה אמציה אחזיה: וחפרה. ל' בושת: (י) אוי לי אמי. ירמיה היה מתאונן על עצמו שהיו שונאין אותו בני עירו על דברי תוכחותיו: ואיש מדון. איש מריבה כמו לא ידון רוחי (בראשית ו): לא נשיתי. כמו לא תהיה לו כנושה (שמות כב): כלה מקללוני. איני רב עמהם על עסקי ממון שיש לי עליהם ולא להם עלי והרי כל העם מקללני: (יא) שריתיך. השארתיך ל' שארית וכן פתרו מנחם אבל דונש פתר אותו ל' התרה ושריתיך כמו (דניאל ה) משרי קטרין ופתרון שריתיך כן הוא שנאמר הנה פתחתיך היום מן האזיקים (לקמן מ) כלומר ביום אשר הקים ה' את דברו נאמר לו ועתה הנה פתחתיך היום מן האזיקים אשר על ידיך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבלה. וגם ישראל בקשו ממנו שיתפלל בשבילם כאשר נאמר לו התפלל בעדינו אל ה' אלהינו כי נשארנו מעט מהרבה (לקמן מב): אם לא. ל' שבועה: הפגעתי בך בעת רעה. את האויב כשתבא עליהם הרעה יפגעו בך שתבקש רחמים עליהם כגון צדקיה אמר לו דרש נא בעדנו את ה' וגו' ד"א נבוזראדן יבקש מאתך אם טוב בעיניך לבא אתי בבלה (לקמן מ): (יב) הירוע ברזל ברזל מצפון. אומר אני ברזל הבא מצפון קשה משאר ברזל. וכן פתרונו הם נמשלו לברזל הולכי רכיל נחשת וברזל (לעיל ו) ובירמיה נאמר נתתיך לעמוד ברזל ולחומות נחשת (לעיל א) ושלו חזק משלהם כי נבוכדנצר מצפון יבא כדבריו עליהם: הירוע. הירוץ ברזל שלהם את שלך ד"א הירוץ פרעה הבא בעזרתכם שהוא קשה כברזל את נבוכדנצר שהוא ברזל הבא מצפון ונחשת ותרגום יונתן מטה לצד זה: (יג) חילך. ל' ממון: ואוצרותיך. לישראל

רדק

בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים אלמנות: הבאתי להם על אם בחור שודד בצהרים. על קהלת בחורים הבאתי שודד בצהרים כלומר כי לא באו בלילה כגנבים אלא בצהרים ולא הועילה לבחורים גבורתם. אם ר"ל קהלה או משפחה כמו שנקראת אום ואומה, בחור על דרך כלל כמו בחורים וכן שש מאות רכב בחור וכן ת"י איתיתי עליהון וגומר כבעמוד: הפלתי עליה פתאום עיר ובהלות, עליה על האם שזכר הפלתי עיר ר"ל חרבן הערים ובהלות כמו פתאום כמו ויבהילו את המן מהרוהו ללכת פתאום וכאילו אמר הפלתי עליה פתאום ובהלות עיר והכפל לחזק הענין כמו פתע פתאום ואדוני אבי ז"ל פירש עיר שונא מן ויהי עריך ות"י היתיתי עליהון משירין וגומר כבעמוד: (ט) אמללה יולדת השבעה. יולדת בנים רבים והיא כנסת ישראל ושבעה ענין רבוי במקומות לא תשכון מכון וכן עד עקרה ילדה שבעה. שבע יפול צדיק וקם שבע כחטאתיכם: נפחה נפשה. ענין דאבון כמו מפח נפש: באה שמשה בעוד יומם, על דרך משל מרוב הצרות כמו שאמר גם כן על הצרות תחשך השמש בצאתו, באה כתוב בא קרי והשמש ימצא לשון זכר ולשון נקבה: בושה וחפרה. כפל ענין במלות שונות: ושאריתם. השארית שלא ילכו בגלות אתן לחרב ויש לפרש ושאריתם בניהם כמו שם ושאר: (י) אוי לי אמי. איש ריב ואיש מדון. כי כלם מריבים עמי ומדון כמו ריב: לא נשיתי ולא נשו בי. לא נשיתי בהם שאהיה תובע הלואתי מהם ויקללוני בעבור זה וגם הם לא נשו בי שיהיו תובעים הלואתם ממני ולא ארצה לתת להם ובעבור זה יקללוני אין שום דבר מכל זה ששונאים אותי מפני שאני מוכיח אותם לטובתם: כלה מקללוני. הורכבה המלה משני שרשים מן קלל ומן קלה כי הם שני ענינים הקללה היא הפך הברכה והקלון הוא הפך הכבוד וכן אמר הנביא כלה מקללני ומקלני והורכבו שניהם כאחד ואמר במלה אחת שני ענינים נקבר כלשון ולנחותו והומרה ה"א קלה בוי"ו כמנהג התחלפה במקומו ולולי שהרגיש ה וקראו למ"ד הפעל בקריאה לא היה נכר במלה ענין קלה: (יא) אמר ה'. אמר לי האל כשהייתי מתרעם עליהם שסופי יהיה לטוב: אם לא. בענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא כאשר דמיתי כן היתה: שרותיך. כמו שריתך ותירק השי"ן במקום סגול וכן הי"ו ותפוצותיכם חירק השי"ן במקום סגול והאל"ף שאר נעלם מהמכתב וכן וגם כל שרית ישראל. כמו שארית ושאריתך. ענינו אחריתך כלומר מה שישאר לך מזמן בעת רעתם וכן תרגם יונתן אם לא סופך יהא לטב: אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האויב. בעת רעת ישראל וצרתם אפגיע בך את האויב והוא נבוזראדן יפגע בך שתעשה הטוב והישר בעיניך אם לשבת אם ללכת כמו שכתוב. הפגעתי בפעל יוצא כלומר אשימנו שיפגע בך ויבקש ממך שתעשה איזה דבר שתרצה. ויש לפרש הפגעתי ענין פגיעת החרב ויהיה הפסוק חלוק אם לא שריתיך יאמר כנגד הנביא אם לא הפגעתי בך יאמר כנגד ישראל כי גם לפירוש הראשון יאמר חילך ואוצרותיך כנגד ישראל, ויש מפרשים שאריתך התרתיך מן משרא קטרין כמו שאמר לו נבוזראדן הנה פתחתיך היום מן הזיקים אשר על ידיך. שרותך כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד והאותיות אהו"י מתחלפות: (יב) הירוע. מן תרועם בשבט ברזל ענין שבר אמר הישבר ברזל ברזל אם ברזל אחד יתחוך ברזל אחר אם הברזל הוא מעורב עם הנחשת והוא הברזל החזק שקורין בלע"ז אצי"ר ר"ל יחשבו שהם יוכלו לעמוד בפני נבוכדנצר כי אם הם ברזל נבוכדנצר הוא ברזל ונחשת: מצפון. כי בבל צפונית לארץ ישראל כמו שנאמר מצפון תפתח הרעה: (יג) חילך. לא במחיר. כלומר כך יהיו בוזזים רבים כי לא ימכר ולא יותן במחיר השלל אלא כל אחד ואחד יבוז לעצמו

מצודת דוד

כל גנזי המטמוניות: הפלתי. השכנתי עליה פתאום קבוצת שונאים ועדת עם המבהילות: (ט) אמללה. כבר גלתה שומרון ועשרת השבטים שגדלה ז' משפחות מלכים רשעים והם ירבעם בן נבט וביתו בעשא וביתו עמרי וביתו יהוא וביתו מנחם וביתו פקח וביתו הושע בן אלה וביתו: נפחה נפשה. היה לה דאבון נפש: באה שמשה. שקעה שמשה כשהיה עוד היום גדול ר"ל הושפל גדולתה במהירות בלא זמנה: בושה וחפרה. והיא יושבת בגולה בבושה וכלימה: ושאריתם. השארית הנשארה מעדת ישראל הם יהודה ובנימין אתן גם אותם לחרב לפני אויביהם: (י) אוי לי אמי. ירמיה היה מתאונן והסיב הדבור מול אמו ואמר אוי לי אמי אשר ילדתני להיות איש ריב ומדון לכולם כי ירבו עמדי על שאני מוכיחם: לא נשיתי. לפעמים מריבים עם המלוה על שאינו משלם הלואתו ולפעמים מריבים עם הלוה על שהוא נוגש כסף הלואתו אבל אני לא הלויתי להם ולא הם לוו לי ועכ"ז כולם מקללים ומבזים אותי: (יא) אמר ה'. אמר הנביא ה' אמר לי מה אתה חושש על קללתם הריני נשבע אם לא אשאיר אותך לטוב. כל המקללים אותך ימותו וילכו שבי ואתה תשאר לטובה: אם לא. הריני נשבע אם לא בעת בוא הרעה והצרה אעיר אז את לב האויב הוא נבוזראדן להפגיע בך ולחלות פניך לבוא עמו לבבל ולא יקחך בשבי ביד חזקה כמ"ש אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל ואשים את עיני עליך (לקמן מ): (יב) הירוע. וכי אפשר שברזל מהרבות

מצודת ציון

בישראל (ש"ב כ): בחור. נבחר וגבור: שודד. עושק: הפלתי. ענין השכנה והניה כמו נופלים בעמק (שופטים ז): עיר. ענין שונא כמו ויהי ערך (ש"א כח): ובהלות. מל' בהלה ופחד: (ט) אמללה. ענין כריתה כמו אומלל אני (תהלים ו): נפחה. ענין דאבון נפש וכן ותפחתם אותו (מלאכי א): באה. ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כח): וחפרה. ענין כלימה וכן ותפרה הלבנה (ישעיה כד): ושאריתם. [illegible] (י) מדון. ענין מריבה כמו ישלח מדון (משלי ו): נשיתי. מלשון משאה והלואה כמו לא תהיה לו כנשה (שמות כב): מקללוני. הוא מלשון קללה ומלשון קלון וביזיון: (יא) אם לא. הוא ענין שבועה וכן [illegible] (ישעיה ה) וכיוצא בו: שריתיך. מלשון שארית: הפגעתי. ענין בקשה כמו ופגעו לי (בראשית כג): (יב) הירוע. ענין שבירה [illegible] (יג) חילך. מלשון חיל ועושר כמו וישראל עושה חיל (במדבר כד): לבז. מלשון בזה ושלל: במחיר. ענין דמי הדבר וערכו כמו אקנה מאותך במחיר (ש"ב כד): קדמה

יד וְהַעֲבַרְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ בְּאֶרֶץ לֹא יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי עֲלֵיכֶם תּוּקָד׃ טו אַתָּה יָדַעְתָּ יְהוָה זׇכְרֵנִי וּפׇקְדֵנִי וְהִנָּקֶם לִי מֵרֹדְפַי אַל־לְאֶרֶךְ אַפְּךָ תִּקָּחֵנִי דַּע שְׂאֵתִי עָלֶיךָ חֶרְפָּה׃ טז נִמְצְאוּ דְבָרֶיךָ וָאֹכְלֵם וַיְהִי דְבָרֶיךָ לִי לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחַת לְבָבִי כִּי־נִקְרָא שִׁמְךָ עָלַי יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת׃ יז לֹא־יָשַׁבְתִּי בְסוֹד־מְשַׂחֲקִים וָאֶעְלֹז מִפְּנֵי יָדְךָ בָּדָד יָשַׁבְתִּי כִּי־זַעַם מִלֵּאתָנִי׃ יח לָמָּה הָיָה כְאֵבִי נֶצַח וּמַכָּתִי אֲנוּשָׁה מֵאֲנָה הֵרָפֵא הָיוֹ תִהְיֶה לִי כְּמוֹ אַכְזָב מַיִם לֹא נֶאֱמָנוּ׃ יט לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אִם־תָּשׁוּב וַאֲשִׁיבְךָ לְפָנַי תַּעֲמֹד וְאִם־תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל כְּפִי תִהְיֶה יָשֻׁבוּ הֵמָּה אֵלֶיךָ וְאַתָּה לֹא־תָשׁוּב אֲלֵיהֶם׃

ס' ז' ר"פ בנבי' ל' דברך ק' ע' ר"פ בספ' ח' ל' דגש למה ל' ל' י"ד בטעם בסיפרא ל' מ"ל. ל'

תחומיכון: יד ותשתעבדון לבעלי דבביכון בארעא דלא ידעתון ארי קידום תקיף כאשתא נפק מן קדמי ברגז עליכון ייחול: טו אתגלי קדמך יי ייעול דוכרני ופקדני לאוטבא לי ואסער על בעלי דבבי אתפרע לי מרדפי לא תתן ארכא לעולבני גלי קדמך דקבלית חסודין על מימרך: טז קבלית לפתגמך וקימתינון והוה מימרך לי לביע ולחדות לבי ארי אתקרי שמך עלי יי אלהים צבאות: יז לא יתיבית בסיעת משבחין ולא חדיתי מן קדם מימרך פריש יתיבית ארי נבואה דלוט מליתני: יח למא הוה כיבי לאפרש ומחתי תקיפא למסרבא לאתסאה לא יהי מימרך לי כדבין כמבע דמיין דפסקין מוהי: יט בכן כדנן אמר יי אם תתוב ואתיבינך קדמי תשמש ואם תתיב רשיעיא למהוי צדיקיא ברעות מימרי תקים יתובון אינון לפתגמך ואת לא תתוב

תו'דות אחרן אם תתוב. ב"מ פ"ס עקדה שער לה:

רדק

לענינו: ובכל חטאתיך. ובעבור מה יהיה זה בעבור כל חטאתיך: ובכל גבולך. שם חטאתיך כי לא במקום אחד לבד אלא בכל גבוליך הם במותיך בהם חטאתיך וזה ענין עליכם תוקד ונאמר אחר זה בפרשת חטאת יהודה במלות שונות במקצת: (יד) והעברתי. ברי"ש פירוש אעביר אותך אל אויביך בארץ אשר לא ידעת: את אויביך. כמו אל אויביך וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן ונראה כי יונתן היה קורא והעבדתי בדל"ת כי כן תרגם ותשתעבדון לבעלי דבביכון אבל אנחנו קראנו והעברתי ברי"ש וכן נמצא בספרים המדויקים הראוין לסמוך עליהם ובפרשת חטאת יהודה והעבדתיך בדל"ת: קדחה. פעל עומד פירוש בערה: (טו) אתה ידעת. כלומר ידעת מה שעושים לי מה שאומרים על המוכיחם אותם: אל לארך אפך תקחני. אם תאריך אפך עליהם אל תקחני רלומר אל תמיתני כדי שאראה נקמתך מהם וי"ת לא תתן ארכא לעולבני: דע שאתי עליך חרפה. כלומר הראה להם שידעת ולא נעלם ממך: (טז) נמצאו. כשנמצאו לי דבריך בנבואה קבלתים ברצון כמו שאוכל אדם הדבר הערב לו לפיכך אמר ואכלם: כי נקרא שמך עלי. בזה אני שמח מאד שיאמרו עלי נביא השם ושאר הנביאים יקרא נביאי הבעל: ויהי דבריך. כתוב ביו"ד וקרי דברך בלא יו"ד לשון יחיד כמו שאמר ויהי והכתוב דבריך פרט והקרי דברך כלל: (יז) לא ישבתי בסוד משחקים, כי דברך הוא שמחת לבבי ובאמרו לבבי ר"ל שמחת השכל אבל שמחה אחרת לא היתה כנותה שהיא שמחת הגוף שאשב בסודם ובקהלם כשהם משחקים ואשמח עמהם זה לא היה לי אפילו לחברה לא היה לי עמהם אלא בדד ישבתי כי אני מתבודד בביתי: מפני ידך. רוצה לומר מפני יד הנבואה כמו היתה עלי יד ה' וכן תרגם יונתן מן קדם מימרך פריש יתיבית וכן תרגם כי זעם מלאתני ארי נבואה דלוט מליתני ויש לפרש מפני ידך מכתך כמו הנה יד ה' הויה והמכה והזעם והכאב הוא בזותם אותו וקללם אותו עד שהיו מכים אותו כמו שכתוב: (יח) למה היה. למה בדגש ומלעיל על הה"א שהיא אחד מן ההמשה: נצח. עולמי ותמידי שלא יפסק לי בכל יום ויום אני במריבה וכאילו מכתי מאנה הרפא ולשון מאנה נאמר על דרך מליצת השיר כי אין למכה רצון למה היה זה מה עון יש בי: היו תהיה לי כמו אכזב. והנה אתה תהיה לי כמו אכזב רוצה לומר כמו מקור אכזב וכמו מים לא נאמנו שיבטח אדם שימצא מים ויכזבו כלומר יפסקו והנה לא נאמנו והענין אחד כפול במלות שונות ובאמרו אכזב וזכר התאר ולא זכר המתאר כן דרך הכתוב במקומות כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה ואמר המשל כנגד האל בעבור שאמר לו בתחילת נבואתו ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחשת וגו' והנה הם מתרפים ומכים אותי ואע"פ שאמר לו ונלחמו אליך היה דעתו שהמלחמה ההיא לא תהיה תמידית אלא שיהיה לה הפסק וכראותו כי לא היה לה הפסק נתרעם על האל ואמר למה היה כאבי נצח היו תהיה לי כמו אכזב: אנושה כמו אנושה מכותיה. וכאב אנוש רוצה לומר החזקה והכבדה, ואכזב האל"ף נוספת והוא תאר כמו כזב והוא בשקל ארבע, ויונתן הוסיף לא יהא מימרך לי כדבין כמבוע דמיין דפסקין מוהי: (יט) לכן כה אמר ה' אם תשוב ואתי כך לפני העמוד. אמר לו האל דברת כנגדי דברים אשר לא כן באמרך היו תהיה לי כמו אכזב והנה חטאת לי ועתה אם תשוב בתשובה לפני ותתחרט על מה שאמרת אני אשיבך בתשובה ואשלח לך ותעמוד לפני כבתחילה והעמידה לפני ה' היא התפלה וההודאה לפניו וקבול הנבואה כמו שאמר אם יעמוד משה ושמואל לפני ואברהם עודנו עומד לפני ה' ולא יאמר זה הלשון אלא בנביא: ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, ואם תטריח עצמך עליהם להחזירם למוטב ותוציא יקר מזולל שתוכל להשיב הרשעים שהם זוללים להשיבם טובים ויקרים כפי תהיה מה שתגזור ותאמר יתקיים כאילו אני אומר אותו כמו שאמר בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה וי"ת רעות מימרי תקיים ויש מפרשים כפי תהיה כמאמרי תהיה כמו שאמרתי לך לעיר מבצר ולחומות נחשת: ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם. אבל זה השמר לך שלא תשוב לרעתם בהשתדלותיך עמהם שמא יטעון ברוב טענותם זה:

רש"י

לישראל הוא אומר: ובכל חטאתיך. ולמען כל חטאתיך תהי זאת לך: ובכל גבוליך. אשר העמדת אלילים בכולן: (טו) אל לארך אפך תקחני. תרגום יונתן לא תתן ארכא לעולבני אל תקח את ריבי להניח לארך אפך אלא מהר והנקם לי: שאתי. כמו סבלתי: עליך. בשבילך: (טז) נמצאו דבריך ואוכלם. לתאוה מתאוה והיו לששון כי דמיתי שישמעו אלי. עתה: (יז) מפני ידך. מפני נבואה הבאה לי מאתך: ישבתי. יחידי ומשתומם באבילות כי נטפת זעם מלאתני. בחורבן ביתך: (יח) אנושה. חולה כמו ויאנש ויחלה בנגה של בת שבע: היו תהיה לי. אתה הוה לי: כמו אכזב. כאדם שמבטחו נפסק ממנו שאתה מניחי להצטער בידם. אכזב מקור פוסק פיילייני"ן בלעז: מים לא נאמנו. לסמוך עליהם: (יט) לכן. בעבור שאני סובל צרות האלה: כה אמר ה' לי: אם תשוב. אתה ישראל ע"י ואשיבך אני אליו אמר לי לפני תעמוד: ואם תוציא יקר מזולל. אם תוציא אדם הגון מאדם רשע שתחזירנו למוטב: כפי תהיה. שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה: ישובו המה אליך ואתה לא תשוב

תוקד ה' בקריאה ופי' נמסר בסדר צו: אתה ז' ר"פ בנביאים וסי' אתה ידעת את דוד אבי. אתה תשמע השמים דנברי דמלכים. אתה ידעת ה' זכרני ופקדני. אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה דספרא. הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו. אתה תאכל ולא תשבע. אתה תזרע ולא תקצור: לכן י"ד בטעם בסיפרא וסי' נמסר

מצודת ציון

(יד) קדחה. ענין הבערה כמו הן כלכם קודחי אש (ישעיה נ): תוקד. ענין שריפה כמו ותוקד עד שאול (דברים לב): (טו) ופקדני. ענין השגחה: שאתי. מלשון משא וסבל: (יז) בסוד. ענין קבוץ כי להמתיק סוד מתקבצין הרואים לו וכן על סוד בחורים (לעיל ו): ומשחקים. מלשון שחוק ושמחה: ואעלוז. ענין שמחה: בדד. יחידי כמו איכה ישבה בדד (איכה א): זעם. כעס ותרון: נצח. לעולם ר"ל זמן רב: אנושה. כאובה ביותר כמו אנוש חציו (איוב לד): (יח) מאנה. מלשון מיאון: אכזב. ענין הפסק ועזיבה כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח): נאמנו. ענין דבר המתקיים כמו יתד במקום נאמן (שם כב): (יט) יקר. מכובד וחשוב: מזולל. ענין הרבות האכילה

מצודת דוד

שלך ישבר ברזל החרבות שבא מצפון שהברזל חזק מאוד ונחשת מעורב בו המחזק עוד יותר וכן נאמר הולכי רכיל נחושת וברזל (לעיל ו) ור"ל וכי תחשוב שאתה תתגבר במלחמה מול נבוכדנצר הלא מאד יחזק ממך: (יג) לבז אתן. לו אתן לשללו ולא תקח בעדם מחיר ר"ל לא ישאיר אותך בארצך במחיר האוצרות שיקח כי יקחם דרך שלל: ובכל חטאתיך. כ"ז יהיה בכל חטאותיך שחטאת לה' ובכל גבוליך חטאת מבלי מקום נעדר: (יד) והעברתי. אעביר אותך מארצך ללכת עם אויביך בארץ אשר לא ידעת מאז: כי אש. אש החרון תבער באפי ועליכם תשרוף ר"ל עליכם אשפוך את החרון: (טו) אתה ידעת ה'. את הרעה שעושים לי אנשי ענתות: זכרני ופקדני. זכור בי והשגיח עלי ועשה לי נקמה מרודפי: אל לארך אפך תקחני. ר"ל אל תמיתני לאריכות אפך בנקמתי אבל מהרה תחישה תנקום נקמתי מהם: דע. תן לב לדעת מה שאני נושא וסובל חרפה בעבורך במה שאני מתנבא בשמך: (טז) נמצאו דבריך. כשבאה עלי רוח הנבואה ונמצאו לי דבריך קבלתים בשמחה כאוכל דבר מה לתאוה וחוזר ופירש ויהי דבריך לי לששון וכו' על כי נקרא שמך עלי אתה ה' וכו' ר"ל שמחתי היה על כי באה עלי שפע הנבואה להיות נקרא נביא ה': (יז) לא ישבתי. אחר שקבלתי הנבואה לא ישבתי בקבוצת משחקים לשמוח עמהם: מפני ידך. מפני הנבואה הבאה לי מידך ישבתי בדד ויחידי כדרך המצטער כי מלאת אותי נבואות זעם הם הייעודים הרעים מחורבן הבית וגלות העם: (יח) כאבי נצח. ר"ל זה זמן רב אורבים עלי אנשי ענתות: ומכתי אנושה. המכה שעלי היא כאובה מאד ר"ל הם מכאיבים אותי ביותר: מאנה הרפא. ממאנת לקבל רפואה ר"ל אינם חוזרים מרעתם: היו תהיה לי. אתה תהיה למולי כמו מקור מים הנפסק ועוזב הנבואה ולתוספת ביאור אמר מים לא נאמנו שאין מתקיים ותמיד כי כמו כן חדלת ממני העזרה וההצלה מן הקמים עלי: (יט) לכן כה אמר ה'. שלא יקופח שכרי וכן אמר אם אתה ישראל תשוב לה' ואני אשיבך ר"ל תשובתך תהיה [illegible] וזה הבטיחני לומר לפני תעמוד עד עולם ולא תפסוק הנבואה ממך ואם תוציא את מי מן הזוללים להיות אדם יקר אז תהיה כפי כי תתקיים גזרתך כמו גזרתי: ישובו המה אליך. יכו דבר אספרות שהמה ישובו אליך להיות כשרים כמותך ואל תדאג לילך אליהם בשליחות כי הן תלמוד ממפסיסם

זה שאמר לך השתדל עמהם שישובו המה אליך והשמר שלא תשוב אתה אליהם: (כ) ונתתיך. אמר לא אהיה לא כמו אדם אכזב אלא כמו שאמרתי לך בתחלה כן אעשה שאתנך לעם הזה לחומת נחשת בצורה: ונלחמו אליך ולא יוכלו לך. כי אני לא אמרתי שמלחמתם אליך תהיה לזמן ואתה לא הבינות היטב דברי אלא כמו שהבטחתיך כן אקיים כי לא יוכלו לך להמיתך אבל הם ילחמו אליך בין בדברים בין במכות ובין בבזיון כל זמן תוכחתם וכל זה הטורח הסבול להטיבם אלי כי אם לא תשיב כלם אי אפשר שלא תשיב מקצתם כמו שראינו שאמרו מקצתם כשרצו להמיתו אמרו השרים אין לאיש הזה משפט מות כי בשם ה' אלהינו דבר אלינו ואם תטרח בזה ולא תחוש לחרפתם וגדופם תקבל שכר מאתי: (כא) והצלתיך מיד רעים. מכף עריצים. שרוצים להמיתך: (א) ויהי דבר ה': (ב) לא תקח לך אשה. יש הנה מבוכה למה נוהו האל שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות לפי שנגזרה גזרה על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה שימותו ברעב וכי לא היה ראוי ירמיהו שיהיו בניו בזכותו והנה הקטנים אינם מתים אלא בעון אבותיהם וירמיהו לא היה לו עון שימותו בניו בעונו ועוד אף על פי שנגזרה גזרה שימותו בחרב וברעב הגזרה על קצתם ולא על כלם כי גם גלות נגזר עליהם והנה נאמר בנבואת יחזקאל על ירושלם והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות ועוד שגם על האבות ועל האמות גזר שימותו ולא מתו כלם שהרי גלו מהם וכענין הזה נאמר בנבואת יחזקאל אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו ולמה לא הצילו האבות הצדיקים את בניהם שהרי הם כמותם כי אין לבנים הקטנים חטא שימותו בעבורו אלא כשהם מתים בעון אבותיהם מתים ואם האבות הם צדיקים למה ימותו הבנים ומה שאני רואה בזה הוא כי במקום הזה רוצה לומר בענתות ובענתות נאמרה לו נבואה זו והזהירו שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות שם כי נגזרה גזרה על הבנים והבנות הנולדים בענתות וכן אמר למעלה על אנשי ענתות ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה על אנשי ענתות שנת פקדתם הנה אמר כי לא תהיה שארית לאנשי ענתות אבל בירושלם תהיה שארית ופלטה כמו שנאמר בנבואת יחזקאל והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות וכיון שנגזרה גזרה זו על אנשי ענתות הנה אם יהיו לירמיהו שם בנים ובנות יספו בכלל האחרים כמו שנאמר כי עד צדק ישוב משפט כמו שפירשנו במקומו פי' יסוף צדיק אחד בתוך אלפים אנשים חייבים כמו שאמרו ללוט פן תספה בעון העיר וכל שכן מי שאין לו זכות מעצמו כמו הבנים והבנות ואילו היו לירמיהו בנים ובנות בענתות והיה מוציאם מענתות טרם בא הגזרה לא היו נספים עם האחרים אלא שלא היו מניחין אותם קרוביהם בני ענתות כי לא היו מאמינים בנבואה לפיכך אמר לו האל שלא יהיו לו שם בנים ובנות כי יספו בעון העיר ואפילו היה ירמיהו עצמו בענתות שמא לא ינצל בין כלם ומה שאמר המה לבדם ינצלו זהו כשיהיו שלשה צדיקים בעיר אחת כמו שאמר נח דניאל ואיוב בתוכה לא אמר צדיק אחד לבד אלא כשהם שלשה או יותר ינצלו כי יצטרפו זכיות שלשתן להצילם ואם יהיו עשרה הם בצדקתם יצילו כל העיר כמו שאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם ואם ינצלו ממיתה אפשר שלא ינצלו מגלות או מעונש אחר ומה שנאמר בשיר של פגעים יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש לא יקרה זה לכל צדיק אלא למי שההשגחה בו תמיד לא תסור ממנו כמו שנאמר בו כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי, ואף על פי שנגזרה גזרה על אנשי ענתות שלא תהיה בהם שארית היתה להם שארית שעשו תשובה בעת כבוש הארץ כי מצאנו בשוב גלות בבל אמר אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנה אף על פי כן האל נוה ירמיהו על מה שהיתה גזרתם תחלה ולא גלה תשובתם לירמיהו לפי שאמר לו ה' כי גזרתם קשה עד שנוהו האל שלא יקח אשה במקום ההוא: (ג) כי כה. הילודים. שם תאר וכן הילודים במדבר: (ד) ממותי. שם בפלס כמבואי עיר מבוקעה ובלא מ"ם נוספת מותי חלאים תמות והוא קבוץ מן מות ר"ל מיתת תחלואים ימותו ותחלואים רוצה לומר בהלי רעב ימותו כמו שאמר למעלה ואם באתי לעיר הנה תחלואי רעב וכן תרגם יונתן ממרעי כפן ימותון ואם לא יהיה זה פירושו מה ירצה לומר מיתת תחלואים ימותו כל בני אדם מתים בחולי אם לא ימותו בחרב אלא כך פירשו כמו שתרגם יונתן: לא יספדו ולא יקברו. כי כל אחד יהיה טרוד בעצמו לא יהיה פנאי לספוד ולקבור: (ה) כי כה. בית מרזח. בית אבל כן פירשו רז"ל וכן וסר מרזח סרוחים ואדוני אבי ז"ל פי' כי מרזח הוא לשון הרמת קול בין לבכי בין לשמחה וכן הוא בלשון ערבי מרזח: ואל תנוד להם. כחולה ועניינו פירשנו למעלה: כי אספתי את שלומי מאת העם הזה. השלום והחסד והרחמים שהייתי נותן לעם הזה לקחתי אותם מאתם ואספתי אותם אלי וכיון שאספתי אני שלומי מהם לא תדרוש אתה בשלומם לא באבלם ולא בשמחתם: (ו) ומתו. ולא יתגודד ולא יקרח להם, ואע"פ שהוא אסור לישראל לעשותו כמו שכתוב לא תתגודדו לא תשימו קרחה בין עיניכם למת אולי הם היו עושים

כמנהגי

כ וּנְתַתִּיךָ לָעָם הַזֶּה לְחוֹמַת נְחֹשֶׁת בְּצוּרָה וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהוֹשִׁיעֲךָ וּלְהַצִּילֶךָ נְאֻם־יְהוָה: כא וְהִצַּלְתִּיךָ מִיַּד רָעִים וּפְדִתִיךָ מִכַּף עָרִצִים:

טז

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: ב לֹא־תִקַּח לְךָ אִשָּׁה וְלֹא־יִהְיוּ לְךָ בָּנִים וּבָנוֹת בַּמָּקוֹם הַזֶּה: ג כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה עַל־הַבָּנִים וְעַל־הַבָּנוֹת הַיִּלּוֹדִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־אִמֹּתָם הַיֹּלְדוֹת אוֹתָם וְעַל־אֲבוֹתָם הַמּוֹלִדִים אוֹתָם בָּאָרֶץ הַזֹּאת: ד מְמוֹתֵי תַחֲלֻאִים יָמֻתוּ לֹא יִסָּפְדוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ וּבַחֶרֶב וּבָרָעָב יִכְלוּ וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ: ה כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־תָּבוֹא בֵּית מַרְזֵחַ וְאַל־תֵּלֵךְ לִסְפּוֹד וְאַל־תָּנֹד לָהֶם כִּי־אָסַפְתִּי אֶת־שְׁלוֹמִי מֵאֵת הָעָם הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה אֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־הָרַחֲמִים: ו וּמֵתוּ גְדֹלִים וּקְטַנִּים בָּאָרֶץ הַזֹּאת לֹא יִקָּבֵרוּ וְלֹא־יִסְפְּדוּ לָהֶם וְלֹא יִתְגֹּדַד וְלֹא יִקָּרֵחַ לָהֶם: ז וְלֹא־יִפְרְסוּ לָהֶם עַל־אֵבֶל לְנַחֲמוֹ

לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן: כ וְאֶתְנִינָךְ לְעַמָּא הָדֵין כְּשׁוּר דִּנְחָשׁ כְּרִיךְ וִיגִיחוּן לִקְבְלָךְ וְלָא יִכְלוּן לָךְ אֲרֵי בְּסַעֲדָךְ מֵימְרִי לְמִפְרְקָךְ וּלְשֵׁיזָבוּתָךְ אֲמַר יְיָ: כא וְאֵשֵׁיזְבִינָךְ מִיַּד מַבְאֲשִׁין וְאֶפְרְקִינָךְ מִיַּד תַּקִּיפִין: א וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: ב לָא תִסַּב לָךְ אִתְּתָא וְלָא יְהוֹן לָךְ בְּנִין וּבְנָן בְּאַתְרָא הָדֵין: ג אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ עַל בְּנִין וְעַל בְּנָן דְּמִתְיַלְדִין בְּאַתְרָא הָדֵין וְעַל אִמָּהָתְהוֹן דְּיָלְדָן יָתְהוֹן וְעַל אֲבָהָתְהוֹן דְּמוֹלְדִין יָתְהוֹן בְּאַרְעָא הָדָא: ד מִמּוֹת מְמַרְעֵי כַפַּן יְמוּתוּן לָא יִסְתַּפְּדוּן וְלָא יִתְקַבְּרוּן לְזִבַּל מְבַדַּר עַל אַפֵּי אַרְעָא יְהוֹן וּבְחַרְבָּא וּבְכַפְנָא יְסוּפוּן וּתְהֵי נְבִילַתְהוֹן מְשַׁגְרָא לְמֵיכַל לְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְבְעִירָא דְאַרְעָא: ה אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תֵעוֹל לְבֵית מַרְזִיחָא וְלָא תְהַךְ לְמִסְפַּד וְלָא תְדֵוֵי לְהוֹן אֲרֵי כְנֵישִׁית יַת שְׁלָמִי מִן עַמָּא הָדֵין אֲמַר יְיָ יַת חִסְדָּא וְיַת רַחֲמֵי: ו וִימוּתוּן רַבְרְבִין וְדַעְדְּקִין בְּאַרְעָא הָדָא לָא יִתְקַבְּרוּן וְלָא יִסְפְּדוּן לְהוֹן וְלָא יִתְחַמְּמוּן וְלָא יִמְרְטוּן לְהוֹן: ז וְלָא יִפְרְסוּן לְהוֹן עַל

תשוב אליהם. יתיבון אינון לפתגמך ואת לא תתוב למטעי בתריהון: (ה) בית מרזח. משתה בספרי בפרשת בית פעור ראיתי חזרו לעשות להם מרזיחין אבל רבותינו פירשו מרזח אבל: תנוד. תקונן: כי אספתי את שלומי וגו'. כשהיה אברהם אביהם עושה צדקה ומשפט נתתי לזרעו חסד ורחמים ושמר ה' אלהיך לך וגו' (דברים ז) ונתן לך רחמים (שם יג) הם הפכו ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו (עמוס ה) אף אני חזרתי ואספתי אלי את חסדי ואת רחמי: אספתי. אמוא"ש בלעז כמו אסף אלהים את חרפתי (בראשית ל). (ו) ומתו גדולים וקטנים.. ואחר שהכל מתים מה לך לספוד: ולא יתגודד. ולא יקרח להם: דרך האבלים להתגודד ולשרוט בשרם ולקרוח קרחה בראשם ומכל מקום לישראל אסור ולא הזכירו כאן אלא לדוגמת אבל: (ז) ולא יפרסו. ל' שבירה כמו (דניאל ה) מנא מנא תקל ופרסין שמברין את האבלים ברחבה ופורסין להם ברכת המוציא כי הוא יברך הזבח (שמואל א ט) תירגם יונתן ארי הוא פריס על מזונא

בסיפרא סימן ז' : יוכלו י"א וסי' נמסר בריש סיפרא סוף סימן א' : ולא יהיו ג' וסימ' בנים ובנות תוליד . לא תקח לך אשה . ולא יהיו כאבותם . וכל יחזקאל דכוו' במ"א לא יהיו סי' והיתה ידי : לספוד ג' מ"ל בליש' וסי' אל תבא בית מרזח . כי צמתם וספוד בחמשי . עת ספוד ועת רקוד :

תולדות אהרן לא יספדו . סנהד' מו : בית מרזח . ב"בי (מ"ק פג) :

מצודת דוד

ממעשיהם להיות כמוהם כי תשיב בתוך בזה : (כ) ונתתיך . אתן אותך מול העם הזה להיות חזק כחומת נחושת בצורה ועם כי ילחמו עליך לא יוכלו לך כי אני מושיעך : (כא) מיד רעים . הם אנשי ענתות : מכף עריצים . החזקים ממך בכח הזרוע וכפל הדבר במ"ש : טז (ב) ולא יהיו וכו' . למען לא יהיה לך בנים וכו' : (ג) המולידים . המעברות אותם : (ד) ממותי תחלואים . ממיתת תחלואי רעב ימותו כמ"ש ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (לעיל יד) : לא יספדו . כי יהיו טרודים בצרתם : ולא יקברו . כי ירבו מאד ולא יספיקו לקברם ויהיו מושלכים על פני האדמה כזבל : למאכל וכו' . הואיל ולא יקברו : ולבהמת הארץ . ר"ל לחית הארץ כי חיה בכלל בהמה : (ה) כי כה וכו' . ר"ל כי כן אמר לי ה' וכו' למען היות לאות : בית מרזח . לבית אבל לנחמו : ואל תנוד . דרך המנחמים לנוד בראש : כי אספתי . ר"ל זה להם לאות אשר כליתי מהם את שלומי ולא אעשה עמהם חסד ולא ארחם עליהם : (ו) לא יקברו . בעבור טרדתם : ולא יספדו .

מצודת ציון

האכילה ורדיפת התאוות וכן זולל וסובא (דברים כא) : (כ) : בצורה . חזקה : יוכלו . מל' יכולת : (כא) ופדיתיך . מלשון פדיון : מכף . מיד : עריצים . חזקים כמו כגבור עריץ (לקמן כ) : (ד) תחלואים . מל' חולי : לדומן . לזבל : (ה) בית מרזח . בית אבל וכן סר מרזח סרוחים (עמוס ו) : תנוד . מלשון נדידה : להם . עליהם : אספתי . ענין כליון כמו אסף אסיפם (לעיל ח) : (ו) יתגודד . ענין שריטת הבשר כמו ויתגודדו כמשפטם (מ"א יח) : יקרח . ענין מריטת השער כמו קרחי וגזי (מיכה א) : (ז) יפרסו . מלשון פרוסה ושבירה כמו פרוס לרעב לחמך

ישעיה

בעבור

כמנהגי הגוים כמו שהיו עושים עברות אחרות כמנהג הגוים ואמר כי לא יהיה להם פנאי לעשות כדברים שעושים על מת לא דברי אבל ולא דברי נחמה : (ז) ולא יפרסו. בכמ"ך כתוב ועניינו כמו פרכה לשון בידים פרישת הידים באבל והכות כף אל כף ופירוש לא יפרסו ולא יתגודדו על המתים ולא יתנחמו מן החיים ואדוני אבי ז"ל פירש ולא יפרסו כמו שפורסין ובוצעין הלחם לאבל כשמברין אותו וזהו שאמר לנחמו על מת ואמר על אביו ועל אמו לשון יחיד והפסוקים לשון רבים רוצה לומר כל אחד על אביו ועל אמו וכן תרגם יונתן גבר על אבוהי ועל אימיה : (ח) ובית משתה. הפסוקים האלה מבוארים עד לכן הנה ימים באים : (י) על מה דבר ה׳. מה בסגול והוא אחד מכ"ד מה שהם בסגול וכל דסמיך לה"ע דכו׳ כמ"ז: עוננו. בלא יו"ד וכן חטאתנו לשון יחיד : (יב) ואתם הרעותם. והוא מן הדין פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם : (יג) והטלתי. עניינו והשלכתי: ועבדתם שם אלהים אחרים יומם ולילה, כתרגומו ותפלחון תמן וגומר כבעמוד : חנינה. רחמים כלומר לא ירחמו עליכם האויבים אלא יעבדו בכם בפרך : (יד) לכן הנה ימים באים. זו היא עתידה והיא הנבואה אומר להם נחמה זו אחר פורענות והיה האל שולח להם בזה הענין על ידי נביאיו פורענות ונחמה כדי שלא יאמרו אבדה תקותנו כי אע"פ שיפרע מהם על מעשיהם הרעים עוד באחרית הימים תהיה להם תקוה: ולא יאמרו עוד חי ה׳. כשישבע אדם ויאמר חי ה׳ ודרך העולם לסמוך על הזכרת ה׳ דבר ממעשיו או מנפלאותיו כמו שאמר צדקיהו חי ה׳ אשר עשה לנו את הנפש הזאת וכן היו אומרים חי ה׳ אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים ואמר הנה ימים באים שלא יאמר כי אם חי ה׳ אשר העלה וגו׳ וזה יהיה בימות המשיח בקבוץ גליות : (טו) אשר הדיחם. המדיחים והם מלכי האומות המגלים אותם ותירגם יונתן לא יהון משתעין עוד בגבורתא דה׳ דאסיק ית בני ישראל וגומר כבעמוד והענין הזה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל יש אומרים שלא יזכרו יציאת מצרים כל עיקר ויש אומרים שיזכרו אלא שיהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל

אֶבְלָא לְנַחָמוּתְהוֹן עַל מִיתָא
וְלָא יַשְׁקוֹן יָתְהוֹן כָּס תַּנְחוּמִין
גְּבַר עַל אֲבוּהִי וְעַל אִמֵּיהּ׃
ח וּבֵית אִסְחָרוּתָא לָא תֵיעוֹל
לְאִסְחָרָא עִמְּהוֹן לְמֵיכַל
וּלְמִשְׁתֵּי׃ ט אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר
יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא
אֲנָא מְבַטֵּיל מִן אַתְרָא הָדֵין
לְעֵינֵיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן קָל בֵּיעַ
וְקָל חֶדְוָא קָל חַתְנִין וְקָל כַּלָּן׃
י וִיהֵי אֲרֵי תְחַוֵּי לְעַמָּא הָדֵין
יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְיֵימְרוּן
לָךְ עַל מָה גְזַר יְיָ עֲלָנָא יָת
כָּל בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא וּמָה
חוֹבָנָא וּמָה סוּרְחָנָנָא דְחַבְנָא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ יא וְתֵימַר
לְהוֹן עַל דִשְׁבַקוּ אֲבָהַתְכוֹן
פּוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ וּטְעוֹ בָּתַר
טַעֲוַת פַּלְחֵי כוֹכְבַיָּא וּפְלָחוּנוּן
וּסְגִידוּ לְהוֹן וּפוּלְחָנִי שְׁבַקוּ
וְיָת אוֹרַיְתָא לָא נְטָרוּ׃
יב וְאַתּוּן אַבְאֵישְׁתּוּן לְמֶעְבַּד
מֵאֲבָהַתְכוֹן וְהָא אַתּוּן אָזְלִין
גְּבַר בָּתַר הִרְהוּר לִבֵּיהּ בִּישָׁא
בְּדִיל דְלָא לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי׃
יג וַאֲטַלְטֵיל יָתְכוֹן מֵעַל אַרְעָא
הָדָא לְאַרְעָא דְלָא יְדַעְתּוּן אַתּוּן
וַאֲבָהָתְכוֹן וְתִפְלְחוּן תַּמָּן
לְפַלְחֵי כוֹכְבַיָּא יְמָם וְלֵילֵי דְלָא
יְהֵי לְכוֹן רַחֲמִין׃ יד בְּכֵן
הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְלָא
יְהוֹן מִשְׁתַּעַן עוֹד בִּגְבוּרְתָּא
דַיְיָ דְאַסִּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ טו אֱלָהֵין
יְהוֹן מִשְׁתַּעַן בִּגְבוּרְתָּא דַיְיָ
דְאַסִּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֲרַע צְפוּנָא וּמִכָּל מְדִינָתָא דְאַגְלֵינוּן

ב׳. ג׳
ל׳
ה׳ בטעם בספרא
מ׳. ל׳ ומ״ל
כ״ד
ו׳
ט׳
י״ב מ״ל בסיפרא
ו׳. ב׳
ב׳ היוס
י״א בטעם
י״א. ג׳
ל׳
ב׳
ט׳ בספרא

עַל־מֵת וְלֹא־יַשְׁקוּ אוֹתָם כּוֹס
תַּנְחוּמִים עַל־אָבִיו וְעַל־אִמּוֹ׃
ח וּבֵית־מִשְׁתֶּה לֹא־תָבוֹא לָשֶׁבֶת
אוֹתָם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת׃ ט כִּי כֹה
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
הִנְנִי מַשְׁבִּית מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה
לְעֵינֵיכֶם וּבִימֵיכֶם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל
שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה׃ י וְהָיָה כִּי
תַגִּיד לָעָם הַזֶּה אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ עַל־מֶה דִבֶּר
יְהוָה עָלֵינוּ אֵת כָּל־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה
הַזֹּאת וּמֶה עֲוֹנֵנוּ וּמֶה חַטָּאתֵנוּ
אֲשֶׁר חָטָאנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃
יא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם עַל אֲשֶׁר־עָזְבוּ
אֲבוֹתֵיכֶם אוֹתִי נְאֻם־יְהוָה וַיֵּלְכוּ
אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּעַבְדוּם
וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְאֹתִי עָזָבוּ וְאֶת־
תּוֹרָתִי לֹא שָׁמָרוּ׃ יב וְאַתֶּם הֲרֵעֹתֶם
לַעֲשׂוֹת מֵאֲבוֹתֵיכֶם וְהִנְּכֶם הֹלְכִים
אִישׁ אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבּוֹ־הָרָע
לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֵלָי׃ יג וְהֵטַלְתִּי
אֶתְכֶם מֵעַל הָאָרֶץ הַזֹּאת עַל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם אַתֶּם וַאֲבוֹתֵיכֶם
וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֶת־אֱלֹהִים אֲחֵרִים
יוֹמָם וָלַיְלָה אֲשֶׁר לֹא־אֶתֵּן לָכֶם
חֲנִינָה׃ יד לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים
נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד חַי־יְהוָה
אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ טו כִּי אִם־חַי־יְהוָה אֲשֶׁר
הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹן
וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדִּיחָם שָׁמָּה

מזונא : ולא ישקו אותם וגו׳. הרי טפס למה שאמרתי אל תלך לספוד : (ח) ובית משתה. אשר אמרתי לך למעלה לא תבא זה הטפס הנני משבית מן המקום הזה וגו׳ : (יד) לכן. ל׳ שבועה אע״פ שבגדתם בי שבועה היא בידי שאגאול אתכם : ולא יאמר עוד וגו׳. רבותינו דרשו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא גאולה אחרונה עיקר ויציאת מצרים

ישקו ג׳ בקריאה וסי׳ כי מן הבאר ההיא ישקו . ולא ישקו אתם כוס. ישקו כל חיתו יער. אנך : לעיניכ׳ ח׳ וסימ׳ ככל אשר עשה ה׳ . ואתפש בשני הלחת . ויקרא משה. גם עתה התיצבו . הנני משבית. ושלמתי לככל. והנם לעיניכם . כשובי את שבותכם : הרעה הגדול׳ הזאת ו׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ נמסר בסדר וישב : שמרו ח׳ קמצין בקריאה וסימניהון את משמרת ה׳ שמרו . ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו . על מאסם את תורתי . ועדותיו לא שמרו . ראיתי בגדים ואתקוטטה . וחר אכל בערים ושמרו : הדחתה שמה ג׳ בלישנא וסי׳ והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה . כי אם חי ה׳ אשר העלה ר״פ . אל תירא עבדי יעקב דירמיה :

תולדות אהרן לנס חגיגה . סנהדרין נס : ח ה׳ . שם פז עקדה שער מב : אשר העלה . עקרים מ״ג פ״ג .

מצודת ציון

(ישעיה נא) : כוס . ר"ל כוס יין : (ח) משתה . ענין סעודה כמו עשה משתה (אסתר א) : לשבת . מלשון ישיבה : אותם . עמהם . (ט) משבית . ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה יד) : (יב) שררות . ענין ראיה והבטה : לבלתי . כמו לבלי : (יג) והטלתי . ענין השלכה כמו ויטילו את הכלים (יונה א) : חנינה . מלשון חן : (יד) העלה . מל׳ עליה : (טו) הדיחם . מל׳ דחיה : והשיבותים . מל׳

מצודת דוד

בעבור טרדות הצרות : ולא יתגודד . לא ישרטו בשרם ולא יתלשו שער ראשם כי יהיו מבולבלים בצרתם ולא יחושו על מתיהם (ועם כי אסרה התורה לשרוט שרטת ולעשות קרחה על מת מ"מ דרכם היה לעשות כן אשר לא כדת) : (ז) ולא יפרסו להם . לא יפרסו פרוסת המוציא עליהם בעבור הבראת האבל לנחמו על מת (כי סעודה הראשונה אין האבל אוכל משלו ומברין אותו משל אחרים) : ולא ישקו . כי הדרך הוא להשקות האבלים כוס תנחומין אבל אז יהיו טרודים בצרתם ולא יעשו הדברים הראויים : על אביו . לכל אחד על אביו ועל אמו : (ח) ובית משתה . לבית משתה נשואין לא תבוא לשבת עמהם לאכול ולשתות וזה נתכן היות להם למופת ולאות : (ט) הנני משבית . אבטל ואמנע מן המקום הזה וכו׳ : לעיניכם ובימיכם . היא היא וכפל הדבר במ"ש : קול חתן . קול שמחת חתן : (י) ואמרו אליך . ואם יאמרו אליך : על מה . בעבור מה : (יא) ואותי עזבו . לא האמינו בי בלבם ולא שמרו תורתי : (יב) הרעותם . עשיתם הרע עוד יותר מאבותיכם : והנכם . והנה אתם הולכים כל איש אחר מה שלבו הרע מרצה לו ומתאוה לה : לבלתי שמוע אלי . ר"ל כל עצם התאוה היא לבל שמוע אלי : (יג) והטלתי . לכן אשליך אתכם וכו׳ : אשר לא ידעתם . מאז גם אתם גם אבותיכם : את אלהים אחרים . אשר וכו׳ . על אשר לא אתן לכם חן בעיני הכשדים לכן תעבדו אותם יומם ולילה ולא תמצאו מנוח : (יד) לכן . ר"ל הואיל והצרות יהיו מרובות כ"כ לכן תהיה גאולת בבל חשובה עד מאד כי אז לא יאמר עוד מי בשבועתו חי ה׳ אשר העלה וכו׳ מארץ מצרים : (טו) כי אם . כי אז יאמרו בשבועתם חי ה׳ אשר העלה וכו׳ מארץ צפון ומשאר ארצות אשר הדיחם שמה כי הגאולה ההיא תהיה חשובה יותר ויזכירו יותר בזה הגאולה : והשיבותים . כן יאמרו בשבועתם חי ה׳ אשר העלה וכו׳ ואשר השיבותי אותם על אדמתם (וזהו מאמר המקום כמדבר ☛
בבל

מגרים טפל לה : (טז) ודיגום . מה הדייג שולהו מתוך מקום גדולו אף אלו ילכדו אותם שבתוך העיר ומה עסקו של דג משנלכד הוא מת כך אביא עליהם הורגים ואח"כ אשלח צידים לנשארים ולבורחים מן החרב על ההרים והגבעות וצדום להגלותם בשבי : (יח) משנה עונם . את ששנו על עונם לעשות עונות אבותיהם ויונתן תירגם כן ואשלם לתניינין כקדמאין על חד תרין : (יט) ה' עוזי ומעוזי ומנוסי . אנפיפויימאנ"ט בלעז ומנחם חברו לי פלא כמו נחת ליראיך נס להתנוסס (תהלים ס) וכן ה' נסי (שמות יז) ודונש פתר אותו לי ממס ממס : אליך גוים יבאו . סוף האומות לשוב אליך ולעבדך שכם אחד ומנוך איך עשו להם אלהים והמה לא אלהים : מאפסי . כמו מקצה : נחלו . לי נחלה : מועיל . לי תועלת : (כא) כי שמי ה' . כמשמעו מושל ושליט לקיים גזרתי : (א) בעט ברזל . משל הוא כלומר חקוקה בשיקוע ואין ניחה למחוק . ומדרש אגדה בעט ברזל בצפורן שמיר על ידי ירמיה שנקרא עמוד ברזל ועל ידי יחזקאל שנאמר לו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך : חרושה . חקוקה כזה שהוא חורש בעומק : על לוח לבם . שאינם שוכחין עכו"ם שלהם :

כזכור

וַהֲשִׁבֹתִים עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי
לַאֲבוֹתָם׃ טז הִנְנִי שֹׁלֵחַ לְדַוָּגִים
רַבִּים נְאֻם־יְהוָה וְדִיגוּם וְאַחֲרֵי־כֵן
אֶשְׁלַח לְרַבִּים צַיָּדִים וְצָדוּם מֵעַל
כָּל־הַר וּמֵעַל כָּל־גִּבְעָה וּמִנְּקִיקֵי
הַסְּלָעִים׃ יז כִּי עֵינַי עַל־כָּל־
דַּרְכֵיהֶם לֹא נִסְתְּרוּ מִלְּפָנָי וְלֹא־
נִצְפַּן עֲוֹנָם מִנֶּגֶד עֵינָי׃ יח וְשִׁלַּמְתִּי
רִאשׁוֹנָה מִשְׁנֵה עֲוֹנָם וְחַטָּאתָם עַל
חַלְּלָם אֶת־אַרְצִי בְּנִבְלַת שִׁקּוּצֵיהֶם
וְתוֹעֲבוֹתֵיהֶם מָלְאוּ אֶת־נַחֲלָתִי׃
יט יְהוָה עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה
אֵלֶיךָ גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי־אָרֶץ
וְיֹאמְרוּ אַךְ־שֶׁקֶר נָחֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ
הֶבֶל וְאֵין־בָּם מוֹעִיל׃ כ הֲיַעֲשֶׂה־
לּוֹ אָדָם אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים׃
כא לָכֵן הִנְנִי מוֹדִיעָם בַּפַּעַם הַזֹּאת
אוֹדִיעֵם אֶת־יָדִי וְאֶת־גְּבוּרָתִי וְיָדְעוּ
כִּי־שְׁמִי יְהוָה׃

יז א חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה בְּעֵט
בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר חֲרוּשָׁה עַל־לוּחַ

ד' לְתַמָּן וַאֲתִיבִינוּן לְאַרְעֲהוֹן
לדיגים ק' דִּיהָבֵית לַאֲבָהָתְהוֹן׃ טז הָא
ל' אֲנָא שָׁלַח לְעַמְמִין קָטוֹלִין
אֲמַר יְיָ וְיִקְטְלוּנוּן וּבָתַר כֵּן
כ'. ל'. ל' אַשְׁלַח לְסַגִּיאִין צַיָּדִין
ל' וִיצָדוּנוּן מֵעַל כָּל טוּר וּמֵעַל
כָּל רָמְתָא וּמִשְּׁקִיפֵי כֵיפַיָא׃
י"ב יז אֲרֵי קֳדָמַי גְלַן כָּל אוֹרְחָתְהוֹן
ל' לָא מִסְתַּתְּרָן מִן קֳדָמַי וְלָא
מִטַּמְּרָן חוֹבֵיהוֹן מִלְּקֳבֵיל
ג' מ"ל. ד' מֵימְרִי׃ יח וַאֲשַׁלֵּם לְתִנְיָנִין
כְּקַדְמָאִין עַל חַד תְּרֵין
מ"ל חוֹבֵיהוֹן וְחַטָּאֵיהוֹן עַל דְּאַחִילוּ
ל' יַת אַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתִּי בְּנִבְלַת
שִׁקּוּצֵיהוֹן וְתוֹעֲבָתְהוֹן מְלוֹ יַת
י"ד זקפין קמצין אַחְסַנְתִּי׃ יט יְיָ תּוּקְפִּי וְרוּחְצָנִי
ט'. ד' ח' מ"ל וּמְשֵׁיזְבִי בְּעִדָּן עָקָא לְשֵׁמַע
ל' גְּבוּרְתָךְ עַמְמִין יֵיתוּן מִסְיָפֵי
אַרְעָא וְיֵימְרוּן בְּרַם לְשִׁקְרָא
פְּלַחוּ אֲבָהָתָנָא לְלָמָא וְלֵית
בְּהוֹן הֲנָאָה׃ כ הַאֶפְשַׁר דְּיַעְבֵּד
לֵיהּ אֱנָשׁ דַּחֲלָן וְאִינוּן מַעֲוָן
ל' דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ׃ כא בְּכֵן הָא
ז' פתחין אֲנָא מְחַוֵּי לְהוֹן בְּזִמְנָא הָדָא
ל' אַחֲוֵינוּן יַת פּוּרְעָנוּתִי וְיַת מְחַת
גְּבוּרְתִּי וְיִדְעוּן אֲרֵי שְׁמִי יְיָ׃
א חוֹבֵי בֵּית יְהוּדָה כְּתִיבִין
בְּעֵט דְּבַרְזֶל בְּטוּפַר שָׁמִיר

טפל לה : (טו) הנני שולח לדוגים. כתוב בוי"ו כמו עמדו עליו דוגים וקרי לדיגים ביו"ד והענין אחד והוא תואר לצדי הדגים : ודיגום. משפטו ודגום כמו מדוע אני רבות משפטו הרמות אמר עתה הנני שולח לדיגים כלומר שיעיר את רוחם לבא כאילו שלח להם שיבאו והמשל כמשל צדת הדגים וכמשל צידת החיות והעופות ומשל הדגים הוא על המתים בחרב כי הדגים מתים בצידתם כשיעלו אותם מן המים ומשל החיות הוא על הגולים כי צדי החיות והעופות יצודו אותם חיים ולא ימותו בצידתם אם לא ימיתון אחרי כן וכן תירגם יונתן לדיגים לעמין קטולין ויקטלינון : (יז) כי עיני. לא כמו שהם אומרים אין ה' רואה אותנו : (יח) ושלמתי ראשונה. כשהלא הארץ מהם על חלול הארץ שהיא ארץ עבורה והם טמאוה כי לא תסבול הארץ תועבות ומעשים רעים כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ויורם את משפט אלהי הארץ ואמר ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי אפילו לא נוזהרים ולא הוזהרים על התועבות כמו שלא נוזהו ולא הוזהרו הגוים שהיו בה מקדם אף על פי כן הארץ לא סבלה אותם התועבות והקיאה אותם כי אע"פ שהגוים לא נצטוו הרי נתן בהם האל שכל ובינה ומדרך השכל יש להשמר מכל התועבות ומלעבוד אלהים אחרים עץ ואבן כל שכן ישראל שנצטוו שהוא מן הדין שתקיאם הארץ לפיכך בתחלה יפרע מהם על חלול הארץ ומה שאמר משנה עונם רוצה לומר עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר פוקד עון אבות על בנים והוא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שאמר לשונאי וי"ת ואשלם לתניינין כקדמאין על חד תרין חוביהון וחטאיהון על דאחילו ית ארע בית שכנתי ומה שאמר בנבלת שקוציהם וגלוליהם רוצה לומר שיעור שקוציהם וגלוליהם ועל הדרך הזה נאמר והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך כי עבודת השקוץ דבר כעור ומגונה הוא מה שאמר ארצי ונחלתי הארץ הראויה לי להשרות בה שכינתי וכן אמר ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה כי היא מקודשת מכל הארצות לטעם ידוע אצל מביני מדע : (יט) ה' עזי ומעזי ומנוסי. אמר הנביא דרך קריאה אתה ה' שאתה עזי מאלו הנלחמים עמי ואנוס אליך ביום צרתי אלה שאני מוכיחם על השבו"ם אינם רוצים לשוב מדרכם הרעה וידעתי כי יבא זמן שאפילו הגוים הרחוקים ישובו ויבאו אליך מאפסי ארץ יבאו אליך במקום הזה ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו והבל וזה יהיה בימות המשיח ובאמרו נחלה שעבדו עכו"ם דור אחר דור נחלה לבנים מאבות : ואין בם מועיל. פירש באלהים אחרים כי אין בהם שיהיה מועיל שום תועלת : (כ) היעשה לו. אלהים. לא יעשו משפט אלהים שיענום בקראם אליהם ויעזרום מצרתם זה יאמרו הגוים כשיבאו אליך ויודו על עונם יתאוננו איך היתה עולה על דעתם זאת האמונה : (כא) לכן. אמר לו האל לכן הנני מודיעם להלה שאינם רוצים לשוב כי בפעם הזאת אודיעם את ידי : וידעו כי שמי ה'. כמו כי אני ה' כי הוא שמו ושמו הוא : (א) חטאת יהודה. ידמה כי חטאתם היא כתובה וחרושה על לוח לבם שלא תוכל להמחות ילבב כאלו היא כתובה וחרוטה בעט ברזל כי הדבר שיכתוב האדם בו וחוקק באבן היא דבר קיים לעולם כמו שאמר בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון ומה שזכר עופרת כי ימלא אדם חקוק הכתיבה בעופרת כדי שלא יכנסו לדי החקיק ותפסד צורת הכתיבה ופירוש בצפורן כמו בעט כי לפי שהאדם חוקק בצפרניו דמה עט ברזל שאדם חוקק בו לצפורן או נקרא צפורן וכן הוא אומר במדרש נטל צפורן של ברזל וחקק בו : ושמיר. פירושו הברזל החזק כמו שקרא האבן החזק שמיר באמרו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך ותרגם ירושלמי מצור החלמיש שמיר טינרא ויש לפרש כי שמיר אמר על האבן החזק וכי"ת בצפורן במקום שנים כאלו אמר בשמיר כלומר כתובה בעט ברזל ובצפורן

ראשונה י' בקריאה וסי' דשם את השפחת ואת ילדיהן . ויהי בלדתה ויתן יד . והקריב את אשר לחטאת ראשונה . כל הפקדי' למחנה יהודה . ויהי לבני אהרן . בחרו לכם את הפר האחד . ושלמתי ראשונה משנה . ומרתי פעלתם . והקרוב אליו כרשנה . היתה במעל הזה ראשונה . במעל . ומלך . ושלמתי . ראשונה כתיב ויהי לבני אהרן ראושנה כתיב . ושארא ראשנה כתיב : חטאת ז' פתחין סי' נמסר בסוף סדר תצוה ובש"א

מצודת דוד

אבל הם יאמרו והשיב אותם אשר נתן וכו' וכמדברים בעדם) : (טז) הנני שולח . חזר לדבריו לומר הנה הצרות ירבו מאוד ובתחלה אשלח לדיגים רבים וכו' ר"ל צייד הדגים : ודיגום . יצוד הדגים ור"ל בתחלה יקחו הכשדים בשבי את הנמצאים בתוך העיר כדייגים האלה הצדים הדגים במקום גדולם ומאסף כולם ברשתו : צידים . הם ציידי החיות : מעל כל הר . ר"ל ילכדו גם הבורחים על ההרים כדרך הצייד הרודף בהרים לצוד החיות : ומנקיקי . הבורחים על שני הסלעים : (יז) כי עיני . מבניח אני על דרכיהם : לא נסתרו וכו' . כפל הדבר במ"ש וכפל עוד ואמר ולא נצפן וכו' וזה לחזק הענין : (יח) ושלמתי ראשונה . טרם בוא הגאולה אשלם להם בתחלה על מה ששנו בעון אבותם לכפלים שוב : בנבלת . במה שהעמידו בה עכו"ם : ותועבותיהם . עם תועבותיהם מלאו את נחלתי וכפל הדבר במ"ש : (יט) ה' עוזי ומעוזי . אמר הנביא אתה ה' חזקי וכפל המלה לחזוק הענין . ביום צרה . כשבאה צרה אני נס אליך להמלט והוא ענין מליצה לומר אז אבטח בך : אליך . כן ידעתי שסוף הדבר יהיה שהגוים מקצות הארץ יבואו אליך להאמין בך ויאמרו הגלולים אשר נחלו אבותינו להיות להם לאלהים אך המה שקר והבל ואין בהם תועלת : (כ) היעשה . וכי ראוי שאדם במעשה ידיו יעשה לעצמו אלהים הלא בני אדם עצמם אינם אלהים ואיך יכין מעשה ידיהם טובים מהם : (כא) לכן . אמר במקום ה' אודיעם את כח ידי ואת גבורתי ואז ידעו אשר שמי ה' המורה על היכולת המוחלט ולא יהיו עוד נבוכים בדבר כמו שהיו לשעבר : יז (א) חטאת יהודה . מוסב למעלה לומר הנה בסוף גם העכו"ם יעזבו הפסילים ויאמינו בה' והנה יהודה עדיין אחז חטאתם שמורה בלבם כאלו כתובה שמה בקולמוס מברזל ובצפורן משמיר המוקק בחזקה ובעומק רב : חרושה . חרוטה בעומק כמו המחרישה :

מצודת ציון

מלשון השבה : על אדמתם . אל אדמתם : (טז) לדיגים . הצדים את הדגים : ודיגום . ר"ל יצודו דגים וכן עולל יעוללו (לעיל ו) ור"ל ילקטו העוללות : ומנקיקי . כן יקרא שן הסלע הבולט וכן בנקיק הסלע (לעיל יג) : נצפן . ענין הסתרה כמו יצפן לישרים (משלי ב) : (יח) משנה . מלשון שנים וכפל : חללם . מלשון חלול : שקוציהם . מלשון שקץ וגנאי : (יט) עוזי ומעוזי . ענין חוזק : ומנוסי . מלשון ניסה ובריחה : מאפסי . מקצות כי בקצות הארץ כאלו אפס וכלה : מועיל . מל' תועלת : (א) בעט . בקולמוס כמו לשקר עשה עט (לעיל ח) : בצפורן . זהו שעל האצבעות ממעל וכן ועשתה צפרניה (דברים כא) ולפי שדרך האדם להחוך בצפרנין קרא לעט בלשון צפורן כדרך שאלה : שמיר . כן נקרא ברזל החזק וכן כשמיר חזק מצור (יחזקאל ג) : חרושה . חרוטה בעומק כחרישה : לוח . נסר ודף כמו ואת לחתיה (שם כז) : ולקרנות . הם הבליטות שבארבע זויות המזבח וכן ועשית קרנותיו (שמות כז) והלמ"ד הוא במקום בי"ת וכן ויפתח לכסא (תהלים ע) :

ואשריהם

על

ובצפורן ובשמיר פי' אחר שאמר הכלי שיכתוב בו צריך שיאמר הדבר שיכתוב עליו ואף על פי שאמר על לוח לבם הוא שמיר והזק שהמשילו במקום אחר לאבן כנאמר והסירותי את לב האבן ותכונת הפסוק כן הוא כתובה בעט ברזל בצפורן ברזל והיא כתובה בשמיר ובאבן חזק כי היא חרושה על לוח לבם ולוח לבם הוא כשמיר וי"ת בעט בצפורן תהיה הבי"ת שקורים בי"ת העזר ובי"ת בשמיר תהיה בי"ת כלי ופירש חרושה כמו חרותה מן חרות על הלוחות: ולקרנות מזבחותיכם. כל"ף אע"פ שאמר לבם לשון נסתר ואחר כך אמר מזבחותיכם לשון נוכח כן הוא דרך המקרא במקומות רבים אמר וכן חטאתיכם הרובה בקרנות מזבחותיכם כי הם החטאת ולמ"ד ולקרנות במקום בי"ת כלמ"ד לפניכם להרב הרגתי לפצעי ישבת לכסא והדומים להם: (ב) כזכור. אמר זכירת מזבחותם ואשריהם והספור עליהם הוא ערך עליהם כזכור בניהם שהם חביבים עליהם וזוכרים אותם תמיד לאהבתם אותם ויש מפרשים כזכר ענין הקטרה כמו אזכרתה לה' כלומר שהיו מעבירים בניהם באש והראשון נכון ויונתן תירגם כאדכרא בניהון אגוריהון: על עץ רענן. טעמו דבק עם מזבחותם לא עם אשריהם כי עץ רענן היא האשרה ופי' על סמוך כמו ועליו מטה מנשה ומכהת עליו את עולותיך והדומים להם כי האשרה היא העץ שהיו נוטעים לעבדו או שהיו מניחים הצורה שהיו עובדים תחת האילן ועליו נאמר בכל מקומות תחת כל עץ רענן והיו בונים מזבחותם סמוך לאותו אילן שהיו מקריבין עליו קרבנות לעכו"ם הנעבדה תחת האילן או לאילן עצמו וכן היו בונים מזבחות על ההרים הרמים ועל הגבעות הגבוהות שהיו עובדים שם אלהיהם כמו שכתוב: על גבעות. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ואני תמה מהמתרגם שתרגם על עץ רענן תחות כל אילן עבוף איך תרגם מלה בהפכה כי על ותחת שני הפכים: (ג) הררי בשדה. לפי שהיו עובדים על ההרים קרא ישראל הררי אמר דרך קריאה אתה הררי ומלת בשדה אע"פ שהטעם עמד בה פירושה שהיא דבוקה עם חילך אמר אתה הררי בשדה חילך וכל אוצרותיך לבז אתן כלומר שיוציאו השוללים הבזה בשדה ויחלוק שם השלל: חילך. ממונך: כל אוצרותיך. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם: במותיך בחטאת. כמו בעון כאילו אמר בחטאת במותיך שהם בכל גבולך כלומר למה יהיה כל חילך וכל אוצרותיך לבז בעבור חטאת במותיך וכמוהו רבים תיבות שהן הפוכות בטעמם כמו מקום שם קבר שטעמו מקום קבר שם ומספד אב יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומים להם רבים וכן תירגם יונתן הפוך בחובין דהויתון פלחין לטעוותא בכל תחומיכון: (ד) ושמטתה ובך. פירוש ושמטתה והשמטה הזאת היה בך שתשמט מנחלתך לפי שלא שמטת אותה בהיותך בה וי"ת ואייתי סנאה על ארעכון ותהא צדיא כשמטתא ובכן אעביד פורענות דינין: והעבדתיך. כדל"ת ולמעלה כפרשת אוי לי עמי והעברתי כרי"ש: קדחתם. הבערתם למעלה קדחה בכאן קדחתם, למעלה עליכם בכאן עד עולם: (ה) כה אמר ה'. לפי שהיו ישראל בוטחים במצרים ובאשור אמר זה: ומן ה' יסור לבו. כי אם לא יסור לבו מה' ואינו רע אם יבטח באדם שיעזרהו והיה כוונתו כי בעזרת האל יוכל האדם לעזור לא זולתו: (ו) והיה כערער בערבה. ת"י כעכוביתא במישרא ופירש רב האי ז"ל עכבית הוא קוץ מבחוץ ומבפנים פרי נאכל ונקרא ערער: ולא יראה. על דרך המשל: כי יבא טוב. הוא המטר: ושכן חררים במדבר. כזה העץ הוא ישכון במקום שהוא חררים וזהו במדבר במקום שלא יפול שם מטר מרוב החום וחררים ענין שרפה ודלקה מרוב חמימות מן ועצמי חרה מני חרב והם נחרים נחר מפוח חררים שם בשקל הגרים וכפל הענין במלות שונות ואמר ארץ מלחה ולא תשב ומלחה תואר לארץ שלא תצמיח ונגזרה מן הישוב וכן בריח מלח ברית נגזרה וכן ארץ פרי למלחה ות"י כארע סדום דלא מתיתבת וכמשל האדם שיסיר בטחונו מהאל כזה העץ שאינו מתלחלח אלא עמד ביובש כל זמן ואע"פ שאין מת כן האדם הרע יהיה ברע כל ימיו ויבחר מותו מחייו: (ז) ברוך הגבר. והיה ה' מבטחו אם יבטח בו הוא יהיה מבטחו ולא יירא מכל רע: (ח) והיה כעץ שתול על מים. שלא ימות לעולם: ועל יובל. ועל פלגי מים

ישלח

ל' . ל' כספ' ומ"ל וכו' לִבָּם וּלְקַרְנוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃ ב כִּזְכֹּר
יחזקאל דכו' בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ
כן בספ' מוגה ל' רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ ג הֲרָרִי
יפה בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז
ג' כ' הס' וה' מ"ל. קמץ אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ׃
ל' ומ"ל. ל' ד וְשָׁמַטְתָּה וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר
ל' נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־אֹיְבֶיךָ
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ
ה' קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃
י"ה נטעס בספרא ה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר
ה' . כ' אס עליכם טוב יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ וּמִן־
קמץ יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ׃ ו וְהָיָה כְּעַרְעָר
קמץ בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב
ל' וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה
ד' וְלֹא תֵשֵׁב׃ ז בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח
ו' . ד' בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ׃ ח וְהָיָה
ח' כְּעֵץ ׀ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל

חֲרִיתִין עַל לוּחַ לִבְּהוֹן וּלְקַרְנַת אֱגוֹרֵיכוֹן׃ ב כְּאַדְכָּרָא בְנֵיהוֹן אֱגוֹרֵיהוֹן וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תְּחוֹת כָּל אִילָן עֲבוּף וְעַל רָמָתָא מְנַטְלָתָא׃ ג עַל דִפְלַחְתּוּן עַל טוּרַיָא בְּחַקְלָא נִכְסֵיכוֹן וְכָל בֵּית גִּנְזֵיכוֹן לְבִזָּא אֶמְסַר בְּחוֹבִין דַהֲוֵיתוּן פָּלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּכָל תְּחוּמֵיכוֹן׃ ד וְאַיְתֵי סַנְאָה עַל אַרְעֲכוֹן וּתְהֵי צַדְיָא כְּשְׁמִטְּתָא וּבְכוֹן אַעֲבֵיד פּוּרְעֲנוּת דִּינִין עַד דְּאַגְלֵי יָתְכוֹן מֵאַחְסַנְתְּכוֹן דִּיהָבִית לְכוֹן וְתִשְׁתַּעְבְּדוּן לְבַעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי קְדוֹם תַּקִיף כְּאֶשָּׁתָא נְפַק מִן קֳדָמַי בִּרְגַז עַד עָלְמָא יֵיחוּל׃ ה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לֵיט גַּבְרָא דְאִתְרְחֵיץ בֶּאֱנָשָׁא וִישַׁוֵי בִּשְׂרָא רְחְצָנֵיהּ וּמִן מֵימְרָא דַיְיָ יֶעְדֵי לִבֵּיהּ׃ ו וִיהֵי כְּעַכּוֹבִיתָא בְּמֵישְׁרָא וְלָא יֶחֱזֵי אֲרֵי יֵיתֵי טָבָא וְיִשְׁרֵי בְּלָא וְיַד בְּמַדְבְּרָא כְּאֲרַע סְדוֹם דְלָא אִתְיְתַבַת׃ ז בְּרִיךְ גַּבְרָא דְאִתְרְחֵיץ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ רוּחְצָנֵיהּ׃ ח וִיהֵי כְּאִילָן דִשְׁתִיל עַל

(ב) כזכור בניהם מזבחותם. כזכירת בניהם כן היתה להם זכירת מזבחותם כאדם שיש לו גיעגועין על בנו. ואשריהם אשר על עץ רענן. על עץ כמו אצל וכה"י תחות כל אילן עבוף: (ג) הררי בשדה. ירושלים שיושבת בהר המישור כל סביב העיר מישור שדה ול' הררי כמו ערבי (ישעיה יג) על שם שיושב בערבה אינסיינדי"ש יושבי ההר (ס"א יושבת ההר): חילך. כמו ממונך: במותיך בחטאת. במותיך עשויות בחטא להם עכו"ם בכל גבולך: (ד) ושמטתה. על כרחך תשמט ארצך את אשר לא שבתה בשבתותיכם שאמרתי לכם ושבתה הארץ (ויקרא כה): ובך. אנקם מחמת נחלתך אשר נתתי לך שלא עשית רצוני להשמיטה. ד"א ובך מנחלתך ובך אנקם מנחלתך שאגלה אותך ממנה: כי אש קדחתם באפי. יקדהם בנחירי: (ה) אשר יבטח באדם. בחרישו וקצירו לומר אזרע בשביעית ואוכל: זרועו. כמו עזרו וכן תרגם יונתן רוחצניה: ומן ה' יסור לבו. שהבטיחו וצויתי את ברכתי לכם (שם) כך שמעתי: (ו) כערער. כעץ יחידי ל' ערירי (בראשית טו) ויש אומר דגלשטיי"ה בלע"ז ומנחם פי' שם עץ מעצי היער וערער שמו וכן פי' כערער במדבר עץ אחד מעצי היער: בערבה. לשון מישור: חררים. יובש כמו חרה מני חורב (איוב ל): ארץ מליחה. ארץ שהיא מליחה ולא תהא מיושבת: (ח) ולא יראה.

כען

סימן ב' : במותיך ג' וסימ' הצבי ישראל . יהונתן על במותיך חלל

במתיך בחטאת בכל גבולך . בתרא חסר : ושם ה' בקריאה וסי' נמסר בסרר ויצא : ולא תשב ד' דסמיכי בקריאה וסי' אשה תארש ואיש אחר ישכבנה . לכן ישבו ציים את איים . ולא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה . והיה כערער בערבה ולא יראה : מכמהו ד' בקריאה וסי' ברוך הגבר אשר יבטח בה' . אשרי הגבר אשר שם ה' . ינתק מאהלו מבטחו . ובית עכביש :

ר ולדות אהרן כזכר בניהם. סנהדרין ס"ג : והיה כערער. אבות ג : ברוך הגבר. פאה יא עקדה שער נה : כעץ שתול. אבות ג בכורות נה עקדה ש' נח

מצודת ציון

(ב) ואשריהם. הוא אילן הנעבד : רענן. ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (שם נב) : (ג) הררי. מלשון הר : חילך. עושרך. לבז. לבזה ושלל : במותיך. מלשון במה : (ד) ושמטתה. מלשון השמטה ועזיבה כמו שמוט כל בעל משה ידו (דברים טו) : קדחתם תוקד. ענין הבערה ושריפה כמו אש קדחה באפי עליכם תוקד (לעיל טו) : (ה) ארור. ענין קללה : הגבר. האיש : בשר. ר"ל אדם שהוא בשר : זרועו. חזקו : (ו) כערער. שם עץ מדברי וכן כערער במדבר (לקמן מח) : בערבה. ענינו כמו במדבר : חררים. ענינו יובש כמו נחר מפוח (לעיל ו) : מלחה. מלשון מלח : (ח) שתול. נטוע כמו שתולים בבית ה' (תהלים נב) : יובל. פלגי מים כמו

מצודת דוד

על לוח לבם. הם דפנות הלב כי הוא עשוי כענין דפנות והללים ואמר בדרך משלה : ולקרנות. גם בקרנות מזבחותיכם חקוק וחרות חטאתם כי על הקרנות ההם יתמידו לזרוק דם לעכו"ם וכאומר בין במחשבת הלב בין במעשה שמור הדבר אצלכם : (ב) כזכור. כמו שיתמידו לזכור בניהם כן זוכרים מזבחותם ואשריהם : על עץ רענן. סמוך לעץ רענן ומוסב על המזבחות שהעמידום סמוך לעץ רענן ועל הגבעות הגבוהות : (ג) הררי. ר"ל אתה יהודה העובדים לעכו"ם העומדים על ההרים הנה חילך יוציאו השוללים ויחלקו ביניהם בשדה במקום אשר יחנו עליך בכל האוצרות הממונות אתן להם לבזה : במותיך. ר"ל בעבור במותיך העשויות בחטאת לעכו"ם העומדים בכל גבוליך מקום אחד לא נעדר : (ד) ושמטתה. העזוב את האדמה מלעבדה בחרישה וזריעה : ובך : ר"ל לא מרצונך העזוב עבודתה אלא בך תהיה העזיבה כי תהיה נעזב מנחלתך וכו' ולא תהיה שמה לעבדה וזה בגמול שלא שמטו בשביעית : והעבדתיך. ר"ל אבל אתה תעבוד אדמת האויב בארץ אשר לא ידעת מאז : כי אש. הבערתם חמתי ותשרוף עד עולם ר"ל אכעס עליכם זמן מרובה : (ה) אשר יבטח באדם. ר"ל ולא ימצאו עזר מבשר ודם כי ארור הגבר וכו' : ושם. ומשים חזקו ובטחונו בבשר ודם ומסיר לבו מלבטוח בה' : (ו) והיה. הבוטח באדם יהיה כערער הגדל בערבה : ולא יראה. אינו רואה כשבא טובה בעולם והם הגשמים ור"ל לא עליו יהיו הגשמים : ושכן חררים. שוכן שם ביבשות מרוב החמימות שבמדבר : ארץ מלחה. והיא ארץ שמספרה מלות ואינה מיושבת והוא כפל ענין במ"ש : (ז) והיה ה' מבטחו. ר"ל כמו שיבטח בו כן יהיה למבטח ולעזרה : (ח) והיה כעץ שתול. יהיה ממולא בטוב כאילן הנטוע אצל המים ושרשיו מתפשטים אצל פלגי מים : ולא יראה.

ר"ל

רשי

העץ כי יבא חום : בצורת . ל' רעב פאמינ"א בלעז . ל"א בצורת ל' מבצר וכן חבנו מגהם : לא ידאג . לא יפחד : (ט) עקוב הלב . מלא תואנה ועקובה מכל רעה : ואנוש . לשון חולי וחליו הוא זה : מי ידענו . הוא סבור מי ידענו אני ה' חוקרו : (יא) קורא דגר . קוק"ו גלוצ"ש בלעז : ולא ילד . הקורא הזה מושך אחריו אפרוחים שלא ילד :
דגר . ציפצוף שמצפצף העוף בקולו למשוך אפרוחין אחריו ואלו שהקורא דגר לא ילכו אחריו משיגדלו שאינם מינו כך עושה עושר ולא במשפט : יהיה נבל . מתקרי רשיעא : (יב) כסא כבוד וגו' . לפי שבא לומר כל עוזביך יבושו מתחיל בקילוסו של מקום ומדבר לפניו אתה שכסא כבוד ומרו' מראש' בריאות עולם ומכוון כנגד מקדשנו : (יג) מקוה ישראל . ה' יושב עליו לפיכך כל עוזביך יבושו : וסורי בארץ יכתבו . אותם שסרים מדברי שאינם שומעים שליחותי בקברות תחתיות ארץ יכתבו : (יד) כי תהלתי אתה . בך אני מתהלל ומתפאר לומר שאתה מושיעי : תהלתי . וונטנצ"א בלעז :
איה

ימיש ז' בקריאה וסי' לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש . יהושע בן נון נער . ישאהו על כתף יסבלהו . לא ימיש טרף . ולא ימיש מעשות פרי . איך ימיש לי לשובב שדינו . לא ימיש מרחובה תוך ומרמה : יכתבו ד' בקריאה וסי' מקוה ישראל ה' כל עוזביך יבשו . ובכתב בית ישראל יכתבו . ועם צדיקים אל יכתבו .

יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶ כִּי־יָבֹא חֹם
וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא
יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי׃
ט עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל וְאָנֻשׁ הוּא מִי
יֵדָעֶנּוּ׃ י אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן
כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָו כִּפְרִי
מַעֲלָלָיו׃ יא קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד
עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָו
יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל׃ יב כִּסֵּא
כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ׃
יג מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהוָה כָּל־עֹזְבֶיךָ
יֵבֹשׁוּ יְסוּרַי בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ
מְקוֹר מַיִם־חַיִּים אֶת־יְהוָה׃ יד רְפָאֵנִי
יְהוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה כִּי

י"ב. יראה ק' ג' חס' בסיפ' ג' פסוקי' ולא ולא כסי' ב' מרחבה ב' חד מ"ל ול' וחסר ת' כדרכיו ק' ל'. ל' ימיו ק' ל' ל'. ל' וסורי ק'. ד' ל'. ב'

מבוע דמיין ועל נגרין ישלח שורשוהי ולא יחזי ארי ייתי חומא ויהון טרפוהי עבוף ובשנת בצורתא לא יתר ולא יפסוק מלמעבד פרין : ט נכיל לבא מכולא ותקיף הוא מן ידעיניה : י אנא יי חקר לבא בחר כוליתא ולמתן לאנש כאורחתיה כפירי עובדוהי : יא הא כקוראה דמכנש בעין דלא דיליה ומשתין אפרוחין דבתרוהי לא יהכון כן כל גבר רשיע דקני נכסין דלא בדינא בפלגות יומוהי שביק להון ובסופיה מתקרי רשיעא : יב פורענותא תתעביד מניה מן קדם דשכנתיה על כורסי יקרא בשמי מרומא עיל מן אולא מקביל אתר בית מקדשנא : יג סבור ישראל יי כל דשבקו פולחנך יבהתון ורשיעיא דעברו על מימרך בגיהנם אינון עתידין למפל ארי שבקו פולחנך יי דבדיליה את מיתי עליהון יקרא כמבוע דמיין דלא פסקין מוהי : יד אסיני יי ואתסי פרוקני ואתפרק ארי תושבחתי את :

תולדות אהרן עקוב הלב . עקדה שער י . קורא דגר . חולין קמ : כסא כבוד . פסחים נד נדרים לט :

רדק

יבלה שרשיו שאפילו שרשיו שיתפשטו במקום רחוק יהיו על פלגי מים : ולא ירא . על דרך ההשאלה כלומר אפי' כשיהיה חום בעולם לא יחוש ממנו כי על מים הוא שתול ולא יוכל החום ליבשו [illegible] עלהו יהיה רענן שלא יפול כאשר העלים הנובלין עליהם בימות הגשמים ואפילו יהיה שנת בצורת שימנעו גשמים לא ידאג מפני זה כי הוא על מים ואמר ידאג על דרך ההשאלה : ולא ימיש מעשות פרי . כי אפילו בשנת בצורת יהיה בלחותו ויתן פריו בעתו כן האדם הטוב אשר יבטח בה' לא יסור טובו לעולם ואפילו בשעה שאר בני אדם בצרה הוא יהיה בטוב כמו שאמר נפשו בטוב תלין וכשבע לא יגע בך רע ופרי האדם הטוב שילמדו בני אדם חכמתו ומעשיו הטובים והעלה הוא משל לממונו ועשרו שיהנו בני אדם ממנו : (ט) עקוב הלב . לפי שדבר על הבטחון שהוא רע כשיהיה בטחונו באדם וזה תלוי בכוונת הלב כמו שאמר ומן ה' יסור לבו כמו שפירשנו לפיכך דבר בכוונת הלב ואמר כי הלב עקוב יותר מכל דבר כלומר מרמה כי יוכל אדם להראות בפיו ובמעשיו טוב ויהיה לבו רע ומי ידע זה בלתי האל לפיכך אמר מי ידענו ואמר אני ה' חוקר לב והמרמה תלויה בלב לא בפה ובמעשה כי אף על פי שתהיה לפעמים המרמה בפה שיאמר דברים שהכונה בהם על שני פנים או יעשה מרמה בידיו הכל הוא בכונת הלב לפיכך אמר מכל כי אין דבר מרמה כמו הלב : ואנוש הוא . ענין כאב ושבר כמו אנוש כאבי אנושה מכתי ויאמר על דרך ההשאלה כאב הלב ביגון או בדאגה או בעסקים רעים או במחשבה לפיכך אמר ואנוש הוא ואמר רפה שבריה כי מטה : (י) אני ה' חוקר לב בוחן כליות . זכר כליות כי הכליות יועצות והלב גומר : ולתת . בפרשה זו ולתת בוי"ו כפרי בלא וי"ו ולמעלה בפרשת חנמאל בן שלום בהפך לתת בלא וי"ו וכפרי בוי"ו והסימן וכלו ופי' ולתת אמר אני ה' חוקר לב וכן בידי גם כן לתת לאיש כדרכיו : כדרכו לשון יחיד כתוב וקרי כדרכיו לשון רבים והענין אחד כי זה דרך כלל וזה דרך פרט או הוא גם כן כתוב לשון רבים ויו"ד הרבים חסרה מהמכתב : (יא) קורא דגר . לפי שאמר לתת לאיש כדרכיו אמר אל תתמה על הרשע שהוא מצליח בנכסים איך לא יתן לו האל כדרכיו כי תדע כי הרשע שאין עשרו במשפט לא יעמוד לו אלא יצא מידו בחצי ימיו והמשילו לקורא והוא עוף שקוראין בלע"ז פרני"ז והוא רובץ על ביצי עוף אחר ומחמם אותם והביצים ההם לכשיבקעו ויצאו האפרוחים לא יהיו כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו ולא יכירוהו אלא אחרי מי שהיא להם אם ג"כ הרשע שעשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו או ימות הוא ויעזוב עשרו לאחרים ולא ישלים ימיו עם העושר שעשה ויהיה נבל באחריתו כלומר נפל מת טרם זמנו או יאבד העושר מידו בחצי ימיו ויהיה נבל ופחות באחריתו וכן ת"י הפסוק הא כקוראה די מכנש בעין דלא דיליה וגומר כבעמוד ימו כתוב בלא יו"ד הרבים וקרי ימיו ביו"ד הרבים וכמוהו יחתו מריבו עלו בשמים ירעם : (יב) כסא כבוד . פירש הגאון רב סעדיה דבק עם סוף הפסוק שלמעלה ממנו כאילו אמר יהיה נבל מכסא הכבוד כלומר מושלך וי"ת פורענותא תתעביד מניה וגומר כבעמוד ורבותינו פירשו על בית המקדש שאמרו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואחד מהם מקום בית המקדש שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו מראשון עד שלא נברא העולם ועוד אמרו שבית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וזה הדרך דרכו המפרשים ואמרו בספר יצירה והיכל קדש מכוון באמצע ואני הארכתי בזה הענין בפירוש תהלים במזמור שיר המעלות זכור ה' לדוד והענין הוא טוב אלא שאין ענינו דבק עם הפסוק שלפניו ושלאחריו והחכם רבי שמואל בן תבון הדביקו לענין הפסוק שאמר אני ה' חוקר לב בוחן כליות וגומר ופירש כסא כבוד בחסרון כ"ף הדמיון כאילו אמר ככסא כבוד וכמוהו רבים ופירש הענין כן בא הנביא להודיע שהשם יתברך שוכן במקדש כמו שיושב בכסא כבוד מרום שהוא השמים העליונים שקראו ישעיהו הנביא גם כן כסא רם ונשא כן קראו ירמיה מרום ואמר שהוא מראשון כלומר מוקדם כמו שכתוב נכון כסאך מאז אמר כמו שהשמים הם כסא ה' והם כסא כבודו מעידים על אלהותו ועל כבודו כן מקום מקדשנו מעיד ומורה על ענין אלהותו שהשכין אורו וכבודו בו ולא יחשוב חושב היות הש"י על כסא רם ונשא והוא השמים ימנעהו מלדעת את אשר בארץ ומשגיח בשפלים ומעניש הרעים על רשעם כי מקום מקדשנו הוא עדות וראיה שהוא רואה בשפלים וחוקר לבותם וכליותם כי הוא שוכן במקדשנו ושכנו ושבתו בשמים ונראה בו אורו וכבודו ואמר שהוא שוכן בו והוא נמצא בתוכנו מן ההכרח להאמין שהשם רואה אותנו ופוקד את מעשינו ובוחן את לבבינו וכליותינו לטוב ולרע וזה הוא שהוסיף ואמר מקוה ישראל וגומר וענין יסורי בארץ יכתבו כלומר הסורים אשר בעמו שהם סרים מהשם ית' ומעבודתו יכתבו בארץ לשוב עפר כבהמות לא יהיה בהם חלק נשאר שיכתב בשמים מבני עליון וזה מפני שעזבו מקור מים חיים הוא הש"י על כן לא יחיו אך ימותו כבהמות וזה הפירוש הוא נכון לענין הפרשה : (יג) מקוה ישראל . ענינו לשון קריאה אתה שאתה מקוה ישראל ומבטח לכל הבוטחים בך כל עוזביך שאין להם בטחון בך יבשו ממבטחם בבשר ודם כמו שהקדים שהיו בוטחים באדם ואמר עוד וסורי בארץ יכתבו והסורים ממך כמו שאמר ומן ה' יסור לבו בארץ יכתבו לא יהיה להם חלק בך כיון שעזבוך אלא יכתבו בארץ כמו הבהמות שלא ישאר מהם
דבר

מצודת דוד

ר"ל לא ירגיש בשיבוא חום ושרב הואיל והוא נטוע אצל המים המלחלחים אותו : והיה עלהו רענן . העלים שבו יהיו לטובים : ובשנת בצורת . בשנה שיהיה מניעת גשמים לא ידאג הוא רצה לומר לא יזיק לו : ולא ימיש . לא יסור מלגדל פירות ור"ל וכן יהיה הבוטח בה' שלא יחסר לו שום דבר ולא ידאג מהצרות המתרגשות בעולם : (ט) עקוב הלב . עם כי לב האדם הוא מעוקם ומעוות יותר מכל איברים ויש לו מכאוב חזק ר"ל דעה נפסדת לחשוב מי הוא היודע תעלומות לבי אם הוא בוטח באמת או לא : (י) אני ה' . ר"ל אולם אני ה' חוקר לב האדם ובוחן מחשבת הכליות לדעת מה הוא למען לתת לכל איש כדרכי לבו וכפרי מעלליו הם המחשבות שהם מעשה הלב ודרכיו וכפל הדבר במ"ש : (יא) קורא דגר . כמו עוף הקורא ממשיך אחריו אפרוחים בצפצוף הקול והוא לא ילדם שהוא דבר שאין מתקיים כי כשיגדלו יבינו שהוא לא ילדם ויעזבו אותו כן הוא המקבץ עושר ולא במשפט יושר כ"א בערמת הלב כי העושר הזה לא יתקיים בידו ובחצי ימיו יעזוב העושר ההוא ובסוף יגולה לאנשים ערמת לבו ויהי' מוחזק לנבל : (יב) כסא כבוד . כמו כסא הכבוד והיה שמי מרום כמ"ש השמים כסאי (ישעיה סו) : מראשון . המוכן לך מקדם כמ"ש נכון כסאך מאז (תהלים צג) : מקום מקדשנו . ר"ל כן הוא מקום מקדשנו כי כמו שהשכינה היא בשמים כן היא בבהמ"ק . (יג) מקוה ישראל ה' . לכן מהראוי שתקוות ישראל יהיה אל ה' הואיל ונטעת שכינתך ביניהם : כל עוזביך . כל העוזבים אותך ובוטחים באדם ראוי הוא שיבושו : וסורי . הסרים ממני והוא מאמר הנביא בדבר האל : בארץ יכתבו . בספר יכתבו לרדת בתחתיות הארץ בעמקי השאול על כי עזבו מקור הנובע מים חיים ואמר ומפרש את ה' שמשפיע הטובה בכל עת כמקור הנובע : (יד) רפאני . אמר הנביא כשאתה

מצודת ציון

כמו על יבלי מים (ישעיה מד) : ישלח . ענין התפשטות וכן תשלח קציריה (תהלים פ) : חום . מלשון חמימות : עלהו . העלין . רענן . ענין לחות : בצורת . ענין מניעת הגשמים וכן על דברי הבצרות (לעיל יד) : ידאג . מלשון דאגה : ימיש . ענין הסרה כמו לא ימוש עמוד הענן (שמות יג) : (ט) עקוב . ענין עקום ועוות וכן כל אח עקוב יעקוב (לעיל ט) : ואנוש . ענין מכאוב חזק כמו אנוש חצי (איוב לד) : (י) חוקר . ענין חיפוש ודרישה : בוחן . מלשון בחינה ונסיון : מעלליו . מעשיו : (יא) קורא . שם עוף וכן כאשר ירדוף הקורא בהרים (ש"א כו) : דגר . ענין צפצוף העוף להמשיך האפרוחים אחריו כמו ודגרה בצלה (ישעיה לד) : עושה . ענין אסיפה כמו וישראל עושה חיל (במדבר כד) : ובאחריתו . בסופו . נבל . פחות ונבזה : (יב) כסא . כמו ככסא ותחסר כ"ף השמוש וכן ייטיב גהה (משלי יז) ומשפטו כגהה : מרום . השמים הרמים : מראשון . מאז מקדם : (יג) מקוה . מלשון תקוה : וסורי . מלשון הסרה : מקור . מעין : (טו) נא . עתה

תרפאני

דבר שהיה לשם הלקח : כי עזבו מקור מים חיים את ה׳. וזה מדה כנגד מדה כשם שעזבו שאתה מקור מים חיים שלא יפסקו כן הצדיקים כן, לא תפסק טובתם לא בזה ולא בבא ושם שמחוק ושמו
בטחונם כבשר הם בהא חלק הארץ כן יכתבו הם בארץ ולא בשמים מקוה ענין תקוה וכן תרגם יונתן סביר ישראל ויש מפרשין כמו מקוה מים כלו׳ שאתה מקוה טהרה לישראל והראשון נכון : וסורי
יסורי כתוב כלומר אותם שיסורו ממך וקרי וסורי והוא תאר מגזרת העי״ן כשורק כמו סורי הגפן נכריה גולה וסורה נהלך הבים והדומים להם וכנוי לנביא כלומר סורי ממני שהם סרים מאחרי כי אני
דבק בהם והם סרים ממני ועוזבים את ה׳ ועל הדרך הזה אמר ככל אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו כי ממנו בא אל מטה ור״ל מדרכו הטוב וכן אמר ירמיה וסורי ר״ל הסורים ממני כלומר
מדרכי הטובה שאני דבק בה״ל ואפשר שיהיה וסורי כמו סורים ויהיה חסר מ״ם הרבים כמו וקרע לו חלוני שבוא כמו חלונים והדומים להם: (יד) רפאני ה׳. הוא בקש רפואה מן המכה והכאב כמו שאמר
למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה והכאב והמכה כמו שפירשנו הוא הבזוי והקללה: כי תהלתי אתה. אני מתהלל בך שתצילני מידם: (טו) הנה המה. דבר ה׳. שאתה אומר שתחרב הארץ יבא נא כי אין אנחנו מאמינים כי ה׳ דבר להחריב עירו : (טז) ואני לא אצתי. לא דחקתי עצמי ולא דאגתי מזה הדבר שאהיה רועה אחריך כלומר שאהיה נביא : ויום אנוש לא התאויתי. כי ידעתי כי יום אנוש יהיה לי יום הנבואה אבל אתה הכרחת אותי יום אנוש יום חזק וכבד: מוצא שפתי. שאמרתי לך הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויונתן תרגם ואנא לא עכבית על מימרך מלאתנבאה עליהון ונומר כבעמוד : (יז) אל תהיה לי למחתה. כלומר אל תגרום לי בנבואתי שאהיה מחתה לפניהם : מחסי אתה ביום רע. ביום שחושבים עלי רעה אתה מחסי וכן תעשה תמיד שלא אחת לפניהם כמו שהבטחתני : (יח) יבשו רודפי. הבא עליהם אחר. שהם אומרים יבא נא הביא אותו עליהם. ומשנה שברון שברם. משנה איננו סמוך כי הוא נקוד סגול והוא כמו ושברון שני וכן ומשנה כסף כמו וכסף שני ורוצה לומר בשברון שני שברון אחר שברון ולא רצה לומר שנים לבד כאמרו משנה אלא שברון אחר שברון כמה פעמים וכן ושוב מול את בני ישראל שנית כמו שפירשנו: (יט) כה אמר ה׳. עם כתוב וקרי העם והאחד הוא אלא שהכתוב חסר ה״א הידיעה: אשר יבאו בו. תחלה קרא בשער שנכנסין ויוצאין בו מלכי יהודה כי להם ראוי להוכיח העם ולשמור את יום השבת ומה שאמר בשער בני העם לקרות באזני העם הנכנסים והיוצאים באותו שער כי לא מלכי יהודה לבד היו נכנסים ויוצאים בו כי גם העם שהיו שוכנים סמוך לאותו שער היו נכנסין ויוצאין בו ואמר לו שיקרא אחר כן בכל שערי ירושלם כדי להזהיר כל העם ומה שאמר לו לקרות בשערים לפי שהיו מכניסין ומוציאין דרך השערים בשבת ולא הזהירם אלא בהכנסה והוצאה דרך השערים חוץ לעיר כי בעיר לא היו חייבים כי ירושלם דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום ר״ה לפיכך אמר והבאתם בשערי ירושלם לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ואמר ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם ומה שאמר ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת ר״ל חוץ לעיר ומה שזכר ההבאה יותר מן ההוצאה לפי שירושלם היה כרך גדול ובכרך המביאים יותר מן המוציאים כי מביאים בני הכפרים לעיר תבואה פירות וכן ממכר וכן כתוב בספר עזרא כשהוכיחם נחמיה על השבת ואמר ומביאים ירושלם ביום השבת ואמר ויסגרו הדלתות ואמר אשר לא יפתחום עד אחר השבת ומנערי העמדתי על השערים לא יבא משא ביום השבת הנה לא הזהירם אלא מחוץ לעיר לא בתוך העיר כי לא היו חייבים בהכנסה והוצאה מבתיהם בתוך העיר לפי שירושלם היו דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום ר״ה

תְהִלָּתִי אָתָּה׃ טו הִנֵּה־הֵמָּה אֹמְרִים
אֵלָי אַיֵּה דְבַר־יְהוָה יָבוֹא נָא׃
ל׳. ב׳ טז וַאֲנִי לֹא־אַצְתִּי מֵרֹעֶה אַחֲרֶיךָ
ל׳ וְיוֹם אָנוּשׁ לֹא הִתְאַוֵּיתִי אַתָּה יָדָעְתָּ
מוֹצָא שְׂפָתַי נֹכַח פָּנֶיךָ הָיָה׃ יז אַל־
ג׳. ב׳ תִּהְיֵה־לִי לִמְחִתָּה מַחֲסִי־אַתָּה בְּיוֹם
ל׳ חס׳ רָעָה׃ יח יֵבֹשׁוּ רֹדְפַי וְאַל־אֵבֹשָׁה
אָנִי יֵחַתּוּ הֵמָּה וְאַל־אֵחַתָּה אָנִי
ח׳. ב׳ כסף הָבִיא עֲלֵיהֶם יוֹם רָעָה וּמִשְׁנֶה
ג׳ שִׁבָּרוֹן שָׁבְרֵם׃ יט כֹּה־אָמַר יְהוָה
העם ק׳ אֵלַי הָלֹךְ וְעָמַדְתָּ בְּשַׁעַר בְּנֵי־עָם
אֲשֶׁר יָבֹאוּ בוֹ מַלְכֵי יְהוּדָה וַאֲשֶׁר
י״ד יֵצְאוּ בוֹ וּבְכֹל שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם׃
כ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה
ז׳ וכל ר״פ דכו׳. ח׳ מַלְכֵי יְהוּדָה וְכָל־יְהוּדָה וְכֹל יֹשְׁבֵי
יְרוּשָׁלָ͏ִם הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה׃
ח׳ בטעם בספרא כא כֹּה אָמַר יְהוָה הִשָּׁמְרוּ
ב׳ מ״ל בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל־תִּשְׂאוּ מַשָּׂא בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת וַהֲבֵאתֶם בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם׃
ג׳ כב וְלֹא־תוֹצִיאוּ מַשָּׂא מִבָּתֵּיכֶם בְּיוֹם
ג׳ הַשַּׁבָּת וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ
ב׳ את פנת וְקִדַּשְׁתֶּם אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת כַּאֲשֶׁר
כ״ג פסוקים ולא ולא צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ כג וְלֹא שָׁמְעוּ
וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם
שמוע ק׳ לְבִלְתִּי שׁוֹמֵעַ וּלְבִלְתִּי קַחַת מוּסָר׃
ז׳ כד וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּן אֵלַי

טו הָא אִינוּן אָמְרִין לִי אָן
דְאִתְנַבֵּיתָא בִּשְׁמָא דַיְיָ יִתְקַיָם
כְּעַן׃ טז וַאֲנָא לָא עַכֵּבִית
עַל מֵימְרָךְ מִלְאִתְנַבָּאָה
עֲלֵיהוֹן לְאוֹתָבוּתְהוֹן לְדַחְלְתָךְ
וּלְיוֹם בִּישׁ דְאַתְּ מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן
לָא חֲמֵידִית אַתְּ גְלֵי קֳדָמָךְ
אַפָּקוּת שִׂפְוָתִי גְלֵי קֳדָמָךְ
הֲוָה׃ יז לָא יְהֵי מֵימְרָךְ לִי
כִּדְבִין רְחִיצְנִי אַתְּ בְּעִדַן עָקָא׃
יח יִבְהֲתוּן רָדְפַי וְלָא אֵבָהֵית
אֲנָא יִתְכַּלְמוּן אִינוּן וְלָא
אֶתְכְּלֵם אֲנָא אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יוֹם
בִּישׁ וְעַל חַד תְּרֵין תְּבָרָא
תַּבְרִינוּן׃ יט כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִי
אֱזֵיל וּתְקוּם בִּתְרַע בְּנֵי עַמָא
דְיַעֲלוּן בֵּיהּ מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה
וְדִיפְּקוּן בֵּיהּ וּבְכָל תַּרְעֵי
יְרוּשְׁלֶם׃ כ וְתֵימַר לְהוֹן קַבִּילוּ
פִּתְגָמָא דַיְיָ מַלְכַיָא דְבֵית
יְהוּדָה וְכָל דְבֵית יְהוּדָה וְכָל
יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם דְעָלִין בִּתְרַעַיָא
הָאִלֵין׃ כא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אִסְתַּמְּרוּ בְּנַפְשָׁתְכוֹן וְלָא
תִטְּלוּן מְטוּל בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא
וְתֵיעֲלוּן בְּתַרְעֵי יְרוּשְׁלֶם׃
כב וְלָא תַפְּקוּן מְטוּל מִבָּתֵּיכוֹן
בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְכָל עֲבִידְתָּא
לָא תַעְבְּדוּן וּתְקַדְּשׁוּן יַת יוֹמָא
דְשַׁבְּתָא כְּמָא דְפַקֵּדִית יַת
אֲבָהָתְכוֹן׃ כג וְלָא קַבִּילוּ וְלָא
אַרְכִינוּ יַת אוּדְנֵיהוֹן וְאַקְשִׁיאוּ
יַת קְדָלְהוֹן בְּדִיל דְלָא לְמִשְׁמַע
וּבְדִיל דְלָא לְקַבָּלָא אוּלְפָן׃
כד וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ בְּדִיל דְלָא

(טו) איה דבר ה׳. הפורעניות שאתה מתנבא : (טז) ואני לא אצתי. לא מהרתי לזרע לנביאם מהיות רועה טוב מחזר אחריך לבקש עליהם רחמים : ויום אנוש. חולי של פורענות לא התאויתי ויו״ת ואנא לא עכבית על מימרך מלהתנבאה עליהון לאתבותהון לדחלתך ולפי התרגום יהיה אצתי לי עכוב כלומר לא עכבתי מלומר להם שליחותיך ולהשיבם אליך אם היו שומעים אלי : מוצא שפתי. נכח פניך היה. להשיב את חמתך מהם : (יז) אל תהיה לי למחתה. אל יהי שליחותיך למחתה : (יח) יבושו רודפי. אנשי ענתות לבדם : (כג) ולא שמעו אבותיכם. למה שלויתים :
ובאו

ועל ספרך בלם יכתבו : הביא ח׳
וסי׳ נמסר בריש ישעיה סימן א׳:
יצאו י״ד וסי׳ וגם את הגוי. ולפני
אלעזר הכהן יעמד . יתן ה׳ את
איביך . ואני וכל העם אשר אתי.
אם יצאו בנות שילו . ומבניך אשר
יצאו ממך דמלכים . וחברו דישעיה.
ויקם המלך לילה . כה אמר ה׳
אלי הלוך . והיה ביום ההוא יצאו
מים חיים . ואתה בן אדם שים
לך שנים דרכים . ביום ההוא יצאו
מלאכים . כבאם הכהנים ולא .
ואתה בחליים רבים . והד ויצאו
וסי׳ עלו הסוסים והתהללו :

תולדות אהרן ומשנה שברון .
חגיגה טו :

מצודת ציון

עתה : (טז) אצתי. ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י): אנוש. מלשון מכאוב רב : התאויתי. מלשון תאוה: נכח. נגד : (יז) למחתה. ענין שבר וכן וצדקתי לא תחת (ישעיה נא) : (יח) ומשנה. ענין

מצודת דוד

תרפא אותי אהיה נרפא ולתוספות ביאור אמר הושיעני מן הקמים עלי ואז אהיה נושע ר״ל אין ביד מי להושיע לי זולתך : כי תהלתי אתה. בך אני מתהלל לומר שאתה אלהי ישעי : (טו) הנה המה. הקמים עלי אומרים אלי בלעג איה דבר ה׳ יבוא עתה ונראה אם האמת אתך כי יחשבו שמלבי אני בודאם לשנאתי אותם : (טז) ואני. אבל אני לא מהרתי מהיות רועה אחריך לדעות לאן עמך ולנבאות להם וכמ״ש בתחלת נבואתו שאמר הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (לעיל א) : ויום אנוש לא התאויתי. ואף אחר שהלכתי לנבאות שלא ברצוני לא הייתי מתאוה לנבאות עליהם שיבוא יום אנוש : אתה ידעת. כי כן הוא : מוצא שפתי. מה שהתפללתי עליהם הלא היה מול פניך וכאומר הלא לא רציתי לנבאות להם ובבוא אלי נבואת פורעניות התפללתי עליהם והמה חושבים שמלבי אני בודאם משנאתי גם : (יז) אל תהיה. לכן שאלתי אל תהיה לי הנבואה למכשול ולמחתה הלא מעולם אתה מחסי בעת רעה לזה הושיעני גם עתה : (יח) יבושו רודפי. בעת ילכו גולה : יחתו. הם ישברו ביד האויב : ומשנה שברון. שבר כפול ר״ל שבר על שבר שברם: (יט) בשער בני העם. בשער שמצויים שם בני העם והוא השער אשר מלכי יהודה באים ויוצאים בו : ובכל. וכן תלך ותעמוד בכל שערי ירושלים : (כא) השמרו בנפשותיכם. ר״ל היו נשמרים בדבר שיש בו שמירת נפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת להביא אותה בשערי ירושלים מן החוץ : (כב) ולא תוציאו וגו׳. אל החוץ : וכל מלאכה. ושום מלאכה. וקדשתם. מבלי לחללו בדבר הנאסר בשבת : (כג) ולא שמעו. אבל הם האבות לא שמעו למצותיו : ויקשו את ערפם. הוא ענין מליצה כאלו נתקשה ערפם עד שלא יוכלו לחזור פניהם ולשמוע : ולבלתי קחת מוסר. לא החזירו פניהם למען לא יקבלו מוסר ותוכחה מן הנביאים : (כד) אם
שמוע

רשי

(כו) ובאו. כמו ולבוא: (ג) על האבנים. על סדנו פרומא"ש בלעז: (ד) אמר הוא עושה בחומר. אשר הוא עושה מן החומר נשחת ביד היוצר בעודו לח ומקרא מסורס הוא: (ח) מרעתו אשר דברתי עליו. מעבירות שבידו אשר בשבילו דברתי עליו לנתוש ולנתוץ אשרפוק"ו בלע"ז: ונחמתי. וחשבתי

הביא ה׳ וסי׳ נמסר בריש ישעי׳: ומבאי חד מן מלין דחסר יו"ד בלישן ביאה וסי׳ והיה כי יבאך ה׳ אל ארץ הכנעני כאשר נשבע. תבאמו ותטעמו בהר. ואבא אתכם אלי. ויבאנו אל המקום. ויבאום אל יהושע. ואבאה אתכם. ומבאי תודה בית ה׳. ויבאם בבלה. והבאותם בית ה׳. פסל הקנאה הזה בבאה. ואבאם אל ארץ. כמים רבים הבאוך. ושובבתיך ושאתיך. ואבא אותם בית ה׳ אל לשכת: לאמור ג׳ מ"ל בקריאה וסימ׳ ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך קדמאה דפסוק. ויהי דבר ה׳ אלי דעליה הכיוצר הזה לא אוכל לעשו׳ לכם. ויהי דבר ה׳ אל ירמיהו לאמור דעליה אם תפרו את בריתי היום

תולדות אהרן ביום השבת. ביצה יב כריתות ד (שבת ד שבועות לב): ובלתי אם. שבת קיט: בית היוצר. סוטה יא. הנה בחומר. ברכות לב סוכה נב (ברכות יד: רגע אדבר. עקדה שער לו:

מצודת דוד

שמוע. אם אתם תשמעון אלי לבלי הביא וכו׳ ולקדש השבת לבלי עשות בו שום מלאכה: (כה) ובאו. אז יבאו בשערי וכו׳: על כסא דוד. ר"ל על כסא המלוכה ומושב על מלכים: ברכב. במרכבה העשוי לרכוב בו: ובסוסי׳. המושכים המרכבה: המה. המלכים: איש יהודה. אנשי יהודה מיתר העם: וישבה. תהיה מיושבת באנשים: (כו) ובאו. יבואו אנשים מערי יהודה וכו׳: ומן השפלה. מן הערים היושבים בעמק: ומן הנגב. היושבים בפאת הדרום: מביאים. והמה יהיו מביאים עולה וזבח וכו׳. ומהם יהיו מביאי קרבן תודה אל בית ה׳: (כז) ואם לא תשמעו אלי. מה שצויתי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא ולבא עמה בשערי ירושלים: והצתי. אז אבער אש בשעריה והשרוף הארמנות ולא תכבה עד השרוף הכל: יח (ב) בית היוצר. לבית אומן חרס: (ג) עושה מלאכה. עושה מלאכתו בהומר אשר בידו על האבנים והוא הכלי המיוחד לכך: (ד) ונשחת הכלי. נתקלקל הכלי אשר היה עושה בחומר כשהי׳ ביד היוצר כשעשה הכלי: ושב. וחזר היוצר ועשה מהחומר ההוא כלי אחר משונה מן הראשון כפי אשר ישר בעיניו: (ו) הכיוצר. וכי לא אוכל לעשות עמכם כדרך שעושה היוצר עם החומר שעושה ממנו כלי אחר אחר שנשחת הראשון: הנה כחומר. באמת כמו שהחומר הוא ביד היוצר לעשות בו מה שירצה כן אתם בידי: (ז) רגע אדבר. ברגע אחת אגזור על אומה מהעכו"ם כליון ואבדון בעבור רעתה: (ח) ושב. כאשר שב הגוי ההוא מהרעה אשר בעבורה גזרתי עליה האבדון: ונחמתי. אז בהרגע ההיא אני מתנחם

ירמיה יז יח

נְאֻם־יְהוָה לְבִלְתִּי ׀ הָבִיא מַשָּׂא ל׳
בְּשַׁעֲרֵי הָעִיר הַזֹּאת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת
וּלְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְבִלְתִּי
עֲשׂוֹת־בָּהּ כָּל־מְלָאכָה׃ כה וּבָאוּ בו ק׳
בְשַׁעֲרֵי הָעִיר הַזֹּאת מְלָכִים ׀ וְשָׂרִים
יֹשְׁבִים עַל־כִּסֵּא דָוִד רֹכְבִים ׀ בָּרֶכֶב
וּבַסּוּסִים הֵמָּה וְשָׂרֵיהֶם אִישׁ יְהוּדָה
וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם וְיָשְׁבָה הָעִיר־הַזֹּאת
לְעוֹלָם׃ כו וּבָאוּ מֵעָרֵי־יְהוּדָה
וּמִסְּבִיבוֹת יְרוּשָׁלִַם וּמֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן י׳
וּמִן־הַשְּׁפֵלָה וּמִן־הָהָר וּמִן־הַנֶּגֶב
מְבִאִים עֹלָה וְזֶבַח וּמִנְחָה וּלְבוֹנָה
וּמְבִאֵי תוֹדָה בֵּית יְהוָה׃ כז וְאִם־לֹא ל׳ וחסר
תִשְׁמְעוּ אֵלַי לְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת
וּלְבִלְתִּי ׀ שְׂאֵת מַשָּׂא וּבֹא בְּשַׁעֲרֵי ה׳ יתידאין ב׳ וחסר עם המלך. ו׳
יְרוּשָׁלִַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְהִצַּתִּי אֵשׁ
בִּשְׁעָרֶיהָ וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִַם
וְלֹא תִכְבֶּה׃

יח א הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־
יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ ב קוּם ט׳ ר״ס
וְיָרַדְתָּ בֵּית הַיּוֹצֵר וְשָׁמָּה אַשְׁמִיעֲךָ ל׳
אֶת־דְּבָרָי׃ ג וָאֵרֵד בֵּית הַיּוֹצֵר
וְהִנֵּהוּ עֹשֶׂה מְלָאכָה עַל־הָאָבְנָיִם׃ והנה הוא ק׳ ב׳ ורחיקן
ד וְנִשְׁחַת הַכְּלִי אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה י״ח בלישנא
בַּחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר וְשָׁב וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּלִי
אַחֵר כַּאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינֵי הַיּוֹצֵר ג׳
לַעֲשׂוֹת׃ ה וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמוֹר׃ ו הֲכַיּוֹצֵר הַזֶּה לֹא־אוּכַל ג׳ מ״ל. ל׳
לַעֲשׂוֹת לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־
יְהוָה הִנֵּה כַחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר כֵּן ל׳
אַתֶּם בְּיָדִי בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ז רֶגַע
אֲדַבֵּר עַל־גּוֹי וְעַל־מַמְלָכָה לִנְתוֹשׁ ג׳. ל׳
וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד׃ ח וְשָׁב הַגּוֹי
הַהוּא מֵרָעָתוֹ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עָלָיו
וְנִחַמְתִּי עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר חָשַׁבְתִּי ל׳ בסיפרא
לַעֲשׂוֹת לוֹ׃ ט וְרֶגַע אֲדַבֵּר עַל־גּוֹי ל׳

לְאָעָלָא מַטוּל בִּתְרְעֵי קַרְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וּלְקַדָּשָׁא יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא בְּדִיל דְלָא לְמֶעְבַּד בֵּיהּ כָּל עֲבִידְתָּא׃ כה וְיֵיעֲלוּן בִּתְרְעֵי קַרְתָּא הָדָא מַלְכִין וְרַבְרְבִין יָתְבִין עַל כּוּרְסֵי דָוִד רָכְבִין בִּרְתִיכִין וּבְסוּסָוָן אִינוּן וְרַבְרְבָנֵיהוֹן אֱנַשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וְתִתֵּב קַרְתָּא הָדָא לְעָלַם׃ כו וְיֵיתוּן מִקִּרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וּמִסַּחְרָנֵי יְרוּשְׁלֵם וּמֵאֲרַע שֵׁבֶט בִּנְיָמִן וּמִן שְׁפֵלְתָּא וּמִן טוּרָא וּמִן דָרוֹמָא מַיְתַן עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין וְקוּרְבְּנִין וּלְבוּנְתָּא וּמַעֲלֵי תוֹדְתָא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ כז וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי לְקַדָּשָׁא יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וּבְדִיל דְלָא לְמִטַּל מַטוּל וּמֵיעַל בִּתְרְעֵי יְרוּשְׁלֵם בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בִּתְרְעָהָא וּתְשֵׁיצֵי בִּירָנְיַת יְרוּשְׁלֵם וְלָא תִטְפֵי׃ א פִּתְגַם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימָר׃ ב קוּם וְתֵיחוֹת לְבֵית פַּחֲרָא וְתַמָּן אַשְׁמְעִינָךְ יַת פִּתְגָמָי׃ ג וּנְחָתֵית לְבֵית פַּחֲרָא וְהָא הוּא עָבֵיד עֲבִידְתָּא עַל סַדָּנָא׃ ד וְאִתְחַבַּל מָנָא דַהֲוָה עָבֵיד דְטִינָא בְּיַד פַּחֲרָא וְתָב וַעֲבָדֵי מָן אוֹחֲרָן כְּמָא דְכָשַׁר בְּעֵינֵי פַּחֲרָא לְמֶעְבַּד׃ ה וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ו הַכְפַחֲרָא הָדֵין הֲלָא יוּכְלָא קֳדָמַי לְמֶעְבַּד לְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר הָא כְּמָא דְטִינָא בְּיַד פַּחֲרָא כֵּן אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ז זְמַן אֲמַלֵּיל עַל עַמָּא וְעַל מַלְכוּתָא לְמֶעְקַר וּלְתָרָעָא וּלְאַבָּדָא׃ ח וִיתוּב עַמָּא הַהוּא מִבִּישְׁתֵּיהּ דִגְזָרִית עֲלוֹהִי וְאֵיתוּב מִן בִּישְׁתָא דַחֲשֵׁבִית לְמֶעְבַּד לֵיהּ׃ ט וּזְמַן אֲמַלֵּיל עַל עַמָּא וְעַל

רדק

ר"ס ומה שאמר שמעו דבר ה׳ מלכי יהודה ולא היה אלא מלך אחד ר"ל המלך ובניו ולפי שהיו עתידים למלוך אחר האב קראם מלכים: (כד) עשות בה כל מלאכה. בה כתיב וקרי בו ושניהם נכונים כי ימצא שבת לשון זכר ולשון נקבה לשון נקבה כתוב ולשון זכר כי שומר שבת מחללו ומה שאמר ובאו בשערי העיר הזאת ר"ל ובאו ויצאו כמו שאמר אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו ומה שצוה להזהירם על השבת והיו כמה עברות אחרות בידם ואף ע"פ לפי ששמירת שבת עיקר גדול באמונה שאל בחדוש העולם ובאמונה באותות ובמופתים ובקיום כל התורה וכל המשמר השבת באמונה ישרה לא במהרה הוא טועה בשאר המצות ואמרו רבותינו ז"ל כל המשמר שבת כהלכתה אפילו עובד עכו"ם כדור אנוש מוחלין לו שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה כל שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחול לו והמצוה הראשונה שנצטוו ישראל קודם מתן תורה היא שבת ואתה רואה כמה גדולה שמירת שבת שהרי תלה חרבן ירושלם בשמירת שבת ומפסוק והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים למדו רז"ל רמז ואמרו אין הדלקה מצויה אלא בבית שיש בו חלול שבת ואמרו מאי לא תכבה בשעה שאין בני אדם מצוים לכבותה והנה הפרשה מבוארת וענין פרשת היוצר גם כן מבוארת ועמקה כי ההשגחה בבני אדם והיכולת ביד האל וכל שכן ישראל שהשגחתו תמיד עליהם לפיכך אמר כן אתם בידי בית ישראל: (ג) והנהו. כתוב מלה אחת וקרי והנה הוא שתי מלות והענין אחד: האבנים. כלי היוצר שעושה עליו הכלים מחומר אשר בידו וי"ת סדנא ובספר השרשים הארכתי בפירושו עוד: (ד) ישר. פעל עבר כי הוא היו"ד קמוץ והאל"ף פתח: (ח) מרעתו אשר דברתי עליו. פי׳ מרעתו אשר דברתי עליו בעבורה להרע לו אחר כן אמר ורגע אדבר וגו׳: (ט) לבנות ולנטוע. פי׳ וכן עשיתי שבניתים ונטעתים ואחר כך עשו הרע ונתשתים והוצרכנו לפירוש הזה לפי שצריך להפריש בין שתי המדות האלה כי הרעה לא תחול אם יעשו תשובה אבל הטובה תחול על כל פנים כיון שיעדה האל אבל לא תעמוד אם יעשו הרעה כמו שאמר ירמיהו לחנניה בן עזור ויש רמז בענין

מצודת ציון

בענין כפל: ויקשו. מלשון קשה: ערפם. הוא אחורי הפנים: (כו) השפלה. העמק: (כז) והצתי. ענין הבערה: ואכלה. ותשרוף וכן כמאכלת אש (שם ט): ארמנות. היכלות ופלטרין: תכבה. מלשון כיבוי: (ב) קום. הוא ענין זרוז: (ג) האבנים. כן שם הכלי המיוחד ליוצר חרס לעשות עליו מלאכתו ודומה לו וראיתן על האבנים (שמות א) שהוא המיוחד אל היולדת: (ד) בחומר. טיט: (ז) לנתוש. ענין עקירה: ולנתוץ. ענין הריסה ושבירה וכן לנתוש ולנתוץ ולהרוס (לקמן לא

וְעַל־מַמְלָכָה לִבְנֹת וְלִנְטֹעַ׃ י וְעָשָׂה ג'
הָרַעָה בְּעֵינַי לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ בְּקוֹלִי הרע ק' י"א
וְנִחַמְתִּי עַל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָמַרְתִּי ב'
לְהֵיטִיב אוֹתוֹ׃ יא וְעַתָּה אֱמָר־נָא ג' מ"ל בסיפרא
אֶל־אִישׁ־יְהוּדָה וְעַל־יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַ‍ִם ל"ד מ"ל ז' מנהון בסיפר'
לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי
יוֹצֵר עֲלֵיכֶם רָעָה וְחֹשֵׁב עֲלֵיכֶם
מַחֲשָׁבָה שׁוּבוּ נָא אִישׁ מִדַּרְכּוֹ
הָרָעָה וְהֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם׃
יב וְאָמְרוּ נוֹאָשׁ כִּי־אַחֲרֵי ד'
מַחְשְׁבוֹתֵינוּ נֵלֵךְ וְאִישׁ שְׁרִרוּת לִבּוֹ־ ג' מ"ל
הָרָע נַעֲשֶׂה׃ יג לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה כ'
שַׁאֲלוּ־נָא בַּגּוֹיִם מִי שָׁמַע כָּאֵלֶּה
שַׁעֲרֻרִת עָשְׂתָה מְאֹד בְּתוּלַת ג' חסר
יִשְׂרָאֵל׃ יד הֲיַעֲזֹב מִצּוּר שָׂדַי שֶׁלֶג ג'
לְבָנוֹן אִם־יִנָּתְשׁוּ מַיִם זָרִים קָרִים
נוֹזְלִים׃ טו כִּי־שְׁכֵחֻנִי עַמִּי לַשָּׁוְא ב' מ"ל ג' חסר
יְקַטֵּרוּ וַיַּכְשִׁלוּם בְּדַרְכֵיהֶם שְׁבוּלֵי ג' וחסר יו"ד שבילי ק'
עוֹלָם לָלֶכֶת נְתִיבוֹת דֶּרֶךְ לֹא
סְלוּלָה׃ טז לָשׂוּם אַרְצָם לְשַׁמָּה ב' א' מ"ל וא' חסר. ד'
שְׁרוּקֹת עוֹלָם כֹּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשֹּׁם שריקת ק' ה' מ"ל
וְיָנִיד בְּרֹאשׁוֹ׃ יז כְּרוּחַ־קָדִים אֲפִיצֵם י"ד ג'. ג'.
לִפְנֵי אוֹיֵב עֹרֶף וְלֹא־פָנִים אֶרְאֵם
בְּיוֹם אֵידָם׃ יח וַיֹּאמְרוּ לְכוּ וְנַחְשְׁבָה

מַלְכוּתָא לְמִבְנֵי וּלְקַיָּמָא׃
י וְיַעְבֵּד דְבִישׁ קֳדָמַי בְּדִיל
דְּלָא לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי
וְאֵיתוּב מִן טַבְתָא דַאֲמָרִית
לְאֵיטָבָא לֵיהּ׃ יא וּכְעַן אֱמַר
כְּעַן לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי
יְרוּשְׁלֵם לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
הָא אֲנָא בָרֵי עֲלֵיכוֹן בִּישָׁא
וּמְחַשֵּׁב עֲלֵיכוֹן מַחְשָׁבָא
תּוּבוּ כְּעַן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ
בִּישְׁתָא וְאַתְקִינוּ אוֹרְחָתְכוֹן
וְעוֹבָדֵיכוֹן׃ יב וַאֲמָרוּ תַּבְנָא
מִבָּתַר פּוּלְחָנָךְ אֲרֵי בָּתַר
עֲשְׁתּוֹנָנָא נְהָךְ וּגְבַר הִרְהוּר
לִבֵּיהּ בִּישָׁא נַעְבֵּיד׃ יג בְּכֵן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שְׁאִילוּ כְעַן
בְּעַמְמַיָּא מַן שְׁמַע כְּאִלֵּין
(שְׁנוּי) עֲבָדַת לַחֲדָא כְּנִשְׁתָּא
דְיִשְׂרָאֵל׃ יד הָא כְּמָא דְלֵית
אֶפְשַׁר דְיִפְסוֹק מֵי תְלַג
דְנָחֵית עַל חַקְלֵי לְבָנָן כֵּן לָא
יִפְסְקוּן מִמְטַר נַחְתִין וּמֵי
מַבּוּעַ נָבְעִין׃ טו אֲרֵי שְׁבָקוּ
פוּלְחָנִי עַמִּי לָא לַהֲנָאָה
אַסִיקוּ בוּסְמִין וְאַטְעִיאוּנוּן
בְּאוֹרְחָתְהוֹן בִּישְׁתָא
מִשְׁבִילִין תַּקְנָן דְמִן עַלְמָא
לְמֵיזַל בְּאוֹרְחָן דְלָא תַקְנָן
בִּשְׁבִילִין דְלָא מְכַבְּשִׁין׃
טז לְשַׁוָאָה אַרְעֲהוֹן לְצָדוּ
אִשְׁתְּמָמוּת עֲלָם כָּל דְיִעְבַּר
עֲלַהּ יִבְכֵּי וְיָנִיד בְּרֵישֵׁיהּ׃ יז כְּבִידוּר רוּחַ קִידוּמָא כֵּן אֲבַדְרִינוּן קֳדָם בַּעֲלֵי
דְבָבֵיהוֹן קְדַל וְלָא אַפִּין אַחֲזִינוּן בְּיוֹם תְּבָרֵיהוֹן׃ יח וַאֲמַרוּ אֱתוֹ וְנַחְשַׁב עַל

בענין הזה כי ברעה אשר חשבתי ובטובה אשר אמרתי: (י) להטיב אותו. כמו להטיב לו וכן את מי הגדת מלין כמו למי: (יא) ועל יושבי כמו ואל יושבי. וכן ויתפלל על ה' כמו אל ה': יוצר עליכם רעה. מחדש ואמר בזה הלשון לפי שזכר בפרשה יוצר כלי חרש שהוא מחדש הכלים ועושה כלי זה והפך כלי אחר חדש שלא ידמה לראשון כן אחדש עליכם רעה אחר רעה: (יב) ואמרו נואש. וכשתאמר להם זה הם יאמרו לך נואש כלומר נואש לבנו מהלוך אחרי ה': (יג) לכן. שערורית. ענין נבלות וטנוף מי שמע כזה שיניח אדם הטוב וילך אחר נבלות וטנוף וי"ת שנוי כלומר דבר משונה עשתה והמשיל משל ואמר: (יד) היעזוב מצור שדי שלג לבנון. היעזוב אדם המים היוצאים מצור שדה וזכר שדה לפי שהם נמצאים שם בשדה ומזומנים לו ולא יצטרך ללכת אחריהם לרחוק לשתות מהם אבל אם הם בשדה ונוזלים מצור שהם קרים היעזוב אדם אותם משתותם בימי החום באמת לא יעזוב אותם ואני לישראל טוב כמים על נפש עיפה ואני מזומן וקרוב אליהם בכל קראם אלי ואיך עזבוני ושכחוני עמי והמשיל עוד משל אחר קרוב לזה כי המים הקרים והטובים יביאום בני אדם מרחוק דרך צנורות מתחת הארץ עד לעיר או קרוב לעיר מרוב חשיבותם וקראם זרים לפי שהם באים ממקום זר ורחוק ואותן מים אם ינתשו באמת לא ינתשו ואני רחוק מהם לפי מעלתי וקרוב אליהם להטיב להם אם ישמעו אלי ואיך נטשוני ושכחוני עמי: ינתשו. בתי"ו וכמו בטי"ת שהיא נטישה ועזיבה כי הטי"ת והתי"ו ממוצא אחד ויבאו בענין אחד כמו טעה ותעה וכן ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני כענין ונתשתי בתי"ו וי"ת הפסוק כן כמא דלית איפשר דיפסקון מי תלג וגו' כדעמוד: כי שכחוני. ויכשילום. חסר המכשילים וכן ויגד ליעקב ויגד המגיד והמכשילים הם נביאי השקר: (טו) שבילי עולם. חסר לעזוב שבילי עולם כלומר הם המכשילים השבילים שדרכו אבותיהם הצדיקים מעולם וללכת נתיבות: דרך לא סלולה. כי דרכם היא דרך לא דרוכה כי חדשה הוא כמו שאמר חדשים מקרוב באו. שבולי כתוב בוי"ו וקרי שבילי ביו"ד והענין אחד אבל המשקלים אינם אחד וחסרון מלת לעזוב וימצאו כמוה רבים כי כן דרך הכתוב לחסר מלים שיובן ענינם מהכתוב ותהם עליך שחסר נפשי או עיני ותכל דוד והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספ' מכלל: (טז) לשום. הם גורמין בדרכיהם הרעים לשום ארצם לשמה: שרוקות עולם. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד שריקות ר"ל שישרוק עליהם כל עובר וזה יהיה לעולם כלומר זמן רב: ישם ויניד בראשו. יתמה בלבו ויניד בראשו כאדם המתמה: (יז) כרוח. כמו רוח קדים שהיא חזקה ומפילה הקש והדברים הדקים כן אפילם לפני האויב שיברחו לפניו הנה והנה ערף ולא פנים: אראם. מדה כנגד מדה כמו שהם פנו אלי ערף ולא פנים כן אפנה להם ערף ולא פנים אראם כי אפנה אליהם כלומר כשיבא יום אידם אסתיר פני מהם ולא אראם בפנים להושיעם רק ראיות ערף שהוא הסתרת פנים והשלכה אחר גו: (יח) ויאמרו. אלה הם דברי ירמיהו שאמר כנגד האל כלומר אני אוכיחם בדבריך והם אומרים איש לאחיו לכו ונחשבה על ירמיהו: לכו. ענין זרוז כמו לכו נא אנסכה בשמחה לכו נא ונוכחה לכו ונכסו

וחשבתי מחשבה אחרת: (יב) ואמרו נואש. וידעתי שהם יאמרו לך על דבריך שאין חוששין להם: (יג) שערורית. דבר נגאי: (יד) היעזוב מצור שדי שלג לבנון. היעזוב אדם הצריך לשתות מים הנוזלים מצור שבשדות הבאים משלג הלבנון שהוא נקי: אם ינתשו מים זרים. או אם יעזבו מים חיים נובעים שהם זרים עד הנה מכל אדם והם קרים זרים הם נובעים וזה יוכיח אני קרתי ושתיתי מים זרים (ישעיה לז) ומנחם חברו זרים עם לא זורו ולא חובשו (שם א) ל' מימי תרופה ונתן טעם לדבריו ואמר כי אם בקש לדבר בלשון זרם היה מכפיל את המ"ם והיה מוסיף יו"ד מ"ם והיה אומר זרומים לרבוי המים ולהיותם זרמים: שדי. כמו שדה: קרים. פריגודא"ש בלעז: נוזלים. קורנ"ש בלעז ועוד יש לפתרו אם ינתשו להיות מים זרים נמאסים המים שהם קרים נוזלים: (זרים. ללשון ראשון הוא לשון זרים וללשון שני הוא ל' זרות כלומר מים מאוסים): (טו) כי כן עשו עמי אשר שכחוני ולשוא יקטרו: שבילי עולם. שבילים המתוקנים אמרו שהם מכשול כדי ללכת דרך לא סלולה לא כבושה: (טז) שריקות. העובר על חרבות שהיה כבר בבניינים טובות רגיל לשרוק: ישום. יתמה: (יז) עורף ולא פנים. כשיברחו מפני האויב: אראם. ולא אושיעם: (יח) ויאמרו לכו וגו'

ואת כריתי הלילה: אותי ב' מ"ל וסי' ונחמתי על הטובה. ויקפצו השרים: נואש ד' וסי' ברב דרכיך יגעת. מנעי רגלך מיחף. ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו. הלהוכח מלים תחשבו. וא' ונואש ממנו שאול: סלולה ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' דרך לא סלולה. וארח ישרים סלולה בתרא חסר:

תולדות אהרן לכו ונחשבה. עקדה שער כח:

מצודת ציון

לא): (ח) ונחמתי. ענין הפוך מחשבה: (יא) יוצר. בורא ומחדש: מעלליכם. מעשיכם: (יב) נואש. מלשון יאוש ועזיבת הדבר כמו ותאמרי נואש (לעיל ב): שרירות. ענין ראיה והבטה: (יג) שערורית. ענין דבר מגונה ומכוער כמו שמה ושערורה (לעיל ה): (יד) מצור. מסלע: לבנון. שם יער בארץ ישראל: ינתשו. כמו ינטשו בטי"ת כי דטלנ"ת מתחלף כמו שיבואו בענין אחד טעה ותעה ונטישה הוא ענין עזיבה כמו כי לא יטוש (ש"א יב): זרים. מל' זר ונכרי: קרים. מלשון קור וצנה: נוזלים. מלשון הזלה והטפה כמו יזל מים מדליו (במדבר כד): (טו) שבילי נתיבות. ענינם אחד ענין אורח ומעגל: סלולה. ענין משמוש המדידות וכן ואורח ישרים סלולה (משלי טו): (טז) שריקות. ענין השמעת קול בקבוץ השפתים כשרואים דבר תמוה שנחרב וכן שרקו ויניעו ראשם (איכה ב): ישום. ענין תמהון כמו פנו אלי והשמו (איוב כא): ויניד. מלשון הנדה והנעה: (יז) אפיצם. ענין פזור כמו ויפץ העם (שמות ה): עורף. הוא אחורי הפנים והצואר: אידם. ענין שבר ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא):
לכו

מצודת דוד

מתנחם על הרעה ולא אביאה: (יא) אל איש יהודה. אנשי יהודה: ועל יושבי. ואל יושבי: יוצר. בורא עליכם רעה וחושב להפרע בה מכם לכן שובו עתה כל איש מדרכו וכו': (יב) ואמרו נואש. ידעתי שיאמרו אנו מתייאשים מדרכי המקום אלא נלך אחר מחשבותינו: ואיש וכו'. נעשה כל איש כפי מה שמרצה לו לבו הרע ומתאוה לה: (יג) מי שמע כאלה. מי מהגוים שמע כדברים האלה לומר נלך בשרירות הלב: שערורית. דבר מגונה עשתה הרבה מאד בתולת ישראל המיוחדת לאל כבתולה בבית אביה המיוחדת למי שישאנה: (יד) היעזוב. וכי מהראוי לעזוב מים היורדים מן הצור אשר בשדה הבאים מהפשרת השלג אשר בלבנון הלא המים ההם המה מתוקים וקרים וטובים לרוות הצמאון: אם ינתשו. וכי מהראוי לנטוש ולעזוב מים הזרים מאנשיהם הבאים ממרחק במלאכה בצנורות והמה קרים ומטפטפים מעצמם ובקל יוקח המים ואיך מי יעזבם ור"ל וכי מהראוי לעזוב את המקום המשפיע בכל עת החכמה והשכל בלבות הדורשים אותו: (טו) לשוא יקטרו. הנה מקטירים לצבא השמים שאין תועלת בעבודתם ויכשלום בדרכיהם: שבילי עולם. ר"ל שבילי העולם הם המכשילים אותם בדרכיהם כי בראותם דרכי הטבע בעולם השפל שהכוכבים ממשלותם פועלים הדברים השפלים אלה שבילי עולם הם יכשלום בדרכיהם לחשוב שכל טובתם תלוי בצבא השמים ולכן היו מקטרים להם זה: אמר ללכת נתיבות וכו' ר"ל ללכת בנתיב דרך אשר איננה סלולה שלא משמשו בה להסיר המכשול שלא חקרו בדבר לדעת שהכל ביד ה' אין מהראוי לעבדם עבודות אלהות: (טז) לשום. וזהו הוא סבה לשום ארצם לשמה: שריקות עולם. זמן רב ישרקו על חורבנה ושממותה: ישום. יתמה על השממון
ויניד

עַל־יִרְמְיָהוּ מַחֲשָׁבוֹת כִּי לֹא־תֹאבַד ד'
תּוֹרָה מִכֹּהֵן וְעֵצָה מֵחָכָם וְדָבָר
מִנָּבִיא לְכוּ וְנַכֵּהוּ בַלָּשׁוֹן וְאַל־ ג'
נַקְשִׁיבָה אֶל־כָּל־דְּבָרָיו׃ יט הַקְשִׁיבָה
יְהוָה אֵלָי וּשְׁמַע לְקוֹל יְרִיבָי׃ י"ן בליטנא ב' ה' פתח
כ הֲיְשֻׁלַּם תַּחַת־טוֹבָה רָעָה כִּי־כָרוּ ד'
שׁוּחָה לְנַפְשִׁי זְכֹר ׀ עָמְדִי לְפָנֶיךָ
לְדַבֵּר עֲלֵיהֶם טוֹבָה לְהָשִׁיב אֶת־
חֲמָתְךָ מֵהֶם׃ כא לָכֵן תֵּן אֶת־בְּנֵיהֶם
לָרָעָב וְהַגִּרֵם עַל־יְדֵי־חֶרֶב וְתִהְיֶנָה ג' וחסר ב' חסר
נְשֵׁיהֶם שַׁכֻּלוֹת וְאַלְמָנוֹת וְאַנְשֵׁיהֶם ד'
יִהְיוּ הֲרֻגֵי מָוֶת בַּחוּרֵיהֶם מֻכֵּי־חֶרֶב ג' חסר . ג' כתיב י' וא' כתיב ה"א ג'
בַּמִּלְחָמָה׃ כב תִּשָּׁמַע זְעָקָה מִבָּתֵּיהֶם
כִּי־תָבִיא עֲלֵיהֶם גְּדוּד פִּתְאֹם כִּי־ י"ג
כָרוּ שִׁיחָה לְלָכְדֵנִי וּפַחִים טָמְנוּ שוחה ק'. ג'
לְרַגְלָי׃ כג וְאַתָּה יְהוָה יָדַעְתָּ אֶת־
כָּל־עֲצָתָם עָלַי לַמָּוֶת אַל־תְּכַפֵּר עַל־
עֲוֺנָם וְחַטָּאתָם מִלְּפָנֶיךָ אַל־תֶּמְחִי י' . ג'
וְהְיוּ מֻכְשָׁלִים לְפָנֶיךָ בְּעֵת אַפְּךָ ויהיו ק'
עֲשֵׂה בָהֶם׃

יט א כֹּה אָמַר יְהוָה הָלֹךְ וְקָנִיתָ
בַקְבֻּק יוֹצֵר חָרֶשׂ וּמִזִּקְנֵי הָעָם ב' בפסוק
וּמִזִּקְנֵי הַכֹּהֲנִים׃ ב וְיָצָאתָ אֶל־גֵּיא
בֶן־הִנֹּם אֲשֶׁר פֶּתַח שַׁעַר הַחַרְסוּת החרסית ק'
וְקָרָאתָ שָּׁם אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־

יִרְמְיָה מַחְשְׁבָן אֲרֵי לָא
תִפְסוֹק אוֹרַיְתָא מִכָּהֲנִין וּמְלַךְ
מֵחַכִּים וְאוּלְפַן מִסָּפַר אֲתוֹ
וּנְסַהֲדִינֵיהּ סָהֲדָוָן דִשְׁקַר וְלָא
נָצִית לְכָל פִּתְגָמוֹהִי׃ יט גְלֵי
קֳדָמָךְ יְיָ דִינִי וּשְׁמַע קֳדָמָךְ
עוּלְבָּנִי׃ כ הַאֶפְשַׁר לְשַׁלָּמָא
חֲלַף טַבְתָא בִּישְׁתָא אֲרֵי
כְרוּ פַחַת לְמִקְטְלִי יְעוּל
דוּכְרַן מְקָמִי קֳדָמָךְ לְמַלָּלָא
עֲלֵיהוֹן פִּתְגָמִין תַּקְנִין לַאֲתָבָא
יַת חֲמָתָךְ מִנְהוֹן׃ כא בְּכֵן
הַב יַת בְּנֵיהוֹן לְכַפְנָא
וְתַכְבִּינוּן עַל יְדֵי קָטוֹלֵי
חַרְבָּא וִיהֶוְיָן נְשֵׁיהוֹן תַּכְלָן
וְאַרְמְלָן וְגַבְרֵיהוֹן יְהוֹן קְטִילֵי
מוֹתָא עוּלֵימֵיהוֹן מְטַעֲנֵי
חַרְבָּא בִּקְרָבָא׃ כב תִּשְׁתְּמַע
צְוַחְתָא מִבָּתֵּיהוֹן אֲרֵי תֵיתֵי
עֲלֵיהוֹן מַשְׁרְיָן בִּתְכֵיף אֲרֵי
כְרוּ פַחַת לְמִקְטְלִי וְקוֹלִין
צְלוֹ לְפַרְסַת רַגְלָי׃ כג וְאַתְּ
יְיָ יְדַע וּגְלֵי קֳדָמָךְ יַת כָּל
אִתְמְלוֹכֵיהוֹן עֲלַי לְמִקְטְלִי
לָא תְכַפַּר עַל חוֹבֵיהוֹן
וְחַטָאֵיהוֹן מִן קֳדָמָךְ לָא
יִתְמְחוֹן וִיהוֹן מַתְכְּלִין דְמִן
קֳדָמָךְ בְּעִדַּן פּוּרְעָנוּת רוּגְזָךְ
אִתְפְּרַע מִנְהוֹן׃ א כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ לִי אֱזֵיל וְתִזְבּוֹן זְלוּעַ דַחֲסַף
פֶּחָר וְתִדְבַּר עִמָּךְ מִסָּבֵי עַמָּא
וּמִסָּבֵי כַּהֲנַיָא׃ ב וְתִפּוֹק
לְחֵילַת בַּר הִנּוֹם דִקְדָם תְּרַע קִלְקַלְתָּא וְתִתְנַבֵּי תַמָּן יַת פִּתְגָמָא דַאֲמַלֵיל עִמָּךְ׃

וגו' ירמיה היה קובל על אנשי ענתות ואומר שאומרים כן : תורה מכהן . שעל הכהנים להורות תורה שנאמר יורו משפטיך ליעקב (דברים לג) : ודבר מנביא . דברי נבואה : ונכהו בלשון . ונסהדינוה סהדותא דשקר : (כא) והגירם . הורידם ע"י חרב לשון מוני נגרה (מיכה א) כמים המוגרים (מיכה א) : על ידי חרב . ע"י גייסות : ואנשיהם . של האלמנות יהיו הרוגי מלאך המות : (כב) כי כרו שוחה . שחשדוהו מאשת איש שנאמר (משלי כג) כי שוחה עמוקה זונה : (כג) אל תמחי . אל תהי מחויה ולפי שהוא ל' נקבה נתן בו יו"ד ואף היא יתירה כיו"ד של ותזני בם (יחזקאל טו): (א) בקבוק . צלוחית : יוצר חרש . כלומר של יוצר שהוא של חרש : ומזקני העם . הולך עמך ומזקני העם מוסב על הלוך ומזקני העם עמך : (ב) שער החרסית . שער האשפות ששם זורקין חרסים הנשברים וכן ת"י

על ירמיהו ד' בקריאה וסי' לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות : ויקצפו השרים . ויצו נבוכדנצר . הראשונות לנבוכדנצר : ואנשיהם ד' בקריאה וסי' ויבאו אל גדליהו דמלכים : לכן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב . וישמעו כל שרי החילים . ויבאו אל גדליהו המצפתה דסיפרא : מכי ב' קמץ חד כתיב ה"א וסימ' מכי חרב במלחמה . מכה אלהים ומענה : מלפניך י' בקריאה וסימ' ושלחתי את הצרעה תניינא דפסוק . אל תאמר בלבבך בהדף . שורך טבות לעיניך . הוא ישמיד את הגוים האל כפניך . אשר הסירתי מלפניך . וחטאתם מלפניך אל תמחי . משפטי יצא . אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך . והעושר והכבוד

ונכהו בלשון והדומים להם : מחשבות . רוצה לומר מחשבות רעות להמיתו : כי לא תאבד תורה מכהן . כלומר מה אנו חסרים אם ימות כי לא תאבד בעבור זה התורה כי שאר הכהנים יודעים אותה וכן יש אתנו חכמים בעלי עצה וכן יש אתנו נביאים שיאמרו לנו דברי נבואה ולא יהיו כמו זה שאינו מתנבא עלינו כי אם רע : ונכהו . שנלשין עליו למלך בדברים רעים כדי שימיתהו : ואל נקשיבה אל כל דבריו . כלומר אל רבוי דבריו שאומר לנו אל נקשיב ואמר ירמיהו : (יט) הקשיבה . הם אומרים שלא יקשיבו לו אתה הקשיבה אני כלומר לתפלתי : ושמע לקול יריבי . כלומר לדבריהם שמדברים עלי : (כ) הישולם . כי כרו שוחה לנפשי . הם המות שרצו להשקותו שהוא כמו שכורים שוחה לאדם להפילו בה בלא ידיעתו והנה הם משלמים לי רעה תחת טובה כי אני דברתי עליהם טובה לפניך והתפללתי עליהם עד העת ההיא שגלית לי שרצו להמיתני : (כא) לכן . מעתה אני רשאי להתפלל עליהם לרעה כיון שחשבו להמיתני : והגרם . נאמר לשון הגרה בחרב מפני הדם הנגר וכן יגרהו על ידי חרב : שכולות . מבניהם . ואלמנות מאנשיהם שיהיו הרוגי מות כלומר שימותו בדבר והבחורים שדרכם לצאת במלחמה יהיו מוכי חרב במלחמה : (כב) תשמע זעקה . כי הזעקה תהיה כשיבא הרע פתאם : כי כרו שיחה . כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו שוחה והשוחה והפחים הוא הם המות שחשבו להאכילו : (כג) ואתה אל תמחי . כמו אל תמחה ביו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל כמו צור ילדך תשי : והיו מוכשלים . כתוב וקרי ויהיו והענין אחד : בעת אפך עשה בהם . על דרך ויחר אפי בהם ואכלם : (א) כה אמר ה' . בקבוק יוצר חרש . מיוצר חרש תקנה הבקבוק כי יש בקבוק מעץ או מזכוכית או משאר מתכות ויונתן תירגם הפך במלות ותרגם דלוע דחסף פחר וחסרון המ"ם ימצא כמוהו אלחנן בן דודו בית לחם כמו מבית לחם : מזקני העם ומזקני הכהנים . פירוש תוליך עמך זקנים כדי להשמיעם הנבואה ולשבר לעיניהם הבקבוק להיות להם מופת כמו שאומר ושברת את הבקבוק לעיני האנשים ההולכים אתך וכן תירגם יונתן ותדבר עמך מסבי עמא והפרשה מבוארת זולתי מעט ממנה שצריכה באור : (ב) אשר פתח שער החרסית . משער החרסית יוצאים לגיא בן הנם ותירגם יונתן די קדם תרע קלקלתא וקלקלתא הוא . כדברי רז"ל אשפה ולדעתי הוא השער הנזכר בס' עזרא ואת שער האשפות ורז"ל פירשו שהוא שער משערי העזרה שהוא שער מזרחי ואמרו שבעה שמות נקראו לו שער סור ששם היו טמאים פורשים הדא הוא דכתיב סורו טמא שער היסוד שבו היו מיסדים ההלכה בשער החרסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה היך מה דתימא האומר לחרס ולא יזרח שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה ושער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים שער חדש שבשם חדשו סופרים את ההלכה שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל . החרסות בוי"ו כתיב וקרי ביו"ד

תולדות אהרן כרו שוחה . ב"ק ע"ז : בעת אפך . ב"ב ט :

מצודת דוד

ויניד בראש כדרך המתמיה : (יז) כרוח . כמו רוח קדים שהיא העזה שברוחות המפזר דברים הנפזרים כן אפזרם בנוסם מפני האויב : עורף וכו' . ביום בא אידם אכיר פני מהם ואראה להם העורף והוא במשל מאדם המהפך פניו מאדם השנאוי לו ור"ל לא אשגיח עליהם להושיעם : (יח) ויאמרו . כשאמרתי להם הנבואה ההיא אמרו אלו לאלו נחשבה על ירמיה מחשבות מה לעשות עמו לבל נשמע כדברים האלו : כי לא תאבד . כאומרים מה נהיה חסרים במיתתו הלא לא תאבד התורה מיתר הכהנים (על הכהן . ללמד תורה וכמ"ש כי שפתי כהן וכו' ותורה יבקשו מפיהו . מלאכי ב) ולא תאבד העצה מהחכמים אחרים אשר יש עמנו ודבר נבואה לא תהיה נאבדת מיתר הנביאים אשר לא יתנבאו רעה כמוהו : לכו ונכהו . לכו נכהו נפש בלשון כי נדבר עליו בשקר : ואל נקשיבה . אז לא נשמע כמו כל הדברים שדבר הוא כי אין מי בנביאים לדבר דברים כמוהו : (יט) הקשיבה ה' אלי . מה שאני מתפלל עליהם טובות ולעומת זה שמע קול המריבים עמדי אשר יתייעצו עלי . (כ) הישולם . וכי מן הראוי שישולם רעה תחת טובה כי חפרו בור ללכדני ר"ל חושבים עלי מחשבות רעות : זכור . תן דעתך לזכור עת עמדי לפניך בתפלה לבקש עליהם טובה להעביר את חמתך מהם : (כא) לכן . הואיל ומשלמים רעה תחת טובה : והגירם . שפוך דמיהם ע"י חרב האויב : שכלות ואלמנות . שכולות מבניהן ואלמנות מבעליהן : ואנשיהם . אנשי האלמנות יהיו מתים ע"י הרג ולא במיתת עצמן : במלחמה . כי דרך הבחורים ללכת במלחמה : (כב) זעקה . זעקת שבר : פתאום . לבל ידעו להזהר מהם : כרו שוחה . חפרו בור ללכדני ר"ל יעצו עלי רעות : ופחים . הטמינו רשתות ללכוד רגלי וכפל הדבר במ"ש : (כג) עלי למות . אשר המה עלי להמיתני : אל תמחי . אל תמחוק חטאתם מלפניך כי יהיו כתובים לזכרון למען יקבלו גמול : ויהיו וכו' . אף בעת ילכו לפניך בדרך מצותיך יבוא להם מכשול למען לא יוכלו לעשות כחקם : בעת אפך . בזמן שאתה כעוס אז עשה בהם נקם למען יהיה מרבה להכיל : יט (א) בקבק . צלוחית מן יוצר חרס : ומזקני וכו' . מוסב על הלוך ור"ל הלוך אתה וגם מזקני העם וכו' ילכו עמך : (ב) אשר פתח . אשר מול

מצודת ציון

(יח) לכו . הוא ענין זרוז : נקשיבה . ענין שמיעה והאזנה : (כ) כרו . חפרו כמו בור כרה (תהלים ז) : שוחה . בור כמו שוחה עמוקה (משלי כג) : (כא) תן . ענין מסירה : והגירם . ענין הולכה ושפיכה וכן יגירהו על ידי חרב (תהלים סג) : שכולות . מי שמתו בניו קרוי שכול : (כב) גדודי . לגאות עם : ופחים . מלשון פח ורשת : טמנו . ענין הצפנה : (כג) תמחי . מלשון מחייה ומחיקה : (א) בקבק . כן שם הכלי שפיה צר על כי בעת ישופך ממנה נשמע כעין קול בקבק וכן ובקבק דבש (מ"א יד) : יוצר חרש . אומן חרש : (ב) גי בן הנם . כן שם המקום תלונה

אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ׃ ג וְאָמַרְתָּ שִׁמְעוּ דְבַר־
יְהוָה מַלְכֵי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם
כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל־הַמָּקוֹם
הַזֶּה אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעָהּ תִּצַּלְנָה אָזְנָיו׃
ד יַעַן ׀ אֲשֶׁר עֲזָבֻנִי וַיְנַכְּרוּ אֶת־
הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְקַטְּרוּ־בוֹ לֵאלֹהִים
אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם הֵמָּה
וַאֲבוֹתֵיהֶם וּמַלְכֵי יְהוּדָה וּמָלְאוּ
אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה דַּם נְקִיִּם׃ ה וּבָנוּ
אֶת־בָּמוֹת הַבַּעַל לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם
בָּאֵשׁ עֹלוֹת לַבָּעַל אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי
וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃
ו לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה
וְלֹא־יִקָּרֵא לַמָּקוֹם הַזֶּה עוֹד הַתֹּפֶת
וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה׃
ז וּבַקֹּתִי אֶת־עֲצַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם
בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְהִפַּלְתִּים בַּחֶרֶב לִפְנֵי
אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְנָתַתִּי
אֶת־נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם
וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃ ח וְשַׂמְתִּי אֶת־
הָעִיר הַזֹּאת לְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה כֹּל
עֹבֵר עָלֶיהָ יִשֹּׁם וְיִשְׁרֹק עַל־כָּל־
מַכֹּתֶהָ׃ ט וְהַאֲכַלְתִּים אֶת־בְּשַׂר
בְּנֵיהֶם וְאֵת בְּשַׂר בְּנֹתֵיהֶם וְאִישׁ
בְּשַׂר־רֵעֵהוּ יֹאכֵלוּ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק
אֲשֶׁר יָצִיקוּ לָהֶם אֹיְבֵיהֶם וּמְבַקְשֵׁי
נַפְשָׁם׃ י וְשָׁבַרְתָּ הַבַּקְבֻּק לְעֵינֵי
הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים אוֹתָךְ׃ יא וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת כָּכָה
אֶשְׁבֹּר אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאֶת־הָעִיר
הַזֹּאת כַּאֲשֶׁר יִשְׁבֹּר אֶת־כְּלִי
הַיּוֹצֵר אֲשֶׁר לֹא־יוּכַל לְהֵרָפֵה עוֹד
וּבְתֹפֶת יִקְבְּרוּ מֵאֵין מָקוֹם לִקְבּוֹר׃
יב כֵּן־אֶעֱשֶׂה לַמָּקוֹם הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה
וּלְיוֹשְׁבָיו וְלָתֵת אֶת־הָעִיר הַזֹּאת
כְּתֹפֶת׃ יג וְהָיוּ בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם וּבָתֵּי

ח׳
ל׳
ל׳
ל׳ חסר
ד׳ מ״ל בנביאים
ל׳
י״ד בטעם בסיפרא
כ׳. כ״א
ל׳ וחסר
ל׳ חסר. ל׳
ה׳ חסר וכל עזר׳ דכוותיה
ג׳ בטעם בסיפרא וסי׳ נכל. ממנא. ודין
ח׳
ל׳ כתיב ס׳
כ׳ מ״ל כליש׳
ח׳
ל׳

ג קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ מַלְכַיָא
דְבֵית יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי
בִּישְׁתָא עַל אַתְרָא הָדֵין דְכָל
דְיִשְׁמְעִינֵיהּ יִצְלָן אוּדְנוֹהִי׃
ד חֲלַף דִשְׁבָקוּ פּוּלְחָנִי
וְסָאִיבוּ יַת אַתְרָא הָדֵין
וְאַסִיקוּ בֵיהּ בּוּסְמִין לְטָעֲוַת
פַּלְחֵי כוֹכְבַיָא דְלָא יְדָעוּנוּן
אִינוּן וַאֲבָהַתְהוֹן וּמַלְכַיָא
דְבֵית יְהוּדָה וּמְלוֹ יַת אַתְרָא
הָדֵין דַם זַכָּאִין׃ ה וּבְנוֹ יַת
בָּמַת בַּעֲלָא לְאוֹקָדָא יַת
בְּנֵיהוֹן בְּנוּרָא עֲלָוָן לְבַעֲלָא
דְלָא פַקְדֵית בְּאוֹרַיְתִי וּדְלָא
שְׁלָחֵית בְּיַד עַבְדֵי נְבִיַיָא וְלָא
רַעֲוָא קֳדָמָי׃ ו בְּכֵן הָא יוֹמַיָא
אָתָן אֲמַר יְיָ לָא יִתְקְרֵי
לְאַתְרָא הָדֵין עוֹד תּוֹפֶת
וְחֵילַת בַּר הִנוֹם אֱלָהֵין חֵילַת
קְטִילַיָא׃ ז וַאֲקַלְקֵיל יַת מְלַךְ
אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם
בְּאַתְרָא הָדֵין וְאַרְמִינוּן
בְּחַרְבָּא קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
וּבְיַד דְבָעַן לְמִקְטַלְהוֹן וְאֶתֵּן
יַת נְבֵלַתְהוֹן מְשַׁגְרָא לְמֵיכַל
לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וְלִבְעִירָא
דְאַרְעָא׃ ח וַאֲשַׁוֵי יַת קַרְתָּא
הָדָא לְצָדוּ וּלְאִשְׁתְּמָמוּ כֹּל
דְיֶעְבַּר עֲלַהּ יִכְלֵי וִינִיד עַל
כָּל מַחְתָהָא׃ ט וְאוֹכְלִינוּן
יַת בְּשַׂר בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּשַׂר
בְּנָתְהוֹן וּגְבַר נִכְסֵי קָרִיבֵיהּ
יְבוּזוּן בְּצִיָרָא וּבְעַקְתָא
דִיעִיקוּן לְהוֹן בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
וּדְבָעַן לְמִקְטַלְהוֹן׃ י וְתִתְבַּר
זְלוּעַ לְעֵינֵי גֻבְרַיָא דְאָזְלִין
עִמָךְ׃ יא וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת כְּדֵין אֶתְבַּר
יַת עַמָא הָדֵין וְיַת קַרְתָּא
הָדָא כְּמָא דְמִתְבַּר יַת מָנָא
דְפַחָרָא דְלָא אֶפְשַׁר
לְאִתַּסָאָה לֵיהּ עוֹד וּבְתוֹפֶת
יִקְבְּרוּן מִבְּלִי אֲתַר לְמִקְבַּר׃
יב כֵּן אַעְבֵיד לְאַתְרָא הָדֵין
אֲמַר יְיָ וּלְיָתְבוֹהִי וּלְמִתַּן יַת
קַרְתָּא הָדָא כְּתוֹפֶת׃
יג וִיהוֹן בָּתֵּי יְרוּשְׁלֵם וּבָתֵּי

כיו״ד ההרסית ואחד הוא : אשר
אדבר אליך. הדברים שאני מדבר עתה
אליך והם מן ואמרת עד והסך נסכים
לאלהים אחרים : (ג) תצלנה אזניו .
ענין תנועת הרעדה והוא מבנין נפעל
ונאמר זה הלשון באזנים ובשפתים
כמו לקול צללו שפתי : (ד) וינכרו .
כמו שכתוב אלהי נכר הארץ כי לא
יסבול המקום הזה עכו״ם :
(ה) אשר לא צויתי . פירשתיו בפרש׳
גוי נורך ויונתן תרגם דלא פקדית
באורייתי ודלא שלחית ביד עבדי
נבייא ולא רעוא קדמי : (ז) ובקותי .
ענין ריקות כמו בוקק הארץ ויונתן
תרגם ואקלקל : (ח) מכותה . חסר
יו״ד הרבים מהמכתב : (יא) כאשר
ישבור . פירוש כאשר ישבור איש
וכן אם יחרש נבקרים החורש :
להרפה : בה״א כמו באל״ף ובא כדרך
השלם כמו וירפא את מזבח ה׳
ההרוס : ובתפת יקברו. אף על פי
שהוא מקום עכו״ם שלם׳ במקום התפת
אשר שמהו יאשימו : (יג) הטמאים .
טעמו אל בתי ירוש׳ ובתי מלכי יהודה:
לכל הבתים. פירוש בעבור כל הבתים
או על כל הבתים מלומר זה שאני
אומר שיהיו בתי ירושלם ובתי מלכי
יהודה במקום התפת על הבתים אשר
קטרו על גגותיהם אני אומר :
כם

מלפניך : יקרא כ״א בקריאה וסי׳
לזאת יקרא אשה . עוד שמך
אברם . ולא יקרא שמך עוד יעקב .
כי ביצחק יקרא לך זרע . אולי
יקרה ה׳ לקראתי ל׳ כתיב ה׳ .
ההוא יקרא ארץ רפאים . כי יקרא
קן צפור לפניך . כי לנביא היום
יקרא רק יקרא שמך עלינו אסוף .
לא תחר אתם בקבורה . עוד לנבל
נדיב . אשר יקרא עליו מלא
רועים . כי ביתי בית תפלה יקרא
דרך הקדש יקרא לה . כי בעליך
עשיך . עיר הצדק קריה נאמנה .
ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה .
למקום הזה עוד התפת . כי לך
יקרא חפצי בה . לחכם לב יקרא
נבון . אחת רתו להמית . ולתת
ה׳ וסי׳ ויצו יוסף וימלאו . עליכם
היום ברכה . ולתת איביך לפניך .
לתת לאיש כדרכיו . ולתת את
העיר כתפת . ועתה כמעט רגע .
ושל אחריו ולתת לנו גדר ביהודה .

תולדות אהרן לא צויתי . תענית
ד עקרים מ״נ
סי״ד :

מצודת ציון

(ג) תצלנה . ענין תנועת הרעד וכן
לקול צללו שפתי (חבקוק ג) :
(ד) וינכרו . מלשון נכר וזרות :
(ו) ובקותי . ענין ריקות כמו בוקק
בוקק הארץ . (ישעיה כד) והוא לשון
נופל על לשון בקבוק : (ח) לשמה .
לתמהון : ולשרקה . ענין השמעות
קול בקבוץ השפתים ודרכו לעשות
כשרואים דבר תמוה שנחרב : ישום .
יתמה : (ט) במצור . ענין הקפת
גייסות סביבות העיר לכבשה ולהצר
להם : ובמצוק . יציקו . מל׳ צוקה וצרה :
(י) אותך . עמך : (יא) ככה .
כן : היוצר . אומן חרס : להרפה .
והוא מלשון רפואה ועם כי היא בה״א
ר״ל לתקנה ואמר בל׳ שאלה וכן וירפא
את

ת״י תרע קולקלתא :
(ג) תצלנה . טינטני״ר בלעז
ל׳ מצלתים (ד״ה א טו)
בצלצלי שמע (תהלים קנ) :
(ד) וינכרו . עשאוהו נכרי לפני :
(ז) ובקותי . ורוקנתי ל׳ בוקה
ומבוקה (נחום ב) ועל שם
בקבוק שהוא מדבר בו לקח
לשון כן : (ט) ובמצוק . לשון
צרה כמו צוקה : (יא) אשר
לא יוכל להרפא . אעם קאי
אבל העיר אפש׳ בתשובה ולטהר
לעתיד : (יב) העיר הזאת
כתופת . כולה מליאה הרוגים
כמו התופת שהורגין שם את
הילדים

מצודת דוד

מול פתח : שער החרסית . הוא
שער האשפות הנזכר בנחמיה ששם
זורקים הרסים הנשברים : אשר
אדבר אליך . הוא האמור במקרא
שלאחריו : (ג) כל שומעה כל
השומע הרעה ההיא ירעשו אזניו
תנועת הרעד : (ד) יען . בעבור
אשר עזבו אותי : וינכרו . עשו את
המקום הזה נכרי וזרה ממני ר״ל
לא הקריבו שם לפני כאלו לא
היתה ארצי : ויקטרו בו . אבל
קטרו בו לאלהים אחרים : המה
וכו׳ . מוסב על ויקטרו בו לומר
שגם המה קטרו את אבותיהם וכו׳:
דם נקים . דמי הילדים שהקריבו
לפני העכו״ם : (ה) עולות לבעל .
להיות לעולות לבעל : אשר לא
צויתי . אפילו לפני לא צויתי
להקריב בנים ובנות : ולא דברתי .
אפילו דבור בעלמא מבלי צווי
ואזהרה : ולא עלתה וכו׳ . לשאול
דבר כזאת : (ו) ולא יקרא . אז
לא יקרא : התופת . בית הבמה
קראו תופת למי שהיו מקישים
שם בתופים לבל ישמע האב
בנהימת הבן כשהוא נשרף ויכמרו
רחמיו : בן הנם . הגיא שעמד בו
בית הבמות קראו בן הנם ע״ש
נהימת הבן הנשרף : גיא ההרגה . כי
יפלו שם הרוגים רבים : (ז) ובקותי .
ארוקן עצתם ר״ל לא ימצאו עצה
להנצל : מאכל וכו׳ . כי לא יקברו :
(ח) לשמה . לתמהון ולהיות שורקין
עליה : (ט) במצור . בסבת המצור
יהיו חסרים ממאכל ויאכלו בשר
בניהם וכו׳ : (יא) ככה אשבור .
כמו שנשבר הבקבק כן אשבור וכו׳:
כאשר ישבור וכו׳ . ר״ל כשבירת
כלי יוצר אשר ישבור מי שאין
למצוא תקנה לעשותו שלם כן ישבר
העם והעיר מבלי תקנה : ובתופת
ההרוגים יקברו בתופת הרבה
מאד עד שלא ימצא שם מקום
לקבור עוד : (יב) כן אעשה . כמו
שאמרתי כן אעשה וכו׳ : כתופת .
ר״ל מלאה הרוגים כתופת שהיא
מלאה מהרוגי הילדים המתהים
לעכו״ם : (יג) והיו וכו׳ . ר״ל הם
יהיו מקום קבורת ההרוגים כמקום התופת : הטמאים . מוסב על הבתים לומר
הבתים

מַלְכֵי יְהוּדָה כִּמְקוֹם הַתֹּפֶת הַטְּמֵאִים לְכֹל הַבָּתִּים אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־גַּגֹּתֵיהֶם לְכֹל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּךְ נְסָכִים לֵאלֹהִים אֲחֵרִים׃ יד וַיָּבֹא יִרְמְיָהוּ מֵהַתֹּפֶת אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה שָׁם לְהִנָּבֵא וַיַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־יְהוָה וַיֹּאמֶר אֶל־כָּל־הָעָם׃ טו כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִי אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְעַל־כָּל־עָרֶיהָ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עָלֶיהָ כִּי הִקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם לְבִלְתִּי שְׁמוֹעַ אֶת־דְּבָרָי׃

כ א וַיִּשְׁמַע פַּשְׁחוּר בֶּן־אִמֵּר הַכֹּהֵן וְהוּא פָקִיד נָגִיד בְּבֵית יְהוָה אֶת־יִרְמְיָהוּ נִבָּא אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ב וַיַּכֶּה פַשְׁחוּר אֵת יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא וַיִּתֵּן אוֹתוֹ עַל־הַמַּהְפֶּכֶת אֲשֶׁר בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה׃ ג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּצֵא פַשְׁחוּר אֶת־יִרְמְיָהוּ מִן־הַמַּהְפָּכֶת וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִרְמְיָהוּ לֹא פַשְׁחוּר קָרָא יְהוָה שְׁמֶךָ כִּי אִם־מָגוֹר מִסָּבִיב׃ ד כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֶנְךָ לְמָגוֹר לְךָ וּלְכָל־אֹהֲבֶיךָ וְנָפְלוּ בְּחֶרֶב אֹיְבֵיהֶם וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת וְאֶת־כָּל־יְהוּדָה אֶתֵּן בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִגְלָם בָּבֶלָה וְהִכָּם בֶּחָרֶב׃ ה וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־חֹסֶן הָעִיר הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־יְגִיעָהּ וְאֶת־כָּל־יְקָרָהּ וְאֵת כָּל־אוֹצְרוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה אֶתֵּן בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְזָזוּם וּלְקָחוּם וֶהֱבִיאוּם בָּבֶלָה׃ ו וְאַתָּה פַשְׁחוּר וְכֹל יֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ תֵּלְכוּ בַּשֶּׁבִי וּבָבֶל תָּבוֹא וְשָׁם תָּמוּת וְשָׁם תִּקָּבֵר אַתָּה וְכָל־אֹהֲבֶיךָ אֲשֶׁר־נִבֵּאתָ לָהֶם בַּשָּׁקֶר׃ ז פִּתִּיתַנִי יְהוָה וָאֶפָּת חֲזַקְתַּנִי

מלכיא דבית יהודה כאתר תופת דמסאב לכל בתיא דאסיקו בוסמין על אגוריהון לכל חילי שמיא ונסיבו נסכין לטעוות פלחי כוכביא׃ יד ואתא ירמיה מתופת דשלחיה יי תמן לאתנבאה וקם בדרת בית מקדשא דיי ואמר לכל עמא׃ טו כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי על קרתא הדא ועל כל קרוהא ית כל בישתא דגזרית עלה ארי אקשיאו ית קדלהון בדיל דלא לקבלא ית פתגמי׃ א ושמע פשחור בר אמר כהנא והוא ממנא סגן כהניא בבית מקדשא דיי דירמיה מתנבי ית פתגמיא האלין׃ ב ואלקי פשחור ית ירמיה נביא ויהב יתיה לכיפתא דבתרע שבטא בנימין עלאה די בבית מקדשא דיי׃ ג והוה ביומא דבתרוהי ואפיק פשחור ית ירמיה מן כיפתא ואמר ליה ירמיה לא פשחור רבי יי שמך אלהין יתכנשון עלך דקטלין בחרבא מסחור סחור׃ ד ארי כדנן אמר יי הא אנא מסר לך לתבר לך ולכל רחמך ויתקטלון בחרב בעלי דבביהון ועינך חזין וית כל דבית יהודה אמסר ביד מלכא דבבל ואגלינון לבבל וימחינון בחרבא׃ ה ואתן ית כל עותר ארעא הדא וית כל עמלה וית כל ליאותה וית כל אוצרי מלכיא דבית יהודה אמסר ביד בעלי דבביהון ויבזונון וישבונון ויובלינון לבבל׃ ו ואת פשחור וכל יתבי ביתך תהכון בשביא ולבבל תתובל ותמן תמות ותמן תתקבר את וכל רחמיך דאתנביתא להון בשקרא׃ ז שבישתני יי ואשתבישית תקיפתני ויכלת לי הויתי

שלדים למולך: (ב) המהפכת. שם מקום האסורים וי"ת לכיפתא ארוולט"ר בלעז: (ג) מגור. יראה: לא פשחור קרא ה' שמך וגו'. לא נקרא שמך פשחור אלא בשביל דבר זה כלומר פשה שחור כמו אילן שנפשה וכן ויפשחני (איכה ג) וכן אמר לו לא פשחור קרא שמך שלשון פשחור משמע אדם גדול וכן חורין פש חור אלא לכך נקרא שמך פשחור פשה סחור. ד"א פשה סחור רבים סביבותיך להרוג וללשון זה מגור הוא ל' אסיפה כמו מגורי אל חרב (יחזקאל כא): (ה) חוסן. ממון: (ז) פתיתני. ללכת בשליחותך: חזקתני. הכבדת על ידך החזקה ללכת על כרחי

ומעת הוסר התמיד: שמוע י"א ד' מ"ל וז' חסר וסי' ואם ביום שמע אישה יניא. לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת. הנה שמע מזבח טוב להקשיב. ואת המנוחה הנהו לעיף. בנים כחשים בנים לא אבו שמוע מ"ל. כי הקשו את ערפם מ"ל. ועשה הרע בעיני רעה כתיב. אם אמרים אתם לא נשב. ואתם הרעתם לעשות. וסור לבלתי שמוע דדניאל מ"ל. ויקשו את ערפם לבלתי שומע כן כתיב דירמיה: והביאום ג' בקריאה ב' מ"ל וא' חסר וסימ' למען אשר יביאו בני ישראל. ובזזום ולקחום הביאום בבלה. ולקחום עמים

תולדות אהרן ואתה פשחור. (כלאים לג):

(טו) כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל. אדון צבאות מעלה ומטה והצבא עליכם צבא מטה: אלהי ישראל. אף על פי שהם חוטאים לפני ועבדו אלהים אחרים אלהיהם אני כי כלם לא פשעו בי ומקצת הפושעים יחזרו בהם: הנני מבי. חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב: ועל כל עריה. ערי יהודה כי כלם היו נסמכות אל ירוש' כי היא האם: (א) פקיד. נגיד. הפקיד הגדול שהוא נגיד על כלם ותרגם יונתן ממנא סגן כהניא: (ב) על המהפכת. יש מפרשים שהוא בית הסוהר ואדוני אבי ז"ל פירש כלי שהוא עשוי שני עצים ועושין נקבים בית צואר ומכניסין שם צוארי האסורין וי"ת לכיפתא: בשער בנימן העליון. השער הזה היה בחלק בנימין העליון. השער הזה היה מקצתו בחלק יהודה ומקצתו בחלק בנימן: (ג) לא פשחור קרא ה' שמך. אמר קרא ה' שמך לפי שהוא היה מחזיק עצמו כנביא ואומר כי ה' קרא לו כי שלום יהיה להם לפיכך אמר לו ירמיהו אשר נבאת להם בשקר ואמר לו ירמיהו אתה אומר כי קרא ה' שמך ודבר עמך לא קרא ה' אותך בשם פשחור כי אם מגור מסביב לא תהיה בטוח כמו שאתה אומר אלא פחד יהיה לך מכל סביבותיך ומגור ראוי לקרוא שמך כי מגור יהיה לך: (ד) כי כה אמר ה'. נתנך למגור. היה לו לומר נותן מגור לך ולכל אוהביך אלא כך אמר לו במקום שאתה עתה בנבואתך מבטח לך ולכל אהביך שבוטחים בדברי שקר שאתה אומר להם תהיה להם במקום מבטח למגור ולפחד וגם אתה תפחד עמהם: (ה) ונתתי חוסן. ענין חוזק ותוקף כמו והיה החסון לנעורת וחסון הוא כאלונים וחוסן רצה לומר האוצר הטוב והיקר וכן חוסן ויקר יקחו וכן הנפעל ממנו לא יאצר ולא יחסן וקרא האוצר חוסן לפי שהאוצר תוקף האדם ותקפו לעת צרה: (ו) ואתה. אתה וכל אהביך. ולמעלה אמר על אהביו שיפלו בחרב אויביהם והנה אומר שיקברו בבבל רוצה לומר אותם שימלטו מחרב ירו' ילכו בשבי בבל ושם ימותו ויקברו והקללה הוא שיקברו בארץ טמאה לפיכך אמר ושם תקבר כי אחר שאמר ושם תמות ידוע הוא ששם יקבר אלא דרך קללה זכר לו הקבורה שיקבר בארץ טמאה ומה שאמר בכל פסוק מהם כל אהביך רוצה לומר רבים מאהביך כי יבא כל בענין הזה כמו וכל הארץ באו מצרימה רוצה לומר רבים מהארץ וכמוהו רבים: (ז) פתיתני. לפי שהכה אותו פשחור ונתן אותו במהפכת צעק חמס מתוך צערו ואמר פתיתני ה' כאדם המפתה חברו כי אני הייתי מונע עצמי מן שליחותך ואמרתי אהה ה' אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואתה פתיתני ואמרת לי אל תאמר נער אנכי. ואפת. ואני הייתי נפתה לדבריך: חזקתני ותוכל. היית חזק

מצודת דוד

הבתים הטמאים יהיו כתופת וחוזר ומפרש מי הם הבתים ואמר לכל הבתים אשר קטרו וכו': (יד) להנבא. הנבואה האמורה למעלה: (טו) ועל כל עריה. הערים הסמוכים לה: כי הקשו. לבל יוכלו להפך אלי פניהם והוא ענין מליצה: כ (א) פקיד נגיד. ממונה ושר היה בבית ה': את ירמיה. מוסב על וישמע: (ב) המהפכת. הוא שם של בית הסוהר: בשער בנימן. כן נקרא שם השער: העליון. העומד בגובה ההר: (ג) לא פשחור וכו'. ר"ל לא נקרא שמך פשחור כי אם לאות שאסיפת גייסות יקיפו אותך מסביב כי פשחור הוא כמו פש סחור ופש הוא ענין רבוי כמו ופשו פרשיו (חבקוק א) וסחור הוא תרגומו של סביב: (ד) למגור. לאסיפת הגייסות: לך. אותך אתן ולכל אוהביך: ועיניך רואות. כשיפלו בחרב: והכם. מהם יכה בחרב: (ה) ואת כל יקרה. כל הדברים היקרים הנמצאים בה: אתן. על כי האריך הפסיק חזר ואמר אתן וכן דרך המקרא: (ו) אשר נבאת. כי פשחור אמר שהוא נביא וניבא בשקר: (ז) פתיתני. אתה ה' פתית אותי ללכת בשליחותך: ואפת. קבלתי הפתוי: חזקתני. חזקת אותי בדברים באמרך אל תירא מפניהם (לעיל א) והנה בזה יכולת לפתות אותי היתי

מצודת ציון

את מזבח ה' (מ"א יח): (טו) הקשו. מל' קשה: ערפם. הוא אחורי הפנים: (ג) מגור. ענין אסיפה וקבוץ כמו אוגר בקיץ (משלי י): (ה) חוסן. ענין חוזק ועל העושר יאמר שהוא המחזק וכן חוסן ויקר יקחו (יחזקאל כב): יגיעה. גם הוא יאמר על העושר הבא ביגיעה ועמל: ובזזום. מל' בזה ושלל: (ז) פתיתני. מלשון פתוי

וַתּוּכַל הָיִיתִי לִשְׂחוֹק כָּל־הַיּוֹם כֻּלֹּה ג' ב'מ"ל בנביאי'
לֹעֵג לִי׃ ח כִּֽי־מִדֵּי אֲדַבֵּר אֶזְעָק ל'
חָמָס וָשֹׁד אֶקְרָא כִּֽי־הָיָה דְבַר־יְהוָה
לִי לְחֶרְפָּה וּלְקֶלֶס כָּל־הַיּֽוֹם׃
ט וְאָמַרְתִּי לֹֽא־אֶזְכְּרֶנּוּ וְלֹֽא־אֲדַבֵּר ב'
עוֹד בִּשְׁמוֹ וְהָיָה בְלִבִּי כְּאֵשׁ בֹּעֶרֶת
עָצֻר בְּעַצְמֹתָי וְנִלְאֵיתִי כַּלְכֵל וְלֹא ל' חסר. ל'
אוּכָֽל׃ י כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים ג'
מָגוֹר מִסָּבִיב הַגִּידוּ וְנַגִּידֶנּוּ כֹּל
אֱנוֹשׁ שְׁלוֹמִי שֹׁמְרֵי צַלְעִי אוּלַי ב' חסר בתרי לישני
יְפֻתֶּה וְנוּכְלָה לוֹ וְנִקְחָה נִקְמָתֵנוּ ג'
מִמֶּֽנּוּ׃ יא וַיהוָה אוֹתִי כְּגִבּוֹר עָרִיץ י"ג מ"ל בסיפרא
עַל־כֵּן רֹדְפַי יִכָּשְׁלוּ וְלֹא יֻכָלוּ בֹּשׁוּ
מְאֹד כִּֽי־לֹא הִשְׂכִּילוּ כְּלִמַּת עוֹלָם
לֹא תִשָּׁכֵֽחַ׃ יב וַיהוָה צְבָאוֹת בֹּחֵן
צַדִּיק רֹאֶה כְלָיוֹת וָלֵב אֶרְאֶה
נִקְמָתְךָ מֵהֶם כִּי אֵלֶיךָ גִּלִּיתִי אֶת־ ד'
רִיבִֽי׃ יג שִׁירוּ לַיהוָה הַלְלוּ אֶת־
יְהוָה כִּי הִצִּיל אֶת־נֶפֶשׁ אֶבְיוֹן מִיַּד ב'
מְרֵעִֽים׃ יד אָרוּר הַיּוֹם אֲשֶׁר יֻלַּדְתִּי ל'
בּוֹ יוֹם אֲשֶׁר־יְלָדַתְנִי אִמִּי אַל־יְהִי

לְלְעֵיב כָּל יוֹמָא כּוּלְהוֹן
מְחַיְכִין בִּי׃ ח אֲרֵי בִּזְמַן דַאֲנָא
מִתְנַבֵּי אֲנָא מְרִים קָלִי בְּבְכִי
וּמְצַוַח וְעַל חֲטוֹפִין וּבְזוּזִין אֲנָא
מִתְנַבֵּי אֲרֵי הֲוָה פִּתְגָמָא דַיְיָ
לִי לְחִיסוּדִין וּלְלַעַג כָּל יוֹמָא׃
ט וַאֲמָרִית לָא אֲדַכְּרִינֵיהּ וְלָא
אֲמַלֵיל עוֹד בִּשְׁמֵיהּ וַהֲווֹן
פִּתְגָמוֹהִי בְּלִבִּי כְּאֶשָׁתָא
בְּעָרָא שָׁטְפִין יַת גַרְמִי וּלְאֵיתִי
לְסוֹבָרָא וְלָא יְכִילִית׃ י אֲרֵי
שְׁמָעִית מִלֵי סַגִיאַיָא
דְמִתְכַּנְשִׁין מִסְחוֹר סְחוֹר הֲווֹ
וּנְחַוְיְנֵיהּ כָּל אֱנַשׁ שְׁלָמִי
כְּמִנְיַן לְאַבְאָשָׁא לִי מָאִים
יִטְעֵי וְנִכּוֹל לֵיהּ וְנִתְפְּרַע
פּוּרְעָנוּתָנָא מִנֵיהּ׃ יא וַיְיָ
מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִי כְּגִבַּר תַּקִיף
עַל כֵּן רָדְפַי יִתְקְלוּן וְלָא יִכְלוּן
לְמֵיקָם יִבְהֲתוּן לַחֲדָא אֲרֵי לָא
יַצְלְחוּן וְתַחְפִּינוּן אִתְכְּנָעוּת
עָלַם דְלָא תִתְפְּסֵק׃ יב וַיְיָ
צְבָאוֹת בְּחַר קְשׁוֹט גַלְיָן
קֳדָמוֹהִי כּוּלְיָן וְלִבָּא אֶחֱזֵי
פּוּרְעָנוּת דִינָךְ מִנְהוֹן אֲרֵי
קֳדָמָךְ אֲמָרִית יַת עוּלְבָּנִי׃
יג שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אוֹדוּ קֳדָם
יְיָ אֲרֵי שֵׁיזֵיב יַת נְפַשׁ מִסְכֵּן מִיַד מַבְאֲשִׁין׃ יד לֵיט יוֹמָא דְאִתְיְלֵידִית בֵּיהּ יוֹמָא

רשי

כרחי : ותוכל. ונצחת : כולה. כל העם לועג לי : (ח) מדי אדבר. בכל עת שאדבר אליהם אני צריך לזעוק ולהרים קול ואיני קורא אליהם טובה כי אם נבואות חמס ושוד : כי יהיה דבר ה' לי. לפיכך דברו לי חרפה שהם מחרפים אותי : ולקלס. לדבור כמו וקלסה : (ט) ואמרתי לא אזכרנו. ואם אמר לי לבי שלא אלך בשליחותו עוד : והיה בלבי הנבואה כאש בוערת. ועל כרחי אני צריך לילך : עצור בעצמותי. וכנס בעצמותי האש : כלכל. לסבול האש : (י) כי שמעתי. אני אמרתי שלא אזכרנו לפי ששמעתי דבת רבים אלו שמתלחשים עלי. מגור. ל' אסיפה וכן ת"י : הגידו. עליו עדות שקר : ונגידנו. ונעידנו ומנחם פי' הגידו ונגידנו כמו (דברים יד) לא תתגודדו וכן חבר לחלק יגיד רעים (איוב יז) ל' השתתפ כמו גודו אילנא (דניאל ג) ודונש פתר אותו לשון הגדה ממש וכן פתרונו הגידו עליו דברי שקר ונגידנו למלך ויש לנו כמו נגידנו דברים רבים במקרא אשר לא יכון פתרונו כי אם עד אשר יחלקון לשתי תיבות או לשלש כמו ולא יכלו דברו לשלום (בראשית לז) בני יגאוני (לעיל י) : שומרי צלעי. מצפים שברי : אולי יפותה. לשמוע לנו ולעשות אחריו : (יא) כי לא השכילו. לא הצליחו בענינם : (יד) ארור היום אשר ילדתי בו. שהוא אינזיניר"ש בלעז היא שעת הריון ועל ידי אונס שמש חלקיהו אביו מטתו ביום

רדק

חזק ממני בטענה ויכולת לי ועשיתי שליחותך והנה הייתי לשחוק כל היום כי הם שוחקים ולועגים לי : כלה. אומר על ישראל דרך כלל. ואפת מבנין נפעל ויבוא בתשלומו הפתח על משקל אבנה ובחסרון למ"ד הפעל אפת כמו תגל ערותך ויקר אלהים והדבר הזה אשר דבר ירמיה לא היה דבר שלא כהוגן כנגד האל אלא דברי צער על עצמו לפיכך לא חשב לו אלא הדברים האלה הפסוקים לעון כמו שחשב לו לעון מה שאמר למעלה היו תהיה לי כמו אכזב כי אותו הדבר היה דבר חטא כנגד האל לפיכך אמר לו אם תשוב ואשיבך כמו שפירשנו : (ח) כי מדי. בכל עת שאדבר בדברי נבואה וכן מדי עברו והיה מדי צאתם והדומים להם : אזעק. אמר אני זועק ומרים קולי להם להוכיחם והנה חמס ושוד אקרא שהם אומרים לי דברי חמס ושוד עד שיכוני ואצטרך לקרא חמס על דבריהם הרעים שאומרים לי כי היה דבר ה' לי לחרפה ולקלס : כל היום. כל הימים שאדבר דבר ה' הוא לי לחרפה ולקלס שהם מחרפים אותי עליו וקלס ענינו לעג ובוז וכן וקלסה לכל הארצות וי"ת ארי בזמן דאנא מתנבא אנא מרים קלי בכי ומצוח ועל חטופין ובזוזין אנא מתנבא ארי הוה פתגמא דה' לי לחסודין ולעג כל יומא : (ט) ואמרתי. ואם אחשב בלבי שלא אזכרנו עוד ושלא אדבר בשמו עוד לא אזכרנו להם ולא אדבר עוד בשמו להם כי אני נבזה עליו : והיה בלבי כאש בוערת. היה דבר ה' בלבי כאש בוער' שאשתדל בכל כחי להוציאה וכן כמו אם היה אש עצור בעצמותי שאשתדל להוציאו בכל כחי כן דבר ה': ונלאיתי כלכל. נלאתי לכלכלו ולא אוכל לסבול בקרבי כמו אם היה אש ואני על כרחי מוציאו בשפתי ואומרו להם ואמר בוערת ואמר עצור כי האש ימצא זכר ונקבה כי אש יצאה מחשבון ובפסוק אחר זכר ונקבה תאכלהו אש לא נפח. כלכל ענין סבל וכן ומי מכלכל את יום בואו : (י) כי שמעתי דבת רבים. לשון הרע שאומרים עלי : מגור מסביב. מפחידים אותי מסביב זה מכאן וזה מכאן ויונתן תרגם מגור לשון אסיפה דמתכנשין מסחור סחור כמו יגורו עלי עזים יגורהו בחרמו ומה הם אומרים עלי זה לזה : הגידו ונגידנו. פירוש הגידו דבר שקר עליו ונגידנו למלך כמו שאמר לכו ונכהו בלשון : כל אנוש שלומי שומרי צלעי. אותם שהייתי חושב שהם אנשי שלומי הם שומרים ומצפים מתי אהיה צולע ונכשל בשום דבר : אולי יפתה ונוכלה לו. אולי יפתה לדברינו שיאכל וישתה עמנו ונקחה נקמתינו לפי שנשקהו סם המות וי"ת מאים יטעי : (יא) וה' אותי. הם חושבים להמיתני ומזה לא אפחד כי ה' הבטיחני ואמר אלי ונלחמו אליך ולא יוכלו לך והוא עמי כגבור עריץ שיהיה עמי שלא אפחד או פי' ונתן אותי כמו גבור עריץ לעמוד כנגדם ותרגם יונתן וה' מימריה בסעדי כגבר תקיף : בשו מאד כי לא השכילו. ענין הצלחה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והוא עבר במקום עתיד בשו מאד כי לא השכילו כלומר יהיה להם בשת שלא יצליחו במעשיהם ובמחשבותם עלי והוא הבושת תהיה כלימתם שלא תשכח כי יהיו לקללה בפי האנשים לעולם : ולא יכלו. חסר וי"ו שהוא במקום יו"ד פ"א הפעל מהמכתב : וה' צבאות בוחן צדיק. אותו שהוא צדיק לעיני בני אדם לא ידעו בו אם תוכו כברו וה' צבאות בוחן אותו אם לבו בסתר כמו מעשיו בגלוי יגמלהו כצדקו ואם לאו יגלהו ויפרסמהו לעיני האנשים שידעו מי הוא כלומר שיכשילהו במעשיו : (יג) שירו לה'. אמר זה כנגד החסידים אשר היו בירושלם כי. הציל. שגלה לו שלא יאכל ולא ישתה עמהם כי היו רוצים להמיתו : (יד) ארור היום. ממרירות נפשם יקללו הצדיקים יום הולדם בו ואף על פי שלא תשיגהו קללה כי כבר עבר וכן אמר איוב יאבד יום אולד בו וגו'

והביאו אל מקומם : לשחוק ז ו' מ"ל וא' חסר וסי' כי היה דבר ה' חסר. פתתני ה' ואפת חזקתני. וספק מואב בקיאו. והית מואב לשחוק. לשחק אמרתי מהולל. ועת לשחוק. לשחק עשים לחם. לישנא אחרינא ב' מ"ל בלישנא בנביאים וסימ' הראים בשחוק שמשון. פתיתני ה' ואפת. וכל כתובים דכוו' מ"ל במ"ד חסר וסימ' שחק לרעהו אהיה קדמא דפסוק. גם בשחוק יכאב לב. כן שחק הכסיל. הייתי שחק לכל עמי. ואני הצעיר המאסף בקשתי ולא מצאתי פסוק קדמא דהיינו כי היה דבר ה' לשחוק ובכל ספרי המסרת שהיו לפני כן היה

מצודת ציון

פתוי והסתה : ותוכל. מל' יכולת : (ח) מדי. ענינו כמו מתי וכן מדי דברי בו (לקמן לא) : חמס. ענין הסרת היושר והוא מלשון נחמסו עקביך (לעיל יג) : ושוד. עושק הגוף : ולקלס. ענין לעג כמו וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כב) : (ט) עצור. כנוס ומאוסף כמו עצרת בוגדים (לעיל ט) : ונלאיתי. ענין עיפות ויגיעה כמו העוה נלאו (שם) : כלכל. ענין הסבלה והחזקה כמו ומי מכלכל את יום בואו (מלאכי ג) : ואוכל. מל' יכולת : (י) דבת. ענין אמירה ועל פי רוב יאמר על האמירה הרעה כמו דבת הארץ (במדבר יג) : מגור. ענין אסיפה : שומרי. ענין תקוה וצפוי כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז) : צלעי. ענין חגר ופסח ויאמר על המכשול וההתקלה וכן ובצלעי שמחו (תהלים לה) : יפותה. מל' פתוי והסתה : ונוכלה. מל' יכולת : (יא) אותי. עמי וכן ואדבר אותך (יחזקאל ב) : עריץ. חזק כמו אל נערץ (תהלים פט) : השכילו. ענין הצלחה על כי ההצלחה נדמה בעיני הבריות שעושה מעשיו בהשכל וכן ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש"א יח) : (יב) בוחן. מלשון הבחנה : מרעים

מצודת דוד

הייתי לשחוק. אני הייתי לשחוק וכולם מלעיגים עלי : (ח) כי מדי אדבר. מתי שאדבר דברי נביאות אני צועק על הרעה הנעשה לי ואקרא בקול החמס והשוד הבא לי בעבורה : לחרפה. המה מחרפים אותי כל הימים בעבור דבר הנבואה : (ט) ואמרתי. פעמים רבות אמרתי בלבי לא אזכור בפניהם שם ה' על פי ולא אדבר עוד נבואה בשמו : והיה בלבי. אבל הנבואה היה בלבי כאש בוערת וכנוס בעצמותי : ונלאיתי. הייתי נלאה ועיף לסבול בי הנבואה ולא יכולתי להתאפק לבלי לאמרה : (י) כי שמעתי. אע"פ ששמעתי דברי רבים אסיפת אויבים מסביב שאומרים אלו לאלו הגידו עליו עדות שקר ונגיד הדבר ההוא לפני המלך : כל אנוש. כל איש ואיש אשר חשבתים שהם אוהבי ואנשי שלומי המה מצפים על תקלתי להיות צולע ופוסח והוא ענין מליצה : אולי יפותה. באמרם אולי יפותה לדברינו ונוכלה לו שידבר דבר שיהיה בעבורו חייב מיתה ואז נקחה את נקמתנו ממנו : (יא) וה' אותי. הנה עכ"ז היה ה' עמי לעזרה כגבור חזק על כן כשלו רודפי ולא יוכלו לי לעשות עמי רעה : בושו מאד. נתביישו מאד כי לא הצליחו בעצתם וכלימת עולם תהיה זאת להם ולא תשכח : (יב) וה' צבאות. ואתה ה' צבאות הבוחן את הצדיק לדעת מעשיו ורואה מחשבות כליות ולב במות אני אשר בעיני אראה נקמתך מהם : כי אליך. לבד אליך אני מגלה הריב שיש להם עמדי ולא גליתי למי לבקש ממנו עזר : (יג) שירו לה'. ומעתה אמרו אנשי הצדק שירו לה' והללו אותו אשר הציל מיד המרעים את נפש האביון ועל נפש עצמו אמר : (יד) ארור היום. ממרירות לב על כי רבים קמו עליו קלל ירמיה מולדתו כפי המורגל בפי קשי המזל : יולדתי בו. הוא יום ההריון המיוחס גם לאב וכמ"ש לאביך

נאם שהיה בורח מפני מנשה שהיה הורג את הנביאים ושמש מעתו וברח: (טז) כערים אשר הפך. סדום ועמורה: ולא נחם. משגזר עליהם חורבן לא חשב מחשבה אחרת לבטל גזרתו: שמח. מ"ם דגושה שהיא לי משמח אחרים ששמח את אביו בבשורתו: (יז) אשר לא מותתני. מלאך המות מרחם והרי זה מן המקראות קצרי דבור: הרת עולם. הריון של עולמית: (יח) עמל ויגון. חורבן בית המקדש: (ד) הנני מסב את כלי המלחמה. יש בכם היודעים להשביע את השרים של מעלה הממונים על הפורעניות להציל איש איש מן הרעה שהוא ממונה עליה ובכך אתם בוטחים הנני מיסב את השררה של זה לזה ולא תדעו על מי תשביעו: ואספתי אותם. כלי מלחמה אל תוך העיר הזאת שאשית אתכם בדבר ע"י מלאך המות שהוא מן השרים העליונים וכן מפורש בענין בדבר גדול ימותו:

וכיסה

מצודת דוד

זה ילדך (משלי כג): אשר ילדתני אמי. זה יום הלידה המיוחס לבד לאם: (טו) ארור האיש וכו'. הואיל ולמפרע לא היתה הבשורה טובה בודאי לא היה המבשר איש טוב כי דרך איש טוב לבשר טובה כמ"ש איש טוב זה ועל בשורה טובה יבא (ש"ב יח): שמח שמחהו. אמר בתמיה וכי למפרע היתה שמחה: (טז) והיה האיש ההוא. זה המבשר: כערים וכו'. הם סדום וחברותיה: ולא נחם. משגזר עליהם הפוכה לא חשב מחשבה אחרת לבטל הגזירה: ושמע. המבשר הזה ישמע מאוהביו זעקת צרה ותרועת יללה: (יז) אשר לא מותתני מרחם. ר"ל לזה אני מקלל יום הלידה והמבשר כי למה מי שבידו להמית לא המית אותי עודי ברחם והיה לי א"כ אמי לקבר לפי שעה ורחמה היה לי הריון עד עולם עד המיתה: (יח) למה זה מרחם יצאתי. ר"ל למה יצאתי מעמעי כדרך הנולד חי: לראות עמל ויגון. התולדה הזאת היתה לרעתי לראות עמל ויגון והנה ימי כלים בבושת כי כל הימים מביישים אותי הקמים עלי: כא (ב) דרש נא. עתה דרש בתפלה בעבורנו אל ה': ככל נפלאותיו. כמו כל הנפלאות הרגיל לעשות מאז: ויעלה. ויסתלק מעלינו: (ד) הנני מסב. אסבב מכם את כלי המלחמה לתתם אל מלך בבל וכו' ר"ל לא תצליחו עם כלי המלחמה כאלו הם לקוחים מכם ונתונים בידם להלחם עמהם: ואספתי. אני אכניס את הכשדים אל העיר ולא תוכלו למנעם: (ה) ונלחמתי. ר"ל אגביר הכשדים עליכם כאלו אני נלחם עמכם: ביד נטויה. כמו [illegible] כגבור הנלחם ונוטה ידו מול האויב: (ו) את יושבי העיר. וחוזר ומפרש ואת האדם ואת הבהמה: בדבר.

בָּרוּךְ׃ טו אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר בִּשַּׂר אֶת־אָבִי לֵאמֹר יֻלַּד־לְךָ בֵּן זָכָר שַׂמֵּחַ שִׂמְּחָהוּ׃ טז וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא כֶּעָרִים אֲשֶׁר־הָפַךְ יְהוָה וְלֹא נִחָם וְשָׁמַע זְעָקָה בַּבֹּקֶר וּתְרוּעָה בְּעֵת צָהֳרָיִם׃ יז אֲשֶׁר לֹא־מוֹתְתַנִי מֵרָחֶם וַתְּהִי־לִי אִמִּי קִבְרִי וְרַחְמָה הֲרַת עוֹלָם׃ יח לָמָּה זֶּה מֵרֶחֶם יָצָאתִי לִרְאוֹת עָמָל וְיָגוֹן וַיִּכְלוּ בְּבֹשֶׁת יָמָי׃

כא א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה בִּשְׁלֹחַ אֵלָיו הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת־פַּשְׁחוּר בֶּן־מַלְכִּיָּה וְאֶת־צְפַנְיָה בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן לֵאמֹר׃ ב דְּרָשׁ־נָא בַעֲדֵנוּ אֶת־יְהוָה כִּי נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל נִלְחָם עָלֵינוּ אוּלַי יַעֲשֶׂה יְהוָה אוֹתָנוּ כְּכָל־נִפְלְאֹתָיו וְיַעֲלֶה מֵעָלֵינוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֲלֵיהֶם כֹּה תֹאמְרֻן אֶל־צִדְקִיָּהוּ׃ ד כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵסֵב אֶת־כְּלֵי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיֶדְכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם נִלְחָמִים בָּם אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶת־הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם מִחוּץ לַחוֹמָה וְאָסַפְתִּי אוֹתָם אֶל־תּוֹךְ הָעִיר הַזֹּאת׃ ה וְנִלְחַמְתִּי אֲנִי אִתְּכֶם בְּיָד נְטוּיָה וּבִזְרוֹעַ חֲזָקָה וּבְאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל׃ ו וְהִכֵּיתִי אֶת־יוֹשְׁבֵי הָעִיר הַזֹּאת וְאֶת־הָאָדָם וְאֶת־הַבְּהֵמָה בְּדֶבֶר גָּדוֹל יָמֻתוּ׃ ז וְאַחֲרֵי־כֵן נְאֻם־יְהוָה אֶתֵּן אֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־הָעָם וְאֶת־הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר הַזֹּאת מִן־הַדֶּבֶר מִן־הַחֶרֶב וּמִן־הָרָעָב בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהִכָּם לְפִי־חֶרֶב לֹא־יָחוּס עֲלֵיהֶם וְלֹא

ל'
ג'. ג'. ג'
ל' ומ"ל
ג'. ג'. ג'
ג'. ב'
ס' בטעם
ג' ומ"ל
חד מן ט' וג' חסר
כ"ד
ג'
ג' דסמיכי ג'. ב'
ל"ד
אית בפסוק מ"ב מלין ואנון ק"ס אתין
ד' פסוקים אית כהון מן מן ומן
ד'

דִּילֵידַתְנִי בֵּיהּ אִמִּי לָא יְהֵי בְרִיךְ׃ טו לִיט גַבְרָא דְּבַשַּׂר יַת אַבָּא לְמֵימַר אִתְיְלִיד לָךְ בַּר דְּכַר חֲדָאָה חַדְיֵיהּ׃ טז וִיהֵי גַבְרָא הַהוּא כְּקִרְוַיָּא דַּהֲפַךְ יְיָ בְּרוּגְזֵיהּ וְלָא אִתּוֹתַב וְיִשְׁמַע צְוָחְתָּא בְּצַפְרָא וִיבָבָא בְּעִדָּן טִיהֲרָא׃ יז לְוַי דְּלָא אֲמִיר עֲלַי דְּמֵיתִית מִמְּעִין וַהֲוָת לִי פוּן אִמִּי קִבְרִי וַהֲוֵית כִּדְלָא הֲוֵית׃ יח לְמָה מִבִּטְנָא נְפָקִית לְמֶחֱזֵי עֲמַל וּדְוָן וְסָפוּ בְּבַהֲתָא יוֹמָי׃ א פִּתְגַּם נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִקֳּדָם יְיָ כַּד שְׁלַח לְוָתֵיהּ מַלְכָּא צִדְקִיָּה יַת פַּשְׁחוּר בַּר מַלְכִּיָּה וְיַת צְפַנְיָה בַּר מַעֲשֵׂיָה כַּהֲנָא לְמֵימַר׃ ב צְלִי כְעַן עֲלָנָא קֳדָם יְיָ אֲרֵי נְבוּכַדְרֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל מְגִיחַ קְרָבָא בְּנָא מָאִים יַעֲבֵד יְיָ עִמָּנָא כְּכָל פְּרִישָׁתֵיהּ וְיִסְתַּלֵּק מִנָּנָא׃ ג וַאֲמַר יִרְמְיָה לְהוֹן כְּדֵין תֵּימְרוּן לְצִדְקִיָּה׃ ד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל הָאֲנָא מַסְחַר יַת מָאנֵי קְרָבָא דִּבְיֶדְכוֹן דְּאַתּוּן מְגִיחִין קְרָבָא בְּהוֹן עִם מַלְכָּא דְּבָבֶל וְעִם כַּשְׂדָּאֵי דְּצָיְרִין עֲלֵיכוֹן מִבָּרָא לְשׁוּרָא וַאֲכַנֵּשׁ יָתְהוֹן לְגוֹ קַרְתָּא הָדָא׃ ה וַאֲגִיחַ אֲנָא עִמְּכוֹן בְּיַד מְרַמְמָא וּבִדְרַע תַּקִּיפָא וּבְרֻגַז וּבְחֵמָה וּבִתְקוֹף רָב׃ ו וְאֶמְחֵי יַת יָתְבֵי קַרְתָּא הָדָא וְיַת אֱנָשָׁא וְיַת בְּעִירָא בְּמוֹתָא סַגִּיאָה יְמוּתוּן׃ ז וּבָתַר כֵּן אֲמַר יְיָ אֶמְסַר יַת צִדְקִיָּה מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת עַבְדוֹהִי וְיַת עַמָּא וְיַת דְּאִשְׁתָּאֲרוּ בְּקַרְתָּא הָדָא מִן מוֹתָא וּמִן חַרְבָּא וּמִן כַּפְנָא בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וּבְיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְיַד דְּבָעַן לְמִקְטַלְהוֹן וְיִמְחִינוּן לְפִתְגַם דְּחֶרֶב לָא יְחוּס עֲלֵיהוֹן וְלָא יַחְמוֹל וְלָא

ר"ע

וגו' והוסיף הענין במלות שונות ואמר יום אשר ילדתני אמי: (טו) ארור האיש אשר בשר את אבי. ואע"פ שהיה מקלל ממרירות נפשו יש לתמוה איך היה מקלל המבשר כי אם הוא היה נחיים תשיגנו קללה ואולי היה איש טוב המבשר והיה לירמיהו עון על קללו אותו ואמר כי נודע לו כי פשחור בן אמר היה המבשר. שמח שמחהו. באמת שמחהו כשאמר לו כי בן זכר נולד לו כי בני אדם שמחים לבן זכר ודואגים על הנקבות ואם היה יודע אבי סופי שיהיו ימי בעמל ויגון לא היה שמח בי: (טז) וישמע זעקה בבקר. זעקת מקרוביו ומאוהביו בבקר כלומר בתחלת היום. וכן ישמע תמיד עד עת צהרים. וכן אמכם והולך כל היום אלא זכר צהרים לפי שהאור הולך ומוסיף מהבקר עד עת הצהרים והיה קללתו מוספת והולכת כי התרועה יותר מהזעקה והתרועה שהיה לשמחה כמו לא ירונן ולא יריעו יתרועעו אף ישירו והיה לאבל ולצער כמו למה תריע רע וכן ותרועה בעת צהרים: (יז) אשר לא מותתני מרחם. מותתני מבנין מרובע אומר על איש למה לא המיתני קודם צאתו מרחם או אמר על ס"ל כמו שאמר איוב כי לא סגר דלתי בטני: ותהי לי אמי קברי. שאם מותתני קודם צאתי מרחם היתה לי אמי קברי: ורחמה הרת עולם. רחם אמי למה לא היתה לי להריון עולם ממני הרת בסמוך הרה כמו מן שנה שנת שלומים שפה שפת הלוך ובאמרו הרת לי נקבה והרת מן הדומה לשון זכר ועם הנקבות על כאלם שהיה הרת עולם ממני שאהיה לעולם ברחמה: (יח) למה זה. מבואר הוא וכן הפרשה הבאה אחריו מבוארת: (ב) נלחם עלינו. קומץ כי הוא בינוני: (ג) כה תאמרון. חסר וי"ו ממנה: (ד) הנני מסב. כאילו כלי המלחמות אשר בידכם יסוב מידכם שלא יהיה לכם כח להלחם כנגדם. ואספתי אותם. הכשדים: (ה) ונלחמתי. הכשדים ילחמו אתכם ממני ואני אלחם אתכם בדבר גדול שאכה אתכם ואת בהמתכם: (ו) מן הדבר מן החרב. מהרב המלחמה כשלחמה על העיר אותו

כתוב: והיה האיש ההוא ב' דסמיכי וסי' כערים אשר הפך ה' איש היה בארץ עוץ: ויכלו ג' בקריאה וסימ' ויכלו המים מן החמת. ויכלו בבשת ימי. ויכלו באפס תקוה: תאמרון ה' וסימ' נמסר בריש סדר וישלח ובמ"ב סי' י"ח: ואת הכשדים ג' וסי' ואת כל היהודים דסיפרא. ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל דסוף מלכים. הנני מסב את כלי המלחמה: יושבי ל"ד מ"ל וסי' נמסר במסרת

מצודת ציון

(יג) מרעים. רשעים: (טז) נחם. ענין הפוך מחשבה: ותרועה. ענין זעקה ויללה כמו נפשו ירעה לו (ישעיה טו): (יז) מרחם. הוא מקום הולד: הרת. מל' הריון: (יח) עמל. ענין יגיעה: ויכלו. מל' כליון: (כא) (ב) ויעלה. ענין סלוק כמו בהעלות הענן (במדבר ט): (ד) מסב. מל' סבוב: את מלך. אל מלך: הצרים. מל' מצור: ואספתי. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט): (ז) יחוס. ענין חמלה כמו יחוס על דל (תהלים עב)

וכאל

יַחְמֹל וְלֹא יְרַחֵם׃ ח וְאֶל־הָעָם הַזֶּה
תֹּאמַר כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן
לִפְנֵיכֶם אֶת־דֶּרֶךְ הַחַיִּים וְאֶת־דֶּרֶךְ ג׳
הַמָּוֶת׃ ט הַיֹּשֵׁב בָּעִיר הַזֹּאת יָמוּת
בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדָּבֶר וְהַיּוֹצֵא וְנָפַל ד׳ מ״ל
עַל־הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם יִחְיֶה וחיה ק׳
וְהָיְתָה־לּוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל׃ י כִּי־שַׂמְתִּי
פָנַי בָּעִיר הַזֹּאת לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה
נְאֻם־יְהוָה בְּיַד־מֶלֶךְ בָּבֶל תִּנָּתֵן
וּשְׂרָפָהּ בָּאֵשׁ׃

יא וּלְבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה שִׁמְעוּ דְּבַר־ ג ר״פ
יְהוָה׃ יב בֵּית דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה
דִּינוּ לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט וְהַצִּילוּ גָזוּל מִיַּד
עוֹשֵׁק פֶּן־תֵּצֵא כָאֵשׁ חֲמָתִי וּבָעֲרָה ב׳ מ״ל
וְאֵין מְכַבֶּה מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם׃ מעלליכם ק׳ ב׳ כתיב ה״א באמצע וקרין כ״ף
יג הִנְנִי אֵלַיִךְ יֹשֶׁבֶת הָעֵמֶק צוּר
הַמִּישֹׁר נְאֻם־יְהוָה הָאֹמְרִים מִי־ חסר
יֵחַת עָלֵינוּ וּמִי יָבוֹא בִּמְעוֹנוֹתֵינוּ׃ ב׳ מ״ל בלישנא
יד וּפָקַדְתִּי עֲלֵיכֶם כִּפְרִי מַעַלְלֵיכֶם
נְאֻם־יְהוָה וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּיַעְרָהּ ו׳ דסמיך
וְאָכְלָה כָּל־סְבִיבֶיהָ׃ ג׳

כב א כֹּה אָמַר יְהוָה רֵד בֵּית־
מֶלֶךְ יְהוּדָה וְדִבַּרְתָּ שָּׁם אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה׃ ב וְאָמַרְתָּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה ס״א שמעו וכספר מוגה שמע
מֶלֶךְ יְהוּדָה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד
אַתָּה וַעֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים
הָאֵלֶּה׃ ג כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה עֲשׂוּ י״ח בטעם בסיפרא
מִשְׁפָּט וּצְדָקָה וְהַצִּילוּ גָזוּל מִיַּד כ״ו פסוקים אית בהון א״ב
עָשׁוֹק וְגֵר יָתוֹם וְאַלְמָנָה אַל־תֹּנוּ ג. ג׳ חסר
אַל־תַּחְמֹסוּ וְדָם נָקִי אַל־תִּשְׁפְּכוּ
בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ ד כִּי אִם־עָשׂוֹ תַּעֲשׂוּ ד׳ כתיב וי״ו
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וּבָאוּ בְשַׁעֲרֵי הַבַּיִת
הַזֶּה מְלָכִים יֹשְׁבִים לְדָוִד עַל־כִּסְאוֹ
רֹכְבִים בָּרֶכֶב וּבַסּוּסִים הוּא וַעֲבָדָו ועבדיו ק׳

יְרַחֵם׃ ח וּלְעַמָּא הָדֵין תֵּימַר
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא יָהִיב
קֳדָמֵיהוֹן יַת אוֹרַח חַיֵּי וְיַת
אוֹרַח מוֹתָא׃ ט דְּיָתֵיב
בְּקַרְתָּא הָדָא יִתְקְטֵיל
בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא וּבְמוֹתָא
וּדְיִפּוֹק וְיִשְׁתְּמַע לְכַשְׂדָּאֵי
דְּצָיְרִין עֲלֵיכוֹן וְיֵחֵי וּתְהֵי לֵיהּ
נַפְשֵׁיהּ לְשֵׁיזָבָא׃ י אֲרֵי חַל
רוּגְזִי בְּקַרְתָּא הָדָא לְבִישָׁא
וְלָא לְטָבָא אֲמַר יְיָ בִּידָא
דְּמַלְכָּא דְּבָבֶל תִּתְמְסַר
וְיוֹקְדִינָהּ בְּנוּרָא׃ יא וּלְבֵית
מְלַךְ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה
קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַּיְיָ׃ יב בֵּית
דָּוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דִּינוּ
לְצַפְרָא דִּינָא וְשֵׁיזִיבוּ אֲנִיסָא
מִיַּד דְּאָנֵיס לֵיהּ דִּלְמָא יִדְלַק
כְּאֶשָּׁתָא רוּגְזִי וִישֵׁיצֵי וְלָא
יְהֵי חַיִּס מִן קֳדָם בִּישׁוּת
עוֹבָדֵיכוֹן׃ יג הָאֲנָא שָׁלַח
רוּגְזִי עֲלָךְ דְּיָתְבָא בְּתוּקְפָּא
בְּקִרְוִין כְּרִיכָן אֲמַר יְיָ דְּאָמְרִין
מַן יֵיתוֹת עֲלָנָא וּמַן יֵיעוֹל
בְּבִירָנְיָתָנָא׃ יד וְאֶסְעַר
עֲלֵיכוֹן כְּפֵירֵי עוֹבָדֵיכוֹן אֲמַר
יְיָ וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בְּקִרְוָהָא
וּתְשֵׁיצֵי בְּכָל סַחְרָנָהָא׃
א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חוּת לְבֵית
מְלַךְ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה
וְתִתְנַבֵּי תַמָּן יַת פִּתְגָּמָא
הָדֵין׃ ב וְתֵימַר קַבֵּיל
פִּתְגָּמָא דַּיְיָ מְלַךְ שִׁבְטָא
דְּבֵית יְהוּדָה דְּיָתֵיב עַל
כּוּרְסֵי דָּוִד אַתְּ וְעַבְדָּךְ
וְעַמָּךְ דְּעָלִין בִּתְרְעַיָּא הָאִלֵּין׃
ג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עֲבִידוּ דִּינָא
וּצְדַקְתָּא וְשֵׁיזִיבוּ אֲנִיסָא
מִיַּד דְּאָנֵיס לֵיהּ וְגִיוֹר יַתַּם
וְאַרְמְלָא לָא תוֹנוּן וְלָא
תֵינְסוּן וְדַם זַכַּאי לָא
תֵישְׁדוּן בְּאַתְרָא הָדֵין׃
ד אֲרֵי אִם מֶעְבַּד תַּעְבְּדוּן
יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְיֵעֲלוּן
בִּתְרְעֵי בֵיתָא הָדֵין מַלְכִין
יָתְבִין לְדָוִד עַל כּוּרְסֵיהּ רָכְבִין בִּרְתִיכִין וּבְסוּסָוָן הוּא וְעַבְדּוֹהִי וְעַמֵּיהּ׃

תולדות אהרן סי״ב בע״ז . סנהדרין לו : בית דוד . שבת נה סנהדרין לו :

רדק

הקן אותם ביד נבוכדנאצר כשיכבוש העיר ואף צדקיהו ועבדיו שברחו : והכם לפי חרב . מי שירצה להמית ימית ומי שירצה להגלות יגלה : לא יחוס עליהם ולא יחמול ולא ירחם . שהרי שחט בני צדקיהו לעיניו וכן בחורים וזקנים לא חמל : (ט) הצרים עליכם יחיה . כתיב וקרי וחיה והענין אחד : והיתה לו נפשו לשלל . לרוח כאילו שלל אותה : ולבית מלך יהודה . חסר תאמר כמו שאמר למעלה ואל העם הזה תאמר וסמך על המבין בחסרונו וזה מנהג המקרא במקומות רבים ופירושו ובית לו ולבניו ושריו שהם בני משפחתו : (יב) בית דוד . וזכר דוד לפי שהוא היה עושה משפט כמו שאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן היה ראוי שיעשו בניו ובני ביתו שילמדו מעשיו הטובים : דינו לבקר משפט . לבקר קודם שתתעסקו באכילה ושתיה ובדבר מצרכיכם תשבו במקום הדין לדון כל מי שיבא לצעוק וכן אמר המבה רבינו ע״ה וישב משה לשפט את העם מן הבקר : והצילו גזול מיד עושק . מיד מי שעושק אותו וגוזלו והגזול הוא מי שחוטף מיד חברו או לוקח מידו או מביתו בחזקה ועושק מי שבא ממון חברו לידו בפקדון או בהלואה או שכירות ואין רוצה לתתו לו מי שגזול כ״ש שעושק לפיכך אמר והצילו גזול מיד עושק כי הגזול גזול ועושק : מעלליהם . כתב בה״א לנסתרים וקרי בכ״ף מעלליכם לנמצאים כמו שאמר דינו והצילו : (יג) הנני אליך . אמר כנגד ירושלם וקראה יושבת העמק לפי שהיא גבוהה וסביבותיה עמק והיא יושבת בעמק וכן קראה צור המישור כי היא צור והר וסביבותיה מישור ואמר לה הנני אליך לפי שיושביך מתגאים ואומרים מי יחת עלינו ומי יבא במעונותינו הנני אבא אליך ונלחמתי אתך : יחת . שרשו נחת ולולי החי״ת שהיא גרונית היתה דגושה ופירש ירד יחנה וכן ותנחת עלי ידך ותרגום וירד ונחת ואמר כלשון ירידה לענין המלחמה שהיא בעמק ובמישור כמו שאמר או במלחמה ירד ונספה : (יד) ופקדתי . ביערה . הכנוי לירושלם רוצה לומר הערים אשר סביבותיה המשילם ליער לענין האש כמו האש תבער יער וכת״י ביערה בקרוה : (א) כה אמר ה׳ רד בית מלך יהודה . בשר ביתו נאמרה לו נבואה זו לפיכך אמר רד ואף על פי שזאת הנבואה כבר אמרה בית דוד כה אמר ה׳ דינו לבקר משפט אמר לו עוד שיאמר אותה להם עוד בביתם ושיבטיחם ההבטחה הטובה אם ישמעו : (ב) בשערים האלה . בשערי העזרה כמו שאמר בסמוך ובאו בשערי הבית הזה או יהיה פי׳ הבית הזה בית המלך לפי שאמר רוכבים ברכב ובסוסים ולא יכנס אדם רוכב בשערי העזרה : (ג) כה אמר ה׳ . מיד עשוק . תואר במשקל קרוב גדול וענינו כמו עושק : (ד) כי אם עשו

רשי

(ט) והיתה לו נפשו לשלל . כאדם השולל שלל וחוטפו והולך לו כן תהיה לו נפשו שלולה מן המיתה מן ההורגים : (י) פני . כתרגומו רוגזי : (יב) מיד עושק . טעמו למטה שאינו שם דבר אלא שם הגזלן העושק את אחרים : ואין מכבה . שלא ימלט לכם שריד : (יג) יושבת העמק . ירושלים היא בתוך עמק . ד״א שהעמיק הקב״ה עצה עליך להחריבך : צור המישור . הר שהכל סביביו מישור : מי יחת עלינו . מי יחנה עלינו כמו כי שם ארם נחיתים (מלכים ב ו) (ג) אל תונו . זו אונאת דברים :

גלמד

רבתא בערך ישב : והצתי אש ו׳ בקריאה וסי׳ והצתי אש בשעריה . והצתי אש ביערה . בבתי אלהי מצרים . והצתי אש בעריו . והצתי אש בחומת דמשק . והצתי אש בחומת רבה : עשו ד׳ כתיב ו׳ בסוף וסי׳ דרכך ומעלליך . כי אם הטיב תטיבו . כי אם עשו תעשו את הדבר הזה . ואתנהו ביד אל גוים . ויש ספרים נמסר בונתך אחר גוים במקום אם עשו תעשו דס״פר׳ ובדקתי אח״כ בספרים מדוייקים ומצאתיו בה״א ותמיה לי אם כן למה לא נמנה עם אותם ד׳ עשה שהם כתובים בה״א . ואם נאמר שהוא בוי״ו א״כ נשבש כל הספרים המדוייקים שבכלם נמסר על כל אחד מהד׳ עשו ד׳ כתיב וי״ו וגם ספרי המסרה ועוד תמיה לי למה נמנה הסכלת עשו דאורייתא עם הד׳ כתיב ה׳ מאחר שהוא בוי״ו ונמסר עליו לית כתיב וי״ו ימנה אותו עם אותם שהם בוי״ו ונתקשתי באי עניינא טובא ולא ידענא מה למימר בה :

מצודת דוד

ר״ל ההכאה תהיה מיתתו כדבר גדול : (ח) נותן לפניכם . ר״ל מפרש אני לפניכם באיזה ענין תמצאו חיים ובאיזה ענין תשיג אתכם המיתה : (ט) בחרב וכו׳ . ר״ל באחד מאלה : ונפל . ישכון אל הכשדים להיות סר למשמעתם : וחיה . ישאר חי וירויח נפשו כאלו שללה לעצמו מיד ההורגים : (י) שמתי פני . שמתי מחשבותי בעיר הזאת להרע לה וגו׳ : (יא) ולבית מלך יהודה . מוסב על מלת תאמר האמור בתחלת הענין וכאומר ולבית וכו׳ תאמר שמעו וכו׳ : (יב) דינו לבקר . הוא ענין דרך זירוז : גזול . הנגזל : עושק . הגזלן העושק את הזולת : כאש חמתי . ר״ל כמו האש כשהיא הולכת ומוספת מעצמה כן תבער בהם חמתי ולא ימצא מי יכבה ר״ל אין מי ימחה בידי : מפני רוע מעלליכם . מוסב על ובערה : (יג) הנני אליך . הנני אני אליך להצר לך אתה ירושלים היושבת בתוך העמק כי סביב ירושלים בסמוך לה היה עמק והיא על ההר ממעל : צור המישור . היושבת על הצור אשר במישור : מי יחת עלינו . מי ירד עלינו למלחמה . ומי וכו׳ . כאומר הלא העיר בצורה וחזקה ומי ימלא לבו לגשת אלינו למלחמה ומי יכבוש אותה : (יד) ופקדתי . אשגיח עליכם להשיב כגמול מעשיכם : ביערה . הם ערי יהודה : ואכלה . תשרף הכל : כב (ב) אתה ועבדיך . גם אתה שמע גם עבדיך וכו׳ ישמעו : בשערים האלה . שערי בית המלך : (ג) גזול . הנגזל : עושק . הגזלן : אל תונו . וזו אונאת דברים של עגמת נפש : אל תחמסו . אל תעשו להם חמס וזהו עושק הממון : (ד) ובאו . אז יבאו בשערי כנים

מצודת ציון

וכפל הדבר במ״ש : (ח) נותן . ענין אמירה כמו ולא נתן תפלה (איוב א) : את דרך . את ענין : (ט) ונפל . ענין השכבה ונטיה כמו אל הכשדים אתם נופל (לקמן לז) : לשלל . ענין ביזה : (יב) דינו . מלשון דין : מעלליכם . מעשיכם : (יג) צור . סלע : המישור . מל׳ ישר ושוה : יחת . ענין ירידה כמו אליך נחתו בי (תהלים לח) : במעונותינו . מל׳ מעון ומדור כמו פ׳ [illegible] (שם כ) : (יד) ופקדתי . ענין השגחה : והצתי . ענין הבערה כמו בלא יצתו (ישעיה לג) : [illegible] . ענין [illegible] כמו [illegible] לא (שם ס) : (ג) תונו . ענין אונאת דברים וכן [illegible]

וְעַמּֽוֹ׃ ה וְאִם֙ לֹ֣א תִשְׁמְע֔וּ אֶת־הַדְּבָרִ֖ים הָאֵ֑לֶּה בִּ֚י נִשְׁבַּ֙עְתִּי֙ נְאֻם־יְהוָֹ֔ה כִּֽי־לְחָרְבָּ֥ה יִהְיֶ֖ה הַבַּ֥יִת הַזֶּֽה׃ ו כִּֽי־כֹ֣ה ׀ אָמַ֣ר יְהוָֹ֗ה עַל־בֵּית֙ מֶ֣לֶךְ יְהוּדָ֔ה גִּלְעָ֥ד אַתָּ֛ה לִ֖י רֹ֣אשׁ הַלְּבָנ֑וֹן אִם־לֹ֤א אֲשִֽׁיתְךָ֙ מִדְבָּ֔ר עָרִ֖ים לֹ֥א נוֹשָֽׁבָה׃ ז וְקִדַּשְׁתִּ֤י עָלֶ֙יךָ֙ מַשְׁחִתִ֔ים אִ֖ישׁ וְכֵלָ֑יו וְכָֽרְתוּ֙ מִבְחַ֣ר אֲרָזֶ֔יךָ וְהִפִּ֖ילוּ עַל־הָאֵֽשׁ׃ ח וְעָֽבְרוּ֙ גּוֹיִ֣ם רַבִּ֔ים עַ֖ל הָעִ֣יר הַזֹּ֑את וְאָֽמְרוּ֙ אִ֣ישׁ אֶל־רֵעֵ֔הוּ עַל־מֶ֨ה עָשָׂ֤ה יְהוָֹה֙ כָּ֔כָה לָעִ֥יר הַגְּדוֹלָ֖ה הַזֹּֽאת׃ ט וְאָ֣מְר֔וּ עַ֚ל אֲשֶׁ֣ר עָֽזְב֔וּ אֶת־בְּרִ֥ית יְהוָֹ֖ה אֱלֹהֵיהֶ֑ם וַיִּשְׁתַּחֲו֛וּ לֵאלֹהִ֥ים אֲחֵרִ֖ים וַיַּעַבְדֽוּם׃ י אַל־תִּבְכּ֣וּ לְמֵ֔ת וְאַל־תָּנֻ֖דוּ ל֑וֹ בְּכ֤וּ בָכוֹ֙ לַֽהֹלֵ֔ךְ כִּ֣י לֹ֤א יָשׁוּב֙ ע֔וֹד וְרָאָ֖ה אֶת־אֶ֥רֶץ מוֹלַדְתּֽוֹ׃ יא כִּ֣י כֹ֣ה אָֽמַר־יְ֠הוָֹה אֶל־שַׁלֻּ֨ם בֶּן־יֹאשִׁיָּ֜הוּ מֶ֣לֶךְ יְהוּדָ֗ה הַמֹּלֵךְ֙ תַּ֚חַת יֹאשִׁיָּ֣הוּ אָבִ֔יו אֲשֶׁ֥ר יָצָ֖א מִן־הַמָּק֣וֹם הַזֶּ֑ה לֹֽא־יָשׁ֥וּב שָׁ֖ם עֽוֹד׃ יב כִּ֗י בִּמְק֛וֹם אֲשֶׁר־הִגְל֥וּ אֹת֖וֹ שָׁ֣ם יָמ֑וּת וְאֶת־הָאָ֥רֶץ הַזֹּ֖את לֹֽא־יִרְאֶ֥ה עֽוֹד׃ יג ה֣וֹי בֹּנֶ֤ה בֵיתוֹ֙ בְּלֹא־צֶ֔דֶק וַעֲלִיּוֹתָ֖יו בְּלֹ֣א מִשְׁפָּ֑ט בְּרֵעֵ֙הוּ֙ יַעֲבֹ֣ד חִנָּ֔ם וּפֹעֲל֖וֹ לֹ֥א יִתֶּן־לֽוֹ׃ יד הָאֹמֵ֗ר אֶבְנֶה־לִּי֙ בֵּ֣ית מִדּ֔וֹת

ו' בטעם בספרא. נושבו ק'. ד' כ"כ. י"ז וכל ונגותי דכו' במ"א. ז' פסוקים על אל על. ס'. ב' לא אכלתי באוני ממנו. ס' כ"כ. כ' מכודו. ח' פסוקים מטעי' בהון כ'. פ'. כ' נגלון.

ה וְאִם לָא תְקַבְּלוּן יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין בְּמֵימְרִי קַיְמִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי לְחוּרְבָא יְהֵי בֵיתָא הָדֵין: ו אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ עַל בֵּית מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה אִילוּ אַתְּ חֲבִיב קֳדָמַי מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דְרָם בְּרֵישׁ טוּרַיָא אִם לָא אֲשַׁוֵינָךְ מַדְבְּרָא קִרְוִין דְלָא אִתְיָתְבָא: ז וְאַזְמֵין עֲלָךְ מְחַבְּלִין גְבַר וְזַיְנֵיהּ וְיִקְטְלוּן שְׁפַר גִּבָּרָךְ כְּמָא דְקַצְצִין אָעֵי חוּרְשָׁא וְרָמַן לְנוּרָא: ח וְיֶעְבְּרוּן עַמְמִין סַגִיאִין עַל קַרְתָּא הָדָא וְיֵימְרוּן גְבַר לְחַבְרֵיהּ עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְקַרְתָּא רַבְּתָא הָדָא: ט וְיֵימְרוּן עַל דִּשְׁבָקוּ יַת קְיָמָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן וּסְגִידוּ לְטַעֲוַת פַּלְחֵי כּוֹכְבַיָא וּפַלְחוּנוּן: י לָא תִבְכּוֹן עַל מִית וְלָא תְדוּוֹן עֲלוֹהִי בְּכוֹ מִבְכָּא לִדְגָלֵי אֲרֵי לָא יְתוּב עוֹד וְיֶחֱזֵי יַת אַרְעָא דִילְדוּתֵיהּ: יא אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ עַל שַׁלּוּם בַּר יֹאשִׁיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה דִמְלַךְ תְּחוֹת יֹאשִׁיָה אֲבוּהִי דִגְלָא מִן אַתְרָא הָדֵין לָא יְתוּב לְתַמָן עוֹד: יב אֱלָהֵין בְּאַתְרָא דְאַגְלִיאוּ יָתֵיהּ תַּמָן יְמוּת וְיַת אַרְעָא הָדָא לָא יֶחֱזֵי עוֹד: יג וַי דְבָנֵי בֵיתֵיהּ בְּלָא קְשׁוֹט וְעִלִּיתֵיהּ בְּלָא דִינָא בְּחַבְרֵיהּ מַפְלַח מַגָּן וַאֲגָרֵיהּ לָא יְהַב לֵיהּ: יד דְאָמַר אֶבְנֵי לִי ❧ בָּתִּין דִמְשַׁחַן וְעִלִּיָן מְרַוְחָן

(ו) גלעד אתה לי וגו'. אלו את חביב קדמי כבית מקדשא דרם בריש טוריא אם לא אשוינך מדברא. גלעד אתה. המקדש שממנו צרי ורפואה לכל העולם : (ז) וקדשתי. וזמנתי. וכרתו מבחר ארזיך. לפי שדמוהו ללבנון נופל כאן לשון הזה : (י) אל תבכו למת. ליהויקים שימות לפני השער כשיסחבוהו להגלותו : בכו להולך. ליהויכין ולצדקיהו אמור מעתה חביבה מיתתו של יהויקים שנאמר בו ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה (לקמן לו) מחייו של יהויכין שנאמר בו וארוחתו ארוחת תמיד וגו' (לקמן נב) : (יא) אל שלום. הוא צדקיהו וכך נקרא (בדה"א ג) והרביעי שלום וקראו רביעי למלכות בבני יאשיהו שבתחלה מלך יהואחז ואח"כ יהויקים ואחריו יהויכין ואחריו צדקיהו : אשר יצא. ואע"פ שלא יצא עדיין מתנבא עליו כאלו יצא : (יג) הוי בונה ביתו. על יהויקים הוא אומר שהוא היה רשע וסוף הענין מוכיח לכן כה אמר ה' אל יהויקים וגו' : (יד) בית מדות. בית גדול כמו אנשי מדות (במדבר יג)

שיש

בכו בכו ה' כתיב ו' בקריא' וסי' כי עם בציון ישב. בכו בכו להולך. הלוך ובכו ילכו. בגת אל תגידו דמיכה. בכו תבכה בלילה ודמעתה : ואת הארץ ה' דסמיכי בקריאה וסי' ואת הארץ תסחרו. ואת הארץ אשר נתתי לאברהם ר"פ. וירא מנחה כי טוב ואת הארץ. ואת הארץ הזאת ירשנו בעת. כי במקום אשר הגלו אתו. וכל את השמים ואת הארץ

עשו תעשו. עשו מקור בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל : ועברו. כתוב בלא יו"ד הרבים והענין אחד וכמוהו רבים : (ה) ואם לא. מבואר הוא : (ו) כי כה אמר ה'. גלעד אתה לי ראש הלבנון. אמר על בית מלך יהודה שהוא ראש ממלכת ישראל אתה היית לי כמו גלעד כי גלעד עיר אחת בעבר הירדן וכל הארץ ההיא ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היתה נקראת על שמה ארץ הגלעד כי היה ראש להם וכן היית אתה לי ראש ממלכת ישראל כי ציון וירושלם ראש לכל ארץ ישראל וכן היית ראש הלבנון שנקרא ג"כ ארץ ישראל בשם הלבנון כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון ועתה אשיתך מדבר ואשית הערים אשר סביבותיך כאלו לא נושבו : אם לא. ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא בתים רבים והחומים להם: נושבה. כתוב בה"א על הארץ דרך כלל וקרי נושבו על הערים ויונתן פי' גלעד בית המקדש ותרגם הפסוק כן ארי כדנן אמר ה' על בית מלך שבטא וגו' כבעמוד : (ז) וקדשתי. אזמן עליך משחיתים שישחיתו בתיך : איש וכליו. ר"ל וכלי מפצו להפיל הבית : מבחר ארזיך. ר"ל קירוי הבתים הספונים כמו שאמר שלמה בענין וספון בארז וכן כי ארזה ערה אמר על קירות הבתים הספונים בארז : והפילו על האש. כמו שנאמר וישרוף את בית ה' ואת בית המלך וגומר וי"ת ואזמן עלך מחבלים וגומר כבעמוד : (ח) ועברו. מבואר הוא וכן ואמרו : (י) אל תבכו למת. למי שימות מבית דוד בזכר והוא יהויקים שמת בדרך כשהוליכו אותו מירושלם להגלותו אמר אל תבכו לו כיון שמת טוב הוא משיגלה ויחיה חיי צער ובזיון כמו יהויכין ואמר בעבור יהויקים אל תבכו ואל תנודו לו כי טובה היא לו מיתתו אלא למי ראוי שתבכו למי שהולך בגלות כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו וזהו יהויכין שהגלו אותו לבבל ושם מת והיה בבית הכלא ל"ז שנה לו ראוי לבכות ודרשו רז"ל אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגהוץ ולתספורת ואמר בכו בכו להולך בלא כנוי בכו מקור בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל : (יא) כי כה אמר ה' אל שלום בן יאשיהו. שלום הוא יהויכין ושני שמות היו לו ואע"פ שהיה בן בנו בני בנים הרי הם כבנים לפי שאמר בכו בכו להולך פירש מי הוא ההולך והוא לא שב עדיין משגלה ומת בבבל ורז"ל פירשו כי שלום הוא צדקיהו והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש כי שלום הוא יהואחז כי במצרים מת וכבר בארתי כל זה הענין בספר מלכים ובספר דברי הימים : (יג) הוי בונה ביתו. זהו נאמר על יהויקים שזכר בפסוק אל תבכו למת כמו שפירשנו ואחר שפירש ההולך פירש המת שבנה בתים ועליות בגזל ובחמס וכן זכרו בפי' בסוף הפרשה לכן כה אמר ה' אל יהויקים : ברעהו יעבוד חנם. היה שוכר הפועל במלאכת הבתים ולא היה נותן לו שכרו וזהו חנם והוסיף לפרש ואמר ופעלו לא יתן לו ופעלו שם מן ואת פעל ה' לא יביטו ואמר פעלו הע"ן בקמץ חטף כמו מן תאר מה תארו יבא זה בחולם הפ"א כמו שבא מן תאר ותארו מן בני אדם ופירוש שכר פעולתו לא יתן לו זהו חנם שאמר וכן לא תלין פעלת שכיר שכר פעלתו ואדוני אבי ז"ל פירש ופעלו פעל לו שם כאילו אמר ופועלו שעבד עמו לא יתן לו שכרו: (יד) האומר אבנה לי. אמר לבנות ובנה : בית מדות. גדולות וכן אנשי

מדות

תולדות אהרן אל תבכו. מ"ק כז : בכו בכו. ב"ב קיז : הוי בונה. זוהר תזריע :

מצודת דוד

הבית וכו' : לדוד. ר"ל מי מזרע דוד יושב על כסאו למלוך על ישראל : ברכב. במרכבה הראוי למלך : ובסוסים. המושכים את הרכב : הוא וכו'. גם הוא יבוא בשערי הבית הזה גם עבדיו ועמו יבואו עמו : (ה) כי לחרבה וכו'. ואין מי יבוא בשעריו : (ו) גלעד אתה לי. אם אמנם אתה בעיני כגלעד אשר כל ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היו נקראים על שמה כמ"ש ויבואו וכו' אל ארץ הגלעד (יהושע כב) כי כן הוא ציון וירושלים מקום בית המלך כי היא העיר החשובה שבכל ארץ ישראל ולתוספת ביאור אמר ראש הלבנון ר"ל ראש לכל ארץ ישראל הנקראת בשם לבנון כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג) : אם לא. הוא ענין לשון שבועה כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה כזאת וכזאת וגזם ולא אמר וכן אם לא בתים רבים (ישעיה ה) ור"ל עם כל החשיבות הריני נשבע שאשים אותך כמדבר וכערים אשר לא נתישבו מעולם : (ז) וקדשתי. אזמין עליה אנשים משחיתים כל איש יהיה עם כלי מלחמתו : וכרתו. ר"ל יהרגו השרים והגבורים ולפי שאמר ראש הלבנון אמר לשון המושל בעצי היער : (ח) על העיר. סמוך לעיר : על מה. בעבור מה : (ט) ואמרו. רעיהם ישיבום לומר על אשר עזבו וכו' : (י) אל תבכו למת. אין ראוי לבכות על מי שמת בארצו ונקבר בקברי אבותיו : ואל תנודו לו. כן דרך המקונן להניע בראשו דרך אבל וצער : בכו בכו להולך. אבל בכו על ההולך מארצו בשבי ובמקרא שלאחריו יפרש מי הוא : כי לא ישוב. על כי לא ישוב עוד לארצו ולא יראה ארץ מולדתו כי שם בגולה ימות ויקבר : (יא) כי כה. כי כן אמר ה' על שלום שהוא צדקיה וכן נקרא בד"ה כדרז"ל : המולך וכו'. לפי שלא בא לו המלוכה מפאת יכניה שמלך לפניו כ"א

מפאת

מצודת ציון

וגר לא תונה (שמות כב) : תתמוטו. ענין עושק : (ו) אשיתך. ענין שומה כמו שתו עני (תהלים ג) : נושבו. מל' ישיבה : (ז) וקדשתי. ענין הזמנה כמו קדשו מלחמה (יואל ד) : (י) תנודו. ענין הנעה : (יג) ועליותיו. מל' עליה והם החדרים שבמה ממעל : ופועלו. רצה לומר שכר הפעולה:

מרווחים

יד וְעָלִיּוֹת מְרֻוָּחִים וְקָרַע לוֹ חַלּוֹנָי וְסָפוּן בָּאָרֶז וּמָשׁוֹחַ בַּשָּׁשַׁר׃ טו הֲתִמְלֹךְ כִּי אַתָּה מְתַחֲרֶה בָאָרֶז אָבִיךָ הֲלוֹא אָכַל וְשָׁתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה אָז טוֹב לוֹ׃ טז דָּן דִּין־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָז טוֹב הֲלוֹא־הִיא הַדַּעַת אֹתִי נְאֻם־יְהוָה׃ יז כִּי אֵין עֵינֶיךָ וְלִבְּךָ כִּי אִם־עַל־בִּצְעֶךָ וְעַל דַּם־הַנָּקִי לִשְׁפּוֹךְ וְעַל־הָעֹשֶׁק וְעַל־הַמְּרוּצָה לַעֲשׂוֹת׃ יח לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָחִי וְהוֹי אָחוֹת לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָדוֹן וְהוֹי הֹדֹה׃ יט קְבוּרַת חֲמוֹר יִקָּבֵר סָחוֹב וְהַשְׁלֵךְ מֵהָלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם׃ כ עֲלִי הַלְּבָנוֹן וּצְעָקִי וּבַבָּשָׁן תְּנִי קוֹלֵךְ וְצַעֲקִי מֵעֲבָרִים כִּי נִשְׁבְּרוּ

ופצים ליה חרכין ומטליל בכיורי ארזיא ומציר בסממנין : טו האת מדמי למהוי כמלכא קדמאה אבוך הלא אכל ושתא ועבד דין דקשוט וזכו בכן טב ליה : טז דן דין מסכן וחשוך בכן הוה טב הלא היא דעתא דרעינא בה אמר יי : יז ארי לית עינך ולבך אלהין על ממונא למינס ועל דם זכאי למשפך ועל עושקא ועל דברעות נפשך למעבד : יח בכן כדנן אמר יי על יהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה לא יספדון ליה וי על אחי וי על אחת לא יספדון ליה וי על מלכא וי על מלכותיה : יט כמה דמשגרן ית נבלת חמרא כן ישגרון ית נבילתיה יתגרר וישתדי להלאה לתרעי ירושלם : כ סקי לבית מקדשא וצוחי ובתרעי טור ביתא ארימי קליך וצוחי על מגיזתא

נ׳. נ׳. נ׳ — ג׳ זקף. ל׳. נ׳ — ל׳ — ג׳ לישן דין וכל שוסכר גם דכו׳ — ג׳ מ״ל בלישנא — ג׳ מ״ל י״ד בטעם בסיפרא. ל׳ — ג׳ — ל׳ כתיב ה׳. ג׳ ומ״ל — ו׳. ל׳. ל׳ — ל׳

תולדות אהרן סלא אכל. עקרים מ״ג פ״ב : קבורת חמור. סנהדרין פב קד:

רש״י

שיש בכאן מה למדוד : וקרע לו . והרחיב לו. אחרים הגיהו וקרע לו ופתח לו וכן ותקרעי בפוך (לעיל יד) קרעת שמים ירדת (ישעיה סג) כולן לשון פתיחה : וספון בארז. מסכך הגג בארזים : ומשוח בששר . ומצייר בסממנים. ה״י בששר צבע הוא ממין הציורים. ל״א ומשוח בששר כמו חוט המשחה אליינא״ש פשינצלי״א בלעז : (טו) התמלוך . התאריך ימים על שאתה מתחרה להכביד על ממשלתך להודיע שאתה מלך : אביך . יאשיהו שהתנהג בענוה הלא אכל ושתה וראה טוב כל ימי חייו : (יז) על בצעך . לגזול ממון : המרוצה . רוצץ דלים ועושק יוכיח עליו כי עשוק ורצוץ תמיד סמוכין בלשון מקרא וכן את מי עשקתי ואת מי רצותי (שמואל א יב) : (יח) והוי הדה. הוי על תפארתו: (כ) עלי הלבנון וצעקי . סקי לבית מקדשא וצוחי : ובבשן תני קולך . על הבשן שיחרב וי״ת ובתרעי טור ביתא ואיני יודע לפרש האיך נופל לשון בשן בשערי הר הבית אם לא בשביל הדלתות שעושין מאלוני הבשן והוא שם מקום או לשון בשן מקום בקעה רחבה כן היקף הר הבית מגרש ריוח לבה״מ : וצעקי מעברים . וצוחי על מגיזתא וכם לשון מקום : בשלותיך

דכוו׳ : דן ג׳ לישן דין וסי׳ וגם את הגוי אשר . דן דין עני ואביון אז טוב אין דן דינך למזור . וכל שום אינש וקרתא דכוו׳ . ולבך ה׳ בקריאה וסי׳ בספר שפטים סי׳ י״ו : הודו ה׳ בקריאה וסי׳ הוי אדון והוי הדה ל׳ כתיב ה׳ . ויהי כזית הודו . כסוס הודו למלחמה . כסה שמים הודו . הודו על ארץ ושמים וירם קרן : עלי ו׳ בקריאה וסי׳ עלי באר ענו לה . עלי הלבנון וצעקי ובבשן תני . עלי גלעד וקחי צרי . על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון . עלי עילם צורי מדי . ולה

רד״ק

נידות : עליות מרוחים. מן ורוח לשאול ענין הרחבה ויתכן להיות מרוחים מענין רוח כלומר שיכנס בהם הרוח עשוים לימי הקיץ וזהו שאמר וקרע לו חלוני ופירוש פתח לו הלונים כתרגומו ופצים ליה חרכין הלוני כמו הלונים וכן על דברי הוזי כמו חוזים ואורגים חורי והשופי בת והדומים להם: וספון בארז . פירוש בית מדות שזכר הוא מקורה בקורות ולוחות ארזים ועוד הוא משוח בששר פירוש מצוייר במיני צבעונים וזכר אחד מהם שמציירים בו כרוב והוא ששר נקרא בערבי זנגפו״ר ובלע״ז מיני : ספון . מקורה כמו חלקת מחקק ספון , אתם יושבים בבתיכם ספונים . בארז בקמץ האל״ף בזקף . ומשוח שם התאר בפלס קרוב רחוק ונקרא מעשה הציור בזה הלשון לפי שהוא במשיכת היד על הדבר כמו המשיחה : (טו) התמלוך . התחשוב לעמוד במלכותך בעבור זאת ההנאה שאתה נהנה בבתים הנאים הבנוים בחמס : מתחרה בארז . מתערב בארז כלומר בבנין הארזים אתה מתערב ונאחז להנאתך : אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה . כלומר איני אוסר אותך בהנאותיך אם היית עושה משפט וצדקה כי אביך יאשיהו אכל ושתה כדרך המלכים ונהנה בטובתו וכיון שעשה משפט וצדקה אז טוב לו והיה בטוב כל ימיו אבל אתה נהנה בטובת העולם הזה בדרך רעה שבניניך שאתה נהנה בהם אינם ביושר ובמשפט כי אם בעשק וכן מאכלך ומשקך ושאר הנאותיך הם בחמס כמו שאמר כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך וגו׳ ויש אומרים כי יהויקים היה מתענה תמיד והיה סבור כי התעניות היו תשלום מעשיו הרעים לפיכך אמר לו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה וי״ת האת מדמי למהוי כמלכא קדמאה ר״ל כדוד שהיה המלך הראשון ואתה לפי שאתה מזרעו אתה חושב להיות כמוהו אין זה כי דוד עשה משפט וצדקה וקרא דוד ארז כי היה כארז בלבנון: (טז) דן דין עני . הלא היא הדעת אותי נאם ה׳ . פיר׳ אותו בפסוק כה אמר ה׳ אל יתהלל חכם וגו׳ וי״ת הלא היא דעתא דרעינא בה אמר ה׳ : (יז) כי אין . בצעך . אחר המדתך בממון : המרוצה . ענין שבר כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי ואם אינו משרשו כי ימצא זה הענין מנחי העי״ן כמו לא יכהה ולא ירוץ והעשק בממון והמרוצה בגוף שהיה עושק שכר שכיר כמו שכתוב והיה מכה אותם ומכריחם לעבודתו וזהו המרוצה שאמר וגם היה שופך דם נקי ועל כל זה אמר בד״ה ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ועל זה הספר אמר שמדבר על ישראל ויהודה ועל מלכיהם : (יח) לכן . הוי אחי והוי אחות . הספד הקרובים כמו שאמר הוי אדון והוי הודו הוא הספד העם ואיך יספדו על המלך אלא זכר לשון הספד שהקרובים סופדים על האיש הוי אחי ועל האשה הוי אחות או אמר הוי אחות על אשת יהויקים ואע״פ שלא נזכרה : הודה. הוא והדרו ר״ל מלכותו כמו שת״י וי על מלכותיה והה״א במקום וי״ו הכנוי כה״א אהלה והדומים לו : (יט) קבורת חמור . ר״ל כמו שהחמור לא יקבר כן לא יקבר הוא כי מה הוא קבורת החמור שיסחבו אותו וישליכוהו לאשפה כן יסחבו נבלת יהויקים. וישליכו אותו מהלאה לשערי ירושלים כי מחוץ לירושלם מת כשהיו מוליכים אותו בגלות בפעם השנית והכשדים לא הניחוהו להקבר : (כ) עלי הלבנון. אמר כנגד כנסת ישראל ראי אם יש לך עזר מכל מאהביך שהם אשור ומצרים שהיית בוטחת בהם וסלקת בטחונך ממני עתה כלא שברך צעקי להם אם יושיעוך כי גם להם בא שבר כי מלך אשור נשבר ומצרים ג״כ נשברו כי נבוכדנצר בימי יהויקים כמו שאמר ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר היה למלך מצרים ואע״פ שאחר זמן בימי צדקיהו אמר וחיל פרעה יצא ממצרים וגו׳ באחרונה נלאה נבוכדנצר והחריב מצרים ואמר על דרך משל עלי הלבנון ר״ל עלי לאשר הלבנון וכן ובבשן ר״ל ובהר הבשן כי מן ההרים ישמע קול הצועק למרחוק : וצעקי . בקמץ השי״ן מפני הזקף והאל״ף מסותרת בקמץ חטף : מעברים . מכל עבר ומכל צד ג״כ צעקי וראי כי לא יועילוך כי נשברו כל מאהביך וי״ת סקי לבית מקדשא וצוחי ובתרעי טור ביתא ארימי קליך תרגם לבנון בית מקדשא כמו שת״א ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא וכן פירשו רז״ל ואמר ולמה נקרא ביהמ״ק לבנון שהיה מלבין עונותיהם של ישראל אבל

ובבשן

מצודת ציון

(יד) מרווחים. מל׳ ריוח : וקרע. ענין פתיחה וכן ותקרעי בפוך עיניך (לעיל ד) : חלוני . כמו חלונים ונפלה המ״ם : וספון . ענין קרוי הבתים והסוין כמו ויספון את הבית גבים (מ״א ו) : ומשוח . ענין טיחה וצביעה : בששר . הוא מין צבע חשוב וכן חקוקים בששר (יחזקאל כג) : (טו) מתחרה. ענין הדבוק והתערב וכן ואיך תתחרה את הסוסים (לעיל יב) : (יז) בצעך. ענין חמדת הממון כמו מה בצע (בראשית לז) : העושק . הגזל : המרוצה . מל׳ רציצה ושבירה וכן ואת מי רצותי (ש״א יב) : (יח) הוי . הוא ענין לשון יללה : הדה . ענין הדר ויופי : (יט) סחוב . ענין גרירה ומשיכה על הקרקע וכן ואת הכלבים לסחוב (לעיל טו) : מהלאה . להלן ורחוק : (כ) מעברים. מל׳ עבר וצד :

בשלותיך

מצודת דוד

מפאת יאשיהו אביו לכן אמר המולך תחת יאשיהו אביו : אשר יצא בשבי. לבבל : (יג) הוי בונה . יש להתאונן על זה שבונה ביתו בלא צדק ועליות הבית בנה בלא משפט כי עבד ברעהו חנם כי לא הקדים לו שכרו ואף אחר העבודה לא נתן לו שכר פעולתו ועל יהויקים הוא אומר כמפורש בסוף הענין : (יד) בית מדות . ר״ל מדות גדולות וכן אנשי מדות (במדבר יג) : מרווחים . להיות ריוח גדול בין חדרי העליה שיכנס שם הרוח בימי הקיץ : וקרע לו חלוני . כדי להתענג ברוח היום בזמן החום פתח לעצמו חלונות רבות בביתו : וספון בארז . והיה מכסה הבתים בלוחות ארז : ומשוח בששר . ועל הלוחות היה מושח בטית ששר והוא מין צבע : (טו) התמלוך . וכי סבור אתה שתמלוך לזמן מרובה אשר אתה מתערב ונאחז בעצי ארזים לשבת בהם על שהם מתקיימים לזמן מרובה ור״ל למה לך בית חזק כ״כ וכי חשב בו לאורך ימים : אביך . הוא יאשיהו : הלא אכל ושתה . יתכן שהיה יהויקים מסגף עצמו במאכל ומשתה ועשה הרע בחושבו שהסגוף יכפר על רעתו ולזה אמר הלא אביך התענג במאכל ומשתה ועשה משפט וצדקה ובעבור זה היה טוב לו כי לא עשה הרע ולא היה לו צורך אל הסגוף : (טז) דן . היה דן דין עני ואביון ובעבור זה היה טוב לו כי הלא זהו הדעת אותי כי בזה מדבק במעשי לרחם על העניים כמוני : (יז) כי אין עיניך. ר״ל אבל בסגוף שלך אין נחת כי אין מחשבתך כ״א על חמדת הממון ולסגף עצמך למען יכופר העבר ולעשותה יזוב : ועל המרוצה לעשות . ר״ל לרוצץ דלים ואביונים : (יח) לא יספדו לו . כאשר ימות לא יספדו עליו קרוביו לומר הוי כי אחי היה וקרובותיו לא תספדנה לומר הוי כי הייתי לו לאחות : הוי אדון . עבדיו לא יספדו לומר הוי כי אדון היה לנו הוי על הודו והדרו ר״ל על מלכותו שאבדה ממנו במותו : (יט) קבורת חמור יקבר . ר״ל שכמו שלא יקבר החמור כשימות בדרך אבל יעזבוהו שם כן יהיה ענין יהויקים כי יוליכוהו בגולה וימות בדרך ויהיה לו קבורה כמו שיש אל החמור ר״ל כמו שאין לחמור כן לא יהיה לו : סחוב והשלך . יהיה מגורר ומושלך להלן לשערי ירושלים מחוץ להם ולא יקבר כלל : (כ) עלי הלבנון . עלי על הר הלבנון וצעקי למען יהיה נשמע הקול למרחוק : ובבשן . על הר בשן הרימי את קולך וצעקי בכל עבר ובכל צד : כל מאהביך . העכו״ם שהיו לך לעזרה והם אשור ומצרים גם המה

נשברו

כָּל־מְאַהֲבָיִךְ׃ כא דִּבַּרְתִּי אֵלַיִךְ בְּשַׁלְוֺתַיִךְ אָמַרְתְּ לֹא אֶשְׁמָע זֶה דַרְכֵּךְ מִנְּעוּרַיִךְ כִּי לֹא־שָׁמַעַתְּ בְּקוֹלִי׃ כב כָּל־רֹעַיִךְ תִּרְעֶה־רוּחַ וּמְאַהֲבַיִךְ בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ כִּי אָז תֵּבֹשִׁי וְנִכְלַמְתְּ מִכֹּל רָעָתֵךְ׃ כג יֹשַׁבְתִּי בַּלְּבָנוֹן מְקֻנַּנְתִּי בָּאֲרָזִים מַה־נֵּחַנְתִּי בְּבֹא־לָךְ חֲבָלִים חִיל כַּיֹּלֵדָה׃ כד חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי אִם־יִהְיֶה כָּנְיָהוּ בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה חוֹתָם עַל־יַד יְמִינִי כִּי מִשָּׁם אֶתְּקֶנְךָּ׃ כה וּנְתַתִּיךְ בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשֶׁךָ וּבְיַד אֲשֶׁר־אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד הַכַּשְׂדִּים׃ כו וְהֵטַלְתִּי אֹתְךָ וְאֶת־אִמְּךָ אֲשֶׁר יְלָדַתְךָ עַל הָאָרֶץ אַחֶרֶת אֲשֶׁר לֹא־יֻלַּדְתֶּם שָׁם וְשָׁם תָּמוּתוּ׃ כז וְעַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הֵם מְנַשְּׂאִים אֶת־נַפְשָׁם לָשׁוּב שָׁם שָׁמָּה לֹא יָשׁוּבוּ׃ כח הַעֶצֶב נִבְזֶה נָפוּץ הָאִישׁ הַזֶּה כָּנְיָהוּ אִם־כְּלִי אֵין חֵפֶץ בּוֹ מַדּוּעַ הוּטְלוּ הוּא וְזַרְעוֹ וְהֻשְׁלְכוּ

ארי אתברו כל רחמך: כא ושלחית לותיך ית כל עבדי נביא כד הוית יתבא שליא אמרת לית אנא מקבלא אולפן דא אורחתיך מזעוריך ארי לא קבילת למימרי: כב כל פרנסך יתבדרון לכל רוח ורחמך בשביא יהכון ארי בכן תבהתין ותתכנעין מכל בישתך: כג דיתבא בבית מקדשא ביני מלכיא מרביא בנהא מה תעבדון במיתי לך עקא וזיע הא כחבלין לילידתא: כד קים אנא אמר יי ארי אם יהי כניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה כגלף דעזקא על יד ימיני ארי מתמן במימרי אגלינך: כה ואתנינך ביד דבען למקטלך וביד דאת דחיל מן קדמיהון וביד נבוכדרצר מלכא דבבל וביד דכשדאי: כו ואטלטיל יתך וית אמך דילידתך לארע אוחרי דלא אתילידתון תמן ותמן תמותון: כז ולארעא דאינון מטען ית נפשיהון למתב תמן לתמן לא יתובון: כח כסירא חלשא מטלטלא גברא הדין כניהו כמנא דלית צרוך ביה מה דין אטלטלו הוא

ג׳. ז׳
ל׳
יושבת ק׳
מקננת ק׳
נחנת ק׳
ל׳ חס׳
ל׳
ג׳
ל׳
ל׳
ל׳. ג׳ מ״ל בסיפרא
ג׳
ל׳ בן נפוץ על פני
ג׳
ל׳. ז׳. ל׳

רשי

(כא) בשלותיך. כשהיית בשלוה: (כב) כל רועיך. כל מלכיך: תרעה רוח. רוח קדים תרועעם: (כג) מקוננת בארזים. ששמת קנך במגדלות בתי ארזים לבנות בתי מדות: מה נחנת. מה נמצאת חן בשביל גובה מגדלייך בעיני שודדך בבא לך חבלים של לידה ומנחם פתר נחנת ל׳ חניה אבל דונש פתר אותו ל׳ חן: (כד) חותם על יד ימיני. חקוק וחתום בתוך בשר זרועי: אתקנך. אנתקך לשון התיקם כצאן לטבחה (לעיל יב) עד התיקנו אותם (יהושע ח) והנו״ן יתירה בו ומדרש אגדה במקום שנתק נתקן שעשה תשובה בבבל ונשאל הקב״ה על שנשבע כתבו את האיש הזה ערירי (כאן) ונולד לו זרובבל בבבל ונאמר לו על פי הנביא ביום ההוא אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם (לקמן סוף מ״ג) כלפי שאמר לאביו אם יהיה חותם על יד ימיני אנתקנו: (כו) והטלתי. לשון השלכה: (כז) מנשאים את נפשם. לשון תנחומים שנפשם מתנשאה להתנחם ולומר עוד נשוב לארצנו: (כח) העצב נבזה. תמיה הוא שמא נורה נשבר ונבזה האיש הזה שהושלך מעל פני כמו שאין חפץ בו: נפוץ. נשבר כמו ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב) ואחרים הגיהו העצב כמו העצבים מעצבין את הקטן במסכת שבת כלומר האתה נבזה ונפוץ בעיניך כעולל קטן שמעצבין אותו מילוויליי״ר בלעז אין זה כדי: הוטלו. הושלכו. ל׳ השלכה שאין לה תקומה כמו כי יפול לא

אמר עלי לשלום לביתך: כניהו ג׳ וסי׳ חי אני נאם ה׳ כי אם יהיה. העצב נבזה נפוץ. וימלך מלך צדקיהו. מנשאים ג׳ וסי׳ ועל הארץ אשר הם. ולא יהיה פליט. מנשאים את היהודים. וזרעו ז׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר

רדק

ובבשן שתרגום ובתרעי טור מיתא לא ידעתי טעם אולי כנה הר הבית בשם בשן לפי שהבשן היה מקום מרעה הבהמות ובבית המקדש גם כן היה תמיד בהמות לקרבן: (כא) דברתי אליך בשלותיך. אמר בלשון רבים כי היו להם שלוות רבות כשהיו מעשיהם טובים וכאשר החלו להרע והיו בשלותם הוכיחם האל על ידי הנביאים ולא הועיל. מנעוריך. רוצה לומר דור המדבר שהיה להם כימי הנעורים כי תחלת הכנס האומה בעבודת האל ובמצותיו היה הדור ההוא וכן פי׳ חסד נעוריך: (כב) כל רעיך תרעה רוח. כתרגומו כל פרנסיך ר״ל מלכי אשור ומצרים שהיו להם כפרנסים וכרועים אותם. תרעה רוח תאכלם הרוח כלומר שישברו קל מהרה כאילו הרוח הדיחה אותם ותירגם יונתן יתבדרון לכל רוח: כי אז תבושי. כשילכו בשבי מבטחונך: (כג) יושבתי בלבנון מקוננתי בארזים. יושבתי מקוננתי ביו״ד יתרה בכתב לא במבטא ונמצאת יתרה גם במבטא אהבתי לדוש מלאתי משפט ושתי המלות האלה אמרו שהן מורכבות יושבתי מן ישבת ויושבת מקוננתי מן מקננת ומקוננת וטעם ההרכבה רוצה לומר שיושבת וקוננת מקדם וגם עתה את יושבת ומקוננת כי עדין היו בארץ שהיא מיוחסת ללבנון וזכר לבנון וארזים לפי שהיו בתי הגדולים בירושלם ספונים בארז כבית המלך כמו שאמר על יהויקים וספון בארז: מה נחנתי. עקרו נחננת והוא מענין חן ומה ימצא לשני פנים למעלת הדבר ולחסרונו למעלה כמו מה רב טובך מה יקר חסדך אלהים ולחסרון מה אנוש כי תזכרנו וכזה יתפרש לשני הפנים למעלה כלומר מה חן ומה יופי היה לך כשבאו לך החבלים והצרות האלה ולחסרון אמר מה חן הוא אשר נשאר לך מכל אשר בנית וקוננת בארזים כבא לך החבלים: (כד) חי אני. כיון שדבר על יהויקים דבר גם כן על יהויכין בנו וקראו כניהו לפחיתות: חותם על יד ימיני. הטבעת שחותמים בה הכתבים נקרא חותם וכן שימני כחותם חותמך ופתילך והטבעת ההוא לא תסיר מיד האדם לא ביום ולא בלילה לפיכך אמר כי אפילו יהיה כניהו כמו החותם על ידי הימין שלא יוסר ממנה משם אסירך ואתקך: אתקנך. פרשו נתק ודגש התי״ו מורה חסרון הנו״ן והנו״ן האחרונה נוספת כנו״ן יברכנהו יצרנהו ויש דרש על הנו״ן היתרה אמרו שבמקום שנתק שם נתקן כי בבית האסורים עשה תשובה וקבלו הקדוש ברוך הוא ונולד לו בן בבית האסורים ומשל בן בנו זרובבל בן שאלתיאל ביהודה וישב על כסא דוד ואמר לו ושמתיך כחותם כנגד מה שאמר לאביו אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני כי משם אתקנך: (כה) ונתתיך. כל אלו ביד שאמר לענין אמרם וכן אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים זה הכפל ג״כ לחזק לענין ההוא ופירוש ביד מבקשי נפשך שלא יחמלו עליך: אשר אתה יגור מפניהם. שלא יהיה לך כח לעמוד כנגדם: וביד נבוכדנצר מלך בבל. שהוא מלך עז וקשה כמו שנאמר עליו עלה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע ממקומו: וביד הכשדים. שהם גוי עז וקשה אשר לא ישא פנים כמו שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר: (כו) והטלתי. כמו והשלכתי וכן ויטילו את הכלים: ואת אמך אשר ילדתך ר״ל שהיה דומה לה במעשים רעים לפיכך היה אומר ושם אמו במלכים שהיה הבן דומה לאם: על הארץ אחרת. בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו הגפן נכריה הכנס אחד הדוד אחד: אשר לא ילדתם שם. שלא תמצאו שם בני משפחה שירחמו עליכם: ושם תמותו. גם זו קללה כלומר בארץ טמאה ימותו: (כז) ועל הארץ, כמו ואל הארץ ורבים כמוהו: אשר הם מנשאים את נפשם. שהיו מבטיחים אותם נביאי השקר שישובו הגולים עתה מהרה שאמר הנה כלי בית ה׳ מושבים מבבל עתה מהרה וכו׳ ובעבור זה היו מנשאים את נפשם ובוטחים על שקר המלך יהויכין ושאר הגולים: (כח) העצב נבזה. הה״א ה״א השאלה לפיכך היא פתוחה אמר אם כניהו הוא כמו עצב נבזה ועצב הוא מן עצבים שהוא שם לצלמים והעצב הוא נבזה ומשליך אותו כמכיר בו שהוא הבל אין בו תועלת משליך אותו ומשביר אותו וזהו שאמר נפוץ כמו ונפוץ הכדים כי כהשליך אדם הכלי ישבר ויתנפצו שבריו ויתפזרו וכן כלי שאין חפץ בו ישליכנו האדם חוץ מביתו: הוטלו. כמו הושלכו הוא וזרעו והנה היה לו זרע בגלותו והרי אמר עליו ערירי ואפשר שהיו לו בנים בצאתו בגולה ומתו בבבל

מצודת דוד

נשברו על ידי נ״נ ומעתה לא תמצא עוזרים: (כא) בשלותיך, עוד היית יושבת בשלווה דברתי אליך לשוב אלי ואתה אמרת לא אשמע: זה דרכך. כן דרכך מאז בחרתיך לי לעם כי מעולם לא שמעת בקולי: (כב) כל רועיך. אשור ומצרים שהיו רועים ומנהיגים אותך ישבר אותם הרוח ועל נ״נ יאמר כי הוא ישברם: ומאהביך. הם אשור ומצרים וכפל הדבר במ״ש: כי אז. כאשר ילכו המה בשבי תבושי מכל רעתך אשר עזבת את ה׳ ובטחת עליהם: (כג) יושבת בלבנון. אתה ישראל היושבת בלבנון וחזר ופירש מקוננת בארזים ר״ל יושבת בבתי עצי ארזי לבנון: מה נחנת. מהו החן אשר תמצאי בזה בבוא לך מכאובים וחיל כיולדה ר״ל וכי בעבור זה תמצא חן בעיני האויב: (כד) חותם. טבעת כמו שחותמין בו אגרות הנתון תמיד על יד הימין ואין מזיזה ממנה ואחז במשל בדרך הנהוג בבני אדם: משם אתקנך. ועכ״ז אסיר אותך מן היד ולפי שהמשילו לטבעת שחותמין בו אמר לשון הנופל בטבעת ור״ל אף שאתה נזרע דוד מ״מ אעזבך: (כה) ונתתיך ביד וכו׳. כפל הדבר פעמים רבות במ״ש להגדיל הענין ולהפחידו: (כו) והטלתי אותך. אשליך אותך: אשר ילדתך. אשר גדלה אותך ללכת בדרך הרעה: (כז) ועל הארץ. אל הארץ: מנשאים את נפשם. מצפים ומרוממים ומבטיחים את נפשם: שמה. ר״ל לא כן יהיה כי לא ישובו שמה: (כח) העצב בזה וכו׳ וכי זה כניהו דומה הוא

מצודת ציון

(כא) בשלותיך. מלשון שלוה: (כב) תרעה. ענין שבירה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב): ונכלמת. מל׳ כלימה וחרפה: (כג) מקוננת. ענין מדור כמו ודרור קן לה (תהלים פד) ואמר בלשון שאלה: נחנת. מל׳ חן: חבלים. מכאובים: חיל. חלחלה: (כד) כניהו. הוא יכניה והוא יהויכין: חותם. כן נקראת הטבעת שחותמים בה האגרות וכן חותמך ופתילך (בראשית לח): אתקנך. ענין העתקה והסרה: (כה) יגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב): (כו) והטלתי. ענין השלכה כמו ויטילו את הכלים (יונה א): ילדתך. ענין גדול ואמון וכן יולדו על ברכי יוסף (בראשית נ): (כז) מנשאים. ענין הרמה ור״ל מבטיחים: (כח) העצב. כן נקרא האליל הנעבד כמ״ש עצבי הגוים (תהלים קלה) וזהו לפי שמעצב לב עובדיו צועק אליו ואינו נענה ובדרך שאלה קרא כן לכולם: נפוץ. ענין שבירה ורציצה כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז): חפץ. ענין רצון וצורך

בבבל והנה הוא ועריריו וכפל הענין ואמר הוטלו והשלכו אחר שאמר הוטלו והענין אחד לחזק הדבר כי כן דרך המקרא לכפול הענין במלות שונות לחזק הדבר: (כט) ארץ ארץ ארץ. כבר כתבתי בפסוק היכל ה' היכל ה' היכל ה' מה שפירש בו אדוני אבי ז"ל ויתכן לפ' כי הכפל לחזק הענין כי כן מנהג הלשון פעם בשתי מלות פעם בשלש בשתי מלות כמו כל הקרב הקרב נחמו נחמו עמי והדומים להם ובשלש מלות כמו ארץ ארץ ארץ היכל ה' היכל ה' היכל ה' עוה עוה אשימנה, וקריאתו לארץ ר"ל לאנשי הארץ שהרי אמר כתבו וכן כל הארץ באו מצרימה וי"ת מארעיה אגלוהי לארע אוחרי ארעא דישראל קבילי פתגמא דה': (ל) כה אמר ה': כתבו. זה הצווי כצווי ראה ריח בני סולו סולו והדומים: ערירי. אם היו לו בנים ימותו בחייו ואם לא היו לו לא יהיו לו. לא יצלח בימיו. כי כל ימי חייו היה בשבי: כי לא יצלח. וגם כזה לא תהיה לו הצלחה שיהיה מזרעו מושל ביהודה והנה זרובבל שהיה בן בנו היה מושל ביהודה אלא כמו שאמרו רז"ל שעשה תשובה בבית האסורים אמרו רבותינו ז"ל גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנאמר כתבו את האיש הזה ערירי וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דינו לטובה ואמר לו אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם כי בך בחרתי ועוד אמרו א"ר יוחנן גלות מכפרת על הכל שנאמר כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב ובני יכניהו אסיר בנו שאלתיאל בנו וגו': (א) הוי רועים. אמר על מלכי יהודה הרעים אמר להם הוי אתם מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתי בלו' שאני הייתי רוע' אותם כשהיו שומעים לקולי ואחר שהייתם אתם רועים אותם נהגתם אותם בדרך רעה ואבדתם והפיצותם אותם בגלות: (ב) לכן. ולא פקדתם אותם. ולא השגחתם עליהם הנה הם ומה הם עושים אם טוב ואם רע והיה לכם לדעת כי בעון הוא שהם נדחים וגולים ובעונם שלא פקדתם אותם הנני פוקד עליכם את רוע מעלליכם: (ג) ואני אקבץ. אם על גלות בבל אמר יהיה פירש ולא ייראו עוד זמן רב או יהיה כמשמעו לעולם והוא אומר על קבוץ זה הגלות כמו הפרשה הבאה אחריו והוא הנכון: (ד) והקימותי. ורעים. ירעו אותם כמו הרועה הטוב: ולא יפקדו. לא יחסרו כמו ולא נפקד ממנו איש: (ה) הנה ימים באים. צמח צדיק. זהו המשיח וקראו צמח שיהיה צמחו בעולם כצמחת צמח השדה שהיא רבבה כן בהיות צדיק יהיו עמו צדיקים רוב העולם כמו שאמר יפרח בימיו צדיק ואמר והוכיח עמים רבים: ומלך מלך. אמר הכפל לחזק הפעולה כי בזכור הפעולה השם נזכר עמה ובזכור אחריה השם הוא לחזק כמו למען טבוח טבח ממטיר עליו מטר כל בוגדי בגד וכן ומלך מלך כי באמרו ומלך ידענו שהוא מלך ובהוסיפו מלך היה לחזק המלכות שתהיה מלכותו בכל הארץ לא בישראל לבד כמו שאמר עליו וימשול מים ועד ים ומנהר עד אפסי ארץ: והשכיל. הצליח ובת"י ויצלח וכן ויהי דוד בכל דרכיו משכיל ואחרים זולתו: (ו) בימיו. וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. יקראו ישראל יקרא המשיח בזה השם ה' צדקנו לפי שבימיו יהיה צדק ה' לנו קיים תמיד לא יסור וזו הקריאה על דרך הקריאה שקרא משה רבינו עליו השלום למזבח ה' נסי וקרא יעקב למזבח אל אלהי ישראל כל אחד לפי ענינו הנמצא בו וכן ושם העיר מיום ה' שמה ויונתן תרגם דיהוון קרן ליה וגומר בבעמוד: (ז) לכן. אלה שני הפסוקים נאמרו למעלה אלא שיש ביניהם שנוי מעט בקצת

ובנוהי ואתגליאו לארעא דלא ידעו: כט מארעיה אגלוהי לארעא אוחרי ארעא דישראל קבילי פתגמי דיי: ל כדנן אמר יי כתובו ית גברא הדין דלא ולד גברא דלא יצלח ביומוהי ארי לא יצלח מזרעיה גבר יתיב על כורסי דוד ועביד שולטן על דבית יהודה: א וי פרנסיא דמאבדין ומבדרין ית עם דאתקרי שמי עלוהי אמר יי: ב בכן כדנן אמר יי אלהא דישראל על פרנסיא דמפרנסין ית עמי אתון בדרתון ית עמי וטלטילתינון ולא תבעתון יתהון הא אנא מסער עליכון ית בישות עובדיכון אמר יי: ג ואנא אכניש ית שארא דעמי מכל מדינתא דאגליתי יתהון לתמן ואתיב יתהון לאתריהון ויפשון ויסגון: ד ואקים עליהון פרנסין ויפרנסונון ולא ידחלון עוד ולא יתברון ולא יזועון אמר יי: ה הא יומיא אתן אמר יי ואקים לדוד משיח דצדיקיא וימלוך מלכא ויצלח ויעבד דין דקשוט וזכו בארעא: ו ביומוהי יתפרקון דבית יהודה וישראל ישרי לרחצן ודין שמיה דיהון קרן ליה יתעבדן לנא זכון מן קדם יי ביומוהי: ז בכן הא יומיא אתן אמר יי ולא יהון משתען עוד בגבורתא דיי דאסיק ית בני

עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעוּ׃ כט אֶרֶץ י"ג ר"פ
אֶרֶץ אָרֶץ שִׁמְעִי דְּבַר־יְהוָה׃ ל כֹּה ׀ י"ח בטעם
אָמַר יְהוָה כִּתְבוּ אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה
עֲרִירִי גֶּבֶר לֹא־יִצְלַח בְּיָמָיו כִּי לֹא ב' ואנשי הולך
יִצְלַח מִזַּרְעוֹ אִישׁ יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא פ"חס' כסיפר'
דָוִד וּמֹשֵׁל עוֹד בִּיהוּדָה׃

כג א הוֹי רֹעִים מְאַבְּדִים
וּמְפִצִים אֶת־צֹאן מַרְעִיתִי נְאֻם־ ל' וחסר יו"ד
יְהוָה׃ ב לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי קדמא ב' בטעם כסיפרא
יִשְׂרָאֵל עַל־הָרֹעִים הָרֹעִים אֶת־עַמִּי
אַתֶּם הֲפִצֹתֶם אֶת־צֹאנִי וַתַּדִּחוּם ל' חס' ל' חסר יו"ד
וְלֹא פְקַדְתֶּם אֹתָם הִנְנִי פֹקֵד עֲלֵיכֶם י"ו חס' כסיפ'
אֶת־רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם נְאֻם־יְהוָה׃ ג וַאֲנִי
אֲקַבֵּץ אֶת־שְׁאֵרִית צֹאנִי מִכֹּל
הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִדַּחְתִּי אֹתָם שָׁם י"ו חס' כסיפ'
וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְהֶן עַל־נְוֵהֶן וּפָרוּ וְרָבוּ׃
ד וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעִים וְרָעוּם וְלֹא־ ל'
יִירְאוּ עוֹד וְלֹא־יֵחַתּוּ וְלֹא יִפָּקֵדוּ
נְאֻם־יְהוָה׃ ה הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־
יְהוָה וַהֲקִמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צַדִּיק
וּמָלַךְ מֶלֶךְ וְהִשְׂכִּיל וְעָשָׂה מִשְׁפָּט ג' בטע' מלעיל
וּצְדָקָה בָּאָרֶץ׃ ו בְּיָמָיו תִּוָּשַׁע יְהוּדָה
וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן לָבֶטַח וְזֶה־שְּׁמוֹ אֲשֶׁר־ ל"ג
יִקְרְאוֹ יְהוָה ׀ צִדְקֵנוּ׃ ז לָכֵן הִנֵּה־ ל'
יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֹאמְרוּ ב'
עוֹד חַי־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי ט' כסיפרא

לא יוסף (שם לז): (כט) ארץ ארץ ארץ: תפארתו גלה אל ארץ אחרת ואת ארץ ישראל שמעי דבר ה'. ד"א ארץ ארץ ארץ. ארץ שהוא ארץ שבארצות שהיתה חשובה שבכולן. ד"א ארץ ישראל שלש ארצות היו בה יהודה ועבר הירדן והגליל: (ל) גבר אשר לא יצלח בימיו כתבוהו: (א) הוי רועים. מלכי יהודה: (ב) לא פקדתם אותם. לא חסרתם לשומרם: (ד) ולא יפקדו. ולא יחסרו לשון ולא נפקד ממנו איש (במדבר לא): (ה) והשכיל. ויצליח: (ו) ה' צדקנו. ה' מצדיק אותנו בימיו של זה.

לנביאים

בלק. ג' פסוקים משולשים בקריא' וסי' ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה'. קדוש קדוש קדוש ה' צבאות. עוה עוה עוה אשימנה. וחד היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה. אותם י"ו חסר בסיפרא וסי' הכית אתם ולא חלו. האותי הם מכעיסים. ואת למדת אתם. ולא פקדתם אתם. ואני אקבץ את ירושלם ואת ערי. אל אחאב. וצוית אתם אל אדניהם. ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים. עד תמי אתם בידו. בבלה יובאו ושמה. ותקראו אתם. השכם ולמד. ויהי כפגש אותם. אתם זכר: קדמא. ואביא אתם

תולדות אהרן ארץ ארץ. חולין קכז: ערירי. סנהדרין לז: וזה שמו. ב"ב כה: ימים באים. ברכות יב קידושין כט עקדה שער מב (ברכות ד): חי ה'. ברכות יב קדושין כט:

מצודת ציון

וצורך וכן החפץ לשדי כי תצדק (איוב כב): הוטלו. הושלכו: (ל) ערירי. ענין השממה וחורבן כמו ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קלז): גבר. איש: (א) ומפיצים. ענין פיזור כמו ויפץ העם (שמות ה): מרעיתי. מלשון מרעה: (ב) ותדיחום. מלשון דחיה: פקדתם. ענין זכרון והשגחה: מעלליכם. מעשיכם: (ג) נויהן. מדורה כמו נוה שאנן (ישעיה לג): יפרו. יעשו פירות ר"ל יולידו בנים: (ד) יחתו. ענין שבר ופחד: יפקדו. ענין חסרון כמו אשה רעותה לא פקדו (שם לד): (ה) והשכיל. ענין הצלחה כמו ויהי דוד לכל

מצודת דוד

הוא לצורה נבזה ומפוצץ וכי הוא ככלי שאין בו צורך ומדוע א"כ הוטלו מארצם הוא וזרעו וכו': אשר לא ידעו. עד הנה: (כט) ארץ ארץ ארץ. ר"ל ארץ שהיתה ארץ מיוחדת בכל הארצות ועולה על כולן: (ל) האיש הזה. הוא כניהו: ערירי. שיהיה ערירי ר"ל נשחת ונחרב ולתוספת ביאור אמר שיהיה גבר אשר לא יצלח בכל ימיו כי בימיו לא יצלח איש מזרעו לשבת על כסא המלוכה ולמשול ביהודה כי כשגלה הוא לא נתנה המלוכה לזרעו כ"א לצדקיה דודו ולא היה לזרעו ממשלת מה בימיו אבל לאחר מותו היה ממשלה לזרובבל שהיה מזרעו: כג (א) הוי רועים. יש להתאונן אשר במעשיהם מאבדים ומפזרים את העם ללכת גולה בארצות אויביהם: צאן מרעיתי: הם ישראל שאני להם לרועה: (ב) אתם הפיצותם. ר"ל בעוונותיכם נפזרו בין העכו"ם ונדחו בארצות האויב: ולא פקדתם אותם. לא השגחתם עליהם להישירם בדרך הישר: פוקד עליכם. אזכור עליכם רוע מעשיכם להשיב עליכם גמול: (ג) ואני אקבץ. וכחסדי אקבץ את שארית וכו' כי רובם יכלו ומעט ישארו: והשיבותי. אשיב אותם אל מדורם ושמה ירבו: (ד) והקימותי. אני אקים להם רועים כשרים והם ירעו אותם להנהיגם בדרך הישר: ולא ייראו. ולכן לא ייראו עוד מן העכו"ם ולא ישברו ולא יהיו נחסרים: (ה) והקימותי לדוד. אקום לדוד מזרעו צמח צדיק וזהו מלך המשיח: ומלך מלך. מלך ימלוך על ישראל והצליח ויעשה משפט וצדקה: (ו) בימיו. בימי המשיח תושע גם יהודה גם ישראל ישכון בארצם לבטח לא כמו בבית שני שלא חזר כי אם יהודה: וזה שמו. של המשיח אשר יקראו אותו ישראל: ה' צדקנו. ה' יצדיק אותנו בימיו של זה: (ז) לכן וכו'. הואיל והגאולה ההיא תהיה חשובה כ"כ לכן לא יאמרו עוד בשבועתם חי ה'

(ט) לנביאים נשבר לבי בקרבי : לדברי הנביאים האומרים שלום יהיה לכם נשבר לבי : רחפו . הולכים ונעים ככנפי עוף המרחף על קנו טרנבלייר"ש בלעז : מפני ה' . שאני שומע ממנו גזירה רעה זאת : (י) מפני אלה . שבועת שקר . אבלה . חרבה : מרוצתם . קורס"א בלעז וי"ת לי' רצון : לא כן . לא כדין : (יא) גם נביא גם כהן . אפילו אלו שהכל למידין מהם : גם בביתי מצאתי רעתם . שהעמידו דמות בהיכל : (יב) כחלקלקות . ארץ חלקה שהרגל מחלקת בה והאדם נופל . כחלקלקות באפלה . כשלון על כשלון חלקלקות באור יש כשלון אפלה בלא חלקלקות יש כשלון: (יג) ובנביאי שומרון ראיתי תפל'. קודש שגלו : (יד) ובנביאי ירושלים . אני רואה עתה שערורה דבר מגונה : וחזקו ידי מרעים . אומרים לרשעים שלום יהיה לכם : לבלתי שבו . שלא ישובו המריעים איש מרעתו

בית ה' : צפנה ה' בסיפרא וסי' נמסר בריש סיפרא סי' ד' : לא כן י"ט וסי' ויאמר יוסף אל אחיו לא כן אבי . לא כן לכו נא הגברים ועבדו. לא כן עבדי משה בכל ביתי . ואתה לא כן נתן לך. לא כן אוחילה לפניך . כי איש מהר אפרים. לא כן ביתי עם אל . הוא לא כן ידמה ב' בפסוק . שמענו גאון מואב גא מאד . הקשבתי ואשמע . וגבורתם לא כן . אני ידעתי . לא כן אנחנו עשים היום הזה . ויחטאו בני ישראל . לא כן הרשעים כי אם כמוץ . ולב כסילים לא כן . כי לא כן אנכי עמדי . וחד ולא כן בדיו . תפלה ג' בקריא' וסימניהון ובנביאי שמרון ראיתי תפלה . בכל זאת לא חטא איוב . מעיר מתים

יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ח כִּי אִם־
חַי־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא
אֶת־זֶרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפֹנָה ה' כסיפ' וחס'
וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם
וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם׃ ט לַנְּבִאִים ל' ומ' לנביאים
נִשְׁבַּר לִבִּי בְקִרְבִּי רָחֲפוּ כָּל־עַצְמוֹתַי ל'
הָיִיתִי כְּאִישׁ שִׁכּוֹר וּכְגֶבֶר עֲבָרוֹ יָיִן כ'. ל'
מִפְּנֵי יְהוָה וּמִפְּנֵי דִּבְרֵי קָדְשׁוֹ׃ י כִּי
מְנָאֲפִים מָלְאָה הָאָרֶץ כִּי־מִפְּנֵי אָלָה
אָבְלָה הָאָרֶץ יָבְשׁוּ נְאוֹת מִדְבָּר
וַתְּהִי מְרוּצָתָם רָעָה וּגְבוּרָתָם לֹא־ ל'. כ'. י"ט
כֵן׃ יא כִּי־גַם־נָבִיא גַם־כֹּהֵן חָנֵפוּ י"ג פסוקים גם גם גם
גַּם־בְּבֵיתִי מָצָאתִי רָעָתָם נְאֻם־
יְהוָה׃ יב לָכֵן יִהְיֶה דַרְכָּם לָהֶם
כַּחֲלַקְלַקּוֹת בָּאֲפֵלָה יִדַּחוּ וְנָפְלוּ בָהּ ל'. כ'
כִּי־אָבִיא עֲלֵיהֶם רָעָה שְׁנַת פְּקֻדָּתָם
נְאֻם־יְהוָה׃ יג וּבִנְבִיאֵי שֹׁמְרוֹן רָאִיתִי כ' א' חס'
תִפְלָה הִנַּבְּאוּ בַבַּעַל וַיַּתְעוּ אֶת־עַמִּי ג'
אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ יד וּבִנְבִאֵי יְרוּשָׁלִַם ל' חסר
רָאִיתִי שַׁעֲרוּרָה נָאוֹף וְהָלֹךְ בַּשֶּׁקֶר ל'. ל'
וְחִזְּקוּ יְדֵי מְרֵעִים לְבִלְתִּי־שָׁבוּ אִישׁ
מֵרָעָתוֹ הָיוּ־לִי כֻלָּם כִּסְדֹם וְיֹשְׁבֶיהָ ד'. ד'
כַּעֲמֹרָה׃ טו לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה י"ד כטעם בסיפרא

ישראל מארעא דמצרים׃
ח אלהין יהון משתען
בגבורתא דיי דאסיק ודאיתי
ית זרעא דבני ישראל מארעא
צפונא ומן מדינתא
דאגליתינון לתמן ויתבון על
ארעהון׃ ט מן קדם נביי
שקרא אתבר לבי במעי זעו
כל גרמי הויתי כגבר רוי
וכגברא דמשתטי מן קדם
חמריה מן קדם יי ומן קדם
פתגמי קודשיה׃ י ארי זנאין
אתמליאת ארעא ארימון קדם
מומי דשקר חרובת ארעא
יבישו דירות מדברא ועל
דמסגן ברעות נפשיהון
בישתא תיתי עליכון וגבריכון
לא יצלחון׃ יא ארי אף ספר
אף כהן גניבו אורחתהון אף
בבית מקדשי גלין קדמי
בישתהון אמר יי׃ יב בכן
תהי אורחתהון להון
כמשרועין בקבלא יתקלון
ויפלון בה ארי איתי עליהון
בישתא שנת סעורן חוביהון
אמר יי׃ יג ובנביי שמרון
חזיתי רשע מתנבן בשום
טעותא ומטען ית עמי ית
ישראל׃ יד ובנביי ירושלם
חזיתי שנו נגאין ומהלכין
בשקר ומתקפין יד מבאשין בדיל דלא למיתב גבר מן בישתיה הוו קדמי
כולהון כסדום ויתבהא כעמורה׃ טו בכן כדנן אמר יי צבאות

בקלת סמלות כי כן דרך המקרא לכפול מלין או פסוקים במלות שונות והענין אחד והכפל בכ"מ לחזק הענין וכבר פירשנו אלו הפסוקים למעלה במקומם : (ט) לנביאים . בעבור נביאי השקר שהם מטעים ישראל כי לולי הם שהם אומרים שהם נביאים ודבר ה' אתם היו ישראל שבים בתשובה בתוכחות נביאי האמת אבל הם מטעים אותם ואומרים להם עשו איש כתאות לבו כי דבר ה' לנו שלא תבא עליכם רעה : רחפו . התנודדו וכן מן הכבד מרחפת על פני המים : וכגבר עברו יין . עבר עליו היין כלומר שגבר עליו ונשתכר ואינו יודע מה יעשה כן הייתי מפני ה' שהוא מחולל ע"י הנביאים האלה : ומפני דברי קדשו . שהם מחוללים על פיהם שהם אומרים כי דברי ה' הם מה שהם אומרים : (י) כי מנאפים . איך יוכלו ליזות מהם מעשיהם והנה מנאפים מלאה הארץ ועוד כי מפני אלה אבלה הארץ ומפני שבועות שקר נשחתה הארץ אלו שתי הרעות הם ברוב אנשי הארץ ואיך יוכלו נביאי השקר להטעותם כי לא תבוא עליהם רעה והנה הם רואים בעיניהם כי רוב א"י נשחתה מפני רוב מעשיהם הרעים : נאות מדבר . מקום מרעה הבהמות : ותהי מרוצתם רעה . וריצתם ומרוצתם הם לרעה כי לא ירוצו לדבר מצוה ולעבודת האל אלא לרעה : וגבורתם לא כן . וכן גבורתם איננה לדבר אמת : כן . פירושו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות שהיה להם להתגבר על נביאי השקר ולמנעם מלספר חלומות' ודברי שקריהם והם מתגברים על נביאי האמת ואומרים להם שלא יתנבאו בשם ה' כמו שאמרו לירמיהו לא תתנבא בשם ה' ולא תמות בידינו ויונתן תרגם מרוצתם ענין רצון וכן תרגם ועל דמסגן ברעות נפשהון בישתא תיתי עליהון וגבריהון לא יצלחון : (יא) כי גם נביא גם כהן חנפו. כלרי בגזרת פעל ופי' נביא וכהן כתרגומו ארי אף ספר אף כהן ר"ל ספר מזהיר העם כי נבואה ענין דבור ויש מהם דבור רוח הקדש ויש מהם דבור דברי שקר כדברי נביאי השקר וכן מזהיר העם מדבר להם לפי דעתו דברים להזהירם וכהן הוא מכהני הגוים כמו שאמר גם בביתי מצאתי רעתם : חנפו . ענין רשע ומשוא פנים ות"י גניבו ארחתהון: גם בביתי . כי גם בבית המקדש היו עובדים ומזבחים לאלהים אחרים : (יב) לכן יהיה. כחלקלקות באפלה . כמו דרכים חלקלקות שתמעד רגל ההולך בהם כל שכן כשתהיה אפלה שלא יראה אנה יסמוך ואנה ילך : ידחו ונפלו בה . כאילו ידחה אותם דוחה מאחריהם כי על כל פנים יפלו בה ולרוב מהירות הנפילה זכר בה שלש סבות חלקות הדרך והאפלה והדחיה : ידחו מלעיל שלא כמנהג נחי הע"ד . (יג) ובנביאי שומרון . תפלה . כמו נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא נתן תפלה ענין דבר גרוע שאין לו טעם : הנבאו בבעל . כי אחאב עבד את הבעל' וקמו נביאי שקר רבים מתנבאים בבעל שהיו ד' מאות וחמשים איש בימי אחאב שהרג' אליהו ואחרי כן קמו א ריס שהרג יהוא והם היו מתעים את ישראל עד שגלו בעונם אבל בירושלם לא קמו נביאי הבעל ולא עבדו לבעל מלכי יהודה כי אם מנשה ואחרי כן שב בתשובה, הנבאו חסר תי"ו התפעל ומשפטו התנבאו : (יד) ובנביאי ירושלם . לא התנבאו בבעל אבל היתה בהם דרך רעה : שערורה. פירש רשע ולכלוך: נאוף . כמו שנאמר בצדקיהו ובאחאב וינאפו את נשי רעיהם : והלוך בשקר. שהיו אומרים כי דבר ה' בהם : וחזקו ידי מרעים. שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם לפיכך לא היו שבים מרעתם : לבלתי שבו. שלא שבו כלומר הם גרמו להם שלא שבו וכן לבלתי הקריב שלא להקריב לבלתי ראו אומר אם שלא ראו

תולדות אהרן נשבר לבי. סנהדרין ט : מפני אלה. קידושין יג שבועות לט :

מצודת דוד

אשר העלה וכו' מארץ מצרים : (ח) כי אם . כי אז יאמרו בשבועתם חי ה' אשר העלה וכו' מארץ צפונה ומשאר ארצות וכו' כי הגאולה ההיא יזכר יותר כפי האנשים לפי מרבית החשיבות : הדחתים . הדחתי אותם (וזהו מאמר המקום כמדבר בעדו אבל הם יאמרו הדיח אותם שם וכמדברים בעדם) : וישבו . כן יאמרו בשבועתם חי ה' אשר העלה וכו' והמה יושבים על אדמתם : (ט) לנביאים . בעבור נביאי השקר נשבר לבי בקרבי וכל עצמותי נעים ונדים ואני מבולבל בנער כאיש שכור וכגבר אשר היין עבר עליו להתחזק ממנו ולבלבל מוחו : מפני ה' . ר"ל כל הנער הזה הוא עלי מפני ה' שהיה מחולל על ידי הנביאים האלה ומפני דברי קדשו שהמה מחוללים על פיהם : (י) כי מנאפים . כי על ידיהם מלאה הארץ ניאוף וזנות : כי מפני אלה . בעבור שבועת שוא הבאה בסבתם תשחת הארץ ויבשו מדורי המדבר מקום מרעה הצאן : מרוצתם . מה שהם רצים לעשות בזריזות היא רק לרעה ולא לטובה : וגבורתם . התגבורת הלב שבהם איננה על דבר נכון ואמת : (יא) נביא . זה נביא השקר : כהן . זה כהן הבעל : חנפו . מחניפים לבני אדם והינם אומרים האמת : גם בביתי . בבהמ"ק מצאתי רעתם כי היו מזבחים שם לאלהים אחרים : (יב) דרכם להם . ר"ל יוכשלו בדרכם כמו ההולך באפלה במקום חלק שהוא נוח שימעדו רגליו : ידחו . יהיו נדחים ממקומם ויפלו בדרך : כי אביא . בזה יפרש ראשית המקרא לומר המכשול יהיה כי אביא הרעה : פקודתם . זכרון עונותיהם לשלם עליהם גמול : (יג) ובנביאי שומרון . ר"ל כמו שמאז ראיתי בנביאי שומרון דבר גרוע מבלי טעם וזהו מה שנבאו בשם הבעל והתעו את עמי ללכת בדרך רעה : (יד) ובנביאי ירושלים . ר"ל כן אני רואה בנביאי ירושלים דבר מגונה

מצודת ציון

לכל דרכיו משכיל (ש"א יח) : (ט) לנביאים . הלמ"ד הוא במקום בעבור כמו פתח פיך לאלם (משלי לא) : רחפו . ענין תנועה ותנודה כמו על גוזליו ירחף (דברים לב) : (י) אלה . ענין שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה) : אבלה . ענין השחתה כמו על כן תאבל הארץ (הושע ד) : נאות . ענין מדור כמו בנאות דשא (תהלים כג) : מדבר . לפעמים מקום המרעה סמוך למדבר וכן הצאן ההנה במדבר (ש"א יז): מרוצתם. מלשון ריצה ומהירות ההליכה : כן. נכון ואמת כמו לא כן בדיו (ישעיה טז): (יב) כחלקלקות . מלשון חלק : באפילה . ענין חושך : פקודתם . ענין זכרון : (יג) תפלה . ענין דבר גרוע מבלי טעם וכן ולא נתן תפלה לאלהים (איוב א) : ויתעו . מלשון תועה : (יד) שערורה . ענין דבר מגונה כמו שמה ושערורה (לעיל ה) : נאוף . ענין זנות : מרעים

צְבָאוֹת עַל־הַנְּבִאִים הִנְנִי מַאֲכִיל
כ' חד מ"ל אוֹתָם לַעֲנָה וְהִשְׁקִתִים מֵי־רֹאשׁ כִּי
ל' מֵאֵת נְבִיאֵי יְרוּשָׁלַם יָצְאָה חֲנֻפָּה
י"א: בליש' לְכָל־הָאָרֶץ׃ טז כֹּה־אָמַר יְהוָה
י' צְבָאוֹת אַל־תִּשְׁמְעוּ עַל־דִּבְרֵי
ל' וחסר הַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים לָכֶם מַהְבִּלִים
הֵמָּה אֶתְכֶם חֲזוֹן לִבָּם יְדַבֵּרוּ לֹא
ו' ג' מ"ל ג' חסר. ל' מִפִּי יְהוָה׃ יז אֹמְרִים אָמוֹר לִמְנַאֲצַי
דִּבֶּר יְהוָה שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם וְכֹל
הֹלֵךְ בִּשְׁרִרוּת לִבּוֹ אָמְרוּ לֹא־תָבוֹא
עֲלֵיכֶם רָעָה׃ יח כִּי מִי עָמַד בְּסוֹד
ג'. ט יְהוָה וְיֵרֶא וְיִשְׁמַע אֶת־דְּבָרוֹ מִי־
דברו ק' ל' ס"פ הִקְשִׁיב דְּבָרִי וַיִּשְׁמָע׃ יט הִנֵּה ׀
סַעֲרַת יְהוָה חֵמָה יָצְאָה וְסַעַר
ל' מִתְחוֹלֵל עַל רֹאשׁ רְשָׁעִים יָחוּל׃
י"ז פסוקים עד ועד כ לֹא יָשׁוּב אַף־יְהוָה עַד־עֲשֹׂתוֹ
וְעַד־הֲקִימוֹ מְזִמּוֹת לִבּוֹ בְּאַחֲרִית
הַיָּמִים תִּתְבּוֹנְנוּ בָהּ בִּינָה׃ כא לֹא־
ל' בטעם שָׁלַחְתִּי אֶת־הַנְּבִאִים וְהֵם רָצוּ לֹא־
ט' ר"פ בסיפ' דִבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם וְהֵם נִבָּאוּ׃ כב וְאִם־
ל' עָמְדוּ בְּסוֹדִי וְיַשְׁמִעוּ דְבָרַי אֶת־עַמִּי
ל' וחס' י' וִישִׁבוּם מִדַּרְכָּם הָרָע וּמֵרֹעַ
ל'. כ' חס' מַעַלְלֵיהֶם׃ כג הַאֱלֹהֵי מִקָּרֹב אָנִי נְאֻם־
יְהוָה וְלֹא אֱלֹהֵי מֵרָחֹק׃ כד אִם־יִסָּתֵר
ג'. יג אִישׁ בַּמִּסְתָּרִים וַאֲנִי לֹא־אֶרְאֶנּוּ נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא אֶת־הַשָּׁמַיִם

עַל נְבִיֵּי שִׁקְרָא הָאֲנָא מַיְתֵי
עֲלֵיכוֹן עָקָא מְרַר כְּגִידִין
וְאַשְׁקִינוּן כָּס דְּלוּט בְּרֵישׁ
כְּרֵישֵׁי חִיוִין אֲרֵי מִן נְבִיֵּי
יְרוּשְׁלֵם נְפָקַת חֲנֻפְּתָא לְכָל
יָתְבֵי אַרְעָא׃ טז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת לָא תְקַבְּלוּן לְפִתְגָמֵי
נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן לְכוֹן
מַטְעַן אִינוּן לְכוֹן רְשַׁע לִבְּהוֹן
מְמַלְלִין לָא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ׃
יז אָמְרִין בִּנְבוּאַת שִׁקְרֵיהוֹן
לִדְמַרְגְּזִין קֳדָמַי מַלֵּיל יְיָ
שְׁלָמָא יְהֵי לְכוֹן וְכָל דְּאָזֵיל
בְּהִרְהוּר לִבֵּיהּ אָמְרִין לָא תֵיתֵי
עֲלֵיכוֹן בִּישְׁתָא׃ יח אֲרֵי לָא
קָמוּ דְּאִתְגְּלֵי לְהוֹן רָז מִן קֳדָם
יְיָ וְלָא חֲזוֹ וְלָא שְׁמָעוּ יַת
פִּתְגָמוֹהִי וְלָא אֲצִיתוּ
לְמֵימְרֵיהּ וְלָא קַבִּילוּ׃ יט הָא
מְזוֹפִיתָא מִן קֳדָם יְיָ בִּרְגַז
נְפַקַת וְעַלְעוֹל מִשְׁתַּגֵּשׁ עַל
רֵישׁ רַשִּׁיעִין יְחוּל׃ כ לָא יְתוּב
רוּגְזָא דַּיְיָ עַד דְּיַעְבֵּד וְעַד
דִּיקַיֵּם מַחְשְׁבַת רְעוּתֵיהּ בְּסוֹף
יוֹמַיָּא תִּסְתַּכְּלוּן בַּהּ אִסְתַּכָּלָא׃
כא לָא שְׁלָחֵית יַת נְבִיֵּי שִׁקְרָא
וְאִינוּן רְהַטִּין לְאַבְאָשָׁא וְלָא
מַלֵּלִית עִמְּהוֹן וְאִינוּן מִתְנַבַּן
שְׁקַר׃ כב וְאִלּוּ קָמוּ אִתְגְּלֵי
לְהוֹן רָז מִן קֳדָם יְיָ וְאַשְׁמָעוּ
פִּתְגָמֵי יַת עַמִּי וְאָתֵיבִינוּן
מֵאוֹרְחַתְהוֹן בִּישְׁתָּא וּמִבִּישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן׃ כג אֲנָא אֱלָהָא בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אֲמַר יְיָ אֲנָא אֱלָהָא
עֲתִידְנָא לְחַדָּתָא עָלְמָא לְצַדִּיקַיָּא׃ כד אִם יִדְמֵי גְבַר לְאִטְמָרָא כַּד בְּסִתְרָא קֳדָמַי הֲלָא גְלֵי אֲמַר יְיָ הֲלָא יַת שְׁמַיָּא וְיַת

ראו: כסדום. כאנשי סדום. ויושביה כעמורה. ויושבי ירושלם כאנשי עמורה כלומר הנביאים כעם והעם כנביאים ברשע ובמעשים רעים: (טו) לכן. מאכיל אותם לענה. אביא עליהם צרה מרה כלענה וכמי ראש והוא סם המות: חנופה. רשע ונבזות פנים שהם מיפים להם מעשיהם ונושאים פניהם שלא להוכיחם: לכל הארץ. לכל יושבי ארץ יהודה: (טז) כה אמר. על דברי הנביאים. כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ונתן הספר על אשר לא ידע ספר כמו אל: מהבילים. מפתים אתכם בדברי הבל לאמר שלום יהיה לכם כי החזון שהם אומרים מלבם הוא לא מפי ה': (יז) אומרים אמור. המקור הוא ברוב קודם הפעל וכאשר יבא אחרי הפעל הוא לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אותם והדומים לו: וכל הולך בשרירות לבו. כמו ולכל הולך ולמ"ד למנאצי שזכר עומדת במקום שנים: (יח) כי מי עמד. כי מי מהם שעמד בסוד השם רואה לומר בסוד הנבואה ואיך יאמרו כי דבר השם אתם: וירא. פי' במראה הנבואה: וישמע. הראשון בשוא הוי"ו והשני בפתח הוי"ו: (יט) הנה סערת ה' חמה יצאה. עבר במקום עתיד כדרך הנבואות במקומות רבים כי דבר ה' בנבואה קיים כאילו נעשה והנבואה הזאת עתידה לימות המשיח כי אז יכלו הרשעים כולם ואמר זה הענין על דבר נביאי השקר הרשעים כי כבר אמר כי יעשה משפט בהם כמו שאמר הנני מאכיל אותם לענה ואמר אע"פ שאין האל עשה משפט ברשעים כולם הנה ימים באים שתצא סערת ה': חמה יצאה. בחמה תצא אותה הסערה מלפני האל ותחול על הרשעים עד כלותם: וסער מתחולל. כפל הענין לחזק הדבר ויונתן תרגם בהפרש מעט ביניהם שתרגם סער' מזופיתא ותרגם וסער מתחולל ועלעול משתגש וענין מתחולל ויחול ענין נפילה וחניה כמו יחולו על ראש יואב: (כ) לא ישוב באחרית הימים. זהו בימות המשיח ואז תתבוננו בזאת הנבואה כי עד אותם הימים הרי אתם כאילו אינכם מתבוננים בה לפי שאינכם רואים כליון הרשעים ובאמרו בינה אחר תתבוננו הוא לתוספת ביאור ולחזק הפעולה כמו קצף ה' על אבותיכם קצף ויגש דוד גוש, למען טבוח טבח והדומים להם ובאמרו תתבוננו ולא אמר יתבוננו רמז לתחיית המתים בימות המשיח: (כא) לא שלחתי את הנביאים. אלה נביאי השקר אני לא שלחתי אותם: והם רצו. מהרו לומר לעם דברים אשר בדו מלבם בשמי: (כב) ואם עמדו בסודי. ואם הוא כמו שהם אומרי' שעמדו בסודי ודבר הנבואה באה להם מאתי ישמיעו את דברי אל עמי לא דבר שקר וישיבום מדרכם הרעה לא שיחזיקו ידי מרעים, וי"ו וישמיעו כוי"ו וטמאה שבעים כנדתה ונתתי גשמכם והדומים להם שהוא לתנאי כלומר אם יהיה זה יהיה זה: (כג) האלהי מקרוב. כמו אלהים אחרים שנאמר עליהם חדשים מקרוב באו וכי אינני אלהי מרחוק הלא מבריאת עולם ידעוני בני אדם כי אני אלהי עולם ואינני כמו אלהים חדשים אלה אשר לא יראו ולא ישמעו כי אני רואה מעשי בני אדם ושומע דבריהם ואני שומע דברי הנביאים הנבאים בשמי לשקר וי"ת אנא אלהא ברית עלמא וגו' כבעמוד: (כד) אם יסתר. אני מלא, כמו וכבוד ה' מלא את המשכן כלומר שהיה ממלא את המשכן כי נאמר זה על האור שנברא
כי

מרעתו: (יז) וכל הולך בשרירות לבו וגו'. ולכל הולך בשרירות לבו וגו': (יח) מי עמד בסוד ה'. וישמע את הנגזר מלפניו אותו שהקשיב דבר תורתו וישמע למצותיו ולא הרשעים האלה שמיעה הראשונה שבמקרא זה שמיעה ממש שמיעה האחרונה קבלה: (יט) מתחולל. משתכן מחזר לשכון ועל ראש רשעים ישכון: (כ) מזמות. לשון מחשבה: (כב) ואם עמדו בסודי וישמיעו דברי וגו'. היה להם להשמיע דברי ותורתי את עמי ולא להטעותם בה מעלי: (כג) האלהי מקרוב. שאיני רואה. אלא בסמוך לי ואין בי כח לשפוט את התחתונים שהם רחוקים ממני ואיני יודע במעשיהם: (כד) אם יסתר איש. זהו כפל תמיהה האלהי מקרוב כדרך
כל

ינאקו וסימן קרתא דאיוב שמרון: לכן י"ד בטעמא בסיפרא וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' ז': ז' פסוקים אית בהון ואני אני וסי' ויאמר יעקב אל שמעון. וישב אל אחיו. ואמר לכם אתם תרשו. תמול בואך והיום אניעך. ואמרת בלבבך מי ילד לי. אם יסתר איש במסתרים. ואני אהיה להם

תולדות אהרן הנה סערת. חגיגה יג: אם יסתר. זוכר נח:

מצודת ציון

מרעים. רשעים: (טו) לענה. מין עשב מר: והשקיתים. ענין שתיה: מי ראש. מי סחיטת עשב מר שמו ראש כמו וישקני מי ראש (לעיל ח): (טז) מהבלים. מלשון הבל: חזון. ענין ראיה וע"פ רוב יאמר על מראה הנבואה: (יז) למנאצי. ענין בזיון כמו כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב): וכל. כמו ולכל: בשרירות. ענין ראיה ר"ל מה שהלב רואה וחומד: (יח) בסוד. ר"ל במקום השפעת הנבואה: הקשיב. ענין האזנה וקבלה: (יט) סערה. רוח סערה: חמה. כמו בחמה: מתחולל. מלשון חיל וחלחלה: יחול. ישכון כמו יחולו על ראש יואב (ש"ב ג): (כ) הקימו. מלשון קיום: מזימות. מחשבות כמו זממה שדה (משלי לא): באחרית. בסוף: (כא) רצו. מלשון מרוצה ומהירות ההליכה: (כב) וישיבום. מלשון השבה: מעלליהם. מעשיהם:
ונביאי

מצודת דוד

מגונה והוא שהמה שטופים בניאוף והולכים בדרך שקר ומחזיקים ידי רשעים לבל ישובו מרעתם כי מנבאים להם לשלום: כולם. כל בני יהודה ויושביה יושבי ירושלים: (טו) הנני מאכיל וכו'. ר"ל אביא עליהם צרות מרובות וגדולות: כי מאת וכו'. על ידיהם יצאה חנופה לכל הארץ ר"ל לומר כולם מחניפים ליצרם למלאות תאותו: (טז) על דברי. אל דברי: מהבלים. אומרים לכם דברי הבל: חזון לבם. מראית לבם ידברו כי לא ראו בנבואה רק בודים מלבם: (יז) אומרים אמור. רגילים הם לומר להרשעים המנאצים אותי ה' דבר שלום יהיה לכם: וכל הולך. ולכל ההולך בשרירות לבו אמרו וכו': (יח) כי מי עמד. נתן טעם למה לא ישמעו אליהם באמרו כי מי מאלה עמד בסוד ה' לקבל נבואה ומי ראה מראות הנבואה ומי מהם שמע את דברו כי בהיותם רשעים אינם ראויים לנבואה: מי הקשיב. אמנם מי שהקשיב דברו כירמיה שהקשיב בקול ה' ועשה מצותיו הוא השומע הנבואה ולא הרשעים האלה: (יט) חמה יצאה. תצא בחמה עבר במקום עתיד: וסער מתחולל. הסער הזה הוא מלא מחלחלה ורעד והוא יביא חיל ושוכן על ראש הרשעים האלה הם נביאי השקר: (כ) לא ישוב וכו'. לא ישוב מהם חרון אפו עד יעשה ויקיים מחשבות לבו: באחרית הימים. ר"ל אם יתמהמה הנה בסוף הימים כשתתקיים תתבוננו בה בינה שלא שב ה' מחרון אפו אם כי נתארך הזמן: (כא) והם רצו. במהירות רב כאלו היו שלוחים בדבר: והם נבאו. מלבם ולא שמעו ממני: (כב) ואם עמדו בסודי. ר"ל אם הוא כדבריהם שעמדו בסודי לקבל נבואה היה ראוי שישמיעו את דברי אשר דברתי בתורתי להשיבם מדרכם הרע ולא להכשילם עוד בעבירה: (כג) האלהי מקרוב אני. ר"ל וכי אינני רואה ושופט אלא בסמוך לי ולא את התחתונים שהמה רחוקים ממכון שבתי בתמיה: (כד) אם יסתר. הלא אף אם יסתר איש במקום נסתר
וכי

וְאֶת־הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא נְאֻם־יְהוָה׃
כה שָׁמַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־אָמְרוּ הַנְּבִאִים
הַנִּבְּאִים בִּשְׁמִי שֶׁקֶר לֵאמֹר חָלַמְתִּי
חָלָמְתִּי׃ כו עַד־מָתַי הֲיֵשׁ בְּלֵב
הַנְּבִאִים נִבְּאֵי הַשָּׁקֶר וּנְבִיאֵי
תַּרְמִת לִבָּם׃ כז הַחֹשְׁבִים לְהַשְׁכִּיחַ
אֶת־עַמִּי שְׁמִי בַּחֲלוֹמֹתָם אֲשֶׁר
יְסַפְּרוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ כַּאֲשֶׁר שָׁכְחוּ
אֲבוֹתָם אֶת־שְׁמִי בַּבָּעַל׃ כח הַנָּבִיא
אֲשֶׁר־אִתּוֹ חֲלוֹם יְסַפֵּר חֲלוֹם וַאֲשֶׁר
דְּבָרִי אִתּוֹ יְדַבֵּר דְּבָרִי אֱמֶת מַה־
לַתֶּבֶן אֶת־הַבָּר נְאֻם־יְהוָה׃ כט הֲלוֹא
כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם־יְהוָה וּכְפַטִּישׁ
יְפֹצֵץ סָלַע׃ ל לָכֵן הִנְנִי עַל־הַנְּבִאִים
נְאֻם־יְהוָה מְגַנְּבֵי דְבָרַי אִישׁ מֵאֵת
רֵעֵהוּ׃ לא הִנְנִי עַל־הַנְּבִאִים נְאֻם־
יְהוָה הַלֹּקְחִים לְשׁוֹנָם וַיִּנְאֲמוּ נְאֻם׃
לב הִנְנִי עַל־נִבְּאֵי חֲלֹמוֹת שֶׁקֶר נְאֻם־
יְהוָה וַיְסַפְּרוּם וַיַּתְעוּ אֶת־עַמִּי
בְּשִׁקְרֵיהֶם וּבְפַחֲזוּתָם וְאָנֹכִי לֹא־
שְׁלַחְתִּים וְלֹא צִוִּיתִים וְהוֹעֵיל לֹא־

ל' · ל' חס' · ב' ר"פ · יו"ץ · ל' · יו"ג . ל' · ל' וחס' ג' כ"כ · ל' · ל' . ל' · כ' · ל' · ל' פ"ל

אַרְעָא יְקָרִי מְלֵי אֲמַר יְיָ׃
כה שְׁמִיעַ קֳדָמַי יַת דַאֲמַרִין
נְבִיֵי שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן בִּשְׁמִי
שִׁקְרָא לְמֵימַר פִּתְגַם נְבוּאָה
בְּחֶלְמָא אִתְחֲזָא לִי׃ כו עַד
אֵימָתַי אִית בְּלִבְּהוֹן דִנְבִיֵי
שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן שְׁקַר וּמִתְנַבַּן
רְשַׁע לִבְּהוֹן׃ כז דְמִתְחַשְּׁבִין
לְאַנְשָׁאָה יַת עַמִּי שְׁמִי
בְּחֶלְמֵיהוֹן דְמִשְׁתָּעַן גְּבַר
לְחַבְרֵיהּ כְּמָה דִשְׁבַקוּ
אֲבָהָתְהוֹן יַת פּוּלְחַן שְׁמִי
וּמְקַיְמִין בְּשׁוּם טַעֲוָתָא׃
כח נְבוּאָה דְעִמֵּיהּ חֶלְמָא
יִשְׁתָּעֵי חֶלְמָא וּדְפִתְגָמֵי עִמֵּיהּ
יְמַלֵּל פִּתְגָמֵי קְשׁוֹט הָאֵכְמָה
דְפָרֵישׁ בֵּין תִּבְנָא לְעִבּוּרָא
כֵּן פָּרֵישׁ בֵּין צַדִּיקַיָא
לְרַשִׁיעַיָא אֲמַר יְיָ׃ כט הֲלָא
כָל פִּתְגָמַי תַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא
אֲמַר יְיָ וּכְפַטִּישָׁא דִמְפַגַּע
כֵּיפָא׃ ל בְּכֵן הָא אֲנָא
שְׁלַח רוּגְזִי עַל נְבִיֵי שִׁקְרָא
אֲמַר יְיָ מְגַנְּבִין פִּתְגָמַי גְּבַר
מִן חַבְרֵיהּ׃ לא בְּכֵן הָא אֲנָא
שְׁלַח רוּגְזִי עַל נְבִיֵי שִׁקְרָא
אֲמַר יְיָ דְמִתְנַבַּן כִּרְעוּת
לִבְּהוֹן וְאָמְרִין כֵּן אֲמַר׃ לב הָא אֲנָא שְׁלַח רוּגְזִי עַל דְמִתְנַבַּן חֶלְמָא דִשְׁקַר אֲמַר יְיָ
וּמִשְׁתָּעַן וּמַטְעַן יַת עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהוֹן וּבְבַקָּרוּתְהוֹן וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתִּינוּן וְלָא פַקֵּדְתִּינוּן

כל תמיהות הכפולות : (כו) עד מתי . ינבאו שקר וכי יש בלבם של הנביאים הללו הנבאים שקר לקיים מחשבותם שהם חושבים להשכיח את עמי שמי וגו' : תרמית . לשון מרמה : (כח) יספר חלום . יספרנו לי בבאי כשאר חלומות ולא יחזקנו בדברי נבואה : מה לתבן את הבר . מה ענין שקר אצל אמת : את הבר . עם הבר : (כט) הלא כה דברי כאש . לא היה להם לטעות ולדמות חלומות לומר שהם נבואה כי דבר נבואה כשבאה בפי הנביא בגבורה היא באה בו כאש בוערת כענין שנאמר ותהי בלבי כאש בוערת (לעיל כ) ואומר ויד ה' עלי חזקה (יחזקאל ג) : וכפטיש . פיי"ק בלעז ויש אומר מרטיי"ל בלעז : (ל) מגנבי דברי איש מרעהו . איש מאת רעהו יש להם מרגלים אצל נביאי האמת ושומעין סגנון שלהם שהם מתנבאים בו ואומרין נביאות שקר באותו ל' כמו שעשה חנניה בן עזור שמע את ירמיה מתנבא בשוק העליון הנני שובר את קשת עילם והוא ניבא בשוק התחתון שברתי את עול מלך בבל (לקמן כח) כמו שאמרו רבותינו בסנהדרין : (לא) הלוקחים לשונם . המלמדים לשונם לומר שקריהם בל' נאם ה' כנביאי האמת למען יאמינו בם : (לב) ובפחזותם . לשון תמהון איסטורדישו"ן

אני מלא רוצה לומר אני ממלא כלומר מי בכ"מ אני וזש דרך משל כי הוא ית' איננו גוף שיהיה ממלא מקום אלא רוצה לומר כי השגחתו בכל מקום בשמים ובארץ ות"י יקרי מלי : (כה) שמעתי . חלמתי חלמתי . השעל לחזק הענין ויהיו אומרים שהוא חלום של נבואה : (כו) עד מתי היש בלב . ר"ל היש לעולם כמו שנאמר עד מתי . נבאי השקר . מבנין נפעל : ונביאי תרמית לבם . כמו מרמה כלומר הם נביאים מתרמית שחושבים בלבם לא שבאה אליהם הנבואה : (כז) החושבים להשכיח את עמי שמי . כי הם מונעים אותם לשמוע אל נביאי האמת המדברים בשמי כמו שהיו עושים אבותם כשהיו עובדים הבעל שהיו נביאי הבעל מתנבאים להם בבעל ושכחו שמי כן עתה שוכחים שמי בחלומות נביאי השקר וי"ת כמה דשבקו אבהתהון וגו' כבעמוד : (כח) הנביא . אמר איך תשוו חלום החולם עם הנבואה הבאה בחלום כי החולם יספר חלומו ואם יזדמן שיהיה בו דבר אמת מעט הוא כי החלומות מדמיון המחשבות בהקיץ והמחשבות בעתידות לא יצדיקו רובם וכ"ש וחלומות השוא ידבר: ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת. ידבר דבר שהוא אמת אם יהיה דברי בחלום לנביא ידבר דברי אמת אין בו שקר כלל אם כן דברי החולמים הם כמו התבן והתבן אין בו הנאה כי אם למאכל הבהמות אי למלאכה והבר הוא מאכל לבני אדם אם כן איך ישוו ביניהם מה לתבן את הבר יאמר בחלום יספר ובנבואה ידבר כי מספר החלום אין דבריו אלא ספור דברים שראה בחלומו כמו שיספר דברים ששמע אין לשכל בהם חלק כי אם בכח המדמה אבל דברי חלום הנבואה נאמר עליהם ידבר כי הם בכח הדברי רוצה לומר השכלי עם כח המדמה ויונתן תירגם הא כמה דפריש בין תבנא לעבורא כן פריש בין רשיעיא לצדיקיא ורז"ל אמרו וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום אמר רבי יוחנן כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים : (כט) הלא כה דברי . דברי החולמים הם בטלים כמו שתראו כי הם אומרים שלום שלום ואין שלום אבל דברי הוא כאש שתאכל ותשרף את אשר תמצא וכן הוא כפטיש יפוצץ סלע לא יעמוד דבר לפני דברי לבטלו כי את אשר דברתי אעשה ולא יפול דבר : (ל) לכן הנני על הנביאים . כלומר הנני עליהם לכלותם וכן ת"י הא אנא שלח רוגזי וכן תירגם כל אלה הנני אשר בפרשה ואמר שלשה פעמים הנני כי שלשה חלקים היו נביאי השקר באותו הזמן היו בהם נביאים שהיו שומעים דברי נביאי האמת בנבואות אומות העולם כמו שהתנבא ירמיה על האומות והיו הולכים לעם ואומרים להם כה אמר השם לעמון ועניין הנבואה כמו שאמר ירמיהו בביתו לתלמידיו כדי שיאמינו העם להם באמרם להם בשם ה' שלום יהיה לכם ועל אלה אמר מגנבי דברי איש מאת רעהו ועל זה אמרו רז"ל המתנבא מה שלא נאמר לו הא לחברו נאמר כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון ואמר כה אמר ה' צבאות הנני שובר את קשת עילם ראשית גבורתם נשא חנניה קל וחומר בעצמו ומה עילם שלא בא אלא לעזור את כשדים אמר הקדוש ברוך הוא הנני שובר את קשת עילם כשדים עצמן על אחת כמה וכמה אתא איהו לשוק התחתון ואמר כה אמר ה' אלהי ישראל לאמר שברתי את עול מלך בבל והקשו על זה ואמרו האי לחברו לא נאמר כיון דאתיהיב קל וחומר כמאן דאתמר ליה דמי והחלק השני היו בהם נביאים שהיו בעלי לשון לח ומתק שפתים ועליהם נאמר הלוקחים לשונם וינאמו נאם היו אומרים לעם דברי שלום בשם ה' והיו מראים פניהם במתק דבריהם כדי שישמעו להם וע"ז אמרו רז"ל המתנבא מה שלא שמע והחלק השלישי נביאי חלומות שקר שהיו אומרים כי חלומותיהם נבואה והיו אומרים אותה לעם בשם ה' : (לא) הנני . הלוקחים לשונם . שמחליקים לשונם . וכן הטתו ברוב לקחה . בחלק שפתים תדיחנו כמו שאמר במתק שפתים תדיחנו

תולדות אהרן יספר חלום . ברכות נה : דברי כאש . ברכות כב סכה נב תענית ד חגיגה כו קידושין ל (נדרים לז) :
וכפטיש . שבת פח סכה נב סנהדרין לד :

לאלחים : הנביא ב' ר"פ וסי' אשר אתו חלום . אשר ינבא לשלו': דברי י"ג וסי' נמסר במלכים חלק א' סי' ג' : ויספרום ב' וסי'

מצודת דוד

וכי אני לא אראה אותו : הלא וכו' אני מלא . אם כן במקום שנסתר שם אני : (כה) שמעתי . ר"ל הואיל ואין נסתר ממני לכן שמעתי מה שמתנבאים בשמי שקר שאומרים כל היום חלמתי חלמתי ומחזיקים חלומותם הפשוט הדמיוני כחלום נבואיי : (כו) עד מתי . יהיה השמות והטעות הזה : היש בלב . וכי יש בלבם מה שאומרים תדיר שחלום הדמיוני הוא כחלום הנבואיי : ונביאי תרמית לבם . אבל הם נביאי ערמות לבם כי יודעים המה שאין ערך לחלום הדמיוני עם חלום הנבואיי ובערמת הלב ידברו בפיהם שלומים הם : (כז) החושבים . אשר יחשבו לסבב לעמי שישכחו שמי ע"י חלומותם אשר יתמידו לספר זה לזה להיות כל עסקם בזה : בבעל . בהתמדת עבודת הבעל : (כח) הנביא כו' . ר"ל מהראוי שהנביא אשר אתו חלום פשוט ודמיוני יספרנו בדרך ספור חלום בעלמא : ואשר דברי אתו . ומי אשר בחלום אדבר בו הוא ידבר דבר ויאמת אותו ר"ל חלום כזה יוכל לספר בדרך ספור נבואה : מה לתבן . מה ענין תבן להדמותו עם הבר ר"ל מה ענין חלום דמיוני להדמותו עם חלום נבואיי : (כט) הלא כה דברי . הלא החלום אשר הוא דברי הוא דברי כאש בחוזק רב ובהרגשה יתירה כאש הבוערת וכפטיש המפוצץ את הסלע שהוא דבר המורגש מאד כן הוא חלום הנבואיי ולא כן חלום הדמיוני כי הרגשתה קלה מאד : (ל) לכן הנני . וכו' . ר"ל הואיל ויש הפרש רב בין חלום נבואיי לחלום דמיוני ובזדון לבם יאמתו חלום דמיוני כחלום נבואיי לכן כמו שהנני מוכן להביא פורעניות על הנביאים אשר גונבים דברי וכו' ר"ל שהיו שומעים דברי נביאי האמת והיו מגידים אותם מעצמם ואמרו שאליהם נאמרו וכאלו יגנבו דברי הנביאים מן הנביא האמיתי : (לא) הנני וכו' . וכמו שהנני מוכן להביא פורעניות על הנביאים המלמדים לשונם לומר לדבר לחות : וינאמו נאם . ר"ל שבודים שקרים מלבם וימתיקו אמריהם וידברום במקום נבואה ובלשון הנביאים כאלו היה דבר ה' : (לב) הנני על נבאי חלומות . ר"ל כמו כן הנני מוכן להביא פורעניות על המתנבאים חלומות שקר כלומר שאומרים חלום דמיוני כאלו הוא חלום נבואיי כי בזדון ידברו

מצודת ציון

(כו) ונביאי . הוי"ו במקום אבל : תרמית . ענין ערמה כמו שקר תרמיתם (תהלים קיט) : (כז) החושבים . מלשון מחשבה : (כח) לתבן . קש : הבר . כן נקרא התבואה וכן לשבור בר (בראשית מג) : (כט) וכפטיש . הוא המקבת כמו פטיש כל הארץ (לקמן נ) : יפוצץ . ענין השבר לחתיכות רבות וכן ויתפוצצו הררי עד (חבקוק ג) : (לא) הלוקחים . ענין למוד והרגל כמו הטתו ברוב לקחה (משלי ז) : וינאמו נאם . הוא ענין אמירה והוא לשון שהנביאים רגילים בו : (לב) ויתעו . מלשון תועה : ובפחזותם . ענין קלות הדעת כמו אנשים רקים ופוחזים (שופטים ט) : והועיל . מלשון

יד ר"פ יוֹעִילוּ לָעָם־הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה׃ לג וְכִי־
ג' יִשְׁאָלְךָ הָעָם הַזֶּה אוֹ־הַנָּבִיא אוֹ־
כֹהֵן לֵאמֹר מַה־מַּשָּׂא יְהוָה וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם אֶת־מַה־מַּשָּׂא וְנָטַשְׁתִּי
ג' ר"פ אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה׃ לד וְהַנָּבִיא וְהַכֹּהֵן
וְהָעָם אֲשֶׁר יֹאמַר מַשָּׂא יְהוָה
ג'. ג' וּפָקַדְתִּי עַל־הָאִישׁ הַהוּא וְעַל־בֵּיתוֹ׃
ס' לה כֹּה תֹאמְרוּ אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וְאִישׁ
אֶל־אָחִיו מֶה־עָנָה יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר
כ' כתי' ניטני ג' יְהוָה׃ לו וּמַשָּׂא יְהוָה לֹא תִזְכְּרוּ־
עוֹד כִּי הַמַּשָּׂא יִהְיֶה לְאִישׁ דְּבָרוֹ
וַהֲפַכְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים
יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵינוּ׃ לז כֹּה תֹאמַר
ב' אֶל־הַנָּבִיא מֶה־עָנָךְ יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר
ג' יְהוָה׃ לח וְאִם־מַשָּׂא יְהוָה תֹּאמֵרוּ
לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן אֲמָרְכֶם אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה מַשָּׂא יְהוָה וָאֶשְׁלַח
אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תֹאמְרוּ מַשָּׂא
ג' יְהוָה׃ לט לָכֵן הִנְנִי וְנָשִׁיתִי אֶתְכֶם
ג'. ח' נָשֹׂא וְנָטַשְׁתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הָעִיר
אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָכֶם וְלַאֲבוֹתֵיכֶם מֵעַל
פָּנָי׃ מ וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם חֶרְפַּת עוֹלָם
ח' וּכְלִמּוּת עוֹלָם אֲשֶׁר לֹא תִשָּׁכֵחַ׃

וְהַנָאָה לָא יְהַנוֹן לְעַמָא הָדֵין אֲמַר יְיָ׃ לג וַאֲרֵי יְשַׁאֲלִינָךְ עַמָא הָדֵין אוֹ סָפַר אוֹ כָהֵין לְמֵימַר מַה נְבוּאֲתָא בִשְׁמָא דַיְיָ וְתֵימַר לְהוֹן כְּדֵין נְבוּאֲתָא וְאַרְטוּשׁ יַתְכוֹן אֲמַר יְיָ׃ לד וְסָפַר וְכָהֵן וְעַמָא דְיֵימַר נְבוּאֲתָא בִשְׁמָא דַיְיָ וְאַסְעַר עַל גַבְרָא הַהוּא וְעַל בֵּיתֵיהּ׃ לה כְּדֵין תֵּימְרוּן גְבַר לְחַבְרֵיהּ וּגְבַר לַאֲחוּהִי מָה אָתֵיב יְיָ וּמָה מַלֵיל יְיָ׃ לו וּנְבוּאָה בִשְׁמָא דַיְיָ לָא תִדְכְּרוּן עוֹד אֲרֵי נְבוּאֲתָא תְהֵי לִגְבַר דִמְקַיֵים פִּתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ וְאַתּוּן מְדַמַן לְבַטָלָא יַת פִּתְגָמֵי אֱלָהָא קַיָמָא דַיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָנָא׃ לז כְּדֵין תֵּימַר לִנְבִיָא מָה אָתֵיבָךְ יְיָ וּמָה מַלֵיל יְיָ׃ לח וְאִם נְבוּאָה בִשְׁמָא דַיְיָ תֵּימְרוּן בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלָף דַאֲמַרְתּוּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין נְבוּאָה בִשְׁמָא דַיְיָ וּשְׁלָחִית לְוַתְכוֹן לְמֵימַר לָא תֵימְרוּן נְבוּאֲתָא מִקֳדָם יְיָ׃ לט בְּכֵן הָאֲנָא שְׁלַח רוּגְזִי וְאַרְטוּשׁ יַתְכוֹן מִרְטַשׁ וְאַרְחֵיק יַתְכוֹן וְיַת קַרְתָּא דִיהָבֵית לְכוֹן וְלַאֲבָהַתְכוֹן מִקְבֵיל מֵימְרִי׃ מ וְאֶתֵּן עֲלֵיכוֹן חִסוּדֵי עֲלַם וּתְחָפֵינוּן וְאִתְכְּנָעוּת עֲלַם

איספורדישוי"ן בלעז: (לג) מה משא ה׳. לשון שחוק לפי שנבואתו להם למשא: ואמרת אליהם את מה משא ונטשתי וגו׳: ונטשתי. ועזבתי אומרים לכם מה המשא. אתם למשא להקב"ה והוא אמר שיטוש וישליך אתכם מעל זרועותיו משמים. אכן כך שמעתי: (לו) כי המשא יהיה לאיש דברו. אע"פ שאתם מהפכין את המשא לגנאי משא דבר ה׳ לאיש דברו ולאיש עלתו הוא מגלגלו ואתם מהפכין אותו ללשון משאוי זו לא שמעתי כן והיא עיקר אבל כך שמעתי כי המשאוי יהיה משאוי של פורענות למי שאומרו השואל מה משא. ע"א משא ה׳ ל׳ נבואה הוא והיה הנביא השקר שואל לנביא האמת לאמר לו את דבר הקב"ה בל׳ שבא הסיגנון אליו והסיגנון לא היה מפרש הדיבור כל כך והיה הנביא השקר מהפך את הפי׳ לצד אחר והיה מדבר בדוגמת נביא האמת כדי שיאמינו בו וכן עשה חנניה בן עזור לכן הוא אומר אל תשאלו משא ה׳ את ל׳ הסיגנון אלא מה דבר ומה ענה את פירוש הדבר שאלו לנביא אמת לאמר לכם מה הקב"ה אומר ולהיכן נוטין את דבריו: כי המשא יהיה לאיש דברו. סיגנון שהקב"ה אמרו שהוא לאיש עלתו שאינו חשוד להפכו ואתם שואלי׳ אותו כדי להפכו והפכתם את דברי הקב"ה וזהו שאמר למעלה מגנבי דברי איש מאת רעהו (כא׳) גם זה ל׳ מיותר: (לז) כה תאמר אל הנביא. כשאתם באים לשאול דברי מאת הנביא: (לט) ונשיתי. ל׳ גיד הנשה (בראשית לב) ול׳ ונשתה גבורתם (לקמן נא) קופץ ומטלטל ממקום למקום:

תדיתנו: (לב) הנני על נבאי. מבנין נפעל: ובפחזותם. ובקלותם כלומר בקלות דעתם וכן אנשים ריקים ופוחזים: (לג) וכי ישאלך. האל ית׳ שהוא חוקר לב ובוחן כליות ידע את לבבם כי כשהיו אומרים משא ה׳ היה דעתם ובונתם ענין כבדות ומשא כמו תחת משאו לפיכך אמר לירמיהו הנביא שיזהירם שלא ישאלו דבר ה׳ בלשון משא: או הנביא. נביאי שקר. ויונתן תירגם ספר וכבר פירשנוהו: או כהן. מכהני הבעלים: את מה משא. תאמר להם את שאלתם ששואלים מה משא ומה תאמר ונטשתי אתכם זו תהיה תשובת שאלתם ותירגם יונתן ותימר להון כדין נבואתא וארטיש יתכון: (לד) והנביא. מבואר הוא: (לה) כה. איש על רעהו. כמו אל רעהו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: מה ענה ה׳. כמו מה דבר וכן ועניה ואמרת ויען איוב הראשון: (לו) ומשא ה׳. כי המשא יהיה לאיש דברו. לכל איש מהם יהיה המשא דברו כלומר בדברו לבד יאמר משא שמשמע נבואה אך בלבו הוא לשון כבדות וזהו שאמר והפכתם את דברי אלהים חיים כלומר בלבבכם תהפכו אותם מנבואה לכבדות: ה׳ צבאות. כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה ובידו להביא עליכם מה שדבר: אלהינו. כלומר אלהינו הוא ולא אלהיכם שאין אתם מאמינים בו ואדוני אבי ז"ל פירש כי דברו של אדם הוא נשיאות שפתיו כמו שאמר ובל אשא את שמותם על שפתי כלומר ובראוי נקראת הנבואה משא שהיא נשאת בפי הנביא אלא שאתם הופכים דברי אלהים חיים ותחשבו משא ענין כבדות: (לז) כה. מבואר הוא: (לח) ואם. מבואר הוא: (לט) לכן הנני ונשיתי אתכם נשא. מה שאמר בזה הענין בכל דבר ודבר הנני מורה על מהירות הפורענות עליהם כלומר הנני מוכן ומזומן להביא עליכם רעה. ונשיתי ושכחתי וכבר כתבנו כי נשא המקור אחרון הוא לחזק הפעולה ר"ל כמו שאתם שוכחים דברי ואותותי שעשיתי על ידי נביאי ועתה אתם מואסים נבואתי ומבזים אותה אני גם כן אשכח אתכם אף על פי שקניתי אתכם וכרתי ברית אתכם כי אתם בטלתם הברית תחלה: ונטשתי אתכם. אעזוב אתכם ואת העיר שאסלק שכינתי ממנה ובאמרו מעל פני טעמו למלת אתכם ר"ל כי בעזבי אתכם תגלו מעל פני כמו שאמר שלח מעל פני ויצאו וי"ת וארטיש יתכון מרטש וארחק יתכון וית קרתא דיהבי׳ לכון ולאבהתכון מקביל מימרי ויש לפרש ונטשתי כמו ונתשתי בתי"ו והיא הנכון כי התי"ו והטי"ת ממוצא אחד הן ויבאו בענין אחד וכן טעה בטי"ת ותעה בתי"ו ענין אחד הוא וכן אם ינתשו מים זרים בתי"ו כמו ינטשו בטי"ת: (מ) ונתתי. וכלימות.

דודאי
לאביהם. ויתעו את עמי: וכי י"ר ר"פ בנביאים וסי׳ כי ירדף גאל הדם אחריו. וכי הקים ה׳ להם. וכי ימצא איש את. וכי תאמרון אל ה׳ דמלכים. וכי יאמרו אליכם דרשו. וכי תאמר אלי אל ה׳ דישעיה: וכי ישאלך העם הזה. וכי תאמר בלבבך. וכי יאמרו השרים. וכי אנחנו מקטירים. וכי יעשה הנשיא נדבה. וכי תאכלו וכי תשתו. וכי תגישון עור. וכי יתן מתנה: ואת העיר ח׳ בקריא׳ וסי׳ וילחמו בני יהודה דשפטים והמה לקחו את אשר עשה מיכה. ונתתי את הבית הזה כשלה. ככה אשביר את בני יהודה דירמיה. ונשיתי אתכם נשא. והוספתי על ימיך דמלכים. את אדום ואת מואב. והכה מלך אשור אצילך דישעיה:

מצודת ציון

מלשון תועלת: (לג) משא. כן נקרא הנבואה: ונטשתי. ענין עזיבה: (לד) ופקדתי. ענין זכרון: (לה) על רעהו. אל רעהו: ענה. מלשון עניה ותשובה על השאלה: (לט) ונשיתי נשא. ענין הסרה

מצודת דוד

דברו ואינם מועילים: ויספרום. מתמידים לספרם כאלו היה דבר ממש: ויתעו. וכמה מתעים את עמי בחלום הדמיוני שהוא דבר שקר: ובפחזותם. בקלות דעתם יפתו את העם להאמין בחלומותם הדמיוני: ואנכי וכו׳. אמר כמתרעם על הנפתים להם ואמר הלא אנכי מעולם לא שלחתים ולא צויתי אותם שום צווי ומעולם לא הועילו לעם הזה בשום דבר וא"כ אין בידם לתת שום אות ומופת וגם היטב אין עמהם וכמה א"כ מחזיקים אותם לנביאים: (לג) וכי ישאלך. אמר המקום לירמיה אם ישאלך העם הזה או נביא השקר או כהן הבעל לאמר מה משא ה׳ ר"ל מה דבר ה׳ ובדרך לעג אמרו לשון משא לפי שהיה להם למשא ולעול כבד: ואמרת. אז תאמר אליהם את מה משא ר"ל את מה שיאות וילעג במשא כלומר מה שיאות למשות במשא אעשה לכם וחזר ופירש ונטשתי אתכם כאדם העוזב ומשליך את המשא הכבידה עליו: (לד) ופקדתי. במקרא שלפניו אמר שהנביא ישוב להם דרך אונאת דברים שהמקום יעזוב את ישראל בעוונם וישליכם כאדם המשליך משא כבידה ובזה אמר העון הזה אזכור להשיב גמול ביחוד על האיש המדבר ועל ביתו: (לה) כה תאמרו. בלשון הזה תאמרו וכו׳: מה ענה ה׳ וכו׳. ר"ל אם תשאלו על המענה תאמרו מה ענה ה׳ ואם תשאלו על מה שמדבר מבלי שאלה תאמרו מה דבר ה׳: (לו) ומשא. לשון משא לא תזכרו עוד: כי המשא יהיה לאיש דברו. ר"ל דברי הנבואה המה כאילו למשא על הנביא שה׳ דבר בו על כי לא יוכל לכבוש הנבואה לבלי להגידה כאלו היתה למשא עליו וכמ"ש ואמרתי וכו׳ ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש וכו׳ ונלאיתי כלכל (לעיל כ) ובעבור גם זה יתכן לקראה בשם משא מלבד מה שנקראה כן על כי נשאת בפי הנביא: והפכתם. אבל אתם מהפכים את דברי וכו׳ היא מלת המשא לומר שהיא למשא על השומעים ולא כן הוא: (לז) כה תאמר אל הנביא. ר"ל ואף אם תשאלו את הנביא עצמו עם כי למולו כאלו למשא על כי לא יוכל להסתירה עכ"ז לא תזכרו שם משא רק בלשון הזה תאמרו מה ענה לך ה׳ אם יהיה השאלה על המענה או מה דבר ה׳ אם יהיה על דבר מבלי שאלה קודמה: (לח) ואם וכו׳. ואם אחר כל האזהרות תאמרו שוב לשון משא ה׳: לכן. בעבור זה כה אמר וכו׳: ואשלח. ר"ל ואף כי שלחתי אליכם אשר לא תאמרו לשון משא ה׳ ועכ"ז לא שמעתם: (לט) לכן הנני. בעבור זה הנני מוכן לשלם גמול ועל העון הזה בלבד אסיר אתכם בהסרה מלפני ואעזוב אתכם כאדם העוזב משא הכבידה עליו ר"ל העון הזה לבד כדאי הוא לזה כעונש מדה במדה על שאמרו לשון משא יעזוב אותם כמשא: ואת העיר. גם את העיר אסי׳

יסר

רשי

(א) דודאי. קדרות : מועדים. מוכנים : החרש והמסגר. תלמידי חכמים שגלו עם יכניה וכבר פירשתיו בספר (מ"ב כד) החרש והמסגר לימייטרא"ש ליפורטיי"ר בלעז. ל"א החרש והמסגר החרש ל' חרש המסגר ל' סגור כלומר חכמים גדולים בתורה שכשהיה אחד מהם מדבר הכל שותקים מסגר שהיו סוגרים ואין פותח : (ב) כתאני הבכורות. שבישלו כל צרכן בתחלת בכורי תאנים שהם חביבות על מוצאיהם בראשיתם : (ה) כן אכיר את גלות וגו'. הרי זה מקרא מסורס כן אכיר לטובה את גלות יהודה שהגליתי כבר יכניה וגלותו : (ו) אתוש : ל' עקירה : (ט) לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ. שישמעו הרעה הבאה עליהם ויזועו : ולשנינה. שישננו וידברו הכל בפורענותם

מצודת דוד

וכו' אעזוב ואשליך מעל פני ותהיה מסורה ביד הכשדים : (מ) חרפת עולם. זמן מרובה תהיו בחרפה גולים ביד הכשדים: וכלימות עולם. זמן מרובה יזכר הכלימה שיהיה לכם בעת תלכו שבי לפני צר אשר לא תשכח הכלימה' ההיא על כי תהיה מרובה וגדולה: כד (א) הראני ה'. במראה הנבואה : דודאי. כלים מלאים תאנים היו מזומנים לפני ההיכל : אחרי הגלות. חוזר לתחילת המקרא לומר שזה ראה אחר שגלה נ"נ וכו' : ואת החרש ואת המסגר. הם אומני' ושומרי השערים אשר סגרו אותם בעתם וכן ת"י : (ב) תאנים. מלאה תאנים וכו' : כתאני הבכורות. כתאנים המבושלין כל צרכן : מרוע. בעבור רעתן לא היה אפשר לאכלן : (ג) טובות מאד. המה טובות מאד : רעות מאד. המה רעות מאד : (ה) כתאנים הטובות האלה. שהמה חביבים ובני אדם מתקרבין אליהן כן אכיר את גלות יהודה ר"ל עם כי נעשו זרים ממני כי הרחקתים מעל גבולי הנה עתה אכיר אותם ואתקרב אליהם: לטובה. חוזר למעלה לומר כן אכיר לטובה : (ו) ושמתי עיני. אשגיח עליהם לטובה לשמרם בגולה : והשיבותים. בזמן בית שני : ובניתים ולא אהרום. ר"ל הואיל וכבר עבר עליהם ההרס לא יקוו עוד מעתה הריסה כי אם בנין בשובם לירושלים בבית השני לא כמו הנשארים בירושלים אשר יקוו על הריסה הואיל ועדיין לא עבר עליהם ההרס ולא קבלו הגמול : ונטעתים וכו'. כפל הדבר במ"ש : (ז) ונתתי וכו'. אתן להם לב מבין לדעת אותי אשר אני ה' : והיו לי לעם. להאמין בי ולקבל עול מוראי : ואנכי וכו'. להיות בעזרתם: (ח) וכתאנים הרעות. כאלו אמרו הנשארים פה יהיו כתאנים הרעות אשר אין לאכלן בעבור רעתן הנואלין ומרוחקים מבני אדם : כן אתן וכו'. להיות שנוא ומרוחק : והיושבים בארץ מצרים. שהלכו עם יוחנן בן קרח למצרים ונתיישבו שמה אשר לא כמצות ה' : (ט) ונתתים וכו'. ר"ל אמסרם לכל ממלכות הארץ להיותם לזועה ולרעה כי כולם ימרידם וירעו להם : לחרפה וכו'. ר"ל בכל המקומות אשר אדיח אותם שם

ירמיה כד

כד א הֶרְאַנִי יְהוָה וְהִנֵּה שְׁנֵי דּוּדָאֵי תְאֵנִים מוּעָדִים לִפְנֵי הֵיכַל יְהוָה אַחֲרֵי הַגְלוֹת נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־יְכָנְיָהוּ בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרֵי יְהוּדָה וְאֶת־הֶחָרָשׁ וְאֶת־הַמַּסְגֵּר מִירוּשָׁלִַם וַיְבִאֵם בָּבֶל׃ ב הַדּוּד אֶחָד תְּאֵנִים טֹבוֹת מְאֹד כִּתְאֵנֵי הַבַּכֻּרוֹת וְהַדּוּד אֶחָד תְּאֵנִים רָעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר תְּאֵנִים הַתְּאֵנִים הַטֹּבוֹת טֹבוֹת מְאֹד וְהָרָעוֹת רָעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ׃ ד וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּתְּאֵנִים הַטֹּבוֹת הָאֵלֶּה כֵּן אַכִּיר אֶת־גָּלוּת יְהוּדָה אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים לְטוֹבָה׃ ו וְשַׂמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה וַהֲשִׁבֹתִים עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְנִיתִים וְלֹא אֶהֱרֹס וּנְטַעְתִּים וְלֹא אֶתּוֹשׁ׃ ז וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב לָדַעַת אֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה וְהָיוּ־לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים כִּי־יָשֻׁבוּ אֵלַי בְּכָל־לִבָּם׃ ח וְכַתְּאֵנִים הָרָעוֹת אֲשֶׁר לֹא־תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה כֵּן אֶתֵּן אֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו וְאֵת ׀ שְׁאֵרִית יְרוּשָׁלִַם הַנִּשְׁאָרִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְהַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וּנְתַתִּים לְזַוְעָה לְרָעָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ לְחֶרְפָּה וּלְמָשָׁל לִשְׁנִינָה וְלִקְלָלָה בְּכָל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר־אַדִּיחֵם שָׁם׃ י וְשִׁלַּחְתִּי בָם אֶת־הַחֶרֶב אֶת־הָרָעָב וְאֶת־הַדָּבֶר עַד־תֻּמָּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם וְלַאֲבוֹתֵיהֶם׃

ל'
ס"א יכניהו
ג'
ג' חס'
ד'
ג' ד' מ"ל וה' חסר
ד'
כ"ט
כ' ה' חס' וה' מ"ל
ו' חסר
ל'
ד'
ל'
ג' חסר א'
לזועה ק'
חמש"ק כימן
י"ג פסוקים את את את כ'
ד"מ"ע כנכי

דלא תתפסוק : א אחזיני יי והא תרין סלי תינין מחתין מקדם היכלא דיי בתר דאגלי נבוכדנצר מלכא דבבל ית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה וית רברבי יהודה וית אומניא וית תרעיא מירושלם ואובילינון לבבל : ב סלא חדא תינין טבא לחדא כתינין בכירין וסלא חד תינין בישין לחדא ודבישין בישן לחדא דלא מתאכלין מבישו : ג ואמר יי לי מה את חזי ירמיה ואמרית תינין תיניא טבתא טבן לחדא ודבישין בישן לחדא דלא מתאכלין מבישו : ד והוה פתגם נבואה מקדם יי עמי למימר : ה כדנן אמר יי אלהא דישראל כתיניא טבתא האלין כן אשתמודע ית גלות יהודה דאגליתי מן אתרא הדין לארע כסדאי לטבתא : ו ואשוי מימרי עליהון לטבא ואתיבינון לארעא הדא ואבנינון ולא אפגר ואקימינון ולא אטלטל : ז ואתן להון לב למידע דחלתי ארי אנא יי ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלה ארי יתובון לפולחני בכל לבהון : ח וכתיניא בישתא דלא מתאכלא מבישו ארי כדנן אמר יי כן אתן ית צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וית רברבוהי וית שארא דירושלם דאשתארו בארעא הדא ודיתבין בארעא דמצרים : ט ואתנינון לזיע ולבישא לכל מלכות ארעא לחיסודין ולמתל ולשועי וללוטא בכל אתריא דאגלינון לתמן : י ואגרי בהון ית דקטלין בחרבא בכפנא ובמותא עד דיסופון מעל ארעא דיהבית להון ולאבהתהון :

רדק

שם כעורק סו"ו ודגש הנ"ס : (א) הראני ה'. כתי"ק הס"א : והנה שני דודאי תאנים. אמר הראני במראה הנבואה שני דודאי תאנים ואל"ף דודאי תאנים נוספת כאל"ף תמסים לנלאות וכן אמר הדוד אחד כלה אל"ף ועמש סלים וכת"י סלי : מועדים. מוכנים ומזומנים לאכול וסיו זה אחר הגלות נבוכדנצר מלך בבל את יכניהו : ואת החרש ואת המסגר. יועצים וחכמים היו וי"מ ית אומניא וית תרעיא : (ב) הדוד אחד. כתאני הבכורות. הסמוכות לעלים כאילו אמר כתאני עלי התאנה המבכרות. בכורות תאמר וזכר אותם תאנים כי הן נחמדות בעיני אוכליהן לפי שהן בכורות וכן אמר כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכם: (ח) וכתאנים. כאילו אמר והמבכרים יהיו תאנים הרעות ואמר כן פירש ואמר כה אמר ה' : והישבים בארץ מצרים. שבארים שהיו יושבים אז בארץ מצרים אותם שהלכו עם יוחנן בן קרח : (ט) לזועה. כתיב וקרי לזעוה והענין אחד כמו כבש וכשב : לחרפה. כלה וי"ו : לשנינה. כלה וי"ו : (י) את הרעב. כלה וי"ו הדבר

ואת שרי ג' בקריאה וסימ' ויעבר יורם צעירה. וחברו דר"ה. והנה שני דודאי תאנים : תאכלנה ד' בקריאה וסי' הדוד האחד תאנים טבות. התאנים טובות מאד. וכתאנים הרעות אשר לא תאכלנ' ונתתי אותם כתאנים : ובניתים ב' וסימ' והשיבתי את שבות והשיבתים על הארץ הזאת. קד"א חסר : והישבים ג' בקריאה וסימ' וישמחו כל קהל. וכתאנים הרעו' והישבים הראשונים דר"ה. חד חסר וב' מ"ל. דתאנים חסר. אלין מתחלפין ונתתים לחרפה ולמשל ולשנינה ולקללה. והחרמתים לשמה ולשרק' לחרבות עולם. והיתה לחרב לשמה ונרדפתי לאלה ולשמה ולקללה ולחרפה. ולא יוכל לחרבה ולשמה ולקללה. כי בי נשבעתי כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה :

תולדות אהרן שני דודאי תאנים. עירובין כא :

מצודת ציון

סערה והעתקה כמו נסתה בגונתם (לקמן נה) : (א) דודאי. הם כלי כעין קדרה וכן כפיו מדוד תעבורנה (תהלים פא) : מועדים. מזומנים וכן אנה פניך מועדות (יחזקאל כא) : החרש. קבוצת האומנים כמו חרש עצים (ישעיה מד) : (ב) הבכורות. המבושלות כל צרכן וכן בכורי ענבים (במדבר יג) : אכיר. מלשון הכרה : (ו) והשיבותים. מלשון השבה : אהרם. מל' הריסה ונתיצה : אתוש. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (לעיל א) : (ט) לזועה. ענין רעד ורתת וכן והיה רק זועה (ישעיה כח) : לשנינה. ענין ספור ואמירה כמו ושננתם לבניך (דברים ו) : (י) תומם. ענין כליון והשלמה כמו תם הכסף (בראשית מז) : אשכים

כה א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה עַל־יִרְמְיָהוּ עַל־כָּל־עַם יְהוּדָה בַּשָּׁנָה הָרְבִעִית לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה הָרִאשֹׁנִית לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ב אֲשֶׁר דִּבֶּר יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא עַל־כָּל־עַם יְהוּדָה וְאֶל כָּל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר׃ ג מִן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה וְעַד ׀ הַיּוֹם הַזֶּה זֶה שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָי וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם אַשְׁכֵּים וְדַבֵּר וְלֹא שְׁמַעְתֶּם׃ ד וְשָׁלַח יְהוָה אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדָיו הַנְּבִאִים הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְלֹא־הִטִּיתֶם אֶת־אָזְנְכֶם לִשְׁמֹעַ׃ ה לֵאמֹר שׁוּבוּ־נָא אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמֵרֹעַ מַעַלְלֵיכֶם וּשְׁבוּ עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם וְלַאֲבוֹתֵיכֶם לְמִן־עוֹלָם וְעַד־עוֹלָם׃ ו וְאַל־תֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֺת לָהֶם וְלֹא־תַכְעִיסוּ אוֹתִי בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְלֹא אָרַע לָכֶם׃ ז וְלֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי נְאֻם־יְהוָה לְמַעַן הַכְעִסוּנִי בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם לְרַע לָכֶם׃ ח לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת יַעַן אֲשֶׁר לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֶת־דְּבָרָי׃ ט הִנְנִי שֹׁלֵחַ וְלָקַחְתִּי אֶת־כָּל־מִשְׁפְּחוֹת צָפוֹן נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל עַבְדִּי וַהֲבִאֹתִים עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְעַל־יֹשְׁבֶיהָ וְעַל כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה סָבִיב וְהַחֲרַמְתִּים וְשַׂמְתִּים לְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה וּלְחָרְבוֹת עוֹלָם׃ י וְהַאֲבַדְתִּי מֵהֶם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה קוֹל רֵחַיִם וְאוֹר נֵר׃ יא וְהָיְתָה כָּל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְחָרְבָּה לְשַׁמָּה וְעָבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה׃

ד' כטע"ב ד' · ל' וכ"כ · כ' וכעין · ל' · ל' ומ"ל ג' מ"ל בלישנא. י"ח · ל' דסמי' · פ' ר"פ · כ' · י"ג · ל' י"ג מ"ל לכספ' כ' · הכעיסני ק' · כ' כטעם זקף בספרא · ל' · ד' · ל'. י' · ל' · כ' · ל'

א פתגם נבואה דהוה עם ירמיה על כל עמא דבית יהודה בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה היא שתא קדמיתא לנבוכדנצר מלכא דבבל: ב דאתנבי ירמיה נביא על כל עמא דבית יהודה ועל כל יתבי ירושלם למימר: ג מן תלת עשרי שנין ליאשיה בר אמון מלך שבטא דבית יהודה ועד יומא הדין דנן עשרין ותלת שנין הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי ומלית עמכון מקדם וממליל ולא קבילתון: ד ושלח יי לותכון ית כל עבדוהי נביא מקדם ומשלח ולא קבילתון ולא ארכינתון ית אודנכון לקבלא: ה למימר תובו כען גבר מאורחיה בישתא ומבישות עובדיכון ותיבו על ארעא דיהב יי לכון ולאבהתכון למן עלמא ועד עלמא: ו ולא תהכון בתר טעות פלחי כוכביא למפלחהן ולמסגד להן ולא תרגזון קדמי בעובדי ידיכון ולא אבאיש לכון: ז ולא קבילתון למימרי אמר יי בדיל דלא לארגזא קדמי בעובדי ידיכון לאבאשא לכון: ח בכן כדנן אמר יי צבאות חלף דלא קבילתון ית פתגמי: ט הא אנא שלח ואדבר ית כל מלכות צפונא אמר יי ולנבוכדנאצר מלכא דבבל עבדי ואיתינון על ארעא הדא ועל יתבהא ועל כל עממיא האלין סחור סחור ואגמרינון ואשוינון לצדו ולאשתממו ולחרבת עלם: י ואובד מנהון קל ביע וקל חדוא וקל חתנין קל כלן קל סיען דמשבחין בנהור בוצין: יא ותהי כל ארעא הדא לחרבא לצדו ויפלחון עממיא האלין ית מלכא דבבל שבעין שנין:

(א) הדבר. על ירמיהו. כמו אל: היא השנה הראשונה לנבוכדנצר: והנה כתב בתחלת ספר דניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנאצר מלך בבל ירושלם ויצר עליה הך נאמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים המליכו פרעה נכה מלך נבוכדנצר ובא לירושלם ויצר עליה ובשנה הרביעית ליהויקים בתחלת השנה נתן ה' בידו את יהויקים והיא שנה ראשונה לנבוכדנצר: (ב) על כל עם יהודה. כמו אל: ואל כל יושבי ירושלם. עם יהודה מן הערים האחרות שבאו לירושלם ודברי ירמיהו אליהם ואל יושבי ירושל': (ג) זה שלש ועשרים שנה. יאשיהו מלך שלשים ואחת שנה וי"ג שנה למלכו תחלת נבואת ירמיהו נמצא ירמיהו נתנבא בימי יאשיהו י"ט שנה ונבואה זו היתה בשנה הרביעית ליהויקים בנו הנה שלש ועשרים שנה: אשכים ודבר. האל"ף במקום ה"א השכם כי אותיות אהו"י מתחלפות ונכתבה יו"ד במשך אלא כמנהג עם הנר"י בתוכ: (ה) למן עולם ועד עולם. מזמן רב נתנה לאבותיכם ועד עולם יתננה לכם ולבניכם אם תרצו ולמ"ד למן עולם לא באה על ענין הדבר אלא להמתק עלות הדבר ומספיק הענין זולתה וכמוהו למן היום אשר יצא מארץ מצרים למתי אעתיר לך וכדומים להם: (ז) למען הכעיסוני. כתוב רצה לומר בעבור בהכעיסוני וקרי הכעיסני למען הכעיס אותי עושים העכו"ם לא להנאה שיש להם בה: (ט) את כל משפחות צפון. ולמעלה בתחלת הספר אמר לכל משפחות ממלכות צפונה וגם פי' כי משפחות אומר על העם וממלכות אומר על ראשי הממלכות ולפי שאמר ונתנו איש כסאו זכר שם ממלכות: ואל נבוכדנצר מלך בבל עבדי. וטעם אל אל שולח לא אל ולקחתי או יהיה ואל במקום ואת כמו אספרה אל חק ה' וירדפו אל מדין. ועל כל הגוים האלה. הסמוכים לארץ ישראל או האלה על הגוים שאעתיד לזכר' בסמוך בפרשת כוס יין החמה: (י) קול רחים ואור. קול רחים שטוחנין הכלין לסעודת שמחה וכן מדליקין נרות רבות בבית המשתה וי"ם קל ביען דמשבחין בנהור בוצין:

כמלאות

אשכים. ג' מ"ל בלישנא וסי' מן שלש עשרה שנה. ושלח אליכם את כל עבדי בתרא. מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים: לאמר ט' ר"פ בקריאה וסי' לאמר שובו נא איש מדרכו. לאמר לאסורים צאו. לאמר הן ישלח איש את אשתו. לאמר לא כי ארץ מצרים. לאמר לך אתן את ארץ כנען. וחברו דד"ה לאמר אל הכהנים. לאמר מתי יעבור החדש. לאמר אלהים עזבו: והבאתים ד' וסי' והביאותים אל הר קדשי. והביאותי' על הארץ הזאת. והביאתים אל אדמתם. אל המקום הזה. וכן דינן באתיהו' ישעיה ויחזקאל והביאותים כתיב מ"ל דמ"ל. ירמיה והביאותים כתיב חסר וי"ו. עזרא והבאתים כתיב

מצודת ציון

(ג) אשכים. מלשון השכמה והוא ענין זריזות: (ו) ארע. מלשון רעה: (ח) יען. בעבור: (ט) והחרמתים. ענין הרג ואבדון כמו כי החרם תחרימם (דברים כ): לשמה. ענין תמהון: לשרקה. ענין השמעת קול בקבוץ שפתים ונעשה על דבר תמוה ומגונה: ולחרבות. מלשון חורב

בפורענותם: (א) בשנה הרביעית. שנה שנחתם גזר דינם שיגלו וישתו כוס החמה כמו שאמור בענין קח את כוס וגו' וקודם גזר דין אמר לנביא להוכיחם אולי ישובו ולא יתחתם גזר דינם: (ג) שלש ועשרים. יאשיהו מלך שלשים ואחת לא מהם שתים עשרה שנה נשארו תשע עשרה וארבע של בנו הרי שלש ועשרים: אשכים ודבר. ל' השכם הייתי משכים ומדבר תמיד: (י) קול רחים. סימן הוא לסעודת ברית מילה על שם שטוחנין ושוחקין לה סממנין לרפואה: אור נר. סימן משתה כך שנינו בסנהדרין

מצודת דוד

יהיו לחרפה כי כולם יחרפו אותם: ולמשל. יביאו משל מהפורעניות הבא עליהם: לשנינה. יתמידו לספר מהצרות הבאות עליהם: ולקללה. המקלל יתלה הקללה בהם לומר תהיה כהיהודים המקוללים: (י) עד תומם. עד יכלו מעל האדמה וכו': כה (א) על ירמיהו. אל ירמיהו: ליהויקים. למלכות יהויקים: (ב) על כל עם. אל כל עם: (ג) ליאשיהו. למלכות יאשיהו: זה שלש ועשרים שנה. י"ט שנה בימי יאשיהו כי מלך ל"א שנים וד' בימי יהויקים הם הרי כ"ג: היה דבר ה' אלי. דבר בי הנבואה: ואדבר. ואני דברתי אליכם הנבואה והייתי משכים ומדבר. ר"ל אף הייתי זריז לומר הנבואה אבל אתם לא שמעתם: (ד) ושלח ה'. ועוד שלח ה' שאר נביאים והיה משכים ומשלח בזריזות רב ואתם לא שמעתם: ולא וכו'. כפל הדבר במ"ש: (ה) לאמר. ר"ל הלא כל הנבואות היו למובתכם לאמר שובו נא כל איש מדרכו וגו' ובעבור זה תשבו על האדמה וכו': למן עולם. ר"ל מעת הנתינה עד עולם: (ו) במעשה ידיכם. באלילים העשוים במעשה ידיכם: ולא ארע לכם. לא אעשה עמכם רעה: (ז) ולא שמעתם. עם כי הדבר היה למובתכם לא שמעתם לי: למען הכעסני. לא היה זה אלא למען הכעסני וכו' וההכעסה תהיה באמת לרע לכם: (ט) הנני שולח. ר"ל אעיר לבות הגוים שממשפחת צפון: עבדי. ר"ל עושה שליחותי בדבר זה: סביב. היושבים סביבות א"י: והחרמתים. אחי כולם אחרים ואשימם לתמהון ולהיות שורקין עליהם ועד זמן רב יהיו חרבים: (י) והאבדתי וכו'. ר"ל לא ישמע עוד קול ששון וכו': קול חתן. קול שמחת חתן: קול רחים. מגודל הרעה לא ימצאו תבואה לטחון ברחים: ואור נר. מחסרון השמן ישבו באפלה: (יא) הגוים האלה. היושבים סביבות ארץ ישראל

כמלאות

יב וְהָיָה כִמְלֹאות שִׁבְעִים שָׁנָה אֶפְקֹד עַל־מֶלֶךְ־בָּבֶל וְעַל־הַגּוֹי הַהוּא נְאֻם־יְהוָה אֶת־עֲוֺנָם וְעַל־אֶרֶץ כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתִּי אֹתוֹ לְשִׁמְמוֹת עוֹלָם׃ יג וְהֵבֵאוֹתִי עַל־הָאָרֶץ הַהִיא אֶת־כָּל־דְּבָרַי אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי עָלֶיהָ אֵת כָּל־הַכָּתוּב בַּסֵּפֶר הַזֶּה אֲשֶׁר־נִבָּא יִרְמְיָהוּ עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ יד כִּי עָבְדוּ־בָם גַּם־הֵמָּה גּוֹיִם רַבִּים וּמְלָכִים גְּדוֹלִים וְשִׁלַּמְתִּי לָהֶם כְּפָעֳלָם וּכְמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ טו כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֵלַי קַח אֶת־כּוֹס הַיַּיִן הַחֵמָה הַזֹּאת מִיָּדִי וְהִשְׁקִיתָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁלֵחַ אוֹתְךָ אֲלֵיהֶם׃ טז וְשָׁתוּ וְהִתְגֹּעֲשׁוּ וְהִתְהֹלָלוּ מִפְּנֵי הַחֶרֶב אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁלֵחַ בֵּינֹתָם׃ יז וָאֶקַּח אֶת־הַכּוֹס מִיַּד יְהוָה וָאַשְׁקֶה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה אֲלֵיהֶם׃ יח אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה וְאֶת־מְלָכֶיהָ אֶת־שָׂרֶיהָ לָתֵת אֹתָם לְחָרְבָּה לְשַׁמָּה לִשְׁרֵקָה וְלִקְלָלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ יט אֶת־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְאֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־שָׂרָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ כ וְאֵת כָּל־הָעֶרֶב וְאֵת כָּל־מַלְכֵי אֶרֶץ הָעוּץ וְאֵת כָּל־מַלְכֵי אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־אַשְׁקְלוֹן וְאֶת־עַזָּה וְאֶת־עֶקְרוֹן וְאֵת שְׁאֵרִית אַשְׁדּוֹד׃ כא אֶת־אֱדוֹם וְאֶת־מוֹאָב וְאֶת־בְּנֵי עַמּוֹן׃ כב וְאֵת כָּל־מַלְכֵי־צֹר וְאֵת כָּל־מַלְכֵי צִידוֹן וְאֵת מַלְכֵי הָאִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיָּם׃ כג אֶת־דְּדָן וְאֶת־תֵּימָא וְאֶת־בּוּז וְאֵת כָּל־קְצוּצֵי פֵאָה׃ כד וְאֵת כָּל־מַלְכֵי עֲרָב וְאֵת כָּל־מַלְכֵי הָעֶרֶב הַשֹּׁכְנִים בַּמִּדְבָּר׃ כה וְאֵת ׀ כָּל־מַלְכֵי זִמְרִי וְאֵת כָּל־

ג' כ' וחס' ודין מ"ע
ט'
והבאתי ק'
ג'
ג' מ"ע
י"ן מ"ל
ג'
ג' חס'
ד' ר"פ כספ' ז'
י"ן חס' כספ' חסר"ק סימן
ד' ר"פ כספ'
ד'
ג'. כ'
ד' ר"פ. ג'
ו'
כ'. ד' ר"פ כספרא
ס'
כ'
ג'

יב ויהי כמשלם שבעין שנין אסער על מלכא דבבל ועל עמא ההוא אמר יי ית חוביהון ועל ארע כסדאי ואשוי יתיה לצדות עלם : יג ואיתי על ארעא ההיא ית כל פתגמיא דגזרית עלה ית כל דכתיב בספרא הדין דאתנבי ירמיה על כל עממיא : יד ארי פלחו בהון אף אינון עממין סגיאין ומלכין רברבין ואשלים להון כאגוריהון וכעובדי ידיהון : טו ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל לי קביל ית כסא דחמר לוטא הדין מן קדמי ותשקי יתיה ית כל עממיא דאנא שלח יתך עליהון : טז וישתון וישתגשון ויטרפון מן קדם דקטלין בחרבא דאנא שלח ביניהון : יז וקבלית ית כסא מן קדם יי ואשקיתי ית כל עממיא דשלחני יי לותהון : יח ית ירושלם וית קרויא דבית יהודה וית מלכהא וית רברבהא למתן יתהון לחרבא לצדו לאשתממו וללוטא ביומא הדין : יט ית פרעה מלכא מצרים וית עבדוהי וית רברבוהי וית כל עמיה : כ וית כל מלכי סומכותה וית כל מלכי ארע עוץ וית כל מלכי ארע פלשתאי וית אשקלון וית עזה וית עקרון וית שארא דאשדוד : כא ית אדום וית מואב וית בני עמון : כב וית כל מלכי צור וית כל מלכי צידון וית כל מלכי ניסאדי בעברא דימא : כג ית דדן וית תימא וית בוז וית כל מקפי פאתא : כד וית כל מלכי ערב וית כל מלכי ערבאי דשרן בשכונין במדברא : כה וית כל מלכי זמרי וית כל מלכי עילם וית

בסנהדרין : (יג) את כל הכתוב . על בבל : בספר הזה . בסופו : (יד) כי עבדו בם . כמו כי יעבדו בם בבני בבל : גם המה גוים רבים . מדי ופרס : (טו) כוס היין החמה . נבואת הפורענות : והשקיתה אותו . הנבא להם שלא תשוב עוד בכוס התוכה : (טז) והתגעשו . ויתגעשון : והתהללו . לי הוללות ישתטו : (יח) כיום הזה . כאשר הם היום לאחר החורבן כתב ירמיה ספרו : (כ) ואת כל הערב . כל סומכותא אשר ערבה פרעה ומשענתו עליהם לעזרה . הערב גרנטיא"ה בלע"ז : (כב) ואת מלכי האי . כל אלו שמנה ע"כ שכיני א"י הם : (כג) קצוצי פאה . המוקצים בקצה אותה הרוח : (כד) מלכי ערב . ערביא : ואת כל מלכי הערב . סומכוותא של ערביים :

ששך

חסר יו"ד קדמא והו"ו : במלאת ג' ב' חסר וא' מ"ל וסימ' ויהי במלאת הכלים ותאמר אל בנה דגישה . שלישי' באור תבעיר . כמלאות שבעים שנה . שנה מ"ל גדולים ו' מ"ל בקריאה וסי' גדולים הקרי לב . כי עבדו בם גם המה . כשם הגדלים אשר בארץ דד"ת . כי מרפא יניח חטאים גדולים . זבדיאל בן הגדלים . ויזבחו ביום ההוא : ואת ערי ז' וסימ' נמסר במלבים חלק א' סימן ט' : לחרבה ולשמה ב' וסי' והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה . ואת מלכיה ואת שריה לתת אתם : את ד' ר"פ בסיפרא וסי' את ירושלם ואת ערי יהודה . ודבתריה פרעה מלך מצרים . את אדום ואת מואב . את דדן ואת תימא ואת בוז : תימא ה' וסי' נמסר בישעית סימן כ"א :

מצודת דוד

(יב) כמלאות . כאשר יהיה נשלם שבעים שנה : אפקוד . אזכור עליהם עונם : ועל הגוי ההוא . זה בבל : (יג) בספר הזה . בסוף הספר : על כל הגוים . שהם יבואו ויחריבו את בבל עד היסוד בה : (יד) כי עבדו . עבר במקום עתיד ר"ל יעבדו בבבל : גם המה . רצה לומר כמו שעבד בבל אחרים כן גם המה יעבדו בם וחוזר ומפרש גוים רבים וכו' הם יעבדו בבבל : בהם . בבני בבל : (טו) את כוס היין החמה . המשיל חמת ה' וגזרת הפורעניות ליין המבלבל את המוח . והשקיתה . רצה לומר התנבא עליהם : (טז) והתגעשו והתהוללו . יניעו בתנועה חזקה וישתטו מאימת החרב אשר אשלח ביניהם : (יז) ואקח וכו' . ר"ל קבלתי הנבואה ונבאתי להם : (יח) את ירושלים . חוזר למעלה שאמר והשקיתה וכו' את ירושלים וכו' : ואת מלכיה . עם כי לא היה אלא מלך אחד אמר מלכיה כי גם בני המלך נקראו בשם מלכים : כיום הזה . כי ירמיה כתב ספרו אחר החורבן לזה אמר כיום הזה שהמה חרבים : (כ) כל הערב . עם המקובץ מעמים רבים כמו וגם ערב רב (שמות יב) : ואת אשקלון וכו' . הם ערי פלשתים : שארית אשדוד . יתכן שנחרבה עד לא בא רק ונשאר בה שארית : (כב) האי . קצות האיים אשר בפאת הים : (כג) קצוצי פאה . השוכנים בקצות פאת עולם : (כד) מלכי ערב .

הם

(יב) כמלאת שבעים שנה . כי נבוכדנצר מלך מ"ה שנה וכיצד ידענו זה שהרי אויל מרודך בנו מלך בשנת ל"ז לגלות המלך יהויכין כמו שכתוב בספר מלכים בסופו ובסוף זה הספר ויהויכין גלה בשנת ח' לנבוכדנצר הרי מ"ה ואויל מרודך מלך כ"ג שנה וכיצד ידענו זה שהרי מצאנו לבלשצר בנו מלך ג' שנים נשארו כ"ג בינתים והשלש לא שלמו לו לבלשצר כי בשנה השלישית נהרג הרי מ"ה וכ"ג הרי ס"ח ושתים לבלשצר הרי ע' לפיכך אמר כמלאת כי שלמים היו להם ע' שנה כי לא מת בלשצר עד שנה שלישית לו : לשממות עולם . שם מקובץ מן שממה והוא סמוך : (יג) את כל הכתוב בספר הזה . עם כל הכתוב . כלומר אביא על ארץ בבל את כל זה הדבר כמו שאביא על כל הגוים כל הכתוב בספר הזה אשר ניבא ירמיהו : (יד) כי עבדו בם גם המה . עבדו עבר במקום עתיד אמר יעבדו בכשדים גם המה כמו שעבדו הם בכל הגוים כן יעבדו בהם גוים רבים ומלכים גדולים והם מלכי מדי ופרס : (טו) כי כה אמר . קח . והשקית . הכל במראה הנבואה : היין החמה . חסר הנסמך ומשפטו היין יין החמה וכמוהו העם המלחמה בספר המקנה והדומים להם : ושתו והתגועשו . התפעל מורכב עם פעל שלא נזכר פועלו ועניינו ענין ותגעש ותרעש הארץ . (טז) והתהללו . ענין הוללות והוא התפעל מורכב עם פעל הדומה למרובע : (יז) ואקח . ואשקה . הכל במראה הנבואה : (יח) את ירושלם . הוא שהחל תחלה כי כל אלה הגוים לקו על ידי נבוכדנצר ושנה ראשונה שמלך והיא השנה הרביעית ליהויקים בא על ירושלם : ואת מלכיה . יהויקים ויהויכין וצדקיהו : את שריה . בלא וי"ו : לשרקה . בלא וי"ו : (כ) ואת כל הערב . עם מקובץ מעמים נתערבו יחד ות"י סומכוותא לשון ערבות : ואת כל מלכי ארץ פלשתים . אמר ארץ פלשתים לבד הערים הנזכרות וכן כתוב בספר שמואל אחר שזכר הערים כענין עפולי הזהב אמר עוד מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ולא זכר הנה גת כי לישראל היתה כי דוד לקחה מיד פלשתים כמו שכתוב בדברי הימים ויקח את גת ואת בנותיה מיד פלשתים והיא מתג האמה הנזכרת בספר שמואל : ואת שארית אשדוד . נראה כי כשלכדה נבוכדנצר מלאה נחרבת מקצתה ע"י מלך מצרים או זולתו : (כב) ואת מלכי האי . אין בו כל בספר מוגה : (כג) קצוצי פאה . השוכנים בקצה העולם בפאתו כי הפאה הוא קץ הדבר וי"ת מקפי פאתה : (כד) ואת כל מלכי ערב . הם הערביים יושבי אהלים כמו שנאמר לא יהל שם ערבי : ואת כל מלכי הערב השוכנים במדבר . לפי שזכר למעלה ואת כל הערב פירש הנה כי אלה הם אחרים שהם שוכנים במדבר : (כה) ואת כל מלכי זמרי . אפשר כי

זמרי

מצודת ציון

חורבן : (יב) כמלאות . ענין השלמה כמו ובמלאות ימי טהרה (ויקרא יב) : אפקוד . ענין זכרון : (טז) והתגועשו . ענין תנועה חזקה כמו ותגעש ותרעש הארץ (תהלים יח) : והתהוללו . מלשון הוללות ושטות כמו והתהוללו הרכב (נחום ב) : בינותם . ביניהם . (כג) קצוצי . מלשון קצה : פאה . ענין עבר וצד :

איש

מַלְכֵי עֵילָם וְאֵת כָּל־מַלְכֵי מָדָי׃
כו וְאֵת ׀ כָּל־מַלְכֵי הַצָּפוֹן הַקְּרֹבִים וְהָרְחֹקִים אִישׁ אֶל־אָחִיו וְאֵת כָּל־הַמַּמְלְכוֹת הָאָרֶץ אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמֶלֶךְ שֵׁשַׁךְ יִשְׁתֶּה אַחֲרֵיהֶם׃
כז וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ וּקְיוּ וְנִפְלוּ וְלֹא תָקוּמוּ מִפְּנֵי הַחֶרֶב אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁלֵחַ בֵּינֵיכֶם׃
כח וְהָיָה כִּי יְמָאֲנוּ לָקַחַת־הַכּוֹס מִיָּדְךָ לִשְׁתּוֹת וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שָׁתוֹ תִשְׁתּוּ׃
כט כִּי הִנֵּה בָעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא־שְׁמִי עָלֶיהָ אָנֹכִי מֵחֵל לְהָרַע וְאַתֶּם הִנָּקֵה תִנָּקוּ לֹא תִנָּקוּ כִּי חֶרֶב אֲנִי קֹרֵא עַל־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃
ל וְאַתָּה תִּנָּבֵא אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם יְהוָה מִמָּרוֹם יִשְׁאָג וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ שָׁאֹג יִשְׁאַג עַל־נָוֵהוּ הֵידָד כְּדֹרְכִים יַעֲנֶה אֶל־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃
לא בָּא שָׁאוֹן עַד־קְצֵה הָאָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה בַּגּוֹיִם נִשְׁפָּט הוּא לְכָל־בָּשָׂר הָרְשָׁעִים נְתָנָם לַחֶרֶב נְאֻם־יְהוָה׃
לב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנֵּה רָעָה יֹצֵאת מִגּוֹי אֶל־גּוֹי וְסַעַר גָּדוֹל יֵעוֹר מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ׃
לג וְהָיוּ חַלְלֵי יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ לֹא יִסָּפְדוּ וְלֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃
לד הֵילִילוּ הָרֹעִים וְזַעֲקוּ וְהִתְפַּלְּשׁוּ אַדִּירֵי הַצֹּאן כִּי־מָלְאוּ יְמֵיכֶם לִטְבוֹחַ וּתְפוֹצוֹתִיכֶם

כָּל מַלְכֵי מָדָי׃ כו וְיָת כָּל מַלְכֵי צִפּוּנָא דְקָרִיבִין וּדְרָחִיקִין גְּבַר לַאֲחוּהִי וְיָת כָּל מַלְכְוָת עַמְמַיָא דְעַל אַפֵּי אַרְעָא וּמַלְכָּא דְבָבֶל יִשְׁתֵּי בָּתְרֵיהוֹן׃ כז וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שְׁתוּ וּרְווּ וְאִשְׁתַּגִּישׁוּ וּנְפָלוּ וְלָא תְקוּמוּן מִן קֳדָם דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא דַאֲנָא שָׁלַח בֵּינֵיכוֹן׃ כח וִיהֵי אֲרֵי יְסָרְבוּן לְקַבָּלָא כַּסָּא מִן יְדָךְ לְמִשְׁתֵּי וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת מִשְׁתָּא תִשְׁתּוּן׃ כט אֲרֵי הָא בְקַרְתָּא דְאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלַהּ אֲנָא מְשָׁרֵי לְאַבְאָשָׁא וְאַתּוּן מִדְמָן דְמִזְכָּא תִזְכּוּן לָא תִזְכּוּן אֲרֵי דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא אֲנָא מַכְלֵי עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ ל וְאַתְּ תִּתְנַבֵּי לְהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ מִמְּרוֹמָא יַכְלֵי וּמִמְּדוֹר קוּדְשֵׁיהּ יְרִים מֵימְרֵיהּ אַכְלָאָה יַכְלֵי דְיֵיתוּן בְּזוֹזִין עַל אֲרַע בֵּית שְׁכִנְתֵּי הָא כְּנַחְתֵּי מְעַצְּרָא דִמְרִימִין קָלְהוֹן כֵּן יֵיתֵי זִוְעָא לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא׃ לא מְטָא אִתְרְגוּשָׁא עַד סְיָפֵי אַרְעָא אֲרֵי דִינָא קֳדָם יְיָ בְּעַמְמַיָא מִתְפְּרַע הוּא לְכָל בִּשְׂרָא רַשִּׁיעַיָא דִבְהוֹן מַסְרִינוּן לְקַטְלָא אֲמַר יְיָ׃ לב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָא בִּישְׁתָּא נָפְקָא מֵעַם לְעַם וְעַמְמִין רַבְרְבִין יֵיתוּן בִּגְלֵי מִסְּיָפֵי אַרְעָא׃ לג וִיהוֹן קְטִילַיָא רְמַן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא לָא יִסְתַּפְּדוּן וְלָא יִתְכַּנְשׁוּן וְלָא יִתְקַבְּרוּן לְזִבַל וּמְבַדַּר עַל אַפֵּי אַרְעָא יְהוֹן׃ לד אֵילִילוּ מַלְכַיָא וּצְוָחוּ וְחוּפוּ רֵישֵׁיכוֹן בִּקְטְמָא תַּקִּיפֵי עַמָּא אֲרֵי שְׁלִימוּ יוֹמֵיכוֹן לְקִטְלָא וְתִתְבַּדְּרוּן וְתִפְּלוּן דַּהֲוֵיתוּן

רשי

(כו) ששך. היא בבל בא"ת ב"ש: (כז) וקיו. כאדם ששותה יותר מדאי שמקיא: החרב. התגר של המלחמה: (כט) מחל. מתחיל: (ל) על נוהו. מתאבל על חורבן ביתו: הידד. ל' הוי שצועקין עושי מלאכה כבדה בקול רם לזרז זה את זה להתחזק ודורכי גתות רגילין בה: יענה. כל לשון ענייה צעקת קול רם הוא: (לא) נשפט. מתווכח בדין: (לב) מגוי אל גוי. שאש מסכסכן זה בזה: מירכתי. כתרגומו מסיפי: (לד) הילילו. ל' יללה: והתפלשו. התגלגלו באפר ווערלייר"ר בלעז: ותפוצותיכם. הרי זה מקרא קצר כלו' ותפוצותיכם תקרבנה לבא

רדק

זמרי הוא זמרן מבני קטורה: (כו) הממלכות הארץ. בא הממלכות עם ה"א הידיעה שלא כמנהג כתוב וכן באו כמהו הלשכות הקדש ביתד הארץ והדומים להם מעטים: ומלך ששך. מלך בבל וכן תרגם יונתן וששך הוא בבל באלפא ביתא דא"ת ב"ש: (כז) וקיו. כן דרך השכור להקיא אבל השכור אחר שיקיא ישוב מעט לדעתו ויקום אבל להם אמר ונפלו ולא תקומו: וקיו. פרשו קאה ובא היו"ד תמורת האל"ף: (ל) ממרו' ישאג. על דרך משל כאילו ישאג ויריס קולו ויבאו הגוים לקולו להחריב נוהו והוא בית המקדש: הידד כדרכים יענה. יצעק כמו הדורכים בגת שמרימין קול להזק עצמם ואיש את אחיו במלאכה ודבר הקול הוא הידד ובלע"ז דואידו: (לא) נשפט. כאילו נכנס במשפט עמהם שיעניש על רעתם ונתנם ביד מלך בבל: (לב) כה אמר ה': אפשר שפרשה זו מענין שלפניה ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית ראשון ע"י נבוכדנצר או תהיה עתידה והוא הנכון ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית שני: (לד) הילילו הרועים. הרועים ואדירי הצאן הם מלכי הארץ: והתפלשו. התגוללו בעפר או באפר: לטבוח. שיהיו טובחים איש את רעהו: ותפוצותיכם. זאת המלה כאלה שלא

ותקומו ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' ואתם תקמו מהאורב והורשתם. שכרו וקיו ונפלו ולא תקומו קדמא חסר: בה אמר ה' צבאות י"ו מיחדין בקריא' וסי' פקרתי את אשר עשה לך עמלק. אני לקחתיך מן הנוה רשמואל. וחברו דר"ה. עולל יעוללו בגפן. התבוננו וקראו בבה. אשבר רסיפרא. והיה בי ימאנו. מהבילים המה אתכם. הנה רעה יצאת. מיבה המרשתי. הנני אשלח בבם. עוד יהיה במקום. לאדום בה אמר ה' צבאות. הנני שובר את קשת. עשוקים בני ישראל. חומות בבל הרחבא. ומן ריש דחגי עד סוף תריסר דבוותהון במ"ב וסי' שבתי לירושלם ברחמים. רעה את צאן ההרגה: להרע ז' וסימניהון ולא נתנן אלהים להרע עמדי. או נפש בי תשבע. חבמים המה להרע. אנבי מחל להרע. נשבע להרע ולא ימיר. זממתי להרע: נשפט ה' קמץ וסי' בישעיה ריש סי' ג"ם ובריש סיפרא סוף סימן ב': מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג' דסמיבי וסי' מאלהי העמים. והפיצך ה' בבל העמים. והיו חללי ה' ביום ההוא: לטבות ד' ומ"ל בקריאה וסי' ואני בבבש אלוף יובל לטבות כי מלאו ימיבם לטבות אורידם בברים לטבות. לטבות ישרי דרך:

תולדות אהרן ממרום ישאג. ברכות ג (ברכות יג): הידד. ברכות נט.

מצודת דוד

שם אומה מה: מלכי הערב. הם הערביים: (כו) איש אל אחיו. כוס החמה ישתו זה אחר זה בסמוך לו ר"ל כולם ילקו זה אחר זה: ומלך ששך. הוא בבל בא"ת ב"ש וכן נקרא בסוף הספר: ישתה אחריהם. ר"ל הוא ילקה אחר כולם בסוף: (כז) שתו ושכרו. שתו יין החמה ותהיו שכורים ותקיאו ותפלו בארץ ולא תקומו כדרך השותה יין הרבה ור"ל קבלו עליכם עול השעבוד והנשאר מפני חרב האויב: (כח) כי ימאנו וכו'. ר"ל אם יתעצמו להנצל מן הפורעניות: שתו תשתו. ר"ל בע"כ תשתו: (כט) אשר נקרא שמי עליה. להיות נקראה עיר ה': אנכי מחל. אני מתחיל להביא הרעה ואתם תהיו נקיים מהרעה בתמי' הנה לא תנקו: (ל) ממרום ישאג. וכפל הדבר ואמר וממעון קדשו וכו' וחזר ופירש שהוא ישאג על נוהו ור"ל הוא קרא גזירת חורבן על ירושלים: הידד. כדרך דורכי היין המרימי' קול הידד לזרז זא"ז כן ירים קול על כל יושבי הארץ לגזור עליהם חורבן ואבדון: (לא) בא שאון. קול שאון המקום בא עד קצה הארץ ר"ל הגזירה היא על כולם: נשפט הוא. הוא יתווכח עם כל בשר והויכוח יהיה אשר יתן את הרשעים לחרב כי בזה מודיע להם פשעם ותחשב לויכוח וכן כי באש ה' נשפט (ישעיה סו): (לב) הנה רעה יוצאת. הנה והאבדון תלך מעם בבל אל כל עם ועם: וסער גדול. המיית מלחמה יתעורר מסוף הארץ והוא בבל: (לג) חללי ה'. ההרוגים בגזירת המקום: לא יספדו. על כי יהיו רבים לא יספיקו להספידם ולהכניסם במקום מיוחד או לקברם אבל יהיו מונחים על פני האדמה כמו הזבל: (לד) הילילו הרועים. למלכי יהודה ושריו יאמר הילילו וזעקו אתם מנהיגי העם ואתם אדירי הצאן ר"ל העם

מצודת ציון

(כו) איש אל אחיו. זה אחר זה בסמוך לו וכן ונפלאים איש אל אחיו (לעיל יג): (כז) וקיו. מל' הקאה והוא החזרת המאכל מן הגוף דרך הפה: (כח) ימאנו. מל' מיאון: (כט) מחל. מל' התחלה: (ל) ממרום. מהשמים הרמים: ישאג. ענין צעקה: וממעון. ענין מדור כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כו): נוהו. מדורו כמו ואת נוהו השמו (תהלים עט): הידד. המלה הזאת מיוחדת לקריאת דורכי היין לזרז עצמם וכן הידד השבתי (ישעיה טז): כדורכים. הם המעדים ופוסעים על הענבים להוציא היין: יענה. ענין הרמת קול וכן וענו הלוים וכו'. קול רם (דברים כז): (לא) שאון. ענין המיה: נשפט. ענין ויכוח. לכל בשר. לכל אדם: (לב) וסער' רוח סערה: יעור. מלשון התעוררות: מירכתי. מסוף וכן ולירכתי המשכן (שמות כו): (לג) יאספו. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט): לדומן. ענין זבל: (לד) הילילו. מל' יללה: והתפלשו. ענין הגלגול בעפר כמו עפר התפלשי (מיכה א). אדירי. ענין חזק: מלאו. נשלמו וכן כמלאת ימי

לבא : ככלי חמדה . כלומר אם תאמרו חשובים אנחנו הרבה יש כלי חמדה של זכוכית נופלים ומשתברים ואובדים : (לז) ונדמו . ל׳ חורבה לשון הדמינו . ונדמה שם (לעיל ח) : (לח) עזב ככפיר וגו׳ . גלה מלכא מכרכיה ככפיר העוזב את סוכו : היונה . משתכרת ביין כן ת״י . דבר אחר לשון אונאה : (א) בראשית ממלכות . פרשה זו תחתונה קדמה לעליונה ארבע

מצודת דוד

אתם הנגורים שבעם התפלשו בעפר דרך צער ואבלות כי מלאו ימיכם להביא מקצתכם לטביחה ובא זמן תפוצותיכם להיות מקצתכם נפוצים בגולה : ונפלתם ככלי חמדה. ר״ל לא תהיה נפילתכם ככלי בזוי הנופל בארץ שאין היזק בנפילתו אלא היזק רב וקלון מתמיד יהיה לכם בהנפילה ההיא ככלי חמדה הנופל בארץ שההיזק רב במה שנפחת בנפילה: (לה) ואבד מנוס . לא יוכלו לברוח מיד האויב : פליטה . מלת ואבד משמשת בשתים לומר שיאבד פליטה ושארית מה מאדירי הצאן המה הגבורים : (לו) קול צעקת . ר״ל הנה נשמע קול צעקת וכו׳ : כי שודד ה׳ . ר״ל מה׳ באה השדידה בגזירה : מרעיתם . מקום שהרועים רעו את הצאן והוא למשל על ירושלים: (לז) ונדמו . המדורות היושבות בשלום יהיו חרבים מפני חרון אף ה׳ שיחרה בהם : (לח) עזב ככפיר סוכו . כל מדור יהיה נעזב מבעליו ולא יזכר בו כמו כפיר אריות שאינו זוכר בסוכתו אחר שעזבה : חרון היונה . חרון האויב המאנה ואונס אותם לקחת ההון וזה בא מפני חרון אף ה׳ שחרה בם ולא במקרה : כו (ב) על כל ערי יהודה . אל כל יושבי ערי יהודה : אל תגרע דבר . אל תפחת מלדבר דבר אחד מכל הדברים:(ג) אולי ישמעו . אולי יקבלו הדברים וישובו כל איש מדרכו הרעה : ונחמתי אל הרעה . אז אנחם על הרעה : (ה) לשמוע על דברי. מוסב על המקרא שלפניו והוא כמו ולשמוע אל דברי וכו׳ : והשכם ושלוח. ואני הייתי משכים ומשלח ועכ״ז לא שמעתם ר״ל א״כ תעשו כמו שעשיתם עד כה: (ו) ונתתי . אז אתן את הבית הזה להיות חרבה כמו שחרבה משכן שילה בימי עלי : אתן לקללה. שיהיו מקללים בה לומר בקללתם שתהיה כירושלים : (ז) הכהנים . כהני הבעל : והנביאים . נביאי השקר : (ח) ויתפשו . אחזו בו בחזקה ואמרו הנה נמית אותך : (ט) אל ירמיה . אל המקום שעמד

וְנִפְלְתֶּם כִּכְלִי חֶמְדָּה׃ לה וְאָבַד
מָנוֹס מִן־הָרֹעִים וּפְלֵיטָה מֵאַדִּירֵי
הַצֹּאן׃ לו קוֹל צַעֲקַת הָרֹעִים וִילְלַת
אַדִּירֵי הַצֹּאן כִּי־שֹׁדֵד יְהוָה אֶת־
מַרְעִיתָם׃ לז וְנָדַמּוּ נְאוֹת הַשָּׁלוֹם ג׳. ד׳
מִפְּנֵי חֲרוֹן אַף־יְהוָה׃ לח עָזַב כַּכְּפִיר נ׳
סֻכּוֹ כִּי־הָיְתָה אַרְצָם לְשַׁמָּה מִפְּנֵי נ׳
חֲרוֹן הַיּוֹנָה וּמִפְּנֵי חֲרוֹן אַפּוֹ׃

כו א בְּרֵאשִׁית מַמְלְכוּת ג׳ ר״פ. ד׳
יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה
הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃
ב כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה עֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־ י״ח בטעם בספרא
יְהוָה וְדִבַּרְתָּ עַל־כָּל־עָרֵי יְהוּדָה
הַבָּאִים לְהִשְׁתַּחֲוֺת בֵּית־יְהוָה אֵת
כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְדַבֵּר י״ג חסר הה״ה
אֲלֵיהֶם אַל־תִּגְרַע דָּבָר׃ ג אוּלַי
יִשְׁמְעוּ וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה ח׳ רפין
וְנִחַמְתִּי אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר ז׳ בליש׳
אָנֹכִי חֹשֵׁב לַעֲשׂוֹת לָהֶם מִפְּנֵי
רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם׃ ד וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה ח׳ בטעם
אָמַר יְהוָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי
לָלֶכֶת בְּתוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם׃
ה לִשְׁמֹעַ עַל־דִּבְרֵי עֲבָדַי הַנְּבִאִים י״ב בליש׳. י׳
אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁלֵחַ אֲלֵיכֶם וְהַשְׁכֵּם ל׳
וְשָׁלֹחַ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם׃ ו וְנָתַתִּי אֶת־
הַבַּיִת הַזֶּה כְּשִׁלֹה וְאֶת־הָעִיר ח׳
הַזֹּאתָה אֶתֵּן לִקְלָלָה לְכֹל גּוֹיֵי הזאת ק׳
הָאָרֶץ׃ ז וַיִּשְׁמְעוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים
וְכָל־הָעָם אֶת־יִרְמְיָהוּ מְדַבֵּר אֶת־ כ״א מלעיל פסו׳
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּבֵית יְהוָה׃ ח וַיְהִי ׀
כְּכַלּוֹת יִרְמְיָהוּ לְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־
צִוָּה יְהוָה לְדַבֵּר אֶל־כָּל־הָעָם
וַיִּתְפְּשׂוּ אֹתוֹ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים ח׳ מ״ל בספרא
וְכָל־הָעָם לֵאמֹר מוֹת תָּמוּת׃ כ״א מלעיל פסו׳
ט מַדּוּעַ נִבֵּיתָ בְשֵׁם־יְהוָה לֵאמֹר י״ב ר״פ ג׳ חס׳
כְּשִׁלוֹ יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה וְהָעִיר הַזֹּאת
תֶּחֱרַב מֵאֵין יוֹשֵׁב וַיִּקָּהֵל כָּל־הָעָם ל׳. ב׳

רְגִיגִין כְּמָנֵי חֶמְדְּתָא׃
לה וְיֵיבַד בֵּית עֲרוֹקֵי מִן מַלְכַיָא
וְשֵׁיזָבָא מִתַּקִיפֵי עַמָא׃ לו קָל
צְוָחַת מַלְכַיָא וִילָלַת תַּקִיפֵי
עַמָא אֲרֵי אַבֵּיז יְיָ יַת עַמְהוֹן׃
לז וְיִצְדוֹן מְדוֹרֵי שְׁלָמְהוֹן
מִקֳדָם תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ׃
לח גְּלָא מַלְכָּא מִכְּרַכֵּיהּ אֲרֵי
הֲוַת אַרְעֲהוֹן לְצָדוּ מִן קֳדָם
חֶרֶב סַנְאָה דְהִיא כַּחֲמַר מַרְוְיָא
וּמִן קֳדָם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃
א בְּרֵישׁ מַלְכוּת יְהוֹיָקִים בַּר
יֹאשִׁיָּה מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה הֲוָה פִּתְגָמָא הָדֵין מִן
קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃ ב כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ קוּם בְּדָרַת בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְתִתְנַבֵּי עַל כָּל
קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה דְעָלִין
לְמִסְגַד בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ
יַת כָּל פִּתְגָמַיָא דְפַקֵּידְתָּךְ
לְאִתְנַבָּאָה לְהוֹן לָא תִמְנַע
פִּתְגָם׃ ג מָאִים יִשְׁמְעוּן
וִיתוּבוּן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישָׁא
וַאֲתִיב מִן בִּישְׁתָא דַאֲנָא
חָשֵׁיב לְמֶעְבַּד לְהוֹן מִקֳדָם
בִּישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן׃ ד וְתֵימַר
לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִם לָא
תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי לִמְהַךְ
בְּאוֹרָיְתִי דִיהָבִית קֳדָמֵיכוֹן׃
ה לְקַבָּלָא לְפִתְגָמֵי עַבְדֵי
נְבִיַיָא דַאֲנָא שָׁלַח לְוָתְכוֹן
מַקְדֵּם וּמְשַׁלַּח וְלָא קַבֵּילְתּוּן׃
ו וְאֶתֵּן יַת בֵּיתָא הָדֵין כְּשִׁלוֹ
וְיַת קַרְתָּא הָדָא אֶתֵּן לִלְוָטָא
לְכָל עַמְמֵי אַרְעָא׃ ז וּשְׁמָעוּ
כָּהֲנַיָא וְסָפְרַיָא וְכָל עַמָא
דְיִרְמְיָה מִתְנַבֵּי יַת פִּתְגָמַיָא
הָאִלֵין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃
ח וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי יִרְמְיָה
לְאִתְנַבָּאָה יַת כָּל דְפַקֵּיד יְיָ
לְמַלָלָא עִם כָּל עַמָא וַאֲחָדוּ
יָתֵיהּ כָּהֲנַיָא וְסָפְרַיָא וְכָל עַמָא
לְמֵימַר מֵימַת תְּמוּת׃
ט מָדֵין אִתְנַבֵּיתָא בִּשְׁמָא דַיְיָ
לְמֵימַר כְּשִׁלוֹ יְהֵי בֵיתָא הָדֵין
וְקַרְתָּא הָדָא תֶּחֱרוּב מִבְּלִי
יָתֵיב וְאִתְכְּנֵישׁ כָּל עַמָא עַל

שלא כמנהג כי הפ״א בחולם והתי״ו בחיר״ק והנכון הפ״א בשור״ק והתי״ו בצר״י כי הוא מן תפוצה בשקל תמונה תמונה והקמץ תפוצת בשקל תמונות תמונות תשובות ועם כנוי הנמצאים תפוצותיכם בשקל ותשובותיכם נשאר מעל ונאמר כי בא הפ״א בחולם לזוג התנועות כמו התומות יכסיומו ובא התי״ו בחיר״ק כמו אם לא צריך לטוב צראוי שאריתך כמו שפירשנו : ונפלתם ככלי חמדה . אתם שהייתם ככלי חמדה בשלותכם עתה תפלו ותשברו ות״י ותפלון דהויתון רגיגין כמני חמדתא : (לו) ויללת . בחיר״ק הוי״ו ונח היו״ד לבן אשר ולבן נפתלי בשו״א הוי״ו וחיר״ק היו״ד : מרעיתם . לאן מרעיתם והם הגוים שהם מלכיהם ורועיהם: (לז) ונדמו . נכרתו כמו גם מדמן תדמי : נאות השלום . מקומות המרעה שהיו רועים בשלום והוא משל על עריהם ומדינותם: (לח) עזב ככפיר סכו . הראוי סכתו כי הנפרד סכה או יהיה הנפרד סוך בפלס עוז חוס יאמר ממנו סכו בשקל עזו אמר כמו שהכפיר עוזב סכו מפני שאינו מוצא שם טרפו כן עזב האל יתברך בית המקדש מפני שלא מצא שם רצונו וכיון שעזבו והסתיר פניו ממנו נחרב : כי היתה ארצם לשמה . כי טרם חרבן הבית היתה ארצם לשמה ועם כל זה מוסר לא לקחו ולא יכול להתאפק עוד ועזבו : מפני חרב היונה . חרון חרב היונה ר״ל חרב האויב המונה אותם מן ולא יונו נשיאי עוד את עמי : ומפני חרון אפו. והחרב באה מפני חרון אפו ויונתן פי׳ היונה מן יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא : (א) בראשית ממלכות . על דברי עבדי הנביאים . כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו והדומין לו : (ו) כשלה . כשלקחו פלשתים את הארון במלחמה אז חרב משכן שילה : (ט) מדוע נבית . בלא אל״ף כבעלי הה״א : כשלו יהיה הבית הזה . הראשון כתוב בה״א וזה בוי״ו ושניהם

סכו ג׳ בקריאה וסי׳ עזב ככפיר סכו כן כתיב. ויהי בשלם סוכו כן כתיב ויחמס כגן שכו שחת מועדו כן כתיב בשי״ן : בראשית ג׳ ר״פ וסי׳ בלשון תרגום אלהא מקיים צדקתא : כל לשון נחמה על במ״ז אל וסי׳ נמסר בש״ב סימן י׳ : שמיעה על י״ב בליש׳ וסי׳ נמסר במ״ב סימן ב׳ : ואת העיר ח׳ וסי׳ לעיל בסיפרא סוף סימן כ״ג : הנביאים ח׳ מ״ל בירמיה וסי׳ למן היום אשר. הנביאים יהיו לרוח . יוציאו את עצמות. ויתפשו אתו הכהנים . ויאמרו השרים וכל . ואלה דברי הספר . ואשלח אליכם בתראה . הנביאים אשר היו לפני . וכל שאר נביאים וכתובים חסר במ״א מ״ל וסי׳ וכל הנביאים

מצודת ציון

ימי טהרה (ויקרא יב) : ותפוצותיכם. ענין פזור וכן כי נפץ העם (ש״א יג) : (לה) מנוס. ענין בריחה : ופליטה. שארית וכן אל יהיה לה פליטה (לקמן נ) : (לו) ויללת . מל׳ יללה : שודד . ענין עושק וגזל : מרעיתם. מל׳ מרעה : (לז) ונדמו ענין חורבן וכריתה כמו גם מדמן תדומי (לקמן מח) : נאות . מדור כמו בנאות דשא (תהלים כג) : (לח) ככפיר . כן יקרא ארי בחור : היונה . מלשון אונאה. ועניינו קחת ההון וכן העיר היונה (צפניה ג) : (ב) תגרע . מלשון גרעון : (ג) ונחמתי . ענין ספוק מחשבה : (ח) ויתפשו . ענין האחיזה בחזקה כמו ותפשו בו אביו ואמו (דברים כא) : (ט) תחרב . מל׳ חורבן : ויקהל

פ"ל אֶל־יִרְמְיָהוּ בְּבֵית יְהוָה׃ י וַיִּשְׁמְעוּ ׀
שָׂרֵי יְהוּדָה אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַיַּעֲלוּ מִבֵּית־הַמֶּלֶךְ בֵּית יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ
ל' דסמיכי בְּפֶתַח שַׁעַר־יְהוָה הֶחָדָשׁ׃ יא וַיֹּאמְרוּ
הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים אֶל־הַשָּׂרִים
וְאֶל־כָּל־הָעָם לֵאמֹר מִשְׁפַּט־מָוֶת
לָאִישׁ הַזֶּה כִּי נִבָּא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת
כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם בְּאָזְנֵיכֶם׃ יב וַיֹּאמֶר
יִרְמְיָהוּ אֶל־כָּל־הַשָּׂרִים וְאֶל־כָּל־
הָעָם לֵאמֹר יְהוָה שְׁלָחַנִי לְהִנָּבֵא
אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת אֵת
י"ג חס' כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם׃ יג וְעַתָּה
ו' הֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם וְשִׁמְעוּ
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיִנָּחֵם יְהוָה
אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עֲלֵיכֶם׃
יד וַאֲנִי הִנְנִי בְיֶדְכֶם עֲשׂוּ־לִי כַּטּוֹב
וְכַיָּשָׁר בְּעֵינֵיכֶם׃ טו אַךְ ׀ יָדֹעַ תֵּדְעוּ
ל' כִּי אִם־מְמִתִים אַתֶּם אֹתִי כִּי־דָם
נָקִי אַתֶּם נֹתְנִים עֲלֵיכֶם וְאֶל־הָעִיר
ג' וחד ועל הַזֹּאת וְאֶל־יֹשְׁבֶיהָ כִּי בֶאֱמֶת
שְׁלָחַנִי יְהוָה עֲלֵיכֶם לְדַבֵּר בְּאָזְנֵיכֶם
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ טז וַיֹּאמְרוּ
כ"א הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֶל־הַכֹּהֲנִים וְאֶל־
ח' מ"ל כסס' ל"ב קמן הַנְּבִיאִים אֵין־לָאִישׁ הַזֶּה מִשְׁפַּט־
ג' מָוֶת כִּי בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר
ד' אֵלֵינוּ׃ יז וַיָּקֻמוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָאָרֶץ
וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־קְהַל הָעָם לֵאמֹר׃
מיכה ק' כ' חד חס' יח מִיכָיה הַמּוֹרַשְׁתִּי הָיָה נִבָּא בִּימֵי
חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר אֶל־
כָּל־עַם יְהוּדָה לֵאמֹר כֹּה־אָמַר ׀
יְהוָה צְבָאוֹת צִיּוֹן שָׂדֶה תֵחָרֵשׁ
ה' מ"ל וִירוּשָׁלַיִם עִיִּים תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת
ל'. ג' וחס' לְבָמוֹת יָעַר׃ יט הֶהָמֵת הֱמִתֻהוּ
ח' חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְכָל־יְהוּדָה
ד' הֲלֹא יָרֵא אֶת־יְהוָה וַיְחַל אֶת־פְּנֵי
ז' בליש' יְהוָה וַיִּנָּחֶם יְהוָה אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר־
דִּבֶּר עֲלֵיהֶם וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים רָעָה
ל' מ"ע. כ' גְדוֹלָה עַל־נַפְשׁוֹתֵינוּ׃ כ וְגַם־אִישׁ
הָיָה מִתְנַבֵּא בְּשֵׁם יְהוָה אוּרִיָּהוּ בֶּן־
ל'. פ'. ל' שְׁמַעְיָהוּ מִקִּרְיַת הַיְּעָרִים וַיִּנָּבֵא

יִרְמְיָה בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃
י וּשְׁמָעוּ רַבְרְבֵי יְהוּדָה יָת
פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין וּסְלִיקוּ מִבֵּית
מַלְכָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ
וִתִיבוּ בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַייָ מַדִינְחָאָה׃
יא וַאֲמָרוּ כַהֲנַיָא וְסָפְרַיָא
לְרַבְרְבַיָא וּלְכָל עַמָא לְמֵימַר
חוֹבַת דִין דִקְטוֹל לְגַבְרָא
הָדֵין אֲרֵי אִתְנַבֵּי עַל קַרְתָּא
הָדָא כְּמָה דִשְׁמַעְתּוּן
בְּאוּדְנֵיכוֹן׃ יב וַאֲמַר יִרְמְיָה
לְכָל רַבְרְבַיָא וּלְכָל עַמָא
לְמֵימַר יְיָ שַׁלְחַנִי לְאִתְנַבָּאָה
עַל בֵּיתָא הָדֵין וְעַל קַרְתָּא
הָדָא יָת כָּל פִּתְגָמַיָא
דִשְׁמַעְתּוּן׃ יג וּכְעַן אַתְקִינוּ
אוֹרְחַתְכוֹן וְעוֹבָדֵיכוֹן וְקַבִּילוּ
לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהֲכוֹן וִיתוּב יְיָ
מִן בִּישְׁתָא דְמַלִיל עֲלֵיכוֹן׃
יד וַאֲנָא הָאֲנָא מְסִיר בִּידְכוֹן
עֲבִידוּ לִי כְּמָה דְתַקִין וּכְמָה
דְכָשַׁר בְּעֵינֵיכוֹן׃ טו בְּרַם
מִידַע תִּידְעוּן אֲרֵי אִם קַטְלִין
אַתּוּן יָתִי אֲרֵי דַם זַכַּאי אַתּוּן
יָהֲבִין עֲלֵיכוֹן וְעַל קַרְתָּא הָדָא
וְעַל יָתְבָהָא אֲרֵי בִקְשׁוֹט
שַׁלְחַנִי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאִתְנַבָּאָה
קֳדָמֵיכוֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָא
הָאִלֵין׃ טז וַאֲמָרוּ רַבְרְבַיָא
וְכָל עַמָא לְכַהֲנַיָא וּלְסָפְרַיָא
לֵית לְגַבְרָא הָדֵין חוֹבַת דִין
דִקְטוֹל אֲרֵי בִשְׁמָא דַייָ אֱלָהָנָא
מַלִיל עִמָנָא׃ יז וְקָמוּ גַבְרַיָא
מִסָבֵי אַרְעָא וַאֲמָרוּ לְכָל
קְהָלָא דְעַמָא לְמֵימַר׃
יח מִיכָה דְמִמָרֵישָׁא הֲוָה
מִתְנַבֵּי בְּיוֹמֵי חִזְקִיָה מְלַךְ
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וַאֲמַר
לְכָל עַמָא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת צִיוֹן
חֲקַל תִּתְרְדֵי וִירוּשְׁלֵם לְיַגְרִין
תְּהֵי וְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ
לְחֵישַׁת חוּרְשָׁא׃ יט הֲמִקְטַל קַטְלוּהִי חִזְקִיָה מְלַךְ שִׁבְטָא
דְבֵית יְהוּדָה וְכָל דְבֵית יְהוּדָה הֲלָא דָחִיל מִן קֳדָם יְיָ וְצַלִי
קֳדָם יְיָ וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דְמַלִיל עֲלֵיהוֹן וַאֲנַחְנָא גָרְמִין
לְאַיְתָאָה בִּישְׁתָא רַבְּתָא עַל נַפְשָׁתָנָא׃ כ וְאַף גַבְרָא הֲוָה
מִתְנַבֵּי בִשְׁמָא דַייָ אוּרִיָה בַר שְׁמַעְיָה מִקִּרְיַת יַעֲרִים וְאִתְנַבֵּי

רשי

ארבע שנים : (י) וישמעו שרי יהודה . שתפשו נביאי השקר והכהנים את ירמיהו : בפתח שער ה' החדש . אחרים הגיהו כשגלה יהויכין ונלקח כל בית אוצרו עמו שברו אילו של נבוכדנצר שער המזרחי וחזר צדקיהו ותקנו וחדשו לכך נקרא חדש : (יח) מיכה המורשתי . דמן מרישה : עיים . גלים . (יט) ויחל . לי תפלה : ואנחנו עושים רעה גדולה . אם נהרוג אותו : (כ) וגם איש היה מתנבא . מי שאמר זו

רדק

שניהם חסרים : (י) בפתח שער ה' החדש . הוא שער המזרחית כמו שת"י במעלנא דתרעא בית מקדשא דה' מדינחאה ופירשו רז"ל כי נקרא החדש כי שם חדשו סופרים את ההלכה ובשבעה שמות נקראו לו ויתכן לפרש שחדשוהו או חדשו בו שום בנין לפיכך נקרא חדש : (יז) ויקומו אנשים מזקני הארץ . אלה הזקנים היו צדיקים וספרו זה הענין שהיה בימי צדקיהו שהתנבא מיכה ציון שדה תחרש וכן כתוב בנבואת מיכה : (יט) הלא ירא את ה' . כמו שכתוב בדברי הימים ויכנע חזקיהו בגובה לבו וגו' ענו אותם העם שרצו להמית את ירמיהו : (כ) וגם איש היה מתנבא וגו' . כלומר מה עדות זו שאתם מעידים כי חזקיהו לא המיתו כשהיה מתנבא רעה הנה יהויקים מלך יהודה כמוהו ובזאת השנה הרג אוריהו לפי שהיה מתנבא רע כמו ירמיהו

מצודת דוד

שעמד שם ירמיה : (י) וישמעו . בעבור רגשת המון העם שמעו את הדברים האלה : בית ה' . אל בית ה' : בפתח שער . ר"ל בחלל השער : החדש . יתכן שנפל וחדשו אותו בבנין (ואולי זהו שבנה יותם כמ"ש הוא בנה את שער בית ה' העליון . מ"ב טו) : (יא) משפט מות . כי חשדוהו שמלבו נבא הדבר ולכן אמרו שיש לו דין חיוב מיתה : אל העיר . על העיר : כאשר שמעתם . העם שמעו מפי ירמיה והשרים מפי המספרים : (יב) ה' שלחני . ולא מלבי אמרתי הדברים : (יג) ועתה . הואיל ומה' המה היטיבו ותקנו דרכיכם וכו' ואז ינחם ה' על הרעה וכו' : (יד) כטוב וכו' . ר"ל כפי הנראה לכם : (טו) כי דם נקי . עון דם נקי : (טז) וכל העם . עם כי מתחלה היתה ידם עם הכהנים והנביאים עתה בשמעם דברי ירמיה שדבר בשליחות ה' חזרו בהם : כי בשם ה' . ולא אמר מלבו : (יז) ויאמרו וכו' . הביאו ראיה לפטור את ירמיה מן המיתה : (יח) שדה תחרש . ר"ל תחרש להיות שדה לזרוע בה : עיים תהיה . מלאה גלים כדרך הבתים החרבות מנפילת הקירות : לבמות יער . יהיה מלא מגלי אבנים דומה לבמות המצויים ביער : (יט) ההמת . וכי המית אותו חזקיה וכו' בעבור שנבא כזאת : הלא ירא . הלא המלך חזקיהו היה ירא את ה' והתפלל לפניו לבטל הגזירה ואז נחם ה' על הרעה וכו' : ואנחנו . אבל אנחנו בהמית אותו נעשה עוד רעה גדולה על נפשותינו ולא די שלא ינחם על הרעה אלא יוסיף עוד על הרעה : (כ) וגם איש היה מתנבא . אלה דברי הכהנים

מצודת ציון

ויקהל . ענין קבוץ כמו ויקהל משה (שמות לה) : (יג) היטיבו . ענין תקון כמו מה תיטיבי דרכך (לעיל ב) : (יח) עיים . ענין גלים ותלים כמו שמו את ירושלים לעיים (תהלים עט) : לבמות . גבשושית גבוהות כי במה ענין גבהות כמו במתי עב (ישעיה יד) : (יט) ויחל . ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות לב) :
נכלתו

מתנבאים לפניהם . ושמעו ו' בקריאה וסי' הקבצו ושמעו בני יעקב ב' בפסוק . האזינו ושמעו קולי ב' בפסוק : הטיבו דרכיכם ומעלליכם בתרא דירמיה . ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה ושמעו . בשם ה' אלהינו ג' דסמיכי בקריאה וסי' אין לאיש הזה משפט מות . כי כל העמים ילכו איש בשם . אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו . ירושלם ה' מ"ל וסי' מיכה מורשתי . ואלה נולדו לו . ושם אמו יהועדן דד"ה אחר זה שלח . אשר הגלה מירושלים : שמעיהו ה' וסי' ואל שמעיהו הנחלמי . וגם איש היה מתנבא בשם ה' : וירד בית המלך על . ויהי דבר האלהים אל דד"ה . ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו . וכל ושמעיהו דכוו' במ"א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם :

תולדות אהרן ציון שדה תחרש . (דמאי' כס' קידושין סג) :

א לא אמר זו עד כאן דברי צדיקים ועמדו רשעים שהיו שם ואמרו גם איש מתנבא וגו' כשם שאוריה נהרג יהרג ירמיה כך מפורש בספרי: (א) בראשית ממלכת יהויקים. שלש שנים לפני שמלך נבוכדנצר נתנבא עליו שימלוך: (ב) מוסרות. הם רצועות העול שקורין קייגל"ש: (ג) ושלחתם אל מלך אדום. בימי צדקיהו בשנה הרביעית למלכו שעשהו נבוכדנצר שליש על חמשה מלכים: מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון וגו'. אלו חמשה מלכים נתן נבוכדנצר תחת ידו של צדקיהו: חמש עשרה שנה היו על צוארו משנה אחת ליהויקים עד השנה הרביעית לצדקיהו ששברם חנניה בן עזור: (ו) עבדי. שיעשה רצוני לפרע משונאי: (ז) ואת בנו. אויל מרודך: ואת בן בנו. בלשאצר: עד בא עת ארצו. שיבואו

דריוש

מצודת דוד

הכהנים והנביאים שאמרו מה זו עדות וראיה הנה גם איש היה מתנבא בשם ה' ר"ל שהיה מוחזק לנביא ה': וינבא. ר"ל שהיה מתנבא כדרכו בשם ה': (כא) ויבקש המלך המיתו. כי לא האמין לו שהוא דבר ה': וישמע אוריהו. אשר המלך חפץ להמיתו: (כג) וישלך. דרך בזיון השליך את נבלתו אל קברי בני העם ולא קברו בקבורת הנביאים כי חשבו למדבר סרה אשר לא צוה ה' וכאלו יאמרו הנה גם ירמיה כמוהו וראוי להמיתו כמוהו: (כד) אך יד אחיקם. כשמעם דברי הכהנים והנביאים לא אמרו עוד השרים דבר והעם חזרו להיות נמשכים אחר דעת הכהנים והנביאים ואך יד אחיקם היתה עם ירמיה לבלי למסרו ביד העם להמית אותו וגברה ידו גבר על כולם והצילו: כז (ג) ושלחתם וכו'. בימי יהויקים אמר לו כשימלוך צדקיהו ישלח המוסרות והמוטות אל המלכים האלה על ידי המלאכים הבאים אל צדקיהו: (ד) וצוית אותם. את המלאכים אשר יגידו אל אדוניהם: (ה) אנכי עשיתי וכו'. ואם כן הכל שלי המה: ונתתיה. לכן בידי לתתה לאשר ישר בעיני: (ו) הארצות האלה. של המלכים אדוניכם: עבדי. ר"ל עושה שליחותי בדבר זה: את חית. ארז"ל שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: (ז) בנו. זה אויל מרודך: בן בנו. זה בלשאצר: עת ארצו. זמן חורבן ארצו בימי דריוש המדי: גם הוא. כמו שבא עת חורבן ארצות המלכים שהחריב נ"נ: (ח) אשר

ירמיה כו

עַל־הָעִיר הַזֹּאת וְעַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת
כְּכֹל דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ׃ כא וַיִּשְׁמַע
הַמֶּלֶךְ־יְהוֹיָקִים וְכָל־גִּבּוֹרָיו וְכָל־
הַשָּׂרִים אֶת־דְּבָרָיו וַיְבַקֵּשׁ הַמֶּלֶךְ
הֲמִיתוֹ וַיִּשְׁמַע אוּרִיָּהוּ וַיִּרָא וַיִּבְרַח
וַיָּבֹא מִצְרָיִם׃ כב וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ
יְהוֹיָקִים אֲנָשִׁים מִצְרָיִם אֵת אֶלְנָתָן
בֶּן־עַכְבּוֹר וַאֲנָשִׁים אִתּוֹ אֶל־מִצְרָיִם׃
כג וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אוּרִיָּהוּ מִמִּצְרַיִם
וַיְבִאֻהוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים וַיַּכֵּהוּ
בֶּחָרֶב וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־נִבְלָתוֹ אֶל־קִבְרֵי
בְּנֵי הָעָם׃ כד אַךְ יַד אֲחִיקָם בֶּן־
שָׁפָן הָיְתָה אֶת־יִרְמְיָהוּ לְבִלְתִּי תֵּת־
אֹתוֹ בְיַד־הָעָם לַהֲמִיתוֹ׃

כז א בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת
יְהוֹיָקִם בֶּן־יֹאושִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה
הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה אֶל־יִרְמְיָה מֵאֵת
יְהוָה לֵאמֹר׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה אֵלַי
עֲשֵׂה לְךָ מוֹסֵרוֹת וּמֹטוֹת וּנְתַתָּם
עַל־צַוָּארֶךָ׃ ג וְשִׁלַּחְתָּם אֶל־מֶלֶךְ
אֱדוֹם וְאֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב וְאֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי
עַמּוֹן וְאֶל־מֶלֶךְ צֹר וְאֶל־מֶלֶךְ צִידוֹן
בְּיַד מַלְאָכִים הַבָּאִים יְרוּשָׁלַםִ אֶל־
צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ד וְצִוִּיתָ אֹתָם
אֶל־אֲדֹנֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה תֹאמְרוּ
אֶל־אֲדֹנֵיכֶם׃ ה אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶת־
הָאָרֶץ אֶת־הָאָדָם וְאֶת־הַבְּהֵמָה
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ בְּכֹחִי הַגָּדוֹל
וּבִזְרוֹעִי הַנְּטוּיָה וּנְתַתִּיהָ לַאֲשֶׁר
יָשַׁר בְּעֵינָי׃ ו וְעַתָּה אָנֹכִי נָתַתִּי אֶת־
כָּל־הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר
מֶלֶךְ־בָּבֶל עַבְדִּי וְגַם אֶת־חַיַּת
הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לוֹ לְעָבְדוֹ׃ ז וְעָבְדוּ
אֹתוֹ כָּל־הַגּוֹיִם וְאֶת־בְּנוֹ וְאֶת־בֶּן־
בְּנוֹ עַד בֹּא־עֵת אַרְצוֹ גַּם־הוּא
וְעָבְדוּ בוֹ גּוֹיִם רַבִּים וּמְלָכִים גְּדֹלִים׃
ח וְהָיָה הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־

כ' חס'. ג'
ג'. י"כ
י'. כ'
י"כ. כ'
ז'
ל'
פלוגת' אך יד
ג' ר"פ
כ' חס' י' כתר'. ל' מ"ל
ז' דסמיכי י' זקפין. ו' ל'
כ' פסוקים דמיין דאית בהון אל ואל ואל ואל ואל אל
ל' והד המלאכים
כ' חד מ"ל י"ג חס' בספ'
ו'
ה' חס' כל
כ' מ"ל
ג'. כ'
ל'. ל'

עַל קַרְתָּא הָדָא וְעַל אַרְעָא
הָדָא כְּכֹל פִּתְגָמֵי יִרְמְיָה׃
כא וּשְׁמַע מַלְכָּא יְהוֹיָקִים וְכָל
גִּבָּרוֹהִי וְכָל רַבְרְבַיָּא יַת
פִּתְגָמוֹהִי וּבְעָא מַלְכָּא
לְמִקְטְלֵיהּ וּשְׁמַע אוּרִיָּה וּדְחֵיל
וַעֲרַק וַאֲתָא לְמִצְרָיִם׃
כב וּשְׁלַח מַלְכָּא יְהוֹיָקִים גֻּבְרִין
לְמִצְרַיִם יַת אֶלְנָתָן בַּר עַכְבּוֹר
וְגֻבְרִין עִמֵּיהּ לְמִצְרָיִם׃
כג וְאַפִּיקוּ יַת אוּרִיָּה מִמִּצְרַיִם
וְאַיְתִיוּהִי לְוָת מַלְכָּא יְהוֹיָקִים
וְקַטְלֵיהּ בְּחַרְבָּא וּרְמָא יַת
נְבִלְתֵּיהּ לְקִבְרֵי גַלְיָא׃ כד בְּרַם
יַד אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן הֲוַת עִם
יִרְמְיָה בְּדִיל דְּלָא לְמִמְסַר
יָתֵיהּ בִּידָא דְעַמָּא לְמִקְטְלֵיהּ׃
א בְּרֵישׁ מַלְכוּת יְהוֹיָקִים בַּר
יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה הֲוָת פִּתְגָמָא הָדֵין עִם
יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃
ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִי עֲבֵיד לָךְ
חַנְקִין וְנִירִין וְתִתְּנִינוּן עַל
צַוְרָךְ׃ ג וְתִשְׁלְחִינוּן לְוָת
מַלְכָּא דֶאֱדוֹם וּלְוָת מַלְכָּא
דְמוֹאָב וּלְוָת מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן
וּלְוָת מַלְכָּא דְצוֹר וּלְוָת מַלְכָּא
דְצִידוֹן בְּיַד אִזְגַּדַיָּא דַאֲתוֹ
לִירוּשְׁלֵם לְוָת צִדְקִיָּה מַלְכָּא
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ ד וְתִפַקֵּיד
יַתְהוֹן לְוָת רִבּוֹנְהוֹן לְמֵימַר כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל כִּדְנַן תֵּימְרוּן
לְרִבּוֹנְכוֹן׃ ה אֲנָא בְּמֵימְרִי
עֲבָדִית יַת אַרְעָא יַת אֱנָשָׁא
וְיַת בְּעִירָא דְעַל אַפֵּי אַרְעָא
בְּחֵילִי רַבָּא וּבְאֶדְרָעִי מְרָמְמָא
וִיהַבְתַּהּ לִדְכָשַׁר קֳדָמָי׃
ו וּכְעַן אֲנָא יְהָבֵית יַת כָּל
מְדִינָתָא הָאִלֵּין בְּיַד
נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל
עַבְדִּי וְאַף יַת חֵיוַת בָּרָא יְהָבִית
לֵיהּ לְמִפְלְחֵיהּ׃ ז וְיִפְלְחוּן
יָתֵיהּ כָּל עַמְמַיָּא וְיַת בְּרֵיהּ
וְיַת בַּר בְּרֵיהּ עַד דְּיִמְטֵי עִדָּן
תְּבַר אַרְעֵיהּ אַף הוּא וְיִפְלְחוּן
בֵּיהּ עַמְמִין סַגִּיאִין וּמַלְכִין
רַבְרְבִין׃ ח וִיהֵי עַמָּא וּמַלְכוּ

ירמיהו גם ירמיהו יהרג: (כא) וירא. ביו"ד אותן ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב: (כב) אלנתן. מלה אחת היא: (א) בראשית ממלכת. נבואה זו נאמרה לירמיהו בשנה ראשונה למלכות יהויקים ואמר לו שאל כי כשימלוך צדקיהו אחר ממלכית יהויקים ויהויכין יעשה מוסרות ומטות וישלחם למלכים הנזכרים ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו ויצוה אותם אל המלכים אדוניהם ששלחו אותם אל צדקיהו ויאמרו להם כל הדברים הנזכרים בפרשה ויאמר להם ירמיה גם כן ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה כי נראה כי המלכים הנזכרים שלחו לצדקיהו שיסכים עמהם וימרדו כלם במלך בבל לפיכך צוה האל לירמיה שיאמר למלאכים האלה אחר שיכלו דברי אדוניהם יאמר להם ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה וכלכם תביאו צואריכם בעול מלך בבל ורז"ל אמרו כי כשהמליכו מלך בבל השליטו על המלכים האלה ומה שנאמר לו נבואה זו בראשית ממלכת יהויקים והנבואה אינה עדין עד י"א שנה כדי שידע יהויקים שעתיד למלוך נבוכדנצר שלא יבעט יהויקים במלך מצרים שהמליכו: (ב) מוסרות ומוטות. רצועות וגידים שקושרים בהם העול על צואר הבהמה וי"ת חנקין ונירין: (ה) לאשר ישר בעיני. ישר פעל עבר תניו קמץ ותניו פתח: (ו) עבדי. שיעשה רצוני בגוים: וגם את חית השדה נתתי לעבדו. ע"ד וחית השדה השלמה לך וי"ת כי בזמן שהיה בין החיות היו עובדות אותו במאכל שהיו מביאות לו וזה דרך דרש והוא בזמן השות עשב היה אוכל כמו שאמר לו ועשבא כתורין לך יטעמון ויש דרש שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: (ז) ואת בנו. אויל מרודך: ואת בן בנו

המיתו ג' בקריאה וסימניהון ויהי בדרך במלון ויפגשהו. ויבקש המלך המיתו. יסר בנך כי יש תקוה ואל: אל מצרים ב' וסימן והמדנים מכרו. בן עכבור ואנשים אתו: ויביאהו ז' וסי' ויאמר אדני בזק. ופלשתים לקחו את ארון האלהים. ויוציאו את אוריהו. וירכיבוהו עבדיו מת ממגדו. וישמעו אליו גוים. ויתנהו בסוגר בחחים. ויבקש את אחזיהו וילכדהו: ג' פסוקים דמיין אית בהון אל ואל ואל ואל אל וסי' ושלחתם אל מלך אדום ואל מלך מואב. אל תשמעו אל נביאכם ואל קוסמיכם. הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו: על פני הארץ ה' חסר כל וסי' נמסר בסדר בהעלתך את הנרות. ישר ג' פתחין בקריאה וסי' כאשר ישר בעיני היוצר לעשותו. ונתתיה לאשר ישר בעיני. ויאמר כל הקהל לעשות. וסי' בארמי פחרותא אתיחיבת לקהלא: אנכי נתתי ג' דסמיכי בקריאה וסימ' בסדר לך לך: ואת בני ב' וסי'

מצודת ציון

(כג) נבלתו. גם גוף אדם המת יקרא נבלה: (כד) יד. ענין כח והתאמצות: (ב) מוסרות. רצועות שקושרין בו העול וכן ומוסרות ערוד (איוב לט): ומטות. מלשון מטה והם עצי העול: (ג) מלאכים. שלוחים:

תפקיד

תולדות אהרן בראשית ממלכת. סנהדרין קג ערכין יז עקדה שער עז: חית השדה. שבת קנ: והיה הגוי. מגלה יא:

יַעַבְדוּ אֹתוֹ אֶת־נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־
בָּבֶל וְאֵת אֲשֶׁר לֹא־יִתֵּן אֶת־צַוָּארוֹ ס'
בְּעֹל מֶלֶךְ בָּבֶל בַּחֶרֶב וּבָרָעָב
וּבַדֶּבֶר אֶפְקֹד עַל־הַגּוֹי הַהוּא נְאֻם־ ל'
יְהוָה עַד־תֻּמִּי אֹתָם בְּיָדוֹ׃ ט וְאַתֶּם ל' וי"ג חס' בסיפרא
אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־נְבִיאֵיכֶם וְאֶל־
קֹסְמֵיכֶם וְאֶל־חֲלֹמֹתֵיכֶם וְאֶל־
עֹנְנֵיכֶם וְאֶל־כַּשָּׁפֵיכֶם אֲשֶׁר־הֵם ל'. ל'
אֹמְרִים אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תַעַבְדוּ
אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל׃ י כִּי שֶׁקֶר הֵם
נִבְּאִים לָכֶם לְמַעַן הַרְחִיק אֶתְכֶם
מֵעַל אַדְמַתְכֶם וְהִדַּחְתִּי אֶתְכֶם
וַאֲבַדְתֶּם׃ יא וְהַגּוֹי אֲשֶׁר יָבִיא אֶת־ ל'. י"ג
צַוָּארוֹ בְּעֹל מֶלֶךְ־בָּבֶל וַעֲבָדוֹ ס'
וְהִנַּחְתִּיו עַל־אַדְמָתוֹ נְאֻם־יְהוָה
וַעֲבָדָהּ וְיָשַׁב בָּהּ׃ יב וְאֶל־צִדְקִיָּה ו'
מֶלֶךְ־יְהוּדָה דִּבַּרְתִּי כְּכָל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה לֵאמֹר הָבִיאוּ אֶת־צַוְּארֵיכֶם ג' וט' כליש'
בְּעֹל ׀ מֶלֶךְ בָּבֶל וְעִבְדוּ אֹתוֹ וְעַמּוֹ
וִחְיוּ׃ יג לָמָּה תָמוּתוּ אַתָּה וְעַמֶּךָ ו' מ"ל
בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדֶּבֶר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ח'
יְהוָה אֶל־הַגּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יַעֲבֹד אֶת־ ל'ומד על ואל ועל הגוי ואיתן ו זוגין
מֶלֶךְ בָּבֶל׃ יד וְאַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־
דִּבְרֵי הַנְּבִאִים הָאֹמְרִים אֲלֵיכֶם
לֵאמֹר לֹא תַעַבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל
כִּי שֶׁקֶר הֵם נִבְּאִים לָכֶם׃ טו כִּי לֹא
שְׁלַחְתִּים נְאֻם־יְהוָה וְהֵם נִבְּאִים
בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר לְמַעַן הַדִּיחִי אֶתְכֶם ל'
וַאֲבַדְתֶּם אַתֶּם וְהַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים
לָכֶם׃ טז וְאֶל־הַכֹּהֲנִים וְאֶל־כָּל־
הָעָם הַזֶּה דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר כֹּה אָמַר
יְהוָה אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־דִּבְרֵי
נְבִיאֵיכֶם הַנִּבְּאִים לָכֶם לֵאמֹר הִנֵּה
כְלֵי בֵית־יְהוָה מוּשָׁבִים מִבָּבֶלָה ל'. ל'
עַתָּה מְהֵרָה כִּי שֶׁקֶר הֵמָּה נִבְּאִים כ' דסמיכי
לָכֶם׃ יז אַל־תִּשְׁמְעוּ אֲלֵיהֶם עִבְדוּ אֶת־
מֶלֶךְ־בָּבֶל וִחְיוּ לָמָּה תִהְיֶה הָעִיר הַזֹּאת ז'
חָרְבָּה׃ יח וְאִם־נְבִאִים הֵם וְאִם־יֵשׁ דְּבַר־יְהוָה אִתָּם ח' פסו' ואם ואם. ג'. ל'
יִפְגְּעוּ־נָא בַּיהוָה צְבָאוֹת לְבִלְתִּי־בֹאוּ הַכֵּלִים ׀ הַנּוֹתָרִים
בְּבֵית־יְהוָה וּבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלִַם בָּבֶלָה׃ יט כִּי כֹה ע"ל. ג' כ"ט ס' בטעם

דְלָא יִפְלְחוּן יָתֵיהּ יַת
נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְיַת
דְלָא יִתֵּן יַת צַוְרֵיהּ בְּנִיר
מַלְכָּא דְבָבֶל בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא
וּבְמוֹתָנָא אַסְעַר עַל עַמָּא הַהוּא
אֲמַר יְיָ עַד דְאֶמְסַר יַתְהוֹן
בִּידֵיהּ׃ ט וְאַתּוּן לָא תְקַבְּלוּן
מִן נְבִיֵּיכוֹן דְשִׁקְרָא וּמִן
קָסָמֵיכוֹן וּמִן חֶלְמֵי חֶלְמֵיכוֹן
וּמִן עוֹנְנֵיכוֹן וּמִן חָרָשֵׁיכוֹן
דְאִינוּן אָמְרִין לְכוֹן לְמֵימַר לָא
תִפְלְחוּן יַת מַלְכָּא דְבָבֶל׃
י אֲרֵי שִׁקְרָא אִינוּן מִתְנַבַּן
לְכוֹן בְּדִיל לְאַרְחָקָא יַתְכוֹן
מֵעַל אַרְעֲכוֹן וְאֶטַלְטֵיל יַתְכוֹן
וְתֵיבְדוּן׃ יא וְעַמָּא דְיָעֵיל
יַת צַוְרֵיהּ בְּנִיר מַלְכָּא דְבָבֶל
וְיִפְלְחִינֵיהּ וְאַשְׁרֵינֵיהּ עַל
אַרְעֵיהּ אֲמַר יְיָ וְיִפְלְחָהּ וְיֵתֵיב
בַּהּ׃ יב וְעִם צִדְקִיָּה מַלְךְ
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מַלֵּלִית
יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין
לְמֵימָר אָעִילוּ יַת צַוְרֵיכוֹן
בְּנִיר מַלְכָּא דְבָבֶל וּפְלָחוּ
יָתֵיהּ וְעַמֵּיהּ וְאִתְקַיִּמוּ׃
יג לְמָא תִתְקַטְלוּן אַתְּ וְעַמָּךְ
בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא וּבְמוֹתָנָא
כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ עַל עַמָּא דְלָא
יִפְלַח יַת מַלְכָּא דְבָבֶל׃
יד וְלָא תְקַבְּלוּן לְפִתְגָמֵי נְבִיֵּי
שִׁקְרָא דְאָמְרִין לְכוֹן לְמֵימָר
לָא תִפְלְחוּן יַת מַלְכָּא דְבָבֶל
אֲרֵי שִׁקְרָא אִינוּן מִתְנַבַּן לְכוֹן׃
טו אֲרֵי לָא שְׁלַחְתִּינוּן אֲמַר יְיָ
וְאִינוּן מִתְנַבַּן בִּשְׁמִי שִׁקְרָא
בְּדִיל דְאֶטַלְטֵיל יַתְכוֹן
וְתֵיבְדוּן אַתּוּן וּנְבִיֵּי שִׁקְרָא
דְמִתְנַבַּן לְכוֹן׃ טז וּלְכָהֲנַיָּא
וּלְכָל עַמָּא הָדֵין מַלֵּלִית לְמֵימָר
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תְקַבְּלוּן
לְפִתְגָמֵי נְבִיֵּיכוֹן דְשִׁקְרָא
דְמִתְנַבַּן לְכוֹן לְמֵימַר הָא מָנֵי בֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ מִהוֹתָבִין
מִבָּבֶל כְּעַן בִּפְרִיעַ אֲרֵי שִׁקְרָא אִינוּן מִתְנַבַּן לְכוֹן׃ יז לָא
תְקַבְּלוּן מִנְּהוֹן פְּלַחוּ יַת מַלְכָּא דְבָבֶל וְאִתְקַיְּמוּ לְמָא תְהֵי
קַרְתָּא הָדָא חוּרְבָּא׃ יח וְאִם מִתְנַבַּן אִינוּן וְאִם אִית פִּתְגָמָא
דַייָ עִמְּהוֹן יִבְעוֹן כְּעַן בְּמֵימְרָא דַייָ צְבָאוֹת בְּדִיל דְלָא יִתּוֹבְלוּן
מָנַיָּא דְאִשְׁתְּאָרוּ בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ וּבֵית מַלְךְ
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל׃ יט אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ

רש"י

דריוש המדי וכורש ויהרגו את בלשאצר : (יב) ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי וגו' . כל זה אמר ירמיה אל שלוחי המלכים : (טז) הנה כלי בית ה' . שגלו עם יכניה : המכונות

מצודת דוד

לא יעבדו אותו . אשר לא ירצה לעבדו ברצונו : ואת אשר וכו אשר לא יקבל עליו מעצמו על שעבוד ונפל בדבר במ"ש אפקוד . אשגיח עליכם בהבאת חרב וכו' : עד תומי . עד כלותי אותם ביד בבל : (ט) אל נביאיכם . הנביאים שלכם המנבאים לכם בשקר : ואל קוסמיכם . השואלים בקסם והוא מין כשוף : ואל חלומותיכם . המגידים עתידות על ידי שאלת חלום : ואל עוניכם. גם הוא ענין כשוף כמו מעונן ומנחש (דברים יח) : ואל כשפיכם . העוסקים בשאר מיני כשוף: לא תעבדו . רצה לומר לא יתחזק עליכם להיות לו לעבדים : (י) למען הרחיק אתכם . ר"ל הם יועילו למען הרחיק וגו' כי כשתקבלו עליכם השעבוד תשבו בארצכם ותעלו כמס אבל כשתלחמו עמו ויגבר עליכם יוליך אתכם בשבי אל ארץ מרחוק: והדחתי . רצה נומר אני אסיר בעזרתו ואדיח אתכם ממקומכם ותהיו אבודים : (יא) והנחתיו . ישכון במנוחה על אדמתו : ועבדה . יעשה עבודת האדמה בחרישה וזריעה וישב בה ויאכל מלחמה : (יב) וחיו . תשארו חיים : (יג) אל הגוי . על הגוי: אשר לא יעבוד . אשר לא יקבל עליו מעצמו עול השעבוד : (יד) לא תעבדו . רצה לומר לא יתחזק עליכם להיות לו לעבדים: (טו) למען הדיחי אתכם . הם יועילו למען הדיחו אתכם בשבי וגם תאבדו אתם והנביאים אבל כשתקבלו עליכם עול השעבוד תשבו בארצכם ותעלו כמס : (טז) הנה כלי בית ה' . אשר הובאו לבבל עם גלות יכניה : מושבים . יהיו מושבים מהרה מבבל לירושלים : (יז) למה יהיה . כי כשלא תקבלו עול השעבוד יכבוש את העיר ויחריבה : (יח) יפגעו נא בה' . יתפללו עתה

רד"ק

כנו. בלשצר : (ח) אותו את נבוכדנצר . בא בידיעה אחר הכנוי שלא כמנהג ברוב אלא שפעמים בא כן כמו ותראהו את הילד ויביאה את תרומת ה' והדומים לאלה שכתבנו בספר מכלל : עד תמי אותם בידו . בא יוצא אף על פי שבנינו עומד כי המקור כדמות השם : (ט) ואל חלמתיכם . פי' ואל חולמי חלומותיכם ות"י ומן חלמי חלמיכון : ואל כשפיכם . שם תאר למכשפים : כשף. בשקל גנב : (יח) לבלתי באו הכלים. מגזרת פועל בשקל מה טובו אהליך יעקב כי אורו עיני והוא עבר במקום עתיד ואמר באו אל הכלים ואף על פי שאינם מבלתי הבאה כמו אפוד ירד בידו בנו כליהם ריקם: ובית מלך יהודה . כמו ובבית וכי"ה בבית השם שזכר עומדת במקום שנים : (יט) אל העמודים

ישור או שה אתו ואת בנו . ואת בנו ואת בן בנו. צוארו בצוארו ה' בקריאה וסי' וישם רבד הזהב על צוארו : והיה הגוי והממלכה . והגוי אשר יביא את צוארו התתן לסוס גבורה . בצוארו ילין עז : צדקיה ו' בקריאה וסימ' ויעש לו צדקיהו בן כנענה דמלכים . ואל צדקיהו מלך יהודה . ויהי בשנה ההיא בראשית ביד אלעשה בן שפן . אשר היה דבר ה' אל ירמיהו ובני יהויקים יכניה וא' וצדקיה ובן חכליה וצדקיה : הביא ג' וסי' בסדר מקץ : אל הגוי חד מן ו' זוגין מן ג' ג' חד אל וחד על וחד ועל וסי' נמסר במסר' רבתא בערך על : וחיו ז' וסי' נמסר במלכים חלק ב' סי' י"ח : ח' פסוקים ואם ואם וסי' נמסר בסדר בחקתי וביהושע סי' כ"ב : יהודה ובירושלם ג' דסמיכי בקריאה וסי' וגם את האבות ואת דיאשיה דמלכים . ואם נביאים הם ואם והצורים ישבו בה דעזרא : כה אמר ו' בטעם בסיפרא וסי' נמסר בסי' ז' :

תולדות אהרן יפגעו נא בה' . (ברכות ז) :

מצודת ציון

(ח) אפקוד . ענין השגחה : תומי . ענין כליון וכן עד תום כל הדור (דברים ב) : והנחתיו . מל' מנוחה : (יח) יפגעו. ענין תפלה ובקשה כמו ואל תפגע בי (לעיל ז) : נא . עתה

אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֶל־הָעַמֻּדִים וְעַל־הַיָּם וְעַל־הַמְּכֹנוֹת וְעַל יֶתֶר הַכֵּלִים הַנּוֹתָרִים בָּעִיר הַזֹּאת׃ כ אֲשֶׁר לֹא־לְקָחָם נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בַּגְלוֹתוֹ אֶת־יְכוֹנְיָה בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה מִירוּשָׁלַםִ בָּבֶלָה וְאֵת כָּל־חֹרֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ׃ כא כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל־הַכֵּלִים הַנּוֹתָרִים בֵּית יְהוָה וּבֵית מֶלֶךְ־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ׃ כב בָּבֶלָה יוּבָאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פָּקְדִי אֹתָם נְאֻם־יְהוָה וְהַעֲלִיתִים וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃

כח א וַיְהִי ׀ בַּשָּׁנָה הַהִיא בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת צִדְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנַת הָרְבִעִית בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי אָמַר אֵלַי חֲנַנְיָה בֶן־עַזּוּר הַנָּבִיא אֲשֶׁר מִגִּבְעוֹן בְּבֵית יְהוָה לְעֵינֵי הַכֹּהֲנִים וְכָל־הָעָם לֵאמֹר׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר שָׁבַרְתִּי אֶת־עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ג בְּעוֹד ׀ שְׁנָתַיִם יָמִים אֲנִי מֵשִׁיב אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת־כָּל־כְּלֵי בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר לָקַח נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְבִיאֵם בָּבֶל׃ ד וְאֶת־יְכָנְיָה בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־כָּל־גָּלוּת יְהוּדָה הַבָּאִים בָּבֶלָה אֲנִי מֵשִׁיב אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה כִּי אֶשְׁבֹּר אֶת־עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ה וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אֶל־חֲנַנְיָה הַנָּבִיא לְעֵינֵי הַכֹּהֲנִים וּלְעֵינֵי כָל־הָעָם הָעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה׃ ו וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אָמֵן כֵּן יַעֲשֶׂה יְהוָה יָקֵם יְהוָה אֶת־דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר נִבֵּאתָ לְהָשִׁיב כְּלֵי בֵית־יְהוָה וְכָל־הַגּוֹלָה מִבָּבֶל אֶל־

ג׳ י״א חס׳ ו׳ בליש׳
ג׳ ומ״ע ג׳ ומ״ע
כ״ע
ו׳ בטעס בסיפרא
כ״ע
י״ו חס׳ בסיפרא
ג׳ ומ״ל. ד׳
ה׳ ג׳ ר״פ ו׳
בשנה ק׳
ט״ע
ג׳ דסמיכי
ז׳
ל׳
ל׳
כ״ע
ד׳
בט״ע
ג׳
ל׳

צְבָאוֹת עַל עַמּוּדַיָא וְעַל יַמָּא וְעַל בְּסִיסַיָא וְעַל שְׁאָר מָנַיָא דְאִשְׁתְּאָרוּ בְּקַרְתָּא הָדָא׃ כ דְּלָא שַׁבִּינוּן נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל כַּד אַגְלֵי יַת יְכָנְיָה בַּר יְהוֹיָקִים מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל וְיַת כָּל רַבְרְבֵי יְהוּדָה וִירוּשְׁלֵם׃ כא אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עַל מָנַיָא דְאִשְׁתְּאָרוּ בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ וּבֵית מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבִירוּשְׁלֵם׃ כב לְבָבֶל יִתּוֹבְלוּן וְתַמָּן יְהוֹן עַד יוֹמָא דְיֵיעוֹל דָּכְרָנְהוֹן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ וְאַסִּיקִינוּן וַאֲתִיבִינוּן לְאַתְרָא הָדֵין׃ א וַהֲוָה בְּשַׁתָּא הַהִיא בְּרֵישׁ מַלְכוּת צִדְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּשַׁתָּא רְבִיעֵתָא בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה אֲמַר לִי חֲנַנְיָה בַר עַזּוּר נְבִיָּא שִׁקְרָא דְמִגִּבְעוֹן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ לְעֵינֵי כָהֲנַיָא וְכָל עַמָּא לְמֵימָר׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר תַּבְרֵית יַת נִיר מַלְכָּא דְבָבֶל׃ ג בְּסוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין אֲנָא מְתִיב לְאַתְרָא הָדֵין יַת כָּל מָנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ דִּשְׁבָא נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל מִן אַתְרָא הָדֵין וְאוֹבְלִינוּן לְבָבֶל׃ ד וְיַת יְכָנְיָה בַּר יְהוֹיָקִים מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת כָּל גָּלוּת יְהוּדָה דְאִתְגְּלִיאוּ לְבָבֶל אֲנָא מְתִיב לְאַתְרָא הָדֵין אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֶתְבַּר יַת נִיר מַלְכָּא דְבָבֶל׃ ה וַאֲמַר יִרְמְיָה נְבִיָּא לַחֲנַנְיָה נְבִיָּא שִׁקְרָא לְעֵינֵי כָהֲנַיָא וּלְעֵינֵי כָל עַמָּא דְקָיְמִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ ו וַאֲמַר יִרְמְיָה נְבִיָּא אָמֵן כֵּן יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ יְקַיֵּים יְיָ יַת פִּתְגָּמָךְ דְּאִתְנַבֵּיתָא לַאֲתָבָא מָנֵי בֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ וְכָל גָּלוּתָא מִבָּבֶל

(יט) המכונות. ת״י בסיסיא כמו את הכיור ואת כנו (שמות לה): (כ) בגלותו. כמו בהגלותו: חורי. כמו שרי: (כב) עד יום פקדי אותם. בימי כורש כמו שמפורש בספר עזרא: (א) ויהי בשנה ההיא. כשהגיע אותו הזמן שהשליט נבוכדנצר את צדקיהו על חמשת מלכים שהיה ירמיה אומר שנ׳חותו ומשלח המוסרות והמוטות אל המלכים ביד מלאכיהם: בראשית ממלכת צדקיה. בתחלה שהשליטו על חמשת המלכים וא״א לומר בתחלת מלכותו שהרי נאמר בשנה הרביעית אותה שנה ירד להקביל את פני נבוכדנצר בבבל ושריה שר המנוחה עמו וכמו שנא׳ בסוף הספר והשליטו על המלכים: אמר אלי וגו׳. אמרו רבותינו מי הטעה את חנניה שמע שהיה ירמיה מתנבא בשוק העליון הנני שובר את קשת עילם (לקמן מט) ונבואה זו בסוף הספר נאמרה בראשית ממלכת צדקיהו כמו שמפורש שם ולפי שעילם סמוכה לבבל עמד הוא בשוק התחתון ודרש ודן קל וחומר ומה עילם שלא באה אלא לעזור את הכשדים וכו׳ כמא שהיא בסנהדרין: (ו) יעשה. פאל״א בלעז: יקם. ל׳ תפלה (של״ש שפי״ן אלו ע״ד והביא״ו לבית הכל״א לא סדר״ן הר״ב המחב״ר): אמן כן יעשה וגו׳. בעלי אגדה אומרים כך אמר לו הלואי ויתקיימו דבריך אני משתכר ואתה נפסד אני כהן ואוכל קדשי שמים אם יעמוד הבית בבניינו ואתה גבעוני כדכתיב (כאן) אשר מגבעון ותהיה לי עבד חוטב עצים ושואב

מצודת דוד

עתה לה׳ לא על השבת הכלים אלא לבל יבואו לבבל הכלים הנותרים מה שלא לקח כשגלה את יכניה: (יט) אל העמודים. על עמודי הנחשת ועל ים הנחשת וכו׳: (כ) בגלותו. בעת שגלה לבבל עם יכניה ואת כל שרי יהודה וירושלים: (כא) כי כה אמר ה׳ וכו׳. בעבור שארכו הדברים באמרו אשר לא לקחם וכו׳ אמר שנית כי כה אמר ה׳ וכו׳ וכן דרך המקרא: (כב) עד יום פקדי אותם. עד הזמן שאזכור אני בהם והוא בימי כורש ואז אעלה אותם משם ואשיב אותם אל המקום הזה: כח (א) בראשית ממלכת צדקיה. שנה הראשונה למלכו: בשנה הרביעית. רצה לומר לשנות השמטה וא״כ היתה שנת השמטה בד׳ למלכו והוא מלך י״א שנים ואם כן כלו בשנת השמטה וכן ארז״ל שנחרב הבית במוצאי שביעית: (ב) שברתי את עול. ר״ל לא ימשול ולא יעבוד עוד באחרים: (ג) בעוד. בסוף שתי שנים. (ד) כי אשבור וכו׳. ויצאו א״כ חפשי לארצם באין מוחה: (ו) ויאמר ירמיהו. בעבור שארכו הדברים באמרו לעיני הכהנים וכו׳ אמר שנית ויאמר ירמיה וכו׳: אמן. יאומן דבריך: יקם

העמודים. כמו על או פי׳ בעברו כמו ויאמר אברהם אל שרי אשתו: (כ) בגלותו. כמו בהגלותו וכשנפלה הה״א להקל הקריאה נשארה התנועה על בי״ת השמוש: חורי יהודה. גדולי יהודה כמו חוריה ואין שם מלוכ׳ יקראו והריבה את החורים: (כב) עד יום פקדי. ע״י כרש מלך פרס שנתנה לששבצר הנשיא ליהודה והוא העלם עם הגולה: (א) ויהי בשנה ההיא. השנה שעשה המוסרות והמוטות אשר לוה בהם ונתן אחת מהן על צוארו וזה היה בראשית ממלכת צדקיהו: בשנת הרביעית. כן כתוב וקרי בשנה והענין אחד אלא שהכתוב נסמך אל המספר כמו בשנת ג׳ למלכו והקרי מוכר׳ כמשפטו. ומה שאמר בראשית ממלכת צדקיהו ואחר כן אמר בשנה הרביעית פירש בעל סדר עולם כי היא שנה רביעית למלכות צדקיהו שהלך להקביל פני מלך בבל ושריה שר המנוחה עמו כמו שכתוב בסוף זה הספר ושב לירושלם למלכותו לפיכך חשב אותה שנה ראשונה ראשית מלכותו לפיכך אמר בראשית ממלכת צדקיהו ויתכן לפרש בראשית ממלכת צדקיהו כמשמעו שנה ראשונה שמלך כמו שפירשנו ויהיה פירוש בשנת הרביעית רביעית לשני השבוע והוא מלך י״א שנה הנה כשלמו למלכות צדקיהו ארבע שנים נשלם השבוע ונשארו ממלכותו ז׳ שנים והנה שבוע אחד וחרב הבית בסוף השבוע כמו שקבלו רז״ל כי כשחרב הבית מוצאי שביעית היתה ונכתב זה הספור הנה להודיע תחלת מלכות צדקיהו שבימיו היה החרבן לבסוף השבוע שיצאו ישראל מנחלתם לפי שלא עשו בה שמיטה לפיכך כתב גם כן בחדש החמישי לרמוז כי בחדש החמישי יהיה החרבן וכל הספור הזה היה לצורך כמו שפירשנו: חנניה בן עזור הנבי׳. נביא שקר היה: (ד) הבאים בבלה. שהיו באים: (ו) אמן כן יעשה ה׳. פשוטו מבואר ויש דרש אמר לו ירמיה

בראשית ה׳ ג׳ מנהון ר״פ וסי׳ בראשית ברא אלהים. ממלכות יהויקים. ממלכת יהויקים בן יאשיה. הלין ג׳ ר״פ. וב׳ מנהון במצעתא פסוק וסי׳ אשר היה דבר ה׳ אל ירמיהו הנביא. בראשית ממלכ׳ צדקיה: ולעיני ד׳ וסי׳ לעיני פרעה ולעיני עבדיו דדם. את המדינית. אל חנניה הנביא לעיני הכהנים. לעיני חנמאל דודי ולעיני כל היהודים: יקם ג׳ וסי׳ אך יקם ה׳ את דברו. אמן כן יעשה ה׳. יקם סערה:

תולדות אהרן בבלה יובאו. ברכות כד כתובות קיא: ממלכת צדקיה. סנהדרין קג: שברתי את עול. שם פט (סנהדרין ל): אמן. סוטה מא שבועות לו:

מצודת ציון

עתה: (יט) הים. עשוי הוא כעין גיגית כמ״ש במלכים: המכונות. מלבן כן ובסיס והיו מתחת לכיורות כמ״ש במלכים: (כ) בגלותו. כמו בהגלותו: חורי. כן יקראו השרים הגדולים וכן והריבה את החורים (נחמיה ה) שהוא מלשון חיור ולובן וכאשר יקראו השפלים חשוכים כמ״ש בל יתיצב לפני חשוכים (משלי כב): (כב) פקדי. ענין זכרון: (ג) בעוד. בסוף כמו בעוד שלשת ימים (בראשית מ): שנתים. שתי שנים: ימים. כן

הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ ז אַךְ שְׁמַע־נָא הַדָּבָר
הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֶיךָ וּבְאָזְנֵי
כָּל־הָעָם׃ ח הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנַי
וּלְפָנֶיךָ מִן־הָעוֹלָם וַיִּנָּבְאוּ אֶל־
אֲרָצוֹת רַבּוֹת וְעַל־מַמְלָכוֹת גְּדֹלוֹת
לְמִלְחָמָה וּלְרָעָה וּלְדָבֶר׃ ט הַנָּבִיא
אֲשֶׁר יִנָּבֵא לְשָׁלוֹם בְּבֹא דְּבַר
הַנָּבִיא יִוָּדַע הַנָּבִיא אֲשֶׁר־שְׁלָחוֹ
יְהוָה בֶּאֱמֶת׃ י וַיִּקַּח חֲנַנְיָה הַנָּבִיא
אֶת־הַמּוֹטָה מֵעַל צַוַּאר יִרְמְיָה
הַנָּבִיא וַיִּשְׁבְּרֵהוּ׃ יא וַיֹּאמֶר חֲנַנְיָה
לְעֵינֵי כָל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר
יְהוָה כָּכָה אֶשְׁבֹּר אֶת־עֹל ׀
נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּעוֹד שְׁנָתַיִם
יָמִים מֵעַל צַוַּאר כָּל־הַגּוֹיִם וַיֵּלֶךְ
יִרְמְיָה הַנָּבִיא לְדַרְכּוֹ׃ יב וַיְהִי דְבַר־
יְהוָה אֶל־יִרְמְיָה אַחֲרֵי שְׁבוֹר
חֲנַנְיָה הַנָּבִיא אֶת־הַמּוֹטָה מֵעַל
צַוַּאר יִרְמְיָה הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ יג הָלוֹךְ
וְאָמַרְתָּ אֶל־חֲנַנְיָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר
יְהוָה מוֹטֹת עֵץ שָׁבָרְתָּ וְעָשִׂיתָ
תַחְתֵּיהֶן מֹטוֹת בַּרְזֶל׃ יד כִּי כֹה־
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
עֹל בַּרְזֶל נָתַתִּי עַל־צַוַּאר ׀ כָּל־
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה לַעֲבֹד אֶת־נְבֻכַדְנֶאצַּר
מֶלֶךְ־בָּבֶל וַעֲבָדֻהוּ וְגַם אֶת־חַיַּת
הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לוֹ׃ טו וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה
הַנָּבִיא אֶל־חֲנַנְיָה הַנָּבִיא שְׁמַע־נָא
חֲנַנְיָה לֹא־שְׁלָחֲךָ יְהוָה וְאַתָּה
הִבְטַחְתָּ אֶת־הָעָם הַזֶּה עַל־שָׁקֶר׃
טז לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מְשַׁלֵּחֲךָ
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה הַשָּׁנָה אַתָּה מֵת
כִּי־סָרָה דִבַּרְתָּ אֶל־יְהוָה׃ יז וַיָּמָת
חֲנַנְיָה הַנָּבִיא בַּשָּׁנָה הַהִיא בַּחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי׃

ח׳ מ״ל בסיפ׳
כ׳. ל׳
ל׳ רפין. כ׳ ר״פ
כל סיפרא פתח
כ׳
י׳ חסר וכל מלכי׳ דכות׳ במ״א
ל׳ מ״ל
ו׳ מ״ל בסיפ׳
ל׳ כ״כ
ל׳
חסר ו׳
כ׳ בטעם. ל׳
ח׳

לְאַתְרָא הָדֵין׃ ז בְּרַם שְׁמַע
כְּעַן פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי אֲנָא
מְמַלֵּיל קֳדָמָךְ וּקְדָם כָּל עַמָּא׃
ח נְבִיַּיָא דַּהֲווֹ קֳדָמַי וְקֳדָמָךְ
מִן עָלְמָא וְאִתְנַבִּיאוּ עַל
מְדִינָן סַגִּיאָן וְעַל מַלְכְּוָן
רַבְרְבָן לִקְרָבָא וּלְבִישְׁתָּא
וּלְמוֹתָא׃ ט נְבִיָּא דְּיִתְנַבֵּא
לִשְׁלָמָא בְּמֵיתֵי פִּתְגַם נְבִיָּא
יִתְיְדַע נְבִיָּא דְּשַׁלְחֵיהּ יְיָ
בִּקְשׁוֹט׃ י וּנְסֵיב חֲנַנְיָה נְבִיָּא
שִׁקְרָא יַת נִירָא מֵעַל צַוַּר
יִרְמְיָה נְבִיָּא וְתַבְרֵיהּ׃
יא וַאֲמַר חֲנַנְיָה לְעֵינֵי כָל עַמָּא
לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּדֵין
אֶתְבַּר יַת נִיר נְבוּכַדְנֶאצַּר
מַלְכָּא דְּבָבֶל בְּסוֹף תַּרְתֵּין
שְׁנִין מֵעַל צַוַּר כָּל עַמְמַיָּא
וַאֲזַל יִרְמְיָה נְבִיָּא לְאוֹרְחֵיהּ׃
יב וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִם יִרְמְיָה בָּתַר דְּתָבַר
חֲנַנְיָה נְבִיָּא שִׁקְרָא יַת נִירָא
מֵעַל צַוַּר יִרְמְיָה נְבִיָּא לְמֵימָר׃
יג אֱזֵיל וְתֵימַר לַחֲנַנְיָה לְמֵימָר
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ נִירִין דְּאָע
תְּבַרְתָּא וְתַעְבֵּיד חִלּוּפֵיהוֹן
נִירִין דְּבַרְזֶל׃ יד אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר
יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל נִיר
דְּבַרְזֶל יְהָבִית עַל צַוַּר כָּל
עַמְמַיָּא הָאִלֵּין לְמִפְלַח יַת
נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל
וְיִפְלְחוּנֵיהּ וְאַף יַת חֵיוַת בָּרָא
יְהָבִית לֵיהּ׃ טו וַאֲמַר יִרְמְיָה
נְבִיָּא לַחֲנַנְיָה נְבִיָּא שִׁקְרָא
שְׁמַע כְּעַן חֲנַנְיָה לָא שַׁלְחָךְ
יְיָ וְאַתְּ אַרְחֵיצְתָּא יַת עַמָּא
הָדֵין עַל שִׁקְרָא׃ טז בְּכֵן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַגְלֵיךְ
מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא בְּשַׁתָּא הָדָא
אַתְּ מָאִית וּלְשַׁתָּא אוֹחֲרַנְתָּא
אַתְּ מִתְקְבַר אֲרֵי סָטְיָא
מַלֵּילְתָּא קֳדָם יְיָ׃ יז וּמִית
חֲנַנְיָה נְבִיָּא שִׁקְרָא בְּשַׁתָּא
הַהִיא וְאִתְקְבַר בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה׃

רשי

ושואב מים (ומורה צדק שלא פי׳ נקים ליה מעם רבותינו שלמדו מכאן כל המחניף לרשע סוף נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו שכן ירמייה בן שלמיה בן חנניה תפשו לבסוף והביאו לבית הכלא) : (ז) אך שמע נא וגו׳ . עד הנביא אשר ינבא לשלום . אמר אני מתנבא פורענות אם לא יבוא אינני שקרן שהקב״ה נחם על הרעה אבל הנביא אשר ינבא לשלום וגו׳ בבא דבר הנביא יודע וגו׳ אבל אם לא יבא דברו שקרן הוא שנאמר לא איש אל ויכזב וגו׳ (במדבר כג) כך דרש רבי תנחומא : (יד) את חית השדה נתתי לו . שרכב על ארי וקשר תנין ברתמו : (טז) השנה אתה מת . ובשנה הבאה תקבר : (יז) בשנה ההיא בחדש השביעי . והלא אין חדש השביעי מן השנה אלא מת ערב ר״ה וצוה לבניו שיקברוהו לאחר ר״ה ולא קודם ויעלימו את מיתתו אותו היום

כדי

מצודת דוד

ה׳ . מי יתן ויקם ה׳ וכו׳ והפל הדבר במ״ש : אשר נבאת . אמר לפי דבריך שאמר שהנבואה דבר אבל האמת היה שבדאה מלבו : (ז) אך שמע נא . ר״ל מה שאמרתי אמן וכו׳ הוא בעבור כי גם אני מתאוה שכן יהיה כי טוב הוא אך עתה שמע דברי שאין מקום להאמין לך יותר ממני על שאתה מתנבא לטובה ואני לרעה : באזניך ובאזני כל העם . כאומר לא בסתר אדבר כי אם בפניך ובפני כולם : (ח) הנביאים וכו׳ . רצה לומר וזהו דברי הנה הנביאים אשר נבאו מעולם לרעה כמוני היום : אל ארצות . על ארצות : (ט) הנביא . ר״ל הנה הנביא אשר סתר דבריהם ונבא לשלום כמוך היום : בבוא דבר הנביא . בעת בוא דבר הנביא המתנבא לשלום אז היה נודע הנביא הבוא אשר שלחו ה׳ באמת אבל לא האמינו לו מיד על כי ניבא לטובה וכן אין מקום להאמין לך יותר ממני : (י) את המוטה . מן המוטות שנתן על צוארו כדבר ה׳ כמ״ש למעלה ויתכן שעדיין לא שלחם אל המלכים האמורים למעלה או שנשאר אחת על צוארו כנגד מלך יהודה ואותה לקח חנניה: וישברהו . שבר הקשר שהיה במוטה ולכן אמר בלשון זכר: (יא) וילך וכו׳. כי פחד ממנו להשיב לו דבר מעצמו : (יג) מוטות עץ שברת . כי באמרו ככה אשבור וכו׳ מעל צואר כל הגוים הרי הוא כאלו שבר כל המוטות : ועשית . אתה תעשה במקומן מוטות ברזל החזקים מן העץ ר״ל על ידי השבירה והכחשת דבר ה׳ יוגדל התוקף ויחזק עולו עוד יותר : (טו) על שקר. על הבטחת שקר : (טז) לכן. הואיל ונבאת בשקר לכן אגרשך מעל פני האדמה השנה ההיא תמות : אל ה׳ . כמו על ה׳ ר״ל דברת בעבור ה׳ דבר המוסר ממנו מה שלא אמרה : (יז) בחדש השביעי . אמרו רז״ל שמת ער״ה וצוה לבניו שיקברוהו אחר ראש השנה והיא בשנה האחרת והעלימו יום מיתתו כדי לעשות נבואת ירמיה שקר :

רדק

ירמיהו אם יהיה כמו שאתה אומר אני רוצה בזה כי אני נשכר ואתה נפסד אני נשכר שאני כהן ואוכל מקדשי שמים אם ישאר הבית בבנינו ואתה תהיה נפסד שאתה גבעוני כמו שנאמר בגבעון ואתה חוטב לי עצים ושואב לי מים ולכך פשוטו ישראל היה ומגבעון היה כי לא ישבו בה גבעונים מעת שנפלה בנחלת בנימן : (ז) אך שמע נא . הענין הזה שאמר לו כי בהבטחת הטובה יבחן הנביא כי אם יבטיח טובה ולא תבא בידוע שהוא נביא שקר כי כל דבר טוב שיבטיח האל אפילו על תנאי הוא בא אבל באמת תבוא ממנו הטובה ההיא אם יחטא כמו שאמר ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני ונחמתי על הטובה אמנם על כל פנים תחול הטובה ותבא אבל אם יתנבא לרעה ולא תבא כלל לא יודע בזה שהוא נביא שקר שהקב״ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כשעשו התשובה כמו שעשה באנשי נינוה: (י) את המוטה מעל צואר ירמיהו הנביא וישברהו . טעם וישברהו על העול שהוא נתק המוטה מעל צואר ירמיהו ושבר העול שהיה נקשר במוטה : (יג) ועשית תחתיהן מוטות ברזל אמר האל לירמיה אמור לחנניה מוטות עץ שברת ואתה תעשה תחתיהן מוטות ברזל כשתאמר לו זה הדבר מוטות עץ שברת ותאמר לו עוד כי כה אמר ה׳ אלהי ישראל וגומר אל השם צבאות אלהי ישראל כנגד מה שאמר הוא בזה הלשון הוא אמר לו כה אמר ה׳ צבאות אלהי ישראל שברתי את עול מלך בבל ומה שאמר מוטות עץ ואנחנו פירשנו מוטות רצועות כן הוא כי המוטות רצועות או גידים שקושרים בהם העול והעול מעץ לפיכך כמך המוטות אל עץ וכן מוטות ברזל אין לומר שהמוטות יהיו מברזל אלא העול יהיה מברזל והמוטות רצועות או גידים שקושרים אותו בהם : (טז) מעל פני האדמה . ר״ל שיקבר בתוכה והנה הוא מגולה מעל פניה : (יז) בשנה ההיא בחדש השביעי . פירשו רז״ל ואמרו בחדש השביעי בשנה אחרת היתה ואת

הנביאים ח׳ מ״ל בסיפר וסי׳ נמסר בסימן כ״ו : למלחמה ב׳ רפין וסי׳ אם לשלום יצאו תפשום . ועל ממלכות גדולות : הנביא ב׳ ר״פ וסי׳ הנביא אשר אתו חלום . אשר ינבא לשלום : וישברהו ב׳ וסימן ויתנהו ה׳ לאריה . ויקח חנניה הנביא את המוטה : הלוך ו׳ מ״ל בסיפרא וסימ׳ וקנית לך אזור פשתים . הלוך ואמרת אל חנניה וגו׳ מטות עץ שברת . הלוך להרגיעו ישראל . הלוך אל בית הרכבים . לעבד מלך הכושי . הלוך ובכו : נבכדנאצר י׳ חסר ו״ו וסי׳ והילוף שאר נביאים נמסר במסרה רבתא בערך נב : ואלה דברי ב׳ וסימ׳ ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה . ואלה דברי דוד : אל יתר ב׳ וסי׳ אל יתר התנו . ואלה דברי הספר . והרין על יתר וסי׳ בוננו וזאם על יתר . ומשלם על יתר :

מצודת ציון

כן נקרא השנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה) וכפל הדבר כשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) : (י) המוטה . עץ העול : (יג) תחתיהן . במקומן : (טז) משלחך . מגרשך וכן וישלחם ביד פשעם (איוב ח)

אל

כט א וְאֵלֶּה דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר כ' חוד
שָׁלַח יִרְמְיָה הַנָּבִיא מִירוּשָׁלַ͏ִם אֶל־ ב' כתרי לישני התנו
יֶתֶר זִקְנֵי הַגּוֹלָה וְאֶל־הַכֹּהֲנִים וְאֶל־
הַנְּבִיאִים וְאֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר הֶגְלָה ח'פ"ע כסיפ'
נְבוּכַדְנֶאצַּר מִירוּשָׁלַ͏ִם בָּבֶלָה׃ ב"ט
ב אַחֲרֵי צֵאת יְכָנְיָה־הַמֶּלֶךְ וְהַגְּבִירָה
וְהַסָּרִיסִים שָׂרֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַ͏ִם
וְהֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר מִירוּשָׁלָ͏ִם׃ ג בְּיַד
אֶלְעָשָׂה בֶּן־שָׁפָן וּגְמַרְיָה בֶּן־חִלְקִיָּה י' וכל עזרה דכותיה
אֲשֶׁר שָׁלַח צִדְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־ ו'. ב' וירדפו חיל כשדים
נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בָּבֶלָה
לֵאמֹר׃ ד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת ו' בטעם בסיפרא
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־הַגּוֹלָה אֲשֶׁר־
הִגְלֵיתִי מִירוּשָׁלַ͏ִם בָּבֶלָה׃ ה בְּנוּ ב"ט
בָתִּים וְשֵׁבוּ וְנִטְעוּ גַנּוֹת וְאִכְלוּ אֶת־
פִּרְיָן׃ ו קְחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָּנִים ל'. ב'
וּבָנוֹת וּקְחוּ לִבְנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת־
בְּנוֹתֵיכֶם תְּנוּ לַאֲנָשִׁים וְתֵלַדְנָה ל'
בָּנִים וּבָנוֹת וּרְבוּ־שָׁם וְאַל־תִּמְעָטוּ׃
ז וְדִרְשׁוּ אֶת־שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר י'
הִגְלֵיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה וְהִתְפַּלְלוּ בַעֲדָהּ
אֶל־יְהוָה כִּי בִשְׁלוֹמָהּ יִהְיֶה לָכֶם ל' ומ"ל
שָׁלוֹם׃ ח כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַל־יַשִּׁיאוּ לָכֶם ל' ומ"ל
נְבִיאֵיכֶם אֲשֶׁר־בְּקִרְבְּכֶם וְקֹסְמֵיכֶם
וְאַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲלֹמֹתֵיכֶם אֲשֶׁר
אַתֶּם מַחְלְמִים׃ ט כִּי בְשֶׁקֶר הֵם ל'. ב' בסיפרא
נִבְּאִים לָכֶם בִּשְׁמִי לֹא שְׁלַחְתִּים
נְאֻם־יְהוָה׃ י כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה כִּי ו' בטעם בסיפרא
לְפִי מְלֹאת לְבָבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה
אֶפְקֹד אֶתְכֶם וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם אֶת־
דְּבָרִי הַטּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־ י"ג
הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ יא כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־ ג'
הַמַּחֲשָׁבֹת אֲשֶׁר אָנֹכִי חֹשֵׁב עֲלֵיכֶם ל' חס' ס"ת ב' חסר
נְאֻם־יְהוָה מַחְשְׁבוֹת שָׁלוֹם וְלֹא
לְרָעָה לָתֵת לָכֶם אַחֲרִית וְתִקְוָה׃
יב וּקְרָאתֶם אֹתִי וַהֲלַכְתֶּם ג' ר"פ

א וְאִלֵּין פִּתְגָמֵי סִפְרָא דִשְׁלַח
יִרְמְיָה נְבִיָּא מִירוּשְׁלֵם לְוָת
שְׁאָר סָבֵי גָלוּתָא וּלְוָת
כָּהֲנַיָּא וּלְוָת סָפְרַיָּא וּלְוָת כָּל
עַמָּא דְאַגְלֵי נְבוּכַדְנֶאצַּר
מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל׃ ב בָּתַר
דִגְלָא יְכָנְיָה מַלְכָּא וּמַלְכְּתָא
וְרַבְרְבַיָּא רַבְרְבֵי יְהוּדָה
וִירוּשְׁלֵם וְאוּמָנַיָּא וְתַרְעַיָּא
מִירוּשְׁלֵם׃ ג בְּיַד אֶלְעָשָׂה
בַּר שָׁפָן וּגְמַרְיָה בַּר חִלְקִיָּה
דִשְׁלַח צִדְקִיָּה מְלַךְ שִׁבְטָא
דְבֵית יְהוּדָה לְוָת נְבוּכַדְנֶאצַּר
מַלְכָּא דְבָבֶל לְבָבֶל לְמֵימָר׃
ד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל לְכָל גָּלוּתָא
דְאַגְלֵיתִי מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל׃
ה בְּנוֹ בָתִּין וְתִיבוּ וְצוּבוּ גִנִּין
וְאֵכוּלוּ יַת אִבֵּיהֶן׃ ו סְבוּ נְשִׁין
וְאוֹלִידוּ בְּנִין וּבְנָן וּסְבוּ
לִבְנֵיכוֹן נְשִׁין וְיַת בְּנָתֵיכוֹן
הָבוּ לְגֻבְרַיָּא וְיֵלִידַת בְּנִין וּבְנָן
וּסְגוּ תַמָּן וְלָא תִזְעֲרוּן׃
ז וּתְבָעוּ יַת שְׁלָם קַרְתָּא
דְאַגְלֵיתִי יַתְכוֹן לְתַמָּן וְצַלּוּ
עֲלַהּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי בִשְׁלָמָא יְהֵי
לְכוֹן שְׁלָם׃ ח אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר
יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא
יַטְעוּן לְכוֹן נְבִיאֵיכוֹן דְשִׁקְרָא
דְבֵינֵיכוֹן וְקָסְמֵיכוֹן וְלָא
תְקַבְּלוּן מִן חֶלְמֵי חֶלְמֵיכוֹן
דְאַתּוּן מַחְלְמִין׃ ט אֲרֵי
בְשִׁקְרָא אִינוּן מִתְנַבַּן לְכוֹן
בִּשְׁמִי לָא שְׁלַחְתִּינוּן אֲמַר יְיָ׃
י אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֲרֵי לְפוּם
מִשְׁלַם לְבָבֶל שַׁבְעִין שְׁנִין
יֵיעוֹל דָּכְרָנְכוֹן קֳדָמַי וַאֲקִים
עֲלֵיכוֹן יַת פִּתְגָמֵי תְקָנָא
לַאֲתָבָא יַתְכוֹן לְאַתְרָא הָדֵין׃
יא אֲרֵי קֳדָמַי גְלֵין יַת
מַחְשַׁבְתָּא דִי אֲנָא מְחַשֵּׁב
עֲלֵיכוֹן אֲמַר יְיָ מַחְשֶׁבֶת
שְׁלָמָא לָא לְבִישָׁא לְמִתַּן
לְכוֹן סוֹף וְסִבּוּר׃ יב וּתְצַלּוּן
קֳדָמַי וַאֲקַבֵּיל צְלוֹתְכוֹן
וְתִבְעוּן מִן קֳדָמַי וְאַעְבֵּיד

כדי לעשות נבואת ירמיה שקר: (ב) והגבירה. אם המלך: (ח) ישיאו. ל' השאה כמו הנחש השיאני (בראשית ג): (יב) וקראתם אותי והלכתם. בדרכי וכבי זה מקרא קצר:

אל

מצודת דוד

כט (א) אל יתר וכו'. על אותן שבירושלים: (ב) אחרי צאת וכו'. שהגלה אחר שיצא יכניהו וכו' להיות נמסרים ביד נ"נ כמ"ש במלכים: והגבירה. המלכה והיא אם המלך כי היא יצאה עמו כמ"ש שם: והסריסים. וחזר ופירש שרי יהודה וירושלים: והחרש והמסגר. הם האומנים ושומרי השערים אשר סגרו אותם בעתם כן ת"י: (ג) ביד אלעשה. ר"ל הספר ההוא שלח ביד אלעשה וכו': בבלה. לבבל: לאמר. דברי הספר היו לאמר את האמור למטה: (ה) ושבו. והשבו בהם כי לא תצאו מבבל בזמן קרוב: (ו) והולידו. עד לא תצאו משם: ורבו שם. ר"ל קחו נשים למען תרבו שם וכפל הדבר במ"ש: ואל תמעטו. ר"ל אל תמנעו לקחת נשים לבל תמעטו כי כשימותו הם ולא ישארו בנים במקומם ימעטו א"כ במספר: (ז) ודרשו. בקשו את שלום העיר וגו': כי בשלומה. כשיהיה בה שלום יהיה גם לכם שלום כמאמ' חכמינו ז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות: (ח) אל ישיאו וכו'. נביאי השקר והקוסמים אשר בקרבכם אל יפתו אתכם במה שאומרים שמהר תשובו לירושלים נהפך מדברי וקצר בדבר המובן מעצמו. חלומותיכם. האומרים לכם מה שראו בחלום: אשר אתם מחלמים. רצה לומר שאתם שואלים מהם שהם ישאלו שאלת חלום: (ט) כי בשקר. מה שאומרים בשמי הוא שקר כי לא שלחתים: (י) כי לפי מלאת לבבל ע' שנה. כאשר ישלם לבבל ע' שנה מהתחלת התפשטותה על ישראל מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה והיא היתה בשניה למלכות נ"נ והוא מלך מ"ה שנים א"כ נשארו עוד משנותיו מ"ד שנים וימי אויל מרודך בנו כ"ג שנים אלא שנבלעה שנה אחת בימי מלכות אביו כי עלתה לזה ולזה הרי אם כן ס"ו שנים וימי בלשאצר בנו ג' שנים הרי שבעים שנה חסר אחת א"כ בשנת אחת לדריוש מלאו שבעים שנה ומיד כשמת דריוש ומלך כורש בשנה הראשונה היתה הפקידה ושבו לארצם וכמ"ש בדניאל: אפקוד אתכם. אז אזכור בכם ואז אקיים עליכם את דברי הטוב וכו' אבל לא קודם הזמן הזה כדברי הנביאים המשקרים: (יא) כי אנכי ידעתי. אשר אנכי ידעתי את המחשבות וכו' שהמה לשלום ולא לרעה ר"ל מה שנתעכבו בגולה שבעים שנה לכם לטובה כי אז יכנע לבבכם הערל וזהו יהיה סבה לתת לכם אחרית טוב ותקוה טובה אחר שתשובו הנה: (יב) וקראתם אותי.

ר"ל

ואם אמרת כן אלא מלמד שמת בערב ראש השנה וצוה את בניו ובני ביתו שיעלימוהו אחר ר"ה כדי לעשות נבוא' ירמיהו שקר וכן ת"י ומית חנניה נביא שקר בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה ומה שתרגם גם כן השנה עתה מת בשתא הדא את מית ולשתא אחרניתא את מתקבר פירוש הוא שפירש כי כן כוונת ירמיהו לא שאמר לו כן בפירוש שאם כן לא היתה נבואתו מוכחשת בזה ולפי הפשט אין צריך לכל זה כי הוא לא אמר לו השנה הזאת אתה מת אלא השנה ור"ל תוך שנה לנבואה זו וכן אמרו רז"ל לענין נדרים המודר הנאה מחבירו לשנה מונה י"ב חדשים מיום ליום ואם אמר לשנה זו אפילו לא עמד אלא בכ"ט באלול כיון שהגיע אחד בתשרי עלתה לו שנה: (ב) והגבירה. היא אם המלך: והסריסים. כתרגומו רברביא: (ג) אלעשה. מלה אחת: (ז) כי בשלומה יהיה לכם שלום. כל זמן שתמשך הגלות כי בארץ בבל היה להם יותר שלום שיצאו מהגלות: (ח) מחלמים. משפטו מחלימים כי הוא מבנין הפעיל וכן הם מעזרים אותם כמו מעזירים ופי' אשר אתם מחלימים שאתם גורמים שיהיו הם חולמים שאם לא הייתם אתם שומעים אל חלומותיהם לא היו חולמים אם כן אתם מחלימים אותם לפיכך אמר חלומותיכם כי שלכם הם החלומות שהם חולמים: (י) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם. וע' שנה למלכות בבל כתבנו למעלה חשבונם. אפקוד בהעיר את רוח כרש מלך פרס כמו שכתוב והפקידה היתה לשבעים שנה למלכות בבל אבל בנין הבית לא היה אלא עד מלאת לחרבות ירושלם שבעים שנה שהוא בגלות צדקיהו: (יא) אחרית ותקוה. אחרית טובה כמו שאתם מקוים:

והלכתם

כה אמר ג' בטעם בסיפרא וסימ' נמסר בסיפרא סימן ז': בבלה ב"ט וסי' נמסר במסר' רבתא בערך בב: שלום י' חטפין בקריאה וסי' לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן ב' בפסוק. ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי. וכל בניך למודי ה'. ובכל יום ויום מרדכי מתהלך. ואמר אהה ה' אלהים הנה על הנביאים דסיפרא. ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי. ירנו וישמחו חפצי צדקי. כי קנאתי בהוללים. שאלו שלום ירושלם ישליו: אנכי ידעתי ג' וסי' גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך. כי אנכי ידעתי את מריך. כי אנכי ידעתי את המחשבת: וקראתם ג' ר"פ בקריאה וסי' נמסר בסדר

תולדות אהרן בנו בתים. ב"ב כט: וקחו נשים. כתובות נב: מלאת לבבל. מגלה יא יב (סנהדרין ל): אחרית ותקוה. תענית כט:

מצודת ציון

כט (א) הספר. האגרת: יתר. מלשון יתרון: (ב) והסריסים. כן יקראו השרים כמו והיו סריסים בהיכל מלך בבל (ישעיה לט): והחרש. קבוצת האומנות כמו חרש ברזל (שם מד): (ח) ישיאו. ענין פתוי והסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג): וקוסמיכם. הוא מין כישוף: (י) לפי. לשעור כמו איש לפי אכלו (שמות יב): מלאת. ענין השלמה:

לפקד

ג' וְהִתְפַּלַּלְתֶּם אֵלָי וְשָׁמַעְתִּי אֲלֵיכֶם׃
ג' יג וּבִקַּשְׁתֶּם אֹתִי וּמְצָאתֶם כִּי
ג' חס' ל' תִדְרְשֻׁנִי בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ יד וְנִמְצֵאתִי
לָכֶם נְאֻם־יְהוָה וְשַׁבְתִּי אֶת־
שבותכם ק' שְׁבִיתְכֶם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־
כ' מ"ל הַגּוֹיִם וּמִכָּל־הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּי
אֶתְכֶם שָׁם נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִי
אֶתְכֶם אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הִגְלֵיתִי
אֶתְכֶם מִשָּׁם׃ טו כִּי אֲמַרְתֶּם הֵקִים
כ"ט לָנוּ יְהוָה נְבִאִים בָּבֶלָה׃ טז כִּי־כֹה ׀
כ' מ"ל בנפסוק ג' אָמַר יְהוָה אֶל־הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב אֶל־
כִּסֵּא דָוִד וְאֶל־כָּל־הָעָם הַיּוֹשֵׁב
בָּעִיר הַזֹּאת אֲחֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָצְאוּ
אִתְּכֶם בַּגּוֹלָה׃ יז כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ בָּם אֶת־הַחֶרֶב
אֶת־הָרָעָב וְאֶת־הַדָּבֶר וְנָתַתִּי אוֹתָם
ג' כַּתְּאֵנִים הַשֹּׁעָרִים אֲשֶׁר לֹא־
ד' תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ׃ יח וְרָדַפְתִּי אַחֲרֵיהֶם
ה' לזועה ק' בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדָּבֶר וּנְתַתִּים לְזַעֲוָה
פסק"ס סימן לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ לְאָלָה וּלְשַׁמָּה
וְלִשְׁרֵקָה וּלְחֶרְפָּה בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־
הִדַּחְתִּים שָׁם׃ יט תַּחַת אֲשֶׁר־לֹא־
ג' שָׁמְעוּ אֶל־דְּבָרַי נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר
שָׁלַחְתִּי אֲלֵיהֶם אֶת־עֲבָדַי הַנְּבִאִים
הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם נְאֻם־
יְהוָה׃ כ וְאַתֶּם שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה
כָּל־הַגּוֹלָה אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתִּי מִירוּשָׁלַםִ
כ"ט בָּבֶלָה׃ כא כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
ג' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־אַחְאָב בֶּן־קוֹלָיָה
וְאֶל־צִדְקִיָּהוּ בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַנִּבְּאִים
י"ו חס' בסיפ' לָכֶם בִּשְׁמִי שָׁקֶר הִנְנִי ׀ נֹתֵן אֹתָם
בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִכָּם
כ"ו לְעֵינֵיכֶם׃ כב וְלֻקַּח מֵהֶם קְלָלָה לְכֹל
ח' גָּלוּת יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּבָבֶל לֵאמֹר
ג' חס' יְשִׂמְךָ יְהוָה כְּצִדְקִיָּהוּ וּכְאֶחָב אֲשֶׁר־
ג' קָלָם מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּאֵשׁ׃ כג יַעַן אֲשֶׁר
עָשׂוּ נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיְנַאֲפוּ אֶת־

בְּעוּתְכוֹן׃ יג וְתִתְבְּעוּן דַחֲלְתִי וְתִשְׁכְּחוּן אֲרֵי תִבְעוּ מִן קֳדָמַי בְּכָל לִבְּכוֹן׃ יד וְאִשְׁתְּאֵיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ וְאָתֵיב יָת גָּלוּתְכוֹן וְאֶכְנוֹשׁ יָתְכוֹן מִכָּל עַמְמַיָא וּמִכָּל אַתְרַיָא דְאַגְלֵיתִי יָתְכוֹן לְתַמָן אֲמַר יְיָ וְאָתֵיב יָתְכוֹן לְאַתְרָא דְאַגְלֵיתִי יָתְכוֹן מִתַּמָן׃ טו אֲרֵי אֲמַרְתּוּן אֲקִים לָנָא יְיָ מַלְפִין בְּבָבֶל׃ טז אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ עַל מַלְכָּא דְיָתֵיב עַל כּוּרְסֵי דָוִד וְעַל כָּל עַמָא דְיָתֵיב בְּאַרְעָא הָדָא אֲחֵיכוֹן דְלָא נְפָקוּ עִמְכוֹן בְּגָלוּתָא׃ יז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָאֲנָא מְגָרֵי בְּהוֹן יָת דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא וּמוֹתָא וְאֶתֵּן יַתְהוֹן כְּתֵינַיָא בִּישָׁתָא דְלָא מִתְאַכְלָן מִבִּישׁוּ׃ יח וְאֶרְדוֹף בָּתְרֵיהוֹן בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא וּבְמוֹתָא וְאֶתְּנִינוּן לְזִיעַ לְכָל מַלְכְוָת אַרְעָא לְמוֹמֵי וּלְצָדוּ וּלְאִשְׁתְּמָמוּ וּלְחִיסוּדִין לְכָל עַמְמַיָא דְאַגְלֵיתִינוּן לְתַמָן׃ יט חֲלַף דְלָא קַבִּילוּ לְפִתְגָמֵי אֲמַר יְיָ דִשְׁלָחִית לְוָתְכוֹן יָת עַבְדַי נְבִיַיָא מַקְדִים וּמְשַׁלַּח וְלָא קַבֵּילְתּוּן אֲמַר יְיָ׃ כ וְאַתּוּן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ כָּל גָלוּתָא דְאַגְלֵיתִי מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל׃ כא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עַל אַחְאָב בַּר קוֹלָיָה וְעַל צִדְקִיָה בַּר מַעֲשֵׂיָה דְאִתְנַבִּיאוּ לְכוֹן בִּשְׁמִי שִׁקְרָא הָאֲנָא מְסַר יַתְהוֹן בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִקְטְלִינוּן לְעֵינֵיכוֹן׃ כב וְיִתְנְסֵיב מִנְהוֹן לְוָטָא לְכָל גָלוּת יְהוּדָה דִי בְּבָבֶל לְמֵימַר יְשַׁוִינָךְ יְיָ כְּצִדְקִיָה וּכְאֶחָב דִקְלָנוּן מַלְכָּא דְבָבֶל בְּנוּרָא׃ כג חֲלַף דַעֲבָדוּ קְלָנָא בְּיִשְׂרָאֵל

רד"ק

(יב) והלכתם. פי' בדרכי: (טו) כי אמרתם הקים לנו ה' נביאים. זה שאני אומר לכם כי לשבעים שנה אפקוד אתכם הוא האמת אבל כשאתם אומרים הקים לנו ה' נביאים בבבל שאומרים לכם מעתה תשובו הינו כלום כי שקר הם נבאים לכם וי"ת נביאיא מלפין: (טז) היושב אל כסא. כמו על כסא: (יז) כתאנים השוערים. כמלוכלכים כמו שערוריה עשתה וכן המשילם למעלה בנבואת שני דודאי תאנים שארית ירושלם כתאנים הרעות. השוערים השי"ן בקמץ בפלס כוכבים כובעים: (יח) אשר הדחתים שם. עבר במקום עתיד כמו אדיחם כי עדין לא גלו שארית ירושלם: (יט) ולא שמעתם. לא הם ולא אתם: (כב) ואחאב. הקטין שמו לגנאי זיב תוספת לגנאי האמינון אחיך: קלם. שרפם מן קלוי באש. והנכי

אמור: ובקשתם ג' בקריאה וסימ' גם בהונה. משם את ה' אלהיך ומצאת. ובקשתם אתי ומצאתם. היושב ב' מ"ל וסי' כי כה אמר ה' אל המלך הישב אל כסא ב' בו. ובל יהושע ושפטים ובל כתיביא דכוו' מ"ל במ"א חסר וסי' ורכב ברזל בכל הכנעני: בה אמר ז' בטעמא בסיפרא וסי' נמסר בסיפרא סי' ט': תאכלנה ד' וסימן נמסר לעיל בסיפרא סי' כד: אל דברי ג' וסי' והיה האיש אשר לא ישמע. תחת אשר לא שמעו אל דברי. הלא תקחו מוסר: אותם י"ו חסר בסיפרא וסי' נמסר בסיפרא סימן כ"ג: בבבל ח' בקריאה וסי' וידבר אותו טובות. וחברו דד"ה. יעשה חפצו בבבל. ולקח מהם קללה לכל גלות יהוד'. ופקדתי על בל בבבל. ומכל בית ה'. ובען הן על מלכא טב בארץ.

תולדות אהרן אחאב בן קוליה. סנהדרין ע:

מצודת ציון

אפקוד. ענין זכרון: (יא) אחרית. סוף: (יד) שבותכם. מל' השבה: (טו) הקים. העמיד: (יז) משלח. ענין גרוי והשסה כמו ושן בהמות אשלח בם (דברים לב). השוערים. ענין דבר מגונה ומאוס כמו שנה ושערורה (לעיל ה): (יח) לזועה. ענין רעד ורתת: לאלה. ענין שבועה: ולשמה. ענין השממון: ולשרקה. ענין השמעת קול בקבוץ השפתים ודרכו לעשות כשרואים דבר מביש שנחרב: (כב) וכאחב. הוא האחאב: קלם. ענין חרוך ושריפה כמו קלוי באש (ויקרא ב): (כג) נבלה. דבר כעור ומגונה וכן כי נבלה עשה בישראל

רש"י

(טז) אל המלך. צדקיה אשר לא גלה: (יז) כתאנים השוערים. ל' שערוריה (הושע ו): (יח) ולחרפה. שיחרפו אותם דשערוויר בלעז וכן כל חרפה שבמקרא: (כב) אשר קלם. לשון קלוי באש (ויקרא ב): (כג) וינאפו את נשי רעיהם. כמו שמפורש בסנהדרין כה אמר הקדוש ברוך הוא שכבי עם חבירי: ועד. לשון עדות

מצודת דוד

ר"ל אחר שיכנע לבבכם תשובו ותהיו במקום המקודש מקום המוכן ביותר לעבוד את ה' אז כאשר תקראו אלי ותלכו בדרכי והתפללו אלי להשיב את כל בני הגולה מכל המקומות: ושמעתי אליכם. אז אשמע אליכם: (יג) ובקשתם אותי. וכאשר תבקשו אותי אז תמצאו אם תדרשו אותי בכל לבבכם: (יד) ונמצאתי לכם. אז אהיה נמצא לכם למלאות משאלותיכם ואשיב את שבותכם ר"ל את הדבר הראוי להשיב לכם והוא הממשלה הראשונה: וקבצתי אתכם. ר"ל את כל הגולה אקבץ מכל הגוים וכו' ואת כולם אשיב אל המקום הזה וכאומר מה שתשובו מבבל אין עקר הכוונה על הגאולה ההיא לגיאת נחשב מהירות ההשבה לטובה כי עקר הכוונה היא למען תהיו במקום המקודש מקום מוכן ביותר לעבוד את ה' להתפלל לפניו על גאולה כללית ושלימה גאולת עולם א"כ לטובה תחשב מה שתתעכבו שמה למען יכנע לבבכם לשוב לה' ויקובל תפלתכם (אבל הם לא כן עשו והוסיפו עוד להפשיע לכן גלו שוב ממנה): (טו) כי אמרתם. אם תאמרו הנה ה' העמיד לנו נביאים בבבל והמה מתנבאים שמהר נשוב ונקבל בדבר המוכן מעצמו: (טז) כי כה אמר ה'. ר"ל לא אמת ידברו כי כה אמר ה' על המלך היושב על כסא המלוכה ועל כל העם וכו': (יז) כה אמר ה'. בעבור שאמרו הדברים באמרו אחיכם וכו' אמר שוב כה אמר ה': הנני משלח בהם. אגרה בם חרב האויב והרעב והדבר וכאומר ואיך א"כ תשובו אתם מהרה אם אמסור ביד האויב גם את היושבים פה: כתאנים השוערים. כתאנים המגונים אשר אין לאכול בעבור היותן הבאושים ומרוחקים מבני אדם וכמ"ש והתאנים הרעות וכו' כן אתן את צדקיהו וכו' (לעיל כד): (יח) ורדפתי. אפרע מהם בחרב האויב וברעב ובדבר: ונתתים לזועה. ר"ל אמסרם לכל ממלכות הארץ להיותם לזועה כי כולם יחרידום: לאלה. ישבעו לומר בשבועתם אהיה כהיהודים המקוללים: ולשמה. כולם יתמהו על גודל חרבנה: ולשרקה. ישרקו על גודל האבדון: ולחרפה. יחרפו אותם: הדחתים. כמו אדיחם עבר במקום עתיד: (יט) תחת. בעבור אשר לא שמעו את דברי: השכם ושלוח. עם כי הייתי משכים ומשלח בזריזות רב עכ"ז לא שמעתם ואלו ידבר אל מול יושבי ירושלים: (כא) אל אחאב וכו'. על אחאב ועל צדקיה: שקר. דבר אשר לא צויתי: והכם. ר"ל ימיתם: (כב) לכל גלות. לכל בני הגולה: לאמר. שיאמרו בקללתם ישימך ה' כצדקיה וכו': (כג) יען. בעבור שעשו נבלה וזנו עם נשי

רש״י

עדות : (כד) הנחלמי · שם מקום : (כו) נתנך כהן · אל צפניה כתב כן : פקידים : ממונים : מהפכת : כיפה : הצינוק · סגן ליש״ב בלעז : (כח) כי על כן שלח · כי יש לך לגעור בו על אשר שלח אלינו בבל לאמר ארוכה היא גלותכם שם : על כן כמו על אשר : (ג) כי הנה ימים באים. ולא תאמר למה אכתבנו כי יאבדו כולם ואין קורא בו ואין זוכרו עוד כי הנה ימים באים

נְשֵׁי רֵעֵיהֶם וַיְדַבְּרוּ דָבָר בִּשְׁמִי שֶׁקֶר י׳
אֲשֶׁר לוֹא צִוִּיתִם וְאָנֹכִי הַוּידֵעַ וָעֵד היוו״ע ק׳ נ׳
נְאֻם־יְהוָה׃ כד וְאֶל־שְׁמַעְיָהוּ הַנֶּחֱלָמִי
תֹּאמַר לֵאמֹר׃ כה כֹּה־אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יַעַן
אֲשֶׁר אַתָּה שָׁלַחְתָּ בְשִׁמְכָה סְפָרִים ל׳ מ״ל
אֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם וְאֶל־
צְפַנְיָה בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן וְאֶל־כָּל־ ז׳ בטעם
הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר׃ כו יְהוָה נְתָנְךָ כֹהֵן
תַּחַת יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן לִהְיוֹת פְּקִדִים ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסר
בֵּית יְהוָה לְכָל־אִישׁ מְשֻׁגָּע וּמִתְנַבֵּא ג׳
וְנָתַתָּה אֹתוֹ אֶל־הַמַּהְפֶּכֶת וְאֶל־ ל׳
הַצִּינֹק׃ כז וְעַתָּה לָמָּה לֹא גָעַרְתָּ ל׳
בְּיִרְמְיָהוּ הָעַנְּתֹתִי הַמִּתְנַבֵּא לָכֶם׃
כח כִּי עַל־כֵּן שָׁלַח אֵלֵינוּ בָּבֶל לֵאמֹר
אֲרֻכָּה הִיא בְּנוּ בָתִּים וְשֵׁבוּ וְנִטְעוּ ג׳ דגשים
גַנּוֹת וְאִכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶן׃ כט וַיִּקְרָא ל׳
צְפַנְיָה הַכֹּהֵן אֶת־הַסֵּפֶר הַזֶּה בְּאָזְנֵי ל״ג
יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃ ל וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה
אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ לא שְׁלַח עַל־כָּל־ ז׳ פסוקים על אל על
הַגּוֹלָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה אֶל־
שְׁמַעְיָה הַנֶּחֱלָמִי יַעַן אֲשֶׁר נִבָּא לָכֶם
שְׁמַעְיָה וַאֲנִי לֹא שְׁלַחְתִּיו וַיַּבְטַח
אֶתְכֶם עַל־שָׁקֶר׃ לב לָכֵן כֹּה־אָמַר י״ד בטעם
יְהוָה הִנְנִי פֹקֵד עַל־שְׁמַעְיָה הַנֶּחֱלָמִי ל׳
וְעַל־זַרְעוֹ לֹא־יִהְיֶה לוֹ אִישׁ ׀ יוֹשֵׁב ׀
בְּתוֹךְ־הָעָם הַזֶּה וְלֹא־יִרְאֶה בַטּוֹב ו׳ ט׳ דגשים
אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה־לְעַמִּי נְאֻם־יְהוָה
כִּי־סָרָה דִבֶּר עַל־יְהוָה׃ ח׳ · ל״ג

ל א הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־
יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ ב כֹּה־ כ״ד
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
כְּתָב־לְךָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־ י״ג חסר [illegible]
דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־סֵפֶר׃ ג כִּי הִנֵּה ג׳
יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְשַׁבְתִּי אֶת־

וְזַנִיאוּ יַת נְשֵׁי חַבְרֵיהוֹן וּמַלִילוּ
פִּתְגָמָא בִשְׁמִי שִׁקְרָא דְלָא
פַקֵידְתִּינוּן וּקְדָמַי גְלֵי וּמֵימְרִי
סָהִיד אֲמַר יְיָ׃ כד וּלְשְׁמַעְיָה
דְמִן חֲלַם תֵּימַר לְמֵימָר׃
כה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימָר חֲלַף דְשְׁלַחְתָּ
בִשְׁמָךְ אִגְרָן לְוָת כָּל עַמָּא
דִי בִירוּשְׁלֵם וּלְוַת צְפַנְיָה בַר
מַעֲשֵׂיָה כַּהֲנָא וּלְוַת כָּל כַּהֲנַיָא
לְמֵימָר׃ כו יְיָ מַנְיָךְ כָּהֵן חֲלַף
יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא לְמֶהֱוֵי מְמַנָא
סְגַן כַּהֲנַיָא בְּבֵית מַקְדְשָׁא
דַיְיָ לְכָל גְבַר דְמִשְׁתְּלֵי
וּמִטַפָּשׁ וְתִתֵּן יָתֵיהּ לְכִיפְתָּא
וּלְגוֹ צִינוֹקָא׃ כז וּכְעַן לְמָה לָא
נְזַפְתְּ בְּיִרְמְיָה דְמִן עֲנָתוֹת
דְמִתְנַבֵּא לְכוֹן׃ כח אֲרֵי עַל כֵּן
שְׁלַח לְוָתַנָא לְבָבֶל לְמֵימָר
אֲרִיכָא הִיא בְּנוֹ בָתִּין וְתִיבוּ
וְצוּבוּ גַנִין וְאֱכוּלוּ יַת אִבְּהוֹן׃
כט וּקְרָא צְפַנְיָה כַּהֲנָא יַת
אִגַרְתָּא הָדָא קֳדָם יִרְמְיָה
נְבִיָא׃ ל וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה
מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימָר׃
לא שְׁלַח לְוָת כָּל בְּנֵי גָלוּתָא
לְמֵימָר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל
שְׁמַעְיָה דְמִן חֲלַם חֲלַף
דְאִתְנַבֵּי לְכוֹן שְׁמַעְיָה וַאֲנָא
לָא שְׁלַחְתֵּיהּ וְאַרְחֵיץ יַתְכוֹן
עַל שִׁקְרָא׃ לב בְּכֵן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַסְעַר עַל
שְׁמַעְיָה דְמִן חֲלַם וְעַל בְּנוֹהִי
לָא יְהֵי לֵיהּ גְבַר יָתֵיב בְּגוֹ
עַמָּא הָדֵין וְלָא יֶחֱזֵי בְּטוּבָא
דַאֲנָא עָבֵיד לְעַמִּי אֲמַר יְיָ
אֲרֵי סַטְיָא מַלֵיל קֳדָם יְיָ׃
א פִּתְגַם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם
יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימָר׃
ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
לְמֵימָר כְּתַב לָךְ יַת כָּל
פִּתְגָמַיָא דְמַלֵילִית עִמָּךְ עַל
סִפְרָא׃ ג אֲרֵי הָא יוֹמַיָא אָתַן
אֲמַר יְיָ וְאָתֵיב יַת גָלוּת עַמִּי
יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אֲמַר יְיָ

(כג) ואנכי היודע ועד . יודע שהם מדברים שקר בשמי ועוד שנאפו את נשי רעיהם וי״ת וגלי קדמי ומימרי סהיד , והיודע כתוב בהפך האותיות הוידע : (כד) הנחלמי · נקרא כן לפי שהיה חולם להם חלומות שישובו מהרה לירושלם וי״ת הנחלמי דמן חלם : (כה) בשמכה · כתוב בה״א כמו אשר צויתי אתכה וחסידיך יברכוכה והדומים להם : (כו) ה׳ נתנך . אף על פי שהיו כופרין בדברי נביא האמת מודים היו כי ה׳ הסבה הראשונה וזכר יהוידע לפי שהיה כהן גדול והיה ראש וגדול בדורו וכן צפניה היה כהן גדול כי אמר תחת יהוידע להיות פקידים אתה ושאר הכהנים : בית ה׳, כמו בבית ה׳ וכן הנמצא בית ה׳ והדומים להם : לכל איש משגע . בעבור כל איש ולנביא היו קוראים לנביאי משגע וכן מדוע בא המשגע הזה : אל המהפכת ואל הצינוק · המהפכת הוא בית הסהר וכן ת״י כיפתא ובדברי רז״ל כונסין אותם לכיפה : הצינק · כלי מסגר לידים : (כח) ארכה · היא הגלות : את פריהן · הראשון פרין וזה פריהן : (א) הדבר אשר היה אל ירמיהו · מבואר : (ב) כה אמר ה׳. את כל הדברים אשר דברתי אליך . פירוש אשר אני מדבר עתה כי על אלה הדברים אשר כמו שאמר ואלה הדברים אשר דבר ה׳ וגו׳ ואמר שיכתבם בספר כי הם דברים שעתידין לבא באחרית הימים ואמרם לו סמוך לפורענות שאמר למעלה לפי שזאת הפרשה להיות נחמה לישראל שהיו באותו הדור כי כמו שיראו שתתקיים הפורענות בקרוב כן ידעו שתתקיים הנחמה הגדולה באחרית הימים : אל ספר . כמו בספר וכן אל הארון תתן את העדות כמו ובארון : (ג) כי הנה ימים באים ׳לעתיד לימות המשיח
כמו

באדרין דריוש מלכא : פקידים ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסר יו״ד קדמא וסי׳ יעשה פרעה ויפקד · ה׳ נתנך כהן תחת יהוידע . פקידים מיד כנניהו · ויפקד המלך פקידים · ב׳ בתראי מ״ל דמ״ל : ארוכה ג׳ דגשים וחסר וסי׳ ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול · לאמר ארכה היא . ארכה מארץ מדה : ז׳ פסוקים על אל על וסי׳ וישכב שמשון עד חצי הלילה · ויתמרד על הילד . ועברו גוים רבים על העיר · שלח על כל בני הגולה : על כן לבי למואב · לשלל שלל ולבז בז · ויתן שרי מלחמו׳ דד״ה : בטוב ט׳ דגשים בקריאה וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ז׳ : אל ספר ג׳ וסי׳ כתב לך את כל הדברים · ויכתב ירמיהו את · ויקרא בו

מצודת דוד

נשי רעיהם ועוד שנית שדברו בשמי שקר : היודע : אשר דברו שקר כי לא צויתים : ועד . כי ראיתי את אשר נאפו : (כד) ואל שמעיהו · גם זה מדברי הספר ששלח לבבל ואמר שה׳ אמר לו שיאמר כזאת על שמעיהו הנחלמי : (כה) יען . בעבור ששלחת הנה אגרות משמך לבד לא בשם כל בני הגולה וכאלו הכל תלוי בך לבד : לאמר . וכה דברת באגרות : (כו) ה׳ נתנך · כן כתב לצפניה הנה ה׳ העמיד אותך להיות כהן רצה לומר להיות שר הכהנים במקום יהוידע הכהן : להיות פקידים : להשגיח להיות ממונים בבית ה׳ על כל איש משוגע ומתנבא דברי שגעון מלבו : ונתתה אותו · ר״ל על פי דברך יתפשו הממונים אל המהפכת וכו׳ להיות כלוא שם : (כז) ועתה · הואיל וכן למה אפילו לא גערת גערת נזיפה בירמיה המנבא להם דברי שגעון מלבו וקלר בדבר המובן : (כח) כי על כן · ר״ל כי נראה בו שמדבר שגעון מלבו על אשר שלח וכו׳ . ארוכה היא · הגלות הזה שאתם בה תהיה לזמן ארוך לכן בנו שם בתים ושבו בהם כי לא תצאו משם בזמן קרוב וכאומר הלא הדברים האלה לשגעון יחשבו כי לא כן דבר ה׳ עמדי (ויתכן שעד לא שלח ירמיה הספר ביד אלעשה שלח ירמיה תקודם הדברים האלה בע״פ או במכתב) : (כט) ויקרא לפניו וכו׳ : גם זה מדברי הספר שכתב אליהם שצפניה קרא הספר לפניו וראה כי כן כתב (ואף שירמיה עצמו כתב הדבר לא אמר באזני כמדבר בעדו כי הם כאחר המדבר וכן דרך המקרא כמ״ש וישלח ה׳ וכו׳ ואת שמואל (ש״א יב) ולא אמר ואותי עם כי שמואל עצמו היה המדבר) : (ל) ויהי דבר ה׳ . בעבור שארכו הדברים באמרו הסבה ושצפניה קרא הספר באזניו לכן אמר שוב ויהי דבר ה׳ וכו׳ : (לא) על כל הגולה . אל כל הגולה : אל שמעיה . על שמעיה : על שקר · על הבטחת שקר : (לב) הנני פוקד : העון הזה אזכור להשיב גמול על שמעיה ועל זרעו : לא יהיה לו . ר״ל לא יהיה מזרעו איש יושב במושב השרים והזקנים : ולא יראה בטוב וכו׳ . הוא השבה מן הגולה : על ה׳ · בעבור ה׳ דבר דבר המוסר ממנו מה שלא אמרה : ל (ב) אשר דברתי אליך · הם הדברים האמורים במקראות שלאחריו וכמ״ש ואלה הדברים וכו׳ ולפי שיכתבם אחר שידבר אליו לכן אמר אשר דברתי : אל ספר · על ספר וקראו ספר ע״ש סופו שאחר שיכתוב יהיה ספר וכן ומתני קמת (ישעיה מו) : (ג) ושבתי את שבות : אשיב בהשקט ובמנוחה את

מצודת ציון

בישראל (בראשית לד) : ועד . מל׳ עדות : (כד) הנחלמי · שם מקום הוא כן ת״י : (כה) בשמכה , כמו בשמך והה״א נוספת כמו אשר צויתי אותכה (שמות כט) והדומים : (כו) פקידים · ממונים כמו פקודי החיל (במדבר לא) : המהפכת . שם של בית הסוהר : הצינוק · שם הכלי העשוי לסגור בו ידי התפוש : (כז) גערת . ענין צעקת נזיפה : הענתתי · מן ענתות והוא שם עירו של ירמיה : (כח) כי על כן · כי על אשר וכן כי על כן ראיתי פניך (בראשית לג) : (לב) פוקד · ענין זכרון : (ג) ושבתי . ענין [illegible] [illegible] כמו בשובה ונחת [illegible] ([illegible])

כמו שאמר ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה ומגלות בבל לא שבו אלא יהודה ובנימין שגלו שם : ואלה הדברים . הם עתידים כמו שפירשנו : (ה) כי כה אמר ה' קול חרדה שמענו . דבר זה יאמרו כל הגוים אז בימות המשיח : (ו) שאלו נא וראו אם יולד זכר . הקל מזה הפעל ברוב על האשה אף על פי שבא לפעמים על הזכר אמר על הרוב אם יולד זכר כלומר כי הזכר מוליד ואינו יולד והאשה היא היולדת ויולדת בחבלים אם כן מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה וכי נקבה הוא שיש לו חבלים ולפי שחבלי יולדה חזקים מחבלים אחרים לפיכך אמר זה והמשיל חבלי האנשים מרוב הצרה שתבואה לחבלי היולדה : לירקון . כי ברוב החבלים ינוס הדם מהפנים והם ירוקים : (ז) הוי כי גדול . מאין כמהו . בנוע היו"ד : ועת צרה היא ליעקב . וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג שתהיה לפי שעה צרה לישראל וכן נאמר בנבואת ישעיהו חבי כמעט רגע עד יעבור זעם . ונאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות וגו' : (ח) והיה . עולו . עול גוג ומגוג או עול כל גוי וגוי שהיו נותנין עולם עליכם בגלות ות"י אתבר ניר עממיא מצואריכון ואמרו צוארך ומוסרותיך ואמר בו כי כן דרך המקרא לדבר פעם לנכח ופעם שלא לנכח : (ט) ועבדו . אשר אקים להם : אפשר שאמר זה על דוד המלך שיקימנו מעפרו בעת תחיית המתים ואפשר שיאמר על המשיח בנו ויקרא שמו דוד : (י) ואתה אל תירא . מרחוק . מארץ רחוקה שאתם בגלות שם : ואת זרעך : בניך הקטנים שלא יאמר אדם הגדולים יברחו מהגלות והקטנים שלא יוכלו לברוח ישארו בארץ שבים לא כן אלא בנחת יבאו גדולים וקטנים כמו שאמר בנבואת ישעיהו כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון : ושאנן פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו והנו"ן פתוחה והשאר הנו"ן קמוצה : (יא) כי אתך . ויסרתיך למשפט . כמו שפירש יסרני ה' אך במשפט כלומר איסרך כפי שתוכל לסבול לא כפי הדין ותמתי לפי מעשיכם הרעים ות"י ואייתי עלך יסורים לאלפותך ברם בדין חסוך מה שאמר למשפט בפתחות הלמ"ד להורות הידיעה ר"ל לאותו משפט שנהגתי עמך מיום שיסרתיך בעונך כמו שאמר ישעיהו המכה מכהו הכהו : ונקה לא אנקך . ענין כריתה כמו ונקתה לארץ תשב . כי כל הגונב מזה כמוה נקה גם הם ענין נקיות כי הנכרתת מן העולם נקי ממנו ות"י ושיצאה לא אשיצינך : (יב) כי כה אמר ה' אנוש לשברך . הלמ"ד במקום העצם ויספיק זולתה וכן למ"ד לאמות חמש הרגו לאבנר והדומים להם אחר העתידה שאמר סמוך לענין לא אנקך אנוש לשברך ודבר בלשון נקבה כנגד הכנסת אמר אף על פי שעתה אנוש לשברך ונחלה מכתך עוד תהי לך תקוה וכל המרעים לך ילקו בעבורך וזהו שאמר בסוף הענין לכן כל אוכליך יאכלו , אנוש ונחלה פירשנו למעלה : (יג) אין דן . כל כך היא נחלה מכתך שאין רופא שיהיה דן החולי : למזור . כלומר שיועיל בו מזור ותחבושת וכלם אומרים כי אין לך

וַאֲתֵיבִינוּן לְאַרְעָא דִּיהָבִית
לַאֲבָהַתְכוֹן וְיַחְסְנוּנַהּ׃
ד וְאִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דְּמַלֵּיל יְיָ עַל
יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ ה אֲרֵי כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ קָל זְוָעָא שְׁמַעְנָא
דַּחֲלָא וְלֵית שְׁלָם׃ ו שְׁאִילוּ
כְּעַן וַחֲזוֹ אִם יְלִיד דְּכַר מָדֵין
חֲזֵיתִי כָּל גְּבַר יְדוֹהִי מַחֲתַן עַל
חַרְצֵיהּ כְּיַלֵּידְתָּא וּמִשְׁתַּנַּן
כָּל אַפַּיָּא לְמֶהֱוֵי כְּיַרְקָנָא׃
ז וַי אֲרֵי רַב יוֹמָא הַהוּא לֵית
דִּכְוָתֵיהּ וְעִדַּן עָקָא הוּא
לְיַעֲקֹב וּמִנַּהּ יִתְפְּרֵק׃ ח וִיהֵי
בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
אִתְּבַר נִיר כַּשְׂדָּאֵי
מִצַּוְּאֵרֵיכוֹן וְחַנְקֵיכוֹן אֶפְסַק
וְלָא יִשְׁתַּעְבְּדוּן בְּיִשְׂרָאֵל עוֹד
כַּשְׂדָּאֵי׃ ט וְיִפְלְחוּן קֳדָם
יְיָ אֱלָהֲהוֹן וְיִשְׁתַּמְעוּן
לִמְשִׁיחָא בַּר דָּוִד מַלְכְּהוֹן
דַּאֲקִים לְהוֹן׃ י וְאַתְּ לָא
תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ וְלָא
תִתְּבַר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי הָאֲנָא
פָּרֵיק לָךְ מֵרָחִיק וְיָת בְּנָךְ
מֵאֲרַע גָּלְוַתְכוֹן וִיתוּבוּן דְּבֵית
יַעֲקֹב וְיִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוֹן לְרוֹחְצָן
וְלֵית דְּמָנִיד׃ יא אֲרֵי בְּסַעֲדָךְ
מֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְמִפְרְקָךְ אֲרֵי
אַעְבֵּיד גְּמִירָא בְּכָל עַמְמַיָּא
דְּבַדַּרְתָּךְ לְתַמָּן בְּרַם עִמָּךְ לָא
אַעְבֵּיד גְּמִירָא וְאַיְתִי עֲלָךְ
יִסּוּרִין לְאַלָּפוּתָךְ בְּרַם בְּדִין
חָסוּךְ וְשֵׁיצָאָה לָא אֲשֵׁיצִינָךְ׃
יב אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ תַּקִּיף
תַּבְרִיךְ מַמְרְעָא מַחֲתִיךְ׃
יג לֵית דְּדָאִין דִּינִיךְ לְרַחֲמָא
עֲלִיךְ אַסּוּ לָא סְלֵיקַת

שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אָמַר
יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־ ד' · ב' בסיפ'
נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם וִירֵשׁוּהָ׃ ד'
ד וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל וְאֶל־יְהוּדָה׃ ה כִּי־ ז' · ל'
כֹה אָמַר יְהוָה קוֹל חֲרָדָה שָׁמָעְנוּ
פַּחַד וְאֵין שָׁלוֹם׃ ו שַׁאֲלוּ־נָא וּרְאוּ ה'
אִם־יֹלֵד זָכָר מַדּוּעַ רָאִיתִי כָל־גֶּבֶר ב' חסר ילד בסיפ'
יָדָיו עַל־חֲלָצָיו כַּיּוֹלֵדָה וְנֶהֶפְכוּ כָל־
פָּנִים לְיֵרָקוֹן׃ ז הוֹי כִּי גָדוֹל הַיּוֹם ל'
הַהוּא מֵאַיִן כָּמֹהוּ וְעֵת־צָרָה הִיא ל' · ל'
לְיַעֲקֹב וּמִמֶּנָּה יִוָּשֵׁעַ׃ ח וְהָיָה בַיּוֹם ל'
הַהוּא נְאֻם ׀ יְהוָה צְבָאוֹת אֶשְׁבֹּר
עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וּמוֹסְרוֹתֶיךָ אֲנַתֵּק ל' ומ"ל
וְלֹא־יַעַבְדוּ־בוֹ עוֹד זָרִים׃ ט וְעָבְדוּ
אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם ב'
אֲשֶׁר אָקִים לָהֶם׃ י וְאַתָּה אַל־תִּירָא ו'
עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וְאַל־תֵּחַת
יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעֲךָ מֵרָחוֹק
וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקֹב ב'
וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד׃ יא כִּי־ ד'
אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהוֹשִׁיעֶךָ כִּי
אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר
הֲפִצוֹתִיךָ שָׁם אַךְ אֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה ל' ומסר יו"ד קדמאה
כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא ב' · ט"ו
אֲנַקֶּךָּ׃ יב כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָנוּשׁ ב'
לְשִׁבְרֵךְ נַחְלָה מַכָּתֵךְ׃ יג אֵין־דָּן ב' ר"פ אין ג'
דִּינֵךְ לְמָזוֹר רְפֻאוֹת תְּעָלָה אֵין לָךְ׃ ג'

באים וגו' : (ה) קול חרדה שמענו . יש פותרין על שמועת בבל שהיו חרדים ממנה איתם שגלו שם ומדרש אגדה על מלחמת גוג ומגוג : (ו) אם יולד זכר . אם דרך לזכרים ללדת שיאחזום חבלים כיולדה . חלציו . כמו מתניו : (ז) היום ההוא . יום הריגת בלשאצר ומפלת בבל . ע"א יום מפלת גוג : (י) ואתה אל תירא . מכל הרעה אשר הראה בזה על בבל אשר אתה בתוכה : ושאנן . כמו ושקט : (יא) ויסרתיך למשפט . בדין חסוך : ונקה לא אנקך . ל' טיהור השמד : (יב) אנוש לשברך נחלה . שברך אנפר"ש בלעז : (יג) למזור . רפואה אין אדם סבור שתהא לך תשועה : תעלה : רפואה לשון

לפני תרחוב : אל ישראל ז' וסימני בקריאה וסימ' ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער . הקבצו ושמעו בני יעקב . והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות . וישמעו פלשתים כי התקבצו . נסבלת . ואלה הדברים אשר דבר ה' משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי . וכל משתתיך למלך רבות' אל ישראל בש"א על וסי' ויאמר נתן אל דוד אתה האיש : אקים ו' וסי' נמסר בש"א סי' ג' : ושאנן ד' פתחין בלישנא וסימ' ושקט ושאנן ואין מחריד . שאנן מואב מנעוריו ושב יעקב ושקט ושאנן :

תולדות אהרן

שאלו נא . סנהדרין צח (שביעית לו קידושין סא) : ועת צרה . (תענית סג) : עבדי יעקב . זוכר לך : בני מושיעך . זוכר תולדות ויקרא :

מצודת ציון

(ישעיה ל) : שבות . מל' שביה והשבותים . מל' השבה : (ו) כל גבר . כל איש : חלציו . מתניו : לירקון . למראה ירוק : (ח) ומוסרותיך . הם קשורי רצועות העול : אנתק . ענין הנתק והסרה : זרים . נכרים : (י) תחת . ענין פחד ושבר כמו אל תחת מפניהם (לעיל א) : ושב . ענין השקט ומנוחה : ושאנן . ענין שלוה כמו שאנן מואב מנעוריו (לקמן מח) וכפל הדבר במ"ש לרוב השקט וההשקט : מחריד . מלשון חרדה : (יא) הפיצותיך . ענין פיזור : למשפט : כמו במשפט והלמ"ד במקום בי"ת וכן ישפט לכסא (תהלים ט) ור"ל במשפט הראוי לעלות אותן למוסר וכן יסרני ה' אך במשפט (לעיל י) : (יב) אנוש . ענין מכאוב חזק כמו ואכתי אנושה (לעיל טו) : לשברך . הלמ"ד היא במקום את וכן הרגו לאבנר (ש"ב ג) : נחלה : מל' חולי . (יג) למזור : ענין רפואת המכה ופקח

מצודת דוד

השבי של עמי ישראל ויהודה והיא הגאולה האחרונה בימי המשיח ר"ל לכן כתוב הדברים בספר למען יקראו בו ויקוו אליה : (ד) אל ישראל . על ישראל ועל יהודה : (ה) כי כה . אשר כה אמר ה' הנה שמענו קול חרדה והיא בעת בוא גוג ומגוג : פחד ואין שלום . כפל הדבר במ"ש לגודל הפחד שיהיה אז : (ו) שאלו נא וראו . אמר בדרך מליצה שאלו עתה לאנשים וראו מה הנעשה בעולם אם דרך הזכר ללדת בנים להיות לו חבלי יולדה וכאומר הלא זה לא היה מעולם ומדוע א"כ ראיתי כל גבר תומך ידיו על חלציו כדרך היולדה בעת יבואו לה חבלים וכל פני האנשים נהפכו למראה ירוק כדרך האשה הכורעת ללדת : (ז) הוי . יש להתאונן כי היום ההוא יהיה גדול מאד רצה לומר צרות גדולות ומרובות יהיו אז : מאין כמוהו . ר"ל כמה שאנו רואים בו שאין כמוהו לכן יקרא גדול ודוגמתו מאין כמוך ה' (לעיל י) : ועת צרה . אז יהיה עת צרה לישראל אבל מן הצרה ההיא תהא לו עוד תשועה : (ח) אשבור עולו . של הכשדים אשבור מעל צואריך וקשורי רצועות העול אנתק ואסיר ממך : (ט) ועבדו וכו' . רק את ה' יעבדו : ואת דוד מלכם . זהו מלך המשיח הבא מזרע דוד : אשר אקים להם . אשר אעמיד עליהם : (י) ואתה אל תירא . לכן מעתה אל תירא שלא תשתקע בגולה : ואל תחת ישראל . כפל הדבר במ"ש : כי הנני מושיעך מרחוק . כי אני הוא סמוך להושיעך ולגאלך מארץ מרחק ממקום שאתה שם : ואת זרעך . ר"ל לא אותך אגאל כ"א זרעך הנולדים לך אותם אגאל מארץ שבים : ושב יעקב . ומאז והלאה ישב יעקב בשובה ונחת והשקט ובאין ולא ימצא עוד מי יחרידו : (יב) אנוש לשברך . כן אמת את השבר שהיה לך היה כאוב ביותר : נחלה מכתך . המכות שבאו עליך היו מחליאים מאד : (יג) אין דן דינך . לא היה מי מהרופאים שופט משפט מכתך לקבל רפואה ולא להיותו חולי עומד

ך רפואות תעלה פי' רפואה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין וחסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון וסדומים לכם ועניגו רפואה ותעלה והענין הזה הוא משל המשיל הצרות הגדולות וחרבן הארץ לחולי כבד שלא יקוו לרפואתו : (יד) כל מאהביך שכחוך · אשור ומצרים שהיית הולכת להם לעזרה שכחו אותך : לא ידרשו . ולמה כי מכת אויב הכיתיך כלומר שמסרתיך ביד הגוי המר והנמהר שאכזרי והם כשדים שלא יוכלו הם לעזור לך כי אפילו לעצמם לא יועילו ולא יוכלו להנצל מיד נבוכדנצר ואדוני אבי ז"ל פירש כל מאהביך שכחוך דבק עם משל החולי אמר כדרכי בני אדם שיבאו אוהבי החולה לבקרו אך כאשר יראו כי חליו כבד והוא נוטה למות יתיאשו ממנו מאהביו הרעים ולא יבקרו ולא ידרשו אותו אבל אותך שכחוך כל מאהביך בין רעים בין טובים ובדין דנו אליך למיתה כי מכת חרב אויב הכיתיך : מוסר אכזרי · פרושו מוסר אדם אכזרי שמכה ומיסר באכזריות מוסר סמוך לאכזרי כי הוא פתוח · (טו) מה תזעק . אמר תזעק לשון זכר וכל הענין לשון נקבה וכבר כתבנו כמה פעמים כי כשמדבר לישראל פעם ידבר בלשון זכר כנגד העם ופעם ידבר בלשון נקבה בעד הכנסה והענין אחד אמר מה תזעק על שברך אין לך לזעק עליו כי מאתך בא לך הדבר הגדול על רוב עונך : עצמו חטאתיך · ולפי שעצמו חטאתיך עשיתי אלה לך ואף על פי כן אוכליך לא יוכלו כי גם המה יאכלו : (טז) לכן וכל צריך כלם . הכפל לחזק הענין : שאסיך · הא"ף במקום וי"ו המשך כי שרשו שסה ושרש משסה שסס והענין אחד בזה וכן בא א"ף במקום וי"ו המשך במלת באתיו וגבאיו כי שרשו בצן : (יז) ארוכה . רפואה : קראו לך . אומות העולם ואמרו כי ציון היא עיר שאין לה דורש להשיבה לישראל : (יח) כה אמר : ונבנתה עיר על תלה · כתרגומו ומתבני קרתא דירושלם באתרה ואמר על תלה לפי שהיא גבוה מכל ארץ ישראל והיא גבוה וכן העומדות על תלם ואותו תרגם יונתן בקשהו ותרגון : ארמון המלך ובית המקדש כמו שת"י ובית מקדש כדחזי ליה ישתכלל : (יט) ויצא מהם . מאהלי יעקב ומשכנותיו יצא מהם תודה כלומר קול תודה וקול משחקים ופירוש תודה שיהיו מודים לאל על רוב הטובה שיתן להם : והכבדתים. כמו והרביתים כלומר יהיו עם כבד וכן יכבדו בניו ולא ידע : ולא יצערו. כלומר ולא ימעטו והענין כפל במלות שונות ויונתן תרגם ואתקפינון ולא יהון חלשין : (כא) והיה אדירו ממנו · מלכו ממנו וכן אמר ומושלו והענ' כפול במלות שונות ומה שאמר ממנו מקרבו כי ידוע הוא שהמלך המשיח מישראל יהיה אלא בא להודיע כי לא יהיה לישראל עוד מושל מהאומות כמו שהיה עד עתה כל זמן שהיו בגלות ואף בהיותם בא"י פעמים שהיו נותנים מס למלכי האומות ואמר שלא יהיה זה עוד כי לא יהיה עוד מושל בו כי אם ממנו ומקרבו ופי' מקרבו כמו שאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך : והקרבתיו ונגש אלי . יתכן לפרש על המושל על דרך שאמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וגם יש לפרש על ישראל וכת"י ואקרבינון ויתנהגון לפולחני · כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי · פי' מי הוא זה שהטיב את לבו והכשירו לגשת אלי ולא הקרבתיו אפילו מהאומות כל שכן מישראל שהם עם קרובי מקדש שאקריבם אלי והם

יהיו

יד כָּל־מְאַהֲבַיִךְ שְׁכֵחוּךְ אוֹתָךְ לֹא נ' י"ז מ"ל בנקבה
יִדְרֹשׁוּ כִּי מַכַּת אוֹיֵב הִכִּיתִיךְ מוּסַר
אַכְזָרִי עַל רֹב עֲוֺנֵךְ עָצְמוּ חַטֹּאתָיִךְ׃ ס' חסר
טו מַה־תִּזְעַק עַל־שִׁבְרֵךְ אָנוּשׁ
מַכְאֹבֵךְ עַל ׀ רֹב עֲוֺנֵךְ עָצְמוּ נ' וחסר
חַטֹּאתַיִךְ עָשִׂיתִי אֵלֶּה לָךְ׃ טז לָכֵן ס' חסר
כָּל־אֹכְלַיִךְ יֵאָכֵלוּ וְכָל־צָרַיִךְ כֻּלָּם ג'
בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ וְהָיוּ שֹׁאסַיִךְ לִמְשִׁסָּה נ' ויתיר א'
וְכָל־בֹּזְזַיִךְ אֶתֵּן לָבַז׃ יז כִּי אַעֲלֶה ל' ת'
אֲרֻכָה לָךְ וּמִמַּכּוֹתַיִךְ אֶרְפָּאֵךְ נְאֻם־ ד' ב' מ"ל ל' . ל'
יְהוָה כִּי נִדָּחָה קָרְאוּ לָךְ צִיּוֹן הִיא
דֹּרֵשׁ אֵין לָהּ׃ יח כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה י"ח נטעם בסיפרא פ' מ"ל
הִנְנִי־שָׁב שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקוֹב
וּמִשְׁכְּנֹתָיו אֲרַחֵם וְנִבְנְתָה עִיר עַל־ ל' דסמין
תִּלָּהּ וְאַרְמוֹן עַל־מִשְׁפָּטוֹ יֵשֵׁב׃ ל' . ל'
יט וְיָצָא מֵהֶם תּוֹדָה וְקוֹל מְשַׂחֲקִים
וְהִרְבִּתִים וְלֹא יִמְעָטוּ וְהִכְבַּדְתִּים ל' חסר . ל'
וְלֹא יִצְעָרוּ׃ כ וְהָיוּ בָנָיו כְּקֶדֶם ל' . ל'
וַעֲדָתוֹ לְפָנַי תִּכּוֹן וּפָקַדְתִּי עַל כָּל־
לֹחֲצָיו׃ כא וְהָיָה אַדִּירוֹ מִמֶּנּוּ וּמֹשְׁלוֹ ל'
מִקִּרְבּוֹ יֵצֵא וְהִקְרַבְתִּיו וְנִגַּשׁ אֵלָי ל' . ל'
כִּי מִי הוּא־זֶה עָרַב אֶת־לִבּוֹ לָגֶשֶׁת כ'
אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃ כב וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה
לָכֶם לֵאלֹהִים׃

לִיךְ׃ יד כָּל רַחֲמַיִךְ אַנְשִׁיוּךְ מִשְׁאַל בִּשְׁלָמִךְ לָא תְּבָעוּ אֲרֵי מְחַת סָנְאָה אַלְקֵיתִיךְ יְסוּר אַכְזְרָאִין עַל דִּסְגִיאוּ חוֹבַיִךְ תַּקִּיפֵי חַטָּאַיִךְ׃ טו מָה אַתְּ מְצַוְחָא עַל תַּבְרִיךְ מַמְרְעָא מַחְתִּיךְ עַל דִּסְגִיאוּ חוֹבַיִךְ תַּקִּיפֵי חַטָּאַיִךְ עֲבָדִית אִלֵּין לִיךְ׃ טז בְּכֵן כָּל אֲנָסַיִךְ יִתְאַנְסוּן וְכָל סָנְאַיִךְ כּוּלְהוֹן בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן וִיהוֹן עֲדָיִךְ לַעֲדֵי בָּזָזַיִךְ אֶמְסַר לְבִזָּא׃ יז אֲרֵי אַיְתֵי אַסּוּ לִיךְ וּמִמַּחְתַּיִךְ אַסֵּינִיךְ אֲמַר יְיָ אֲרֵי מְטַלְטַלְתָּא קְרוֹ לִיךְ צִיּוֹן הִיא תָּבַע לֵית לַהּ׃ יח כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא מְתִיב גָּלוּת אַרְעֲיָה דְיַעֲקֹב וְעַל קִרְווֹהִי אֲרַחֵים וְתִתְבְּנֵי קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם בְּאַתְרַהּ וּבֵית מַקְדְּשָׁא כִּדְחָזֵי לֵיהּ יִשְׁתַּכְלַל׃ יט וְיִסְגּוּן בְּהוֹן מַעֲלֵי תוֹדְתָא וְקָל דִּמְשַׁבְּחִין וְאַסְגִּינוּן וְלָא יִזְעֲרוּן וְאַתְקְפִינוּן וְלָא יְהוֹן חַלָּשִׁין׃ כ וְיִסְגּוּן בְּנֵיהוֹן כִּדְמִלְקַדְמִין וּכְנִשְׁתְּהוֹן קֳדָמַי תִּתְקַן וְאַסְעַר בִּישְׁתָא עַל כָּל דָּחֲקֵיהוֹן׃ כא וְיִתְרַבָּא מַלְכֵּיהוֹן מִנְּהוֹן וּמְשִׁיחֵהוֹן מִבֵּינֵיהוֹן יִתְגְּלֵי וְאֶקְרְבִינוּן וְיִתְנַהֲוֹן לְפוּלְחָנִי אֲרֵי מַן הוּא דֵּין דְּאִתְרְעֵי לִבֵּיהּ לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ כב וּתְהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ׃

לשון הופיל : (יד) מוסר אכזרי. ייסורי אכזריות המוסר אכזרי היא : (טז) לכן . שבועה ג: שאסיך · למשסה . לשון ביזה וכת"י ויהון עדיך לעדי · (יז) ארוכה : רפואה : (יח) וארמון . המקדש : (יט) והכבדתים · שיהיו עם כבד : ולא יצערו . כמו ימעטו: (כא) אדירו . שר שלו : ערב את לבו : לשון ערבון פרוויל"א הטיג"א בלעז : לגשת אלי · למלחמה למתות בידי :

מתגורר

ושאנן מפחד רעה : מוסר י"ב פתחין בקריאה וסי' מוסר שלומנו עליו · מוסר הבלים עץ הוא . מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי . מוסר מלכים פתח . מוסר כלמתי אשמע · לקחת מוסר השכל : שמע בני מוסר אביך . שמעו בנים מוסר אב · וכעכס אל מוסר אויל · אויל ינאץ מוסר אביו · בן חכם מוסר אב . יראת ה' . מוסר חכמה : יעקוב ה' מ"ל וסי' וזכרתי את בריתי יעקוב · הנני שב שבות אהלי יעקוב · גם זרע יעקוב ודוד עבדי . ושב יעקוב ושקט ושאנן תגיינא . לא כאלה חלק יעקוב תגיינא דסיפ': כקדם ב' וסי' והיו בניו כקדם . השיבנו ה': מי הוא זה ג' דסמיכי וסי' מי הוא זה ערב את לבו · מי הוא זה מלך הכבוד · מי הוא זה ואי זה הוא אשר : ערב ה' פתחין וסי' גמסר

תולדות אהרן ערב את לבו . קידושין ע :

מצודת דוד

לא עשו לך רפואה כלל כי כן הדרך כשהרופאים מתייאשים לרפאות החולי לא יעשו עוד רפואה כלל : (יד) כל מאהביך · כל האוהבים אותך שכחו בך ולא ידרשו אותך לבקרך בעת החולי : כי מכת אויב הכיתיך : הכיתי אותך כאויב המכה ביסורי אכזרי ולכן חשבו כולם שמאסתי בך : על רוב עונך · ר"ל אולם לא על חנם הכיתיך כי אם על רוב עונך כי רבו חטאתיך : (טו) מה תזעק : לכן מה תצעק להתרעם על שברך באמרך שאנוש מכתך הואיל ועל רוב עונך ומרבית חטאתיך עשיתי אלה לך לשלם גמול ולא באו בחנם : (טז) לכן . הואיל ואני משלם גמול המפעל לכן כל אוכליך יאכלו ר"ל המשחיתים אותך ישחתו גם המה בגמולם : וכל צריך . כל הצרים אותך ילכו בשבי : והיו שאסיך למשיסה . הרומסים אותך יהיו למרמס וכל השוללים אותך אתן לשלל ביד האויב כי גמול אני משלם : (יז) כי אעלה : רלה לומר אלא לך לבד אעשה חסד ואעלה רפואה והרפאך ממכתך לשוב להיות כמאז : כי נדחה . ר"ל עם כי יקראו לך נדחה ואמרו ציון היא עיר אשר אין לה דורש לא כן הוא כי אני אקבלם ואדרוש אותה : (יח) הנני שב . אושיב בהשקט את שבי אהלי יעקב שגלו מהם : ומשכנותיו ארחם . לכל יהיו שוממים : עיר · זה ירושלים : על תלה · ר"ל על גבהה ותוקפה שהיתה לה מאז : וארמון · זה בה"מ : על משפטו : ר"ל כדרך והענין שהיה מאז : (יט) ויצא מהם · מאהלי יעקב יצא השמעת הודאה למקום וקול משחקים ושמחים על רוב הטובה : והרביתים · בבנים ובבנות ולא ימעטו כדרך שהיו מתמעטים והולכים בהיותם בגלות : והכבדתים : יהיו עם כבד וכפל הדבר במ"ש : (כ) כקדם · חביבים עלי כבימי קדם : לפני תכון . יהיו נכונים לפני רלה לומר אשגיח בם להכין אותם ברוב טובה : ופקדתי . אשגיח להשיב גמול על כל הלוחצים אותו : (כא) והיה אדירו ממנו · רלה לומר מלכו יהיה מישראל : ומושלו וכו' . כפל

הדבר

מצודת ציון

ותקרא, כן לפי שדרך לפזר על המכה סממנים לרפאותה כמו לא זורו ולא חובשו (ישעיה א) וגם המכה עצמה תקרא כן כמ"ש ויסודה את מזורו (הושע ה) וזהו לפי שעליה מפוזרים הסממנים : תעלה · ענין רפואה כמו תעלה אין לו (לקמן מו) וכפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) : (יד) מוסר · מלשון יסורים : עצמו · ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (לעיל טו) : (טז) שאסיך למשיסה · ענין רמיסה ודריכה כמו מי נתן למשיסה יעקב (ישעיה מב) : (יז) ארוכה · ענין רפואה כמו ארוכת בת עמי (לעיל ח) : (יח) שב · ענין השקט : שבות · מלשון שביה : ומשכנותיו · מל' משכן ומדור : תלה · מלשון תל וגל ור"ל על גבהה וחזקתה : וארמון · ענין היכל ופלטרין וכן כי ארמון נוטש (ישעיה לב) : משפטו · דרכו ומנהגו וכן עומד על העמוד כמשפט (מ"ב יא) : (יט) תודה · מלשון הודאה : משחקים · מל' שחוק ושמחה : והכבדתים · ענין רבוי כמו בעם כבד (במדבר כ) : יצערו · ענין מיעוט כמו ויצערו ולא יבין למו (איוב יד) : (כ) ופקדתי · ענין השגחה : לוחציו · הדוחקים ומצירים לו כמו וגר לא תלחץ (שמות כג) : (כא) אדירו · ענין חוזק ועל המלך יאמר שהוא החזק מכל : ונגש · ענין הקרבה : ערב · ענין השתייכות ודוגמתו התערב נא את אדוני וכו' (ישעיה ל"ו) :

סערת

יסיו נגשים אלי : (כג) הנה סערת ה' • גם זו הפרשה עתידה והיא כתובה למעלה והנה אותה עוד לחזק הענין ויש ביניהם שנוי בקלת המלות כי למעלה וסער בוי"ו וכאן סער בלא וי"ו ולמעלה מתחולל וכאן מתגורר והענין אחד למעלה אף ה' וכאן חרון אף ה' למעלה תתבוננו בה בינה וכאן תתבוננו בה בלבד וכבר פירשנו למעלה מתגורר כענין מתחולל ענין חניה ודירה וי"מ ענין אסיפה מתכנס : (א) כה אמר ה' מצא חן במדבר • ענין זה דבק לענין הגאולה שאמר למעלה אמר זה הטעם כבר מצא חן בעיני פעם אחרת כשהוצאתיו מגלות מצרים כי מצא חן בעיני ומי עם שרידי חרב שהיו המצריים מתכלים עליהם להמיתם ולכלותם ואני הוצאתים מתוכם ומצאו חן בעיני במדבר שהולכתים במדבר ארבעים שנה וכלכלתים במן בלא יגיעה ובלא עמל : הלוך להרגיעו הלוך מקור במקום עבר כמו ילדה ועזוב כמו ועזבה כן הלוך ענינו כמו הלך כלומר האל הלך לפניהם במדבר להמציא לו מרגוע כמו שאמר לתור להם מנוחה ואמר ישראל אחר להרגיעו לתוספת באור כי כבר זכר עם וידוע הוא כי אותו עם שמצא חן במדבר הוא ישראל וכת"י הפסוק כדנן אמר ה' דיהב רחמין לעמא וגו' כבעמוד: (ב) מרחוק ה' נראה לי • הפסוק תלוי במענה ותשובה אומרת כנסת ישראל בגלות למה שאמר האל מצא חן במדבר אמר' היא אמת הוא זה כי מזמן רחוק ה' נראה לי אך עתה הסתיר פניו ממנו בגלות ענה אותה האל ואהבת עולם אהבתיך לא היתה אהבתי אליך לפי שעה אלא להיות האהבה לעולם : על כן משכתיך חסד • ר"ל על כן משכתי לי חסדי וראיתי לך בכבודי על הר סיני להיות אהבתי לך לעולם לא לזמן ואף על פי שעזבתיך בגלות זה כמה שנים עוד אבנך ונבנית וגו' : (ג) עוד אבנך • כי העדה הפזורה כמו הבנין ההרוס שיתפזרו אבניו ועליו ובשיבנה יתקבצו : בתולת ישראל • כי עוד תהיה כבתולה שלא נבעלה ולא יבעלון אדונים זולתי: עוד תעדי תפיך • כלומר מרוב הטובה תצאי ותשמחי בתפים ובמחולות והתפים יהיו כעדי לך : (ד) עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים • וחללו • נטעו עבר במקום עתיד דרך העולם לנטוע הכרמים בהרים כי יהיה מהם היין משובח ובהיותם פוחדים מאויביכם היו יראים לצאת לכרמים כל שכן לנטעת כמו שאמר בתחלה ובקשת יבאו שמה ועתה הבטיחם שיהיה להם שלוה גדולה ויטעו כרמים להם ויחללו בשנה הרביעית כמשפט פדיון פירות הכרמים ועושים אותן חולין ויהיו מותרין לזר ולאכלן אחר החלול וזכר החלול לפי שהיא במצוה ובשירים כמו שאמר קדש הלולים ובזמן הפחד לא יעשה אדם הלולים ומה שזכר שמרון לפי שהיו שם בפחד האויב ימים רבים במצור ובמצוק : (ה) כי יש יום: יש יום שעתיד לבא שיקראו נוצרים והם הצופים שיהיו : עומדים שם לקרא ליושבי הכפרים לעלות לציון להודות לה' על רוב הטובה ויום פי' עת וזמן כמו ביום ההוא טרם יבא והדומין לו

כג הִנֵּה ׀ סַעֲרַת יְהֹוָה חֵמָה יָצְאָה
ל' סַעַר מִתְגּוֹרֵר עַל רֹאשׁ רְשָׁעִים
ל' • ע' ר"פ יָחוּל׃ כד לֹא יָשׁוּב חֲרוֹן אַף־יְהֹוָה
בסיפרא כ' • כ' חסר כ' עַד־עֲשֹׂתוֹ וְעַד־הֲקִימוֹ מְזִמּוֹת לִבּוֹ
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּתְבּוֹנְנוּ בָהּ׃
כה בָּעֵת הַהִיא נְאֻם־יְהֹוָה אֶהְיֶה
ל' לֵאלֹהִים לְכֹל מִשְׁפְּחוֹת יִשְׂרָאֵל
וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃
ס' בטעם בסיפרא לא א כֹּה אָמַר יְהֹוָה מָצָא חֵן
ו' מ"ל בסיפרא בַּמִּדְבָּר עַם שְׂרִידֵי חָרֶב הָלוֹךְ
ל' לְהַרְגִּיעוֹ יִשְׂרָאֵל׃ ב מֵרָחוֹק יְהֹוָה
כנגע • ל' נִרְאָה לִי וְאַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךְ
ל' • ל' עַל־כֵּן מְשַׁכְתִּיךְ חָסֶד׃ ג עוֹד אֶבְנֵךְ
ל' וְנִבְנֵית בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל עוֹד תַּעְדִּי
ל' • ל' תֻפַּיִךְ וְיָצָאת בִּמְחוֹל מְשַׂחֲקִים׃
כ' • ל' ד עוֹד תִּטְּעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שֹׁמְרוֹן
ל' נָטְעוּ נֹטְעִים וְחִלֵּלוּ׃ ה כִּי יֶשׁ־יוֹם
כ' חסר • כ' קָרְאוּ נֹצְרִים בְּהַר אֶפְרָיִם קוּמוּ
וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֶל־יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ׃ ו כִּי־
ג' כֹה ׀ אָמַר יְהֹוָה רָנּוּ לְיַעֲקֹב שִׂמְחָה
ל"כ וְצַהֲלוּ בְּרֹאשׁ הַגּוֹיִם הַשְׁמִיעוּ הַלְלוּ
י' • כ' וְאִמְרוּ הוֹשַׁע יְהֹוָה אֶת־עַמְּךָ אֵת

כג הָא מְזֹפִיתָא מִן קֳדָם
יְיָ בִּרְגַז נַפְקָא וְעִלְעוֹל מִתְכְּנֵשׁ
עַל רֵישׁ רַשִׁיעִין יְחוּל׃ כד לָא
יְתוּב תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ עַד
דְיַעְבֵּד וְעַד דִיקַיֵם מַחְשְׁבַת
רְעוּתֵיהּ בְּסוֹף יוֹמַיָא
תִּסְתַּכְּלוּן בַּהּ׃ כה בְּעִדָנָא
הַהִיא אֲמַר יְיָ אֶהֱוֵי לֶאֱלָהָא
לְכָל זַרְעִית יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן יְהוֹן
קֳדָמַי לְעַם׃ א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
דִיהַב רַחֲמִין לְעַמָא דִנְפַק
מִמִצְרַיִם סְפוֹק צָרְכֵיהוֹן
בְּמַדְבְּרָא כַּד הֲווֹ מְעָרְקִין
מִן קֳדָם דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא
דַבַּר בְּמֵימְרֵיהּ לְאַשְׁרָאָה
בֵּית נְיָחָא יִשְׂרָאֵל׃ ב אֲמָרִית
יְרוּשְׁלֵם מִלְקַדְמִין יְיָ אִתְגְלֵי
עַל אֲבָהָתָנָא נְבִיָא אֲמַר לְהוֹן
הָא רַחֲמַת עָלְמָא רְחֵימַת
יָתְכוֹן עַל כֵּן בִּדְבָרִית יָתְכוֹן
בְּמַתְּנָן׃ ג עוֹד אֲקִימִינָךְ
וְתִתְקַיְמִין כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל
עוֹד תִּתְקְנִין בְּתִקוּנִין וְתִפְקִין
בְּסִיעַת מְשַׁבְּחִין׃ ד עוֹד
תִּצְבִּין כַּרְמִין בְּטוּרֵי שֹׁמְרוֹן
צוּבוּ שָׁתִילִין וַאֲחִילוּ׃ ה אֲרֵי
אִית אֲרִיכוּת יוֹמַיָא וְסַגֵי טוּבָא
דַעֲתִיד לְמֵיתֵי לְצַדִיקַיָא
דְנָטְרוּ אוֹרַיְתִי מִלְקַדְמִין
חוּלָקֵיהוֹן בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַהֲווֹ מְחַמְדִין לִשְׁנֵי נֶחָמְתָא דַאֲתְיָן דְאָמְרִין אֵימָתַי
נְקוּם וְנִסַק לְצִיוֹן וְנִתְחֲזֵי קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ ו אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁבַּחוּ דְבֵית יַעֲקֹב
בְּחֶדְוָא וְדוּצוּ בְּרֵישׁ גְלֵי לְעֵינֵי כָל עַמְמַיָא בַּשָׂרוּ שַׁבָּחוּ וְאֶמְרוּ פְּרִיק יְיָ יָת עַמֵיהּ יָת שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל׃

(כג) מתגורר : חונה ודר ל' ארץ מגורי ודוגמתו וסער מתחולל (לעיל כג) האמור במקרא האחר הוא זה שבניהם ל' חנייה : על ראש רשעים • על ראש עכו"ם : (א) מצא חן. בעיני דור המדבר : שרידי חרב • מצרים והעמלקי והכנעני הלוך להרגיעו ישראל • כשהולכם לנחול ארץ מרגועם • (ב) מרחוק . בזכות אבות . נראה לי . אני הנביא ואמר לי לאמר לכנסת ישראל אהבת עולם אהבתיך . (ג) עוד אבנך ונבנית . בניינים שנים היו לך על ידי אדם לכך הרבו עוד אבנך אני בעצמי בנין שלישי ונבנית לעולם : תעדי . תתקשטי : (ד) וחללו • בשנה הרביעית יחללו את פרים לפדותו בכסף : (ה) נוצרים . צופים בראשי מגדלים גבוהים להבריז קול נשמע למרחוק ל"א נוצרים כמו נוצר חסד לאלפים (שמות ל"ד) לשון שמירה כלומר יש יום שיקראו אותם שמרו התורה ויאמרו קומו וכת"י ארי אית אריכות יומיא וסגיא טובא דעתיד למיתי לצדיקיא דנטרו אורייתי מלקדמין : (ו) וצהלו בראש הגוים . במגדלות גבוהים כדי

בסדר וינש : י"ז פסוקים אית בהון עד ועד וסי' נמסר בס"א סי' י"ח : נראה לי ב' וסי' בנגע נראה לי • מרחוק ה' נראה לי : רנו ג' וסי' רנו ליעקב שמחה : רנו שמים כי עשה ה' • רנו שמים וגילי ארץ :

תולדות אהרן הלוך להרגיעו: מכות כד: מרחוק ס' • סוטה יא : ואהבת עולם . ברכות יא :

מצודת ציון

(כג) סערת . רוח סערה • מתגורר : ענין כריתה ונתוק כמו מגוררות במגרה (מ"א ז) יחול • ישכון כמו יחולו על ראש יואב (ש"ב ג) : (כד) מזימות : מחשבות כמו על בכל מזמתו (לקמן נא) : באחרית . בסוף. תתבוננו • מל' בינה : (א) שרידי • ענין שארית ופליט כמו שריד ופליט (לקמן מב) : להרגיעו • ענין מנוחה והשקט כמו ומצאו מרגוע לנפשכם (לעיל ו) : (ג) אבנך ונבנית • מלשון בנין : תעדי • מלשון עדי וקשוט • תופיך • שם כלי נגון : במחול • ענין רקוד השמחה כמו הפכת מספדי למחול לי (תהלים ל) ולזה יש כלי נגון נקראת מחול כמ"ש הללוהו בתוף ומחול (שם קנ) לפי שהוא מעוררת רקוד השמחה : (ד) וחללו • ענין פדיון כמו נטע כרם ולא חללו (דברים כ) : (ה) נוצרים • ענין שמירה ועל הצופים יאמר בדרכם לעמוד במקום גבוה לראות מי ומי הבאים לשמור את העיר מן [illegible]: (ו) וצהלו • ענין השמעת קול גדול כמו

מצודת דוד

המדבר במ"ש והקרבתיו . אני אקרב אותו והוא יהיה נגש אלי להתקרב ר"ל אטע בלבו יראת ה' והוא יהיה מוסיף והולך : כי מי הוא זה . בא ליתן טעם למה בתחלה אקרבו ואח"ז יגש אלי ואמר כי מי הוא זה האיש אשר התחייב את לבו לגשת אלי להתקרב אם לא אסייעו לקרבה ולהתדבק בי : (כב) והייתם לי לעם • ר"ל כולכם תאמינו בי ותהיו עמי ואני אהיה לכם לאלהים להשגיח בכם ולהיטיב אתכם : (כג) חמה יצאה . תצא בחמה עבר במקום עתיד : סער מתגורר • הסער הזה הוא מצא מכריתה ונתוך והוא יהיה חל ושוכן על ראש הרשעים : (כד) לא ישוב וכו' • לא ישוב מהם חרון אפו עד יעשה ויקיים מחשבות לבו : באחרית הימים ; רצה לומר אם יתמהמה הנה בסוף הימים כשתתקיים תתבוננו בה שלא שב ה' מחרון אפו עם כי נתארך הזמן : (כה) בעת ההיא • בזמן הגאולה אהיה לאלהים וכו' • רצה לומר אשגיח בהם ואיטיב עמהם : והמה יהיו לי לעם ; כולם יאמינו בי ויהיו עמי : לא (א) עם שרידי חרב • עם ישראל הנשארים מחרב מצרים שמתכלים אותם להמיתם העם ההוא מצא חן בעיני בעת שהלכו אחרי במדבר בארץ לא זרועה : הלוך . לכן הלך ישראל למקום מרגועם לרשת את הארץ לשבת בה בהשקט : (ב) מרחוק . אמר הנביאה מזמן רחוק עוד הייתי במצרים נראה לי ה' ר"ל נגלה אז לנביאי ישראל הם משה ואהרן : ואהבת עולם • ר"ל וכן יאמר תמיד הנה אהבת עולם אהבתיך על כן אמשיך לך חסד : (ג) עוד אבנך ונבנית . ר"ל הנה הבית הראשון והשני בנו בני אדם ונחרבו ועוד אבנך אני את השלישי ותשאר בנויה עד עולם בתולת ישראל • אתה עדת ישראל שחביבה עלי כבתולה אשר לא ידעה איש שהיא חביבה לבעלה : תעדי תפיך תקשטי תופיך לייפותם כדרך המתענגים שמייפים כלי הנגון בכל מיני פאר : ויצאת : ותצא ברקוד של שמחה ולפי שהמשיל את ישראל לבתולה אמר ענין שמחת הבתולה ותענוגיה ור"ל הרבה טובה יבוא לך : (ד) בהרי שמרון • עם כי עתה שמה שוממין : נטעו • עבר במקום עתיד ור"ל הנוטעים יטעו הכרמים והם יחללום בשנה הד' כמ"ש ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הלולים לה' (ויקרא יט) שצריך להביא הפירות לירושלים ולאוכלן שם או לפדותן ולחלל על כסף ויוציא הכסף בירושלים ואמר שהנוטעים יחללום ולא יקחם האויב כמאז ומגודל הרבוי לא יוכלו להביאם לירושלים ויחללום על כסף : (ה) כי יש יום : הנה יום מוכן

אשר

שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל׃ ז הִנְנִי מֵבִיא אוֹתָם
מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְקִבַּצְתִּים מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ י"ד קמץ
בָּם עִוֵּר וּפִסֵּחַ הָרָה וְיֹלֶדֶת יַחְדָּו
קָהָל גָּדוֹל יָשׁוּבוּ הֵנָּה׃ ח בִּבְכִי יָבֹאוּ
וּבְתַחֲנוּנִים אוֹבִילֵם אוֹלִיכֵם אֶל־ ג' • ג'
נַחֲלֵי מַיִם בְּדֶרֶךְ יָשָׁר לֹא יִכָּשְׁלוּ בָּהּ
כִּי־הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאָב וְאֶפְרַיִם ה'
בְּכֹרִי הוּא׃ ט שִׁמְעוּ דְבַר־יְהֹוָה ג' מלעיל
גּוֹיִם וְהַגִּידוּ בָאִיִּים מִמֶּרְחָק וְאִמְרוּ ו'
מְזָרֵה יִשְׂרָאֵל יְקַבְּצֶנּוּ וּשְׁמָרוֹ כְּרֹעֶה ג' • ג' : ג' • ג'
עֶדְרוֹ׃ י כִּי־פָדָה יְהֹוָה אֶת־יַעֲקֹב
וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ׃ יא וּבָאוּ
וְרִנְּנוּ בִמְרוֹם־צִיּוֹן וְנָהֲרוּ אֶל־טוּב ב' • ג' • ג'
יְהֹוָה עַל־דָּגָן וְעַל־תִּירֹשׁ וְעַל־יִצְהָר י"ט בלישנא ג' חסר
וְעַל־בְּנֵי־צֹאן וּבָקָר וְהָיְתָה נַפְשָׁם
כְּגַן רָוֶה וְלֹא־יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד׃ ז' • ב' • ג' מ"ל
יב אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל
וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם ג' חדמ"ל • ג'
לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם׃ ג' . ב' • ג'
יג וְרִוֵּיתִי נֶפֶשׁ הַכֹּהֲנִים דָּשֶׁן וְעַמִּי י"ח
אֶת־טוּבִי יִשְׂבָּעוּ נְאֻם־יְהֹוָה׃ יד כֹּה ז' • י"ח בטעם בסיפרא
אָמַר יְהֹוָה קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי ד'
בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל־בָּנֶיהָ ג'
מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל־בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ׃

ז הָאֲנָא מַיְתֵי לְהוֹן מֵאֲרַע
צִפּוּנָא וַאֲכַנְשִׁינוּן מִסְיָפֵי
אַרְעָא דַהֲווֹ בְהוֹן עַוִּרִין
וְחַגְרִין יְסַגְּיָן בְּהוֹן מְעַדְּיָן וְיָלְדָן
כַּחֲדָא בְּמַשְׁרְיָן סַגִּיאָן יְתוּבוּן
הַלְכָא׃ ח בְּמַגְלֵיהוֹן כַּד הֲווֹ
בָכָן גְּלוֹ בְּמִתָּבְהוֹן מְבַיְנֵי
גַלְוָתְהוֹן בְּרַחֲמִין סַגִּיאִין
אֲקָרְבִינוּן אֲדַבְּרִינוּן עַל
פְּצִידֵי מַיָּא בְּאוֹרַח תַּקְנָא
לָא יִתְקְלוּן בָּהּ אֲרֵי הֲוָה
מֵימְרִי לְיִשְׂרָאֵל כְּאָב וְאֶפְרַיִם
חָבִיב הוּא קֳדָמַי׃ ט קַבִּילוּ
פִּתְגָמָא דַיְיָ עַמְמַיָּא וְחַווּ
בְּגַנְוָן מֵרָחִיק וְאֶמְרוּ מַן
דְּבַדְרֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל יְכַנְשִׁינֵיהּ
וְיִטְּרִינֵיהּ כְּרָעְיָא לְעֶדְרֵיהּ׃
י אֲרֵי פָרֵיק יְיָ יַת דְּבֵית יַעֲקֹב
וְשֵׁיזְבִינוּן מִיַּד דְּתַקִּיפִין
מִנְהוֹן׃ יא וְיֵיתוּן וִישַׁבְּחוּן
בְּטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דְּאִתְבְּנֵי
בְּצִיּוֹן וְיִתְפַּנְּקוּן בְּטוּבָא דִיהַב
לְהוֹן יְיָ בְּעִבּוּרָא וּבַחֲמָרָא
וּבִמְשְׁחָא וּבְנֵי עָאן וְתוֹרִין
וּתְהֵי נַפְשְׁהוֹן מַלְיָא תַפְנוּקִין
כְּגִנַּת שַׁקְיָא דִמְרַוְיָא וְלָא
יוֹסְפוּן לְיִצְפָּא עוֹד׃ יב בְּכֵן
תֶּחֱדִין כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל כַּד
בְּחִנְגִּין וְעוּלֵימִין וְסָבִין כַּחֲדָא
וְאֶהֱפוֹךְ אֶבְלְהוֹן לְבִיעַ
וְאֶנַחֲמִינוּן וְאַחֲדִינוּן
מִדְּווֹנְהוֹן׃ יג וְאֶשְׂבַּע נַפְשׁ כָּהֲנַיָּא תַּפְנוּקִין וְעַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת טוּבִי דִיהָבִית לְהוֹן
יִשְׂבְּעוּן אֲמַר יְיָ׃ יד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קָרָא בְּרוּם עָלְמָא אִשְׁתְּמַע בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּבָכַן
וּמִתְאַנְחָן בָּתַר יִרְמְיָה נְבִיָּא כַּד שְׁלַח יָתֵיהּ נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא מֵרָמְתָא אִלְיָא
וְדָבְכָן בִּמְרַר יְרוּשְׁלֵם מְבַכְיָא עַל בְּנַהָא מְסָרְבָא לְאִתְנַחָמָא עַל בְּנַהָא אֲרֵי גְלוֹ׃

כדי שישמעו למרחוק . (ז) בם עור ופסח . אפילו הנכשלים שבהם לא אמהם . (ח) בבכי יבאו : על ידי תפלה ותשובה . (ט) מזרה . סייפרנ"ש בלעז : (יא) ונהרו . יאספו כמו נהר: (יג) דשן . שמן : (יד) קול ברמה נשמע • קלא ברום עלמא אשתמע קל בית ישראל דבכן על ירמיה נביא כד שלח יתיה נבוזראדן מרמתא לשוב מאחר הגולים אל גדליה בן אחיקם כמו שאמר בספר זה (לקמן לט) : רחל מבכה על בניה • מדרש אגדה אמר שהלכו אבות ואמהות לפיים את הקב"ה על שהעמיד מנשה דמות בהיכל ולא נתפיים נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובים רחמיך או רחמי ב"ו הוי אומר רחמיך מרובים והלא אני הכנסתי צרתי בתוך ביתי שכל עבודה שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי כשבאתי ליכנס לחופה הכניסו את אחותי ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בניך צרתך בביתך שתוק להם אמר לה יפה

ואפרים ה' בקריאה וסי' ואפרים לא הוריש את יושבי בבכי יבאו ובתחנונים אובילם • כאשר ראיתי לצור תנייגא דפסוק • וענה גאון ישראל בפניו • עגלה מלמדה • וכל מנשה ואפרים רכות' : ונהרו ג' וסי' ונהרו אליו כל הגוים : והבדו ונהרו אליו עמים דמיכה • ונהרו אל טוב ה' על דגן . וא' מלעיל הביטו אליו ונהרו , כגן ז' בקריאה וסי' כגן ה' כארץ מצרים באכה . והשקית ברגלך • וערבתה כגן ה' ששון . והיית כגן רוה וכמוצא מים.והיתה נפשם כגן רוה. הארץ הלזו הנשמה . כגן עדן הארץ לפניו . בחורים ד' חסר ו' בקריאה בלישנא וסי' בשמואל ב' סימן ג': נשמע ד' קמץ וסי' נמסר לעיל

ע וי"ת אדי אית אריכות יומיא וגו' כשעמוד : (ו) כי כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה ? זה יאמר על תחלת הגאולה בבא קול המבשרה והוא פקדה כאלו אמר כה אמר ה' ליעקב רנו שמחה פירוש בשמחה וכמוהו המוקדם מאוחר מקום שם קבר כמו מקום קבר שם כל רבים עמים כמו כל עמים רבים והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : וצהלו בראש הגוים • כתרגומו ודוצו בריש גלי לעיני כל עממיא : השמיעו • הבשורה והללו את ה' • ואמרו הושע ה' • כמו שהשמעתנו הבשורה כן עשה והושע את עמך אמר זה ואני אעשה כדבריכם ואביא אתכם מכל המקומות אשר נדחתם שם ועל זה אמר : (ז) הנני מביא אותם מארץ צפון • כי רוב הגלות בצפון : מירכתי ארץ • ארץ בקמץ בסגול והוא אחד מי"ד שהם קמצין בזקף ובסגול: בם עור ופסח • כל כך יבאו בנחת שאפילו העור והפסח שיהיו בם והרה והיולדת ילכו לאטם ואדוני אבי ז"ל פי' ואמר כל כך אובילם בנחת דרך ישר עד שיוכלו ללכת עמהם עור ופסח והרה ויולדת ולא יכשלו בהליכתם : (ח) בבכי יבאו . יש בכי של שמחה כמו וישק יעקב לרחל וישא קולו ויבך • ויבך על צואריו עוד והדומים להם כן הוא זה מרוב שמחה שיבאו לארצם יבכו כי כמה שנים גלו ממנה : ובתחנונים אובילם • ענין תפלה ורחמים כמו חלו נא פני אל ויחננו לבלתי היות להם תחנה היתה התחנה מאת ה' אלהינו והדומים להם ענין תפלה ורחמים וי"ת במגליהון כד הוין בכן וגו' כשעמוד : אל נחלי מים : כמו על נחלי מים וכמו ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על והדומים להם : ואפרים בכורי הוא • זכר אפרים כי רוב ישראל והם עשרת השבטים היו במלכות אפרים תחלה כשנחלקה המלכות ואחר כך נקראו בשם אפרים ואמר בכמה מקומות יהודה ואפרים ומה שאמר בכורי הוא לפי שנתנה הבכורה ליוסף או פי' חביב הוא עלי כבן הבכור לאביו וכן אמר בני בכורי ישראל לענין חבה ואהבה וכתרגם יונתן ואפרים חביב הוא קדמי : (ט) שמעו . מזרה ישראל יקבצנו . מי שזרה אותו והגלהו בין האומות הוא יקבצנו וידעו הגוים כי לא בכחם הגלוהו אם לא ברצון האל שהרי על כרחם יוציאנו מרשותם וישיבנו לארצו וזהו שאמר אחר כן כי פדה ה' וגו' : (יא) ובאו במרום ציון • ת"י בטור בית מקדשא דאתבני בציון : ונהרו אל טוב ה' . ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים : לדאבה • להעצב ולדאג והוא מקור פ"א הפעל בפתח כפלם לאהבה את ה' אלהיך : (יב) אז תשמח בתולה . ר"ל כל בתולה ובתולה וי"ת בכן יחדון כנישתא דישראל כד בחינגין מינגנם • היו"ד היא נחה : (יג) ורויתי • הטעם מלרע בתי"ו וזכר הכהנים לומר שתשוב עבודת בית המקדש במקומה וישבעו דשן הקרבנות שירבו מכל המקומות כמו שאמר אילי נביות ישרתונך יעלו לרצון על מזבחי : (יד) כה אמר ה' קול ברמה נשמע אמר

תולדות אהרן

בם עור • סנהדרין לח : הרה ויולדת ; שבת ל : מזרה ישראל • עקידה שער יג : בתולה במחול • ברכות נט (ברכות ע) : קול ברמה : זוה"ק ויקהל

מצודת ציון

כמו פלחי רנה וצהלי (ישעיה נד) : (ז) מירכתי • מסוף : ופסח . חגר : (ח) אובילם • ענין הבאה כמו יובל שי (שם יח) : אל נחלי מים • על נחלי מים : (ט) מזרה • ענין פזור כמו וזריתים לכל רוח (לקמן מט) : (יא) ונהרו • ימשכו כנהר וכן ונהרו אליו כל הגוים (ישעיה ב) : תירוש • כן יקרא ענבי היין : יצהר . הוא השמן : רוה • שפעה כמו הרוה את הארץ (שם נה) : לדאבה . ענין עצבון ודאגה כמו ודאבון נפש (דברים כח) : (יב) במחול • ריקוד של שמחה : (יג) ורויתי • ענין שביעה : דשן • ענין שומן : (יד) ברמה • בשמים כרמים : נהי • ענין יללה : תמרורים . מל'

מצודת דוד

חבר הלוסים העומדים בהרים יקראו בקול קומו ונעלה אל ציון אל ה' כי בזה הגאולה והנה השכינה למקומה לציון : (ו) רנו ליעקב שמחה : הוא הפוך ה' אמר ליעקב רנו בקול שמחה : וצהלו . הזכירו קול גדול : בראש הגוים • רלה לומר במקומות הגבוהות שבארצות הגוים להיות הקול נשמע למרחוק : השמיעו הללו וכו' • השמיעו קול והללו את ה' ואמרו אתה ה' הנה הושעת את עמך וכו' : (ז) הנני מביא • כי הנני מביא אותם מארץ צפון הם שגלו לבבל : מירכתי ארץ . הם בני עשרת השבטים שגלו למרחק לקצות הארץ : בם . בהבאים יהיה עור ופסח וכו' ר"ל כולם ישובו איש לא נעדר : קהל גדול • קבוץ גדול : (ח) בבכי יבואו • ר"ל ע"י תשובה ותפלה תחנונים אובילם : אל נחלי מים • אל נחלי מים למען ימצאו לרוות הצמאון : בדרך ישר . בדרך טוב מבלי עקמימות למען לא יכשלו בה : לאב . לחשוב בתקנתם כאב החושב בתקנת בנו : בכורי הוא . חביב עלי כבן בכור לאביו : (ט) והגידו • מה ששמעו הגידו באיים הרחוקים : ואמרו . כה תאמרו הנה המפזר המקום יקבץ אותו וישמרו כרועה השומר עדרו : (יא) במרום ציון • בהר ציון שהוא רם ונשא : ונהרו • וימשכו לבוא אל טוב ה' ר"ל לקבל טובה מרובה ומופלגה על דגן וכו' . כגן רוה . יהיו שבעים בטובה כגן המרוה בכל עת כי הדלך להשקותה ברגל : ולא יוסיפו עוד • לא יוספו להיות בעצבון ודאגה כמאז : (יב) ובחורים וזקנים יחדיו • לרוב השמחה יהיו הזקנים נמשכים אחר הבחורים לעשות כמעשיהם לשמוח במחול : והפכתי • האבל שהיה להם מאז אהפוך לששון וזהו יהיו מנוחמים על האבל שמאז : ושמחתים מיגונם • ר"ל ערך השמחה יהיה יותר מערך היגון שהיה להם מאז : (יג) ורויתי . לפי שבעת החורבן היה נעדר מהכהנים מיהר אשי ה' לכן אמר הנה אז אשביע נפש הכהנים דשן כי יאכלו בשר הקדשים : את טובי • את הטוב הבא להם מאתי : (יד) קול ברמה נשמע

טו כֹּה אָמַר יְהוָֹה מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם־יְהוָֹה וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב׃ טז וְיֵשׁ־תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם־יְהוָֹה וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם׃ יז שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד הֲשִׁבֵנִי וְאָשׁוּבָה כִּי אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהָי׃ יח כִּי־אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל־יָרֵךְ בֹּשְׁתִּי וְגַם־נִכְלַמְתִּי כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי׃ יט הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים כִּי־מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל־כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם־יְהוָֹה׃ כ הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים שִׂמִי לָךְ תַּמְרוּרִים שִׁתִי לִבֵּךְ לַמְסִלָּה דֶּרֶךְ הָלָכְתִּי שׁוּבִי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל שֻׁבִי

טו כדנן אמר יי מנעי קליך מלמבכי ועיניך מלשגרא דמען ארי אית אגר לעובדי אבהתך צדיקיא אמר יי ויתובון מארע בעלי דבביהון : טז ואית סבור לסופיך אמר יי ויתובון בניא לתחומהון : יז שמיע וגלי קדמי בית ישראל דבכן ומתאנחין על דאטלטלו אמרין איתיתא עלן יסורין ולא אליפנא כעגל לא מליף ניר כדו אתיבנא לפולחנך ונתיב ארי את יי אלהנא : יח ארי כד אנחנא תיבין לאוריתא מתנחם עלנא וכדו דאתגלי לנא טפחנא על ירכנא בהיתנא ואף אתכנענא ארי קבילנא חסודי חובנא דמלקדמין : יט הכבר חביב קדמי ישראל הלא רבי רחים הוא ארי בזמן דמשוי פתגמי אוריתי על לביה למעבדהון מדכר דכירנא לאוטבא ליה עוד על כן אתגוללו רחמי עליהון רחמא ארחים עליהון אמר יי : כ כנשתא דישראל אדכרי ליך עובדי אבהתיך תקניא שפוכי תחנונין במרר שואי לביך אסתכלי בעובדין דעבדת אם תקנין דין גלית לאורח רחיקא כדו תובו תולדות אהרן

הבן יקיר . מגלה לא · עקרים מ"ג פל"ו : הציבי לך . עירובין נד .

י"ח בטעם בסיפרא · ב' · ל' · ב' · ל' · ו' ר"פ · ל' · ל' · ל' · ב' חסר · ג' מלרע · ל' · ל' · ג' · ל' רפי · ג' · ב' חסר · ב' · ל' · ל' ומסר · ל' חסר · ג' ב' חסר · הלכת ק' · ל' חסר

רדק

אמר על דרך משל על עשרת השבטים שרחל אם אפרים וזכר האם לכלם וה"א רחל כאילו בוכה על דרך משל על בניה : כי איננו . פי' כ"ע עם וזכר אלו ואמר עליהם איננו לפי שלא שבו עוד משגלו כמו ששבו יהודה ובנימין מגלות ראשון מבבל ועשרת השבטים לא שבו עוד ולא נודע מקומם היה לפיכך אמר כי איננו ופי' ברמה בגבוה כמו לשמיע הקול למרחוק ויש דרש למה רחל לפי שהלכו האבות והאמהות לפייס את הקב"ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס נכנסה רחל ואמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובין רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובין והלא אני הכנסתי צרתי לביתי שכל העבודה שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי והשבחתי ליכנס לחופה הכנסתי אחותי ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בניך צרתך לביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סניגוריא על בניך יש שכר לפעולתך לצדקתך שמסרת סימניך לאחותך ועוד יש דרש כי דרך קבר רחל הוליכם בגולה על כן אמר רחל מבכה על בניה ודרשו זה על פסוק ואקברה בדרך אפרת ואמרו מה ראה יעקב אבינו לקבור את רחל בדרך אפרת אלא שצפה יעקב אבינו ברוח הקדש שהגליות עתידות לעבור דרך שם לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים הדא הוא דכתיב קול ברמה נשמע וגו' וי"ת הפסוק כן כדנן אמר ה' קלא ברום עלמא וגו' כבעמוד : בכי תמרורים שבוכה במרירות לב על דרך אמרר בבכי ובכה אליך במר נפש : רחל מבכה · יבוא הפעל מפעל הדגוש לרוב הבכי : (טו) כה אמר ה' . לפעלתך לפעלת בניך שסבלו הגלות כמה שנים ולא שכחו את שמי ולא עברו על בריתי ויונתן תרגם ארי אית אגרא לעובדי אבהתך צדיקיא : (טז) ויש תקוה לאחריתך . לאחרית בניך · (יז) שמוע : מתנודד · בוכה ונוסע פלאניי"ר בלע"ז ואומר לי : יסרתני . יסרתני זה כמה שנים בגלות והנני נוסר ולא אדע עוד : כעגל לא למד . שלא למדו אותו למשוך בעול ולא למד עד שמכין אותו ומרגילין אותו עד שילמוד כך אני סבלתי יסוריך ולמדתי לשוב אליך והנני שב אליך : השיבני . כלומר קבלני בתשובה : (יח) כי אחרי שובי נחמתי . אחרי ששבתי אליך נחמתי ממעשי הרעים כי בעל תשובה אין תשובתו שלמה אם לא יהיה תוהא ונחם על הראשונות וכן הוא אומר מי יודע ישוב ונחם : ואחרי הודעי ספקתי על ירך · אחר שנודעתי בעצמי וחשבתי מעשים רעים שעשיתי והכרתי כי רעות גדולות עשיתי ספקתי על ירך כמצטער מתאבל ובשתי בעצמי למעשים שעשיתי : וגם נכלמתי · הכלימה יותר מהבושה לפיכך אמר וגם וכן בשו וגם נכלמו : כי נשאתי חרפת נעורי : כשזכרתי כי מה שנשאתי וסבלתי חרפת נעורי היה כלומר ממעשים הרעים שעשיתי בימי הנעורים שהיו לי לחרפה ולקלס ופי' נעורי בימים הקדמונים ונקראו הימים הקדמונים נעורים בדרך משל כמו שימי הנעורים קודמים לימי הבחרות וימי הזקונים וכן חסד נעוריך כמו שפירש וכת"י חסודי חובנא דמלקדמין : (יט) הבן יקיר · מה זה שאני זוכר אותו תמיד כאילו הוא בן יקר לי שלא חטא לי מעולם : אם ילד שעשועים · כאב שמשתעשע עם בנו החביב לו : מדי דברי בו · בכל עת שאדבר בו אזכרנו עוד באהבתי הקדומה לו וכן והיה מדי עברו יקח אתכם ענינם בכל עת : על כן המו מעי · על כן שאזכרנו באהבה הקדומה כמו מעי ט ברחתי אותו בגלות : רחם ארחמנו · ואוציאנו מהגלות ופי' דברי בו לעבדי הנביאים וי"ת הכבר חביב קדמי וגו' כבעמוד : (כ) הציבי לך ציונים · אמר כנגד כנסת ישראל שבאותו הדור כשתגלי הציבי לך ציונים כמו גלי האבנים או אבן מלבנת להכיר הדרך ר"ל אע"פ שתגלי לא אבדה תקותה כי עוד תשובי אל עריך אלה : שימי לך תמרורים · כפל ענין במלות שונות כי תמרורים כמו ציונים כי הוא לשון גובה כמו ויתמרמר אליו ר"ל גלים גבוהים : שתי לבך · ואם לא תליני ביתי לבך שתזכרי הדרך שהלכת בה לגלות כי באותה הדרך תשובי וכל זה דרך משל לנחמה וי"ת כנישתא דישראל אדכרי ליך עובדי אבהתך

רשי

יפה למדת סנגוריא יש שכר לפעולתך ולצדקתך שמסרת סימניך לאחותך · (יז) מתנודד . קומפליינ"ט בלעז לשון מי ינוד לך (לעיל טו) . יסרתני · ביסורין אתה הקב"ה · כעגל לא לומד . פושאגייולוני"ך בלעז לשון מלמד הבקר (שופטים ג) היית בתחלה לכך תעאתי לך : (יח) נחמתי . אני מתחרט על תעבותי : הודעי . שהתבוננתי בעצמי שמעלתי אפריגו"יי בלעז : חרפת נעורי · פיגולים היינו להרפני על הטאת נעורי : (יט) הבן יקיר לי אפרים . הן דברי שכינה כלומר הוא מתנודד ואני לבי נהפך עלי לרחם שמא בני יקירי הוא כמו שאין לו אלא בן אחד שהוא עושה לו כל רצונו : שעשעים . איסבניימנ"י בלעז : מדי דברי בו · בכל עת שאני מדבר בו ומדרש ויקרא רבה די דבורי שנתתי בו שלימדתיו הורתי לרחם עליו : (כ) הציבי לך ציונים · סימנים בדרכי אבותיך הטובים : תמרורים . תמרים קטנים נטועים לסימן בדרך ופשוטו של מקרא עשי סימנים לדעת הדרך שהלכת בה מארץ ישראל לבבל שתחזירי באותו הדרך כלומר כי ודאי תשובי משם : דרך הלכת · הלכתי כתיב וכל מקום שהלכתי הלכתי אני עמך ויונתן תרגם שימי לך תמרורים התפלל במרר נפשך (ומנחם פירש תמרורין ענין מוצב וכן פירש ותמרות עשן (יואל ג) סא"ה

בריש סיפרא סי' ג' : ויש ו' ר"פ וסי' נמסר בסדר בהעלתך : שובי ג' מלרע וסי' כי אחרי שובי נחמתי ואחרי · שובי נפשי למנוחיכי · עד שובי בשלום דד"ה: בשתי ג' בקריאה וסי' וגם נכלמתי כי נשאתי . אלהי בשתי ונכלמתי להרים : בשתי לשאול מן המלך : שיתי ג' בקריאה ב' חסר ומלעיל וא' מלרע וסי' למען שתי אתתי אלה , שיתי כליל צלך . שתי לבך למסלה דרך הלכתי · מצינ'

מצודת דוד

הנה בשמי מרום נשמע קול והוא יללת בכי מר : רחל מבכה . הקול ההוא של רחל אמנו אשר מבכה על בניה : מאנה · ממאנת לקבל תנחומין כי אין מי נשאר שאקבלם כי כולם גלו : (טו) ועיניך : מנעי עיניך מדמעה : כי יש שכר לפעולתך · אחז"ל בשעה שהעמיד מנשה דמות בהיכל נכנסה רחל לפני המקום ואמרה כלום רחמיך מרובים מרחמי בשר ודם ואני הלא הכנסתי צרתי בתוך ביתי כי בפלתי מסרתי הסימנים ביד לאה אחותי ואף אתה אם בניך הכניסו צרתך בביתך מחול להם ואמר לה המקום הנה עתה תקבל שכר על פעולתך שמסרת הסימנים ובגמול זה ישובו בניך מארץ אויב . או ר"ל לפעולת בניך שעם קושי גלות בבל לא כחשו בה' ועשו מצותיו ובגמול זה ישובו מארץ אויב : (טז) ויש תקוה · יש לך מקום לבטוח לאחרית טוב לבניך כי בגמול זה ישובו בניך לגבולם וכפל הדבר במלות שונות : (יז) שמוע שמעתי · הוא מאמר המקום שמעתי אשר מלכות עשרת השבטים הנקראים ע"ש אפרים הנה הוא מתנודד ברא"ש כדרך המצטער ומקונן ואומר הנה יסרתני ביסורין לגלות אזני למוסר והנה קבלתי המוסר כעגל הזה אשר לא הורגל למשוך בעול וכאשר ירגילוהו יחזור וימשך כן אני כמוהו : השיבני · אתה תעורר לבי לשוב אליך וכן אעשה ואשוב אליך : כי אתה ה' אלהי · אם כן מהראוי לשוב אליך : (יח) כי אחרי שובי · אחרי ששבתי מדרכי הרעים אני תוהא ומתחרט על העונות שעשיתי . ואחרי הודעי · אחרי שהתבוננתי בעצמי שלא עשיתי הטוב ספקתי ביד על ירכי כדרך אדם המתחרט : כי נשאתי חרפת נעורי · ר"ל כאשר חטאתי עתה היו מכרים עלי חרפת העונות שעשיתי מאז כי כן הדרך כשיתמיד האדם ללכת בדרך רשע כשאדם רואהו עובר עבירה יאמר עליו הנה זה רשע מנעורותו : (יט) הבן יקיר · זהו מאמר המקום שאמר וכי אפרים הוא לי לבן יקיר וכי הוא לי לילד נחמד שאביו משתעשע עמו אשר מתי . שאני מדבר בו לא אפסוק מיד כי אם אזכרנו עוד זמן רב כדרך האב המדבר בבנו החביב לו שלא יפסיק מלזכרו עד זמן רב כי יתענג בזכרון שמו : על כן . הואיל ואני זוכר בו זמן מרובה לכן המו מעי לו וארחם עליו : (כ) הציבי · אתה ישראל בעת תלכי בגולה הציבי לך ציונים על הדרך למען תכיר את הדרך לשוב דרך בה והוא ענין מליצה והפלגה : שימי : נשמי לך הרבה אילני תומר להכיר הדרך וכפל הדבר במלות שונות : שתי לבך

מצודת ציון

מלשון מרירות : מאנה · מלשון מיאון : [יז] מתנודד · מש' הנדה והנעה : לומד · ענין ההרגל כמו פרא למוד מדבר (לעיל ב) : (יח) נחמתי · ענין הסוף מחשבה וחרטה : ספקתי · ענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כד) : ירך · לד הגוף : נשאתי · מל' משא וסבל : (יט) יקיר · מלשון יקר וחשוב : שעשועים · ענין התעסקות לשמוח וכן ושעשע יונק (ישעיה יא) : מדי · מתי וכן מדי עברו (שם כח) : עוד · הוא ענין רבוי כמו ויבך על צואריו עוד (בראשית מו) : המו · מל' המייה והוא ענין עפין הכמרת רחמים והמלה וכן המון מעיך (ישעיה סג) : (כ) הציבי · ענין העמדה : ציונים : ענין סימן ואות כמו ובנה אצלו ציון (יחזקאל לט) : תמרורים · אילני תומר: שתי

התכתך . (כא) עד מתי תתחמקין · מתי תהי מסובבת לכאן ולכאן מן חמק עבר שענינו סבב : הבת השובבה · שהיתה סובבת ומורדת כי כלו׳ עד מתי תסבב הנה והנה ואל תלכי דרך ישרה לשוב אל אישך הראשון כלומר עד מתי תתעללי בתשובה : כי ברא ה׳ חדשה בארץ · עתיד לברוא חדשה אחר שתשבו בגלות ימים רבים ומה הוא החדשה כי נקבה תסובב גבר בדרך העולם שהאיש מחזר ומסבב אחר האשה וכן אמרו רז״ל בעל האבדה מחזר על אבדתו ואז הנקבה תסובב אחר אישה כלומר שישובו בני ישראל אל ה׳ אלהיהם ויגאלם וכן אמר בנבואת הושע ואחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה׳ ואל טובו באחרית הימים : (כב) כה אמר ה׳ · גם זו הפרשה עתידה וכן הפרשיות הבאות אחריה עד הדבר אשר היה אל ירמיהו : בארץ יהודה · זכר יהודה לפי שבחלקו בית המקדש והוא נוה הצדק הר הקודש ואמרו יברכך ה׳ כלומר שלא תחרב עוד : (כג) וישבו בה · בארץ יהודה שוכר ישבו בה יהודה כמו שהיו בה: וכל עריו יפי׳

ה״א) : (כא) תתחמקין . תסתרי ממני שלא תבושה לשוב אלי מפני דרכך הנה חדשה נבראת בארץ שהנקבה תחזור אחר הזכר לבקשו שישאנה לשון והסובבה בעיר אבקשה וגו׳ : (כה) על זאת הקיצותי · כך אמר ירמיה כל מה שהיית ישן וחרדם בנבואת פורענות בנבואה הזאת הקיצותי ונדמתי : ערבה . נעמה : (כו) זרע אדם וזרע בהמה : טובים והסכלים שבהם אני אזרעם כולם להיות זרע שלי. זרע אדם וזרע בהמה תרגם יונתן אקימינון כבני אנשא ואצלחינון כבעיר׳ שאין עונותיה נפקדין עליה : (כח) בוסר : פרי שלא נגמר והוא מקהה את השינים : ושני בנים תקהינה : הבנים ילקו בעון אבות

אֶל־עָרַיִךְ אֵלֶּה׃ כא עַד־מָתַי
תִּתְחַמָּקִין הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה כִּי־בָרָא
יְהוָה חֲדָשָׁה בָּאָרֶץ נְקֵבָה תְּסוֹבֵב
גָּבֶר׃ כב כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יֹאמְרוּ אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְעָרָיו בְּשׁוּבִי
אֶת־שְׁבוּתָם יְבָרֶכְךָ יְהוָה נְוֵה־צֶדֶק
הַר הַקֹּדֶשׁ׃ כג וְיָשְׁבוּ בָהּ יְהוּדָה
וְכָל־עָרָיו יַחְדָּו אִכָּרִים וְנָסְעוּ בַּעֵדֶר׃
כד כִּי הִרְוֵיתִי נֶפֶשׁ עֲיֵפָה וְכָל־נֶפֶשׁ
דָּאֲבָה מִלֵּאתִי׃ כה עַל־זֹאת הֱקִיצֹתִי
וָאֶרְאֶה וּשְׁנָתִי עָרְבָה לִּי׃ כו הִנֵּה
יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְזָרַעְתִּי אֶת־
בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה זֶרַע
אָדָם וְזֶרַע בְּהֵמָה׃ כז וְהָיָה כַּאֲשֶׁר
שָׁקַדְתִּי עֲלֵיהֶם לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ
וְלַהֲרֹס וּלְהַאֲבִיד וּלְהָרֵעַ כֵּן אֶשְׁקֹד
עֲלֵיהֶם לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ נְאֻם־יְהוָה׃
כח בַּיָּמִים הָהֵם לֹא־יֹאמְרוּ עוֹד אָבוֹת
אָכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי בָנִים תִּקְהֶינָה׃
כט כִּי אִם־אִישׁ בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת כָּל־הָאָדָם הָאֹכֵל הַבֹּסֶר
תִּקְהֶינָה שִׁנָּיו׃ ל הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְכָרַתִּי

ל׳
ל׳ · ל׳
ל׳ וחד תסובב
מ׳ בטעם בסיפרא
ד׳ וכל תהלים דכוותה
ל׳
ל׳ · ל׳
ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר
וי״ס נמסר ב׳ חסר וא׳ מ״ל
ג׳ ב׳ מ״ל
ל׳
ל׳

כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וּתְתוּבוּן
לְקִרְוַיךְ אִלֵּין׃ כא עַד אֵימָתַי
אַתְּ מִתְחַסְנָא לְמֵתַב כְּנִשְׁתָּא
דְסַגִיאִין תְּיוּבְתָּהָא אֲרֵי הָא
יְיָ בְּרָא חַדְתָּא בְּאַרְעָא וְעַמָּא
בֵּית יִשְׂרָאֵל יִתְנְהוּן
לְאוֹרַיְתָא׃ כב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עוֹד
יֵימְרוּן יָת פִּתְגָמָא הָדֵין
בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה
וּבְקִרְווֹהִי כַּד אֲתֵיב יָת
גָּלְוָתְהוֹן יְבָרְכִינָךְ יְיָ מְדוֹר
קוּשְׁטֵיהּ טוּרָא קַדִּישָׁא׃
כג וְיִתְּבוּן בָּהּ דְבֵית יְהוּדָה
וְכָל קִרְוֵיהוֹן כַּחְדָא אִיכָּרִין
וּדְנַטְלִין בְּסִיעָן׃ כד אֲרֵי
שְׂבַעִית נְפַשׁ מְשַׁלְהֲיָא וְכָל
נְפַשׁ יִצְפָּא מַלֵּיתִי כָּל טוּב׃
כה אֲמַר נְבִיָּא עַל דָא בְּשׂוֹרְתָא
דְיוֹמֵי נֶחָמְתָא דַעֲתִידִין
לְמֵיתֵי אִתְעָרִית וַחֲזֵית תָּבֵית
דְמָכֵית וּשְׁנְתִי הֲנָאַתְנִי׃ כו הָא
יוֹמַיָּא אָתָן אֲמַר יְיָ וַאֲקִים יָת
דְבֵית יִשְׂרָאֵל וְיָת דְבֵית
יְהוּדָה אַסְגֵינוּן כְּאֶנָשָׁא
וְאַצְלְחִינוּן כִּבְעִירָא׃ כז וִיהֵי
כְּמָה דַחֲשַׁבֵית עֲלֵיהוֹן
לְמֶעְקַר וּלְתַרְעָא וּלְפַגָּרָא
וּלְאַבָּדָא וּלְאַבְאָשָׁא כֵּן יְחַדֵּי מֵימְרִי עֲלֵיהוֹן לְמִבְנֵי וּלְקַיָּמָא אֲמַר יְיָ׃ כח בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לָא יֵימְרוּן עוֹד
אֲבָהָתָנָא חָטַן וּבְנַיָּא לָקַן׃ כט אֱלָהֵין אֱנָשׁ בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת כָּל אֱנָשׁ דְיֶחְטֵי הוּא יְמוּת׃ ל הָא יוֹמַיָּא אָתָן

וכל עריו ובי״ת בה עומדת במקום שנים : אכרים ונסעו בעדר · פירוש וישבו בה אכרים ועובדי השדות ורועים עדריהם ישעו בהם ממקום למקום ולא יפחדו ויונתן תרגם איכרין ודנטלין בסיען : (כד) כי הרויתי נפש עיפה · נפש ישראל שהיתה עיפה וצמאה בגלות הרויתי אותה ממעיני הישועה : וכל נפש דאבה · שדאבה ודאגה ברוב הצרות מלאתי אותה כל טוב שתשמח הפך הדאבון : וכן תרגם יונתן מליתי כל טוב : (כה) על זאת הקיצותי · הה״א בשו״א וסגו״ל והפסוק הזה הם דברי הנביא כי הנבואה תבא ברוב לנביאים בחלום ופירושו כתרגומו אמר נביא על דא בשורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי אתערית וחזית תבית דמכית ושנתי הנאתני וי״ו ואראה כוי״ו הן אתה קצפת ונחטא ר״ל וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן הקיצותי ואראה וכבר ראיתי בחלום הנבואה זאת הנחמה ומתוכה הקיצותי ושמחתי וכששבתי אחר כך שנתי ערבה לי מתוך השמחה הפך ושנתי נהיתה עלי · ערבה ענין הנאה : (כו) הנה · זרע אדם וזרע בהמה : פירוש אשימה כזרע שמפרותה אחת יצאו כמה פרותות : האדם והבהמה · כמו ברוך פרי בטנך ופרי בהמתך ופרי אדמתך אחר שאמר וזרעתי ר״ל שהוא ישים בהם ברכתו וירבם ולא תהיה בהם משכלה ויש לפרש גם כן שתהיה וי״ו וזרע וי״ו ההשואה כמו מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק והדומים להם שהם להשוות הדברים ר״ל כי כזה כן זה פירוש זרע אדם כזרע בהמה כלומר שיהיו בהם האדם לרוב כמו הבהמה וכן אמר ארבה אותם כצאן אדם ויונתן תרגם אסגינון כאנשא ואצלחינון כבעירא :- (כז) והיה · שקדתי · ענין השתדלות בדבר והזריזות בו : (כח) לא יאמרו עוד אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה · משל הוא להועא כמו שאמרו קדמוניהם אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ואמת הוא כי ממדת הבורא יתברך פוקד עון אבות על בנים וזה המדה היא כשאוחזין הבנים מעשה אבותיהם אז יתחברו עונות האבות עם עונות הבנים ויפקדו על הבנים עון האבות עם עונותיהם וזה אינו אלא בחטא עכו״ם וכיוצא בו חטא גדול והאל הבטיח את ישראל כי לעתיד יהיה לבבם שלם עם ה׳ ומלאה הארץ דעה את ה׳ וימעטו החוטאים ואף החוטאים בזמן ההוא לא יחטאו חטא גדול שאפילו להם עצמם יצריך העונש כמו שאמר והחוטא בן מאה שנה יקלל כל שכן שלא יענש הבן בחטא אביו אפילו יחטא כאביו לפיכך האוכל הבוסר תקהינה שניו והבוסר הוא הפרי שלא נגמר בשולו והאוכלו שניו קהות ובספר יחזקאל נאריך עוד בזה הענין בעזרת האל : (ל) הנה ימים באים · ברית חדשה : חדוש הוא שתהיה קיימת

מ״ל : יברכך ה׳ ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא : וכל נפש ג׳ וסי׳ זאת תורת הבהמה והעוף · וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה , וכל נפש דאבה מלאתי : ולנטוע ג׳ מלאים וסי׳ ראה הפקדתיך רגע אדבר על גוי . והיה כאשר

תולדות אהרן תסובב גבר · יבמות סב זוהר בראשית : וזרעתי · סוטה כב חולין ח : יאכלו בסר · סנהדרין לט :

מצודת דוד

לכך וכו׳ . תן לבך על המסילה שהלכת דרך בה לזכור אותה : שובי . ובדרך הזה תשובי בתולת ישראל . ר״ל החביבה עלי כבתולה על הנושאה : שובי וכו׳ · כפל הדבר במ״ש : (כא) עד מתי תתחמקין . אתה הבת השובבה עד מתי תהיה עוד סובב מדרך להיות בעוך : כי ברא . כי אז יברא ה׳ דבר חדשה שעם היות שאתה נמשלה לנקבה שימשול בה בעלה לפי שבעלוך הנה אז תסובב להיות גבר למשול עוד על השודדים כגבר על אשה : (כב) עוד יאמרו וכו׳ · עוד יבא זמן אשר בכל יאמרו : בשובי · בעת אשיב בני השבי למקומם יאמרו יברכך ה׳ אתה נוה הצדק והוא ירושלים . הר הקדש · זהו בית המקדש : (כג) וישבו בה . בירושלים הנקראת נוה הצדק : וכל עריו : וכל ערי יהודה בכולם יחדיו ישבו : אכרים . גם יהיו עובד האדמה בחרישה ורועי העדר ישעו שם ממקום למקום עם עדריהם לבקש מרעה ולא יפחדו מן האויב : (כד) כי הרויתי : כי אז אשביע נפש העיפה והצמאה למים וכל נפש עצבה אמלא טובה : (כה) על זאת : בעבור הנבואה הטובה הזאת הקיצותי מן השינה כי בחלום ראה הנבואה ההיא ומרוב המעוררת השמחה הקיץ מן השינה : הקיצותי ואראה . ר״ל הנה הקיצותי מן השינה והסתכלה היתה בעבור כי ראיתי הנבואה ההיא בחלום ודוגמתו הן אתה קצפת ונחטא : (ישעיה סד) הנה לומר והקצף היה על כי חטאנו : ושנתי ערבה לי . משכב השינה היתה מתוקה עלי כי נבואה טובה ראיתי בחלום : (כו) וזרעתי . כמו הזורע תבואה הנה תצמח יותר ממה שזרע כן ירבו בכל כה : זרע וכו׳ . גם בני אדם ירבו גם הבהמות ולא תהיה בם משכלה ועקרה : (כז) כאשר שקדתי · כמו שהייתי ממהר ומשתדל להרע להם כן אמהר ואשתדל להיטיב להם : (כח) לא יאמרו עוד · לא יתרעמו עוד לומר הנה האבות אכלו בוסר וכו׳ והלא הנכון מי שאכל הבוסר יקהו שיניו ר״ל האבות חטאו והנה הבנים מקבלים העונש הלא הנכון שהחוטא יקבל בעצמו העונש וכן נאמר שאמרו כמתרעמים אבות יאכלו בוסר וכו׳ (יחזקאל יח) : (כט) כי אם : כי אז לא כן תהיה כי כ״א ימות בעונו ולא יענשו בניו אחריו וכמו האוכל הבוסר אשר תקהינה שיניו לבדם ולא שיני בניו כן יהיה בדבר העונש (וזהו לפי שלעתיד

מצודת ציון

שמי · ענין שימה : למסילה · ענין שביל ודרך : (כא) תתחמקין · ענין סבוב כמו חמק עבר (ש״ה ה) : השובבה · ענין מרד כמו מדוע שובבה העם (לעיל ח) : (כב) בשובי · מלשון השבה : שבותם · מלשון שבי : נוה · ענין מדור : (כג) אכרים · הם עובדי האדמה בחרישה כמו בושו אכרים (לעיל יד) : בעדר · עם עדר ובאה בי״ת במקום עם וכן הרק אך במשה דבר ה׳ (במדבר יב) ומשפטו עם משה : (כד) הרויתי · ענין שביעה : עיפה · ר״ל צמאה כי העיף צמא למים : דאבה · ענין עצבון : (כה) הקיצותי · מלשון יקיצה והערה מן השינה : ושנתי · מל׳ שינה : ערבה : ענין מתיקות כמו וערבה שנתך (משלי ג) · (כז) שקדתי · ענין מהירות והתמדה כמו שוקד אני על דברי (לעיל א) : לנתוש · ענין עקירה : ולנתוץ · ענין שבירה : ולהרוס · מלשון הריסה וקלקול : לבנות · מל׳ בנין : (כח) בוסר · כן נקרא הפרי שלא נגמר הבישול והוא חמוץ ומקהה את השנים כמו ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה יח) : תקהינה · ענין חלישת השנים לחתוך המאכל וכן אם קהה הברזל

אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה
בְּרִית חֲדָשָׁה׃ לא לֹא כַבְּרִית אֲשֶׁר ע' ר"פ בסיפר' ג'
כָּרַתִּי אֶת־אֲבוֹתָם בְּיוֹם הֶחֱזִיקִי ל'
בְיָדָם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר־
הֵמָּה הֵפֵרוּ אֶת־בְּרִיתִי וְאָנֹכִי
בָּעַלְתִּי בָם נְאֻם־יְהוָה׃ לב כִּי זֹאת ה'
הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרֹת אֶת־בֵּית
יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיָּמִים הָהֵם נְאֻם־
יְהוָה נָתַתִּי אֶת־תּוֹרָתִי בְּקִרְבָּם וְעַל־
לִבָּם אֶכְתֲּבֶנָּה וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים
וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ לג וְלֹא יְלַמְּדוּ ה'
עוֹד אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־אָחִיו
לֵאמֹר דְּעוּ אֶת־יְהוָה כִּי כוּלָּם יֵדְעוּ ל' מ"ל · י"כ
אוֹתִי לְמִקְּטַנָּם וְעַד־גְּדוֹלָם נְאֻם־
יְהוָה כִּי אֶסְלַח לַעֲוֺנָם וּלְחַטָּאתָם ג'
לֹא אֶזְכָּר־עוֹד׃ לד כֹּה אָמַר יְהוָה י"ח בטעם בסיפרא ל' חסר
נֹתֵן שֶׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם חֻקֹּת יָרֵחַ
וְכוֹכָבִים לְאוֹר לָיְלָה רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ ו'
גַלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ לה אִם־ ס' ר"פ בסיפר'
יָמֻשׁוּ הַחֻקִּים הָאֵלֶּה מִלְּפָנַי נְאֻם־ ג' י"ג
יְהוָה גַּם זֶרַע יִשְׂרָאֵל יִשְׁבְּתוּ מִהְיוֹת
גּוֹי לְפָנַי כָּל־הַיָּמִים׃ לו כֹּה אָמַר י"ח בטעם בסיפרא ל' · ל'
יְהוָה אִם־יִמַּדּוּ שָׁמַיִם מִלְמַעְלָה
וְיֵחָקְרוּ מוֹסְדֵי־אֶרֶץ לְמָטָּה גַּם־אֲנִי
אֶמְאַס בְּכָל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַל־כָּל־אֲשֶׁר עָשׂוּ נְאֻם־יְהוָה׃
לז הִנֵּה יָמִים **** נְאֻם־יְהוָה וְנִבְנְתָה הָעִיר לַיהוָה באים ק' ולא כתיב · ל'

אֲמַר יְיָ וְאֶגְזַר עִם דְבֵית
יִשְׂרָאֵל וְעִם דְבֵית יְהוּדָה
קְיָמָא חַדְתָּא : לא לָא כִקְיָמָא
דִגְזָרִית עִם אֲבָהָתְהוֹן בְּיוֹמָא
דְאִתְקֵפִית בִּידֵיהוֹן לְאַפָּקוּתְהוֹן
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם דְאִינוּן
אַשְׁנִיאוּ יַת קְיָמִי וַאֲנָא
אִתְרְעֵיתִי בְּהוֹן אֲמַר יְיָ :
לב אֲרֵי דֵין קְיָמָא דְאֶגְזַר עִם
בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּתַר יוֹמַיָא
הָאִינוּן אֲמַר יְיָ אֶתֵּן יַת
אוֹרַיְתִי בִּמְעֵיהוֹן וְעַל לִבְּהוֹן
אֶכְתְּבִינַהּ וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ
וְאִינוּן יְהוֹן קֳדָמַי לְעָם :
לג וְלָא יְאַלְפוּן עוֹד גְבַר יַת
חַבְרֵיהּ וּגְבַר יַת אֲחוּהִי
לְמֵימַר דְעוּ לְמִדְחַל מִן קֳדָם
יְיָ אֲרֵי כוּלְהוֹן יְאַלְפוּן לְמִדַּע
דַחַלְתִּי לִמְזְעֵירְהוֹן וְעַד
רַבְרְבֵיהוֹן אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֶשְׁבּוֹק
לְחוֹבֵיהוֹן וְחַטָּאֵיהוֹן לָא
יִדְכְּרוּן עוֹד : לד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
דִיהַב שִׁמְשָׁא לְאַנְהָרָא
בִּימָמָא גְזֵירַת סִיהֲרָא
וְכוֹכְבַיָּא לְאַנְהָרָא בְּלֵילְיָא
נָזֵף בְּיַמָּא וְהָמָן גַּלּוֹהִי יְיָ
צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ : לה כְּמָה
דְלֵית אֶפְשַׁר דְיַעְדוּן קְיָמַיָא
הָאִלֵין מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ אַף
זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יִבָּטְלוּן
מִלְמֶהֱוֵי עַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי
כָּל יוֹמַיָא : לו כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
כְּמָה דְלֵית אֶפְשַׁר דְיִדַּע
אֱנָשׁ מְשַׁחַת שְׁמַיָא מִלְעֵילָא
וְאַף לָא לְמִבְדַּק יְסוֹדֵי אַרְעָא מִלְרַע אַף מֵימְרִי לָא יַרְחֵיק בְּכָל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עַל כָּל דַעֲבָדוּ קֳדָמַי אֲמַר
יְיָ : לז הָא יוֹמַיָא אָתַן אֲמַר יְיָ וְתִתְבְּנֵי קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם קֳדָם

קיימת לא תופר כמו שהופרה הברית שכרת ה' עם בני ישראל בהר סיני בזה ואומר כי הנביא נבא אל תורה חדשה שעתידה להיות לא כתורה חדשה שנתנה בהר סיני כמו שאמר לא כברית אשר כרתי את אבותם והיא התורה חדשה· שחדש להם תשובתם הרי אמרו פי' מה היה לא כברית אשר כרת את אבותם והם הפרו את בריתי וזאת הברית לא יפרוה כי אתן תורתי בלבם ועל לבם אכתבנה שלא תשכח מהם לעולם וכל הענין כמו שמפרש והולך כי לא תהיה חדוש הברית אלא קיומה והרי אומר מלאכי חותם הנביאים בחתימת דבריו זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים וכל אותה הפרשה עתידה כמו שחתם הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא הרי אתה רואה כי לא תהיה לעולם תורה חדשה אלא אותה שנתנה בהר סיני כמו שכתוב אשר צויתי אותו בחורב : (לא) לא : בהחזיקי · בסגול הה"א תחת פתח כי הוא מקור וכן שכל אדם שהאריך אפו : בעלתי בם · כלומר אע"פ שבעלתי בם והייתי להם לאלהים המה הפרו את בריתי ותרגם יונתן ואנא אתרעיתי בהון ואדוני אבי ז"ל פירש כי כל לשון בעילה שהוא קשור בבי"ת הוא לשון גנאי ופירש בעלתי כמו בחלתי ענינו קצתי כמו וגם נפשם בחלה בי : (לב) זאת · מבואר הוא : אכתבנה · בקמץ חטף התי"ו לבן אשר ולבן נפתלי בשוא ופתח : (לג) ולא ילמדו · אינו אומר שיהיו כולם שוים בחכמה כי זה אי אפשר כל שכן שיהיו הקטנים חכמים כגדולים כמו שאמר למקטנם ועד גדולם אלא פירוש לדעת את ה' כלומר ליראה אותו וללכת בדרכיו כמו שפירשנו הלא היא הדעת אותי נאם ה' : כולם · בוי"ו עם הדגש : כי אסלח לעונם · שעברו בעודם בגלות ואתן להם לב חדש שידעו אותי : (לד) כה אמר ה' נותן שמש לאור יום · זכר אלה הדברים שהם קיימים לא נשתנו מאשר היו מקדם ולא ישתנו כן זרע ישראל לא ישתנה מעת שובם מגלות זה מהיות גוי עובד אלהים כל ימי עד ואמר בירח וכוכבים חקות רוצה לומר חקי מהלכם שהיא חכמה נפלאה ולא ישיגנה האדם על בוריה וכן אמר הידעת חקות שמים וטעם נותן על שמש ועל חקות ירח כאילו אמר ונותן חקות ירח וכוכבים לאור לילה : רוגע הים ויהמו גליו · רוגע כמו בוקע וכן עורי רגע אבל הוא פעל עומד וזה פעל יוצא ופירש שבקע הים לבני ישראל אע"פ שהמו גליו הוא השקיטם ונצבו מי הים כחומה מימינם ומשמאלם ועברו ישראל : ה' צבאות שמו : שהוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל וי"ו ויהמו כוי"ו וירד מעשות העולה וכל הדומים לו שפירשנו אחר שירד כן פירוש זה אחר שהמו : (לה) אם ימושו החקים · על שמש וירח וכוכבים אמר שלא ימוש חקם לא על בקיעת הים כלומר כמו שלא ימושו החקים האלה כן לא ימושו ישראל ולא ישבתו מהיות גוי לפני כלומר עובדים לפני כל הימים ופירוש מלפני שאני מעמידם בחקותיהם ולא זכר רוגע להמשילו לעמידת ישראל וקיומם שהרי אותה הבקיעה לא עמדה אלא וישב הים לפנות בקר לאיתנו אבל זכר אותו לומר מי שבטל חק הים בעבור ישראל ועשה דבר חדש בעבורם הוא יעשה זה החדוש עוד שיברא להם לב חדש ליראה אותו כל הימים ויבטל בעבורם טבע היצר שנאמר עליו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואחר שהמשיל קיום ישראל על דרך האמת לחקות השמים המשיל אהבתם למדידת שמים למעלה ולחקירת מוסדי ארץ מלמטה לבני אדם כמו שאי אפשר לזה כן אי אפשר שיפרש האל מישראל שימאס אותם : (לו) על כל אשר עשו · כלומר על כל עונות שעשו לא ימאסם בעבור זה כי יסלח לעונם כמו שאמר למעלה ועל זה אמר : (לז) כה אמר ה' אם ימדו שמים וגו' · וזכר המדידה לשמים לפי שהם גבוהים ויתכן בהם עיון

אבות : (לד) לאור : איאקלארזיר בלעז . וכן ת"י לאנהרא : רוגע הים · מנידו ומרתיתו ונעש' קמטים קמטים כמו עורי רגע (איוב ז) : (לה) ימושו. כמו לא ימיש : (לו) אם ימדו שמים . כמה גובהם : גם אני אמאס בישראל · כלומר כשם שהם לא ימדו ולא יחקרו כך ישראל לא ימאסו בכל אשר חטאו

שקדתי : לא ס' ר"פ בסיפרא וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' י' : הפרו ד' וסי' כי עברו תורות. אשר המה הפרו את בריתי · שבו על עונות אבתם · עת לעשות לה' הפרו : ידעו י"ב וסי' למען ידעו דרתיכם · ולא ידעו כי את אשת ירבעם . יצרי פסל כלם למען ידעו ממזרח שמש · לא ילמדו עוד איש את רעהו , ואטמא אתם במתנתם . באו ימי הפקדה· כל תפלה כל תחנה דר"ה . ואתה תשמע מן השמים בתרא דר"ה · שיתה ה' מורה להם · למען ידעו דור אחרון · ויאמרו צרינו לא

תולדות אהרן נתן שמש · עקדה שער י"ח :

מצודת ציון

הברזל (קהלת י) ור"ל שנהלם הברזל לכרות כעץ : (לא) בהחזיקי · ענין אחיזה : הפרו · ענין ביטול : בעלתי · ענין אדון כמו אם בעליו עמו (שמות כב) : (לד) חוקת · ענין דבר קבוע : רוגע · ענין בקיעה כמו עורי רגע (איוב ז) : (לה) ימושו · ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות יג) : ישבתו · ענין ביטול : (לו) מוסדי · מלשון יסוד והוא מרכז כדור הארץ : על כל · בעבור כל : (לז) שער הפנה · שער העומד בזוית :
קו

מצודת דוד

שעתיד לא יתגבר עליהם היצה"ר כ"כ לעשות עבירות חמורות ושיאמרו הבנים גם המה בהם עד שיענשו גם בעון אביהם : (ל) ברית חדשה ר"ל ענין הברית יהיה חדש מה שלא היה מאז : (לא) לא כברית . לא יהיה כמו הברית אשר כרתי עם אבותם וכו' : אשר המה . הברית ההוא הפרו הם : ואנכי : אבל אנכי לא הפרתי כי הייתי להם לאדון להושיעם מכף האויב : (לב) אחרי הימים ההם · אחר שישובו מן הגולה ; נתתי עבר במקום עתיד ר"ל אתן תורתי בקרבם כלומר אטה לבם לקיים את התורה : ועל לבם אכתבנה · ר"ל לא תשכח מלבם כאלו היתה חקוקה שמה : והייתי וכו' והמה וכו' . ר"ל כמוני כמוהם לא תופר הברית ההיא כי אני אהיה להם לאלהים להושיעם ולהצילם והמה יהיו לי לעם להאמין בי ולשמור מצותי : (לג) ולא ילמדו . לא יצטרכו עוד ללמד איש את רעהו ולזרז לאמר דעו את ה' כי כולם מעצמם ידעו אותי מן הקטנים עד הגדולים : כי אסלח וכו' · הכל יהיו אם כן טהורים ומנוקים מעון ולכן כולם ישיגו ההשגה ההיא שה' הוא האלהים : (לד) נותן שמש . הנותן את השמש להאיר בכל יום ונותן חוקות ירח וכוכבים להאיר בכל לילה : רוגע הים . הבוקע הים לפני בני ישראל בצאתם ממצרים : ויהמו גליו . רצה לומר עם כי גליו היו הומים בקול גדול והיו שוטפים והולכים עכ"ז בקעו ולא הלכו הגלים כדרכם : (לה) אם ימושו החוקים . אם חוקות השמש והירח יסורו מלפני לבל יאיר כי אם בזמנו הקבוע לו אז גם זרע ישראל ישבתו וכו' ור"ל כמו שהחוקים האלה לא ימושו כן זרע ישראל לא ישבתו : מהיות גוי לפני · לבלי היות לפני גוי ר"ל עם מיוחד : כל הימים · ר"ל כל הימים ישבתו וכו' כמו החוקים האלה כלומר כמו שהם לא ימושו כן וכו' : (לו) אם ימדו · אם יהיה נמדד גובה השמים אשר הוא ממעל ואם יהיה נחקר במדידה עומק יסוד הארץ אשר היא מלמטה אז גם אני אמאס בכל זרע ישראל בעבור כל הפשעים אשר עשו ור"ל כמו שא"א למדוד גובה השמים ולחקור במדידה עומק יסוד הארץ

מִמִּגְדַּל חֲנַנְאֵל עַד־שַׁעַר הַפִּנָּה׃
לח וְיָצָא עוֹד קָוֵה הַמִּדָּה נֶגְדּוֹ עַל גִּבְעַת גָּרֵב וְנָסַב גֹּעָתָה׃ לט וְכָל־הָעֵמֶק הַפְּגָרִים ׀ וְהַדֶּשֶׁן וְכָל־הַשְּׁרֵמוֹת עַד־נַחַל קִדְרוֹן עַד־פִּנַּת שַׁעַר הַסּוּסִים מִזְרָחָה קֹדֶשׁ לַיהֹוָה לֹא־יִנָּתֵשׁ וְלֹא־יֵהָרֵס עוֹד לְעוֹלָם׃

לב א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהֹוָה בִּשְׁנַת הָעֲשִׂרִית לְצִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה שְׁמֹנֶה־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לִנְבוּכַדְרֶאצַּר׃ ב וְאָז חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל צָרִים עַל־יְרוּשָׁלִָם וְיִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא הָיָה כָלוּא בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה אֲשֶׁר בֵּית־מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ג אֲשֶׁר כְּלָאוֹ צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר מַדּוּעַ אַתָּה נִבָּא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהֹוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וּלְכָדָהּ׃ ד וְצִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא יִמָּלֵט מִיַּד הַכַּשְׂדִּים כִּי־הִנָּתֹן יִנָּתֵן בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וְדִבֶּר־פִּיו עִם־פִּיו וְעֵינָיו אֶת־עֵינָו תִּרְאֶינָה׃ ה וּבָבֶל יוֹלִךְ אֶת־צִדְקִיָּהוּ וְשָׁם יִהְיֶה עַד־פָּקְדִי אֹתוֹ נְאֻם־יְהֹוָה כִּי תִלָּחֲמוּ אֶת־הַכַּשְׂדִּים לֹא תַצְלִיחוּ׃ ו וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ הָיָה דְּבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ז הִנֵּה חֲנַמְאֵל בֶּן־שַׁלֻּם דֹּדְךָ בָּא אֵלֶיךָ לֵאמֹר קְנֵה לְךָ אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה לִקְנוֹת׃ ח וַיָּבֹא אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי כִּדְבַר יְהֹוָה אֶל־חֲצַר הַמַּטָּרָה וַיֹּאמֶר אֵלַי קְנֵה נָא אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר־בַּעֲנָתוֹת אֲשֶׁר ׀ בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין כִּי

על ק'. ל.
ר"פ בסיפ' · ג' חס'
תשרמות ק' לט
ד' בטעם בסיפרא
בשנה ק'
ד'
ב' מ"ע
ג'
ב'. י"ג
ב'
עיניו ק' י"א
ב' חד חס'
ג'
י"ג חס'
קמץ
ג' ב' חס' וא' מ"ל
י"ז מ"ל

יְיָ מִמִּגְדַּל פִּקּוּס וְעַד תְּרַע זָוִיתָא׃ לח וִיהֵי נָפֵיק עוֹד חוּט מְשַׁח בִּנְיָנָא לְקִבְלֵהּ עַד מְטֵי לְגִבְעֲתָא דִסְמִיכָא לְגָרֵב וִיהֵי מִסְתְּחַר לִבְרֵיכַת עֶגְלָה׃ לט וְכָל מֵישְׁרָא אֲתַר דִּנְפַלוּ תַמָּן פִּגְרֵי מַשְׁרְיַת אַתּוּרָאָה וְכָל אֲרִיתָא עַד נַחְלָא דְקִידְרוֹן עַד זָוִית תְּרַע בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא מַדִּינְחָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ לָא יִתְעֲקַר וְלָא יִתְפַּגַּר עוֹד לְעָלַם׃ א פִּתְגָם נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ בְּשַׁתָּא עֲשִׂירֵיתָא לְצִדְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה הִיא שַׁתָּא תַמְנֵי עַסְרֵי שְׁנִין לִנְבוּכַדְרֶאצַּר׃ ב בְּכֵן מַשְׁרְיַת מַלְכָּא דְבָבֶל צָיְרִין עַל יְרוּשְׁלֵם וְיִרְמְיָה נְבִיָּא הֲוָה כְּלֵי בְּדָרַת בֵּית אֲסִירַיָּא דִּי בְּבֵית מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ ג דְּאַסְרֵיהּ צִדְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר מָדִין אַתְּ מִתְנַבֵּי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא מָסַר יָת קַרְתָּא הָדָא בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִכְבְּשִׁנַּהּ׃ ד וְצִדְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לָא יִשְׁתֵּיזֵיב מִידָא דְכַסְדָּאֵי אֲרֵי אִתְמְסָרָא יִתְמְסַר בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל וִימַלֵּיל פּוּמֵיהּ עִם פּוּמֵיהּ וְעֵינוֹהִי יָת עֵינוֹהִי יֶחֶזְיָן׃ ה וּלְבָבֶל יוֹבֵיל יָת צִדְקִיָּה וְתַמָּן יְהֵי עַד דְּיֵעוֹל דּוּכְרָנֵיהּ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ אֲרֵי תְגִיחוּן קְרָב עִם כַּסְדָּאֵי לָא תַצְלְחוּן׃ ו וַאֲמַר יִרְמְיָה הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ז הָא חֲנַמְאֵל בַּר שַׁלֻּם אַחְבּוּךְ אָתֵי לְוָתָךְ לְמֵימַר זְבוּן לָךְ יָת חַקְלִי דִּבַעֲנָתוֹת אֲרֵי לָךְ חֲזֵיָא אַחְסַנְתָּא לְמִזְבַּן׃ ח וַאֲתָא לְוָתִי חֲנַמְאֵל בַּר אַחְבִּי כְּפִתְגָמָא דַייָ לְדָרַת בֵּית אֲסִירַיָּא וַאֲמַר לִי זְבוּן כְּעַן יָת חַקְלִי דִּבַעֲנָתוֹת דִּבְאַרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִין אֲרֵי לָךְ חֲזֵיָא

רשי

חטאו: (לט) העמק הפגרים. עמק שנפלו שם פגרי מחנה סנחריב: והדשן. מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלים יוסיפו על העיר ויכניסו כל זה לתוך חומותיה ונבואה זו עתידה לבא: השדמות. קנפני"א בלעז: (ב) כלוא. לשון מאסר: בחצר המטרה. לשון בית המשמר: (ה) עד פקדי אותו. פקודת כל האדם היא המיתה: (ו) ויאמר ירמיהו וגו'. לא לצדקיהו אמר כן אלא פי' הכתוב למה כלאו וחוזר לדבורו הראשון לפרש מה הדבר אשר היה אל ירמיהו: (ז) בא אליך. על פי הדבור:

את

ידעו: תשרמות חד מן ד' מלים כתיב רי"ש וקרינן דל"ת וסימן עמיהוד ואבשלום ברח וילך. וארומים בעת ההיא השיב רצין. השרמות וכל עמק הפגרים. גדל חמה נשא ענש: ואז ד' בקריאה וסי' ואו יקרב לעשתו והיה כאזרח ואו ירצו את עונם. כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל. ואז חיל מלך בבל: עינו ח' חסר יו"ד בתרא בקריאה וסי' ועינו החלו כהות. ולא כחד ממנו. ויברח אבשלום. ועברת העברה. ויקח ויעל. ועינו את עינו תראינה. יראו עינו בידו. קורץ בעינו

תולדות אהרן ה"ה חנמאל. פקידה שער שם:

רדק

ענין המדידה וזכר בארץ מוסדי שהוא התהומה כיסוד לבנין וכן אמר בס' אחר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים: (לז) הנה ימים. באים קרי ולא כתיב: ונבנתה העיר. ר"ל ירושלם: לה'. שתהיה כל ימיה עוד לה' ולא תחרב עוד ואמר שתתרחב העיר ממה שהיתה ונתן גבול הרחבה: ממגדל חננאל עד שער הפנה. ר"ל עד שער הפנים וכן אמר בנבואת זכריה עד שער הפנים וזכר גם כן שם ומגדל חננאל ותננאל שם ידוע אצלם ויונתן תרגם פקוס: (לח) ויצא עוד קו המדה. כתוב קוה בה"א כי נמצא זה השם בלשון נקבה כמו תקות חוט השני וקרי קו על הרוב: גרב וגעתה. שמות מקומות ידועים אצלם בירושלים או סמוך לה: (לט) וכל העמק. פירושו כתרגומו וכל מישרא אתר וגו' כבעמוד פירוש הדשן מן דשן ושמן ר"ל מתנה אשור שהיו דשנים ורעננים ולפי פשוטו פירוש הדשן מקום שפך הדשן מחוץ לעיר וכל זה יהיה תוספת העיר ומה שתרגם שער הסוסים תרע בית ריסא דמלכא ר"ל מקום מרוצת הסוסים ר"ל שער שהיה יוצא בו המלך עם פרשיו והיה שם דרך שוה למרוצת הסוסים והדרך ההוא היה שיעור ריס בוא שבעים קנים והקנה שש אמות וזרת: והשדמות. לפי פשוטו השדות ר"ל רוב השדות הסמוכות לעיר עתה יהיו בכלל העיר תוך החומה: קדש לה'. כמו קדש ישראל לה' כמו שאומר לא ינתש ולא יהרס עוד או אומר כי מקצת התוספת הזה יהיה במקדש כי גם הוא ירחיב מקומו כמו שאומר בנבואת יחזקאל לא ינתש ולא יהרס כמו בית ראשון ובית שני שנהרסו וזה בנין העיר ובנין הבית ולא יהרס עוד לעולם: השרמות. כתוב ברי"ש וקרי בדל"ת ויונתן תרגם אריתא הוא מלשון רז"ל אריתא דדלאי והוא אמת המים שמשקין ממנה השדות: (א) הדבר. מבואר הוא וטעמו נמשך עד ויאמר ירמיהו כי דבר חנמאל כ"א שהיה אליו בשנה העשירית ואחרי השלימו הדבר ספרו ירמיהו לאנשי המטרה: (ב) בחצר המטרה. בחצר שהיו נשמרים שם האסורים מטרה שרשו נטר ענין שמירה כמו הינטור לעולם ותרגום ויאסוף אותם למשמר לבית מטרא: (ד) הנתון. מקור בחולם וכן הנתון תנתן ואם האכול יאכל: (ה) עד פקדי אותו. רוצה לומר שאקח נשמתו: (ו) ויאמר ירמיהו. חנמאל בן שלום דודך. שלום היה דוד ירמיהו אחי אביו כמו שאומר חנמאל בן דודי בא אליך שהוצרך למכור שדהו והנה הוא בא אליך ויאמר לך שתקנהו: (ז) משפט הגאולה. אם מכרתיו לאחר לך משפט הגאולה שתגאלנו מידו אף כי אתה ראוי לקנותו מידי: (ח) כדבר ה'. כמו שאמר ה' שיבא אלי כן עשה:

כי

מצודת דוד

כן לא אמאס בישראל בעבור פשעם: (לז) ונבנתה העיר. ר"ל ירושלים תתרחב ממה שהיתה ותהיה בנויה להיות קודש לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה והוא הרוחב מצפון לדרום: (לח) ויצא עוד. רצה לומר נגד כל הרוחב הזה יצא עוד קו המדה למדוד ארכו עד גבעת גרב ויסבב גועתה והם שמות מקומות: (לט) וכל העמק הפגרים. גם יסבב העמק שנפלו שם פגרי מחנה סנחרב: והדשן. מקום שפך הדשן שהיה מחוץ לעיר: וכל השדמות. מקום השדות: עד נחל קדרון. העומד מהעבר מזה: עד וכו'. עד זוית שער אשר הסוסים באים בו העומד מהעבר מזה ברוחב התוספת כלפי המזרח: קדש לה'. כל הרוחב והאורך הזה יהיה קדש לה' קדוש בקדושת העיר: לא ינתש. מאז והלאה לא יעקר ולא יהרס עד עולם כי לא יכבשה עוד האויב: לב (א) שמונה עשרה. כי נבוכדנצר מלך בד' ליהויקים והוא מלך י"א שנים הרי ח' שנים ויכניה בנו מלך ג' חדשים וי' ימים ואחריו מלך צדקיה אם כן עשירית לצדקיה היא י"ח לנבוכדנצר: (ב) צרים. היו צרים על ירושלים כי בט' לצדקיה צרו עליה וכבשוה בי"א לצדקיה כמ"ש בנ"ב: היה כלוא. היה אסור בחצר בית האסורים: אשר בית מלך. אשר בבית המלך: (ג) לאמר. כי אמר לו מדוע אתה נבא לאמר וכו' ובעבור זה כלאו: (ד) ודבר פיו. זה היה כשדבר אתו משפטים כמ"ש וידבר אתו משפטים (לקמן לט): (ה) עד פקדי אותו. זהו המיתה שהוא פקודת כל חי: כי תלחמו. אם תלחמו לא תצליחו והלואי אמר לכן קבלו עליכם שעבוד מלך בבל ואל תלחמו: (ו) היה דבר ה'. הוא חוזר למעלה לומר שזהו הדבר אשר היה אל ירמיהו בשנה העשירית ובעבור שהרבה הדברים בספור המאסר וסבת כליאת ירמיה חזר לומר שוב היה דבר ה' אלי: (ז) דודך. אחי אביו של שלום:

מצודת ציון

(לח) קו המדה. חבל המיוחד למדוד בו: על גבעת גרב. עד גבעת גרב וכן וירכתו על צידון (בראשית מט): ונסב. מלשון סבוב: (לט) הפגרים. ההרוגים: והדשן. אפר המזבח: השדמות. מלשון שדה וכן שדמות חשבון (ישעיה טז): קדרון. כן שם הנחל: ינתש. ענין עקירה: יהרס. מלשון הריסה וקלקול: (ב) חיל. צבאות עם: צרים. מקיפים ומסבבים לסגר להם: כלוא. אסור כמו אדני משה כלאם (במדבר יא): המטרה. כן נקרא בית האסורים כי יאסר בבית משמרכם (בראשית מב) ת"א מטרתכון: (ה) פקדי. ענין זכרון והשגחה ויאמרו כן על השגחת הבאת המיתה וכן ופקודת כל האדם יפקד עליהם (במדבר טז): (ז) משפט. ענין

מנהג

כט וּבָאוּ הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עַל־הָעִיר הַזֹּאת וְהִצִּיתוּ אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בָּאֵשׁ וּשְׂרָפוּהָ וְאֵת הַבָּתִּים אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־גַּגּוֹתֵיהֶם לַבַּעַל וְהִסִּכוּ נְסָכִים לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן הַכְעִסֵנִי׃ ל כִּי־הָיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה אַךְ עֹשִׂים הָרַע בְּעֵינַי מִנְּעֻרֹתֵיהֶם כִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אַךְ מַכְעִסִים אֹתִי בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ לא כִּי עַל־אַפִּי וְעַל־חֲמָתִי הָיְתָה לִּי הָעִיר הַזֹּאת לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּנוּ אוֹתָהּ וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה לַהֲסִירָהּ מֵעַל פָּנָי׃ לב עַל כָּל־רָעַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר עָשׂוּ לְהַכְעִסֵנִי הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם כֹּהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם וְאִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃ לג וַיִּפְנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וְלַמֵּד אֹתָם הַשְׁכֵּם וְלַמֵּד וְאֵינָם שֹׁמְעִים לָקַחַת מוּסָר׃ לד וַיָּשִׂימוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי־עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ לה וַיִּבְנוּ אֶת־בָּמוֹת הַבַּעַל אֲשֶׁר ׀ בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לְהַעֲבִיר אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם לַמֹּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִים וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי לַעֲשׂוֹת הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת לְמַעַן הַחֲטִי אֶת־יְהוּדָה׃ לו וְעַתָּה לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר ׀ אַתֶּם אֹמְרִים נִתְּנָה בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדָּבֶר׃ לז הִנְנִי מְקַבְּצָם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם בְּאַפִּי וּבַחֲמָתִי וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהֹשַׁבְתִּים לָבֶטַח׃ לח וְהָיוּ לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים׃ לט וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב אֶחָד וְדֶרֶךְ אֶחָד לְיִרְאָה

כט וכל וגגותי דכו' במ"א · את כפ' א"ב · ב' א' חס' ל' · סימן · ל' ותס' ט' בספ' ל' · ז' · ב' מ"ל בספ' יוצר אותה להכינה · ט' בסיפרא · ב' · ל' ודסמיכי · ב' בפסוק י"ו חס' בספרא · החטיא ק' ב' חס' א' · כ"ד · ס' · ד' · ב' א' מ"ל · ל' בסיפר' וכל יחזקאל דכו' במ"א

כט וְיֵעֲלוּן כַּסְדָּאֵי דְמַגִיחִין קְרָבָא עַל קַרְתָּא הָדָא וְיַדְלְקוּן יַת קַרְתָּא הָדָא בְּנוּרָא וְיוֹקְדוּנַהּ וְיַת בָּתַיָא דְאַסִיקוּ בוּסְמִין עַל אֶגוֹרֵיהוֹן לְבַעְלָא וְנַסִיכוּ נִסְכִין לְטַעֲוַת פַּלְחֵי כוֹכְבַיָא בְּדִיל לְאַרְגָזָא קֳדָמָי׃ ל אֲרֵי הֲווֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה בְּרַם עָבְדִין דְבִישׁ קֳדָמַי מִזְעוּרֵיהוֹן אֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרַם מַרְגְזִין קֳדָמַי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ לא אֲרֵי רוּגְזִי וְחֵימְתִי חַל בְּקַרְתָּא הָדָא לְמִן יוֹמָא דִבְנוֹ יָתַהּ וְעַד יוֹמָא הָדֵין לְאַגְלְיוּתַהּ מִקֳבֵיל מֵימְרִי׃ לב עַל כָּל בִּישַׁת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה דַעֲבָדוּ לְאַרְגָזָא קֳדָמַי אִינוּן מַלְכֵיהוֹן רַבְרְבָנֵיהוֹן וּנְבִיֵיהוֹן דְשִׁקְרָא וֶאֱנַשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם׃ לג וְאַחְזָרוּ בְּפוּלְחָנֵי קְדָל וְלָא שַׁוִיאוּ דַחַלְתִּי לָקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן וּשְׁלָחֵית לְוָתְהוֹן יַת כָּל עַבְדֵי נְבִיַיָא מַקְדִים וּמַלִיף וְלֵית אִינוּן צָבַן לְקַבָּלָא אוּלְפַן׃ לד וְשַׁוִיאוּ שִׁיקוּצֵיהוֹן בְּבֵיתָא דְאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלוֹהִי לְסָאָבוּתֵיהּ׃ לה וּבְנוֹ יַת בָּמַת בַּעֲלָא דִי בְחֵילַת בַּר הִנֹם לְאַעֲבָרָא יַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתְהוֹן לְמוֹלֶךְ דְלָא פַּקְדֵית בְּאוֹרַיְתִי וְלָא רַעֲוָא קֳדָמַי לְמֶעְבַּד תּוֹעֶבְתָּא הָדָא בְּדִיל לְחַיָבָא יַת דְבֵית יְהוּדָה׃ לו וּכְעַן בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עַל קַרְתָּא הָדָא דְאַתּוּן אָמְרִין אִתְמְסַרַת בִּידָא דְמַלְכָּא דְבָבֶל בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא וּבְמוֹתָא׃ לז הָא אֲנָא מְכַנֵשׁ לְהוֹן מִכָּל מְדִינָתָא דְאַגְלֵיתִינוּן לְתַמָן בְּרוּגְזִי וּבְחֵימְתִי וּבִתְקוֹף רַב וַאֲתֵיבִינוּן לְאַתְרָא הָדֵין וְאַשְׁרֵינוּן לְרְחְצָן׃ לח וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ׃ לט וְאֶתֵּן לְבָּא חַד וְאוֹרַח חַד לְמִדְחַל קֳדָמַי כָּל

(לא) למן היום אשר בנו אותה. ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה: (לג) ולמד אותם. לשון פעול אפרנ"ט בלעז: (לז) הנני מקבצם. ברחמים מכל אשר הדחתים שם באפי

מצודת דוד

כזאת הנותן את העיר הזאת ביד הכשדים ולא יקחוה בכח זרועם: (כט) ובאו. אל תוך העיר: ואת הבתים וכו'. אף אותם ישרפו באש: והסיכו. שם על הגגות: למען הכעיסני. ר"ל יודעים היו שאין בהם ממש אבל עשו למען הכעיסני: (ל) אך עושים הרע וכו'. ר"ל מעת שלקחתיו לי לעם לא עשו הטוב בעיני כי עשו אך את הרע: אך מכעיסים. לא יתרצו אלו במעשה ידיהם אך מכעיסים אותי בהם: (לא) כי על אפי וכו'. כאומר הנה בעבור מעשיהם היו ראויים מזמן רב להסיר את העיר מעל פני השגחתי אלא היה על אפי ועל חמתי להסירה על כי העיר הזאת היתה לי למן היום אשר בנו וכו' והוא מקרא מסורס: (לב) על כל רעת. מוסב למקרא של מעלה לומר שהיה על אפי להסירה בעבור כל רעת ב' ישראל וכו' ולכן לא הסרתיה מזמן רב כי ההסרה היה על אפי: ונביאיהם. הם נביאי השקר: ואיש יהודה. כל גדול וחשוב ביהודה: (לג) ויפנו אלי עורף. אחז במשל מבן אדם לרעהו כשאינו רוצה לשמוע דברו מהפך ערפו למולו: ולמד אותם. ועם כי אני מלמד אותם ע"י הנביאים ואני משכים ומלמד אותם בזריזות רב ועכ"ז אינם שומעים לקבל מוסר לייסר דרכם: (לד) וישימו. שמו הפסילים בבית אשר נקרא שמי עליו להקרא בית ה': לטמאו. לטמא את הבית: (לה) במות הבעל. במות עשויות לעבודת הבעל אשר עמדו בגיא בן הנום: להעביר. ר"ל להעביר שם באש: למולך. כן שם העבודות כוכבים: אשר לא צויתים. אפילו לפני לא צויתים להקריב בנים ובנות: ולא עלתה על לבי. לשאול דבר כזאת: לעשות וכו'. מוסב על להעביר לומר להעביר את בניהם לעשות התועבה הזאת למען החטיאם להכעיס אותי ולא בעבור שחשבו שיש תועלת בזה: (לו) ועתה לכן כה אמר ה'. ר"ל אף כי על שנגברה תאותם למעלה יגלו מן העיר ואסירם מעל פני אולם הואיל והעיר היא שלי מעולם לכן כה אמר ה' על העיר הזאת אשר תחשבו שבעבור החרב והרעב והדבר נתנה ביד מלך בבל להיות שלו לחלוטין עד עולם: (לז) הנני מקבצם. רצה לומר לא כן יהיה כי הנני מקבץ את ישראל מכל הארצות וכו' ואשיב אותם אל המקום הזה וישבו בה לבטח כמאז: (לח) והיו לי לעם. כמה יאמינו בי וישמרו מצותי ואני אשגיח עליהם ועל העיר הזאת כמאז: (לט) ונתתי להם. רצה לומר אשים לבם להיות להם לב אחד ולא יהיו עוד מסופקים ופוסחים על שתי הסעיפים ולא יפנו מללכת בדרך אחד ליראה את ה'

כזאת: (כט) ואת הבתים. כמש"א ואת כל הבית הגדול שרף באש כי היו מקטרים על הבתים הגדולים והגבוהים על גגותיהם: (ל) מנעוריהם. מימי נעורים והם ימי המדבר כמו שפירשנו: כי היו בני ישראל. כי הם התחלו להכעיסני תחלה ואחר כך בני יהודה וטעם אך לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי והדומים להם: (לא) למן היום אשר בנו אותה. כי בימי שלמה שבנה את העיר והבית התחלו לזבוח בבמות ונשי שלמה עבדו לאלהים אחרים למן היום ההוא היתה על אפי ועל חמתי כלומר היתה קיימת על אפי ועל חמתי כי באפי היה להסירה והארכתי אפי עד היום הזה ולא אאריך עוד. ובדרש ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה: (לב) ונביאיהם. הנביאים שלהם שהם נביאי שקר: (לג) ולמד אותם. ע"י נביאי האמת: (לד) וישימו שקוציהם. אחז ומנשה: (לה) אשר לא צויתים. בג' מקומות ביניהם מעט והענין אחד הראשון בפ' גזי נזרך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי. והשני בפ' וקנית בקבוק אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. השלישי בזו הפרשה אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת: למען החטי את יהודה. ענינו פירשנו בפרשת גזי נזרך, החטי בחסרון האל"ף למ"ד הפעל וכן אשר החטי את ישראל בה הלך דאך לא סרו חסר אל"ף למ"ד הפעל: (לו) ועתה לכן כה אמר ה'. פרשה זו עתידה ומבוארת כי כה אמר ה', ופרשה זו לזמן שתשוב גלות בבל לשבעים שנה ומה שזכר ההר והשפלה והנגב כי חלק יהודה בשלשתן כמו שכתוב

בשר. מביא רוח בכם וחייתם. פותח את קברותיכם. לוקח את עץ יוסף. לקח את בנו ישראל. בנה בית לשם ה': על העיר י"ו וסי' בהיותם כאבים. רק עץ אשר תרע. והיה בבקר כזרח. ועתה אסף את יתר. ויהי כשמע את הדבר הזה. וישלח שמה סוסים ורבב. וישלח אשר על הבית ואשר על העיר. ויבא נבוכרנצר. ותבקע העיר וכל אנשי דמלבים. ועבדו גוים רבים. ובאו הכשרים. וישבו הכשדים. וגם איש היה מתנבא. ותבקע העיר ובל רירמיה. ויאמר אל האיש לבוש. ויואל בן זברי פקיר עליהם. ובל וגגותי דבוו' במ"א אל העיר וסי' וגגותי אל העיר הזאת להושיעה קדמא דמלבים: אותה י"ב מ"ל בקריאה וסי' בסרר בלק וב' מנהון בסיפרא וסי' למן היום אשר בנו אותה. ה' יוצר אותה להכינה: ואיש יהודה ו' דסמיכי וסי' שלשים אלף. רבקי במלכם. חמש מאות אלף. ועתה יושב ירושלם. נטע שעשעיו. ואיש יהודה וישב ירושלם: והושבתים ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' והושבתים מארץ. אל המקום

ת לדות אהרן על אפי. נדה ע
עקדה שער נ

מצודת ציון

(יא): והנך. הנה אתה: (כט) והציתו ענין הדלקה: קטרו. מל' הקטרה: (לא) כי על אפי. אלא על אפי: (לב) ואיש. ענינו גדול וחשוב וכן הלא איש אתה (שמואל א כו): (לד) שקוציהם. מלשון שקץ ותועבה ונקנה:

לֹא־יִפָּלֵא מִמְּךָ כָּל־דָּבָר: יח עֹשֶׂה ל׳ בטע׳ נע׳ל
חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֺן אָבוֹת אֶל־ ג׳
חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל
הַגִּבּוֹר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ: יט גְּדֹל ג׳ ב׳ מ״ל וחד חסר
הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר־עֵינֶיךָ ל׳
פְקֻחוֹת עַל־כָּל־דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם לָתֵת ל׳
לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו:
כ אֲשֶׁר־שַׂמְתָּ אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ ג׳ חס׳ בספ׳
מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וּבְיִשְׂרָאֵל ד׳. ג׳
וּבָאָדָם וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה: ל׳. ד׳
כא וַתֹּצֵא אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים ג׳
וּבְיָד חֲזָקָה וּבְאֶזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא ל׳. ב׳
גָּדוֹל: כב וַתִּתֵּן לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ
הַזֹּאת אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתָם לָתֵת
לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: כג וַיָּבֹאוּ
וַיִּרְשׁוּ אֹתָהּ וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלֶךָ ד׳ חס׳
וּבְתֹרוֹתְךָ לֹא־הָלָכוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר ובתורתך ק׳
צִוִּיתָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת לֹא עָשׂוּ ג׳ מ״ל
וַתַּקְרֵא אֹתָם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת: ל׳ ו׳ חס׳ בספ׳
כד הִנֵּה הַסֹּלְלוֹת בָּאוּ הָעִיר לְלָכְדָהּ ב׳
וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים
עָלֶיהָ מִפְּנֵי הַחֶרֶב וְהָרָעָב וְהַדָּבֶר
וַאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ הָיָה וְהִנְּךָ רֹאֶה: ל׳
כה וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֵלַי אֲדֹנָי יְהוִה
קְנֵה־לְךָ הַשָּׂדֶה בַּכֶּסֶף וְהָעֵד עֵדִים
וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים: כו וַיְהִי
דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר:
כז הִנֵּה אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר ז׳. ב׳
הֲמִמֶּנִּי יִפָּלֵא כָּל־דָּבָר: כח לָכֵן כֹּה ל׳. ב׳ ב׳ בטעם בספרא
אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־הָעִיר
הַזֹּאת בְּיַד הַכַּשְׂדִּים וּבְיַד
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּלְכָדָהּ:

וּבִדְרָעָךְ מְרָמְמָא לָא יִתְכַּסֵי מִן קֳדָמָךְ כָּל פִּתְגָם: יח עָבֵיד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין וּמְשַׁלֵם חוֹבֵי אֲבָהָתָא לִבְנַיָא כַּד מַשְׁלְמִין לְמֶחֱטֵי בָּתְרֵיהוֹן אֱלָהָא רַבָּא גִבָּרָא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ: יט דְרַבְרְבִין מַלְכוּהִי וְסַגִיאִין עוֹבָדוֹהִי דִי קֳדָמָךְ גְלַן כָּל אוֹרְחַת בְּנֵי אֲנָשָׁא לְמִתַּן לֶאֱנָשׁ כְּאוֹרְחָתֵיהּ וּכְפֵירֵי עוֹבָדוֹהִי: כ דְשַׁוֵיתָא אָתִין וּמוֹפְתִין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין וְעַבְדְתָּא לָךְ שׁוּם כְּיוֹמָא הָדֵין: כא וְאַפֵּיקְתָּא יָת עַמָךְ יָת יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּאָתִין וּבְמוֹפְתִין וּבִיד תַּקִיפָא וּבְאֶדְרַע מְרָמַם וּבְחֶזְוָנָא רַבָּא: כב וִיהַבְתְּ לְהוֹן יָת אַרְעָא דְקַיֵמְתָּא לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: כג וְעָלוּ וְאַחְסִינוּ יָתַהּ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרָךְ וּבְאוֹרַיְתָךְ לָא הֲלִיכוּ יָת כָּל דְפַקֵידְתָּא לְהוֹן לְמֶעְבַּד לָא עֲבָדוּ וַעֲרַעַת יָתְהוֹן יָת כָּל בִּישְׁתָא הָדָא: כד הָא מְלִיתָא עָלוּ עַל קַרְתָּא לְמִכְבְּשַׁהּ וְקַרְתָּא אִתְמְסָרַת בִּידָא דְכַסְדָאֵי דְמַגִיחִין קְרָבָא עֲלַהּ מִן קֳדָם דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא וְכַפְנָא וּמוֹתָא וּדְמַלֵילְתָּא הֲוָה וּקְדָמָךְ גְלֵי: כה וְאַתְּ אֲמַרְתְּ לִי יְיָ אֱלֹהִים זְבוֹן לָךְ חַקְלָא בְּכַסְפָּא וְאַסְהֵיד סָהֲדִין וְקַרְתָּא אִתְמְסָרַת בִּידָא דְכַסְדָאֵי: כו וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימָר: כז הָא אֲנָא יְיָ אֱלָהָא כָּל בִּשְׂרָא הֲמִן קֳדָמַי יִתְכַּסֵי כָּל פִּתְגָם: כח בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא מָסַר יָת קַרְתָּא הָדָא בִּידָא דְכַסְדָאֵי וּבְיַד נְבוּכַדְנֶאצַר מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִכְבְּשִׁנַהּ:

שדה: (יח) ומשלם עון אבות אל חיק. הדור הזה שהולכים אחרי אבותיהם בדרך הרעה: הגדול הגבור. ולא אמר והנורא אמר עובדי אלילים מרקדין בהיכלו איה נוראותיו במסכת יומא: (כ) ובאדם. בשאר אנשים. ד״א אותות שהיו שקולין לישראל ולמצרים כיצד ויהי הענן והחשך ויאר הלילה (שמות יד) אותו מזל שהיתה חשך למצרים היתה אור לישראל מדרש אגדה: (כג) ותקרא אותם. הקרית אותם לשון מקרה: (כד) ואשר דברת. רעה עליה היה ובא: (כה) והעיר נתנה. ולמה לי שדה: (כז) הממני יפלא. וכי הם תידות עלומות ממני:

למן

עקב. ומשלם ג׳ וסי׳ בסו׳ ואתחנן: גדול ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסי׳ העצה ורב. הכנפים ארך האבר. הכנפים ורב נוצה. קדמא חסר: כל סיפרא ועד היום הזה בר מן ד׳ עד היום הזה וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״א: ובישראל ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ובישראל ובאדם ותעשה לך שם. ובישראל יתפאר. ובישראל נחלתו: וירשו ד׳ חסר וסי׳ נמסר ביהושע ריש סימן י״ב: צויתה ג׳ מ״ל וסי׳ את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו. את: צויתה פקדיך. אשר צויתה לא יבאו. וא׳ וצויתה אותו לעיניהם: הנה אני ז׳ וסי׳ קשרת על אדני. הנה אני ה׳ אלהי כל

וזהו ענין תפלתו: (יח) אל חיק בניהם אחריהם. כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שכתוב בתורה לשונאי: האל הגדול הגבור. אמרו רז״ל למה לא אמר ירמיהו והנורא אמר כשדים מרקדין בהיכלו ואיה נוראותיו: (יט) גדול העצה. שעצותיו גדולות ומעשיו רבים מהשיגם: העליליה. המעשה: על כל דרכי בני אדם. לא כמו שאמרו אין ה׳ רואה אותנו: לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. ואשר כפרשה אל עד המעלה ולתת כפרי וזה לתת וכפרי והסימן והגו: (כ) עד היום הזה. פירוש עד היום הזה הם ידועים בבני אדם: ובישראל ובאדם. ובישראל עושה אותות ומופתי׳ ובשאר בני אדם בעבור ישראל: ותעשה לך שם. אתה נודע באותות ומופתים בהם ידעון בני אדם על כרחם ובמדרש ובישראל ובאדם ובישראל ובמצרים עשית מופתים כאחד לזה טוב ולזה רע והוא שאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה אותו מזל שהמה חשך למצרים היתה אור לישראל וי״ת ולישראל עבדת פרישן בנו בני אינשא: (כא) ובאזרוע. באל״ף נוספת מאותיות אמתי״ן: (כג) ויבאו וירשו. ביו״ד אותן לבד ווי״ו השרש נעלמ׳ מהמכת׳. ובתרותך, כתוב והוא דרך פרט על התורות וקרי ובתורתך דרך כלל כי כל התורה אחת: ותקרא. מן כי הקרה ה׳ אלהיך וכתוב באל״ף במקום ה״א ואמר כן להודיע כי המקרה הרע הבא להם איננו מקרה גמור הבא מאליו אלא הוא ית׳ הקרה אותו: (כד) הנה הסוללות. הם העפר שמשליכים בהם האבנים בחומות העיר להכותם ויונתן תירגם הא מליתא עלו על קרתא למכבשה והוא תל העפר שעוברין סביב החומה לעלות משם על החומה וכן בדרז״ל מליא בנגא: (כז) הנה. הממני יפלא. באמת לא יפלא וידעתי שהעיר תנתן ביד הכשדים כי לא שב אפי מהם כי רבו עונותיהם להכעיסני ואע״פ כן אמרתי לך לקנות השדה להיות להם נחמה שישובו מהגלות ויקנו שדות ובתים בארץ הזאת

תולדות אהרן גדול העצה. עכו״ם יח עקידה שער ק׳
עקרים מ״ד פ״ט: כל בשר. עקידה שער סט: הממני יפלא. (מ״ק פג):

מצודת דוד

דבר: (יח) עושה חסד לאלפים. בעבור צדקת הצדיק עושה חסד לזרעו עד אלפים דורות: אל חיק בניהם. משלם גמול העון אל קרב בניהם: אחריהם. רצה לומר כשהולכים אחריהם לאחוז במעשיהם: (יט) גדול העצה. עצתו גדולה וחשובה: ורב העלילי׳. מעשיו מרובים כי כל אשר יחפוץ יעשה: על כל דרכי. להשגיח על כל דרכי בני אדם למען תת לכל איש כפי דרכיו: וכפרי מעלליו. ר״ל הדבר הנמשך ממעשיו מה שלא היתה כוונתו עליו כי גם על זה יבוא במשפט: (כ) עד היום הזה. ר״ל הנזכרים עד היום הזה: ובישראל ובאדם. מוסב על אשר שמת אותות ומופתים לומר שמת אותות בישראל ובשאר בני אדם הם המצרים ר״ל בפעם אחת פעמים עושה טוב לזה ורע לזה כענין שנאמר ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה (שמות יד) שהיה החושך למצרים ואורה לישראל ותעשה לך שם. פרסום לשבח: כיום הזה. שהנך נודע ומפורסם לשבח: (כא) ובאזרוע נטויה. אחז במשל מגבור הנוטה בידו על מי שנלחם בו. ובמורא גדול. שהיית מאיים על מצרים: (כב) ארץ זבת· והיא ארץ אשר החלב נוטף שדדי הבהמות כי ירעו מרעה שמן וחלבם רב והתמרים נוטפים הדבש: (כג) ובתורתך. בדרכי תורתך לא הלכו: ותקרא. ולכן הבאת עליהם מקרה הרעה הזאת שמפורש במקרא שלאחריו: (כד) הנה הסוללות. כי הנה אנשי המלחמה העומדים על הסוללות ללחום ממנים הנה כבר באו על העיר ללכדה וכאלו כבר נתנה בידם כי אין כח ביד אנשי העיר לעכב על ידם כי ספו תמו מפני החרב והדבר: ואשר דברת. מאז שתלכד העיר הנה כן היה והנך רואה שכן הוא: (כה) ואתה אמרת. ר״ל ומה זה אשר הודעתני מביאת חנמאל וכאלו אמרת לי בזה שתקנה ממנו השדה ולהזמין עדים כדרך הקונים: והעיר. והלא העיר נתנה ביד הכשדים ומה אם כן תועלת בקניית השדה הלא הכשדים יקחוה (ועם כי הוא אמר בעצמו לברוך בן נריה שהדבר בא לרמז ואות הנה זה אמר ממחשבות לבו ולא באתהו הנבואה ע״ז כמ״ש: (כז) כל בשר. כל הבריות: הממני. ר״ל ואם אמנם אני אלהי העולם וכי יהיה שום דבר שיהיה מכוסה ממני לבל אוכל עשוהו וכאומר אף שהארץ ניתנה ביד הכשדים ס״ס בידי להחזירה לישראל ולזה צויתי לך לקנות השדה שיהיה לאות ולרמז שכן אעשה וכאשר יאמר בענין: (כח) לכן. הואיל והכל שלי: הנני נותן. אני הוא

מצודת ציון

דבר. שום דבר וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ): (יט) העליליה. ענין מעשה כמו גם במעלליו (משלי כ): פקוחות. פתוחות כמו פקח ה׳ עיניך (ישעיה לז): (כא) ובאזרוע. האל״ף נוספת: (כב) זבת. מלשון זיבה ונטיפה: (כג) ותקרא. מלשון מקרה ובא האל״ף במקום ה״א: (כד) הסוללות. תל העפר ששופכין מול העיר לעלות עליה להלח׳ על העיר קרוי סוללה וכן וישפוך סוללה (דניאל יא)

י"ז וכל וגמתי דכוו' במ"א כט וּבָאוּ הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עַל־
את כפ' א"ב הָעִיר הַזֹּאת וְהִצִּיתוּ אֶת־הָעִיר הַזֹּאת
בָּאֵשׁ וּשְׂרָפוּהָ וְאֵת הַבָּתִּים אֲשֶׁר
ב' א' חס'. ל' קִטְּרוּ עַל־גַּגּוֹתֵיהֶם לַבַּעַל וְהִסִּכוּ
נְסָכִים לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן
הַכְעִסֵנִי׃ ל כִּי־הָיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי
סימן יְהוּדָה אַךְ עֹשִׂים הָרַע בְּעֵינַי
ל' ותס' ע' כספ'. ל' מִנְּעֻרֹתֵיהֶם כִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אַךְ
מַכְעִסִים אֹתִי בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם נְאֻם־
יְהוָה׃ לא כִּי עַל־אַפִּי וְעַל־חֲמָתִי
ז' הָיְתָה לִּי הָעִיר הַזֹּאת לְמִן־הַיּוֹם
ב' מ"ל בספ' יוצר אותה להכינה אֲשֶׁר בָּנוּ אוֹתָהּ וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה
לַהֲסִירָהּ מֵעַל פָּנָי׃ לב עַל כָּל־רָעַת
ט' בסיפא בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר עָשׂוּ
לְהַכְעִסֵנִי הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם
ל'. רדסמיכי כֹּהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם וְאִישׁ יְהוּדָה
וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃ לג וַיִּפְנוּ אֵלַי עֹרֶף
ב' בפסוק י"ו חס' בספר וְלֹא פָנִים וְלַמֵּד אֹתָם הַשְׁכֵּם וְלַמֵּד
וְאֵינָם שֹׁמְעִים לָקַחַת מוּסָר׃
לד וַיָּשִׂימוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־
נִקְרָא־שְׁמִי־עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ לה וַיִּבְנוּ
אֶת־בָּמוֹת הַבַּעַל אֲשֶׁר ׀ בְּגֵיא בֶן־
הִנֹּם לְהַעֲבִיר אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־
בְּנוֹתֵיהֶם לַמֹּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִים
וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי לַעֲשׂוֹת הַתּוֹעֵבָה
החטיא ק' הַזֹּאת לְמַעַן הַחֲטִי אֶת־יְהוּדָה׃
לו וְעַתָּה לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל אֶל־הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר ׀
ת אַתֶּם אֹמְרִים נִתְּנָה בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל
בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדָּבֶר׃ לז הִנְנִי
כ מְקַבְּצָם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר
הִדַּחְתִּים שָׁם בְּאַפִּי וּבַחֲמָתִי וּבְקֶצֶף
ד' גָּדוֹל וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה
ב' א' מ"ל וְהֹשַׁבְתִּים לָבֶטַח׃ לח וְהָיוּ לִי לְעָם
ל' בסיפר' וכל יחזקאל דכו' במ"א וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים׃ לט וְנָתַתִּי
לָהֶם לֵב אֶחָד וְדֶרֶךְ אֶחָד לְיִרְאָה

כט וְיֵעֲלוּן כַּסְדָּאֵי דְמַגִיחִין קְרָבָא עַל קַרְתָּא הָדָא וְיִדְלְקוּן יָת קַרְתָּא הָדָא בְּנוּרָא וְיוֹקְדוּנַהּ וְיָת בָּתַּיָּא דְאַסִּיקוּ בּוּסְמִין עַל אֶגָּרֵיהוֹן לְבַעֲלָא וְנַסִּיכוּ נִסְכִין לְטַעֲוַת פַּלְחֵי כוֹכְבַיָּא בְּדִיל לְאַרְגָזָא קֳדָמַי׃ ל אֲרֵי הֲווֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה בְּרַם עָבְדִין דְּבִישׁ קֳדָמַי מִזְּעוּרֵיהוֹן אֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרַם מַרְגְזִין קֳדָמַי בְּעוּבָדֵי יְדֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ לא אֲרֵי רוּגְזִי וְחֵימְתִי חַל בְּקַרְתָּא הָדָא לְמִן יוֹמָא דִבְנוֹ יָתַהּ וְעַד יוֹמָא הָדֵין לְאַגְלָיוּתַהּ מִקֳּבֵיל מֵימְרִי׃ לב עַל כָּל בִּישַׁת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יְהוּדָה דַעֲבָדוּ לְאַרְגָזָא קֳדָמַי אִינוּן מַלְכֵיהוֹן רַבְרְבָנֵיהוֹן וּנְבִיֵּיהוֹן דְּשִׁקְרָא וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם׃ לג וְאַחֲזָרוּ בְּפוּלְחָנִי קְדָל וְלָא שַׁוִּיאוּ דַחְלְתִי לְקָבֵיל אַפֵּיהוֹן וּשְׁלָחִית לְוָתְהוֹן יָת כָּל עַבְדֵי נְבִיַּיָּא מַקְדִים וּמַלִּיף וְלֵית אִינוּן צָבַן לְקַבָּלָא אוּלְפָּן׃ לד וְשַׁוִּיאוּ שִׁיקּוּצֵיהוֹן בְּבֵיתָא דְאִתְקְרִי שְׁמִי עֲלוֹהִי לְסָאָבוּתֵיהּ׃ לה וּבְנוֹ יָת בָּמַת בַּעֲלָא דִּי בְחֵילַת בַּר הִנֹּם לְאַעֲבָרָא יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתְהוֹן לְמוֹלֶךְ דְּלָא פַקְּדִית בְּאוֹרַיְתִי וְלָא רַעֲוָא קֳדָמַי לְמֶעְבַּד תּוֹעֶבְתָּא הָדָא בְּדִיל לְחַיָּבָא יָת דְּבֵית יְהוּדָה׃ לו וּכְעַן בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עַל קַרְתָּא הָדָא דְאַתּוּן אָמְרִין אִתְמְסַרַת בִּידָא דְמַלְכָּא דְבָבֶל בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא וּבְמוֹתָא׃ לז הָא אֲנָא מְכַנֵּשׁ לְהוֹן מִכָּל מְדִינָתָא דְּאַגְלֵיתִינוּן לְתַמָּן בְּרוּגְזִי וּבְחֵימְתִי וּבִתְקוֹף רַב וַאֲתִיבִינוּן לְאַתְרָא הָדֵין וְאַשְׁרִינוּן לְרָחְצָן׃ לח וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ׃ לט וְאֶתֵּן לְהוֹן לִבָּא חַד וְאוֹרַח חַד לְמִדְחַל קֳדָמַי כָּל

רדק

בזאת : (כט) ואת הבתים . כמשמעו ואת כל הבית הגדול שרף באש כי היו מקטרים על הבתים הגדולים והגבוהים על גגותיהם : (ל) מנעורותיהם . מימי נעורים והם ימי המדבר כמו שפירשנו : כי היו בני ישראל . כי הם החלו להכעיסני תחלה ואחר כך בני יהודה וטעם אך לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי והדומים להם : (לא) למן היום אשר בנו אותה . כי בימי שלמה שבנה את העיר והבית החלו לזנות בבמות ונשי שלמה עבדו לאלהים אחרים למן היום ההוא היתה על אפי ועל חמתי כלומר היתה קיימת על אפי ועל חמתי כי באפי היה להסירה והארכתי אפי עד היום הזה ולא אאריך עוד . ובדרש ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה : (לב) ונביאיהם . הנביאים שלהם שהם נביאי שקר : (לג) ולמד אותם . ע"י נביאי האמת : (לד) וישימו שקוציהם . אחז ומנשה : (לה) אשר לא צויתים . בג' מקומות ביניהם מעט והענין אחד הראשון בפ' גזי נזרך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי . והשני בפ' וקנית בקבוק אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי . השלישי בזו הפרשה אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת : למען החטי את יהודה . ענינו פירשנו בפרשת גזי נזרך, החטי בחסרון האל"ף למ"ד הפעל וכן אשר החטו את ישראל בה הלך דאך לא סרו חסר אל"ף למ"ד הפעל : (לו) ועתה לכן כה אמר ה' . פרשה זו עתידה ומבוארת כי כה אמר ה', ופרשה זו לזמן שתשוב גלות בבל לשבעים שנה ומה שזכר ההר והשפלה והנגב כי חלק יהודה בשלשתן כמו שכתוב

בשר. מביא רוח בכם וחייתם . פותח את קברותיכם . לוקח את עץ יוסף. לקח את בנו ישראל . בנה בית לשם ה' : על העיר י"ו וסי' בהיותם באבים. רק עץ אשר תדע . והיה בבקר בזרח. ועתה אסף את יתר. ויהי בשמע את הדבר הזה . וישלח שמה סוסים ורכב . וישלח אשר על הבית ואשר על העיר. ויבא נבוכדנצר . ותבקע העיר וכל אנשי דמלכים . ועבדו גוים רבים. ובאו הכשדים . ושבו הכשדים . וגם איש היה מתנבא. ותבקע העיר וכל דירמיה. ויאמר אל האיש לבוש . ויואל בן זכרי פקיד עליהם. וכל וגנותי דכוו' במ"א אל העיר וסי' וגנותי אל העיר הזאת להושיעה קדמא דמלכים : אותה י"ב מ"ל בקריאה וסי' בסדר בלק וב' מנהון בסיפרא וסי' למן היום אשר בנו אותה . ה' יוצר אותה להכינה: ואיש יהודה ו' דסמיכי וסי' שלשים אלף. דבקי במלכם. חמש מאות אלף. ועתה יושב ירושלם. נטע שעשעיו . ואיש יהודה וישב ירושלם : והושבתים ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' והושבתים מארץ. אל המקום

תולדות אהרן על אפי . נדה ע
עקדה שער נ

רשי

(לא) למן היום אשר בנו אותה . ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה : (לג) ולמד אותם . לשון פעול אפרנ"ש בלעז : (לז) הנני מקבצם . ברחמים מכל אשר הדחתים שם באפי

מצודת דוד

הוא הנותן את העיר הזאת ביד הכשדים ולא יקחוה בכח הזרוע : (כט) ובאו . אל תוך העיר : ואת הבתים וכו'. אף אותם יציתו באש . והסיכו . שם על הגגות : למען הכעיסני . ר"ל יודעים היו שאין בהם ממש אבל עשו למען הכעיסני : (ל) אך עושים הרע וכו'. ר"ל מעת שלקחתיו לי לעם לא עשו הטוב בעיני כי עשו אך את הרע : אך מכעיסים . לא ישתחוו אלו במעשה ידיהם אך מכעיסים אותי בהם : (לא) כי על אפי וכו' . כאומר הנה בעבור מעשיהם היו ראויים מזמן רב להסיר את העיר מעל פני כשנחתי אותה היה על אפי ועל חמתי להסירה על כי העיר הזאת היתה לי למן היום אשר בנו וכו' והוא מקרא מסורס : (לב) על כל רעת . מוסב למקרא של מעלה לומר שהיה על אפי להסירה בעבור כל רעת בני ישראל וכו' ולכן לא הסרתיה מזמן רב כי ההסרה היה על אפי : ונביאיהם . הם נביאי השקר : ואיש יהודה . כל גדול וחשוב ביהודה : (לג) ויפנו אלי עורף . אחז במשל מבן אדם לרעהו כשאינו רוצה לשמוע דברו מהפך ערפו למולו : ולמד אותם . ועם כי אני מלמד אותם ע"י הנביאים ואני משכים ומלמד אותם בזריזות רב ועכ"ז אינם שומעים לקבל מוסר ליישר דרכם: (לד) וישימו . שמו הפסילים בבית אשר נקרא שמי עליו להקרא בית ה' : לטמאו . למען טמא את הבית : (לה) במות הבעל . במות עשויות לעבודת הבעל אשר עמדו בגיא בן הנום : להעביר . ר"ל להעביר שם באש : למולך . כן שם העבודות כוכבים : אשר לא צויתים . אפילו לפני לא צויתים להקריב בנים ובנות : ולא עלתה על לבי . לשאול דבר כזאת : לעשות וכו' . מוסב על להעביר לומר להעביר את בניהם לעשות התועבה הזאת למען החטיאם להכעיס אותי ולא בעבור שחשבו שיש תועלת בזה : (לו) ועתה לכן כה אמר ה' . ר"ל אף כי על שגברה חמתם למעלה יגלו מן העיר ואסירם מעל פני אולם הואיל והעיר היא שלי מעולם לכן כה אמר ה' על העיר הזאת אשר תחשבו שבעבור החרב והרעב והדבר נתנה ביד מלך בבל להיות שלו לחלוטין עד עולם : (לז) הנני מקבצם . רצה לומר לא כן יהיה כי הנני מקבץ את ישראל מכל הארצות וכו' ואשיב אותם אל המקום הזה וישבו בה לבטח כמאז : (לח) והיו לי לעם . כמה יאמינו בי וישמרו מצותי ואני אשגיח עליהם ועל העיר הזאת כמאז : (לט) ונתתי להם . רצה לומר אתן לבם להיות להם לב אחד ולא יהיו עוד מסופקים ופוסחים על שתי הסעיפים ולא ילכו בדרך אחד ליראה את
ה'

מצודת ציון

(יא) : והנך . הנה אתה : (כט) והציתו ענין הדלקה : קטרו . מל' הקטרה : (לא) כי על אפי . אלא על אפי : (לב) ואיש . ענינו גדול וחשוב וכן הלא איש אתה (שמואל א כו) : (לד) שקוציהם . מלשון שקץ ותועבה :
ונקנה

באסי : (א) עצור . בבית הכלא : (ב) כה אמר ה׳ עשה. העושה זאת : (ג) קרא אלי ואענך . להודיעך העתידות : ונצורות . שמורות בלבי לעשותם : (ד) הנתוצים אל הסוללות . לעשות מהם סוללות תלים שצבורים למעלה אשר בונים בני העיר לעלות אל הסוללות להלחם מעליהם אל הכשדים : ואל החרב . לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא : (ה) ולמלאם את פגרי האדם . ואת הבתים אשר נתנו עושים קברות לפגרים שנהרגים בתוך העיר : ואשר הסתרתי וגו׳. כה אמר ה׳ הנני מעלה לה וגו׳ : עתרת שלום . ברכת שלום שלוד

מצודת דוד

ה׳כל הימים : לטוב להם. ר״ל לא למען יבא לי תועלת מה כי אם למען יהיה טוב להם ולבניהם אשר יהיה אחריהם : (מ) ברית עולם. ברית המתקיים עד עולם: לא אשוב . לא אפנה מהם מלהיטיב עמהם : לבלתי סור . לבל יסורו מעלי : (מא) וששתי עליהם . יהיה שמחה לפני במה שאיטיב עמהם : באמת . ר״ל בנטיעה המתקיימת : בכל לבי . באהבה רבה : (מב) אל העם . על העם : הזאת . אשר הם עתה בה : (מג) ונקנה. אז יהיה נקנה שדות בארץ הזאת : שממה היא . ר״ל עד עולם תהיה שממה וכבר נמסרה ביד הכשדי׳ לחלוטין: (מד) שדות. לא כן יהיה כי עוד יבוא זמן אשר יקנו שדות בכסף ויכתבו הקנין בספר ובעל השדה יחתום שמו בו ויזמינו עדים וכדרך הנהוג : בארץ בנימן . השדות יקנו בארץ בנימין וכו׳ : ובערי ההר וכו׳. הערים העומדים בהר ובעמק ובפאת הדרום: כי אשיב. אשיב לארצם את הנשבים ללכת בבבל וכ״ז חוזר למעלה לומר הלא הכל בידי ואשיב ישראל לארצם ולכן צויתי לך לקנות השדה מחנמאל להיות לאות ולרמז שכן יקנו עוד שדות כי ישובו מבבל וישבו בארצם : לג (א) שנית . פעם שנית בדבר ענין הגאולה העתידה : והוא עודנו . כשבא לו הנבואה ההיא היה עדיין כלוא בחצר המטרה : לאמר . מוסב על ראשית המקרא ויהי דבר ה׳ וגו׳ לאמר : (ב) עושה . המגדלה והמרוממה ועל ירושלים יאמר שזכר למעלה וקצר בדבר המובן : יוצר אותה. המחדש אותה להכינה עד עולם: ה׳ שמו. ר״ל והוא מורה שהכל בידו : (ג) קרא אלי. להודיע לך הגאולה העתידה ואשיב לך : גדולות. נחמות גדולות וחזקות שלא ידעתם : (ד) על בתי העיר הזאת . רצה לומר בתי השרים ויתר העם : הנתוצים . אשר המה עתה נתוצים בעבור לעשות מאבניהם סוללות מבפנים לעלות עליהם להלחם מול הכשדים : ואל החרב. ר״ל שנתצו אותם בחרב והוא שם כלי עשוי לשבר בו וכן ומגדלותיך יתוץ בחרבותם (יחזקאל כו) : (ה) באים להלחם . ר״ל כי לא ישבו לקבל עליהם עול שעבוד והמה באים להלחם עם הכשדים

אֹתִי כָּל־הַיָּמִים לְטוֹב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם׃ מ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית עוֹלָם אֲשֶׁר לֹא־אָשׁוּב מֵאַחֲרֵיהֶם לְהֵיטִיבִי אוֹתָם וְאֶת־יִרְאָתִי אֶתֵּן בִּלְבָבָם לְבִלְתִּי סוּר מֵעָלָי׃ מא וְשַׂשְׂתִּי עֲלֵיהֶם לְהֵטִיב אוֹתָם וּנְטַעְתִּים בָּאָרֶץ הַזֹּאת בֶּאֱמֶת בְּכָל־לִבִּי וּבְכָל־נַפְשִׁי׃ מב כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הֵבֵאתִי אֶל־הָעָם הַזֶּה אֵת כָּל־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת כֵּן אָנֹכִי מֵבִיא עֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר עֲלֵיהֶם׃ מג וְנִקְנָה הַשָּׂדֶה בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר ׀ אַתֶּם אֹמְרִים שְׁמָמָה הִיא מֵאֵין אָדָם וּבְהֵמָה נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים׃ מד שָׂדוֹת בַּכֶּסֶף יִקְנוּ וְכָתוֹב בַּסֵּפֶר ׀ וְחָתוֹם וְהָעֵד עֵדִים בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּבִסְבִיבֵי יְרוּשָׁלַם וּבְעָרֵי יְהוּדָה וּבְעָרֵי הָהָר וּבְעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וּבְעָרֵי הַנֶּגֶב כִּי־אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּתָם נְאֻם־יְהוָה׃

לג א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ שֵׁנִית וְהוּא עוֹדֶנּוּ עָצוּר בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה לֵאמֹר׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשָׂהּ יְהוָה יוֹצֵר אוֹתָהּ לַהֲכִינָהּ יְהוָה שְׁמוֹ׃ ג קְרָא אֵלַי וְאֶעֱנֶךָּ וְאַגִּידָה לְּךָ גְּדֹלוֹת וּבְצֻרוֹת לֹא יְדַעְתָּם׃ ד כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל־בָּתֵּי הָעִיר הַזֹּאת וְעַל־בָּתֵּי מַלְכֵי יְהוּדָה הַנְּתֻצִים אֶל־הַסֹּלְלוֹת וְאֶל־הֶחָרֶב׃ ה בָּאִים לְהִלָּחֵם אֶת־הַכַּשְׂדִּים וּלְמַלְאָם אֶת־פִּגְרֵי הָאָדָם אֲשֶׁר־הִכֵּיתִי בְאַפִּי וּבַחֲמָתִי וַאֲשֶׁר הִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהָעִיר הַזֹּאת עַל כָּל־רָעָתָם׃ ו הִנְנִי מַעֲלֶה־לָּהּ אֲרֻכָה וּמַרְפֵּא וּרְפָאתִים וְגִלֵּיתִי

י״ג מ״ל בספ׳ · ל׳ ומ״ל. ל׳ · כ׳. ל׳ כ״כ · ג׳ · כ״כ · ז׳ · ל׳ · ל׳ ר״פ · ל׳. ל׳ ומ״ל · ד׳ מ״ל בנוס׳ · כ׳ · ל׳. כ׳ מ״ל בכיפרא · ל׳. ד׳ · ד׳ · ל׳ חסר וא׳ · כ׳. ל׳ ר״פ · ל׳ · ל׳. ג׳ · ק׳ · ד׳ כ׳ מ״ל ג׳ הס׳ חס׳

יוֹמַיָא דְיֵיטַב לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן בַּתְרֵיהוֹן׃ מ וְאֶגְזַר לְהוֹן קְיָם עָלַם דְלָא יְתוּב מֵימְרִי מִבַּתְרֵיהוֹן לְאֵיטָבָא לְהוֹן וְיַת דַחַלְתִי אֶתֵּן בְּלִבְּהוֹן בְּדִיל דְלָא יִסְטוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנִי׃ מא וְיֶחְדֵי מֵימְרִי עֲלֵיהוֹן לְאֵיטָבָא לְהוֹן וְאַקֵימִינוּן בְּאַרְעָא הָדָא בִּקְשׁוֹט בְּמֵימְרִי וּבִרְעוּתִי׃ מב אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָה דְאַיְתֵיתִי עַל עַמָא הָדֵין יַת כָּל בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא כֵּן אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יַת כָּל טַבְתָא דַאֲנָא מְמַלֵיל עֲלֵיהוֹן׃ מג וְיִזְדַבְּנוּן חַקְלִין בְּאַרְעָא הָדָא דְאַתּוּן אָמְרִין צַדְיָא הִיא מִבְּלִי אֱנָשָׁא וּבְעִירָא אִתְמְסָרַת בִּידָא דְכַסְדָּאֵי׃ מד חַקְלִין בְּכַסְפָּא יִזְבְּנוּן וְיִכְתְבוּן בִּשְׁטָרָא וְיַחְתְמוּן וְיַסְהֲדוּן סַהֲדִין בְּאַרְעָא שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן וּבִסְחָרְנֵי יְרוּשְׁלֵם וּבְקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וּבְקִרְוֵי טוּרָא וּבְקִרְוֵי שְׁפֶלְתָּא וּבְקִרְוֵי דָרוֹמָא אֲרֵי אָתֵיב יַת גָלְוַתְכוֹן אֲמַר יְיָ׃ א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה תִּנְיָנוּת וְהוּא עוֹד כְּעַן כְּלֵי בְּדָרַת בֵּית אֲסִירַיָא לְמֵימָר׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דַעֲבָדָהּ יְיָ בְּרָא יָתָהּ לְאַתְקְנוּתָהּ יְיָ שְׁמֵיהּ׃ ג צַלִי קֳדָמַי וַאֲקַבֵּל צְלוֹתָךְ וְאַחֲוֵי לָךְ רַבְרְבָן וּנְטִירָן דְלָא יְדַעְתִּינוּן׃ ד אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עַל בָּתֵּי קַרְתָּא הָדָא וְעַל בָּתֵּי מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה דְמִתָּרְעִין לְהוֹן וְצָבְרִין מְלִיתָא לְתַקָּפָא שׁוּרָא מִן קֳדָם דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא׃ ה אָתַן לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם כַּסְדָּאֵי וּלְמַלְיוּתְהוֹן יַת פִּגְרֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא דְאַלְקֵיתִי בְרוּגְזִי וּבְחֵימְתִי וּדְסַלְקִית שְׁכִנְתִּי מִן קַרְתָּא הָדָא עַל כָּל בִּישַׁתְהוֹן׃ ו הָא אֲנָא מַיְתֵי לְהוֹן אָסוּ וּפוּרְקַן וְאַסֵּינוּן וַאֲגַלֵּי לְהוֹן

שכתוב בספר יהושע : (א) ויהי דבר ה׳ שנית. ר״ל על זה הענין : (ב) כה עשה. עושה ירושלם שזכר למעלה ופי׳ עשה מגדלה כלו׳ עשה שהגדיל אותה על כל הארצות וכן אמר עשה את משה ואת אהרן : יוצר אותה להכינה. מחדש אותה להכינה לעולם וכן הנה אנכי יוצר עליכם רעה וכל יצירה היא מולאת הדבר למעשה : (ג) קרא. אם תקרא אלי אענך ברצונך הנה אם שאומר ואל תשא בעדם רנה ותפלה : ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם. אגידה לך נחמות גדולות וחזקות שלא ידעתם וי״ת רברבן ונטירן היה קורא ונצורות בנו״ן : (ד) כי כה אמר ה׳. אל הסללות ואל החרב. כמו בסללות ובחרב וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון אלא באותה בי״ת הכלי וזאת בי״ת העזר וע׳ החרב כענינו שמפילי׳ המגדלים וכן ומגדלותיך יתוץ בחרבותיו וסללות פירשנוהו : (ה) באים להלחם. אמר למה היו נותצים לפי שהיו באים יושבי הבתים להלחם עם הכשדים ולא פתחו להם לפיכך התחזקו הכשדים והכו הבתים בסללות ובחרב עד שלכדו העיר : ולמלאם את פגרי האדם. והם גרמו גם כן למלא הבתים פגרי אדם שנלחמו עם הכשדים : (ו) הנני מעלה לה. לעיר ירושלם שזכר : ארוכה ומרפא. ענין כפול במלות שונות : וגליתי להם עתרת שלום ואמת. אמר גליתי לפי שהיה דבר הקץ מכוסה עד יום הגאולה , עתרת

הזה והשבתים לבטח : וששתי ב׳ וסי׳ וגלתי בירושלם . וששתי עליהם להטיב אותם. וא׳ בדרך עדותיך ששתי : הרעה הגדולה הזאת ו׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ איננו גדול בבית הזה ממני. והיה אם דרך גבולו יעלה. אל אדות הרעה הגדולה הזאת. והיה כי תגיד לעם הזה דספירא. כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה. ולכם תנשמע דעזרא : וחתום ד׳ מ״ל בלישנא וסי׳ בנסד בישעיה ריש סי׳ ח׳ : ידעתם ד׳ בקריאה וקמץ וסימ׳ ובא האות והמופת אשר דבר אליך. שמעת חזה כלה. קרא אלי ואענך . והכעסתי לב עמים רבים . וסימ׳ אותות וקרית שמעית והכעסים׳ ארוכה ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסר וסימ׳ הנני מעלה לה. כי אעלה ארכה . ותעל ארוכה למלאכה כי עלתה

תולדות אהרן שדות בכסף יקנו עקדה שער כט

מצודת ציון

(מג) ונקנה. מל׳ קנין : (מד) אשיב. מל׳ השבה : (א) עודנו. עדיין : עצור. מעוכב וכלוא וכן מעוצר וממשפט לוקח (ישעיה נג) : (ב) עושה. ענין הגדלה ורוממות כמו ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמט) : יוצר. מחדש וכן יוצר עליכם רעה (לעיל יח) : להכינה. מלשון הכנה : (ג) ובצורות. חזקות והוא מלשון מבצר : (ד) הנתוצים. ענין שבירה והריסה : אל הסוללות. ר״ל בעבור סוללות והיא התלים שעושים לעלות עליהם להלחם : ואל החרב. בחרב כמו ואל הארון (שמות כה) ומשפטו ובארון : (ו) ארוכה. ענין רפואה כמו ארוכת בת עמי (לעיל ח׳) והוא׳ ביאור אמר מרפא : וגליתי. מלשון גלוי : עתרת

עתרת ע' רד"ק כי כל לשון עתרת הוא ענין רבוי מה שהוא בענין תפלה כמו ויעתר יצחק הוא ענין רבוי תפלה וכן העתרתם עלי דבריכם רבוי דבריכם : (ט) ופחדו. ורגזו , גויי הארץ יפחדו וירגזו: על כל הטובה ועל כל השלום אשר אני עושה לה . פי' לירושלם : (יא) מביאים תודה . ולא אמר חטאת ואשם לפי שבזמן ההוא לא יהיו בהם רשעים והוטאים כי כלם ידעו את ה' וכן אמרו רז"ל כל הקרבנות בטלים לעתיד לבא חוץ מקרבן תודה : (יב) מרביצים צאן . בכל מקום מאין פחד יהיה לרועים נוה וירבצו שם צאנם בלי פחד : (יג) בערי ההר בערי השפלה . בלא וא"ו והבאים אחריהם בוי"ו : על ידי מונה. ישראל נמשל לצאן והרועה הוא המלך ודרך הרועה למנו' צאנו אם חסרה אחת מהן או יאמר זה הענין לכלות הפושעים מישראל בצאתם מהגלות כמו שמפורש בספר יחזקאל ואמר שם והעברתי אתכם תחת השבט וזהו שאמר הנה גם כן עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה : (טו) צמח צדקה . זהו מלך המשיח : (טז) וזהו אשר יקרא לה ה' צדקנו. הקב"ה יקרא לירושל' ה' צדקנו כלומר שיושבים יאמרו ה' צדקנו וי"ת ודין שמא דיהון קרן לה יתעבדון לנא זכון מן קדם ה' בגוה ולמעלה אמר על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקינו ושניהם עולים לענין אחד וכן פירשוהו וא"א ז"ל פירש וזה אשר יקרא לה הקב"ה שהוא

ארוכה . ב' קדמאי חסר: גויי ג' מ"ל וסימ' והיתה לי לשם ששון לתהילה. ונאספו עליה . וספרים כתב לחרף דד"ה: וכל אוריתא דכוו' : כבראשונה ה' בקריאה וסימן נגפים הם לפנינו . ותהי כבראשונה דירבעם . ואשיבה שפטיך כבראשונה . ובניתים כבראשונה. כי אשיב את שבות הארץ : ובארץ ה' וסי' במסר בסדר ויגש : אל בית ד' בסיפרא וסי' הנה ימים באים נאם ה' והקימתי . תלוך אל בית הרכבים . כי בא ירמיהו אל . ויאמר אל המלך צדקיהו :

תולדות אהרן ופחדו ורגזו עקדה שער נג : קול ששון . ברכות ו : תעבורנה הצאן . בכורות נד זוהר משפטים :

מצודת ציון

עתרת. ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ח) : (ז) שבות . מלשון שביה : ובניתים . מלשון בנין : (ט) לשם. ענין פרסום : ורגזו . ענין תנועת הרעדה וכן רגזו ואל תחטאו (תהלים ד) : (י) חרב . מל' חורבן : הנשמות . מלשון שממון : (יב) נוה . ענין מדור : מרביצים . ענין שכיבה לניה : (יג) מונה . מל' מנין ומספר : (יד) והקמותי . אקיים תפרו

תְּרַע תְּיוּבָא וְאַחְוֵינוּן דְיִהָכוּן
בְּאוֹרַח שְׁלָם וּקְשׁוֹט׃ ז וַאֲתִיב
יַת גָלוּת יְהוּדָה וְיַת גָלוּת
יִשְׂרָאֵל וַאֲקִימִנוּן
כִּדְבְקַדְמֵיתָא׃ ח וַאֲדַכֵּינוּן
מִכָּל חוֹבֵיהוֹן דְחָבוּ קֳדָמַי
וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל חוֹבֵיהוֹן דְחָבוּ
קֳדָמַי וְדִמְרָדוּ בְּמֵימְרִי׃
ט וִיהוֹן קֳדָמַי לְשׁוּם דְחֶדְוָא
לְתוּשְׁבְּחָא וְלִיקָר לְכָל עַמְמֵי
אַרְעָא דִי יִשְׁמְעוּן יַת כָּל
טַבְתָא דִי אֲנָא עָבֵיד עִמְהוֹן
וְיִזוּעוּן וְיִדַחֲלוּן עַל כָּל טַבְתָא
וְעַל כָּל שְׁלָמָא דַאֲנָא עָבֵיד
לְהוֹן׃ י כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עוֹד
יִשְׁתְּמַע בְּאַתְרָא הָדֵין דְאַתּוּן
אָמְרִין חָרוֹב הוּא מִבְּלִי אֱנָשָׁא
וּמִבְּלִי בְעִירָא בְּקִרְוַיָא דְבֵית
יְהוּדָא וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם דְצַדְיָן
מִבְּלִי אֱנָשָׁא וּמִבְּלִי יָתֵיב
וּמִבְּלִי בְעִירָא׃ יא קַל בֵּיעַ
וְקַל חֶדְוָה קַל חַתְנִין וְקַל כַּלָּן
קַל דְאָמְרִין אוֹדוּ קֳדָם יְיָ
צְבָאוֹת אֲרֵי טַב יְיָ אֲרֵי לְעָלְמָא
טִיבוּתֵיהּ מַעֲלֵי תוֹדְתָא לְבֵית
מַקְדְשָׁא דַיְיָ אֲרֵי אָתֵיב יַת
גָלוּת אַרְעָא כִּדְבְקַדְמֵיתָא
אֲמַר יְיָ׃ יב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת עוֹד יְהֵי בְּאַתְרָא הָדֵין
דְחָרוֹב מִבְּלִי אֱנָשָׁא וּמִבְּלִי
בְעִירָא וְכָל קִרְוֵיהוֹן דִירְוַת
בֵּית מֵישְׁרֵי רָעֲוָן וְחוּטְרִין
דְעָן׃ יג בְּקִרְוֵי טוּרָא בְּקִרְוֵי
שְׁפֶלְתָא וּבְקִרְוֵי דָרוֹמָא וּבְאֲרַע
שְׁבַט בִּנְיָמִן וּבִסְחָרָנֵי יְרוּשְׁלֵם
וּבְקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה עוֹד
יִתְנְהוּ עַמָא עַל יְדֵי מְשִׁיחָא
אֲמַר יְיָ׃ יד הָא יוֹמַיָא אָתַן
אֲמַר יְיָ וַאֲקִים יַת פִּתְגָמָא
תַקְנָא דְמַלֵילִית עַל בֵּית
יִשְׂרָאֵל וְעַל בֵּית יְהוּדָה׃
טו בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן וּבְעִדָנָא
הַהִיא אֲקִים לְדָוִד מְשִׁיחַ
דְצִדְקָא וְיַעֲבֵיד דִין וּקְשׁוֹט
וְזַכוּ בְּאַרְעָא׃ טז בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן יִתְפָּרְקוּן דְבֵית יְהוּדָה וִירוּשְׁלֵם
תִּשְׁרֵי לְרוֹחְצָן וְדֵין שְׁמַהּ דִיהוֹן קָרָן לַהּ יִתְעַבְדָן לָנָא זַכְוָן
מִן קֳדָם יְיָ בְּגַוַהּ׃ יז אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לָא יִפְסוֹק לְדָוִד גְבַר

לָהֶם עֲתֶרֶת שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃ ז וַהֲשִׁבֹתִי
אֶת־שְׁבוּת יְהוּדָה וְאֵת שְׁבוּת
יִשְׂרָאֵל וּבְנִתִים כְּבָרִאשֹׁנָה׃
ח וְטִהַרְתִּים מִכָּל־עֲוֺנָם אֲשֶׁר
חָטְאוּ־לִי וְסָלַחְתִּי לְכוֹל־עֲוֺנוֹתֵיהֶם
אֲשֶׁר חָטְאוּ־לִי וַאֲשֶׁר פָּשְׁעוּ
בִי׃ ט וְהָיְתָה לִּי לְשֵׁם שָׂשׂוֹן
לִתְהִלָּה וּלְתִפְאֶרֶת לְכֹל גּוֹיֵי הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּ אֶת־כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר
אָנֹכִי עֹשֶׂה אֹתָם וּפָחֲדוּ וְרָגְזוּ עַל
כָּל־הַטּוֹבָה וְעַל כָּל־הַשָּׁלוֹם אֲשֶׁר
אָנֹכִי עֹשֶׂה לָּהּ׃ י כֹּה אָמַר יְהוָה
עוֹד יִשָּׁמַע בַּמָּקוֹם־הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם
אֹמְרִים חָרֵב הוּא מֵאֵין אָדָם וּמֵאֵין
בְּהֵמָה בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת
יְרוּשָׁלִַם הַנְשַׁמּוֹת מֵאֵין אָדָם וּמֵאֵין
יוֹשֵׁב וּמֵאֵין בְּהֵמָה׃ יא קוֹל שָׂשׂוֹן
וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה קוֹל
אֹמְרִים הוֹדוּ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת כִּי־
טוֹב יְהוָה כִּי־לְעוֹלָם חַסְדּוֹ מְבִאִים
תּוֹדָה בֵּית יְהוָה כִּי־אָשִׁיב אֶת־
שְׁבוּת־הָאָרֶץ כְּבָרִאשֹׁנָה אָמַר
יְהוָה׃ יב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
עוֹד יִהְיֶה׀ בַּמָּקוֹם הַזֶּה הֶחָרֵב מֵאֵין־
אָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־עָרָיו נְוֵה
רֹעִים מַרְבִּצִים צֹאן׃ יג בְּעָרֵי הָהָר
בְּעָרֵי הַשְּׁפֵלָה וּבְעָרֵי הַנֶּגֶב וּבְאֶרֶץ
בִּנְיָמִן וּבִסְבִיבֵי יְרוּשָׁלִַם וּבְעָרֵי
יְהוּדָה עֹד תַּעֲבֹרְנָה הַצֹּאן עַל־יְדֵי
מוֹנֶה אָמַר יְהוָה׃ יד הִנֵּה יָמִים
בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וַהֲקִמֹתִי אֶת־
הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־בֵּית
יִשְׂרָאֵל וְעַל־בֵּית יְהוּדָה׃ טו בַּיָּמִים
הָהֵם וּבָעֵת הַהִיא אַצְמִיחַ לְדָוִד
צֶמַח צְדָקָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה
בָּאָרֶץ׃ טז בַּיָּמִים הָהֵם תִּוָּשַׁע יְהוּדָה
וִירוּשָׁלִַם תִּשְׁכּוֹן לָבֶטַח וְזֶה אֲשֶׁר־
יִקְרָא־לָהּ יְהוָה׀ צִדְקֵנוּ׃ יז כִּי־כֹה
אָמַר יְהוָה לֹא־יִכָּרֵת לְדָוִד אִישׁ

ב' חד חסר ס' · ג' מ"ל ב' מ"ל בכס' · ג' מ"ל וכל אוריי' דכו' · ד' דגשים · י"ח בטעם · ו' · ב' פיסו' מ"ל בנ"ה חסר · חס' י' קדמאה · ס'. ב' ס"פ · י"ז מיחדין · ל' · ל' וכ"ל · ס' · ל' · י"ב חסר · ל' מ"ל · ד' בסיפרא · ס · ג' מ"ל

שלוד בלעז : (יב) נוה רועים . מדור רועים : (יג) עוד תעבורנה הצאן וגו' . יצאו ויבאו ישראל ע"י מנהיג הולך בראשם : (יז) לא יכרת . כריתות

מצודת דוד

והיא הנה למלאות הבתים ההם את פגרי האדם וכו' : ואשר . ועל אשר הסתרתי פני מן העיר בעבור רעתם ולכן ימלאו הבתים מפגרי המתים : (ו) הנני מעלה לה . הנה אעלה רפואה להעיר הזאת וירפאו גם אנשיה ר"ל העיר תבנה ואנשיה ישובו לה: וגליתי . אגלה להם שלום רב ומתקיים : (ז) והשיבותי . אשיב לארצם את שבי יהודה ואת שבי ישראל : ובניתים . רצה לומר יהיו משופעים בטובה והצלחה כמאז : (ח) וטהרתים . ר"ל אמחול עונם ויהיו מטוהרים מטומאת העון : וסלחתי וכו' . כפל הדבר במ"ש : פשעו בי . מרדו בי : (ט) והיתה לי. הדבר הזה תהיה לי לפרסום ששון ולתהלה לכל הגוים השומעים הטובה אשר אעשה לישראל כי כולם ישמחו בתשועת ישראל ויהללו ויפארו את ה' על כי אז יכירו האמת שה' הוא האלהים : ופחדו ורגזו . ישראל יפחדו וירעדו מחטא עוד בעבור כל הטובה וכו' ר"ל יפחדו לחטוא שלא יאבדו הטובה המרובה : עושה לה . ר"ל לירושלים : (י) חרב הוא . ר"ל עד עולם יהיה חרב ושמם מבלי ימצא שם אדם ובהמה : בערי יהודה . לתוספת ביאור יפרש עתה מה הוא המקום ואמר בערי יהודה וכו': הנשמות. אשר הם שוממות מבלי אדם עובר שם ומבלי אדם יושב בהם : (יא) קול ששון . מוסב על המקרא שלפניו לומר עוד ישמע במקום הזה קול ששון וכו' . קול חתן . קול שמחת חתן : כי לעולם חסדו . כי עד עולם יעשה חסד : מביאים . והמה יהיו מביאים קרבן תודה בבית ה' הבא על הנס: כי אשיב את שבות הארץ. אשיב את שבותם להיו' בטובה כמאז : (יב) במקום הזה. הוא ירושלים: ובכל עריו . בכל ערי ישראל : נוה רועים. בכל המקומות יהיו מדורי רועים המרביצים צאן כי יתרבו צאנם מאד : (יג) בערי ההר . בערים העומדים על ההר ובעמק ובפאת הדרום. עוד תעבורנה. ר"ל כ"כ יתרבו הצאן עד שלא יספיקו בעליהם למנותם בעצמם ויעמיד מונה במקומו להעביר הצאן לפניו למנותם: (טו) אצמיח לדוד . מזרעו אצמיח צמח צדקה זהו מלך המשיח והוא יעשה משפט וצדקה : (טז) וזה אשר יקרא לה . זה השם אשר יקרא המקום לירושלים : ה' צדקנו . ה' יצדיק אותנו בזמן קיומה : (יז) איש יושב. ר"ל איש מזרעו יושב על כסא המלוכה

ולכהנים

יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא בֵית־יִשְׂרָאֵל׃
יח וְלַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם לֹא־יִכָּרֵת אִישׁ
מִלְּפָנָי מַעֲלֶה עוֹלָה וּמַקְטִיר מִנְחָה
וְעֹשֶׂה זֶּבַח כָּל־הַיָּמִים׃ יט וַיְהִי דְּבַר־
יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמוֹר׃ כ כֹּה
אָמַר יְהוָה אִם־תָּפֵרוּ אֶת־בְּרִיתִי
הַיּוֹם וְאֶת־בְּרִיתִי הַלָּיְלָה וּלְבִלְתִּי
הֱיוֹת יוֹמָם־וָלַיְלָה בְּעִתָּם׃ כא גַּם־
בְּרִיתִי תֻפַר אֶת־דָּוִד עַבְדִּי
מִהְיוֹת־לוֹ בֵן מֹלֵךְ עַל־כִּסְאוֹ וְאֶת־
הַלְוִיִּם הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתָי׃ כב אֲשֶׁר
לֹא־יִסָּפֵר צְבָא הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִמַּד
חוֹל הַיָּם כֵּן אַרְבֶּה אֶת־זֶרַע דָּוִד
עַבְדִּי וְאֶת־הַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי אֹתִי׃
כג וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃
כד הֲלוֹא רָאִיתָ מָה־הָעָם הַזֶּה דִּבְּרוּ
לֵאמֹר שְׁתֵּי הַמִּשְׁפָּחוֹת אֲשֶׁר בָּחַר
יְהוָה בָּהֶם וַיִּמְאָסֵם וְאֶת־עַמִּי יִנְאָצוּן
מִהְיוֹת עוֹד גּוֹי לִפְנֵיהֶם׃ כה כֹּה אָמַר
יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה
חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃
כו גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַס
מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע
אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־אָשׁוּב אֶת־
שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

לד א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־
יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה וּנְבוּכַדְרֶאצַּר
מֶלֶךְ־בָּבֶל ׀ וְכָל־חֵילוֹ וְכָל־מַמְלְכוֹת
אֶרֶץ מֶמְשֶׁלֶת יָדוֹ וְכָל־הָעַמִּים
נִלְחָמִים עַל־יְרוּשָׁלִַם וְעַל־כָּל־עָרֶיהָ
לֵאמֹר׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל הָלֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־צִדְקִיָּהוּ

כ' חס' בספרא
י"ג. ק'
ג' מ"ל ח' בטע' בספרא
כ'
ד' יתודאין
ל' וחס'
ל' וחס'. ד'
ל'
ל'
ד'. ל'
ד'. ל'
ח' בטעם בספרא
ט'
ה' מ"ל
ל'
ד' כנוי ליצחק א-יב ק'
כ'
ה' בטעם בספרא
ב' מלכא
ל'
ל'
למדנחאי לדקיה

יָתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא
דְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ יח וּלְכַהֲנַיָא
לֵוָאֵי לָא יִפְסוֹק גְבַר מִן קֳדָמַי
מַסִיק עֲלָוָן וּמְקָרֵיב קוּרְבָּן
וְעָבֵיד נִכְסַת קוּדְשִׁין כָּל יוֹמַיָא׃
יט וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימָר׃ כ כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ כְּמָא דְלֵית אֶפְשַׁר
דִיבַטֵיל קְיָמִי דַאֲקֵימִית עִם
יְמָמָא וְעִם לֵילְיָא וּבְדִיל דְלָא
לְמֶהֱוֵי יְמָם וְלֵילֵי בְּעִדָנְהוֹן׃
כא אַף קְיָמִי לָא יִבְטֵיל
דַאֲקֵימִית עִם דָוִד עַבְדִי
מִלְמֶהֱוֵי לֵיהּ בַּר מְלִיךְ עַל
כּוּרְסֵיהּ וְיַת לֵוָאֵי כַהֲנַיָא
דִמְשַׁמְשִׁין קֳדָמָי׃ כב כְּמָה
דְלֵית אֶפְשַׁר דְיִתְמְנוּן חֵילֵי
שְׁמַיָא וְלָא יִתְכִיל חָלָא דְיַמָא
כֵּן אַסְגֵי יַת זַרְעָא דָוִד עַבְדִי
וְיַת לֵוָאֵי דִמְשַׁמְשִׁין קֳדָמָי׃
כג וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימָר׃ כד הֲלָא
חֲזֵיתָא מָא עַמָא הָדֵין מְמַלְלִין
לְמֵימָר תַּרְתֵּין זַרְעֲיָתָא
דְאִתְרְעֵי יְיָ בְּהוֹן וְרַחֵיקִינוּן
וְיַת עַמִי מַרְגְזִין מִלְמֶהֱוֵי עוֹד
עַם מְשַׁמֵשׁ קֳדָמַי בְּקִבְלֵיהוֹן׃
כה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָא דְלֵית
אֶפְשַׁר דִיבַטֵיל קְיָמִי דַאֲקֵימִית
עִם יְמָמָא וְעִם לֵילְיָא כֵּן גְזֵירַת
שְׁמַיָא וְאַרְעָא לָא שְׁוִיתוּן
דִיְעַדוּן׃ כו אַף זַרְעָא דְיַעֲקֹב
וְדָוִד עַבְדִי לָא אַרְחֵיק
מִלְקָרָבָא מִבְּנֵיהוֹן עָבְדִין
שׁוּלְטַן עַל זַרְעֵיהּ דְאַבְרָהָם
יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֲרֵי אֲתֵיב יַת
גָלְוָתְהוֹן וְאֶרְחַם עֲלֵיהוֹן׃
א פִּתְגָם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם
יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ וּנְבוּכַדְרֶאצַּר
מַלְכָּא דְבָבֶל וְכָל מַשִׁרְיָתֵיהּ וְכָל מַלְכְוָת אַרְעָא שׁוּלְטַן יְדֵיהּ וְכָל עַמְמַיָא מְגִיחִין
קְרָבָא עַל יְרוּשְׁלֶם וְעַל כָּל קִרְוָהָא לְמֵימָר׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֱזֵיל וְתֵימַר

כריתית עולם אלא אם יפסוק סופו לחזור: (יח) כל הימים. לא יכרת להם זרע הראוי להעלות עולה ולהקטיר מנחה: (כ) אם תפרו את בריתי היום. אם תוכלו להפר את בריתי אשר כרתי את היום ואת הלילה להיותם בעתם אשר כרתי לנח ובניו ויום ולילה לא ישבותו: (כד) שתי המשפחות. המלכות והכהונה: ואת עמי ינאצון. והדברים האלה הם גורמים לעמי לנאץ מהיות גוי לי: לפניהם. לפי דבריהם אלה שמלמדין אותן לומר לא ישוב הקב"ה מחרונו עוד ולא תועיל להם תשובה: (כה) אם לא בריתי וגו'. אי אפשר שלא יתקיים הברית שכרתי ליום ולילה להיות בעתם ואי אפשר לחוקות שמים וארץ ליבטל כאלו לא שמתים גם זרע יעקב וגו' ורבותינו דרשוהו לענין ברית התורה ללמוד מכאן שבשביל התורה נבראו שמים וארץ

ולכהנים ה' בקריאה וסי' ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים. ולכהנים הלוים לא יכרת איש. ואחד הכינו להם ולכהנים ב' בפסוק. והסגנים לא ידעו אנה הלכתי. ומקטיר ג' בקריאה וסי' רק בבמות הוא מזבח ומקטיר ולכהנים הלוים לא יכרת איש. והשבתי למואב: הלוים ד' דקדמי' לכהנים וסי' גם בריתי תופר. וגם בירושלים העמיד. ויעמדו הלוים בכלי דויד. ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דהזקיה דד"ה: ואת הלוים ד' בקריאה וסי' גם בריתי תופר. ודבתריה אשר לא יספר. ויבאו את הכהנים מערי יהודה. ויאסף דוד את בני: יעקוב ה' מ"ל וסי' נמסר בסדר בחקתי ולעיל בסיפרא סי' ל': ישחק ד' כנוי ליצחק וסי' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס. ולא תטיף על בית ישחק. ונשמו במות ישחק. ושבועתו

מצודת ציון

(כ) תפרו. ענין בטול: בריתי. ענינו בכ"מ דבר מתקיים: בעתם. מל' עת וזמן: (כב) אשר. כאשר ותחסר כ"ף הדמיון: ימד. מל' מדידה: (כד) ינאצון. ענין מיאוס ובזיון כמו ותוכחת נאץ לבו (משלי ה): (כו) ישחק. יצחק כי זסשר"ץ מתחלף: כי. כאשר: שבותם. מל' שביה: (א) חילו. צבאות עמו:

תפוש

שהוא ה' צדקנו: (כ) כה אמר ה' אם תפרו את בריתי היום. אם תוכלו להפר בריתי שכרתי עם נח ובניו עוד כל ימי הארץ וגו' ויום ולילה לא ישבתו כמו שזה לא יופר ולא ישבות כן לא תופר בריתי את דוד שכרתי לו בריה להיות מלכותו קיימת וכן בריתי שכרתי עם אהרן ועם בניו: בעתם. על סדר התקופות: (כב) אשר. כמו כאשר חסר כ"ף הדמיון וכן כי אשר ראיתם את מצרים היום כמו כאשר: כן ארבה. עד שלא יספר ולא ימד ולשון ימד נופל על חול הים ולא על צבא השמים והמספר נופל על זה ועל זה: משרתי אותי. כמו משרתיה כי פעמים יפול מ"ם הרבוי ויספיק ביו"ד הרבוי כמו נטעי נעמנים מי המריה מלאכי רעים והדומים להם: (כד) הלוא ראית. שתי המשפחות. משפחת דוד ומשפחת אהרן אשר בחר ה' בהם להיות מנהיגי העם ואת עמי ינאצון. וכיון שראו שהאלהים מאסם ינאצו בניהם את ישראל מהיות עוד גוי לפניהם ולא יוכיחום ולא ינהיגום בדרך ישרה כי חשבו כי פסקה המלכות והכהונה כי רוב ישראל גלו והנשארים נתונים ביד גויי הארצות ואדוני אבי ז"ל פירש ואת עמי כמו ועמי כלומר כיון שראו עמי כי אלהים מאסם גם הם ינאצו אותם ולא ילכו אחר מצותיו ולא ירצו להיות גוי לפניהם ולעשות מצותם ולפירושו יהיה את זה נופל על הפעל כמו ואת מלכינו ואת שרינו ואת הברזל נפל אל המים וכבר פירשנו אותם על הפעול ככל את בנופל על הפעול: (כה) כה אמר ה' אם לא בריתי. כלומר אם לא יהיה בריתי יומם ולילה ולא שמתי חקות שמים וארץ להיות חוק עולם אם לא יהיה זה לא יהיה זרע יעקב ודוד שאמאסם אבל כל זמן שהיה קיימת בריתי עם שמים וארץ ועם יומם ולילה תהיה בריתי עם זרע יעקב ודוד עם זרע יעקב להיות גוי ועם זרע דוד להיות מושל ולא הוצרך להשיב משפחת הכהונה כי כבר זכרה למעלה ואת הלוים משרתי אותי אבל שנה בדבר המלכות כי הוא עקר הנהגת ישראל מיראת המלכות: (כו) גם זרע יעקב ודוד. כתב רבי יונה המדקדק כי יעקב במקום אהרן לפי שזכר שתי המשפחות וכן אומר בל"ב מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי במדת מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו כמו וזאת ליהודה שאינו ענין ליהודה שהרי נאמר שמע ה' קול יהודה תנהו ענין לשמעון כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד שאינו ענין ליעקב שהרי נאמר יצחק ויעקב תנהו ענין לאהרן ראיה לדבר שתי המשפחות שאמר וכבר פירשנוהו והחכם ר"א בן עזרא ז"ל פי' אף מי שהוא מזרע יעקב אמאס בעבור שאמרה תורה שלא יהא מלך מושל בישראל כי אם מיעקב ועוד שהוא ממשפחת דוד והם שתי מעלות: אל זרע אברהם. כמו על וכן ואל ההרים לא אכל כמו על ההרים: ישחק. כתיב בשי"ן כמו

תולדות אהרן אם לא בריתי.
שבת לג קלז
פסחים סח תענית כז מגילה לא
נדרים לא לב עכו"ם ג זוהר ויקרא:

מצודת דוד

(יח) ולכהנים הלוים. הכהנים בני לוי: לא יכרת. לא יהיה נכרת מהם איש מלפני מלהיות מעלה העולה וכו': כל הימים. ר"ל כל הימים לא יהיו נכרתים כי עד עולם תהיה העבודה בהם: (כ) אם תפרו. אם תוכלו להפר את בריתי אשר העמדתי אל היום וכו': ולבלתי. ולבל יהיו יומם ולילה בעת שקבעתי להם והוא כפל ענין במלות שונות: (כא) גם בריתי. אז גם בריתי תופר עם דוד לבל היות לו בן מולך על כסאו וגם תופר הברית עם הכהנים בני לוי המשרתים אותי לבל ישרתו עוד ור"ל כמו שאין בידכם להפר הברית שעם היום והלילה כן א"א שיופר הברית שעם דוד ושעם הכהנים: (כב) אשר לא יספר. ר"ל כמו אשר לא יספר כוכבי השמים ולא ימדד חול הים בעבור רוב הכמות כן ארבה בכמות את זרע דוד והכהנים מבני לוי:

(כד) שתי המשפחות. משפחת דוד ומשפחת אהרן הכהן: וימאסם. הנה עתה מאס בהם: ואת עמי ינאצון. וגם ימאסו את עמי ר"ל אומרים שמאסתי בהם לבל היות עוד גוי לפני שתי המשפחות האלה כי מאס בכולם ועוד לא ימלוך עליהם מי ממשפחת דוד ולא יכהנו בהם משפחת אהרן והם לא יהיו עוד נקראים בני עמם כי תתפרד החבילה: (כה) אם לא בריתי. אם לא יתקיים הברית שעם היום והלילה אם יהיו חוקות והנהגות שמים וארץ כאלו לא שמתי להיות בטלים מחוק הנהגתם: (כו) גם זרע יעקב. אז אמאס גם זרע יעקב ודוד עבדי לבלי קחת מזרעו משלים על זרע אברהם וכו' ור"ל כמו שלא יבטל זמן היום והלילה וחוקות השמים והארץ

כמו בלד״י פי שני השרשים הוים בענין ושתי האותיות ממונות אחד וזאת אחד מד׳ הכתובים בבי״ן כנוי לנוכח: כי אשוב. כתוב בוי״ו וקרי אשיב ביו״ד והענין אחד כי נמצא מן הקל יוצא בזה הענין כמו ושב ה׳ את שבותך וזולתו: (ד) אך. בזה התנאה אף על פי שתגלה לא תמות בחרב: (ה) בשלום תמות. אע״פ שנקרו עיניו כיון שלא ימות בחרב וימות על מטתו ויעשו לו כבוד כמו שעושים למלכים זהו בשלום ורז״ל אמרו מהו בשלו׳ שמת נבוכדנצר בימיו: ובמשרפות. כמו שהיו שורפים על מטתם בשמים וזנים מרוקחים כמו שנאמר באסא ורז״ל פי׳ מה היו שורפים עליהם מטתן וכלי תשמישן: כי דבר אני דברתי. כי זה הדבר אני דברתי אותו לפיכך תדע שיתקיים: (ז) אל לכיש ואל עזקה. כמו על לכיש ועל עזקה. וכמוהם רבים כמו שכתבנו: (ח) הדבר. אחרי כרות המלך צדקיהו. שהו לבם מזה העון וכרתו להם ברית לקיים הדרור ובסדר עולם כי מה שאומר בספר יחזקאל ויהי בשנה השביעית בחמישי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה׳ וישבו לפני היא שנה שביעית למלכות צדקיהו ואותה שנה כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור פירש נהם לעבדים ולשפחות כמו שאמר לשלח איש את עבדו וגו׳ ובא הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו: (ט) לבלתי עבד בם. בעברי ובעבריה ואחר כך הוסיף באור ואמר ביהודי אחיהו איש והוא כמו הסוף לבלתי עבוד איש ביהודי אחיהו וכן מקום שם קבר מקום קבר שם והדומים להם שהמוקדם מאוחר: (יא) ויכביהום. כתיב ויכבשום קרי והענין אחד אלא שזה מן נוסף וזה

מן

לישחק רתהלים: ועיניך ז׳ וסי׳ בניך ובנותיך נתונים לעם אחר. תגני נותנך למגור. קחנו ועיניך שים. את עיני מלך בבל. ועיניך על רמים. תהי נא אזנך קשבת. ועיניך דרכי תצרנה: אבותיך ג׳ מ״ל בקריאה. וסי׳ שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך. ובמשרפות אבותיך דמלכים. אל תסג גבול עולם. אנ״ך: הנותרות ג׳ ב׳ חסר וסי ויעקב רעה את צאן. על פי השנים הנותרת. וחיל מלך בבל נלחמים. בתרא מ״ל דמ״ל ושארא חסר וי״ו בתרא. אחיהו ד׳ וסי׳ ויביאו את התרומה אבד חסיד מן הארץ. לשלוח איש את עבדו. איש באחיהו ידבקו: שלחו ר׳ דגשים וסי׳ בששפטים סי׳ א׳:

תולדות אהרן בשלום תמות. מ״ק כח סנהדרין מו נב עכו״ם יא (סנהדרין כ עכו״ם לט): וישמעו וישלחו. ערכין לג:

מצודת ציון

(ג) תפוש תתפש. ענין האחיזה בחזקה: (ה) והוי. ענין צעקת יללה: (ח) דרור. ענין חירות וחפשי כמו וקראתם דרור (ויקרא כה): (י) וישמעו. ענין קבלת דברים: (יא) ויכבשום. ענין התפיסה בחזקה כמו ויש מבנותינו נכבשות (נחמיה ה):

לְצִדְקִיָּה מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ הָא אֲנָא מְסַר יַת קַרְתָּא
הָדָא בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל
וְיוֹקְדִינַהּ בְּנוּרָא׃ ג וְאַתְּ לָא
תִשְׁתֵּיזֵיב מִן יְדֵיהּ אֲרֵי
אִתְאֲחָדָא תִתְאֲחֵד וּבִידֵיהּ
תִּתְמְסַר וְעֵינָךְ יַת עֵינֵי מַלְכָּא
דְבָבֶל יֶחֶזְיָן וּפוּמֵיהּ עִם פּוּמָךְ
יְמַלֵּל וּלְבָבֶל תְּתוּבַל׃ ד בְּרַם
קַבֵּיל פִּתְגָמָא דַייָ צִדְקִיָּה מַלְכָּא
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ עֲלָךְ לָא תִתְקְטֵיל
בְּחַרְבָּא׃ ה בִּשְׁלָמָא תְמוּת
וּבִיקִידוּת אֲבָהָתָךְ מַלְכַיָּא
קַדְמָאֵי דַהֲווֹ קֳדָמָךְ כֵּן יוֹקְדוּן
עֲלָךְ וַי עַל מַלְכָּא יִסְפְּדוּן עֲלָךְ
אֲרֵי פִתְגָמָא אֲנָא מַלֵּלִית אֲמַר
יְיָ׃ ו וּמַלֵּיל יִרְמְיָה נְבִיָּא עִם
צִדְקִיָּהוּ מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין
בִּירוּשְׁלֵם׃ ז וּמַשִׁירְיַת מַלְכָּא
דְבָבֶל מְגִיחִין קְרָבָא עַל
יְרוּשְׁלֵם וְעַל כָּל קִרְוַיָּא דְבֵית
יְהוּדָה דְאִשְׁתְּאָרָא עַל לָכִישׁ
וְעַל עֲזֵקָה אֲרֵי אִנּוּן
אִשְׁתְּאָרָא בְּקִרְוַיָּא דְבֵית
יְהוּדָה קִרְוִין כְּרִיכָן׃ ח פִּתְגָם
נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן
קֳדָם יְיָ בָּתַר דִגְזַר מַלְכָּא
צִדְקִיָּה קְיָם עִם כָּל עַמָּא
דְבִירוּשְׁלֵם לְמִקְרֵי לְהוֹן חֵירוּ׃
ט לְשַׁלָּחָא גְבַר יַת עַבְדֵיהּ וּגְבַר
יַת אַמְתֵיהּ בַּר יִשְׂרָאֵל וּבַת
יִשְׂרָאֵל דְלָא בְּנֵי חוֹרִין בְּדִיל
וּדְלָא יִפְלְחוּן בְּהוֹן גְבַר
בַּאֲחוּהִי יְהוּדָאָה׃ י וּשְׁמָעוּ כָל
רַבְרְבַיָּא וְכָל עַמָּא דְעָלוּ
בִקְיָמָא לְשַׁלָּחָא גְבַר יַת
עַבְדֵיהּ וּגְבַר יַת אַמְתֵיהּ בְּנֵי
חוֹרִין בְּדִיל דְלָא יִפְלְחוּן בְּהוֹן
עוֹד וְקַבִּילוּ וְשַׁלְחוּ׃ יא וְתָבוּ
בָּתַר כֵּן וְאָתִיבוּ יַת עַבְדִּין
וְיַת אַמְהָתָא דִפְטָרוּ בְּנֵי חוֹרִין
וּכְבִישׁוּנוּן לְעַבְדִּין וּלְאַמְהָן׃

יב וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃ יג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא גְזָרִית קְיָם עִם

מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר
יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת
בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וּשְׂרָפָהּ בָּאֵשׁ׃
ג וְאַתָּה לֹא תִמָּלֵט מִיָּדוֹ כִּי תָּפֹשׂ ל׳
תִּתָּפֵשׂ וּבְיָדוֹ תִּנָּתֵן וְעֵינֶיךָ אֶת־עֵינֵי ל׳ . ו׳
מֶלֶךְ־בָּבֶל תִּרְאֶינָה וּפִיהוּ אֶת־פִּיךָ כ״ס
יְדַבֵּר וּבָבֶל תָּבוֹא׃ ד אַךְ שְׁמַע ד׳
דְּבַר־יְהוָה צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה כֹּה־
אָמַר יְהוָה עָלֶיךָ לֹא תָמוּת בֶּחָרֶב׃
ה בְּשָׁלוֹם תָּמוּת וּבְמִשְׂרְפוֹת ל׳ ומ״ל
אֲבוֹתֶיךָ הַמְּלָכִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־ ג׳ מ״ל
הָיוּ לְפָנֶיךָ כֵּן יִשְׂרְפוּ־לָךְ וְהוֹי אָדוֹן
יִסְפְּדוּ־לָךְ כִּי־דָבָר אֲנִי־דִבַּרְתִּי נְאֻם־
יְהוָה׃ ו וַיְדַבֵּר יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־ ל׳ דסמיכי
צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה אֵת כָּל־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּירוּשָׁלִָם׃ ז וְחֵיל
מֶלֶךְ־בָּבֶל נִלְחָמִים עַל־יְרוּשָׁלִַם וְעַל
כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַנּוֹתָרוֹת אֶל־לָכִישׁ ג׳ ב׳ חס׳ וח׳ מ״ל
וְאֶל־עֲזֵקָה כִּי הֵנָּה נִשְׁאֲרוּ בְּעָרֵי
יְהוּדָה עָרֵי מִבְצָר׃ ח הַדָּבָר אֲשֶׁר־
הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי
כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־
הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם לִקְרֹא לָהֶם
דְּרוֹר׃ ט לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ
וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה ל׳
חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי ס׳
אָחִיהוּ אִישׁ׃ י וַיִּשְׁמְעוּ כָל־הַשָּׂרִים ד׳
וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח ס׳ ה׳ דגשים
אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ
חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם עוֹד ס׳
וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ׃ יא וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־ ל׳. י׳ ז׳ חס׳ וג׳ מ״ל
כֵן וַיָּשִׁבוּ אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־
הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ חָפְשִׁים ד׳
וַיִּכְבְּישׁוּם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ ויכבשום ק׳
יב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת
יְהוָה לֵאמֹר׃ יג כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי כ״ד
יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת־

ואין אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות: (ה) בשלום תמות. אמרו רבותינו שמת נבוכדנצר בימיו שכל ימי נ״נ לא יצאו אסוריו מאסיריהם וכשמת נבוכדנצר יצא צדקיה מבית האסורים ולמחרת מת וקברוהו בכבוד: ובמשרפות אבותיך. כך היה דרכם לשרוף על המלכי׳ מטתן וכלי תשמישן: (ח) אחרי כרות המלך. בשנה השביעית למלכו כך שנינו בסדר עולם ויהי בשנה השביעית באו אנשים מזקני יהודה לדרוש את ה׳ אמרו ליחזקאל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כלומר לפי שהיו רוצין

לומר

מצודת דוד

כן לא אמאס זרע יעקב ודוד וה״ה לזרע אהרן ולקצר לא זכרו ומאליו יובן: כי אשיב. ר״ל וזה יהיה כאשר אשיב לארצם את בני השבי וארחם עליהם אז תשוב המלוכה לזרע דוד: לד (א) וממשלת ידו. שהוא מושל עליהם: וכל העמים. כי גם מעמים אחרים באו לעזרתו: עריה. רצה לומר הסמוכים לה: לאמר. מוסב על הדבר וכו׳ מאת ה׳ לאמר: (ב) ואמרת אליו. רצה לומר אליו לבד ולא יהיה עוד מי נדברך אליו: (ג) ובידו תנתן. ולא ימיתו אותך התופשים: ופיהו. של מלך בבל: (ד) לא תמות בחרב. כי גם נ״נ לא ימיתך: (ה) בשלום תמות. אחז״ל לאחר שמת נ״נ הוציאו לצדקיה מן המאסר ומת על מטתו: ובמשרפות. כמו ששרפו על אבותיך המלכים מטתן וכלי תשמישן כן ישרפו עליך כי כן היה הדרך לשרוף על המלכים כמ״ש וישרפו לו וכו׳ (דה״ב טז): והוי אדון. בעת יספדו אותך יאמרו הוי הוי על מיתת האדון: אני דברתי. ובודאי תקום: (ז) הנותרות. מה שלא כבשם עדיין: אל לכיש. על לכיש ועל עזקה כי כולם כבשם וחחת מבצרים: (ח) לקרא להם דרור. ר״ל לקרא לעבדים ולשפחות דרור וכאשר יפרש במקרא שלאחריו: (ט) לשלח. עכשיו יפרש למי יהיה הדרור ומה היא ואמר לשלח כל איש את עבדו וכו׳ חפשים ולתוספת ביאור אמר לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש והוא מקרא מסורס ור״ל שום איש לא יעבוד עוד ביהודי אחיו אחר שעבדו שש שנים וכמשפט התורה: (י) וישמעו וכו׳. רצה לומר קבלו על עצמן לשלח איש את עבדו וכו׳: וישמעו וישלחו. קבלו. על עצמן לשלוח וכן שלחום ולפי שארכו הדברים במה שאמר לשלח וכו׳ לכן חזר ואמר וישמעו וכן דרך המקרא: (יא) וישובו. אח״ז נתחרטו והחזירו את העבדים וכו׳. ותפשו בהם בחזקה להיות להם לעבדים ולשפחות: (יב) ויהי דבר ה׳. זה הוא האמור בתחילת הענין הדבר אשר היה וכו׳ ולפי שארכו הדברים חזר לומר ויהי דבר ה׳: (יג) ביום הוציאי. בעת הוציאי וכו׳ ועל מעמד הר סיני

אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֵאמֹר׃ יד מִקֵּץ
שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו
הָעִבְרִי אֲשֶׁר־יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ
שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא־
שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־
אָזְנָם׃ טו וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ
אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ
לְרֵעֵהוּ וַתִּכְרְתוּ בְרִית לְפָנַי בַּבַּיִת
אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו׃ טז וַתָּשֻׁבוּ
וַתְּחַלְּלוּ אֶת־שְׁמִי וַתָּשִׁבוּ אִישׁ אֶת־
עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר־
שִׁלַּחְתֶּם חָפְשִׁים לְנַפְשָׁם וַתִּכְבְּשׁוּ
אֹתָם לִהְיוֹת לָכֶם לַעֲבָדִים
וְלִשְׁפָחוֹת׃ יז לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה
אַתֶּם לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לִקְרֹא דְרוֹר
אִישׁ לְאָחִיו וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ הִנְנִי קֹרֵא
לָכֶם דְּרוֹר נְאֻם־יְהוָה אֶל־הַחֶרֶב אֶל־
הַדֶּבֶר וְאֶל־הָרָעָב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם
לְזוּעָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃
יח וְנָתַתִּי אֶת־הָאֲנָשִׁים הָעֹבְרִים
אֶת־בְּרִתִי אֲשֶׁר לֹא־הֵקִימוּ אֶת־
דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְפָנָי
הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ לִשְׁנַיִם וַיַּעַבְרוּ
בֵּין בְּתָרָיו׃ יט שָׂרֵי יְהוּדָה וְשָׂרֵי
יְרוּשָׁלִַם הַסָּרִסִים וְהַכֹּהֲנִים וְכֹל עַם
הָאָרֶץ הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל׃
כ וְנָתַתִּי אוֹתָם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד
מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם
לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת
הָאָרֶץ׃ כא וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־
יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד אֹיְבֵיהֶם
וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מֶלֶךְ
בָּבֶל הָעֹלִים מֵעֲלֵיכֶם׃ כב הִנְנִי מְצַוֶּה
נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר
הַזֹּאת וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ
בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה
מֵאֵין יֹשֵׁב׃

לה א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ
מֵאֵת יְהוָה בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֵאמֹר׃

ג׳ חסר יו״ד
ג׳ ר״פ תעשה שמטה
ב׳
ג׳ ג׳ בספרא
י״א . ב׳
ג׳ וחסר וי״ו
ג׳ וחסר
י״ו חסר בסיפרא
ג׳ בטעם בסיפרא
ג׳
לזעוה ק׳
י״ב ר״פ
ב׳ חסר י׳ קדמא
ל׳
ב׳
ע״פ
ל׳ . ב׳ חסר
ז׳
פ׳ חסר בסיפרא

אבהתכון ביומא דאפקית יתהון מארעא דמצרים מבית עבדותא למימר : יד מסוף שבע שנין תשלחון גבר ית אחוהי בר ישראל דיזדבן לך ויפלחינך שית שנין ותפטריניה בר חורין מעמך ולא קבילו אבהתכון למימרי ולא ארכינו ית אודנהון : טו ותבתון אתון יומא דין ועבדתון ית דכשר קדמי למקרי חירו גבר לחבריה וגזרתון קים קדמי בביתא דאתקרי שמי עלוהי : טז ותבתון ואחלתון ית שמי ואתיבתון גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה די פטרתון בני חורין לנפשתהון וכבישתון יתהון למהוי לכון לעבדין ולאמהן : יז בכן כדנן אמר יי אתון לא קבילתון למימרי למקרי חירו גבר לאחוהי וגבר לחבריה הא אנא מכריז לכון חירו אמר יי מן חרבא ומן מותא ומן כפנא ואתן יתכון לזיע לכל מלכות ארעא : יח ואתן ית גבריא דעברו על קימי דלא קימו ית פתגמי קימא דגזרו קדמי עגלא דפסקו לתרין ועברו בין פלגוהי : יט רברבי יהודה ורברבי ירושלם ורברביא וכהניא וכל עמא דארעא דעברו בין פלגי עגלא : כ ואמסר יתהון ביד בעלי דבביהון וביד דבעו למקטלהון ותהי נבלתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא : כא וית צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וית רברבוהי אמסר ביד בעלי דבביהון וביד דבעו למקטלהון וביד משירית מלכא דבבל דאסתלקא מנכון : כב הא אנא מפקיד אמר יי ואתיבנון על קרתא הדא ויגיחון קרבא עלה ויכבשונה ויוקדונה בנורא וית קרויא דבית יהודה אתן לצדו מבלי יתיב :

א פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי ביומי יהויקים בר יאשיהו מלך שבטא דבית יהודה למימר :

רשי

לומר לא נענש על המצות על שהחזירו את העבדי׳ : (יז) הנני קורא לכם דרור . מאחר שאיני אדון לכם להציל ותהיו הפקר אל החרב ואל הרעב : (יח) העגל אשר כרתו לשנים . כשהחזירו וכבשום כרתו כולם ברית למרוד במקום וכרתו העגל לשנים ועברו בין בתריו למרוד בו והיא היתה ברית חזקה וגמורה לאמר ככה יבתר ויחלק העובר עליה : (כא) העולים מעליכם . מפני חיל פרעה שיצא ממצרים כמו שמפורש בספר זה (ל״ז) : (כב) הנני מצוה . ושב חיל פרעה לארצו והכשדים ישובו עליכם

מצודת דוד

כל המצות בכללן : (יד) מקץ . ר״ל מתחילה כי הראש יקרא קצה כמו הסוף : שבע שנים . לימי עבודתו וכאשר יפרש אחריו ועבדך שש שנים ואחר כך תשלחו חפשי : ולא שמעו . אל המצוה ההיא וחללוה : (טו) ותשובו . ואתם שבתם בתשובה היום וכו׳ : לרעהו . לעבדו העברי : אשר נקרא שמי עליו . כי נקרא בית ה׳ : (טז) ותחללו את שמי . בעברכם על שבועת הברית : ותשיבו . והחזרתם לקחת איש את עבדו כו׳ : לנפשם . ללכת לרצונם : ותכבשו . ותפשתם בהם בחזקה : (יז) לקרא דרור . ר״ל להתקיים קריאת הדרור : הנני קורא לכם דרור . ר״ל אתן אתכם חפשים ממני להיות מופקרים אל החרב וכו׳ ולא אהיה עוד אדון עליכם למנוע אתכם מידיהם : לזועה לכל ממלכות הארץ. ר״ל כולם יחרידו אתכם : (יח) אשר לא הקימו . כפל הדבר במ״ש : אשר כרתו לפני . וחוזר ומפרש שכרתו העגל לשני חלקים ועברו בין החלקים כי כן היה דרך כורתי ברית וכמ״ש בברית בין הבתרים ויבתר אותם בתוך וכו׳ והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (בראשית טו) והוא היה שלוחו של מקום : (יט) שרי יהודה . והם שרי יהודה וכו׳ אשר עברו בין בתרי העגל : (כ) ונתתי . לפי שארכו הדברים חוזר לומר ונתתי אותם : למאכל וכו׳ . כי לא יקברום על כי ירבו מאד : ולבהמת הארץ . לחית הארץ כי חיה בכלל בהמה : (כא) וביד חיל וכו׳. הם האויבים ומבקשי נפשם והוא כפל ענין במ״ש : העולים מעליכם . אשר נסתלקו מעליכם . בשמעם שבאו צבאים לעזור לכם כמ״ש וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים וכו׳ ויעלו מעל ירושלים (לקמן לז) : (כב) הנני מצוה . ר״ל אפיל לבם : והשיבותים . אשוב לפה את חיל מלך בבל :

רדק

מן הקץ : (יז) הנני קורא לכם דרור והם ה׳ אל החרב ואל הדבר ואל הרעב . כי כולם ישלטו בכם ולא יהיה לכם אדון שימנע אתכם מהם כי חפשים תהיו להם : לזעוה . לזועה כתיב יקרי לזעוה והענין אחד ענין תנועה והגודה אלא שהאותיות הפוכות כמו כבש וכשב והדומים להם : (יח) העגל אשר כרתו לשנים . כן היה דרך כריתת הברית וכן ברית אברהם אבינו בין הבתרים : (יט) שרי יהודה ושרי ירושלם . שרי יהודה הם השרים אשר מן הערים מחוץ לירושלם ואמר אחר כך והסריסים והם שרי בית המלך : (כא) העולים מעליכם . כמו שכתוב בזה הספר למטה וחיל פרעה יצא ממצרים וגו׳ וישמעו הכשדים ויעלו מעל

ועבדך ב׳ וסימ׳ כי ימכר לך אחיך העברי , מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו : אותם י״ו חסר בספרא וסי׳ נמסר לעיל בספרא סי׳ כג : לא שמעתם ג׳ דסמיכי בקרי׳ וסי׳ לכן כה אמר יי׳ צבאות יען , לקרא דרור איש לאחיו , דעי עונך כי בה׳ אלהיך פשעת : וכל עם ז׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ ויקם יהושע וכל עם המלחמה . ויעל יהושע מן הגלגל . ויבא יהושע וכל עם המלחמה . ויעבר המלך הגלגלה . ותרא והנה המלך עומד על העמוד כמשפט דמלכים . ותברו דד״ה שרי יהודה ושרי ירושלם . וסימ׳ בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסריס מלכא ותמא גברא : הדבר ה׳ בטעמא בספרא וסימ׳ בשלח אליו המלך צדקיהו את פשחור . ונבוכדראצר מלך בבל . אחרי כרות המלך צדקיהו ברית . בימי יהויקים בן יאשיהו . אשר דברת

תולדות אהרן מקץ שבע . (ר״ה כח) : בימי יהויקים . עקדה שער עז :

מצודת ציון

(טז) ותחללו . מל׳ חלול : לנפשם . ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כג) : (יז) לזעוה . ענין חרדה : (יח) העוברים . כמבטלים : הקימו . מל׳ קיום : בתריו . חלקיו כמו ואת הצפור לא בתר (שם טו) : (יט) הסריסים . מין שררה : העוברים . מל׳ עברה : (כא) העולים . ענין סלוק כמו ויעלו מעל ירושלים (לקמן לז)

ב הָלוֹךְ אֶל־בֵּית הָרֵכָבִים וְדִבַּרְתָּ אוֹתָם וַהֲבִאוֹתָם בֵּית יְהוָה אֶל־אַחַת הַלְּשָׁכוֹת וְהִשְׁקִיתָ אוֹתָם יָיִן׃ ג וָאֶקַּח אֶת־יַאֲזַנְיָה בֶן־יִרְמְיָהוּ בֶּן־חֲבַצִּנְיָה וְאֶת־אֶחָיו וְאֶת־כָּל־בָּנָיו וְאֵת כָּל־בֵּית הָרֵכָבִים׃ ד וָאָבִא אֹתָם בֵּית יְהוָה אֶל־לִשְׁכַּת בְּנֵי חָנָן בֶּן־יִגְדַּלְיָהוּ אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־אֵצֶל לִשְׁכַּת הַשָּׂרִים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְלִשְׁכַּת מַעֲשֵׂיָהוּ בֶן־שַׁלֻּם שֹׁמֵר הַסַּף׃ ה וָאֶתֵּן לִפְנֵי ׀ בְּנֵי בֵית־הָרֵכָבִים גְּבִעִים מְלֵאִים יַיִן וְכֹסוֹת וָאֹמַר אֲלֵיהֶם שְׁתוּ־יָיִן׃ ו וַיֹּאמְרוּ לֹא נִשְׁתֶּה־יָּיִן כִּי יוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב אָבִינוּ צִוָּה עָלֵינוּ לֵאמֹר לֹא תִשְׁתּוּ־יַיִן אַתֶּם וּבְנֵיכֶם עַד־עוֹלָם׃ ז וּבַיִת לֹא־תִבְנוּ וְזֶרַע לֹא־תִזְרָעוּ וְכֶרֶם לֹא־תִטָּעוּ וְלֹא יִהְיֶה לָכֶם כִּי בָּאֳהָלִים תֵּשְׁבוּ כָּל־יְמֵיכֶם לְמַעַן תִּחְיוּ יָמִים רַבִּים עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם גָּרִים שָׁם׃ ח וַנִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב אָבִינוּ לְכֹל אֲשֶׁר צִוָּנוּ לְבִלְתִּי שְׁתוֹת־יַיִן כָּל־יָמֵינוּ אֲנַחְנוּ נָשֵׁינוּ בָּנֵינוּ וּבְנֹתֵינוּ׃ ט וּלְבִלְתִּי בְּנוֹת בָּתִּים לְשִׁבְתֵּנוּ וְכֶרֶם וְשָׂדֶה וָזֶרַע לֹא יִהְיֶה־לָּנוּ׃ י וַנֵּשֶׁב בָּאֳהָלִים וַנִּשְׁמַע וַנַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יוֹנָדָב אָבִינוּ׃ יא וַיְהִי בַּעֲלוֹת נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶל־הָאָרֶץ וַנֹּאמֶר בֹּאוּ וְנָבוֹא יְרוּשָׁלִַם מִפְּנֵי חֵיל הַכַּשְׂדִּים וּמִפְּנֵי חֵיל אֲרָם וַנֵּשֶׁב בִּירוּשָׁלִָם׃ יב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ יג כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָלֹךְ וְאָמַרְתָּ לְאִישׁ יְהוּדָה וּלְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם הֲלוֹא תִקְחוּ מוּסָר לִשְׁמֹעַ אֶל־דְּבָרַי נְאֻם־יְהוָה׃ יד הוּקַם אֶת־דִּבְרֵי יְהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב אֲשֶׁר־צִוָּה אֶת־בָּנָיו לְבִלְתִּי שְׁתוֹת־

ו' מ"ל בסיפרא · ד' בסיפרא · ט' בלישנא · ג' · ל' · ל'. פ' · ט'. כ' חסר · ו"ו חסר בסיפ' · ל'. י"א נקראו איש האלהים · ל'. ית' חסר · ל' · ג' וכל שמואל דכו' בט"א שכב · ל' · ד' · ג' · ג' דגשים · פ' · ל' · ד' יחידאין · ל'. ד' · פ' · כ' בסיפרא · ל' · ח' ב"יעס בסיפרא ר"פ · ג' · ג' כ' ומ"ל וא' חסר

ב אֱזֵל לְוָת בְּנֵי בֵּית רֵכָב וּתְמַלֵּל עִמְּהוֹן וְתַעֲלִינוּן לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לַחֲדָא מִלִּשְׁכָּתָא וְתַשְׁקֵי יָתְהוֹן חַמְרָא׃ ג וּדְבָרִית יָת יַאֲזַנְיָה בַּר יִרְמְיָה בַּר חֲבַצַּנְיָה וְיָת אֲחוֹהִי וְיָת כָּל בְּנוֹהִי וְיָת כָּל בְּנֵי בֵּית רֵכָב׃ ד וְאַעֲלֵית יָתְהוֹן לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְלִשְׁכַּת בְּרֵי חָנָן בַּר יִגְדַּלְיָהוּ נְבִיָּא דַיְיָ דִּבְסְטַר לִשְׁכַּת רַבְרְבַיָּא דִּמְעֵילָא לְלִשְׁכַּת מַעֲשֵׂיָה בַּר שַׁלֻּם אֲמַרְכְּלָא׃ ה וִיהָבִית קֳדָם בְּנֵי בֵּית רֵכָב כַּלִּידִין מְלַן חַמְרָא וְכָסִין וַאֲמָרִית לְהוֹן שְׁתוֹ חַמְרָא׃ ו וַאֲמָרוּ לָא נִשְׁתֵּי חַמְרָא אֲרֵי יוֹנָדָב בַּר רֵכָב אֲבוּנָא פַּקֵּיד עֲלָנָא לְמֵימָר לָא תִשְׁתּוּן חַמְרָא אַתּוּן וּבְנֵיכוֹן עַד עָלְמָא׃ ז וּבֵיתָא לָא תִבְנוּן וְזַרְעָא לָא תִזְרְעוּן וְכַרְמַיָּא לָא תִצְבוּן וְלָא יְהֵי לְכוֹן אֲרֵי בְּמַשְׁכְּנִין תֵּיתְבוּן כָּל יוֹמֵיכוֹן בְּדִיל דְּתִתְקַיְּמוּן יוֹמִין סַגִּיאִין עַל אַפֵּי אַרְעָא דְּאַתּוּן דָּיְרִין תַּמָּן׃ ח וְקַבֵּילְנָא לְמֵימַר יוֹנָדָב בַּר רֵכָב אֲבוּנָא לְכָל דְּפַקְּדָנָא בְּדִיל דְּלָא לְמִשְׁתֵּי חַמְרָא כָּל יוֹמָנָא אֲנַחְנָא נְשָׁנָא בְּנָנָא וּבְנָתָנָא׃ ט וּבְדִיל דְּלָא לְמִבְנֵי בָּתִּין לְמִתְּבְנָא וְכַרְמִין וְחַקְלִין וְזַרְעִין לָא יְהֵא לָנָא׃ י וִיתֵיבְנָא בְּמַשְׁכְּנִין וְקַבֵּילְנָא וַעֲבַדְנָא כְּכֹל דְּפַקְּדָנָא יוֹנָדָב אֲבוּנָא׃ יא וַהֲוָה כַּד סְלֵיק נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל עַל אַרְעָא וַאֲמַרְנָא אֱתוֹ וְנֵיעוֹל לִירוּשְׁלֵם מִן קֳדָם מַשִּׁירְיַת כַּסְדָּאֵי וּמִן קֳדָם מַשִּׁרְיַת אֲרָם וִיתֵיבְנָא בִּירוּשְׁלֵם׃ יב וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימָר׃ יג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֱזֵיל וְתֵימַר לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם הֲלָא תְקַבְּלוּן אוּלְפָן לְקַבָּלָא לְפִתְגָמֵי אֲמַר יְיָ׃ יד אִתְקַיָּמוּ פִּתְגָמֵי יוֹנָדָב בַּר רֵכָב דְּפַקֵּיד יָת בְּנוֹהִי בְּדִיל

רש"י

עליכם : (ב) אל בית הרכבים. בני יונדב בן רכב ומבני יתרו היו : (ד) איש האלהים. נביא דה' : שומר הסף. אמרכלא פרטוריי"א בלע"ז : (ז) באהלים תשבו. במדבריות אשר אתם גרים שם לא היה להם חלק בארץ שבני יתרו היו : (יא) ויהי בעלות נבוכדראצר. על כרחנו באנו העיר לכך עכשיו אנו יושבים

מצודת דוד

לה (ב) בית הרכבים. הם בני יונדב בן רכב ומזרע יתרו היו : בית ה'. אל בית ה' : אל אחת הלשכות]. אל אחת מן הלשכות : והשקית. השתדל להשקותם יין : (ד) איש האלהים נביא ה' : אשר אצל. הלשכה ההיא היתה אצל הלשכה אשר השרים נאספים שמה ממעל ללשכת מעשיהו : (ה) וכוסות. לשפוך בהם יין מהגביעים לשתות מהם : (ו) אבינו. ר"ל ראש המשפחה : עד עולם. עד סוף כל הדורות : (ז) ולא יהיה לכם. בין בקנין או במתנה לא יהיה לכם בית בנוי ושדה זרועה וכרם נטוע : באהלים. הנטויים על פני השדה שאפשר להעתיקם ממקום למקום : למען תחיו וגו'. כי בית ושדה וכרם יש בהם סבה המעכבת את האדם במקום ההוא ולפעמים יאבד עם אנשי המקום ההוא אבל היושב באהלים ואין לו שדה וכרם בקל יוכל להעתיק ממקום למקום (וטעם מניעת שתיית היין לא הוצרך לפרש כי ידוע הוא שמביא למעשים מגונים) : אשר אתם גרים שם. במקום נטיית האהלים : (ח) ונשמע בקול. רצה לומר קבלנו מאמריו : בנינו ובנותינו. ר"ל אף הקטנים והקטנות : (ט) לשבתנו. לשבת אנחנו בהם : וזרע. ר"ל כל מין זרע אף גן זרוע : (י) ונשב. עד הנה ישבנו באהלים : ונשמע ונעש. ר"ל כמו שקבלנו על עצמינו כן עשינו ככל אשר וכו' : (יא) ויהי בעלות. ר"ל ומה שישב עתה בבתי העיר סבה היא כי בעלות נ"נ אל הארץ (וזהו מה שעלה בימי יהויקים כמ"ש במ"ב) אז אמרנו אלו לאלו בואו ונבוא לירושלים מפחד הכשדים ואנשי ארם אשר עמהם לבל יבלעו אותנו ולכן נשב בירושלים : (יג) לאיש יהודה. לאנשי יהודה : הלא תקחו מוסר. רצה לומר באמת מהדבר הזה יש לכם ללמוד לשמוע אל דברי : (יד) הוקם. הנה נתקיים את דברי יהונדב וכו' : ולא שתו. והנה הם לא שתו (ולא אמר מה שנמנעו לקחת בית ושדה וכרם כי מניעת שתית היין ראו בעיניהם ולא כן אלו) : כי שמעו. ר"ל לא מנעו מרצון נפשם כי אם לשמוע מצוה [illegible] :

רד"ק

מעל יהודה : (ב) בית הרכבים. מבית חוכב חותן משה היו ונקראו בית הרכבים על שם רכב אבי יונדב שהיה גדול המשפחה וכן אמר בדברי הימים המה הקינים הבאים מחמת אבי רכב : והשקית אותם יין. אע"פ שהם לא שתו אמר והשקית בהתן לפניהם כוסות יין לשתות : (ד) איש האלהים. תרגומו נביא דה' : שומר הסף. סף הוא כלל לכלי הבית וכלי היין וזולתם ות"י שומר הסף אמרכלא : (ו) כי יונדב בן רכב אבינו. ר"ל אבי אבינו כי הנה מאתנו יונדב בן רכב במלך יהוא בן נמשי וממנו עד מלכות יהויקים קרוב לש' שנה : (ז) ולא יהיה לכם. טעמו על כולם לא בית ולא כרם ולא שדה. לא יהיה לכם לא במתנה ולא במקח מאחר : למען תחיו ימים רבים, כי הבתים והשדות והכרמים מעכבים את האדם במקומו יהיה רעב או חרב וימות בקוצר ימים מדאגה וכשלא יהיה לו במקומו כל זמן שיראה טוב בזה המקום ישב בו וכשיראה רע ילך למקום אחר שיהיה בו בטוב לפיכך צוה להם שיהיו יושבי אהלים ויסעו ממקום למקום כפי מה שיראו הטוב במקום בית שדה וכרם ואחריו ימים בזה וכן ראינו באבות שהיו נוסעים ממקום למקום באהליהם מפני הרעב ושתית היין שמנעם ממנו שידע מסכתו במטרף דעת מי שישגה בו כמו שכתוב כל שוגה בו לא יחכם וכתיב למי אבוי למי מדיני' למי שיח למי פצעים חנם למי חכלילות עינים למאחרים על היין וסבת גלות עשרת השבטים היה על הרבות שתית היין כמו שנא' הוי עטרת גאות שכורי אפרים ואמר הוי גבורים לשתות יין ואמר משכימי בבקר שכר ירדפו וגם יהודה ובנימין סבת גלותם היין כמו שכתוב וגם אלה ביין שגו וכל הענין כמו שכתוב וראשון שהיה היין אע"פ שהיה צדיק ותמים נשתכר בו ונתבזה בו : (יא) ויהי בעלות נבוכדנאצר. בכי"ת : ונאמר באו ונבוא, בואו ל' זרוז כמו לכו ונלכה הגלגל : (יד) הוקם את דברי דב. הוקם לשון יחיד על רבים

אלינו : ואת אחיו ה' בקריאה וסימ' ויושב יוסף את אביו. ודבתריה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. האומר לאביו ולאמו לא ראתיו. ויורש זבול את געל ואת אחיו. ואקח את יאוניה בן ירמית בן חבצניה : יונדב ג' וסי' ויאמרו לא נשתה יין כי. ונשב באהלים ונשמע ונעשה. לכן כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לא יכרת איש. וכל שמואל דכוו' יונדב בט"א יהונדב וסי' ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך : תחיו ג' בקריאה וסימ' ועתה ישראל שמע אל החקים. ובית לא תבנו וזרע. דרשו טוב ואל רע : ונשב ג' בנביאים ובכתובים וסי' ונשב באהלים ונשמע ונעשה ודבתריה בירושלם. בנהר אהוא : באהלים ד' בקריאה וסימן בשפטים סימן ח : צונו ה' בקריאת וסי' נמסר בסדר דברים : הוקם ג' בקריאה ב' מל' וא' חסר וס' הוקם המשכן. נאם הגבר הקם על. את דברי יהונדב בן רכב.

מצודת ציון

לה (ב) הלשכות. ענין חדר : (ד) שומר הסף. שומר מזוזות השערים כי סף הוא מזוזה וכן הכהנים שומרי הסף (מ"ב יב) : (ה) גביעים. הם כעין טסות וגדולים מהם ובהם ממלאים היין וכן ואת גביעי גביע הכסף (בראשית מד) : (ז) גרים. [illegible] עם לבן גרתי (בראשית לב) :

ושכים בבתים : (ה) עצור . כבית

מצודת דוד

השכם. ר"ל בזריזות רב בהשכמה אני מדבר אליכם ע"י הנביאים ועכ"ז לא שמעתם : (טו) ואשלח. רצה לומר ואחר שעברתם על דברי שלחתי אליכם הנביאים בהשכמה ובזריזות לאמר שובו עתה כל איש מדרכו הרעה ומעתה היטיבו מעלליכם : ושבו. ואז תשבו על האדמה וכו' : (טז) כי הקימו . ר"ל ובעבור כי בני יהונדב הקימו מצות אביהם והעם הזה לא שמעו אלי ולא למדו מהם : (יז) לכן . הואיל ולא שמעו ולא למדו מהם לכן וכו' : אשר דברתי עליהם . הפורעניות שיעדתי ע"י הנביאי' : יען . בעבור שדברתי עליהם דברי ולא שמעו : ואקרא להם . לשוב אלי : (יח) אשר שמעתם . לקבל מאמריו : על מצות . אל מצות : ותשמרו . ר"ל שמרתם בלב ולא שכחתם בהם : ותעשו . וגם עשיתם ככל אשר צוה אתכם עם כי רבים המה : (יט) לא יכרת וכו' . ר"ל לא יהיה נפסק מזרע יונדב מלהיות איש מהם עומד לפני כל הימים לומר עד עולם יהיו מהם יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה כן אחז"ל . או שיהיו יראי ה' ותושבי שמו ונכנעים לעבודתו : לו (ב) מגלת ספר . הקלף קרוי מגלה וכשהיא גוללה קרויה מגלת ספר וקראה ע"ש סופה כי כשלקחה עדיין לא כתב בה וכן ועתי קמח (ישעיה מז) : אליה . כמו עליה : את כל הדברים . אחז"ל שזאת היתה מגלת איכה ומה שאמר את כל הדברים וכו' ר"ל שיזכיר בה את כל המאורעות רעות אשר ייעד מאז על ישראל ועל יהודה אשר כן באו וגם היעודים העתידים לבוא : מיום דברתי . רצה לומר כל היעודים אשר דברתי אליך מיום שהתחלתי לדבר אליך והוא מימי יאשיהו ועד היום הזה את כולם תזכור בה : (ג) אולי ישמעו . ר"ל כשתזכור במגלה ההיא כאלו כבר נעשו היעודים ההם אולי יתבוננו את כל רעה וכו' ויהיה תועלת בדבר למען ישובו כל איש מדרכו הרעה ואז אסלח לעונם ולא תבוא אם כן הרעה ההיא : (ד) מפי ירמיהו . ר"ל ירמיהו אמר הדברים מפיו וברוך היה כותב בספר : את כל דברי ה' . ר"ל כפי כל הענין אשר עם ט ס : על מגלת ספר .

שסב

יַיִן וְלֹא שָׁתוּ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה כִּי שָׁמְעוּ
אֵת מִצְוַת אֲבִיהֶם וְאָנֹכִי דִּבַּרְתִּי
אֲלֵיכֶם הַשְׁכֵּם וְדַבֵּר וְלֹא שְׁמַעְתֶּם
אֵלָי׃ טו וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־
עֲבָדַי הַנְּבִאִים הַשְׁכֵּים וְשָׁלֹחַ ׀
לֵאמֹר שֻׁבוּ־נָא אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה
וְהֵיטִיבוּ מַעַלְלֵיכֶם וְאַל־תֵּלְכוּ אַחֲרֵי
אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם וּשְׁבוּ אֶל־
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָכֶם
וְלַאֲבֹתֵיכֶם וְלֹא הִטִּיתֶם אֶת־אָזְנְכֶם
וְלֹא שְׁמַעְתֶּם אֵלָי׃ טז כִּי הֵקִימוּ בְּנֵי
יְהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב אֶת־מִצְוַת אֲבִיהֶם
אֲשֶׁר צִוָּם וְהָעָם הַזֶּה לֹא שָׁמְעוּ אֵלָי׃
יז לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִיא אֶל־יְהוּדָה
וְאֶל כָּל־יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם אֵת כָּל־
הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עֲלֵיהֶם יַעַן
דִּבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם וְלֹא שָׁמֵעוּ וָאֶקְרָא
לָהֶם וְלֹא עָנוּ׃ יח וּלְבֵית הָרֵכָבִים
אָמַר יִרְמְיָהוּ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעַן אֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם
עַל־מִצְוַת יְהוֹנָדָב אֲבִיכֶם וַתִּשְׁמְרוּ
אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו וַתַּעֲשׂוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־
צִוָּה אֶתְכֶם׃ יט לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא־יִכָּרֵת
אִישׁ לְיוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב עֹמֵד לְפָנַי
כָּל־הַיָּמִים׃

לו א וַיְהִי בַּשָּׁנָה הָרְבִעִית
לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה
הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת
יְהוָה לֵאמֹר׃ ב קַח־לְךָ מְגִלַּת־סֵפֶר
וְכָתַבְתָּ אֵלֶיהָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ עַל־יִשְׂרָאֵל
וְעַל־יְהוּדָה וְעַל־כָּל־הַגּוֹיִם מִיּוֹם
דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ מִימֵי יֹאשִׁיָּהוּ וְעַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ג אוּלַי יִשְׁמְעוּ בֵּית יְהוּדָה
אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי חֹשֵׁב
לַעֲשׂוֹת לָהֶם לְמַעַן יָשׁוּבוּ אִישׁ
מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְסָלַחְתִּי לַעֲוֺנָם
וּלְחַטָּאתָם׃ ד וַיִּקְרָא יִרְמְיָהוּ אֶת־
בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה וַיִּכְתֹּב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר־

דְלָא לְמִשְׁתֵּי חַמְרָא וְלָא
אִשְׁתִּיאוּ עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי
קַבִּילוּ יָת תַּפְקֵדְתָּא דַאֲבוּהוֹן
וַאֲנָא שְׁלָחֵית לְוָתְכוֹן יָת כָּל
עַבְדֵי נְבִיַּיָא מַקְדִּים וּמְמַלֵּיל
וְלָא קַבֵּילְתּוּן לְמֵימְרִי׃
טו וּשְׁלָחֵית לְוָתְכוֹן יָת כָּל
עַבְדֵי נְבִיַּיָא מַקְדִּים וּמְשַׁלַּח
לְמֵימַר תּוּבוּ כְעַן גְּבַר
מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָא וְאַתְקִינוּ
עוֹבָדֵיכוֹן וְלָא תְהָכוּן בָּתַר
טַעֲוַת פַּלְחֵי כוֹכְבַיָּא
לְמִפְלַחְהוֹן וְתִיבוּ עַל אַרְעָא
דִּיהָבֵית לְכוֹן וְלַאֲבָהָתְכוֹן וְלָא
אַרְכֵינְתּוּן יָת אוּדְנְכוֹן וְלָא
קַבֵּילְתּוּן לְמֵימְרִי׃ טז אֲרֵי
אֲקִימוּ בְּנֵי יוֹנָדָב בַּר רֵכָב יָת
תַּפְקֵדְתָּא דַאֲבוּהוֹן דְּפַקְדִינוּן
וְעַמָּא הָדֵין לָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי׃
יז בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא
מַיְתֵי עַל אֱנָשׁ יְהוּדָה וְעַל כָּל
יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם יָת כָּל בִּישְׁתָא
דְגַזְרִית עֲלֵיהוֹן חֲלַף דִּשְׁלָחֵית
לְוָתְהוֹן יָת כָּל עַבְדֵי נְבִיַּיָא
וְלָא קַבִּילוּ וְאִתְנַבִּיאוּ לְהוֹן וְלָא
תָבוּ׃ יח וְלִבְנֵי בֵית רֵכָב אֲמַר
יִרְמְיָה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל חֲלַף דְּקַבֵּילְתּוּן
לְתַפְקֵידַת יְהוֹנָדָב אֲבוּכוֹן
וּנְטַרְתּוּן יָת כָּל פִּקּוּדוֹהִי
וַעֲבַדְתּוּן כְּכֹל דְּפַקֵּיד יָתְכוֹן׃
יט בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יִפְסוֹק גְּבַר
לְיוֹנָדָב בַּר רֵכָב מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי
כָּל יוֹמַיָּא׃ א וַהֲוָה בְּשַׁתָּא
רְבִיעֵיתָא לִיהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה
מַלְכָּא דְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה הֲוָה
פִּתְגָמָא הָדֵין עִם יִרְמְיָה מִן
קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃ ב סַב לָךְ מְגִלַּת סִפְרָא וְתִכְתּוֹב עֲלָהּ יָת
כָּל פִּתְגָמַיָּא דְמַלֵּלִית עִמָּךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל יְהוּדָה וְעַל כָּל
עַמְמַיָּא מִיּוֹמָא דְמַלֵּלִית עִמָּךְ מִיּוֹמֵי יֹאשִׁיָּה וְעַד יוֹמָא הָדֵין׃
ג מָאִים יִשְׁמְעוּן דְּבֵית יְהוּדָה יָת כָּל בִּישְׁתָא דַאֲנָא מְחַשֵּׁב
לְמֶעְבַּד לְהוֹן בְּדִיל דִּיתוּבוּן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָא
וְאֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן וּלְחַטָּאֵיהוֹן׃ ד וּקְרָא יִרְמְיָה יָת בָּרוּךְ בַּר
נֵרִיָּה וּכְתַב בָּרוּךְ מִפּוּם דְּיִרְמְיָה יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַיְיָ

רבים כי אלה הם מצות הרכבי : (טו) ואשלח . אמר ואל תלכו אחר שאמר שובו ובפרט כי עבודה זרה שקולה כנגד כל העבירות : ושבו אל האדמה . כמו על וכן אל ההרים לא אכל , על מצות יהונדב . כמו אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו : (יט) לכן . לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים , תרגם יונתן משמש קדמי ובדברי רז"ל רבי יהודה אומר וכי גרים נכנסים להיכל והלא אף ישראל אין נכנסים אלא שהיו יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה וי"א בנותיהם נשואות לכהנים והיו מבני בניהם מקריבים על גבי המזבח : יונדב . בלא ה"א שלשה בפרשה וסימן ויאמרו ונשב לא יכרת : (א) ויהי בשנה הרביעית ליהויקים . קח לך מגלת ספר . מגלה וגליון יקרא הקלף או הנייר שיכתוב אדם עליו ובעבור שמגלה לספר רוצה לומר שיכתוב עליה ואז תקרא ספר : (ב) וכתבת אליה . כמו עליה . אמר שיכתוב כל הדברים מראש הספר ועד הנה ורז"ל דרשו זו מגלת איכה :

ביום

נאם הגבר חסר ומלעיל : שבו ה' חסר בנביאים וכתובים וסימן אם תבעיון בעיו שבו אתיו . ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים דאריך . וגם עתה נאם ה' שבו עדי . ויעד ה' בישראל וביהודה . ושבו עוד צדקי בה כתיב : אל יהודה ה' וסימן וישב ג"ל יהודה ויאמר לא מצאתיה . הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה . ויהי לתקופת השנה עלה דד"ה . אשר תשלחני אל יהודה דעזרא . עד אשר אבוא אל יהודה . וא' ואל יהודה וסימן ואלה הדברים אשר דבר ה' : קח י"ב ר"פ וסימן נמסר בסדר במדבר סיני : את כל הדברים י"ג חסר האלה וסימן ויספר העבד ליצחק את כל . וידבר אהרן את כל הדברים . ויעש אהרן ובניו . ואצוה אתכם בעת ההיא את . ויגד לו שמואל . עמד בחצר בית ה' . ויאמר ירמיה אל כל השרים . כתב לך דכה אמר ה' אלהי ישראל . קח לך מגלת ספר . ויגד להם מכיהו . ויהי בשמע את כל הדברים פתרו קדמא דפסוק .

מצודת ציון

(טו) נא . עתה : מעלליכם . מעשיכם :
(יט) לא יכרת . לא יפסק :

נעור

דִּבֶּר אֵלָיו עַל־מְגִלַּת־סֵפֶר׃ ה וַיְצַוֶּה יִרְמְיָהוּ אֶת־בָּרוּךְ לֵאמֹר אֲנִי עָצוּר לֹא אוּכַל לָבוֹא בֵּית יְהוָה׃ ו וּבָאתָ אַתָּה וְקָרָאתָ בַמְּגִלָּה אֲשֶׁר־כָּתַבְתָּ מִפִּי אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה בְּאָזְנֵי הָעָם בֵּית יְהוָה בְּיוֹם צוֹם וְגַם בְּאָזְנֵי כָל־יְהוּדָה הַבָּאִים מֵעָרֵיהֶם תִּקְרָאֵם׃ ז אוּלַי תִּפֹּל תְּחִנָּתָם לִפְנֵי יְהוָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה כִּי־גָדוֹל הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־הָעָם הַזֶּה׃ ח וַיַּעַשׂ בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לִקְרֹא בַסֵּפֶר דִּבְרֵי יְהוָה בֵּית יְהוָה׃ ט וַיְהִי בַשָּׁנָה הַחֲמִשִׁית לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בַּחֹדֶשׁ הַתְּשִׁעִי קָרְאוּ צוֹם לִפְנֵי יְהוָה כָּל־הָעָם בִּירוּשָׁלִָם וְכָל־הָעָם הַבָּאִים מֵעָרֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלִָם׃ י וַיִּקְרָא בָרוּךְ בַּסֵּפֶר אֶת־דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֵּית יְהוָה בְּלִשְׁכַּת גְּמַרְיָהוּ בֶן־שָׁפָן הַסֹּפֵר בֶּחָצֵר הָעֶלְיוֹן פֶּתַח שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הֶחָדָשׁ בְּאָזְנֵי כָּל־הָעָם׃ יא וַיִּשְׁמַע מִכָיְהוּ בֶן־גְּמַרְיָהוּ בֶן־שָׁפָן אֶת־כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה מֵעַל הַסֵּפֶר׃ יב וַיֵּרֶד בֵּית־הַמֶּלֶךְ עַל־לִשְׁכַּת הַסֹּפֵר וְהִנֵּה־שָׁם כָּל־הַשָּׂרִים יוֹשְׁבִים אֱלִישָׁמָע הַסֹּפֵר וּדְלָיָהוּ בֶן־שְׁמַעְיָהוּ וְאֶלְנָתָן בֶּן־עַכְבּוֹר וּגְמַרְיָהוּ בֶן־שָׁפָן וְצִדְקִיָּהוּ בֶן־חֲנַנְיָהוּ וְכָל־הַשָּׂרִים׃ יג וַיַּגֵּד לָהֶם מִכָיְהוּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמֵעַ בִּקְרֹא בָרוּךְ בַּסֵּפֶר בְּאָזְנֵי הָעָם׃ יד וַיִּשְׁלְחוּ כָל־הַשָּׂרִים אֶל־בָּרוּךְ אֶת־יְהוּדִי בֶּן־נְתַנְיָהוּ בֶּן־שֶׁלֶמְיָהוּ בֶן־כּוּשִׁי לֵאמֹר הַמְּגִלָּה אֲשֶׁר קָרָאתָ בָּהּ בְּאָזְנֵי הָעָם קָחֶנָּה בְיָדְךָ וָלֵךְ וַיִּקַּח בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּהוּ אֶת־הַמְּגִלָּה בְּיָדוֹ וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם׃ טו וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו שֵׁב נָא וּקְרָאֶנָּה בְּאָזְנֵינוּ וַיִּקְרָא בָרוּךְ בְּאָזְנֵיהֶם׃ טז וַיְהִי כְּשָׁמְעָם אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים פָּחֲדוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ אֶל־בָּרוּךְ הַגֵּיד נַגִּיד לַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ יז וְאֶת־בָּרוּךְ שָׁאֲלוּ לֵאמֹר הַגֶּד־נָא לָנוּ אֵיךְ כָּתַבְתָּ אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִפִּיו׃ יח וַיֹּאמֶר לָהֶם בָּרוּךְ מִפִּיו יִקְרָא אֵלַי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

דמליל עמיה על מגלת ספרא: ה ופקיד ירמיה ית ברוך למימר אנא כלי לית אנא יכיל למיעל לבית מקדשא דיי: ו ותיתי את ותקרי במגלתא דכתבתא מפומי ית פתגמיא דיי קדם עמא בבית מקדשא דיי ביומא דצומא ואף קדם כל בית יהודה דאתן מקרויהון תקרינון: ז מאים תתקביל בעותהון קדם יי ויתובון גבר מאורחתיה בישתא ארי רב רוגזא וחימתא דגזר יי על עמא הדין: ח ועבד ברוך בר נריה ככל די פקדיה ירמיה נביא למקרי בספרא פתגמא דיי בית מקדשא דיי: ט והוה בשתא חמשתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה בירחא תשיעאה גזרו צומא קדם יי כל עמא בירושלם וכל עמא דאתן מקרויא דבית יהודה בירושלם: י וקרא ברוך בספרא ית פתגמי ירמיה נביא בית מקדשא דיי בלשכת גמריה בר שפן ספרא בדרתא עליתא במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה קדם כל עמא: יא ושמע מכיהו בר גמריה בר שפן ית כל פתגמא דיי מעל ספרא: יב ונחת לבית מלכא ללשכת ספרא והא תמן כל רברביא יתבין אלישמע ספרא ודליה בר שמעיה ואלנתן בר עכבור וגמריה בר שפן וצדקיה בר חנניה וכל רברביא: יג וחוי להון מיכיהו ית כל פתגמיא דשמע כד קרא ברוך בספרא קדם עמא: יד ושלחו כל רברביא לות ברוך ית יהודי בר נתניה בר שלמיה בר כושי למימר מגלתא דקריתא בה קדם עמא סבהי בידך ואתא ונסיב ברוך בר נריה ית מגלתא בידיה ואתא לותהון: טו ואמרו ליה תוב כען וקרהא קדמנא וקרא ברוך קדמיהון: טז והוה כמשמעהון ית כל פתגמיא תוהו גבר לחבריה ואמרו לברוך חואה נחוי למלכא ית כל פתגמיא האלין: יז וית ברוך שאילו למימר חוי כען לנא איכדין כתבת ית כל פתגמיא האלין מפומיה: יח ואמר להון ברוך מפומיה

בבית הכלא : (י) פתח שער בית ה' החדש. הוא שער המזרחי כן תירגם יונתן : (טז) הגד נגיד למלך. אולי ישמע

מצודת דוד

מוסב על ויכתוב לומר שברוך כתבם על מגלת ספר : (ה) אני עצור. אני כלוא במאסר ולא אוכל לבוא בעצמי בבית ה' (כי גם יהויקים כלאו במאסר עם כי לא הכר) : (ו) את דברי ה'. רצה לומר הענין אשר צוה לו ה' וגם לפי שירמיה אמרם ברוה"ק יקראו דברי ה' עם כי לא אמרם בנבואה ממש : ביום צום. כי אז יתקבצו שמה עם רב מירושלים ומערי יהודה : (ז) אולי. כשישמעו הדברים האלה אולי יכנע לבם ותפול תחנתם וכו' : אל העם. על העם : (ט) קראו צום. גזרו תענית והכריזו ברבים : כל העם בירושלים וכו'. ר"ל אנשי ירושלים ואנשי ערי יהודה אשר באו אז והיו בירושלים : (י) את דברי ירמיהו. מה שדבר ברוה"ק : בחצר העליון. היא עזרת כהנים שעמדה במעלה יתר על עזרת ישראל : פתח שער. ר"ל הלשכה היתה עמדה בחלל השער החדש. יתכן שנפל וחדשו אותו בבנין : (יא) את כל דברי ה'. האמורים ברוה"ק : מעל הספר. הנקראים מעל הספר : (יב) על לשכת. אל לשכת : (יד) ולך. ר"ל לך ממקומך ובוא אלינו : (טז) פחדו איש אל רעהו. פחדו להעלים הדבר מלפני המלך כי כל אחד פחד מרעהו שלא יגלה הוא ויאשם כמעלים על בלי הגיד לו : הגיד נגיד. דע לך שנגיד הדברים לפני המלך : (יז) איך כתבת וכו' מפיו. ר"ל איך היה הכתיבה מפיו וכאומר אם ירמיה אמר מפיו גם פרטי הדברים כמו שהם ואם כן יש לחשוב הרבה גם על הפרטים או שאמר רק כללות הענין ואתה סדרת הפרטים ואין לחשוב עליך כ"כ : (יח) מפיו וכו'. ר"ל כל פרטי

(ו) ביום צום. ביום תענית ואדני אבי ז"ל פירש ביום קבוץ מן יצומת הגידין בדברי רבותינו ז"ל ר"ל יום שיתקבצו לדבר ולהתיעץ על צרתם : (י) החדש. הוא שער המזרחי כמו שכתבנו למעלה וכן תירגם יונתן מדינחאה : (יא) מעל הספר. שהיו כתובים על הספר : (יב) על לשכת. כמו אל לשכת : (טז) הגיד. כתיב ביו"ד המשך שלא כמנהג כתוב : (יח) על הספר. על שם סופו כי לא יקרא

ויגידו באזני המלך. שוב קח לך מגלה : האף ג' קמצין וסימן כי יגרתי מפני האף. מה חרי האף הגדול. כי גדול האף והחמה : החמשית ה' בקריאה חסר יו"ד קדמא וסי' ובשנה החמשית תאכלו את פריו. ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן יאשיהו. היא השנה החמשית לגלות. ויהי בשנה החמשית למלך רחבעם. וחברו עלה שישק מלך בבל. דאורייתא החמשית כתיב חסר יו"ד בתרא. דירמיה החמשית כתיב חסר יו"ד קדמא. ושארא החמישית כתיב מ"ל דמ"ל : דליהו ג' בלישנא בקריאה וסימן אלישמע הסופר ודליהו בן. וגם אל נתן. לדליהו שלשה ועשרים : שמע ד' בקריאה וסימן ויגד להם מכיהו. צעקו וה' שמע. זה עני קרא. כי לא בזה ולא שקץ. וסימן בלשון תרגום מכיהו צוח מסכינא ואת בזויי : ברוך בן נריהו ג' בקריאה וסימן קחנה בידך ולך. וירמיהו לקח מגלה. את הגברים ואת הנשים. ושארא ברוך בן נריה : הגיד ג' מ"ל בליש' בקריאה וסימן ותגיד לבני ישראל. הגיד נגיד למלך. ובעל כנפים יגיד דבר אנך.

תולדות אהרן מפיו יקרא. כ"ג סו מנחות לא (מגלה יח) :

מצודת ציון

(ה) עצור. כלוא כמו והוא עודנו עצור (לעיל לג) : (ו) צום. תענית : (ז) תפול. ענין נטיה וכן ותפול מעל הגמל

וַאֲנִי כֹּתֵב עַל־הַסֵּפֶר בַּדְּיוֹ׃ יט וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים אֶל־בָּרוּךְ לֵךְ הִסָּתֵר אַתָּה וְיִרְמְיָהוּ וְאִישׁ אַל־יֵדַע אֵיפֹה אַתֶּם׃ כ וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ חָצֵרָה וְאֶת־הַמְּגִלָּה הִפְקִדוּ בְּלִשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע הַסֹּפֵר וַיַּגִּידוּ בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים׃ כא וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶת־יְהוּדִי לָקַחַת אֶת־הַמְּגִלָּה וַיִּקָּחֶהָ מִלִּשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע הַסֹּפֵר וַיִּקְרָאֶהָ יְהוּדִי בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ וּבְאָזְנֵי כָּל־הַשָּׂרִים הָעֹמְדִים מֵעַל הַמֶּלֶךְ׃ כב וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בֵּית הַחֹרֶף בַּחֹדֶשׁ הַתְּשִׁיעִי וְאֶת־הָאָח לְפָנָיו מְבֹעָרֶת׃ כג וַיְהִי ׀ כִּקְרוֹא יְהוּדִי שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבָּעָה יִקְרָעֶהָ בְּתַעַר הַסֹּפֵר וְהַשְׁלֵךְ אֶל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֶל־הָאָח עַד־תֹּם כָּל־הַמְּגִלָּה עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הָאָח׃ כד וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו הַשֹּׁמְעִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ כה וְגַם אֶלְנָתָן וּדְלָיָהוּ וּגְמַרְיָהוּ הִפְגִּעוּ בַמֶּלֶךְ לְבִלְתִּי שְׂרֹף אֶת־הַמְּגִלָּה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם׃ כו וַיְצַוֶּה הַמֶּלֶךְ אֶת־יְרַחְמְאֵל בֶּן־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־שְׂרָיָהוּ בֶן־עַזְרִיאֵל וְאֶת־שֶׁלֶמְיָהוּ בֶּן־עַבְדְּאֵל לָקַחַת אֶת־בָּרוּךְ הַסֹּפֵר וְאֵת יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא וַיַּסְתִּרֵם יְהוָה׃ כז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי ׀ שְׂרֹף הַמֶּלֶךְ אֶת־הַמְּגִלָּה וְאֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ כח שׁוּב קַח־לְךָ מְגִלָּה אַחֶרֶת וּכְתֹב עָלֶיהָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַמְּגִלָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ כט וְעַל־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה תֹּאמַר כֹּה אָמַר יְהוָה אַתָּה שָׂרַפְתָּ אֶת־הַמְּגִלָּה

ל׳ · י״ט. ו׳ כ״כ · ל׳. ל׳ · ל׳ חסר · ל״ז · י״ג חסר אלף · ל׳ · ל״ח · ו׳ דסמיך בליספנה · ל׳. ל׳ ותכר · ב׳ א׳ מ״ל. ג׳ · ל׳ · ל׳. ב׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ · ג׳ · ל׳ חסר · ה׳ · ג׳. ג׳ · ל׳ · ל׳ חסר · ג׳ · י״ג חסר הלס · ח׳ · ל׳ וחד על וחד אל

קְרֵי לִי יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲנָא כָּתֵיב עַל סִפְרָא בִּדְיוּתָא׃ יט וַאֲמַרוּ רַבְרְבַיָּא לְבָרוּךְ אֱזֵיל אִטְּמַר אַתְּ וְיִרְמְיָה וֶאֱנָשׁ לָא יְדַע אֵיכָא אַתּוּן׃ כ וַאֲתוֹ לְוָת מַלְכָּא לְדַרְתָּא וְיָת מְגִילְתָא פַּקִידוּ בְּלִשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע סָפְרָא וְחַוִּיאוּ קֳדָם מַלְכָּא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא׃ כא וּשְׁלַח מַלְכָּא יָת יְהוּדִי לְמִיסַב יָת מְגִילְתָא וּנְסַבַהּ מִלִּשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע סָפְרָא וּקְרָהָא יְהוּדִי קֳדָם מַלְכָּא וְקֳדָם כָּל רַבְרְבַיָּא דְקָיְמִין מֵעִלָּוֵי מַלְכָּא׃ כב וּמַלְכָּא יָתֵיב בֵּית סִתְוָא בְּיַרְחָא תְּשִׁיעָאָה וְיָת נוּרָא קֳדָמוֹהִי מַדְלְקִין׃ כג וַהֲוָה כַּד קְרֵי יְהוּדִי תְּלַת פַּצִּין וְאַרְבַּע בְּזַע בְּאִזְמֵיל סָפְרָא וּרְמֵי לְנוּרָא דִּלְגוּמְרֵיהּ עַד דִּשְׁלֵימַת כָּל מְגִלְּתָא עַל נוּרָא דְּעַל גוּמְרֵי׃ כד וְלָא תְוָהוּ וְלָא בְזָעוּ יָת לְבוּשֵׁיהוֹן מַלְכָּא וְכָל עַבְדוֹהִי דִּשְׁמַעִין יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃ כה וְאַף אֶלְנָתָן וּדְלָיָה וּגְמַרְיָה בְּעוֹ מִן מַלְכָּא בְּדִיל דְּלָא לְאוֹקָדָא יָת מְגִלְּתָא וְלָא קַבֵּיל מִנְהוֹן׃ כו וּפַקִּיד מַלְכָּא יָת יְרַחְמְאֵל בַּר מַלְכָּא וְיָת שְׂרָיָה בַּר עַזְרִיאֵל וְיָת שֶׁלֶמְיָה בַּר עַבְדִיאֵל לְמִדְבַּר יָת בָּרוּךְ סָפְרָא וְיָת יִרְמְיָה נְבִיָּא וְאַגֵּין עֲלֵיהוֹן יְיָ׃ כז וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה בָּתַר דְּאוֹקִיד מַלְכָּא יָת מְגִלְּתָא וְיָת פִּתְגָמַיָּא דִּכְתַב בָּרוּךְ מִפּוּמָא דְיִרְמְיָה לְמֵימַר׃ כח תּוּב סַב לָךְ מְגִילְתָא אוֹחֲרִי וּכְתוֹב עֲלַהּ יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא קַדְמָאֵי דַּהֲווֹ עַל מְגִלְּתָא קַדְמֵיתָא דְּאוֹקִיד יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ כט וְעַל יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה תֵּימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אַתְּ אוֹקֵידְתָּא יָת מְגִלְּתָא

ישמע : (כ) חצרה . אל החצר כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה: (כב) ואת האח . פירשו רבותינו עצים על שם שנדלקים באחוה (כלומר שנדלקים זה מזה כאחים שמהנים זה לזה סא״א) ולפי פשוטו משמע שהוא כלי שמבערין עליו אור לפני השרים: (כג) שלש דלתות . רבותינו אמרו מגלת קינות היתה קראו לפניו איכה בכה תבכה גלתה יהודה דרכי ציון אבילות בכל זה לא חש אמר אני מלך על הנותרים כיון שקרא היו צריה לראש אמר מעכשיו איני מלך מיד ויקרעה בתער הסופר : יקרעה . כמו קרעה : (כה) הפגיעו . התחננו דברים

מצודת דוד

פרטי הדברים קרא אלי בפיו ובעת שקרא כתבתי על הספר בדיו וכאומר לא המתנתי עד שיגמר כל דבריו אלא מיד כשאמר דבר כתבתיו למען לא אשנה דבר ממה שסדר הוא ולא שמתי דבר במגילה הבית אלא הדיו והכתיבה בלבד : על הספר . קראו ספר ע״ש סופו שאחר הכתיבה נעשה ספר : (יט) לך הסתר וכו׳ . כי פן יבקש המלך להרוג אתכם : ואיש אל ידע . כי פן יגלה למלך : (כ) חצרה . אל חצר המלך: (כא) מעל המלך. כמוכים אל המלך : (כב) בית החורף. בבית העשויה לשבת בה בחורף כי הדבר היה בחדש התשיעי והוא כסליו ואז הזמן קר : ואת האח , הכלי העשוי להדליק בה האש היתה לפניו מבוערת להתחמם נגדה : (כג) שלש דלתות וארבעה . ר״ל כשקרא שלש׳ פסוקי׳ וגמר לקרות הרביעי : יקרעה . היה קורע וחותך אותה בתער הסופר והיה משליך על האש אשר על האח ואחז״ל כשקרא לפניו איכה ישבה וכו׳ בכה תבכה וכו׳ גלתה יהודה וכו׳ דרכי ציון וכו׳ עדיין לא חש כי אמר אף על פי כן אני מלך על הנשארים וכשקרא לפניו פסוק היו צריה לראש אמר אם כן מעתה איני מלך מיד קרעה ושרפה ; עד תום . היה קורע ומשליך עד שהשליך את כל המגל׳ על׳ האש וכו׳ : (כד) ולא פחדו. מהדברים הנאמרים במגלה ולא קרעו בגדיהם דרך צער ואבל כאשר היה מהראוי : המלך . ר״ל לא המלך ולא כל עבדיו וכו׳ : (כה) וגם . ר״ל ועם כי אלנתן וכו׳ התחננו לפניו לבל ישרוף עכ״ז לא שמע אליהם : (כו) לקחת . כי רצה להרגם על דבר המגלה : ויסתרם ה׳ . דרך נס היו נסתרים מעיניהם: (כז) את המגלה . ר״ל גליון הכתב והכתב עצמו : לאמר . מוסב על תחלת המקרא : (כט) ועל יהויקים . ואל יהויקים :

לאמר

יקרא ספר עד שיכתוב בו : בדיו . הוא שכותבים בו : (יט) הסתר . בתוך חצר המטרה שמא יחרה אף המלך עליכם בשמעו הדברי׳ וירע לכם : (כ) חצרה . מלעיל הזקף בצר״י והה״א נוספת והוא כמו חצר ר״ל חצר המלך : (כב) בית החרף . כי עושים בית לקיץ שישלוט בו הרוח לקרר וכן עושים בית לחרף שלא ישלוט בה הרוח : ואת האח לפניו מבוערת , הרי שמדליקין בו אש ואמר מבוערת מפני העצים המבוערים בה כאילו היא מבוערת ויונתן תירגם וית נורא קדמוהי מדליקין ובדברי רז״ל מאי אח רב אמר אחוגא ושמואל אמר עצים שנדלקים באחוה : (כג) שלש דלתות וארבעה . פירוש דפין כלומר דפי המגלה ונקראים דלתות לפי שנפתחים ונסגרים כדלתות ובאו בפסוק זכר ונקבה שאמר שלש וארבעה ואמר כן לפי שהוא שם מושאל כי דלת לשון נקבה : והשלך . מקור : אל האש אשר אל האח . כמו על והראשונים אל והאחרונים על ופסוק תד סימן ואל על יקראוהו ורז״ל פירשו שלש דלתות וארבעה שלשה פסוקים וארבעה אמרו מאי שנא שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקים כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מאי כתיב ביה אמרו ליה איכה ישבה בדד העיר אמר להו ואנא מלכא בכה תבכה אמר להו ואנא מלכא גלתה יהודה אמר להו ואנא מלכא דרכי ציון אבילות אמר להו ואנא מלכא היו צריה לראש אמר להו מאן אמרה כי ה׳ הוגה מיד קדר כל האזכרות שבה ושרפה באש ויונתן תירגם דלתות פצין : (כד) ולא פחדו ולא קרעו . כי היה להם לפחוד ולקרוע בשמעם הדברים ולשוב בתשובה לפני האל ולא חששו בשמעם הדברים המלך וכל עבדיו שהיו עמו בבית אבל השרים שבאו אל המלך והגידו לו הם פחדו כמו שכתוב למעלה פחדו איש אל רעהו וכן הפגיעו במלך לבלתי ישרוף את המגילה ורז״ל דרשו ולא קרעו בגדיהם מכלל דבעי קריעה וסמכו על זה ואמרו הרואה ספר תורה שנקרע בזרוע חייב לקרוע : (כה) הפגיעו במלך . ענין תחנה ובקשה וכן וישתומם כי אין מפגיע : (כו) ויסתירם ה׳ . שחפשו במקום שהיו ולא מצאום כי הסתירם ה׳ אפשר שעת חפש סביבותם או שבעל כח ראותם באותו מקום שהיו ירמיהו וברוך : (כז) ויהי דבר ה׳ . אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים ;

שלא

איפ׳ י׳ כתי׳ כן איפה וסי׳ נמ׳ בסד וישב ובשמואל ב׳ סי׳ ט׳ : ישיבה בית ו׳ וסי׳ שבי אלמנ׳ בית אביך ב׳ בפסוק . וישב ארון ה׳ בית עובד דשמואל . וישב בית החפשית דד״ה . ותשב תמר ושוממה . ותמלך יושב בית החרף : וכל עבדיו ד׳ בקריאה וסימן נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ כ״ב : שלמיהו ג׳ בקריאה וסימן וישלחו כל השרים אל ברוך את יהודי. ויצוה המלך את ירחמאל בן המלך . וישמע שפטיהו בן מתן . וא׳ ושלמיהו וסימן עזראל ושלמיהו שמריהו . ובספרי מסרת אחריתי מונה במקום וישמע שפטיהו וישלח המלך צדקיה את יהוכל : הראשונה ח׳ בקריאה וסימן נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשונה . ותהי המכה הראשונה . אשר היו על המגלה הראשונה . ובאת הממשלה הראשונה . במרכבה הראשונה סוסים . על המחלוקת הראשונה לחדש הראשון . הארך אמות במדת . הוא

מצודת ציון

כנגל (בראשית כד) : (יח) בדיו . מי השחור העשוי לכתיבה : (יט) איפה . איה פה : (כ) הפקידו. מל׳ פקדון וגניזה : (כב) האח . כך שם הכלי שמבערין בו האש : מבוערת. דולקת: (כג) דלתות. כמו לשון שאלה על הפסוקים : בתער . סכין חריף ושנון: תום . ענין השלמה : (כה) הפגיעו .

שלא תאמר גליוני המגלה שרף אלא הדברים הכתובים בה שרף ורבותינו ז"ל ראו מזה שהרואה ספר תורה שנשרף חייב לקרוע שתי קריעות אחת על הגויל ואחת על הכתב שנא' את המגלה ואת הדברים המגלה זה גויל הדברים זה כתב: (ל) לא יהי' לו יושב על כסא דוד, כי יהויכין לא מלך אלא שלשה חדשים ולא נחשב יושב על כסא: לחרב ביום, כי לא הניחוהו הכשדים להקבר: ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה, כדברי רז"ל רבי חמא ב"ר חנינא ורב חד אמר ועוד נוסף עליהם זה איכה יעיב דברים זה איכה יועם רבים זכור ה' כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא וחד אמר ועוד נוסף עליהם זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא מלמד שהיה כתוב כל המגלה הראשונה איכה ישבה ואיכה יעיב ואיכה יועם הדא הוא דכתיב ונוסף עליהם דברים כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא רבים זה זכור השם: (א) וימלך מלך, לפי שמלכות יהויכין לא עמדה אלא ג' חדשים אמר וימלך מלך כי יהויכין לא נחשב למלך: (ד) בית הכליא. כתיב ביו"ד וקריא הכלוא בוי"ו והוא בית האסורים כי במלוך צדקיהו נוה להוציאו משם ולא נתנו אותו שם עד שתפשו ירמיהו: (ה) יצא ממצרים, לעזור אל צדקיהו כי צדקיהו מרד במלך בבל אשר השביעו באלהים כשהמליכו ומורד בו ושלח למלך מצרים לעזרו וכששלח שם מלך בבל הילך מפני שמרד בו יצא חיל פרעה ממצרים נחלק :

בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון. וירמיהו ב' ר"פ וסי' וירמיהו בא ויצא בתוך העם. וירמיהו לקח מגלה אחרת: ועוד כ"ג וסימן חמש שנים אשר אין חריש. ועוד לו אך המלוכה. ותחי נבלתם כסוחה. ועוד בה עשיריה. מנשה את אפרים. ארם מקדם ופלשתים מאחור. על בן על בחוריו. בלתי כרע תחת. ועוד נוסף עליהם דברים. ועוד תשוב תראה. ועוד בחיים חיתם. ועוד הסיר את הבמות דד"ה דיהושפט. ועוד העם לא הכינו לבבם דד"ה דיהושפט. ועוד העם משחיתם. ועוד ברצותי בית אלהי. ועוד אדומים באו. ועוד דבר עבדיו. ועוד מבט ואין רשע. כי יש לעץ תקוה. ועוד ראיתי תחת. אני מדבר ומתפלל. אני מדבר בתפלה.

תולדות אהרן ואת האה. שבת כ: כקרא יהודי. מ"ק כו: יקרעה בתער. (מ"ק ס"נ):

מצודת ציון

ענין תחנה ובקשה כמו ופגעו לי (שם כג): (כט) והשבית. ענין ביטול ומניעה: (ל) לחורב. ענין חמימות כמו חורב בצל עב (ישעיה כה): ולקרח. ענין גליד הנקרש מן המים בימי הקור כמו משליך קרחו (תהלים קמז): (לא) ופקדתי. ענין זכרון: איש יהודה. אנשי יהודה: (ד) ולא נתנו. ולא עזבו כמו ולא נתן סיחון (במדבר כא): בית הכלוא. בבית המאסר: (ה) וחיל. גבאות עם: הצרים. המקיפים לכבר: ויעלו. ענין סלוק כמו העלו [illegible] (שם ט): [illegible]

הָדָא לְמֵימַר מָא דֵין כְּתַבְתָּא עֲלַהּ לְמֵימַר מֵיתֵי יֵיתֵי מַלְכָּא דְבָבֶל וִיחַבֵּל יַת אַרְעָא הָדָא וִיבַטֵּל מִנַּהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ ל בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל יְהוֹיָקִים מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לָא יְהֵי לֵיהּ יָתֵיב עַל כּוּרְסֵי דָוִד וְנִבְלְתֵיהּ תְּהֵא מְשַׁגְרָא לְשַׁרְבָא בִּימָמָא וְלִגְלִידָא בְּלֵילְיָא׃ לא וְאַסְעַר עֲלוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל עַבְדוֹהִי יַת חוֹבֵיהוֹן וְאַיְתֵי עֲלֵיהוֹן וְעַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וְעַל אֱנָשׁ יְהוּדָה יַת כָּל בִּישְׁתָא דְגָזְרֵית עֲלֵיהוֹן וְלָא קַבִּילוּ׃ לב וְיִרְמְיָה נְסִיב מְגִלָּה אוֹחֲרֵי וִיהַבַהּ לְבָרוּךְ בַּר נֵרִיָּה סַפְרָא וּכְתַב עֲלַהּ מִפּוּמָא דְיִרְמְיָה יַת כָּל פִּתְגָמֵי סִפְרָא דְאוֹקִיד יְהוֹיָקִים מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּנוּרָא וְעוֹד אִתּוֹסָפוּ עֲלֵיהוֹן פִּתְגָמִין סַגִּיאִין כְּוָתְהוֹן׃

א וּמְלַךְ מְלַךְ צִדְקִיָּה בַּר יֹאשִׁיָּה חֲלַף כָּנְיָה בַּר יְהוֹיָקִים דְאַמְלִיךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה׃ ב וְלָא קַבֵּיל הוּא וְעַבְדוֹהִי וְעַמָּא דְאַרְעָא לְפִתְגָמָא דַייָ דְמַלֵּיל בְּיַד יִרְמְיָהוּ נְבִיָּא׃ ג וּשְׁלַח מַלְכָּא צִדְקִיָּהוּ יַת יְהוּכַל בַּר שֶׁלֶמְיָה וְיַת צְפַנְיָה בַּר מַעֲשֵׂיָה כַּהֲנָא לְוַת יִרְמְיָה נְבִיָּא לְמֵימַר צְלִי כְעַן עֲלָנָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ ד וְיִרְמְיָה עָלֵיל וְנָפֵק בְּגוֹ עַמָּא וְלָא יְהָבוּ יָתֵיהּ בְּבֵית אֲסִירֵי׃ ה וּמַשִׁרְיַת פַּרְעֹה נְפָקָא מִמִּצְרַיִם וּשְׁמָעוּ כַּסְדָּאֵי דְצַיְרִין עַל יְרוּשְׁלֶם יַת שִׁמְעֲהוֹן וְאִסְתַּלָּקוּ מֵעַל יְרוּשְׁלֶם׃ ו וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימַר׃ ז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל כְּדֵין תֵּימְרוּן לִמְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה דִשְׁלַח יַתְכוֹן לְקֳדָמַי לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָמַי הָא מַשִׁרְיַת פַּרְעֹה דִנְפַקָא לְכוֹן לְסָעִיד תָּבָא לְאַרְעֲהוֹן לְמִצְרָיִם׃ ח וִיתוּבוּן כַּסְדָּאֵי וִיגִיחוּן קְרָבָא עַל קַרְתָּא הָדָא וְיִכְבְּשׁוּנַהּ

הַזֹּאת לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּתַבְתָּ עָלֶיהָ לֵאמֹר בָּא־יָבוֹא מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִשְׁחִית אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהִשְׁבִּית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ ל לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד וְנִבְלָתוֹ תִּהְיֶה מֻשְׁלֶכֶת לַחֹרֶב בַּיּוֹם וְלַקֶּרַח בַּלָּיְלָה׃ לא וּפָקַדְתִּי עָלָיו וְעַל־זַרְעוֹ וְעַל־עֲבָדָיו אֶת־עֲוֺנָם וְהֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם וְעַל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַםִ וְאֶל־אִישׁ יְהוּדָה אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם וְלֹא שָׁמֵעוּ׃ לב וְיִרְמְיָהוּ לָקַח מְגִלָּה אַחֶרֶת וַיִּתְּנָהּ אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּהוּ הַסֹּפֵר וַיִּכְתֹּב עָלֶיהָ מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֵת כָּל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּאֵשׁ וְעוֹד נוֹסַף עֲלֵיהֶם דְּבָרִים רַבִּים כָּהֵמָּה׃

לז א וַיִּמְלָךְ־מֶלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת כָּנְיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָקִים אֲשֶׁר הִמְלִיךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃ ב וְלֹא שָׁמַע הוּא וַעֲבָדָיו וְעַם הָאָרֶץ אֶל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃ ג וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת־יְהוּכַל בֶּן־שֶׁלֶמְיָה וְאֶת־צְפַנְיָהוּ בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר הִתְפַּלֶּל־נָא בַעֲדֵנוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ ד וְיִרְמְיָהוּ בָּא וְיֹצֵא בְּתוֹךְ הָעָם וְלֹא־נָתְנוּ אֹתוֹ בֵּית הַכְּלִיא׃ ה וְחֵיל פַּרְעֹה יָצָא מִמִּצְרָיִם וַיִּשְׁמְעוּ הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עַל־יְרוּשָׁלַםִ אֶת־שִׁמְעָם וַיֵּעָלוּ מֵעַל יְרוּשָׁלָםִ׃ ו וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ ז כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה תֹאמְרוּ אֶל־מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם אֵלַי לְדָרְשֵׁנִי הִנֵּה חֵיל פַּרְעֹה הַיֹּצֵא לָכֶם לְעֶזְרָה שָׁב לְאַרְצוֹ מִצְרָיִם׃ ח וְשָׁבוּ הַכַּשְׂדִּים וְנִלְחֲמוּ עַל־הָעִיר הַזֹּאת וּלְכָדֻהָ

(לב) דברים רבים כהמה. מתחלה היו שלש אלפא ביתין איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם והוסיף עליה אני הגבר שכל אות משולשת בה: (א) וימלך מלך. לפי שמעתה בא לספר ולומר שנתקיימו הפורעניות שנבא עד הנה התחיל לומר כן ובא עת הפקודה שיקרבו הימים להתקיים הדברים וימלך מלך אחר על יהודה תחת כניהו בן יהויקים וגו': (ד) וירמיהו בא ויוצא בתוך העם. כשמלך צדקיהו נוה והוציאוהו מבית הכלא שכלאו יהויקים שצדקיה היה צדיק ודורו רשעים ויהויקי' היה רשע ודורו צדיקים: (ה) וחיל פרעה יצא ממצרים. לעזרה ליהודה: (ז) שב לארצו מצרים. בספינות היו באים ורמז הקב"ה לים והציף עליו כמו נודות ואובות (כלומר נפוחות) דומות לעורות בני אדם אמרו זה לזה מה זאת אמרו אלו אבותינו ששעבדו אבותיהם

של

מצודת דוד

לאמר. ר"ל כי אמרת מדוע כתבת על המגלה דברים המורים שמלך בבל ישחית את הארץ וכו': (ל) לא יהיה לו. ר"ל לא יהיה לו בן אשר יתמיד לשבת על כסא המלוכה כי יכניה בנו לא מלך כי אם שלשה חדשים ועשרה ימים: ונבלתו וכו'. כי לא יקבר אחר מותו כי בדרך ימות כשיוליכוהו בגולה: לחורב ביום. יתבזה בשכבו ביום מול חום השמש ובלילה לקרח בעת יגלד המים מתוקף הקור: (לא) ופקדתי. אזכור עליו וכו' את עון שריפת המגלה: את כל הרעה. ר"ל הרעה האמורה בהמגלה ההיא: אשר דברתי וכו'. רצה לומר על אשר דברתי אליהם דברי והמה לא שמעו לי: (לב) ועוד נוסף עליהם. מפי ירמיה היה עוד נוסף עליהם מדעתו דברים רבים כשעור ספר' הראשונה כי מתחלה אמר שלש' אלפ"א בית"א איכה ישבה בדד איכה יעיב איכה יועם זהב והוסיף עוד אני הגבר ראה עני שהוא מתלתא תלתא: לז (ד) בא ויוצא וכו'. כי כשמלך צדקיה נוה להוציאו מבית הכלא שכלאו יהויקים ולא עזבו אותו בבית הכלא: (ה) יצא ממצרים. לעזרת יהודה: את שמעם. את פרסום גבורתם: ויעלו. הלכו מירושלים: (ז) לדרשני. לדרוש אותי בתפלה: שב לארצו. ולא יבא לעזרה: (ח) ושבו. הכשדים ישובו להלחם בכם:

לא

וְשָׂרְפֻהָ בָאֵשׁ׃ ט כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה ג' וחסר י"ח בטעם ג' סיפרה ג' וחסר
אַל־תַּשִּׁאוּ נַפְשֹׁתֵיכֶם לֵאמֹר הָלֹךְ
יֵלְכוּ מֵעָלֵינוּ הַכַּשְׂדִּים כִּי־לֹא יֵלֵכוּ׃
י כִּי אִם־הִכִּיתֶם כָּל־חֵיל כַּשְׂדִּים
הַנִּלְחָמִים אִתְּכֶם וְנִשְׁאֲרוּ־בָם
אֲנָשִׁים מְדֻקָּרִים אִישׁ בְּאָהֳלוֹ יָקוּמוּ ב'
וְשָׂרְפוּ אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בָּאֵשׁ׃
יא וְהָיָה בְּהֵעָלוֹת חֵיל הַכַּשְׂדִּים מֵעַל ג' וה' ובהעלות
יְרוּשָׁלִַם מִפְּנֵי חֵיל פַּרְעֹה׃ יב וַיֵּצֵא
יִרְמְיָהוּ מִירוּשָׁלִַם לָלֶכֶת אֶרֶץ
בִּנְיָמִן לַחֲלִק מִשָּׁם בְּתוֹךְ הָעָם׃ ג' וחסר
יג וַיְהִי־הוּא בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן וְשָׁם בַּעַל
פְּקִדֻת וּשְׁמוֹ יִרְאִיָּיה בֶּן־שֶׁלֶמְיָה בֶּן־ ג' וחסר ב' מ"ל
חֲנַנְיָה וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא
לֵאמֹר אֶל־הַכַּשְׂדִּים אַתָּה נֹפֵל׃
יד וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ שֶׁקֶר אֵינֶנִּי נֹפֵל
עַל־הַכַּשְׂדִּים וְלֹא שָׁמַע אֵלָיו וַיִּתְפֹּשׂ ב'
יִרְאִיָּיה בְּיִרְמְיָהוּ וַיְבִאֵהוּ אֶל־הַשָּׂרִים׃ ב' בסיפרה
טו וַיִּקְצְפוּ הַשָּׂרִים עַל־יִרְמְיָהוּ וְהִכּוּ ב' ד'
אֹתוֹ וְנָתְנוּ אוֹתוֹ בֵּית הָאֵסוּר בֵּית ג' מ"ל בסיפרה
יְהוֹנָתָן הַסֹּפֵר כִּי־אֹתוֹ עָשׂוּ לְבֵית
הַכֶּלֶא׃ טז כִּי בָא יִרְמְיָהוּ אֶל־בֵּית ב' בסיפרה
הַבּוֹר וְאֶל־הַחֲנֻיוֹת וַיֵּשֶׁב־שָׁם יִרְמְיָהוּ ב'
יָמִים רַבִּים׃ יז וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ
וַיִּקָּחֵהוּ וַיִּשְׁאָלֵהוּ הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ
בַּסֵּתֶר וַיֹּאמֶר הֲיֵשׁ דָּבָר מֵאֵת יְהוָה ב'
וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ יֵשׁ וַיֹּאמֶר בְּיַד מֶלֶךְ־
בָּבֶל תִּנָּתֵן׃ יח וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־
הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ מֶה חָטָאתִי לְךָ
וְלַעֲבָדֶיךָ וְלָעָם הַזֶּה כִּי־נְתַתֶּם אוֹתִי ג'. י"ג מ"ל בסיפרה
אֶל־בֵּית הַכֶּלֶא׃ יט וְאַיֵּו נְבִיאֵיכֶם ואיה קרי
אֲשֶׁר־נִבְּאוּ לָכֶם לֵאמֹר לֹא־יָבֹא ג' חסר בסיפר'
מֶלֶךְ־בָּבֶל עֲלֵיכֶם וְעַל הָאָרֶץ הַזֹּאת׃
כ וְעַתָּה שְׁמַע־נָא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ תִּפָּל־
נָא תְחִנָּתִי לְפָנֶיךָ וְאַל־תְּשִׁבֵנִי בֵּית ז"ל חסר
יְהוֹנָתָן הַסֹּפֵר וְלֹא אָמוּת שָׁם׃
כא וַיְצַוֶּה הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ וַיַּפְקִדוּ אֶת־ ב'. ד' חסר

וְיוֹקְדוּנַהּ בְּנוּרָא׃ ט כְּדְנַן
אֲמַר יְיָ לָא תִטְעוֹן נַפְשָׁתֵיכוֹן
לְמֵימַר אִסְתַּלָּקָא יִסְתַּלְּקוּן
מִנַּנָא כַּסְדָּאֵי אֲרֵי לָא יִסְתַּלְּקוּן׃
י אֲרֵי אִם תִּקְטְלוּן כָּל מַשְׁרְיַת
כַּסְדָּאֵי דְמַגִיחִין קְרָבָא עִמְּכוֹן
וְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּהוֹן גֻּבְרִין מְטַעֲנִין
גְּבַר בְּמַשְׁכְּנֵיהּ יְקוּמוּן וְיוֹקְדוּן
יַת קַרְתָּא הָדָא בְּנוּרָא׃
יא וַהֲוָה כַּד אִסְתַּלָּקָא מַשְׁרְיַת
כַּסְדָּאֵי מֵעַל יְרוּשְׁלֶם מִן קֳדָם
מַשְׁרְיַת פַּרְעֹה׃ יב וּנְפַק
יִרְמְיָה מִירוּשְׁלֶם לְמֵיזַל לְאַרְעָא
שִׁבְטָא בִּנְיָמִן לְפַלְגָא
אַחְסַנְתָּא דְאִית לֵיהּ תַּמָּן בְּגוֹ
עַמָּא׃ יג וַהֲוָה הוּא בִּתְרַע
שִׁבְטָא בִּנְיָמִן וְתַמָּן גַּבְרָא
מְמַנָא וּשְׁמֵיהּ יִרְאִיָּה בַּר
שֶׁלֶמְיָה בַּר חֲנַנְיָה וַאֲחַד יַת
יִרְמְיָה נְבִיָּא לְמֵימַר לְכַסְדָּאֵי
אַתְּ מִשְׁתְּמַע׃ יד וַאֲמַר יִרְמְיָה
שִׁקְרָא אַתְּ אֲמַר לֵית אֲנָא
מִשְׁתְּמַע לְכַסְדָּאֵי וְלָא קַבִּיל
מִנֵּיהּ וַאֲחַד יִרְאִיָּה בְּיִרְמְיָה
וְאַיְתְיֵהּ לְוָת רַבְרְבַיָּא׃
טו וּרְגִיזוּ רַבְרְבַיָּא עַל יִרְמְיָהוּ
וְאַלְקִיאוּ יָתֵיהּ וִיהָבוּ יָתֵיהּ
בֵּית אֲסִירֵי בֵּית יְהוֹנָתָן סַפְרָא
אֲרֵי יָתֵיהּ עֲבַדוּ לְבֵית אֲסִירֵי׃
טז אֲרֵי עַל יִרְמְיָה לְבֵית אֲסִירֵי
וּלְגָיו מִן חֲנוּתָא וִיתֵיב תַּמָּן
יִרְמְיָה יוֹמִין סַגִּיאִין׃ יז וּשְׁלַח
מַלְכָּא צִדְקִיָּה וְדַבְּרֵיהּ
וְשַׁאֲלֵיהּ מַלְכָּא בְּבֵיתֵיהּ
בְּסִתְרָא וַאֲמַר הַאִית פִּתְגָמָא
מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יִרְמְיָה אִית
וַאֲמַר בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל
תִּתְמְסַר׃ יח וַאֲמַר יִרְמְיָה
לְמַלְכָּא צִדְקִיָּה מָה חָבֵית לָךְ
וּלְעַבְדָךְ וּלְעַמָּא הָדֵין אֲרֵי
יְהַבְתּוּן יָתִי לְבֵית אֲסִירֵי׃
יט וְאָן נְבִיאֵיכוֹן דְשִׁקְרָא
דְאִתְנַבִּיאוּ לְכוֹן לְמֵימַר לָא
יֵיתֵי מַלְכָּא דְבָבֶל עֲלֵיכוֹן וְעַל
אַרְעָא הָדָא׃ כ וּכְעַן שְׁמַע
כְּעַן רִבּוֹנִי מַלְכָּא תִּתְקַבֵּיל
כְּעַן בָּעוּתִי קֳדָמָךְ וְלָא תְתִיבִנַּנִי לְבֵית יְהוֹנָתָן סַפְרָא וְלָא אֵימוּת תַּמָּן׃
כא וּפַקִּיד מַלְכָּא צִדְקִיָּה וּפַקִּידוּ יַת

של אלו שאנו הולכים לעזרתם הם מיד שבו לארצם : (יב) לחלק משם בתוך העם . לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא ובעוד הכשדים צרים עליה לא הי' יוצא ממנה שמתפלל על העיר שלא תלכד: (יג) ושם בעל פקידות . ממונה לשמור שלא יצא איש מן העיר להשלים אל הכשדים : בן שלמיה בן חנניה . הוא חנניה בן עזור בן בנו היה זה ולכך יחסו הכתוב ללמד שכל המחניף לרשע סוף נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו וירמיה החניף לו שאמר לו אמן יקים ה' את דבריך (לעיל כח) . ומדרש אגדה שצוה חנניה את בנו ראה שאני מת על ידי ירמיה והעמידני שקרן בנבואתי אם תוכל להכשילו הכשילהו ובנו צוה גם הוא לבניו כך וכשהגיע שעה הכשילו : (טז) ואל החניות . תירגם יונתן לגיו מן חנותא חניות היו

מצודת דוד

(ט) אל תשיאו . אל תהיו נפתים בעצמיכם לאמר שהכשדים ילכו להם מכל וכל : כי לא ילכו . ר"ל לא ילכו מכל וכל כי ישובו: (י) כי אם הכיתם. אף אם תכו את כל הכשדים ורק ישארו בה אנשים מדוקרי חרב : איש באהלו . אותם המדוקרים אשר ישכבו איש באהלו הם יקומו וישרפו את העיר הזאת והוא ענין הפלגה וגוזמא וכאומר לא יועיל שום התחבולה נגד גזירתי: (יא) בהעלות . בעת שנסתלקו הכשדים מעל ירושלים על כי שמעו שבאים חיל פרעה לעזור ליהודה : (יב) ויצא . אז יצא ירמיה מירושלים וכו' : לחליק משם . להשמיט עצמו משם בתוך העם היוצאים ר"ל שהיה יוצא בין העם היוצאים להיות נשמט מהם לבל ירגישו בו שומרי השער: (יג) ויהי הוא. כאשר בא בשער הנקרא שער בנימין ושם היה בעל פקידת שהיה ממונה לשמור פתח השער ההוא : ויתפוש . אחז בחוזקה את ירמיה באמרו הנה אתה נופל אל הכשדי' להיות עמהם : (יד) שקר . הדבר הזה הוא שקר : ולא שמע אליו . לא קבל דבריו ולא האמין לו : (טו) בית יהונתן . בבית יהונתן: כי אותו . כי את הבית ההוא הכינו להיות בית הכלא:(טז) כי בא ירמיה . אשר משם בא ירמיהו אל בית הבור אשר שם בור בית האסורים והוא המקום היותר רע שבמאסר : ואל החנויות. ר"ל אשר בתוך החנויות: (יז) היש דבר . ר"ל אם זה מקרוב בא לו נבואה מה' : יש . באה לי נבואה מקרוב : ויאמר ביד וכו' . וחזר ואמר וזהו הנבואה הבאה אשר תנתן ביד מלך בבל : (יט) ואיה נביאיכם . ר"ל איה הבטחת נביאיכם אשר נבאו וכו' וכאומר הלא הנה בא ועושה מצור על העיר : (כ) ועתה הואיל

(יב) לחלק משם בתוך העם . כמו להחליק חסר ה"א ההפעיל והשלה שנוע' תחת הלמ"ד וכן לשמיד מעוזניה והחומים לנס וגו' לחליק להחליק עצמו משם שהיה בתוך העם והיה ירא שמא יכניסוהו לבית הכלא לפי שאמ' כי אם הכיתם את כל חיל כשדים וגומר וענין לחליק לשון השמטה והוא קרוב לענין חלקלקות כלומר היה רוצה להיות נשמט משם ויונתן תירגם לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא , ובדרש ליטול חלק עם הכהנים שהיו בענתות: (יג) בשער בנימין . שער משערי ירושלם היה נקרא שער בנימין לפי שהיה בחלק של בנימין או שהיה מוצא השער דרך ארץ בנימין : ושם בעל פקידות , בעל מנוי שמנו אותו בתוכו השער כי היו אנשים ממונים לשמור שלא יצא אדם משם אל הכשדים : וכמו יראייה , בזה השער יראייה בב' יודין הראשונה נקראת והשנית אינה נקראת וכן מתויאל ילד את מתושאל וכן יששכר לקריאת בן אשר, ובדרש כי זה חנניה בן עזור ובשביל שהכחישו ירמיהו בנבואתו ונבא לו במיתה צוה את בנו שאם יוכל להכשיל את ירמיהו יעשה וכן שלמיה בנו צוה ליראייה בנו ועכשיו כשמצא לו עלה תפשו : אל הכשדים אתה נופל , רוצה לומר מתחבר ונשמע אליהם וכן תירגם יונתן משתמע ומענין זה ומנשה נפלו על דוד וכן ונפלה אל מחנה ארם : (יד) אינני נופל על הכשדים. זה על והראשון אל וסימן ואל על יקראוהו : (טו) בית האסור . בשקל אבוס בעליו : (טז) ואל החניות . ת"י ולגיו מן חנוותא כלומר בית האסור היה לפנים מן החניות שהיו שם לפני בית האסורים : (יט) ואיה נביאכם . ואיו

ועוד תוספ : כה אמר ה' אל תשיאו י"ח בטעמא כה אמר בסימ' וסי' נמסר לעיל בסיפרא דא סי' י"ב: מדקרים ב' וסי' ונשארו בם אנשים מדקרים . שהם יזובו מדקרים . וא' ומדקרים ונפלו חללים בארץ כשדים : יראייה ב' ומ"ל ובענין וסימן ושם בעל פקדת ושמו יראייה . ויתפש יראייה בירמיהו : בית הבור חד מן ה' זוגין חד בית וחד בבית וסימן בית הבור כי בא ירמיהו אל בית הבור . בבית הבור . ויהי בחצי הלילה . בית רשע עוד האש בית רשע. בבית רשע מארת ה' . בית החפשית ויהי עזיהו דד"ה. בבית החפשית וינגע ה' דמלכים . בית אבל טוב ללכת. בבית אבל לב חכמים. בית המלכות גם ושתי . בבית המלכות ותלבש אסתר מלכות : ואיה ג' ר"פ בקריאה וסי' ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו . ואיו נביאיכם בן בתים . ואיה איפה תקותי : ונתון

מצודת ציון

(ט) תשיאו . ענין פתוי והסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג) : (י) מדוקרים . ענין תחיבת חרב וחנית בגוף כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה יג) : (יא) בהעלות . ענין סילוק : (יב) לחליק . כמו להחליק והוא ענין החלקה והשמטה : (יג) בעל . שר והאדון כמו אם בעליו עמו (שמות כב) : פקדת . מלשון פקיד וממונה : ויתפוש . אחז בחזקה כמו והיא לא נתפשה (במדבר ה): נופל . ענין נטיה והתחברות כמו ונפלה אל מחנה ארם (מלכים ב ז) : (טו) ויקצפו . מלשון קצף וכעס: בית האסור . בית המאסר : (טז) כי בא . אשר בא : החנויות . הם המקומות שמוכרין שם סחורה וכל ממכר וידוע הוא בדרז"ל: (כ) תפל . ענין נטיה;

יִרְמְיָהוּ בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה וְנָתֹן לוֹ כִכַּר־לֶחֶם לַיּוֹם מִחוּץ הָאֹפִים עַד־תֹּם כָּל־הַלֶּחֶם מִן־הָעִיר וַיֵּשֶׁב יִרְמְיָהוּ בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה׃

לח א וַיִּשְׁמַע שְׁפַטְיָה בֶן־מַתָּן וּגְדַלְיָהוּ בֶּן־פַּשְׁחוּר וְיוּכַל בֶּן־שֶׁלֶמְיָהוּ וּפַשְׁחוּר בֶּן־מַלְכִּיָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִרְמְיָהוּ מְדַבֵּר אֶל־כָּל־הָעָם לֵאמֹר׃ ב כֹּה אָמַר יְהוָה הַיֹּשֵׁב בָּעִיר הַזֹּאת יָמוּת בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדָּבֶר וְהַיֹּצֵא אֶל־הַכַּשְׂדִּים יְחָיֶה וְהָיְתָה־לּוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל וָחָי׃ ג כֹּה אָמַר יְהוָה הִנָּתֹן תִּנָּתֵן הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד חֵיל מֶלֶךְ־בָּבֶל וּלְכָדָהּ׃ ד וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים אֶל־הַמֶּלֶךְ יוּמַת נָא אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה כִּי עַל־כֵּן הוּא מְרַפֵּא אֶת־יְדֵי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַנִּשְׁאָרִים ׀ בָּעִיר הַזֹּאת וְאֵת יְדֵי כָל־הָעָם לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי ׀ הָאִישׁ הַזֶּה אֵינֶנּוּ דֹרֵשׁ לְשָׁלוֹם לָעָם הַזֶּה כִּי אִם־לְרָעָה׃ ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ הִנֵּה־הוּא בְּיֶדְכֶם כִּי־אֵין הַמֶּלֶךְ יוּכַל אֶתְכֶם דָּבָר׃ ו וַיִּקְחוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר ׀ מַלְכִּיָּהוּ בֶן־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ בַּחֲבָלִים וּבַבּוֹר אֵין־מַיִם כִּי אִם־טִיט וַיִּטְבַּע יִרְמְיָהוּ בַּטִּיט׃ ז וַיִּשְׁמַע עֶבֶד־מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי אִישׁ סָרִיס וְהוּא בְּבֵית הַמֶּלֶךְ כִּי־נָתְנוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ אֶל־הַבּוֹר וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן׃ ח וַיֵּצֵא עֶבֶד־מֶלֶךְ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְדַבֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר׃ ט אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הֵרֵעוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשׂוּ לְיִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֵת אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֶל־הַבּוֹר וַיָּמָת תַּחְתָּיו מִפְּנֵי הָרָעָב

ירמיה בדרת בית אסיריא ויהבון ליה פתא דלחמא ליומא משוק נחתומיא עד דשלים כל לחמא מן קרתא ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא: א ושמע שפטיה בר מתן וגדליה בר פשחור ויוכל בר שלמיהו ופשחור בר מלכיה ית פתגמיא דירמיה ממליל עם כל עמא למימר: ב כדנן אמר יי דיתיב בקרתא הדא יתקטיל בחרבא בכפנא ובמותא ודיפוק וישתמע לכשדאי ויחי ותהי ליה נפשיה לשיזבא ויתקים: ג כדנן אמר יי אתמסרא תתמסר קרתא הדא ביד משרית מלכא דבבל ויכבשינה: ד ואמרו רברביא למלכא יתקטיל כען גברא הדין ארי על כן הוא מרשל ית ידי גברי עבדי קרבא דאשתארו בקרתא הדא וית ידי כל עמא למללא עמהון כפתגמיא האלין ארי גברא הדין ליתוהי תבע לשלמא לעמא הדין אלהן לבישו: ה ואמר מלכא צדקיה הא הוא מסיר בידכון ארי לית מלכא יכיל לאתבא יתכון פתגם: ו ודברו ית ירמיה ורמו יתיה לגובא דמלכיה בר מלכא דבדרת בית אסיריא ושרביבו ית ירמיה באטוניא ובגובא לית מיא אלהן טינא וטבע ירמיה בטינא: ז ושמע עבדא דמלכא צדקיה גבר רב והוא בבית מלכא ארי יהבו ית ירמיה לגובא ומלכא יתיב בתרע שבטא בנימן: ח ונפק עבדא דמלכא מבית מלכא ומליל עם מלכא למימר: ט רבוני מלכא אבאישו גבריא האלין ית כל דעבדו לירמיה נביא ית דרמוהי לגובא כבר מית באתריה מן קדם כפנא

ז' חסר
ב' דגשים
ל'
ג'
ז' בטעם
בסיפרא
מ'
והיה ק'
ב'
ל' כתיב
ל' ואמון י"ד
פסוקים דמיין
חד את ואת
ה' פסוקים
את כהון מ'
תיבות
ג'
ד' וכל אוריתא
דכות במ"א
ל'
ג'
ל'
ב' דסמיכי
ג' ומ"ל

הא לפני אותו בית הכלא: (כא) מחוץ האופים. משוק נחתומים כמו וחוצות תשים לך בדמשק (מלכים א כ): (ב) והיתה לו נפשו לשלל. והיו לו חייו הצלה כאילו שלל נפשו כאדם השולל שלל ומשתכר בו ישתכר זה נפשו: (ד) על כן הוא מרפא. אלאקרין בלע"ז לשון רפיון: (ה) יוכל. כמו יכול על אשר הוא מרפא את וגו'. (ו) הבור מלכיהו. של מלכיהו: (ז) עבד מלך. ברוך בן נריה: הכושי. צדקיהו מה כושי משונה בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מכל דורו ויש מדרש דורש הכושי על ברוך: איש סריס. גבר רב: (ט) וימת תחתיו וגו'. אילו הניחו אותו במקומו היה מת מאליו ברעב והם

תולדות אהרן בשער בנימין. סוטה מב: עבד מלך. מ"ק טז:

מצודת דוד

הואיל ונביאיכם כחשו והאמת אתי שמע אתה אלי תפול עתה תחנתי לפניך וכו': ולא אמות. למען לא אמות שם מעקת המאסר: (כא) ויפקידו. והניחו בחצר המטרה שאין בה מאסר קשה כ"כ: ונתון לו. גם צוה לתת לו משוק האופים ככר לחם בכל יום עד אשר יהיה נשלם כל הלחם מן העיר: וישב ירמיה. ר"ל שם ישב מרצונו ולא שאל להוציאו גם משם: לח (א) אשר ירמיה מדבר. בהיותו בחצר המטרה היה מדבר כן אל העם הבאים שמה: (ב) אל הכשדים. למסור עצמו בידם: וחיה. ישאר חי: לשלל. כאילו שלל נפשו להחזיקה לעצמו: (ד) יומת נא. לפי שצדקיהו צוה להוציאו מן המאסר הקשה למען לא ימות לזה אמרו לו עתה יומת ומה בכך: כי על כן וכו'. ר"ל כי ראוי הוא למיתה על אשר הוא מרפא ומחליש ידי אנשי המלחמה לבל ילחמו באומץ הלב כי המה מתייאשים מן הנצחון: כל העם. שאינם מאנשי המלחמה: לדבר. במה שמדבר אליהם כדברים האלה: איננו דורש לשלום. איננו מבקש להיות להם שלום כי אם מבקש להיות להם רע ולזה ידבר כדברים האלה למען ירפו ידיהם ויפלו ביד הכשדים: (ה) כי אין המלך יוכל אתכם דבר. כאומר אתם ממרים במלך ואין לו עמכם יכולת מה למחות בידכם: (ו) אל הבור מלכיהו. אל הבור של מלכיהו אשר היה בחצר המטרה: וישלחו. לפי שהיה הבור עמוק לזה הורידהו על ידי חבלים: ויטבע. מקצת גופו נטבע בטיט כי היה רך ולח: (ז) עבד מלך. כן שמו העצמי: הכושי. שהיה כהושי בעורו: איש סריס. איש שר: והוא בבית המלך. כששמע היה בבית המלך: כי נתנו. מוסב על וישמע: והמלך. ואז היה המלך יושב בשער הנקרא שער בנימין: (ח) ויצא. לצאת לשער בנימין אל המלך: (ט) הרעו. ר"ל כל מה שעשו את ירמיהו עשו רע

ואיו כתיב רוצה לומר איו הדבר שהבטחתם בו מפי נביאכם: מחוץ האופים, משוק הנחתומי' ובמדרש שהיו נותנים לו פת קיבר שהיא נמכרת חוץ לפלטרא פירוש פת קיבר פת סובין. (ב) יחיה: כתיב והיה קרי והענין אחד. לשלל, לריוח כלומר כאילו שללה שהצילה מן החרב ומן הרעב: (ד) יומת נא את האיש הזה, באה מלת את עם הפעול לבדו לתוספת באור וכן יחלק את הארץ: על כן הוא מרפא, ענין רפיון והאל"ף תמורת ה"א למ"ד הפעל וכן תירגם יונתן מרשל: (ה) כי אין המלך יוכל אתכם דבר, אין מנהג לשון הקדש לבא מלת אין עם הבינוני העוברים והעתידים אם כן פירוש אין המלך שיוכל אתכם דבר כלומר איננו כדאי שיוכל לעשות דבר כנגדכם ושלא ברצונכם ויונתן תירגם כמו יכול לית מלכ' יכול לאהבא יתכון פתגמא: (ו) אל הבור מלכיהו בן המלך. בא בסמיכות עם ה"א הידיעה כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וכן תירגם יונתן כמו לגובא דמלכיהו בר מלכא: וישלחו את ירמיהו בחבלים. שלשלו אותו תוך הבור כי היה עמוק: (ז) עבד מלך הכושי. זה האיש היה עבד המלך והיה כושי וסריס וי"ת עבדא דמלכא צדקיהו ותרגם איש סריס גבר רב וכן רז"ל פי' הכושי על צדקיהו ואמרו מה כושי זה משונה בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מבני דורו ואנשי חרבו היו רעי' ואמרו זה העבד היה ברוך בן נריה והנכון בעיני עוד כי זה הכושי עבד מלך היה שמו כי לולי זה למה אמר בכל מקום עבד מלך ולא אמר המלך באחד מהם כי אם רוצה לומר מלך על צדקיהו היה לו לומר עבד המלך ועוד למה לא זכר שם האיש הזה באחד המקומות אלא שמו היה עבד מלך כי מצאנו אחימלך ואבימלך: (ט) וימת תחתיו. מפני הרעב קרוב למות תחתיו במקומו:

מפני

נתון ז' בקריאה ג' חסר וד' מל' וסימן ונתון אותו על כל ארץ מצרים. העלה עלידם קהל ונתן את אלהיהם באש דישעיה. ונתן לו ככר לחם. את כל זה ראיתי ונתון אל לבי. ונתון אל תמרוקיהן. ונתון הלבוש והסוס על. קדמא וג' בתראין מל': בחרב ברעב ח' וסימן למה תמותו אתה ועמך. ורדפתי אחריהם בחרב. כה אמר ה' הישב בעיר הזאת ימות. ויהיו כל האנשים אשר שמו את פניהם. ועתה ידע תדעו כי בחרב. ולקחתי את שארית יהודה קדמא דפסוק. ודבתריה ופקדתי על היושבים. כה אמר אדני ה' הכה בכפך ורקע: וישלחו ד' בנביאים ובכתובים וסימן וישלחו את ארון האלהים עקרון. ויקחו את ירמיהו. ויכרתו את ראשו. וישאו את ראשו ואת כליו. וכל אוריתא דכוו' במ"א וישלחו האנשים את

מצודת ציון

(כא) ויפקידו. מלשון פקדון והנחה: בחצר המטרה. שם משמר בית האסורים: ככר. כן יקרא לחם העגול: מחוץ. משוק כמו וחוצות תשים לך בדמשק (מ"א כ): האופים. מלשון אפיית הפת: תום. ענין השלמה: (ב) לשלל. ענין בזה: (ד) מרפא. מלשון רפיון והלשות: לדבר. כדבר הלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ומשפטו לכסא: (ה) יוכל. מלשון יכולת: (ו) וישלחו. ענין הושטה וכן תשלח קציריה עד ים (שם). (ט) הרעו. מלשון רע: תחתיו:

כִּי אֵין הַלֶּחֶם עוֹד בָּעִיר׃ י וַיְצַוֶּה
הַמֶּלֶךְ אֵת עֶבֶד־מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי לֵאמֹר
קַח בְּיָדְךָ מִזֶּה שְׁלֹשִׁים אֲנָשִׁים
וְהַעֲלִיתָ אֶת־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא מִן־
הַבּוֹר בְּטֶרֶם יָמוּת׃ יא וַיִּקַּח עֶבֶד־
מֶלֶךְ אֶת־הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וַיָּבֹא בֵית־
הַמֶּלֶךְ אֶל־תַּחַת הָאוֹצָר וַיִּקַּח מִשָּׁם
בְּלוֹיֵ הסחבות וּבְלוֹיֵ מְלָחִים וַיְשַׁלְּחֵם
אֶל־יִרְמְיָהוּ אֶל־הַבּוֹר בַּחֲבָלִים׃
יב וַיֹּאמֶר עֶבֶד־מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי אֶל־
יִרְמְיָהוּ שִׂים נָא בְּלוֹאֵי הַסְּחָבוֹת
וְהַמְּלָחִים תַּחַת אַצִּילוֹת יָדֶיךָ מִתַּחַת
לַחֲבָלִים וַיַּעַשׂ יִרְמְיָהוּ כֵּן׃ יג וַיִּמְשְׁכוּ
אֶת־יִרְמְיָהוּ בַּחֲבָלִים וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ מִן־
הַבּוֹר וַיֵּשֶׁב יִרְמְיָהוּ בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה׃
יד וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ וַיִּקַּח אֶת־
יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֵלָיו אֶל־מָבוֹא
הַשְּׁלִישִׁי אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ אֶל־יִרְמְיָהוּ שֹׁאֵל אֲנִי אֹתְךָ
דָּבָר אַל־תְּכַחֵד מִמֶּנִּי דָּבָר׃ טו וַיֹּאמֶר
יִרְמְיָהוּ אֶל־צִדְקִיָּהוּ כִּי אַגִּיד לְךָ
הֲלוֹא הָמֵת תְּמִיתֵנִי וְכִי אִיעָצְךָ לֹא
תִשְׁמַע אֵלָי׃ טז וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ
צִדְקִיָּהוּ אֶל־יִרְמְיָהוּ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר
חַי־יְהוָה אֹת אֲשֶׁר עָשָׂה־לָנוּ אֶת־
הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת אִם־אֲמִיתֶךָ וְאִם־
אֶתֶּנְךָ בְּיַד הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר
מְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ יז וַיֹּאמֶר
יִרְמְיָהוּ אֶל־צִדְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִם־
יָצֹא תֵצֵא אֶל־שָׂרֵי מֶלֶךְ־בָּבֶל וְחָיְתָה
נַפְשֶׁךָ וְהָעִיר הַזֹּאת לֹא תִשָּׂרֵף
בָּאֵשׁ וְחָיִתָה אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ יח וְאִם
לֹא־תֵצֵא אֶל־שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל וְנִתְּנָה
הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד הַכַּשְׂדִּים וּשְׂרָפוּהָ
בָּאֵשׁ וְאַתָּה לֹא־תִמָּלֵט מִיָּדָם׃
יט וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶל־יִרְמְיָהוּ
אֲנִי דֹאֵג אֶת־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר נָפְלוּ
אֶל־הַכַּשְׂדִּים פֶּן־יִתְּנוּ אֹתִי בְּיָדָם
וְהִתְעַלְּלוּ־בִי׃ כ וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ לֹא

ס׳
ג׳
סחבות ק׳
ל׳ וחסר מי״ן מפק׳ א
ל׳
כ׳
ל׳
ט׳ע
כ״ו
ו׳ זקפין בנבי׳ וכתו׳
כתי׳ ולא קרי
סימן. ל׳
ז׳ ב׳נפשי בגלגך
ב׳ ורבית ול׳ כתיב כן
ג׳
כ׳ בטעם פן ינתס

אֲרֵי לֵית לַחְמָא עוֹד בְּקַרְתָּא׃
י וּפַקֵּיד מַלְכָּא יַת עַבְדָּא
דְמַלְכָּא צִדְקִיָּה לְמֵימַר דְּבַר
עִמָּךְ מִכָּא תְּלָתִין גַּבְרִין
וְתַסֵּיק יַת יִרְמְיָה נְבִיָּא מִן
גּוּבָּא עַד לָא יְמוּת׃ יא וּדְבַר
עַבְדָּא דְמַלְכָּא יַת גַּבְרַיָּא
עִמֵּיהּ וְעַל לְבֵית מַלְכָּא לִתְחוֹת
אוֹצְרָא וּנְסֵיב מִתַּמָּן בְּלָאֵי
טַפְסָן וּבְלָאֵי שַׁחְקָן וְשַׁרְבְּבִינוּן
לְוַת יִרְמְיָה לְגוּבָּא בְּאַטּוּנַיָּא׃
יב וַאֲמַר עַבְדָּא דְמַלְכָּא צִדְקִיָּה
לְיִרְמְיָה שַׁוִּי כְעַן בְּלָאֵי טַפְסָן
וְשַׁחְקָן תְּחוֹת וּמַדְבְּקֵי יְדָךְ
מִלְרַע לְאַטּוּנַיָּא וַעֲבַד יִרְמְיָה
כֵּן׃ יג וּנְגַדוּ יַת יִרְמְיָה
בְּאַטּוּנַיָּא וְאַסִּיקוּ יָתֵיהּ מִן
גּוּבָּא וִיתֵיב יִרְמְיָה בְּדָרַת בֵּית
אֲסִירַיָּא׃ יד וּשְׁלַח מַלְכָּא
צִדְקִיָּה וּדְבַר יַת יִרְמְיָה נְבִיָּא
לְוָתֵיהּ לְמַעֲלָנָא תְּלִיתָאָה
דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וַאֲמַר
מַלְכָּא לְיִרְמְיָה שָׁאֵל אֲנָא
יָתָךְ פִּתְגָּמָא לָא תְכַסֵּי מִנִּי
פִּתְגָּמָא׃ טו וַאֲמַר יִרְמְיָה
לְצִדְקִיָּה אֲרֵי אֶחֱוֵי לָךְ הֲלָא
מִקְטַל תִּקְטְלִינַנִי וַאֲרֵי
אֶמְלְכִינָּךְ לָא תְקַבֵּיל מִנִּי׃
טז וְקַיֵּים מַלְכָּא צִדְקִיָּה לְיִרְמְיָה
בְּסִתְרָא לְמֵימַר קַיָּם הוּא יְיָ
יַת דְּקַיֵּים לָנָא יַת נַפְשָׁתָא
הָאִלֵּין אִם אֲקַטְלִינָּךְ וְאִם
אֶמְסְרִינָּךְ בְּיַד גַּבְרַיָּא הָאִלֵּין
דְּבָעַן לְמִקְטְלָךְ׃ יז וַאֲמַר
יִרְמְיָה לְצִדְקִיָּה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִם
מִפַּק תִּפּוֹק לְוַת רַבְרְבֵי מַלְכָּא
דְבָבֶל וְתִתְקַיַּם נַפְשָׁךְ וְקַרְתָּא
הָדָא לָא תִתּוֹקַד בְּנוּרָא וּתְחֵי
אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ׃ יח וְאִם לָא
תִפּוֹק לְוַת רַבְרְבֵי מַלְכָּא
דְבָבֶל וְתִתְמְסַר קַרְתָּא הָדָא
בִּידָא דְכַסְדָּאֵי וְיוֹקְדִינַהּ בְּנוּרָא
וְאַתְּ לָא תִשְׁתֵּיזֵיב מִידֵיהוֹן׃
יט וַאֲמַר מַלְכָּא צִדְקִיָּה לְיִרְמְיָה
אֲנָא יָצֵיף מִן יְהוּדָאֵי
דְּאִשְׁתְּמָעוּ לְכַסְדָּאֵי דִּלְמָא
יִמְסְרוּן יָתִי בִּידֵיהוֹן וְיִתְלַעֲבוּן
בִּי׃ כ וַאֲמַר יִרְמְיָה לָא יִמְסְרוּן

והם הריעו לקרב מיתתו : (י) שלשים אנשים . מתוך שהיו תש ברעב נצרכו כולן : (יא) בלויי הסחבות. בלואי בגדים הנסחבי׳ : (יב) והמלחים . לשון רקבון כמו נמלחו (ישעיה נא) : תחת אצילות ידיך . שלא יזיקוך החבלים . אצילות . איישיל״ש בלע״ז : (יד) מבוא השלישי . לא ידעתי היכן הוא ושמא בעזרת ישראל היא לומר שהחיל ועזרת נשים לפניה : (יט) דואג. ירא : פן יתנו אותי . הכשדים ביד היהודים לומר מלככם יהי עבדכם על שקדמתם להשלים עמנו

מצודת דוד

ואף כי את אשר השליכוהו אל הבור : וימת תחתיו . ר״ל ואם כוונתם שימות ולא יתנבא עוד להיות מרפא את ידי אנשי המלחמה עכ״ז יניחו לו והוא מעצמו ימות במקומו מפני הרעב כי אין עוד לחם בעיר : (י) קח בידך מזה . מן המקום הזה קח עמך שלשים אנשים ועל ידם תוציא את ירמיה מן הבור עד לא ימות (ולפי שהיו תשושי כח מעקת הרעבון הוצרכו שלשים) : (יא) בידו . ר״ל עמו וברשותו : אל תחת האוצר . מקום ימצא שם בגדים שחקים ובלוים : בלוי סחבות . בגדים בלוים הראוים נגררים להשליכם אל החוץ : ובלוי מלחים . בגדים בלוים הנשחתים : וישלחם . הורידם אל ירמיה על ידי חבלים ולא זרקם למטה למען לא יטבעו בטיט גם המה : (יב) תחת אצילות ידיך . כי שם החבלים תחת בית השחי להעלותו בזה ולכן צוה לו להשים שמה הבגדים הבלוים מתחת לחבלים למען לא יזיקו לו החבלים : (יד) מבוא השלישי . תחת עזרת ישראל שהחיל ועזרת נשים לפניה : שואל אני אותך דבר . ר״ל מה דבר ה׳ ונבואתו אשר ראית ואל תמנע מלהגיד לי דבר ה׳ : (טו) כי אגיד . אם אגיד וכאומר למה אגיד לך הלא לי יש סכנה בדבר וגם לך אין תועלת כי אם איעצך בדבר ה׳ הנה לא תשמע לי: (טז) את הנפש הזאת . הנתונה בגוף כל אחד מאתנו: (יט) את היהודים. מן היהודים אשר נשו מאז אל הכשדים : פן יתנו. פן הכשדים ימסרו אותי בידם על שהקדימו להשלים עמהם והיהודים ההם יתעללו בי : (כ) לא יתנו . לא ימסרוך הכשדים בידי היהודים :

מפני הרעב . כי בעוד שהיה בחצר המטרה היו רואין אותו ומרחמים עליו ועוד כי המלך צוה לתת לו ככר לחם ליום מחוץ האופים עד תום כל הלחם ועדיין לא תם כל הלחם ומה שאמר כי אין הלחם עוד בעיר רוצה לומר אין הלחם נמצא כי אם בקושי ומאחר שהוא בבור ולא יראו אותו ולא ירגישו אליו ימות בבור מפני הרעב : (י) שלשים אנשים. הוצרכו שלשים אנשים להוציא אדם אחד מן הבור מפני שחשש כחם מפני הרעב : (יא) בידו . עמו ברשותו לעשות מצותו למשוך ירמיהו מן הבור וכן אנשי המלחמה אשר בידינו או פי׳ בידו כמשמעו כי משך כל אחד בידו ללכת אתו כי היו מסרבין מפני תשות כחם : בלוי סחבות, בלוי ביו״ד למ״ד הפעל לבד ויו״ד הרבים נעלמת מהמכתב ונשאר׳ במבטא : הסחבות . כתיב וקרי סחבות והענין אחד אין ביניהם אלא ה״א הידיעה ופירוש הסחבות בגדים בלוים נסחבים ברגלים וכן ובלוי מלחי׳ ופירוש בגדים בלוים נשחתי׳ מפני בליתם וכן ארץ מלחה נבהה ובלוי שם פאר : (יב) בלואי הסחבות והמלחים. באל״ף תמורת ה״א למ״ד הפעל . תחת אצילות ידיך . בתי השחי וכן בלשון זכרים על כל אצולי ידי : (יד) אל מבוא השלישי . מקום שהיו באים מבית המלך לבית יי׳ : את אשר עשה . כתוב את ולא קרי והוא חד מן ח׳ דכתיבין ולא קריין : (טז) אשר עשה לנו את הנפש הזאת . נשבע לו מעין הענין שאמרו לו הלא המת תמיתני ופירוש הנפש הזאת היא המדברת כלומר הנפש אשר בה כח הדבור והנבואה ויונתן תירגם דקיים לנא ית נפשתא האילין : (יט) אני דואג את היהודים . אני מפחד מן היהודים : פן יתנו . פירוש פן

ידם : והעלית ג׳ וסימן אבנים שלמות תבנה ובנית שם מזבח . והעלית את ירמיהו הנביא : וישלחם ט׳ בקריאה וסי׳ וישלחם מעל יצחק בנו . וישלחם יצחק וילכו מאתו . ויברכם יהושע . וישלחם ביהודה להאביד דמלכים . ויכרו את מדויהם שמואל . וחברו דד״ה . אל ירמיהו אל הבור . ויכרה להם כירה : וישלחם ביד פשעם . [וביהושע נשמט פסוק אל ירמיהו] : איעצך ג׳ בקריאה וסי׳ עתה שמע בקולי איעצך ויהי . לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך . ויאמר ירמיהו אל צדקיהו : יצא ז׳ ד׳ חסר וג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח ובסדר מסעי : ונתנה ג׳ בקריאה וסימן מלא שבוע זאת ונתנה לך גם . ונתנה לעבדים המתהלכים . ואם לא תצא אל

מצודת ציון

במקומו : (י) בידך . עמך ברשותך לעשות מצותך וכן אנשי המלחמה . אשר בידינו (במדבר לא) : (יא) בלוי . מלשון בליה ורקבון : סחבות . ענין גרירה והמשכה בארץ כמו סחוב והשלך (לעיל כב) : מלחים . ענין השחתה כמו כי שמים כעשן נמלחו (ישעיה נא) : וישלחם. ענין הושטה : (יב) אצילות ידיך . הם בתי השחי כמו על כל אצילי ידי (יחזקאל יג) : (יד) מבוא . פתח שבאים דרך בו : תכחד . ענין מניעה והעלמה : (יט) דואג . ענין פחד ומורא: את היהודים. מן היהודים וכן כצאתי את העיר (שמות ט) ומשפטו מן העיר : נפלו . ענין הנטה וההתחברות : והתעללו . ענין לעג ובזיון כמו כי התעללתי בו במדבר

יִתְּנוּ שְׁמַע־נָא ׀ בְּקוֹל יְהוָה לַאֲשֶׁר
אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ וְיִיטַב לְךָ וּתְחִי
נַפְשֶׁךָ׃ כא וְאִם־מָאֵן אַתָּה לָצֵאת
זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר הִרְאַנִי יְהוָה׃
כב וְהִנֵּה כָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ
בְּבֵית מֶלֶךְ־יְהוּדָה מוּצָאוֹת אֶל־שָׂרֵי
מֶלֶךְ בָּבֶל וְהֵנָּה אֹמְרוֹת הִסִּיתוּךָ וְיָכְלוּ
לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ הָטְבְּעוּ בַבֹּץ רַגְלֶךָ
נָסֹגוּ אָחוֹר׃ כג וְאֶת־כָּל־נָשֶׁיךָ וְאֶת־
בָּנֶיךָ מוֹצִאִים אֶל־הַכַּשְׂדִּים וְאַתָּה
לֹא־תִמָּלֵט מִיָּדָם כִּי בְיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל
תִּתָּפֵשׂ וְאֶת־הָעִיר הַזֹּאת תִּשְׂרֹף
בָּאֵשׁ׃ כד וַיֹּאמֶר צִדְקִיָּהוּ אֶל־יִרְמְיָהוּ
אִישׁ אַל־יֵדַע בַּדְּבָרִים־הָאֵלֶּה וְלֹא
תָמוּת׃ כה וְכִי־יִשְׁמְעוּ הַשָּׂרִים כִּי־
דִבַּרְתִּי אִתָּךְ וּבָאוּ אֵלֶיךָ וְאָמְרוּ
אֵלֶיךָ הַגִּידָה־נָּא לָנוּ מַה־דִּבַּרְתָּ אֶל־
הַמֶּלֶךְ אַל־תְּכַחֵד מִמֶּנּוּ וְלֹא נְמִיתֶךָ
וּמַה־דִּבֶּר אֵלֶיךָ הַמֶּלֶךְ׃ כו וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם מַפִּיל־אֲנִי תְחִנָּתִי לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ לְבִלְתִּי הֲשִׁיבֵנִי בֵּית יְהוֹנָתָן
לָמוּת שָׁם׃ כז וַיָּבֹאוּ כָל־הַשָּׂרִים
אֶל־יִרְמְיָהוּ וַיִּשְׁאֲלוּ אֹתוֹ וַיַּגֵּד לָהֶם
כְּכָל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה
הַמֶּלֶךְ וַיַּחֲרִשׁוּ מִמֶּנּוּ כִּי לֹא־נִשְׁמַע
הַדָּבָר׃ כח וַיֵּשֶׁב יִרְמְיָהוּ בַּחֲצַר
הַמַּטָּרָה עַד־יוֹם אֲשֶׁר־נִלְכְּדָה
יְרוּשָׁלִָם וְהָיָה כַּאֲשֶׁר נִלְכְּדָה
יְרוּשָׁלִָם׃

לט א בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁעִית
לְצִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בַּחֹדֶשׁ
הָעֲשִׂרִי בָּא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל
וְכָל־חֵילוֹ אֶל־יְרוּשָׁלִַם וַיָּצֻרוּ עָלֶיהָ׃
ב בְּעַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ
בַּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ
הָבְקְעָה הָעִיר׃ ג וַיָּבֹאוּ כֹּל שָׂרֵי
מֶלֶךְ־בָּבֶל וַיֵּשְׁבוּ בְּשַׁעַר הַתָּוֶךְ
נֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר סַמְגַּרְנְבוּ שַׂרְסְכִים
רַב־סָרִיס נֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר רַב־מָג וְכָל־

כ'
ג' רפין
ב' נשלח
פ'
ל' . נ
ג' . ל' וחס'
ב' חד מ"ל ותד חסר
ב'
ב' . ח' . ג
י"ס . ב'
ד' ר"פ בסש
י"ו בטעם פזר וגלגל
ל'
ב' הקורס ותד ומפיל תחנת
ל' חס' וז' חס' בליסנת
ב' חסר
י"ג
ג'
ל'
ב'
ג'

קביל כען למימרא דיי דאנא
ממליל עמך וייטב לך ותתקים
נפשך : כא ואם לית את
צבי למפק דין פתגמא
דאחזיני יי : כב הא כל נשיא
דאשתארא בבית מלך שבטא
דבית יהודה מתפקן לות
רברבי מלכא דבבל ואינון
אמרין אטעיוך ויכילו לך
אנש שלמך אשתקעא
בבהתא רגלך אסתחרא
לאחרא : כג וית כל נשך וית
בנך מתפקין לות כסדאי ואת
לא תשתיזיב מידהון ארי ביד
מלכא דבבל תתמסר וית
קרתא הדא תתוקד בנורא :
כד ואמר צדקיה לירמיה אנש
לא ידע בפתגמיא האלין
ולא תמות : כה וארי ישמעון
רברביא ארי מללית עמך
וייתון לותך ויימרון לך חוי
כען לנא מה מללית עם מלכא
לא תכסי מננא ולא נקטלינך
ומה מליל עמך מלכא :
כו ותימר להון בעו אנא בעי
קדם מלכא בדיל דלא
לאתבותי בית יהונתן לממת
תמן : כז ואתו כל רברביא
לות ירמיה ושאילו יתיה וחוי
להון ככל פתגמיא האלין
דפקיד מלכא ושתיקו מניה
ארי לא ישתמע פתגמא :
כח ויתיב ירמיה בדרת בית
אסיריא עד יומא דאתכבישת
ירושלם והוה כד אתכבישת
ירושלם : א בשתא תשיעיתא
לצדקיה מלך שבטא דבית
יהודה בירחא עשיראה אתא
נבוכדראצר מלכא דבבל
וכל משירתיה לירושלם וצרו
עלה : ב בחדא עשרי שנין
לצדקיה בירחא רביעאה
בתשעה לירחא אתרעת
קרתא : ג ואתו כל רברבי
מלכא דבבל ויתיבו בתרעא
מציעיתא נרגל שראצר
סמגרנבו שר סכים רב סריס
נרגל שראצר רב מג וכל

רשי

עמנו : והתעללו בי . פיגודיש אינגרוניש בלע"ז : (כב) אנשי שלומך . נביאי השקר שאמרו לך לא תלכד : בבוץ . טיט לשון היגאה גומא בלי בצה : (כג) ואת העיר הזאת תשרף באש . הרי אתה כאילו שורפה בידים שאתה גורם לה : (ג) ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך וגו' . מגיד שנתקיימה כאן נבואה עליונה ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלים וגו' (לעיל א) : בשער התוך . בתרגום מציעתא שער העזרה שער ניקנור המזרחי והוא בין שער עזרת נשים ובין שער ההיכל ורבותינו אמרו שער התוך שער שמחתכין

בו

מצודת דוד

(כא) זה הדבר . ר"ל אגיד לך דבר ה' וזה הדבר אשר הראני ה' : (כב) כל הנשים . נשי המלך יהויכין אשר נשארו פה וגם יצאו להמסר ביד מלך בבל בעת שיצא יהויכין : מוצאות . תהיינה מוצאות : והנה . הנשים ההנה תאמרנה עליך הנה הסיתו אותך אנשי שלומך הם נביאי השקר שהיה לך שלום עמהם הם הסיתו אותך לבל הכנע למלך בבל כי נבאו לך בשקר והנה יכלו לך כי נמשכת אחריהם : הטבעו . הם הטבעו רגליך בבוץ ר"ל הם גרמו לך הצער הזה והמה חזרו אחור לעמוד מנגד כי אין בידם להושיעך : (כג) מוציאים . יהיו מוציאים : תשרוף . כאלו אתה תשרוף כי אתה הוא הגורם על שאינך יוצא להשלים עם הכשדים: (כד) בדברים האלה . מה שדברתי עמך : ולא תמות . ואז לא תמות ביד השרים כי כשידעו מהדברים ההם ימיתוך: (כה) וכי ישמעו . ואם ישמעו אשר דברתי עמך וישאלוך לומר הגיד לנו מה היה ולא נמיתך בעבור זה ומה . אמור לנו מה דבר לך המלך : (כו) מפיל אני . מבקש הייתי לפני המלך שלא ישיב אותי אל בית יהונתן שהייתי אסור שמה בראשונה למות שם מגודל עקת המאסר : (כז) ויחרישו ממנו . שתקו ממנו ולא עשו לו מאומה רע כי האמינו לו: הדבר . הדברים שהיה מדבר עם המלך לא היה נשמע לשום אדם לזה האמינו לו כי לא היה מי יוכל לכחשו : (כח) והיה וכו' . ר"ל גם בעת כאשר נלכדה ירושלים היה שם ולא זז מעמדו משם · לט (ב) הבקעה העיר . תל ר"ל בקעו חומתה כאלו נשבית מעצמה כי אנשי ירושלים היו חלושים ברעב ולא עמדו למולם לעכב על ידם : (ג) בשער התוך . הוא השער שהיה בחומה האמצעית

רדק

פן יתנו הכשדים אותי בידם: והתעללו בי. והרגוני בדקירות נקמה ובזיון לפי שהשלימו את הכשדים בגנבה בעל כרחי שאם הייתי יודע הייתי הורגם. (כא) אשר הראני. כתיב"ק הה"א: (כב) אשר נשארו בבית מלך יהודה. הוא יהויכין כשיצא הוא ואמו אל מלך בבל נשארו בביתו הנשים האחרות ועתה יהיו מוצאות אל שרי מלך בבל : והנה אומרות . הנשים אומרות בנגדך בשעה מוצאות : הסיתוך אנשי שלומך , נביאי השקר והשרים שהיו מאמינים בהם הסיתוך שלא תשלים עם מלך בבל : ויכלו לך אנשי שלומך . שהלכת אחר דעתם : הטבעו בבוץ רגליך , בבוץ בטיט וכיון מן היגאה גומא בלא בצה בצאתיו וגבאיו : רגלך , חסר יו"ד הרבים מהמכתב : נסוגו אחור , שלא יכלו רגליך ללכת לפנים ונסוגו אחור אמר זה על דרך משל או לפי שהשיגוהו הכשדים כשהיה בורח ודגש סמ"ך הסיתוך תמורת נון הסיתוך : (כג) מוציאים אל הכשדים . מוציאים אותם המוציאים מבני העיר או הכשדים שנכנסו לעיר כשנכבשה הוציאום אל הכשדים שהיו בחוץ : תשרף באש , אתה תהיה גורם שתהיה שרופה לפי שלא תרצה לצאת אליהם ולהשלים הרי כאילו אתה תשרף אותה : (כז) כי לא נשמע הדבר . לפי שלא נשמע הדבר כלל שדבר עמו המלך לפיכך האמינו לו כמו שאמר להם ולא חקרו אותו יותר : (כח) והיה כאשר נלכדה ירושלים . לפי שזכר עד יום אשר נלכדה ירושלים זכר בסמוך לכידת ירושלים היאך היתה ואמר כי בשנה התשיעית החלו ימי המצור עד י"א לצדקיהו שנלכדה ירושלים : (ג) וישבו בשער התוך . שער שהיה בין ב' שערים או פי' שער התוך התיכונה ורז"ל פי'

שרי מלך בבל : ותחי ג' בקריאה וסימן אמלט' נא שמה הלא מצער : הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם . ויאמר ירמיהו לא יתנו : שלומך ג' בקריאה ב' חסר וסימן לוא הקשבת למצותי . עד הגבול שלחוך . הסיתוך ויכלו לך אנשי שלומך . קדמא מלא : ואמרו אליך י"ו בטעמא פזר גדול וגלגל וסי' במסר' רבתא בערך טעם : ויחרשו ממנו ז' חסר יו"ר בלישן החרשה וסימן והחרש יעקב עד באם . ה' ילחם לכם ואתם תחרשון : ושמע אישה תנינא . כי החרש לה ביום שמעו בתרא . למה אתם מחרשים . הומה לי לבי לא אחרש . ויחרשו ממנו כי לא נשמע דסיפרא . בעשתי ג' וסימ' ויהי בארבעים שנה דריש סדר דברים . בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי . בעשתי עשרה שנה דצור דיחזקאל

תולדות אהרן בשער התוך
סנהדרין קיג :

מצודת ציון

(במדבר כב): (כב) הסיתוך . מל' הסתה ופתוי : ויכלו . מלשון יכולת : הטבעו . מל' טביעה : בבוץ . ענינו טיט הלח וכן היגאה גומא בלי בצה (איוב ח): נסוגו אחור . ענין הפרישה לאחור וכן ונסוג מאחר אלהינו (ישעיה נט) : (כג) תתפש . ענין האחיזה בחזקה : (כו) מפיל . ענין נטיה והטה : (כז) ויחרישו . שתקו כמו ואם החרש יחריש (במדבר ל) : (א) ויצורו . סבבו עליה להצר לה : (ב) הבקעה . מלשון בקיעה ופתיחה : (ג) התוך . האמצעי כמו ויבתר אותם בתוך (בראשית טו) : נרגל וגו' . שמות השרים ושנים היו נקראים בשם נרגל וכן

שְׁאֵרִית שָׂרֵי מֶלֶךְ־בָּבֶל׃ ד וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָם צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְכֹל ׀ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַיִּבְרְחוּ וַיֵּצְאוּ לַיְלָה מִן־הָעִיר דֶּרֶךְ גַּן הַמֶּלֶךְ בְּשַׁעַר בֵּין הַחֹמֹתָיִם וַיֵּצֵא דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה׃ ה וַיִּרְדְּפוּ חֵיל־כַּשְׂדִּים אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂגוּ אֶת־צִדְקִיָּהוּ בְּעַרְבוֹת יְרֵחוֹ וַיִּקְחוּ אוֹתוֹ וַיַּעֲלֻהוּ אֶל־נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל רִבְלָתָה בְּאֶרֶץ חֲמָת וַיְדַבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּטִים׃ ו וַיִּשְׁחַט מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת־בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ בְּרִבְלָה לְעֵינָיו וְאֵת כָּל־חֹרֵי יְהוּדָה שָׁחַט מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ז וְאֶת־עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם לָבִיא אֹתוֹ בָּבֶלָה׃ ח וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת־בֵּית הָעָם שָׂרְפוּ הַכַּשְׂדִּים בָּאֵשׁ וְאֶת־חוֹמוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם נָתָצוּ׃ ט וְאֵת יֶתֶר הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר וְאֶת־הַנֹּפְלִים אֲשֶׁר נָפְלוּ עָלָיו וְאֵת יֶתֶר הָעָם הַנִּשְׁאָרִים הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים בָּבֶל׃ י וּמִן־הָעָם הַדַּלִּים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם מְאוּמָה הִשְׁאִיר נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וַיִּתֵּן לָהֶם כְּרָמִים וִיגֵבִים בַּיּוֹם הַהוּא׃ יא וַיְצַו נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל עַל־יִרְמְיָהוּ בְּיַד נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים לֵאמֹר׃ יב קָחֶנּוּ וְעֵינֶיךָ שִׂים עָלָיו וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה רָּע כִּי אם כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אֵלֶיךָ כֵּן עֲשֵׂה עִמּוֹ׃ יג וַיִּשְׁלַח נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים וּנְבוּשַׁזְבָּן רַב־סָרִיס וְנֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר רַב־מָג וְכֹל רַבֵּי מֶלֶךְ־בָּבֶל׃ יד וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְחוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ מֵחֲצַר הַמַּטָּרָה וַיִּתְּנוּ אֹתוֹ אֶל־גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן לְהוֹצִאֵהוּ אֶל־הַבָּיִת וַיֵּשֶׁב בְּתוֹךְ הָעָם׃ טו וְאֶל־יִרְמְיָהוּ הָיָה דְבַר־יְהוָה בִּהְיֹתוֹ עָצוּר בַּחֲצַר

כ' מחנה · כ' חס' וחבירו דמלכים וה' חסר בניסנא כ' א' מ"ל · ס' · כ' מהחל התרומה וכל לישני ארי דכו' כמ"א מה אמך · ג' ר"פ · ג' · ד' · ז' · כתי' ולא קרי · ג' נונין זעירין · ג' · ג' וחס' · ג' · ג' וחס'

שאר רברבי מלכא דבבל׃ ד והוה כד חזנון צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וכל גברי עבדי קרבא וערקו ונפקו בליליא מן קרתא באורח גינתא דמלכא בתרעא בין שוריא ונפק באורח מישרא׃ ה ורדפא משירית כסדאי בתריהון ואדביקו ית צדקיה במישרי יריחו ודברו יתיה ואסקוהי לות נבוכדראצר מלכא דבבל לרבלת בארעא דחמת ומליל עמיה פתגמי דינין׃ ו ונכיס מלכא דבבל ית בני צדקיה ברבלה לעינוהי וית כל רברבי יהודה נכס מלכא דבבל׃ ז וית עיני צדקיה עור ואסריה בשלשלן דנחש לאובלא יתיה לבבל׃ ח וית בית מלכא וית בית עמא אוקידו כסדאי בנורא וית שורי ירושלם תרעו׃ ט וית שאר עמא דאשתארו בקרתא וית שמיעיא דאשתמעו עלוהי וית שאר עמא דאשתארו אגלי נבוזראדן רב קטוליא לבבל׃ י ומן עמא חשיכיא דלית להון מדעם אשאר נבוזראדן רב קטוליא בארעא דבית יהודה ומנינון למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין ביומא ההוא׃ יא ופקיד נבוכדראצר מלכא דבבל על ירמיה ביד נבוזראדן רב קטוליא למימר׃ יב דברהי ועינך שוי עלוהי ולא תעביד ליה מדעם ביש אלהין כמא דמליל עמך כן עביד עמיה׃ יג ושלח נבוזראדן רב קטוליא ונבושזבן רב סריס ונרגל רב מג וכל שאר רברבי מלכא דבבל׃ יד ושלחו ודברו ית ירמיהו מדרת בית אסיריא ויהבו יתיה לגדליה בר אחיקם בר שפן לאפקותיה לביתא ויתיב בגו עמא׃ טו ועם ירמיה הוה פתגם נבואה מן קדם יי כד הוה כלי בדרת בית

רשי

בו הלכות עליהם הוא אומר מקום המשפט שמה הרשע (קהלת ג): (ד) דרך גן המלך. מער'. היתה לו מביתו עד ערבות יריחו ויצא לילך דרך המערה מה עשה הקב"ה לקיים ופרשתי את רשתי עליו (יחזקאל יב) זימן צבי לפני הכשדים מהלך על גג המערה חוץ לעיר ורצו אחריו לתפשו והוא רץ עד פתח המערה וראו את צדקיהו יוצא מן המערה: (ה) וידבר אתו משפטים. למה עברת על השבועה: (ו) ואת כל חורי יהודה. אלו הסנהדרין על שהתירו לו את שבועתו החטא היה בעיני האלהים שהתירו השבועה: (ח) ואת בית העם. בתי כנסיות: כרמים ויגבים. שדות לעבדם כל יגיבה לשון חפירה אפוסיי"ן בלע"ז: (יג) רבי. כמו שרי: (יד) אל גדליהו בן אחיקם. שנפל על הכשדים ע"פ ירמיה וכשנלכדה העיר מינהו שליש בנשארים שם

פלוגתא: ראם כ' ויאמר יעקב כאשר ראם. כאשר ראם צדקיהו: וישגו ח' חסר בלישנא בקריאה וסי' וישגם וידבר אליהם. ארדוף אחרי הגדוד הזה האשגנו. פן ימהר והשגנו הרעה. וישגו אתו בערבות יריחו דמלכים. וחכרו קדמא דירמיה: לביא כ' לשון ביאה וכגמן לביא אתו בבלה. ויאמר מהחל התרומה. וכל לשון ארי רכוו' במ"א מה אמך לביא: ועינך ז' בקריאה וסימן בניך ובנותיך נתנים לעם אחר. הנני נותנך למגור לך ולכל אהביך. קחנו ועיניך שים עליו. ועיניך את עיני מלך בבל. ועיניך על רמים. תהי נא אזנך קשבת ועינך דרכי תצרנה. ג' נונין זעירין בקריאה וסימן ונבושזבן רב סרים ונרגל שראצר. נטע ארן וגשם

תולדות אהרן עיין צדקיהו. סוטה ט:

מצודת דוד

האמצעית כי שלש חומות היו בירושלים: (ד) דרך גן המלך. בדרך שאצל גן המלך בשער העומד בין שתי החומות: דרך הערבה. בדרך ההולך אל ערבות יריחו: (ה) וירדפו. אמרו רז"ל ברח דרך מער ההולכת עד ערבות יריחו ונזדמן צבי הולך ממעל על המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי ובבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו: את צדקיהו. אותו לבד כי כל חילו נפוצו מעליו כמ"ש בסוף הספר ובמ"ב: רבלתה. כי בהאריך ימי המצור הלך נ"נ לרבלה: משפטים. התווכח עמו על מה שמרד בו ועבר על שבועתו כמ"ש בדברי הימים: (ח) ואת בית העם. ר"ל בית כ"א מגדולי העם כמ"ש בסוף הספר ובמ"ב את כל בית גדול: (ט) הנשארים. אשר לא נהרגו: אשר נפלו עליו. להשלים עמו ואת יתר העם הנשארים. בכל ערי יהודה: רב טבחים. שר על ההורגים במצות המלך: בבל. הגלה לבבל: (י) מאומה. כלל וכלל לא: (יב) קחנו. קח את ירמיה ועיניך שים עליו. להשגיח בו: כי כאשר. כפי שידבר אליך לעשות עמו כן תעשה: (יג) וישלח. כ"א מהם שלח: (יד) וישלחו. לפי שארכו הדברים חזר לומר שנו וישלחו

רדק

פירשו שהוא שער בעזרה והיה מזרחי ושבעה שמות נקראו לו ונקרא שער התוך שהיה בין שני שערים והנכון שהיה משערי ירושלים שנאמר ויבאו וישבו בכניסתם בעיר אחר שהבקעה העיר ישבו בשער התוך וזהו שנבא ירמיהו ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם: נרגל, מלה אחת: שראצר, מלה אחת: סמגרנבו, מלה אחת ויש ספרים שכתוב סמגר נבו תרתין מלין מקף בינתים ויש ספרים נבו בסוף: שרסכים, מלה אחת וכתוב בשי"ן ובמ"ם: רב סריס. תרין מלין: רב מג, תרתין מלין ומה שזכר נרגל שראצר פעם אחרת אולי אחרי' היה שמם כשמם: (ד) דרך גן המלך, דרשו בו כי מערה אחת היתה מביתו עד ערבות יריחו ודרך המער' ברח שלא ראו אותו וזימן הקדוש ברוך הוא צבי אחד וראוהו חיל כשדים ורדפו אחריו והצבי הלך אל המערה והם אחריו כשהיו על פתח המערה ראו צדקיהו יוצא מן המערה ולקחו אותו: (ה) ויעלהו אל נבוכד נצר רבלתה, והלא בא נבוכד נצר ירושלים אלא שארכו ימי המצור והלך לו נבוכד נצר: וידבר אתו משפטים, על שמרד בו והפר בריתו ועבר על שבועת ה' אשר השביעו באלהים: (ו) ואת כל חורי יהודה. קציני יהודה ושריו: (ז) בנחשתים, שלשלאות כל ברזל והם בלשון שנים לפי שהם לשתי הרגלים ובלשון נחשת כי מנחשת היו או מן ברזל חזק הנקרא נחושה: לביא אתו בבלה, כמו להביא וכן מהחל התרומה לביא בית ה': (ח) ואת בית העם. כמו בתי העם דרך כלל, ובדרש ואת בית העם זה בית הכנסת: (ט) נבוזראדן. מלה אחת וכן כל נבוכדנצר ונבוכדראצר מלה אחת: (י) כרמים ויגבים. שדות וכן נקראו עובדי השדות יוגבים לכורמים וליוגבים וכן תרגם יונתן למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין: (יב) מאומה רע. בדגש הרי"ש שום רע בעולם לא תעשה לו שאם יהיה רע בעיניו בואו בבלה לא תביאהו שם ואם רע בעיניו השארו עם דלת העם אל תאסירהו: כי אם כאשר ידבר. אם כתוב ולא קרי: (יג) ונבושזבן. בנו"ן זעירא והוא אחד מן שלשה נוני"ן זעירין: רבי מלך בבל. כמו על כל רב ביתו: (יד) וישלחו ויקחו את ירמיהו. זה הפסוק הוא ספור מה עשו בסוף הענין כי קודם שנתנו אותו אל גדליהו דבר עמו נבוזר אדן שמצאו בתוך הגלות אסור בזיקים כשאר הגולים שאסרום הכשדים שנכנסו בעיר והם לא היו יודעים דבר בירמיהו מה צוה עליו נבוכד נצר כי לנבוזר אדן צוה ומה שאמר מחצר המטרה רוצה לומר כי משם לקחו אותו השבים כי שם היה

מצודת ציון

וכן שראצר: (ד) הערבה. כמו מדבר: (ה) משפטים. ענין ויכוח: (ו) חורי. ענין שררה כמו ואריבה את החורים (נחמיה ה): (ז) בנחושתים בשלשלאות של נחושת: לביא. כמו להביא: (ח) נתצו. ענין שבירה והריסה: (י) ויגבים. כמו ויקבים כי גיכ"ק מתחלף והם הבורות שהיין נמשך ויורד בהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה): (יג) רבי. ענין גדולה ושררה כמו על כל רב ביתו (אסתר א): (טו) עצור. כלוא במאסר:

יגור

רדק

היה עד יום שנלכדה ירושלם כמו שכתוב למעלה ואמר על ירמיהו שלקחו אותו השבים מחצר המטרה והוליכוהו עם שאר הגולים ונתנו אותו אל גדליהו נבוזר אדן ושאר רבי המלך: להוציאהו אל הבית, אל הבית שהיה בה גדליהו וכן עשה: וישב בתוך העם, כמו שנאמר בסוף הענין וישב אתו בתוך העם: (טז) הנני מבי. חסר אל"ף למ"ד הפעל: והיו לפניך ביום ההוא. דברים שגזרתי על העיר יהיו לפניך שתראה אותם כלומר שלא תפחד שימיתוך השרי' טרם כבוש העיר לפי שעשית בירמיהו כנגד רצונם ואתה בעבור שבטחת בי ואתה אחד והשרים רבים ועשית כנגדם תמלט מחרב והם ימותו בחרב אף על פי שאתה מבני ביתו של צדקיהו והם שיברחו עמו ימותו בחרב ואתה תמלט ותראה כבוש העיר ותראה שיתקיימו דברי בעיר זהו שאמר והיו לפניך כלומר תראם ולא תפחד שתמות בחרב והיתה לך נפשך לשלל: (א) הדבר אשר היה אל ירמיהו. הדבר הזה הוא מה שאומר בסוף כל הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי' אל ירמיהו ולפי שאמר ואל ירמיהו היה דבר ה' בהיותו עצור בחצר המטרה רוצה לומר שלא היה דבר ה' אליו עוד עד אחר כל הענין שמספר אחר כבוש ירושלם וכן הוא פירוש הפסוק הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת השם זה הדבור מתי היה אחר שלוח אותו נבוזר אדן רב טבחים מן הרמה ואחר כל הענין שהולך ומספר כדבר גדליה עד סוף כל הענין. ובדרש איזה דבר היה אל ירמיהו אחר שלוח אותו נבוזר אדן הוא מה שאמר ושובה אל גדליהו זהו דבר ה' שהיה אליו כי לא היה יודע לבחור אם ילך עם הגולה או אם ישאר ועודנו לא ישוב עד שהיה לו דבר ה' ואמר ושובה אל גדליהו: מן הרמה. כי ברמה נשאר נבוזראדן כשנכנסו שאר שרי בבל לירושלם כי לא נזכר עמהם: באזיקים, האל"ף נחה ופי' עבעות כבלים שיאסרו בהם הידים: (ב) יי' אלהיך דבר את הרעה הזאת, כי שמעו מה שהיה מתנבא להם ירמיהו: (ג) כי חטאתם. כנגד הכלל כמו שאמר האל למשה רבינו עד אנה מאנתם והיה לכם דבר הזה, דבר הזה כתיב וקרי הדבר ופירושו כמו שדבר יי' כן היה לכם: (ד) הנה פתחתיך. כשלקחו מתוך הגלו' אז פתחו מן האזיקים: ועודנו לא ישוב ושובה

תרגום

אֲסִירַיָא לְמֵימָר׃ טז אֱזֵיל וְתֵימַר לְעַבְדָא דְמַלְכָּא צִדְקִיָה לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי יַת פִּתְגָמַי עַל קַרְתָּא הָדָא לְבִישְׁתָּא וְלָא לְטָבָא וִיהוֹן קֳדָמָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא׃ יז וְאֱשֵׁיזְבִינָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲמַר יְיָ וְלָא תִתְמְסַר בְּיַד גֻבְרַיָא דְאַתְּ דָחֵיל מִן קֳדָמֵיהוֹן׃ יח אֲרֵי שֵׁיזָבָא אֱשֵׁיזְבִינָךְ וּבְחַרְבָּא לָא תִתְקְטִיל וּתְהֵי לָךְ נַפְשָׁךְ לְשֵׁיזָבָא אֲרֵי אִתְרְחֵיצְתָּא עַל מֵימְרִי אֲמַר יְיָ׃ א פִּתְגָם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ בָּתַר דִשְׁלַח יָתֵיהּ נְבוּזַרְאֲדָן רַב קְטוֹלַיָא מִן רָמְתָא כַּד דְבַר יָתֵיהּ וְהוּא אֲסִיר בְּעִזְקַיָא בְּגוֹ כָּל גָלוּת יְרוּשְׁלֵם וִיהוּדָה דְאִתְגְלִיאוּ לְבָבֶל׃ ב וּדְבַר רַב קְטוֹלַיָא לְיִרְמְיָהוּ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֱלָהָךְ גְזַר יַת בִּישְׁתָּא הָדָא עַל אַתְרָא הָדֵין׃ ג וְאַיְתֵי וְקַיֵם יְיָ כְּמָא דְמַלֵיל אֲרֵי חַבְתּוּן קֳדָם יְיָ וְלָא קַבֵּילְתּוּן לְמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לְכוֹן פִּתְגָמָא הָדֵין׃ ד וּכְעַן הָא שְׁרֵיתָךְ יוֹמָא דֵין מִן עִזְקַיָא דִי עַל יְדָךְ אִם תַּקִין בְּעֵינָךְ לְמֵיתָא עִמִּי לְבָבֶל אֲתָא וַאֲשַׁוֵי יַת עֵינַי עֲלָךְ וְאִם בִּישׁ בְּעֵינָךְ לְמֵיתֵי עִמִּי לְבָבֶל אִתְמְנַע חֲזֵי כָּל אַרְעָא קֳדָמָךְ לִדְתַקִין וְלִדְכָשַׁר בְּעֵינָךְ לְמֵיזַל תַּמָּן אֱזֵיל׃ ה וְאִם לֵית אַתְּ צָבֵי לְמֵיתַב וְתוּב לְוַת גְדַלְיָה בַר

ירמיה לט מ

הַמַּטָּרָה לֵאמֹר׃ טז הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ לְעֶבֶד־מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִי אֶת־דְּבָרַי אֶל־הָעִיר הַזֹּאת לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה וְהָיוּ לְפָנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא׃ יז וְהִצַּלְתִּיךָ בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְלֹא תִנָּתֵן בְּיַד הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם׃ יח כִּי מַלֵּט אֲמַלֶּטְךָ וּבַחֶרֶב לֹא תִפֹּל וְהָיְתָה לְךָ נַפְשְׁךָ לְשָׁלָל כִּי־בָטַחְתָּ בִּי נְאֻם־יְהוָה׃

מ א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחַר ׀ שַׁלַּח אֹתוֹ נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים מִן־הָרָמָה בְּקַחְתּוֹ אֹתוֹ וְהוּא־אָסוּר בָּאזִקִּים בְּתוֹךְ כָּל־גָּלוּת יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה הַמֻּגְלִים בָּבֶלָה׃ ב וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים לְיִרְמְיָהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דִּבֶּר אֶת־הָרָעָה הַזֹּאת אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ ג וַיָּבֵא וַיַּעַשׂ יְהוָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר כִּי־חֲטָאתֶם לַיהוָה וְלֹא־שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ וְהָיָה לָכֶם *דָּבָר הַזֶּה׃ ד וְעַתָּה הִנֵּה פִתַּחְתִּיךָ הַיּוֹם מִן־הָאזִקִּים אֲשֶׁר עַל־יָדֶךָ אִם־טוֹב בְּעֵינֶיךָ לָבוֹא אִתִּי בָבֶל בֹּא וְאָשִׂים אֶת־עֵינִי עָלֶיךָ וְאִם־רַע בְּעֵינֶיךָ לָבוֹא־אִתִּי בָבֶל חֲדָל רְאֵה כָּל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ אֶל־טוֹב וְאֶל־הַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ לָלֶכֶת שָׁמָּה לֵךְ׃ ה וְעוֹדֶנּוּ לֹא־יָשׁוּב וְשֻׁבָה אֶל־גְּדַלְיָה בֶן־

מ"ע בסיפ'
מבִיא ק' וט' חסר א' בליש"א
ב'
ב'
ד' בטעם בסיפרא
ס'
ב' את רבקה ג'
ל'. כ"ע
כ"א
הדבר ק'
ל'
ל'
כ"ט
ל'
ג' בליש"א ב'חד מ"ניחד
הסר.ב וחסר הרלא אתם

רשי

שם: (טז) והיו לפניך ביום ההוא. והיו הדברים לפניך שתראה אותם מתקיימי': (יז) ביד האנשים. ביד הכשדים (א) הדבר אשר היה. מה שנא' בסוף הענין: (מב) ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה' וגו' אלא שכתב תחלה על מה נאמר לו ומדרש אגדה באיכה רבתי מה היה הדבר ושובה אל גדליהו אמר לו או את נחית עמהון ואנא מסובר הכא או את סובר הכא ואנא נחית עמהון אמר אין אנא נחית עמהון מה אנא מהני להון אלא יחות ברייהון עמהון דכגין הוא מהני להון: מן הרמה. שהיה גולה מעצמו עמהן היה רואה את שלולים בקולרין היה מכניס צוארו ביניהם כו' כדאיתא בפסיקתא דאפטרתא דברי ירמיהו שא"א לומר שנתנו נבוזראדן באזיקים שהרי צוהו נבוכדנאצר אל תעש לו מאומה רע (לעיל לט): באזיקים. בזיאו"ש בלע"ז: (ב) ה' אלהיך דבר וגו'. למה אתה מצטער עליה' והלא אתה נבאת להם ולא שמעו כדאיתא בפסיקתא ׳ (ד) פתחתיך. לשון ויפתח הגמלים (בראשית כד) וכתי' וכען הא שריתך ומנחם פתר כולם לשון פתיחה ממש: (ה) ועודנו לא ישוב. בכל זאת לא היה חפץ לשוב אמר לו הקב"ה

יגדל. ונרגן מפריד אלוף: מבי ט' חסר אל"ף בליש' ביש"ה וסימ' בי על יום טוב בנו. המוציא והמבי דשמואל. הנני מבי אליך רעה דאחאב. ויבו ירבעם וכל דמלכים. לא אבי הרעה בימיו דהראות כי נכנע אחאב. הנני מבי את דברי אל העיר הזאת דסיפרא. עד היורש אבי לך. הלוך ואמרת לעבד. הבי המטפחת אשר עליך. בתרא פלוגתא: ויבא נ"א וסי' נמסר בסדר ויקהל: עיני כ"ט וסי' נמסר במס' רבתא בערך עין: ושובה ב' והסר וסי' אל גדליהו. הראה אתה: גדליה ה' וסימן ועודנו לא ישוב ושבה. ויבא ירמיהו אל גדליה בן אחיקם. ויבאו אל גדליה המצפתה. ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים. דבר ה' אשר

מצודת ציון

(יז) יגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב): (יח) מלט אמלטך. ענין הצלה: לשלל. ענין ביזה: (א) הרמה. שם עיר: אסור. קשור באזקים: בשלשלאות כמו לאסור מלכיהם בזיקים (תהלים קמט): (ד) פתחתיך. ענין התרת הקשר כמו יפרי

מצודת דוד

וישלחו: אל גדליהו. כי הוא נפל אל הכשדים על פי ירמיה וכשנלכדה העיר הפקידו מלך בבל על הנשארים: להוציאו אל הבית. להוציאהו מחצר המטרה ללכת לשבת בבית: וישב. ירמיה ישב בתוך העם כי השרים הוציאוהו מחצר המטרה: (טז) לעבד מלך הכושי. זהו שדבר עליו טוב לפני צדקיהו והעלהו מן הבור: ולא לטובה. לא אביא עליהם הטובה שדברתי עליה הואיל ולא שבו אלי: והיו לפניך. הרעות האלה תראה בעיניך: ביום ההוא. ביום בוא הרעות: (יז) ביד האנשים וכו'. הם הכשדים: (יח) לשלל. כאלו שללת נפשך להחזיקה לעצמך: כי בטחת בי. כי מה שדבר טוב על ירמיה לפני המלך ולא פחד מכל שרי העם אשר היו לו לאויבים היה על כי בטח בה': מ (א) הדבר אשר היה וכו'. הוא הדבר הנאמר אחר הספורים ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה' אל ירמיהו (לקמן מ"ב) ולפי שהדבור היה להשיב על שאלת השרים בדבר ההליכה למצרים לזה הקדים לומר שירמיה היה נמצא עמהם ולא הלך גולה לבבל עם כי אסרוהו עם הגולים כמ"ש בענין כי הזר נבוזראדן והתירו ובא אל גדליהו וגם הקדים לספר הסיבה אשר בעבורה רצו ללכת למצרים ולזה שאלו מירמיה לשאול פי ה' ואח"ז אמר מה השיב המקום ע"ז: אחר שלח אותו וכו' מן הרמה. כי כשצוה נבוזראדן להוציאו מחצר המטרה ישב בתוך העם כמ"ש למעלה וכשחזרו אנשי כשדים לקחת את העם בשבי להוליכם גולה בבלה לקחו גם את ירמיה עמהם והביאו את כולם אל העיר רמה כשהם אסורים באזקים ומשם שלחו נבוזראדן כמ"ש בענין: בקחתו אותו. בעת שלקח אותו מבין הגולים והוא היה אסור בתוך כל גלות וכו': (ב) ויקח. לפי שארעו הדברים אמר שוב ויקח: ה' אלהיך דבר וכו'. ר"ל יודע אני שאתה נבאת להם בשם ה' את הרעה הזאת וכו': (ג) ויבא. וכן הביא את הרעה והוא עשה את הרעה ולא גבר נ"נ בכח ידו: ולא שמעתם בקולו. ר"ל מה שנבאת להם בשם ה' להשלים עם מלך בבל לעבדו: (ד) ועתה. ר"ל הואיל ולא בכח ידו גבר נ"נ כי אם בחמת ה' בעוונם ואתה הלא הזהרתם להשלים עמנו א"כ אין עליך אשמה ולכן אתיר אותך היום מן האזיקים ואם טוב וכו'. ואשים את עיני. להשגיח בך: חדל: מנע לבוא אתי לבבל: לפניך. ר"ל ברשותך: אל טוב. אל מקום הטוב והישר בעיניך וכו': (ה) ועודנו לא ישוב. ועדיין ירמיה לא אמר שישוב גם הם לשב בתוך

אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן אֲשֶׁר הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּעָרֵי יְהוּדָה וְשֵׁב אִתּוֹ בְּתוֹךְ הָעָם אוֹ אֶל־כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינֶיךָ לָלֶכֶת לֵךְ וַיִּתֶּן־לוֹ רַב־טַבָּחִים אֲרֻחָה וּמַשְׂאֵת וַיְשַׁלְּחֵהוּ׃ ו וַיָּבֹא יִרְמְיָהוּ אֶל־גְּדַלְיָה בֶן־אֲחִיקָם הַמִּצְפָּתָה וַיֵּשֶׁב אִתּוֹ בְּתוֹךְ הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּאָרֶץ׃ ז וַיִּשְׁמְעוּ כָל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם כִּי־הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם בָּאָרֶץ וְכִי ׀ הִפְקִיד אִתּוֹ אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וָטָף וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ מֵאֲשֶׁר לֹא־הָגְלוּ בָּבֶלָה׃ ח וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּדַלְיָה הַמִּצְפָּתָה וְיִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָהוּ וְיוֹחָנָן וְיוֹנָתָן בְּנֵי־קָרֵחַ וּשְׂרָיָה בֶן־תַּנְחֻמֶת וּבְנֵי ׀ עֹופַי הַנְּטֹפָתִי וִיזַנְיָהוּ בֶּן־הַמַּעֲכָתִי הֵמָּה וְאַנְשֵׁיהֶם׃ ט וַיִּשָּׁבַע לָהֶם גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וּלְאַנְשֵׁיהֶם לֵאמֹר אַל־תִּירְאוּ מֵעֲבוֹד הַכַּשְׂדִּים שְׁבוּ בָאָרֶץ וְעִבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל וְיִיטַב לָכֶם׃ י וַאֲנִי הִנְנִי יֹשֵׁב בַּמִּצְפָּה לַעֲמֹד לִפְנֵי הַכַּשְׂדִּים אֲשֶׁר יָבֹאוּ אֵלֵינוּ וְאַתֶּם אִסְפוּ יַיִן וְקַיִץ וְשֶׁמֶן וְשִׂמוּ בִּכְלֵיכֶם וּשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר־תְּפַשְׂתֶּם׃ יא וְגַם כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר־בְּמוֹאָב ׀ וּבִבְנֵי־עַמּוֹן וּבֶאֱדוֹם וַאֲשֶׁר בְּכָל־הָאֲרָצוֹת שָׁמְעוּ כִּי־נָתַן מֶלֶךְ־בָּבֶל שְׁאֵרִית לִיהוּדָה וְכִי הִפְקִיד עֲלֵיהֶם אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן׃ יב וַיָּשֻׁבוּ כָל־הַיְּהוּדִים מִכָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר נִדְּחוּ־שָׁם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ־יְהוּדָה אֶל־גְּדַלְיָהוּ הַמִּצְפָּתָה וַיַּאַסְפוּ יַיִן וָקַיִץ הַרְבֵּה מְאֹד׃ יג וְיוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ וְכָל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בָּאוּ אֶל־גְּדַלְיָהוּ הַמִּצְפָּתָה׃ יד וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הֲיָדֹעַ תֵּדַע כִּי בַּעֲלִיס מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן שָׁלַח אֶת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה לְהַכֹּתְךָ נָפֶשׁ וְלֹא־הֶאֱמִין לָהֶם גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם׃ טו וְיוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ אָמַר אֶל־גְּדַלְיָהוּ בַסֵּתֶר בַּמִּצְפָּה לֵאמֹר אֵלְכָה נָּא

אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן דְּמַנִּי מַלְכָּא דְבָבֶל בְּקִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְתִיב עִמֵּיהּ בְּגוֹ עַמָּא אוֹ לְכָל דְּכָשַׁר בְּעֵינָךְ לְמֵיזַל אֱזִיל וּמַנִּי לֵיהּ רַב קָטוֹלַיָּא מַתְּנַן וּנְבַזְבַּן וְשַׁלְחֵיהּ׃ ו וַאֲתָא יִרְמְיָה לְוַת גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם לְמִצְפְּיָה וִיתֵיב עִמֵּיהּ בְּגוֹ עַמָּא דְּאִשְׁתְּאָרוּ בְּאַרְעָא׃ ז וּשְׁמָעוּ כָּל רַבָּנֵי חֵילְוָתָא דִּי בְּחַקְלָא אִנּוּן וְגַבְרֵיהוֹן אֲרֵי מַנִּי מַלְכָּא דְבָבֶל יַת גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם בְּאַרְעָא וַאֲרֵי מַנִּי עִמֵּיהּ גַּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא וּמַחְשִׁיכֵי עַמָּא דְּאַרְעָא מִדְּלָא אִתְגְּלִיאוּ לְבָבֶל׃ ח וַאֲתוֹ לְוַת גְּדַלְיָה לְמִצְפְּיָא וְיִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה וְיוֹנָתָן בַּר קָרֵחַ וּשְׂרָיָה בַּר תַּנְחֻמֶת וּבְנֵי עֵיפַי דְּמִנְטוֹפָא וִיזַנְיָה בַּר מַעֲכַת אִנּוּן וְגַבְרֵיהוֹן׃ ט וְקַיֵּים לְהוֹן גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן וּלְגַבְרֵיהוֹן לְמֵימַר לָא תִדְחֲלוּן מִלְּמִפְלַח לְכַסְדָּאֵי תִּיבוּ בְּאַרְעָא וּפְלַחוּ יַת מַלְכָּא דְבָבֶל וְיֵיטַב לְכוֹן׃ י וַאֲנָא הָא אֲנָא יָתֵיב בְּמִצְפְּיָא לְמֵיקַם קֳדָם כַּסְדָּאֵי דְּיֵיתוֹן עֲלָנָא וְאַתּוּן כְּנוּשׁוּ חַמְרָא וּדְבֵילְתָא וּמִשְׁחָא וְשַׁווּ בְּמָנֵיכוֹן וְתִיבוּ בְּקִרְוֵיכוֹן דַּאֲחַדְתּוּן׃ יא וְאַף כָּל יְהוּדָאֵי דִּי בְמוֹאָב וּבִבְנֵי עַמּוֹן וּבֶאֱדוֹם וְדִי בְּכָל מְדִינָתָא שְׁמָעוּ אֲרֵי שְׁבַק מַלְכָּא דְבָבֶל שְׁאָרָא לְדְבֵית יְהוּדָה וַאֲרֵי מַנִּי עֲלֵיהוֹן יַת גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן׃ יב וְתָבוּ כָּל יְהוּדָאֵי מִכָּל אַתְרַיָּא דְּאִתְבַּדָּרוּ לְתַמָּן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה לְוַת גְּדַלְיָהוּ לְמִצְפְּיָא וּכְנָשׁוּ חַמְרָא וּדְבֵילְתָא סַגִּי לַחֲדָא׃ יג וְיוֹחָנָן בַּר קָרֵחַ וְכָל רַבָּנֵי חֵילְוָתָא דִּי בְחַקְלָא אֲתוֹ לְוַת גְּדַלְיָהוּ לְמִצְפְּיָא׃ יד וַאֲמַרוּ לֵיהּ הֲמִידַע יְדַע אֲרֵי בַּעֲלִיס מַלְכָּא דִּבְנֵי עַמּוֹן שְׁלַח יַת יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה לְמִקְטְלָךְ נְפַשׁ וְלָא הֵימִין לְהוֹן גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם׃ טו וְיוֹחָנָן בַּר קָרֵחַ אֲמַר לִגְדַלְיָה בְּסִתְרָא בְּמִצְפְּיָא לְמֵימַר אֵיזִיל

הקב"ה ושובה אל. גדליהו אשר הופקד על הערים הנשארים. גם הם צריכין לך כאשר הגולים: ארוחה ומשאת. מתנן ונבזבן: (י) וקיץ. דבלה: ורבי

תולדות אהרן ושבו בעריכם. קידושין כ:

מצודת דוד

בתוך העם הבין נבוזראדן שהיה דעתו לשוב ואמר לו ושובה אל גדליה וכו' והוא מקרא קצר: או אל כל הישר וכו'. כאומר אין אני מכריח אותך ללכת אליו אלא או שוב אליו או לך אל כל מקום הישר בעיניך: ארוחה ומשאת. פרס מבית המלך ותשורה: וישלחהו. שלחו לנפשו: (ו) המצפתה. כי במצפה ישב: (ז) אשר בשדה. אשר היו בשדה נברחם מן העיר מפני הכשדים: המה ואנשיהם. גם המה שמעו גם אנשיהם שמעו: כי הפקיד וכו' בארץ. שאותו פקיד וממונה בארץ: וכי הפקיד אתו. ואשר הניח עמו אנשים ונשים וכו': (ח) וישמעאל וכו'. וגם ישמעאל וכו' באו המה ואנשיהם: (ט) אל תיראו וכו'. ר"ל אל תפחדו מהכבדות עול עבודת הכשדים שבו בארץ ועבדו את המלך באמונה לבד וייטב לכם כי הוא לא יכביד העול: (י) הנני יושב במצפה. ר"ל לא אלך מזה מוכן אני תמיד לעמוד לפני הכשדים אשר יבואו אלינו במהלכם דרך פה לבלי תת להרע לכם וכאומר הלא המלך הפקיד אותי ויש לאל ידי למנעם מלעשות לכם רעה: ואתם אספו. ר"ל מעתה אל תחושו פן יקחום האויב כי מאספיו יאכלום: אשר תפשתם. אשר אחזתם לשבת בהן (אף כי עתה באו ולא תפשו עדיין אמר אשר תפשתם כי כשיאספו כבר תפשו ערים לשבת): (יא) אשר במואב וכו'. אשר ברחו שמה בעת מלחמת נ"נ: כי נתן. אשר עזב שארית ליהודה ואשר הפקיד וכו': (יב) אשר נדחו שם. בעת המלחמה: (יג) אשר בשדה. אשר היו בשדה נברחם מן העיר מפני הכשדים (ותזר וכתבו כאן להסמיכו למקרא של אחריו): (יד) שלח. גירה אותו בך להכותך מכות נפש וכאומר והוא קבל מאמריו: (טו) אלכה נא. עתה אלך ואכהו נפש עד

ושובה אל גדליה בן אחיקם, ועוד ירמיהו לא אמר לו שישוב כבין נבוזראדן כי דעתו לשוב ואמר לו ושובה אל גדליה אחר שדעתך נשאר שוב אל גדליה ושב אתו או אל כל הישר בעיניך ללכת או עם גדליה במקום שהוא או במקום אחר בתבחר בארץ לשבת שם לך עשה כרצונך ויונתן תרגם ואם לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר אחיקם: ארוחה ומשאת. שניהם ענין מנחה והכפל רוצה לומר שני מיני מנחה ותרגם יונתן מתנן ונבזבן: (ז) אשר בשדה, רוצה לומר בכפרים: והחילים, שם שברחו מפני הכשדים ר"ל והנה והקימו להם שרים להתנהג על פיהם: (י) וקיץ. פי' פירות הקיץ שמייבשי' אותם כמו תאנים וצמוקים והראשון וקיץ בשו"א הוי"ו והשני וקיץ הרבה בקמץ הוי"ו: אשר תפשתם. שתפשתם אותם לשבת בה: (יד) בעלים. בסמ"ך: אל תעש, כתיב אל תעשה קרי והענין אחד:
ויהי

היה. וא' ויריב וגדליה: ויונתן ז' וסימן עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר. ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדננו. ובני יונתן פלת. ובני ידע אחי שמי בני השב הנידוני. וידבקו פלשתים את שאול דד"ה. ויבאו אל גדליה המצפתה. ומן דישא דשמואל עד ויהי בכלותו לדבר אל שאול ונפש דכו' יונתן במ"ב יהונתן וסימן לכה ונעברה אצל מצב הערלים ויאמר יהונתן הנה אנחנו. ומן ויהי ככלת עד סוף סיפרא דכו' במ"א יונתן וסימן וידבר שאול אל יונתן בנו וכל עזרא דכו' יונתן במ"א יהונתן וסימן לבלגה שמוע לשמעיה: גדליהו בן אחיקם בן שפן ו' וסימן והעם הנשאר בארץ יהודה דמלכים. וישבע להם גדליהו דסיפרא. וישלח ויקחו את ירמיהו מחצר המטרה. ועודנו לא ישוב ושבה אל. וגם כל היהודים אשר במואב. וישב ישמעאל את כל שארית. את הגברים ואת הנשים. ואני הצעיר המאסף מצאתי בכל הספרים אשר לפני בפסוק ויקם ישמעאל בן נתניה גדליהו בן אחיקם בן שפן ופסוק וישב ישמעאל את כל שארית שמביא המסרה אין בו בן שפן ובכל ספרי המסרה מביא פסוק וישב ישמעאל במספר השש גדליהו בן אחיקם

מצודת ציון

יחרי פתח (איוב ל): (ה) הפקיד. מלשון פקיד וממונה: ארוחה. ענין פרס קבוע מבית המלך וכן וארחתו ארחת תמיד (לקמן נב): ומשאת. ענין תשורה ודורון כמו וירב משאת בנימין (בראשית מג): (ז) החילים. צבאות עם: הפקיד. הראשונה מלשון פקיד וממונה והשנייה מלשון פקדון והנחה: וטף. ילדים קטנים: (י) וקיץ. פירות המיובשין בקיץ וכן הלחם והקיץ (ש"ב ט"ז): תפשתם. ענין אחיזה ותלה: (יד) שלח. ענין גרוי והסתה כמו ושן בהמות אשלח בם (דברים לב): (טו) ונפצו. ענין פזור ופרוד

ג' וחסר
ג'. ד'
ס'. ח'
כ' וכענין
ג'
ג'
כ'. כ"ט
ס'. ח'
ס'. ז'
ו' עיפי ק'
ג'. ב'
ל"מ ולוכל ד"ה דכו' במ"ד
ס' חס' גספ'
ג' חס'
ס'
ד'. ב'
כ' וכענין
ח'
י' פתחין
ח'
ג' ב' חסר וח' מ"ל. ג'

ג׳ וְאַכֶּה אֶת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה וְאִישׁ
י״ט. ג׳ לֹא יֵדָע לָמָּה יַכֶּכָּה נֶּפֶשׁ וְנָפֹצוּ כָּל־
ג׳. ג׳ יְהוּדָה הַנִּקְבָּצִים אֵלֶיךָ וְאָבְדָה
שְׁאֵרִית יְהוּדָה׃ טז וַיֹּאמֶר גְּדַלְיָהוּ
בֶן־אֲחִיקָם אֶל־יוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ אַל־
תעשה ק׳ תַּעַשׂ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה כִּי־שֶׁקֶר אַתָּה
ג׳ בספ׳ דֹּבֵר אֶל־יִשְׁמָעֵאל׃

מא א וַיְהִי ׀ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי
בָּא יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה בֶן־אֱלִישָׁמָע
ד׳. ג׳ מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וְרַבֵּי הַמֶּלֶךְ וַעֲשָׂרָה
אֲנָשִׁים אִתּוֹ אֶל־גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם
ח׳ הַמִּצְפָּתָה וַיֹּאכְלוּ שָׁם לֶחֶם יַחְדָּו
בַּמִּצְפָּה׃ ב וַיָּקָם יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה
וַעֲשֶׂרֶת הָאֲנָשִׁים ׀ אֲשֶׁר־הָיוּ אִתּוֹ
וַיַּכּוּ אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם בֶּן־
ה׳ שָׁפָן בַּחֶרֶב וַיָּמֶת אֹתוֹ אֲשֶׁר־הִפְקִיד
ב׳ ר״פ ואת את ואת את מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּאָרֶץ׃ ג וְאֵת כָּל־
הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר־הָיוּ אִתּוֹ אֶת־
ג׳ גְּדַלְיָהוּ בַּמִּצְפָּה וְאֶת־הַכַּשְׂדִּים אֲשֶׁר
נִמְצְאוּ־שָׁם אֵת אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה
ב׳ ר״פ בטע׳ תביר הִכָּה יִשְׁמָעֵאל׃ ד וַיְהִי בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי
לְהָמִית אֶת־גְּדַלְיָהוּ וְאִישׁ לֹא יָדָע׃
ח׳חסר כתיב ה וי״ו ה וַיָּבֹאוּ אֲנָשִׁים מִשְּׁכֶם מִשִּׁלוֹ
ל׳ וּמִשֹּׁמְרוֹן שְׁמֹנִים אִישׁ מְגֻלְּחֵי זָקָן
ב׳ חס׳. ל׳ וּקְרֻעֵי בְגָדִים וּמִתְגֹּדְדִים וּמִנְחָה
וּלְבוֹנָה בְּיָדָם לְהָבִיא בֵּית יְהוָה׃
ו וַיֵּצֵא יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה
לִקְרָאתָם מִן־הַמִּצְפָּה הֹלֵךְ הָלֹךְ
ל׳ וחס׳ ו״ו הס׳ בספ׳ וּבֹכֶה וַיְהִי כִּפְגֹשׁ אֹתָם וַיֹּאמֶר
אֲלֵיהֶם בֹּאוּ אֶל־גְּדַלְיָהוּ בֶן־אֲחִיקָם׃
ב׳ חד מ״ל וחד חס׳. ג׳ ז וַיְהִי כְּבוֹאָם אֶל־תּוֹךְ הָעִיר וַיִּשְׁחָטֵם
יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה אֶל־תּוֹךְ הַבּוֹר
הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־אִתּוֹ׃ ח וַעֲשָׂרָה
אֲנָשִׁים נִמְצְאוּ־בָם וַיֹּאמְרוּ אֶל־
ל׳ וחס יִשְׁמָעֵאל אַל־תְּמִתֵנוּ כִּי־יֶשׁ־לָנוּ
ג׳ מַטְמֹנִים בַּשָּׂדֶה חִטִּים וּשְׂעֹרִים
ל׳ וְשֶׁמֶן וּדְבָשׁ וַיֶּחְדַּל וְלֹא הֱמִיתָם
ב׳ רק בְּתוֹךְ אֲחֵיהֶם׃ ט וְהַבּוֹר אֲשֶׁר
הִשְׁלִיךְ שָׁם יִשְׁמָעֵאל אֵת ׀ כָּל־
פִּגְרֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִכָּה בְּיַד

כְּעַן וְאֶמְחֵי יָת יִשְׁמָעֵאל בַּר
נְתַנְיָה וֶאֱנָשׁ לָא יְדַע לְמָה
יִקְטְלִינָךְ נְפַשׁ וְיִתְבַּדְּרוּן
כָּל דְּבֵית יְהוּדָה דְּאִתְכְּנִישׁוּ
לְוָתָךְ וְיוֹבֵיד שְׁאָרָא דְּבֵית
יְהוּדָה׃ טז וַאֲמַר גְּדַלְיָהוּ בַּר
אֲחִיקָם לְיוֹחָנָן בַּר קָרֵחַ לָא
תַעְבֵּיד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין אֲרֵי
שִׁקְרָא אַתְּ מְמַלֵּל עַל יִשְׁמָעֵאל׃
א וַהֲוָה בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה אֲתָא
יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה בַּר
אֱלִישָׁמָע מִזַּרְעָא דְּמַלְכוּתָא
וְרַבְרְבֵי מַלְכָּא וַעֲסְרָא גֻבְרִין
עִמֵּיהּ לְוַת גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם
לְמִצְפְּיָא וַאֲכָלוּ תַמָּן לַחְמָא
כַּחֲדָא בְּמִצְפְּיָא׃ ב וְקָם
יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה וַעֲסְרָא
גֻבְרִין דַּהֲווֹ עִמֵּיהּ וּמְחוֹ יָת
גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן
בְּחַרְבָּא וּקְטַל יָתֵיהּ דְּמַנִּי
מַלְכָּא דְבָבֶל בְּאַרְעָא׃ ג וְיָת
כָּל יְהוּדָאֵי דַּהֲווֹ עִמֵּיהּ עִם
גְּדַלְיָה בְּמִצְפְּיָא וְיָת כַּסְדָּאֵי
דְּאִשְׁתְּכָחוּ תַמָּן יָת גֻּבְרֵי
עָבְדֵי קְרָבָא קְטַל יִשְׁמָעֵאל׃
ד וַהֲוָה בְּיוֹמָא תִנְיָנָא לְמִקְטַל
יָת גְּדַלְיָה וֶאֱנָשׁ לָא יְדַע׃
ה וַאֲתוֹ גֻּבְרַיָּא מִשְּׁכֶם
וּמִשִּׁילוֹ וּמִשֹּׁמְרוֹן תְּמָנַן גֻּבְרִין
כַּד מְגַלְּחִין דִּקְנֵיהוֹן וּמְבַזְּעִין
לְבוּשֵׁיהוֹן וּמִתְחַמְּמִין וְקוּרְבָּנָא
וּלְבוּנְתָא בִּידֵיהוֹן לְאַיְתָאָה
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיָי׃ ו וּנְפַק
יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה לְקַדָּמוּתְהוֹן
מִן מִצְפְּיָא אָזֵיל מֵיזַל וּבָכֵי
וַהֲוָה כַּד עֲרַע יָתְהוֹן וַאֲמַר
לְהוֹן עוּלוּ לְוַת גְּדַלְיָהוּ בַּר
אֲחִיקָם׃ ז וַהֲוָה כְּמֵיעַלְהוֹן לְגוֹ
קַרְתָּא וְנַכֵּיסִינוּן יִשְׁמָעֵאל בַּר
נְתַנְיָה לְגוֹ גּוּבָא הוּא וְגֻבְרַיָּא
דִּי עִמֵּיהּ׃ ח וַעֲסְרָא גֻבְרִין
אִשְׁתְּכָחוּ בְּהוֹן וַאֲמַרוּ
לְיִשְׁמָעֵאל לָא תִקְטְלִינָנָא אֲרֵי
אִית לָנָא מַטְמוֹרִין בְּחַקְלָא
חִטִּין וְסַעֲרִין וּמְשַׁח וּדְבַשׁ
וְאִתְמְנַע וְלָא קַטְלִינוּן בְּגוֹ
אֲחוּהוֹן׃ ט וְגוּבָא דִּי רְמָא תַמָּן
יִשְׁמָעֵאל יָת כָּל פִּגְרֵי גֻבְרַיָּא
דִּי קְטַל בְּיַד גְּדַלְיָהוּ הוּא דַּעֲבַד

רשי

(א) ורבי המלך. ושרי המלך נתקנאו בו שנטל גדולה: (ה) להביא בית ה'. כשנסעו מביתם לא היו יודעים בחורבן הבית ובדרך שמעו וקרעו בגדיה' וגלחו זקנם: ומתגודדים. לשון שריטה: (ט) אשר הכה ביד גדליהו. מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש הטלה עליו כאילו הרגם על

תולדות אהרן בחדש השביעי. מגלה טו: מגולחי זקן. מ"ק כו: כל פגרי. נדה סא:

רדק

(א) ויהי בחודש השביעי. כמו אחר חדש ובר"ה נהרג גדליה בן אחיקם וקבעו התענית במוצאי ר"ה מפני שהוא י"ט: מזרע המלוכה. מלכות בית דוד וקנא בגדליה שהפקידו מלך בבל על הארץ ורז"ל דרשו כי ישמעאל זה בן גרי' היה כי ירחמאל לקח אשה ושמה עטרה כמו שכתוב בדברי הימי' ואמרו עטרה זו היתה גויה ובת מלכים היתה ולקחה ירחמאל להתעטר בה לפי שהיתה בת מלכים ולפיכך קרא שמה עטרה ואמרו אל תאמן בגר עד כ"ד דורות ומעטרה עד ישמעאל זה כ"ד דורות כמו שכתוב בם והנה הרג גדליה: ורבי המלך. מקצת שרי המלך צדקיהו כי לא הלכו כולם עמו: אשר הפקיד. פירוש שקנא בו בעבור שהפקידו מלך בבל בארץ: (ה) מגלחי זקן וקרועי בגדים. על חרבן בית המקדש: ומתגודדים. ששרטו שריטות בבשרו לאבל: להביא בית ה'. כי כשנסעו ממקומם לא ידעו בחרבן הבית וכששמעו בדרך גלחו זקנם וקרעו בגדיהם והתגודדו ותימ' הוא מן שהחדש החמישי נחרב הבית עד החדש השביעי איך לא שמעו בשילו ובשכם ובשמרון כי נלכדה ירושלם וחרב הבית וגלו ישראל ממנה ויש לפרש כי שמעו בכבוש ירושלם וגלות ישראל ממנה אבל חשבו כיון שהשאיר נבוזר אדן דלת הארץ השאיר גם בית המקדש בלא נתצו ושרפו כלו או מקצתו שיקריבו הנשארים בארץ קרבנותיהם וכיון ששמעו בדרך שנשרף בית יי' קרעו בגדיהם ושמעו גם כן כי מלך בבל הפקיד גדליה בארץ והיו באים אליו: (ו) הולך ובכה. היה מראה עצמו בוכה: (ט) אשר הכה ביד גדליהו, בסבת גדליהו כי הוא היה סבה להריגת כלם כי בעבורו בא למצפה להכותו וכיון שהרג גדליהו הרג גם כן אשר היו עמו והבאים אליו וכן היד יואב אתך כלומר סבתו אם הוא סבב את הדבר ויש לפרש ביד גדליה במקום גדליהו כלומר במקום שהיה בו. במצפה וכן ויד תהיה לך איש על ידו פירושו מקום ורז"ל אמרו וכי גדליהו הרגם והלא

בן שפן: יככה ג' בקריאה וסימן כה אמר אל תירא עמי יושב. למה יככה נפש ונפוצו. יומם השמש לא יככה: תעשה ד' קמצים וסימן אם תעשה עמנו רעה. ויאמר גדליהו בן אחיקם. ומה תעשה לשמך הגדול. ותאמר לו אל אחי: וימת ה' וסימן בלשון ארמי אבאש דויג לגדליה וקטל נוניה. ופי' נמסר בשמואל א' סי' כ"ב: ואת הכשדים ג' וסימן בא ישמעאל בן נתניה דמלבים. ואת כל היהודים דירמיה. הנני מסב את כלי המלחמה: בכה ובכה ז' וסי' נמסר בסדר שמות: וישחטם ג' בקריאה וסי' וישחטם במדבר. ויורדם אליהו אל נחל קישון. וישחטם ישמעאל בן נתניה אל תוך הבור: והבור ב' וסי' והבור רק אין בו מים. והבור אשר

מצודת דוד

עד לא יכוך: ואיש לא ידע. מי הכהו ועל מה הוכה: ונפוצו. יהיו נפוצים מכאן ולא ישאר שארית: (טז) אל ישמעאל. על ישמעאל: מא (א) בא ישמעאל. מארץ בני עמון: ורבי המלך. המ"ם של מזרע משמשת בשתיהם כאומ' עם רבי המלך ר"ל שגם היה משרי המלך וכאומר בעבור שהיה מזרע מלוכה ושר גדול לפני המלך לזה נתקנא בגדליה על שלקח הגדולה: (ב) ויכו. כולם הכהו וישמעאל לבדו המיתו: אשר הפקיד. כמו על אשר הפקיד ר"ל הסבה היה על שהפקידו בארץ ונתקנא בו: (ג) את אנשי המלחמה. כי יתר העם לקח בשבי כמ"ש בענין: (ד) ויהי ביום השני. מוסב למקרא של אחריו: ואיש לא ידע. עדיין לא היה נודע הדבר: (ה) מגולחי זקן וכו'. דרך צער ואבל על חורבן ירושלים ובהמ"ק וגלות יהודה: להביא בית ה'. יתכן שגם אחר החורבן הקריבו על המזבח וכמ"ש רז"ל שמעתי שמקריבין אע"פ שאין בית (מגילה י): (ו) הולך הלוך ובכה. מראה עצמו כבוכה על אבדן מולדתו למען לרמות אותם: בואו. הסיבם מללכת לירושלים כי במצפה היה לו מקום נאות להרגם: (ז) וישחטם. יתכן שהיתה כוונתו לבל יגולה על ידם מהר מהריגת גדליה לבל ירדפו אחריו: אל תוך הבור. שהיה שם: הוא והאנשים. הוא שחטם עם אנשיו: (ח) נמצאו בם. בהבאים משכם וכו': כי יש לנו וכו'. ונגיד לך שתקחם אתה: ויחדל. חדל מהם ולא המיתום: (ט) ביד גדליהו. במקום גדליה במצפה: הוא. וזהו הבור אשר עשה וכו': מפני בעשא. לבל יוכל לבא שמה בהלחמו עמו: אותו. את הבור הזה:
וישב

מצודת ציון

פרוד: (א) ורבי. ענין שררה כמו כל רבי מלך בבל (לעיל ל"ט): לחם. כל סעודה קרויה ע"ש הלחם: (ה) מגלחי. מלשון גלוח השער: ומתגודדים. ענין שריטת הבשר וכן ויתגדדו כמשפטם (מ"א יח): (ו) כפגוש. ענין פגיעה: (ח) מטמונים. אוצרות ע"ש שדרך לטמנם במחבואה: (ט) ביד גדליה. במקום גדליה כמו
יד

גְּדַלְיָהוּ הוּא אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ אָסָא
מִפְּנֵי בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֹתוֹ מִלֵּא
יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָהוּ חֲלָלִים׃ י וַיִּשְׁבְּ ׀ כ׳ ממנו שני ה׳
יִשְׁמָעֵאל אֶת־כָּל־שְׁאֵרִית הָעָם
אֲשֶׁר בַּמִּצְפָּה אֶת־בְּנוֹת הַמֶּלֶךְ וְאֶת־ ג׳
כָּל־הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בַּמִּצְפָּה אֲשֶׁר
הִפְקִיד נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים אֶת־
גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם וַיִּשְׁבֵּם יִשְׁמָעֵאל ג׳
בֶּן־נְתַנְיָה וַיֵּלֶךְ לַעֲבֹר אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן׃
יא וַיִּשְׁמַע יוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ וְכָל־שָׂרֵי ז׳ דסמיכי
הַחֲיָלִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֵת כָּל־הָרָעָה
אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה׃
יב וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ
לְהִלָּחֵם עִם־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה
וַיִּמְצְאוּ אֹתוֹ אֶל־מַיִם רַבִּים אֲשֶׁר
בְּגִבְעוֹן׃ יג וַיְהִי כִּרְאוֹת כָּל־הָעָם
אֲשֶׁר אֶת־יִשְׁמָעֵאל אֶת־יוֹחָנָן בֶּן־
קָרֵחַ וְאֵת כָּל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר
אִתּוֹ וַיִּשְׂמָחוּ׃ יד וַיָּסֹבּוּ כָּל־הָעָם ג׳
אֲשֶׁר־שָׁבָה יִשְׁמָעֵאל מִן־הַמִּצְפָּה כ׳ כתרי לישני
וַיָּשֻׁבוּ וַיֵּלְכוּ אֶל־יוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ׃
טו וְיִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה נִמְלַט
בִּשְׁמֹנָה אֲנָשִׁים מִפְּנֵי יוֹחָנָן וַיֵּלֶךְ
אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן׃ טז וַיִּקַּח יוֹחָנָן בֶּן־
קָרֵחַ וְכָל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר־אִתּוֹ ז׳
אֵת כָּל־שְׁאֵרִית הָעָם אֲשֶׁר הֵשִׁיב
מֵאֵת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה מִן־
הַמִּצְפָּה אַחַר הִכָּה אֶת־גְּדַלְיָה בֶּן־ ה׳
אֲחִיקָם גְּבָרִים אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה
וְנָשִׁים וְטַף וְסָרִסִים אֲשֶׁר הֵשִׁיב כ׳ מס׳ יו״ד יז קדמאה
מִגִּבְעוֹן׃ יז וַיֵּלְכוּ וַיֵּשְׁבוּ בְּגֵרוּת כִּמְוֹהָם כ׳ כמהם ק׳
אֲשֶׁר־אֵצֶל בֵּית לָחֶם לָלֶכֶת לָבוֹא
מִצְרָיִם׃ יח מִפְּנֵי הַכַּשְׂדִּים כִּי יָרְאוּ
מִפְּנֵיהֶם כִּי־הִכָּה יִשְׁמָעֵאל בֶּן־נְתַנְיָה
אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם אֲשֶׁר־הִפְקִיד מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּאָרֶץ׃
מב א וַיִּגְּשׁוּ כָּל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים וְיוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ וִיזַנְיָה
בֶּן־הוֹשַׁעְיָה וְכָל־הָעָם מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל׃ ב וַיֹּאמְרוּ אֶל־ ג׳. ט׳ ו׳ ר״פ בטעם
יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא תִּפָּל־נָא תְחִנָּתֵנוּ לְפָנֶיךָ וְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדֵנוּ
אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּעַד כָּל־הַשְּׁאֵרִית הַזֹּאת כִּי־נִשְׁאַרְנוּ
מְעַט מֵהַרְבֵּה כַּאֲשֶׁר עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֹתָנוּ׃ ג וְיַגֶּד־לָנוּ יְהוָה ג׳. ד׳ רפין

מַלְכָּא אָסָא כַּד צָר עֲלוֹהִי
בְּעֶשָׁא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל יָתֵיהּ
מְלֵי יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה
קְטִילִין׃ י וּשְׁבָא יִשְׁמָעֵאל יַת
כָּל שְׁאָרָא דְעַמָּא דִי בְמִצְפַּיָא
יַת בְּנַת מַלְכָּא וְיַת כָּל עַמָּא
דְאִשְׁתְּאָרוּ בְמִצְפַּיָא דְמַנִּי
נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָא עַל
גְּדַלְיָהוּ בַּר אֲחִיקָם וּשְׁבָנוּן
יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָהוּ וַאֲזַל
לְמֶעְבַּר לְוַת בְּנֵי עַמּוֹן׃ יא וּשְׁמַע
יוֹחָנָן בַּר קָרֵחַ וְכָל רַבָּנֵי
חֵילְוָתָא דִי עִמֵּיהּ יַת כָּל
בִּישְׁתָא דַעֲבַד יִשְׁמָעֵאל בַּר
נְתַנְיָה׃ יב וּדְבַרוּ יַת כָּל גַּבְרַיָא
וַאֲזַלוּ לְאַגָּחָא עַל יִשְׁמָעֵאל בַּר
נְתַנְיָה וְאַשְׁכַּחוּ יָתֵיהּ עַל
בְּרֵיכַת מַיִן סַגִּיאִין דִי בְגִבְעוֹן׃
יג וַהֲוָה כַּד חֲזָא כָּל עַמָּא דְעִם
יִשְׁמָעֵאל יַת יוֹחָנָן בַּר קָרֵחַ
וְיַת כָּל רַבָּנֵי חֵילְוָתָא דִי עִמֵּיהּ
וַחֲדִיאוּ׃ יד וְאִסְתְּחַרוּ כָּל עַמָּא
דִשְׁבָא יִשְׁמָעֵאל מִן מִצְפַּיָא
וְתָבוּ וַאֲזַלוּ לְוַת יוֹחָנָן בַּר
קָרֵחַ׃ טו וְיִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה
אִשְׁתֵּיזֵיב בִּתְמַנְיָא מִן קֳדָם
יוֹחָנָן בַּר קָרֵחַ וַאֲזַל לְוַת בְּנֵי
עַמּוֹן׃ טז וּדְבַר יוֹחָנָן בַּר קָרֵחַ
וְכָל רַבָּנֵי חֵילְוָתָא דִי עִמֵּיהּ
יַת כָּל שְׁאָרָא דְעַמָּא דַאֲתִיב
מִלְוַת יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה מִן
מִצְפַּיָא בָּתַר דִי קְטַל יַת
גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם גַּבְרִין גִּבָּרֵי
עָבְדֵי קְרָבָא וּנְשַׁיָא וְטַפְלָא
וְרַבְרְבַיָא דִי אֲתִיב מִגִּבְעוֹן׃
יז וַאֲזַלוּ וִיתִיבוּ בְּגֵרוּת דִיהַב
דָוִד לְכִמְהָם בַּר בַּרְזִילַי
גִּלְעָדָאָה דִי בִסְטַר בֵּית לָחֶם
לְמֵיזַל לְמֵיעַל לְמִצְרָיִם׃ יח מִן
קֳדָם כַּסְדָּאֵי אֲרֵי דְחִילוּ מִן
קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי קְטַל יִשְׁמָעֵאל
בַּר נְתַנְיָה יַת גְּדַלְיָה בַּר
אֲחִיקָם דְמַנִּי מַלְכָּא דְבָבֶל
בְּאַרְעָא׃ א וּקְרִיבוּ כָּל רַבָּנֵי חֵילְוָתָא וְיוֹחָנָן בַּר קָרֵחַ וִיזַנְיָה
בַּר הוֹשַׁעְיָה וְכָל עַמָּא מִזְעֵירָא וְעַד רַבָּא׃ ב וַאֲמַרוּ לְיִרְמְיָה
נְבִיָא תִּתְקַבֵּיל כְּעַן בָּעוּתָנָא קֳדָמָךְ וְצַלִּי עֲלָנָא קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ עַל כָּל שְׁאָרָא הָדֵין אֲרֵי אִשְׁתְּאַרְנָא זְעֵיר מִסַּגִּי
כְּמָא דְעֵינָךְ חָזְיָן יָתָנָא׃ ג וִיחַוֵּי לָנָא יְיָ אֱלָהָךְ יַת אוֹרְחָא

על ידו: (יב) אל מים רבים. על ברכת מיין סגיאין: (יז) בגרות כמהם. בגרות דיהב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה. כששב ממלחמת אבשלום כמו שנאמר בספר (ש״ב יט) אתי יעבור

תולדות אהרן כי נשארנו. כ׳מ הו׳ :

וכלא ישמעאל הרגם אלא כיון שהיה לו לחוש על עצת יוחנן ולא חש מעלה עליו הכתוב כאלו נהרגו בידו: אשר עשה המלך אסא מפני בעשא. לא נזכר זה הבור אלא במקום הזה ותרגם יונתן הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא: (י) ואת בנות המלך. כי לא הכה ישמעאל אלא אנשי המלחמה שהיו במצפה אבל העם שלא היו אנשי המלחמה והנשים והטף שבה אותם ישמעאל ובנות המלך שנשארו עם גדליה גם כן שבה אותם ולא הגלם נבוזר אדן עם הגלות אלא השאירם עם דלת העם ולא ידענו אם היו בנות המלך צדקיהו או יהויכין או יהויקים: לעבור אל בני עמון, כמו אל בני עמון וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן ואת מי הגדת מלין כמו אל מי: (יב) אל מים רבים אשר בגבעון. כמו על וכן אל ההרים לא אכל כמו על ותרגם יונתן על בריכת מיין סגיאין די בגבעון: (טז) וסריסים. תרגם יונתן ורברביא: בגרות כמהם. במקום שגר שם: כמהם. בן ברזילי אולי הוא בנה אותו ובא לגור שם לפי׳ נקרא על שמו ויונתן תרגם גרות דיהיב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה

השליך שם ישמעאל : נתניהו ה׳ וסי׳ וישלחו כל השרים אל ברוך. ויבאו אל גדליה המצפתה. והבור אשר השליך שם ישמעאל. החמשי נתניהו בניו ואחיו. ועמהם הלוים שמעיהו : אל מים בקצת ספרי מסרה נמסר עם אותן שהם על מים וזה לא נמצא בספרי׳ המדוייקים וגם בהרבה ספרי מסרה ספרדים כי אינם אלא ז׳ על מים וזה לא נמנה עמהם וג׳ אל מים וזה אחד מהם וזאת המסרה שמונה זה ג״כ כתוב שם על מים ח׳ בקריא׳ ונראה טעות : וכל שרי ז׳ דסמי׳ וסימן והנו נצב על עלתו. יוחנן בן קרח וכל שרי החיילי׳. וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי. ויקח יוחנן בן קרח. וחבירו. ולא שמע יוחנן. והאחשדרפנים והפחות : ויאמרו ו׳ בטעם ר״פ וסי׳ הבה נבנה לנו עיר. הבה נלבנה. אבל אשמים. לכו ונפיל׳ גורלות דיונה. למלאכים הבאים. ויאמרו אל ירמיהו הנביא

מצודת דוד

(י) וישב. לקח בשבי את העם הבאים מעמהם למצפה כמ״ש למעלה ואת העם אשר השאיר נבוזראדן והניחם עם גדליה: וישבם. לפי שארכו הדברים חזר ואמר וישבם: וילך לעבור. הלך עמהם לעבור אל בני עמון לשבת שמה: (יא) וישמע. במקום שהיה כי לא היה אז במצפה: (יב) את כל האנשים. אשר עמהם. אל מים רבים. על בריכת המים הרבים: (יג) כל העם. שהוליך בשבי: (יד) ויסובו. העם הנשבה סבבו ושבו מישמעאל והלכו אל יוחנן: (טו) נמלט. ברח ומלט נפשו עם שמנה אנשים: (טז) מן המצפה. אשר שבה ישמעאל מן המצפה אחר שהכה את גדליה: גברים וכו׳. מוסב על תחלת המקרא ויקח יוחנן וכו׳ אשר השיב מגבעון כרדפו אחר ישמעאל: (יז) בגרות כמהם. במקום אשר גר שם כמהם בן ברזילי הגלעדי המוזכר בש״ב שחזר עם דוד אחר שנהרג אבשלום: ללכת. בדרך המהלך לבוא למצרים: (יח) מפני הכשדים. רצו ללכת שמה מפני הכשדים: כי הכה וכו׳. וחששו פן יעלילו הכשדים לומר שזה היה בהסכמת כולם והריגת פקיד המלך תחשב למרידה: מב (ב) תפל נא. בקשו ממנו להתפלל בעדם אל ה׳: כאשר עיניך רואות אותנו. שאנחנו מתי מספר: (ג) ויגד לנו. ר״ל התפלה תהיה שיגיד לנו את הדרך וכו׳ אם ללכת למצרים או להשאר

מצודת ציון

יד אבשלום (ש״ב י״ח): (י) וישב. מלשון שבי: הפקיד. מלשון פקדון והנחה: וישבם. מלשון שבי: (יד) ויסובו. מלשון הסבה: שבה. מלשון שבי: (טו) נמלט. ענין השמטה והצלה: בשמנה. הבי״ת היא במקום עם וכן הרק אך במשה דבר ה׳ (במדבר י״ב): (טז) גברים. אנשים: וסריסים. מין שררה: (יז) בגרות. מל׳ גרות ומדור: (א) ויגשו. הקריבו: (ב) תפל.

אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נֵלֶךְ־בָּהּ וְאֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה׃ ד וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא שָׁמַעְתִּי הִנְנִי מִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כְּדִבְרֵיכֶם וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַעֲנֶה יְהוָה אֶתְכֶם אַגִּיד לָכֶם לֹא־אֶמְנַע מִכֶּם דָּבָר׃ ה וְהֵמָּה אָמְרוּ אֶל־יִרְמְיָהוּ יְהִי יְהוָה בָּנוּ לְעֵד אֱמֶת וְנֶאֱמָן אִם־לֹא כְּכָל־הַדָּבָר אֲשֶׁר יִשְׁלָחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלֵינוּ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ ו אִם־טוֹב וְאִם־רָע בְּקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר אֲנו שֹׁלְחִים אֹתְךָ אֵלָיו נִשְׁמָע לְמַעַן אֲשֶׁר יִיטַב־לָנוּ כִּי נִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ ז וַיְהִי מִקֵּץ עֲשֶׂרֶת יָמִים וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ׃ ח וַיִּקְרָא אֶל־יוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ וְאֶל כָּל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וּלְכָל־הָעָם לְמִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל׃ ט וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שְׁלַחְתֶּם אֹתִי אֵלָיו לְהַפִּיל תְּחִנַּתְכֶם לְפָנָיו׃ י אִם־שׁוֹב תֵּשְׁבוּ בָּאָרֶץ הַזֹּאת וּבָנִיתִי אֶתְכֶם וְלֹא אֶהֱרֹס וְנָטַעְתִּי אֶתְכֶם וְלֹא אֶתּוֹשׁ כִּי נִחַמְתִּי אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לָכֶם׃ יא אַל־תִּירְאוּ מִפְּנֵי מֶלֶךְ בָּבֶל אֲשֶׁר־אַתֶּם יְרֵאִים מִפָּנָיו אַל־תִּירְאוּ מִמֶּנּוּ נְאֻם־יְהוָה כִּי־אִתְּכֶם אֲנִי לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וּלְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדוֹ׃ יב וְאֶתֵּן לָכֶם רַחֲמִים וְרִחַם אֶתְכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ יג וְאִם־אֹמְרִים אַתֶּם לֹא נֵשֵׁב בָּאָרֶץ הַזֹּאת לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יד לֵאמֹר לֹא כִּי אֶרֶץ מִצְרַיִם נָבוֹא אֲשֶׁר לֹא־נִרְאֶה מִלְחָמָה וְקוֹל שׁוֹפָר לֹא נִשְׁמָע וְלַלֶּחֶם לֹא־נִרְעָב וְשָׁם נֵשֵׁב׃ טו וְעַתָּה לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה שְׁאֵרִית יְהוּדָה כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִם־אַתֶּם שׂוֹם תְּשִׂמוּן פְּנֵיכֶם לָבֹא מִצְרַיִם וּבָאתֶם לָגוּר שָׁם׃ טז וְהָיְתָה הַחֶרֶב אֲשֶׁר אַתֶּם יְרֵאִים מִמֶּנָּה שָׁם תַּשִּׂיג אֶתְכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָרָעָב אֲשֶׁר־אַתֶּם ׀ דֹּאֲגִים מִמֶּנּוּ שָׁם יִדְבַּק אַחֲרֵיכֶם מִצְרַיִם וְשָׁם תָּמֻתוּ׃

דנהך בה וית פתגמא דנעביד: ד ואמר להון ירמיה נביא שמעית הא אנא מצלי קדם יי אלהכון כפתגמיכון ויהי כל פתגם דיתיב יי יתכון אחוי לכון לא אמנע מנכון פתגם: ה ואינון אמרו לירמיה יהי מימרא דיי בנא לסהיד קשוט ומהימן אם לא ככל פתגמיא די שלחינך יי אלהך לותנא כן נעביד: ו אם טב ואם ביש למימרא דיי אלהנא די אנחנא שלחין יתך לקדמוהי נקבל בדיל דייטב לנא ארי נקביל למימרא דיי אלהנא: ז והוה מסוף עסרא יומין והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה: ח וקרא ליוחנן בר קרח ולכל רבני חילותא דעמיה ולכל עמא למזעירא ועד רבא: ט ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל דשלחתון יתי לקדמוהי למבעי בעותכון קדמוהי: י אם מתב תיתבון בארעא הדא ואבני יתכון ולא אפגר ואקים יתכון ולא אטלטיל ארי תבית מבישתא דעבדית לכון: יא לא תדחלון מן קדם מלכא דבבל די אתון דחלין מן קדמוהי לא תדחלון מניה אמר יי ארי בסעדכון מימרי למפרק יתכון ולשיזבא יתכון מן ידיה: יב ואתן לכון רחמין וירחם עליכון ויתיב יתכון לארעכון: יג ואם אמרין אתון לא נתיב בארעא הדא בדיל דלא לקבלא למימרא דיי אלהכון: יד למימר לא אלהין לארעא דמצרים ניעול דלא נחזי עבדי קרבא וקל שופרא לא נשמע וללחמא לא ניכפן ותמן נתיב: טו וכען בכן קבילו פתגמא דיי שארא דבית יהודה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אם אתון שואה תשוון אפיכון למיעל למצרים ותעלון לאתותבא תמן: טז ותהי חרבא די אתון דחלין מניה תמן תדביק יתכון בארעא דמצרים וכפנא די אתון יצפין מניה תמן ידביק בתריכון למצרים

רשי

יעבור כמהם וגו' : (יד) וקול שופר. שתוקעין הצופים להזהיר את

מצודת דוד

להשאר כאן : ואת הדבר וכו'. כאל הדבר במ"ש : (ד) שמעתי. קבלתי אמריכם והנני מתפלל אתכם. ר"ל על שאלתכם : לא אמנע. מבלי להגידה : דבר. שום דבר : (ה) והמה. השרים והעם : לעד אמת ונאמן. ר"ל המקום יהיה בנו לעד אמת שקבלנו על עצמנו לעשות כפי שתאמר לנו בשמו ויהיה נאמן עלינו להפרע מאתנו אם לא ככל הדבר וכו' כן נעשה : (ו) אם טוב. בין שיהיה הדבר טוב בעינינו בין שיהיה רע בעינינו נשמע בקול ה' : למען. בעבור זה ייטב לנו כאשר נשמע בקולו : (ז) ויהי מקץ. מעת ששאלו ממנו לחלות פני ה' : (י) ובניתי אתכם. ר"ל יפרו וירבו בה ולא יגלו עוד ממנה : ונטעתי. הוא כפל ענין במ"ש : כי נחמתי. חשבתי מחשבה אחרת כל הרעה שעשיתי להם כי לא אוסיף עוד להרע להם : (יא) אשר אתם יראים מפניו. ר"ל הדבר אשר אתם יראים מפניו והוא מהריגת גדליה כמ"ש למעלה : ממנו. מן הדבר ההוא לא תיראו כי כ"כ לא ירע עמכם בעבור זה : ולהציל אתכם. לבל יוכל להרע עמכם : (יב) ואתן. ועוד אתן אתכם לרחמים לפניו וירחם אתכם : והשיב אתכם. ר"ל הגולה מעמכם לבבל ישיבם מרצונו אל ארצם : (יג) לבלתי שמוע. ר"ל ואם גם עתה אחר ששמעתם דבר ה' לא תשבו פה ותמאנו לשמוע דבר ה' : (יד) לאמר. כי תאמרו נבא למצרים אשר שם לא נראה מלחמה כי בהיותכם פה תפחדו ממלחמת הכשדים : וקול שופר. הדרך לתקוע במלחמה בשופרות : לא נרעב. לא כמו בכאן שהרעב מתמדת : ושם נשב. ולא נהיו גולים משם : (טו) ועתה. הואיל וכן תאמרו לכן שמעו וכו': שום תשימון. אם תתשובו לבוא שמה מדעת ומרצון : ובאתם. ר"ל וכן תשבו בפועל לבא שמה ולגור בה : (טז) אשר אתם יראים. הוא חרב הכשדים : שם ידבק אחריכם. יהיה דבוק בכם

רדק

גלעדאת : (ו) אשר אנו שולחים. אנו כתיב וקרי אנחנו והענין אחד אלא במלת אנו לא נמצא במקרא עוד אלא זה אבל הוא נהוג בלשון משנה ובתלמוד : (י) אם שוב תשבו. שוב מקור בחסרון פ"א הפעל ומשפטו בהשלמו ישוב ואף על פי שאין המנהג במקור שהוא בזה המשקל בנחי הפ"א [illegible] הס' הנה כמוהו ידעתי כי כל תוכל כמו יכול : (יב) והשיב אתכם אל אדמתכם. על הגולים אמר ואמר אתכם כי הרוב גלו והמעט נכלל ברוב

תפל נא תחנתינו : והמה י' ר"פ וסי' נמסר בישעיה סי' ס"ג : אם ח' ר"פ בספרא וסי' אם עונינו ענו בנו ה'. אם ימשו החקים האלה. אם שוב תשבו בארץ. אם יסתר איש במסתרים ואני. אם יצאתי השדה והנה חללי : אם תשוב ישראל נאם ה' אלי. אם טוב ואם רע בקול. אם בוצרים באו לך אם שודדי לילה : נחמה אל ז' בליש' וסי' נמסר בשמואל ב' ריש סימן י' : ואתן ג' וסימן מאשר יקרת בעיני נכבדת. ואנכי אמרתי איך אשיתך. ואתן לך רחמים ורחם : נראה ה' בקריאה וסימן ימהר יחישה מעשהו. כחשו בה' ויאמרו לא הוא. לאמר לא כי ארץ מצרים נבוא. נשכימה לכרמים נראה. באורך נראה אור : תשימון ג' בקריאה וסימן לא תשימון עליו נשך. אם שום תשימון פניכם. עד אנה תשימון קנצי למלין. אנך :

תולדות אהרן והיתה חרב (סוכה נב) :

ב' · ג' · י' ר"פ · ח' ר"פ בספ' · ב' · אנחנו ק' · ג' דסמיכי · כ"ד מיחדין · ח' ר"פ בסיפ' י · כ"ג פסוקים לא ולא בספ' · ז' בליש' · כ"ג ר"פ · נ'. ג' · י"א · ט' ר"פ · ה' · ח' פסוקים לא לא לא · ג' · ר"ג' ול' חסר

מצודת ציון

ענין נטיה : נא. עתה : (ד) יענה. מלשון עניה ותשובה : (ז) מקץ. מסוף : (י) ובניתי. מל' בנין. אהרוס. ענין שבירה ונתיצה : אתוש. ענין עקירה : נחמתי. ענין הפוך מחשבה : (טז) דאגים. מל' דאגה ופחד

את העם: (ט) וטמנתם במלט. מ"ם זו יסוד נופל היא בתיבה כמו מקור מעמד מעשה ויסודו לט

מצודת דוד

בכם ללכת אחריכם שם ולתוספת ביאור אמר מצרים: ושם תמותו. בחרב וברעב: (יז) ויהיו כל האנשים. כל החפצים ללכת שמה כולם ימותו שם לא נעדר ולא ישאר שארית. מה לפי גודל הרעה שאביא עליהם: (יח) כאשר נתך. כמו ששפך אפי וכו': לאלה. כולם יאמרו בשבועתם אם עשיתי זאת אהיה כמו אלה הבאים למצרים: ולשמה. כולם ישתוממו על גודל מפלתכם: ולקללה. המקלל את מי יקלל הקללה בכם לומר שיהיה מקולל כמותכם: ולחרפה. כולם יחרפו אתכם: ולא תראו. כאשר תלכו משם לא תשובו עוד לראות את המקום הזה: (יט) דבר וכו'. אמר שוב להתרות בהם: ידוע תדעו. בבוא עליכם הרעה תדעו שאני התריתי בכם היום ואמרתי שכן יהיה: (כ) כי התעיתם. בדבר עמהם רמזו בפיהם שלא היו חפצים להשאר במקומם ולכן אמר באמת עשיתם טעות גדול בנפשותיכם אשר אתם שלחתם אותי וכו' כי אילו לא שלחתם הייתם שוגגין ועכשיו אתם מזידין: (כא) ולכל. ר"ל וכמו שלא שמעתם מאז לכל אשר שלחני אליכם: (כב) ועתה וכו'. חזר להתרות בהם שוב למען ידעו בבוא הרעה: מג (א) את כל הדברים האלה. האמורים למעלה: (ב) אומרים. היו אומרים ולפי שארכו הדברים אמר שוב אומרים. (ג) כי ברוך וכו'. יתכן שהיה להם תגר ומריבה עם ברוך ולכן חשדוהו בזה שהוא מסית בהם את ירמיה לנבאות להם להשאר שם למען יהיו נמסרים ביד הכשדים: להמית וכו'. ר"ל הקצת ימית והקצת יגלה לבבל: (ה) אשר שבו. אשר חזרו וכו' לגור בארץ יהודה: (ו) ואת כל הנפש. העבדים והשפחות: ואת ירמיה וכו'. גם אותם לקחו שלא

יז וַיִהְיוּ כָל־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׂמוּ אֶת־
פְּנֵיהֶם לָבוֹא מִצְרַיִם לָגוּר שָׁם יָמוּתוּ ג' מ"ל בסס'
בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדָּבֶר וְלֹא־יִהְיֶה לָהֶם
שָׂרִיד וּפָלִיט מִפְּנֵי הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִי
מֵבִיא עֲלֵיהֶם׃ יח כִּי כֹה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר נִתַּךְ ג'
אַפִּי וַחֲמָתִי עַל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַםִ כֵּן ח'
תִּתַּךְ חֲמָתִי עֲלֵיכֶם בְּבֹאֲכֶם מִצְרָיִם ג'. ג' והסר
וִהְיִיתֶם לְאָלָה וּלְשַׁמָּה וְלִקְלָלָה אסק"פ סימן
וּלְחֶרְפָּה וְלֹא־תִרְאוּ עוֹד אֶת־הַמָּקוֹם כ'
הַזֶּה׃ יט דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם שְׁאֵרִית ב' ר"פ אדני בתרין אתנו קמוץ
יְהוּדָה אַל־תָּבֹאוּ מִצְרָיִם יָדֹעַ תֵּדְעוּ
כִּי־הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם׃ כ כִּי ב' מ"ל
הִתְעֵתֶים בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם כִּי־אַתֶּם התעיתם ק' ב' מ"ל
שְׁלַחְתֶּם אֹתִי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
לֵאמֹר הִתְפַּלֵּל בַּעֲדֵנוּ אֶל־יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וּכְכֹל אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה ס'
אֱלֹהֵינוּ כֵּן הַגֶּד־לָנוּ וְעָשִׂינוּ׃
כא וָאַגִּד לָכֶם הַיּוֹם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם ב' הס' בליש'
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְכֹל אֲשֶׁר־
שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ כב וְעַתָּה יָדֹעַ תֵּדְעוּ
כִּי בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדֶּבֶר תָּמוּתוּ ח'. ד' מ"ל
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר חֲפַצְתֶּם לָבוֹא
לָגוּר שָׁם׃

מג א וַיְהִי כְּכַלּוֹת יִרְמְיָהוּ
לְדַבֵּר אֶל־כָּל־הָעָם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי
יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה׃ ב וַיֹּאמֶר עֲזַרְיָה בֶן־הוֹשַׁעְיָה ג'
וְיוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ וְכָל־הָאֲנָשִׁים הַזֵּדִים ג'.
אֹמְרִים אֶל־יִרְמְיָהוּ שֶׁקֶר אַתָּה
מְדַבֵּר לֹא שְׁלָחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
לֵאמֹר לֹא־תָבֹאוּ מִצְרַיִם לָגוּר שָׁם׃
ג כִּי בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה מַסִּית אֹתְךָ בָּנוּ
לְמַעַן תֵּת אֹתָנוּ בְיַד־הַכַּשְׂדִּים לְהָמִית
אֹתָנוּ וּלְהַגְלוֹת אֹתָנוּ בָּבֶל׃ ד וְלֹא־שָׁמַע יוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ וְכָל־ ז'
שָׂרֵי הַחֲיָלִים וְכָל־הָעָם בְּקוֹל יְהוָה לָשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃ נ"א מניעות פסוק
ה וַיִּקַּח יוֹחָנָן בֶּן־קָרֵחַ וְכָל־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֶת כָּל־שְׁאֵרִית ז'
יְהוּדָה אֲשֶׁר־שָׁבוּ מִכָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר נִדְּחוּ־שָׁם לָגוּר בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃ ו אֶת־הַגְּבָרִים וְאֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַטַּף
וְאֶת־בְּנוֹת הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר הִנִּיחַ נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים אֶת־גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וְאֵת ד'. ג'
יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא וְאֶת־בָּרוּךְ ג'. ג'

ותמן תמותון. והוו כל גבריא דשויאו ית אפיהון למיעל למצרים לאתותבא תמן יתקטלון בחרבא בכפנא ובמותא ולא יהי להון שאר ומשיזיב מן קדם בישתא די אנא מייתי עליהון: יח ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כמא דחל רוגזי וחימתי על יתבי ירושלם כן יחול רוגזי עליכון במיעלכון למצרים ותהון למומי ולצדו וללוטא ולחסודין ולא תחזון עוד ית אתרא הדין: יט גזירת פתגמא דיי עליכון שארא דבית יהודה לא תעלון למצרים מידע תידעון ארי אסהידית בכון יומא דין: כ ארי אטעיתון בנפשתיכון ארי אתון שלחתון יתי קדם יי אלהכון למימר צלי עלנא קדם יי אלהנא וככל דיימר יי אלהנא כן חוי לנא ונעביד: כא וחויתי לכון יומא דין ולא קבילתון למימרא דיי אלהכון ולכל די שלחני לותכון: כב וכען מידע תידעון ארי בחרבא בכפנא ובמותא תמותון באתרא דאתרעיתון למיעל לאתותבא תמן: א והוה כד שיצי ירמיה למללא עם כל עמא ית כל פתגמיא דיי אלההון דשלחיה יי אלההון לותהון ית כל פתגמיא האלין: ב ואמר עזריה בר הושעיה ויוחנן בר קרח וכל גבריא רשיעיא אמרין לירמיה שקרא את מתנבי לא שלחך יי אלהנא למימר לא תעלון למצרים לאתותבא תמן: ג ארי ברוך בר נריה מגרי יתך בנא בדיל למימסר יתנא בידא דכסדאי למקטל יתנא ולאגלאה יתנא לבבל: ד ולא קביל יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא וכל עמא למימרא דיי למתב בארעא דבית יהודה: ה ודבר יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא ית כל שארא דבית יהודה דתבו מכל עממיא דאתבדרו לתמן לאתותבא בארעא דבית יהודה: ו ית גבריא וית נשיא וית טפלא וית בנת מלכא וית כל נפשתא די שבק נבוזראדן רב קטוליא על גדליה בר אחיקם בר שפן וית ירמיה נביא

ברוך: (יח) לאלה ולשמה ולקללה. פי' אלה קללה כפל הענין במ"ש או פי' לאלה לשבועה וכת"י למומי והוא על דרך והנחתם שמכם לשבועה לבחירי: (כ) כי התעתם בנפשותיכם. בצר"י העי"ן ופירוש התעתם אותו ברצונכם כלומר במה שהיה בנפשותיכם כמו אם יש את נפשכם כלומר לא הטעיתם לי בפיכם מה שהיה בלבבכם כי הכיר מהם ירמיהו כי דעתם ללכת למצרים לפיכך אמר להם: (כא) ואגיד לכם היום ולא שמעתם. כי עדיין לא כלה דבריו ולא ענו אותו אלא הכיר בהם כי דעתם היה ללכת למצרים על כל פנים: (ו) את גדליהו. עם גדליהו: במלט

נתך ג' וסי' ויחדלו הקולו' והברד ומטר. עד נתך מים עליהון. כאשר נתך אפי. וככל ה' בקריאה וסי' ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו. וככל החזון הזה דד"ה כי התעיתי' בנפשתיכם. וככל החזון הזה. וככל כחי הכינותי לבית ה' אלהי דד"ה: תמותו ז' מ"ל וסי' בנמסר בסדר מקץ: וכל שרי ז' וכימ' נמסר לעיל בסיפרא סי' מ"א: ואת ירמיהו ב' וסי' וישלח המלך. אשר הניח נבוזראדן רב טבחים

מצודת ציון

ופחד: ידבק. ענין חבור: (יז) שריד ופליט. שארית והצלה וכן ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד (איכה ב'): (יח) נתך. ענין הרקה ושפיכה כמו ומטר לא נתך ארצה (שמות ט): לאלה. ענין שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה): ולשמה. ענין תמהון כמו פנו אלי והשמו (איוב כא): (יט) העידותי. ענין התראה כי ע"פ רוב מתרין בעדים לבל יכחש: (כ) התעיתם. מלשון תועה וטעות: בנפשותיכם. בעצמיכם: (ב) עזריה. יתכן שהוא יזניהו הנזכר למעלה והיה נקרא בשתי השמות: הזדים. הרשעים: (ג) מסית מל'

בֶּן־נֵרִיָּהוּ׃ ז וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ מִצְרַיִם כִּי ג'
לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וַיָּבֹאוּ עַד־
תַּחְפַּנְחֵס׃ ח וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־
יִרְמְיָהוּ בְּתַחְפַּנְחֵס לֵאמֹר׃ ט קַח י"ב ר"פ
בְּיָדְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וּטְמַנְתָּם בַּמֶּלֶט ג'. ג'
בַּמַּלְבֵּן אֲשֶׁר בְּפֶתַח בֵּית־פַּרְעֹה ב'
בְּתַחְפַּנְחֵס לְעֵינֵי אֲנָשִׁים יְהוּדִים׃
י וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה ב' בטעם בספרא
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי שֹׁלֵחַ
וְלָקַחְתִּי אֶת־נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־
בָּבֶל עַבְדִּי וְשַׂמְתִּי כִסְאוֹ מִמַּעַל
לָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר טָמָנְתִּי וְנָטָה
אֶת־שַׁפְרוּרוֹ עֲלֵיהֶם׃ יא וּבָאָה שפרירו ק' ובא ק'
וְהִכָּה אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר לַמָּוֶת
לַמָּוֶת וַאֲשֶׁר לַשְּׁבִי לַשֶּׁבִי וַאֲשֶׁר
לַחֶרֶב לֶחָרֶב׃ יב וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּבָתֵּי ו' דסמיכי
אֱלֹהֵי מִצְרַיִם וּשְׂרָפָם וְשָׁבָם וְעָטָה ג'. ג'
אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם כַּאֲשֶׁר־יַעְטֶה הָרֹעֶה ד'
אֶת־בִּגְדוֹ וְיָצָא מִשָּׁם בְּשָׁלוֹם׃
יג וְשִׁבַּר אֶת־מַצְּבוֹת בֵּית שֶׁמֶשׁ ג'
אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּי
אֱלֹהֵי־מִצְרַיִם יִשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃
מד א הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־
יִרְמְיָהוּ אֶל כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים ג'
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הַיֹּשְׁבִים בְּמִגְדֹּל ב' א' מ"ל
וּבְתַחְפַּנְחֵס וּבְנֹף וּבְאֶרֶץ פַּתְרוֹס ס'
לֵאמֹר׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־
הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל־יְרוּשָׁלַםִ
וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה וְהִנָּם חָרְבָּה
הַיּוֹם הַזֶּה וְאֵין בָּהֶם יוֹשֵׁב׃ ג מִפְּנֵי כ'
רָעָתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לְהַכְעִסֵנִי לָלֶכֶת
לְקַטֵּר לַעֲבֹד לֵאלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר
לֹא יְדָעוּם הֵמָּה אַתֶּם וַאֲבֹתֵיכֶם׃ ב' חס' בספ'
ד וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי
הַנְּבִיאִים הַשְׁכֵּים וְשָׁלֹחַ לֵאמֹר אַל־ ח' מ"ל בספ' ג' מ"ל בליש'
נָא תַעֲשׂוּ אֵת דְּבַר־הַתֹּעֵבָה הַזֹּאת ל' חסר
אֲשֶׁר שָׂנֵאתִי׃ ה וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־ כ"ג פסוקי' ולא ולא בספ'
הִטּוּ אֶת־אָזְנָם לָשׁוּב מֵרָעָתָם י"ח
לְבִלְתִּי קַטֵּר לֵאלֹהִים אֲחֵרִים׃ ו וַתִּתַּךְ
חֲמָתִי וְאַפִּי וַתִּבְעַר בְּעָרֵי יְהוּדָה

וְיָת בָּרוּךְ בַּר נֵרִיָה׃ ז וַאֲתוֹ
לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם אֲרֵי לָא
קַבִּילוּ לְמֵימְרָא דַייָ וַאֲתוֹ עַד
תַּחְפַּנְחֵס׃ ח וַהֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה
בְּתַחְפַּנְחֵס לְמֵימַר׃ ט סַב עִמָּךְ
אַבְנִין רַבְרְבָן וְתִטְמְרִינוּן
בְּטְפֵיל בְּגִינָא דִי בִתְרַע בֵּית
פַּרְעֹה בְּתַחְפַּנְחֵס לְעֵינֵי גֻבְרִין
יְהוּדָאִין׃ י וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
הָא אֲנָא שָׁלַח וַאֲדַבַּר יָת
נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל
עַבְדִּי וַאֲשַׁוֵי יָת כּוּרְסוֹהִי עֵיל
מִן אַבְנַיָא הָאִלֵין דְטַמָרִית
וְיִגּוֹד יָת אַפַּדְנֵיהּ עֲלֵיהוֹן׃
יא וְיֵיתֵי וְיִקְטֹל יָת אַרְעָא
דְמִצְרַיִם דִי לְמוֹתָא לְמוֹתָא
וְדִי לְשִׁבְיָא לְשִׁבְיָא וְדִי לְחַרְבָּא
לְחַרְבָּא׃ יב וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא
בְּבָתֵּי טַעֲוַת מִצְרָאֵי וְיוֹקְדִינוּן
וְיִשְׁבֵּינוּן וִירוֹקֵן יָת אַרְעָא
דְמִצְרַיִם כְּמָא דְמִתְעַטֵיף רָעְיָא
יָת לְבוּשֵׁיהּ וְיִפּוֹק מִתַּמָן
בִּשְׁלָם׃ יג וְיִתַבַּר יָת קָמַת
בֵּית שֶׁמֶשׁ דִי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
וְיָת בָּתֵּי טַעֲוַת מִצְרַיִם יוֹקִיד
בְּנוּרָא׃ א פִּתְגַם נְבוּאָה
דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה עַל כָּל
יְהוּדָאֵי דְיָתְבִין בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם דְיָתְבִין בְּמִגְדוֹל
וּבְתַחְפַּנְחֵס וּבְמַפֵּס וּבְאַרַע
פַּתְרוֹס לְמֵימַר׃ ב כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
אַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל בִּישְׁתָא
דְאַיְתֵיתִי עַל יְרוּשְׁלֵם וְעַל כָּל
קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְאִינוּן
חָרְבָא יוֹמָא דֵין וְלֵית בְּהוֹן
יָתֵיב׃ ג מִן קֳדָם בִּישְׁתְהוֹן
דַעֲבָדוּ לְאַרְגָזָא קֳדָמַי לִמְהַךְ
לְאַסָקָא בּוּסְמִין לְמִפְלַח
לְטַעֲוַת פַּלְחֵי כּוֹכְבַיָא דְלָא
יְדָעוּנוּן אַתּוּן וַאֲבָהָתְכוֹן׃
ד וּשְׁלָחִית לְוָתְכוֹן יָת כָּל עַבְדֵי
נְבִיַּיָא מַקְדִים וּמַשְׁלַח לְמֵימָר
לָא כְעַן תַּעְבְּדוּן יָת עֵסֶק
תּוֹעֶבְתָּא הָדָא דְרָחֵיקִית׃
ה וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִינוּ יָת
אוּדְנֵיהוֹן לְמֵיתַב מִבִּשְׁתְהוֹן
בְּדִיל דְלָא לְאַסָקָא בּוּסְמִין לְטַעֲוַת פַּלְחֵי כּוֹכְבַיָא׃ ו וַחֲל

רשי

לט כמו וילט פניו (מלכים א יט) לאט אותה בתוך הטיט במלבן. במלט אמולטפמנט בלע"ז: (י) שפרירו. אהלו ודוגמתו ברוחו שמים שפרה (איוב כו): (יב) ועטה את ארץ מצרים. יכריך כל שללה ויצא כאשר יכרוך ויגלול הרועה את בגדו וישליכו מעל כתיפיו כשהוא מוליך צאנו לפניו: (יג) את מצבות בית שמש. מזבחות שעשו שם אותם שנתגיירו בימי חזקיהו שבויי סנחריב שהוליך מכוש וממצרים לפני ירושלים ביום מפלתו כמו שאמר (ישעיה יט) ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות עיר ההרס יאמר לאחת. ותרגם יונתן עיר קריתא בית שמש דעתידא למיחרב יתאמר דהיא חדא

מצודת דוד

שלא בטובתם: (ז) כי לא שמעו וכו'. אשר טוב להם שלא ללכת: עד תחפנחס. היא מארץ מצרים (ט) במלט במלבן. טמנם בחומר במקום עשיית הלבנים: בפתח. סמוך לפתח: (י) ואמרת אליהם אל היהודים ההם: הנני שולח. ר"ל אעיר לבו לבוא פה: עבדי. ר"ל עושה שליחותי: ונטה. יטה אהלו ממעל להאבנים: (יא) אשר למות. הראוי למות ברעב ימות ברעב וכו': (יב) ושרפם ושבם. ר"ל אלהיהם מעץ ואלהיהם מכסף וזהב יקח בשבי: ועטה. שלל ארץ מצרים יכרוך לקחת הכל כמו הרועה כשנוסע ממקום למקום כורך את בגדו כל כליו להביאם עמו ולא ישאיר מה מהם: ויצא. ר"ל יצא משם בשלום ולא יוכלו אנשי מצרים לקחת שללם מידו: (יג) מצבות בית שמש. המצבות שעמדו בבית אשר עבדו שם לשמש עבודת אלהות: מד (א) היושבים בארץ מצרים. וחזר ופירש היושבים במגדול וכו' שהם מארץ מצרים: (ג) אשר לא ידעום המה. אשר לא היו מכירים בהם מאז אתם ואבותיכם גם אתם גם אבותיכם עשו הרע: (ד) השכים ושלוח. הייתי משכים ומשלח בזריזות רב: אל נא תעשו. כאומר אף עד הנה עשיתם הרע אל תעשו עתה: התועבה הזאת. הוא עבודת האליל: (ו) ותתך. ובעבור זה שפכה חמתי: כיום הזה. שבכם

רדק

(ט) במלט במלבן. מלט הוא החומר שעושים ממנו הלבנים או חומר אחר כסיד ומחול, במלבן במקום שרפת הלבנים או במקום שעושין אותם ויונתן תרגם בטפיל בגינא: (י) את שפרורו. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד והאותיות אהו"י מתחלפות ופירושו אהלו והאהל הנאה נקרא שפריר ליופיו מן אמרי שפר ושפריר בשקל סגריר: (יא) ובאה והכה. כתיב ובאה לשון נקבה על המתנה וקרי ובא לשון זכר על נבוכדנצר: (יב) ושרפם ושבם. ישרוף הבתים שבהם אלהי מצרים וישבה אלהי כסף ואלהי זהב או פירוש ישבה עובדיהם: ועטה את ארץ מצרים. כלומר יבוז את כל שללם: כאשר יעטה הרועה את בגדו, כמו שיתעטף הרועה בבגדו ויכרוך את עצמו בו כן יכרוך הוא כל שלל ארץ מצרים וזכר הרועה לפי שהרועה עומד יומם ולילה במדבר עם הצאן ויתעטף ויתחבק בבגדו היטב מפני קרת הלילה ואדוני אבי ז"ל פי' כמו הרועה שנוסע ממקום למקום וכשנוסע מן המקום עוטה בגד האהל שיושב בו והולך לו ולא ישאיר דבר באותו מקום: (יג) בית שמש. שהיו עובדים שם לשמש וזכר עוד ואת בתי אלהי מצרים ישרף באש לחזק הענין לומר כי כלם ישרוף באש לבזיון אלהיהם: מפני רעתם. רעת יושביהם: (ג) המה אתם ואבותיכם. המה יושבי הערים שזכר שמתו או שגלו ולא אתם ואבותיכם לא ידעתם אותם : השכחתם

את ברוך ב' וסי' ואת ברוך שאלו לאמר . את הגברים ואת הנשים: י"ב קח ר"פ בקריאה וסימניהון קח נא את ברכתי אשר הבאת לך . קח את אהרן ואת בניו אתו . קח את הלוים מתוך בני ישראל . קח מאתם והיו לעבד את עבדת . קח את הלוים תחת כל בכור . קח את המטה והקהל את העדה קח . את אהרן ואת אלעזר בנו והעל . קח את האזור בידך . קח בידך אבני' גדלות וטמנתם במלט . קח לך מגלת ספר . קח בגדו כי ערב זר בתראה . קח נא מפיו תורה : יעטה ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר תזריע : מצבות ג' בקריאה וסי' ויוציאו את מצבות אוריהו . ושבר את מצבות בית שמש . ומצבות עזך לארץ תרד . וסימן אפקי שמשא לארעא : ואין בהם ב' וסי' ועל כל ערי יהודה והנם חרבה היום הזה . ואין בהם תבונה : השכי' ג' יתירין יוד בליש' בקריא'

מצודת ציון

מלשון הסתה ופתוי: (ט) וטמנתם . מלשון הטמנה והצפנה : במלט . כן נקרא החומר העשוי מסיד ומחול ובדרז"ל ואע"ג דעביד כהו כמלטי (ב"ב ו) ופי' בתיקון מקום הקורות בסיד : במלבן. הוא המקום שעושים שם הלבנים: (י) שפרירו. כן יקרא האוהל היפה וכן ברוחו שמים שפרה (איוב כו) והוא מל' הנותן אמרי שפר (בראשית מט) ובא על משקל סגריר: (יב) והצתי. ענין הבערה ושריפה כמו ותצת בסבכי היער (ישעיה ט) : ושבם. מלשון שבי : ועטה יעטה. ענין כריכה וכן מעטה לטבח (יחזקאל כא) : את בגדו. עם בגדו: (יג) מצבות. מזבח מאבן אחת נקרא מצבה בלשון המקרא : (א) במגדול וכו' . שמות מקומות בארץ מצרים: (ב) והנם. הנה הם : חרבה. מלשון חורבן : (ו) ותתך . ענין

חדא מנהון: (י) לא דוכאו. לבם מרעתם: (יד) כי אם פליטים. ירמיה וברוך חזרו לשם שהגלו נבוכדנאצר כשנתנ' ארץ מצרים בידו בעשרים ושבע למלכו (יחזקאל כט) כך שנויה
בסדר

מצודת דוד

שהנם הרבים: (ז) אל נפשותיכם. ר"ל לעצמיכם תעשו רעה. כי יכרית מכם איש ואשה וכו': (ח) להכעיסני. עכשיו יפרש כמה עושים רעה לעצמם לאמר כמה שאתם מכעיסים אותי במעשי ידיכם וכו': לקללה. יאמרו בקללתם שיהיו כמותכם: ולחרפה. כולם יחרפו אתכם: (ט) השכחתם. האם שכחתם ר"ל הלא עדיין לא שכחתם: נשיו של כל א' מהמלכים ההם: (י) לא דוכאו. לא נדכא לבם ר"ל עדיין לא נכנעו עד היום הזה ולא יראו מה': (יא) שם פני. אשים השגחתי בכם להביא הרעה: (יב) ולקחתי. ר"ל אקחם אל הרעה: ותמו כל. כולם יכלו: לאלה וכו'. ישבעו בהם ויתמהו על מפלתם ויפלו בהם קללותיהם ויחרפו אותם: (יג) ופקדתי. אשגיח להפרע ולהשיב גמול על היושבים וכו': בחרב וכו'. ר"ל באלה אשיב הגמול להפרע מהם: (יד) ולא יהיה פליט. לא ישאר מהם במצרים שארית מה: ולשוב. ולחזור לארץ יהודה אשר המה מצפים ומרוממים ומבטיחים את נפשם לשוב לשבת שמה הנה לא כן יהיה כי לא ישובו כ"א הפליטים מחרב האויב והוא מקר קצר ויובן החסרון מעצמו: (טו) וכל הנשים העומדות. שהיו עומדות במעמד ההוא והיה קבוץ רב: וכל העם וכו'. גם המה היו נמשכים אחריהם: בפתרוס. שהיא מארץ מצרים: (יז) אשר יצא מפינו. אשר קבלנו על עצמנו לקטר למלכת השמים. ר"ל לכוכב גדול שבשמים הוא השמש וכאלו מולך
על

וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִָם וַתִּהְיֶינָה לְחָרְבָּה
לִשְׁמָמָה כַּיּוֹם הַזֶּה: ז וְעַתָּה כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
לָמָה אַתֶּם עֹשִׂים רָעָה גְדוֹלָה אֶל־
נַפְשֹׁתֵכֶם לְהַכְרִית לָכֶם אִישׁ־וְאִשָּׁה
עוֹלֵל וְיוֹנֵק מִתּוֹךְ יְהוּדָה לְבִלְתִּי
הוֹתִיר לָכֶם שְׁאֵרִית: ח לְהַכְעִסֵנִי
בְּמַעֲשֵׂי יְדֵיכֶם לְקַטֵּר לֵאלֹהִים
אֲחֵרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר־אַתֶּם
בָּאִים לָגוּר שָׁם לְמַעַן הַכְרִית לָכֶם
וּלְמַעַן הֱיוֹתְכֶם לִקְלָלָה וּלְחֶרְפָּה בְּכֹל
גּוֹיֵי הָאָרֶץ: ט הֲשְׁכַחְתֶּם אֶת־רָעוֹת
אֲבוֹתֵיכֶם וְאֶת־רָעוֹת ׀ מַלְכֵי יְהוּדָה
וְאֵת רָעוֹת נָשָׁיו וְאֵת רָעֹתֵכֶם וְאֵת
רָעֹת נְשֵׁיכֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּאֶרֶץ
יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִָם: י לֹא דֻכְּאוּ
עַד הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא יָרְאוּ וְלֹא־הָלְכוּ
בְתוֹרָתִי וּבְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר־נָתַתִּי
לִפְנֵיכֶם וְלִפְנֵי אֲבוֹתֵיכֶם: יא לָכֵן
כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל הִנְנִי שָׂם פָּנַי בָּכֶם לְרָעָה
וּלְהַכְרִית אֶת־כָּל־יְהוּדָה: יב וְלָקַחְתִּי
אֶת־שְׁאֵרִית יְהוּדָה אֲשֶׁר־שָׂמוּ
פְנֵיהֶם לָבוֹא אֶרֶץ־מִצְרַיִם לָגוּר שָׁם
וְתַמּוּ כֹל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם יִפֹּלוּ בַּחֶרֶב
בָּרָעָב יִתַּמּוּ מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל בַּחֶרֶב
וּבָרָעָב יָמֻתוּ וְהָיוּ לְאָלָה לְשַׁמָּה
וְלִקְלָלָה וּלְחֶרְפָּה: יג וּפָקַדְתִּי עַל
הַיּוֹשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם כַּאֲשֶׁר
פָּקַדְתִּי עַל־יְרוּשָׁלִָם בַּחֶרֶב בָּרָעָב
וּבַדָּבֶר: יד וְלֹא יִהְיֶה פָּלִיט וְשָׂרִיד
לִשְׁאֵרִית יְהוּדָה הַבָּאִים לָגוּר־שָׁם
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלָשׁוּב ׀ אֶרֶץ יְהוּדָה
אֲשֶׁר־הֵמָּה מְנַשְּׂאִים אֶת־נַפְשָׁם
לָשׁוּב לָשֶׁבֶת שָׁם כִּי לֹא־יָשׁוּבוּ כִּי אִם־פְּלֵטִים: טו וַיַּעֲנוּ
אֶת־יִרְמְיָהוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַיֹּדְעִים כִּי־מְקַטְּרוֹת נְשֵׁיהֶם
לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וְכָל־הַנָּשִׁים הָעֹמְדוֹת קָהָל גָּדוֹל וְכָל־
הָעָם הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ־מִצְרַיִם בְּפַתְרוֹס לֵאמֹר: טז הַדָּבָר
אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֵלֵינוּ בְּשֵׁם יְהוָה אֵינֶנּוּ שֹׁמְעִים אֵלֶיךָ:
כִּי עָשֹׂה נַעֲשֶׂה אֶת־כָּל־הַדָּבָר ׀ אֲשֶׁר־יָצָא מִפִּינוּ

ל' דסמיך
ל' חס' דחסר
י"א כתי' יו"ד
בספ' מוג' לכם
ל'
ל' חס'
ל' חסר
ל'
ד' בסיפרא
ט' חסר וכל אוריתא דכו' במ"א
כ'
ח' דסמיכי
כ'
אסק"פ סימן
י' מ"ל
ח'
ג'
ג'
ג'
ל'
ג'. ב' כ' וכל ר"פ דכו' במ"ג
ד' בטעם בספרא

רוּגְזִי וְחֵימְתִי וּדְלֵיק בְּקִרְוַיָא
דְבֵית יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם
וַהֲוָאָה לְחוּרְבָא לְצָדוּ כְּיוֹמָא
הָדֵין: ז וּכְעַן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלָהֵי צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
לְמָה אַתּוּן גָרְמִין בִּישְׁתָא
רַבְּתָא עַל נַפְשַׁתְכוֹן לְשֵׁיצָאָה
לְכוֹן גְבַר וְאִתְּתָא וְעוֹלֵים וְיָנִיק
מִגוֹ בֵּית יְהוּדָה בְּדִיל דְלָא
לְמִשְׁבַּק לְכוֹן שְׁאָרָא:
ח לְאַרְגָזָא קֳדָמַי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן
לְאַסָקָא בוּסְמִין לְטַעֲוַת פַּלְחֵי
כוֹכְבַיָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
דְאַתּוּן אָתָן לְאִתּוֹתָבָא תַמָן
בְּדִיל לְשֵׁיצָאָה לְכוֹן וּבְדִיל
לְמֶהֱוֵיכוֹן לְלוּטָא וּלְחִסוּדִין
בְּכָל עַמְמֵי אַרְעָא:
ט הַאִתְנְשִׁיתוּן יַת בִּישׁוּת
אֲבָהָתְכוֹן וְיַת בִּישׁוּת מַלְכַיָא
דְבֵית יְהוּדָה וְיַת בִּישׁוּת נְשׁוֹהִי
וְיַת בִּישַׁתְכוֹן וְיַת בִּישׁוּת
נְשֵׁיכוֹן דַעֲבָדוּ בְּאַרְעָא דְבֵית
יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם: י לָא
פְּסַקוּ עַד יוֹמָא הָדֵין וְלָא
דְחִילוּ וְלָא הֲלִיכוּ בְּאוֹרַיְתִי
וּבִקְיָמַי דִיהָבֵית קֳדָמֵיכוֹן
וְקֳדָם אֲבָהָתְכוֹן: יא בְּכֵן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מְשַׁוֵי אַפַּי
בְּכוֹן לְבִישָׁא וּלְשֵׁיצָאָה יַת
כָּל דְבֵית יְהוּדָה: יב וְאֶסַב
יַת שְׁאָרָא דְבֵית יְהוּדָה
דְשַׁוִיאוּ אַפֵּיהוֹן לְמֵיעַל לְאַרְעָא
דְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָן
וִיסוּפוּן כּוּלְהוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
יִתְרְמוּן בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא
יְסוּפוּן מִזְעֵירָא וְעַד רַבָּא
בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא יְמוּתוּן וִיהוֹן
לְמוֹמֵי וּלְצָדוּ וּלְלוּטָא וּלְחִסוּדִין:
יג וְאֶסְעַר עַל דְיָתְבִין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם כְּמָא דְאַסְעָרִית עַל
יְרוּשְׁלֵם בְּחַרְבָּא בְּכַפְנָא וּבְמוֹתָא: יד וְלָא יְהֵי שְׁאָר
וּמְשֵׁיזִיב לִשְׁאָרָא דְבֵית יְהוּדָה דְאָתָן לְאִתּוֹתָבָא תַמָן בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם וּלְמִתַּב בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה דְאִינוּן מַטְעַן יַת נַפְשְׁהוֹן
לְמֵיתָב לְמִתַּב תַּמָן אֲרֵי לָא יְתוּבוּן אֱלָהֵין מְשֵׁיזְבִין:
טו וַאֲתִיבוּ יַת יִרְמְיָה כָּל גֻבְרַיָא דִיְדַעִין אֲרֵי מַסְקָן בּוּסְמִין
נְשֵׁיהוֹן לְטַעֲוַת פַּלְחֵי כוֹכְבַיָא וְכָל נְשַׁיָא דְקַיְמִין קְהָלָא רַבָּא
וְכָל עַמָא דְיָתְבִין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּפַתְרוֹס לְמֵימַר:
טז פִּתְגָמָא דְמַלֵילְתָּא עִמָנָא בִּשְׁמָא דַיְיָ לֵית אֲנַחְנָא צָבָן
לְקַבָּלָא מִנָךְ: יז אֲרֵי מֶעְבַּד נַעְבֵּיד יַת כָּל פִּתְגָמָא דִנְפַק

(ט) השכחתם. בשי"ן קמ"ץ וה"א בלא געיא ויש ספרים הה"א בגעיא: ואת רעות נשיו. נשי כל מלך ומלך וכן ראינו באשת אחאב שעשתה מפלצת לאשרה: (י) לא דכאו עד היום הזה. לא נכנעו ולא שמו עצמם דכאים מפני העונש שהשיגם על רעתם שעשו: (יז) למלכת השמים. רוצה לומר למעשה השמים והם הכוכבים מלאכת האל ית' והוא חסר אל"ף
וכי

וסי' נמסר לעיל בסיפ' סי' כ"ה: לחרבה לשממה לית דכוותי' דסמיך כן: נפשתכם דעליה ועתה כה אמר ה' אלהי צבאות אלהי ישראל לית דכוותי' חסר דחסר: במעשי י"א כתיב יוד וסי' נמסר בישעיה סי' נ"ט: רעת ד' חסר בליש' וסי' ושבע הפרות הרקות. לא תהיה אחרי רבי'. ואת רעתיכ' ואת רעת נשיכם. ב' בתראי דבפסו' בתרא חסר: חקתי ט' חסר ו' בנביאים ובכתובים וסי' הבית אשר אתה בונה אם תלך. אם שוב תשובון אתם ובניכם. קרע אקרע את הממלכה. יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי. ולא אקח את כל הממלכה. למען בחקתי ילכו. לא דכאו עד היום הזה. ועל ריב המה יעמדו למשפט. אם חקתי יחללו וכל אוריתא דכוו' חסר ו' במ"א עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי. ולשוב ג' בקריא' וסי' חלילה לנו ממנו למרד. ולא יהיה פליט ושריד. כי בשובכם על ה': וכל הנשים ג' בקריאה וסי' אשר נשא לבן אתנה. הידעים כי מקטרו' נשיהם. יתנו יקר לבעליהן אנ"ך: הדבר ד' בטעמ' בספרא וסי' נמסר בסיפרא ריש סי' ל"ה.

מצודת ציון

ענין הרקה ושפיכה: (ז) עולל. ילדי' רכים: (י) דכאו. ענין כתיתה והוא מושאל על ההכנעה כמו לב נשבר ונדכה (תהלים נא): (יב) ותמו. ענין כליון והשלמה: לאלה. ענין שבועה: לשמה. לתמהון: (יג) ופקדתי. ענין השגחה: (יד) פליט ושריד. הצלה ושארית: מנשאים. ענין הרמה ור"ל מבטיחים: פליטים. נמלטים ומוצלים: (טו) קהל. ענין קבוץ עם:
למלכת

לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּיךְ־לָהּ נְסָכִים כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבֹתֵינוּ מְלָכֵינוּ וְשָׂרֵינוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִָם וַנִּשְׂבַּע־לֶחֶם וַנִּהְיֶה טוֹבִים וְרָעָה לֹא רָאִינוּ׃ יח וּמִן־אָז חָדַלְנוּ לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּךְ־לָהּ נְסָכִים חָסַרְנוּ כֹל וּבַחֶרֶב וּבָרָעָב תָּמְנוּ׃ יט וְכִי־אֲנַחְנוּ מְקַטְּרִים לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וּלְהַסֵּךְ לָהּ נְסָכִים הֲמִבַּלְעֲדֵי אֲנָשֵׁינוּ עָשִׂינוּ לָהּ כַּוָּנִים לְהַעֲצִבָהּ וְהַסֵּךְ לָהּ נְסָכִים׃ כ וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־כָּל־הָעָם עַל־הַגְּבָרִים וְעַל־הַנָּשִׁים וְעַל־כָּל־הָעָם הָעֹנִים אֹתוֹ דָּבָר לֵאמֹר׃ כא הֲלוֹא אֶת־הַקִּטֵּר אֲשֶׁר קִטַּרְתֶּם בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם אַתֶּם וַאֲבוֹתֵיכֶם מַלְכֵיכֶם וְשָׂרֵיכֶם וְעַם הָאָרֶץ אֹתָם זָכַר יְהוָה וַתַּעֲלֶה עַל־לִבּוֹ׃ כב וְלֹא־יוּכַל יְהוָה עוֹד לָשֵׂאת מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִפְּנֵי הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם וַתְּהִי אַרְצְכֶם לְחָרְבָּה וּלְשַׁמָּה וְלִקְלָלָה מֵאֵין יוֹשֵׁב כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ כג מִפְּנֵי אֲשֶׁר קִטַּרְתֶּם וַאֲשֶׁר חֲטָאתֶם לַיהוָה וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹל יְהוָה וּבְתֹרָתוֹ וּבְחֻקֹּתָיו וּבְעֵדְוֹתָיו לֹא הֲלַכְתֶּם עַל־כֵּן קָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה הַזֹּאת כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כד וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־כָּל־הָעָם וְאֶל כָּל־הַנָּשִׁים שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה כָּל־יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כה כֹּה־אָמַר יְהוָה־צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַתֶּם וּנְשֵׁיכֶם וַתְּדַבֵּרְנָה בְּפִיכֶם וּבִידֵיכֶם מִלֵּאתֶם ׀ לֵאמֹר עָשֹׂה נַעֲשֶׂה אֶת־נְדָרֵינוּ אֲשֶׁר נָדַרְנוּ לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וּלְהַסֵּךְ לָהּ נְסָכִים הָקֵים תָּקִימְנָה אֶת־נִדְרֵיכֶם וְעָשֹׂה תַעֲשֶׂינָה אֶת־נִדְרֵיכֶם׃ כו לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה כָּל־יְהוּדָה

ג׳ מ״ל · ג׳. כ׳ · ג׳ וחד ומלא · כ׳ · י״ד ר״פ בנביאים · כ׳ · ג׳. כ׳ · ל׳ וחסר · ד׳ · כ׳ · ג׳ · י״ו חס׳ בספ׳ · ג׳ כ׳ וכל אוריתא דכו׳ כמ״ב. ד׳ · ד׳ · ג׳. ה׳ מל מפקי״ו עלוהי · כ׳ · סימן · כ״ד. דסמיך · ג׳ · ל׳ · כ׳ · ל׳ מ״ל · ל׳. ד׳ · ג׳

מִפּוּמָנָא לְאַסָּקָא בּוּסְמִין לְכוֹכְבַת שְׁמַיָּא וּלְנַסָּכָא לַהּ נִסְכִּין כְּמָא דַּעֲבַדְנָא אֲנַחְנָא וַאֲבָהָתָנָא מַלְכָּנָא וְרַבְרְבָנָא בְּקִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם וַהֲוֵינָא סָבְעִין לַחְמָא וַהֲוֵינָא שְׁלָן שַׁלְוָא וּבִישְׁתָא לָא חֲזֵינָא׃ יח וּמִן עִדָּן דְּאִתְמְנַעְנָא לְאַסָּקָא בּוּסְמִין לְכוֹכְבַת שְׁמַיָּא וּלְנַסָּכָא לַהּ נִסְכִּין חֲסַרְנָא כּוֹלָא וּבְחַרְבָּא וּבְכַפְנָא סָפְנָא׃ יט וַאֲרֵי אֲנַחְנָא מַסְּקָן בּוּסְמִין לְכוֹכְבַת שְׁמַיָּא וּמְנַסְּכָן לַהּ נִסְכִּין הֲבַר מִגֻּבְרָנָא עֲבַדְנָא לַהּ כַּרְדוּטִין לְטַעֲוָתָא וּמְנַסְּכָן לַהּ נִסְכִּין׃ כ וַאֲמַר יִרְמְיָה לְכָל עַמָּא לְגֻבְרַיָּא וּלְנְשַׁיָּא וְעַל כָּל עַמָּא דִּמְתִיבִין יָתֵיהּ פִּתְגָמָא לְמֵימָר׃ כא הֲלָא יָת בּוּסְמַנַיָּא דְּאַסֵּיקְתּוּן בְּקִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם אַתּוּן וַאֲבָהָתְכוֹן מַלְכֵיכוֹן וְרַבְרְבֵיכוֹן וְעַמָּא דְּאַרְעָא יָתְהוֹן דְּכַר יְיָ וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי׃ כב וְלָא הֲוַת רַעֲוָא קֳדָם יְיָ עוֹד דְּלָא לְמִשְׁבַּק מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן מִן קֳדָם תּוֹעֵבָתָא דַּעֲבַדְתּוּן וַהֲוַת אַרְעֲכוֹן לְחוּרְבָּא וּלְצָדוּ וּלְלוּטָא מִבְּלִי יָתֵיב כְּיוֹמָא הָדֵין׃ כג מִן קֳדָם דְּאַסֵּיקְתּוּן בּוּסְמִין וּדְחַבְתּוּן קֳדָם יְיָ וְלָא קַבֵּילְתּוּן לְמֵימְרָא דַּיְיָ וּבְאוֹרָיְתֵיהּ וּבִקְיָמוֹהִי וּבְסָהֲדְוָתֵיהּ לָא הֲלֵיכְתּוּן עַל כֵּן עֲרַעַת יָתְכוֹן בִּישְׁתָא הָדָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ כד וַאֲמַר יִרְמְיָה לְכָל עַמָּא וּלְכָל נְשַׁיָּא קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּיְיָ כָּל דְּבֵית יְהוּדָה דִּי בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ כה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַתּוּן וּנְשֵׁיכוֹן וּגְזַרְתּוּן בְּפוּמְכוֹן וּבִרְעוּתְכוֹן קַיֵּמְתּוּן לְמֵימַר מֶעְבַּד נַעְבֵּיד יָת נִדְרָנָא דִּי נְדַרְנָא לְאַסָּקָא בּוּסְמִין לְכוֹכְבַת שְׁמַיָּא וּלְנַסָּכָא לַהּ נִסְכִּין אַקָּמָא תְקִימוּן יָת נִדְרֵיכוֹן וּמֶעְבַּד תַּעְבְּדוּן יָת נִסְכֵּיכוֹן׃ כו בְּכֵן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּיְיָ כָּל דְּבֵית יְהוּדָה

רשי

בכדי עולם: (יט) המבלעדי אנשינו. שלא מדעתם. כוונים להעציבה. דפוסים כדמות צלמים (צלמים דמות צלמה כמו לעיל כב) ולא יוכל ה׳ עוד לשאת. כמו ולא יכול פרעה

מצודת דוד

על כולם: והסך לה. ולהסיך לה: ונשבע לחם. ואז היינו שבעים לחם: ונהיה טובים. ר״ל עשירים ומלאים טוב: (יח) ומן אז. מהזמן אשר אז חדלנו לקטר וכו׳ חסרנו כל הטובה שהיה עמנו: (יט) וכי אנחנו. זהו מאמר הנשים המקטרות לבדן שאמרו וכי מה שאנחנו מקטרים ומהירות לנסך לה נסכים האם מבלעדי דעת אנשינו עשינו למלכת השמים מיני מאכל להעציבה. ר״ל לשמח אותה ואמר על דרך הכינוי וכאומרות מה זה תוכיח לאנשינו למען ימחו בידינו וכי אין דעתם עמנו: (כ) על הגברים. אל הגברים והם היודעים כי מקטרות נשיהם שפתחו תחלה להשיב: ועל כל העם. הם הנמשכים אחריהם: דבר. הדבר האמור למעלה: (כא) אותם זכר ה׳. ר״ל עם כי מאז לא היה יפרע מהם הנה לא שכחם כי זכר נגדם ועלו על לבו (ואמר אותם כי למלכות הרבה קטרו ומ״ש הקטר הוא שם כלל אבל לכ״א היה קטר מיוחד): (כב) ולא יוכל ה׳. לא יוכל עוד לסבול ולהאריך אפו מפני רוע מעלליכם וכו׳ ולכן היתה ארצכם לחרבה וכו׳: כהיום הזה. שהיא חרבה: (כג) מפני וכו׳. ר״ל לא קרה לכם הרעה על שחדלתם לקטר אלא מפני אשר קטרתם מאז ואשר חטאתם וכו׳ על כן קרה לכם מקרה הרעה הזאת: כיום הזה. שהנכם ברעה: (כה) אתם ונשיכם. ר״ל אתם כמו נשיכם דעת אחת לכם: ותדברנה בפיכם. ר״ל מה שהנשים מדברות המה בפיכם כי כן נוחם להן לדבר: ובידיכם מלאתם. ר״ל בפועל ידיכם תשלימו הדבר הזה לעשותם: לאמר עשה וכו׳. מה שאמרו עשה נעשה וכו׳ כן ידעתי שתקיימו את נדריכם לקטר לה עוד מעתה: ועשה וכו׳. כפל הדבר במ״ש: (כו) אם יהיה עוד שמי נקרא וכו׳. ר״ל לא אאריך עוד אפי עד שישובו ויקראו בשמי כי כל אנשי יהודה הבאים למצרים יתמו מן העולם עד לא ישובו

רדק

וכן האחרים אשר בפרשה ויש מפרשים למלכת משרש מלך ומענינו כלומר כוכב גדול אשר בשמים שהוא מלך על האחרים והוא השמש ותרגם יונתן לכוכבת שמיא: ונהיה טובים. שהיינו בשלוה ובטובה: (יח) ומן אז חדלנו. והם לא חדלו אלא היו אומרים אם באה לנו רעה לא באה אלא מפני שפסקנו לקטר ולא היינו זריזים כבראשונה לפיכך ענה להם הנביא אלא את הקטר: (יט) מקטרים. בא ביו״ד מ״ם לנקבות כמו נשים פלגשים לבניה חטים שעורים ודומיהם: המבלעדי אנשינו, מאמר הנשים כי הן עקר המעשה: כונים. הם מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלכת השמים ויונתן תרגם כרדוטין: להעציבה, על דרך הכנוי רוצה לומר לשמחה וה״א רפה ומשפטה במפיק כי היא לכנוי והכנוי למלאכת השמים כי בלשון נקבה וזכר אותה כמו שאמר לה וה״א רפה ודינה במפיק כתבנו הדומים לה בספר מכלל בחלק הראשון ממנו: (כא) הקטר. שם כפעל והדבר אין בהם לי נקם ושלם אותם זכר יי׳ כל הקטרים שקטרתם כי רבים היו האלוהות כמו שכתוב כי מספר עריך וגו׳ ולכל אחד היה מיוחד קטרו כי הקטר שם כלל: ותעלה על לבו, אותם הקטרת כי קטרת וקטר אחד ואמרו בלשון זכר ובלשון נקבה: (כג) ובעדותיו. בשוא הדל״ת ובחולם הוי״ו: (כה) ותדברנה בפיכם. הוי״ו בענין כאשר כוי״ו אם לא ישבעו וילינו ושפתי רננות יהלל פי אמר כאשר דברתם בפיכם: ובידכם מלאתם, כלומר כן מלאתם בידכם ואחרי כן פי׳ הדבור והמעשה ואמר כנגד הנשים ואף על פי שאמר אתם

ונהיה ב׳ וסי׳ ונהיה עליהם עד פתח השער. ונשבע לחם ונהיה טובים: וכי י״ר ר״פ בנביאי׳ וסי׳ וכי ירדף גאל הדם אחריו, וכי הקים ה׳ להם. וכי ימצא איש וכי תאמרון אלי אל ה׳ דמלכים, וכי יאמרו אליכם דרשו, וכי תאמר אלי אל ה׳ דישעיה, וכי תאמר בלבבך, וכי ישאלך העם הזה, וכי יאמרו השרים, וכי אנחנו מקטרים, וכי יתן מתנה, וכי תאכלו וכי תשתו, וכי תגישון עור לזבח אין רע, וכי יעשה הנשיא נדבה: ובתורתו ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסי׳ מפני אשר קטרתם. כי אם בתורת ה׳ חפצו ובתורתו מאנו ללכת. קדמא חס׳: ותדברנה ג׳ וסי׳ ובעת מותה ותדברנה הנצבות. לא כי בנך המת ובני החי. ותדברנה בפיכם

תולדות אהרן ונשבע לחם. שבת קנב: הדלנו לקטר. עקדה שער מז עקרים מ״ג פ״ת: אשר קטרתם. עקדה שער מז: אותם זכר. (ר״ה נט):

מצודת ציון

(יז) למלכת השמים. היא השמש וכן לעשות כוונים למלכת השמים (לעיל ז׳): (יח) תמנו. ענין כליון: (יט) המבלעדי. ענינו כמו זולת וכן מבלעדי אישך (במדבר ה׳): אנשינו. בעלינו: כונים. מין מאכל ויתכן שנקרא כן על כי עשאום כצורת הלב ותקון לב וכן לעשות כוונים (לעיל ז׳): להעציבה. מלשון עצבון והוא דרך כנוי על השמחה: (כב) לשאת. מלשון משא וסבל: מעלליכם. מעשיכם: ולחרבה. מלשון חורבן. ולשמה. ולשממון: (כג) קראת. מלשון מקרה: (כה) מלאתם. ענין השלמה וגמר והקים

הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִנְנִי נִשְׁבַּעְתִּי בִּשְׁמִי הַגָּדוֹל אָמַר יְהוָה אִם־יִהְיֶה עוֹד שְׁמִי נִקְרָא ׀ בְּפִי ׀ כָּל־אִישׁ יְהוּדָה אֹמֵר חַי־אֲדֹנָי יְהוִה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כז הִנְנִי שֹׁקֵד עֲלֵיהֶם לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה וְתַמּוּ כָל־אִישׁ יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּחֶרֶב וּבָרָעָב עַד־כְּלוֹתָם׃ כח וּפְלִיטֵי חֶרֶב יְשֻׁבוּן מִן־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֶרֶץ יְהוּדָה מְתֵי מִסְפָּר וְיָדְעוּ כָּל־שְׁאֵרִית יְהוּדָה הַבָּאִים לְאֶרֶץ־מִצְרַיִם לָגוּר שָׁם דְּבַר־מִי יָקוּם מִמֶּנִּי וּמֵהֶם׃ כט וְזֹאת לָכֶם הָאוֹת נְאֻם־יְהוָה כִּי־פֹקֵד אֲנִי עֲלֵיכֶם בַּמָּקוֹם הַזֶּה לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי קוֹם יָקוּמוּ דְבָרַי עֲלֵיכֶם לְרָעָה׃ ל כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־פַּרְעֹה חָפְרַע מֶלֶךְ־מִצְרַיִם בְּיַד אֹיְבָיו וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשׁוֹ כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֹיְבוֹ וּמְבַקֵּשׁ נַפְשׁוֹ׃

מה א הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה בְּכָתְבוֹ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה עַל־סֵפֶר מִפִּי יִרְמְיָהוּ בַּשָּׁנָה הָרְבִעִית לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֵאמֹר׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ בָּרוּךְ׃ ג אָמַרְתָּ אוֹי־נָא לִי כִּי־יָסַף יְהוָה יָגוֹן עַל־מַכְאֹבִי יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי וּמְנוּחָה לֹא מָצָאתִי׃ ד כֹּה ׀ תֹּאמַר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אֲשֶׁר־בָּנִיתִי אֲנִי הֹרֵס וְאֵת אֲשֶׁר־נָטַעְתִּי אֲנִי נֹתֵשׁ וְאֶת־כָּל־הָאָרֶץ הִיא׃ ה וְאַתָּה תְּבַקֶּשׁ־לְךָ

כל נביאים וכתובים מ״ל
י״ג חס׳. ל׳
ח׳
ל׳
כ״ז. ו׳ ו״ו כ״ס בקריאה
ל׳
י״ח בטעם בסיפרא
ל׳
ד׳
כ״ד
ג׳ ס״פ ג׳ ר״פ
ג׳ חסר
י״ח בטעם
ל׳
י״ח בטעם הבירין

דְיָתְבִין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם הָא אֲנָא קַיְמִית בִּשְׁמִי רַבָּא אֲמַר יְיָ אִם יְהֵי עוֹד שְׁמִי מִתְקְרֵי בְּפוּם כָּל אֱנָשׁ יְהוּדָה אֲמַר קַיָם הוּא יְיָ אֱלֹהִים בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כז הָא אֲנָא מַסְעַר עֲלֵיהוֹן לְבִישָׁא וְלָא לְטָבָא וִיסוּפוּן כָּל אֱנָשׁ יְהוּדָה דִי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא עַד דִישְׁתֵּיצוּן׃ כח וּמְשֵׁיזְבֵי חַרְבָּא יְתוּבוּן מִן אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה עַם דְמִנְיָן וְיֵדְעוּן כָּל שְׁאָרָא דְבֵית יְהוּדָה דְאָתָן לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן פִּתְגָם דְמַן יִתְקַיַם אִם דִילִי וְאִם דִילְהוֹן׃ כט וְדָא לְכוֹן אָתָא אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֲנָא מַסְעַר עֲלֵיכוֹן בְּאַתְרָא הָדֵין בְּדִיל דְתִדְעוּן אֲרֵי אִתְקַיָמָא יִתְקַיְמוּן פִּתְגָמַי עֲלֵיכוֹן לְבִישָׁא׃ ל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מָסַר יַת פַּרְעֹה חֲבִירָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי וּבְיַד דְבָעַן לְמִקְטְלֵיהּ כְּמָא דִמְסָרֵית יַת צִדְקִיָהוּ מַלְכָּא דְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל בְּעֵיל דְבָבֵיהּ וְדְבָעֵא לְמִקְטְלֵיהּ׃ א פִּתְגָם נְבוּאָה דְאִתְנַבֵּי יִרְמְיָה נְבִיָא עַל בָּרוּךְ בַּר נֵרִיָה כַּד כְּתַב יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין עַל סִפְרָא מִפּוּמָא דְיִרְמְיָה בְּשַׁתָּא רְבִיעֵיתָא לִיהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָה מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עֲלָךְ בָּרוּךְ׃ ג אֲמַרְתְּ וַי כְּעַן לִי אֲרֵי אוֹסֵיף יְיָ דְוָן עַל תַּבְרִי קָאֵיתִי בְּתֵינְהָתִי וּנְבוּאָה לָא אַשְׁכַּחִית׃ ד כִּדְנַן תֵּימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא דִי בְנֵיתִי אֲנָא אֶפְגַר וְיַת דִי קַיֵמִית אֲנָא אֲטַלְטֵיל וְיַת כָּל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דִילִי הִיא׃ ה וּדְאַתְּ בָּעֵי לָךְ רַבְרְבָן לָא

(ל) פרעה חפרע. פרעה חבירא ות״י זו משמשת במקו׳ ה״א: (ג) ומנוחה לא מצאתי. לא שרתה עלי שכינה להנבא כמו ותנח עליהם הרוח (במדבר י״א) נח נשתניתי מתלמידי הנביאים יהושע שימש את משה נחה עליו רוח הקודש אלישע שימש את אליהו נחה עליו רוח הקודש אני מה נשתניתי: (ד) ואת כל הארץ. היא הגדולות בנתישה והריסה זו. (ה) תבקש לך גדולות. נבואות

כמו

דסיפרא: הגדול כל נביאים וכתובים מ״ל וכל אוריתא חסר במ״ה מ״ל וסי׳ ופלוגתא דמטעים תמצא במסורה דבתא בערך גדול: מתי מספר ה׳ בקריאה וסימ׳ ונאספו עלי והכני ונשמדתי, והפיץ ה׳ אתכם בעמים. ופליטי חרב ישובון. בהיותכם מתי מספר. וחברו: ומהם ו׳ בקריאה וסימ׳ דבר מי יקום. ומהם עוד תקח, ומהם מן בני שמעון ומהם על כלי העבודה. ודבתריה ומהם ממנים. ושם לא נבקש. ד׳ מנהון ר״פ. איכו ה׳ בקריאה וסימ׳ בשמואל א׳ סימ׳ כ״ד: אמרת ג׳ ר״פ וסימ׳ אך דבר שפתי׳ עצה וגבורה, אוי נא לי. אמרת

אתם ונשיכם כי עקר המעשה היה בנשים כמו שאמר: (כו) אם יהיה עוד שמי נקרא. כיון שאין שומעים מה שאומר להם הנביא בשמי לא יהיה שמי עוד נזכר בפיהם: כי תאכלם חרב ורעב. הפך מה שאמר אשר לא נראה מלחמה וללחם לא נרעב: בפי כל איש יהודה. בפי רובם כי צדיקים היו בהם כמו ירמיהו וברוך בן נריה ואמר עד כלותם אחר שאמר ותמו לתוספת באור וחזוק הענין ומה שאמר כל רוצה לומר רובם שהרי אמר ופליטי חרב ומה שאמר עד כלותם הוא דרך הפלגה: (כח) מתי מספר, כמו ירמיהו הנביא וברוך בן נריה ומעטים אחרים צדיקים שהיו בהם: (כט) וזאת לכם האות. כי כשתראו בקרוב נבוכדנצר בא אל פרעה כמו שנבאתי לכם תדעו כי סופכם לכלות בארץ מצרים: כי קום יקומו. קום בחולם מקור כמו ושוב אלי: (ל) פרעה חפרע. בחי״ת וכן היה כנוי שם אותו פרעה שהיה בימים ההם ויש אומרים כי החי״ת מקום ה״א והוא פרעה בהפך האותיות רוצה לומר כי יהיה פרוע מן כי פרעה אהרן ותרגם יונתן פרעה חבירא: (א) את הדברים האלה. הנזכרים למעלה מראש הספר עד השנה הרביעית ליהויקים כמו שכתוב למעלה: (ג) אמרת. כי יסף ה׳ יגון על מכאובי. פירוש כי ברוך היה מתרעם על הנבואה ובעת שהיה כותב דברי הנבואה מפי ירמיהו ולו לא הגיע דבר הנבואה התרעם ואמר אוי נא לי. ובדרש המכאוב הוא מה שהיו מכאיבים אותו ישראל בחרפה ובוז והיגון דבר הנבואה שלא באת אליו והוא הכין עצמו אליה בכל אשר יכול אלא שלא היתה לו הכנה טבעית בעת היצירה כמו שכתבנו בתחלת הספר, ובדרש ברוך היה מתרעם על הנבואה אמר יהושע שמש משה רבינו ושרתה עליו רוה״ק אלישע שימש אליהו ושרתה עליו רוה״ק מה נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים אוי נא לי כי יסף יי׳ יגון על מכאובי ומנוחה לא מצאתי ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר כנוח עליהם מה המקום משיבו הנה אשר בניתי אני הורס וגו׳: (ה) ואתה תבקש לך גדולות. ואין גדולות אלא נבואות שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות וגו׳ ואומר ואגידה לך גדולות ובצורות אמר הקב״ה ברוך אם אין כרם סייג למה

אין

מצודת דוד

ישובו: אומר. שיהיה אומר בשבועתו חי ה׳: בכל ארץ מצרים. אבל פליטי החרב מתי מספר הם יאמרו חי ה׳ כשישובו לארץ יהודה: (כז) הנני שוקד. אשתדל ואמהר עליכם להרע להם ולא להיטיב עמהם: (כח) ופליטי חרב. הנמלטים מן החרב אשר ישובון ממצרים לארץ יהודה יהיו מתי מספר ר״ל אנשים מועטים: וידעו וכו׳. אז ידעו דברי מי יתקיימו אם הדברים ממני שאמרתי שבמצרים יתמו ויכלו אם הדברים מהם שאמרו שישבו במצרים בשלוה ויתקיימו שמה: (כט) וזאת לכם האות. הוא האמור במקרא שלאחריו שיהיה פרעה נמסר ביד נ״נ זה יהיה לכם לאות אשר אשגיח להשיב גמול עליכם במקום הזה: למען תדעו. במה שיהיה פרעה נמסר ביד נ״נ תדעו בזה אשר יתקיימו דברי עליכם לרעה והוא כפל ענין במ״ש: (ל) כה אמר ה׳. ר״ל כי כה אמר ה׳ וכו׳: פרעה חפרע. כל מלכי מצרים קרואים פרעה וזה שהיה בימים ההם היה שמו העצמי חפרע: ביד אויביו. הם הכשדים: וביד וכו׳. כפל הדבר במ״ש:

מה (א) בכתבו וכו׳. בעת שכתב מגילת איכה ומה שאמר את הדברים האלה ר״ל שהזכיר בה המאורעות הרעות אשר ייעד על יהודה וישראל אשר כן באו וזהו מ״ש למעלה קח לך מגילת ספר וכו׳ (למעלה לו): על ספר. אמר ספר מ״ש סופו כי אחר שיכתב נעשה ספר: מפי ירמיה. ר״ל ירמיה אמר הדברים מפיו וברוך היה כותב על ספר: (ג) כי יסף ה׳. ה׳ הוסיף לי יגון על המכאוב שמאז כי מאז ששמעתי ממך נבואת הפורעניות הוכאב לבי ועתה בכותבי המגלה כאלו כבר נעשתה נתוסף בי יגון: יגעתי באנחתי. ואני עיף ויגע במה שאני מתאנח תמיד ודואג על ביאת הפורעניות: ומנוחה לא מצאתי. כאומר הנה מה שאני כותב לך המגלה ולא אחר הוא על כי מה שאני משמש אותך תדיר ולומד ממך ומדוע אם כן לא שרתה עלי הנבואה ולמה נשתניתי משאר תלמידי הנביאים ורק את הרע קבלתי ולא את הטוב: (ד) אשר בניתי. ר״ל ישראל שעשיתים כבנין יפה הנה עתה אהרסם ואאבדם: ואת אשר נטעתי וכו׳. כפל הדבר במ״ש: ואת כל הארץ היא. ר״ל כל מקומות א״י תהיינה הרוסות ונתושות: (ה) ואתה תבקש. ואיך אתה מבקש

מצודת ציון

וקים תקימנה. לשון קיום: (כז) שוקד. ענין מהירות והשתדלות כמו שקדו ושמרו (עזרא ח): ותמו. יכלו ויכלו: (כח) ופליטי. ענין המלטה: מתי. אנשי: לגור. לדור: (כט) פוקד. ענין השגחה: (ג) יסף. מלשון הוספה: ומנוחה. ענין נבואה ע״ש המקרא ותנח עליהם הרוח (במדבר יא): (ד) הורס. ענין שבירה ונתיצה: נותש: ענין עקירה: (ה) גדולות. דברי גדולות ר״ל נבואה: על כל

בשר

אין צאן רועה. למה ומפני מה כי הנני מביא רעה על כל בשר וגו' הרי בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל וכן תרגם יונתן ומנוחה לא מצאתי ונבואה לא אשכחית: ואת כל הארץ היא. כל הארץ כמו שהיא כלה הרוס ונתוש כמו שאמר הנני מביא רעה על כל בשר כמו שהתנבא ירמיהו על האומות ויונתן תרגם וית כל ארעא דישראל דילי היא: (ב) למצרים. נבא תחילה על פורענות מלך מצרים שבאה לו מחוץ לארצו והוא כאשר הלך על נהר פרת בכרכמיש אחר שלכד' מלך אשור ומלך ארם כמו שאמר הלא ככרכמיש כלנו וגו' והלך שם פרעה נכה בימי יאשיהו וארכו לו ימי המצור שם עד השנה הרביעית ליהויקים ועלה עליו נבוכדנצר ונאמר עליו נבואה זו ואחר כן נבא על ארץ מצרים שיכבשנה נבוכדנצר: אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל בשנת הרביעית, מנהג הלשון נבוא סמוך על המספר וכן בשנת שלש למלכו ואחרים זולתו: פרעה נכה. ת"י פרעה חגירא: (ג) ערכו מגן. כנגד חיל נבוכדנצר שיערכו להלחם על חיל פרעה או אומר כנגד חיל פרעה שיערכו לעמוד כנגד חיל נבוכדנצר הבא עליהם: וצנה. כמו מגן אלא שהוא עשוי בתכונה אחרת ותרגם יונתן סדרו עגילין ותריסין: (ד) אסרו הסוסים. כמו ויאסר את רכבו: ועלו הפרשים. אותם הפרשים עלו על הסוסים שתאסרו: והתיצבו בכובעים. התיצבו על הסוסים בכובעים שבראשיכם: מרקו הרמחים. מרקו אותם מהחלודה וצחצחו אותם: לבשו הסריונות. הם לבושי הברזל שעשויים טבעות טבעות: (ה) מדוע, המה חתים, חיל מצרים ראיתי חתים מפני חיל נבוכדנצר מדוע היה זה איפה גבורתם: נסוגים אחור. פנים לאחור מפני חיל נבוכדנצר: יכתו. ענין שבר וכתיתה: ומנוס נסו. מנוס שם בפלס מקום: ולא הפנו. לא החזירו פניהם כנגד הרודפים אחריהם אלא נסו בחזקה זהו שאמר ומנוס נסו לחזק המנוס: מגור מסביב. בעודם נסים והיה להם פחד מסביב שיפחדו שיבאו להם מכל סביבותיהם וי"ת מגור ענין אסיפה ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מן סחור סחור: (ו) אל ינוס. מי שהוא קל ברגליו לא ינוס כי לא יועילו לו כי ישיגוהו הרודפים: ולא ימלט הגבור. ולא יחשב הגבור שימלט אם יעמוד להלחם כנגדם כי לא תועילהו גבורתו ויפול בידם: צפונה. בפאת צפון לכרכמיש כי שם היתה המלחמה או כרכמיש היתה צפונית למצרים לפיכך אמר צפונה וכן אמר למטה בארץ צפון: (ז) מי זה. אמר על פרעה דרך לעג מי זה שהיה עולה מן הארץ: כיאור. כמו יאור שעולה ומתפשט בארץ: כנהרות. כמו הנהרות הגדולים כן יתגעשו מימיו של פרעה והוא משל על חילותיו וכיון שהיו עולים כל כך בגבורה איך כשלו ונפלו עתה לפני נבוכדנצר וכפל הענין לחזק עוד ואמר: (ח) מצרים כיאור. הראשון יתגעשו מבנין התפעל וזה השני יתגעשו בחולם הגימ"ל מורכבת מן התפעל הדומה למרובע אמר כמו שבנהרות יתגעשו מים כן יתגעשו חילותיו של פרעה כשבאו לארץ וענין יתגעשו הוא ענין געש' המים ותנועתם בחוזק וי"ת כיאור כעננא: ויאמר אעלה אכסה ארץ. אעלה בפתח האל"ף במקום סגול וכן אענה אף אני חלקי כי הם פועלים עומדים ואילו היו מבנין הפעול היו יוצאין ואיננו רחוק שתהיה האל"ף בפתח אע"פ שאין כן המנהג: אובידה. מבנין הפעיל משפטו אאבידה אלא שבא כן להניח על האל"ף כמשפט: (ט) עלו הסוסים. עתה שבא חיל נבוכדנצר עלו הסוסים נראה מה תעשו אתם הסוסים כלומר סוסי מצרים עלו כנגד החיל

גְּדֹלוֹת אַל־תְּבַקֵּשׁ כִּי הִנְנִי מֵבִיא
ג׳ . רָעָה עַל־כָּל־בָּשָׂר נְאֻם־יְהוָה וְנָתַתִּי
לְךָ אֶת־נַפְשְׁךָ לְשָׁלָל עַל כָּל־
הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר תֵּלֶךְ־שָׁם׃
מו א אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה
ה׳ חסר כל אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא עַל־הַגּוֹיִם׃
ג׳ בוי״ו ב לְמִצְרַיִם עַל־חֵיל פַּרְעֹה נְכוֹ מֶלֶךְ
מִצְרַיִם אֲשֶׁר־הָיָה עַל־נְהַר־פְּרָת
ל׳ חס׳ בְּכַרְכְּמִשׁ אֲשֶׁר הִכָּה נְבוּכַדְרֶאצַּר
ב׳ מ״ע מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת הָרְבִיעִית
לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃
ל׳ ג עִרְכוּ מָגֵן וְצִנָּה וּגְשׁוּ לַמִּלְחָמָה׃
ב׳ חג בעבותים ד אִסְרוּ הַסּוּסִים וַעֲלוּ הַפָּרָשִׁים
ל׳ . ל׳ וְהִתְיַצְּבוּ בְּכוֹבָעִים מִרְקוּ הָרְמָחִים
ל׳ וחסר וכתיב סמ״ך לִבְשׁוּ הַסִּרְיֹנֹת׃ ה מַדּוּעַ רָאִיתִי
הֵמָּה חַתִּים נְסֹגִים אָחוֹר וְגִבּוֹרֵיהֶם
ב׳ ג׳ יֻכַּתּוּ וּמָנוֹס נָסוּ וְלֹא הִפְנוּ מָגוֹר
מִסָּבִיב נְאֻם־יְהוָה׃ ו אַל־יָנוּס הַקַּל
י״ג וְאַל־יִמָּלֵט הַגִּבּוֹר צָפוֹנָה עַל־יַד
נְהַר־פְּרָת כָּשְׁלוּ וְנָפָלוּ׃ ז מִי־זֶה
ל׳ כַּיְאֹר יַעֲלֶה כַּנְּהָרוֹת יִתְגָּעֲשׁוּ מֵימָיו׃
ג׳ ר״פ ח מִצְרַיִם כַּיְאֹר יַעֲלֶה וְכַנְּהָרוֹת
ל׳. ח׳ יִתְגֹּעֲשׁוּ מָיִם וַיֹּאמֶר אַעֲלֶה אֲכַסֶּה־
ל׳ חס׳ וי״ו אֶרֶץ אֹבִידָה עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ ט עֲלוּ
ל׳ הַסּוּסִים וְהִתְהֹלְלוּ הָרֶכֶב וְיֵצְאוּ

תִּבְעֵי אֲרֵי הָא אֲנָא מַיְתֵי
בִּישְׁתָא עַל כָּל בִּסְרָא אֲמַר
יְיָ וְאֶתֵּן לָךְ יָת נַפְשָׁךְ לְשֵׁיזָבָא
עַל כָּל אַתְרַיָּא דִּי תְהָךְ לְתַמָּן׃
א דַּהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עַל יִרְמְיָה נְבִיָּא עַל
עַמְמַיָּא׃ ב לְמִצְרַיִם עַל
מַשְׁרְיַת פַּרְעֹה חֲגִירָא מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם דַּהֲוָה עַל נְהַר פְּרָת
בְּכַרְכְּמִישׁ דִּמְחָא נְבוּכַדְרֶאצַּר
מַלְכָּא דְבָבֶל בִּשְׁתָּא רְבִיעֵיתָא
לִיהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ ג סְדַרוּ
(עֲגִילִין) וּתְרֵיסִין וְאִתְקְרָבוּ
לַאֲגָחָא קְרָבָא׃ ד טַקִּיסוּ
סוּסְוָתָא וְיִסְקוּן פָּרָשַׁיָּא
וְיִתְעַתְּדוּן בְּקוּלְסַיָּא צַחְצָחוּ
מוּרְנְיָתָא לְבִישׁוּ סִרְיָנַיָּא׃
ה מָה דֵין חֲזֵיתִי אִנּוּן תְּבִירִין
מִסְתַּחֲרִין לַאֲחוֹרָא וְגִבָּרֵיהוֹן
תְּבִירִין וּמֶעֱרַק עָרְקִין וְלָא
מִתְפְּנַן לְמֵיקַם מִן קֳדָם דְּקַטְלִין
בְּחַרְבָּא דְמִתְכַּנְשִׁין עֲלֵיהוֹן
מִסְחוֹר סְחוֹר אֲמַר יְיָ׃ ו לָא
יַעֲרוֹק דְּקַלִּיל וְלָא יִשְׁתֵּיזֵיב
דִּגְבַּר בְּאַרְעָא צִפּוּנָא עַל כֵּיף
נַהֲרָא פְּרָת אִתְקְלוּ וּנְפָלוּ׃
ז מַן דֵּין דְּסָלֵיק בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ
כַּעֲנָנָא דְסָלֵיק וְחָפְיַת אַרְעָא
כְּמַבּוּעַ דְמַיִין דְּמִטָּרְפִין מוֹהִי׃
ח מַלְכָּא דְמִצְרַיִם דְּסָלֵיק
בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ כַּעֲנָנָא דְסָלֵיק חָפֵי
יָת אַרְעָא כְּמַבּוּעֵי דְמַיִין דְּמִטָּרְפִין מוֹהִי וַאֲמַר אֶסַּק אֲחַפֵּי אַרְעָא וּמְלוֹאָהּ אוֹבֵיד קִרְוַיָּא וּדְיָתְבִין בְּהוֹן׃ ט יִסְקוּן

כמו ספרה נא לי את כל הגדולות וגו' (מלכים ב ח) קרא אלי ואגידה לך גדולות וגו' (לעיל לג) אמר לו הקב"ה אם אין כרם אין סייג ואם אין צאן אין רועה איני צלה של נביאים אלא בזכותם של ישראל כך שנויה במכילתין בתחלתה: (ג) מגן. של עור הוא והוא חלוק וכשיוצ' למלחמה מושחו בשמן: צנה. של עץ דמות תריסין שלנו: (ד) מרקו הרמחים. כמו ומורק ושוטף (ויקרא ו) פומביר בלע"ז: (ה) המה חתים. מצרים: ולא הפנו. עוד לעמוד במלחמה לא היה להם פנאי. (ז) כיאור יעלה. שהיה רגיל להעלות גייסות סביביו כמו נהר לשטף סביביו: יתגעשו מימיו. דמטרפין מוהי: (ח) כיאור יעלה. היה רגיל לעלות: אובידה. כמו אאבד: (ט) והתהוללו. לשון הוללות

הנה הבית דר"ה: על הגוים ה' בקריאה וסימ' ראה הפקדתיך היום הזה, שפוך חמתך על הגוים דסיפרא. אשר היה דבר ה' אל ירמיהו. וקצף גדול אני קוצף. סן המסלבות רהיה שפלה. ימלט י"ג בקריאה וסים' ויאמר אליהו להם תפשו. ויבא לעשות זבחים ועלות. גם שבי גבור יקח ומלקות. היקח מגבור מלקוח ואם שבי. וצדקיהו מלך יהודה, ויאמר הך הכפתור. אל ינוס הקל ואל ימלט הגבור. והיה כל אשר יקרא. ובזה אלה להפר ברית. ומוצא אני מר ממות את האשה. בוטח בלבו הוא כסיל. עד שקרים לא ינקה. ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול. וסימ' תפש לגברא דשבא שביא צדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתת' חכמשא ושקרת

מצודת ציון

בשר. על כל אדם: לשלל. ענין בזה: (ב) נכו. תירגם יונתן חגירא וכן בן נכה רגלים (שמואל ב ד): בכרכמיש. שם מקום: (ג) ערכו. ענין סדור: מגן. הוא מכלי המלחמה עשוי להגן בעליו ממכת חרב וחנית: וצנה. הוא כעין מגן אבל בתכונה אחרת: (ד) אסרו. ענין קשירה: הפרשים. הם רוכבי הסוסים הרגילים בזה: בכובעים. כעין כובע עשוי מנחושת להגן על הראש וכן וכובע נחושת על ראשו (ש"א יז): מרקו. ענין לטוש וזכוך כמו ומורק ושוטף במים (ויקרא ו): הרמחים. כעין חנית: הסריונות. הוא כעין מלבוש עשוי מברזל להגן ממכת חרב וחנית כמו ושריון קשקשים (ש"א יז): (ה) חתים. ענין אימה ופחד כמו ואל תחת (יהושע א): נסוגים אחור. ענין החזרה לאחור כמו ונסוג מאחר אלהינו (ישעיה נט): יכתו. מלשון כתיתה ושבירה: ומנוס נסו. ענין בריחה: הפנו. מלשון הפנה: מגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב): (ו) על יד. אצל מקום וכן כל יד נחל יבוק (דברים ב): (ז) יתגעשו. ענין תנועה חזקה כמו ותגעש הארץ (תהלים יח): (ט) והתהוללו. מלשון הוללות ושגעון כי ברוב המהומה נראים כמשתגעים וכן

מצודת דוד

שתשרה עליך מחדש: אל תבקש. כי הואיל וישראל גולים אין מקום שתשרה הנבואה מחדש: כי הנני. ר"ל אבל שכרך יהיה עם כי הנני מביא רעה וכו': את נפשך. אתן לך לשלל כי תציל נפשך כאלו שללת אותה לעצמך: על כל המקומות. בכל המקומות שתהיה הולך בגולה יהיה לך נפשך לשלל ולא תמות: **מו** (א) אשר היה. כאומר עתה יספר אשר היה וכו': (ב) למצרים. ר"ל זהו אמר על מצרים ולתוספת ביאור אמר על חיל פרעה נכו שהוא מלך בימים ההם: אשר היה. ר"ל על הדבר אשר היה אצל נהר פרת במקום כרכמיש אשר הכה שם נ"נ וכו': (ג) ערכו. על מצרים יאמר בדרך לעג סדרו עצמיכם בלבישת מגן וצנה והתחזקו וגשו למלחמה מול הכשדים הנלחמים בכם: (ד) אסרו. קשרו הסוסים ברכב ועלו' הפרשים על הסוסים והתיצבו במערכה בכובעים: מרקו. צחצחו הרמחים מן החלודה למען היות להם ברק ולבשו הסריונות להגן ממכת חרב וחנית: (ה) מדוע. למה ראיתי שהמה מתפחדים וחוזרים לאחור לברוח מן המלחמה: וגבוריהם. אף הגבורים שבהם המה כתותים ונסים מן הכשדים ולא פנו אליהם להלחם בם: מגור מסביב. פחד אחזתם מסביב. ר"ל את כולם אחז הפחד איש לא נעדר: (ו) אל ינוס הקל. אף הקל ברגליו לא ינוס למלט נפשו כי האויב ישיגו: צפונה. בפאת צפון אצל מקום נהר פרת שמה כשלו ונפלו: (ז) מי זה. אמר המלעיג מי זה העם שהיה עולה ומתפשט כמו היאור העולה ומתפשט על כל פני האדמה ומי הוא העם המרים קול שאון כמו הנהרות אשר מימיו נעים בתנועה חזקה ומרימים קול שאון: (ח) מצרים. כאלו משיב לעצמו הנה זהו מצרים כי היה עולה ומתפשט

כלות : (י) ורותה . לשון שובע . ל״א לשון שכרון כמו שכ׳ דמתרגמינן מרוי : בארץ צפון . שהלך פרעה על נבוכדנצר בכרכמיש ושם נפל ונהרגו גבוריו והוא ברח מן המלחמה : (יב) גבור בגבור כשלו . כשהיו בורחים היו נכשלים ונתקלים זה בזה: (יג) לבא נבוכדראצר . זו מכה שניי׳ שהחריב נבוכדנצר את מצרים בשנת עשרים ושבע למלכו (יחזקאל כט) כמו ששנינו בסדר עולם : (יד) התיצב והכן לך . כנגד המלחמה . והכן ואתקין : (טו) נסחף . נשטפו והליכו גבוריך כמו מטר סוחף (משלי כח) נשתחפה שדהו בלשון משנה ומנחם חברו לשון כליון וכן חבר מטר סוחף ודונש פתר מטר סוחף כמו מטר סוטף כמו משטף פארה במערצה (ישעיה י) : (טז) הרבה כושל . הקב״ה שהדפו והרבה לו מכשול : גם נפל . נתקבלו איש אל רעהו לאמר נקומה ונשובה אל עמנו ממקום שיצאנו משם להלחם : חרב היונה . חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויא . היונה לשון יין ל״א לשון אונאה : (יז) קראו שם . במלחמה הכריזו משל של חרפה : פרעה מלך מצרים שאון . שהיה מגביה קול שאינו תשואות להתהלל בחיילותיו : העביר המועד . שייעד היום מלחמה קבוע לצאת ולהלחם ולא יצא ועבר

הגבורים כוש ופוט תפשי מגן
ולודים תפשי דרכי קשת : י והיום ב׳ ר״פ תאמרג׳ שרות
ההוא לאדני יהוה צבאות יום
נקמה להנקם מצריו ואכלה חרב
ושבעה ורותה מדמם כי זבח לאדני ל׳
יהוה צבאות בארץ צפון אל־נהר־ ג׳
פרת : יא עלי גלעד וקחי צרי י׳
בתולת בת־מצרים לשוא הרביתי הרבית ק׳
רפאות תעלה אין לך : יב שמעו ג׳ . ג׳ ר״פ
גוים קלונך וצוחתך מלאה הארץ
כי־גבור בגבור כשלו יחדיו נפלו ג׳ מ״ל
שניהם : יג הדבר אשר דבר יהוה
אל־ירמיהו הנביא לבוא
נבוכדראצר מלך בבל להכות את־
ארץ מצרים : יד הגידו במצרים
והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ב׳ א׳ חס׳
ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך
כי־אכלה חרב סביביך : טו מדוע ל׳ מ״ל
נסחף אביריך לא עמד כי יהוה ל׳
הדפו : טז הרבה כושל גם־נפל איש ב׳ . ג׳ מ״ל
אל־רעהו ויאמרו קומה ונשבה ל׳ חס׳
אל־עמנו ואל־ארץ מולדתנו מפני
חרב היונה : יז קראו שם פרעה ב׳ ר״פ
מלך־מצרים שאון העביר המועד :

סוסותא וישתגשון רתיכיא
ויפקון גבריא כושאי ופוטאי
אחדי תרסין ולודאי דנגדין
ומחן בקשתא : י ויומא ההוא
קדם יי צבאות יום פורענותא
לאתפרע מסנאי עמיה
ותקטיל חרבא ותסבע ותרוי
מדמהון ארי קטלא קדם יי
אלהים צבאות בארעא צפונא
על נהר פרת : יא סקי לגלעד
וסבי שעיף מלכות כנשתא
דמצרים לא להנאה אסגית
סממנין אסו לא סלקת ליך :
יב שמעו עממיא קלניך
וצוחתיך אתמליאת ארעא
ארי גבר בגבר אתקלו
כחדא אתקטלו תרויהון :
יג פתגם נבואה דמליל יי
עם ירמיה נביא למיתי
נבוכדראצר מלכא דבבל
למחי ית ארעא דמצרים :
יד חוו במצרים ובסרו במגדול
ובסרו במפס ובתחפנחס
אמרו אזדרז ואתקין לך ארי
קטילת חרבא סחרנך : טו מא
דין אתברו גבריך ולא יכילו
למיקם ארי יי תברינון :
טז אסגיאו מתקליהון אף
אשתמעו גבר לחבריה
ויימרון קומו ונתוב לעמנא
ולארעא ילדותנא מן קדם חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויא : יז
זמינו לתמן פרעה מלכ
דמצרים דסגיאין אתרגושתיה מעדי זמניא :

החיל שבא עליכם כמו שהייתם עולים טרם בואם כמו המים העולים : והתהוללו , אמר הנביא כמו שהייתם עושים מהתלה והרכב גם כלל כמו גם מאות רכב בחור והוללות הרכב הוא מרוצת הסוסים רצוא ושוב ודהירתם שידמה הוללות ושגעון : ויצאו הגבורים . בצרי היו״ד והוא אית , ולית כוותיה ושארא ויצאו בקמץ היו״ד : כוש ופוט . באו עם פרעה וכן לודים : תפשי דרכי קשת . סמוך על סמוך כמו נהרי נחלי דבש ותמאה חכמי יועצי פרעה ושפוני טמוני חול : (י) והיום ההוא . יום נקמה להנקם מצריו נקמת יאשיהו המלך שהמיתו פרעה נכה במגדו : ורותה מדמם . מן הקל ולית כוותיה ושארא רוותה ורותה מן הדגוש : אל נהר פרת , כמו על וכן אל ההרים לא אכל : (יא) עלי גלעד , ואם העלי וקחי צרי לא יועילוך : לשוא הרבית רפואות , לחנם תקחי רפואות למכתך , כי תעלה אין לך , ותעלה כמו רפואה והרפואה היא משל על עזרת העוזרים כמו כוש פוט ולוד : הרביתי . כתיב ביו״ד רוצה לומר ששם יאמרו כן בעת מפלתם והרבית קרי שאומר הנביא כנגד בתולת בת מצרי׳ : (יב) שמעו . צואתך , כמו צעקתך וכן צוחה על היין : גבור בגבור כשלו , כי אפילו הגבורים ינוסו ויכשלו איש באחיו בנוסם כי בעת מנוסת הראשון יכשל ויפול והאחרון יכשל בו בנוסו שימצאנו כמוטל בדרך ויכשל בו בנוסו והנה יחדיו נפלו שניהם : (יג) הדבר . אחר כן בא נבוכדנצר עוד להכות את ארץ מצרים והתנבא הנביא עליהם טרם בואו ואמר : (יד) הגידו במצרים . זכר תחלה כלל במצרים ואחר כן פרט במגדול והוא שנזכר בתורה בין מגדול ובין הים וכן בנוף ובתחפנחס ערי ממלכה לפרעה : (טו) מדוע נסחף אביריך לא עמד . והתשובה כי ה׳ הדפו נסחף מן מטר סוחף כאילו שטפו מטר לא יוכל לעמוד בעצמו ואמר נסחף לשון יחיד ואמר אביריך לשון רבים ר״ל כל אחד ואחד מן אביריך : (טז) הרבה כושל . ה׳ שזכר הרבה בהם כושלים : גם נפל איש אל רעהו . כמו על רעהו כמו שאמר גבור בגבור כשלו וי״ת נפל כמו אל הכשדים אתה נופל שתרגם משתמע וכן תרגם אף אשתמעו גבר לחבריה : ויאמרו קומה ונשובה אל עמנו . הגרים במצרים מארצות כי כשהיה רעב היו באים לגור במצרים כי בבוא השנים יש שבע במצרים יותר משאר ארצות וכשיבא חיל נבוכדנצר ואמרו איש לחברו קומה ונשובה אל עמנו : היונה . האונסת כי אין מי שיעמוד כנגדה וכן והאכלתי את מוניך את בשרם וכן לא יונו עוד נשיאי את עמי ויונתן תרגם מענין יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא : (יז) קראו . אמרו שם במצרים דרך קריאה על פרעה מלך מצרים שהיה מלך שאון והמון רב : העביר המועד . המועד שנתן למלך בבל לצאת להלחם עמו העביר אותו לו נפחדו אליו ומלך עומד במקום שנים מלך מצרים ומלך שאון ויונתן תרי

כמיכאל : שמעו ג׳ ר״פ וסי׳ בסדר בשלח : יחדיו ג׳ מ״ל בקריאה וסי׳ והילילי חשבון כי שדדה . שמעו גוים קלונך וצוחתך . כי גם המה הפנו נסו יחדיו : ונשובה ז׳ וסי׳ ויאמר אברהם אל נעריו . נתנת ראש ונשובה , המה באו בארץ צוף . הרבה כושל גם נפל איש . לכו ונשובה אל ה׳ . נחפשה דרכינו ונחקורה . השיבנו ה׳ אליך :

תולדות אהרן העביר המועד .
מ״ק טז :

מצודת דוד

ברוב חיילותיו כמו היאור המתפשט והיה מרים קול שאון כמו הנהרות אשר יגידו המים בחוזק רב ובהרמת קול : ויאמר . היה חושב בלבו אעלה ואכסה ארץ ברוב חיילותי ואובידה עיר זהו כרכמיש שהיתה ביד מלך אשור : (ט) עלו הסוסים . אתם רוכבי הסוסים עלו למלחמה ואתם אנשי הרכב התהוללו והיו רצים לכאן ולכאן : כוש ופוט . כי גם המה באו בעזרתה : תופשי דורכי קשת . ר״ל תופשי קשת ודורכים בה במתחה היטב לירות למרחוק : (י) והיום וכו׳ . ר״ל אבל לא יהיה במחשבתו כי ארכו לו ימי המצור עד שבא עליהם נ״נ מלך בבל (והיתה בגזירת המקום לנקום ממנו נקמת יאשיהו מלך יהודה שהרגו כמ״ש במ״ב) : ואכלה חרב . של הכשדים : כי זבח לה׳ . ר״ל בגזירת המקום באה הזבח : אל נהר פרת . סמוך לנהר פרת כי שם היתה המלחמה : (יא) עלי גלעד . אמר בדרך לעג אתה מצרים עלי לגלעד מקום הצרי וקחי שמה צרי לרפאות את תחלואיך : בתולת . קראה בתולה על שלא נכבשה עדיין משום אומה כבתולה שלא נשל בה איש לשכב עמה : לשוא הרבית . על חנם הרבית מיני רפואות כי אין לך בהם תעלה ומרפא והוא ענין מליצה : (יב) קלונך . מה שנמסרת ביד בבל : מלאה הארץ . ר״ל בכל מקום יהיה נשמע צעקתם כי כשינוסו הנה והנה יכשלו גבור בגבור בדרך מרוצתם ושניהם יחדיו יפלו ויאבדו : (יג) לבוא . שיבוא נבוכדנאצר על ארץ מצרים להכות אותם בארצם : (יד) הגידו וכו׳ . אשר נבוכדנאצר מעותד לבוא עליהם : אמרו . אתם המשמיעים קול אמרו למלך מצרים התיצב לעמוד בקשרי המלחמה והכן לך כל צרכי המלחמה כי חרב האויב אכלה אותך מסביב : (טו) נסחף אביריך . הגבורים שבך מדוע כל אחד נסחף ונגרף לבל יוכל לעמוד על רגליו : לא עמד . כאלו משיב בעבור זה לא עמד כי ה׳ הדפו והוא נלחם בו : (טז) הרבה כושל . הוא הרבה לו מכשולים : גם נפל איש וכו׳. ר״ל העכו״ם הבאים לעזרת מצרים נטו והתחברו זה לזה ואמרו קומה מכאן ונשובה אל עמנו וגו׳ : מפני חרב היונה . זה חרב נ״נ המהנה ואונסת לעשוק הגוף והממון : (יז) קראו שם. במערכת לבא כשדים הכריזו לומר אשר פרעה מלך מצרים המרים קול שאון בגאוה ובגודל לבב הנה עתה העביר המועד ר״ל לא בא להלחם במערכה מול מערכה ביום המיועד

מצודת ציון

וכן בחוצות יתהוללו הרכב (נחום ב) : כוש ופוט ולודים . שמות אומות : דורכי . שדרך לדרוך ברגל על הקשת למתחה היטב : (י) ושבעה . ענין שביעת הרעב : ורותה . ענין שביעת הצמאון כמו כגן רוה (ישעיה נח) : (יא) צרי . הוא שרף הנוטף מעצי הקטף וכן ודבש ושמן וצרי (יחזקאל כז) : תעלה . ענין רפואה כמו רפואות תעלה אין לך (לעיל ל) וכפל המלה בשמות נרדפים : (יב) קלונך . מלשון קלון ובזיון : וצוחתך . מלשון צוחה וצעקה : (יד) במגדול בנוף ובתחפנחס . שמות מקומות בארץ מצרים : (טו) נסחף . ענין שטיפה וגריפה כמו מטר סוחף (משלי כח) : אביריך . ענין חוזק וגבורה כמו דהרות אביריו (שופטים ה) : הדפו . ענין כתישה ודחיה כמו אל ידפנו (איוב לב) : (טז) נפל . ענין נטיה והתחברות כמו אל הכשדים אתה נופל (לעיל לז) : היונה . מלשון אונאה וענינו עושק הגוף והממון וכן העיר היונה (צפניה ג) : (יז) שאון . ענין המייה : המועד . ענין

והקבוע

תרגם קראו זמינו : (יח) חי אני . כי כתבור בהרים פירש אדוני אבי ז"ל כמו שהר התבור הוא מועד לצוד בו ולפרוש בו רשתות כמו שאמר ורשת פרושה על תבור כן יעתד הותם . וככרמל בים יבא . כמו על הכרמל שמביאים בים כן יביאו אותם בספינה ויונתן תרגם ארי כמה דיציב פתגמא דתבור בטוריא וככרמלא בימא כן ייתי תביריה : (יט) כלי גולה . יושבת בת מצרים . את בת מצרים שהיית יושבת כלומר יושבת בטחה והיית חושבת שתשבי זמן רב בארצך עתה עשי לך כלי גולה כי תגלו ממנה ונכר נוף שהיתה עיר מלוכה : ונצתה . הרס כמו עריו נצתו ונצתה כמדבר וכן ת"י ותצדי : (כ) עגלה יפה פיה מצרים . יפה פיה שתי מלות ועניינו מלה אחת וכן פקחקוח. והבוז לגאיונים והוא ינהגנו עלמות כל אלו שתי מלות ועניינם מלה אחת וכן יפה פיה ונכפלו בה העי"ן והלמ"ד לרב טובי ודימה מצרים לעגלה יפהפיה לרב יופיה ודשנה וכן כנה הכתוב בנשים היפות והדשנות פרות הבשן : קרץ מצפון בא בא . ענין קריצה וגזרה כמו מחומר קורצתי גם אני : מצפון . מבבל שהיא לצפון ואמר בא בא כפל הדבר לחזק הענין : (כא) גם שכיריה . גייסות ששכרו לעזרה הם בקרבה : כעגלי מרבק . כמו העגלים העומדים בבית לפטמן כן הם יושבים ואוכלים ושותים ולא יצאו להלחם ויונתן תרגם שכיריה רברבהא כמו השכירה שפירש גדולה מרבק ענין פטום וכן עגל מרבק וכן בדברי רבותינו ז"ל הכניסה לרבקה : הפנו . פי' הפנו ערף : (כב) קולה כנחש ילך . קול צעקת מצריה ילך למרחוק כקול נחש ויונתן תרגם קל ניקוש זיניהון כחיון זחלין : (כג) כרתו יערה . מחלוקת במלה הזאת יש קוראים כרתו צווי כמו חרבו מאד כאילו מדבר כנגד החיל ויש קוראים כרתו פעל עבר כמו שמרו זכרו ובמקצת ספרים מדוייקי' הכ"ף מעמדת בגעיא וזאת היא הקריאה הנכונה לפי הענין ויש אומרים כי לא יתכן היותו פעל עבר בעבור שאמר אחריו נאם ה' ואין המנהג לבא נאם ה' אחר פעל עבר בדברי הנבואה והנה שכתו ירדו לטבח נאם המלך ה' צבאות שמו ובדברי תוכחה כלכם פשעתם בי נאם ה' ואמר כרתו לשון עבר ואף על פי שענינו לעתיד כי כן המנהג במקומות רבים בדברי הנבואה כי דבר הנבואה העתיד הוא קיים כאילו בא יערה ר"ל עצי יערה והוא משל על עם מצרים או על גדוליה וכן תרגם יונתן רברבהא : כי לא יחקר . חיל נבוכדנצר הבא עליהם לא יחקר מרוב : (כד) הובישה . פעל עומד וכן הובישו אכרים וזולתו ויש יוצא כמו הובשת היום את פני עבדיך אמר בשת יהיה לה לבת מצרים כשתנתן ביד עם צפון שהם הכשדים כי הם הגלו תחילה הכשדים מעל ירושלם ועתה נתנה בידם ודין הוא שתבוש : (כה) אמר ה' צבאות אלהי ישראל . זכר אלהי ישראל לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לעונש שהרע לישראל שפסק מלך מצרים וכן פרעה נכה שהמית יאשיהו כמו שאמר נקמה להנקם מצריו כמו שפי' למעלה : אל אמון מנא . כמו על אמון הוא מלך העיר הנקראת נא והיא ממלכות מצרים ויונתן תרגם אמון כמו המון ותרגם נא אלכסנדריא וכן תרגם הא אנא מסער על אתרגשות אלכסנדרי' : (כו) ונתתים . ואחרי כן תשכן . כמו שנבא יחזקאל מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים וגומר ומה שאמר כימי קדם לא אמר שתהיה במעלתה שהיתה מימי קדם שהרי אמר ביחזקאל והיו שם ממלכה שפלה אלא פירושו שתשכן בארצה כימי קדם : (כז) ואתה אל תירא . פרשה זו עתידה וכבר פירשתיה למעלה במקומה ושנה אותה הנה

יח קים אנא אמר מלכא יי
צבאות שמיה ארי כמא דיציב
פתגמא דתבור בטוריא
ובכרמלא בימא כן ייתי
תביריה : יט מני גלותא
אתקיני ליך מלכות כנשתא
דמצרים ארי מפס לצדו
תהי ותצדי מבלי יתיב :
כ מלכות יאיא הות מצרים
עממין קטולין מצפונא ייתון
עלה למבזה : כא אף רברבהא
בגוה כעגלי רבקא ארי אף
אינון אתפניאו ערקו כחדא
לא יכילו למיקם ארי יום
תברהון אתא עליהון . עידן
סעורן בישתהון : כב קל
ניקוש זיניהון כחיון זחלין
ארי במשרין יהכון עליכון
ובמא דעלין בכשילין למיקץ
אעי חורשא : כג שיצו רברבהא
אמר יי ארי לית להון סוף
ארי סגיאין מזחלא ולית
להון מנין : כד בהיתת מלכות
מצרים אתמסרת ביד עמא
דאתא עלה מצפונא : כה אמר
יי צבאות אלהא דישראל הא
אנא מסער על אתרגושת
אלכסנדריא ועל פרעה ועל
מצרים ועל טעותהא ועל
מלכהא ועל פרעה ועל
דמרחצין עלוהי : כו ואמסרינון
ביד דבען למקטלהון וביד נבוכדראצר מלכא דבבל וביד עבדוהי ובתר כן תתשרי
כיומי קדם אמר יי : כז ואת לא תדחל עבדי יעקב ולא תתבר ישראל ארי הא אנא

יח חַי־אָנִי נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת
ל׳. ל׳ שְׁמוֹ כִּי כְּתָבוֹר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל
בַּיָּם יָבוֹא׃ יט כְּלֵי גוֹלָה עֲשִׂי לָךְ
יוֹשֶׁבֶת בַּת־מִצְרָיִם כִּי־נֹף לְשַׁמָּה
תִהְיֶה וְנִצְּתָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ כ עֶגְלָה
ל׳. ל׳ יְפֵה־פִיָּה מִצְרָיִם קֶרֶץ מִצָּפוֹן בָּא
ל׳ בָא׃ כא גַּם־שְׂכִרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כְּעֶגְלֵי
ד׳. ג׳ מ"ל מַרְבֵּק כִּי־גַם־הֵמָּה הִפְנוּ נָסוּ יַחְדָּיו
לֹא עָמָדוּ כִּי יוֹם אֵידָם בָּא עֲלֵיהֶם
ב׳ ילחכו עפר עֵת פְּקֻדָּתָם׃ כב קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ
ל׳ כִּי־בְחַיִל יֵלֵכוּ וּבְקַרְדֻּמּוֹת בָּאוּ לָהּ
ל׳ כְּחֹטְבֵי עֵצִים׃ כג כָּרְתוּ יַעְרָהּ נְאֻם־
יְהוָה כִּי לֹא יֵחָקֵר כִּי רַבּוּ מֵאַרְבֶּה
ג׳ וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר׃ כד הֹבִישָׁה בַּת־
ג׳ ר"פ מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־צָפוֹן׃ כה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי
ג׳ מ"ל פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא וְעַל־פַּרְעֹה
ל׳ וחד ואל הלסים וְעַל־מִצְרַיִם וְעַל־אֱלֹהֶיהָ וְעַל־מְלָכֶיהָ
וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ׃
כו וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד־עֲבָדָיו
וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־
יְהוָה׃ כז וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי
יַעֲקֹב וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי

ועבר יום זמן המועד : (יח) כי כתבור בהרים . כי כאשר דבר אמת הוא שתבור קבוע בהרים והר הכרמל על הים כן באמת יבא הדבר הזה על מצרי' : (יט) כלי גולה . אדם יוצא לדרך מתקן לו חמת מקדה של חרס לשתות בה : ונצתה . לשון ציה : (כ) עגלה יפיפיה . מלכותא יאייא : קרץ . מממין קטולין קרץ לשון חתוך וכן מחומר קרצתי (איוב לג) : מצפון . מבבל : (כא) שכיריה . שריה כמו בתער השכירה (ישעיה ז) : מרבק . קופלי"א בלעז : הפנו . פנו עורף לבקש לנוס : (כב) קולה כנחש ילך . הרי הנחש בא ללמד על מצרים ונמצא למד למדנו מכאן שכשאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך (בראשית ג) וקיצץ את רגליו והלך קולו בסוף העולם כך שנוייה בל"ב מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי : כי בחיל ילכו . אויבים : (כג) כרתו יערה . כח יש בה לכרות כל יערה : כי לא יחקר . מספר לגאם : (כה) אל אמון . על אמון . על השר אמון יש שהוא לשון גדולה כמו התטבי מנא אמון (נחום ג) : מנא . אלכסנדרי' רבתי לאביגוריאי"ה דליסנדרי"א בלע"ז : (כו) ואחרי כן . מקץ ארבעים שנה כמו שאמר (יחזקאל כ"ט) : (כז) ואתה אל תירא . לצדיקים שבתוך

כנחש ב׳ וסי׳ ילחכו עפר כנחש . קולה כנחש ילך ׃ ואין להם ג׳ בקריאה וסימ׳ כרתו יערה נאם ה׳ כי לא יחקר . ושבתי אני ואראה את כל העשקים ב׳ בפסוק :

תולדות אהרן כתבור בהרים . מגלה כט : עגלה יפה פיה . חמאת לב : קולה כנחש . אזכר במדבר :

מצודת ציון

ענין זמן קבוע כמו כי למועד שמור לך (ש"א ט) : (יח) כתבור וככרמל . שמות הרים מפורסמים . (יט) לשמה . לשממה : ונצתה . מלשון ציה ושממה : (כ) יפה פיה . פתרונו כמלה אחת ור"ל יפה ביותר ולזה נכפל העי"ן והלמ"ד הפעל כמו ירקרק אדמדם : קרץ . ענין חתוך וכריתה כמו מחומר קורצתי (איוב לג) : (כא) שכיריה . ענינו גדולים ונכבדים וכן בתער השכירה (ישעיה ז) : מרבק . הוא הרפת מקום יפטמו שם העגלים וכן ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו) . הפנו . מלשון פניה והליכה : אידם . ענין שבר ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא) : פקודתם . על המיתה יאמר שהוא פקודת וזכרון השגחת כל חי כמו ופקודת כל האדם (במדבר טז) : (כב) ובקרדומות . הוא הגרזן ההותך עצים כמו ויקח אבימלך את הקרדומות (שופטים ט) : כחוטבי . כן נקראים כורתי העצים וכן מחוטב עציך (דברים כט) : (כד) הובישה . מלשון בושה וכלימה : (כה) פוקד . ענין השגחת הבאת הרעה : אמון . כמו המון והוא ענין עם רב : וכן ואת יתר האמון (לקמן נב) : מנא . נוא היא אלכסנדריא כן ת"י : (כז) תחת . ענין פחד ושבר

מצודת דוד

והקבוע כי בא מורך בלבבו : (יח) כי כתבור בהרים . כמו הר תבור הוא קבוע בהרים ולא יזוז ממקומו וכמו שהר הכרמל עומד על הים ולא ימיש משם כן יבוא נ"נ על מצרים ולא ישתנה ולא יזוז מביאתו שמה : (יט) כלי גולה . דרך הולכי גולה להכין לעצמם כלי לשתות בו ולכלי ללוש בה עיסה וכדומה : לשמה תהיה . כי תגלו ממנה : ונצתה . תהיה שוממה מבלי ישאר מי יושב בה : (כ) עגלה . מצרים שהיתה מלכות יפה כעגלה היפה מאד הנה מפאת צפון יבוא עליה נ"נ המחתך וכורת אותה : בא בא . כפל המלה לחזק ולומר שבודאי יבוא : (כא) גם שכיריה . גם השרים הגדולים אשר בקרבה יובלו לטבח כעגלים המפוטמים במרבק שאחר שמנו שמנים מוכנים לטבח : כי גם המה . אף שדרך השרים להיות אמיצי לבב לעמוד בקשרי המלחמה הנה המה לא כן עשו כי פנו מן המלחמה ונסו יחדיו ולא עמדו על עמדם וזה כאשר השיגם האויב נפלו בנופלים ולא לקחום בשבי כדרך השרים . כי יום אידם . ר"ל על כי בא עליהם יום אידם עת מותם שהוא פקודת כל חי לכן בא מורך בלבבם: (כב) קולה . קול של מצרים ילך להיות נשמע למרחוק כמו קול הנחש הנשמע למרחוק : כי בחיל ילכו . הכשדים ילכו עליהם בחיל רב ובקרדמות יבואו עליהם לכרתם כחוטבי עצים ר"ל כמו שאין ביד העצים למנוע מעצמם כריתת החוטבים כן לא יוכלו מצרים למנוע מעצמם חרב הכשדים : (כג) כרתו יערה . ר"ל אתם בני כשדים כרתו כל אנשי מצרים כי הכח בכם לכרות הכל כי לא יחקר מספר אנשי כשדים כי רבו מארבה : (כד) הובישה . הכלמי עדת מצרים כי הנה נמסרה ביד עם צפון הם הכשדים : (כה) הנני פוקד . אשגיח להביא פורעניות על המון עם של נא שהיתה בת רבת עם וכן נאמר את המון נא (יחזקאל ל) : ועל מלכיה . ממלכות רבות היו בארץ מצרים כמ"ש ממלכה בממלכה (ישעיה יט) : ועל פרעה וכו׳ . ר"ל וכמו שאפקוד על פרעה כן אפקוד על הבוטחים בו : (כו) ואחרי

שכאוך מצרים שגלו על כרחם: (כח) למשפט. כדין מסוך מעט מעט: ונקה. ל׳ טיהוט והשמד וכן תרגמו יונתן לשון כליה: (א) אל פלשתים. על פלשתים: בטרם יכה פרעה את עזה. כשהיה נבוכדנצר צר על ירושלים בשנה העשירית לצדקיהו יצא חיל פרעה ממצרים ויעלו הכשדים מעל ירושלים שמע פרעה שטף את עזה ושב לארצו בסדר עולם: (ג) שעטת. אין לו דמיון ויונתן תרגמו מפסועית: מרעש לרכבו. מרעש אשר לרכבו: גלגליו. אופני מרכבותיו: לא הפנו אבות אל בנים. להצילם: (ד) להכרית לצור ולצידון. פלשתים היו עוזרים אותם מאויביהם: אי כפתור. איזל״ש בלע״ז: (ה) נדמתה. נכרתה: תתגודדי. תשרטי באבל ובבכי: (ו) חרב לה׳. שהקב״ה מביא לעולם: הרגעי. לשון

יעקוב ה׳ מ״ל וסימן נמסר בסי׳ סימן ל׳ ובסדר בחקתי: הדחתיך שמה ג׳ וסי׳ בסיפרא סימן י״ו: למשפט ט״ו וסימן נמסר בש״ב סימן ט״ו: ומלואה ג׳ מ״ל וסי׳ ויבאו ויאכלו ארץ. וישטפו ארץ ומלואה. לה׳ הארץ ומלואה. באת כלהון מלעיל במי״א מלרע וסימ׳ בוכריה סימן י״ד. וכל יחזקאל ומלכים דכו׳ מלרע במ״ב מלעיל וסי׳ והשמועה באה אל יואב. באת הצפירה:

תולדות אהרן לא הפנו אבות. סנהדרין דף קס בכורות ס:

מוֹשִׁעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ
שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקוֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן
וְאֵין מַחֲרִיד׃ כח אַתָּה אַל־תִּירָא
עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי
כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם | אֲשֶׁר
הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה
כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה
לֹא־אֲנַקֶּךָּ׃

מז א אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה
אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־פְּלִשְׁתִּים
בְּטֶרֶם יַכֶּה פַרְעֹה אֶת־עַזָּה׃ ב כֹּה
אָמַר יְהוָה הִנֵּה־מַיִם עֹלִים מִצָּפוֹן
וְהָיוּ לְנַחַל שׁוֹטֵף וְיִשְׁטְפוּ אֶרֶץ
וּמְלוֹאָהּ עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ וְזָעֲקוּ
הָאָדָם וְהֵילִל כֹּל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃
ג מִקּוֹל שַׁעֲטַת פַּרְסוֹת אַבִּירָיו
מֵרַעַשׁ לְרִכְבּוֹ הֲמוֹן גַּלְגִּלָּיו לֹא־
הִפְנוּ אָבוֹת אֶל־בָּנִים מֵרִפְיוֹן יָדָיִם׃
ד עַל־הַיּוֹם הַבָּא לִשְׁדוֹד אֶת־כָּל־
פְּלִשְׁתִּים לְהַכְרִית לְצֹר וּלְצִידוֹן כֹּל
שָׂרִיד עֹזֵר כִּי־שֹׁדֵד יְהוָה אֶת־
פְּלִשְׁתִּים שְׁאֵרִית אִי כַפְתּוֹר׃
ה בָּאָה קָרְחָה אֶל־עַזָּה נִדְמְתָה
אַשְׁקְלוֹן שְׁאֵרִית עִמְקָם עַד־מָתַי תִּתְגּוֹדָדִי׃ ו הוֹי חֶרֶב
לַיהוָה עַד־אָנָה לֹא תִשְׁקֹטִי הֵאָסְפִי אֶל־

ג׳ חסר
ס׳ מ״ג ד׳
ל׳ דסמיכי
ג׳ בליש׳
ס״ו
ב׳
י״ת בטעם בסיפרא
ל׳
ג׳ מ״ל
ל׳ וכן כתי׳
ל׳
ל׳. ל׳
ל׳
ל׳. ל׳
ל׳. ל׳
ב׳

פְּרִיק לִיךְ מֵרָחִיק וְיָת בְּנָךְ
מֵאֲרַע גָּלוּתְהוֹן וִיתוּבוּן דְּבֵית
יַעֲקֹב וְיִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוֹן לִרְוָחַצָן
וְלֵית דְּמָנִיד׃ כח אַתְּ לָא
תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ
אֲרֵי בְּסַעְדָּךְ מֵימְרִי אֲרֵי
אַעְבֵּיד גְּמִירָא בְּכָל עַמְמַיָּא
דִּי אַגְלֵיתָךְ לְתַמָּן וְעִמָּךְ לָא
אַעְבֵּיד גְּמִירָא וְאַיְתֵי עֲלָךְ
יִסּוּרִין לְאַלְפוּתָךְ בְּרַם בְּדִין
חֲסוּךְ וְשֵׁיצָאָה לָא אֲשֵׁיצִינָּךְ׃
א דַּהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה נְבִיָּא עַל
פְּלִשְׁתָּאֵי עַד לָא יַיְתֵי פַרְעֹה
וְיִמְחֵי יָת יָתְבֵי עַזָּה׃ ב כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ הָא עַמְמַיָּא אָתָן
מִצִּפּוּנָא וִיהוֹן כְּנַחַל מִגַּבַּר
וְיִבְזוֹן אַרְעָא וּמְלָאָהּ קִרְוַיָּא
וּדְיַתְבִין בְּהוֹן וִיצַוְחוּן בְּנֵי
אֱנָשָׁא וִילִילוּן כָּל יָתְבֵי
אַרְעָא׃ ג מִקָּל מַפְסוּעִית
פַּרְסַת גִּבָּרוֹהִי מִזִּיעַ
לִרְתִיכוֹהִי אִתְרְגוּשַׁת
גַּלְגְלוֹהִי לָא מִתְפְּנָן אֲבָהָן
לְרַחֲמָא עַל בְּנִין מֵאִתְרַשְׁלוּת
יְדִין׃ ד עַל יוֹמָא דְאָתֵי לְמִבַּז
יָת כָּל אַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי
לְשֵׁיצָאָה לְצוֹר וּלְצִידוֹן כָּל
שְׁאַר סָעִיד אֲרֵי אַבֵּיז יְיָ יָת
אֲרַע פְלִשְׁתָּאֵי שְׁאַר נַגְוַת
קַפּוּטְקָאֵי׃ ה מְטַת פּוּרְעָנוּתָא
לְיָתְבֵי עַזָּה אִתְּבָרוּ
אַשְׁקְלוֹנָאֵי שְׁאַר תּוּקְפְהוֹן
עַד אֵימָתַי תִּתְהַמְמוֹן׃ ו נִי חַרְבָּא דִּשְׁלִיחָא מִן קֳדָם יְיָ עַד אֵימָתַי לָא תְנוּחִין אִתְכַּנִּישׁוּ

ה״ה עם שנוי מלות מעט ושנין אחד וטעם לפי שזכר הנה פורענות הגוים אמר כנגד ישראל ואתה אל תירא שאינך כמותם ואף על פי שהם ישבו בארצם אחר גלותם לא יהיו שלוים ושקטים אלא סופם שיכלו מהיות גוי ולא יזכר שמם וישראל לא יסוף שמם וזכרם יעמוד כימי השמים על הארץ: (א) אשר היה. אל פלשתים. כמו על וכן אל ההרים לא אכל וזולתו: בטרם יכה פרעה את עזה. בסדר עולם כשעלה חיל פרעה ממצרים היו הכשדים צרים על ירושלים בשנה העשירית לצדקיהו וישמעו הכשדים את שמעם ויעלו מעל ירושלים וכששמע פרעה שעלו מעל ירושלים מפניו הלך עם חילו ושטף את עזה ושב לארצו ובאותו זמן היה דבר ה׳ אל ירמיהו שיבאו חיל כשדים ויכו את ארץ פלשתים: (ב) כה אמר ה׳ הנה מים עולים. מתגברים וכן תעלה המלחמה והמים הם משל על חיל כשדים שהם מצפון וישטפו את ארץ פלשתים. כי פרעה הכה את עזה ונבוכדנצר יחריב הכל: והילל. הלמ״ד בחירק והוא חסר יו״ד המשך: (ג) מקול שעטת. הכות הסוס בארץ ברגליו תקרא שעטה ותקרא דהרה ויונתן תרגם מקול מפסעות פרסת גברוהי ואביריו אמר על הסוסים החזקים: המון גלגליו. מהמון ומ״ם מרעש עומדת במקום שנים: לא הפנו אבות אל בנים. אפי׳ האבות שהם מרחמים על בניהם עתה כבא להם הצרה לא יפנו אל בניהם מרפיון ידים שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני אויביהם: (ד) על היום הבא. כל שריד עוזר. לצור לצידון היו עוזרים להם כן הם גלילות פלשתים כמו שאמר שם מה אתם צר וצידון וכל גלילות פלשת: כי שודד ה׳ את פלשתים. אין בו מלת כל הבא לשדוד היה בו מלת כל: שארית אי כפתור. פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שכתוב אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים ופירש רבינו סעדיה כפתור דמייטא. ואמר שארית שלא ישאר להם שארית: (ה) באה קרחה אל עזה. אמר קרחה לפי שפרעה הכה אותה תחלה ואח״כ בא נבוכדנצר וקרחה שלא נשאר בה דבר: נדמתה. נכרתה כמו נדמה מלך ישראל: שארית עמקם. רוב ממונם וחילם כי הרכוש יקרא מלשון עמק כמו העמיקו שחתו העמק שאלה ות״י שאר תוקפהון ואפשר לפ׳ שהיו בהם יושבי העמק: עד מתי תתגודדי. ענין שריטה בבשר כמו תתגודדו ויונתן תרגם עד אימתי תתהממון כמו שתרגם אונקלוס לא תתגודדו לא תתהממון: (ו) הוי חרב לה׳. כלומר כי לה׳ הוא החרב: עד אנה לא תשקטי. זה מאמר הנביא של פלשתים ואומר פי׳ שכנגדו אתך השקוטי: אל תערך. הוא נדן החרב:

הרגעי

מצודת דוד

ם מקץ ארבעים שנה תשכון בארצם בלי גלות כימי קדם וכמו שכתוב ביחזקאל: (כז) ואתה אל תירא וכו׳. בא לנחם בני הגולה לבבל לבל יתייאשו מן הגאולה בראותם שמצרים גלו למקום קרוב וחזרו מהם והם גלו למרחוק ועדיין לא שבו ובעבור זה יחשבו פן ישתקעו שמה לכן אמר ואתה אל תירא וכו׳: מרחוק. מארץ מרחק שגליתה שמה: ושב יעקב. יהיה בטובה ונחת והשקט ושאנן ואין מי מחריד אותו: (כח) כי אעשה כלה. ר״ל אף אם אעשה כלה וכו׳ הנה אותך לא אכלה עם כי תהיה בארצם: ויסרתיך למשפט. איסר אותך במשפט הראוי לגלות אותך למוסר ולא אנקה אותך מן העולם שישאר העולם נקי ממך ר״ל לא אכריתך מן העולם: מז (א) אל עזה. היא היתה מארץ פלשתים ופרעה הכה אותה בעת שחזר מדרכו שרצה ללכת לעזור לישראל מול הכשדים. כ״כ בס״ע: (ב) הנה מים וכו׳. הם הכשדים היושבים בצפון השוטפים כמים רבים: והיו לנחל שוטף וכו׳. ר״ל יאבדו ויכלו ארץ פלשתים והאנשים הממלאים אותה: עיר. כל עיר ועיר והיושבים בה: וזעקו. ולעקו בקול מר: (ג) מקול שעטת. מקול פסיעות פרסות סוסיו החזקים ומהרעשת קול שיהיה לרכבו ומקול המיית גלגלי המרכבות יאחזם חלחלה עד לא יפנו אבות אל בנים להצילה כי ירפו ידיהם ויתיאשו מן הצלה: (ד) על היום הבא. מוסב למקרא של מעלה לומר רפיון הידים יהיה בעבור היום ההוא הבא לשדוד את כל פלשתים: לצור ולצידון. גם המה מארץ פלשתים: כל שריד עוזר. ר״ל לא ישאר מי שיוכל לעזור במלחמה כי לא ישאר בהן כי אם נשים וטף: כי שודד ה׳. ר״ל בהשגחת המקום יבוא להם השודד: שארית אי כפתור. ר״ל אף השארית ישודד כי לא ישאר מה מאי כפתור וגם היא מארץ פלשתים: (ה) באה קרחה. ר״ל הנה מעזה נתלש השער מכל וכל ונשארה מוקרחת ר״ל לא נשאר כלום ממנה כי פעם יכום פרעה ופעם נ״נ: נדמתה אשקלון. נכרתה אשקלון אף השארית מהיושבים בעמקים עם כי רבים היו: עד מתי תתגודדי. עד מתי תשרטי בשרך מחמת צער ואבל כלומר הנה מאז התגודדת ממכת פרעה ועתה שנית ממכת נבוכדנצר ועד מתי תתגודדי עוד ואמר בענין מליצת המקוננים: (ו) הוי חרב לה׳. כאלו קורא אל החרב ואומר אתה היא

הגאר

מצודת ציון

שבר כמו ואל תחת מפניהם (לעיל א): ושב. ענין השקט ומנוחה כמו בשובה ונחת (ישעיה ל): ושאנן. ענין שלום כמו שאנן מואב (לקמן מח) וכפל הדבר במ״ש לרוב השלום והשקט: (כח) למשפט. כמו במשפט והאות הלמ״ד במקום בי״ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ור״ל במשפט הראוי לגלות אותן למוסר וכן יסרני ה׳ אך במשפט (לעיל י): (ב) שוטף. ענין המשיכה ברדיפה ובחוזק: והילל. מלשון יללה: (ג) שעטת. ענין פסיעה ואין לו דומה: אביריו. ענין חוזק: הפנו. ענין פניית הפנים: מרפיון ידים. כן יקרא המתייאש וכן והוא יגע ורפה ידים (ש״ב י״ז): (ד) שריד. ענין שיור כמו שרידי חרב (לעיל לא): אי כפתור. כפתור ישבה על אי הים: (ה) קרחה. ענין מריטת השער וכן לא יקרח להם (לעיל טז): נדמתה. ענין כריתה וכן ער מואב נדמה (ישעיה טו): תתגודדי. ענין שריטת הבשר כמו ולא תתגודדו (דברים יד): (ו) הוי. הוא ענין לשון קריאה: עד אנה. עד מתי: תשקטי. ענין מנוחה: האספי. ענין כניסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י״ט): תערך. ענין תיק ונרתק כמו וישלפה מתערה (ש״א יז): הרגעי. מלשון מרגוע ומנוחה: ודומי. ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י):

מוף

רד"ק

הרגעי. הוא ענין מרגוע כמו שאמר השקטי כי השקט והמרגוע אחד וכן ודמי ענין דממה : (ז) איך. צוה לה אל אשקלון. צוה לחרב שתלך אל אשקלון להכריתם ואיך תשקט עד שתשלים שליחותה : שם יעדה. שם הזמינה : (א) למואב. אלהי ישראל. כי הוא לקח נקמת ישראל מהם : נלכדה קריתים. העיר שנקראת קריתים ואפשר שיש שני מגדלו' בעיר לפיכך נקראת בלשון שנים : הובישה המשגב. העיר שנקראת המשגב וי"ת בהיתי מבית רחצניהון ואתברו : (ב) אין עוד. בחשבון חשבו. לשון נופל על הלשון הוא וכן מדמן תדמי ועקרון תעקר : (ד) נשברה צעיריה. כתיב בוי"ו וקרי צעיריה ביו"ד ואחד הוא ות"י שלטוניהון ואפשר שכנה הכ' הגדולים בלשון צעירים [ע"ד גנאי : (ה) כי מעלה הלוחות. כתיב וקרי הלחית וי"ו ויו"ד מתחלפים במשפט וזה הפ' הוא בנבואת ישעיהו בשנוי מלות מעט אמר כי יעלה מואב מעלה הלוחית שהוא מקום גבוה אולי יחשבו להשגב שם ויעלו עליה ובכה: בבכי יעלה בכי. כפל בכי לחזק הענין : חורונים. שנים הם חורון עליון וחורון תחתון : צרי צעקת שבר שמעו. הצריהם ישמעו מהם צעקת שבר שיצעקו לשברם וצרי כמו צרים וכן חלוני שקופים אטומים כמו חלונים והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלול : (ו) נסו מלטו נפשכם ותהיינה. נפשיכם תהיינה במקום שימלטו : כערוער במדבר. כמו כערער בערבה כלומר אחר שתצאו מעריכם ותנוסו תהיינה עריכם כמו הערוער במדבר והוא עץ גדל במדבר בארץ ציה ותרגם יונתן והוו כמגדל ערוער דשרן בשכונין במדברא : (ז) כי יען בטחך במעשיך. במקניך ובקניניך וכן ואיש במעון ומעשהו בכרמל ות"י באוצרותיך ובתי גנזך : גם את תלכדי. כלומר גם את כמו הגוים האחרים שאין להם אוצרות כמוך ולא היו בהשקט זמן רב כמוך כמו שאמר שאנן מואב וגו' לפי' אמר גם את כי לא יועילוך אוצרותיך שהיית בוטחת בהם גם לא יועילך כמוש אלהיך כי גם הוא ילך בגולה : (ח) ויבא. ועיר לא תמלט. ועיר מהם לא תמלט כי אל כל עיר יבא השודד : אשר אמר ה'. כמו כאשר וכן תאכל מצות אשר צויתיך כמו כאשר : (ט) תנו ציץ למואב. כנף. ותרגום הנפיר ציצין ואמרו רז"ל אלו הם הנפירים שפורחין בהם אמרו תנו כנף למואב כנף שיפרח בו וילך מהרה מארצו וזהו שאמר כי נצא תצא ענינו כי עוף תעוף מן כי נצו גם נעו שענינו יצא שהנוצה כי בנוצה יעוף העוף לפיכך המשיל הליכה המהירה בנוצה ונצא מקור והאל"ף תמורת ה"א וכן תצא והוא מתפעל תצא בדגש בפלס תעט אלא שבה סנה תמורת הדגש כמו שבא כן במקומות רבים. ויונתן פירש ציץ כמו ציץ הזהב וכן תרגם אעדו כיתרא מן מואב ארי מגלא תגלי: (י) ארור. יקלל מי שיהיה במלחמה וירפה ידו מהרוג ואמר זה במואב מה שלא אמר כן בשאר האומות כי קנא ה' גדול עליו לפי

לְנִדְנָךְ לְבֵית זְמָנָא תְּנוּחִין׃
ז אֵיכְדֵין תְּנוּחִין וַיָי פַּקֵיד עֲלַהּ
עַל אַשְׁקְלוֹן וְעַל סְפַר יַמָּא
לְתַמָּן מְזַמְּנָהּ׃ א לְמוֹאָב
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל וַי עַל נְבוֹ אֲרֵי
אִתְבְּזִיזַת בְּהִיתַת
אִתְכְּבִישַׁת קִרְיָתַיִם בְּהִיתוּ
מִבֵּית רוּחֲצָנְהוֹן וְאִתְּבָרוּ׃
ב לֵית עוֹד תּוּשְׁבַּחְתָּא לְמוֹאָב
בְּחֶשְׁבּוֹן חֲשִׁיבוּ עֲלַהּ בִּישָׁא
אֱתוֹ וּנְשֵׁיצִינָּהּ מִלְּמֶהֱוֵי עַמָּא
אַף מַדְמֵן תִּתַּבָּרִין בָּתְרָךְ
יְהָכוּן קְטוֹלֵי חַרְבָּא׃ ג קָל
צְוָחְתָא מֵחוֹרוֹנַיִם בִּזָּא
וּתְבָרָא רַבָּא׃ ד אִתְּבָרַת
מַלְכוּת מוֹאָב בַּסָּרוּ צְוָחְתָא
שִׁלְטוֹנֵיהוֹן׃ ה אֲרֵי מַסּוּקִית
לוּחִית כַּד בָּכָן יִסְקוּן בָּכָן
אֲרֵי בְּמַחֲתֵית חוֹרוֹנַיִם צְוָחַת
תְּבִירֵי קְרָב יִבַסְרוּן׃ ו עֲרוֹקוּ
שֵׁיזִיבוּ נַפְשֵׁיכוֹן וַהֲווֹ כְּמִגְדַּל
עֲרוֹעֵר דִשְׁרָן בִּשְׁכוּנִין
בְּמַדְבְּרָא׃ ז אֲרֵי חֲלַף
דְאִתְרְחִיצַת בְּאוֹצָרָךְ וּבְבֵית
גִּנְזָךְ אַף אַתְּ תִּתְאַחֲדִין וְיִפּוֹק
כְּמוֹשׁ בְּגָלוּתָא פָּלְחוֹהִי
וְרַבְרְבוֹהִי כַּחֲדָא׃ ח וְיֵיתוֹן
בָּזוֹזִין עַל כָּל קִרְוֵיהוֹן וְקִרְוָא
מִנְהוֹן לָא תִשְׁתֵּיזִיב וְיֵיבְדוּן
דְיָתְבִין בְּעוּמְקָא וְיִשְׁתֵּיצוּן
דְשָׁרָן בְּמֵישְׁרָא דַאֲמַר יְיָ׃
ט אַעְדּוֹ כִּתְרָא מִן מוֹאָב אֲרֵי
מִגְלָא תִגְלֵי וְקִרְוָהָא לְצָדוּ יְהֶוְיָן מִבְּלִי יָתֵיב בְּהוֹן׃ י לִיט דִּי עָבֵיד עֲלַהּ עוֹבָדָא מִן קֳדָם יְיָ בִּנְכְלָא

תַּעְרֵךְ הֵרָגְעִי וָדֹמִּי׃ ז אֵיךְ תִּשְׁקֹטִי ל' וחסר . ג'
וַיהוָה צִוָּה־לָהּ אֶל־אַשְׁקְלוֹן וְאֶל־
חוֹף הַיָּם שָׁם יְעָדָהּ׃ ג'
מח א לְמוֹאָב כֹּה־אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶל־נְבוֹ ל'
כִּי שֻׁדָּדָה הֹבִישָׁה נִלְכְּדָה קִרְיָתָיִם
הֹבִישָׁה הַמִּשְׂגָּב וָחָתָּה׃ ב אֵין עוֹד ל'
תְּהִלַּת מוֹאָב בְּחֶשְׁבּוֹן חָשְׁבוּ עָלֶיהָ
רָעָה לְכוּ וְנַכְרִיתֶנָּה מִגּוֹי גַּם־מַדְמֵן ל'
תִּדֹּמִּי אַחֲרַיִךְ תֵּלֶךְ חָרֶב׃ ג קוֹל צְעָקָה ל'
מֵחֹרוֹנָיִם שֹׁד וָשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ ד נִשְׁבְּרָה ג'
מוֹאָב הִשְׁמִיעוּ זְּעָקָה צְעוֹרֶיהָ׃ ל' צעיריה ק'
ה כִּי מַעֲלֵה הַלֻּחוֹת בִּבְכִי יַעֲלֶה־ הלחית ק'
בֶּכִי כִּי בְּמוֹרַד חוֹרֹנַיִם צָרֵי צַעֲקַת־ ג'
שֶׁבֶר שָׁמֵעוּ׃ ו נֻסוּ מַלְּטוּ נַפְשְׁכֶם
וְתִהְיֶינָה כַּעֲרוֹעֵר בַּמִּדְבָּר׃ ז כִּי יַעַן כ' חסר
בִּטְחֵךְ בְּמַעֲשַׂיִךְ וּבְאוֹצְרוֹתַיִךְ גַּם־ ל'
אַתְּ תִּלָּכֵדִי וְיָצָא כְמִישׁ בַּגּוֹלָה כמוש ק'
כֹּהֲנָיו וְשָׂרָיו יַחַד*׃ ח וְיָבֹא שֹׁדֵד יחדו ק' י"א רפין
אֶל־כָּל־עִיר וְעִיר לֹא תִמָּלֵט וְאָבַד
הָעֵמֶק וְנִשְׁמַד הַמִּישֹׁר אֲשֶׁר אָמַר כ' ס"פ
יְהוָה׃ ט תְּנוּ־צִיץ לְמוֹאָב כִּי נָצֹא ל' . ל'
תֵּצֵא וְעָרֶיהָ לְשַׁמָּה תִהְיֶינָה מֵאֵין
יוֹשֵׁב בָּהֵן׃ י אָרוּר עֹשֶׂה מְלֶאכֶת ט"ו
יְהוָה רְמִיָּה וְאָרוּר מֹנֵעַ חַרְבּוֹ מִדָּם׃ ח' . כ'

רש"י

לשון מרגוע : (א) המשגב. שם מקום : (ב) חשבון ומדמן. שם מקום ולפי שמותם הוא מזכיר פורענותם : תדמי. תחרבי : (ד) צעיריה. שולטניהא הצעירים מן המושלי' : (ה) מעלה הלוחית. שם מקום הוא מעלת הר : (ו) כערוער. מגדל ערוער עשוי במדבר ואין סביביו ישוב כי אף סוכני אהלים ומגדל העומד באין ישוב נראה כחורבה כך תירגם יונתן . ומנחם פירש כערוער שם עץ מעצי היער : (ט) תנו ציץ למואב. תנו כנף למואב כל דבר תלאי התולד ובולט מן האדם ומן הבהמה קרוי ציץ כמו והיה לכם לציצית (במדבר טו) ויקחני בציצית ראשי (יחזקאל ח) : כי נצא תצא. כי במעופה ובחפזון תצא בגולה ויהיה נצא מגזרת נצו כן חברו מנחם וכן כי נצו גם נעו (איכה ד) . ויונתן תרגם אעדו כתרא ממואב. תנו לאחרים ציץ הנזר אשר למואב: (י) מלאכת ה'. מלאכת השחתת מואב שהיא שליחותו של

יעדה ג' וסימן אם רעה בעיני אדניה. שמעו מטה ומי יעדה. ואל חוף הים שם יעדה : צעקה ד' בנביאים וסימן מקול נפלה רעשה הארץ. קול צעקה מחרנים. קול צעקה משער הדגים. לצדקה והנה צעקה. וכל אוריתא דכו' : ארור ה' בטעמא רביע וסי' דינא דאחתיה גלי וקם ברמיותא ופי' בסדר כי תבא : וארור ה' בטעם זקף וסימן מקלה. מסיג. משגה. שכב עם כל בהמה. שכב עם חתנתו. מכה רעהו בסתר. נותן אשה לבנימין. מונע חרבו מדם :

תולדות אהרן מונע חרבו. כ"ג כא :

מצודת ציון

(ז) חוף הים. שפת הים וגבולו : יעדה. ענין הזמנה כמו ומי יעדה (מיכה ו) : (א) הוי. ענין יללה : נבו קריתים המשגב. שמות מקומות : וחתה. ענין פחד ושבר כמו ואל תחת (לעיל מו) : (ב) תדמי. ענין כריתה כמו נדמתה אשקלון (לעיל מז) : (ג) שוד. ענין עושק : (ד) צעיריה. ענין קוטן כמו שלחו צעיריהם (לעיל יד) : (ה) במורד. מלשון ירידה ור"ל בעמק : צרי. כמו צרים : (ו) כערוער. שם עץ מדברי וכן והיה כערער בערבה (לעיל יז) : (ז) במעשיך. כן יקרא מקנה הבקר והצאן כי העוסק במקנה כל מעשהו בהם וכן ואיש במעון ומעשהו בכרמל (שמואל א כה) : כמוש. כן שם הפסל של מואב : (ט) ציץ. ר"ל כנף כי כל דבר היוצא מן הגוף קרוי בשם ציץ וכמו ויקחני בציצית ראשי (יחזקאל ח) : נצא תצא. מלשון נוצה וכנף ור"ל תעוף בעלת כנפים

מצודת דוד

הבאה בהשגחת ה' עד מתי לא תשקטי הלא ככר הרגת בהם מלא פי' הרעה ולכן האספי אל תערך ומנחי מרגוע ושתוק מלהרוג עוד : (ז) איך תשקטי. כאלו משיב לעצמו איך אפשר לה להיות בהשקט ומנוחה וה' צוה לה להרוג עוד : אל אשקלון. על אשקלון ועל כל פלשתים היושבים בחוף הים. שם על המקומות ההם הזמין את החרב להרוג ולאבד : מח (א) למואב. ר"ל על מואב אמר כה אמר ה' וכו' : הוי אל נבו. יללה יהיה אל נבו : הובישה וגו'. כאשר נלכדה קריתים נתביישה מאד : (ב) אין עוד. מעתה לא יהיה עוד ההלול והשבח של מואב : בחשבון. בהיות האויבים בחשבון חשבו עליך רעה והוא לשון נופל על לשון : לכו. ואמרו לכו ונכריתנה מהיות עוד גוי : מדמן. גם העיר מדמן תהיה נכרתה וגם הוא לשון נופל על לשון : אחריך. בכל מקום שתברח תלך החרב אחריך להרגך : (ג) מחורונים. ויהיה נשמע מעיר חורונים : שוד. כי שם יהיה שוד ושבר גדול : (ד) צעיריה. הבנים הקטנים שהלכו בשבי : (ה) כי מעלה הלוחית. אשר בה יעלה במעלה הר הלוחית להשגב בהר : בבכי יעלה בכי. את הבכי יעלה בבכי רצה לומר בכל פעם יגביה קול בכי למעלה : כי במורד חורונים. לפי שבמורד חורונים שהיתה בשפל היו הצרים משמיעים צעקת שבר כי הרגו אנשים וצעקו במר נפש ולכן עלה במעלה הלוחית להשגב בהר : נוסו. כאלו הנביא מייעץ אותם לברוח להמלט על נפשם : ותהיינה. כאומר עזבו העושר ואף כי תהיו חסרים מכל טוב כמו אילן ערוער הגדל במדבר החסר מכל התועלות מ"מ טוב להציל את נפשם : (ז) כי יען. כי בעבור אשר כל בטחונך ותקפך היה במעשיך הם מקנה הצאן והבקר והאוצרות שבמקנת ולזה לא רצית לעזבם ולברוח מהם : גם את תלכדי. לכן מלבד שהאויב יקח הכל ולא יהיה לאל ידך למחות בידו אלא שגם את תלכדי בידו : ויצא כמוש בגולה. הוא האליל של מואב ויצא גם הוא בגולה כי האויב יקח פסלו העשוי מזהב וכסף וכהניו עמו ושרי מואב : (ח) אל כל עיר. מערי מואב : לא תמלט. אף אחת מהן : העמק. ערי העמק : המישור. ערי המישור : אשר אמר ה'. ר"ל כאשר וה' אמר כן יקום : (ט) תנו ציץ למואב. תנו כנף למואב כי עוף תעוף והוא ענין מליצה ור"ל בחפזון תצא בגולה : מאין. מאשר שאין מי יהיה יושב בהן : (י) ארור וכו'. אמר כנגד המשחיתים

יא שַׁאֲנַן מוֹאָב מִנְּעוּרָיו וְשֹׁקֵט הוּא
אֶל־שְׁמָרָיו וְלֹא־הוּרַק מִכְּלִי אֶל־
כֶּלִי וּבַגּוֹלָה לֹא הָלָךְ עַל־כֵּן עָמַד
טַעְמוֹ בּוֹ וְרֵיחוֹ לֹא נָמָר׃ יב לָכֵן
הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהֹוָה
וְשִׁלַּחְתִּי־לוֹ צֹעִים וְצֵעֻהוּ וְכֵלָיו
יָרִיקוּ וְנִבְלֵיהֶם יְנַפֵּצוּ׃ יג וּבֹשׁ מוֹאָב
מִכְּמוֹשׁ כַּאֲשֶׁר־בֹּשׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל
מִבֵּית אֵל מִבְטֶחָם׃ יד אֵיךְ תֹּאמְרוּ
גִּבּוֹרִים אֲנָחְנוּ וְאַנְשֵׁי־חַיִל לַמִּלְחָמָה׃
טו שֻׁדַּד מוֹאָב וְעָרֶיהָ עָלָה וּמִבְחַר
בַּחוּרָיו יָרְדוּ לַטָּבַח נְאֻם־הַמֶּלֶךְ
יְהֹוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ טז קָרוֹב אֵיד־
מוֹאָב לָבוֹא וְרָעָתוֹ מִהֲרָה מְאֹד׃
יז נֻדוּ לוֹ כָּל־סְבִיבָיו וְכֹל יֹדְעֵי שְׁמוֹ
אִמְרוּ אֵיכָה נִשְׁבַּר מַטֵּה־עֹז מַקֵּל
תִּפְאָרָה׃ יח רְדִי מִכָּבוֹד יִשְׁבִי
בַצָּמָא יֹשֶׁבֶת בַּת־דִּיבוֹן כִּי־שֹׁדֵד
מוֹאָב עָלָה בָךְ שִׁחֵת מִבְצָרָיִךְ׃
יט אֶל־דֶּרֶךְ עִמְדִי וְצַפִּי יוֹשֶׁבֶת
עֲרוֹעֵר שַׁאֲלִי־נָס וְנִמְלָטָה אִמְרִי
מַה־נִּהְיָתָה׃ כ הֹבִישׁ מוֹאָב כִּי־
חַתָּה הֵילִילִי ׀ וּזְעָקִי הַגִּידוּ בְאַרְנוֹן
כִּי שֻׁדַּד מוֹאָב׃ כא וּמִשְׁפָּט בָּא
אֶל־אֶרֶץ הַמִּישֹׁר אֶל־חֹלוֹן וְאֶל־
יַהְצָה וְעַל־מֵופָעַת׃ כב וְעַל־דִּיבוֹן
וְעַל־נְבוֹ וְעַל־בֵּית דִּבְלָתָיִם׃ כג וְעַל־
קִרְיָתַיִם וְעַל־בֵּית גָּמוּל וְעַל־בֵּית

ד'. ג' ב' חסר וא' מ"ל
ל'. ב'
ל'
ד'. ל'. ג' ו"ד בטעם
ל'
ל'. ג' חסר
ל'
ג' שלישיו
ג'
ל'
ל'
י"ו ג' ב'
ושבי ק'
ה' חסר ג' מ"ל ב'
ל'
הלילו ק'
וזעקו ק'
מיפעת ק'
ג' מ"ל
ב' כתרי ליישנא ידו הדס

וְלֵיט דְמָנַע חַרְבֵּיהּ מִקְטוֹל׃ יא שְׁכָן מוֹאֲבָאֵי מִזְעוּרֵיהוֹן וְשַׁקְטִין אִנּוּן עַל נִכְסֵיהוֹן וְלָא אִתְגְּלִיאוּ מֵאֲתַר לַאֲתַר וּבְגָלוּתָא לָא הֲלִיכוּ עַלכֵּן אוֹרִיכוּ שְׁלֵיוָא נִכְסֵיהוֹן כְּחַמְרָא דְּנָטִיר עַל שְׁמָרֵיהּ וְרֵיחֵיהּ לָא פָג׃ יב בְּכֵן הָא יוֹמַיָא אָתָן אֲמַר יְיָ וְאֶשְׁלַח עֲלֵיהוֹן בָּזוֹזִין וִיבָזְזוּנוּן וְנִכְסֵיהוֹן יְרוֹקְנוּן וְטוּב אַרְעֲהוֹן יְגַמְּרוּן׃ יג וְיֵבְהֲתוּן מוֹאֲבָאֵי דְּפָלְחִין לִכְמוֹשׁ כְּמָא דִבְהִיתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבֵּית אֵל רוּחְצָנְהוֹן׃ יד אֵיכְדֵין תֵּימְרוּן גִּבָּרִין אֲנַחְנָא וְגַבְרִין דְּחֵילָא לְמֶעְבַּד קְרָבָא׃ טו אִתְבְּזִיזוּ מוֹאֲבָאֵי וְקִרְוֵיהוֹן חֲרוּבָא וּשְׁפַר עוּלֵימֵיהוֹן יִתְמַסְרוּן לְקִטְלָא אֲמַר מַלְכָּא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ טז קָרִיב תְּבָרְהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי לְמֵיתֵי וּבִשְׁתְּהוֹן מוֹחְיָא לַחֲדָא׃ יז דּוּוּ עֲלוֹהִי כָּל סַחְרָנוֹהִי וְכָל יָדְעֵי שְׁמֵיהּ אֱמָרוּ אֵיכְדֵין אִתְּבַר מְלַךְ מְבָאִישׁ שִׁלְטוֹן מָעִיק׃ יח חוּתִי מִיקָרָא וְתוּבִי בְּצַחְיָא מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא דְּדִיבוֹן אֲרֵי בָזוֹזִין אֲתוֹ עַל מוֹאָב סְלִיקוּ עֲלָךְ חַבִּילוּ כְּרַכַּיִךְ׃ יט עַל אוֹרְחָא קוּמוּ וְסַכוּ דְּיָתְבִין בַּעֲרוֹעֵר שְׁאִילוּ לִמְעַרְקַיָא וְלִמְשֵׁיזְבַיָא אֱמָרוּ מָה הֲוָה עַל תְּבָרָא דֵיכִי׃ כ בְּהִיתוּ מוֹאֲבָאֵי אֲרֵי אִתְּבַרוּ אֵילִילוּ וּצְוַחוּ חַוּוּ בְּאַרְנוֹן אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מוֹאֲבָאֵי׃ כא וְעָבְדֵי פּוּרְעָנוּתָא מְטוֹ לַאֲרַע מֵישְׁרָא לְחוֹלוֹן וּלְיַהַץ וְעַל מֵיפָעַת׃ כב וְעַל דִּיבוֹן וְעַל נְבוֹ וְעַל בֵּית דִּבְלָתָיִם׃ כג וְעַל קִרְיָתַיִם וְעַל בֵּית גָּמוּל וְעַל בֵּית מְעוֹן׃

רשי

שליחותו של מקום: (יא) לא נמר. לא נחלף: (יב) צועים. מריקים וכן מהר צועה להפתח (ישעיה נ"א) הוא שלוך המעיים בשלשול: ונבליהם. חביותיהם של מואבים: ונפצו. ונשברו כמו איכה נחשבו לנבלי חרש (איכה ד') כל נבל ימלא יין (לעיל יג): (יג) מכמוש. אשר בטח בו: מבית אל. עגל הזהב: (יז) נודו. לשון קינה כמו אל תנוד לו: (יט) שאלי נס ונמלטה. שאלי מן הנסים והנמלטים ממואב מה נהיתה אם נמלט כלום מהשחית: (כא) ומשפט בא.

ומופעת

איכה י"ז בקריאה וסימן נמסר בריש מגלת איכה: ישבת ח' חס' וסי' ואם על המשכב הוא. והיא ישבת בירושלים. הנני אליך ישבת העמק. רדי מכבוד. חמסי ושארי על בבל הישבת על מבואות ים. והנה כל הארץ ישבת ושקטת. בהיות ירושלים ישבת ושלוה. וחד מנהון היושבת דמבואות ים. וחד ישבת ובחומה היא ישבת:

תולדות אהרן שאנן מואב. שבת קמה מגלה יב:

רדק

נפי שהאל הזהיר את ישראל ואמר אל תצר את מואב והם הרשיעו לעשות להם: מלאכת ה'. כי מהשם תבא להם זאת הצרה מאשר הרעו לישראל ומרוב גאותו לרוב שלותו עד שהגדיל על ה' כמו שאומר: רמיה. פי' שהוא מרפה ידו מהרע להם וכפל הקללה לחזק הענין: (יא) שאנן מואב. ההו"ן פתוחה כי הוא לשון עבר: ושקט הוא אל שמריו. כמו על שמריו ודימה אותו ליין שעומד על שמריו והוא היין הטוב כי כשהרקת היין מכלי אל כלי ילך ריחו וטעמו ומואב גם כן לא גלה עדיין ועמד שוקט בארצו: לא נמר. שרשו נמר על משקל נסב והוא מבנין נפעל וענינו לפי מקומו נחלף. או פי' ענין רפיון וחלישות כתרגומו לא פג וכן על כן תפוג תורה אל תתני פוגת לך ויפג לבו וכן בדברי רבותינו ז"ל וניתום דלמא פייגא דעתייהו דגבורא כלומר שמא תחלש דעת הגבור וכן אמרו גוף קשה יין מפיגו כלומר מחלישו ומתיש כחו וכן פי' לא נמר לפי תרגומו כלומר שלא נחלש כח היין וריחו: (יב) לכן הנה ימים באים. צועים וצעוהו. צועים מן הקל וצעוהו מן הדגוש וענינו מגלים ומסיעים אותו ממקומו שהי' בו שוקט עד הנה וכן צועה ברוב כחו ותרגם יונתן בזזין ויבזזונון: וכליו יריקו. לפי שהמשיל אותו ליין שלא הורק מכלי אל כלי אמר וכליו יריקו. ונבליהם ינפצו נבליהם שבהם היין כמו ונבל יין ינפצו ינפצו אותם וישברו אותם וזה דרך משל כמו שפירשנו ותרגם יונתן ונכסיהן ירוקנון וטב ארעהון יגמרון. ואדוני אבי ז"ל פירש ינפצו כמו יריקו מתרגום ותער כדה ונפצה והוא כפל ענין לחזק: (יג) ובוש מואב מכמוש. שהיו בוטחים בכמוש אלהיהם: מבית אל מבטחם. שהיו בוטחים בעגל שהיה בבית אל מבטחם בגבול השבטים ומה שסמך להם לישראל להודיעם כי מה שהרעו לישראל לא בצדקתם אלא בעון ישראל שבטחו בבית אל: (טו) שדד מואב ועריה עלה. כבר פירשנו כי מנהג הלשון לדבר פעם לשון זכר ולשון נקבה כי ידבר לשון זכר כנגד העם ויבא לשון נקבה כנגד המדינה ופי' עלה נפסק רוצה לומר המון עריה נפסק וכן יוצאי עלה כעלות גדיש ותרגם יונתן וקרויהון חרבא ואדוני אבי ז"ל פירש ולעריה עלה השודד: (יח) רדי מכבוד. מהכבוד שהיית בו שלא היית חסרת דבר: ושבי בצמא. רוצה לומר שבי בגלות שתהיי צמאה לכל טוב ישבי כתיב וקרי ושבי והכתיב ר"ל שתהיה מיושבי בצמא: (יט) אל דרך. כמו על דרך וכן אל ההרים לא אכל: שאלי נס ונמלטה. אומר ליושבי ערוער שתעמוד על דרך ותשאל הנסים והנמלטים מאשר ערי מואב שבא להם תחלה האויב ותשאל מה נהיתה כלומר מה רעה נהיתה בהם ואמר נס ואמר נמלטה כלומר אם איש ואם אשה: ונמלטה. מלעיל והוא נפעל עבר כלומר ואשר נמלטה: (כ) הגידו בארנון. כי ארנון גבול מואב והאויב מהגבול שכנגדו:

קריות

מצודת ציון

כנפיה: (י) מלאכת. ענין שליחות כמו במלאכות ה' (חגי א): (יא) שאנן. ענין שלום כמו ושאנן ואין מחריד (לעיל מו): שמריו. הוא הנופל מן המשקה לתחתית הכלי וכן אך שמריה ימצו (תהלים עה): הורק. ענין שפיכה כי כשנשפך המשקה מן הכלי נעשה ריק וכן שמן תורק שמך (שה"ש א): נמר. מל' תמורה וחלוף ור"ל מטוב לרע: (יב) צועים וצעוהו. ענין טלטול והנעה ממקום למקום וכן את צועה זונה (לעיל ב): יריקו. מלשון ריק: ונבליהם. נאדות כמו נבלי היין (ש"א י): ינפצו. ענין שבר ורצוץ כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז): (טו) עלה. ענין סלוק והפסק כמו אל תעלני בחצי ימי (תהלים קב): ומבחר. מלשון בחיר ומובחר: (טז) איד. ענין שבר ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא): (יז) עוז. ענין חוזק: מקל. הוא כמו מטה: (יח) בת דיבון. עדת דיבון והוא שם עיר: (יט) וצפי. ענין הבטה כמו צפה דרך (נחום ב): ערוער. שם מקום: (כ) חתה. נשברה: הילילו. מל' יללה: (כה) נגדעה. ענין כריתה כמו ואשריהם תגדעון (דברים ז): קרן. ענין ממשל כמו וירם

קרן

מצודת דוד

המשחיתים ארור יהיה מי שיעשה במרמה מלאכת השחתת מואב שהיא שליחותו של מקום: וארור וכו'. כפל הדבר במלות שונות: מדם. מלשפוך דם: (יא) שאנן מואב מנעוריו. מעת היה לעם ישב בשלום והיה שוקט ומונח במקומו כיין הנח על שמריו שאינו מפיג טעמו: ולא הורק. דומה הוא אל היין אשר לא הורק מהכלי שהושם בו בתחלה אל כלי אחר ולתוספת ביאור אמר שלא הלך מעולם בגולה כי ישב בארצו מעת שנתיישב בה: על כן. הואיל ולא הורק מכלי אל כלי לכן נשאר בו הטעם ולא נחלף הריח ר"ל לפי שישב בשלום לכן היה ממולא בכל טובה ולפי שהמשילו ליין אמר לשון הנופל ביין שאם היין נשאר בכלי שמשימו בו בתחלה נשאר בו הטעם והריח ולא כן כשמריקין אותו מכלי אל כלי: (יב) ושלחתי וכו'. אשלח עליו מניעים ומטלטלים ויניעו אותו בגולה: וכליו יריקו. ישפכו היין מן כליו וישברו נבלי היין ר"ל האויב יקח עושרם ואותם יהרוג בחרב ולפי שהמשילם ליין אמר לשון הנופל ביין: (יג) ובוש מואב מכמוש. יכלמו מכמוש אלהיהם כי אז יראו שאין בו כח להציל והבל נחלו: כאשר וכו'. כמו שנתביישו ישראל על כי בטחו בעגל הזהב שעמד בבית אל כי כשגלו מארצם ראו שלא היה בו ממש: (יד) איך תאמרו. אל מול מואב יאמר איך תאמרו וכו' וכאומר ואיה אם כן גבורתכם: ועריה עלה. המון עריה נפסק ונסתלק: נאום המלך וכו'. ר"ל הואיל והוא גזירת המקום הרי היא כאלו כבר נעשתה: (טז) מהרה מאד. מאד תמהר לבא וכפל הדבר במ"ש: (יז) נודו לו. דרך השומע מאבדן דבר חשוב לנוד בראשו דרך קינה ואבל: כל סביביו. אשר הכירו בו: מטה עוז. בענין הגבורה היא כמטה חזק: מקל תפארה. בענין היופי והעושר: (יח) רדי מכבוד. מן הכבוד שהיה לך מאז רדי ממנו ושבי בצמא כדרך הגולים: כי שודד מואב. האויב השודד כל ארץ מואב עלה גם בך ושחת מבצריך ולא יכלת להשגב בהן מפני האויב: (יט) אל דרך וכו'. היושבת בערוער עמדי על הדרך והביטי לראות את הבאים ושאלי אז לאיש הנס מהמלחמה או לאשה הנמלטה ואמרי להם דרך שאלה מה נהייתה במלחמה אם השאירו שארית: (כ) הוביש מואב. עיר מואב ראש

המקום

רד״ק

(כד) קריות. שם עיר : הרחוקות והקרובות. הרחוקות הם שעל הגבולים והקרובות הם אשר בתוך הארץ : (כה) נגדעה קרן מואב. מלכות מואב ולפי שהקרן היא גבוה על כל אברי הבהמה נקראת המלכות קרן שהיא גבוהה במעלה על כל העם וכת״י מלכות : וזרעו. פירוש והוא כי הם זרוע המלך והעם וחוזק כמו וזרועות הנגב וכן תרגם יונתן ושלטניהון אתברו : (כו) השכירוהו. על דרך משל אמר לאויבים השכירוהו כוס התרעלה : כי על ה׳ הגדיל. כשראו גלות ישראל הגדילו פיהם עליהם ועל ה׳ שאמרו שלא יוכל להצילם וח״ו הרי על ענות דה׳ אתרברבו וכן אמר בנבואת צפניה כי חרפו ויגדילו על עם ה׳ צבאות : וספק מואב בקיאו. לפי שהמשילו לשכור אמר וספק בקיאו רוצה לומר כמו שהשכור מתגולל ומתהפך מצד אל צד בהקיאו היין שבתו וספק בגופו לארץ כן יעשה מרוב צרותיו ותרגם יונתן וידדשון מואבאי באתריהון ויהיה קיאו שם כפלם ריבו דינו : והיה לשחוק גם הוא. כמו שישחקו על השכור ואמר גם הוא כמו שהוא שחק ולעג על ישראל כן ישחקו וילעגו עליו גם הוא : (כז) ואם לוא השחוק היה לך ישראל. בדרך השאלה אמר אם לא היה לך לישראל לשחוק כן תהיה אתה לשחוק : אם בגנבים נמצאה. שנמצא ישראל בגנבים שתשחקו עליו כמו שישחקו ויריעו על גנב כמו שאמר ויריעו עליהם כגנב : כי מדי דברך בו תתנודד. כי בכל עת שהיית מדבר בו על גלותו היית מתנודד כאדם השמח בדבר ומתנודד בעבורו בעצמו ומכרכר ויו״ת ועל דחדיתון על תביריה דישראל וגו׳ כבעמוד : (כח) עזבו. והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת. כמו היונה שתשים קנה בצדי הפחתים כדי שלא יקחו בני אדם אותה ואת האפרוחים כי מפני הפחת לא יוכלו לעבור אנשים ופחת היא חפירה ושוחה עמוקה ותרגום כי כרו שוחה ארי כרו גומץ ויונתן תרגם והוו כיונה דשבקא פום שובבא ונחתא ושריא בארעית גובא : (כט) שמענו. מאמר הנביא בלשון האומות שיאמרו על מואב כן שמענו שהיה מתגאה מואב מאד בעודו בשלותו וכפל לשון הגאוה כמה פעמים לרוב הגאוה : (ל) אני ידעתי. עברתו שהיה מתעבר ומתקצף ולא דבר על הגוים שהניא מרוב גאותו : לא כן בדיו. אני ידעתי כי לא יתקיימו דברי כזביו שהיה מדבר בגאותו כן וכן אעשה : ואני ידעתי נאם ה׳. פי׳ לא יתקיימו דברי כזביו שהיה אומר בגאותו כי לא תבא עליו הרעה : כן בדיו. אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות : לא כן עשו. בני מואב כמו שחשבו ויונתן תרגם קדמי גלן אמר ה׳ עובדי רברבניהון ולא תקינן יקריהון ולא כדכשר עבדו ואנחנו בפירושנו קשרנו מלת בדיו עם כן ואע״פ שהאתנח במלת כן וכן דעת יונתן וכן סוף הענין בפסוק של ישעיהו ויש לפרשו על דרך הטעם ועברתו לא כן לא נתקיימו עברתו : (לא) על כן על מואב איליל. הנביא מדבר על לשון עם מואב : קיר חרש. שם עיר מערי מואב ובישעיה קיר חרשת : יהגה. יהגה מואב ויהגה הוא ענין לצפצף הפה בקול ויללה וכן אהגה כיונה ויונתן תרגם קיר חרש כרך תוקפהון ותרגם יהגה דוון : (לב) מבכי. יאמר שאר עם ערי מואב כשישמע בכי עם יעזר : אבכה לך. כלומר בעבורך הגפן שבמה כי ידעתי כי כן יהיה לך כמו ליעזר ואלה הערים שזכר למואב כבר לקחום ישראל מיד האמורי כמו שכתוב בתורה אבל כשגלו ראובן וגד חזרו מואב וישבו בהם והגפן שבמה כמו הארץ כגפן חסר [illegible] פי׳ הגפן גפן שבמה וכבר פי׳ בספר ישעיה כי גפן משל על העם שיסדנו האויבים מקצתם ויוליכו בגולה מקצתן וזהו שאמר נטישותיך עברו ים והנטישות הם פארות הגפן המתפשטות והם משל על הגוים : על קיצך ועל בצירך שודד נפל. ובישעיה על קיצך ועל קצירך הידד נפל וקיצך ובצירך הוא פירות הקיץ לחים ויבשים וזמן הקציר והבציר היו בהם האויבים שוללים

ובוזזים

תרגום

כד וְעַל קְרִיּוֹת וְעַל בָּצְרָה וְעַל כָּל קִרְוֵי אֲרַע מוֹאָב דִּרְחִיקִין וּדְקָרִיבִין : כה אִתְקְטָפַת מַלְכוּת מוֹאָב וְשִׁלְטָנֵיהוֹן אִתְּבָרוּ אֲמַר יְיָ : כו אַיְתָא עֲלֵיהוֹן עָקָא וִיהוֹן דָּמַן לְרַוְיָא אֲרֵי עַל עַמָּא דַּיְיָ אִתְרַבְרַבוּ וִידַדְשׁוּן מוֹאֲבָאֵי בְּאַתְרֵיהוֹן וִיהוֹן לְעָיב אַף אִינוּן : כז וְעַל דַּחֲדֵיתוּן עַל תְּבִירֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל כִּדְלָא חֲטוֹ לְכוֹן כְּאִלּוּ בְגַנָּבִין אִשְׁתְּכָחוּ וְעַל דְּאַסְגֵּיתוּן עֲלֵיהוֹן פִּתְגָמִין בְּכֵן תִּטַּלְטְלוּן : כח שְׁבַקוּ וּשְׁרוֹ בְּכֵיפָא יָתְבֵי מוֹאָב וַהֲווֹ כְּיוֹנָה דְשַׁבְקָא פוּם שׁוֹבְבָא וְנַחְתָּא וְשַׁרְיָא בְּאַרְעִית גּוּבָא : כט שְׁמַעְנָא בְּרַבְרְבֵי מוֹאָב דְּמִתְגָּאַן לַחֲדָא רַבְרְבֵיהוֹן וּמְפַנְּקֵיהוֹן וְגֵיוְתָנוּתְהוֹן וְרָמוּת לִבְּהוֹן : ל קֳדָמַי גְּלַן אֲמַר יְיָ עוֹבָדֵי רַבְרְבָנֵיהוֹן וְלָא תַקְּנִין יְקָרֵיהוֹן לָא כִּדְכָשַׁר עֲבָדוּ : לא עַל כֵּן עַל מוֹאֲבָאֵי מְיַלְלִין וְעַל מוֹאֲבָאֵי כּוּלְּהוֹן מְצַוְּחִין עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפֵּהוֹן דָּוָן : לב בְּכֵן כְּמָא דְאַיְתֵיתִי מַשִּׁרְיָן עַל יַעְזֵר כֵּן אַיְתֵי קָטוֹלִין עַל שִׂבְמָא מְטַלְטְלָךְ גָּזוּ עֲבָרוּ יַמָּא עַד יַם יַעְזֵר מְטוֹ עַל חַצְדִּיךְ וְעַל קִטְפִיךְ בָּזוֹזִין נְפָלוּ :

ירמיה מח

מֵעוֹן : כד וְעַל־קְרִיּוֹת וְעַל־בָּצְרָה וְעַל כָּל־עָרֵי אֶרֶץ מוֹאָב הָרְחֹקוֹת וְהַקְּרֹבוֹת : כה נִגְדְּעָה קֶרֶן מוֹאָב וּזְרֹעוֹ נִשְׁבָּרָה נְאֻם יְהוָה : כו הַשְׁכִּירֻהוּ כִּי עַל־יְהוָה הִגְדִּיל וְסָפַק מוֹאָב בְּקִיאוֹ וְהָיָה לִשְׂחֹק גַּם־הוּא : כז וְאִם ׀ לוֹא הַשְּׂחֹק הָיָה לְךָ יִשְׂרָאֵל אִם־בְּגַנָּבִים נִמְצָאָה כִּי־מִדֵּי דְבָרֶיךָ בּוֹ תִּתְנוֹדָד : כח עִזְבוּ עָרִים וְשִׁכְנוּ בַּסֶּלַע יֹשְׁבֵי מוֹאָב וִהְיוּ כְיוֹנָה תְּקַנֵּן בְּעֶבְרֵי פִי־פָחַת : כט שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּאֶה מְאֹד גָּבְהוֹ וּגְאוֹנוֹ וְגַאֲוָתוֹ וְרֻם לִבּוֹ : ל אֲנִי יָדַעְתִּי נְאֻם־יְהוָה עֶבְרָתוֹ וְלֹא־כֵן בַּדָּיו לֹא־כֵן עָשׂוּ : לא עַל־כֵּן עַל־מוֹאָב אֲיֵלִיל וּלְמוֹאָב כֻּלֹּה אֶזְעָק אֶל־אַנְשֵׁי קִיר־חֶרֶשׂ יֶהְגֶּה : לב מִבְּכִי יַעְזֵר אֶבְכֶּה־לָּךְ הַגֶּפֶן שִׂבְמָה נְטִישֹׁתַיִךְ עָבְרוּ יָם עַד יָם יַעְזֵר נָגָעוּ עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־בְּצִירֵךְ שֹׁדֵד נָפָל :

ל׳ סס קרתא · ל׳ · ל׳ · ל׳, ב׳ ומ״ע · ד׳ ו׳ מ״ל וא׳ חסר. ל״ס מ״ל · נמצא ק׳ · ל׳ · ל׳. ב׳. ל׳ · ל׳ · ל׳ חסר · ל׳ · י״ס · ל׳ · ל׳

רש״י

ופורענות בא : (כו) השכירוהו. השקוהו תרעלה עד שישתכר : גם הוא. כמו שהיה שחוק לו : (כז) תתנודד. היית מניד בראשך ומתלוצץ על חרבנו. ל״א כי מדי דברך בו שהיית מתרונן על חרבנו אתה מתנודד לצאת בגול׳ וכת״י על דאסגיתון עליהון פתגמין בכן תטלטלון : (כח) בעברי פי פחת. מקום שהמים כורין תחת גידודי שפת הנחל הגבוהים וכשהנחל מתמעט נמצא׳ הגומא ריקנית והיונה מקננת באחת מעברי הגומ׳ וכשהנחל רבה שוטף את הקן והיא נודדת משם כך שמעתי ויונתן לא תרגם כן והוו כיונא דשבקא פום שובבא ונחתא ושריא בארעית גובא : (ל) עברתו ולא כן. שנאתו לישראל לא באמת ולא במשפט : בדיו. גבוריו : לא כן עשו. לא כגמול השיבו לזרע אברהם שנלחם עם המלכים והציל את לוט אביהם : (לא) קיר חרש. עיר מארץ מואב : יהגה. גונח כיונים הוגים : (לב) מבכי יעזר אבכה לך. כשנאמרה נבואה זו כבר חרבה יעזור והיא סמוכה למואב. אבכה לך. אבכה בשבילך דוגמת אותו בכי כי גם את תחרבי כמוהו : הגפן שבמה. ארץ כרמים היתה : נטישותיך. לפי שדימה אותה לגפן דימה את גבוריה לנטישות הגפן : עברו ים. הלכו בגולה : קיצך. לשון קיץ תאנים וקצך שהיא לשון קץ אין בו יו״ד והלד״י

כקיאו ב׳ ומ״ל וסימ׳ כהתעות שכור בקיאו. וספק מואב בקיאו והיה לשחוק : והיו ו׳ וסימ׳ התחזקו והיו לאנשים פלשתים. תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל. הקיפו הלוים את המלך סביב דד״ה. נודו מתוך בבל. והקפתם אל המלך סביב דמלכים. עזבו

מצודת ציון

קרן משיחו (ש״א ב) : השכירוהו. מלשון שיכור : וספק. ענין הכאה ותבעט כמו ויספוק את כפיו (במדבר כד) : בקיאו. הוא המאכל המוזר דרך הפה : (כז) מדי. מתי כמו מדי דברי בו (לעיל לא) : תתנודד. מלשון הנדה והנעה : (כח) תקנן. מלשון קן והוא מדור העופות כמו ודרור קן לה (תהלים פד) : בעברי. מלשון עבר וצד : פחת. בור וחפירה כמו באחת הפחתים (ש״ב יז) : (כט) גאון וגאונו. מלשון גאוה : (ל) עברתו. מלשון עברה וזעם : בדיו. דבר כזב הבדוי מן הלב וכן אשר בדא מלבו (מ״א יב) : (לא) קיר חרש. שם מקום : יהגה. ענין המית וכן אהגה כיונה (ישעיה לח) : נטישותיך. ענין ענפים כמו ואת הנטישות הסיר התז (שם יח) : נגעו. מלשון נגע ור״ל נגשו וכן וינגעו יהושע וכל ישראל (יהושע ח) : קיצך. פירות הקיץ : בצירך. כן נקרא תלישת ענבי הגפן כמו ואת ענבי נזירך לא תבצור (ויקרא כה) : נפל. ענין חניה

מצודת דוד

המקום נתביישה כי גם היא חתה ונשברה ולכן עשי יללה וזעקי במר נפש : הגידו בארנון. העומדת בגבול ארץ מואב : (כא) ומשפט בא. משפט אלהים בא אל הערים היושבים בארץ המישור ומזר ופירש אל חולון וכו׳ והם שמות מקומות : (כד) הרחוקות והקרובות. הרחוקות מארנון והקרובות לה : (כה) נגדעה. נכרתה ממשלת מואב וכח זרועו נשבר : (כו) השכירוהו. מאמר הנביא אל מול האויב תנו למואב הרבה שכר ויין למען ישתכר ר״ל הביאו עליו בלבול הדעת להיות כמו השכור : כי על ה׳ הגדיל. ר״ל שדבר גדולות על ה׳ לבזות כלפי מעלה ולומר שלא היה בידו להושיע את עמו : וספק. וכאשר ישתכר יתגולל ויתהפך לחבוט עצמו בארץ על המאכל שהקיא כדרך השכור ור״ל ישיגהו האבדון והכליון בעבור בלבול הדעת ולפי שהמשילו לשכור אמר לשון הנופל בשכור : גם הוא. כמו שהיו לו ישראל לשחוק בעת גלו לבבל כן יהיה גם הוא לשחוק : (כז) ואם לא. וכי לא היה לך ישראל לשחוק האם היה נמצא בחבורת גנבים לשחוק בו אשר מדי שדברת ממנו היית מניד בראש בדרך לעג כאילו היה נמצא בחבורת הגנבים : (כח) עזבו ערים. לכן בגמול זה אתם יושבי מואב עזבו הערים ונוסו משם והסתירו לשכון על הסלע : והיו כיונים. ר״ל שמה תהיו בטוחים מן האויב כי לא יוכל לקרב אליכם ותהיו א״כ כיונה העושה לעצמה קן בעברי פי הפחת לבל יוכלו אנשים לקרב אליה מפני הפחת : (כט) שמענו. מאמר הנביא בשם העמים הנה שמענו את גאון מואב אשר נתגאה מאד : גבהו וכו׳. כפל הדבר רבת פעמים לפי מרבית הגאוה : (ל) עברתו. מה שברוב גאותו היא מתמלא עברה על העמים להשמיד ולאבד : ולא כן. אבל לא כן יהיה כי אין לאל ידו : בדיו. הדברים שהוא בודה מלבו ומגזם לא יעשו כן כי לא יצלח בהם ולא יקיים מחשבתו : (לא) על כן. הואיל וגאה מאד והוסיף גאותו לכן איליל על מואב ואמר הנביא בלשון אנשי מואב בהם ילילו : ולמואב כולה. על כל מואב אזעק : יהגה. ר״ל לבי יהגה ויהמה : (לב) מבכי יעזר. מענין הבכי שבכיתי על אבדן יעזר. בזה הענין עצמו אבכה בעבורך על אבדן גפני שבמה

סיסם

לג וְנֶאֶסְפָה שִׂמְחָה וָגִיל מִכַּרְמֶל ל׳
וּמֵאֶרֶץ מוֹאָב וְיַיִן מִיקָבִים הִשְׁבַּתִּי ל׳
לֹא־יִדְרֹךְ הֵידָד הֵידָד לֹא הֵידָד׃ ל׳
לד מִזַּעֲקַת חֶשְׁבּוֹן עַד־אֶלְעָלֵה עַד־ ג׳
יַהַץ נָתְנוּ קוֹלָם מִצֹּעַר עַד־חֹרֹנַיִם ל׳ חסר
עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה כִּי גַּם־מֵי נִמְרִים ל׳
לִמְשַׁמּוֹת יִהְיוּ׃ לה וְהִשְׁבַּתִּי לְמוֹאָב י״ג
נְאֻם־יְהוָה מַעֲלֶה בָמָה וּמַקְטִיר ק׳. ג׳
לֵאלֹהָיו׃ לו עַל־כֵּן לִבִּי לְמוֹאָב
כַּחֲלִלִים יֶהֱמֶה וְלִבִּי אֶל־אַנְשֵׁי קִיר־ ב׳ בפסוק
חֶרֶשׂ כַּחֲלִילִים יֶהֱמֶה עַל־כֵּן יִתְרַת ל׳
עָשָׂה אָבָדוּ׃ לז כִּי כָל־רֹאשׁ קָרְחָה
וְכָל־זָקָן גְּרֻעָה עַל כָּל־יָדַיִם גְּדֻדֹת ל׳. ב׳ חד מ״ל ל׳
וְעַל־מָתְנַיִם שָׂק׃ לח עַל כָּל־גַּגּוֹת
מוֹאָב וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה מִסְפֵּד כִּי־ ל׳
שָׁבַרְתִּי אֶת־מוֹאָב כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ
בּוֹ נְאֻם־יְהוָה׃ לט אֵיךְ חַתָּה הֵילִילוּ
אֵיךְ הִפְנָה־עֹרֶף מוֹאָב בּוֹשׁ וְהָיָה
מוֹאָב לִשְׂחֹק וְלִמְחִתָּה לְכָל־
סְבִיבָיו׃ ס מ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנֵּה כַנֶּשֶׁר ו׳כטעס בסיפ׳
יִדְאֶה וּפָרַשׂ כְּנָפָיו אֶל־מוֹאָב׃ מא נִלְכְּדָה הַקְּרִיּוֹת ל׳
וְהַמְּצָדוֹת נִתְפָּשָׂה וְהָיָה לֵב גִּבּוֹרֵי מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא ח׳ כגושנא
כְּלֵב אִשָּׁה מְצֵרָה׃ מב וְנִשְׁמַד מוֹאָב מֵעָם כִּי עַל־ ס׳. ב׳. ל״א
יְהוָה הִגְדִּיל׃ מג פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב מוֹאָב

לג וְאִתְכְּנֵישׁ בִּיעַ וְחֶדְוָא מִכַּרְמְלָא וּמֵאֲרַע מוֹאָב וַחֲמַר מִמַּעְצְרַיָּא אֲבַטְלֵית לָא יַעְצְרוּן עִיצוּרִין וְלָא יְרִימוּן בְּקָלְהוֹן׃ לד מִצְוָחַת חֶשְׁבּוֹן עַד אֶלְעָלֵה עַד יַהַץ אִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן מִצּוֹעַר עַד חוֹרוֹנַיִם עֶגְלַת תְּלָתִית רַבְּתָא אֲרֵי אַף מֵי נִמְרִים לְצָדוּ יְהוֹן׃ לה וַאֲבַטֵּיל מִן מוֹאָב אֲמַר יְיָ מַקְרִיב קוּרְבַּן עַל בָּמְתָא וּמַסִּיק בּוּסְמִין לְטַעֲוָתֵיהּ׃ לו עַל כֵּן כְּלִבְּהוֹן מוֹאֲבָאֵי כְּכִינוֹרָא הָמָן וְלִבְּהוֹן עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפֵּיהוֹן כִּזְמַר אַבּוּבִין דָּוֵי עַל כֵּן שְׁאָר נִכְסֵיהוֹן דִּקְנוֹ יִתְבַּזְזוּן׃ לז אֲרֵי כָּל שְׂעַר רֵישׁ נְתַר וְכָל דְּקַן גְּלוּחַ עַל כָּל סִיעָן מִתְהַמְּמִין עַל חַרְצִין סַק׃ לח עַל כָּל אֲגָרֵיהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי וּבִרְחוֹבֵיהוֹן כּוּלְּהוֹן עָבְדִין מִסְפְּדָא אֲרֵי תַבָּרִית יַת מַלְכוּת מוֹאָב כְּמָנָא דְּלֵית צְרוֹךְ בֵּיהּ אֲמַר יְיָ׃ לט אֵיכְדֵין אִתְּבָרוּ אַיְלִילוּ אֵיכְדֵין אַחְזָרוּ קְדָלְהוֹן מוֹאֲבָאֵי בְּהִיתוּ וִיהוֹן מוֹאֲבָאֵי לְחוּךְ וּלְתַבִּיר לְכָל סְחָרָנֵיהוֹן׃ מ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָא כְנִשְׁרָא דְּמִשְׁתְּדֵי כֵּן יִסַּק מֶלֶךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ וְיִשְׁרֵי עַל מוֹאָב׃ מא וְתִתְכְּבֵישׁ כְּרַכָּא וּמְצָדָתָא יִתְאַחֲדָן יְהֵי לֵב גִּבָּרֵיהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי בְּיוֹמָא הַהוּא כְּלֵב אִתְּתָא דְּעָקָא לַהּ בְּחֶבְלָהָא׃ מב וְיִשְׁתֵּיצוּן מוֹאֲבָאֵי מִלְּמֶהֱוֵי עַם אֲרֵי עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ אִתְרַבְרַב׃ מג דַּחֲלָא וְכוּמְצָא וּמְצָדָא עֲלָךְ יָתֵיב

והאד״י דגושה : (לג) ונאספה. וכלתה שלא תראה : לא ידרוך. ענבים בקול ענות הידד בשמחה כאשר הנו עושים: הידד לא הידד . ההידד שיצעקו לא יהי הידד הראשון כי אם הידד של מנוסת חרב : (לד) עגלת שלישיה. מדינה גברתנית : (לו) על כן יתרת עשה . על אשר גאוה עשה לכך אבדו : (לז) גדדות. שריטות: (לט) איך חתה הילילו. הילילו עליה ואמרו איך חתה : (מ) כנשר ידאה . האויב אל מואב : ידאה. יעוף : (מא) הקריות. שם העיר : (מג) פחד ופחת. אלו ג׳ דברים

ערים ושכנו בסלע: מזעקת ג׳ וסימ׳ חשבון עד אלעלה . אטם אזנו מזעקת דל . מזעקת מושל בכסילים: עגלת ה׳ בקריאה וסי׳ בשמואל א׳ סי׳ י״ו : שלשיה ג׳ בקריאה וסי׳ בישעיה סי׳ ט״ו : על כן ז׳ פסוקים בקריאה אית בהון על אל על וסי׳ וישכב שמשון עד חצי הלילה. ויתמודד על הילד שבע פעמים. ועברו גוים רבים על העיר. שלח על כל הגולה . על כן לבי למואב. לשלול שלל ולבז בז . ויתן שרי מלחמות דד״ה : כלב ה׳ בקריאה וסי׳ אשר לבו כלב האריה. הנה כנשר יעלה. נלכדה הקריות והמצדות . ותתן לבך כלב אלהים. וחכרו תתן את לבבך:

ובוזזים : (לג) ונאספה . והישעים ונאסף וסי׳ יאסף מהם אל מקום אחד או פירושו ענין כליון מן אסוף אסיפם: ומכרמל . מקום שדות זריעה ועצי פרי : ידרוך . פירוש לא ידרוך הדורך כמו שהוא בישעיה : הידד הידד לא הידד . הוא קריאת הדורכים בעת הדריכה אומר הידד שהיה מנהג הדורכים לקרות עתה לא יקראו ות״י לא יעצרון עיצורין ולא ירימון בקלהון : (לד) מזעקת. עגלת שלשיה . עגלת כמו עגלה הת״ו במקום ה״א וכן ותועבת לו לאדם לץ אף גילת ורנן אל תתני פוגת לך והדומים להם שכתבנו בספר מכלול ופירוש שלישיה גדולה או בת שלש שנים כי היא הטובה וכן היתה מואב מלאה כל טוב כשבא עליה הרעב ואמר כי מצער ועד חורונים הלך מואב הלוך וזעקה ויונתן תרגם עגלת תלתית רבתא : למשמות יהיו . ונמרים שם מקום בארץ מואב ואמר שיהיו למשמות כיון שאין שם יושבים כאילו אין שם מים ואין שם ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו : (לה) והשבתי מעלה במה . מעלה בהמה קרבן על הבמה : (לו) על כן לבי למואב. מדבר הנביא על לשון העם שאמר כל אחד מהם כך : על כן יתרת עשה אבדו . התי״ו במקום ה״א כמו שכתבנו במלת עגלת אמר על כן לבי יהמה כי יתר הנכסים והממון שקבץ אבדו ועשה חסר מלת אשר כאילו אמר אשר עשה וכן לעם עליה אשר עליה הדרך ילכו בה אשר ילכו בה : (לז) כי כל . אמר קרחה בראש כי כן דרך בני אדם שתולשין שער ראשיהם על אבל וכן אמר וכל זקן גרועה כי הזקן תפארת הפנים ובעת האבל יגלח האדם אותה להסיר תפארת פניו וכן אמר מגולחי זקן וקרועי בגדים וכן תרגם יונתן וכל דקניהון גלוח ולא אמר כל זקן מגולחת ואמר גרועה לגנאי : על כל ידים גדודות . בפלס מנוחה תלושה וענינו שריטות בבשר וכן לא תתגודדו : (לח) על כל גגות מואב . בגלוי יעשה מספד בגגות שיראהו בני אדם וכן ברחובות: (לט) איך חתה . מלעיל בב׳ פשטין לשון עבר : הילילו . לווי או עבר : איך הפנה ערף . איך הפנה ערפו לנוס מפני אויביו ולא עמד בפניהם : בוש . פעל עבר על משקל הבקר אור כשהפנה ערף היה לו בשת לפי שהיה לשחוק והוא היה שוחק על ישראל בגלותם : (מ) כי כה. כנשר ידאה. האויב יעוף כנשר ויבא מהרה עליהם והאויב הוא נבוכדנצר : (מא) נלכדה הקריות . הקריות לשון רבות ואמר נלכדה לשון יחידה כי כל הקריות ילכדו מסרה כעיר אחת וכן והמצדות נתפשה על זה הדרך והקריות הם הערים שהם במישור והמצדות הם שהם במקום גבוה . ויתכן לפרש הקריות שם עיר מערי מואב וכן מצאנו על קריות ועל בצרה ואע״פ שנכנס עליו ה״א הידיעה הנה כמוהו בקרקר בסכות וי״ת ותתכביש כרכא ומצדתא יתאחדן : כלב אשה מצרה. שהוא מצרה בעת חבלים הכורעת

עלי

מצודת דוד

היתה מקום מרבית גפנים: נטישותיך . התפשטות ענפיך עברו את הים רצה לומר הגולים גלו למרחוק : עד ים יעזר נגעו . היו מנוגעים ונגפים עד הים הסמוך ליעזר : על קיצך. על פירות הקיץ וענבי הגפן חנה האויב השודד : (לג) ונאספה. מעתה כלה שמחה מן הכרמל כי לא תגדל שם מאומה : לא ידרוך הידד . לא ידרכו ענבים בקול ענות הידד (דרך דורכי הענבים לצעוק הידד לזרז זא״ז וכן נאמר הידד כדורכים יענה לעיל כ״ה) : הידד לא הידד. ר״ל הנה מאז היה נשמע קול הידד אבל מעתה לא ישמע קול הידד וכפל הדבר לחזק : (לד) מזעקת חשבון. ר״ל מן הזעקה של חשבון עד אלעלה הנה נתנו קול רם להיות נשמע עד יהץ : מצוער. ר״ל וכן מן הזעקה של צוער עד חורונים שהיה נשמע עד יהץ : עגלת שלישיה. ר״ל כן יגדל בך הזעקה אתה ארץ מואב מדינה חשובה כעגל השלישי לבטן המעולה ביותר : מי נמרים. מי נהר נמרים יהיו שממה ר״ל יחרב מימיה ולפי שכל שבח ארץ מואב במרעה שמן ודשן לכן אמר בחורבנה שיחרב מימיה ותכלה במרעה : (לה) מעלה במה. לא יהיה מי מעלה עולה על הבמה ומקטיר לאלהיו כי יהיו טרודים באבלם : (לו) על כן. בעבור גודל החורבן ואמר בלשון מואב: כחלילים יהמה. כהמיית החלילים כן יהמה לבי על חורבן מואב: אל אנשי. בעבור אבדן אנשי קיר חרש: על כן . על אשר יתרון העושר ומרבית ההון שקבץ את הכל אבדו : (לז) קרחה . כי ימרטו שערות ראשם וישאר קרח : גרועה. יתלשו השערות ויחסר מהם : גדודות . שריטות בבשר מחמת צער ואבל: שק. כיסוי שק וגם הוא ענין צער ואבל : (לח) כולה מספד . בכולם ישמע קול מספד : אין חפץ בו. אין בו צורך : (לט) איך חתה הילילו . בילל״ה יאמרו איך חתה איך הפנה עורף מול האויב בעת נסה והנה נחבים: לשחוק . כל סביביו ישחקו עליו והוא יהיה להם למחתה ופחד כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרה : (מ) כנשר ידאה . האויב יעופף כנשר ויפרוש כנפיו לבוא אל מואב ר״ל חיש קל יבוא וכנשר המעופף : (מא) נלכדה הקריות. ר״ל מבצרים תהיה נלכדה וכ״א מהמגדלים תהיה נתפשה : כלב אשה מצרה. כמו לב האשה כשהיא מצרה כי אז נשברה לבה עד מאד : (מב) מעם . מהיות עוד עם: הגדיל. דבר גדולה לבזות כלפי מעלה בעת גלו ישראל כי אמר אז שאין יכולת בהמקום לעזור את עמו : (מג) פחד וגו׳ .

עליך

מצודת ציון

חניס כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כה) : (לג) ונאספה . ענין כליון כמו אסוף אסיפם (לעיל ח) : וגיל . ענין שמחה : הכרמל. כן יקרא מקום שדות וכרמים: מיקבים . כן יקראו הבורות שהיין יורד בהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה) : השבתי . ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (שם יד) : ידרוך . הדרך לדרוך ענבים ברגל להוציא היין : הידד . הוא קריאת הדורכים : (לו) כחלילים . שם כלי נגון וכן ושרים כחוללים (תהלים פז) : יתרת . מל׳ יתרון והוא ענין רבוי : עשה . ענין קבוץ ואסיפה וכן וישראל עושה חיל (במדבר כד) : (לז) קרחה . ענין מריטת השער : גרועה . מלשון גרעון וחסרון : גדודות . ענין שריטה כמו עד מתי תתגודדי (לעיל מז) : (לח) חפץ . ענין צורך וכן החפץ לשדי כי תצדק (איוב כב) : (לט) חתה . ענין שבר : הפנה . ענין סבוב : עורף . הוא מול הפנים : ולמחתה . לפחד : (מ) ידאה . ענין עפיפה . וכן כאשר ידאה הנשר (דברים כח) : (מא) הקריות . הערים כמו מעלץ קריה (משלי יח) : והמצדות . ענין מגדל ומבצר כמו וישב דוד במצודה (שמואל ב ה) : נתפשה . ענין לכידה : מצרה . מלשון צר ולחץ : (מג) ופחת . בור וחפירה כמו באחת הפחתים (שם טז) : ופח . ענין רשת כמו הפח

הנס ק' נְאֻם־יְהוָה׃ מד הַנִּיס מִפְּנֵי הַפַּחַד
ד' נ' חסר וחד מ"ל יִפֹּל אֶל־הַפַּחַת וְהָעֹלֶה מִן־הַפַּחַת
יִלָּכֵד בַּפָּח כִּי־אָבִיא אֵלֶיהָ אֶל־
מוֹאָב שְׁנַת פְּקֻדָּתָם נְאֻם־יְהוָה׃
י"ב. ל' מה בְּצֵל חֶשְׁבּוֹן עָמְדוּ מִכֹּחַ נָסִים
ג' סבירין יצאה נ' כִּי־אֵשׁ יָצָא מֵחֶשְׁבּוֹן וְלֶהָבָה מִבֵּין
לפירש"י מבין חסר יו"ד סִיחֹן וַתֹּאכַל פְּאַת מוֹאָב וְקָדְקֹד
בְּנֵי שָׁאוֹן׃ מו אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַד
ל' עַם־כְּמוֹשׁ כִּי־לֻקְּחוּ בָנֶיךָ בַּשֶּׁבִי
וּבְנֹתֶיךָ בַּשִּׁבְיָה׃ מז וְשַׁבְתִּי שְׁבוּת־
מוֹאָב בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נְאֻם־יְהוָה
ל' עַד־הֵנָּה מִשְׁפַּט מוֹאָב׃

מט א לִבְנֵי עַמּוֹן כֹּה אָמַר
נ' יְהוָה הֲבָנִים אֵין לְיִשְׂרָאֵל אִם־יוֹרֵשׁ
אֵין לוֹ מַדּוּעַ יָרַשׁ מַלְכָּם אֶת־גָּד
ס' וְעַמּוֹ בְּעָרָיו יָשָׁב׃ ב לָכֵן הִנֵּה יָמִים
ל'. ל' בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְהִשְׁמַעְתִּי אֶל־
רַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן תְּרוּעַת מִלְחָמָה
ל'. כ' חסר בנביאים וְהָיְתָה לְתֵל שְׁמָמָה וּבְנֹתֶיהָ בָּאֵשׁ
תִּצַּתְנָה וְיָרַשׁ יִשְׂרָאֵל אֶת־יֹרְשָׁיו
כ' ס"פ אָמַר יְהוָה׃ ג הֵילִילִי חֶשְׁבּוֹן כִּי
ל'. ל'. ל' שֻׁדְּדָה־עַי צְעַקְנָה בְּנוֹת רַבָּה
ל'. ל'. ל' חֲגֹרְנָה שַׂקִּים סְפֹדְנָה וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת כִּי

מוֹאָב אֲמַר יְיָ׃ מד דְיֵעְרוֹק מִן קֳדָם דַחֲלָא יִפּוֹל לְגוֹ כוּמְצָא וּדְיִסַּק מִגוֹ כוּמְצָא אִתְאֲחַד בְּסִרְגְתָא אֲרֵי אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עַל מוֹאֲבָאֵי שְׁנַת סְעוֹרַן חוֹבֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ מה עַל דְאִשְׁתְּמָעוּ לְיָתְבֵי חֶשְׁבּוֹן גְלוֹ אִתְקְצַר חֵילֵיהוֹן עֲרָקוּ אֲרֵי קִידוּם תַּקִיף כְּאֶשָּׁתָא נְפַק מֵחֶשְׁבּוֹן וְעָבְדֵי קְרָבָא כְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִבֵּין סִיחוֹן וְקַטִילוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב וְיַקִּירֵי בְּנֵי אִתְרְגוּשָׁא׃ מו וַי לְכוֹן מוֹאֲבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָּא דְפַלְחִין לִכְמוֹשׁ אֲרֵי אִדְבָּרוּ בְנָךְ בְּשִׁבְיָא וּבְנָתָךְ בְּגָלוּתָא׃ מז וַאֲתֵיב גָלוּת מוֹאָב בְּסוֹף יוֹמַיָא אֲמַר יְיָ עַד הָכָא לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִין מִן מוֹאָב׃ א לִבְנֵי עַמּוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הַבְנִין לֵית לְיִשְׂרָאֵל אִם יָרֵית לֵית לֵיהּ מָא דֵין אַחְסִין מַלְכְּהוֹן יַת אֲרַע גָד וְעַמֵיהּ בְּקִרְווֹהִי יָתֵיב׃ ב בְּכֵן הָא יוֹמַיָא אָתָן אֲמַר יְיָ וְאַשְׁמַע לְרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן יַבָּבוּת עָבְדֵי קְרָבָא וּתְהֵי לְתֵל צָדוּ וְיָתְבֵי כַּפְרָנָהָא בְּנוּרָא יִתּוֹקְדוּן וְיַחְסְנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָא דַהֲווֹ מַחְסְנִין לְהוֹן אֲמַר יְיָ׃ ג אֵילִילוּ יָתְבֵי חֶשְׁבּוֹן אֲרֵי אִתְבְּזִיזַת עַי צְוָוחוּ יָתְבֵי כַּפְרָנֵי רַבָּא אֱסָרוּ סַקִּין סְפוֹדוּ וְאִתְהַמְמוּן בְּסִיעָן אֲרֵי מַלְכְּהוֹן בְּגָלוּתָא יְהָךְ פַּלְחוֹהִי וְרַבְרְבוֹהִי

דברים קשים זה אצל זה שהפחד גורם לו לנוס והפחת מוכן ליפול בו : פחת. פוס"א בלע"ז : (מה) בצל חשבון. שהיא גבוהה ויש לה צל : עמדו. הנסים לנוח בצל אשר לא היה בהן עוד כח לנוס : מבין סיחון. מעיר סיחון כמו בן ראובן (ביהושע ט) : וקדקד. אטריפיירד"א בלע"ז ומנחם חברו לשון מקור וי"ת ויקירי לשון יקר : בני שאון. אותם שהיו מגביהים קול תפארת : (א) הבנים אין לישראל. בי"ת רפה וה"א חטף פתח שהוא ל' תמיהה : מלכם. ע"א של בני עמון מלכם שמה שנא' (מלכים ב' כ"ג) ולמלכם תועבת בני עמון : (ג) כי שודד' עי. הסמוכה לה ומארץ עמון היא : בנות רבה. רבת בני עמון : והתשוטטנה בגדרות. תרגמו יונתן ואתהממון בסיען התגודדו בחיילות פתר והתשוטטנה לשון חיילות משוטטים וגדרות לשון גדרות צאן כתלאים עדרים ויש לפתור והתשוטטנה והתעוללנה בזבל גדרות צאן ל' בזיון ויבז עשו (בראשית כה) ושט עשו :
תתהללי

יולד וכן תרגם יונתן דעקא לה במתברא ומצרה ע"מ מפעלה והכפלר לו והוא פעל עומד כלומר ועומדת בצרה : (מד) הניס. כת"כ ביו"ד כלומר מי שהניס בניו ומקנהו כמו הניס את עבדיו ואת מקנהו וקרי הוא הנס אומר על עצמו ושניהם יבין כהם נסים ומניסים : פחת. היא חפירה גדולה ועמוקה : אליה אל מואב. הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד : (מה) בצל חשבון עמדו מכח נסים. אותם הנסים מערי מואב מפני האויב חשבו להנצל בצל חשבון מרוב כח אנשי העיר והעיר שהיתה בצורה כי כבר בימים הקדמונים יצאה אש מחשבון כשהיתה ביד אמורי : ותאכל פאת מואב. לפיכך חשבו להנצל בה עתה. ואדוני אבי ז"ל פי' כי הנסים מכח אויביהם עמדו בצל חשבון ויונתן תרגם על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו אתקצר חיליהון ערקו : אש יצא. לשון זכר וכן אש לא נופח : פאת מואב. כלומר עד הפאה שלא נשאר בה דבר או טעם דרך משל על הגדולים וכן תרגם יונתן וקטילו רברבי מואב : וקדקד בני שאון. ג"כ מש' על הראשים לפיכך כנה אותם בקדקד ופירוש בני שאון שהיו אנשי שאון והומים ומדברי' גבורות וכן תרגם יונתן ויקירי בני אתרגשותא : (מו) אוי לך. הענין כמו שכתוב בתורה אך המלות שונות : (מז) ושבתי שבות מואב כיון שאמר באחרית הימים היא עתידה וזה יהיה בימים המשיח וכן שבות בני עמון שאומר אחרי זה ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ג"כ יהיה לעתיד וכן אומר בנבואת ישעיה על שתי האומות האלה באחרית ימי יבוס ויתר גוי ינחלום ואמר זאת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות כמו שאמר בנבואת זו כי על ה' הגדיל ואומר שם עוד כי רזה כל אלהי הארץ וישתחוו לו איש ממקומו כל איי הגוים וזה לא יהיה עד ימות המשיח ואע"פ שנתבלבלו האומות היום אפשר שנתפזרו במקומות קרובים מארצם ואף על פי שנתערבו באומות אחרות אפשר שנשאר שום זכר להם : באחרית הימים תשב כל אומה ואומה בארצה וכולם יהיו תחת ממשלת ישראל כמו שאומר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם : עד הנה משפט מואב. לפי שהאריך בספור הרעה הבאה עליו אומר עד הנה ומשפט ענינו גזרה הבאה עליהם בדין ומשפט : (א) לבני עמון. מדוע ירש מלכם את גד כמו שפירשנו כי כשגלו בני גד ובני ראובן מארצם באו בני עמון ומואב שהיו שכנים להם וישבו בה ועוד שהיו סבורין שהיה להם בה דין כי מקדם היתה שלהם ומה שאמר מלכם את גד רוצה לומר את ארץ גד ואפשר כנס בארץ גד מלך בני עמון עיר המלוכה לפיכך אמר מלכם : (ב) לכן. לפי שהוא החזיק בארץ גד יבא לו השודד עד עיר המלוכה והיא רבת בני עמון שהיתה לו בארצו ויחריב אותה היא ובנותיה : וירש ישראל את יורשיו. זה לא אמר על הזמן ההוא כי פורענות אלה האומות שזכר ע"י נבוכדנצר תהיה ואז ישראל היו בגלות אלא לפי שאמר כי בני עמון ירשו ארץ בני גד אמר כי עוד יבא זמן שיירשו ישראל את עמון שהיו יורשיו וזה יהיה באחרית הימים כמו שאמר ובני עמון משמעתם בנבואת ישעיה ואפשר שיהיה ענין וירש ישראל את יורשיו כי בני עמון לקו ג"כ על ידי מדי ופרס כמו שאמר בנבואת יחזקאל הנני נותנך לבני קדם למורשה וישראל עלו מהגולה ע"י כורש מלך פרס ונתן להם רשות בארץ בני עמון כי בתחילה נפלו ביד מלך בבל כמו שאר האומות ואח"כ מרדו כמו שמרד צדקיהו : (ג) הילילי חשבון כי שדדה עי. חשבון היתה למואב אחר שגלו בנית שני בני גד ובני ראובן ועי זו היתה לבני עמון ועי אחרת היתה בארץ כנען כמו שכתוב ונבוכדנצר כשבא בארץ בטף בני עמון תחלה ואח"כ מואב וכשבא על בני עמון פגע בו תחלה לפיכך אמר הילילי חשבון כי שדדה עי. את חשבון בארץ מואב אע"פ שאת בצורה וגדולה הלילי כיון ששדדה עי שהיתה בצורה לא תנצלי את : וגם בנות רבה. והם הכפרים של רבת בני עמון : למקנה. כי לא יהיה להם מקלט בררבה אע"פ שהיא עיר המלוכה כי גם היא תלכד ובאמרו בנות רבה לעקנה חגרנה שקים
ספדנה

יצא ג' סבירים יצאה וסי' השמש יצא על הארץ. כי אש יצא מחשבון. ומן אחת מהן יצא קרן אחת : ישב ה' קמצי' וסי' ישב בא עבדך ואמות. הבנים אין לישראל. אשרי האיש. ה' למבול ישב. ה' בכל צדקתיך :

מצודת ציון

הפח נשבר (תהלים קכד) : (מד) פקודתם. ענין השגחה הבאת הרעה : (מה) ולהבה. שלהבת : מבין סיחון. מעיר סיחון וכן אבן בהן בן ראובן (יהושע טו) : פאת. עבר וצד : קדקוד. הוא גובה הראש : שאון. ענין הומיה : (מז) ושבתי. מלשון השבה : שבות. מל' שבי הגולה : באחרית. בסוף : (א) מלכם. כך שם הגלולים של בני עמון כמ"ש ואחרי מלכם שקץ עמונים (מ"א יא) : (ב) לתל. גל ודגור כמו והיתה תל עולם (דברים יג) כי דרך החרבות להמצא בהם תלים מנפולת הכתלים וכדומה : ובנותיה. הם הכפרים כמו בית שאן ובנותיה (יהושע יז) : תצתנה. ענין הבערה ושריפה כמו ותצת בסבכי היער (ישעיה ט) : (ג) רבה. היא רבת בני עמון : והתשוטטנה. ענין ההליכה הנה והנה וכן שוטטו בחוצות ירושלים (לעיל ה) : בגדרות.
מחיצות

מצודת דוד

עליך מואב יבוא פחד ופחת ופח ר"ל צרות משונות ומרובות : (מד) הנס. מי שינוס ממקום הפחד : יפול וכו'. ר"ל אם ינצל מצרה אחת תדביקהו השנית ואם ימלט מהשנית ילכד בשלישית : שנת פקודתם. השגחת הבאת הרעה הראויה להם : (מה) בצל חשבון עמדו מכח נסים. ר"ל הנסים מן המלחמה מסבת הפחד הכח עמדו לחסות בצל חשבון כי לא יכלו לנוס עוד : כי אש וכו'. ר"ל והנה גם נפלו כי אש יצאה מחשבון ר"ל האויב יצא משם להאבידם : מבין סיחון. היא חשבון שהיתה מאז של סיחון מלך האמורי וכפל הדבר במ"ש : ותאכל. האויב האביד שארית מואב : וקדקוד. ואכלה קדקוד מואב המרימים קול שאון בגאוה ובגודל לבב וכו"ל אבדו השארית והאשי העם : (מו) אבד עם כמוש. העם שעובדים לעכו"ם כמוש הנה נאבד : (מז) ושבתי. אשיב בני השבי ממואב : באחרית הימים. ר"ל אחר זמן רב : עד הנה. ר"ל עד הנה נאמר משפט פורעניות של מואב : מט (א) לבני עמון. ר"ל על בני עמון אמר כה אמר ה' וכו' : הבנים וכו'. וכי אין לישראל בנים לרשת הארץ : אם יורש וכו'. כפל הדבר במ"ש : מדוע ירש מלכם וכו'. כי כשגלו בני גד ובני ראובן על ידי מלך אשור באו בני עמון וישבו בנחלת גד ולכן אמר מדוע ירש מלכם העכו"ם שלהם את גד : ועמו. עמו של מלכם מדוע ישב בערי גד : (ב) אל רבת. היא היתה עיר המלוכה של בני עמון : תרועת מלחמה. מן הכשדים הבאים עליהם וילכדוה : לתל שממה. למקום תל שממון : ובנותיה. הכפרים הסמוכים לה תהיינה נשרפות באש : וירש ישראל. ר"ל ועוד יבוא זמן אשר ישראל ירשו בני עמון בהמה עתה יורשי ישראל וזה היעוד יהיה בימי המשיח : (ג) הלילי חשבון. אתה חשבון השוה מארץ מואב הלילי כי כבר שודדה עי השוה מארץ בני עמון יבוא למשבון כי מן עי יבוא לחשבון ללכדה. חגורנה שקים. דרך אבל ועצר והפורה על ההגדן רבה : והתשוטטנה בגדרות. היו שטות הנה
ושנה

מַלְכָּם בַּגּוֹלָה יֵלֵךְ כֹּהֲנָיו וְשָׂרָיו
יַחְדָּיו׃ ד מַה־תִּתְהַלְלִי בָּעֲמָקִים זָב ג׳ מ״ל. ל׳
עִמְקֵךְ הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה הַבֹּטְחָה ד׳ בלישנא. ד׳. ל׳
בְּאֹצְרֹתֶיהָ מִי יָבוֹא אֵלָי׃ ה הִנְנִי
מֵבִיא עָלַיִךְ פַּחַד נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהֹוִה
צְבָאוֹת מִכָּל־סְבִיבָיִךְ וְנִדַּחְתֶּם אִישׁ
לְפָנָיו וְאֵין מְקַבֵּץ לַנֹּדֵד׃ ו וְאַחֲרֵי־ ל׳ חסר כסיפר׳
כֵן אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּת בְּנֵי־עַמּוֹן נְאֻם־
יְהוָה׃ ז לֶאֱדוֹם כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת הַאֵין עוֹד חָכְמָה בְּתֵימָן ב׳
אָבְדָה עֵצָה מִבָּנִים נִסְרְחָה חָכְמָתָם׃ ל׳
ח נֻסוּ הָפְנוּ הֶעְמִיקוּ לָשֶׁבֶת יֹשְׁבֵי ל׳. ל׳
דְּדָן כִּי אֵיד עֵשָׂו הֵבֵאתִי עָלָיו עֵת
פְּקַדְתִּיו׃ ט אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ ל׳. י״ב ר״פ בכופלא
לֹא יַשְׁאִרוּ עוֹלֵלוֹת אִם־גַּנָּבִים ל׳ מ״ל
בַּלַּיְלָה הִשְׁחִיתוּ דַיָּם׃ י כִּי־אֲנִי ג׳
חָשַׂפְתִּי אֶת־עֵשָׂו גִּלֵּיתִי אֶת־ ל׳
מִסְתָּרָיו וְנֶחְבָּה לֹא יוּכָל שֻׁדַּד זַרְעוֹ ל׳ כתיב ס׳.
וְאֶחָיו וּשְׁכֵנָיו וְאֵינֶנּוּ׃ יא עָזְבָה ל׳. י״ב. ב׳
יְתֹמֶיךָ אֲנִי אֲחַיֶּה וְאַלְמְנוֹתֶיךָ עָלַי ד׳ חס׳ בליש׳. ל׳
תִּבְטָחוּ׃ יב כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנֵּה
אֲשֶׁר־אֵין מִשְׁפָּטָם לִשְׁתּוֹת הַכּוֹס
שָׁתוֹ יִשְׁתּוּ וְאַתָּה הוּא נָקֹה תִּנָּקֶה ל׳

כַּחֲדָא׃ ד מָה אַתְּ מִשְׁתַּבְּחִי
בְּמֵישְׁרָךְ חָרוּבוּ תּוּקְפָּךְ
מַלְכוּתָא טַפְשְׁתָּא
דְּמִתְרַחֲצָא בְּבֵית נִנְזָהָא
אָמְרָה מָן יֵעוּל עֲלָי׃ ה הָא
אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ דַּחֲלָא אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת מִכָּל
סְחַרָנָךְ וְתִתְבַּדְּרוּן גְּבַר
לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי וְלֵית דִּמְכַנֵּישׁ
לִמְבַדְּרַיָא׃ ו וּבָתַר כֵּן אָתֵיב
יַת גָּלוּת בְּנֵי עַמּוֹן אֲמַר יְיָ׃
ז לֶאֱדוֹם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
הֲלֵית עוֹד חוּכְמָא בְּדָרוֹמָא
פְּסַק מִלְּכָא מִבְּנַיָא
אִתְקַלְקָלַת חוּכְמַתְהוֹן׃
ח עֲרוֹקוּ גְּלוֹ אַרְחִיקוּ לְמִתַּב
יָתְבֵי דְדָן אֲרֵי תְּבִיר עֵשָׂו
אַיְתֵיתִי עֲלוֹהִי עִדָּן סְעוֹרַת
חוֹבוֹהִי׃ ט אִם חָטוֹפִין
כִּקְטוֹפִין אָתוֹ עֲלָךְ לָא
אַשְׁאָרוּ עוֹלְלָן אִם גַּנָּבַיָא
בְּלֵילְיָא חַבִּילוּ מִיסַתְהוֹן׃
י אֲרֵי אֲנָא אַיְתֵיתִי בְּלוֹשִׁין
עַל עֵשָׂו גְּלֵיתִי יַת מַטְמְרוֹהִי
דְּאִסְבְּעֵי לְאִטַּמָּרָא לָא יָכוֹל
אִתְבְּזִיזוּ בְּנוֹהִי וַאֲחוֹהִי
וְקָרִיבוֹהִי וְלֵיתִינוּן׃ יא אַתּוּן
בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא תִשְׁבְּקִתּוּן
יַתְמֵיכוֹן אֲנָא אֲקַיֵּים
וְאַרְמְלָתְכוֹן עַל מֵימְרִי
יִתְרַחֲצָן׃ יב אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָא דְּלָא חֲזֵי לְהוֹן לְמִשְׁתֵּי כַּסָּא דְלוּטָא מִשְׁתָּא יִשְׁתּוּן וְאַתּוּן מִדָּמַן וּמִזְכָּא

רש"י

(יד) תתהללי. תתפא״ר ווגטי״ר בלעז : בעמקים. שארצך ארץ עמקים ואין עצירת גשמים קשה לה שאין חמה שולטת בה : זב עמקך. מכת רוב גשמים באה עד שזבו המים בעמק ושטפו שרשי התבואה כ״פ מנחם : (ה) איש לפנו. כל אשר יוכל למהר ולנוס : לנודד. לשון נע ונד (שם ד) : (ז) בתימן. אדום בדרומה של ארץ ישראל היא כמה שנא׳ והיה לכם פאת נגב ממדבר צין ע״י אדום (במדב׳ לד): מבנים. מחור זה : נסרחה. אתקלקלת: (ח) הפנו. התבערו מן המקום הזה ל׳ ופנו את הבית (ויקרא יד) : העמיקו לשבת. להחבא בעמקי מסתרים : נוסו הפנו העמיקו. כולם לשון צווי הם : (ט) אם בוצרים באו לך. חשפתי את וגו׳ שמועה שמעתי וגו׳. כל כעין דוגמא זו ניבא עובדיה על אדום ולפי שסיגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד במקצת הדברים משתנין: לא ישאירו עוללות. בתמיה והשודדים שבא עליך לא השאירו לך כלום: (י) חשפתי. גליתי כמו מחשוף הלבן (בראשי׳ ל) ואתה הסגרת שרידי לטען לא ישאר מהם איש כמה שנא׳ אל תסגר שרידיו (עובדיה א): ונחבה לא יוכל. ויבקש להחבא ולא יוכל: (יא) עזבה יתומיך. שיתמת בישראל: (יב) אשר אין משפטם לשתות. שלא היו אחים להם ואם הרעו להם אין להם משפט

הבת ד׳ וסימ׳ וכל הבת תחיון. עד מתי תתחמקין הבת. מה תתהללי בעמקים. מה אעידך מה אדמה לך: דים ג׳ בקריאה וסימ׳ והמלאכה היתה דים לכל. השחיתו דים. הלא יגנבו דים:

תולדות אהרן שבות בני עמון. ברכות כה ידים
ז : אבדה עצה . חגיגה ה : עזבה יתומיך . ב״מ פד :

רדק

ספדנה הוא על דרך משל או אמר כנגד הפה שיספדו בהם : והשוטטנה בגדרות מענין משוט בארץ כלומר לכו הנה והנה צועקות וסופדות ובאמרו בגדרות רוצה לומר בגדרות הכפרים כי לא יקראו מסגרות הכפרים חומה אלא גדרות כמו גדרות צאן או גדרות הגנות והכרמל כי לא יעשו חומה בגלורה :כפרים ואמר להם זה כלומר השוטטנו בגייסם בגדרותיהם ולא תחשבו ללכת להשגב בעיר חומה דלתים ובריח כי לא תועילכם כי גם היא תלכד וזו היא שאמר כי מלכם בגולה ילך מלכם היושב ברבה שהיא עיר המלוכה. ואני תמיה ממה שת״י והשוטטנה בגדרות ואתממן לסיען כמו שתרגם על כל ידיה גד דות ידמם בסיס קורח בגדדות בשני דלתי״ן ומלת והשוטטנה נקדמה השי״ן לפ״א הפעל מפני התחברות שני טתי״ן וכא שלא כמנהג באותיות ז״ס שר״ן : (ד) מה תתהללי בעמקים. היתה משתבחת בארץ המישור שהיתה לה והיתה רבת תבואות : זב עמקך. יזוב אותו העמק שאת משתבחת בו בדם חלליך ויונתן תרגם בעמקים במישרך ותרגם זב עמקך תרובי תוקפך : (ה) איש לפניו. כלומר כל אחד יהיה נדח כנגד פניו נאית: לד שינוס כלומר שלא יתקבצו הנדחים אחד עם אחד ולא יתחמו איש באחיו: (ו) ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון. כמו שפירשנו למעלה בנבואת מואב : (ז) לאדום. נבואה זו עתידה כמו נבואת ישעיהו שנבא על אדום לעתיד וכן עובדיה וכן יחזקאל וכולם משמעות נבואתם שהיא עתידה וכן אמר בזאת הנבואה אם לא יסחבום צעירי הצאן והם ישראל : האין עוד חכמה בתימן. וכן נאמר בנבואת עובדיה והאבדתי חכמים מאדום נראה כי חכמה נמצאת בהם ובעת רעתם לא תועילם חכמתם ותימן הוא מבני אליפז בן עשו אבל ה״י בדרומא : מבנים. ענין תבונה הבינוני מן הקל כמו בנתה לרעי שהוא מן הקל וכן אמר בנבואת עובדיה ותבונה מהר עשו אבל יונתן תרגם מבניא : נסרחה. הרי״ש בקמץ חטף וענינו נפסדה ונסרחה מדברי רז״ל עפה סרוחה ויונתן תרגם התקלקלת : (ח) נוסו הפנו העמיקו לשבת יושבי דדן. דדן הוא מאדום כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ודדנה בחרב יפלו ופי׳ הפסוק כן נוסו יושבי דדן כי אויבים הפנו העמיקו לשבת בארצכם ולגרש אתכם ולהשגות אתכם. ואדוני אבי ז״ל פי׳ כאשר אמרו נוסו הם שבנו והעמיקו לברוח והחזיקו מקום שבתם שלא תשיגם יד האויב וצריך לפרשו כן לפי שלא נוכל לפרש הפנו כמו נוסו לווי כי לא יבא צווי מבנין שלא נזכר פעלו וכן העמיקו עבר כי הה״א בסגול ואילו היה צווי היה בפתח : (ט) אם בוצרים. יאמר על דרך משל איך נשתה אדום כלה ועל הדרך הזה נבואת עובדיה : (י) כי אני. ונחבה לא יוכל. כתוב בה״א במקום אל״ף והוא מקור בתשלומו ודומה לעבר כי נמצא מבנין נפעל מקור דומה לעבר והחבא לא יוכל עשו כי אני גליתי מסתריו ואיננו דבק עם הפסוק הבא אחריו : (יא) עזבה. כלומר אחר שבודד זרעו ואחיו ושכניו אין מי שיאמר כנגד פעלו! עזבה יתומיך אני אחיה כלומר אם אתה נופל על חלל אל תחוש על הנשארים אחריך כי אני אחיה אותם אין מי שיאמר להם זה כי כולם ימותו לא יהיה להם שריד כמו שאמר בנבואת עובדיה ולא יהיה שריד לבית עשו : עזבה. צווי כמו עזוב הנה פירשנו הפסוק דבק למעלה ממנו ויונתן תרגם אתון בית ישראל לא תשבקון יתמיכון אנא אקיים וארמלתכון על מימרי יתרחצן ואמר תבטחו זו על הנקבות וכן והקרבו עלמות אחר שיש בו סימן נקבות אתם די וכן ענוו יעמדנה ויפרנה סימן נקבה ז אמר לזכר : (יב) כי כה אמר ה׳ הנה אשר

אין

מצודת דוד

והנה לכסמן בגדרות מקום רבית הצאן : כי מלכם. כי אף הפסל מלכם ילך בגולה כי האויב יקח פסלו העשוי מכסף וזהב : (ד) מה תתהללי בעמקים. אמר כמהתל מול בני עמון מה תתפארי בארצך שהיא ארץ עמקים ורב בהם הרטיבות להצמיח התבואה הנה אז הרבה דמים ישפך בקרבך אתה הבת השובבה ועמקך תזוב במרבית רטיבת הדם : הבוטחה. אתה הבוטחה באוצרותיה לאמור לא מי יבוא אלי למחות בידי : (ה) מכל סביביך. מכל עבר יבא עליך פחד : איש לפניו. כל איש יהיה נדח נגד פניו לנוס באשר ימצא ולא ימצא מי להיות מקבץ את הנדודים לשבת יחד להיות מנוחמים אלה מאלה : (ו) ואחרי כן. אחר שיקבלו די הגמול אשיב לארצם את בני השבי של בני עמון : (ז) לאדום. ר״ל על אדום אמר כה אמר ה׳ וכו׳ : האין. רצה לומר איך לא מלט נפשו ממלך בבל וכי אין עוד חכמה בתימן היא אדום היושבת בדרומה של א״י : אבדה עצה. וכי אבדה עצה מאנשי בינה וכאומר הלא המה מעולם אנשי חכמה ובינה ומדוע לא עמדה להם חכמתם : נסרחה חכמתם. הנה עתה נפסדה חכמתם ולא מצאו בה תועלת: (ח) נסו. הנה יושבי דדן ברחו והפנו מארצם והחביאו לשבת בעמקי מסתרים : כי איד. איד שלו הראוי לו הבאתי עליו ועת השגחת הרעה המוכן לו : (ט) אם בוצרים. הלא אם בוצרים באו על כרמך הלא ישאירו עוללות ואם גנבים באים בלילה הלא ישחיתו די ספוקם הצורך להם ולא ישחיתו הכל וכאומר מדוע א״כ האויב האביד אותך מכל וכל מבלי שאריה : (י) כי אני חשפתי. אולם היה כן כי אני גליתי מקום מחבואו : גליתי וכו׳. כפל הדבר במ״ש : ונחבה לא יוכל. לא היה יכול להחביא את עצמו והנה שודד זרעו וכו׳ ואין נשאר פי מהם : (יא) עזבה יתומיך. מוסב על מלת ואיננו האמור במקרא שלפניו לומר אין נשאר מי מהם לומר מול החלל אם אתה נהרגת עזוב יתומיך ואל תחוש להם כי אני אני אחיה אותם די ספוקם ואלמנותיך תבטחנה עלי לתת מחסורן כי לא ישאר מי שיאמר כן : (יב) הנה אשר אין משפטם וכו׳. ר״ל אשר העמים שהרעו עמה אין משפטם חמור כ״כ לשתות כוס התרעלה הואיל ואין להם קורבה עמם (דימה הפורעניות לשתיית כוס יין תרעלה המטמטם

את

מצודת ציון

מהילות העשויות למקום מרבץ הצאן וכן נאמר גדרות צאן (במדבר לב) : (ד) תתהללי. מלשון הלול והתפארות : זב. ענין נטיפה והזלה כמו יזובו מדוקרים (איכה ד) : הבת השובבה. העדה ההולכת בדרכי לבה ומורדת וכן שובו בנים שובבים (לעיל ג) : (ו) שבות. מלשון שבי : (ז) מבנים. מלשון בינה והשכל : נסרחה. נבאשה ונתקלקלה : (ח) הפנו. מלשון הסיו ממקום : העמיקו. מלשון עומק : דדן. שם מקום באדום : איד. שבר ומקרה רעה : פקדתיו. ענין השגחת הבאת הרעה : (ט) בוצרים. כן יקראו תולשי ענבי הגפן כמו כי תבצור כרמך (דברים כד) : עוללות. הם הענבים הקטנים והגרועים כמו לא תעולל (שם) : דים. די הספוק : (י) חשפתי. ענין גלוי כמו חשפי שובל (ישעיה מז) : ונחבה. מלשון מחבואה ומסתור :

לשמה

אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו. רוצה לומר אין משפטם כי אין העונש מוטל עליהם כמו שהוא מוטל עליך בעבור כי ישראל אחיך. כי כל האומות לקו בעונם שהרעו לישראל ואדום שהיה אח לישראל לא היה לו להרע לו אלא לעזרו כאשר יוכל וכן אמר בנבואת עובדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם לפיכך משפט אדום לשתות כוס התימה יותר מכל האומות: (יג) כי ב בצרה. היא עיר מלוכה באדום: (יד) שמועה. אומר הנביא שמועה שמעתי מאת ה' וציר בגוים שולח וכאילו מלאך שולח בגוים שיתקבצו למלחמה על בצרה ועל עריה: (טו) כי הנה. עם טעם היו אדום או גם ארצה אינה רחבת ידים כן פירש החכם רבי אברהם בן עזרא. והנכון כי פירוש קטן בשפל ונבזה כמו קטונתי מכל החסדים: נתתיך. כמו אתנך כי לא יחושו עליך שאר הגוים אם תאבד ויונתן תרגם כן קטן חלש: (טז) תפלצתך. יש מפרשים עכו"ם וכן אשר עשתה מפלצת לאשרה או יהיה ענינו מן פלצות בעתתני שהוא ענין אימה ורעדה אמר האימה שהיתה מוטלת על שכניך לפי שהיית מנצחת אותם המורא שהיה אותך וכן זדון לבך השיאך להגדיל פה ולהרע אף לאחיך יעקב ויונתן תרגם טפשותך אטעיאת יתך: שוכני בחגוי הסלע. כמו שוכן והיו"ד נוספת וכן תפשי מרום גבעה וכן חוצבי מרום קברו והדומים לו ופירוש בחגוי מן חוג הארץ חגה וחוג בענין אחד כלומר סביב הסלע רוצה לומר ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו ואמר זה על הר שעיר וי"ת דאת דמי לנשרא דישרי בשנא דכיפא: כי תגביה כנשר. פי' תגביה מקום שבתך כנשר שהוא עוף גבוה מכל העופות: (יט) הנה כאריה. פי' כתרגומו הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא לדיר רעין רוצה לומר יהיה נוה הכבש לפניו כמו דיר הרועים תרגום נוה דיר כמו שכתוב נות כרות רועים ופי' איתן המקום שהוא עתה איתן יהיה כמו נוה רועים וזה הפסוק נאמר ג"כ בנבואת בבל ויתכן לפרש הפסוק כן המשחית אדום יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברין המים בהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בא"י ומגאון א"י יבא להם הרע כמו שאומר בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו: אל נוה איתן. אל נוה מקום איתן והוא הר שעיר: כי ארגיעה אריצנו מעליה. ר"ל כאשר אשקיט וארגיע לישראל ארוץ אותו מעל ארץ אדום שהוא שם בגלות: ומי בחור אליה אפקוד. וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו אל ארץ אדום: כי מי כמוני. כלומר מי כמוני שיעמוד כנגדי: ומי יועידני. מי יתן לי זמן ומועד למלחמה: ומי זה רועה. ומי זה מלך באדום אשר יעמוד לפני. יועידני הנו"ן דגושה וזה הענין בעצמו אמר בנבואת מלך בבל לפי שגדל ענשם כאשר הרעו לישראל וזה יוכיח הפירוש הזה שפירש בפסוק כי נרמז בו גדולת ישראל ותשועתם כי אז יהיה חורבן אדום וי"ת כי ארגיע מן רגע א' וכן תרגם ארי בזמן אייתינון עלה ושלטונין אמני עלה ארי מאן כוותי ומאן דיערעינני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי. ובספר מכלול בחלק הדקדוק פירש כי ארגיע מן רוגע הים עורי רגע שענינם הבקיעה והכריתה כלומר אכריתם ואגלם מארצם: (כ) לכן. אל אדום. כמו על אדום וכן אל יושבי תימן כמו על וכמוהו רבים: אם לא ענין שבועה וכן נשבע ה' צבאות לאמור אם לא כאשר דמיתי כן היתה: יסחבום, כמו בחוב

תְּזַכּוּן לָא תִזְכּוּן אֲרֵי מִשְׁתָּא תִשְׁתּוּן׃ יא אֲרֵי בְמֵימְרִי קַיֵּמִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי לְצָדוּ לְחִסוּדִין לְחוּרְבָן וּלְלוּטָא תְּהֵי בָצְרָה וְכָל קִרְוָהָא יְהֶוְיָן לְחוּרְבָא לְעָלַם׃ יד בְּסוּרָא שְׁמָעִית מִן קֳדָם יְיָ וְאִזְגַּד בְּעַמְמַיָּא שְׁלִיחַ אִתְכְּנִישׁוּ וַאֲתוֹ עֲלַהּ וְקוּמוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא׃ טו אֲרֵי הָא חֲלָשׁ יְהַבְתָּךְ בְּעַמְמַיָּא בְּסִיר בִּבְנֵי אֱנָשָׁא׃ טז טַפְשׁוּתָךְ אַטְעִיאַת יָתָךְ רֶשַׁע לִבָּךְ דְּאַתְּ דָּמֵי לְנִשְׁרָא דְיָשְׁרֵי בְּשִׁינֵי כֵיפָא מוֹתְבֵיהּ כִּתְקוֹף רוּמָא אֲרֵי תְרִים כְּנִשְׁרָא מְדוֹרָךְ מִתַּמָּן בְּמֵימְרִי אַחֲתִינָךְ אֲמַר יְיָ׃ יז וּתְהֵי אֱדוֹם לְצָדוּ כָּל דְּיִעְבַּר עֲלַהּ יִכְלֵי וִינִיד עַל כָּל מַחְתָהָא׃ יח כְּהַפֵּכְתָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְקִרְוָהָא אֲמַר יְיָ לָא יְתֵיב תַּמָּן אֱנָשׁ וְלָא יִתּוֹתַב בַּהּ בַּר אֱנָשׁ׃ יט הָא מַלְכָּא בְּמַשְׁרִיתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כְּאַרְיָא דְסָלֵיק מֵרוּם יַרְדְּנָא (וַהֲוָה) לְדִיר רַעֲוָאֵי בִּזְמַן אַיְתֵינוּן עֲלַהּ וְשִׁלְטוֹנִין אֱמַנֵּי עֲלַהּ אֲרֵי מַן כְּוָתִי וּמַן דִּיעַרְעִינַּנִי וְלֵית מֶלֶךְ דְּאִית לֵיהּ תְּקוֹף קֳדָמַי׃ כ בְּכֵן שְׁמָעוּ מִלְכָּא דַּיְיָ דְּמַלִּיךְ עַל אֱדוֹם וּמַחְשְׁבָתֵיהּ

ג' כתיב ס"א לֹא תִנָּקֶה כִּי שָׁתֹה תִּשְׁתֶּה׃ יג כִּי
ספח"ק סימן בִי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי־לְשַׁמָּה
לְחֶרְפָּה לְחֹרֶב וְלִקְלָלָה תִּהְיֶה בָצְרָה
וְכָל־עָרֶיהָ תִהְיֶינָה לְחָרְבוֹת עוֹלָם׃
יד שְׁמוּעָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה וְצִיר
ד בַּגּוֹיִם שָׁלוּחַ הִתְקַבְּצוּ וּבֹאוּ עָלֶיהָ
וְקוּמוּ לַמִּלְחָמָה׃ טו כִּי־הִנֵּה קָטֹן
נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי בָּאָדָם׃
ג'. ד' לשון וכר טז תִּפְלַצְתְּךָ הִשִּׁיא אֹתָךְ זְדוֹן לִבֶּךָ
ד'. ד' שֹׁכְנִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע תֹּפְשִׂי מְרוֹם
גִּבְעָה כִּי־תַגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר קִנֶּךָ מִשָּׁם
ג' אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה׃ יז וְהָיְתָה אֱדוֹם
לְשַׁמָּה כֹּל עֹבֵר עָלֶיהָ יִשֹּׁם וְיִשְׁרֹק
ג' כתיב כן עַל־כָּל־מַכּוֹתֶהָ׃ יח כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם
וַעֲמֹרָה וּשְׁכֵנֶיהָ אָמַר יְהוָה לֹא־יֵשֵׁב
שָׁם אִישׁ וְלֹא־יָגוּר בָּהּ בֶּן־אָדָם׃
יט הִנֵּה כְּאַרְיֵה יַעֲלֶה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן
ב' מ"ל וא' חסר אֶל־נְוֵה אֵיתָן כִּי־אַרְגִּיעָה אֲרִיצֶנּוּ
ג' מֵעָלֶיהָ וּמִי בָחוּר אֵלֶיהָ אֶפְקֹד כִּי
ג' מִי כָמוֹנִי וּמִי יוֹעִדֶנִּי וּמִי־זֶה רֹעֶה
י"ד בטעם בספרא אֲשֶׁר יַעֲמֹד לְפָנָי׃ כ לָכֵן שִׁמְעוּ
ג' עֲצַת־יְהוָה אֲשֶׁר יָעַץ אֶל־אֱדוֹם

תשפט מות כמותך: (יג) לחרפ' לקללה תהיה בצרה. בצרה מערי מואב אלא מפני שנאמר יובב בן זרח מבצרה (בראשית לו) הוא לוקה עמו: (טז) תפלצתך. ל' בהלה שהיית ממהר ונבהל לעורר שטימתך לאחיך ויש לועזין ל' פלצות. ויש לועזין ל' מפלצת השוא אותך להרע להם: שוכני. שוכן: תופשי. כמו תופש היו"ד יתירה בו: (יט) כאריה העולה מגאון הירדן. שהוא מקום אריות כתרגומו של יונתן כן יעלה האויב אל נוה איתן: ארגיעה. אקרב את הרגע: אריצנו מעליה. פתאום ובהלת' יחריבנה וישוב לו כרגע קטן אל מקומו ואני אומר אריצנו מעליה ממעל לה שיהא מתגבר עליה ועליון לה וכן ממעל לרקיע וכן ממעל לו (ישעי' ו) מעל למדיו (שמואל א יב): ומי בחור. אותו שבחרתי לנקום נקמתי עלי' אפקד: ומי יועידני. למלחמה להלחם אתי: (כ) אם לא

שתה ג' כתיב ה' וסי' אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה. צפה הצפית. אשר אין משפטם לשתות: שלוח ד' בקריאה וס' במלכים א' סי' י"ד: שכני ד' בק"יאה וסי' בסדר ברכה: כמהפכת ו' בקריא' וסימ' כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצביים. ושממה כמהפכת זרים. והיתה בבל צבי ממלכות. כמהפכת סדם ועמרה ושכניה. כמהפכת אלהים את סדום ואת עמרה. הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדום דעמוס: ארגיעה ד' ב' מ"ל וא' חסר יו"ד וא' חסר ה' וסימן לאור עמים ארגיע. כי ארגיעה אריצנו. כי ארגיעה אריצם בן כתיב. ועד ארגיעה לשון שקר. קדמא חסר ה':

מצודת ציון

(יג) לשמה. לשממה: לחורב. ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח): (יד) וציר. ענין שליח כמו ציר נאמן (משלי כה): וקומו. הוא ענין לשון זרוז וכן קום עבור (יהושע ח): (טז) תפלצתך. ענין פחד ורעד כמו פלצות בעתתני (ישעיה כא): השיא. ענין הסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג): שוכני. היו"ד יתירה וכן תופשי: בחגוי. ענין בקוע וחריץ וכן יונתי בחגוי הסלע (ש"ה ב): קנך. מלשון קן והוא מדור העופות: (יז) ישום. ענין תמהון: וישרוק. הוא הקול הנשמע בקבוץ השפתים כן ויושביה לשרקה (מיכה ו): (יח) כמהפכת. ענין חורבן והפוך מטובה לרעה: יגור. ענין דירה: (יט) מגאון. ענין גבהות ורוממות ור"ל ככר המעולה הסמוך לירדן ושם היה מקום האריות וכן נאמר ואיך תעשה בגאון הירדן (לעיל יב): נוה. ענין מדור כמו נוה משולם (ישעיה לב): איתן. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כד): ארגיעה. מלשון מרגוע והשקט וכן למען הרגיע (לקמן נ): אריצנו. מל' ריצה ומהירות ההליכה: אפקוד. אמנה כמו והוא פקד עלי (עזרא א): יועידני. ענין עת קבוע כמו ואם למשפט מי יועידני (איוב ט): (כ) יסחבום. ענין גרירה ומשיכה בארץ כמו סחוב והשלך (לעיל כב): צעירי. ענין

מצודת דוד

את הלב ומבלבל את המוח: שתו ישתו. ואעפ"כ שתו הכוס ההוא: ואתה הוא. אשר דין משפטך לשתותה כי הלא את אחיך ליעקב ועכ"ז הרעות לו וכי בדין שתהיה נקי משתיית הכוס הנה לא תנקה כי תשתה אותו: (יג) כי לשמה וכו'. ר"ל עוד יבוא זמן באחרית הימים אשר עיר מושב הבצורה היא כרך גדול תהיה לשמה: לחרפה. הכל יחרפוה: לחורב. ר"ל חסר מכל טובה: ולקללה. יתלו הקללה בה לאמר שיהיה מקולל כמותה: וכל עריה. הערים שתחת ממשלתה: (יד) וציר בגוים שלוח. ר"ל השמועה היא אשר ציר יהיה שלוח בין העמים מזה לזה לומר התקבצו ובואו עליה למלחמה: (טו) קטן נתתיך. בתחילת מושבך בשעיר הנה אז היית קטן בגוים ובזוי בין בני אדם כי היתה ממלכה שפלה: (טז) תפלצתך. כאומר הנה עתה שנתגדלת למשול ממשל רב כאשר באת לעיר הבצורה ולכן אימתך ופחדך המוטל על כל הארצות היא הסית אותך להביא זדון בלבך להתגאות יותר מדאי: שוכני. כאלו אתה שוכן בבקיעי הסלע עד שלא יוכל מי לקרב אליך וכאלו תפשת מרום גבעה ר"ל גבעה רמה מכל גבעות עולם וכפל הדבר במ"ש: כי תגביה כנשר. אבל אם תגביה לשבת כנשר העושה מדורו במקום גבוה משם אורידך לארץ ותהיה נמסר ביד האויב: (יז) ישום. יתמה על גודל חורבנה: וישרוק. דרך בני אדם לשרוק כשרואים דבר חשוב שנחרב: (יח) כמהפכת וגו' אמר ה'. ר"ל ה' אמר שתהיה כמהפכת סדום וכו': ולא יגור. לא ידור אפילו דרך ארעי: (יט) כאריה יעלה. האויב הבא עליה יעלה בחוזק רב כמו שיעלה האריה מגאון הירדן ממקום רבצו אל נוה איתן ר"ל אל מדור הרועה המחוזק בבשר כי זהו איתנו וטובו: כי ארגיעה. כאשר אשקיט וארגיע ארוץ אותו וילכו להם: ומי בחור. ואת מי שאבחר אותו אמנה עליה להשחיתה: כי מי כמוני. שיוכל למחות בידי: ומי יועידני. מי יקבע עמדי זמן מיוחד להלחם בי: ומי זה רועה. מי הוא הרועה אשר יעמוד לפני להציל נאמו מידי ר"ל מי הוא שיציל עמו מידי וכפל הדבר במ"ש: (כ) לכן. הואיל אין מי ימחה בידו ועצתו תקום לכן שמעו וכו': יושבי תימן. ר"ל הגר מקום מחנם הוא מדרום א"י: אם לא. הוא ענין שבועה כמו אם לא בתים רבים (ישעיה ה)

סחוב וסחבך כלומר ימשכום ויגררום : צעירי הצאן אלו ישראל שהיו עד עתה צעירים וחלשים כנגד האומות ואמר ג"כ צעירי כנגד אדום כי עשו הגדול וכן אמר ורב יעבוד צעיר , ובדרש צעירי הצאן אלו בני בניה של רחל ללמדך שאין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל ויוסף ובנימין בנו צעירי השבטים ויונתן תירגם אם לא יגררון ויקטלון תקיפי עמא : אם לא ישים נוהם , הלא ותכרך ובים עליהם פיהם כלומר ישים בתיהם שממה עמהם : (כא) מקול נפלם , כנופל ממקום גבוה לנמוך שנשמע קול מפלתו כן אדום לרוב גבהותם וגאותם כשתבא מפלתם ישמע למרחוק כאילו רעשה הארץ : צעקה , תשמע מהם עד כי בים סוף נשמע קולה וכל זה להפלגה ולגוזמא וזכר ים סוף שהיא כנגד ארץ אדום ואע"ג שהדבר גדול גם נשמע קול ארץ אדום ביום מפלתה : (כב) הנה , וידאה , ויעוף וכן כאשר ידאה הנשר : כלב אשה מצרה · פי' למעלה : (כג) לדמשק , בים דאגה השקט לא יוכל , כמו שהוא בים שיש לו דאגה ופחד ולא יוכל להשקט לבו מדאגה ומפחד כן יהיו יושבי דמשק ועריה : (כד) רפתה דמשק , כלומר רפו ידיה לעמוד כנגד אויביה : ורטט החזיקה , כמו רתת שהוא ענין רעדה ופלצות האברים : צרה וחבלים אחזתה כיולדה, מנהג הלשון בדבור זכר ונקבה סמוכים נופל הפעל על הדבק אם ראשון ואם אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה כאשר קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה והדומים להם א"כ מה שאמר אחזתה לשון נקבה והדבק חבלים נפרש וי"ו ותבלים עם כמו ויוסף היה במצרים והדומים לו ופי' צרה וחבלים אחזתה צרה עיקר הספור לפיכך נפל הענין על צרה ואמר לשון נקבה : (כה) איך לא עוזבה , איך לא עזבה מלהלחם בה כלומר תאמר דמשק ר"ל אנשיה בנוסם כשבאו האויבים להלחם בנו ולקחת ארצנו איך לא עזבו דמשק שהיא עיר תהלה והיא קרית משוש איך לא עזבוה מלהחריבה ותירגם יונתן אכדין לא אשתביקת קרתא משבחתא וכן תירגם בס"א אכדין לא אתנטית ויש מפרשים עזבה מן ויעזבו את ירושלים ענין בנין וחזק כלומר איך לא נבנתה בחומה חזקה שלא תוכל יד האויב לשלוט בה : תהלה , כתוב ותהלת קרי והענין אחד כי תבא תי"ו במקום ה"א במקומות רבים : (כו) לכן ידמו . יכרתו וכן ואל תדמו בעונה : (כז) והצתי . ענין הדלקה שרשו יצת וכן למה הציתו עבדיך : בן הדד , כן היה שם מלך ארם בזמן חרבנה על יד נבוכדנצר , ורצין שם המלך בזמן חרבנה על יד סנחריב : (כח) לקדר ולממלכות חצור , אמר בזה שהכה נבוכדנצר מה שלא אמר כן באומות אחרות אע"פ שלקו על ידו לפי שהאחרות לקו ע"י אחרים פעם אחרת שהרי אדום ומואב ובני עמון וארם לקו ע"י דוד מלך ישראל אבל קדר וממלכות חצור לא ראינו שלקו אלא על ידי נבוכדנצר לפיכך אמר אשר הכה וכתוב נבוכדראצור בוי"ו וקרי בלא וי"ו שהיה נקרא ג"כ נבוכדראצור באולם : ושדדו . צווי מן הקל בא שלם והוא בפלס חרבו מאד משכו אותה : את בני קדם . גם הוא מבני ישמעאל כמו קדר וכן כתוב בתורה יטור נפיש וקדמה וי"ם בני מדינחאה ואפשר שהיו אלה בני קדר שוכנים במזרח : (כט) אהליהם . לפי שהם יושבי אהלים ובעלי מקנה וכן אמר כל צאן קדר יקבצו לך :

ונסו

לא לשון בהמה : יסחבום : יגררום : צעירי הצאן . בזויי העובדי כוכבים ורבותינו דרשו פרס שהוא הצעיר בבני יפת : ישים : לשון שממה : (כג) בושה חמת וארפד · ערי ארם כי שמעו שמועה רעה על דמשק שהיא ראש ארם כמה שנאמר כי ראש ארם דמשק (ישעיה ז) לכך נמוגו : בים דאגה דאגתה דומה לדאגת הים : השקט לא יוכל · כל דאגה לשון יראה הוא : (כד) רפתה דמשק רפו ידיה מהלחם : ורטט : זיע : (כה) איך לא עוזבה . לא נתמלאת עפר סביב חומתה לחזק החומה כמו ויעזבו את ירושלים עד החומה (נחמיה ג) ויש עוד לפתור למה לא נעזבת מן הרעה הזאת שלא תבא הרעה עליה : קרית משושי · כך יתאבל מלכה עליה : (כו) לכן . לשון שבועה : ידמו · יחריבו ואינו זז מלשון דממה שכל עיר חריבה אין קול נשמע בה : (כח) קדר . שוכני מדברות באהלי' הם אין חומה ואין עיר : (כט) מגור · אמאשמנ"ט בלעז ל"א

אריצם חסר יו"ד : כל לשון מחשבה על במ"ג אל וסי' לכן שמעו עצת ה' אשר יעץ אל אדום . מה תחשבון אל ה' דנחום . ומחשבותו אשר חשב אל ארץ כשדים : נמגו ד' וחס' וסימ' כל יושבי כנען . וכי נמגו כל יושבי . וגם נמגו כל . לדמשק בושה חמת : והצתי אש ו' וסי' נמסר לעיל בסיפר' סוף סימן כ"א : בחומות כל סיפר' חומות במ"ג חומות וסי' שיורת דדמשק נם ל · וסי' ונתתיך לעם הזה · והצתי אש בחומת דמשק : ופקדתי על

וּמַחְשְׁבוֹתָיו אֲשֶׁר חָשַׁב אֶל־יֹשְׁבֵי תֵימָן אִם־לֹא יִסְחָבוּם צְעִירֵי הַצֹּאן אִם־לֹא־יַשִּׁים עֲלֵיהֶם נְוֵהֶם׃ כא מִקּוֹל נִפְלָם רָעֲשָׁה הָאָרֶץ צְעָקָה בְּיַם־סוּף נִשְׁמַע קוֹלָהּ׃ כב הִנֵּה כַנֶּשֶׁר יַעֲלֶה וְיִדְאֶה וְיִפְרֹשׂ כְּנָפָיו עַל־בָּצְרָה וְהָיָה לֵב גִּבּוֹרֵי אֱדוֹם בַּיּוֹם הַהוּא כְּלֵב אִשָּׁה מְצֵרָה׃ כג לְדַמֶּשֶׂק בּוֹשָׁה חֲמָת וְאַרְפָּד כִּי־שְׁמֻעָה רָעָה שָׁמְעוּ נָמֹגוּ בַּיָּם דְּאָגָה הַשְׁקֵט לֹא יוּכָל׃ כד רָפְתָה דַמֶּשֶׂק הִפְנְתָה לָנוּס וְרֶטֶט הֶחֱזִיקָה צָרָה וַחֲבָלִים אֲחָזַתָּה כַּיּוֹלֵדָה׃ כה אֵיךְ לֹא־עֻזְּבָה עִיר תְּהִלָּה קִרְיַת מְשׂוֹשִׂי׃ כו לָכֵן יִפְּלוּ בַחוּרֶיהָ בִּרְחֹבֹתֶיהָ וְכָל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה יִדַּמּוּ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ כז וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת דַּמָּשֶׂק וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בֶּן־הֲדָד׃ כח לְקֵדָר ׀ וּלְמַמְלְכוֹת חָצוֹר אֲשֶׁר הִכָּה נְבוּכַדְרֶאצּוֹר מֶלֶךְ־בָּבֶל כֹּה אָמַר יְהוָה קוּמוּ עֲלוּ אֶל־קֵדָר וְשָׁדְדוּ אֶת־בְּנֵי־קֶדֶם׃ כט אָהֳלֵיהֶם וְצֹאנָם יִקָּחוּ יְרִיעוֹתֵיהֶם וְכָל־כְּלֵיהֶם וּגְמַלֵּיהֶם יִשְׂאוּ לָהֶם וְקָרְאוּ עֲלֵיהֶם

ב' מ"ל
י"ג בליש"א
ל"ד מ"ל
ב'
ל'
ל'
ס' · ב'
ג'
ה' חסר
ד' רפין
ב' רותס
ל'
ל'
תהלת ק'
ל'
כ"ו · ו'
כל סיפרא חומות במ"ג חומות וסי' דדמשק
נבל ג' כ"ל
ל' חסף
י' קמלין ל"מ ול' תסכ' ב'

דַּחֲשִׁיב עַל יָתְבֵי אַרְעָא דָרוֹמָא אִם לָא יִגַּרְרוּן וְיִקַטְלוּן תַּקִּיפֵי עַמָּא אִם לָא יְצַדוּן עֲלֵיהוֹן מְדוֹרֵיהוֹן׃ כא מִקָּל מַפַּלְתְּהוֹן זָעַת אַרְעָא צְוָחְתָא בְּיַמָּא דְסוּף אִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן׃ כב הָא כְּנִשְׁרָא דִסְלִיק וּמִשְׁתְּדֵי כֵּן יִסַּק מְלַךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ וְיִשְׁרֵי עַל בָּצְרָה וִיהֵי לֵב גִּבָּרֵיהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי בְּיוֹמָא הַהוּא כְּלֵב אִתְּתָא דְּעָקָא לַהּ בְּחֶבְלָהָא׃ כג לְדַמֶּשֶׂק בְּהִיתוּ יָתְבֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אֲרֵי בְּסוֹרְאָ בִּישָׁא שְׁמָעוּ אִתְּבָרוּ דַּחֲלָא בְּיַמָּא וְיִצְפָּא אַחֲדַתִינוּן הָא כְּנַחְתֵּי יַמָּא דְשָׁקְטִין וְלָא יָכְלִין לְמָנַח׃ כד אִתְרַשְׁלוּ יָתְבֵי דַמֶּשֶׂק אִתְפְּנִיאוּ לְמֵיעֲרָק וְשִׁפְלוּתָא אַחֲדַתִינוּן עָקָא וְחֶבְלִין אַחֲדוּנוּן הָא כְּחֶבְלִין לְיָלְדְתָא׃ כה אֵיכְדֵין לָא אִשְׁתְּבִיקַת קַרְתָּא מְשַׁבַּחְתָּא כְּרַכָּא חֶדְוָאָה׃ כו בְּכֵן יִתְרְמוּן עוּלֵימָהָא בִּרְחוֹבָהָא וְכָל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא יִתַּבְרוּן בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ כז וְאַדְלִיק אִשָּׁתָא בְּשׁוּרֵי דַמֶּשֶׂק וּתְשֵׁיצֵי בִּירָנְיַת בַּר הֲדַד׃ כח לְקֵדָר וּלְמַמְלְכוּת חָצוֹר דִּמְחָא נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קוּמוּ סַקוּ עַל קֵדָר וּבוֹזוּ יָת בְּנֵי מַדִּינְחָא׃ כט מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְעָנְהוֹן יִשְׁבּוּן יְרִיעָתְהוֹן וְכָל מָנֵיהוֹן וְגַמְלֵיהוֹן יִסְבוּן לְהוֹן וְיִתְכַּנְשׁוּן עֲלֵיהוֹן דְּקַטְלִין

מצודת דוד

(כ) ור"ל הענין היא בשבועה אשר צעירי הצאן יגררום מארצם והוא פרס שהוא הצעיר בבני יפת וכן אמרו רז"ל מובטחני שעתידה וכו' שתפול ביד פרס (יומא י) : אם לא ישים . בשבועה אשר יעשה את נוהם שממה עליהם ר"ל לפניהם בעל כרחם : (כא) מקול נפלם · משמועת קול מפלתם תרעש הארץ כי יפחד שלא יקרה להם כמקרם : צעקה · ר"ל צעקה גדולה ישמע בעולם : בים סוף . קולה יהיה נשמע בים סוף הרחוקה ממנה וסמוכה לארץ מקור מחצבה והוא ענין מליצה לומר שקול צעקתה הלך למקומה ראשון : (כב) הנה כנשר . האויב יעלה כנשר ויעופף ויפרוש כנפיו לבוא על העיר בצרה היה כך גדול וכו' ר"ל חיל קל יבוא כנשר המעופף : כלב אשה מצרה . כמו לב האשה כשהיא מצרה כי אז נשברה לבה עד מאד : (כג) לדמשק · ר"ל זהו היעוד על דמשק : בושה חמת וארפד · ר"ל כל אחת מהם בושה : שמועה רעה . היא ביאת הכשדים : נמוגו · נמס לבם : בים דאגה · דאגתו ידמה לדאגת ההולך בים אשר ידאג ויפחד מהרמת הגלים : השקט לא יוכל · לא אפשר לו לשקוט מדאגתו : (כד) רפתה דמשק . רפו ידיה מלהלחם והפנתה לנוס מן המלחמה ואחזה רתת וחרדה : כיולדה · כאשר יולדה שיש לה חבלים : (כה) איך לא עוזבה . כאומר עם כי ג"כ החריב מקומות רבות עכ"ז איך לא הניח אותה מלהשחיתה להיותה עיר תהלה קרית משוש : (כו) לכן . מפני שהיא עיר חשובה מאד ילחמו אנשיה עליה עד כי ימותו ויפלו בחוריה ברחובותיה וכל אנשי המלחמה יכרתו ולא ינוס מי מהם כי לחמו בעבור העיר עד ימותו כולם : (כז) והצתי אש : ר"ל בגזירת המקום יבוא עליה אבדון : בן הדד · הוא מלך ארם : (כח) לקדר . ר"ל על קדר וכו' אמר כה אמר ה' : קומו עלו · כאלו המקום מצוה לכשדים ואומר להם קומו עלו וכו' : בני קדם · הם בני קדר וממלכות חצור כי בפאת המזרח ישבו : (כט) אהליהם . כי אין להם בתים לשבת והם שוכני מדבריות באהלים : יריעותיהם : יריעות האהלים וכפל הדבר במ"ש : ישאו להם · יקחו לעצמם : וקראו וכו' מכל סביבותם

מצודת ציון

ענין קוטן : ישום · מל' שממה : נוהם · מל' נוה ומדור : (כב) וידאה · ענין עפיפה ופריחה וכן כנשר ידאה (לעיל מח) : מצרה · מל' צר ולחץ : (כג) לדמשק · היא עיר המלוכה מארם : חמת וארפד . שמות מקומות ארם : נמוגו · ענין המסה : (כד) רפתה · מל' רפיון : הפנתה · ענין החזרה וסבוב : ורטט · ענין רתת וחרדה כי קול ה' יחיל מדבר (תהלים כט) תרגומו מרעיש מדברא : החזיקה · ענין אחיזה : וחבלים · מכאובי לידה : (כה) עוזבה · ענין הנחה : תהלה · מל' הלל ופאר : קרית · עיר : משושי · היו"ד יתירה : (כו) ידמו · ענין כריתה כמו ער מואב נדמה (ישעיה טו) : (כז) והצתי · ענין תבערה ושריפה : (כח) ושדדו · ענין עושק וגזל : (כט) יריעותיהם · מל' יריעה ווילון : ישאו · יקחו : מגור

מָגוֹר מִסָּבִיב׃ ל נֻסוּ נֻּדוּ מְאֹד הֶעְמִיקוּ לָשֶׁבֶת יֹשְׁבֵי חָצוֹר נְאֻם־יְהוָה כִּי־יָעַץ עֲלֵיכֶם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל עֵצָה וְחָשַׁב עֲלֵיכֶם מַחֲשָׁבָה׃ לא קוּמוּ עֲלוּ אֶל־גּוֹי שְׁלֵיו יוֹשֵׁב לָבֶטַח נְאֻם־יְהוָה לֹא־דְלָתַיִם וְלֹא־בְרִיחַ לוֹ בָּדָד יִשְׁכֹּנוּ׃ לב וְהָיוּ גְמַלֵּיהֶם לָבַז וַהֲמוֹן מִקְנֵיהֶם לְשָׁלָל וְזֵרִתִים לְכָל־רוּחַ קְצוּצֵי פֵאָה וּמִכָּל־עֲבָרָיו אָבִיא אֶת־אֵידָם נְאֻם־יְהוָה׃ לג וְהָיְתָה חָצוֹר לִמְעוֹן תַּנִּים שְׁמָמָה עַד־עוֹלָם לֹא־יֵשֵׁב שָׁם אִישׁ וְלֹא־יָגוּר בָּהּ בֶּן־אָדָם׃ לד אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־עֵילָם בְּרֵאשִׁית מַלְכוּת צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר׃ לה כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי שֹׁבֵר אֶת־קֶשֶׁת עֵילָם רֵאשִׁית גְּבוּרָתָם׃ לו וְהֵבֵאתִי אֶל־עֵילָם אַרְבַּע רוּחוֹת מֵאַרְבַּע קְצוֹת הַשָּׁמַיִם וְזֵרִתִים לְכֹל הָרֻחוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא־יִהְיֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יָבוֹא שָׁם נִדְּחֵי עוֹלָם׃ לז וְהַחְתַּתִּי אֶת־עֵילָם לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם וְלִפְנֵי ׀ מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם ׀ רָעָה אֶת־חֲרוֹן אַפִּי נְאֻם־יְהוָה וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב עַד כַּלּוֹתִי אוֹתָם׃ לח וְשַׂמְתִּי כִסְאִי בְּעֵילָם וְהַאֲבַדְתִּי מִשָּׁם מֶלֶךְ וְשָׂרִים נְאֻם־יְהוָה׃ לט וְהָיָה ׀ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים אָשׁוּב אֶת־שְׁבִית עֵילָם נְאֻם־יְהוָה׃

נ א הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־בָּבֶל אֶל־אֶרֶץ כַּשְׂדִּים בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃ ב הַגִּידוּ בַגּוֹיִם וְהַשְׁמִיעוּ וּשְׂאוּ־נֵס הַשְׁמִיעוּ אַל־תְּכַחֵדוּ אִמְרוּ נִלְכְּדָה בָבֶל הֹבִישׁ בֵּל חַת מְרֹדָךְ הֹבִישׁוּ עֲצַבֶּיהָ חַתּוּ

עליכם קרי

כ' מ"ל כלו שלאנן ושליו

ב' א' מ"ל וא' חסר

ב' ושלום סים לו

ג' מנהון ר"פ · ו' כ"ו

נ' כ"פ

עילם קרי ל'

אשיב קרי שבות ק'

ל'

ג' · ל'

בְּחַרְבָּא מִסְחוֹר סְחוֹר׃ ל עֲרוֹקוּ גְלוֹ לַחֲדָא אַרְחִיקוּ לְמִתַּב יָתְבֵי חָצוֹר אֲמַר יְיָ אֲרֵי מְלַךְ עֲלֵיכוֹן נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל מַלְכָּא וַחֲשִׁיב עֲלֵיכוֹן מַחְשְׁבָא׃ לא קוּמוּ סַקוּ עַל עַמָּא דְיָתְבִין שְׁלֵיוָא שָׁרָן לְרוֹחְצָן אֲמַר יְיָ לֵית לְהוֹן דָשִׁין וְעַבְרִין בִּלְחוֹדֵיהוֹן שָׁרָן׃ לב וִיהוֹן גַמְלֵיהוֹן לְבִזָּא וַהֲמוֹן גֵיתֵיהוֹן לַעֲדֵי וְאֶבַדְּרִינוּן לְכָל רוּחַ מַקְפֵי פָתָא וּמִכָּל עִבְרֵיהוֹן אַיְתֵי תְּבַרְהוֹן אֲמַר יְיָ׃ לג וּתְהֵי חָצוֹר לִמְדוֹר יְרוֹדִין צָדוּ עַד עָלְמָא לָא יְתֵיב תַּמָּן אֱנָשׁ וְלָא יִתְיְתֵיב בַּהּ בַּר אֱנָשׁ׃ לד דַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה נְבִיָּא עַל עֵילָם בְּרֵישׁ מַלְכוּת צִדְקִיָּה מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר׃ לה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָא אֲנָא תָבַר יַת תְּקוֹף עֵילָם רֵישׁ גְבוּרְתְּהוֹן׃ לו וְאַיְתֵי עַל עֵילָם אַרְבַּע מַלְכְוָן מֵאַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא וְאֶבַדְּרִינוּן לְכָל רוּחָתָא הָאִלֵּין וְלָא יְהֵי עַם דְלָא יְהָכוּן לְתַמָּן מְטַלְטְלֵי עֵילָם׃ לז וְאֶתְבַּר יַת עֵילָם קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּקֳדָם דְבָעַן לְמִקְטְלְהוֹן וְאַיְתֵי עֲלֵיהוֹן בִּישָׁא יַת תְּקוֹף רוּגְזִי אֲמַר יְיָ וְאֶגְרֵי בָתְרֵיהוֹן דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא עַד דְאֶשֵׁיצֵי יַתְהוֹן׃ לח וְאֶשַׁוֵּי כוּרְסֵי מַלְכוּתִי בְּעֵילָם וְאוֹבִיד מִתַּמָּן מְלַךְ וְשִׁלְטוֹן אֲמַר יְיָ׃ לט וִיהֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא אָתֵיב יַת גָלוּת עֵילָם אֲמַר יְיָ׃ א פִּתְגָמָא דְמַלֵּיל יְיָ עַל בָּבֶל וְעַל אֲרַע כַּסְדָּאֵי בְּיַד יִרְמְיָה נְבִיָּא׃ ב חַוּוֹ בְעַמְמַיָּא וּבַסָּרוּ וּזְקוֹפוּ אָתָא בַּסָּרוּ לָא תִמְנְעוּן אֲמָרוּ אִתְכְּבִישַׁת בָּבֶל בְּהִיתוּ דְפָלְחִין לְבֵל אִתְבָּרוּ דְפָלְחִין לִמְרוֹדָךְ בְּהִיתוּ צַלְמָנָהָא אִתְּבָרָא

רש"י

ל"א לשון יראה : (ל) כי יעץ עליכם וגו' · ומה היא העצה קומו עלו אל גוי שליו.(לא) בדד ישכונו : בטח ביחידות אין צריכין להתאסף ולישב ברוב אדם שאין יראים שיבוא אויב עליהם : (לב) קצוצי פאה : מוקצים מקצה אל קצה הרוחות: (לה) את קשת עילם · את תקוף עולם:(ס"א חוזק עילם): ראשית גבורתם : מיטב גבורת': (לח) ושמתי כסאי . מגור שלי: (ב) ושאו נס . פירק"א בלע"ז פי' אסיפה הוא : בל ומרודך: שמות עבודת כוכבים של בבל:

גוי

תולדות אהרן כסאי בעילם · מגלה י (פסחים סד) :

רד"ק

(ל) נסו נדו · כבר פיר' ענין הפ' בנבואת אדום : (לא) קומו אל גוי שליו · כמו שלו הייתי אלא שזה משקל אחר בשוא השי"ן במשקל שאר שאר זעיר ונכתב בו יו"ד המשך כמו בזעיר : (לב) והיו קצוצי פאה · יהיו קצוצים לכל פאה מענין קץ כי הפאה היא קץ וסוף : (לד) אשר היה · אמרו רבותינו ז"ל כי עילם עזרו את הכשדים ובאו עמהם להרע לישראל לפיכך נאמרה עליהם נבואה זו : (לה) כה אמר ה' . קשת עילם , ר"ל חזקם ותקפם כמו שהקשת חוזק הנושא אותו וכן תירגם יונתן תקוף : (לו) והבאתי · ארבע רוחות , כאילו ארבע רוחות יכום זאת הרוח תזרה אותם לרוח שכנגדה ושכנגדה אליה כן יהיו מפוזרים בכל מקום וי"ת ד' רוחות ארבע מלכוון : נדחי עולם . בדגש הדל"ת לחסרון ה"א הפעל נדחי ישראל יכנס רפה הדל"ת : עולם · כתיב בוי"ו עילם קרי ביו"ד ואותיו' אהוי מתחלפות : (לז) והחתתי . בא על דרך השלם ודגש התי"ו האחרונה לחסרון תי"ו למ"ד הפעל שרשו חתת ענין שבר : את חרון אפי , על שהרעו לישראל : (לח) ושמתי כסאי בעילם · כיון שאאביד ממנה מלך ושרים ויבינו כי מאתי הוא כאילו שם כסאי ואמליך עליה מלך ורז"ל פירשו הפסוק על דבר ושתי ודבר המן וכמו כי הכל היה סבה מאת ה' להטיב לישראל בגלותם ופי' מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשרת בניו וזהו ושמתי כסאי בעילם כי הכל ידעו כי מה' היתה התשועה הזאת : (לט) והיה באחרית הימים · פי' בנבואת מואב : אשוב . כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד וכן שבית כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והענין אחד : (א) הדבר אשר דבר ה' אל בבל אל ארץ כשדים : (ב) הגידו בגוים · לפי שנבוכד נצר השמיד כל הגוים אמר שיבשרו בשורה זו בגוים : הובישו בל חת מרודך · אלה היו אלהי בבל ואמר הרי הם כאילו הובישו עתה וחתו כי לא יוכלו להציל את עובדיהם : חת · פעל עבר בשקל תם

ב

בל בבבל : בדד ה' וסימ' בדד ישב מחוץ למחנה · ה' בדד ינחנו וישכן ישראל בטח . כי עיר בצורה · קומו עלו אל גוי שליו. לא ישבתי בסוד משחקים . איכה ישבה בדד · ישב בדד וידם : צדקיהו ו' וסימ' ויעש לו צדקיה בן כנענה דמלכים . ואל צדקיה מלך יהודה . ויהי בשנה ההיא בראשית · ביד אלעשה בן שפן . בראשית מלכות צדקיה מלך יהודה · ובני יהויקים יכניה · וא' וצדקיה ובן חכליה וצדקיהו:אשיב ג' דכתיב אשוב וסי' כי הנה בימים ההמה . גם זרע יעקב ודוד עבדי · והיה באחרית הימים אשיב את : שבות דכתיב שבית ו' בקריאה וסימ' לכן כה אמר אדני ה' עתה אשיב את. וה' שב שבות איוב בהתפללו · והיה באחרית הימים אשיב את שבות סדום ענתיה ג' בפסוק·וא' חילוף כתיב שבות וקרינן שבית וסימ' רצית ה' ארצך · כל ג' בקרי' וסי' ופקדתי על בל בבבל . אמרו נלכדה בבל הוביש בל · כרע בל

מצודת דוד

יקראו אליהם פחד ר"ל יפחידו אותם מכל עבר : (ל) נסו נדו · כאלו הנביא מזהיר לאמר להם נסו ממקומכם והיו נדים למקום רחוק מאד ושבו בעמקי מסתרים להחבא : (לא) קומו . ר"ל חשב היא העצה והמחשבה שאמר לעמו קומו אל גוי היושב בשלוה ואין לו מלחמה עם מי להיו' נשמר ונזהר : לא דלתים . אינו יושב בערי מבצר הסגורים בדלתים ובריח : בדד ישכונו · אינם שוכנים מאוספים יחד כי אם כל אחד לבדו כי אין פחד אויב נגד פניהם : (לב) וזריתים . אפזרם לכל עבר בקצות פאת העולם : ומכל עבריו : מכל צד אביא להם אידם ויהיו מסובבים בו : (לג) והיתה חצור · הוא מקום המושל על כל בני קדר שוכני אהלים : ולא יגור · אף דרך עראי : (לד) אל עילם · על עילם והיא ממלכות מדי : (לה) את קשת · לפי שהיו מושכי קשת ובזה היה עיקר גבורתם לכן אמר במשלים שישבור קשתם אשר היא ראשית גבורתם : (לו) והבאתי וכו' : ר"ל יתפזרו בכל ארבע רוחות וקצות העולם כאלו הרוחות ינשבו מכל עבר לפזרם אל העבר שממולו : לכל הרוחות האלה : אשר באה הרוח מהם כי כ"א יפזרם אל העבר שממולו : ולא יהיה הגוי · לא יהיה שום אומה בעולם אשר לא וגו' : (לז) והחתתי · אשבור את עילם : ושלחתי · אל המקומות אשר ינוסו שמה : (לח) ושמתי כסאי · ר"ל אין מי ימשול בעילם כי אם אני לבד כי אהרוג ואאבד שרים ולא יהיה מי למשול : (לט) באחרית הימים . ר"ל אחר זמן רב : אשיב את שבות : אשוב לארצם את השבוי של עילם . נ (א) אל בבל אל ארץ כשדים . על בבל ועל ארץ כשדים : (ב) הגידו . אתם המבשרים חדשות הגידו בין העכו"ם בשורה זו מחורבן בבל כי לשמחה יחשב להם על כי הם החריבו עמים רבים : ושאו נס · למען יאספו כולם

מצודת ציון

מגור · ענין פחד : (לא) שליו . מל' שלוה : בריח · הוא כעין מטה הסוגר הדלתות : בדד · יחידי כמו לבדד לבטח (תהלים ד') : (לב) והמון · ענין רבוי : וזריתים · ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב') : קצוצי · מלשון קצה · פאה · צד ועבר : עבריו · צדדיו : אידם · ענין צער ומקרה רעה : (לג) למעון · ענין מדור כמו ה' מעון אתה היית (תהלים צ) : תנים · מין נחש : יגור · ענין דירה : (לה) ראשית · ר"ל מיטב וכן ראשית תבואתה (לעיל ב) : (לו) רוחות · רוח הנושב : הרוחות · ענין פאה ועבר : (לז) והחתתי · ענין שבר כמו חתתה קשתותם (לקמן נ"א) : (לט) באחרית · בסוף : שבות · מל' שבי : (ב) נס · כלונס ארוך ומפה בראשו והוא עשוי לרמז בו אסיפה : תכחדו · ענין העלמה כמו אל נא תכחד ממני (ש"א ג) : הוביש · מל' בושה : בל מרודך · שמות

תם עוכן שרשו תחת תחתו מלמטה : (ג) כי עלה גוי מצפון • מדי ופרס : (ד) ההמה • כי כשתחרב בבל יצאו ישראל מהגולה על ידי כורש מלך פרס : יבאו בני ישראל המה ובני יהודה יחדו • הם המה אותם שהיו בגלות בבל עם יהודה ובנימין כי כשגלו עשרת השבטים נשארו בארץ מעטים מפוזרים כמו שכתוב בדברי חזקיהו ויאשיהו ועל אותם בני ישראל אומר שגלו עם יהודה לבבל והם יצאו עמהם כשעלו מבבל על ידי כרש מלך פרס : הלוך ובכה • משמחת' בשובה לארצם כי יש בכי של שמחה כמו בבכי יבאו כמו וישק לרחל וישא קולו ויבך , ויבך על צואריו עוד : (ה) ציון ישאלו • בשובם מגלות בבל ישאלו זה לזה דרך ציון : דרך הנה • דרך המקום הזה כמו לא אתה שלחתם אותי הנה והדומים לו : ובאו ונלוו אל ה' • כל אחד יאמר לחברו באו ונלוו אל ה' , ונלוו לוי בא על דרך העבר וכן ונלוו אל ה' ונקבצו שניהם לשון נלוו ונקבצו ות"י באו ונלוו עבר מוסב לעתיד ייתון ויתוספון על עמא דיי' ויגזר להון קיים עלם דלא יפסוק דעמו בזה שילוו עמהם גרים בעלותם מבבל וכן אמר בנבואת בבל בישעיה ונלוה הגר עליהם ונספחו פירשנוהו שם כי הוא לעתיד ואף הפסוק בעלותם מבבל ואף לעתיד בימות המשיח כמו שפי' שם : (ו) צאן אובדות • שאין מבקש אותן כן היו עמי עד אותו הזמן שתחרב בבל כי אז יהיה להם דורש ומבקש : היה עמי • כתוב על דרך כלל היו קרי על דרך פרט : רועיה' התעום • מלכיה' היו סבת אבדתם והם התעום שהלכו בדרך הרעה : הרים שובבים : כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו ואותיו' אה"וי מתחלפות וענינו ענין גרוש ושלוח וכן כי שבבים יהיה על דעת רבי יונה פירושו אל ההרים גרשום ושלחום ויש לפרש שברום והתעום בלכתם בגלות מהר אל הר ומהר אל גבעה וכן כי שבבים יהיה ענין שבר וכתיבה וכן ושבבתיך ושאתיך : (ז) כל • וצריהם , שעושים להם צרות : אמרו לא נאשם • אין עלינו אשם בהרע להם תחת אשר חטאו וזה דבר הנביא אומר להם למה באה להם כל הרעה הזאת . נוה צדק • שהיה להם נוה צדק ומעון אז כשהיו עושים רצונו : ומקוה אבותיהם ה' • וכן היה מקוה אבותיהם שהיו בוטחים בו ומקוים אליו הוא היה להם מקוה שהיו מוצאים תקותם בו : (ח) נדו • אמר כנגד ישראל נדו : מתוך בבל יצאו . כתיב מדבר שלא לנכח וקרי צאו מדבר לנכח ענין אחד : והיו כעתודים לפני צאן . שהיו בצאתכם כמו העתודים שהולכים לפני הצאן כן תהיו אתם בלא פחד ובלא יראה וי"ת והוו כרברבין בריש עמא : (ט) כי הנה . וערכו לה משם תלכד , במקום שיערכו מלחמה משם ילכדו אותה לא יצטרכו ללכת אל מקום אחר : חציו כגבור משכיל • חצי הקהל הזה שיעלו על בבל יהיו כחצי גבור משכיל שלא ישובו ריקם בירותו שלא יהרג כן יהיו חצי כל הנלחמים על בבל משכיל שעל יוצא הגבור משכיל בהרגו ואם נהרג שכולה : (י) והיתה כשדים . פי' ארץ כשדים וכן תירגם יונתן ארע כשדאי או פי' עדת כשדים : (יא) כי תשמחי . כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו וכן תעלזי תפושי ותצהלי כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והכתוב שהוא כנוי הנקבה כנגד בבל אומר על הכנסה דרך כלל והקרי כנוי הרבים כנגד יושבי בבל דרך פרט אמר אתם שוסי נחלתי הייתם שמחים ועלזים בהחריבכם ארצי והייתם פשים ורבים בטוב ארצי כמו

ג) גוי מצפון • מדי ופרס : ה) דרך הנה : דרך המקום הזה ירושלים יסבו פניהם כשתחרב בבל ויצאו מתוכה ברשיון כורש מלך פרס : (ו) רועיהם התעום : גדוליהם התעום מעלי : הרים שובבים• אל ההרים אל עבודת כוכבים שבהרים . שובבים אנוויזאנ"ץ בלע"ז שובבום גדוליהם . וי"ת הרים שובבום שלטוניא בזונון : (ז) ומקוה אבותיהם . וסבור אבהתהון : (ח) נודו מתוך בבל: מעתה צאו משם . כעתודים לפני צאן . דרך העתודים ללכת לפני העדר בראש העזים : (ט) וערכו לה . ויסדרון עלה קרב • (יא) שוסי נחלתי : בוזזי נחלתי : כי תפושו : ל' שומן : כעגלה דשה • הדשה בתבואה ואוכלת

קורס נכו : ונלוו ד' בקריאה וסימ' ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד • ואת ציון ישאלו דרך הנה פניהם . ונלוו גוים רבים אל ה' • ונלוו עליה' רבים בחלקלקות: מעלת ומעלה ה' פתחין וסי' ויהי שמואל מעלה העלה . הנני מעלה לה ארוכה • ולכהנים הלוים לא יכרת • ולכן הנה אדני מעלה עליכם והשבתי למואב נאום ה' • מען ., ולהב חרב וברק חנית' מעלה . נשיאים מקצה . כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל . וסי' בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי נהריהון דמיאביא וברק ברקים

גִּלּוּלֶיהָ׃ ג כִּי עָלָה עָלֶיהָ גּוֹי מִצָּפוֹן
הוּא־יָשִׁית אֶת־אַרְצָהּ לְשַׁמָּה וְלֹא־
יִהְיֶה יוֹשֵׁב בָּהּ מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה
נָדוּ הָלָכוּ׃ ד בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת
הַהִיא נְאֻם־יְהוָה יָבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
הֵמָּה וּבְנֵי־יְהוּדָה יַחְדָּו הָלוֹךְ וּבָכוֹ
יֵלֵכוּ וְאֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם יְבַקֵּשׁוּ׃
ה צִיּוֹן יִשְׁאָלוּ דֶּרֶךְ הֵנָּה פְנֵיהֶם בֹּאוּ
וְנִלְווּ אֶל־יְהוָה בְּרִית עוֹלָם לֹא
תִשָּׁכֵחַ׃ ו צֹאן אֹבְדוֹת הָיָה עַמִּי היו ק'
רֹעֵיהֶם הִתְעוּם הָרִים שׁוֹבְבִים מֵהַר שובבום ק'
אֶל־גִּבְעָה הָלָכוּ שָׁכְחוּ רִבְצָם׃ ז כָּל־
מוֹצְאֵיהֶם אֲכָלוּם וְצָרֵיהֶם אָמְרוּ לֹא
נֶאְשָׁם תַּחַת אֲשֶׁר חָטְאוּ לַיהוָה נְוֵה־
צֶדֶק וּמִקְוֵה אֲבוֹתֵיהֶם יְהוָה׃ ח נֻדוּ
מִתּוֹךְ בָּבֶל וּמֵאֶרֶץ כַּשְׂדִּים יֵצְאוּ צאו ק'
וִהְיוּ כְּעַתּוּדִים לִפְנֵי־צֹאן׃ ט כִּי הִנֵּה
אָנֹכִי מֵעִיר וּמַעֲלֶה עַל־בָּבֶל קְהַל־
גּוֹיִם גְּדֹלִים מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְעָרְכוּ לָהּ
מִשָּׁם תִּלָּכֵד חִצָּיו כְּגִבּוֹר מַשְׁכִּיל לֹא
יָשׁוּב רֵיקָם׃ י וְהָיְתָה כַשְׂדִּים לְשָׁלָל
כָּל־שֹׁלְלֶיהָ יִשְׂבָּעוּ נְאֻם־יְהוָה׃
יא כִּי תִשְׂמְחִי כִּי תַעַלְזִי שֹׁסֵי נַחֲלָתִי תשמחו ק' תעלזו ק'
כִּי תָפוּשִׁי כְּעֶגְלָה דָשָׁה וְתִצְהֲלִי תפושו ק' ותצהלו ק'

טַעֲוָתָהָא׃ ג אֲרֵי סְלִיק עֲלַהּ עַם
מֵאַרְעָא צִפּוּנָא הוּא יְשַׁוֵּי יָת
אַרְעַהּ לְצָדוּ וְלָא יְהֵי יָתֵיב בַּהּ
מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא אִטַּלְטָלוּ
גְּלוֹ׃ ד בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּבְעִדָּנָא
הַהִיא אֲמַר יְיָ וְיִתְחַבְּרוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אִנּוּן וּבְנֵי יְהוּדָה כַּחֲדָא
בְּמִגְלֵיהוֹן כַּד הֲווֹ בָּכַן גְּלוֹ
וּבְמִתְבֵיהוֹן מֵאֲרַע גָּלוּתְהוֹן
פּוּלְחָנָא דַּיְיָ אֱלָהֲהוֹן יִתְבְּעוּן׃
ה לְצִיּוֹן יִשְׁאֲלוּן לְמֵיזַל אוֹרְחָא
מְכַבְּשָׁא קֳדָמֵיהוֹן יֵיתוּן
וְיִתּוֹסְפוּן עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ וְיִגְזַר
לְהוֹן קְיַם עָלַם דְּלָא יִפְסוֹק׃
ו עָאן מְבַדְּרָא הֲווֹ עַמִּי מַלְכַיָּא
טַלְטְלוּנוּן שִׁלְטוֹנַיָּא בְּזוּנוּן
מִטּוּר לְרָמָא גְּלוֹ אִתְנְשִׁיאוּ
מְבֵית רוּחְצָנֵיהוֹן׃ ז כָּל
דְּאַשְׁכְּחוּנוּן בַּזּוּנוּן וְסַנְאֵיהוֹן
אָמְרִין לֵית עֲלָנָא חוֹבָא חֲלַף
דְּחָבוּ קֳדָם יְיָ אִתְרְחִיקוּ מִמְּדוֹר
קוּדְשֵׁיהּ וְסִבּוּר אֲבָהָתְהוֹן יְיָ׃
ח גְּלוֹ מִגּוֹ בָּבֶל וּמֵאֲרַע כַּסְדָּאֵי
פּוּקוּ וַהֲווֹ כְּרַבְרְבִין בְּרֵישׁ עַמָּא׃
ט אֲרֵי הָא אֲנָא מַיְתֵי וּמַסֵּיק
עַל בָּבֶל מַשְׁרְיַת עַמְמִין סַגִּיאִין
מֵאַרְעָא צִפּוּנָא וִיסַדְּרוּן עֲלַהּ
קְרָב מִתַּמָּן תִּתְאֲחַד גִּרְרוֹהִי
כְּגִבַּר מִתְכַּל לָא תְּתִיבִין רֵיקָן׃
וּתְהֵי אֲרַע כַּסְדָּאֵי לְבִזָּא כָּל
בָּזְזָהָא יִסְבְּעוּן אֲמַר יְיָ׃ יא אֲרֵי
תֶחְדּוּן וַאֲרֵי תְבוּעוּן בְּזָזֵי אַחְסַנְתִּי אֲרֵי תְרוּצוּן כְּעֶגְלֵי רִבְקָא וּתְטוּלוּן כְּגִבָּרַיָּא׃

מצודת ציון

שמות גלולי בבל : חת • ענין שבירה כמו והחתתי את עילם (לעיל מט) : גלולים • כן יקראו הגלולים על כי מעציב לב עובדיהם צועקים אליו ואינם נענים . (ג) ישית. ענין שימה כמו אם כופר יושת עליו (שמות כ"א) : נדו. מלשון נדידה . (ה) הנה . לפה ולכאן: ונלוו • ענין התחברות כמו ונלוה הגר (ישעיה י"ד) : ברית • ענינו בכ"מ דבר המתקיים . (ו) התעום ' מלשון תועה : שובבום • ענינו ההליכות בדרך הלב כמו מדוע שובבה (לעיל ח') : רבצם • ענין מקום שרובצים לנוח כמו כרע רבץ כארי (בראשית מ"ט) : (ז) וצריהם • אויביהם : נאשם • מלשון אשמה ועון : תחת • בעבור : נוה • ענין מדור : ומקוה • מל' תקוה ותוחלת : (ח) נדו • מל' נדידה : כעתודים • הם הזכרים מן העזים : (ט) מעיר • מל' התעוררות : קהל • קבוץ עם : וערכו • ענין סדור המלחמה : משכיל • מלשון שכול והרג כמו ומשכלת גוייך היית (יחזקאל ל"ו) : לא ישוב ריקם • אחז במשל מבן אדם השולח מי לעשות דבר וחוזר לפעמים ריקם וכן לא ישוב אלי ריקם (ישעיה נ"ה) : (י) לשלל • ענין בזה : (יא) תעלזו • ענין שמחה : שוסי • ענין בזה ושלל כמו ומשנאינו שסו למו (תהלים מ"ד) : תפושו • ענין רבוי ור"ל רבוי הבשר כמו ופשתם כעגלי מרבק (מלאכי ג) : דשא • מלשון דישה ובא האל"ף במקום ה"א : ותצהלו • ענין הרמת קול שמחה כמו צהלו מים (ישעיה כ"ד) : כאבירים • סוסים חזקים וכן מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה') :

תפרס

מצודת דוד

כולם וישמעו : אל תכחדו • אל תעלימו דבר מה מגודל החורבן : הובישה בל . הפסל בל נתביישו ומרודך נשבר ולא יוכלו להציל את עמם : הובישו וכו' . כל הפסילים נתביישו ונשברו : (ג) גוי מצפון • הם מדי ופרס השוכנים בפאת צפון במקצוע צפונית מזרחית : נדו הלכו . נדו משם והלכו בגולה : (ד) בני ישראל . הם הנשארים בארץ אחרי גלות עשרת השבטים ונספחו עם בני יהודה ובנימין וגלו עמהם לבבל : המה וכו' • ר"ל בני ישראל ובני יהודה יבואו יחד : הלוך ובכו ילכו • בתשובה ובתחנונים ילכו ואת ה' יבקשו לשאול ממנו עזר ודרך מצלחת : (ה) ציון ישאלו : את הדרך ההולך לציון ויסבו פניהם דרך הנה : באו • ר"ל אמרו אלו לאלו באו והתחברו אל ה' בברית המתקיים עד עולם ולא תשכח עוד : (ו) צאן אובדות . הוא מאמר הנביא בשם ה' שאמר הנה עד הנה היו עמי כצאן האובד מן העדר כי גדוליהם המנהיגים בדרך תועה והזמום ללכת בדרכי נגם לעלות בהרים ר"ל פנו מדרך ה' וגדוליהם התעום ללכת בדרך רע : מהר . ולכן הלכו מהר אל גבעה ושכחו מקום רבצם ורצה לומר לכן הלכו בגולה על ההרים ונגרשו מארצם : (ז) כל מוצאיהם • ר"ל והיו כצאן התועה ומופקר שכל המוצא אותם יאכלם : וצריהם • האויבים אמרו לא יהיה לנו אשמה על מה שאנו אוכלים אותם בעבור אשר חטאו לה' השוכן נוה ומקוה הצדק כולו והוא תוחלת אבותיהם והוא מילא תקותם ומאז הוא ה' השומר שהוא מושל בכל והוציל וחטאו לו ראוים המה לאבדון ולא נאשם בהם : (ח) נודו • ומעתה נודו מתוך בבל : כעתודים • מהרו ללכת משם כמו העתודים ההולכים לפני שאר הצאן ר"ל אף אם רבים ישארו בבבל אתם השבים מהרו ללכת : (ט) מארץ צפון • הם מדי ופרס : וערכו לה • יערכו עליה מלחמה ומשם ממקום שיערכו עליה משם תלכד ולא יצטרכו ללכת ממקום אל מקום : חציו • של הקהל הבא יהיו כגבור המשכיל והורג אנשים שלא ישוב ריקם מבלי להמית את מי כן יהיו כל חצי הקהל הבא : ישבעו • ר"ל הרבה שלל ישללו בה : (יא) כי

תשמחו

כמו עגלה דשה והייתם נפלים ומתים כמו אבירי' בגאתכם במלחמה ואתם לא בגבורתכם גלתם את עמי כי אם מפני חרוני שהיה עליהם: תפושו. ענין רבוי ר"ל רבו כבשר ובריאות כמו ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק: כעגלה דשא. כעגלה שהיא תמיד רועה בדשא שהיא שמנה ובריאת בשר ודשא כתוב באל"ף והוא תאר במקום ה"א הנקבה והאל"ף הפרש נרעה או נפלה הה"א ובקמץ סימן נפילתה וכן היוצא מלפני השליט ומפשטו דשאים בפלס מלאה או דשאה בפלס חכמה ובמקצת ספרים הוא כתוב בה"א ופי' מענין דיש ופירש כעגלה שהיא דשה שהיא אוכלת כל היום מדישה לא כעגלה שהיא חורשת שאינה אוכלת ויונתן תירגם אורי תורין כעגלי רבקא: (יב) בושה אמכם מאד. מן השמחה שהייתם שמחים כשהייתם שוסים נחלתי תהיו עתה בושים כשיבאו אחריה ויבושו אתכם ופירוש אמכם ויולדתם היא כניסתכם וקהילתכם וכן ריבו באמכם ותירגם יונתן אמכם כנשתכון ותירגם יולדתכם מדינתכון: הנה אחרית גוים. ואחרית גוים מלכות בבל סופה שתהי' ארצם מדבר, כי הם יחרבו ותשאר ארצם ציה וערבה כמו מדבר: (יג) מקצף ה'. מקצף שקצף עליה ויונתן תירגם על דארגזות בבל קדם ה': לא תשב. כלומר לא ישבו בה בני אדם ומדבר על העיר כמו על יושביה וכן בעיר היוצאות אלף רוצה לומר אנשים היוצאים ממנה: והיתה שממה כלה. שלא ישאר בכל העיר שום ישוב ובכל הישוב דרוש וכרם והיה עד היום הזה אותה בבל שהיתה מקדם כי אותה היא חרבה וכמו עיר אחרת באותה בקעה ושמה בבל גם כן: (יד) ערכו. פירושו ערכו מלחמה: ידו אליה. השליכו אליה מן הכבד לידות את קרנות הגוים ר"ל השליכו החצים או האבנים: אל תחמלו אל חץ. אל כמו על וכמוהו רבי' אמר לא תחוסו על החצים ותאמרו שמא יגרה אותו ולא יכה אדם כי לא ישוב ריקם כמו שאמר למעלה כי כל חץ שתשליכו יהרוג אדם כי לה' חטאה: (טו) הריעו עליה סביב. פי' כדי להבהילם כמו שעשו ביריחו: נתנה ידה. כלומר מסרה עצמה אל האויבים כי לא תוכל לעמוד בפניהם וכנגדם: נפלו אשויתיה. האל"ף נקרא בקמץ חטף ופי' יסודותיה וכן באחמתא ואושיא יחיטו פי' כאשר עשתה שהרסה חומות ירושלם: (טז) כרתו זורע. אחר שתהיה שממה לא יזרע בה אדם ולא יקצור ויונתן תירגם דרך משל שיצו מלכא מבבל ואחידו חרבא בעדן קטול: מפני חרב היונה. פירשנוהו כי ענינו האונאה מן והאכלתי את מוניך ולא יונו נשיאי עוד את עמי וי"ת מן קדם חרב סנאה דהיא כחמרא מרויא תרגמו ענין יין. איש אל עמו יפנו. אמר היו בבבל גוים פעמים רבים אומר יפנו איש אל עמו. (יז) שה פזורה ישראל אריות הדיחו. פי' הדיחו אותם ואריות הוא משל על מלכי האומות שהגלו אותם מארצם: הראשון אכלו מלך אשור. פי' אכל בשרו ולא נשאר לו אלא העצמות והוא מלך אשור שהגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה ואחר כך שאר השבטים לא נשאר אלא יהודה ובנימין וזה האחרון עצמו. פירוש שבר עצמותיו עד שלא נשאר בו דבר זה נבוכד נצר שהגלה יהודה ובנימין שהחריב ירושלם וכל ערי יהודה: (יח) לכן. אל, כמו על. (יט) ושבבתים. אשיבנו אל נוהו אמר שאפקוד על אויביו. ורעה. לפי שהמשילו לשה אמר ורעה וזכר המקומות האלה שהם ארץ מרעה וזה הפסוק ואשר אחריו בשיבת גלות בבל או הם לעתיד והוא הנכון כי כמו שפקד על מלך אשור ועל מלך בבל כן יפקוד על כל לוחצי ישראל כמו שנאמר ופקדתי על כל לוחציו: (כ) בימים ההם. ענין זה הפסוק מוכיח שהיא עתידה כמו שאמר למעלה כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכור עוד ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם עד גדולם וכמה פושעים וחטאים היו בבית שני ואחריו בגלות זה: לאשר אשאיר. וגם זה מוכיח שבוא-

יב בְּהִיתַת כְּנִישַׁתְכוֹן לַחֲדָא
אִתְבָּרַת מְדִינַתְכוֹן הָא סוֹפְהוֹן
דְעַמְמַיָא מַדְבַּר צְדֵי וַחֲרוּב׃
יג עַל דְאַרְגֵיזַת בָּבֶל קֳדָם יְיָ לָא
תִתְיְתֵב וּתְהֵי לְצַדוּ כֻלָּהּ כֹּל
דְיֶעְבַּר עַל בָּבֶל יִכְלֵי וִינִיד עַל
כָּל מַחְתָהָא׃ יד סַדָרוּ עַל בָּבֶל
סְחוֹר סְחוֹר כָּל מָחֲתֵי קַשְׁתָּא
שְׁדוֹ בָהּ לָא תְחוּסוּן עַל גִרְרַיָא
אֲרֵי קֳדָם יְיָ חָבַת׃ טו יַבִּיבוּ
עֲלַהּ סְחוֹר סְחוֹר אִתְמְסַרַת
בִּידֵיהוֹן נְפַלַת אֲשִׁיָתָהָא
אִתְפַּגְרָא שׁוּרָהָא אֲרֵי פוּרְעֲנוּת
עַמָּא דַייָ הִיא אִתְפְּרָעוּ מִנַהּ
כְּמָה דַעֲבַדְתָּא עֲבִידוּ לַהּ׃
טז שֵׁיצוּ מַלְכָּא מִבָּבֶל וַאֲחִדוּ
חַרְבָּא בְּעִדָן קְטוֹל מִן קֳדָם חֶרֶב
סַנְאָה דְהִיא כַּחֲמַר מְרַוְיָא גְבַר
לְעַמֵיהּ יִתְפְּנוּן וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ
יֶעְרְקוּן׃ יז עַם מְבַדְרָא יִשְׂרָאֵל
מַלְכַיָא טַלְטְלִינוּן קַדְמָאָה שְׁלֵיט
בְּהוֹן מַלְכָּא דְאַתּוּר וְדֵין בַּתְרָאָה
אַסְפִּינוּן נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא
דְבָבֶל׃ יח בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא
אֲנָא מַסְעַר עַל מַלְכָּא דְבָבֶל
וְעַל אַרְעֵיהּ כְּמָא דְאַסְעָרִית
עַל מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ יט וְאָתֵיב יַת
יִשְׂרָאֵל לְאַתְרֵיהוֹן וְיִתְפַּרְנְסוּן
בְּאַרְעָא כַּרְמְלָא מַתְנַן וּבְטוּר
בֵּית אֶפְרַיִם וְגִלְעָד וּמַקְדְשָׁא
תִשְׂבַּע נַפְשְׁהוֹן׃ כ בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן וּבְעִדָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ יִתְבְּעוּן יַת חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל וְלֵיתִינוּן וְחַטָאֵי בֵּית יְהוּדָה

ל' וכ"כ כָּאַבִּירִים׃ יב בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד
חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם
מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה׃ יג מִקֶּצֶף יְהוָה
לֹא תֵשֵׁב וְהָיְתָה שְׁמָמָה כֻּלָּהּ כֹּל
עֹבֵר עַל־בָּבֶל יִשֹּׁם וְיִשְׁרֹק עַל־כָּל־
כ', חד מ"ל ומל חסר מַכּוֹתֶיהָ׃ יד עִרְכוּ עַל־בָּבֶל ׀ סָבִיב
כָּל־דֹּרְכֵי קֶשֶׁת יְדוּ אֵלֶיהָ אַל־
כ' תַּחְמְלוּ אֶל־חֵץ כִּי לַיהוָה חָטָאָה׃
טו הָרִיעוּ עָלֶיהָ סָבִיב נָתְנָה יָדָהּ נָפְלוּ
אשיותיה ל' ומ"ל ק' אָשְׁוִיֹּתֶיהָ נֶהֶרְסוּ חוֹמוֹתֶיהָ כִּי נִקְמַת
יְהוָה הִיא הִנָּקְמוּ בָהּ כַּאֲשֶׁר עָשְׂתָה
כ' מ"ל עולה יקצור עֲשׂוּ־לָהּ׃ טז כִּרְתוּ זוֹרֵעַ מִבָּבֶל
וְתֹפֵשׂ מַגָּל בְּעֵת קָצִיר מִפְּנֵי חֶרֶב
הַיּוֹנָה אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ
ל' לְאַרְצוֹ יָנֻסוּ׃ יז שֶׂה פְזוּרָה יִשְׂרָאֵל
ס"ג אֲרָיוֹת הִדִּיחוּ הָרִאשׁוֹן אֲכָלוֹ
ל' מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְזֶה הָאַחֲרוֹן עִצְּמוֹ
ג' בטעם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ יח לָכֵן כֹּה־
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
ד' בליש' הִנְנִי פֹקֵד אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶל־אַרְצוֹ
כַּאֲשֶׁר פָּקַדְתִּי אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
ל' וחסר ע"ומ יט וְשֹׁבַבְתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל אֶל־נָוֵהוּ וְרָעָה הַכַּרְמֶל וְהַבָּשָׁן וּבְהַר
ח' אֶפְרַיִם וְהַגִּלְעָד תִּשְׂבַּע נַפְשׁוֹ׃ כ בַּיָּמִים הָהֵם וּבָעֵת הַהִיא
ל' י"ב ז' חסר נְאֻם־יְהוָה יְבֻקַּשׁ אֶת־עֲוֺן יִשְׂרָאֵל וְאֵינֶנּוּ וְאֶת־חַטֹּאת יְהוּדָה

ואוכלת תמיד: (יג) אמכם. כניסתכם: אחרית. אתם הכשדים אם ראשיתכם גדול אחריתכם יהיו מדבר: (יד) ידו אליה: זרקו לה אבנים כמו וידו אבן בי (איכה ג): (טו) נתנה ידה. כאדם שאין בו כח ומושיט יד לכל מי שרואה לבקש רחמים ועזרה וכן מצרים נתנו יד (שם ה) הושטנו יד למצרים לבקש מהם עזרה: אשיותיה. חוזק יסודותיה וכן ואשיא יחוטו (עזרא ד) ובלשון משנה כגון אלו החופרים לאשין וכן ותתאוששו והתחזקו: כאשר עשתה: לעיר ה': (טז) כרתו זורע. שיצאו מלכא מבבל ואחידו חרבא בעידן קטול: (יז) הראשון אכלו. שהגלה י' השבטים: עצמו. גרם גירם עצמותיו שגמר השיריים יהודה ובנימין עצמו דישוסא"ר בלעז: (יט) ורעה הכרמל. ל' מרעה:
מרתים

בבבל: מכותיה ב' ס"ל וסימ' כי אנושה מכותיה. כל עובר על בבל ישום וישרוק: זורע ב' מ"ל וסימ' זורע עולה יקצר און. כרתו זורע מבבל. כל לשון פקידה על במ"ר אל וסימן הנני פוקד אל אמון מנוא: הנני פקד אל מלך בבל ואל ארצו ב' בפסוק. פקדות אל

תולדות אהרן בושה אמכם. ברכות נח (ברכות יג).

מצודת ציון

(יב) חפרה. ענין בושה: ציה. שממה: וערבה. ענינו כמו מדבר: (יג) ישום. ענין תמהון: וישרוק. הוא הקול הבא בקבוץ השפתים ודרך לעשותה על אבדן דבר חשוב: (יד) דורכי. הדרך לדרוך ברגל על הקשת למותחה היטב לירות למרחוק: ידו. ענין השלכה כמו לידות את קרנות הגוים (זכריה ב'): (טו) הריעו. מלשון תרועה והשמעת קול: אשיותיה. ענין יסודות כמו לאשישי קיר חרשת (ישעיה ט"ז): (טז) ותופש. ענין אחיזה: מגל. הוא החרמש והוא כלי עשוי לקצור בו וכן שלחו מגל (יואל ד): היונה. מלשון אונאה וענינו עשיקת הגוף והממון וכן העיר היונה (צפניה ג'): יפנו. ענין הסבה: (יז) פזורה. ענין פרוד: הדיחו. מלשון דחיה: עצמו. ר"ל שבר עצמיו ודוגמתו ובכל תבואתי תשרש (איוב ל"א) ור"ל העקור השורש: (יח) פוקד. ענין השגחת הבאת הרעה: (יט) ושובבתי. מלשון השבה: נוהו. מדורו: ורעה. מלשון מרעה: הכרמל. כן יקרא מקום

מצודת דוד

תשמחו אשר תשמחו עד הנה אתם השוסים את נחלתי: כי תפושו. כי אז הייתם שמנים ורבים בטוב ארצי כעגלה הדשה ואוכלת מדישה: ותצהלו כאבירים. הרימו קול גדול של שמחה כמו הסוסים החזקים המרימים קול שמחה: (יב) בושה אמכם. אבל מעתה בושה אמכם בבל אשר ילדה בנים לבהלה חפרה יולדתכם. כפל הדבר במ"ש: הנה אחרית גוים: ר"ל הבושה תהיה על כי הנה אחרית הכשדים בניה תהיה חסר תשובה כמדבר ציה וערבה וכפל המלות בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב): (יג) מקצף ה'. על כי ה' קצף על בבל לכן לא תהיה עוד מיושבת וכל העובר עליה יתמה וישרוק: (יד) ערכו על בבל מכל סביבה ערכו מלחמה על בבל: ידו אליה. השליכו חצים אליה: אל תחמלו. לא תחוסו על החץ לאמר אולי לא יכה אדם וילך לבטלה: כי לה' חטאה. ולכן תלחמו בה וכל החצים שתשליכו שמה יהרגו אנשים. (טו) הריעו. להבהיל את העם הריעו עליה מסביב: נתנה ידה. כדרך אדם הנופל המושיט יד למי שאצלו לעזור לו ולהקימו וכן מצרים נתנו יד (איכה ה') נפלו אשיותיה. נפלו יסודות חומות העיר: כי נקמת. על כי היא נקמת ה' לכן הנקמו בה וכאשר עשתה לישראל כן עשו לה: (טז) כרתו. ר"ל לא ימצא עוד בבבל זורע שדות ואוחז מגל בעת הקציר כי תהיה שממה ולא יזרע שמה: מפני חרב היונה. מפני חרב האויב המאנה ואונסת לעשוק הגוף והממון יפנו משם השכירים עובדי האדמה וינוסו כ"א לעמו ולארצו אשר באו משם: (יז) שה פזורה ישראל. הנה ישראל היה כשה פזורה ופרודה מן העדר אשר אריות הדיחו אותה והכריחום מעדרם כי כן הדיחו אותו מארצו: הראשון. המדיח הראשון אכל בשרו והוא מלך אשור שגלה עשרת השבטים: וזה האחרון. זה המדיח האחרון שבר עצמותיו והוא נ"נ מלך בבל שגלה יהודה ובנימין: (יח) הנני פוקד: אנכי להביא גמול על בבל וכו': (יט) ושובבתי. ר"ל עוד יבא זמן בימי המשיח שאשיב אותו אל נוהו וירעה
במרעה

וְלֹא תִמָּצֶאינָה כִּי אֶסְלַח לַאֲשֶׁר ל' ומ"ל
אַשְׁאִיר׃ כא עַל־הָאָרֶץ מְרָתַיִם עֲלֵה ל'
עָלֶיהָ וְאֶל־יוֹשְׁבֵי פְּקוֹד חֲרֹב וְהַחֲרֵם כ' מ"ל ל"ד
אַחֲרֵיהֶם נְאֻם יְהוָה וַעֲשֵׂה כְּכֹל ל' ד'
אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ׃ כב קוֹל מִלְחָמָה בָּאָרֶץ
וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ כג אֵיךְ נִגְדַּע וַיִּשָּׁבֵר ס"א נגדע
פַּטִּישׁ כָּל־הָאָרֶץ אֵיךְ הָיְתָה לְשַׁמָּה ב'
בָּבֶל בַּגּוֹיִם׃ כד יָקֹשְׁתִּי לָךְ וְגַם־ ל' וחסר
נִלְכַּדְתְּ בָּבֶל וְאַתְּ לֹא יָדָעַתְּ נִמְצֵאת ל'
וְגַם־נִתְפַּשְׂתְּ כִּי בַיהוָה הִתְגָּרִית׃ ט"ו פסוקים וגם וגם וגם
כה פָּתַח יְהוָה אֶת־אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת־ ל' ל' י"ב מ"ל
כְּלֵי זַעְמוֹ כִּי־מְלָאכָה הִיא לַאדֹנָי
יְהוִה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים׃
כו בֹּאוּ־לָהּ מִקֵּץ פִּתְחוּ מַאֲבֻסֶיהָ ל'
סָלּוּהָ כְמוֹ־עֲרֵמִים וְהַחֲרִימוּהָ אַל־ ל' ל' ל'
תְּהִי־לָהּ שְׁאֵרִית׃ כז חִרְבוּ כָּל־ ל'
פָּרֶיהָ יֵרְדוּ לַטָּבַח הוֹי עֲלֵיהֶם כִּי־ ס'
בָא יוֹמָם עֵת פְּקֻדָּתָם׃ כח קוֹל נָסִים
וּפְלֵטִים מֵאֶרֶץ בָּבֶל לְהַגִּיד בְּצִיּוֹן
אֶת־נִקְמַת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נִקְמַת
הֵיכָלוֹ׃ כט הַשְׁמִיעוּ אֶל־בָּבֶל י'
רַבִּים כָּל־דֹּרְכֵי קֶשֶׁת חֲנוּ עָלֶיהָ ג'
סָבִיב אַל־יְהִי־** פְּלֵיטָה שַׁלְּמוּ־לָהּ לה קרי ולא כתיב
כְּפָעֳלָהּ כְּכֹל אֲשֶׁר עָשְׂתָה עֲשׂוּ־לָהּ
כִּי אֶל־יְהוָה זָדָה אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ ל'
ל לָכֵן יִפְּלוּ בַחוּרֶיהָ בִּרְחֹבֹתֶיהָ וְכָל־
אַנְשֵׁי מִלְחַמְתָּהּ יִדַּמּוּ בַּיּוֹם הַהוּא

רשי

(כא) מרתים · שהמרתני והרגזתני · פקוד : שם מדינה וכן פקוד ושוע וקוע (יחזקאל כג) ת"י שם מדינות : ועשה ככל אשר צויתיך · אתה כורש ביד ישעיה הנביא (מ"ה) : (כג) פטיש כל הארץ · שהיה מפוצץ ומכתת את הכל : (כד) יקשתי לך : לשון מוקש : (כו) באו לה מקץ · מסוף העיר התחילו בה שלא תדע ותתפש פתאום : פתחו מאבוסיה · ת"י אבולהא שעריה ואין לו דמיון: ומנחם חברו לשון אבוס : סלוה : דושו אותה · כמו ערמים : גרנות : (כז) כל פריה . שריה כן דרך הנביאי' להמשיל השרים לפרים אבירים ולעתודים : (כט) השמיעו אל בבל רבים · ל' וישמע שאול את העם (שמואל טו) הזעיקו להאסף אל בבל מורים בחצים כמו יסובו עלי רביו (איוב טז) : (ל) לכן . ל' שבועה

שערי תבונה : ככל אשר צויתיך ר' דסמי' בקריאה וסי' ואת שמן המשחה ואת קטרת · ואתת אם תלך לפני דמלכים . וחבירו דר"ת · על הארץ מרתים עלה עליה : השמיעו אל בבל חד מן כ"ו פס קי' דספרא וסימ' ויהי דבר ה' אלי שנית · ואם תשוב ישראל נאם ה' · מעי מעי אוחילה קירות לבי . ואת חמת יי מלאתי · הגנוב רצוח ונאוף ונשבע לשקר · וירפאו את שבר בת עמי על נקלה · וחברו וירפו · וידרכו את לשונם קשתם שקר · למען הקים את השבועה. כי את רגלים רצתה וילאוך · בימיו תושע יהודה · וכל העמק הפגרים. שדות בכסף יקנו וכתוב בספר . ונבוכדנאצר דהדבר אשר היה . ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים ב' בפסוק · יושב ישמעאל · אתם ונשיכם . הילילו . רפתה דמשק · והחתתי את עילם . ערכי על בבל סביב · השמיעו אל בבל רבים . ושלחתי לבבל זרים והיתה בבל לגלים מעון תנים ב' בפסוק :

תולדות אהרן אל יהי לה פליט' נדרים לג :

תרגום

ולא ישתכחון ארי אשבוק לשארא דאשאר : כא על ארעא דעמא סרבן סקו עלה ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לגמרא שאריתהון אמר יי ועביד ככל דפקידתך : כב קל קרבא בארעא ותברא רבא : כג איכדין אתקטיף ואתבר מקבא דהוה מזיח לכל ארעא איכדין הות לצדו בבל בעממיא : כד איתצידית ליך ואף אתאחדת בבל ואת לא ידעת אתבעיאו חובך אשתכחו ואף אתאחדת ארי בעמא דיי אתגרית : כה גלא יי ית בית גנזיה ואפיק ית מני כס דלוט קדמוהי ארי עבידא היא קדם יי אלהים צבאות בארעא כסדאי : כו עולו לה מסטרא פתחו אבולהא גמירו נכסהא כמא דמגמרין ית ערימת עבורא כן גמרוהא לא יהי לה שארא : כז שיציאו כל גברהא אתמסרא לקטלא וי עליהון ארי מטא יום תבירהון עדן סעורן בישתהון : כח קל דערקין ומשתיזבין מארעא דבבל לחואה בציון ית פורענותא דיי אלהנא פורענות היכליה : כט בסרו על בבל סגיאין כל מחתי קשתא שרו עלה סחור סחור לא יהי לה שיזבא שלימו לה כאגרה ככל דעבדת עבידו לה ארי על עמא דיי בסרת אמרת מלכותא כשרין קדם קדישא דישראל: ל בכין יתרמון עולימהא ברחובהא וכל אנשי עבדי קרבא יתברון

רדק

ססיה שסידה כמו שאמר וסיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו ונאמר שארית ישראל לא יעשו עולה וגו' : (כא) על הארץ מרתים · קרא מלכות בבל מרתים עניין מרי וכן תירגם יונתן על ארעא דעמא סרבן : עלה עליה . אמר כנגד דריוש : ואל יושבי פקוד : קראה גם כן פקוד שבא העת לפקוד עונם ויונתן לא תירגם כן פקוד לדעתו שהוא שם מערי בבל כמו שכתוב פקוד ושוע וקוע : חרוב והחרם אחריהם · חרוב צווי מעניין חרב כלומר חרוב בחרב וכן והחרם כמו ואת כל הנשמה החרים ופי' אחריהם לאשר ינוסו רדוף אחריהם בחרב כמו וחרב אריק אחריהם והריקותי אחריכם חרב ויונתן פירש אחריהם כמו ואחריתם בחרב אהרוג שפירש בניהם שהם שארית האדם ואחריתו וכן ת"י ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לגמרא שאריתהון : (כב) קול · מבואר הוא : (כג) איך נגדע · פטיש כל הארץ, כי הוא היה כמו פטיש שמשבר ומפוצץ ועתה נשבר איך היה זה : (כד) יקשתי לך · שמתי לך מוקש שנלכדת בו : נמצאת וגם נתפשת · שאילו ידעת טרם בא עליך שמא היית בורחת אבל עתה שלא ידעת כי פתאום בא עליך הרעה ונמצאת במקומך ונתפשת וי"ת אתבעיאו חובך אשתכחו : התגרית · ענין התערב הריב כמו ואל תתגר בם מלחמה : (כה) פתח · על דרך משל שידעו ויכירו כי הוא נלחם בהם : באו לה מקץ · ת"י עולו לה מסטרא ויש לפרש מקץ מעט שבא קצה באו לה : (כו) פתחו מאבוסיה · המקומות שיאצרו בהם התבואות והפירות מעניין אבוס בעליו שהוא מקום שיתנו בו מאכל הבהמות : סלוה כמו ערמים · ידרכו עליה במסלה כמו שדורכים על הערמי' כדושם ואדוני אבי ז"ל פי' כי עשו תלים תלים כמו ערמים מסללה כי לדעתו כל לשון מסלה עניין הרמה וי"ת גמרו נכסהא כמה דמגמרין ית ערמת עבורא : (כז) חרבו כל פריה · עניין הריגה וחרב פריה משל על גדולים וגבורים כמו סבבוני פרים וכן ת"י גברהא : (כח) קול נסים · הנסים והפלטים הם ישראל ואף על פי שלא היה להם לנוס כי כורש העביר קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל דריוש מלך קודם כורש והוא כבש בבל והחריבה וכשבא חילו על בבל היו מקצת ישראל נסים מתוכה והולכים לציון כי ידעו כי דבר ה' הוא שנבא להם ירמיהו חרבן בבל : (כט) השמיעו · אספו לפי שאסיפת העם על יד השמעת קול נאמרה בלשון שמועה וכן מן הדגוש וישמע שאול את העם : רבים · יורי חצים כמו וימררוהו ורבו וכן יסבו עליו רבים וי"ת סגיאין כמו כן רבים עתה . עם ופ"י ארי על עמה דיי' בסרת אמרת כנני

הארץ : אל יהי לה פליטה · לה קרי ולא כתיב של מעלה אל תהי לה שארית וזה אל יהי לה פליטה . והסימן הפ"ף : כי אל ס' . זדה , עבר מלעיל · עניין זדון ופ"י
מלין דלא כתבן קדם קדישא דישראל : (ל) לכן · ידמו , יכרתו :

מצודת דוד

במרעה הכרמל והבשן שהמה מקום מרעה שמן ולפי שהמשילם לשה אמר לשון המרעה : תשבע נפשו · מרוב המרעה המצוי שם . (כ) יבוקש · אף אם יבוקש לא ימצא : לאשר אשאיר · ולא כשאיר מהם פלטה לשוב כי יהיו נמכרים בקושי השעבוד ויכלו בהם : (כא) על הארץ מרתים · חזר לדברי הנבואות אמר אל חיל המחריב את בבל עלה למלחמה על הארץ שמרדה ושטעה בכל העובדי כוכבים והיא בבל : ואל יושבי פקוד · שם עיר מערי בבל כמ"ש פקוד ושוע וקוע (יחזקאל כ"ג) והוא על בבל יאמר וקראה כן לפי שבאה עת לפקוד ולזכור עונם : חרוב · חרב אותם והכנס לרדוף אחריהם והחרימם : ועשה וגו' . חזר לדבריו : (כב) בארץ · כשמע בארץ בבל : (כג) איך נגדע · איך נכרת בכל שהיה משבר ומפוצץ כל הארץ כשבית המפולת סלע : לשמה · לתמהון היתה בין העובדי כוכבים כולם ישתוממו על חורבנה

(כד) יקושתי · הכנתי לך מוקש וגם נלכדת בו ולא ידעת מבגד ומלחמה כי עמו פתאום באה : (כה) את כלי זעמו · הם פרס ומדי ר"ל המקום השוער לבם לבוא על בבל להשחיתה : כי מלאכה היא לה' · השחתת הארץ כשדים היא דבר שליחות של ה' : (כו) באו לה מקץ · מקצה המדינה באו להלחם בה פתאום עד לא יכונו למלחמה : פתחו את אבוסיה · לקחת התבואות האצורים שמה : סלוה · כמסו אותה כמו שמסים על אגודות שבלים לדוש להוציא התבואה : והחרימוה · אבדו ולא ישאר מהם : (כז) חרבו · הרגו בחרב : כל פריה · כל השרים : ירדו לטבח · כל הדבר במ"ש : הוי עליהם · אוי להם כי בא יום גמולם עת הזכרון עוונם : (כח) קול נסים · הנה נשמע קול מאנשי ישראל הנסים מבבל ובאים להגיד בציון את נקמת ה' ונקמת היכלו : (כט) השמיעו · האספו אל בבל רובי חצים כל דורכי קשת חנו עליה מסביב למען לא יהיה לה פליטה לבל יוכל מי לברוח : ככל אשר עשתה

מצודת ציון

מקום שדות וכרמים : (כא) מרתים · מלשון מרי ומרד : חרוב · מלשון חורבן : והחרם · ענין כליון כמו כל הנשמה החרים (יהושע י') : (כג) נגדע · ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט') פטיש · הוא המקבת כמו ופטיש יפוצץ סלע (לעיל כ"ג) : לשמה · לתמהון : (כד) יקושתי · מלשון מוקש : נתפשת · ענין אחיזה בחוזקה : התגרית · מלשון תגר ומלחמה כמו אל תתגר בם (דברים ב') (כה) אוצרו · מלשון אוצר ומטמון : זעמו · ענין כעס וחימה : מלאכה · ענין שליחות וכן אמר עושה מלאכת ה' רמיה (לעיל מ"ח) : (כו) מקץ · מן הקצה : מאבוסיה · ענינו אוצר התבואה והוא מענין אבוס בעליו (ישעיה א') שהוא מקום שיתנו בו מאכל הבהמות : סלוה · ענין רמיסה כמו סלה כל אבירי (איכה א') : ערמים · אגודות שבלים כמו בטנך ערמת חטים (ש"ה ז') : והחרימוה · מלשון חרם ואבדון : (כז) חרבו · מלשון חרב : פריה · ר"ל שריה וכן סבבוני פרים רבים (תהלים כ"ב) : פקדתם · ענין זכרון : (כח) ופלטים · נמלטים : (כט) השמיעו · ענין אסיפה וקבוץ כמו וישמע שאול את העם (ש"א טו) וזהו לפי שהאסיפה באה ע"י השמעת קול : רבים · מורים בחצים כמו יסבו

(לא) הנני אליך זדון · שם תאר כמו זד יהיר : (לב) וכשל זדון ונפל · אמר זה כנגד מלך בבל וכן ת״י הא אנא שלח רוגזי עלך מלכא רשיעא : (לג) כה אמר ה׳ · מבואר הוא : (לד) גואלם · הרגיע והרגיז · שניהם מקור ובאה הה״א בהם בחיר״ק כמו העבר וכן באו כמו הם גנון והציל פסוח והמליט עד השמידו אותם ופי׳ הרגיע ענין מרגוע ומנוחה כי ברוגז שיבא ליושבי בבל יהיה מרגוע לארץ כי מלך בבל היה מרגיז הארץ ומרעיש ממלכות וי״ת הרגיע ענין רוגע הים שתרגם בדיל למתבר רשיעי ארעא ולאיתאה זיעא לכל יתבי בבל : (לה) חרב על כשדים · מבואר הוא : (לו) חרב אל הבדים ונואלו · הבדים פי׳ הכוזבים מן בדיך מתים יחרישו והם הקוסמים ועתה בבא הרעה עליהם נואלו ולא ידעו דבר ולא הועילו להם קסמיהם : נואלו · ענין סכלות וכן נואלו שרי צוען אשר נואלנו וכן תירגם יונתן על קסמהא וישתבשון : (לז) חרב · ואל כל הערב , כמו ערב רב רוצה לומר אנשים נכרים שהיו בבבל מכמה ארצות או יהיה ענין סחורה כמו ועורבי מערבך ר״ל אל כל אנשי הערב כלו׳ הסוחרים : והיו לנשים · אנשים כנשים שלא ילחמו כנגד אויביהם : חרב אל אוצרותיה . אפשר לפרש חרב זה כמו כי חרבך הנפת עליה שהוא חרב הבנין וההריסה והכתילה וי״ת דקטלין בחרבא ייתון על בית גנזהא ויתבזזון : (לח) חרב אל מימיה ויבשו · מן חרבו המים לפי שבבל רבת מים אמר על דרך משל שיבשו מימיה רוצה לומר שיכלה טובה ועושרה : כי ארץ פסילים היא · כלומר לפי שהיו בוטחים בפסיליהם : ובאימים יתהוללו . נקראו הצלמים אימים לפי שעובדיהם יפחדו מהם ואמר שיהיו משתגעי׳ בהם ובעבודתם ומן כתיבה שתרגם יונתן ובטעותהא משתבחין תרגם יתהוללו ענין תהלה והוא לפי הנראה ענין הוללות וסכלות כמו ויתהולל בידם והתהוללו הרכב : (לט) לכן . ציים , חיות השוכנות בציה ותירגם יונתן תמוון וי״ת שהם נמיות הנזכר בדברי רבותינו זכרונם לברכה כדי שלא תקפוץ הנמיה מרטי״נא בלע״ז : איים · תירגם יונתן תחולין : (מ) כמהפכת · להפלגה והוא שם סמוך אל הפועל כמהפכת סדום ועמורה שם סמוך אל הפעול : ואת שכניה · שכני סדום ושכני עמורה והם אדמה וצבוים והאחרות ות״י רחיק מימרי יתהון כמה דרחיק ה׳ ית סדום וית עמורה וקריבהא : (מא) הנה · ומלכים רבים , גדולים וחשובים כמו על כל רב ביתו והם דריוש וכורש או פירוש רבים במנין כי באו עם דריוש מלכי אומות אחרות כמו שאמר למטה ממלכות אררט מני ואשכנז : (מב) קשת וכידון · כתרגומו קשתן ותריסין פי׳ כידון כלי מגן ואפשר , שיהיה כמין רומח כמו וישחק לרעש

בעדנא ההיא אמר יי: לא הא
אנא שלח רוגזי עלך מלכא
רשיעא אמר יי אלהים צבאות
ארי מטא יום תבירך עדן
סעורן בישתיך: לב ויתקיל
מלכא רשיעא ויפול ולית ליה
מקים ואדליק אשתא בקרווהי
ותשיצי כל סחרניהון: לג כדנן
אמר יי צבאות אניסין בית
ישראל ובית יהודה כחדא וכל
שביהון אתקיפו בהון מסרבין
לשלחותהון: לד פריקהון
תקיפא יי צבאות שמיה
אתפרעא אתפרע ית
עולבניהון בדיל למתבר רשיעי
ארעהון ולאיתאה זיעה לכל
יתבי בבל: לה דקטלין בחרבא
ייתון על ארעא דכסדאי אמר
יי ועל יתבי בבל ועל רברבהא
ועל חכימהא: לו דקטלין
בחרבא ייתון על קסמהא
וישתבשון דקטלין בחרבא
ייתון על גברהא ויתברון:
לז דקטלין בחרבא ייתון על
סוסותהון ועל רתיכיהון ועל
כל סומכותא די בגוה ויהון
חלשין כנשיא דקטלין בחרבא
ייתון על בית גנזהא ויתבזזון:
לח שרבא במוהא ויבשון ארי
ארעא צלמניא היא ובטעותא
משתבחין: לט בכן יערען תמון
בחתולין וישרון בה בנת נעמין
ולא תתב עוד לעלם ולא תשרי
עד דר ודר: מ רחיק מימרי
יתכון כמא דרחיק יי ית סדום
וית עמורה וקריבהא אמר יי
לא יתיב תמן אנש ולא יתותב

נאם־יהוה: לא הנני אליך זדון נאם־
ב׳ אדני יהוה צבאות כי בא יומך עת
ב׳ יכרתמשיח פקדתיך: לב וכשל זדון ונפל ואין
לו מקים והצתי אש בעריו ואכלה
כל־סביבתיו: לג כה אמר יהוה
ב״ט׳ בסיפרא צבאות עשוקים בני־ישראל ובני־
ב׳ ותד לפני כל שוביהם יהודה יחדו וכל־שביהם החזיקו
בם מאנו שלחם: לד גאלם חזק
יהוה צבאות שמו ריב יריב את־
ב׳ ריבם למען הרגיע את־הארץ
ג׳ חסר · ב׳ והרגיז לישבי בבל: לה חרב על־
כשדים נאם־יהוה ואל־ישבי בבל
ב׳ ואל־שריה ואל־חכמיה: לו חרב
ב׳ אל־הבדים ונאלו חרב אל־גבוריה
וחתו: לז חרב אל־סוסיו ואל־רכבו
ואל־כל־הערב אשר בתוכה והיו
ב׳ · ב׳ לנשים חרב אל־אוצרתיה ובזזו:
ב׳ בענין לח חרב אל־מימיה ויבשו כי ארץ
י״ז חסר ב׳ מ״ל פסלים היא ובאימים יתהללו:
לט לכן ישבו ציים את־איים וישבו
ב׳ בה בנות יענה ולא־תשב עוד
ג׳ מ״ל ד׳ כ״ לנצח ולא תשכון עד־דור ודר:
מ כמהפכת אלהים את־סדם ואת־
עמרה ואת־שכניה נאם־יהוה לא־
ישב שם איש ולא־יגור בה בן־
ד׳ אדם: מא הנה עם בא מצפון וגוי
ג׳ ב׳ חסר וחד מ״ל גדול ומלכים רבים יערו מירכתי־
ב׳ חסר ארץ: מב קשת וכידן יחזיקו אכזרי
ד׳ המה ולא ירחמו קולם כים יהמה

בה בר אנש: מא הא עמא אתא מצפונא ועממין רברבין ומלכין סגיאין ייתון
בגלי מסיפי ארעא: מב קשתא ותריסין אחידן אכזראין אינון ולית להון רחמין

שבועה · (לד) הרגיע את הארץ · כשתפול בבל יהי מרגוע והנחה לכל : (לו) אל הבדים · אל הקוסמים שלה : ונואלו . בקסמיהם ודומה לו מפר אותות בדים (ישעיה מד) וכן ת״י על שם שבודים ואומרים דברי כזב : (לז) הערב · סומכותא גרנטיא״ה בלעז: (לח) ובאימים יתהללו. ישתטו ל״א פורווכטרוכש בלעז וכת״י משתבחין. באלהי הענקים שהיו להם : (לט) ציים את איים · יערעון תמון בחתולין מיני חיות המצויין בחורבה :

הגה

וגוי ד׳ בקריאה וסי׳ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים . וגוי לא ידעון אליך ירוצו . וגוי גדול יעור מירכתי ארץ · וגוי גדול ומלכים רבים יערו : יערו ג׳ בקריאה ב׳ מנהון חסר וסי׳ ומלכים רבים יערו מירכתי ארץ · יערו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט . ולא יערו משנתם . יהושפט מ״ל :

תולדות:אהרן חרב אל כשדים · ברכות סג ספניה ז מכות י :

מצודת ציון

יסבו עליו רביו (איוב ט״ז) : זדה · מל׳ זדון ורשע : (ל) ידמו · ענין כריתה : (לב) והצתי · ענין הבערה והדלקה כמו ותצת בסבכי היער (ישעיה ט): ואכלה · ענין שריפה כמו מאכולת אש (שם) : (לג) עשוקים · ענין שדידה וגזל : שוביהם · מלשון שבי ור״ל הכשדים שלקחום בשבי : החזיקו · אחזו בחזקה : מאנו · מלשון מיאון : (לד) הרגיע · מלשון מרגוע והשקט : והרגיז · ענין רעדה וחרדה כמו רגזו ואל תחטאו (תהלים ד׳) : (לו) הבדים · ענין המצאת הכזב מן הלב כמו בדיך מתים יחרישו (איוב י״א) וקרא כן את הקוסמים כי דרכם להמציא כזב מלבם : ונאלו · ענין סכלות כמו נואלו שרי צען (ישעיה י״ט) : וחתו · ונשברו : (לז) הערב · מלשון תערובות : ובזזו · מלשון בזה ושלל : (לח) חורב · ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח׳) : ובאימים · הוא שם כנוי על הגלולים : יתהוללו · מל׳ הוללות וסכלות : (לט) ציים איים · שמות מיני חיות : בנות יענה · שם עוף בת היענה : (מ) יגור · ידור : (מא) יעורו · מל׳ התעוררות : (מב) וכידון · הוא כעין רומח : יחזיקו · יאחזו : ערוך · מסודר

מצודת דוד

עשתה · לישראל כן עשו לה : זדה : הרשיע אל ה׳ : (ל) לכן ; הואיל חדה אל ה׳ לכן יפלו וכו׳ : (לא) הנני אליך זדון · אתה בלשצר איש זדון הנה אני אלחם עליך כי בא יום תשלום גמולך עת זכרון עוונך : (לב) וכשל זדון . בלשצר יהרג : ואין לו מקום · ר״ל לא ימלוך מי מזרעו בבבל : סביבותיו . סביבות עריו : (לג) עשוקים וכו׳ יחדיו · ר״ל כמו שנעשקו עשרת השבטים על ידי אשור כן נעשקו בני יהודה על ידי בבל : וכל שוביהם · כמו אשור כן בבל החזיקה בהם וממאנים לשלחם חפשי : (לד) גואלם חזק · אם כי אינם משלחים מרצונם הנה גואלם חזק והוא יריב את ריבם ויאבד את בבל ויצאו הגולים חפשי : למען הרגיע . למען יהיה מרגוע בכל הארץ יביא רוגז וחרדה על יושבי בבל ולא יוסיפו למשול בעמים : (לה) חרב על כשדים · חרב תבוא על הכשדים : (לו) אל הבדים : אל הקוסמים שבודים דברים מלבם : ונאלו : יסכלו בעצתם ולא ידעו במה ינצלו : (לז) ואל רכבו · קבוצת אנשי הרכב : ואל כל הערב . תערובות העובדי כוכבים שהיו יושבים בבבל : והיו לנשים . יהיו חלושי כח כנשים : חרב אל אוצרותיה · אנשי חרב יבואו אל אוצרותיה ויבוזו אותה : (לח) חורב . לפי שנהר פרת היה עובר בבבל והיה משקה שדותם כנילוס במצרים לכן אמר שיבוא חורב אל מימיה ויבשו : כי ארץ פסילים היא · הרבה פסילים עשו לעבודת כוכבים : ובאימים יתהוללו · משתטים ומשתגעים עם העבודת כוכבים שלהם ויקרא העבודת כוכבים אימים כי מביאים אימה על עובדיהם וכאשר יקרא מפלצת כמ״ש אשר עשתה מפלצת לאשרה (מ״א ט״ו) : (לט) לכן . הואיל והיו כ״כ דבוקים בעבודת גלולות לכן תהיה לחרבה ושם ישבו ציים עם איים כדרכם לשכון בחרבות : ולא תשב . לא תהיה עוד מיושבת עד עולם : עד דור ודור · עד שיכלו כל ימי הדורות וכפל הדבר במ״ש : (מ) כמהפכת · תהיה כמו ההפכה אשר הפך אלהים את סדום ואת עמורה ואת שכניה : ולא יגור . אף דרך עראי : (מא) מצפון · מדי ופרס המה מצפון בבל במקצוע צפונית מזרחית : רבים · רצה לומר גדולים כמו ורבי המלך (לעיל מא) : מירכתי ארץ · מסוף הארץ ר״ל ממרחק : (מב) המה יהמה. כמו הים כשיהמה בעת ישוער סערות : ערוך כאיש · ערוך בכלי זיין כאיש

נגד

וְעַל־סוּסִים יִרְכָּבוּ עָרוּךְ כְּאִישׁ לַמִּלְחָמָה עָלַיִךְ בַּת־בָּבֶל׃ מג שָׁמַע מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־שִׁמְעָם וְרָפוּ יָדָיו צָרָה הֶחֱזִיקַתְהוּ חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ מד הִנֵּה כְּאַרְיֵה יַעֲלֶה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן אֶל־נְוֵה אֵיתָן כִּי־אַרְגִּיעָה אֲרוּצֵם מֵעָלֶיהָ וּמִי בָחוּר אֵלֶיהָ אֶפְקֹד כִּי מִי כָמוֹנִי וּמִי יוֹעִדֶנִּי וּמִי־זֶה רֹעֶה אֲשֶׁר יַעֲמֹד לְפָנָי׃ מה לָכֵן שִׁמְעוּ עֲצַת־יְהוָה אֲשֶׁר יָעַץ אֶל־בָּבֶל וּמַחְשְׁבוֹתָיו אֲשֶׁר חָשַׁב אֶל־אֶרֶץ כַּשְׂדִּים אִם־לֹא יִסְחָבוּם צְעִירֵי הַצֹּאן אִם־לֹא יַשִּׁים עֲלֵיהֶם נָוֶה׃ מו מִקּוֹל נִתְפְּשָׂה בָבֶל נִרְעֲשָׁה הָאָרֶץ וּזְעָקָה בַּגּוֹיִם נִשְׁמָע׃

נא א כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵעִיר עַל־בָּבֶל וְאֶל־יֹשְׁבֵי לֵב קָמָי רוּחַ מַשְׁחִית׃ ב וְשִׁלַּחְתִּי לְבָבֶל ׀ זָרִים וְזֵרוּהָ וִיבֹקְקוּ אֶת־אַרְצָהּ כִּי־הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב בְּיוֹם רָעָה׃ ג אֶל־יִדְרֹךְ ידרך הַדֹּרֵךְ קַשְׁתּוֹ וְאֶל־יִתְעַל בְּסִרְיֹנוֹ וְאַל־תַּחְמְלוּ אֶל־בַּחֻרֶיהָ הַחֲרִימוּ כָּל־צְבָאָהּ׃ ד וְנָפְלוּ חֲלָלִים בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים וּמְדֻקָּרִים בְּחוּצוֹתֶיהָ׃ ה כִּי לֹא־אַלְמָן יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה מֵאֱלֹהָיו מֵיְהוָה צְבָאוֹת כִּי אַרְצָם מָלְאָה אָשָׁם מִקְּדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ ו נֻסוּ ׀ מִתּוֹךְ בָּבֶל וּמַלְּטוּ אִישׁ נַפְשׁוֹ אַל־תִּדַּמּוּ בַּעֲוֺנָהּ כִּי עֵת נְקָמָה הִיא

כ׳
כ׳ י׳ ל׳
ל׳
ג׳ כ׳ מ״ל וא׳ חסר אריצם ק׳
כ׳
כ׳ מ״ל
כ׳ ו
ל׳
ל׳ ל׳
כתיב ולא קרי ל׳
לא כתיב סמ״ך ל׳ חסר
כ׳ כי מלאה
ל׳ וחסר
ל׳
כ״י כספר מוגה

קָלְהוֹן כְּיַמָּא בְּאִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ וְעַל סוּסְוָתָא רָכְבִין מְסַדְּרִין אִינוּן כִּגְבַר עָבֵיד קְרָבִין עֲלָךְ כְּנִשְׁתָּא דְבָבֶל׃ מג שְׁמַע מַלְכָּא דְבָבֶל יַת שִׁמְעֲהוֹן וְאִתְרַשְׁלָא יְדוֹהִי עָקָא אַחֲדָתֵיהּ הָא כְּחֶבְלִין לִילַדְתָּא׃ מד הָא מְלַךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כְּאַרְיָא דְסָלֵיק מֵרוּם יַרְדְּנָא וַהֲוֵי לְדִיר רָעֲיָן אֲרֵי בִּזְמַן דְּאַיְתִינוּן עֲלַהּ וְשִׁלְטוֹנִין אֲמַנֵּי עֲלַהּ אֲרֵי מַן כְּוָתִי וּמַן דִּיעַרְעִנַנִי וְלֵית מְלַךְ דְּאִית לֵיהּ תְּקוֹף קֳדָמַי׃ מה בְּכֵן שְׁמָעוּ מַלְכָּא דַיָי דִּי מְלַךְ עַל בָּבֶל וּמַחְשְׁבָתֵיהּ דַּחֲשֵׁיב עַל יָתְבֵי אַרְעָא כַּסְדָּאֵי אִם לָא יְגָרְרוּן וְיִקְטְלוּן תַּקִּיפֵי עַמָּא אִם לָא יִצְדּוּן עֲלֵיהוֹן מְדוֹרֵיהוֹן׃ מו מִקַּל דְּאִתְאֲחָדַת בָּבֶל זָעַת אַרְעָא וּצְוָחְתָא בְּעַמְמַיָּא אִשְׁתְּמָעַת׃ א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עַל בָּבֶל וְעַל יָתְבֵי אַרְעָא כַּסְדָּאֵי עַמְמִין קְטוֹלִין דְּרָם לִבְּהוֹן וְשַׁפִּירִין בְּקוֹמָא רוּחֲהוֹן מְחַבְּלָא׃ ב וְאֶשְׁלַח עַל בָּבֶל בָּזוֹזִין וִיבַזְּזוּנַהּ וִירוֹקְנוּן יַת אַרְעַהּ אֲרֵי הֲווֹ עֲלַהּ מְסַחוֹר סְחוֹר בְּיוֹם בִּישׁ׃ ג לָהּ יִמְתַּח דִּמְתַח קַשְׁתֵּיהּ וְלָהּ יִסַּק בְּסִרְיָנֵהּ וְלָא תְחוּסוּן עַל עוּלֵימָהָא גְּמִירוּ כָּל נִכְסָהָא׃ ד וְיִתְרְמוֹן קְטוֹלִין בְּאַרְעָא כַּסְדָּאֵי וּמְטַעֲנִין בְּשׁוּקָהָא׃ ה אֲרֵי לָא שְׁבִיקִין בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה מֵאֱלָהָהוֹן מֵיְיָ צְבָאוֹת אֲרֵי אַרְעֲהוֹן אִתְמְלִיאַת חַיָּבֵי קְטוֹל מִמֵּימַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ ו עֲרוּקוּ מִגּוֹ בָבֶל וְשֵׁיזִבוּ גְּבַר נַפְשֵׁיהּ לָא תִּתְלְקוּן בְּחוֹבָהּ אֲרֵי עִדַּן

(מד) הנה כאריה. אשר יעלה מגאון הירדן כן יבא השודד אל נוה איתן כך תירגם יונתן הא מלך במשרייתיה ייסק עליהון כאריה דסליק מרום ירדנא למדנו שגאון הירדן מקום אריות הוא ואף כך תרגמו יונתן ואיך תעשה בגאון הירדן לקבל חיות ברא ברום ירדנא: כי ארגיעה. כשאביא השעה: מעליה · ממעל לה: ומי יועידני : למלחמה : (מה) צעירי הצאן · פרס צעיר לבני יפת. (א) לב קמי. כשדים בגימ׳ דא״ת ב״ש · רוח משחית את רוח מלך פרס ומדי שהוא משחית. רוח טלנ״ט בלעז : (ב) וזרוה. ונפצוה : ויבוקקו. וירוקנו : (ג) אל ידרוך הדורך. הרי זה מקרא קצר אל אשר אני אומר שם ידרוך הדורך קשתו: ואל יתעל בסריונו. אל ירפא : (ה) כי לא אלמן. לא שכחו מלנקום נקמתו : כי ארצם של כשדים : (ו) נוסו · ישראל

כל לשון מחשבה על במ״ג אל וסימ׳ לכן שמעו עצת ה׳ אשר יעץ אל אדום . ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים . מה תחשבון אל ה׳ דנחום : צבאה ב׳ וסי׳ כי מלאה צבאה · אחרימו כל צבאה : אשם כלהו׳ קמצים בם״ב פתחים וסי׳ לאשר אשם לו. אשום אשם לה׳: ומלטו ב׳ בספרא וסימ׳ נסו מתוך בבל ומלטו · צאו מתוכה עמי ומלטו איש :

מצודת ציון

מסודר : (מג) ורפו · מל׳ רפיון : החזיקתהו · ענין אחיזה : חיל · חלחלה ורעד : (מד) מגאון · ענין גבהות ורוממות ור״ל ככר המעולה הסמוך לירדן ושם היה מקום האריות וכן נאמר ואיך תעשה בגאון הירדן (לעיל י״ב) : נוה . ענין מדור : איתן · ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כ״ד) : ארגיעה · מל׳ מרגוע והשקט : ארוצם · מל׳ ריצה ומהירות ההליכה : אפקוד : אצוה כמו והוא פקד עלי (עזרא א׳) : יועידני · ענינו עת קבוע כמו ואם למשפט מי יועידני (איוב ט׳) : (מה) יסחבום · ענין גרירה ומשיכה בארץ כמו סחוב והשלך (לעיל כ״ב) : צעירי · ענין קוטן : ישים · מלשון שממה : (מו) נתפשה · ענין לכידה ותפוש : נרעשה · מלשון רעש ורעד : (א) מעיר · מלשון התעוררות : רוח · רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה ל״ז) : (ב) זרים וזרוה · ענין פזור כמו ואתכם אזרה בגוים (ויקרא כו) : ויבוקקו · ענין ריקות כמו הבוק תבוק (ישעיה כ״ד) : (ג) אל · כמו אליה : יתעל · מל׳ עליה וגבהות : בסריונו · הוא כעין לבוש עשוי מברזל ילבשוהו במלחמה להציל ממכת חרב וחנית וכן לבשו הסריונות (לעיל מ״ו) : החרימו · מל׳ חרם ואבדון : (ד) ומדוקרים · ענין נעיצת חרב וחנית בגוף אדם וכן כל הנמצא ידקר (ישעיה י״ג) : (ה) אלמן · מלשון אלמנות : אשם · חטא ופשע : (ו) תדמו · ענין

נרעש כידון לבב אנית וכידון : ערוך כאיש למלחמה · כל אחד מהם ערוך בכל כלי זיין כמו אדם אחד שרוצה להלחם עם חברו עורך עצמו בכל כלי זיין : (מג) שמע מלך בבל · הוא בלשאצר : (מד) הנה כאריה יעלה · פירשנו הפסוק למעלה בנבואת אדום ועוד אנו מפרשים אותו הנה ר״ל כי משחית בבל יעלה כמו אריה בא פתאום ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברים המים כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ישראל יבא עליהם הרע כלומר מעונש ישראל יבא הרע לבבל ויעלו ישראל לגאון על ידי המלך הכובש בבל : אל נוה איתן · אל נוה מקום איתן , היא בבל : כי ארגיעה ארוצם מעליה · ר״ל כאשר ארגיע ואשקוט לישראל ארוץ אותם מעל ארץ בבל שהם שם בגלות ומי בחור אליה אפקוד וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו על בבל להלחם בה ושאר הפסוק מבואר הוא : יועידני · הנו״ן דגושה כמו אשר למעלה : (מה) לכן אל בבל · כמו על בבל וכן אל ארץ כשדים כמו על : אם לא יסחבום צעירי הצאן · הם ישראל כמו שפי׳ למעלה ואף על פי שהסוחבים בני בבל לא היו ישראל כי אם מדי ופרס ישראל היו סבת סחיבתם והרי הם כאילו הם סחבום כי בעונש ישראל בא עליהם האויב כמו שנאמר נקמת ה׳ אלהינו נקמת היכלו : אם לא ישים עליהם נוה · ולמעלה נוסו ושם מבואר הענין : (מו) מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ · מקול שנתפשה בבל וכן תירגם יונתן מקל דאיתאחדת בבל זעת ארעא : וזעקה בגוים נשמע · פירוש וקול זעקה וקול שזכר עמד במקום שנים והוצרכנו לזה לפי שזעקה לשון נקבה ונשמע לשון זכר וכן אשר כמוהו לא נהיתה זכר ונקבה ואע״פ שלא זכר קול כי הזעקה היא הקול : (א) כה אמר ה׳ · ואל יושבי לב קמי , כשדים בא״ת ב״ש ויתכן שיהיה ארץ כשדים חסר כאילו אמר יושבי ארץ שדים וסמך אותו על המבין לפי שזכר בבל וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות ויהיה לב קמי כמשמעו לב אויבי ויהיה ותכונת הפסוק כן ואל לב קמי יושבי ארץ כשדים ועל הדרך הזה תירגם יונתן הפסוק כן הא אנא מייתי על בבל ועל יתבי ארע כסדאי עממין קטולין די רם לבהון ושפירי בקומהון רוחהון מחבלא הנה הוסיף ארע כשדאי ופי׳ לב קמי כמשמעו לפי דעתו : (ב) ושלחתי לבבל זרים וזרוה זרים נכרים וזרוה מן מזרה ישראל והוא לשון נופל על הלשון לנחות וזרים בשקל קמים מנ״ו העי״ן וזרוה מנחי הלמ״ד מבנין הדגוש והרי״ש אינה ראויה לדגש ויתכן לפרש זרים וזרוה ענין אחד ושרש אחד ויהיה זרים תאר בפלס דוים כלים וכת״י בזוזין ויבזזונון : ויבוקקו את הארצה · ענין רקות כמו כי בקקום בוקקים : (ג) אל ידרוך הדורך קשתו · אומר אל הדורך שידרוך קשתו אל אשר יתעל בשריונו אל תחמלו אל בחוריה וי״ת אל כמו אליה לא ימתח דמתח קשתיה ולא יסק בסיריניה : ואל יתעל · אל אשר יתעלה ויתגאה בשריונו שהוא לבוש ושריון הוא לבוש הברזל אזבר״גא בלעז וידרוך כתוב כפול והאחד כתוב ולא קרי : (ד) ונפלו · הפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג לחזק : (ה) כי לא אלמן · אינו כמו האלמנה שמת בעלה שהיא עזובה ממנו לעולם לא כן ישראל כי בעלה חי וקים ואם עזבם בגלות עוד יפקדנה וישוב אליה ויפקוד על אויביהם : כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישראל · ארץ כשדים מלאה אשם וחטאה מקדוש ישראל כלומר ממה שעשו רעות בעמו וי״ת כן ארי לא שביקין בית ישראל ויהודה מאלההון מה׳ צבאות ארי ארעהון אתמליאת

מצודת דוד

גבור שיורד במלחמה : עליך . ר״ל ועליך יבואו : (מג) את שמעם . את שמע גבורתם : ורפו ידיו . ידיו נעשו רפויים מלהלחם למולם : החזיקתהו . הצרה אחזה אותו והיה לו חיל כיולדה : (מד) הנה כאריה . האויב הבא עליה יעלה בחזקה רבה כמו שיעלה האריה מגאון הירדן ממקום רבצו אל נוה איתן ר״ל אל מדור הרועה המחוזק בבצר כי זהו איתנו ומוצו : כי ארגיעה · כי חפצי להשקיט ולהרגיע את ישראל ואריץ אותם מעל ארץ בבל לשוב לארצם ולכן אצוה עליה להביאם את מי שאבחר בו : כי מי כמוני · שיוכל למחות בידי : ומי יועידני · מי יקבע עמדי זמן מיועד להלחם בי : ומי זה רועה · מי הוא הרועה אשר יעמוד לפני להציל צאנו מידי ר״ל מי הוא הרועה שיציל עמו מידי וכפל הדבר במ״ש : (מה) לכן . הואיל ואין מי ימחה בידו וכן תקום לכן שמעו וכו׳ : אם לא הוא ענין שבועה ור״ל העצה היא בשבועה אשר צעירי הצאן יגררום מארצם והוא פרס שהוא הצעיר בבני יפת כי ארז״ל תירס זו פרס (יומא י) : אם לא ישים . בשבועה אשר יעשה את כל נוה ונוה שממה עליהם · ר״ל לפניהם בעל כרחם : (מו) מקול נתפשה : מקול השמועה אשר נתפשה בבל תרעש הארץ כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרה . וזעקה . קול זעקת בבל יהיה נשמע בין העמים : נא (א) לב קמי . הם כשדים בא״ת ב״ש ואחז בלשון זה על כי קם לבם על ה׳ והחריבו נוהו : רוח משחית . מוסב על מעיר לומר שיעורר עליהם רצון משחית והוא רצון פרס ומדי : (ב) ושלחתי וכו׳

לַיהוָה גְּמוּל הוּא מְשַׁלֵּם לָהּ׃ ז כּוֹס־
זָהָב בָּבֶל בְּיַד־יְהוָה מְשַׁכֶּרֶת כָּל־
הָאָרֶץ מִיֵּינָהּ שָׁתוּ גוֹיִם עַל־כֵּן
יִתְהֹלְלוּ גוֹיִם׃ ח פִּתְאֹם נָפְלָה בָבֶל
וַתִּשָּׁבֵר הֵילִילוּ עָלֶיהָ קְחוּ צֳרִי
לְמַכְאוֹבָהּ אוּלַי תֵּרָפֵא׃ ט רִפִּאנוּ
אֶת־בָּבֶל וְלֹא נִרְפָּתָה עִזְבוּהָ וְנֵלֵךְ
אִישׁ לְאַרְצוֹ כִּי־נָגַע אֶל־הַשָּׁמַיִם
מִשְׁפָּטָהּ וְנִשָּׂא עַד־שְׁחָקִים׃
הוֹצִיא יְהוָה אֶת־צִדְקֹתֵינוּ בֹּאוּ
וּנְסַפְּרָה בְצִיּוֹן אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ׃ יא הָבֵרוּ הַחִצִּים מִלְאוּ
הַשְּׁלָטִים הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ מַלְכֵי
מָדַי כִּי־עַל־בָּבֶל מְזִמָּתוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ
כִּי־נִקְמַת יְהוָה הִיא נִקְמַת הֵיכָלוֹ׃
יב אֶל־חוֹמֹת בָּבֶל שְׂאוּ־נֵס הַחֲזִיקוּ
הַמִּשְׁמָר הָקִימוּ שֹׁמְרִים הָכִינוּ
הָאֹרְבִים כִּי גַּם־זָמַם יְהוָה גַּם־עָשָׂה
אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֶל־יֹשְׁבֵי בָבֶל׃
שכנת ק' יג שֹׁכַנְתִּי עַל־מַיִם רַבִּים רַבַּת
אוֹצָרֹת בָּא קִצֵּךְ אַמַּת בִּצְעֵךְ׃
יד נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת בְּנַפְשׁוֹ כִּי
אִם־מִלֵּאתִיךְ אָדָם כַּיֶּלֶק וְעָנוּ עָלַיִךְ

פּוּרְעָנוּתָא הִיא קֳדָם יְיָ גְּמָלָא הוּא מְשַׁלֵּם לַהּ׃ ז הָא כְּכָסָא דְדַהֲבָא דְהוּא רָגִיג מִכָּל מָנַיָא כֵּן עֲלֵי חוֹבָה דְבָבֶל בְּכֵן פּוּרְעָנוּת תַּקִיפָא עֲתִידָא דְיֵיתֵי לַהּ מִן קֳדָם יְיָ עֲתִידִין דְיִתְרַוּוֹן מִנַהּ רוּן כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָא וּמִכָּס פּוּרְעֲנוּתָא יִשְׁתּוּן עַמְמַיָא עַל כֵּן יִשְׁתַּגְשׁוּן עַמְמַיָא׃ ח בִּתְכֵּיף נְפַלַת בָּבֶל וְאִתְבָּרַת אֵילִילוּ עֲלַהּ סָבוּ שְׁעֵיף לִתְבִירַהּ מָאִים תִּתַּסֵי׃ ט אַסֵינָא יַת בָּבֶל וְלָא מִתַּסְיָא שַׁבְקוּהָא וְנֵיזֵיל גְבַר לְאַרְעֵיהּ אֲרֵי קְרִיב לִשְׁמַיָא תְּבִירַהּ וּמִנַּטֵל עַד שְׁמֵי שְׁמַיָא׃ י גְלָא יְיָ יַת זְכוּתָנָא אֱתוֹ וְנִשְׁתָּעֵי בְצִיּוֹן יַת עוֹבָדָא דִי עֲבֵיד יְיָ אֱלָהָנָא׃ יא שַׁנִינוּ גִרְרַיָא מְלוֹ שְׁלָטַיָא אֲעִיר יְיָ יַת רוּחַ מַלְכֵי מָדַי אֲרֵי עַל בָּבֶל רְעוּתֵיהּ לְחַבָּלוּתַהּ אֲרֵי פּוּרְעֲנוּתָא דַייָ הִיא פּוּרְעָנוּת הֵיכְלֵיהּ׃ יב עַל שׁוּרֵי בָבֶל זְקוּפוּ אָתָא אַתְקִיפוּ מַטַּרְתָּא אֲקִימוּ נָטְרַיָא אַתְקִינוּ חוּצְנַיָא אֲרֵי אַף חֲשִׁיב יְיָ אַף עֲבֵיד יַת דְמַלִּיל עַל יָתְבֵי בָבֶל׃ יג דְשַׁרְיָא עַל מַיִן סַגִיאִין בֵּית גִנְזַהָא מְטָא יוֹם תַּבְרִיךְ עִדַן סְעוֹרַת בִּישׁוּתִיךְ׃ יד קַיֵּים יְיָ צְבָאוֹת בְּמֵימְרֵיהּ אֱלָהֵין אֲמַלֵינִיךְ מַשְׁרְיַת עַמְמִין סַגִיאִין כְּזַחֲלָא וִירִימוּן עֲלָךְ קָלְהוֹן׃

רד"ק

אתמליאת חייבי קטול ממימר קדישא דישראל (ו) נסו · אומר לאנשים מארצות אחרות שהיו בה לסחורה שינוסו מתוכה שלא יספו בעון העיר : אל תדמו בעונה · ענין כריתה כמו ונדמו נאות השלום : (ז) כוס זהב · קרא היין בעד זהב לנוכח הזהב המשל שמשילו בו וכן המשיל השמן הנק הזהב כמו שאמר המריקים מעליהם הזהב וכן הרות הכוס מלשון זהב יאתה ואמר ביד ה' כי מלך בבל היה שליח האל להחריב הגוים והוא מה שאמר למעלה קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים וכן אמר הנה מיינה שתו גוים : יתהוללו · יתגעשו מן הוללות וסכלות וכן אמר למעלה ושתו והתגעשו והתהוללו המשילו ליין זך ונקי לפי שהפעל האל זך ונקי הצור תמים פעלו : (ח) פתאום · אולי תרפא, דרך לעג : (ט) רפאנו · נכתב כבעלי האל"ף ונקרא כבעלי הה"א : ולא נרפתה · כבעלי הה"א ואמרו רפינו דבר על הלשון האנשים הנכרים אשר בה : (י) הוציא · דבר על לשון ישראל שהיו בה : (יא) הברו · מן ברר כמו חץ ברור הוא והוא לשון מריקה וברירה ולבון וכן ת"י שנינו אמר כנגד האויבים הבאים להלחם עליה : מלאו השלטים · אספו המגינים וכן קראו אחריך מלא ענין אסיפה וקבוץ · השלטים מגינים כמו כל שלטי הגבורים וכתב אדוני אבי ז"ל הברו משפטו האירו מן הבר כיונה ארץ הבר שענינו נולה ר"ל שימו נולה בחצי' כדי ליסרם: (יב) אל חומות בבל · כמו על וכמוהו כתבנו רבים בזה הספר : שאו נס · כשתכבשו אותה שאו נס על החומות לנראות כי לכם היא כי דרך העולם כשיכבשו עיר ישאו נס על המגדלים ועל החומות : החזיקו המשמר · קודם כבוש העיר : גם זמם גם עשה · כל אחד לרבות על חברו וכן גם אתם גם מלככם והדומים להם: (יג) שכנתי : נכתבה בו יו"ד והיא נוספת על הפעל כמו היושבי בשמים הולכי מרום קברו והדומים לו וכן בנקבה אוהבתי לדוש אל תשמחי אויבתי לי אבל שכנתי לא נקרא עם היו"ד כי הת"ו בשוא והוא בשקל יושבת בלבנון והיא מלה מורכבת כמו שפי' בחלק הראשון בספר מכלל והיא מורכבת מן שוכנת שהיא פעלת ומן שכנתי שהיא פעלתי וטעם ההרכבה ר"ל שכנת מקדם ואת שוכנת עדין בא עליך הרעה וטעם על מים רבים כמשמעו כי בבל רבת מים וכן הוא דרך משל על רוב הטובה שהיה לה מקדם וכן רבת אוצרות אשר אוצרות התבואה או אוצרות כסף וזהב : אמת בצעך · ורוע בצעך כלומר שהיית מבלעת אחרים בחזקה ובזרוע עתה בא הטובה עליך או פירוש מדת בצעך ר"ל במדה שמדדת ובלעת ירושלם כן מדד לך האל : (יד) נשבע בנפשו כאילו אמר בו כמו כי נשבעתי כי אינו דבר אחד ונפשו דבר אחר כמו האדם אלא שדברה תורה כלשון בני אדם וכן ונפשו אותה ויעם ויש מוסרה שלא תטעה ירמיה נשבע ה' נאמות בנפשו עמוס קדמ' נשבע ה' בקדשו תניינא נשבע ה' בנפשו : כי אם · לשון שבועה כמו שפירשנו : מלאתיך · עבר במקום עתיד ר"ל אמלא אותך לרוב כמו ילק שילא לרוב וכן אמר כדי ארבה לרוב כלומר שיבוא עליה מחנות

רש"י

ישראל מתוך בבל : (ז) כוס זהב · היתה בבל עד הנה ביד ה' לשכר בה את כל הארץ יין החימה : על כן יתהללו גוים . נשתכרו ונשתטו : (ט) נוגע אל השמים משפטה · גבה פורענות' עד אל השמים : (י) הוציא ה' את צדקותינו · נזכרנו לפניו לזכות וכאו צדקות אבותינו לפניו : (יא) הברו . ל' נקיון : השלטים . אשפות שהחצים נתונים בהם : (יב) גם זמם ה' · זה ימים רבים : גם עשה : את מזימתו דרך המקרא לדבר שני גמין זה אחר זה ועל ידי האחרון בא הראשון : (יג) בא קצך · קץ שלך : אמת בצעך מדת חמסך ל"א אמת בצעך מדת סיפך כמו כי יבצע : (יד) בנפשו . אינסימיסימו"ש בלע"ז : כי אם · לשון באמת : מלאתיך אדם . אמלינך משריית עממין דסגיאין כותלא : וענו עליך הידד · וירימון עלך בקליתון

למכאובה ב' מ"ל בליש' וסים פתאום נפלה בבל ותשבר · כי כל ימיו מכאובים : צדקותינו ג' בקריאה וסים' הוציא ה' את צדקתינו · וכבגד עדים כל · כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים : להשחית ד' וסים' עתה המבלעדי רישעיה . כי על בבל מזמתו . וישלח האלהים מלאך לירושלים ובת הנשים יתן לו : אוצרות ד' מלאים בליש' בקריאה וסי' שוכנת על מים רבים . נותן באוצרות תהומות . ויפקדו ביום ההוא ואוצרה על האוצרות : מסרו אחריתי אוצרות ד' מ"ל רמ"ל וסי נותן באוצרות תהומות · ויפקדו ביום ההוא . הביאו מעשר הדגן . ודבתריה ואוצרה על אוצרות וא' אוצרת חסר וי"ו בתרא וסי' שוכנת על מים רבים . ושארה

תולדות אהרן רפאנו את בבל · סנהדרין לו : רבת אוצרות · תענית י :

מצודת ציון

ענין כריתה : (ז) זהב · ר"ל נקי ונלול כזהב וכן המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד) : יתהוללו · ענין סכלות ושטות כמו ויתהולל בידם (ש"א כ"א) : (ח) הילילו · מלשון יללה : צרי . הוא שרף אילן ומיוחד לרפואה וכן נאמר הצרי אין בגלעד (לעיל ח) : (יא) הברו · מל' ברור ונקי : מלאו · ענין קבוץ כמו קראו מלא (לעיל ד) : השלטים · המגינים וכן כל שלטי הגיבורים (ש"ה ד') : העיר · מלשון התעוררות : רוח · רצון : מזמתו · מחשבתו כמו כאשר זמם (דברים י"ט) : (יב) שאו · הרימו : נס · כלונס ארוך ומפה בראשו : החזיקו · ענין אחיזה : המשמר · דבר המוטל על הרבה בני אדם לעשות כ"א בזמנו קרוי משמר וכן משמרות כהונה ולויה : זמם · ענין מחשבה : (יג) קצך · מל' קץ וסוף : אמת · מל' אמה ור"ל מדה : בצעך · ענין גמר והשלמה כמו כי יבצע ה' (ישעיה י) . (יד) בנפשו · בעצמו : כילק · מין ארבה : וענו · ענין הרמת קול : הידד · הוא קריאה לצעקה

מצודת דוד

וכו' . אשלח על בבל אנשים זרים ומפזרים והם יפזרו אותם ויבוקקו את ארצם כי את הכל יקחו : כי היו עליה · האויבים יבואו עליה מסביב ביום בוא עליהם הרעה : (ג) אל ידרוך . ר"ל אליה אל בבל ידרוך הדורך קשתו ואליה יתעלה ויתגאה עם השריון : נבאה · נבאות עמה : (ד) בחוצותיה · יפלו בחוצותיה : (ה) כי לא אלמן וכו' : כי הוא חי וקיים לעולם והוא לישראל לעזר לנקום נקמתם : כי ארצם : של הכשדים : מקדוש ישראל : ממה שעשו לקדוש ישראל שהחריבו עשו וכלו עמו : (ו) נוסו . אתם הבאים מארצות אחרות השוכנים עמה בבבל נוסו מתוכה ומלטו איש את נפשו ואל תתעכבו שמה להיות נכרתים עמה בעונה כי עת · נקמה היא לה' העת לעשות נקמה בבבל ולשלם לה גמול הרעה : (ז) כוס זהב . עד הנה היה בבל ביד ה' ככוס יין נקי ונלול כזהב והיא היתה משכרת כל הארץ ר"ל ע"י בבל האביד הארצות כי הוא בלבל דעתם כיין המשכר ומבלבל : מיינה · מיין הכוס הזה שתו העובדי כוכבים ולכן נעשו הוללים וסכלים כשכורים ולא יכלו להלחם : (ח) פתאום . הנה עתה נפלה פתאום ונשברה : הילילו עליה · לכן עשו יללה עליה : קחו צרי · דלך לרפאות המכאוב · בצרי ולכן אמר בדרך לעג קחו צרי בעבור מכאובה אולי תרפא על ידי הצרי : (ט) רפאנו · כאלו הבאים ההם אשר שכנו בבבל ישיבו לומר הן עשינו רפואות לבבל אבל לא נרפאה ולכן עזבוה ואל תעסקו עוד ברפואתה והיא ענין מליצה כלעג : ונלך · ואמרו נלך משם כי אם נלך לארצנו לבל ידבק בנו אלי מכאובה : כי נגע וכו' · רלה לומר משפט פורענותה מאד גבוה עד כי נגע אל השמים : ונשא וכו' . כפל הדבר במ"ש : (י) הוציא ה' . רלה לומר הצדקה שהבטיח לנו הנה עתה הוציאה מאופל הסוד ונגלה לכל ולכן בואו וכו' : את מעשה . הוא אבדון בבל : (יא) הברו החצים . נקו החצים מן החלודה : מלאו השלטים . קבצו המגינים להביאם במלחמה : העיר : הנה ה' העיר רצון מלכי מדי והם דריוש וכורש חתנו אשר ירש המלכות אחרי מות דריוש : מזמתו · מחשבת ה' היא על בבל להשחיתה : כי נקמת וכו' · רלה לומר הנקמה אשר הוא לוקח מבבל היא נקמת היכלו אשר שרפו באש ולא בעבור מה שעשה בבל לשאר העובדי כוכבים : (יב) אלו נס : הרימו נס לרמז להתאסף ולבוא למלחמה אל חומת בבל : החזיקו המשמר · דרך הצרים על העיר להעמיד משמרות מחולקות כל אחד בזמנו ואמר החזיקו המשמר ולא תסברו המועד הקבוע : הקימו שומרים · הדרך להעמיד שומרים בלילה לבל יצאו מן העיר פתאום ויכו בהם : הכינו האורבים · להסתר במקום מחבואה לארוב על היוצאים מן העיר : כי גם זמם · ר"ל כמו שחשב ה' לעשות כן גם עשה וכו' : אל יושבי בבל : (יג) שוכנת · אתה בבל השוכנת אצל מים רבים שהוא נהר פרת המשקה שדותיה : רבת · בת רבת אוצרות ·

הַיְדָד: טו עֹשֵׂה אֶרֶץ בְּכֹחוֹ מֵכִין ה'
תֵּבֵל בְּחָכְמָתוֹ וּבִתְבוּנָתוֹ נָטָה
שָׁמָיִם: טז לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם
בַּשָּׁמַיִם וַיַּעַל נְשִׂאִים מִקְצֵה־אָרֶץ ד' כ"כ בנביאי' וכתובים
בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ י"ב מ"ל
מֵאֹצְרֹתָיו: יז נִבְעַר כָּל־אָדָם מִדַּעַת
הֹבִישׁ כָּל־צֹרֵף מִפָּסֶל כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ ד' חסר
וְלֹא־רוּחַ בָּם: יח הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה
תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ: ג' וחסר
יט לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעְקוֹב כִּי־יוֹצֵר ג'. ח' מ"ל
הַכֹּל הוּא וְשֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ יְהוָה
צְבָאוֹת שְׁמוֹ: כ מַפֵּץ־אַתָּה לִי כְּלֵי ל'
מִלְחָמָה וְנִפַּצְתִּי בְךָ גּוֹיִם וְהִשְׁחַתִּי
בְךָ מַמְלָכוֹת: כא וְנִפַּצְתִּי בְךָ סוּס ג'
וְרֹכְבוֹ וְנִפַּצְתִּי בְךָ רֶכֶב וְרֹכְבוֹ:
כב וְנִפַּצְתִּי בְךָ אִישׁ וְאִשָּׁה וְנִפַּצְתִּי
בְךָ זָקֵן וָנָעַר וְנִפַּצְתִּי בְךָ בָּחוּר
וּבְתוּלָה: כג וְנִפַּצְתִּי בְךָ רֹעֶה וְעֶדְרוֹ
וְנִפַּצְתִּי בְךָ אִכָּר וְצִמְדּוֹ וְנִפַּצְתִּי בְךָ ב'
פַּחוֹת וּסְגָנִים: כד וְשִׁלַּמְתִּי לְבָבֶל
וּלְכֹל יוֹשְׁבֵי כַשְׂדִּים אֵת כָּל־רָעָתָם ל'. נ"ד מ"ל
אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְצִיּוֹן לְעֵינֵיכֶם נְאֻם ח'
יְהוָה: כה הִנְנִי אֵלֶיךָ הַר הַמַּשְׁחִית
נְאֻם־יְהוָה הַמַּשְׁחִית אֶת־כָּל־הָאָרֶץ י"ד
וְנָטִיתִי אֶת־יָדִי עָלֶיךָ וְגִלְגַּלְתִּיךָ מִן־ ל' ומ"ל
הַסְּלָעִים וּנְתַתִּיךָ לְהַר שְׂרֵפָה: ל'
כו וְלֹא־יִקְחוּ מִמְּךָ אֶבֶן לְפִנָּה וְאֶבֶן ל'
לְמוֹסָדוֹת כִּי־שִׁמְמוֹת עוֹלָם תִּהְיֶה ל' ומ"ל
נְאֻם־יְהוָה: כז שְׂאוּ־נֵס בָּאָרֶץ

טו אֲמַר אִלֵּין דַּעֲבַד אַרְעָא בְּחֵילֵיהּ שַׁכְלֵיל תֵּבֵל בְּחוּכְמְתֵיהּ וּבְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ תְּלָא שְׁמַיָּא: טז לְקָל מִתְּנֵיהּ רִגְפַת דְּמַיִן בִּשְׁמַיָּא וּמַסֵּיק עֲנָנִין מִסְּיָפֵי אַרְעָא בַּרְקִין לִזְמַן מִטְרָא עֲבִיד וּמַפֵּיק רוּחִין מִבֵּית גִּנְזוֹהִי: יז אִטַּפְּשׁוּ כָּל עַמְמַיָּא מִלְּמִידַע חוּכְמְתָא בְּהִיתוּ כָּל קֵינֵי מִלְּמֶעְבַּד צְלַם אֲרֵי שִׁקְרָא אִתִּיכוּנוּן וְלָא רוּחָא בְּהוֹן: יח לְמָא אִינוּן עוֹבַד תּוּלְעָבָא בְּעִדָּן דְּאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן יֵיבְדוּן: יט לָא כְּאִלֵּין חוּלָקֵי דְּיַעֲקֹב אֲרֵי דִי בְּרָא כּוּלָּא הוּא וְיִשְׂרָאֵל חוּלָק שִׁבְטָא דְאַחְסַנְתֵּיהּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ: כ מְבַדַּר אַתְּ קֳדָמַי כְּרַכָּא דִּי בֵיהּ מָנֵי קְרָבָא וְאַבַדַּר בָּךְ עַמְמִין וְאַחַבֵּיל בָּךְ מַלְכְּוָן: כא וְאַבַדַּר בָּךְ סוּסְוָן וְרִתִיכֵיהוֹן וְאַבַדַּר בָּךְ רְתִיכִין וְרִכְבֵּיהוֹן: כב וְאַבַדַּר בָּךְ גְּבַר וְאִתְּתָא וְאַבַדַּר בָּךְ סַב וְיָנִיק וְאַבַדַּר בָּךְ עוּלֵימִין וּבְתוּלָן: כג וְאַבַדַּר בָּךְ רַעְיָא וְעֶדְרֵיהּ וְאַבַדַּר בָּךְ אִכַּר וּפַדָּנֵיהּ וְאַבַדַּר בָּךְ שִׁלְטוֹנִין וְטוּרְנִין: כד וַאֲשַׁלֵּם לְבָבֶל וּלְכָל יָתְבֵי אַרְעָא כַסְדָּאֵי יָת כָּל בִּישַׁתְהוֹן דַּעֲבָדוּ בְצִיּוֹן לְעֵינֵיכוֹן אֲמַר יְיָ: כה הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל כְּרַכָּא מְחַבְּלָא אֲמַר יְיָ דִּמְחַבֵּל יָת כָּל אַרְעָא וַאֲרִים יָת מַחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וְאַמְגְּרִינָךְ מִן תּוּקְפָּא וְאֶתְנִינָךְ לִכְרַךְ יְקוּדָא: כו וְלָא יְסַבִּין מִנָּךְ מֶלֶךְ לְמַלְכוּ וְשִׁלְטוֹן לְשׁוּלְטָנוּ אֲרֵי צָדוּת עָלַם תְּהֵי אֲמַר יְיָ: כז זְקוּפוּ אָתָא בְּאַרְעָא

בקלהן : (יז) נבער כל אדם. העושה פסל לאלוה : נסכו. לשון מסכה: (יח) בעת פקודתם. כשיפקוד הקב"ה עליהם ועל עובדיהם : (יט) ושבט נחלתו. יעקב הנזכר למעלה בראש המקרא: (כ) מפץ אתה לי. עד הנה העמדתיך לי למשחית ולמפץ את העובדי כוכבים שגזרתי עליהם גולה : (כד) ושלמתי לבבל. אחרי כל זאת שאגמור נקמתי על ידו כעובדי

מסורות חסר וי"ו קדמא : כאלה ג' בקריא' וסי' לא כאלה חלק יעקב כי יוצר. וחברו. שמעתי כאלה רבות : ושבט ה' בקריאה וסימ' כי יוצר הכל הוא. ושבט מצרים יסור. ושבט עברתו יכלה. ושבט לגו כסילים. ושבט לגו חסר לב : אכר ב' בקריאה וסימ' ונפצתי. בך אכר. וקראו אכר אל אבל : שאו י"ב ר"ם בקריאה וסימ' שאו את ראש כל עדת בני דריש ספר'. שאו את ראש כל עדת דפנחס. שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה. שאו עיניכם וראו והתמהו. שאו לשמים עיניכם והביטו. שאו נס ציונה. שאו נס בארץ. הבאים מצפון. שאו שערים ראשיכם. וחבריו. שאו זמרה ותנו תוף. שאו ידיכם קדש :

מחנות האויבים לרוב מאד : וענו. ויצעקו, הידד כמו הידד כדורכים יענה : (טו) עושה ארץ בכחו. ואלו הפסוקים כתובים למעלה אחר כדנא תאמרון להום ושם בארנו וגם ביניהם שנוי מעט במלות. למעלה ויעלה נשיאים והנה ויעל נשיאים. למעלה בקצה הארץ בה"א בקרי והנה מקצה ארץ בלא ה"א. למעלה וישראל שבט נחלתו והנה ושבט נחלתו והנה הפרש' הנה לענין אלילים שהיו בוטחים בהם בני בבל והיו חושבים כי בעבודתם תהיה הצלחתם : (כ) מפץ אתה לי. מפץ שם. הכלי שמנפצים בו האבנים וכן ואיש כלי מפצו בידו אלא שזה צירי ווה קמץ והנפוץ הוא השבר עם הפזור כי כשמשברים האבנים מתפזרים האבנים הנה והנה וכן ונפצתי כולם הוא הענין ואמר האל ית' כנגד מלך בבל מפץ אתה לי כי בך אני מנפץ ומשחית הגוים והממלכו' אך עתה אשלם לך על מה שעשית בישראל והעניתך על ישראל שעשית בהם רעה יותר מדאי ואני קצפתי מעט ואתה עזרת לרעה : (כא) ונפצתי. כלם מלרע והוא מורה לעתיד ברוב הנבואה הזאת אפשר שנאמרה קודם מלוך נבוכדנצר או אחר מלכו ויתכן בענין עתיד ועבר : (כה) הנני אליך הר המשחית. קרא בבל הר ואם היא בקעה רוצה לומר הר עיר בצורה כמו אם היא יושבת בהר וכן הרים הגלעד ר"ל הערים הבצורות וכן תירגם יונתן כרכא מחבלא וכן מן הסלעים ג"כ משל על המגדלים הגבוהים אשר בבבל וכן ת"י ואמגרינך מן תקפא כלומר אפילך ממקומו' החזקים והגבוהים: וגלגלתיך. ענין גלגול ידוע מן גבוה אל הנמוך: (כו) ולא יקחו ממך אבן לפינה ואבן למוסדות. כי מנהג העולם לתת ביסוד הבנין אבנים גדולות וכן בפינות הקירות ואמר זה דרך משל כתרגומו ולא יסבון מנך מלך למלכו ושלטון לשולטנו : (כז) שאו נס. לווי שאינו לאדם מיוחד ולא לאנשים מיוחדים אלא למי שיהיה והוא ע"ד המליצה כמו הבה ריח בני אמור למלך ולגבירה חזקו ידים רפות אמרו לנמהרי לב והדומים להם וכמוהם שאו נס תקעו שופר : קדשו עליה. הזמינו עליה : פקדו, העלו, כי לפי שאמר בארץ ואמר בגוים לא נאמר כי כנגד מדי אמר

מצודת ציון

נעקת שוללים וכן הידד נפל (שם טו) : (טו) תבל. הם המקומות המיושבות מבני אדם : (טז) לקול. הלמ"ד במקום בעבור וכן פתח פיך לאלם (משלי ל"א) : תתו. מל' נתינה : המון. מל' המייה ושאון : ויעל. הוי"ו במקום או וכן ואם נקבה תלד וטמאה שבועים (ויקר' י"ב) ור"ל או תטמאה : נשיאים. עננים ע"ש שמתנשאים עצמם למעלה וכן מעלה נשיאים (תהלים קל"ה) : (יז) נבער. מל' בער ושוטה : מדעת. מהיות בו דעת וכן וימאסך ממלך (ש"א ט"ו) ר"ל מהיות מלך : הוביש. מלשון בושה : נסכו. צורת הגלולים הנעשה ביציקת מתכת וכן אלהי מסכה (שמות ל"ד) : (יח) תעתועים. מל' תועה : פקודתם. ענין השגחה : (כ) מפץ. שם כלי עשוי לרצץ ולשבור בו החומות וכן ואיש כלי מפצו בידו (יחזקאל ט) : ונפצתי. ענין השבר והרצוץ: (כג) אכר. הוא העובד האדמה בחרישה וזריעה וכן בושו אכרים (לעיל י"ד): וצמדו. יקרא זוג הבקר על כי ילכו צמודים ומחוברים וכן צמד בקר (איוב א) : פחות וסגנים. שמות מיני שררות : (כה) וגלגלתיך. היא ההשלה מן הגובה אל הנמוך ע"י גלגול : (כו) לפנה. לזוית : למוסדות. מלשון יסוד : (כז) שאו נס. הרימו כלונס ארוך : קדשו. ענין הזמנה כמו קדשו עליו

מצודת דוד

בא קץ. הנה עתה בא סופך ומדת גמר השלמתך מן העולם והוא כפל ענין במ"ש : (יד) בנפשו. ר"ל בעצמו : כי אם. כי אשר אמלא ארצך מבני אדם מלומדי מלחמה רבי המספר כארבה והם יצעקו עליך קול הידד שהוא קול שמחת שודדים : (טו) עושה ארץ בכוחו. כאומר והנה בידו לקיים מאמרו כי הוא עושה ארץ בכוחו וכו' ואם כן הכל שלו ובידו : נטה שמים. פירש השמים כנטיית האוהל : (טז) לקול תתו. בעבור נתינתו קול המיית מים באויר השמים אז מעלה את העננים לרום השמים מקצה הארץ ר"ל כאשר המה נראים למראה העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ אז מעלה אותם אל מול המקום אשר ירצה להמטיר שמה : ברקים. לעת בוא המטר מבריק ברקים ואין המטר מכבה אותם : ויוצא. הוא מוציא את הרוח ממקום אוצרו : (יז) נבער. כל אדם העובד הפסל הוא נבער מהיות בו דעת וכל צורף העושה הפסל יקבל בושה מן הפסל בראותו כי שקר המסכה שנסך ואין בה מי מהם רוח החיוני : (יח) מעשה תעתועים. המה מעשה ידי התועים מדרך השכל : בעת פקודתם. בעת ישגיח המקום להפרע מהם אז יאבדו מבלי תקומה : (יט) לא כאלה. ולא כהפסילים האלה הוא אלהי יעקב הנתון לחלקו : כי יוצר הכל הוא. לא כהפסילים שהמה מעשה ידי אדם כי חלק יעקב הוא היוצר את הכל : ושבט נחלתו. ואת יעקב הנזכר בחר להיות כ"א משבטיו שבט נחלתו : ה' צבאות שמו. כי הוא מושל על צבאות מעלה ומטה ומוסב למעלה לומר הואיל ואין לו ערך עם הפסילים כי הוא יוצר הכל ואת ישראל בחר לנחלה אם כן בודאי יקיים מאמרו לאבד את בבל להצמיח ישע לישראל : (כ) מפץ אתה לי. אתה בבל היית בידי ככלי מפץ וכלי מלחמה : (כא) רכב. הוא המרכבה המיוחדת לאנשים : ורוכבו. הוא היושב על המרכבה : (כג) אכר וצמדו. עובד האדמה בחרישה עם צמד הבקר אשר יחרוש בהם : (כד) ושלמתי. והנה אשלם לבבל גמול רעתם : לעיניכם. כולכם תראו בעיניכם הרעה הבאה על בבל : (כה) הנני אליך. הנה אני אלחם בך אתה הר המשחית והוא בבל המשחית את כל הארץ (ועם היותם בקעה קראה הר מפני חוזקם) : ונטיתי וכו'. להכות בך : מן הסלעים. הוא משל על המגדלים הגבוהים שבבבל : להר שרפה. כי תהפך כסדום ותמטר עליה גפרית ואש כמוה : (כו) ולא יקחו וכו'. מאבני מפולת חרבותיך לא יקחו אבן הראוי לשומה בפנת הבית (כי הדרך לשום בפנת הבית האבן היותר יפה להיות נראה משם הכותל) : ואבן למוסדות. אבן חזק הראוי לשומו ביסוד : כי שממות עולם. ולכן לא יאבה מי לשם לקחת מאבניה :

אמר לבד : (כח) קדשו . ענין הזמנה: השמיעו עליה , ענין אסיפה וקבוץ וכן השמיעו אל בבל רבים וכן מן הדגוש וישמע שאול את העם : ממלכות ארכט מני ואשכנז , אלו באו עם דריוש ותירגם יונתן מלכות ארע קרדו משרית הורמיני והדיב : פקדו עליה , ענין מנוי : טפסר , כמו שר וכן וטפסריך כגוב גובי : כילק סמר , כמו סמר מפחדך בשרי וכן מן הדגוש תסמר שערת בשרי ענין הנעירה והרעדה כאדם שעומדו שערותיו אריסמנט"ו בלע"ז וי"ת זמינו עלה עבדי קרבא דיהון סלקין סוסותהון מפנכין הא כזחלא דמצלהב ופירוש מפנכין ענין הדירה כמו שתרגם ג"כ מדהרות דהרות אביריו מפנוקא דהוה מפניך קדם רתיכי גברוהי : (כט) ותרעש , ותחול , ענין חיל כיולדה : כי קמה על בבל , אמר קמה יחידה ואמר מחשבות ה' רבים ר"ל כל מחשבה ומחשבה שחשב עליה תקום: (ל) חדלו . ישבו במצדות , ולא יצאו להלחם ישבו להם במגדלים החזקים להשגב בהם: נשתה גבורתם , פסקה וכן ונשתו מים מהים : היו לנשים , חלשים כמו הנשים : הציתו . האויבים: (לא) רץ לקראת רץ ירוץ . הוא לומר רץ אחרי רץ ומגיד אחר מגיד אלא פירושו הנה ילך הראשון ויגיד למלך וישוב לו וימצא רץ אחר בא לקראתו ג"כ להגיד למלך כי נלכדה עירו : מקצה , כלומר מקצה האחד : (לב) והמעברות נתפשו . מעברות המים בכניסת העיר והיו בהם מגדלים למנוע אויבים אם ירצו להכנס בעיר ולפי שאמר כי נלכדה עירו מקצה שמא יאמר אדם מגדלי המעברו' איך לא מנעום התשובה כי המעברות נתפשו : ואת האגמים שרפו באש , הגמא הגדל על הנהרות שרפו באש שלא ימנעם רוב הגמא מלבא בעיר וכן הלכוף כאגמון ראשו הוא הגמא ורבי יונה כתב כי אגמים הם המבצרים ודמה אותו ללשון הערב שאומר למבצרי אגם : (לג) כי כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל . אמר אלהי ישראל כי נקמ' ישראל יקח מהם: הדריכה , בא המקור בחירק הה"א ומשפטו בפתח על הרוב וכן כמוהו מקור הה"א בחירק הגנן והציל פסוח והמליט : עד השמידו אותם , ודמה אותם לגורן שהגיע עתה לדרוך ולדוש כן בבל הגיע עתה שירמסוה האויבי': עת הקציר , המשיל הבזה לקציר וכן תירגם יונתן ויתון בזוזין עלה ואמר הקציר אחר דריכת הגורן אע"פ שהוא קודם עוד מעט זמן שתבא לה עת הקציר ביבואו וילכדו כל עריה סביב סביב והוא משל הקציר ואח"כ יתפשו העיר בבל וירמסוה כי כמו שאוספין הקציר אל הגורן כן היו אוספין ומכניסין מיטב אולם כל העיירות אל בבל וכשיתפשוה ידריכוה וירמסיה ויכלוה כליון חרוץ : (לד) אכלנו הממנו , אלו כהמשה שהם בפסוק כתובים בוי"ו וקריין ביו"ד והכתוב לשון רבי' על הפרטים והקרי לשון יחיד על הכלל והענין מדבר על לשון ישראל שזועקים חמס על בבל , הממני כמו והמם גלגל עגלתו ענינם ענין שבר : הציגני כלי ריק , העמידני רקה כמו כלי ריק וריק שם כאילו אמר כלי ריקות : מלא כריסו מעדני , על דרך משל כלומר מלא אכלו מטובי , מלא בקמץ : הדיחני , כמו שידיח אדם את הכלי שלא נשאר בו דבר ותירגם יונתן הפסוק כן אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכדנצר מלכ' דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני וכן ענין הפסוק אשר אחריו על לשון ציון וירושלם כמו שאומר : (לה) חמסי ושארי , שארי בשרי ואמר חמסי על הממון אשר בזזו ושארי על החללים וכן

תקעו שופרא בעממיא זמינו עלה עממיא בסרו עלה מלכות ארעא דקרדו משרית הורמיני והדיב זמינו עלה עבדי קרבא דיהון סלקין סוסותהון מפנכין הא כזחלא דמצלהב : כח זמינו עלה עממיא ית מלכי מדי ית שלטונהא וית כל טורנהא וית כל ארע שולטניה : כט ותזוע ארעא ותתמרע ארי קמא על בבל מחשבתא דיי לשואה ית ארעא דבבל לצדו מבלי יתיב : ל אתמניעו גברי בבל מלאגחא קרבא יתיבו במצדיא אתברת גברותהון הוו חלישין כנשיא אתוקדא בירניתהא אתברו עברהא : לא רהיט לקדמות רהיט ירהטון ומחוי לקדמות מחוי לחואה למלכא דבבל ארי אתכבישת קרתיה מסופיה : לב ומגיזתא אתאחדא וית אגמיא אוקידו בנורא וגברי עבדי קרבא אתבהילו : לג ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כנשתא דבבל דמיא לאדרא דמטא עדן אדריכותיה עוד (ציבחר) כזעיר וייתון בזוזין עלה : לד אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכדנאצר מלכא דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני : לה חטופי ובוזי על בבל תימר כנישתא דציון וחובת דם זכאי דאתשד בי על יתבי ארעא כסדאי

תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגּוֹיִם קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ גּוֹיִם הַשְׁמִיעוּ עָלֶיהָ מַמְלְכוֹת אֲרָרַט מִנִּי וְאַשְׁכְּנָז פִּקְדוּ עָלֶיהָ טִפְסָר הַעֲלוּ־סוּס כְּיֶלֶק סָמָר׃ כח קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ גוֹיִם אֶת־מַלְכֵי מָדַי אֶת־פַּחוֹתֶיהָ וְאֶת־כָּל־סְגָנֶיהָ וְאֵת כָּל־אֶרֶץ מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ כט וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וַתָּחֹל כִּי קָמָה עַל־בָּבֶל מַחְשְׁבוֹת יְהוָה לָשׂוּם אֶת־אֶרֶץ בָּבֶל לְשַׁמָּה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ ל חָדְלוּ גִבּוֹרֵי בָבֶל לְהִלָּחֵם יָשְׁבוּ בַּמְּצָדוֹת נָשְׁתָה גְבוּרָתָם הָיוּ לְנָשִׁים הִצִּיתוּ מִשְׁכְּנֹתֶיהָ נִשְׁבְּרוּ בְרִיחֶיהָ׃ לא רָץ לִקְרַאת־רָץ יָרוּץ וּמַגִּיד לִקְרַאת מַגִּיד לְהַגִּיד לְמֶלֶךְ בָּבֶל כִּי־נִלְכְּדָה עִירוֹ מִקָּצֶה׃ לב וְהַמַּעְבָּרוֹת נִתְפָּשׂוּ וְאֶת־הָאֲגַמִּים שָׂרְפוּ בָאֵשׁ וְאַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה נִבְהָלוּ׃ לג כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בַּת־בָּבֶל כְּגֹרֶן עֵת הִדְרִיכָהּ עוֹד מְעַט וּבָאָה עֵת־הַקָּצִיר לָהּ׃ לד אֲכָלָנוּ הֲמָמָנוּ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל הִצִּיגָנוּ כְּלִי רִיק בְּלָעָנוּ כַּתַּנִּין מִלָּא כְרֵשׂוֹ מֵעֲדָנָי הֱדִיחָנוּ׃ לה חֲמָסִי וּשְׁאֵרִי עַל־בָּבֶל תֹּאמַר יֹשֶׁבֶת צִיּוֹן וְדָמִי אֶל־יֹשְׁבֵי כַשְׂדִּים תֹּאמַר יְרוּשָׁלִָם׃

י"א בליסנא
ד' ג' מנהון קמצין ודין פתח
ג'
ל' ול' ר"פ ופתח
ג'
ג'
ב' בטעם לעיל
ג'
ל' חסר וג' חסר בניסנא
ב'
כ"ס
ב' כל סעם
ב' בטעם בסיפרא
ג'
אכלני ק' הממני ק'
הציגני ק'
בלעני ק'
הדיחני ק' ב' ותאמר שרי
ה' חסר . ג'

בעובדי כוכבים : (כח) קדשו . זמנו : טפסר . לשון חיל (או ל' אדון) : סמר . הרוציר בלעז כמו תסמר שערת בשרי (איוב ד) : (כט) ותחול . לשון חלחלה : נשתה . קפצה כמו גיד הנשה (בראשית לב) שנשה ממקומו : (לג) כגורן עת הדריכה . הרי היא עתה מלאה כגורן בעת שדשו תבואתה שהיא מלא' חיטין: עוד מעט . ותתרוקן ותדמה לגורן בעת תחלת הקציר שהיא ריקנית : (לה) חמסי ושארי

במצדות ט' בליש' וסימ' בלשון תרגום במערתא דגריא בטורא מטמר מרום בבל אקש לה מותא . ופירו' בישעיה סימן ל"ג : מקצה ב' וסימ' טרם ישכבו ואנשי העיר . רץ לקראת רץ : חמסי ב' וסימ' ותאמר שרי . חמסי ושארי על בבל :

מצודת ציון

עליה מלחמה (לעיל ו') : השמיעו ענין אסיפה כמו השמיעו אל בבל רבים (לעיל נ') : אררט וגו' . הם שמות מקומות : פקדו . ענין מינוי ונזכרות : טפסר . ענין שררה וכן וטפסריך כגוב גובי (נחום ג') : כילק . מין ארבה : סמר . ענין הקשבות כמסמר כמו תסמר שערת בשרי (איוב ד') : (כח) פחותיה וסגניה . מין שררה : (כט) ותחול . מל' חיל וחלחלה : קמה . עמדה ונתקיימה : (ל) במצדות . ענין מבצר כמו מצודת ציון (דה"א י"א) : נשתה . ענין הפסקה והסרה כמו ונשתו מים מהים (ישעיה י"ט) : הציתו . ענין הדלקה והבערה : משכנותיה . מלשון משכן ומדור : בריחיה . הוא מטה עשוי לסגור השערים : (לא) רץ . ענין מהירות ההליכה : (לב) והמעברות . מקום מעבר המים : נתפשו . ענין לכידה : האגמים . הוא הגומא הגדל ע"פ המים וכן הלכוף כאגמון ראשו (שם נ"ח) : (לג) כגורן . הוא המקום ששמו שם עמרי התבואה ושם דשים אותם : הדריכה . ענין רמיסה ודישה : (לד) הממני . ענין התיפה ושבירה כמו והמם גלגל עגלתו (שם כ"ח) : הציגני . ענין העמדה כמו הציג אתו לבד (שופטים ז') : כתנין . מין נחש : כרשו . כמו כרסו בסמ"ך והוא המקום יתאסף שם המאכל ובדרז"ל הכרס הפנימית (חולין מ"ב) : מעדני . דברים התענוגים כמו מעדני מלך (בראשית מ"ט) : הדיחני . מל' הדחה ושטיפת כלי : (לה) חמסי . ענין גזל : ושארי . ענין בשר כמו ואשר אכלו שאר עמי מיכה

מצודת דוד

(כז) שאו נס . לרמז על העובדי כוכבים שיתאספו לבוא למלחמה על בבל : תקעו שופר . גם זה הוא רמז אסיפה : קדשו . הזמינו עליה גוים התאספו ממלכות אררט וכו' מנו עליה שר להאסף המלחמה והעלו קבוצת סוסים רבי המספר כארבה וכ"א מהסוסים תסמר שערות בשרו בעת הקרב (כי זהו דרך הסוסים הטובים בעלי כח ולב אשר יתקשו שערותם כמסמר) : (כח) קדשו וכו' . חזר לומר שוב לפרש שהם מלכי מדי והם דריוש וחתנו כורש שירש המלוכה אחרי מותו : ארץ ממשלתו . הארץ אשר הוא מושל בה : (כט) כי קמה . עמדה ונתקיימה על בבל מחשבות ה' שחשב לשום אותה לשממה: (ל) חדלו וכו' . כי בא מורך בלבבם : ישבו במצדות . להתחזק במשגב המבצר : נשתה . נעתקה וסרה מהם גבורתם והיו דומים לנשים בדבר חלשות הכח : הציתו . האויבים הציתו משכנותיה ונשברו בריחי שעריה ונפתחו לפני האויב לבוא בהם : (לא) רץ לקראת רץ ירוץ . מן המלחמה שלחו איש רץ להגיד למלך בבל דבר המלחמה ועוד לא ישוב שלח רץ אחר ובדרך מהלכו פגע בהרץ הראשון כשהוא חוזר ורץ א"כ רץ זה לקראת רץ זה : ומגיד וכו' . כפל הדבר במ"ש כי הרץ הוא המגיד : מקצה . רצה לומר אשר בקצה המדינה וכן נאמר בואו לה מקץ (לעיל נ') : (לב) והמעברות . מקום מעבר המים נלכד מיד האויב לבלי תת למי לברוח דרך המים : ואת האגמים . הגומא הגדל על פני המים שרפו באש לבל יוכל מי להסתר בין הגומא : (לג) כגורן וכו' . רצה לומר עם כי היא עתה מלאה טובה כגורן בעת ידרכו שם העמרים ודשים אותם כי אז ימלא הגורן מן התבואה הנה כמעט זמן תהיה ריקנית ותבוא לה עת הקציר רצה לומר תהיה כגורן בעת הקציר כי אז כבר הוציאו כל התבואות ועדיין לא נאסף בה התבואה החדשה : (לד) אכלני . בני ישראל קובלים על הצער שסבלו ואומרים הנה נ"נ אכלני והמם אותי : הציגני . העמיד אותי כלי ריק את הכל לקח ושלל ומיהר לבלוע אותי כתנין הבולע מבלי לעיסה ומילא הכרס שלו מן מעדני ר"ל שלל טוב ארצי והביאם לארצו : הדיחני . ר"ל כמו כשמדיחים את הכלי לא נשאר בו מאומה מודבק בדפנותיה כן לא השאיר מאומה בידי : (לה) חמסי ושארי וכו' . ר"ל יושבת ציון תאמר צעקתי על החמס הנעשה לי ועל עבודת הפרך שעבד בי עד שבלה את בשרי הלא המה על בבל כי מידו בא לי החמס ובליית הבשר : ודמי וכו' . ירושלים תאמר צעקתי על הדם הנשפך בי הלא נוח על יושבי כשדים כי הם שפכו דמי :

רשי

ושארי. צעקת חמסי ותזונתי אשר אכלו שארי: (לח) נערו. ל' חמור נוער: (לט) בחומם אשית את משתיהם. אכוין שיהו משתיהן בעת החום כדי שישתכרו: למען יעלוזו וישנו. וירדמו: שנת עולם. שנת עולמית וכן עלתה שם מתוך משתה ושכרות נחרבו ונהרגו ונלכד העיר כמו שנ' (בדניאל ה) בלשאצר אמר בטעם חמרא וגו' (שם) אשתי חמרא וגו' (שם) ביה בליליא קטיל בלשאצר קביל מלכותא: (מ) ככרים. כבשים. (וי"ת) כתורין: (מא) ששך. בבל בגי' דא"ת ב"ש: (מב) עלה על בבל הים. חיל גדול כמו הים: (מד) על בל. על עבודת כוכבים של בבל: את בלעו. שהוציא כל יושב הארץ תחתיו: ולא ינהרו. ולא יאספו וכן ונהרו אליו כל הגוים (ישעיה ב) כמימי נהרות כולם הולכים אל הים:

ונקמתי ג' וסימ' ויאל שאול את העם. ונקמתי דמי עבדי. הנני רב ריבך ונקמתי: שנת ה' בליש' שינה וסימ' בחמם אשית את משתיהם. והשכרתי שריה וחכמיה. אם אתן שנת לעיני. מתוקה שנת העובד. בלילה ההוא נדדה שנת המלך: חומת ג' בספר' וסימ' שורא דדמשק נפל. ופירושן לעיל בסי' מ"ט: ופן ח' בקריאה וסימ' ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש. רק השמר לך ושמר נפשך מאד. השמר לך פן תנקש אחריהם תנינא דפסוק. ופן ירך לבבכם ותראו. ופן אורש ונגבתי. ופן תדרוש

תולדות אהרן

בחמם אשית. מגילה טו: וישנו. ברכות יו (שביעית לט): בלעו מפיו. זוהר תרומה:

ירמיה

לו לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי־רָב אֶת־רִיבֵךְ וְנִקַּמְתִּי אֶת־נִקְמָתֵךְ וְהַחֲרַבְתִּי אֶת־יַמָּהּ וְהוֹבַשְׁתִּי אֶת־מְקוֹרָהּ׃ לז וְהָיְתָה בָבֶל לְגַלִּים ׀ מְעוֹן־תַּנִּים שַׁמָּה וּשְׁרֵקָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ לח יַחְדָּו כַּכְּפִרִים יִשְׁאָגוּ נָעֲרוּ כְּגוֹרֵי אֲרָיוֹת׃ לט בְּחֻמָּם אָשִׁית אֶת־מִשְׁתֵּיהֶם וְהִשְׁכַּרְתִּים לְמַעַן יַעֲלֹזוּ וְיָשְׁנוּ שְׁנַת־עוֹלָם וְלֹא יָקִיצוּ נְאֻם־יְהוָה׃ מ אוֹרִידֵם כְּכָרִים לִטְבוֹחַ כְּאֵילִים עִם־עַתּוּדִים׃ מא אֵיךְ נִלְכְּדָה שֵׁשַׁךְ וַתִּתָּפֵשׂ תְּהִלַּת כָּל־הָאָרֶץ אֵיךְ הָיְתָה לְשַׁמָּה בָּבֶל בַּגּוֹיִם׃ מב עָלָה עַל־בָּבֶל הַיָּם בַּהֲמוֹן גַּלָּיו נִכְסָתָה׃ מג הָיוּ עָרֶיהָ לְשַׁמָּה אֶרֶץ צִיָּה וַעֲרָבָה אֶרֶץ לֹא־יֵשֵׁב בָּהֵן כָּל־אִישׁ וְלֹא־יַעֲבֹר בָּהֵן בֶּן־אָדָם׃ מד וּפָקַדְתִּי עַל־בֵּל בְּבָבֶל וְהֹצֵאתִי אֶת־בִּלְעוֹ מִפִּיו וְלֹא־יִנְהֲרוּ אֵלָיו עוֹד גּוֹיִם גַּם־חוֹמַת בָּבֶל נָפָלָה׃ מה צְאוּ מִתּוֹכָהּ עַמִּי וּמַלְּטוּ אִישׁ אֶת־נַפְשׁוֹ מֵחֲרוֹן אַף־יְהוָה׃ מו וּפֶן־יֵרַךְ לְבַבְכֶם וְתִירְאוּ בַּשְּׁמוּעָה הַנִּשְׁמַעַת בָּאָרֶץ וּבָא בַשָּׁנָה הַשְּׁמוּעָה וְאַחֲרָיו בַּשָּׁנָה הַשְּׁמוּעָה

תימר ירושלם: לו בכן כדנן אמר יי הא אנא דאין ית דיניך ומתפרע ית פורענותיך ואחריב ית ימה ואוביש ית מבועהא: לז ותהי בבל ליגרין מדור ירודין צדו ואשתממו מבלי יתיב: לח כחדא כאריון ינהמון כבני אריון ירימון קלהון: לט איתא עליהון עקא ויהון דמן לרויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תניינא ולא ייחון לעלמא דאתי אמר יי: מ אמסרינון כתורין לקטלא כדכרין עם גדין: מא איכדין אתכבישת בבל ואתאחדת תושבחת כל ארעא איכדין הות לצדו בבל בעממיא: מב סליק על בבל מלך במשריתיה דסגי כמי ימא באתרגושת גלוהי חפא: מג הואה קרוהא לצדו ארעא צדיא וחרבא ארעא לא יתיב בה כל אנש ולא יעבר בה בר אנש: מד ואסער על דפלחין לבל בבבל ואפיז ית נכסוהי מניה ולא ישתמעון ליה עוד עממיא אף שורי בבל יתרמון: מה פוקו מגוה עמי ושיזיבו גבר ית נפשיה מתקוף רוגזא דיי: מו ודלמא יזוע לבכון ותדחלון מן קדם בסורתא דאשתמע בארעא ותיתי בשתא בסורתא ובתרוהי בשתא בסורתא ויסגון חטופין בארעא ויקום שלטון על

רדק

וכן ודומי וכפל הענין במלות שונות ואדוני אבי ז"ל פירש ושארי על הגולים שהיו מענים אותם בגופם ודמי על ההרוגים ויונתן תירגם חמסי ושארי חטופי ובוזזי ותירגם ודמי וחובת דם זכאי דאתשד בי: ואל יושבי כשדים. כמו על יושבי ארץ כשדים ות"י על יתבי ארעא כשדאי: (לו) לכן. אומר האל יתברך לציון ולירושלים שקורא חמס על בבל: הנני רב את ריבך. והחרבתי את ימה. משל על עושר הרב כמימי הים: (לז) והיתה. ושרקה שישרוק עליה כל עובר: (לח) יחדו ככפירים ישאגו. אפשר לפרשו על בני בבל על דרך שאגתי מנהמת לבי ויתכו כמים שאגותי או על חיל מדי שלוכדים בבל על דרך עליו ישאגו כפירים שואג לקראתו שישאג אריה כנער והדומים להם: נערו. כענין שאגו ורז"ל נהגו בזה הלשון על החמור באמרם חמור נוער: כגורי. כגורים: (לט) בחומם. בלילה שנלכדה בבל עשה בלשאצר משתה גדול כמו שכתוב בספר דניאל ויצאה יד הכותבת בקיר ההיכל כמ"ש וזהו אשית את משתיהם כלומר בעת חמימותם במשתה אשית כרע את משתיהם שנהפך להם השמחה לאבל ולפחד גדול כמו שכתוב אדין בלשאצר שגיא מתבהל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין: והשכרתים למען יעלזו. השכיר אותם בחותו המשתה שישנו שינת עולם כי אחר השכורים ישנו בשכרותם ויקיצו אח"כ מיינם אבל אלו ישנו שנת עולם ולא יקיצו וזה למען שהיו שמחים ועלזים בשתותם בכלי ב"ה וישנו שינת עולם ולא יקיצו כאשר ה' שימותו מתוך שכרותם כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה ור' יונה פירש למען יעלזו יתחוללו וירעדו מלשון ערבי עלז אלמות ורעדה שאוחזת מקצת החולים בקרבם למיתה ונראה שישתקו וכן פירשו מזה כי רעתיכי או תעלזי וי"ת הפסוק כן איתא עליהון עקא ויהון דמן לרויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תניינא ולא ייחון לעלמא דאתי אמר ה': (מ) אורידם. מבואר הוא וכן איך נלכד: (מא) ששך. פירשוהו שהוא בבל בא"ת ב"ש: (מב) עלה על בבל הים. ד"מ אמר כי החיל הגדול שבא עליהם כסה את הארץ וכן ת"י סליק על בבל מלך במשריתיה דסגי כמי ימא: (מג) היו. וערבה, כמו מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה וכן במדבר בערבה: (מד) ופקדתי על בל בבבל. בל הוא אלוה שהיו עובדים בבבל ופקדתי שישברו אותו ויטאו זהבו וכן כתוב בנבואת ישעיה כרע בל קורס נבו: והוצאתי את בלעו מפיו. על דרך משל שהיו מביאין לו מנחות על דרך חיל בלע ויקיאנו: ולא ינהרו אליו עוד גוים. ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים ולפיכך נקרא הנהר בזה הלשון לפי שהוא מקום מרוצת המים: גם חומת בבל נפלה. הרבוי לפי שהיתה חזקה ורחבה כמו שכתוב חומת בבל הרחבה ועירוע נפלה על ידי המפילים אותה: (מה) צאו. מבואר הוא: (מו) ופן ירך לבבכם. לפיכך, אני מבטיחכם שלא תיראו מפני השמועות שיבואו אל בבל כי לא ירע לכם ותצאו מתוכה בשלום ובלשאצר מלך שלש שנים ובשנה ראשונה באה שמועת מדי שיבאו על בבל וכן בשנה השנית וזהו ובא בשנה השמועה וכן בשנה השלישית

מצודת דוד

(לו) לכן. הואיל וכן עשו בך לכן וכו': והחרבתי. אוביש את ימה ר"ל אשבית השפעה אשר היתה כמי הים: והובשתי וכו'. כפל הדבר במ"ש: (לז) לגלים. דרך החורבות להמלא בהם הרבה גלים בנפילת כותלי הבתים: מעון תנים. יהיו מדור להנים ההולכים בחרבות: שמה ושרקה. תהיה להתמהון כולם יתמהו על חורבנה וישרקו עליה (כי כן דרך בני אדם לשרוק בקול בראותם דבר חשוב שנאבד): מאין יושב. על כי לא ישב מי שם לכן תהיה לתמהון וישרקו עליה: (לח) יחדו. כל בני בבל ישאגו בקול מר כאשר ישאגו הכפירים בעת יחסר מאכלם: נערו וכו'. כפל הדבר במ"ש: (לט) בחומם. על בלשאצר אמר הנה אסבב שיעשו משתיהם בזמן החום כדי שבסבת החום ישתו הרבה וישתכרו כי על כי ישמחו בעת המשתה ירבו לשתות יין: וישנו. בעבור השכרות ישנו עד עולם ולא יקיצו עוד כי בעת השינה נהרג בלשאצר ואמר בדרך מליצה כאלו נרדם מן היין: (מ) אורידם. את אנשי בבל אוריד לטבח כמו שמורידים את הכרים: (מא) תהלת. שהיתה לתהלה ולתפארת בכל הארץ: בגוים. בין כל הגוים היתה לתמהון על גודל חורבנה: (מב) הים. ר"ל אוכלוסין מרובים כמי הים: בהמון. ר"ל במרבית הגבורים נאבדה: (מג) ארץ ציה. להיות ארץ ציה וערבה: ולא יעבור. אפילו דרך העברה בעלמא: (מד) ופקדתי. אשגיח להביא פורעניות על פסל בל העומדת בבבל כי האויב ישבר אותו ויטול את זהבו: את בלעו. את העושר שבלע אוציא מפיו ר"ל כל העושר שאסף לעובדיו אוציא מהם (ואמר לפי מחשבת בבל שחשבו שהפסל הוא הנותן להם כל העושר אשר לא כן הוא כי הוא הבל ואין בו ממש): ולא ינהרו. עוד לא ימשכו העמים ללכת אליו לעבדו כי כולם יראו שאין בו ממש: גם חומת וכו'. כ"א מהחומות תפול ולא יתחזקו במעוז העיר: (מה) מחרון. מלטו נפשיכם מחרון אף ה' שתחול על בבל שלא תהיו נלקים עמהם: (מו) ופן ירך. השמרו פן ירך לבבכם רצה לומר לא יבוא מורך בלבבכם ולא תיראו בשמועה הנשמעת בארץ והיא שמלכי מדי ופרס עולים להלחם בבבל: ובא. ר"ל לא תיראו במה שבאה השמועה ההיא בשנה הזאת אשר כבר באו בארץ ונתקיימה הדבר ויצא לפועל: ואחריו. ר"ל ולא תיראו בהשמועה הנשמעת אחריו בשנה ההיא אשר כבר כבשו את בבל ונעשה חמס בארץ והנה יהיה מושל על מושל וזה לומר פרס ומדי תמשול על בבל שהיתה עד הנה מושל על כל הגוים וכאומר מכל אלה אל תיראו כי הכל

מצודת ציון

(מיכה ג'): (לו) רב. מל' מריבה: והחרבתי. מלשון חורב ויובש: והובשתי. מל' יובש: מקורה. ענין מעין מים: (לז) לגלים. ענין תל וגל: מעון. מדור: שמה. תמהון: ושרקה. הוא הקול הנשמע בקבוץ השפתים: (לח) ככפירים. ארי בחור: נערו. ענין שאגה ובדרז"ל חמור נוער (ברכות ג'): כגורי. כן יקראו האריות הקטנים וכן גור אריה יהודה (בראשית מ"ט): (לט) בחומם. מלשון חמימות: אשית. אשים: משתיהם. הוא סעודה של שמחה וכן עשה משתה (אסתר א'): והשכרתים. מל' שכרות: יעלזו. ענין שמחה: וישנו. מל' שינה: יקיצו. ענין הערה מן השינה: (מ) ככרים. כבשים שמנים: עתודים. הם הזכרים מן העזים: (מא) ששך. הוא בבל בא"ת ב"ש: ותתפש. ענין לכידה: תהלת. מלשון הלול והתפארות: לשמה. לתמהון: (מב) בהמון. ענין רבוי כמו מהמון רשעים (תהלים ל"ז): נכסתה. מלשון כסוי: (מג) לשמה. לשממה: ציה. שממה: ערבה. כמו מדבר: (מד) ופקדתי. ענין השגחת הבאת הרעה: בל. כן שם גלולים של בבל: בלעו. מלשון בליעה: ינהרו. ענין משיכה כנהר המושך וכן ונהרו אל טוב ה' (לעיל ל"א): (מו) ירך. ענין פחד ואימה כמו והבאתי מורך (ויקרא כ"ו): ותמס

היא

כספר מוגה וְחָמָס בָּאָרֶץ מֹשֵׁל עַל־מֹשֵׁל׃ מז לָכֵן
הִנֵּה יָמִים בָּאִים וּפָקַדְתִּי עַל־פְּסִילֵי
בָבֶל וְכָל־אַרְצָהּ תֵּבוֹשׁ וְכָל־חֲלָלֶיהָ
כ' יִפְּלוּ בְתוֹכָהּ׃ מח וְרִנְּנוּ עַל־בָּבֶל
שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְכֹל אֲשֶׁר בָּהֶם כִּי
כ' סבירין לשון רבים. ל' ומ"ל מִצָּפוֹן יָבוֹא־לָהּ הַשּׁוֹדְדִים נְאֻם־
יְהוָה׃ מט גַּם־בָּבֶל לִנְפֹּל חַלְלֵי יִשְׂרָאֵל
גַּם־לְבָבֶל נָפְלוּ חַלְלֵי כָל־הָאָרֶץ׃
ד'. ל' נ פְּלֵטִים מֵחֶרֶב הִלְכוּ אַל־תַּעֲמֹדוּ
זִכְרוּ מֵרָחוֹק אֶת־יְהוָה וִירוּשָׁלִַם
תַּעֲלֶה עַל־לְבַבְכֶם׃ נא בֹּשְׁנוּ כִּי־
שָׁמַעְנוּ חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָּנֵינוּ
ג' כִּי בָּאוּ זָרִים עַל־מִקְדְּשֵׁי בֵּית יְהוָה׃
נב לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה
ל' וּפָקַדְתִּי עַל־פְּסִילֶיהָ וּבְכָל־אַרְצָהּ
ל' יֶאֱנֹק חָלָל׃ נג כִּי־תַעֲלֶה בָבֶל הַשָּׁמַיִם
ל' וְכִי תְבַצֵּר מְרוֹם עֻזָּהּ מֵאִתִּי יָבֹאוּ
שֹׁדְדִים לָהּ נְאֻם־יְהוָה׃ נד קוֹל זְעָקָה
מִבָּבֶל וְשֶׁבֶר גָּדוֹל מֵאֶרֶץ כַּשְׂדִּים׃
ל' נה כִּי־שֹׁדֵד יְהוָה אֶת־בָּבֶל וְאִבַּד
ג' רפין מִמֶּנָּה קוֹל גָּדוֹל וְהָמוּ גַלֵּיהֶם כְּמַיִם
ה' רַבִּים נִתַּן שְׁאוֹן קוֹלָם׃ נו כִּי
ז' מ"ל בָא עָלֶיהָ עַל־בָּבֶל שׁוֹדֵד וְנִלְכְּדוּ
ל'. ל' ומ"ל גִּבּוֹרֶיהָ חִתְּתָה קַשְּׁתוֹתָם כִּי אֵל
כ' גְּמֻלוֹת יְהוָה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃
ל' נז וְהִשְׁכַּרְתִּי שָׂרֶיהָ וַחֲכָמֶיהָ פַּחוֹתֶיהָ
[illegible] וּסְגָנֶיהָ וְגִבּוֹרֶיהָ וְיָשְׁנוּ שְׁנַת־עוֹלָם
ג' דסמיכי וְלֹא יָקִיצוּ נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת
ת' בטעם בסיפרא שְׁמוֹ׃ נח כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת

שִׁלְטוֹן׃ מז בְּכֵן הָא יוֹמַיָא אָתַן וְאַסְעַר עַל צַלְמֵי בָבֶל וְכָל אַרְעָא תֶּחֱרוּב וְכָל קְטִילָהָא יִתְרְמוֹן בְּגַוַהּ׃ מח וִישַׁבְּחוּן עַל בָּבֶל שְׁמַיָא וְאַרְעָא וְכָל דִי בְהוֹן אֲרֵי מִצִּפּוּנָא יֵיתוּן עֲלַהּ בָּזוֹזִין אֲמַר יְיָ׃ מט אַף בְּבָבֶל אִתְרְמִיאוּ קְטִילֵי יִשְׂרָאֵל אַף לְבָבֶל יִתְרְמוֹן קְטִילֵי כָל אַרְעָא׃ נ מְשֵׁיזְבַיָא מֵחַרְבָּא גְלוֹ לָא תִתְעַכְּבוּן אִדְכָּרוּ מֵרְחִיק יָת פּוּלְחָנָא דַייָ וִירוּשְׁלֵם תִּסַּק עַל לִבְּכוֹן׃ נא בְּהֵיתְנָא אֲרֵי שְׁמַעְנָא חִסּוּדִין חֲפַת אִתְכְּנָעוּתָא אַפָּנָא אֲרֵי עָלוּ נוּכְרָאִין וְסָאִיבוּ יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ נב בְּכֵן הָא יוֹמַיָא אָתַן אֲמַר יְיָ וְאַסְעַר עַל צַלְמָהָא וּבְכָל אַרְעָא יִתְרְמוֹן קְטִילַיָא׃ נג אֲרֵי תִבְנֵי בָבֶל בִּנְיָנִין דְרָמִין עַד צֵית שְׁמַיָא וַאֲרֵי תִכְרוֹךְ כְּרַכִּין תַּקִּיפִין עַד רוּמָא מִן קֳדָמַי יֵיתוּן בָּזוֹזִין עֲלַהּ אֲמַר יְיָ׃ נד קָל צְוָחְתָּא מִבָּבֶל וְתַבְרָא רַבָּא מֵאַרְעָא כַּסְדָאֵי׃ נה אֲרֵי אֲבֵיז יְיָ יָת בָּבֶל וְאַבֵּיד מִנַּהּ מַשְׁרְיָן סַגִיאִין וְיִתְכַּנְשׁוּן עֲלֵיהוֹן מַשְׁרְיַת עַמְמִין סַגִיאִין וִירִימוּן בְּאִתְרְגוּשַׁת קָלְהוֹן׃ נו אֲרֵי אֲתוֹ עֲלַהּ עַל בָּבֶל בָּזוֹזִין וְאִתְאֲחִידוּ גִבָּרָהָא אִתְבְּרָא קַשְׁתּוֹתֵיהוֹן אֲרֵי אֱלָהָא מָרֵי גְמַלַיָא יְיָ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם לְהוֹן גְמוּלְהוֹן׃ נז וַאֲרַוֵּי רַבְרְבָהָא וְחַכִּימָהָא שׁוּלְטָנָהָא וְטוּרְנָהָא גִבָּרָהָא וִימוּתוּן מוֹתָא תִנְיָנָא דְלָא יֵיתוּן לְעָלְמָא דְאָתֵי אֲמַר מַלְכָּא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ נח כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת שׁוּרֵי

(מו) בשמועה הנשמעת בארץ. השמועה הזאת של בלשצר שנהרג: ובא בשנה השמועה. באותה שנה עצמה תבא השמועה שחרבה בבל מאליה מן השמים שנאמר (שם יג) והיתה בבל צבי ממלכות תפאר' גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה: ואחריו בשנה. השניה: השמועה. הטובה להם כה אמר כורש מלך פרס (עזרא א) מי בכם מכל עמו: ומושל על מושל. דריוש המדי מלך שנה אחת ובשנה השנייה כורש הפרסי: (מט) גם בבל. היתה לנפול בה חללי ישראל: גם לבבל. יפלו חללי כל ארצה: (נ) פליטים מחרב. ישראל שגלו לתוכה שפלטו מחרב נבוזראדן: (נא) כי שמענו חרפה. שהיו כשדים אומרים ומחרפים אותנו לאמר יד אלהינו רמה שהחרבנו את ביתו: (נב) יאנק חלל. יצעק חלל כשהורגים את האדם בחץ או ברומח והוא גונח כשמוציא הרומח הוא האנקה: (נג) וכי תבצר. לשון מבצר חוזק: מאתי יבואו שודדים לה. מאתי מן השמים הגבוהים ממנה יבואו לה השודדים: (נה) נתן שאון קולם: נשמע קול צעקתם:

תתערער

לאלהיהם לאמר; לנפול ד' בקריא' וחסר וסי' אל הארץ הזאת לנפל בחרב. גם בבל לנפל. דחה דחיתני לנפל אם מזרע היהודים מרדכי: כי תעלה בבל כל ר"פ דנביאים בי' במי"ד וכי וסי' נמס' לעיל בסיפרא סימן מ"ד: כמים ג' רפין בקריא' וסי' והמו גליה' כמים רבים. כמים מוגרי' במורד, כמים עברו תזכור: וישנו ג' בקריא' וסי' בחמם אשית את משתיהם. ישנו שנת עולם. ולא יקיצו נאם המלך. ושכנו במדבר וישנו

זהו ואחריו בשנה השמועה: וחמס בארץ. שיבאו המושלים בארץ כשדים: ומושל על מושל. זהו כורש הפרסי שמלך אחר דריוש המדי ובשנה שלא ייראו ולא ירך לבבם מכל אלו כי לא ירעו להם אבל ייטיבו וכורש שלח הבבלים: (מז) לכן. וכל ארצה תבוש. כלומר כל אנשי ארצה יהיה להם בושת כי פסיליהם יוכתו וישברו: יפלו בתוכה. כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם: (מח) ורננו. כאילו שמים וארץ ישמחו וירננו למפלתם: יבא לה. דריוש עם חילו והם השודדים: (מט) גם בבל. נותן טעם למה שאמר וכל חלליה יפלו בתוכה כי גם היא סיבה היתה לנפול חללי ישראל וכן חללי כל הארץ לפיכך יפלו חלליה: גם לבבל. בעבור בבל ועל ידה או פירוש לבבל כמו בבבל וכן וישבו אתו לארץ כמו בארץ הרגתי לפלגי כמו בפלגי: (נ) פלטים מחרב. אתם ישראל אשר בבבל שנמלטתם מחרב נבוכדנצר וגליתם לבבל הלכו מבבל: זכרו מרחוק את ה'. זכרו מזמן רחוק זה שבעים שנה. את ה' כלו' עבודת ה' שבטלה וכן ת"י ית פולחנא דה': וירושלם. שחרבה תעלה על לבבכם ולא תתוך בבל: (נא) בשנו. ואמרו בשנו מאד מעת חרבן ירושלם כי שמענו חרפה שהיו האויבים מחרפים אותנו בגלותינו מירושלם: על מקדשי בית ה'. הכל בכלל בית ה' ומקדשו הדביר וההיכל והאולם כל אחד מקדש: (נב) לכן. יאנק חלל, החלל בעת מותו מוציא הנשמה באנקה ובצעקה: (נג) כי תעלה בבל השמים. לא יועיל לה אפילו תבנה בנינים גדולים וגבוהים בשמים וכי תבצר ותחזק מרום עוזה שתגביה למרום בנינה לא יועיל לה. כי מאתי יבאו שודדים לה וגו' מאתי. כי אני העיר רוח דריוש וכורש לבא אל בבל: תבצר. ענין חוזק מן גדולות ובצורות וכן לבצר תרומה: (נד) קול זעקה מבבל, זעקה של הצעקה ישמעו מבבל: (נה) כי שודד, ואבד ממנה קול גדול, שהיתה עיר הומיה והיה נשמע בה קול גדול מרוב העם אשר בה שהיו הומים כהמות גלי הים והיה כמו שאון קולם אבד האל ממנה אותו קול: (נו) כי בא עליה על בבל. כמו ותראהו את הילד והדומים לו: חתתה קשתותם. פירשו המפרשים חי"ק בהי"ת קוס שורק וכן ופתחו שעריך תמיד וכת"י אתבר' קשתותיהון והנכון בעיני שהוא כמשמעו מן הדגוש ר"ל כאילו בבל חתתה ושברה קשתות' ברוב תעתועיה וזהו שאמר אחריו כי אל גמולות ה': (נז) והשכרתי. מבואר הוא למעלה בפסוק והשכרתיה למען יעלזו: נאם המלך ה'. כי הוא מלך על כל מלך ובידו להסיר המלוכה ממי שירצה ולתתה למי שירצה והוא אדון גבוהות מעלה וגבוהות מטה וכן שמו וכן הוא: (נח) כה אמר ה' צבאות

מצודת ציון

וחמס. עושק וגזל: (מז) ופקדתי. ענין השגחה בהבאת הרעה: תבוש. מלשון יבשות: (נ) פליטים. ענין המלטה: (נא) זרים. עמים עכו"ם: (נב) יאנק. ענין גניחה ואנחה הבאה בעת יציאת הנפש וכן באנוק חלל (יחזקאל כ"ו): (נג) תבצר. מלשון מבצר: מרום. השמים כמו ברומים: עזה. חוזק: (נה) נתן. ר"ל נשמע וכן וה' נתן קולו (יואל ב'): שאון. ענין המייה: (נו) חתתה. ענין שבירה כמו חת מרודך (לעיל נ'): (נז) והשכרתי. מלשון שכרות: פחותיה וסגניה. מיני שררה: יקיצו. ענין הערה מהשינה:

פרעל

מצודת דוד

הוא לשובתכם: (מז) ופקדתי. אשגיח להביא פורעניות על פסילי בבל כי האויב ישבר צורתם וישא את זהבם: תבוש. תהיה יבש ר"ל חסר מכל טובה: יפלו בתוכה. כי המורך יבוא בלבם ולא יצאו השדה להלחם מול האויב כי יסגרו בעיר ואחר שיכבוש האויב את העיר יהרוג אותם בתוכה: (מח) שמים וארץ. הוא ענין מליצה ור"ל הרבה שמחה תהיה בעולם באבדן בבל כי הרעו לכל העובדי כוכבים: כי מצפון. כאשר יבואו עליה השודדים מצפון הם פרס ומדי השוכנים במקצוע צפונית מזרחית: (מט) גם בבל לנפול. כי בבל היה סבה גם לנפול חללי ישראל גם לבבל תהיה הסבה אשר נפלו חללי כל הארץ ולכן כולם ישמחו במפלתם: (נ) פליטים מחרב. אתם בני ישראל הפליטים מחרב האויב ולא נהרגתם עם אנשי בבל הלכו משם לארצכם ולא תעמדו שמה: זכרו מרחוק. מבבל זכרו את ה' מה שבטלתם עבודת המקדש ומהרו לשוב אליה: וירושלים וכו'. לזכור בה מה שהיא מתאבלת על שוממה: (נא) בושנו. הנה על הנה בושנו כי שמענו חרפת האויב וכסתה כלימה פנינו כאשר באו זרים על מקדשי בית ה' והם האולם וההיכל והדביר ר"ל כאשר החריבו את בית המקדש חרפו האויבים ואמרו מבלי יכולת ה' לא הציל מקדשו: (נב) ופקדתי. אשגיח להביא פורעניות על פסיליה: ובכל ארצה. בכל מקומות ארצה: יאנק חלל. בעת תצא הנשמה: (נג) כי תעלה. אם תעלה בבל אל השמים להשגב שם מפני האויב ואם תעשה מבצר חזקה במרום לא תועיל לעצמה כי מאתי יבואו לה השודדים ואין שום מבצר עומד נגדי והוא ענין מליצה והפלגה לומר אם תתחזק במלחמה בהרבה תחבולות לא תועיל לעצמה: (נד) מבבל. נשמע מבבל: (נה) קול גדול. כי היתה בה רבת עם וקול שאונם היה גדול מאד: והמו גליהם. ר"ל ומה שגליהם היו הומים כלומר מה שהמו בגאוה ובהתרוממות כגלים וכמו המית מים רבים כן היה נשמע קולם את כל זה יאבד המקום ממנה: (נו) חתתה קשתותם. לא יוכלו לירות ולהתגבר במלחמה כאלו נשברה קשתותם: כי אל גמולות ה'. כי ה' הוא משלם גמול המעשה ולכן ישלם לבבל את גמולה בהרעה לעמים: (נז) והשכרתי. אשכר אותם עד כי ישנו עד עולם ולא יקיצו ר"ל שבלבל דעתם ויפלו ולא יקומו:

ה'

חֹמוֹת בָּבֶל הָרְחָבָה עַרְעֵר תִּתְעַרְעָר וּשְׁעָרֶיהָ הַגְּבֹהִים בָּאֵשׁ יִצַּתּוּ וְיִגְעוּ עַמִּים בְּדֵי־רִיק וּלְאֻמִּים בְּדֵי־אֵשׁ וְיָעֵפוּ׃ נט הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה ׀ יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶת־שְׂרָיָה בֶן־נֵרִיָּה בֶּן־מַחְסֵיָה בְּלֶכְתּוֹ אֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּבֶל בִּשְׁנַת הָרְבִעִית לְמָלְכוֹ וּשְׂרָיָה שַׂר־מְנוּחָה׃ ס וַיִּכְתֹּב יִרְמְיָהוּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־תָּבוֹא אֶל־בָּבֶל אֶל־סֵפֶר אֶחָד אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַכְּתֻבִים אֶל־בָּבֶל׃ סא וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־שְׂרָיָה כְּבֹאֲךָ בָבֶל וְרָאִיתָ וְקָרָאתָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ סב וְאָמַרְתָּ יְהוָה אַתָּה דִבַּרְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה לְהַכְרִיתוֹ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־בּוֹ יוֹשֵׁב לְמֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה כִּי־שִׁמְמוֹת עוֹלָם תִּהְיֶה׃ סג וְהָיָה כְּכַלֹּתְךָ לִקְרֹא אֶת־הַסֵּפֶר הַזֶּה תִּקְשֹׁר עָלָיו אֶבֶן וְהִשְׁלַכְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ פְּרָת׃ סד וְאָמַרְתָּ כָּכָה תִּשְׁקַע בָּבֶל וְלֹא־תָקוּם מִפְּנֵי הָרָעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵבִיא עָלֶיהָ וְיָעֵפוּ עַד־הֵנָּה דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ׃

נב א בֶּן־עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה צִדְקִיָּהוּ בְמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ חֲמִיטַל בַּת־יִרְמְיָהוּ מִלִּבְנָה׃ ב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוֹיָקִים׃ ג כִּי ׀ עַל־אַף יְהוָה הָיְתָה בִּירוּשָׁלַ͏ִם וִיהוּדָה עַד־הִשְׁלִיכוֹ אוֹתָם מֵעַל פָּנָיו וַיִּמְרֹד צִדְקִיָּהוּ בְּמֶלֶךְ בָּבֶל׃ ד וַיְהִי בַשָּׁנָה הַתְּשִׁעִית לְמָלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הוּא וְכָל־חֵילוֹ עַל־יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיַּחֲנוּ עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דָּיֵק סָבִיב׃ ה וַתָּבֹא הָעִיר בַּמָּצוֹר עַד עַשְׁתֵּי

ג'
ג'
ל' וחסר וח' מ"ל
כ'
ד' בטעם כסיפרא
ו' . ג'
ו' חסר. ו'
ג'
כ' חד מ"ל
ל'
ל' . ל'
כ'
ד'
חמוטל ק'
כ' חסר
ל' כענין
ג'

בבל פתיא אתחמרא יתחמרון ותרעהא רמיא בנורא יתוקדון (ויהלון) עממיא דבבל לריקנו ומלכותא תסוף אשתא וישתלהון: נט פתגמא די פקד ירמיה נביא ית שריה בר נריה בר מחסיה כד אזל בשליחות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה לבבל בשתא רביעתא למלכיה ושריה רב תוקרבתא: ס וכתב ירמיה ית כל בישתא דעתידא למיתי על בבל על ספרא חד ית כל פתגמיא האלין דכתיבין על בבל: סא ואמר ירמיה לשריה כמיתך לבבל ותחזי ותקרי ית כל פתגמיא האלין: סב ותימר יי את גזרת על אתרא הדין לשיציותיה בדיל דלא למהוי ביה יתיב למאנשא ועד בעירא ארי צדות עלם תהי: סג ויהי כשציותך למקרי ית ספרא הדין תקטר ביה אבנא ותרמיניה לגו פרת: סד ותימר כדין תשתקע בבל ולא תקום מן קדם בישתא די אנא מיתי עלה וישתלהון עד הכא נבואת פתגמי ירמיהו: א בר עסרין וחדא שנין צדקיה כד מלך וחדא עשרי שנין מלך בירושלם ושום אמיה חמוטל בת ירמיה מלבנה: ב ועבד דביש קדם יי ככל די עבד יהויקים: ג ארי על דארגיז קדם יי הות בירושלם וביהודה עד דאגלי יתהון מארעא בית שכנתיה ומרד צדקיה במלכא דבבל: ד והוה בשתא תשיעיתא למלכיה בירחא עשיראה בעסרא לירחא אתא נבוכדראצר מלכא דבבל הוא וכל משריתיה על ירושלם ושרו עלה ובנו עלה ברכום סחור סחור: ה ועלת קרתא בצירא עד חדא עסרי שנין

(נח) תתערער. לשון חפירה ל' ערו ערו עד היסוד (תהלים קלז) : בדי ריק. בהרבה ריק שיבא עליהם : (נט) שר מנוחה. רב תקרובתא על ידו היו רואים את פני המלך המביאים לו תשורה: (ג) כי על אף ה' היתה. היא גרמה לו מרד צדקיהו במלך בבל שהוא התחלת החורבן: (ד) דיק. כרכום : יברחו

ביערים : הדבר ד' בטעמ' גריש בסיפ' וסי' על כל עם יהוד' בשנה הרביעית , בשנת העשירית לצדקיהו , הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' דעליה אחר שלח אותו נבוזראדן , הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה , חלוף ולא יקחו ממך כי שממות עולם תהיינה נאם ה' , למאדם ועד בהמה כי שממות עולם תהיה ס"פ , היו עריו לא ישב בהן כל איש ולא יעבור בהן בן אדם , ושארא לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם ; קדמה , ופקדתי על פסילי בבל , תניינא ופקדתי על פסיליה , קדמא ובכל ארצה תבוש, תניינא ובכל ארצה יאנק חלל , ירמיה ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו , חבקוק ויגעו עמים בדי אש ולאמי'

מצודת דוד

ה' צבאות שמו. המורה שהוא מושל בצבאות מעלה ומטה : (נח) הרחבה. אשר כל אחת רחבה : ערער תתערער. תחרב ותשחת : ויגעו עמים. העמים אשר בבבל יגעו בהרבה ריק ר"ל מה שיגעו במלחמה מול האויב יהיה לריק כי לא יצליחו מאומה : בדי אש. יגיעות הלאומים יהיה בהרבה אש כי אש יהיה תכליתם ויהיו עיפים ולא יוכלו לכבות את האש ותאכל עד אבדון : (נט) את צדקיהו. עם צדקיהו : שר מנוחה. רצה לומר שעמד עם המלך בעת מנוחתו לדבר עמו מסתרות לבו : (ס) ויכתוב וכו'. בתחלה אמר שכתב ספר ואח"ז אמר מלוה לו בדבר הספר שכתב : אל ספר. אמר ע"ש סופו כי אחר שכתב נעשה ספר : הכתובים אל בבל. הכתובים פה על בבל : (סא) וראית. אז תראה בספר ותקרא בו : (סב) אתה דברת. ר"ל הלא מפיך אמר ירמיה ואם כן הלא בידך לקיים מאמריך : למאדם. בין אדם בין בהמה : (סג) ככלותך. כאשר תכלה לקרות את הספר תקשור אבן על הספר להכבידו לרדת בעומק המים : (סד) ככה. כמו ששקע הספר הזה כן תשקע בבל בעמק החורבן ולא יהיה לה תקומה מפני הרעה וכו' : ויעפו. אנשיה יהיו עיפים עד לא יוכלו להתחזק עוד : עד הנה דברי ירמיהו. על כי מכאן ואילך עד סוף הספר אינם דברי ירמיהו אבל המה ספור דברים מהחורבן לזה אמר עד הנה דברי ירמיהו : נב (א) במלכו. בעת שנמלך : (ג) כי על אף ה'. כי בעבור שהיתה אף ה' בירושלים וביהודה כ"כ גדולה עד להשליך אותם מעל פניו לזה הסיר לב צדקיהו למרוד במלך בבל להיות סיבה אל הגלות לשלחם מעל פניו : (ד) למלכו. למלכות צדקיהו : דיק. הוא מגדל הבנוי מול העיר ללכדה : (ה) ותבוא העיר במצור. עמדה העיר והמצור סביבה

עד

חומות בבל , כל אחת מהחומותיה הפנימית והחיצונה שהיא רחבה לא יועיל לה חוזק בנינה : ערער תתערער , ענין שבר והריסה וכן עורערו ארמנותיה והרסה עיר מנחי העי"ן ונכפלו פ"א הפעל ולמ"ד הפעל בערער תתערער כמו ותתחלחל המלכ' מהרס חיל : באש יצתו , ישרפו באש : ויגעו עמים , כיו"ד היית"ן לבד והוא מעמדת בגעיה כי הגעיה לחסרון היו"ד פ"א הפעל : בדי ריק , כמו בריק וכן בדי אש כמו באש ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו וכן בדי שופר בדי ארבה לרוב ופירוש העמים אשר בבבל אם יגעו להציל עצמם לריק ייגעו כי הצלתם תהי' באש כי מה שיחשב להציל תבא האש ותשרפם הנה יגיעתם לריק , או פירושו או יכירו כי יגיעתם בבנין בבל היתה לריק וסוף יגיעתם לאש כמו שאמר שעריה הגבוהים באש יצתו וזה הפי' נראה לי לפי מה שכתוב בנבוא' חבקוק כי שם הוא זה הפסוק בשנוי מעט והענין כפול במלות שונות : ויעפו , מגזרת יעף : (נט) הדבר. בלכתו את צדקיהו. כתוב בסדר עולם כי בשנת הרביעית לצדקיהו ירד הוא להקביל פני מלך בבל ושריה שר לבא מנוחה עמו וחזר ובא לו למלכותו בירושלם ולדעת יונתן לא הלך עם צדקיהו אלא שלח שם שריה וכן תירגם כד אזל בשליחות צדקיהו ופירוש את צדקיהו בעבור צדקיהו : בשנת הרביעית , דרך הלשון לסמוך הנספר אל המספר וכן בשנת ג' למלכו והדומי' לו : שר מנוח' שהיה ריע המלך והיה עם המלך בעת מנוחתו לשות ולהתענג עמו וי"ת כמו מנחה שר תוקרבתא:(סא) כבאך , בכ"ף וכן כבואך : (סג) אל תוך פרת , הנה מצאנו כי נהר פרת גבול א"י במש"כ בתורה ובנביאים ובפסוק הזה נראה כי פרת בבבל ושמעתי שהוא נמשך עד בבל : (סד) ולא תקום , ולא תתקיים כלומר לא תהיה לה תקומה : ויעפו , פי' אנשים שלא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם: עד הנה דברי ירמיהו, לפי שהאריך בספור הרעה הבאה על בבל אמר עד הנה דברי ירמיהו כלומר הזכר על בבל כגון שאמר למעלה עד הנה משפט מואב כמו שפירשנו או אמר עד הנה לפי שמכאן ועד סוף הספר הוא ספור דברים לא נבואת ירמיהו אלא מי שכתב הספר כתב בסו' הספר הגלות והחרבן כמו שכתוב בסו' ספר מלכים ויש לפרש עוד לפי מה שכתוב לדעת החכם הרב הגדול ר' משה בר מימון ז"ל שאי אפשר שלא תפסק הנבואה מהנביא טרם מותו אם בזמן גדול או מעט שפסק ממנו ולפי דעתו זה אפשר לפרש כן עד הנה דברי ירמיהו כלומר כשהשלים נבואת בבל פסקה נבואתו ודבריו ולא נבא עוד : (א) בן עשרים ואחת שנה , פרשה זו עד סוף הספר היא כתובה בסוף ספר מלכים ושם פירשנו גם בבנינה במלכי'

כי

מצודת ציון

(נח) ערער תתערער. ענין חורבן והשחתה כמו ערו ערו (תהלים קל"ז) : יצתו. מל' הצתה והדלקה : בדי ריק. בהרבה ריק וכן בדי אש וכמו בדי שופר יאמר האח (איוב ל"ט) : (ס) ספר. כן נקרא מגלה כתובה : (סד) תשקע. ענין נפילת הדבר בעומק כמו ושקעה כיאור מצרים (עמוס ט'): (ג) על. בעבור : (ד) דיק. הוא מגדל הבנוי ללכוד העיר וכן ובנית עליה דיק (יחזקאל ד') : (ה) במצור .

ו' ר"פ עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ׃ ו בַּחֹדֶשׁ
ט"ו הָרְבִיעִי בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיֶּחֱזַק
כ"ס הָרָעָב בָּעִיר וְלֹא־הָיָה לֶחֶם לְעַם
ד' הָאָרֶץ׃ ז וַתִּבָּקַע הָעִיר וְכָל־אַנְשֵׁי
ג' הַמִּלְחָמָה יִבְרְחוּ וַיֵּצְאוּ מֵהָעִיר לַיְלָה
ג' דֶּרֶךְ שַׁעַר בֵּין־הַחֹמֹתַיִם אֲשֶׁר עַל־
י"ו גַּן הַמֶּלֶךְ וְכַשְׂדִּים עַל־הָעִיר סָבִיב
ג' דס"ה וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה׃ ח וַיִּרְדְּפוּ חֵיל־
כַּשְׂדִּים אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּשִּׂיגוּ אֶת־
ל' חס' בנביאי' וכתוב' וכל צִדְקִיָּהוּ בְּעַרְבֹת יְרֵחוֹ וְכָל־חֵילוֹ
אורייה' דכות' כמ"א נָפֹצוּ מֵעָלָיו׃ ט וַיִּתְפְּשׂוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ
וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה
בְּאֶרֶץ חֲמָת וַיְדַבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּטִים׃
י וַיִּשְׁחַט מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ
כ' לְעֵינָיו וְגַם אֶת־כָּל־שָׂרֵי יְהוּדָה
ג' שָׁחַט בְּרִבְלָתָה׃ יא וְאֶת־עֵינֵי
צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַנְחֻשְׁתַּיִם
כ"ס וַיְבִאֵהוּ מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּבֶלָה וַיִּתְּנֵהוּ
בית ק' בְּבֵית הַפְּקֻדֹּת עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃
ס' ר"פ יב וּבַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ
הִיא שְׁנַת תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּא
נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים עָמַד לִפְנֵי
מֶלֶךְ־בָּבֶל בִּירוּשָׁלִָם׃ יג וַיִּשְׂרֹף אֶת־
ט' בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־
ג' בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־כָּל־בֵּית הַגָּדוֹל
שָׂרַף בָּאֵשׁ׃ יד וְאֶת־כָּל־חֹמוֹת
יְרוּשָׁלִַם סָבִיב נָתְצוּ כָּל־חֵיל כַּשְׂדִּים
כ' ומ"ל אֲשֶׁר אֶת־רַב־טַבָּחִים׃ טו וּמִדַּלּוֹת
הָעָם וְאֶת־יֶתֶר הָעָם ׀ הַנִּשְׁאָרִים
בָּעִיר וְאֶת־הַנֹּפְלִים אֲשֶׁר נָפְלוּ אֶל־
ג' ומ"ל מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֵת יֶתֶר הָאָמוֹן הֶגְלָה
נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים׃ טז וּמִדַּלּוֹת
הָאָרֶץ הִשְׁאִיר נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים
כ' לְכֹרְמִים וּלְיֹגְבִים׃ יז וְאֶת־עַמּוּדֵי
כ' בסיפרא הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לְבֵית־יְהוָה וְאֶת־
הַמְּכֹנוֹת וְאֶת־יָם הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר
ג"ס בְּבֵית־יְהוָה שִׁבְּרוּ כַשְׂדִּים וַיִּשְׂאוּ

לְמַלְכָּא צִדְקִיָּה׃ ו בְּיַרְחָא
רְבִיעָאָה בְּתִשְׁעָא לְיַרְחָא
וּתְקִיף כַּפְנָא בְּקַרְתָּא וְלָא
הֲוַת מֵיכַל לְעַמָּא דְאַרְעָא׃
ז וְאִתְבְּרַעַת קַרְתָּא וְכָל גַבְרֵי
עָבְדֵי קְרָבָא עֲרָקוּ וּנְפָקוּ מִן
קַרְתָּא בְּלֵילְיָא בְּאוֹרַח תְּרַע
בֵּין שׁוּרַיָּא דִּי עַל גִּנְתָּא
דְמַלְכָּא וְכַסְדָּאֵי שָׁרָן עַל
קַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וַאֲזָלוּ
בְּאוֹרַח מֵישְׁרָא׃ ח וּרְדָפוּ
מַשְׁרְיַת כַּסְדָּאֵי בָּתַר מַלְכָּא
וְאַדְבִּיקוּ יַת צִדְקִיָּה בְּמֵישְׁרֵי
יְרֵחוֹ וְכָל מַשְׁרְיָתֵיהּ אִתְבַּדָּרָא
מִנֵּיהּ׃ ט וַאֲחִידוּ יַת מַלְכָּא
וְאַסִּיקוּ יָתֵיהּ לְוַת מַלְכָּא
דְבָבֶל לְרִבְלָת בְּאַרְעָא
דַחֲמָת וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ פִּתְגָמֵי
דִינִין׃ י וּנְכֵס מַלְכָּא דְבָבֶל
יַת בְּנֵי צִדְקִיָּה בְּרִבְלָתָה
לְעֵינוֹהִי וְאַף יַת כָּל רַבְרְבֵי
יְהוּדָה נְכַס בְּרִבְלָתָה׃
יא וְיַת עֵינֵי צִדְקִיָּה עַוַּר
וְאַסְרֵיהּ בְּשַׁלְשְׁלַן דִּנְחָשׁ
וְאוֹבְלֵיהּ מַלְכָּא דְבָבֶל לְבָבֶל
וִיהָבֵיהּ בְּבֵית אֲסִירֵי עַד יוֹם
מוֹתֵיהּ׃ יב וּבְיַרְחָא חֲמִישָׁאָה
בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הִיא שְׁנַת
תְּשַׁע עַשְׂרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא
נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל
אֲתָא נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא
קָם קֳדָם מַלְכָּא דְבָבֶל
בִּירוּשְׁלֵם׃ יג וְאוֹקֵד יַת בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַייָ וְיַת בֵּית מַלְכָּא
וְיַת כָּל בָּתֵּי יְרוּשְׁלֵם וְיַת כָּל
בָּתֵּי רַבְרְבַיָּא אוֹקֵד בְּנוּרָא׃
יד וְיַת כָּל שׁוּרֵי יְרוּשְׁלֵם
סְחוֹר סְחוֹר תְּרָעוּ כָּל מַשְׁרְיַת
כַּסְדָּאֵי דְעִם רַב קָטוֹלַיָּא׃
טו וּמַחְשִׁיכֵי עַמָּא וְיַת שְׁאָרָא
דְעַמָּא דְאִשְׁתְּאָרָא בְּקַרְתָּא
וְיַת שְׁמִיעַיָּא דְאִשְׁתְּמָעוּ עַל
מַלְכָּא דְבָבֶל וְיַת שְׁאָר הֲמוֹנָא
אַגְלֵי נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא׃
טז וּמַחְשִׁיכֵי עַמָּא דְאַרְעָא
אַשְׁאַר נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא
לְמֶהֱוֵי מַפְלְחִין בְּחַקְלִין
וּבְכַרְמִין׃ יז וְיַת עַמּוּדֵי נְחָשָׁא
דִּי בְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ וְיַת
בְּסִיסַיָּא וְיַת יַמָּא דִנְחָשָׁא דִּי
בְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ תַּבָּרוּ כַּסְדָּאֵי וְאוֹבִילוּ יַת כָּל

רש"י

(ז) יברחו. כמו ברחו: דרך שער בין החומותים. מערה היה לו מביתו עד ערבות יריחו וכבר פירשתיה בס' הזה (לט): (ט) רבלתה. היא אנטוכיא: וידבר אתו משפטים. על שעבר על השבועה. (י) את כל שרי יהודה. סנהדרין שאמר להם אתם התרתם לו את שבועתו וחטא היה בעיני האלהי' להתיר השבועה: (יא) בית הפקדות. בבית האסורין: (יג) בית הגדול. בתי כנסיות שמגדלין בהם תפלה. וי"א בתי מדרשות שמגדלין בהם את התורה מחלוקת האמוראים היא: (טו) יתר האמון. כמו ההמון: (טז) וליוגבים. חופרין בארץ רבותינו אמרו כדי חלזון: (יז) ואת המכונות. של כיורות:

המזמרות

תולדות אהרן ויחזק הרעב. ר"ס ים פענ"ת כח:
עוני לדקיהו. מ"ק כה: ובחדש החמישי. תענית כט: ומדלת הארץ. שבת כו:

רדק

פירשנו ענין העמודים מה שכתוב הנה כי חדש דברים הנה שלא פירש שם וענין הרמונים גם כן מבואר שם וכן המחלוקות שבין ספרי הפרשיות פירשנו שם ומה שיש לנו לפרש בפ' זו נפרש: (יא) בבית הפקדת, כתיב וקרי בית: (יב) עמד לפני מלך בבל, שעמד ופי' נבוזראדן שעמד לפני מלך בבל כמו שאומר במלכים עבד מלך בבל בא בירושלם ובירושלם דבק עם בא לא עם מלך בבל: (טו) ומדלות העם, ואחר כן אמר ומדלות הארץ השאיר מקצת דלת העם הגלה ומקצתם השאיר: ואת יתר האמון, כמו ההמון כי אותיות אהו"י מתחלפות וכן כתוב במלכים ההמון במלכים כתוב דלת העם וכאן דלות במסרה פי' כן המלך דל ירמיה ולום היינו דאמרי אנשי בתר עניא אזלא

גרי ריק יעפו: בחדש ד' ר"פ בקריא' וס' נמסר בסדר וישמע יתרו. ויחזק ט"ו בקריאה וסי' בשמואל א' סי' י"ז: העיר ג' וסי' וילך האיש מהעיר, ואשר הסתרתי פני מהעיר הזאת, ותבקע העיר ובל אנשי המלחמה דסיפרא: לעיני ה' בקריאה וסי' ושרף את הפרה לעיניו את ערה. ותלך תמר בית אמנון אחיה. ואת בני צדקיה דמלכים, וישחט מלך בבל דסיפרא, וחברו: ובחדש ה' ר"פ וסי' יבשה הארץ, ובחדש הא' דפסח דסדר פנחס, ובחדש החמשי דסוף מלכים, ודסוף סיפרא. ובחדש השביעי מקרא: ואת כל בית ט' וסי' נמסר במלכים ב' סי' כ"ה: וליגבים ב' והוא חד מן מלין דרישיהו ול' וסי' נמסר במס' רבת' בערך ל': בבית ה' מ"ל וסימן נמסר במסר' רבתא בערך אדני:

מצודת דוד

עד וכו': (ז) ותבקע העיר. ח"ל ר"ל בקעו חומתה וכאלו נעשים מעצמה כי אנשי ירושלים היו חלושים ברעב ולא עמדו לתפוש לעכב על ידם: יברחו. היו בורחים: דרך שער וכו'. בדרך השער העומד בין שתי החומות אשר אצל גן המלך: דרך הערבה. בדרך ההולך אל ערבות יריחו: (ח) וירדפו. אמרז"ל שברח דרך מערה ההולכת עד ערבות יריחו ונזדמן צבי הולך ממעל על המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי ובבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו: (ט) רבלתה. כי בהאריך ימי המצור הלך נ"נ לרבלה: משפטים. התווכח עמו על מה שמרד בו ועבר על שבועתו כמ"ש בד"ה: (יא) בית הפקודות. בית הסוהר: (יב) תשע עשרה. כי בעת שהגלה את יהויכין היה ח' למלכו וצדקיהו מלך י"א שנה הרי י"ט: עמד. ועמד לפני מלך בבל לשמשו: (יג) בית הגדול. הוא פירוש על מה שאמר כל בית ירושלים לומר שהם כל בית אדם גדול אשר בירושלים והוא לבד שרף ולא עלתם: (טו) הנשארים. אשר לא הגלו: ואת הנופלים. אותם שמסרו עצמן אל מלך בבל לעבדו: ואת יתר האמון. הנשארים בכל ערי יהודה: (טז) רב טבחים. שר על ההורגים במצות המלך:

שבר

מצודת ציון

החיל הסובב העיר לגדרה יקראו גרים כי מגירים לאנשי העיר: (ז) ותבקע. ענין פתיחה: (ח) נפצו. נתפזרו: (ט) ויתפשו. אחזו בחוזק: משפטי'. ענין ויכוח: (יא) בנחושתי'. בשלשלאות נחושת: הפקודות. מלשון פקדון וגניזה והוא בית הסוהר: (יד) נתצו. שברו וכתתו: (טו) הנופלים. ענין הסיבה והתחברות כמו אל הכשדים אשר נופל (לעיל ל"ז): האמון. כמו ההמון כה"א וכן אמון מנא (לעיל מ"ו) ור"ל העם הרב: (טז) לכורמים. לעבוד הכרמים: וליוגבים. ענין בורות כמו עשה הנחל הזה גבים גבים (מ"ב ג') ור"ל לעבוד השדות בחפירת ובורות. או הוא כמו ויוקבים מלא יקב היין כי גיכ"ק מתחלפ' ור"ל לדרוך ולהמשיך היין אל היקב: (יז) המכונות. הם כני ובסיסי הכיורות: ים. כעין גיגית גדולה עשויה לרחוץ בה:

הסירות

(יח) המזמרות. הם כלי זמר : (יט) ואת הספים. ת"י קוליא ולא ידעתי אם ממיני כלי זמר הוא ואומר אני שהן אגנות לקבל דם כמו בדם אשר בסף (שמות יג) ויש מפרשים הסיפי' לשון כדים לפי תרגום של יונתן שתרגם קוליא כי כן ת"א וכדה על שכמה (בראשית כד) וקולתה על כתפהא ולשון זה נראה שהספים אינם ממין כלי זמר אלא הם כדים : המחתות. שחותין בהם גחלים מעל המזבח : המנקיות. סניפי הזהב שבהם מעמידין לחם הפנים כמו ששנינו במנחות : (כ) אשר תחת המכונות. לא ידעתי היאך שהרי תחת הים היו ודומ' לי שאין זה אלא כמו אצל המכונות : (כא) יסובנו. יקיפנו עוגל היקפו : ועביו. ארבע אצבעות סביב הללו : נבוב . חלול : (כב) ושבכה ורמונים על הכותרת. עשויה כשתי אגנות אחת כדרכה כפויה על פי התחתונה והעליונה קרויה שבכה קויפ"א בלעז ורמונים תחובים היו בשרשרות והשרשר' שני ראשים קשורין יחד ונתונה על השבכה מלמעלה מקום שהשבכה קצרה מלמעלה והוא יורדת עד מקום דבק השבכה וכותרת שהוא הבטן הרחב שבכותר' ושם עומדת והרימונים מכסה את מקום הדבק שתי פיות האגנות המדובקים יחד : (כג) תשעים וששה רוחה. וכסוף המקרא הוא אומר כל הרימוני' מאה על השבכה ובספר (מ"א ז) הוא אומר והרמונים מאתים טורים ארבע מאות לשתי השבכות אמור מעתה ארבע מאות היו לשתי השבכים על שני העמודים שני טורים לכל שבכה והטור מאה הוא שאמר כאן כל הרימונים מאה על השבכה לטור האחד ומאתים לשני הטורים הוא האומר שם הרימונים מאתים טורים סביב מאתים לשני טורים סביב לעמוד האחד וכן לשני הרי ארבע מאות והעמודים העמידם שלמה באולם סמוך לכותל ההיכל והכותל מכסה ד' רמונים מכל טור שאין נראים מבחוץ הוא שאמור כאן ויהיו הרימונים תשעים וששה רוחה : רוחה. כמו לרוח כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ולכך הטעם מלמעלה תחת הרי"ש כלומר תשעים וששה מהם נראים לרוחות העמוד זו למדתי בפ' שלשים ושתים מדות שאמר ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי : (כד) כהן המשנה. סגן הכהנים הממונה תחת כהן גדול לשמש תחתיו אם יארע בו פסול : שומרי הסף. אמרכלין שמפתחות העזרה מסורות להן : (כה) ושבעה אנשים מרואי פני המלך . ובספר (מלכים ב כה) אמר וחמשה אנשי' השנו' חשובי' ולא

אֶת־כָּל־נְחֻשְׁתָּם בָּבֶלָה׃ יח וְאֶת־
הַסִּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמְזַמְּרוֹת ג' חסר
וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת וְאֶת־הַכַּפּוֹת וְאֵת ב' חסר
כָּל־כְּלֵי הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־יְשָׁרְתוּ בָהֶם
לָקָחוּ׃ יט וְאֶת־הַסִּפִּים וְאֶת־ ד'
הַמַּחְתּוֹת וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֶת־
הַסִּירוֹת וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת וְאֶת־הַכַּפּוֹת
וְאֶת־הַמְּנַקִּיּוֹת אֲשֶׁר זָהָב זָהָב ג' מ"ל
וַאֲשֶׁר־כֶּסֶף כָּסֶף לָקַח רַב־טַבָּחִים׃
כ הָעַמּוּדִים שְׁנַיִם הַיָּם אֶחָד וְהַבָּקָר ב' אחד ק'
שְׁנֵים־עָשָׂר נְחֹשֶׁת אֲשֶׁר־תַּחַת
הַמְּכֹנוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
לְבֵית יְהוָה לֹא־הָיָה מִשְׁקָל
לִנְחֻשְׁתָּם כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ ג'
כא וְהָעַמּוּדִים שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה
קוֹמָה הָעַמֻּד הָאֶחָד וְחוּט שְׁתֵּים־ קומת ק' ג' חסר . ב'
עֶשְׂרֵה אַמָּה יְסֻבֶּנּוּ וְעָבְיוֹ אַרְבַּע ל'. ג'
אֶצְבָּעוֹת נָבוּב׃ כב וְכֹתֶרֶת עָלָיו ל' ומ"ל . ג'
נְחֹשֶׁת וְקוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאַחַת חָמֵשׁ
אַמּוֹת וּשְׂבָכָה וְרִמּוֹנִים עַל־
הַכּוֹתֶרֶת סָבִיב הַכֹּל נְחֹשֶׁת וְכָאֵלֶּה ג' מ"ל
לַעַמּוּד הַשֵּׁנִי וְרִמּוֹנִים׃ כג וַיִּהְיוּ ב'
הָרִמֹּנִים תִּשְׁעִים וְשִׁשָּׁה רוּחָה כָּל־ ב' א' מלרע וכתיב א'
הָרִמּוֹנִים מֵאָה עַל־הַשְּׂבָכָה סָבִיב׃
כד וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים אֶת־שְׂרָיָה כֹּהֵן ג' דסמיך
הָרֹאשׁ וְאֶת־צְפַנְיָה כֹּהֵן הַמִּשְׁנֶה ג' דטמיך
וְאֶת־שְׁלֹשֶׁת שֹׁמְרֵי הַסַּף׃ כה וּמִן־ ס"ר"פ כנביאי'
הָעִיר לָקַח סָרִיס אֶחָד אֲשֶׁר־הָיָה
פָקִיד ׀ עַל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וְשִׁבְעָה ד'
אֲנָשִׁים מֵרֹאֵי פְנֵי־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר

נְחָשְׁהוֹן לְבָבֶל : יח וְיַת דּוּדַיָא
וְיַת מַגְרוֹפְיָתָא וְיַת מְזַמְרַיָא
וְיַת מִזְרְקַיָא וְיַת בָּזִיכַיָא וְיַת
כָּל מָנֵי נְחָשָׁא דַהֲווֹ מְשַׁמְשִׁין
בְּהוֹן נְסִיבוּ : יט וְיַת קוּלַיָא
וְיַת מַחְתְּיָתָא וְיַת מִזְרְקַיָא
וְיַת דּוּדַיָא וְיַת מְנָרָתָא וְיַת
בָּזִיכַיָא וְיַת מְכִילָתָא דִי
דַהֲבָא דַהֲבָא וְדִי כַסְפָּא
כַּסְפָּא נְסֵיב רַב קָטוֹלַיָא :
כ עַמּוּדַיָא תְּרֵין יַמָּא חָד
וְתוֹרֵי תְּרֵי עֲסַר דִּנְחָשָׁא
דִּתְחוֹת בְּסִיסַיָא דַעֲבַד מַלְכָּא
שְׁלֹמֹה בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ
לָא הֲוָה מַתְקַל לִנְחָשְׁהוֹן
דְּכָל מָנַיָא הָאִלֵין :
כא וְעַמּוּדַיָא תַּמְנֵי עַסְרֵי
אַמִּין רוּמֵיהּ דְּעַמּוּדָא חָד
וְחוּט מְשַׁח תַּרְתָּא עַסְרֵי
אַמִּין מַקִּף לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר
וְסוּמְכֵיהּ אַרְבַּע אֶצְבְּעִין
חֲלִיל : כב וְקָרוֹנָתְהוֹן עִלָּוֵהִי
דִּנְחָשָׁא וְרוּמָא דְּקָרוֹנָתְהוֹן
חֲדָא חֲמֵשׁ אַמִּין וּסְרִגְתָּא
וְרִמּוֹנַיָא עַל קָרוֹנָתְהוֹן סְחוֹר
סְחוֹר כּוּלָא נְחָשָׁא וּכְאִלֵין
לְעַמּוּדָא תִּנְיָנָא וְרִמּוֹנַיָא :
כג וַהֲווֹ רִמּוֹנַיָא תִּשְׁעִין וְשִׁתָּא
בְּעִבְרָתָא כָּל רִמּוֹנַיָא מְאָה
עַל סְרִיגְתָּא סְחוֹר סְחוֹר :
כד וּדְבַר רַב קָטוֹלַיָא יַת
שְׂרָיָה כַּהֲנָא רַבָּא וְיַת צְפַנְיָה
סְגַן כַּהֲנַיָא וְיַת תְּלָתָא
אֲמַרְכְּלַיָא : כה וּמִן קַרְתָּא דְּבַר
גַּוְזָא חַד דַּהֲוָה מְמַנָּא עַל
גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא וְשַׁבְעָא
גַּבְרִין דַּחֲזָן אַפֵּי מַלְכָּא

אולא עניותא : (כ) העמודים שנים, אע"פ שזכר ואת עמודי הנחשת וזכר ים הנחשת זכר כמה היו כי העם דים היו שנים והים אחד והבקר שנים עשר ומה שאמר אשר תחת המכונות אינו אומר כי הבקר היו תחת המכונות כי הבקר תחת הים היו והמכונות תחת הכיורו' אלא אשר תחת אינו דבק עם המכונות אלא ר"ל אשר תחת הים שזכר ופירוש המכונות גם כן היו תחת ולא זכר מה וקצר הענין לפי שהוא נזכר במלכים וחסרון הוה רבים במקרא במה שיוכל האדם להבין ומה שאמר אשר עשה המלך שלמה ר"ל כי לא היו שם אחרים אלא אותם הכלי' שעשה לבית המקדש הם היו שם עד החורבן : לנחשתם כל הכלים האלה, לא הכנוי קודם הידיעה וכו' ותראהו את הילד והדומים לזה רבים : (כא) קומה העמוד האחד, כתיב קומה כמו המוכרת ואע"פ שהוא סמוך וכן איפה שעורים והדומים לזה וקרי קומת כמשפט : (כג) ויהיו תשעים וששה רוחה, מלעיל והה"א נוספת ורוח פי' עבר ויאה כמו לכל רוח אורה מדד את רוח הצפון והדומי' לזה ובספר מלכים בבנינו פירשנו הענין

כלי הנחשת ד' וסי' והעיר שרפו באש, ואת הסירות דסוף מלכי', וחברו דסוף סיפרא, עשה שלמה את הים : הים אחד ב' וסימן העמודי' שנים דסוף ירמיה, ואת הים דד"ה : ועביו ג' וסי' ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת והכרובים, דד"ה, ועביו ארבע אצבעות נבוב : רוחה ב' חד מלעיל וכתיב ה' וחד מלרע וכתי' א' וסי' ויהיו הרמנים תשעים וששה דסוף סיפרא, באדין דקו כחדא, בתרא מלרע וכתי' א' : ב' פסוקי' מטעי' וסי' אשר הוא פקיד דסוף מלכים, ירמיהו אשר היה פק', ואפ"ם הוא היה גבור ציד, מלכים ואת הספר שר הצבא, ירמיה ואת ספר חשר צבא, ואפ"ם וזה פרשגן הנשתוון :

מצודת ציון

(יח) הסירות. הקדירות : היעים. המכבדות והמגרפות עשוים לגרוף בהם הדשן : המזמרות. כלי זמר : המזרקות. הספלים : הכפות. הבזיכים : (יט) הספים. אגנות כמו סף רעל (זכריה י"ב) : המחתות. כלים לחתות בהן האש : המנקיות. הם היו כעין חצי קנה חלול והיו נותנים אותם בין לחם הפנים להכנים בהן הרוח שלא יתעפשו והוא מלשון נקי : (כא) וחוט. קו וחבל : נבוב. חלול כמו נבוב לוחות (שמות כ"ז) : (כב) ושבכה. הוא מעשה רשת : (כג) רוחה. גם האויר יקרא רוח כמו שאפה רוח (לעיל ב') : (כד) ספף. כן יקרא מזוזת השער כמו וסף שער (יחזקאל מ) : (כה) סריס. שר : פקיד. ממונה :
המלכים

מצודת דוד

(יח) אשר ישרתו בהם. העשוים לעבוד ולשרת בהם בבה"מ : (יט) ואת המזרקות. על שהיו מזרקות של זהב לזה חזר והזכיר וכן הסירות והכפות : אשר זהב וגו'. ר"ל בין של זהב בין של כסף הכל לקח : (כ) אשר תחת המכונות. ר"ל אשר היו אצל המכונות וגו' כי הבקר היו תחת ים הנחושת כמ"ש במלכים. או ר"ל במקום הכיורות הסיר מעל המכונות כמ"ש (במ"ב) שם אז את הכיורות על הבקר במקום המכונות ונשאר כן עד הגולה : לא היה משקל. לא היה מהאפשר לשקול הנחושת של כל הכלים האלה : (כא) והעמודים. ר"ל העמודים שלקח היה קומת כ"א י"ח אמה : יסובנו. היה מסבב את היקף העמוד : ועביו. עובי דופני העמוד היה ארבע אצבעות והחלל באמצעיתו : (כב) וכותרת עליו. על העמוד ממעל היה כעין כותרת עשוי מנחושת : הכותרת האחת. ר"ל קומת כל אחת כי לכל עמוד היה כותרת : ושבכה ורמונים על הכותרת. ר"ל ממעל על הכותרת היה מעשה שבכה וכדמות רמונים היו תלוים על הכותרת מסביב ובמלכים נתבאר מלאכת הכותרת : הכל נחושת. הכותרת והרמונים : וכאלה. כדמות הכותרת והשבכה בהיה להעמוד האחד היה גם להעמוד השני וגם רמונים היה גם להשני : (כג) תשעים וששה רוחה. לרוח האולם ואוירו היה נראה צ"ו ושמה כי ארבע מהם היו נכסים מעין הרואה כי העמודים עמדו סמוכים לכותל : כל הרמונים מאה. מספר הזה היה לטור האחד אבל היה לכ"א שני טורי רמונים כמו שמפורש במלכים : על השבכה. היו תלוים על השבכה סביב : (כד) כהן הראש. הוא היה כ"ג : כהן המשנה. שני לו הוא הסגן : שומרי הסף. שומרי מזוזת השער הם השוערים : (כה) מרואי פני המלך

נִמְצְאוּ בָעִיר וְאֵת סֹפֵר שַׂר הַצָּבָא
הַמַּצְבִּא אֶת־עַם הָאָרֶץ וְשִׁשִּׁים אִישׁ
מֵעַם הָאָרֶץ הַנִּמְצְאִים בְּתוֹךְ הָעִיר׃
כו וַיִּקַּח אוֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים
וַיֹּלֶךְ אוֹתָם אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה׃
כז וַיַּכֶּה אוֹתָם מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְמִתֵם
בְּרִבְלָה בְּאֶרֶץ חֲמָת וַיִּגֶל יְהוּדָה
מֵעַל אַדְמָתוֹ׃ כח זֶה הָעָם אֲשֶׁר
הֶגְלָה נְבוּכַדְרֶאצַּר בִּשְׁנַת־שֶׁבַע
יְהוּדִים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעֶשְׂרִים
וּשְׁלֹשָׁה׃ כט בִּשְׁנַת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה
לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מִירוּשָׁלַםִ נֶפֶשׁ שְׁמֹנֶה
מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וּשְׁנָיִם׃ ל בִּשְׁנַת
שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים לִנְבוּכַדְרֶאצַּר הֶגְלָה
נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים יְהוּדִים נֶפֶשׁ
שְׁבַע מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה כָּל־
נֶפֶשׁ אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃
לא וַיְהִי בִשְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְגָלוּת
יְהוֹיָכִן מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנֵים עָשָׂר
חֹדֶשׁ בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ נָשָׂא
אֱוִיל מְרֹדַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת
מַלְכֻתוֹ אֶת־רֹאשׁ יְהוֹיָכִן מֶלֶךְ־
יְהוּדָה וַיֹּצֵא אֹתוֹ מִבֵּית הַכְּלִיא׃
לב וַיְדַבֵּר אִתּוֹ טֹבוֹת וַיִּתֵּן אֶת־כִּסְאוֹ
מִמַּעַל לְכִסֵּא *מְלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ
בְּבָבֶל׃ לג וְשִׁנָּה אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ
וְאָכַל לֶחֶם לְפָנָיו תָּמִיד כָּל־יְמֵי חַיָּו׃
לד וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תָּמִיד נִתְּנָה־לּוֹ
מֵאֵת מֶלֶךְ־בָּבֶל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ עַד־
יוֹם מוֹתוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּו׃

חזק ונתחזק

סימן
ג' וחסר
ד' ג' חסר
י'. ג' חסר
ד'
ג'
ג' מ"ל וכל ד"ס דכו'
ג' חסר
ג' חסר
הכלוא ק'
ו'
המלכים ק'
ל' כתיב ס' וה' כתיב א'
חייו ק'
ד' חס' בליש' לד
כ'

דאשתכחו בקרתא וית
ספרא רב חילא דכניש ית
עמא דארעא ושתין גברא
מעמא דארעא דאשתכחו
בגו קרתא: כו ודבר יתהון
נבוזראדן רב קטוליא
ואוביל יתהון לות מלכא
דבבל לרבלת: כז ומחא
יתהון מלכא דבבל וקטלנון
ברבלה בארעא דחמת
ואתגליאו דבית יהודה מעל
ארעהון: כח דין עמא דאגלי
נבוכדנאצר בשנת שבע
יהודאי תלתא אלפין ועסרין
ותלתא: כט בשנת תמני עסרי
לנבוכדנאצר מירושלם
נפשתא תמני מאה תלתין
ותרתין: ל בשנת עסרין
ותלת לנבוכדנאצר אגלי
נבוזראדן רב קטוליא
יהודאי נפשתא שבע מאה
ארבעין וחמש כל נפשתא
ארבעא אלפין ושית מאה:
לא והוה בתלתין ושבע שנין
לגלות יהויכין מלך שבטא
דבית יהודה בתרי עסר
ירחין בעסרין וחמשא לירחא
רבי אויל מרודך מלכא
דבבל בשנת מלכותיה ית
ריש יהויכין מלך שבטא
דבית יהודה ואפיק יתיה
מבית אסירי: לב ומליל
עמיה פתגמין תקנין ויהב
ית כורסוהי מעיל לכורסי
מלכיא די עמיה בבבל:
לג ושני ית לבושי אסוריה
ואכל לחמא קדמוהי תדירא
כל ימי חיוהי: לד ושרותיה
שרותא תדירא מתיהבין ליה
מן קדם מלכא דבבל פתגם
יום ביומיה עד יום מותיה כל יומי חיוהי: חזק

ולא חשובים כ"כ: המצביא את עם הארץ. יודע מנין של כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא: (כח) בשנת שבע. הוא גלות יכניה ובספר מלכים אומר בשנת שמונה הא כיצד שנת שמונה שמלך נ"נ היא שנת ז' שכבש את יהויקים לפי דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים: יהודים שלשת אלפים. ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי י' אלפים הכתוב הזה שפי' יהודים שלש אלפים הכריע בין שני מקראות שבסוף ספר מלכים פסוק אחד אומר י' אלפים (שם כ כד) ואחד אומר שבעת אלפי' (שם כה) בא זה ופירש יהויקים שלשת אלפים ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי י' אלפים: (כט) בשנת שמנה עשרה. היא גלות צדקיהו ולמעלה הוא אומר (כאן) שנת תשע עשרה למלך נ"נ תשע עשרה שמלך י"ח שכבש את יהויקים: (ל) בשנת שלש ועשרים. ניתנה צור בידו ושטף יהודה שבסביבות עמון מואב שבע מאות וארבעים וחמשה כך מפורש בסדר עולם: (לא) בכ"ה לחדש. ובמקום אחר הוא אומר בעשרים ושבעה לחדש בעשרים וה' לחדש מת שטנו נבוכדנאצר ובעשרים וששה נקבר והוציאו אויל מרודך מקברו ובכ"ז מלך ונשא את ראש יהויכין: נשא. נשאו וגדלו. לישנא אחרינא מנאו עם שאר המלכים כמו שא את ראש בני ישראל: (לד) וארוחתו. נוטל פרס מבית המלך לכל צרכיו:

תולדות אהרן רב טבחים. (סנהדרין יט):
לגלות יהויכין. מגילה יא:

סגנון: (כח) בשנת שבע, פירשנו במלכים סוף שבע ותחלת שמנה כי שם כתוב שמנה בשנת שמנה עשרה סוף י"ח ותחלת י"ט כי שם כתוב י"ט: (ל) בשנת שלש ועשרים, כתוב בסדר עולם כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ובמואב ובסביבות א"י: נפש שבע מאות ארבעים וחמש, והכל ארבעת אלפי' ושש מאות בין שלשת החשבונו' האלה: (לא) בעשרים וחמשה, ובספר מלכי' בעשרים ושבעה וכבר פירשנו הענין: (לב) מלכים, כתוב וקרי המלכים: (לג) ושנה, כתוב בה"א ובמלכים ושנא באל"ף: לפניו, פירשנוהו במלכים וכן כל ימי חייו:

וימתם ה' חס' יו"ד בליש' וסימן בפגעו בו הוא ימתנו, להמתו דהעלו אתו אלי במט', והנה קמה כל המשפחה, ועשרה אנשי', ויכה אתם מלך בבל, עו"ד מצאת"י להמתם במדבר גם הוא חס'. שמונה ג' מלאים בנביאי' וסי' ויעבדו בני ישראל את עגלון, בשנת שמנה עשרה לנבוכד נצר תניינא דפסוק, ומעלות שמונה מעליו, ובכל ד"ה דכוו' מ"ל: מלכותו ג' חסר וסי' יזל מים מדליו, נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת דסוף ירמיה, ותכון מלכתו מאד דשלמ' דמלכים: בבבל ח' וסי' נמסר בסיפרא סי' ב"ש: ושנה ב' חד כתיב א' וחד כתיב ה' וסי' ושנא את בגדי כלאו דסוף מלכים כתי' א', וחברו, הדין דסוף סיפרא כתיב ה' ואינון חד מן י"ו זוגין מן ב"ב חד כתיב א' וחד כתיב ה' וסי' במסרה רבתא בערך א': חייו ד' חסר בליש' וסי' נמסר בסוף מלכים:

סכום פסוקי של ספר ירמיה אלף ושלש מאות וששים וחמשה וסי' וכל אנשיה גברים. וחציו ויאמר חנניה (כח יא). וסדריו שלשים ואחד וסי' חסד אל כל היום. ומספר הקפיטולי חמשים ושנים וסי' אודה ה' בכל לבב:

מצודת ציון

המצביא. מלשון צבא: (כז) ויגל. מלשון גלות: (לא) נשא. הגביה ורומם: מבית הכלוא. מבית המאסר: (לג) ושנה. ענין חלוף ותמורה: כלאו. מאסרו: (לד) וארוחתו. הוא ענין פרס קבועה וכן ארוחה ומשאת (לעיל מ):

מצודת דוד

המלך. ר"ל היושבים תמיד עם המלך: אשר נמצאו בעיר. ולא ברחו ממנה כיתר השרים: ואת סופר שר הצבא. הסופר של שר הצבא המצביא. על פיו מוציאה כל עיר אנשיה לצאת במלחמה: מעם הארץ. מהמכובדים שבהם אשר נמצאו בעיר ולא ברחו: (כח) זה העם. זהו חשבון כל העם הגולים לבבל: בשנת שבע. הוא גלות יכניה היתה בשנת שבע לכיבוש יהויקים בראשונה: יהודים. מבני יהודה: (כט) בשנת שמונה עשרה. הוא גלות צדקיהו שהיתה בשנת י"ח לכבוש יהויקים בראשונה וי"ט למלכות נ"נ: מירושלים. הגלה מירושלים: (ל) בשנת שלש ועשרים. אז כבש את צור ושטף את היהודים שבסביבות עמון ומואב כן הוא בס"ע: כל נפש. של שלשת הגליות מבני יהודה: (לא) נשא וגו' את ראש. ר"ל הרים וגדל אותו בשנה הראשונה למלכותו: (לב) טובות. דברים טובים ונחומים: ממעל. עליון לכסא שאר המלכים אשר היו עמו: (לג) ושנה. היה משנה את בגדיו אשר ישב בהן בבית הכלא להחליפם באחרים: לחם. כל הסעודה קרויה על שם הלחם: לפניו. ר"ל עמו יחד: כל ימי חייו. של יהויכין: (לד) וארוחתו ארוחת תמיד. פרס הנתונה לו היתה פרס הנתונה תמיד מבלי הפסק והיה למאכל לאנשי ביתו כי הוא בעצמו אכל לחם לפני המלך תמיד: דבר יום ביומו. דבר הצריך לו בכל יום נתנו לו ביומו ולא העבירו המועד:

חלק עשירי
יחזקאל תרי עשר

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

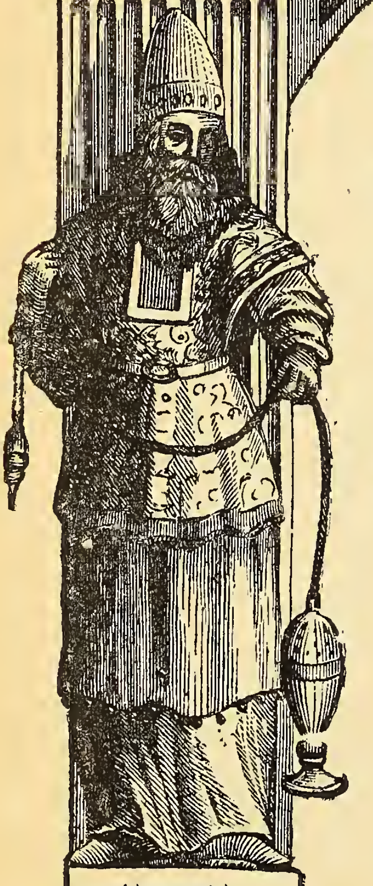

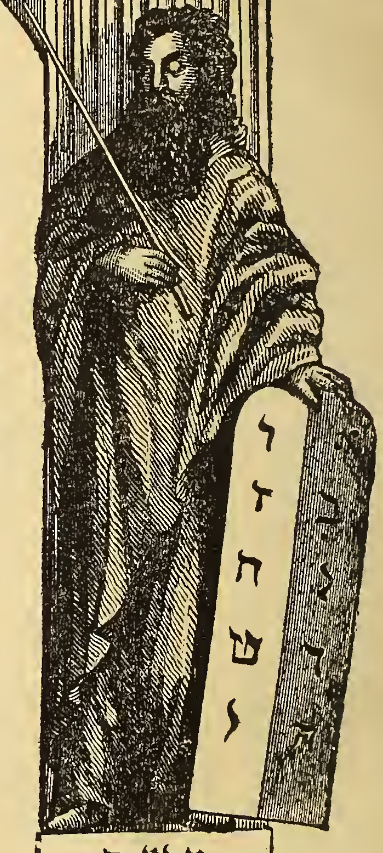

אלה המה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום
למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם
המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו.
ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה, מסורה קטנה,
מערכת המסורה , רד"ק, רלב"ג , פי' רבינו סעדיה גאון ,
פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר , חידושי מהרש"א, אדרת
אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת
שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי ,
תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין הבית,
ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא
זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה
מעלות וכללי המסורה והדקדוק·

מוגה ומדויק במלא וחסר דגש ורפי

בהוצאת ר' זיסמאן יעבץ ובנו ר' אברהם

ווארשא

בדפוס הרבני מוה' נתן שריפטגיססער נ"י.

בשנת וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים לפ"ק

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т: е. Писаніе съ Коментаріями Част ь
ВАРШАВА въ Типографіи Н Шрифтгисера
наулице Налевки № 2242
1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 26 Мая (6 Іюля) 1875 года.

חד מן ס"ח מלין דכתיב א' במצעות תיבותא ולא קרי' וסי' תאספון לא תוספון לתת תבן • והאספסוף אשר בקרבו • ויאצל וירד ה' בענן וידבר • משאת פ
תבאר וכניהו בן יהידע בן • רפאו יואו אל מוצא המים • רפאנו את בבל ולא נרפתה • ונרפאו ויאמר אלי המים האלה •
• ויחי בהכותם ובאשר אני • וששאתיך ושובבתיך וששאתיך • ורצאתי ויכלו את הימים • ואענה את זרע דוד למען זאת • ואעשיר אשר קניאך יתרגזו •

וזרחה לכם יראי שמי

שמש צדקה

חד מן י"ב מלין דכתיב א' בסוף תיבותא ולא קרי' וסי' רפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא • ההלכוא אתריה . נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מתמם • ננוא ומני

ויהי כהוציאם את המלכים האלה אל יהושע ויקרא יהושע . הקליא ויאמר ישי
שים טעם די כל • ושציא ביתה דנא עד יום • יפוא ויתנו כסף

ושוב כמראה הבזק • ואתוקיהא וסרד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר ת'
אל ים דעזרא • ארעא ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך .

וַיְהִי

לדוד בנו קח נא לאחיך איפת הקליא • אבוא אשר אמר אליהם זאת . רצוא והחיות רצוא
לחצבים ולחרשים ומאכל ומשתה ושמן לצדונים ולצרים להביא עצי ארזים מן הלבנון

ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם

כעגלי מרבק :

ט תשת ברעך • מראון מלך שומרון • באזומה וילך אבימלך בארומה • בלאט ותקח יעל אשת חבר־פלאי ויאמר לו מלאך ה' למה זה תשאל
• בראדך בעת ההיא שלך רמלכים • פארה הנה האדון ה' צבאות • כאביר כה אמ' בכח ידי עשיתי . הובאיש כל הובאיש
• וישאם שאון בעסיך וכל מבצריך • אירבאל יושר ב' בפסוק • ואמאסאך נדמו עמי מבלי הדעת • פארור מפניו יחילו עמים

לשמי • חטאים ויגידו לשאול לאמר • ויאסף לרא מפני • חלאמה ויגד לדוד ויאסף את כל ישראל דשמואל • המלאכים והיה לתשובת השנה דשמואל •
על עם • ויאת העירתי מצפון ויאת • בארת כי שתים רעות עשה עמי ב' בפסוק • שאסיך לכן כל אכליך יאכלו • השאטו' בטרם תגלה רעתך • שאטך
פארור בוקה ומבוקה ומבלקה • דכאת אתת דכאת כחלל רהב : ותדכאנני עד אנה תוגיון • מאום אם תטה אשורי מני • מאום ילדים אשר אין בהם •

ויראו המראים אל עבדיך • המראים ב' בפסוק • מבאר ויתאוה דוד ויאמר רשמואל • מבאר ויבקעו שלשת הגבורים •
כי כה אמר ה' אלהים יען • השאטים ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון • השאטים וישבו עליה לבטח ובנו דבתריה • ונאשר
בוראם ואשלחה אליו לאמר : נאשים השיבו נא להם כחיום • למואל והתודה תשנית ההולכת • ראב: המצרים ישבו בה :

א ויהי בשלשים שנה • סתם הנביא דבריו ולא פירש שמו מי הוא ולא פירש למנין מה מנה לפיכך הפסיקה רוח הקודש את דבריו בשני מקראות הסמוכין לזה ללמד מי הוא הנביא וללמד למנין מה מנה שנאמר בחמשה לחודש היא השנה החמישית וגומר אין אלה דברי הנביא שהרי כבר אמר שבחמשה לחדש היה עומד . ועוד שמתחלה אמר נבואתו בל' עצמו ואני בתוך הגולה ואראה מראות אלהים וכן בסוף וארא והנה רוח סערה וגומר ואלו שני מקראות מפסיקין דבריו כאילו אחר מדבר עליו היה

וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים ׀ שָׁנָה בָּרְבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה ל' דסמיך

א וַהֲוָה בִּתְלָתִין שְׁנִין לִזְמַן דְּאַשְׁכַּח חִלְקִיָּה כַּהֲנָא רַבָּא סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא בַּעֲזָרְתָּא תְּחוֹת אוּלָמָא בְּפַלְגוּת לֵילְיָא בָּתַר מֵעֲלָנֵי סִיהֲרָא בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן מַלְךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּתַמּוּז בְּחַמְשָׁא

(א) **ויהי** בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש • החשבון הזה כתב אדוני אבי ז"ל כי לפי פשוטו פירושו שלשים שנה ליובל והראיה על זה כי כשראה יחזקאל בנבואה בנין העיר ובנין הבית לעתיד היתה שנת היובל והיתה בעשרים וחמש לגלות יהויכין • הנה כי גלה יהויכין בעשרים לחדש וחמש ליובל • וזאת המראה שהיתה בשנה החמשית לגלות יהויכין היתה אם כן בשנת שלשים ליובל והיאך ידענו כי כשראה בנין העיר ובנין הבית היתה שנת היובל שנא' בראש השנה בעשור לחדש איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת היובל ואני אומר כי מה שתרגם יונתן נ בתלתין שנין לזמן דאשכח חלקיהו כהנא רבא ספרא דאורייתא עולה לחשבון אחר למה שפי' אדוני אבי ז"ל כי בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו מצא חלקיהו הכהן הספר בבית ה' כמה נשארו ממלכותו י"ג שנה כי ל"א שנה מלך י"ג של יאשיהו וי"א של יהויקים הרי כ"ד ובעשרים וחמש מלך יהויכין ואף על פי שלא עלתה לו מלכותו שנה כמו שכתוב כי בעשרים וחמש ליובל גלה יהויכין והמראה הזאת היתה בשנה החמישית לו הרי שלשים שנה ליובל והראה האל יתברך ליחזקאל המראה הזאת שיש בה רמז לנסיעת הכבוד מהבית בשלשים שנה למציאת הספר שקרע המלך את בגדיו בשמעו דברי הספר כי הרעה והגלות תבא לישראל בעברם על דברי הספר וכבר התחלה הרעה לבא בימי יאשיהו לפיכך הראה האל יתברך לנביא סימן נסיעת הכבוד מן הבית כי כמו שהתחלה הרעה בימי יאשיהו כן תבא כלה והראה לו בשנת שלשים ליובל שהיתה שנה החמשית לגלות יהויכין לפי שצדקיהו בא אל בבל בשנה הרביעית למלכו שהיא שנה חמישית לגלות יהויכין וכן הראה לו ברביעי שהוא חדש תמוז מפני שבחדש הזה היה בשנת החרבן תחלת החרבן כי בו נבקעה העיר וכשהראה לו המראה הזאת לסיבת הגלות בימי המשיח ובנין העיר והבית הראה אותם לו בשנת היובל וביום הכפורים שהוא סימן לצאת העבדים מעבדות לחרות ולסורות כי האל יתברך יסלח לעון ישראל וחטאתם לא יזכור עוד והראה לו המראה הזאת בבבל כמו שהיה הנביא שם לסימן הגלות שהוא בבבל וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות הראה אותה לו בענין שראה עצמו בארץ ישראל סימן לשיבת הגלות : ואני בתוך הגולה • בא הכנוי טרם שידעם כי אחר כך אמר אל יחזקאל בן בוזי וכן ותראהו את הילד וחכמתו תיתו לנס וסדומים לנס כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הראשון ממנו נראה לו במראה הנבואה שהיה עם בני הגולה על נהר כבר כלומר שהיו עומדים על שפת הנהר והוא בתוכם

מצודת דוד

א (א) ויהי בשלשים שנה • בשנת השלשים ביובל האחרון שגלו בו שהרי כאן אמר היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין וכשראה בנבואה בית העתיד נאמר בעשרים וחמש שנים לגלותינו (לקמן מ) והוא היה לגלות יהויכין ובנבואה ההיא ראה בשנת היובל שנאמר שם בראש השנה בעשור לחדש איזה הוא שנה שראש השנה שלה הוא בעשור לחדש זהו שנת היובל שהתחלתה ביום הכפורים בעשור לחדש השביעי אם כן הנבואה ההיא שקדמה עשרים שנה היתה בשנת שלשים ליובל העבר (ותלה הנבואה ההיא ביובל לפי שבשנת היובל ההוא מצא חלקיהו הכהן הגדול ספר התורה בבית ה' בימי יאשיהו כי בי"ח למלכותו מצאה והוא מצא

לַחֹדֶשׁ וַאֲנִי בְתוֹךְ־הַגּוֹלָה עַל־נְהַר־
כְּבָר נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת ג' · ל'
אֱלֹהִים׃ ב בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא
הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ ס'
יוֹיָכִין׃ ג הָיֹה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־ מ"ל
יְחֶזְקֵאל בֶּן־בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ ב' כתיב ה' ו
כַּשְׂדִּים עַל־נְהַר־כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם
יַד־יְהוָה׃ ד וָאֵרֶא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה ה' בסיפרא
בָּאָה מִן־הַצָּפוֹן עָנָן גָּדוֹל וְאֵשׁ
מִתְלַקַּחַת וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ ג'
כְּעֵין הַחַשְׁמַל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ ט' · ל'
ה וּמִתּוֹכָהּ דְּמוּת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה
מַרְאֵיהֶן דְּמוּת אָדָם לָהֵנָּה׃ ד' · ד'

לְיַרְחָא אֲמַר נְבִיָא וַאֲנָא בְגוֹ
בְנֵי גָלוּתָא עַל נְהַר כְּבָר
אִתְפְּתַחוּ שְׁמַיָא וַחֲזֵית
בְּחֵיזוּ נְבוּאָה דִי שְׁרַת עֲלַי
חֵיזוּ יְקָר שְׁכִנְתָּא דַייָ׃
ב בְּחַמְשָׁא לְיַרְחָא הִיא בנ'
שַׁתָּא חֲמִשְׁתָּא לְגָלוּת מַלְכָּא ב' וא' ליחזקאל
יוֹיָכִין׃ ג מֶהֱוֵי הֲוָה פִתְגָם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יְחֶזְקֵאל
בַּר בּוּזִי כַּהֲנָא בְּאַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל תָּב תִּנְיָנוּת
וְאִתְמַלַּל עִמֵּיהּ בִּמְדִינַת
אֲרַע כַּסְדָּאֵי עַל נְהַר כְּבָר
וּשְׁרַת עֲלוֹהִי תַּמָּן רוּחַ
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃ ד וַחֲזֵית
וְהָא רוּחַ עַלְעוֹלָא אָתֵי מִן
צִפּוּנָא עֲנָן רַב וְאֶשָּׁתָא
מִשְׁתַּלְהֲבָא וְזֵיהוֹרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר וּמִגוֹ עֲנָנָא וּמִגוֹ עַלְעוֹלָא כְּעֵין חַשְׁמַלָא מִגוֹ
אֶשָּׁתָא׃ ה וּמִגַוָהּ דְּמוּת אַרְבַּע בְּרִיָן וְדֵין חֶזְוֵיהוֹן דְּמוּת

נפתחו ב' וסימ' נפתחו שערי ארצך · נפתחו השמים וראה: החמישית ה' וסי' נמסר בסדר קדשים ובירמיה סימן לו: יחזקאל ב' בקריאה וסי' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר · והיה יחזקאל לכם למופת · וא' ליחזקאל העשרים דד"ה: וארא ת' ג' בסיפרא וסי' וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון · וארא החיות והנה אופן · וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב · וארא כי נטמאה · ויביאני דרך שער הצפון אל פני הבית: מראיהן ד' כתיב גו"ן בקריאה וסי' מראיהן רע כאשר בתחילה ואיקץ · מראיהן שפל מן הקיר · וזה מראיהן דמות אדם להנה · מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו:

תולדות אהרן בן בוזי · מ"ק כה זוכר לך לך ויצא שמות: מתלקחת · חגיגה יג זוהר ויקהל:

רשי

היה היה דבר ה' אל יחזקאל ותהי עליו שם יד ה': ואני בתוך הגולה. כלומר חוץ לארץ ישראל: על נהר כבר. שם הנהר: מראות אלהים. על שם שלא היה רואה באספקלריא המאירה קורא אותה מראות אלהים כעין חלום ולא ממש וכל הנביאים אף הם מתוך אספקלריא שאינה מאירה ראו חוץ ממשה רבינו הוא שנאמר וביד הנביאי' אדמ' (הושע י"ב): (ב) היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין. נמצינו למדין שהשלשים שנה שמנה לתחלת היובל מנה שהיובל האחרון התחיל בתחלת י"ח ליאשיהו היא השנ' שמצ' חלקיהו את הספר (מלכים ב' כ"ב) וכן שנינו בסדר עולם שהיא היתה תחלת היובל יאשיהו מלך ל"א שנה צא מהן י"ז שעברו כבר נשתיירו י"ד שנה יהויקים מלך י"א שנה הרי עשרים וחמש ויכניה בנו לא מלך אלא ג' חדשי' וגלה ושנה שניבא יחזקאל היתה חמישית לגלותו הרי שנת שלשים ביובל וכן מצינו בסוף נבואתו שנתן סימן למנין היובל שנאמר ויהי בכ"ה שנה לגלותנו בראש השנ' בעשור לחדש (לקמן מ') ואמרו רבותינו איזהו שנה שראש השנה שלה בעשור לחודש הוי אומר זו שנת היובל: (ג) היה היה דבר ה'. אמרו רבותינו היה כבר לפי שאין השכינה שור' על נביא בחוצה לארץ אלא על ידי שפרחה עליו תחלה בארץ ושנינו בברייתא דמכילתא בן אדם עמוד על רגליך (לקמן י"ב) הוא היה תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר ויש אומרים בן אדם חוד חידה (לקמן י"ז) הוא תחלת הספר ואומר אני שאותה נבואה נאמר' לו קודם שגלו שהיה ראויה ליאמר לו בארץ שאין מפורש בה גולה והיא נכרת תחלת שליחתו אליהם ויונתן אף הוא כך תירגם מהוי הוה פתגם נבואה מן קדם ה' עם יחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תב תניינות אתמלל עמיה במדינת ארעא כשדאי ויחזקאל גלה עם החרש והמסגר שגלו עם יהויכין: יד ה'. כל לשון יד האמורה בספר זה ובכל לשון נבואה איננה אלא לשון תוקף שהנבואה תוקפת על כחו כאדם משתגע דיספרי"לא בלע"ז: (ד) והנה רוח סערה באה מן הצפון. היא מרכבת כסא כבוד השכינה כמה שנאמר בענין ולפי שבאה בחימה להשחית את ישראל לכך נדמית לרוח סערה וענן: באה מן הצפון. שמשם היתה מארץ כשדים שהיא בצפון שנאמר מצפון תפתח הרעה (ירמיה א) ולמה הלכה שם כדי לכבוש את כל העולם תחת נ"נ שלא יאמרו הבבליים ביד אומה שפלה מסר את בניו שכשדים אומה שפלה היו שנאמר זה העם לא היה (ישעיה כ"ג) כך דרשו רבותינו במסכת חגיגה: ונגה לו. לענן סביבו מבחוץ רמז הוא שעתידין ישראל ליגאל משם: כעין החשמל. חשמל מלאך ששמו כך וכעין גוון שלו ראה מתוך האש וכך אמרו רבותינו מעשה בתינוק אחד שהיה דורש במעשה מרכבה והיה מבין בחשמל ויצאה אש מחשמל ואכלתו ועוד אמרו כי המלה מורכבת באמרם מאי חשמל א"ר יהודה חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות ועתים ממללות בשעה שהדיבור יוצא מפי הקב"ה חשות בשעה שאין הדיבור יוצא מפי הקב"ה ממללות כלומר משבחות ומהללות את השם ויתכן שיהא חשמל שם העין שהוא קרוב לעין האש כי אמר חשמל מתוך האש ואמר כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה ואמר במראה השניה וממתניו ולמעלה כמראה זוהר כעין החשמלה: (ה) ומתוכה. של אותה האש ראיתי כעין חשמל הנראה מתוך האש ולא נודע מהו ומדרש שדרשו בו רבותינו חיות אש ממללות אינו מיושב על הענין: דמות אדם להנה. יש לתמוה שהרי אף דמות שור ואריה ונשר להנה ונראה בעיני לפי שזה אב לכולם קילס הנביא את המרכבה בו והוא דמות פרצופו של יעקב אבינו:

רדק

בתוכם ובאה לו הנבואה בזה הדרך שנראה לו שנפתחו השמים וראה אלה המראו' שמספ' והולך ומה שאמר מראות אלהים רוצה לומר מראות גדולות ונפלאות כי דרך הכתוב כשרוצה להגדי' הדבר סומך אותו לאל כמו עיר גדולה לאלהים כהררי אל ארזי אל מאפל יה שלהבת יה וי"ת הפסוק כן והוה בתלתין שנין וגו' ובמקצת נסחאות תרגם על נהר כבר נהר פרת וכן אומרים המגידי' כי כבר הוא פרת ומצאנו בזה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל ר' יודן ורב הונא ר' יודן אומר הוא פרת הוא כבר פרת שהוא פרה ורבה כבר שפירותיו גסים ואינם יוצאים בכברה רב הונא אומר פרת בפני עצמו כבר בפני עצמו: (ב) בחמשה לחדש. כבר כתבנו טעם השנה החמישי': יויכין. כמו יהויכין וכן יונדב ויהונדב יונתן ויהונתן: (ג) היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים. אמרו רבותינו זכרונם לברכה אין השכינה שורה על הנביאים בחוצה לארץ וכשנדבר עמהם בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא במקום טהור על המים שנאמר על נהר כבר ואני הייתי על אובל אולי ואני הייתי על יד הנהר ר' אלעזר בר צדוק אומר הרי הוא אומר קום צא אל הבקעה מגיד שהבקעה בשדה תדע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה מפני ה' ויש אומרים כי פעם ראשונה אינו נדבר עם הנביא בחוצה לארץ פעם שניה מדבר ולזה נוטה דעת יונתן שתרגם מהוה הוה פתגם מן קדם ה' עם יחזקאל וגו' כבעמוד ומה שאמר אל יחזקאל בן בוזי היה לו לומר אלי וכן ותהי עליו עלי אלא שכן דרך המקרא לפעמים כמו נשי למך ואל משה אמר עלה אל ה' את יפתח ואת שמואל ובתרגום ירושלמי יחזקאל נביא בר ירמיהו נביא ונקרא ירמיהו בוזי על שהיו מבזין אותו: (ד) וארא. ואש מתלקחת. פי' מתלקחת בתוך הענן כמו ואש מתלקחת בתו' הברד: ומתוכה כעין החשמל. ת"י ומגו עננא מגו עלעולא כעין חשמלא מגו אשתא ודעת רז"ל בחשמל שהוא מלאך ואמרו מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל יצא אש מחשמל ושרפתו ועוד דרשוהו נוטריקון חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא ממללות: (ה) ומתוכה. תירגם יונתן

ולארבעה

מצודת ציון

א (א) כבר. כן שם הנהר: (ד) מתלקחת. מתלהב ובוער כמו ואש מתלקחת בתוך הברד (שמות ט) והוא מלשון לקיחה כי הלהב נלקח ונאחז בדבר הנשרף: ונוגה. ענין האורה וזריחה כמו מנוגה נגדו (תהלים יח): כעין. כגוון כמו ועינו כעין הבדולח (במדבר יא): החשמל. הוא הזך אשר באש המנוקה מן העשן. אף היא מלה מורכבת חש מל וחש הוא ענין שתיקה כמו עת לחשות (קהלת ג) ומל הוא מלשון מלה ודבור: (ה) חיות. ר"ל ממין כחי וכת"י

מצודת דוד

מלך ל"א שנים אם כן נשארו עוד י"ד שנים אחריו מלך יהויקים י"א שנה הרי כ"ה כי יהואחז שמלך לפניו ויהויכין שמלך אחריו לא מלכו שניהם כי אם ששה חדשים ועשרה ימים ולא היה שנה שלימה) אם כן בשנה החמישית לגלות יהויכין נשלמו שלשים שנה (ולפי כשמצאו ספר תורה היתה הרעשה רבה והשנה ההיא היתה רשומה ומפורסמת ונודעת בין האנשים כי אז נגלה להם אשר החורבן מיועד לבוא לכן תלה בה הנבואה ההיא שראה בה נסיעת השכינה מבית ה' כמלך הרוכב על המרכבה): ברביעי. בחדש הרביעי: ואני. אז הייתי אני בין אנשי הגולה על נהר כבר: מראות אלהים. מראות השכינה: (ב) בחמשה לחדש וגו'. ר"ל בחמשה לחדש האמור היא היתה בשנה החמישית לגלות ונומר: (ג) דבר ה'. הוא הדבור האמור אחר ספור המראה: יד ה'. כח חוזק הנבואה: (ד) רוח סערה באה מן הצפון. הוא רמז על מלך בבל והכשדים שהמה מצפון א"י והמה יבואו על א"י בשטף אף: ענן גדול. גם ראה ענן גדול והוא רמז על חשכת הצרות הבאות עליה: ואש מתלקחת. והוא רמז על שריפת בית ה': ונוגה לו סביב. סביבות הדברים האלה ראה נוגה והארה והוא רמז שאחר כל הצרות יהיו מסובבים באור ישועה: ומתוכה. הדבר שבתוך כל אחת והוא הדבר המסבב ומביא את כל אלה הוא כגוון החשמל הנראה מתוך האש והוא הזך אשר באש המנוקה מן העשן עד שכמעט לא יוכל העין להשיגו כמו שהיא והוא לרמז שבין ההרעה ובין ההסבה לא יבוא במקרה כ"א הכל בגזירת המקום וכנהו בשם חשמל על כי אין להשיגו וגם חשמל היא מלה מורכבת חש מל שראוי לחשות ולשתוק מן המלול והדבור בו כי אין לחקרו בשום דמיון: (ה) ומתוכה. מתוך הנוגה שנזכר למעלה ראה דמות ארבע חיות: וזה מראיהן. ר"ל זה תואר מראה גופן שהיה לכן דמות גוף אדם:

ולארבעה

(ו) וארבעה פנים לאחת · לאחת זו לפרצוף האדם לבדה היו ארבעה פנים וכן לאריה ולנשר ולשור הרי שש עשרה לחיה וכן לכל חיה וחיה וארבע כנפים לכל אחד מן הפנים הרי ששים וארבע כנפים לחיה והוא שתרגם יונתן מאתן וחמשין ושיתא גפין : (ז) רגל ישרה · רגלין כיונן מכוונין זה כנגד זה : דבר אחר ישרה שאין להם קפילים ארכובות לכוף את שוקיהם לפי שאין להם ישיבה ולא שכיבה ואין צריכין להיות להם קפילין כעין שיש לבהמה קפץ עליון וקפץ תחתון שבהם היא כופפת שוקיה לשכב : רגל עגל · רגל עגול וכן תרגם יונתן רגלין סגלגלין : ונוצצי' · מאוד זהרורייהם · דומה כאלו יוצאות מהם נצוצות כדאמרינן במסכת יומא אף היא עשתה נברשת של זהב וכו' בשע' שהחמ' זורחת נצוצות יוצאין הימנה וכו' : כעין · כמו כמראה : נחושת קלל · מזוקק ומאיר ומגהה חברו עם קלוי באש (ויקרא ב') : (ח) וידי אדם מתחת כנפיה' · כתרגומו למחתי בהון גומרין דאשא וגומר וכן אנו מוצאים בספר זה וישלח הכרוב את ידו אל האש אשר בינות לכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים וכן אחריו ויראו לכרובים תבנית יד אדם וגומר (לקמן י') ידי אדם חותות את האש ונותנות לכרוב והכרוב לשליח כדי שיצטננו הגחלים מיד אל יד להקל הפורעניות מעל ישראל : על ארבעת רבעיהם · לארבעה רוחות העולם שהרי יש להם פנים וכנפים לכל רוח : ופניהם וכנפיהם לארבעתם · כתרגומו שוה לארבעתן : (ט) חוברת אשה אל אחותה כנפיהם : כנפה של זו פרושה לצד כנפה של זו לכאן וכן לכאן עד שחוברות ומגיעות זו לזו ובכך הם מכסות פניהם שהכנפים פרושות למעלה מן הפנים : לא יסבו בלכתן · אם רוצות ללכת לאיזה רוח שירצו אין צריכות להסב פניהם שהרי יש להם פנים לכל צד לפיכך איש אל עבר פניו ילכו לצד פניו של אותה רוח שהם רוצים ללכת ילכו : (יא) ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה · אלמלא שראיתי פעם זקן גדול נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו אבל הניקוד למדני להבדילם זו מזו ולהעמיד תיבת ופניהם בפני עצמה וכן פירושו ופניהם להם וכנפיהם היו פרודות למעלה מפניהם ומכסות אותם כיצד לאיש שתים חוברות איש לכל פנים ופנים שתים כנפיהם חוברות לכל אחת כנף חיה זו פרושה לצד כנף חיה זו ושל זו לצד זו והפנים שבינתים מכוסים בהם ודוגמא לשון מקרא זה יש עוד בפרשה זו וגביהם וגובה להם ויראה להם תיבת וגביהם עומדת בעצמה : ושתים מכסות · וב' כנפים הנותרות מכסות את גויותיהנה : (יב) אל אשר יהיה שמה הרוח · הרצון ללכת : (יג) היא מתהלכת בין החיות · המראה הזאת מתהלכת בכל החיות : ונגה לאש · יותר מאש שלנו :

ברק

ו וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָת וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאַחַת לָהֶם׃ ז וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל יְשָׁרָה וְכַף רַגְלֵיהֶם כְּכַף רֶגֶל עֵגֶל וְנֹצְצִים כְּעֵין נְחֹשֶׁת קָלָל׃ ח וִידֵו אָדָם מִתַּחַת כַּנְפֵיהֶם עַל אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם לְאַרְבַּעְתָּם׃ ט חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ כַּנְפֵיהֶם לֹא־יִסַּבּוּ בְלֶכְתָּן אִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ׃ י וּדְמוּת פְּנֵיהֶם פְּנֵי אָדָם וּפְנֵי אַרְיֵה אֶל־הַיָּמִין לְאַרְבַּעְתָּם וּפְנֵי־שׁוֹר מֵהַשְּׂמֹאול לְאַרְבַּעְתָּן וּפְנֵי־נֶשֶׁר לְאַרְבַּעְתָּן׃ יא וּפְנֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם פְּרֻדוֹת מִלְמָעְלָה לְאִישׁ שְׁתַּיִם חֹבְרוֹת אִישׁ וּשְׁתַּיִם מְכַסּוֹת אֵת גְּוִיֹּתֵיהֶנָה׃ יב וְאִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ אֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּן׃ יג וּדְמוּת הַחַיּוֹת מַרְאֵיהֶם כְּגַחֲלֵי־אֵשׁ בֹּעֲרוֹת כְּמַרְאֵה הַלַּפִּדִים הִיא מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַחַיּוֹת וְנֹגַהּ לָאֵשׁ

ני ר"פ · כ׳ • ג׳ · ני • ט׳ • ג׳ וידי ק׳ · ט׳ · ג׳ · י"ו · ר׳כ׳מ"ל•ד׳ • י"ו · ד׳ • ט׳ · כ׳ עכשו · ני מ"ל · ני ומ"ל י׳ · ס׳ · ג׳.

אֱנָשָׁא לְהֵין׃ י וְאַרְבְּעָא אַפִּין לְחָדָא וְאַרְבַּע אַפִּין לְכָל חַד וְחַד שִׁתַּת עֲסַר אַפִּין לִבְרִיתָא חֲדָא מִנְיַן אַפַּיָא דְאַרְבַּע בִּרְיָן שִׁתִּין וְאַרְבְּעָא אַפִּין וְאַרְבְּעָה גַפִּין לְחָדָא וְאַרְבְּעָא גַפִּין לְכָל חַד וְחַד שִׁתַּת עֲסַר גַפִּין לְכָל אַפָּא וְאַפָּא שִׁתִּין וְאַרְבְּעָא גַפִּין לִבְרִיתָא חֲדָא וַהֲווֹ מִנְיַן גַפַּיָא דְאַרְבַּע בִּרְיָן מָאתָן וְחַמְשִׁין וְשִׁתָּא גַפִּין׃ ז וְרַגְלֵיהוֹן רַגְלִין כֵּיוָנָן וּפַרְסַת רַגְלֵיהוֹן כְּפַרְסַת רַגְלִין סַגְלְגְלָן וּמְזִיעָן עָלְמָא בְּמַהֲכְהֵן וּמְנַצְנְצָן כְּעֵין נְחָשׁ מְצַלְהֵב׃ ח וִידִין כִּידֵי אֱנָשָׁא עֲבִיד לְהוֹן מִתְּחוֹת גַפֵּיהוֹן עַל אַרְבַּע סִטְרֵיהוֹן לְמֶחְתֵּי בְהֵן גוּמְרִין דְאֶשָּׁא מִבֵּינֵי כְרוּבַיָא מִתְּחוֹת רְקִיעָא דְעַל רֵישֵׁיהוֹן לְמִתַּן עַל חוּפְנֵי סָרְפַיָא לְמִזְרַק עַל אֲתַר רַשִׁיעַיָא לְאַבָּדָא חַיָּבַיָא עָבְרֵי מֵימְרֵיהּ וְאַפֵּיהוֹן וְגַפֵּיהוֹן שָׁוֵי לְאַרְבַּעְתֵּהֵן׃ ט מְכַוְנָן חֲדָא לְקֳבֵיל חֲדָא גַפֵּיהוֹן לָא מִתְחַזְרִין בְּמֵיזַלְהֵן בִּרְיָא לְקֳבֵיל אַפָּהָא אָזְלָן׃ י וּדְמוּת אַפֵּיהוֹן אַפֵּי אֱנָשָׁא וְאַפֵּי אַרְיָא עֲבִיד מִימִּינָא לְאַרְבַּעְתֵּהֵן וְאַפֵּי תוֹרָא עֲבִיד מִסְּמָלָא לְאַרְבַּעְתֵּהֵן וְאַפֵּי נִשְׁרָא לְאַרְבַּעְתֵּהֵן׃ יא וְאַפֵּיהֶן וְגַפֵּיהֶן פְּרִישָׁן מִלְעֵלָא לְחָדָא תַרְתֵּין מְכַוְנָן חֲדָא וְתַרְתֵּין מְכַסָּן יַת גְוִיָתְהֵין׃ יב וּבִרְיָא לְקֳבֵיל אַפָּהָא אָזְלָא לַאֲתַר דְתֶהֱוֵי תַמָּן רַעֲוָא לְמֵיזַל אָזְלָן לָא מִתְחַזְרָן בְּמֵיזַלְהֵן׃ יג וּדְמוּת בִּרְיָתָא חֶזְוֵיהֶן כְּגוּמְרִין דְאֶשָּׁא בָּעֲרָן כְּחֵיזוּ בְעוּרַיָא אֶשָּׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא בֵּין בִּרְיָתָא וְזֵיהוֹרַיָא לְאֶשְׁתָּא וּמִן אֶשְׁתָּא נָפֵיק בַּרְקָא׃

יונתן חיות ברין : (ז) ורגליהם · ונוצצים · מענין נצוץ : קלל · ממורט וחק ות"י ומנצנצן כעין נחשת מולהב : (ח) וידו אדם · כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והכתוב רוצה לומר וידו אדם כאילו אמר וידיו ידי אדם כמו עיניך יונים ר"ל כעיני יונים : (ט) חוברות אשה · כמו יריעות אשה אל אחותה כי לכל דבר יקרא איש ואשה וכנה החיות באשה ואיש כמו שכנה אותם בחיות וכרובים ותירגם יונתן מכוונן חדא לקבל חדא גפיהון לא מיתחזרין בתיזלהון בירייא לקבל אפהא אזלן : (יא) ופניהם · מלת ופניהם נפרדת בטעם לומר שאינה דבקה עם הבאה אחריה ר"ל ופניהם היו כמו שזכר וכנפיהם היו פרודות מהגוף ופרושות למעלה לעופף : (יב) ואיש . הרוח · הרצון וכן תירגם יונתן רעותא : (יג) ודמות · פירוש דמות עיניהם כי דמות גופותם כבר אמר : היא מתהלכת · היא האש וכן תירגם יונתן אשתא משתלהבא בין בריתא : והחיות

וידי ר׳ וסי׳ וידי משה כבדים · וידי עם הארץ תבהלנה · וידי אד׳ מתחת : מעשה חרש וידי צורף : ודמות פניהם פני אדם חד מן כ׳ פסוקים דאית בכל חד ד׳ מלי׳ דמי׳ קדמא קרחי וג׳ בתראי נסבי׳ ו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך ו׳ : אל אשר ה׳ בקריאה וסי׳ ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך · והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכם · ואיש אל עבר פניו ילכו קדמא · בבאם הכהנים · ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך

תולדות אהרן וארבע כנפים · ברכות יא : רגל ישרה · יומא יט חגיגה יג (ברכות ב) : וידי אדם · פסחים קיט : ודמות פניהם · חגיגה יג (סוכה נד) :

מצודת ציון

וכת"י בריין : דמות . צורות : לאחה · לכן : (ז) ישרה · שוה מבלי עקום פרקים : וכף . הוא תחתיות הרגל : ונוצצים · מל' ניצוץ אש : וקלל . מזוקק ומזהיר וכן ומרגלותיו כעין נחושת קלל (דניאל י) : (ח) רבעיהם · ת"י סטריהון והוא מל' רבע כי כל צד הוא רבע כי ארבע צדדים יש : (ט) חוברות . ר"ל נוגעות : אשה אל אחותה · כן יאמר בדברים השווים וכן ופניהם איש אל אחיו (שמות כה) : יסבו . מלשון סבוב והסבה : עבר צד : (יא) וכנפיהם . בא הוי"ו במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שם א) ור"ל עם יוסף שהיה במצרים : פרודות · ענין פרישה כמו מפוזר ומפורד (אסתר ג) : גויתיהנה . גופיהן כמו גוית שאול (ש"א ל"א) : (יב) הרוח . ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז) : (יג) בוערות · דולקות · הלפידים .

כן

מצודת דוד

(ו) וארבעה פנים לאחת · כי לכל חיה היה לה ד׳ פרצופים והם אדם ואריה ושור ונשר א׳ לכל רוח וכמ"ש בענין ואמר בזה שכ"א היה כלול מארבע וא"כ לכל החיות בכללה היו ס"ד פנים ולכל אחת מהפנים היו ארבע כנפים נמצא היה בין כולם רנ"ו כנפים כן מ"י : (ז) רגל ישרה · ר"ל אין בהם פרקים לכוף את שוקיהם לפי שאין להם לא שכיבה ולא ישיבה ואין להם צורך בפרקים : וכף רגליהם · תחתיות רגליהם היה כדמות כף רגל עגל : ונוצצים · הרגלים היו מזהירים וכאלו מעליכים ניצוצות כגון נחושת מזוקק המזהיר ביותר וכאלו משליך ניצוצות : (ח) וידי אדם · ידים כידי אדם היה להם מתחת כנפיהם כן היה בכל ארבעת לצדיהם : ופניהם · הפנים והכנפים שהיה להן כן היו שוים לארבעת החיות זה כזה : (ט) חוברות וגומר · כנפיהם היו מחוברות ונוגעות אחת אל אחת לכסות בהם הפנים וכאשר יאמר למטה בענין : ולא יסבו בלכתן · כשירצו לשנות דרכם מעבר אל עבר לא יסבו מצד אל צד לפי שכ"א מהם ילכו אל עבר מול פניו כי יש להם פנים לכל רוח ובכל עבר שילכו הנה ילכו מול פניהם : (י) ודמות פניהם · מראה פני החיות אחת היה פני אדם והיה כלול מארבע וכן כולם (ובפני אדם ראה מול עבר פניו) : אל הימין · בעבר הימין של פני האדם : לארבעתן · כן היה בכל ארבעת החיות : מהשמאל · בעבר השמאלי של פני האדם : לארבעתן · כן היה בכל ארבעת החיות : ופני נשר לארבעתן . בכל ארבעת החיות היה פני נשר והוא היה מאחורי פני האדם : (יא) ופניהם · ר"ל ופני החיות הנה היו עם כנפיהם פרושות ממעל להם להיות מכוסות בהם : לאיש . לכל פנים היה ב׳ כנפים חוברות ונוגעות איש אל אחיו לכסות בהם הפנים : ושתים . ושתי כנפים היו נוכסות את גופתן : (יב) ואיש . כל חיה מהחיות ילכו אל מול עבר פניו רצה לומר בכל רוח שהלכו היה מול עבר הפנים כי היה להם פנים בכל רוח : אל אשר יהיה וגומר · אל המקום אשר יהיה הרצון ללכת הלכו כן ולא יסבו להפנות מצד אל צד בעת לכתן : (יג) ודמות החיות . צורת גוון החיות היה מראיהן כגחלי אש הבוערות ולתוספת

ביאור

ט' מ"ל וּמִן־הָאֵשׁ יוֹצֵא בָרָק׃ יד וְהַחַיּוֹת
ל' · ג' רָצוֹא וָשׁוֹב כְּמַרְאֵה הַבָּזָק׃ טו וָאֵרֶא
ה' בסיפרא הַחַיּוֹת וְהִנֵּה אוֹפַן אֶחָד בָּאָרֶץ אֵצֶל
ל' ר"פ הַחַיּוֹת לְאַרְבַּעַת פָּנָיו׃ טז מַרְאֵה
ט' הָאוֹפַנִּים וּמַעֲשֵׂיהֶם כְּעֵין תַּרְשִׁישׁ
ד' · ל' וּדְמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּן וּמַרְאֵיהֶם
וּמַעֲשֵׂיהֶם כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפַן בְּתוֹךְ
ב' ל' הָאוֹפָן׃ יז עַל־אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶן
ג' בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּן׃
ל' · ב' · ל' יח וְגַבֵּיהֶן וְגֹבַהּ לָהֶם וְיִרְאָה לָהֶם
ל' וְגַבֹּתָם מְלֵאֹת עֵינַיִם סָבִיב
ד' לְאַרְבַּעְתָּן׃ יט וּבְלֶכֶת הַחַיּוֹת יֵלְכוּ
ל' הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם וּבְהִנָּשֵׂא הַחַיּוֹת
ל' מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים׃ כ עַל
ז' פסוקים שם שמה אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ
שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת וְהָאוֹפַנִּים יִנָּשְׂאוּ
לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים׃
ל' כא בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ וּבְעָמְדָם יַעֲמֹדוּ
ל' וּבְהִנָּשְׂאָם מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ
הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה
ל' בָּאוֹפַנִּים׃ כב וּדְמוּת עַל־רָאשֵׁי

יד וּבְרִיָּתָא בְּאִשְׁתַּלְחוּתְהֵין
לְמֶעְבַּד רְעוּת רִבּוֹנְהֵין
דְּאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בִּמְרוֹמָא
עֵלָּא מִנְּהֵין בְּאַנְפָּא עֵינָא
לְמֶחֱזֵי חָזְרָן וּמַקְפָן וּמְכַסְּן
יַת עָלְמָא וְתָיְבִין בִּרְיָתָא
כַּחֲדָא וְקַלִּילָן כְּחֵיזוּ בַרְקָא׃
טו וַחֲזֵית בִּרְיָתָא וְהָא גַּלְגַּל
חַד מִשְׁתְּוֵי בְּמִלְרַע לְרוּם
שְׁמַיָּא בִּסְטַר בִּרְיָתָא
לְאַרְבַּע אַפּוֹהִי׃ טז חֵיזוּ
גַלְגְּלַיָּא וְעוֹבָדֵיהוֹן כְּעֵין אֶבֶן
טָבָא וּדְמוּת חַד לְאַרְבַּעְתְּהֵן
וְחֶזְוֵיהֶן וְעוֹבָדֵיהֶן כְּמָא דִּהְוֵי
גַלְגַּל בְּגוֹ גַלְגָּל׃ יז עַל
אַרְבַּעָא סִטְרֵיהֶן בְּמֵיזַלְהֵין
אָזְלִין לָא מִתְחַזְרִין בְּמֵיזַלְהֵין׃
יח וְגַבֵּיהֶן שָׁוְן לְקִיבְלָא רְקִיעָא
וְרוּמָא לְהֶן וּדְחִילִין אִנּוּן
וְגַבֵּיהֶן מְלָן עֵינִין סְחוֹר סְחוֹר
לְאַרְבַּעְתְּהֶן׃ יט וּבְמֵיזַל
בִּרְיָתָא אָזְלִין גַלְגְּלַיָּא
לְקִבְלֵיהֶן וּבְאִתְרָמָא בִּרְיָתָא
בְּמִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָּא מִתְרְמִין
לְגַלְגְּלַיָּא׃ כ עַל אֲתַר דַּהֲוֵי
תַמָּן רַעֲוָא לְמֵיזַל אָזְלִין לְתַמָּן
רַעֲוָא לְמֵיזַל וְגַלְגְּלַיָּא מִתְרְמִין
לְקִבְלְהֶן אֲרֵי כְּרוּחַ בִּרְיָתָא בְּגַלְגְּלַיָּא׃ כא בְּמֵיזַלְהוֹן אָזְלִין וּבְמְקָמְהוֹן קָיְמִין וּבְאִתְרָמְהוֹן
בְּמִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָּא מִתְרְמִין גַלְגְּלַיָּא לְקִבְלֵיהוֹן אֲרֵי כְּרוּחַ בִּרְיָתָא בְּגַלְגְּלַיָּא׃ כב וּדְמוּת

ברק. פלגדור"ש בלע"ז: (יד) רצוא ושוב כמראה הבזק. פירשו רבותינו רצוא ושוב כלהבת הכבשן שיוצאה תמיד מפי הכבשן וממהרות לחזור וליכנס כך כשמוציאות ראשן מתחת הרקיע שנטויה למעלה מהן כמו שמפורש בענין מציצות מפני השכינה שלמעלה מן הרקיע וממהרות להשיב את ראשן: כמראה הבזק. דלאמפגי"לא בלע"ז וגוון אש להם כגוון אש היוצא מבין החרסין שמזקקין זהב בכור בתוכן והאש שיוצא' משם נבועה בגוונים (תו' וי"מ הבזק לשון פיזור כפי. שפרשוהו רבותינו כמראה הבזק ר"י אומר בשם ר' סימון בשם ר' לוי בן פרטא כזה שבוזק גפת בכירה כלומר שמפזר גפת שהוא פסולת הזתי' בכירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזהו פירוש רצא ושוב ועוד יש בדבריהם בזק לשון פיזור בזק בהו עפרא והוו חרבי כלומר פזר וכן במשנה בוזקין מלח ע"ג הכבש בשביל שלא יחליקו ויש משמע בזק כמו ברק והוא לשון חפוש) ע"כ תוס' סא"א: (טו) אופן אחד בארץ. ברצפת הרקיע: לארבעת פניו. של כל חיה או האופן יש לו ד' פנים. רבותינו אמרו זה סנדלפון שעומד בארץ וראשו מגיע לבין החיות אבל לפי הענין אנו למדין שהאופנים ד' הם: (טז) כעין תרשיש. כמו אבן כוכב ששמה תרשיש קריספא"ל בלע"ז: כאשר יהיה האופן בתוך האופן. כאופן קבוע בתוך האופן שתי וערב לפי שהן הולכות לכל עבר פניהם לד' רוחות צריך שיהא האופן מגלגל לד' רוחות: (יז) על ארבעת רבעיהן וגומר. בשביל מעשה האופנים הולך לשונו לומר שאין האופנים מעכבין עליהם שאף הם עשויין לכך: (יח) וגביהן. וגב יש להם: וגובה להם ויראה להם: מאויימים הם לרואה אותם ויש פותרין ויראה להם במורא עומדי': וגבותם. אילוצרקלי"ש בלע"ז: מלאות עינים סביב. לראות לכל רוח שהרי לא יסבו בלכתם: (יט) מעל הארץ. מעל לרצפת הרקיע וכת"י מלרע לרום שמיא כלומר בהנשאם מלמטה למעלה: (כ) הרוח. הרצון של הקב"ה: שמה הרוח ללכת. אנ"ל להם לנד זה לכו שרוחו של הקב"ה בחיות ורוח החיה באופנים: (כא) בלכתם. החיות: ילכו. האופנים:

סקרה

(יד) והחיות רצוא ושוב. מקור שרשו רצה והאל"ף במקום ה"א ויהיה רצה ורוץ כענין אחד וכן ותרץ עמו משרש רצה ענין מרוצה ובזק כמו ברק וכן תירגם יונתן ברקא ובדברי רבותינו ז"ל מאי רצוא ושוב אמר רב יהודה כאור היוצא מפי הכבשן מאי כמראה הבזק אמר רבי יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין התרסים ורבי יהודה אומר בשם רבי סימון בן פזי כזה שבוזק גפת בכירה כלומר כמי שמפזר גפת שהיא פסולת הזיתים בכירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזהו פירושו רצוא ושוב ולפי שהוא ברק ענינו כי הברק רץ מהרה ושב ומתכנס מהרה עד שכמעט משיגנו הראות ברוצו ושובו והתכנסו קל מהרה ויונתן תירגם פסוק זה ובריתא באשתלותיהון למעבד רעות רבונהון דאשרי שכנתיה במרומא וגו' ובקצת נוסחאות באגפא בגימל: (טו) וארא החיות והנה אופן אחד בארץ. פירושו למטה במקום שפל כמו רקמתי בתחתיות ארץ וכת"י: (טז) מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש. תרשיש היא אבן טובה הנזכרת באבני החושן תרשיש שהם וישפה וכן אמר במראה השלישית כעין אבן תרשיש ועיני' כעין תכלת ופי' ומעשיהם בדמיון אבן תרשיש כי הוא אמר שתי מלות מראיהם ומעשיהם ואמר לדמיון מראה כעין תרשיש ולדמיון מעשה כתרשיש שהם מקבלים מעשה ופעלה כמוהו: (יח) וגביהן. מלת וגביהן נפרדת בטעם ופירושם כמו שפי' במלת ופניה' שאינה דבקה עם הבאה אחריה אמר וגביהן כמו שהיו גבי כל אופן אלא שגבה היה להם עד שמרוב גבהם היתה יראה להם כי הדבר שהוא מופלג בכמותו יקרא כפלא ונורא וכן מעט נורא אל ארץ נוראה או באיכותו כמו הקרח הנורא וגבותם כמו וגביהן אלא שזה מקובץ בלשון זכרים וזה בלשון נקבות ומפני כפלו שנה המלה: (יט) ובלכת. ת"י ובמיזל בריתא אזלי' וגו': על אשר יהיה שם הרוח. הרצון כמו שפירשנו והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת ר"ל רוח האופנים: (כ) ללכת. בסגול באתנחתא וכן ויסוב שמואל ללכת: (כב) ודמות. הנורא. פירוש

לשוב: ושוב ג' בקריאה וסימ'
וישובו המים מעל הארץ הלוך
ושוב · וישלח את הערב ויצא
יצוא · והחיות רצוא ושוב:
סימן חברות אשה אל אחותה ·
ואיש אל עבר: ובתראה דרבעיהם
בלכתן · ושארא בלכתם: לארבעתן
ד' וסי' פני שור ופני נשר · מראה
האופנים ומעשיהם וגביהן וגבה
להם: ו' פסוקים שם שמה וסי'

תולדות אהרן בלכתם ילכו. זוכר פקודי: ראשי החיה. זוכר ויגש ויקהל:

מצודת ציון

כן יקרא סעף שהשלהבת קשורה בו וכן כלפיד יבער (שם סב): (יד) הבזק. כמו הברק כי זסבר"ן מתחלף: (טו) אופן. גלגל כענין של עגלה: (טז) תרשיש. שם אבן יקר: (יח) וגביהן. מל' גבוהות וכן וגבותם: עינים. גוונים הרבה והוא מלשון כעין תרשיש: (כ) לעומתם. ר"ל שוה להם וכן לעומת קלעי החצר: (שמות לח): החיה. ר"ל כל חיה או שאמר שם הכלל:

רקיע

מצודת דוד

ביאור אמרו כמראה הלפידים: הוא. המראה ההיא היתה מהלכת בין כל החיות ר"ל בכולן היה המראה ההיא: ונוגה לאש. ר"ל מראה האש שהיה לשם היה בו הארה יתירה ומרובה: ומן האש. ומן מראה האש שהיה בשם היה יוצא כעין ברק: (יד) רצוא ושוב. לא עמדו במקום אחד כ"א היו רצים ממקום למקום וחזרו למקומם במהירות רב כברק הזה המבריק ומתכנס מהר ומעט תשיגנו הראות: (טו) וארא החיות. הסתכלתי אל החיות וראיתי והנה דמות אופן אחד בארץ ר"ל למטה מן החיות: אצל החיות. אצל כל חיה מהחיות עמד אופן אחד: לארבעת פניו. ר"ל לכל ארבעת פני החיה לא היה אלא אופן אחד לא לכל פנים אופן: (טז) מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש. כי אבן תרשיש הוא בעל גוון יפה כעין התכלת וגם הוא זך בהיר עד שיראה בו מעבר אל עבר ולכן אמר מראה האופנים היה כגוון התרשיש וגם מעשיהם היה כמו מעשה התרשיש כי היו זכים ובהירים לראות דרך בהם כמו שרואים דרך אבן תרשיש: לארבעתן. לארבעת האופנים: ומראיהם ומעשיהם. מראות תואר פניהם ופעולתם היה כאשר יהיה האופן וגומר ר"ל כמראות ופעולת האופן העשוי בתוך האופן זה ממזרח למערב וזה מצפון לדרום שאז יכול הוא להתגלגל לכל רוח מבלי סבוב והחזרה כן היה מראות האופנים ופעולתם: (יז) על ארבעת רבעיהן. בזה יפרש המקרא שלפניו לומר הנה פעולתם היה אשר על ד' צדדיהן בתפן לכתם ילכו ולא יסבו בלכתן הואיל והיו מתגלגלים לכל צד: (יח) וגביהן. ר"ל היה להן גב הראויה להן לפי מראיהן שהיו בדמות אופני העגלות ויאמר על שמחיצות הגבוהות העולות ממעל להאופנים אשר הרוכב בה יושב שם בין המחיצות האלה: וגובה להם. שמחיצות היו גבוהים הרבה ומתוך גובהם היה יראה להם כי הדבר הגבוה מאוד מטיל אימה בעיני רואיו בעבור הפלגת הגובה וכן אמר בענין כעין הקרח הנורא של שמטיל אימה בעבור הפלגת הזוהר והלבנינות: וגבותם. המחיצות ההם היו מלאות הרבה גוונים מחולפים: סביב לארבעתן. המחיצות ההם היו מקיפות סביבות ארבעה האופנים וכדרך העגלות: (יט) ובלכת החיות. בעת ילכו החיות ילכו גם האופנים אצלם ובעת ינשאו החיות עצמן מעל הארץ לעלות לעלה ינשאו גם האופנים עמהם: (כ) על אשר וגומר. אל המקום אשר יהיה שם הרצון מהאל יתברך הרוכב בה ללכת ילכו החיות כי שמה גם הרצון מהחיות ללכת: והאופנים. כאשר ינשאו החיות למעלה אז גם האופנים ינשאו לעומת החיות ובשוה להם: כי רוח החיה. רצון כל חיה תקועה היא באופנים ולכן ילכו במקום שהמה הולכים: (כא) בלכתם. בעת ילכו החיות ילכו גם האופנים וכו' וכפל הדבר לחזוק לומר שלא תשתנה לעולם: (כב) ודמות וגו'. ר"ל ודמות השמות שהיו על ראשי

כעום

הקרח הנורא. ת"י גליד חסין גליא"ה פור"ש בלע"ז: (כג) ישרות. מכוונות: (כד) כקול מים רבים. יכול קול נמוך ת"ל כקול שדי כקול המפורש בכתובים קול ה' בכח קול ה' שובר ארזים (תהלים כ"ט): קול המולה כקול מחנה. קל מלוליהן כד מודן ומברכין קדם רבוניהון כקל משריית מלאכי מרומם: בעמדם תרפינה כנפיהם. מלהשמיע קול וי"ת במקומיהן משתקן גפיהן מן קדם דבורא דיבורו של מקום היוצא ממעל לראשן להשמיע לנביאים שליחותו כמו שמפרש והולך ויהי קול וגומר ומ"א בעמדם מלקלס בשביל צדיקים שיקלסו תחלה: (כה) ויהי קול מעל לרקיע. ת"י לזמן דהוה רעוא קדמוהי לאשמעא דבורא לעבדוהי נביאי היה קלא משתמע מעילוי רקיע מבין כרוביא מתחות רקיעא דעל ראשיהן: תרפינ' כנפיהם. מאימת הדבור: (כז) וארא כעין חשמל. לא נתן רשות להתבונן במקרא זה: בית לה. מלפנים לה כמראה אש: (כח) ואפול על פני. ואשתטחית: ואשמע קול מדבר. ומה דבר: (א) ויאמר אלי בן אדם וגומר. בן אדם קורא ליחזקאל מתוך שראה המרכבה הולך בין עלייה ומשתמש בה כמלאכים לומר אין כאן ילוד אשה אלא זה (וכ"ז הטעים אי"ש אח"ד לר' והכ"אהו) ול"נ שלא קראו בן אדם אלא בשביל שלא תהא דעתו רחבה עליו מתוך שהיה גס

הַחַיָּה רָקִיעַ כְּעֵין הַקֶּרַח הַנּוֹרָא ט'
נָטוּי עַל־רָאשֵׁיהֶם מִלְמָעְלָה׃
כג וְתַחַת הָרָקִיעַ כַּנְפֵיהֶם יְשָׁרוֹת ב' ר"פ כי חסב
אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ לְאִישׁ שְׁתַּיִם
מְכַסּוֹת לָהֵנָּה וּלְאִישׁ שְׁתַּיִם מְכַסּוֹת ד' . ג'
לָהֵנָּה אֵת גְּוִיֹּתֵיהֶם׃ כד וָאֶשְׁמַע אֶת־ ד' . ל'
קוֹל כַּנְפֵיהֶם כְּקוֹל מַיִם רַבִּים י'
כְּקוֹל־שַׁדַּי בְּלֶכְתָּם קוֹל הֲמֻלָּה ג' א' מלא וא' חסר
כְּקוֹל מַחֲנֶה בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה י' . ב'
כַנְפֵיהֶן׃ כה וַיְהִי־קוֹל מֵעַל לָרָקִיעַ ב' ב'
אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁם בְּעָמְדָם תְּרַפֶּינָה
כַנְפֵיהֶן׃ כו וּמִמַּעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־ ב' . ב' ימל קמירו
רֹאשָׁם כְּמַרְאֵה אֶבֶן־סַפִּיר דְּמוּת
כִּסֵּא וְעַל דְּמוּת הַכִּסֵּא דְּמוּת ל'
כְּמַרְאֵה אָדָם עָלָיו מִלְמָעְלָה׃
כז וָאֵרֶא ׀ כְּעֵין חַשְׁמַל כְּמַרְאֵה־אֵשׁ ל' בסיפרא קדמאה חשמל
בֵּית־לָהּ סָבִיב מִמַּרְאֵה מָתְנָיו תניין כחשמל: תלית' כחשמלה
וּלְמַעְלָה וּמִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמַטָּה ב'
רָאִיתִי כְּמַרְאֵה־אֵשׁ וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב׃
כח כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶעָנָן ל'
בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב
הוּא מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד־יְהוָה
וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי וָאֶשְׁמַע קוֹל
מְדַבֵּר׃

ב א וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן־אָדָם ל' בטעם בסיפ'

עַל רֵישֵׁי בְרִיתָא רְקִיעָא כְּעֵין
גְּלִיד חֲסִין מְרַבַּן עַל רֵישֵׁיהוֹן
מִלְעֵלָא׃ כג וּתְחוֹת רְקִיעָא
גַּפֵּיהוֹן מְכַוְּנָן חֲדָא לָקֳבֵיל
חֲדָא לַחֲדָא תַּרְתֵּין מְכַסְּיָן לְהֵין
וְלַחֲדָא תַּרְתֵּין מְכַסְּיָן לְהֵין יַת
גְּוִיַּתְהֵין׃ כד וּשְׁמַעִית יַת קָל
גַּפֵּיהֶן כְּקָל מַיִין סַגִּיאִין כְּקָלָא
מִן קֳדָם שַׁדַּי בִּמְהָכְהֵין קָל
מְלוּלֵיהֶן כַּד מוֹדָן וּמְבָרְכִין
יַת רִבּוֹנְהוֹן קַיָּמָא מֶלֶךְ עָלְמַיָּא
כְּקָל מַשְׁרְיַת מַלְאֲכֵי מְרוֹמָא
בְּמִקָּמְהֶן מְשַׁתְּקָן גַּפֵּיהֶן מִן
קֳדָם דִּבּוּרָא׃ כה וּבִזְמַן דַּהֲוֵי
רַעֲוָא קֳדָמוֹהִי לְאַשְׁמָעָא דִי
דִבּוּרָא לְעַבְדוֹהִי נְבִיֵּי יִשְׂרָאֵל
הֲוֵי קָלָא וּמִשְׁתְּמַע מֵעִלָּוֵי
רְקִיעָא מִבֵּין כְּרוּבַיָּא מִתְּחוֹת
רְקִיעָא דִי עַל רֵישֵׁיהוֹן
בְּמִקָּמְהֶן מְשַׁתְּקָן גַּפֵּיהֶן מִן
קֳדָם דִּבּוּרָא׃ כו וּמֵעִלָּוֵי
רְקִיעָא דִי עַל רֵישֵׁיהוֹן כְּחֵיזוּ
אֶבֶן טָבָא דְמוּת כּוּרְסְיָא וְעַל
דְּמוּת כּוּרְסְיָא דְּמוּת כְּחֵיזוּ
אֱנָשָׁא עִלּוֹהִי מִלְעֵלָא׃ כז וַחֲזֵית
כְּעֵין חַשְׁמְלָא כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא
מְגָיו לַהּ סְחוֹר סְחוֹר חֵיזוּ יְקָר
דְּלָא יְכִילָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי וְלָא
אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּלְעֵלָּא
חֵיזוּ יְקָר דְּלָא יְכִילָא עֵינָא
לְמֶחֱזֵי וְלָא אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא
בֵּיהּ וּלְרַע חֲזֵיתִי כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא
וְזִיהוֹרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ כח כְּחֵיזוּ קַשְׁתָּא דַּהֲוֵי בַּעֲנָנָא בְּיוֹמָא דְמִטְרָא כֵּן חֵיזוּ זִיהוֹרָא סְחוֹר סְחוֹר הוּא חֵיזוּ
דְּמוּת יְקָרָא דַּיְיָ וַחֲזֵית וְאִשְׁתְּטַחִית עַל אַפַּי וּשְׁמַעִית קָל דְּמִתְמַלֵּל׃ א וַאֲמַר לִי בַּר

פירוש נורא בלבנתו ובזהרו: (כג) ותחת. לאיש. לכל אחד ואחד: (כד) ואשמע. כקול שדי. פירוש חזק ותקיף וכן כשו' משדי יצא והיה שדי בצריך או פי' על האל יתברך שנקרא שדי וכן אמר במראה השלישית כקול אל שדי בדברו ורוצה לומר בדברו כשדבר בהר סיני שנאמר בו קול גדול ושם אמר נשמע עד החצר החיצונה שהוא גבול הבית וכן בהר סיני אף על פי שהיה הקול גדול לא נשמע חוץ למחנה ישראל וכן כל קול כן בואה אינו נשמע אלא למי שמיוחד אליו הקול: קול המולה. פי' כמו מלה אלא שזה מורה על מלה חזקה נשמעת ממדברים רבים כקול מחנה: (כה) ויהי קול מעל לרקיע. תרגם יונתן הפסוק כן ובזמן דהוו רעוא וגו': (כו) וממעל. דמות כמראה אדם לא תרגמו יונתן: (כז) וארא. בית לה. מבפנים לה ותרגם יונתן הפסוק כן וחזי' כעין חשמלא כחיזו אשתא וגו' כבעמוד ובנוסחא אחרת מצאתי דלא אפשר לאסתכלא ביה ולרע: (כח) כמראה הקשת. ואפול על פני. וראה כל המראה הנזכרת מראשה ועד סופה: ואפול על פני. שהשתומם לבי על המראה: ואשמע קול מדבר. ובעודי נופל על פני שמעתי קול שמדבר אלי זה היה מלאך שדבר עמו ואמרו רבותינו ז"ל כי ישראל ביום מתן תורה ראו המרכבה כמו שראה אותה יחזקאל עד שאמרו כי קטנה שבנשיהם גדולה היתה כיחזקאל בן בוזי ואמרו כי פני שור ראו כנגד מחניהם לפיכך עשו צורת עגל ועוד אמרו כי אלה הפנים היו בארבעה דגלים בדגל יהודה פני אריה דכתיב גור אריה יהודה ובדגל ראובן פני אדם לפי שנאמר בו וימצא דודאים בשדה ולהם צורת אדם ובדגל אפרים פני שור שנאמר עליו בכור שורו הדר לו ובדגל דן פני נשר שנאמר יהי דן נחש עלי דרך ונאמר אפעה ושרף מעופף: (א) ויאמר אלי בן אדם. פירשו המפרשים כי לפיכך קראו בן אדם כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת והנכון בעיני לפי שראה פני אדם במרכבה הודיעו כי ישר וטוב הוא בעיניו והוא בן אדם לא בן אריה ולא בן שור ולא בן נשר על הדרך שפירשנו לפיכך תרגם יונתן בר אדם לא בר אנשא ואע"פ שתרגם פני

נמסר בריש סדר ראה: כקול י' בקריאה וסי' ואשמע את קול כנפיהם ג' בפסוק. וקול כנפי הכרובים משיקות. והנה כבוד אלהי ישראל. כקול מרכבות על ראשי ההרים ב' בפסוק. והצב גלתה העלתה. וגויתו כתרשיש ופניו כמראה: כי כקול הסירים תחת הסיר: כעין ט' וסי' המן כזרע גד. וארא והנה רוח סערה. ורגליהם רגל ישרה. מראה האפנים ומעשיהם כעין. ודמות על ראשי החיה רקיע. וארא כעין חשמל כמראה אש. כעין החשמלה. כעין אבן תרשיש. כעין נחשת קלל וקול דבריו דדניאל: סימן קדמא חשמל. תניינא החשמל.

תולדות אהרן וממעל לרקיע. זוהר נח ויקהל:
אבן ספיר. סוטה יז מנחות מג חולין פט: דמות הכסא. עקידה שער עו: חשמל. חגיגה יג: כמראה הקשת. ברכות נט חגיגה טז עקרים מ"ב פכ"ט:

מצודת ציון

(כב) רקיע. ענין שטיחה ופרישה כמו לרוקע הארץ (תהלים קלו): הקרח. הוא הגליד הנקפה והנקרש ע"פ המים בימי הקור וכן משליך קרחו (שם קמז): (כג) ישרות. מלשון ישר ושוה: (כד) המולה. ענין המיה ושאון וכן לקול המולה (ירמיה יא): תרפינה. מל' רפיון והשקטה: אותך

מצודת דוד

החיות היה כגוון הקרח הנורא ר"ל המפיל אימה על רואיו בעבור הפלגת זהרו ולבנינותו: נטוי. והיה נטוי ופרוש על ראשיהם מלמעלה: (כג) ותחת הרקיע וגו' ר"ל כנפיהם שהיו ישרות ומכוונות להיות חוברות אשה אל אחותה הם היו מתחת הרקיע לאיש וגומר: ולאיש וגומר. ר"ל לפנים הזה היה שתי כנפים מכסים להם ולפנים זה היו וגומר זה כזה דמות אחד להן וחזר ומפרש שהכנפים ההם היו מכסות את גופתם: (כד) את קול כנפיהם. קול הרעשת כנפיהם: כקול מים רבים. שהיה כמו קול מים רבים השוטפים וכקול שדי בדברו בסיני שנאמר שם את הדברים וגומר קול גדול (דברים ה): בלכתם. ר"ל הקול ההוא שמעתי בעת הלכם: קול המולה. קול שאון המייתם היה כקול מחנה מהמון עם: בעמדם. בעת עמדו במקומם היו מרפים כנפיהם ר"ל לא הרעישו אז בכנפיהם להשמיע קול: (כה) ויהי קול וגומר. חוזר על מה שאמר בעמדם וגומר. לפרש מתי עמדו ולא הרעישו ואמר כשהיה הקול יוצא מעל הרקיע אשר על ראשם ר"ל כשהיה המקום ב"ה מדבר אל הנביאים ובעמדם בעת ההיא אז תרפינה כנפיהן: (כו) כמראה. ר"ל ראיתי דבר מזהיר כאבן ספיר והוא כדמות כסא ועל דמות הכסא ראיתי דמות כמראה אדם על הכסא ממעל והוא רמז על האל יתברך ואמר דמות כמראה לומר שאין לו דמות כלל אבל אמרו בלשון דמות להסביר את האוזן שראה את השכינה נוסעת מכה"מ כמלך היושב בכסא על המרכבה: (כז) וארא כעין חשמל. ר"ל כאשר הסתכלתי לראות מראה האדם היושב על הכסא ראיתי כגוון חשמל והוא הזך והנקי מן האש אשר מעט השיגו הראות וכן אין להשיג את האל יתברך והחשמל היא מלה מורכבת חש מל שראוי לחשות מן המלול בו: בית לה סביב. ר"ל אל החשמל היה לה כעין בית מסביב ומראה הבית היה כמראה אש: ממראה וגו'. כן הוא ממראה מתניו ולמעלה שם הוא כעין חשמל ובית לה מסביב כמראה אש: וממראה וגומר. אבל ממראה מתניו ולמטה ראיתי מראהו כמראה אש וסביב לו היה הארה וזריחה: (כח) כמראה. כמו מראה הקשת וכו' כן היה מראה הנוגה אשר מסביב: הוא מראה. המראה הזה שראיתי הוא מראה דמות כבוד ה' כי ראהו נוסע מכה"מ כדמות מלך יושב על המרכבה ונוסע: ואראה. וכאשר ראיתי את כל זה אז נפלתי על פני להשתחוות מול ה' ואז שמעתי קול אדבר והוא האמור במקרא שלאחריו ויאמר אלי בן אדם וכו': ב (א) בן אדם. קראו בן אדם כדי שלא יתגאה:

עֲמֹד עַל־רַגְלֶיךָ וַאֲדַבֵּר אֹתָךְ׃ ל̇
ב וַתָּבֹא בִי רוּחַ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלַי
וַתַּעֲמִדֵנִי עַל־רַגְלָי וָאֶשְׁמַע אֵת
מִדַּבֵּר אֵלָי׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם ס'
שׁוֹלֵחַ אֲנִי אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כ' מ"ל
אֶל־גּוֹיִם הַמּוֹרְדִים אֲשֶׁר מָרְדוּ־בִי כ'·ב' חד מלא וחד חסר
הֵמָּה וַאֲבוֹתָם פָּשְׁעוּ בִי עַד־עֶצֶם ג'
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וְהַבָּנִים קְשֵׁי פָנִים ג'
וְחִזְקֵי־לֵב אֲנִי שׁוֹלֵחַ אוֹתְךָ אֲלֵיהֶם כ' מ"ל ז' מ"ל בלוס'
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה׃
ה וְהֵמָּה אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ כִּי י' ר"ס
בֵּית מְרִי הֵמָּה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה
בְתוֹכָם׃ ו וְאַתָּה בֶן־אָדָם אַל־תִּירָא ג' ז' ל'
מֵהֶם וּמִדִּבְרֵיהֶם אַל־תִּירָא כִּי ל'
סָרָבִים וְסַלּוֹנִים אוֹתָךְ וְאֶל־עַקְרַבִּים ל' : ל' י"ו מ"ל בלוס'
אַתָּה יוֹשֵׁב מִדִּבְרֵיהֶם אַל־תִּירָא זכר
וּמִפְּנֵיהֶם אַל־תֵּחָת כִּי בֵּית מְרִי ל' · כ' זקף קמן
הֵמָּה׃ ז וְדִבַּרְתָּ אֶת־דְּבָרַי אֲלֵיהֶם
אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ כִּי מְרִי הֵמָּה׃
ח וְאַתָּה בֶן־אָדָם שְׁמַע אֵת אֲשֶׁר־ כ"ד בסיפרא
אֲנִי מְדַבֵּר אֵלֶיךָ אַל־תְּהִי־מֶרִי ד'
כְּבֵית הַמֶּרִי פְּצֵה פִיךָ וֶאֱכֹל אֵת ל' : ל'
אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן אֵלֶיךָ׃ ט וָאֶרְאֶה ס'
וְהִנֵּה־יָד שְׁלוּחָה אֵלָי וְהִנֵּה־בוֹ מְגִלַּת־ ג' ב' מ"ל
סֵפֶר׃ י וַיִּפְרֹשׂ אוֹתָהּ לְפָנַי וְהִיא

אָדָם קוּם עַל רִיגְלָךְ וַאֲמַלֵּל
עִמָּךְ׃ ב וְעָלַת בִּי רוּחָא כַּד
מַלֵּיל עִמִּי וַאֲקִימַתְנִי עַל רִגְלִי
וּשְׁמַעִית יַת דְּמִתְמַלֵּל עִמִּי׃
ג וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם שָׁלַח אֲנָא
יָתָךְ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת
עַמְמַיָּא סַרְבָנַיָּא דְּסָרִיבוּ עַל
מֵימְרִי אִינוּן וַאֲבָהָתְהוֹן מְרָדוּ
בְּמֵימְרִי עַד כְּרַן יוֹמָא הָדֵין׃
ד וּמִתְקְרַן בְּנַיָּא אִינוּן חֲצִיפֵי
אַפַּיָּא וְתַקִּיפֵי לִבָּא אֲנָא שָׁלַח
יָתָךְ לְוַתְהוֹן וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ ה וְאִינוּן אִם
יְקַבְּלוּן אוּלְפַן וְאִם יִתְמַנְעוּן
מִלְּמֶחְטֵי אֲרֵי עַם סַרְבָן אִינוּן
וְיִדְעוּן דִּי נְבִיָּא הֲוָה בֵינֵיהוֹן׃
ו וְאַתְּ בַּר אָדָם לָא תִדְחַל
מִנְהוֹן וּמִפִּתְגָמֵיהוֹן לָא תִדְחַל
אֲרֵי מְסָרְבִין וּמַקְשִׁין לְקִבְלָךְ
וּבְגוֹ עַמָּא דְעוֹבָדֵיהוֹן דָּמַן
לְעַקְרַבִּין אַתְּ יָתֵיב
מִפִּתְגָמֵיהוֹן לָא תִדְחַל וּמִן
קֳדָמֵיהוֹן לָא תִתְּבַר אֲרֵי עַם
סַרְבָן אִינוּן׃ ז וְתִתְנַבֵּי יַת
פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי לְהוֹן אִם
יְקַבְּלוּן אוּלְפָן וְאִם יִתְמַנְעוּן
מִלְּמֶחְטֵי אֲרֵי עַם סַרְבָן אִינוּן׃
ח וְאַתְּ בַּר אָדָם קַבֵּל יַת דִּי
אֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ לָא תְהֵי
סַרְבַן כְּעַמָּא סַרְבָנָא אַרְכִין נַפְשָׁךְ וְקַבֵּיל יַת דִּי אֲנָא יָהֵיב
לָךְ׃ ט וַחֲזֵית וְהָא דְמוּת יַד מְתוּשְׁטָא לְצַד לְוָתִי וְהָא בֵיהּ
מְגִלַּת סִפְרָא׃ י וּפְרַס יָתַהּ קֳדָמַי וְהָא כְתִיבָא מֵאַפָּהָא

רדק

בני אדם אפי' אנשה לענין הדמיון אמר זה : אותך · כמו אתך בדגש : (ב) ותבא בי רוח כאשר דבר אלי . בשעה שדבר אלי באה בי רוח שחזקה אותי והעמדתני על רגלי : מדבר . מבנין התפעל ומשפטו מתדבר : (ג) ויאמר . אל בני ישראל . אותם שהיו בבבל שגלו בגלות יהויכין ויתכן גם כן לאותם שהיו בירושלים על ידי כתב כי הוא היה בבבל ואחר שאמר למעט לך בא אל הגולה נראה כי לאותם שבבבל שלחו : אל גוים המורדים אע"פ שהיו גוי אחד מפני שהיו חלוקים במעשיהם הרעים אלה עובדים לעכו"ם של בני עמון ואלה של מואב או גוי אחר או אמר גוי לחלוק השבטים והמשפחות וכן עמים שם יקראו אחריך בנימן בעממיך : (ד) והבנים קשי פנים . ת"י חציפי אפין וכן גוי עז פנים מי שאין לו בשת פנים עזים וקשים והפכו מי שיש לו בשת רכו פניו ויתאדמו כשיוכיחהו אדם : כה אמר ה' · כלומר תאמר להם הנבואה בשמי : (ה) והמה אם ישמעו ואם יחדלו · אע"פ שאתה מסופק בהם אם ישמעו ואם יחדלו מלשמוע אף על פי כן אמור להם כי בית מרי המה ויש ספק בתשובתם אף על פי כן אמור להם כדי שידעו כי נביא היה בתוכם ומוכיח אם ישמעו אליו ויונתן תרגם ואם יחדלו ואם יתמנעון מלמתעי : (ו) ואתה . כי סרבים . ממאני' וממרים תרגום ויאמן וכריב ותרגם ממרים סרבנין וכן בית מרי עם סרבן והוא תואר בשקל חדשים גנבים וסלונים קוצים וכן סלון ממאיר קוץ קוצים ולנינים הם אתך אף על פי כן אל תירא מהם : אותך . כמו אתך : ואל עקרבים · כמו ועם עקרבים והם קוצים קשים ויונתן תרגם וכגו עממיא דעובדיהון דמין לעקרבים פירוש כמו נחש שרף ועקרב : (ז) ודברת · כי בית מרי המה פי' בית מרי המה כמו ואני תפלה שפי' איש תפלה : (ח) ואתה . אל תהי מרי כבית המרי · הראשון תואר ובא בסגול בעטרה כמו בהפסק כי כן מנהג הטעמה במקומות : פצה פיך · וכן פציתי פי ואכלתי המגלה במראה הנבואה והוא משל ללמוד דברי הנבואה ולזכרם וי"ת ארכין נפשך וקבל ית דאנא יהיב לך : (ט) ואראה והנה יד שלוחה אלי · והנה בו מגלת ספר זכר היד זכר ונקבה וכתוב היא לשון נקבה וכן בלשון זכר יכתוב ידו לה' : (י) ויפרש · והיא כתובה פנים ואחור . פנים יקרא הצד שכותבין בו שהוא נגד

רשי

גם לבו במראה המרכבה ובמלאכת עליונים כה"א : (ב) את מדבר אלי · את המתדבר עמי וכבוד הוא לכבוד מדבר כלפי מעלה שהאומר מדבר בשו"א נשמע כאדם המדבר לחבירו פונה אליו פנים אל פנים והאומר מדבר (בחיר"ק) משמעו שהשכינה מדבר בפני עצמו בכבודו ובלוחיו ישמעו בורפאלי"ן בלע"ז : (ג) אל גוים המורדים · שני שבטים קרויין שני גוים : (ד) והבנים · לפי שאמר אבותם פשעו בי ואלו בניה' קשי פנים : (ה) והמה · שמא ישמעו שמא יחדלו מלשמוע : כי ידעתי כי בית מרי · הם אנשי קשורין אלא שאני חפץ שידעו לעת פורענותם כי נביא היה בתוכם שהוכיחם ולא שמעו : (ו) סרבי' · לשון מרדות ולומר סרבנים ודונש פתר אותו לשון קוצים ועשרים שמות להם : וסלונים · לשון קוצים וכן סלון ממאיר וקוץ מכאיב (לקמן כח) : ואל עקרבים אתה יושב · העם אשר אתה מוכיח ילאוך ויקניטוך כאלו אתה יושב על עקרבים העוקצין אותך מכל צדדיך : עקרבים · אגלינפייר"ש בלע"ז ל"א עקרבים ממש וכן תרגם יונתן וכגו עמא דעובדיהן דמן לעקרבין את יתיב : (ח) אל תהי מרי · מלילך בשליחותי : פצה · פתח וכן פצו עלינו פיהם (איכה ג) : פצה פיך ואכול · משל הוא הטה אזנך ושמע ויערב לך כאילו אתה אוכל מאכל לרעבון : את אשר אני נותן אליך · מה היא הנתינה היא מגילת הספר : (ט) והנה וגומר · יש דברים משמשין ל' זכר ולשון נקיבה כמו השמש יצא על הארץ (בראשית יט) וזרחה לכם יראי שמי שמש וגומר (מלאכי ג) אל

תליתאה החשמלה : מדבר ה' בקריאה וסי' יש לאל ידי לעשות עמכם · ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו : ויכל משה מדבר אתם ויתן על · ועתה דעי וראי מה תעשי : ותבא בי רוח כאשר דבר אלי · ואשמע מדבר אלי . אהבת רע מטוב · נצור לשונך מרע : מרי ד' וסי' לבני מרי ותכל תלנותם מעלי : כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים . אל תהי מרי כבית המרי פצה פיך . ואמרת

תולדות אהרן אל גוים · (סנה' כט) :

מצודת ציון

(א) אותך · כמו אתך והתי"ו בדג"ש ור"ל עמך : (ג) עצם היום . גוף היום וכן בעצם היום הזה (בראשית ז) : (ד) קשי פנים . הוא הפוך מן בושת הפנים כי זהו פניו רכות וממהר להלבין בשביל בושה קטנה ולא כן קשה הפנים : (ה) מרי . ענין מרד כמו ממרים הייתם (דברים ט) : (ו) סרבים . מל' סרוב ומיאון : וסלונים . מין קוצים כמו סלון ממאיר (לקמן כח) : עקרבים . הם מין קוצים כמו ואני בעקרבים (דה"ב י) : תחת . ענין שבר ופחד כמו אל תחת (ירמיה א) : (ח) פצה . פתח כמו פציתי פי (שופטים יא) : (ט) שלוחה · ענין הושטה כמו ידה ליתד תשלחנה (שם ה) : מגלת . מל' גליון ואגרת ויקרא כן ע"ש שגוללין אותו : ספר · ענין כתיבה ע"ש שיש בו

מצודת דוד

יתגאה ויחשוב עצמו כאחד מן המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת : עמוד · לפי שנפל על פניו אמר לו עמוד על רגליך : (ב) רוח . ר"ל רוח התעוררות ומחזק מן החולשה אשר באתה בעבור המראה שראה : כאשר . בעת אשר דבר אלי : ותעמידני · הרוח הזה החזיק אותי והעמיד אותי על רגלי : את מדבר אלי · רצה לומר את הדבר שהיה מדבר אלי : (ג) שולח · עתה אני שולח אותך : אל גוים . הם יהודה ובנימין שהם שני שבטים וכ"א קרוי עם לעצמו : המה ואבותם · ר"ל המה עם אבותם כמו שאבותם פשעו בי כן פשעו בי גם המה עד עצם היום הזה : (ד) והבנים · ואלה הבנים אשר הם קשי פנים וחזקי לב מה שלא כן היו אבותיהם אליהם אני שולח אותך : ואמרת וגומר · כאומר ולכן לא תאמר להם דבר מה בשמך כי בודאי לא ישמעו אליך רק בכל פעם תאמר להם בשמי כה אמר ה' : (ה) והמה . כאומר אתה אמור בשמי בין ישמעו המה את הדבר בין שיחדלו לשמוע כי בית מרי המה וקרוב הדבר שלא ישמעו גם אם תאמר בשמי : וידעו . ר"ל ועכ"ז יבוא תועלת כי בבוא הפורעניות ידעו כי נביא היה בתוכם והזהירם ולא שמעו ולא יהרהרו אחר מדת הדין : (ו) ומדבריהם · מה שיגזמו לעשות עמך רעה : כי סרבים וגומר · ר"ל אשר נמצאו עמך אנשים סרבנים מכאיבים בדברי קנתור כקוצים : ואל עקרבים · עם בני אדם מכאיבים כקוצים אתה יושב והוא כפל ענין במ"ש : מדבריהם . עכ"ז אל תירא מדבריהם : כי בית מרי המה . ר"ל המה בית מרי לבד אבל לא ירשיעו לעשות עמך רעה : (ז) אם ישמעו . בין שישמעו בין שיחדלו מלשמעם כי בית מרי המה וקרוב הדבר שיחדלו מלשמוע : (ח) אל תהי מרי · אל תהי מורד בדבר השליחות למאן ללכת להיות דומה כבית המרי : פצה פיך · פתח פיך ואכול וכו' היא המגלה הכתובה בו ר"ל למוד הדברים וזכור אותם למען יהיו שגורים בפיך : (ט) והנה וגומר · בהיד השלוחה היה מגלה כתובה : (י) ויפרוש · היד ההוא פרשה המגלה לפני והיתה כתובה משני עבריה מה שהוא נגד פני האדם הקורא ומה שהוא אחורי המגלה מעבר השני : וכתוב · והיה כתוב עליה קינים והגה והי והם ענין נהי ומספד המאורעים

אל המחנה האחת והכהו (בראשית לב): (י) פנים ואחור · מה דהוה שרויא ומה דעתיד למהוי בסופא: קינים · פורענות של צדיקים בעולם הזה: והגה · מתן שכרן שיראו עליו לעתיד לבא: והי · נהי של רשעים לעולם הבא: (ג) ואוכלה ותהי בפי וגו'. וקבילתה' והוו פתגמה' בפומי כדבש חלי: (ה) עמקי שפה · שיהא להם לשון עמוק שאינך מכיר בו: אל בית ישראל · כ אל בית ישראל אני שולחך אשר לשונם כלשונך: (ו) אם לא אליהם שלחתיך וגו' · ל' שבועה היא אם אליהם שלחתיך חי אני אם לא המה ישמעו אליך ומקרא מסורס הוא: (ט) כשמיר · מין תולעת הוא שמראין אותו על האבן והיא נבקעת כנגדו (הג"ה ל"א שמיר ל' סלע חזק ובתרגום ירושלמי הוא תרגום של צור וכן תרגום מצור החלמיש (דברים ח) שמיר כנרא ויש משמע שמיר הברזל החזק כי כמו שנקרא הצור החזק שמיר כמו שנקרא הברזל שמיר בשביל חזקו שא"א):

כה

אל מרי אל בית ישראל : אכול ה' מ"ל וסי' ואשימה לפיך פת לחם . ויאמר לו קום אכול · בן אדם את אשר תמצא אכול ב' בו · אכול ושתה יאמר לך : עמקי ג' וסי' את עם נועז · כי לא אל עם עמקי שפה · ודבתריה לא אל עמים ; וא' בעמקי שאול קראיה : חזקים ג' וסי' וילכו בני דן לדרכם · הנה נתתי את פניך חזקים לעמת · חזקים כראי מוצק : לא תירא ה' וסי' לא תירא מהם זכור תזכור את · וראית סוס ורכב עם רב ממך · וה' הוא ההולך לפניך הוא ישמיר · לא תירא מפניהם דירמיה · לא תירא אתם ולא תחת מפניהם דסיפרא · לא תירא מפחד לילה · לביתה משלג : והיית מוצק לא

כְתוּבָה פָּנִים וְאָחוֹר וְכָתוּב אֵלֶיהָ קִנִים וָהֶגֶה וָהִי׃

ג א וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם אֵת אֲשֶׁר־תִּמְצָא אֱכוֹל אֱכוֹל אֶת־הַמְּגִלָּה הַזֹּאת וְלֵךְ דַּבֵּר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ב וָאֶפְתַּח אֶת־פִּי וַיַּאֲכִלֵנִי אֵת הַמְּגִלָּה הַזֹּאת׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם בִּטְנְךָ תַאֲכֵל וּמֵעֶיךָ תְמַלֵּא אֵת הַמְּגִלָּה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן אֵלֶיךָ וָאֹכְלָה וַתְּהִי בְּפִי כִּדְבַשׁ לְמָתוֹק׃ ד וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם לֶךְ־בֹּא אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדִבַּרְתָּ בִדְבָרַי אֲלֵיהֶם׃ ה כִּי לֹא אֶל־עַם עִמְקֵי שָׂפָה וְכִבְדֵי לָשׁוֹן אַתָּה שָׁלוּחַ אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ו לֹא ׀ אֶל־עַמִּים רַבִּים עִמְקֵי שָׂפָה וְכִבְדֵי לָשׁוֹן אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע דִּבְרֵיהֶם אִם־לֹא אֲלֵיהֶם שְׁלַחְתִּיךָ הֵמָּה יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ׃ ז וּבֵית יִשְׂרָאֵל לֹא יֹאבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלֶיךָ כִּי־אֵינָם אֹבִים לִשְׁמֹעַ אֵלָי כִּי כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חִזְקֵי־מֵצַח וּקְשֵׁי־לֵב הֵמָּה׃ ח הִנֵּה נָתַתִּי אֶת־פָּנֶיךָ חֲזָקִים לְעֻמַּת פְּנֵיהֶם וְאֶת־מִצְחֲךָ חָזָק לְעֻמַּת מִצְחָם׃ ט כְּשָׁמִיר חָזָק מִצֹּר נָתַתִּי מִצְחֶךָ לֹא־תִירָא אוֹתָם וְלֹא־תֵחַת מִפְּנֵיהֶם כִּי בֵּית־מְרִי הֵמָּה׃ י וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם אֶת־כָּל־דְּבָרַי

ל' · ל' · ב'
בתרי ליש' ל"א בטעם
פ' מ"ל
י"א
ל' חסר
ל' · ל'
ד'
ל' · ל'
ז' בטעם בסיפרא
ל"א בטעם
ג'
כ"א · ד'
צ'
י"ו זקפין קמצין
ב'
ל'
ב'
ר"פ בסיפר' ג'
ג' · ב' חסר בטעמא ל'
ז' בטעם בסיפ'

ומאחורהא מה דהוה מן שרויא ומה דעתיד למהוי בסופא וכתיב בה דאם יעברון בית ישראל על אוריתא ישלטון בהון עממיא ואם יעבדון ית אוריתא יסוף מנהון אליא ודונא ותינחתא : א ואמר לי בר אדם ית דמתיהיב לך קביל קביל מה דכתיב במגלתא הדא ואזיל ואתנבי על בית ישראל : ב וארכינית ית נפשי ואחכימני מה דכתיב במגלתא הדא : ג ואמר לי בר אדם נפשך תסבע ומעך תמלי אם תקביל מה דכתיב במגלתא הדא די אנא יהיב לך וקבילתהא והוו פתגמהא בפומי כדבש חלי : ד ואמר לי בר אדם אתא אזיל לות בני ישראל ותתנבי בפתגמי נבואתי להון : ה ארי לא לות עם עמקי ממלל ויקירי לישן את שליח לאתנבאה אלהין לות בית ישראל : ו לא לות עממיא סגיאין תקיפי ממלל ויקירי לישן דלא תשמע פתגמיהון אלו לותהון שלחתך אינון יקבלון מנך : ז ובית ישראל לא ייבון לקבלא מנך ארי לית אינון צבן לקבלא למימרי ארי כל בית ישראל חציפי אפין ותקיפי לבא אינון : ח הא יהבית ית אפך תקיף כקביל בית אפיהון וית בית עינך חסין כקביל בית עיניהון : ט כמא דשמירא תקיף מטינרא כן יהבית ית בית עינך חסין כקביל בית אפיהון ולא תתדחל מנהון ולא תתבר מן קדמיהון ארי עם סרבן אינון : י ואמר לי בר אדם ית כל פתגמי

נגד פני האדם ואשר תחתיו יקרא אחור : וכתוב אליה . כמו עליה : קינים והגה והי . כולם לשון נהי ומספד ואלה הקינים היו על ישראל : (א) ויאמר אלי . את אשר תמצא אכול · פי' אשר תמצא בידי מה שאני נותן לך אכול : (ב) ואפתח את פי . הכל דרך משל כמו שכתבנו ותרגם יונתן וארכינית ית נפשי ואחכמני מה דכתיב במגלתא הדא : (ג) ויאמר אלי . בטנך תאכל · דרך משל שלא יקיא מתוך פיו אלא יאכיל בטנו ותרגם יונתן ית נפשך תשבע : את המגלה · פי' מן וכן הם יצאו את העיר כמו מן העיר : ואוכלה . אכלתי את המגילה ותהי בפי כדבש למתוק והאכלתי את בטני שלא הקאתיה : למתוק · כמו מתוק והלמ"ד מורה על העצם ויספיק זולתה וכן לאמות חמש והדומים להם שכתבנו בספר מכלול: רוצה לומר שקבלה ולמדם ברצון טוב ובלב טוב : (ד) ויאמר אלי . ודברת בדברי · בלשון אשר אני מדבר לך כן תדבר אליהם כי אינם לועזות שלא יבינו לשונך : (ה) כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון . כפל ענין במלות שונות אמר גם הם אינם מדברים לשון אחרת שלא תבין אתה את דבריהם כי בני לשון אחת אתה עמהם הם יבינוך ואתה תבינם : (ו) לא על עמים רבים · ר"ל רבי המרחק שהם מארץ רחוקה מאד שלא שמעת מעולם לשונם : אם לא אליהם . אם לא לשון שבועה וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו אם לא כאשר דמיתי כן היתה כאדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה כאילו אמר באמת אם אליהם שלחתיך הם ישמעו אליך אף על פי שלא יבינו לשונך ולא תבין לשונם הם יבקשו מי שיפרש להם נבואתך : (ז) ובית ישראל לא יאבו לשמוע אליך . ולמה לא יאבו לשמוע אליך כי אינם אובים לשמוע אלי לא מפני שמואסים בך אלא מפני שמואסים המה בדברי ובתוכחתי : (ח) הנה נתתי את פניך חזקים . שלא תירא מהם ולא תכנע מפניהם : (ט) כשמיר חזק מצר · בחולם כמו ותקח צפורה צור הברזל : חזק . יקרא שמיר אמר כמו שהברזל חזק מן הצור ותותך אותו כן תשברם אתם ותכלם : כי בית מרי המה · וידעתי שיעמדו כנגדך בתוכחתך אותם

תולדות אהרן פנים ואחור :
עירובין כא :

מצודת ציון

בו ספורי דברים : (י) קינים · מלשון קינה : והגה . ענין המיה כענין יהגה וכן אהגה כיונה (ישעיה לח) : והי · הוא ענין מספד ונהי : (ה) עמקי . ר"ל קשה : שפה · כן יקרא לשון עם כמו ושפה אחת לכולם (בראשית יא) : (ו) תשמע · ענין הבנה : אם לא . הוא ענין שבועה כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה כזאת וכזאת וגזם ולא אמר וכן אם לא בתים (ישעיה ה) : (ז) לא יאבו . לא ירצו כמו לא אבה יבמי (דברים כה) : (ח) לעומת . נוכח : (ט) כשמיר · הוא ברזל החזק וכן כצפורן שמיר (ירמיה)

מצודת דוד

האמורים על רעות ישראל וצרותיו בעת החורבן : ג (א) את אשר תמצא · ר"ל כל הכתוב במגלה בין בפנים בין באחור : אכול . ר"ל למוד וקבל האמרים : אכול וגומר וכאשר תלמוד ותקבל את דברי המגלה אז לך דבר וכו' את הדברים אשר אצוך : (ב) ויאכילני . ר"ל שם בפי ולמדני את דברי המגלה : (ג) בטנך תאכל וגומר . ואל תקיאם ר"ל קשוב הדבר ואל תסיחם מדעתך לשכחם : ואוכלה . קשבתי דברי המגלה והיתה בפי כדבש לענין המתיקות ר"ל שמעם בלב רצון ובחשק נפלא על כי היו דבר ה' עם כי היו יעודים רעים ומרים : (ד) בדברי · באופן הדברים שאדבר אני ולא תשנה דבר כי יותר מקובל על הלב סדור הדברים עצמם האמורים מפי ה' : (ה) כי לא וגו' · איך צריך לשנות אופן הדברים לפי ענין ההרגל שלך במליצת הלשון שתאמר אליהם לפי שלא אל עם שלשונם עמוק וכבד ממך שלא הורגלת בו אתה שלוח ממני כי הלא אל בית ישראל אתה שלוח ושפה אחת לכם ולכן דבר בזה הלשון ובזה הסדור שאומר לך : (ו) לא אל עמים רבים · אין אתה שלוח אל עמים רבים מתחלפי לשונות אשר עמקו וכבדו ממך אשר לא תשמע דבריהם בשוב לשיהא סיבה לשנות הסדר ולהרחיב הדבור בלשון המובן לכולם למען לא ימצאו מה להשיב ר"ל אין לך צורך לשנות הסדר לא בעבור מאמרך בלשון שלא הורגלת בו ולא בעבור שלא תבין בשוב תשובת השומעים : אם לא . הריני נשבע אילו שלחתיך אל העמים עם כי הייתי מוכרח לשנות סדר הדברים ואינם מקובלים כ"כ על הלב כסדר הדברים היוצאים מפי עכ"ז היו שומעים אליך : (ז) ובית ישראל · אבל בית ישראל לא יאבו לשמוע אליך כי אם תאמר להם כסדור מאמרי כי אינם רוצים לשמוע גם אלי ר"ל אף סדור הדברים אשר יצא מפי אינם מקובלים על לבבים : חזקי מצח · כן יאמר על מי שהוא מעיז ביותר שהוא מרים מצחו ומחזקו וכן ומצחך נחושה (ישעיה מח) : (ח) את פניך חזקים · להעיז למולם ביותר בלי הראות להם הכנעה מה : ואת מצחך וגומר · כפל הדבר במ"ש : (ט) כשמיר · כמו השמיר שהוא חזק מן הצור כן נתתי את מצחך חזק ממצחם : כי בית מרי המה · ר"ל המה בית מרי לבד אבל לא ירשיעו לעשות עמך רעה : (י) קח בלבבך · שמור בלבבך

אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ קַח בִּלְבָבְךָ
וּבְאׇזְנֶיךָ שְׁמָע׃ יא וְלֵךְ בֹּא אֶל־
הַגּוֹלָה אֶל־בְּנֵי עַמֶּךָ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ׃
יב וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל
רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהֹוָה
מִמְּקוֹמוֹ׃ יג וְקוֹל כַּנְפֵי הַחַיּוֹת
מַשִּׁיקוֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ וְקוֹל
הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וְקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל׃
יד וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי וַתִּקָּחֵנִי וָאֵלֵךְ מַר
בַּחֲמַת רוּחִי וְיַד־יְהֹוָה עָלַי חָזָקָה׃
טו וָאָבוֹא אֶל־הַגּוֹלָה תֵּל אָבִיב
הַיֹּשְׁבִים אֶל־נְהַר־כְּבָר וָאֵשֵׁר הֵמָּה
יוֹשְׁבִים שָׁם וָאֵשֵׁב שָׁם שִׁבְעַת
יָמִים מַשְׁמִים בְּתוֹכָם׃ טז וַיְהִי
מִקְצֵה שִׁבְעַת יָמִים וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה
אֵלַי לֵאמֹר׃ יז בֶּן־אָדָם צֹפֶה נְתַתִּיךָ
לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָּבָר
וְהִזְהַרְתָּ אוֹתָם מִמֶּנִּי׃ יח בְּאׇמְרִי
לָרָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְלֹא הִזְהַרְתּוֹ וְלֹא
דִבַּרְתָּ לְהַזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ הָרְשָׁעָה
לְחַיֹּתוֹ הוּא רָשָׁע בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת וְדָמוֹ
מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ׃ יט וְאַתָּה כִּי־הִזְהַרְתָּ

ג׳ · י״א
ג׳
ג׳
ג׳ ומ״ל
ב׳ נשאתני ותביאני
ג׳
ואשב ק׳
י׳ מ״ל
ג׳
כ׳ · כ׳
פסקא באמצע פסוק
נ״א בטעם
ג׳ כ׳ חס׳ וה׳ מלא ז כ״ז
ג׳
ב׳
ג׳

דַאֲמַלֵיל עִמָּךְ קַבֵּיל בְּלִבָּךְ
וּבְאוּדְנָךְ שְׁמַע׃ יא וְאֵתָא
אֱזֵיל לְוַת בְּנֵי גָלוּתָא לְוַת
בְּנֵי עַמָּךְ וְתִתְנַבֵּי לְהוֹן וְתֵימַר
לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם
יְקַבְּלוּן אוּלְפַן וְאִם יִתְמַנְעוּן
מִלְמֶחֱטֵי׃ יב וּנְטַלְתְנִי רוּחָא
וּשְׁמָעִית בַּתְרַי קָל זִיעַ סַגִּי
דִמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין בְּרִיךְ יְקָרָא
דַיְיָ מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ׃
יג וְקָל גַּפֵּי בְּרִיָתָא נַקְשָׁן חֲדָא
לְחַד וְקָל גַּלְגַּלַיָא לְקִבְלֵיהוֹן
וְקָל זִיעַ סַגִּי׃ יד וְרוּחָא נְטַלְתְנִי
וּנְסִיבְתַנִי וַאֲזַלִית בִּמְרִיר
בִּתְקוֹף רוּחִי וּנְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עֲלַי תַּקִּיפַת׃ טו וְאָתֵית לְוַת
בְּנֵי גָלוּתָא לְתֵל אָבִיב דְיָתְבִין
עַל נְהַר כְּבָר וְנָחֵית בֵּינֵיהוֹן
וְאִינוּן יָתְבִין תַּמָּן וִיתִיבֵית
תַּמָּן שַׁבְעָא יוֹמִין שָׁתִיק
בֵּינֵיהוֹן׃ טז וַהֲוָה מִסּוֹף שַׁבְעָא
יוֹמִין וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ יז בַּר
אָדָם מַלֵיף מַנִיתָךְ לְבֵית
יִשְׂרָאֵל וּתְקַבֵּיל מִמֵּימְרִי פִּתְגָם
וְתַזְהֵיר יַתְהוֹן מִלְמֶחֱטֵי קֳדָמָי׃
יח כַּד אֲמָרִית לְרַשִׁיעָא מֵימַת
תְּמוּת וְלָא אַזְהַרְתֵּיהּ וְלָא
מַלֵילְתָּא לְאַזְהָרָא רַשִׁיעָא
מֵאוֹרְחֵיהּ דְרִשְׁעָא לְקַיָמוּתֵיהּ
הוּא רַשִׁיעָא בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת
וּדְמֵיהּ מִן יְדָךְ אֶתְבַּע׃ יט וְאַתְּ אֲרֵי אַזְהַרְתָּא רַשִׁיעָא וְלָא תָב

אותם : (י) ויאמר · קח בלבבך ובאזניך שמע · הוי״ו כוי״ו הן אתה קצפת ונחטא והדומים לו אחר שתשמע באזניך קח בלבבך שלא תשכח מה ששמעת : (יא) ולך בא אל הגולה · הוא היה במקום אחד ומקצת בני הגולה אשר הוא שלוח אליהם במקום אחר גם כן על נהר כבר : הגולה · רוצה לומר בני הגולה או פירושו הכנסת הגולה : ודברת אליהם ואמרת אליהם . כפל ענין במלות שונות לחזק הענין רוצה לומר שיאמר להם פעם אחר פעם אולי ישמעו ותרגם יונתן ותתנבי להון ותימר להון : (יב) ותשאני רוח . במראה הנבואה נדמה לי שנשאתני רוח ללכת אל הגולה : ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו · כשנשאתני הרוח שמעתי קול אחרי במקום הנבואה שהייתי שם הקול היה או' ברוך כבוד ה' ממקומו ר״ל כשסר ממקומו מעל הכפורת ובין שני הכרובים כי ישראל היו מחסרים כבודו בהיותו ביניהם בסמל הקנאה המקנה וכאילו נתוסף כבודו בסורו משם ולשון ברכה היא תוספת טובה וכבוד וכן אמר למטה וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו על מפתן הבית והחכם הגדול רבי' משה ז״ל פירש ממקומו כפי מעלתו ועצם חלקו במציאות : (יג) וקול כנפי החיות . כמו שאמר למעלה ואשמע את קול כנפיהם ופירוש משיקות שהם נושקות זו לזו כמו שאמר חוברות אשה אל אחותה ויונתן תרגם נקשן חד לחד כלומר דופקות זו בזו כמו וארכובותיה דא לדא נקשן : וקול רעש גדול · והיה הקול רעש גדול ושמעתו זה הקול פעם אחרת מורה על מהירות הנסיעה והאופנים משמיעים קול בלכתם וכן קול כנפי החיות כמו שפי' למעלה : (יד) ורוח נשאתני · במראה הנבואה היה זה והוא מה שאמר למעלה ותשאני רוח אלא לפי שהפסיק בשמיעת הקול חזר ואמרו רוח נשאתני ובמראה הנבואה היה הנשיאה והלקיחה וכן אמר למטה ורוח נשאתני ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח האלהים וכל מה שכתוב עד אותו הפסוק הכל היה במראה הנבואה ובואו אל הגולה תל אביב ושבתו שם שבעת ימים משמים מקץ ז' ימים שב אליו הדבר וצאתו אל הבקעה וכן קח לך לבינה שכב על צדך קח לך חטים קח לך חרב חדה הכל היה במראה הנבואה וכן בשנה הששית אני יושב בביתי וכל הענין עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה וגו' ולא הורשה לדבר אליהם ולהוכיחם עד אותו העת כמו שאמר ואדבר אל הגולה וגו' : ואלך מר בחמת רוחי . רוצה לומר מר נפש כמו שאמר בחמת רוחי : ויד ה' עלי חזקה · יד הנבואה : (טו) ואבא · תל אביב . שם מקום כמו תל מלח תל חרשא ואולי הוא אחד מהם : אל נהר כבר · כמו על נהר כבר : ואשר · כתיב ואשב קרי והכתוב רוצה לומר וכאשר ראיתי המה יושבים ואשב שם ויונתן תרגם זה ונחית ביניהון והשני ויתיבת כמשמעו והקרי כמשמעו ואשב ומה שאמר המה יושבים ר״ל ואשב כמו שהיו המה יושבים ואשר ענין חיזוק ואמר אחר כך ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם תמה ונבהל ויונתן תרגם שתיק : (טז) ויהי מקצה שבעת ימים · סוף השבעה ימים מבואר הוא : (יז) בן אדם צופה · כמו הצופה שמזהיר את העם בבא עליהם האויב : והזהרת אותם ממני · כלומר בשמי בדברים ששמעת ממני : (יח) באמרי · מדרכו הרשעה . הרשע דרכו רשעה כמו שהטוב דרכו טובה : בעונו ימות · מיתה מופתית בעולם הזה או הכרתית לעולם הבא וכן פירוש לחיותו כי יש עון עונשו בעולם הזה ויש בעולם הבא ומה שאמר בעונו ימות ואף על פי שלא נזכר לפי שהוא יודע בעצמו שהוא חוטא אעפ״כ אם יזהירנו אפשר שישוב בתשובה: ודמו מידך אבקש . כיון שצויתיך להזהירו כמו שאמר באמרי לרשע כי באמרי לך שתאמר לו בשמי כאילו אני אומר לו והנה אם אתה לא אמרת לו אתה פשעת בנפשו כי היה שב באזהרתך .

(יא) כה אמר אדני אלהים . הנבואה הזאת לאומרה אליהם : אם ישמעו . אם ישמעו או יחדלו אתה אמור אותה אליהם : (יב) ותשאני רוח · לאחר שנגמר דבריו צוה אל הרוח לשאתו אל המקום אשר בני הגולה שם : (יג) משיקות . לשון נשיקה מקישות זו אל זו ושיר נשמע בהקשתן כמו שאומר למעלה ואשמע את קול כנפיהם : (יד) ואלך מר · שהיה קשה בעיני לקטרג את בני עמי : ויד ה' עלי חזקה · אכפו וכחו להוליכני על כרחי : (טו) תל אביב · לתל אביב שם מקום : משמים · משתומם אדם משותק מלדבר : (יז) צופה נתתיך · למה אתה דומה הלא כצופה שמעמידים על המגדלים לראות אם יבאו גייסות לעיר יתקע בשופר להזהיר את העם שיתכנסו ויתחזקו כן נתתיך להזהירם להשמר מן הפורענות באה

תירא : וקול כנפי חד מן י' ר״פ
מן נ״ג' מלין דנסבין ו' בקריאה
וסי' ולכל חית הארץ ולכל רכל ·
והנה אנחנו מאלמים אלמים והנה
והנה : וכן תעשה לחמרו וכן
וכן : וכל הארץ בוכים וכל וכל ·
ואנשי בבל עשו ואנשי ואנשי ·
וקול כנפי החיות וקול וקול · ואיש
את אשת רעהו ואיש ואיש · ואל
תרא ביום אחיך ואל ואל · ומכי
אפים ישעי ובני ובני ושם האיש

תולדות אהרן כבוד ה' · עקידה שער מד : צופה נתתיך · שם שער ק :

מצודת ציון

(ירמיה יו) : מגור · מפלט : (יג) משיקות . מל' נשיקה כי בהגעתן זו לזו נושקות זו לזו : (יד) בחמת · מל' חמה וכעס : (טו) משמים : ענין תמהון ושתיקה כמו אשתומם כשעה חדא (דניאל ד) : (טז) מקצה . מסוף : (יז) צופה . הוא העומד על מגדל העיר ומביט מי ומי הבאים אל העיר : והזהרת . מל' אזהרה : (יח) אבקש . ר״ל אדרוש לשלם גמול עליו :

מצודת דוד

בלבבך והשמירה בלבב תהיה על כי האזין האמרים באזניך ודוגמתו הקיצותי וארצה (ירמיה לא) ור״ל ההקיצה היתה על כי ראיתי : (יא) אל הגולה . אל אנשי הגולה אשר ישבו במקום אחר על נהר כבר : ודברת אליהם ואמרת אליהם · ר״ל פעם אחר פעם תדבר אליהם ותוכיחם בדבר ה' לומר בכל פעם כה אמר ה' : אם ישמעו · כאומר אתה אמור בשמי בין ישמעו לך בין יחדלו משמוע : (יב) ותשאני רוח · הרוח נשא אותי ממקום מעמדי ושמעתי מאחורי קול ברעש גדול אומר ברוך כבוד ה' ממקומו כאומר אל הנביא אל תחשוב שבסור השכינה ממקומו מבית קה״ק לא יהיה ברוך ומהולל כבוד ה' כמו שהיה בהיותו במקומו בבית קה״ק כי אעפ״כ בסור ממקומו הוא ברוך ומהולל אבל ישראל הם הם החסרים בהסרת השכינה מביניהם אבל כבוד ה' הוא תמיד ברוך ומהולל : (יג) וקול כנפי החיות . ר״ל ואז שמעתי קול כנפי החיות שהן נוגעות זו בזו כאלו מנשקות זא״ז וזה היה סלוק השכינה כאלו החיות מוליכי המרכבה עופפים משם ובפריחתן יגעו הכנפים זה בזה ומשמיעים קול : וקול האופנים לעומתם · גם שמעתי קול האופנים כשהם מתגלגלים והיה קולם לעומת קול כנפי החיות ושוה להם : וקול · והיה קול רעש גדול : (יד) ורוח נשאתני · חזר לדבריו לומר הרוח שנשא אותי ממקומי לקח אותי משם אל מקום אחר : ואלך · שם הלכתי במר נפש בחמת רוחי כדרך המיצר ודואג שהוא מלא חימה וכעס ודאגתו היה על כי ראה סלוק השכינה מבית קה״ק ויד ה' · כח חוזק הנבואה היתה עלי חזקה ללכת אל בני הגולה להנבאות להם : (טו) אל הגולה תל אביב · אל בני הגולה אשר בתל אביב והוא שם מקום : היושבים · אשר היו יושבים על נהר כבר : ואשב · ישבתי במקום אשר המה יושבים שם והנה ישבתי שם שבעת ימים בתוכם תמה ונבהל ומושתק : (יז) צופה · כמו שהצופה העומד לראות אם גייסות באים להזהיר בני העיר להיות נשמרים מהם כן שמתיך להזהיר את העם על התשובה להיות נשמרים מן הפורעניות המעותדת לבוא · ושמעת . וכאשר תשמע מפי דבר פורעניות תזהיר אותם בשליחותי לעשות תשובה : (יח) באמרי לרשע · ר״ל באמרי לך על הרשע שימות ואתה לא הזהרתו ולא דברת להזהיר את הרשע לשוב מדרכו הרשעה למען ישאר חי : הוא רשע . הנה הרשע

בהתברתך לפיכך אבקש דמו מידך ואעניבך עליו : (יט) אתה · מבואר הוא : (כ) ובשוב צדיק . ונתתי מכשול לפניו . המכשול הוא שימות בהטאו ואדוני אבי ז"ל פירש המכשול שיצליח בכל מעשיו בעולם הזה כי שכר צדקותיו שהיה עתיד לאכול לעולם הבא יאכלנו בעולם הזה וזהו מה שאמר משה רבינו לא יאחר לשונאו כתרגומו ומה שאמר ולא תזכרנה צדקותיו רוצה לומר לעולם הבא אבל לעולם הזה תזכרנה : צדקתו · כן כתיב על הכלל וקרי צדקותיו על הפרט ויונתן תרגם ונתתי מכשול ואתן תקלת חובי׳ קדמוהי נראה שדעתו כדעת רבותינו ז"ל שפירשו באדם שהיה צדיק ושב מצדקו ועשה עול כשאר אמר הקדוש ברוך הוא אני אתן מכשול לפניו כלומר אני ממציא לידי חטא גלוי לכל כדי שידעו הכל כי הוא רשע : (כא) ואתה כי הזהרתו צדיק . הכנוי קודם הידיעה וכן וישנו את טעמו

אלא אביאנו עליהם : (כ) ונתתי מכשול לפניו · כשהוא עושה דבריו בהצנע ומראה עצמו כצדיק אני נותן עבירה מפורסמת לפניו כדי לגלות מעשיו וכשאבי׳ רעה עליו לא יהרהרו אחרי : ולא תזכרנה צדקותיו · פירשו רבותינו בתוהא על הראשונות שמתחרט על הצדקו׳ הראשונות שעשה : (כג) והנה שם כבוד ה׳ עומד . הקדים על ידי לילך שם מדה ענוה יתירה מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן התלמיד ממתין לרב וכאן הרב ממתין לתלמי׳ : (כד) הסגר בתוך ביתך · להראותם שאינם ראוין לתוכח׳ : (כה) הנה נתנו עליך עבותים · הוי אסור בביתך כאילו נאסרת בעבותים וכן ת"י הא גזירת פתגמי עליך כאסור גדילן וגו׳ : (כז) ובדברי אותך כשאתפוץ לדבר אתך אשלחך אליהם : ואמרת אליהם כה אמר ה׳ אלהים · את כל דברי שליחותי : השומע ישמע . אין זה מן השליחו׳ אלא הרוח הקודש אמר לנבי׳ אתה אמור אליה׳ שליחותי והם השומע ישמע והחדל יחדל. כי ידעתי כי לא כולם ישמעו כי בית מרי המה : (א) לבנה . טויל"ה בלע"ז ויש מהם שהם גדולות

רָשָׁע וְלֹא־שָׁב מֵרִשְׁעוֹ וּמִדַּרְכּוֹ פ׳
הָרְשָׁעָה הוּא בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת וְאַתָּה ב׳ ובענין
אֶת־נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ׃ כ וּבְשׁוּב צַדִּיק ד׳
מִצִּדְקוֹ וְעָשָׂה עָוֶל וְנָתַתִּי מִכְשׁוֹל ל׳
לְפָנָיו הוּא יָמוּת כִּי לֹא הִזְהַרְתּוֹ
בְּחַטָּאתוֹ יָמוּת וְלֹא תִזָּכַרְןָ צִדְקָתוֹ ב׳ צדקתיו ק׳
אֲשֶׁר עָשָׂה וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ׃
כא וְאַתָּה כִּי הִזְהַרְתּוֹ צַדִּיק לְבִלְתִּי
חֲטֹא צַדִּיק וְהוּא לֹא־חָטָא חָיוֹ יִחְיֶה ד׳ כתיב ו"ו
כִּי נִזְהָר וְאַתָּה אֶת־נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ׃
כב וַתְּהִי עָלַי שָׁם יַד־יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלַי
קוּם צֵא אֶל־הַבִּקְעָה וְשָׁם אֲדַבֵּר
אוֹתָךְ׃ כג וָאָקוּם וָאֵצֵא אֶל־הַבִּקְעָה ל׳
וְהִנֵּה־שָׁם כְּבוֹד־יְהוָה עֹמֵד כַּכָּבוֹד ל׳ וחד ככבוד
אֲשֶׁר רָאִיתִי עַל־נְהַר־כְּבָר וָאֶפֹּל
עַל־פָּנָי׃ כד וַתָּבֹא־בִי רוּחַ וַתַּעֲמִדֵנִי
עַל־רַגְלָי וַיְדַבֵּר אֹתִי וַיֹּאמֶר אֵלַי בֹּא
הִסָּגֵר בְּתוֹךְ בֵּיתֶךָ׃ כה וְאַתָּה בֶן־
אָדָם הִנֵּה נָתְנוּ עָלֶיךָ עֲבוֹתִים ל׳ . ג׳ מ"ל
וַאֲסָרוּךָ בָּהֶם וְלֹא תֵצֵא בְּתוֹכָם׃ ו׳
כו וּלְשׁוֹנְךָ אַדְבִּיק אֶל־חִכֶּךָ וְנֶאֱלַמְתָּ ל׳ וחד ע׳
וְלֹא־תִהְיֶה לָהֶם לְאִישׁ מוֹכִיחַ כִּי ס׳
בֵּית מְרִי הֵמָּה׃ כז וּבְדַבְּרִי אוֹתְךָ ל׳ .
אֶפְתַּח אֶת־פִּיךָ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַשֹּׁמֵעַ ׀ יִשְׁמָע
וְהֶחָדֵל ׀ יֶחְדָּל כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה׃ ל׳ . ל׳
ד א וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ כ"ד
לְבֵנָה וְנָתַתָּה אוֹתָהּ לְפָנֶיךָ וְחַקּוֹתָ ל׳ וכ"כ

מֵחוֹבֵיהּ וּמֵאוֹרְחֵיהּ דְרִשְׁעָא
הוּא בְחוֹבֵיהּ יְמוּת וְאַתְּ יַת
נַפְשָׁךְ שֵׁיזֵבְתָּא : כ וְכַד יְתוּב
זַכָּאָה מִזְכְוָתֵיהּ וְיַעֲבֵיד שְׁקַר
וְאֶתֵּן תַּקְלַת חוֹבִין קֳדָמוֹהִי
הוּא יְמוּת אֲרֵי לָא אַזְהַרְתֵּיהּ
בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת וְלָא אִדְכְּרָן
זַכְוָתֵיהּ דַעֲבַד וּדְמֵיהּ מִן יְדָךְ
אֶתְבַּע : כא וְאַתְּ אֲרֵי אַזְהַרְתָּ
לְצַדִּיקָא בְּדִיל דְלָא לְמֶחֱטֵי
צַדִּיקָא וְהוּא לָא חָטֵי מֵיחֵי יְחֵי
אֲרֵי אִזְדְהַר וְאַתְּ יַת נַפְשָׁךְ
שֵׁיזֵבְתָּא : כב וּשְׁרַת עֲלַי תַּמָּן
רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר
לִי קוּם פּוּק לְבִקְעֲתָא וְתַמָּן
אֲמַלֵּיל עִמָּךְ : כג וְקָמִית
וּנְפָקִית לְבִקְעֲתָא וְהָא תַמָּן
יְקָרָא דַיְיָ שַׁרְיָא כִּיקָרָא
דַחֲזֵיתִי עַל נְהַר כְּבָר
וְאִשְׁתַּטְּחֵית עַל אַפָּי : כד וְעָלַת
בִּי רוּחָא וַאֲקִימַתְנִי עַל רִגְלָי
וּמַלֵּיל עִמִּי וַאֲמַר עוּל אִטְּמַר
בְּגוֹ בֵיתָךְ : כה וְאַתְּ בַּר אָדָם
הָא גְזֵרַת פִּתְגָמֵי פוּמִי עֲלָךְ
כְּאֱסוּר גְּדִילַן דְאָסְרִין בְּהֶן וְלָא
תִפּוּק בֵּינֵיהוֹן : כו וְלִישָׁנָךְ
אַדְבֵּיק לְחִכָּךְ וְתִשְׁתּוֹק וְלָא
תְהֵי לְהוֹן לִגְבַר מוֹכַח אֲרֵי עַם
סַרְבָן אִינוּן : כז וּבְמַלָּלוּתִי עִמָּךְ
אַרְכֵּין יַת נַפְשָׁךְ וְתֵימַר לְהוֹן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים דִמְקַבֵּיל
יְקַבֵּיל אוּלְפַן וְדִי יִתְמְנַע
יִתְמְנַע מִלְמֶחֱטֵי אֲרֵי עַם סַרְבָן
אִינוּן : א וְאַתְּ בַּר אָדָם סַב לָךְ
אַבְנָא וְתִתֵּן יָתַהּ קֳדָמָךְ :

ודמתו חיתו להם והדומים להם: צדיק. מי שהיה כבר צדיק : לבלתי חטא · צדיק שלא ישוב מצדקו : חיו יחיה · גוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל : נזהר · בקמץ והוא נפעל עומד : (כב) ותהי עלי שם · בתל אביב וצוהו לצאת אל הבקעה ויראהו שם הכבוד כמו שהראהו על נהר כבר כי הבקעה מקום טהור יותר מתל אביב שהיו יושבים שם בני אדם וצוה לו פעם אחר פעם להראותו ההשגחה וההנהגה ועוד כי באותה הבקעה שבה נבנתה בבל החל והראהו שם השגחתו בגרותים שבלל בה שפתם ובטלה שם מחשבתם ובאמרו ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר לא הוצרך לפרש ולפרוש דברי המרכבה : (כג) ואקום · מבואר הוא : (כד) ותבא בי . מתחילה צוהו להיות בתוכ׳ שותק להודיע כי שתיקתו כדבורו כי בית מרי המה ואחר כך צוהו להיות נסגר בתוך ביתו ולא יצא בתוכם כדי שלא יוכיחם עד כלותו לדבר עמו כל הנבואות עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה: (כה) ואתה · הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם · כאילו אסרוהו בעבותים שלא יוכל לצאת מביתו ללכת בתוכ׳ : (כו) ולשונך . כאילו דבוקה לשונך אל חכך ותהיה כאלם כלומר שלא תדבר אליהם ולא תוכיחם : (כז) ובדברי אותך . כשאדבר אתך אפתח את פי׳ · כלומר אתן לך רשות לדבר להם : השומע ישמע והחדל יחדל · וכלותו לדבר עמו היה כשאמר ויעל מעלי המראה אשר ראיתי ואדוני אבי ז"ל פירוש זה על מה שאמר בבא אליו הפליט ויד ה׳ היתה אלי בערב לפני בא הפליט ויפתח את פי וגו׳ : (א) ואתה בן אדם קח לך לבנה . למה צוה לו לבנה ולא אמר לו שיצור על לוח כל הענין לפי שבוני׳ בלבני׳ הערים או באבנים · תהיה הלבנה משל בזה והלבנה נוחה לחקק בה יותר מהאבן ויונתן

אליטלך ושם ושם : ובשוב ד׳ בקריאה וסי׳ ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול . בשוב צדיק דככל התועבות · ובשוב רשע מרשעתו וחברו · וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי : חיו ד׳ כתוב ו׳ בקריאה וסי׳ ואתה כי הזהרתו צדיק . וישב · חבול ישיב רשע · ושל אחריו כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה : עבותים ג׳ מלאים בקריאה וסימ׳ הנה נתנו עליך עבותים. והנה נתתי עליך עבותים. ויתן את צמרתו : ישמע ב׳קמצין סי׳ פן יראה בעיניו ובאזניו . תשמע ישמע והחדל :

תולדות אהרן ובשוב צדיק . יומא פז : קום צא אל הבקעה . נדרים ח :

מצודת ציון

(כה) עבותים · חבלים עבות בת ג׳ יתרים: ואסרוך. ענין קשור:(כו) חכך. החיך מה שמעל הלשון : (א) לבנה · עשוי מן הטיט ומייבשים בחמה או שורפים אותו באש וכן נלבנה לבנים (בראשית יא) : וחקות · מל׳ חקיקה :
מצור

מצודת דוד

הרשע ההוא ימות בעבור עונו ואדרוש דמו מידך ר"ל תקבל עונש על מיתתו כי אם היית מזהירו אולי היה שב מדרכו ולא היה מת : (יט) ואתה · אבל אם אתה הזהרת את הרשע והוא לא שב מרשעתו : את נפשך הצלת . ר"ל לא תקבל עונש על מיתתו הואיל והזהרתו : (כ) ובשוב צדיק · כאשר הצדיק יחזור מצדקו ויעשה עול כי ישעה לחשוב שבעבור שהיה צדיק מימים רבים יכפר לו האלהים על העול שעושה עתה : ונתת מכשול · אזמין לפניו מכשול צרה והוא ימות בה : כי לא הזהרתו · אם לא הזהרתו הנה הוא ימות בעבור חטאתו והצדקות אשר עשה מאז לא תזכרנה לא להגן עליו מן המיתה ואת דמו אדרוש מידך כי אם הזהרתו אולי עמד בצדקו : (כא) ואתה · אבל אם אתה הזהרת את הצדיק לבל יחטא בבטחון היותו צדיק עד הנה והוא שמע לך ולא חטא כפי מה שחשב : חיו יחיה . אף שחשב לחטוא הואיל ולא חטא חיה יחיה כי קבל את האזהרה : ואתה את נפשך הצלת . כי אם לא הזהרתו היה עושה כמחשבתו והיה מת בחטאו והיה דמו נדרש ממך : (כב) יד ה׳ . כח חוזק הנבואה : (כג) ככבוד . כדמות מראה המרכבה אשר ראיתי וכו׳ : ואפול וגו׳ . להשתחות לה׳ : (כד) רוח · ר"ל רוח התעוררות ומחזק : ותעמידני . הרוח הזה החזיק אותי והעמיד אותי על רגלי : בוא הסגר וגו׳ · לשבת מבלי חברת אנשים : (כה) הנה נתנו וגו׳ . ר"ל אחשוב כאלו בביתך כאלו נתנו עליך חבלים עבות ואסרו אותך בהם לבל תוכל לצאת משם : בתוכם · בין אנשי הגולה : (כו) ולשונך אדביק · ר"ל לא תדבר עמהם כאלו הדבקתי לשונך אל חכך לבל תוכל לדבר : ונאלמת · תהיה כאלם ולא תהיה למולם לאיש מוכיח שדרכו למחות ולהוכיח מלבו בעת ירצה מי עושה הרע : כי בית מרי המה . לכן לא תוכיחם מלבך כי ימרו בך : (כז) ובדברי אותך · וכשאדבר אני בך לשלחך להתנבאות להם אז אפתח את פיך למהר לדבר לאחר עם כי לא תהיה רגיל כ"כ לדבר עם אנשים לייסר דרכם : ואמרת . כאשר אשלחך תאמר להם כה אמר ה׳ ר"ל לא מלבי אני אומר כ"א דבר ה׳ המה : השומע · אתה אמור בשמי מי שירצה לשמוע ישמע ומי שיחדל לשמוע יחדל ואין עליך לכופם על השמועה כי בית מרי המה וימרו בך ולא ישמעו אליך אם תרצה לכופם ולכן הנח להם : ד (א) ונתתה · העמידה מול פניך וחקות
עליה

עָלֶיהָ עִיר אֶת־יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ ב וְנָתַתָּה
עָלֶיהָ מָצוֹר וּבָנִיתָ עָלֶיהָ דָּיֵק
וְשָׁפַכְתָּ עָלֶיהָ סֹלְלָה וְנָתַתָּה עָלֶיהָ
פ' מַחֲנוֹת וְשִׂים־עָלֶיהָ כָרִים סָבִיב׃
ג' ג וְאַתָּה קַח־לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה
אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר
ל' כ"כ מלא י' וַהֲכִינֹתָה אֶת־פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ וְהָיְתָה
בַמָּצוֹר וְצַרְתָּ עָלֶיהָ אוֹת הִיא לְבֵית
פלוגתא דבן אשר ל' יִשְׂרָאֵל׃ ד וְאַתָּה שְׁכַב עַל־צִדְּךָ
הַשְּׂמָאלִי וְשַׂמְתָּ אֶת־עֲוֺן בֵּית־
יִשְׂרָאֵל עָלָיו מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר
כ' תִּשְׁכַּב עָלָיו תִּשָּׂא אֶת־עֲוֺנָם׃ ה וַאֲנִי
ל' נָתַתִּי לְךָ אֶת־שְׁנֵי עֲוֺנָם לְמִסְפַּר
יָמִים שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם
ל' וְנָשָׂאתָ עֲוֺן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ו וְכִלִּיתָ
הימני ק' אֶת־אֵלֶּה וְשָׁכַבְתָּ עַל־צִדְּךָ הַיְמִינִי
כ' שֵׁנִית וְנָשָׂאתָ אֶת־עֲוֺן בֵּית־יְהוּדָה

וּתְצוּר עֲלַהּ קַרְתָּא יָת יְרוּשְׁלֵם׃ ב וְתִתֵּן עֲלַהּ צִיָר וְתִבְנֵי עֲלַהּ כַּרְקוֹם וְתִצְבּוֹר עֲלַהּ מְלִיתָא וְתִשְׁרֵי עֲלַהּ מַשִׁרְיָן וּמַנֵי עֲלַהּ אֶפְרוֹרָן סְחוֹר סְחוֹר׃ ג וְאַתְּ סַב לָךְ מַסְרֵית בַּרְזֶל וְתִתֵּן יָתַהּ כּוֹתָל בַּרְזֶל בֵּינָךְ וּבֵין קַרְתָּא וְתַתְקֵן יָת אַפָּךְ לַהּ וּתְהֵי בְצַיָרָא וּתְצוּר עֲלַהּ אָת הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ד וְאַתְּ שְׁכוּב עַל סִטְרָךְ דִּסְמָלָא וּתְשַׁוֵּי יָת חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי מִנְיַן יוֹמַיָא דְתִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי תְּקַבֵּל יָת חוֹבֵיהוֹן׃ ה וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ עַל חַד תְּרֵין כְּחוֹבֵיהוֹן לְמִנְיַן יוֹמַיָא תְּלַת מְאָה וְתִשְׁעִין יוֹמִין וּתְקַבֵּיל חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל׃ ו וְתַשְׁלִים יָת אִלֵּין וְתִשְׁכּוּב עַל סִטְרָךְ דִּימִינָא תִּנְיָנוּת וּתְקַבֵּיל יָת חוֹבֵי בֵית יְהוּדָה אַרְבְּעִין יוֹמִין

רדק

ויונתן תרגם לבנה אבנא : (ב) ונתת . ובנית עליה דיק • מגדל עץ שבונין נגד העי' לכבשה : ושפכת עליה סוללה . כתרגומו ותצבור עלה מליתא והוא ששופכים עפר בהפירות שסביב העיר למלאתם ולעשות מן העפר תל גבוה כדי לעלות ממנה אל החומה או להלחם : ושים עליה כרים סביב . נגידים ושרי חיילות ואדוני אבי ז"ל פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרים והדומים לו והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה : (ג) ואתה . מחבת ברזל . מחבת אין לו ענין קבול אלא שהיא פשוטה יותר מסרור ושאר כלי ברזל לדמותה לקיר וענין קיר ברזל לשני דברים האחד לחזק הברזל שלב ישראל חזק כברזל והשחרות לשחרות הברזל משל לעונותיהם שהם שחורים וכעורים כמו שדמה אותם לתאנים השחורים והם רחוקים מלהלבין והם מבדילים בינם לבין אלהים כקיר שמבדיל בין בית לבית וענין והכינות את פניך אליה כי פני ה' אליהם אם ישובו אליו או ענין הכנת פנים כמו ושמתי את פני באיש ההוא ומה שאמר וצרת עליה אחר שאמר והיתה במצור רוצה לומר וצרת עליה עד רדת חומותיה : אות היא . כי כן יצורו האויבים על ירושלם עד בקעם אותה : (ד) ואתה שכב . עוד צוה שיעשה אות אחר להם : שכב על צדך השמאלי . לפי שרוב שכיבת האדם היא על צדו השמאלי לפיכך צוה לשכב עליו על עון בית ישראל שהם הרוב וצוה לו שישכב עליו שלש מאות ותשעים יום כי כן היו שני עונם ורש"י ז"ל פירש לפי ששמרון היתה לשמאל ארץ יהודה כמו שכתוב ואחותך הגדולה שמרון היושבת על שמאלך לפיכך צוה לו לשכב על שמאלו לשאת עון בית ישראל ופירוש תשא את עונם תסבול עונם כי השכיבה על צד אחד זמן רב שלא יהפך לצד אחר הוא קשה מאד והנה זה היה למופת להם כי השני' שלא עבדו האל עבדו הגוים וסבלו עבודתם הקשה וכל השכיבה הזאת ואע"פ שארכו הימים הכל היה במראה הנבואה : (ה) ואני נתתי לך את שני עונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום • רוצה לומר שנתן לו ימים במספר כנגד השנים שחטאו יום לשנה ושני עונם היו שלש מאות ותשעים שנה ורוצה מאאני בפירוש כי בימי השעבוד אשר בין שופט לשופט שהיו עושים הרע בעיני ה' היו משועבדים לגוים מיהושע ועד שמשון תמצא בחשבון קי"א שנים ובימי מלכי ישראל שעשו הרע בעיני ה' והיו בשיעבוד מלכי העכו"ם תמצא בחשבון מירבעם עד הושע מאתים וארבעים ואחת שנה הרי שלש מאות וחמשים ושתים חסרו שלשים ושמנה הוסף בהם עשרים של שמשון שהיו מושלים בהם פלשתים לפי שהיו עושים את הרע בעיני ה' כמו שכתוב הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים אף על פי שהושיעם שמשון לא היתה תשועה שלמה לפי שלא היה לבם שלם עם ה' חסרו עדין שמונה עשרה שנה אלו שמנה עשרה שנה היו בין ימי שמגר שלא נתפרשו שלא היתה תשועתו אלא מעוטה וכן כתיב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות ובין ימים שבין שמשון לעלי שנאמר בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ואז נעשה פסלו של מיכה כמו שפירשנו במקומו ותימה הוא מה שת"י את שני עונם על חד תרין כחוביהון : (ו) וכלית את אלה • רוצה לומר כי אחר שגלו עשרת השבטים החלו מלכי יהודה לעשות הרע בעיני ה' כי בשנת שש לחזקיהו גלו ואחרי מות חזקיהו החלו לעשות הרע בעיני ה' ואף על פי שאחז היה רשע לא נגזרה

רשי

גדולות : (ב) דיק • מגוייי"ל בלע"ז שמשליכין בו אבנים לעיר סוללה • שופך עפר וסוללו וכובשו במקלות ועושה תל גבוה לעמוד עליו ולראות בתוך העיר וליכות בחצי' : סוללה • פורייר"א בלע"ז : ושים עליה כרים • ת"י אפרורון והם כרים שמושב חיילותיו ויושבי' באהלי' לרוחות העיר שלא יצא אדם יוצא ובא ופירוש כרים שרים ממונים על הצב' זה שומר לרוח זה וזה לרוח זה : (ג) קיר ברזל • דוגמא לחומת העי' המפסקת בין הצבא ובין העיר אות היא שכך תבא ירושלים במצור : (ד) על צדך השמאלי • לסבול צער וייסורין מנין ימים כמנין שנים אשר הלאוני רוחי כביכול על שהכעיסו לפני וחטא' על עונם אחרי אשר קשה בעיניך הפורענות שאני אומר להביא עליהם : (ה) נתתי לך את שני עונם וגו' • הקלותי עליך לקבל את צער שסבלתי אני למנין שנים שחטאו לפני הפכתים לך למנין ימים (לישנא אחרינ' שני כמו שנים וכן תרגם יונתן ואנא יהבית לך על חד תרין בחוביהון סא"א) : שלש מאות ותשעים יום . שאינו בסדר עולם מלמד שחטאו ישראל שלש מאות ותשעים שנה משנכנסו לארץ עד שגלו ממנו עשרת השבטים ואתה מוצא מהם מפורשים מאתים וארבעים ושלש משמלך ירבעם עד שגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים קי"א שנים והשאר ספוקים אלו הש"ן שנים שמצאתי בתשובות רבי יוסף ריש מתיבתא שחטאו י' שבטים מימות יהושע עד שהגלה סנחרב משומרון חשוב בימי השופטים ח' שנים ביד כושן י"ח ביד עגלון ך' ביד סיסר' ז' ביד מדין י"ח ביד בני עמון מ' ביד פלשתים הרי קי"א מן מיכה עד שנשבה הארון בימי עלי מ' הרי קנ"א חשוב לירבעם בן נבט כ"ב נדב בנו ב' בעשא כ"ד אלה בנו ב' עמרי י"ב אחאב כ"ב אחזיהו בנו ב' ויהור' אחיו י"ב ויהוא כ"ח יהואחז י"ז יהואש בנו י"ו וירבעם בנו מ"א הרי ש"ן שנה ומנחם בן גדי י' פקחיהו בנו ב' ופקח בן רמליהו כ' והושע בן אלה ט' שנים הרי של"א ושנה אחרונה להושע אינה מן המנין לפי שבשנת ט' להושע נלכדה שומרון ולא היה חשבון המלכות להושע אלא ח' שנים הרי ש"צ שני' ומ' שנים שחטאו מלכי יהודה אחר גלות סנחרב עד שנאמרה פרשה זו ליחזקאל מפורשים למטה ולא הוצרכתי לפרשם (סא"א) : (ו) עון בית יהודה ארבעים יום • מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים עד שחרבה ירושלים מ' שנה כ"ב של מנשה שכתוב בו ככל אשר עשה אחאב (מלכי' ב כא) ואחאב מלך עשרי' ושתים ושתים לאמון וי"א ליהויקים ונבואה זו נאמר' ליחזקאל בשנ' החמישית לגלות יהויכין הרי ארבעים סך כלם ארבע מאות ושלשים ואחר הנבואה הזאת שהו שש שנים הרי שמונה יובלות ושלשי' ושש שנה בשמונה יובלות שמונה שבועי שמיטות הרי חמשים ושש שנות שמיטה ושמונה שנות יובל הרי ששים וארבע ובשלשים

ושים ט' וסי' בסדר בשלח : מחבת ג' וסי' על מחבת בשמן תעשה . וכל נעשה במרחשת • מחבת ברזל ונתת אתה ; ואני נתתי לך ב' וסי' ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך . ואני נתתי לך את שני עונם :

תולדות אהרן מחבת • ברכות לג : נדך השמאלי • סנהדרין טו :

מצודת ציון

(ב) מצור • האויבים המקיפים העיר ללכדה יקרא מצור כי מצירים להם : דיק • הוא מגדל הבנוי ללכוד העיר וכן ויבנו עליה דיק (ירמיה נב) : סוללה • הוא תל העפר ששופכים מול העיר לעלות עליו ללחום על העיר וכן וישפוך סוללה (דניאל יא) : מחנות • אספות עם : כרים . הם אילי ברזל עשויים לנגח בהם בחומה להפילה כמוזכר ביוסיפון : (ג) מחבת . שם כלי מה : קיר . כותל : והכינותה • מל' הכנה : אות • סימן : לבית ישראל . על בני יהודה יאמר : (ד) תשא . ענין כפרה וסליחה כמו כל תשא עון (הושע יד) : (ה) שני • מל' שנה : ונשאת . תכפר

מצודת דוד

עליה צורת עיר וחזר ופירש את ירושלים : (ב) ונתתה עליה מצור . ר"ל תצייר על העיר ההיא החקוקה צורת מצור כאלו האויבים צרים עליה : ובנית וגו' • ר"ל תצייר עליה כעין דיק וכו' וכולם המה ענייני המצור : (ג) ונתתה אותה . העמיד אותה להיות כקיר ברזל מפסקת בינך ובין העיר החקוקה והיא דוגמת חומת העיר המפסקת בינה ובין הצרים עליה : והכינותה • תכין אליה פניך כאלו אתה נלחם עליה : והיתה במצור . ר"ל אף כי תהיה במצור אשר ציירת עליה צורת מצור על"ז גם אתה תצור עליה ותלחם בה והיא לאות לבני ישראל אשר מלבד האויב הנלחם בם אלחם בה גם אני : (ד) שכב על צדך השמאלי . כנגד שומרון ראש מלכות אפרים שהיתה משמאלה של ארץ יהודה וכמ"ש ואחותך הגדולה שומרון וכו' היושבת על שמאלך (לקמן טז) : ושמת וגו' עליו • על הצער הזה תחשב שעון ישראל ר"ל בזה הצער יכופר עון ישראל לבל יהיו כלים בעונותיהם מבלי תקומה : מספר הימים . כחשבון מספר הימים אשר תשכב על צדך השמאלי כחשבון הזה תכפר על עוונם אם הרבה הרבה ואם מעט מעט : (ה) ואני נתתי לך . למולך הקלתי לחשוב את שנות העון למספר ימים ר"ל כל שנה יחשב ליום ובשכבת יום תכפר על עון שנה : שלש וגו' • ר"ל והרי הם שלש מאות ותשעים יום כי כן מספר שנות עוונם משנכנסו לארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה כי לא בכל ימיהם חטאו כ"א במספר שנים אלו כן הוא בס"ע (ואף שעד ימי ירבעם היו בני יהודה במלכות אחת עם אפרים מ"מ יחשב ע"ש מלכות אפרים כי הם הרבים מול יהודה) : ונשאת וגו' • כאומר הואיל וכן תוכל לכפר עם צער השכיבה על כל שנות עוונם לבל יכלו בעוונם כי תוכל לשכוב כל מספר הימים משא"כ אם היה יום ליום ושנה לשנה כי אז לא היית יוכל לשכוב נגד כל שני עוונם לכפר על כולם כי אם לפי המספר שתוכל לשכוב על צדך : (ו) וכלית את אלה • אחר שתכלה לשכוב על צדך השמאלי כל הימים האלה : ושכבת . תשכב על צדך הימני שנית ר"ל אחריו והוא כנגד יהודה שהוא מימין שומרון : ונשאת • בצער השכיבה ההיא תכפר את כל

ובשלשים ושש שנה יש חמש שנות שמטה הרי ס"ש שמיטו' ושנת היובל האחרון נחשבה
להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה הרי שבעים שנה מקודשי' של שמיטה שלא שמטו
ישראל לפיכך גלו ע' שנה לקיים אז תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כו) והוא
שכתוב בסוף דברי הימים למלאות דבר ה' בפי ירמיה עד רצתה הארץ את
שבתותיה כל ימי השמה שבתה
למלאות שבעים שנה : לצדך
השמאלי · לשומרון : לצדך הימני ·
ליהודה לפי שיהודה בדרומה של
ארץ ישראל כמה שנא' ואחותך
הגדולה שומרון היושבת על
שמאלך (לקמן טז) ואף בספר
יהושע תחת מצר שבט יהודה כל
מצר הדרומי : (ז) ואל מצור
ירושלים · אשר חקות על הלבינה
תכין פניך כשתשכב על צדך
השמאלי תהי הלבינה לנגדך
וכן בשכבך על הימני : וזרועך
תהא חשופה . לנגדך כאדם
הנלחם הוא אות לנבוכדנצר
הנלחם בה : חשופה . כמו גלוי' :
(ח) נתתי עליך עבותים . גזירת
מלותי תהא חמורה עליך כאילו
נאסרת בעבותים שלא תהפך
מצדך אל צדך : עד כלותך ימי
מצורך · מניין הימים האלה
שגזרתי עליך : (ט) חטים
ושעורים וגומר ודוחן וכוסמים .
פאני"ץ איאפיילסר"א בלע"ז
סי' הרעב שיהא עליהם בימי
המצור ויאכלו לחם תערובות
ובמיאוס : (י) במשקול . סימן
לאנשי מצור שיראים מן הרעב
ואוכלי' במשקל ושותין במשור' :
(יא) מעת עד עת . מיום ליום
במדה זו תשתה ששית ההין :
(יב) ועוגת שעורים תאכלנה ·
עריכת' מגולת כעריכת שעורי'
ולא נאה כעריכת עוגת חטים :
בגללי צאת האדם תעגינה ·
תאפינה בגחליהם שמייבשן
ושורפן

אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה ל'
נְתַתִּיו לָךְ׃ ז וְאֶל־מְצוֹר יְרוּשָׁלַם תָּכִין ל'
פָּנֶיךָ וּזְרֹעֲךָ חֲשׂוּפָה וְנִבֵּאתָ עָלֶיהָ׃ ס' חסר • ג'
ח וְהִנֵּה נָתַתִּי עָלֶיךָ עֲבוֹתִים וְלֹא־ ג' מ"ל
תֵהָפֵךְ מִצִּדְּךָ אֶל־צִדֶּךָ עַד־כַּלּוֹתְךָ ג'· ל' · ל'
יְמֵי מְצוּרֶךָ׃ ט וְאַתָּה קַח־לְךָ חִטִּין ל' · ל'
וּשְׂעֹרִים וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְדֹחַן וְכֻסְּמִים ל'
וְנָתַתָּה אוֹתָם בִּכְלִי אֶחָד וְעָשִׂיתָ
אוֹתָם לְךָ לְלָחֶם מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־
אַתָּה ׀ שׁוֹכֵב עַל־צִדְּךָ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת ל' מ"ל
וְתִשְׁעִים יוֹם תֹּאכְלֶנּוּ׃
י וּמַאֲכָלְךָ אֲשֶׁר תֹּאכְלֶנּוּ בְּמִשְׁקוֹל ל'
עֶשְׂרִים שֶׁקֶל לַיּוֹם מֵעֵת עַד־עֵת כ' דגשי' · כ'
תֹּאכְלֶנּוּ׃ יא וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה תִשְׁתֶּה
שִׁשִּׁית הַהִין מֵעֵת עַד־עֵת תִּשְׁתֶּה׃ כ' ובענין
יב וְעֻגַת שְׂעֹרִים תֹּאכְלֶנָּה וְהִיא כ' בעלכון .
בְּגֶלְלֵי צֵאַת הָאָדָם תְּעֻגֶנָה ל' ל' וחס'

יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא
יְהַבְתִּינוּן לָךְ׃ ז וּלְצִיר יְרוּשְׁלֵם
תַּתְקֵין אַפָּךְ וּדְרָעָךְ תַּתְקֵיף
וְתִתְנַבֵּי עֲלַהּ׃ ח וְהָא גְזֵרַת
פִּתְגָמַי עֲלָךְ כֶּאֱסוּר גְּדִילָן
וְלָא תִתְהַפֵּיךְ מִסִּטְרָךְ לְסִטְרָךְ
עַד אַשְׁלָמוּתָךְ יוֹמֵי צִירָךְ׃
ט וְאַתְּ סַב לָךְ חִטִּין וּסְעוֹרִין
וּפוּלָא וּטְלוֹפְחִין וְדוּחַן וְכוּנָתִין
וְתִתֵּן יַתְהוֹן בְּמָנָא חַד
וְתַעְבֵּיד יַתְהוֹן לָךְ לְמֵיכַל מִנְיַן
יוֹמַיָּא דְאַתְּ שְׁכִיב עַל סִטְרָךְ
תְּלָת מְאָה וְתִשְׁעִין יוֹמִין
תֵּיכְלִינֵיהּ׃ י וּמֵיכְלָךְ
דְתֵיכְלִינֵיהּ בְּמַתְקַל עַסְרִין
פִּיסִין לְיוֹם מֵעִדָּן עַד עִדָּן
תֵּיכְלִינֵיהּ׃ יא וּמַיָּא בִּמְכִילָא
תִּשְׁתֵּי חַד מִן שְׁתָּא בְּהִינָא
מֵעִדָּן עַד עִדָּן תִּשְׁתֵּי׃
יב וְחַרְרָא דִלְחֵם שְׂעוֹרִין
תֵּיכְלִינָהּ וְהִיא עַל גְּלֵי מַפָּקַת
אֱנָשָׁא תְּחַרְרִינָהּ לְעֵינֵיהוֹן

נגזרה גזרה בחרבן ירושלם עד מנשה שנאמר עליו אשר עשו האמורי אשר לפניו ויחטיא גם את
יהודה בגלוליו ונאמר הנני מביא רעה על ירושלם וגו' ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה הצלחת והנה
מנשה מלך חמשים וחמש שנה ועמד ברשעו עשרים ושתים שנה ועשה תשובה כדברי בעל הדרש
וסמך זה לפסוק ויעש הרע כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב עשרים ושתים שנה וזה הדרש
רחוק כמו שכתבנו טעם בספר מלכים ולפי זה הפי' נחשב עשרי' ושתים למנשה ושמנה עשרה ממלכות
יהויקים וצדקיהו ואע"פ שמלכו בין
שניהם עשרים ושתים לא נחשב
הארבעה שנים האחרונות לצדקיהו
שהיתה הארץ חרבה רבה ולפי
דעתי כי הארבעים שנה נחשבים
כולם למנשה כי בעונותיו חרבה
הארץ כי לולי כובד עונותיו היה
האל סולח לעונות הבאים אחריו
ולצדקיהו וליהויקים תלה בחטאו' מנשה
כמו שאמר ביהויקים אך ע"פ ה' היתה
ביהודה להסיר מעל פניו בחטאות
מנשה ולא אבה ה' לסלוח וכן אמר
בצדקיהו כי על אף ה' היתה בירושלם
וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו
וארבעים שנה היה מנשה ברשעתו והיה
בתשובה חמש עשרה שנה : הימיני ·
כתוב הימני קרי : (ז) ואל מצור ירושלם
תכין פניך · אמר לו כי בשכבו על הצד
יהיו פניו כנגד הלבנה שחקק בה
ירושלם והמצור : וזרועך חשופה ·
מגולה כי הרוצה להכות ולהלחם בחזקה
חושף זרועו מן הבגד שעליו וכן חשף
ה' את זרוע קדשו ויונתן תרגם ודרעך
תתקף : ונבאת עליה · בעוד שתצור
עליה תנבא עליה ותאמ' לה דברי תוכ'
ושתהיה נכבשת אם לא תשוב :
(ח) והנה נתתי· כאילו נתתי לך עבותי'
שלא תוכל להתהפך מצדך אל צדך עד
שתשלים ימי המצור שהם ארבע מאות
ושלשים ומלת מצוריך כתיב ביוד הרבוי
שהם' מצור שמרון והאחד מצור ירושלם
ואלו הארבע מאות ושלשים שנה שהיו
ברשעם בטלו השמטות והיובלות ותמצ'
בהם שבעים שמטות וכנגדם היו בבבל
בגלות שבעים שנה כמו שאמר אז תרצה
הארץ את שבתותיה וכיצד הם ע'
שמטות בשלש מאות וחמשים שנה יש
חמשים שמטות נשארו לך מן הארבע
מאות ושלשים שמנים שנה בחמשים
שנה שבע שמטות הרי הם חמשים
ושבע שמטות נשארו שלשים שנה שבהם
ארבעה שמטות ועוד שתי שנים הרי
לך ששים ואחד שמטות ובארבע מאות
שנה שמנה יובלים הם ששים ותשעה
שמטות בטלו והשמטה האחת למלאת
שבעים תחשוב ב' שנים שנשארו לט
משלשים וארבע שנים שלא חשבנו
לצדקיהו הרי שש שנים ובשביעית גלו
ולא הספיק להם לשמוט אפי' אם רצו :
(ט) ואתה קח לך חטין · בנו"ן כמו
במ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים את קול הרצין כמו הרצים והדומים לו צוה לו גם זה לעשות לאות לבני ישראל כי יאכלו במצור אלה המינים מעורבין מפני הרעב שלא יברור אדם חטים למאכלו אלא
יאכלם עם המינים הפחותים מעורבים מפני הרעב ופול ועדשים ידוע ולא יעשה אדם מהם לחם אלא בימי הרעב ודוחן הוא שקורין לו בלע"ז מיליי"ו וכסמי' בדגש כסמך והוא שקורין בלע"ז ש"גלא :
בכלי אחד · כלומר שתערבם כולם והכל במראה הנבואה : אשר אתה שוכב על צדך · ולא אמר השמאלי כי למספר הימים שזוכר ידוע שעל השמאלי אמר או אמר על דרך סתם לכלול שניהם וזכר
מספר הימים של השמאלי והוא הדין לימינו גם כן ארבעים יום צוה שיאכלנו כי גם כן היו בני יהודה במצור וברעב : (י) ומאכלך . במשקול · כתוב בשקול במצור וזה אות לבני ישראל כי במשקל
יאכלו לחם מפני הרעב ולא יאכלו פעמים ביום אלא פעם אחת בין היום והלילה מעת לעת מחסרון הלחם : (יא) ומים במשורה תשתה · אמרו רבותינו ז"ל כי משורה מדה קטנה אחד משלשים בלוג
ומה שאמר ששית ההין לא אמר שהמשורה ששית ההין אלא שלא ישתה מעת לעת אלא ששית ההין ומאותו ששית ישתה במשורה מעט מעט שלא ישבע מהמים באחת מן הפעמים אלא מעט מעט ישתה
ואות לבני ישראל שלא יהיה להם מים ומה שישתו מהם יהיו מעט במדה מחסרון מים בירושלם כל ימי המצור שהיה משנת תשע לצדקיהו עד שנת אחד עשר : (יב) ועוגת שעורים תאכלנה · חסר
כף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וזולתה רוצה לומר וכעוגת שעורים כך תאכלנה כאילו היתה עוגת שעורים לבדם בלא ערוב כי המעורב מכל אלו המינים קשה לאוכלה ולא אמר כעוגת חטים
פי'

זרעך ד' חס' בלישנא בנביאים ובכתובים וסי' וגדעתי את זרעך ואת זרע • הכל היום יחרוש החורש לזרוע •
וזרעך השופה • ולא בזרוע גדולה ובעם רב . וכל אורי' דכוו' חסר במ"ג בליש' בקריאה וסימ' וגאלתי
אתכם בזרוע נטויה ובשפטים• במסות באתות ובמופתים ובמלחמה • וטרף זרוע אף קדקד . לישנא אחרינא
וזרעך ח' חס' בקריאה וסימ' בסדר עקב : במשקול ה' מ"ל בליש' וסימן או בכר כסף תשקול •
במשקול עשרים שקל • לו שקול ישקל כעסי . ואשקולה להם את הכסף • אשקול על ידי
עשי המלאכה • על גנזי המלך . הדין תרין בתראין אשקול על ידי עשי המלאכה על גנזי אי"ת דלא

תולדות אהרן קח לך חטין • עירובין פא : ככה יאכלו - סוטה ד זוהר תרומה :

מצודת דוד

כל עון בית יהודה לבל יכלו בעונם : ארבעים יום · ר"ל תשכב ארבעים יום כי
למולם הקלתי לחשוב לער שכיבת יום לכפרה על שנה משני עוונם כי בני יהודה
חטאו ארבעים שנה אחר גלות שומרון עד היום הזה כי בימי מנשה חטאו כ"ב
שנה כי בו נאמר כאשר עשה אחאב (מ"ב כא) ור"ל כמספר שנים שעשה אחאב
את האשרה ואחאב מלך כ"ב שנים ובכל ימיו עשה את האשרה ושתים של אמון
וי"א של יהויקים (כי יהואחז שמלך לפניו ויהויכין שמלך אחריו לא מלכו שניהם כ"א ששה חדשים ועשרה ימים ולא היה שנה שלימה) והנבואה היתה נאמרה בשנה החמישית
לגלות יהויכין הרי ארבעים שנה : (ז) ואל מצור ירושלים · אל צורת ירושלים החקוקה על הלבנה כאלו נתונה במצור אליה תכין פניך בין בשכבך על השמאל בין בשכבך על הימין :
וזרועך חשופה. תגלה זרועך כאלו תלחם בה כדרך הנלחמים בזרוע מגולה : ונבאת עליה · ר"ל ובזה כאלו תנבא עליה על חורבנה כי בזה ירמז אשר מלבד הצורר הנלחם בה
אלחם בה גם אני : (ח) והנה נתתי וגו' . ר"ל לא תהפך מצד אל צד כאלו נתתי עליך חבלים עבות לאסרך בהם לבל תוכל להתהפך : עד כלותך · עד אשר תשלים לשכוב כל
הימים אשר אמרתי שאתה תצור עליה בעת שכבך והם ש"ן יום על צד שמאל ומ' יום על צד ימין : (ט) ונתתה אותם · את כולם יחד תתן בכלי אחד · את הקמח מהם לעשות לחם :
ועשית אותם . מכל המינים יחד תעשה אותם לך ללחם מאכלך והוא לאות לבני יהודה שבימי המצור יאכלו אלו המינים מעורבבים מפני הרעב ולא יבררו החטין למאכלם אבל יאכלו
בהתערובות המינים הפחותים ההם : מספר · במספר הימים אשר תשכב על צדך השמאלי שהם ש"ן יום תאכל לחם זה (וה"ה במספר הימים שישכב על צדו הימני שהם מ' יום ולקצר
סמך על המבין כי דרך אחד להם): (י) ומאכלך · שעור המאכל אשר תאכלנו יהיה במשקול וכו' · מעת . ר"ל לא ליום מלבד הלילה כ"א מעת היום הזה עד למחרתו בעת ההיא
עצמה וגם זה לאות שיאכלו בעת המצור במשקל ולא כדי שביעה כי יחושו פן יחסר הלחם : (יא) ששית ההין · המדה תהיה ששית ההין · וזה תשתה מעת עד עת וגם זה לאות שבימי המצור
ישתו במדה ולא כל הצורך : (יב) ועוגת שעורים תאכלנה. החררה אשר תאכלנה תהיה משעורים וגם זה לאות שמעוצם רעבון יאכלו עוגת שעורים שהוא מאכל בהמות : והיא ·
החררה ההיא תאפינה לעשותה עוגה על גחלים הנעשים מגללי צאת האדם שהדליקו באש אחר שנתייבשו : לעיניהם · בני הגולה יראו בעיניהם כאשר תאפנה על גחלי גללי
צאת

מצודת ציון

תכפר : (ו) וכלית · ענין השלמה : (ז) תכין מל' הכנה : חשופה · גלויה כמו חשפי שובל
(ישעיה מז) : (ט) חטין וגו' · שמות מיני תבואה וקטניות : (יא) במשורה · כן נקרא מדת הלח
כמו במשקל ובמשורה (ויקרא יט) : ההין · שם מדה : (יב) ועוגת · היא חררה האפויה ע"ג
גחלים וכן עוגה בלי הפוכה (הושע ז) : בגללי · כן יקרא הצואה כמו כגללו לנצח יאבד
(איוב כ) ולתוספת ביאור אמר צאת האדם : תעגינה · מל' עוגה ר"ל תאפינה לעשותה עוגה :
טמא

לְעֵינֵיהֶם׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה כָּכָה יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־לַחְמָם טָמֵא בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר אַדִּיחֵם שָׁם׃ יד וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה נַפְשִׁי לֹא מְטֻמָּאָה וּנְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא־אָכַלְתִּי מִנְּעוּרַי וְעַד־עַתָּה וְלֹא־בָא בְּפִי בְּשַׂר פִּגּוּל׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלַי רְאֵה נָתַתִּי לְךָ אֶת־צְפוּעֵי הַבָּקָר תַּחַת גֶּלְלֵי הָאָדָם וְעָשִׂיתָ אֶת־לַחְמְךָ עֲלֵיהֶם׃ טז וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הִנְנִי שֹׁבֵר מַטֵּה־לֶחֶם בִּירוּשָׁלִַם וְאָכְלוּ־לֶחֶם בְּמִשְׁקָל וּבִדְאָגָה וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה וּבְשִׁמָּמוֹן יִשְׁתּוּ׃ יז לְמַעַן יַחְסְרוּ לֶחֶם וָמָיִם וְנָשַׁמּוּ אִישׁ וְאָחִיו וְנָמַקּוּ בַּעֲוֹנָם׃

ה א וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ חֶרֶב חַדָּה תַּעַר הַגַּלָּבִים תִּקָּחֶנָּה לָּךְ וְהַעֲבַרְתָּ עַל־רֹאשְׁךָ וְעַל־זְקָנֶךָ וְלָקַחְתָּ לְךָ מֹאזְנֵי מִשְׁקָל וְחִלַּקְתָּם׃ ב שְׁלִשִׁית בָּאוּר תַּבְעִיר בְּתוֹךְ הָעִיר כִּמְלֹאת יְמֵי הַמָּצוֹר וְלָקַחְתָּ אֶת־הַשְּׁלִשִׁית תַּכֶּה בַחֶרֶב סְבִיבוֹתֶיהָ וְהַשְּׁלִשִׁית תִּזְרֶה לָרוּחַ וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם׃

כ"ד ל' ג' צפיעי ק' ל' בטעם ג' ב' חס' וא' מלא ג' ד'

יג וַאֲמַר יְיָ כְּדֵין יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֵיכַלְהוֹן מְסָאַב בֵּינֵי עַמְמַיָא דְאַגְלֵינוּן לְתַמָן׃ יד וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא נַפְשִׁי לָא מְסָאֲבָא וּנְבֵילָא וּתְבִירָא לָא אֲכָלִית מִזְעוּרִי וְעַד כְּעַן וְלָא אֲכָלִית בְּסַר מְרַחַק׃ טו וַאֲמַר לִי חֲזֵי דִיהָבֵית לָךְ יָת גְלֵי תוֹרַיָא חֲלַף גְלֵי אֱנָשָׁא וְתַעְבֵּיד יָת מֵיכְלָךְ עֲלֵיהוֹן׃ טז וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם הָא אֲנָא תָבַר סְעֵיד מֵיכְלָא בִּירוּשְׁלֵם וְיֵיכְלוּן לַחְמָא בְּמַתְקַל וּבִיצְפָא וּמַיָא בִּצְדוּ וּבְאִשְׁתְּמָמוּ יִשְׁתּוּן׃ יז בְּדִיל דְיִחְסַר לְהוֹן מֵיכַל וּמִשְׁתֵּי וְיִצְדוּן גְבַר וַאֲחוּהִי וְיִתְמַסּוּן בְּחוֹבֵיהוֹן׃ א וְאַתְּ בַּר אָדָם סַב לָךְ חַרְבָּא חֲרִיפָא מִסְפַּר גַלָבַיָא תִּסַב לָךְ וְתַעְבַּר עַל רֵישָׁךְ וְעַל דִקְנָךְ וְתִסַב לָךְ מוֹזְנַן דְמַתְקַל וְתַפְלְגִינוּן׃ ב תִּלְתָּא בְנוּרָא תַדְלֵיק בְּגוֹ קַרְתָּא כְּמִשְׁלַם יוֹמֵי צִירָא וְתִסַב יָת תִּלְתָּא תִּקְטֵיל בְּחַרְבָּא סְחוֹרָנָהָא וְתִלְתָּא תְבַדַר לְכָל רוּחַ דְכֵן יִתְבַּדְרוּן וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אֲגָרֵי

רד"ק

כי זה רחוק שיאכל בתאבון העוגה המעורב כעוגת חטים לבדם : והיא בגללי צואת האדם • מלת והיא מורה על פירושינו כי עוגת שעורים היא דמות כי אילו היה אומר עוגת שעורים על העוגה המעורבת וסמכה לשעורים לומר שרובה שעורים היה אומר ובגללי צואת האדם לא היה אומר והיא אלא אמר והיא שב אל העוגה המעורבת גם לפירוש שפי' עוגת שעורים שתהא עריבת' כעריבת עוגת שעורים שאינה נאה לא היה לו לומר תאכלנה ולא תעשנה : תעוגנה לעיניהם • תעוגנה השנים ויש אומרים כי הנו"ן והה"א לפעלה והיתה הנו"ן ראוים להדגש פירוש אתה בעצמך תעוג אותה וכן תרגם יונתן תתרריניה רוצה לומר תאפנה על הגחלים כי לפיכן נקראת העוגה תררה וענין העגנה תעשה התררה והמעשה לעוגה היא אפית' ואמר לו שיאפה אותה בגללי צואת האדם ונקראת הצואה היבשה גלל לפי שהיא מתגלגלת ואמ' לו שידליק גללי צואת האדם ויאפה בהם העוגה והוא דבר טמא ומאוס והיא אות לבני ישראל שיאכלו לחמם טמא בגוים ופירוש לעיניהם לעיני בני ישראל כדי שיראו כי אות היא להם : (יג) ויאמר ה' • את לחמם טמא • כי בגלותם בין הגוים לא יוכלו לשמור מאכלם מטומאה ולא יוכלו לאכול בנקיות : (יד) ואומר • הנה נפשי לא מטמאה . לא נפשי ולא גופי אינם מטמאים לא נפשי ממחשבה רעה ולא גופי ממאכל טמא וזהו שאמר נבלה וטרפה לא אכלתי כי הכהנים מוזהרים על הנבלה ועל הטרפה יותר מישראל מפני הטומאה וכן כתיב כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים לטמאה בה: מנעורי • אפילו מנעורי נזהרתי מטומאה וכן ולא בא בפי בשר פגול שהכהנים מוזהרים עליו ואיך תאמר לי שאעשה לחמי בדבר טמא ומאוס ורז"ל פי' הנה נפשי לא מטומאה' שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה ונבלה וטרפה לא אכלתי שלא אכלתי מבשר כוס כוס מעולם פי' בהמה מסוכנת שאומרים עליה שחוט שחוט כלומר ממהרים לשחטה שלא תמות כוס כמו נכוס תרגום שחוט כי אם רוצה לומר נבלה וטרפה ממש מאי רבותיה דיחזקאל : ולא בא בפי בשר פגול • שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם משום דרבי נתן אמרו שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה : (טו) ויאמר אלי . צפועי • כתיב בוי"ו וקרי צפיעי ביו"ד ואותיות אהו"י מתחלפות וצפיעי הבקר פיר' גללי הבקר וצפיעי כמו צואת ענין יציא' היא וכן הצאצאים והצפיעות וצואת הבקר אינה מאוסה כצואת האדם : (טז) ויאמר • מטה לחם • משען כמו שהמטה משען האדם החלוש וכן אמר בתורה בקללות בשברי לכם מטה לחם עתה פירש מה שאמר לו שיאכל לחמו במשקל וישתה מימיו במשורה כי אות היה לבני ישראל : ובדאגה • שידאגו ויפחדו באכלם שיחסרו לחם ומים : ובשממון . בתמהון לבב : (יז) למען • עתה פירש הדאגה לפי שיחסרו לחם ומים : ונשמו איש באחיו • כלומר איש את אחיו שלא יהיה לאחד יתרון על חברו : ונמקו • ימק נפשם מרוב צרות וכל זה בעונם שיכירו כי הם גרמו להם זה כי עונם גרם להם כל זה : (א) ואתה בן אדם • אמר לו שיעשה אות אחר שיקח חרב חדה והכל במראה הנבואה וחרב חדה היא תער הגלבים שהיא חריפה מאד וכורתה מהרה גלבי הספרים והם המגלחים ראשי בני אדם וזקנם ולא מצאנו לו חבר במקרא ובערבית רבה היה המלך עומד ומגלב והתרגום ירושלמי וכל זקן גדועה מגליב' : (ב) שלישית • השער השער בתער הוא משל על השחתת הדבר כי התער משחית השער לגמרי וכן אמר ולא תשחית את פאת זקנך וכן אמר דרך משל בהשחתת הארץ מחנה אשור יגלח ה' בתער השכירה וגו' ואמרו לחלוק השער המגלח לג' חלקים משל לישראל המגולחים ומוסרים מארצם והפועלם מהם ברעב מהם בחרב מהם בגלות : באור תבעיר בתוך העיר • העיר שחקק בלבינה : במלאת ימי המצור • ימי מצורו שהיו ת"ל יום וזה היה משל לאותם שכלו בירושלם בתוך העיר הן ברעב הן בדבר מיום המצור עד יום שנכבשה : תכה בחרב סביבותיה • זה משל על צדקיהו וסיעתו שיצאו מן העיר והשיגום הכשדים והכום בחרב

רש"י

ושורפן : (יג) טמא . ל' מאוס : (יד) אהה . לשון אנחה : נפשי לא מטומאה . לא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה : נבילה וטריפה לא אכלתי . בשר מסוכנת שדומה לנבילה וטריפה : בשר פיגול . בהמה שהורה בה חכם ולא יתכן לומר נבילה וטריפה ממש דאם כן מאי רבותיה : (טו) צפיעי • גללי : (טז) מטה לחם . משען לחם פיל"א דיאפ"ן בלע"ז : ובדאגה . דואגים שמא יכלה הלחם מהם : דאגה . איינש"א בלע"ז ובלשונינו סרוית"ר בלע"ז : (יז) למען יחסרו • דאגתם ושממונם בשביל שיהיו חסורי לחם ומים בימי המצור וידאגו פן יכלה : (א) חרב חדה • סימן לחרב נבוכדנצר : תער הגלבים . הרלטנים ולשון יווני הוא וי"א פרקעליר בלע"ז ומנחם חבר תער הגלבים תער הגולחים ואין לו דמיון בתורה : (ב) בתוך העיר • אשר חקותה על הלבינה כמלאת ימי מצורך אות היא שיכלו שלישית' בזלעפו' רעב בתוכה שהם כאש כענין שנאמר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב (איכה ה) : תכה • אותה בחרב : סביבותי' • סביב אותה לבינה סימן על הבורחים מן העיר שישיגם כשדים ויהרגום סביב ירושלים : והשלישית תזרה לרוח • הם הגולים שילכו למצרים ויוחנן בן קרח וחבורתו ושם אריק חרב אחריה' שהלך נבוכדנצר והחריב את מצרים ושם נהרגו : ונרח

מסר"י יתהו"ן : לרוח ג' קמץ בקריאה וסמן והשלישית תזרה לרוח לעשות לרוח משקל • ומה יתרון לו שיעמול לרוח : אריק ד' בקריאה וסימן נסמ' בסדר בשלח

תולדות אהרן ונבלה וטריפה . חולין לז מד עקידה שער קו :

מצודת ציון

(יג) טמא • ר"ל נתעב ומאוס : אדיחם • מל' דחיה : (יד) אהה • ענין לשון צעקת יללה : מטומאה . מטונפת ומאוס : פגול • מתועב כמו ומרק פגולים (ישעיה סה) : (טו) צפיעי . הוא הגלל כי כל דבר היוצא מהגוף קרוי צפיעי כמ"ש הצאצאים והצפיעות (שם כב) : תחת • במקום : (טז) מטה לחם . על שנשענים על הלחם לאכול לשבעה אמר מטה בל' משאלה וכן כל מטה לחם שבר (תהלים קה) : ובשממון . בתמהון לבב והוא ענין בהלה ופחד : (יז) ונשמו • ענין תמהון : ונמקו . ענין המסה והמגה . (א) תער • הוא סכין העשוי לגלח בו וכן והעבירו תער (במדבר ח) : הגלבים • הם הספרים ודוגמתו בתרגום ירושלמי כי כל זקן גרועה (ישעיה טו) תרגמו ירושלמי גליבא : והעברת • מל' העברה ועל הגלות יאמר : (ב) באור • להב אש : תבעיר • מל' הבערה ושריפה : כמלאות • ענין השלמה כמו ובמלאת ימי טהרה (ויקרא יב) : תזרה • ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב) : אריק • מל' ריק ור"ל ארוקן אותה מתערה וכן שמן תורק

מצודת דוד

צאת האדם : (יג) ככה • ר"ל זה לסימן שכן יאכלו בני ישראל את לחמם מאוס במקומות אשר אדיחם שם בגולה כי לא יוכלו לשמרם בנקיות בהיותם גולים וכמו שתאכל אותה חררה אפויה על גחלי גללי צאת האדם שהוא דבר נמאס : (יד) לא מטומאה . לא נמאסה במאכל נמאס : מנעורי • עם כי עוד לא הייתי אז כלם בשבלי להשמר ביותר מנדנוד מאכל איסור מ"מ מאלה הייתי נזהר : ולא בא • מעולם לא בא בפי בשר מתועב ונאסר והוא כפל ענין במ"ש וכאומר ואיך עתה אוכל דבר נמאס כזה אשר לא אכלתי מעולם ואף לא אכלתי מעולם דבר הנאסר לשיהא זה גמול העונש : (טו) נתתי לך • החלפתי לך לקחת גחלי גללי הבקר במקום גחלי גללי האדם ועליהם תעשה לחמך שאינו מאוס כמו גללי האדם : (טז) הנני שובר • עתה פי' ואמר לו זהו לרמז ואות שאשבור משען לחם בירושלים ר"ל שיהיה הרעב בעבור זה יאכלו במשקל ובדאגה שידאגו פן יכלה הלחם ומים ישתו במדה ובתמהון לבב : (יז) למען יחסרו . זה יהיה בעבור כי יחסרו לחם ומים בימי המצור : ונשמו . יהיו תמהים ונבהלים איש ואחיו ר"ל כל איש ואיש ויהיו נמסים בגמול עונם : ה (א) חרב חדה . וחזר ופירש שתער הגלבים יקח שהיא חריפה מאד ואותה תעביר על ראשך וכו' לגלח שער הראש והזקן : מאזני משקל . מאזנים העשוי לשקול בהם : וחלקתם . בהם תחלק את השער לחלקים שוים : (ב) שלישית • חלק שלים תדליק באור בתוך העיר החקוקה על הלבנה בעת ישלמו ימי המצור שהם ת"ל יום והוא לסימן שהשלישית העם ימותו במצור בתוך העיר ברעב ובדבר : את השלישית • החלק השלישי השני תקח והכה אותה בחרב סביבות העיר החקוקה והוא לסימן שהשלישית העם ימותו בחרב האויב מחוץ לעיר בעת המלחמה : תזרה לרוח • תפזר לפני הרוח לשיהא הרוח מפזרם במקומות רבות והוא לסימן על ההולכים

ג וְלָקַחְתָּ מִשָּׁם מְעַט בְּמִסְפָּר וְצַרְתָּ אוֹתָם בִּכְנָפֶיךָ׃ ד וּמֵהֶם עוֹד תִּקָּח וְהִשְׁלַכְתָּ אוֹתָם אֶל־תּוֹךְ הָאֵשׁ וְשָׂרַפְתָּ אֹתָם בָּאֵשׁ מִמֶּנּוּ תֵצֵא־אֵשׁ אֶל־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

ה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה זֹאת יְרוּשָׁלִַם בְּתוֹךְ הַגּוֹיִם שַׂמְתִּיהָ וּסְבִיבוֹתֶיהָ אֲרָצוֹת׃ ו וַתֶּמֶר אֶת־מִשְׁפָּטַי לְרִשְׁעָה מִן־הַגּוֹיִם וְאֶת־חֻקּוֹתַי מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֶיהָ כִּי בְמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְחֻקּוֹתַי לֹא־הָלְכוּ בָהֶם׃

ז לָכֵן כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה יַעַן הֲמָנְכֶם מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם בְּחֻקּוֹתַי לֹא הֲלַכְתֶּם וְאֶת־מִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם לֹא עֲשִׂיתֶם׃

ח לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי עָלַיִךְ גַּם־אָנִי וְעָשִׂיתִי בְתוֹכֵךְ מִשְׁפָּטִים לְעֵינֵי הַגּוֹיִם׃ ט וְעָשִׂיתִי בָךְ אֵת אֲשֶׁר לֹא־עָשִׂיתִי וְאֵת אֲשֶׁר־לֹא־אֶעֱשֶׂה כָמֹהוּ עוֹד יַעַן כָּל־תּוֹעֲבֹתָיִךְ׃

י לָכֵן אָבוֹת יֹאכְלוּ בָנִים בְּתוֹכֵךְ וּבָנִים יֹאכְלוּ אֲבוֹתָם וְעָשִׂיתִי בָךְ שְׁפָטִים וְזֵרִיתִי אֶת־כָּל־שְׁאֵרִיתֵךְ לְכָל־רוּחַ׃ יא לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה אִם־לֹא יַעַן אֶת־מִקְדָּשִׁי טִמֵּאת בְּכָל־שִׁקּוּצַיִךְ וּבְכָל־תּוֹעֲבֹתָיִךְ וְגַם־אֲנִי אֶגְרַע וְלֹא־

ל' • ו' • ב'
זקף קמץ וכל אס"ף דכו'
כ"ה חס' בסיפ'
ל' • ג'
ה'
י"א בטעם בסיפרא
ל'
ד' זוגין מתחלפין
ג'
ל'
ג' בטעם בסיפ'
ל'
ס' כ"ב חסר ו' בתרא • ה'

בַּתְרֵיהוֹן: ג וְתִסַּב מִתַּמָּן זְעֵיר בְּמִנְיָן וּתְצוּר יַתְהוֹן בִּכְנָפָךְ: ד וּמִנְהוֹן עוֹד תִּסַּב וְתִרְמֵי יַתְהוֹן לְגוֹ נוּרָא וְתוֹקֵיד יַתְהוֹן בְּנוּרָא בְּכֵן תִּפּוֹק אֶשָּׁתָא עַל כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: ה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים דָא יְרוּשְׁלֶם בְּגוֹ עַמְמַיָא שַׁוִיתָהָא וּסְחוֹר סְחוֹר לַהּ מְדִינָתָא: ו וְאַשְׁנִיאַת יַת דִינַי לְמַחַבְּבֵיהוֹן מִן עַמְמַיָא וְיַת קְיָמַי מִן מְדִינָתָא דִי בְּסַחְרָנָהָא אֲרֵי בְּדִינַי קָצוּ וּקְיָמַי לָא הֲלִיכוּ בְהוֹן: ז בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְחַבְתּוּן מִן עַמְמַיָא דִי בְּסַחְרָנֵיכוֹן בִּקְיָמַי לָא הֲלֵכְתּוּן וְיַת דִינַי לָא עֲבַדְתּוּן וּכְנִימוּסֵי עַמְמַיָא דִי בְּסַחְרָנֵיכוֹן לָא עֲבַדְתּוּן: ח בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ אַף אֲנָא וְאַעְבֵּיד בְּגַוִיךְ פּוּרְעֲנוּת דִינִין לְעֵינֵי עַמְמַיָא: ט וְאַעְבֵּיד בִּיךְ יַת דְלָא עֲבַדִית וְיַת דְלָא אַעְבֵּיד דִכְוָתֵיהּ עוֹד חֲלַף כָּל תּוֹעֲבָתִיךְ: י בְּכֵן אֲבָהָן יֵיכְלוּן בְּסַר בְּנֵיהוֹן בְּגַוִיךְ וּבְנַיָא יֵיכְלוּן בְּסַר אֲבָהַתְהוֹן וְאַעְבֵּיד בִּיךְ פּוּרְעֲנוּת דִינִין וַאֲבַדַּר יַת כָּל שְׁאָר עַמִיךְ לְכָל רוּחַ: יא בְּכֵן קַיָים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם לָא חֲלַף דְמַקְדְשִׁי סָאֵבְתְּ בְּכָל שִׁקּוּצַיִךְ וּבְכָל תּוֹעֲבָתִיךְ וְאַף אֲנָא אֶקְטוֹף תְּקוֹף דַרְעִיךְ וְלָא יְחוּס מֵימְרִי וְאַף

רשי

(ג) ולקחת אותם בכנפיך. אלו מתי מעט שיגלו לבבל ויחיו: (ד) ומהם עוד תקח. מאותם מתי מעט: ושרפת אות' באש. סימן לאחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה אשר קלם מלך בבל: ממנו תצא אש. מן הרמזים האלה שאני רומז לך תצא הפורענות לכל בית ישראל: (ה) בתוך הגוים שמתיה. באמצע העולם: (ו) ותמר את משפטי. ותחלף את משפטי: מן הגוים. שכך כתוב במנשה ויתעה מנשה את יהודה ויושבי ירושלים לעשות רע מן הגוים אשר השמיד ה' מפני בני ישראל (ד"ה ב לג) ויש פותרי' שהגוים לא קבלו תורתו והם קבלוה עליה' ועברו עליה: (ז) יען המנכם. יען הזמינכם את עצמכם להפקד מן הגוים: המנכם. לשון וימן להם המלך (דניאל א) ומנחם פתרו לשון הומה כמו המו גוים (תהלים מו): וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם. שהם לא המירו את אלהיהם והמה לא אלהים ואתם המרתם כבודי בלא יועיל ורבותינו פירשו כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם: (ח) גם אני. את בגדת עלי וגם אני

רדק

בחרב וזה היה סביבות ירושלם כי בערבות ירחו השיגום והכום: והשלישית תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם. וכן אמר בתוכחות והריקותי אחריכם חרב וענין הרקת החרב היא הוצאת החרב מתערה וזה משל לאותם שהלכו לארץ מצרים עם יוחנן בן קרח ואמר להם הנביא והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים וכן הלכו בשאר ארצות קודם החרבן כמו שכתוב בדבר גדליה: (ג) ולקחת. זה משל לאותם שגלו לבבל לפיכך אמר וצרת אותם בכנפך שיהיו שמורים שם עד שובם לארצם כדב' הצרור והקשור בכנף הבגד ומה שאמר מעט במספר כי מעט היו מתי מספר עשרת אלפים גולה: (ד) ומהם. מן הגולים מבבל שכלו בבבל הרשעים שבהם גם צדקיהו ואחאב קלם מלך בבל באש: ממנו תצא אש. מן האש שצויתיך להבעיר תצא אש אל כל בית ישראל בין לאותם שהיו בירושל' בין לאותם אשר בגולה כי זה שצויתיך רמז לכליון ישראל כמו שפירש': (ה) כה אמר אדני ה'. בתוך הגוים שמתיה. יושביה שמתי בה לטובתם לפי שהיא נבחרת מכל הארצות יפה נוף משוש כל הארץ שהיא באמצע הישוב לפיכך אוירה טוב וממוזג מכל הארצות ויושביה היה להם ללכת דרך ישרה ולעשות משפטים הטובים והם המירו אותם לרשעה מן הגוים אשר סביבותיה כמו שאמר ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד ה' מפני בני ישראל והגוי' ההם אשר סביבותיה' לא המירו משפטיה' והם המירו משפטי בלא יועיל: (ו) ותמר. מן כי המרו את רוחו ממרים הייתם עם ה' והתי"ו בסגול והוא מבנין הפעול: לרשעה. שם וסמוך כמו וברשעת הגוים ההם: כי במשפטי מאסו. והגוים לא מאסו במשפטיהם: (ז) לכן כה אמר אדני ה' יען המנכם מן הגוים. המנכם מקור ופרשו המון ענינו היותכם המון רב רוצה לומר כי אני הרביתי אתכם והרביתי לכם טוב מן הגוים אשר סביבותיכם ויען עשיתי לכם הטוב הזה בחקתי לא הלכתם על דרך וישמן ישורון ויבעט ויטש אלוה עשהו ואמר וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם כי הם לא המירו אלהיה' ואתם המירות' אותי בלא יועיל ורבותינו ז"ל פירשו כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם ויונתן תרגם יען המנכם חלף דחבתון מן עממיא: (ח) לכן כה אמר אדני ה' הנני עליך גם אני. כמו שאתם עשיתם מה שלא עשה גוי אחר כן אעשה גם אני בכם משפטים שלא עשיתי בהם ולא אעשה עוד בהם ואעשה זה לעיני הגוים למען תבושו ותכלמו ממעשיכם הרעים: (ט) ועשיתי. את אשר לא עשיתי פי' מגוי אחר וכן אמר בתוכחות והפלא ה' את מכותך: (י) לכן אבות יאכלו בנים. וזה העונש גדול שאין כמוהו: לכל רוח. מהם הלכו למצרים ומהם הלכו לבבל וכן במואב ובבני עמון ובאדום וכן בשאר ארצות כמו שכתוב בדבר גדליה: (יא) לכן. את מקדשי טמאת. כי מנשה שם פסל האשרה בבית המקדש: וגם אני אגרע. כמו שנגרעת

מצודת דוד

ההולכים בגולה הפזורים בכנפות הארץ: וחרב אריק אחריהם. אשלוף חרבי מתערה לרדוף אחריהם להכותם במקום אשר ינוחו והוא לסימן שהמקום יגרה בהם האויב במקום גלותם לשפוך דמם כמים: (ג) ולקחת משם. מאלה הפזורים לרוח תקח מעט אשר יהיה מהאפשר לספרם ותקשור אותם בכנפי בגדיך והוא לסימן שאותם שגלו לבבל שהמה מתי מספר בערך הגולים לשאר הארצות שהם יהיו שמורים לבוא לירושלים בבנין בית השני: (ד) ומהם. מהקשורים בכנפיך תקח עוד ותשליכם אל תוך האש אשר בתוך העיר החקוקה ושם תשרפם והוא לסימן שרבים מיושבי ירושלים ימותו ברעב ובדבר בעת יצור עליה טיטוס והרומיים הקדמונים: ממני תצא אש. מלהבת האש הזה תלהט את כל בית ישראל ר"ל מגלות בית שני יתפזרו בכל הארץ במקום יושבי אנשי הגולה הראשונה וכעון אנשי גולה השניה ילקו גם המה בחרב וברעב ובדבר: (ה) בתוך הגוים. שמתי אותה באמצע הישוב במקום המובחר וארצות הגוים המה סביבותיה: (ו) ותמר. והיא לא שלמה כגמולי כי החליפה את משפטי לרשעה ר"ל אני נתתי לה משפטים ישרים והיא הרשיעה לעשות יותר מן העמים ואת חוקותי החליפה לרשעה יותר מן הארצות וכו' והוא כפל ענין במ"ש: בהם. בדרך חוקותי: (ז) יען המנכם. בעבור היותכם המון רב יותר מן העמים וכו' לכן מרוב הטובה בעטתם בי ולא הלכתם בחוקותי וגו' וכענין שנאמר וישמן ישורון ויבעט (דברים לב): וכמשפטי הגוים וגו'. כי הם לא המירו אלהיהם וישראל המירו כבודו בלא יועיל: (ח) הנני עליך. הנה אני אלחם בך: גם אני. ר"ל כמו שבגדתם בי כן גם אני אבגוד בכם: משפטים. משפט פורעניות: (ט) את אשר לא עשיתי. דבר אשר לא עשיתי מעולם ולא אעשה עוד כמוהו כל ימי הארץ: יען. בעבור כל תועבותיך אשר מאד גדלו: (י) לכן. בעבור תועבותיך האבות יאכלו את הבנים בתוך ירושלים כי יהיה בך עקת רעבון: ועשיתי. אח"ז אעשה עוד בך משפט פורעניות כי השארית מתך אפזר לכל רוח מארבע רוחות העולם: (יא) לכן. בעבור תועבותיך הריני נשבע חי אני וגו' וכפל השבוע' לומר אם לא בעבור שטמאת את מקדשי בכל שקוציך כי מנשה שם בבית פסל האשרה

מצודת ציון

תורק (ש"ה א): (ג) וצרת. ענין קשירה כמו מי צרר מים בשמלה (משלי ל): בכנפיך. שולי הבגד כמו על כנפי בגדיהם (במדבר טו): (ו) ותמר. מל' תמורה וחלוף: (ז) יען. בעבור: המנכם. מל' המון עם רב: (י) וזריתי. אפזר: רוח. פאה ועבר: (יא) אם לא. הוא ענין לשון שבועה כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה כזאת וכזאת וגזם ולא אמר וכן אם לא בתים רבים (ישעיה ה): שקוציך. מל' שקץ ותעוב ועל העכו"ם יאמר: אגרע. מל' גרעון וחסרון.
תחוס

את משפטי ג' בקריאה וסימ' את משפטי תעשו ואת חקתי. ואם בחקתי תמאסו. ואם את משפטי. ותמר את משפטי לרשעה: משפטי דקדים לחקתי ט' בקריאה וסימ' את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו. והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה. ותמר את משפטי לרשעה ב' בפסוק מעני השיב ידו. יען במשפטי מאסו. יען משפטי לא עשו וחקתי מאסו. ועבדי דוד מלך עליהם ורעה אחד. על ריב המה יעמדו למשפט: תועבתיך ה' כתו' כן חס' ו' בתר' וסי' ועשיתי בך את אשר לא עשיתי. יען את מקדשי טמאת. ואת כל תועבתיך. את כל תועבתיך. ותרבי את תועבתיך. ושארא תועבותיך: נאם ג' בטעם זרק' בסיפ' וסימ' יען את מקדשי טמאת במקום:

תולדות אהרן וכמשפטי הגוים • סנהדרין לט :

ס' מ"ל תָחוֹס עֵינִי וְגַם־אֲנִי לֹא אֶחְמוֹל׃
כ"כ בליש"נ יב שְׁלִשִׁתַיִךְ בַּדֶּבֶר יָמוּתוּ וּבָרָעָב
ביד אתי יִכְלוּ בְתוֹכֵךְ וְהַשְּׁלִשִׁית בַּחֶרֶב יִפְּלוּ
ט' מ"ל סְבִיבוֹתָיִךְ וְהַשְּׁלִישִׁית לְכָל־רוּחַ
ג' · ד' אֱזָרֶה וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם׃
ב' חסר וי"ו חמתי כן יג וְכָלָה אַפִּי וַהֲנִחוֹתִי חֲמָתִי בָּם
ל' וְהִנֶּחָמְתִּי וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי
ל' בְּקִנְאָתִי בְּכַלּוֹתִי חֲמָתִי בָּם׃
ל' יד וְאֶתְּנֵךְ לְחָרְבָּה וּלְחֶרְפָּה בַּגּוֹיִם
אֲשֶׁר סְבִיבוֹתָיִךְ לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃
ל' ל' ל' טו וְהָיְתָה חֶרְפָּה וּגְדוּפָה מוּסָר
וּמְשַׁמָּה לַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתָיִךְ
ל' בַּעֲשׂוֹתִי בָךְ שְׁפָטִים בְּאַף וּבְחֵמָה
ל' וּבְתֹכְחוֹת חֵמָה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃
ל' טז בְּשַׁלְּחִי אֶת־חִצֵּי הָרָעָב הָרָעִים
בָּהֶם אֲשֶׁר הָיוּ לְמַשְׁחִית אֲשֶׁר־
ט' אֲשַׁלַּח אוֹתָם לְשַׁחֶתְכֶם וְרָעָב אֹסֵף
ג' ב' חסר וא' מ"ל עֲלֵיכֶם וְשָׁבַרְתִּי לָכֶם מַטֵּה־לָחֶם׃
יז וְשִׁלַּחְתִּי עֲלֵיכֶם רָעָב וְחַיָּה רָעָה
ל' וחס'. ל' וְשִׁכְּלֻךְ וְדֶבֶר וָדָם יַעֲבָר־בָּךְ וְחֶרֶב
אָבִיא עָלַיִךְ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃
ו א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
נ"א בטעם ס' ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל
ל' וְהִנָּבֵא אֲלֵיהֶם׃ ג וְאָמַרְתָּ הָרֵי
ל' יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר־אֲדֹנָי יְהוִה
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֶהָרִים
גאיות ק' וְלַגְּבָעוֹת לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָיוֹת הִנְנִי
ל' אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם חֶרֶב וְאִבַּדְתִּי

אֲנָא לָא אֲרַחֵם : יב תִּלְתִּיךְ בְּמוֹתָא יְמוּתוּן וּבְכַפְנָא יִשְׁתֵּיצוּן בְּגַוִיךְ וְתִלְתָּא בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן סַחֲרָנַיִךְ וְתִלְתָּא לְכָל רוּחַ אֲבַדַּר וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא אַגְרֵי בַּתְרֵיהוֹן : יג וְיָחוּל רוּגְזִי וַאֲנִיחַ חֵימְתִי בְּהוֹן וַאֲסִיף וִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי וַאֲקַיֵּים כַּד יָחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן : יד וְאֶתְּנִנָךְ לְחָרְבָּא וּלְחִסוּדִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחְרָנָךְ לְעֵינֵי כָּל דְּעָדֵי : טו וּתְהֵין לְחִסוּדִין וּלְאִתְרַבְרְבָא עֲלָךְ צָדוּ וְאִשְׁתָּמָמוּ לְעַמְמַיָּא דִּבְסַחְרָנָיִךְ כַּד אַעְבֵּיד בִּיךְ פּוּרְעָנוּת דִּינִין בִּרְגַז וּבְחֵימָה וּבִתְקוֹף רְגַז אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי : טז בְּגָרְיוּתִי יַת מְחַת כַּפְנָא מַכְתְּשִׁין בִּישִׁין דְּמִתַּקְנִין לְחַבָּלָא דַּאֲשַׁלַּח יַתְהוֹן לְחַבָּלוּתְכוֹן וְכַפְנָא אוֹסִיף עֲלֵיכוֹן וְאֶתְבַּר לְכוֹן סְעַד מֵיכְלָא : יז וַאֲשַׁלַּח עֲלֵיכוֹן כַּפְנָא וְחַיְתָא בִישְׁתָּא וִיתַכְּלוּנַיִךְ וּמוֹתָא וְקִטְלָא יַעְדּוּן בִּיךְ וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא אַיְתֵי עֲלָךְ אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי : א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר : ב בַּר אָדָם קַבֵּל נְבוּאָה עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן : ג וְתֵימַר טוּרֵי יִשְׂרָאֵל קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּיְיָ אֱלֹהִים כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְטוּרַיָּא וּלְרָמָתָא וּלְפַצִּידַיָּא וּלְחֵילַיָּא הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא

אני סגני עליך : (יג) והניחותי חמתי . כשאנקם בם תנוח חמתי ולא הניקני רוחי : והנחמתי . ואתנחם על הצער שצערתם אותי : (יד) ולחרפה : דיספרוי"ר בלע"ז : (טו) וגדופה . בזיון : מוסר . יסורין : ומשמה · תמהון : (טז) ורעב אוסיף עליכם · הוא רעב הפרוטה הכלה מן הכיס כך שמעתי : מטה לחם . משען לחם : (ג) ולגבעות · לשון רמה : ולגאיות · לשון גיא : חמניכם

ועשיתי : אזרה ג' בקרי' וסי' ואתכ' אזרה בגוי' . והרקתי אחריכ'· וכל אגפיו אזרה לכל רוח . והשלישית לכל רוח אזרה : אשלח ט' וסי' נמסר בסדר בא אל פרעה : אוסף ג' מלרע ב' חס' וא' מלא וסימ' ככל אשר שאלת מעם אלהיך בחרב · לא אוסף אהבתם · בשלחי את חצי הרעב הרעים . אהבה מל' · וסימן בלשון ארמי שמעית דרחימו כנ"א : אל הרי ה' וסי' והוצאתים מן העמים: במרעה טוב ארעה אתם · בן אדם שים פניך אל הרי ישראל . ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל .

תולדות אהרן והנחותי. כרכו' נע :

שגרעת את כבודי בשומך השקוצים בביתי כן אגרע אני כבודך ותהיה נקלה בעיני אנשים זרים ויעשו בך שפטים : ולא תחוס עיני · כתולם : וגם אני לא אחמול · כמו שאתה לא חמלת על כבודי מגאלנו : (יב) שלישתיך . עתה מפרש המשל שאמר לו לחלק השער לג' חלקים : אזרה . מבנין הדגוש והאל"ף נקודה בשו"א וסגול שלא כמנהג ברוב : (יג) וכלה אפי . ע"ד מאי אכלה גם אמר אחר שיכלה אפי והנחתי חמתי גם אנחם מנקמתי בהם כי רבה תהיה : והנחמתי · מבנין התפעל הראוי התנחמתי כמו ויתאו להתנחם וסגול הנו"ן במקום פתח ודגש הנו"ן לתמורת התי"ו : בכלותי · בבי"ת ויונתן תרגם והתנחמתי ואסיף : (יד) ואתנך לחרבה · שתהיה ארצך חרבה ותהיה בזה לחרפה בגוים אשר סביבותיך שארצם נושבת וארצך חרבה : לעיני כל עובר · וכן תהיה חרפה לעיני כל עובר עליך שישים וישרוק עליך בזה הפסוק בגוים ובפסוק שאחריו לגוים והס' כל : (טו) והיתה חרפה . כן דרך המקרא לדבר לנוכח ושלא לנוכח כאחד וגדופה שם בשקל מלוכה וענינו כמו חרפה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין כמנהג : מוסר ומשמה · מוסר שייסרו הגוים בך כמו שאמר ונוסרו כל הנשים ומשמה ענין תמהון לבב כמו ישום וישרוק כלומר שיתמהו ברוב הרעה שתבא עליך וי"ת ותהא לחסודין ולאתרברב' עלך צדו ולאשתממו לעממיא : באף ובחמה ובתוכחות חמה · הכפל לחזק הענין : (טז) בשלחי את חצי הרעב · חצי הרעב הם השדפון והירקון והארבה שמכלים את התבואה קמה או רובה ומה שאמר ורעב אוסיף עליכם עצירת גשמים שלא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה כלל הנה לא יהיה להם מה שיאכלו וזהו ושברתי לכם מטה לחם ומעט מה שיאכלו מי שיהיה להם כסף להביא מארצות הגוים וזה לא יהיה אפשר להם כי אם בקושי גדול מפני האויבים הצרים עליהם : אוסף · בלר"י ורש"י ז"ל פירש ורעב אוסף עליכם חסרון מעות שלא יהיה להם במה לקנות תבואה אע"פ שימצאו לקנות וזהו קשה משיהיו פירות ביוקר ומעות בזול : (יז) ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ושכלך . רעב והחיה רעה ישכלו אתכם שימותו בניכם ובנותיכם כי הקטנים לא יוכלו לסבול הרעב כמו הגדולים וכן החיה הרעה תשלוט בקטנים בכם יותר מן הגדולים כי הגדולים יעמדו כנגד החיה בכלי זייגם ונאמרה קללה זו בתורה בתוכחות והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגם בגדולים תשלוט החיה והרעב אלא שבקטנים יותר לפיכך אמר ושכלך : ודבר ודם · דם זה הוא החרב ומה שאמר אחר כך וחרב אביא עליך הטעם כי מה שזכר תחילה ודם הוא חרב אויב שלא תהיה כונתו הראשונה לישראל כחרב פרעה נכה וזהו שאמר יעבור בך ומה שאמר חרב אביא עליך חרב אויב שתהיה כונתו ראשונה לישראל ובעבורם נסעו מארצם כחרב סנחריב ונבוכדנאצר וזהו שאמר אביא עליך כי הוא העיר את רוחם לבא עליהם : אני ה' דברתי . וכיון שאני דברתי עלי לקיים ובידי יכולת לקיים : (ב) בן אדם · לפי שהיו עובדים על ההרים הרמים ועל הגבעות לאלהים שהיו נותנים שם ותחת כל עץ רענן שהיא באפיקים ובגאיות אמר שיתנבא עליהם כלומר כאילו מדבר כנגדם והבמות והמזבחות והחמנים שבנוים עליהם יאבדו וישברו וסמך הנעבדים והעובדים להם מפני המעשה הנעשה בהם ואמר במותיכ' מזבחותיכ' חמניכם גלוליכם וחרב כולל בחרב ההורג העובדים והחרב הנותצת את המזבחות והבמות כי גם יקרא חרב והוא הפטיש כמו כי חרבך הנפת עליה יתן בחרבותיו פירוש חמניכם גלוליכם שהיו עושים עובדי החמה : (ג) ולגיאות · כתיב וקרי לגאיות ואחד הוא אלא שבקרי סימן יס"א הנקבה נהפכת ליו"ד נראת :

ושתי

מצודת דוד

האשרה וגם טמאת ביתי בתועבותיך שעשית שם : וגם אני אגרע . כמו שגרעת את כבודי בשומך פסל האשרה בפני כן גם אני אגרע לחסר אותך ולא תחוס עיני עליך : וגם אני לא אחמול · כמו שלא חמלת על בניך ושחטתם לעבודת כוכבים כן גם אני לא אחמול עליך : (יב) שלישיתיך · שליש עמך ימותו בדבר וברעב בתוך ירושלים : יפלו סביבותיך · בעת המלחמה : לכל רוח אזרה · אפזר לכל רוח מארבע רוחות העולם ואשלוף החרב מהערה לרדוף אחריהם להכותם במקום גלותם : (יג) וכלה אפי . אשלים חרון אפי עליהם ואניח חמתי בם ואז אתנחם על הכעס שהכעיסו אותי : וידעו וגו' · ר"ל בעת אשלים בם חמתי אז ידעו שאני ה' דברתי בקנאתי שרעה תבוא עליהם ולא הנביא בדה הדבר מלבו : (יד) לחרבה · להיות חרבה ולהיות לחרפה בגוים כי כולם יחרפו אותך בפני כל העובר דרך עליהם : (טו) והיתה . ירושלים תהיה לחרפה ובזיון : מוסר . ייסרו זה את זה עם ירושלים כי יאמרו בעוברם אל תעשו את הרע שלא יבוא עליכם כדרך שבא על ירושלים : ומשמה . תהיה לתמהון כולם יתמהו על חורבנה לגוים וגו' · מוסב על כולם חרפה וגדופה וכו' : בעשותי . בעת אעשה בך משפט פורעניות אז תהיה חרפה גדופה וכו' : ובתוכחות חמה . בגמול עונש אביא חמה ולא על חנם : אני ה' דברתי . בידי לקיים : (טז) בשלחי · מוסב למעלה לומר שיהיה חרפה וגדופה וכו' לגוים בעת אשלח בהם את חצי ר"ל מכאובי הרעב הרעים אשר היו פעם למשחית לגוים שפעמים בא חצי הרעב בהם והשחיתם וכעין חצי הרעב האלה בעצמם יהיו חצי הרעב אשר אשלח אותם לשחת את ישראל ועוד אוסף עליכם רעב במדה מרובה יותר מהבא על העכו"ם ואשבור לכם משען לחם מכל וכל בעבור זה ירבו לחרף ולגדף בראותם שבא עליהם חצי הרעב כמו שבא על העכו"ם ועוד יותר : (יז) ושכלך · החיות ישכלו וימיתו אותך : ודם · הנשפך מן ההרוגים : וחרב וגו' . הוא כפל ענין במ"ש : אני ה' דברתי · ובידי לקיים : ו (ב) שים פניך · החזר פניך מול ההרים : (ג) חרב · אחוזי חרב מלומדי מלחמה : במותיכם . הבמות העשוים לעבודם .

מצודת ציון

תחוס · מל' חס וחמלה : (יב) אזרה . אפזר : אריק · מל' ריק : (יג) וכלה . ענין השלמה : והניחותי · מל' הנחה : והנחמתי · מל' תנחומין : בקנאתי · ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב) : (יד) לחרבה . מלשון חורבן : (טו) וגדופה · ענין בזיון כמו את מי חרפת וגדפת (ישעיה לז) : מוסר · ענין תוכחה : ומשמה · ענין תמהון : ובתוכחות · ענין גמול עונש כמו והוכח במכאוב (איוב לג) : (טז) חצי · ר"ל מכאובי ואמר כן שאלה על השדפון והירקון והארבה : מטה לחם · משען לחם ועל כי נשענים על הלחם לאכול לשבעה אמר מטה בלשון שאלה : (יז) ושכלך · ענין מיתה והריגה כמו ושכלה אתכם (ויקרא כו) : (ג) לאפיקים . היא מקום שנגרים שם המים בחוזק וכן כאפיקים בנגב (תהלים קכו) : ולגאיות . מל' גיא ועמק : במותיכם . מל'

בָּמוֹתֵיכֶם׃ ד וְנָשַׁמּוּ מִזְבְּחוֹתֵיכֶם וְנִשְׁבְּרוּ חַמָּנֵיכֶם וְהִפַּלְתִּי חַלְלֵיכֶם לִפְנֵי גִּלּוּלֵיכֶם׃ ה וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְזֵרִיתִי אֶת־עַצְמוֹתֵיכֶם סְבִיבוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃ ו בְּכֹל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם הֶעָרִים תֶּחֱרַבְנָה וְהַבָּמוֹת תִּישָׁמְנָה לְמַעַן יֶחֶרְבוּ וְיֶאְשְׁמוּ מִזְבְּחוֹתֵיכֶם וְנִשְׁבְּרוּ וְנִשְׁבְּתוּ גִּלּוּלֵיכֶם וְנִגְדְּעוּ חַמָּנֵיכֶם וְנִמְחוּ מַעֲשֵׂיכֶם׃ ז וְנָפַל חָלָל בְּתוֹכְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ ח וְהוֹתַרְתִּי בִּהְיוֹת לָכֶם פְּלִיטֵי חֶרֶב בַּגּוֹיִם בְּהִזָּרוֹתֵיכֶם בָּאֲרָצוֹת׃ ט וְזָכְרוּ פְלִיטֵיכֶם אוֹתִי בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ־שָׁם אֲשֶׁר נִשְׁבַּרְתִּי אֶת־לִבָּם הַזּוֹנֶה אֲשֶׁר־סָר מֵעָלַי וְאֵת עֵינֵיהֶם הַזֹּנוֹת אַחֲרֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְנָקֹטּוּ בִּפְנֵיהֶם אֶל־הָרָעוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ לְכֹל תּוֹעֲבֹתֵיהֶם׃ י וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה לֹא אֶל־חִנָּם דִּבַּרְתִּי לַעֲשׂוֹת לָהֶם הָרָעָה הַזֹּאת׃

יא כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הַכֵּה בְכַפְּךָ וּרְקַע בְּרַגְלְךָ וֶאֱמָר־אָח אֶל כָּל־תּוֹעֲבוֹת רָעוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדֶּבֶר יִפֹּלוּ׃ יב הָרָחוֹק בַּדֶּבֶר יָמוּת וְהַקָּרוֹב בַּחֶרֶב יִפּוֹל וְהַנִּשְׁאָר וְהַנָּצוּר בָּרָעָב יָמוּת וְכִלֵּיתִי חֲמָתִי בָּם׃ יג וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּהְיוֹת חַלְלֵיהֶם בְּתוֹךְ גִּלּוּלֵיהֶם

וְאוֹבִיד בָּמָתֵיכוֹן׃ ד וְיֶצְדוּן אֱגוֹרֵיכוֹן וְיִתְבְּרוּן חֲנִיסְנְסֵיכוֹן וְאַרְמֵי קְטִילֵיכוֹן קֳדָם פְּגוֹר טַעֲוָתְכוֹן׃ ה וְאֶתֵּן יַת פִּגְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם פְּגוֹר טַעֲוָתְהוֹן וְאֶבַדַּר יַת גַּרְמֵיכוֹן סְחָרָנוּת אֱגוֹרֵיכוֹן׃ ו בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן קִרְוַיָּא יֶחֶרְבָן וּבָמָתָא יִצְדְּיָן בְּדִיל דְּיֶחֶרְבוּן וְיֶצְדוּן אֱגוֹרֵיכוֹן וְיִתְבָּרָן וְיִבְטְלָן טַעֲוָתְכוֹן וְיִתְקַטְּפוּן חֲנִסְנְסֵיכוֹן וְיִתְמְחוּן עוֹבָדֵיכוֹן׃ ז וְיִתְרְמוּן קְטִילִין בֵּינֵיכוֹן וְתֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ ח וְאַשְׁאַר בְּמֶהֱוֵי לְכוֹן מְשֵׁיזְבֵי חַרְבָּא בֵּינֵי עַמְמַיָּא בְּאִתְבַּדָּרוּתֵיכוֹן בִּמְדִינָתָא׃ ט וְיִדְכְּרוּן מְשֵׁיזְבֵיכוֹן דַּחַלְתִּי בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּאִשְׁתְּבִיאוּ לְתַמָּן דִּתְבָרִית יַת לִבְּהוֹן טַפְשָׁא דִּסְטָא מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְיַת חֵיזוּ עֵינֵיהוֹן דִּטְעָא בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וְיִדַּנְקוּן וִיהוֹן חָזַן עַל בִּישְׁתָא דַעֲבַדוּ לְכֹל תּוֹעֲבָתְהוֹן׃ י וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ לָא לְמַגָּן גְּזָרִית בְּמֵימְרִי לְמֶעְבַּד לְהוֹן בִּישְׁתָא הָדָא׃ יא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים טְפַח בִּידָךְ וּרְפוֹס בְּרַגְלָךְ וֶאֱמַר וַי עַל כָּל תּוֹעֲבָתָא בִּישְׁתָא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּי בְּחַרְבָּא בְּכַפְנָא וּבְמוֹתָא יִתְרְמוֹן׃ יב דְּרָחִיק בְּמוֹתָא יְמוּת וּדְקָרִיב בְּחַרְבָּא יִתְקְטִיל וּדְיִשְׁתְּאַר וּדְיֵעוֹל לִכְרַכֵּי צִיָרָא בְּכַפְנָא יְמוּת וְיַחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן׃ יג וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּמֶהֱוֵי קְטִילֵיהוֹן בְּגוֹ פְּגוֹר טַעֲוָתְהוֹן סְחָרָנוּת

רשי

(ד) חמניכם. מין תבנית צלמי עכו"ם העשויין על הגגות לחמה: (ו) ויאשמו. יהיו נכרים באשמתם: (ט) וזכרו פליטיכם אותי. את חסדי ואת רחמי שהייתי מרחם עליהם בהעוותם לפני בארצם: אשר נשברתי את לבם הזונה. אשר נכנעתי אצלם ע"י שזונה לבם וסר מעלי הייתי מבקש מהם ע"י נביאי לשוב אלי ואטיב להם ולא אבו: ונקוטו בפניהם. מנחם חברו עם ראיתי בוגדים ואתקוטטה (שם קי"ט) יתקוטטו על עצמם על אשר לא שמעו אלי וי"ת וידנקון ואינון יהון חזן וכן תרגם הנאנקים דמתנקים וכן ואנק' דמדנקן דמוניי"ר בלע"ז: (יא) ורקע. עניינו יורה עליו מכה רגלו על הארץ ומרדד את המים והוא דרך אבל: ואמר אח. צעקת יגון ואוי: (יב) והנצור. הנאסף אל העיר ויצורו עליו: וכליתי חמתי. אשלים כל חרוני וחפצי ברעתם: (יג) אלה. פלינו"ן בלע"ז: עבתה. לשון עץ עבות (לקמן כ)

ויתנהו בסוגר בחחים: נשוב ה' בקריאה וסי' נמסר בשמואל א' סימ' ל'. הזונה חד מן ח' זוגין ופשטין ציבחר וסימ' במחזה לאמר אל תירא אברם. ירפת לכן באכול קש לשון אש. מקשת ותחת מעשה מקשה קרחה. הזונת וזכרו פליטיכם אותי. יונה ואיש לא יונה חבולתו. לעולה ואל הכתף מחוצת. המנה והשקל עשרים גרה. החולה ואמרתם הנה מתלאה והפחתם. ומוצא אני מר ממות את. דות לבינו על אלה

רדק

(ה) ונתתי. וזריתי. מלרע בפשטא אחד: (ו) בכל. תישמנה. שרשם ישם ענין שממ' ישם ושמם בענין אחד: יחרבו. בסגול היו"ד והחי"ת ענין חרבן: ויאשמו. בשו"א האל"ף ענין שממה ועיקר למען בעבור כי חטא הבמות הם המזבחות והגלולים: (ז) ונפל חלל. על דרך כלל: (ח) והותרתי בכם שלא יפלו כלכם בחרב: בהזרותיכם. בא המקור ביו"ד הרבוי לפי שהמקור הוא בדמות השם וכן בבנותיך גבך: (ט) וזכרו. אשר נשברתי לבם הזונ' אמרו קצת המפרשי' שהוא כמו שברתי וכן תרגם יונתן די תברית ואיננו נכון שיהיה בנין נפעל יוצא ופירושו כמשמעו עומד ויהיה את כענין מן כמו כצאתי את העיר אמר הא"ל על דרך משל שאני נשברתי מלבם הזונה ובא על דרך ויתעצב אל לבו: ונקוטו בפניהם. בדגש הטי"ת ושרשו קטט עניינו ענין כריתה וכן משורש קוט מענין זה ונקוטות' בסגול' פי' בסגיל' כתרגומו ויהיה זה על דרך יראו עיניו כידו: אל הרעות. כמו על וכן אל ההרים לא אכל: (י) וידעו כי לא אל חנם דברתי. כמו בחנם כלומר שיתקיי' מה שדברתי וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: (יא) כה אמר ה'. הכה בכפך־כפך בכפך כמו ויספוק את כפיו או הכה בכפך על ירכך כמו ספקתי על ירך: ורקע ברגלך. כשמכה אדם ברגל על הרגל כאילו רוקע ושוטח הארץ תחתיו: ואמר אח. עניינו אוי ואבוי וכן ת"י ווי: אל כל תועבות רעות בית ישראל. סמוך על סמוך וכמוהו מספר מפקד העם נהרי נחלי דבש וחמאה והדומים להם: אשר בחרב. אשר בעונש התועבות בחרב ברעב ובדבר יפולו: (יב) הרחוק. מי שירחיק עצמו מן האויבים ויברח לארצות בדבר ימות שם והקרוב שישיגוהו האויבים בחרב יפול: והנשאר והנצור. הנשאר בירושלם והוא שם במצור ברעב ימות והנצור פעול מן נוצר תאנה עניינו שהוא שמור בתוך העיר או הוא מענין מצור ומשרשו והוא נפעל ובא בשורק כמו נבוכים הם בארץ וכן כעיר נצורה וכן תרגם יונתן ודיעול לכרכי צירא: (יג) וידעתם. אל כל גבעה. כמו על וכמוהו רבים: בכל ראשי ההרים. חסר וי"ו הכתו' והוא כמו

מצודת דוד

לעבודת כוכבים העומדים בכל המקומות ההם: (ד) ונשמו. יהיו שממה כי לא יהיה עוד מי יבוא להקטיר בה: חמניכם. צורת חמה היו עושים להם לפסל כי עבדו לחמה וכן נאמר וישבת וכו' אשר נתנו מלכי יהודה לשמש (מ"ב כג): לפני גלוליכם. במקום הרשע שם העונש: (ה) ונתתי וגו'. ר"ל שמה יהיו ולא יקברו: (ו) למען יחרבו. ר"ל החורבן יהיה גדול באופן שיחרבו וישממו מזבחותיכם וכו' וכל מעשיכם יהיו נמוחים ונשחתים: (ז) ונפל חלל. רב חלל יפול בתוככם: וידעתם. אז תדעו שאני ה' והכל בידי: (ח) והותרתי. אבל אשאיר מהם במה שיהיה לכם בין הגוים אנשים פליטי חרב כשתהיו פזורים בארצות הגוים: (ט) וזכרו פליטיכם. הפליטים מהם יזכרו בי בהיותכם בין הגוים אשר נשבו שם וחוזר ומפרש שיזכרו את אשר נשברתי ונעצבתי מלבם הזונה ולתוספת ביאור אמר אשר סר מעלי: ואת עיניהם. ר"ל ומעיניהם הזונות אחרי העבודת כוכבים ר"ל אז יזכרו העצבון שהיו לפני מלבם הזונה ומעיניהם הזונות: ונקוטו בפניהם. יכרתו בעיני עצמם ר"ל הם ישפטו הכריתה על עצמם על הרעות אשר עשו להוסיף על כל תועבותיהם שעשו מאז: (י) וידעו. אז יתנו לב לדעת אשר אני ה' הנאמן בתשלום גמול המעשה: לא על חנם וגו'. ר"ל בגמול המעשה: (יא) הכה בכפך. כף אל כף כאשר יעשו המקוננות: ורקע ברגלך. בעט רגלך בארץ כי אז נראה כאלו מרקע ומרדד הארץ והוא ענין צער ואבלות: ואמר אח. אמור כמתאונן אנחה על כל תועבות הרעות שעשו בית ישראל אשר בעבורם יפלו בחרב וברעב ובדבר: (יב) הרחוק. המרחיק עצמו מן המלחמה ויברח לארצות הגוים להמלט שמה הנה לא ימלט מן הדבר וימות בה: והקרוב. המקריב עצמו למלחמה יפול בחרב האויב: והנשאר והנצור. הנשאר בהעיר והוא בתוך המצור כי האויבים צרים עליה הנה הוא ימות ברעב מחסרון הלחם: וכליתי. אשלים בם כל חמתי: (יג) וידעתם וגו'. כשיהיו חלליהם בין גלוליהם במקום הרשע שם המשפט אז תדעו שאני ה' הנאמן בתשלום גמול המעשה

מצודת ציון

מל' במה והיא מזבח אבנים: (ד) ונשמו. מל' שממון: חמניכם. מל' חמה: גלוליכם. דמות עו"ג המאוס כגלל של רעי: (ה) פגרי. כן נקרא גוף ההרוג: וזריתי. אפזר: (ו) תחרבנה. מל' חורבן: תישמנה. מל' שממון: למען. עניינו כמו באופן ודוגמתו למען ינוח שורך וחמורך (שמות כג) ופירושו באופן שינוח: יחרבו. מל' חורבן: ויאשמו: מל' שממון: ונשבתו. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה יד): ונגדעו. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (שם ט): ונמחו. ענין המסה והשחתה כמו וימח את כל היקום (בראשית ז): (ח) והותרתי. מל' נותר: פליטי. ענין המלטה כמו ויבא הפליט (שם יד): בהזרותיכם. ענין פזור: (ט) נשבו. מל' שבי: נשברתי. עניינו שברון רוח ועצבון: את לבם. מלבם וכן ואת עיניהם כמו כצאתי את העיר (שמות ט) ופירושו מהעיר: הזונה. הוא ענין הסרה ולכן נקראת מנאפת בשם זונה על כי סרתה מדרכי הצניעות: ונקוטו. ענין כריתה כמו ונקטתם בפניכם (לקמן כ): אל הרעות. על הרעות ר"ל בעבור הרעות: (י) אל חנם. בחנם כמו ואל הארון (שמות כה): (יא) ורקע. ענין שטיחה ורדוד כמו כסף מרוקע (ירמיה י): אח. כמו האח ויאמר על השמחה ועל הצער: (יב) והנצור. מלשון מצור

רדק

כמו ובכל וכן שמש ירח ראובן שמעון
והדומים להם : עבֻתה . מין עץ עבות
יאמר מן עבות עבתה לנקבה כדגש
התי"ו כמו מן אדום אדמה : מקום
אשר נתנו · מקום סמוך למלת טעם
וכן במקום לא ידע אל : (יד) ונטיתי·
שממה ומשמה . הכפל לחזק : ממדבר
דבלתה · בדל"ת כמו רבלתה ברי"ש
וכן דעואל רעואל וזכר המקום הזה
לפי ששם היה נבוכדנצר כאש' צרו חילו
על ירושלם ושם העלו צדקיהו כמו
שכתוב ויעלו אותו אל מלך בבל רבלת':
(ב) ואתה בן אדם כה אמר אדני ה'
לאדמת ישראל · ליושב' : קץ בא הקץ ·
אמר האל כי לטובת אדמת ישראל
קץ והנה עתה בא הקץ : על ארבעת ·
כתיב על ארבע קרי והכתיב לזכר
והקרי לנקבה וכנף ימצא בלשון נקבה :
(ג) עתה הקץ עליך. פירושו כנפות הארץ
כי על ארץ ישראל אמר : כדרכיך ·
בכ"ף : (ד) ולא תחוס. בחולם: (ה) כה
אמר אדני' רעה אחת ! רעה · ר"ל
זאת הרעה אחת היא שאין כמוה כמו
שאמר למעלה ועשיתי בך את אשר לא
עשיתי ואשר לא אעשה עוד וידמה
כי יונתן היה קורא אחר רעה שתרגם
בישתא בתר בישתא:(ו)קץ בא בא הקץ·
הכפל לחזק ולמהר הענין ועוד
הוסיף ואמר הקיץ אליך הקיץ מבנין
הפעיל מענין קץ והקיץ שרשו קיץ
מנחי העי"ן וקץ שרשו קצץ מפעלי
הכפל : הנה באה · הרעה שזכר :
(ז) באה הצפירה}· הגזרה בא לך כבקר
מתרגם בקר לצפרא או הוא ענין סבוב
כלומר סבה היא מאת האל יתברך
לבא אליך האויב ויונתן שתרגם
אתגליאת מלכותא פירש הצפירה כמו
ולצפירת תפארה שהיא עטרה והיא
סימן מלכות : קרוב היום מהומה ·
חסר הנסמך כאילו אמר יום יום
מהומה וכן הארון הברית והדומים
להם : ולא הד הרים · הד הוא לשון
קריאה כמו הידד הידד אמר שמהומה
הזאת וקריאת הד זאת לא תהיה כמו
קריאת הד הרים כשאדם נותן קולו
בין ההרים ידמה שיוצא קול מבין
ההרים ואינו קול אחר אמנם שידמה
אבל זאת קול הצעקה והמהומה יהיה
קול אמתי לא דמיון קול ויונתן תרגם
ולית לאישתיזבא במצדי טוריא:(ח)עתה
מקרוב. כמו בקרוב ויש לפרשו כמשמעו
שהוא כמו אחר המימ"ין הבאים בזה
הדרך שידמה ענינ' כמ"ש בי"ת כאשר
כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק
ממנו בשרש מן ופרש מקרוב כן לפי
שמלת עתה הורה על זמן העומד שהוא
בין העבר והעתיד ופעמים יאמר עתה
בהרחבת הלשון לזמן שהוא קרוב לזמן
העומד מלפניו או מאחריו ויש קרוב
מקרוב ולקרוב הזמן אמר עתה מקרוב
כלומר זה יהיה עתה מזמן קרוב לזה
הזמן העומד ומה יהיה עתה שאשפוך
חמתי עליך וענין זה הפסוק כבר אמרו
למעלה ושנה אותו הנה לחזק הענין :
(ט) ולא תחוס עיני · זה הפסוק
אמר

אַגוּרֵיהוֹן עַל כָּל רָמָא מְנַטְלָא
בְּכֹל רֵישֵׁי טוּרַיָא תְּחוֹת כָּל
אִילַן עֲבוּף וּתְחוֹת כָּל בּוּטְמָא
מְעַפְיָא אֲתַר דִּיהַבוּ תַמָּן
קוּרְבָּנִין לְפוּלְחַן לְכָל טַעֲוָתְהוֹן:
יד וְאָרִים יַת מְחַת גְבוּרְתִּי
עֲלֵיהוֹן וְאֶתֵּן יַת אַרְעָא לְצָדוּ
וְאִשְׁתְּמָמוּ מִמַּדְבַּר דִּבְלָת בְּכָל
מוֹתְבָנֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ:
א וַהֲוָה פִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: ב וְאַתְּ בַּר
אָדָם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קִצָּא מְטָא
מְטַת פּוּרְעֲנוּת קִצָּא לְמֵיתֵי
עַל אַרְבַּע רוּחֵי אַרְעָא: ג כְּעַן
מְטַת פּוּרְעֲנוּת קִצָּא לְמֵיתֵי
עֲלָךְ וְאֶשְׁלַח רוּגְזִי בִּיךְ
וְאֶתְפְּרַע מִנִּיךְ כְּאוֹרְחָתִיךְ
וְאֶתֵּן עֲלָךְ יַת כָּל תּוֹעֲבָתִיךְ:
ד וְלָא יְחוּס מֵימְרִי עֲלָךְ וְלָא
אֶרְחַם אֲרֵי חוֹב אוֹרְחָתִיךְ עֲלָךְ
אֶתֵּן וּפוּרְעֲנוּת תּוֹעֲבָתִיךְ
בְּגַוִּיךְ יְהֶוְיָן וְתֵידְעוּן אֲרֵי אֲנָא
יְיָ: ה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
בִּישְׁתָּא בָּתַר בִּישְׁתָּא הָא
אַתְיָא: ו קִצָּא מְטָא מְטַת
פּוּרְעֲנוּת קִצָּא לְמֵיתֵי עֲלָךְ
הָא אַתְיָא: ז אִתְגְּלִיאַת
מַלְכוּתָא עֲלָךְ יָתֵיב אַרְעָא
מְטָא עִדָּן תְּבִירַת קָרֵיב יוֹם
אִתְרְגוּשָׁא וְלֵית לְאִשְׁתֵּיזָבָא
בִּמְצָדֵי טוּרַיָא: ח כְּעַן מְקָרֵיב
אֶשְׁפּוֹךְ חֵימְתִי עֲלָךְ וְיֵחוּל
רוּגְזִי בִּיךְ וְאֶתְפְּרַע מִנִּיךְ
כְּאוֹרְחָתִיךְ וְאֶתֵּן עֲלָךְ יַת כָּל
תּוֹעֲבָתִיךְ: ט וְלָא תְחוּס
מֵימְרִי וְלָא אֶרְחֵים כְּחוֹבֵי
אוֹרְחָתִיךְ עֲלָךְ אֶתֵּן וּפוּרְעֲנוּת
תּוֹעֲבָתִיךְ בְּגַוִּיךְ יְהֶוְיָן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אַיְתֵיתִי עֲלֵיכוֹן

ג' סְבִיבוֹת מִזְבְּחוֹתֵיהֶם אֶל כָּל־גִּבְעָה
ל' רָמָה בְּכֹל ׀ רָאשֵׁי הֶהָרִים וְתַחַת כָּל־
ל' עֵץ רַעֲנָן וְתַחַת כָּל־אֵלָה עֲבֻתָּה
ז' כליש' מְקוֹם אֲשֶׁר נָתְנוּ־שָׁם רֵיחַ נִיחֹחַ לְכֹל
גִּלּוּלֵיהֶם: יד וְנָטִיתִי אֶת־יָדִי עֲלֵיהֶם
וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה
ל' • כ"מ"ל מִמִּדְבַּר דִּבְלָתָה בְּכֹל מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם
וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה:

ז א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר:
כ"ד בסיפרא ב וְאַתָּה בֶן־אָדָם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִה לְאַדְמַת יִשְׂרָאֵל קֵץ בָּא הַקֵּץ
ארבע ק' כ"ס ר"ס עַל־אַרְבַּעַת כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: ג עַתָּה
הַקֵּץ עָלַיִךְ וְשִׁלַּחְתִּי אַפִּי בָךְ
וּשְׁפַטְתִּיךְ כִּדְרָכָיִךְ וְנָתַתִּי עָלַיִךְ אֵת
ס' כָּל־תּוֹעֲבוֹתָיִךְ: ד וְלֹא־תָחוֹס
ס' מ"ל עֵינִי עָלַיִךְ וְלֹא אֶחְמוֹל כִּי דְרָכַיִךְ
עָלַיִךְ אֶתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ
ס' כתי' כן תִּהְיֶיןָ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה:
ס'בטע' בסיפ' ה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה רָעָה אַחַת
ב' קרן רָעָה הִנֵּה בָאָה: ו קֵץ בָּא בָּא הַקֵּץ
הֵקִיץ אֵלָיִךְ הִנֵּה בָּאָה:
ל' בטעם ב' חד מ"ל ל' ז בָּאָה הַצְּפִירָה אֵלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ
בָּא הָעֵת קָרוֹב הַיּוֹם מְהוּמָה וְלֹא־
ד' מ"ל הֵד הָרִים: ח עַתָּה מִקָּרוֹב אֶשְׁפּוֹךְ
חֲמָתִי עָלַיִךְ וְכִלֵּיתִי אַפִּי בָּךְ
וּשְׁפַטְתִּיךְ כִּדְרָכָיִךְ וְנָתַתִּי עָלַיִךְ אֵת
ס' . ל"ס כָּל־תּוֹעֲבוֹתָיִךְ: ט וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי
ס' מ"ל וְלֹא אֶחְמוֹל כִּדְרָכַיִךְ עָלַיִךְ אֶתֵּן
ס' כתיב כן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶיןָ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה מַכֶּה:

רש"י

כ) שענפיו מרובין : (יד) שממה .
מאין יושב : משמה · התמהון
שיתמהו עליה רואים : (ב) בא
הקץ . שאמרתי ונשמם בארץ
והשמותם וגו' העידותי בכם
היום כי אבוד תאבדון (דברים
ד) ונושנתם בגי' תתנ"ב והם
נשתהו בה תת"ן ד' מאות ומ'
משנכנסו לה עד שגלה הבית
ות"י שנים עמד הבית : (ה) רעה
אחת רעה . רעה שלימה ומיוחדת
למעלה מכל הרעות והוא חורבן
הבית : הנה באה . טעמו באל"ף
הוא לשון פועלת : (ז) באה
הצפירה · טעמו למעלה בבי"ת
והוא לשון פעלה כבר באה
הצפירה כמו בא ובקע אור
השחר והתפארת בא : ולא הד
הרים . ולא לאישתיזבא במצדי
טוריא והד לשון צעקת הכרוזה
לקום לברוח אל ראשי ההרים
כמו הידד השבתי (ישעיה טז)
וענו עליו הידד (ירמיה כה)
השמעת קול נושא משא ענבים
אל הגת ובוטני הקורה :
(ח) מקרוב . במהרה : (י) הנה
היום · הנה בא היום : הנה
באה . הרעה : יצאה הצפירה .
עלה השחר של יום הרעה : צץ
המטה . להכות אתכם : פרח
הזדון

חשכו : מזבחותיהם ג' א' חסר
וב' מ"ל וסי' כי אם כה תעשו
להם מזבחותיהם . ואתם לא
תכרתו ברית דספר שפטים. בהיות
חלליהם · קדמאה חסר : ולא תחוס
ה' בקריאה וסי' לא תאבה לו
ולא תשמע אליו · ולא תחוס
עינך : נפש בנפש עין . לכן חי
אני נאם ה' . ולא תחוס עיני
עליך ולא אחמול כי דרכיך . ולא
אחמול כדרכיך עליך : מכה ה'
קמצין בקריאה וסי' מכה איש
עברי מאחיו . מכה במטה אשר
בידי · האשר שבית בחרבך אתה
מכה . מכה עמים בעברה מכת
בלתי סרה · ולא תחוס עיני עליך
ולא אחמול · וסי' עבראה בתורא

תולדות אהרן קץ בא . עזר ויגש

מצודת ציון

מגור : (יג) רמה · גבוהה : רענן · ענין לחות ורטיבות כמו כשמן רענן (תהלים נב) : אלה · שם אילן סרק : עבותה · קלועה כענין גדיל כמו וענף עץ עבות (ויקרא כג) : ניחוח · מלשון נחת רוח : (יד) ומשמה . ענין תמהון : דבלתה · כמו רבלתה ברי"ש וכן דעואל רעואל (במדבר א ב) והוא המקום שישב בה נ"נ בעת שהביאו לו את צדקיהו כמ"ש ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה בארץ חמת (ירמיה נב) ויתכן שהיא חמת רבה והיא בצפון א"י ונזכר בסוף הספר בגבולי א"י לעתיד : (ב) כנפות · קצות : (ד) תחום · מל' חס וחמלה : (ו) הקיץ · מל' הקצה והערה מן השינה : (ז) הצפירה · ענין שחר ובוקר כמו ישוב ויצפור (שופטים ז) : מהומה · ענין רעש

מצודת דוד

המעשה : אל כל · החללים יהיו על כל גבעה רמה ובכל ראשי וכו' : אלה עבותה . אילן אלה המרובה בענפים וקלועים זה בזה : ריח ניחוח . הקטרת שמעלה ריח להיות לה לנחת רוח ואמר זה לפי מחשבת עובדיה : (יד) ונטיתי וגו' · להכות בם : ומשמה . הכל ישתוממו מגודל חורבנה : ממדבר דבלתה . משם תתחיל מקומות השוממות וכן יהיה בכל מושבותיהם : וידעו · אז ידעו שאני ה' נאמן לשלם גמול :
ז (ב) לאדמת · על אדמת ישראל בא קץ וסוף : על ארבע . ר"ל לא תשאר אף עיר אחת מא"י : (ג) עתה . ר"ל בזמן קרוב יבוא הקץ עליך : כדרכיך · כפי דרכיך : ונתתי עליך . ר"ל אשלם לך : (ד) כי דרכיך . גמול דרכיך : ותועבותיך · תשלומי תועבותך · יבואו בתוכך : וידעתם . אז תדעו שאני ה' נאמן לשלם גמול : (ה) רעה אחת רעה . ר"ל רעה שהיא אחת ומיוחדת שברעות הנה באה והוא חורבן בה"מ : (ו) קץ בא בא הקץ . כפל הדבר לחזק הענין : הקץ עליך . כאלו המעורר מן השינה לבוא עליך והנה באה : (ז) באה הצפירה וגו' : אתה יושב הארץ באה עליך הבוקר של יום הרעה : קרוב היום מהומה · קרוב היום של מהומה : ולא הד הרים · לא יהיה עוד הוד והדר על ההרים כ"א געול וסנוף מדמי החללים : (ח) עתה מקרוב . ר"ל מיד בזמן קרוב : ונתתי עליך · ר"ל אשלם לך : (ט) כדרכיך . כגמול דרכיך : ותועבותיך · תשלומי תועבותיך יבואו בתוכך : וידעתם · אז תדעו ותבינו אשר אני ה' המכה בגמול העון ולא בא במקרה :

רשי

הזדון . נתגלה נבוכדנצר הרשע : (יא) החמס קם וגו'. החמס אשר בידכם הוא קם עליכם למטה רשע לשחתכם : לא מהם . כך אמר הקב"ה למשחית אינך זקוק להשאיר נפש [מרשעי ישראל] כי אין טובה יוצאת לא מהם ולא מבניהם ולא מהמונם : ולא נה בהם . אין בהם נוהה אחרי מגעגע ונותן לב אלי כמו וינהו כל בית ישראל אחרי ה' (שמואל א ז) ולשון ארמי הוא התיהון לפולחנא לי תאוה וגעגועין, ומנח' חברו לשון יללה וכן וינהו כל בית ישראל פירש לשון יללה ואין בתיבה רק ה"א יסוד : (יב) והמוכר אל יתאבל . אע"פ שדרך המוכר שדהו להיות עצב אל יתעצב כי סופכם לגלות : (יג) כי המוכר אל הממכר לא ישוב . כשיגלה בגולה לא ישוב ויראה עוד השדה שמכר ולמה יתאבל · ועוד בחיים חיתם . כל ימי חייהם לא ישובו אל מקומם : כי חזון אל כל המונה וגו' · ארי נבייא מתנבן על כל אתרגישהון למיתב בתיובתא ולא תייבין : ואיש בעונו חיתו . כל אחד מהם חיתו ונפשו דבוקה בעונו : לא יתחזקו . לא יחזקו לבם על יצרם הרע לשוב לתורתם : (יד) תקעו בתקוע . כשיבוא עליהם הכל הכינו עצמם למלחמה ואין יוצא להלחם : (טז) כיוני הגאיות . דרך היונים להקבץ בגאיות והומות שם והיו הומים אל ההרים אשר ינוסו שם איש בעונו כיוני הגאיות אשר כולם הומות : (יז) תלכנה מים . מזיעת

יחזקאל ז

י הִנֵּה הַיּוֹם הִנֵּה בָאָה יָצְאָה הַצְּפִרָה ל' חס' וא' צָץ הַמַּטֶּה פָּרַח הַזָּדוֹן׃ ל' יא הֶחָמָס קָם לְמַטֵּה־רֶשַׁע לֹא־מֵהֶם וְלֹא מֵהֲמוֹנָם וְלֹא מֶהֱמֵהֶם וְלֹא־נֹהַּ בָּהֶם׃ ל' יב בָּא הָעֵת הִגִּיעַ הַיּוֹם הַקּוֹנֶה אַל־ ד' מ"ל בלישנא יִשְׂמָח וְהַמּוֹכֵר אַל־יִתְאַבָּל כִּי חָרוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ׃ ל' ז' ג' יג כִּי הַמּוֹכֵר אֶל־הַמִּמְכָּר לֹא יָשׁוּב וְעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתָם כ"ג כִּי־חָזוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ לֹא יָשׁוּב וְאִישׁ בַּעֲוֺנוֹ חַיָּתוֹ לֹא יִתְחַזָּקוּ׃ יד תָּקְעוּ בַתָּקוֹעַ וְהָכִין הַכֹּל וְאֵין ה' · כ' הֹלֵךְ לַמִּלְחָמָה כִּי חֲרוֹנִי אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ׃ טו הַחֶרֶב בַּחוּץ וְהַדֶּבֶר ל' וְהָרָעָב מִבָּיִת אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יָמוּת וַאֲשֶׁר בָּעִיר רָעָב וָדֶבֶר יֹאכְלֶנּוּ׃ ל' טז וּפָלְטוּ פְּלִיטֵיהֶם וְהָיוּ אֶל־הֶהָרִים כְּיוֹנֵי הַגֵּאָיוֹת כֻּלָּם הֹמֹת ל' י"ל' וכל שאר קרי' הומות אִישׁ בַּעֲוֺנוֹ׃ יז כָּל־הַיָּדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מָּיִם׃ יח וְחָגְרוּ שַׂקִּים וְכִסְּתָה אוֹתָם פַּלָּצוּת וְאֶל ד' כָּל־פָּנִים בּוּשָׁה וּבְכָל־רָאשֵׁיהֶם ל' · י"ג

תרגום

מ"ל ממחא : י הָא יוֹם פּוּרְעָנוּתָא מְטָא הָא אַתְיָא אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא צְמַח שׁוּלְטָנָא הוֹפַע רַשִׁיעָא : יא חֲטוֹפִין קָמוּ לְמִסְעַד רַשִׁיעִין לָא מִנְהוֹן וְלָא מֵאַתְרְגוּשְׁתְּהוֹן וְלָא מִבְּנֵיהוֹן וְלָא מִבְּנֵי בְנֵיהוֹן : יב מְטָא עִדָּן תּוּשְׁלָמַת חוֹבִין קְרִיב יוֹם פּוּרְעָנוּת חַטָּאִין זָבְנָא לָא יֶחֱדֵי וּמְזוּבְּנָנָא לָא יִדְוֵי אֲרֵי רְגַז מִן קֳדָמַי עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן : יג אֲרֵי מְזוּבְּנָנָא לִזְבִינָא לָא יְתוּב וְעַד דְּאִינוּן חַיִּין יְרִדִינוּן בְּגַוְיָתְהוֹן אֲרֵי נְבִיָּא מִתְנַבֵּן עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן לְמֵיתַב בְּתְיוּבְתָּא וְלָא תָּיְבִין גְּבַר בְּחוֹבֵי נַפְשֵׁיהּ מִתְרְעַן וְעַד דְּאִינוּן קַיָּמִין בִּתְיוּבְתָּא לָא מִתַּקְפִין : יד נַפְקִין בְּאַצְוָחַת קַרְנָא מְתַקְּנִין בְּמָנֵי זַיְנָא וְלֵית דְּאָזִיל לִקְרָבָא אֲרֵי רְגַז מִן קֳדָמַי עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן : טו חַרְבָּא מִלְּבָרָא וּמוֹתָא וְכַפְנָא מִלְּגָיו דִּבְחַקְלָא בְּחַרְבָּא יִתְקְטִיל וְדִי בְקַרְתָּא כַּפְנָא וּמוֹתָא יְשֵׁיצִינֵיהּ : טז וּמְשֵׁיזְבַיָּא יִשְׁתֵּיזְבוּן מִנְּהוֹן וִיהוֹן עַל טוּרַיָּא כְּיוֹנֵי חֵילַיָּא כּוּלְהוֹן מְנַהֲמִין גְּבַר בְּחוֹבֵי נַפְשֵׁיהּ : יז כָּל יְדַיָּא יִתְרַשְׁלָן וְכָל רְכוּבַיָּא יִתְאַשְׁדָן מַיָּא : יח וְיֵיסְרוּן סַקִּין וְתַחְפֵּי יַתְהוֹן אִתְכְּנָעוּתָא וְעַל כָּל אַפֵּיהוֹן בַּהֲתָא וּבְכָל רֵישֵׁיהוֹן מְרַט :

רדק

אמר למעלה ושנה אותו הנה עם שנוי מעט למעלה אמר כי דרכיך ובזה אמר כדרכיך בכ"ף השמוש והענין אחד ולמעלה כי אני ה' והוסיף בזה ואמר כי אני ה' מכה : (י) הנה היום . צץ המטה · יש מפרשים המטה ענין הטית הדין והוא שם ויורה עליו פרח הזדון כלומר מעשים רעים שעשו ישראל עשה יפרחו ויציצו כלומר שיקחו הגמול והעונש ויש לפרשו כמשמעו ונבוכדנאצר קורא מטה כמו הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי וזהו שאמר מענין יוצא הצפירה ונבוכדנאצר גם כן קורא זדון כמו הנני אליך זדון ועל הדרך הזה תרגם יונתן צמח שולטנא הופע רשעא : (יא) החמס קם למטה רשע · החמס שעשו קם להם למטה רשע שמכה אות' ויונתן תרגם חטופין קמו למסעד רשיעיא : לא מהם . לא ישאר אחד מהם שלא יגלה או ימות : ולא מהמונם · ולא מרבוי ממון שלהם כמו מהמון רשעים ומי אוהב בהמון שפירושם רוב ממון : ולא מהמהם · כמו מהם וכפל בו המ"ם והה"א כאילו אמר שני פעמים מהם רוצה לומר משו' דבר מהם לא ישאר ר"ל בניהם ובני בניהם או יהיה מהמהם מן המה רוצה לומר דבר שהאדם הומה עליו והם הבנים : ולא נה בהם · לא יהיה נהי ויללה בהם מרוב הצרות לא יבכו החיים על המתים כמו שאמר ירמיהו לא יספדו ולא יקברו ויונתן תרגם לא מהמהם ולא נה בהם ולא מבניהון ולא מבני בניהון : (יב) בא העת . הקונה אל ישמח · דרך העולם שהקונה שמח במקנתו והמוכר מתאבל ומצטער כי מתוך דחקו הוא מוכר וכן בדברי רבותינו ז"ל הדבר אשר בפי האנשים זבנת קנית זבינת אובדת ואמרו כי המוכר שדה בארץ ישראל אין לו להתאבל על זה כי אפילו לא ימכרנו מעט יעמוד בידו כי במהרה יגלה ויניחנו וכן הקונה אין לו במה ישמח כי המקנה לא תעמוד בידו כי אם מעט : כי חרון · יבא מאתי אל כל המונה להמיתם ולהגלותם : (יג) כי המוכר · טעם כי אל החרון שזכר כי חרוני יהיה עליהם שלא ישוב המוכר אל הממכר כמו שהוא המספר בעודם בארץ ישראל בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו אבל הם חרה אפי בם ולא ישובו אל אחוזתם ביובל כי בגלות יהיו : ועוד בחיים חיתם · ואע"פ שיהיו בחיים לא ישובו אל ממכרם כי בארץ אחרת יהיו גולים : חית' . נפש' כמו ותיתו בקדשים וחיתו כאור תשים: כי חזון אל כל המונה · כי כשנאמר החזון אל כל המונה : לא ישוב . לא היו שבים מרשעם כשהיו מזהירים אותם הנביאים השכם והערב : ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו . וכל אחד היתה שקועה נפשו בעונו לא יתחזקו לשוב אל הנכונה ותרגם יונתן הפסוק כן ארי מזבינא לזבינא לא יתוב וגו' כבעמוד בפסוק' של מעלה כי חרון ברי"ש ובזה הפסוק כי חזון בזי"ן וסימן רז : (יד) תקעו בתקוע · השופר נקרא תקוע לפי שתוקעים בו כי הם תוקעים בשופר להכנים אשר בתוך אל העיר זהו והכין הכל כלומר יכינו כל אשר בשדה אל תוך העיר :]ואין הולך למלחמה · ואין אחד מהם יוצא לאויב להלחם אלא כולם נאספים אל העיר מפחד האויב ולמה להם זה כי חרוני אל כל המונה : (טו) החרב בחוץ . רעב ודבר יאכלנו · כתרגומו ישיציניה : (טז) ופלטו · כיוני הגאיות · דרך היונים להקבץ בגיא : הומות · משמיעות קול כקול נהי כן יעשו הפלטים בנוסם : והיו על ההרים · להשגב בהם עד יעבור חיל האויבים ובהיותם על ההרים יהמו וינהו ויתודו כל איש מהם כי בעונו בא לו כל זה : אל ההרים · כמו על ההרים : (יז) כל הידים תרפינה . כי לא יהיה בהם כח להלחם כנגד כל האויבים : וכל ברכים תלכנה מים · תלכנה כמים על דרך משל כאילו נמסו שלא יהיה בהם כח מרוב הבהלה : (יח) וחגרו · מבואר הוא :

כססם

ובחרבא עממיא תמחי : קונה הקונה ד' מ"ל בקריאה וסי' והיה כעם ככהן כעבד כאדניו · בא העת הגיע היום · פורע מוסר · רע רע יאמר הקונה : חרון ג' קמצין בקריאה וסי' כי חרון אל כל המונה · כמו חי כמו חרון ישערנו · ואתם מוסיפים חרון : פלצות ד' וסי' נמסר בישעית סי'

תולדות אהרן התמס · סנהדרין קח : כי המוכר · מגלה יד ערכין לג : הגאיות · (סנהדרין כט) :

מצודת דוד

(י) הנה היום . הנה קרבה היום והנה באה : יצאה הצפירה . יצאה השחר מיום הרעה : צץ המטה . המטה המוכן להכות בהם הוציא ציץ והוא קרוב לעשות פרי ופרי המטה הוא ההכאה בו ועל הכשדים יאמר וכן נאמר באשור ומטה הוא בידם זעמי (ישעיה י) : פרח הזדון · ר"ל איש זדון כבר פרח ומהר יעשה פרי הזדון והוא הכליון והאבדון : (יא) החמס . ר"ל איש חמס קם להיות מטה המכה ברשע באכזריות רב : לא מהם . ר"ל אין הכליון בא מגלחון הכשדים ולא מהמון עם הרב אשר עמהם ולא מהמיית' בקול שאון המבהיל ומפחיד כי לא בכח זרועם עשו מה שעשו כ"א יד ה' עשתה כל זאת : ולא נה בהם . ר"ל אין ראוי שיהיה הנהי והיללה בעבורם כי לא עשו ברוע בחירתם ובעולם ידם : (יב) בא העת : ר"ל הנה באה בגמול כי נתמלאה הסאה ובא העת אשר הקונה לא ישמח בקניית השדה וכדרך הקונה כי יגלה ממנה ולא תשאר בידו והמוכר לא יתאבל על מה שמכר שדהו כי אף בזולת המכירה לא תשאר בידו : כי חרון . כי חרון אף ה' יהיה על כל המון העם ולא ישאר מי בארצו : (יג) כי המוכר . אף כי אם לא מכר שדהו לא היה שב אל השדה הזה שמכר להחזיק בה : ועוד בחיים חייתם . ר"ל ואע"פ שיהיו נפשם עוד בחיים לא ישוב אליו אף בזולת המכירה : כי חזון . כי כשנאמר החזון היה אל כל המון עמה לא היה מי ששב לה' וכל איש היתה נפשו קשורה בעונו ולא יתפרד ממנו לכן לא יתחזקו לשוב לארצם להחזיק בנחלתם : (יד) תקעו בתקוע . הנה בבוא האויב יתקעו הם בשופר להשמיע את העם לרדת אל המלחמה מול האויב וגם יכינו כל דבר המצטרך אל המלחמה אבל אין מי הולך למלחמה כי חרוני על כל המון עמה והבאתי מורך בלבבם ויראו לגשת אל המלחמה : (טו) החרב . חרב האויב תהיה בחוץ לעיר והדבר והרעב יהיו בפנים בתוך העיר : אשר בשדה וכו' : אשר יהיה בשדה וכו' : (טז) ופלטו פליטיהם . הפליטים מהם ימלטו ויהיו פזורים בהרים ויהמו בקול נהי כיונים המתקבצים בעמקים וכולם יהמו : איש בעונו . כ"א יהמה בעונו ר"ל יתודה לומר עונו המה אלה : (יז) תרפינה · יחלשו מלהלחם : תלכנה מים . מזיעת האימה כאלו תמסינה והיה למים : (יח) וחגרו שקים . דרך אבל וצער : ואל כל פנים : בכל

פנים

מצודת ציון

רעם ובלבול : הד · הוא מלשון הוד והדר : (י) צץ . מל' ציץ והוא גלוי הפרח כמו ויצץ ציץ (במדבר יז) : (יא) מהמונם · המון עם רב . מהמהם . הוא מלשון הומיה : נה · מל' נהי ויללה וכן וינהו וכו' אחרי ה' (ש"א ז) : (יג) חייתם . נפשם כמו וחיתו באור תראה (איוב לג) : חזון . נבואה : (יד) בתקוע · כן יקרא השופר על כי יתקעו בו : חרוני : חרון אפי : (טו) מבית · מבפנים : יאכלנו . ישחיתנו : (טז) ופלטו · ענין המלטה : אל ההרים · בהרים : הגאיות · מל' גיא ועמק : (יז) תרפינה · מל' רפיון : (יח) פלצות · רעדה וחרדה כמו ועמודיה יתפלצון (איוב ט) : קרחה · ענין מריטת השער וכן באה קרחה (ירמיה מז) :

לגדה

קָרְחָה׃ יט כַּסְפָּם בַּחוּצוֹת יַשְׁלִיכוּ
וּזְהָבָם לְנִדָּה יִהְיֶה כַּסְפָּם וּזְהָבָם לֹא־
יוּכַל לְהַצִּילָם בְּיוֹם עֶבְרַת יְהוָה
ל׳ • ל׳ נַפְשָׁם לֹא יְשַׂבֵּעוּ וּמֵעֵיהֶם לֹא יְמַלֵּאוּ
ג׳ • ג׳ כִּי־מִכְשׁוֹל עֲוֺנָם הָיָה׃ כ וּצְבִי עֶדְיוֹ
ל׳ • ג׳ • ל׳ לְגָאוֹן שָׂמָהוּ וְצַלְמֵי תוֹעֲבֹתָם
שִׁקּוּצֵיהֶם עָשׂוּ בוֹ עַל־כֵּן נְתַתִּיו
לָהֶם לְנִדָּה׃ כא וּנְתַתִּיו בְּיַד־הַזָּרִים
ל׳ וחללוהו ק׳ לָבַז וּלְרִשְׁעֵי הָאָרֶץ לְשָׁלָל וְחִלְּלוּהָ׃
ל׳ כב וַהֲסִבּוֹתִי פָנַי מֵהֶם וְחִלְּלוּ אֶת־צְפוּנִי
ב׳ חד חסר וּבָאוּ־בָהּ פָּרִיצִים וְחִלְּלוּהָ׃ כג עֲשֵׂה
ל׳ : ל׳ הָרַתּוֹק כִּי הָאָרֶץ מָלְאָה מִשְׁפַּט
דָּמִים וְהָעִיר מָלְאָה חָמָס׃
כד וְהֵבֵאתִי רָעֵי גוֹיִם וְיָרְשׁוּ אֶת־
י״ג • ל׳ בָּתֵּיהֶם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן עַזִּים וְנִחֲלוּ
מְקַדְשֵׁיהֶם׃ כה קְפָדָה בָא וּבִקְשׁוּ
שָׁלוֹם וָאָיִן׃ כו הֹוָה עַל־הֹוָה תָּבוֹא
ס׳ חסר וּשְׁמֻעָה אֶל־שְׁמוּעָה תִּהְיֶה וּבִקְשׁוּ
ס׳ חָזוֹן מִנָּבִיא וְתוֹרָה תֹּאבַד מִכֹּהֵן
ל׳ ר״פ וְעֵצָה מִזְּקֵנִים׃ כז הַמֶּלֶךְ יִתְאַבָּל
וְנָשִׂיא יִלְבַּשׁ שְׁמָמָה וִידֵי עַם־הָאָרֶץ
ל׳ : כ״ס חסר כספרה תִּבָּהַלְנָה מִדַּרְכָּם אֶעֱשֶׂה אוֹתָם
ל׳ : ל׳ וּבְמִשְׁפְּטֵיהֶם אֶשְׁפְּטֵם וְיָדְעוּ כִּי־
אֲנִי יְהוָה׃

יט כַּסְפְּהוֹן בְּשׁוּקִין יִרְמוֹן
וְדַהֲבְהוֹן לְבוּסְרָן יְהֵי כַּסְפֵּיהוֹן
וְדַהֲבְהוֹן לָא יִכּוּל לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן
בְּיוֹם רוּגְזָא דַיְיָ נַפְשֵׁיהוֹן לָא
יִסְבְּעוּן וּמֵעֵיהוֹן לָא יִמְלוֹן אֲרֵי
לְתַקְלַת חוֹבִין יְהֵי׃ כ וְחֶדְוַת
תִּקּוּנֵיהּ לִיקָר יְהַבְתֵּיהּ וְאִינוּן
צַלְמֵי תוֹעֲבַתְהוֹן שִׁקּוּצֵיהוֹן
עֲבַרוּ בֵיהּ עַל כֵּן יְהַבְתֵּיהּ לְהוֹן
לְבוּסְרָן׃ כא וְאֶמְסְרִנֵּיהּ בְּיַד
רַשִׁיעִין לְמִבַּז וּלְחַיָּבֵי אַרְעָא
לַעֲדִי וִיחַלְּנֻנַּהּ׃ כב וַאֲסַלֵּיק
שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן עַל דְּאָחִילוּ יַת
אַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתִּי וְיֵעֲלוּן בַּהּ
רַשִׁיעִין וִיחַלְּנָהּ׃ כג עֲבֵיד
שַׁלְשְׁלָן אֲרֵי אַרְעָא אִתְמְלִיאַת
חַיָּבֵי קְטוֹל וְקַרְתָּא אִתְמְלִיאַת
חֲטוֹפִין׃ כד וְאַיְתֵי מִבְּאִשֵׁי
עַמְמַיָּא וְיַחְסְנוּן יַת בָּתֵּיהוֹן
וְאֲבַטֵּיל רְבוּת רַשִׁיעִין וְיִתְחַלּוּן
מִקְדְשֵׁיהוֹן׃ כה אִתְקְפָּדַת מְטַת
וְיִבְעוֹן שְׁלָמָא וְלֵית׃ כו תְּבַר
עַל תְּבַר יֵיתֵי וּבְסוֹרְתָא עַל
בְּסוֹרְתָא תְּהֵי וְיִבְעוֹן אוּלְפַן
מִסָּפֵר וְאוֹרָאָה תִּפְסוֹק מִכָּהֵן
וּמְלַךְ מְחַכִּים׃ כז מַלְכָּא יִתְאַבַּל
וְרַבָּא יִלְבַּשׁ צְדוּ וִידֵי עַמָּא
דְּאַרְעָא יִתְבַּהֲלָן מֵאָרְחָתְהוֹן
אַעֲבֵיד עִמְּהוֹן וּבְנִימוּסֵיהוֹן
אִתְפְּרַע מִנְּהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא

מזיעת אימה : (יט) לנדה יהיה . לשקוץ יהיה להם : (כ) וצבי עדיו . של הקב"ה אשר לגאון שמהו להם הוא בית המקדש שנקרא גאון עוזם כמה שנאמ' (לקמן כד) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם הם גלולי תועבות עשו בו ע"כ וגו' : (כב) את צפוני • את המקום שהייתי צפון שם ביניהם : (כג) עשה הרתוק . שלשלת אות הוא שילכו בגולה אסורים בזיקים : משפט דמים • חייבי קטול : (כד) רעי גוים • רעים שבעכו"ם ואכזרים : ונחלו . ויתנחלו לאחרים : מקדשיהם . בתי היכל הבמות שהיו נועדים שם לי' בית זמנם : (כה) קפדה בא . כמו (ישעיה לח) קפדתי כאורג חיי לשון כריתה : (כו) הוה על הוה . מאורע על מאורע הויה אחר הויה ומנחם חברו לשון שבר : ותורה תאבד מכהן . הרגילים בהוראה כמו שנאמר ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי)

כ"א : עדיו ג' בקריאה וסי' ולא שתו איש עדיו עליו • וצבי עדיו לגאון שמהו • במתג ורסן עדיו לבלום • אנ"ך : והשבתי י"ג בקריאה וסי' ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין • והשבתי מערי יהודה • והשבתי למואב נאם ה' והבאתי רעי גוים וירשו • והשבתי זמתך ממך • והשבתי זמה מן הארץ : וכרתי להם ברית שלום : ופקדתי על תבל רעה • והשבתי את המון מצרים • והאבדתי גילולים והשבתי אלילים • והשבתי המון שיריך • ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל•והשבתי

תולדות אהרן כספם • גטין ט : פריצים • נדרים סב עכו"ם נג נד ברכות נ : הוה על הוה • עירובין כא :

(יט) כספם בחוצות ישליכו • נוכל לפרש אלילי הכסף והזהב שעשו כמו שנאמר בישעיה ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו כיון שראו שאין בהם תועלת ולא הצילום ישליכו אותם בחוצות ויתכן גם כן לפרש אוצרות הכסף והזהב כי לא יועילו להם לא להנצל מן הרעב ולא מן האויב על כן ישליכו אותם בשוקים וברחובות וזהו שאמר נפשם לא ישבעו כי מן הכסף והזהב לא יוכלו למלא מעיהם כמו שיעשו מן הלחם ואם אין להם הלחם מה יועיל להם הכסף והזהב וכן יאכלו אותם גם לפירוש הראשון רוצה לומר כי האלילים לא ישבעו אותם בעת הרעב : לנדה יהיה . לרחוק כי ירחיקו אותו מבתיהם : כי מכשול עונם היה • כלומר כל זה המכשול להם בעבור עונם היה : (כ) וצבי עדיו • זהו בית המקדש שהוא פאר יפי כבוד האל שנקדש בתוכו שהיו מסיפים כעדי והקדוש ברוך הוא שמהו לגאון שישראל היו מתגאים ומתגדלים בו על כל עם כי כבוד האל נראה בו בענן ובאש שעליונה והם שמוהו לשקוץ כי עשו בו צלמי תועבותם על כן נתתיו להם לנדה שהם ירחיקוהו ממנו ויגלו מארצם : (כא) ונתתיו . וחללוה כתיב וחללוהו קרי הכתיב על השכינה והקרי על הבית : (כב) והסבותי . כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם : וחללו • הזרים במקום הצפון שלי בבית והוא הדביר שהוא קדש הקדשים ששם הארון : ובאו בה פריצים וחללוה • לשון נקבה על שכינת הכבוד השוכנה על הארון או אמר וחללוה על העיר ויונתן תרגם ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ארע בית שכינתי ויעלון בה רשיעיא ויחלונה : (כג) עשה הרתוק • עשה שלשלת של ברזל סימן שיוליכו הכשדים אנשי ירושלם בגלות בשלשלאות כמו שעושין לשבוי' : משפט דמים . כלומר כולה חייבים משפט דמים לפי ששפכו דם נקי ועברו עבירו' שנתחייבו עליהם מיתה וכן משפט מות לאיש הזה כמו משפט דמים : והעיר מלאה חמס . ועוד שעושים בה חמס ועל כן ראוי' לגלות ממנה כי לא יתקיים ישוב הארץ עם החמס : (כד) והבאתי רעי גוים . הם הכשדים שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר : ונחלו מקדשיהם . ונחלו ענין חלול פירשו חלל והוא מבנין נפעל ובא מהקל כמו ונחלת בך והיה משפטו עם הדגש ונחלו בשקל ונמסו ההרים : מקדשיהם . כמו מקדשיהם אלא שהוא משקל אחר מקדש בשקל למתעב גוי שהוא שם תאר : (כה) קפדה בא . מלעיל מפני שסמוכה למלה זעירה והוא בא או שה"א נוספת לפיכך הוא מלעיל לפי שאמר בלשון זכר בא והוא ענין כריתה כמו קפדתי כאורג חיי : ובקשו שלום ואין • יבקשו השלום שהיו אומרים להם נביאי השקר שלום יהיה לכם : (כו) הוה על הוה . שבר על שבר וכן ת"י תבר על תבר וכן במשקל אחר יעוז כמו והות רשעים יהדוף ענין רעה ושבר : אל שמועה • כמו על שמועה והשמועות הם בא האויב על הארץ : ובקשו חזון מנביא . רוצה לומר ואין כי דבר שלא ימצא יבקש אדם וכן גם נביאיה לא מצאו חזון מה' וכן אמר בישעיה שופט ונביא וקוסם וזקן רוצה לומר הן שימותו הן שתפסק חכמתם ונבואתם כי ברוב הצרות תאבד הנבואה והחכמה והעצה כי לב בני אדם נבהל ובנבואה ראינו באלישע והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' : ותורה תאבד מכהן . כי הכהנים היו מורי התורה ויונתן תרגם מנביא מסופר רוצה לומר סופר ומזהיר העם : (כז) המלך . ונשיא • הוא המלך וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין : מדרכם אעשה אותם . פס מאתו התורה והנבואה ותאבד מהם כמו שאמר מלכה ושריה בגוים אין תורה וגומר : ובמשפטיהם • כבי"ת

ויסי

מצודת דוד

פנים : קרחה . כי ימרטו שער הראש דרך צער ואבל : (יט) לנדה • לרחוק ולתעוב : כספם וגו' . ר"ל למה ישליכו כספם ויתעבו זהבם לפי שלא יוכלו להציל את נפשם ביום בוא עברת ה' כי האויב לא יקח כסף וזהב לפדיון נפש : נפשם לא ישבעו . רצה לומר לא ימצאו לחם לקנות בהם להשביע הנפש ולמלאות המעים : כי מכשול . כי המכשול הרע הזה היה בעונם ולא על חנם : (כ) וצבי עדיו . הדר קשוטו אשר שמהו האל בינותם להיות להם לגאון ולתפארת וזהו בה"מ : וצלמי . ר"ל והם העמידו בה גלולי תועבותם המשוקצים : נתתיו להם . ר"ל לפניהם נתתיו לנדה כי בעיניהם יראו שתעבתי בו להרחיקו ממני למסרו ביד האויב : (כא) לבז . לקחת כל הנמצא בה : וחללוהו . עשאוהו חולין ומבוזה : (כב) והסבותי • סלקתי שכינתי מהם ואח"ז חללו מקום הצפון שלי זה ההיכל וקה"ק : וחללוהו • כפל הדבר וכדרך המליצה במכפיל אמריו : (כג) עשה הרתוק • הכן שלשלאות לאסור הגולים : משפט דמים . כולם חייבים מיתה : חמס . כולם ראוים לחמס ושלל : (כד) רעי גוים . ר"ל רעים ואכזרים הם הכשדים : והשבתי גאון עזים . אבטל גאות עזי הפנים הם ישראל : ונחלו . יתחללו ויבזו בתי מקדשיהם הם הבית וההיכל ובית קה"ק : (כה) קפדה בא . כריתה בא להם וכאשר יבקשו שלום לא ימצאו אותו : (כו) הוה על הוה תבוא . זה אחר זה וסמוכה לה : ושמועה • ר"ל שמועה רעה : ובקשו . כאומר הם יבקשו אבל לא ימצאו : תאבד • כי מגודל הצרות ישכחו מהם מעיינות החכמה : מכהן . כי על הכהן להורות וכמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב) : מזקנים • תאבד מזקנים : (כז) ונשיא . הוא המלך וכפל הענין במ"ש לחזוק : שממה . תמהון לבב : מדרכם • כמו דרכם כן אעשה עמהם וכמשפט הראוי להם אשפטם ואז ידעו כי אני ה' הנאמן לשלם גמול :

מצודת ציון

(יט) לנדה . לרחוק ולתעוב כנדה והוא מלשון נדידה והרחקה : עברת . מלשון עברה וזעם : (כ) וצבי . ענין הדר ויופי וכן לצבי ולכבוד (ישעיה ד) : עדיו • מל' עדי וקשוט וכן ועדית עדי (לקמן טז) : לגאון . ענין רוממות : (כא) הזרים . העכו"ם : וחללוהו . מלשון חולין ובזיון : (כב) והסבותי • מלשון סבוב והפנה : צפוני • מל' הסתר וכן תצפון אתך (משלי ב) : פריצים • רשעים הפורצים גדר האמת והנכוחה : (כג) הרתוק • שלשלאות כמו ורתוקות כסף צורף (ישעיה מ) : (כד) והשבתי . אבטל כמו שבת נוגש (שם יד) : ונחלו . מל' חלול : (כה) קפדה • ענין כריתה כמו קפדתי כאורג חיי (שם לח) : ואין . ואיננו : (כו) הוה • ענין שבר כמו עד יעבור הוות

בשנה

ח א וַיְהִי ׀ בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית בַּשִּׁשִּׁי
בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ אֲנִי יוֹשֵׁב בְּבֵיתִי ל'
וְזִקְנֵי יְהוּדָה יוֹשְׁבִים לְפָנָי וַתִּפֹּל עָלַי מ"ל בליש'
שָׁם יַד אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ ב וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה
דְמוּת כְּמַרְאֵה־אֵשׁ מִמַּרְאֵה מָתְנָיו
וּלְמַטָּה אֵשׁ וּמִמָּתְנָיו וּלְמַעְלָה
כְּמַרְאֵה־זֹהַר כְּעֵין הַחַשְׁמַלָה׃ ה' • ל' ט' • ל'
ג וַיִּשְׁלַח תַּבְנִית יָד וַיִּקָּחֵנִי בְּצִיצִת ד'
רֹאשִׁי וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ ׀ בֵּין־הָאָרֶץ
וּבֵין הַשָּׁמַיִם וַתָּבֵא אֹתִי יְרוּשָׁלַ͏ְמָה ה'
בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים אֶל־פֶּתַח שַׁעַר ד' כ' מ"ל
הַפְּנִימִית הַפּוֹנָה צָפוֹנָה אֲשֶׁר־שָׁם ד' מ"ל
מוֹשַׁב סֵמֶל הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה׃ ד וְהִנֵּה־ ב' • ל'
שָׁם כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּמַּרְאֶה ה' דגש'
אֲשֶׁר רָאִיתִי בַּבִּקְעָה׃ ה וַיֹּאמֶר אֵלַי
בֶּן־אָדָם שָׂא־נָא עֵינֶיךָ דֶּרֶךְ צָפוֹנָה
וָאֶשָּׂא עֵינַי דֶּרֶךְ צָפוֹנָה וְהִנֵּה מִצָּפוֹן ב' ובפסוק
לְשַׁעַר הַמִּזְבֵּחַ סֵמֶל הַקִּנְאָה הַזֶּה
בַּבִּאָה׃ ל'
ו וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲרֹאֶה אַתָּה ב' מ"ל וחד חסר
מֵהֶם עֹשִׂים תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר מה הם ק'
בֵּית־יִשְׂרָאֵל ׀ עֹשִׂים פֹּה לְרָחֳקָה ל'
מֵעַל מִקְדָּשִׁי וְעוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה כ"ג
תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת׃ ז וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־ כ"א
פֶּתַח הֶחָצֵר וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה חֹר־ ל' חס'

יְיָ׃ א וַהֲוָה בְּשַׁתָּא שְׁתִיתֵי
בְּשְׁתִיתָאָה בְּחַמְשָׁא לְיַרְחָא
אֲמַר נְבִיָּא אֲנָא יָתֵיב בְּבֵיתִי
וְסָבֵי בֵּית יְהוּדָה יָתְבִין קֳדָמַי
וּשְׁרַת עֲלַי תַּמָּן רוּחַ נְבוּאָה
מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים׃ ב וַחֲזֵית
וְהָא דְמוּת כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא חֵיזוּ
יְקָר דְּלָא יָכְלָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי
וְלֵית אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ
וּלְרַע חֵיזוּ אֶשָּׁתָא וְחֵיזוּ יְקָר
דְּלָא יָכְלָא עֵינָא לְמֶחֱזֵי וְלָא
אֶפְשַׁר לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּלְעֵלָּא
כְּחֵיזוּ זָהֳרָא כְּעֵין חַשְׁמַל׃
ג וְאוֹשֵׁיט דְּמוּת יַד וְאַחֲדַנִי
בְּסְעַר רֵישִׁי וּנְטָלַת יָתִי רוּחָא
בֵּין אַרְעָא וּבֵין שְׁמַיָּא וְאַעֲלַת
יָתִי לִירוּשְׁלֵם בְּחֵיזוּ נְבוּאָה
דִּשְׁרַת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ בְּמַעֲלָנָא
דְּתַרְעָא גַוָּאָה דִּפְתִיחַ לְצִפּוּנָא
דְּתַמָּן מוֹתַב צְלַם קִנְאֲתָא
דְּמַרְגְּזִין׃ ד וְהָא תַמָּן יְקַר
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל כְּחֶיזְוָא דַחֲזֵיתִי
בְּבִקְעֲתָא׃ ה וַאֲמַר לִי בַּר
אָדָם זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ לְאוֹרַח
צִפּוּנָא וּזְקָפִית עֵינַי לְאוֹרַח
צִפּוּנָא וְהָא מִצִּפּוּנָא לִתְרַע
מַדְבְּחָא צְלַם קִנְאֲתָא הָדֵין
בְּמַעֲלָנָא׃ ו וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם
חֲזֵי אַתְּ מָה דְּאִינוּן עָבְדִין
תּוֹעֵבָן רַבְרְבָן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל
עָבְדִין כָּא לְאִתְרַחָקָא מֵעַל
מַקְדְּשִׁי וְעוֹד תְּתוּב תֶּחֱזֵי
תּוֹעֵבָן רַבְרְבָן׃ ז וְאַעֵיל יָתִי לִתְרַע דָּרְתָא וַחֲזֵית וְהָא חוֹרָא

(מלאכי ב) : (א) בשנה הששית . לגלות יכניה : (ב) ממראה מתניו וגומר . אסור להתבונן בפסוק זה : (ג) בציצית ראשי . לשערי ראשי פלוציי"ל בלע"ז : במראות אלהים . הראני כאלו נושא אותי ומביאני לירושלי' : שער הפנימית הפונה לצפונה • שער העזרה שהיא פנימות להר הבית והיו לה שערים לכל רוחותיה : סמל הקנאה . צורת הקנאה מקנא ומקנים להקב"ה שנתנוה שם להקנאות להקב"ה להרגיזו וכן ת"י צלם דקנאתא דמרגזין : (ה) שא נא עיניך דרך צפונה • להר הבית מחוץ לעזרה שהרי בפתח שער הצפוני של עזרה מבחוץ היה עומד ולכך צפונה לשער חוץ לעזרה הוא : מצפון לשער המזבח . בהר הבית מצפון לאותו שער העזרה הצפוני ואומר אני שהיה אותו שער מכוון כנגד המזבח : בבאה . כשאדם בא ליכנס לעזרה מוצאו שם . בביאה מאלאנטריא"ה בלע"ז : (ו) לרחקה מעל מקדשי . כדי שאתרחק מעל מקדשי : (ז) אל פתח החצר • הקריבני עד פתח אותו שער עצמו : חור אחד בקיר

כל משושה חגה חדשה : ציצת ד' בליש' וכתיב כן ג' בפרשת ציצת • ויקחני בציצת ראשי : כמראה ה' דגשים בקריאה וסי' וזה מעשה המנורה מקשה זהב • והנה שם כבוד אלהי ישראל • ופני הקדש המראה במראה • וכמראת המראה אשר ראיתי • ב' בפסוק : ועוד כ"ג וסי' נמסר בירמיה סוף סי' ל"ו : והנה כל ה' דסמי' וסי' נמסר במלכים א'

תולדות אהרן בציצת • יומא עו מנחות מב :

(א) ויהי בשנה הששית • פירוש לגלות המלך יהויכין : בששי . שהוא חדש אלול וכתב בעל סדר עולם כי שנה זו מעוברת היתה כי הנה הוא התחיל להנבא בשנה החמשית בחמשה לתמוז ועוד שבעה ימים שהיה משמים בתוכם הרי חצי תמוז ובאותה שנה אמר לו שכב על צדך ת"ל ימים ומחצי תמוז של שנה חמשית עד ה' באלול של שנה ששית אפילו לעודף אינם כי אם ארבע מאות ימים היאך אמר ואני יושב בביתי אלא שאותה שנה מעוברת היתה ונראה מתוך דבריו כי שכיבת הצדדים היתה כמשמעה אבל לפירושינו שפירשנו כי במראה הנבואה היה אין אנו צריכין לכל זה : וזקני יהודה • שגלו עם יכניה : יד ה' • רוח נבואה כשתבא בחזקה נקראת יד ה' ובכלם המראות האלה שראה בהם מעשה מרכבה נאמר בהם יד ה' וטעם שלש המראות האלה כנגד שלשה גליות שגלו גלות יהויקים וגלות יהויכין וגלות צדקיהו וזו האחרונה כנגד גלות צדקיהו שראה הכבוד נוסע מבית המקדש וראה חרבן העיר והביא לפיכך הביא אותו במראות אלהים ירושלם שיראה השקוצים והגלולים בבית שבעבורם נסע הכבוד ממקומו וכנסעו חרב הבית כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם וגומר ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האל': (ב) וארא' • מבואר הוא למעלה בראש הספר : החשמלה • הה"א נוספת לפיכך המלה מלעיל כמו השער התחתונה מבא במלך התיכון והדומי' להם: (ג) וישלח. השולח הוא הכבוד שנראה כעין החשמל : בציצת ראשי • היא מחלפות שראש פלוט"א בלע"ז וכן ועשו להם ציצית שהוא כמו ענף תלוי בבגד וכל זה היה במראה הנבואה כי לא בא יחזקאל ירושלם ולא סר ממקומו שהיה יושב שם בביתו עד כלות הנבואה כמו שאמר ותבא אותי ירושלימ' : במראות אלהים • הנה אמר כי במראות אלהים הלך ירושלם ובמראה הוא שבכשדים כמו שאמר בסוף הנבואה ותביאני כשדימה אל הגולה במרא' ברוח אלהים וכל זה סימן הגלות ומה שהביא אותו ירושלם להראותו המעשים שבעבורם חרב הבית ונסתלק הכבוד לפיכך לקחו בציצת ראשו למשל כאדם הקופץ על עבדו ולוקחו בציציות ראשו להוליכו לבית הסהר אבל במראה שהיתה סימן לסיבת הגלות בימי מלך המשיח לא לקחו בציציות ראשו אלא הביאו לארץ ישראל והניחו שם בנחת והושיבו על הר גבוה מאד כל זה סימן המעלה גדולה שתהיה לישראל בזמן ההוא : אל פתח שער הפנימית • פירוש שער החצר הפנימי' והיא העזרה כמו שאמר במלכים ויבן החצר הפנימית ונקרא פנימית לפי שהיא פנימית לחצר הבית הקרואה חיצונה ובאמרו הפנימי' וזכר החצר בחסרון המתא' הנה כמוהו כעדר העקודות ותאכלו בריאה ופירוש אל פתח סמוך לפתח : הפונה צפונה . שהיה הפתח פונה לצד צפון כי בארבע רוחות היו פתחים : מושב סמל הקנאה המקנה • בא כדרך בעלי הה"א ומשפטו המקניא בשקל משגיא לגוים ופירושו שהסמל מקניא האל בהיותו בביתו במקום משכן כבודו כמו שאמר הם קנאוני בלא אל : (ד) והנה שם . כמראה אשר ראיתי בבקעה סמך אותו אל הסמוך כי בבקעה אמר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר והנה אמר כמראה אשר ראיתי בבקעה : (ה) ויאמר אלי • והנה מצפון לשער המזבח • זה שער הצפוני שבו מזבח שבנו לסמל הקנאה הזה לפיכך אמר שער המזבח ומצפון לאותו שער היה זה הסמל : בבאה . רוצה לומר בכניסת השער מבחוץ בהר הבית ויונתן תרגם המזבח מדבחא אם כן דעתו היה על מזבח בית המקדש מזבח העולה שהיה חוץ לפתח האולם ואולי כנגד המזבח ההוא היה שער העזרה מצפון ואילו היה דעתו כמו שפירשנו היה מתרגמו אגורא ואולי היה כן דעתו כמו שפירשנו כי פעמים מתרגם גם מזבח הפסילים מדבחא : (ו) ויאמר אלי • מהם • כן כתיב מלה חדא וקרי מה הם תרין מלין והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין מלין : לרחקה . הח"ת בקמץ חטף לפאר הקריאה ומשפטו על המנהג לרחקה בשקל וכנו נחשת לרחצה ופי' כדי שאתרחק מעל מקדשי שהם עושים התועבות במקדשי על פני : (ז) ויבא אותי אל פתח החצר . הוא הפתח

מצודת דוד

ח (א) בשנה הששית : לגלות יהויכין : בששי . בחודש הששי : וזקני יהודה . אותם שגלו לבבל : ותפול . הנחה עלי שם כח חוזק הנבואה : (ב) והנה דמות • והנה לפני נורה כמראה אש וחוזר ומפרש ממראה מתניו ולמטה כעין אש : כעין החשמלה . הוא הזך והנקי מן האש אשר מעט ישיגוהו הראות ורמז על הסבה הראשונה שאין להשיגו וגם חשמלה היא מלה מורכבת חש מלה ר"ל שתוק ובלום פיך מן המלול בו : (ג) וישלח . הדמות שראה הושיט תבנית יד ולקח אותי בשער הראש . ותשא . הרוח הרימו באויר והביאו לירושלים : במראות אלהים • ר"ל לא הביאו באמת רק נראה לו במראה הנבואה כאלו הביאו : שער הפנימית . הוא שער העזרה שהיא פנימית להר הבית : הפונה צפונה . כי ד' שערים היו לעזרה אחד לכל רוח : סמל הקנאה המקנה . פסל הקנאה ולתוספת ביאור אמר המקנה ר"ל המקניא ומכעיס למקום להיותו במשכן ביתו : (ד) והנה שם • בבואי אל הפתח ההוא ראיתי שם כבוד ה' כמו המראה שראיתי בבקעה ושם נאמר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר (לעיל ג) : (ה) דרך צפונה . לרוח צפון : מצפון לשער המזבח . שער הצפוני קרוי שער המזבח לפי שהיה מכוון מול המזבח ומצפון השער הוצב לו בחלל הר הבית היה מושב סמל הקנאה הזה : בבאה . בבוא אדם ליכנס בעזרה מצאו בדרך כניסתו : (ו) הרואה . הוא בה"א השאלה כי שאל אותו אם הוא רואה מה הם עושים : תועבות גדולות וגו' . ר"ל התועבות הגדולות אשר המה עושים פה מעמידת הסמל תוכן כוונתם הוא למען הרחיק אותי מעל מקדשי כי לא אשרה שכינתי במקום הסמל : ועוד וגו' . ומלבד זה תשוב לראות תועבות גדולות מזה : (ז) אל פתח . בחלל הפתח כי מתחלה הביאו אל הפתח מבחוץ ועתה הביאו בתוך הפתח

מצודת ציון

סוות (תהלים נז) : תבהלנה . תל' בהלה ופחד : (א) ותפול • ענין חניה : (ב) זהר • האורה וזריחה : כעין • כגוון : (ג) תבנית • דמות כמו תבנית המשכן (שמות כה) : בציצת ראשי . ר"ל שער הראשי כי כל דבר היוצא מן הגוף קרוי ציץ וכן תנו ציץ למואב (ירמיה מח) : סמל . ענין צורה וכן תמונת כל סמל (דברים ד) : הקנאה המקנה • ענין כעס והקנטה כמו הם קנאוני בלא אל

הפתח שזכר אלא שמתחילה הביאו כמו לשער מבחוץ ועתה הביאו תוך הפתח וראה בקיר הלשכה הסמוכה לפתח השער מבפנים חור אחד בקיר ויתר בקיר עכו"ם שנעשה החור פתח שיכול אדם ליכנס בו וראה הגלולים מצויירים על הקיר שהיו עובדים להם וזו המראה מכל חתירת הקיר להראותו בקיעת העיר ועון העכו"ם שעובדים בה יחתרו האויבים בקיר חומות ירושלם ויבקעוה עד שיכנסו בה ועניין החור שהיה בו לפני החתירה רמז למצור ולדיק שבנו עליה קודם : (י) ואבוא . מחקה על הקיר . כמו מחוקק כי חקק וחקה בענין אחד ואמר מחוקה לשון יחיד על הכלל ובכלל כל גלולי בית ישראל הם אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדים שזכר למטה בפרשת שתי נשים : (יא) ושבעים איש . ע' סנהדרין להראותו מה שנתן להם האל תהלה שיהיו עליהם שבעים זקנים להורותם הדרך הטובה הם היו מתעים אותם כמו שאמר ישעיהו עמי מאשריך מתעים : ויאזניהו בן שפן . גדול שבכולם היה : מקטרתו . המחתה נקראת מקטרת לפי שמקטרין בה : ועתר ענן הקטורת . עובי הענן כי היו מחתות רבות מהעובדי' שהיו רבי' ומהנעבדים גם כן שהיו רבים כמו שאמר וענן העשן היה עבה מרבוי וכן העתרתם עלי דבריכם עובי הדברים ורבוים : (יב) ויאמר . בחשך כי חושבים שלא יראה האל מה שעושים בחשך בחדריהם וכנגדם אמר דוד גם חשך לא יחשיך ממך ועוד היו אומרים עזב ה' את הארץ כלומ' אינו משגיח כלל בתחתוני' אלא בעליוני' שהם הגלגלים והמלאכים אבל בעניני הארץ לא ישגיח כלל כי עזבה לבני אדם ויעשו בה כרצונם כמו שהיו אומרים רשעי עולם עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך : (יג) ויאמר . מבואר הוא : (יד) ויבא אותי אל פתח שער בית ה' אשר אל הצפונה . זה שער התא שנקרא גם כן צלע ויציע שהוא בכותל ההיכל מבחוץ כמו שבארנו בספר מלכים ואותם שהיו בכותל צפון היו פתוחים לצפון העזרה שהוא חצר הפנימי' : מבכות את התמוז . יש מפרשים כי מבכות הוא כנוי רוצה לומר משמחות את התמוז בירח התמוז היו עושים חג לעכו"ם והיו הנשים באות לשמחו וי"מ שהיו עושים בתחבולות שיבאו מים לעיני עכו"ם שנקראת תמוז והיה בוכה לומר שהיה שואל שיעבדוהו ויש מפרשים התמוז השרוף מן למזא לאתונא רוצה לומר שהיו בוכות על אותו שהיה שרוף שהיו שורפין בניהם ובנותיהם באש והנשים היו בוכות אותם : מבכות . מן הדגוש כמו רחל מבכה על בניה והרב החכם הגדול רבינו משה בר מימון ז"ל כתב כי נמצא כתוב בספר מספרי העבודות הקדמונים כי היה איש מנביאי עכו"ם ושמו תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד ז' כוכבי לכת וי"ב מזלו' והמיתו המלך ההוא מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש והיה זה הצלם תלוי בין שמים וארץ ונפל לתוך ההיכל וכל הצלמים סביבו והיה מספר להם מה שאירע לתמוז הנביא והצלמים כולם בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבק' עופפו כל הצלמים להיכליה' בקצות הארץ והיה זה להם לחוק עולם בתחילת יום ראשון מחד' תמוז בכל שנה יספדו ויבכו על התמוז . ויש מפרשים תמוז שם חיה שהיו עובדים לה צלם שלהם ותרגום ופגשו ציים את איים ויערעון תמוזין בתתולין וברוב הנסחאות כתוב תמוז בשני ווי"ן ומה שהראה לו באלה המראות פתח צפון רמז לו כי מצפון תפתח הרעה עליהם : (טו) ויאמר . גדולות מאלה . בא כאשר למעלה לא אמר מאלה שהיו שוות שתועבות ההם אבל אלה היו גדולות מהאחרות שהיו אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והם היו עושים הפך מכונת האל כי לכוונה זו צוה האל פתח המשכן למזרח וקדש הקדשים למערב לבטל עבודת השמש שהיו רגילים בה באותו הזמן ויהיו בהכנסם למשכן אחוריהם לשמש שתמחה האמונה ההיא מלבם וכן צוה במקדש עולמית ועתה בטלו המצו' והכוונה והחזירו פניהם מעבודת האל ומהשתחות כנגד בית מקדשו וחזרו לעבודת השמש ולהשתחוות לו ובדברי רבותינו ז"ל ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל ה' אלא מלמד שהיו פורעים אחוריהם כלפי מטה : (טז) ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית . היא אותה חצר שזכר אלא פסיע

חַד בְּכוֹתְלָא׃ ח וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם חֲתוֹר כְּעַן בְּכוֹתְלָא וְחַתְרֵית בְּכוֹתְלָא וְהָא תַּרְעָא חַד׃ ט וַאֲמַר לִי עוּל וַחֲזֵי יַת תּוֹעֲבָתָא בִּישָׁתָא דְּאִינוּן עָבְדִין כָּא׃ י וַעֲלֵית וַחֲזֵית וְהָא כָל דְּמוּת רְחִישׁ וּבְעִירָא שִׁקּוּצִין וְכָל טַעֲוָתָא דְּפָלְחִין לְהֶן בֵּית יִשְׂרָאֵל מְצַיְּרִין עַל כָּתְלָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יא וְשַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיַאֲזַנְיָה בַּר שָׁפָן קָאֵם בֵּינֵיהוֹן קַיְמִין קֳדָמֵיהוֹן וּגְבַר מַחְתִּיתֵיהּ דִּקְטָרְתָּא בִּידֵיהּ וִיתוּר עֲנַן קְטָרְתָּא סָלִיק׃ יב וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם דְּסָבֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל עָבְדִין בְּקִבְלָא גְּבַר בְּאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבֵיהּ אֲרֵי אָמְרִין לָא גְּלֵן עוֹבָדָנָא קֳדָם יְיָ רַחִיק יְיָ יַת אַרְעָא׃ יג וַאֲמַר לִי עוֹד תְּתוּב תֶּחֱזֵי תּוֹעֵיבָן רַבְרְבָן דְּאִינוּן עָבְדִין׃ יד וְאָעֵיל יָתִי בְּמַעֲלָנָא דְּתָרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ דִּפְתִיחַ לְצִפּוּנָא וְהָא תַּמָּן נְשַׁיָּא יָתְבָן מְבַכְּיָן יַת תַּמּוּזָא׃ טו וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם עוֹד תְּתוּב תֶּחֱזֵי תּוֹעֵיבָן רַבְרְבָן מֵאִלֵּין׃ טז וְאָעֵיל יָתִי לְדָרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ גַּוָּיְתָא

אֶחָד בַּקִּיר׃ ח וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם חֲתָר־נָא בַקִּיר וָאֶחְתֹּר בַּקִּיר וְהִנֵּה פֶּתַח אֶחָד׃ ט וַיֹּאמֶר אֵלַי בֹּא וּרְאֵה אֶת־הַתּוֹעֵבוֹת הָרָעוֹת אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים פֹּה׃ י וָאָבוֹא וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה כָל־תַּבְנִית רֶמֶשׂ וּבְהֵמָה שֶׁקֶץ וְכָל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל מְחֻקֶּה עַל־הַקִּיר סָבִיב ׀ סָבִיב׃ יא וְשִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי בֵית־יִשְׂרָאֵל וְיַאֲזַנְיָהוּ בֶן־שָׁפָן עֹמֵד בְּתוֹכָם עֹמְדִים לִפְנֵיהֶם וְאִישׁ מִקְטַרְתּוֹ בְּיָדוֹ וַעֲתַר עֲנַן־הַקְּטֹרֶת עֹלֶה׃ יב וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם אֲשֶׁר זִקְנֵי בֵית־יִשְׂרָאֵל עֹשִׂים בַּחֹשֶׁךְ אִישׁ בְּחַדְרֵי מַשְׂכִּיתוֹ כִּי אֹמְרִים אֵין יְהוָה רֹאֶה אֹתָנוּ עָזַב יְהוָה אֶת־הָאָרֶץ׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלָי עוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים׃ יד וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־פֶּתַח שַׁעַר בֵּית־יְהוָה אֲשֶׁר אֶל־הַצָּפוֹנָה וְהִנֵּה־שָׁם הַנָּשִׁים יֹשְׁבוֹת מְבַכּוֹת אֶת־הַתַּמּוּז׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם עוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תֹּעֵבוֹת גְּדֹלוֹת מֵאֵלֶּה׃ טז וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־חֲצַר בֵּית־

ה' · ל'
ז' בטעם בסיפ'
ה' · ל'
ג'
ל'
ל' · ד'
ג' בטעם בסיפ' · יוסי' זקני בית ישראל ויהודה אמרים
ב' א' חסר
ה'
כ"א
ב'
ד' ג' מ"ל · ל'
ל'
כ"א

בקיר . חומת העזרה : (ח) חתר נא בקיר . והרחב את החור : והנה פתח אחד . דרך החור ראיתי פתח לשכה אחת : (י) שקץ עשוי לשקץ עכו"ם : מחוקה . חקוקין על הקיר : (יא) ויאזניהו בן שפן . חשוב היה ולמדין דורו הימנו לפיכך הקפיד עליו : ועתר ענן הקטרת . תמור קטור ענן הקטורת ולשון עתר מרבית וכן עתרתם עלי דבריכ' (יחזקאל ל"ה) וכן ונעתרות נשיקות שונא (משלי כ"ז) וכן חברו מנחם במחלוקת אחת שלשון ופירוש ענין מרובה הם אך כל אחד לשון בני אדם : (יב) בחדרי משכיתו . מסוכה ברצפת אבני שיש לשון וסכתי כפי (שמות ל"ג) : (יד) אל פתח שער בית ה' . תוך חלל העזרה אל פתח ההיכל אשר בצפון לאמר מה שני פשפשין היו בבית החליפות אחד בצפון ואחד בדרום : מבכות את התמוז . דמות א' שמחממו' אותו מבפני' והיו עיניו של עופר' והם נתוכין מחום ההיסק ונראה כאלו בוכה ואומרת תקרובת הוא שואל : תמוז . לשון היסק כמו על די חזה למזיה (דניאל ג') ואתונא אזה יתירה (שם) : מבכות את התמוז . פיינ"ק פלורי"ר לא"ל קאלפי"ן בלע"ז : (טז) ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימי' הוא

סי' ז' : ענן ד' חטפין פתחין בקריאה וסי' כי ענן ה' על המשכן יומם ואש · וכסה ענן הקטרת · ועתר ענן הקטרת עלה · יפיץ ענן אורו · וחד וענן ה' עליהם יומם : המה עשים ה' בקריאה וסימ' איש איש במלאכתו אשר המה · כן המה עשים גם לך דשמואל · האינך ראה מה המה עשים · עוד תשוב תראה תועבות ·

תולדות אהרן תבנית רמש · סנהדרין נג : מקטרתו . יומא עו : בן אדם . עקידה שער קג : הפנימית · יומא עו קידושין פג :

מצודת ציון

אל (שם כב) : (ז) חור . נקב כמו חור פתן (ישעיה יא) : בקיר . בכותל : (ח) חתר . ענין חפירה כמו חתר בחושך בתים (איוב כד) : נא . עתה : (י) תבנית . דמות : רמש . כן יקראו בריות קטנות הולכי רגל שאין הגופה ניכר וכן כל רמש אשר הוא חי (בראשית ט) : שקץ . הוא כמו שרץ : מחוקה . מל' חקיקה : (יא) מקטרתו . המחתה שמקטירין בו : ועתר . ענין רבוי כמו עתרת שלום (ירמיה לג) : ענן . עשן : (יב) משכיתו . מל' סכך ור"ל רצוף ברצפת אבנים וכן וכחומה נשגבה במשכיתו (משלי יח) כי הדרך לעשות רצפת אבנים בחדר נסתר כי שמה יצפון האוצר : (יד) מבכות . מל' בכיה : התמוז . כן שמו ע"ש ההיסק שעושים בו כמו למזא לאתונא דניאל

מצודת דוד

הפתח : בקיר . באחד מכותלי העזרה היה בו חור : חתר נא בקיר . עתה חפור בקיר במקום החור להרחיב את החור : והנה פתח אחד . ר"ל מצאתי שם פתח אחד פתוחה ללשכה אחת : (ט) בא . דרך הפתח וראה וכו' . (י) כל תבנית . ר"ל כל מין תבנית רמש וכו' : וכל גלולי . וכל שאר הגלולים של בית ישראל אשר יעבדו להם : מחוקה . כל אחת מהן היתה חקוקה על הקיר מהלשכה ההיא בכל סביבה : (יא) ויאזניהו . הוא היה הראש על כולם : עומדים . היו עומדים לפני הצורות ההם וכל איש היה בידו המחתה שמקטיר בה ומרבית עשן הקטורת עולה למעלה : (יב) הראית . אם ראית כאומר עוד יותר היית מתפלא אם היית רואה מה שהמה עושים בחשך ר"ל בהסתר במקום מוצנע כ"א בחדרי משכיתו כי על שהמה מעשים מגונים מאד מאד יסתירו עצמם מבני אדם בעת עשותם ומה' לא יראו כי אומרים אין ה' רואה מעשה הבריות כי עזב את הארץ ביד מערכת השמים ולא ישגיח בה : (יג) תועבות גדולות . ממה שראית : (יד) שער בית ה' . זה שער ההיכל וחוזר ומפרש אשר אל הצפונה ר"ל אל הפשפש הצפוני כי שני פשפשים היה לו להשער הגדול אחד בצפונו ואחד בדרומו : מבכות את התמוז . שם עכו"ם שהיו הנשים מסיקות אותו מבפנים ועיניו היו עשויות מעופרת והיו נתוכין מחום ההיסק והיה נראה להרואים כאלו בוכה ומוריד דמעות והיו אומרים שהוא שואל תקרובות : (טו) הראית . בה"א השאלה כי שאלו אם השגיח לראות : מאלה . אשר כבר ראית : (טז) אל חצר בית ה' הפנימית . ר"ל חצר הפנימים של

רשי

היא העזרה כי כל הבית נקרא החצר החצונה ועד עכשיו בתוכה היה עומד אלא שהוא נכנס בשע' הצפוני והראהו בבית החליפות את נורות התמוז וחזר והוליכו למזרח לפני ההיכל והמזבח : ופניהם קדמה וגו' . ממשמע שנאמר ופניהם קדמה יודע אני שאחוריה' אל ההיכל אלא מגיד שהיה אחוריהם מגולה שהיו פוערין עצמם ומתריזין כלפי מטה : משתחויתם. בשתי תיבות הוא משמש לשון השחתה ולשון השתחויה כן הוא בירושלמי משחיתים ההיכל ומשתחוי' לחמה וכן ת"י ואינון מתחבלין וסגדין . ומנחם חברו לשון שחות כמו שחי ונעבור' (ישעי' נ"א) : (יז) הנקל לבית יהודה · המעט להם וקל בעיניהם שאר עבירות שבידם : מעשות את התועבות . אם היו חדלים מעשות את כל התועבות אשר עשו בביתי פה : כי מלאו את הארץ חמס . ונקל בעיניהם אותו עון וישובו להכעיסני בתוך ביתי בתועבות האלה : והנם שולחים את הזמורה אל אפם . והנם שולחי' אל חוטמם את ריח רע של זמורה זו שהם מזמרים ברוח היוצא מפי טבעת כלומר בושתם זה אל פניהם ישוב . ומנחם פי' והנם שולחים את הזמורה אל אפם ענין דופי וקלון הוא לפירושו הבוה ריח מקטרתם ובעת קרבנם וניחוחים למלאכת דופי נקבים ואחוריהם אל היכל ה' יורה על הענין : (א) קרבו פקודות העיר · הקריבו את הפקודים אשר הפקדתי לשחת את העיר : (ב) ששה אנשים · רבותינו פרשום במסכת שבת קצף אף וחימה משחית משבר מכלה : מפצו · שהוא משבר את הכל כמו ונפץ את עולליך (תהלים קל"ז) : וקסת הסופר · פנקס הם לוחות שמחופין בשעוה ותורתין בה בעט : אצל מזבח הנחשת · הוא מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת שעשה משה במדבר : (ג) מעל הכרוב · מעל הכפרת שהשכינה היתה

יחזקאל ח.ט

יְהוָה הַפְּנִימִית וְהִנֵּה־פֶתַח הֵיכַל
יְהוָה בֵּין הָאוּלָם וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ
כְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ אֲחֹרֵיהֶם ג' חס'
אֶל־הֵיכַל יְהוָה וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה ט'
וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִיתֶם קֵדְמָה לַשָּׁמֶשׁ׃ ל'
יז וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם ג' בטע' בסיפ'
הֲנָקֵל לְבֵית יְהוּדָה מֵעֲשׂוֹת אֶת־ כ'
הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ־פֹה כִּי־מָלְאוּ
אֶת הָאָרֶץ חָמָס וַיָּשֻׁבוּ לְהַכְעִיסֵנִי
וְהִנָּם שֹׁלְחִים אֶת־הַזְּמוֹרָה אֶל־אַפָּם׃ חד מן י"ח מלין תיקון סופרים
יח וְגַם־אֲנִי אֶעֱשֶׂה בְחֵמָה לֹא־תָחוֹס
עֵינִי וְלֹא אֶחְמֹל וְקָרְאוּ בְאָזְנַי קוֹל
גָּדוֹל וְלֹא אֶשְׁמַע אוֹתָם׃
ט א וַיִּקְרָא בְאָזְנַי קוֹל גָּדוֹל
לֵאמֹר קָרְבוּ פְּקֻדּוֹת הָעִיר וְאִישׁ
כְּלִי מַשְׁחֵתוֹ בְּיָדוֹ׃ ב וְהִנֵּה שִׁשָּׁה י"ח · ל'
אֲנָשִׁים בָּאִים ׀ מִדֶּרֶךְ־שַׁעַר הָעֶלְיוֹן
אֲשֶׁר ׀ מָפְנֶה צָפוֹנָה וְאִישׁ כְּלִי ל' וחד מַפנה
מַפָּצוֹ בְּיָדוֹ וְאִישׁ־אֶחָד בְּתוֹכָם ל'
לָבוּשׁ בַּדִּים וְקֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו כ' · ל'
וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ אֵצֶל מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת׃
ג וּכְבוֹד ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נַעֲלָה מֵעַל כ"ס מיתדין
הַכְּרוּב אֲשֶׁר הָיָה עָלָיו אֶל מִפְתַּן ל'

וְהָא תְּרַע הֵיכְלָא דַיְיָ בֵּין אוּלָמָא וּבֵין מַדְבְּחָא כְּעַשְׂרִין וְחַמְשָׁא גַבְרָא אֲחוֹרֵיהוֹן לְהֵיכְלָא דַיְיָ וְאַפֵּיהוֹן לְמַדִינְחָא וְהָא אִינוּן מִתְחַבְּלִין וְסָגְדִין לְמַדִינְחָא לְשִׁמְשָׁא׃ יז וַאֲמַר לִי הֲחֲזֵיתָא בַּר אָדָם הַזְעֵיר לְבֵית יְהוּדָה מִלְמֶעְבַּד יַת תּוֹעֶבָתָא דַעֲבָדוּ כָא אֲרֵי מְלוֹ יַת אַרְעָא חֲטוֹפִין וְתָבוּ לְאַרְגָזָא קֳדָמַי וְהָא אִינוּן מַיְתָן בַּהֲתָא לְאַפֵּיהוֹן׃ יח וְאַף אֲנָא אַעְבֵּיד בִּרְגַז לָא יְחוּס מֵימְרִי וְלָא אֶרְחַם וִיצַלּוֹן קֳדָמַי בְּקָל רַב וְלָא אֲקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן׃ א וְאַכְלֵי וַאֲנָא שְׁמַע קָל רַב לְמֵימַר אִתְקְרָבוּ דִמְמַנָן עַל קַרְתָּא וּגְבַר מָן חִבּוּלֵיהּ בִּידֵיהּ׃ ב וְהָא שִׁתָּא גֻבְרִין אָתַן מֵאוֹרַח תַּרְעָא עִלָּאָה דִּפְתִיחַ לְצִפּוּנָא וּגְבַר מָן כִּידוּרֵיהּ בִּידֵיהּ וְגַבְרָא חַד בֵּינֵיהוֹן לְבִישׁ לְבוּשִׁין וּפִנְקַס סַפְרָא בְּחַרְצֵיהּ וַעֲלוּ וְקָמוּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא׃ ג וִיקָר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִסְתַּלַּק בִּכְרוּבָא דַהֲוָה שָׁרֵי עֲלוֹהִי בֵּית קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא וּשְׁרָא

רדק

שהסיע אותו ממקום 'למקום בחצר כי היה לנגד צפון בפתח השער כמו שפירשנו ועתה הביאו למזרח ההיכל וראה חוץ לפתח ההיכל בין האולם והמזבח כי מזבח העולה היה לפני האולם בעזרה : משתחויתם . מלה מרכבת מן משתחוים והשתחויתם וטעם ההרכבה אמר הנביא כי מלא אותם האנשי' משתחוים קדמה לשמש ואמר לנכנסי' השתחויתם דרך שאלה ויונתן פירש המלה מורכבת מן משחיתים ומשתחוים שתרגם מתחבלין סגדין וכן בדברי רבותינו משחיתים ההיכל ומשתחוים לחמה :

(יז) ויאמר · הנקל · בצירי נפעל עבר או תאר אמר וכי קל הוא בעיניהם מעשות התועבות אשר עשו פה : כי מלאו את הארץ חמס . עד ששבו עוד להכעיסני בביתי : והנם שולחים את הזמורה אל אפם · והנה הם מקטרים בביתי ושולחים רוח הקטרתם אל אפי מלבד הבזיון שעושים לי שמחזירין אחוריהם אל היכלי : הזמורה · פירוש ריח רע והיא על דרך כנוי לקטרת שהיו מקטרין והוא עטוש מלמטה לפיכך ת"י מייתן בהתא לאפיהון ותרגו' בשת בהתא והוא מקום הבשת : אפם · רוצה לומר אפי אלא שכנה הכתוב והוא אחד משמונה עשרה מלין שהם תקון סופרים : (יח) וגם אני . מבואר הוא : (א) ויקרא · פקדות העיר · האנשים הפקודים על אנשי החיל וכן וישם הכהן פקודות על בית ה' וסמכת אל העיר ואמר פקדות העיר שבאו אל העיר תחלה והחיל אחריהם ואלה פקדות העיר שמבאר שהיו ששה אנשי' והשביעי בתוכם שהי' סופר המלך אלה הם שבעת השרים שבאו אל העיר כאשר הובקעה העיר כמו שנאמר בספר ירמיהו והם נרגל שמגר נבו שר סכים רב סריס נרגל שראצר רב מג ואע"פ שהם שמנה הראשון פקיד על השבעה ולא נמנה עמהם והראה לו השם יתברך במראה הנבואה כי בזה הדרך תלכד ירושלם : ואיש כלי משחיתו · כלי בחירק כי הוא יחיד וכן כלי מפצו : משחתו · בצרי והוא שם וכמוהו שם אבל הוא בחירק תהרגו למשחית חרבי משחית : (ב) והנה ששה אנשים . פירשנוהו על דרך פשוטו ועל דרך משל הם ששה מסכי' והשביעי ביניהם שהוא לבוש בדים וידוע כי בדים הם בגדי פשתן שמגוהצין והוא הסופ' הגדול ומנהיג העיר והוא הזורק אש בעיר ואלה הם פקד' העיר ובדברי רז"ל מאי ניהו ששה אנשים משבר משחית מכלה קצף אף וחמה : שער העליון · פירשו רבותינו ז"ל שהוא שער מזרחי ונקרא עליון שהוא מלמעלה מעזרת ישראל : ואשר מפנה צפונה · מזרחי צפוני היה וכבר פירשנו הטעם למה הראה המראה בצפון ובבל היא מזרחית צפונית לארץ ישראל : מפנה · פעול בשקל אשר אתה מראה בהר : מפצו · כמו משחיתו שזכר כי מפץ שם כלי הוא שמשברים הסלעים בו וכן מפץ אתה לי והוא בצרי וזה בקמץ : ואיש אחד בתוכם לבוש הבדי' · כבר פירשנוהו על דרך משל ורבותינו ז"ל פירשו כן וכן אמרו זה גבריאל ושם אמרו כי גבריאל מלאך של אש לפי שהוא הזורק האש על העיר וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש : וקסת הסופר במתניו · קסת הוא כלי הדיו ויונתן תרגם פנקס ספרא והפנקס הוא מה שכותב עליו הסופר והוא נייר או לוח ואעפ"כ ענין הפסוק הוא על צורך הדיו לא על הלוח שנאמר והתוית תיו ואולי לפי שתלוי' במתני הסופר הנייר . או הלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס : לבוש בדים · בקמץ בסמיכות וכן חגור כלי מלחמה ופי' לבוש בבדים : ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת . זהו מזבח העולה שהיה לפני האולם בעזרה ואותו עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ומה שהראה לו עמדם אצל מזבח הנחשת ראה כי אצל מזבח הנחשת המשתחוים קדמה לשמש וכיון שבזו כבוד האל יתברך בזה הראהו שבעון זה נעלה הכבוד מעל הכרוב : (ג) אל מפתן הבית · מורה הסתלק הכבוד מבית המקדש ובאמרו מעל הכרוב ולא אמר הכרובים כי שנים כרובים היו אמרו ז"ל

כי

כי ענבים בפיהם : אחוריהם ג' וחסר בקריאה וסי' וכל אחריהם ביתה דמלבים · וחברו דר"ה · אחוריהם אל היכל ה' : אל אפם חד מן י"ח מלין תקון סופרים וסי' נמסר בריש ספר במדבר סיני : כל לשון אף על במ"א הזמורה אל אפם : בלי י"ח בליש' וסי' נמסר בסדר ויקהל : לבוש כל לי ש' חסר בנביאים במ"ב וסי' ושריון קשקשים : הוצא לבוש לכל עברי · וכל כתובים דכוו' מ"ל במ"א חסר כי בל ביתה לבש שנים :

תולדות אהרן ופניהם קדמה · סוכה נא נג (ברכות ח סוכה נג) : פקודת העיר · סנהדרין קב : ששה אנשים . שבת נה : מעל הכרוב · ר"ה לא :

מצודת דוד

של בית ה' והוא עזרת כהנים : פתח היכל ה' . ר"ל מול פתח ההיכל בחלל העזרה בין האולם ובין המזבח : כעשרים · ר"ל עמדו כעשרים וחמשה איש : משתחויתם . היא מלה מורכבת מהשחתה ומהשתחויה ור"ל היו משחיתים ההיכל לבזותו כי פרעו אחוריהם למולו והתריזו והיו משתחוים לשמש : (יז) הראית . בה"א השאלה : הנקל . ר"ל אשר נקל לבית יהודה המעשים שעשו מאז מבלי עשות את התועבות האלה אשר עשו פה כאומר וכי לא די להם במה שעשו מאז : וישובו להכעיסני . בתועבות האלה : והנה שולחים . והנה עתה הם שולחים אל אפם ריח הרע בזמר הרוח היוצא מפי הטבעת בעת יתריזו והוא תקון סופרים והראוי אל אפי : (יח) וגם אני וגו' · ר"ל כמו שהם עושים שלא כהוגן כן גם אני אעשה בחמה שלא כהוגן כי לא תחוס וכו' : וקראו באזני · בעת בוא עליהם משפט הגמול : ט (א) ויקרא · קול גדול קרא באזני : קרבו פקודות העיר . אתם הממונים על העיר להשחיתה קרבו ובואו וכ"א יביא בידו כלי המיוחד לו להשחית בה : (ב) והנה . כאשר קרא הנה היו באים דמות ששה אנשים ואמרז"ל שהם אף וחמה קצף משחית משבר ומכלה : שער העליון · כן שם השער וכן נאמר הוא בנה את שער בית ה' העליון (מ"ב טו) : מפנה לפונה . הפונה לצפון : ואיש . כ"א היה בידו כלי המשבר ומשחית המיוחד לו : ואיש אחד בתוכם . בתוך ששת האנשים היה עוד איש אחד מלובש בבגדי בד והאזור אשר במתניו היה תלוי קסת המיוחד לסופר והוא מכלי כתיבה : ויבואו . אלה הששה עם האיש לבוש הבדים : מזבח הנחושת : הוא המזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת שעשה משה במדבר : (ג) וכבוד וגו' .

השכינה

מצודת ציון

(דניאל ג) : (יז) הנקל . בה"א השאלה במקום אשר וכן ההלכוא אתו (יהושע י) : מעשות . במ"ם השלילה ור"ל מבלי עשות וכן מהמטיר עליו מטר (ישעיה ה) : הזמורה · מל' זמר : אפם · חוטמם : (א) פקודות · מל' פקיד וממונה : (ב) מפנה · מל' פניה : מפצו . משבר ומפוץ וכן מפץ אתה לי (ירמיה נא) : בדים · פשתים כמו מדו בד (ויקרא ו) : וקסת · הוא מכלי הכתיבה : (ג) נעלה . ענין סלוק כמו ונעלה הענן (במדבר ט) : הכרוב . הם הכרובים שעל הכפורת וקראם בשם כולל כרוב וכן כי רוח החיה (לעיל א) : מפתן · אסקופה כמו הדולג על המפתן (צפניה א') :

והתוית

כי נסע מכרוב לכרוב ומכרוב למפתן ואמרו י' מסעות נסעה שכינה ואפשר כי אמר מעל הכרוב הוא דרך משל וי"ת אסתלק כרובא דהוה שרי עלוהי בית קדש קדשיא ונאמרו כרובא ולא אמר מכרוב ר"ל כי עם כרוב נעלה רוצה לומר מי שנעשה לו הכרוב דמיון הוא והוא הפרק העף אל האדם רמז בהסתלק הנבואה מישראל לא נשארו אלא חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו בבנין בית שני ובהם פסקה הנבואה : וכבוד אלהי ישראל . מבואר הוא : הלבוש הבדים • אותו הנזכר שהיה לג ג בדים ובא בידיעת הטהר והמת ז' : (ד) ויאמר ה' אלו • כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד ובוי"ו והוא כמו ועליו בשמים ירעם והדומים לו ואחר שאמר בתוך העיר אמר בתוך ירושלם אף על פי שידוע כי העיר שזכר היא ירושלם שהרי זכר בענין הפרשה בית ה' והיכל ואולם ומזבח אלא הוסיף ואמר ירושלם כלומר העיר אשר בחרתי לשכן שמי בה הם הסיעוני ממנה ברוב עונותם : והתוית תו • ענין סימן וכתיבה אמר שיתוה בדיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים לסימן שלא יגעו בהם המשחיתים וזה הענין כענין דם הפסח במצרים לאות ולסימן אלא שזה היה במראה הנבואה ורבותינו ז"ל פי' תיו האות הנקראת תי"ו אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל כתוב על מצחן של צדיקים תי"ו של דיו ועל מצחן של רשעים תי"ו של דם ואמר מאי שנא תי"ו רב אמר תי"ו תחיה תי"ו תמות ושמואל אמר תמה זכות אבות ואלה האנשים היו הצדיקים אשר בירושלם שהיו נאנחים ונאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה : והנאנקים • ענין צעקה וצוחה כמו אנק דום ושב הפועל בפעל לרוב הפעולה וכן הנדברים בך : (ה) ולאלה אמר באזני • ולאלה הם הששה שזכר אמר להם שיבאו אחר המתוים הזה ויכו : על תחוס • כן כתיב וקרי אל והכתוב רוצה לומר והכה על אשר תחוס עיניכם וכל שכן על האחרים והקרי כמשמעו הזהירם שלא יחוסו על האדם ולא יחמלו : עיניכם • כתיב לשון רבים וקרי עינכם לשון יחיד כמו לא תחוס עינך והיחיד היא דרך כלל : (ו) זקן בחור . תהרגו למשחית שם רוצה לומר להשחתה שתשחיתו הכל : וממקדשי תחלו • נאשר במקדש כי אותם חייבים יותר שעובדים עכו"ם במקדשי על פני להכעיסני : באנשים הזקנים • הם שבעים איש מזקני ישראל שזכר שהיו עובדים עכו"ם בלשכה אשר בעזרה לפני הבית ורבותינו ז"ל דרשו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו כל התורה כולה מאל"ף ועד תי"ו ואמרו לא יצאה מדה טובה מאת הקדוש ברוך הוא וחזר בו לרעה חוץ מדבר זה שהרי אמר תחיל' והתוית תיו ואמר ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ואחר כך אמר וממקדשי תחלו : (ז) ויאמר אליהם טמאו את הבית . אל תחושו אם תהרגו בבית המקדש ותטמאו את הבית בחללים כי הם טמאוהו ראשונה בגלולים : ומלאו • צווי מבנין הדגוש אף על פי שהלמ"ד איננה דגושה כי ימלא כמוהו קלים מבנין הדגוש כמו ובקשו ברחובותיה כי לא מלאו אחרי ויקנאו בו והדומי' להם : את החצרות • חצרות בית המקדש עזרת אנשים ועזרת נשים והר הבית כי כולם היו חצרות : (ח) ויהי כהכותם • כשף כהכותם בחצרות כי שם היה השכינה במראה : ונאשאר אני • נשארתי אני ביניהם שלא הכוני ומלה זו מורכבת מן ונשאר שהוא נפעל עבר ומן אשאר שהוא איתן מן הקל וטעם ההרכבה אמר כשהיו מכים נתתי עיני מי נשאר בחצרות שלו הכו וראיתי כי לא נשאר אלא אני זהו ונשאר ואמר בני טעמים במלה א' לקצר והיא ע"ד צחות כמו שפירשנו במלת משתחויתם ובא להודיע כי לא היה בחצרות בית השם מי שהיה עליו התי"ו אלא הוא לבדו : ואזעק ואומר . על ירושלים כי היא היתה שארית כל ישראל כי כל ישראל גלו זולתי ירושלים וכבר מתו ברעב או בחרב או בגלות : (ט) ויאמר אלי . ותמלא הארץ דמים • ארץ ישראל ויהודה לפיכך חרבה הארץ מהם ואף על פי שהיו בהם שאר עברות העונש הגדול הוא בעבור החמס כי לא יעמוד שום ישוב בחמס והמבול בא בעבור החמס ובקצת ספרים המדויקים ותמלא הארץ דמים פירוש שופכי דמים : והעיר מלאה מטה • וגם העיר הזאת ירושלים שהיתה מלאתי משפט עתה היא מלאה משפט מטה ומעוקל והוא החמס אלא לפי שהיתה ירושלם מקום המשפט ואליה באים כל ישראל למשפט זכר הטית הדין שבה וכל זה גרם להם אמונתם הרעה : כי אמרו עזב ה' את הארץ ואין ה' רואה . ולא יענוש על הרע ולא יגמול על הטוב וכבר פירשנו ענין זה למעלה : (י) וגם אני • כמו

מְעִיל לְקֳבֵיל סְקוֹפַת בֵּיתָא
וּקְרָא לְגַבְרָא דְלָבִישׁ לְבוּשַׁיָא
דְפִנְקַס סָפְרָא בְּחַרְצֵיהּ ׃
ד וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ עֲבַר בְּגוֹ קַרְתָּא
בְּגוֹ יְרוּשְׁלֵם וְתִרְשׁוֹם תְּוָא עַל
בֵּית עֵינֵי גַבְרַיָא דְמִתְאַנְחִין
וּדְמִתְאַנְקִין עַל כָּל תּוֹעֶבָתָא
דְאִתְעֲבִידָא בְגַוַהּ ׃ ה וּלְאִלֵין
אֲמַר וַאֲנָא שָׁמַע עֲבָרוּ
בְּקַרְתָּא בָּתְרוֹהִי וְקַטוּלוּ לָא
תְחוּס עֵינֵיכוֹן וְלָא תְרַחֲמוּן ׃
ו סָב עוּלֵם וּבְתוּלָה טַפְלָא
וּנְשַׁיָא תִקְטְלוּן לְחַבָּלָא וְעַל
כָּל גַבְרָא דַעֲלוֹהִי רוֹשָׁם תְּוָא
לָא תִקְרְבוּן וּמִבֵּית מַקְדְּשִׁי
תְּשָׁרוֹן וּשְׁרִיאוּ בְּגַבְרַיָא סָבַיָא
דִקְדָם בֵּיתָא ׃ ז וַאֲמַר לְהוֹן
סָאִיבוּ יַת בֵּיתָא וּמְלוֹ יַת
דָרָתָא קְטִילִין פּוּקוּ וּנְפַקוּ
וְקַטָלוּ בְּקַרְתָּא ׃ ח וַהֲוָה
כְּקַטָלוּתְהוֹן וְאִשְׁתְּאַרִית אֲנָא
וְאִשְׁתַּטְחֵית עַל אַפַּי וְצַוְחֵית
וַאֲמָרֵית קַבִּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים
הַמְחַבֵּל אַתְּ יַת כָּל שְׁאָרָא
דְיִשְׂרָאֵל בְּמִשְׁפְּכָךְ יַת חֵימְתָךְ
עַל יְרוּשְׁלֵם ׃ ט וַאֲמַר לִי חוֹבֵי
בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה תַּקִיפוּ בְהּ
לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא
חַיָבֵי קְטוֹל וְקַרְתָּא אִתְמְלִיאַת
אַסְטְיוּת דִי אֲרֵי אֲמַרוּ רָחִיק
יְיָ יַת יָתְבֵי אַרְעָא וְלֵית
דְאִיגַלְיָא קֳדָם יְיָ ׃ י וְאַף אֲנָא
לָא אֲחוּס מֵימְרִי וְלָא אֲרַחֵים
פּוּרְעֲנוּת אוֹרְחַתְהוֹן בְּרֵישֵׁהוֹן

ל' הַבָּיִת וַיִּקְרָא אֶל־הָאִישׁ הַלָּבֻשׁ
הַבַּדִּים אֲשֶׁר קֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו ׃
אליו ק' ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אלו עֲבֹר בְּתוֹךְ הָעִיר
ד' חסר ל' • ל' בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלָ͏ִם וְהִתְוִיתָ תָּו עַל־
ל' מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים הַנֶּאֱנָחִים
ל' וְהַנֶּאֱנָקִים עַל כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת
ג' הַנַּעֲשׂוֹת בְּתוֹכָהּ ׃ ה וּלְאֵלֶּה אָמַר
אל ק' בְּאָזְנַי עִבְרוּ בָעִיר אַחֲרָיו וְהַכּוּ על־
עינכם ק' תָּחוֹס עיניכם וְאַל־תַּחְמֹלוּ ׃ ו זָקֵן
בָּחוּר וּבְתוּלָה וְטַף וְנָשִׁים תַּהַרְגוּ
ל'. לְמַשְׁחִית וְעַל־כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־עָלָיו
ל' ל' הַתָּו אַל־תִּגַּשׁוּ וּמִמִּקְדָּשִׁי תָּחֵלּוּ
ד' . ג' ב' וה' וַיָּחֵלּוּ בָּאֲנָשִׁים הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר לִפְנֵי
ל' הַבָּיִת ׃ ז וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם טַמְּאוּ אֶת־
ל' וה' מלאו הַבַּיִת וּמַלְאוּ אֶת־הַחֲצֵרוֹת חֲלָלִים
ג' צֵאוּ וְיָצְאוּ וְהִכּוּ בָעִיר ׃ ח וַיְהִי
ל' כְּהַכּוֹתָם וְנֵאשֲׁאַר אָנִי וָאֶפְּלָה עַל־
ל' וכ"כ . ג' סימן . פָּנַי וָאֶזְעַק וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהֹוִה
ג' הֲמַשְׁחִית אַתָּה אֵת כָּל־שְׁאֵרִית
ל' יִשְׂרָאֵל בְּשָׁפְכְּךָ אֶת־חֲמָתְךָ עַל־
ל' יְרוּשָׁלָ͏ִם ׃ ט וַיֹּאמֶר אֵלַי עֲוֹן בֵּית־
ו' י' ו' יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה גָּדוֹל בִּמְאֹד מְאֹד
ו' וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ דָּמִים וְהָעִיר מָלְאָה
ל' מֻטֶּה כִּי אָמְרוּ עָזַב יְהוָה אֶת־
ל' הָאָרֶץ וְאֵין יְהוָה רֹאֶה ׃ י וְגַם־אֲנִי
כ"ט לֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמֹל דַּרְכָּם

היתה שורה שם עד הגג והתחילה להסתלק ולצאת לחוץ מעט מעט עשר מסעו' זה מסע הראשון (עיין עמוס ט פ' א ברש"י ול"ע יוש"ה) מכרוב למפתן בית קדשי הקדשים : (ד) והתוית תו . ורשמת רושם : על מצחות האנשים • הצדיקים כדי להיות לאות שלא יפגעו בם המשחיתים : (ה) ולאלה אמר באזני . לששת המחבלים] : (ו) ומקדשי תחלו . מן העומדי' לפני מקדשי ורבותינו אמרו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי מן המקודשים לי הם אותם חקוקי התיו שהתוה בהם מנהזיקם חזר ונוה לחבלם לפי שאמרה מדת הדין לפניו מה נשתנו אלו מאלו הרי לא מיחו בהם כדאיתא במסכת שבת : (ח) ונאשאר אני . ונשארתי אני : (ט) מלאה מטה . דין מעוקל : על

ולאלה ג' ר"פ בקריא' וסי' ולאלה תטמאו כל הנגע בנבלתם • ולאלה אמר באזני עברו • ולאלה תהיו תרומת הקדש כופא דספרא: צאו ג' וסימ' לאמר לאסרים צאו • גודו מתוך בבל • ויאמר אליהם טמאו את הבית : במאד מאד ו'

תולדות אהרן וממקדשי. עכו"ס ד : עזבה'. כ"פ
ע"ט :

מצודת ציון

(ד) והתוית תו • ענין רושם וסימן כמו ויתו על דלתות השער (ש"א כא) : מצחות • מל' מצח : והנאנקים • גם הוא ענין אנחה כמו אנקת אסיר (תהלים קב) : (ו) תחלו • ויחלו מלשון התחלה : (ח) ונאשאר . כמו ונשאר : אהה . ענין ל' צעקת יללה : (ט) מטה : מל' הטיה :

מצודת דוד

השכינה נסתלקה מן הכרוב שעל הכפורת אשר היה עליו וירד אל מפתן בית קה"ק ומשם קרא אל האיש וכו' : (ד) בתוך העיר . ולתוספת ביאור אמר בתוך ירושלים : והתוית תו • תרשום סימן על מצחות הצדיקים הנאנחים ומצטערי' בעבור כל התועבות הנעשות בתוכה : (ה) ולאלה • הם ששת האנשים הבאים בכלי מפצם : אמר באזני • ר"ל שמעתי כשהיה מדבר להם : אחריו • אחרי לבוש הבדים : והכו . באנשי העיר : (ו) למשחית • להשחי' מן העולם : ועל כל איש . אבל על כל מי שיהיה עליו הסימן אל תגשו אליו להכות : וממקדשי תחלו . תתחילו להכות מהאנשים העומדים לפני מקדשי : ויחלו . התחילו להכות מהזקני' שעמדו לפני הבית אשר קטרו לגלולים כמ"ש ושבעים איש מזקני וגו' ואיש מקטרתו בידו (לעיל ח) : (ז) טמאו את הבית . כאומר אל תחושו לטומאת בה"מ ומלאו חצרות בה"מ מן החללים ואח"ז צאו והכו בעיר : ויצאו . אחר שהכו בהחצרות יצאו והכו בעיר : (ח) ונאשאר אני . לא נשאר כ"א אני כי לא רשם סימן אף על אחד כי לא מצא צדיק . ורז"ל אמרו שנענשו על שלא מיחו בהם : המשחית . כי תשחית את כולם בעת תשפוך חמתך על ירושלים : (ט) בית ישראל . הם הנשארים בארצם אחר גלות מלכות אפרים ונספחו למלכות יהודה : דמים • אנשי שופכי דמים : מטה . הטיית משפט : עזב ה' . ביד מערכת השמים : ראה • מה הנעשה בארץ : (י) וגם אני . כמו שהם אומרים שאין אני רואה כן לא תראה עיני לחוס עליהם : דרכם . גמול דרכם אשלם על ראשם

בְּרֹאשָׁם נָתָתִּי׃ יא וְהִנֵּה הָאִישׁ ג'
לָבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר הַקֶּסֶת בְּמָתְנָיו
מֵשִׁיב דָּבָר לֵאמֹר עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר ככל אשר ק'
צִוִּיתָנִי׃

י א וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אֶל־הָרָקִיעַ
אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הַכְּרֻבִים כְּאֶבֶן סַפִּיר י"ג חסר
כְּמַרְאֵה דְּמוּת כִּסֵּא נִרְאָה עֲלֵיהֶם׃
ב וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִישׁ לְבֻשׁ הַבַּדִּים ד' פסו' אל אל על
וַיֹּאמֶר בֹּא אֶל־בֵּינוֹת לַגַּלְגַּל אֶל־ ב'
תַּחַת לַכְּרוּב וּמַלֵּא חָפְנֶיךָ גַחֲלֵי־אֵשׁ ל'
מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים וּזְרֹק עַל־הָעִיר וַיָּבֹא י"ג חס' · י"ו
לְעֵינָי׃ ג וְהַכְּרֻבִים עֹמְדִים מִימִין י"ג חס'
לַבַּיִת בְּבֹאוֹ הָאִישׁ וְהֶעָנָן מָלֵא
אֶת־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ ד וַיָּרָם כְּבוֹד־ ב'
יְהוָה מֵעַל הַכְּרוּב עַל מִפְתַּן הַבָּיִת
וַיִּמָּלֵא הַבַּיִת אֶת־הֶעָנָן וְהֶחָצֵר ו'. ל'
מָלְאָה אֶת־נֹגַהּ כְּבוֹד יְהוָה׃ ה וְקוֹל
כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים נִשְׁמַע עַד־הֶחָצֵר
הַחִיצֹנָה כְּקוֹל אֵל־שַׁדַּי בְּדַבְּרוֹ׃ ל' חסר וי"ו. י'
ו וַיְהִי בְּצַוֺּתוֹ אֶת־הָאִישׁ לְבֻשׁ־ ל'
הַבַּדִּים לֵאמֹר קַח אֵשׁ מִבֵּינוֹת
לַגַּלְגַּל מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד כ'
אֵצֶל הָאוֹפָן׃ ז וַיִּשְׁלַח הַכְּרוּב אֶת־
יָדוֹ מִבֵּינוֹת לַכְּרוּבִים אֶל־הָאֵשׁ ב'
אֲשֶׁר בֵּינוֹת הַכְּרֻבִים וַיִּשָּׂא וַיִּתֵּן י"ג חס'

יהבית : יא והא גברא דלביש לבושא דפנקסא בחרציה מתיב פתגמא למימר עבדית כמא דפקדתני : א וחזית והא ברקיעא די על ריש כרוביא כאבן טבא כחיזו דמות כורסיא אתחזי עליהון : ב ואמר לגברא דלביש לבושא ואמר עול לביני גלגליא לתחות לכרובא ומלי חופנך גומרין דאשא מביני כרוביא וזרוק על קרתא ועל ואנא חזי : ג וכרוביא קימין מדרום לביתא במיעל גברא ועננא אמיטתא אתמליאת ית דרתא גויתא : ד ואסתלק יקרא דיי בכרובא דהוה שרי עלוהי ושרא מעיל לקביל סקופת ביתא ואתמליאת ביתא ית ענן אמיטתא ודרתא אתמליאת ית זהור יקרא דיי : ה וקל כנפי כרוביא אשתמע עד דרתא בריתא כקלא מן קדם שדי במלולא : ו והוה בפקדותיה ית גברא דלביש לבושא למימר סב אשתא מביני גלגליא מביני כרוביא ועל וקם בסטר גלגלא : ז ואושיט כרובא ית ידיה מביני כרוביא לאשתא די ביני כרוביא ונסיב ויהב לחפני דלביש

(א) על ראש הכרובים . על ראש ארבעה חיות המרכבה ובפרשה זו חזר לקרותם כרובי' לפי שנהפכו פני השור לפני כרוב כמו שכתוב בפרשה זו · ואמרו רבותינו יחזקאל בקש רחמי' והפכו לכרוב אמר לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור : (ב) בינות לגלגל . בין האופנים כל מקום שנאמ' ויאמר ויאמר אינו אלא לדרוש הקב"ה אמר לגבריאל והוא בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיצננו הגחלים ותקל הגזירה וכן הוא מפורש בענין וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים : וזרוק על העיר · לא זרקם מיד ואע"פ שקבלם לבוש הבדי' לא השליכם עד לאחר שש שנים לקבלתו שנתעממו הגחלים בידו כל שש שנים ותדע שהרי נבואה זו בשנה הששית נאמרה והעיר חרבה בשנת אחת עשרה : (ג) מימין לבית . בדרום : החצר הפנימית . היא העזרה : (ד) על מפתן הבית . הוא הסילוק עצמו האמור למעלה : (ה) עד החצר החיצונה . הר הבית יכול מפני שהקול נמוך ת"ל כקול אל שדי בדברו אלא משהוא מגיע לחצר החיצונה הוא נפסק :

והנה

כמו שהם לא חסו ולא חמלו על העניים גם אני לא תחוס עיני מדה כנגד מדה : (יא) והנה האיש · הא' גמר תשובתו אלי : והנה האיש לבוש הבדים · משיב דבר אליו שעשה כמצותיו לעבור בעיר ולהתוות התיו : לבוש הבדים . בשו"א כמשפט הסמוכים : כאשר צויתני . כתיב וקרי ככל אשר צויתני כלומר שלא חסר דבר מכל אשר צוהו : (א) ואראה והנה אל הרקיע · כמו על הרקיע וכן אל הסרים את הכל והדומים להם רבים : אשר על ראש הכרובים · הוא מה שאמר במראה הנבואה הראשונה וממעל לרקיע אשר על ראשם כי החיות שזכר במראה ההיא הם הכרובים שזכר במראה הזאת כמו שאומר נמטה ואדע כי כרובים המה : (ב) ויאמר אל האיש לבוש הבדים · גם זה בשוא כמשפט הסמוכים : אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב · למ"ד לגלגל במקום ה"א הידיעה וכן לכרוב כמו הכרוב וכן מבינות לכרובים כמו הכרובים וכמוהם אשר למלך נשען על ידו עד לשמים הגיע שיר למעלות : לגלגל · על דרך כלל כאילו אמר לגלגלים וכן אמר לאופנים להם קורא הגלגל באזני וכן לכרוב על דרך כלל וכן אמר מבינות לגלגל מבינות לכרובים : אל תחת · כמו בינות ובאמרו תחת רמז בו כי הגלגל תחת הכרוב במעלה : גחלי אש מבינות לכרובים · כמו מתחת לכרובים וזהו שאמר למעלה במרכבה ראשונה היא מתהלכת בין החיות ושם בארנו הענין : ויבא לעיני : בא אל בינות לגלגל כאשר צוהו ואני ראיתי בואו ולא גמר מה עשה והפסיק בענין הכרובים ואמר : (ג) והכרובי' עומדי' מימין לבית בבאו האיש . הראה האל לנביא הכרובים מימין הבית לפי שהראהו התועבות שהיו עושי' לצפון הבית לטע' שכתבנו הראהו הכרובי' בהפכם : בבאו האיש · כמו ותראהו את הילד והאיש הוא לבוש הבדים ופי' בבאו כאשר בא אל בינות לגלגל : והענן מלא את החצר הפנימי · היא העזרה והחצר החיצונה היא הר הבית וכבר פירשנו דבר הענן במרכב' הראשונה בנסתר ובהיות הכבוד בבית הענן היה בחצר ובצאת הכבוד מן הבית לחצר נתמלא הבית מן הענן : והחצר מלאה את נוגה כבוד ה' · כי דרך החצר יצא הכבוד : (ד) וירם · מבואר הוא : (ה) וקול כנפי הכרובי' · מבואר הוא במרכבה הראשונה : (ו) ויהי בצותו · חזר להשלי' ענין ויבא לעיני שאמר : ויעמוד אצל האופן · הוא הגלגל שזכר ואצל כמו בינות שזכר או נאמר כי אצל אינו כמו בינות ושנה המצוה בזה כמו ששנה בלקיחת האש מבינות הכרובים שלא לקחה הוא אלא הכרוב וטעם זה לא לשנות המצוה אלא כאדם הירא להכנס למקום יותר גבוה ונקדש ממנו ועמד אצל האופן לראות מה יהיה והנה לקח הכרוב האש מבינות לכרובים ונתנם אל חפניו והכרו' הזה הוא אחד מן הכרובי' אשר האופנים אצלה לפיכך אמר מבינות לכרובים : (ז) וישלח · ויקח ויצא · יצא לגמור מצות האל יתברך והוא לזרוק האש על העיר : ובדרש גבריאל שהוא לבוש הבדים בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיצטננו הגחלים מיד אל יד ותקל הגזרה ועוד היו בחפניו שש שנים כדי שיהיו הגחלים עוממות בידו להקל עוד הגזרה שהרי נבואה זו היתה בשנה ששית ולא חרבה העיר

וסימ' נמסר בסדר לך לך : נתתי ג' קמץ וסימ' וגם אני לא תחוס עיני · מצמרת הארז · הכל נתתי: ד' פסוקי' אל אל אל על וסי' ויבא יואב אל המלך דוד · ומשפט בא אל ארץ המישור · ויאמר אל האיש לבוש הבדים · וארא ואקום ואמר אל החרים ואל הסגנים : וימלא ו' בקריאה וסי' אחרי הכות ה' את היאר · ואמלא את החכמה. וימלא בית הבעל . וימלא הבית את הענן · וימלא המן חמה · וימלא המן על מרדכי חמה · הכרבים י"ג חס' וסי' נמסר בסדר תרומה :

תולדות אהרן לבוש הבדים · יומא עז : אל הרקיע · (ברכות ג) : ויגלה הבית · ר"ה לא :

מצודת דוד

ראשם : (יא) משיב דבר · היה משיב תשובה אל ה' המשלחו : עשיתי וגו' · כאומר הנה לא נוית לרשום כ"א על מצחות הצדיקים ולא על זולתם והנה כן עשיתי כי לא רשמתי על מצחות זולתם ומן הצדיקים הנה לא מצאתי : י (א) על ראש הכרובים . הם ארבע חיות המרכבה וכן נאמר שם ודמות על ראשי החיה רקיע (לעיל א) וקראם כרובים כי תינוק הוא בל' ארמי רביא ותואר מראה גוף כל החיות היו בדמות בן אדם כמ"ש וזה מראיהן דמות אדם להנה (שם) : כאבן ספיר . הרקיע היה על דבר מזהיר כאבן ספיר כמראה דמות כסא : נראה אליהם · על הכרובים ברקיע אשר ממעל להם וכפל הדבר לתוספת ביאור : (ב) ויאמר · היושב על הכסא ולקצר סמך על המבין וכפל מלת ויאמר יורה על הזרוז : אל בינות לגלגל · אל בין האופנים : אל תחת לכרוב . ר"ל אל חלק המקום מהם שהוא מתחת לכרוב והוא בשפולי האופנים : ומלא · ר"ל בהיותך שם תוציא ידך למלא חפניך גחלי אש מבין הכרובים וזרוק אותם על העיר והוא סימן השחתה כאלו כולה באש : ויבוא לעיני . לבוש הבדים בא שמה ואני ראיתיו בא : (ג) מימין לבית וגו' בשבא שמה לבוש הבדים עמדו הכרובים ברוח דרומי מהבית : והענן מלא . הענן היה ממלא את החצר הפנימית והיא עזרת כהנים : (ד) וירם כבוד ה' . השכינה נסתלקה מעל הכרוב שעל הכפורת וירדה על מפתן בית קה"ק . (ואולי זהו הסילוק האמור למעלה או שחזרה על הכרובים וחזרה ונסתלקה) : והחצר · הוא החצר הפנימי : את נוגה . הארה וזריחה מכבוד ה' : (ה) וקול כנפי הכרובים · ואז היה נשמע קול כנפי הכרובים מוליכי המרכבה כשהן עופפים משם ובפריחתן יגעו הכנפים זה בזה ומשמיעים קול : עד החצר החיצונה . הקול לא היה נשמע אלא עד החצר החיצונה והוא עזרת הנשים וכהגיע שמה היה נפסק הקול : כקול אל שדי בדברו . במקום שהיה הקול נשמע היה חזק מאד כקול אל שדי בדברו בסיני שנאמר שם את הדברים וכו' קול גדול (דברים ה) : (ו) ויהי בצותו . מיד כשצוה המקום ב"ה את האיש לבוש הבדים שממקום עמדו בין האופנים יוסיף יד לקחת האש מבין הכרובים מיד בא ועמד אצל האופן ר"ל בין האופנים : (ז) וישלח הכרוב : אחד מן הכרובים הושיט ידו בין הכרובים אל האש אשר ביניהם : וישא . לקח משם אש ונתן אל חפני לבוש הבדים : ויקח לבוש הבדים . לקח האש מיד הכרוב ויצא משם :

וירא

מצודת ציון

אל הרקיע · על הרקיע : הכרובים . תרגום של תנוק הוא רביא : (ב) בינות . מלשון בין : לגלגל . למ"ד במקום ה"א הידיעה והם האופנים וקראם בשם הכללי : לכרוב · כמו הכרוב : חפניך · כן יקרא פיסת היד כמו מלא חפניכם (שמות ט) : לכרובים · כמו הכרובים : (ד) וירם · מל' הרמה וסלוק : הכרוב · קראם בשם הכללי : מפתן · אסקופה : נוגה · ענין הארה וזריחה : (ז) וישלח . ענין הושטה : וישא · ענין לקיחה כמו ישא ברכה (תהלים כד) :

כעין

רדק

העיר עד שנת אחת עשר' : (ח) וירא • מה שאמר וירא ואמר תבנית להראות כי לא היה הכל אלא במראה הנבואה לא שיש לכרובים ידים ורגלים וכנפים כמשמעם ואמר באחד מהם להורות על האחרים : (ט) וארא • מבואר הוא במרכבה הראשונה בנסתר : (י) ומראיהם • גם זה מבואר : (יא) בלכתם • כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרוב והאופן הולך אחר הכרוב כי רוח החיה באופנים ויונתן תרגם הראש קדמאה : (יב) וכל בשרם • יש להתבונן למה זכרו לאופנים בשר ולא לכרובים ומבואר הוא בנסתר : וגבהם • חסר יו"ד הרבוי מהמכתב : וידיהם • תרגם יונתן ואשדתהון ענין אשדו הפסג' שהוא מקום מדרון : לארבעתם אופניהם • זה תוספת באור כמו להם לבני ישראל ועמהם הימן וידותון חצוצרות והדומים להם ובקצתם היה מספיק באחד שהרי זכר הדבר בסמוך והיה מספיק אם היה אומר לארבעתם לבד אלא שנהגו תוספת באור במקומות וכנוי אופניהם על עצמם כמו שנהגו בכנוי המספר כמו אתו שלשתיכ' ויפלו שבעת' : לארבעת' תרגם יונתן לארבעתהון דגלגליה : (יג) לאופנים להם קורא הגלגל באזני לא אמר כי לאופנים יקראו גלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי הלשון כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונות כמו בגד ושמלה ואמר ואופן ועגלה ואמר ושמם גלגל עגלתו והענין אחד ומה בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים בא קול שקרא להם קול הגלגל והוא ענין קריאה כמו הדור אתם ראו דבר ה' כי כל המעש' שזכר לאופני' במלותו וברצונו היה וכאילו קורא לו המלוה עשה כך ועשה כך ומלות האופן הוא הכרוב : קורא • משלא נזכר שם פעלו מהדגוש והפועל היא הכרוב הקורא תמיד ואין קריאתו בקול ובכלי הדבור אלא שהשמיע אל את הנביא בנבואה קול להבינו הענין וכן וקרא זה אל זה ואמר : (יד) וארבעה פנים לאחד • לכל אחד מהכרובים : פני האחד פני הכרוב • פי' פני אחד מהפנים וכן השני והשלישי והרביעי על הפנים שהיו ארבעה אמר ומה שאמר פני הכרוב במקום שזכר במראה הנבואה הראשונה פני שור ידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל אמרו יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב אמר לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור ופי' כרוב כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא והקשו פני האחד פני כרוב ופני השני פני אדם וכרוב חד הוא ותרגמו אפי רברבי ואפי זוטרי ואנחנו פירשנו ענין זה בנסתר : (טו) וירמו הכרובים • לשון הרמה שנאמר בזו המראה היא לשון התנשאות שנאמר במראה הראשונה והענין אחד כי רוממות ונשיאות אחד וגם פירשנו הענין בנסתר ומלת וירמו מבנין נפעל או התפעל מפעלי הכפל : (יז) בעמד' • מבואר הוא במראה הראשונה בנסתר : וברוממם • באולם : (יח) ויצא • מבואר הוא : (יט) וישאו הכרובים • בצאתם •
מן

תרגום

לְבוּשַׁיָא וּנְסִיב וּנְפַק: ח וְאִתְחֲזִי לִכְרוּבַיָא דְמוּת יַת אֱנָשָׁא תְּחוֹת גַדְפֵיהוֹן: ט וַחֲזֵית וְהָא אַרְבְּעָא גַלְגְלַיָא בִּסְטַר כְּרוּבַיָא גַלְגַל חַד בִּסְטַר כְּרוּבָא חַד וְגַלְגַל חַד בִּסְטַר כְּרוּבָא חַד וְחֵיזוּ גַלְגְלַיָא כְּעֵין אֲבַן טָבָא: י וְחֶזְוֵיהוֹן דְמוּת חַד לְאַרְבַּעְתְּהוֹן כְּמָא דִתְהֵי גַלְגַל בְּגוֹ גַלְגַל: יא בְּמֵיזַלְהוֹן עַל אַרְבַּעַת סִטְרֵיהוֹן אָזְלִין לָא מִתְחַזְרִין בְּמֵיזַלְהוֹן אֲרֵי לְאַתְרָא דְמִתְפְּנֵי קַדְמָאָה בַּתְרוֹהִי אָזְלִין וְלָא מִתְחַזְרִין בְּמֵיזַלְהוֹן: יב וְכָל בִּסְרֵיהוֹן וְגַבֵּיהוֹן וְאֶשְׁדַתְהוֹן וְכַנְפֵיהוֹן וְגַלְגַלַיָא מְלַן עֵינִין סְחוֹר סְחוֹר לְאַרְבַּעְתְּהוֹן דְגַלְגְלַיָא: יג לְאוֹפַנַיָא לְהוֹן אִתְקְרֵי גַלְגְלָא וַאֲנָא שְׁמַע: יד וְאַרְבְּעָא אַפִּין לְחַד אַפֵּי חַד אַפֵּי כְרוּבָא וְאַפֵּי תִנְיָנָא אַפֵּי אֱנָשָׁא וּתְלִיתָאָה אַפֵּי אַרְיָא וּרְבִיעָאָה אַפֵּי נִשְׁרָא: טו וְאִתְרָמוּ כְּרוּבַיָא אִינוּן בְּרִיתָא דִי חֲזֵיתִי בִּנְהַר כְּבָר: טז וּבְמֵיזַל כְּרוּבַיָא אָזְלִין גַלְגְלַיָא לְקִבְלֵיהוֹן וּבְמִטַל כְּרוּבַיָא יַת גַדְפֵיהוֹן לְאִתְרָמָא כְּמִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָא לָא מִתְחַזְרִין גַלְגְלַיָא אַף אִינוּן מִקַבְלֵיהוֹן: יז בְּמְקָמְהוֹן קָיְמִין וּבְאִתְרָמוּתְהוֹן מִתְרָמִין עִמְהוֹן אֲרֵי רוּחַ בְּרִיתָא בְהוֹן: יח וְאִסְתַּלַק יְקָרָא דַייָ דַהֲוָה שָׁרֵי עֲלוֹהִי מֵעִיל לְקָבֵיל סְקוּפַת בֵּיתָא וּשְׁרָא עַל כְּרוּבַיָא: יט וּנְטַלוּ כְרוּבַיָא יַת גַדְפֵיהוֹן וְאִתְרָמוּ כְּמִלְרַע לְרוּם שְׁמַיָא וַאֲנָא חָזֵי בְּמִפַּקְהוֹן

יחזקאל

אֶל־חָפְנֵי לְבֻשׁ הַבַּדִּים וַיִּקַּח וַיֵּצֵא׃
ג'. ל' ח וַיֵּרָא לַכְּרֻבִים תַּבְנִית יַד־אָדָם
תַּחַת כַּנְפֵיהֶם׃ ט וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה
אַרְבָּעָה אוֹפַנִּים אֵצֶל הַכְּרוּבִים
אוֹפַן אֶחָד אֵצֶל הַכְּרוּב אֶחָד וְאוֹפַן
ל' אֶחָד אֵצֶל הַכְּרוּב אֶחָד וּמַרְאֵה
הָאוֹפַנִּים כְּעֵין אֶבֶן תַּרְשִׁישׁ׃
י וּמַרְאֵיהֶם דְּמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּם
כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפַן בְּתוֹךְ הָאוֹפָן׃
יא בְּלֶכְתָּם אֶל־אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם
יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם כִּי הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר־יִפְנֶה הָרֹאשׁ אַחֲרָיו יֵלֵכוּ לֹא
ל'. ל' חס' יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם׃ יב וְכָל־בְּשָׂרָם וְגַבֵּהֶם
ל' וִידֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם וְהָאוֹפַנִּים מְלֵאִים
ל' עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּם אוֹפַנֵּיהֶם׃
ו' וכל לשון עין דט' יג לָאוֹפַנִּים לָהֶם קוֹרָא הַגַּלְגַּל בְּאָזְנָי׃
יד וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָד פְּנֵי הָאֶחָד
י"ו פְּנֵי הַכְּרוּב וּפְנֵי הַשֵּׁנִי פְּנֵי אָדָם
וְהַשְּׁלִישִׁי פְּנֵי אַרְיֵה וְהָרְבִיעִי פְּנֵי־
כ' חד מ"ל וחד חסר נָשֶׁר׃ טו וַיֵּרֹמּוּ הַכְּרוּבִים הִיא הַחַיָּה
כ' אֲשֶׁר רָאִיתִי בִּנְהַר־כְּבָר׃ טז וּבְלֶכֶת
כ' הַכְּרוּבִים יֵלְכוּ הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם
כ' וּבִשְׂאֵת הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם
כ' לָרוּם מֵעַל הָאָרֶץ לֹא־יִסַּבּוּ הָאוֹפַנִּים
ג' בנביאים גַּם־הֵם מֵאֶצְלָם׃ יז בְּעָמְדָם יַעֲמֹדוּ
ל' ומ"ל • כ' וּבְרוֹמָם יֵרוֹמּוּ אוֹתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה
בָּהֶם׃ יח וַיֵּצֵא כְּבוֹד יְהוָה מֵעַל
מִפְתַּן הַבָּיִת וַיַּעֲמֹד עַל־הַכְּרוּבִים׃
כ' יט וַיִּשְׂאוּ הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם
ל' מ"ל וח' חסר וַיֵּרוֹמּוּ מִן־הָאָרֶץ לְעֵינַי בְּצֵאתָם

רשי

(ט) והנה ארבעה אופנים . לפי שנשתנית אחת מן הפנים הוזקק לחזור ולשנות כאן כל מעשה החיות כבראשונה שלא תאמר מרכבה אחרת היא : (יב) וידיהם . של אופנים הם החשוק שהמרכב' מתגלגל' בתוכן שקורין בוויי"ל בלע"ז וי"ת ואשדתהון ושפיכיה' : לארבעת' אופניה' לארבעת אופני החיות : (יג) להם קורא הגלגל באזני . אני שמעתי שהמלאך היה קורא את האופן גלגל : קורא הגלגל • להם נקרא שם גלגל : (יד) פני האחד פני הכרוב . הם הן פני השור שנהפכו לכרוב : (יט) פתח שער בית ה' . פתח ההיכל : הקדמוני . שבמזרח וזה היה

ומראה ז' קמצים וסימ' ומראה כבוד ה' כאש • ומראה הנגע עמק • ומראה הנתק • ומראה איש לילה . ומראה האופנים כעין אבן תרשיש • ומראה הילדים האכלים • ומראה הערב והבקר • וא' פתח ומראה ולא בחידות : קורא ו' וסי' במסר בישעיה סוף סימ' נ"ח : וירומו ב' א' מ"ל וא' חס' וסימ' וירמו הכרובים היא החיה • וירומו מן הארץ לעיני • קדמא חסר : לרום ב' וסימ' שמים לרום • לרום

תולדות אהרן פני האחד • סוכה ה' :

מצודת ציון

(ט) כעין • כגוון : (יא) רבעיהם . ת"י סטריהון והוא מלשון רבע כי כל צד הוא רבע כי ארבע צדדים יש : יסבו . מלשון סבוב והסבה : (יב) בשרם • על גופם יאמר כלשון שאלה : וגביהם • כן נקרא אחורי הגוף כמו על גבי חרשו חורשים (תה' קכט) : עיניים . מלשון עין : (יד) הכרוב • תרגום של תינוק הוא רביא : (טו) וירמו . ענין סלוק והפרשה : החיה . קרא בשם כללי : ובשאת . מלשון נשיאה והרמה : (יז) אותם ; עמהם : רוח . ענין רצון : (יט) לעומתם . ר"ל בשוה להם :
שקדמוני

מצודת דוד

(ח) וירא • היה נראה שיש אל הכרובים תבנית יד אדם יוצא תחת כנפיהם אשר בו לקח אחד מהם את האש : (ט) אופן אחד • אצל כל כרוב היה אופן אחד : כעין . כגוון אבן תרשיש הוא מראה התכלת : (י) ומראיהם . מראה ציורם של ארבעת האופני' היה אחד זה כזה והיו כמראית האופן העשוי בתוך האופן זה ממזרח למערב וזה מצפון לדרום שאז יכול הוא להתגלגל לכל רוח מבלי סבוב והחזרה : (יא) בלכתם . בזה יפרש המקרא שלפניו לומר הנה בעבור זה על ארבעת צדיהם בהכן לכתם ילכו ולא יסבו בלכתם הואיל והיו מתגלגלים לכל צד : אשר יפנה הראש • הוא הכרוב שהוא המניע וראש התנועה : אחריו ילכו • אחר הראש ילכו האופנים ולא היו מסבבים עצמם בלכתם כי יכולים היו ללכת לכל צד מבלי סבוב : (יב) וכל בשרם . של גופי החיות : וגבהם • הוא הגובה מאחורי הגוף : מלאים עינים סביב • היו מלאים הרבה גוונים מחולפים בכל סביבם אבל מראיהם העיקרי המיוחד אל האופנים היה כעין אבן תרשיש כמ"ש למעלה ומראה העיקרי המיוחד אל החיות היה כגחלי אש כמ"ש ודמות החיות מראיהם כגחלי אש (לעיל א) : לארבעתם אופניהם . ר"ל כן היה לכל ארבעת החיות ולאופניהם שמלבד המראה המיוחד להם היו מלאים מהרבה גוונים מחולפים : (יג) לאופנים להם • ר"ל להאופנים ההם שמעתי באזני קול קורא אותם בשם גלגל : (יד) לאחד . לכל חיה היו ארבעה פנים : פני הכרוב . הוא הנהפך מפני השור כי אחז"ל יחזקאל בקש רחמים ואמר אין קטגור נעשה סנגור כי פני השור יזכיר מעשה העגל שחטאו בו ישראל ונהפך פני השור לפני כרוב והוא אפי זוטרי מבן אדם : פני אדם . הוא אפי רברבי מבן אדם : (טו) וירומו הכרובים . ראה שהכרובים נסתלקו ממקומם : היא החיה . ר"ל אין זה ענין אחר אלא היא החיה בעצמה אשר ראיתי על נהר כבר עם כי אז ראה פני שור ועתה ראה במקומו פני כרוב : (טז) ובלכת ר"ל לא נשתנה התנועה ממה שהיתה ובעת ילכו הכרובים ילכו גם האופנים אצלם ובעת ישאו הכרובים את כנפיהם להתרומם מעל הארץ לעלות למעלה לא יסבו גם האופנים מאצלם : (יז) בעמדם • בעת יעמדו הכרובים יעמדו גם האופנים ובעת ירומו למעלה ירומו עמהם כי רצון החיה הוא באופנים וכאשר יעשו החיות יעשו גם האופנים : (יח) מעל מפתן הבית . כי שם היה כמ"ש למעלה : (יט) וישאו
הכרו

וְהָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וַיַּעֲמֹד פֶּתַח
שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הַקַּדְמוֹנִי וּכְבוֹד
אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה׃ כ"ה מיתדין
כ הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת ג' ר"פ בקריאה
אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בִּנְהַר כְּבָר וָאֵדַע כִּי ג'
כְרוּבִים הֵמָּה׃
כא אַרְבָּעָה אַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָד ל'
וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאֶחָד וּדְמוּת יְדֵי
אָדָם תַּחַת כַּנְפֵיהֶם׃ כב וּדְמוּת
פְּנֵיהֶם הֵמָּה הַפָּנִים אֲשֶׁר רָאִיתִי ל'
עַל־נְהַר כְּבָר מַרְאֵיהֶם וְאוֹתָם אִישׁ ג' ב' מ"ל וא' חסר
אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ׃

יא א וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ וַתָּבֵא
אֹתִי אֶל־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הַקַּדְמוֹנִי
הַפּוֹנֶה קָדִימָה וְהִנֵּה בְּפֶתַח הַשַּׁעַר ד' מ"ל : ח'
עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ וָאֶרְאֶה
בְתוֹכָם אֶת־יַאֲזַנְיָה בֶן־עַזֻּר וְאֶת־ ל' חסר
פְּלַטְיָהוּ בֶן־בְּנָיָהוּ שָׂרֵי הָעָם׃ ל'
ב וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם אֵלֶּה הָאֲנָשִׁים ז' בטעם ל"א בטעם
הַחֹשְׁבִים אָוֶן וְהַיֹּעֲצִים עֲצַת־רָע ל' וחסר וד' הס' בליש'
בָּעִיר הַזֹּאת׃ ג הָאֹמְרִים לֹא בְקָרוֹב ל' . ב'
בְּנוֹת בָּתִּים הִיא הַסִּיר וַאֲנַחְנוּ
הַבָּשָׂר׃ ד לָכֵן הִנָּבֵא
עֲלֵיהֶם הִנָּבֵא בֶּן־אָדָם׃ ה וַתִּפֹּל עָלַי
רוּחַ יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלַי אֱמֹר כֹּה־אָמַר
יְהוָה כֵּן אֲמַרְתֶּם בֵּית יִשְׂרָאֵל
וּמַעֲלוֹת רוּחֲכֶם אֲנִי יְדַעְתִּיהָ׃ ל'
ו הִרְבֵּיתֶם חַלְלֵיכֶם בָּעִיר הַזֹּאת ג'
וּמִלֵּאתֶם חוּצוֹתֶיהָ חָלָל׃ ל' ומ"ל וג' כ"כ בליש'
ז לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה חַלְלֵיכֶם י"ב בטעם

וְגַלְגַלַיָא לָקֳבְלֵיהוֹן וְקָם
בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע בֵּית מַקְדְשָׁא
דִי מַדִינְחָאָה וִיקָר אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל עֲלֵיהוֹן מִלְעֵלָא׃
כ אִינוּן בִּרְיָתָא דַחֲזֵיתִי תְּחוֹת
יְקַר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בִּנְהַר
כְּבָר וִידָעִית אֲרֵי כְרוּבַיָא
אִינוּן׃ כא אַרְבַּע אַרְבַּע אַפִּין
לְחַד וְאַרְבַּע גַפִּין לְחַד וּדְמוּת
יַד אֱנָשָׁא תְּחוֹת גַפֵּיהוֹן׃
כב וּדְמוּת אַפֵּיהוֹן אִינוּן אַפַּיָא
דִי חֲזֵיתִי עַל נְהַר כְּבָר חֶזְוֵיהוֹן
וְאִינוּן בִּרְיָא לָקֳבֵיל אַפָּהָא
אָזְלָא׃ א וּנְטָלַת יָתִי רוּחָא
וְאָעֲלַת יָתִי לִתְרַע בֵּית
מַקְדְשָׁא דִי מַדִינְחָאָה דְפָתִיחַ
לְמַדִינְחָא וְהָא בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע
עַסְרִין וְחַמְשָׁא גַבְרִין וַחֲזֵית
בֵּינֵיהוֹן יָת יַאֲזַנְיָה בַּר עַזוּר וְיָת
פְּלַטְיָא בַר בְּנָיָא רַבְרְבֵי עַמָא׃
ב וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם אִלֵין גַבְרַיָא
דִמְחַשְׁבִין לְמִינַס וּדְמַלְכִין
מְלַךְ בִּישׁ בְּקַרְתָּא הָדָא׃
ג דְאָמְרִין לָא בְקָרִיב לְמִבְנֵי
בָתִּין הִיא חֲשִׁיבָא לָנָא כְּדוּדָא
וַאֲנַחְנָא חֲשִׁיבִין בְּגַוַהּ כְּבִסְרָא
דְבָשִׁיל בְּגוֹ דוּדָא׃ ד בְּכֵן
אִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן אִתְנַבֵּי בַר
אָדָם׃ ה וּשְׁרַת עֲלַי רוּחַ נְבוּאָה
מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר לִי אֱמַר
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כֵּן אֲמַרְתּוּן
בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדִי אַתּוּן
מְהַרְהֲרִין וּדְסָלְקַת עַל לִבְּכוֹן
קֳדָמַי גְלֵי׃ ו אַסְגֵיתוּן קְטִילֵיכוֹן
בְּקַרְתָּא הָדָא וּמְלֵיתוּן שׁוּקָהָא
קְטִילִין׃ ז בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים קְטִילֵיכוֹן דְשַׁוִיתוּן

רש"י

היה מכה סילוק השני ממפתן בית קדשי הקדשים לעזרה : (כ) היא החיה . מתוך שראיתי במרכבה זו כל מעשה המרכבה הראשונה אני אומר היא אשר ראיתי בנהר כבר : ואדע . כי נהפך פני השור לפני כרוב והיו בה שני פני אדם פנים קטנים של ילד ופנים גדולים של אדם : (א) והנה בפתח השער וגו' . הם הם שאמר למעלה אחוריהם אל היכל ה' אלא שלא פירש שם מי היו וכאן פירש את שמות שנים מהם : (ג) האומרים לא בקרוב יבאו דברי הנביאים עלינו : בנות בתים . אין לחוש להם אלא בנות בתים ושבת יתוכם כי לא נגלה מן העיר הזאת עד מותנו : היא הסיר ואנחנו הבשר . כמה שאין הבשר יוצא מן הסיר עד גמר בישולו כך לא נצא ממנה עד שנמות : (ה) כן אמרתם . ידעתי כי זאת אמרתם שירושלים הסיר ואתם הבשר ואני אומר לכם כי לחלליכם שנתתם בה היא לסיר שהם נגמרו בה אבל לכם לא תהיה לסיר לקלוט אתכם עד יום מיתה כי אתכם אוציא מתוכה : ומעלות רוחכם . העולה על דעתכם בוסר"א שלנ"ש

רדק

מן הבית כי מתחלה ראה אותם לימין הבית : ויעמוד . על דרך הכלל : הכרובים . כאילו אמר ויעמדו אלא אמר דרך כלל כי כאחד עמדו : פתח שער בית ה' הקדמוני . בצאתם ממפתן הבית עמדו פתח שער הבית מבחוץ ולא שעמדו בארץ אלא התרוממו מעל הארץ בעמדה והעמידם שם מפני האנשים שהיו שם שהיו אחוריהם אל ההיכל וכאילו הם דחקו הכבוד לצאת ולהרוס מעל הארץ : עליהם . על הכרובים ומה שאמר מלמעלה אחר שאמר עליהם לפי שהכבוד ראה על הרקיע שעל ראשי החיות הנקראים כרובים : (כ) היא החיה . מבואר הוא : (כא) ארבעה ארבעה פנים לאחד : לכל אחד כרוב מהכרובים ארבעה פנים וארבע כנפים : ודמות ידי אדם . ולכל אחד ידי אדם מתחת כנפיהם ומבואר הוא : (כב) ודמות פניהם . מראיהם ואותם ועצמם כמו ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע כלומר עצם הפנים ומראיהם היה כפני' אשר ראיתי בנה' כבר:(א) ותשא אותי . וכבר נשאה אותי והביאה אותי אל שער בית ה' הקדמוני למעלה זכר זה ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית ושנה אותו הנה להודיע כי באותה כ"ה אלה היו משרי העם : (ב) ויאמר והיועצים . לפי שהיו שרים וגדולי העיר אמר זה בהם כי בהם תלויה עצת העיר עצת דבר רע :(ג) האומרי' לא בקרוב בנות בתים . לא בקרוב תהיה הגזרה שמתנבא הנביא עלינו לפיכך לא נחוש לדבריו ונבנה בתים כי ירושלם היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שהבשר לא יוציאוהו מתוך הקדרה עד שיתבשל כן אנחנו לא נצא מירושלם ולא נגלה ממנה עד שיגיע זמנינו למות ונמות בה : בנות . מקור כמו ביום עשות אלהים : (ה) ותפול. כן אמרתם. אמת אמרתם במשל הזה אשר אתם מושלים אבל לא כדבריכם על עצמכם ולא כאשר חשבתם כי מחשבותיכם אני ידעתים ידעתי שאתם חושבים באמרכם המשל הזה שלא תגלו מתוך ירושלם אלא המשל יהיה כמו שאומר כי חלליכם שהרביתם הם בשר והיא הסיר כי בתוך העיר שפכתם דם נקי ושמתם החללים בתוכה כבשר בתוך קלחת אבל לעצמיכם לא יהיה המשל כמו שחשבתם : ומעלות רוחכם אני ידעתיה . המחשבה העולה על רוחכם ונקראת מעלה ולרבות מעלות ופי' ידעתיה כל אחת ואחת מהמעלות : (ו) הרביתם . והנה הולך ומפרש המשל: (ז) לכן . הוציא מתוכה . מקור במקום

תולדות אהרן הקדמוני . קדושין ע"ב :

מעל הארץ לא יסבו : היא ג' ר"פ בקריאה וסימ' היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה • היא החיה אשר ראיתי • היא לא תהיה לכם לסיר : ואותם ג' ב' מ"ל וא' חסר וסימ' והעמיד הכהן . המטהר • אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם • ויבאו אליך כמבוא עם • קדמא הס' : והיעצים ד' חסרים בליש' וסימ' והיעצים עצת רע בעיר • ויעציך כבתחלה • יעץ בליעל • ויעציו ושריו • וכל יועצי דכוו' : חוצתיה ג' כתיב כן בליש' וסימ' אל תגידו בגת • ומלאתם חוצתיה • חגרו שק • וכל ירמיה דכוו' חצות כתיב :

מצודת ציון

הקדמוני . המזרחי : (כב) ואותם . ועצמם וכן והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כב) : עבר . פאה וצד : (ג) הסיר . הקדרה כמו סיר נפוח (ירמיה א) : (ה) ותפול . ענין חניה : ומעלות . מל'

מצודת דוד

נשאו כנפיהם למעלה : לעיני בצאתם . בעיני ראיתי בעת יצאו מבית קה"ק מעל המפתן : והאופנים לעומתם . גם האופנים היו מתרוממים לעומת הכרובים ובשוה להם : ויעמוד . דמות המרכבה עמד בפתח שער בית ה' המזרחית ר"ל בפתח ההיכל הפונה למזרח לא הפתח הפונה למערב לבית קה"ק : עליה' . על הכרובי' : (כ) היא החיה ר"ל היא עצמה החיה אשר ראיתי וכו' עם כי עתה היה פני כרוב במקום פני שור : ואדע . ידעתי אז אשר הכרובים שראיתי המה החיה עצמה : (כא) ארבעה וגו' . ר"ל כי כ"א מארבעה הפנים . אשר בכל א' היה כלול מארבעה ולכ"א מהפנים היה ארבעה כנפים ודמות ידי אדם היו תחת כנפיה' : (כב) ודמות פניהם . צורת פניהם המה דמיון הפנים אשר ראיתי על נהר כבר : מראיהם . ר"ל זהו מראיהם שראיתי על נהר כבר : ואותם . והם עצמם אשר ראיתים אז : איש . כל אחד מהם הלכו אל עבר מול פניו כי היו להם פנים לכל רוח ובכל עבר שילכו הנה הלכו מול פניהם וכאומר בעבור כל זה שפטתי לדעת שזו היא החיה בעצמה אשר ראיתי על נהר כבר : יא (א) ותשא . רוח אלהים נשא אותי במראה הנבואה אל שער בית ה' הקדמוני . ר"ל אל שער ההיכל המזרחי ולתוספת ביאור אמר הפונה קדימה לא השער הפונה למערב לבית קה"ק : עשרים וגו' . ר"ל שם עמדו כ"ה איש ובין האנשים ההם ראיתי את יאזניה וכו' : (ב) החושבים . אשר חושבים און ויועצים בעיר הזאת עצת רע : (ג) האומרים . אשר יאמרו בעצתם לא בזמן קרוב יהיה היעוד הרע שהנביא מייעד על העיר הזאת ולכן בנות בתים ר"ל א"כ אין לנו עסק כ"א לבנות בתים כי בהם נשב ימים רבים : היא הסיר . ירושלים היא הסיר שמבשלין בו ואנחנו הבשר ההושם בסיר ר"ל כמו שאין הבשר יוצא מן הסיר עד גמר בישולו כן אנחנו לא נצא מן העיר הזאת עד גמר הבישול והוא ביום המיתה : (ד) לכן . הואיל וכן יאמרו הנבא עליהם הפוך אמריהם : הנבא וגו' . כפל הדבר לזרזו : (ה) ותפול . חנתה עלי רוח הנבואה : אמור . אל אנשי ירושלים : כן אמרתם . כדבר הזה לא בקרוב וגו' אמרתם אתם בית ישראל ועל בני יהודה יאמר : ומעלות רוחכם . ר"ל לא בלבד ידעתי אמריכם כי אף המחשבות העולה על רוחכם ידעתי אני בכל פרט ופרט : (ו) הרביתם . ר"ל ובעבור הדברים והמחשבות האלו

אֲשֶׁר שַׂמְתֶּם בְּתוֹכָהּ הֵמָּה הַבָּשָׂר
וְהִיא הַסִּיר וְאֶתְכֶם הוֹצִיא מִתּוֹכָהּ׃
ח חֶרֶב יְרֵאתֶם וְחֶרֶב אָבִיא עֲלֵיכֶם
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ ט וְהוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם מִתּוֹכָהּ וְנָתַתִּי אֶתְכֶם בְּיַד־
זָרִים וְעָשִׂיתִי בָכֶם שְׁפָטִים׃
י בַּחֶרֶב תִּפֹּלוּ עַל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל
אֶשְׁפּוֹט אֶתְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי
יְהוָה׃ יא הִיא לֹא־תִהְיֶה לָכֶם לְסִיר
וְאַתֶּם תִּהְיוּ בְתוֹכָהּ לְבָשָׂר אֶל־גְּבוּל
יִשְׂרָאֵל אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם׃ יב וִידַעְתֶּם
כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר בְּחֻקַּי לֹא הֲלַכְתֶּם
וּמִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם עֲשִׂיתֶם׃
יג וַיְהִי כְּהִנָּבְאִי וּפְלַטְיָהוּ בֶן־בְּנָיָה
מֵת וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי וָאֶזְעַק קוֹל־גָּדוֹל
וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהֹוִה כָּלָה אַתָּה
עֹשֶׂה אֵת שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל׃
יד וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
טו בֶּן־אָדָם אַחֶיךָ אַחֶיךָ אַנְשֵׁי גְאֻלָּתֶךָ
וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה אֲשֶׁר אָמְרוּ
לָהֶם יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם רַחֲקוּ מֵעַל
יְהוָה לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה׃
טז לָכֵן אֱמֹר כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כִּי
הִרְחַקְתִּים בַּגּוֹיִם וְכִי הֲפִיצוֹתִים

ל' · ג' וסי' חרבאת דמשה נוג' · ח' · ב' מ"ל · ג' ר"פ · ל' · ג' · ל' · ל' · ז' · ו' זוגין דמיין ומתחלפין סימן · י"ב · ל' · י"ב בטע' בסיפ' טז

בְּגַוַּהּ אִינוּן כְּבִסְרָא וְהִיא
כְדוּדָא וְיָתְכוֹן אַגְלֵי מִגַּוַּהּ׃
ח מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא
דְּחֵלְתּוּן וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא
אַיְתֵי עֲלֵיכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃
ט וְאַגְלֵי יָתְכוֹן מִגַּוַּהּ וְאֶמְסַר
יָתְכוֹן בְּיַד נוּכְרָאִין וְאַעְבֵּיד
בְּכוֹן פּוּרְעֲנוּת דִּינִין׃ י בְּחַרְבָּא
תִּתְקַטְלוּן עַל תְּחוּם אַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל אֶתְפְּרַע מִנְּכוֹן
וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ יא הִיא
לָא תְהֵי לְכוֹן כְּדוּדָא בְּרַם אַתּוּן
תְּהוֹן בְּגַוַּהּ כְּבִסְרָא דִבְשִׁיל
בְּגוֹ דוּדָא עַל תְּחוּם אַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל אֶתְפְּרַע מִנְּכוֹן׃
יב וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ דִּי
בִּקְיָמַי לָא הֲלֵיכְתּוּן וְדִינַי לָא
עֲבַדְתּוּן וּכְנִימוּסֵי עַמְמַיָּא דִּי
בְּסַחְרָנֵיכוֹן עֲבַדְתּוּן׃ יג וַהֲוָת
כְּאִתְנַבָּיוּתִי וּפְלַטְיָה בַּר בְּנָיָה
מִית וְאִשְׁתַּטְחִית עַל אַפַּי
וּצְוָחִית בְּקַל רַב וַאֲמָרִית
קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים גְּמִירָא
אַתְּ עָבֵיד עִם שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל׃
יד וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ טו בַּר אָדָם
אַחָךְ אַחָךְ אֱנָשׁ קְרִיבָךְ וְכָל
בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְּהוֹן דְּאָמְרִין
לְהוֹן יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם אִתְרְחָקוּ
מִדַּחַלְתָּא דַיְיָ דִּילָנָא הִיא
אִתְיְהִיבַת אַרְעָא לְמֵירְתַהּ׃
טז בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי אַרְחֵיקְתִּינוּן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא

רשי

שלצ"ם בלע"ז: (ז) הוציאו. כמו להוצי' ולשון בניהם הבתי' כי בגלות הלכו האבות והבנים ואין יורש את הבתים: (ח) חרב יראתם. כשפניתם לעזרה למלך מצרים כמו שנאמר בצדקיהו וימרד בו לשלוח מלאכיו למצרי' (לקמן יז): (י) על גבול ישראל. בסוף הגבול והיא רבלה ארץ חמת היא אנטוכיא שם נשפט צדקיהו ביד נבוכדנצר כמו שנא' בספר (מלכים ב כה) שם שחט את בניו שם נקר את עיניו והיא סוף הגבול שנא' במרגלים ובכמה מקומות עד לבא חמת (במדבר יג): (יא) לא תהיה לכם לסיר. המשמרת נתחיה עד גמר בישולם: ואתם תהיו בתוכה לבשר שתותכו בתוכה ותשברו בתוכה כבשר בסיר ובתוך קלחת: אל גבול ישראל אשפוט אתכם. ולא בתוכה תמותו: (טו) אחיך אחיך. גלות שומרון וגלות יכניה וכל בית ישראל שהלכו בגולה: אשר אמרו להם. אשר אמרו עליהם יושבי ירושלי' שלא גלו עם יכני' כשהמליך עליהם נבוכדנצר את צדקיהו. ועתה גם הם משחקים על אחיהם שגלו ואומרי' עליהם רחקו

רדק

במקום אחר כלומר גזרתי להוציא אתכם מתוכ' לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד מותכם ולא תגלו ממנה: (ח) חרב יראתם. בצרי מן ולא ירא אלהים והם יראו חרב מלך בבל ושלחו למצרים לעזרה כמו שכתוב בצדקיהו ומרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב: וחרב אביא עליכם. אותו חרב שיראתם ממנו אותו אביא עליכם ולא יציל אתכם מלך מצרים: (ט) והוצאתי אתכם מתוכה. לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד יום מותכם: (י) בחרב תפולו. על גבול ישראל עם צדקיהו והוא ברבלתה בארץ חמת כמו שאמר וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה ותמת גבול ישראל כמו שאמר מלבוא חמת ועד נחל מצרים: (יא) היא לא תהיה לכם לסיר. כמו שחשבתם שלא תצאו מתוכם: ואתם תהיו בתוכה לבשר. אבל לא בתוכה ממש כי אל גבול ישראל אשפוט אתכם ותהיו כבשר שמבשלים אותו והוא נמק בתוכו כמו שאמר וכבשר בתוך קלחת ושם בגבול ישראל יגיע זמן בשולכם וכן תרגם יונתן היא לא תהא לכון כדודא ברם אתון תהון בגוה כבסרא דבשיל בגו דודא: (יב) וידעתם. אז בהגיע משפטכם תדעו כי אני ה' כי כמו שגזרתי עליכם כן יגיע אליכם: וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם. לעבוד אלהים אחרים כמו שהם עובדים ולשפוך דם נקי כמו שהם שופכים: (יג) ויהי כהנבאי. בכ"ף כאשר הייתי מתנבא' ראיתי שמת פלטיהו בן בניהו: כלה אתה עושה. דרך שאל' ואעפ"י שאין בו ה"א השאל' כמו ארדוף אחרי הגדוד הזה האתה זה בני עשו והדומים להם ומה שצעק על מיתתו שראה והוא היה רשע לפי שראה מיתתו פתאום והוא היה מראשי העם חרד למיתתו אמר כי אולי יעש' תשוב' והאל לא ענה לצעקתו דבר: ויהי. (טו) בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך. אמר שלשה פעמים לגלות בני גד ובני ראובן ולגלות שמרון ולגלות יהויכין וחזר וכללם וכל בית ישראל כלה. וסמך ענין זה למה שהיה אומר בנות בתים הוא הסיר ואנחנו הבשר שהיו חושבים שיהיו לעולם בתוכה והיו השבים ואומר לנגד אותם שגלו: רחקו מעל ה'. אותם שגליתם רחקו מעל ה' כלו' מעל אדמת ה' שהיא אדמת הקדש כי לנו היא נתנה הארץ למורשה לא לכם שגליתם ממנה: רחקו צווי פ"א הפעל פתוח' כמו ושחטו הפסח ואמר היא ואחר כן אמר הארץ הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו: (טז) לכן. כי הרחקתים בגוים ואעפ"כ לא עזבתים אלא הייתי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם כלומר אם רחקו ממקדש ה' שהוא מקדש גדול שם בארצו אני אהיה להם למקדש מעט כלומר בבתי כנסיות שהם נועדים שם להתפלל אלי אני עמהם ושומע קולם ומצילם מיד אויביה' שלא יעשה בהם כלה ועוד אני עתיד לקבץ אותם כמו שאמר בסמוך

יראתם ג' וסימ' חרבא דמשה נור' · וסי' בסדר בהעלותך: ואפל חד מן ז' זוגין מן ב"ב בסימ' קדמא נסיב אות וחס' מלה ותניין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסימ' ואתו את ה' אלהיך תירא · ואתו תעבר ובשמו תשבע·אתו את ה' אלהיך תירא אתו תעבר ובו תדבק ובשמו תשבע · שנים על פי שנים עדים או שלשה עדים · שני על פי שני עדים או על פי שלשה עדים · ולא אבו אשר אמר זאת המנוחה· לא אבו כי עם מרי הוא· בנים לא אבו שמוע תורת ה' · ואפלה ויהי בהכותם ואזעק ואמ' · ואפל ויהי בהנבאי ופלטיהו בן בניה ואזעק קול גדול ואמר · וירפאו את שבר עמי · וירפו את שבר בת עמי · והנשאו מי זה מלך הכבוד· ושאו מי הוא מלך הכבוד · ותר חלוף קדמא חסר אות ויתיר מלה ותניין יתיר אות וחס' מלה וסי' כך בחר ה' אלהיך וכך בחר ה'

תולדות אהרן וכמשפטי הגוים · סנהדרין לט: ה'
אלהים . זוכר אחרי :

מצודת ציון

מלי' עליו: רוחכם. ענין מחשבה ורצון: (ז) הוציא. כמו להוציא או כמו אוציא: (ט) זרים. עמים עכו"ם: שפטים. משפט גמול: (י) על גבול. סמוך לגבול: (יא) אל גבול. כמו על גבול: (יג) אהה. הוא ענין לשון יללה: כלה. כמו הכלה בה"א התימה: (טו) גאולתך. כן יקרא הקרוב על כי הוא ראוי לגאול נחלתו מיד הלוקח וכן כי גואל אתה (רות ג): למורשה

מצודת דוד

שאלו אשר חטאו שלא הגלו מן העיר הוסיפו לעשות הרע והרבו חללים בעיר הזאת ומלאו החוצות חללים: (ז) לכן. הואיל וכן עשיתם לכן כה אמר ה' חלליכם וגו' ר"ל הנה עתה נתקיים אמריכם שאמרתם היא הסיר וגו' כי חלליכם אשר הרגתם בתוכה המה הבשר ולעומת פגרי החללים דימה העיר אל הסיר שמשימים בה את הבשר כי כן שמתם בה פגרי חללים: ואתכם. אבל עליכם גזרתי להוציא מתוכה או אתכם אוציא מתוכה ללכת גולה ולא יתקיים אמריכם בעצמכם: (ח) חרב יראתם. מחרב מלך בבל יראתם וחרב אביא עליכם ממנו: (י) על גבול ישראל. סמוך לגבול ישראל. אשפוט אתכם והוא ברבלה בארץ חמת כמ"ש ויעלהו וגו' רבלתה וגו' וישחט מלך בבל את בני צדקיהו וגו' ואת כל חורי יהודה שחט מלך בבל ואת עיני צדקיה עור (ירמיה לט): וידעתם. אז תדעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול: (יא) היא. ירושלים לא תהיה לעומתכם כסיר המשמרת הבשר ההושם בתוכה עד גמר הבישול כי לא תהיו בה עד יום המיתה: ואתם. אבל אתם תהיו בתוכה דומה לבשר המשמק בתוך הסיר כי שמה תהיו נמקים ונמסים אבל לא תמותו בה כי על גבול ישראל ברבל' בארץ חמת שם אשפוט אתכם משפט מות: (יב) וידעתם. אז תדעו אשר אני ה' הנאמן לשלם גמול כל אשר לא הלכתם בחוקי: וכמשפטי הגוים וגו'. לעבוד עבודת כוכבים כמותם: (יג) כהנבאי. כאשר נבאתי הנבואה ההיא כי במראה הנבואה היה נראה לו כאלו מתנבא הדבר הזה וכאשר נוה לו המקום כמ"ש למעלה לכן הנבא עליהם וכו': ופלטיהו. אחד מן השרים שעמדו בפתח השער: מת. מיתה פתאומית: ואפול וגו'. להשתחוות ולבקש רחמים: כלה אתה עושה. וכי אתה עושה כלה את השארית לבל יותר מי ועל שראהו מת פתאום והיה מראשי העם חשב שמא כן ימותו כולם: (טו) אחיך אחיך אנשי גאולתך. אמר שלש פעמים אחד נגד גלות ארץ זבולון וארץ נפתלי בימי פקח בן רמליהו כמ"ש (במ"ב) ואחד נגד גלות אנשי עבר הירדן כמ"ש בדה"א ואחד נגד גלות יהודה בימי יהויקים ובימי יהויכין: ובכל בית ישראל כלה. הוא הגלות הכללי בימי הושע בן אלה כמ"ש במ"ב: אשר אמרו להם. אשר יושבי ירושלים אמרו על כל אנשי הגליות האלה הנה הם רחקו מעל ה' וממקדשו והשליכם לארצות רחוקות ולא ישגיח בהם מעתה וכל ה"י בכללם [illegible] עד עולם [illegible] בשמים הם בצרתם ומושבים לרבת ארצ' וכאומר איך א"כ תצעק על מות האנשים הרשעים ההמה: (טז) לכן. הואיל ואומרים שלא אשגיח בהם נבואה אמור להם כה אמר ה' עם כי הרחקתים ממקדשי ומאלהם לדיות גולים

רחקו מעל ה': (טז) למקדש מעט. לבתי כניסתא דאינון יתבין תניין לבית מקדשא: (יט) לב בשר. לב רך ונוח לכנע: (כא) ואל לב שקוציהם וגו'. ואותם אשר אל לב שקוץ ותועבות לבם הולך שנשארו בירושלים שלא גלו וטועים בעכו"ם ושקולי': דרכם בראשם נתתי · שאביא עליהם חרב ושבי וילכו בגולה: (כב) וישאו הכרובים · לאחר שגמר דבריו אלו נסתלק: (כג) על ההר אשר מקדם לעיר. הוא הר הזיתים שהוא במזרחו של העיר וזה מסע שלישית: (כד) במראה ברוח אלהים · נדמה לי כאלו עכשיו הוא מחזירני מירושלים · לבבל

רכי עם קדש אתה : ולא ראו
ב' וסי' ושמתי בהם אות • בן

תולדות אהרן למקדש מעט . מגלה כט : כבוד ה' • ר"ה לא :

בָּאֲרָצוֹת וָאֱהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט ג'
בָּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם׃
יז לָכֵן אֱמֹר כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה
וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים וְאָסַפְתִּי
אֶתְכֶם מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפֹצוֹתֶם ג' ובסיפרא
בָּהֶם וְנָתַתִּי לָכֶם אֶת־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃
יח וּבָאוּ שָׁמָּה וְהֵסִירוּ אֶת־כָּל־שִׁקּוּצֶיהָ
וְאֶת־כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ מִמֶּנָּה׃ יט וְנָתַתִּי ג'
לָהֶם לֵב אֶחָד וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן
בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי לֵב הָאֶבֶן מִבְּשָׂרָם ל' דסמיך
וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב בָּשָׂר׃ כ לְמַעַן
בְּחֻקֹּתַי יֵלֵכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי יִשְׁמְרוּ ט' חס' וכל אורית' דכוות' כמ"א
וְעָשׂוּ אֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה
לָהֶם לֵאלֹהִים׃ כא וְאֶל־לֵב שִׁקּוּצֵיהֶם ל'
וְתוֹעֲבוֹתֵיהֶם לִבָּם הֹלֵךְ דַּרְכָּם ג' מ"ל
בְּרֹאשָׁם נָתַתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃
כב וַיִּשְׂאוּ הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם
וְהָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וּכְבוֹד אֱלֹהֵי־ כ"ס מיחדין
יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה׃ כג וַיַּעַל
כְּבוֹד יְהוָה מֵעַל תּוֹךְ הָעִיר וַיַּעֲמֹד
עַל־הָהָר אֲשֶׁר מִקֶּדֶם לָעִיר׃ כד וְרוּחַ ד'
נְשָׂאַתְנִי וַתְּבִיאֵנִי כַשְׂדִּימָה אֶל־ ג' חס'. ג
הַגּוֹלָה בַּמַּרְאֶה בְּרוּחַ אֱלֹהִים וַיַּעַל
מֵעָלַי הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי׃
כה וָאֲדַבֵּר אֶל־הַגּוֹלָה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר הֶרְאָנִי׃ ל'
יב א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם ל"א בטעם
בְּתוֹךְ בֵּית־הַמֶּרִי אַתָּה יֹשֵׁב אֲשֶׁר עֵינַיִם לָהֶם לִרְאוֹת וְלֹא ב' חס' בסיפ'
רָאוּ אָזְנַיִם לָהֶם לִשְׁמֹעַ וְלֹא שָׁמֵעוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵם׃ ב' את כבודי ל' . י"ב ס"פ

אֲרֵי בְדַרְתִּינוּן בִּמְדִינָתָא
וִיהָבִית לְהוֹן בָּתֵּי כְנִשְׁתָּא
תִּנְיָן לְבֵית מַקְדְּשִׁי וְאִינוּן
כִּזְעֵיר בִּמְדִינָתָא דְאִתְגְּלִיאוּ
לְתַמָּן: יז בְּכֵן אֱמַר כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים וַאֲקָרֵיב יָתְכוֹן מִן
בֵּינֵי עַמְמַיָא וְאַכְנֵישׁ יָתְכוֹן
מִן מְדִינָתָא דְאִתְבַּדַּרְתּוּן
בְּהֵן וְאֶתֵּין לְכוֹן יָת אַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל: יח וְיֵיעֲלוּן לְתַמָּן
וְיַעְדּוּן יָת כָּל שִׁקּוּצָהָא וְיָת
כָּל תּוֹעֲבָתָא מִנַּהּ: יט וְאֶתֵּין
לְהוֹן לֵב דְּחִיל וְרוּחַ דְּחִילָא
אֶתֵּין בִּמְעֵיהוֹן וְאֶתְבַּר לִבָּא
דְרַשִׁיעָא דְהוּא תַקִּיף כְּאַבְנָא
מִבִּסְרֵיהוֹן וְאֶתֵּין לְהוֹן לֵב דָּחִיל
קֳדָמַי לְמֶעְבַּד רְעוּתִי: כ בְּדִיל
דִבְקְיָמַי יְהָכוּן וְיָת דִּינַי יִטְּרוּן
וְיַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וִיהוֹן קֳדָמַי
לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא:
כא בָּתַר פּוּלְחַן שִׁקּוּצֵיהוֹן
וְתוֹעֲבָתְהוֹן לִבְּהוֹן טָעֵי
פּוּרְעָנוּת אוֹרְחָתְהוֹן בְּרֵישֵׁיהוֹן
יְהָבִית אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים:
כב וּנְטַלוּ כְּרוּבַיָא יָת גַּדְפֵּיהוֹן
וְגַלְגַּלַיָא לְקִבְלֵיהוֹן וִיקַר אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל עֲלֵיהוֹן מִלְעֵילָא:
כג וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַיְיָ מִן גּוֹ
קַרְתָּא וּשְׁרָא עַל טוּר זֵיתָא
דְּמִמַּדְנַח לְקַרְתָּא: כד וְרוּחַ
נַטְלַתְנִי וְאוֹבִילַתְנִי לִמְדִינַת
אַרְעָא כַּסְדָּאֵי לְוָת בְּנֵי
גָלוּתָא בְּחֶזְוָא בְּרוּחַ נְבוּאָה
דִּשְׁרָת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ וְאִסְתַּלַּק
מִנִּי חֶזְוָא דַחֲזֵיתִי: כה וְאִתְנַבֵּיתִי
לִבְנֵי גָלוּתָא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָא
דַיְיָ דְאַחְזְיַנִי: א וַהֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: ב בַּר אָדָם בְּגוֹ עַמָּא סַרְבָנָא אַתְּ יָתֵיב דִּי עַיְנִין לְהוֹן
לְמֶחֱזֵי וְלָא חָזַן וְאוּדְנִין לְהוֹן לְמִשְׁמַע וְלָא שָׁמְעִין אֲרֵי עַם סַרְבָן אִינוּן:

בסמוך וקבצתי אתכם: למקדש מעט ג פתח כי הוא סמוך למלת מעט כי מעט איננו תאר אלא שם כן מצאתיהו בקצת ספרים מדויקים ובקצת מצאתי קמץ אם כן מעט יהיה תאר ויונתן תרגם ויהבית להן בתי כנישתא וגו' כבעמוד: (יז) לכן. אמר כנגד עשרת השבטים שגלו תחלה: וקבצתי אתכם. על גלות השבטים אמר זאת הנבואה לא על גלות בבל כי לאותן שהיו מבזים יושבי ירושלם בשר קבוץ גלותם ועוד שאמר מן העמים מן הארצות ועוד שאמר ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה ולא היה כן לעולי בבל: (יח) ובאו שמה · נחלקה המלה בטרחא וכן ויגא נא ואינון עשרה בטעמא: את כל שקוציה. השקוצים והתועבות שעשו בהם הגוים והם שקוצי עכו"ם כי בידם תהיה בבא הגאולה וימצאו השקוצים בה והיא נשחת' כי עליו נאמר גם כן ולתת שקוץ משומם: (יט) ונתתי להם לב אחד · שיהיה להם לב אחד ליראה את ה' לא יהיה עוד לבם פונה אל התועבות אלא לבם יהיה מיוחד לאל לבדו ויונתן תרגם לב דחיל: לב האבן. חזק כאבן מלקבל תוכחות מוסר: לב בשר. כי הבשר הוא רך ויהיה לבם רך לקבל המוסר ותרגם יונתן ואתבר לבא דרשיעא דהוה תקיף כאבנא וגו' כבעמוד: (כ) למען · מבואר הוא: (כא) ואל לב שקוציהם. ואל אשר הם בירושלם עתה שהולך לבם ללב שקוציהם ותועבותיהם: דרכם בראשם נתתי · כלו' אשיב גמולם בראשם ופי' לב שקוציהם כאילו לבם חלוק לשני לבבות כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים והנה לבם חלוק והולך הרצון אחר שקוציהם יותר: (כב) וישאו. כבר פירשנו הענין: (כג) ויעל. כי משער בית ה' נסע אל תוך העיר ואם לא נזכרו מעל תוך העיר עלה ועמד על ההר אשר מקדם לעיר והנה הוא מסלק מן העיר ושב לו אל מקומו השמים ופי' מעל תוך כי למעלה מהארץ ראה אותו כמו שאמ' וירומו מן הארץ לעיני וההר הזה הוא הר הזתים שהוא למזרח העיר וכן תרגם יונתן ושרא על טור זיתא: (כד) ורוח נשאתני · במראה ברוח אלהים, להודיע כי ההליכה לירושלם והשיב' לבבל לא היה ממש אלא במראה ברוח אלהים נראה לו כן: ויעל מעלי המראה אשר ראיתי · אז עלתה מעלי רוח הנבואה ונתן לי רשות לדבר זהו שאמר למעלה ובדברי אותך אפתח את פיך וגומר: (כה) ואדבר · אשר הראני. בסגול הה"א ולית' כותיה · ומה שאמר את כל דבר ה' דבר המגלה ובאו אל הגולה תל אביב ושבתו שם משמים ובאו אל הבקעה וקמתו לבנה ושכיבתו על צדו ודבר העגותים ודבר החטין והשעורים והרב חדה ודברי התוכחה ובואו לירושלם ושובו לבבל הכל אמר להם זהו את כל דברי ה' אשר הראני: ויהי דבר · (ב) בן אדם. עינים להם לראות ולא ראו · שהרי ראו

מצודת ציון

למורשה. מל' ירושה: (טז) הפיצותים. ענין פזור כמו כי נפץ העם (ש"א יג): (יח) שקוציה. ענין תעוב ומאוס: (כ) למען. ענינו כמו באופן וכן למען יתרבו (לעיל ו): (כא) לב. תוכיות הדבר ועיקרו יקרא לב וכן בלב ים (שמות טו): נתתי · כמו אתן כי דברי הנבואה ברורה כאלו כבר נעשתה: (כג) ויעל · נסתלק: (כד) נשאתני · ענין לקיחה כמו ישא ברכה (תהלים כד): (ב) המרי · ענין

מצודת דוד

גולים ועם כי פזרתים בארצות העמים אבל הנה מהשגחתי לא רחקו כי בהארצות אשר באו שמה אהיה להם למקדש מעט ר"ל אשרה שכינתי בבתי הכנסיות שלהם ועם כי רחקו מן מקדשי שהוא המקדש הגדול אשר בירושלים יהיה להם במקומו מקדש מעט: (יז) לכן אמור. הואיל ואומרים שאנשי הגליות האלה לא ישובו לעולם לארצם והם יירשוה לכן אמור אליהם כה אמר ה' וקבצתי וגו' ר"ל כן אמר ה' וכן יעשה ואקבץ אתכם וגו' ואז אחזיר לכם את אדמת ישראל ועל ימי המשיח יאמר: (יח) והסירו וכו' · ר"ל השקוצים והתועבות הנעשים בה עתה יסירו מתוכה כלומר אז לא יהיה נעשה בה עוד: (יט) לב אחד. ר"ל לא יהיה עוד לבם חלוק ומסופק להאמין בה' כי בכל לב יאמינו בה': ורוח חדשה. רצון חדש ללכת בחוקי: לב האבן · לב קשה כאבן: מבשרם ר"ל מגופם: לב בשר. רך כבשר ר"ל מוכנע ונוח: (כ) למען. באופן שילכו בחוקותי וישמרו משפטי בלבם ויעשו אותם: והיו לי לעם. להאמין בי ולשמור מצותי: ואני אהיה להם לאלהים. להציל ולהושיע אותם: (כא) ואל לב וגו' · ר"ל אבל האנשים הרשעים הנשארים בירושלים אשר לבם הולך אל תוכיות השקוצים והתועבות לא ישארו בה לעולם לרשת חלקם כי גמול דרכם אתן בראשם ויגלו ממנה למרק עוונם: (כב) וישאו הכרובים. הרימו כנפיהם להסתלק מן המקום ההוא: לעומתם. לעומת הכרובים בשוה להם: עליהם. על הכרובים: (כג) ויעל. נסתלק מעל תוך העיר: על ההר · הוא הר הזיתים העומד במזרח העיר: (כד) ורוח. רוח הנבואה לקחני משם והביאני אל ארץ כשדים: במראה ברוח אלהים · במראה הנבואה נראה לי כאלו הביאני אל ארץ כשדים כי באמת שם היה אבל מתחלה נראה לי במראה הנבואה כאלו בא לירושלים כמ"ש ותבא אותי ירושלמה במראות אלהים (לעיל ח) ועתה נראה לו במראה הנבואה כאלו חזר למקומו: ויעל מעלי · ואז נסתלק מעלי המראה אשר ראיתי: (כה) אל הגולה. אל אנשי הגולה למען ישלחו הדברים לקרוביהם לירושלים: את כל דברי ה' וגו'. כל הדברים אשר הראוהו בשנה הששית שאז הובא לירושלים במראה הנבואה: יב (ב) בתוך בית המרי · על אנשי הגולה יאמר: אשר עינים להם. אשר יש להם עינים לראות בהם ואינם רואים ר"ל הלא בעיניהם ראו גלותם מן הארץ ולא לקחו מוסר: ולא שמעו. אל

דברי

ז׳ ג וְאַתָּה בֶן־אָדָם עֲשֵׂה לְךָ כְּלֵי גוֹלָה
ל׳. כ״ד וּגְלֵה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם וְגָלִיתָ מִמְּקוֹמְךָ
כ״ד אֶל־מָקוֹם אַחֵר לְעֵינֵיהֶם אוּלַי יִרְאוּ
כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה: ד וְהוֹצֵאתָ
כ״ד כֵלֶיךָ כִּכְלֵי גוֹלָה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם
ל׳ וְאַתָּה תֵּצֵא בָעֶרֶב לְעֵינֵיהֶם כְּמוֹצָאֵי
כ״ד · כ׳ גּוֹלָה: ה לְעֵינֵיהֶם חֲתָר־לְךָ בַקִּיר
כ״ד וְהוֹצֵאתָ בּוֹ: ו לְעֵינֵיהֶם עַל־כָּתֵף
ג׳ תִּשָּׂא בָּעֲלָטָה תוֹצִיא פָּנֶיךָ תְכַסֶּה
וְלֹא תִרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ כִּי־מוֹפֵת
נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל: ז וָאַעַשׂ כֵּן
ה׳ כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי כֵּלַי הוֹצֵאתִי כִּכְלֵי
ד׳ גוֹלָה יוֹמָם וּבָעֶרֶב חָתַרְתִּי־לִי בַקִּיר
ג׳ בְּיָד בָּעֲלָטָה הוֹצֵאתִי עַל־כָּתֵף
כ״ד נָשָׂאתִי לְעֵינֵיהֶם:
ל׳ דסמיך ח וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי בַּבֹּקֶר לֵאמֹר:
ל״ת בטעם ט בֶּן־אָדָם הֲלֹא אָמְרוּ אֵלֶיךָ בֵּית
תח׳ הס׳ בסיפרא יִשְׂרָאֵל בֵּית הַמֶּרִי מָה אַתָּה עֹשֶׂה:
י אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
י״ב הַנָּשִׂיא הַמַּשָּׂא הַזֶּה בִּירוּשָׁלַםִ וְכָל־
בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם:
ל׳ ומ״ל יא אֱמֹר אֲנִי מוֹפֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר
ל״ו עָשִׂיתִי כֵּן יֵעָשֶׂה לָהֶם בַּגּוֹלָה בַשְּׁבִי
ל׳ יֵלֵכוּ: יב וְהַנָּשִׂיא אֲשֶׁר־בְּתוֹכָם אֶל־
ג׳ · ג׳ רפין כָּתֵף יִשָּׂא בָּעֲלָטָה וְיֵצֵא בַּקִּיר
יַחְתְּרוּ לְהוֹצִיא בוֹ פָּנָיו יְכַסֶּה יַעַן
ל׳ ו׳ אֲשֶׁר לֹא־יִרְאֶה לַעַיִן הוּא אֶת־

ג וְאַתְּ בַּר אָדָם אַתְקֵין לָךְ מָנֵי גָלוּתָא וּגְלֵי בִּימָם לְעֵינֵיהוֹן וְתִגְלֵי מֵאַתְרָךְ לַאֲתַר אוֹחֳרָן לְעֵינֵיהוֹן מָאִים יִדְחֲלוּן אֲרֵי עַם סָרְבָן אִינוּן: ד וְתַפֵּיק מָנָךְ כְּמָנֵי גָלוּתָא בִּימָם לְעֵינֵיהוֹן וְאַתְּ תִּפּוֹק בְּרַמְשָׁא לְעֵינֵיהוֹן כְּמַפְּקָנֵי גָלוּתָא: ה לְעֵינֵיהוֹן חֲתַר לָךְ בְּכוּתְלָא וְתִפּוֹק בֵּיהּ: ו לְעֵינֵיהוֹן עַל כַּתְפָּא תִטּוֹל בְּקַבְלָא תִפּוֹק אַפָּךְ תְּכַסֵּי וְלָא תֶחֱזֵי יָת אַרְעָא אֲרֵי אָת יְהַבְתָּךְ לְבֵית יִשְׂרָאֵל: ז וַעֲבָדִית כֵּן כְּמָא דְאִתְפַּקְּדִית מָנַי אַפֵּקִית כְּמָנֵי גָלוּתָא בִּימָם וּבְרַמְשָׁא אִתְחַתְרֵית לִי בְכֻתְלָא בְּיַד בְּקַבְלָא נַפֵּקִית עַל כַּתְפָּא נְטָלֵית לְעֵינֵיהוֹן: ח וַהֲוָה פִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי בְּצַפְרָא לְמֵימָר: ט בַּר אָדָם הֲלָא אִם יֵימְרוּן לָךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמָּא סָרְבָנָא מָא אַתְּ עָבֵיד: י אֱמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עַל רַבָּא מַטַּל נְבוּאֲתָא הָדָא בִּירוּשְׁלֵם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְאִינוּן בֵּינֵיהוֹן: יא אֱמַר אֲנָא אָתְכוֹן כְּמָא דַעֲבָדִית כֵּן יִתְעֲבֵיד לְהוֹן בְּגָלוּתָא בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן: יב וְרַבָּא דְבֵינֵיהוֹן עַל כַּתְפָּא יִטּוֹל בְּקַבְלָא יִפּוֹק בְּכוּתְלָא יַחְתְּרוּן לְאַפָּקוּתֵיהּ בֵּיהּ אַפּוֹהִי יְכַסֵּי חֲלַף דְחַב הוּא וְלָא יֶחֱזֵי

רשי

לבבל: (ג) כלי גולה · כלי לשתות ומקידה קטנה ללוש בה חררה אות לבית ישראל שבירושלים שיעשו כן ולא יצטרכו ללוש בצק בגומא על גבי קרקע והחללים נכנסים בתוכו והם לא שמעו לו והוצרכו לכך והוא הכתוב בספר קינות ויגרס בחצץ שני (איכה ג) במדרש קינות: וגלה יומם מיום אל יום שנים שלשה ימים נהוג בעצמך כאדם המכין לצדיו לגלות שיראו בני הגולה וישאלו מה מעשיך ואתה תגיד להם שסימן הוא לצדקיהו ועמו וישלחו להם אלו את שלוחיהם ויודיעו לאחיהם וקרוביהם אשר שם ככל אשר ישמעו מפיך וכן כל יומם שבמקרא לשון יום יום הוא דבר הנוהג ימים רבים כך שמעתי משמו של רבי מנחם ואמת דבריו: אולי יראו · שמא יבינו אפרצבוג״ש בלע״ז: כי בית מרי המה · לפיכך עדיין הוא שמא: (ד) כמוצאי · קומ״א איסוא״ש בלע״ז: (ה) חתר לך בקיר · סימן לצדקיהו שיצא דרך מחתרת מערה [illegible] יכל לצאת דרך בפרהסיא מפני הכשדים: (ו) בעלטה תוציא · לכשתחשך תוציא את כליך: (ז) כלי הוצאתי ככלי גולה יומם · יום יום הייתי מראה להם שאני מתקן לעצמי כלי גולה: (י) הנשיא המשא הזה · על המלך צדקיהו אני מראה המשא הזה לשון נבואה: (יב) פניו יכסה · מחמת כלימה שהוא בורח מן העיר

רדק

ראו שגלו הם וכאילו לא ראו ולא שמעו דברי תוכחותיך וכאילו לא שמעו עדי׳ מחזיקים ידי הנשארים בירושלם שהיו שולחים להם נביאיהם וקסמים כי לא יגלו הנשארים ושמעיהו הנחלמי ששלח ספרים אל כל העם אשר בירושלם להבטיחם על שקר: (ג) ואתה בן אדם עשה לך · תקן לך כלי גולה והם מקל ותרמול וכוס וכד וקערה ותעשה זה לאות שכן יגלו יושבי ירושלם ותעשה זאת לעיני בני הגולה שמבטיחים על שקר יושבי ירושלם לאמר שלא יגלו: וגלה יומם · מן היות השמש על הארץ יקרא יומם אבל יום כולל שעמים היום והלילה וזהו שני דברים האחד לגלות ממקום למקום באותה העיר שהיה יושב בה עם בני הגולה ויגלה לבית רחוק מביתו במקום שיהיו בני הגולים רואים וזה יהיה סימן ואות ליושבי ירושלם שיגלו ממנה ביומם בעוד יומם יקדר שמשם והאות האחר שיחתר בקיר העיר לילה כאדם שיוצא בגנבה וישא כלי גולה על כתפו יוצא לו דרך החור ויכסה פניו בצאתו שלא יראהו אדם כאדם שיש לו בשת וזה יהיה אות לצדקיהו שיצא מירושלם לילה כמו שכתוב ויברחו ויצאו לילה מן העיר: (ד) והוצאת כליך ככלי גולה · כמו שמוציא אדם כלי גולה שקו בכתפו ומקלו בידו: כמוצאי גולה · כמו שיצא אדם בגולה סר וזעף: מוצאי · שם כמו מוצאי בקר וערב והאחד כמוצא מים: (ה) לעיניהם · והוצאת בו במקום חתירת הקיר תוליך כליך רוצה לומר שיהיה החור מקום גר ויוציא בכליו ואחר כך יצא הוא: (ו) לעיניהם · בעלטה בחשך בלא אור כאדם שיש לו בשת בצאתו ולא ירצה שיראוהו בני אדם: ולא תראה את הארץ · על דרך בושנו מאד כי עזבנו ארץ: (ז) ואעש · ביד · לא בכלי ברזל שחותרים בו כדי שלא ישמעו קולו וכמו כן כאדם שיוצא פתאם בחפזון שאין לו פנאי לקחת כליו כן צדקיהו ושריו כשראו שרי מלך בבל ברחו מיד ויצאו בחפזון ואע״פ שאינו כתוב שם שחתרו בקיר כיון שאמר הנה בקיר יחתרו אמת כן היה וכן נראה מדרך הסברא כי הם יצאו דרך גן המלך שנכנסו דרך פתח הגן וחתרו בקיר הגן שכנגדה לצאת בו וביד חתרו בו כי לא היה להם כלי ברזל לחתור בו כי בחפזון יצאו וברחו: ויהי · בן אדם · (י) הנשיא המשא הזה בירושלם · פירושו כתרגומו על רבא מטל נביאותא הדא בירושלם והנשיא הוא צדקיהו: (יא) אמור אני · כן יעשה להם · ולא אמר כן יעשו להם לפי שעל כרחם גלו בגולה בשבי כי יש גולה שאינה שבי כמו וגם גולה אתה למקומך ויגלום אל מנחת: (יב) והנשיא · אל כתף ישא · בגדיו כאדם בורח שמרים בגדיו על כתפו ללכת קל מהרה: בעלטה · כי בלילה יצא

אדם בתוך בית המרי: עשה לך ז׳ וסימ׳ כסדר בהעלתך: בעלטה ג׳ ובענין וסימ׳ לעיניהם על כתף תשא · ובערב חתרתי לי בקיר בידי והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא: ובערב ד׳ בקריאה וסימ׳ ובערב יהיה על המשכן כמראה אש · ובערב תאמר מי יתן בקר · ובערב חתרתי לי בקיר ומקטירים לה׳ עולות בבקר ובערב: הלא ח׳ חסר בספרא וסימ׳ הלא אמרו אליך · הלא כגעת בה רוח הקדים · הלא ידעתם מה אלה · הלא דרכיכם לא יתכנו · והברו · הלא ממשל משלים הוא · הלא תגיד לנו מה אלה קדמה · מקול מפלתך: ויצא ג׳ וסימ׳ והנשיא אש׳ בתוכם אל כתף · לפניו ילך דבר ויצא ·

תולדות אהרן כלי גולה · נדרים מ:

מצודת ציון

ענין מרד וסרוב: (ה) חתר · ענין חתירה וכן חתר נא בקיר (לעיל ח): בקיר · בכותל: (ו) בעלטה · ענין חושך אפלה כמו ועלטה היה (בראשית טו): מופת · סימן ואות: (יב) לעין · כמו בעין למ״ד במקום בית וכן ישבת לכסא (תהלים ט):

ונתפש

מצודת דוד

דברי הנביא המזהירם: (ג) כלי גולה · כלים המיוחדים לאנשי גולה והם תורמל וכד וקערה וכדומה: וגלה יומם · בעצם היום תהיה גולה לעיניהם וחוזר ומפרש איך יהיה הגלות ואמר שתהיה גולה ומועתק ממקומך: אל מקום אחר · ר״ל מביתו אל בית אחר העומד ממרחק והוא לרמוז על גלות ירושלים כאשר יפרש בענין: אולי יראו · ר״ל אולי יתנו לב על מה שיראו הרמז בפועל כי בית מרי המה ואינם מקבלים תוכחת הנביא בפה וכאומר לכן עשה הרמז הזה אולי תועיל בזה ואף שכל הנבואה הזאת והרמזים האלה נאמרו על יושבי ירושלים עכ״ז אולי מהם יקחו מוסר ויכנע לבבם: (ד) והוצאת כליך · כלי הגולה שתעשה תוציא בעצם היום לעיניהם כמו שמוציאים כלי גולה ר״ל בענין דרך הוצאת כלי גולה: ואתה תצא · ר״ל תצא שוב בערב ממקומך אל מקום האחר: כמוצאי גולה · כדרך המוציאים לגולה שיוצאים אף בלילה ולא ימתינו עד יאיר היום: (ה) חתר לך · עשה לך חתירה בקיר הבית ודרך בו תוציא את עצמו והוא לרמוז על צדקיה שיצא מן העיר דרך חתירה: (ו) על כתף תשא · את כלי הגולה ומטלטליו: בעלטה תוציא · הכלים והמטלטלים תוציא באופל החושך מבלי קחת ביד דבר המאיר כדרך הולכי גולה: פניך תכסה · כאדם הבוש להראות פניו: ולא תראה · כי בכלל שפנים יכוסה העינים ולא יראה דבר: כי מופת · ר״ל עשה כן כי אותך נתתי למופת לבית ישראל כמו שתעשה אתה מנהג גולים כן יגלו הם ויעשו כמו שעשית: (ז) ככלי גולה · בענין דרך הוצאת כלי גולה: יומם · בעצם היום: ביד · עם ידי חתרתי בקיר לצרכי לצאת דרך בו: (ט) הלא אמרו · הלא שאלו אותך על מה אתה עושה כדברים האלה וכאומר הם שאלו ואתה לא השיבות להם: (י) אמור · תשובה על שאלתם: הנשיא המשא וגו׳ · ר״ל על הנשיא הוא המלך עליו מרמז משא הנבואה הזאת מה שיקרהו בירושלים אותו ואת כל בית ישראל וגו׳: בתוכם · ר״ל בחוצות העיר: (יא) אני מופתכם · אני לכם למופת: כאשר עשיתי · ללכת כדרך הגולים: כן יעשה להם · וחוזר ומפרש שילכו גולה בשבי: (יב) והנשיא · זה המלך צדקיה: אל כתף · על הכתף ישא כלי הגולה מטלטליו באופל החושך וכן יצא מן העיר: בקיר · יעשו לו חתירה בקיר להוציא בו את עצמו ועל המערה

יאמר

לא כמו שכתוב בקיר יחתרו להוציאו בו בקיר הנה יחתרו לו עבדיו להוציאו בו : יען אשר לא יראה לעין הארץ · בעבור שלא יראה את הארץ בצאתו : יכסה פניו . כי בשת הוא לו שיברח מן העיר והיה מולך עליה ויונתן תרגם בכותלא יחתרון לאפקותא ביה אפוסי יכסי חלף דהב ינקרון ית עינוהי ולא יחזי ית ארעא : (יג) ופרשתי · שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו . ובדרש מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות ירחו וברח לו צדקיהו דרך המערה והקדוש ברוך הוא זמן צבי והלך על גב המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי וכשהגיע על פתח המערה היה צדקיהו יוצא ולכדוהו והו שאמר יחזקאל ופרשתי : ואותו לא יראה . כי מלך בבל עור עיניו ברבלת' : (יד) וכל אשר סביבותיו עזרה · בה"א כמו אשלה ופי' סביבותיו אותם שהיו עומדים סביבות צדקיהו שהיו לעזור לו שלא לנפול אל הכשדים והיו רוצים להלחם כנגדם ועוברים על דברי הנביא שאמר לצדקיהו אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך ואמר והביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו

הָאָרֶץ׃ יג וּפָרַשְׂתִּי אֶת־רִשְׁתִּי עָלָיו
וְנִתְפַּשׂ בִּמְצוּדָתִי וְהֵבֵאתִי אֹתוֹ
בָבֶלָה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים וְאוֹתָהּ לֹא־
יִרְאֶה וְשָׁם יָמוּת׃ יד וְכֹל אֲשֶׁר
סְבִיבֹתָיו עֶזְרֹה וְכָל־אֲגַפָּיו אֱזָרֶה
לְכָל־רוּחַ וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם׃
טו וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּהֲפִיצִי
אוֹתָם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת׃
טז וְהוֹתַרְתִּי מֵהֶם אַנְשֵׁי מִסְפָּר
מֵחֶרֶב מֵרָעָב וּמִדָּבֶר לְמַעַן יְסַפְּרוּ
אֶת־כָּל־תּוֹעֲבוֹתֵיהֶם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־
בָּאוּ שָׁם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
יז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
יח בֶּן־אָדָם לַחְמְךָ בְּרַעַשׁ תֹּאכֵל
וּמֵימֶיךָ בְּרָגְזָה וּבִדְאָגָה תִּשְׁתֶּה׃
יט וְאָמַרְתָּ אֶל־עַם הָאָרֶץ כֹּה־אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם אֶל־
אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לַחְמָם בִּדְאָגָה יֹאכֵלוּ
וּמֵימֵיהֶם בְּשִׁמָּמוֹן יִשְׁתּוּ לְמַעַן תֵּשַׁם
אַרְצָהּ מִמְּלֹאָהּ מֵחֲמַס כָּל־הַיֹּשְׁבִים
בָּהּ׃ כ וְהֶעָרִים הַנּוֹשָׁבוֹת תֶּחֱרַבְנָה
וְהָאָרֶץ שְׁמָמָה תִהְיֶה וִידַעְתֶּם כִּי־
אֲנִי יְהוָה׃
כא וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
כב בֶּן־אָדָם מָה־הַמָּשָׁל הַזֶּה לָכֶם עַל־
אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יַאַרְכוּ הַיָּמִים
וְאָבַד כָּל־חָזוֹן׃ כג לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם

כ"ט
ר"פ ומליעת' וכל
עזרו ק'
ג'
ד'
ל' · ל'
ג' ומ"ל
י"ב כלים'
ל"א בטע'. י"ז
ל' · ל' · ל'
כ"ד מ"ל
ו'
ל' · ל'
ל' וח'
ל' מ"ל
י"ב ס"פ
כסיפרא
ל'
י"א בסיפרא

יַת אַרְעָא׃ יג וְאֶפְרוֹס יַת
מְצָדְתִּי עֲלוֹהִי וְיִתְאֲחַד
בְּסַרְגְתִּי וְאַגְלֵי יָתֵיהּ לְבָבֶל
לִמְדִינַת אַרְעָא כַסְדָאֵי וְיָתַהּ
לָא יֶחֱזֵי וְתַמָן יְמוּת׃ יד וְכָל
דִּי בְּסַחֲרָנוֹהִי סַעֲדוֹהִי וְכָל
מַשְׁרְיָתֵיהּ אֲבַדַּר לְכָל רוּחָא
וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אַגְרֵי
בַּתְרֵיהוֹן׃ טו וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא
יְיָ כַּד אַגְלֵי יַתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָא
וַאֲבַדַּר יַתְהוֹן בִּמְדִינָתָא׃
טז וְאַשְׁאַר מִנְהוֹן גַּבְרִין דְּמִנְיָן
מֵחַרְבָּא מִכַּפְנָא וּמִמּוֹתָא
בְּדִיל דִּישְׁתָּעוּן יַת כָּל
תּוֹעֲבָתְהוֹן בְּעַמְמַיָא דְּאִתְגְּלִיאוּ
לְתַמָן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
יז וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ יח בַּר אָדָם
מֵיכְלָךְ בְּזִיעַ תֵּיכוּל וּמִשְׁתָּךְ
בְּצַדּוּ וּבְאִשְׁתְּמָמוּ תִּשְׁתֵּי׃
יט וְתֵימַר לְעַמָּא דְאַרְעָא כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם
עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל מֵיכַלְהוֹן
בְּזִיעַ יֵיכְלוּן וּמִשְׁתְּהוֹן
בְּאִשְׁתְּמָמוּ יִשְׁתּוּן בְּדִיל דְּתִצְדֵּי
אַרְעָא מִמְּלוֹאָהּ מֵחֲטוֹף כָּל
דְּיָתְבִין בַּהּ׃ כ וְקִרְוַיָא דַהֲוָאָה
יָתְבָן יֶחֶרְבָן וְאַרְעָא לְצָדוּ תְּהֵי
וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ כא וַהֲוָה
פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
לְמֵימָר׃ כב בַּר אָדָם מָא מַתְלָא
הָדֵין לְכוֹן עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר יוֹרְכוּן יוֹמַיָא וְתִבְטֵיל
כָּל נְבוּאָה׃ כג בְּכֵן אֱמַר לְהוֹן

הטיל לילה : (יג) ופרשתי את רשתי עליו . מערה היתה לו מביתו עד ערבות יריחו ויצא דרך המערה מה עשה הקב"ה הביא צבי אחד לפני חיל כשדי' והולך לפניהם על גג המערה והם רודפים אותו וכשיצא צדקיהו מן המערה בערבות יריחו ראוהו יוצא ותפשוהו . ואותה לא יראה . כי ברבלה בארץ חמת דבר אתו משפטים ועיור את עיניו ואח"כ הביאו לבבל כמה שנא' בספר (מלכי' ב כה וירמיה לט) : (יד) וכל אגפיו . שריו ומנחם פתר בו לשון כנפים : אזרה לכל רוח · אשפנדר"י בלע"ז הם יוחנן בן קרח ושרי החיילי' שגלו למצרים ושם השיגתם חרבו של נבוכדנצר כשהחריב את מצרי' : (טז) למען יספרו את כל תועבותיהם . ויאמרו בעונינו לקינו כי כזאת וכזאת עשינו והודיע כי לא על חנם כליתים : (יט) ממלואה . מעושרה : מחמס כל היושבים בה · בעון חמס יושביה : (כ) הנושבות . לי"ש אבייט"ש בלע"ז : (כב) מה המשל הזה . למה אתם מושלים כן תמיד בפיכם לומר דבר זה : יארכו הימים · ולא תבוא הפורעניות ובתוך כך יאבד חזון הרע שהנביאים נבאים לנו וישתכח וישתקע : (כג) ימשלו . ל' משל :
כי

ועמו ומיו : וכל אגפיו . בני חילו וכן אתה וכל אגפיך ות"י משריתיה ואדוני אבי ז"ל פירש אגפיו אגפין האל"ף נוספת והוא מתרגום כנפים גפין והחיילות יקראו כנפים כמו שכתוב והיה מוטות כנפיו מלא רחב ארצך : אזרה לכל רוח · שהרי הלכו מהם למצרים עם יוחנן וכן ברחו מהם בשאר ארצות וחרב אריק אחריהם כמו שאמר להם ירמיהו הנביא והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם : (טו) וידעו · אז כשתקיים הנבוא' להם ידעו כי אני ה' ויספרו זה לזה בגוים אשר באו שם את כל תועבותם שעשו כי בעונשם בא להם כל זה כמו שדבר ה' על ידי נביאיו ואז ידעו כי אני ה' : (טז) והותרתי · מבואר הוא : ויהי · (יח) בן אדם לחמך ברעש תאכל . ברעש הגוף וברתת וכן ברעד תנועת הרתת כמו וירגז המלך : (יט) ואמרת אל עם הארץ · הם בני הגולה : אל אדמת ישראל · כמו על כלומר ליושבי ירושלם וליושבים על אדמת ישראל : למען תשם ארצה · שרשו ישם וכן והבמות תשמנה וכנוי ארצה לירושלם : ממלואה . מהמלוי שהיה בה מעם ומנכסים : (כ) והערים · מבואר הוא רוצה לומר הערים הממלאים את ירושלם והם כרכים ועיירים אחרים הסמוכים לה הבאים לשם לדין ולמלך : ויהי . (כב) בן אדם · לכם · על דרך שאמר למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמור מצותי או אמר לנביא שיאמר לישראל מה המשל הזה לכם על אדמת ישראל שאתם אומרים שלא תחרב ועוד שאתם אומרים יארכו ימים ואבד כל חזון זה שהנביאים אומרים לנו בשם ה' אלהי אמת כי תחרב הארץ ונגלה ממנה יארכו ימי החזון שהם מתנבאים כמו שהיו אומרים לא בקרוב בנות בתים : ואבד כל חזון . פירושו יאבד הדבר הבא בפי הנביאים האומרים חזון כי למרחוק הם מתנבאים ובין כך שיארכו הימים יאבד כל חזון שלא יתקיים כי מתוך אריכו' דברי הנביאים לא יתקיימו דבריהם אבל אנו נעמוד על הארץ תמיד והנה היו הם מתכוונים בזה המשל להכעיס השם יתברך כי הם היו יודעים באמת שסופם לגלות מן הארץ כשעשו עכו"ם וגזל ושפיכות דמים רק שהיו מתחזקים בדברי נביאי השקר האומרים להם שלא יהיה לכם וקרא הדבר הזה משל ואף על פי שהוא מליצה לפי שהיה הדבר הזה בפיהם תמיד כמשל הנשא בפי האדם תמיד : יארכו . מן הקל בפלס יעמדו למשפט : (כ) לכן אמר · מבואר הוא :
כי

גרש לץ ויצא מדון : אריק ד' וסי' נמ' בסר' בשלת : תועבותיה' ג' מ"ל וסימ' ושלמתי ראשונה משנה עונם · ואל לב שקוציהם · והותרתי' מהם אנשי מספר : אל ארמת ואל אדמת ח' בסיפרא וסי' ואמרת אל עם הארץ · וברותי מכם המורדים והפושעים · והיתה ידי אל הנביאים · בהביאי אתכם אל אדמת ישראל · והטף אל מקרשים · יען אמרך האח ותשמח בכל שאטך בנפש · הנה אני פותח

מצודת דוד

יאמר כי לכך בו ברח : יען אשר וגו' . ר"ל למען לא יראה הוא בעיניו את עם הארץ כשהוא בורח שהוא לו לבושת ולכלימה לכן יכסה פניו : (יג) ופרשתי וגו' . ר"ל מערה היתה לו מביתו עד ערבות יריחו וברח דרך בו ונזדמן צבי הילך ממעל על המערה ורדפו כשדים אחר הצבי ובבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו : בבלה ארץ כשדים . לבבל שהיא מארץ כשדים : ואותה לא יראה . כי נ"נ עיור את עיניו עד לא הביאו לבבל וא"כ לא ראה את בבל :

מצודת ציון

(יג) ונתפש . ענין לכידה : במצודתי . הם כלי הציד וכן מצודים וחרמים (קהלת ז) : (יד) אגפיו . כנפי וכן אתה וכל אגפיך (לקמן לח) ועל התקבצות החיילות יאמר וכמ"ש מוטות כנפיו (ישעיה ח) : אזרה . ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב) : רוח . פאה ועבר : אריק . מל' ריק ור"ל אוציא ואריקן חרב מתיקה וכן כמן תורק (ש"ה א) : (יח) לחמך . מאכלך : ברעש . ענין תנועת הרעדה : ברגזה . ענין חרדה ופחד : (יט) בשממון . תמהון לבב : תשם . לשון שממה : מחמס . ענין גזל ועושק : (כ) הנושבות . מיושבות באנשים : תחרבנה . מל' חורבן : (כב) מה . כמו למה וכן מה תאהבון אדם חי (איכה ג) : חזון . נבואה : (כג) השבתי . ענין בטול

(יד) אשר סביבותיו . המסבבים אותו להיות לו לעזר : וכל אגפיו . צבאות חיילותיו אפיץ לכל רוח וחרב הארץ אשלוף מתערה לרדף אחריהם : (טו) כי אני ה' . הנאמן לשלם גמול : בהפיצי . בעת אפיצם בגוים בארצות הטעמים אז ידעו שאני ה' : (טז) והותרתי . אשאיר מהם אנשים מעטים אשר יקל לספרם : למען יספרו הגמולים ההם : אשר באו שם . בשבי הגולה : וידעו . האומות ידעו שאני ה' נאמן לשלם גמול : (יח) ברעש תאכל . הראה עצמך לפניהם כאלו תאכל ברעש : (יט) אל עם הארץ . הם אנשי הגולה : ליושבי ירושלים . על יושבי ירושלי' אל אדמה . על אדמה ר"ל אותם היושבים עדיין על אדמת ישראל ולא גלו עמהם : בשממון . לבב ובהלה : למען תשם . ר"ל לאכלם תהיה הארץ שממה מן האנשים הממלאים אותה בעון החמס של היושבים בה : (כ) הנושבות המיושבות מאנשים : תחרבנה . תהיינה חרבות : כי אני ה' . הנאמן לשלם גמול : (כב) מה המשל הזה . ר"ל למה אתם מושלים המשל הזה על ענין אדמת ישראל : יארכו הימים . על כי יעודי הנביאים לזמן רחוק היו אומרים יהיה נאבד בארוכת הימים כי לא יזכר בה ובדרך לעג אמרו כ"ל הנושב בבן
אדם

רדק

(כד) כי לא יהיה עוד כל חזון שוא. כי לא נבואתי כנבואת נביאיכם שאומרים דבר ולא יבא כי דברי יתקיי' ובהתקיי' דברי שתחרב הארץ יתבטלו דברי נביאי השקר והם גם כן יספו ולא יהיה עוד בתוך בית ישראל חזון שוא: ומקסם חלק • ומקסם פתח ואף על פי שאיננו סמוך כי חלק שם תאר ואילו היה שם היה הסמיכות נכון כמו חזון שוא אבל אם חלק שם תאר כמו ואנכי איש חלק לא יהיה מקסם סמוך ואם הוא פתח הנה מצאנו כמוהו משפט אחד יהיה לכם ולשונו מרמה ויהי המלאך ואפשר שיהיה מקסם סמוך ויהיה חלק תאר לאיש הדובר חלקות הוא נביא השקר ומקסם וקסם ענין אחד מלאכה שיעשו אותה לדעת העתידות: בתוך בית ישראל. כן הוא. והספרים שכתוב בתוך בני ישראל טעות הוא כי כן היא המסרה כל קריאה בתוך בני ישראל בר מן דין בתוך בית ישראל: (כה) כי אני. אין דברי כדברי החוזים שוא כי מה שאני מדבר על ידי נביאי יהיה ויעשה וזו הגזרה שדברתי עליכם לא תמשך עוד: אדבר דבר • איזה דבר שאדבר יעשה: תמשך • לשון נקבה על הגזרה כי הדבר ההוא גזרה נגזרת מהאל: ועשיתיו. תחלה אמר ויעשה ואחר כך ועשיתי שלא תאמר יעשה הדבר דרך מקרה אלא אני אעשה הדבר כמו שדברתי אותו טרם בואו: ויהי. (כח) עוד. שנה הענין הזה לחזק הענין כי על כל פנים תבא הגזרה בקרוב ומבואר הוא: ויהי בן אדם • (ב) הנבאים • בקמץ הב"ת ולית כוותיה: לנביאי מלבם • הסמיכות באה על אות השמוש כמו גמולי מחלב והדומים להם ופירושו כי מלבם אומרים הנבואה לא שראו אותה כמו שאמר ולבלתי ראו: (ג) כה אמר • הנבלים אנשים פתותים ונבזים כמו כאחד הנבלים כאחת הנבלות ותרגם יונתן כאחד מן שטיא ותרגם זה גם כן דמשתטן: אחר רוחם • אחר רצונם: (ד) כשועלי' בחרבות • כמו השועלים הנכנסים במקום הפרץ בגדר הכרם ומשחיתים הכרמים כן היו נביאיך כמו שאמר שועלים קטנים מחבלים כרמים והפרץ נקרא חרבה כי חרב הוא מקום הפרץ באמרו בפרצות וישראל נקראו כרם והנה נביאי השקר שהם שועלים נכנסים דרך הפרץ להשחית הכרם והפרץ הוא משל לקטני אמנה שבהם שמיפי' להם נביאי השקר דבריהם ונפתים להם והם סומכים ידיהם שישמעו להם גם כן האחרים ומשחיתי' כרם ה' צבאות • ואמר נביאיך כלומר נביאיך הם ולא נביאי ה': (ה) לא עליתם בפרצות והגדרו גדר • אמר כנגד שרי ישראל וגדוליו שהיה כח בידם למחות בהם אמר לא עליתם באותם פרצות לעמוד כנגד השועלים שלא יכנסו לבדם ולהכות בהם ולכלותם וכן לא גדרתם גדר ולא בניתם אותם הפרצות בתשוב' ומעשי' טובים לשמור על בית ישראל: לעמוד במלחמה ביום ה' • כלומר ביום אף ה' וגזרתו וכן תרגם יונתן ביום רוגזא דה' כי אם עשיתם כן מעשיכם היו עומדים לכם במלחמה ולא היתה שולטת בכם יד אויביכם: (ו) חזו שוא וקסם כזב. פי' וקסם כזב קסמו או אמרו כי נביאי השקר היו דבריהם על שני פנים היו יודעים דברי קסמים להגיד העתידות שלפעמים היו באים דבריהם כמו שאמר מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך מאשר ולא כל אשר לפיכך היו נפתים לדבריהם והיו. אומרים גם כן דבר ה' היה להם כחזון וזהו חזון שוא שאומר שחזו והחזון היה שוא וקסם כזב: ויחלו לקיים דבר: מיחלים

כדנן אמר יי אלהים אבטיל ית מתלא הדין ולא ימתלון יתיה עוד בישראל אלהין אתנבי להון אתקרבו יומיא ופתגם כל נבואה: כד ארי לא תהי עוד כל נבואה שקר וכזב כדבין בגו בני ישראל: כה ארי אנא יי אמליל ית דאמליל פתגמא ויתקיים ולא יבטיל עוד ארי ביומיכון עמא סרבנא אמליל פתגמא ואקימיניה אמר יי אלהים: כו והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: כז בר אדם הא בית ישראל אמרין אולפן דהוא מלף ליומין סגיאין ולעדן רחיק הוא מתנבי: כח בכן אמר להון כדנן אמר יי אלהים לא יבטיל עוד כל פתגמי דאמליל פתגמא ויתקים אמר יי אלהים: א והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר • ב בר אדם אתנבי על נביי שקרא דמתנבן ותימר לדמתנבן ברעות לבהון קבילו פתגמא דיי: ג כדנן אמר יי אלהים וי על נביי שקרא דמשתטן דאזלין בתר הרהור לבהון ומדעם לא חזן: ד כתעלין בחרבתא נביי שקרך ישראל הוו: ה לא קמתון בתרעתא ולא עבדתון לכון עובדין טבין למבעי על בית ישראל למיקם למבעי עליהון רחמין בעדן דאתו עליהון עבדי קרבא ביום רוגזא דיי: ו מתנבן שקר ומלפן כדבין אמרין אמר יי ויי לא שלחינון ומתצפין דתתקים

י"ג בטעם בסיפרא. ל' • י"א • ל' • ג' • כל קרי' בתוך בני ישראל ב"מ דין • ל' ל' • ל' מ"ל • י"א בטע' בס"פ כח • ל' • ל"א בטע' ה' סבירי' על ל' ל' • ל' • ג'. ד' יתידאין • ב' קמצין וכי' תעליה נחו • ה' ר"פ בסיפרא • י"ג • ג' . ל'

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִשְׁבַּתִּי אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה וְלֹא־יִמְשְׁלוּ אֹתוֹ עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כִּי אִם־דַּבֵּר אֲלֵיהֶם קָרְבוּ הַיָּמִים וּדְבַר כָּל־חָזוֹן׃ כד כִּי לֹא יִהְיֶה עוֹד כָּל־חֲזוֹן שָׁוְא וּמִקְסַם חָלָק בְּתוֹךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כה כִּי ׀ אֲנִי יְהֹוָה אֲדַבֵּר אֵת אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה לֹא תִמָּשֵׁךְ עוֹד כִּי בִימֵיכֶם בֵּית הַמֶּרִי אֲדַבֵּר דָּבָר וַעֲשִׂיתִיו נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

כו וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כז בֶּן־אָדָם הִנֵּה בֵית־יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים הֶחָזוֹן אֲשֶׁר־הוּא חֹזֶה לְיָמִים רַבִּים וּלְעִתִּים רְחוֹקוֹת הוּא נִבָּא׃ כח לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לֹא־תִמָּשֵׁךְ עוֹד כָּל־דְּבָרָי אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

יג א וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא אֶל־נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבָּאִים וְאָמַרְתָּ לִנְבִיאֵי מִלִּבָּם שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהֹוָה׃ ג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הוֹי עַל־הַנְּבִיאִים הַנְּבָלִים אֲשֶׁר הֹלְכִים אַחַר רוּחָם וּלְבִלְתִּי רָאוּ׃ ד כְּשֻׁעָלִים בֶּחֳרָבוֹת נְבִיאֶיךָ יִשְׂרָאֵל הָיוּ׃ ה לֹא עֲלִיתֶם בַּפְּרָצוֹת וַתִּגְדְּרוּ גָדֵר עַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל לַעֲמֹד בַּמִּלְחָמָה בְּיוֹם יְהֹוָה׃ ו חָזוּ שָׁוְא וְקֶסֶם כָּזָב הָאֹמְרִים נְאֻם־יְהֹוָה

רשי

(כד) כי לא יהיה עוד כל חזון שוא • לא יוכלו עוד נביאי השקר להבטיח אתכם שלום על שקר כי מהרה אקדים את דברי נביאי האמת לבוא: מקסם חלק • דבפיל"א בלע"ז קסם של חלקלקות: (כה) תמשך • פר"א אלונג"א בלע"ז: (כז) לימים רבים • הנבואה לא תתקיים אלא לזמן מרובה: (ג) הנבלי' • השוטים: רוחם • כמו רצונם: (ד) כשועלים בחרבות • כשיבא אדם על פרץ החורבה בורח השועל על דרך פרץ אחרת ואינו עומד בפרץ להלחם: (ה) לא עליתם בפרצות • לא עשיתם מעשים טובים שתוכלו לעכב את הרעה מלבא: (ו) חזו • לשון נבואה: ויחלו לקיים דבר • ואיך סבורים לקיים דבריהם: לשון תוחלת וי"א איקיירנ"ם בלע"ז • ל' אחר ל' המתנה: והוא

את קברותיכם: הלק ג' קמצים בקריאה וסימ' הן עשו אחי איש שעיר · כי לא יהיה כל חזון שוא · ופה חלק יעשה מרתה · וחד והלק משמן חכה: תמשך ב' וסימ' לא תמשך עוד כי בימיכ' בית המרי · כה אמר אדני ה' לא תמשך: ויעשה ב' וסימ' לא תמשך עוד כי בימיהם · כה אמר אדני ה' לא תמשך: ולבלתי ד' שאין להם זוג בפסוק וסימ' לבלתי שאת כשאו ולבלתי בנות בהי' לשבתנו · אם תפרו את בריתי ההלכים אחר רוחם · וכל היכא דאית רבתי ולבלתי דכו' בפסו' במ"א לבלתי וסי' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת:

תולדות אהרן הנבלים . עקרים מ"ג ס"י:

מצודת ציון

בטול כמו שבת נוגש (ישעיה יד): (כד) ומקסם · מל' קסם והוא ענין כשוף: חלק · חלקלקות ודברי חנף: (כה) תמשך · ענין אריכת זמן: (כז) ולעתים · מל' עת וזמן: (ג) הוי. הוא ענין לשון יללה: הנבלים . הפתותים והבזוים כמו ונבל נבלה ידבר (שם לב): רוחם · ענין רצון: (ד) כשועלים · הם חיה מה: בחרבות · מל' חורבה: (ה) בפרצות . מל' פרצה ושבר: ותגדרו גדר . ענין בנין כותל: (ו) ויחלו . מלשון תוחלת

מצודת דוד

אדם המרחיק דבר מה שלא יזכר בה בזמן שקבע ולא יעשה: (כג) קרבו הימים . ר"ל היעוד לעשות הרע יהיה בזמן קרוב ויהיה א"כ דבר כל הנבואה ולא תשכח: (כד) כל חזון שוא . ר"ל מעתה לא יוכלו נביאי השקר לנבאות על השלום בשוא ולא יקסמו עוד חלקלקות אמרים להבטיח את השלום כמאז בהיות עוד הנבואה על זמן רחוק: (כה) כי אני ה' אדבר . ר"ל עתה אני מדבר לומר דעו את אשר אדבר דבר יהיה נעשה מהרה ולא המשך עוד להאריך הזמן כמאז: אדבר דבר . אדבר אל הנביאים ועשיתיו בזמן קרוב: (כז) אשר הוא חזה . אשר הנביא מתנבא: לימים רבים . ר"ל הוא אומר שתהיה הדבר אחר ימים רבים וכאלו יאמרו א"כ יארכו הימים ואבד כל חזון כמ"ש למעלה: ולעתים וגו' . כפל הדבר במ"ש: (כח) כל דברי . ר"ל אף אחד מדברי וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ): ויעשה · מהרה: יג (ב) אל נביאי ישראל · על נביאי השקר יאמר: לנביאי מלבם . לאלו המתנבאים לבדות מלבם . לאמור שמעו דבר ה' כאלו ה' שלחם: (ג) הוי . יש להתאונן על הנביאים האלה הנבלים אשר הולכים אחר רצונם לומר מה שיש עם רצונם ומה שלא ראו בנבואה: (ד) כשועלים בחרבות · כמו השועלים כשהם בחרבות כשאדם בא בפרצת החורבה אין מי עומד למולו לעכבו מליכנס שמה אבל כלם יברחו דרך פרצה אחרת וכמו השועלים ההם כן היו נביאיך אתה ישראל וכאשר יפרש במקרא שלאחריו . (ה) לא עליתם בפרצות · אתם הנביאים הנבלים לא עמדת' בפרצות לעכב על האויב לבל יבוא ר"ל לא עמדתם בתפלה לעכב הפורעניות: ותגדרו . מלת לא משמשת בשתים לומר לא גדרתם גדר במקום הפרצה ר"ל לא החזרתם את ישראל למוטב לעשות תשובה: לעמוד . למען יכלו עמוד במלחמה מול האויב בעת בוא יום ה' תשלום גמול העון: (ו) חזו שוא · בשוא נבאו ובכזב קסמו כי

מיחלים ישראל לקיים דבריהם והיא תוחלת נכזבת : (ז) הלא · אמר כנגד הנביאים : ואומרים · ואתם אומרים : (ח) לכן הנני אליכם . כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא ויונתן תרגם הא אנא שלח רוגזי עליכון : (ט) והיתה ידי אל הנביאים · כמו על : בסוד עמי לא יהיו ובכתב עמי ישראל לא יכתבו · פירושו כתרגומו ברז טב דגניז לעמי לא יהון ובכתב חיי עלמא דכתיב לצדיקי בית ישראל לא יתכתבון : ואל אדמת ישראל לא יבאו · בשוב גלות בבל : (י) יען וביען · הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מאסו ותרגם יונתן חלף דאתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי : והטעו את עמי · זה לבדו בטי"ת במקרא כי במקרא ישתמשו בענין זה בתי"ו תעה לבבי כי רוח זנונים התעם וכן כלם בתי"ו אבל במשנה וגמרא נשתמשו בענין הזה בטי"ת העובר לפני התיבה וטעה והטעו את בעל הבית וזולתם רבים וכן שמושי' בענין הזה בטי"ת והטי"ת והתי"ו ממונה אחד הם ויבא זה במקום זה : והוא בונה חיץ והנה טחים אותו תפל . נביא השקר בהבטיחו על שקר דומה למי שבנה חיץ והיא מחילה גרועה והוא משל שהם אומרים לבנות ירושלם בנין קיים לאמר שלום ואין שלום הנה הבנין תפל וישראל המקבלים דבריהם דומים לטחי החיץ כאומר תפול וגרוע שאין לו קיימה כמו היאכל תפל מבלי מלח לפי שהוא דבר שאין לו טעם ואדוני אבי ז"ל פי' תפל לבנים שאינם שרופים והבנין שעושין מהם בבא הגשם עליו יפול ויונתן תרגם ושפע ליה טין פטיר דלא תבן ויש לפרש והנה טחים אותו תפל על נביאי השקר עצמם שבונים החיץ ואחר כן טחין אותו כלומר שמיפים דבריהם בדברי חלקות כבונה בית וטח אותו ליפותו וכן אמר למטה בפרשה את ארץ לא מטוהרה היא ונביאיה טחו להם תפל : (יא) אמור אל טחי טפל ויפל · הבונים בכלל ויונתן תרגם אומר לדבני מחיצ' ושפיע ליה טין פטיר דלא תבן נפיל הוא : ויפול . הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כוי"ו וישא אברהם את עיניו והדומים לו כלומר יפול זה הבנין ואפילו יהיה חזק כמחשבותיכם כי יהיה גשם שוטף שיפילנו : היה · עבר במקום עתיד . ואתנה אבני אלגביש תפלנה · כנגד אבני הברד ידבר ואומר להם תפלנה הבנין הזה וכן תהיה רוח סערות שתבקע אותו והגשם והאבנים והרוח משל לאויבים החזקי' : ואתנה · כמו ואתן והה"א נוספת כמו ואתנה וי"ת ואתנה כמו ואתן אבני אלגביש יחתן ובמקצת נוסחאות כתיב ואת אבני אלגביש ואבני אלגביש הם אבני ברד גדולו' ויקר' אלגביש ואלגביש מלה אחת ברוב הספרים ובקצתם שתי מלות ויש מפרשים במלה אחת ענין שתי מלות דומות אל גביש מן ראמות וגביש : (יב) והנה . הלא יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם וכן איה הבנין אשר בניתם אלא לקח הענין האחרון לקצר או לפי שבוני החיץ לא יהיו אחרי נפול הקיר כי יכלו ויסופו נביאי השקר וישארו קצת מן הטחים והם ישראל ונשארים יאמר איה הטיח אשר טחתם והנה קרא החיץ קיר ואמר והנ' נפל הקי' ר"ל כי בנפול הקיר והיא חומ' ירושל' שנבקעה יודע כי נפל החיץ הנאמר על דרך משל : (יג) לכן · ובקעתי . פעל יוצא לשלישי כי הרוח תבקע : (יד) והרסתי : ונפלה · ירושלם : בתוכה . בתוך ירושלם כי נביאי השקר נהרגו בה בנפול הקיר לא נמלט אחד

תולדות אהרן החוזים שוא : כתובות דף קי"ב : (ר"ס נח סנהדרין יח) :

(י) והוא בונה חיץ . והנה עמי בונים בנין מחילה והנביאים טחים אותו טפל קרקע הדומה לסיד ואינו מתקיים לפני הגשמים : תפל . אישומנ"ץ בלע"ז וי"א בלאשטריי"א בלע"ז : (יא) ואתנה · כמו ואתן : אבני אלגביש . אבני ברד גדולות ואומר אני לפי שהם מזהירות ככל אבני גביש (ברד) הוא מדמה אותה אל גביש שהוא אבן טובה כענין שנאמר ראמות וגביש (איוב כח) ורבותינו אמרו אל גביש שעמדו באויר על גב איש וזהו משה רבינו שנאמר ומטר לא נתך ארצה (שמות ט) אותם שהתחילו לירד לא הגיעו לארץ : תפולנה . על הקיר : (יב) איה הטיח . כך כשתבא הרעה יאמר לכם איה השלום שהבטחתם : (יד) הקיר . היא ירושלים

ומקסם ב' וסימ' כי לא יהיה עוד כל חזון שוא · הלא מחזה שוא חזיתם : יכתבו ד' בקריאה וסימ' וסורי בארץ יכתבו: ובכתב בית ישראל לא יכתבו · ימחו מספר חיים ועם צדיקים· ועל ספרך כלם יכתבו : ואתנה ג' וסימ' ואתנה ידעתם כי בכל כחי עבדתי · אמור אל טחי תפל ויפל · ואתנה צאני · וחד אתנה וסי' הנני אל כסתותיכנה :

וַיהוָה לֹא שְׁלָחָם וְיִחֲלוּ לְקַיֵּם דָּבָר: ז הֲלוֹא מַחֲזֵה־שָׁוְא חֲזִיתֶם וּמִקְסַם כָּזָב אֲמַרְתֶּם וְאֹמְרִים נְאֻם־יְהוָה וַאֲנִי לֹא דִבַּרְתִּי: ח לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה יַעַן דַּבֶּרְכֶם שָׁוְא וַחֲזִיתֶם כָּזָב לָכֵן הִנְנִי אֲלֵיכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה: ט וְהָיְתָה יָדִי אֶל־הַנְּבִיאִים הַחֹזִים שָׁוְא וְהַקֹּסְמִים כָּזָב בְּסוֹד עַמִּי לֹא־יִהְיוּ וּבִכְתָב בֵּית־יִשְׂרָאֵל לֹא יִכָּתֵבוּ וְאֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹאוּ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהוִה: י יַעַן וּבְיַעַן הִטְעוּ אֶת־עַמִּי לֵאמֹר שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם וְהוּא בֹּנֶה חַיִץ וְהִנָּם טָחִים אֹתוֹ תָּפֵל: יא אֱמֹר אֶל־טָחֵי תָפֵל וְיִפֹּל הָיָה גֶּשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַתֵּנָה אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ תִּפֹּלְנָה וְרוּחַ סְעָרוֹת תְּבַקֵּעַ: יב וְהִנֵּה נָפַל הַקִּיר הֲלוֹא יֵאָמֵר אֲלֵיכֶם אַיֵּה הַטִּיחַ אֲשֶׁר טַחְתֶּם: יג לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה וּבִקַּעְתִּי רוּחַ־סְעָרוֹת בַּחֲמָתִי וְגֶשֶׁם שֹׁטֵף בְּאַפִּי יִהְיֶה וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ בְּחֵמָה לְכָלָה: יד וְהָרַסְתִּי אֶת־הַקִּיר אֲשֶׁר־טַחְתֶּם תָּפֵל וְהִגַּעְתִּיהוּ אֶל־הָאָרֶץ וְנִגְלָה יְסֹדוֹ וְנָפְלָה וּכְלִיתֶם בְּתוֹכָהּ וִידַעְתֶּם

ל' ב' · ב' · ב' · ג' · ל' · ל' חס' וא' מלא כי התרפים · ד' · ב' · ל' · נס' · ל' · ג' · ג' · ב' · ל' חסר · ל' · ל' חס' . ל'

מַלְּתְהוֹן: ז הֲלָא נְבוּאָן דִשְׁקַר אִתְנַבֵּיתוּן וְקִסַּם כַּדְבִין אֲמַרְתּוּן וְאָמְרִין אֲמַר יְיָ וּמִן קֳדָם יְיָ לָא אִתְמַלַּל: ח בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְאִתְנַבֵּיתוּן שְׁקַר וְאַלֵּפְתּוּן כַּדְבִין בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלֵיכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: ט וּתְהֵי מְחַת גְבוּרְתִּי עַל נְבִיֵי שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן שְׁקַר וּמַלְפִין כַּדִיבִין בְּרַז טָב דִגְנִיז לְעַמִי לָא יְהוֹן וּבִכְתַב חַיֵי עָלְמָא דִכְתִיב לְצַדִיקֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא יִתְכַּתְבוּן וּלְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יֵעֲלוּן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים: י חֲלַף דְאִתְנַבִּיאוּ שְׁקַר וַחֲלַף דְאַטְעִיאוּ יַת עַמִי לְמֵימַר שְׁלָמָא וְלֵית שְׁלָם וְאִינוּן דָמַן לְדָבְנֵי מְחִיצָא וְשָׁיְעַ לֵיהּ טִין פַּטִיר דְלָא תְבֶן: יא אֱמַר לְדָבְנֵי מְחִיצָא וְשָׁיְעַ לֵיהּ טִין פַּטִיר דְלָא תְבֶן נָפִיל הוּא כְּעַן יְהֵי מְטַר מַגְבַּר וְיַת אַבְנֵי אֶלְגָבִישׁ יְחֲתָן וְרוּחַ עַלְעוֹלִין תְּבַזַע: יב וְהָא נְפַל כָּתְלָא הֲלָא יִתְאֲמַר לְכוֹן אָן שִׁיעָא דְשַׁעְתּוּן: יג בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַיְתֵי מַלְךְ דְתַקִיף כְּרוּחַ עַלְעוֹלִין בְּחֶמְתִּי וְעַמְמִין קְטוֹלִין כִּמְטַר מַגְבַּר בְּרוּגְזִי יֵיתוּן וּמַלְכָן דַחֲסִינִין כְּאַבְנֵי אֶלְגָבִישׁ בִּרְגַז לְשֵׁיצָאָה: יד וְאֶפְגַר יַת קַרְתָּא דְאִתְנַבֵּיתוּן בָּהּ נְבוּאָן דִשְׁקַר וְאַרְמִינַהּ לְאַרְעָא וְיִתְגְלוּן אוּשָׁהָא וְתַפֵּל. וְתִשְׁתֵּיצוּן בְּגַוָהּ

מצודת ציון

תוחלת ותקוה : (ט) בסוד · ענין קבוץ ואסיפה כמו בסוד משחקים (ירמי' ט): (י) הטעו · מל' טעות ומתעה : חיץ · הוא מל' מחיצה המוזכר בדרז"ל : טחים · ענין מריחה לסתום הנקב וכן וטח את הבית (ויקרא יד) : תפל · כל דבר שאינו מתוקן כל צרכו קרוי תפל כן היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו) : (יא) היה · כמו יהיה : שוטף · יורד בחוזק : ואתנה . כמו ואתן : אלגביש . הוא כמו שתי מלות אל גביש ור"ל אבני ברד דומות אל גביש והוא אבן יקר כמו ראמות וגביש (שם כח) : (יב) הקיר · הכותל והוא החיץ שזכר : (יד) והרסתי . מל' הריסה ונתיצה : ונגלה . מל' גלוי

מצודת דוד

כי גם הקסם לא אמרו באמת : האומרים . בדבריהם אמרו נאום ה' ולא כן הוא כי ה' לא שלחם : ויחלו . ר"ל ואיך א"כ מבטיחים תוחלתם אל העם שיתקיים הדבר שאומרים : (ז) מחזה · נבואת שוא נביאתם, כי לא היתה נבואה : ומקסם כזב . ר"ל אף הקסם אמרתם בשקר : (ח) הנני . הנה אני אלחם עמכם : (ט) ידי . מכת ידי : בסוד . לא יהיו בקבוצת עמי להכנס יחד עמהם להחשב עם ה' כמותם : ובכתב וגו' . להיות נכתב עמהם להחיות בעולם הנצחי כמ"ש כל הכתוב לחיים בירושלים (ישעיה ד) : לא יבאו · בתוך הבאים בזמן הגאולה : כי אני ה' . הנאמן לשלם גמול : (י) יען וביען · הכפל לחזק ולומר בעבור זה העון לבד ראוים הם לגמול העונש הזה : הטעו את עמי . היו מטעים אותם לאמר שלום יהיה לכם ובעבור זה אחזו בדרכם ולא עשו תשובה : ואין שלום · ר"ל ובשקר הבטיחו השלום כי אין שלום מיועד להם : והוא בונה חיץ . ר"ל מהנביאים ההם היה בונה חיץ שהוא כותל לבנים גרועה וקלושה והיא הנבואה שהיו אומרים : והנם . והנה הם טחים על הכותל טיח תפל שאינו מתוקן כהלכתו לייפות הכותל ולהחליקו ר"ל מייפים הנבואה במליצה נאותה ומזויפת לעשות מקובל על הלב : (יא) אמור וכו' ויפול · ר"ל אמור על טחי התפל למה אתה טחים הבנין הלא תדעו שיפול ולא יתקיים כלומר מה תועלת מיופי המליצה הלא אין ממש בנבואה : היה גשם שוטף : הנה אם יהיה גשם שוטף וכן אם אתן אני אבני אלגביש שתפולנה עליה וגם רוח סערה שתבקע את הקיר ר"ל אם יבוא אויב חזק יהיה א"כ נראה לכל בטול הנבואה : (יב) והנה נפל הקיר · כשיפול הקיר הלא יאמר מה תועלת היה בטיח ר"ל כשיבטול הנבואה הלא יאמר מה תועלת ביופי המליצה מיסב הדבור : (יג) ובקעתי . ר"ל כן אעשה ואבקע את הקיר בחמתי ע"י רוח סערה ובאפי יהיה עליה גשם שוטף ואבני אלגביש אוריד עליה בחמה לכלותה ר"ל אביא אויב חזק ויבוטל הנבואה : (יד) והגעתיהו · את הקיר אגיע עד הארץ כי תפול למטה : ונגלה יסודו . על כי תפול הכותל ממעל שעל היסוד יהיה א"כ נראה היסוד : ונפלה כאשר תפול הקיר אז גם אתם טחי התפל תכלו בתוכה רצה לומר כשיבוא האויב ויבוטל הנבואה.

רדק

אחד : (טו) וכליתי ואומר לכם . ואז אומר לכם אין הקיר ואין הטחים אותו והם נביאי ישראל הנבאים מלבם שנאמר משל זה עליהם וגם ישראל המחזיקים בידיהם והמקבלים דבריהם כלו בתוכם או נהרג או ברעב או בדבר : (טז) נביאי ישראל הנבאים . בפו"א הבי"ת וי"ת הקיר הראשון כותלא והשאר קרתא • ותרגם את הקיר אשר טחתם ית קרתא דאתנביתון בה נבואן דשקר וכן ובטחים אותו ואין לו טחים : (יז) ואתה . אחר שאמר לו להנבא על נביאי השקר אמר לו להנבא על נביאות השקר : המתנבאות מלבהן • ואומרות כי רוח ה' דבר בהן ומגידות עתידות ואומרו' זה יחי' וזה ימות וזה יבא לו כך וכך לטוב או לרע ועושות מעשה כשפים ואומרות כי בנבואה באה להן זה : (יח) ואמרת . הוי למתפרות כסתות • כסת היא כר שמשימים תחת הראש כששוכב אדם ופעמים אדם יושב עליו והנשים האלה היו עושות זה הענין בדרך כשפים והיו מתפרות כסתות על כל אצילי ידי מן השואלים בהן ומתקנות מספחות על ראש כל קומה מן השואלים בהם והיו אומרות להם כי על ידי אותם מעשים ודברים שהיו הן אומרות מודיעות להם את העתידות ומה שאמר קומה לפי שהיו מעמידות אותם על רגליהם בעוד שהיו עושות המעשה : אצילי ידי • כמו ידים וכן ואורגים חורי כמו חורים. וקרע לו חלוני כמו חלונים ואצילי הם בית השחי וכתיב על כל מרפקי ידיו והמרפק הוא בית השחי כמו שאמרו רבותינו ז"ל במשנה בפיו ובמרפק : המספחות כמו המטפחות והם הצעיפים שמכסות בהם הנשים את פניהן : לצודד נפשות . כי נפשות הצדיקים התמימים הם כאילו נתפשות במצודותיכן שאתן אומרות עליהן שתמותינה לפי שאינם שואלים בכן שידעו כי עון הוא ואף על פי כן הם מפחדים מדבריהן וסבורים כי הן יודעו' שעתידו' אבל לרשעי' המחזיקי' בידיהן ושואלין בהן ונותנין להן שכריהן אומרות להם שתחיינ' נפשות' ותבא להם טובה : הנפשות תצודדנה לעמי • הה"א לשאלה כמו הדרכי לא יתכנו וכי תחשבו שתצודדנה נפשות עמי והם התמימים : ונפשות לכנה תחיינה • ונפשות שהן לכן והם נפשות הרשעים תחיינה אותם כאילו בדבריכן נפשות תלויות להמית ולהחיות ויונתן תרגם הנפשות עמי אתון יכלן לאבדא ולקיימא הלא נפשתכון דילכן לא יכולתון לקיימא ויש מפרשים ונפשות לכנה תחיינה בשכר שהיו לוקחות במעשיכן : (יט) ותחללנה אותי אל עמי . כמו בעמי וכן ואל הארון כמו בארון והחלול שמשימין בטחונם ממני ובוטחים בדבריכן שהם כזב : בשעלי שעורים ובפתותי לחם • שכר מעשיהן שהשואלים בהם נותנים להם מלא אגרוף שעורים או פת לחם ויש מפרשים כי השעורים והלחם היו נותנות תוך הכסתות ובהם היו עושות המעשה : להמית נפשות אשר לא תמותנה • אלו הן נפשות הצדיקים : ולחיות נפשות אשר לא תחיינה • אלו נפשות הרשעים כי בעבור דברים לא תחיינה ולא תמותנה אבל אתן מכזבות להם למי שהם בעמי שומעי כזב : בכזבכם • הזי"ן בסגו"ל : (כ) לכן הנני אל כסתותיכנה • כמו הנני אליהם שפי'

תרגום

וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ טו וְיֵחוֹל רוּגְזִי בְּקַרְתָּא וּבִנְבִיֵי שִׁקְרָא דְאִתְנַבִּיאוּ בָהּ נְבוּאַן דְשִׁקַר וְיִתְאֲמַר לְכוֹן לֵית קַרְתָּא וְלֵית נְבִיֵי שִׁקְרָא׃ טז נְבִיֵי שִׁקְרָא דְיִשְׂרָאֵל דְמִתְנַבַּן עַל יְרוּשְׁלֶם וּמַטְעַן לָהּ בְּאוּלְפַן שְׁלָם וְלֵית שְׁלָם אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ יז וְאַתְּ בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל בְּנַת עַמָּךְ דְמִתְנַבְּיָן כִּרְעוּת לִבְּהוֹן וְאִתְנַבֵּי עֲלֵיהֶן׃ יח וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַי עֲלֵיהוֹן עַל דִמְחַטְטָן רְקִיעֵי חֲשׁוֹךְ עַל כָּל מַרְפְּקֵי יְדִין וְעָבְדִין פַּת כּוּמָרִין עַל רֵישׁ כָּל קוֹמָה לְאַבָּדָא נַפְשָׁן הַנַפְשָׁת עַמִּי אַתֵּן יָכְלָן לְאַבָּדָא וּלְקַיָּמָא הֲלָא נַפְשָׁתְכֵן דִילְכֵן הֲלָא יְכִלְתֵּין לְקַיָּמָא׃ יט וְאַחֲלְתֵּין רְעוּתִי בְּעַמִּי בִּשְׁעָלֵי סַעֲרִין וּבִמְנוּסִין דִלְחֵים לְאַמָּתָא נַפְשָׁן דְלָא חֲזֵי לְהֵין דִימוּתוּן לָא אַתֵּן מְמִיתָן וּלְקַיָּמָא נַפְשָׁן דְלָא חֲזֵי לְהֵין לְקַיָּמָא דְתִתְקַיְּמָן לָא אַתֵּין מְקַיְּמָן בְּכַדָבוּתְכֵין לְעַמִּי שָׁמְעֵי כַדְבִין׃ כ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל רְקִיעֵי חֲשִׁיכִין דְאַתֵּין מַטְעַן לְמֵימַר בְּהוֹן אֲנַחְנָא מְחַרְשָׁן יַת נַפְשָׁן לְאַבָּדָא וְאַפְסֵיק יָתְהֵין מֵעַל דְרָעֵיכוֹן וַאֲשֵׁיזֵיב יַת נַפְשָׁתָא דְאַתּוּן

יחזקאל יג

כִּי־אֲנִי יְהוָֹה׃ טו וְכִלֵּיתִי אֶת־חֲמָתִי בַּקִּיר וּבַטָּחִים אֹתוֹ תָּפֵל וְאֹמַר לָכֶם אֵין הַקִּיר וְאֵין הַטָּחִים אֹתוֹ׃ י' פסוקים אין ואין במצעות

טז נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבְּאִים אֶל־יְרוּשָׁלִַם וְהַחֹזִים לָהּ חֲזוֹן שָׁלֹם וְאֵין שָׁלֹם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ פסוק י"ג ל' חס' . ס'

יז וְאַתָּה בֶן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־בְּנוֹת עַמְּךָ הַמִּתְנַבְּאוֹת מִלִּבְּהֶן וְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶן׃ ג' ל' . ל' ; ז' וכל הכלויות דכו'

יח וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִֹה הוֹי לִמְתַפְּרוֹת כְּסָתוֹת עַל ׀ כָּל־אַצִּילֵי יָדַי וְעֹשׂוֹת הַמִּסְפָּחוֹת עַל־רֹאשׁ כָּל־קוֹמָה לְצוֹדֵד נְפָשׁוֹת הַנְּפָשׁוֹת תְּצוֹדֵדְנָה לְעַמִּי וּנְפָשׁוֹת לָכֶנָה תְחַיֶּינָה׃ ל' . ל' ; ל' ל' ; ל' • ל' ; ל' • ל'

יט וַתְּחַלֶּלְנָה אֹתִי אֶל־עַמִּי בְּשַׁעֲלֵי שְׂעֹרִים וּבִפְתוֹתֵי לֶחֶם לְהָמִית נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא־תְמוּתֶנָה וּלְחַיּוֹת נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא־תִחְיֶינָה בְּכַזֶּבְכֶם לְעַמִּי שֹׁמְעֵי כָזָב׃ ל' ; ל' ; ל' . ל' ; ל' ; ו"אבטע' כסיפ'כ

כ לָכֵן כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִֹה הִנְנִי אֶל־כִּסְּתוֹתֵיכֶנָה אֲשֶׁר אַתֵּנָה מְצֹדְדוֹת שָׁם אֶת־הַנְּפָשׁוֹת לְפֹרְחוֹת וְקָרַעְתִּי אֹתָם מֵעַל זְרוֹעֹתֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי אֶת־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר אַתֶּם ל' ומ"ל . ל' ; ל' • ט

תולדות אהרן ותחללנה • עירובין פד :

רש"י

ירושלים : (יח) הוי למתפרות כסתות . קופלא"ש בלע"ז כמין כסתות קטנות היו תופרות ותולות לנשאלים אליהם על אצילי ידיהם וקוסמות להם באותן כסתות קסם שקרי' ולמי שהם חפצות אומרות קסם טוב ולמי שרוצות אומרות קסם רע : אצילי . איישיל"ש בלע"ז : אצילי ידי . כמו אצילי ידים וכמו הלמי בדי (הושע יא) : ועושות המספחות . על ראשי האנשים אף הם לקסום בהם ולא ידעתי מה הם מתוך שנאמר וקרעתי אותם אומר אני שהן של בגד ויונתן תרגמו פת כומרים וכן תרגם במות טלואות מחפיין פת סומרים : המספחת • כמו ספחני נא (שמואל א ב) ליפאגמל"ן בלע"ז ויש לועזים פלטרמיי"ש בלע"ז : לצודד נפשו' בהן . הן צדות הנפשות לגיהנם שמחזיקות ידי הרשעים לקסום להם שלום ומרפות ידי צדיקים לקסום להם רעה : הנפשות תצודדנה וגו' . תמיה היא : ונפשות לכנה תחיינה • לכנה כמו לכם שאתנה נוטלות שכר על כך ומתפרנסות בכך : (יט) בשעלי שעורים . כמו מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ) אוגיאטוניה"ש בלע"ז • לשון אחר לשון מדה : ובפתותי לחם • היאנפלא"ש בלע"ז שאתן נוטלות בשכרכן : להמית נפשות אשר לא תמותנה . כלומר לאמר על נפשות אשר לא תמותנה הלו ימותו ולאמר' אל אשר לא תחיינ' יחיו כי קסמיכם שקר ועמי מקבלים את קסמי' כזב שלכם : (כ) לפורחות . להיות פורחות על ידיכן לגיהנם : ושלחתי את הנפשות . כתרגומו ואשזיב ית נפשתא דאתון מחרשן ית נפשיהן לאבדותא' : את נפשים את

יט פסוקים אין ואין במציעות פסוק וסימ' נמסר בסדר כי תשא : שלום ח' חסר בליש' בקריא.ה וסי' ולא יכלו דברו לשלם . ויעש שמואל את אשר דבר יי • וישם דמי מלחמה בשלם • ולא תוכר שיבתו בשלם שאול • ויהי שלם בין חירם ובין שלמה • ומי יסור לשאל לשלם לך . נביאי ישראל הנבאים דיחזקאל ב' בפסוק : אל עמי ד' וסימ' אני נאסף אל עמי : ותחללנה אתי אל עמי • ויקחני יי' מאחרי הצאן • בא הקץ אל ישראל אל • נחר ואל עמי

מצודת ציון

גלוי : (טו) וכליתי • ענין השלמה : (יח) למתפרות • מלשון תפירה : כסתות . כעין כרים העשוים למלאות המטה ובדרז"ל ובא למעטה בכרים ובכסתות (סוכה ג) : אצילי • הם בתי השחי תחת הזרועות וכן תחת אצילות ידיך (ירמיה לח) : ידי . כמו ידים ונפלה המ"ם וכן וקרע לו חלוני (שם כב) : המספחות • היא כמו מטפחות והוא כעין צעיף כמו והמטפחות והחריטים (ישעיה ג) ולפי שהן נדבקות ונצמדות על הראש אמר מספחות מלשון ספחני נא (ש"א ב) : לצודד • מל' צידה ולכידה : לכנה • שלכן : (יט) ותחללנה • מל' חלול ובזיון : בשעלי • כן יקרא האגרוף וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ) : ובפתותי . ענין חתיכות ופריסות כמו פתות אותה פתים (ויקרא ב) : (כ) שם • ר"ל בהם : לפורחות • מל' הפרחה ועפיפה : ושלחתי • כן יאמר

על

מצודת דוד

הנבואה אז יכלו הנביאים ההם : כי אני ה' • הנאמן לשלם גמול : (טו) וכליתי • אשלים את חמתי בקיר ר"ל אבטל את כל דברי הנבואה : ובטחים ר"ל בהנביאים המייפים נבואת השקר במליצ' נאותה ומזויפת : ואומר לכם . אז אומר לכם אין הקיר ר"ל הנה לא נתקיימה הנבואה ואין הקומה אל הטחים אותו הם הנביאים ההם כי אז יכלו גם המה : (טז) נביאי ישראל . יפרש אמריו לומר הבונים והטחים הם נביאי ישראל וכו' : חזון שלום . נבואה המבשרת שלום : ואין שלום . ר"ל ובשקר יבטיחו כי אין שלום מיועד להם : (יז) המתנבאות מלבהן . אשר בודות מלבהן ואומרות בנבואה : (יח) הוי למתפרות כסתות . יש להתאונן על המתפרות כסתות וכו' כן היה דרכם לתפור כסתות קטנות והיו תולות להנשאלין על אצילי ידיהם ובאותן כסתות היו קוסמות ולמי שחפצות אומרות קסם טוב ולמי שחפצות אומרות קסם רע : על כל וגו' . על הנשאלין : ועושות המספחות • כעין מטפחות היו עושות לקסום קסמיה להשימם על ראש כל קומה ר"ל על ראש כל אדם הבאים לשאול קסמים (ויקרא האדם קומה על כי הוא לבד הולך בקומה זקופה ולא כן שאר הבריות) : לצודד נפשות . ר"ל לרמות אותם להביא עליה' עון אשמה במה שמאמינים בקסמים : הנפשות • וכי מהראוי לצוד נפשות של עמי להחטיאם בעון הקסם ולהחיות בזה נפש עצמיכן לקחת על זה שכר להתפרנס בה וכי הגון הדבר שבעבור השכר תחטיאו אנשים : (יט) ותחללנה . אתן מחללים אותי בפני עמי להסיר מלבם בטחון ה' ולפנות אל הקסם ואת זה תעשו בשכר מלא אגרוף שעורים ובחתיכות לחם : להמית נפשות . לקסום שוא לשפוט מיתה על נפשות אשר באמת לא תמותנה ולשפוט החיים על נפשות אשר באמת לא תחיינה ולא יהיה א"כ כדבריכן : בכזבכם • ר"ל הדברים האלה תאמרו ותשפטו בעת תכזבו אל עמי השומעים כזב ומאמינים לה : (כ) הנני . הנה אני אפנה אל הכסתות שלכן אשר אתן מצודדות עמהם

את

מְצֹדְדוֹת אֶת־נְפָשִׁים לְפֹרְחֹת׃ כא וְקָרַעְתִּי אֶת מִסְפְּחֹתֵיכֶם וְהִצַּלְתִּי אֶת־עַמִּי מִיֶּדְכֶן וְלֹא־יִהְיוּ עוֹד בְּיֶדְכֶן לִמְצֻדָה וִידַעְתֶּן כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ כב יַעַן הַכְאוֹת לֵב־צַדִּיק שֶׁקֶר וַאֲנִי לֹא הִכְאַבְתִּיו וּלְחַזֵּק יְדֵי רָשָׁע לְבִלְתִּי־שׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרָע לְהַחֲיֹתוֹ׃ כג לָכֵן שָׁוְא לֹא תֶחֱזֶינָה וְקֶסֶם לֹא־תִקְסַמְנָה עוֹד וְהִצַּלְתִּי אֶת־עַמִּי מִיֶּדְכֶן וִידַעְתֶּן כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

יד א וַיָּבוֹא אֵלַי אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי׃ ב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ג בֶּן־אָדָם הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הֶעֱלוּ גִלּוּלֵיהֶם עַל־לִבָּם וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנָם נָתְנוּ נֹכַח פְּנֵיהֶם הַאִדָּרֹשׁ אִדָּרֵשׁ לָהֶם׃ ד לָכֵן דַּבֵּר־אוֹתָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַעֲלֶה אֶת־גִּלּוּלָיו אֶל־לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו וּבָא אֶל־הַנָּבִיא אֲנִי יְהוָה נַעֲנֵיתִי לוֹ בָהּ בְּרֹב גִּלּוּלָיו׃ ה לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם אֲשֶׁר נָזֹרוּ מֵעָלַי בְּגִלּוּלֵיהֶם כֻּלָּם׃

מְחַרְשָׁן יַת נַפְשֵׁיהֶן לְאַבָדוּתְהָא׃ כא וְאַפְסֵיק יַת פַּת כּוּמְרֵיכוֹן וַאֲשֵׁיזֵיב יַת עַמִּי מִידְכוֹן וְלָא יִתְמַסְרוּן עוֹד בִּידְכוֹן לְאִשְׁתֵּיצָאָה וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ כב חֲלַף דְּאַכְאֵיתֵין לֵב זַכָּאֵי לְמֶהֱוֵי שְׁקַר וּמִן קֳדָם מֵימְרִי לָא אִתְכְּהֵי וּלְתַקָּפָא יְדֵי רַשִׁיעָא בְּדִיל דְּלָא לְמֵיתַב מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא לְקַיָּמוּתֵיהּ׃ כג בְּכֵן שְׁקַר לָא תִתְנַבְּאוּן וְאוּלְפַן לָא תִילְפוּן עוֹד וַאֲשֵׁיזֵיב יַת עַמִּי מִידְכוֹן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ א אֲתוֹ לְוָתִי גַּבְרִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וִיתִיבוּ קֳדָמָי׃ ב וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ ג בַּר אָדָם גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין אַסִּיקוּ פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן עַל לִבְּהוֹן וְתַקְלַת חוֹבֵיהוֹן יְהַבוּ לָקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן הַאִשְׁתְּאָלָא יִשְׁתְּאַל בְּמֵימְרִי לְהוֹן׃ ד בְּכֵן אִתְנַבֵּי לְהוֹן וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל דִּי יַסִּיק פּוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ עַל לִבֵּיהּ וְתַקְלַת חוֹבֵיהּ יְשַׁוֵּי לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי וְיֵיתֵי לְוָת נְבִיָּא אֲנָא יְיָ מִשְׁתְּאֵיל לֵיהּ בְּמֵימְרִי דְּאָתֵי לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָמַי אַף עַל גַּב דְּמִתְעָרֵיב בְּסַגִּי פּוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ׃ ה בְּדִיל לְקָרָבָא יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִתַּן תְּיוּבְתָּא בְּלִבְּהוֹן דִּסְטוֹ מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְאִסְתְּאָבוּ בְּפוּלְחַן

בא ק'

רש"י

ספי' ודגש סמ"ך בשתותיכנה לתפארת הקריאה כדגש קו"ף מקדש ס': לפורחות · להיות פורחות בדבריכם שתאמרו שימותו : וקרעתי אותם מעל זרועותיכם · הם אצילי ידים שנקר ואמר זרועותיכם ואף שהיו על זרועות השואלים אותם בהם הם כאילו זרועותיכם כי כן היו עושות בהם המעשה ויש אומרים כי בזרועות המכשפות היו תלויות אלה הכסתות : ושלחתי את הנפשות · אשלח אותן חפשי מידכן אשר אתן מצודדות אותן : את נפשים · בא מקובץ בלשון זכרים כמו פלגשים : (כא) וקרעתי את מספחותיכם וכן אקרע מספחותיכם שהייתן משימות על ראש כל קומה וקריעת הכסתות והמספחות' הוא כליון הנשים המכשפות ומיתתן וכיון שיבטלו הן יבטלו מעשיהן : למצדה · חסר וי"ו : (כב) יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו · שהיה הצדיק נתפחד מדבריהם כמו שפירשנו וכן היו מכאיבות אותו בשמי שקר כי אני לא דברתי להן : ולהחזק ידי רשע · כמו כן שהיו אומרות לו שיחיה : הכאות : ענין כאב כמו ונכאה לבב : מדרכו הרע · כן ימצא פעמים דרך לשון זכר

את אנשים להיות חפשות פורחות : (כב) יען הכאות לב צדיק שקר · כשאתן קוסמות לו רעה הוא מצטער ולבו נכאה : (א) ויבא אלי אנשים · כולם בלב אחד לרעה לכך נאמר ויבוא · ומדרש אגדה אומר על שם שהקב"ה גלה אזן הנביא תחלה שהם יבואו אליך פלוני ופלוני : (ג) העלו גלוליהם על לבם · לבם אל גלוליהם לעבוד : נתנו נכח פניהם · להיות להם עכו"ם תמיד למורא ולאלוה : האדרש אדרש · בתמיה כי אני אדרוש להם ואשיב את דבריהם הרבה תמיהות מתקיימות : (ד) נעניתי לו · שויי"ש רפונדו"ן בלע"ז אע"פ שהוא בא לפני ברוב גלוליו כן ת"י : (ה) למען תפוש את בית ישראל וגו' · בדיל לקרבא ית בית ישראל למתן תיובתא בלבהון : נזורו · כמו נזיר אחיו (בראשית מט) שוריי"ם אשיברי"ן בלע"ז : סוטו

רד"ק

כמו זה הדרך לכו בו: (כג) לכן שוא · מבואר הוא ויש מפרשים הענין הזה בדרישת המתים שהיו הנשים בעלות אוב מעלות נפשות המתים בדבריהן ומפרש' לפורחות בעבור אותן נפשות שאומר שהיו מעלות מקבריהן ופורחות באויר : (א) ויבא אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני · אמר הנביא הכלות נבואה זו באו אלי אנשים מזקני הגולה וישבו לפני שהיו מראים עצמם שבאים לדרוש את ה' והאל גלה אלי את לבבם ואמר ויבא לשון יחיד על רבים להודיע כי בהסכמה אחת ובלב אחד באו כלם על זה : וישבו · (ג) בן אדם · האדרש אדרש להם · האלפין בחירק הראשון מקור בחולם והאל"ף במקום ה"א כי כבד על הלשון לקרא שני ההי"ן כאחד והוא בחולם בשקל הנתון תנתן ואמר וכי אדרש להם אחר שלבם אל גלוליהם לא אדרש וקבול הדרישה היא לתת שאלתם : (ד) לכן דבר אותם · עמם כמו אתם: נעניתי לו בה ברוב גלוליו · ונעניתי לו אבל לא נדרשתי לו אבל אענה לו ואשיבנו על דבריו כדי לגלות צפון לבו אבל לא אדרש לו לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו ונענתי לו ונענה לו צריכים פירו' לפי בנינם ולפי ענינם כי נענתי ונענה הם מבנין נפעל והאל הוא הפועל בענותו הצועק אליו כמו שאומ' ענני ה' ענני אשר יענה באש הוא האלהים והאדם הצועק הוא נענה כמו שאמר כן אלך תמם לא אענה הנה כי האל הוא העונה והאדם הוא הנענה ואיך אמר הנה על האל יתברך נענתי ונענה נאמר כי הטעם לפי שלשון מענה הוא על שני פנים והאחד הוא תחלת הדבור כמו ויען איוב הראשון וענית ואמרת והשני הוא לשון השבת הדבור והוא הנמצא ברוב כשאמר כי הקדוש ברוך הוא הוא העונה כן הוא לקורא ולצועק וכשאמר עליו נענתי ונענה הוא נענה לעונה אליו והוא הקורא והצועק : בה · כתי' בה"א וקרי בא"ף כי אותיות אהו"י מתחלפו' ופי' בעבור שבא ברוב גלוליו אענה לו כדי לגלות צפון לבו וזהו שאמר אחריו : (ה) למען תפוש את בית ישראל בלבם · שהם מכסים את לבם ממני ואני אתפשם בלבם שאגלה להם גלולי לבם ומחשבות' הרעה ויונתן תרגם אני ה' נעניתי לו בה ברוב גלוליו אנא ה' משתאיל ליה במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אע"ג דמערב בסגי פולחן טעוותה ותרגם למען תפוש בדיל לקרב' ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבהון דסטו מבת' פולחני ואיסתאבו בפולחן טעוותהון כולהון ורבותינו ז"ל פירשו למען תפוש את בית ישראל בלבם כי בעכו"ם מחשבה רעה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה כי הם לא היו עובדים עכו"ם אחר שגלו אלא לפי שהיו חושבים עליה עדיין חשבה עליהם כאילו עבדוה : נזורו · אפשר שהנו"ן שרש ויהי' מן סקל

ידו גורל : וידעתן ב' בנו"ן וסי' וקרעתי את מספחתיכם · לכן שוא לא תחזנה וקסם · וא' ידעתן ואתנה ידעתן : ויבא ח' דמיין ויבאו וסבירין ויבא וסי' נמסר בסדר שלח לך : נענתי ב' וסי' אני ה' נעניתי לו בה ברב · נעניתי עד מאד: בלבם ט' בקריא' וסימ' החיל אשר נגע אלהים בלבם · עם תורתי בלבם · למען תפוש את בית ישראל · ולא זעקו אלי בלבם · ואמרו אלפי יהודה בלבם · אל יאמרו בלבם האח · חרבם תבוא בלבם וקשתותם . אמרו בלבם נינם יחד · גם את

תולדות אהרן תפוש קדושין לט · מ חולין קמב :

מצודת דוד

את הנפשות להמית אנשים להוציא ולהפריח מהם נפשותם : וקרעתי · כי אקרע אותם מעל הזרועות אשר שמתן עליהם אותם הכסתות ר"ל שתחרב ירושלים ותתבטל כל התחבולות והכזבים כאלו יקרעו מעל הזרועות והיו כלא היו : ושלחתי · אז אשלח חפשי את הנפשות אשר אתם מצודדות ר"ל אז לא תוכלו עוד לרמות ולהמית : את נפשים לפורחות · אמר לתוספת ביאור את הנפשות הנצודות בידכן להוציאן ולהפריחן מן הגוף להיות אבודות בעוונם אותם אשלח חפשי : (כא) וקרעתי וגו' · ר"ל גם התחבולה של המספחות תתבטל כאלו אקרעם והיו כלא היו : והצלתי וגו' · לבל יהיו נלכדים בידכן להכשילם בעון הקסם ולתוספת ביאור אמר ולא יהיו עוד בידכן להיות נצודים : כי אני ה' · שהכל בידי : יען · בעבור שהיו משברות לב צדיק לצערו באמרי שקר שאמרו לו מות תמות : ואני · אבל אני לא הכאבתי לבו כי לא גזרתי עליו המיתה : ולחזק · והיו עוסקות לחזק ידי רשע להבטיחו על השלום והיה זה סבה לבלתי ישוב מדרכו הרע להשיב החיים ע"י התשובה וא"כ עשו רעה גם לצדיק גם לרשע : (כג) לא תחזינה · לא תנבאו עוד שוא : וקסם וגו' · מוסב על שוא לומר וקסם שוא לא תקסמנה : והצלתי וגו' · לבל יהיו נלכדים בידכן : כי אני ה' · שהכל בידי : יד (א) ויבא אלי · באו אלי קבוצות אנשים מזקני ישראל : וישבו לפני · התעכבו לפני : (ג) העלו וגו' · ר"ל מחשבות לבם לעבודת כוכבים ונגד פניהם נתנו מכשול עון העבודה כוכבים כאומר לא במחשבה לבד כי עושים גם בפועל : האדרש · וכי מהראוי שאהיה נדרש להם למלאת משאלותם כחפצם : (ד) דבר אותם · דבר עמהם : ובא אל הנביא · לשאול ממנו דבר ה': נעניתי לו · לקבל מענהו אמר לו להשיב עליו עם כי בא לשאול במחשבות רוב גלוליו: (ה) למען תפוש · ר"ל לא אשיב לשאלתו כשאלתו רק למען לתפוש אותם בלבותם להקריב

מצודת ציון

על דבר הנעזב לרצון עצמו וכן קן משולח (ישעיה טז) : (כא) למצדה · מל' צדיה ולכידה : (כב) הכאות · ענין שבירה כמו ונכאה לבב (תהלים קט) : הכאבתיו · מל' מכאוב וחלי : (ג) נוכח · נגד כמו לנוכח אשתו (בראשית כה) : (ד) נעניתי · ענין אמירה כמו ומה' מענה לשון (משלי טז) ור"ל אקבל מענהו ודוגמתו ונעתר להם (ישעיה יט) ופי' יקבל עתר תפלתם : (ה) תפוש · ענין אחיזה : נזורו · ענין הפרשה כמו נזורו אחור (שם א) : (ז) נענה · אקבל המענה

י"א בטעם בסיפרא ו לָכֵן אֱמֹר ׀ אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מֵעַל
ג' כ"כ גִּלּוּלֵיכֶם וּמֵעַל כָּל־תּוֹעֲבֹתֵיכֶם
הָשִׁיבוּ פְנֵיכֶם׃ ז כִּי אִישׁ אִישׁ
ג' מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמֵהַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר
ג' : ז' בְּיִשְׂרָאֵל וְיִנָּזֵר מֵאַחֲרַי וְיַעַל גִּלּוּלָיו
אֶל־לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנוֹ יָשִׂים נֹכַח
פָּנָיו וּבָא אֶל־הַנָּבִיא לִדְרָשׁ־לוֹ בִי
ב' נגע והוא אֲנִי יְהֹוָה נַעֲנֶה־לּוֹ בִּי׃ ח וְנָתַתִּי
ג' וכתיב כן פָנַי בָּאִישׁ הַהוּא וַהֲשִׁמֹתִיהוּ לְאוֹת
וְלִמְשָׁלִים וְהִכְרַתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי
ג' ר"פ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃ ט וְהַנָּבִיא
ג' . ג' כִי־יְפֻתֶּה וְדִבֶּר דָּבָר אֲנִי יְהֹוָה
ג' פִּתֵּיתִי אֵת הַנָּבִיא הַהוּא וְנָטִיתִי
ג' אֶת־יָדִי עָלָיו וְהִשְׁמַדְתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי
יִשְׂרָאֵל׃ י וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם כַּעֲוֺן
הַדֹּרֵשׁ כַּעֲוֺן הַנָּבִיא יִהְיֶה׃ יא לְמַעַן
לֹא־יִתְעוּ עוֹד בֵּית־יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרַי
ב' וְלֹא־יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּכָל־פִּשְׁעֵיהֶם
וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם
לֵאלֹהִים נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
יב וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
ס"א בסיפרא יג בֶּן־אָדָם אֶרֶץ כִּי תֶחֱטָא־לִי לִמְעָל־
י"ו חסר את ג' בטעם מַעַל וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיהָ וְשָׁבַרְתִּי
ג' לָהּ מַטֵּה־לָחֶם וְהִשְׁלַחְתִּי־בָהּ רָעָב
וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ יד וְהָיוּ
שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ
ג' חסר . ד' דָּנִאֵל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְצִדְקָתָם יְנַצְּלוּ

טַעֲוָתְהוֹן כּוּלְהוֹן׃ ו בְּכֵן אֱמַר
לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי וְאַעְדוּ
מִנְּכוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן וְיַת כָּל
חוֹבֵי פּוּלְחַן טַעֲוַת תּוֹעֲבָתְכוֹן
אַרְחִיקוּ מִקְּבֵיל אַפֵּיכוֹן׃ ז אֲרֵי
גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן
גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל
וְיִסְטֵי מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְיַסִּיק
פּוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ עַל לִבֵּיהּ
וְתַקְלַת חוֹבוֹהִי יְשַׁוֵּי לָקֳבֵיל
אַפּוֹהִי וְיֵיתֵי לְוַת נְבִיָּא
לְמִשְׁאַל לֵיהּ בְּמֵימְרִי אֲנָא יְיָ
מִשְׁתְּאֵיל לֵיהּ בְּמֵימְרִי׃ ח וְאֶתֵּן
רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וַאֲשַׁוֵּינֵיהּ
לְאָת וּלְמַתְלִין וַאֲשֵׁיצֵינֵיהּ מִגּוֹ
עַמִּי וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
ט וּנְבִיָּא אֲרֵי יִטְעֵי וִימַלֵּיל
פִּתְגָמָא אֲנָא יְיָ אַטְעֵיתִי יַת
נְבִיָּא הַהוּא וַאֲרֵים יַת מְחַת
גְּבוּרְתִּי עֲלוֹהִי וַאֲשֵׁיצֵינֵיהּ
מִגּוֹ עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ י וִיקַבְּלוּן
חוֹבֵיהוֹן כְּחוֹב דְּאָתֵי לְמֵילַף
וְלָא אֲלִיף כְּחוֹב נְבִיֵּי שִׁקְרָא
יְהֵי׃ יא בְּדִיל דְּלָא יִטְעוּן עוֹד
בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנִי
וְלָא יִסְתָּאֲבוּן עוֹד בְּכָל
מִרְדֵיהוֹן וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם
וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים׃ יב וַהֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃
יג בַּר אָדָם אַרְעָא אֲרֵי תֵיחוֹב
קֳדָמַי לְשַׁקְרָא שְׁקַר וַאֲרֵים
מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלַהּ וְאֶתְבַּר בַּהּ סְעֵיד מֵיכְלָא וַאֲשַׁלַּח בַּהּ
כַּפְנָא וַאֲשֵׁיצֵי מִנַּהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ יד וִיהוֹן תְּלָתָא
גַּבְרַיָּא הָאִלֵּין בְּגַוַּהּ נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב אִינוּן בִּזְכוּתְהוֹן

רדק

הקל מגזר' פעול בשקל ולא יכלו מענין וינזרו מקדשי בני ישראל או יהיה מבנין נפעל משרש זור מענין זר : (ו) לכן · שובו והשיבו . לזקני ישראל אומר שובו והושיבו נשיכם ובחוריכם : השיבו פניכם · שלא יהיו הגלולים נכח פניכם כמו שהיו : (ז) כי איש . ומהגר אשר יגור בישראל · זכר הגרים נראה כי מן הכשדים שבו לדעת ישראל משגלו ישראל לתוכם כי ראו כי אלהי ישראל בתוכם אלהי אמת וכי הביא אליהם כל אשר דבר בעזבם את תורתו : ובא אל הנביא לדרוש לו בי · לדרוש לנביא בעבורי שאתן שאלתו : אני ה' נענה לו בי אני ה' אענהו בעבור שמי כדי שאגלה לו לפון לבו הרע אבל לא אדרש לו לתת שאלתו אבל הפך שאלתו אתן לו שאתן פני בו : (ח) ונתתי פני · כאדם שאומר פונה אני מכל עסקי ואעסוק בזה או יהיה כתרגומו ואתן רוגזי כמו ופניה לא היו לה עוד אכפרה פניו : והשימותיהו לאות ולמשלים · מהרעה הגדולה שאביא עליו יהיה לאות ולמשל על דרך היינו משל בגוים : (ט) והנביא כי יפתה · אמר וכן יהיה עונש הנביא כי יפתה והענין הזה כענין מי יפתה את אחאב והוא הערת רוח התפן כי נביא השקר ההוא חייב מיתה בדברים יעשה אותם בסתר כמו שראינו באחאב בן קוליה וצדקיהו בן מעשיה שהיו מנאפים את נשי רעיהם וכן דברים רעים אחרים בסתר היו עושים אלה הנביאים וכדי לגלותם לבני אדם מביא האל יתברך על ידם כשלון ועל ידי עוברי עבירה בסתר בענינים רבים ואחד מהם זה הענין נביאי השקר שהיו מתפארים בנבואה והאל העיר תפלם בזה כדי להודיע שקריהם ופחזותם ובבא להם העונש מאת האל יתברך יצדיקו בני אדם עליהם את הדין וזהו שאמר אני השם פתיתי את הנביא ההוא וזהו טעם והאלהים אנה לידו וכן פירש אדוני אבי ז"ל ודומה לזה וחזקתי את לב פרעה ור' סעדיה ז"ל פיר' פתיתי בארתי וגליתי עליו שהוא מפתה : פתיתי · בצרי התי"ו עי"ן הפעל : (י) ונשאו · כעון הדורש כעון הנביא · כמו כעם ככהן כעבד כאדוניו והדורש הוא שזכר למעל' שדורש בנביאי האמת ולבו רע ותרגם יונתן כעון הדורש כתו' דאתי למילף ולא אליף : (יא) למען · מבואר הוא : ויהי · (יג) בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל · לא בעבור כל חטא אשלח להם העונש הגדול אלא כשיהיה החטא למעל מעל לכחש בי וביכולתי שיאמרו לית דין ולית דיין כאנשי סדום ועמורה : ונטיתי ידי עליה · בשדפון וירקון או ארבה על העבים ואמנע מהמטיר עליהם מטר : אדם ובהמה · הבהמה לעונש האדם : (יד) והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל ואיוב · דנאל חסר היו"ד וכן האחר הנזכר בפרשה הנה חכם אתה מדנאל והיו"ד נקראת אע"פ שאינה כתובה כיו"ד ירושלם והאל"ף נחה כי הצרי תחת היו"ד והיו"ד דגושה וזכר אלה השלשה צדיקים לפי שכל אחד מהם ראה שלשה עולמו' בנוי וחרב ובנוי נח ראה העולם בנוי וראהו חרב במבול וראהו בנוי דניאל ראה

בית

רשי

(ו) שובו · מדרכיכם : והשיבו · את לבבכם : מעל גלוליכם · אשר העליתם אל לבבכם השיבו פניכם · אשר שמתם מכשול עונותיכם לנכחם : (ז) נענה לו בי · משתאיל ליה במימרי אדרש לו : (ח) ונתתי פני באיש ההוא · אחרי כן אם לא ישמע אל דברי הנביא : פני · מישאירא"ש בלע"ז : והשימותיהו · תרגום יונתן ואשצינה : (ט) והנביא כי יפותה ודבר דבר שאינו אמת : פתיתי · פתחתי לו פתח לאיזו שילום ומכאן יש לומר בא ליטמא פותחין לו : (י) כעון הדורש כעון הנביא כתוב דאתי למילף ולא אליף כתיב נביי שקרא יהי : מסה להם · מגפה להם : (יד) נח דניאל ואיוב · לפי שאלו שלשה ראו שלשה עולמות נח ראה העולם בנוי וחרב ובנוי ודניאל את בית המקדש או את עצמו התחלה שר על כל השרים סוף הושלך לגוב אריות וחזר לגדולתו וכן איוב ראה את עצמו מיושב וחרב ומיושב לפיכך הביאו דוגמא לדורו של יכניה שראו את הבית בבנייתו ובחורבנו ובנין שני וכן אמר להם הקב"ה חיבה יתירה אני מראה לכם אתם יכניה וגלותו אילו תחטא לי ארץ מארבעה שפטים וגזרתי עליהם אחת מארבעת שפטים אלה או רעב או חיה רעה או חרב או דבר כמו שמפורש בפרשה זו זה אחר זה ושלשה הצדיקים אלו בתוכה לא יצילו לא בן ולא בת ואני אביא ארבעתן על ירושלים ואשאיר לכם מבניכם אשר שם ואע"פ שאינכ' בתוכם ולא שהם ראוים להצלה אלא לנחם אתכם כשיגלו אליכם ותראו מעשיהם הרעים ותתנחמו על הרעה אשר הבאתי עליהם כי תראו שלא היו כדי להצלם עוד · (הרי זה מהלך סדר פרשה זו כולה לשון זה אין ליישב ונראה שטעו לפני הרב ועוד נראה שבספר זה חסר

העלם נתן בלבם : והנביא ג' ר"פ בקריאת וסימ' והנביא ההוא או חולם חלום · והנביא והכהן והעם · והנביא כי יפתה ודבר דבר : יטמאו ב' בחירק תחת יו"ד וסי' למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי ולא יטמאו עוד בגלולים · ואינון מנא"ב מן ב"ב י' ברישהון : והשלחתי ג' וסימ' נמסר בסדר בחקתי : דנאל ג' חסר יו"ד וסימ' חכם אתה מדנאל · והיו שלשה האנשים האלה בתוכה · ונח דנאל

מצודת ציון

המענה : (ח) פני · ענין כעס כמו אכפרה פניו (בראשית לב) ע"ש שהכעס ניכר בפני האדם : והשמתיהו · מל' שממון : (ט) יפותה · מל' פתוי והסתה : והשמדתי · ענין אבדון וכליון : (י) ונשאו · מל' משא והסבל : כעון הדורש כעון הנביא · בא בשני כפ"י הדמיון להורות על דמיון גמור וכן כמוך כפרעה (שם מד) : (יא) יתעו · מל' תועה ועניינו ההולך בדרך שאינו ישר : (יג) למעל מעל · ת"א ישקר שקר · מטה לחם · על כי הלחם ישען ויסעד לבב אנוש

מצודת דוד

אלי אשר כולם פרשו מעלי במחשבות גלוליהם כי בראותם שאקבל מעם ואשיבם ידעו שיש אלהים בישראל : (ו) שובו · אתם עצמיכם : והשיבו · את נשיכם ובניכם : השיבו פניכם · לבל תסתכלו בהם וכאומר אם כן יעשו אז אשיב על מענם למלאותם : (ז) לדרש לו בי · לדרוש את הנביא בדברי : נענה לו בי · אקבל שמענה אשר לו להשיב עליו בעבור כבוד שמי : (ח) ונתתי פני · ר"ל לומר אולם לא למלאות שאלתו כי אדרבה עוד אתן פני באיש ההוא ואתן אותו לשממה להיות למופת לבני מרי שלא יהיו כמוהו לדרש בדבר ה' במחשבת עבודת כוכבים : ולמשלים השממון שיבוא עליו יקחו משל להדמות אליו שוממות אחרות : כי אני ה' נאמן לשלם גמול : (ט) והנביא כי יפתה · שהדורש יהיה נפתה מלבו וידבר דברו מגמתו להשיב אל השואל שימלא שאלתו : אני · כמו שאני ותחסר ה"א השימוש וכמוהו רבים ור"ל הלא אני ה' פתיתי את הנביא לדבר שקר בתמיה שלא הבחירה חפשית ולכן אטה ידי עליו להכותו ואשמידו מתוך עמי ישראל : (י) ונשאו עונם · הם יסבלו גמול עוונם זה כזה : כעון הדורש · כגמול עון הדורש בדבר ה' במחשבת עבודת כוכבים כן יהיה גמול עון הנביא המשקר : (יא) למען לא יתעו וכו' · כשיראו שאני משלם גמול : והיו לי לעם · אז יהיו נקראים עמי : לאלהים · לשליט ולהושיעם : (יג) למעל מעל · ר"ל אם החטא יהיה לכחש בי ולשקר בי : ונטיתי · אז אטה ידי עליה להכותה ואשבור לה משען לחם ולתוספת ביאור אמר והשלחתי בה רעב והכרתי כי ימותו ברעב : (יד) והיו · ואף אם יהיו בארץ הזאת שלשה האנשים הצדיקים האלה והם נח דניאל ואיוב : המה בצדקתם · ר"ל מדת הדין

סוף

חבר אחת מארבע שפטים מאז ועד אז · (ס"א מאו ועד או) ל"א ארץ כי תחטא לי וגומר והיו שלשת האנשים האלה בתוכ' נח דניאל ואיוב לפי ששלשת האנשים האלה הצילם הקב"ה משלשת (מארבעת) שפטים שאלה הזכיר הכתוב את אלו נח נצלם משלשתן מחיה רעה מנין אתה אומר בשעה שנכנס לתיבה בקשו כל החיות ליכנס ולא הניח הקב"ה דכתיב ויסגור ה' בעדו (שם ז) אין ויסגור אלא מחית כד"א וסגר פום אריותא ולא חבלוני (דניאל ו) ארי בא ליכנס והיו שיניו כהות דוב בא ליכנס והיו רגליו מתערסלות כו' בב"ר מן הרעב מנין שנא' מן האדמה אשר אררה (בראשית ה) לא ולמד בב"ר במקום שחושב עשרה רעבון שירדו לעולם ותמצא שבימי נח היה אחד מהם ומביא ראיה מן האדמה אשר אררה · מן החרב זה המבול ועוד שהיו דורו מבקשין ליזווג לו והיו אומרים אין אנו מניחין אותו ליכנס אלא שהצילו הקב"ה אמר הקב"ה אין אני מניחו ליכנס אלא בחצי היום ודרגים לי' יתלל הה"ד בעצם היום הזה בא נח (שם ז) בעצומו של יום דניאל בשעה שנכנס נבוכדנצר להיכל בימי יהויקים והרג יהויקים והיה לדניאל והגלה לדניאל הגלה שלומי' לפי שמלאו מלא רוח הכמה · מן הרעב שהרי עד שלא נכבשה ירושלים בימי יהויקים צר עליה נבוכדנצר ג' שנים שנאמר ויהי הרעב גדול בעיר (מלכים ב ה) וגם (בירמיה נב) ויחזק הרעב · מן החיות מנין וסגר פום אריותא (דניאל ו) ולא חבלוני וכן אתה מוצא איוב שנמלט משלשתן מן הרעב מנין לדברי האומר איוב בימי יעקב היה מלינו שהיה רעב בימיו · מן החיה מנין דכתיב ומקנהו פרץ בארץ פרץ גדרו של עולם · מן החרב מנין יפלח כליותי ולא יחמול : (יד) והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם · מפני מה לא הוזכרו במיתת הרעב בנים ובנות שלא נאמר בהם אם בנים אם בנות ינצלו כמו שהוזכרו בשני שפטים האחרוני' דוגמא לדניאל שהוא אחד מהם והוא היה מדורו של יכניה ולא נמלטו עמו לא בנים ולא בנות ועליו נתנבא ישעיה (נו) כה אמר ה' לסריסי' אשר ישמרו את שבתותי : (טו) לו חיה · אם חיה : חרב · גייסות למלחמה : (כא) שפטי · משפטים

נַפְשָׁם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ טו לוּ־חַיָּה כ"ג
רָעָה אַעֲבִיר בָּאָרֶץ וְשִׁכְּלָתָּה וְהָיְתָה ג' ומ"ל
שְׁמָמָה מִבְּלִי עוֹבֵר מִפְּנֵי הַחַיָּה׃ ה' מ"ל
טז שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ
חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־בָּנִים
וְאִם־בָּנוֹת יַצִּילוּ הֵמָּה לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ
וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה שְׁמָמָה׃ יז אוֹ חֶרֶב
אָבִיא עַל־הָאָרֶץ הַהִיא וְאָמַרְתִּי
חֶרֶב תַּעֲבֹר בָּאָרֶץ וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה
אָדָם וּבְהֵמָה׃ יח וּשְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים ל' ר"פ
הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי
יְהוִה לֹא יַצִּילוּ בָּנִים וּבָנוֹת כִּי הֵם
לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ׃ יט אוֹ דֶּבֶר אֲשַׁלַּח אֶל־ מ' וא' ואשלח
הָאָרֶץ הַהִיא וְשָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עָלֶיהָ
בְּדָם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃
כ וְנֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי ג' ר"פ ג' תס'
נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־בֵּן אִם־בַּת ל' וחד ואם בת היא ותיב
יַצִּילוּ הֵמָּה בְצִדְקָתָם יַצִּילוּ נַפְשָׁם׃
כא כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַף כִּי־ י"ג דסמי'
אַרְבַּעַת שְׁפָטַי ׀ הָרָעִים חֶרֶב וְרָעָב
וְחַיָּה רָעָה וָדֶבֶר שִׁלַּחְתִּי אֶל־ י"ג וכל עזרא דכו' כמ"א

ואיוב בתוכה · אעביר ג' וסי' אני אעביר כל טובי · לו חיה רעה · ואת רוח הטומאה : על הארץ סי' מן ריש ספרא עד והטף אל מקדשים כולהון אל הארץ במ"א או חרב אביא על הארץ · ומן והטף עד סופא דספרא וכל שאר קריי' דכוו' על הארץ במ"ג אל הארץ ופי' וירדו מעל כסאותם : יקרא אל השמים מעל · ובניהם הרבית ככוכבי השמים : אשלח ט' וסי' נמסר בסדר בא אל פרעה : ונח ג' ר"פ וסי' ונח מצא חן בעיני ה' . ונח בן שש מאות שנה · ונח דניאל ואיוב בתוכה :

יְשֵׁיזְבוּן נַפְשְׁהוֹן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים: טו אִלּוּ חַיְתָא בִּישְׁתָא
אַעְבַּר בְּאַרְעָא וְתִתְכְּלִינַהּ
וּתְהֵי לְצָדוּ מִבְּלִי עָדֵי מִן קֳדָם
חַיְתָא: טז תְּלָתָא גֻבְרַיָא הָאִלֵין
בְּגַוַהּ קַיָם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
אִם בְּנִין וְאִם בְּנָן יְשֵׁיזְבוּן אִינוּן
בִּלְחוֹדֵיהוֹן יִשְׁתֵּיזְבוּן וְאַרְעָא
תְּהֵא לְצָדוּ: יז אוֹ דְקָטְלִין
בְּחַרְבָּא אַיְתֵי עַל אַרְעָא
הַהִיא וְאֵימַר דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא
יֶעְדוּן בְּאַרְעָא וְאֱשֵׁיצֵי מִנַהּ
אֱנָשָׁא וּבְעִירָא: יח וּתְלָתָא
גֻבְרַיָא הָאִלֵין בְּגַוַהּ קַיָם אֲנָא
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא יְשֵׁיזְבוּן
בְּנִין וּבְנָן אֱלָהֵין אִינוּן
בִּלְחוֹדֵיהוֹן יִשְׁתֵּיזְבוּן: יט אוֹ
מוֹתָא אֲשַׁלַּח עַל אַרְעָא הַהִיא
וְאֶשְׁפּוֹךְ חֵימְתִי עֲלַהּ בִּקְטוֹל
לְשֵׁיצָאָה מִנַהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא:
כ וְנֹחַ דָנִיאֵל וְאִיוֹב בְּגַוַהּ קַיָם
אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם בַּר
אִם בְּרַתָּא יְשֵׁיזְבוּן אִינוּן
בִּזְכוּתְהוֹן יְשֵׁיזְבוּן נַפְשְׁהוֹן:
כא אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
אַף אֲרֵי אַרְבַּע פּוּרְעָנִין בִּישָׁן
חַרְבָּא וְכַפְנָא וְחַיְתָא בִּישְׁתָא
וּמוֹתָא שְׁלָחִית עַל יְרוּשְׁלֵם

בית המקדש בנוי וראהו חרב וראהו בנוי אע"פ שלא ראהו חרב בעיניו כי בגלות היה שגלה עם יהויקים אף על פי כן בימיו חרב ואחר כך ראהו בנוי כשלוה כורש לבנותו איוב ראה עצמו בנוי בבנים ובבנות בעושר ובנכסי' וראה עצמו חרב מבנים ומבנות ומכל נכסיו ומדוכה ביסורין וזכרם בענין זה כי חרבן הארץ יהיה בעון היושבים בה והם בצדקתם לא הצילו את עצמם כי נח לבדו היה צדיק בדורו עם בניו כמו שאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ולא הציל מכל בני דורו אלא הוא ובניו לבדם שהיו צדיקים ודניאל גם כן לא הציל בצדקתו אלא עצמו ומן הגלות לא היה יכול להציל עצמו כי איך ישאר בארץ יחידי או הוא וחביריו הצדיקים כיחזקאל וחנניה מישאל ועזריה איך יתכן שישארו יחידי' בארץ החרבה ולטובתם גלו ראשונים כדי שלא יראו בחרבן העיר ובית המקדש ואע"פ שבחרבן העיר נהרגו חסידים ולא הצילו עצמם כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך וגו' אפשר שהיה החסיד ההוא יחידי בין רבים בעת ההרג ונאמר כי עד צדק ישוב משפט אבל כשהם שלשה או יותר יצטרפו זכיותיה' ויצילו עצמם ואיוב ג"כ הציל עצמו לבד ממיתה ולא הציל בניו ובנותיו כי לא היו צדיקים כמו שאמר אם בניך חטאו לו וישלח' ביד פשע' וכן אמרו רבותינו ז"ל ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשו ואיוב לא הציל עצמו מיסורין כי לטובתו היה למרק קצת עונות שהיו בו אע"פ שהוא לא היה יודעם בעצמו ועוד זכר אלה השלשה כי שלשתם עמדו בצדקתם בנסיון וניצלו כי דבר נח אין לך נסיון גדול מזה שכיון שאמר לו האל יתברך עשה לך תיבת עצי גפר עשה אותה לעיני כל בני דורו והיה המעשה ההוא כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם ובטח באל יתברך ולא פחד שיהרגוהו וכן דניאל עמד בנסיון גדול שהשליכוהו לגוב האריות ובטח באל יתברך שיצילנו ולא כפר בו מיראת מיתתו וניצל וכן איוב עמד בנסיון שהכהו השטן בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו ועמד בנסיון ולא חטא בשפתיו לדבר דברים אשר לא כן כנגד האל יתברך וניצל לפיכך זכר צדקת אלה השלשה צדיקים אע"פ כן המה בצדקתם הצילו את עצמם ולא אחרים עמם : ינצלו נפשם · זה לבדו מהדגוש בזה הענין: (טו) לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה · לו כמו אם כמו לו החייתם אותם : ושכלתה פעל יוצא כי אין הארץ משכלת אותם כי היא כאם ליושבים בה והחיה משכלת את הארץ : אעביר בארץ · כמו הנני משלית בך : והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה : לא אמר זה ברעב בחרב ובדבר כי אף על פי שתהיה הארץ שממה מיושבי' יעברו דרך עליה אנשים מארצות אחרות ולא תרבה שם החיה אבל כשהארץ שממה מפני חיה משולחת שהאל יתברך שלחה בה כמו שאמר והשלחתי בכם את חית השדה יראו לעבור בה אפילו אנשים אחרים מפני החיה כי תרבותה שם : (טז) שלשת · אם בנים ואם בנות יצילו · קטנים וקטנות כמו אם בן גם אם בת יגח כלומר אפילו הקטנים שהם בלא חטא לא יצילו כי הם ילקו בעון אבותם ואפי' בני הצדיקי' הקטני' ימותו כמו שאמר הם לבדם ינצלו כי די להם שיצילו עצמם כי היה להם עון שהיו דרים בין רשעים : (יז) או חרב אביא על הארץ · זה לבדו על הארץ בענין זה וכן היא המסרה מן ריש ספרא עד והטף כולהון על הארץ בר מן חד על הארץ או חרב אביא על הארץ : ואמרתי חרב תעבור בארץ · לא אמר בחיה ובדבר ואמרתי כי אין פירוש ואמרתי להם ע"י נביאי להתרות' כי לא שולח נביא לסדום ועמורה להתרותם כי השכל הוא המתרה בעבירות כאלה שהשכל מורה עליהם אלא פירוש ואמרתי כי לחרב יש אומרים ומגידים טרם בואה שמגידים עוברים ארחות מלך פלו' יבא על הארץ הזאת והאומרים ההם כאילו אמר האל יתברך כמו והכרתי שהתחיל הבא עליהם הם המכריתים אלא שהאל העיר את רוחם לבא עליהם אבל חיה משלח' בארץ אין אומר ואין מגיד עד בואה וכן הדבר אין מגיד עד בואו : (יח) ושלשת · מבואר הוא : (יט) או דבר · ושפכתי חמתי עליה בדם הטעם כי הדבר יבא ברצון האל בהפסד האויר בחום או בקור משונה מהמנהג והאוי' והדם מתדמים בשתי איכיותם שהם החום והלחות והדם הוא הנפש וכח החיים שהיא בלב תלויה באויר ואם האויר מופסד הנה גם הדם מופסד וימותו ברגע אחד רבי' לפיכך אמר ושפכתי חמתי בדם : (כ) ונח · אם בן ואם בת · לא רבי' ולא אחד כי הראשון אם יחיד ואם בנות והשני בנים ובנות וזה אם בן ואם בת אלא שנה כל אחד מהשלשה כמנהג המקרא לשנות מלות בענין כפול : (כא) כי כה אמר · אף כי ארבעת שפטי הרעים רוצה לומר כל

מצודת דוד

שאף שהם יצילו את עצמם בצדקת' לבל יכרתו ברעב אבל אין מורת הדין מחייבת להגן על כולם : (וזכר אלו השלשה לפי שנח לבד נשאר מן המבול ולא הגין על כל בני דורו ודניאל לא הגין על כל בני עמו כי הוא לבד היה בגדולה בבבל ואיוב לא הגין אף על בני ביתו כי כולם נאבדו ונשאר הוא לבדו ולכן אמר אף אם יהיו שלשתם יחד אין מורת דין מחייבת להגן על אחרים) : (טו) לו חיה רעה · ר"ל אם גמול העון יהיה אשר אעביר בארץ קבוצות חיות פורעות לשכל עמם והיה שממה מבלי עובר בה מפחד החיות : (טז) שלשת · רצה לומר אף אם בתוכה ימצאו שלשת האנשים האלה האמורים למעלה : חי אני · הריני נשבע חי אני אם מורת הדין מחייבת שיצילו בזכותם בין בנים בין בנות רק המה לבדם ינצלו : (יז) או חרב · אם גמול העון יהיה אשר אביא על הארץ אחוזי חרב : ואמרתי וגו' · כפל הדבר לחזק : (יח) לא יצילו · ר"ל אין מורת הדין מחייבת להציל בזכותם בנים ובנות : (יט) או דבר · אם גמול העון יהיה אשר אשלח דבר על הארץ : בדם · להפסיד אותו כי מכות הדבר היא שנפסד הדם מהאויר המופסד : (כ) אם בן וגו' · ר"ל אם מורת הדין מחייבת להציל בזכותם בין בן בין בת : (כא) כי כה אמר ה' · אשר כן אמר

מצודת ציון

אנוש אמר בו לשון מטה בדרך שאלה : (טו) לו · ענינו כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח) : ושכלתה · ענין מיתה ואבדון : (כא) אף כי · ענינו כמו כל שכן וק"ו וכן אף כי הבית הזה

יְרוּשָׁלִָם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם
וּבְהֵמָה׃ כב וְהִנֵּה נֽוֹתְרָה־בָהּ
ג' חס' ב' מ"ל ד' מ"ל פְּלֵטָה הַמּֽוּצָאִים בָּנִים וּבָנוֹת הִנָּם
יוֹצְאִים אֲלֵיכֶם וּרְאִיתֶם אֶת־דַּרְכָּם
וְאֶת־עֲלִילוֹתָם וְנִחַמְתֶּם עַל־הָרָעָה
אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל־יְרוּשָׁלִַם אֵת כָּל־
ל' אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עָלֶיהָ׃ כג וְנִחֲמוּ
אֶתְכֶם כִּֽי־תִרְאוּ אֶת־דַּרְכָּם וְאֶת־
ל' דסמי' עֲלִילוֹתָם וִֽידַעְתֶּם כִּי לֹא חִנָּם
בספר מוגה לס עָשִׂיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בָהּ
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

טו א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
ל"ת בטעם ב בֶּן־אָדָם מַה־יִּהְיֶה עֵץ־הַגֶּפֶן מִכָּל־
ב' ומ"ל עֵץ הַזְּמוֹרָה אֲשֶׁר הָיָה בַּעֲצֵי הַיָּעַר׃
ב מגבור ג הֲיֻקַּח מִמֶּנּוּ עֵץ לַעֲשׂוֹת לִמְלָאכָה
ב' את מרדכי אִם־יִקְחוּ מִמֶּנּוּ יָתֵד לִתְלוֹת עָלָיו
י"ז כָּל־כֶּלִי׃ ד הִנֵּה לָאֵשׁ נִתַּן לְאָכְלָה
ל' אֵת שְׁנֵי קְצוֹתָיו אָכְלָה הָאֵשׁ וְתוֹכוֹ
י' ר"פ בסיפרא נָחָר הֲיִצְלַח לִמְלָאכָה׃ ה הִנֵּה
ל"ו בִּהְיוֹתוֹ תָמִים לֹא יֵעָשֶׂה לִמְלָאכָה
ד' · ל' של סיפרא דכו' אַף כִּֽי־אֵשׁ אֲכָלַתְהוּ וַיֵּחָר וְנַעֲשָׂה
עוֹד לִמְלָאכָה׃

לְשֵׁיצָאָה מִנַּהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ כב וְהָא אִשְׁתְּאָרַת בַּהּ שֵׁיזָבְתָא דְמִתַּפְּקִין בְּנִין וּבְנָן אִינוּן נַפְקִין לְוָתְכוֹן וְתֶחֱזוּן יַת אוֹרְחָתְהוֹן וְיַת עוֹבָדֵיהוֹן וְתִתְנַחֲמוּן עַל בִּישְׁתָא דְּאַיְתֵיתִי עַל יְרוּשְׁלֶם יַת כָּל דְּאַיְתֵיתִי עֲלַהּ׃ כג וִינַחֲמוּן יַתְהוֹן אֲרֵי תֶחֱזוּן יַת אוֹרְחָתְהוֹן וְיַת עוֹבָדֵיהוֹן וְתִידְעוּן אֲרֵי לָא לְמַגָּן עֲבָדִית יַת כָּל דַּעֲבָדִית בַּהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ א וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ ב בַּר אָדָם מַה שְּׁנָא אִילָן גּוּפְנָא מִכָּל אִילָנָא שַׁבְשְׁתָּא דַּהֲוַת בְּאָעֵי חוּרְשָׁא׃ ג הֲיִסְּבוּן מִנֵּיהּ אָעָא לְמֶעְבַּד עֲבִידָא אִם יִסְבוּן מִנֵּיהּ סִיכְּתָא לְמִתְלֵי בַהּ כָּל מָאן׃ ד הָא לְאֶשָּׁתָא אִתְמְסַר לְאִשְׁתֵּיצָאָה יַת תְּרֵין סִטְרוֹהִי אֲכָלָא אֶשָּׁתָא וְגַוֵּיהּ חֲד הִיכְשַׁר לַעֲבִידָא׃ ה הָא כַּד הֲוָה שְׁלִים לָא כָשַׁר לַעֲבִידָא אַף אֲלָהֵין דְּאֶשָּׁתָא אֲכַלְתֵּיהּ וְחַר הִיכְשַׁר עוֹד

רשי

מושנושפיש"ש בלע"ז : אף כי · לשון קל וחומר וכ"ש הוא וכן בכל המקרא כגון הנה אנחנו פה ביהודה יראים (שמואל א כג) ואף כי נלך קעילה וכן בפרשה זו (פ"ו) הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו וגו' : (כב) נותר' · איורפרפלי"ש בלע"ז : המוצאו' · השבים והבאים כאן : עלילותם · מעשיהם : (ב) מה יהיה עץ הגפן מכל עץ · מה סופו מכל שאר עצים : הזמורה אשר היה בעצי היער לא על גפן הכרמים העושה פרי אני אומר לך אלא על זמורות גפן הגדלה ביערים : (ג) היוקח ממנו וגו' · אינו ראוי לכך : כל כלי · שום כלי : (ד) הנה לאש נתן לאכל' · ארבירי"ר בלע"ז הנה שאוסיף על התמים ואינו ראוי לכלום עכשיו עוד אני תוסיף על השאלה הנה אם נתנו זמורה ממנו באש ואכלה האש בשני קצות הקיפה עד כי נחר תוכו : נחר · נשחר מן האש ברוסי"ר בלע"ז · נחר לשון ופלתי חרה (איוב ל) ויש לועזין אשלר"ש בלע"ז וכן ויחר עלי אפו (שם יט) חברו מנחם עם עצמו חרה · היצלח עוד למלאכה : (ה) אף כי · לשון ק"ו וכ"ש הוא וכן בכל המקרא כגון הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעילה (שמואל)

רדק

כל שכן כמו אף כי אנכי אענגו והדומים לו אמר בארץ מארצות הגוים באחד מארבעת שפטי' אני אעשה אותם כלה כל שכן במקום שאביא כל הארבעה שראויה שתהיה כלה ואל ירושלם שלחתי הארבעה עם כל זה לא עשיתי כלה כמו שהבטחתי' האל יתברך ואותך לא אעשה כלה : להכרית ממנה אדם ובהמה · כדי היתה שיכרתו ממנה אדם ובהמה אלא שחמלתי עליה והותרתי ממנה פליט' : (כב) והנה · המוצאים בנים ובנות · המוצאים מירושלם להגלותם בגלה ואמר בנים ובנות כנגד מה שאמר אם בנים ואם בנות יצילו אמר כי בירושלם יהיו נצלים בנים ובנות אף מן הרשעים שימותו שם ולא כלם כי ג"כ מהקטנים נהרגו שם ומתו ברעב ואף מן הגדולים נצלו מן המיתה וגלו : הנם יוצאים אליכם · אמר כנגד בני הגולה הנה הנצלים בירושלם יוצאים בגלות ובאים אליכם בבל שתראו אותם ותכירו כי בדין לקו ומה שהותרתי מהם לפי מדת רחמים אשר כי כי עדין תראו אותם ברשעם שלא נכנעו מכל אשר עשו והם השארית שנשארו עם יוחנן בן קרח וסיעתו שנשארו ברשעם עדין שלא שמעו לדברי ירמיהו מפי ה' והלכו למצרים : ונחמתם על הרעה · הטי' ראותכם אותם ברשעם נחמ' לכם כי בדין הבאתי את כל אשר הבאתי על ירושלים : ונחמתם · מבנין נפעל : (כג) ונחמו אתכ' · מבנין פעל הדגוש : (א) ויהי · בן אדם מה יהיה עץ הגפן מכל עץ מה גריעתו מכל עץ אחר ובאיזה עץ גפן אני שואל אותך לא על עץ גפן שעשה פרי כי אותו חשוב הוא אלא הזמורה אשר בעצי היער והוא כמותם שאינם עושים פרי עליה אני שואל אותך כי אפילו כעצי היער איננה כי עצי היער אע"פ שאינם עושים פרי הם ראויים לעשות מהם למלאכה לעשות מהם כלי' ולקורות מהם בתי' אבל עץ הגפן הזה אינו כן : (ג) היקח · אם יקחו ממנו יתד אין צריך לומר שלא יקחו ממנו עץ למלאכ' אלא אפילו יתד לתלות עליו כל כלי לא יקחו ממנו : כל כלי · שום כלי אפילו קטן כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו שום חלב ושום דם : (ד) הנה לאש נתן לאכלה · אין בו צורך אלא להדליק בו האש : את שני קצותיו אכלה האש · עוד אתכנו משל ואומר הנה שני קצותיו אכלה האש כלומר אם יקחו אותו מתוך האש אחר שאכלה שני קצותיו בחמת תוכו נחר כי אם אכלתו מן הקצה האחד עד הקצה האחר רחוק מן האש ולא נחר אבל אם אכלה האש שני קצותיו בחמת תוכו נחר ואף על פי שלא אכלתו האש נחר הוא מפני האש שאכלה סביבותיו ואין לו צורך אלא שיחזור אדם אותו לאש כי בהיותו תמים ושלם לא היה ראוי למלאכה כ"ש כשאכלתו האש סביביו : ותוכו נחר · שרשו חרר מפעלי הכפל והוא נפעל בשקל ונקל זאת בעיני ה' ונסב גועתה ונקמלה חי"ת נחר מפני הזקף או הוא נפעל בינוני' לפיכך היא קמוצה כמו עם נכר תפס' אבל נחר מסות שכוא נפעל עבר החי"ת פתוחה וכן ויחר מבנין נפעל בשקל לא ימד אלא מפני שלא תדגש החי"ת והיו"ד בצר"י והחי"ת קמוצה מפני הזקף ונחר הוא ענין הדבר המורגש מהאש לא שנשרף ממש וענין המשל כי המשיל ישראל לעץ גפן שהוא עץ דק ורפה מכל העצים ובישראל נאמר כי אתם המעט מכל העמים וכשיול' פרי טוב יוצא ממנו היין המשמח אלהים ואנשים הנה העץ הזה אין בו תועלת אלא בפריו וישראל הוא עץ הגפן כמו שהמשילו ישעיהו ואמר כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים והנה הוא זמורות היער ואין בו צורך אלא לאש וישראל כיון שעשו מעשים רעים אין לו תקנה אלא ליסרו למשפט ברעב ובחרב ובדבר והוא האש והנה שני קצותיו אכלה האש כמו שאמר ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה אמר ותלהטהו ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב ואמר ובתוכו נחר זה ירושלם שהיא באמצע ארץ ישראל ובכל הרעה שראו שבאה לעשרת השבטים ולכל ערי יהודה לבד ירושלם ואף על פי כן יושבי ירושלם שנחרו מן האש ובאו להם ארבעת השפטים לא לקחו מוסר ומה תקוה יש בהם אם ימלטו מן האש שלא תאכל' לגמרי הנה לא יצליחו למלאכה כלומר לא יחזרו בתשובה ולא ייטיבו מעשיהם הנה אין להם תקנה אלא להחזירם לאש לאכלם ולהחרימם גם ירושלים שתהיה שממה וזה שאמר מהאש יצאו והאש תאכלם ואמרתי שירושלם נמלטה מן האש ששלחתי אליהם השכם והערב שישובו בתשובה והעיר לא תשרף באש ולא שמעו אם כן האש תאכלם : (ה) הנה בהיותו תמים · כשהיו כל ישראל בארצם לא רצו לחזור בתשובה אע"פ שהייתי מתרה בהם על ידי נביאי תמיד והייתי מפליא בהם תוכיחם לבלול בלל ולבות ס כדי שיוסרו ולא עשו תשובה כל שכן עתה שהרגילו במעשיהם הרעים עד שאכלה אותם האש כל סביבם ותרבה כל ארץ ישראל מלבד ירושלם והקשו את לבם עד שנעשה להם האבור ככתר והורגלו במעשי

יוצאים ד' מ"ל וסי' והנה נותרה בה פלטה . יוצאים אל הגלילה · כי מימיו מן המקדש . אל ארץ צפון הניחו רוחי : הזמורה ב' ומ"ל וסי' ויאמר אלי הראית בן אדם הנקל . בן אדם מה יהיה עץ הגפן : אכלתהו ד' וסימני' ואמרנו חיה רעה אכלתהו . ויכירה ויאמר · הנה בהיותו תמים לא יעשה · משה עזה אש אכלתהו:

תולדות אהרן עץ הגפן . עקידה שער פד : קצותיו · שבת כ' :

מצודת ציון

הזה (מ"א ח) : (כב) פליטה · שארית כמו פליט ושריד (איכה ב) : בנים ובנות · ר"ל קטנים וקטנות וכן או בן יגח או בת יגח (שמות כא) ור"ל עם שאינם מורגלים בעבירה כגדולים : עלילותם · מעשיהם כמו ועולל למו (איכה א) (ב) הזמורה · כן יקרא ענף מעץ הגפן וכן ויכרתו משם זמורה (במדבר יג) : (ג) יתד · הוא כעין מסמר : לתלות · מלי תליה : כל כלי · שום כלי וכן כל חלב וכל דם לא תאכלו (ויקרא ז) : (ד) לאכלה · על השרפה יאמר בל' אכלה : נחר · ענין יובש כמו נחר מפוח (ירמיה ו) : היצלח · ר"ל הראוי ואמר בלשון שאלה : (ה) תמים · שלם : אף כי · ענין כ"ש וק"ו : אכלתהו · שרפתהו : ויחר · נתייבש : (ז) פני · ענין

מצודת דוד

אמר ה' אשר כל שכן הדבר שהנה אשלח על ירושלים בגמול עוונם את ארבעת שפטי הרעים להכריתם וכ"ש הוא שאין שורת הדין מחייבת עיסים מי מהם נגל בזכות צדיקים : (כב) והנה נותרה בה · ר"ל עכ"ז בחסדי אשאר בה פליטה והם הבנים והבנות המוצאים מירושלים ללכת בגולה : הנם יוצאים אליכם · אל מול בני הגולה יאמר הנה יוצאים מירושלים לבוא אליכם בגולה : את דרכם · אשר לא טובים : ונחמתם · יהיה לכם תנחומין על גם שהשאלתם על הרעה אשר הבאתי על ירושלים כי בהשגחת תראו שהיו ראויים לאבדן : את כל · ר"ל על כל מיני הרעות שהבאתי עליהם על כולם יהיה לכם תנחומין : (כג) ונחמו אתכם · הבאים הנה ינחמו אתכם על הרע כי תראו את דרכם הרעים ובכל הדבר לתוספת ביאור : וידעתם · אז תדעו אשר לא בחנם עשיתי את כל הרעה שעשיתי בה כ"א בגמול העון : טו (ב) מה יהיה וכו' · ר"ל מה הוא הגרעון של עץ הגפן מכל שאר עצים : הזמורה וגו' · ר"ל לא על גפן הכרמים בעלת פרי אני אומר אלא על הזמורה הגדילה ביער שהוא עץ גפן מדברי שאינו עושה פירות : (ג) היוקח · וכי יוקח ממנו עץ לעשות למלאכה וכי יקחו ממנו יתד לעשות יתד לתלות עליו שום כלי [illegible] כי העץ הזה הוא חלוש ורך ואינו ראוי לכלום : (ד) הנה לאש · ר"ל ועתה אוסיף לומר הנה אם העץ הזה [illegible] למלאכה : (ה) בהיותו תמים · בלא בהיותו עוד שלם עד לא תאכלה בו האש לא היה

ראוי

(שמואל א כ"ג) : (ו) כן נתתי • את ירושלים שתי קצותיה אכל' האש שתי גליות השגלה יהויקים גלו עמו מזרע המלוכה ומן הפרתמים כמו שנאמר בדניאל אחריו גלה יכניה בנו והחרש והמסגר ותוכו נחר לצדקיהו שנחר בה ככר נזכתי עליו מלא חפניך גחלי אש וזרוק על העיר (לעיל י) : (ז) מהאש יצאו • על פתגמי אורייתא דיהיבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאישתא ישיצינון : (ב) הודע • פייסבוייר"ר בלע"ז : (ג) מכורותיך • כמו מגורותיך ומנחם חברו לשון תולדה וכן פי' כלי חמס מכרותיהם (בראשית מ"ט) איש מאת מכרו (מלכים ב' י"ב) לבד ממכריו (דברים יח) כולם לשון תולדות : אביך ואמך • אברהם ושרה משם נסעו גדולת' ובני חת נתנו לה קבר : (ד) ביום הולדת אותך • פישנא"ה בלע"ז כשנבחרתי בך באשרים היית בלי שום תיקון ולפי שדימה הדבר ללידה הזכיר כאן תיקוני הולד : שרך • כמו שררך : למשעי • לאלוח לתות הסלע · תרגומו שיעות כיפא אפלנמנ"ש בלע"ז ומנחם חבר למשעי לשון שעשועים : לא המלחת : מכאן שמולחין את הולד כדי שיתקשה בשרו : והחתל לשון כריכה בבגדים וכן (איוב ל"ח) וערפל חתולתו הוא שמלפפין

במעשי הגוים הרעים ואתו ברעה אחר רעה ואמ' כי הגוים מצליחי' במעשיהם ואעפ"כ גם אני כמו שאמר אחז כשנלחם עליו מלך ארם כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני לפיכך אין בהם תקוה כי נחרו מן האש ולא הרגישו אם כן האש תאכלם : (ו) לכן כה אמר ה' • בעץ היער • דרך כלל כמו לא תשחית את עצה : אשר נתתיו לאש לאכלה • אמר נתתיו שהאל יצר עץ הגפן בזאת התכונה : (ז) ונתתי • מהאש יצאו והאש תאכלם • מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם על פתגמי אוריתא דיהבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאישתא ישיצינון : (א) ויהי • בן אדם הודע את ירושלים את תועבותי' • כתרגומו הוכח ית יתבי ירושלם וחוי להון ית תועבתהון : (ג) ואמרת • אמר לו שיאמר להם תוכחה זו דרך משל ואף על פי שהוא היה יושב בבבל גזה לו שיודיעם שם ע"י ספר אולי ישמעו וישובו : מכורותי' • כחולם ועניני כמו מגורותי' : ומולדותיך מארץ הכנעני • קשר מ"ם מארץ למולדותיך הסמוך למכורותיך אמר במעשיך את דומה לתרבות ארץ כנען כאילו נולדת ושכנת שם וכאילו אביך האמרי ואמך חתית שעשית כמעשיהם ויונתן תרגם ותימר כדנן אמר ה' אלהים ליתבי ירושלם תותבותכון וגו' : (ד) ומולדותיך • עתה החל המשל והמשיל כנסת ישראל לנערה שהיתה בעת לדתה במקום שלא מצאה תומך ומשגיח עליה לעשות לה כדת הילוד אלא כמו שנולדה עם הגיעול והדם השליכוה אל פני השדה כמו שמשליכים חוץ לעיר את הנבלה ודבר המגועל עד שעבר עליה חומל וראה אותה מתבוססת בדמים ובשדה וחמל עליה שלא תמות מתוך הגיעול הסוה אלא שתחיה ותסיה עדיין כצמח השדה לרבבה והניחה כחומל כמו שהיתה לא רחצה ולא שטף הדמים מעליה והניחה כמו שהיתה עד שגדלה הילדה הזאת ובאה בעדי עדים כלומר הגיעה לפרקה בימי הנערות שראוי לעדותה בעדי עדים כמשפט הבנות הראויות להנשא לבעל וכשראה החומל כי הגיע עת דודים וראויה היא להיות לאיש פירש כנפיו עליה כלומר שהבטיחה שיקחנה לאשה ונשבע לה על זה ובא בברית אתה וכל הענין כאשר הוא הולך ואומר הנה פירשנו ענין המליצה ועתה נפרש ענין המשל : ומולדותיך • אמר לך מולדותיך איך היו ועת הלידה הוא עת וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו וישרצו וירבו שהיתה העת ההיא כנסת ישראל בלי חומל ומשגיח בלתי האל יתברך : ביום הולדת אותך • זה הראשון נכתב בוי"ו עם הדגש והוא מקור מבנין הפעל והתך כמו עלמך כאילו אמר ביום שנולדת : לא כרת שרך • כי זה מנהגי הילוד בעת לדתו וכן שאר הדברים הרחיצה והמליחה והחתול ואם לא יעשו דברים אלו ליעד הוא בסכנה שימות לפיכך התירו לעשות לו בשבת כמו שאמר כל האמור בפרשה תוכחה עושין לחיה בשבת כי הם דברים שהם סכנה אם לא יעשו אותם ואמר ביום הולדת אותך מכאן שמילדים את האשה בשבת : לא כרת שרך • מכאן שחותכין את הטיבור בשבת : ובמים לא רחצת • מכאן שמרחיצין את הולד בשבת וכרת שלא נזכר שעלו מן הדגוש וכן והאשרה אשר עליו כרתה : שרך • דגוש הרי"ש לחסרון הרי"ש האחר' והשרר הוא הטבור וידוע הוא : ובמים לא רחצת • שהם רחיצה במים חמין : והמלח לא המלחת. מכאן שמולחין את הולד בשבת : למשעי • פירושו להחליק הבשר כי הרחיצה במי' חמין מחליקה הבשר ומעדנה אותו ותרגום חלקת צואריו שעיעות צואריה ויהיה היו"ד למשעי במקו' אות הכפל : והמלח לא המלחת • והמלח בקמץ חט"ף הה"א : הומלחת • בשורק הה"א כי המלח מחזק עור

בשר

ו לָכֵ֗ן כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה כַּאֲשֶׁ֤ר עֵֽץ־הַגֶּ֙פֶן֙ בְּעֵ֣ץ הַיַּ֔עַר אֲשֶׁר־נְתַתִּ֥יו לָאֵ֖שׁ לְאָכְלָ֑ה כֵּ֣ן נָתַ֔תִּי אֶת־יֹשְׁבֵ֖י יְרוּשָׁלִָֽם׃ ז וְנָתַתִּ֤י אֶת־פָּנַי֙ בָּהֶ֔ם מֵהָאֵ֣שׁ יָצָ֔אוּ וְהָאֵ֖שׁ תֹּאכְלֵ֑ם וִֽידַעְתֶּם֙ כִּֽי־אֲנִ֣י יְהוָ֔ה בְּשׂוּמִ֥י אֶת־פָּנַ֖י בָּהֶֽם׃ ח וְנָתַתִּ֥י אֶת־הָאָ֖רֶץ שְׁמָמָ֑ה יַ֚עַן מָ֣עֲלוּ מַ֔עַל נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃

טז א וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ ב בֶּן־אָדָ֕ם הוֹדַ֥ע אֶת־יְרוּשָׁלִַ֖ם אֶת־תּוֹעֲבֹתֶֽיהָ׃ ג וְאָמַרְתָּ֞ כֹּֽה־אָמַ֨ר אֲדֹנָ֤י יְהוִה֙ לִירֽוּשָׁלִַ֔ם מְכֹרֹתַ֙יִךְ֙ וּמֹ֣לְדֹתַ֔יִךְ מֵאֶ֖רֶץ הַֽכְּנַעֲנִ֑י אָבִ֥יךְ הָֽאֱמֹרִ֖י וְאִמֵּ֥ךְ חִתִּֽית׃ ד וּמֽוֹלְדוֹתַ֗יִךְ בְּי֨וֹם הוּלֶּ֤דֶת אוֹתָךְ֙ לֹא־כָרַּ֣ת שָׁרֵּ֔ךְ וּבְמַ֥יִם לֹא־רֻחַ֖צְתְּ לְמִשְׁעִ֑י וְהָמְלֵ֙חַ֙ לֹ֣א הֻמְלַ֔חַתְּ וְהָחְתֵּ֖ל

כ"ג בטעם • ל' . ח' . ג' • ב' ענן לגופו • ב' • ל"א בטעם • ה' בטעם • ב' אחד מלא ודמלא • ל' מ"ל דמ"ל ג' ב' חס' • וא' מלא • ג' ב' • ל' ל' ל' • ג'

לַעֲבִידָא : ו בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כְּמָא דְאִילָן גּוּפְנָא בְּאָעֵי חוּרְשָׁא דִּמְסַרְתֵּיהּ לְאֶשָּׁתָא לְאִשְׁתֵּיצָאָה כֵּן מְסָרִית יָת יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם : ז וְאֶתֵּן יָת פּוּרְעָנוּתִי בְּהוֹן עַל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא דִּיהִיבִין מִגּוֹ אֶשָּׁתָא עֲבַרוּ וְעַמְמַיָּא דְּתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא יְשֵׁיצִינוּן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד יְחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן : ח וְאֶתֵּן יָת אַרְעָא לְצָדוּ חֲלַף דְּשַׁקַּרוּ שְׁקַר אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר : ב בַּר אָדָם הוֹכַח יָת יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וְחַוִּי לְהוֹן יָת תּוֹעֲבָתְהוֹן : ג וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לִיתְבֵי יְרוּשְׁלֶם תּוֹתְבַתְכוֹן וְיַלְדוּתְכוֹן מֵאַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי תַּמָּן אִתְגְּלֵיאִי עַל אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן בֵּין בִּתְרַיָּא וְאוֹדַעְתֵּיהּ דְּאַתּוּן נָחֲתִין לְמִצְרַיִם בְּדְרַע מְרוֹמָם אֲנָא פָּרֵיק יָתְכוֹן וּבִזְכוּת אֲבָהַתְכוֹן אֲנָא מְתָרֵיךְ מִן קֳדָמֵיכוֹן יָת אֱמוֹרָאֵי וּמְשֵׁיצֵי יָת חִתָּאֵי : ד וְאַף כַּד נְחַתוּ אֲבָהַתְכוֹן לְמִצְרַיִם תּוֹתָבִין בְּאַרְעָא דְלָא דִילְהוֹן מְשַׁעְבְּדִין וּמְעַנַּן לְהוֹן הֲוַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דָּמְיָא לְוַלְדָא דִּי רְטִישׁ עַל אַפֵּי בָרָא דְלָא אִתְפְּסַק שׁוּרֵיהּ וּבְמַיָּא לָא אִשְׁתְּטִיף לְאִתְנַקָּאָה וּבְמִלַּח

תולדות אהרן ונתתי את פני • ב"ב עט : הודע מגלה כה (מגלה עה) : אביך האמרי • סנהדרין מד : ומולדתיך • שבת קכט סוטה יא :

בשומי ב' וסי' מהאש יצאו והאש • בשומי ענן לבושו : ומולדתך ב' א' חסר וא' מלא וסי' ומולדתך מארץ הכנעני • דכנעני חסר ודבתריה ומולדותיך ביום הולדת מ"ל דמ"ל : ובמים ג' בקריאה וסי' ובמים רבים זרע שיחור • ובמים לא רחצת למשעי. ובמים עזים נתיבה :

מצודת ציון

ענין כעס כמו ונתתי פני (לעיל יד) : (ג) מכורותיך • מגורותיך כי גיכ"ק מתחלף וכן כלי חמס מכרותיהם (בראשית מט) : (ד) שרך • הוא הטבור כמו שררך אגן הסהר (ש"ה ז) : למשעי • ענין החלקה כי חלקת צואריו (בראשית כז) תרגום אונקלוס שעיעות צוארוהי : והחתל • ענין כריכה :

מצודת דוד

ראוי לעשותו למלאכה וכ"ש עתה שהאש שרפתהו ונתייבש איך אם כן יהיה נעשה עוד למלאכה : (ו) לכן • ר"ל הואיל ואמרתי שכ"ש הוא שאין עץ כזה ראוי למלאכה לכן כה אמר ה' כמו עץ הגפן הזה המאוכל באש כן אתן את יושבי ירושלים שלא יצלחו עוד לשום דבר כי כן דומים הם לעץ הזה כי גם שני קצותיו אכלה האש כי כבר גלו אותם שבעבר הירדן ומלכות אפרים שבארץ ישראל וגם הם נחרו מהאש כי הרבה מהם גלו עם יהויקים ויכניה ואם כשהיו עדיין בתוקפם שלא גלה מי מהם החזקתי עליהם האויב וגלו מכ"ש עתה שנשארו מעט מהרבה : (ז) מהאש יצאו • ר"ל עם כי בעת שצר עליהם מלך אשור אחר שכבש את שומרון היו אז נצולים מיד המכלה כל העובדי כוכבים כדבר הנאכל באש אולם עתה בבוא נ"נ המכלה גם הוא את העובדי כוכבים כאש הוא יאכל ויכלה גם אותם : בשומי • כשאשים כעסי בהם אז ידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול : (ח) יען • בעבור שמעלו וכחשו בה' : טז (ב) הודע • ר"ל אמור להם תועבותיהם להתווכח עמהם : (ג) מכורותיך ומולדותיך • ארץ מגורך ומקום תולדתך המה מארץ הכנעני ר"ל ברוע מעשיך אתה ניכרת שארץ מגוריך ומקום תולדתך המה מארץ הכנעני כי מעשיך דומים למעשיהם כאלו משם למדת : אביך האמורי • וכאלו אביך היה מאנשי האמורי וכאלו אמך היתה מבנות חת כי מעשיך מורים כאלו כן הוא : (ד) ומולדתיך וגו' • כאומר הלא אין מהראוי לבגוד בי כי אני הטבתי עמך כי מולדותיך ר"ל התולדה שלך ולתוספת ביאור אמר ביום הולדת אותך הנה אז לא נכרת שרך כדרך הנהוג לכרות המעי היוצא מן הטבור ולא רחצו אותך במים להחליק את הבשר ולא מלחו את בשרך כי הדרך הוא למלוח את בשר הגוף להקשותו ולאמצו : והחתל לא חתלת • לא כרכו אותך בבגדים ליישר האיברים וכדרך שעושים בתקון הולד (המשיל את ישראל בהיותם במצרים והגאולה מהם לילדה שנולדה בשדה מקום שלא מצאה מי יחמול עליה לעשות לה תקון דת הילדים בעת הולדה וכמו שילדה מבכן המלאה מגועלת בדם הלידה כן הושלכה ע"פ השדה ועבר עליה אדם נכבד וראה אותה בענין רע וחמל עליה שלא תמות ואמר לה בהבטחה שתחיי עם שהיא מגועל בדם ותהיה עוד לרבבה כי תוליד בנים ובנות ובהיותה ע"פ השדה גדלה עד שהגיע לפרקה להיות ראויה לנשואין ועבר עליה שוב האדם הנכבד הזה וראה כי כן הוא לקחה לו לאשה ושטף ממנה לכלוך הדם והלבישה וקשטה א"כ שחומל הזה עשה עמה תכלית ההטבה והחסד וכן עשה המקום עם ישראל כי אחרי מות יוסף ואחיו היו עם בני ישראל כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצאו חונן וחומל והושלכו ע"פ השדה לעבוד עבודתם ובא הקב"ה וחמל עליהם והבטיח' על הגאולה והפרה והרבה ובבוא הזמן הוציאם ממצרים וקרבם לפני הר סיני ונתן להם התורה כאלו לקחם לו לאשה בכתובה וקדושין והביאום לארץ הקדושה ועשה א"כ עמהם חסד הרבה) :

לֹא־חֻתָּלְתְּ׃ ה לֹא־חָסָה עָלַיִךְ עַיִן
לַעֲשׂוֹת לָךְ אַחַת מֵאֵלֶּה לְחֻמְלָה
עָלָיִךְ וַתֻּשְׁלְכִי אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגֹעַל
נַפְשֵׁךְ בְּיוֹם הֻלֶּדֶת אֹתָךְ׃ ו וָאֶעֱבֹר
עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ
וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר לָךְ
בְּדָמַיִךְ חֲיִי׃ ז רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה
נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי
עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ
עֵרֹם וְעֶרְיָה׃ ח וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ
וְהִנֵּה עִתֵּךְ עֵת דֹּדִים וָאֶפְרֹשׂ כְּנָפִי
עָלַיִךְ וָאֲכַסֶּה עֶרְוָתֵךְ וָאֶשָּׁבַע לָךְ
וָאָבוֹא בִבְרִית אֹתָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה
וַתִּהְיִי־לִי׃ ט וָאֶרְחָצֵךְ בַּמַּיִם וָאֶשְׁטֹף

לא אתמלח ובאיסורין לא
אתאסר : ה לא חסת עליכון
עינא דפרעה למעבד לכון
טבא חדא לאנחא לכון
משעבודכון לרחמא עליכון
וגזר עליכון גזרת גמירא
למרמי דכוריכון בנהרא
לאבדא יתכון בעדן דהויתון
במצרים : ו ועל דכרן קים
אבהתכון קדמי אתגליתי
למפרקכון ארי גלי קדמי ארי
אתון מענן בשעבודכון
ואמרית לכון בדמא
דמהולתא אחוס עליכון
ואמרית לכון בדם פסחא
אפרוק יתכון : ז רבבת כצמחי
חקלא יהבתיכון וסגיתון
ותקיפתון והויתון לזרעין
ולשבטין וכעובדי אבהתכון תקניא עידן פורקן כנישתכון מטא ארי אתון משעבדין
ומענן : ח ואתגליתי על משה באסנא ארי גלי קדמי ארי מטא זמן פורקניכון
ואגנית במימרי עליכון ואעדיתי חוביכון וקימית במימרי למפרק יתכון
כמה דקימית לאבהתכון אמר יי אלהים למהויכון עם משמש קדמי : ט ופריקית

רשי

שמלפפין את הוולד : (ה) לחומלה • לחוס : בגועל • אנבוריטמ"ש בלע"ז (ו) מתבוססת • נרפסת כמו יבוס קמינו : בדמיך חיי • אף בטוליך זה לא תמות ושנים לומר שני פעמים לפי שבדם פסח ודם מילה נגאלו ל׳ אחר מתבוססת שויילא"ש בלע"ז : (ז) רבבה כצמח • כמו שנא׳ ובני ישראל פרו וישרצו וירבו (שמות א׳) • בעדי • לשון מכלול ומנחם פי׳ בעדי עדיים לשון עד כמו בשתו בה׳ עדי עד אנוק"א אשינגל"א בלע"ז אבל דונש פתר אותו לשון עדי ומשקל עדי עדים הוא מן י׳ שמות אחרי אריים צבי צביים גדי גדיים : נכונו • פורמי"ש אפייסיאש בלע"ז : ושערך צמח • סימני נערות : ואת ערום ועריה • מן המצות : (ח) דודים • אמיסיא"ש בלע"ז : ואפרוש כנפי • כנף בגדי: ואשבע לך • לכן אמור לבני ישראל אני ה׳ והוצאתי אתכם (שם ו) ואין לכן אלא שבועה כמו שנאמר (שמואל א ג) לכן נשבעתי לבית עלי : ואבא בברית אותך • שזה דם הברית אשר כרת ה׳ עמכם : (ט) ואשוף • לשון משיח׳ וכל הענין אינו אלא לשון משל ויונתן פי׳ את כולה ואין להוסיף על התרגום וכן פירשה מכורותיך ומולדותיך וגומר תותבותכון וילדותכון מארעא כנענאי תמן איתגליתי אל אברהם אבוכון בין בתריא ואודעתיה דאתון נחתין למצרים ובדרע מרומם אנא פריק יתכון ובזכות אבהתכון אנא מפריק
ית

רדק

בשר הילד ומקשה אותו : והחתל לא חתלת • כמו שמלפפין את הולד ומחתלין אותו בחתלת בגדים וקושרין אותו לתקן איבריו ולישרם לפי שהיה במעי אמו כרוך בשליתו ראשו בין ברכיו • וענין המשל שהיו ישראל במצרים מעט מת יוסף וקם מלך חדש על מצרים כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצא חומל שיחמול עליו ולא עוד אלא שהשליכוהו חוץ לעיר על פני השדה מרוב מאסם בו זהו שאמר בגעל נפשך ביום הולדת אותך וזהו געל דמי הלידה כן ישראל העבידום מצרים בפרך ועינו אותם בכל מיני ענוי׳ עד שהיו קרובי׳ למות מרוב העינויים ולא עוד אלא שהשליכום חוץ לעיר בשדה כמו שכתוב בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה ממאס בהם שלא ירחמו זה משל ותשליכי על פני השדה ויונתן תרגם הפסוק כן ואף כד נחתו אבהתכון למצרים וגו׳ : (ה) לא חסה עליך עין • אחת מאלה • אפילו אחת מאלה כל שכן כלם שהיית צריכה להן : לחמלה • בשורק החי"ת : אל פני • כמו על פני • וכמוהו רבים : בגועל נפשך • גופך וכן ברזל באה נפשו גופו והגעל הוא דמי הלידה זהו שאמר ביום הולדת אותך הגעול שהיה לך ביום שנולדת וענין זה המשל מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם לא חסת עליכון עינא דפרעה וגו׳ : (ו) ואעבור עליך • כבר פירש׳ ענין המליצה וענין המשל זהו שאמר ואודע להם בארץ מצרים על ידי אהרן ומרים ומשה נודע להם בנבוא׳ שהזהירו אותם לאמר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו : ואראך מתבוססת בדמיך • מתגוללת בדמי הלידה והמשל שהיו מתבוססים בטיט והוא החמר שהיו עושים ממנו הלבנים ולא היה להם פנאי לנקות עצמן ממנו כי תמיד היו מכריחי׳ אותם לעשות הלבנים יום יום לא ישבותו : בדמיך חיי • לא תראו שתמותו מתוך כובד העבודה הזאת אלא עם כל זה הטנוף והלכלוך וכובד העבוד׳ תחיו ותרבו כצמח השדה: חיי • כמו תחיי צווי במקום אית"ן כמו עלה ומות גבר כמו תמות היה קיץ כמו תהיה ומה שכפל פעמים בדמיך חיי לחזק את לבה שלא תירא כי כן מנהג המקרא לכפול הדברים לחזק הענין • ורבותינו ז"ל דרשו הכפל לדם פסח ודם מילה שהיה כי בזכות שתי המצות האלה יצאו מהגלות ויונתן תרגום על דוכרן קיים אבהתכון קדמי אתגליתי למפרקכון וגומר : (ז) רבבה • מבואר הוא למעלה : ותרבי ותגדלי • כמו שאמר וירבו ויעצמו במאד מאד אחד מהם ברבוי המספר ואחד מהם ברבוי הגוף : ותבואי בעדי עדים • באת לעת שאת ראויה לעדי עדים כנערה שהגיע זמנה להיות לאיש ראוי לעדותה בתכשיטין נאים ופי׳ בעדי עדים בטוב וביפה שבעדים כמו מלך מלכים כלומר זמן ישראל הגיע לצאת מן הגלות כמו שאמר פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים ואומר אעלה אתכם מעוני מצרים והעדי הוא כלי כסף וכלי זהב ושמלות שנצלו את מצרים ואדוני אבי ז"ל פירש עדי עדים עדי הגוף כמו שפירש אחריו שדים נכונו ושערך צמח ואלו הן סימני נערות תכונת השדים והשער הצומח במקום הערוה ויתכן בעדי עדים על דרך משל על חקי התורה והמשפטים הטובים שהם כעדי כמו שנאמר בדרך משל כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך : צמח • שעל עומד מן הדגוש ובא להורות על רוב הצמיחה ועל מהירותה : ואת ערום ועריה • ערומה וגלויה כיום הלידה • ואת ערום ועריה שם יתפרש בחסרון בי"ת בערום ובעריה ואפשר שהם תאר ואמר ערום לשון זכר שכיון שהוא משל לכנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ולשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה על כנסת ישראל וזהו בכמה מקומות בדברי הנבואה שמדבר על כנסת ישראל זכר ונקבה ופירוש ערום ועריה על דרך המשל יתכן כמשמעו שהיו לבושים בגדים פחותים כשבויים ועבדים והרי הם כאילו הם ערומים או יהיה דרך משל שהיו ערומים ממצות האבות לשמור דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט וכן שדים נכונו משל על התורה שבכתב ותורה שבעל פה שהיו נכונות לתתה להם בצאתם ממצרים וכן יתפרש במשל שיר השירים שני שדיך תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי כמו שהשדים מגדילים התינו׳ ומעמידים אותו בחיים כן התורה מורה דרך החיים בזה ובבא וכן ושערך צמח משל ליחידי׳ שבישראל שפירשו מדרך הרעה מעט שהתנבאו להם הנביאים במצרים כי כמו שהשער סימן לנערה שיצאה מקטנות לנערות כן בדרך המשל סימן לאותם שהיו קטני אמנה שיצאו מאמונתם הרעה לאמונה טובה על ידי תוכחת הנביאים ועליהם נאמר לך ואספת את זקני ישראל והנזירים והפרושים מגדלים שערם לפיכך השער משל להם וכן במשל שיר השירים שערך כעדר העזים משל על הנזירים והפרושים בישראל ואמר ואת ערום ועריה על רוב ישראל שהיו במצרים שנאמר עליהם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו והיו ערומים מן המצות לעשות צדקה ומשפט ויונתן תרגם ריבבת כצמחי חקלא יהבתיכון וגו׳ : (ח) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים שנגלתי למשה בסנה ועשה במצותי אותות ומופתים והראיתי כי עת דודים הגיע שגאלתתי בעבורך במצרים עד שהוצאתיך משם ביד חזקה : ואפרש כנפי עליך : כמו שאמר ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה כלומר אמרתי שתהיו לי לעם כמו שאמר ולקחתי אתכם לי לעם :
ולכסה

תולדות אהרן

מתבוססת • כריתות ס זוהר אמור : רבבה . סוטה יא : שדים נכונו • ברכות כד קדושין סו נדה מח:

אל פני ב׳ בקריאה וסי׳ שלש פעמים בשנה יראה כל זבורך קדמאה . וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני אהרן • ויקחו את אשר צוה משה אל פני • את הצפור החיה יקח אותה ואת עץ תנינא • ואל יבא בכל עת אל הקדש אל מבית . ויבא משה ואהרן אל פני אהל . ויקהילו משה ואהרן את הקהל • לא חסה עליך עין • ואצאת בשער הגיא לילה • ומן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף

מצודת ציון

כריכה בבגדים וכן וערפל חתולתו (איוב לח) : (ה) חסה • מל׳ חס וחמלה : בגועל • ענין מאוס ותיעוב כמו וגעלה נפשי אתכם (ויקרא כו) : נפשך • ר"ל גופך וכן וריקה נפשו (ישעיה כט) : (ו) מתבוססת • ענין גלגול ורמיסה כמו כפגר מובס (שם יד) : חיי • כמו תחיי : (ז) רבבה • ר"ל הרבה רבבות ורבוא הוא עשרת אלפים : ותרבי • ענין גדול ואמון כמו רבתה גוריה (לקמן יט) : בעדי עדיים • ענין קשוט כמו ותעד נזמה (הושע ב) ור"ל בהטוב והיפה שבעדיים ודוגמתו מלך מלכים (לקמן כו) : נכונו • מל׳ הכנה ר"ל מתוקן כל צרכן בענין גדול : ערום • הוא המחוסר המלבוש : ועריה • מגולה כמו מקורה הערה (ויקרא כ) : (ח) דודים • ענין אהבה וחיבה : כנפי • הוא שולי הבגד : (ט) ואשטוף • ענין הדחה ורחיצת הטנוף : ואסוכך • מלשון סיכה

מצודת דוד

(ה) לא חסה עליך עין • שום עין אדם לא חסה עליך לעשות לך אחת מאלה התקונים העושים לולד ביום הולדו : לחומלה עליך • להיות חומל עליך להתעסק עמך וכפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור : בגועל נפשך וגו׳ • ר"ל ביום שנולדת השליכוך ע"פ השדה כמו שהיה גופך מגועל ומלוכלך בדם הלידה : (ו) מתבוססת בדמיך • מתגלגלת ורמוסה בטנוף דם שלא עמך בעת הלידה : בדמיך חיי • ר"ל אף שאתה מגועל בדם לידה עכ"ז תחיי ולא תמות בעבור הגעול והלכלוך וכפל הדבר לחזק הענין ור"ל בעוד עבדו ישראל במצרים את כל עבודתם בשדה מעונים בפרך היה משפיע נבואתו על אהרן והנביאם שגאולה כמ"ש ואודע להם בארץ מצרים וגו׳ (לקמן כ׳) : (ז) רבבה • כחומל הזה הנביאם שהשם לרבבה להרבות בנים ובנות כצמח השדה ר"ל המקום הזה ורבם במצרים כמ"ש ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד (שמות א׳) : ותרבי • בהיותך ע"פ השדה היית מגודלת ומתוקנת ותגדלי בקומה ובאת לזמן הראוי להתקשט בקשוטים יפים הם יפי הנערות : שדים נכונו • השדים שלך היו גדולים כל צרכן ושער במקום בית הערוה היה מצמיח והם סימני נערות : ואת ערום ועריה • ועוד היית ערומה מבלי כסות במה שנולדה ר"ל שהיו מרובים באוכלוסין וגדולים בכח ובא זמן הגאולה אבל היו ערומים מבלי זכות ומע"ט : (ח) ואעבור • ואז עברתי עליך וראיתי שכבר את בעת הראוי להראות לך אהבה וידידות ר"ל לקחתי אותך לאשה : ואפרוש • ופרשתי עליך כנף בגדי לחסות בצילי והוא ענין נשואין וכן ופרשת כנפיך (רות ג׳) : ואכסה ערותך • לבל תהיה ערומה בגלוי ערוה : ואשבע לך • שלא אבגוד בך : ואבוא • כרתי עמך ברית על זאת : ותהיי לי • ר"ל ולזה כן היה כי היית לי לאשה ר"ל בעת בוא זמן הגאולה לקחתיך ממצרים לחסות בצילי ועשיתי עמך נפלאות כאלו את היית ראוי לכם ונתתי לך התורה ונשבעתי לך וכרתי עמך ברית להיות לי לעם וכן היית עמי : (ט) וארחצך • עד לא לקחתיך לאשה רחצתי אותך במים להסיר ממך הגעול והלכלוך
[illegible]

דָּמַיִךְ מֵעָלָיִךְ וָאֲסֻכֵךְ בַּשָּׁמֶן׃
י וָאַלְבִּישֵׁךְ רִקְמָה וָאֶנְעֲלֵךְ תָּחַשׁ
וָאֶחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ וַאֲכַסֵּךְ מֶשִׁי׃
יא וָאֶעְדֵּךְ עֶדִי וָאֶתְּנָה צְמִידִים עַל־
יָדַיִךְ וְרָבִיד עַל־גְּרוֹנֵךְ׃ יב וָאֶתֵּן נֶזֶם
עַל־אַפֵּךְ וַעֲגִילִים עַל־אָזְנָיִךְ וַעֲטֶרֶת
תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֵׁךְ׃ יג וַתַּעְדִּי זָהָב
וָכֶסֶף וּמַלְבּוּשֵׁךְ שֵׁשִׁי וָמֶשִׁי וְרִקְמָה
סֹלֶת וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן אָכָלְתִּי וַתִּיפִי
בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּצְלְחִי לִמְלוּכָה׃
יד וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בַּגּוֹיִם בְּיָפְיֵךְ כִּי ׀
כָּלִיל הוּא בַּהֲדָרִי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי עָלַיִךְ
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ טו וַתִּבְטְחִי בְיָפְיֵךְ
וַתִּזְנִי עַל־שְׁמֵךְ וַתִּשְׁפְּכִי אֶת־

ל'
ל' . ל'
ל' ל' כענין
ל' ומ"ל
שש ק'
אכלת ק'
ו' · ל'
ל'
י"ח פסוקים על על· ל'

יַתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי
וְאַעְדֵּיתִי תְּקוֹף מַרְוָתָא מִנְּכוֹן
וְדַבְּרִית יַתְכוֹן בְּחֵירוּתָא׃
י וְאַלְבֵּישִׁית יַתְכוֹן לְבוּשֵׁי
צִיּוּרִין מַחְמֶדֶת סָנְאֵיכוֹן
וִיהָבִית מְסַן דִּיקָר בְּרַגְלֵיכוֹן
וְקַדֵּישִׁית מִנְּכוֹן כַּהֲנַיָּא לְמֶהֱוֵי
מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי בְּמִצְנְפָן דְּבוּץ
וְיָת כַּהֲנָא רַבָּא בִּלְבוּשֵׁי
צִבְעוֹנִין׃ יא וְתַקְנִית יַתְכוֹן
תִּקּוּן פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא כְּתִיבִין
עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וִיהִיבִין
עַל יְדֵי מֹשֶׁה וּבִקְדוּשַּׁת שְׁמִי
רַבָּא קַדֵּישִׁית יַתְכוֹן׃ יב וִיהָבִית
אֲרוֹן קְיָמִי בֵּינֵיכוֹן וַעֲנַן יְקָרִי
מַטֵּל עֲלֵיכוֹן וּמַלְאַךְ שְׁלִיחַ
מִן קֳדָמַי מְדַבַּר בְּרֵישֵׁיכוֹן׃
יג וִיהָבִית מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן
מְתַקַּן בִּדְהַב וּכְסַף וִירִיעַת בּוּץ וְצִבְעוֹנִין וְצִיּוּרִין וּמָנָא דְּטָב כְּסוֹלְתָא וְכִדְבַשׁ וְכִמְשַׁח
אוֹכְלֵית יַתְכוֹן וַעֲתַרְתּוּן וּתְקֵיפְתּוּן לַחֲדָא וְאַצְלַחְתּוּן וְשַׁלִּיטְתּוּן בְּכָל מַלְכְּוָתָא׃
יד וּנְפַק לָךְ שׁוּם כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל בֵּינֵי עַמְמַיָּא בְּשׁוּפְרִיךְ אֲרֵי גְּמִיר הוּא יְקָרִי
דְּשַׁוֵּיתִי עֲלַיִךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ טו וְאִתְרְחֵיצְתְּ בְּשׁוּפְרִיךְ וּטְעֵית עַל שְׁמִיךְ וְאִתְחַבַּרְתְּ

רשי

ית אמורלאי ומפילי ית חתאי : ומולדותיך ביום הולדת אותך וגו' · ואף כד נחתו אבהתכון למצרים הוו בארעא דלא דילהון משעבדין ומענן להון הות כנישתא דישראל דמיא לולדא דרמיא על אפי ברא דלא איתפסק שוריה ובמיא לא איסתחיף לאיתנקאה ובמלחא לא איתמלחא ובאיסורין לא איתחת' : לא חסה עליך עין וגו' · לא חסת עליכון עינא דפרעה רשיעא למעבד לכון מכל חדא לאנחא לכון משעבודכון לרחמא עליכון ונזר עליכון גזירת גמירא למרמי ית דכוריכון בנהרא לאבדא יתכון בעידן דהויתון במצרים : ואעבר עליך וגו' · ועל דוכרן קים אבהתכון קדמי איתגליתי למפרקכון ארי גלי קדמי ארי אתון מענן בשיעבודיכון ואמרית לכון בדמא דמסולתא אחוס עליכון ואמרית לכון בדם פסחא אפרוק יתכון : רבבה כצמח השדה נתתיך ·ריבבת כצמחי חקלא יתיכון וסגיתון ותקופתון והויתון לזרעין ולשבטין ובעובדי אבהתכון תקינא עידן פורקן כנישתכון מטא ארי אתון משעבדין ומענן: ואעבור עליך ואראך · ואיתגליתי על משה בסנה וארי גלי קדמי ארי מטא זמן פורקנכון ואגנית במימרי עליכון אעדיתי חוביכון וקיימית במימרי למפרק יתכון כמה דקיימית לאבהתכון אמר ה' אלהים למיהויכון עם משמש קדמי : וארחצך במים · ופריקית יתכון משעבוד מצראי ואעדיתי תקוף מרוותא מנכון ודברית יתכון בחירותא : (י) ואלבישך רקמה · ואלבישית יתכון לבושי ציורין מחמדה כנאיכון : ואנעלך תחש · איקאלצימוי"י קיס"ן בלע"ז ויהבית מסן דיקר ברגליכון : ואחבשך בשש · איפולייישמוי"י בלע"ז וקדשת מנכון כהניא למהוי משמשין קדמי במצנפן דבוץ : ואכסך משי · שווייא"ה בלע"ז וית כהנא רבא בלבושי צבעונים ומ"א ואכסך משי אלו שבעת ענני כבוד דכתיב לא ימיש עמוד הענן יומם (שמות יג):(יא) ואעדך עדי· אופארימו"י בלע"ז ותקני' יתכון תיקון פתגמי אורייתא כתיבין על תרין לוחי אבניא:ואתנה· ע"י משה: צמידים· חברתי' דבור כנגד חברו חמשה כנגד חמשה: (יב) ואתן נזם על אפך · ויהבית ארון קיימי ביניכון : ועגילים על אזניך · לשון נזם ועגן יקרי מטל עלויכון על שם שהיו מוקפין בעגול : ועטרת תפארת בראשך · ומלאך שליח מן קדמי מדבר בריש[יכון] שנאמר ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם : (מיכה ב) : (יג) ותעדי זהב וכסף· ויהבי' משכני ביניכון מתקן בדהב וכסף ויריעת בוץ וצבעונין וציורין ומנא דטב כסולתא וכדבש וכמשח אוכלית יתכון ועתרתון ותקפתון לחדא ואצלחתון ושלטתון בכל מלכוות' : סלת ודבש ושמן אכלת · המן שהיה משתנה לכל הטעמים לסלת ודבש ושמן אכלת ומ"א י"ג דברים יש כאן וכנגדן אמר להם הקב"ה להביא י"ג דברים המנויין בתרומת המשכן ואף על פי כן הוא פורע להם כנגדן לע"ל י"ג דברים וברא ה' על מכון הר ציון וגו' וסוכה תהיה לצל יומם מחורב מזרם וממטר וגו' (ישעיה ד) : ותיפי · לשון יופי : (יד) כי כליל הוא · לשון מכלול ד"א כי כליל הוא כי שלם היה ד"א כי כליל קרונ"א בלע"ז כמו נזר דמתרגמינן כלילא : (טו) ותזני על שמך · בטחת על שם היופי שלא לך : ותשפכו את תזנותיך · הראית יופיך לכל עובר עד נשפכה עליהם תאות זנותך לפתות אותך לזנות עמם : לו יהי . ומשתחוו לך אתה הפקרת להם עצמך

רדק

ואכסה ערותך · שהיית ערום ועריה וכסיתיך אם כמשמעו בבגדים טובים כמו שפירשנו או כדרך הטובה שהורתי אתכם והניסים והנפלאות שעשיתי לכם עד ששבתם כלכם לאמונה טובה ואין ערוה ודבר רע ביניכם : ואשבע לך . זהו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים אני ה' שקיימתי שבועתי : ואבוא בברית אתך . בהר סיני הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה : ותהיי לי לעם · כמו שאמר היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך ותרגם יונתן ואתגליתי למשה בסנה וגו' : (ט) וארחצך . הוא מה שאמר לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם כמי שיצא מעבדות לחרות רוחץ ומחליף שמלותיו גם להטהר מן הטומאה שיצאו ממנה שהיו בתוך עם טמא זהו שאמר ואשטוף דמיך מעליך שטף ולכלוך העבודה כמו שפירשנו ואסכך בשמן לעדן הבשר שנתקשה בעבודה בחמר ובלבנים וזה משל למנוחה שהיתה להם וספוק צרכם במדבר כמו שאמר ויתעדנו בטובך הגדול וזהו שאמר אחר זה ואלבישך רקמה וכל הענין עד ותצלחי למלוכה הוא הרחבת המשילה לרוב הטובה שהיה להם במדבר במאכל ובמשתה ובכל תענוג ובכסות ובנעלים כמו שנאמר שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה : (י) ואלבשך רקמה · ת"י ואלבישית יתכון לבושי ציורין וגו' אמר ר' יהודה ברבי סימון אמר הקדוש ברוך הוא לא תהיו סבורין שאתם גומלים שלש עשרה דבר שהפרשתם לי כנגד שלש עשרה דבר שעשיתי לכם במצרים ואלו הן ואלבישך רקמה וגו' ואני מעלה עליכם שאתם גומלים עלי כמו שאמר דוד אשירה לה' כי גמל עלי לעולם הבא אני פורע לכם כנגד שלש עשרה דבר אלו וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה וסכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר סוי' אומר אשירה לה' כי גמל עלי : ואנעלך . העי"ן בשו"א ופתח : ואכסך משי · הוי"ו פתוחה ואף על פי שהענין מורה לעבר וכמוהו ואעמוד עליו ואמותתהו : (יא) ואעדך עדי·תרגם יונתן ותקונית יתכון וגו' : (יב) ואתן נזם · תרגם יונתן ויהבית ארון קיימי ביניכון וגו' : (יג) שש · כן כתיב בי"ד וקרי שש והיוד בכתוב נוספת : ותיפי · מנעיל בשני פתחים לבן אשר ושרשו יפה והוא מנחי הקליו' : ותצלחי למלוכה · שתמלכי על גוים אחרים וזה כשהגיע זמן מלכות בית דוד : (יד) ויצא לך שם בגוים ביפיך · זה היה במלכות דוד ושלמה כי כליל הוא שלם בכל ענייני היופי וההד' : בהדרי אשר שמתי עליך · כלומר כל זאת ההצלח' הגדולה שהיתה לך באלה הימים בעזרת היתה שהיית את עושה רצוני ואני גם כן הייתי משליט אותך על הגוים לא בכחך ועוצם ידיך : (טו) ותבטחי ביפיך ותזני על שמך · בטחת בהצלחה הגדולה ועל שמך שיצא לך שם בגוים וזנית אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים כמו שנאמר וישמן ישורון ויבעט וכל ענין הזנות הנה בכנסת ישראל היא עכו"ם ואף על פי שהמלילה היא כמשפטי הזנות וכדרך התשמיש הכל היא ענין המליצה לפי שדמ' אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עכו"ם

דסיפרא דכוו' אל פני ואל פני במ"ד על פני וסי' בסדר משפטים : מעליך ד' בקריאה וסי' הסירי את יינך מעליך · ובשר קדש יעברו מעליך · וארחצך במים · ועתה אשבור מוטות מעליך : ושמן ו' בקריאה וסי' סלת ודבש ושמן אכלתי · ולחמי אשר נתתי לך סלת . בחטי מנית ופנג ודבש . אהב יין ושמן · אוצר נחמד · ומאכל ומשתה · בקצת ספרי מסרה מונה גם בכלל אלו ואתם אספו יין וקיץ ושמן ומעות

תולדות אהרן שם בגוים · סנהדרין כא :

מצודת דוד

ואשטפתי ממך דם הלידה והכוי אותך בשמן ר"ל עד לא קבלו התורה נויסי אותך להתקדש ולכבס השמלות כמ"ש וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם (שמות י"ט) : (י) ואלבישך · לבשתי אותך בגדי רקמה ושמתי ברגליך נעלים מעור תחש וחגרתי אותך באזור משש וכסיתי אותך במלבושי משי : (יא) ואעדך עדי · קשטתי אותך בקשוטים ונתתי על ידיך צמידי הזרוע ורביד נתתי על גרונך : (יב) ועגילים · הם נזמי האוזן : בראשך · נתתי על ראשך ר"ל אז נתתי לך מצות וחוקים טובים ומשפטים ישרים : (יג) ותעדי · קשטת עצמך עם העדי שנתתי לך ומלבושך היה שש ומשי ורקמה ואכלת סולת ודבש ושמן ונעשית יפה עד מאד והיית מצלחת עד הגעת למלוכה ר"ל מתחלה קיימת המצות והמשפטים ואני נתתי לך ארץ זבת חלב ודבש ומאד נתגדלת והצלחת להעמיד מלכים אדירים : (יד) ויצא לך · בין העכו"ם נתפרסם שמך במרבית יפיך : כי כליל הוא · ר"ל היופי שבך היה כל היופי שאפשר להיות : בהדרי · בסבת ההוד וההדר אשר שמתי עליך במרבית העדי ורוב התכשיטים ר"ל נתפרסם שמך במרבית ההצלחה שהיה בך בשעור מרובה בסבת הסדר ששמתי עליך לתת בך כח לעשות חיל : (טו) ותבטחי ביפיך · ר"ל חשבת שלא תאסף כי בטחת ברוב יפיך ובעבור זה זנית על בטחון שם היופי שלא לך שאין מסדרך להיות נמלא יופי זה : ותשפכי · גלית תאות זנותיך כדבר הנשפך הנגלה לעין כל : על כל עובר · על כל מי שעבר עליך היה לו תאות זנותיך כי לכולם השקת ר"ל בפתח במרבית הצלחתך ופרסום שמך והשבת שלא תסור ממך ולכן עבדת עכו"ם בגלוי ולכל מי עכו"ם

מצודת ציון

סיכה ומשיחה : (י) רקמה . מעשה רוקם בחלוף הגוונים : ואנעלך . מל' נעל : תחש . שם בריה כמו ועורות תחשים (שמות כה) : ואחבשך · ענין חגירת האזור כמו ויחבש את חמורו (בראשית כב) ור"ל קשר אזורו : בשש . הוא פשתים : (יא) צמידים · הם הנתונים על הזרוע וכן ושני צמידים על ידיה (שם כד) : ורביד . ענק להכשיט וכן וישם רביד הזהב (שם מא) : גרונך . צוארך וכן קרא בגרון (ישעיה נח) : (יב) נזם · שם העדי הנתון על החוטם : ועגילים · כן יקראו נזמי האוזן על שהם עגולים במראיהם : (יד) כליל · מל' כל וכן כליל תקטר (ויקרא ו) :

כמות

הַזְנוּתַיִךְ עַל־כָּל־עוֹבֵר לוֹ־יֶהִי׃ ח' מ"ל
טז וַתִּקְחִי מִבְּגָדַיִךְ וַתַּעֲשִׂי־לָךְ בָּמוֹת
טְלֻאוֹת וַתִּזְנִי עֲלֵיהֶם לֹא בָאוֹת ג'
וְלֹא יִהְיֶה׃ יז וַתִּקְחִי כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ מטעי'
מִזְּהָבִי וּמִכַּסְפִּי אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ ג' ג'
וַתַּעֲשִׂי־לָךְ צַלְמֵי זָכָר וַתִּזְנִי־בָם׃
יח וַתִּקְחִי אֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתֵךְ וַתְּכַסִּים ג'
וְשַׁמְנִי וּקְטָרְתִּי נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם׃ נתת ק' ב' כתי' כן
יט וְלַחְמִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָךְ סֹלֶת וָשֶׁמֶן ו'
וּדְבַשׁ הֶאֱכַלְתִּיךְ וּנְתַתִּיהוּ לִפְנֵיהֶם ג' ג'
לְרֵיחַ נִיחֹחַ וַיֶּהִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ י"ו
כ וַתִּקְחִי אֶת־בָּנַיִךְ וְאֶת־בְּנוֹתַיִךְ
אֲשֶׁר יָלַדְתְּי לִי וַתִּזְבָּחִים לָהֶם לֶאֱכוֹל ילדת ק' ג' י' מ"ל
הַמְעַט מִתַּזְנֻתֵךְ׃ כא וַתִּשְׁחֲטִי אֶת־ תיך ק'
בָּנַי וַתִּתְּנִים בְּהַעֲבִיר אוֹתָם לָהֶם׃ ג'
כב וְאֵת כָּל־תּוֹעֲבֹתַיִךְ וְתַזְנֻתַיִךְ לֹא ס' כ"ב
זָכַרְתִּי אֶת־יְמֵי נְעוּרָיִךְ בִּהְיוֹתֵךְ זכרת ק'
עֵירֹם וְעֶרְיָה מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמֵךְ ג'
הָיִית׃ כג וַיְהִי אַחֲרֵי כָּל־רָעָתֵךְ אוֹי

לִיךְ לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא עִם כָּל דְּעָדֵי וְלָא כָּשַׁר לִיךְ לְמֶעְבַּד כֵּן׃ טז וּנְסֵיבַת מִלְּבוּשִׁיךְ וַעֲבִידַת לִיךְ בְּמָן מְחַפַּן פַּת כּוּמָרִין וּטְעֵית עֲלֵיהוֹן לָא כְּדִכְשַׁר וְלָא כִדְחָזֵי׃ יז וּנְסֵיבַת מָנֵי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ מִדְּהָבִי וּמִכַּסְפִּי דִּי יְהָבִית לִיךְ וַעֲבִידַת לִיךְ צַלְמֵי דְכוּרָא וּטְעֵית בְּהוֹן׃ יח וּנְסֵיבַת יָת לְבוּשֵׁי צִיּוּרַיִךְ וְכַסִּיתִינוּן וּמִשְׁחִי וּקְטֹרֶת בּוּסְמֵי שַׁוִּית קֳדָמֵיהוֹן׃ יט וְטוּבִי דִּיהָבִית לִיךְ סוּלְתָּא וּמְשַׁח וּדְבַשׁ אוֹכֵלְתִּיךְ יְהַבְתִּינוּן קֳדָמֵיהוֹן קוּרְבָּנִין לְפוּלְחַן הֲלָא הוּא כָל אִלֵּין אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ כ אִיכָא אַסְגֵּית לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּי דַבַּרְתְּ יָת בְּנָךְ וְיָת בְּנָתָךְ דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִנְּהוֹן תּוֹלְדַת קוּדְשָׁא קֳדָמַי וְנִכְסְתִּינוּן לְהֵין קוּרְבָּנִין לְפוּלְחַן הַזְעֵירָא הֲוַת בְּעֵינָךְ טַעֲוָתִיךְ׃ כא וּנְכֵיסְתְּ יָת בְּנַיָּא וִיהַבְתִּינוּן בְּאַעֲבָרָא יַתְהוֹן לְהֵין׃ כב וְיָת כָּל חוֹבֵי תוֹעֲבוֹתַיִךְ וְטַעֲוָתִיךְ לָא אִדְּכַרְתְּ יָת יוֹמִין דְּמִלְּקַדְמִין כַּד הֲוֵית מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא מִתְעַנְיָא בְּשַׁעְבּוּדִיךְ הֲוֵית׃ כג מָה יְהֵא בְּסוֹפִיךְ עַל כָּל בִּישָׁתִיךְ נְבִיָּא אֲמַר לְיַהּ וַי לִיךְ

הוא כי הוא ושמן בשו"א תחת הוי"ו : עובר כל סיפרא מ"ל במ"א ונתתי את הר שעיר · וכל שאר קריאה חסרים במ"ח מ"ל וסי' ויאמר יהואש אל · תחת היותך עזובה ושנואה · ואפיצם כקש · לשום ארצם לשמה · גוים נשמו פנותם · אדם להבל דמה וזאת העיר העליזה · מדוע אתה עובר את מצות המלך : לריח י"ו וסי' נמסר בסדר ויקרא : לאכול י"ג מ"ל וסי' חדש מחר · ויסתר דוד בשדה ויהי היום . ותקח את המשרת דאמנון ותמר · והלחם והקיץ לאכול הנערים . ודבש וחמאה וצאן ושפות . ויצקו לאנשים לאכול . ותזבחים לחם לאכול · את הנשיא נשיא הוא · והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ · כנשר חש לאכול . הן אעצור השמים ולא יהיה מטר · טוב אשר יפה לאכול ולשתות דקהלת . אין אשכול לאכול :

רש"י

עלמך ולכל אשר שאל זונתך לו היה · וי"ת ולא כשר ליך למעבד כן כאלו היה כתיב לא יהי וכל משל הזה על עגל המדבר ועל שאר עכו"ם שעבדו שנים של חן במדבר כמו שכתוב כל הנחשלים אחריך (דברים כה) ומלינו בפסיקתא זה שנים של חן שהענן פולטן שהיו כולם עובדי עכו"ם : (טז) במות טלואות · מכוסות בבגדים מטמרין של מיני צבעונין פלפריא"ם בלע"ז : לא באות · לא היתה ראויה זאת לבא · ט"ן אבניר"א וגו"ן פייסר"א בלע"ז : (יז) צלמי זכר · לפי שדימה אותה לנקבה זונה דימה את הגלולים לזכר שנואף עמה : (יט) ולחמי אשר נתתי לך וגו' · יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו ממנו לפני העגל ואעפ"כ ויהי ביום מחר ולא פסק ואף כן מפורש בספר עזרא (נחמיה ט) אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' ואתה ברחמיך הרבים לא עזבת וגו' ומנך לא מנעת מפיהם כדי הוא למנוע מהם ולא מנעת אף כאן ויהי נאם ה' אלהים היה הלחם ולא פסק מלירד ליום מחר כך דרש רבי תנחומא : (כ) אשר ילדת לי · היו לו חמשה בנים ד' מהם לעבוד עכו"ם ואחד מוקצה לבית הספר ובא להקריב אחד מבניו למולך מקריב לו את זה שהוקצה ללמוד תורה במדרש רבי תנחומא · ואני אומר אשר ילדת לי אלו הבכורות וכן הוא אומר בספר הזה (לקמן כ') ואטמא אותם במתנותם בהעבי' כל פטר רחם : (כב) את ימי נעוריך · את חסדי אשר עשיתי עמך במצרים : (כג) אוי אוי לך · וי ליך על דהבת ווי לך.

רד"ק

עכו"ם : ותשפכי את תזנותיך על כל עובר · כמו הכלי שהוא מלא יותר מדי ונשפך אמר רבת הזונים היית עד ששפכת אותם : על כל עובר · על כל מי שיעבור עליך : לו יהי · לו יהיה חשקך ורצונך כמו הזונה המפקרת לכל שלא תספיק באנשי עירה עד שמפקרת עצמה על העוברים דרך עליה כן את לא היית מספקת בעכו"ם אחת ובשתים ובשלש כי מספר עריך היו אלהיך יהודה אם יעבור עכו"ם מן הגוים הרחוקים ושעכו"ם בידו לו יהי חשקך עד שתעשי אותה בארצך : תזנותיך . לשון רבים תזנות בשקל תרבות והרביה תזנותיך ותרגם יונתן לו יהי כמו לא בהלי"ף לא כשר לך למעבד כן : (טז) ותקחי · דרך הזונה ליפות ביתה ולהרבות בבגדים נאים בבגדי צבעוני' למשוך לב הזונים להכנס בביתה . ופי' במות טלואות עשית טלאים מבגדים רקומים ומרוכים זה על זה עד שנעשו מהם במות ואותם הבגדים הם מלבעונים שונים זה מזה כדי שיהיה מראה יפה והמראים קצתם עם קצתם יתחדש עמהם ערבות לכסות הנפש וזהו פירו' טלאות כמו העקודות והטלואות שהם מראים שונים בשער העזים ובצמר הכבשים שחור ולבן או צהוב וכיוצא בהם זה ענין המליצה וענין המשל שהיו עושים בית ישראל במות לעכו"ם וזו שונה מזו בתבניתה ובעבודתה : לא באות ולא יהיה . לא באות כמוה כלומר אינם עתידות לבא ולא יהיה אדם או אם שיעשה כמוהן לרוב ויונתן תרגם לא כך כשר ולא כדחזי:(יז) ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי · לתבוע עכו"ם עושים מכלי כסף ומכלי זהב המפוארים שיש להם ועושים מהם הצלמים כמו שאמר בדבר העגל ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם : אשר נתתי · לך כמו שאמר וכסף הרבתי להם וזהב עשו לבעל ומה שאמר צלמי זכר הוא לענין המליצה כדרך הזונות שעושים צלמי זכרות לדבר התשמיש : (יח) ותקחי · לענין המליצה רוצה לומר ותכסים על אוהבים שהזונה מכסה אותם מבגדי רקמתה ליפותה בעיניה ולמשוך לבבם אליה ולפי המשל פירש ותכסים על הצלמים ושמני וקטרתי כענין שאמר אשר נתתי לך : וקטרתי הטי"ת נקראת בקמץ חטף לכן אמר : נתתי לפניהם · כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד והכתוב כאילו נתתי לפניהם אני גרמתי לך כיון שנתתי לך כמו שאמרו במשל מי גרם לך שתבעיטי בי כרשינין שהאכלתיך : (יט) ולחמי . ונתתיהו לפניהם · אני נתתים לך לאכלם וזהו פי' אשר האכלתיך ואת נתת אותם לפני הצלמים לקרבן ותי"ו הנקב' הנמצאת תקר' בחיר' ובהתחברה עם הכנוים לפיכך תי"ו ונתתיהו בחירק והיו"ד למשך וכן לא במחתרת מצאתים ומה שאמר ולחמי הוא דרך כלל כי לחם כולל כל מאכל ואחר כן פירש סלת ושמן ודבש האכלתיך ותרגם יונתן ולחמי וטובי : ויהי . נאם ה' . כל זה היה לא תוכלי להכחיש כי אני היודע ועד וזהו שאמר אני ה' ויונתן תרגם ויהי בתמיה הלא הוא כל אלין אמר ה' אלהים . ובדרש יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו לפניו ואף על פי כן כיום מחר לא פסק וכן מפורש בספר עזרא אף כי עשו עגל ומסכה וגו' ומנך לא מנעת מפיהם כדי היה למנוע מפיהם ולא מנעת אף כאן אמר ויהי נאם ה' אלהים היה הלחם ולא פסק מלירד : (כ) ותקחי · אשר ילדת לי · שנכנסו בבריתי ולי היו ואת לקחת אותם ממני ומתורתי וזבחת אותה להם לאכול באש אותם ולהעבירם למולך כמו שאמר לשרוף את בניהם ואת בנותיהם באש · ובמדרש אשר ילדת לי מי שהיו לו חמשה בנים נותן מהם ארבעה לעכו"ם ואחד מקלה לבית הספר בא להקריב אחד מבניו למולך מקריב לו את זה שהקלה ללמוד תורה ויונתן יתרגם הפסוק כן איכא אסגי' לארגזא קדמי כנישתא וגומר כבעמוד : המעט מתזנותך · כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד אמר המעט לך מה שהכעסתני בבניך ובבנותי' שהיו לי וזבחת אותם להם ולפי שקשה העבודה הזאת משאר העבודות חזר עוד ואמר ותשחטי את בני אמר בני כמו שאמר אשר ילדת לי : (כב) ואת כל תועבותיך ותזנותיך . ועם כל תועבותיך ותזנותיך שעשית להכעיסני לא זכרת את ימי נעוריך כמה חסדים עשיתי עמך בהיותך ערום ועריה כמפורש למעלה · לא זכרתי כתוב ביו"ד רוצה לומר אני לא זכרתי לך בימי נעוריך מה שאת עתיד' לחטא ורחמתי עליך בימי

תולדות אהרן

כמות טלאות · עקידה שער נג :

מצודת ציון

(טז) במות · מקומות גבוהות כמו במתי ארץ (דברים לב) : טלואות . ענין חלוף הגוונים כמו ונעלות בלות ומטולאות (יהושע ט) : (יח) וקטרתי . הוא מיני בושם מעורבבים ונותנים על האש להריח : (יט) ניחוח . מל' נחת רוח : (כא) בהעביר . מל' העברה והולכה : (כד) גב . מל'

מצודת דוד

עכו"ם פרצות : (טז) ותקחי מבגדיך · מן הבגדים שעשיתי לך. מהם לקחת ועשית לך מקומות גבוהות במקום פרסום ומהבגדים' ההם עשית עליהם מכסאות מטולאות חלופי הגוונים ועליהם זנית ר"ל שהעמידו העכו"ם במקום פרסום ולבשום בכסף וזהב אשר נתתי להם ושם עבדו לו : לא באות ולא יהיה · מעשים כאלה לא באו עדיין בעולם ולא יהיו נעשים עוד דוגמתן : (יז) כלי תפארתך · כלי הקשוט : ותעשי לך · מהם עשית דמות צלמי זכר וזנית עמהם כדרך זונה מושלגת בתכלית הזנות והפסקר ר"ל מהכסף והזהב אשר הרביתי להם עשו צלמי עכו"ם להשתחוות להם : (יח) ותכסים . בהם כסות הזונים מתוך : ושמני וקטרתי · השמן והקטרת שנתתי לך נתת לפני הזונים : (יט) שהאכלתיך · אשר נתתי לך למאכל : ונתתיהו · אתה נתת את כל אחד מהם לפני הזונים להיות להם לריח טוב ולנחת רוח ר"ל מה שנתתי לך הבאת לקרבן לפני העכו"ם : ויהי · ר"ל כן היה באמת לא תוכלי להכחישו כי אני היודע ועד : (כ) ילדת לי · ילדת ממני : לחם לאכול · להזונים להיות להם למאכל : המעט · וכי מעט בעיניך ממה שהלכת אחר הזנות עד שגם עשית את זאת : (כא) ותתנים · נתת אותם להם במה שהיית מוליך אותם להם למאכל רלם לומר בניך המיוחדים לי ללמוד בבית הספר אותם שחטת לעכו"ם : (כב) ואת כל וגו' · עם כל התועבות והזנות שעשית לא זכרת בעת ההיא הטובה שעשיתי עמך בימי נעוריך כשהיית ערומה מבלי לבוש והיית מתגוללת ורמוסה בטנוף הדם שהיה עמך בעת הלידה ר"ל לא זכרת הטובה שעשיתי עמך בהוליכך ממצרים מעבודת פרך : (כג) ויהי · ר"ל ומה א"כ יהיה אחר כל רעתך מהו הגמול שתקבל הנה אוי אוי יהיה

לך פל דלא תבת : (כד) ותבני לך גב . גובה כעין בימוס ומזבח · ותבני לשון בנין : (כה) ותפשקי את רגליך : לפי שדימה אותה לזונה דבר בלשון הגמים שיש פיסוק הרגלים איאקייסמ"ש בלע"ז : (כו) גדלי בשר · בעלי אבר תשמיש : (כז) חוקך . מזונותיך בימי שפוט השופטי' : ואתנך בנפש שנאותיך · בימי שמשון : הנכלמות מדרכך זמה . תרגם יונתן דאילו שלחית לוותהון נביי איתכנעו . ולא היו הולכים בדרכך זמתך : (כח) מבלתי שבעתך · מתוך שלא שבעת בתועבות מצרים : ותזנים · לשון זנות אשאנשאר"ש אאל"ש בלע"ז : (כט) אל ארץ כנען כשדימה כשדים לא מארץ כנען הם וכך פירושו הוספת צלמי כשדים על של כנענים שהיו סמוכים ליך וזנית להם כבר ויונתן תרגם ותרבי תזנותיך כשדימ' ונדמי' לכנעני' הספופים בעכו"ם ואסגית ית טעותך לאתחבר' לעמא דכנען למהך בנימוסי כשדאי · ולי נראה כנען כמו סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב) שכן קורא ארץ כשדים ארץ סוחרי' כמו שנאמר (לקמן יז) ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רוכלים שמו : (ל) מה אמולה · מקולקלת וכן היהודי' האומללי' (נחמיה ג) וכן כי אומלל אני (תהלים ו) : לבתך · כמו לבך : שלטת · שילרה שלים עליה : (לא) בבנותיך גבך . כמו בבנותך לשון

י"ב מלין וגם וב' מלין סוף פסוק וסי' וגם בעליו יומת· וגם הגמלים השקתה · וגם שמו בכליהם· וגם לא שבעת . וגם אני אליך . וגם במכתב לאשר דעורא · וחברו דד"ה . וגם משרי ישראל דד"ה · וגם נגיד ברית · וגם ילדתי בנים · וגם בהמות שרי . וגם זה הבל

תולדות אהרן ותפשקי · כתובות לט :

אוֹי לָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כד וַתִּבְנִי־
לָךְ גֶּב וַתַּעֲשִׂי־לָךְ רָמָה בְּכָל־רְחוֹב׃ ג' א' וא'
כה אֶל־כָּל־רֹאשׁ דֶּרֶךְ בָּנִית רָמָתֵךְ ג'
וַתְּתַעֲבִי אֶת־יָפְיֵךְ וַתְּפַשְּׂקִי אֶת־ ג' י ג'
רַגְלַיִךְ לְכָל־עוֹבֵר וַתַּרְבִּי אֶת־ ב' עליו ח' מ"ל
תַּזְנוּתָיִךְ׃ כו וַתִּזְנִי אֶל־בְּנֵי־מִצְרַיִם תזנותיך ק'
שְׁכֵנַיִךְ גִּדְלֵי בָשָׂר וַתַּרְבִּי אֶת־ ג'
תַּזְנֻתֵךְ לְהַכְעִיסֵנִי׃ ב'
כז וְהִנֵּה נָטִיתִי יָדִי עָלַיִךְ וָאֶגְרַע י"ו הסר את
חֻקֵּךְ וָאֶתְּנֵךְ בְּנֶפֶשׁ שֹׂנְאוֹתַיִךְ בְּנוֹת ג'. ג'
פְּלִשְׁתִּים הַנִּכְלָמוֹת מִדַּרְכֵּךְ זִמָּה׃
כח וַתִּזְנִי אֶל־בְּנֵי אַשּׁוּר מִבִּלְתִּי ב' יכלת ה'
שָׂבְעָתֵךְ וַתִּזְנִים וְגַם לֹא שָׂבָעַתְּ׃ ג'· ג'
כט וַתַּרְבִּי אֶת־תַּזְנוּתֵךְ אֶל־אֶרֶץ ב'
כְּנַעַן כַּשְׂדִּימָה וְגַם־בְּזֹאת לֹא ג'. י"ב פסוקים וגם
שָׂבָעַתְּ׃ ל מָה אֲמֻלָה לִבָּתֵךְ נְאֻם ג'· ג'
אֲדֹנָי יֱהוִה בַּעֲשׂוֹתֵךְ אֶת־כָּל־אֵלֶּה ע
מַעֲשֵׂה אִשָּׁה־זוֹנָה שַׁלָּטֶת׃ ג'
לא בִּבְנוֹתַיִךְ גַּבֵּךְ בְּרֹאשׁ כָּל־דֶּרֶךְ ג'· ב'

עַל דְּחַבְתְּ וַי לִיךְ עַל דְּלָא תַבְתְּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ כד וּבְנֵית לִיךְ אֲגוֹרִין וַעֲבַדְתְּ לִיךְ רָמָן בְּכָל רְחוֹב׃ כה בְּרֵישׁ כָּל פָּרָשׁוּת אוֹרַח בְּנֵית רָמָתִיךְ וְאַחֵילְתְּ יַת קְדוּשְׁתִּיךְ וְאִתְחַבַּרְתְּ לִיךְ לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא וְאַסְגֵּית יַת טַעֲוָתִיךְ עִם כָּל דְּעָדֵי וְאַסְגֵּית יַת טַעֲוָתִיךְ׃ כו וּטְעֵית בָּתַר בְּנֵי מִצְרַיִם קְרִיבַיִךְ מְסַרְבְּלֵי בְּסַר וְאַסְגֵּית יַת טַעֲוָתִיךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי׃ כז וְהָא אֲרֵימִית יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וּמְנָעִית טוּבִיךְ וְאֶמְסְרִינִיךְ בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבִיךְ כַּפְרָנֵי פְּלִשְׁתָּאֵי דְאִלּוּ שְׁלַחִית לְוָתְהוֹן נְבִיֵּי אִתְכְּנָעוּ וְאַתְּ לָא תַבְתְּ מֵאוֹרְחִיךְ דְעֵיצַת חֶטְאָיו׃ כח וּטְעֵית בָּתַר בְּנֵי אַתּוּר מִדְּלָא יְדַעַתְּ אוֹרַיְתָא וּטְעֵית בְּהוֹן וְאַף לָא יְדַעַתְּ תְּיוּבְתָּא׃ כט וְאַסְגֵּית יַת טַעֲוָתִיךְ לְאִתְחַבָּרָא לְעַמָּא דִכְנַעַן לִמְהַךְ בְּנִימוּסֵי כַּסְדָּאֵי וְאַף בְּדָא לָא יְדַעַתְּ אוֹרַיְתָא׃ ל מָה תַּקִּיף הֲוָה רְשַׁע לִבֵּךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמֶעְבְּדִיךְ יַת כָּל אִילֵּין כְּעוֹבָדֵי אִתְּתָא נַפְּקַת בָּרָא דְשַׁלִּיט לַהּ בְּנַפְשַׁהּ׃ לא בְּמִבְנָךְ אֲגוֹרָךְ בְּרֵישׁ כָּל

בימי נעוריך וקרי זכרת מבואר הוא : מתבוססת בדמיך היית · ולמעלה אמר בדמיך לשון רבים והנה אמר בדמך לשון יחיד והענין אחד וכן נזכרו דמי הלידה בלשון רבים תשב בדמי טהרה וכשיזכר אותם בלשון רבים מפני שיש מקומות חלוקים באשה שיוצא הדם מהם והם החדר והעליה והפרוזדור גם יש מראה דם שונים זה מזה וקרא אותם דרך כלל דם לשון יחיד . עירום נכתב ביו"ד חסר : (כג) ויהי אחרי כל רעתך . ויהי כן כמו שהיתה מתחילה ערום ועריה כן היתה אחר שעשית כל הרעה שעשית נשארת בערום ובחוסר כל : אוי אוי לך . כמה פעמים יש עליך לומר אוי שהפסדת כמה טובות בפשיעתך : (כד) ותבני . הפסוק כפול בענין במ"ש כי גב כמו רמה והגב והרמה אמר על המזבחות : (כה) אל כל ראש דרך אל במקום בי"ת כמו ואל הארון תתן את העדות כמו בארון אמר בפרשת דרכים בנית רמתך כדי שיהיה גלוי ונמצא לכל עובר : ותתעבי את יפיך · ההדרך שהיה לך שיצא לך שם בגוים ביפיך בהדרי אשר שמתי עליך את תעבי אותו ולא רצית בו במעשיך הרעים שעשית ויונתן תרגם ואחלי' ית קדושתיך ואפשר לפרש ותתעבי פעל יוצא לשלישי כלומר שיתעבו אות' לאחרים מרוב שהפקרת עצמך לכל : ותפשקי את רגליך לכל עובר · פסוק הרגלים הוא מדרך התשמיש ולפי שהמשילה לזונה אמר כן וענין המליצה הוא שזמנת עצמך לכל עובר שיבא עליך וענין המשל הוא שהפקרת עצמך לעבוד כל עכו"ם שיספר לך כל עובר עליך : תזנותך . כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד : (כו) ותזני אל בני מצרים · כמו עם : גדלי בשר . אבר התשמיש יקרא בשר רר בשרו או החתים בשרו וכן אמר על מצרים אשר בשר חמורים בשרם ובדרך התשמיש תאות האנשים לגדלי בשר וי"ת מסרבלי בשר וענין המשל רוצה לומר שהתאוית תאוה גדולה לתועבת מצרים תזנותך לשון יחיד : (כז) והנה נטיתי ידי עליך · לשפטך כמעשיך : ואגרע חקך . חק טרפך שנתתי לך סלת ושמן ודבש גרעתי אותו ולקחתי אותו ממך : בנפש שונאותיך · ברצון כמו אל תתנני בנפש צרי רוצה לומר שראו בך נקמה מה שרצו לראות והן הן שונאות ישראל מקדם שהרי כל הימים נלחמו בהם עד שקם דוד והכניעם : בנות · כתרגומו כפרני פלשתאי : הנכלמות מדרכך זמה · אפילו הן שהן שונאותיך נכלמו מדרכך שהיא דרך זמה : (כח) ותזני אל בני אשור · עם בני אשור : מבלתי שבעתך · שכ כפלם חכמתך אמר לא שבעת בתועבו' מצרים הקרובים אליך עד שזנית עם בני אשור הרחוקים ממך בתאוית גם לתועבותם : ותזנים . ותזני עמם וי"ת מבלתי שבעתך מדלא ידעת אורייתא ותרגם וגם לא שבעת ואף לא ידעת' תיובתא : (כט) ותרבי את תזנותך . גם זה לשון יחיד : אל ארץ כנען כשדימה . יש מפרשים כמו מארץ כנען ואיננו נכון כי מ"ם השמוש הוא הפך מלת אל ולמ"ד השמוש ועוד מה צריך לזכור כנען היה לו לומר מארצך אלא פי' כמשמעו אל ארץ כנען כלומר כתועבות ארץ כנען שהיו עושים הכנעניים אשר הורישם ה' מפניך כמעשיהם עשית והרבית את תזנותיך כמו שכתוב במנשה מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ופירוש אל ארץ כנען דמית בתזנותיך אל ארץ כנען כשהיתה לארץ כנען וכשדימה רוצה לומר כשדים כלומר הרבית תזנותיך ודמית לארץ כנען ולארץ כשדים בתזנותיך לא שבעת כאחד מהן וגם בזאת לא שבעת בדרך שתיהן : (ל) מה אמולה לבתך · זכר לב בלשון נקבה לגריעות אמולה גזורה כלומר אין לה מחשבה ישרה כאילו היא גזורה ואינה כי לא תשבת כל אשר עשית כי הם מעשים רבים ורעים : מעשה אשה זונה שלטת · פירוש מעשים שעשית הם מעשי זונה שהיא שליטה בעצמה לעשות כל אשר תתאוה : שלטת · שם תאר בפלס אדרת עורת אמר לזכר שליט ולנקבה שליטה או שולטת בלע"ז גלייררי"א ויונתן תרגם דשליט לה בנפשה : (לא) בבנותיך . לפי שהמקור דומה לשם בא פעמים בלשון רבוי וכן בהזרותיכם באהרלות וענין הרבוי רוצה לומר בניינים רבים במזבחות אלהים רבים : גבך . כמו שאמר למעלה ותבני גב : עשיתי . ביו"ד

מצודת דוד.

יהיה לך רבות פעמים לפי מרבית הרעה : (כד) ותבני . כי הנה בנית לך מקום גבוה להיות נראה לכל הזונים לבוא שמה : רמה · בנין רם עשית בכל רחוב להיות מקום מוכן לזנות בכל מקום : (כה) אל כל ראש דרך · בכל ראש דרך מהדרכים בנית בנין רמה ונשאה לזנות למען יהיה נמצא לכל עובר ושב : ותתעבי . את היית מתעב וממאס יפייך להראות לכל מי שירצה ולא היית מסתיר אותה כדרך שמסתירים דבר נחמד ויקר : ותפשקי · הרחבת רגליך זה מזה לכל עובר להיות מוכן לו לזנות ומאד הרבית בזנות ר"ל עשית מזבחות לעכו"ם בכל מקום ובפרסום רב ואתה בעצמך הערבת הגלאתך כי ע"י מעשיך תהיה נלקחת ממך כי כל העכו"ם הראית עבדת : (כו) ותזני . זנית עם בני מצרים הקרובים לארצך על כי המה גדלי בשר אברי המשגל וכן נאמר בהם אשר בשר חמורים בשרם (לקמן כג) כי כן דרך אשה זונה התאווה להבעל לגדלי בשר ר"ל עבדתם פסילי מצרים : להכעיסני . ר"ל מרבה היית בזנות עד שא"א שתהיה הכל לתאבון כ"א הכוונה היתה להכעיסני ויאמר כן על כל העכו"ם : (כז) נטיתי ידי · להכות בך : ואגרע · חסרתי ממך חוק המזון שקבעתי לך ומסרתי אותך ברצון שונאיך לעשות בך רצונם והשונאים היו בנות פלשתים אשר המה נכלמות ומתביישו' מדרכך דרך זמה כי כן דרך נשים נגועות שהנה מתביישות כשרואות הפלגת הפקר הזונות וכאומר והנה בנות פלשתים הנה טובות וכשרות ממך ר"ל חסרתי מישראל רוב הטובה שהשפעתי להם מאז ומסרתיך ביד פלשתים הטובים ממך במעשיהם : (כח) ותזני · על"ז לא לקחת מוסר וזנית את בני אשור על כי לא היית שבעה מזנות בני מצרים : ותזנים · ועמהם זנית וגם בהם לא שבעת : (כט) ותרבי · והרבית לזנות עם אנשי ארץ סוחרים וחוזר ומפרש שהמה כשדים שהיו אנשיה סוחרים וכן נאמר בהם ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רוכלים שמו (לקמן יז) : וגם בזאת · אף בזנות הזאת לא שבעת ותשקה עוד לזנונים אחרים ר"ל אף שמסרתיך ביד פלשתים לא עזבת דרכך ועבדת לפסילי אשור וכשדים ותשקה עוד לפסילי יתר העמים : (ל) מה אמולה לבתך · מה מאד נגזרה לבתך ונכרתה ממך במה שתעשי את כל אלה שהמה מעשה אשה זונה המושלה בביתה שאז עושה זנותה בפרסום רב על כי לא ימצא מי ימחה בידה : (לא) בבנותיך · במה שתבנה

מצודת ציון

מלשון גובה : רמה . מלשון רם וגובה : (כה) אל כל · בכל ובא מלת אל במקום בי"ת וכן ואל הארון (שמות כה) ור"ל ובהארון : ותתעבי · מלשון תעוב ומיאוס : ותפשקי · ענין פתיחה והרחבה כמו פושק שפתיו (משלי יג) : (כו) אל בני מצרים · את בני מצרים : שכניך · מלשון שכן : בשר · כי יקרא אבר התשמיש וכן רר בשרו (ויקרא טו) : (כז) ואגרע · מל' גרעון וחסרון : חקיך . ר"ל מזון קבוע וכן ואכלו את חוקם (בראשית מז) : בנפש · ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (שם כג) : הנכלמות · מלשון כלימה ובושה : זמה . ענינו גנות ורשע כמו כי זמה עשו (הושע י) : (כט) כנען · ענינו תגר וסוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (שם יב) : (ל) מה · המלה ההיא באה להפלגת הדבר וכן מה רב טובך (תהלים לא) : אמולה . גזורה וכרותה כמו כי אומלל אני (שם ו) : לבתך . מלשון לב : שלטת . מושלת וגברתנית : (לא) לקלס . ענין לעג כמו

ביו"ד נוספת בסוף וכן לא הייתי והקרי בלא יו"ד כמנהג כי אין יו"ד לנקבה אחר תי"ו הנמצאת אף על פי שנהגו כן במקומות אחר כ"ף הנמצאת כמו עוניכי גמוליכי תחלואיכי לא נהגו כן אחר תי"ו הנמצאת : לקלס אתנן . בזה לא היית כזונה כי הזונה לועגת על האתנן ומבזה אותו כדי שיוסיף לה עוד בועלה אבל את כמו זונה מתאוה אל הזנות תאוה גדולה עד שכל אתנן טוב בעיניה ואפי' הפחות שבהם ולא עוד אלא שמרוב תאותה היא תתן אתנן כמו שאמרו ואת נתת את נדניך וזהו דרך משל על רוב תאות ישראל לאלהים אחרים עד שמבקשים מיני העבודות בכל מקום ובוחרים שלוחים ונשלחים כסף וזהב לאלהי העמים ומיקרים עכו"ם שלהם בעיניהם וזהו בהפך כל עם כי כל גוי עובד אלהיו ומבזה אלהי עם אחר ולפיכך אמר ויהי בך הפך מן הנשים : (לב) האשה המנאפת . כן עשית את תחת האל לקחת אלהים אחרים וכתב זה הפסוק לבאר כי המשל כי כל מה שנזכר בענין התשמיש הוא משל לעכו"ם : (לג) לכל זונות יתנו נדה . מתן הזונה יקרא נדה וכט"ן משורש ה"א ו"ת

וְרָמָתֵךְ עָשִׂיתִי בְּכָל־רְחוֹב וְלֹא־ (עשית ק')
הָיִיתי כַּזּוֹנָה לְקַלֵּס אֶתְנָן׃ לב הָאִשָּׁה (היית ק')
הַמְּנָאָפֶת תַּחַת אִישָׁהּ תִּקַּח אֶת־
זָרִים׃ לג לְכָל־זֹנוֹת יִתְּנוּ־נֵדֶה וְאַתְּ
נָתַתְּ אֶת־נְדָנַיִךְ לְכָל־מְאַהֲבַיִךְ
וַתִּשְׁחֳדִי אוֹתָם לָבוֹא אֵלַיִךְ מִסָּבִיב
בְּתַזְנוּתָיִךְ׃ לד וַיְהִי־בָךְ הֵפֶךְ מִן־
הַנָּשִׁים בְּתַזְנוּתַיִךְ וְאַחֲרַיִךְ לֹא זוּנָּה
וּבְתִתֵּךְ אֶתְנָן וְאֶתְנַן לֹא נִתַּן־לָךְ
וַתְּהִי לְהֶפֶךְ׃ לה לָכֵן זוֹנָה שִׁמְעִי
דְּבַר־יְהוָה׃
לו כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן הִשָּׁפֵךְ
נְחֻשְׁתֵּךְ וַתִּגָּלֶה עֶרְוָתֵךְ בְּתַזְנוּתַיִךְ
עַל־מְאַהֲבָיִךְ וְעַל כָּל־גִּלּוּלֵי
תוֹעֲבוֹתַיִךְ וְכִדְמֵי בָנַיִךְ אֲשֶׁר נָתַתִּי (נתת ק')
לָהֶם׃ לז לָכֵן הִנְנִי מְקַבֵּץ אֶת־כָּל־
מְאַהֲבַיִךְ אֲשֶׁר עָרַבְתְּ עֲלֵיהֶם וְאֵת
כָּל־אֲשֶׁר אָהַבְתְּ עַל כָּל־אֲשֶׁר
שָׂנֵאת וְקִבַּצְתִּי אֹתָם עָלַיִךְ מִסָּבִיב
וְגִלֵּיתִי עֶרְוָתֵךְ אֲלֵהֶם וְרָאוּ אֶת־
כָּל־עֶרְוָתֵךְ׃ לח וּשְׁפַטְתִּיךְ מִשְׁפְּטֵי
נֹאֲפוֹת וְשֹׁפְכֹת דָּם וּנְתַתִּיךְ דַּם
חֵמָה וְקִנְאָה׃ לט וְנָתַתִּי אוֹתָךְ בְּיָדָם

פְּרָשׁוּת אוֹרַח וְרָמָתֵיךְ עֲבַדְתְּ
בְּכָל רְחוֹב וְלָא הֲוֵית כְּנַפְקַת
בָּרָא דְמִתְהַנְיָא בְּאַגְרָא׃
לב כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַמְיָא
לְאִתְּתָא דִּרְחִימָא עַל בַּעְלָהּ
וּמְזַנְיָא עֲלוֹהִי שְׁבַקְתִּיהּ בַּעְלָהּ
וּטְעַת בָּתַר נוּכְרָאִין׃ לג לְכָל
נַפְקַת בָּרָא יָהֲבִין אֲגַר וְאַתְּ
אַהֲנִית יַת אַגְרִיךְ לְכָל רְחִימָךְ
וּשְׁחֵידְתְּ יַתְהוֹן לְמֵיתֵי עֲלָךְ
מִסְחוֹר סְחוֹר בְּטַעֲוָתִיךְ׃ לד וַהֲוָה
בִיךְ שְׁנוּ כְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מִן
מְדִינָתָא בְּטַעֲוָתִיךְ וּבָתְרִיךְ לָא
הֲוַת דְטָעְיָת כְּוָתִיךְ וּבְמִתְּנִיךְ
אֲגַר וַאֲגַר לָא אִתְיְהַב לִיךְ
וַהֲוֵית לְשְׁנוּ׃ לה בְּכֵן דְּעוֹבְדָהָא
כְּנַפְקַת בָּרָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל
קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַייָ׃ לו כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּאִגְלִיאַת
בַּהֲתָתִיךְ וְאִתְחֲזִיאַת קְלוֹנִיךְ
בִּדְטָעִית בָּתַר רְחִימַיִךְ וְיַת
כָּל חוֹבֵי פוּלְחַן טַעֲוַת תּוֹעֲבָתִיךְ
וּבְחוֹבַת דַּם בְּנַיִךְ דִּנְכֵיסְתְּ
לְהֵין׃ לז בְּכֵן הָא אֲנָא מְכַנֵּישׁ
יַת כָּל רְחִימַיִךְ דְּאִתְרְעֵית
לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן וְיַת כָּל
דְּרְחֵימְתְּ עִם כָּל דִּשְׂנֵית
וַאֲכַנֵּישׁ יַתְהוֹן עֲלָךְ מִסְחוֹר
סְחוֹר וַאֲגַלֵּי בַּהֲתָתִיךְ לְהוֹן
וְיֶחֱזוּן יַת כָּל קְלוֹנִיךְ׃
לח וְאִתְפְּרַע מִנִּיךְ פּוּרְעָנוּת גִּיפַּן וְאָשְׁדַת דַּם וְאַמְסְרִינָךְ לִקְטוֹל בִּרְגַז וּבְחֵימָה׃ לט וְאֶמְסַר יָתִיךְ בִּידֵיהוֹן

נתת את נדנך ורז"ל הרגילו זה הלשון במהר הבתולות כי מה שמביאה אשה לבעלה יקראו אותו נדוניא וי"ת אגרו כמו אתנן : ותשחדי . בקמץ חטף החי"ת וענין הפסוקי' האלה כבר פירשנוהו : (לד) ויהי בך . ואחריך לא זונה . בוי"ו עם הדגש אמר כמו שבך הפך מן הנשים שהיו עד הזמן הזה כן אחריך לא יהיה כזנותיך ופי' ולא זונה לא נעשה ולא יעשה במעשה הזנו' כזנותך והוא מן שלא נזכר פועלו מהדגוש : ותהי להפך . אמר ותהי לשון זכר כמו שזכרנו כמה פעמים כי ידבר כנגד הכנס' פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה : (לה) לכן . מבואר הוא : (לו) כה אמר ה' אלהים יען השפך נחשתך . פי' תחתיתך ובאמרו אחריו ותגלה ערותך הוא כפל ענין במלות שונות כי ענין השפך כענין ותגלה כי הדבר הנשפך נגלה ונראה וענין נחשתך כענין ערותך כי תחתי' האשה היא הערוה ונחשת תחתך כמו ותרם נחשתה וכן בדברי רבותינו ז"ל נחשתו של תנור פירוש תחתיתו ויונתן תרגם חלף דאתגליאת בהתתיך וענין זה המשל כי נגלו מעשיה הרעים לעיני כל העמים בקבלה עונש על מעשיה הרעי' ובענין זה אמר הושע אגלה את נבלות' לעיני מאהביה : מאהביך . הם שהיית מתאבת ומתחברת להם לעבוד עכו"ם שלהם : וכדמי בניך . בכ"ף פירוש כאותו החטא קבלת עונש מדה כנגד מדה את לא חמלת על דמי בניך שזבחת להם לעכו"ם גם אני לא אחמול על דמך והבאתי עליך חרב נוקמת נקם ברית : אשר נתתי . אשר נתת לגלולים שזכר : (לז) לכן. אשר ערבת עליהם. כמו יערב עליו שיחי ענין ההנאה וההכשר : על כל אשר שנאת . כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים כלומ' הנני מקבץ אותם הגוים שאהבת עם אותם ששנאת' וכולם יבאו עליך מסביב להחריב ארצך וזהו גלוי הערוה : וראו את כל ערותך . על דרך משל : (לח) ושפטתיך משפטי נואפות ושופכו' דם . כי יש עליהם שני משפטים משפט הנאוף ומשפט שפיכות דם כי האשה המנאפת פעמים שהיא שופכת דם כי יבאו אליה שני זונים ויתקוטטו זה עם זה עליה או יבא בעלה פתאום בבית וימצא המנאף עם אשתו ויהרגנו או המנאף יהרג את בעלה כן את נואפת תחת אישך שהוא האל יתברך על דרך משל ושפכת דם נקי דם בניך ובנותיך לעכו"ם : ונתתיך דם חמה וקנאה : כתרגמו ואמסרינך לקטול ברוגז ובחמ' כי אני יש לי חמה עליך כי את הכעסת אותי במעשיך הרעים גם קנאה כי קנאת אותי בלא אל וכן אמר במשלי שלמה כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם : (לט) ונתתי אותך בידם . ביד האהובים והשנואים שהזכרים

לשון בנין : לקלס אתנן . לדבר ולהתהלל באתנן יפה שנותנין לה וכן כל לשון קלס לשון דבור פורלי"ר בלע"ז : אתנן . הוא לשון שכירות לוי"ר בלע"ז : (לב) האשה המנאפ' . את האשה המנאפת : תחת אשה וגו' . בהיות' תחת בעלה נותנת עיניה באחרים : (לג) נדה . מוהר : בתזנותיך . מרוב זנות שהיה בך עשית כן : (לד) לא זונה : לא נזנה לכל זונה כזנותך : (לו) השפך נחשתך . הוא לשון שולים שקורין פונ"ץ בלע"ז וכן הרבה בסדר טהרות נחושתו של תנור : השפך נחושתך מרוב תאות זנות היה מקורך זב : ועל כל גלולי תועבותיך . ויען כל גלולי תועבותיך : וכדמי בניך . ובעון דמי בניך אעשה לך הרעה הזאת המפורשת בענין הנני מקבץ וגו' : (לז) ערבת . מאלא"ש בלע"ז : (לח) ונתתיך דם חמה וקנאה . ואסגירך להורגי בחימה וקנאה וכעס

אתנן ה' פותחין בליש' בקריאה וסי' לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב . ויהי בך הפך מן הנשים תניינא דפסוק. ושרפו בתוך באש. כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן ב' בפסוק : אלהם ז' חס' בסיפרא וסי' לכן הנני אקבץ . בן אדם דבר אל זקני . איש שקוצי עיניו השליכו. ואמר אליהם מה הבמה. על הדם תאכלו. כה תאמר אלהם. ודבר אלהם ר"פ :

תולדות אהרן ויהי בך . עקידה שער מב : ובתתך . עכו"ם ז תמורה כט : לכן זונה . עקידה שם : נחשתך . נדה מא :

מצודת ציון

כמו וקלסה לכל הארצות (לקמן כב) : אתנן . כן יקרא מתן הזונה כמו לא תביא אתנן זונה (דברים כג) : (לג) נדה . על מתן הזונה יאמר וקרוב הוא ללשון נדוניא המוזכר בדרז"ל : ותשחדי . מל' שוחד : (לו) נחשתך . ענינו תחתית הדבר וכן ותרם נחשתה (לקמן כד) ובמשנה למטה מנחושתו של תנור (כלים פ"ח) : גלולי . המאוסים כגלל של רעי : (לז) ערבת . ענין נעימות ומתיקות כמו ושנתי ערבה לי (ירמיה לא) : על כל . עם כל וכן ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה) : (לח) וקנאה . ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב) : (לט) ונתצו . ענין שבירה

מצודת דוד

לך מקום גבוה בראש כל דרך מהדרכים למען יהיה נמצא לכל עובר ושב מקום ניכר לזנות עמך ובנין רם עשית לך בכל רחוב להיות מקום מוכן לזנות בכל מקום : ולא היית כזונה . ר"ל לא היית כשאר הזונות המלעגת על מיעוט האתנן למען ירבו לה וכאלו אין חמדתה על הזנות כ"א על שכר האתנן כי אתה לא שאלת אתנן כי חמדתך על הזנות לבד ר"ל הנה מהראוי הוא שהאלהים הנעבד ישפיע טובה לעובדיו ואתה הנה על חנם עבדת להם : (לב) האשה המנאפת . ר"ל אתה היא המנאפת בעלה אשר תנאף מאהבת הניאוף ויותר מזה שגם בהיותך יושבת תחת הבעל ואיך חסירה מתשמיש עכ"ז תקח את זרים לזנות עמהם : (לג) לכל זונות . הדרך הוא אשר נותנין אתנן לזונות ואתה נתת אתנן משלך לכל האוהבים אותך : ותשחדי . נתת להם שוחד לבוא אליך מסביב לזנות עמך : בתזנותיך . בעבור מרבית חשק הזנות שיש בך : (לד) ויהי בך . הדרך שבך הוא בהפך משאר נשים זונות וזהו בעבור מרבית חשק הזנות שיש בך : ואחריך . בזמן שיבוא אחריך לא יהיה זנות בזה האופן : ובתתך . עתה יפרש במה הוא ההפך ואמר במה שתתן אתנן להזונים ולא נתן לך אתנן מהם ובזה תהיה בהפך מאשר הזונות ר"ל מהראוי הוא שהאלהים הנעבד ישפיע טובה לעובדיו ואתה היית בהפך כי אתה מקריב להם קרבנות ומייפה בכסף וזהב משלך : (לה) לכן . הואיל וכן עשית מאהבת הזנות לכן אתה הקרויה זונה אמיתות שמעי דבר ה' : (לו) יען השפך נחשתך . בעבור שמחתיתך היא ערות אשה שהיא בתחתית הנה אותה גלית לכל כדבר הנשפך שהוא המגולה ונראה : ותגלה ערותך . כפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור : בתזנותיך . בעבור חשקת הזנות שהיה בך על מאהביך : ועל כל . ובעבור כל התועבות המאוסים שעשית : וכדמי . ר"ל בעבור הגמול הראוי להיות כשעור עון דמי בניך אשר שחטת להם למאכל : (לז) אשר ערבת עליהם . אשר נעמת עליהם וקבלו הנאה ממך על כל : עם כל אשר שנאת : וגליתי ערותך . זהו הבזיון שעושים לזונות להעמידם ערומה בגלוי ערוה לפני כל ור"ל אקבץ עליך כל העובדי כוכבים האוהבים והשונאים והם יחריבו ארצך : [לח] משפטי וגו' ; תקבל גמול עון הניאוף ועון הדם של הבנים ששחטת להם למאכל : ונתתיך . אתן בך שפיכת דם בחמה וקנאה : (לט) בידם

וְהָרְסוּ גַבֵּךְ וְנִתְּצוּ רָמֹתַיִךְ וְהִפְשִׁיטוּ
אוֹתָךְ בְּגָדַיִךְ וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ
וְהִנִּיחוּךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה׃ מ וְהֶעֱלוּ
עָלַיִךְ קָהָל וְרָגְמוּ אוֹתָךְ בָּאָבֶן
וּבִתְּקוּךְ בְּחַרְבוֹתָם׃ מא וְשָׂרְפוּ
בָתַּיִךְ בָּאֵשׁ וְעָשׂוּ־בָךְ שְׁפָטִים
לְעֵינֵי נָשִׁים רַבּוֹת וְהִשְׁבַּתִּיךְ מִזּוֹנָה
וְגַם־אֶתְנַן לֹא תִתְּנִי־עוֹד׃
מב וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי בָּךְ וְסָרָה קִנְאָתִי
מִמֵּךְ וְשָׁקַטְתִּי וְלֹא אֶכְעַס עוֹד׃
מג יַעַן אֲשֶׁר לֹא־זָכַרְתִּי אֶת־יְמֵי
נְעוּרַיִךְ וַתִּרְגְּזִי־לִי בְּכָל־אֵלֶּה וְגַם־
אֲנִי הֵא דַּרְכֵּךְ ׀ בְּרֹאשׁ נָתַתִּי נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהוִה וְלֹא עָשִׂיתִי אֶת־הַזִּמָּה
עַל כָּל־תּוֹעֲבֹתָיִךְ׃ מד הִנֵּה כָּל־
הַמֹּשֵׁל עָלַיִךְ יִמְשֹׁל לֵאמֹר כְּאִמָּה
בִּתָּהּ׃ מה בַּת־אִמֵּךְ אַתְּ גֹּעֶלֶת
אִישָׁהּ וּבָנֶיהָ וַאֲחוֹת אֲחוֹתֵךְ אַתְּ
אֲשֶׁר גָּעֲלוּ אַנְשֵׁיהֶן וּבְנֵיהֶן אִמְּכֶן
חִתִּית וַאֲבִיכֶן אֱמֹרִי׃ מו וַאֲחוֹתֵךְ
הַגְּדוֹלָה שֹׁמְרוֹן הִיא וּבְנוֹתֶיהָ

לט וִיפַגְּרוּן שׁוּרַיִךְ וְיִתַרְעוּן רָמָתִיךְ
וְיַשְׁלְחוּן יָתִיךְ לְבוּשֵׁי יְקָרִיךְ
וְיִסְבוּן מָנֵי תּוּשְׁבַּחְתִּיךְ
וְיִשְׁבְּקוּנִיךְ מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא׃
מ וְיִסְקוּן עֲלַךְ מַשִׁרְיָן וְיִרְגְּמוּן
יָתִיךְ בְּאַבְנֵי קְלַע וִיבַזְּעוּנִיךְ
בְּסַיְפֵיהוֹן׃ מא וְיוֹקְדוּן בָּתַּיִךְ
בְּנוּרָא וְיַעְבְּדוּן בִּיךְ פּוּרְעֲנוּת
דִּינִין לְעֵינֵי מְדִינָן סַגִּיאָן
וְאֶבְטְלִינִיךְ מִלְמֶהֱוֵי כְּנַפְקַת
בָּרָא וְאַף אֲגַר לָא תִתְּנִין עוֹד׃
מב וַאֲנִיחַ חֲמָתִי בִּיךְ וְתַעְדֵּי
קִנְאָתִי מִנִּיךְ וַאֲסִיף וְלָא יְהֵא
רוּגְזִי עוֹד׃ מג חֲלַף דְּלָא
אִידְכַּרְתְּ יַת יוֹמֵי דְמִלְקַדְמִין
וַהֲוֵית מַרְגְּזָא קֳדָמַי כְּכָל אִלֵּין
וְאַף אֲנָא פּוּרְעֲנוּת אוֹרְחָתִיךְ
בְּרֵישׁ יְהָבֵית אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
לָא עֲבַדְתְּ לִיךְ עֵיצָה לְמֵיתַב
מִן כָּל תּוֹעֲבָתִיךְ׃ מד הָא כָּל
דְּמַתֵּיל עֲלַךְ יִמְתּוֹל לְמֵימַר
כְּעוֹבָדֵי אִמָּא כֵּן בְּרַתָּא
מה לְמָה הֲוֵית בְּרַתָּא לְאַרְעָא
דִּכְנַעַן לְמֶעְבַּד כְּעוֹבָדֵי עַמָּא
דְּאִיתְרַבּוּ אֲבָהָן עִם בְּנִין
וַאֲחָתָא לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה
דְּאִשְׁתֵּיצִי עִמְּהוֹן אֲבָהָן עִם
בְּנִין הֲלָא אִמְּכוֹן שָׂרָה בֵּינֵי חִתָּאֵי הֲוַת וְלָא עֲבַדַת כְּעוֹבָדֵיהוֹן וַאֲבוּכוֹן אַבְרָהָם
בֵּינֵי אֱמוֹרָאֵי וְלָא הֲלִיךְ בְּעֵיצַתְהוֹן׃ מו וְאַחָתִיךְ רַבְּתָא שׁוֹמְרוֹן הִיא וְכַפְרָנָהָא דְּיָתְבָא

ג'. ל'
י"ו מ"ל בליש' נקבה
י"ו מ"ל
ל'
ג'
ס'
ב' חסר וי"ו
זכרת ק'
ל'.ס' במלעות פסוק
ג'. ל"ב עשית ק'
ס' כ"כ
ר"פ בסיפר
ל' וחסר
ג'
ב' י' ב'

וכעס : (לט) והרסו גבך בנייני גובהי נימוסים : רמותיך : לשון במות : (מ) ובתקוך . אין לו דמיון וי"ת ויבזעונך אישפרופ"ר לרנימו"ז בלע"ז : (מב) והשבתיך מזונה . מהיות עוד זונה : (מג) הא . כמו הנה : ולא עשית את הזימה . אף על פי שאני נתתי דרכך בראשך לא עשית עצה לתת לב על תועבותיך לשוב מהם . כל זימה שבמקרא לשון עצה הוא יש לטובה ויש לרעה : (מד) כל המושל . לשון מושל וחידה הוא : כאמה בתה . ה"א של כאמה אינה מפיק ה"א לפי שאינה משמשת כלום אלא כאם כן בת : (מה) בת אמך . אומה של כנען אשר ירשתם את ארצם : גועלת אישה ובניה . אשר הרבו תועבותם עד כי געלה והקיאה הארץ את יושביה האבות והבנים יחד : ואחות אחותך . סדום הסמוכה לארץ ישראל : אמכן חתית וגו' . ת"י הלא אמכון שרה ביני חתאי הוות ולא עבדת כעובדיהון ואבוכון אברהם ביני אמוראי ולא הליך בעיצתהון : (מו) על שמאולך . לפי שנחלת יהודה בגבול דרומי של

הא ג' וסי' הא לכם זרע וזרעתם. וגם אני הא דרככך בראש נתתי . הא כדי פרזלא מתערב : ואביכן ג' וסי' ואביכן התל בי והחליף . אמכן חתית ואביכן אמרי :

תולדות אהרן כאמה בתה (סנהדרין כ) :

האחכרים : ערום ועריה . כמו שמצאתי' בעת שחמלתי עליך והרסו גבך כמו שפירש כי על המזבחות אמר ויונתן תרגם ויפגרון שוריך ויתרעון רמתך ושלמעלה גב וגבך תרגם יונתן אגורא אגורך : (מ) והעלו . אלה הנזכרים יקבצו עמהם קהל משאר העמים ואמר והעלו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות : ורגמו אותך באבן . כמשפט המנאפות שרוגמים אותם באבנים לא שימיתוה וכן וירגמו אותו אבן הנאמר בעכן ופירש אדוני אבי ז"ל כי אחר שאמר מליצת המשל והשבתי' מזונה נראה שדבר בזונה שהכוה באבנים ועשו בה דקירות חרב ושרפו ביתה וכל השפטים האלה לבזותה ולהכלימה עד שתהיה נבזת ושפלה בעיני כל ולא יבאו אליה עוד מנאפים ועל כרחה תהיה נשבתת מהיות זונה ואפילו אם תתן היא אתנן לא יהיו עמה כי תאמר נמבזה ושפלה בעיני כל וענין המשל זהו הריסת החומות שמשליכים בקלע ובדיק אבנים גדולות אל החומה להפילה כמו שנאמר בקיר חרשת ויסכו הקלעים ויכוה : ובתקוך בחרבותם . כתרגומו ויבזעונך בסיפיהון : (מא) ושרפו . כי כן עושים לנשים המנאפות ולענין המשל כמו שכתוב וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת בתי ירושלם : שפטים . סקילה שריפה והרג : לעיני נשים רבות . כדי שיוסרו הנשים הנשארות ולענין המשל כתרגומו לעיני מדינן סגיאן רוצה לומר אנשי המדינות אלא שהמדינות קורא אותם נשים כדרך משל : והשבתיך מזונה . מהיות זונה וכן ויסירה מגבירה מהיות גבירה וכחידם מגוי מהיות גוי . וענין המליצה פירשנו וענין המשל כי מיום שחרבה ירושלם לא עבדו ישראל אלהים אחרים : (מב) והנחתי . אחר שהגליתיך מארצך והחרבתי ארצך הנה לקחתי נקמתי ממך ונחה חמתי ושככה ואין לי עוד קנאה וכעס כי נשבתה ממך עבודת אלהים אחרים : (מג) יען . וכל זה עשיתי לך בעבור שלא זכרת כל החסדים שעשיתי עמך בימי נעוריך כשמצאתיך ערום ועריה והרגזת והכעסת אותי בעבודת אלהים אחרים : ותרגזי . זה לבדו פעל יוצא מן הקל : זכרתי . כתיב ביוד יתירה בסוף : וגם אני הא דרכך בראש נתתי . אתה עשית את כל התועבו' האלה וגם אני הנה ראיתי שנתתי את דרכך בראש ולקחתי נקמתי ממך : הא . כמו הנה וכן הא לכם זרע : ולא עשיתי . היו"ד יתירה בכתוב וכבר פירשתי זה ופי' ולא עשית את הזמה על כל תועבותיך בעוד שהיית עושה התועבות ואני הייתי מעיד בך יום יום שובו מדרכך הרעה ולא עשית המחשבה שהיה עליך לעשות כלומר לא נתת אל לבך איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים שהוציאני מבית עבדים ונתן לי ארץ נחלה ועשה לי כמה טובו' וכמ' חסדי' כל זה לא נתת אל לבך ועל הדרך הזה ת"י ולא עבדת לך עצה למתב מכל תועבותך : הנה כל המשל . ענין משל ומליצה משל שאומרים בני אדם : כאמה בתה . כמעשה האם כן עושה הבת עליך יאמרו זה המשל והאם היא על דרך משל ארץ כנען והבת היא כנסת ישראל והכנסת תקרא בת כמו שכתוב בת ירושלם בת אדום והנה את עשית כמעשה ארץ כנען והנה ימשול עליך כל מושל כאמה בתה : כאמה . הה"א רפה בתה הה"א מפיק ומלינו ה"א רפה שדינה במפיק כמו והתמרה בתמר ובזפת למן היום הוסדה כל אנחתה השבתי והדומים להם ובא הכנוי קודם הידיעה כמו ישנו עם אחד ותראהו את הילד והדומים להם ובזה באה ה"א הידיעה עם הכנוי לענין הדמיון : (מה) בת אמך . את שאת דומה לה במעשה עד שיאמרו עליך בת אמה היא וכמו שגעלה היא אשה ובנים כמו שכתוב כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם והגעול והקיא ענין אחד ואשה ובנים משל על המלך והעם דרך פרט כי על דרך כלל העם היא הכנסה והיא הבת כן בת ירושלם געלה מלכה ועמה ואחות אחותך וכן את אחות אחותך סדום שדומים מעשיך למעשיהם שהיו אנשי חמס והתועבות אחרות וכן את כמוהו ואמר אחותך לפי שהיתה שכנה לה ואמר געלו לשון רבים על סדום ועמורה ואמר אחותך דרך כלל כי סדום היה עיקר המלוכה אנשיהן ובניהן מלכיהם ועמם וכל היקום אבד גם כי נהפכה הארץ : אמכן חתית ואביכן אמרי . ידמה למעשיכן כי אמכן היתה חתית ואביכן היה אמרי שעשיתם כמעשיהם ולא כן אלא אמכן ואביכן היו צדיקים אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ונשיו ולא למדתן מעשיהם הטובים אלא למדתן מעשה הארץ אשר באתן בה כאילו אמכן ואביכן היו אמורי' וחתית ושאר האומות השם יושבי הארץ : (מו) ואחותך הגדולה . רוצה לומר הגדולה

מצודת דוד

ביד הבאים עליך : והרסו . הם יהרסו הבניינים הגבוהים שעשית להיות מוכן לזנות : ונתצו . כפל הדבר במ"ש : עירום ועריה . ערומה ובגלוי ערוה כאשר היתה מאז כשלקחה ר"ל האויב יהרוס בתי הבמות ויקח ממך כל חמדת העושר : (מ) והעלו . הבאים יעלו עליך קהל רב וירגמו אותך באבן ויבקעו גופך עם החרב : (מא) שפטים . משפט פורעניות : לעיני נשים רבות . למען יהיה לך לכלימה : והשבתיך . אסיר אותך מהיות עוד זונה כי לא יפנה עוד מי אליך : לא תתני . כאומר אם תהיה מאוסה בעיני הכל תחדל מלתת אתנן הואיל ולא יועיל ר"ל בהיותך גולה ומשולשל לא תלך עוד אחר עכו"ם ולא תקריב להם קרבנות : (מב) והניחותי . וכאשר אשלם הגמול תנוח חמתי אשר היתה בך ותסור כעסי ממך ואשקוט מן הכעס : (מג) ימי נעוריך : הטובה שעשיתי עמך בימי נעוריך . ותרגזו לי : הכעסת אותי בכל אלה הדברים : וגם אני . כמו שעשית אתה אעשה כן גם אני והנה גמול דרכך נתתי בראשך : ולא עשית . אמר דרך תימה וכי לא עשית את הזמה ההיא נוסף על כל שאר התועבות שעשית : (מד) כל המושל . כל הממשיל משלים יאמר עליך בדרך משל כמעשה האם כן המה מעשה בתה ר"ל כמעשה אנשי כנען שנגרשו מן הארץ כן מעשה ישראל שנשארו במקומה : (מה) בת אמך את . במעשיך את ניכרת שאתה בת אמך אשר הקיאה את אישה ובניה ר"ל מלכם ויתר העם ר"ל דומה אתה במעשיך לאנשי הכנעני אשר בעונם גלו מן הארץ כמ"ש ותקיא הארץ את יושביה (ויקרא יח) : ואחות אחותך את . במעשיך את נכרת שאת אחות אחותיך והוא סדום ובנותיה אשר בעונם הקיאו אנשיהן ובניהן כי ספו תמו : אמכן חתית . בתועבותיך נראה כאלו אמכן היתה מבנות חת וכאלו אביכן היה מאנשי האמורי : (מו) ואחותך . והנה אחותך שומרון הגדולה ממך ברבוי שבטים ואוכלוסין היא יושבת בשמאלך בפאת הצפון ואחותך סדום הקטנה ממך במספר האוכלוסין היא יושבת בימינך בפאת הדרום

מצודת ציון

שבירה וכתיתה : והפשיטו . ענין הסרת המלבוש : ועריה . מגולה ערוה : (מ) קהל . קבוץ עם : ורגמו . ענין השלכת אבנים : ובתקוך . ענין בקיעה כי תרגומו הוא ויבזעיך וכן ויבקעו המים (שמות יד) ת"א ואתבזעו מיא : בחרבותם . מלשון חרב : (מא) והשבתיך . ענין בטול והסרה כמו שבת נוגש (ישעיה יד) : (מב) והניחותי . מלשון מנוחה ויאמר כן על השקטת הכעס וכן והנחותי חמתי (לקמן כא) : קנאתי . כעסי : ושקטתי . ענין מנוחה : (מג) ותרגזי . ענין כעס : הא . הוא כמו הנה וכן הא לכם זרע (בראשית מז) : הזמה . ענין גנות ורשע : (מד) המושל . מל' משל ומליצה : (מה) גועלת . ענין הקאה והפלטה אל החוץ וכן שורו עבר ולא יגעיל (איוב כא)

הגדולה ממך כי במלכות שמרון היו עשרת השבטים : על שמאלך . כי חלק יהודה היה לדרום וחלק יוסף לצפון : (מז) ולא בדרכיהן הלכת . אלא רע מהן : וכתועבותיהן עשית . ולא כתועבותיהן אלא רע מהן : כמעט קט ותשחיתי מהם . מעט קט זמן עמדת אחרי גלות שמרון : ותשחיתי מהם . מסדום ומשמרון כי גלות שמרון היה בשנת שש לחזקיהו ונשארו ממלכותו עשרים ושלש ומלך מנשה בנו אחריו והרשיע מכל אשר לפניו וזה מעט קט שאמר עשרים ושלש שנה אלה : קט . כמו מעט וככפל במלות שונות למעט יותר : (מח) חי אני . אם עשתה . כי הם לא המירו אלהיהם ואת המירות כבודך בלא יועיל ואפשר כי גם במעשים רעים השחיתה ממנו : (מט) הנה זה היה. סדום אחותך · גאון היה לה שבעת לחם ושלות השקט היה לה למה היה לה גאון לפי שהיה לה שובע לחם ושלות השקט וסמיכות שלות אל השקט לרוב השלום : שבעת · שם או תאר במשקל שפלת קומה וטעם היה לה אל ושלות השקט : (נ) ותגבהינה · כמו ותגבהנה אלא בא כן לזווג המלות מפני מלת תעשינה או יאמר כן בלא זווג כמו תבאנה ותבאינה ואמר ותגבהינה לשון רבו' על סדום ובנותיה שזכר ויהיה פירוש ואסיר אתהן שהשחתי את העם והערים כלם לפי שהפכתי אותם שלא יהיה שם ישוב וזהו ואסיר או יהיה פי' ותגבהינה על סדום ועל שמרון שזכר ויהיה פי' ואסי' זאת בגלותו וזאת בהשחתה ופי' כאשר ראיתי כמו שנראה לי כי משפט כן או פי' כאשר ראיתי כמו שאמר בסדום ארדה נא ואראה והנכון כי פי' ותגבהינה ואסיר אתהן על סדום ובנותיה כי זכר סדום בפרט אחר שזכר אותה בכלל עם שמרון וכן פרט אחר זה שמרון ואמר : (נא) ושמרון · מהנה · משמרון ובנותיה : ותצדקי את אחותך . כשאדם רואה תועבותיך תושב אחותך צדיקת כנגד מעשי' הרעי' כאילו את שמת אחותך צדיקת כנגד מעשיך : אחותך · כתיב לשון יחידה וקרי אחותיך לשון רבות הכתיב על שמרון והקרי על שומרון וסדום : עשיתי · כתוב ביו"ד יתירה : (נב) גם את . אשר פללת לאחותך . פירוש שמרון אמ' קודם שחטאת היית שופטת אותה ומחייבת אותה על רשעה כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבעם מלך ישראל ועמכם עגלי זהב ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו כי שומרים אנחנו את משמרת ה' אלהינו ואתם עזבתם אותו וכן אחר כן כי מלכי יהודה היו טובים ברוב עד אחז וחזקיהו היטב מה שהרע אחז אבל ממנשה ואילך היו רעים ועובדי עכו"ם לבד מיאשיהו אם כן ראוי לך שתכלמי בחטאתיך אשר התעבת מהן : תצדקנה ממך . כי עתה הם צדיקות ממך ואמר לאחותך לשון יחיד על שמרון ואחר כן אמר מהן ואמר תצדקנה ואמר אחיותך לשון רבים אמר כן על בנות שמרון או כלל סדום עם שמרון : אחיותך . בא ברבוי הנקבות לבד בלא רבוי הזכרים וכן והפלה ה' את מכותך והדומים להם ופירוש שאי כלימתך ענין סבל כמו שאתי עליך חרפה ות"י קבילי את כנעותיך : בצדקתך . מקור בתוספת תי"ו : (נג) ושבתי את שביתהן . כולם בזה הפסוק שבי' כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו ובשורק שבותהן : שביתי' . כתיב וקרי בחירק וביו"ד : בתוכהנה · מלה מורכבת מן יחידה ורבו' כי ליחידה אמר בתוכה ולרבות בתוכן ובתוספת ה"א בתוכהנה וטעם ההרכבה כי בתוכ' רוצה לומר בתוך שבית שמרון כי הם עם אחד וכיון שסדום שכנה להן אמר בתוכהנה וטעם זה תשובה שאומרים שהנחמות כבר עברו והנה סדום היום עדיין בהפיכתה כמו שהיתה ולא שבה עדין ישוב : (נד) למען . בנחמך אותן לפי שאת הרשעת מהן ימצאו נחמה בך

עַל שְׂמָאלִיךְ וְאַחְתִיךְ דִזְעֵירָא
מִנִיךְ דְיָתְבָא מִימִינִיךְ סְדוֹם
וְכַפְרְנָהָא׃ מז וְאִלוּ בְאוֹרְחָתְהוֹן
הֲלֵיכְתְּ וּכְתוֹעֲבָתְהוֹן עֲבַדְתְּ
חֲסוּךְ הֲוָה חוֹבִיךְ אֱלָהֵין
דְאַסְגֵית לְחַבָּלָא מִנְהוֹן בְּכָל
אוֹרְחָתִיךְ׃ מח קַיָם אֲנָא אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים אִם עֲבַדַת סְדוֹם
אֲחָתִיךְ הִיא וְכַפְרְנָהָא כְּמָא
דַעֲבַדְתְּ אַתְּ וְכַפְרְנָיִךְ׃ מט הָאֵי
דֵין הֲוָה חוֹב סְדוֹם אֲחָתִיךְ
גֵאוּתָנִין סָבְעִין לַחֲמָא וּשְׁלֵיוָא
וּשְׁדוּכַיָא הֲוָה לָהּ וּלְכַפְרְנָהָא
וִיַד מִסְכֵּנָא וְחַשׁוּךְ לָא אַתְקִיפַת׃
נ וְאִתְרַבְרְבָא וַעֲבָדָא תוֹעֵיבָא
קֳדָמַי וְאַגְלֵיתִי יַתְהֵין כְּמָא
דִגְלֵי קֳדָמַי׃ נא וְשׁוֹמְרוֹן כְּפַלְגוּת
חוֹבַיִךְ לָא חָבַת וְאַסְגֵית יַת
תוֹעֲבוֹתַיִךְ מִנְהוֹן וְזַכֵּית יַת
אֲחָתַיִךְ בְּכָל תוֹעֲבָתִיךְ
דַעֲבַדְתְּ׃ נב אַף אַתְּ קַבִּילִי
אִתְכְּנָעוּתִיךְ דִי בְעֵית לַאֲחָתַיִךְ
בְּחוֹבַיִךְ דְאִתְעֵיבְתְּ מִנְהֵין
וְזַכְיָן מִנִיךְ וְאַף אַתְּ בְּהֵיתִי
וְקַבִּילִי אִתְכְּנָעוּתִיךְ בִּדְזַכֵּית
אַחְוָתַיִךְ׃ נג וְאָתִיב יַת עַמְהֵין
לְהֶן יַת עַמָא דִסְדוֹם
וְכַפְרְנָהָא וְיַת עַמָא דְשׁוֹמְרוֹן
וְכַפְרְנָהָא וְאָתִיב גָלוּת עַמִיךְ
בֵּינֵיהוֹן׃ נד בְּדִיל
דְתִתְקַבְּלִין אִתְכְּנָעוּתִיךְ
וְתִתְכַּנְעִין מִכָּל דַעֲבַדְתְּ

ל' ומ"ל. ב' הַיּוֹשֶׁבֶת עַל־שְׂמֹאולֵךְ וַאֲחוֹתֵךְ
ל' הַקְּטַנָּה מִמֵּךְ הַיּוֹשֶׁבֶת מִימִינֵךְ סְדֹם
ל' וּבְנוֹתֶיהָ׃ מז וְלֹא בְדַרְכֵיהֶן הָלַכְתְּ
עשית ק' ל' וּבְתוֹעֲבוֹתֵיהֶן עָשִׂיתִי כִּמְעַט קָט
ז' חס' בליש' וַתַּשְׁחִתִי מֵהֵן בְּכָל־דְּרָכָיִךְ׃ מח חַי־
אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־עָשְׂתָה
סְדֹם אֲחוֹתֵךְ הִיא וּבְנוֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר
ר"פ בסיפר' עָשִׂית אַתְּ וּבְנוֹתָיִךְ׃ מט הִנֵּה־זֶה
ג'. ל' בשובע הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ גָּאוֹן שִׂבְעַת־
לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ
וְלִבְנוֹתֶיהָ וְיַד־עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא
ב'. ל' הֶחֱזִיקָה׃ נ וַתִּגְבְּהֶינָה וַתַּעֲשֶׂינָה
ל' תוֹעֵבָה לְפָנָי וָאָסִיר אֶתְהֶן כַּאֲשֶׁר
ב' · ב' רָאִיתִי׃ נא וְשֹׁמְרוֹן כַּחֲצִי חַטֹּאתַיִךְ
ב' לֹא חָטָאָה וַתַּרְבִּי אֶת־תּוֹעֲבוֹתַיִךְ
ז' מֵהֵנָּה וַתְּצַדְּקִי אֶת־אֲחוֹתֵךְ בְּכָל־
אחותיך ק' ג' תּוֹעֲבֹתַיִךְ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי׃ נב גַּם־אַתְּ ׀
עשית ק' ח' שְׂאִי כְלִמָּתֵךְ אֲשֶׁר פִּלַּלְתְּ לַאֲחוֹתֵךְ
ב' בְּחַטֹּאתַיִךְ אֲשֶׁר־הִתְעַבְתְּ מֵהֵן
תִּצְדַּקְנָה מִמֵּךְ וְגַם־אַתְּ בּוֹשִׁי וּשְׂאִי
ל' : ל' כְּלִמָּתֵךְ בְּצַדֶּקְתֵּךְ אַחְיוֹתֵךְ׃
שביתהן ק' שבות ק' נג וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבִיתְהֶן אֶת־שְׁבִית
שבות ק' סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־שְׁבִית שֹׁמְרוֹן
ושבות ק' ל' : ל' וּבְנוֹתֶיהָ וּשְׁבִית שְׁבִיתַיִךְ בְּתוֹכָהְנָה׃
נד לְמַעַן תִּשְׂאִי כְלִמָּתֵךְ וְנִכְלַמְתְּ
ל'. ל' מִכֹּל אֲשֶׁר עָשִׂית בְּנַחֲמֵךְ אֹתָן׃

של ארץ ישראל היה נמצאו כל שאר השבטים על שמאלם : (מז) ולא בדרכיהן הלכת . והלואי בדרכיהן הלכת ולא התעבת יותר מהם וכן ולא יותן נא לעבדיך (מלכים ב ה) וכן ולא אם עודני חי דיהונתן (שמואל א' י"ח) אפילו"ש בלע"ז : כמעט קט · היו תועבותיך לפני אילו לא התעבת מהן אבל את ותשחיתי מהן וכן ת"י · ויש פותרין ולא בדרכיהם הלכת כמשמעו כמעט קט היו תועבותיהם בעיניך ותשחיתי מהן · קט פוקו"ט בלע"ז : (נ) ותגבהינה . היא ובנותיה כמו שמפורש באיוב ארץ ממנה יצא לחם וכל הענין עד שאמרו נשכח תורת רגל מארצינו שאין באים אלא לחסר' : ואסיר אתהן כאשר ראיתי · דרכן כענין שנאמר בסדום ארדה נא ואראה וגו' (בראשית י"ח : (נא) ותצדקי את אחותך . קודם שהתעבת יותר מהן היו נדונים לחובה וכיון שהרשעת יותר מהן עשית אותן כצדקיות ונתת להן פתחון פה לומר יש שהכעיסוך יותר ממני : (נב) אשר פללת . אשר שפטת להם קודם שהרשעת מהן היית אומרת עליהן ראויות הן לפורענות : (נג) את שבות סדום. ארפא את הארץ מגפרית ומלח ואושיב בה יושבים : בתוכהנה.כמו בתוכן : (נד) בנחמך אותן · כשהרשעת מהן ונתת להן פתחון פה ד"א בנחמך אותן כשתבא עליך הרעה ינוחמו הנה לומר לא לבדנו לקינו : ולא

ותשחתי ז' חסר בלישנא וסימ' נמסר בשמואל ב' ריש סימן י"א : גאון ג' וסימן עדה נא גאון וגבה גאון שבעת לחם · לפני שבר גאון · וא' וגאון וסי' יראת ה' שנאת רע : גם ג' ר"פ בסיפרא וסי' גם את שאי כלמתך · גם אני נשאתי את ידי תניינא דסיפרא . גם הם אתו ירדו : אחיות ה' בליש' בקריאה וסימ' והחייתם את אבי ואת אמי · בצדקתך אחיותך · ואחיותיהם צרויה ואביגיל : וקראו' לשלושה אחיותיהם דאיוב · ויבוא אליו כל אחיו וכל אחיותיו :

מצודת ציון

כא) : (מו) ובנותיה . הם הכפרים הסמוכים לה : (מז) קט . הוא מלשון קוטן ונפלה הנו"ן ועם שאמר כמעט אמר קט למעט יותר : (מט) . מלשון גאוה : ושלות השקט · כפל הדבר במ"ש לרוב השלוה : החזיקה . ענין אחיזה ועל הצדקה יאמר : (נ) ותגבהינה · מלשון גבהות וגאוה : (נב) שאי · מלשון משא וסבל : פללת . ענין משפט כמו ופללו אלהים (ש"א ב) : התעבת . מל' תעוב : (נג) ושבתי . מל' השבה · שביתהן . מל' שביה : בתוכהנה · בתוכן : (נה) לקדמותן · מל'

מצודת דוד

הדרום וא"כ אתה באמצעיתן סדום לימין ושומרון לשמאל : (מז) ולא וגו' · רצה לומר לא למדת מהן ולא הלכת בדרכיהן ולא עשית רק כשיעור תועבותיהן אשר היו בשיעור מעט וקטן למולך אבל השחת יותר מהן בכל הדרכים והעניינים : (מח) אם עשתה וגו' · כ"כ מהתועבות : (מט) הנה זה וגו' . ר"ל זה לבד היה עון סדום ולא השחיתו יותר : גאון וגו' · ר"ל התגאית בעבור השובע והשלוה שהיה לה ולא החזיקה יד עני לאת מחסורו : (נ) ותגבהינה · בעבור רוב הגאוה לא חששה במלותי ועשתה הדברים המתועבים לפני והוא הניאוף המגונה : ואסיר · ובעבור אלה לכד הסרתי אתהן מן העולם כמו שהיה נראה לי מה הוא הגמול הראוי להן : (נא) מהנה · משומרון : ותצדקי · במרבית התועבות שעשית הצדקת את שומרון כי למול מעשיך נחשבת היא לצדקה : (נב) גם את שאי · כמו שסבלה שומרון כלימת השבי והגלות כן סבלי גם אתה הכלימה אשר שפטת על שומרון כי בהיות שומרון בשלותה שפטה ירושלים אותה לגמול כלימה מרובה לכן אמר שהכלימה ההיא בעצמה סבלי אתה על כי בחטאתיך אשר התעבת יותר משומרון תהיה היא נחשבת לצדקה יותר ממך וכאומר ואם לכן שפטת כלימה מרובה לה כ"ש שראוי לך כלימה מרובה : וגם את בושי . ר"ל הלא תבושי ותכלמי בכל מה שראוי לך גם בעבור אשר הצדקת במעשיך את אחותך כי הלא באמת הרשיעה גם היא ועכ"ז נחשבת למולך לצדקה : (נג) ושבתי אולם אשוב לארצם את השבויים מאנשיהן : את שבית · את בני השבי : ושבות שביתיך · בני השבי של השבויים עמך : בתוכהנה · אמר שתגלה ותלקה כמותן תשוב כמותן ר"ל בעת שישובו הן וזה יהיה בימי המשיח אבל לא אקדים להן כי לא טובה אתה מהן : (נד) למען . ר"ל כל הימים שלא תשבי בגולה למען תשאי הכלימה הראויה לך ותכלמי בכל אשר

עשית

(נו) ולא היתה סדום אחותך וגו' · בתמיה : לשמועה בפיך · להוכיח רבים ולומר הזהרו שלא תהפכו כסדום כאילו היתה ליך שמועה חדשה : ביום גאוניך · כשהיית בגדולתך : (נז) כמו עת חרפת בנות ארם · כמו שנגלית בעת מסרתי אתכם ביד מלכי ארם שבאו על אחז בעת ההיא החל ה' להשליח ביהודה את גדודי ארם וגו' (מלכים ב' ט"ו) ובדברי הימים (ב' כ"ח) ויתנהו ה' ביד מלכי ארם וגו' ופלשתים פשטו בערי הנגב והשפלה וגו' : השאטות · לשון בזיון ולא קרי' אל"ף ויבז מתרגמי' ושט : (נח) נשאתים . נשאת אותם ולשון נקבה היא בכמה מקומות בספר זה : (נט) ועשיתי אותך וגו' . עשיתי לך רעה כגמולך אשר עשית : אשר בזית אלה וגו' · אותה שקבלת עליך בחורב לעברך בברית ה' אלהיך וגו' (דברים כ"ט) אך לא אפיר אני את הברית מלזוכרו כי אין אני כמותך : (ס) וזכרתי אני את בריתי · אשר היה עמך בימי נעוריך : (סא) וזכרת · בהטיבי לך את דרכיך הרעי' ונכלמת מלפני על שגמלת לי רעה ואני גומלך טובה : בקחתך את אחותיך · כשתכבשי לירש את מקומות אשר סביבותיך א"י הקטנות והגדולות : לבנות · לפרוורים לך משועבדים לך כמו סדום ובנותיה וכפרנהא : ולא מבריתך . ולא משמרך את הברית אשר כרתי אתך אלא בחסדי וברחמי שאני שומר את בריתי · ומדרש אגדה דרבי תנחומא ולא מבריתך לא מפטרמוני"א שליך לא נתתיה לאברהם אביך בין הבתרים וזה הלשון קרוב ללע"ז שכן קורין עתה לקרבת פטרמ"וניא בלע"ז וכן קורין כל דבר שיש לו לאדם מנחלת אבותיו : (סג) למען תזכרי · דרכך בהטיבי לך : ובושת · להרים פניך אלי : בכפרי לך . בסלחי לך.

נה וַאֲחוֹתַיִךְ סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ תָּשֹׁבְןָ ג' · ג'
לְקַדְמָתָן וְשֹׁמְרוֹן וּבְנוֹתֶיהָ תָּשֹׁבְןָ ב' ב' · ג'
לְקַדְמָתָן וְאַתְּ וּבְנוֹתַיִךְ תְּשֻׁבֶינָה ב' · ל'
לְקַדְמַתְכֶן׃ נו וְלוֹא הָיְתָה סְדֹם ב' ב' מ"ל בסיפר'
אֲחוֹתֵךְ לִשְׁמוּעָה בְּפִיךְ בְּיוֹם ל' · ל'
גְּאוֹנָיִךְ׃ נז בְּטֶרֶם תִּגָּלֶה רָעָתֵךְ ב' · ג'
כְּמוֹ עֵת חֶרְפַּת בְּנוֹת־אֲרָם וְכָל־
סְבִיבוֹתֶיהָ בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים
הַשָּׁאטוֹת אוֹתָךְ מִסָּבִיב׃ נח אֶת־ ל' · ד' בסיפר'
זִמָּתֵךְ וְאֶת־תּוֹעֲבוֹתַיִךְ אַתְּ נְשָׂאתִים ל'
נְאֻם יְהוָה׃ נט כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי י"ג דסמי'
יֱהוִה וְעָשִׂית אוֹתָךְ כַּאֲשֶׁר עָשִׂית ועשיתי ק'
אֲשֶׁר־בָּזִית אָלָה לְהָפֵר בְּרִית׃
ס וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אוֹתָךְ
בִּימֵי נְעוּרָיִךְ וַהֲקִימוֹתִי לָךְ בְּרִית ג' מ"ל
עוֹלָם׃ סא וְזָכַרְתְּ אֶת־דְּרָכַיִךְ
וְנִכְלַמְתְּ בְּקַחְתֵּךְ אֶת־אֲחוֹתַיִךְ ל'
הַגְּדֹלוֹת מִמֵּךְ אֶל־הַקְּטַנּוֹת מִמֵּךְ
וְנָתַתִּי אֶתְהֶן לָךְ לְבָנוֹת וְלֹא מִבְּרִיתֵךְ׃ ד' ב' חס' וב' מ"ל · ל'
סב וַהֲקִימוֹתִי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ
וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ סג לְמַעַן תִּזְכְּרִי
וָבֹשְׁתְּ וְלֹא יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד פִּתְחוֹן ל' · ב'
פֶּה מִפְּנֵי כְּלִמָּתֵךְ בְּכַפְּרִי־לָךְ לְכָל־ ל'
אֲשֶׁר עָשִׂית נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

בנחמותיך יתהן : נה ואחתיך
סדום וכפרנהא יתובן לאולהן
ושמרון וכפרנהא יתובון
לאולהן ואת וכפרניך תתובון
לאולכן : נו ולא הות סדום
אחתיך לאולפן בפומיך ביום
אתרברבותיך : נז עד לא
תתגלי בישתיך כעדן דחסידו
כפרני ארם וכל סחרנהא
כפרני פלשתאי דבזו יתיך
מסחור סחור : נח ית חובי
עיצת חטאך וית פולחן
תועבתיך את קבילתנון אמר
יי : נט ארי כדנן אמר יי אלהים
ואתפרע מיניך כמא דעבדת
דבסרת על מומי לאשנאה
קים : ס ודכירנא אנא ית
קימי דעמך ביומי קדם ואקים
לך קים עלם : סא ותדכרין
ית אורחתיך ותתכנעין
בקרבותיך ית מדינן דרברבן
מניך עם דעדקן מניך ומסרית
יתהון ליך לאשתמעא ואת
לא עבדת ית אוריתא :
סב ואקים אנא ית קימי עמך
ותידעון ארי אנא יי : סג בדיל
דתדכרין ותבהתין ולא יהי
ליך עוד לאתרברבא במלי
פומיך מן קדם אתכנעותיך
כד אשבוק ליך לכל דעבדת

כן כאשר עשו כאילו את תנחמי אותם ברעתך הגדולה מרעת' : (נה) ואחותיך · בסימן רבוי הזכרים לבד בלא רבוי הנקבות וכן נלאה ברוב עצתך. שנים הראשונים תשובן והשלישי תשובינה ואחד הוא כמו שכתוב תגבהינה ותגבהנה כמו תבאנה ותבאינה : (נו) ולא היתה · לשמועה בפיך ביום גאוניך · לא זכרת בפיך השמועה ששמעת מהפיכת סדום מפני שהתגאו ואת ביום גאוניך לא זכרת בפיך שמועות סדום ולא אמרתם אחד לחבירו סוף הגאון שבר ולא נתגאה שהרי סדום נהפכה ונשברה מפני גאונה : גאוניך לשון רבים כי בדברים רבים נתגאו בני יהודה בעת שלותם : (נז) בטרם תגלה רעתך · לא שבת לדרך טובה בטרם שנגלתה רעתך בימי אחז זהו שאמר כמו עת חרפת בנות ארם כי בעת ההיא נגלתה רעת יהודה והיו לחרפה בעיני ארם זהו שאמר חרפת בנות ארם כי הלכו שם שבי בני יהודה כמו שכתוב ויתנהו ה' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויבאו דמשק : וכל סביבותיה בנות פלשתים השאטות אותך מסביב · וכן פלשתים בזזו ושללו אותם ולקחו עריהם כמו שכתוב ופלשתים פשטו בערי שפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ואת בנותיה וישבו שם : השאטות · ענין בוז וכן השאטים אותם והאל"ף נחה כאל"ף וקאם שאון : (נח) את זמתך · את נשאתים : סבלת אותם וקבלת עונשם : כי כה אמר ה' : (נט) ועשית אותך · כתיב ועשיתי קרי הכתו' אומ' את גרמת מה שעשיתי לך אשר בזית אלה להפר ברית כמו שכתו' לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו ובהר סיני הוא שכריתי ברית עמך ונאמר לא את אבותינו כרת ה' את הברי' הזאת כי אתנו ונאמר לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת : (ס) וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך : את הפרת את בריתי אבל אני אזכרנו עוד ולא אפרנו הוא הברי' שהיה לי אתך בימי נעוריך והוא מעמד הר סיני כי מה שהיו ישראל במצרים עד שבאו לארץ נקראו ימי נעורים : והקימותי לך ברית עולם· כמו שקבלת אותו עד עולם כמו שכתוב לנו ולבנינו עד עולם כן אקימנו עוד ברית עולם שלא יהיה לו הפסק וזה יהיה אחר שתקבלי עונשך ותזכרי את דרכיך ותכלמי מהם : (סא) וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך : וזה יהיה בצאת ישראל מהגלות הזה ואז תקחי הגדולות עם הקטנות תחת ידך כי הממלכות תהיה ליהודה כמו שאמר ועשיתי' לעץ אחד והגדולות שומרון ובנותיה שהוא אפרים והקטנות בנימין ושמעון שהיה חלקם בתוך נחלת בני יהודה : ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך · אף אותם שאינם מבריתך ומתורתך כגון סדום ובנותיה יהיו לך לבנות נחשבות כערי הפרזות לך ותחת ידך יהיו וי"ת ואת לא עבדת ית אוריי' לדעתו יהיה פירוש ולא מבריתך מה שאעשה עמך לא מברית שהיה לי שקיימת אותו כי לא עשית דברי התור' ולא קיימת הברית אלא למעני אעשה ובדרש ולא מבריתך לא מפטרמוניא שלך לא נתתים לאברהם אביך בברית בין הבתרים : (סב) והקימותי אני את בריתי אתך · זה אתך בגדם ושלמעלה אותך : (סג) למען תזכרי ובושת · כשאני אקים בריתי אתך תזכרי שאת לא

ואחותיך ג' וסימ' ושמרון כחצי חטאתיך . סדם ובנותיה תשבן : וזכרת את דרכיך ונכלמת : בקצת ספ"רי ראיתי אחותיך דש"מרון אתות"ך כתוב חס' ובקצת ספרי' מסור עליו חס' : ותגלה ג' בקריא' וסי' לא תגלה ערותך עליו . בטרם תגלה רעתך . תגלה רעתו בקהל . וחד ותגלה ערותך : והקימותי ג' מ"ל בקריא' וסימ' והקימותי לך ברית עולם קדמאה דיחזקאל · והקמותי את זרעך דר"ה והיה כי ימלאו ימיך . ויש שחס' וי"ו וסי' נמסר בסדר בחקתי · ושארא הקמתי כתיב : לבנות ד' בקריאה ב' מל' וב' חס' וסימ' ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף·בהרות בהרות· בהרות כהות לבנת:ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך . קדמא ובתרא

תולדות אהרן עון סדום . סנהדרין קד עקידה שער כ : בריתי אותך . שם שער יד : תזכרי ובשת · ברכות יב :

מצודת ציון

מל' קודש : (נו) גאונך . ענין גבהות וממשלה וכן גאון יעקב (תהלים מז): (נז) בנות ארם·ערי ארם : השאטות : ענין בזיון כמו בשאט בנפש (לקמן כה) והוא מל' ארמי כי ויבז עשו (בראשית כה) ת"א ושט עשו : (נט) אלה · ענין שבועה כמו אלה וכחש (הושע ד) : (סא) לבנות · ר"ל

מצודת דוד

עשית במה שהיית מנחמת אותן להיות להן פתחון פה לומר הלא למולה אני צדיקת : (נה) ואחותיך · ר"ל ובזמן שתשוב סדום ושומרון לקדמתן להיות מיושבות באנשים כשהיו אז תשוב גם אתה ולא קודם לכן הואיל ולא טובה אתה מהן : (נו) ולא היתה וגו' . ר"ל וכי לא זכרת בפיך בעת ממשלתך את השמועה ששמעת מהפיכת סדום וכאומר ומדוע א"כ התעבת מהן : (נז) בטרם וגו' · מוסב למעלה לומר יום גאוניך היה עד לא נתגלה רעתך לעשות בפרהסיא עוד היית מחזיק בדבר ה' לעין הרואים והיית מייסר אנשים בגמול עונש סדום : כמו עת · ר"ל עד לא נתגלה כמו שנתגלה בעת שחרפוך ארם ופלשתים בקחת אותך בגולה בימי אחז כמ"ש ויתנהו ה' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו וגו' (דה"ב כ"ח) ונאמר ופלשתים פשטו בערי השפלה וכו' (שם) כי אז הרעו לעשות בגלוי יותר מבראשונה כמ"ש (במ"ב ובד"ה ב):השאטות · המבזות אותך מסביב לקחת הערים ולהגלות האנשים : (נח) את זמתך · את גמול הזמה שעשית וגמול התועבות הנה תשא ותסבול : (נט) ועשיתי אותך · אעשה עמך גמול רעה כפי העון אשר עשית אשר בזית האלה שנשבעת בחורב על קבלת התורה להפר הברית שכרתי אז עמך : (ס) וזכרתי · ר"ל אבל לא לעולם אקצוף כי אזכור את הברית אשר כרתי עמך בימי נעוריך במעמד הר סיני להיות לך לאלהים לעזור ולהושיע : והקימותי · אקיים לך את הברית להיות לנצח : (סא) וזכרת · וכאשר תזכור את דרכיך תכלמי וזה יהיה בעת שתקח תחת ממשלתך העכו"ם הגדולות ממך לערך אל הקטנות ממך להיות אז כאלו משועבדים אז תכלמי ברגולך שאתה גמלתני הרעה ואני גמלתיך הטוב : ונתתי · אני אתן אתהן לך לבנות להיות נטפלות אליך להיות נקראות בנות ירושלים אבל אין זה בגמול משמרך את בריתי כי באמת לא שמרת בריתי אבל בחסד אעשה מה שאעשה : (סב) והקימותי · אקים בריתי אשר אתך ואז תדע שאני ה' הנאמן בהבטחה : (סג) למען תזכרי · כשאקים ברית אתך תזכרי שאתה לא קיימת הברית ויהיה לך

יז א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם חוּד חִידָה וּמְשֹׁל מָשָׁל אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ג וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל גְּדוֹל הַכְּנָפַיִם אֶרֶךְ הָאֵבֶר מָלֵא הַנּוֹצָה אֲשֶׁר־לוֹ הָרִקְמָה בָּא אֶל־הַלְּבָנוֹן וַיִּקַּח אֶת־צַמֶּרֶת הָאָרֶז׃ ד אֵת רֹאשׁ יְנִיקוֹתָיו קָטָף וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן בְּעִיר רֹכְלִים שָׂמוֹ׃ ה וַיִּקַּח מִזֶּרַע הָאָרֶץ וַיִּתְּנֵהוּ בִּשְׂדֵה־זָרַע קָח עַל־מַיִם רַבִּים צַפְצָפָה שָׂמוֹ׃ ו וַיִּצְמַח וַיְהִי לְגֶפֶן סֹרַחַת שִׁפְלַת קוֹמָה לִפְנוֹת דָּלִיּוֹתָיו אֵלָיו וְשָׁרָשָׁיו תַּחְתָּיו יִהְיוּ וַתְּהִי לְגֶפֶן

ל׳ · ס׳כטע׳ בסיפ׳ · ג׳ · ל׳ ה׳ מ״ל · כ׳ · כ׳ וסי׳ ולקח זרעו · ז׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳

אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ יז א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ ב בַּר אָדָם חוּד חִידְתָא וּמְתַל מַתְלָא עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ג וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים נִשְׁרָא רַבָּא רַב גַּפִּין אֲרִיךְ אֵיבְרִין חֲפֵי כַנְפִין דִילֵיהּ צִיּוּרִין אֲתָא לְלִבְנָן וּנְסֵיב יַת עוֹבַרְתָּא דְאַרְזָא רָמָא׃ ד יַת רֵישׁ שַׁבְשְׁתֵּיהּ נְסִיב וְאוֹבְלֵיהּ לְאַרְעָא דְבַטְלָא מִפּוּלְחָנָא בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וְעַד לָא יַעֲלוּן לַהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּקִרְיַת תַּגָּרִין שַׁוְיֵיהּ׃ ה וּנְסֵיב מִזַּרְעָא דְאַרְעָא וִיהַבֵיהּ בַּחֲקַל טַב לְמִזְרַע נַצְבֵיהּ עַל מַיִין סַגִּיאִין גְּפַן נִצְבָא שַׁוְיֵיהּ׃ ו וּצְמַח וַהֲוָה לְגֶפֶן תַּקִּיף מַכִּיךְ בְּקוֹמָא לְכַפָּפָא עוֹבַרְתֵּיהּ לֵיהּ וְשָׁרְשׁוֹהִי תְּחוֹתוֹהִי יְהוֹן וַהֲוָה

מ״ל . ואמרת ה׳ בסיפרא וסי׳ מכרותיך · הנשר הגדול · ישראל · אצולי דבר : על מים ז׳ וסימ׳ צוה הכהן דמצורע . ושחט את הצפר האחת ר״פ : והיה כעץ שתול דירמיה . שכנתי על מים רבים · ויקח מזרע הארץ . אמך כגפן גדמך על מים שתולה · ה׳ על מים רבים :

תולדות אהרן צפצפה . סוכה לד :

רשי לך . את אשר עשית תבוסי ומדעי כי לא מגמולך הטוב הטיבותי לך : (ב) חוד חידה . הנבואה שבענין בלשון חידה הוא שהוא מדמה את נ״נ לנשר ואת מלכי יהודה לצמרת ארזים : (ג) ארך האבר . כמו כנף אל״א בלע״ז . לשון אחר כמשמעו לשון אברים ממש : הרקמה . נוצתו נאה ומצויינת : את צמרת הארז . כל נוף האילן בלע״ז צימא הוא משל שהגלה את יהויקים וגבוריו : (ד) את ראש יניקותיו קטף גדולתו ומלכותו השפיל . יניקותיו כמו ענפיו : ויביאהו אל ארץ כנען . אל ארץ תגרים הוא בבל : (ה) ויקח מזרע הארץ . את צדקיהו בנו : בשדה זרע . בירושלים בעיר מלוכה : קח על מים רבים . נשרש על מים רבים . כלומר נתן לו גדולה וממשלה על סביביו : צפצפה . מין אילן ערבה שענפיו מרובים שאלק״א בלע״ז : (ו) סורחת . כמו (שמות כו) וסרח העודף גדולה : שפלת קומה . לעבוד למלך בבל : דליותיו . זמורותיו : אליו . אל מלך בבל : תחתיו . תחת מלך בבל : בדים . מוטות : ותשלח

רדק לא קיימת אותו ויהיה לך בשת מזה ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך כי עד אותו העת היה לך פתחון פה באורך הגלות מפני כלימתך שסבלת בין הגוים והיה לך פתחון פה שהיית אומרת אם חטאנו קבלנו ענשינו מאד עד שאבדה תקותינו מאורך הגלות והקימותי לך בריתי ובכפרי לך לכל אשר עשית לא יהיה לך עוד פתחון פה עלי וי״ת ולא יהא לך עוד לאיתרברבא במילי פומיך : ויהי . (ב) בן אדם חוד חידה . החידה הוא הדבר הסתום יבינו ממנו דבר אחר והמשל הוא דמיון הדבר לדבר אחר כמו זה המשל שהמשיל המלך לנשר והוא חידה שלא יבינוה כל אדם אלא המשכילים : (ג) ואמרת . הנשר הגדול גדול הכנפים . פי׳ כמה הוא גדולו ואמר שהוא גדול הכנפים ועוד אמר ארך האבר . אמר ארך האבר שגוף הכנף ארוך ואמר עוד מלא הנוצה שהכנף מלא הנוצה וכל זה נותן לו שהוא מעופף מאד עד הנה אמר גודלו וחוזקו לעוף ועוד אמר לו הדר ויופי . ואמר אשר לו הרקמה שנוצתו מגוונים שונים זה מזה שהוא יפה מראה בזה וזה כמו נוצת הטווס כי רקמה יקרא מעשה האורג בבגד או מעשה המחט בחוטים שונים זה מזה בצבעונים וזהו מעשה רוקם . כמו שלל צבעים רקמה : בא אל הלבנון . לבנון הוא מקום העצים הרבים כמו שאמר יער הלבנון והארז הוא הגבוה שבעצים והצמרת הוא ענף הגבוה שבעץ לימ״ת בלע״ז הנשר הוא משל לנבוכד נאצר מלך בבל כי הנשר הוא מלך העופות כן נבוכד נאצר היה מלך על כל מלכי הארץ ועלה מאד למעלה כמו שהנשר מעופף בגובה האויר על כל העופות : בא אל הלבנון . הלבנון היא ארץ ישראל כי בו יער טוב נקרא לבנון וכן ארץ ישראל נקרא על שמו לבנון וכמו שהארז הוא הגבוה מכל העצים כן ירושלם גבוהה מכל הארצות : וצמרת הארז . הוא משל לבית ציון שהוא בית המלוכה והנשר לוקח טרפו במקום גבוה שלא יראוהו שם שאר העופות כן נבוכד נאצר כבש ירושלם שלא יכלו שאר המלכים לכבשה ואפי׳ סנחריב שמלך על כל הארצות וכבש בית המלוכה בירושלם שהסיר מלך והקים מלך : (ד) את ראש יניקותיו קטף . הענפים הרכים והם העליונים יקראו יניקות כמו הנער היונק שהוא רך וכמו שפירשנו כי צמרת היא משל לבית המלוכה והצמר׳ שהוא הענף הגבוה יצאו בו ענפים רבים נקראו יניקות כן בבית המלוכה בנים רבים וגדול הבנים הוא מלך הוא ראש היניקות והוא משל ליהויכין ונער רך היה במלכו כי בן שמונה עשרה שנה היה במלכו ונבוכד נאצר קטף אותו ממלכותו : ויביאהו אל ארץ כנען . ארץ סוחר והוא דרך כלל והפרט בעיר רוכלים וכן כנען בידו מאזני מרמה סוחר כנעניה נכבדי ארץ סוחריה ובבל היתה העיר גדולה סוחרים בה מכל הארצות ונקראת צבי ממלכות תפארת גאון כשדים ונבוכדנאצר הביא את יהויכין בבבל עם עמו ונשיו ושריו ויונתן תירגם כן ית ראש שבשתיה נסיב ואובליה לארעא דבטלא מפולחנא כארעא דכנען ועד דלא יעלון לה בית ישראל בקרית תגרין שוייה רוצה לומר דבטלא מן פולחנא שלא היתה עובדת ונותנת מס לשום מלך אחר אבל היו עובדים אותה ונותנים לה מס מלכים אחרים וכן היתה ארץ כנען בטרם באו ישראל אליה כי היתה ארץ שוקטת ולא היתה עובדת לשום מלך אחר לפיכך דמה אותה הארץ והיא בבל לארץ כנען אף אחר שבאו ישראל לארץ כנען היתה נותנת מס ועובדת מלכים אחרים בסורם מאחרי ה׳ : (ה) ויקח מזרע הארץ . זה משל לצדקיהו שהיה מזרע המלוכה כלומר שלא המליך בה מלך מעם אחר שלא היה יודע משפט הארץ כזורע זרע נכרי בארץ שלא יצליח בה אותו הזרע כי אין משפט הארץ ההיא לצמוח בה אותו עשב או אותו אילן כן נבוכד נאצר מזרע הארץ המליך בה מלך והיה ראוי שיצלח ויעשה פרי תבואה אם היה הולך בדרך טובה וזהו שאמר ויתנהו בשדה זרע בשדה הראוי לזרע ומצליח מה שזורע אדם בו כן ירושלם ראוי להיות בה אנשים טובים אנשי אמת עובדי האל ית׳ והפכם הוא נכרי מן הארץ כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ולא תקיא אתכם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם : קח על מים רבים . קח פעל עבר כמו לקח והוא קמוץ כמו אריה שאג מי לא יירא וחבריו או בא להפריש בינו ובין קח את הלוים וזולתו שהוא לווי ופי׳ לקחו על מים רבים כלומר כשלקח מזרע הארץ לקח שדה שהיה ראוי לצמוח מהרה כי על מים רבים היה השדה אשר נתנו שם כלומר במקום שהיה לצדקיהו שהיה מצליח אם רצה כמו הנטע הנטוע על מים רבים ויונתן תירגם נציביה לטעו מתרגום ויטע ונציב : צפצפה שמו . פי׳ רז״ל שהוא מין ממיני הערבה הפשוטה וכן פירוש הפסוק אני עשיתי אותם כערבה הגדלה על מים רבים והם שמו עצמם כצפצפה הגדלה בין הנהרים ולדבריהם פירשו שמו שם ישראל עצמו ויונתן תירגם גפן נסבא שוייה ר״ל אע״פ שלקח זרע וזרעו שם אותו כגפן נטועה כלומר כי במהרה גדלה כי האילן הנזרע לא יצמח ויגדל במהרה כמו הגפן הנטועה : (ו) ויצמח . כי עד שמרד צדקיהו הצליח במעשיו ויגדל במהרה ומרדו היה מן הדומה בשנה התשיעית למלכו כי בשנה הד׳ למלכו הלך אל בבל כמ״ש בסוף ספר ירמיהו והלך להקביל פני מלך בבל ומלך בבל כשהמליכו השליטו על כל המלכים אשר סביבותיו והם מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון ומלך צור ומלך צידון כי כן כתוב בספר ירמיהו כי אלה המלכים שלחו מלאכים אל צדקיהו מלך יהודה ושם פירשנו הענין ופירוש ויצמח הזרע שזרע צמח : ויהי לגפן סורחת . כמו וסרח העודף היה זרע לגפן יתירה וגדולה והנה המשילו לגפן ולא לארז כמו שהיה מתחילה לפי שנדלדלה המלוכה מעט שמלך מנשה כי מתחילה היתה דומה לארז שהוא גבוה מכל העצים והגפן דקה ומדולדלת מכל העצים שפלת קומה אע״פ שנתן מלך בבל גדולה לצדקיהו רצה שיהיה שפל לפניו ולא יתגאה עליו כמו שאמר בפירוש כמשל להיות ממלכ׳ שפלה לפנות דליותיו אליו כי הגפן שהיא שפלת קומה לא יגבה ויעלו דליותיו שהם הענפים אלא פונות אל הגפן כן רצה נבוכד נאצר שיעבדנו לצדקיהו ויפנה אליו כעבד אל האדון : ושרשיו תחתיו יהיו . שלא יפשטו שרשי הגפן למרחוק אלא יהיו תחת הגפן במקומו לא רחוק לו והדליות הם משל לשחד ולעבודה והשרשים הם משל למלוכה ובעבור שיתקיים זה כרת עמו ברית והשביעו באלהים ונזכר גפן בפרשה זכר ונקבה וברוב הוא לשון נקבה ובלשון זכר נמצא גם כן גפן בוקק ישראל וילקטו ממנו פקועות שדה : ותהי לגפן . כמו והיית לאיש : ותעש בדים ותשלח פארות : פראות כתיב רי״ש קודם לאל״ף ובדים הם הגבים והפארות

מצודת דוד

לך מזה בושת וכלימה ומפני הכלימה ההיא לא יהיה לך עוד פתחון פה להתרעם על הגלו׳ שעברו עליך כי תכלמי להתרע׳ הואיל ואקיים הברית עם שאתה לא קיימת : בכפרי לך . בעת אכפר לך על כל אשר עשית מן הרעות אז תראה שאני מקיים הברית ואז תבושי ותכלמי : יז (ב) חוד חידה . אמור הנבואה בלשון חידה ודבר אותה במשל : (ג) הנשר הגדול . וחזר ופי׳ שקראו גדול לפי שהיה גדול הכנפים ר״ל כנפי נוצתו היו גדולים במדה : ארך האבר . גוף הכנף היה ארוך : מלא הנוצה . גוף הכנף היה מלא נוצות : אשר לו הרקמה . אשר מראה הנוצות היו כגוון הרקמה בחלוף הגוונים כמו נוצות הטווס ועל כ״כ יאמר : אל הלבנון . אל יער הלבנון ומשם לקח הסעיף הגבוה מהאילן הארז שהוא הגבוה שבעצים ר״ל כ״כ בא לירושלים ולקח את מלכה : (ד) את ראש וגו׳ . כרת ראש ענפיו הרכים העליונים הם השרים : אל ארץ כנען . אל ארץ כשדים יאמר שהיא ארץ סוחרים כמ״ש אל ארץ כנען כשדימה (לעיל טז) : בעיר רוכלים . על בבל יאמר : (ה) מזרע הארץ . מהארץ ההיא עצמה אשר זרע בה : בשדה זרע . בשדה טובה לזריעה : קח . לקחה וזרעה סמוך למים רבים לבוא בה מרבית הרטיבות : צפצפה שמו . הנשר שם את הזרע באופן שתצמח להיות בעלת ענף כאילן צפצ׳ ר״ל המליך בה מזרע המלוכה : (ו) ויצמח . הזרע ההוא צמח והיה לאילן גפן המתפשטת הרבה ושפלה בקומה : לפנות . להיות דליותיו פונות אליו לא כדרך שאר האילנות שהדליות עולות למעלה בגובה כ״א כדרך דליות הגפן שהמה יורדות למטה לפנות מול גוף האילן : ושרשיו . שרשי האילן ההוא הברים תחת האילן וכדרך מן הגפן ולא התפשטו למרחוק כדרך שאר האילנות ר״ל המשילו רק במקומו אבל למולו יכנע : ותהי לגפן . ר״ל גם שבחי הגפן היה לו כי עשתה וגדילה הרבה בדים ומנפיה הרבים התפשטו

מצודת ציון

ר״ל לכפרים הסמוכות אל העיירות : (ב) חוד חידה . ענינו דבר סתום קשה ההבנה : (ג) האבר . הוא גוף הכנף וכן אבר כיונה (תהלים נה) : הרקמה . כמעשה רוקם בחלוף הגוונים : הלבנון . שם יער : צמרת . כן יקרא סעיף העליון העולה למעלה מכולם וכן ובין עבותים היתה צמרתו (לקמן לא) : (ד) יניקותיו . ענפיו הרכות והקטנות כמו ויעל כיונק לפניו (ישעיה נג) : קטף . ענין כריתה כמו עודנו באבו לא יקטף (איוב ח) : כנען . ענינו תגר וסוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב) : רוכלים . סוחרים כמו רוכלת העמים (לקמן כז) : (ה) קח . מלשון לקיחה : צפצפה . הוא מין ערבה ובדרז״ל והצפצפה פסולה (סוכה לג) : (ו) סורחת . ענין יתרון ורב כמו וסרח העודף (שמות כו) : דליותיו . כן יקראו הענפים שדרכם לעלות למעלה והוא

וַתַּעַשׂ בַּדִּים וַתְּשַׁלַּח פֹּראוֹת׃ ז וַיְהִי נֶשֶׁר־אֶחָד גָּדוֹל גְּדוֹל כְּנָפַיִם וְרַב נוֹצָה וְהִנֵּה הַגֶּפֶן הַזֹּאת כָּפְנָה שָׁרָשֶׁיהָ עָלָיו וְדָלִיּוֹתָיו שִׁלְחָה־לּוֹ לְהַשְׁקוֹת אוֹתָהּ מֵעֲרֻגוֹת מַטָּעָהּ׃ ח אֶל־שָׂדֶה טּוֹב אֶל־מַיִם רַבִּים הִיא שְׁתוּלָה לַעֲשׂוֹת עָנָף וְלָשֵׂאת פֶּרִי לִהְיוֹת לְגֶפֶן אַדֶּרֶת׃ ט אֱמֹר כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה תִּצְלָח הֲלוֹא אֶת־שָׁרָשֶׁיהָ יְנַתֵּק וְאֶת־פִּרְיָהּ יְקוֹסֵס וְיָבֵשׁ כָּל־טַרְפֵּי צִמְחָהּ תִּיבָשׁ וְלֹא־בִזְרֹעַ גְּדוֹלָה וּבְעַם רָב לְמַשְׂאוֹת אוֹתָהּ מִשָּׁרָשֶׁיהָ׃ י וְהִנֵּה שְׁתוּלָה הֲתִצְלָח הֲלֹא כְגַעַת בָּהּ רוּחַ הַקָּדִים תִּיבַשׁ יָבֹשׁ עַל־עֲרֻגֹת צִמְחָהּ תִּיבָשׁ׃ יא וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יב אֱמָר־נָא לְבֵית הַמֶּרִי הֲלֹא יְדַעְתֶּם מָה־אֵלֶּה אֱמֹר הִנֵּה־בָא מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלִַם וַיִּקַּח אֶת־מַלְכָּהּ וְאֶת־שָׂרֶיהָ וַיָּבֵא אוֹתָם אֵלָיו בָּבֶלָה׃ יג וַיִּקַּח מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וַיִּכְרֹת אִתּוֹ

פארות ק'

לְגֻפֶן וַעֲבַד שַׁבְקִין וְשַׁלַּח עוֹבָרִן׃ ז וַהֲוָה נִשְׁרָא חַד רַבָּא רַב גַּפִּין וְחַפֵּי כַנְפִין וְהָא גוּפְנָא הָדָא כַּפַּת שָׁרְשׁוֹהִי עֲלוֹהִי וְעוּבָרְתַהּ שַׁלְחַת לֵיהּ לְאַשְׁקָאָה יָתַהּ מֵעוֹגִיַת נִצְבְתַהּ׃ ח בַּחֲקַל טַב עֲלֵי מַיִן סַגִּיאִין הִיא שְׁתִילָה לְמֶעְבַּד עֲנַף וּלְמִטְעַן פֵּירִין לְמֶהֱוֵי לְגֻפֶן תַּקִּיף׃ ט אֱמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תִּצְלַח הֲלָא יַת שׁוֹרְשָׁהָא יַפְסֵיק וְיַת אִבַּהּ יְקַטֵּיף וְיִבְשׁוּן כָּל טַרְפֵּי צִמְחַהּ יִתְרוּן וְלָא בְּמַשִּׁרְיָן סַגִּיאִין וּבְעַם סַגִּי יֵיתוּן לְמֶעֱקַר יָתַהּ מִשּׁוֹרְשָׁהָא׃ י וְהָא שְׁתִילָא הֲתִצְלַח הֲלָא כְּמִקְרַב בַּהּ רוּחַ קִידוּמָא תִּיבַשׁ מִיבַשׁ עַל עוּגְיַת נִצְבְתַהּ תִּיבַשׁ׃ יא וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ יב אֱמַר כְּעַן לְעַמָּא סָרְבָנָא הֲלָא יְדַעְתּוּן מָה אִלֵּין אֱמַר הָא אֲתָא מַלְכָּא דְבָבֶל לִירוּשְׁלֵם וּדְבַר יַת מַלְכַּהּ וְיַת רַבְרְבָהָא וְאוֹבֵיל יַתְהוֹן לְוָתֵיהּ לְבָבֶל׃ יג וּדְבַר מִזַּרְעָא דְמַלְכוּתָא וּגְזַר עִמֵּיהּ קְיָם

ותשלח ותגדל : פראות . ענפים רבים : (ז) ויהי נשר אחד . מלך מצרים : כפנה שרשיה . לשון רעבון כמו לשוד ולכפן (איוב ה) רעבו ונתאוו שרשי הגפן הזאת לאותו הנשר . תוספות ויש משמע כפנה כמו אספה והוא הפוך ובדברי רבותינו יש מין הדומה לו שקורין לאסיפת העם כנופיא וכפנא הוא כמו כנפה אמאש"א בלע"ז : ודליותיו שלחה לו . ושלוחים שלחה לו לבא אליה ולהשקות אותה : מערגות מטעה . מהעוגיות מים שעשה לו הנשר הראשון : (ח) אל שדה טוב וגו' . כלומר ועל חנם עשתה זאת כי אל שדה טוב היתה שתולה : לגפן אדרת . לגפן תקיף : (ט) אמור . כל האלפא ביתא במקרא זה ותמיה אני כי אינו נמנה במסורת : ינתק . הנשר הראשון : ואת פריה יקוסס . כמו יקוצץ הם בני צדקיהו ששחטן לעיניו : טרפי . עלי פויילי"א בלע"ז : ולא בזרוע גדולה ובעם רב . יבא הנשר השני לעזרתה : למשאות אותה משרשיה . לנוכח העוקרות ומסיעות אותה משרשיה : (י) והנה עתה שתולה כרצונה : התצלח . איפשר שתצלח זו שבגדה במי שנטעה ראשון : (יב) מה אלה . מה החידה הזאת ופירשה להם : ויקח את מלכה ושריה . הם צמרת הארז יהויקים ושריו : בבלה . היא עיר הרוכלים : (יג) מזרע המלוכה . צדקיהו : אילי

והפארות הם הענפים היוצאים מהם כן צדקיהו היתה ממשלתו על סביבותיו והמלכים נשמעים אליו כל זמן שעמד בשבועתו ולא זכר לה פרי לפי שלא נתקיימו בניו כי נשחטו : (ז) ויהי נשר אחד . זה משל למלך מצרים ואע"פ שהיה תקיף לשעתו לא היה כמו הראשון ולא תארו בתוקף ובהדר כמו הראשון : והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו . כפנה אספה הפוך מן כנופיא בדברי רז"ל צדקיהו תלה מלכותו על מלך מצרים ודליותיו שלחה לו ששלח לו שמד ועבדו : להשקות אותה מערוגות מטעה . עזרו בעמו ובחילו הגדול ממלך בבל וזהו מערוגות מטעה כי מלך בבל שנטעה שמה לו ערוגות להשקותה דרך אותן ערוגות כלומר שנתן לו ממשלה להעמיד מלכותו בכבוד וצדקיהו בקש ממלך מצרים שיעזרהו כדרך שהיה עוזר אותו ומגדל אותו נבוכד נצר שהמליכו : (ח) אל שדה טוב אל מים רבים . כמו על אמר למה הולך לעבות זה והלא צדקיהו היה בטוב ובכבוד עם נבוכד נצר והיה מצליח עמו להיות מלך אדיר ושליט למה מרד בו ועבר על שבועתו ואילו לא עשה כן היה עושה ענף ונושא פרי שיתקיימו לו בנים : (ט) אמר כה אמר ה' . תצלח . בתמיה : הלא את שרשיה ינתק . הנשר הראשון והוא נבוכד נצר ינתק ויעקר שרשיה והם משל למלכות צדקיהו שעקר אותה מכל : ואת פריה יקוסס . זהו ששחט בני צדקיהו לעיניו : יקוסס . יכרת כמו יקוצץ בגדי : ויבש . כיון שנקצץ הפרי ממקומו יבש מאליו כן בני צדקיהו כיון שמתו יבש ופסק זכרם כי לא היו להם בנים והמלוכה שבה ליהויכין ולבניו : כל טרפי צמחה תיבש . תרגום עלה זית טרף זיתא וכן כל עלי צמחה ייבשו והנה תיבש הגפן כיון שיבשו פריה ועליה תיבש הגפן היא גם כן כי צדקיהו מת בבבל ובמותו יבש ופסק זכרו וטרפי צמחה הם שרי יהודה ששחטם מלך בבל : ולא בזרוע גדולה ובעם רב . ולא יציל מידו בזרוע גדולה של פרעה שחשב להצילו מידו ולא בעם רב לא יוכל להצילו מידו : למשאות אותה משרשיה . כשיבא מלך בבל להשיא הגפן הזאת ולעקרה משרשיה לא יועיל פרעה ולא יציל : למשאו' . שם במקום מקור בפלס להשאו' כמו להשיא וכן למשע את המחנו' כמו להסיע וי"ת ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למיעקר יתה משורשה' ר"ל לא יצטרך מלך בבל לבא בזרוע גדולה ובעם רב לעקור הגפן הזאת משרשיה כי במעט עם יעקר אותה כי נבוכד נצר אע"פ שבא הוא וכל חילו ירושלם לא עמד שם נבוכד נצר כל ימי המצור כי ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד י"א שנה וכיון כך הלך לו נבוכד נצר לרבלה בארץ חמת והניח מקצת חילו ונבוזראדן בראשם וכבשו ירושלם החיל הנשאר שם ולקחו צדקיהו והעלוהו אל מלך בבל רבלתה : (י) והנה שתולה התצלח והנה חשבה שהיא שתולה ולא תעקר כי צדקיהו לא רצה לצאת אל הכשדים כמו שהיה אומר לו ירמיה הנביא כי תם - בלא תנתן העיר ביד הכשדים : [illegible] • ואיך תחשב כי תצלח איך היה חושב צדקיהו שימלט מיד הכשדים והוא בזה אלה והפר ברית : הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש . המשיל מלך בבל לרוח קדים כי בבל מזרחית צפונית לארץ ישראל ועוד כי רוח קדים היא חמה ומיבשת וכן אמר רוח קדים הוביש פריה ואמר יבא קדים רוח ה' ממדבר עולה ויבש מקורו ויחרב מעינו : תיבש יבש . האחרות מקור ויבא כן לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אתכם : על ערוגת צמחה תיבש . במקום שהיה מקום שישקה אותה מלך מצרים : ויהי . (יב) אמר נא : אמור לו שיאמר להם פי' המשל : את מלכה . זה יהויכין כמו שפירשנו : (יג) ויקח מזרע המלוכה . זה

שלחה ו' רפין וסימ' נמ' בשמואל א' סימ' י"ו : ולשאת ב' וסימ' ולשאת את חלקו לעשות ענף ולשאת פרי : צמחה ד' וסי' כי כארץ תוציא. כל טרפי צמחה תיבש. על ערגת צמחה תיבש. ברביבים תמגגנה צמחה תברך : מזרע המלוכה ד' דסמיכי בקריאה וסי' ובא ישמעאל בן נתניה דמלכים • וחברו דירמיה . ו קח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית • ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא דרוש דניאל

מצודת דוד

התפשטו למרחוק וכדרך ענף הגפן ר"ל במקומו היה לו ממשל רב : (ז) גדול כנפים . הוא פי' על מה שקראו גדול : ורב נוצה . הרבה נוצה היה בו אבל לא היה מלא עלה ולא היה לו ארך האבר ולא הרקמה כמו הנשר הראשון ועל פרעה יאמר : כפנה שרשיה עליו . אספה כל שרשיה על הנשר ההוא לבטוח עליו : ודליותיו שלחה לו . הוסיפה דליותיו אל הנשר ההוא שהוא ישקה אותה מן המים המכונסים בין הערוגות העשויות לצורך נטיעתה שעשה לה הנשר הראשון (כי כן הדרך לעשות סביב הנטיעה כעין ערוגות) ר"ל שלח מלאכיו אל פרעה להחזיק בידו המלוכה שהמליכו נ"נ : (ח) אל שדה טוב . כאומר והנה הגפן הזה מעת אשר כי הנה נטועה היא ע"י הנשר הראשון בשדה טוב וסמוך אל מים רבים למען עשות ענפים ולגדל פרי להיות מעצמה גפן גדולה וחזקה מבלי בטחון הנשר השני ומבלי השקאתו מן המים הבאים בפועל מעשה הנשר הראשון ר"ל הלא מבלי פרעה יוכל לעמוד במלוכה : (ט) אמור . על הגפן ההיא : תצלח . כמו התצלח ותחסר ה"א התימה ר"ל וכי תצלח בבטחון הנשר השני הלא הנשר הראשון ינתוק ויעקור את שרשיה ויכרת פריה וממילא יתייבשו הואיל ונכרתו מן האילן אין להם יניקה לבוא בהם הרטיבות ר"ל נ"נ יעקור המלוכה וישחט בני צדקיהו : כל טרפי צמחה . כל העלים שצמחו בה יתייבשו הואיל ונעקרו שרשיה ר"ל העם יהיו גולים : ולא בזרוע גדולה וגו' . ר"ל הנשר השני לא יבוא בעזרתה בזרוע גדולה ובעם רב לעמוד במלחמה מול הנשר הראשון הבא לעקור ולהסיע אותם ממקום אשר נשרשו שרשיה ר"ל לא יעזור לו פרעה מול נ"נ : (י) והנה שתולה . ר"ל אף אם תאמר שתולה ולא יעקור שרשיה וכי תצמח בהשקאת הנשר השני הלא כאשר יגע בה רוח הקדים הלא תתייבש : על ערוגות צמחה תיבש . ר"ל אף שהיא עומדת סמוך להערוגות הנעשות לצורך צמחה מקום ימלא שם מים מכונסים עם כל זה תתייבש כי אין דבר עומד בפני רוח הקדים כי הוא יחריב גם המים המכונסים בין הערוגות וכאומר הלא אין להנשר השני מקום להשקותה כ"א מהמים שבין הערוגות ואם רוח הקדים תייבש גם אותו מאין לו מים להשקותה למה הוא א"כ הבטחון ר"ל אף אם נ"נ לא יעשה עמו רעה רק ימנע ממנו הטובה לא יתקיים ע"י פרעה : (יב) לבית המרי . לבית ישראל הממרים בי : הלא ידעתם . הלא תוכלו לדעת ולהבין מה הם אלה הדברים על מה ירמזו : אמור וגו' . ר"ל אמור פתרון הדברים : מלך בבל

מצודת ציון

והוא מל' דלו עיני למרום (ישעיה לח) וכן באורך דליותיו (לקמן לא) : בדים . הם הענפים הגסים וכן ממטה בדיה (לקמן יט) : ותשלח . ענין התפשטות כמו תשלח קציריה (תהלים פ) : פראת . היא הפוך מן פארות והם הענפים הדקים וכן מסעף פארה (ישעיה י) : (ז) כפנה . ענין אסיפה ובדרז"ל יש כנופיא (שבת ס) ועם שהוא הפוך : שלחה . ענין הושטה : מערוגת . הם תלמי המחרישה כמו כערוגות הבשם (ש"ה ה) : מטעה . מל' נטיעה : (ח) אל שדה . כמו בשדה ובא מלת אל במקום הבי"ת כמו ואל הארון (שמות כה) : שתולה . נטועה כמו והיה כעץ שתול (תהלים א) : ולשאת . ר"ל לגדל והוא מלשון משא וסבל : אדרת . גדולה וחזקה כמו אשר אדירים שודדו (זכריה יא) : (ט) ינתק . ענין עקירה והעתק : יקוסס . ענין כריתה והוא כמו יקוצץ כי זסשר"ץ מתחלפים : טרפי . עלים כי עלי תאנה (בראשית ג) ת"א טרפי תאנה : בזרוע . ר"ל בחוזק כי הוא נתון בזרוע : למשאות . ענין לקיחה והסעה כמו ובתים ונשאו (מיכה ב) : (י) כגעת . מל' נגיעה : (יג) באלה . בשבועה : אילי . ענין חוזק כמו ביד אל גוים (לקמן לא)

ל״א בְּרִית וַיָּבֵא אֹתוֹ בְּאָלָה וְאֶת־אֵילֵי
הָאָרֶץ לָקָח׃ יד לִהְיוֹת מַמְלָכָה
ל׳ שְׁפָלָה לְבִלְתִּי הִתְנַשֵּׂא לִשְׁמֹר אֶת־
ל׳ בְּרִיתוֹ לְעָמְדָהּ׃ טו וַיִּמְרָד־בּוֹ לִשְׁלֹחַ
מַלְאָכָיו מִצְרַיִם לָתֶת־לוֹ סוּסִים
ל׳ · כ׳ · ל׳ וְעַם־רָב הֲיִצְלָח הֲיִמָּלֵט הָעֹשֵׂה אֵלֶּה
ג׳ בטע׳ כסיפ׳ וְהֵפֵר בְּרִית וְנִמְלָט׃ טז חַי־אָנִי נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהוִֹה אִם־לֹא בִּמְקוֹם הַמֶּלֶךְ
ל׳ · ח׳ הַמַּמְלִיךְ אֹתוֹ אֲשֶׁר בָּזָה אֶת־אָלָתוֹ
וַאֲשֶׁר הֵפֵר אֶת־בְּרִיתוֹ אִתּוֹ בְתוֹךְ־
ל׳ בָּבֶל יָמוּת׃ יז וְלֹא בְחַיִל גָּדוֹל
ל״ג ב׳ מ״ל דכסיפ׳ וּבְקָהָל רָב יַעֲשֶׂה אוֹתוֹ פַרְעֹה
בַּמִּלְחָמָה בִּשְׁפֹּךְ סֹלְלָה וּבִבְנוֹת
ל׳ דָּיֵק לְהַכְרִית נְפָשׁוֹת רַבּוֹת׃ יח וּבָזָה
כ׳ אָלָה לְהָפֵר בְּרִית וְהִנֵּה נָתַן יָדוֹ
ל׳ · י״ג וְכָל־אֵלֶּה עָשָׂה לֹא יִמָּלֵט׃ יט לָכֵן
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה חַי־אָנִי אִם־
ח׳ לֹא אָלָתִי אֲשֶׁר בָּזָה וּבְרִיתִי אֲשֶׁר
ב׳ ומ״ל ס׳ ספיר עלת י״ד הֵפִיר וּנְתַתִּיו בְּרֹאשׁוֹ׃ כ וּפָרַשְׂתִּי
עָלָיו רִשְׁתִּי וְנִתְפַּשׂ בִּמְצוּדָתִי
ל׳ ומ״ל. כ״ט וַהֲבִיאוֹתִיהוּ בָבֶלָה וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ
שָׁם מַעֲלוֹ אֲשֶׁר מָעַל־בִּי׃ כא וְאֵת
מברחיו ק׳ כָּל־מִבְרָחָו בְּכָל־אֲגַפָּיו בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ
ל׳ וְהַנִּשְׁאָרִים לְכָל־רוּחַ יִפָּרֵשׂוּ וִידַעְתֶּם
כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃ כב כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהוִֹה וְלָקַחְתִּי אָנִי מִצַּמֶּרֶת

וְאָעִיל יָתֵיהּ בְּמוֹמֵי וְיַתְרַבְרְבֵי
אַרְעָא דְבַר׃ יד לְמֶהֱוֵי מַלְכוּ
חַלָשָׁא בְּדִיל דְלָא לְאִתְרַבְרְבָא
לְמִטַר יַת קְיָמֵיהּ לְמִפְלְחֵיהּ׃
טו וּמְרַד בֵּיהּ לְשַׁלָחָא אִזְגַדוֹהִי
לְמִצְרַיִם לְמִתַּן לֵיהּ סוּסָוָן וְעַם
סַגִי הֲיִצְלַח הֲיִשְׁתֵּיזֵיב דַעֲבִיד
אִלֵין וּמְשַׁנֵי קְיָם הֲיִשְׁתֵּיזֵיב׃
טז קַיָם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
אִם לָא בְּאַתְרָא דְמַלְכָּא
דְאַמְלֵיךְ יָתֵיהּ דִבְסַר עַל
מוֹמָתֵיהּ וּדְאַשְׁנֵי יַת קְיָמֵיהּ
עִמֵיהּ בְּגוֹ בָבֶל יְמוּת׃ יז וְלָא
בְּמַשְׁרְיָן סַגִיאִין וּבְעַם סַגִי
יַעֲבֵד עִמֵיהּ פַּרְעֹה קְרָבָא
בְּמִצְבַּר מְלֵיתָא וּבְמִבְנֵי
כַרְקוֹם לְשֵׁיצָאָה מְדִינַן סַגִיאִין׃
יח וּבְסַר עַל מוֹמֵי לְאַשְׁנָאָה
קְיָם וְהָא אַמְטֵי יְדֵיהּ לְפַרְעֹה
וְכָל אִלֵין עֲבַד לָא יִשְׁתֵּיזֵיב׃
יט בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
קַיָם אֲנָא אִם לָא מוֹמָתִי
דִבְסַר וּקְיָמִי דְשַׁנֵי וְאֶתֵּן
פּוּרְעֲנוּת אוֹרְחֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ׃
כ וְאֶפְרוֹס עֲלוֹהִי מְצַדְתִּי
וְיִתְאַחַד בִּסְרַגְתִּי וְאַגְלֵינֵיהּ
לְבָבֶל וְאִתְפְּרַע מִנֵיהּ תַּמָן
שִׁקְרֵיהּ דְשַׁקַר קֳדָמַי׃ כא וְיַת
כָּל גִבָּרוֹהִי בְּכָל מַשְׁרְיָתֵיהּ
בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְדִישְׁתָּאֲרוּן
לְכָל רוּחַ יִתְבַּדְרוּן וְתִידְעוּן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְזָרִית בְּמֵימְרִי׃
כב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
וְאֶקָרֵיב אֲנָא מִמַלְכוּתָא דְבֵית

רשי

אילו הארץ שרי הארץ : (יד) לעמדה · למען יתקיים : (יז) בשפוך סוללה · כשיבא נבוכדנאצ' וישפוך סוללה על ירושלי' : להכרי' נפשות רבות . להרוג את בני העיר : (יח) נתן ידו · הבטיח באמונה ונשא ידו בברית : (יט) ונתתיו בראשו · הוא סמוי עיניו : (כ) ופרשתי עליו רשתי . כמו שפירשתי למעלה בתחילת הספר (לעיל יב) שזימן צבי להלוך על גג המערה : ונשפטתי . ואתווכח עמו : (כא) ואת כל מברחיו · כתרגומו וית כל גיברוהי ומנחם חברו עם ברח דודי (סוף ש"ה) וכה פתרונו ואת כל הבורחים : בכל אגפיו · בכל כנפיהם כלומר בכל כחם בחרב יפולו : יפרשו. שרואפנדי"ן בלע"ז : (כב) ונתתי · כתרגומו ואקיימיניה : ולקחתי אני : את מלך

רדק

זה לצדקיהו כמו שפירשנו : ואת אילי הארץ לקח · מלבד אלה והכרית לקח עוד אילי הארץ והם השרים להיות בידו תערובו' שלא ימרד בו ושיהיה נכנע אליו ושלא יתנשא ויתגא' עליו : (יד) להיות · לשמור את בריתו לעמדה . לעמוד בה בברית : (טו) וימרד בו · ונמלט . בתמיה : (טז) חי אני · אם לא · לשון שבוע כמו אם לא בתים רבים אם לא כאשר דמיתי : (יז) ולא בחיל גדול · יעשה אותו · יעשה עמו כלומר לא יעזרהו פרעה בחיל גדול כמו שהתנה עמו במלחמה כשילחם מלך בבל על ירושלם. בשפוך סוללה ובבנות דיק כששפכו סוללה ויבנו דיק ללכוד העיר להכרית נפשות רבות שהרג בעיר כשלכדה בכל זה לא עזרו פרעה · סללה ודיק כבר פירשנו בתחלת הספר · וטעם אותו למלך בבל כי הוא אמר כי לא יעשה פרעה עמו מלחמה : (יח) ובזה. והנה נתן ידו · כי נתינת היד הוא קיום אהבה ושלום כמו שראינו שאמר יהוא ליהונדב תנה את ידך : (יט) לכן · אם לא. לשון שבועה כמו שכתבנו : אלתי · באלהים השביעו : ובריתי : כי בשמו כרת אותו ברית : ונתתיו בראשו : אותו העון אתננו בראשו כמו אשיב לו גמולו בראשו או אמר בראשו על עורון עיניו : (כ) ופרשתי · שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו ובדרש מערה היתה מבית לצדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זמן צבי כמו שכתבנו למעלה בפ' עשה לך כלי גולה : ונשפטתי אתו שם . כי בכלא יהיה שם בבבל וכאילו אני נשפט ומתוכח עמו כי במעלו אשר מעל כי בא לו הרעה הזאת והוא יתודה בזה וי"ת ואתפרע מני' תמן : מעלו · חסר בי"ת השמוש כמו הנמצא בית ה' והדומים לו : (כא) ואת כל מברחו · כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכמוהו רבים והיא אחר ועניינו הבורחים שברחו עמו או בלעדיו : בכל אגפיו . בכל חייליו כמו שפיר' למעל' : בחרב יפולו · אות' שישיגו הכשדי' והנשארי' שלא ישיגים : לכל רוח יפרשו · יהיו מפוזרים בכל פאה . יפרשו מבנין נפעל לשון פזור וכן בא בענין זה מן הכבד כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם כי אני ה' דברתי . תדעו כי קיימתי מה שדברתי כי אני הוא ה' האומר ועושה גוזר ומקיים : (כב) כה אמר ה' . ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי · מאותה צמרת הארז שנקטפה והוסרה ממקומה

עוד

נאם ג' בטעם בסיפרא וסי' בריש סיפר' סימן ה' : בזה ח' בקריאת וסי' כי דבר ה' בזה ואת מצותו · ובזה לך לעגה לך בתולת · וחברו דישעיה · אשר בזה אתו ואשר הפר · אם לא אלתו אשר בזה · ואת אסיריו לא בזה · כי לא בזה ולא שקץ ענות עני · ולא בזה את תפלתם · וחד ובזה אלה להפר ברית : בראשו ט"ו וסי' ושלמאתו בראשו · בראשו נגעו . והשיב את אשמו · דמו בראשו ואנחנו נקיים . ואת רעת נבל · כובע ישועה בראשו . ישם ויגיד בראשו · ובריתי אשר הפיר דסיפרא . ותבא חרב ותקחהו · ואתה תשמע השמי' דמלכים קדמא . וחברו דדברי הימים ואתה תשמע מן השמים קדמא . ישוב עמלו בראשו · דמו בראשו יהיה דסיפרא . החכם עיניו בראשו · ואשר נתן כתר :

תולדות אהרן באלה : נדרים סה שבועות לו הוריות יב : אילי הארץ . יומא סז יבמות כא ב"ב פח :

מצודת ציון

לא) : (יז) סוללה · היא תל העפר ששופכין מול העיר לעלות עליה להלחם בה : דיק · הוא המגדל הנבנה מול העיר ללכדה כמו ויבנו עליה דיק (ירמיה נב) : (כ) במצודתי . הוא הרשת שצדין בה : ונשפטתי . ענין ויכוח וכן כי באש ה' נשפט (ישעיה סו) : מעלו · ענין חטא ופשע : (כא) מברחיו · מל' בריחה : אגפיו · כנפיו

מצודת דוד

בבל · והוא פתרון הנשר הגדול הראשון : ירושלים . הוא פתרון הלבנון : את מלכה ואת שריה · הוא פתרון צמרת הארז וקטיפת היונקות ועל יהויכין ושריו יאמר שלקחום נ"נ בגולה : (יג) מזרע המלוכה · הוא פתרון מזרע הארץ ועל צדקיהו יאמר שהיה בן יאשיה כי נ"נ המליכו תחת יהויכין : ויכרות אתו ברית · לבל ימרוד בו : ויבא אותו באלה · השביע אותו על זאת : ואת אילי הארץ לקח · את שרי ירושלים לקח להיות בידו ערבון שלא ימרוד בו צדקיהו : (יד) להיות · את הערבון לקח למען תהיה רק ממלכה שפלה להיות נכנעת לו לבל יתנשא למרוד בו רק לשמור את הברית שכרת עמו להיות לה עמידה וקיום וזהו פתרון גפן סורחת שפלת קומה וכו' ור"ל שנתן לה ממשלה מה אבל רק בארצה ובמקומה ותהיה נכנעת לבבל : (טו) וימרד בו . אח"ז מרד בו צדקיהו ושלח מלאכיו למצרים לתת לו סוסים ועם רב להיות בעזרתו מול בבל וזהו פתרון הנשר השני והשלחת הדליות להשקותה מן המים שבין הערוגות ר"ל לחזק בידו המלוכה שהמליכו נ"נ : היצלח הימלט · וכי יצלח בבטחון מלך מצרים וכי יהיה נמלט מיד נ"נ האיש העושה הדברים האלה : והפר . וכי המפר ברית ראוי הוא להמלט : (טז) אם לא . הוא ענין לשון שבועה : אשר בזה את אלתו · בזה את השבועה שהשביעו ועבר עליה : אתו . עם המלך הממליכו בתוך בבל ימות (ועם שכבר אמר במקום המלך חזר לומר שוב אתו בתוך בבל לפי שארכו הדברים באמרו אשר בזה וכו' וכן דרך המקרא) וזהו פתרון נתוק השרשים וכו' ור"ל שנ"נ יעקור מצדקיהו שרשי המלוכה כי לא ימלוך עוד מי מזרעו ויקצץ פרי בשנו כי שחט את בניו והגלה את העם : (יז) ולא בחיל גדול וגו' · ר"ל לא יעשה עמו פרעה לבוא בחיל גדול ובקהל רב כי לא יקיים הבטחתו לישראל לעשות עמו מה שאמר והוא פתרון ולא בזרוע גדולה וכו' : במלחמה . בעת בוא עליו מלחמת בבל כשישפוך סוללה מול העיר לכבשה וכשבנה דיק ללכדה למען הכרית בה נפשות רבות הנה אז לא יקיים פרעה הבטחתו לבוא בעזרת ישראל : (יח) ובזה אלה . והנה צדקיהו שבזה את השבועה למען הפר הברית שכרת עם נ"נ : והנה נתן ידו · מתחילה נתן ידו והוא תקיעת הכף לקיים הדבר ואח"ז עשה כל המרידות האלה לזאת לא ימלט מיד נ"נ : (יט) לכן . הואיל וכן עשה לכן כה אמר ה' : אם לא · הוא ענין שבועה : אלתי אשר בזה · ר"ל השבועה אשר בזה דומה אלי כאלו נשבע לי ובזה אותה וזהו על כי נשבע בשם ה' : ובריתי . הברית אשר הפר הוא כאלו הפר בריתי אשר כרת עמי : ונתתיו בראשו . לכן אתן גמול העון הזה על ראשו : (כ) ופרשתי עליו רשתי . אחז"ל כשברח צדקיהו דרך מערה הזמין הקב"ה צבי הולך על המערה ממעל ורדפו הכשדים אחר הצבי לתפשו ובהגיעם לפתח המערה מצאו את צדקיהו יוצא מן המערה ותפשוהו : ונשפטתי אתו שם . בבבל אתווכח עמו על המעל שמעל בי לעבור השבועה כי שם ישב במאסר וזה יחשב לו ויכוח כי בזה יודיע לו שנענש בו : (כא) ואת כל מברחיו · כל הבורחים מעליו בכל חילותיו יפלו בחרב שאויב

ישיגם

הָאֶרֶז הָרָמָה וְנָתָתִּי מֵרֹאשׁ יֹנְקוֹתָיו
רַךְ אֶקְטֹף וְשָׁתַלְתִּי אָנִי עַל הַר־
גָּבֹהַּ וְתָלוּל׃ כג בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל
אֶשְׁתֳּלֶנּוּ וְנָשָׂא עָנָף וְעָשָׂה פֶרִי וְהָיָה
לְאֶרֶז אַדִּיר וְשָׁכְנוּ תַחְתָּיו כֹּל צִפּוֹר
כָּל־כָּנָף בְּצֵל דָּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָּה׃
כד וְיָדְעוּ כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי
יְהוָה הִשְׁפַּלְתִּי עֵץ גָּבֹהַּ הִגְבַּהְתִּי
עֵץ שָׁפָל הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח וְהִפְרַחְתִּי
עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃
יח א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ ב מַה־לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים
אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי
הַבָּנִים תִּקְהֶינָה׃ ג חַי־אָנִי נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהוִה אִם־יִהְיֶה לָכֶם עוֹד
מְשֹׁל הַמָּשָׁל הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל׃ ד הֵן
כָּל־הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ הָאָב
וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן לִי־הֵנָּה הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת
הִיא תָמוּת׃ ה וְאִישׁ כִּי־יִהְיֶה צַדִּיק
וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ ו אֶל־
הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־

ג'. י"ד.
כ' חד חסר
ל'
ל' י כ'
ל'.
פסו' כל כל ומלה ביניהון
ל'
ל' וכ' • ל'
ד'
ל'
כ'
ל'. כ'
ב' זקף קמץ ו"א

דָּוִד דִּמְתִיל כְּאַרְזָא רָמָה
וַאֲקִימִינֵיהּ מִבְּנֵי בְנוֹהִי יָנִיק
וְאַרְבֵּי וַאֲקִימִינֵיהּ בְּמֵימְרִי
בְּטוּר רָם וּמְנַטַּל׃ כג בְּטוּר
קוּדְשָׁא דְּיִשְׂרָאֵל אֲקִימִינֵיהּ
וְיִכְנֵישׁ מַשִּׁרְיָן וְיַעֲבֵיד סוּמְכָן
וִיהֵי לְמֶלֶךְ תַּקִּיף וְיִסְתַּמְכוּן
עֲלוֹהִי כָּל צַדִּיקַיָּא וְכָל
עִנְוְתָנַיָּא בִּטְלַל מַלְכוּתֵיהּ
יִשְׁרוּן׃ כד וְיִדְעוּן כָּל מַלְכֵי
עַמְמַיָּא אֲרֵי אֲנָא יְיָ אַמְאִיכֵית
מַלְכוּת דַּהֲוַת תַּקִּיפָא וְתַקִּיפֵית
מַלְכוּת דַּהֲוַת חַלָּשָׁא אַמְאִיכֵית
מַלְכוּת עַמְמַיָּא דַּהֲוַת תַּקִּיפָא
כְּאָעָא רָטִיב וְתַקִּיפֵית מַלְכוּת
בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּהֲוַת חַלָּשָׁא
כְּאָעָא יַבִּישׁ אֲנָא יְיָ גְּזָרִית
בְּמֵימְרִי וַאֲקֵים׃ א וַהֲוָה
פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
לְמֵימָר׃ ב מָא לְכוֹן דְּאַתּוּן
מַתְלִין יַת מַתְלָא הָדֵין עַל
אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל לְמֵימָר
אֲבָהָתָא חֲטוֹ וּבְנַיָּא לָקַן׃
ג קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם
יְהֵי לְכוֹן עוֹד מַתֵּיל מַתְלָא
הָדֵין בְּיִשְׂרָאֵל׃ ד הָא כָּל
נַפְשָׁתָא דִּילִי אִינוּן כְּנַפְשׁ
אַבָּא וּכְנַפְשׁ בְּרָא קֳדָמַי אִינוּן
אֱנָשׁ דְּיֶחֱטֵי הוּא יְמוּת׃
ה וּגְבַר אֲרֵי יְהֵי זַכַּאי וְיַעֲבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ׃ ו בְּטוּרַיָּא לָא פְּלַח לְטַעֲוָתָא וְעֵינוֹהִי

מלך המשיח : רך . אקטוף . אין רך להרכיב אלא מן הרך שבגדל אשתקד שקורין גריפ"א בלע"ז : ותלול . לשון תל שדרך תל להיות גבוה ותלול הומנלי"ה בלע"ז : (כג) תשכונה . דגשות הנו"ן משמש תחת נו"ן שנייה כאלו כתוב תשכוננה : (כד) השפלתי עץ גבוה . את הכשדים שהיו מושלים בישראל : הובשתי עץ לח . צדקיהו וזרעו : והפרחתי עץ יבש . יהויכין שבגולה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהיה פחת יהודה למשול : (א) ויהי דבר ה' אלי לאמר . (ב) מה לכם אתם מושלים את המשל · אשפלא"ן בלע"ז : אבות יאכלו בוסר · פרי עד שלא נתבשל בייגרו"ן בלע"ז : ושני הבנים תקהינה . אגאצרונ"ש בלע"ז . כך דרכו של הקב"ה האבות חוטאים והבנים לוקים שהרי כמה שנים חטאו מלכי ישראל קודם שגלו ואף אנו לא נדאג ללקות בעונינו : (ג) משל . כמו למשול : (ד) כל הנפשות לי הנה · ולמה ילקה הבן שלא חטא לי הלא שלי הוא : (ו) אל ההרים לא אכל . בטוריא לא פלח לטעוותא לאכול זבחי מתים : אל גלולי .

שאר

דברתי ועשיתי ד' דסמיכי וסימ' וידעו כל עצי השדה . היעמד לבך אם תחזקנה • וידעו כל הגוים אשר ישארו · ונתתי רוחי בכם : אל ההרים לא אכל חד מן ה' פסו' אית בהון לא לא לא לא וסי' והיא שפחה נחרפת : לאמר לא כי אל ארץ מצרים נבא' ומלדתיך ביום הלדת. אל ההרים לא אכל קדמא דסיפרא: ארזים לא עממהו• בבחורות כי הנה אנכי מקים • שמעה בקול . לא תרצח לא תנאף דאלה שמות :

עוד אקח מנוה ולא כאותה לקיחה שלקחה מלך בבל כמו שאמר ויקח את צמרת הארז כי הוא לקחה להסירה ולבטלה אבל אני אקחנה ממקום הגלות ונתתי אותה במקומה וזהו שאמר ונתתי : מראש יונקותיו רך אקטוף • ראש יונקותיו הוא יהויכין כמו שפירשנו למעלה ממנו אקטוף ענף רך לנוטעו במקומו וזהו שאמר ושתלתי אני כשאקטפנו ממקומו שהוא שם לטובתו אקטפנו כי לנטוע אותו בארצו אקטפנו והרך הזה הוא זרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין : על הר גבוה ותלול . פעול מן תל שההר ההוא דומה לתל והוא הר ציון תל ובלע"ז אמונצ"ע : (כג) בהר מרום ישראל . מרום א"י כי ירושלם גבוהה מכל א"י וא"י גבוהה מכל הארצות וי"ת בטור קודשא דישראל : אשתלנו • כתי"ו בקמץ חטף לתפארת הקריאה : ועשה פרי . ובצדקיהו לא זכר פרי כי מתו בניו כמו שזכרנו : והיה לארז אדיר • כמו שהיה מתחלה ארז כמו שאמר לצמרת הארז לא לגפן כמו שאמר על צדקיהו : ושכנו תחתיו • ישראל ישכנו בצלו : תשכנה . דגש הנו"ן לנו"ן הפעל שנפלה ופי' תשכנה הצפורים והוא משל לישראל שישכנו בצל זרובבל : (כד) וידעו כל עצי השדה • לפי שהמשיל מלכות בית דוד לארז המשיל העו"ג לשאר עצי היער: וידעו כי אני ה' השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל • השפלתי עץ גבוה זה מלך בבל הגבהתי עץ שפל זה מלך יהוד' והוא זרובבל וכן הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש משל גם כן עליהם ויש מפרשי' עץ גבוה ועץ לח זה צדקיהו עץ שפל ועץ יבש זה יהויכין שהיה בגלו' שפל והגביהו האל יתעלה שהוציאו אויל מרודך מבית הכלא ונתן כסאו ממעל לכסא המלכים אשר אתו והיה עץ יבש שלא היו לו בנים בגלותו אחר כן היו לו בנים בבית הכלא אסיר ושאלתיאל הנה שב עץ לח ויש מפרשים זאת הפרשה על המשיח וכן נראה שהוא דעת יונתן שתרגם ולקחתי אני מצמרת הארז ואקרב ממלכות דבית דוד דמתיל כארזא וגו': (א) ויהי לאמר • שיאמר להם לישראל : (ב) מה לכם . על אדמת ישראל • על חורבן א"י ואמרו הדור שהרבה בימיהם זה המשל : אבות יאכלו בסר ושיני הבנים תקהינה . ופירוש המשל מה שהיו אומרים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ובעבור שהיו אומרים הנביאים לישראל בחטאות ירבעם והיו אומרים לשבט יהודה בחטאות מנשה אמרו אם כן הבנים לוקים בעון אבותיהם והנה יתכן לומר זה אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה והם לא הבינו ולא השכילו בזה כי בגלל חטאות ירבעם ומנשה היה הקצף הגדול כי הם החטיאו הבאים אחריהם ואילו לא אחזו ישראל בחטאות ירבעם ולא אחזו בני יהודה בחטאות מנשה לא היו לוקים על עונותיהם ולא חרבה ארץ ישראל ועל זה הענין השיבם האל יתעלה והוא ענין כל הפרשה הזאת אחר זה : (ג) חי אני • אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה • כי אני אודיע בם משפטי ודרכי ולא תטעו עוד בו ותתנו דעתכם ותראו כי כן הוא כי כל הנפשות לי הנה ואני נתתי אותם בבשר להנהיג הגוף ללכת אחרי ואני רוצה בחייהן ולא במיתתן כי לי הנה ומכבודי נגזרו כנפש האב וכנפש הבן ואיך תעלו בדעתכם שאעניש הנפש אם לא חטאה לי חלילה לי : (ד) הן כל הנפשות לי הנה . מבואר הוא : (ה) ואיש כי יהיה צדיק • עתה יפרש המשפט כאשר הוא מלפניו כדי שלא יטעו שהם גם אין להם לטעות במה שכתוב בתורה פוק' עון אבות על בנים שהרי כתוב שם לשונאי : כי יהיה צדיק . בהמנעו ממצות לא תעשה : ועשה משפט וצדקה . שקיים מצות עשה אחר כן פרט קצת העונות והזכיות ואמר : (ו) אל ההרים לא אכל . קמץ בזקף לפי שהיו עובדים עכו"ם אל ההרים הרמים כמ"ש לפיכך אמר אל ההרים לא אכל ואל כמו על וכמוהו

תולדות אהרן ונשא ענף. שבת ל: כל צפור. חולין קלט: כל הנפשות. עקידה שער נט: אל ההרים. שבת יג סנהדרין פא :

מצודת דוד

ישיגם והנשארים מהם יתפזרו בעולם בכל רוחות העולם : וידעתם . אז בבוא הדבר תדעו שאני ה' דברתי הדברים האלה ולא בדאם הנביא מלבו : (כב) ולקחתי אני · אני אקח ענף מסעיף העליון מאילן הארז הרמה ואני אתן אותה במקומו ר"ל בימי המשיח אקח מזרע דוד ואמליכו בירושלים : מראש יונקותיו . מן הענפים הרכים שהמה בראש הסעיף העליון מהם אכרות ענף רך אשר אגלה לנטיעה : ושתלתי אני . אטע אותו על הר גבוה ותלול למען יהיה נראה למרחוק ועל המשיח יאמר וכפל הדבר במ"ש : (כג) בהר מרום ישראל · בהר הגבוה שבכל א"י הוא ירושלים שם אשתלנו : ונשא ענף · יגדל ענפים ויעשה פרי ויהיה דומה לארז חזק ר"ל יהיה לו הרבה טובה וגדולה : ושכנו תחתיו · תחת האילן הזה ישכנו כל צפור וכל בעל כנף תשכונה בצל ענפיה הגדולים ר"ל כל האומות יהיו נשמעים לו וסרים לעבודתו : (כד) כל עצי השדה · הם העו"ג : השפלתי עץ גבוה · הם שרי הבבליים : הגבהתי עץ שפל · הם מלכי בית דוד : הובשתי וגו' · כפל הדבר במ"ש : אני ה' · הנאמן במאמרו :

יח (ב) מה לכם . ר"ל מה ראיתם לשמות זה שאתם מושלים את המשל הזה על חורבן אדמת ישראל : אבות · וזהו המשל שאמרו הנה האבות אכלו בוסר החמוצה המקהה את השנים ועכ"ז לא קהו שניהם ושני הבנים תקהינה עם כי לא אכלו הבוסר ור"ל היתכן אשר אבותינו חטאו והיו כל ימיהם בשלוה ולא קבלו גמול ואנחנו בניהם שאין אנו מרבים בחטאים כמוהם נהיו נלקה בעוונם : (ג) אם יהיה וגו' . ר"ל לא יהיה עוד מי מכם להמשיל המשל הזה וכאומר הן אודיע לכם אופן משפטי ותראו שהדין עמדי : (ד) לי הנה . המה שלי וכאומר והנה מהדרך הוא שכ"א מחבב את שלו ורוצה בקיומו : כנפש האב וגו' . כמו נפש האב כן נפש הבן הנה שלי באין הפרש (וכפל הכפי"ן כנפש האב וכנפש הבן להורות על דמיון גמור וכן כמוך כפרעה) (בראשית מד) : היא תמות . כי אז אין לחבבה מעתה אבל בזולת החטא מדוע תסיר החבוב : (ה) ואיש . ר"ל הואיל והנפשות חביבות עלי לכן איש כי יהיה צדיק לבל יעשה מה מן הרעות ועוד יעשה הטוב בעשות משפט וצדקה : (ו) אל ההרים וגו' . עתה מפרש מה הם הרעות שהיה נזהר מהם ואמר שלא אכל בההרים מזבחי תקרובת עכו"ם שעל ההרים ואף לא נשא עיניו להסתכל בגלולי

מצודת ציון

כנפיו וכדרז"ל עד בין אגפים (חולין נ"ו) ועל התפשטות החיילו' יאמר וכן וכל אגפיו (לעיל יב) : (כב) ותלול . ענין גבהות והוא מל' תל : (כד) הובשתי · מל' יבשות : לח . מל' לחות ורטיבות : והפרחתי . ענין צמיחת הפרח : (ב) מושלים · מלשון משל : בוסר · כן יקרא פרי שלא נגמר בשולו וכן ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה יח) : תקהינה · ענין חלישת השנים לחתך

גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ
לֹא טִמֵּא וְאֶל־אִשָּׁה נִדָּה לֹא יִקְרָב׃ ג'
ז וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה חֲבֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב ל' והוא חד מן ז מלין דפסקא לנחר
גְּזֵלָה לֹא יִגְזֹל לַחְמוֹ לְרָעֵב יִתֵּן וְעֵירֹם
יְכַסֶּה־בָּגֶד׃
ח בַּנֶּשֶׁךְ לֹא־יִתֵּן וְתַרְבִּית לֹא יִקָּח ג' קמצים וכל אסף דכוו'
מֵעָוֶל יָשִׁיב יָדוֹ מִשְׁפַּט אֱמֶת יַעֲשֶׂה
בֵּין אִישׁ לְאִישׁ׃ ט בְּחֻקּוֹתַי יְהַלֵּךְ ג'
וּמִשְׁפָּטַי שָׁמַר לַעֲשׂוֹת אֱמֶת צַדִּיק
הוּא חָיֹה יִחְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃
י וְהוֹלִיד בֶּן־פָּרִיץ שֹׁפֵךְ דָּם וְעָשָׂה ג'
אָח מֵאַחַד מֵאֵלֶּה׃ יא וְהוּא אֶת־כָּל־ ל' דסמיך
אֵלֶּה לֹא עָשָׂה כִּי גַם אֶל־הֶהָרִים
אָכַל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּא׃ יב עָנִי
וְאֶבְיוֹן הוֹנָה גְּזֵלוֹת גָּזָל חֲבֹל לֹא
יָשִׁיב וְאֶל־הַגִּלּוּלִים נָשָׂא עֵינָיו כ"ד

לָא זְקַף לְפוּלְחַן טַעֲוַת בֵּית
יִשְׂרָאֵל וְיַת אִתַּת חַבְרֵיהּ לָא
סָאֵיב וּלְוַת אִתְּתָא מְסָאֲבָא לָא
עָל׃ ז וֶאֱנַשׁ לָא אוֹנֵי מַשְׁכּוֹן
דְּחוֹבְתָא אֲתֵיב גְּזֵילָא לָא גְזַל
מִלַּחְמֵיהּ לְכַפְנָא יְהַב
וַעֲרְטִילָאָה כַּסֵּי מִכְּסוּתֵיהּ׃
ח בְּחִבּוּלְיָא לָא יְהַב וְרִבִּיתָא
לָא נְסִיב מִשִּׁקְרָא אֲתֵיב יְדֵיהּ
דִּין דִּקְשׁוֹט עֲבֵיד בֵּין גְּבַר
לִגְבָר׃ ט בִּקְיָמַי הַלֵּיךְ וְדִינַי
נְטַר לְמֶעְבַּד קְשׁוֹט צַדִּיקָא
הוּא מֵיחָא יְחֵי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃
י וְאוֹלֵיד בַּר רַשִׁיעָא אָשֵׁיד
דַּם וְיַעְבֵּיד לַאֲחוּהִי מֵחֲדָא
מֵאִלֵּין׃ יא וְהוּא יַת כָּל אִלֵּין
לָא עֲבַד אֱלָהִין בְּטוּרַיָא פְּלַח
לְטַעֲוָתָא וְיַת אִתַּת חַבְרֵיהּ
סָאֵיב׃ יב מִסְכֵּן וְחָשִׁיךְ אוֹנִי
גְּזֵילָא גְזַל מַשְׁכּוֹנָא לָא אֲתֵיב
וּלְפוּלְחַן טַעֲוָתָא זְקַף עֵינוֹהִי

שאר עבודת כוכבים כגון הבעל שבשומרון והעגלים שבבית אל ובדן : (ז) יונה . לשון אונאה כלומר שום איש לא הונה : חבולתו חוב ישיב . אם חובל שלמת רעהו בחובו ישיב אותו כבוא השמש : (י) ועשה אח מאחד מאלה . ת"י ויעביד לאחוהי מחדא מאילן : (יא) והוא את כל אלה . את כל הטובות האלה שעשה אביו : (יב) תועבה עשה . משכב זכור :

ויראה

מצודת ציון

לחתך כמאכל וכן אם קהה הברזל (קהלת י) ור"ל שנתלש הברזל לכרות העץ : (ז) יונה . מלשון אונאה ועניינו קחת הממון כמו העיר היונה (צפניה ג) : חבולתו . ענין משכון כמו אם חבל תחבל שלמת רעך (שמות כב) : (ח) בנשך . ותרבית . שניהם ענין רבית אבל לשון נשך נאמר בכסף ותרבית באוכל כמ"ש את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כה) : (י) פריץ . ר"ל רשע הפורץ גדר האמת והנכונה : (יב) הונה . מל' אונאה :

כבא

וכמוהו רבים ואמר אכל לפי שהיו אוכלים שם זבחיהם אחרי הקרבתם לעכו"ם וכן ת"י בטורי' לא פלח לטעוותא : ועיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל . אין צריך לומר שלא עבד עכו"ם אלא אפילו עיניו לא נשא אליה כענין שנאמר אל תפנו אל האלילים ואחר בזכר עכו"ם והיא עבירה שבין אדם למקום והיא שקולה כנגד כל העבירות זכר מעבירות שבין אדם לחבירו הרגילות במשא ובמתן והלואה שרגילים בה בני אדם וזכר מן העריות מה שאדם קרוב אליהם כי כל עריות שהם שאר בשר אין צריך לזכרם כי רוב בני אדם בדלים מהם ואפילו הרשעים וזכר ממצות עשה הצדקה שהיא מצוה הגדולה בדברים שבין אדם לחבירו וכן זכר משפט אמת שהוא קיום הישוב בעולם וזכר החוקים בכלל ואמר בחקותי הלך ואחר שאמר כי הבן לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן אמר כי אפילו עונות עצמו לא ישאר אם ישוב מהם ובכלל זה הענין זכר הגמול בכלל בחיים והעונש בכלל במיתה וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל כי מה שזכר החיים והמיתה הם לעולם הבא ואני אומר כי אמת כן הוא כי עיקר העונש והגמול הוא לעולם הבא אבל הענין הנזכר הנה לא נזכר על דבר העולם הבא כי הענין הזה תשובה לאומרים כי הבן נושא עון האב בראותם הצרות רבות לבנים באותו הדור ואבותיהם חטאו ואינם ולא היו אלו מתלוננים על דבר העולם הבא כי לא ידעו מה היה אלא על מה שהיו רואים בעיניהם וצריך שתהיה התשובה מענין השאלה והתמיהה ואם תאמר אם כן למה זכר החיים והמות לבד ואין הגמול והעונש בעולם הזה בחיים ובמות לבד אלא אף בכל פרטי הברכות והקללות הכתובים בתורה נאמר כי אמר זה לקצר הענין ולזכר הדבר הכולל והם החיים והמות כמו שאמר ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם הנה זכר החיים במקום כל פרטי הברכות ואף על פי שאנקלוס תרגם ויחי בהון לחיי עלמא אין משמעות וחי אלא בעולם הזה כמו שהיו כל הברכות והקללות שיעדם בתורה בעולם הזה אלא שנרמז במלת וחי בהם חיי העולם הבא וכן נרמז במקומות אחרים מן התורה אבל פשוטו של דבר הוא בעולם הזה וכן מה שאמר לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות המית' הזאת כוללת כל הקללו' שנגזרו על אדם בעון אכילת הפרי והוא מה שאמר לו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה וגומר וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו' בזעת אפך וגו' והנה כלל בלשון המיתה כל אלה הקללות וכן אמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך והברכה והקללה היא דרך כלל במקום הברכות והקללות הנה קרא הברכות החיים וקרא הקללות המות והטעם כי החיים עם ההצלחה והטוב הם החיים ועם הרע הם המיתה כמו שאמר על המצלית במכביו והמרתם כה לחי והמנוגע בגופו נקרא מת כמו שאמר אל נא תהי כמת וכן העני חשוב כמת ובאמרו הנפש החוטאת היא תמות אמר על הנפש שהיא בעלת התאוה והיא החוטאת עם הגוף וכן אמר נפש כי תחטא וכן היא מקבלת העונש עם הגוף הרעב והחולי והשבי וכל זה והדומה לו יקרא מיתה כי מי שחייו רעים תשוב כמת וכמה מן הנביאים בחייהם שאלו מיתתם כמו שמצינו באיוב וכאשר אמר כי הבן לא ישא בעון האב כבן שהוא גדול שהוא ראוי לעונש ולשכר מעצמו אבל הבנים הקטנים מתים בעון אבותם וכן ייטיב להם בזכות אבותם אבל הגדולים שהם רשעים לא תועילם זכות אבותם כמו שהצדיקים לא יזיקם עון אבותם כמו שאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים ואמר לשונאי ואמר כנגדו הטוב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור אבל מדה הטובה מרובה ממדת הפורענות כי זכות האבות שומר הבנים ומוסיף להם טובה בזכות אבותם אפילו לאלף דור או לאלפים דורות כמו שאמר לנו ברית אבותינו אברהם יצחק ויעקב עד היום שלא נתנו אוהביו ושומרי מצותיו ואע"פ שיש בינינו רשעים כל ישראל נקיים היום מעון עכו"ם ומשאר עונות הנזכרים נקיים רוב ישראל וכ"ש בשבועת אבותינו בזה כמו שאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' וכרת עמו ברית בין הבתרים לשמור הברית לבניו עד עולם ואמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגו' ואמר וזכרתי להם ברית ראשונים וברית כרותה לזרע אברהם יצחק ויעקב שלא ישבותו מהיות גוי לפני האל יתעלה ואשר יצאו מכלל אמונתינו לא היו מזרעם באמת אלא מן האספסוף הגרים שנתגיירו ועון האבות שמור לבנים הרשעים להוסיף להם כרעתם בעון אבות עד ארבעה דורות לא יותר כי כן יוכל לראות הזקן המורד מבני בניו עד ארבעה דורות כי יש רשע מאריך ברעתו וזכר עלי שאמר לו האל שישמור לו ולבניו העון עד עולם העון ההוא היה גדול והיה בו חלול השם וקורא הדורות נראה ידע שלא היו בבנים מי שראוי לכפר עון אבותיו ההוא בעבורו ואם יהיה לא יחול עליו השמור ההוא כמו שאמרו רז"ל בזבח ומנחה הוא אינו מתכפר אבל בדברי תורה ובגמ"ח מתכפר וזכר בפ' זאת ג' דורות צדיק ורשע וצדיק כנגד הדורות שהיו מתרעמים עליהם כי חזקיהו היה צדיק ולא נשא עון אחז אביו ומנשה בנו היה רשע שופך דם כמו שאמר והוליד בן פריץ שופך דם והנה לא הועילה לו צדקתו של חזקיהו אביו ונענש על רשעו ולכדוהו שרי צבאות מלך אשור בחחים ויאסרוהו בנחושתים ויוליכוהו בבלה והנה בן מנשה היה רשע ונענש על רשעו ונפקד עליו גם עון אביו ולא מלך אלא שתי שנים ויקשרו עליו עבדיו וימיתוהו בביתו והנה אמון הוליד בן וירא את תלאות אביו אשר עשה ולא עשה כהנה והנה לא מת בעון אביו כיון שהוא היה צדיק ואם תאמר הנה אמר כי בשוב רשע מכל חטאתיו אשר עשה חיה יחיה וכל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו והנה מנשה שב מרשעו ונזכרו מעשיו הרעים עד תרב הארץ כמו שאמר בחטאת מנשה נאמר כי הוא חטא והחטיא את הרבים ואם הוא שב חטא הרבים לא היה יכול להשיב ונשארו מעשיו הרעים עד שתרבה הארץ בעבורם לפיכך היו נזכרים מעשיו אבל לו לא נזכרו כי לא נענש בעבורם כיון שעשה תשובה ונכנע מלפני אלהי אבותיו וישמע תפלתו ויעתר לו וישיבהו לירושלם למלכותו אבל לאחרי מעשיו נזכרו והנה ענין הפרשה וכללה בו הכל מבואר : (ז) ואיש . חבולתו חוב ישיב . בחבולה שהיה לו בחובו ישיב אותה לעני כמו שצותה התורה להשיב את העבוט וחבולה הוא המשכון חוב ידוע שהוא כמלוה : ועירום . נכתב ביו"ד המפסק : (ח) בנשך לא יתן . הבי"ת פתוחה למשרון ה"א הידיעה ופירושו הנשך הידוע שאסרה אותו התורה : ותרבית לא יקח . אמרו רז"ל הוא נשך הוא תרבית ולא חלקו עליו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין ואמר לא יתן בשעת המלוה כי אז הוא נותן ואמר לא יקח בשעת גביית הנשך כי אז הוא לוקח : מעול ישיב ידו . כמו שאסרה תורה לא תעשו עול במשפט במשקל ובמשורה משפט אמת אם יהיה שופט בין שני אנשים יעשה להם משפט אמת ולא יכיר פנים לאחד מהם : (ט) בחקותי יהלך . מן הדגוש והוא עומד וזכר החקים והמשפטים בכלל מלבד מה שזכר בפרט : (י) והוליד בן פריץ . שפורץ גדר האמת : ועשה אח מאחד מאלה . אח כמו אחד ויאמר ממנו אחת לנקבה כי גם הוא בלא דלת ויאמר בשתי לשונות כמו אני ואנכי ויונתן תרגם כמשמעו ויעביד לאחוהי מחדא מאילין ופירוש ועשה את עשה עון אחד ואחי זה עון מאלה הנזכרים ופירוש מאחד מאלה הנזכרים כמו מכל אשר יעשה מאחת מאלה : (יא) והוא את כל אלה לא עשה . כל אלה הזכיות שזכר לא עשה אותם אלא עשה הפכם : כי גם אל ההרים אכל . אכל פתח בזקף ושלמעלה לא אכל קמץ בזקף כמו שלפתנו וסימן לא אכל קמץ פומיה אכל פתח פומיה : (יב) עני ואביון הונה . וזכר עני לפי שהוא חלוש והוא נקל להונתו והוא גם אחרים הונה כאשר יכול אלא זכר עני ואביון על הוה כי לא יירא להונותם מתליפותם והונאה היא קיחת ממון אחרים במשא ומתן שלא מדעתם

מצודת דוד

בגלולי בית ישראל הם הפסילי': לא טמא . לזנות עמה : לא יקרב . לבא עלי': (ז) לא יונה . לעשוק ולקחת מה משלו : חבולתו חוב . כאשר חבל שלמת רעהו בחובו השיב לו כבוא השמש ולא עבר על מצות התורה : לחמו לרעב יתן . ולא עבר על מה שאמרה התורה ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון (דברים טו) : ועירום . מי שהלך ערום מבלי לבוש כסהו בבגד משלו : (ח) לא יתן . לא הלוה למי על נשך : לא יקח . בעת הפרעון לא לקח תרבית ואף אם הלוה נתן מעצמו (ואף שזהו אבק רבית ומדרבנן רמוזה היא במקרא) : מעול ישיב ידו . עתה אמר דרך כלל שלא עשה עול והם הדברים שאסרה התורה : משפט אמת . עתה מפרש הטובה שעשה ואמר שעשה משפט אמת בין איש לאיש ולא הטה המשפט : (ט) בחוקותי יהלך . אף המצות שהם כחק שאין הטעם ידוע והשטן משיב עליהם עכ"ז הלך בהם ועשאם : ומשפטי שמר לעשות אמת . ר"ל לא עשה משפט במי עם הכוונה להתנקם בו כ"א שמר את המשפט לעשות בו לבד האמת והראוי מבלי כוונה אחרת : צדיק הוא . האיש אשר כזה לצדיק יחשב ולכן חיה יחיה בעוה"ז ובעולם הנשמות : (י) והוליד . ואם לצדיק הזה יוליד בן פריץ השופך דם : ועשה אח . ועשה לאחיו מאחד מאלה הנזכרים כגזל וכדומה : (יא) והוא את כל אלה . כל אלה הטובות הנזכרים לא עשה : כי גם . ר"ל לא היה די לו שלא עשה הטובות אלא שגם עשה את הרע כי גם אכל בההרים מזבחי הקרובות עכו"ם : (יב) הונה . עשק מהם הון : חבול . מה שמשכן בחובו לא השיב כבוא השמש ועבר על מצות התורה : נשא עיניו . להסתכל בהם להשען לבו אליהם : תועבה עשה . עשה הדברים המתועבים בעיני ה' : (יג) בנשך וגו' . ר"ל לקח בין רבית קצוצה בין אבק רבית : וחי . וכי איש כזה ראוי להחיות בזכות אביו באמת לא יחיה הואיל ועשה התועבות האלה הנזכרות ואין בידו זכות מה להצטרף עמה' זכות אביו : מות יומת . ר"ל אם כי ימות בחטאו יהיה עוד עון מיתתו על עצמו ויענש בעולם הנשמות על כי חטא לנפשו לגרום מיתה לעצמו א"כ בהוספת עצמו יקבל כל גמולו משלם : (יד) והנה הוליד בן . והנה אם רשע כזה יוליד בן וראה בעיניו כמעשה אביו חטאות : ויראה . ועם כי ראה אותן לא חמד בהן ולא עשה כמוהן : (טו) לא חבל . ר"ל לא נשאר החבלה

בידו

תּוֹעֵבָה עָשָׂה׃ יג בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית
לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה אֵת כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת
הָאֵלֶּה עָשָׂה מוֹת יוּמָת דָּמָיו בּוֹ
יִהְיֶה׃ יד וְהִנֵּה הוֹלִיד בֵּן וַיַּרְא אֶת־
כָּל־חַטֹּאת אָבִיו אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּרְאֶ*
וְלֹא יַעֲשֶׂה כָּהֵן׃ טו עַל־הֶהָרִים לֹא
אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית
יִשְׂרָאֵל אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא׃
טז וְאִישׁ לֹא הוֹנָה חֲבֹל לֹא חָבָל
וּגְזֵלָה לֹא גָזָל לַחְמוֹ לְרָעֵב נָתָן
וְעֵרוֹם כִּסָּה־בָגֶד׃ יז מֵעָנִי הֵשִׁיב
יָדוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לֹא לָקָח מִשְׁפָּטַי
עָשָׂה בְּחֻקּוֹתַי הָלָךְ הוּא לֹא יָמוּת
בַּעֲוֺן אָבִיו חָיֹה יִחְיֶה׃ יח אָבִיו כִּי־
עָשַׁק עֹשֶׁק גָּזַל גֵּזֶל אָח וַאֲשֶׁר לֹא־
טוֹב עָשָׂה בְּתוֹךְ עַמָּיו וְהִנֵּה־מֵת
בַּעֲוֺנוֹ׃ יט וַאֲמַרְתֶּם מַדֻּעַ לֹא־נָשָׂא
הַבֵּן בַּעֲוֺן הָאָב וְהַבֵּן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה
עָשָׂה אֵת כָּל־חֻקּוֹתַי שָׁמַר וַיַּעֲשֶׂה
אֹתָם חָיֹה יִחְיֶה׃ כ הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת
הִיא תָמוּת בֵּן לֹא־יִשָּׂא ׀ בַּעֲוֺן הָאָב
וְאָב לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֺן הַבֵּן צִדְקַת
הַצַּדִּיק עָלָיו תִּהְיֶה וְרִשְׁעַת *רָשָׁע
עָלָיו תִּהְיֶה׃ כא וְהָרָשָׁע כִּי יָשׁוּב
מִכָּל־חַטֹּאתָו אֲשֶׁר עָשָׂה וְשָׁמַר אֶת־
כָּל־חֻקּוֹתַי וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה
חָיֹה יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ כב כָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזָּכְרוּ
לוֹ בְּצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה יִחְיֶה׃ כג הֶחָפֹץ אֶחְפֹּץ מוֹת
רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָו וְחָיָה׃
כד וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל כְּכֹל הַתּוֹעֵבוֹת
אֲשֶׁר־עָשָׂה הָרָשָׁע יַעֲשֶׂה וָחָי כָּל־צִדְקֹתָו אֲשֶׁר־עָשָׂה לֹא

י"ח
ד'
ו' חס'
ויראה ק'
ל'
ל' בסיפרא
ב' זקף קמן
ב'
ל' וכל סוס
הגם דכו'
ב' זקף קמן
וכל אסף דכו'
ל' . ח' דסמיך
ל' חס'
ד'
ל' ר"פ . ב
ל"ו
ס'
הרשע ק'
חטאתיו ק'
ח' פסוקי' אית
כהון חטייה ועפייה
י"ח
ל' ותס'
מדרכיו ק'
ד'
צדקתיו ק'

תּוֹעֵבָא עֲבַד׃ יג בְּחִבּוּלְיָא
יְהַב וְרִבִּיתָא נְסִיב הַאִתְקַיַּם
לָא יִתְקַיַּם יַת כָּל תּוֹעֵבָתָא
הָאִלֵּין עֲבַד מֵימַת יְמוּת חוֹבַת
קְטוֹלֵיהּ בֵּיהּ תְּהֵי׃ יד וְהָא
אוֹלִיד בַּר וַחֲזָא יַת כָּל חוֹבֵי
אֲבוּהִי דַּעֲבַד וַחֲזָא וְלָא עֲבַד
כְּוָתְהוֹן׃ טו עַל טוּרַיָּא לָא
פְּלַח לְטַעֲוָתָא וְעֵינוֹהִי לָא זְקַף
לְפוּלְחַן טַעֲוַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיַת
אִתַּת חַבְרֵיהּ לָא סָאֵיב׃
טז וֶאֱנָשׁ לָא אוֹנִי מַשְׁכּוֹנָא
לָא נְסִיב וּגְזֵלָה לָא גְזַל
מִלַּחְמֵיהּ לְכַפְנָא יְהַב
וְעַרְטִילָאָה כַּסֵּי מִכְּסוּתֵיהּ׃
יז מִמִּסְכְּנָא לָא אָתֵיב יְדֵיהּ
חִבּוּלְיָא וְרִבִּיתָא לָא נְסִיב
דִּינַי עֲבִיד בִּקְיָמַי הֲלִיךְ הוּא
לָא יְמוּת בְּחוֹבֵי אֲבוּהִי מֵיחָא
יְחֵי׃ יח אֲבוּהִי אֲרֵי עֲשַׁק
עִשְׁקָא גְּזַל גְּזֵלָא לְחַד מֵאֲחוּהִי
וּדְלָא תַקִּין עֲבַד בְּגוֹ עַמֵּיהּ
וְהָא מִית בְּחוֹבֵיהּ׃ יט וְתֵימְרוּן
מָא דֵּין לָא לָקֵי בְּרָא בְּחוֹבֵי
אַבָּא וּבְרָא דִּין וּקְשׁוֹט וּזְכוּ
עֲבַד יַת כָּל קְיָמַי נְטַר וַעֲבַד
יַתְהוֹן מֵיחָא יְחֵי׃ כ אֱנָשׁ
דְּיָחוֹב הוּא יְמוּת בְּרָא לָא לָקֵי
בְּחוֹבֵי אַבָּא וְאַבָּא לָא לָקֵי
בְּחוֹבֵי בְרָא זְכוּת זַכָּאָה בֵּיהּ
יִתְקַיַּם וְחוֹבַת חַיָּבָא עֲלוֹהִי
תְּהֵא׃ כא וְרַשִׁיעָא אֲרֵי יְתוּב
מִכָּל חוֹבוֹהִי דַּעֲבַד וְיִטַּר יַת
כָּל קְיָמַי וְיַעְבֵּיד דִּין דִּקְשׁוֹט
וּזְכוּ מֵיחָא יְחֵי לָא יְמוּת׃
כב כָּל חוֹבוֹהִי דַּעֲבַד לָא יִדְכְּרוּן
לֵיהּ בִּזְכוּתֵיהּ דַּעֲבַד יִתְקַיַּם׃
כג הַמִרְעָא רַעֲוָנָא בְּמוֹתֵיהּ דְּרַשִׁיעָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הֲלָא
כַּד יְתוּב מֵאוֹרְחָתֵיהּ וְיִתְקַיַּם׃ כד וְכַד יְתוּב זַכָּאָה מִזְּכוּתֵיהּ
וְיַעְבֵּיד שְׁקַר כְּכֹל תּוֹעֵבָתָא דִּי עֲבַד רַשִׁיעָא יַעְבֵּיד

רשי

(יד) ויראה ולא יעשה כהן: ראה בלבו שאין טוב לעשות כן אישפרזיו"ם בלע"ז: (יז) מעני השיב ידו. מעשות לו רעה: (כד) כל צדקותיו לא תזכרנה. שלא יזכר לו מתחרט עליהם

ח' פסוקי' אית בהון חטאה תש"יה וסימ' והתודה את חטאת' אשר עשו. ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל. ככל חטאת אביו אשר ראביה. על חטאתיו אשר חטא לעשות הרע רזמ"י וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם. כי על אף יי'. והנה הוליד בן פריץ. והרשע כי ישוב: חטאת ו' חס' בליש' בקריא' וסימן נמסר בסדר נשא: גזל ב' קמצין וסימ' גזל אח ואשר לא טוב עשה. וגזל משפט וצדק תראה: ויעשה ד' בקריאה וסימ' נמס' במלכים א' סימ' י"ו: צדקת ה' בקריאה וסימ' כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא. צדקת הצדיק עליו תהיה. צדקת הצדיק לא תצילנו. צדקת ישרים תצילם. צדקת תמים תישר דרכו וחד. וצדקת צדיקים יסירו ממנו: ובשוב ד' וסי' ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול. ככל התועבות אשר עשה. ובשוב רשע מרשעתו. וחברו. וחד ובשוב

רדק

מדעתם או מדעתם כמו ולא יונו נשיאי עוד את עמי והאכלתי את מוניך: תועבה עשה. שקרב אל נדה: (יג) בנשך. וחי. בתמיה: דמיו בו יהיה. זכר דמיו לשון רבים ואמר יהיה לשון יחיד כמו שפירשנו למעלה בפרש' אדע כי דם נזכר בכלל ובפרט גם כי הויה נופל על הענין כמו כי יהיה נערה: (יד) והנה. מבואר הוא: (טו) על ההרים. זהו שאמר על ושארה אל: (טז) ואיש. חבול לא חבל. לא חבל אותו בעת שראוי להשיבו: (יז) מעני השיב ידו. מעשות לו שום רע ושן מאחרים אלא שזכר מי שהוא נקל להרע לו שהוא חלוש: (יח) אביו. גזל אח. כל ישראל אחים כמו שאמר עד דרוש אחיך אותו וזולתו ותירגם יונתן גזל גזילה לחד מאחוהי: ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו. כאילו אמר ורע עשה בתוך עמיו ואמר דרך כלל על הרעות וכן מנהג הלשון לומר לא טוב במקום רע כמו ויתיצב על דרך לא טוב ומאזני מרמה לא טוב וכן על הדרך הזה אשר איננה טהורה אשר לא יהיה טהור: בתוך עמיו. כי לא יבוש לעשות רע בתוך קהלות אנשים: (יט) מדע. חסר וי"ו ולית כוותיה. וטעם ואמרתם כי אתם תאמרו אלי כשאומר לכם מדתי זאת מדוע לא נשא הבן בעון האב כמו שאנו רואי' אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזה לא יתכן כי הבן משפט וצדקה עשה מדוע ישא עון האב אבל אתם רשעים ואתם נושאים עונותיכם ועון אבותיכם כמו שהיא מדתי פוקד עון אבות על בנים לשונאי: שמר ויעשה אותם. שמר מצות לא תעשה ויעשה מצות עשה: (כ) הנפש. מבואר הוא: רשע. כתיב וקרי הרשע אין ביניהם אלא ה"א הידיעה: (כא) והרשע. עד הנה דבר' באב ובבן ועתה מדבר באדם עצמו בשובו ממעשיו ואמר כי אם הי' רשע ושב מרשעתו ועש' משפט וצדקה חיה יחיה וכל פשעיו לא יזכרו לו עוד וכן בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה והקשו רז"ל ולהוי כמחצה זכאי ומחצה חייב ותרצו בתוהא על הראשונות שכיון שמתחרט אדם על מעשיו הראשונים אינם נחשבים לו לכלום: חיה יחיה ולא ימות. יחיה בעולם הזה ולא ימות לעולם הבא וכן יחי ראובן ואל ימות: מכל חטאתו. חסר יו"ד הרבים מהמכתב: (כב) כל פשעיו. מבואר הוא: (כג) החפץ אחפוץ מות רשע. אינני חפץ במות רשע אלא אני מאריך לו ברשעו כדי שישוב בתשובה כמו שעשיתי למנשה: (כד) ובשוב צדיק. וחי. בתמיה: צדקתו. חסר יו"ד הרבים מהמכתב ואמרתם:

מצודת ציון

(יט) נשא. מלשון משא וסבל:
(כד) במעלו. ענין חטא ופשע:
(כה) יתכן. מלשון הכנה ומתוקן וכן תותם.

תולדות אהרן מות יומת. תמור' ו: התועבות. שבת נה מכות כד: בן פריץ. ב"מ קה תמורה ו: בנשך. ב"מ כא: בתוך עמיו. שבועות לט. ובשוב צדיק. ברכות כט:

מצודת דוד

בידו כגזל השמים: (יז) מעני השיב ידו. מלעשות רעה ולפי שנקל לעשות רעה לעני על כי אין בו כח להציל נפשו לכן אמר מעני: הוא. הבן ההוא לא ימות בעון אביו אלא חיה יחיה בעוה"ז ובעולם הנשמות ור"ל לא כשאמרו אתם שהבנים נלקים בעון אבותם: (יח) אביו כי עשק. ר"ל אביו הוא הוא אשר עשק וגזל אחיו ועשה את אשר לא טוב ר"ל עשה את הרע בתוך עמיו בפרהסיא והנה באמת מת הוא בעונו אבל הבן למה יומת מה עשה: (יט) ואמרת' מדוע וגו' ר"ל ואם תשאלו לומר מדוע תאמרו אשר הבן לא ישא עונם בעון האב וכאלו יאמרו הלא אנחנו הלוקי' בעון אבותינו: והבן משפט וצדקה עשה. כאומ' אבל אמרי המה כאשר עשה הבן משפט וצדקה ושמר בלבו את כל חוקותי ועשה אותם ולכן חיה יחיה בעוה"ז ובעולם הנשמות ולא ישא עון האב וכאומר אבל אתם הלא פשעתם בי ולכן נרפתי לכם גם עונות אבותיכם וכמ"ש פוקד עון אבות על בנים וגו' לשונאי (דברים ה') (ומה שלא נענשו אבותיכם הוא בעבור שעדיין לא נתמלאה אז הסאה ועתה נתמלאה ע"י הצירוף): (כ) היא תמות. ולא מי שלא חטא: לא ישא. לא ישול עונש בעון האב וגו': צדקת הצדיק. מעשה הצדק מן הצדיק תהיה עליו לבד לקבל הגמול בעצמו: (כא) והרשע כי ישוב וגו'. בא להביא ראיה לאמת המשפט הזה ואמר הלא אם הרשע ישוב מכל חטאותיו ולא יעשה עוד וישמור עוד את כל חוקותי וגו' הנה יחיה ולא ימות בעונש החטאות שעשה מאז: (כב) אשר עשה. מאז עד לא ישוב: לא יזכרו לו. לקבל עליהם גמול עונם: בצדקתו אשר עשה. אחרי שובו על ידם יחיה וכאומר אם החוטא עצמו ישוב ויעשה צדקה לא יזכרו לו פשעיו כ"ש הוא שלא יזכרו לבן העושה צדקה: (כג) החפץ. וכי חפצי במיתת הרשע בחטאו הלא חפצי הוא שישוב מדרכיו ויחיה ואם יזכרו הראשונות מה תועלת בתשובה והיישרת דרכו: (כד) ובשוב. צדיק מצדקתו. וכאשר הצדיק יחזור מצדקתו ויעשה עול כדרך התועבות אשר עשה הרשע מעיקרו יעשה גם הוא: וחי. בתמיה האם ראוי שיחיה בעבור הצדק שעשה בראשונה הנה באמת לא כן הוא כי כל צדקותיו אשר עשה בראשונה לא תזכרנה כדי שיחיה בעבורם אלא בעבור מעלו אשר מעל ובעבור חטאתו אשר חטא בעבורם ימות ואז"ל שזה בתוהא

תִּזָּכַרְנָה בְּמַעֲלוֹ אֲשֶׁר־מָעַל וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא בָּם יָמוּת: כה וַאֲמַרְתֶּם לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי שִׁמְעוּ־נָא בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲדַרְכִּי לֹא יִתָּכֵן הֲלֹא דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵנוּ: כו בְּשׁוּב־צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל וּמֵת עֲלֵיהֶם בְּעַוְלוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה יָמוּת: כז וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיַּעַשׂ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה הוּא אֶת־נַפְשׁוֹ יְחַיֶּה: כח וַיִּרְאֶה וַיָּשׁוֹב מִכָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה חָיוֹ יִחְיֶה לֹא יָמוּת: כט וְאָמְרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי הַדְּרָכַי לֹא יִתָּכְנוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלֹא דַרְכֵיכֶם לֹא יִתָּכֵן: ל לָכֵן אִישׁ כִּדְרָכָיו אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל־פִּשְׁעֵיכֶם וְלֹא־יִהְיֶה לָכֶם לְמִכְשׁוֹל עָוֹן: לא הַשְׁלִיכוּ מֵעֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיכֶם אֲשֶׁר פְּשַׁעְתֶּם בָּם וַעֲשׂוּ לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה וְלָמָּה תָמֻתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל: לב כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהָשִׁיבוּ וִחְיוּ:

יט א וְאַתָּה שָׂא קִינָה אֶל־נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל: ב וְאָמַרְתָּ מָה אִמְּךָ לְבִיָּא בֵּין אֲרָיוֹת רָבָצָה בְּתוֹךְ כְּפִרִים רִבְּתָה גוּרֶיהָ: ג וַתַּעַל אֶחָד מִגֻּרֶיהָ כְּפִיר הָיָה וַיִּלְמַד לִטְרֹף־טֶרֶף

ה'כ"כ בסיפ: אכה
נ'
ת'חס' בסיפ: א
נ' י' נ'
ד'
ז' . ה'
וישב ק' ד' כתיב וי"ו י"ת
קל"ד
ח' תס' בסיפ: א
מ"ל
ח'
כל לשון על במ"ג אל
נ' . נ'
ד' . נ'
כ' ותסר

דְאִתְקַיַם כָּל זְכְוָתֵיהּ דַעֲבַד לָא יִדְכְּרוּן בְּשִׁקְרֵיהּ דְשַׁקַר וּבְחוֹבוֹהִי דִי חַב בְּהוֹן יְמוּת: כה וְאַמַרְתּוּן לָא מַפְרְשַׁן לָנָא אוֹרְחַת טוּבָא דַיְיָ שְׁמָעוּ כְעַן בֵּית יִשְׂרָאֵל הַאוֹרְחַת טוּבִי לָא מַפְרְשַׁן לְכוֹן הֲלָא אוֹרְחָתְכוֹן דִילְכוֹן לָא תַקְנָן: כו וְכַד יְתוּב זַכָּאָה מִזְכְוָתֵיהּ וְיַעְבֵּיד שְׁקַר וִימוּת עֲלֵיהוֹן בְּשִׁקְרֵיהּ דִי עֲבַד יְמוּת: כז וְכַד יְתִיב רַשִׁיעָא מֵחוֹבוֹהִי דִי עֲבַד וְיַעְבֵּיד דִין דִקְשׁוֹט וּזְכוּ הוּא יַת נַפְשֵׁיהּ יְקַיֵם: כח וַחֲזָא וְתַב מִכָּל חוֹבוֹהִי דִי עֲבַד מֵיחָא יְחֵי לָא יְמוּת: כט וְאָמְרוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא מַפְרְשָׁן לָנָא אוֹרְחַת טוּבָא דַיְיָ הָאוֹרְחַת טוּבִי לָא מַפְרְשַׁן לְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלָא אוֹרְחַתְכוֹן דִילְכוֹן לָא תַקְנָן: ל בְּכֵן אֱנָשׁ כְּאוֹרְחָתֵיהּ אִתְפְּרַע מִנְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי וְאַעְדוּ מִנְכוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתָא וְלָא יְהֵי לְכוֹן לְתִקְלַת חוֹבִין: לא אַרְחִיקוּ מִנְכוֹן יַת כָּל חוֹבֵיכוֹן דְחַבְתּוּן בְּהוֹן וְעַבִידוּ לְכוֹן לֵב דָחֵיל וְרוּחַ דַחֲלָא וְלָמָה תְמוּתוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל: לב אֲרֵי לָא רַעֲוָא בְּמוֹתָא דְחַיָב לִמְמָת אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי וְאִתְקַיְמוּ: א וְאַתְּ טוּל אִלְיָא עַל רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל: ב וְתֵימַר מַה כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַהֲוַת דָמְיָא לְלֵיתָא בֵּינֵי מַלְכַיָא רַבָּא בֵּינֵי שִׁלְטוֹנַיָא רַבִּיאַת בְּנָהָא: ג וְרַבִּיאַת חַד מִבְּנָהָא מַלְכָּא הֲוָה וַאֲלִיף לְמִקְטַל קְטוֹל אֱנָשָׁא קְטַל:

עליהם : (כט) לא יתכן . כמו לא יתקן אפייאס"ש בלע"ז : (ל) שובו והשיבו . שובו אתם והשיבו את אחרים ריפורני"ר בלע"ז : (ב) מה אמך לביא . כמה היתה חשובה אמך אתה צדקיהו שנמשלה ללביאה : בין אריות . שרי יהודה : (ג) ותעל אחד מגוריה . על בני יאשיהו נאמרה קינה זו שראשון הוא יהואחז : אדם אכל . גזל את ישראל כי ישראל נקראו אדם כמו שנאמר (לקמן ל"ד) ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם ולפי המשל כל חיה שטעמה פעם בשר אדם מתגרה באנשים לעולם

(כה) ואמרתם לא יתכן דרך ה' . שלא תזכרנה לו מעשיו הראשונים אינו נכון זה שתאמרו אתם : הדרכי לא יתכן . איך תוכלו לומר זה אלא דרכיכם לא יתכנו ודרכי מחשבותיכם ודעתכם לא יתכנו כי אין לדון את האדם אלא לפי מעשיו האחרונים כי הראשונים נתחרט עליהם ויונתן תירגם לא יתכן דרך ה' לא מפרשן לנא ארח' טובא דה' : (כו) בשוב . מבואר הוא : ומת עליהם . על שובו והתחרטו מצדקתו ועל עשותו העול על שניהם יענש ולהודיע זה הבי' הענין כי כבר זכרו וכן אמ' עוד : (כז) ובשוב רשע . והדבר גם כן זה הענין והוא אמרו ויראה וישוב כלומר ראה מעשיו הרעי' והתבונן בהם כי רעים הם והתחרט עליהם ושב מכל פשעיו ויעש משפט וצדקה על שניהם יקבל שכר : יחיה . הוא מחיה נפשו בשובו כי בידו החיים והמות לפי מעשיו : (כח) ויראה . מבואר הוא : וישוב . כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והשי"ן קמוצה : חיו יחיה . בוי"ו וכל הנזכרים למעלה חיה יחי' בה"א ואחד הוא כי המקור מנחי הלמ"ד מן הקל יבא בוי"ו או בה"א : (כט) ואמרו . הדרכי . לשון רבים ושלמעלה הדרכי לשון יחיד : דרכיכם לא יתכנו . כל אחד מדרכיכם : (ל) לכן . שובו והשיבו . איש את אחיו ויונתן תירגם תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותא : ולא יהיה לכם . מניעת התשובה למכשול עון : (לא) השליכו מעליכם . התחרטו עליכם ובזה תשליכו ענשיכם מעליכם : (לב) כי לא אחפוץ במות המת . על שם סופו וכן יומת המת על שם סופו וכן תרגם יונתן דחייב למימת כמו שתרגם אונקלוס דחייב קטול : (א) ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל . אל כמו על וכמוהו רבים ונשיאי ישראל הם מלכי יהודה יהואחז ויהויקים וצדקיהו : (ב) ואמרת מה אמך לביא . תבא מלת מה בענין כהי כמו זה וכמו מה אמולה לבתך הכנסה תקרא אם וכן ת"י מה כנישתא דישראל דהות דמיא ללייתא והמשילה ללביא והיא אם האריות ואריה מלך החיות והלביאה אם המלוכה לפיכך המשיל בהם מלכות בית דוד ומלת לביא הנכון לביאה אלא שבאה היו"ד תמורת האל"ף והאל"ף במקום ה"א הנקבה כאל"ף גבהא קומתו ויו"ד המבך נבלעת בדגש היו"ד המובעת תמורת האל"ף : בין אריות רבצה . בעוד שהיו עושים רצונו של מקום היו רובצים כארי בלי פחד : בין אריות . [illegible] כגליים : רבצה . ענין גדול כמו אשר טפחתי ורביתי והכפיר קטן מהארי וגדול מגור ואריו' משל למלכים וכפירים משל לשלטוני' וכן ת"י אריות מלכיא וכפירי' שלטוניא : (ג) ותעל . מבנין הפעיל היא העלתה אחד מגוריה ר"ל אחד מבני המלוכה והוא יהואחז כמו שאמר ויקח עם הא' את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו ר"ל ותעל שרבתה אותו עד שעלה במעלה והיה כפיר

דוד מהכות את הפלשתי : תלוא כל סיפרא מ"ל במ"ה וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' י"ב : יחיה ז' בקריאה וסי' ואיש ואשה לא יחיה דוד. והכה דוד את הארץ . ויואב יחיה את שאר העיר דד"ה . יחיה איש עגלת בקר . כי לא יחיה רשע . נשימה נא שקים במתנינו. הוא את נפשו יחיה : ואתה שא קינה אל כל לשון קינה על בר נן ג' אל וסי' ויקונן המלך אל אבנר . ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל . ונשאו אליך בניהם :

תולדות אהרן הדרכי . עקידה שער מז : לא אחפוץ . נדה ע עקרים מ"ד פכ"ח (ברכות ד) : מה אמך . סוטה יא :

מצודת ציון

תותם תכנית (לקמן כח) : (לא) ורוח . ענין רצון כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (לעיל א) : (לב) במות המת . קראו מת ע"ש סופו : (א) שא . ענין הרמת קול : (ב) מה . המלה הזאת יורה על ההפלגה וכן מה אדיר שמך (תהלים ח) : לביא . כן תקרא אם האריות וכן ובני לביא יתפרדו (איוב ד) : רבצה . ענין השכיבה לנוח : כפירים . כן יקרא ארי בחור : רבתה . ענין גדול וחיזוק כמו אשר טפחתי ורביתי (איכה ב) : גוריה . כן יקראו ילדי האריות הקטנים וכן בדי גורותיו (נחום ב) : (ג) וילמד . ענין הרגל כמו למדו לשונם דבר שקר (ירמיה ט) :

וישמעו

מצודת דוד

בתוהה על הראשונות ומתחרט עליהם : (כה) ואמרתם . ואם תאמרו לא יתכן דרך ה' בזה שנשפט את האדם לפי מעשיו האחרונים כי תחשבו לומר שמהראוי הוא לחשוב הראשונים עם האחרונים אלו מול אלו ולפיהן יהיה המשפט : הדרכי . וכי דרכי משפטי לא יתכן באמת דרכיכם לא יתכנו : (כו) בשוב צדיק . כי כשישוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת בעבורם הלא בעת עשותו את העול ימות ולטובה תחשב לו שלא יוסיף לחטוא : (כז) ובשוב רשע . וכאשר ישוב רשע מרשעתו וגו' הלא בהשבה במשפט וצדקה מחיה הוא את נפשו המשכלת שיהיה לה התגברות על כח החומרי : (כח) ויראה . ובודאי יראה בשכלו שלא טוב עשה בראשונה וישוב מכל הפשעים שעשה וא"כ מהראוי שיחיה ולא ימות כי אז יוסיף בתשובה ומע"ש : (כט) ואמרו . ואיך יאמרו וגו' : הדרכי . האם דרכי לא יתכן וגו' כלומר הלא השכל מחייב דרך משפטי : (ל) לכן . הואיל והשכל מחייב כן לכן אשפוט גם אתכם כל איש כפי הדרך שהוא עוסק בו לזאת שובו אתם בעצמיכם והשיבו את נשיכם ובניכם : ולא יהיה וגו' . ר"ל העון אשר בידיכם לא יהיה לכם למכשול כי לא יזכר עוד ותהיו נשפטים לזכות וכפי המעשים האחרונים : (לא) השליכו וגו' : ר"ל התחרטו עליהם ויושלכו בזה : לב חדש . להתקרב לעבודתו : ולמה תמותו . כי אם לא תשובו הנה תמותו וא"כ למה תגרמו לכם המיתה והאבדון : (לב) כי לא אחפוץ . ר"ל מה שאני שואל על התשובה הוא על כי אין חפצי במיתת המת אשר ימות בעונו : והשיבו . לכן השיבו עצמיכם מן הפשע ותחיו : יט (א) אל נשיאי ישראל . על נשיאי ישראל הם מלכי יהודה יהואחז ויהויקים יואלי יכך יאשיהו המלך : (ב) מה אמך לביא . על בית יאשיהו המלך יאמר מה מאד היה חשובה להקרא לביא אם האריות : בין אריות רבצה . הוא משל על מלכי האומות ור"ל בית המלך ההוא היו רובצים בין מלכי האדמה לבטח מבלי פחד : (ג) ותעל . העלה אחד מבני המלוכה למעלה ונעשה מלך ועל יהואחז יאמר : וילמד . הרגיל עצמו לטרוף טרף עד שאכל גם בני אדם ר"ל כמו החיה המורגלת לטרוף ביותר

טורפת

לעולם : (ד) וישמעו אליו גוים פרעה מלך מצרים : בשחתם נתפש · גומין חופרין ומכסין פיהם בקש והחיה נופלת בתוכה : בחחים . כמין טבעות ברזל נוקבין חוטמו ומושכין אותו בהן : (ה) ותרא . אמו כנסת ישראל : כי נוחלה . לשון אולי : ותקח אחד מגוריה · יהויקים : כפיר שמתהו · מלך כל כפיר שבמקרא ארי בחור וגבור : (ז) וידע אלמנותיו . מענה את הנשים והורג את בעליהן . ויש פותרין אלמנותיו כמו ארמנותיו וידע לשון פגור והרס כמו וגבוה ממרחק יידע (תהלים קל"ח) : ועריהם החריב . שנתן מס על הארץ לתת לפרעה בכל שנה כמו שנאמר (מ"ב ג) : (ח) ויתנו עליו גוים סביב ממדינות . וישלח ה' בו את גדודי ארם ואת גדודי כשדים ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון (שם כ) : ויתנו עליו גוים . ואיתכנשו : (ט) בסוגר · ת"י בקולרין : במצודות . להיות כלוא שם : (י) אמך כגפן . עוד זה מן הקינה . בדמך . לשון דמיון ומשל כלומר דומה אתה למי שהיתה אמו כגפן שתולה על מים : פוריה · כמו פורה ראש לשון עושה פרי : ממים רבים . על ידי מים רבים : (יא) מטות עוז אל שבטי מושלים · שלטונין תקיפין ומלכין

אָדָם אָכָל׃ ד וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו גּוֹיִם
בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ וַיְבִאֻהוּ בַחַחִים אֶל־ ז'
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ה וַתֵּרֶא כִּי נוֹחֲלָה ג'
אָבְדָה תִּקְוָתָהּ וַתִּקַּח אֶחָד מִגֻּרֶיהָ כ' וחסר
כְּפִיר שָׂמָתְהוּ׃ ו וַיִּתְהַלֵּךְ בְּתוֹךְ־ כ. ג' ר"פ
אֲרָיוֹת כְּפִיר הָיָה וַיִּלְמַד לִטְרָף־טֶרֶף
אָדָם אָכָל׃ ז וַיֵּדַע אַלְמְנוֹתָיו
וְעָרֵיהֶם הֶחֱרִיב וַתֵּשַׁם אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ ג'
מִקּוֹל שַׁאֲגָתוֹ׃ ח וַיִּתְּנוּ עָלָיו גּוֹיִם
סָבִיב מִמְּדִינוֹת וַיִּפְרְשׂוּ עָלָיו רִשְׁתָּם
בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ׃
ט וַיִּתְּנֻהוּ בַסּוּגַר בַּחַחִים וַיְבִאֻהוּ אֶל־ ד' ג' חס' וא' מ"ל. ל.
מֶלֶךְ בָּבֶל יְבִאֻהוּ בַּמְּצֹדוֹת לְמַעַן ח'
לֹא־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ עוֹד אֶל־הָרֵי פ'
יִשְׂרָאֵל׃ י אִמְּךָ כַגֶּפֶן
בְּדָמְךָ עַל־מַיִם שְׁתוּלָה פֹּרִיָּה ז'
וַעֲנֵפָה הָיְתָה מִמַּיִם רַבִּים׃ יא וַיִּהְיוּ־
לָהּ מַטּוֹת עֹז אֶל־שִׁבְטֵי מֹשְׁלִים ג'

ד וּשְׁמָעוּ עֲלוֹהִי עַמְמַיָא
בִּסְרִיגַתְהוֹן אִתְאֲחַד וְאַיְתְיוּהִי
בְּשַׁלְשְׁלָן לְאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
ה וַחֲזַת אֲרֵי פְסַק אֲבַד סִבּוּרָהּ
וְרַבִּיאַת חַד מִבְּנָהָא מַלְכָּא
שַׁוִיתֵיהּ׃ ו וְהַלִיךְ בְּגוֹ מַלְכַיָא
מַלְכָּא הֲוָה וַאֲלִיף לְמִקְטַל
קְטוֹל אֱנָשָׁא קְטַל׃ ז וְאַצְדִּי
בִּרְנְיָתֵיהּ וְקִרְוֵיהוֹן אַחְרִיב
וּצְדִיאַת אַרְעָא וּמְלוֹאָהּ מִקָּל
אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ׃ ח וְאִתְכְּנִישׁוּ
עֲלוֹהִי עַמְמַיָא סְחוֹר סְחוֹר
מִמְּדִינָתָא וּפְרָסוּ עֲלוֹהִי
מְצַדַּתְהוֹן בִּסְרִיגַתְהוֹן אִתְאֲחַד׃
ט וִיהָבוּהִי בְּקוֹלָרִין בְּשַׁלְשְׁלָן
וְאַיְתְיוּהִי לְוַת מַלְכָּא דְבָבֶל
אַיְתְיוּהִי בִּמְצַדְיָא בְּדִיל דְּלָא
יִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ עוֹד עַל טוּרֵי
יִשְׂרָאֵל׃ י כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל
בְּמַעְבְּדַהּ אוֹרַיְתָא דָמְיָא כְּגוּפְנָא
דִשְׁתִילָא עַל מַבּוּעַ דְמַיִין
דְנוֹפָהּ שַׁפִּיר וְסוֹכָהּ מַטְלָן
הִיא שְׁתִילָה עַל מַיִין סַגִּיאִין׃
יא וַהֲווֹ בַהּ שִׁלְטוֹנִין תַּקִּיפִין מַלְכִין דִּגְבָּרִין לְשַׁעְבָּדָא מַלְכוּ

ויתהלךג' ר"פ וסי' ויתהלךחנוךאת האלהים אחרי הולידו · וחברו ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו. ויתהלך בתוך אריות כפיר היה : ויתנהו ד' ג' חסר וא' מ"ל וסי' ויתנהו על ידי עשי המלאכה המפקדים ר"פ כן כתיב : התיכו עבדיך . ויתנה בסוגר בחחים · ויאמר המלך ויתנו את הכסף דדברי הימים · בתרא מ"ל :

כפיר ר"ל שמלך יהואחז וקראו כפיר ולא קראו ארי כי לא היתה לו ממשלה גדולה כי רוב הארץ היתה אז חרבה : וילמד לטרף טרף אדם אכל · למד זה הכפיר לטרוף טרף עד שאכל אדם כי אחרי או הכפיר רוב טרפו בחיות ובהמות טרף גם האדם כן יהואחז נלחם בגדול ממנו והוא מצרים כמו שפירש בספר מלכים ובעבור זה אסרו פרעה נכה : (ד) וישמעו אליו גוים · חיל פרעה שהיה בארץ חמת שמעו כי פשע בארץ מצרים ותפשוהו בשוחו תפש זהו שאמר בשחתם נתפש בשחתם מן כורה שחת וי"ת כמו במצודתה שתרגם בסריגתהון אתאחד : בחחים · בשלשלאות של ברזל וכן תירגם יונתן בשלשלן : (ה) ותרא כי נוחלה . הספק התוחלת ופירוש אבדה תקותה ועל הדרך הזה תירגם יונתן וחזת ארי פסק אבד סבר' ויש לפרש כמשמעו ענין תוחלת כלומר ותרא כי עמדה ימים רבים בתוחלת אולי ייטיב ענינה והנה אבדה תקותה : ותקח אחד מגוריה כפיר שמתהו · אמרה אולי יצליח זה למלוכה ואף על פי שפרעה נכה המליכו בהסכמת עם הארץ המליכו וכאילו הם שמוהו מלך : (ו) ויתהלך בתוך אריות · זה היה יהויקים שהמליכו פרעה נכה ויתהלך בתוך אריות כלומר בתוך מלכים והם פרעה נכה ונבוכדנצר כי פעם היה עם זה ופעם עם זה כי מלך בבל כבשו והוליכו לבבל ואחר כך שב לירושלם ומרד במלך בבל והיה נעזר במלך מצרים : כפיר היה · שלא עלה במעלה עד שיקרא אריה אלא כפיר היה כמו שהיה בעת מלכו : וילמד לטרף טרף אדם אכל · אפשר שנלחם באדום ובמואב ובבני עמון כי הם באו עליו עם גדודי כשדים כשמרד במלך בבל וכן בישראל היה שופך גם דם נקי : (ז) וידע אלמנותיו הכנוי כנגד אדם שזכר ושניהם דרך כלל אמר כי היה הורג האנשים והיה שוכב עם אלמנותיהם זהו שפירש וידע כמו וידע אדם עוד את חוה אשתו וכן העיד עליו הנביא שהיה שופך דם נקי שאמר עליו ירמיהו כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך וי"ת וידע ואצדי בירנייתיה תרגו' וידע ענין שבר וחרבן כמו ויודע בהם אנשי סכות ותרגום אלמנותיו כמו ארמנותיו שתרגם ואצדית בירנייתיה : ועריהם החריב · ממעשיו הרעים היה חרבן הערים בארץ ישראל כי הוא לא החריב בידים אלא הוא גרם החרבן וכן ואת העיר תשרוף באש שאמר הנביא לצדקיהו : ותשם ארץ ומלואה מקול שאגתו . שממה ארץ יהודה מקול שאגתו שהיה מטיל יראתו על בני אדם ולפי שהמשילו לכפיר, אמר קול שאגתו : (ח) ויתנו עליו גוים סביב ממדינות . נתנו עליו בקולם כלומר שאספו גוים רבים כמו שאמר את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון : (ט) ויתנוהו בסוגר · הנה לא זכר בזה המשל יהויכין וצדקיהו ויש לפרש כי יהויכין לא מלך אלא ג' חדשים לפיכך לא זכרו וצדקיהו גם כן כי כיון שהיה מלכות יהויקים וצדקיהו במספר אחד ובניהם נתנו ביד מלך בבל ומתו ברשותו אמר הענין על שניהם כאחד ועיקר החרבן החל מיהויקים שהרי מלך בבל הוליך עמו בבלה מקצת כלי בית האלהים ומשרי הארץ : בסוגר בחחים . ת"י בקולרין בשלשלן : יביאהו במצודות · ואחר שהביאהו לבבל הביאהו במצודות פי' מגדלים חזקים להיות שם כלוא וכן מצודות סלעים משגבו במצודות עין גדי : למען לא ישמע קולו · לפי שאמר מקול שאגתו אמר שלא ישמע עוד קולו : אל הרי ישראל . אל כמו על ואם על צדקיהו אמר הוא הנכון כי לא שב עוד לארץ ישראל מיום גלותו ואם על יהויקים גם כן נכון כי בגלות הראשונה שגלה הביאו גם כן מלך בבל במצודות למען לא ישוב עוד לארץ ישראל ואף על פי כן השיבו אחר כן שם כי חשב שלא ימרוד בו והאמין בו ואחר כן בגלות שני תפשוהו הכשדים להוליכו בבל ומת בדרך כמו שכתוב סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם ולדעת קצת המפרשים מת בבבל : (י) אמך כגפן בדמך על מים שתולה · עוד הוסיף למשול משל על כנסת ישראל כענין אחר דמה כנסת ישראל לגפן פוריה וענפה כן היה ענינה בתחילה עם המלכים הראשונים דוד ושלמה והמלכים הטובים הבאים אחריהם וכ"ף אמך כנגד ישראל והאם היא הכנסת ופירוש בדמך כמו בדמותך וכן ת"י כנישתא דישראל במעבדהא אוריתא דמי' לגפן דשתילא על מבוע דמיין ויהיה בדמך כמו בדמותיך כמו וצורם לבלות שאול שהוא כמו וצורת' אבל פנה כמו פנתה או הוא משקל אחד דם בשקל לו קו ורב האי ז"ל פירש בדמך כמשמעו שהדם הוא רטיבות הטבע לפי שכל דבר שיוצא מדבר אחר יש בו מרטיבות טבעו : על מים שתולה · לפיכך היתה פורי' וענפה שלא פסקו המים מתחתיה כך כנסת ישראל כל זמן שמנהיגיה היו טובים היתה מצלחת במעשיה והולכת וגדלה כמו הגפן שהיא על המים : פוריה · גדלה מן פרו ורבו והוא בשקל בוכיה או יהיה פוריה עושה פרי לרוב וענפה שם התואר טעינה בעלת ענפים ארוכים : (יא) ויהיו לה מטות עוז אל שבטי מושלים . ענפיה היו מטות עוז ותוקף וגדולה עם שבטי המושלים והם המלכים אשר בידה שבטי

מצודת דוד

סופה סורפת גם בני אדם כן יהואחז הרגיל עצמו מאד לעשוק העכו"ס עד שעשק גם את ישראל שהיו קרויים אדם כמ"ש ואתן צאני וכו' אדם אתם (לקמן לד) : (ד) וישמעו · האומות התאספו אליו למלחמה ונלכד בהשחת אשר עשו עליו והם הביאוהו בשלשלאות למצרים כמ"ש ויאסרהו פרעה וכו' (מ"ב כג) ועל שהמשילו לאריה אמר לשון הנופל בלכידת החיה הנופל בשחת ונמשך בחחים : (ה) ותרא · בית מלכות יאשיהו ראתה כי עמדה זמן מה בתוחלתה שישוב למלכותו והנה אבדה תקותה כי לא שב : ותקח . לקחה אחד מבני המלוכה ושמה אותו למלך ועל יהויקים יאמר : (ו) ויתהלך · הנהיג המלוכה בתוך מלכי המצרים ודומה להם : כפיר היה . מלך מושל וגבור : וילמד · הרגיל עצמו לטרוף טרף לעשוק העכו"ס עד שאכל גם בני אדם ר"ל שעשק גם את ישראל : וידע אלמנותיו . שבר והרס ארמנות בני עמו והחריב עריהם : ותשם . ר"ל והאנשים הממלאים אותה נעשו שממה מפחד קול שאגתו ולפי שהמשילו לכפיר אמר לשון הנופל בכפיר אריות המחריד בקול שאגתו : ויתנו עליו גוים · האומות מסביב ממדינות רבות נתנו עליו מוקש ופרשו עליו רשתם ונתפש בהשחת אשר עשו עליו ר"ל נלחמו בו ולכדו אתו כמ"ש וישלח ה' בו את גדודי כשדים ואת גדודי ארם וכו' (מ"ב כ"ד) : (ט) ויתנהו בסוגר . הלוכדים אותו נתנוה בכבלים סגורים בשלשלאות והביאוהו אל מלך בבל לשפוט יביאה במצודות להיות כלוא שם למען לא ישמיע עוד קולו על הרי ישראל ר"ל דעתם היה להיות אסור במאסר לעולם למען לא ימשול עוד בישראל ולא יפחידם בקול שאגתו (אבל באמת לא בא לבבל ולא ישב במצודות כי מת בדרך כמ"ש בירמיה) : (י) אמך · בית מלכות דוד בכללה היתה כגפן בדמותה וכאלו יאמר אל מול כל אחד מהמלכים הנה בעבור דמות כ"א מכם תדמה בית המלכות לגפן הנטועה סמוך למים לבוא בה מרבית הרטיבות : פריה וענפה . פריה של הגפן וכן ענפה היתה גדולה מן המים הרבים אשר השקתה ר"ל הטובה והממשלה באה לה על כי היתה · מזרע דוד : (יא) מטות עוז . ענפיה היו מטות עוז ומחוזק להיות מהן שבטי מושלים לרדות ולנקות בהן את המורדים בהם . ר"ל הממשלה היתה חזקה להכניע ולכבוש את כל הקמים עליה : ותגבה קומתו · גבהה בקומתה

מצודת ציון

(ד) וישמעו . ענין אסיפה כמו וישמע שאול את העם (ש"א טו) וזהו לפי שאסיפת העם באה ע"י השמעת קול המאסף : בשחתם · בור וגומא כמו בשחת עשו (תהלים ט) : נתפש . ענין לכידה : בחחים . הם הטבעות שמשימים בלחיי החיה למושכה ע"י וכן ונתתי חחים בלחייך (לקמן לח) : (ה) נוחלה . מלשון תוחלת ותקוה : שמתהו . מל' שימה : (ז) וידע · ענין שבירה כמו ויודע בהם את אנשי סכות (שופטים ח) : אלמנותיו : כמו ארמנותיו ובאה הלמ"ד במקום הרי"ש וכן התוציא מזרות (איוב לח) והוא כמו מזלות ובאה הרי"ש במקום הלמ"ד או יתכן שהוא שבוש מלשון אולם : החריב · מל' חורבן : ותשם . מל' שממון : (ט) בסוגר · כבלים סגורים : במצודות · ענין מגדל גבוה וחזק כמו מצודות סלעים (ישעיה לג) : (י) בדמך · כמו בדמותך והוא מל' דמות וצורה : שתולה. נטועה : (יא) מטות · מל' מטה ומקל : עוז . ענין חוזק : שבטי · מל'

שבטי המושל : ותגבה קומתו . זכר הגפן בלשון זכר ובלשון נקבה כרוב ובלשון זכר כמו שאמר הנה קומתו ואמר וירא בגבהו ברוב דליותיו וכן בלשון זכר גפן בוקק ישראל וכן וימלא גפן בשדה וילקט ממנו : על בין עבותים . הענף שהוא בין העבותים הוא גבוה על כל שאר הענפים והוא האמצעי שבאילן והוא הנקרא צמרת וזאת הגפן היתה קומתה על צמרת שאר העלים והמשל כי מלכות דוד ושלמה בנו היתה עליונה על כל ממלכות הגוים ועל הגבוה והגדול שבהם וכולם היו נשמעי' למלכו' בית דוד ומשועבדי' תחתיה עד שהיתה נראית כגובה ובמעלה על כולם ברוב גבורים ושרים רבים ונכבדים שהיו לה זהו משל ברוב דליותיו וכן תירגם יונתן הפסוק והוו בה שלטונין וגו' : דליותיו • בשקל פריותיו : (יב) ותתש בחימה • הנטיעה הגדולה הזאת לא היתה אלא בחמה ובקצף גדול כי היתה גבוה מהכל ושבה שפלה מהכל כי לארץ השלכה וכן אמר ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה : ורוח הקדים הוביש פריה • כמו שפירשנו למעלה בפסוק הלא כגעת בה רוח הקדים כי המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי היא חמה ויבשה ועוד כי בבל מזרחית לפונית לארץ ישראל : התפרקו ויבשו . דליותיו שזכר מטה עזה אש אכלתהו : מטה עזה • הוא המלך כמו שפירשנו והוא צדקיהו : (יג) ועתה שתולה במדבר • בגלות שהוא דומה להם למדבר וארץ ציה : (יד) ותצא אש ממטה בדיה . הוא צדקיהו כי הוא סיבת החרבן ואחריו לא היה בה מטה עז שבט למשול : קינה היא ותהי לקינה : קינה היא כדבר הנבואה וכן היתה לקינה בעת החרבן והגלות ותירגם יונתן אמר נבייא אליא היא נבואתא ותהי לאליא : (א) ויהי בשנה השביעית • לגלות המלך יהויכין ובכל שנה היה אומר לו האל יתעלה נבואה אחת להוכיחם ואף על פי שהיו ביניה' נבואות אחרות בכל שנה היתה תחלת הנבוא' זאת שאמר עליה בשנת פלונית ובכל אחת מהם היה עם בני הגולה או עם זקניהם תחלה בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין וכן ויהי בשנה הששי' וזקני יהודה יושבים לפני ועתה בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני ספור החדש וימי החדש רמז כי בזה הזמן תחרב ירושלם והיה מאת ה' לבא בזה היום הזקנים לפני הנביא כדי שישמעו התוכחת ביום ההוא כי בעונם ובעון אבותם תחרב הבית ואלה הזקנים באו לדרוש את ה' וצדיקים היו מאותם שגלו עם יהויכין ומה שאמר להם אם אדרש לכם בעבור עון דורם אמר אולי הם באו לדרוש על הגולה אם תשוב לארץ ומה שאמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאים כנגד הדור הרע אמר כמו שאמר למשה רבינו עליו השלום עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי ובסדר עולם מי היו אלה זקני ישראל חנניה מישאל ועזריה היו ויתכן שבאו לדרוש את השם בעבור הנותרים בארץ מה יהיה אחריתם אם יגלו אם לא לפיכך אמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאים כי אותם שגלו לבבל לא עבדו עכו"ם אחר שגלו : ויהי • (ג) בן אדם . את זקני ישראל • כמו עם או אל : אדרש • האל"ף בחירק : (ד) התשפטן. תירגם יונתן התוכח יתהון התוכח בר אדם כלומר תרצה לשפוט אותם ברשעתם הוכח אותם על מעשיהם הרעים והודיעם גם כן את תועבות אבותם כי מקדם הכעיסוני במעשי ידיהם : (ה) ואמרת • ביום בחרי בישראל • החי"ת בקמץ חטף לתפארת

וְרָאִים בְּתוּקְפֵיהּ עַל מַלְכְוָתֵיהּ
וְאִתְנַצַּת בְּסוּמְכְוָתֵיהּ בִּסְגֵי
גִבָּרוֹהִי : יב וְאִתְעֲקַרַת בִּתְקוֹף
מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתָּא לְאַרְעָא
אוֹחֲרֵי אִתְגְלִיאַת וּמַלְכָּא דְתַקִיף
כְּרוּחַ קִידוּמָא קְטִיל עַמָּהּ
אִטַלְטָלוּ וּגְלוֹ שִׁלְטוֹנֵי תוּקְפָּהּ
וְעַמְמַיָא דְתַקִיפִין כְּאֶשָּׁתָא
שֵׁיצִיאוּנוּן : יג וּכְעַן דָמְיָא
לְגוּפַן דִשְׁתִילָא בְּמַדְבְּרָא
בְּאַרְעָא צַדְיָא וַחֲרִיבָא : יד וַאֲתוֹ
עַמְמַיָא דְתַקִיפִין כְּאֶשָּׁתָא
מֵחוֹבֵי זְדוֹנָהּ עַמָּהּ קְטִילוּ וְלָא
הֲווֹ בָהּ שִׁלְטוֹנִין תַּקִיפִין וּמַלְכִין
דִגְבָרִין לְשַׁעְבָּדָא מַלְכוּ אֲמַר
נְבִיָא אֶלְיָא הִיא נְבוּאֲתָא וּתְהֵי
לְאֶלְיָא : א וַהֲוָה בְּשַׁתָּא
שְׁבִיעֵיתָא בְּחַמְשָׁא בְּעַסְרָא
לְיַרְחָא אֲמַר נְבִיָא אֲתוֹ גַבְרִין
מִסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמִתְבַּע אוּלְפַן
מִן קֳדָם יְיָ וִיתִיבוּ קֳדָמַי : ב וַהֲוָה
פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
לְמֵימָר : ג בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי
לְסָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הֲלְמִתְבַּע
אוּלְפַן מִן קֳדָמַי אַתּוּן אָתָן
קַיָם אֲנָא אִם אִשְׁתְּאֵיל לְכוֹן
בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים :
ד הֲתוֹכַח יַתְהוֹן הֲתוֹכַח בַּר
אָדָם יַת תּוֹעֲבַת אֲבָהַתְהוֹן
הוֹדְעִינוּן : ה וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּיוֹמָא דְאִתְרְעִיתִי בְּיִשְׂרָאֵל וְקַיְמִית לְהוֹן בְּמֵימְרִי לְזַרְעָא דְבֵית יַעֲקֹב וְאִתְגְלֵיתִי לְמִפְרַקְהוֹן
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְקַיְמִית בְּמֵימְרִי לְהוֹן לְמֵימַר אֲנָא

כ' • כ' וַתִּגְבַּהּ קוֹמָתוֹ עַל־בֵּין עֲבֹתִים וַיֵּרָא
ג' חס' . בג' בְגָבְהוֹ בְּרֹב דָּלִיֹּתָיו׃ יב וַתֻּתַּשׁ בְּחֵמָה
ג' לָאָרֶץ הֻשְׁלָכָה וְרוּחַ הַקָּדִים הוֹבִישׁ
ג' פִּרְיָהּ הִתְפָּרְקוּ וְיָבֵשׁוּ מַטֵּה עֻזָּהּ
ד' ה' אֵשׁ אֲכָלָתְהוּ׃ יג וְעַתָּה שְׁתוּלָה
בַמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצָמָא׃
יד וַתֵּצֵא אֵשׁ מִמַּטֵּה בַדֶּיהָ פִּרְיָהּ
כ"ה אָכָלָה וְלֹא־הָיָה בָהּ מַטֵּה־עֹז שֵׁבֶט
ג' מ"ל ל' מלעיל לִמְשׁוֹל קִינָה הִיא וַתְּהִי לְקִינָה׃
כ א וַיְהִי ׀ בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית
ג' חס' . ל' בַּחֲמִשִׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּאוּ אֲנָשִׁים
מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה
וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי׃ ב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ ג בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶת־זִקְנֵי
ז' חס' יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר
ל' אֲדֹנָי יֱהוִה הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם
בָּאִים חַי־אָנִי אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם
ג' מ"ל אֲדֹנָי יֱהוִה׃ ד הֲתִשְׁפֹּט אֹתָם
הֲתִשְׁפּוֹט בֶּן־אָדָם אֶת־תּוֹעֲבֹת
ג' מ"ל אֲבוֹתָם הוֹדִיעֵם׃ ה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם
י"ב בטעם ל' כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בְּיוֹם בָּחֳרִי
ח' חסר את בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי לְזֶרַע בֵּית
יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
וָאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי יְהוָה

ומלכין גברין : עבותים . אילנות שענפיהן מרובין : (יב) ותתש . כל נתישה ונפישה היא דבר המוטל בפיזור על פני כל הארץ : ורוח הקדים . נ"נ : הוביש פריה . שחט את בני צדקיהו : (יד) ותצא אש ממטה בדיה . מעון מלכיה ושריה באת לה הרעה : קינה היא ותהי לקינה . אליא היא נבואתא ותהא לאליא : (א) לדרוש את ה' . על צרכיהם ואם אינו שומע לנו גם אנו לא נענש על עבירות שבידנו שהרי כבר מכרנו ואין לו עלינו כלום עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום ומסוף הענין אתה למד מתשובה שהשיבם והעולה על רוחכם וגו' (לקמן ל"ב) : (ג) אם אדרש לכם . בבקשתכם ובסוף הספר הזה הוא אמר אדרש לבית ישראל זו אחת מן המקומות המלמדים אותנו שהקב"ה חוזר בו על הרעה ועל כיוצא בזה הוא אמר ולא יעשה (במדבר כג) מדרש תנחומא : (ד) התשפוט אותם . לשון ויכוח : (ה) ביום בחרי בישראל . הרי שהיתה שנאה זו כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפ' עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה ועל זהו נאמר שנאה תעורר מדנים וגו'

וירא כ' בקריאה וסימ' וירא ה' אל אבר' ויאמר לזרעך אתן. ויהי אבר' בן תשעים שנה ותשע שנים וירא אליו ה' באלוני ממרא • ויאמר אל תרד מצרימה. וירא אליו ה' בלילה ההוא ; וירא אלהים אל יעקב עוד • ויאסר יוסף מרכבתו. בלבת אש מתוך הסנה• ויבא משה ואהרן אל אהל מועד • ויקהל עליהם קרח • ויהי בהקהל העדה על משה ועל אהרן • ויבא משה ואהרן מפני הקהל• באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן. וירא אליו מלאך ה' . וירא מלאך ה' אל האשה • וירכב על כרוב ויעף דשמואל . וירא ה' אל שלמה • וחברו אל שלמה שנית • וירא לכרובים תבנית יד • וירא בגבהו

מצודת ציון

מל' שבט ושרביט : עבותים . ענין קליעה וכן ענף עץ עבות (ויקרא כג) : דליותיו • ענפיו הגדולים כמו לשבות דליותיו (לעיל יז) : (יב) ותתש • ענין עקירה כמו ולא אתוש (ירמיה מב) : הוביש • מל' יבש : התפרקו . ענין שבירה כמו ופרסיהן יפרק (זכריה יא) : (יג) ציה • ענין שממון : (יד) בדיה • הם הענפים הגסים וכן ותעש בדים (לעיל יז) : (ג) הלדרש • הוא ענין תפלה וכן אני אדרוש אל אל

מצודת דוד

בקומה : על בין עבותים . על הסעיף העליון והוא האמצעי העומד בין העבותים הם הענפים המתפשטים הקלועים אלה באלה ור"ל קומת הגפן עלה למעלה על כל הסעיפים העליונים מכל האילנות : וירא בגבהו • בעבור רוב גבהו היה נראה למרחוק עם רוב דליותיו הגבוהים והגסים ר"ל גדלה ממשלתה על ממשלת כל המלכים והיתה מפורסמת בעולם ברוב הגבורה והכח : (יב) ותתש בחמה . והנה הגפן הזאת נעקרה ממקומה בחמה רבה והושלכה לארץ : התפרקו • נשברו ויבשו ענפיה שהיו כמטות חזקות : אכלתהו . שרף כ"א מן הענפים ור"ל הנה המלוכה נעקרה והושפלה לארץ והאויב עשק כל טובתה והשפיל ממשלתה : (יג) שתולה במדבר . הגפן הזאת נטועה היא במדבר בארץ ציה וצמאון לא ימצא שם מים להשקותה ר"ל עתה נפסק כל הטובה : (יד) ותצא אש . מן הבדים שבה כמטות יצאה אש ושרף את פריה ולא נשאר בה מטה חזק ושבט למשול ע"י לרדות וללקות בו את המורדים ר"ל בעבור גודל הממשלה פשעו בה' ונלקח ממנה מלכותה וגם מן הממשלה לא נשאר בה ואין בה עוד כח לעמוד מול הקמים עליה : קינה היא . אמורה היא לקינה וכן תהיה לקינה לקונן בה על הממשלה הזו : כ (א) בשנה השביעית . לגלות המלך יהויכין : בחמישי . בחדש החמישי : לדרוש את ה' . ר"ל להתפלל לפניו ולהתחנן לו על ירושלים שלא תחרב : וישבו לפני . שהתעכבו לפני : (ג) הלדרש . הוא בה"א השאלה שאמר האם באתם לדרוש אותי בתפלה הנה דעו הנני נשבע חי אני אם אדרש לכם לקבל תפלתכם : (ד) התשפוט האתה תתווכח עמהם להודיעם שהדין עמדי זאת עשה הודיעם גם תועבות אביתם עם מה שהוסיפו המה : (ה) ביום בחרי בישראל . כאשר בחרתי בישראל בהיותם במצרים

וגו' (משלי י): (ז) ואומר אליהם. אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הקב"ה על משה בסנה וזהו שנאמר (שמואל א ב) הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים וגו': (ח) וימרו בי. הם הרשעים רובם של ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה כמו שנאמר וחמושים עלו בני ישראל וגו' (שמות יד) אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות: (ט) לבלתי החל. שלא יתחלל שמי מאחר שנודעתי להם והבטחתים להוציאם והכירו מצרים שהם עמי אילו הייתי משחיתם היו אומרים אויביהם מבלתי יכולת בידו להוציאם: (יב) להיות לאות. אות גדול הוא להם שנתתי את יום מנוחתי להם למנוחה הרי היכר גדול שקדשתים לי: (יג) בחוקותי לא הלכו. נסו אותי בעגל וברפידים מלקבל את התורה והותירו מן המן: ואת שבתותי חללו. יצאו מן העם ללקוט מן:

וימרו

אֱלֹהֵיכֶם׃ ו בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־תַּרְתִּי לָהֶם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ ז וָאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל־תִּטַּמָּאוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ח וַיַּמְרוּ־בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וָאוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֲבִאֵם אֶל־הַמִּדְבָּר׃ יא וָאֶתֵּן לָהֶם אֶת־חֻקּוֹתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי הוֹדַעְתִּי אוֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם׃ יב וְגַם אֶת־שַׁבְּתוֹתַי נָתַתִּי לָהֶם לִהְיוֹת לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ יג וַיַּמְרוּ־בִי בֵית־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר בְּחֻקּוֹתַי לֹא־הָלָכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי מָאָסוּ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלְּלוּ מְאֹד וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם בַּמִּדְבָּר לְכַלּוֹתָם׃ יד וָאֶעֱשֶׂה לְמַעַן

ג' כתרי ליש' בלבי

ג'

ז' פסוקים ולאיי לא לא

כ'

ל' דסמיך

כ"ד

ל' חסר

סימן . ג'

ד'

ז'

כ"ס תס' בסיפרא

ג' תס' בסיפרא וכל אורי' דכו'

כ'

יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ו בְּיוֹמָא הַהוּא קַיֵּמִית לְהוֹן בְּמֵימְרִי לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַרְעָא דִיהָבֵית לְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ תּוּשְׁבַּחְתָּא הִיא לְכָל מְדִינָתָא׃ ז וַאֲמָרֵית לְהוֹן גְּבַר יַת שִׁקּוּצוֹהִי אַרְחִיקוּ מְקַבֵּיל עֵינוֹהִי וּבְפוּלְחַן טַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא תִסְתַּאֲבוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ח וְסָרִיבוּ עַל מֵימְרִי וְלָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא לִנְבִיֵי גְּבַר יַת שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהוֹן לָא אַרְחִיקוּ וְיַת פּוּלְחַן טַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא שְׁבַקוּ וַאֲמָרֵית לְמִשְׁפַּךְ חֵימְתִי עֲלֵיהוֹן דְיָחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן בְּגוֹ אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ט וַעֲבָדֵית בְּדִיל שְׁמִי בְּדִיל דְלָא יִתְחַל לְעֵינֵי עַמְמַיָא דִי אִנּוּן בֵּינֵיהוֹן דְאִתְגְּלֵיתִי לְמִפְרַקְהוֹן לְעֵינֵיהוֹן לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ י וְאַפֵּיקְתִּינוּן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְאַעֲלְתִּינוּן לְמַדְבְּרָא׃ יא וִיהָבֵית לְהוֹן יַת קְיָמַי וְיַת דִינַי הוֹדְעֵית יַתְהוֹן דְאִם יַעֲבֵיד יַתְהוֹן אֱנָשָׁא וְיֵיחֵי בְהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא׃ יב וְאַף יַת יוֹמֵי שַׁבַּיָא דִילִי יְהָבֵית לְהוֹן לְמֶהֱוֵי לְאָת בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיהוֹן לְמִידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדֵּישְׁהוֹן׃ יג וְסָרִיבוּ עַל מֵימְרִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא בִּקְיָמַי לָא הֲלִיכוּ וְיַת דִינַי קָצוּ דְאִם יַעֲבֵיד יַתְהוֹן אֱנָשָׁא וְיֵיחֵי בְהוֹן חַיֵּי עָלְמָא וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָא דִילִי אַחִילוּ לַחֲדָא וַאֲמָרֵית לְמִשְׁפַּךְ חֵמְתִי עֲלֵיהוֹן בְּמַדְבְּרָא לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן׃ יד וַעֲבָדֵית בְּדִיל

לתפארת הקריאה התחל התוכחה מעת שהיו לעם בגלות מצרים ויום שבחר בהם הוא יום שבא להם תחלה נביאיו ומי הם משה ואהרן עריס וזה הענין והתוכחה שהוכיחם במצרים על ידי נביאיו לא ראינו אלא מדברי יחזקאל במדרש הרי שאלה זו היתה כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה השנאה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה: ואשא ידי. כמו שנאמר אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב וכאן פירש לזרע יעקב כי מה שנתן לאברהם וליצחק בעבור זה יעקב אמר וכן אמר שם ונתתי אותה לכם מורשה אני ה': ואודע להם. נודעתי להם על ידי נביאי שגליתי להם ואשא ידי להם כמו שאמר אני ה': אני ה'. שבועה וכן נשאתי את ידי ואשא את ידי וי"ת קיימית במימרי וכמו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם: (ו) ביום ההוא. כמו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם: צבי היא לכל הארצות תפארת ותמדה לכל הארצות היא כי היא הגוף האמצעי והוא ממוצעת מאחר בנופות ואוירה ממוזג וטוב מכל הארצות. וכן אמר יפה נוף משוש כל הארץ ותירגם יונתן צבי היא תושבחתא היא לכל מדינתא: (ז) ואומר אליהם. קודם לכן אמרתי להם על ידי הנביאים הראשונים שנבאו להם משה רבינו עליו השלום: איש שקוצי עיניו השליכו. כי העינים מביאות האדם לחטא כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם וכן אמר בפרשה זו כי אחרי גילוליהם לבם הולך ואמר אחר כן ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם ואמרו רז"ל עינא וליבא סרסורי דחטאי נינהו: ובגלולי מצרים. כתרגומו ובפולחן טעות מצראי לא תסתאבון: (ח) וימרו בי. לשפוך חמתי לכלות אפי בהם הענין במלות שונות כי כשישפוך אדם מה שבכלי הוא מכלה ממנו מה שבתוכו: (ט) ואעש. לבלתי החל מבנין נפעל וצרי ההי"ת מקום פתח וכן כי תחל לזנות והם ענין חלול: אשר נודעתי. על ידי הנביאים: לעיניהם. כי המצרים היו שומעים כדבר אליהם הנביאים והיו מבטיחים אותם להוציאם מתוכם אף קודם משה רבינו ע"ה כי משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל לא החזיקו במעשיהם הרעים שהרי אמר ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל והאמינו במשה מפני האותות שעשה לעיניהם ולא עשו כן הנביאי' הראשוני' וכדברי רבותינו ז"ל כי אף משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל היו בהם רשעים ולא שבו מדרכם הרעה ואותם מתו בג' ימי אפילה כדי שלא יראו המצריים במפלתם וישמחו להם: (י) ואוציאם ואבאם. חסר יו"ד: (יא) ואתן. וחי בהם. כתרגומו ויחי בהון לחיי עלמא וכן תרגם אונקלוס וחי בהם אני ה': (יב) וגם את שבתותי. אמר וגם כי היא מתנה טובה נתנה אלהים לעמו ישראל כדי לזכור להם בו את יום המנוחה שהניח להם והוציא אותם מעבדות לחירות וזהו האות שהוא בין האל ובין ישראל שהוא קדשם והבדילם מן האומו' והפרישם' מגלולי מצרים ונתן להם תור' קדושה חקי' ומשפטים צדיקי' ואמר שבתותי ל' רבים כלל בו שביתת המועדים כי גם הם זכר ליציאת מצרים ולפי שמצות שבת גדולה ושקולה כנגד כל המצות אמר כמה פעמים בפרשה תוכחות חלול שבת: (יג) וימרו בי. בחקותי לא הלכו. שצוה אותם במרה כמ"ש שם שם לו חק ומשפט: חללו מאד. כי שבת ראשונה חללו שיצאו ללקוט המן לפיכך אמר מאד וגם החקי' והמשפטים אשר צוה עברו עליהם כמו שאמר עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי: ואומר: מבואר הוא

ברב דליותיו: נשאתי ידי נשיאת יד ז' חסר את בקריאה בלישנא וסימ' נשא ידו בטלך ברודי' ביום בחרי בישראל ב' בפסוק. ודבתריה ביום ההוא נשאתי ידי להם. וגם אני נשאתי ידי להם במדבר קדמא. על כן נשאתי ידי. בנשאי ידי אל דביר. וישא ידו להם להפיל. וחד כי אשא אל שמים ידי. ובהגהת מקומות טעות כמ"ק: אני ה' מקדשם ד' בקריאה וסי' אך אל הפרכת לא יבא ואל. ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא. והשיאו אתם עון אשמה. וגם את שבתותי נתתי להם להיות

מצודת ציון

אל (איוב ה): (ד) התשפוט. ענין ויכוח: (ו) תרתי. ענין חפוש כמו תרתי בלבי (קהלת ב): זבת. מל' זיבה ונטיפה: צבי. ענין הדר ויופי: (ז) שקוצי. מלשון שקוץ ותעוב: (ח) וימרו. מלשון מרי ומרד: ולא אבו. ולא רצו כמו לא אבה יבמי (דברי' כה): לכלות: ענין השלמה: (ט) החל. מל' חלול: ותתם

מצודת דוד

במצרים: ואשא ידי. אז נשאתי ידי בשבועה להוציאם משם: ואודע להם. נודעתי להם שמה בהשראת שכינתי על אהרן ונשאתי ידי בשבועה לאמר להם אני ה' אלהיכם ר"ל אני אהיה למנהיג ומשגיח עליכם לא כגוי' הקדמונים שהיו מושגחים באמצעית מערכת השמים ושריהם של מעלה: (ו) ביום ההוא. ר"ל בו ביום שנשבעתי להם שאהיה להם למנהיג ומשגיח אז נשבעתי להוציאם ממצרים אל ארץ אשר חפשתי אותה להם שהיא זבת חלב ודבש והיא המפוארה לכל הארצות: (ז) ואומר אליהם. ע"י אהרן אמרתי אליהם כל איש ואיש השליכו השקץ והתעוב שעיניו מראות לו כי הענין הוא הסרסור לעבירה: ובגלולי. בעכו"ם של מצרים אל תטמאו ללכת אחריהם: אני ה' אלהיכם. כאומר ואיך א"כ תחליפו אותי בעכו"ם: (ח) וימרו בי. בעודם במצרים מרו בה': ואומר. בעבור זה חשבתי לשפוך עליהם חמתי ולהשליך בהם חרון אפי: (ט) ואעש. אבל עשיתי למען שמי לבל יחולל לעיני המצרים: אשר נודעתי. אשר הייתי נודע לישראל ע"י אהרן שהיה מודיעם בנבואה לעיני מצרים שאגאלם משם ואם היו כלים במצרים היה חלול ה' באמרם מבלי יכולת ה' להוציאם אבדם וכלם: (יא) אשר יעשה וגו'. ר"ל החוקים והמשפטים ההם מסוגלים להחיות את האדם העושהן בחיי עוה"ז ועוה"ב: (יב) להיות לאות וגו'. במה שהנחלתי להם יום מנוחתי למנוחה היא לאות בינינו לדעת בזה אשר אני ה' מקדשם להיות עמי: (יג) אשר יעשה אותם. כאומר עם כי החוקים והמשפטים מסוגלים להחיות את האדם העושהן לא חפצו בהם: חללו מאד. לפי שבשבת הראשונה חללו אותו כמ"ש ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט (שמות טז) ובשבת שניה חלל המקושש באשם בנפש: (יד) לבלתי החל. לבל יחולל לעיני הגוים שהוצאתי

הוא: (טו) וגם אני נשאתי את ידי להם. בדבר מרגלים שאמר ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ: (טז) יען. מבואר הוא: (יז) ותחס עיני. ולא עשיתי אותם כלה. כי השארתי בניהם אחריהם להביאם אל הארץ: (יח) ואומר. בחוקי. בוי"ו עם הדגש וכל הענין הוא מבואר: (כג) גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות. וכן אמר דוד ע"ה וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות וזה לא מצאנו מבואר בתורה והנראה בעיני כי זה מה שאמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ויכו' ויכתום עד החרמה וכן מה שאמרו וישמע הכנעני מלך ערד וגו' וישב ממנו שבי וזהו ולזרותם בארצות כי אותו השבי הרחיקום מגבולם ומכרום לשאר גויי הארצות ובמדרש כי על העתיד אמר שגזר על זרעם להיות גולים מארצם ולזרותם בארצות וזהו שאמר כי תוליד בנים ובני בנים וגו' והפיץ יי' אתכם בעמים וגו' ואמרו כי מה שאמר ויבכו העם בלילה ההוא ליל תשעה באב היה אמר הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות כי בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה: (כד) יען. מבואר הוא: (כה) וגם אני נתתי להם חקים לא טובים. כיון שהם מאסו בחקותי מסרתים אותם ביד אויביהם שישימו עליהם חקים שלא יהיו טובים להם כמו חקי שהיו טובים להם אם היו הולכים בהם והחקים שהיו משימים עליהם האויבים הם המכים שהיו משימים עליהם נחק בכל שנה ושנה ועבודות אחרות: ומשפטים לא יחיו בהם. שישימו אויביהם משפטים וגזירות עליהם שלא יחיו בהם אלא ימותו בהם ואם היו עושים משפטים היו חיים בהם כמו שכתוב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: (כו) ואטמא. אולי יאמר זה על שנצמדו לבעל פעור שנתחברו לו חבור חזק עד שהעבירו כל פטר רחם שנויתי לקחתם לי לקדושה כמו שאמר קדש לי כל בכור והנה הם העבירום ממני ונתנום לעכו"ם וזהו טומאתם הפך הקדושה ופירוש ואטמא שמתי אותם טמאים והרחקתים ממני תמורת מה שהקדשתים והם לא אבו לכך נתתי אותם טמאים ורחוקים ממני וזהו שלא נזכר השבט שנצמד לבעל פעור בברכת משה רבינו עליו השלום: למען אשמם. הם

מצודת ציון

(יז) ותחס. מלשון חס וחמלה: (כג) ולזרות. ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב): (כו) פטר. ענין פתיחה כמו פוטר מים (משלי י"ז):

שְׁמִי בְּדִיל דְּלָא יִתְחַל לְעֵינֵי עַמְמַיָּא דְּאַפֵּיקְתִּינוּן לְעֵינֵיהוֹן: טו וְאַף אֲנָא קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְהוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּדִיל דְּלָא לְאָעָלָא יַתְהוֹן לְאַרְעָא דִּי יְהָבֵית עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ תּוּשְׁבַּחְתָּא הִיא לְכָל מְדִינָתָא: טז חֲלַף דִּי בְּדִינַי קָצוּ וְיַת קְיָמַי לָא הַלִּיכוּ בְּהוֹן וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי אַחִילוּ אֲרֵי בָתַר פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן לִבְּהוֹן טָעֵי: יז וְחָס מֵימְרִי עֲלֵיהוֹן מִלְּחַבָּלוּתְהוֹן וְלָא עֲבָדִית עִמְּהוֹן גְּמִירָא בְּמַדְבְּרָא: יח וַאֲמָרֵית לִבְנֵיהוֹן בְּמַדְבְּרָא בִּגְזֵירַת אֲבָהַתְכוֹן לָא תְהָכוּן וְיַת נִימוּסֵיהוֹן לָא תִטְּרוּן וּבְפוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן לָא תִסְתַּאֲבוּן: יט אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן בִּקְיָמַי הַלִּיכוּ וְיַת דִּינַי טָרוּ וַעֲבִידוּ יַתְהוֹן: כ וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי קַדִּישׁוּ וִיהוֹן לְאָת בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְמִידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: כא וְסָרִיבוּ עַל מֵימְרִי בְּנַיָּא בִּקְיָמַי לָא הַלִּיכוּ וְיַת דִּינַי לָא נְטָרוּ לְמֶעְבַּד יַתְהוֹן דְּאִם יַעְבֵּיד יַתְהוֹן אֱנָשָׁא וְיֵחֵי בְהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא יַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי אַחִילוּ וַאֲמָרֵית לְמִשְׁפַּךְ חֵימְתִי עֲלֵיהוֹן דְּיָחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן בְּמַדְבְּרָא: כב וַאֲתֵיב יַת מְחַת גְּבוּרְתִי וַעֲבָדִית בְּדִיל שְׁמִי בְּדִיל דְּלָא יִתְחַל לְעֵינֵי עַמְמַיָּא דְּאַפֵּיקִית יַתְהוֹן לְעֵינֵיהוֹן: כג אַף אֲנָא קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְהוֹן בְּמַדְבְּרָא לְאַגְלָאָה יַתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וּלְבַדָּרָא יַתְהוֹן בִּמְדִינָתָא: כד חֲלַף דְּדִינַי לָא עֲבָדוּ וּבִקְיָמַי קָצוּ וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי אַחִילוּ וּבָתַר טַעֲוַת אֲבָהָתְהוֹן הֲוָאָה עֵינֵיהוֹן: כה וְאַף אֲנָא מִדְּמָרְדוּ בְּמֵימְרִי וְלָא אָבוּ לְקַבָּלָא לִנְבִיַּאי אַרְחֵיקְתִּינוּן וּמְסַרְתִּינוּן בְּיַד שָׂנְאֵיהוֹן וּבָתַר יִצְרֵיהוֹן טִפְּשָׁא אֲזָלוּ וַעֲבַדוּ גְּזֵירָן דְּלָא תַקְנָן וְנִימוּסִין דְּלָא אִתְקַיְּמְתּוּן בְּהוֹן: כו וְסָאֵיבִית יַתְהוֹן בְּמַתְּנָתְהוֹן בְּאַעְבָּרָא

שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
כ׳. כ״ד הוֹצֵאתִים לְעֵינֵיהֶם׃ טו וְגַם־אֲנִי
ח׳ חסר את נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם בַּמִּדְבָּר לְבִלְתִּי
ח׳ הָבִיא אוֹתָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי
זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־
הָאֲרָצוֹת׃ טז יַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ
ס׳ וְאֶת־חֻקּוֹתַי לֹא־הָלְכוּ בָהֶם וְאֶת־
שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ כִּי אַחֲרֵי גִלּוּלֵיהֶם
ב׳ לִבָּם הֹלֵךְ׃ יז וַתָּחָס עֵינִי עֲלֵיהֶם
ל׳ מִשַּׁחֲתָם וְלֹא־עָשִׂיתִי אוֹתָם כָּלָה
ל׳ בַּמִּדְבָּר׃ יח וָאֹמַר אֶל־בְּנֵיהֶם
ל׳ מ״ל בַּמִּדְבָּר בְּחוּקֵּי אֲבוֹתֵיכֶם אַל־תֵּלֵכוּ
וְאֶת־מִשְׁפְּטֵיהֶם אַל־תִּשְׁמֹרוּ
ג׳ וּבְגִלּוּלֵיהֶם אַל־תִּטַּמָּאוּ׃ יט אֲנִי
ג׳ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּחֻקּוֹתַי לֵכוּ וְאֶת־
ב׳ בסיפרא מִשְׁפָּטַי שִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ אוֹתָם׃ כ וְאֶת־
שַׁבְּתוֹתַי קַדֵּשׁוּ וְהָיוּ לְאוֹת בֵּינִי
י׳ דסמיך וּבֵינֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
כא וַיַּמְרוּ־בִי הַבָּנִים בְּחֻקּוֹתַי לֹא־
הָלָכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי לֹא־שָׁמְרוּ
לַעֲשׂוֹת אוֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם
ב׳ בסיפרא הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֶת־שַׁבְּתוֹתַי
חִלֵּלוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם
ב׳בטע׳ בכי״ת לְכַלּוֹת אַפִּי בָּם בַּמִּדְבָּר׃ כב וַהֲשִׁבֹתִי
אֶת־יָדִי וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי
הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי
ג׳ר״פ בסיפרא אוֹתָם לְעֵינֵיהֶם׃ כג גַּם־אֲנִי נָשָׂאתִי
כ״ה חס׳בסיפ׳ אֶת־יָדִי לָהֶם בַּמִּדְבָּר לְהָפִיץ אוֹתָם
בַּגּוֹיִם וּלְזָרוֹת אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת׃
כד יַעַן מִשְׁפָּטַי לֹא־עָשׂוּ וְחֻקּוֹתַי מָאָסוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי
ו׳ ר״פ חִלֵּלוּ וְאַחֲרֵי גִּלּוּלֵי אֲבוֹתָם הָיוּ עֵינֵיהֶם׃ כה וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי
ו׳ לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחְיוּ בָּהֶם׃ כו וָאֲטַמֵּא
ס׳. ל׳ אוֹתָם בְּמַתְּנוֹתָם בְּהַעֲבִיר כָּל־פֶּטֶר רָחַם לְמַעַן אֲשִׁמֵּם

(כא) וימרו בי הבנים. שבטו של דן וכן הנצמדים לבעל פעור (מדבר כה) לאחר שמתו דור המדבר: (כג) להפיץ אותם. מאז הבטחתים להפילם כי תוליד בנים ובני בנים וגו' (דברים ד): (כה) נתתי להם חוקים לא טובים. מסרתים ביד יצרם להכשל בעוונם וכן ת"י ומסרתינון ביד יצרהון טפשא ואזלו ועבדו גזרן דלא תקנן ונמוסין דלא יתקיימו בהון: (כו) ואטמא אותם במתנותם. אותם מתנות שהקקתי להם לקדש לי כל בכור מסרתים ביד יצרם להעבירם לאותם בכורות למולך הרי חוקים לא טובים: למען אשמם. אשימם ואחריב אותם. אשמם לשון שממה והמפרשו לשון אשמה טועה הוא שהאל"ף איננה

לאות: הביא ח' קמצי' בקריאת וסי' למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר. ואותנו הוציא משם למען הביא. ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת אחיתפל. לא תוסיפו הביא מנחת שוא. יבושו רדפי ואל אבושה אני. והיה אם שמוע תשמעון דירמיה. וגם אני נשאתי ידי. הבי המטפחת אשר עליך. בתרא חסר א'. ותטמאו ג' קמץ וסימ' ולאלה תטמאו. אל תשמרו ובגלליהם אל תטמאו. ובגלולי מצרים אל תטמאו. את שבתותי ב' וסי' וגם שבתותי נתתי להם להיות. את שבתותי חללו ואמר לשפוך: גם ג' ר"פ בסיפרא וסי' גם את שאי כלמתך. גם אני נשאתי את ידי תניינא דספרא. גם הם אתו ירדו: יחיו ז' בקריאה וסי' ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו. מתים בל יחיו רפאים. יחיו מתיך נבלתי. ה' עליהם יחיו. וגם אני נתתי להם חקים לא טובים: אבותיכם איה הם: פרוע רשעים

תולדות אהרן וימרו בי. (נדרים לח): אני נתתי. ברכות כד מגלה לב (ערובין כא):

מצודת דוד

שהוצאתי אז יתחלל לעיניהם והם מצרים כי כן יאמרו מבלי יכולת ה' להביאם לארץ כנען אבדם וכלם במדבר: (טו) נשאתי ידי. בשבועה עליהם: לבלתי הביא וגו'. זה היה בעבור עון המרגלים כי אז נגזר עליהם שלא יבואו אל הארץ: (טז) אחרי גלוליהם. אחרי העכו"ם שעבדו במצרים: (יז) ותחס עיני. ר"ל אף כליה היו חייבים אבל עיני חסה עליהם מהיות משחית אותם ולכן לא כליתים במדבר: (יח) אל בניהם. הבנים של הדור שיצאו ממצרים הם הבאים אל הארץ: בחוקי אבותיכם. שבדאו מלבם אשר לא צוה ה': (יט) אני ה' אלהיכם. ולכן ישמעו אלי לכו בחוקותי ומשפטי שמרו בלבבכם ועשו אותם: (כ) והיו לאות. למען יהיו לאות: (כא) וימרו וגו'. הם הנצמדים לבעל פעור וקרח ועדתו: (כב) והשיבותי את ידי. השבתי ידי מלהכות בם: (כג) גם אני. ר"ל כמו שהם בגדו בי כן שלמתי גמול ונשבעתי להם במדבר להפיץ אותם בגולה כי בליל בכיית המרגלים שהיתה בט' באב הוקבעה הגולה ההיא בכיה לדורות בחורבן בית ראשון ובית שני כן אמרו רז"ל: (כד) יען וגו'. ר"ל אולם לא בעון זה בלבד היו החורבנות כ"א גם בעבור שלא עשו אז משפטי וכו': גלולי אבותם. הדברים התעובים ומאוסים כגלל של רעי: (כה) נתתי להם. מסרתים ביד העכו"ם לעשות עמהם חוקים לא טובים ומשפטים אשר לא ישיגו בעבורם את החיים כ"א הכליון והאבדון ועל הגזירות והשמדות שהיו בשעת חורבן הבית יאמר: (כו) ואטמא אותם. הרחקתים ממני כדבר טמא בעבור מתנותם וחוזר ומפרש במה

שהיו

לְמַעַן אֲשֶׁר יֵדְעוּ אֲשֶׁר אֲנִי יְהוָה׃ כז לָכֵן דַּבֵּר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל בֶּן־אָדָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עוֹד זֹאת גִּדְּפוּ אוֹתִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּמַעֲלָם בִּי מָעַל׃ כח וָאֲבִיאֵם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אוֹתָהּ לָהֶם וַיִּרְאוּ כָל־גִּבְעָה רָמָה וְכָל־עֵץ עָבֹת וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם אֶת־זִבְחֵיהֶם וַיִּתְּנוּ־שָׁם כַּעַס קָרְבָּנָם וַיָּשִׂימוּ שָׁם רֵיחַ נִיחוֹחֵיהֶם וַיַּסִּיכוּ שָׁם אֶת־נִסְכֵּיהֶם׃ כט וָאֹמַר אֲלֵהֶם מָה הַבָּמָה אֲשֶׁר־אַתֶּם הַבָּאִים שָׁם וַיִּקָּרֵא שְׁמָהּ בָּמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ל לָכֵן אֱמֹר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַבְּדֶרֶךְ אֲבוֹתֵיכֶם אַתֶּם נִטְמְאִים וְאַחֲרֵי שִׁקּוּצֵיהֶם אַתֶּם זֹנִים׃ לא וּבִשְׂאֵת מַתְּנוֹתֵיכֶם בְּהַעֲבִיר בְּנֵיכֶם בָּאֵשׁ אַתֶּם נִטְמְאִים לְכָל־גִּלּוּלֵיכֶם עַד־הַיּוֹם וַאֲנִי אִדָּרֵשׁ לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם׃ לב וְהָעֹלָה עַל־רוּחֲכֶם הָיוֹ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נִהְיֶה כַגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשָׁרֵת עֵץ וָאָבֶן׃ לג חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־לֹא בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם׃ לד וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפוֹצֹתֶם בָּם בְּיָד

ז'פסוקי' למען כל למען . י"ב · אבטע' בסיפ' · ה' · ו' כלים' · ל' · ל' · חס' בסיפר' · ל' · ה' · ל' · ד' ב' מ"ל וב' חסר · ט' חס' סוס · ה' חס' · ל' · י"א כלים' · מ"ל וה' מ"ל כלים' · נ'

פְּתַח וַלְדָא בְּדִיל דְאַצְדְנוּן בְּדִיל דְיִדְעוּן דִי אֲנָא יְיָ : כז בְּכֵן אִתְנַבֵּי לְבֵית יִשְׂרָאֵל בַּר אָדָם וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עוֹד דָא אַרְגִיזוּ קֳדָמַי אֲבָהָתְכוֹן בְּדְשַׁקַרוּ בְּמֵימְרִי שְׁקַר : כח וְאָעֵילְתִּינוּן לְאַרְעָא דְקַיֵמִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לְהוֹן וַחֲזוֹ כָּל רָמָא מְנַטְלָא וְכָל אִילַן עֲבוֹף וּנְכִיסוּ תַמָן יַת נִכְסֵיהוֹן וִיהָבוּ תַמָן אַרְגָזָא קוּרְבָּנֵיהוֹן וְשַׁוִיאוּ תַמָן פּוּלְחַן דִבְחֵיהוֹן וְנַסִיכוּ תַמָן יַת נִסְכֵּיהוֹן : כט וַאֲמָרֵית לְהוֹן מָא בָמְתָא דְאַתּוּן אָתָן לְאִשְׁתְּטָאָה תַמָן וְאִתְקְרֵי שְׁמַהּ בָּמְתָא עַד יוֹמָא הָדֵין : ל בְּכֵן אֱמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הַבְּאוֹרַח אֲבָהָתְכוֹן אַתּוּן מִסְתַּאֲבִין וּבָתַר שִׁקוּצֵיהוֹן אַתּוּן טָעַן : לא וּבְמִטַל מַתְּנָתֵיכוֹן בְּאַעֲבָרָא בְּנֵיכוֹן בְּנוּרָא אַתּוּן מִסְתַּאֲבִין לְכָל פּוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן עַד יוֹמָא דֵין וַאֲנָא אֶשְׁתְּאֵיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי בֵּית יִשְׂרָאֵל קַיָם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם אֶשְׁתְּאֵיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי : לב וּדְאַתּוּן מְהַרְהֲרִין וְדִסְלִיקַת עַל לִבְּכוֹן קֳדָמַי גַלְיָן דְאַתּוּן אָמְרִין נְהֵי כְּעַמְמַיָא כְּזַרְעֲיַת מְדִינָתָא לְשַׁמָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא : לג קַיָם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם לָא בְּיַד תַּקִיפָא וּבִדְרָעָא מְרוֹמָם וּבִרְגַז שְׁפִיךְ אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכוֹן : לד וְאַפֵּיק יַתְכוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָא וְאַכְנֵישׁ יַתְכוֹן מִן מְדִינָתָא דְאִתְבַּדַרְתּוּן בְּהוֹן בְּיַד תַּקִיפָא

רשי

אינה מטלטי התיבה : אשר ידעו' כשאביא עליהם הרעה: (כז) עוד' זאת הוסיפו לעשות כשהביאותי' אל הארץ : (כט) ויקרא שמה במה · לשון גנאי כלומר במה היא נחשבת: (ל) הבדרך אבותיכם וגו' · לשון תימה וכי כך הגון שבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואני אדרש לכם להטיב על שאלתכם : (לא) ובשאת מתנותיכם . ובלקיחת מתנותיכם שהיה לכם לתת לי ואתם לוקחים אותם ממני להעביר בכורותיכם לעבודת כוכבים : (לב) והעולה על רוחכם . שעולה על דעתכם : נהיה כגוים · נפרוק עולו מעל צוארנו מאחר שגלה מעליו : היו לא תהיה · כי כבר קבלתם עליכם מדעתכ' בימי יהושע כמו שנאמר (יהושע כד) ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל

חיו עתקו : וכל עץ ת' בקריאה וסימ' והערים יהרסו . והכיתם כל עיר מבצר . רנו שמים כי עשה ה' · ואביאם אל הארץ · ואמרת ליער הנגב : מתנותיכם ד' ב' מ"ל וב' חסר וסימ' מלבד שבתות ה' ומלבד־ואתם בית ישראל ענפיכם · ובשאת מתנתיכם בהעביר · מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת ה' · ב' קדמה מלאים : בגוים ג' בקריאה וסי' כגוים אשר ה' מאביד מפניכם כן . והעלה על רוחכם .

תולדות אהרן על רוחכם · סנהד' קה (יומא מח) : ביד חזקה . ראש השנה לב סנהדרין קה (ר"ס כ"ע) :

מצודת ציון

אשמם . מל' שממון : (כז) גדפו · ענין חרוף כמו אשר גדפו נערי המלך (מלכים ב יט) : במעלם . ענין פשע : (כח) עבות · מרוב' בענפים וקלועים אלה באלה : ניחוחיהם . מלשון נחת רוח : ויסיכו · ענין שפיכת היין להקרבה : (לא) ובשאת . ענין תשורה ודורון כמו משאת בנימין (בראשית מג) : (לב) רוחכם . ענין רצון ומחשבה

רדק

הם עשו הפך רצונו למען שאשימ' שממ' כי כבר הזהרתי' שאם יעברו על מצותי יהיו שממה והשממה היתה להם מיד סמוך לעונם : למען אשר ידעו אשר אני יי . וכמו שאמרתי כן עשיתי והענשתים על עונם ונפל מן העם ארבעה ועשרים אלף ואשמם מבנין הפעיל מפעלי הכפל דינו כשלומו אשימם : (כז) לכן · עוד הודיעם תועבות אבותם משבאו לארץ : (כח) ואביא' אל הארץ · ויתנו שם כעס קרבנם : שהיו מכעיסים אותי בקרבנ' שהיו מקריבי' לעכו"ם כמשפט הגוים אשר הורשתי מפניהם : (כט) ואומר אליהם מה הבמה · כשראיתי שהם מקריבים לעכו"ם בכל מקום ואני יחדתי להם מקום מיוחד לשמי והם עשו הפך מצותי בשני פנים בעשות להם במה בכל מקום ואפילו לשמי ועוד שהקריבו בהם לאלהים אחרים אמרתי להם מה הבמה מי נוה אתכם לעשות במה גבוה הלא צויתי אתכם מזבח אדמה תעשה לי אלא שאתם למדים ממעשי הגוים לעשות מזבח גבוה שנקרא במה לגבהותו או שהוא על הרים גבוהים כי לשון במה הוא לשון גובה כמו ירכיבהו על במותי ארץ אעלה על במותי עב ומתוך שלמדתם מהגוים לעשות במה כמותם למדתם מהם גם כן לעשות' בכל מקום ועוד לעבוד בהם לאלהים אחרים : אשר אתם הבאים שם . אמר כנגד העובדים בהם אתם הם הבאים שם לא שומרי מצותי שאינם באים אלא במקום המיוחד לי : ויקרא שמה במה עד היום הזה · כי לפרגל הלשון בהם נקרא אף הנעשה בשמי במה עד היום הזה כי נאמר בדברי שמואל הרמתה ונאמר בדבר שלמ' הבמה אשר בגבעון ונאמר רק הבמות לא סרו מהרגל מה שעשו אותם מתחלה לשם עכו"ם לא הניחו לעשותן אפילו בימי המלכים שהיו עושים הישר בעיני ה' היו עושים אותם לשמי : (ל) לכן אמור אל בית ישראל · על אותם שהיו עדיין בארץ ישראל אמר כמו שפירשנו אמר איך אדרש לכם ואתם עדיין ברשעתכם : ונטמאים · בשוא המ"ם כמו הנמצאים בשושן : (לא) ובשאת מתנותיכם · ענין הנטילה והתרומה : (לב) והעולה על רוחכם היו לא תהיה . המחשבה הרעה שעולה על רוחכם לא תהיה ולא תתקיים : על רוחכם . כמו על לבבכם כמו שתרגם יונתן כי הרוח שוכנת בלב : אשר אתם אומרים נהיה כגוים · אתם חושבי' לצאת מרשותי ושלא תהיו לי לעם שאתם רואי' העכו"ם מצליחים בעבודת כו"ם כמו שאמר אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרי' אות' להם אזבח שיעזרוני ולא כן הדבר כי העכו"ם אינני משגיח עליהם מפתי חות' אלא כמו הבהמו' אלא כשיש להם דבר על ישראל לפקוד עליהם עונם כשישראל עושי' רצוני אבל כשעוברי' על מצותי אגביר העכו"ם עליהם להצלחתם לא לטובתם אלא לרעת ישראל אבל הם בעצמם לא אשגי.. עליהם אלא אם כן יהיה חמס גדול כמו דור המבול וסדום ועמורה וכן מצאנו כדברי רז"ל שאני עכו"ם דלא מקפיד דינא עלייהו אבל ישראל שלקחתים מבית עבדים להיות לי לעם סגולה וגו' ואני אהיה להם לאלהים עיני תמיד עליהם לטובה ולרעה כמו שאמר בנבואת עמוס רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם ואם תרצו לצאת מעבודתי לא אתן לכם רשות בזה כי אף על פי שתהיו ימים רבים בגלות בין העכו"ם לא תשכחו מהיות גוי כי אפילו יצאו מועטים מהם מן הכלל כללם יהיה גוי לפני כל הימים ובחזקה אמלוך עליכם ואצרוף אתכם בהוציאי אתכם מן הגלות וברותי מכם המורדים והפושעים בי : (לג) חי אני . ובחמה שפוכה : לכלות הפושעים והמורדים : (לד) והוצאתי . אשר נפוצותם בם · כחולם הפ"א ויבא בשורק כמו ובחכמה

כי

מצודת דוד

שהיו מעבירים למולך כל פטר רחם הם הבכורות שפתחו רחם אמם : למען אשמם · ר"ל הריחוק ממני היה למען יהיו שממה ויהיה תועלת שוממותם למען אשר ידעו ויכירו אשר אני ה' האמיתי : (כז) עוד זאת . ר"ל גם בזאת במה שאתם חרפתם אותי חרפו אותי גם אבותיכם בעת מעלם בי : (כח) ואביאם . ר"ל והוא כשהבאתי אותם אל הארץ אשר נשבעתי לתת להם וכשראו כל גבעה רמה ונשאה וכו' היו זובחים שם לעכו"ם ושם נתנו קרבנם המכעיס אותי ושם שמו ריח קטורת הבאה לנחת רוח ושם נסכו היין : (כט) ואומר אליהם . ר"ל כשהיו נועדים ללכת להקריב לעכו"ם והיו אומרים נבוא אל הבמה אמרתי להם מה מעלת הבמה הזאת להקרא שם במה האם בעבור שאתם הם הבאים שם כאומר הלא אין לקרות למזבח בשם במה שהוא מל' עוממות וגבהות כ"א גם בעבור שבא שמה אש האלהי מן השמים ולא בעבור שתבואו אתם שם כי מה מעלה ורוממות יש בזה : ויקרא · עכ"ז לא שמעו אלי והיה נקרא בפיהם בשם במה עד היום הזה ולא חזרו בהם : (ל) הבדרך . וכי בעבור שאתם נטמאים ללכת בדרך אבותיכם ואחרי פסיליהם אתם זונים לעבדם כדרך אשה הזונה תחת בעלה : (לא) ובשאת . ובעבור תשורת מתנותיכם וחוזר ומפרש במה שאתם מעבירים בניכם באש לכל גלוליכם בזה אתם נטמאים עד היום : ואני : וכי בעבור זה אהיה נדרש לכם לקבל תפלתכם : חי אני . הריני נשבע חי אני אם אהיה נדרש לכם : (לב) והעולה . ועכ"ז הדבר העולה על מחשבותיכם לא תתקיים והוא מה שאתם אומרים הואיל והמקום שלח אותנו מעל פניו נהיה א"כ כעובדי גלולים לעבוד פסילי עץ ואבן כמותם ולא נהיה עוד באמת מושגחים ממנו אבל נהיה נעזבים למקרי הזמן ולמערכות השמים כמו העכו"ם : (ג) אם לא . הוא

ענין

חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה׃
לה וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־מִדְבַּר הָעַמִּים
וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתְּכֶם שָׁם פָּנִים אֶל־ ס'
פָּנִים׃ לו כַּאֲשֶׁר נִשְׁפַּטְתִּי אֶת־
אֲבוֹתֵיכֶם בְּמִדְבַּר אֶרֶץ מִצְרָיִם כֵּן
אִשָּׁפֵט אִתְּכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ ל'
לז וְהַעֲבַרְתִּי אֶתְכֶם תַּחַת הַשָּׁבֶט
וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם בְּמָסֹרֶת הַבְּרִית׃ ל'
לח וּבָרוֹתִי מִכֶּם הַמֹּרְדִים וְהַפּוֹשְׁעִים ל' . ב' ב' מ"ל
כִּי מֵאֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם אוֹצִיא אוֹתָם
וְאֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבוֹא י"ד סבירין לשון רבים
וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃ לט וְאַתֶּם
בֵּית־יִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה
אִישׁ גִּלּוּלָיו לְכוּ עֲבֹדוּ וְאַחַר אִם־ ל'
אֵינְכֶם שֹׁמְעִים אֵלָי וְאֶת־שֵׁם קָדְשִׁי ד'
לֹא תְחַלְּלוּ־עוֹד בְּמַתְּנוֹתֵיכֶם ב' מ"ל
וּבְגִלּוּלֵיכֶם׃ מ כִּי בְהַר־קָדְשִׁי בְּהַר ׀
מְרוֹם יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה שָׁם ב'
יַעַבְדֻנִי כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה בָּאָרֶץ
שָׁם אֶרְצֵם וְשָׁם אֶדְרוֹשׁ אֶת־ ל' ג' מ"ל בלישנא
תְּרוּמֹתֵיכֶם וְאֶת־רֵאשִׁית ב'
מַשְׂאוֹתֵיכֶם בְּכָל־קָדְשֵׁיכֶם׃ ל' ומ"ל
מא בְּרֵיחַ נִיחֹחַ אֶרְצֶה אֶתְכֶם ס'
בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי
אֶתְכֶם מִן־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפֹצֹתֶם ל' חסר
בָּם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָכֶם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם׃
מב וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהֹוָה בַּהֲבִיאִי

וּבִדְרָעָא מְרוֹמָם וּבִרְגַז שְׁפִיךְ׃ לה וְאָעֵיל יָתְכוֹן לְמַדְבַּר עַמְמַיָא וְאֶתְפְּרַע מִנְכוֹן תַּמָן אַפִּין בְּאַפִּין׃ לו כְּמָא דְאִתְפְּרָעִית מִן אֲבָהָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא אַרְעָא דְמִצְרָיִם כֵּן אֶתְפְּרַע מִנְכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ לז וַאֲנִיחַ עֲלֵיכוֹן גְּזֵירַת דִּינִי וְאָעֵיל יָתְכוֹן בְּמַסּוֹרֶת קְיָמָא׃ לח וְאַפְרֵישׁ מִנְכוֹן דִּי מְרַדוּ וְדִי שַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי מֵאַרְעָא תּוֹתָבוּתְהוֹן אַפֵּיק יָתְהוֹן וּלְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יֵעֲלוּן וְתֵידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ לט וְאַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים גְּבַר פּוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ אֱזִילוּ פְּלָחוּ וּבָתַר דְּתַבְתּוּן לְיָתֵיכוֹן צָבָן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְיַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי לָא תַחֲלוּן עוֹד בְּמַתְּנָתְכוֹן וּבְטַעֲוָתְכוֹן׃ מ אֲרֵי בְּטוּר קוּדְשִׁי בְּטוּר קוּדְשָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תַּמָן יִפְלְחוּן קֳדָמַי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְהוֹן בְּאַרְעָא תַּיָּא תַּמָן יִתְקַבֵּיל קוּרְבָּנֵיהוֹן בְּפִרְיַע וְתַמָן אֶתְבַּע יַת אַפְרָשׁוּתְכוֹן וְיַת רֵישׁ אַצְוָתְכוֹן בְּכָל קוּדְשֵׁיכוֹן׃ מא קוּרְבַּן לְרַעֲוָא יִתְקַבֵּל קוּרְבַּנְכוֹן בְּפִרְיַע כַּד אַפֵּיק יָתְכוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָא וַאֲכְנֵישׁ יָתְכוֹן מִן מְדִינָתָא דְאִתְבַּדַּרְתּוּן בְּהֶן וְאֶתְקַדַּשׁ בְּכוֹן לְעֵינֵי עַמְמַיָא׃ מב וְתֵידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד

רדק

כי גבורתי : (לה) והבאתי אתכם אל מדבר העמים . כשאוציאכם מן העמי' לא אביאכם אל אדמת ישראל עד שאשפוט אתכם במדבר העמים שם אקח משפטי מכם ואכלה המורדים והפושעים שאמצא בכם ואקח משפטי מכם במדבר במקום שאין שם אדם ולא עובר ושב כדי שלא יראו העמים ברעתכם וישמחו לכם וזהו שאמר ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כלומר ביני וביניכ' בייחוד בלא אמצעי וכן ודבר יי' אל משה פנים אל פנים בלא אמצעי וענין ונשפטתי אודיעכם מעשיכם הרעים שעברתם על תורתי בגלות ואקח נקמתי מכם שם במדבר : (לו) כאשר מבואר הוא : (לז) והעברתי אתכם תחת השבט . על דרך כל אשר יעבור תחת השבט כלומר כמו הצאן שהמונה אותם אוחז שבט בידו ומונה אות' אחד אחד והעשירי מוציא למעשר כן אמנ' אתכ' והחוט' יאבד וזה המנין על דרך משל וכן אמר ירמיה עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה אמר יי' ותירגם יונתן ואניח עליכון גזירת דיני ואעיל יתכון במסורת קימא : במסרת הברית . חסר האל"ף פ"א הפעל ומשפטו במאסורת והוא שם בשקל מחגורת שק ופירושו אאסור אתכם בברית שלא תצאו ממנה לעולם : (לח) וברותי . שרשו ברר רוצה לומר אברור מכם המורדים והפושעי' לכלות' במדבר : מארץ מגוריה' אוציא אות' : מארץ גלותם שלא אכלם בין אויביהם שלא ישמחו להם: לא יבוא . דרך כלל כמו לא יבואו ובמסרה י"ד סבורין לשון רבים : (לט) ואתם . לפי שדבר עד הנה על בניהם העתידים לצאת מהגלות שב להוכיח בפסוק זה הדור ההוא שהיו בירושלי' לפיכך אמר ואת': איש גלוליו לכו עבדו' הצווי הזה אינו דרך מצוה רצוני' כי אם דרך גזום כמו שמח בחור בילדותיך רוצה לומר שמח ותראה מה יקרך באחריתך או פירוש טוב הוא שתעבדו גלוליכם לבד ולא שתביאו לי מתנותיכם ותעבדו גלוליכם כי זה חלול ה' ופירוש ואחר אם אינכ' שומעי' אלי' וי"ו ואחר כוי"ו וישא אברהם את עיניו . ואם כענין אשר כמו עד אם דברתי דברי ויונתן תרגם ובתר דתבתון ליתיכון צבן לקבלא למימרי : (מ) כי בהר קדשי . עתה אינני רוצה במתנותיכם אבל כשיהיו ישראל בהר קדשי בשובם מהגלות שם ארצם : שם ארצה אותם על ידי קרבנותיהם ומעשיה' הטובים . ומה שאמר בהר מרו' ישראל לפי שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוה מכל הארצות: שם יעבדנו כל בית ישראל כלה בארץ . לפי שאמר למעלה וברותי מכם המורדי' והפושעי' כי אמר הנה כל בית ישראל כלה לפיכך אמר בארץ אותם שיזכו לשוב בארץ לא יחסר מהם אחד אלא כלם יעבדוני שם ואמר כל בית ישראל ואמר כלה כפל הענין לחזק וכן וכל שעריך כלם בשבי ילכו כל מלכי גוים כלם והדומים להם וחזוק הענין בזה הדבר לומר כי אע"פ כן במלחמת גוג ומגוג לא ימות מהם אחד ואף על פי שיהיו בצרה וי"ת בארץ בארעא חייא : ושם אדרוש . ארצה שיקריבו לפני כאילו אני דורש קרבנותיהם כי בהיות מעשיהם טובים יערבו לי זבחיהם ותרומותיהם : ואת ראשית מעשרותיכם : מה שתשאו ותרימו לי בראשית הבכורים והעיסה וי"ת וית ריש אצוותכון : (מא) בריח ניחח . ונקדשתי בכם לעיני הגוים . זה יהיה במלחמת גוג ומגוג כמו שאמר ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל : (מב) וידעת' : מבואר הוא

רשי

ישראל וכל הענין : (לה) מדבר העמים . הוא המדבר שהלכו בו ארבעים שנה וכן נבא (הושע ב) והולכתיה המדבר : (לז) תחת השבט . שתהיו כפופי' לי ולמוסרי : במסורת הברית . בברי' שמסרתי לכם : (לח) וברותי . לשון ברירה : מארץ מגוריהם . מארץ גלותם אוציא אותם ואמיתם במדבר : (לט) לכו עבודו . ואל תראו לאומות שאתם נקראים על שמי בבואכם אל הנביא לשאול לו תורה ומאחר שהוא אומר לכם דברי אינכם שומעים אלי כענין שנאמר (לקמן לג) והנך להם כשיר עגבים וגו' שומעים את דבריך ואינם עושים אותם : במתנותיכם ובגלוליכם . שאתם מפרישים הבכורות בשם בכורה כאשר צויתי אתכם ומשקרא שמי על הדבר אתם מקריבים אותם לעבודת כוכבים : (מ) משאותיכם . כמו משארותיכ' לשון

ויקטרו שם בכל במות פנים אל פנים ה' וסימ' כי ראיתי אלהים פנים ודבר ה' אל משה פנים אל . ולא קם נביא עוד בישראל כמשה . וירא גדעון כי מלאך ה' ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים : ובא י"ר סבירין יבאו לשון רבים וסימ' בסדר שמיני : ואת שם ד' בקריאה וסימ' ואת שם השני קרא אפרים . ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי . ואת שם קדשי לא תחללו . ואת שם קדשי אודיע בתוך : אדרוש ג' מ"ל בקריאה בליש' וסי' ושם אדרוש את תרומתיכם . ואתר כל ירוק ידרוש . כי בכם נדרוש לאלהיכם :

מצודת ציון

ומחשבה : (לה) ונשפטתי . ענין ויכוח : (לז) השבט . השרביט : במסורת . כמו במאסרת והוא מלשון מאסר וקשור : הברית . כריתות הברית : (לח) וברותי . מלשון ברור ונקיות כמו כבור ידי ישיב לי (ש"ב כב) : (לט) ואחר . ענינו כמו הואיל וכן אחרי הודיע אלהי' (בראשי' מא) : (מ) ארצם . מלשון רצון : ראשית . ענין מיטב כמו ראשית גבורתם (ירמיה מט) : משאותיכם . ענין תשורה ודורון כמו ארוחה ומשא' (שם מ) : (מא) נפוצותם . ענין פזור :
עלילותיכם

תולדות אהרן וברותי מכם . נדרים כ : איש גילוליו . קידושין מ :

מצודת דוד

ענין שבועה שנשבע לומר שבע"כ ימלוך עליהם : ביד חזקה . ר"ל שיכוף אותם בחמה שפוכה לעבוד את ה' : (לד) והוצאתי . כי אוציא אתכם מן העמים אשר נטמעו שם במחשבה הזאת : ביד חזקה . אכביד ידי עליהם ואשפוך עליהם חמתי בעת בלב העמים לגרשם ולהוציאם מארצם : (לה) אל מדבר העמים . ר"ל אל מקום שיהיה שממ' מבלי מצוא שם מי מן האומות שלא יראו במפלת הפושעים והמורדים : ונשפטתי . שם אתווכח עמכם פנים אל פנים להודיע סרחונכם : (לו) כאשר . כמו שהתווכחתי עם אבותיכם במדבר הסמוך לארץ מצרים כן אתווכח עמכם: (לז) והעברתי . אעביר אתכם אחד אחד כדרך מונה הצאן שמעבירים זה אחר זה תחת השבט כמ"ש כל אשר יעבור תחת השבט (ויקרא כ"ז) והוא על דרך משל : במסורת הברית . באסורי קשר הברית שלא תצאו עוד ממנה : (לח) וברותי . אברור מכם את המורדים בי לכלותם במדבר : מארץ מגוריהם . ממקום שהיו דרים בין העכו"ם : כי אני ה' . הנאמן במאמרו : (לט) לכו עבודו . ר"ל עבדו העכו"ם לבד בזבח ומנחה ולא תוסיפו לעבוד אותי : ואחר . ר"ל וזהו הואיל אם אינכם שומעים אלי מוסב לעבוד לעבודת עכו"ם לבד : במתנותיכם ובגלוליכם . ר"ל במה שאתם מתנדבים מתנות לבית ה' ובמה שאתם עובדים עבודת עכו"ם הנה עי"ז בא חלול ה' כי בע"כ תבוא הפורעניות בעבור עבודת הגילולים ויאמרו הבריות על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ומה חרי הלא המה מתנדבים מתנות לבית ה' ולכן מוטב לעבוד לעבודת כוכבים לבד שלא יהיה עוד חלול ה' בהבאת הפורעניות : (מ) כי בהר וגו' . אלא בהר קדשי וחוזר ומפרש בהר הרמה של ישראל הוא מקום המקדש שם יעבדוני כל בית ישראל כולה הבאים בארץ ר"ל הצדיקים המחזיקים בדת אלהים הבאים בארץ בימי המשיח : שם ארצם . שם אקבל קרבנותיהם ברצון ושם אדרוש לשאול את תרומותיכם ואת מיטב מתנותיכם הראוי לי בכל קדשיכם והם קדשי המזבח הניתון לאישים : (מא) בריח ניחוח . בעבור הבאת ריח הקטורת הבאה לנחת רוח אהיה מרוצה לכם וזה יהיה בזמן שאוציא אתכם מן העמים וכו' : ונקדשתי בכם . על ידכם אהיה מקודש לעיני העמים כי יראו שידי משלה לי : (מב) אני ה' . הנאמן במאמרו

לשון מזון כמו שארה כסותה ועונתה לא יגרע (שמות כא) וכן חברו מנחם : (מג) ונקוטותם. לשון קטטה לשון אחר כתרגומו ותידנקון וכן תרגם יונתן הנאנחים דמוני"ר בלע"ז : (ב) דרך תימנה . ארץ ישראל בדרומה של בבל : אל יער השדה . אל בית מקדשי שעתיד להיות כיער וכשדה לאחרים להלך בו שועלים : (ג) ונצרבו • לשון צרבת השחין (ויקרא יג) על שפתיו כאש צרבת (משלי טז) לשון כויה : כל פנים מנגב צפונה . כל האנשים שבדרומה של בבל שהוא בצפון ל' צרב רסרי"ר בלע"ז : (ה) ממשל משלים הוא . כשאני מתנבא להם בלשון משל וחידה כגון יער ואש אוכלת לח ויבש : (ו) ויהי דבר ה' אלי לאמר . הנבא להם נבואה מפורשת שאמרתי לך שים פניך דרך תימנה אני מפרש לך שים פניך אל ירושלים : (ז) והטף • והנבא וכן אל תטיפו (מיכה ב) ואל תטיף על בית ישחק (עמוס ז) : אל מקדשים . הוא יער השדה : מקדשים . שני חורבנים : (ח) צדיק ורשע . הוא

אל אדמת ה' וסימ' נמסר לעיל נשפ"א סימ' י"ב ׃ ג' מלין מן י"א אין וסי' ובעלילותיכ' הנשחתות' וכתועבותיהן עשים. והאחשדרפני' והפחות : לא תכבה ו' וסי' בריש סדר צו ובישעיה סימ' ל"ד : אמרי' לי ג' בליש' וסימ' הלא ממשל משלים • ישמו על עקב בשתם • שמחתי באמרים לי בית ה' נלך :

אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל אֶל־ ח'
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת
אוֹתָהּ לַאֲבוֹתֵיכֶם׃ מג וּזְכַרְתֶּם־שָׁם
אֶת־דַּרְכֵיכֶם וְאֵת כָּל־עֲלִילוֹתֵיכֶם
אֲשֶׁר נִטְמֵאתֶם בָּם וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם ל' וחס'
בְּכָל־רָעוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃
מד וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּעֲשׂוֹתִי
אִתְּכֶם לְמַעַן שְׁמִי לֹא כְדַרְכֵיכֶם
הָרָעִים וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הַנִּשְׁחָתוֹת ל'
בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

כא א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ דֶּרֶךְ
תֵּימָנָה וְהַטֵּף אֶל־דָּרוֹם וְהִנָּבֵא אֶל־ ב'. ג'. ד'
יַעַר הַשָּׂדֶה נֶגֶב׃ ג וְאָמַרְתָּ לְיַעַר ה' פסוקים כל וכל כל
הַנֶּגֶב שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה כֹּה־אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מַצִּית־בְּךָ ׀ אֵשׁ ל'
וְאָכְלָה בְךָ כָל־עֵץ־לַח וְכָל־עֵץ יָבֵשׁ ה'
לֹא־תִכְבֶּה לַהֶבֶת שַׁלְהֶבֶת וְנִצְרְבוּ־ ו': ל'
בָהּ כָּל־פָּנִים מִנֶּגֶב צָפוֹנָה׃ ד וְרָאוּ ל'
כָּל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה בִּעַרְתִּיהָ לֹא
תִּכְבֶּה׃ ה וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה ג' בליש' ל'
הֵמָּה אֹמְרִים לִי הֲלֹא מְמַשֵּׁל
מְשָׁלִים הוּא׃

ו וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
ז בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־יְרוּשָׁלִַם י"ג
וְהַטֵּף אֶל־מִקְדָּשִׁים וְהִנָּבֵא אֶל־ ב'. ל'. ח'
אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ ח וְאָמַרְתָּ לְאַדְמַת
יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי אֵלַיִךְ

אֱעֵיל יָתְכוֹן לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא דִי קַיֵמִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לַאֲבָהָתְכוֹן׃ מג וְתִדְכְּרוּן תַּמָן יַת אוֹרְחָתְכוֹן וְיַת כָּל עוֹבָדֵיכוֹן דְאִסְתָּאַבְתּוּן בְּהוֹן וְתִידַנְקוּן וּתְהוֹן חָזָן בְּכָל בִּישָׁתְכוֹן דַעֲבַדְתּוּן׃ מד וְתֵידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אַעֲבֵיד עִמְּכוֹן בְּדִיל שְׁמִי לָא כְאוֹרְחָתְכוֹן בִּישָׁתָא וּכְעוֹבָדֵיכוֹן מְחַבְּלַיָא בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה לְאוֹרַח דְרוֹמָא וְאַלֵיף עַל דְרוֹמָא וְאִתְנַבֵּי עַל חוּרְשָׁא דַחֲקַל דָרוֹמָא׃ ג וְתֵימַר לְחוּרְשָׁא דְדָרוֹמָא קַבֵּיל פִּתְגָמָא דַייָ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַדְלִיק בָּךְ אֶשָׁתָא וְתִקְטֵיל בָּךְ כָּל אִילַן רָטִיב וְכָל אִילַן יַבִּישׁ לָא תִטְפֵי לְשַׁלְהוֹבִיתָא דִמְשֵׁיצְיָא וְיִתְרַשְׁמוּן בָּהּ כָּל אַפַּיָא מִדָרוֹם לְצִפּוּנָא׃ ד וְיֶחֱזוּן כָּל בְּנֵי בִסְרָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ אַדְלֵיקְתַּהּ לָא תִטְפֵי׃ ה וַאֲמָרֵית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא אִינוּן אָמְרִין לִי הֲלָא מַמְתֵּיל מַתְלִין הוּא׃ ו וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ז בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל יְרוּשְׁלֵם וְאַלֵיף עַל מַקְדְשִׁין וְאִתְנַבֵּי עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ ח וְתֵימַר לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא שָׁלַח

הוא : (מג) ונזכרת' • ונקטתם בפניכם • ענין כריתה כמו אשר יקוט כסלו ופירוש תהיו נכרתים בעיניכם כלומר תתעבו בעיניכם כשתזכרו רעותיכם שתהיו ראויים להכרת מן העולם ויונתן תרגם ותידנקון ותהון חזן בכל בישתכון דעבדתון : (מד) וידעתם . מבואר הוא : ויהי דבר ה' .(ב) בן אדם שים פניך דרך תימנה . הנביא היה בבבל ואמר לו האל שיפנה דרך דרום והיא ירושלם שהיא דרומה של בבל כי בבל היא צפונית לירושלם כמו שאמר מצפון תפתח הרעה אם כן ירושלם היא דרומה של בבל : והטף אל דרום . ענין דבור וכן אל תטיפו יטיפון : והנבא אל יער השדה נגב . קרא ירושלם יער השדה דרך משל כמו היער שיש בו עצים טובים ורעים כן בירושלם צדיקים ורשעים ונספו הצדיקים שהיו מעטים בעון הרשעים שהיו רבים נספו בכללם כמו שאמר כי עד צדק ישוב משפט וכן אמר המלאך ללוט פן תספה בעון העיר. ותירגם יונתן שים פניך קביל נבואה ותרגם והטף ואליף ואמר תימנה דרום נגב כפל הענין במלות שונות לחזק כמנהג הנבואות בכל מקום : (ג) ואמרת • הנני מצית בך אש' ענין הדלקה והבערה כמו ויצת אש בציון : כל עץ לח וכל עץ יבש • משל כמו שפירשנו לצדיקים ולרשעים ויונתן תירגם הא אנא מגרי בך עממא דתקיף כאישתא ויקטול בך כל גבר עתיר וכל גבר מסכנא ימנע בשלהוביתא דמשי' ובמקצת נוסחאו' הא אנא מדליק בך אשתא ותקטיל בך כל אילן רטב וכל אילן יביש לא תטפי לשלהוביתא דמשיציא : לא תכבה להבת שלהבת • כפל הענין במלות שונות לחזק הדבר כי להבת כמו שלהבת כלומר האש לא תכבה כי בכל עת תעלה להבת עד שיכלו כלם בין גלות ובין חרב : ונצרבו בה כל פנים . מן צרבת השחין היא ועל שפתיו כאש צרב' ענין שריפ' ופירושו אותם שלא ימותו ישרפו פניה' מבשת וכלימה בגלותם : מנגב צפונ' • מנגב שהיא ירושלם לצפון שהיא בבל ופירוש כל פנים כל פני הגולים ויש לפרש כל פנים על שאר האומות והוא כמו שאמר למטה תצא חרבי מתערה אל כל בשר ופירוש מנגב צפונה כמו מנגב לצפון כמו שלקו ישראל מנגב צפונה כן ילקו שאר האומות ויגלו כמותם : (ד) וראו כל בשר • בערתיה לא תכבה • תירגם יונתן נוסחא אחת ארי אנא ה' אתייאכון ולא אתמנעון ובנוסח' אחרת ארי אנא ה' אדליקת' לא תטפי ופירושו וראו כל הכל יכירו כי מאתי הרעה הבאה לירושלם וכן אמר רב טבחים לירמיהו ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה הדבר הזה : (ה) ואמר אהה ה' אלהים • איך תשלחני אליהם לדבר דרך משל והנה המה אומרים לי כשאני אומר להם הנבואות דרך משל כמו הנבואות שקדמו כנבואת הנשר הגדול ונבואת אמך כגפן בדמך וכן השאר אומרים בעבורי : הלא ממשל משלים הוא • מדבר משלים הוא ואינו אומר על פי הנבואה אלא להראות עצמו כי הוא יודע למשול משל לפיכך שנה אליו הדבר בענין זה מבואר בלא משל : (ז) ואמר לו שים פניך אל ירושלם במקום דרך תימנה. והטף אל מקדשים במקום והטף אל דרום • והנבא אל אדמת ישראל במקום והנבא אל יער השדה נגב • ואמרת לאדמת ישראל במקום ואמרת ליער הנגב • והוצאתי חרבי מתערה במקום הנני מצית בך אש • והכרתי ממך צדיק ורשע במקום ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש : ויהי דבר ה' • בן אדם • והטף אל מקדשים • אמר לשון רבים כי בית המקדש ג' בתים אולם היכל ודביר לבד העזרות או אמר מקדשים רמז לחרבן בית ראשון ולחרבן בית שני : (ח) ואמרת' מתערה. הוא תיק החרב ותירגם יונתן מנדנא והוא כמו בעברי

ויבא

מצודת ציון

(מג) עלילותיכ'. מעשיכם: ונקוטותם. ענין כריתה כמו ונקוטו בפניכ' (לעיל ו) : (ב) והטף : הוא מל' נטיפה והזלה ומושאל בענין הדבור כמו אל תטיפו יטיפון (מיכה ב) : (ג) מצית • ענין הבערה כמו ותצת בסבכי היער (ישעיה ט) : ואכלה . ושרפה : לח . מל' לחות ורטיבות: תכבה• מל' כבוי: להבת שלהבת : עניינם אחד ובא הכפל לחזק : ונצרבו • ענין שריפ' כמו כאש צרבת (משלי טז) : (ד) כל בשר . כל אדם : (ה) אהה . ענין לשון צעקת יללה : (ח) מתערה . הוא תיק החרב וכן וישלפו מתערה (ש"א י"ז) :

ורפו

מצודת דוד

במאמרו : בהביאי וגו' • ר"ל אז תדעו שאני ה' : אשר נשאתי וגו' . להשבע על הדבר : (מג) וזכרתם שם . בארץ ההיא : ונקוטותם בפניכם • תכרתו בעיני עצמכם ר"ל אתם תשפטו הכריתה על עצמיכם בעבור הרעות אשר עשיתם : (מד) כי אני ה' : הנאמן במאמרו : למען שמי . למען כבוד שמי : לא כדרכיכם • לא כגמול דרכיכם אשר המה רעים ונשחתים : **כא** (ב) שים פניך • החזר פניך בדרך דרום כי הנביא היה בבבל מצפון ירושלים ואמר לו להחזיר פניו מול ירושלים שהיא מדרומה : והטף . דבר נגד ירושלים שהיא בדרומה : אל יער השדה נגב • על ירושלים יאמר והמשילה ליער השדה על כי שיש בה אנשים רבים מתחלפים במעלה כדרך היער שיש בו עצים רבים מתחלפים בקומה ובחשיבות וכפל הדבר במ"ש כדרך הנבואה : (ג) הנני מצית • הנה אני הוא המבעיר בך האש והיא תשרוף בך כל עץ לח וכל עץ יבש ולא תכבה להבת האש וכל פני הבריות היושבים בפאת הנגב מול צפון יהיו נשרפים בלהבת האש ר"ל גם הצדיקים יכלו עם הרשעים כמו שהעץ הלח נשרף בצירוף עץ היבש והאויב יאבד כל עובדי כוכבים היושבים מנגב לבבל העומדת בצפון העולם : (ד) וראו כל בשר : בעבור חוזק התבערה ידעו כולם שמה' נעשה ולא במקרה ולכן לא תכבה עד תשרוף הכל : (ה) המה • בני עמי אומרים עלי הלא הוא מדבר במשל ונוכל א"כ להפך המשל • לפי דעתינו ולטובה : (ז) אל ירושלים . כאומר ע"כ אדבר עמך נבואה ברורה כמות שהיא : אל מקדשים • יאמר על האולם

וההיכל

ד' וְהוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ וְהִכְרַתִּי
ס' מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע: ט יַעַן אֲשֶׁר־
כ' . כ' בטעם הִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע לָכֵן תֵּצֵא
ד' חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ אֶל־כָּל־בָּשָׂר מִנֶּגֶב
צָפוֹן: י וְיָדְעוּ כָּל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה
הוֹצֵאתִי חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ לֹא תָשׁוּב
כ"ד בסיפרא עוֹד: יא וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֵאָנַח
ג' בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם וּבִמְרִירוּת תֵּאָנַח
כ"ד לְעֵינֵיהֶם: יב וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ
ל' עַל־מָה אַתָּה נֶאֱנָח וְאָמַרְתָּ אֶל־
כ' שְׁמוּעָה כִי־בָאָה וְנָמֵס כָּל־לֵב וְרָפוּ
ל' י' ל' כָל־יָדַיִם וְכִהֲתָה כָל־רוּחַ וְכָל־
כ' בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מַּיִם הִנֵּה בָאָה
כ' . ק"ל ד' וְנִהְיָתָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה:
יג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: יד בֶּן־
אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר יְהוָה
ג' אֱמֹר חֶרֶב חֶרֶב הוּחַדָּה וְגַם־מְרוּטָה:
ג' ס"פ וגם חסר טו לְמַעַן טְבֹחַ טֶבַח הוּחַדָּה לְמַעַן
כ' הֱיֵה־לָהּ בָרָק מֹרָטָּה אוֹ נָשִׂישׂ שֵׁבֶט
כ' בְּנִי מֹאֶסֶת כָּל־עֵץ: טז וַיִּתֵּן אֹתָהּ
ג' לְמָרְטָה לְתָפְשׂ בַּכָּף הִיא הוּחַדָּה
כ' חֶרֶב וְהִיא מֹרָטָּה לָתֵת אוֹתָהּ בְּיַד־
ג' ומ"ל ב' הוֹרֵג: יז זְעַק וְהֵילֵל בֶּן־אָדָם כִּי־
הִיא הָיְתָה בְעַמִּי הִיא בְּכָל־נְשִׂיאֵי

רוגזי עלך ואפיק חרבי מלדנה
ואגלי מניך זכאך בדיל
לשיצאה חיבך: ט חלף דאגלי
מניך זכאך בדיל לשיצאה
חיבך בכן תפוק חרבי מלדנה
על כל בסרא מדרום לצפונא:
י וידעון כל בני בסרא ארי
אנא יי אפקית חרבי מלדנה
לא תתוב עוד: יא ואת בר
אדם אתאנח בזיע חרצין
ובמרר תתאנח לעיניהון:
יב ויהי ארי ימרון לך על מה
את מתאנח ותימר על
בסורתא ארי אתיא ויתמסי
כל לב ויתרשלן כל ידין
ותעמי כל רוח וכל רכוביא
יתאשדן מיא הא אתיא
ותתקים אמר יי אלהים:
יג והוה פתגם נבואה מן
קדם יי עמי למימר: יד בר
אדם אתנבי ותימר כדנן אמר
יי אלהים אמר חרבא דמלכא
דבבל תקטול וחרבא דבני
עמון תתני ותשיצי: טו בדיל
למקטל קטול אשתליפת בדיל
למעבד פורענות אשתנינת
על דחדיאו שבטא דבית
יהודה ובנימין לשבטי ישראל
כד גלו על דפלחו לטעותא
ותבו אינון למטעי בתר צלמי
אעיא: טז ויהב פורענותהון
לאתמסרא ביד מלכא דבבל היא מחת חרבא תהי פורענותהון למימסר יתהון ביד קטולין: יז צוח
ואיליל בר אדם ארי היא הות בעמי היא וכל רברבי ישראל

הוא הלא והיבש : (ט) יען אשר הכרתי ממך . וידעתי כי ישמחו העובדי כוכבים לאידכם אקצוף עליהם ואגרה את נבוכדנצר בכולם וזהו שכתבתי ונצרבו בה כל פנים הדרומים : (יד) חרב חרב · שתי חרבות חרב מלך בבל לראשונה ואח"כ חרב בני עמון ביד ישמעאל בן נתניה שיהרוג את גדליה ואת הנאספים אליו מאחרית החרב כמו שמפורש (בירמיה מא) : מרוטה . פירסיא"ה בלע"ז מנחם חברו לשון שליפה וכן ויתן אותה למורטה וכן כולם : (טו) היה לה ברק . להיות לה ברק זהורית פלונדור"ש בלע"ז : או נשיש . לשון תמיה הוא שמא יש לנו לשמוח עוד : שבט בני מואסת כל עץ · שבט שאני מכה בה את בני ליסרו קשה מכל השבטים ומואסת היא מכת כל מטה וכל עץ כי אינם אצלה לכלום : (טז) ויתן אותה · את השבט למרטה לתפש בכף · לצחצחה שתהא נוחה והגונה לתופשה בכף : היא הוחדה חרב · היא השבט חרב חדה ומרוטה היא לתת אותה ביד נבוכדנצר להרוג בה : (יז) והילל . לשון יללה : כי היא . החרב תהיה בעמי ובכל נשיאהם ושריהם : מגורי אל חרב . קבוצות שמיה באים לחרב היו כביכול עמי

ק

ויפה חרבו אל נדנה וכן בארמית אתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנה בחלוף נו"ן בלמ"ד כמו נשכה ולשכה : והכרתי ממך צדיק ורשע · כמו שכתבנו למעל' כי הצדיקי' נספים בעון הרשעי' וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים ורב סעדיה פירש צדיק לבעל ורשע לבעל כי מי שעובדו תמיד ובכל לב נקרא אצלם צדיק ומי שאינו עובדו תמיד נקרא אצלם רשע ושניהם רשעים אצל הב"ה וכן מדבר עם יעקב מטוב ועד רע . טוב היה אצל לבן אם היה גוזל מיעקב רכושו ולא היה הורגו ורע אם היה הורגו ושניה' רעים אצל יעקב ותירגם יונתן ואגלי מינך זכאך בדיל לשיצאה חייבך : (ט) יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע · בעבור שעשיתי נקמה גדולה בך ושמחו עליכם אויביכם ועזרו לי לרעה יותר מדאי לכן ילקו כולם כמו שלקיתם אתם וזהו שאמר לכן תצא חרבי מתערה : אל כל בשר · אל כמו על וכמוהו רבים ובאמרו כל בשר רוצה לומר האומות שהתנבאו עליהם הנביאים : מנגב צפון · כמו שפירשנו למעלה אמר כמו שתכרו' חרבי אתכ' מנגב לצפון שתגלו אתם משם ונכרתם בחרב מלך צפון כן ילקו שאר האומות על ידו והוא ילקה אחר כך על ידי מדי ופרס : (י) וידעו. לא תשוב עוד · לא תשוב אל תערה עד אשר תכרות האומות הנזכרות בדברי הנביאים . (יא) ואתה. האנח בשברון מתנים · כי כל הנאנח על צרה גדולה הוא כאילו נשברו מתניו ויפול מכובד האנחה : ובמרירות · רוצה לומר ובמרירות לב תאנח לעיניהם כדי שישאלו אותך על מה אתה נאנח : (יב) והיה . אל שמועה · כמו על וכמוהו רבים ואמר שמועה כי הם היו בבבל ותבא להם זאת השמועה מירושלם : וכהתה כל רוח · הקצר וכן רוח כהה כי כהה לשון קצור ועצור וקמוץ : תלכנה מים · תלכנה כמו מים שינועו ויזועו מרוב בהלה : הנה באה ונהיית' · הנה בקרוב השמועה הרעה באה לכם וכן תהיה שמו שתשמעו: ויהי·(יד) בן אדם·אמר חרב חרב הוחדה וגם מרוטה · אמור להם כי זאת החרב הנזכר' שאמרתי והוצאתי חרבי מתערה הוחדה לכרות היטב ומהר וגם מרוטה שעבר' החלודה מעל פניה כדי שתבריק ותפחיד בני אדם במראה ופירש בפסוק הבא אחריו למען טבוח טבח וכפל חרב חרב כדרך הנוהים והכואבים שכופלים דבריהם כמו מעי מעי ראשי ראשי ויונתן תרג' חרבא דמלכא דבבל תקטול וחרבא דבני עמון תיתני ותשיצי פירוש חרב בני עמון חרב ישמעאל כי בעלים מלך בני עמון שלחו : מרוטה · ענין המריטה העברת החלודה יפה עד שתבריק כמו נחשת ממורט : (טו) למען טבוח טבח · בא שם הפעול עם הפעול לחזק הפעולה וכן למען בלע קצף ה' על אבותיכם קצף ומעלה מעל בה' ויצם דוד צום והדומי' להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : למען היה לה ברק · היה מקור כמו היות וכן שבע ימין וראה : מרטה . משלא נזכר שם פועלו ודגש הטי"ת לתפארת הקריאה לחזק קריאת הטי"ת כי כן דרך העברי ובמקומות רבים נמצא כמו זה במקרא כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : או נשיש שבט בני מואסת כל עץ · או שמא תאמרו ששים ונשמח לזאת החרב כי לא יצאה לנו אלא לאויבינו לא נוכל לשמוח לה כי לכרות שבט בני יצאה ומואסת כל עץ לכרות עתה אלא שבט בני זהו ישראל וי"ת הפסוק כן בדיל למקטל קטול אישתליפת וגו' : (טז) ויתן אותה למרטה · מקור בתוספת ה"א כמו לקרבה אל המלאכה כי הה"א רפה ר"ל האל יתברך שהוציאה מתערה נתנה למורט : לתפוש בכף · שיתפוש אותה ההורג בכף אחר שימרטו אותה וכפל הענין עוד ואמר היא הוחדה חרב והיא מורטה לתת אותה ביד הורג · מרטה גם זה בדגש הטי"ת : היא הוחדה חרב . כמו הפוך היא חרב הוחדה וכן כל רבים עמים כמו כל עמים רבים רבות עתים כמו עתים רבות והדומים להם : (יז) זעק והילל בן אדם . כי היא היתה בעמי כאומר זאת

מתערה ד' בקריאה וסימן וישלפה מתערה הנני אליך · והוצאתי חרבי מתערה· ודבתריה ותצא חרבי מתערה · ודבתריה והוצאתי חרבי מתערה : ונמס ב' וסימ' וכל המלאכה נמבזה ונמס · אל שמועה כי באה ונמס : הוחדה ג' וסימ' חרב חרב הוחדה וגם מרוטה· ודבתריה למען טבוח טבח הוחדה . ודבתריה לתפש בכף היא הוחדה : תלתיהון בחד

תולדות אהרן והכרתי ממך · ב"ק
ס ע"ג ד : כא:ה ·
ברכות נח כתובות סב : זעק והילל :
יומא ט :

מצודת ציון

(יב) ורפו · מלשון רפיון ויאמר אל הנבהל ומתייאש : וכהתה . ענין עכירות וחושך כמו כהה הנגע (ויקרא יג) : ונהיתה . מל' היה : (יד) הוחדה · מל' חדידה ושנון : מרוטה · ענין לטוש וצחצוח כמו נחושת ממורט (מלכים א ז) : (טו) ברק · להט וזוהר כמו וברק חנית (נחום ג) : שבט · שרביט : (טז) לתפוש · ענין אחיזה : בכף · בכף היד : היא הוחדה חרב · כמו הסך היא חרב הוחדה וכן כל רבים עמים (תהלים פט) : (יז) והילל · מל' יללה : מגורי · ענין קבוץ ואסיפה כמו אוגר בקיץ (משלי י)

מצודת דוד

והיכל ובית קדש הקדשים : (ח) הנני אליך · הנה אני אלחם עמך : (ט) יען · בעבור שאכרות ממך צדיק ורשע ועשיתי בך נקמה גדולה ושמחו עליכם אויביכם ועזרו לרעה לכן ילקו גם כל העובדי כוכבים היושבים מנגב בבל העומדת בצפון : (י) כי אני ה' הוצאתי . ולא באה במקרה : לא תשוב עוד. עד הכרית כל בשר היושבים מנגב בבל וכאומר מעתה אם היתה באה במקרה כי המקרה לא תתמיד כ"כ :

(יא) האנח · עשה אנחה כאדם המצטער : בשברון מתנים . ר"ל אנחה גדולה וכאלו נשברו המתנים ונפלו מכובד האנחה : ובמרירות · ר"ל במרירות לב תאנח לעיני ישראל : (יב) אל שמועה · בעבור השמועה הבאה אלינו מירושלי' מחורבנה ולכן נמס כל הלבבו' ורפו ידי האנשי' ורוח כל אדם כהתה והושפל' ברכי כל האנשי' ינוטו מרתת הבהלה כמו המים שנוטים ואינם נחים : הנה באה · ר"ל הנה היא קרובה כאלו כבר באה ונהיתה : (יד) חרב חרב · על חרב נ"נ יאמר וכפל המלה כדרך המקונן וכן מעי מעי (ירמיה ד) : גם מרוטה . לפה אותה להסיר החלודה : (טו) למען טבוח וכו' · החדוד היה למען תהי' חריפ' לטבוח בה והמריט' היתה למען יהיה לה ברק לבהיל האנשים : או נשים · או שמא תאמרו נשים על החרב ההיא כי לא עלינו תבוא כ"א על אויבינו : שבט בני · כאומר לא כן הוא אך דעו שהחרב תבוא לכרות שבט בני ר"ל אוכלסי ישראל והוא מקרא קצר : מואסת כל עץ · עתה תמאס כל עץ ולא תכרות אותם ר"ל לא תלך עתה על העובדי כוכבים להכריתם ולפי שהמשיל את ירושלים ליער אמר לשון שבט וכינה גם העובדי כוכבים בשם עץ : (טז) ויתן אותה למרטה · המושל נתן את החרב לצחצח אותה למען תהיה ראויה לאחוז ביד : היא הוחדה

יִשְׂרָאֵל מְגוּרֵי אֶל־חֶרֶב הָיוּ אֶת־עַמִּי ל' כתרי ליש'
לָכֵן סְפֹק אֶל־יָרֵךְ׃ יח כִּי בֹחַן וּמָה
אִם־גַּם־שֵׁבֶט מֹאֶסֶת לֹא יִהְיֶה נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ יט וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא
וְהַךְ כַּף אֶל־כָּף וְתִכָּפֵל חֶרֶב
שְׁלִישִׁתָה חֶרֶב חֲלָלִים הִיא וְחֶרֶב
חָלָל הַגָּדוֹל הַחֹדֶרֶת לָהֶם׃ כ לְמַעַן
לָמוּג לֵב וְהַרְבֵּה הַמִּכְשֹׁלִים עַל כָּל־
שַׁעֲרֵיהֶם נָתַתִּי אִבְחַת־חָרֶב אָח
עֲשׂוּיָה לְבָרָק מְעֻטָּה לְטָבַח׃
כא הִתְאַחֲדִי הֵימִנִי הָשִׂימִי הַשְׂמִילִי ל' : ל' וכ' חס' בליש'

קְטוֹלֵי חַרְבָּא אִתְכְּנִשׁוּ וְאָתוּ
עַל עַמִּי מִסְחוֹר סְחוֹר בְּכֵן
טְפַח עַל יַרְכָּא׃ יח אֲרֵי
אִתְנַבִּיאוּ עֲלֵיהוֹן נְבִיָּא וְלָא
תָבוּ וּמָה יְהֵי בְסוֹפֵיהוֹן אֲמַר
וְאַף שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה ל'
וּבִנְיָמִין מִגְלָא יִגְלוּן וּבְעוֹבָדֵיהוֹן ל' וכ"כ
בִּישַׁיָּא לָא יִתְקַיְּמוּן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים׃ יט וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי ל' ז ל'
וּטְפַח יַד עַל יַד וְתִתְכְּפֵיל ל'
חַרְבָּא תְּלִיתָא חֲרַב קָטוֹלִין ב' עמו פדות
הִיא חֲרַב פּוּרְעָנוּת קְטוֹלָא
רַבָּא דְמִזִיעָא לְהוֹן׃ כ בְּדִיל ל'
לְמִתְבַּר לִבְּהוֹן וּלְאַסְגָּאָה
מַתְקַלְהוֹן עַל כָּל קִרְוֵיהוֹן מַנֵיתִי
קָטְלֵי חַרְבָּא וַי חַרְבָּא אִשְׁתְּלִיפַת לְמִקְטַל אִשְׁתְּנִינַת לְשֵׁיצָאָה׃ כא אִשְׁתְּלִיפִי וּקְטִילִי
מִדָּרוֹמָא וְשֵׁיצִי מִן צִפּוּנָא לְאָן אַפָּךְ

ענינא דא בתר דא : מגורי ב' בתרי ליש' וסימ' בארץ מגורי אביו · מגורי אל חרב היו : שלישת' ג' כתיב כן בלישנא וסי' ונסכיהם חצי ההין . ויוסף ה' קרא שמואל . ותפל חרב שלישתה : והרבה ב' וסי' למוג לב והרבה המכשלים . והרבה עמו פדות והוא יפדה · ואינון מן זוגין מן ב"ב דמשמשין ו"ה בריש תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא בערך ה' :

רשי

כן ת"י מגורי לשון אוגר בקיץ בן משכיל (משלי י) אגרה בקציר (משלי ו) נכרסו ממגורות (יואל א) העוד הזרע במגורה (חגי ב) ומנחם חברו לשון יראה כמו ויגר מואב (במדבר כב) : לכן ספוק אל ירך · לנהי ולקינה : (יח) כי בוחן . כי בוחן רב בצרות שאר פורעניות הרבה נבחנו בהן שפוט ודבר ורעב וחיה : ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה . ומה תהי עוד על בני אם גם שבט מואסת זו תבא עליו עם שאר הבחן : לא יהיה . עוד בני בעולם וכן ת"י לא יתקיימון אבל שאר המקרא לא תרגם כך וכן נראה בעיני ושמעתי בו לשונות רבים וראיתי בספרי פתרונו' ולא נתיישבו לי והפייט יסד בחנוכה (בשבת ראשונה ביוצר) המואסת כל עץ הדקיר המזגה מסייעני שקרא את החרב מואסת כל עץ ויונתן כן תרגם או נשיש וגו' על דחדיאו שבטיא דבית יהודה ובנימין לשבטי דישראל כד גלו על דפלחו לטעוותא ותבו אינון למטעי בתר צלמי אעיא אף הוא מפרש או נשיש לשון תמיהא : כי בוחן ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה . הרי איתנביאו עליהון נבייא ולא תבו כלומר כבר הדבר בחון שלא ישובו ומה יהא בסופיהון אם גם שבט מואסת לא יהיה אמר ואף שבטיא דבית יהודה ובנימין מגלא יגלון ובעובדיהון בישיא לא יתקיימון מלכות שבט שהיתה מואסת בחבירתה ומלעגת עליהם ועל הרעה הבאה עליהם אף היא לא תהיה ולא תקום . עוד אפרשנו לשון אחר או נשיש וגומר או שמח נשיש כי תאמר אלי שבט בני מואסת כל עץ מלכי יהודה מואסי עבודת כוכבים הם כמו שמצינו באביה שאמר : (דברי הימים ב יג) ועמכם עגלי הזהב ואסא ויהושפט וחזקיה ויאשיהו שבערו כל עבודת כוכבים שבעולם שתחת ידם ואף אלו ישובו בתשובה : זעק והילל · ואל תשיש על זאת כי היא תהיה בעמי ולמה כי בוחן כבר בוחן הדבר לפני שלא ישובו תשובה הוגנת : ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה . ומה אמתין עוד אפילו אם באו לשוב ולמאוס בעבודת כוכבים לא יתקיים הדבר בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם והוא שאמר לירמיה אם ישוב לא ישוב : (יט) הנבא והך כף אל כף : כדרך הסופדים ומה היא הנבואה : ותכפל חרב שלישתה · אני אמרתי חרב חרב חרבו של נבוכדנצר להחריב ירושלים וחרב בני עמון בגדליה עוד יש חרב של שלישית כפולה כי שתיהן הללו חרב חללים תהיה ושיא חרב החלל הגדול המפלת חללי' רבים : החודרת להם . בכל אשר תלאו תרדוף אתכם בחדרי חדרים הרי יוחנן בן קרח ושרי החיילים ילכו למצרים שם תשיגם חרב וכן בכל המקומות אשר ימלטו מהם אל ערים בצורות כמו שאמור בענין על כל שעריהם נתתי אבחת חרב : (כ) למוג · לשון הנעה לשון אחר לשון דבר נמס : והרבה המכשולים · והרבות המכשולים וכן כל הרבה שבמקרא לשון הרבות הוא לשון פעול : אבחת חרב : יש פותרין טבחת טי"ת תחת אל"ף בא"ט ב"ח ויש פותרין כמו אבעת לשון בעתה ולא יתכן כי התיו באבחת אינה יסוד ולא באה אלא לסמיכה והתיו בבעתה מן היסוד ואני אומר אבחת חרב השמעת קול הרוגי חרב לשון נביחה גלאפ"י שמינ"ט בלע"ז כי נו"ן בנבחה יסוד נופל הוא כמו נו"ן בנשיכה ותבא אל"ף במקומה כמו (איוב יג) אחוותי באזניכם אסוך שמן (מלכים ב יד) ומנחם פירש כמו אימת חרב ואין לו דמיון אלא פתרונו לפי עניינו : אח עשויה לברק · אוי ואה כי עשויה היא ללהט מרוטה ומוברקת : מעטה לטבח . ועטויה בשמלה עד תתפש בכף לטבח ביום המלחמ' ויש פותרין מעטה על ל' מיעוט שמתמעטת כשמשננין אותה וטעות הוא בידם כי חסרון הוי"ו ודגשות הטי"ת יורה עליה כי אין המ"ם שורש בתיבה כמ"ם של מעונה ומשוגה ומעוט' ומעולפת ספירי' (שיר ה) ומנחם חבר מעטה לשון מחשבה כמו (דניאל ב) התיב עיטא וטעם אבל דונש פתר אותו כמו עוטה אור כשלמ' (תהלים קד) : (כא) התאחדי : אל מקום אחד או לימין או לשמאל : מועדות . מזומנות :
וגם

רדק

הזאת תהיה בעמי לכן זעק והילל בן אדם לא שתשיש כמו שאמר או נשיש : היא בכל נשיאי ישראל · כי יאשיהו מת בחרב וכן יהויקים ובני צדקיהו שנשחטו לעיניו וכן אותם שגלו בעבור החרב שעברה עליהם גלו : מגורי אל חרב היו את עמי · מענין ויגר מואב ענין פחד ויראה פחדי חרב היו עמי קודם שבאה עליהם החרב כמו שאמר חרב יראתם וחרב אביא עליכם ובאה מלת מגרי בסמוך על מלת אל כמו שבא הסמיכות על מלת עליו על מלת את כמו והולכי על דרך שיחו ומשום את רצין וי"ת כן גות ואיליל וגו' : לכן . שהחרב הזאת היא בעמי ובכל נשיאי ישראל : ספוק אל ירך . אל כמו על : (יח) כי בחן ומה · כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם וכל המריטה שנעשית להבריקה ולהפחיד בה בני אדם כדי שישובו בני אדם לדרך הטובה והוחדה לכרות בה אם לא ישובו : ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה . ומה יהיה זה הבוחן אם גם שבט בני תמאס לכרתו כמו שמואסת כל עץ מה יהיה הבוחן הזה הנה לשון מורטה והבריקה והברקת החרב היא משל להזהרת הנביאים ויונתן תירגם ארי איתנביאו עליהון נבייא ולא תבו וגו' : (יט) ואתה בן אדם · ותכפל החרב שלישתה · מלעיל והה"א נוסף' והוא כמו שלישית כלומר תכפל שלשה פעמי' לכך נקרא' החרב שלישית רוצה לומר שיהיו הצרות שונות ומשולשות עליהם יש מפרשים שלישתה גדולה כמו השליש אשר למלך ושלישים על כולו : חלל הגדול · דרך כלל כלומר חללים רבים וגדולים שיפלו בה מלכים ושרים : החודרת להם · המכה אותם בחדרי בתיהם או שהיתה לפונה בחדר עד עתה שיצאת בעבורם ויונתן תירגם שלישיתה תליתא ותירגם החודרת להם דמזיעא להון ותרגומו כמו הפוך החודרת ענין חרדה : (כ) למען למוג לב · אמר כאן מלת הטעם ואות הטעם כי די לו אם יאמר למען מוג לב או למוג לב מבלי זכר למען והיא לתוספת דבר ולחזק הדבר ופי' בעבור שימס לבבם וירבו מכשוליהם : והרבה · מקור בשקל והחיה אותם הזנה הזנו : על כל שעריהם נתתי אבחת חרב · פי' ענין בעתה כמו אבעת כך כך פרשוהו המפרשים לפי עניינו כמו ברק חרב והדומה לו ויש מפרשים אבחת טבחת בחלוף אל"ף בטי"ת באלפא בית' דא"ט ב"ח ויונתן תירגם קטלי חרבא : אח עשויה לברק · אוי וכן אמר אח וכן תירגם יונתן ווי ואדוני אבי רבי משה ז"ל פירש ענין אנחה ונפלה הנו"ן כנו"ן אמן מאמנת אמר כי זאת החרב עשויה לברק המעשה שנפל בם והיא המריטה נעשה בה לברק כלומר להיות ברק להפחיד בה בני אדם : מעטה לטבח · לפי עניינו כמו הוחדה כמו שאמר למען טבוח טבח הוחדה ואין למלה הזאת חבר לפי הענין ואדוני אבי ז"ל כתב כי פי' מלשון והוא עוטה מעיל אך מעטה מבנין פועל הדגוש כמו מגולה מן גלה מכוסה מן כסה ועניינו כענין לוטה בשמלה כלומר מעוטה עד עתה שגלתה לטבח ויונתן תירגם מי חרבא אשתליפת למקטל אשתנינת לשיצאה : (כא) התאחדי הימיני השימי השמילי · השמילי בחסרון אל"ף שמאל כי איננה עקרית כי אם למשך אמר כנגד החרב התאחד באחת הפאות כי לא נכר כך אנה פניך מועדות או נגד ימין שהוא ירושלים או נגד שמאל שהוא בבל ופי' השימי שימי פניך לצפון השמילי שם או פירוש השמילי לרבת בני עמון כמו שאמר אחרי זאת רבת בני עמון ואת
יהודה

מצודת דוד

הוחדה חרב · ר"ל החרב ההוא חדדו אותה ומרטו אותה למען תת אותה ביד ר"ל ההורג לשיוכל להרבות הרוגיה ולהבהיל אנשים : (יז) זעק והילל . זעק בקול ועשה יללה כי החרב ההיא תהיה בעמי ואף היא תהיה בכל נשיאי ישראל הם השרים והמושלי': מגורי אל חרב · אנשי' מאוספי' בחרב היו עם עמי להכו' בהם ולכן הכה בכף על הירך דרך צער ואבל: (יח) כי בוחן . כי החרב ההיא נתחזקה בדבר החדוד והזוהר ולמה נתחזקה כ"כ אם גם תמאס לכרות שבט בני הם אוכלסי ישראל וכמו שמואסת כל עץ הם אוכלסי העובדי כוכבים א"כ לא יהיה צורך כלל אל החרב ולמה א"כ נתחזקה : (יט) והך כף אל כף · דרך צער ואבל : ותכפל · אמור בנבואה אשר חרב השלישית תהיה כפולה ומרובה משתי החרבות שעברו ר"ל גלות צדקיהו תהיה קשה מגלות יהויקים ויהויכין : חרב חללים הוא · החרב ההיא תפיל חללים רבים וגם תפיל חלל הגדול ועל המלך צדקיהו יאמר כי גם הוא נלקח בשבי וישב במאסר אבל בשתי הגליות הראשונות עם כי נשבו המלכים לא הרבו להכות בעם : החודרת להם · ר"ל החרב ההיא שמורה בחדר מיוחד לבוא עליהם : (כ) למען למוג לב · הביאה תהיה למען המס לב האנשים ולהרבות המכשולים ועל כל שערי עריהם אתן טבחת חרב כי בכל עריהם יהרגו בחרב : עשויה לברק · החרב עשויה למוטה למען היות לה זוהר להבהיל אנשים והיא מעוטפת בבגד לבל יסור החדוד להיות נכונה לטבוח בה : (כא) התאחדי · כאלו אל החרב יאמר אתה החרב היוצאת מבבל לך באחד מן הדרכים או פנה עצמך אל הימין ר"ל ליהודה היושב בימין או השימי עצמך אל השמאל ר"ל לרבת בני עמון היושב בשמאל : אנה פניך
מועדות

מצודת ציון

י) ; אל חרבי כמו בחרב וכן ואל הארון (שמות כה) : ור"ל ובהארון: את עמי · עם עמי : ספק . ענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כד) : ירך · הוא צד האדם: (יח) בוחן · ענין חוזק כמו אבן בוחן (ישעיה כח) : ומה · עניינו כמו ולמה וכן מה יתאונן אדם חי (איכה ג):(יט) והך־מל' הכאה: ותכפל־מל' כפל: שלישתה־מל' שלשה : החודרת · מל' חדר: (כ) למוג · ענין המסה : המכשולים · ענין התשות ונפילת הכח: אבחת · עניינו כמו טבחת בחלוף אל"ף בטי"ת באטב"ח : אח · כמו אהה והוא ענין לשון יללה: מעוטה · ענין עטיפה וכריכה כמו מעטה תהלה (ישעיה סא): (כא) התאחדי · מל' אחד : השימי · מל' שימה: השמילי־מל' שמאל : אנה · להיכן : מועדות מזומנות כמו מועדים
לפני

מְזַמְּנִין : כב וְאַף אֲנָא אַיְתֵי פּוּרְעֲנוּת עַל פּוּרְעֲנוּת וַאֲנִיחַ הֵימְתִי אֲנָא יְיָ גְּזֵרִית בְּמֵימְרִי : כג וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר : כד וְאַתְּ בַּר אָדָם אַתְקֵין לָךְ תַּרְתֵּין אוֹרְחָן דְּיֵיתוּן בְּהוֹן קְטוֹלֵי חַרְבָּא דְּמַלְכָּא דְּבָבֶל מִמְּדִינְתָּא חֲדָא יִפְּקוּן תַּרְוֵיהוֹן וְאַתְרָא אַתְקֵין בְּרֵישׁ פְּרָשׁוּת אוֹרַח קַרְתָּא אַתְרָא אַתְקֵין : כה אוֹרְחָא אַתְקֵין דְּיֵיתוּן בַּהּ קְטוֹלֵי חַרְבָּא מֵרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה דִּי נְפַקוּ מִירוּשְׁלֶם לְמֵיתַב בְּקִרְוִין כְּרִיכָן : כו אֲרֵי קָם מַלְכָּא דְּבָבֶל עַל אֵם פְּרָשׁוּת אוֹרַח בְּרֵישׁ תַּרְתֵּין אוֹרַח לְמִקְסַם קְסָם קְשַׁת בְּגִרְרַיָּא שְׁאַל בְּצַלְמַנַיָּא חֲזָא בְּכַבְדָּא : כז בִּימִינֵיהּ הֲוָה קִסְמָא נְפִיל לִמְהַךְ לִירוּשְׁלֶם לְמַנָּאָה אִפְּרוּרָן לְפַתָּחָא תַּרְעִין דְּיֵעֲלוּן בְּהוֹן קָטוֹלִין לַאֲרָמָא קָל בַּאֲצָוָחַת קַרְנָא לְמַנָּאָה אִפְּרוּרָן עַל תַּרְעִין לְמִצְבַּר מְלִיתָא וּלְמִבְנֵי כַּרְקוֹם :

אָנָה פָּנַיִךְ מֻעָדוֹת׃ כב וְגַם־אֲנִי אַכֶּה כַפִּי אֶל־כַּפִּי וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃ ל' ט'

כג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃

כד וְאַתָּה בֶן־אָדָם שִׂים־לְךָ ׀ שְׁנַיִם דְּרָכִים לָבוֹא חֶרֶב מֶלֶךְ־בָּבֶל מֵאֶרֶץ אֶחָד יֵצְאוּ שְׁנֵיהֶם וְיָד בָּרֵא בְּרֹאשׁ דֶּרֶךְ־עִיר בָּרֵא׃ כ"ד בסיפרא · י"ד · ג' · כ' · ל"ה · ב'

כה דֶּרֶךְ תָּשִׂים לָבוֹא חֶרֶב אֵת רַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן וְאֶת־יְהוּדָה בִירוּשָׁלַםִ בְּצוּרָה׃ ג' ל'

כו כִּי־עָמַד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶל־אֵם הַדֶּרֶךְ בְּרֹאשׁ שְׁנֵי הַדְּרָכִים לִקְסָם־קָסֶם קִלְקַל בַּחִצִּים שָׁאַל בַּתְּרָפִים רָאָה בַּכָּבֵד׃ ב' וחד לא פנים ל. ל'

כז בִּימִינוֹ הָיָה ׀ הַקֶּסֶם יְרוּשָׁלַםִ לָשׂוּם כָּרִים לִפְתֹּחַ פֶּה בְּרֶצַח לְהָרִים קוֹל בִּתְרוּעָה לָשׂוּם כָּרִים עַל־שְׁעָרִים ב' בעלמותי ל'

יצאו ט"ו בקרי' וסי' נמסר בירמיה סימ' י"ז · ויד ג' קמצי' בקריאה וסי' ויד אל תשלחו בו למען הציל · ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת · ויד ברא בראש דרך · וסי' תיפוק בידא למדבר' : ואת יהודה ג' דסמיכי וסי' שלח לפניו אל יוסף להורו' · ויוסף ה' לחרו' בישראל · ואת יהודה בירושל' בצור' · שבועות ד' וסימ' נמסר בירמיה סי' ח' :

רדק

יהודה ויונתן תירגם אתבהליפי וקטילי מדרומא וציפי מן ליפוא [illegible] : (כב) וגם אני אכה כפי אל כפי : אמר לפי שאמר הנביא והך כף אל כף אמר לו האל יתברך גם אני כמוך אכה כפי אל כפי אמר דרך משל אכה כפי אל כפי על ירושלים ועל ישראל כי עליהם מועדות פני החרב הזאת והם בהבריקי אותה על פניהם לפיכך ילקו בה: והניחותי חמתי · ובזה תנוח חמתי אחר שאנקם מהם על דרך וחמת המלך שככה : אני ה' דברתי · ובידי לקיים מה שדברתי ויונתן תירגם ואף אנא אייתי פורענו' וכו' : ויהי דבר יי · (כד) ואתה בן אדם שים לך · תחשב בלבך שיהיו שנים דרכים או תקן לך ועשה שני דרכים כענין קח לבנה והכל במראה הנבואה : לבא חרב מלך בבל · שחרב מלך בבל יבא על אחד משני הדרכים והוא החרב שסולאתי מתערה והודה ומרטה ונתתי ביד הורג וההורג הוא מלך בבל: מארץ אחד יצאו שניהם · שני הדרכים יצאו מארץ אחת והוא בבל ותירגם יונתן ממדינתא חדא יפקון תרויהון וזכר ארץ בלשון זכר ואמר אחד והוא כמו ולא נשא אותם הארץ או פירוש אחד על המלך כאילו אמר מארץ מלך אחד : ויד ברא בראש דרך עיר ברא · ויד פי' מקום כמו ויד תהיה לך מחוץ למחנה : ברא נווי · מענין ברו לכם איש שהוא ענין בחירה אלא שמלת ברו מן הקל ומן בעלי הה"א וברא מן הדגש ומבעלי האל"ף וכמוהו ובראת לך שם אמר בחר לך מקום שיפנו אליו שני דרכים כי כן יעשה מלך בבל יעמוד על אם הדרך לראות באי זה דרך ילך ואמר עוד זה המקו' ברא בראש דרך עיר ברא אותו דרך שיהיה מבואו לעיר ותירגם יונתן ואתרא אתקין בריש פרשות אורח קרתא אתרא אתקין פרשות כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז"ל בפרשת דרכים: (כה) דרך תשים · את רבת בני עמון · כמו אל וכן ואת יהודה כמו ואל יהודה וכן ושראה את הכהן כמו אל : בירושלים בצורה · יהודה היושב בירושלם שהיא עיר בצורה ותזקה ותושבים להשגב בה אמר התרב שתבא תבא לאחת משתי הערים האלה וזכר רבת וירושלים שהם ערי הממלכה ויונתן תירגם ארחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא וגו' : (כו) כי עמד מלך בבל אל אם הדרך · כמו אל וכמוהו רבי' ונקראת אם הדרך שהדרכים פונים אליה והיא להם כאם והם לה כבנות : לקסם קסם · לראות בקסמיו לאיזה דרך ילך אם לדרך שהיא לירושלים או לאותה שהיא לרבת בני עמון ובאמרו לקסום קסם בא שם הפועל עם הפעול לחזק הפעולה כמו למען טבוח טבח הדומים לו שכתבנו ואחר שאמר לקסום דרך כלל פירש הקסם מה הוא ואמר : קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד · וכל זה ממעשי הקסם ופירוש קלקל כמו והוא לא פנים קלקל והוא שמחדדין ומלטשין פני ברזל החץ עד שיהיה בהיר מאד ורואין בו בעלי הקסם כמו שרואים בבוהן היד בצפורן לבהירות הציפורן וכן רואים בסיף וכן במראה וכן רואים בכבד שיש לו בהירות ותרפים הם צלמים ורואו בהם העתידות ובשלשת עניני קסם אלה ראה נבוכדנצר אם ילך לירושלים שהיתה לצד ימינו או לרבת בני עמון שהיתה לצד שמאלו ונפל לו הקסם לירושלים ואדוני אבי ז"ל כתב קלקל ענין קלות כלומר יקה החצים והפריחם באויר לראות לאי זה צד יפלו וכן תירגם יונתן קשת בגיררית : (כז) בימיני · מבואר הוא בפסוק של מעלה מזה : לשים כרים · נגידים שרי חיילות וכן ושים עליה כרים ואדוני אבי ז"ל פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרים ואילים והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה : לפתוח פה ברצח · שיפתח בו נבוכדנצר פיו וכן שרי החיל ברצח לעם כלומר שירצחו כל הנמצא בעיר : להרים קול בתרועה · שירימו כולם קול בתרועה להבהיל העם אשר בעיר : לשום כרים על שערים · כשיסגרו אנשי העיר השערים ישימו כרים עליהם לשברם ולהכנס בהם לכל אחד מן הפירושים שפירשנו במלת כרים לפי ענינו : לשפוך סוללה · כתרגומו למצבר מליתא והוא שצוברים עפר נגד החומה ועושים תל גבוה מן החומה

רשי

(כב) וגם אני אכה כפי אל כפי : אני אומר לך הכה כף אל כף וגם אני מקונן עליהם ואכה כפי אל כפי אך חמתי בוערת בי והניחותי אותה : (כד) שים לך שנים דרכים · כמו שהוא מפרש המקרא : ויד ברא ברא דרך עיר : הנה לך מקום בראש דרך שאתה בה עשה לך כמין דרך מפולגות לפרשת דרכים אחד פונה לימין ואחד פונה לשמאל : יצאו שניהם · שני הדרכים : ויד ברא · מקום פנוי מן הקוצים והברקני' אישרעי"ר בלע"ז ודוגמתו בספר יהושע (יז) עלה לך היערה ובראת לך שמה ועוד כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו (שם) ותרגום חברם כולם לשון ברירה כמו ברו לכם איש (שמואל א יז) ברא ליסנ"ס בלע"ז : (כה) דרך תשים לבוא וגו'. פי' שתי דרכים הללו למלך בבל היוצא מארצו על מנת לילך או לירושלם או לרבת בני עמון לאיזה משתיהן שיפול לו גורל בקסמיו עליה כמו שמפורש כי עמד מלך בבל וגו' : (כו) אם הדרך · קרפי"ר בלע"ז : קלקל בחצים · ליהט בלהט חצים זרק חץ כלפי מעלה והיא פונה מאליה לימין או לשמאל ולמקום שהיא פונה הוא הגורל : קלקל בחצים · חברו מנחם עם נחשת קלל (לעיל א) והוא לא פנים קלקל (קהלת י) ויש משמע קלקל לשון קלקול כמו (ירמיה ד) וכל הגבעות התקלקלו ויש לועזים קלקל פרא"ים בלע"ז וכן ת"י קלקל קשת בחצים בגיררית : שאל בתרפים · דמות שמדבר במכשפות ויש שעה שמכוונת שאם עושהו באותו שעה יש בו דבור לעולם : ראה בכבד · יש בקיאים קוסמים בכבד : (כז) בימינו היה הקסם ירושלי' · כל גורלותיו קסמו לו לבא ירושלים : לשום כרים · שלטונים ממונים ראשי גייסות : לשום כרים על שערים · אתה וגייס שלך שב על שער פלוני : לשפוך סוללה · שופכין עפר וסוללין ועוברין אל גבוה וכובשין אותה כענין שכובשים אלי המגלים לעמוד עליו ולהלחם בבני העיר

מצודת ציון

לפני היכל ה' (ירמיה כד) : (כב) והניחותי · מל' מנוחה ויאמר על השקטת הכעס וכן והניחותי חמתי בך (לעיל טז) : (כד) ויד · מקום כמו יד אבשלום (ש"ב יח) : ברא · מל' ברירה כמו ברו לכם איש (ש"א יז) : (כה) את רבת · הבי"ת דגש : ואת יהודה · כמו וירדפו אל מדין (שופטים ז) : בצורה · מל' מבצר : (כו) לקסם קסם · ענין ניחוש : קלקל · ענין לטישה וזכוך כמו והוא לא פנים קלקל (קהלת י) והוא מל' נחשת קלל (לעיל א) : בתרפים · צלמים מגידים עתידות ע"י כישוף כמו ותגנוב רחל את התרפים (בראשית לא) : (כז) כרים · כענין אילים עשויים מברזל ובהם מנגחים בחומה להפילה כמוזכר ביוסיפון וכן ושים עליה כרים (לעיל ד) : סוללה · הוא תל של עפר מול החומה לעלות עליה להלחם על העיר : דיק · כענין מגדל מעגן מול

מצודת דוד

מועדות · ומזומנות ללכת : (כב) וגם אני וגו' · כאומר אבל כמו שצויתי לך הנבא והך כף אל כף כן גם אני אכה כפי על כפי כי ידעתי שבעל יהודה תלך החרב ובזה תנוח חמתי אשר קצפתי עליהם : אני ה' דברתי · וכן יהיה : שים לך · עשה לך שני דרכים לבוא באחד מהם חרב מלך בבל : מארץ אחד · הוא בבל : ויד ברא · ברור מקום מיוחד על הדרכים ההם ובהתחלת דרך היוצא מן העיר שם ברור ר"ל את המקום הזה ברור : (כה) דרך תשים · דרך אחד תהיה לבוא בה החרב אל רבת בני עמון ואת יהודה · ר"ל וגם תשים דרך אל יהודה היושב בירושלים הבצורה ותושב להשגב בה : (כו) כי עמד וגו' · ר"ל הדבר הזה בא לרמז אשר מלך בבל עמד בבואו מארצו על אם הדרך והוא המקום אשר יתפרשו משם הדרכים אילך ואילך המתחברות לפנות אל מול המקום ההיא : בראש · בהתחלת שני הדרכים המתפרדים : לקסם קסם · העמידה שם היתה למען לקסום קסם לדעת אנה ילך וילחם : קלקל בחצים · לטש וזכך ברזל החצים עד שהיה מזהיר ביותר והרואה יוכל לראות בו כמו במראה ודרך בעלי הקוסמים היה לראות בו ולקסום : שאל בתרפים · עשויים המה בצורת אדם ומגידים עתידות ע"י כישוף : ראה בכבד · כי יש בו בהירות בעת שמוציאים אותו מגוף בעל חי והרואה יוכל לראות בו ודרך בעלי הקסם היה לקסום בו : (כז) בימינו · היה הקסם ירושלים · הקסם היה מגיד ללכת בימינו אל ירושלים : לשום כרים · להעמיד אילים מנגחים מול החומות לשברם ולכתתם : לפתוח פה ברצח · לגזור את העם שירצחו את אנשי העיר : להרים קול בתרועה · להבהיל את העם : על שערים · לשבר השערים : לשפוך וגו' · הם עניני מלחמה : (כח) והיה להם · לישראל בעיניהם כקסם שוא ר"ל מה שעלה בקסמיו לעלות לירושלים היה בעיניהם שוא כי חשבו שלא יוכל לכבשה כאלו הכשדים נשבעו להם שבועות רבות שלא יכבשו אותה : והוא מזכיר עון · אבל כ"א מאנשי ירושלים היה מזכיר את העון לשני

רשי

העי' : (כח) והיה להם • לישראל מה שעשה נבוכדנצר : כקסם שוא . ולא יאמינו שילית אך באמת שבועי שבועות להם ארבעים ותשע פעמים קסם להם נבוכדנצר וכל הקסמים כוונו זה כזה : והוא מזכיר עון להתפש • נבוכדנצר בקסמו את קסמיו היה מזכיר עוונות שביד ישראל שהיו מודיעים לו עמון ומואב שכניהם שהיו שומעין את תוכחות הנביאים : להתפש . שיהיו ישראל נתפשים בידו : (כט) יען הזכרכם עונכם . שאתם מחדשין עבירות מיום אל יום ועונותיכם הראשונים נזכרים על ידיהם : בהגלות פשעיכם . החדשים : להראות חטאתיכם . הישנים : יען הזכרכם • לפני לרעה לפיכך : בכף תתפשו . ביד מלכא דבבל תתמסרון : (ל) חלל רשע . חייב להיות חלל ברשעך : נשיא ישראל . צדקיהו : בעת עון קץ . בעת נתמלאת הסאה והגיע העון האחרון הממלא את הסאה : (לא) הסיר המצנפת וגו' : כתרגומו אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא ואבטל כתרא מצדקיה מלכא אמר דין ודין באתריה לא יתקיים : הגבה וגו' • גדליה בר אחיקם דלאו הוה דיליה יסבונה וצדקיהו דדיליה היא תעדי מיניה : (לב) עוה עוה . לשון עי השדה לשון חורבה אחר חורבה פעמים ושלש אשימנה כבר נישלה מיכניה ונתנה לצדקיה ומצדקיה תנתן לגדליה הרי שתי' ומנחם חבר עוה עם עותה ושתי המלכה (אסתר א') העוינו והרשענו (תהלים קו) : גם זאת לא היה. גם לגדליה לא תתקיים עד בא ישמעאל בן נתניה : אשר לו המשפט • אשר עליו שמתי להפרע נקמתי ומשפטי : ונתתיו . בידו : (לג) אל בני עמון ואל חרפתם . אשר שמחו בנפול גורלו של נבוכדנצר בקסמיו לבא על ירושלים וחרפו אותי ואת עמי לאמר יד עכו"ס שלהם רמה להפיל חללים רבים

יחזקאל כא

לִשְׁפֹּךְ סֹלְלָה לִבְנוֹת דָּיֵק : כח וְהָיָה לָהֶם כִּקְסָוֹם־שָׁוְא בְּעֵינֵיהֶם שְׁבֻעֵי שְׁבֻעוֹת לָהֶם וְהוּא־מַזְכִּיר עָוֺן לְהִתָּפֵשׂ : כט לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן הַזְכַּרְכֶם עֲוֺנְכֶם בְּהִגָּלוֹת פִּשְׁעֵיכֶם לְהֵרָאוֹת חַטֹּאותֵיכֶם בְּכֹל עֲלִילוֹתֵיכֶם יַעַן הִזָּכֶרְכֶם בַּכַּף תִּתָּפֵשׂוּ : ל וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עֲוֺן קֵץ :
לא כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הָסִיר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרִים הָעֲטָרָה זֹאת לֹא־זֹאת הַשָּׁפָלָה הַגְבֵּהַ וְהַגָּבֹהַּ הַשְׁפִּיל : לב עַוָּה עַוָּה עַוָּה אֲשִׂימֶנָּה גַּם־זֹאת לֹא הָיָה עַד־בֹּא אֲשֶׁר־לוֹ הַמִּשְׁפָּט וּנְתַתִּיו : לג וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל־חֶרְפָּתָם וְאָמַרְתָּ חֶרֶב חֶרֶב פְּתוּחָה לְטֶבַח מְרוּטָה

ל' ויתיר וי"ו
ל' ותס' • ד'
כנטע' בסיפ'
ל'
ג' וא' הראות
ד' מ"ל
ל' • ל'
ב'
ל' • ל'
ב' או הגבה למעלה • ל'
ב' מן תלת מלין תחמן
ל'
כ"ד
ג' • ל'

תרגום

כח וַהֲוָה לְהוֹן קְסוּמֵיהוֹן כְּדִיבִין בְּעֵינֵיהוֹן נַחְשִׁין דַּהֲוָה מְנַחֵשׁ לְהוֹן וְאִינוּן לָא יָדְעִין דְּאַרְבְּעִין וּתְשַׁע זִמְנִין הֲוָה כָּמֵן וּמִתְתִּיב עַל פִּתְגָמָא עַד דְּתֵיתֵי לֵיהּ שַׁעְתָּא דְיִתְמַסְרוּן בִּידֵיהּ : כט בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּאַדְכַּרְתּוּן חוֹבֵיכוֹן בְּאִתְגְּלָאָה מְרָדֵיכוֹן לְאִתְחֲזָאָה חֶטְאֵיכוֹן בְּכָל עוֹבָדֵיכוֹן חֲלַף דְּאִדְּכַּרְתּוּן בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל תִּתְמַסְרוּן : ל וְאַתְּ חַיָּב קְטָלָא רַשִׁיעָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְטָא יוֹם תַּבְרֵיהּ עִדָּן תּוֹשְׁלָמַת חוֹבוֹהִי : לא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַעְדֵי מִצְנֶפְתָּא מִשְּׂרָיָה כַּהֲנָא רַבָּא וַאֲבַטֵּיל כִּתְרָא מִצִּדְקִיָּה מַלְכָּא אֲמַר דֵּין וְדֵין בְּאַתְרֵיהּ לָא יִתְקַיֵּים מִגְלָא יִגְלוֹן גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם דְּלָא הֲוָה דִילֵיהּ יְסַבִינָהּ וְצִדְקִיָּה דְדִילֵיהּ הִיא תַּעְדֵי מִנֵּיהּ : לב חוֹבֵיהוֹן דְּחָבוּ כְּחוֹבֵיהוֹן אִתְפְּרַע מִנְהוֹן אַף לְדֵין לָא יִתְקַיֵּים לֵיהּ עַד דְּאֵיתֵי עֲלוֹהִי פּוּרְעָנוּת יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה וְאֶמְסְרִינֵיהּ בִּידֵיהּ : לג וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עַל בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל חִסוּדֵיהוֹן וְתֵימַר חַרְבָּא חַרְבָּא

להראות ג' ומ"ל וסימ' כי לא יוכלו להראות : וילך אליהו להראות אל אחאב . להראות חטאתיכם : וחד וביום הראות בו : הגבה ב' וסי' העמק שאלה או הגבה • השפלה הגבה והגבה : פתוחה ג' וסימ' ויעזבו את העיר • חרב חרב פתוחה ואגרת פתוחה בידו :

תולדות אהרן הסיר המצנפת . סוטה כד :

רדק

התומה להלחם משם ולהכנס בעיר • ולבנות דיק • הוא מגדל עץ שעושים נגד העיר לכבשה : (כח) והיה להם כקסום שוא בעיניהם • כקסום כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף והוא מקור אמר כי בעיני ישראל היה קסם נבוכדנאצר כמו אם היה קסם שוא שהיו בוטחים על דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר שלא תנתן העיר ביד מלך בבל : שבועי שבועות • כאילו היו הכשדים שבועים שבועות להם כלומר כאילו נשבעו להם שבועות רבות : והוא מזכיר עון להתפש . וזה הדבר היה מזכיר להם עון שיתפשו בו כי הנה צדקיהו מלכם לא שמר שבועתו למלך בבל כמו שאמר וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באלהים ואיך יחשבו שישמרו להם הכשדים שבועתם ואפילו אם נשבעו להם כי הם אינם שומרים שבועתם כמו שאומר על כן אלה האלה הארץ וכן אמ' רצוח ונאוף השבע לשקר . שבועי שם תאר בשקל השכוני באהלים ואדוני אבי ז"ל פירש והיה להם כקסום שוא בעיניהם הכשדים חשבו להם כי הקסם היה כזב כי דעתם היה לבני עמון והאל יתברך משכם לירושלים בעבור שלא המתין על חלול יי' שחלל צדקיהו וזהו שבועי שבועות להם והוא מזכיר עון להתפש הזכיר עונותיהם האחרים ויונתן תירגם והוה להון קיסומיהון וגו' תירגם שבועי שבועות כמו שבעה שבועות : (כט) לכן כה אמר . יען הזכרכם עונכם. כמו שאמר מזכיר עון : הזכרכם . מקור מבנין הפעיל ובא בפתח כמו ואון ותרפים הפצר אמר בעבור שאתם מזכירים לפני עונכם והוא עון שבועת שקר ובמה אתם מזכירים אותם בהגלות פשעיכם להראות חטאתיכם בכל עלילותיכם כי בכל מעשיכם יש פשעים וחטאות נראים ונגלים לכל כל שכן לי ובזה אתם מזכירים העונות הישנים עם החדשים והחמורים עם הקלים יען הזכרכם בעבור שאתם נזכרים לפני כאנשים חוטאים ופושעים לפיכך: בכף תתפשו. ופירש בכף בפת"ח הבי"ת מור' על ה"א הידיעה רוצה לומר בכף הידוע והוא כף מלך בבל וכן תירגם יונתן ביד מלכא דבבל תתמסרון : (ל) חלל רשע . חלל כתרגומו חייב קטלא ויש לפרשו כמשמעו כמו אשה זונה וחללה : נשיא ישראל • הוא צדקיהו . אשר בא יומו . הגיע זמנו להסיר ממנו המלוכה: בעת עון קץ • בעת שעונו גרם לו הקץ שהוא קצו וסופו במלוכה ומה שאמר עון קץ בסמך עון אל קץ רוצה לומר העון שבעבורו בא קצו והוא עון שבועת שקר שהשביעו נבוכד נצר באלהים והוא מרד בו ובזה עלה להפר ברית לפיכך עלה עליו נבוכדנצר ועור עיניו והגלהו והחריב הארץ ותירגם יונתן דמטא יום תבריה עידן תושלמ' חובוהי פירשו כמו הפוך : (לא) כה אמר אדני ה' • הסיר המצנפת והרים העטרה • הסיר והרים ענין מקור וכן הגבה והשפל כאילו אמר אסיר המצנפת ואריס העטרה מעל ראש המלך ר"ל שיסיר מעל ראש המלך מלכות יהודה שיגלה המלך צדקיהו לארץ אויביו וי"ת אעדי מצנפתא אמשריה כהנא רבא ואבטל כיתרא מצדקיהו מלכא ואני תמיה למה זכר שריה כי יהוצדק בנו הוא שגלה עם צדקיהו : זאת לא זאת . העטרה שהיא היום לא תהיה זאת כמו שחושב צדקיהו שתתקיים מלכותו לא תהיה זאת העטרה לו אלא למי תהיה : השפלה הגבה . יהויכין שגלה כבר והיה שפל אגביה אותו כי זרובבל בנו היה מלך בשובו מגלות בבל וגם הוא בגלותו נשא אותו אויל מרודך וישם כסאו גבוה וגו' : והגבוה השפל . צדקיהו שהיה גבוה ונתגאה ומרד במלך בבל אשר השביעו באלהים אשפיל אותו שלא יהיה עוד מלך מזרעו שהרי בני צדקיהו שחט מלך בבל לעיניו והמלכות עמדה מיהויכין : השפלה . הה"א בו נוספת כי המלה מלעיל והוא כמו השפל כמו שאמר והגבוה השפל ועוד כי אלו היתה לנקבה היה אומר השפלה השי"ן בשוא : (לב) עוה עוה עוה אשימנה • ענין עוה כמו ועות פני ה' אמר זאת העטרה אשימנה עוה שלא תשיב ליושרה ולמתכונתה עד זמן רב ואמר שלשה פעמים עוה כי ג' דורות היתה בטלה העטרה אחר הגלות והם אכיר שאלתיאל פדיה ובדור הרביעי שהוא זרובבל הושבה העטרה ליושנה : גם זאת לא היה • גם זאת השפלות שהיתה לא היתה לעטרה כי אף על פי שהיו חייבים בני יאשיהו יהואחז ויהויקים ויהויכין ואף על פי שלקו כל אחד בעצמו לא הוכרת העטרה עד צדקיהו שבא נבוכדנצר : אשר לו המשפט ונתתיו • בידו כי הוא לקח המשפט מצדקיהו שהיה חייב וזהו שאמר עד בא אשר לו המשפט ונתתיו : (לג) ואתה בן אדם : ואל חרפתם : שחרפו וגדפו את ישראל ושמחו להם בגלותם ואתם מארצם לכן הנבא אליהם ואל חרפתם כי החרב שבוחדה לישראל

מצודת דוד

לפני המקום לעשותו פעם בפעם להיות סבה שיהיה נתפש ביד האויב : (כט) יען הזכרכם עווכם . בעבור שאתם מזכירים עונותיכם הראשונות במה שאתם מגלים פשעיכם החדשות לעשותם בפרסום : להראות • למען יהיו נראים חטאתיכם אשר אלו בסבת כל עונותיכם החדשות וכפל הדבר במ"ש : יען הזכרכם • בעבור שאתם מזכירים עונותיכם לכן תתפשו בכף מלך בבל : (ל) ואתה חלל רשע • אתה רשע המחולל מן הקדושה ועל צדקיהו יאמר : בא יומו • שקעה שמשו והצלחתו בעת עשותו העון המשלים את הקץ וממלא את הסאה : (לא) הסיר המצנפת • אתה צדקיהו הסר המצנפת והרם את העטרה מעל ראשך כי לא תמלוך עוד ולא תמשול בישראל : זאת לא זאת . ר"ל הרעה הזאת אשר באה ליהויקים וליהויכין לא היה כזאת הרעה הבאה עליך כי כשגלה יהויקים מלך בנו יהויכין וכשגלה יהויכין מלך צדקיהו אחי אביו ממשפחתו אבל אחר שגלה צדקיהו לא נשאר מי מולך ומושל ממשפחתו : השפלה • יהויכין שכבר גלה והושפל אותו אגביה כי מזרעו יצא זרובבל מלך המשיח : והגבוה • צדקיהו שהוא מולך עתה במעלה ורוממות אותו אשפיל כי יגלה מארצו ולא ימלוך מי מזרעו : (לב) עוה עוה עוה אשימנה • את המלכות הזאת אעשה מעוות ומעוקש ועל צדקיהו יאמר וכפל המלה שלש פעמים לומר שעד עולם לא ימלוך מי מזרעו : גם זאת לא היה • ר"ל גם ההגבהה הזאת שיהיה ליהויכין שיצא מזרעו זרובבל לא יהיה הגבהה שלימה עד בוא מזרעו מלך המשיח ולו אתן הגבהה שלימה : (לג) ואל חרפתם • על חרפתם אשר חרפו את ישראל במה שהלך נבוכדנאצר על ירושלים מפני הקסם : חרב חרב • כפל המלה לחוזק : פתוחה שלופה

מצודת ציון

סעיר והיא מתחבולות המלחמה:(כח) שבועי שבועות • מל' שבועה : (כט) עלילותיכם • מעשיכם : (ל) חלל׳ מחולל והוא הפוך הקדושה : בא • ענין שקיעה כי בא השמש (בראשית כח) : יומו׳ השמש תקרא יום כמו לרוח היום (בראשית ג) ור"ל הצלחתו המאירה כשמש : קץ׳ סוף : (לא) המצנפת׳ כובע המיוחדת לחשובים ומושלים:(לב) עוה • מל׳ עות ועקש • אשימנה • מלשון שימה : (לג) פתוחה • שלופה מתערה כי בהיותה בתערה כאלו היא סגורה : להכיל • ענין החוזק וסבל כמו כי מזבח וכו׳ קטן

רדק

לישראל פתוחה גם כן להם ואם לא תהיה עתה על ידי נבוכדנצר תהיה על ידי מדי ופרס כי מתחלה כבשם מלך בבל והיו לו עבדים ואחר כך מרדו בו כמו שמרד צדקיהו לפי שהיה מגמת פניו אל בני עמון ואל ירושלים ונפל גורלו על ירושלים והחריבה ושב לו לארצו ולא הלך אל בני עמון לפיכך חרפו בני עמון את ישראל בגלותם ותרפתם ואמר גם כן בנבואות לפניה שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון : פתוחה • החרב שהיתה פתוחה לישראל כן תהיה פתוחה לבני עמון ואומר פתוחה לפי שעולה מתערה כי כשהיא בתוך תערה היא סגורה וכשעולה מתערה היא פתוחה ויש מפרשים פתוחה כמו נטושה וכן חרב פתחו רשעים ואין צורך להוציא מענין זהו וכן תירגם יונתן אשתלפת : טבח מרוטה • מבואר הוא : להכיל למען ברק . פירוש החרב מוחדה ומורטה לסבול ולהחזיק הרג רב ולמען מראות ברקה להפחיד העמים : להכיל . כמו ונורא מאד ומי יכילנו ואדוני אבי ז"ל פירש ; להכיל כמו להאכיל וכן אזן עד תבונות כמו אאזין ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל והאדם האוחז החרב הוא המאכיל והחרב אוכלת והחללים אכולי' להאכיל מוחדה למען ברק מרוטה ופירוש למען ברק למען היות לה ברק כמו שאמרנו למעלה למען היה לה ברק מרוטה ועל הדרך הזה תירגם יונתן אישתנינת לשיצאה בדיל למיהוי לה צחצוחין תירגם להכיל לשיצאה : (לד) בחזות לך שוא • אמר כנגד בני עמון ואמר לשון נקבה כנגד הכנסה אמר בעת שיהיו חוזיך וקוסמיך חוזים וקוסמים לך שוא וכזב כשבטיחים אותך שלא תבא החרב עליך ולא ידעו כי החרב פתוחה: לתת אותך אל צוארי חללי רשעים . כמו עם כלומר עם צוארי החללים ביד החרב וכן תירגם יונתן למימסר ית צוורך בצוורי קטילי רשיעיא ואלה החללים אמר על חללי רשעי ישראל שנפלו בחרב אמר כי גם בני עמון יפלו בחרב כמו שנפלו בני ישראל אשר בא יומם בעת עון קץ וכבר פירשתי למעלה עון קץ ותירגם יונתן דמטא יום תברהון עידן סעורן בישתהון : (לה) השב אל תערה . השב מקור השי"ן בפתח מקום צרי ופירושו בתמיה כלומר סבורה את שאשיב החרב אל תערה אחר שתכרות ישראל לא כן לא אשיבנה אל תערה עד שאשפוט אותך בה ; במקום אשר נבראת בארץ מכורותיך אשפוט אותך . ר"ל בארץ בני עמון שנבראו שם מקדם וגרו בה עד היום שם אביא להם החרב ושם אשפוט אותם שלא יצאו ממנה לארצות אחרות מרוב בטחם שלא תבא עליהם חרב אויב . מכורותיך . כמו מגורותיך : (לו) ושפכתי עליך זעמי אפיח עליך • מענין נופח באש פחם ואף על פי שהם שני שרשים וכן אמר למטה ונפחתי עליכ' באש עברתי ר"ל אבעיר אש עברתי עליך כמו שנופחים באש להבעירו וכן תירגם יונתן באשתא פורענותי אתקיף עלך : בוערים • כסילים ונמהרים שיהרגו פתאום כמו בינו בוערים בעם ויש לפרש בוערי' מענין באש תבעיר יער כלומר מכלים ושורפים וכן אמר המסרה על בינו בוערים בתרי לישני וי"ת בוערים רשיען : חרשי משחית : שהם אומנים להשחית : משחית • שם כמו השחתה וכן תרגמו למשחית : (לז) לאש תהיה • אמר תהיה לשון זכר הנמצא ואמר דמך ואמר תזכרי לשון נקבה הנמצאת כי כן דרך המקרא כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשידבר לשון זכר ידבר כנגד העם וכשידבר לשון נקבה ידבר כנגד הכנסה והעדה שהוא לשון נקבה ושניהם ענין אחד : דמך יהיה בתוך הארץ . הסך ארץ אל תכסי דמי רוצה לומר שלא ינקם דמך וזהו שאמר לא תזכרי : ויהי דבר ה'. (ב) ואתה בן אדם התשפוט התשפוט • הכפל להזק הענין כמו האכה אכה אמר אם תשפוט אותה ראה מעשיה : את עיר הדמים . אף על פי שהיתה עיר גילולים ותועבות אחרות העון הגדול הוא שפיכות דם נקי וכן אמר במנשה אחר שזכר כל תועבותיו וגם דם נקי שפך מנשה : והודעת . תודיע אותה את כל תועבותיה ועליהם תשפטנה והמשפט הוא כדברים שתודיענה כי היא חייבת לפי מעשיה כל הרע הבא עליה ויותר ויונתן תרגם התוכח ית קרתא דאשדי דם זכאי : (ג) ואמרת • עיר שופכת דם • עיר שאנשיה שופכים דם וכן דרך הלשון לזכור העיר במקום אנשיה לפי שהעיר כוללת אותם כולם כמו העיר סוגלת אלף עיר הומיה קריה עליזה והדומה להם : בתוכה . אמר בתוכה לשני טעמים האחד כי שפיכות דמים לעיני כל היא רעה גדולה יותר משפיכות דמים בדרכים ובמסתרים והשני אמר בתוכה כלומר כי תוכה מלא דם ,מרוב שפיכות דמים כמו שאמר על מנשה עד אשר מלא ירושלים פה לפה : לבא עתה . שפיכות דמים

אִשְׁתַּלְפַת לְמִקְטַל אִשְׁתְּנִינַת לְשֵׁיצָאָה בְּדִיל לְמֶהֱוֵי לַהּ צַחְצוּחִין : לד בְּאִתְנַבָּאָה לָךְ שְׁקַר בְּאַלְפָּא לָךְ כִּדְבִין לְמִמְסַר יַת צַוְרָךְ כְּצַוְרֵי קְטִילֵי רַשִׁיעַיָּא דִּמְטָא יוֹם תְּבִירְהוֹן עִדָּן סְעוֹרַן בִּישַׁתְהוֹן : לה אֲתִיב חַרְבָּא לְנִדְנַהּ בְּאַתְרָא דְּאִתְבְּרֵיתוּן בַּאֲרַע תּוֹתָבוּתְכוֹן אֶתְפְּרַע מִנְּכוֹן : לו וְאֶשְׁפּוֹךְ עֲלָךְ חֵימְתִי בְּאֶשַּׁת פּוּרְעֲנוּתִי אַתְקֵיף עֲלָךְ וְאֶמְסְרִינָךְ בְּיַד גַּבְרִין רַשִׁיעִין דְּאוּמָּנִין לְחַבָּלָא : לז לְעַמְמַיָּא דְּתַקִּיפִין כְּאֶשְׁתָּא תִּתְמַסְרוּן לְאִשְׁתֵּיצָאָה חוֹבַת קְטוֹלָךְ תְּהֵי בְּגוֹ אַרְעָא לָא יֵעוֹל דִּכְרָנִיךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי : א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר : ב וְאַתְּ בַּר אָדָם הֲתוֹכַח הֲתוֹכַח יַת קַרְתָּא דְּאַשְׁדֵּי דַם זַכַּאי בְּגַוַּהּ וְחַוֵּי לַהּ יַת כָּל תּוֹעֲבָתְהָא : ג וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַרְתָּא דְּאַשְׁדֵּי דַם זַכַּאי בְּגַוַּהּ מְטָא עִדַּן תַּבְרַהּ וּדְפָלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּגַוַּהּ

לְהָכִיל לְמַעַן בָּרָק : לד בַּחֲזוֹת לָךְ שָׁוְא בִּקְסָם־לָךְ כָּזָב לָתֵת אוֹתָךְ אֶל־צַוְּארֵי חַלְלֵי רְשָׁעִים אֲשֶׁר־בָּא יוֹמָם בְּעֵת עֲוֹן קֵץ : לה הָשַׁב אֶל־תַּעְרָהּ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־נִבְרֵאת בְּאֶרֶץ מְכֻרוֹתַיִךְ אֶשְׁפֹּט אֹתָךְ : לו וְשָׁפַכְתִּי עָלַיִךְ זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי אָפִיחַ עָלָיִךְ וּנְתַתִּיךְ בְּיַד אֲנָשִׁים בֹּעֲרִים חָרָשֵׁי מַשְׁחִית : לז לָאֵשׁ תִּהְיֶה לְאָכְלָה דָּמֵךְ יִהְיֶה בְּתוֹךְ הָאָרֶץ לֹא תִזָּכֵרִי כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי :

כב א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : ב וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ : ג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים

ל' ט' מ"ל
כליסנ' זכר. ל'
ה' ר"פ ואילה
ס"פ
ל'. ל'
ל'
ב' בינו
כ"ד כסיפרא
ל' מפיק ה"א
ג' ב' מ"ל ואת חסר
ב' מפיק ה"א

בערים ב' וחס' וסימ' ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי משחית . בינו בערים בעם :

תולדות אהרן חללי רשעים : עס מה (סוטה כג)

רשי

רבים : למען ברק . למען לא יתפך מראה להט שלה כחללי' : (לד) בחזות לך שוא . קוסמי עמון חזו להם שוא לאמר לא יבא עוד עלינו : לתת אותך אל צוארי חללי רשעים · להסמיכך ולתת את צואריך כצוארי חללי רשעי' של ישראל : אשר בא יומם וגו'. יום שלהם : (לה) השב . כמו השב שהרי השי"ן רפה המתיני עד שוב חרב שעל ישראל אל תערה ואחר כך כשיגמור נקמתו בישראל ישוב עליך ובמקום אשר נבראת וגומר : (לו) אפיח עליך . לשון נפיחה אש במפוח : אנשי' בוערים · מנהיגין עצמן בשגעון לחבל ולהשחית : חרשי משחית . אומנין לקלקל • (זה ימים רבים שפירשתי פרשה זו כאשר כתוב למעלה עכשיו אני רואה בשינוי לשונות שבה שאין הנביא מדבר אלא על החרב) · לתת אותך אל צוארי חללי רשעים וגו' . השב אל תערה וגו' . אפיח עליך וגו' . אינו נופל ל' זה אלא על מחכה וכן חרשי משחית ונראה בעיני שעל נבוכדנצר נאמרה נבואה זו וכן משמע הנבא ואמרת כה אמר ה' אלהים על בני עמון ועל חרפתם כלומר (שחרפתי שמחרפים היו) על נבוכדנצר ובשביל נבוכדנצר שבני עמון מחרפי' את ישראל על שהחריב' נבוכדנצר : (לג) חרב חרב פתוחה . חרב נבוכדנצר הכשול' לצאת בשני הדרכים על ירושלים ועל בני עמון כמו בפרשה העליונה הרי פורענות לבני עמון : (לד) בחזות לך שוא בקסם לך כזב · אתה סבור כי על ידי קסמיך של סבל ושוא וכזב אתה מלי' שחרבך נתונה אל צוארי חללים הרשעים שבא יומם בגזרה מלפני בעת השלום את קיצם : (לה) השב אל תערה . כלומר העת יבא שתשוב אל תערה ותקבל החרב פורענותה מיד מלכי מדי ואז אפיח אליך באש עברתי והחרב נתונה ביד נפחי' שופים שהם חרשי משחית שיבואו לחדדך ולמורסך כאשר מאז וישחיתון : (א) ויהי דבר ה' אלי לאמר · (ב) התשפוט את עיר הדמים . ירושלים : והודעתה . מפיק ה"א והודעתה אותה : (ג) עיר שופכת דם בתוכה לבוא עתה . הרי זה מקרא מסורס וזהו פיר' עיר שופכת דם בתוכה אמר ה' אלהים לבוא עתה : ועשתה גילולים • כמו

מצודת ציון

קטן מהכיל (מא ח): (לד) בחזות· ענין ראיית הכוכבים כמו החוזים בכוכבים (ישעי' מז): אל צוארי· עם צוארי ר"ל דומה להם: בא· ענין שקיעה: יומם · כן תקרא השמש ור"ל שמש הצלחתם ; (לה) תערה· הוא תיק החרב: מכורותיך· מגורותיך כמו מכורותיך ומולדותיך (לעיל טז) : (לו) זעמי· ענין כעס : עברתי · מלשון עברה וקצף: אפיח · ענין נשיבת האויר להבעיר האש : בוערים · מבעירים אש חרשי משחית · אומני השחתה : (ב) התשפוט · ענין ויכוח: (ג) עתה · מל' עת וזמן: (ד) אשמת· מל'

ומצודת דוד

שלופה היא מתערה לטבח כאומר הנה גם עליך תעבור : מרוטה להכיל . עוד היא מלוטשת להחזיק ולסבול הרג רב ולמען הלבות בריקה וזוהרה להבהיל אנשים : (לד) בחזות . בעבור כי חוזי הכוכבים חזו לך שוא ובעבור כי הקוסמים קסמו לך כזב לאמר שלא תשיגם חרב מלך בבל לכן צוה ה' לתת אותך עם צוארי של חללי רשעי ישראל להיות דומה להם אשר שקעה שמשם והצלחתם בעת עשותם את העון המשלים את הקץ וממלא את הסאה : (לה) השב אל תערה · וכי אשיב החרב אל תערה לבל תהרוג עוד באמת לא יהיה כן כ"א במקום אשר נבראת בארץ מגוריך שם אשפוט אותך בחרב מלך בבל : (לו) ושפכתי • שם אשפוך עלי זעמי : באש עברתי . באש הבערה שאבית עליך אפיח בה להבעירה ולהלהיבה ר"ל בכל פעם תגבר העברה והזעם : אנשים בוערים . יודעים להבעיר את האש : חרשי משחית . אומנים בקיאים במלאכת ההשחתה : (לז) לאש · שיבעירו הכבדים : בתוך הארץ . יהיה נבלע בארץ לבל יהיה נראה לעינים ולכן לא תהיה מוזכרת ממני לקחתי נקמתך : כי אני ה' דברתי · לכן כן יהיה : כב (ב) התשפוט · בה"א השאלה ר"ל האם רוצה אתה להתוכח עם אנשי עיר הדמים השופכת דם אנשים נקיים : והודעתה · אז הודע להם בהוכחות את כל תועבותיה : (ג) עיר שופכת דם · ר"ל זאת העיר שבעבור שהיו אנשיה שופכים דם בתוכה סבבה לבוא עתה . ועוד עשתה עליה דבר רע תועבים . ועשתה : עתה וזמן הגלות גמולה : ומלוכים כבלו על רעי למען טמא את

עצמ

דמים גרם לה לבא עת חרבנה : ועשתה גילולים עליה לטמאה . אמר עליה לפי שהגלולים היו על ההרים ועל הגבעות וי"ת עליה בגוה : לטמאה . הטמאות שהאדם מוזהר עליהם הם מדרגות
יש טומאה במגע ויש טומאה חמורה ממנה לבעול בעילות האסורות ויש עוד טומאה חמורה ממנה והיא עבודת הגילולים שהיא טמאת הנפש ועל אלה השתים האחרונות קאה ארץ כנען הגוי אשר
בה לפיכך זכרה בזו הפרשה ולפיכך אמר על מעשה הגילולי' לטמאה וכן בתורה אמר בספר קדושים תהיו ואמר אחריו אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם כי עבודת הגילולים היא טומאת הנפש
לפיכך אמר לטמאה ואמר ובגילוליך אשר עשית טמאת כי היא הטומאה הגדולה : (ד) בדמך . ותקריבי ימי . את ברעותיך הקרבת ימי גלותיך וחרבנך : ותבא עד שנותיך . שנות הגלות והחרבן והוא כפל
הענין במלות שונות ואמר ותבא שהוא לשון זכר הנמצא ולשון הפרשה לנקבה הנמצאת כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשדבר כנגד העדה פעמים ידבר בלשון זכר ופעמים ידבר בלשון נקבה

כמו ואשר עשתה גלולים
וגו' : (ד) עד שנותיך .
גזירת ונושנתם (דברים ד)
בגי' שאמר משה : וקלסה . דבה
שהכל מדברים בך סלברי"ן
בלע"ז : (ה) יתקלסו בך . ומה
היא הקלסות טמאת השם זו
היא שטמאת את שמה שהיו
נקראים עם קדוש בנים ליוצרם
וגרמו עצמם להקרא' עם טמא
שפתים (ישעיה ו) : (ו) איש
לזרועו . כל דאלים גבר :
(ז) אב ואם הקלו בך . כל
התועבות שבפ' קדושים תהיו
שהוזהרו עליהם נמנו כאן :
(ח) קדשי בזית' ולא כמו שאמרתי
לרצונכם תזבחו (ויקרא י"ט) :
(ט) ואל ההרים אכלו בך .
ובטוריא פלחו ביך לטעותא :
זמה עשו . עצות של רשעה :
(יב) ותבצעי רעיך בעושק .
העשה את אוהביך בעושק
שעשקת מן העניים לשון אחר
ותבצעי לשון גזל כמו ובוצע
ברך נאץ ה' (תהלים י') וכה
פתרונו ותגזלי לרעיך בעושק :
(יג) הכיתי כפי . לצעקתי ווי
וקינה : אל בצעך . כאן למדנו
שהגזל קשה מן הכל שעליו
נחתם

ותבוא י' מ"ל בנביאים
וסימ' ותבוא אליו בלט
ותתקע : אשת בעלת אוב . והיא
מתקדשת מטמאת'·ותבוא האשה
אל כל העם . ותבוא דרך מבוא
הסוסים · ותקריבי ימיך ותבוא
עד שנותיך·ותבוא חרב ותקחהו·
ותבא חרב ותקח מהם נפש ·
ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו ·
תבוא אליך תפלתי · וכל כתובים
דכות' מ"ל במ"ב חס' וסי' ותבא
כמים בקרבו : ותבא בלט ותגל

עָלֶיהָ לְטָמְאָה׃ ד בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־ ל'
שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־ ג'
עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא ג'·ל'
עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה י' מ"ל
לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ ל'
ה הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־
בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה׃ ל'·ל'
ו הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ ר"פ בסיפר'
הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃ ז אָב וָאֵם ל'
הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ ל' פתח וכמנין
יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃ ח קָדָשַׁי
בָּזִית וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתְּ׃ ט אַנְשֵׁי ל' חס'
רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־ ל' וחד ועל ההרים
הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ זִמָּה עָשׂוּ בְתוֹכֵךְ׃
י עֶרְוַת־אָב גִּלָּה־בָךְ טְמֵאַת הַנִּדָּה ל' וכענין
עִנּוּ־בָךְ׃ יא וְאִישׁ ׀ אֶת־אֵשֶׁת
רֵעֵהוּ עָשָׂה תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־
כַּלָּתוֹ טִמֵּא בְזִמָּה וְאִישׁ אֶת־אֲחֹתוֹ
בַת־אָבִיו עִנָּה־בָךְ׃ יב שֹׁחַד לָקְחוּ־
בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית
לָקַחַתְּ וַתְּבַצְּעִי רֵעַיִךְ בַּעֹשֶׁק וְאֹתִי ל' וחד ולקחת
שָׁכַחַתְּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ יג וְהִנֵּה
הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ אֲשֶׁר עָשִׂית ס' גלופגא
וְעַל־דָּמֵךְ אֲשֶׁר הָיוּ בְּתוֹכֵךְ׃

בְּדִיל לְסַאֲבוּתַהּ׃ ד בְּחוֹבַת דַּם
זַכַּאי דְּאַשַׁדְתְּ חַבְתְּ וּבְפוּלְחַן
טַעֲוָתִיךְ דִּפְלַחְתְּ אִסְתַּאֲבְתְּ
וְקָרִיב יוֹם תַּבְרִיךְ וּמְטָא עִדָּן
בִּישְׁתִיךְ עַל כֵּן יְהַבְתִּיךְ
חִסוּדִין לְעַמְמַיָּא וּלְעִיב לְכָל
מְדִינָתָא׃ ה דְּקָרִיבִין וּדְרְחִיקִין
מִנִּיךְ יִתְלַעֲיבוּן בִּיךְ סוֹאֲבַת
שְׁמָא דְּסַגִּיאִין אִתְרְגוּשְׁתְּהָא׃
ו הָא רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר
לְתוּקְפֵּיהּ הֲווֹ בִיךְ בְּדִיל
לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי׃ ז אַבָּא
וְאִמָּא אַקִילוּ בָךְ לְגִיּוֹרָא אֲנִיסוּ
אוֹנְסָא בְּגַוִּיךְ יַתְמִין וְאַרְמְלָן
אוֹנִיאוּ בִיךְ׃ ח עַל קוּדְשַׁי
בְּסַרְתְּ וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי
אַחֵילְתְּ׃ ט גֻּבְרֵי אָכְלֵי קוּרְצָא
הֲווֹ בִיךְ בְּדִיל לְמִשְׁפַּךְ דַּם
זַכַּאי וּבְטוּרַיָּא פְּלָחוּ בִיךְ
לְטַעֲוָתָא אֲרֵי עֵיצַת חֶטְאִין
עֲבָדוּ בְגַוִּיךְ׃ י עֶרְיַת אַבָּא
גַּלִּיאוּ בִיךְ אִתְּתָא טוּמְאָה עַנִּיאוּ
בִיךְ׃ יא וּגְבַר יַת אִתַּת חַבְרֵיהּ
עֲבַד תּוֹעֵיבָא וּגְבַר יַת כַּלָּתֵיהּ
סָאֵיב בַּעֲיצַת חֶטְאִין וּגְבַר יַת
אֲחָתֵיהּ בַּת אֲבוּהִי עַנֵּי בִיךְ׃
יב שׁוֹחֲדָא קַבִּילוּ בִיךְ בְּדִיל
לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי חִבּוּלְיָא
וְרִבִּית נְסֵיבַתְּ וְאַהֲנֵית
רְחִימַךְ בְּאוֹנְסָא וּפוּלְחָנִי
שְׁבַקְתְּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ יג וְהָא
אַיְתֵיתִי פּוּרְעָנוּתִי עֲלָךְ בְּחוֹבֵי מָמוֹן אוֹנְסִיךְ דַּאֲנַסְתְּ וְעַל דַּם זַכַּאי דְּאִשְׁתְּפִיךְ׃

כי יכוח בעם שהוא לשון זכר ובעדה שהוא לשון נקבה . על כן נתתיך חרפה לגוים . שהגוים מחרפים ומבזים אותך על עזבך תורת אלהיך והם לא עזבו תורת אלהיהם : על כן נתתיך . זאת חרפה וקלסה להם כלומר בהיה וטעם נתתיך כי כולם שולטים בך ולא יראו ממך לחרפך ולגדפך הפך הכבוד שהיה לך והיראה ממך אם היית עושה רצוני כמו שכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך לפיכך כשעברת על רצוני משלו בך גוים רבים ועתה חרפה וקלסה להם ופירוש קלסה לעג וכן יתקלסו בך וכן הוא במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו :
(ה) הקרובות . טמאת השם . שיש לך שם טומאה בגוים כי מלבד שאת טמאה בגופך את טמאה בשמך : רבת המהומה . שמהומותיך רבות רעה וחרב ודבר : (ו) הנה נשיאי ישראל . המלכים והשרים : איש לזרועו היו בך . כלומ' כל איש ואיש לפי חזקו היו להרג ולשפוך דם וזהו שאמר לזרועו לפי זרועו והתגברותו מפני עשרו או קרוביו וכל איש זרוע לו הארץ : (ז) אב ואם הקלו בך . ספר להם מן העבירות החמורות שהיו בהם ושראוי לכל אדם להרחיקם ואפילו לא הזהירה עליהם התורה : עשו בעשק בתוכך . כל מה שהיו עושים ומתעסקים עם הגר היה בעשק לפי שאין לו קרובים ועוזרים וכן הוא היתום והאלמנה לפי שהם חלושים שמת בעלה ואביו : (ח) קדשי בזית . כמו שאמר והבאתם גזול את הפסח ואת החולה וכל זה דרך בזיון : ואת שבתותי חללת . כמו שראינו שהזהירם ירמיה על חלול השבת : (ט) אנשי רכיל . שהיו הולכים רכיל מהחלושים לחזקים כדי לשפוך דם נקי חנם : ואל ההרים אכלו . כמו שפירש' למעלה בפסוק ואל ההרים לא אכל : זמה עשו בתוכך . אמר זמה דרך כלל לכל העריות ואחר כך פרט קצתם : (י) ערות אב . זכר חמורה שבעריות והוא שאמר בתורה ערות אביך והיא אמו שהוא אשת אביו ובאמרו גלה לשון יחיד והאחרים לשון רבים יש בו רמז למה שאמרו רבותינו ז"ל כי אמון הרבה אשמה שבא על אמו : טמאת הנדה . הוא רוצה לומר אשה שהוא מדם נדות וכמהו שם והוציאו את הנדה מן הקדש כימי נדת דותה והתאר כמו כן בזה המשקל נדה היא וזכר בבעילת הענוי שאמר ענו בך כי יש לה ענוי אם יבעלוה בנדתה כמו שיש לבתולה : (יא) ואיש את אשת רעהו . אינו אומר על איש אחד לבד כמו שאמר ואיש בא מבעל שלישה והדומים לו אלא אמ' איש ואיש כמו איש מזרעך איש כי יתן מום בעמיתו והדומים להם ואיש את כלתו ואיש את אחותו ואמר ענה בך כי ברוב אם ישכב עם אחותו ישכב עמה בבית אביו והיא עדנה בתולה : (יב) שחד . מלכך ושריך לקחו שחד מבעל הריב לשפוך דם נקי : נשך ותרבית לקחת . כפל הענין במלות שונות ורז"ל זהו נשך זהו תרבית ולא חלקו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין : ותבצעי רעיך בעושק . פירושו כתרגומו ואהנית רחמיך באונסיא כלומר ההנית רעיך ונתת להם בלא כסף מן העושק שעשקת בני עמך החלושים ורעיך הם אשור ומצרים שהיו נותנים להם שוחד להיות להם לעזרה : ואותי שכחת . כי לא בטחת בי ולא בקשת ממני עזר אלא מן האומות המכלות אותך וכן אמר לטעם אחר ואותי שכחת אמר אותי שכחת שהזכרתי אותך על כל אלה העבירות והלכת אחרי תאותך ולא זכרת אותי שצויתיך עליהן : (יג) והנה הכיתי כפי . דרך משל כאדם המצטער כמו שאמר וגם אני אכה כפי אל כפי : אל בצעך . כמו על ובדברי רבותינו ז"ל כ"ד תטאות סדר יחזקאל ומכולם לא חתם אלא בגזל שנאמר הנה הכיתי כפי אל בצעך : אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך . אמר דמך לשון יחיד דרך כלל ואמר היו בתוכך לשון רבים כי דמים רבים שפכו ויונתן תרגם כך הא איתיתי פורענות עלך כחובי ממון אונסך די אנסת רוצה לומר מה שלקחו באונס

מצודת דוד

העיר הזאת להרחיקה מעל פניו : (ד) אשמת . נעשית בעלת אשמה : טמאת . את העיר : ותקריבי ימיך . בעצמך הקרבת ימי הגמול והתשלומין : ותבא וגו' . כפל הדבר במ"ש : על כן . בעבור עונך מסרתיך אל העמים שיחרפו אותך וילעגו בך : (ה) יתקלסו בך . ילעגו עליך : טמאת השם . אתה ישראל שטמאת שמך בעשות מעשים כאלה ואתה בעלת רבת המהומה ששמע מצעקת יללת הנעשקים בך : (ו) איש לזרועו . הנשיאים היו בך כ"א לפי כח זרועו ומבלי מעצה היוסר : למען שפך דם . עם כח הזרוע : (ז) לגר עשו בעושק . ר"ל כל מה שעשו עם הגר עשו בעושק ובגזל : (ח) למען שפך דם . כוונת הרכילות היה למען ימית את הנאמר עליו : ואל ההרים . בההרים אכלו מתקרובות העבודת גלולים הנזבחים שמה : (י) ערות אב וגו' . ר"ל נאפו עם אשת אביהם : טמאת הנדה . ר"ל הנד' בטומאתה אנסו למשכב הזנות : (יא) את אשת רעהו . עם אשת רעהו עשו תועבה לזנות עמה : בזמה . במחשבת זנות ורשע : ענה בך . אנסה לזנות : (יב) למען שפך דם . כי מפני השוחד הרגו נפשות נקיים : נשך ותרבית . לשון נשך אמור בכסף ותרבית באוכל : ותבצעי רעיך . עם העושק שעשקת העשרת את רעיך העובדי כוכבים להיות בעזרתך מול האויב ואותי שכחת ולא בטחת בי : (יג) הכיתי כפי . זה בזה דרך צער

מצודת ציון

מל' אשמה ורשע : וקלסה . ענין לעג כמו לחרפה ולקלס (ירמי' כ) : (ה) רבת . מל' רבוי : המהומה ענין הרעשת קול : (ז) הקלו . מלשון קלות ובזיון : הונו . מל' אונאה ועושק הממון : (ח) חללת . מל' חול והוא הפך הקדש : (ט) רכיל . ענין לה"ר : ואל ההרים . בההרים אל במקום בי"ת : זמה . ענינו גנות ורשע כמו כי זמה עשו (הושע ו) : (י) ענו . רצה לומר אנסו ולכן תחשב לה לענוי : (יב) ותבצעי . כן נקרא חמדת העושר כמו ויטו אחרי הבצע (ש"א ח) : (יג) בצעך . כן נקרא גם העושק

של

יד הֲיַעֲמֹד לִבֵּךְ אִם־תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִךְ
לַיָּמִים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָךְ אֲנִי
יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ טו וַהֲפִיצוֹתִי
אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת
וַהֲתִמֹּתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ׃ טז וְנִחַלְתְּ
בָּךְ לְעֵינֵי גוֹיִם וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
יז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יח בֶּן־
אָדָם הָיוּ־לִי בֵית־יִשְׂרָאֵל לְסוּג
כֻּלָּם נְחֹשֶׁת וּבְדִיל וּבַרְזֶל וְעוֹפֶרֶת
בְּתוֹךְ כּוּר סִגִים כֶּסֶף הָיוּ׃
יט לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן
הֱיוֹת כֻּלְּכֶם לְסִגִים לָכֵן הִנְנִי קֹבֵץ
אֶתְכֶם אֶל־תּוֹךְ יְרוּשָׁלִָם׃ כ קְבֻצַת
כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וְעוֹפֶרֶת וּבְדִיל
אֶל־תּוֹךְ כּוּר לָפַחַת־עָלָיו אֵשׁ
לְהַנְתִּיךְ כֵּן אֶקְבֹּץ בְּאַפִּי וּבַחֲמָתִי
וְהִנַּחְתִּי וְהִתַּכְתִּי אֶתְכֶם׃ כא וְכִנַּסְתִּי
אֶתְכֶם וְנָפַחְתִּי עֲלֵיכֶם בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי
וְנִתַּכְתֶּם בְּתוֹכָהּ׃ כב כְּהִתּוּךְ כֶּסֶף
בְּתוֹךְ כּוּר כֵּן תֻּתְּכוּ בְתוֹכָהּ וִידַעְתֶּם
כִּי־אֲנִי יְהוָה שָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עֲלֵיכֶם׃
כג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
כד בֶּן־אָדָם אֱמָר־לָהּ אַתְּ אֶרֶץ לֹא
מְטֹהָרָה הִיא לֹא גֻשְׁמָהּ בְּיוֹם זָעַם׃
כה קֶשֶׁר נְבִיאֶיהָ בְּתוֹכָהּ כַּאֲרִי

ל' • ס' דגשים • ל' מ"ל • יד' • ל' ומ"ל • ל' י ל' • ז' • לסיג ק' • כ' • ל' • ל' • ל' • ל' • ל' • כ' • ל' ל' • ל' • ל' • נ"א כטעם • י

בְּגַוִיךְ׃ יד הֲיִתְקַף לִבִּיךְ אִם
יִתְחַסְנָן יְדַיִךְ לְיוֹמַיָא דַאֲנָא
עָתִיד לְמֶעְבַּד עִמָּךְ אֲנָא יְיָ
גְּזָרִית בְּמֵימְרִי וַאֲקַיֵם׃
טו וְאַגְלֵי יָתִיךְ לְבֵינֵי
עַמְמַיָא וַאֲבַדְרִינָךְ בִּמְדִינָתָא
וְאֵסֵיף סָאוֹבָתִיךְ מִנִיךְ׃
טז וְאֶתְקַדֵשׁ בִּיךְ לְעֵינֵי עַמְמַיָא
וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ יז וַהֲוָה
פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִי
לְמֵימָר׃ יח בַּר אָדָם הֲווֹ קֳדָמַי
בֵּית יִשְׂרָאֵל לִפְסוֹלָא כּוּלְהוֹן
כְּמָא דִמְעָרַב נְחַשׁ וּבְעִיץ
וּבַרְזֶל וַאֲבַר בְּגוֹ כוּרָא
לִפְסוֹלַת כַּסְפָּא הֲווֹ׃ יט בְּכֵן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף
דַהֲוֵיתוּן כּוּלְכוֹן לִפְסוֹלָא בְּכֵן
הָא אֲנָא כָנֵישׁ יָתְכוֹן לְגוֹ
יְרוּשְׁלֵם׃ כ כְּמַכְנֵשׁ כְּסַף
וּנְחַשׁ וּבַרְזְלָא וַאֲבַר וּבְעִיץ
לְגוֹ כוּרָא לְאַתְקָפָא עֲלוֹהִי
נוּרָא לְאַמְסָיוּתֵיהּ כֵּן אֲכְנֵשׁ
בְּרוּגְזִי וּבְחֵימְתִי וְאֲסִיף וְאֲשֵׁיצֵי
יָתְכוֹן׃ כא וְאַכְנֵישׁ יָתְכוֹן
וְאַתְקֵיף עֲלֵיכוֹן בְּאֶשָׁתָא
פוּרְעָנוּתִי וְתִתְמְסוּן בְּגַוָהּ׃
כב כְּאִתְמְסָאָה כְּסַף בְּגוֹ
כוּרָא כֵּן תִּתְמְסוּן בְּגַוָהּ
וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ שְׁפִיכִית
חֵימְתִי עֲלֵיכוֹן׃ כג וַהֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִי
לְמֵימָר׃ כד בַּר אָדָם אֱמַר
לַהּ אַתְּ אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אַרְעָא לָא מְדַכְּיָא הִיא וְלָא אִתְעֲבִידוּ בָהּ עוֹבָדִין טָבִין
דִּיגְנוּן עֲלַהּ בְּיוֹם לְוָט׃ כה סִיעַת סַפְרָהָא בְגַוַהּ כְּאַרְיָוָן נָהֲמִין לְמִקְטַל

תולדות אהרן לא מטוהרה • זכתים קיג :

נחתתם גזר דין : (יד) אשר אני עושה אותך . פועל לך כפעלך : (טו) והתימותי . וכליתי : (טז) ונחלת בך . תתחלחלי בעצמך על מה שעשית : (יח) לסיג • תערובת פסולת המעורב בכסף וזהב וצריך להתיכו באש לצורפו : כור . שצורפין בו זהב : (כ) קבוצת כסף . כאשר יקבוץ הצורף את כל הסיגים אל תוך כור : לפחת . לנפח : להנתיך . וילקת מתרגם ותתיך : (כד) לא גושמה ביום זעם . לא נתן גשם הראוי לה לשבר ביום זעם ופירוש הדבר כתרגומו לא איתעבידו בו עובדין טבין דיגנון עלה ביום לווט : (כה) קשר נביאים . נקשרים יחד

מרגלתיו ותשכב: לימים ה' דגשי' בקריאה וסי' עשרה כסף לימים • ובגלחו את ראשו • היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים • ובאתי להבינך • על כן קראו לימים האלה פורים : וידעת ז' בקריאה וסי' והיו מלכים אמניך ושרותיה' • וינקת חלב גוי' ושד מלכים • והקימותי אני • ונחלת בך לעיני הגוים • וארשתיך לי לעולם • ונלוו גוי' רבים אל ה' ביום ההוא • ויהי בשכבו וידעת את המקום : והנחתי ג' וסי' אל נא המש מזה • והנחתי והתכתי אתכם • ונתתי

באונס מן האנסים שאין כח בידם להמלט מן האנסים ההם : (יד) היעמד לבך • היוכל לעמוד לבך לרוב הצרות שאני מביא עליך וזהו לימים אשר אני עושה אתך רוצה לומר ימי הגלות : דברתי ועשיתי . כמו שדברתי כן אקיים כי אני ה' והיכולת בידי : (טו) והפיצותי . והתמותי טמאתך ממך כי לא עבדו גלולים שהם הטומאה הגדולה בגלות : (טז) ונחלת בך . עיקרו ונחלת ובהבלע הנו"ן פ"א הפעל היתה ראויה עי"ן הפעל להדגש לולי שהתי"ו אינה מקבלת דגש ופירושו תהי נחלת בעצמך כי עד עתה היית נחלתי ומעתה אין את נחלתי ויש מפרשים ונחלת ענין חלול : לעיני גוים . שהם יראו כי אין את נחשבת נחלתי כהיותך בגלות ביניהם : וידעתם כי אני ה'. אז תדעי ותכירי כי אני ה' כי עתה שכחת אותי ואז בבא עליך כל הרעות שאמרתי לך על ידי נביאי תדע כי אני ה' אומר ועושה גוזר ומקיים : (יז) ויהי דבר ה'. (יח) בן אדם היו לי בית ישראל לסיג • לסוג כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד כי אותיות אהוי מתחלפות אמר היו לי בית ישראל כמו הסיג שהיא פסולת הכסף : וזכר המתכות שהם פחותים מהכסף והם נחשת ובדיל וברזל ועופרת כלומר אם היו כלם תוך כור להתיכם כן היו לי סיגים לא כסף וכן אתוך אותם כמו שהאומן מתיך המתכות האלה ונקראו גסתרון בגמרא בלע"ז מיט"אל והכלי שיעשה מן המתכות המעורבים הוא פחות מהכלי שיעשה מאחד המתכות לבדו כי אם ישבר אין לו תקנה אלא אם כן ישובו יתיכו לפיכך המשיל ישראל למתכות המעורבים ואמר סיגים כסף היו ופירשו המפרשים כי חסר הנסמך כמו אומרים אמת והנכון בהם סיגים סיגי כסף אומרים אמרי אמת ויש לפרש סיגים בכסף היו בחסרון בי"ת השמוש כמו הנמצא בית ה' והדומים לו רבים רוצה לומר כי מעט כסף מעורב בהם כי עושים קצת כלים מן המתכות המעורבים עם כסף מעט והם הכלים שעושים להשמיע קול כמו המצלצלים והדומים להם וישראל היו בהם חסידים מועטים וכן אמר אחר כך קבוצת כסף ונחשת וברזל ויש לפרש עוד סיגים וכסף היו כלומר עתה הם סיגים וכבר היו כסף וזכר כסף ולא זכר זהב שהוא נקי מכל כלי המתכות ואמר בחנני כזהב אצא לפי שלא היו ישראל דור אחר דור שהיו כזהב אלא ככסף ויונתן תרגם כפסולת כספא הוו : (יט) לכן . יען היות כלכם לסיגים . תחת אשר היה הדין עליכם להיות כסף והייתם סיגים אקבץ אתכם ואתיך אתכם באש עברתי כי כמו שהדבר המותך שאבד צורתו הראשונה בהתכה וכל שכן המתכות המעורבים שתאבד צורתם בהתכתם כן אמר שיאבדו הם בחרב וברעב ובדבר ואף הנשארים מהם יאבדו ממה שהיו באורם בטובה יגלו ממנה לרעה : אל תוך ירושלם • היא תהיה לכם כמו הכור למתכות : (כ) קבלת כסף • מבואר הוא ענין קבוצה שם בפלס מלוכה : לפחת . שרשו נפח מענין נופח באש פחם ובמקום הזה נגרעה הנו"ן כמו הנו"ן נגש מן לגשת ומפני התי"ו נפתח לפחת ופירוש עליו על הכור שצריך נפחת עליו האש להתיך הדבר אשר בתוך הכור ואמר עליו כי הגחלת משימים עליו ובא להנתיך שלם עם הנו"ן שהוא פ"א הפעל והנחתי והתכתי אתכ' והנחתי אתכ' בתוך הכור להתיך אתכם או פי' אניח ואעזוב אתכם ביד החרב והרעב והדבר : (כא) וכנסתי . בענין וקבצתי כמו נדחי ישראל יכנס וכפל הענין בזה הפסוק לחזק הענין להוסיף בו ונפחתי עליכ' באש עברתי : (כב) כהתוך כסף . שם ויבא שלם כהנתוך כשקל כהנדוף ענין אלא שזה בשורק וזה בחולם אמר כהתכת כסף בתוך כור כן תתכו בתוך ירושלם ומה שזכר כסף אחר שזכר בתחלה שאר מתכות גם כן לשני טעמים האחד שהוא מאוחר ההתכה מהבדיל והעופרת רוצה לומר בזה שיכלו באיחור זמן ברעב ובדבר ובחרב לא בזמן מועט והטעם השני זכר כסף לפי שהיו כסף מתחלה : (כד) בן אדם אמר לה . לירושלם שזכר למעלה אל תוך ירושלם : את ארץ לא מטוהרה היא • כמו שקראם למעלה טמאת השם ואמר לא מטוהרה כמו אשר לא יהיה טהור כי לא טהור והדומים להם או אמר כן שלא טהרה עצמה מטומאתה כלומר שלא עשתה תשובה : ולא גשמה ביום זעם • הה"א במפיק ויתכן לומר כי הוא שם גשם

מצודת ציון

שעושק כמו בולע בלע רע לביתו (חבקוק ב) : (טו) וזריתיך . ענין פזור : והתימותי . מלשון תם והשלמה וכליון : (טז) ונחלת • מל' חלול : (יח) לסיג . כן נקרא פסולת הכסף כמו הגו סיגים מכסף (משלי כה) : נחושת ובדיל וגו' . שמות מיני מתכות מחולפות : כור • כן שם הכלי שמזקקין בו הכסף והזהב כמו וכור לזהב (שם יז) : (כ) לפחת . מל' הפחה ונשיבה : להנתיך . מל' התכה ויציקה : (כא) וכנסתי . מל' הכנסה : ונפחתי • מל' הפחה : עברתי . מלשון עברה וזעם : ונתכתם . מל' התכה : (כד) גושמה . מלשון גשם ומטר : (כה) קשר • ענין אגודה והסכמה

מצודת דוד

על הגזל אשר עשית ועל הדם הנקי הנשפך בתוכך : (יד) היעמוד לבך . על עמדה להתחזק : אם תחזקנה ידיך . לעשות גבורות במלחמה בעת בוא הימים ימי הגמול אשר אני עושה עמך : ועשיתי . נכון הדבר בידי כאלו כבר עשיתי : (טו) והתימותי . בזה אמרק ואכלה טומאתך ממך : (טז) ונחלת בך . תהי מחוללת בעוונך בפני העובדי כוכבים ואז תדע שאני ה' הנאמן לשלם גמול : (יח) לסיג · מתחלה כשהוצאתים ממצרים היו משובחים ככסף וכאשר הבאתים אל הארץ נהפכו להיות סיג כי קלקלו מעשיהם : כולם . כל בית ישראל נעשו בתוך הכור נחושת או בדיל וכו' ר"ל כולם קלקלו בארחם עם כי יש התחלפות מה ברשעם בפחות ויתר מ"מ כולם היו כסיגים אל מול הכסף אין אחד בהם מיישר דרכו כאשר מתחלה : (יט) אל תוך ירושלים . להנתיך אתכם שמה כאלו הוא הכור : (כ) קבוצת כסף . כמו שמקבצים כסף ונחשת וכו' המעורבים זה בזה אשר יקבלו אותם לאספם אל תוך הכור לנשב עליו אש להבעירו למען יותך הכל וישרף וישאר הכסף מזוקק ונקי כן אקבוץ אתכם באפי ואניח אתכם בתוך העיר ואתיך אתכם להיו' נמסים ונמקי' בצרות המצור : (כא) וכנסתי . אל תוך העיר וכפל הדבר במ"ש : ונפחתי . אנשב עליכם באש עברתי ר"ל בכל פעם אגדיל הצרה ותהיו נמסים בתוכה : (כב) כהתוך כסף . כמו התכת הכסף בתוך הכור כן תותכו בתוך העיר בצרות המצור : וידעתם • אז תדעו שאני ה' שפכתי חמתי עליכם ובגמול בא ולא במקרה : (כד) אמר לה . על ירושלים : לא מטוהרה היא . לא עשית תשובה לטהר עצמך מן עווך לכן לא ירד בה הגשם ביום זעם ה' וחרון אפו וכמ"ש וחרה אף ה' וכו' ולא יהיה מטר (דברים יא) : (כה) קשר נביאיה . בתוך העיר יש קשר נביאי השקר המתאגדים על

גשם בקול גדול והשתחברו עם סכנוי בא פ"א הפעל בשורק כמו הללוהו כרוב גדלו ופירושו שלא ירדה גשמה ביום זעם כלומר ביום אף ה' שחרה בהם עצר את השמים ולא היה מטר כמו שיעדם בתורה ואמר פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה וגם יתכן שתהיה מלת גשמה מבנין שלא נזכר פעלו מן הדגוש ונפל הדגש כמו שנופל ברבים מהדגוש ומפיק הה"א לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור כביכורה בטרם קיץ וגולה על ראשה : (כה) קשר נביאיה . נביאי השקר קשרו קשר ביניהם שיתנבאו בענין אחד לאמר שלום שלום ויונתן תרגם סיעת ספרהא בגוה : כארי שואג טרף טרף . כארי הכ"ף פתוחה לא תורה על הידיעה אמר כמו ארי שהוא שואג ואחר כך הוא טורף טרף כן הם מבהילים העם בדבריהם וצועקים בקול ומדברים בחזקה ומראים טענותיהם להבהיל העם לשמוע אליהם ובזה טורפים והורגים אותם זהו נפש אכלו כאילו הם נוטלים נפשותם כי הם גורמים להם כל הרעה הבאה עליהם :

יחד בעלה רעה : נפש אכלו . שהיו נוטלין שוחד ומחזיקין ידי מרעים להרוג ולשלול ולבוז ומבאין להם שלום : חוסן . ממון : (כו) חמסו תורתי . עליהם היה להוכיח ולהורות ולהודיע חק ומשפט ולא עשו הרי זה חמס שחמסוה מן הצריכין ללמוד : ואחל . ונתחללתי : (כז) למען בצוע בצע . לחטוף ממון : (כח) טחו להם תפל . דומין לטוחי בנין בטיט שאינו מעורב כל צרכו שאין בו תבן והוא נסתר מאליו בבא עליו גשמים ולשון תפל כל דבר המחוסר תקון : (ב) שתים נשים . תרתי מדינן דאינון כתרתין נשין : בנות אם אחת . שתיהן מכנסיה אחת נחלקו לשתים בימי רחבעם : (ג) שמה מועכו . בני מצרים את דדיהם ל' ומעוך (ויקרא כב) ושם עשו

שֹׁאֵג טֹרֵף טָרֶף נֶפֶשׁ אָכָלוּ חֹסֶן
וִיקָר יִקָּחוּ אַלְמְנוֹתֶיהָ הִרְבּוּ בְתוֹכָהּ:
כו כֹּהֲנֶיהָ חָמְסוּ תוֹרָתִי וַיְחַלְּלוּ
קָדָשַׁי בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל לֹא הִבְדִּילוּ
וּבֵין־הַטָּמֵא לְטָהוֹר לֹא הוֹדִיעוּ
וּמִשַּׁבְּתוֹתַי הֶעְלִימוּ עֵינֵיהֶם וָאֵחַל
בְּתוֹכָם: כז שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כִּזְאֵבִים
טֹרְפֵי טָרֶף לִשְׁפָּךְ־דָּם לְאַבֵּד
נְפָשׁוֹת לְמַעַן בְּצֹעַ בָּצַע:
כח וּנְבִיאֶיהָ טָחוּ לָהֶם תָּפֵל חֹזִים
שָׁוְא וְקֹסְמִים לָהֶם כָּזָב אֹמְרִים כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וַיהוָה לֹא דִבֵּר:
כט עַם הָאָרֶץ עָשְׁקוּ עֹשֶׁק וְגָזְלוּ גָּזֵל
וְעָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנוּ וְאֶת־הַגֵּר עָשְׁקוּ
בְּלֹא מִשְׁפָּט: ל וָאֲבַקֵּשׁ מֵהֶם אִישׁ
גֹּדֵר־גָּדֵר וְעֹמֵד בַּפֶּרֶץ לְפָנַי בְּעַד
הָאָרֶץ לְבִלְתִּי שַׁחֲתָהּ וְלֹא מָצָאתִי:
לא וָאֶשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי בְּאֵשׁ
עֶבְרָתִי כִּלִּיתִים דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם
נָתַתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

כג

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר: ב בֶּן־אָדָם שְׁתַּיִם נָשִׁים
בְּנוֹת אֵם־אַחַת הָיוּ: ג וַתִּזְנֶינָה
בְמִצְרַיִם בִּנְעוּרֵיהֶן זָנוּ שָׁמָּה מֹעֲכוּ

ל' מ"ל ד' וחסר
ב' : י'
ב' רפין
ל' מ"ל
ל'
ל' י ל'
ב'
ב' דגשין
ס'
ס'
ל' בטעם
ב'
ל' : ל'

קְטוֹל אֱנָשָׁא קְטָלוּ עוּתַר וִיקַר נְסִיבוּ אַרְמְלָתְהָא אַסְגִיאוּ בְּגַוָּהּ : כו כַּהֲנָהָא חָטְפִין בְּאוֹרַיְתִי וּמַפְסִין קֻדְשַׁי בֵּין קוּדְשָׁא לְחוּלָא לָא אַפְרִישׁוּ וּבֵין מְסָאֲבָא לְדַכְיָא לָא הוֹדִיעוּ וּמִיוֹמֵי שַׁבַּיָא דִילִי כְּבָשׁוּ עֵינֵיהוֹן וְחַלַּת רְעוּתִי בֵּינֵיהוֹן : כז רַבְרְבָהָא בְּגַוָּהּ כְּדִיבִין חָטְפֵי חֲטוֹף לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי לְאַבָּדָא נַפְשָׁן בְּדִיל לְקַבָּלָא מָמוֹן דִשְׁקַר : כח וּנְבִיֵי שִׁקְרָא דִי בְּגַוָּהּ דָמַן לְדְבָנֵי מְחִיצָא וְשָׁעֵיעַ לֵיהּ טִין פַּטִיר דְלָא תֶבֶן מִתְנַבַּן שְׁקַר וּמַלְפִין לְהוֹן כַּדְבִין אָמְרִין כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וּמִן קֳדָם יְיָ לָא אִתְמַלַּל : כט עַמָּא דְאַרְעָא עֲשָׁקוּ עוּשְׁקָא וּגְזָלוּ גְזֵלָה וּמִסְכֵּן וַחֲשִׁיךְ אוֹנִיאוּ וּלְגִיוֹרָא אֲנָסוּ בְּלָא כִדְחָזֵי : ל וְאִתְבַּעַ מִנְהוֹן קֳדָמַי גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין דִיקוּם בְּתַרְעָתָא קֳדָמַי וְיִבְעֵי רַחֲמִין עַל עַמָּא דְאַרְעָא בְּדִיל דְלָא לְחַבָּלוּתָא וְלָא אַשְׁכַּחִית : לא וּשְׁפֵיכִית עֲלֵיהוֹן חֵימְתִי בְּאֶשַּׁת פּוּרְעָנוּתִי שֵׁיצִיתִינוּן פּוּרְעָנוּת אוֹרְחֵיהוֹן בְּרֵישֵׁיהוֹן יְהָבִית אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר : ב בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל תַּרְתֵּין מְדִינָן דְּאִינוּן כְּתַרְתֵּין נְשִׁין דִּי בְּנַת אִמָּא חֲדָא הֲוָאָה : ג וְטַעָאָה בְּמִצְרַיִם בָּתַר

חוסן ויקר יקחו . חוסן העיר ויקרה הם לוקחין אותו כי הם מחזקים בידם מעשיהם הרעים ובעונם זה יבא עליהם האויב ויקח כל מחמדיהם והרי הם כאילו לקחו אותו וכן הנופלים בחרב הם גרמו להם והנה הם הרבו אלמנותיה בתוכה . חסן כמו אוצר וכן לא יאצר ולא יחסן : (כו) כהניה . זכר הראשונים והם הנביאים והכהנים והשרים ואחר כך עם הארץ ואמר כי כולם דרכו דרך רעה כל אחד במה שהוא בו אף הכהנים שעליהם להורות התורה הם חמסו וגזלו אותה מעשות כיון שהם עוברים עליה איך יזהירו העם עליה : ויחללו קדשי . שאכלום בטומאה : בין קדש לחול לא הבדילו ובין הטמא לטהור לא הודיעו . כמו שהוזהרו בתורה ולהבדיל בין הקדש ובין הטהור ולהורות את בני ישראל : ומשבתותי העלימו עיניהם . שראו מהם שהיו נושאים משא ביום השבת כמו שכתוב בספר ירמיה והכהנים היה להם למחות בידם ולא מיחו אלא העלימו עיניהם כאילו אינם רואים : ואחל בתוכם . מבנין נפעל כמו כי איך יחל ענין חלול ותרגם יונתן וחלת רעותי ביניהון : (כז) שריה . למען בצע בצע . כמו שאמר למעלה שוחד לקחו כך למען שפוך דם ובא הפועל עם השם לחזק הענין וכן למען טבוח טבח כמו שפירשנו : (כח) ונביאיה . שב עוד לזכור הנביאים לפי שהם היו גורמים כל הרעה : טחו להם תפל . כתרגומו ונביי שקרא די בגוה דמן לדבני מחיצה ושעע ליה טין פטיר דלא תבן מתנבן שקר ומלפין להון כדבין וכבר פירשנו זה הענין למעלה בפסוק והוא בונה חיץ : (כט) עם הארץ . מי שחזק מחבירו עושקו וגוזלו כי אין משפט בעיר : (ל) ואבקש מהם . איש גודר גדר . אמרתי אולי יצא מהם איש שיגדור הפרצות ויעמוד בפרץ שלא יעברוהו הרשעים והפרצות הם העבירות והגודר אותם והעומד בפניהם הוא המונע פורצי הגדר ומחזירם לדרך הטוב ויעמוד לפני להתפלל בעד הארץ לבלתי שחתה כי כבר שבו מדרכיהם הרעים כמו שעשה משה רבינו עליו השלום שנאמר עליו לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית . גודר גדר גודר בשני טעמים במאריך הגימ"ל מפני המקף ותעמיד כדל"ת להעמיד מפני הרי"ש שבדל"ת כי לא יבא פועל מהשלמים כי אם בצרי לפיכך לא יבא מלעיל שלא ידמה לשם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : (לא) ואשפך . מבואר הוא : ויהי דבר ה' . (ב) בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו . המשיל הכנסה המיוחדת להם ובהתחלקם היו כבנות ובמצרים היו עדה אחת וכן עד שנחלקה מלכות בית דוד ותרגם יונתן בר אדם אתנבי על תרתין מדינן דאינון כתרתין נשין די בנת אימא חדא הואה : (ג) ותזנינה . כבר פירשנו כי כל לשון זנות הבא בכנסת ישראל הוא עכו"ם ואף על פי שהמליצה היא במשפטי הזנות כדרך התשמים שכל הוא לענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה

אבל

רוחי בכם וחיתם : טרף ד' חס' וסי' קשר נביאית . אריה טרף בדי . פצו עלי . טרף נפשו : כ"ל חילופ"י דספר"א ורכ"ל סיפר"א וסיפר"א תמצ"א במס"רה רב"תא דמסררנא לפו"ם עני"ת רעתי"ן כ"ל אח"ד ע"ל דגל"ו באותו"ת וחילופ"י רספ"רא ורשאר"א ספ־"י תמצ"א בער"ך ח'בא"ר היט"ב כ"י פ"ה קצ"ר המצ"ע מהשתר"ע: ולא מצאתי ה' וסימ' לה בתולים . ואבקש מהם גדר גדר . ולמנחמים ולא מצאתי . אשר עוד בקשה נפשי . ויאמרו שרי פלשתים :

תולדות אהרן ומשבתותי . שבת קיט :

מצודת דוד

על השלום : כארי שואג . כמו הארי השואג בקול להטיל אימה ואח"ז טורף טרף כן המה מבהילי האנשים בקולם ודבריהם ובזה הם מפיתים וטורפים אותה מן העולם : נפש אכלו . אוכלים הנפשות ולוקחים מהם החוזק והיקר ומרבים האלמנות כי יהרגו אנשיהם ר"ל הם מסבבים כל אלה כי בהשענם על דבריהם ימאנו לעשות תשובה ובאה הפורענו' בעונם : (כו) חמסו תורתי . הסירו תורתי מהם כי לא למדו עמהם ועל הכהנים ללמד התורה כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב) : ויחללו . בזו קדשי ולא עשו הבדל והפרש בין דבר קדש לדבר חולין : לא הודיעו . ההבדל שביניהם : ומשבתותי . ומחלול השבתות העלימו עין ולא מיחו בהמחללים אותם : ואחל בתוכם . נעשיתי ביניהם מחולל ולא מקודש : (כז) שריה . השרים אשר בקרבה המה כזאבים כי יטרפו טרף לשפך דם לאבד נפשות למען יגזלו מהם את העושר : (כח) ונביאיה . נביאי השקר : טחו להם תפל . על הכותל שעשו טחים טיח תפל שאינו מתוקן כהלכתו לייפות הכותל ולהחליקו ר"ל מייפים נבואות שקריהם במליצה נאותה ומזויפת להיות מקובל על הלב : חוזים שוא . מתנבאים בשוא ומגידים להם קסמים בכזב : אומרים . בדבריהם אומרים בשם ה' כה אמר ה' אבל ה' לא דבר בם והמה מכחשים : (כט) עשקו עושק . זה עושק הגוף במכות וכדומה : הונו . עם כי מהראוי לתת להם צדקה הם לא נתנו ועוד לקחו משלהם : ואת הגר עשקו . עם כי ראוי לאהבו : בלא משפט . כל אלה נעשה בסבת העדר המשפט ואיש כל הישר בעיניו יעשה : (ל) ואבקש מהם . בקשתי ביניהם איש גודר גדר הפרצה לבל יבוא האויב העירה או מי לעמוד בפרץ לבלי תת לבוא ר"ל בקשתי מי מחזיר את ישראל בתשובה או מי עומד בתפלה לפני עליהם לבל אשחיתם והנה לא מצאתי : (לא) ואשפוך . לכן אשפוך עליהם זעמי והכלם באש עברתי וגמול דרכם אתן בראשם : כג (ב) שתים נשים . ר"ל שתי מלכיות באו מכנסיה אחת והם מלכות יהודה ומלכות אפרים : (ג) ותזנינה . בעת נעוריהן כשהיו במצרים

זנו

מצודת ציון

בהסכמה אחת : חוסן . ענין חוזק כמו וחסון הוא כאלונים (עמוס ב) : ויקר . ענין כבוד : (כו) חמסו . ענין הסרה כמו נחמסו עקביך (ירמיה יג) : ויחללו . ענין בזיון : ואחל . מלשון חלול : (כח) טחו . ענין מריחה לסתום הנקב : תפל . כל דבר שאינו מתוקן כל צרכו קרוי תפל וכן וסכם טחים אותו תפל (לעיל יג) : חוזים . מתנבאים : (כט) הונו . מלשון אונאה ועושק ממון : (ל) גודר גדר . הכותל תקרא גדר : בפרץ . שבר הכותל : (לא) עברתי . מלשון עברה וזעם : כליתים . מלשון כליון : (ג) מעכו . ענין סחיטה וכתישה במשמוש היד ודוגמתו ומעוך

נ'. נ' שְׁדֵיהֶן וְשָׁם עִשּׂוּ דַּדֵּי בְּתוּלֵיהֶן׃
ב' בפסוק ד וּשְׁמוֹתָן אָהֳלָה הַגְּדוֹלָה וְאָהֳלִיבָה
אֲחוֹתָהּ וַתִּהְיֶינָה לִי וַתֵּלַדְנָה בָּנִים
וּבָנוֹת וּשְׁמוֹתָן שֹׁמְרוֹן אָהֳלָה
ב' וִירוּשָׁלַם אָהֳלִיבָה׃ ה וַתִּזֶן אָהֳלָה
ס"א ותעגב תַּחְתָּי וַתַּעְגַּב עַל־מְאַהֲבֶיהָ אֶל־
פ' מ"ל אַשּׁוּר קְרוֹבִים׃ ו לְבֻשֵׁי תְכֵלֶת
פַּחוֹת וּסְגָנִים בַּחוּרֵי חֶמֶד כֻּלָּם
פָּרָשִׁים רֹכְבֵי סוּסִים׃ ז וַתִּתֵּן
תַּזְנוּתֶיהָ עֲלֵיהֶם מִבְחַר בְּנֵי־אַשּׁוּר
פ' כֻּלָּם וּבְכֹל אֲשֶׁר־עָגְבָה בְּכָל־
גִּלּוּלֵיהֶם נִטְמָאָה׃ ח וְאֶת־תַּזְנוּתֶיהָ
מִמִּצְרַיִם לֹא עָזָבָה כִּי אוֹתָהּ שָׁכְבוּ
נ' בִנְעוּרֶיהָ וְהֵמָּה עִשּׂוּ דַּדֵּי בְתוּלֶיהָ
וַיִּשְׁפְּכוּ תַזְנוּתָם עָלֶיהָ׃ ט לָכֵן
נְתַתִּיהָ בְּיַד־מְאַהֲבֶיהָ בְּיַד בְּנֵי
י"ט ר"פ אַשּׁוּר אֲשֶׁר עָגְבָה עֲלֵיהֶם׃ י הֵמָּה
גִּלּוּ עֶרְוָתָהּ בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ לָקָחוּ
ד' . ב' וְאוֹתָהּ בַּחֶרֶב הָרָגוּ וַתְּהִי־שֵׁם לַנָּשִׁים
ל' ומ"ל וּשְׁפוּטִים עָשׂוּ בָהּ׃
יא וַתֵּרֶא אֲחוֹתָהּ אָהֳלִיבָה וַתַּשְׁחֵת

פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן טְעָאָה תַּמָּן
פַּלְחָא לְטַעֲוָתָא וְתַמָּן קִלְקְלָא
עוֹבָדֵיהֶן׃ ד וּשְׁמָהָתְהֶן אָהֳלָה
רַבְּתָא וְאָהֳלִיבָה אֲחָתַהּ וַהֲוָאָה
מְשַׁמְּשָׁן קֳדָמַי וְאַצְלְחָא בִּבְנִין
וּבְנָן וּשְׁמָהָתְהֶן שֹׁמְרוֹן אָהֳלָה
וִירוּשְׁלֵם אָהֳלִיבָה׃ ה וּטְעָת
אָהֳלָה מִבָּתַר פּוּלְחָנִי
וְאִתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי בָּתַר
רְחִימָהָא בָּתַר בְּנֵי אַתּוּר
קְרִיבָהָא׃ ו לְבוּשֵׁי גְמִיר
שִׁלְטוֹנִין וְטוּרְנִין עוּלֵימֵי
חֶמְדְּתָא כּוּלְּהוֹן פָּרְשִׁין רָכְבֵי
סוּסְוָן׃ ז וְאִתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי
בָּתְרֵיהוֹן עוּלֵימֵי בְּנֵי אַתּוּר
כּוּלְּהוֹן וּבְכָל דְּאִתְרְעִיאַת בְּכָל
פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן אִסְתְּאָבַת׃
ח וְיָת פּוּלְחַן טַעֲוָתָא דַּהֲוָה
עִמָּהּ מִמִּצְרַיִם לָא שַׁבְקַת
אֲרֵי יָתַהּ אַפְלְחוּ לְטַעֲוָתְהָא
וְאִינוּן אַלְפוּהָא עוֹבָדִין בִּישִׁין
וּשְׁפַכוּ טַעֲוָתְהוֹן עֲלַהּ׃ ט בְּכֵן
מְסַרְתִּיהָא בְּיַד רְחִימָהָא בְּיַד
בְּנֵי אַתּוּר דְּאִתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי
בָּתְרֵיהוֹן׃ י אִינוּן גְּלִיאוּ קְלָנַהּ
בְּנָהָא וּבְנָתָהָא שְׁבוֹ וְעִמַּהּ
בְּחַרְבָּא קְטִילוּ וַהֲוַת שׁוּם
לִמְדִינָתָא וּפֻרְעֲנוּת דִּינִין עֲבַדוּ בְגַוַּהּ׃ יא וַחֲזָת אֲחָתַהּ אָהֳלִיבָה וְחַבִּילַת רְחִימְתָא

עשו . המצרים את דדי בתוליהן כלומר למדום את דרכי תועבותם . פטמ' איספיינירי"ש בלע"ז : (ד) ושמותן . בכינוי אהלה ואהליב' : ושמותן • [illegible] שומרון היא שלה מכונה אהלה שנעשית אהל מתחלה לעגלי ירבעם ובית אל לאחאב ועפ"י ששומרון לא נבנתה אלא בימי עמרי קורא את מלכי ישראל על שמה שמשכנים נעשית ראש : אהליבה • על שם שאהלי היה בה ומקדש : (ה) ותעגב • ותתאוה אישויר"א בלע"ז לי"א דישבר"א : אל אשור קרובים • שהיו שכנים לה ושלחו להם להיות להם לעזר זה היה מנחם בן גדי (מלכים ב ט"ו) שנתן מס לפול מלך אשור להיות ידו אתו להחזיק הממלכה בידו והגביה מדתה הדבר לאשה מנאפת שאם היו עובדים להקב"ה לא נמסרו למלכי אשור : (ז) ותתן תזנותיה עליהם . לב נאופים ורוח זנונים נתנה עליה שהיה' מתאוה להם : ובכל אשר עגבה וגומר . בכל העכו"ם אשר נתאוה עמהם למדה דרכיהם ונטמאה בגילוליהם : (ח) ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה . גם על מלכי מצרים סמכו שמצינו (שם י"ז) בהושע בן אלה אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים : כי אותה שכבו וגו' • ומאז וישפכו תזנותם עליה תאות זנונים נכנס בה מימי נעוריה : (ט) לכן נתתיה וגו' . שבא סנחריב והגלה אותם : (י) ושפוטים . לשון קללה לכל הנוסר' להוסר ממנה ראו מה עלתה לפלונית על זימתה : ושפוטים . כמו ששפים יושפיסא"ש בלע"ז : (יא) ותרא אחותה אהליבה • אם

מצודת ציון

ומעוך וכתות (ויקרא כב): דדים • הם דדי האשה : עשו • גם הוא ענין כתישה וכתישה במעמוך היד וכן כמו פוע' את כל מעניך (נחמיה ג) : (ה) ותעגב . כן יקרא חשק הזנות כמו מאסו בך עוגבים (ירמיה ד) : (ו) תכלת . שם צבע חשוב : פחות וסגנים . ענין שררה : ממשלה

אבל המשל הוא על כל מיני עכו"ם וכן תרגם יונתן וטעאה במצרים כתר פולחן טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהון וכן כל הענין תרגם על זה הדרך : שמה מעכו שדיהן . מעכו משלא נזכר פועלו שהדגוש בשקל דועכו כאש קוצים ועניינו מענין ומעוך וכתות וחניתו מעוכה בארץ ומעיכת השדים הוא מדרך הזנות וכן כדברי רבותינו ז"ל מה עשה לה ערבי זה מפני שמיעך לה בין דדיה ופסלה לכהונה וכפל הענין במלות שונות ואמר ושם עשו דדי בתוליהן כעודן בתולות עשו דדיהן ועשו מבנין פעל הדגוש בשקל כאשר כלו ופירוש עשו עשו המצריים שלמדום דרכי תועבותיהן והשדים הם משל למנות שורשו מהאבות דור מדור עד אברהם אבינו עליו השלום והם ימי הבתולים וביטלו המצרים וזהו עשוי השדים : (ד) ושמותן . זה המשל הוא על שתי הבנות שהם עתה שמותן כן אהלה הגדולה ומפרש כי שמרון נקראת אהלה וירושלם אהליבה וזכר שמרון לפי שהיתה ראש ממלכת ישראל מעת שבנה אותה עמרי וירושלם ראשי ממלכת יהודה ופירוש אהלה כי האהל שלה אין לו חלק בו והם העגלים שעשה ירבעם : ואהליבה ירושלים . רוצה לומר כי אהלי בה ושם אני שוכן כי בה בית המקדש שהוא משכן כבודי ופירוש ותהיינה לי מתחילה היו לי לנשים על דרך משל כלומר היו נשמעים אלי ועושים מצותי : ותלדנה בנים ובנות . כלומר הצליחו במעשיהן כשהיו שתיהן עדה אחת והיו עובדין לי ויונתן תרגם והואה משמשן קדמי ואצלחא בבנין ובנן : (ה) ותזן אהלה תחתי . אחר שהיתה אהלה ועשתה העגלים היתה עדין תחתי כי לשם האל עשה ירבעם העגלים מתחלה ואחר כך בא אחאב ועשה הבעל ועבדו זהו זנות שזנתה אהלה שעזבה עבודתי ועבדה לאלהים אחרים : ותעגב על מאהביה . ענין חשק כמו מאסו בך עוגבים ודומיהם שבפרשה זו וכתב אדוני אבי ז"ל כי כל המלה בלשון הזה הוא בענין חשק הזנות על כן טעו הפייטים ששמו המלה הזאת בענין חשק האל ית' : אל אשור קרובים . עגבה אל אשור ועשתה אותם קרובים או פירוש קרובים כאילו הם לה קרובים כמו ששלח אחז אל מלך אשור עבדך ובנך אני עלה אלי והושיעני ואז לקח דמות המזבח מדמשק ואמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני וכן עשו מלכי ישראל שהם אהלה ואם לא נכתב : (ו) לבושי תכלת . השרים שבאו עם מלך אשור וכראותה בחורי חמד במלבושים נאים רוכבי סוסים חשקה בהם והתערבה בהם ולמדה ממעשיהם וזהו שאמר : (ז) ותתן תזנותיה עליהם . מבואר הוא : (ח) ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה • אף על פי שלמדה מעשה עכו"ם מאשור לא עזבה מה שלמדה גם בנעוריה מבני מצרים בגילולים ובכשפים כי הם למדום ראשונה וזהו כי אותם שכבו בנעוריה : וישפכו . שלמדום לרוב כמו הדבר הנשפך בדברי המעוננים והמכשפים : (ט) לכן נתתיה . לפי שסלקה בטחונה ממני ועזבה עבודתי ובטחה בבני אשור ולמדה תועבותם וגלוליהם נתתי אותם בידם : (י) המה • תחלה גלו את בני גד ובני ראובן ואחר כך גלו שאר השבטים שהוא מלכות אפרים : לקחו . הקטנים שאינם בני מלחמה שבו אותם והרגו הבחורים ואנשי המלחמה והמלך ושריו וגדוליו : ותהי שם לנשים . היתה שם רע לשאר נשים העוגבו' כי את אשר עגבה אהלה הקל אותה ובזה אותה והרגה והמשל לנשים לשאר המדינות כתרגומו והוית שום למדינתא : ושפוטים עשו בה • משפטי נקמות עשו בה . שפוטים שם שפוט בשקל זבול ובא בחולם דבר שפוט וחרב : (יא) ותרא אחותה אהליבה • עגבתה . שם עגבה בשלם על זה הבנה אמר אף על פי שראתה אהליבה חרבן וגלות אהלה אחותה [illegible]

קרובים ה' מ"ל בליש' וסימ' וידעו קרובים את גבורתי . מאהבית אל אשור קרובים , הכהנים אשר קרובים לה' • ומלך ששך ישתה • ויכתב מרדכי את : ואותה ד' בקריאה ג' חסר וא' מ"ל וסי' מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש • ואתה החייתי • ואתה בחרב הרגו • ואותה לא יראת • בתרא מ"ל :

מצודת דוד

זנו עמהם : שמה . בהיותן במצרים מעכו התופשים את שדיהן והוא ענין התחלת הזנות וכדרז"ל וכי מה עשה לה ערבי הלז וכי מפני שמיעך לה בין דדיה וכו' (כתובות לו) : עשו • המצרים משמשו וכתשו הדדים בעודן בתולות והוא כפל ענין במ"ש ור"ל עוד היו במצרים התחילו לעבוד עבודת כוכבים של מצרים ולפי שעשו זה דבר מועט לכן אמר מעכו ועשו שאין בה זנות ממש : (ד) ושמותן . בשם הכנוי : אהלה הגדולה . הגדולה שבהן נקראת אהלה ואהליבה היה שם אחותה הנספלת עליה הקטנה ממנה : ותהיינה לי . לקחתי אותן לי לנשים : ושמותן • העצמי : שומרון אהלה . זו שהיה שם הכנוי שלה אהלה שם העצמי היא שומרון ונקראת אהלה ע"ש שהיה בה אוהל לעגלי הזהב וכאומר אהל שלה ואין לי חלק בה : אהליבה . ע"ש שהיה אהלי בה והוא בה"מ ור"ל לקחתים לי לעם והם פרו ורבו וגדלו והצליחו : (ה) ותעגב . חשקה חשק הזנות על אותו מאהביה וחזר ומפרש חשקה היה אל בני אשור כאלו היו קרובים אליה : (ו) לבושי תכלת . לפי שהיו מלובשים בצבע תכלת והיו פחות וסגנים וכולם היו בחורים חמודים ופרשים ולתוספת ביאור אמר רוכבי סוסים ולא הולכי רגל : (ז) ותתן תזנותיה עליהם • ר"ל לכן נתנה רוח זנוניה עליהם וחשקה להם לכל הנבחרים מבני אשור : ובכל אשר עגבה • ולכל מי שחשקה נטמאה בכל תועבותיהם המאוסים כגלו' של רעי כי כן זנתה ונאספה עמהם ר"ל סרחה מעלי וחשקה לפסילי אשור בראותה מרבית הצלחתם וכמו שחשקה כן עשתה ועבדה לפסיליהם : (ח) ואת תזנותיה ממצרים . חשק הזנות שהיה לה ממצרים לא עזבה כי בני מצרים שכבו עמה בנעוריה בדרך חיבה ומשה משמשו וכתשו דדיה בעודה בתולה ולכן נתקע אהבתם בלבה וגם הם שפכו תאות זנותם עליה מאז ולכן לא עזבה אותם ר"ל שלא עזבה פסילי מצרים על כי הורגלה בהם מאז : (ט) נתתיה . מסרתי אותם ביד מאהביה ולתוספת ביאור אמר ביד בני אשור אשר חשקה להם : (י) המה • עם כי היו אהובים עכ"ז עשו בה משפט וגלו ערותה וזהו הקלון שעושים לאשה זונה שמפשיטים בגדיה ומוליכים אותה ערומה בפני הבריות : לקחו • בשבי : ותהי שם לנשים • הדבר הזה היה תועלת להיות שם ופרסום לנשים לבל יעשו כמעשיה וגם היה תועלת לעשות בה משפט הגמול הראוי ור"ל המקום מסרה ביד אשור ובזתה וחללה את כבודה ומתחלה לקחו בניה ובנותיה והם בני גד ובני ראובן שגלו תחלה ואח"כ זבולון ונפתלי שגלו אחריהם ואחר זה גלו את שומרון ראש המלוכה הנקראת בשם אהלה ועשה לה כזאת למען יוסר יהודה ולמען תשלום שכר גמול עון : (יא) ותרא • ראתה את כל הרעה שבאה על אחותה אהלה ולא לקחה מוסר

עַגְבָתָהּ מִמֶּנָּה וְאֶת־תַּזְנוּתֶיהָ מִזְּנוּנֵי
אֲחוֹתָהּ: יב אֶל־בְּנֵי אַשּׁוּר עָגָבָה
פַּחוֹת וּסְגָנִים קְרֹבִים לְבֻשֵׁי מִכְלוֹל
פָּרָשִׁים רֹכְבֵי סוּסִים בַּחוּרֵי חֶמֶד
כֻּלָּם: יג וָאֵרֶא כִּי נִטְמָאָה דֶּרֶךְ אֶחָד
לִשְׁתֵּיהֶן: יד וַתּוֹסֶף אֶל־תַּזְנוּתֶיהָ
וַתֵּרֶא אַנְשֵׁי מְחֻקֶּה עַל־הַקִּיר צַלְמֵי
כַשְׂדִּיִּים חֲקֻקִים בַּשָּׁשַׁר: טו חֲגוֹרֵי
אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם סְרוּחֵי טְבוּלִים
בְּרָאשֵׁיהֶם מַרְאֵה שָׁלִשִׁים כֻּלָּם
דְּמוּת בְּנֵי־בָבֶל כַּשְׂדִּים אֶרֶץ
מוֹלַדְתָּם: טז וַתַּעְגַּב עֲלֵיהֶם לְמַרְאֵה
עֵינֶיהָ וַתִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲלֵיהֶם
כַּשְׂדִּימָה: יז וַיָּבֹאוּ אֵלֶיהָ בְנֵי־בָבֶל
לְמִשְׁכַּב דֹּדִים וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ
בְּתַזְנוּתָם וַתִּטְמָא־בָם וַתֵּקַע נַפְשָׁהּ
מֵהֶם: יח וַתְּגַל תַּזְנוּתֶיהָ וַתְּגַל אֶת־
עֶרְוָתָהּ וַתֵּקַע נַפְשִׁי מֵעָלֶיהָ כַּאֲשֶׁר
נָקְעָה נַפְשִׁי מֵעַל אֲחוֹתָהּ: יט וַתַּרְבֶּה

ל'
ה' בסיפרא
ג' מ"ל ס' ר"פ
ג'
כשרים ק' כ'
ל' ומ"ל • ל'
ותעגבה ק' ד' ב' וב'
ג' ד' ג' חס' וא' מ"ל
כ' ,ובפסוק כ'

מנה וית טעותהא מטעות
אחתה : יב בתר בני אתור
אתרעיאת למטעי שלטונין
וטורנין קריבין לבושי גמר
ופרשין רכבי סוסון עולימי
חמדתא כולהון : יג וגלי קדמי
ארי אסתאבת אורחא חדא
שוי לתרתיהן : יד ואוסיפת
על טעותה וחזת גברין מצירין
על כתלא צלמי כסדאי
מצירין בססמניא : טו אסירין
זרזין בחרציהון מחתין קולסין
ברישיהון חיזו גברין כולהון
דמות בני בבל מדינת כסדאי
ארע ילדותהון : טז ואתרעיאת
למטעי בתריהון בתר חיזו
עינהא ושלחת אזגדין לותהון
למדינת ארע כסדאי : יז ואתו
לותה בני בבל למעבד רחמו
וסאיבו יתה בטעותהון
ואסתאבת בהון עד דקצת
נפשה בהון : יח ואתגליאת
בהתתה ואתחזי קלנה ורחיק
מימרי יתה כמא דרחיק
מימרי ית אחתה : יט ואסגיאת

רשי

את כל הרעה אשר בא לאחות' על זנוניה ולא יראה : ותשחת עגבתה . תאותה זוס"ר בלע"ז : (יב) אל בני אשור עגבה . זה אחז ששלח אל מלך אשור לעזרם (שם) : (יד) ותוסף אל תזנותיה . להתאוות להעזרות שלא ראתה אותם אלא דמותם : מחוקה על הקיר בששר . כזאת לא עשתה אחותה : צלמי כשדים . דמות אנשי כשדים שמשונין בלבושיהון : בששר . מיני ציור : (טו) חגורי אזור . כן דרך לבושי כשדים : סרוחי טבולים . יתירי כובעים גדולי' ומנה' שרים כמו ויטבלו הכתונ' בדם (בראשית לז) ופתרון סרוחי טבולי' כן הוא סרח העודף (שמו' כו): מן המצנפת לצוע . טבולים אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין וכן ת"י מחתין קולסין : שלישים • גבורים : (טז) למראה עיניה . בשביל שראתה דמות צורתן : (יז) ויבאו אליה בני בבל למשכב דודים • כרתו יחד ברית ואומר אני שזה נאמר על חזקיה ששמח על מלאכי מרודך בלאדן (ישעיה לט) והאכילן על שלחנו והראם את כל בית נכותה ודוגמא שאמר הנביא אנשי מחוקה על הקיר לפי שמארץ רחוקה באו ולא היו בני כשדים רגילים אצלם כמו שנאמר שם מארץ רחוקה באו אלי ובשביל ראות פניהם פעם אחת נתחבבו עליו והקפיד הקב"ה על הדבר כמה שנאמר הנה ימים באים ונשא את כל אשר בביתך וגו' (שם) (ובדברי הימים ב לב) ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף גדול וגומר : ותקע נפשה מהם . שמרד בהם יהויקים וצדקיהו . ותקע אשלוקי"ר

רדק

כחטאתיה לא נמנעה בעבור זה מלטעות במלכי אומות העולם וללמוד מעשיהם אלא שהשחיתה עגבתה ממנה כמו שאמר ירמיהו צדקה נפשה משובה ישראל מבוגדה יהודה : מזנוני אחותה . נכפל בו עי"ן הפעל כמו סגיגי מן סגה כן זנוני מן זנה : (יב) אל בני אשור עגבה . כבר פירשנו הענין למעלה מה שעשה אחז : קרובים . פירשנוהו : לבוש מכלול . בכל מיני לבושים נאים והוא כולל מה שפרש למעלה תכלת ועוד דברים רבים אחרים כמו ארגמן ושני וכרמל : (יג) וארא . טעם וארא נמשך ובא עד ותקע נפשי מעליה : (יד) ותוסף אל תזנותיה • כמו על ועוד הוסיפה על הגלולים שעבדה : ותרא אנשי מחקה . כלומר ראתה לחקות ולצייר אנשים בקיר והם צלמי כשדים ומרוב חשקה בהם ובלבושיהם ובמעשיהם ציירה לה אותם על הקיר לראותם תמיד כי אמרה להתערב עמהם במעשה עבודתם ובאלהיהם כי כל משפטיהם ומעשיהם ישרו בעיניה וזהו שאמר הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם : אנשי • כמו אנשים ובא בסימן רבוי אחד וכן מאנשי אתרים חלוני שקופים והדומים להם וזה הענין הוא מה שאמר למעלה בנבואת השנה הששית וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב כמו שפירשתי שם : כשדיים • כתוב בשני יודי"ן כמו אלה העבריים וקרי כשדים ביו"ד אחד על הרוב : חקקים בששר . דמותם חקוק על הקיר בסמנים שמציירין בהם וששר הוא שם כלל סממנין ההם וכן תרגם יונתן מציירין בסממניא ועוד מפרש ששר שם אחד מן הסמנים שקורין מיני"ו בלע"ז: (טו) חגורי אזור במתניהם . חגורי כולם והוא תאר ספר תכונת מלבושיהם הנראים בעיניהם יפים והוא שהיו חגורים במתניהם מה שאין עושין כן בני ארץ ישראל ושבחו מנהגם על מנהג עצמם וכן מצאנו בדברי רבותינו ז"ל כי בני בבל מנהגם לחגור אזור במתניהם שאמרו בפרק יציאות שבת מאימתי מתחלת אכילה רב אמר משיטול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורו ולא פליגי הא לן והא להו פירוש לבני בבל משיתיר חגורו לבני ארץ ישראל משיטול ידיו ועוד אמרו הני תבראי בבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון דשרא ליה המייניה לא מטרחינן ליה משמע כי בני בבל היו חוגרין אזור במתניהם : סרוחי טבולים בראשיהם . טבולים אומר על הצניפים הצבועים במיני צבעונים טבולים רוצה לומר טבולים בצבע כמו ויטבלו את הכתנת בדם ובא בחסרון המתואר כמו כעדר הקצובות ותאכלנו בריאה והדומים להם אמר כי בני בבל משימים בראשיהם צניפים צבועים ואותם הצניפים הם עודפים ותלוים להם מאחוריהם ולא כן מנהג בני ארץ ישראל וסרוחי רוצה לומר עודפים ויתרים כמו וסרח העודף חצי היריעה העודפת תסרח ומלת סרוחי נופלת עליהם או כי הם סרוחים מצד הצניפים הטבולים שהם סרוחים על דרך כלה נוגלת עליה שהיא נקראת נוגלת מצד עליה שהם נוגלים וכן קרועי בגדים מגלחי זקן והדומים להם : מראה שלישים כלם . כמו ושלישים על כלו גדולים ונכבדים כלומר כלם יש להם מראה שרים ונכבדים בהתנאותם בלבושיהם ובדרכיהם : דמות בני בבל • כן הוא דמות בני בבל שהם כשדים : ארץ מולדתם . והמנהג הזה בהם נוהגים הוא מנהג ארץ מולדתם מקדם לא שלקחו אותו המנהג מעם אחר כמו שלומדים ישר' ולאה בעיניהם מנהגם ממנהג עממם : (טז) ותעגב • כתיב ותעגבה קרי בתוספת ה"א כיון שראתה אותם עגבה עליהם וזהו שאמר למראה עיניה : ותשלח מלאכים אליהם כשדימה • שלחה אליהם שיהיו רגילים אצלה וכן עשו : (יז) ויבאו אליה . למשכב דודים להתערב עמהם בעבודת אלהיהם ובמעשיהם שיהיו שוים במנהג אחד : ויטמאו אותה • למדים דרכי עכו"ם שלהם : ותקע נפשה מהם . כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו ושרשו קעע וענין זה שמרד יהויקים במלך בבל וכן צדקיהו : (יח) ותגל תזנותיה • כי נודע לכל כי זנתה אחרי אלהים אחרים : ותגל את ערותה • זהו שבזה צדקיהו את האלה אשר השביעו מלך בבל באלהים : ותקע נפשי מעליה • כלומר סלקתי שכינתי ממנה שתהיה הפקר למלך בבל אויביה ויחריב העיר ויגלה העם כמו שעשה לשמרון : (יט) ותרב' • לזכר את ימי נעוריה . כל כך הרבת' תזנותיה עד שזכר לה האל יתברך את
הרעות

התסף ה' ר"פ בקריאת וסי' ותסף ללדת את אחיו את הבל • ותסף עוד ותלד בן • הלין ב' קדמא חסר • ותוסף המלחמה • ותוסף אל תזנותית .
ותוסף אסתר והדבר לפני • ג' בתראי מ"ל ; למראת ד' בקריא' ב' צרי וב' סגול וסים' ויצמח ה' אלהים מן הארמה ? ויבאו אל גלילות הירדן •
אילין ב' קדמאי סגול • והריחו ביראת ה' • ותעגבת עליהם למראה עינית • צרי :

מצודת דוד

מוסר והשחיתה בדבר עון וחשקה יותר ממנה ואת דבר הזנות השחיתה יותר מזנוני אחותה : (יב) אל בני אשור . חשקה אל בני אשור על כי היו פחות וסגנים וכאלו היו קרובים אליה : לבושי מכלול • ועל כי היו מלובשים במלבושים הכלולים בכל מיני יופי והיו פרשים ולתוספת ביאור אמר רוכבי סוסים וכולם היו בחורי חמד לזה חשקה להם : (יג) וארא . ראיתי כמו שחשקה להם כן זינתה בפועל ונטמאה ודרך אחד לשתיהן כמו שעשתה אהלה כן עשתה אהליבה ר"ל גם היא חשקה לפסילי אשור בעבור מרבית הצלחתם וכמו שחשקה כן עבדה להם : (יד) ותוסף . עוד הוסיפה על תזנותיה לחשוק למי שלא ראתה בעיניה ורק כשראתה אנשים חקוקים על הקיר צלמי אנשי כשדים מצויירים בצבע השטר : (טו) חגורי אזור • כאלו חגורים עלי מתניהם באזור וכאלו בראשיהם מצנפות גדולות עודפות ותלות מאחוריהם והמה היו טבולים וצבועים במי צבעונים : מראה שלישים כולם • כל צלמי הכשדים היה במראה שרים ומושלים : דמות • זה היה דמות בני בבל היושבים בכשדים ארץ מולדתם : (טז) ותעגבה • חשקה להם בעבור מראה עיניה שראתה יופי צלמי צורתם ומלבושיהם : ותשלח וגו' • שיבואו לזנות עמה : (יז) למשכב דודים ; לשכוב עמה בדרך אהבה וחיבה וטמאו אותה במשכב הזנות : ותטמא בם • וכאשר נטמאה בם נמשכה אחריהם וסרחה מעצמה ורצונה מסבת האהבה להם רצה לומר מגודל האהבה לא נשאר בה רצון כי הכל עשתה כפי רצונם : (יח) ותגל תזנותיה • וכאשר גלתה זנותה לעשות בפרסום וגלתה את בשר ערותה להלביש חשק מנאפיה : ותקע • אז סרה נפשי ורצוני מעליה והיתה שנואה בעיני כמו שסרחה נפשי מעל אחותה אהלה ור"ל כששמעה הצלחת הכשדים ומרבית כבודם שלחה אליהם מלאכים לקבל פסליהם לצלוח ומאוד נמשכה אחריהם ובעבור זה בזה נפשי ממנה כמו שסרה מאהלה : (יט) ותרבה • והיא הרבתה עוד תזנותיה
[illegible]

מצודת ציון

(יב) מכלול. מל' כל ור"ל כלול בכל היופי וכן מכלל יופי (תהלים נ): (יד) אנשי, כמו אנשים: מחוקה. מל' חקיקה וציור : הקיר . הכותל : צלמי . דמות וצורה : בששר . שם מין צבע חשוב וכן ומשוח בששר (ירמיה כב) : (טו) אזור . חגורה : סרוחי • ענין עודף ויתרון כמו וסרח העודף (שמות כו) : טבולים . מל' טבילה ר"ל שרויים : שלישים • שרים כמו ושלשים על כלו (שם טו) : (יז) דודים ; ענין אהבה וחבה : ותקע • ענין הסרה כמו ותקע כף ירך יעקב (בראשית לב) : נפשה • ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (שם כג) : (יח) ותגל . מל' גלוי : (כ) על פלגשיהם . כמו אל פלגשיהם : בשר . כן נקרא אבר התאוה וכן כי יהיה זב מבשרו (ויקרא טו) : וזרמת . מרוצת המים יקרא זרם
כמו

סרעות שעשתה בימי נעוריה במצרי׳ : (כ) ותעגבה על פלגשיהם . פירשו המפרשים פלגשים עבדיהם כי פילגשים במקום הזה אנשים לא נשים ויורה על זה אשר בשר חמורים בשרם שהוא כנוי לאבר האיש כמו רך בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו שהוא כנוי והנכון בעיני שהוא כמשמעו ופירוש על כמו עם וכמוהו ויבאו האנשים על הנשים והדומים לו אמר כל כך חשקה בהם עד שנדמתה להם כמו פלגשיהם לא נשותיהם ולענין זה נוטה דעת המתרג׳ שתרגם ואתרעיאת למהוי שמיטא להון ; בטי"ת בקמץ נוסחאות פי׳ שמוטא להם ובקמץ נוסחאות שמשא כמו שפחה : אשר בשר חמורים בשרם . טעמו על הפילגשים כי גם ערות הנקבה מכונה בלשון בשר כמו דשהיה זובה בבשרה או טעמי על המצריים ועל הכשדים ועל זה המשל אמר וזרמת סוסים זרמתם כנוי לזרע היוצא כזרם מים היוצא בכח ודמה ערותם לחמורים שהם גדולי בשר ודמה אותם לסוסים שהם שטופים בזמה יותר משאר הבהמות וזכר הספור הזה לגנאי שהמצריים מכוערים במעשיהם ואף על פי כן חשקה בהם ולמדה את מעשיהם המעשי׳ המכוערים והפחותי׳ שבמעשיהם וזהו משל פלגשיהם ואף על פי שזכר זנות מצרים בתחלת הענין זכר אותו גם כן בסוף הענין לפי שהיא היתה תחלת זנותם והיא היתה סבת זנותם בכל הזמנים שזנו וזהו שאמר ותפקדי זכרת הזנות שזנית במצרים והסבת אותם ג"כ בארצך לזנות אחרי אלהים אחרים : (כא) בעשו׳ ממצרים . זה לבדו מן הקל בענין עשוי והענין הזה מפורש למעלה ופירוש למען שדי נעוריך בעבור מעיכת שדיך שערב לך אז זכרת עתה לעשות זמה וזנות גם אתה : (כב) לכן . הנני מעיר את מאהביך עליך · שהיו מאהביך מתחלה : את אשר נקעה נפשך מהם . שמרדת בהם ונקעה שרשו קעע והוא בפלס ורחבה ונסבה או שרשו נקע : (כג) בני בבל וכל כשדים . משאר מדינות בבל : פקוד ושוע וקוע . שמות תאר לשרים הנזכרים בשם בספר ירמיה נבוזראדן נבושזבן שראצר רב מג שאר הנזכרים שם פקוד כמו פקיד וכן שוע שם לנדיב גדול וכן קוע שם תאר לשר גדול אף על פי שלא מצאנו לו חבר במקרא ויונתן לא תרגם בענין אחר אלא אמר פקודאי ושועאי וקועאי : כל בני אשור אותם . פי׳ כאו אותם אותם כמו אתם וכן ואדבר אותך כמו אתך וכן וגם היטב אין אותם אולי ה׳ אותי והדומים להם : וקרואים . כמו קרואי העדה ותרגם יונתן זמנין : (כד) ובאו עליך הצן . שם לאחד ממיני המרכבות או לאחד מכלי הזין ואין לו חבר במקרא ואפשר שהוא שם לכלל כלי הזין וכן תרגם יונתן וייתון עלך במאני זיינא ברתיכין וגלגלין ואדוני אבי ז"ל פירש כמו חוצן בחי"ת מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע והחיל יקרא זרוע כמו וזרועות הנגב שפירושו חיילותא : צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב . כתרגומו מזויינין בעגילין וקולסין ימנון עלך וקובע בקו"ף ומלרע ועניינו ידוע שהוא כלי מגן על הראש : ונתתי לפניהם משפט · אתן המשפט לפניהם שישפטוך כלומר תהיה ידי עמהם להחריבך : ושפטוך במשפטיהם . את הסבת מנהגם ומשפטיהם לפיכך אתן אותך בידם שישפטוך כמו שמנהגם לשפוט המורד והפושע והמשפט הוא ששחטו בני צדקיהו לעיניו וגם כל שרי יהודה שחטו ואת עיני צדקיהו עור : (כה) ונתתי קנאתי בך . על ידיהם אתן קנאתי ואמתי בך : ועשו אותך בחימה . יעשו עמך נקמה

אֶת־תַּזְנוּתֶיהָ לִזְכֹּר אֶת־יְמֵי נְעוּרֶיהָ
ל׳ חסר אֲשֶׁר זָנְתָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כ וַתַּעְגְּבָה
ו׳ מ״ל עַל פִּלַגְשֵׁיהֶם אֲשֶׁר בְּשַׂר־חֲמוֹרִים
ל׳ בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם׃
ל׳ כא וַתִּפְקְדִי אֵת זִמַּת נְעוּרָיִךְ בַּעְשׂוֹת
ל׳ מִמִּצְרַיִם דַּדַּיִךְ לְמַעַן שְׁדֵי נְעוּרָיִךְ׃
ל״כתיב׳ כסיפ׳ כב לָכֵן אָהֳלִיבָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִה הִנְנִי מֵעִיר אֶת־מְאַהֲבַיִךְ
עָלַיִךְ אֵת אֲשֶׁר־נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם
ל׳ וַהֲבֵאתִים עָלַיִךְ מִסָּבִיב׃ כג בְּנֵי
כ׳ מ״ל; כ׳ ומ״ל בָבֶל וְכָל־כַּשְׂדִּים פְּקוֹד וְשׁוֹעַ וְקוֹעַ
כָּל־בְּנֵי אַשּׁוּר אוֹתָם בַּחוּרֵי חֶמֶד
כ׳ מ״ל פַּחוֹת וּסְגָנִים כֻּלָּם שָׁלִשִׁים וּקְרוּאִים
ל׳ רֹכְבֵי סוּסִים כֻּלָּם׃ כד וּבָאוּ עָלַיִךְ הֹצֶן
ל׳ רֶכֶב וְגַלְגַּל וּבִקְהַל עַמִּים צִנָּה וּמָגֵן
ל׳ וְקוֹבַע יָשִׂימוּ עָלַיִךְ סָבִיב וְנָתַתִּי
ל׳ לִפְנֵיהֶם מִשְׁפָּט וּשְׁפָטוּךְ
בְּמִשְׁפְּטֵיהֶם׃ כה וְנָתַתִּי קִנְאָתִי
ל׳ בָּךְ וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּחֵמָה אַפֵּךְ וְאָזְנַיִךְ
כ׳ ח׳ מ״ל יָסִירוּ וְאַחֲרִיתֵךְ בַּחֶרֶב תִּפּוֹל הֵמָּה
ט׳ בָּנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ יִקָּחוּ וְאַחֲרִיתֵךְ תֵּאָכֵל

יַת טַעֲוָתַהּ לְאַדְכָּרָא יַת יוֹמִין
דְמִלְקַדְמִין דִטְעַת בְּהוֹן כַּד
הֲוָת בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
כ וְאִתְרְעִיאַת לְמֶהֱוֵי שְׁמוֹטָא
לְהוֹן דִבְסַר חֲמָרִין בִּסְרֵיהוֹן
וְצַהֲנַת סוּסָוָן צַהֲנַתְהוֹן׃
כא וְאַדְכַּרְתְּ יַת חוֹבֵי עֲצַת
חֶטְאָךְ דְמִלְקַדְמִין בְּמַעְבְּדִיךְ
מִמִצְרָאֵי רְחִימוּ בְּדִיל חֶטְאֵי
יַנְקוּתִיךְ׃ כב בְּכֵן אָהֳלִיבָה
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא
מַיְתֵי בְגָלֵי יַת רְחִימַךְ עֲלָךְ
יַת דְקָצַת נַפְשִׁיךְ בְּהוֹן
וְאַיְתֵינוּן עֲלָךְ מִסְחוֹר סְחוֹר׃
כג בְּנֵי בָבֶל וְכָל כַּסְדָאֵי פְקוֹדָאֵי
וְשׁוֹעָאֵי וְקוֹעָאֵי כָּל בְּנֵי אַתּוּר
עִמְהוֹן עוּלֵימֵי חֶמְדְתָא
שִׁלְטוֹנִין וְטוּרְנִין כּוּלְהוֹן גֻּבְרִין
מְזַמְנִין רָכְבֵי סוּסָוָן כּוּלְהוֹן׃
כד וְיֵיתוֹן עֲלָךְ בְּמָאנֵי זֵינָא
בִּרְתִיכִין וְגַלְגְלִין וּמַשִׁרְיַת
עַמְמִין דִמְזַיְנִין בְּעַגִילִין וְקוּלְסִין
יְמַנוּן עֲלָךְ סְחוֹר סְחוֹר וְאֶתֵּן
קֳדָמֵיהוֹן פּוּרְעָנוּת דִינִין
וְיִתְפָּרְעוּן מִנִיךְ בְּנִימוּסֵיהוֹן׃
כה וְאֶתֵּן פּוּרְעָנוּתִי בִיךְ
וְיִתְפַּרְעוּן מִנִיךְ בִּרְגַז רַבְרְבַיִךְ
וִיקִירַיִךְ יִגְלוּן וְעַמִיךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן אִינוּן בְּנַיִךְ וּבְנָתִיךְ יִשְׁבּוֹן וּשְׁפַר אַרְעִיךְ יִתּוֹקַד

חמורים ו׳ מ"ל וסימ׳ נמסר בספר שופטים סימן י"ט : פקוד ח׳ מ"ל בליש׳ בקריאה וסי׳ ועל יושבי פקוד , בני בבל וכל כשדים · לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה . יזכור עונם יפקוד חטאתם . על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד : תפול ה׳ מ"ל בקריאה וסימן ואחריתך בחרב תפול . ונטשתיך המדברה על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך · על פני השדה תפול . וכל חומה לארץ תפול · כתפי משכמה תפול . כשתפול עליהם פתאום · כי נפול תפול לפניו · וכל קהלת ומשלי דכוו׳ מ"ל במ"ג חסר וסימן וברשעתו יפול רשע · באין תחבולות יפל עם · מלאך רשע יפל ברע :

תולדות אהרן בשר חמורים . ברכות כה נח שבת קנ יבמות נח ערכין יט נדה מה · בעשות מצרים · נדה מז :

אשלוקי"ר בלע"ז . ותקע כמו (בראשית לה) ותקע . כף ירך יעקב : נוקעה · לשון חבור ותקועת עץ בארץ הוא וכן בהשתלפו מן הארץ יפול בו ל׳ קעיה כאשר תאמר ותשרש שרשיה (תהלים פ) לשון קליפה ובכל תבואתי השרש לשון עקור וכן בסעיפיה פוריה (ישעיה י) ל׳ ענפים ומסעף פארה (שם י) לשון קוצץ ענפי העץ ופארותיו : (יט) לזכור את ימי נעוריה . עלתה על לבה תאות בני מצרים שעלה צדקיהו אליה שנאמר (לעיל יז) וישלח בו לשלוח מלאכיו מצרים : (כ) ותעגבה על פלגשיהם · על פלגשות׳ להיות להם לפלגש : אשר בשר חמורים · אשר תשמיש : וזרמת סוסים · לשון רבוי תשמיש שמרבים תשמיש יותר משאר כל הזכרים שבבהמה : זרמת . קלוח הזרע כמו זרם מים עבר (חבקוק ג) : (כא) ותפקדי . ותזכרי : בעשות . לשון כבישה : (כב) את מאהביך · את כשדים אשר ערבו על חזקיהו : את אשר נקעה נפשך מהם · אשר סרו צדקיהו ושנאם ומרד בהם : (כג) פקוד ושוע וקוע · ת"י שם מדינות ומקרא מסייעו (בספר ירמיה נ) על הארץ מרתים עלה עליה ועל יושבי פקוד . והפותרים אומרים ל׳ פקודים ושרים ושלטונים : וקרואים . שמונ"ץ בלע"ז : (כד) הצן . פירוש דונש אחד מכלי המלחמה הוא ואני אומר לשון הקפות מחנות כמו ולצנינים בצדיכם (במדבר לג) ולעמירי"ן מקפנכון · הצן מגנים פירשו כמו צנה וסוחרה אמתו (תהלים צא) ואין דונש מודה לו והתרגום שתרגם וייתון עלך במאני זיינא מסייע לדונש . הוצן כמו בהוצן ויש משמע כוצן כמו חוצן מן והביאו בניך בחוצן (ישעיה מט) שפירושו זרוע וכן ובאו עליך הוצן (כאן) ועניינו חיל כמו וזרועות הנגב (דניאל י"א) שפירושו וחילות הנגב : ונתתי לפניהם משפט · מה שאלי לשפוט אעשה אותם שלוחי לעשות המשפט : במשפטיהם · משפט שלא כתבתי בתורתי והוא ממשפטי נימוסיהם ואיזה זה זה סימוי עינים שעורו את עיני צדקיהו : (כה) אפך ואזניך . הם תפארת הפרצוף ולהם המשיל הכהונה והמלכות : ואחריתך שאר העם: ואחריתך תאכל באש. ושפר ארעיך שהן אחריות לישענו עליהם לפרנסה:

אש

מצודת ציון

כמו כזרם מים (ישעיה כח) : (כא) ותפקדי . ענין זכרון כמו מימים רבים תפקד (לקמן לח) : בעשות · ענין מעיכה וכתישה כמשמוש היד : (כב) מעיר . מלשון התעוררות : נקעה . פרשה נפשך · רצונך : (כג) פקוד וגו׳ · שמות עיירות בבבל : אותם . עמהם : פחות וסגנים . מין שררה שלישים . שרים ומושלים : וקרואים . ר"ל גדולים נקראים לכל דבר חשיבות וכן נשיאי עדה קריאי מועד (במדבר טז) : (כד) הוצן . ת"י במאני זיינא : צנה ומגן · שם כלי מלחמה עשויה להציל ולהגן ממכת חרב וחנית : וקובע · היא כלי מגן על הראש כמו ונתן קובע נחשת על ראשו (ש"א יז) : (כה) קנאתי · ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב) : אפך . הוא החוטם : (כו) והפשיטוך · ענין

מצודת דוד

לזכור את הנעשה בימי נעוריה אשר זנתה בארץ מצרים : (כ) ותעגבה · חשקה את פלגשותם להיות להם לפלגש המוכנת למשכב המשגל : אשר וגו׳ . על אשר אבר התשמיש שלהם גדול כשל חמור וזרמת הזרע שלהם מרובה כזרם שפיכת זרע הסוסים ולכך זונה מופלגת בתכלית ההפקר להתאוות באלה : (כא) ותפקדי . זכרת את הזמה שעשית בנעוריך בעת שהיו דדיך מעוכים וכתושים במשמוש היד מבני מצרים : למען שדי נעוריך . למען השדיים שהיו מעוכים בידם בימי נעוריך לכן חשקת עוד מהם וכפל הדבר במ"ש ור"ל שעבדה גם אלהי מצרים וזכרה מה שהורגלה בהם מאז : [כב] הנני מעיר וגו׳ · אעיר עליך לבוא מאהביך את אשר נמשכת אחריהם וסרתה רצונך מעצמך משבת האהבה להם ולא נשאר בך רצון כי הכל עשית כפי רצונם : והבאתים · אותם אביא עליך להלחם בך בכל סביבך : [כג] בני בבל וגו׳ · עכשיו יפרש מי הם הבאים : אותם · יבואו עמהם : [כד] הוצן · בהוצן והוא שם כללי לכל כלי המלחמה : רכב וגלגל · ברכב ובגלגל הם אופני הרכב : ישימו עליך · ר"ל את אלה ישימו על עצמם לבוא עליך מסביב : ונתתי · אמסור בידם המשפט והם ישפטו אותך כמשפטיהם שיעשו בך כאלו הם שלוחים לעשות משפט : [כה] ונתתי קנאתי בך · אתן בך כעסי ויעשו עמך מעשה בחמה

:קמה בתימה : אפך ואזניך יסירו • זה המשפט יעשו אותו לאשה מזנה תחת בעלה שיסירו ממנה האזנים והאפים שהם המחירים והם הדרת פנים וכן למי שרוצים לשפוט בתימה יסירו ממנו המחירים והאזנים והעינים וזה משל למלכות ולכהונה שהוסר ממנה • אפך הוא משל למלך כמו אפך כמגדל הלבנון שהוא משל למלך כי המלך הוא גבה ורם על כל העם וכן האף הוא גבוה על הפנים ואזניך הוא הכהן המשמיע קול לאזנים בבואו אל הקדש בפעמוני הזהב ותרגם יונתן ואפך ואזניך יסירו רברבך ויקירך יגלון : ואחריתך בחרב תפול . תרגם יונתן ועמיך בחרבא יתקטלון נראה כי דעתו היה לפרש ואחריתך שהוא כנגד הראש שזכר ואם הגדולים נקראים ראש העם יקרא אחרית שהוא כנגד הראש כמו שאמר. טוב אחרית דבר מראשיתו כי הגדול הוא ראשית ותחילה לעם יוצא ובא לפניהם : המה בניך ובנותיך יקחו . יקחו אותם לעבדים וישבו אותם על דרך שנאמר נתן בניו פלטים ובנותיו בשבית ופי' פלטים מחרב כי הרוב לא יהרג האויב הקטנים והקטנות אלא ישבה אותם לגדלם עמו לעבדים ולשפחות : ואחריתך תאכל באש . אמר אחריתך על הבתים הנשארי' אחרי האד' במותו וכן כתו' ואת כל בתי ירושל' ואת כל בית גדול שרף באש ופ"י ואחריתך ושפר ארעיך : (כו) והפשיטוך את בגדיך ולקחו כלי תפארתך . אפשר שזה נאמר על בגדי כהונה ועל כלי בית המקדש או נא' על כל שלל העיר בין בבית המקדש בין בשאר הבתים : (כז) והשבתי זמתך ממך . כי מיום שגלו לא עבדו עכו"ם : (כח) כי כה אמר ה' הנני נותנך . הנו"ן בקמץ לנקבה ומשפטה בצרי אלא הוא כמו שכתבנו כי כשמדבר כנגד הכנסה מדבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ושנה הענין הזה עוד לחזק : (כט) ועשו . ערום ועריה . בערום ובעריה בפר' הודע את ירושלם כתבנו פירושו : זנוניך . ואמר זנון מן זנה בהכפל עי"ן הפעל כמו הגיגי מן הגה : (ל) עשה אלה לך . מקור כלומר אלה שיעשה לך בעונש עונותך הוא בזנותיך . עשה בחול' ומקור בשקל בנותיך:(לא) בדרך. מבואר הוא : (לב) כה אמר.תהיה.פי' הכוס תהי' לצחוק וללעג פי' שהעכו"ם ישחקו וילעגו על רוב הפורענות הבא עליך : מרבה להכיל . תאר לכוס שהיה רבה להכיל ולהחזיק יין תרעלה רב : (לג) שכרון ויגון תמלאי. אותו השכרון הוא היגון שתמלאי ממנו כי הכוס והיין הוא משל על הצרות: (לד) ושתית אותה ומצית . תשתי אותה הכוס כלה עד התמצית שתמצאי : ואת חרשיה תגרמי. ולא עוד אלא שחרשיה תגרמי אחרי שתמציא אות' תשברי הכוס בשיניך למצות חרסיה והמשיל הענין לכוס חרס לפי שנבלע היין בתוך החרס ואמר חרשיה ל' רבים כי בהשברם יהיו חלקיה רבים : תגרמי . מלה מושאלת מן ועצמותיהם יגרם שפירושו שבירת העצמים ר"ל ולעוס אותם כמו תשרש שהוא עקירת השרש כן תגרמי יגרם שבירת הגרמים כי העצם נקרא גם כן גרם כמ"ש תשבר גרם גרמיו כמטיל ברזל וכן תרגום עצם גרמא וכן אמר לשבירת החרשים בלעיסה תגרמי : ושדיך תנתקי . תעקרי שדיך בשתיית יין התרעלה ות"י ובשעריך תתלשי והמשל הזה הוא שיערבו עליהם צרות עד בלותם כליון חרוץ משל ושדיך תנתקי היא על בטול התורות בגלות כי השדים משל לתורה שבכתב ותורה שבעל פה כמו שכתבנו בפרשת הודע ובגלות בבל ראינו ששכחו התורה ובטלו אותה כמו שראינו שנשאו נשים נכריות וחללו את השבת ודברים אחרים שלא נכתבו ואף הל' שכחו: (לה) לכן כה אמר ה' . אחרי גוך.כאדם המשליך דבר אחרי גוו שלא יראנו ולא יזכרנו:וגם את שאי זמתך

עונש

(כו) את בגדיך · בגדי כהונה : (כח) אשר שנאתי . כשדים שמרדת בהם : (ל) עשה אלה . לשון פעול פייט"ש בלע"ז : (לב) מרבה להכיל . יתירה מלהכיל כמו מלסבול : (לג) ושממה. תמהון : (לד) ומצית. לשון מוצץ עד התמצית אישוגרא"ש בלע"ז : ואת חרשיה · דומה כוס המשקה פורענו' לישראל לכלי חרש שמשנשבר אין לו תקנה כך משתבא תשועתם וישבר הכוס לא ישוב להשקותה עוד וכשהוא מדבר בהשקאות העכו"ם קורא אותו זהב שנאמר כוס זהב בבל ביד ה' המשכרת כל הארץ (ירמיה נ) : ואת חרשיה תגרמי · כמו ועצמותיהם יגרם (במדבר כד) לא גרמו לבקר (צפניה ג) . רונגייר בלע"ז גורר בשיניו את סביבות העצם או החרש לרדות מעליו בשר הדבוק בו ומנחם חברו לשון שבירה וגם כן פתר ועצמותיהם יגרס וכן לא גרמו לבקר : (לה) שאי זמתך . קבילי

חובי

בָּאֵשׁ׃ כו וְהִפְשִׁיטוּךְ אֶת־בְּגָדָיִךְ ל'
וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ׃ כז וְהִשְׁבַּתִּי י"ג
זִמָּתֵךְ מִמֵּךְ וְאֶת־זְנוּתֵךְ מֵאֶרֶץ כ'
מִצְרָיִם וְלֹא־תִשְׂאִי עֵינַיִךְ אֲלֵיהֶם
וּמִצְרַיִם לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ כח כִּי
כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי נֹתְנָךְ בְּיַד כ'
אֲשֶׁר שָׂנֵאת בְּיַד אֲשֶׁר־נָקְעָה נַפְשֵׁךְ
מֵהֶם׃ כט וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּשִׂנְאָה וְלָקְחוּ
כָּל־יְגִיעֵךְ וַעֲזָבוּךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה וְנִגְלָה ל' . ל'
עֶרְוַת זְנוּנַיִךְ וְזִמָּתֵךְ וְתַזְנוּתָיִךְ׃ ל'
ל עָשֹׂה אֵלֶּה לָךְ בִּזְנוֹתֵךְ אַחֲרֵי גוֹיִם כ' · ל'
עַל אֲשֶׁר־נִטְמֵאת בְּגִלּוּלֵיהֶם׃
לא בְּדֶרֶךְ אֲחוֹתֵךְ הָלָכְתְּ וְנָתַתִּי
כוֹסָהּ בְּיָדֵךְ׃ לב כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה ל'
כּוֹס אֲחוֹתֵךְ תִּשְׁתִּי הָעֲמֻקָּה וְהָרְחָבָה
תִּהְיֶה לִצְחֹק וּלְלַעַג מִרְבָּה לְהָכִיל׃ ל' חסר ל'
לג שִׁכָּרוֹן וְיָגוֹן תִּמָּלֵאִי כּוֹס שַׁמָּה ל'
וּשְׁמָמָה כּוֹס אֲחוֹתֵךְ שֹׁמְרוֹן׃
לד וְשָׁתִית אוֹתָהּ וּמָצִית וְאֶת־חֲרָשֶׂיהָ ג. ל'
תְּגָרֵמִי וְשָׁדַיִךְ תְּנַתֵּקִי כִּי אֲנִי ל' . ל'
דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
לה לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן
שָׁכַחַתְּ אוֹתִי וַתַּשְׁלִיכִי אוֹתִי אַחֲרֵי ל' מ"ל בסיפר'
גַוֵּךְ וְגַם־אַתְּ שְׂאִי זִמָּתֵךְ וְאֶת־ ל'
תַּזְנוּתָיִךְ׃

בְּנוּרָא׃ כו וְיַשְׁלְחוּנִיךְ לְבוּשֵׁי
יְקָרִיךְ וְיִסְבוּן מָאנֵי
תּוּשְׁבַּחְתִּיךְ׃ כז וַאֲבַטֵּל חוֹבֵי
עֲצַת חֶטְאָךְ מִנִּיךְ וְיַת פּוּלְחַן
טַעֲוָתִיךְ דַּהֲוַת עִמִּיךְ כַּד הֲוֵית
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְלָא תִזְקְפִין
עֵינָךְ לְהוֹן וְטַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא
תִדְכְּרִין עוֹד׃ כח אֲרֵי כִדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מָסַר
לִיךְ בְּיַד דִּסְנֵית בְּיַד דְּקָצַת
נַפְשִׁיךְ בְּהוֹן׃ כט וְיִתְפָּרְעוּן
מִנִּיךְ בִּדְבָבוּ וְיִסְבוּן יַת כָּל
לֵיאוּתִיךְ וְיִשְׁבְּקוּנִיךְ מְטַלְטְלָא
וּשְׁבִיקָא וְתִתְגְּלֵי בַּהֲתַת
טַעֲוָתִיךְ וְחוֹבֵי עֵיצַת חֶטְאָךְ
וְזָדוֹנִיךְ׃ ל חוֹבַיִךְ גְּרָמוּ אִלֵּין
לִיךְ בִּדְטָעֵית בָּתַר עַמְמַיָּא
וְאִסְתְּאַבְתְּ בְּפוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן׃
לא בְּאוֹרַח אֲחָתִיךְ הֲלִיכְתְּ
וְאֶתֵּן כָּס פּוּרְעֲנוּתַהּ בִּידִיךְ׃
לב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כָּס
פּוּרְעֲנוּת אֲחָתִיךְ תִּשְׁתִּין
תַּקִּיפָא וַחֲסִינְתָּא תְּהֵין לְחוּךְ
וּלְלָעִיב מִסְגֵּי עָקָא דְּתֵיתֵי
עֲלָךְ׃ לג הָא כְרַוְיָא וְדָוָן
תִּתְמַלְיָן כָּס צְדוּ וְאִשְׁתְּמָמוּ
כָּס פּוּרְעֲנוּת אֲחָתִיךְ שֹׁמְרוֹן׃
לד וְתִשְׁתִּין יָתַהּ וְתִגְמְרִין וְיַת
פּוּרְעֲנוּתַהָא תְּקַבְּלִין וּבִסְרִיךְ
תְּתַלְשִׁין אֲרֵי אֲנָא גְזָרִית
בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃
לה בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
חֲלַף דִּשְׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי וְאַרְחֵיקְתְּ דַּחַלְתִּי מִקֳּבֵל עֵינָךְ וְאַפְּאַתְּ קַבִּילִי חוֹבֵי עֵיצַת חֶטְאִיךְ׃

והשבתי י"ג וסימניהון נמסר בריש סיפרא סוף סימן ז' : עשו ר' כתיב וי"ו וסימ' נמסר בירמיה סימ' כ"ב : וללעג ל' כה אמר אדני ה' כוס אחותך · וללאה ל' השדה אל צאנו · וללבן ל' שתי בנות · וללחם ל' המערכת ולעלת · וללוי ל' אמר תומך ואוריך · וללמד ל' כי עזרא הכין לבבו : להן י"ר וסימ' הנה נא לי שתי בנות · וישב יצחק ויחפר ב' בו · ויאמר להן ראה אני את פני אביכן · ויקרא מלך מצרים למילדות · כן בנות צלפחד תניינא רפסוק · המה עולים במעלה העיר · והוא הפיל להן גרל · ויאמר אלי בן אדם התשפוט · והקמתי עליהם רעה אחר · כי משלשות הנה · ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים דר"ה · אך לא בעי ישלת יריתן ה' לכם ומצאן

מצודת דוד

בחמה ויסירו ממך אפך ואזניך כדרך משפט הזונות בכדי לנוולה : ואחריתך . סוף הפרצוף ושאריתו תפול בחרב : יקחו . בשבי : ואחריתך . על הבתים והשדות יאמר הנשארים אחרי מות האדם : (כו) והפשיטוך וגו' . כדרך שעושין לזונה להעמידה ערומה להכלימה : (כז) והשבתי . בעבור מרבית הצרות הבאות לא תהיה עוד רדופה אחר הזמה ואחר הזנות שנתקעה בלבך מארץ מצרים ולא תשאי וגו' · כפל הדבר במ"ש ר"ל בני בבל יבואו עליה למלחמה והם יהיו שלוחי המשפט ויהרגו השרים והמושלים ויתר העם ומהם יקחו בשבי וישרפו בה"מ ובתי הגדולים וישללו חמדת עשרם ומגודל הצרות לא תפנה עוד אל הגלולים ולא תזכור באלהי מצרי' : (כח) ביד אשר נשאת . הם הכשדים שמרדת בהם . אשר נקעה · אשר סרחה נפשך מהם לשנאותם וכפל הדבר במ"ש : (כט) ועשו אותך · יעשו עמך דברים בשנאה ויקחו כל עמלך אשר יגעת לאספה ויעזבו אותך ערום ועריה מבלי לבוש ונגלה · אז יהיה נגלה חרפת זנותך כי מגמול המעשה יגולה ויוודע מעשה העון : וזמתך ותזנותיך . כפל הדבר במ"ש לפי מרבית הזנות ויאמר על העכו"ם המחולפים : (ל) עשה אלה לך. אלה הדברים נעשו לך בגמול שזנית אחרי עבודת כוכבים ויפרש אמריו לומר על אשר נטמאת בגלוליהם לקבלם לאלוה : (לא) בדרך . לפי שהלכת בדרך אשר הלכה אחותך לכן אתן בידך את כוס החמה לשתות כמו ששתה היא (המשיל חמת ה' לכוס מלא יין המשכר ומבלבל דעת האדם) : (לב) כוס אחותך · הכוס ששתתה אחותך תשתי גם אתה : העמוקה . אשר היא עמוקה ורחבה ומחזקת הרבה : תהיה לצחוק · הבריות ישחקו בך וילעגו עליך בשיעור גדול עד שתהיה מרובה להכיל ולסבול כל הצחוק והלעג : (לג) שכרון ויגון . לא כדרך שותי כוס יין שהם שכורים ומבולבלים אבל הם שמחים כי היין משמח אבל מכוס החמה תהיה מלאה משכרון ומיגון : כוס שמה ושממה . הכוס הזה יהיה מתמהון לבב ושממון דוגמת כוס אחותך שומרון : (לד) ומצית . תמצוץ הבלועה : ואת חרשיה . חרסי הכוס

תשברי

מצודת ציון

ענין הסרת המלבוש : (כז) והשבתי . ענין בטול ומניעה : (כט) ועריה . מגולה כמו מקורה הערה (ויקרא כ) : (לב) להכיל · לסבול כמו ומי מכלכל את יום בואו (מלאכי ג) : (לג) שמה · ענין תמהון כמו שנו אלי והשמו (איוב כא) : (לד) ומצית . מל' מציצה : חרשיה · כמו חרסיה בסמ"ך : תגרמי . העצם יקרא גרם כמו גרמיו כמטיל ברזל (שם מ) ובדרך השאלה אמר על החרסים ור"ל תשבר החרסים כמו ובכל תבואתי תשרש (שם לא) ור"ל תעקר השורש : תנתקי · ענין עקירה והעתקה

לו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בֶּן־אָדָם
ב' מ"ל הֲתִשְׁפּוֹט אֶת־אָהֳלָה וְאֶת־אָהֳלִיבָה
י"ד וְהַגֵּד לָהֶן אֵת תּוֹעֲבוֹתֵיהֶן׃ לז כִּי
ב' ובפסוק ב' נִאֵפוּ וְדָם בִּידֵיהֶן וְאֶת־גִּלּוּלֵיהֶן
ג' נִאֵפוּ וְגַם אֶת־בְּנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלְדוּ־
לִי הֶעֱבִירוּ לָהֶם לְאָכְלָה׃ לח עוֹד
ג' זֹאת עָשׂוּ לִי טִמְּאוּ אֶת־מִקְדָּשִׁי
בַּיּוֹם הַהוּא וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ׃
ג' לט וּבְשַׁחֲטָם אֶת־בְּנֵיהֶם לְגִלּוּלֵיהֶם
וַיָּבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא
ג' לְחַלְּלוֹ וְהִנֵּה־כֹה עָשׂוּ בְּתוֹךְ בֵּיתִי׃
ו' ר"פ וכל עזר' דכו' כמ"א ד' מ וְאַף כִּי תִשְׁלַחְנָה לַאֲנָשִׁים בָּאִים
מִמֶּרְחָק אֲשֶׁר מַלְאָךְ שָׁלוּחַ אֲלֵיהֶם
ל' . ל' וְהִנֵּה־בָאוּ לַאֲשֶׁר רָחַצְתְּ כָּחַלְתְּ
ל' עֵינַיִךְ וְעָדִית עֶדִי׃ מא וְיָשַׁבְתְּ עַל־
ב' בת מלך ד' מִטָּה כְבוּדָּה וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ לְפָנֶיהָ
וּקְטָרְתִּי וְשַׁמְנִי שַׂמְתְּ עָלֶיהָ׃ מב וְקוֹל
הָמוֹן שָׁלֵו בָהּ וְאֶל־אֲנָשִׁים מֵרֹב
ג' אָדָם מוּבָאִים סוֹבָאִים מִמִּדְבָּר וַיִּתְּנוּ
סבאים ק' ל' צְמִידִים אֶל־יְדֵיהֶן וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת

וּמַעֲוָתִיךְ׃ לו וַאֲמַר יְיָ לִי בַּר אָדָם הֲתוֹכַח יַת אָהֳלָה וְיַת אָהֳלִיבָה וּתְחַוֵּי לְהֶן יַת תּוֹעֲבָתְהֶן׃ לז אֲרֵי זַנְאָן בְּהֶן וְדַם זַכַּאי אֲשָׁדוּ בִידֵיהֶן וּבָתַר פּוּלְחַן טַעֲוָתְהֶן טְעוֹ וְאַף יַת בְּנֵיהֶן דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִנְּהֶן תּוֹלְדַת קוּדְשָׁא קֳדָמַי אַעֲבִירוּ לְהֶן לְפוּלְחַן׃ לח עוֹד אַרְגִּיזוּ קֳדָמַי סָאִיבוּ יַת בֵּית מַקְדְּשִׁי בְּיוֹמָא הַהוּא וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי אַחִילוּ׃ לט וּבְמִכְּסוּתְהֶן יַת בְּנֵיהוֹן לְפוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן וְעָלוּ לְבֵית מַקְדְּשִׁי בְּיוֹמָא הַהוּא לְאַחֲלוּתֵיהּ וְהָא כְדֵין עֲבָדוּ בְּגוֹ בֵּית מַקְדְּשִׁי׃ ס מ וְאַף אֲרֵי שְׁלַחְתְּ לְגַבְרַיָּא דַאֲתַן מֵרָחִיק דְּאִזְגַּד שְׁלִיחַ לְוָתְהוֹן וְהָא אֲתוֹ לַאֲתַר דְּזַמֵּינַתְּ אַתְקֵינַתְּ שׁוּקִין וּמַנִּית פַּלְטוֹרִין׃ מא וּרְמֵית דַרְגְּשִׁין מְכַכִּין דִּיקַר וּפָתוֹרִין מְלַן כָּל טוּב סְדַרְתְּ קֳדָמֵיהוֹן וּקְטוֹרֶת בּוּסְמֵי וּמִשְׁחֵי שַׁוֵּית עֲלֵיהוֹן׃ מב וְקָל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן דִּי שְׁלַן שַׁלְיָוָא בְהוֹן וְלִתְקוֹף גַּבְרִין מִסְּגֵי אֱנָשָׁא אָתַן מִסְחוֹר סְחוֹר מִמַּדְבְּרָא. וִיהַבוּ שֵׁירִין עַל יְדֵיהוֹן וּכְתַר דְּתוּשְׁבַּחְתָּא

מגוחת : ערוך ד' בקריאה וסימ' קשת וכידון יחזיקו וחברו תרויתון דירמית . כי ערוך מאתמול תפתה • ושלחן ערוך לפניהם וקטרתי :

תולדות אהרן כי נאפו . (תרומות מז) :

רדק

עונש זמך שאי וסבלי : (לו) ויאמר • התשפט את אהלה ואת אהליבה • אחר שהיו שתיהם בדרך אחד הגד להן את תועבותיהן : (לז) כי נאפו • זה איננו משל אלא כמשמעו שהיו מנאפים את נשי רעיהם : ודם בידיהן • כמו שאמר ישעיהו הנביא ידיכם דמים מלאו וכן נקראת ירושלם עיר הדמים כמו שכתוב למעלה : (לז) ואת גלוליהן נאפו • זהו דרך משל לעבודת הגלולים כמו שהאשה שמנאפת תחת אישה תקח זרים כן ישראל זנו תחת האל' יתברך שהיה אישה לקחה אלהים אחרים לעבדם : וגם את בניהן אשר ילדו לי . כלומר לעבודתי כי בשמונה ימים ללידתם מלו אותם והכניסום בבריתי ואחר כך העבירו להם לאכלה העבירום לגלוליהם באש זהו לאכילת האש : (לח) עוד • ביום ההוא . זה ענין כפל עבדו הגלולים להכעיסני ובאותו יום עצמו באו להקריב בביתי כאילו אני רוצה מעשיהם וקרבנותיהם הם טומאת מקדשי : (לט) ובשחטם . מקור מן הקל ויש אומרים מן הדגוש וכפל הענין בזה הפסוק במילות שונות : והנה כה עשו בתוך ביתי . והנה עשו זה החלול בתוך ביתי או פי' גם כן עשו גלולים בתוך ביתי שהיו מציירים צורות בתוך לשכות העזרה ומקטרים להם כמו שכתבנו בפרשת שנה הששית : (מ) ואף כי תשלחנה . כל שכן שעשו יותר תועבה שיש עלי לתתם ביד אויביהם ששלחו לאנשים באים ממרחק שבאו אליה ממרחק ע"י שליחותיה וכן פירוש אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו שלחה עליהם שיבואו אליה להנהיגה בדרכיהם ובמעשיהם : לאשר רחצת כ. לת עיניך ועדית עדי . אמר כנגד אהליבה למי שלחת למי שבעבור' נתיפית כדרך הזונה שרוחצת במרחץ וכוחלת עיניה ולובשת מלבושים נאים כדי שתהיה יפה בעיני הרואים אותה ויתשקו בה והמשל כי שלחה אליה אגרות מדברות נכבדות ומנחות להביא אהבתם עליה ושתתערב עמהם ותלמד מנהגם ומעשיהם ות"י לאתר דזמנית אתקינת שוקין ומנית פלטורין : (מא) וישבת על מטה כבודה . בוי"ו עם הדגש וכן כבודה בת מלך פנימה ואת הכבודה לפניהם והדומים להם : ושולחן ערוך לפניהם . לפני המטה כי כן היה מנהגם להסב על המטות בעת האכילה כמו שמצאנו בדברי רז"ל ופי' ערוך ערוך בכל מיני מאכלים טובים : וקטרתי ושמני שמת עליה • בקמץ חטף הטי"ת לקריאת בן אשר ולקריאת בן נפתלי וקטרתי בפתח הטי"ת : עליה . על המטה כי כן היה מנהגם לגמר אחר האכילה כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז"ל שהיו משימים בשמים על גחלים להעלות עשנם אל האף לריח טוב וכן היו משוחים בשמן הטוב אחר האכילה ומה שאמר וקטרתי ושמני ביו"ד כנוי המדבר רוצה לומר כי אני נתתיה לה והיא עבדה בהם לעבודה זרה כמו שאמר בפרשת הודע את ירושלם • דרגשין ידוע בדברי רבותינו ז"ל שאמרו מאי דרגש ערסא דגדא והיא מטה עשויה לכבוד המזל . מככין פי' מצעות תרגום רפדתי ערשי מאכית שווי משכב וכסות תרגומו מככין : (מב) וקול המון שלו בה • בי"ת בה רפי' ואף על פי שוי"ו שלו מפיק וכמוהו קו תהו ה' בה אמר קול המון נשמע בה באהליבה וההמון שלו כלומר לשלום בא כמו אליה לא למלחמה כי היא שלחה אליהם לבא אליה להיותם שלמים עמה כי ישרו מעשיהם בעיניהם : ואל אנשים מרוב אדם . ואל כמו ועם וכן ואשה אל אחותה קרבו אותי אל אבותי והדומים להם אמר אלה ששלחה אליהם באו עם

רשי

חובי עלת חטאיך : (לו) התשפוט • לשון ויכוח : (לז) ודם בידיהן • כנאופיהם שפכו דם: ואת גילוליהם נאפו . נאוף שלהם עם גלוליהם היה : וגם את בניהם וגו'. וזהו שפיכות הדם שבידיהם (כלומר שהוציאו זרע לבטלה בידיהם ולא עשו תשובה) : (לח) טמאו את מקדשי ביום ההוא : ביום ששחטו את בניהם לעכו"ם באות לפני במקדשי לעשות בו תועבה להכעיסני : ואת שבתותי חללו . שהיו שורפין את בניהם בשבת : (מ) ואף כי תשלחנה • וכל שכן קשה מן הכל כי תשלחנה להביא אליכן שרי העכו"ם אויביכן ורואין החלול שמחללות מקדשי : שלוח אליהם וגו' • מאת אהלה ואהליבה לבא אליהם : והנה באו לאשר רחצת כחלת וגומר • לאשר תרגם יונתן לאתר אלנו"א בלע"ז אל מקום אשר יעדת להם לאמר במקום פלוני נצא לקראתכם מקושטות במרחץ וכחול : כחלת . מין צבע ושמו כחול וצובעות בו עיניהם אוקליר"א בלע"ז : (מא) מטה כבודה • מכוללת במצעות נאות פריד"י בלע"ז : (מב) וקול המון • של עכו"ם רבות היו בה ולא המון של מלחמה אלא קול המון שליו : ואל אנשים • בשביל אנשים ושל אנשים היו אותו המון ולא של בהמה : מרוב אדם . שהיו בתוכה המובאים לנאוף מן המדבר : סבאים . שהיו דרין סביב לה משכיניה עמון ומואב וכן תרגום סבאים מסחור סחור : ויתנו • אהלה ואהליבה י צמידי' אל ידיהן . להתקשט לנאוף כלומר עמון ומואב מתוך שהן רבים היא מתקשטת ומתפארת להם ומתוך שהם שכיניה מתפארת לעיניהם בקישוטיה לפיכך ויתנו אהלה ואהליבה צמידים על ידיהם כדי שיהו נאות בעיני הנואפים וי"ו של ויתנו יתירה כמו אומה של עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה (שמות יד) וכמו אומך של ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב

מצודת דוד

והעתקה : (לה) גוך • גופך כמו גוית שאול (ש"א לא) : שאי • סבלי : (מ) ואף כי • ענינו כמו כ"ש וק"ו כמו אף כי אש אכלתהו (לעיל טו) : מלאך . שליח : כחלת . שם הצבע כחל ובדרז"ל לא כחל ולא שרק (כתובות י"ז) : ועדית עדי • ענין קשוט ותכשיט כמו ותעד נזמה (הושע ב') : (מא) ערוך . מסודר : וקטרתי . עשן בשמים : (מב) המון . מל' המייה : שלו • מל' שלום : ואל . כמו ועם וכן ואשה אל אחותה (ויקרא יח) : סבאים • שם אומה סבא : צמידים • שם כעדי של הזרוע כמו

מצודת ציון

תשברי בשניך ללעוס החרסים למצוץ כל הבלוע : ושדיך תנתקי • מרוב השכרות בלבול הדעת תחבלי בעצמך לנתק ולעקור שדיך : כי אני דברתי • ובודאי כן יהיה : (לה) ותשליכי . כאדם המשליך דבר אחורי גופו לבל יראהו ולא יזכר בו : וגם את . כמו שעשית למולי כן גם את שאי במול זמתך ואת תשלום תזנותיך : (לו) התשפוט • האם רוצה אתה להתווכח עם אהלה ועם אהליבה : והגד • אז הגד להן בהוכחה את כל תועבותיהן : (לז) כי נאפו • בגלוי עריות : ודם בידיהן . שפכו דם נקי : ואת גלוליהן נאפו : זהו עבודת גלולים : אשר ילדו לי • ר"ל המיוחדים לי ללמוד בבית הספר : העבירו . היו מעבירים ומוליכים לפסילים להיות להם למאכל : (לח) טמאו וגו' . בו ביום שהעבירו בניהן לפסילים באו אל המקדש להקריב גם קרבנות וטמאו את המקדש עם הקרבנות הואיל ואינם לי לרצון : ואת שבתותי חללו . כי גם בשבת העבירו את בניהן להם לאכלה : (לט) ובשחטם . ר"ל הוסיפו עוד לעשות כי בעת ששחטו את בניהם לפסילים אז באו אל מקדשי ביום ההוא למען חללו וכאומר שביאה היתה בכוונה מיוחדת לחלל המקדש ולבזותו : והנה כה עשו . ר"ל הדבר שספרתי עשו בתוך ביתי : (מ) ואף כי תשלחנה וגו' . ר"ל כ"ש שעשתה עוד יותר תועבה אשר תשלחנה לאנשים שיהיו באים אליה מארץ מרחוק ממקום שהם שם : אשר מלאך וגו' • ר"ל השליחות היה על ידי מלאך השלוח אליהם בכוונה מיוחדת : והנה באו . והנה כן עשו ובאו אל המקום אשר רחצת שמה ומלאת עיניך עם הכחל והוא מין צבע וקשטת עצמך בקשוטים ובאו בעיניהם מה שאת מייפה עצמך למצוא חן בעיני הנואפים הבאים : (מא) וישבת • ואח"ז ישבת על מטה מכובדת יקרה ולפניך היה שולחן מסודר במיני מאכל (כי כן היה מנהגם להסב על המטה בעת האכילה) והקטרת והשמן שנתתי לך שמת על השולחן להאכיל את הנואפים ולסוכם בשמן ולהעלות ריח הקטורת אחר האכילה (כי כן היה מנהגם למשוח בשמן הטוב אחר האכילה ולהשים בשמים על הגחלים להעלות העשן לריח טוב) ר"ל שלחת אל העכו"ם לבוא ללמדך דרך תועבותם ועשית להם כבוד ושלחת חיבה יתירה ונתת להם דורונות ממה שהשפעתי לך : (מב) וקול המון . קול המיית שלוה היה נשמע בה לא קול המיית מלחמה : ואל אנשים • ר"ל עם האנשים הבאים על כי היו בני אדם מרובים היה מובא עמהם גם מאנשי סבא מן היושבים במדבר ובאומר עכ"ז היה לה רב שלום עם כי אנשי סבא המה אכזרים אנשי רשע : ויתנו צמידים . כי נתנו צמידים על ידיהן וכו' להתקשט ביותר ומלאה חן בעיני כולם ולא עשו עמה רעה

יעזב (שם ס) : (מג) ואומר לבלה נאופים עתה יזנו וגו' · אמר לי לבי על זו שבלתה והזקינה בנאופים מעתה שהזקינה יזנו תזנותיה ממנה ותצא תאות זנותה מלבה ותחזור בה והרי היא עודנה בזנוניה כאשר בתחלה : יאצו . יצאו כל זונה תרגום נפקת ברא כך שמעתי וכן ת"י : לבלה נאופים . כמו לבלה בנאופים כאשר תאמר ותשב בית אביה (ראשית לח) כמו בבית אביה ירחצו מים (שמות ל) כמו ירחצו במים ויצאה חוץ (שם כח) ואם בית אישה נדרה (מדבר ל) וכן פירש דונש ומנחם חברו עם תבל עשו (ויקרא כ) ולא יתכנו דבריו : (מד) ויבוא אליה · כל אשר מלאו לבו : אשות הזמה . נשי הזמה : (מה) ואנשים צדיקים . אנשים דיינים שרי מלך בבל ומלך אשור וי"ת זכאין בקבליהון לפי מעשיהן של אלו הזונות צדיקים העכו"ם מהנה : משפט נאפות ומשפט שופכות דם . כמו שמפורש אחריו :(מו) העלה. ונתון . ובראה · כולן לשון עשה ופעול הם : (מז) ורגמו עליהן אבן . הריגת בניהן ובנותיהן ושריפת בתיהן הוא משפט נואפות ובראה אתהן בחרבותם הוא משפט שופכות דם ובראה לשון קצילה וכן ובראתו דיער יהיה לך בספר (יהושע יז) : (מט) ונתנו זמתכנה עליכן . שופטיכן יתנו את משפט זמתכן בראשיכ': (א) התשיעי'. לצדקיהו : (ב) סמך מלך בבל · היום צר עליה

עַל־רָאשֵׁיהֶן׃ מג וָאֹמַר לַבָּלָה נְאֻפִים עַת יִזְנֶה תַזְנוּתֶיהָ וָהִיא׃ מד וַיָּבוֹא אֵלֶיהָ כְּבוֹא אֶל־אִשָּׁה זוֹנָה כֵּן בָּאוּ אֶל־אָהֳלָה וְאֶל־אָהֳלִיבָה אִשֹּׁת הַזִּמָּה׃ מה וַאֲנָשִׁים צַדִּיקִים הֵמָּה יִשְׁפְּטוּ אוֹתְהֶם מִשְׁפַּט נֹאֲפוֹת וּמִשְׁפַּט שֹׁפְכוֹת דָּם כִּי נֹאֲפֹת הֵנָּה וְדָם בִּידֵיהֶן׃ מו כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הַעֲלֵה עֲלֵיהֶם קָהָל וְנָתֹן אֶתְהֶן לְזַעֲוָה וְלָבַז׃ מז וְרָגְמוּ עֲלֵיהֶן אֶבֶן קָהָל וּבָרֵא אוֹתְהֶן בְּחַרְבוֹתָם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יַהֲרֹגוּ וּבָתֵּיהֶן בָּאֵשׁ יִשְׂרֹפוּ׃ מח וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּה מִן־הָאָרֶץ וְנִוַּסְּרוּ כָּל־הַנָּשִׁים וְלֹא תַעֲשֶׂינָה כְּזִמַּתְכֶנָה׃ מט וְנָתְנוּ זִמַּתְכֶנָה עֲלֵיכֶן וְחַטָּאֵי גִלּוּלֵיכֶן תִּשֶּׂאינָה וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

כד א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם כְּתוֹב־לְךָ אֶת־שֵׁם הַיּוֹם אֶת־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סָמַךְ מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶל־

ל' · עתה ק' · יזנו ק' · ח' · ל' וחסר · ב' כ"כ · ל' · ב' · ד'בטע' בסיפ' · ז' · ז' וכל הכליות דכו' . ל' . ל' · ל' · ב' · ל' · ל' מ"ל · ג וכל עזרא דכו' כמ"א

עַל רֵישֵׁיהוֹן : מג וַאֲמָרֵית לִכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּבְלִיַּעַת עֲמָהּ בְּחוֹבִין כְּעַן תִּשְׁבּוֹק מִטַּעֲוָתָהּ וּתְתוּב לְפוּלְחָנִי וְלָא תָבַת : מד וְעָלוּ לְוָתַהּ כְּמָא דְעָלִין לְוַת אִתְּתָא פוּנְדְּקִיתָא כֵּן עָלוּ לְאָהֳלָה וּלְאָהֳלִיבָה מְזַנְיָתָא דְעֵיצַתְהוֹן חֶטְאִין : מה וְגֻבְרִין זַכָּאִין בְּקִבְלֵיהוֹן יִתְפָּרְעוּן מִנְּהֶן פּוּרְעֲנוּת גַּיְפִין וּפוּרְעֲנוּת אַשְׁדַת דַּם אֲרֵי זָנְיָאן כְּהֶן וְדַם זַכַּאי אֲשָׁדוּ בִּידֵיהוֹן : מו אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַתְנַבֵּי דְיִסְקוּן עֲלֵיהוֹן מַשְׁרְיָן וְאֶמְסַר יַתְהוֹן לִתְבִיר וְלִבְזָא : מז וְיִרְגְּמוּן יַתְהֶן בְּאַבְנֵי קְלַע מַשְׁרְיָן וִיבַזְּעוּן יַתְהֶן בְּסַיְפֵיהוֹן בְּנֵיהוֹן וּבְנָתְהוֹן יִקְטְלוּן וּבָתֵּיהוֹן יוֹקְדוּן בְּנוּרָא : מח וַאֲבַטֵּיל חוֹבֵי עֵיצַת חֶטְאִין מִן אַרְעָא וְיִתְרַדְּיָן כָּל מְדִינָתָא וְלָא יַעְבְּדָן כְּעֵיצַת חֶטְאֵיכוֹן : מט וְיִתְיַהֲבוּן חוֹבֵי עֵיצַת חֶטְאֵיכוֹן עֲלֵיכוֹן וְחֶטְאֵי פוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן תְּקַבְּלָן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים : א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי בְּשַׁתָּא תְשִׁיעֵיתָא בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה בְּעַסְרָא לְיַרְחָא לְמֵימָר : ב בַּר אָדָם כְּתַב לָךְ יַת שׁוּם יוֹמָא יַת כְּרַן יוֹמָא הָדֵין סְמַךְ מַלְכָּא

עם אנשים אחריה: מרוב אדם · מרוב אדם שרצו להביא עמהם להיות ההמון רב הביאו אנשים שבאים ממדבר זהו מובאים שהם הביאו אותם והם היו מובאים : סבאים · גוי סבא והם מבני כוש וכמוהו וסבאים אנשי מדה אלא שבא הסמ"ך בשוא וזה בקמ"ץ : ויתנו צמידים אל ידיהן · כמו על וכמוהו רבים ואמר ידיהן וראשיהן על שתיהן אהלה ואהליבה וכשמדבר בלשון יחיד אמר על אהליבה כי היא האחרונה ועליה עיקר נבואת הנביא : (מג) ואומר לבלה נאופים · רוצה לומר אמר השם יתעלה כשראיתי את דרכיה אמרתי וכי הזונה הזקנה נאף . בלה זקנה כמו אחרי בלותי ועל דרך המשל אמר נזדקנה בעכו"ם כמה שנים ועדיין לא נתנה אל לבה ולא שבה אלי : עתה יזנה תזנותיה והיא עתה יאבדו עכו"ם תזנותיה והיא עמהם כי בגלותה יאבד הכל האלילים והעובדים אותם ואמר יזנו כלומר יצאו מרשותם ומארצם כי הזונה יוצאה מרשות הבעל וכן ותזנה עליו פלגשו · יזנה כתיב בה"א כמו ידינו לא שפכה וקרי בוי"ו יזנו : (מד) ויבא . לשון יחיד כלומר כל גוי וגוי והוא אחד משמנה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים והוין לשון יחיד : אשת הזמה · זה לבדו בא מן אשת אשות כי יאמר נשים נשי לגנאי בא כן : (מה) ואנשים צדיקים . כתב אדוני אבי ז"ל אינו אומר צדיקים ממש אך בעלי טענות ומתודדין בדין ישפטו אתכם בשני דינין משפט נואפות ומשפט שופכות דם נקי כי מה שאמר ושופכות דם רוצה לומר דם נקי כמו ויסלף דברי צדיקים : אותהם . בחולם האל"ף : (מו) כי כה אמר ה' . העלה עליהם קהל · העלה מקור וכן ונתן אותם לזעוה כאילו אמר אעלה ואתן : (מז) ורגמו עליהן אבן קהל · קהל העמים ירגמו עליהם באבנים כמשפט הנואפות והמשל הוא הדיק שבנו על העיר : וברא אותהן בחרבותם . וברא פעל עבר מן הקל לגזרת פעל בלתי בשקל ירא והוא ענין כריתה כמו ובראת לך שם והוא מן הדגוש כלומר יכרתו אותם הגוים בחרבותם וכן תרגם יונתן ויבזעון יתהון בסיפיהון ואמר וברא לשון יחיד על דרך כלל : (מח) והשבתי זמה . כיון שיגלו מיד תשבות הזמה והגלולים : ונוסרו . דגש הוי"ו לחסרון תי"ו התפעל ודגש הסמ"ך לאות הבנין והראוי ונתוסרו והמלה מורכבת מן נפעל והתפעל וכן ונכפר להם הדם הראוי ונתכפר אמר הגוים האחרים יקחו מוסר מכם שראו שלקחתם העונש בעונכם ובזמתכם שעשיתם : ולא תעשינה כזמתכנה . ואף על פי שיעשו לא יעשו כזמתכן שלא יחליפו עבודות אלהיהם בעבודות אלהים אחרים ולא יעבדו אלהים רבים כאשר עשיתם אתם : (מט) ונתנו זמתכנה עליכן · יתנו בדבריהם עונש זמתכן עליכן כי יאמרו כי משפט הוא שיבא עליכם עונש זמתכן : וחטאי גלוליכן תשאינה · כמו עונם ישאו תשאו את עונה והדומים להם ענין הסבל והמשא ומלת תשאינה בתנועת האל"ף בסגול והיו"ד למשך : (א) ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית · למלכות צדקיהו וכן כתיב במלכים ובירמיה בשנה התשיעית למלכו : (ב) בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה . הנבואה באה לו בעשרה בטבת שבאותו יום סמך מלך בבל על ירושלם ואמר לו שיכתוב אותו היום ויראה לפני הגולה כי באותו היום סמך מלך בבל וכשישמעו אחר כן מפי המגידים כי כן היה באותו היום עצמו שכתב הנביא ידעו כי נביא היה בתוכם ואמת הם דבריו שאומר להם בשם ה' ולא ישמעו עוד אל נביאי השקר : ומה שאמר שם היום ועצם היום רוצה לומר שם היום כאחד בשבת או בשני בשבת או איזה יום שהיה כי אין שמות לימים

ואנשים י'וסי' בס' שפטים סי' ט': ונתון ז' וסימ' נמסר בירמיה סימ' ל"ז: ולא תעשינה ב'. וסי' ולא תעשינה כזמתכנה' מפר מחשבות ערומים : כתוב ה' מ"ל בליש' בקריאת וסימ' וכתוב בספר וחתום והעד עדים · כתוב לך את שם היום · וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים . אכתוב לו רבי תורתי ·

תולדות אהרן ואומר לבלה . יומא עג : נואפות הנה . נדרים נא : תעשינה כזמתכנה . סוטה ז סנהדרין מה : בחדש העשירי . ר"ה יח : שם היום . (תענית כח) :

מצודת דוד

רעה ר"ל שהיתה מאהבת לכולן לעבוד לכל אלהי העכו"ם : (מג) ואמר לבלה נאופים . אמרתי על הזקנה שנזדקנה בנאוף עתה יסורו ממנה תזנותי' הואיל וכבר שבעה בזנות ר"ל חשבתי שאחר שעבדו זמן רב לאלהי העכו"ם וראו שאין בהם ממש יפרשו מהם : והיא · אבל עדיין היא בהוייתה כמו מאז ודוגמתו איה ה' אלהי אליהו אף הוא(מ"ב ב)ור"ל אף הוא בהוייתו בכל עת ולא ישתנה: (מד) ויבוא אליה . כל הרוצה בא אליה כדרך שבאים אל אשה זונה מפורסמת כן באו וגו' ר"ל עבדה לכל עכו"ם שבעולם : אשות הזמה . נשי הזמה : (מה) ואנשים צדיקים . הם שרי מלך בבל שהמה נחשבים לצדיקים לגבן : משפט נואפות · משפט הראוי בגמול הנאוף ומשפט הראוי בגמול שפיכת דם נקי : ודם בידיהן · מה ששחטו בניהן לעכו"ם : (מו) העלה וגו' · ר"ל אמור בנבואה שאני אעלה עליהן קהל רב ואתן אתהן לרעדה ולבזה : (מז) ורגמו עליהן אבן קהל · בני הקהל ההוא ירגמו עליהן אבנים : וברא · הוא יבריא אותן עם חרבותם : (מח) והשבתי זמה · עם המשפט הזה אבטל זמה מן הארץ כי כולם יפחדו מפחד המשפט : ונוסרו · יקבלו מוסר ולא תעשינה כמו הזמה שעשיתן ר"ל לא יעבוד עוד מי לעכו"ם : (מט) ונתנו · הקהל העולה יתנו עליכן גמול זמתכן וחטאי גלוליכן תשאינה המאוסים תקבלו על רעי הנה אתן תקבלנה הגמול : וידעתם · אז תדעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול : כד (א) בשנה התשיעית · לגלות המלך יהויכין ולמלכות לצדקיהו : (ב) את שם היום · ר"ל כמה הוא בשבת ראשון או שני וכו' ולתוספות ביאור אמר את עצם היום הזה שהוא עומד בו היום להודיע אשר מלך בבל סמך על ירושלים לצור עליה בעצם היום הזה ותכלית הכוונה היה בזה הכתיבה כי הנביא היה בבבל וכתב מה שנעשה בירושלים וכשיגיעו מפי המגידים כי כן היה יאמינו בו ולא ישמעו עוד אל מול דברי נביאי השקר

מצודת ציון

כמו ושני צמידים על ידיה (בראשית כד) : (מג) לבלה · ענין זקנה כמו אחרי בלותי (שם יח): יזנו · ר"ל יסורו ועם"ז תקרא המנאפת זונה על כי סרתה מבעלה להבעל לאחר : והיא · ר"ל כשהיתה כן היא : (מד) אשות מלשון אשה : (מו) קהל. אסיפת העם : לזעוה · ענין חרדה ורעדה כמו והייתם לזעוה (דברים כח) : ולבז · מלשון בזה ושלל : (מז) ורגמו · ענין השלכת אבנים כמו באבן ירגמו אותם (ויקרא כ) : וברא · ענין כריתה כמו כי יער הוא ובראתו (יהושע י"ז) : בחרבותם . מל' חרב : (מח) והשבתי · ענין בטול : ונוסרו · מל' מוסר : (מט) תשאינה · מל' משא וסבל : (ב) עצם · גוף הדבר יקרא עצם וכן לא נכחד עצמי ממך (תהלים קלט) : סמך · ענין הקרוב

יְרוּשָׁלַ͏ִם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה: ג וּמְשֹׁל
אֶל־בֵּית־הַמֶּרִי מָשָׁל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם
ג' ותס' כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה שְׁפֹת הַסִּיר
ל' ותס' שְׁפֹת וְגַם־יְצֹק בּוֹ מָיִם: ד אֱסֹף
ה' וחסר ל' נְתָחֶיהָ אֵלֶיהָ כָּל־נֵתַח טוֹב יָרֵךְ
ה' וחד ומלא וְכָתֵף מִבְחַר עֲצָמִים מַלֵּא: ה מִבְחַר
ד' ז ל' הַצֹּאן לָקוֹחַ וְגַם דּוּר הָעֲצָמִים
פסוקי' וגס גס תַּחְתֶּיהָ רַתַּח רְתָחֶיהָ גַּם־בָּשְׁלוּ
כנטע' כסיפ' עֲצָמֶיהָ בְּתוֹכָהּ: ו לָכֵן כֹּה־אָמַר
אֲדֹנָי יֱהֹוִה אוֹי עִיר הַדָּמִים סִיר
ג'. ל' אֲשֶׁר חֶלְאָתָה בָהּ וְחֶלְאָתָהּ לֹא
ל' יָצְאָה מִמֶּנָּה לִנְתָחֶיהָ לִנְתָחֶיהָ
ל' הוֹצִיאָהּ לֹא־נָפַל עָלֶיהָ גּוֹרָל: ז כִּי
דָמָהּ בְּתוֹכָהּ הָיָה עַל־צְחִיחַ סֶלַע
ב' ז ל' שָׂמָתְהוּ לֹא שְׁפָכַתְהוּ עַל־הָאָרֶץ
לְכַסּוֹת עָלָיו עָפָר: ח לְהַעֲלוֹת חֵמָה
לִנְקֹם נָקָם נָתַתִּי אֶת־דָּמָהּ עַל־

דְּבָבֶל עַל יְרוּשְׁלֵם בִּכְרַן יוֹמָא
הָדֵין: ג וְאִתְנַבֵּי לְעַמָּא סַרְבָנָא
נְבוּאָה וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים אִתְנַבֵּי דְּיִסְקוּן
מַשִּׁרְיָן עַל קַרְתָּא הָדָא וְאַף
יִתְיְהֵיב לַהּ אַרְכָא לְקַבָּלָא
מְצֵירָא: ד כְּנוֹשׁ רַבְרְבָהָא
לְגַוַּהּ כָּל גְּבַר גִּבַּר אֵימְתָן
וּגְבַר עָבֵיד קְרָב מַשִּׁרְיַת
עַמְמִין מַלֵּי יָתַהּ: ה מַלְכֵיד
עַמְמִין קָרִיב וְאַף מָקִים
סוּמְכְוָתְהָא עִמְּהוֹן אֲבַע זִמְנָה
אַף יִתְרְמוֹן קְטִילָהָא בְּגַוַּהּ:
ו בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַי
עַל קַרְתָּא דְאַשְׁדֵי דָם זַכַּאי
בְּגַוַּהּ דְהִיא כְּדוּדָא דְזִיהוּמְתֵיהּ
בֵּיהּ וְזִיהוּמְתֵיהּ לָא נְפַקַת
מִנֵּיהּ גְּלוּ עַל גְּלוּ אִתַּפַּק עַמַּהּ
מִדְּלָא יִתְעֲבֵיד בַּהּ תְּיוּבָא:
ז אֲרֵי דַם זַכַּאי דְאִתְאַשַׁד בְּגַוַּהּ
בְּזָדוֹן וּבִדְרַע מְרוֹמָם שַׁפַּכְתֵּיהּ
לָא שְׁפַכְתֵּיהּ בְּשָׁלוּ לְמֶעְבַּד
עֲלוֹהִי תְּיוּבָא: ח לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת לְאִתְפְּרָעָא בִּתְקוֹף גְּלֵיתִי חוֹבֵיהוֹן עַל דַּאֲשִׁית

ה' יספור בכתוב עמים : שפות ג' בקריאה וסימ' הסיר הגדולה ובשל נזיד • שפות הסיר שפות וגם יצק בו •
וחד ושפות בקר : לקוח ד' בקריאה וסי' ספרא וספריא ענא וגלותא ופי' בירמיה סימן ל"ב : שמתהו
ב' וסימ' אחד מגוריה כפיר שמתהו : כי דמה בתוכה היה על צחיח :

תולדות אהרן

שפת הסיר • ברכות נו עקידה שער פס : נתח טוב • יומא כה : דמה בתוכה • (תענית סט • צחיח סלע • גטין נז :

לימים בלשון הקודש אלא למספר ימי השבוע ולא לחדשים אלא ראשון שני ושלישי ועצם היום ילה לומר בעבור לחדש העשירי • ופירוש סמך סמך עם חילו אל העיר ובנו עליה דיק : (ג) ומשל אל בית המרי • משל הסיר היא ירושלם וזהו המשל אתה תמשול אותו ולא כמו שהם היו מושלים ואומרים היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שכתבנו במראה השנית בשנה השנית : שפות הסיר שפות • זה יעשה האדם בסיר בתחילה שופת אותה והוא שישים אותה על השפתים ואחר כך יוצק בו מים ואחר כך ישים הבשר בתוכה וירתית האש תחתיה עד שיבשל הבשר ושפיתת הסיר על השפתים הוא משל לסמיכת מלך בבל אל ירושלם כי זה היה תחילת מעשהו בה ויציקת המים בה הוא משל שלא תאחז בה האור מהרה כי המים מאחרים הבשר מלהתבשל מהרה כי כשהיא בלא מים יאחוז בו האור והבשר נגלה מהרה אבל כשיהיה בה מים יתבשל הבשר מעט מעט כן ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד שנת י"א כדי שיכלו מעט מעט בירושלם ברעב בדבר ובחרב : וגם יצוק בו מים . אמר בו לשון זכר לסיר וזכרו גם כן לשון נקבה בכל הפרשה לדרך הנמשל שהיא ירושלם או זכרה בלשון נקבה שהיא נקראת גם כן קלחת שהיא לשון נקבה : (ד) אסוף נתחיה אליה • הנתחים הראויים לתת בתוכה אסוף אותם אליה וזה משל לאשר נאספו אל ירושלם מן הערים שנחרבו והיו שם במצור : כל נתח טוב • משל לשרי יהודה : ירך וכתף . אלו נתחים טובים מלאים בשר : מבחר עצמים מלא • וכן משאר מבחר האברים מלא הסיר ולפי שהאברים מנותחים לפי העצמים יקרא האברים עצמים : (ה) מבחר הצאן לקוח . מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם הבשר שתתנה יהיה ממבחר הצאן מן השמנים והטובים וזה משל לשרים ולגדולים : וגם דור העצמים תחתיה • דור ענין בשקל קום מלשון מדורה אמר תבעיר העצמים תחתיה כלומר במקום עצים תשים עצמים תחת הסיר והדליק בהם האור וזה המשל כאילו עצמות חללים שעשו בה ששפכו דם נקי בתוכה הם מבעירים האש ומביאים הפורענות : רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה . כל כך תבעיר האש ותרתיח הסיר עד שאפילו העצמים שהם קשים להתבשל יתבשלו וזה משל לגבורים שהם חזקים כעצמים שיכלו ויפלו בחרב בתוכה : (ו) לכן . עתה פי' המשל כי עיר הדמים והיא ירושלם היא הסיר : סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה . חלאתה הראשון רפה הה"א : חלאתה • פי' זוהמתה כי דרך בני אדם להעביר הזוהמא מן הקדרה אבל זאת חלאתה נשאר בה לא יצאה ממנה וחלאתה משל לעונות הנראים בתוכה עד שנמאסה בעיני כל רואיה כזוהמא הנמאסת : לנתחיה לנתחיה הוציאה • לא תוציא ממנה הנתחים כאחד אלא נתחים אחר נתחים וזה משל שלא כלו יושבי ירושלם והנאספים בה כאחד אלא היו יוצאים ממנה אנשי המלחמה ונהרגים ולזמן יוצאים גם כן ונהרגים וכן גלו ממנו גלות אחר גלות גלות יהויכין תחילה ואחר כן גלות החורבן עם צדקיהו : לא נפל עליה גורל • לא נפל גורל עליה איזה נתח יצא תחילה אלא כמו שיזדמן והמשל לא יצא גורל על יושבי ירושלם אלא כמו שיזדמן אשר לשבי לשבי אשר לדבר לדבר ואשר לרעב לרעב : (ז) כי דמה • למה היה כל זה העונש כי דמה בתוכה היה כי הדמים שנשפכו בה נתנם מגולים הם והם מעוררים העונש והמשפט ובדרש כי על דם זכריה נאמר פרשה רב טבחים רותח והרג עליו אלפים ורבבות וזהו שאמר להעלות חמה ולנקום נקם : על צחיח סלע שמתהו . כאילו על גבי סלע שמתהו במקום גבוה שלא יוכל להתכסות והמשל כל כך הרבו שפיכות דם נקי עד שלא יתכן לסלוח ולהיות כנעלם אותו העון מלפני האל יתברך אלא גלוי ועומד הוא לפניו. לנקום נקם מהם : צחיח סלע • הוא המקום הגבוה שבסלע והוא גב הסלע וכן מאחרי לחומה באתיהם : (ח) להעלות חמה . שפכו הדם בגלוי לרוב כדי שתעלה חמתי עליהם לנקום נקם בהם : נתתי את דמה . אמר שמתהו ואמר נתתי היא הרבתה הדם כדי שיהיה מגולה כאילו שמתא
פל

עליה : (ג) שפות הסיר • ע"פ הכירה במקום מושבה היא קרויה שפיתה בלשון המשנה שאמרו רבותינו מקום שפיתת שתי קדירות ועוד שנינו אחד שופת את הקדירה ואחד נותן לתוכה מים ואחד נותן לתוכה תבלין למדנו שהשפיתה היא הושבתה על פי הכירה עד שלא יתנו לתוכה כלום והדוגמא זו על ירושלים שאמרתם (לעיל עליה היא הסיר עתה בא העת שתהיה לסיר ואתם בתוכה לבשר יבא נבוכדנצר ויתנגה על האור . ומנחם פירש לשון שימה : וגם יצוק בו מים • הם צרכי המצור . יצוק כמו שפוך: (ד) אסוף נתחיה אליה : מיראת המצור אספו לתוכה כל רשעיה ושריה : כל נתח טוב • כל גבר גיבר אימתן וגבר עביד קרב כן ת"י : (ה) מבחר הצאן לקוח . קח אתה נבוכדנצר את מבחר חיילך סביבותיה כן ת"י ואינו מיושב על ענין הסיר וכן צריך לפותרו מבחר ישראל יבאו ויכנסו בתוכה : וגם דור העצמי' תחתיה • סדר וערך העצמים תחת שאר האיברים כלומר ילחמו הגבורים בשביל החלשים ויסמכו אלו עליהן • דור • לשון עריכה וכן יצנפך צנפה כדור (ישעיה כ"ב) סירות היקף גייסות וכן סורה תרגום דרה מנחם פירש כמו אני אגדיל המדורה : רתח רתחיה • ואחר שיהו כולם לתוכה יקרבו כלי המצור והמלחמה אל העיר : (ו) חלאתה • זוהמתה שמוציאין מעל פיה על ידי הרתחתה שקורין אשקומ"א בלע"ז כלומר לא יצאו ממנה רשעים שבה : לנתחיה לנתחיה • גלות אחר גלות היוצא ונפל אל הכשדים איש איש לבדו : לא נפל עליה גורל . לא כשאר קדירות שמוציאין נתחיהן יחד לתתם לפני כל אחד ואחד חלקו וגורלו • ויונתן תרגם מדלא יתעביד בה תיובא לא נפל עליה גורלו של מקום: (ז) צחיח . שפיעות : לא שפכתהו על הארץ וגו' • ת"י בזידו ובדרע מרומם שפכתיה לא שפכתיה בשלו למיעבד עלוהי תיובא . ורבותינו פירשוהו בדמו של זכריה בן יהוידע לא נהגו בו לא כדם הצבי ולא כדם האיל: (ח) להעלות חמה . לפני נויתי לאותו דם שלא יבלע בקרקע כדי שיזכר לנקום

מצודת ציון

הקרוב : (ג) שפות • ענין העמדת הסיר על הכירה כמו שפות הסיר הגדולה (מ"ב ד) : הסיר • הקדרה : יצוק • שפוך : (ד) אסוף • הכנס כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט) : נתחיה • איבריה כמו ונתח אותו לנתחיו (ויקרא א) : ירך • הוא הרגל : כתף • הוא רוחב היד ממעל : עצמים • ר"ל איברים : (ה) דור • מל' מדורה והבערה כמו מדורות אש (ישעיה ל) : רתח רתחיה • ענין הבשול בחוזק שמעלה כעין אבעבועות וכן ירתיח כסיר מצולה (איוב מא) : (ו) חלאתה • ענין זוהמא והדומה לו במקראות שלאחריו : (ז) צחיח • ענין יובש כמו שכנו צחיחה (תהלים סח)
התם

מצודת דוד

(ג) ומשול • אמור משל אל בית ישראל הממרים בי : שפות הסיר שפות . ערוך והעמד הקדרה על מקום מעמדה על הכירה וגם שפוך בו מים להתבשל ולפי שהם אמרו בהמשל היא הסיר ואנחנו הבשר (לעיל יא) לכן אחז גם הוא בזה המשל לומר היום הוא תחלת המצור שהיא הכנה אל הבשול כמו שהעמדת הקדרה על הכירה ויציקת המים בו הוא הכנה אל הבישול : (ד) אסוף נתחיה אליה • הכנס בה הנתחים הראוים לה : כל נתח טוב . וחוזר ומפרש ירך וכתף שהם נתחים טובים מלאים בשר : מבחר עצמים מלא . את הסיר מלא משאר מבחר האיברים (ולפי שהאיברים מנותחים לפי העצמות יקראו האיברים בשם עצמים) : (ה) מבחר הצאן לקוח . ר"ל הבשר שתשים בסיר יהיה ממבחר מהשמנים והנבחרים שבצאן : וגם דור • שים תחת הסיר מדורת העצמים שבמקום עצים יבער עצמים : רתח רתחיה . ר"ל כ"כ הבעיר האש ותרתיח הסיר עד שגם העצמים יתבשלו בה עם שהם קשים להתבשל ור"ל בעת יתחיל המצור יתאספו בה כל בני הערים שנחרבו וגם שרי העם והמושלים ואמר לעשות מדורה מעצמים לרמז על עצמות החללים הנהרגים תנם בקרבה ע"י המלך והשרים שהם מבעירים האש ומביאים הפורעניות וגרות המצור ואמר רתח וכו' לרמז שכ"כ יקשה גזרת המצור עד שגם הגבורים החזקים כעצמים יכלו ויפלו בה בחרב וברעב ובדבר : (ו) לכן : ר"ל הואיל ואמר לי במשל לכן אפרש הדבר כה אמר ה' וגו' : אוי וגו' . אוי לך ירושלים אשר נשפך בך דמי נקיים : סיר • אתה הסיר אשר נשאר בה זוהמתה ולא יצאה ממנה זוהמתה כי לא העבירו ממנה כדרך שמעבירים זוהמת הסיר ר"ל עדיין טומאת העון אצלך ולא עשית תשובה שתלך לה העון : לנתחיה לנתחיה הוציאה . ר"ל כמו שאין דרך לשפוך מסיר כזאת כל הנתחים בבת אחת כי ישפך עמהם גם הזוהמא הנשארת בשולי הסיר אולם יוציאם נתחים נתחים מה שפגע ראשון נוטל תחלה מבלי הטלת גורל לדעת מי ראשון כו' כן לא גלו אנשי ירושלים בבת אחת כי מהם גלו עם יהויקים ומהם עם יהויכין ומהם עם צדקיהו ולא גלו על פי גורל כי אם מי שבא בידו ראשון גלם [illegible] לא היה כן [illegible] שאלו חטאו יותר מאלו והגורל נפל על אלו נענש ביותר כי באמת דרך אחד להם : (ז) כי דמה • דם
הנקי

לנקום נקמתו : (ט) המדורה . הסק גדול פואי״ר בלע״ז : (י) הרבה העצים הדלק האש . להרבות העצים ולהדליק האש : התם הבשר והרקח המרקחת · כשהבשר תם מעל העצמות והוא מלמק ומעורב ברוטב ומגיס בכף דומה למרקחת כמו סממנין שמערבן אותה יפה יפה ומתוך לימוק הבשר עשנה נהפך להוכה שקורין אאורש״ור בלע״ז וזהו שאמר והעצמות יחרו יבשו ויעשו לשון חרה מני חורב (איוב ל״ל) וכן למען תחם וחרה נחשתה כדלך קדירה שתמו מימיה ברתיחתה מתחממת ונשרפין חרסיה והתבשיל מתקלקל : (יא) תתום חלאתה · תכלה זוהמתה ותבלע בנחשתה סיר של נחשת היא : (יב) תאונים הלאת · בתואנה ותרמית הלאת את העניים לכן לא יצאו ממנה רשעי׳ שבתוכה אלא באש פורענותה יכלו : (יג) בטומאתך בטומאה של זמה תכלה : יען טיהרתיך · להוכיח ע״פ הנביאים ולא טהרת וגו׳ : (יד) לא אפרע . לא אבטל גזירתי : ולא אנחם . לשוב ממחשבתי הרעה אשר דברתי לעשות לך : (טז) מחמד עיניך . אשתך כמו שהעינין

צְחִיחַ סֶלַע לְבִלְתִּי הִכָּסוֹת׃

ט לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אוֹי עִיר הַדָּמִים גַּם־אֲנִי אַגְדִּיל הַמְּדוּרָה׃

י הַרְבֵּה הָעֵצִים הַדְלֵק הָאֵשׁ הָתֵם הַבָּשָׂר וְהַרְקַח הַמֶּרְקָחָה וְהָעֲצָמוֹת יֵחָרוּ׃

יא וְהַעֲמִידֶהָ עַל־גֶּחָלֶיהָ רֵקָה לְמַעַן תֵּחַם וְחָרָה נְחֻשְׁתָּהּ וְנִתְּכָה בְתוֹכָהּ טֻמְאָתָהּ תִּתֹּם חֶלְאָתָהּ׃

יב תְּאֻנִים הֶלְאָת וְלֹא־תֵצֵא מִמֶּנָּה רַבַּת חֶלְאָתָהּ בְּאֵשׁ חֶלְאָתָהּ׃

יג בְּטֻמְאָתֵךְ זִמָּה יַעַן טִהַרְתִּיךְ וְלֹא טָהַרְתְּ מִטֻּמְאָתֵךְ לֹא תִטְהֲרִי־עוֹד עַד־הֲנִיחִי אֶת־חֲמָתִי בָּךְ׃

יד אֲנִי יְהוָֹה דִּבַּרְתִּי בָּאָה וְעָשִׂיתִי לֹא־אֶפְרַע וְלֹא־אָחוּס וְלֹא אֶנָּחֵם כִּדְרָכַיִךְ וְכַעֲלִילוֹתַיִךְ שְׁפָטוּךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

טו וַיְהִי דְבַר־יְהוָֹה אֵלַי לֵאמֹר׃

טז בֶּן־אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת־מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה וְלֹא תִסְפֹּד

דַם זַכַּאי בִּגְלֵי בְּדִיל דְלָא לְאִשְׁתַּבָּקָא : ט בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַי עַל קַרְתָּא דְאַשְׁדֵי דַם זַכַּאי בְּגַוַהּ אַף אֲנָא אַסְגֵי תְּבִירַהּ : י אַסְגֵי מַלְכַיָא כְּנִישׁ מַשְׁרְיָתָא מַקִּים סוּמְכוּתָא וְזַמֵין עֲלַהּ עָבְדֵי קְרָבָא וְגִבָּרָהָא יִשְׁתַּבְּשׁוּן : יא וְאַשְׁאַר אַרְעָא צַדְיָא בְּדִיל דְיִצְדוּן וִיסוּפוּן תַּרְעֵי קִרְוַהָא וְיִתְמְסוּן בְּגַוַהּ עָבְדֵי סְאוֹבְתַהּ וִיסוּפוּן חוֹבָהָא : יב תַּסְקוּפִין אִתְמְלִיאַת וְלָא יִפְּקוּן מִנַהּ עָבְדֵי בִישְׁתָא בְּנוּרָא תִתּוֹקַד מִסַגִיוּת חוֹבָהָא : יג בִּדְאִסְתְּאַבְתְּ בַּעֲצַת חֶטְאִין חֲלַף דְדַכֵּיתִיךְ וְלָא דְכֵית מִסוֹאַבְתִּיךְ לָא תִדְכִּין עוֹד עַד דַאֲנִיחַ חֶמְתִּי בִיךְ : יד אֲנָא יְיָ גְזָרֵית בְּמֵימְרִי אֲתֵיָא וְתִתְקַיַם לָא אֶמְנַע וְלָא אֲחוּס וְלָא אֶרְחַם כְּאוֹרְחָתִיךְ בִּישְׁתָא וּכְעוֹבָדַיִךְ מְקַלְקְלַיָא אֶתְפְּרַע מִנִיךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : טו וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר : טז בַּר אָדָם הָא אֲנָא נָסֵיב מִנָךְ יַת רִגְגָא דְעֵינָךְ בְּמוֹתָא וְלָא תִסְפֵּד וְלָא תִבְכֵּי

על נחית סלע ואני גם כן נתתיו להיותו מגולה לפני לבלתי הכסות שלא אביתי לסלוח לם כי גדול עונם מנשה וכן אמר בספר מלכים וימלא את ירושלם דם נקי ולא אבה ה׳ לסלוח : (ט) לכן כה אמר ה׳ · גם אני אגדיל המדורה · לפי שאמר דור העצמים תחתיה אמר האל יתברך גם אני רוצה לומר הם הגדילו לעשות הרע גם אני אגדיל לנקום בהם נקם גדול ואמרתי לך דור העצמים גם אני אגדיל המדורה וארבה עצים על העצמים כי האור יאחז במהרה יותר בעצים מן העצמים שהם קשים ואדליק האש הרבה כדי שיתם הבשר ויהיה מאוכל וגם העצמות שהם קשים יחרו וישרפו מחוזק האש הגדולה : (י) הרבה . מקור וכן הדלק התם והרקח ופירושו והרקח המרקחת כי כשהבשר מבושל משימים בקדרה בשמים להטעים הבשר לאכילה וערוב הבשמים יקרא רקח מרקחת ועניין המשל שיתמו בעיר מרוב הצרות ויהיו מוכנים לאכילת החרב כמו שהבשר הוא מוכן לאכול אחר שהוא מבושל ומרוקח במרקחת והעצמות משל לגדולים כמו שפי׳ : יחרו. מבנין נפעל שרשו חרר מן ושכן חררים במדבר שהוא מקום הנשרף מרוב חמימות : (יא) והעמידה על גחליה ריקה · מקור כאילו אמר והעמידה כיון שיתם הבשר ויחרו העצמות תשאר הקדרה ריקה על האש ותח׳ וחרה נחשתה כלומר ישרפו חרסיה : למען תחם . מבנין נפעל׳ שרשו חמה והמשל אחר שתשאר העיר ריקה מאנשים תהיה שממה נפרית ומלח שרפה כל ארצה : וחרה . מבנין הקל שרשו חרר כמו שפירש׳ יחרו : נחשתה . תחתיה וכן יען השפך נחשתך תחתיתך ובמשנה הבית שהיא מלאה משקין טהורין ונתן למטה מנחושתו של תנור פירוש תחתיתו : ונתכה בתוכה · בתוך חרסיה תבלע טומאתה וכפל העניין במלות שונות ואמר תתם חלאתה תתם בשורק כמו בחולם כמו ושפתי חכמים תשמורם והוא מבנין נפעל : (יב) תאונים הלאת · תאנים משרש און ומעניינו פי׳ הוגיעה עצמה עשות השקרים ובא על דרך העוה נלאו : ולא תצא ממנה , רבת חלאתה · לא תוכל לצאת ממנה כי הוא רבת חלאת׳ : באש חלאתה . כיון שהיא רבת חלאה אין לה תקנה אלא שתתם באש כמו שאמר תתם חלאתה : (יג) בטמאתך זה · עדין את בטומאתך שהיא הזמה : יען טהרתיך ולא טהרת מטמאתך . בעבור שאני טהרתיך שהזהרתיך תמיד על ידי נביאי שתטהרי מטומאתך ולא שמעת אלי : לא תטהרי עוד . עד שתקבלי העונש וזהו על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו במקומו : (יד) אני ה׳ דברתי באה ועשיתי . הגזרה באה עתה ואני אעשה אותה ולא תחשבו שתבא דרך מקרה : לא אפרע . לא אשוב אחור ממה שגזרתי וכן בדברי רז״ל הקורא למפרע : שפטוך . השופטים כמו שאמר למעלה ואנשים צדיקים ישפטו אתהם או פי׳ שפטוך הגוים הבאים עליך : ויהי · (טז) בן אדם . מחמד עיניך זה אשתו כמו שמפרש ותמת אשתי בערב : במגפה . שלא יקדם לה חולי וזה לנגופת כי פתאום יבא בגרה במחמד עיניהם שהוא בית המקדש : ולא תספוד ולא תבכה . להיות למופת

כימן והרקח במרקחת ירקח פתחין מרקחה מרקחי׳ קמצין וסימ׳ טעם בקו״ף פתחין טעם בתי״ת קמצין: ולא הצאו ו׳ דסמיכי וסי׳ ולא תצא משם אנה · הנה נתנו עליך עבותים · תאנים הלאת ולא תצא׳ ולא תצא בצבאתינו · ותרין חברוהי · ולא תצא אלהים : אני ה׳ דברתי ב׳ ר״פ וסי׳ אני ה׳ דברתי אם לא זאת אעשה · באה ועשיתי לא אפרע : ולא תבוא ג׳ בקרי׳ וסימ׳ ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו · כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא : הנני לוקח ממך את מחמד עיניך : לקח ה׳ וחס׳ וסימ׳ אם לקח יעקב אשה · צרור לקח שחר · לקח את אדניך · יחברו · את מחמד עיניך · את עץ יוסף · הנני לקח את בני ישראל · יסר לץ לקח לו קלון :

תולדות אהרן יען טהרתיך . ב״ק לב : מחמד עיניך , ת״ק כח סנהדרין כב :

מצודת דוד

הנקי הנשפך שהיה בתוכה הנה שמה אותו על יבשות הסלע להיות מתקיים לא שפכה אותו על עפר הארץ להיות נבלע ונכסה בעפר הארץ ר״ל שפכו דם בגלוי ובפרסום ולא חששו לעשות בסתר לבל יוודע : (ח) להעלות חמה · לכן בכדי להעלות חמתי ולנקום בהם נקם קיימתי את הדם הנשפך בה להיות מתקיים כאלו הוא על יבשות הסלע לבל יהיה נכסה מעיני ר״ל כמו שהם עשו בגלוי כן השארתי את הדם מגולה להיות זכור לפני להעלות חמתי לנקום בהם נקמת הדם ואחז במשל מבן אדם המשאיר דבר מגולה למען יזכור בו : (ט) לכן . הואיל והדם הנקי זכור לפני לכן כה אמר ה׳ אוי לך עיר הדמים : גם אני · כמו שהם הגדילו רשע כן גם אני אגדיל המדורה שתחת הסיר : (י) הרבה העצים · ר״ל אמור בנבואתם שאני ארבה העצים ואדליק האש למען התם את הבשר לכלותה : והרקח . אשים בה מרקחת בשמים כי כן הדרך לשים הבשמים בתבשיל לאחר שנלמק הרבה : והעצמות .. גם העצמות יתייבשו מאד מחום האש : (יא) והעמידה · אעמיד את הסיר על גחלים שמתחת לה כשהיא רקה מן התבשיל ההושם בה כי הכל נשרף מחום האש הרב : למען תחם , למען תתחמם הסיר ותתייבש שוליה להיות נשרף מחום האש : ונתכה בתוכה טומאתה . הזוהמא הטמאה והמאוסה המהדבק בסיר תהיה נמסת בתוך הסיר ואז תתום ותכלה זוהמתה כי תשרף גם היא אחר שתהיה נמסת בה ר״ל אגדיל החמה עד אשר יתמו אנשי העיר ואף הגבורים יכלו עמהם ואז תשאר העיר רקנית מיושביה ותשאר שממה ובזה ימורק עון עמה : (יב) תאונים הלאת . נתייגעת בעשות הרבה עלילות ושקרים ולא הלא ממנה מרבית הזוהמא ר״ל איננה עושה תשובה על מרבית עוונה ולכן לא תלא ממנה הזוהמא כ״א ע״י האש שהוא ישרוף אותם ר״ל לא הלך ממנה עוונה כ״א ע״י מירוק אש הפורעניות : (יג) בטומאתך זמה . עדיין אתה בטומאתך שהיא הזמה שעשית : יען טהרתיך . בעבור שאני הייתי מחזר לטהר אותך כי שלחתי הנביאים להחזירך למוטב ועכ״ז לא טהרת מטומאתך ולא שבת אלי א״כ בודאי לא תטהרי עוד עד אשר אניח את חמתי בך לפרוע ממך ובזה תהיה מוטהר וממורק מן העון : (יד) אני ה׳ דברתי . זה ימים רבים דברתי שיבוא הפורעניות והנה כבר באה וכבר עשיתי כי כבר סמך מלך בבל על ירושלים : לא אפרע . לא אבטל דברי ולא אחוס עליכם ולא אנחם לחשוב מחשבה אחרת לטובה : כדרכיך · כפי דרכיך ומעשיך ישפטו אותך הכשדים כי הם יהיו שלוחי המקום לעשות המשפט : (טז) את מחמד עיניך . אמר זה על אשתו שהיה הנביא אוהב אותה מאד : במגפה . ר״ל במיתה פתאומית כדרך המגפה :

ולא

מצודת ציון

(י) התם · עניין השלמה וכליון כמו עד תומי אותה בידו (ירמיה כז) : והרקח המרקחה · כן נקרא תערובות הבשמים וכן רוקח מרקחת (שמות ל) : יחרו · עניין יובש מחום האש כמו ותוכו נחר (לעיל טו) ; (יא) רקה · ריקנית : תחם · תתחמם . וחרה · עניין יובש : נחושתה · עניינו תחתית הדבר ושוליו כמו השפך נחושתך (לעיל טז) : ונתכה · מל׳ התכה והמסה כמו והתכתי אתכם (לעיל כב) : טומאתה · ר״ל הזוהמא : תתום · עניין כליון : (יב) תאונים · עניין עלילה ושקר כמו כי תואנה היא מבקש (שופטים יד) : הלאת · עניין יגיעה כמו מה הלאתיך (מיכה ו) : רבת · מלשון רבוי : (יד) אפרע · עניין בטול והשבתה כמו ותפרעו כל עצתי (משלי א) : אחוס · מל׳ חס וחמלה : אנחם · עניין הפוך מחשבה : וכעלילותיך · כמעשיך : (טז) מחמד · מל׳ חמדה ואהוב : (יז) האנק · עניין אנחה

למופת לישראל כי כן יעשו מרוב הצרות : ולא תבא דמעתך · לא תבא על לחייך וי"ת ולא תשגר דמעין : (יז) האנק דם . מהאנק דם כלומר מזעוק כאשר אבלים שצוק אתה שלא תזעק והרגש יונתן אידנק שתוק ובדברי רז"ל האנק מכאן שמלותין על המתים ולמדו ממלת דום שאבל אסור בשאלת שלום ובדברי תורה כאילו אמר כאלה השנים תעשה מנהג אבל לנוח ונידום אבל כאשר דבורים לא : מתים אבל לא תעשה . כמו הפוך אבל מתים לא תעשה וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם וכן ומספד אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומים להם ויונתן תרגם על מיתין אבלא לא תעביד : פארך חבוש עליך . פארך היא מגבעת הראש שהוא פאר האדם כמו פארי המגבעות פארי פשתים יהיו על ראשם הפארים והצעדים ואבל חייב בפריעת הראש שהוא הסרת מגבעתו או סודרו מעל ראשו וישב בגלוי הראש ממגבעתו ויעטוף בסודרו בעטיפת השפם עם הראש שהוא סימן לאבילות לפיכך אמר האל יתברך ליחזקאל שלא לנהוג מנהגי אבל במות אשתו להיות למופת לישראל ורבותינו ז"ל פירשו פארך אלו תפילין שבראש וכן ת"י טוטפתך יהוין עלך : ולחם אנשים לא תאכל. כאשר אבלים ששולחים להם שכניהם מאכל. ותרגם יונתן ולחים אבלין לא תיכול : (יח) ואדבר אל העם · דברתי אליהם הנבואה הזאת שבאה אלי : ואעש בבקר · שהיה זמן אבלות ועשיתי הפך האבלים : (יט) ויאמרו . מה אלה לנו . מה מופת הם הדברים האלה לנו : כי אתה עושה · כי ידענו שאתה עושה אותם למופת לנו : (כ) ואמר אליהם דבר ה' · אינני עושה הדברים האלה מעצמי כי כבר אמרתי לכם הנבואה שבאה אלי שתמות אשתי וצוה האל יתברך שלא אתאבל עליה ומה שתשאלו מה המופת הוא לכם : דבר ה' היה אלי לאמר . לכם .מה מופת הוא לכם:(כא) אמור . הנני מחלל . שאביא עליו זרים שיחללוהו כמו שאמר למעלה וחללו את צפוני וכמו ובאו בה פריצי' וחללוה: גאון עוזכם . כמו שאמר לגאון שמהו כי גאון ישראל היה בית המקדש ועוזם ותפארתם על כל עם שהיה נראה בו כבוד האל יתברך בענן ובאש העליונה: מחמד עיניכם · שהיה יפה בבנינו ובתקונו: ומחמל נפשכם . כאשר יחמול איש על הדבר שאוהב אותו והם היו מקוים בכל יום לשוב אליו כמו שהיו מבטיחי' אותם נביאי השקר שהיו עמהם בבבל : בניכם ובנותיכם אשר עזבתם · כי אלו שגלו עם יהויכין עזבו בירושלם בניהם ובנותיהם והם גם כן מחמל על נפשם יבא להם מבש' שיאמ' להם שנפלו בחרב בעת החרבן ולא יתאבלו עליהם כי מרוב צרותם יהיו נדהמים לא יתנו אל לבם לספוד ולבכו': (כב) ועשיתם . מבואר הוא : (כג) ופארכם : חסר יו"ד הרבים מסמכת' : ונמקתם · כמו שאמר משה רבינו עליו השלום ימקו בעונם : ונהמתם . כאדם הנוהג בפיו ונוהם על הרע' אשר עש' כענין ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר וגו' : (כד) והיה יחזקאל. הנביא היה מדבר בל' האל ית' לפיכך אמר והיה יחזקאל ולא אמר והייתי וכן כי אני ה' אלהים : בבאה . בבא השמועה הרעה שחרב בהמ"ק : (כה) ואתה . הלא ביום קחתי על דרך שאמ' הנני לוקח ממך: ואת משא נפשם. מה שאליהם הם נושאים את נפשם והם בניהם ובנותיהם או יהיה משא נפשם משל על בית המקדש כמו שאמר ומחמל נפשכם ויהיה בניהם חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבולה והדומים להם רוצה לומר בניהם ובנותיהם : (כו) ביום ההוא יבא הפליט אליך . נראה כי פירוש ביום ההוא ביום קחתי שזכר וזה לא יתכן כי החרבן היה בעשרה באב והפליט בא

וְלָא תְשַׁגַר דִמְעִין: יז אִידְנַק שְׁתוֹק עַל מוֹתָךְ אֶבְלָא לָא תַעֲבֵיד טוֹטֶפְתָּךְ יְהוֹיָן עֲלָךְ וּמְסָנָךְ תְּשַׁוֵי בְּרַגְלָךְ וְלָא תִתְעַטֵיף עַל שָׂפָם וּלְחֵים אַבְלִין לָא תֵיכוֹל: יח וְאִתְנַבֵּיתִי לְעַמָא בְּצַפְרָא וּמִיתַת אִתְּתִי בְּרַמְשָׁא וַעֲבָדִית בְּצַפְרָא כְּמָא דְאִתְפַּקְדִית: יט וַאֲמָרוּ לִי עַמָא הֲלָא תְחַוֵי לָנָא מָא אִילֵן לָנָא אֲרֵי אַתְּ עָבֵיד: כ וַאֲמָרֵית לְהוֹן פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִמִי לְמֵימָר: כא אֱמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מְפִיס יַת בֵּית מַקְדְשִׁי יְקָר תּוּקְפְּכוֹן רִגְגַת עֵינֵיכוֹן וַחֲבוּב נַפְשְׁכוֹן וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן דִשְׁבַקְתּוּן בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן: כב וְתַעְבְּדוּן כְּמָא דַעֲבָדִית עַל שָׂפָם לָא תִתְעַטְפוּן וּלְחֵים אַבְלִין לָא תֵיכְלוּן: כג וְטוֹטְפָתְכוֹן בְּרֵישֵׁיכוֹן וּמְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן לָא תִסְפְּדוּן וְלָא תִבְכּוּן וְתִתְמְסוּן בְּחוֹבֵיכוֹן וְתִתְנַהֲמוּן גְבַר לַאֲחוּהִי: כד וִיהֵי יְחֶזְקֵאל לְכוֹן לְאָת כְּכֹל דִי עֲבַד תַּעְבְּדוּן בְּמֵיתָהּ וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים: כה וְאַתְּ בַּר אָדָם הֲלָא בְּיוֹמָא דְאַעְדִי מִנְהוֹן יַת בֵּית מַקְדְשֵׁיהוֹן יְקָר תּוּקְפֵיהוֹן חֶדְוַת תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן יִתְנְסִיב מִנְהוֹן רִגְגַת עֵינֵיהוֹן וַחֲבוּב נַפְשְׁהוֹן דְטַב לְהוֹן מִבְּנֵיהוֹן וּמִבְּנָתֵיהוֹן: כו בְּיוֹמָא הַהוּא

ג' מ"ל בסיפר' וְלֹא תִבְכֶּה וְלוֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ .
ג' ול' חסרין הֵאָנֵק ׀ דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא־תַעֲשֶׂה
ג' כ' חס' וא' מ"ל פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים
בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל־שָׂפָם וְלֶחֶם
י"ו אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל׃ יח וָאֲדַבֵּר אֶל־
הָעָם בַּבֹּקֶר וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב
ה' וָאַעַשׂ בַּבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי׃ יט וַיֹּאמְרוּ
ח' חס' בסיפ' אֵלַי הָעָם הֲלֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה
לָּנוּ כִּי אַתָּה עֹשֶׂה׃ כ וָאֹמַר אֲלֵיהֶם
ל' בטעם בסיפרא דְּבַר־יְהוָה הָיָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כא אֱמֹר ׀
לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
הִנְנִי מְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשִׁי גְּאוֹן עֻזְּכֶם
ל' מַחְמַד עֵינֵיכֶם וּמַחְמַל נַפְשְׁכֶם
ב' וּבְנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עֲזַבְתֶּם
בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ׃ כב וַעֲשִׂיתֶם כַּאֲשֶׁר
עָשִׂיתִי עַל־שָׂפָם לֹא תַעְטוּ וְלֶחֶם
ל' אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵלוּ׃ כג וּפְאֵרֵכֶם עַל־
ו' רָאשֵׁיכֶם וְנַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם לֹא
ל' וחסר תִסְפְּדוּ וְלֹא תִבְכּוּ וּנְמַקֹּתֶם
ל' בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם וּנְהַמְתֶּם אִישׁ אֶל־אָחִיו׃
כ' כד וְהָיָה יְחֶזְקֵאל לָכֶם לְמוֹפֵת כְּכֹל
אֲשֶׁר־עָשָׂה תַּעֲשׂוּ בְּבֹאָהּ וִידַעְתֶּם
כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ כה וְאַתָּה בֶן־
ל' אָדָם הֲלוֹא בְּיוֹם קַחְתִּי מֵהֶם אֶת־
מָעוּזָּם מְשׂוֹשׂ תִּפְאַרְתָּם אֶת־מַחְמַד
ל' וחד לבוס את מבח עֵינֵיהֶם וְאֶת־מַשָּׂא נַפְשָׁם בְּנֵיהֶם
וּבְנוֹתֵיהֶם׃ כו בַּיּוֹם הַהוּא יָבוֹא

שהענין מוכיח בסופו: (יז) האנק · השתקמתק בשתיקה שוא"ש דמיני"ן בלע"ז : פארך · תפילין כל אלה מצות אבלים ואסור חילוף אבל אסור בתפילין וסנדל וחייב בעטיפת הראש ומברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים : (יח) כאשר צויתי · שלא לנהוג אבילות : (יט) מה אלה לנו ..מה הרמזים הללו עלינו : (כא) אשר עזבתם . בירושלים כשיצאתם בגולה : (כב) ועשיתם כאשר עשיתי · לא תנהגו אבילות כי אין מנחמין לכם שאין בכם אחד שלא יהיה אבל ואין אבילות אלא במקום מנחמים · ד"א שתהיו יראים לבכות לפני הכשדים שאתם בתוכם : שפם · גרינו"ן בלע"ז : (כג) ונמקותם · אישבוויי"ן דמוני"ן בלע"ז :(כד) בבואה·בבא הרעה הזאת : (כה) משא נפשם· שנפשם מתנשאה בהם : (כו) ביום ההוא · א"א לבא הפליט ביום החורבן וכן פתרונו ביום

וא' ולקח נפשות חכם : עוזכם ב' וסימ' ושברתי את גאון עזכם. את מקרשי גאון עזכם: יחזקאל ב' וסימ' היה היה דבר ה' דריש סיפרא·והית יחזקאל לכם למופת:

מצודת ציון

אנקה כמו אנקת אסיר (תהלים קב) : דום . ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י) : חבוש . כן יקרא התקון בראש והקבירה וכן ותחבש להם מגבעות (שמות כט) : תעטה. ענין עטיפה כמו ועל שפם יעטה (ויקרא יג) : שפם. הוא שער השפתים : (כא) גאון . ענין רוממות : עוזכם . ענין חוזק : ומחמל . מלשון חמלה ורחמנות : (כג) ונמקותם · מל' המקה והמסה : ונהמתם · מל' המייה : (כד) למופת . לאות וסימן : (כה) משא . מלשון נשיאה והרמה : (כו) הפליט · הנמלט מהמלחמה כמו ויבא

תולדות אהרן האנק דום . מ"ק טו : פארך חבוש · ברכות יא יז סוכה כה מ"ק כו (מ"ק פב) : ונעלך . מ"ק טו : ולחם אנשים . מ"ק כז : ותמת אשתי · שם סנהדרין כב : גאון עוזכם . ג"נ ד :

מצודת דוד

ולא תספוד · לא תעשה הספד עליה כדרך שעושים למתים : ולא תבוא דמעתך · לא תבוא על לחייך דמעת הבכי וכפל הדבר במ"ש : (יז) האנק דום . מהאנק דום ר"ל שתוק מן האנחה ולא תאנח : מתים אבל · הוא הפוך אבל מתים ר"ל מנהג האבל שעושים על המתים לא תעשה : פארך · התקן עליך מגבעות הראש שהוא לפאר ולהדר וכן נאמר פארי המגבעות (שמות לט) ודרך האבל היה להסיר המגבעות היא . ורז"ל אמרו שעל התפילין יאמר שהאבל אסור בהן : ונעליך · לא כדרך האבל שחולץ המנעל : ולא תעטה · לא כדרך האבל שמעטף ראשו עד שעל השפתים : ולחם אנשים . לא כדרך האבל שמברין אותו סעודה הראשונה משל אחרים : (יח) ואדבר · את דברי הנבואה הזאת : ואעש בבוקר . בבוקר השני עשיתי כאשר צויתי מפי ה' שלא לנהוג מנהג אבלות : (יט) הלא תגיד . הלא מהראוי שתגיד לנו מה הדברים האלה מרמזים עלינו אשר אתה עושה : (כא) הנני מחלל . למסור ביד האויב את מקדשי שהוא גאון עוזכם ומחמד עיניכם ומחמל נפשכם ר"ל אהוב לכם ותחמולו עליו . אשר עזבתם . כשיצאתם בגולה עזבתם בירושלים : (כב) ועשיתם כאשר עשיתי וגו' · וחוזר ומפרש על שפם וגו' חכו לפי שאין לנהוג מנהג אבלים אלא במקום שיש מנחמים אבל אז יהיו כולם אבלים וא"כ מי ינחם את מי : (כג) ונמקותם . תהיו נמסים בצרות בגמול עונותיכם ומכאב לב תהמו איש עם אחיו ר"ל כולכם זה כזה : (כד) והיה יחזקאל . כאומר ולכן עשיתי כזאת למען אהיה לכם למופת שתעשו כמו שעשיתי אני שלא נהגתי מנהג אבלים : בבואה · בעת בא הפורעניות אז תעשו כמוני : כי אני ה' · הנאמן לשלם גמול : (כה) ביום קחתי . בעת אקח מהם בה"מ שהוא מעוזם וחוזקם ושמחת תפארתם אשר בו יתפארו : את מחמד . מוסב על ביום קחתי לומר בעת אקח את מחמד עיניהם ואת מה שנפשם מתנשא ומתפאר בהם וחוזר ומפרש לומר שהם בניהם ובנותיהם : (כו) ביום ההוא . בעת ההיא יבוא אליך הפליט מן המלחמה לספר לך אל

הַפָּלִיט אֵלֶיךָ לְהַשְׁמָעוּת אָזְנָיִם׃ ה' ל'
כז בַּיּוֹם הַהוּא יִפָּתַח פִּיךָ אֶת־הַפָּלִיט ה'
וּתְדַבֵּר וְלֹא תֵאָלֵם עוֹד וְהָיִיתָ לָהֶם ג'
לְמוֹפֵת וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

כה א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־ ל"א בטעם
בְּנֵי עַמּוֹן וְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶם׃ ג וְאָמַרְתָּ
לִבְנֵי עַמּוֹן שִׁמְעוּ דְּבַר־אֲדֹנָי יְהוִה
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן אָמְרֵךְ ב' לא מטעי
הֶאָח אֶל־מִקְדָּשִׁי כִי־נִחָל וְאֶל־אַדְמַת ב' בהרי לי' וג' . ח'
יִשְׂרָאֵל כִּי נָשַׁמָּה וְאֶל־בֵּית יְהוּדָה
כִּי הָלְכוּ בַּגּוֹלָה׃ ד לָכֵן הִנְנִי נֹתְנָךְ ב' בטעם .
לִבְנֵי־קֶדֶם לְמוֹרָשָׁה וְיִשְּׁבוּ ל'
טִירוֹתֵיהֶם בָּךְ וְנָתְנוּ בָךְ מִשְׁכְּנֵיהֶם ג' מ"ל בליש'
הֵמָּה יֹאכְלוּ פִרְיֵךְ וְהֵמָּה יִשְׁתּוּ ל'
חֲלָבֵךְ׃ ה וְנָתַתִּי אֶת־רַבָּה לִנְוֵה ל'
גְמַלִּים וְאֶת־בְּנֵי עַמּוֹן לְמִרְבַּץ־צֹאן
וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
ו כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן מַחְאֲךָ י"ג . ל'
יָד וְרַקְעֲךָ בְּרָגֶל וַתִּשְׂמַח בְּכָל־
שָׁאטְךָ בְּנֶפֶשׁ אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ ל'
ז לָכֵן הִנְנִי נָטִיתִי אֶת־יָדִי עָלֶיךָ
וּנְתַתִּיךָ לְבַג לַגּוֹיִם וְהִכְרַתִּיךָ מִן־ לבז ק'
הָעַמִּים וְהַאֲבַדְתִּיךָ מִן־הָאֲרָצוֹת אַשְׁמִידְךָ וְיָדַעְתָּ כִּי־ ל'
אֲנִי יְהוָה׃

ייתי מְשֵׁיזְבָא לְוָתָךְ
לְאַשְׁמָעוּתָךְ בְּסוֹרָא׃ כז בְּיוֹמָא
הַהוּא יִתְפְּתַח פּוּמָךְ בְּמֵיתֵי
מְשֵׁיזְבָא וְתִתְנַבֵּי וְלָא תִשְׁתּוֹק
עוֹד וּתְהֵי לְהוֹן לְאָת וְתִידְעוּן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ א וַהֲוָה פִּתְגָם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃
ב בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל
בְּנֵי עַמּוֹן וְתִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן׃
ג וְתֵימַר לִבְנֵי עַמּוֹן קַבִּילוּ
פִּתְגָמָא דַיְיָ אֱלֹהִים כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דַּאֲמַרְתָּא חֶדְוָא
עַל מַקְדְּשִׁי אֲרֵי אִתְחַל וְעַל
אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי צְדִיאַת
וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי הֲלִיכוּ
בְּגָלוּתָא׃ ד בְּכֵן הָא אֲנָא
מְסַר לִיךְ לִבְנֵי מַדִּנְחָא
לִירוּתָא וְיִתְבוּן בִּרְנְיָתֵיהוֹן
בִּיךְ וְיִגְרוּן בִּיךְ מַשְׁכְּנֵיהוֹן
אִינוּן יֵיכְלוּן טוּב אַרְעִיךְ
וְאִינוּן יְבוּזוּן נִכְסָךְ׃ ה וְאֶתֵּן
יַת רַבָּה לִמְדוֹר גַּמְלִין וְיַת
בְּנֵי עַמּוֹן לְבֵית מַשְׁרֵי עֶדְרִין
דְעָן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
ו אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
חֲלַף דְּטַפַּחְתָּא בִידָךְ וּרְפַסְתָּא
בְרַגְלָךְ וַחֲדִיתָא בְּכָל צְפוּחַ
נַפְשׁ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃
ז בְּכֵן הָא אֲנָא מְרִים יַת מְחַת
גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וְאֶתְנִנָךְ לְבִיז
לְעַמְמַיָּא וְאֶשֵׁיצְנָךְ מִבֵּינֵי
עַמְמַיָּא וְאַבְדְנָךְ מִן מְדִינָתָא

ביום ההוא שיבא הפלים אליך להשמיע אזנך ביום ההוא יפתח פיך : להשמעות אזנים . לבשר בשורה שהוכתה העיר : (כז) את הפלים • עם הפלים : ותדבר ולא תאלם • לפי שאמרתי לך ונאלמת ולא תהיה להם וגו' מעתה יראו שדבריך אמת ולא תאלם עוד מהתנבאות להם : (ג) האח • לשון שמחה : כי נחל . כי נגחל והיה מורשה לאחרים : (ד) לבני קדם • כשדים וארם לצד מזרח הם : (ו) יען מחאך יד ורקעך ברגל . לשם שמחה ואע"פ שבראש הספר (לעיל ג) אמר כן לענין אבל הכה בכפך ורקע ברגליך ואמור האח יש דברים שעושין אותם לאבל ולשמחה אבל אין עניינם שוה וכן חלולים לכלה ולמת : ורקעך . לשון מרפס : בכל שאטך • לשון בזיון פוחרין בו כמו ויבז עשו (בראשית כה) שתרגום אונקלוס ושאט עשו ואני

הפליט ה' וסי' ויבא הפליט ויגד • ביום ההוא יבא הפליט אליך • וברתיה יפתח פיך את הפליט • בא אלי הפליט מירושלם . לפני בא הפליט ויפתח : נחל ב' א' קמץ וא' פתח ובתרי לישני וסימ' אשר נחל משה : אל מקדשי כי נחל • בתרא קמץ : טירותיהם ג' מ"ל בליש' בקריאה וסימ' וישבו טירותיהם בך • מתחת הטירות;ואלה מושבותם לטירותם דד"ה : עליך ג' מטעי' וסימן לכן הנני נטיתי את ידי • כל ירעיך בעמים • דבר ואמרת :

בא בהמעשה בטבת כמו שכתוב לפנים ויהי בשנת שתים עשרה שנה וגומר אלא פירוש ביום קחתי ביום ההוא בעת כמו ביום הכותי כל בכור והיה ביום ההוא שרש ישי ותרה אפי בו ביום ההוא והדומים להם שפירושם עת וזמן : להשמעות אזנים • להשמיע לאזנים דבר שחרבן : להשמעות . שם ויונתן תרגם לאשמעותך בסורא ויש לפרש להשמעות אזנים כי הפליט יבא אליך ויגיד לך החורבן להשמעות אזנים לא למראה עינים כי הפסל שהיה הפליט באחד המקומות מארץ ישראל חוץ לירושלם מכל מקום יש לתמוה איך לא הגיעה השמועה עד חמשה חדשים מן החרבן ואפשר שהלכו חיל הכשדים לכבוש מקום אחר והשבויים עמהם עד בואם לבבל : (כז) ביום ההוא יפתח פיך את הפליט . עם הפליט שתאמר לבני הגולה הנה כאשר נבאתי לכם ולא שמעתם ולא הייתם מאמינים לדברי וי"ת ביום ההוא יתפתח פומך במיתי משיזבא : ותדבר ולא תאלם עוד . כיון שיגיעו אליהם כל נבואותיך תוכל לדבר להם ולהוכיחם כי לא יהיה להם פתחון פה להשיבך דבר ומה שאמר ולא תאלם עוד לפי שאמר לו בנבואת הבקעה ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח : ויהי דבר ה'. (ב) בן אדם . עתה החל בפורענות האומות השכנות לארץ ישראל ששמחו לחרבנה ובגלותו לדבר בחרבן ארץ ישראל בפרשה הזאת פתח בחרבן האומות : (ג) ואמרת לבני עמון . יען אמרך • אמר לשון נקבה כנגד הכנסה : האח • ענין שמחה וגילה וכן האח האח ראתה עינינו והדומים להם וכן ת"י חדוה : כי נחל : נפעל מבעלי הכפל עקרו נחלל והוא קמוץ אף על פי שהוא עבר כמו שידמ' הענין וכמו כי נשמה שהוא עבר ואילו היה בינוני היה נשמה בשוא הנו"ן כן נחל נאמר שהוא עבר ואף על פי שהוא קמוץ מלאנו כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו ואמר נחל כמו שאמר הנני מחלל את מקדשי : ואל אדמת ישראל כי נשמה. והיא ארץ עשרת השבטים שעמדה שממה משנת שש לחזקיהו כי הלכו בגולה אז שממו כאשר ראו כי בית יהודה שנשארו הלכו בגולה : (ד) לכן הנני נותנך . בקמץ המ"ן והטעם כמו שכתבנו בכמה מקומות כי כשידבר כנגד אומה פעם מדבר לשון נקבה כנגד הכנסה ופעם לשון זכר כנגד העם : לבני קדם . אמר אעפ"י שנמלטו מיד נבוכדנאצר שנפל לו גורלו על ירושלם לא ישמחו בעבור זה כי לבני קדם והם מדי ופרס יהיו למורשה שירשו את ארצם : וישבו טירותיהם בך ; לא שילכדוה וילכו להם אלא כמו שירשוה ישבו בה ויהיו מישבים אותה בטירות והיכלות שיבנו בה : המה יאכלו פריך והמה ישתו חלבך ; דרך משל כמו שת"י אינון יכלון טוב ארעיך ואינון יבוזון נכסך : (ה) ונתתי את רבה . היא עיר המלוכה : לנוה גמלים • כי אחר זמן שיניחו אותה מדי ופרס מעולמם או מפני עם אחר שיבא עליהם תהיה חריבה ותהיה לנוה גמלים ולמרבץ צאן : וידעתם כי אני ה' . תדעו כי אני ה' היכול על הכל ומשגיח בכל ומה שבא על ישראל בעונם היה ומה שיבא לכם גם כן לפי ששמחתם לארץ ישראל : (ו) כי כה אמר ה' • יען מחאך יד ; לשממון ארץ ישראל הכית כף אל כף לשמחה כמו וכל עצי השדה ימחאו כף ויכו כף ויאמרו יחי המלך וכן ירקע אדם רגלו על הארץ לשמחה והוא הרקוד : מחאך . מקור ובא פ"א הפעל בפתח מפני אות הגרון כי היה דינו בחירק כמו בשברי לכם בפתחי את קברותיכם והדומי' לו ומפני אות הגרון יפתח פ"א הפעל כמו ובחטם את בניהם לפעמו במתגה דן ואמר רקעך בפתח פ"א הפעל ג"כ ואע"פ שאין מקוף גרונית וכא כן לזוג המלות : בכל שאטך בנפש • תרגם ויבז עשו את הבכורה ושאט עשו שמחת לרעתם בכל בזיון שהיית מבזה אותם בנפשך ובלבך : שאטך . מקור והסי"ן בקמ"ץ והיה משפטו להקבה הנף כמו בשכבך ובר רחב להניח האל"ף : (ז) לבן . ונתתיך לבג לגוים . לבג כתיב וקרי לבז והענין אחד כי המאכל הוא משל על הבזה והגימ"ל והזי"ן מתחלפין באלפא

מצודת דוד

אל האזנים דבר החורבן : (כז) את הפליט . עם ביאת הפליט יפתח פיך ולהוספות ביאור אמר ותדבר ולא תאלם עוד כי עד העת ההיא היה כאיש אלם לבל יוכיחם מלבו כי לא שמעו אליו וכמ"ש ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח (לעיל ג) לכן אמר בבוא הפליט ויראו שאמת דברת אז יהיה לך פתחון פה להוכיחם מלבך כי מאז ישמעו לך : והיית להם למופת • ר"ל אז יאמינו בדבריך כדרך שמאמינים במופת : וידעו כי אני ה' • ואז ידעו שאני ה' הנאמן במאמרו ומקיים דברו : כה (ב) שים פניך . סבב פניך אל מול בני עמון : (ג) יען אמרך האח • ר"ל בעבור ששמחת על מקדשי אשר נתחלל להמסר ביד העכו"ם : (ד) לבני קדם . הם פרס ומדי היושבים במזרחה של בני עמון במקצוע מזרחית לצפונית : וישבו . ר"ל לא יבואו רק לשלול שלל ולבוז בז וללכת לדרכם עשה כ"א אלא יתעכבו שמה ויעמידו בך ארמנות ומשכנות ויאכלו פרי ארצך וישתו חלב לאצך : (ה) את רבה . היא עיר המלוכה : לנוה גמלים . כי ירבו אותה ויעמדו שם גמלים : ואת בני עמון . ר"ל שאר ערי בני עמון : כי אני ה' . הנאמן לשלם גמול : (ו) מחאך יד • בעבור שהכית בכף זה לזה כדרך השמחה : ורקעך ברגל . בעטת ברגל בארץ . כי אז נראה כאלו מרקע ומרדד הארץ וגם הוא ענין השמחה ועם כי אמר למעלה הכה בכפך ורקע ברגלך (לעיל ו) על ענין צער ואבל הנה יש דברים שעושים לאבלות ולשמחה ואין עניינם שוה וכמו שמביאים חלילים למת ולכלה : ותשמח בכל שאטך בנפש . שמחת בכל בבזיון שלך בבזיה בנפשך את אדמת ישראל : (ז) נטיתי את ידי • להכות בך : מן העמים . ר"ל לא תהיה נחשבת עוד לעם בין העובדי כוכבים : והאבדתיך מן הארצות . כפל

מצודת ציון

ויבא הפליט ויגד לאברם (בראשית יד) : (כז) תאלם • מלשון אלם : (ג) האח • ענין ל' שמחה : נחל • מל' חלול : נשמה:ל' שממה: (ד) למורשה • מל' ירושה: טירותיהם : ענין ארמון כמו תהי טירתם נשמה (תהלים סט) : משכניהם • מל' משכן אוהל : (ה) לנוה • עיר מדור : למרבץ • ענין השכיבה לנוח : (ו) מחאך • ענין הכאת כף אל כף דרך שמחה וכן ימחאו כף (ישעיה נה) : ורקעך • ענין בעיטה ורדוד כמו כסף מרוקע (ירמיה י) : שאטך • ענין בזיון כמו השאטים אותם (לקמן כח) : (ז) לבג • מל' בזה ובז"ל והכתיב לבג והוא ענין מאכל כמו פת בג המלך (דניאל א) או לבג הוא כמו לבז והגימ"ל הוא במקום הזי"ן כאטב"ח וכן גם גבול (לקמן מז) ור"ל זה גבול

נאלפא ביתא דא"ע כ"ת: (ח) כה אמר ה'. יען אמור מואב ושעיר: אמור. מקור: מואב. הוא עיקר האמירה לפיכך הוא ל' יחיד כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי אמר בהם לשון נקבה לפי שהנקבה עיקר המעשה וזכר שעיר עם מואב שהם שכנים ושמחו בגלות ישראל כמו שאמר בנבואת עובדיהו: הנה ככל הגוים בית יהודה. לפי שנשאר בית יהודה אחר גלות ישראל חשבו כי לא יגלו בית יהודה מפני בית המקדש אשר היה בתוכם ועתה כשראו שגלו אמרו הנה ככל הגוים בית יהודה כי כל הגוים ע"י סנחריב ונבוכדנצר והנה הם ג"כ כהם ולא הועילה להם שכינתו האל יתברך אשר היה בתוכם: (ט) לכן הנני פותח את כתף מואב. עבר מואב כמו ולכתף השנית וכסמוך יאמר כתף כבגול אמר אפתח עבר מואב מהערים מצד הערים הבצורות שלו שהיה בוטח בהם מעם אפתח שיכנסו בהם אויביהם וכפל עוד מעריו מקצהו כלומר מעריו שהם בקצה גבולו כי הערים אשר על הגבול יבצר אותם אדם ויחזק אותם יותר משאר הערים ומה הם אותם הערים צבי ארץ חמדת ארצו הם והם בית הישימות: בעל מעון וקריתימה. כתיב וקריתמה בלא יו"ד אחר התי"ו וקרי ביו"ד ואחד הוא: (י) לבני קדם על בני עמון. לבני קדם אקרא שיבאו על בני עמון ושנה בענין בני עמון בפרשת מואב לפי שהם הרעו יותר לישראל וגדפו אותם יותר בגלותם כמו שאמר בנבואת עמוס על בקעם הרות גלעד למען הרחיב את גבולם וכן אמר בנבואת צפניה שמעתי את חרפת מואב וגדופי בני עמון הרכו גדופים וכן אמר הנה יען אמרך האח ואמ' יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמ' וגו' לפי' הרבה בפורענו' ושנה בה בפ' מואב לפי שבני עמון ומואב אחים היו וארצותם סמוכות זו לזו: ונתתיה למורשה. אתננה להם למורשה כמו שאמר למעלה: (יא) ובמואב. מבואר הוא: (יב) כה אמר. עתה אומר פורענות שעיר שזכר בפרשת מואב כי שעיר הוא אדום: יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה. הראו בהם מעשה נקם ואע"פ שהם לא חטאו להם ועשו להם מה שעשו כמו שאמר בנבואת עובדיהו ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו וכל הענין כמו שאומר שם: ויאשמו אשום. אשמו וחטאו עליהם כי אחיהם היו ולא זכרו ברית אחים ויאשמו האל"ף בשו"א: ונקמו בהם. נמלא בו אחרים בקמץ הבי"ת מבנין נפעל כמו אני נקמתי בכם הנקמו בה: (יג) לכן כה אמר ה'. ונתתיה חרבה מתימן. אתן אדו' חרבה מצד תימן כלומר שתימן תחרב כי תימן בכור אליפז בן עשו וארצו נקראת על שמו תימן וכן אמר בנבואת ירמיה האין עוד חכמה בתימן ויונתן תרגמו מדרומא: ודדנה. הה"א נוספת כי הוא מלעיל הטעם בדל"ת רוצה לומ' יושבי דדן בחרב יפלו ודדן היא עיר גדולה בארץ אדום וכן זכרה ירמיה בנבואתו יושבי דדן: (יד) ונתתי. ביד עמי ישראל. מזה נראה כי נבואה זו עתידה ואפשר גם כן שהיתה בבית שני שגברה יד ישראל עליהם והחריבום וזה לא ידענו כי לא נכתבו דברי בית שני בספר נבואות: כאפי וכחמתי. הכ"ף רוצה לומר כמו שהוא אפי וחמתי גדולה עליהם כן יעשו בהם נקמה גדולה: (טו) כה אמר ה'. בנקמה. הם עשו עם ישראל רעה בנקמה כלו' כענין רעת הנקמה שהיא גדולה מרעה אחרת כאלו ישראל הרעו להם תחלה והם לקחו נקמתם מהם ויונתן תרגם בדבבו: בשאט בנפש. בבזיון שהיו מבזים אותם בנפשותם להרע להם דרך בזיון וקלון: למשחית איבת עולם. שם כמו והודי נהפך עלי למשחית כלומר שרעו להם להשחיתם להיות איבת עולם ביניהם: (טז) לכן. והכרתי את כרתים. משפחה גדולה מפלשתים

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן אֲמֹר
מוֹאָב וְשֵׂעִיר הִנֵּה כְּכָל־הַגּוֹיִם בֵּית
יְהוּדָה׃ ט לָכֵן הִנְנִי פֹתֵחַ אֶת־כֶּתֶף
מוֹאָב מֵהֶעָרִים מֵעָרָיו מִקָּצֵהוּ צְבִי
אֶרֶץ בֵּית הַיְשִׁימֹת בַּעַל מְעוֹן
וְקִרְיָתָמָה׃ י לִבְנֵי־קֶדֶם עַל־בְּנֵי
עַמּוֹן וּנְתַתִּיהָ לְמוֹרָשָׁה לְמַעַן לֹא־
תִזָּכֵר בְּנֵי־עַמּוֹן בַּגּוֹיִם׃ יא וּבְמוֹאָב
אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
יב כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן עֲשׂוֹת
אֱדוֹם בִּנְקֹם נָקָם לְבֵית יְהוּדָה
וַיֶּאְשְׁמוּ אָשׁוֹם וְנִקְּמוּ בָהֶם׃ יג לָכֵן
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְנָטִתִי יָדִי עַל־
אֱדוֹם וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה
וּנְתַתִּיהָ חָרְבָּה מִתֵּימָן וּדְדָנֶה בַּחֶרֶב
יִפֹּלוּ׃ יד וְנָתַתִּי אֶת־נִקְמָתִי בֶּאֱדוֹם בְּיַד
עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְעָשׂוּ בֶאֱדוֹם כְּאַפִּי
וְכַחֲמָתִי וְיָדְעוּ אֶת־נִקְמָתִי נְאֻם
אֲדֹנָי יְהוִה׃
טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן עֲשׂוֹת
פְּלִשְׁתִּים בִּנְקָמָה וַיִּנָּקְמוּ נָקָם
בִּשְׁאָט בְּנֶפֶשׁ לְמַשְׁחִית אֵיבַת
עוֹלָם׃ טז לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
הִנְנִי נוֹטֶה יָדִי עַל־פְּלִשְׁתִּים וְהִכְרַתִּי
אֶת־כְּרֵתִים וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית

ה'כטע' בסיפ"ת ל' · ד' · ד' · כ' · קריתימה ק' · ל' · כ'. כ' חד מ"ל וחד חסר · י"ו חס' את כניסנא · ל' וטעם לעיל · ל' · ל' · ל' · כ' · כ' · ד' מ"ל · י"ו חסר את כליפנא · ב'

אַצְדְּנָךְ וְתֵידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
ח כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף
דַאֲמַרוּ מוֹאֲבָאֵי וְשֵׂעִיר מַה
שְׁנוֹ מִכָּל עַמְמַיָא דְבֵית
יְהוּדָה׃ ט בְּכֵן הָא אֲנָא
תָּבַר יָת תְּקוֹף מוֹאָב
מִקִּרְוֵיהוֹן מִכְּרַכֵּיהוֹן עַד
פַּצִּיהֵיהוֹן חֶדְוַת אַרְעֲהוֹן בֵּית
יְשִׁימוֹת בַּעַל מְעוֹן וְקִרְיָתַיִם׃
י לִבְנֵי קֶדֶם עַל בְּנֵי עַמּוֹן
וְאֶמְסְרִינַהּ לִירוּתָא בְּדִיל דְּלָא
יְהֵי דָכְרָן בְּנֵי עַמּוֹן בְּעַמְמַיָא׃
יא וּבְמוֹאָב אַעֲבֵיד פּוּרְעֲנוּת
דִּינִין וְיֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
יב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף
דַעֲבַדוּ אֱדוֹמָאֵי בִּתְקוֹף
פּוּרְעֲנוּת לְבֵית יְהוּדָה וְחָבוּ
חוֹבָא וְאִתְפְּרַעוּ מִנְּהוֹן׃ יג בְּכֵן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַאֲרֵים
מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל אֱדוֹם וְאֵשֵׁיצֵי
מִנַּהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא וְאֶתְּנִינַהּ
חוּרְבָּא מִדָּרוֹמָא וְיָתְבֵי דְדָן
בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן׃ יד וְאֶתֵּן יָת
פּוּרְעֲנוּתִי בֶּאֱדוֹם בְּיַד עַמִּי
יִשְׂרָאֵל וְיִתְמַסְרוּן וְיִתְפָּרְעוּן
מִן אֱדוֹם כְּרוּגְזִי וּכְחֵימְתִי
וְיֵדְעוּן יָת פּוּרְעֲנוּתִי אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים׃ טו כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים חֲלַף דַעֲבָדוּ פְלִשְׁתָּאֵי
בִּדְבָבוּ וְיִתְפָּרְעוּן פּוּרְעֲנוּת
בְּצִפּוּחַ נְפַשׁ בְּדִיל לְחַבָּלָא
דְבָבוּת עָלַם׃ טז בְּכֵן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מָרֵים
יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל פְּלִשְׁתָּאֵי וְאֵשֵׁיצֵי יָת עַמָּא דְחַיָּבִין לְאִשְׁתֵּיצָאָה וְאוֹבֵיד יָת שְׁאָר

ואני אומר שהם לשון שסף גולוזמנ"ש בלע"ז: (ח) הנה ככל הגוים בית יהודה. בשלה אהבת הקב"ה מהם וגמלם: נתת ביד נבוכדנצר כשאר העכו"ם ומדרש אגדה שנכנסו להיכל וקפלו צורות הכרובים שצר שלמה על קיר ההיכל כמעשר איש ולויות (מלכים א ז) והוציאום לחוץ אמרו ראו אלו שהיו מראים עצמם כצנועים במה היו עוסקין: (ט) הנני פותח. את מבצרי ארץ מואב אשר בספר בסוף גבולם הוא הכתף סוף גבול ארצם כמו (שמות כז) ולכתף השנית אל הכתף דמתרגם לעיברא: (י) לבני קדם. אפתח אותם שיבאו על בני עמון דרך ארץ מואב: (יג) ודדנה. ויתבי דדן: (יד) ביד עמי ישראל. הם יהיו שלוחי לנקום נקמתי: (טו) יען עשות פלשתי' בנקמה. בשנאה ובפרך כאדם הנוקם נקמתו באויבו: (טז) את כרתים

מהערים ד' וסי' נמסר בספר שפטים סימ' ב': הישימות ד' וסימן ויחנו על הירדן מבית הישימות והערבה עד ים · ובית פעור ואשרור · לכן הנני פתח את כתף מואב · ומשתנין באתיהון אוריתא הישמת ד' כתיב כן · יהושע הישמו' כתיב · יחזקאל הישימות: ונטיתי ידי על אדום חד מן י"ו דחס' את וסימ' דם: ארבה · חשך: והארב קם מהרה · ארץ כי תחטא · והנה נטיתי ידי עליך ואגרע חקך · ונטיתי ידי על ארום · הנני נטה ידי על פלשתים · הנני עליך הר שעיר · על כן חרה אף ה' בעמו: וה' הטה ידו · ויך ידו על צפון · ידו נטה על הים · ונטיתי ידי על יהודה · יען קראתי ותמאנו · כי

מצודת ציון

גבול: (ט) כתף. ענין עבר וצד וכן ולכתף השנית (שמות כז): צבי. ענין חמדה והדר: (יב) ויאשמו אשום. מל' אשמה ורשע: (טו) בשאט. ענין בזיון: איבת. מל' איבה ושנאה כמו ואיבה

תולדות אהרן נקמתי באדום. גיטין נו:

מצודת דוד

כשל הדבר במ"ש: אשמידך. מכל וכל לבל תשוב לקדמותך: כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (ח) ככל הגוים. כמו שכל העובדי כוכבים היו נעזבים להנהגת מערכות השמים כן גם בית יהודה ואין דבקה בהם השגחת ה' יותר מבכל העובדי כוכבים כלומר ולכן נמסרו ביד נ"נ כיתר העובדי כוכבים ולא האמינו שבגמול עוונם נמסרו: (ט) את כתף מואב מהערים: את עבר מואב מן הערים ולתוספת ביאור אמר מעריו מקצהו ר"ל אפתח ערי מבצרי מואב העומדים בקצה גבולו המונעים את האויב לבוא בארצו וכאשר יפתחו שערי הערים ההם יבוא האויב בארצו לכל אשר יתאוה: צבי ארץ. ר"ל הערים שהם חמדת והדר ארצו ושמותם בית הישימות וכו' כי הם ערי המבצר שבקצה גבול מואב: (י) לבני קדם. ר"ל את הערים ההם אפתח לבני קדם הם פרס ומדי בעת ילכו על בני עמון ואתן אז את בני עמון לה למורשה באופן שלא תזכר עוד בני עמון בין העובדי כוכבים כי ישמדו מכל וכל: (יא) ובמואב. רצה לומר ואז גם במואב אעשה שפטים כי יהיו נמסרים גם המה ביד בני קדם ואז ידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול: (יב) יען עשות אדום. בעבור עשות מה שעשה בעת נקמתי נקם אל בית יהודה בעת שגלו מארצם ודבר המעשה הוא מה שנאמר ביום עמדך מנגד וכו' (עובדיה א) וכל הענין: ויאשמו אשום. בהם ועשו נקמה למסרם ביד האויב כמ"ש שם: (יג) ונטיתי ידי. להכות בה: והכרתי וגו'. כי תהיה שממה: מתימן. מפאת הדרום תתחיל החורבן וכאלו אמר שהכל תחרב מפאת הדרום עד א"י העומדת בצפונה: ודדנה. אנשי עיר דן והוא עיר גדולה בארץ: (יד) ונתתי וגו'. ר"ל עוד יבא זמן שנקם בעמלק ביד עמי ישראל ועל הר שעיר וזה יהיה לעתיד וכמ"ש ועלו מושיעים וכו' (שם): ועשו. ישראל יעשו בה כפי אפי וחמתי עליה: וידעו. אז ידעו שהיא נקמתי ולא בא במקרה: (טו) יען עשות. בעבור שעשו פלשתים עם ישראל כאדם הנוקם מן האויב וזהו מה שנאמר וגם וכו' וכל גלילות פלשת וכו' אשר את כספי וזהבי לקחתם וכו' (יואל ד) וכל הענין: וינקמו נקם. עשו נקמה בבזות אותם בנפשם להיות הם למשחית לישראל כאלו היה איבת עולם ביניהם כאלו הרעו להם מעולם: (טז) נוטה ידי. להכות בם: את כרתים. הם משפחה גדולה מפלשתים

חוֹף הַיָּם׃ יז וְעָשִׂיתִי בָם נְקָמוֹת
גְּדֹלוֹת בְּתוֹכְחוֹת חֵמָה וְיָדְעוּ כִּי־ ל׳ וחד ובתוכחות
אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי אֶת־נִקְמָתִי בָּם׃
כו א וַיְהִי בְּעַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה חצי הספר ג׳
שָׁנָה בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה
אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם יַעַן אֲשֶׁר־
אָמְרָה צֹּר עַל־יְרוּשָׁלַםִ הֶאָח נִשְׁבְּרָה
דַּלְתוֹת הָעַמִּים נָסֵבָּה אֵלָי אִמָּלְאָה ג׳ · ל׳ · ל׳
הָחֳרָבָה׃ ג לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ל׳
יְהוִה הִנְנִי עָלַיִךְ צֹר וְהַעֲלֵיתִי עָלַיִךְ
גּוֹיִם רַבִּים כְּהַעֲלוֹת הַיָּם לְגַלָּיו׃ ל׳
ד וְשִׁחֲתוּ חֹמוֹת צֹר וְהָרְסוּ מִגְדָּלֶיהָ ח׳ . ב׳ · ב׳
וְסִחֵיתִי עֲפָרָהּ מִמֶּנָּה וְנָתַתִּי אוֹתָהּ
לִצְחִיחַ סָלַע׃ ה מִשְׁטַח חֲרָמִים תִּהְיֶה
בְּתוֹךְ הַיָּם כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי
יְהוִה וְהָיְתָה לְבַז לַגּוֹיִם׃ ו וּבְנוֹתֶיהָ
אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב תֵּהָרַגְנָה וְיָדְעוּ ל׳
כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
ז כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי י״ג
מֵבִיא אֶל־צֹר נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־
בָּבֶל מִצָּפוֹן מֶלֶךְ מְלָכִים בְּסוּס ל׳
וּבְרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים וְקָהָל וְעַם־רָב׃ ל׳
ח בְּנוֹתַיִךְ בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וְנָתַן
עָלַיִךְ דָּיֵק וְשָׁפַךְ עָלַיִךְ סֹלְלָה וְהֵקִים
עָלַיִךְ צִנָּה׃ ט וּמְחִי קָבָלּוֹ יִתֵּן ל׳ · ל׳

סְפַר יַמָּא׃ יז וְאַעְבֵּיד בְּהוֹן פּוּרְעֲנוּן רַבְרְבָן בִּתְקוֹף רְגָז וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּדַאֲתֵין יָת פּוּרְעֲנוּתִי בְּהוֹן׃ א וַהֲוָה בַּחֲדָא עַסְרֵי שְׁנִין בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב בַּר אָדָם חֲלַף דַאֲמָרֵית צוֹר עַל יְרוּשְׁלֵם חֶדְוָא אִתְבָּרַת דַהֲוָה מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְכָל עַמְמַיָּא אִסְתְּחָרַת לְמֵיתֵי לְוָתִי דַהֲוַת מַלְיָא חֲרוּבָת׃ ג בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ צוֹר וְאַסֵּק עֲלָךְ מַשִּׁרְיַת עַמְמִין סַגִיאִין כְּמֵיסַק יַמָּא בְּאִתְרְגוּשַׁת גַּלוֹהִי׃ ד וִיחַבְּלוּן שׁוּרֵי צוֹר וִיפַגְרוּן מִגְדְּלָהָא וְאַעְקַר עַפְרָהּ מִנַּהּ וְאֶתֵּן יָתַהּ לְשְׁעִיעוּת כֵּיף גְּלֵי׃ ה מִשְׁטַח צַיָּדִין תְּהֵי בְּגוֹ יַמָּא אֲרֵי אֲנָא גְזָרֵית בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וּתְהֵי לְבִזָּא לְעַמְמַיָּא׃ ו וְיָתְבֵי כַּפְרָנָהָא דִּי בְחַקְלָא בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ ז אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַיְתֵי עַל צוֹר נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל מִצִּפּוּנָא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא בְּסוּסְוָן וּבִרְתִיכִין וּבְפָרָשִׁין וּמַשִּׁרְיָן וְעַם סַגִּי׃ ח יָתְבֵי כַפְרָנָךְ דִּי בְחַקְלָא בְּחַרְבָּא יִקְטֵיל וְיִבְנֵי עֲלָךְ כַּרְקוֹם וְיִצְבּוֹר עֲלָךְ מְלִיתָא וִיקִים עֲלָךְ דִּי מְזַיְּנִין בִּתְרֵסִין׃ ט וּמַחַת פַּגּוֹזוֹהִי

רש״י

כרתים . שמא דחייבין לאשתיצאה ואומר אני לפי שראיתי במקום אחר קורא אל פלשתים כרתים הוי יושבי חבל הים גוי כרתים (צפניה ב) ואינו קורא כן לאומה אחרת נראה בעיני שיש גבול בפלשתים ששמו כרתי וכן אני מוצא בספר (שמואל א׳ ל׳) בגדוד שטרף את צקלג אמרו פשטנו על נגב הכרתי : חוף הים · מארק״א בלע״ז הם פלשתים שיושבים במקצוע דרומית מערבית של גבול ארץ ישראל על הים האחרון : (א) בעשתי עשרה . לצדקיהו : (ב) על ירושלים . שהיתה במצור : האח . לשון קול שמחה : נשברה דלתות העמים · עיר שכל העכו״ם היו נכנסים לה לסחורה מעתה תשבר כי לא ילך המצור מעליה עד תלכד : נסבה אלי · מעתה הוסבה סחורות העמים אלי : אמלאה החרבה . אתמלא אני מן העיר ירושלים החרבה : (ד) וסחיתי · ועקרתי כמו בית גאים יסח ה׳ (משלי טו) ונסחתם מעל (דברים כח) : לצחיח סלע · לפי שהיתה בנויה בסלע בתוך הים כשתנתץ ויסח עפרה אל הים נשאר הסלע חלק וכן ת״י לשעיעות כיף גלי : (ה) משטח חרמים . על הסלע ישטחו הדייגים את חרמי מכמרותם לנגבם : (ו) ובנותיה אשר בשדה . הכפרים המשועבדות לה סביבותיה : (ח) והקים עליך צנה . ייקים עליך די מזיינין בתרסין : (ט) ומחי קבלו · הוא אחד מתחבולות המצור לזרוק

רד״ק

בפלשתים וכן נאמר עליהם פשטו נגב הכרתי וכן גוי כרתים : את שארית חוף הים · כי עדיו עבר החרבן ארץ ישראל כי הים האחרון הוא גבולם וארץ פלשתים ים ממנה גם כן על חוף הים ואותו נשאר אחר חרבן ארץ ישראל ועליו אמר והאבדתי : (יז) ועשיתי : מבואר הוא : (א) ויהי בעשתי עשרה שנה · י״א שנה לצדקיהו שהיא שנת החרבן כי אז אמרה צור על ירושלים האח : באחד לחדש · לא גלה באיזה חדש וכיון שסתם אותו נראה כי על חדש החרבן אמר שהוא חדש אב : (ב) בן אדם . האח . ענין שמחה כמו שפירשנו : נשברה דלתות העמים . העיר שהיתה דלתות העמים שהיו נכנסים ויוצאי׳ בה הסוחרי׳ בסחורתם מכל העמים : נסבה אלי . אותה הסחורה שהיו מביאים הסוחרים בה נסבה ונתגלגלה אלי כי כיון שתחרב היא יבאו אלי . נסבה בבנין נפעל ושרשו סבב והוא נפעל עבר לגזירת פעל בגרי : אמלאה החרבה . אני אמלא מסחורות אחר שהיא חרבה כי כיון שהיתה במצור בי״א שנה לצדקיהו ידעו כי לא תמלט ותחרב וחשבו אותה לחרבה טרם יום החרבן . אמלאה האל״ף מבנין נפעל בתוספת ה״א . החרבה מבנין הפעל ולתקן קריאת החי״ת שהיא גרונית נקדו הה״א בקמץ רחב והחי״ת בחטף קמץ : (ג) לכן . כהעלות הים לגליו . כי בהסתער הים מפני הרוח מעלה גליו למעלה ותרגם יונתן כמיסק ימא באיתרגושת גלוהי : (ד) ושחתו . וסחיתי עפרה ממנה . כי צור נבנית על סלע בתוך הים וכסו הסלע עפר לצורך הישוב וכאשר כסוהו מי הים בעת חורבנה סחפו והוליכו ממנה עפרה ונשאר הסלע יבש כמו שהיה מתחלה : לצחיח סלע . המקום הגבוה בסלע יקרא צחיח והוא המקום היבש שבו לפיכך נקרא כן וכן שכנו צחיחה מקום יבש וצמא כמו והשבי׳ בצחצחות נפשך וי״ת לשעיעות כיף גלי כלומר שיהיה הסלע חלק ואין עליו עפר : (ה) משטח חרמים תהיה · שהציידים ישטחו רשתותם שם באותו הסלע שיהי׳ יבש וגבוה כי מה שאומר אחר זה וכסוך המים הרבים זה יהיה לשעה כשיעלה הים עליה וישטפנה וישוב הים למקומו וישאר הסלע יבש וגבוה : והיתה לבז לגוים · כי הגוים כשיבואו עליה יבוזזוה וישללוה : (ו) ובנותיה . הם הכפרים : תהרגנה · יהרגו אנשיהן : (ז) כי כה אמר . מלך מלכים . כי כל מלכי הארץ תחתיו ואמר זה רוצה לומר שיבא על צור עם מלכי האומות כי הוא מלך עליהם ויביאם לאשר ירצה : (ח) בנותיך · דיק וסוללה . פירשתי למעלה בפרשת לבנה : צנה · כלי מגן הנקרא טרג״א בלע״ז ובערבי ויונתן תרגם ויקים עלך די מזיינין בתריסין : (ט) ומחי קבלו . פירשו בו שהוא כלי שמשליכים בו אבנים בחומה לנתצה : מחי · מכה תרגום מכה מחי . קבלו נגדו תרגם נגד קבל וכן ויכהו קבל עם

תולדות אהרן אמרה צר . (תענית סח) : אמלאה החרבה . פסחים מב מגלה ו :

נטת אל אל ירו : דלתות ב׳ וסימ׳ בן אדם יען אשר אמרה · ועשויה עליהם אל : חומות ח׳ בקריאה וסימ׳ ביום יושר השיר · ואת כל חומות ירושלם סביב נתצו דמלכים · ושחתו חומות צר · ויבן את בית חורון העליון · הטיבה ברצונך את ציון ׃ ויהי כאשר שמע סנבלט · ואצאה בשער הגיא לילה · זנח ה׳ מזבחו נאר מקדשו · וסי׳ תקפו דמלכא חבלו ובנה ואייטב סנבלט נפק דמרבחא · וכל ירמיה דכוו׳ חומות במ״ג חומת וסי׳ ונתתיך לעם הזה · והצתי אש בחומות דמשק · ופקדתי על בל בבבל וסי׳ טורא דדמשק נפל ׃ צור י׳ מ״ל בליש׳ בקריא׳ וסי׳ וישלח חירם מלך צור דמלכים . ואמרת לצור הישבת ב׳ בפסוק · באנק חלל ׃ חכמיך צור׃ כי כצור גדמה ׃ שא קינה על מלך צור ׃ כאשר ראיתי לצור ׃ צור תעודה חתום תורה ׃ גבל ועמון ועמלק פלשת ׃

מצודת דוד

מפלשתים וכן גוי כרתים (צפניה ב) ועל שאמר והכרתי אמר כרתים והוא לשון נופל על לשון : שארית וגו׳ ר״ל אף שארית לא ישאר מפלשתים היושב על שפת הים : (יז) בתוכחות חמה · בעונש יסורים הבאים בחמה גדולה : בתתי · בעת אתן בם נקמתי אז ידעו שאני ה׳ הנאמן לשלם גמול : **כו** (א) בעשתי עשרה שנה · לגלות יהויכין ולמלכות צדקיה : באחד לחודש · יתכן שהוא חדש החמישי וכמו שהיתה בשנת החורבן כן היתה בחדש החורבן : (ב) נשברה דלתות העמים · הדלתות שהיו כל העובדי כוכבים נכנסים בהן לסחורה הנה עתה נשברה כ״א מהדלתות כי לא הלך המצור מעליה עד נלכדה : נסבה אלי כל המסחור שהיה בה · הנה עתה תסוב אלי ואלי יבואו כל סוחרי העכו״ם : אמלאה החרבה . ר״ל אהיה ממולא במסחר רב מסבת החרבה כי כל הסחורה שהביאו לה הנה בחורבנה יביאו אלי : (ג) הנני עליך צור : הנה אני אלחם בך אתה צור : גוים רבים · הם אנשי בבל : כהעלות . כמו שהים מעלה את גליו ברבוי עצום בעת הסערה : (ד) וסחיתי . אעקור עפר מיה בנין המגדלים ואתן את העיר להיות בה יבשות הסלע ר״ל תהיה מלאה גלי אבנים וש׳עים מהפלת המגדלים : (ה) משטח חרמים · ר״ל לא תהיה עוד מלאה מסוחרים כשהיתה כי מאז לא ידורו בה כ״א צידי דגים ויפרשו שמה הרשתות לנגבם : בתוך הים . כי צור ישבה בים : כי אני דברתי . ובידי לקיים דברי : והיתה · תהיה לשלל לגוים הם הכשדים : (ו) ובנותיה . הכפרים הסמוכים לה אשר בשדה יהרוג האויב את אנשיה : כי אני ה׳ הנאמן לשלם גמול : (ז) מלך מלכים . ר״ל מלך מושל על מלכים : וקהל ועם רב . כפל הדבר במ״ש : (ח) בנותיך : אנשי הכפרים העומדים בשדה יהרוג בחרב : צנה . ר״ל אנשים לבושי צנה : (ט) ומחי קבלו . כלי המלחמה ההוא יתן מול

מצודת ציון

ואיבה אשית (בראשית ג) : (טז) חוף הים · שפת הים וגבולו : (יז) בתוכחות · ענין עונש יסורים וכן והוכח במכאוב (איוב לג) : (ב) האח · הוא ענין לשון שמחה : (ד) וסחיתי · ענין עקירה כמו בית גאים יסח ה׳ (משלי טו) : לצחיח · ענין יובש כמו שכנו צחיחה (תהלים סח) : (ה) משטח · ענין פרישה כמו ושטחום לשמש (ירמיה ח) : חרמים · רשתות כמו יגרהו בחרמו (חבקוק א) : (ו) ובנותיה ׃ ר״ל הכפרים וכן עקרון ובנותיה (יהושע טו) : (ח) דיק · הוא מגדל הבנוי מול העיר לכבשה : סוללה · הוא תל העפר מול החומה לעלות עליה להלחם על העיר : צנה · הוא כעין מגן עשויה להציל ממכת חרב וחנית : (ט) ומחי קבלו · שם כלי מלחמה עשויה לזרוק בה אבנים

בְּחֹמוֹתָיִךְ וּמִגְדְּלֹתַיִךְ יִתֹּץ בְּחַרְבוֹתָיו׃ י מִשִּׁפְעַת סוּסָיו יְכַסֵּךְ אֲבָקָם מִקּוֹל פָּרָשׁ וְגַלְגַּל וָרֶכֶב תִּרְעַשְׁנָה חוֹמוֹתַיִךְ בְּבֹאוֹ בִּשְׁעָרַיִךְ כִּמְבוֹאֵי עִיר מְבֻקָּעָה׃ יא בְּפַרְסוֹת סוּסָיו יִרְמֹס אֶת־כָּל־חוּצוֹתָיִךְ עַמֵּךְ בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וּמַצְּבוֹת עֻזֵּךְ לָאָרֶץ תֵּרֵד׃ יב וְשָׁלְלוּ חֵילֵךְ וּבָזְזוּ רְכֻלָּתֵךְ וְהָרְסוּ חוֹמוֹתַיִךְ וּבָתֵּי חֶמְדָּתֵךְ יִתֹּצוּ וַאֲבָנַיִךְ וְעֵצַיִךְ וַעֲפָרֵךְ בְּתוֹךְ מַיִם יָשִׂימוּ׃ יג וְהִשְׁבַּתִּי הֲמוֹן שִׁירָיִךְ וְקוֹל כִּנּוֹרַיִךְ לֹא יִשָּׁמַע עוֹד׃ יד וּנְתַתִּיךְ לִצְחִיחַ סֶלַע מִשְׁטַח חֲרָמִים תִּהְיֶה לֹא תִבָּנֶה עוֹד כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לְצוֹר הֲלֹא מִקּוֹל מַפַּלְתֵּךְ בֶּאֱנֹק חָלָל בֵּהָרֵג הֶרֶג בְּתוֹכֵךְ יִרְעֲשׁוּ הָאִיִּים׃ טז וְיָרְדוּ מֵעַל כִּסְאוֹתָם כֹּל נְשִׂיאֵי הַיָּם וְהֵסִירוּ אֶת־מְעִילֵיהֶם וְאֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתָם יִפְשֹׁטוּ חֲרָדוֹת יִלְבָּשׁוּ עַל־הָאָרֶץ יֵשֵׁבוּ וְחָרְדוּ לִרְגָעִים וְשָׁמְמוּ עָלָיִךְ׃ יז וְנָשְׂאוּ עָלַיִךְ קִינָה וְאָמְרוּ לָךְ אֵיךְ אָבַדְתְּ נוֹשֶׁבֶת מִיַּמִּים הָעִיר הַהֻלָּלָה אֲשֶׁר הָיְתָה חֲזָקָה בַיָּם הִיא וְיֹשְׁבֶיהָ אֲשֶׁר־נָתְנוּ חִתִּיתָם לְכָל־יוֹשְׁבֶיהָ׃ יח עַתָּה יֶחְרְדוּ הָאִיִּן יוֹם מַפַּלְתֵּךְ וְנִבְהֲלוּ הָאִיִּים אֲשֶׁר־בַּיָּם מִצֵּאתֵךְ׃

יהב בשורך ומגדלך יתרע באבני ברזליה : י מרפסת סוסותיה יחפינך אבקיהון מקל פרשין וגלגלין ורתיכין יזועון שורך במיעלוהי בתרעך כמא דעלין בקרתא דמתרעא משור : יא בפרסת סוסותיה ידוש ית כל שוקך עמיך בחרבא יקטיל וקמת תוקפיך לארעא ימגר : יב ויבזון נכסך וישבון סחורתיך ויפגרון שורך ובתי חמדתיך יתרעון ואבניך ואעך ועפרך בגו ימא ישוון : יג ואבטיל אתרגושת זמריך וקל נגון כנריך לא ישתמע עוד : יד ואתנינך לשעיעות כיף גלי משטח צידין תהי לא תתבני עוד ארי אנא יי גזרית במימרי אמר יי אלהים : טו כדנן אמר יי אלהים לצור הלא מקל מפלת קטילך בניחום מטעני חרב כד יתרמון קטילין בגויך יזועון פרוריא : טז ויחתון מעל כורסותיהון כל רברבי ימא ויעדון ית מעיליהון וית לבושי ציוריהון ישלחון זיע ילבשון על ארעא יתבון ויזועון מן קדם תביריהון ויצדון עלך : יז ויטלון עלך אליא ויימרון לך איכדין אבדת דהוית יתבא בגו ימיא קרתא משבחתא דהוית יתבא בתקוף ימא היא ויתבהא איכדין אתמסרו לתבר כל יתבהא : יח כען יזועון פרוריא ביום מפלת קטילך ויתבהלון נגותא די בימא במפק גלותיך :

רשי

לזרוק אבנים גדולות ומכה כנגדו אילק״ויאה דשאפורי״ורא בלע״ז ויש לועזים קבלו דשארבלי״סא בלע״ז ויש לעוזי פורייר״א בלע״ז : בחרבותיו · באומנות חורבן שיביא עמו : (י) משפעת סוסיו . כשיש סוסים הרבה מעלים אבק ברגליהם ועולה ונעשה כענן ומחשיך הארץ הוא קרוי שפעה וכן ושפעת מים תכסך (איוב כב) דלאפו״לין בלע״ז : כמבואי עיר מבוקעה · כמה דעלין לקרתי דמתרעא משור שבפרצה חומתה : (יב) רכולתך . סחורתך : (טז) וחרדו לרגעים . לשברים פן יבא עליהם גם הם כשברך : לרגעים . לשון שבר כמו (ישעיה נא) רוגע הים שורי רגע (איוב כו) על רגעי ארץ (תהלים לה) על דכאי ארץ ומנחם פירשו לשון רגע כמו כי רגע באפו (שם ל) : ושממו . לשון תמהון : (יז) נושבת מימים · יש נוקדין רפי ופותרין מיושבת מימים קדמונים ויש נוקדים דגש ופותרין מיושבת בחזקה על ידי ימים הסובבים לה וכן תרגם יונתן וכן הוא : אשר נתנו חתיתם · סביבות לכל היושבים : חתיתם . לורד פריי״ש בלע״ז : (יח) האין . כמו האיים : מצאתך . מיציאתך בגולה

רדק

עם נגד העם ויש לפר׳ כי המ״ם נוספת והוא מדברי רז״ל שאמרו מתלקטין כתי קבל והוא הקבה שקורין ארק״א בלי״פטרא ומורים בו חצים לעומדים בחומה שלא יראו בתומה מפחד החצים ולא ילחמו ותרג׳ יונתן ומחת פגוזוהי : בחרבותיו · הם כלי המפץ שמנפצים ומשברים בהם האבנים : (י) משפעת סוסיו · הרבוי וכן שפעת גמלים תכסך ויכסך על דרך הפלגה : אבקם . האבק שיעלו ברגליהם : תרעשנה חומותיך . על דרך הפלגה : כמבואי עיר מבקעה . כמו שבאין בעיר מבוקעת בלא יגיעה ובלא מלחמה כן יבאו בשעריך . מבואי קבוץ מן מבוא : (יא) בפרסות סוסיו . ומצבת עזך לארץ תרד . הם המגדלים הגבוהים שהם נצבים למעל׳ והם מצבות העז כי בה יעז ונשגב האדם ובאמרו תרד ר״ל כל א׳ מן המצבות : (יב) ושללו חילך . כתרגומו נכסך : רכלתך . סחורתך : ועפרך . עפר הבנין : (יג) והשבתי המון שיריך . רבוי שיריך שהיית שמחה ומנגנ׳ ושרה מרוב טובה : (יד) ונתתיך · פי״ו תהיה תי״ו הנקבה שלא לנוכח וכן תבנה ואמר לא תבנה עוד והעיר שהיא בנויה היום שנקראת צור היא ביבש׳ על שפת הים כי צור הקדומ׳ היא בתוך הים והיא צחיח סלע : (טו) כה אמר ה׳ . מפלתך . מפלת ההרוגים : באנק חלל . כמו יאנק חלל ואנק החלל היא יציאת נשמתו מסקנה בקול בעת מותו . וי״ת בניחום מטעני חרב : בהרג . כמו כשהרג ובנפול ה״א הבנין הוטלה תנועת׳ על בי״ת השימוש : הרג · שם הפועל ואמר שם הפעל אחר הפעול׳ לחזק הענין כמו ויצם דוד צום לנעמן טבות טבח בלוע בלע בגדי׳ בגדו והדומי׳ להם : (טז) וירדו . הענין הזה כולו כי יפחדו על עצמם כי יאמרו עיר גדולה וסוחרת כזאת חרבה ואיך נעמוד אנחנו : וחרדו לרגעים . לשעות ולרגעי׳ כלו׳ תמיד וי״ת ויזועון מן קדם תבריהון תרגם לרגעי׳ מן רגע הים עורי רגע : (יז) ונשאו · נושבת מימים · כי מסחורות שהיו באות אליה דרך ים נתישבה ועלתה במעלה ואמר מימים לשון רבים כלומר ים אוקינוס וים סוף וים מערבי ושאר הימים כי דרך כלם היו באים אליה סוחרים וי״ת דהות יתבא בגו ימיא : העיר ההללה . הה״א במקום אשר כי לא תבא ה״א הידיעה בעברי׳ וכן וכל ההקדיש שמואל כמו אשר הקדיש : אשר היתה חזקה בים · רוצה לומר באיי הים היתה היא החזקה שגם העיר היתה חזקה בבנינה וכן יושבים חזקים וי״ת דהוי׳ יתבא בתקוף ימא : אשר נתנו חתיתם לכל יושביה . מרוב חזקם נתנו חתיתם ומוראם לכל יושבי הים וזכר הים בל׳ נקבה כמו שאמר גם כן ואת הים הוריד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויונתן תרגם איכדין אתמסרו לתבר כל יתבהא פירוש כנוי יושביה לצור על דרך רחוקה : (יח) עתה יחרדו . בשוא החי״ת : האין . ביו״ד אחת לבד והנו״ן במקום מ״ם וכן לקץ הימין כמו הימים ות״י פרוריא וכן תרגם ירעשו האיים למעלה אבל ונבהלו האיים אשר בים תרגם נגוותא דבימא וזה עשה מפני שנכפל בפסוק ופרוריא פי׳ מגרשי יערים והכפרים וכן תרגם ירעשו מגרשות יזועון פרוריא וכן בדברי רבותינו ז״ל פרוריא : מצאתך . כתרגומו במיפק .

מצודת ציון

אבנים להכות בחומה כנגדה כי מחי הוא תרגומו של הכאה וקבלו הוא תרגומו של נגד : יתוץ · מלשון נתיצה ושבירה : בחרבותיו · שם כלי׳ עשוי לשבר בו וכן ואל החרב (ירמיה לג) : (י) משפעת · ענין רבוי כמו שפעת גמלים (ישעיה ס) : אבקם · הוא עפר הדק כמו כאבק דק (שם כט) : פרש · כן יקרא רוכב הסוס הרגיל בזה : וגלגל · הוא אופן המרכבה : תרעשנה · מל׳ רעש ונדנוד : מבוקעה · מל׳ בקיעה ופתוח : (יא) בפרסות · הם המנעלים שברגלי הסוסים וכן מפרסת פרסה (ויקרא יא) : ירמוס · מל׳ רמיסה ודריכה : חוצותיך · הם השווקים וכן וחוצות תשים לך בדמשק (מ״א כ) : ומצבות · ר״ל מקומות גבוהות והוא מלשון מצבה : עוזך · ענין חוזק : (יב) חילך · עשרך : רכולתך · ענין סחורה וכן רוכלת העמים (לקמן כ״ז) : (יג) והשבתי · אבטל : המון · מלשון המייה : שיריך · מלשון שיר : כנוריך . שם כלי נגון : (יד) לצחיח · ענין יובש : משטח · ענין פרישה : חרמים · רשתות : (טו) באנוק . ענין אנחה וגניחה שהיא בעת יציאת הנפש וכן יאנק חלל (ירמיה כ״א) : ירעשו · ענין חרדה : (טז) מעיליהם · מלשון מעיל והוא שם מלבוש חשוב : רקמתם · מעשה רוקם בפתילי זהב וכסף : יפשוטו · ענין הסרת המלבוש : ושממו · ענין תמהון : (יז) ההללה · מלשון הלול ושבח : חתיתם · ענין פחד כמו אל תחת (שם א׳) : (יח) האין יבא הנו״ן במקום המ״ם וכן לקץ הימין (דניאל י״ב) : (יט) נחרבת · מלשון חורבה : תהום

מצודת דוד

מול חומותיך לזרוק עמה אבנים לשבר החומות : בחרבותיו · בכלי העשוי לנתץ בו : (י) משפעת . ממרבית סוסיו יכסה אותך האבק המתאבק ברגלי הסוסים : בבואו . בעת יבוא בשעריך מבלי מונע כמו שבאים כל הרוצים אל עיר שנבקעה חומתה ר״ל לא יוכל מי לעכב על ידו לבל יבוא העירה : (יא) ומצבות עוזך · המקומות הגבוהות והחזקות תרד כל אחת ותפול לארץ ולא תתחזק בהן : (יב) ואבניך וגו׳ . מבנין הבתים והחומות : בתוך מים ישומו · ישליכו אל הים שאצל העיר : (יג) והשבתי . אבטל ממך קול המיית השיר ועוד לא ישמע שם קול כנוריך : (יד) לצחיח סלע . תהיה מלאה מגלי אבני המפולת : משטח חרמים . הציידים יפרשו שמה רשתותם לנגבם וכאומר לא ידורו בה עוד סוחרים ושרים להתענג בשיר וקול כנור כי מעתה ידורו שם ציידי דגים נבזים ושפלים : לא תבנה עוד · להיות כשהיתה : כי אני ה׳ דברתי . ובידי לקיים : (טו) מקול מפלתך · מקול היוצאת בעולם על מפלתך בעת יאנקו בך חללי חרב בעת יהרגו בך הרג רב אז ירעשו ויחרדו כל יושבי איי הים כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרך : (טז) וירדו וגו׳ . בעבור צער ואבלות : חרדות ילבשו : יהיו מסובבים בחרדה כמלבוש המסבב את הגוף : וחרדו לרגעים · בכל רגע יוסיפו בחרדה : ושממו עליך . יתמהו בתמהון לבב על מפלתך : (יז) ונשאו · ירימו עליך קול קינה ויאמרו אליך איך נאבדת עיר המיושבת בחוזק רב מן המים אשר סביבה : חזקה בים · החזקה מכל העמים היושבים בים : היא ויושביה . ר״ל היא חזקה בעבור הים הסביב לה ויושביה היו חזקים וגבורים : אשר נתנו חתיתם . שפחד היתה מוטלת על כל יושבי הים אל האיים : (יח) יחרדו האין . יושבי האיים יחרדו ביום מפלתך : מצאתך .

תמה

יט כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּתִתִּי
אֹתָךְ עִיר נֶחֱרֶבֶת כֶּעָרִים אֲשֶׁר לֹא־ כ'
נוֹשָׁבוּ בְּהַעֲלוֹת עָלַיִךְ אֶת־תְּהוֹם ג'
וְכִסּוּךְ הַמַּיִם הָרַבִּים׃ כ וְהוֹרַדְתִּיךְ ל'
אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר אֶל־עַם עוֹלָם כ' . ז' .
וְהוֹשַׁבְתִּיךְ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת בְּחֳרָבוֹת
מֵעוֹלָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר לְמַעַן לֹא ל'
תֵשֵׁבִי וְנָתַתִּי צְבִי בְּאֶרֶץ חַיִּים׃
כא בַּלָּהוֹת אֶתְּנֵךְ וְאֵינֵךְ וּתְבֻקְשִׁי ל'
וְלֹא־תִמָּצְאִי עוֹד לְעוֹלָם נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

כז א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי כ"ד כסיפרא
לֵאמֹר׃ ב וְאַתָּה בֶן־אָדָם שָׂא עַל־ י' מ"ל
צֹר קִינָה׃ ג וְאָמַרְתָּ לְצוֹר הַיֹּשֶׁבְתִּי והושבת ק'
עַל־מְבוֹאֹת יָם רֹכֶלֶת הָעַמִּים אֶל־ ל'
אִיִּים רַבִּים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה צוֹר
אַתְּ אָמַרְתְּ אֲנִי כְּלִילַת יֹפִי׃ ד בְּלֶב ל'
יַמִּים גְּבוּלָיִךְ בֹּנַיִךְ כָּלְלוּ יָפְיֵךְ׃ ל'
ה בְּרוֹשִׁים מִשְּׂנִיר בָּנוּ לָךְ אֵת כָּל־ ו' וחסר
לֻחֹתָיִם אֶרֶז מִלְּבָנוֹן לָקָחוּ לַעֲשׂוֹת
תֹּרֶן עָלָיִךְ׃ ו אַלּוֹנִים מִבָּשָׁן עָשׂוּ ל' ומ"ל
מִשּׁוֹטָיִךְ קַרְשֵׁךְ עָשׂוּ־שֵׁן בַּת־

יט אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
כַּד אֶתֵּן יָתִיךְ קַרְיָא חֲרֵבָא
כְּקִרְוִין דְּלָא אִתּוֹתָבָא
בְּאַסָּקוּתִי עֲלָךְ מַשְׁרְיַת
עַמְמִין דְּסַגִּיאִין כְּמֵי תְהוֹמָא
וְיַחְפוּנָךְ עַמְמִין סַגִּיאִין׃
כ וְאַחֲתִינָךְ עִם נָחֲתֵי גוֹב בֵּית
אַבְדָנָא לְוָת עַמָּא דְמִעַלְמָא
וְאַצְדְנִיךְ בְּאַרְעָא אַרְעִיתָא
בְּחָרְבָתָא דְמִעַלְמָא עִם נָחֲתֵי
גוֹב בֵּית אַבְדָנָא בְּדִיל דְּלָא
תִתְּתַבִין וְאֶתֵּן חֶדְוָא בְּאַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל׃ כא כִּדְלָא הֲוֵית
אֶתְּנִנָךְ וְכֵן תְּהֵי וְתִתְבְּעִין וְלָא
תִשְׁתַּכְחִין עוֹד לְעָלַם אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים׃ א וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה
מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ ב וְאַתְּ
בַּר אָדָם טוּל עַל צוֹר אֱלַיָא׃
ג וְתֵימַר לְצוֹר דְיָתְבָא עַל
מְגָרַשׁ מְחוֹזֵי יַמָּא מְסַפְּקָא
סְחוֹרָא לְעַמְמַיָא לִנְגְוָן סַגִּיאָן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צוֹר
אַתְּ אֲמַרְתְּ אֲנָא מְשַׁכְלְלָא
בְּשׁוּפְרִי׃ ד בְּגוֹ יַמָּא תְחוּמַיִךְ
אַרְדִיכְלַיִךְ שַׁכְלִילוּ בִּנְיָנַיִךְ׃
ה בִּירָוָן מִשְּׂנִיר בְּנוֹ לִיךְ יָת
כָּל גִּשְׁרָךְ אַרְזִין מִלִּבְנָן
נְסִיבוּ לְמֶעְבַּד תּוֹרְנִין עֲלָךְ׃
ו בְּלוּטִין מִמַּתְנָן עֲבַדוּ מְשׁוֹטַיִךְ
סְפִינָךְ תְּרוּמֵי תַרְעָךְ דַּפִּין דְּאֶשְׁכְּרוּעִין מְכַבְּשִׁין בְּשֶׁן דְּפִיל בֵּית חוּפָאָה לָא תִיטְרוֹן

רשי

בגולה : (יט) בהעלות עליך את תהום . באסקותי עליך משריית עממין דסגיאין כמו תהומא ויחפנוך עממין סגיאין כן ה"י וכמשמעו בתחלה נתנה ביד נבוכדנצר וסוף עלה הים ושטפה : (כ) את יורדי בור · עם יורדי גיהנם : אל עם עולם·עם שאר העכו"ם אשר שם מעולם : בחרבות מעולם . כערים אשר חרבו מאז כסדום וחברותיה : ונתתי צבי בארץ חיים . ואתן שתפארת בירושלי' : (כא) בלהות . פרשו יונתן בלהות כדלא הוית והפותרים אומרים ל' מקום מרקד שעירי' ומזיקי' : (ג) על מבואות ים · על הנמל שהספינות באות עד החומה והשערים והרבה כרכין יושבין על הים ואינה מקום נמל ואין הספינות יכולות לקרב אליהם : מבואות ים . פור"ט בלע"ז : רוכלת העמים · כך היה מנהגם סוחרים הבאים לה זה מצפון וזה מדרום לא היו רשאין לעשות סחורה זה עם זה אלא יושבי העיר לוקחין מזה ומוכרין לזה : את אמרת אני כלילת יופי . עד עכשיו הכל אומרי' על ירושלים כלילת יופי (איכה ב) משוש כל הארץ (תה' מח) עכשיו את מתגאה לומר אני כלילת היופי סוף גמר היופי כלול בי : (ד) בוניך · ארדכלייך. ל' בנין : (ה) ברושים משניר · לפי שהיתה בנויה בים ובים אבדה המשילה הנביא לספינה משובחת שהכבידו משאה בתוכה ונטבעה ברוח קדים : משניר . הר תלגא : את כל לוחתים . הלוחים שבשפת האניה מהם : ארז מלבנון . שם יער שהארזים מצויין בו : תורן . הוא העץ הזקוף וגבוה התקוע בספינה שבו תולין המפרש שקורין בוויל"א בלע"ז ובו נקבים בראשו שהחבל שמושכין בו הספינה נכנס ויוצא בו מש"ם בלע"ז : (ו) אלונים . מין עץ סרק שקורין קיישנ"א בלע"ז : משוטיך . הם שרחבים בראשה שמנהיגין בהם האניה ריימ"ש בלע"ז : קרשך ; הוא הקרש הכתב שבראש השני של ספינה אל מול התורן שבראשה אשר בו

רדק

במיפק גלוותך : (יט) כי כה אמר ה' · כערים אשר לא נושבו · כי כנראה שסלע חלק נראה שלא היה שם עיר מעולם : בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים · כפל הענין במלות שונות ואמר למעלה משטח חרמים תהיה כסוי המים היה לשעה כשעלו המים על העיר ועלה הים עליה ושטפ' ואחר כך חזרו גלי הים לאחו' ונשאר הסלע מגולה ויבש ויונתן תרגם זה דרך משל באסקותי עלך משיריית עממין דסגיאין כמו תהומא ויחפונך עממין סגיאין : (כ) והורדתיך את יורדי בור . כלומר תאבדי מן העולם כמו יורדי בור והוא הקבר ותרגם יונתן ואחתינ' עם נחתי גוב בית אבדנא : אל עם עולם . כלומר עם שמתו מעולם היום זמן רב שנשחת גופם ואבד ושב עפר : והושבתיך בארץ תחתיות . כאילו את בארץ תחתיות וכפל הענין לחזק : למען לא תשבי . שלא תשבו עוד : ונתתי צבי בארץ חיים . ואתן חפץ ופאר בא"י שהיא ארץ חיים שהיית שמחה עליה על שנחרבה היא תשוב עוד לקדמותה שהיא ארץ החיים ולפי שאמר על צור בארץ תחתיות שהיא ארץ מתים שאבדו מן העולם אמר בהפך על ארץ ישראל שהיא ארץ חיים ורבותינו ז"ל דרשו ארץ שמתיה חיים כלומר שהמתי' בה מישראל יחיו לזמן תחיית המתים ותרגם יונתן ואתן חדוה בארעא דישראל : (כא) בלהות אתנך . הפוך כמו בהלות ענין בעתה וכליון : ותבקשי . ואם תבקשי לא תמצאי עוד לעולם ותבקשי הוי"ו נמשכת בגעיא והתי"ו בשוא ופתח ויונתן תרג' בלהות שתי מלות כדלא הוי בל הות : ויהי · (ב) ואתה בן אדם . (ג) ואמרת . על מבואות ים . על מקומות שנכנסים אליהם דרך ים והוא הנמל שנכנסים שם הספינות : רוכלת העמים . סוחרת את אמרת אני כלילת יופי את שבחת עצמך והיית אומרת אני שלמה מכל יופי וכל טוב והולך ומספר טובה ויופיה : (ד) בלב ימים גבוליך · כי מכל צד היה לה ים : בוניך . האומנים הבונים חומותיך ומגדלותיך ובתיך : כללו יפיך · הם השלימו יפיך כי בנו אותה בטוב שבבניינים וביפה שבהם : (ה) ברושים משניר . כי בהר שניר היו גדלים הברושים היפים : את כל לחתים . לפי שכל טוב צור היה דרך הים בספינות באות אליה ויוצאות ממנה שבח ענין הספינות שהיו בה ואמר כי לוחות הספינות היו עושים מברושים וזה לגדולה וליופי ואמר לחתים לשון רבוי ובלשון שנים רוצה לומר כי הרבוי עשוי בתכונת שנים או לפי שהספינה עשויה שני צדדים כי שני ראשיה חדים והחכם ר' אברהם א"ע פירש כי הטעם שים ספינות שעושים אותם משני לוחות ויונתן תרגם ית כל גשרך רוצה לומר גשר שיעברו עליו מספינה לספינה : לעשות תורן עליך . התורן הוא עץ הגבוה הנצב בספינה שמשימין בראשו הנס : עליך . רוצה לומר על ספינותיך : (ו) אלונים · הם הערמונים וכן תרגם יונתן בלוטין : משוטיך · מן כל תופשי משוט אלא שהוא משקל אחר
כי

בהעלות ג' בקריא' וסימן בהעלות ה' את אליהו : בתתי אותך עיר נחרבת · ואחר הכינו להם ולכהנים : תחתיות ז' בקריאה וסימן ואת גלות תחתיות דיהושע · הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים·והורדתיך את יורדי בור · נחה על המון מצרים · שם עילם וכל המונה·שתני בבור תחתיות · קראתי שמך ה' מבור תחתיות :

תולדות אהרן בארץ חיים . כתובות קיא : ארז מלבנון . ג"כ עד :

מצודת דוד

ממה שיצאת ונאבדת מן העולם : (יט) בתתי . בעת אתן אותך להיותך עיר נחרבת דומה כערים אשר לא נתיישבו בחוזק מעולם בעת יעלה עליך את התהום ומים רבים יכסוך ור"ל כשיבואו עליך עמים רבים לאבד אותך : (כ) והורדתיך . אז אוריד אותך עם שאר יורדי בור אל העם השוכנים שם מעולם להיות כמותם : והושבתיך . אושיב אותך בארץ תחתית הוא הקבר : בחרבות מעולם . במקום שהוא חורבה מימות עולם והוא הקבר וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה: את יורדי בור. עם שאר יורדי בור ושוה להם : למען לא תשבי. ר"ל ההורדה תהיה באופן שלא תהיה עוד מיושבת לעולם כמתים אשר לא ישובו ע"פ האדמה : ונתתי צבי · החמדה וההדר אתן בארץ חיים והיא א"י הקרויה כן ע"ש שבה יחיו המתים בזמן התחיה ר"ל לא כמחשבה צור שהיא תמלא מחרבות ירושלים כי נהפוך הוא שהיא תאבד וכל הסדר יהיה בה : בלהות · לך אתן בהלה ופחד ולא תהיה עוד בעולם : ותבקשי . אם מי יבקש אותך לא תהיה נמצא למי עוד בעולם כי לא תשוב לקדמותך :

כז (ב) שא · הרם קול קינה על צור : (ג) לצור . על צור : על מבואות ים . על הנמל מקום שהספינות באים : רוכלת העמים · המספקת סחורה אל העמים להביאהו אל איים רבים : צור את אמרת . ר"ל אתה צור אמרת אני כלול בכל מיני יופי : (ד) בלב ימים · ר"ל וזהו על כי גבוליך היא בלב הים ר"ל במקום עומק הים וחזקו ואמר ימים לפי שמשם היו יכולים לפרוש לכמה ימים : בוניך · הבונים אותך שמו בך כל היופי הראוי לך : (ה) ברושים משניר · לפי שצור ישבה בים ונאבדה במקומה המשילה לספינה משובחת שהכבידו משאה ונטבעה ע"י רוח קדים ובעבור כבדותה לא יוכלו מנהיגי הספינה להצילה ולכן אמר הנה ברושים הבאים משניר המובחרים במינים מהם בנו אותך כל לוחות ונסרי הספינה : מלבנון · מיער הלבנון מקום הארזים החשובים משם לקחו ארז לעשות תורן עליך : (ו) מבשן · מקום אלונים טובים

מצודת ציון

תהום · עומק המים : (כא) בלהות · הוא הפוך מן בהלות וכן לעת ערב והנה בלהה (ישעיה י"ז) : ואינך · ואין לך : מבואות · מלשון ביאה : רוכלת · סוחרת כמו בעיר רוכלים שמו (לעיל י"ז) : כלילת · מלשון כל וכן מכלל יופי (תהלים נ') : (ד) בלב . חוזק הדבר יקרא לב ע"ש לב בעל חי שהוא חזקו ועקרו וכן דרך אניה בלב ים (משלי ל') . כללו · מלשון כל : (ה) ברושים · שם אילן סרק המשובח : משניר · שם מקום : לוחתים · מלשון לוח ונסר : תרן · הוא עץ הזקוף שעל הספינה ובו משימים סוילון כמו בל יחזקו כן תרנם (ישעיה ל"ג) : (ו) אלונים · שם אילן סרק : משוטיך · מלשון השטה ושחיה במים כמו אני שיט (שם) ויאמר על העלים הארוכים שמנהיגים בהם הספינה להשיטה אל המקום הנרצה : קרשך · ענין לוח ונסר כמו ועשית את הקרשים (שמות כ"ו) : שן : הוא שן הפיל : בת אשורים · עדת אשורים וכן בת בבל

רדק

כי מן משוט יאמר משוטיך בשוא המ"ם ובלא דגש הטי"ן כמו מן מקום מקומך ומשוטיך בחירק המ"ם ודגש הטי"ן והמשוטים הם העצים הארוכים שמנהיגים בהם כמו אני שיט : משוטיך • רוצה לומר משוטי ספינותיך : קרשך עשו שן • קרש ספינתך והוא דרך כלל כי לא יהיה קרש אחד לבד כי הוא אומר על קרשי המגדל שעושין בראש הספינה ועושין אותו המגדל בשאר הספינות מקרשי עץ טובים ויפים ובספינות צור היו עושי' מקרשי שן לגדולה ולפאר : בת אשורים • עדת אשורית עשו לך קרשי שן שהביאו אותו השן מאיי כתים כי שם הפילים מצוין שעושין מעצם שלהם קרשים וכלים ולכך נקרא העצם ההוא בכלל שן כי משיני הפיל עושים המלאכה היפה וי"ת בת אשורים מלה אחת מן תדהר ותאשור שתרגם דפין דאשכרועין וכן תרגם ותאשור ואשכרעין וכן תרגם ברומי תרעך דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופא' לא תיטרון ממדינת אפולי' ולא הבנתי מלת לא תיטרון ובקצת נוסחאות לאתר נטרון ואשכרוע הוא הנקרא בוש"ו בלע"ז : כתים . ביו"ד אחד כתיב וקרי בשני יודי"ן ביו"ד היחס וביו"ד הרבוי כתיים כמו אלהי העבריים : (ז) שש ברקמה ממצרים . יריעות פשתים עשויות מעשה רוקם מביאים לך ממצרים כי משם מביאים כלי פשתן ואותו השש היה מפרשך : להיות לך לנס • והוא הוילון שפורשין על התורן כמו שאומר בל יחזק כן תרנם בל פרשו נס ואומר כי דרך גדולה היו עושים בצור וילוני הספינות יריעות שש נאות עשויות מעשה רוקם : תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך . בגדים צבועים בתכלת וארגמן שמביאים מאיי אלישה • היה מכסך מלבושך או היה מכסה אהל הספינה לכסות על בני הספינה מזרם וממטר ומחורב והיה האהל או המכסה ההוא עשוי יריעות צבועות בתכלת וארגמן לנוי : מאיי אלישה . תרגם יונתן ממדינת איטליאה : (ח) יושבי צידון וארוד היו שטים לך . הם היו מלחים לצורכיהם • שטים אוחזי המשוטים מנהיגי הספינה ויונתן פי' היו שטים בעבורך להביא סחורה אליך הוו שייטין ומייתין סחורה לגויך : חכמיך צור היו בך . צור הוא לשון קריאה כלומר את צור חכמיך היו בך לא היית צריכה להביא לך חכמים מעיר אחרת יודעי הים להנהיג הספינה בחכמה כי בך היו : המה חובליך . חובל יקרא מושך חבלי הוילון במשפט וצריך לחשוב בחכמה לקבל הרוח במשפט ואחד הוא הרב פרנס הספינה המלמד שאר החובלים למשוך כפי מה שיראה והוא האוחז הקברניט שנקרא טימו"ן בלעז וכן מנהיג הספינה להדריכה הדרך אשר יראה וכל זה בחכמה : (ט) זקני גבל וחכמיה • בנאים היו וכן אמר בבנין שלמה והגבלים והם היו באים לצור להחזיק בדק העיר בחומותיה ובניניה : כל אניות הים ומלחיהם : כתרגומו כל נחתי ימא וספינהון הוו שייטין ומייתין סחורה לגויך תופשי המשוטות נקראים מלחים : לערב מערבך . ענין סחורה וכן כל אשר בפרשה זו מזה השרש ונקראה הסחורה מערב והסוחרים עורבים לפי שהסוחרין עורבין זה לזה בסחורתם במקחם ובממכרם : (י) פרס ולוד ופוט • היו יודעי מלחמה והיו באים לצור כשהיתה צריכה לעשות מלחמה עם אחרים : מגן וכובע תלו בך . נראה כי הם היו מביאים מארצם כלי מלחמה שהיו טובים לפיכך אמר הנה המה נתנו הדרך פי' היו מיפים ומהדרין העיר בכלי מלחמה טובים ויפים ודרך בני אדם לתלות המגינים והכובעים בראשי המגדלים ועל החומות וכן אמר אלף המגן תלוי עליו : תלו • מבנין פועל הדגוש : (יא) בני ארוד וחילך . בני ארוד הם ג"כ בני מלחמה והם היו עם חילך כמו פרס ולוד שזכר ויחדיו היו על חומותיך סביב כשבאו אויבים להלחם עליך : וגמדים במגדלותיך . היו אנשים ננסים אנשי מדה קטנה מן גמד ארכה ויונתן תרגם קפוטקאי : שלטיהם . מגיניהם כמו כל שלטי הגבורים : תלו על חומותיך . גם זה מן הדגוש : (יב) תרשיש סחרתך . מביאה סחורה אליך כי היא על הים ויונתן תרגם תרשיש מן ימא : מרוב כל הון : מרוב
כל

רשי

בו מהפכין את הספינה לכל צדדים ומכוונין אותה אל הדרך ורב החובל אוחז בו ובלשון משנה קברנוט ובלשון לע"ז גוברייגל"ל עשו שן בת אשורים • ה"א לו להיות אלה של עץ וזהו בת אשורים כאלו הוא תיבה אחת לשון תדהר ותאשור (ישעיה מא) שיהיה ת"י אשכרועין ואת קברניטא של צור השמל לקרש של אשכרוע מלופה בשן ע"י מסמרים לנוי ולהחזק כי כן תרגם יונתן דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לא תיטרון כסויה לא יפול אבל יונתן פירש הקברנט הזה לפי ענין העיר על קרשי בעריה : (ז) שש ברקמה . בגד של עשוי בציורי רקמות : מפרשך • הוא שקורין בל"א סיג"ל ובלשונינו בוויל"א בלע"ז : להיות לך לנס . לפורשו על כלונס התורן ולהגביהו על התורן • נס בלשון משנה כלונס ובלע"ז פורקא : היה מכסך • לאהל וגג על פני כל האניה : (ח) היו שטים לך • תופשי משוטיך להנהיגך : חובליך • אוחזי הקברנים לכוין ולישר האניה : (ט) זקני גבל . אומני הבנין כמו שנאמר ובוני חירם והגבלים (מלכים א ה) : מחזיקי בדקך . מתקני בדקך שלא יכנסו בהם המים הפיימונ"ש שאקרוא"א בלע"ז : כל אניות הים ומלחיהם : הספנים שלהם : היו בך . היו סביבך לשוט אל המדינות הרחוקות להביא הסחור' לתוכך : לערוב מערבך . ל' ערובה הם כל צורכי האדם שהוא חי בהם וממונו הוא ערובתו והצלתו לחיין גרנסיא"ה בלע"ז : (יא) בני ארוד וחילך • ואתר חיל בני אדם היושבים בתוכך : וגמדים . ת"י ואף קפוטקאי שמעתי משמו של רבי מנחם על שם שיורדין בים עד התהום משערי גומדי אמות עומקה נקראו גמדים אגדים בלע"ז ויש פותרים שהם ננסים ונכנסין במדת אמה : שלטיהם . הם אשפות שנותנין בהם חצים כמו (ירמיה נא) הברו החצים מלאו השלטים קייבריל"ש בלע"ז : תלו . הרבה תלו תלים : (יב) תרשיש . ים ששמה תרשיש : מרוב כל הון : שהיה בתוכך ובמקומות הקרובים שימלאו בך סחורה הראויה להם : בדיל • אשטיי"ן בלע"ז : עזבוניך • חוזקיך ועוזרך כמו (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלים עד החומה וממונו של אדם הוא אוקו המעמידו
כל

נ' וחסר כתיים ק' אֲשֻׁרִים מֵאִיֵּי כִּתִּים׃ ז שֵׁשׁ בְּרִקְמָה
ל' מִמִּצְרַיִם הָיָה מִפְרָשֵׂךְ לִהְיוֹת לָךְ
ג' לְנֵס תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן מֵאִיֵּי אֱלִישָׁה
הָיָה מְכַסֵּךְ׃ ח יֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאַרְוַד
ב' א' חסר הָיוּ שָׁטִים לָךְ חֲכָמַיִךְ צוֹר הָיוּ בָךְ
י' מ"ל ל' וא' הֵמָּה חֹבְלָיִךְ׃ ט זִקְנֵי גְבַל וַחֲכָמֶיהָ
ל' הָיוּ בָךְ מַחֲזִיקֵי בִּדְקֵךְ כָּל־אֳנִיּוֹת
ל' ב' בגדי ליסב' הַיָּם וּמַלָּחֵיהֶם הָיוּ בָךְ לַעְרֹב
מַעֲרָבֵךְ׃ י פָּרַס וְלוּד וּפוּט הָיוּ
בְחֵילֵךְ אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ מָגֵן וְכוֹבַע
ב' תִּלּוּ־בָךְ הֵמָּה נָתְנוּ הֲדָרֵךְ׃ יא בְּנֵי
ד' מ"ל אַרְוַד וְחֵילֵךְ עַל־חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב
ל'. כ' וְגַמָּדִים בְּמִגְדְּלוֹתַיִךְ הָיוּ שִׁלְטֵיהֶם
תִּלּוּ עַל־חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב הֵמָּה כָּלְלוּ
יָפְיֵךְ׃ יב תַּרְשִׁישׁ סֹחַרְתֵּךְ מֵרֹב כָּל־
ט"ו רפין הוֹן בְּכֶסֶף בַּרְזֶל בְּדִיל וְעוֹפֶרֶת נָתְנוּ

מִמְּדִינַת אַפּוּלְיָא׃ ז בּוּץ
וְצִיּוּרִין מִמִּצְרַיִם הֲוָה פְּרָסִיךְ
לְמֶהֱוֵי לִיךְ לְאָת תִּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא מִמְּדִינַת אִיטַלְיָא הֲוַת
כְּסוּתִיךְ׃ ח יָתְבֵי צִידוֹן וְאַרְוַד
הֲווֹ שָׁיְטִין וּמַיְתָן סְחוֹרָא
לְגַוִּיךְ חַכִּימַיִךְ צוֹר
הֲווֹ בִיךְ אִינוּן פַּרְנָסַיִךְ׃ ט סָבֵי
גְּבַל וְחַכִּימָהָא הֲווֹ בִיךְ מְתַקְּפֵי
צוּרְכִיךְ כָּל נַחְתֵי יַמָּא וְסַפָּנֵיהוֹן
הֲווֹ שָׁיְטִין וּמַיְתָן סְחוֹרָא
לְגַוִּיךְ׃ י פַּרְסָאֵי וְלוּדָאֵי
וּפוּטָאֵי הֲווֹ בְּמַשְׁרְיָתִיךְ גַּבְרֵי
עָבְדֵי קְרָבִיךְ עֲגִילִין וְקוּלְסִין
תְּלוֹ בִיךְ אִינוּן אַסְנִיאוּ זִיוִיךְ׃
יא בְּנֵי אַרְוַד וְכָל מַשְׁרְיָתִיךְ
עַל שׁוּרִיךְ סְחוֹר סְחוֹר וְאַף
קַפּוּטְקָאֵי בְּמִגְדְּלַיִךְ הֲווֹ
שִׁלְטֵיהוֹן תְּלוֹ עַל שׁוּרַיִךְ סְחוֹר
סְחוֹר אִינוּן שַׁכְלִילוּ שׁוּפְרִיךְ׃
יב מִן יַמָּא מַיְתָן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ
מִסְּגֵי כָּל עוֹתַר בִּכְסַף בַּרְזֶל בַּעֲץ וַאֲבַר יָהֲבוּ בְּבֵית גִּנְזַיִךְ׃

אלישה ג' בקריאה וסי' ובני יון אלישה ותרשיש • וחברו דד"ה • מאיי אלישא היה מכסך : לערוב ב' ומב' לישנא וסי' רפא היום לערוב • לערב מערבך • קרמא מ"ל : בבסף ט"ו ורפין וסי' נמסר ביהושע סי' כ"ב :

מצודת ציון

בבל (תהלים קל"ז) : (ז) שש • הוא הפשתן העב : לנס • הוא הוילון שעל תורן הספינה כמו בל פרשו נס (ישעיה ל"ג) : תכלת וארגמן • מיני צבועים חשובים : (ח) וארוד • שם מקום : שטים • מלשון שטים ושוט : חובליך • מלשון חבל וקו ויקראו כן מנהיגי הספינה על כי מושכים בחבלי הוילון וכן רב החובל (יונה א') : (ט) גבל • שם אומה והיו בנאים כמ"ש ובוני חירם והגבלים (מ"א ה') : מחזיקי • מלשון חיזוק ותקון : בדקך • מקום השבר והרעוע כמו בדק הבית (מ"ב ג') וקרא בלשון בדק על כי צריך בדיקה וחיפוש אחר השבר ומקום הרעוע למלאה : ומלחיהם • כן יקראו מוליכי הספינה כמו וייראו המלחים (יונה א') והוא ענין ערבוב כמו ממולח טהור קדש (שמות ל') ע"ש שמוליכי הספינה מערבבים המים עם המשוטות : לערוב מערבך • הסחורה תקרא מערב והסוחרים עורבים כי הסוחרים מתחייבים זה לזה בהקפותיהם את הסחורה זה לזה וערב הוא ענין התחייבות כמו התערב נא את אדוני וכו' (ישעיה לו) וכן מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי (ירמיה ל') : (י) בחילך • מלשון חיל ועושר : וכובע • הוא כלי מגן על הראש : תלו • מלשון תלים : (יא) וחילך • ענין לאחות עם : וגמדים • כן יקראו אנשי מדה קצרה והוא מלשון גמד ארכה (שופטים ג) שר"ל אמת הזרוע : שלטיהם • הם כענין מגינים : (יב) עזבוניך • היא הסחורה ויתכן שהוא מלשון ויעזבו את ירושלים (נחמיה ג') שהוא ענין חיזוק

מצודת דוד

טובים מהם עשו לך משוטים להנהיג בהם את הספינה : קרשך • הוא הקרש הרחב שמשימין באחורי הספינה וע"י מנהיגים הספינה אל מקום הנרצה הקרש הזה עשו משן מה שהביאו עדת אשורים מן האיים של כתיים כי מנהג בני אשור היה להביא מאיי כתיים שן הפיל היותר מובחר : (ז) שש ברקמה . יריעה של שש עשויה במעשה רוקם הבאה ממצרים מקום השש היפה היריעה היתה פרשו עליך להיות לך לנס הוא הוילון שעל התורן המקבל הרוח להוליך הספינה : תכלת וארגמן • יריעות צבועות בצבע תכלת וארגמן המובאים מאיי אלישה המובחרים מאוד מהם היה למכסה על הספינה לכסות אנשיה לבל יכה שמש וחרב ומסתור מזרם ממטר : (ח) יושבי צידון וארוד . שהיו בקיאים בהנהגת ספינה הם היו משיטים ומוליכים את הספינה : חכמיך צור • על כי כאלו אל צור ידבר לכן אמר חכמיך צור וכו' ר"ל חובלי הספינה מושכי חבלי הוילון לנטותה מול הרוח היא חכמה מרובה היו מחכמיך צור כי שם נמצאו חכמים מופלאים : (ט) זקני גבל וחכמיה . הם היו בקיאים במלאכת הבנין ולכן הם היו בך לחזק ולתקן בדקי הספינה ומקומות הרעועים : כל אניות הים . כל הספינות ההולכת בים ומלחיהם הם מנהיגי הספינה כולם באו אליך לסחור סחורתך כי הרבה סחורה נמצא בך : (י) היו בחילך אנשי מלחמתך • ר"ל האומות ההם נלחמו בעבורך במחיר העושר שנתת להם בשכרם : תלוי בך . כן היה מנהגם לתלות כלי מלחמה על המגדלים כמ"ש אלף המגן תלוי עליו (ש"ה ד) : המה . כלי המלחמה האלה נתנו הדר ופאר על עירך : (יא) וחילך • וגם אנשי חילך מאנשיך : על חומותיך . עמדו על החומות מסביב לשמור העיר מן האויב : וגמדים • אנשים קצרי המדה היו על המגדלים לראות משם מה הנעשה במחנה האויב ובעבור קטנותם לא ראום האויב לזרוק בהם חצים : המה • השלטים התלויים על החומה נתנו בך כל היופי הראוי לך : (יב) תרשיש : אנשי תרשיש
הביאו

על רגליו : (יג) בנפש אדם . עבדים ושפחות למכור : (טו) ידך · מקומך : קרנות שן והבנים . קרני יעלים ועצמות פיל ועוופים עופות שסמן פאו"ו בלע"ז : השיבו אשכרך . הביאו לך תשורה : (טז) ארם סוחרתך · באבנים טובות האמורות במקרא וארגמן ורקמה ובוץ : מרוב מעשיך · מתוך שהיו יודעים בנשיאיך וצריך שמראין להם מעשה נוי ותפארת לתכשיטים : בנופך · איסקרב' נקלי"א בלעז : (יז) בחטי מנית . שם מקום שחטיה יפות כמו עד בואך מנית (שופטים יא) ומדרש אגדה חטין יפין ונאין הנמכרים במניין ויונתן תרגם בחטי ריחוש לשון קבולת מניינים הרבה מרוקא"ש בלע"ז ותבירו בפסיקתא מה הדס רחוש בעלין אף לאה רחושה בבנים ולא ידעתי מהו מפי רבי שמעון מצאתי שמצא במקרא תרגום ירושלמי בחיטי מנית ופנג דחושלא וקלמא שערי דחושלא שבגמרא אנו שונים שעורים קלופים ואומר אני מנית לשון מנות מאכל מזומן ואף לפי נקוד דגש דרכו של יונתן לתרגם התיבה פעם משמעה פעם מדרשה כן תרגם וגם שם העיר המונה אנו נוקדים שם והמונה לא מפיק ה"א ותרגם אף לתמן יתרמון קטולי קרתא דסגיאין איתרגושתהא : ופנג . ראיתי בספר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג והיו מצויין ביריחו ועל שם ריח הטוב נקראת יריחו באלסמ"א בלע"ז: (יח) ביין חלבון · יין לבן מבושל ומנחם חברו עם חלב חטים (תהלים קמז) ל' טוב : וצמר צחר · ועמר מלת כבינא ביוס שנולד הטלה ומכרתו אמו בלחיכתה עושין כסות ומכבנין אותו סביבו בקרסים כדי שיהא צמרו נקי : צחר · לבן כמו אתונות צחורות (שופטים ה) : (יט) ודן ויון . מדינות הם : מאוזל . ממוה של פירחין : ברזל עשות . עשוי כעששיות מש"ש בלע"ז והוא פרזלא הגדולה : (כ) בבגדי חופש לרכבה . בלבוש דיקר לרתיכין : (כא) בכרים . כבשים ויונתן תרגם בתורין וכן תרגם מאה אלף כרים דמישע מלך מואב (מלכים ב ג) : (כג) אשור כלמד · י"ת

עִזְבוֹנָיִךְ׃ יג יָוָן תֻּבַל וָמֶשֶׁךְ הֵמָּה רֹכְלָיִךְ בְּנֶפֶשׁ אָדָם וּכְלֵי נְחֹשֶׁת נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ׃ יד מִבֵּית תּוֹגַרְמָה סוּסִים וּפָרָשִׁים וּפְרָדִים נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ׃ טו בְּנֵי דְדָן רֹכְלַיִךְ אִיִּים רַבִּים סְחֹרַת יָדֵךְ קַרְנוֹת שֵׁן וְהוֹבְנִים הֵשִׁיבוּ אֶשְׁכָּרֵךְ׃ טז אֲרָם סֹחַרְתֵּךְ מֵרֹב מַעֲשָׂיִךְ בְּנֹפֶךְ אַרְגָּמָן וְרִקְמָה וּבוּץ וְרָאמֹת וְכַדְכֹּד נָתְנוּ בְּעִזְבוֹנָיִךְ׃ יז יְהוּדָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֵמָּה רֹכְלָיִךְ בְּחִטֵּי מִנִּית וּפַנַּג וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן וָצֹרִי נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ׃ יח דַּמֶּשֶׂק סֹחַרְתֵּךְ בְּרֹב מַעֲשַׂיִךְ מֵרֹב כָּל־הוֹן בְּיֵין חֶלְבּוֹן וְצֶמֶר צָחַר׃ יט וְדָן וְיָוָן מְאוּזָּל בְּעִזְבוֹנַיִךְ נָתָנּוּ בַּרְזֶל עָשׁוֹת קִדָּה וְקָנֶה בְּמַעֲרָבֵךְ הָיָה׃ כ דְּדָן רֹכַלְתֵּךְ בְּבִגְדֵי־חֹפֶשׁ לְרִכְבָּה׃ כא עֲרַב וְכָל־נְשִׂיאֵי קֵדָר הֵמָּה סֹחֲרֵי יָדֵךְ בְּכָרִים וְאֵילִים וְעַתּוּדִים בָּם סֹחֲרָיִךְ׃ כב רֹכְלֵי שְׁבָא וְרַעְמָה הֵמָּה

יג יָוָן תּוּבָל וּמֶשֶׁךְ אִינוּן תַּגָּרַיִךְ בְּנַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וּמָנֵי נְחָשָׁא מֵיתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ׃ יד מִמְּדִינַת גַּרְמַמְיָא סוּסָוָן וּפָרָשִׁין וְכוּדְנָון מֵיתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ׃ טו בְּנֵי דְדָן תַּגָּרָךְ יַתְבֵי נַגְוָן סַגִּיאָן מֵיתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ בְּקַרְנִין דְיַעֲלִין וְשֵׁן דְפִיל וְטַוְסִין אֲתִיבוּ קוּרְבָּנַיִךְ׃ טז מִן אֲרָם מֵיתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ מִסְּגֵי עוֹתְרִיךְ בְּתַכְרִיכִין דַאֲרְגְוָן וְרִקְם וּבוּץ צִיוּרִין וְאַבְנִין טָבִין וּמַרְגָלִין יְהָבוּ בְּבֵית גִּנְזָיִךְ׃ יז יְהוּדָה וְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אִינוּן תַּגָּרַיִךְ בְּחִטֵּי רִיחוּשׁ וְקוּלְיָא וּדְבַשׁ וּמְשַׁח וּשְׁעִיף יְהָבוּ בַּחֲנוּתַיִךְ׃ יח מִן דַּמֶּשֶׂק מֵיתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ בִּסְגֵי עוֹתְרִיךְ מִסְּגֵי כָּל עוֹתַר בַּחֲמַר חֵילַת מְבַשַּׁל וַעֲמַר מֵילַת כְּבִינָא׃ יט וְדָן וְיָוָן בְּשִׁירָן סְחוֹרְתִיךְ מֵיתַן בְּעַרְקִין דְבַרְזֶל קִדָּה וּקְנֵה בְּשָׂם בַּחֲנוּתַיִךְ יְהָבוּ׃ כ מִן דְדָן מֵיתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ בִּלְבוּשׁ דִיקָר לִרְתִיכִין׃ כא עֲרַב וְכָל רַבְרְבֵי נְבָט אִינוּן תַּגָּרַיִךְ בְּתוֹרִין וְדִכְרִין וְגַדְיָן בְּהוֹן הֲוַת סְחוֹרְתִיךְ׃ כב תַּגָּרֵי שְׁבָא וְרַעְמָה אִינוּן תַּגָּרַיִךְ׃

עזבוניך ד' ובענין וסימן תרשיש סוחרתה · מבית תוגרמה . רכלי שבא ורעמה · בזאת עזבוניך מימים : ראמות ג' כתיב כן וסימ' את בצר במדבר · ומעבר לירדן נתנו · ארם סחרתך : ודן ב' בתרי לישני וסימ' למה יגור אניות · ודן ויון מאוזל : נתנו ונתנו ד' דגשים וסימ' ונתנו את בנותינו להם · בעזבוניך נתנו · כי : ממך הכל ומידך נתנו לך · מצרים נתנו יד אשור :

כל זה שמביאים אליך נקראת סוחרתך ובמה היא סוחרתך בכסף ברזל בדיל בתחרון וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון : עזבוניך · סחורתך ויונתן תרגם יהבו בבית גנזך : (יג) יון תובל · בנפש אדם · שמביאים עבדים ושפחות למכור וכלי נחשת מביאים משם כמו כן וכל המקומות שזוכר כל אחד לפי הכריו הנמצאים שם שמביאים אותם למקום אחד למכור ואמר כי מכל המקומות היו מביאים לצור מרוב סחורתה : (יד) מבית תוגרמה סוסים ופרשים · תרגם יונתן ממדינת גרמניא ויש מפרשים ופרשים מין סוסים טובים וקלים ויקראו אותם פרשים כנגד הסוסים האחרים כמו שאנשים הפרשים יש להם מעלה על שאר בני אדם במלחמה ויש לפרשו כמשמעו בני אדם פרשים כי באותן המקומו' שמוכרין בני אדם כמו שמוכרין היו' הכושים לעבדי' יש מהם שראוים להיו' עבדים ויש מהם ראוים לפרשים רוכבי סוסים ומית תובל ומשך יביאו אותם שהם ראוים לעבדים לפיכך אמר בנפש אדם ומבית תוגרמה היו מביאים אותם שהם ראוים להיות פרשים : נתנו עזבוניך . זה תרגם יונתן מייתן סחורה לגויך : (טו) בני דדן . סחורת ידך . איים רבים מסחת בני דדן היו סוחרים על ידך : קרנות שן והבנים · דמה שיני הפיל לקרנות לפי שהם דומים להם ומהם עושים מלאכה מדעת יונתן קרנות שן הם שני דברים ור"ל קרנות ושן וחסר וי"ו החבור כמו שמש ירח והדומים להם והנסמך לקרנות חסר וכן תרגם יונתן בקרנין דיעלין ושן דפיל . והבנים פירש בו העץ שנקרא בערבי אבנוס ויונתן תרגם טווסין הוא העוף שקורין בלע"ז פ"אוון : השיבו אשכרך . השיבו מנחתך כמו והשיב למלך ישראל והוא כאלו המנחה פעם אחר פעם : אשכרך · מנחתך כמו אשכר יקריבו : (טז) ארם · מרוב מעשיך . מרוב מעשים ומלאכות יקרות שהיו בך היו מביאים לך ארם בסחורה אבנים יקרות ובגדי רקמה וי"ת בנפך ארגמן בתכריכין דארגון ותמהתי מתרגומו כי נפך הוא שם אבן יקרה הנזכרת בתורה : בעזבוניך . תרגם יונתן בבית גנזך : (יז) יהודה . בחיטי מנית . שם מקום בארץ ישראל שהחיטי' שם יפות ומצאנו עד בואך מנית וכן פנג שם מקום ויונתן תרגם בחיטי ריחוש וקוליא ולא הבנתי מלת ריחוש מה הוא וקוליא מצאנו בדברי רז"ל מערבין בקוליא והוא מירקות השדה שמאכלים ופי' בעל הערוך שהוא עשב ששורפין אותו ומשימין אפרו בבורית ויוסף בן גוריון פירש פנג שמן אפרסמון הנקרא בלס"מו והיה נמצא ביריחו כי לכך נקראת יריחו מענין ריח שריחו טוב והנה אומר בפסוק וצרי ומפרשים אותו שהוא שמן אפרסמון : נתנו מערבך . תרגם יונתן יהבו בחנותיך וכבר פירש מערבך שהוא ענין סחורה : (יח) דמשק · ביין חלבון · שם מקום בדמשק שיינו טוב ויונתן תרגם בחמר חילת מבושל : וצמר צחר · לבן וכן אתונות צחורות ויונתן תרגם ועמר מלת כבינא : (יט) ודן ויון מאוזל · בוי"ו עם הדגש ופירושו הולך כמו אזלת יד אזלו מים מני ים ואזל לו וכן תרגם יונתן הלך אזל ואמר מאוזל בלשון פעול להתמדת ההליכה בשיירות וכן תירגם יונתן ודן ויון בשירת נתנו בדגש הנו"ן לתפארת הקריאה מפני הפסק : ברזל עשות · זך מן עשת שן והוא הברזל שקורין אלהינדי ויונתן תרגם בעדקין דברזל : במערבך · תרגם יונתן בחנותך : (כ) דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה · בגדים יקרים הראוים לחפשי ולבן חורין · לרכבה לתקון המרכבה וכן תרגם יונתן בלבוש דיקר לרתיכין : (כא) ערב וכל נשיאי קדר . תרגם יונתן וכל רברבי נבט : בכרים . בכבשים ויונתן תרגם בתורין נראה שהוא היה קורא אותו בפרים במקום בכרים : (כב) רכלי . נתנו עזבוניך . תרגם יונתן

מצודת דוד

הביאו לך סחורה עבירה ממרבית הון וחוזר ומפרש שעם כסף וברזל וכו' נתנו סחורתך : בארצם · נמצאו מחצבים המוצאים כל אלה המתכות : (יג) המה . האומות ההם היו סוחריך וחוזר ומפרש שעם נפשות אדם לעבדים ולשפחות וכלי נחושת נתנו סוחרתך כי דרכם היה להסתחר באלה : (יד) מבית תוגרמה . שם מקום מוצא הסוסים וימצא שם אנשים רוכבים בגבורה רבה וגם פרדים ימצא שם וכל אלה הביאו ונתנו לך בסחורה : (טו) רוכליך . סחרו עמך : סחורת ידך . סחורת מקומך הובא מאיים רבים : השיבו אשכרך ר"ל הביאו וחזרו והביאו לך לתשורה : (טז) ארם . אנשי ארם סחרו מעמך מרוב המלאכות היקרות הנעשים שמה : בנופך גו' . ר"ל במחיר נופך וארגמן וכו' אשר נתנו בסחורתיך כי בתמורת מעשה המלאכות היקרות הנעשים בך נתנו כל אלה : (יז) המה רוכליך . המה סחרו עמך וחוזר ומפרש שעם חטים הבאים ממנית שחטיה יפות ועם פנג וכו' נתנו סחורתך : (יח) ברוב מעשיך · ברוב המלאכות היקרות הנעשים בגוב ממלאכה עבירה ממרבית הון : ביין חלבון · ר"ל במחיר יין הבא מחלבון והוא שם מקום בדמשק שיינה חשוב ובמחיר צמר לבן כי אלה נתנו תמורת מעשה המלאכות אשר סחרו ממך : (יט) מאוזל . ר"ל ההולך בתמידות ממקום למקום להסתחר : בעזבוניך נתנו . ר"ל גם הם היו בין סוחריך והביאו לך סחורה : ברזל עשות · ברזל טוב המלהיב וקדה וקנה כ"א מהם היו בסחורתך

מצודת ציון

חיזוק וכן הסחורה הוא לחזק אל העוסקים בו : (יד) ופרשים · הם רוכבי הסוסים בגבורה ובזריזות : ופרדים · הם הנולדים מן החמור ומן הסוס : (טו) ידך · מקומך כמו יד חזית (ישעיה נז) : קרנות שן · שן הפיל גדול כקרן : והבנים . הם עוף שנקרא טווס ונוצותיו יפות למראה וכן ת"י : השיבו · לפי שהביאו רבות פעמים לכן אמר השיבו : אשכרך · ענין מתנה ומנחה כמו אשכר יקריבו (תהלים עב) : (טז) בנופך · שם אבן יקר : ארגמן . בגדים צבועים ארגמן והוא שם צבע חשוב : ורקמה · בגדים מעשה רוקם בחלוף הגוונים : ובוץ · הוא הפשתן הטוב : וראמות וכדכוד · שמות אבני יקר : (יז) מנית · שם מקום וכן בואך מנית (שופטים יא) : ופנג · הוא אפרסמון : וצרי · הוא נטף המוזכר בסממני הקטורת והוא שרף אילן וכן הצרי אין בגלעד (ירמיה ח) : (יח) חלבון · שם מקום · צחר · ענין לובן כמו אתונות צחורות (שופטים ה) : (יט) מאוזל · ענין הליכה כמו ואוזל לו (משלי כ) : עשות · מלהיב ומזהיר כמו שמנו עשתו (ירמי' ה) : קדה וקנה · שמות מיני בושם : (כ) חופש : בן חורין כמו לחפשי ישלחנו (שמות כא) : לרכבה · למרכבה : (כא) ערב : הם הערבים השוכנים במדבר : ידך · מקומך : בכרים · כבשים שמנים

ל"ס רֹכְלַיִךְ בְּרֹאשׁ כָּל־בֹּשֶׂם וּבְכָל־אֶבֶן
יְקָרָה וְזָהָב נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ׃ כג חָרָן
ל' · ד' · ל' וְכַנֵּה וָעֶדֶן רֹכְלֵי שְׁבָא אַשּׁוּר כִּלְמַד
י"ט ר"פ · ל' רֹכַלְתֵּךְ׃ כד הֵמָּה רֹכְלַיִךְ בְמַכְלֻלִים
ל' · ל' בִּגְלוֹמֵי תְּכֵלֶת וְרִקְמָה וּבְגִנְזֵי
ל' · ל' · ל' בְּרֹמִים בַּחֲבָלִים חֲבֻשִׁים וַאֲרֻזִים
ל' בְּמַרְכֻלְתֵּךְ׃ כה אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ
ל' ומ"ל · ל' שָׁרוֹתַיִךְ מַעֲרָבֵךְ וַתִּמָּלְאִי וַתִּכְבְּדִי
ו' רפין מְאֹד בְּלֵב יַמִּים׃ כו בְּמַיִם רַבִּים
ב' חסר א' הֱבִאוּךְ הַשָּׁטִים אֹתָךְ רוּחַ הַקָּדִים
ל' שְׁבָרֵךְ בְּלֵב יַמִּים׃ כז הוֹנֵךְ וְעִזְבוֹנַיִךְ
מַעֲרָבֵךְ מַלָּחַיִךְ וְחֹבְלָיִךְ מַחֲזִיקֵי
בִדְקֵךְ וְעֹרְבֵי מַעֲרָבֵךְ וְכָל־אַנְשֵׁי
ל' · ב' מִלְחַמְתֵּךְ אֲשֶׁר־בָּךְ וּבְכָל־קְהָלֵךְ
אֲשֶׁר בְּתוֹכֵךְ יִפְּלוּ בְּלֵב יַמִּים בְּיוֹם
ג' מַפַּלְתֵּךְ׃ כח לְקוֹל זַעֲקַת חֹבְלָיִךְ
ל' ול"ב · ז' יִרְעֲשׁוּ מִגְרֹשׁוֹת׃ כט וְיָרְדוּ
מֵאֳנִיּוֹתֵיהֶם כֹּל תֹּפְשֵׂי מָשׁוֹט מַלָּחִים
סימן כֹּל חֹבְלֵי הַיָּם אֶל־הָאָרֶץ יַעֲמֹדוּ׃

בְּרֵישׁ כָּל בּוּסְמִין וּבְכָל אַבְנִין
טָבָן וְדַהֲבָא יְהָבוּ בְּבֵית גִּנְזָיִךְ׃
כג חָרָן וּנְצִיבִין וְהַדְיַב תַּגָּרֵי
שְׁבָא מְדִינַן אֲתוּר וּמָדַי אִינוּן
תַּגָּרָיִךְ׃ כד אִינוּן תַּגָּרַיִךְ בִּגְמַר
מִינֵי כָּל תּוּשְׁבַּחְתָּא בִּגְוָזִין
דִּתְכַלָּא וּכוּשְׁפִין דְּאַרְזָא
בְּאִימְלִין דִּי זָהֲרִיתָא דִּמְחַתִּין
בְּקוּמְטְרִין חֲפַן גִּלְדִין מְאַסְּרִין
בְּאַטוּנִין דִּי בוּצָא חֲתִימִין
בְּעִזְקַת גְּלַף עֲבִידַת יַמָּא
מַחֲתִין בְּמִגְדָּלֵי אָעֵי הֲדַסִין
בְּהוֹן הֲוַת סְחוֹרְתִיךְ׃
כה בִּסְפִינֵי יַמָּא הֲווֹ שָׁיְטִין
וּמַיְתָן סְחוֹרָא לְגַוִיךְ וַעֲתַרְתְּ
וּתְקֵיפַתְּ לַחֲדָא בְּגוֹ יַמָּא׃
כו בְּמַיִין סַגִּיאִין עָלוּ עֲלָךְ
וּבָזוּ יָתִיךְ מֶלֶךְ דְּתַקִּיף כְּרוּחַ
קִדוּמָא תַּבְרִיךְ בְּגוֹ יַמָּא׃
כז עוּתְרִיךְ וְנִכְסַיִךְ סְחוֹרְתִיךְ
סַפָּנַיִךְ וּפַרְנָסַיִךְ מַתְקְפֵי
צוֹרְכִיךְ וּמַיְתָן סְחוֹרַת חֶנְוָתִיךְ
וְכָל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבִיךְ דִּי
בִיךְ וְכָל מַשִּׁרְיָתִיךְ דִּי בְגַוִיךְ
יִתְרְמוֹן בְּגוֹ יַמָּא בְּיוֹם מַפֶּלֶת
קְטִילַיִךְ׃ כח לְקָל צְוָחַת פַּרְנָסַיִךְ יְזוּעוּן פַּרְוַרַיָּא׃ כט וְיֵחֲתוּן מִסְפִּינֵיהוֹן כָּל אֲחִידֵי
מָשׁוֹט סַפָּנִין כָּל פַּרְנָסֵי יַמָּא

עדן ועדן ד' בסגול וסימ' ההצילו דמלכים · ההצילו דישעי' ושברתי בריח דמשק ׃ חרן וכנה ועדן ׃ השטים ב' חסר אל"ף וסימן ישבי צידון וארוד · במים רבים הביאוך · בכל ח' דמטעים בהון דסבירין בכל וסי' ובכל ארץ מצרים תשחת · ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · ובכל ארצה יאנק חלל · ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך · מחזיקי בדקך וערבי מערבך ׃

רשי

י"ת מדינן אתור ומדי : (כד) במכלולים . בדברים שהם למכלל פרמונ"ש בלע"ז ומה הם המכלולים גלמי תכלת ורקמה טליתות של תכלת מרוקמות : ובגנזי ברומים . בתכשיטי פאה שגוזמין אותן בארגזין שקורין אשקרין בלע"ז והם מחופין עור ומצוירין לנוי במיני מסמרין שורות שורות וציורין והם בלשון ארמי קמטרין ובלשון עברי ברומים והם חבושין ואסורין בחבלי בוץ לנוי · וארוזים · ת"י אעי הדסים אותן ארגזים היו נתונין במגדל עץ הדס ומביאין אותן לתוך המגדלין והקמטראות שבתוכן והתכשיטין שבתוך הקמטראות הכל יחד לסחורה וכה פתרון הלשון בלשון קצרה ובגנזי ברומים החבושים בחבלים וארוזים בתוך עץ ארז שהברומים הם הקמטראות והיו אסורים בחבלים ונתונים במגדלי הדס שהיא ממיני ארז ומכלולים שבתוך הברומים קרא יונתן וכושפין דארזא באימלין די זהריתא חבישין הצריכין שמירה נאה דמחתין בקומטרין מונחים בקמטראות והמגדלים שבתרגום כמו שאנו שונין תיבה ומגדל שיפרוינ"ש בלע"ז : (כה) אניות תרשיש · שרותיך הם היו לך לערבה ומישור כשם שהמישור הוא דרך כבושה להביא בו סחורה לעיר היושבת ביבשה היו לך אתה אניות תרשיש מסילה להביא מערבך לתוכך שרותיך . לשון שרון ומישור ודגמתו עלו בשרותיה (ירמיה ה) : ותמלאי · ותכבדי מאד · הביאו לתוכך משא רב והכבידו משאך יותר מדאי : (כו) במים רבים הביאוך השטים אותך : כדרך האניות הגדולו' שמשליכין אותך לתוך פלגוס הים ומתוך שנתמלאת ונכבדת בא רוח הקדים ושברך בלב ימים ולענין דוגמת העיר מתוך שנתמלאת עושר גבה לבך ובא עליך פורענות : (כח) מגרשות · כמו מגרשי העיר : (כט) אל הארץ יעמודו · מה לנו עוד באניות

רדק

יונתן יהבו בבית גנזך : (כג) חרן וכנה ועדן · תרגם יונתן חרון ונציבין וחדיב : אשור כלמד רכלתך · פי' אדוני אבי ז"ל שהיו כמו למודים לבא אליך בסחורתה תמיד ויהיה כלמד שם התואר סמוך והמוכרת למד כשקל כבד והסמוך כבד פה ותרגם יונתן מדינן אתור ומדי אנון תגרך : המה רכליך במכלולים · כתרגומו בגמר מיני כל תושבחתא : בגלומי' תכלת ורקמה · בגלימו' תכלת וגלימא ידוע בדברי רז"ל ויש מפרשים כרכי בגדים טרוסי"לש בלע"ז · ובגנזי ברומים · ארגזים עשויים מעור וגונזים בתוכם הבגדים החמודים שנקראים ברומים והביא לי ראיה אדוני אבי ז"ל מן הערבי שאומר לבגדים הנאים והנכבדים אלב מברומא : בחבלים חבושים · הבגדים שזכר שהם מונחים בארגזים הם חבושים בחבלים : וארוזי' במרכלתך . כמו חרוזים מן צוארך בחרוזים שהם הענקים התלוים בגרון ויונתן תרגם בגוזין דתכלא וכושפין וגו' פי' אולרו' כמו בי גזי דמלכא בדברי רז"ל וכושפין אפשר שהוא כמו גושפן ובדברי רז"ל ותותמין בתרין גושפנקי פי' חותמות באימלין הוא תרגם גנזי ולא מצאתי לו חבר קומטרין הוא כמו קומטרי דספרי והם התיבות שמניחים בהן הספרים ותרג' יונתן לאשר על המלתח' קמטר' : (כה) אניות תרשיש שרותיך . שיירות הולכות בסחורתך כלומר רבות ביחד כמו שיירא: ותמלאי ותכבדי. כמו ותרבי וכן עם כבד : בלב ימים . כאלו היית באמצע הימים כי האניות באות אליך מכל הימים או אמר בלב ימים לפי שהיתה בנויה בתוך הים כמו שפירשנו למעלה ואמרו ימים ל' רבים לפי שים זה נכנס לים אחר וכן אמר במעשה בראשית ולמקוה המים קרא ימים : (כו) במים רבים הביאוך השטים אותך. השטים בלא אל"ף ועניינו ענין בזה ושלל בלשון אחד ובמים רבים הוא משל לגרו' כאילו אמר בגרות רבות הביאוך וי"ת במיין סגיאין עלו עלך ובזו יתיך: רוח הקדים שברך. את שהיית בלב ימי' רוח הקדים שברך ולפי שרוח הקדים תשבר אניות תרשיש לפיכך דמה החזק והוא נבוכדנצר לרוח הקדים וכן ת"י מלך דתקיף ברוח קדומא תברינך בגו ימא : (כז) הונך. יפלו בלב ימים ביום מפלתך . כי אחר שכבש נבוכדנצר את צור ואספו שללה תוך העיר לשאת אותו בלכתם מן העיר והם היו במחניהם חוץ לעיר עלה הים על העי' ושטף כל השלל וההרוגים עם עפר העיר הכל שטף ושב הים למקומו ונשאר הסלע שהיתה העיר בנויה עליו: (כח) לקול זעקת.מגרשות. בחולם והוא כמו מגרשים והענין דרך הפלגה רוצה לומר כי מגרשי צור שהיו ביבשה ירעשו לקול זעקת חבליך שיזעקו בבא להם השבר : (כט) וירדו מאניותיהם · אל הארץ יעמודו · כמו על

תולדות אהרן מאניותיהם . יבמות סג ׃

מצודת ציון

שמנים : עתודים · הם הזכרים מן העזים : (כב) בראש · ענין מיטב כמו ראשית גבורתם (ירמיה מט) : (כג) כלמד · זה מדי כת"י : (כד) במכלולים . מלשון כל ור"ל כלול בכל היופי : בגלומי · ענין כריכה וכן ויקח אליהו את אדרתו ויגלם (מ"ב ב) ופי' שעטא' כריכה אחת : ובגנזי · מל' גניזה והטמנה : ברומים · תיבות עשויות מעור קשה לגנוז בהם דברים חמודים : חבושים · ענין קשור ותקון וכן פארך חבוש עליך (לעיל כד) : וארוזים · כמו וחרוזים כי אחה"ע מתחלף ועניינו דברים מושמים על החוט כמו צוארך בחרוזים (ש"ה א') : (כה) שרותיך · מל' שיירה והם הרבה אנשים הולכי אורח ביחד וזה הלשון ידוע בדרז"ל : בלב ימים · בעומק הים : (כו) השטים · מלשון שטיה ושחיה : (כז) הונך · מלשון הון ועושר : ועזבוניך · סחורתך : מערבך · כפל הדבר במ"ש לומר שהכל נאבד : מלחיך · אוחזי המשוטות : וחובליך · מושכי חבלי הוילון . מחזיקי בדקך · סותמי סדקי הספינה : ועורבי מערבך · סוחרי סחורתך : (כח) ירעשו · מלשון רעש וחרדה : מגרשות · הם הבתים שמחוץ לחומות העיר וקרובים הם אל הים ונקראו כן על כי נראים כמה שנגרשו מן העיר וכן ומגרש לערים (במדבר לה) : (כט) תופשי · אוחזי

מצודת דוד

בסחורתך כי גם באלה סחרת : (כ) בבגדי חופש . ר"ל בבגדים יקרים הראוים לבני אדם חפשים ובני חורין להציע בהם את המרכבה : (כא) סוחרי ידך . הם סוחרי מקומך וחוזר ומפרש שעם כרים וכו' בהם סחרו עמך כי במקומם היו מובחרים ושמנים : (כב) המה רוכליך . המה סחרו עמך וחוזר ומפרש שבראש כל בושם ר"ל בבשמים הראשים והחשובים שבכולם ובכל אבן יקרה ועפרות זהב בהם נתנו סוחרתך : (כג) רוכלי שבא . שהם רגילים ללכת לשבא לקחת סחורה : רוכלתך · כל אלה סחרו עמך : (כד) המה רוכליך . הם סחרו עמך בדברים הכלולים בכל מיני יופי וחוזר ומפרש שהם בכריכות בגדי תכלת ומעשה רקמה ובגנזי ברומים והם תיבות עשויות מעור לגנוז בהם דברים חמודים : מחבלים חבושים . התיבות ההם היו קשורים ומתוקנים בחבלים יפים ונאים : וארוזים . עדי זהב ומרגליות חרוזים בחוט לעדי הצואר : במרכולתך . ר"ל כל אלה היו בסחורתך עם כולם סחרת : (כה) אניות תרשיש · הספינות ההולכות על ים תרשיש היו השיירות שלך להביא סחורתך ר"ל רבות ספינות באו לך עם סחורה כשיירא של אנשים : ותמלאי · חזר לראשית הדברים שהמשילה לספינה חשובה ולכן אמר הנה מרוב הסחורה נעשית מלאה וכבדה מאד כשהיית בלב ימים : (כו) השטים אותך · מנהיגי הספינה המשיטים אותך ע"פ המים הם הביאו אותך במקום מים רבים מקום סכנה ורוח הקדים העזה שברוחות שבר אותך בלב ימים ומחמת מרבית המים וכובד משאה היה קשה להצילה : (כז) הונך . עשרך וסחורתך ומנהיגי הספינה ומחזיקי הבדק וסוחרי סוחרתך ואנשי המלחמה שבך ועם כל קהלך אשר בתוכך מעם הארץ כולם יפלו בלב ימים ביום שיבוא מפלתך שישבור אותך רוח הקדים ר"ל ביום שיכבשה האויב ישלול כל שללה ויאבד כל זכר למו מבלי שארית : (כח) לקול · לשמיעת קול זעקת מנהיגי הספינה ירעשו מגרשי הערים הסמוכות אל מקום הספינה הנשברה : (כט) כל תופשי משוט . כל הרגילים לאחוז המשוטות והמלחים והחובלים ירדו מן האניות ויעמדו על הארץ כי יפחדו עוד ללכת בספינה שלא יקרה להם כמקרה הספינה ההיא והוא ענין מליצה

ל וְהִשְׁמִיעוּ עָלַיִךְ בְּקוֹלָם וְיִזְעֲקוּ מָרָה
וְיַעֲלוּ עָפָר עַל־רָאשֵׁיהֶם בָּאֵפֶר
יִתְפַּלָּשׁוּ׃ לא וְהִקְרִיחוּ אֵלַיִךְ קָרְחָה
וְחָגְרוּ שַׂקִּים וּבָכוּ אֵלַיִךְ בְּמַר־נֶפֶשׁ
מִסְפֵּד מָר׃ לב וְנָשְׂאוּ אֵלַיִךְ בְּנִיהֶם
קִינָה וְקוֹנְנוּ עָלָיִךְ מִי כְצוֹר כְּדֻמָה
בְּתוֹךְ הַיָּם׃ לג בְּצֵאת עִזְבוֹנַיִךְ
מִיַּמִּים הִשְׂבַּעַתְּ עַמִּים רַבִּים בְּרֹב
הוֹנַיִךְ וּמַעֲרָבַיִךְ הֶעֱשַׁרְתְּ מַלְכֵי־
אָרֶץ׃ לד עֵת נִשְׁבֶּרֶת מִיַּמִּים
בְּמַעֲמַקֵּי־מָיִם מַעֲרָבֵךְ וְכָל־קְהָלֵךְ
בְּתוֹכֵךְ נָפָלוּ׃ לה כֹּל יֹשְׁבֵי הָאִיִּים
שָׁמְמוּ עָלָיִךְ וּמַלְכֵיהֶם שָׂעֲרוּ שַׂעַר
רָעֲמוּ פָּנִים׃ לו סֹחֲרִים בָּעַמִּים
שָׁרְקוּ עָלָיִךְ בַּלָּהוֹת הָיִית וְאֵינֵךְ
עַד־עוֹלָם׃

כח

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם אֱמֹר לִנְגִיד צֹר
כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן גָּבַהּ לִבְּךָ
וַתֹּאמֶר אֵל אָנִי מוֹשַׁב אֱלֹהִים
יָשַׁבְתִּי בְּלֵב יַמִּים וְאַתָּה אָדָם וְלֹא־
אֵל וַתִּתֵּן לִבְּךָ כְּלֵב אֱלֹהִים׃ ג הִנֵּה
חָכָם אַתָּה מִדָּנִאֵל כָּל־סָתוּם לֹא
עֲמָמוּךָ׃ ד בְּחָכְמָתְךָ וּבִתְבוּנָתְךָ
עָשִׂיתָ לְּךָ חָיִל וַתַּעַשׂ זָהָב וָכֶסֶף
בְּאוֹצְרוֹתֶיךָ׃ ה בְּרֹב חָכְמָתְךָ
בִּרְכֻלָּתְךָ הִרְבִּיתָ חֵילֶךָ וַיִּגְבַּהּ לְבָבְךָ

י"א בליש' · ל' רפי' · ג' רפי' · ל' · ג' בליש' · ל' · מ"ל. ל' ומ"ל · ל' וחס' · ל' ומ"ל. ל' · ב'. ב' · ל' · ל' · ס' · ס' · י' ר"פ בסיפר' · ג' חס' · ל'

עַל אַרְעָא יְקוּמוּן׃ ל וְיַשְׁמְעוּן עֲלָךְ בְּקָלֵיהוֹן וְיִצְוְחוּן בִּמְרַר וְיַסְקוּן עַפְרָא עַל רֵישֵׁיהוֹן בְּקִיטְמָא יְהוֹן חֲפִיפִין׃ לא וְיִמְרְטוּן עֲלָךְ מְרַט וְיֵיסְרוּן סַקִּין וְיִבְכּוּן עֲלָךְ בִּמְרִיר נְפַשׁ וְיַעְבְּדוּן מִסְפַּד מְרִיר׃ לב וְיִטְּלוּן עֲלָךְ בְּעִינוּיֵיהוֹן אִילְיָא וְיֵילִילוּן עֲלָךְ מַן כְּצוֹר לֵית דְּדָמֵי לַהּ בְּגוֹ יַמָּא׃ לג בְּמַפַּק סְחוֹרְתִיךְ מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא שַׂבַּעַתְּ עַמְמִין סַגִּיאִין בִּסְגֵי עוּתְרִיךְ וְנִכְסַיִךְ אַעְתַּרְתְּ מַלְכֵי אַרְעָא׃ לד כְּעַן אִתְּבַרַת דַּהֲוַת מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְעַמְמַיָּא בְּעוּמְקֵי יַמָּא סְחוֹרְתִיךְ וְכָל מַשְׁרְיָתִיךְ בְּגַוִּיךְ נְפָלוּ׃ לה כָּל יָתְבֵי נַגְוָתָא צְדִיאוּ עֲלָךְ וּמַלְכֵיהוֹן זָעוּ זִיעַ אִתְרְשִׁימוּ אַפֵּיהוֹן׃ לו תַּגָּרִין בְּעַמְמַיָּא צְדִיאוּ עֲלַיִךְ כִּדְלָא הֲוֵית אִתְגְּנִיךְ וְכֵן תְּהֵין עַד עָלְמָא׃ א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב בַּר אָדָם אֱמַר לְמַלְכָּא דְצוֹר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּרָאֵים לִבָּךְ וַאֲמַרְתְּ דַּחֲלָא אֲנָא מוֹתַב תַּקִּיפִין יְתֵיבִית בְּגוֹ יַמָּא וְאַתְּ אֱנָשָׁא וְלֵית בָּךְ צְרוֹךְ וַחֲשַׁבְתָּא בְלִבָּךְ דְּאַתְּ דַּחֲלָא׃ ג הָא חַכִּים אַתְּ מִדָּנִיֵּאל וְכָל רָז לָא יִתְכַּסָּא מִנָּךְ׃ ד בְּחוּכְמְתָךְ וּבְסָכְלְתָנוּתָךְ קְנֵיתָא לָךְ נִכְסִין וּכְנַשְׁתָּא דַּהֲבָא וְכַסְפָּא בְּאוֹצְרָךְ׃ ה בִּסְגֵי חוּכְמְתָךְ וּבִסְחוֹרְתָךְ סַגִּיאָה מַשִּׁרְיָתָךְ וְרָאֵים לִבָּךְ בְּמַשִּׁרְיָתָךְ׃

רשי

באניות להיכן תוליך סחורה עוד : (ל) יתפלשו · יתגלגלו : (לב) ונשאו אליך בניהם . בנהי שלהם : כדומה · כך היה שם לאשי אדום כענין שנאמר משא דומה (ישעיה כא) וי"ת לית דדמי לה : כדומה · כדוגמתה : (לג) בצאת עזבוניך וגו' · כל זה יקוננו עליך בקינתם : (לה) רעמו פנים . זעומי פנים וכן בעבור הרעימה (ש"א א) וכן כל תלונה תורעמתא : (לו) שרקו . שיבלו"ר בלע"ז כך שורקין על דבר שחלף והלך לו : (ב) מושב אלהים . עשה לו באויר על הים במגנין כמין שבעה רקיעים וישב לו על העליון : (ג) הנה חכם אתה מדניאל . דניאל בא נבוכדנצר לעשותו אלוה ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה ולא קביל עליה ואתה עושה עצמך אלוה : כל סתום לא עממוך · לא עמום ממך קנקורין הם שמקנקרין כלומר שמא חכם אתה כדניאל שנא' בו כל רז לא אנס לך (דניאל ו') : (ד) עשית לך חיל . קנית לך נכסין : ותעש זהב וכסף · וכנסתא

כל לשון שמיעה אל ב"פ י"ב על וסי' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום · וישמע אליה' חזקי' דמלכי' · וישמע על תרהקה לאמר דישעי': דרשו מעל ספר ת' הזכירו לגוים בירמיה · אל תשמעו על דברי הנביאים · לשמוע על דברי עבדי הנביאים · ולבית הרכבים אמר ירמיהו · כה אמר ה' שאו נס בארץ' והשמיעו עליך בקולם · השמיעו על ארמנות באשדוד · ואת זעקתם שמעת על ים סוף : במעמקי מים ב' וסימ' עת נשברה מימים · באתי במעמקי מים : קהלך ב' וסי' הונך ועזבוניך · עת נשברת מימי' : גבה ה' בקריאה וסימ' אמר לנגיד צורי גבה לבך ביפיך · ובחזקתו גבה לבו דדברי הימים · ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו דדברי הימים · ולא גבה לבי ולא רמו עיני . וחד וגבה ירו' ונשא וגבה : הנה י' ר"פ בסיפרא וסימ' הנה נתתי את פניך · באה הצפירה · הנה לאש נתן לאכלה · הנה בהיותו תמים · הנה כל המשל · הנה זה היה עון סדום . הנה נשיאי ישראל · הנה אשור ארז · הנה חכם אתה · הנה באה ונהית'

רדק

על וכן אל ההרים לא אכל כמו על : (ל) והשמיעו . יתפלשו . כמו התפלשי באפר ענין התגלגל להתכסות באפר : (לא) והקריחו אליך קרחא . באל"ף במקום ה"א : (לב) ונשאו אליך בניהם . ענין נהי אבל הוא שרש אחר על דעת המדקדקי' ועל דעתי שהיו"ד עי"ן הפעל מומרת בה"א וכבר הארכתי בזה בספר מכלל בחלק השרשים : מי כצור כדמה בתוך הים · יאמרו בקינת' מי היתה כצור במעלה ומי כמוה שהיא דומה בתוך הים ודומה נכרתת וכן שכנה דומה נפשי וי"ת מי כצור לית דדמי לה בגו ימיא : (לג) . בצאת . כשהיו יוצאים עזבוניך מימי' השבעת עמים רבים מרוב סחורותי' שהיו יוצאות מן הים כלומר ממך שהיית שוכנת בתוך הים השבעת והעשרת רבים : (לד) עת נשברת מימים . עת שתהיה נשברת מימים כל סחורתך וכל קהלך נפלו בתוכך כלומר עמך אמר בימים היה עשרך והונך וימים שטפו הכל : (לה) כל יושבי האיים · לפי שהיית יושבת אי אמר כל יושבי שאר האיים שממו : ומלכיהם שערו שער . שיפחדו על עצמם שלא יקרם כמקרך ענין שער ידוע ושוה הוא בס"מך ושי"ן : רעמו פנים . ענין זעם וכעס וכן בעבור הרעימה : (לו) סוחרים . מבואר הוא : (א) ויהי דבר ה' · (ב) בן אדם . עד הנה דבר על העיר עתה הוא מדבר על המלך : אל אני . כלומר כמו אל אני שלא יוכל אדם להזיקני ולהרע לי : מושב אלהים ישבתי בלב ימים . כי אני ישבתי במקום חזק כי אני בלב ימים שהימים מקיפים אותי ומי יוכל לגעת בי כמו אלהים שיושב בשמים וכל סוחרי העמים עובדים אותי ומביאים לי מנחה ויונתן תרגם דחלא אנא מושב תקיפין יתיבית בגו ימיא : (ג) הנה חכם אתה מדנאל · זכר דניאל לפי שנודעה חכמתו בבבל מדנאל חסר יו"ד והוא נקראת דגושה בתנועת הצרי ואע"פ שאינה כמו יו"ד ירושלם שנקרא בתנועת החירק ואיננה בתוכם יאמר הנה חכם אתה בעיניך מדניאל : כל סתום לא עממוך . הדברי' הסתומים והנעלמים לא נסתמו ממך עממוך ענין סתר וכסוי כמו ארזים לא עממוהו אלא שהוא עובר וזה בודד וכן איכה יועם זהב נסתר זהרו ונכסה וכן תרגם יונתן וכל רז לא יתכסי מנך : (ד) בחכמתך · ואתה חשבת כי בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל כמו שהתגאה מלך אשור שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי : עשית . ותעש . ענין אסיפה וקבוץ כמו ותעש הארץ עשה לי את החיל הזה חיל נכסים כמו את החיל הזה : (ה) ברוב . מבואר הוא : חילך . בחילך נכסיך או לבאיך וכן תרגם יונתן

תולדות אהרן מושב אלהים . חולין פט :

מצודת דוד

מליצה : (ל) והשמיעו : ר"ל ישמיעו קינה עליך בקולם ויזעקו זעקת מרה : ויעלו עפר · כן היה מנהגם לעשות דרך לער ואבל : יתפלשו · יתגלגלו באפר וגם היא מדרך לער ואבל : (לא) והקריחו . ימרטו עליך שערות ראשם וישאר המקום קרח : ובכו אליך · יבכו עליך במר נפש בעת יעשו מספד מר : (לב) ונשאו אליך · ירימו עליך קינה בקול נהי הנהוג אללם ויקוננו עליך וכן יאמרו מי כצור וכו' ר"ל מי הוא העיר להיות חשובה כצור ומי כמוה שהיא דומה ונכרתת בתוך הים ואין מי להמשיל אליה לא לעת שלוה' ולא לעת מפלתה : (לג) בצאת · עתה יפרש דבריו לומר הנה עודך בשלותך בצאת סחורתך מדרך הימים שישבת בהן השבעת עמים רבים במרבית הסחורות : ברוב . עם רוב ערכך וסוחרתך העשרת מלכי ארץ : (לד) עת נשברת . ועתה עת שהיא נשברת מסבת המים בעומק הים הנה סחורתך וכל קהליך אוש לא נעדל כולם נפלו בתוכך : (לה) שממו עליך . יתמהו על מפלתך : שערו שער · יאחזם חיל ורתת כמרות סערה כי יפחדו פן יקרה להם כמקרך ויהיו זעומי פנים כדרך המיצר שכועס בעצמו : (לו) סוחרים בעמים . הסוחרים שבין האומות השמיעו עליך קול שריקה הנעשה בקבוץ השפתים והדרך לעשותה כשרואין באבדן דבר חשוב : בלהות היית . תהיה מלא מבהלה : ואינך . לא תהיה עוד עד עולם לחזור לקדמותך : **כח** (ב) לנגיד צור . על מושל צור : אל אני . ר"ל בעל יכולת רב כאל : מושב אלהים ישבתי . ר"ל לפי שיש לי מקום מושב נגדל ומשומר מאנשים וכמו האלהים יושב בשמים ממעל כן אני כמוהו ישבתי בלב ים ואין מי יוכל לבוא אלי : ואתה · אבל אתה אדם ואין לך יכולת כמו לאל ואיך נתת לבך להשוותה כלב אלהים וכאומר מה ראית לשמות זה : (ג) הנה חכם וגו' תחסר ה"א התימה וכאומר החכם אתה מדניאל וכי כל דבר סתום ונסתר לא נכסה ממך כעין מ"ש בדניאל כל רז לא אנס לך (דניאל ז) : (ד) בחכמתך · וכי בחכמתך . עשית לך כח ואומן ואספת זהב וכסף באוצרותיך : (ה) ברוב . וכי ברוב חכמתך במרבית הסחורה שעשית וכי בזה הרבית

עֶשרך

מצודת ציון

אוחזי:משוט · הם העלים האוחזים אשר משיטין בהם את הספינה : (ל) יתפלשו · ענין הגלגול בעפר והכסוי בה כמו בעפר התפלשי (מיכה א) : (לא) והקריחו · ענין תלישת השער להשאר חלק מבלי שער וכן קרחת הוא (ויקרא יג) : קרחה · כמו קרחה בה"א : (לב) בניהם · מלשון נהי ויללה : כדומה · ענין כריתה וחורבן כמו גם מדמן תדמי (ירמיה מח) : (לה) שממו · ענין תמהון : שערו שער · מלשון סערה בסמ"ך : רעמו · ענין זעם וכעס וכן בעבור הרעימה (ש"א א) : (לו) שרקו · ענין השמעת קול בקבוץ השפתים וכן ויושביה לשרקה (מיכה ז') : בלהות · הוא הפוך מן בהלות : (ג) עממוך · ענין הסתר והכסוי כמו ארזים לא עממהו (לקמן לא) : (ד) חיל . ענין כח ואומץ כמו המאזרני חיל (תהלים יח) : ותעש : ענין קבוץ ואסיפה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב) : (ה) חילך : ענין עושר כמו ישא את חיל דמשק (ישעיה ח)

בטע' בכיפ' בְּחֵילֶךָ׃ ו לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
ה' יַעַן תִּתְּךָ אֶת־לְבָבְךָ כְּלֵב אֱלֹהִים׃
ז לָכֵן הִנְנִי מֵבִיא עָלֶיךָ זָרִים עָרִיצֵי
ל' גּוֹיִם וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם עַל־יְפִי
ב' ובענין חָכְמָתֶךָ וְחִלְּלוּ יִפְעָתֶךָ׃ ח לַשַּׁחַת
ב'. ב' יוֹרִדוּךָ וָמַתָּה מְמוֹתֵי חָלָל בְּלֵב
ל' יַמִּים׃ ט הֶאָמֹר תֹּאמַר אֱלֹהִים אָנִי
לִפְנֵי הֹרְגֶךָ וְאַתָּה אָדָם וְלֹא־אֵל בְּיַד
ל' מְחַלְלֶךָ׃ י מוֹתֵי עֲרֵלִים תָּמוּת בְּיַד
זָרִים כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
יא וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יב בֶּן־
ט' אָדָם שָׂא קִינָה עַל־מֶלֶךְ צוֹר וְאָמַרְתָּ
בן כפ' חותם לּוֹ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַתָּה חוֹתֵם
ב' תָּכְנִית מָלֵא חָכְמָה וּכְלִיל יֹפִי׃
יג בְּעֵדֶן גַּן־אֱלֹהִים הָיִיתָ כָּל־אֶבֶן
ל' ותסר : ג' יְקָרָה מְסֻכָתֶךָ אֹדֶם פִּטְדָה וְיָהֲלֹם
ג' תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה סַפִּיר נֹפֶךְ
ל'. ל'. ל' וּבָרְקַת וְזָהָב מְלֶאכֶת תֻּפֶּיךָ וּנְקָבֶיךָ
י'. ג' בליש' זכר בָּךְ בְּיוֹם הִבָּרַאֲךָ כּוֹנָנוּ׃ יד אַתְּ־
ג' חד חסר ל' כְּרוּב מִמְשַׁח הַסּוֹכֵךְ וּנְתַתִּיךָ בְּהַר
קֹדֶשׁ אֱלֹהִים הָיִיתָ בְּתוֹךְ אַבְנֵי־

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
חֲלַף דַחֲשַׁבְתָּא בְּלִבָּךְ דְאַתְּ
דַחֲלָא׃ ז בְּכֵן הָא אֲנָא מַיְתֵי
עֲלָךְ נוּכְרָאִין תַּקִּיפֵי עַמְמַיָא
וְיִשְׁלְפוּן סַיְפֵיהוֹן עַל תִּקּוּן
חוּכְמְתָךְ וִיחַבְּלוּן זִיו אִימְתָךְ׃
ח לְחַבָּלָא יַחְתּוּנָךְ וּתְמוּת
מְמַת מְטַעֲנֵי חַרְבָּא בְּגוֹ יַמָּא׃
ט הֲמֵימַר תֵּימַר דַּחֲלָא אֲנָא
קֳדָם דְּקַטְלָךְ וְאַתְּ אֱנָשָׁא וְלֵית
בָּךְ צְרוֹךְ בְּיַד מְחַבְּלָךְ׃
י כְּמַת רַשִׁיעִין תְּמוּת בְּיַד
נוּכְרָאִין אֲרֵי אֲנָא גְזָרִית
בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃
יא וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ יב בַּר אָדָם
טוֹל אִילְיָא עַל מַלְכָּא דְצוֹר
וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים אַתְּ דָּמֵי לְמָנָא דְצוּרְתָא
דִּי מְתַקַּן בְּחוּכְמָא וּמְשַׁכְלַל
בְּשׁוּפְרֵיהּ׃ יג כִּבְנֵי טָבְוָן
וְתַפְנוּקִין אַתְּ מִתְפַּנַּק כְּאִלּוּ
בְּעֵדֶן גִּנְתָא דַיְיָ אַתְּ שָׁרֵי כָּל
עוּתְרָא גֵיוָתָא וִיקָרָא מִתְיְהַב
לָךְ כָּל אַבְנִין טָבִין מְסַדְּרָן
עַל לְבוּשָׁךְ סַמְקָן יַרְקָן
וְסַבְהֲלוֹם כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא
וּפַנְתֵּירִין שְׁבַזִּיז אִזְמַרְגְּדִין וּבַרְקָן מְשַׁקְעָן בִּדְהַב כָּל אִלֵּין עֲבִידַת תִּקּוּנָךְ בְּבֵין קוֹרָאִים
לִבָּךְ בְּרַם לָא אִסְתַּכַּלְתְּ בְּפִגְרָךְ דְאִתְעֲבִיד חַלָּלִין וְנִקְבִין דְאִינוּן צוֹרְכָךְ דְלָא
אֶפְשַׁר לָךְ דְּתִתְקַיֵּם בְּלָא בְהוֹן מִיּוֹמָא דְאִתְבְּרֵיתָא עִמָּךְ מְתַקְנִין׃ יד אַתְּ מְלַךְ מְרַבָּא
לְמַלְכוּ וִיהָבִית לָךְ רְבוּתָא וְאַתְּ עַל טוּר קוּדְשָׁא דַיְיָ בְּסַרְתָּא וּבְעַמָּא קַדִּישָׁא

רדק

יונתן משרייתך : (ז) לכן • על יפי חכמתך . בשו' היו"ד ופ' והריקו חרבותם על יפי חכמתך דרך משל כלומר שתשחת חכמתך בהדבק או כשמשו על הלבא שהרבה ברוב חכמתו : יפעת' . וזהרך מן הופיע מהר פארן יפעה בשקל שמלה : (ח) לשחת . ומתה • אין בו מן השרש כי אם המ"ם ועיקרו מתת בשק' שבת קמת ותי"ו למד הפעל נבלעת בדגש תי"ו הנמצא' ונכת' בו הנח שאחר התי"ו : ממותי • בם בפלס כמבואי עיר מבוקעה וטעם הרבוי אמר תמות מיתות רבות כלומר בדקירות רבות כמו ממותי החלל שידקרוהו דקירות רבות עד שימות וכן הטובע לא ימות בבת אחת לפיכך אמר בלב ימים או פי' ואתה שהיית מתגאה בלב ימים תמו' ביד עריצי גוים מיתה משונ' בדקירות רבות : (ט) האמור תאמר . מחללך • כמו מהרגיך והוא מבנין הדגש ונפל ממנו הדגש ויבאר מן החלל חללים : (י) מותי ערלים תמות • שם אמר מן מות מותים כמו מן און אונים ובסמוך מותי וכן ואת עשיר במותיו : ערלים . כתרגומו רשיעא כלומר ערלי לב : ויהי . (יב) בן אדם . אתה חותם תכנית . משלים התכנית כי כלו שלם בן ותכנית שם בשקל גפרית כי התי"ו שרשית וכן ומדדו את תכנית פירוש תוכן כל החכמות והכבוד והעושר וכן פירש מלא חכמה כלי ליופי וי"ת את דמי למנא דצורתא דמתקן בחכמה ומשכלל בשופריה : בעדן גן אלהים . כאילו בעדן גן אלהים היית שלא חסרת דבר ותירג' יונתן כבני טבוון ותפנוקין את מתפנקא כאילו בעדן גנתא דה' את שרי כל אתרא וגיותא ויקרא מתיה' לך בעדן גן כמו בעדן בגן ובי"ת בעדן עומדת במקו' שנים או יהיה סמוך עדן אל גן ואע"פ שברו' נסמך גן אל עדן וב' מקומות היו כמ"ש ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן : (יג) מסוכתך • גזרך והוא כתוב בסמ"ך כמו השכר מסוכתו והוא על דרך הפלגה כאילו גזר ביתו או גנו או כרמו היה מאבן יקרה ויונתן תירגם כל אבנין טבן מסדרן על לבושך : וברקת • כמו וברקת הנזכר בתורה והוא בשני משקלים : וזהב • כלל הזהב עם האבנים היקרות כי הוא המשובח שבמיני מתכות ומשימין אותו עם האבנים במלאכות הנאות והיקרות וי"ת משקען בזהב כלומר כל אלה האבני' משובצות בזהב על לבושך : מלאכת תפיך ונקביך . תפיך כמו בתופים ובמחולות נקביך הם כלי הנגון העשוים נקבים נקבים : בך . כלומר בביתך מיוחדים שאין כמותם : ביום הבראך כוננו . כאילו ביום שנבראת כוננו אלה הכלים לך כוננו מבנין שלא נזכר שם פועלו והוא מנחי העי"ן ויונתן תירגם כל אילין עבידת תקונך וגו' : (יד) את כרוב ממשח הסוכך • דמה אותו לכרו' לרוב מעלתו : ממשח . ענין גדולה כמו אל תגעו במשיחי : הסוכך . לפי שנא' בכרובים סוככים בכנפיהם ודמה אותו לכרוב אמר עליו גם כן הסוכך כלומר סוכך על עמו וממשח שם תואר ואף על פי שהוא פתח שלא בסמיכות הנה כמוהו ומקסם חלק ולשונו מרמה ויהי המלגר ורבי יונה פירש כי סוכך שם השמן הטוב שמושחין בו המלכים מן וסוך לא סכתי ויהיה ממשח תואר סמוך : ונתתיך . אני נתתיך בזאת הגדולה ואתה לא ידעתני והתגאית על עמי : בהר קדש אלהים היית • אמר כנגד מלך צור לא כנגד זה שהיה היום מלך כאילו אמר מלך צור כבר היה טוב והיה בהר הקדש כי חירם מלך צור היה בירושלם ושלח לשלמה המלך עצים לבנות בית המקדש הכל כמו שכתוב במלכים : בתוך אבני אש התהלכת . לישראל קרא אבני אש שהיו
עם

רשי

וכנפהא : (ז) והריקו חרבותם . כמשמעו ומדרש אגדה משבב זכור שנבעל כנשים שלשה עשו עצמם אלוה ונבעלו כנשים יואש בן אחזיה שנאמר (ד"ה ב' כ"ד) ואת יואש עשו שפוטים וחירם ונבוכדנצר : יפעתך . הופעתך לשון תואר פנים • והמדרש הורשו יופי עתך : (ט) מחללך • כמו הורגך : (יב) אתה חותם תכנית וגו' אתה הוא מלא חכמה לחתום ולשבוע כל תבנית וצורה : תכנית • פיינטור"א בלע"ז : (יג) בעדן גן אלהים וגומר . כבני טבון ותפנוקין את מתפניק כאלו בעדן גינתא דה' את שרי כל עותרא גיותא ויקרא מתיהב לך כל אבנין טבן מסדרן על לבושך : מסוכתך . חיפתך . ל"א לבוש כיסוייך : מלאכת תופיך ונקביך בך • אע"פ שנתתי לך הכבוד הזה יודע הייתי שתתגאה ועשיתי בך מלאכת תופים ונקבים המוציאין רוח בקול זמר כתוף וגם היה לך להתבונן : (יד) את כרוב ממשח הסוכך . את עוף מדה כלומר העוף הגדול הסוכך בכנפיו סכך רב כלומר מושל ממשל רב • ממשח לשון גודל כמו אנשי מדות (במדבר י"ד) דמתרגמינן גברי דמשחן : ונתתיך בהר קודש אלהים היית . ונתתי לך מקום לקנות לך שם בבנין הר קדשי שסייעת את שלמה בעצי ארזים : בתוך אבני

נאם ה' : בלב ה' וסימ' נמסר בירמיה סוף סימן מ"ח : על מלך ט' בקריאה וסימ' בימיו עלה פרעה נכה ויקח אתכם נבוזראדן דמלכים ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכים • ונשאת המשל הזה • בן אדם שא קינה על • והיה כמלאת שבעים שנה • בעת ההיא בא חנני והעיר כחו ולבבו • ובעתי' ההם רבים יעמדו על מלך תנבאת ג' לזכר וסימ' ואם ככה את עושה לי • ואת תדבר אלינו • את כרוב ממשח :

תולדות אהרן בעדן גן . ב"ב עס :

מצודת ציון

ח) : (ז) זרים • נכרים : עריצי • ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ) : והריקו • מלשון ריק ר"ל ישלפו וירוקנו מתערה וכן וחרב אריק (לעיל ה) : יפעתך • ענין זוהר וזריחה וכן הופיע מהר פארן (דברים לג) : (ח) לשחת • בור הקבר : (ט) מחללך • מלשון חלל והרג : (י) ערלים • ערלי לב וכן ת' רשיעיא : (יב) חותם • ר"ל צורה כמו תתהפך כחומר חותם (איוב לח) : תכנית • מל' תכנה . מתוקן וכן הדרכי לא יתכנו (לעיל יח) : וכליל • מלשון כל ר"ל כלול בכל יופי שאפשר להיות : (יג) בעדן גן • בעדן שנטע בו המקום את הגן כמ"ש ויטע ה' אלהים גן בעדן (בראשית ב) והוא מקום עדון והפנוק רב : מסוכתך • מלשון סכך וכסוי : תופיך • שם כלי נגון כמו בתופים ובמחולות (שמות טו) : ונקביך • כלי נגון בעלי נקבים רבים : כוננו • מלשון הכנה : (יד) את • כמו אתה : כרוב • כן יקרא פני אדם כי תינוק ת"א רביא ולפי גודל מעלתו קראו בלשון כרוב המוזכר בכרובים שעל הארון : ממשח • הוא ענין גדולה

מצודת דוד

עשרך על שגבה לבך בעשרך וכאומר הלא הכל בא מיד ה' ומה לך להתגאה : (ו) תתך את לבבך • נתת את לבבך להשוותה כלב אלהים : (ז) זרים . עמים נכרים אומות חזקים הם הכשדים : והריקו . ישלפו חרבם מתערם על יופי חכמתך ר"ל לא תהיה נעזר להמלט ביופי חכמתך : וחללו . יבזו זוהר בינתך ולא ימנעו חרבם מדם בעבור הבינה הנמצא בך : (ח) לשחת • אל בור הקבר יורידו אותך באויב ותמות גם אתה מעין מיתה שאר חללים עם כי אתה בלב ימים במקום מבוצר : (ט) האמור . וכי לפני הבאים להרגך תאמר אלהים אני ולמה תהרגני וכאומר אם אלהים אתה לא יוכלו להרגך : ואתה . אבל באמת אתה אדם ולא אל ביד השופטים אותך לחלל והרוג : (י) מותי ערלים . כמיתת רשעים ערלי לב כן תמות גם אתה ביד זרים ולא מיתת עולמך : כי אני דברתי . ובידי לקיים דברי : (יב) חותם תכנית • צורה מוכן ומתוקן בכל דבר ומוזר ומפרש מלא חכמה וכו' : (יג) בעדן גן וגו' . לא חסרת דבר כאלו היית בעדן גן וכו' : מסוכתך • על הלבוש המכסה אותך היה קבוע כל אבן יקרה והם אדם וכו' והם שמות אבני יקר : וזהב • אף הזהב היה קבוע בו : מלאכת תופיך • מעשה התופים ושאר כלי נגון המלאים נקבים שהיו בך כאלו הוכנו לך ביום שנבראת ר"ל אין דוגמתם ולא היה מי ראוי להתענג בהם אלא אתה : (יד) כרוב ממשח . אדם רב המעלה גדול בחשיבות המגין בסכך כנפיו על עמו ולפי שקראו כרוב לרוב מעלתו ובכרובים נאמר סוככים בכנפיהם (שמות כה) לכן אמר לשון סוכך : ונתתיך • ר"ל ואני נתתי לך כל המעלה והגדולה על כי היית פעם בהר קדש של אלהים ר"ל על כי מלך צור שהיה בימי שלמה היה מסייע
בבנין

אֵשׁ הִתְהַלָּכְתָּ׃ טו תָּמִים אַתָּה
בִּדְרָכֶיךָ מִיּוֹם הִבָּרְאָךְ עַד־נִמְצָא
עַוְלָתָה בָּךְ׃ טז בְּרֹב רְכֻלָּתְךָ מָלוּ
תוֹכְךָ חָמָס וַתֶּחֱטָא וָאֲחַלֶּלְךָ מֵהַר
אֱלֹהִים וָאַבֶּדְךָ כְּרוּב הַסֹּכֵךְ מִתּוֹךְ
אַבְנֵי־אֵשׁ׃ יז גָּבַהּ לִבְּךָ בְּיָפְיֶךָ שִׁחַתָּ
חָכְמָתְךָ עַל־יִפְעָתֶךָ עַל־אֶרֶץ
הִשְׁלַכְתִּיךָ לִפְנֵי מְלָכִים נְתַתִּיךָ
לְרַאֲוָה בָךְ׃ יח מֵרֹב עֲוֺנֶיךָ בְּעֶוֶל
רְכֻלָּתְךָ חִלַּלְתָּ מִקְדָּשֶׁיךָ וָאוֹצִא־
אֵשׁ מִתּוֹכְךָ הִיא אֲכָלַתְךָ וָאֶתֶּנְךָ
לְאֵפֶר עַל־הָאָרֶץ לְעֵינֵי כָּל־רֹאֶיךָ׃
יט כָּל־יוֹדְעֶיךָ בָּעַמִּים שָׁמְמוּ עָלֶיךָ
בַּלָּהוֹת הָיִיתָ וְאֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃
כ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
כא בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־צִידוֹן
וְהִנָּבֵא עָלֶיהָ׃ כב וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי עָלַיִךְ צִידוֹן
וְנִכְבַּדְתִּי בְּתוֹכֵךְ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה
בַּעֲשׂוֹתִי בָהּ שְׁפָטִים וְנִקְדַּשְׁתִּי בָהּ׃
כג וְשִׁלַּחְתִּי־בָהּ דֶּבֶר וָדָם בְּחוּצוֹתֶיהָ
וְנִפְלַל חָלָל בְּתוֹכָהּ בְּחֶרֶב עָלֶיהָ

סְבַרְתָּא לְמִשְׁלַט׃ טו שְׁלִים
אַתְּ בְּאוֹרְחָךְ מִיוֹמָא
דְאִתְבְּרֵיתָא עַד דְאִשְׁתְּכַח
שְׁקַר בָּיךְ׃ טז בִּסְגִיאוּת
סְחוֹרְתָךְ אִתְמְלִיאוּ אוֹצְרָךְ
חֲטוּף וְחַבְתָּא וַאֲפְסִינָךְ עַל
דְבַסַרְתְּ עַל טוּר קוּדְשָׁא דַייָ
וְאַבְדִינָךְ מַלְכָּא דְרַבְתָּנָא עַל
דִי סְבַרְתָּא לְמִשְׁלַט בְּעַמָא
קַדִישָׁא׃ יז רָאִים לִבָּךְ בְּתוּקְפָּךְ
אִתְחַבַּלְתְּ בְּחוּכְמְתָךְ עַל זִיו
אִימְתָךְ עַל אַרְעָא רְמֵשְׁתָּךְ
אַזְהָרָא לְמַלְכַיָא יְהַבְתִּיךְ
לְאִסְתַּכָּלָא בָךְ׃ יח מִסְגֵי חוֹבָךְ
בְּשְׁקַר סְחוֹרְתָךְ אֲפֵיסְתָּא
מַקְדְשָׁךְ וְאַיְתֵי עַמְמַיָא דְתַקִיפִין
כְּאֶשָׁתָא מֵחוֹבֵי זְדוֹנָךְ אִינוּן
יְשֵׁיצוּנָךְ וְאֶתְנִינָךְ כִּקְטַם עַל
אַרְעָא לְעֵינֵי כָּל חָזָךְ׃ יט כָּל
דְיָדְעָךְ בְּעַמְמַיָא צְדִיאוּ עֲלָךְ
כִּדְלָא הֲוֵית אֶתְנִינָךְ וְכֵן תְּהֵי
עַד עָלְמָא׃ כ וַהֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
לְמֵימָר׃ כא בַּר אָדָם קַבֵּיל
נְבוּאָה עַל צִידוֹן וְאִתְנַבֵּי עֲלָהּ׃
כב וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי
עֲלָךְ צִידוֹן וְאִתְיַקַר בְּגַוִיךְ
וְיֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אַעֲבֵיד
בִּיךְ פּוּרְעָנוּת דִינִין וְאִתְקַדַשׁ בַּהּ׃ כג וַאֲשַׁלַח בַּהּ מוֹתָא וְקִטְלָא בְּשׁוּקָהָא כַּד
יִתְרְמוּן קְטִילִין בְּגַוָהּ בְּאַיְתָיוּתִי עֲלָהּ דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא מִסְחוֹר סְחוֹר

אבני אש התהלכת . קנית לך זכרון עם מלכי ישראל שהם כמלאכי השרת : (טו) נמלא עולתה בך . במאמרך אל אני : (טז) מלו . כמו מלאו : ואחללך מהר אלהים . גרמת שאמחה אותך שלא תדבק עוד בבנין ביתי : ואבדך . כמו ואאבדך : מתוך אבני אש . שלא תטול חלק עם הצדיקי' . ורבותינו במדרש אגדה דרשו הענין הזה באדם הראשון וכך אמר הנביא לחירם מה נתגאית ברקיעך שמא בגן עדן היית כמו שהיה אדם הראשון כל אבן יקרה וגו' כי כל החופות האלה עשיתי לאדם הראשון ופחותה שבכולן זהב שהיא מנוייה אחרון : מלאכת תופיך וגו' . בזאת השויתך לו ולא באחרת ובך נסתכלתי ובראתי תופים ונקבים באדם הראשון : את כרוב ממשח . שמא אתה כאותו כרוב שהיה גדול בממשח הסוכך כולו מקצה השמים ועד קצה השמים ושמא נתתיך להיות בהררי קדש כאשר נתתי לו : (יז) שחת חכמתך על יפעתך . שנתגאית ביפעתך : לראוה בך . להסתכל בבושתך : לראוה כמו לראיה : (יח) חללת מקדשיך . קדושתך : אש מתוכך . דברי גאוה שיצאו מפיך לאמר אל אני ל"א כתרגומו ואייתי עממיא דתקיפין כאשתא מחובי זדונך : (יט) שממו . תמהו : (כג) ונפלל חלל בתוכ' בחרב עליה מסבי' . על אשר ירצו החרב מסביב בחוץ יפלו יושבי העיר ויהיו בטוחים להיות חללים בתוכה : ונפלל . כמו לא פללתי (ראשית מ"ח) לא סברית וכמו ואויבינו פלילים (דברים לב) ידונו עצמם

יפעתך ב' וסי' וחללו את יפעתך: חכמתך על יפעתך : ואוצא אש מתוכך חד מן י"א מלין מיחדי' דחסרים יוד בליש' יציאה וסימן מוצאי דבת תארץ · והוצא עליה שם רע · ותעלה ותצא מרכבה דמלכים · ויצאו את מצבות' ביום הוצאי אתכם · ביום הוצאי דלקרוא דרור · להוצאהו אל הבית דירמיה · ואוצא אש מתוכך דיחזקאל · ותעלומה יוצא אור · ומלכם יוצאו מלין · ומוצא

עם קדוש · ואדוני אבי ז"ל פי' הפסוק בלשון תמיה ופי' בתוך אבני אש וגפרית רותחיים של אש עליונים ופי' בו עוד פי' אחר עוד חשבת בלבך שאתה כרוב כי אתה התהלכת בתוך אבנים יקרות אבני אקדח מאירות כאש שהיו מוליכים לפניך במקום נרות להאיר בלילה : (טו) תמים אתה · מיום הבראך מיום עמדת על דעתך וכן רכבת עלי מעודך מעוד שרכבת : עד נמצא עולת' בך שהתגאי' על עם ה' ושמחת בחורבנם : (טז) ברוב רכלתך מלו תוכך חמס · ועוד כי ברוב הסחורה שהיתה בעירך היו סוחריך עושים חמס לסוחרי המקומות האחרים ואמרם כי מרוב שנודעה העיר בסחורה לא ימנעו בעבור זה לבא: מלו. כמו מלאו · ובא בדרך בעלי ההא : תוכך. תוך עירך : ותחטא · אם החטאת במה ששמחת על חורבן א"י והחטאת בחמס שעשו בעירך לפי שהיה כח בידך למנוע ולא מנעת : ואחללך מהר אלהים ואבדך · הווי"ן קמוצין כי הענין לעבר והוא במקום עתיד כדרך הנבואות : ואבדך . מבנין הדגוש ומשפטו אאבדך ונכפול אל"ף פ"א הפעל להקל הקריאה מפני הגיס' שני האלפי"ן הוטלה תנועת' על אל"ף האית; אמר ואחללך מהר אלהים ואבדך אזכרה זו הטובה שהיה למלך צור בהר אלהים כמו שאמר בהר קדש אלהים היית אחללך מאותו מקום קדוש שלא תזכר שם אלא לאלה ולקללה וכפל הענין במלות שונות ואמר יאבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש ר"ל אתה כרוב הסוכך אאבד אותך כלומר שמך וזכרך אאבד מתוך אבני קדש שהם ישראל הנמשלים לאבני אש : (יז) גבה לבך · שחת . ידינו שחת : על יפעתך · שגבה לבך בה ובזה שחת חכמתך כי החכם לא יגבה לבו בטוב העולם הזה : יפעתך . פירשנוהו : לראוה בך . כמו לראות בך כלומר לראות בך הפך מה שהיית' וחשבת ברוב גאות לבך ולתמוה עליך ות"י לאסתכלא בך ויש מפרשים לראוה ענין בזיון וכן והמה יביטו יראו בי את כל גבוה יראה ואין צריך להוציאם מענינם ומלת לראוה מקור שלם מן הקל בתמורת למ"ד הפעל בוי"ו כראה ומשקלו לאהבה את ה' אלהיך : (יח) מרוב עונך בעול רכלתך . בעול סמוך מן עול ולא בא בדרך חברו במשקלו : חללת מקדשך · ארמונך כמו מקדש מלך הוא אמר החמס והעול שעשית גרמו לך לחלל ולהחריב את מקדשך: ואוציא אש מתוכך היא אכלתך . האש היא משל לעון ולפי שאמר אכלתך אמר ואתנך לאפר על דרך משל כי הנאכל באש שב לאפר ובאמרו כל הענין בל' עבר כמו השלכתיך נתתיך ואוציא ואתנך כלם עבר במקו' עתיד כמו שהוא מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב : (יט) כל יודעיך · שממו . כמו תמהו : בלהות . פירשנוהו : זיפי . (כא) בן אדם . מבואר הוא : (כב) ואמרת . אמר הנני עליך ואמר בה כן מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד : (כג) ושלחתי . ונפלל חלל · כמו ונפל אלא שנכפלה בו למד הפעל : בחרב עליה מסביב . בחרב

מצודת דוד

בבנין ב"ה הנבנה בהר קדש של אלהים הוא הר המוריה וכמ"ש ויהי חירום נתן לשלמה עצי ארזים וגו' (מ"א ה) : בתוך אבני אש התהלכת . ר"ל שהיה מתהלך בחברה אחת ובאהבה רבה עם מלכי ישראל והם דוד ושלמה שהיו מחוזקים ומזהירים כאבני אש : (טו) תמים . גם אתה היית תמים בדרכיך מיום הבראך ר"ל מיום עמדך על דעתך ואמר בל' הפלגה וכן מבטן אמי אנחנה (איוב לא) : עד נמצא . עד העת ההיא שנמצא בך עוולתה שנתגאית מאד : (טז) ברוב . בעבור מרבית הסוחרי' שבך נתמלאו תוך מקומות ארצך חמס ועושק כי עשקו לכל הבאים בבטחון שעכ"ז לא ימנעו לבוא עד כי ימצאו בה סוחרים מרובים ויש עם מי להסחר : ותחטא . ובזה חטאת גם אתה על שלא מחית בידם : ואחללך מהר אלהים . ולכן אחלל ואבזה אותך להרחיקך מהר אלהים ר"ל עוד לא יזכר לך הזכות מה שהיה המלך ההוא מסייע בבנין בה"מ : ואבדך . אאבד אותך אתה כרוב הסוכך מתוך חברת מלכי ישראל הנמשלים לאבני אש ר"ל מה שהיית במעלה גדולה ומגין על עמך הכל היה בזכות שהיית אז בחברת ואהבת מלכי ישראל אבל עתה אאבדך ואסירך מן הזכות ההוא ולא תגן עוד : (יז) ביפיך . בעבור יפיך גאה לבך ובזה שחת חכמתך עם זוהר בינתך כי הגאוה היא מנגדת אל החכמה והבינה : על ארץ השלכתיך . לכן אשליך אותך מכסא המלוכה לשבת על הארץ ואתן אותך לפני מלכים להסתכל בך בבזיונך כי דרך האויבים להסתכל בפני האדם בעת בזיונו למען הכלימו : (יח) מרוב עוניך . שנתגאית ביותר : בעול רכלתך . שעשקו כל הבאים ולא מחית בידם ובעבור זה חללת ובזית ארמוניך כי תחרב מעתה : ואוציא אש . ר"ל דברי הגאוה הבוער כאש אוציא אז מתוכך כי לא תוכל להתגאות עוד והאש ההיא תאכל אותך כי בזה העון תהיה נאבד מן העולם : ואתנך לאפר . לפי שהמשיל האבדון לשרפת אש לכן אמר ואתנך לאפר ור"ל תהיה מושפל לעפר : לעיני וגו' . כולם יראו בבשתך : (יט) כל יודעיך . כל היודעים ומכירים אותך בין העמים יתמהו על מפלתך : בלהות היית . תהיה מלא מבהלה ולא תמלא עוד עד עולם לשוב לקדמותך : (כא) שים פניך . סבב פניך אל מול צידון : (כב) הנני עליך . הנה אני אלחם עליך : ונכבדתי בתוכך . על ידי הדין שאעשה בתוכך אהיה מכובד : כי אני ה' . הנאמן ליפרע : בעשותי . בעת אעשה בה משפט אז ידעו שאני ה' וע"י אהיה מקודש בעיני הבריות בראותם שאני משלם גמול : (כג) ודם . הוא מן ההרוגים : ונפלל . הרבה חללים יפלו בתוכה בחרב האויב

מצודת ציון

גדולה כמו למשיחו לכורש (ישעיה מה) : הסוכך . מל' סכך והגנה : (טו) תמים . מל' תם וישר : (טז) מלו . כמו מלאו : ואחללך . מל' חלול ובזיון : ואבדך . כמו ואאבדך : (יז) על . עניינו כמו עם וכן ויבואו האנשים על הנשים (שמות לה) : יפעתך . זוהר בינתך : לראוה . מלשון ראיה והסתכלות : (יח) מקדשיך . ארמון המלך נקרא כן וכן כי מקדש מלך הוא (עמוס ז) : (יט) שממו . ענין תמהון : בלהות . הוא הפוך מן בהלות : ואינך . ואין לך : (כג) בחוצותיה . כן יקרא השוקים

רדק

בחרב יבא עליה : (כד) ולא יהיה . סלון ממאיר . כמו קוץ והענין כפל במלות שונות : ממאיר . כמו צרעת ממארת פוניי"נט בלע"ז : מכאיב . ידוע מן כאב והוא דרך משל ותירגם יונתן מלך מבאיש ושולטונין מעיקין : השאטים אותם . ענין בזה ושלל וכן תירגם יונתן דבזזין כי אלה האומות הזכר הם שכנים לא"י והיו מריעים לישראל : (כה) כה אמר ה' . מבוארת * זאת הפרשה בהבטחה זו שהבטיחם השם ית' המריעים להם והאל ית' יעשה בהם שפטים שלא יוכלו להרע עוד : (כו) וישבו . מבואר הוא : (א) בשנה העשירית בעשירי . עשירית למלכות צדקיהו וזכר תחלה פורענות צור לפי שהיתה פורענות' תחילה לפורענות מצרים אבל נבואת מצרים באה לו תחיל' בשנה העשירית ואחר כך בשנה החרבן בי"א שנה לצדקיהו באה לו הנבואה על מצרים ב' פעמים ואחר החרבן ג"כ ב' פעמים בי"ב שנה : (ב) בן אדם . ועל מצרים כלה . אמר כלה בלשון נקבה כלומר על עדת מצרים : (ג) וזכר התנים הגדול במ"ם במקום נון וכמוהו כמהם יכמהן מוף ונוף ומפני שטוב מצרי' הוא היאור כי הוא המשקה אותם ואינם צריכים למטר ועל כן מתגאים בו המשיל מצרי' ליאור ופרע' המלך לתנים שגדול בתוכו והתנים הוא כדג הגדול כמו שאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים והמשיל עם מצרים לשאר הדגים כמו שאמר דגת יאוריך הרובץ בתוך יאוריו שאין מחריד אותו : לי יאורי . המשקה אותו וארצי השובע נמצא בה ברוב השנים ואינני צריך למטר ולא לילך למדינות אחרות בעבור תבואתם : ואני עשיתני . אני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי או פי' עשיתני עשיתי ותקנתי אותי בחכמתי ובתבונתי עד שנעשיתי מלך גדול וכמוהו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו הגדילם ויונתן תירגם הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכא דמצרים דאת דמי לתנינא רבא דשרי בגו נהרוותיה דאמר דילי מלכותא ואנא כבישית : (ד) ונתתי חחיים . כתוב בשתי יודי"ן ונקרא ביו"ד אחת חחים ואם היה נקרא ככתיבתו היה נקרא חחיים בתנועת יו"ד הראשונה בחירק והשנייה רפה כמשפט יו"ד הרבוי והיה שרשו אז מנחי הלמ"ד ועתה הוא בקריאתו מנחי העי"ן ויאמר מן חח חחים כמו מן פח פחים ולפי שהמשיל אותו לתנין זכר עליו דרך משל החחים שתופשים בהם הדג שנוקבים בהם לחיי הדג ומעלין אותו וכן אמר ובחח תקוב לחיו : דגת . שם כלל לדגים כלם דגה כמו והדגה אשר ביאור תמות ובסמוך דגת : והדבקתי . שיעלו עמך כשיעלוך מן היאור והוא משל על עם מצרים שרים ופרשי' וגבורים ודלת העם כלם יסופו : (ה) ונטשתיך המדברה . אמר המדברה לענין משל כי הדגים לא יחיו במדבר כי המצרים ימותו בחרב על פני
השדה

תרגום

וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ כד וְלָא יְהֵי עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל מְלַךְ מַבְאִישׁ וְשִׁלְטוֹן מְעִיק מִכָּל סַחְרָנֵיהוֹן דְּבָזְזִין יַתְהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃ כה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כַּד אַכְנֵשׁ יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּאִתְבַּדַּרוּ לְתַמָּן וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן לְעֵינֵי עַמְמַיָּא וִיתוּבוּן עַל אַרְעֲהוֹן דִּיהָבֵית לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב׃ כו וִיתוּבוּן עֲלַהּ לְרוֹחֲצָן וְיִבְנוּן בָּתִּין וְיִצְבוּן כַּרְמִין וְיִתְבוּן לְרוֹחֲצָן כַּד אַעְבֵּיד פּוּרְעֲנוּת דִּינִין מִכֹּל דְּבָזְזִין יַתְהוֹן מִסַּחְרָנֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן׃ א בְּשַׁתָּא עֲשִׂירֵיתָא בַּעֲשִׂירָאָה בִּתְרֵי עֲסַר לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְנַבֵּי עֲלוֹהִי וְעַל מִצְרָאֵי כּוּלְּהוֹן׃ ג אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם דְּאַתְּ דָּמֵי לְתַנִּינָא רַבָּא דִּי שָׁרֵי בְּגוֹ נַהֲרְוָתֵיהּ דִּי אֲמַר דִּילִי מַלְכוּתָא וַאֲנָא כְבֵישִׁית׃ ד וְאֶתֵּן שֵׁירִין בְּלִיסָתָךְ וְאֶקְטוֹל שִׁלְטוֹנֵי תוּקְפָךְ עִם גִּבָּרָךְ וַאֲבַטְּלִינָךְ מִמַּלְכוּתָךְ וְיַת כָּל שִׁלְטוֹנֵי תוּקְפָךְ עִם גִּבָּרָךְ יִתְקַטְּלוּן׃ ה וְאַרְטְשִׁינָךְ לְמַדְבְּרָא יָתָךְ וְיַת כָּל שִׁלְטוֹנֵי תוּקְפָךְ עַל אַפֵּי חַקְלָא תִּתְרְמֵי נְבִילְתָךְ לָא תִתְכְּנֵישׁ וְלָא תִתְקְבַר לְחֵיַת אַרְעָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא מְסַרְתָּךְ לְאִשְׁתֵּיצָאָה׃

ג' ל' · ג' . ל' וחסר · ס' נטעס בסיפרא · ל' ו' פסוקים בם בם ד' בסיפרא · כ"ד חס' בסיפרא ח' · כ' חס' · ל"א בטעס בסיפרא · ס' ל' · חחים ק' · ב' ובפסוק · י"ב בסיפרא ו' מ"ל ס' מ"ל · ו' בליש'

יחזקאל כח כט

מִסָּבִיב וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ כד וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל סִלּוֹן מַמְאִיר וְקוֹץ מַכְאִב מִכֹּל סְבִיבֹתָם הַשָּׁאטִים אוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בְּקַבְּצִי אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ בָם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב׃ כו וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לָבֶטַח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם מִסְּבִיבוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃

כט א בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂרִית בָּעֲשִׂרִי בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וְהִנָּבֵא עָלָיו וְעַל־מִצְרַיִם כֻּלָּהּ׃ ג דַּבֵּר וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי עָלֶיךָ פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם הַתַּנִּים הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתִנִי׃ ד וְנָתַתִּי חַחִיים בִּלְחָיֶיךָ וְהִדְבַּקְתִּי דְגַת־יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תִּדְבָּק׃ ה וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה אוֹתְךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה תִּפּוֹל לֹא תֵאָסֵף וְלֹא תִקָּבֵץ לְחַיַּת הָאָרֶץ וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה׃

רשי

עצמם להיות חללים בתוכה : (כד) ולא יהיה עוד לבית ישראל וגו' . לפי שניבא על עמון ומואב ופלשתים ואדום וצור וצידון שהם שכיני ארץ ישראל שיחרבו ומאחר שיאבדו כולן לא יהיה סילון וקוץ לישראל בכל סביבות' שיכאבם וירע להם : סילון . מין קמשונים וחוחים הוא : ממאיר . ענין הכאבה כמו צרעת ממארת (ויקרא יג) פוניי"ש בלע"ז : השאטים אותם . הבוזים אותם : (כה) לעבדי ליעקב כמו שנתנה ליעקב נחלה בלא מצרי' ופרצת ימה וקדמה לפונה ונגבה (בראשית כח) : (א) בשנה העשירית בעשירי בשנים עשר לחדש היה דבר ה' אלי לאמר : (ג) התנים הגדול . לפי שכל גדולתה של מצרים וכל טובה שבה על ידי יאורי נילוס הוא לפיכך הנביא ממשל את מלכה לתנין ואת עמה לדגת יאור : לי יאורי . איני צריך לעליונים כי יש לי יאורי מספיק כל צרכי : ואני עשיתני . בגבורתי ובחכמתי הגדלתי גדולתי וממשלתי : (ד) חחים . כמין טבעות ברזל אייני"ש בלע"ז : דגת יאוריך בקשקשותיך . אינשישאיקרשי"ש בלע"ז כלומר אתן בלב כל גבוריך לצאת עמך למלחמה ויפלו כולם : (ה) ונטשתיך המדברה . זו היא אובדן של דגים כיון שנפשו על פני היבשה מתים אוטאוברסו"ן בלע"ז :
מספנת

דבה הוא כסיל : וקוץ ג' וסימן וקוץ ודרדר תצמיח . סלון ממאיר וקוץ מכאיב . וקוץ הוליד את ענוב : כה אמר ה' בטעם בספרא וסימן בקבצי את בית ישראל . כל בן נכר . בראשון באחרי שער החצר הפנימית : בעשרי ד' חסר בליש' וסימן בשנה התשיעית לצדקיהו . לכניהו העשרי . בשנה העשירית בעשרי דפרעה דסי' . בעשרי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפלים . וכל רבוי מנין מלאים במ"א והמה כשלשים איש : אמר לי ה' דסמיכי בקריא' וסימ' נגמר בסדר וידא אליו ה' המדברת י"ב וסימן נגמר בסדר אחרי מות : אותך י"ו ס"ל וסימ'

מצודת ציון

הפסוקים : ונפלו . מל' נפל ונכפלה הלמ"ד : (כד) סילון . מין קוץ כמו וסלונים אותך (לעיל ב') : ממאיר . ענין הכאבה כמו צרעת ממארת (ויקרא יג) : השאטים . ענין בזיון : (כה) נפוצו . ענין פזור : (ג) התנים . כמו התנין בנו"ן וכן נקרא מין דג הדומה לנחש במראיתו וכן את התנינים הגדולים (בראשית א) הרובץ . ענין השכיבה לנוח : יאוריו . נהר מצרים נקרא יאור לפי שהמשיכו ממנו בריכות הרבה להשקות הארץ לכן אמר יאוריו בלשון רבים : עשיתני . ענין גדולה ורוממות כמו ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמט) : (ד) חחים . הוא מכלי לציד וכו נוקבים לחיי הדג להעלותו מן המים וכן ובחית תקוב לחיו (איוב מ) : בלחייך . הוא החלק שאצל הפה : והדבקתי . מל' דבוק וחבור : בקשקשותיך . הם הדבוקים בדג על בשרו כעין לבוש כמו כנפיר וקשקשת (ויקרא יא) : (ה) ונטשתיך . ענין פזור כמו וינטשו בלחי (שופטים טו) :
תאסף

מצודת דוד

הבא עליה מסביב וידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול : (כד) ולא יהיה עוד לבית וגו' . כשיפלו העובדי כוכבים ההם לא יהיה נמצא עוד לבית ישראל סילון וגו' מכל סביבותם אשר בזו אותם כי כולם יכלו ואז ידעו שאני ה' והכל בידי : (כה) ונקדשתי בם . אהיה מקודש על ידיהם בהאותות ומופתים שאעשה אז עמהם : (כו) בעשותי . בעשות עשותי שפטים בכל המבזים אותם מסביבותם ישבו לבטח כי לא ימצא עוד מי ירע להם ואז ידעו שאני ה' אלהיהם הטובה משפטם מיד הבבלים : כט (א) בשנה העשירית . לגלות יהויכין ולמלכות צדקיה : בעשירי . בחדש העשירי : (ג) הנני עליך . הנה אני אלחם עמך : התנים הגדול . לפי שכל ארץ מצרים היה במה שהיאור השקה שדותיהם מבלי מטר השמים לכן המשיל מלכה לתנין ועמה לשאר דגים : לי יאורי . היאור הוא לי להשקות שדותי ואין לי צורך במטר השמים : ואני עשיתני . אני גדלתי ורוממתי את עצמי בחכמתי ובפועל ידי : (ד) ונתתי חחים . לפי שהמשילו לתנין שהוא דג אמר בו לשון הנופל בצידית הדג שמשימין חחים בלחייו להעלותו מן המים : והדבקתי . אדבק בקשקשותיך את דגת היאור : והעליתיך . אעלה אותך מתוך היאור ועם כל דגת יאוריך אשר תדבק בקשקשותיך כי כולם יהיו נמשכים אחריך ור"ל בנפול השר תפול כל העם : (ה) ונטשתיך . אפזר אותך במדבר ואמר לשון הנופל באבדן הדגים שמתה כשבאים אל היבשה ור"ל שיכלה אותו ואת עמו מן העולם : על פני
השדה

ו וְיָדְעוּ כָּל־יֹשְׁבֵי מִצְרַיִם כִּי אֲנִי
יְהוָה יַעַן הֱיוֹתָם מִשְׁעֶנֶת קָנֶה לְבֵית
יִשְׂרָאֵל׃ ז בְּתָפְשָׂם בְּךָ בַכַּפְּךָ
תֵּרוֹץ וּבָקַעְתָּ לָהֶם כָּל־כָּתֵף
וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ
לָהֶם כָּל־מָתְנָיִם׃ ח לָכֵן כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ חָרֶב
וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ אָדָם וּבְהֵמָה׃ ט וְהָיְתָה
אֶרֶץ־מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה וְחָרְבָּה וְיָדְעוּ
כִּי־אֲנִי יְהוָה יַעַן אָמַר יְאֹר לִי וַאֲנִי
עָשִׂיתִי׃ י לָכֵן הִנְנִי אֵלֶיךָ וְאֶל־
יְאֹרֶיךָ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם
לְחָרְבוֹת חֹרֶב שְׁמָמָה מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה
וְעַד־גְּבוּל כּוּשׁ׃ יא לֹא תַעֲבָר־בָּהּ
רֶגֶל אָדָם וְרֶגֶל בְּהֵמָה לֹא תַעֲבָר־בָּהּ
וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ יב וְנָתַתִּי
אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ
אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ עָרִים
מָחֳרָבוֹת תִּהְיֶיןָ שְׁמָמָה אַרְבָּעִים
שָׁנָה וַהֲפִצֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם
וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃
יג כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה מִקֵּץ
אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ אֶת־מִצְרַיִם
מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר־נָפֹצוּ שָׁמָּה׃
יד וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם
וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ
מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃

ל׳ בכף ק׳ ל׳
ל׳
ל׳
ב׳ בטעם
י״ו בלישנא וחסר. ב׳ וחסר
ד׳. ה׳ ר״פ לא לא ולא
ד׳
ל׳. ה׳ כ״כ
ל׳ חסר
ל׳ מ״ל
י״ג
ד׳ ס״פ בסיפרא
כ״ה חס׳ בסיפ׳ ט׳

וְיֵדְעוּן כָּל יָתְבֵי מִצְרַיִם אֲרֵי
אֲנָא יְיָ חֲלַף דַּהֲווֹ סְמַךְ קַנְיָא
רְעִיעָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃
ז בְּאִתְכַּנְיוּתְהוֹן בָּךְ כְּבִיד מְלַךְ
תַּקִּיף תִּתְמְסַר וְיֵיבַד בֵּית
רוּחֲצָנֵיהוֹן וּבְאִסְתְּמָכוּתְהוֹן
עֲלָךְ תִּתְּבַר וְלָא תְהֵי לְהוֹן
לְבֵית סוּמְכָן׃ ח בְּכֵן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַיְתֵי
עֲלָךְ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וַאֲשֵׁיצֵי
מִנָּךְ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ ט וּתְהֵי
אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאִשְׁתְּמָמוּ
וְחוּרְבָּא וְיֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ
חֲלַף דַּאֲמַר מַלְכוּתָא דִילִי
וַאֲנָא כַבְּשִׁית׃ י בְּכֵן הָא
אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ וְעַל
מַלְכְּוָתָךְ וְאֶתֵּן יַת אַרְעָא
דְמִצְרַיִם לְחוֹרֶב צָדוּ וְשִׁמָּמוּ
מִמִּגְדַּל סְוֵנֵה וְעַד תְּחוּם כּוּשׁ׃
יא לָא תֶעְבַּר בַּהּ רִגְלָא דִי
אֱנָשָׁא וְרִגְלָא דִי בְעִירָא לָא
תֶעְבַּר בַּהּ וְלָא תִתְיְתֵב
אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ יב וְאֶתֵּן יַת
אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְצָדוּ בְּגוֹ
מְדִינָן צַדְיָן וְקִרְוַהָא בְּגוֹ
קִרְוִין דַּהֲוָאָה חָרְבַן יֶהֶוְיָן
לְצָדוּ אַרְבְּעִין שְׁנִין וְאַגְלֵי
יַת מִצְרָאֵי לְבֵינֵי עַמְמַיָא
וְאֶבַדְּרִינוּן בִּמְדִינָתָא׃ יג אֲרֵי
כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים מִסּוֹף
אַרְבְּעִין שְׁנִין אֲכַנֵּישׁ יַת
מִצְרָאֵי מִבֵּינֵי עַמְמַיָא
דְאִתְבַּדָּרוּ לְתַמָּן׃ יד וְאָתֵיב
יַת גָּלוּת מִצְרַיִם וְאָתֵיב יָתְהוֹן
לְאַרְעָא פַּתְרוֹס עַל אַרְעָא
תּוֹתָבוּתְהוֹן וִיהוֹן תַּמָּן מַלְכוּ

(ו) משענת קנה. כמה פעמים סמכו עליהם בימי סנחריב ובימי נבוכדנצר ולא הועיל להם כקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו: (ז) בתפשם בך בכפך. בכף קרי כאדם המהלך ונשען על מקלו: תרוץ. תירצץ: ובקעת להם כל כתף. כתפיסת כאדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקרומיות נכנסות לו בכתיפיו: והעמדת להם כל מתנים. מאחר שאשבר יצטרכו לחזק את מתניהם ולעמוד עליהם והרי אתה כאדם שחבירו נשען עליו והוא חלש ואומר לו התחזק על מתניך כי לא אסמוך עוד עלי' וכן ת"י ולא תהא להון לבי' סומכון ויש מחליפין והעמדת להם לוהמעדת ואיני רואה את דבריהן. ומנחם חברו עם מעמד רגלים כמוני: (יא) ולא תשב ארבעים שנה. ארבעים ושתים שני רעבון נגזרו בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות (בראשית מא) ראה וספרו ליוסף הרי שני פעמים ויוסף אמר לו שבע הפרות הרקות והרעות וז' השבלים הרקות (שם) הרי ארבעים ושתים לרעב ולא היה להם אלא שתים שנאמר כי זה שנתי' הרעב (שם מ"ה) ומשירד יעקב למצרים פסק הרעב שהרי בשנה השלישית זרעו שנאמר והא זרע ונחיה וגו' (שם מז) והארבעים נפרעו להם עכשיו: תשב ארבעים שנה. תשב שר"א אשיגיא"ה בלע"ז: (יד) מכורתם. מגורתם. ל"א כמו תולדות' וכן חברו מנחם:
לבלתי

במסרה רבתא: ועד גבול ד' בליש' בקריאה וסימ' מן השיחור אשר על פני מצרים · ושלמה היה מושל · ממגדל סנה ועד גבול כוש. ויהי מושל בכל הממלכות: ולא תשב ד' בקריאה וסי' בירמי' סי' י"ז: תהיין ה' כתיב כן בלישנא בנביאים וסי' ותהיין שתיהן לך לנשים ; ולא תחום עיני עליך תניינא דסיפרא. וחברו תליתא כי אני ה' מכה. ונתתי את ארץ מצרים שמה. ולא תהיין להם

השדה באתם להלחם עם הכשדים ולא יאספו לקבורה ויהיו לאכלה לחית השדה ולעוף השמים ותירגם יונתן ולא תקבן ולא תתקבר רוצה לומר ולא תקבן לקבורה: (ו) וידעו כל יושבי מצרים. יען היותם משענת קנה לבית ישראל כי היו מבטיחים את ישראל להצילם מיד הכשדים ולא יכלו והנה היו להם משענת קנה כי אינו חזק ואינו משענת אלא לפי שעה מעט כי קרוב הוא להשבר כל שכן כשהוא רצוץ וכן תירגם יונתן סמך קניא רעיעי וכן בתכרון התואר כאמר יהיו ר"ל כאמר לבן וכן ויש בעדרו זכר ר"ל זכר תמים כן מצרי לא היו לישראל משענת ועזר אלא מעט כמו שאומר בספר ירמיהו וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם ואמר להם הנביא הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדוה ושרפוה באש והנה הם לא סמכוה אלא הרעו להם כי מפני בטחונם מרדו במלך בבל והנה זהו דמיון משענת קנה וזהו ובקעת להם כל כתף וכן אמר רבשקה הנה בטחת על משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמוך איש עליו ובא בכפו ונקבה לא די שלא סמכו אלא שנקבה כפו שהיתה תופשת בו: (ז) בתפשם בך בכפך תרוץ. תרוץ מבנין נפעל שרשו רצץ מן קנה רצוץ: והעמדת להם כל מתנים. יש מפרשי' והעמדת בהפוך האותיות והמעדת מן ולא מעדו קרסולי והנכון כמשמעו כי בהשען האדם יכפף ובהשבר המשענת יעמוד מלהכפף וכת"י ולא הסוי להון לבית סומכון כלומר תעמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד עליך ופיר' יונתן המשל כן באתכניותהון ויש נוסחאות באתכנעותהון ביך כיד מלך בבל תקיף תתמסר וייבד בית רוחצניהון ובאסתמכותהון עלך תתבר: בכפך. כתיב ר"ל שתסמוך אותם בידך וקרי בכ"ף ר"ל בכפם כאדם שתופס הקנה בכפו לסמוך בו: (ח) לכן. מבואר הוא: (ט) והיתה. יאור לי ואני עשיתי. כמו שפירשתי ואני עשיתיני לשני הפירושים ויונתן תירגם גם כן כתרגומו מלכותא דילי ואנא כבישית: (י) לכן. לחרבות. חורב שממה לאיזה חרבות אמנם שתהיה חרב ושממה וי"ת לחרב צדו ושממו: (יא) לא תעבור בה. (ב) ארבעים שנה. יש דרש למה ארבעים שנה כי מ"ב שני רעבון נגזרו למצרים בחלום פרעה כנגד ג' פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה פרעה וספר ליוסף הרי ב' פעמים י"ד שהם עשרים ושמונה ויוסף אמר שבע פרו' הדקות והרעו' ושבע השבלי' הרקות הנה י"ד וכ"ח הנה מ"ב והיו להם שתי שנים רעב כמ"ש כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב אבינו למצרים נפסק הרעב נשארו ארבעים שנה ונגזר עליה עכשיו לסיו' חרבה אותם מ' שנה: ונתתי. מבואר הוא: מחרבות. מופעלות ומפני החי"ת הושב הקמץ חטף בחי"ת: (יג) כי כה אמר ה'. מבואר הוא: (יד) ושבתי. מכורתם. כמו מגורתם הארץ אשר גרו בם:
מן

מצודת דוד

השדה תפול. בעת המלחמה ולא תאסף אל הקבר: (ו) כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: יען. על כי היו לבית ישראל כמו המשענה שעל הקנה שאין בו די להשעין את השוען כי בקל ישבר ויתרוצץ: (ז) בתפשם בך. בעת אחזו בך בכף נשברת וחדודי השברים נכנסו בכתף ובקעו אותו: והעמדת להם. כי בהשען האדם על המשענת הוא כפוף מעט ולכן אמר כאשר נשברת העמדת כל המתנים להיות עומדים זקופים כדרך עמידה בלי משענת ולפי שהמשילו למשענת אמר לשון הנופל בו ור"ל הנה הבטחת להם עזרה מול האויב ולא עזרת להם והיה א"כ הבטחתך להם לרעה כי עי"ז הוסיף האויב לחרות בהם: (ט) כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: יאור לי. היאור הוא לצרכי להשקות שדותי ואין לי צורך במטר השמים: ואני עשיתי. אני גדלתי ורוממתי את עצמי בחכמתי ובפועל ידי: (י) הנני אליך. הנה אני אלחם עמך ועם יאוריך ר"ל אחריב מימיה ותסור טובתך: לחרבות. להיות חרבה ולתוספ' ביאור אמר שתהיה חרבן של שממון: ממגדל סונה. הוא התחלת גבול מצרים: (יא) לא תעבר בה. מגודל השממון: ולא תשב. לא תהיה מיושבת באנשים: (יב) בתוך ארצות. ר"ל דומה לשאר ארצות נשמות: (יג) מקץ וגו'. ר"ל מסוף מ' שנה אקבצם ולא בתוך הזמן: (יד) ושבתי. אשיב בני השבי של מצרים ואשיב אותם לארץ פתרוס

מצודת ציון

תאסף. ענין הכנסה: (ו) משענת. ענין סעד: קנה. מטה חלול וכן קנה וסוף קמלו (ישעיה יט): (ז) בתפשם. ענין אחיזה: תרוץ. מל' רציצה ושבירה: (י) לחרבות. מלשון חורבן: (יב) נשמות. שוממות: מחרבות. מלשון חורבה: והפיצותי וזריתים. שניהם ענין פזור: (יד) ושבתי. מלשון השבה: שבות. מלשון שבי: פתרוס. הוא מארץ מצרים: מכורתם. כמו מגורתם

טו מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־
תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים ל׳. ס׳
לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ טז וְלֹא יִהְיֶה־ ל׳
עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר ל׳
עָוֹן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי
אֲדֹנָי יֱהוִה׃
יז וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן ח׳
בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ יח בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר
מֶלֶךְ־בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה
גְדֹלָה אֶל־צֹר כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־ ל׳
כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא־הָיָה לוֹ ב׳ בתרי לישני ושכר הרביעי
וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־עָבַד ל׳
עָלֶיהָ׃ יט לָכֵן כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי נֹתֵן לִנְבוּכַדְרֶאצַּר
מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא
הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה ל׳ חסר
שָׂכָר לְחֵילוֹ׃ כ פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד ל׳ מפיק ה״א
בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר
עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כא בַּיּוֹם
הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל
וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כ׳
כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

חַלָשָׁא : טו מִן מַלְכְוָתָא תְהֵי
חַלָשָׁא וְלָא תִתְרַבְרַב עוֹד עַל
עַמְמַיָא וַאֲזְעֵירִינוּן בְּדִיל דְלָא
יִפְלְחוּן בְּעַמְמַיָא : טז וְלָא יְהוֹן
עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְאִתְרְחָצָא
עֲלֵיהוֹן לְאַדְכָּרָא חוֹבִין
בְּאַפְנָיוּתְהוֹן בַּתְרֵיהוֹן וְיִדְעוּן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים : יז וַהֲוָה
בְּעֶסְרִין וּשְׁבַע שְׁנִין בְּקַדְמָאָה
בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה
מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר : יח בַּר
אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא
דְבָבֶל אַפְלַח יַת מַשִׁירְיָתֵיהּ
פּוּלְחַן רַב עַל צוֹר כָּל סְעַר
רֵישׁ נְתַר וְכָל כְּתַף אִתְמְרַט
וַאֲגַר לָא הֲוָה לֵיהּ וּלְמַשִׁרְיָתֵיהּ
מִצּוֹר עַל פּוּלְחָנָא דְאַפְלַח
עֲלַהּ : יט בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים הָא אֲנָא יָהֵיב
לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל
יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיִשְׁבֵּי
אִתְרְגוּשְׁתַּהּ וְיִבּוֹז בִּזָּהּ וְיַעְדֵי
עֲדָאָהּ וּתְהֵי אֲגַר לְמַשִׁרְיָתֵיהּ :
כ אַגְרֵיהּ דְאַפְלַח בֵּיהּ יְהָבִית
לֵיהּ יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם דְחָבוּ
קֳדָמַי לְאִתְפְּרַע מִנְהוֹן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים : כא בְּיוֹמָא הַהוּא
אַיְתֵי פּוּרְקָן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְלָךְ
אֶתֵּן מִפְתַּח פּוּמָא בִּנְבוּאָה
בֵּינֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ :

(טו) מן הממלכות : והמעטתים · הפך הנני מפרך והרביתיך : רדות · מקור מן לא תרדה בו בפרך : (טז) ולא יהיה עוד · דרך כלל אל עם מצרים : למבטח מזכיר עון · שסלקו בטחונם ממני ובטחו עליהם : (יז) ויהי בעשרי' ושבע שנה · למלכו' נבוכדנצר וכן כתוב בסדר עולם בעשרים ושבע לנבוכדנצר נתנה מצרי' בידו ונשא המונה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו והגלה ירמיהו וברוך לבבל ועוד כתוב בסדר עולם כי בעשרים ושלש שנה לנבוכדנצר שהגלה נבוזראדן נפש תשמ"ה כמו שכתוב בירמיהו כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל נפש תשמ"ה : (יח) בן אדם . אל צור . כמו על צור : כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה . כי צרו על צור ימים רבים והיו כל בני החיל טרודים וטורחים במצור כדרך בני אדם שצרים על עיר לשאת אבנים ועצים על ראשיהם ועל כתפיהם : מקרח . שנשר שער הראש מרוב העבודה : מרוטה . שנמרט שער הכתף מן המשא בכתף ימים רבים : ושכר לא הי' לו ולחילו מצור על העבוד' אשר עבד עליה . כי כשכבש נבוכדנצר צור ושלל שללה בא הים על העיר ושטף כל השלל כי נגזר עליה לשטף הים כל אנשיה וחילה ונמצא חיל נבוכדנצר טרחו ויגעו לשוא והקב"ה שלם להם ונתן להם שלל מצרים חלף עבודתם אשר עבדו בצור : (יט) לכן . מבואר הוא : (כ) פעולתו . אשר עשה לי . תחת הרע אשר עשו לי שהיו משענת קנה רצוץ לבית ישראל וכן תירגם יונתן דחבו קדמי לאתפרעא מנהון : (כא) ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם : פירושו בזמן ההוא כמו ותרה אפי בו ביום ההוא והדומים לו ואין לפרש בזמן שנלכדה מצרים שהרי נלכדה בכ"ז לנבוכדנצר ומה צמיחת קרן היה לישראל באותה שעה פירש אדוני אבי ז"ל בזמן מלכות מלך בבל שזכר שיתן האל יתברך מצרים בידו אמר כי בזמן מלכותו ר"ל מלכות בנו היתה צמיחת קרן לבית ישראל ומה הוא שנולד כורש בשנת חמשים לגלות בבל כמו שאומר מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים ושבעה ושהם מ"ט שנה וכורש נקרא משיח כמו שנאמר למשיחו לכורש והוא היה צמיחת קרן לבית ישראל שהשיב מן הגולה והושיבם לארצם והיה אז בן כ' שנה ודריוש אתנו בן ס"ב : ולך אתן פתחון פה בתוכם . שיראו שיתקיימו נבואותיך ורבינו שלמה ז"ל פירש כי הפסוק הזה מוסב לפרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשאצר כיצד בשנת כ"ז לנבוכדנצר נתנה מצרים בידו נשארו ממלכותו י"ח שנה וכ"ב דאויל מרודך הרי ארבעים ובשנה ראשונה לבלשאצר נאמרה נבואת פרס לדניאל כמו שנאמר בשנת חדא לבלשאצר וגומר ביאת כורש מלך פרס לבבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל ותירגם יונתן ביומא ההוא אקים פורקן לבית ישראל ולך אתן מפתח פומא בנבואתך ביניהון וידעון ארי אנא

(טו) לבלתי רדות בגוים · לשון ממשלה כמו ורדו בדגת הים (שם א) : (טז) ולא יהיה . מצרים לבית ישראל עוד למבטח המזכיר להם עון כמו שאמר להם הקב"ה לא תוסיפו לראות' עוד (שמות יד) : (יז) ויהי בעשרים ושבע שנה למלכות נבוכדנצר אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שנינו בסדר עולם ויש בספר הזה הרבה נבואו' כתובו' מוקדם ומאוחר : (יח) העביד את חילו . על צור עבודה גדולה : כל ראש . אנשי חילותיו : מוקרח וכל כתף מרוטה · כדרך הצרים על העיר ימים רבים וטורחים ויגיעים בשאת משאות עצים ואבנים והוא לכד את צור בעשרים ושלש למלכותו כמו ששנינו בסדר עולם . מוקרח קלוב"ו בלע"ז : מרוט' . פליאי"ש בלע"ז : ושכר לא היה לו · לאחר ששללו שללה עלה הים ושטף מהם לפי שנגזר עליה ועל שללה ליאבד בים : (כ) פעולתו אשר עבד בה · שכר פעולה אשר עבד במצותי בצור אתן לו את ארץ מצרים : אשר עשו לי · מצרים רעה במשענתם שהבטיחו את עמי בעזרתם הבל : (כא) ביום ההוא אצמיח קרן · לא שמעתי ולא מצאתי פי' מקרא זה מה הוא צמח קרנם של ישראל במפלת מצרי' שהרי ישראל גלו שמונה שנים לפני מפלת מצרים ואומר אני ביום ההוא מוסב על פרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשאצר ומצינו בדניאל שבאותה שנה התחילו מלכי פרס להתחזק ונגזרה מפלה על בבל שנאמר (דניאל ז) בשנת חדא לבלשאצר דניאל חלם חזה וגו' קדמיתא כאריה היא בבל (שם) וכתיב (שם) חזה הוית עד די מריטו גפיה וגומר וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב היא פרס וכתיב וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא · כלומר תפשי המלוכה ומלכות פרס היא צמיחת קרן לישראל שנאמר בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח (ישעיה מ"ה) ומנין שארבעים שנה של מצרים כלו באותו הפרק מצרים נתנה ביד נבוכדנצר בכ"ז לנבוכדנצר בשנה שנאמר' נבוא' זו ליחזקאל

הוסיף

לאכלה : על הגוים ה' וסימן ראה הפקדתיך היום הזה : שפוך חמתך על הגוים דירמיה . אשר היה דבר ה': מן הממלכות תהיה · וקצף גדול אני : ושכר ב' בתרי לישני וסימ' וכל כתף מרוטה ושכר לא היה לו . ושכר הרביעי : ונשא י"ו בקריאה וסימן על כתפות האפוד · ונשא אהרן את שמות בני ישראל . את האורים ואת התומים והיה על לב אהרן : והיה על מצח אהרן . והוא עד או ראה או ידע · ואם נפש כי תחטא ועשתה . ונשא השעיר עליו את כל עונותם . ואם לא יכבס · איש איש כי יקלל אלהיו · ואם הפר יפר אתם אחרי : ונשא שה מהעדר · ונשא בו אלה לאלתו . ויצו המלך את חלקיה תניינא · ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל · וחברו בהר מרום ישראל · ונשא המונה · הגני גוער לכם את הזרע :

תולדות אהרן אצמיח קרן . סנהדרין צח :

מצודת ציון

מגורתם וכן מכורותיך ומולדותיך (לעיל טז) : (טו) רדות · ענין ממשלה כמו ורדו בכם (ויקרא כו) : (טז) בפנותם · מלשון הפנה וסבוב : (יח) אל צור · על צור : מוקרח · ענין חלק מבלי שער כמו קרח הוא (שם יג) : מרוטה · ענין תלישת השער מן הבשר ודומה לו כי ימרט ראשו (שם) האמור על תלישת השער : (יט) ונשא · ענין לקיחה : המונה . מרבית עמה : (כא) קרן · כינה את

מצודת דוד

פתרוס לארץ מגורתם : (טו) מן הממלכות . משאר הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים למשול בהם : והמעטתים · אמעיט אנשיה לבל תמשול בגוים ביד חזקה בכח מרבית אנשי מלחמה : (טז) ולא יהיה עוד · מעתה לא יבטחו בו ישראל כי לא יהיה לאל ידו להיות לעזר : למבטח וגו' . לבטחון המזכיר עון ישראל במה שהם פונים אחריהם ואינם בוטחים בה' : וידעו · אז ידעו הכל שאני ה' והכל בידי : (יז) בעשרים ושבע שנה . למלכות נ"נ כ"כ בס"ע : בראשון . בחדש הראשון : (יח) העביד את חילו · הכריח את חילו לעבוד עבודה גדולה על צור לצור עליה ימים רבים וכל ראש מהם היה מוקרח וכו' מסבת משא האבנים שנשאו על הראש ועל הכתף לבנות דיק וכדומה : ושכר · לא היה להם שכר משל צור על העבודה וכו' ר"ל לא מצאו בה בערך שווי העבודה : (יט) ונשא המונה . יקח המון עמה בשבי וכו' וזה יהיה לשכר על עבודת צור : (כ) פעולתו · שכר פעולתו אשר עבד בצור אתן לו את ארץ מצרים : אשר עשו לי . כלומר אולם לא על חנם תפול מצרים כ"א בגמול אשר עשו לי שהיו משענת קנה לבית ישראל כמ"ש למעלה : (כא) ביום ההוא . מוסב על מה שאמר למעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואמר ביום ההוא אצמיח קרן ממשלה לבית ישראל כי מ' שנה נשלמו בשנת מלוך בלשצר כי נ"נ מלך מ"ה שנה ובכ"ז למלכו כבש את מצרים א"כ נשארו משעבודו ח"י שנים אויל מרודך בנו מלך כ"ב שנים אלא שנבלע שנה אחת במלכות אביו כי השנה הראשונה עלתה לזה ולזה הרי נשלמו מ' שנה ביום שמת אויל מרודך ומלך בלשאצר ואז נאמרה לדניאל נבואת נצחון פרס כמ"ש בשנת חדא לבלשאצר וכו' וארו וכו' דמיה לדוב (דניאל ז) ועל פרס יאמר ונבואת ביאת פרס על כיסס

ל

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָֹה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה הֵילִילוּ הָהּ לַיּוֹם׃ ג כִּי־קָרוֹב יוֹם וְקָרוֹב יוֹם לַיהוָֹה יוֹם עָנָן עֵת גּוֹיִם יִהְיֶה׃ ד וּבָאָה חֶרֶב בְּמִצְרַיִם וְהָיְתָה חַלְחָלָה בְּכוּשׁ בִּנְפֹל חָלָל בְּמִצְרָיִם וְלָקְחוּ הֲמוֹנָהּ וְנֶהֶרְסוּ יְסוֹדֹתֶיהָ׃ ה כּוּשׁ וּפוּט וְלוּד וְכָל־הָעֶרֶב וְכוּב וּבְנֵי אֶרֶץ הַבְּרִית אִתָּם בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ׃ ו כֹּה אָמַר יְהוָֹה וְנָפְלוּ סֹמְכֵי מִצְרַיִם וְיָרַד גְּאוֹן עֻזָּהּ מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה בַּחֶרֶב יִפְּלוּ־בָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ ז וְנָשַׁמּוּ בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרָיו בְּתוֹךְ־עָרִים נַחֲרָבוֹת תִּהְיֶינָה׃ ח וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָֹה בְּתִתִּי־אֵשׁ בְּמִצְרַיִם וְנִשְׁבְּרוּ כָּל־עֹזְרֶיהָ׃ ט בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַלְאָכִים מִלְּפָנַי בַּצִּים לְהַחֲרִיד אֶת־כּוּשׁ בֶּטַח וְהָיְתָה חַלְחָלָה בָהֶם כְּיוֹם מִצְרַיִם כִּי הִנֵּה בָּאָה׃ י כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה וְהִשְׁבַּתִּי אֶת־הֲמוֹן מִצְרַיִם בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל׃ יא הוּא וְעַמּוֹ אִתּוֹ עָרִיצֵי גוֹיִם מוּבָאִים לְשַׁחֵת הָאָרֶץ וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם עַל־מִצְרַיִם וּמָלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ חָלָל׃ יב וְנָתַתִּי יְאֹרִים חָרָבָה וּמָכַרְתִּי אֶת־הָאָרֶץ בְּיַד־רָעִים וַהֲשִׁמֹּתִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ בְּיַד־זָרִים אֲנִי יְהוָֹה דִּבַּרְתִּי׃

ל"א כטעם בספרא · ל' וחד מח. · ד' · ד' · כ' חד מסר. · ל' · ל"ו · ל' · ג' ומסר. · ד' בטעם · י"ד · ל' · י"ג · ל' · נ"ג · ג' · ל'

תרגום

א וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: ב בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַיְלִילוּ וְאֶמְרוּ וַי מִן קֳדָם יוֹמָא: ג אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא וְקָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ יוֹם עֲנַן זִיַע עִדָּן תְּבַר עַמְמַיָא יְהֵי: ד וְתֵיחוֹל חַרְבָּא בְּמִצְרַיִם וִיהֵי זִיַע בְּכוּשׁ כַּד יִתְרְמוּן קְטִילִין בְּמִצְרַיִם וְיִשְׁבּוּן אִתְרְגוּשְׁתַּהּ וְיִתְפַּגְרוּן אוּשְׁוָתַהָא: ה כּוּשָׁאֵי וּפוּטָאֵי וְלוּדָאֵי וְכָל סוּמְכְוָתָא וְכוּב וּבְנֵי אַרְעָא קְיָמָא עִמְּהוֹן בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן: ו כִּדְנַן אֲמַר יְיָ וְיִתְקַטְלוּן סָעֲדֵי מִצְרַיִם וְיִבְטֵל יְקַר תּוּקְפַּהּ מִמִּגְדוֹל סְוֵנֵה בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן בַּהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: ז וְיִצְדּוּן בְּגוֹ מְדִינָן דְצַדְיָן וְקִרְווֹהִי בְּגוֹ קִרְוִין דַהֲוָאָה חָרְבָן יְהָוְיָן: ח וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ בִּדְאֵיתֵן עַמְמַיָא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָׁתָא עַל מִצְרַיִם וְיִתְבָּרוּן כָּל סָעֲדָהָא: ט בְּעִדָּנָא הַהִיא יִפְּקוּן אִזְגַּדִּין מִן קֳדָמַי בִּלְגְיוֹנִין לְאַזָעָא יָת כּוּשׁ דְשַׁרְיָא לְרוֹחֲצָן וִיהֵי זִיעָא בְּהוֹן כְּיוֹם מִצְרַיִם אֲרֵי הָא אַתְיָא: י כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַאֲבַטֵּיל יָת אִתְרְגוּשַׁת מִצְרַיִם בִּידַ נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל: יא הוּא וְעַמֵּיהּ עִמֵּיהּ תַּקִּיפֵי עַמְמַיָא אֵתֵן לְחַבָּלָא אַרְעָא וְיִשְׁלְפוּן סַיְפֵיהוֹן עַל מִצְרַיִם וְיִמְלוֹן יָת אַרְעָא קְטִילִין: יב וְאֶתֵּן נַהֲרֵיהוֹן יַבֶּשְׁתָּא וְאֶמְסַר יָת אַרְעָא בְּיַד מְבָאֲשִׁין וְאַצְדֵּי אַרְעָא וּמְלָהָא בְּיַד רַשִׁיעִין אֲנָא יְיָ גְזָרִית

רש"י

הוסיף ארבעים שנה הרי ששים ושבע לא מהם ארבעים וחמש לנבוכדנצר ועשרים ושלש לאויל מרודך כדאמרינן במסכת מגלה ושנה אחת מהם עולה לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעו' הין: ולך אתן פתחון פה בתוכם. לך יחזקאל יהא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימת: (ב) הה · כמו אהה הה ליום העתיד לבא על אותן העכו"ם: (ג) עת גוים · עידן הבר פלחי כוכבים: (ד) והיתה חלחלה בכוש. לי רעד כשישמעו מפלת מצרים יחרדו לנפשם פן יעלה מלך בבל עליהם: (ה) וכל הערב. ת"י וכל סומכוותא כל העוזרים ערובת מצרים גרנסי"אה בלע"ז: ארץ הברית · כורתי ברית למצרים לעזור לה: (ח) בנתתי אש · חמתי כאש: (ט) מלאכים מלפני · גדודי גייסות הולכים בשליחותי בשיירות רבות להחריד את כוש היושבת בטח: בצים · כמו וצים מיד כתים (במדבר כד) וכן תרגמו יונתן בלגיונין: (יב) ונתתי יאורים. ארץ היאורים היא מצרים: ומכרתי. כתרגומו ואמסר

ליום ב' דגשים וסי' מצוין בםס' רבתא בערך יום: וקרוב ד' בקריא' וסימן וקרוב לבוא עתה ועשתה גלולים · כי קרוב יום וקרוב יום לה' · חורינו וקרוב שמך · וקרוב לשמוע מתת הכסילים: יצאו י"ד וסימ' נמסר בירמיה סי' י"ז: מלפני י"ב וסי' נמס' בסר' אמור: והשבתי י"ג וסי' נמסר בריש ספרא דא סוף עים' ז': מובאים ג' בקרי' וסימ' אנחנו מובאים להתגולל עלינו. מובאים סבאים. לשתת הארץ:

רד"ק

אני ה': ויהי. (ב) בן אדם · הילילו אמר כנגד מצרים: (ג) כי קרוב יום. כי באותה שנה שנאמרה נבואה זו נתנה מצרים ביד מלך בבל אמר כי קרוב יום רוצה לומר יום אידם ואמר אחר כן וקרוב יום לה' ר"ל כי היום הזה בא להם מה' ואליו הוא למהר יום אידם כי הוא יצוה לאויב לבא עליהם: יום ענן · ענן וערפל יהיה להם היום ההוא: עת גוים יהיה. עת שיאספו גוים על מצרים להחריבה ויונתן תירגם עידן תבר עממין יהא: (ד) ובאה. מלרע: והיתה חלחלה בכוש. כשיראו בני כוש שיפלו חללים במצרים יחילו ויפחדו וירגזו שתבא החרב גם עליהם כי שכנים הם ועם אחד הם כלם בני חם: חלל. דרך כלל רוצה לומר חללים רבים: (ה) כוש ופוט ולוד וכל הערב. עם מקובץ מעמים נתערבו יחד וי"ת סומכותא לשון ערבוב: ובני ארץ הברית. שהיה להם ברית עם ארץ מצרים אבל לא היו מהם וממשפחותם ולפי שהיו בני בריתם לקו עמהם: (ו) כה אמר ה'. סומכי מצרים. הם בני ארץ הברית ושאר העמים שזכר שהיו סומכים ידי מצרים ועוזרים אותם: ממגדל סונה. הוא גבול מצרים מפאה אחת ואמר כי משם תחל החרב לאכול בהם עד גבול כוש כמו שזכר למעלה ממגדל סונה ועד גבול כוש ולפי שזכר כוש למעלה שהוא הגבול השני סמך על המבין ולא זכרו וכנוי מלת בה לארץ מצרים: (ז) ונשמו בתוך ארצות נשמות · בתוך ר"ל בכלל ופירוש ונשמו ארצות מצרים ובתוך ארצות יעיד עליו וכן כפל הענין במלות שונות ואמר ועריו בתוך ערים נחרבות: (ח) וידעו · בתתי אש במצרים. על דרך משל כתרגומו כד אייתי עממיא דתקיפין כאשתא על מצרים: (ט) ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש · בצים הם הספינות כמו וצי אדיר לא יעברנו והיה משפטו צייס בשני יודי"ן כמו מן עי עיים אלא שבוקל כמו עברים יהודים אמר בעת ההיא אחרי חרבן מצרים אביא על כוש צבא גוים בספינות וקראם מלאכים כאילו בשליחות האל יתברך באים שם כי הוא גזר הגזירה עליהם לפיכך אמר מלפני ואמר בצים כי נהר גדול סובב ארץ כוש ולא יוכלו להכנס לה אלא בספינות וכן אמר בתורה הוא הסובב את כל ארץ כוש וכן יש נהרות אחרות ואמר בספר ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש השולח בים צירים ובכלי גמא על פני מים: להחריד את כוש בטח. כוש שהיה יושב לבטח יחריד אותה בעת שיבואו עליהם פתאום: כיום מצרים. כמו שהיתה חלחלה בהם בחרבן מצרי' כמו שאמר למעלה והיתה חלחלה בכוש בנפול חלל במצרים כן תהיה עתה חלחלה בהם בעבור עצמם: כי הנה באה. רוצה לומר עת חורבנה: כה אמר. מבואר: (יא) הוא ועמו · מובאים · כי אני ה' מביא אותם: (יב) ונתתי יאורים חרבה · יבשה כמו אשר בחרב ולפי שארץ מצרים כל טובה ושבחה היא היאור

מצודת דוד

היתה למיחת קרן לבית ישראל כי ע"י נאמן פרס יצאו חפשי מתחת יד בבל: ולך אתן · ר"ל אז תוכל לפתוח פיך להוכיחם גם מלבך כי אז ישמעו לך בראותם שנבואתך מתקיימת: וידעו · ואז ידעו שאני ה' נאמן במאמרי: ל (ב) הלילו · עשו יללה ואמרו אהה על היום ההוא הוא יום הפורעניות: (ג) וקרוב יום לה' · ר"ל היום הקרוב הוא לה' מעמו תבא הפורעניות ולא במקרה: יום ענן · ר"ל יום חושך כאלו נתקדרו השמים בעבים: (ד) ובאה חרב · של מלך בבל: והיתה וגו' · ר"ל בעת יפול חלל רב במצרים תהיה חלחלה בכוש על כי יראו כי כן הוא גם לבוא עליהם: ולקחו המונה. מוסב למעלה לומר בכוש תהיה חלחלה בעת יפול חלל במצרים ויקחו את המון עמה בשבי ויסודות חומותיה יהיו נהרסים: (ה) וכל הערב. תערובות העובדי כוכבים אשר בתוכן: ובני וגו' · בני הארצות שהיה להם כריתת ברית עמהם: אתם. כלם יפלו בחרב עם מצרים ודומה להם: (ו) סומכי מצרים. העובדי כוכבים שהיו למצרים לעזרה מול האויב: וירד וגו'. ממשלה חזקה תרד לארץ בשפל המלך: ממגדל סונה. הוא התחלת גבול מצרים: (ז) ונשמו. יהיו שממה בתוך שאר ארצות נשמות ודומה לכן: (ח) וידעו · אז ידעו כולם שאני ה' נאמן לשלם גמול בעת אתן את חמתי במצרים וכל עוזריה ישברו: (ט) יצאו וגו'. גדודי גייסות יצאו בצים בשליחותי להחריד את כוש היושבת בטח ותהיה אז חלחלה בהם כיום שנלכדה מצרים שהיתה אז חלחלה בכוש כמ"ש למעלה: כי הנה באה. כאומר אם היתה בהם חלחלה כשמעה מפלת מצרים איך לא ימלאו עתה חלחלה כי הנה עתה באה הפורענות אל עצמם: (י) והשבתי. אבטל המון עם מצרים ביד נ"נ כי הוא יאבדם בחרב: (יא) הוא ועמו אתו. ר"ל פרעה ועמו אשר אתו ישבתו ביד נ"נ: עריצי גוים · עמים חזקים יהיו מובאים ביד נבוכדנצר לשחת ארץ מצרים ועל הכשדים יאמר: והריקו · ישלפו חרבותם מתערם על מצרים: (יב) יאורים. מרבית היאורים תחרב ר"ל אנשיה יגלו ממנה ולא יבוא להם עוד טובה

מצודת ציון

את הממשלה בשם קרן על כי בעלי הקרנים יתחזקו בהן בהלחמם עם מי: (ב) הילילו · מלשון יללה: הה · הוא כמו אהה והוא לשון צעקת יללה: (ד) חלחלה · רתת ורעדה: (ה) הערב · מל' תערובות: (ו) גאון · ענין רוממות וממשלה: עוזה · ענין חוזק: (ז) נחרבות · מלשון חרבה: (ט) מלאכים · שלוחים: בצים · בספינות כמו וצי אדיר (ישעיה לג): להחריד · מל' חרדה: (י) והשבתי · ענין בטול: (יא) עריצי · ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ): והריקו · מל' ריק ר"ל ישלפו וירוקנו מתערם: חרבותם · מל' חרב: (יב) חרבה · מל' חורב ויבש: ומכרתי · ענין

יג כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהַאֲבַדְתִּי ייח' בטע' בסיפ'
גִלּוּלִים וְהִשְׁבַּתִּי אֱלִילִים מִנֹּף י"ג
וְנָשִׂיא מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם לֹא יִהְיֶה־עוֹד ה' בסיפרא
וְנָתַתִּי יִרְאָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
יד וַהֲשִׁמֹּתִי אֶת־פַּתְרוֹס וְנָתַתִּי אֵשׁ חסר
בְּצֹעַן וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים בְּנֹא׃ ג
טו וְשָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עַל־סִין מָעוֹז
מִצְרָיִם וְהִכְרַתִּי אֶת־הֲמוֹן נֹא׃
טז וְנָתַתִּי אֵשׁ בְּמִצְרַיִם חוּל תָּחִיל ל' תחול ק'
סִין וְנֹא תִּהְיֶה לְהִבָּקֵעַ וְנֹף צָרֵי
יוֹמָם׃ יז בַּחוּרֵי אָוֶן וּפִי־בֶסֶת ל'
בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְהֵנָּה בַּשְּׁבִי תֵלַכְנָה׃ ג'. פתח
יח וּבִתְחַפְנְחֵס חָשַׂךְ הַיּוֹם בְּשִׁבְרִי־ ל' י' ז'
שָׁם אֶת־מֹטוֹת מִצְרַיִם וְנִשְׁבַּת־בָּהּ ל'
גְּאוֹן עֻזָּהּ הִיא עָנָן יְכַסֶּנָּה וּבְנוֹתֶיהָ
בַּשְּׁבִי תֵלַכְנָה׃ יט וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים סתח
בְּמִצְרָיִם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃
כ וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן ח'
בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהֹוָה
אֵלַי לֵאמֹר׃ כא בֶּן־אָדָם אֶת־זְרוֹעַ ל"ח בטעם בסיפרא
פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם שָׁבַרְתִּי וְהִנֵּה
לֹא־חֻבְּשָׁה לָתֵת רְפֻאוֹת לָשׂוּם ל. ג'
חִתּוּל לְחָבְשָׁהּ לְחָזְקָהּ לִתְפֹּשׂ בֶּחָרֶב׃ ל'. ל'. ל'
כב לָכֵן כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי י"ח בטעם בסיפרא
אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְשָׁבַרְתִּי
אֶת־זְרֹעֹתָיו אֶת־הַחֲזָקָה וְאֶת־ לאי"ב ספוקי' את את ואת את ל'

בְּמֵימְרִי׃ יג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים וְאוֹבֵיד דְפַלְחֵי לְטַעֲוָתָא
וְאֱשֵׁיצֵי דְפָלְחִין לְצַלְמָנַיָא
מִמָפֵס וּמַלְכָּא מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם לָא יְהֵי עוֹד וְאֶתֵּן
דַחֲלָא בְּמִצְרָיִם׃ יד וְאַצְדֵי יַת
פַּתְרוֹס וְאַיְתֵי עַמָא דְתַקִיפִין
כְּאֶשָׁתָא עַל טָאנִיס וְאַעְבֵיד
פּוּרְעָנוּת דִינִין בְּאַלַכְסַנְדְרִיָא׃
טו וְאֶשְׁפּוֹךְ חֵימְתִי עַל סִין
תְּקוֹף מִצְרַיִם וַאֲשֵׁיצֵי יַת
אִתְרְגוּשַׁת אֲלַכְסַנְדְרִיָא׃
טז וְאַיְתֵי עַמְמַיָא דְתַקִיפִין
כְּאֶשְׁתָּא בְּמִצְרַיִם מִזַע תְּזוּעַ
סִין וַאֲלַכְסַנְדְרִיָא תְּהֵי מִתְרָעָא
מִשּׁוּר וּנְפִים בַּעֲלֵי דְבָבוּ
יַקְפוּנָהּ יוֹם יוֹם׃ יז עוּלֵימֵי
אָוֶן וּפִיבֶסֶת בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן
וּפָלְחֵיהוֹן בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן׃ יח וְעַל
תַּחְפַּנְחֵס אַיְתֵי חֲשׁוֹךְ בִּימָם
כַּד אֶתְבַּר תַּמָן יַת תְּקוֹף
מִצְרַיִם וְיִבְטֵל בָּהּ יְקָר תּוּקְפָּהּ
מַלְךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יַחְפִינָהּ
כַּעֲנָנָא דְסָלֵיק וְחָפֵי יַת אַרְעָא
וְיָתְבֵי כַפְרָנָהָא בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן׃
יט וְאַעְבֵּד פּוּרְעָנוּת דִינִין
בְּמִצְרַיִם וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
כ וַהֲוָה בְּחַדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין
בְּקַדְמָאָה בְּשַׁבְעָא לְיַרְחָא
הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִמִי לְמֵימַר׃ כא בַּר אָדָם
יַת תְּקוֹף פַּרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם תַּבְרִית וְהָא לָא
מִתַּקְפָא לְאִתְּסָאָה לְמִתַּן
עֵיצָה לְמֶחְכַּם לְאִתַּקָפָא לְמֵיחַד מַלְכוּ׃ כב בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל פַּרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם וְאֶתְבַּר יַת סַעֲדוֹהִי וְיַת שׁוּלְטָנוּהִי תַּקִיפַיָא דִבְהוֹן הוּא תְּבַר יַת מַלְכוּתָא

ולאימסר : (יד) ועשיתי שפטים בנא • אלכסנדריא • (טז) להבקע • חומותיה תבקע : צרי יומם . צרים יבאו עליה יום יום : (יז) והנה בשבי תלכנה . שתיהן המדינות און ופיבסת : (יח) חשך היום • ימנע האור : ענן יכסנה . צרה תבוא עליה ותכסנה ותחשך כיום כסוי הענן : ובנותיה • וכפרניא : (כא) את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי • כבר פעם אחרת שנתתי חילו ביד נבוכדנצר בשנה הרביעית ליהויקים כמה שנאמר בספר (ירמיה מו) למצרים על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה בכרכמיש על נהר פרת אשר הכה נבוכדנצר וגומר והנה לא חובשה • מאותו היום והלאה כמה שנאמ' בספר (מ"ב כד) בסופו ולא יסף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת וכענין זה נתנבא ירמי' גם הוא על אותה המכה שאין רפואה אין לה כמו שנאמר (ירמיה מו) עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרבית רפואות תעלה אין לך : לא חובשה • ל' קשירה בקופרין עלם הנשבר : לשום חתול • מעשה בגדים ורטייה כמו (לעיל טז) והחתל לא חתלת : לתפוש בחרב • שיהא לו עוד כח להלחם : (כב) ושברתי את זרועותיו • לשבור את . השנית ותהיינה שתיהן שבורות כלומר כבר לקח מלך בבל מלך הא' עוד אמסור לו

היאור אמר דרך משל שיחרבו היאורים רוצה לומר שיכלה מהם כל טובה : (יג) כה אמר ה' • והאבדתי גלולים • כמשמעו ולפי שהיה נמהוגם בהם שילכו אותם מיד האויב אמר כן כמו שאמר בבבל הובישו כל חת מרודך חתו גלו יה או הוא על דרך משל כמו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים וי"ת ואביד דפלחין לטעוותא : ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד ומלך גם כן אשבית מארץ מצרים שלא יהיה שם עוד ר"ל זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם שהרי אמר מקץ מ' שנה אקבץ את מצרים או יהי' עוד כמשמעו לעולם כמו שאמר ולא תתנשא עוד על הגוים וזהו שאמר ונתתי יראה בארץ מצרים שיהיו לעולם יריאים מפחד העמים : (יד) והשמתי . בנא . נא היא אלכסנדריא וכן תירגם יונתן : (טו) ושפכתי . מבואר הוא : (טז) ונתתי . חול תחיל סין . כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו הכתיב מבנין הפעיל והקרי מן הקל והוא לשון חיל כיולדה : להבקע • שיבקעו חומותיה : ונוף צרי יומם • ואל נוף יבואו צרי יומם רוצה לומר ביום יבואו לה האויבים ולא בלילה כגנבים ויונתן תירגם כעיל דבביא יקפונה יום יום : (יז) בחורי און . שם עיר בארץ מצרים ואפשר שהיא און הכתוב בתורה כהן און ופיבסת תרין מלין כתיבין וקרין מלה חדא והוא שם עיר : והנה בשבי תלכנ' . כמו הן הנה היו לבני ישראל . יאמר המה לזכרים והנה לנקבות פירש אדוני אבי ז"ל כי על הנשים אמר ואע"פ שלא זכרם הנה זכר הבחורים שיפלו בחרב ואמר כי נשיהם תלכנה בשבי ויונתן תירגם עולמי און ופיבסת בחרב' יתקטלון ופלחיהון בשביא יהכון : (יח) ובתחפנחס • הוא תחפנחס הנזכר במלכים ונשתנו התנועות כי זה נקוד השי"ן בחיר"ק והתי"ו בשוא והחי"ת בפתח והפ"א והנו"ן בשוא : חשך היום • בשי"ן ונקרא בשמאל כמו ולא חשך ממני מאומה פירוש מנע היום מאורו להם ואמר זה מרוב הצרה כאילו מנע היום מאורו להם ויונתן תירגם על תחפנחס אייתי חשך בימם תירגם אותו כמו חשך בימין : את מטות מצרים . מוטות עולם שהיו על צוארי הגוי' ויונתן תירג' כדאתבר תמן ית תקוף מצרים : היא ענן יכסנה • כתרגומו מלך במשרייתיה יחפינה כעננא דסליק וחפי ית ארעא : ובנותיה בשבי תלכנה . רוצה לומר יושבי הכפרים ילכו בשבי כי הם אין להם כח להלחם כנגד האויבים ויקחום ויוליכום בשבי' : (כ) ויהי באחת עשרה שנה • לגלות צדקיהו : בראשון בשבעה לחדש . בחדש הראשון שהוא ניסן : (כא) בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי • זהו שנאמר בירמיה על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ואומר במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל וגו' וזהו שנשברה זרועו האחת : והנה לא חובשה . אמר שנשברה לא חובשה שתוכל לתפוש חרב עוד כמו שאמר ולא הוסיף עוד : לשום חתול . כריכה שכורכין העלם שנשבר וחובשין אותו וזה השברון לא היה לו רפואה עוד : לחבשה . במפיק הה"א לחבש אותה וכן לחזקה ויהי לחזקה מקור מן הקל יוצא וכן ויצר לו ונא חזקו פעל יוצא מן הקל ופיר' יונתן המשל כן בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית ולא מיתקפא לאתסאה וגו' : (כב) לכן . את החזקה ואת הנשברת • החזקה אשר הנשברת תהיה שבורה

כמו

כה אמר ה' בטעם בסיפרא וסימן הכה כה אל כה • השפך נחשתך • והאבדתי גלולים . כסיתי עליו את תהום . הנני אל הרועים • האתה הוא אשר • דב לכם נשיאי • כי יתן הנשיא: והנה ג' בקריאה וסימ' בשמואל ב' סימן ד' : חשך ז' בקריאה וסימ' בלשון תרגום ידדת מני רבוני יומא בישא ועמא דמותא : ופי' נמסר בשמואל א' סוף סימן כ"ד : רפאות ג' בקריאה וחס' וסימ' לשוא הרבית רפאות תעלה אין לך • אין דן דינך למזור • והנה לא חבשה לתת רפאות • את החזקה ל' חד ואת החזקה את האבדת אבקש ואינון שטה תרא חד את וחד ואת וכל חד וחד לית רכוו' ופי' נמ' במסרא רבתא בערך

מצודת ציון

ענין מסירה וכן וימכרם ביד אויביהם (שופטים ב) : והשמותי • מלשון שממון : (יד) בנא • הוא אלכסנדריא כת"י : (טו) מעוז • ענין חוזק : (טז) חול תחיל • מלשון חלחלה ורעד : להבקע • מל' בקיעה ופתיחה : (יח) חשך • ענין מניעה כמו ולא חשכת (בראשית כב) : מוטות • ר"ל כדי העול : (כא) חובשה • ענין קשירת מטלית על השבר וכן ולנשברת לא חבשה (לקמן לד) : חתול • ענין כריכה

מצודת דוד

טובה מן היאורים וכאלו נתייבשו : ומכרתי . אמסור הארץ ביד הכשדים שהמה אנשים רעים ואכזרים : והשמותי וגו' • את הארץ ואנשים הממלאים אותם אעשה שממה ע"י אנשים זרים ונכרים : אני ה' דברתי . ובידי לקיים דברי : (יג) והאבדתי וגו' • לא יתעסקו עמה באלילים : ונשיא וכו' • ר"ל ונשיא אשבות מארץ מצרים : לא יהיה עוד . ר"ל עד זמן מרובה לא יהיה עד תשלום ארבעים שנה כמ"ש למעלה : ונתתי יראה • תמיד יהיה שם פחד ורעדה משאר העמים : (טו) מעוז מצרים . שהוא חוזק מצרים שהיא עיר בצורה וחזקה : את המון נא • את המון עם נא כי היתה נא רבת עם : (טז) חול תחול סין . עיר סין תרעד ברעדה : תהיה להבקע . ר"ל תהיה נוחה ומוכנת להבקע חומתה עם כי היא עיר בצורה : צרי יומם • הצרים יבואו עליה באור היום לכבשה ולא בלילה כגנבים : (יז) והנה • נשי החללים תלכנה בשבי : (יח) חשך היום • מי שבא עליו צרה נדמה לו כאלו נמנע ממנו מאור היום וכן יום חושך ואפלה (יואל ב) : בשברי שם . בעת אשבור שם מוטות מצרים ר"ל מגמות העול שהכבידו על העובדי כוכבים : ונשבה בה . בתחפנחס יבוטל ממשלת חזקה : היא . העיר תחפנחס הענן יכסה אותה כי מאד יחשך לה : ובנותיה • בנות העיר בשבי תלכנה : (יט) כי אני ה' . הנאמן לשלם גמול : (כ) באחת עשרה שנה . לגלות יהויכין ומלכות צדקיה והיא שנת :

החורבן

הַנִּשְׁבָּרֶת וְהִפַּלְתִּי אֶת־הַחֶרֶב מִיָּדוֹ׃
כג וַהֲפִצוֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם
וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ כד וְחִזַּקְתִּי אֶת־ ל' כ"כ . ל'
זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וְנָתַתִּי אֶת־חַרְבִּי
בְּיָדוֹ וְשָׁבַרְתִּי אֶת־זְרֹעוֹת פַּרְעֹה
וְנָאַק נַאֲקוֹת חָלָל לְפָנָיו׃ כה וְהַחֲזַקְתִּי ל' . ל' . ל'
אֶת־זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וּזְרֹעוֹת פַּרְעֹה
תִּפֹּלְנָה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי ב' : ל'
חַרְבִּי בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וְנָטָה אוֹתָהּ
אֶל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כו וַהֲפִצוֹתִי אֶת־
מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת
וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

לא א וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה
שָׁנָה בַּשְּׁלִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה
דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם
אֱמֹר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְאֶל־
הֲמוֹנוֹ אֶל־מִי דָּמִיתָ בְגָדְלֶךָ׃ ג הִנֵּה ג' מ"ל : ג'
אַשּׁוּר אֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יְפֵה עָנָף וְחֹרֶשׁ ל'
מֵצַל וּגְבַהּ קוֹמָה וּבֵין עֲבֹתִים הָיְתָה ל' . ל'
צַמַּרְתּוֹ׃ ד מַיִם גִּדְּלוּהוּ תְּהוֹם ל'
רֹמְמָתְהוּ אֶת־נַהֲרֹתֶיהָ הֹלֵךְ סְבִיבוֹת ל'
מַטָּעָהּ וְאֶת־תְּעָלֹתֶיהָ שִׁלְחָה אֶל ו' רפין
כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה׃ ה עַל־כֵּן גָּבְהָא ל' כתיב א'
קֹמָתוֹ מִכֹּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה וַתִּרְבֶּינָה ל' חס' כנביאי'
סַרְעַפֹּתָיו וַתֶּאֱרַכְנָה פֹּארֹתָיו מִמַּיִם סרעפותיו ק'

וְאֶרְמֵי יָת תּוּקְפָּא מִנֵּיהּ׃
כג וְאַגְלֵי יָת מִצְרָאֵי בֵּינֵי
עַמְמַיָּא וַאֲבַדְּרִינוּן בִּמְדִינָתָא׃
כד וְאַתְקֵיף יָת מַלְכוּת מַלְכָּא
דְבָבֶל וְאֶתֵּן יָת תּוּקְפִּי בִּידֵיהּ
וְאֶתְבַּר יָת תְּקוֹף פַּרְעֹה
וִינְהֵם נְהוֹם מְטַעֲנֵי חֶרֶב
קֳדָמוֹהִי׃ כה וְאַתְקֵיף יָת
מַלְכוּת מַלְכָּא דְבָבֶל וּמַלְכוּת
פַּרְעֹה תִּבְטַל וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא
יְיָ כַּד אֶתֵּן תּוּקְפִּי בְּיַד מַלְכָּא
דְבָבֶל וְיִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת מִן
אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כו וְאַגְלֵי
יָת מִצְרָאֵי לְבֵינֵי עַמְמַיָּא
וַאֲבַדַּר יָתְהוֹן בִּמְדִינָתָא וְיִדְעוּן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ א וַהֲוָה בַּחֲדָא
עַסְרָא שְׁנִין בִּתְלִיתָאָה בְּחַד
לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב בַּר
אָדָם אֱמַר לְפַרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם וּלְאִתְרְגוֹשְׁתֵּיהּ לְמָן
דְמִיתָא בְּתוּקְפָךְ׃ ג הָא אַתּוּרָאָה
דָמְיָא לְאַרְזָא בְּלִבְנָן דְּנוֹפֵיהּ
שַׁפִּיר וְסוֹכֵיהּ מַטְלָן וְרָם
בְּקוֹמָתֵיהּ וְעַל נַגְדִין שְׁלַח
שָׁרְשׁוֹהִי׃ ד בְּעַמְמַיָּא סַגִּי
בְּסוּמְכְוָתָא תַּקִּיף יָת מַלְכַיָּא
שַׁעְבֵּיד לִתְחוֹת מַלְכוּתֵיהּ וְיָת
שִׁלְטוֹנוֹהִי מַנֵּי עַל כָּל מְדִינַת
אַרְעָא׃ ה עַל כֵּן רָאֵים
בְּתוּקְפֵיהּ מִכָּל מַלְכֵי אַרְעָא
וּסְגִיאַת מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְאִתְנַצָּחוּ

רשי

לו יתר המלכות כולו : (כד) וחזקתי . לשון חוזק : (כה) והחזקתי . ל' אחיזה שאוחז בידו לסמיכה שלא תפול וסופו יוכיח וזרועות פרעה תפולנה שאינו אוחז בהן : (ב) אל מי דמית בגדלך . בהתגדלך לנגדי אל מי היית סבור לדמות : (ג) הנה אשור . שהפלתי כבר : ארז בלבנון . היה : וחורש מצל . יער מסכך צל גדול : ובין עבותים . עלי רענן : צמרתו . צימ"א בלע"ז : (ד) תעלותיה . פושין בלע"ז : אל כל עצי השדה . להשקותם והדוגמא כתרגומו של יונתן הא אתוראה דמיא לארזא בלבנן וגומר כבעמוד : מים גדלוהו תהום רוממתהו . בעממיא הוי בסומכוותא תקיף ית מלכיא שעביד לתחות מלכותיה וית שלטונוהי מני על כל מדינות ארעא . ומדרש אגדה ובין עבותים היתה צמרתו מהיכן זכה לגדולה לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנאמר (בראשית י) מן הארץ ההיא יצא אשור כשנעשו כל באי העולם קליעה אחת לבוא בעצה למרוד בו אז היתה צמרתו נראית לעצמה ולא נשתלשלה עמהם : מים גדלוהו תהום רוממתהו . ועל ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם : (ה) סרעפותיו . ענפיו : פארותיו . זמורותיו : ממים רבים בשלחו . פארותיו על ידי מים רבים בשלחו פארותיו כלומר בגדלו פארותיו ול' שילוח נופל בהן כמו תשלח פארות (לעיל יז) :
בסעפותיו

רדק

כמו שהיתה והחזקה משל על ארצו שנשארה לו אחר שהכה אותו נבוכדנאצר על נהר פרת : (כג) והפיצותי . מבואר הוא : (כד) וחזקתי . ונאק נאקות חלל לפניו . כבר פירשנו לעיל מהו נאקת חלל והוא האנחת הנשמה מהקנה בקול בעת מותו : (כה) והחזקתי . תפלנה . כאילו נפלו שלא ישא בהם כח : ונטה אותה . על דרך נטה את מטך : אל ארץ מצרי' . כמו על וכמוהו רבים : ויהי : (ב) בן אדם . אל מי דמית בגדלך . למי את דומה בגדלך שתתפאר בהמונך ובגדלך ותחשב שלא תרד מגדולתך הנה אשור היה גדול ממך ונפל בידי אף אתה תפול והחל בגדולת מלך אשור על דרך משל והמשילו לארז בלבנון שהוא גבוה מכל שאר עצי הלבנון : (ג) הנה אשור . יפה ענף . שענפיו יפים : וחורש מצל . ענף שהיא מסתבך הרבה ועושה צל תחתיו מצל מן צלל והוא מפעל מבנין הפעיל ובא בפת' כמו מסך קלע ויבא בצרי הכני מסך את כלי המלחמה : ובין עבותים היתה צמרתו . הסעיף העליון יקרא צמרת אמר כי צמרת הארז הזה היתה בין עבותים בין אנשים מסתבכים וגבוה עליהם ונראה יפה או אמר עבותים על רבוי העלים בענפי' כמו שפירשו רז"ל וענף עץ עבו' והוא משל על מלכי האומות כי על כלם עלה ויונתן תירגם ועל ניגדין שלח שרשוהי ובדרש מהיכן זכה לגדולה זו לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנא' מן הארץ ההיא יצא אשור שנעשו כל בעלי עולם קליעה אחת לבא בעצה ולמרוד בו אז היתה צמרתו לעצמה ולא נשתלשלה עמהם : (ד) מים גדלוהו . היה לו שפע מים לפיכך גדל כל כך כלומר היתה לו הצלחה גדולה : תהום רוממתהו . זכר תהום בל' נקבה ובל' זכר תהום אמר לא כי היא ואמר תהום שהוא לשון עומק מים רבים שלא יפסקו כן גדולתו לא היתה לה הפסק ימים רבי' עד בא עתו : את נהרותיה הולך סביבות מטעה . נהרות התהום כלומר כל אחת מן הנהרות היוצאים מן התהום הולכים סביבות הארז הזה שהוא מטע התהום כמו שאמר תהום רוממתהו והתהו' הוא משל לטובה ולהצלחה גדולה : ואת תעלותיה שלחה אל כל עצי השדה . אמר כי התהום הוליכה נהרותיה סביבות זה הארז שהיא מטעה כלומר רבוי מימיה ותעלותיה שהם פלגי מים קטנים כמו תעלת הברכה אותם התעלות שלחה להשקות כן עצי השדה והמשל כי רוב הטובה והצלחה היתה למלך אשור והמעט לשאר מלכי הארץ ויונתן פירש המשל כן בעממיא סגי בסומכוותיה תקיף ית מלכי' שעביד לתחות מלכותיה וית שלטונוהי מני על כל מדינת ארעא : שלחה . קלה שלת"ד וראויה להדגש ובדרש מים גדלוהו תהום רוממתהו על ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם : (ה) על כן גבהא קומתו . האל"ף במקום ה"א : ותרבינה סרעפותיו ותארכנה פארותיו . הענין כפול

את : וחזקתי ב' וסימ' וחזקתי את לב פרעה ורדף· וחזקתי את זרעות מלך בבל : תפלנה ב' וסימ' אבני אלגביש תפלנה . וזרעות פרעה תפלנה: המונו ג' מ"ל וסימ' בספר שפטים סימן ד' : אל מי ג' וסימ' אל מי מכולנו דיהוא · בן אדם אמור אל פרעה·אל מי דמית ככה: שלוחה ו' וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"ו : גבהא חד מן מלין דלית דכוו' כתיבין א' בסוף תיבותא וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך

מצודת דוד

החורבן : בראשון . בחדש הראשון : (כא) את זרוע וגו' . הנה כבר שברתי את אחת מהזרועות של פרעה ר"ל כבר מסרתיו פעם ביד נ"נ בשנת ד' ליהויקים כמ"ש בירמיהו ובמ"ב ולקח אז חלק גדול מארצו : והנה לא חובשה . עדיין לא קשר מחבושת על השבר לשום כריכה ולקשרה היטב לחזק אותה למען תוכל לאחוז בחרב להלחם עוד ר"ל לא חזרו מצרים אל כבודם ולא לקחו מהם נקם ועדיין ארצם בידם : (כב) הנני . הנה אני אלחם עם פרעה : ושברתי . אני אשבור את שתי זרועותיו את החזקה שלא נשברה מאז וגם את הנשברת אשבר עוד לבל יהיה לה רפואה כלל ובזה אפיל את החרב מידו כי לא יוכל מעתה להחזיקה באחת מן הזרועות ר"ל נ"נ יקח גם הארץ הנשארת לו ומה שכבר לקח יחזיק בו לעצמו ולא תהא מתחת ידו ולא יוכל עוד לעמוד נגדו במלחמה : (כד) ונתתי וגו' ר"ל אני אתן בידו הכח לאבד את מצרים : ונאק . פרעה יאנק לפני נ"נ נאקות חלל כדרך שהחללים נואקים בצאת נפשם : (כה) תפולנה . בחוזק השבירה : כי אני ה' הנאמן לשלם גמול : בתתי . בעת אתן חרבי וכו' וינטה אותה אל ארץ מצרים להכות בה : (כו) כי אני ה' . הנאמן לשלם גמול : לא (א) באחת עשרה שנה . היא שנת החורבן שהיא שנת י"א לגלות יכניה ולמלכו' צדקיה : בשלישי . בחדש השלישי : (ב) ואל המונו . אל המון עמו : אל מי וגו' . ר"ל אל מי מהמלכי' דמית בנפשך ברוב הגודל שיש לך : (ג) הנה אשור . כאומר הלא גדול ממך היה אשור כי היה ארז בלבנון ר"ל מובחר במלכים כארז הגבוה מכל עצי לבנון : יפה ענף . היה בעל יפה ענף ובעל סעיף מסתבך כעושה צל הרבה : ובין עבותים . הסעיף העליון היתה בין עבותים הם הענפים המתפשטים הקלועים אלה באלה וזהו דבר הנותן פאר : (ד) מים גדלוהו . המים השקו אותו וגדלו והתהום הרימו למעלה ברוב הגודל : את נהרותיה . ר"ל כ"א מנהרות התהום היה הולך סביבות מטעה של הארז להשקותה : ואת תעלותיה . אמת המים בהם פלגי מים קטנים שלחה התהום אל כל עצי השדה להשקותם וענין המשל הוא שהיה סנחריב מלך גדול מכל מלכי האדמה והיה מושפע בטובה מרובה והשפעות כל העובדי כוכבים היו נחשבים כמעט קט למול השפעתו : (ה) על כן . הואיל ורוב המים השקו אותו לכן גבהה קומתו וכו' ורבו ענפיו ונתארכו להתפשט

מצודת ציון

כריכת במטלית וכן והתחל לא חתלת (לעיל טז) : לחבשה . לקשרה : (כד) ונאק . ענין אנחה כמו יאנק חלל (ירמיה נא) : (ב) דמית . מלשון דמיון והשואה : (ג) וחורש . ענין סעיף וכן כעזובת החורש והאמיר (ישעיה יז) ור"ל יער בעל סעיפים : מצל . מל' צל : עבותים . ענין קליעה כמו וענף עץ עבות (ויקרא כג) : צמרתו . כן יקרא הסעיף העליון שבאילן העולה למעלה וכן צמרת הארז (לעיל יז) : (ד) רוממתהו . מל' הרמה : מטעה . מלשון נטיעה : תעלותיה . אמת המים כמו תעלת הברכה (ישעיה ז) : (ה) גבהא . אל"ף במקום ה"א : ותרבינה . מל' רבוי : סרעפותיו . סעפותיו ור"ל ענפיו ויתכן שהוא מלשון ברוב שרעפי (תהלים צד) שהוא ענין מחשבה וכמו שמלת סעיף משותף לשניהם כמ"ש סעפים שנאתי (שם קיט) : פארותיו . גם הוא ענין ענף וכן מסעף פארה

כפול במלות שונות כי סרעפותיו והסעיף והפארה אחת בשמות שונים והענף מסעף פארה: סרעפותיו. כתיב בלא יו"ד הרבוי וקרי ביו"ד וכמוהו רבים: פארותיו. האל"ף קודם לרי"ש: ממים רבים בשלחו. בשלח התהום מים רבים סביבותיו כמו שאמר מים רבים מאותם מים רבי' ארכו פארותיו: (ו) בסעפותיו. פארותיו. האל"ף קוד' הרי"ש וי"ת המשל כן במשירייתיה כביש כל כרכין תקיפין וגו': (ז) וייף. היו"ד הראשונה מאיתן והשניה פ"א הפעל שרשו יפה ויאמר האיתן איפה ייפה ונחסרון למ"ד הפעל איף ייף וזה וייף הוא לקריאת בנין נפעלי בחירק היו"ד הראשונה ונוח השנייה לקריאת בנין אשר וייף בשוא הראשונה וחיריק השנייה ובקצת הספרים מצאתי בחירק הראשונה ובשוא השנייה לבנין אשר וזו היא קריאה נכונה על משקל וישב: בארך דליותיו. הם הענפים הרמים מענין ארוממך ה' כי דליתני: (ח) ארזים לא עממוהו: כמו כל סתום לא עממוך מענ' נסתר וכסוי ר"ל הארזים הגבוהים שהם בגן אלהים לא יסתירוהו ולא יכסוהו כי הוא על כולם ובאמרו בגן אלהים הוא על דרך ההפלגה והוא הגן שנאמר עליו ויטע ה' אלהים גן בעדן: וערמונים. כמו ולוז וערמון שהוא אילן שקורין קשטיני"ר בלע"ז: כפארתיו. כאן הרי"ש קודם לאל"ף: (ט) יפה עשיתיו. אמר עשיתיו להודיע כי מאת האל יתב' היתה הגדולה הזאת ולא כמו שהיה אומר בכח ידי עשיתי: (י) לכן. אמר גבהת ואמר ויתן והם כן דרך המקרא לדבר לנכח ובלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים לו: (יא) ואתנהו ביד אל גוי'. ואתנהו בשוא הוי"ו והיא עתיד במקום עבר: אל. למדינחאי מלא ביו"ד ולמערבאי חסר יו"ד ופירוש ביו"ד תקיף הגוים וכן ואת אילי הארץ לקח תקיפי הארץ ואמר אל גוים על נבוכדנצר כמו שאמר בסדר עולם וכן ארז"ל בשנה ראשונה כבש נינוה: כרשעו גרשתיהו. כרשעו טעמו לפניו ולאחריו: (יב) ויכרתהו זרים. לפי שהמשילו לעץ אמר בו לשון כריתה וזרים ועריצי גוים אומר על הכשדים כמו שנאמר עליהם גם כן הגוי המר והנמהר וענין המשל מפורש: (יג) על מפלתו. ת"י על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמיא ועל פגרי משרייתיה נחא כל חיות ברא: ואל פראתיו. הרי"ש קודם לאל"ף: (יד) למען. זה אשר עשיתי לו בעבור שלא יתגאו שאר מלכים הגדולים: כל שותי מים. כל ארזים ר"ל שותי מים שהם גבוהי קומה משפע המים אשר תחתיהם ור"ל במשל על הצלחתם במלוכה כמו שפירשנו: ולא יעמדו אליהם בגבהם. אליהם בגיזרי
מן

סוּמְכְוָתֵיהּ עַל עַמְמִין סַגִּיאִין
בְּאִתְנַצָּחוּתֵיהּ: ו בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ
כְּבֵישׁ כָּל כְּרַכִּין תַּקִּיפִין
וּתְחוּת שִׁלְטוֹנוֹהִי שַׁעְבֵּיד כָּל
מְדִינַת אַרְעָא וּבִטְלַל
מַלְכוּתֵיהּ יְתִיבוּ כָּל עַמְמִין
סַגִּיאִין: ז וְאִתְנַצַּח
בְּסוּמְכְוָתֵיהּ בִּסְגֵי גִּבָּרוֹהִי אֲרֵי
הֲוַת אֵימְתֵיהּ עַל עַמְמִין
סַגִּיאִין: ח מַלְכִין תַּקִּיפִין לָא
אִתְנְצָחוּ לְקָבְלֵיהּ בִּתְקוֹף
גְּבוּרָא דַהֲוַת עִמֵּיהּ מִן קֳדָם
יְיָ שִׁלְטוֹנִין לָא קָמוּ קֳדָם
מַשְׁרְיָתֵיהּ וְגִבָּרִין לָא יְכִילוּ
בְּסוּמְכְוָתֵיהּ בִּתְקוֹף גְּבוּרָא
דַהֲוַת עִמֵּיהּ מִן קֳדָם יְיָ לָא
דָמְיָא לֵיהּ בְּתוּקְפֵיהּ: ט שַׁפִּיר
עֲבֵידְתֵּיהּ בִּסְגֵי גִּבָּרוֹהִי וְזָעוּ
מִן קֳדָמוֹהִי כָּל מַלְכֵי קֶדֶם
בִּתְקוֹף גְּבוּרָא דַהֲוַת עִמֵּיהּ
מִן קֳדָם יְיָ: י בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּרָמְתָּא
בְּקוֹמָה וִיהַב מָרְוָתֵיהּ עַל
מַלְכְּוָתָא וְרָאֵים לִבֵּיהּ
בְּתוּקְפֵיהּ: יא וְאֶמְסְרִינֵיהּ
בְּיַד תַּקִּיף עַמְמַיָּא אִתְפְּרַע
מִנֵּיהּ כְּחוֹבֵיהּ תָּרֵיכְתֵּיהּ:
יב וְשֵׁיצְיוּהִי נוּכְרָאִין תַּקִּיפֵי
עַמְמַיָּא וְרַטְשׁוּהִי עַל טוּרַיָּא
וּבְכָל חֵילַיָּא נְפַלָּא מַשְׁרְיָתֵיהּ
וְאִתְבַּדָּרוּ סוּמְכְוָתֵיהּ בְּכָל
פַּצִּידֵי אַרְעָא וּנְחָתוּ מִטְּלַל
מַלְכוּתֵיהּ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא
וְרַטְשׁוּהִי: יג עַל מַפֶּלֶת
קְטִילוֹהִי שְׁרוֹ כָּל עוֹפָא
דִשְׁמַיָּא וְעַל פִּגְרֵי מַשְׁרְיָתֵיהּ נְחָא כָּל חֵית בָּרָא: יד בְּדִיל דְּלָא יְרָאמוּן בְּתוּקְפֵיהוֹן כָּל מַלְכֵי קֶדֶם וְלָא יִתְּנוּן יַת
מָרְוָתְהוֹן עַל מַלְכְּוָתָא וְלָא יִתְרַבְרְבוּן לְהוֹן בְּתוּקְפֵיהוֹן כָּל עַבְדֵי מַלְכוּ אֲרֵי כוּלְּהוֹן אִתְמְסָרוּ לְמוֹתָא לְאַרְעָא

ל' רַבִּים בְּשַׁלְּחוֹ: ו בִּסְעַפֹּתָיו קִנְנוּ כָּל־
עוֹף הַשָּׁמַיִם וְתַחַת פֹּארֹתָיו יָלְדוּ
ב' כֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּבְצִלּוֹ יֵשְׁבוּ כֹּל
ל'. ג' וחסר גּוֹיִם רַבִּים: ז וַיְּיִף בְּגָדְלוֹ בְּאֹרֶךְ
ג' דָּלִיּוֹתָיו כִּי־הָיָה שָׁרְשׁוֹ אֶל־מַיִם
ל' רַבִּים: ח אֲרָזִים לֹא־עֲמָמֻהוּ בְּגַן־
ח' פסוקים לא לא לא אֱלֹהִים בְּרוֹשִׁים לֹא דָמוּ אֶל־
ל'. ל' סְעַפֹּתָיו וְעַרְמֹנִים לֹא־הָיוּ כְּפֹארֹתָיו
ב' כָּל־עֵץ בְּגַן־אֱלֹהִים לֹא־דָמָה אֵלָיו
ב' אדם להבל ה' בְּיָפְיוֹ: ט יָפֶה עֲשִׂיתִיו בְּרֹב דָּלִיּוֹתָיו
וַיְקַנְאֻהוּ כָּל־עֲצֵי־עֵדֶן אֲשֶׁר בְּגַן
כ"ב בטעם בכיפרא הָאֱלֹהִים: י לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
ג' בטעם יֱהֹוִה יַעַן אֲשֶׁר גָּבַהְתָּ בְּקוֹמָה וַיִּתֵּן
ג' מ"ל צַמַּרְתּוֹ אֶל־בֵּין עֲבוֹתִים וְרָם לְבָבוֹ
בְּגָבְהוֹ: יא וְאֶתְּנֵהוּ בְּיַד אֵיל גּוֹיִם
ד' כתיב ו' ל'. ל' עָשׂוֹ יַעֲשֶׂה לוֹ כְּרִשְׁעוֹ גֵּרַשְׁתִּהוּ:
ב' חס' ובענינו יב וַיִּכְרְתֻהוּ זָרִים עָרִיצֵי גוֹיִם וַיִּטְּשֻׁהוּ
אֶל־הֶהָרִים וּבְכָל־גֵּאָיוֹת נָפְלוּ
דָלִיּוֹתָיו וַתִּשָּׁבַרְנָה פֹרֹאתָיו בְּכֹל
אֲפִיקֵי הָאָרֶץ וַיֵּרְדוּ מִצִּלּוֹ כָּל־עַמֵּי
ב' וחסר הָאָרֶץ וַיִּטְּשֻׁהוּ: יג עַל־מַפַּלְתּוֹ יִשְׁכְּנוּ
ל' כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְאֶל־פֹּרֹאתָיו הָיוּ
ל"ד פסוקים לא ולא ולא כֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה: יד לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־
יִגְבְּהוּ בְקוֹמָתָם כָּל־עֲצֵי־מַיִם וְלֹא־
יִתְּנוּ אֶת־צַמַּרְתָּם אֶל־בֵּין עֲבֹתִים
ל'. ל' כ"כ וְלֹא־יַעַמְדוּ אֵלֵיהֶם בְּגָבְהָם כָּל־
ו' שֹׁתֵי מָיִם כִּי כֻלָּם נִתְּנוּ לַמָּוֶת אֶל־

(ו) בסעפותיו. בענפיו: קננו. ל' קן: (ז) וייף. ל' יופי: דליותיו. אף הם ל' ענפים הנמוים לאורך לכל צד כמין דליות הכרם שיספרו"ילא"ש בלע"ז: (ח) לא עממוהו. לא כהו מאורו כלומר לא היה בהם אחד נאה ממנו: בגן אלהים. כלומר בכל העולם: וערמונים. קאשטיני"ש בלע"ז: (ט) כל עצי עדן. כלומר כל המלכים המשובחים: (י) יען אשר גבהת בקומה. כך אמרתי לאשור: (יא) ביד אל גוים. ביד קשה שבגוים ביד נבוכדנצר נתתיו דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה: עשה יעשה לו. נבוכדנצר ככל רצוני: (יב) ויטשוהו. ויסלוהו לארץ כמו ויטש על המחנה (במדבר י"א): (יג) על מפלתו ישכנו וגו'. כתרגומו על מפלת קטילוהי: (יד) עצי מים. שהם רכים וחלשים אלא שענפיהם רכים וארוכין מחמת לחלוחית המים אין להם לדמות עצמן לארזי עדן כלומר לא היה לו להתגאות על ישראל ולא יעמדו אליהם: אל בין עבותים. לא יתנשאו לגבהות גבורתם שותה מים אל
עלי

א': בארך ג' בקריאה וסימן בארך יריעת האהל יהיה סרוח: וייף בגדלו בארך דליותיו: בארך אפים יפתה קצין. אג"ך: ביפיו ב' וסימן לא דמה אליו. מלך ביופיו: יפה ה' בקריאה וסימ' וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ. יפה עשיתיו ברוב דליותיו. את הכל עשה יפה בעתו. טוב אשר יפה לאכול ולשתות. הנך יפה דודי אף נעים: למען אשר לא יגבהו חד מן ל"ד פסוקי' דאית בהון לא ולא ולא קדמא קרתי ותרין אחרנין נסבין וי"ו וסי' נסדר

תולדות אהרן ארזים לא עממוהו: ברכות נג שבת עז:

מצודת ציון

פארה (ישעיה י): (ו) קננו. מל' קן והוא מדור העופות: (ז) וייף. מל' יופי: באורך. עם אורך ובא הבי"ת במקום עם וכן הרק אך במשה (במדבר יב): דליותיו. הענפים הרמים וכן לפנות דליותיו (לעיל יז): (ח) עממוהו. ענין הסתר וכסוי וכן כל סתום לא עממוך (לעיל כח): בגן אלהים. על גן בעדן יאמר: דמו. מל' דמיון: (ט) ויקנאוהו. מל' קנאה: (יא) אל. ענין חוזק כמו אלי גבורים (לקמן לב): (יב) ויטשוהו. ענין פזור כמו וינטשו בלחי (שופטים טו): גאיות. מלשון גיא ועומק: אפיקי. כן יקראו המקומות הנגרים שם המים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו): ויטשוהו. ענין עזיבה כמו והנה נטש אביך (ש"א י): (יד) אליהם. ענין חוזק כמו ואת אילי הארץ

מצודת דוד

להתפשט למרחוק: ממים רבים בשלחו. ר"ל כל זה היה מסבת המים הרבים שהתהום היה משלח בו: (ו) בסעפותיו וגו'. כל העופות עשו לעצמן קן ומקום מדור בין ענפיו: ותחת פארותיו. הם הענפים הסמוכין לארץ ותחתיהם ילדו כל חית השדה להיותו מקום מכוסה: ובצלו. תחת צלו ישבו כל הגוים ור"ל בעבור מרבית ההשפעה גדלה ממשלתו מכל מלכי האדמה ונתפשטה בארצות רחוקות וכל העובדי כוכבים היו נכנעים לו: (ז) וייף בגדלו. יפה היה בגדלו עם אורך דליותיו כי אילן גדול נחשב לו ליופי אורך הדליות ולא זה בזולת זה: כי היה שרשו. ר"ל וכל זה באה בעבור שהיה שרשו סמוך אל מים רבים ר"ל רמה ממשלתו וממשלת שריו בעבור מרבית השפע: (ח) ארזים לא עממוהו. לא היו ארזים בגן אלהי' שיסתירו ויכסו את הארז הזה כי הוא העולה על כולם ויותר עלה ונראה מהם: ברושים. אילני ברוש לא היו דומים אל סעיפי הארז ההוא: וערמונים. אילני ערמון לא היו כענפי הארז ההוא: כל עץ. משאר מיני העצים לא דמה וכו' רלה לומר לא היה מלך בעולם גדול ממנו ושריו משלו יותר ממלכי העובדי כוכבים: (ט) יפה עשיתיו. את הארז הזה עשיתיו יפה בעבור מרבית הדליות אשר בו ולכן קנאו בו כל עצי עדן אשר הם בגן אלהים הנטוע בתוך העדן ר"ל היה מושל הרבה בעבור מרבית שריו שהיו ידם חזקה וכל מלכי האדמה נתקנאו בו: (י) כה אמר ה'. אל מלך אשור: ויתן צמרתו. הסעיף העליון נותן אל בין הענפים העבותים שהוא דבר פלא: ורם לבבו. מאד נתגאה בעבור גבהו: (יא) ואתנהו. לכן נתתי אותו ביד התקיף שבגוים הוא נ"כ והוא עשה לו מה שבלבו ובעבור רשעו גרשתי אותו מן העולם ע"י נ"כ: (יב) ויכרתוהו. עמים נכרים חזקים שבעובדי כוכבים הם כרתו אותו ועזבו ענפיו: אל ההרים. על ההרים ובכל העמקים נפלו ענפיו ותהיינה שבורות בכל אפיקי הארץ במקום נפלם כי היו דרוסות ברגלי אדם: וירדו. לא ישבו עוד בצלו ועזבו אותו: (יג) על מפלתו. על הענפים שנפלו הארץ ישכנו העופות
וחית

רשי

פלי עבותים : (טו) ביום רדתו שאולה . כשהשפלתי את מלך אשור ביד אויבו : האבלתי כסתי עליו . אבלים רבים שהיו סמוכין עליו : כסיתי עליו את תהום . כסיתי בשבילו את תהום שהיה רגיל להשקותו ולגדלו כמו שאמר למעלה תהום רוממתהו אותו הים כסיתיו שלא יעלה ויכבה את תבערתו כלומר החלשתי את עוזריו :

ואמנע נהרותיה . שהיו הולכין סביבות מטעה : ויכלאו מים רבים . שהיו מאריכין פארות כמו שאמר למעלה ותארכנה פארות ממים רבים : ואקדיר . בשבילו לבנון : ואקדיר . לשון שחרות : וכל עצי השדה . שהיו תעלותיו שלוחין אליהם כמו שאמר למעלה : עליו עולפה . בשבילו פסק לחלותה כאדם שמתעלף ורוחו פורחת פשמי"ר בלע"ז : (טז) וינחמו בארץ תחתית . שאר יורדי גיהנם קבלו תנחומים אמרו אף זה כמונו : (יז) זרועו ישבו בצלו . ועוזריו אשר ישבו בצלו : (יח) אל מי דמית ככה . אתה פרעה אל מי מעצי עדן דמית שיהא ככה גדול כאשור בכבוד ובגודל והרי ראית שהורדתיו שאול ואף אתה והורדת עם עצי עדן עם שאר מלכים חזקים : אל ארץ תחתית גיהנם : (ב) כפיר גוים נדמית ואתה כתנים בימים . היה לך לרבוץ תוך

אֶרֶץ תַּחְתִּית בְּתוֹךְ בְּנֵי אָדָם אֶל־
יוֹרְדֵי בוֹר׃ טו כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה ס'
בְּיוֹם רִדְתּוֹ שְׁאֹלָה הֶאֱבַלְתִּי כִּסֵּתִי ג' . ט'
עָלָיו אֶת־תְּהוֹם וָאֶמְנַע נַהֲרוֹתֶיהָ ג' וחד וכסתי
וַיִּכָּלְאוּ מַיִם רַבִּים וָאַקְדִּר עָלָיו ג' ג' וחסר
לְבָנוֹן וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה עָלָיו עֻלְפֶּה׃ ג'
טז מִקּוֹל מַפַּלְתּוֹ הִרְעַשְׁתִּי גוֹיִם
בְּהוֹרִדִי אֹתוֹ שְׁאֹלָה אֶת־יוֹרְדֵי ג' ול"כ . ט'
בוֹר וַיִּנָּחֲמוּ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּית כָּל־עֲצֵי־ ב'
עֵדֶן מִבְחַר וְטוֹב־לְבָנוֹן כָּל־שֹׁתֵי י"ו
מָיִם׃ יז גַּם־הֵם אִתּוֹ יָרְדוּ שְׁאֹלָה ט'
אֶל־חַלְלֵי־חָרֶב וּזְרֹעוֹ יָשְׁבוּ בְצִלּוֹ
בְּתוֹךְ גּוֹיִם׃ יח אֶל־מִי דָמִיתָ כָּכָה ג'
בְּכָבוֹד וּבְגֹדֶל בַּעֲצֵי־עֵדֶן וְהוּרַדְתָּ ב' . ג'
אֶת־עֲצֵי־עֵדֶן אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּית
בְּתוֹךְ עֲרֵלִים תִּשְׁכַּב אֶת־חַלְלֵי־
חֶרֶב הוּא פַרְעֹה וְכָל־הֲמוֹנֹה נְאֻם ד' כתיב ה"א
אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

לב א וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה
בִּשְׁנֵי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ ו' בלישנא
הָיָה דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־
אָדָם שָׂא קִינָה עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־
מִצְרַיִם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כְּפִיר גּוֹיִם ג'

אַרְעִיתָא בְּגוֹ בְּנֵי אֲנָשָׁא עִם
נָחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא׃
טו כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּיוֹם
אַחֲתוּתֵי יָתֵיהּ לִשְׁאוֹל
אִתְאַבָּלוּ עֲלוֹהִי חֲפַת עָקָא
יַת עָלְמָא וְחָרוּבָא מְדִינָתָא
וְזָעוּ עַמְמִין סַגִּיאִין וַחֲשׁוֹכוּ
עֲלוֹהִי אַפֵּי מַלְכַיָּא וְכָל מַלְכֵי
עַמְמַיָּא עֲלוֹהִי מַפְּחוּ כַּתְפָּא׃
טז מִקָּל מַפַּלְתֵּיהּ אַזְעֵית
עַמְמַיָּא בְּאַחֲתוּתִי יָתֵיהּ
לִשְׁאוֹל עִם נָחֲתֵי גוֹב בֵּית
אַבְדָנָא וְאִתְנַחֲמוּ בְּאַרְעָא
אַרְעִיתָא כָּל מַלְכֵי קֳדָם
שָׁלְטוֹנִין וְעַתִּירֵי נִכְסַיָּא כָּל
עָבְדֵי מַלְכוּ׃ יז אַף אִינוּן
עִמֵּיהּ אִתְחֲתוּ לִשְׁאוֹל עִם
קְטִילֵי חַרְבָּא וְשִׁלְטוֹנוֹהִי
אִתְבַּדַּרוּ מַתְקוֹפֵיהוֹן בְּגוֹ
מַלְכוּתָא׃ יח לְמָן דְּמֵית
כְּדִין בִּיקָר וּבִרְבוּ בְּמַלְכֵי
קֶדֶם וְתִתְחַת עִם מַלְכֵי קֳדָם
לְאַרְעָא אַרְעִיתָא בְּגוֹ חַיָּבַיָּא
תִּשְׁכַּב עִם קְטִילֵי חַרְבָּא הוּא
פַּרְעֹה וְכָל אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים׃ א וַהֲוָה בְּתַרְתָּא
עַסְרֵי שְׁנִין בִּתְרֵי עֲסַר יַרְחִין
בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃
ב בַּר אָדָם טוֹל אִלְיָא עַל
פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימַר לֵיהּ תַּקִּיף בְּעַמְמַיָּא הֲוֵיתָא

רדק

מן האלה והאלון מאלים אשר תמדתם ויהיו שם כלל לכל עצים או יהיו שם לאילן הנקרא בלעז אולמ"ו וי"ת כמו אליהם בשוא ופתח האל"ף ולא יתרברבון בתוקפיהון כל עבדי מלכו : בתוך בני אדם . בכלל בני אדם כן ימותו המלכים כמו שאר בני אדם : אל יורדי בור . כמו עם יורדי בור והוא הקבר ויונתן תירגם עם נחתי גוב בית אבדנא : (טו) כה אמר . האבלתי כסיתי עליו את תהום . כאילו התהום שהיה מגדל אותו מתאבל עליו בהיותו נכרת כי כבר המשילו לארז ואמר עליו תהום רוממתהו ועתה יתאבל עליו ויתכסה שק עד"מ : האבלתי . פעל יוצא לשני : כסיתי : פעל יוצא לשלישי כסיתי בגרי הסמ"ך : ואמנע נהרותיה . נהרות התהום שאמר למעלה שהיו הולכים סביבות מטעה מנעתי אותם ממנו וייבש ויכלה וכבר פירשנו המשל למעלה : ואקדיר עליו לבנון . לפי שהמשילו לארז בלבנון אמר כי בנפלו קדרו עליו עצי הלבנון והאמרו האבלתי כסיתי ואמנע ואקדיר להודיע כי מאת האל יתברך היתה לו הרעה : עלפה . שם תאר מן ויתעלף ותתעלפנה הבתולות וענינם רב היגיעה והבהלה עד שלא יוכל אדם לעמוד על עצמו ובדברי רז"ל שמא יתעלפה ועלפה תאר מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו בתוספת הא ויאמר עלף בלי תוספת בשקל אכל לקח ותוספ' הה"א בו כתוספת הה"א במלת אשם לפ' נתה למה והאמרו בל' יחיד עלתה ר"ל כל אחד מן עצי השדה : (טז) מקול . וינחמו בארץ תחתית . היתה להם נחמה בו כשירד שאול גם הוא על דרך שאמר ישעיה על מלך בבל גם אתה חלית כמונו : מבחר וטוב לבנון . סמוך על סמוך כמו מספר מפקד העם והדומים לו : (יז) גם הם . המלכים שהיו עמו היו חללי חרב כמוהו ואמר הם כי זכר עצי עדן ושותי מים והוא משל למלכים ואמר כל אשר ירדו לפניו נחמו בו וכמותו גם כן מתו עמו : וזרועו ישבו בצלו בתוך גוים . אותם המלכים שהיו זרועו ועוזריו שישבו בצלו בתוך גוים ירדו אתו לשאול אל חללי חרב וי"ת וזרועו ושלטנוהי אתבדרו מתוקפיהון בגו מלכותה : (יח) אל מי דמית ככה . אמר כנגד פרעה אל מי מכל עצי עדן דמית אם אתה סבר שדמית למלך אשור בגדלך שהיה ארז בלבנון הנה אשור נפל גם אתה תפול : והורדת את עצי עדן . כמו שנפלו וירדו שאר המלכים כן תרד אל ארץ תחתית גם אתה : בתוך ערלים . הם ערלי לב ועל דרך הזה ת"י חייביא : הוא פרעה . כאילו אמר אתה פרעה אלא שדרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים להם : (א) ויהי בשתי עשרה שנה . למלכות צדקיהו שנה אחת אחר החרבן : (ב) בן אדם שא קינה . כי כן יקוננו עליו המקוננים : כפיר גוים נדמית . כמו

במסר' רבתא בערך לא : שאלה ט' בקריאה ח' חסר וא' מלא וסי' ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן . לא ירד בני עמכם כי אחיו מת . ולקחתם גם את זה מעם פני וקראהו אסון . והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו. ואם בריאה יברא ה'. וירדו הם וכל אשר להם חיים . ביום רדתו שאלה . מקול מפלתו הרעשתי . גם הם אתו ירדו . וחד ישובו רשעים לשאלה כל גוים . וכלהון חס' במ"ב לא ירד.ישובו רשעים : אל מי ג' בקריאה וסימ' ויאמר יהוא אל מי מכלנו . אל מי דמית בגדלך . אל מי דמית ככה : בשני עשר ו' בליש' וסימ' נמסר

מצודת דוד

וחית השדה ר"ל בעבור שנתגאה ברוב ממשלתו נתתיו ביד נ"נ ואבד אותו ואת עמו מהם הלכו שבי ומהם נפלו בחרב ע"פ השדה והיו למאכל לעוף השמים ולחית הארץ ולא ימשול עוד בגוים ולא יהיו עוד נכנעים לו : (יד) למען וכו'. ר"ל המשפט הזה נעשה בו למען יקחו מוסר וכל העצים שותי המים לא יגבהו להרים לבבם בעבור גודל קומתם : ולא יתנו . ר"ל לא יתגאו בעבור שצמרתם נתון אל בין עבותים : ולא יעמדו אליהם . ר"ל לא יהיה עמידה וקיום אל החוזק אשר בהם בעבור גבהות העצים שותי המים וכאומר בזה יראו כי יסור החוזק בעבור מרבית הגאוה ר"ל כל המושלים רבי השפע יקחו מוסר ולא יתגאו עוד כי יראו שהגאוה מסיר החוזק : כי כולם . לפי שכולם מעותדים למות לרדת אל ארץ תחתית והוא הקבר ולהיות בתוך שאר בני אדם תדומה להם ולתוספת ביאור אמר אל יורדי בור וכאלו יאמר והואיל וכולם עומדין למיתה מה ענין להתגאות במרבית הממשלה והשפע : (טו) ביום רדתו . ביום שהורדתי את אשור אל בור הקבר האבלתי עליו האנשים והתהום שהיה רגיל להשקוהו כסתי עליו שק להתאבל עליו והוא על דרך משל : ואמנע . נהרות התהום שהיו משקות אותו מנעתי אותם לבל ימשכו הואיל ואין עוד צורך להם : ויכלאו וגו'. מי התהום נכלאו במקומם ולא יצאו עוד : ואקדיר . עצי הלבנון נשחרו על מפלתו. עליו עולפה . בעבור מפלתו נתעלפה כל אחת מהעצים לגודל החרדה ולפי שהמשילו לארז אמר שעצי הלבנון התאבלו עליו ורצה לומר כל שריו וגבוריו התאבלו על מפלתו : (טז) מקול מפלתו . משמיעת קול מפלתו הרעשתי גוים כי חרדו שלא יקרה להם כמקרהו : בהורידי . בזה יפרש מה היא המפלה ואמר בעת הורידי אותו אל השאול עם שאר יורדי בור ודומה להם : וינחמו . בקבר קבלו תנחומין כל עצי עדן וכו' ר"ל השרים שהן מרובים בשפע קבלו תנחומין על מיתתם בראותם שגם אשור נלקה כמוהם (כי כן הדרך כשאדם רואה שהצרה הבאה עליו בא גם על גדולים ממנו תחשב לו לתנחומין) : (יז) גם הם אתו . ר"ל התנחומין תהיה הואיל וגם הם אתו ירדו שאולה אל שאר חללי חרב ולא רק הם לבדם כי כמוהו כמוהם : וזרועו . גם אנשי זרועו ועוזריו ואשר ישבו בצלו וחסו בו מבין העובדי כוכבים כולם ירדו שאולה : (יח) אל מי דמית . מוסב לתחלת הענין שאמר אל מול פרעה אל מי דמית בגדלך וכאומר הלא אשור היה גדול ממך ומה עלתה בו ואמר עתה אל מול פרעה אל מי דמית להיות ככה כמוהו בכבוד יתירה ובגודל רב בתוך עצי עדן וכאומר אף אם דמית לאשור שהיה הגדול מכולם הלא גם הוא נפל : והורדת . לכן גם אתה תורד אל הקבר עם עצי עדן הם שאר המלכים : בתוך ערלים . בתוך רשעים ודומה להם : תשכב . בקבר תשכב עם שאר חללי חרב ודומה להם : הוא פרעה . השוכב ההוא הוא פרעה וכל המון עמו : (א) בשתי עשרה שנה ; למלכות צדקיהו והיא שנה אחת

מצודת ציון

הארץ נקה (לעיל יז) : שותי מים . שהמים משקה אותם : (טו) שאולה . בור הקבר : האבלתי . מל' אבלות : ויכלאו . ענין מאסר וכן כלוא ולא אצא (תהלים פח) : ואקדיר . ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב) : עולפה . ענין העדר הרגשה ולשון כמו בניך עלפו (ישעיה נא) : (טז) הרעשתי . מל' רעש וחרדה : שותי מים . ר"ל שהמים משקים אותם : (יז) וזרועו . ענין חוזק ר"ל עוזריו : (יח) ככה . כמו כן : (ב) אליו . כמו עליו בעי"ן : כפיר . הוא ארי בחור : נדמית

ג׳. ב׳. ל׳ נִדְמֵיתָ וְאַתָּה כַּתַּנִּים בַּיַּמִּים וַתָּגַח
ל׳ בְּנַהֲרוֹתֶיךָ וַתִּדְלַח־מַיִם בְּרַגְלֶיךָ
ל׳ וחסר וַתִּרְפֹּס נַהֲרוֹתָם׃
ג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה וּפָרַשְׂתִּי
עָלֶיךָ אֶת־רִשְׁתִּי בִּקְהַל עַמִּים רַבִּים
ל׳. ב׳ וְהֶעֱלוּךָ בְּחֶרְמִי׃ ד וּנְטַשְׁתִּיךָ בָאָרֶץ
ל׳ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה אֲטִילֶךָ וְהִשְׁכַּנְתִּי
עָלֶיךָ כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְהִשְׂבַּעְתִּי
ב׳ בסיפרא מִמְּךָ חַיַּת כָּל־הָאָרֶץ׃ ה וְנָתַתִּי אֶת־
ב׳ בסיפרא ד׳ בְּשָׂרְךָ עַל־הֶהָרִים וּמִלֵּאתִי הַגֵּאָיוֹת
ל׳. ל׳. ל׳ רָמוּתֶךָ׃ ו וְהִשְׁקֵיתִי אֶרֶץ צָפָתְךָ
ל׳ וכ״כ. ל׳ מִדָּמְךָ אֶל־הֶהָרִים וַאֲפִקִים יִמָּלְאוּן
ב׳. ל׳ מִמֶּךָּ׃ ז וְכִסֵּיתִי בְכַבּוֹתְךָ שָׁמַיִם
ל׳. ל׳ חסר וְהִקְדַּרְתִּי אֶת־כֹּכְבֵיהֶם שֶׁמֶשׁ
ט׳ בֶּעָנָן אֲכַסֶּנּוּ וְיָרֵחַ לֹא־יָאִיר אוֹרוֹ׃
ל׳ ח כָּל־מְאוֹרֵי אוֹר בַּשָּׁמַיִם אַקְדִּירֵם
עָלֶיךָ וְנָתַתִּי חֹשֶׁךְ עַל־אַרְצְךָ נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ ט וְהִכְעַסְתִּי לֵב עַמִּים
ל׳ רַבִּים בַּהֲבִיאִי שִׁבְרְךָ בַּגּוֹיִם עַל־
ב׳ מ״ל אֲרָצוֹת אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם׃ י וַהֲשִׁמּוֹתִי
ב׳ חד כתוב סי״ן וחד ס׳ עָלֶיךָ עַמִּים רַבִּים וּמַלְכֵיהֶם יִשְׂעֲרוּ
ל׳ עָלֶיךָ שַׂעַר בְּעוֹפְפִי חַרְבִּי עַל־

וְאַתְּ כְּתַנִּינָא בְיַמָּא וְאַגַּחְתָּא
בְּמַשְׁרְיָתָךְ וַאֲזַעְתָּא עַמְמַיָּא
בְסוּמְכְוָתָךְ וְאַחֲרֵיבְתָּא
מְדִינַתְהוֹן׃ ג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים וְאֶפְרֵס עֲלָךְ יָת מְצַדְתִּי
בִּקְהַל עַמְמִין סַגִּיאִין וְתִתְּאַחַד
בִּסְרִיגְתִּי׃ ד וְאַרְטְשִׁינָךְ
בְּאַרְעָא עַל אַפֵּי בָרָא אַרְמֵי
נְבֵילְתָךְ וְאַשְׁרֵי עֲלָךְ כָּל עוֹפָא
דִשְׁמַיָּא וְאַסְבַּע מִנָּךְ חֵיוַת כָּל
אַרְעָא׃ ה וְאֶתֵּן יָת בְּסַר
קְטִילָךְ עַל טוּרַיָּא וְיִתְמְלוּן
חֵילַיָּא פִּגְרֵי מַשְׁרְיָתָךְ׃ ו וְאַרְוֵי
אַרְעָא דְהַנְיָתָא מִדְּמָךְ עַל
טוּרַיָּא וּפַצִּידַיָּא יִתְמְלוּן מִנָּךְ׃
ז וְתִתַּחֲפִינָךְ עָקָא בְּאַכְהָיוּתִי
יַת זִיו יְקַר מַלְכוּתָךְ מִן שְׁמַיָּא
יִזְעֲרוּן עִם מַשְׁרְיָתָךְ דַּהֲווֹ
סַגִּיאִין כְּכוֹכְבַיָּא מְלַךְ
בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יַחְפִּינָךְ בַּעֲנָנָא
דְסָלֵיק וְחָפֵי יַת שִׁמְשָׁא
וְסִהֲרָא בְיוֹמָא לָא מַזְהַר
נְהוֹרֵיהּ׃ ח כָּל שְׁבִילֵי אוֹרְחָתָךְ
דְּמִתַקְנִין וְנִטִירָן בְּגַוִּיךְ הָא
כִּמְנַהֲרֵי זַהֲרַיָּא בִשְׁמַיָּא
אֲקַדְקְדִינוּן עֲלָךְ וְתַחְפֵי עָקָא
בְּקַבְלָא יַת אַרְעָךְ אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים׃ ט וַאֲזִיעַ לֵב עַמְמִין
סַגִּיאִין בְּאַיְתָיוּתִי תְּבִירֵי
קְרָבָךְ לְבֵינֵי עַמְמַיָּא לִמְדִינָן דְּלָא יְדַעְתִּינוּן׃ י וְאַצְדֵי עֲלָךְ עַמְמִין סַגִּיאִין וּמַלְכֵיהוֹן
יִתְמְהוּן עֲלָךְ תֵּימְהָא בְּאַיְתָיוּתִי עֲלָךְ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְאִינוּן

כמו כפיר אריות בתוך חית השדה כן נדמית אתה בתוך הגוים : ואתה כתנים בימים . וכן היית כמו התנים הגדול בימים כמו שאמר עליו גם התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ומ״ם כתנים במקום נו״ן כמו שכתבנו : ותגח בנהרותיך . ותוציא כמו כי יגיח ירדן אל פיהו ופירוש ותוציא מים בנהרותיך אל היבשה והיית בנהרותיך . כבי״ת בך צרינו ננגח והדומים לו או יהיה ותגח מבנין קל ופי׳ ותצא עם נהרותיך לשטף את הארץ והנהרות הם משל לחיילותיו : ותדלח מים ברגליך . שאר מים של שאר ארצות : נהרותם . נהרות מים שזכר : ותדלח . ותרפוס : ענין אחד במלות שונות ענין הדריסה במים עם עכירות המים כי כשדורס אדם במים שאינם עמוקים שיוכל לגעת ברגלו בארץ מעלה הטיט מעכיר המים וזה משל שהיה נלחם בגוים רבים ומשחית ארצותם : ותירגם יונתן ותגח ענין מלחמה שתרגם ואגחת במשריתך וגו׳ : (ג) כה אמר . רשתי . ואמר בחרמי לומר כי האל יתברך יהיה עמהם להשחית מצרים וחרמי כמו רשתי וכן יאודו חרם ותרגם יונתן רשתי מצדתי וחרמי סריגתי כי הרשת עשוי מעשה סירוג : (ד) ונטשתיך . מבואר הוא : אטילך . כמו אשליך וכן ויטילו את הכלים : (ה) נתתי את בשרך . כתרגומו ית בסר קטיליך כי לא אמר על פרעה לבדו אלא עליו ועל עמו . ואמר על ההרים שיחשבו להשגב בהרים ושם יהרגו או העופות ישאו אותם על ההרים : רמותיך . שיהיו הגאיות והעמקים מלאים מן הפגרים ועוד ירומו ויגבהו עליהם מרוב ההרוגים ותרגם יונתן ויתמליין חילייא פגרי משרייתך ויש מפרשים רמותך הגבהתך שהיית גבה לבב ומתגאה ברוב חיילותיך אני אמלא הגאיות מהם : (ו) והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים . צפתך מן צפו מים על ראשי . ומלת צפתך בינוני לנקבה מנחי העי״ן אמר ארצך שצפי׳ המים עליה רוצה לומר ארץ המישור עתה אשקה אותך מדמך רוצה לומר מדם חלליך ויהיה הדם צף עליה כמו המים ועוד אל ההרים כלומר עד שיגעו על ההרים וזה דרך הפלגה וכתב אדוני אבי ז״ל כי אמר זה בעבור יאור מצרים שיצא להשקות השדות וקרא הארץ צפה לפי שצפים המים עליה כמו שקרא הארץ זבת חלב ודבש לפי שהחלב זב עליה : ואפיקים יתמלאון ממך . מדם חלליך או מפגריהם ויונתן תירגם ארץ צפתך ארע דהנייתא רוצה לומר ארץ דשנה : (ז) וכסיתי . בגדי השמש : בכבותך . כשאכבה אותך ר״ל כאילו היה נר מאיר מרוב גדולתו ובכבותו יעלה עשן גדול עד שיכסה השמים שלא יראו וכן כל ענין הפסוק משל על דרך הפלגה מרוב הצרה שתהיה לו : (ח) כל מאורי אור . חשכת הככבים המאירים על הארץ וכל זה דרך משל כי כל מי שתבא עליו הצרה ידמה לו כל העולם חשך : (ט) והכעסתי לב עמים . שיהיה לכם צר וזעף עליך מפחד׳ שיפחדו על עצמם ותרגם יונתן ואזיע לב עממין סגיאין : בהביאי שברך בגוים . האנשים הנשברים והנגפים בך ועל הדרך הזה תירגם יונתן באיתיותי תבירי קרבך לביני עממיא או פירושו בהביאי באזניהם קול השבר וישמעו : (י) והשמותי . ענין תמהון כמו כאשר שממו עליך רבים והדומים לו : ישערו עליך שער . זכר השם אחר הפעל הנגזר ממנו לחזק הענין כמו ויאס דוד נוס והדומים להם : בעופפי חרבי על פניהם . בהבריקי ולהכי אותם על פניהם להפחידם ולהודיעם כי הם
יהרגום

תוך יאורך כמשפט הדגים ולא לצאת אל היבשה ונתגאית בלבך ונדמית בעצמך לכפיר השולט ביבשה ויוצא לטרוף טרף : ותגח בנהרותיך . ותצא חוץ עם נהרותיך לשון גוחי מבטן (תהלים כ״ב) כי יגיח ירדן (איוב מ) ואורב ישראל מגיח ממקומו (שופטים כ) לשון דבר טובע ויוצא מבית מסתרים : ותדלח . לשון עכירה : ברגליך . רגלים לא היו לך ועשית לך רגלים כחית הארץ לעבור מימי ארצות ולרפוס נהרות׳ והדוגמא בתרגום יונתן ואגחתא במשרייתך ואזעת עממיא בסומכוה׳ ואחריבת׳ מדינתהון : (ג) בחרמי . ל׳ מצודה והרבה יש במקרא יגורוהו בחרמו (חבקוק א) מצודים וחרמים (קהלת ז) : (ה) ומלאתי הגאיות רמותיך . השלכתיך כמו רמה בים (שמות טו) . ויש אומרים רמותיך לשון רמה כמו וירם תולעים ויבאש (שם ט״ז) : (ו) והשקיתי ארץ צפתך . ארץ אשר אתה צף בה על פני מימי יאורך כמו (איכה ג) צפו מים על ראשי (מלכים ב׳ ו׳) ויצף הברזל אותה הארץ אשק׳ מדמך : צפתך . פונפרוק״מגא בלע״ז : על ההרים . הגבוהין שבה : ואפיקים . ראוי״ש בלע״ז : (ז) וכסיתי בכבותך שמים . כשתכבה תבערתך יעלה העשן ויכסה השמים ויחשך המאורות כלומר כל שומעי שמעך יתאבלו וישתוממו כי ידאגו איש לנפשו לאמר גם עלינו יעמוד המשחית : (ח) כל מאורי אור בשמים . שרים של מעלה מליליך : (ט) והכעסתי לב . כלומר ירגז ויחרד לבם בהביאי שברך . באתיתיותי תבירי קרבך לבינ׳ עממיא . (י) והשמותי . לשון תמהון : בעופפי חרבי על
פניהם

בסדר תצוה : כתנים ג׳ בקריאה וסימן בירמיה סימן י״ד : בימים ה׳ רגשים בקריאה וסי׳ פרו ורבו ומלאו . כל אשר לו סנפיר. וכל אשר אין לו : ואתה כתנים בימים׳ בימים וכל תהומות : ומלאתי ד׳ בק״י וסי׳ את דבריך . את הריו חלליו : את הבית הזה כבוד . ומלאתי הגאיות : וירח ט׳ בקריא׳ וסימ׳ וירם השמש וירח עמד . שמש בגבעון דם וירח בעמק . חשך השמש בצאתו : שמש וירח קדרו . וחברו תרויהון ביואל . וכסיתי בכבותך שמים . יומם

מצודת ציון

נדמית . מלשון דמיון : כתנים . כמו כתנין והוא דג גדול כדמות נחש : ותגח . מלשון נגיחה והדפה בקרן או הוא ענין משיכה והוצאה כמו כי אתה גוחי מבטן (תהלים כב) : ותדלח . ענין דריסה עם עכירת המים ודומה לו במקרא שלאחריו : ותרפוס . ענין דריכה ורמיסה כמו מעין נרפש (משלי כה) : (ג) בחרמי . ענין רשת כמו משטח חרמים (לעיל כ״ו) : (ד) ונטשתיך . ענין עזיבה כמו וינטשו בלחי (שופטים טו) : אטילך . ענין השלכה כמו ויטילו את הכלים (יונה א) : והשכנתי . ענין חניה : והשבעתי . מל׳ שביעה : (ה) הגאיות . מל׳ גיא ועומק . רמותך . מלשון רוממות וגאוה : (ו) צפתך . ענין שטיית המים במעל כמו צפו מים (איכה ג) : ואפיקים . הם המקומות שהמים נגרים ושוטפים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו) : (ז) בכבותך . מל׳ כבוי : והקדרתי . ענין שחרות וחושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב) : (י) והשמותי . ענין תמהון : ישערו . מלשון
רוח

מצודת דוד

אתה אחר המורבן : (ב) כפיר גוים נדמית . מדמה היית בעצמך שאתה למול הגוים ככפיר בעדרי צאן אבל לא כן הדבר כי אתה כתנים אשר בימים שאין כחו אלא במקומו בתוך המים ומיד כשעולה ליבשה הוא מת כן אין לך כח אלא בארצך : ותגח בנהרותיך . לפי שהמשילו לתנין אמר בנהרותיך רצה לומר בארצך תרים לנגוח ולהתחזק . או במקומך תוכל למשוך ולגאת ולא במקום זולת : ותדלח מים ברגליך . תוכל לדרוך במים ולעכור אותם ותוכל לרמוס הנהרות הנמשכים מן המים אבל אין לך כח ביבשה וכפל הדבר במ״ש : (ג) ופרשתי וגו׳ . כאומר מעתה לא תמשול גם שם כי אפרוש עליך רשת עם קהל עמים רבים שהם יעלו אותך מן המים בתוך הרשת אשר פרשתי עליך ר״ל ר״ל יביא את הכשדים והם יאבדו אותך בתוך ארצך : (ד) ונטשתיך . אעזוב אותך בארץ ואשליך אותך ע״פ השדה כי תפול במלחמה ותהיה למאכל לעוף השמים ולחית הארץ : (ה) על ההרים . כי העופות והחיות ישאום שמה לאכלם : רמותך . הרוממות שהיה לך יהיה מושלך בעמקים ר״ל עוד לא תתגאה בהיותך מושלך כפגר מובס בתוך העמקים : (ו) ארץ צפתך . ארצך שמי היאור צפים עליה להשקותה הנה אז אשקה אותה מדמך וכ״כ יתרבה הדם עד שהלך גם על ההרים : ואפיקים . מקומות המים יתמלאו מדמי ההרוגים שבך והמים תהפך לדם : (ז) וכסיתי וגו׳ . כי כשמכבים נר המאיר הוא מעלה עשן ולפי גודל הנר כן הוא מרבית העשן והמשיל את פרעה בגודל הצלחתו לנר גדול ולכן אמר כשאכבה אותך יהיה עשן רב ויכוסה השמים בהעשן : והקדרתי וגו׳ . הוא על דרך ההפלגה מרוב הצרה הבאה עליו כי העומד בצרה דומה לו כל העולם כחושך : (ח) כל מאורי אור . כל הכוכבים המאירים אשר בשמים אשבה חושך למולך : (ט) והכעסתי . ידאג האדם לכעוס בעצמו כשבא לו צער : בהביאי . הכעס הזה יהיה כשיהיה נשמע שבר מכתך בארצות הגוים הרחוקים אשר לא ידעתם : (י) והשמותי . אתמיה על מפלתך עמים רבים :
ישערו

יהרגום בעופפי ענין בהירות והבהקה כמו תעופה בבקר תהיה ויש לפרש גם כן ענין תנועה כלומר בהניעי ועופפי אותה על פניהם ועניין התנועה קרוב לענין העיפה ובדברי רז"ל אין מדליקין בגלי מפני שהוא עף כלומר שהוא פורח ונע מן הנר הנה והנה ויונתן תירגם באיתיותי עלך דקטלין בחרבא ואיכון תזן : ותרדו לרגעים . מרגע לרגע יחרדו ויונתן תירגם לרגעים מן רגע הים ויזועון מן קדם תבריהון : איש לנפשו . כל אחד ואחד יחרד על עצמו ויפחד בראותם מפלתך : (יא) כי כה אמר . תבואך . תבא לך : (יב) בחרבות . מבואר הוא : (יג) והאבדתי . מעל מים רבים . שהיתה רועה על מים רבים כי מים רבים היו במצרים היאורים והאגמים לבד היאור הגדול ולא תשאר בה בהמה שתעבור בהם כי שממה תהיה ופירש הענין ואמר ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם ותדלחם כמו תרמסם ואמר עוד רוצה לומר זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם : (יד) או אשקיע מימיהם . כשהמים רבים במקום אחד יש בהם עומק וקראו שוקעים לפי שהנופל בהם שוקע למטה וכן אמר ושקעה כיאור מצרים ואמר שלא ישקו מהם השדות והגנים שהארץ תהיה מאין אדם ובהמה הנה הם שוקעים : ונהרותם כשמן אוליך . זכים כשמן כי המים שתעבור בהם רגל אדם ובהמה הם עכורים ויונתן תירגם ובכן אשקיט לעממיה ומלכיהון בניח אדבר ובמקצת נוסחאות בכן אנדיתי למכיותהון ומלכיהון בניח אדבר : (טו) בתתי . ונשמה : ותהיה נשמה הארץ ממלואה ואע"פ שעמד הטעם במלת ונשמה טעמה דבק עם ארץ נשמה בינוני לנקבה מבנין נפעל מן שמם : (טז) קינה היא . כמו שאמר בתחלת הענין אמר בסוף גם כן : קינה הוא וקוננוה . אמרו אות' בקול קינה וי"ת אליתא היא נבואתה ותהי לאליא : בנות הגוים תקוננה אותה . בני הכפרים אשר בגוים יקוננו אותה וכן תירגם יונתן כפרני עממיא יילילון יתה ויש לפרש בנות כמשמעו נשים כי המספד והקינה היא מנהג הנשים כמו שאמר וקראו למקוננות ותבואנה תקוננה דגש נו"ן הנקבות לחסרון נו"ן הכפל לבנין המרובע או פירוש בנות הגוים קהלות הגוים כמו בת ציון בת אדום שפי' עדה : (יז) ויהי בשתי עשרה שנה . מבואר הוא למעלה : בחמשה עשר לחדש . ולא זכר איזה חדש סמך בזה לפי שזכרו למעלה בשנים עשר חדש : (יח) בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו : אמר נהה כמו שאמר שא קינה לא שהנביא יקונן וינהה עליהם אבל ישמח על תרבנם ועל אבדם אלא שיאמר הדברים שיקוננו בהם המקוננים והנוהים עליהם והורידהו פירוש לפניו : אל ארץ תחתיות . רוצה לומר שיורידהו בדברו ובנבואתו ויש מפרשים אותו מענין אריד בשיחי ואם הם שנים שרשים : אותה ובנות גוים אדירים . לא מצרים לבדה אלא הוריד אותם ובנות גוים אדירים הגוים אדירים כולם ירדו מגדולתם ויסופו וירדו אל ארץ תחתיות ויאבד שמם ובנות קהלות כמו בת אדום בת בבל : תחתיות . הם קבוץ תחתית : (יט) ממי נעמת . אתה חושב להיות נעים ויפה והלא כל המוני הגוים שיתשבו להתגבר ולעמוד ביופים ירדו ממעלתם ואתה תחשוב לעמוד : רדה והשכבה את ערלים . רד כמו שהם ירדו ותשכב עם ערלי לב ורשעי המוני הגוים בקבר והשכבה מקור בתוספת ה"א מבנין הפעל שלא נזכר פעלו כי לא יבא ממנו צווי כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : (כ) בתוך חללי חרב יפולו . שגם הם יהיו חללי חרב :

חרב

פניהם . לשון עוף פורח בשלחי עליך חיל שלומי דרך ארצם : ותרדו לרגעים . לשברים פן גם עליהן יבא השבר ל"א לשון רגע ממש כן שברו מנחם : איש לנפשו . כל אחד על עצמו סויימ"אימאש בלע"ז : (יג) מעל מים . של שאר מדינות שהוית שוכרם : (יד) אשקיע מימיהם . שלא יעכרם רגל בהמה וישקע השמרים ויהו המים צלולין ונקיים כשמן המזוקק : (טו) ארץ ממלואה . ארץ שהיא עתה ממלואה מכל טוב : (יח) נהה . בכה וקונן : והורידהו אותה ובנות וגו' . התנבא עליו ועל כל מכותיה הנבואה שירדו לבאר שחת כאן הראהו הקב"ה ליחזקאל שכל מכותיה הנבואה יורדין לגיהנ' : (יט) ממי נעמת . מכלום נעמת משאר העכו"ם אף אתה רדה לבור והשכבה אותם : (כ) חרב נתנה . לחרב נתנה

פְּנֵיהֶם וְחָרְדוּ לִרְגָעִים אִישׁ לְנַפְשׁוֹ בְּיוֹם מַפַּלְתֶּךָ׃ יא כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה חֶרֶב מֶלֶךְ־בָּבֶל תְּבוֹאֶךָ׃ יב בְּחַרְבוֹת גִּבּוֹרִים אַפִּיל הֲמוֹנֶךָ עָרִיצֵי גוֹיִם כֻּלָּם וְשָׁדְדוּ אֶת־גְּאוֹן מִצְרַיִם וְנִשְׁמַד כָּל־הֲמוֹנָהּ׃ יג וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־כָּל־בְּהֶמְתָּהּ מֵעַל מַיִם רַבִּים וְלֹא תִדְלָחֵם רֶגֶל־אָדָם עוֹד וּפַרְסוֹת בְּהֵמָה לֹא תִדְלָחֵם׃ יד אָז אַשְׁקִיעַ מֵימֵיהֶם וְנַהֲרוֹתָם כַּשֶּׁמֶן אוֹלִיךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ טו בְּתִתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה וּנְשַׁמָּה אֶרֶץ מִמְּלֹאָהּ בְּהַכּוֹתִי אֶת־כָּל־יוֹשְׁבֵי בָהּ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ טז קִינָה הִיא וְקוֹנְנוּהָ בְּנוֹת הַגּוֹיִם תְּקוֹנֵנָּה אוֹתָהּ עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כָּל־הֲמוֹנָהּ תְּקוֹנֵנָּה אוֹתָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ יז וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יח בֶּן־אָדָם נְהֵה עַל־הֲמוֹן מִצְרַיִם וְהוֹרִדֵהוּ אוֹתָהּ וּבְנוֹת גּוֹיִם אַדִּרִם אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר׃ יט מִמִּי נָעָמְתְּ רְדָה וְהָשְׁכְּבָה אֶת־עֲרֵלִים׃ כ בְּתוֹךְ חַלְלֵי־חֶרֶב יִפֹּלוּ חֶרֶב נִתָּנָה

ד'
יד' בטע' בסיפ'
נ'
כ"כ חסר י'
כ' בפסוק
נ'
כ' הטוב . כ"
כ' תד חסר ותד מ"ל
ל' מ"ל בסופר
נ'
כ' ובפסוק
כ"
ל"א בטע' בסיפ'
נ'
ל' תסר דחסר ז'
ב' ל' אלי אל תעמוד
כ'

חָזָן וִיזוּעוּן מִן קֳדָם תְּבָרְהוֹן גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ בְּיוֹם מַפֶּלֶת קְטִילָךְ׃ יא אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קְטוֹלֵי חַרְבָּא מַלְכָּא דְבָבֶל יֵיתוֹן עֲלָךְ׃ יב בְּחַרְבָּא דְגִבָּרַיָּא אַמְגַּר מַשִּׁרְיָתָךְ תַּקִּיפֵי עַמְמַיָּא כּוּלְּהוֹן וְיִבְזוּן יַת תְּקוֹף מִצְרַיִם וְתִשְׁתֵּיצֵי כָּל אִתְרְגוּשְׁתָּהּ׃ יג וְאוֹבֵיד יַת כָּל בְּעִירָהּ מֵעַל מַיִּסַגִּיאִין וְלָא תְזוּעִנּוּן רַגְלֵי דַאֲנָשָׁא עוֹד וּפַרְסַת בְּעִירָא לָא תְזוּעִנּוּן׃ יד בְּכֵן אַשְׁקִיט לְעַמְמַיָּא וּמַלְכֵיהוֹן כְּנִיחַ אֲדַבַּר אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ טו כַּד אֶתֵּן יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם צָדוּ וְתִצְדֵּי אַרְעָא וּמְלָאָהּ בְּאַיְתָיוּתִי מְחָא עַל כָּל דְּיָתְבִין בַּהּ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ טז אֲמַר נְבִיָּא אִלְיָא הִיא נְבוּאֲתָא וּתְהֵי לְאִילְיָא כַּפְרָנֵי עַמְמַיָּא יְיַלְלוּן יָתַהּ עַל מִצְרַיִם וְעַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתַּהּ יְיַלְלוּן יָתַהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ יז וַהֲוָה בְּתַרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין בַּחֲמִשָּׁא עֲסַר לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ יח בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל אִתְרְגוּשַׁת מִצְרַיִם וְתַחְתַּהּ לַהּ וּלְכַפְרָנֵי עַמְמַיָּא תַּקִּיפַיָּא אִתְנַבֵּי דְּיִתְמַסְרוּן לְאַרְעָא אַרְעִיתָא עִם נָחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא׃ יט מִמַּנְאַת גְּבַר חַוַּת וּשְׁכִיב עִם חַיָּבַיָּא׃ כ בְּגוֹ קְטִילֵי חַרְבָּא יִתְרְמוֹן לַהּ לְחַרְבָּא

תשמש לא יכבה . הללוהו שמש וירח . וירח יקר הולך : לרגעים ד' וסימ' אני ה' נצרה . חרדות ולבשו על הארץ ישבו . וחרדו לרגעים איש לנפשו . לרגעים תבחננו כשמן ב' וסימ' ונהרותם כשמן אוליך . כשמן הטוב : בהכותי ב' א' מ"ל וא' חסר וסימ' בהכתי בארץ מצרים . בהכותי את כל יושבי בה : תקוננה חד מן ג' מלין ת' בריש תיבותא ומן ב' ב' בפסוק וסימ' תדלחם והאבדתי את בהמתה . תקוננה קינה היא וקוננות . תכול ואנה

תולדות אהרן קינה היא . עירובין כח : ממי נעמת .
שבת קמט כתובות סד :

מצודת דוד

ישערו וגו' . ר"ל בעבורך יחרדו כמו מרוח סערה : בעופפי . בעת תעופף חרבי על פניהם ר"ל בעת יחלוף כ"כ דרך ארצם כי הוא יקרא חרב ה' : וחרדו לרגעים . בכל רגע יוסיפו בחרדה : איש לנפשו . כ"א יחרד בעבור נפשו : ביום מפלתך כי יפחד שלא תעבור החרב גם עליו : (יא) תבואך . תבוא עליך ואל מול מצרים יאמר : (יב) בחרבות גבורים . הם הכשדים : כולם . כל הבאים עליך יהיו החזקים שבגוים : את גאון מצרים . את ממשלת מצרים : (יג) והאבדתי וכו' : כי האויב יקחם ולא ילכו עוד על המים הרבים לשתות מימיו . בהיותם רועים על העשבים הגדלים בשפת המים : ולא תדלחם . עוד לא ידרכו במים לעשות אותם עכורים לא רגל אדם לא פרסות בהמה . כי אכרית הכל : (יד) אז אשקיע . כשלא ימצא שם מי לעבור את המים אז אשקיע מימיהם כי הרפש והטיט יפלו לקרקעית המים ואז אמשוך נהרותם להיות צלולים מבלי עכירות כמו שמן הצלול : (טו) בתתי . זה יהיה בעת אתן את ארץ מצרים להיות שממה ומוזר ומפרש הארץ תהיה שממה וריקנית מהבריות המתמלאין אותה בעת אכה כל היושבים בה : וידעו . אז ידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול : (טז) קינה היא . הנבואה הזאת היא קינה ולכן קוננו בקינה ההיא ואף בנות הגוים תקוננה אותה : על מצרים . כאומר אל תקוננו הקינה ההיא על חורבן ארצות אחרות כ"א על מצרים לבדה כי היא מיוחדת לה לפי יאוריה : (יז) בשתי עשרה שנה . למלכות צדקיהו והוא שנה אחת אחר החורבן : בחמשה עשר לחדש . הוא המוזכר למעלה בשני עשר חדש : (יח) נהה . אמור נהי וקינה על המון מצרים : והורידהו . ר"ל אמור בספורי הקינה שירד והורדה יגביה אל ארץ תחתית האמור בסוף המקרא : אותה . ר"ל היא תרד כאמונה ואח"ז ירדו עכו"ם אדירים והורדה תהיה אל ארץ התחתית הוא הקבר להיות שם עם יורדי בור אשר מעולם ויאמר על המלחמה הגדולה אשר תהיה לעתיד בימי המשיח : (יט) ממי נעמת . על פרעה יאמר שבו התחיל ההורדה ממי נעמת ר"ל זכי אתה נעים וחביב מן כל הנופלים בחרב מלחמה וכן גם אתה רדה אל הקבר ושכב עם הרשעים ערלי לב כמותך : (כ) בתוך . אלו

מצרים

מצודת ציון

רוח סערה : בעופפי . מלשון עפיפה ופריחה ובלשון שאלה יאמר על התבערה : (יב) בחרבות . לשון חרב : המונך . המון עמך : עריצי . ענין חוזק : ושדדו . ענין עושק : (יג) תדלחם . ענין רמיסה עם העכירה : ופרסות . כן יקראו הנעלים שברגלי הבהמות : (יד) אשקיע . ענין נפילת הדבר בעומק כמו ושקעה כיאור מצרים (עמוס ט) : (טו) ונשמה . מל' שממון וכפל הדבר על הפלגת השממון : (טז) בנות . ענין עדה כמו בת בבל (תהלים קלז) : (יח) נהה . מל' נהי ויללה : אדירים . חזקים : (יט) נעמת . מלשון נעים ונחמד : (כא) אלי . ענין חוזק כמו ביד

אל

ל׳ משכו מָשְׁכוּ אוֹתָהּ וְכָל־הֲמוֹנֶיהָ׃
ל׳ כא יְדַבְּרוּ־לוֹ אֵלֵי גִבּוֹרִים מִתּוֹךְ
שְׁאוֹל אֶת־עֹזְרָיו יָרְדוּ שָׁכְבוּ
הָעֲרֵלִים חַלְלֵי־חָרֶב׃ כב שָׁם אַשּׁוּר
ד׳ מ״ל וְכָל־קְהָלָהּ סְבִיבוֹתָיו קִבְרֹתָיו כֻּלָּם
חֲלָלִים הַנֹּפְלִים בֶּחָרֶב׃ כג אֲשֶׁר
ו׳ י׳ ג׳ נִתְּנוּ קִבְרֹתֶיהָ בְּיַרְכְּתֵי־בוֹר וַיְהִי
ג׳ וחס׳ קְהָלָהּ סְבִיבוֹת קְבֻרָתָהּ כֻּלָּם
חֲלָלִים נֹפְלִים בַּחֶרֶב אֲשֶׁר־נָתְנוּ
חִתִּית בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ כד שָׁם עֵילָם
ג׳. וחס׳ וְכָל־הֲמוֹנָהּ סְבִיבוֹת קְבֻרָתָהּ כֻּלָּם
חֲלָלִים הַנֹּפְלִים בַּחֶרֶב אֲשֶׁר־יָרְדוּ
ל׳ עֲרֵלִים ׀ אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת אֲשֶׁר
נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים וַיִּשְׂאוּ
כְלִמָּתָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר׃ כה בְּתוֹךְ
חֲלָלִים נָתְנוּ מִשְׁכָּב לָהּ בְּכָל־הֲמוֹנָהּ
ד׳ מ״ל סְבִיבוֹתָיו קִבְרֹתֶהָ כֻּלָּם עֲרֵלִים
ל׳ חסר דחסר י״ו פתח חַלְלֵי־חֶרֶב כִּי־נִתַּן חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ
חַיִּים וַיִּשְׂאוּ כְלִמָּתָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר
ד׳ בְּתוֹךְ חֲלָלִים נִתָּן׃ כו שָׁם מֶשֶׁךְ
ב׳. ד׳ מ״ל תֻּבַל וְכָל־הֲמוֹנָהּ סְבִיבוֹתָיו
ל׳ מ״ל ל׳ וחס׳ קִבְרוֹתֶיהָ כֻּלָּם עֲרֵלִים מְחֻלְלֵי חֶרֶב
כִּי־נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ כז וְלֹא
ל׳ יִשְׁכְּבוּ אֶת־גִּבּוֹרִים נֹפְלִים מֵעֲרֵלִים
אֲשֶׁר יָרְדוּ־שְׁאוֹל בִּכְלֵי־מִלְחַמְתָּם

יִתְמַסְרוּן לְשֵׁיצָאָה יַתְהוֹן וְיַת כָּל אִתְרְגוּשַׁתְהוֹן׃ כא יְמַלְלוּן עִמֵּיהּ תַּקִּיפֵי גִבָּרַיָא מִגוֹ שְׁאוֹל עִם סַעֲדוֹהִי נְחִיתוּ שְׁכִיבוּ חַיָבַיָא קְטִילֵי חַרְבָּא׃ כב תַּמָן אַתּוּר וְכָל מַשִׁרְיָתֵיהּ סַחֲרָנוּתְהוֹן קִבְרֵיהוֹן כּוּלְהוֹן קְטִילִין דְאִתְקְטָלוּ בְּחַרְבָּא׃ כג דְאִתְמְסָרוּ לִקְבוּרָא בְּסִיפֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא וַהֲוַת מַשִׁרְיָתְהוֹן סַחֲרָנוּתְהוֹן קְבוּרָתְהוֹן כּוּלְהוֹן קְטִילַיָא דְאִתְקְטִילוּ בְּחַרְבָּא דְאִתְמְסִירוּ לְתַבַּר עַל דְשַׁלִיטוּ בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כד תַּמָן עֵילָם וְכָל אִתְרְגוּשְׁתָּהּ סַחֲרָנוּתְהוֹן קִבְרֵיהוֹן כּוּלְהוֹן קְטִילַיָא דְאִתְקְטָלוּ בְּחַרְבָּא דְאִתְּחָתוּ חַיָבַיָא לְאַרְעָא אַרְעִיתָא דְאִתְמְסִירוּ לְתַבַּר עַל דְשַׁלִיטָא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְקַבִּילוּ אִתְכְּנָעוּתְהוֹן עִם נַחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא׃ כה בְּגוֹ קְטִילַיָא אִתְמַנָא בֵּית מִשְׁכַּבְהוֹן לְהוֹן בְּכָל אִתְרְגוּשַׁתְהוֹן סַחֲרָנוּתְהוֹן קִבְרֵיהוֹן כּוּלְהוֹן חַיָבַיָא קְטִילֵי חַרְבָּא דְאִתְמְסָרוּ לְתַבַּר עַל דְשַׁלִיטוּ בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְקַבִּילוּ אִתְכְּנָעוּתְהוֹן עִם נַחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא בְּגוֹ קְטִילַיָא אִתְמְסִירוּ׃ כו תַּמָן מֶשֶׁךְ תּוּבָל וְכָל מַשִׁרְיָתְהוֹן סַחֲרָנֵיהוֹן קְבוּרַתְהוֹן כּוּלְהוֹן חַיָבַיָא קְטִילֵי חַרְבָּא דְאִתְמְסָרוּ לְתַבַּר עַל דְשַׁלִיטוּ בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כז וְלָא יִשְׁכְּבוּן עִם גִבָּרַיָא דְאִתְקְטָלוּ מֵחַיָבַיָא. דְאִתְּחָתוּ לִשְׁאוֹל בְּמָנֵי

רש״י

נס מצרים : (כא) ידברו לו] • ידברו עליו ועל עוזריו : אלי גבורים מתוך שאול • הרס המקרא ודרשהו ידברו לו את עוזריו עם עוזריו כלומר גם על עוזריו אתו ידברו אילי גבורים שבשאול וככה יאמרו עליהם ירדו שכבו הערלים וגו׳ כל לו ולי ולהם ולך הסמוכין לדבור אינם אלא לשון על : (כב) שם אשור בגיהנ׳: סביבותיו. בתוך שאול קברותיו מוכנין כי משם לא יצא לנוח בקברו : (כג) בירכתי בור • במעמקי בור בתוך עמקו : ויהי קהלה • בתוך שאול סביבות קבורתה : אשר נתנו חתית • אשר נתנו שבר בארץ ישראל : (כה) נתנו משכב לה . לעול׳ : (כו) מחוללי • כמו הרוגי : (כז) ולא ישכבו • אלה המוכרים עם גבורים שמתו מיתת עצמם כי נופלין וגרועים יהיו מהעכו״ם אשר מתו

שמעית עלך קבורותיה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אשר נתנו קברתיה. בתוך חללים ר״פ שם משך תובל • ומשתנין באיתהון קדמא קברתיה כתיב . תנינא קברהה כתיב חס׳ רחס׳ . תליתאה קברותיה כתיב מ״ל רמ״ל : קבורתה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסימ׳ גם׳ בסדר וישלח : תחתיות ו׳ וסימ׳ ביהושע סימ׳ ט״ז : סביבות ד׳ מ״ל וסימ׳ שם אשור וכל קהלה • בתוך חללים נתנו . שם משך תובל • ישת חשך סתרו דתהלות :

רדק

חרב נתנה • כמו לחרב נתנה : משכו אותה וכל המוניה. משכו לווי לגזרת פעול המ״ם נקראת בקמץ חטף וכן אמר המסרה עליו לית וחטף אמר שימשכו אותה לארץ תחתית : (כא) ידברו לו אילי גבורים . אמר דרך משל כי בגדת פרעה שאול ידברו לו גוים תקיפי גוים הגבורים שירדו לשאול ולא הועילה להם גבורתם ותוקם ולא ספר מה ידבר לו כי סמך על המבין והדבר כמאמר ישעיהו על מלך בבל כולם יענו ויאמרו אליך גם אתה חלית כמונו : את עוזריו • עם עוזריו ידברו עם פרעה ועם עוזריו : ירדו שכבו הערלים • עם עוזריו שירדו ושכבו עם הערלים חללי חרב : (כב) שם אשור וכל קהלה . קהל ארץ אשור : סביבותיו • קברותיו סביבות אשור יהיו קברות פרעה והמונו : (כג) אשר נתנו קברותיה בירכתי בור . לפי שאמר סביבותיו קברותיו אמר והנה נתנו קברותיה של עדת אשור בירכתי בור ואמר זה להפלגה שירדו לשאול תחתית והעמק שאמר בקבורתה באמרו ואל ארץ תחתיות בירכתי בור להגדיל אבדם בעמק במקום שלא תשיג יד וכל זה דרך משל כלומר שיאבדו לעולם הם ונפשותם : ויהי קהלה סביבות קברתה . קהל ארץ מצרים סביבות קברות עדת ארץ אשור ובאמרו סביבות אינו אומר שיקברו במקום שנקברו הם אלא שיפלו בחרב כמוהם ומשפט אחד להם כאילו הם ביחד וכולם יפלו בחרב אותם אשר נתנו חתית בארץ חיים שנתנו מוראם וחתיתם בבני אדם בעודם חיים ולפיכך אמר בארץ חיים לפי שהם עתה בארץ מתים ויונתן תירגם על דשליטו בארעא דישראל : (כד) שם עילם . סביבות קברתה המון עילם יהיו סביבות קברתה וקבורתה אמר ועל עדת השרים והגבורים : אשר ירדו ערלים . שמתו ברשעם : וישאו כלימתם . כי יהיו נכלמים מגדולתם שהיתה להם ועתה יפלו בחרב ביד אויביהם ויונתן תרגם וקבילו אתכנעותהון : (כה) בתוך חללים נתנו משכב לה . שכבה בקבר עם שאר החללים : בכל המונה סביבותיו קברותיה • סביבות המונה וכל הענין מבואר הוא : חללי חרב • כולם אשר בפרשה חטופים אין מאריך בחי״ת : (כו) שם משך • מחללי חרב . מענין חללי חרב והוא פעול מבנין הדגוש והוקל והלמ״ד בשוא ופתח והפועל ביד מחלליך : (כז) ולא ישכבו את גבורים נופלים מערלים . אמר כי עם חללי חרב

מצודת דוד

מצרים יפלו בתוך שאר חללי חרב ודומה להם וכפל הדבר רבת פעמים כדרך מליצת הנבואה : חרב נתנה • עדת מצרים היתה נתנה • לחרב ואתם ההורגים משכו אותה וכל המון עמה על החרב : (כא) ידברו לו • ר״ל החזקים שבגבורי פרעה כשהיו בשאול ידברו משם אל פרעה עם עוזריו הנה כבר ירדו אל הבור ושכבו שמה הרשעים ערלי לב שהיו חללי חרב וכאלו הם יספרו שראו את כולם בשאול והוא ענין מליצה : (כב) שם אשור • במקום המלחמה ההיא יפול גם אשור וכל קהלה : סביבותיו קברותיו . סביבות קברות המון מצרים יהיו קברות קהל אשור ר״ל סמוך להם : כולם חללים . כל הנקברים שמה יהיו החללי׳ הנופלי׳ בחרב ולא מת מי מהם מיתת עצמו : (כג) אשר נתנו וגו׳ . ר״ל אשר בעבור זה שיהיו חללי חרב לכן נתנו קברותיהם בסוף עמק הבור כי כן הדרך לקבור חללי חרב מלחמה לעשות חפירה גדולה ועמוקה ומשליכים את כולם לתחתית הבור משא״כ איש יחידי המת על מטתו שהדרך הוא לקברו ממעל ולא בעומק רב ובזה יפרש אמריו לומר איך יהיה מהאפשר שיהיו כולם סביבות מצרים הלא רבים ימותו במלחמה ואיך יהיו כולם סמוכים למצרים ואמר לפי שיהיו כולם מתי חרב ולא ירבו קברים : ויהי קהלה . ר״ל לכן יהיה כל קהלה סביבות קבורתה של מצרים כי כולם יהיו חללים הנופלים בחרב ולא מת מי על מטתו ולכן לא ירבו קברים : אשר נתנו חתית . ר״ל וזה יבוא להם בגמול שנתנו שבר ומחיתה רבה בא״י הקרויה ארץ חיים (ע״ש שבה יחיו המתים בזמן התחיה) וזהו כי אשור גלה עשרת השבטים ולכן יקבלו גמולם משלם : (כד) שם עילם • במקום המלחמה ההיא יפול גם עילם וכל המון עמה :

סביבות קבורתה . סביבות קברות מצרים יהיה קברות עילם : כולם חללים • כל מתיהם יהיו חללים הנופלים בחרב וא״כ יקברו רבים בקבר אחד ויהיו סמוכים לקברות מצרים : אשר ירדו • ר״ל על כי ירדו אל ארץ תחתית כשהם ערלי לב ולא שבו קודם שנהרגו : אשר נתנו . בזה יפרש במה היו ערלי לב ומה הרשיעו ואמר הע׳ אשר נתנו שבר ומחיתה בארץ חיים כי גם עילם בא לעזרה לנ״נ לצור על ירושלים כמ״ש ועילם נשא אשפה (ישעיה כב) : וישאו . ולכן ישאו גם המה את הכלימה הראויה להם להיות נאבדים בחרב עם שאר יורדי בור שנפלו בחרב : (כה) בתוך חללים . בתוך שאר חללי חרב יתנו לה משכב להיות דומה להם כמה שהיה כל המונה סביבותיו של מצרים בקברותיה כי כל הרשעים ההם יהיו חללי חרב ורבים יקברו בקבר אחד ויהי כולם סמוכים לקברות מצרים : כי נתן . על כי נתן שברם בארץ חיים לכן ישאו הכלימה הראויה להם עם שאר יורדי בור אשר כ״א מהם היה נתון בתוך חללי חרב בחפירה עמוקה ורחבה וכפל הדבר וכדרך המליצה : (כו) שם משך תובל • במקום המלחמה ההיא יפלו גם משך ותובל : וכל המונה • המון כל אחת מהן : סביבותיו • סביבות קברות מצרים יהיה קברות כל אחת מהן : כולם ערלים • כל הרשעים ההם יהיו חללי חרב ולכן יקברו רבים בחפירה אחת ויהיו כולם סמוכים לקברות מצרים : כי נתנו • בזה יפרש במה הרשיעו ואמר על אשר נתנו שברם בארץ חיים (כי גם הם יתכן שעזרו לאויב הבא על ישראל או בימי אשור או בחורבן הבית הראשון או בשני) : (כז) ולא ישכבו • חללי העובדי כוכבים ההם לא ישכבו בקבר עם ערלי הלב הנופלים במיתת עצמם

אשר

מצודת ציון

אל גוים (לעיל לא) : (כג) בירכתי . ענין סוף ואחרית כמו ולירכתי המשכן ימה (שמות כ״ו) : חתית . ענין שבר כמו חתתה קשתותם (ירמיה נא) : (כד) וישאו . מלשון משא וסבל : (כו) מחוללי • מלשון חלל והרג : (כז) נופלים . על המיתה יאמר : חרבותם

וַיִּתְּנוּ אֶת־חַרְבוֹתָם תַּחַת רָאשֵׁיהֶם י"ג
וַתְּהִי עֲוֺנֹתָם עַל־עַצְמוֹתָם כִּי־חִתִּית
גִּבּוֹרִים בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ כח וְאַתָּה
בְּתוֹךְ עֲרֵלִים תִּשָּׁבַר וְתִשְׁכַּב אֶת־ ב̄ · ל'
חַלְלֵי־חָרֶב׃ כט שָׁמָּה אֱדוֹם מְלָכֶיהָ ס' ר"פ
וְכָל־נְשִׂיאֶיהָ אֲשֶׁר־נִתְּנוּ בִגְבוּרָתָם ל' · ו' דגש
אֶת־חַלְלֵי־חָרֶב הֵמָּה אֶת־עֲרֵלִים
יִשְׁכָּבוּ וְאֶת־יֹרְדֵי בוֹר׃ ל שָׁמָּה כ' · ג' חסר ה' ר"פ
נְסִיכֵי צָפוֹן כֻּלָּם וְכָל־צִדֹנִי אֲשֶׁר־ ל' וחסר
יָרְדוּ אֶת־חֲלָלִים בְּחִתִּיתָם מִגְּבוּרָתָם ל'
בּוֹשִׁים וַיִּשְׁכְּבוּ עֲרֵלִים אֶת־חַלְלֵי־ ל' וחד בושים
חֶרֶב וַיִּשְׂאוּ כְלִמָּתָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר׃
לא אוֹתָם יִרְאֶה פַרְעֹה וְנִחַם עַל־ ו' · סימן
כָּל־הֲמוֹנֹה חַלְלֵי־חֶרֶב פַּרְעֹה וְכָל־ ד' כתיב ה'
חֵילוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ לב כִּי־נָתַתִּי
אֶת־חִתִּיתוֹ בְּאֶרֶץ חַיִּים וְהֻשְׁכַּב חתיתי ק'
בְּתוֹךְ עֲרֵלִים אֶת־חַלְלֵי־חֶרֶב פַּרְעֹה
וְכָל־הֲמוֹנֹה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ ד' כתיב ה'
לג א וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
ב בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־עַמְּךָ
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶרֶץ כִּי־אָבִיא עָלֶיהָ
חָרֶב וְלָקְחוּ עַם־הָאָרֶץ אִישׁ אֶחָד
מִקְצֵיהֶם וְנָתְנוּ אֹתוֹ לָהֶם לְצֹפֶה׃ נ'
ג וְרָאָה אֶת־הַחֶרֶב בָּאָה עַל־הָאָרֶץ
וְתָקַע בַּשּׁוֹפָר וְהִזְהִיר אֶת־הָעָם׃

קְרָבֵיהוֹן וִיהָבוּ יָת סַיְפֵיהוֹן תְּחוֹת רֵישֵׁיהוֹן וַהֲווֹ חוֹבֵיהוֹן עַל גַּרְמֵיהוֹן אֲרֵי אִתְמְסִרוּ לְתְבַר גִּבָּרַיָּא עַל דְּשַׁלִּיטוּ בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כח וְאַתְּ בְּגוֹ חַיָּבַיָּא תִּתְּבַר וְתִשְׁכּוּב עִם קְטִילֵי חַרְבָּא׃ כט תַּמָּן אֱדוֹם מַלְכָהָא וְכָל רַבְרְבָהָא דְּאִתְמְסִרוּ בִּגְבוּרָתְהוֹן עִם קְטִילֵי חַרְבָּא אִנּוּן עִם חַיָּבַיָּא יִשְׁכְּבוּן וְעִם נַחְתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא׃ ל תַּמָּן רַבְרְבֵי צִפּוּנָא כּוּלְהוֹן וְכָל צִידוֹנָאֵי דְּאִתְּחָתוּ עִם קְטִילַיָּא בְּאִתְבָּרוּתְהוֹן מִגְּבוּרַתְהוֹן בְּהָתִין וּשְׁכִיבוּ חַיָּבַיָּא עִם קְטִילֵי חַרְבָּא וְקַבִּילוּ אִתְכְּנָעוּתְהוֹן עִם נַחְתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא׃ לא יָתְהוֹן יֶחֱזֵי פַּרְעֹה וְיִתְנַחַם עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ קְטִילֵי חַרְבָּא פַּרְעֹה וְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ לב אֲרֵי אִתְמְסִרוּ לְתְבַר גִּבָּרַיָּא עַל דְּשַׁלִּיטוּ בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּשְׁכִיבוּ בְּגוֹ חַיָּבַיָּא עִם קְטִילֵי חַרְבָּא דְּפַרְעֹה וְכָל אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי לִבְנֵי עַמָּךְ וְתֵימַר לְהוֹן אַרְעָא אֲרֵי אַיְתֵי עֲלַהּ דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִדְבְּרוּן עַמָּא דְאַרְעָא גַּבְרָא חַד מִבֵּינֵיהוֹן וִימַנּוּן יָתֵיהּ לְהוֹן לְאַזְהָרָא׃ ג וְיֶחֱזֵי יַת דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא אַתְיָן עַל אַרְעָא וְיִתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְיַזְהַר יַת

רש"י

מתו מיתת עצמם וירדו בכלי מלחמתם שאול : ויתנו . קובריהם את חרבותם תחת ראשיהם לסימן להודיע כי לא שלטה בהם חרב : ותהי עוונותם על עצמותם · לא נחסר מעונם כלום שלא כפרה עליהם חרב הריגה שלא נהרגו ומה הוא העון כי חתית הגבורים ההם היתה בארץ חיים : (כח) ואתה בתוך . לפרעה הוא אומר : את חללי חרב . ולא עם המתים מיתת עצמם : (ל) בחתיתם מגבורתם בושים · באתברותהון מגבורתהון בהתן : (לב) כי נתתי את חתיתי בארץ חיים · כי אתן אני את מוראי בארץ ישראל ולא תנתן עוד חתית אדם בה : (ב) לצופ' · באלדי"סא בלע"ז : (ג) וראה את החרב · המה

ראשיהם י"ג בקריאה וסימ' ואת עמודיו המשה ואת וויהם · והארנים לעמודים נחשת · ועמדיהם ארבעה ואדניה' ארבעה נחשת · ואת האלף ושבע המאות וחמשה · וישימו את ראשיהם ברודי'. נטוי על ראשיהם למעלה. ויעלו עפר על ראשיהם · וכל ראשיהם קרחה· ויתנו את חרבות' תחת ראשיהם . כסום יכסמו את ראשיהם מאתים רד"ה · מה עצמו ראשיהם . ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה : סימן מן ריש יחזקאל עד ויאמר ה' אלי עבור בתוך העיר אל כל ואל כל ומן עבור בתוך העיר עד בעשרים וחמש לגלותנו על כל ועל כל במ"ג אל כל ואל כל וסימ' אל כל ראש דרך בנית:יען אשר הכרתי ממך · מים גדלוהו · ומן בעשרים וחמש שנה עד סוף רספרא אל כל ואל כל במ"א על כל וסימ' ולא יגשו

רדק

חרב ישכבו ולא עם הגבורים שנפלו כלומר שמתו מיתת עצמם שאם נפלו בחרב ופירוש עוד ואמר מערלים אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם רוצה לומר מאותם ערלים שירדו לשאול בכלי מלחמתם כלומר שעד מותם אחזו בכלי מלחמתם וכאילו נתנו חרבותם תחת ראשיהם בשכבם בקבר כלומר שעד הקבר גברה ידם במלחמה הם הנזכרים ולא ישכבו עם אותם הגבורים אלא עם אותם שהם חללי חרב : ותהי עונתם על עצמותם . תשאת עונותם וענשם היתה על עצמותם כלומר שדקרו אותם בחרב ושברו עצמותיהם : כי חתית גבורים בארץ חיים . לפי שאלה הגבורים נתנו חתיתם בארץ חיים לפיכך לא ימותו מיתת עצמם אלא חללי חרב יהיו ויש לפרש נופלים מערלים כמו לא נופל אנכי מכם כלומר פחותים יהיו מאותם ערלים שירדו לשאול בכלי מלחמתם ויש לפרש בכלי מלחמתם ויתנו את חרבות' תחת ראשיהם כמשמעו כי כן עושים אותם הגבורים שמתו מיתת עצמם לאות ולסימן להם קוברין עמהם כלי מלחמתם והסיף שלהם משימים אותו הקוברים תחת ראשיהם שימצאו המוצאים בחטיטת הקברים כלי מלחמתם בקבר כדי שידעו כי אותם היו גבורים ולא נפלו בחרב במופת ויהיה להם לשם וי"ת נופלי' דאתקטילו: (כח) ואתה · אמר כנגד פרעה : תשבר . בפתח הבי"ת כמו תשבר בגרי וכמוהו וכל מקנך תזכר ותעצר המגפ': (כט) שמה אדום. וכל אלה שזכר הם שהרעו לישראל וכולם נפלו בחרב : (ל) שמה נסיכי צפון . הם מלכי בבל : וכל צדוני . כמו צדונים וכן נכרי ונכרים כמו נכרים : מגבורתם · הגימ"ל רפה ומשפטה להדגש וכמוהו מבציר אביעזר : וישכבו ערלים . שמתו ברשעתם : (לא) אותם· וניחם · פתח והוא נפעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו : (לב) כי נתתי את חתיתו . כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד הוא מאמר האל יתברך והכתוב רוצה לומר כי חתית פרעה אני נתתי אותו לא בכח ידו ובגבורתו והקרי פירוש כי אני נתתי חתיתי בארץ חיים באותם שנתנו חתית : והשכב . הה"א בקבוץ שפתים והוא מבנין הפעל שלא נזכר פועלו : וכל המונה · בה"א כמו בוי"ו וכן ויט אהלה והדומים לו : ויהי . (ב) בן אדם . אל בני עמך . הנה דברתי אליך על הגוים המריעים לישראל כי ישאו את עונם ועתה דבר אל בני עמך כי בעונותם שלטה בהם יד הגוים : ואמרת אליהם . אמור להם זה המשל : ארץ כי אביא עליה . אמר אביא כמו שאמר ירמיה רגע אדבר על גוי ועל ממלכה להודיע כי הוא משגיח בבני אדם וגומל טוב לטובים ורע לרעים אף על פי כי בישראל היא ההשגחה הגדולה יש ממנה מקצת בשאר האומות כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם : מקציהם . רפויה הקו"ף ועניינו כמו מקצה אחיו לקח ומ"ס מקציהם מ"ס השמוש ומ"ס מקצה מ"ס התוספות : (ג) וראה את החרב באה על הארץ · כתרגומו דקטלין בחרבא אתיין על ארעא

תולדות אהרן ותהי עונותם. תענית ל : שמה אדום · ע"ג י :

מצודת דוד

ירדו אל השאול עם כלי מלחמתם ר"ל שקברו אותם עם כלי מלחמתם והמקברים נתנו את חרבותם תחת ראשיהם לכבוד ולתפארת (כי כן היה דרכם לעשות כזאת להודיע שרגיל היה ללכת במלחמה ומת מיתת עצמו ולא נהרג) ור"ל החללים ההם לא ישכבו עמהם ולא ידמו להם בדבר הכבוד הזה : ותהי עוונתם · כאומר אבל בדבר אחד המה גרועים מחללי חרב כי הם כבר קבלו עונש מה על עוונם הואיל ונהרגו בחרב אבל אלו לא קבלו עדיין עונש כלל וכל עוונותם המה על עצמותם ונכונים הם לקבל עונש שהעוונות ישברו העצמות : כי חתית · כאומר ומה הם העוונות אשר הגבורים ההם נתנו שבר בארץ החיים : (כח) ואתה . אל מול פרעה יאמר אבל אתה תשבר בתוך ערלי הלבב האלו אשר העוונות ישברו עצמותם וגם תשכב עם חללי חרב ולא תקבל הכבוד שקבלו הם כי תענש בשני משפטים כי מאד הרעת לעשות יותר מכולם : (כט) שמה אדום · במקום מלחמה ההיא יפלו גם המה מחריבי בהמ"ק : אשר נתנו בגבורתם . ר"ל עם כל גבורתם נתנו עם שאר חללי חרב ודומה להם ולא הועיל להם הגבורה : המה · ר"ל גם המה ישכבו עם ערלי לב האלו ועם שאר יורדי בור שמתו מיתת עצמם אשר העוונות המה עדיין על עצמותם ומעותדים לקבל גמול כי גם הם הרעו לעשות : (ל) שמה נסיכי צפון · במקום המלחמה ההיא יפלו גם נסיכי צפון כולן איש לא נעדר וגם כל אנשי צידון אשר ירדו לקבר עם שאר החללים ודומה להם : בחתיתם · בעת שישברו יתביישו מגבורתם אשר לא הועיל להם להנצל מיד החרב ולפי שהיו מפורסמים בגבורה אמר כן : וישכבו ערלים . ערלי הלבב האלו ישכבו עם שאר חללי חרב ודומה להם וישאו הכלימה הראויה להם עם שאר יורדי בור מחללי החרב אשר יקברו בבזיון בחפירה אחת רבים מהם : (לא) אותם · כל החללים האלה יראה פרעה ויהיה לו תנחומין על כל המון עמו (כי כן הדרך כשרואה אדם אשר הצרה הבאה עליו באה גם על אחרים תחשב לו לתנחומין) : חללי חרב · בזה יפרש על מה יהיה התנחומין ואמר על כי יהיה חללי חרב פרעה וכל חילו : (לב) כי נתתי . כי אני אתן את שברי בארץ חיים ר"ל בגזירתי תהיה השבירה בארץ חיים כי בא"י תהיה המלחמה ההיא לקבל שם הגמול במקום הרשע שם המשפט : והושכב · וגם הוא יהיה מושכב בתוך שאר ערלי הלבב עם שאר חללי החרב ומי הוא המושכב פרעה וכל המון עמו : לג (ב) כי אביא · אמר אביא לפי שהכל בא בגזירת המקום : חרב · ר"ל אנשי חרב : ונתנו אותו ימנו אותו להיות צופה לראות אם קרבה לבוא העירה : (ג) וראה · וכאשר יראה שחרב באה ותקע אז בשופר לעיר

מצודת ציון

חרבותם · מל' חרב : (ל) נסיכי · ענין שררה כמו נסיכי סיחון (יהושע יג) : צדוני . כמו צדונים ונפלה המ"ם: (לא) ונחם . מל' תנחומין : חילו . צבאות עמו : (ב) מקציהם . ת"י ביניהון : לצופה · ענין הבטה וראיה : נמקים

ד וְשָׁמַע הַשֹּׁמֵעַ אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר וְלֹא
נִזְהָר וַתָּבוֹא חֶרֶב וַתִּקָּחֵהוּ דָּמוֹ י' מ"ל בנביא'
בְּרֹאשׁוֹ יִהְיֶה׃ ה אֵת קוֹל הַשּׁוֹפָר י"ד
שָׁמַע וְלֹא נִזְהָר דָּמוֹ בּוֹ יִהְיֶה וְהוּא
נִזְהָר נַפְשׁוֹ מִלֵּט׃ ו וְהַצֹּפֶה כִּי־יִרְאֶה ל'
אֶת־הַחֶרֶב בָּאָה וְלֹא־תָקַע בַּשּׁוֹפָר
וְהָעָם לֹא־נִזְהָר וַתָּבוֹא חֶרֶב וַתִּקַּח י' מ"ל בנביא'
מֵהֶם נָפֶשׁ הוּא בַּעֲוֺנוֹ נִלְקָח וְדָמוֹ ל' זקף קמץ
מִיַּד־הַצֹּפֶה אֶדְרֹשׁ׃ ז וְאַתָּה בֶן־ ל'
אָדָם צֹפֶה נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל ז' בטע' בפס'
וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָּבָר וְהִזְהַרְתָּ אֹתָם ג'
מִמֶּנִּי׃ ח בְּאָמְרִי לָרָשָׁע רָשָׁע מוֹת ל' דסמיך
תָּמוּת וְלֹא דִבַּרְתָּ לְהַזְהִיר רָשָׁע
מִדַּרְכּוֹ הוּא רָשָׁע בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת וְדָמוֹ מ"ל
מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ׃ ט וְאַתָּה כִּי־הִזְהַרְתָּ
רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ לָשׁוּב מִמֶּנָּה וְלֹא־שָׁב ה'
מִדַּרְכּוֹ הוּא בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת וְאַתָּה ל' ואיכון כ'
נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ׃ י וְאַתָּה בֶן־אָדָם זוגין חסר את כולסון פתחין
אֱמֹר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֲמַרְתֶּם
לֵאמֹר כִּי־פְשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ
וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים וְאֵיךְ נִחְיֶה׃ ל'
יא אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי־אָנִי ׀ נְאֻם ׀ אֲדֹנָי
יֱהֹוִה אִם־אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם־בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ
וְחָיָה שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית ז' מ"ל
יִשְׂרָאֵל׃ יב וְאַתָּה בֶן־אָדָם אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־עַמְּךָ צִדְקַת כ"ד בסיפרא ה'
הַצַּדִּיק לֹא תַצִּילֶנּוּ בְּיוֹם פִּשְׁעוֹ וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע לֹא־ ב' וחולם אנכי
יִכָּשֶׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מֵרִשְׁעוֹ וְצַדִּיק לֹא יוּכַל לִחְיוֹת

עמא׃ ד וישמע די שמע ית קל שופרא ולא אזדהר ואתו קטולי חרבא ודברוהי חובת קטוליה ברישיה יהי׃ ה ית קל שופריה שמע ולא אזדהר חובת קטולי ביה תהי והוא אזדהר נפשיה שיזיב׃ ו ומזהרנא ארי יחזי ית דקטלין בחרבא אתן ולא תקע בשופרא ועמא לא אזדהר ואתו קטולי חרבא ודברו מנהון נפשא הוא בחוביה אידבר ודמיה מיד אזהרנא אתבע׃ ז ואת בר אדם מליף מניתך לבית ישראל ותקביל ממימרי פתגם ותזהר יתהון מלמחטי קדמי׃ ח בדאמרית לרשיעא רשיעא ממת תמות ולא מלילתא לאזהרה רשיעא מאורחיה הוא רשיעא בחוביה ימות ודמיה מן ידך אתבע׃ ט ואת ארי אזהרתא רשיעא מאורחיה למיתב מנה ולא תב מאורחיה הוא בחוביה ימות ואת נפשך שיזיבתא׃ י ואת בר אדם אמר לבית ישראל כן אמרתון למימר ארי חובנא וחטאנא עלנא מתיהבין ובהון אנחנא מתמסין ואיכדין נחי׃ יא אמר להון קים אנא אמר יי אלהים אם רעוא במית רשיעא אלהין כד יתוב רשיעא מאורחיה ויחי תובו תובו מאורחתכון בישתא ולמה תמותון בית ישראל׃ יב ואת בר אדם אמר לבני עמך זכות זכאה לא תשיזביניה ביומא דחובתיה וחובת חיבא לא יתקל בה ביומא דיתוב מחוביה וצדיקא לא ייכול לאתקימא ביה ביומא

הנה הגייסות: (ד) דמו בראשו יהיה. עון מיתתו ידרש מיד עצמו שפשע בנפשו: (ה) והוא נזהר נפשו מלט. אם נזהר היה נמלט: (ז) צופה נתתיך. כאותו הצופה הניתן להזהיר שלא תאבד נפש כן נתתיך להזהי' את ישראל: (י) כן אמרתם. לפיכך אין אתם חפצים לשוב כסבורין אתם שלא תועיל לכם תשובה: (יב) לחיות בה. בצדקתו: (יג) לא תזכרנה. להצילו מליענש
על

ארעא: (ד) ושמע. ולא נזהר. כל נזהר דפרשה זו קמצין: (ה) את קול. מלעיל. בגרי: (ו) והצפה. נלקח. קמץ בזקף: אדרש. ואף על פי שהוא היה חייב כבר מכל מקום על ידי הצופה מת והוא מתחייב בדמו כיון שלא הזהירו והוא לא ידע מה יהיה נלקח ומי הוא ראוי להלקח והיו לו להזהיר העם בכלל כיון ששמוהו לו צופה ובטחו בו וכן אמר והאלהים אנה לידו ואעפ"כ חייב השוגג כיון שהיה לו להזהיר ואמר כי יפול הנופל ממנו ואמרו רז"ל ראוי היה זה ליפול אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה ע"י חייב: (ז) ואתה בן אדם. הענין הזה מפורש למעלה בתחלת הספר: וקול השופר. הוא דבר הנבי' כמו שאמר הרם כשופר קולך והגד לעמי פשעם: (ט) ואתה נפשך הצלת. בלא מלת את ובארא את נפשך הצלת: (י) ואתה בן אדם. כן אמרתם לאמר. כמו כן בנות לנפתד דוברות אמר טוב חשבתם אם חשבתם בלבבכם לאמר פשעינו וחטאתינו עלינו כלומר אם תודו על חטאתיכם ופשעיכם יהיה טוב ותודו כי הרעות הבאות עליכם הם בעונותיכם לא דרך מקרה: נמקים. מבנין נפעל שרשו מקק מענין המק בשרו וכן ימקו בעונם: (יא) אמר אליהם. כל הענין עד סוף הפרשה מבואר הוא למעלה: (יב) ואתה בן אדם. ביום חטאתו. מקור בשקל לבלתי קרת לנו עד יום מלאת:
באמרי

מצודת ציון

(י) נמקים. מל' המקה והמסה:
חבול

מצודת דוד

להיות לסימן והזהיר בזה את העם להיות נשמרים מן החרב: (ד) ולא נזהר. לא קבל האזהרה להיות נשמר ובעבור זה לקחו החרב והרגו: דמו בראשו. ר"ל עון מיתתו על עצמו אבל אין להאשים את הצופה כי הוא עשה את שלו: (ה) את קול השופר שמע. כי הלא שמע קול השופר המזהיר והוא לא קבל האזהרה ולא נשמר לכן עון מיתתו עליו: והוא. אבל אם היה הוא נזהר באזהרת השופר והיה נשמר הנה מלט נפשו וכאומר הואיל והיה בידו למלט נפשו ולא מלט לכן מקבל עונש על מה שהפקיר נפשו: (ו) והצופה. אבל הצופה אשר יראה את החרב באה ולא תקע בשופר להזהיר את העם וא"כ לא היה העם נזהר להיות נשמר: הוא בעוונו נלקח. ר"ל עם כי בודאי הומת בגמול עוונו כ"א לא היה בו עון לא היה כח ביד החרב ללקותו עכ"ז אדרוש דמו מיד הצופה לענוש אותו על אשר לא הזהיר ובאה התקלה על ידו הואיל ובטחו עליו והוא מנע האזהרה: (ז) צופה נתתיך. נתתי אותך להיות כצופה לישראל וכאשר תשמע מפי הפורענות המיועדת לבא תזהיר אותם בשמי: (ח) באמרי. ר"ל לכן באמרי על הרשע אתה רשע הנה מות תמות ואתה לא דברת את זאת להזהיר את הרשע לשוב מדרכו עם כי הרשע ההוא ימות בעוונו מ"מ אבקש דמו מידך כי אולי היה נזהר אם הזהרתו: (ט) ואתה. אבל אם אתה הזהרת את הרשע להיות נזהר מדרכו לשוב ממנה והוא לא שב מדרכו: הוא בעוונו ימות. כאומר וכי מפני אזהרתך מת הלא בעוונו ימות ואם כן אין דבר רע בא מן האזהרה אבל בא ממנה דבר טוב כי אתה הצלת נפשך על ידה כי אם לא הזהרתו היה עליך עונש על המניעה כי אולי היה נזהר אם הזהרתו: (י) כן אמרתם. זאת אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו הם עלינו ר"ל באמת עשינו פשעים וחטאות: ובם. ובגמולם אנו נמקים בצרות ולא על חנם ואיך אפשר שנחיה ר"ל להיות נגאלים מן המקה כי לא האמינו שהתשובה מועלת וכאלו אמרו בזה הואיל וכן הוא נתמיד בפשעים וכאשר אבדנו אבדנו: (יא) חי אני. כביכול נשבע אם חפצי במיתת הרשע כי חפצי שישוב מדרכו הרעה למען יחיה ר"ל אין כוונתי בהבאת העונש להתנקם בו כאלו הייתי חפץ במיתתו אלא הכוונה היא לעוררו לשוב מדרכו הרעה למען יחיה ולכן שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בהמנעכם מן התשובה: (יב) צדקת הצדיק. הצדקה שעשה הצדיק מאז לא תציל אותו מן העונש הראוי לבוא עליו ביום פשעו כ"א עונש יענש: ורשעת הרשע. וכן רשעת הרשע שעשה מאז לא יהיה לו למכשול להמנע ממנו הטובה הראוי לבוא עליו ביום שובו מרשעו: וצדיק. אבל הצדיק לא יוכל לחיות בעבור דבר הרשע ביום שיחטא ר"ל דבר הרשע מאבד ממנו החייה ביום חטאתו עם שאין מאבד חיי הרשע ביום שובו וכאומר עם כי שניהן עשו רשע ופשע עכ"ז מזה מאבד החיים ומזה אין
מאבד

לכהן לי: ותבא י' מ"ל בנביאים וסימ' נמסר בסיפרא רא סימן כ"ב: בראשו י"ד וסי' נמסר בסוף סדר ויקרא ולעיל בסיפרא סימן י"ז: והזהרת ג' ב' חסר וא' מלא וסימ' אתהם את החקים. צפה נתתיך לבית ישראל. וחברו. קרמא מ"ל: ולא שב ה' בקריאה וסימ' וילך ברוך אחר המלכים. בא המלאך עד הם. וחברו. ואתה כי הזהרת רשע י' וחברו: תמותו ז' מ"ל וסימ' נמסר בסדר מקץ: וצדיק י' וסימ' מדבר שקר תרחק. ואתה בן אדם אמור אל בני עמך. הנה עפלה לא ישרה. זרח בחשך אור. חנון ה' וצדיק ואלהינו. יכין וצדיק ילבש. בפשע איש רע מוקש. כל היום התאוה תאוה. לוה רשע ולא ישלם. בעבור

תולדות אהרן

צדקת הצדיק. קידושין מ:

רשי

בָּהּ בְּיוֹם חַטֹּאתוֹ׃ יג בְּאָמְרִי לַצַּדִּיק חָיֹה יִחְיֶה וְהוּא־בָטַח עַל־צִדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל כָּל־צִדְקָתוֹ לֹא תִזָּכַרְןָ וּבְעַוְלוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה בּוֹ יָמוּת׃ יד וּבְאָמְרִי לָרָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְשָׁב מֵחַטָּאתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ טו חֲבֹל יָשִׁיב רָשָׁע גְּזֵלָה יְשַׁלֵּם בְּחֻקּוֹת הַחַיִּים הָלַךְ לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת עָוֶל חָיוֹ יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ טז כָּל־חַטֹּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא לֹא תִזָּכַרְנָה לוֹ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָשָׂה חָיוֹ יִחְיֶה׃ יז וְאָמְרוּ בְּנֵי עַמְּךָ לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי וְהֵמָּה דַּרְכָּם לֹא־יִתָּכֵן׃ יח בְּשׁוּב־צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל וּמֵת בָּהֶם׃ יט וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עֲלֵיהֶם הוּא יִחְיֶה׃ כ וַאֲמַרְתֶּם לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי אִישׁ כִּדְרָכָיו אֶשְׁפּוֹט אֶתְכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּעֲשִׂרִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ לְגָלוּתֵנוּ בָּא־אֵלַי הַפָּלִיט מִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר הֻכְּתָה הָעִיר׃ כב וְיַד־יְהוָה הָיְתָה אֵלַי בָּעֶרֶב לִפְנֵי בּוֹא הַפָּלִיט וַיִּפְתַּח אֶת־פִּי עַד־בּוֹא אֵלַי בַּבֹּקֶר וַיִּפָּתַח פִּי וְלֹא נֶאֱלַמְתִּי עוֹד׃

כג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כד בֶּן־אָדָם יֹשְׁבֵי הֶחֳרָבוֹת הָאֵלֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים לֵאמֹר אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת־הָאָרֶץ

נ'
צדקתיו ק'
ל'
כ"ד
ד' כ"כ . י"ח
חטאתיו ק'
ד' כ"כ . י"ח
קל"ד
ל'
ל'
י"ח
קל"ד
כ' מ"ל
כ' חסר
כ'
ה' . כ'
ג'
י"ג מ"ל
כ' . ל'

דחובתיה : יג בדאמרית לזכאה מיחא יחי והוא יתרחיץ על זכותיה ועבד שקר כל זכותיה לא ידכרן ובשקריה דעבד ביה ימות : יד ובדאמרית לרשיעא ממת תמות ויתוב מחובוהי ויעביד דין דקשוט וזכו : טו משכונא יתיב רשיעא גזילא שלים בגזירת חייא הליך בדיל דלא למעבד שקר מיחא יהי ולא ימות : טז כל חובוהי דחב לא ידכרן ליה דין דקשוט עבד וזכו מיחא יחי : יז ויימרון בני עמך לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי ואינון אורחתהון דילהון לא תקנן : יח כד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר וימות בהון : יט וכד יתוב רשיעא מחובוהי ויעביד דין דקשוט וזכו עליהון הוא יתקים : כ ואמרתון לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי אנש כאורחיה אתפרע מנכון בית ישראל : כא והוה בתרתי עסרי שנין בעשיראה בחמשא לירחא לגלותנא אתא לותי משיזבא מירושלם למימר אתרעת קרתא : כב ונבואה מן קדם יי הות עמי ברמשא קדם מיתי משיזבא ופתח ית פומי עד מיתי לותי בצפרא ואפתח פומי ולא שתקית עוד : כג והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : כד בר אדם יתבי חורבתא האילן על ארעא דישראל אמרין למימר חד הוה אברהם בעלמא וירית ית ארעא

על עבירה זו : (טו) חבול. עבוט שגזלו להשיבו כבא השמש (יח) ומת בהם· בשבילם יענש: (כב) ויפתח את פי· כמו שאמר בראש הספר (לעיל ג) ונאלמת ולא תהיה לאיש מוכיח ואח"כ אמר לו (לעיל כד) ביום קחתי מהם את מעוז' יבא הפליט אליך ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ולא תאלם עוד : עד בוא אלי בבקר . כלומר בעוד בואו אלי בבקר כמו לפני בואו אלי בבקר : (כד) אחד היה אברהם · זה אחד מד' דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון בן יוחאי תלמידו דורש כמותו וכך היה רבי שמעון דורשו אברהם שלא נצטווה אלא על מצוה אחת ירש את הארץ אנו שנצטווינו על מצות הרבה כל שכן

סופה ואין רשע : היו ד' כתיב כן וסי' נמסר בריש סיפרא רא סימן ג' : ובשוב ד' בקריאה וסי' ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול . בכל התועבות : ובשוב רשע . וחברו . וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי : בעשירי ד' חסר בליש' וסימ' בסדר נשא ולעיל בסיפרא סימן כ"ט : בוא י"ד מ"ל בקריאה וסימ' ויאמר בוא ברוך ה' למה תעמוד . ויכינו את המנחה עד בוא יוסף . ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו . עד השנה התשיעית עד בוא תבואתה · אם חבול תחבל שלמת רעיך . וידי משה כבדים ויקחו אבן פלי"גא ע"ל די"ן. לבלתי בוא בגוים · עד בוא המלך אחו מרמשק. כל אשר ידבר בוא יבוא . בוא בצור והטמן בעפר . בוא כתבה על לוח · ביום בוא גוג על אדמת ישרא"ל · לפני בוא הפליט ב' בפסוק . את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' . וכל שמואל דכו' מ"ל במ"ה חסר:

(יג) באמרי · והוא בטח על צדקתו · אע"פ שפירשנו זה הענין בתוהא על הראשונות כמו שפירשו רז"ל אמר בטח רוצה לומר כי הוא חושב כי יועילו לו צדקותיו אשר עשה אע"פ שתוהא עליהן כי ענין תהייתו הוא לאהבתו תאות העולם ולעשות מה שלבו חפץ ותוהא על הזמן שעבר שלא עשה כתאות לבו : (כא) ויהי . לגלותינו . לגלו' יהויכין כי אז גלה יחזקאל הנביא: (כב) ויד ה'. בא אלי . הפליט כמו שאמר למעל' ביו' יבא אליך הפליט ושם פירשנו הענין וכן בפסוק ובדברי אותך: ויפ' · (כד) בן אדם יושבי החרבות האלה · כי במלכות צדקיהו רוב א"י היתה חרבה : אחד היה אברהם ויירש את הארץ . אמר הנה אברהם אבינו לא היה אלא אחד ויירש את הארץ כי נתנה לו האל יתברך בירושה כמו שאמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ואמר במה אדע כי אירשנה והוא שהיה אחד ירש את הארץ ואע"פ שהיה די לו במקום אחד מן הארץ ואנחנו שאנו רבים כ"ש שראויה לנו הארץ לירושה ובדברי רז"ל אחד היה אברהם רבי עקיבא אומר כך אמרו ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנחנו שאנו עובדים אלוהות הרבה על אחת כמה וכמה שנירש את הארץ רבי שמעון בן יוחי אומר ומה אברהם שלא נצטוה אלא מצוה יחידית ירש את הארץ אנחנו שנצטוינו כמה מצות אינו דין שנירש את הארץ ומה הנביא משיבן על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו

תולדות אהרן חבול ישיב . ב"ק ס : ובשוב רשע . יומא פו : בשתי עשרה · ר"ה יח : בא אלי . (תענית כח) :

מצודת ציון

(טו) חבול · ענין משכון כמו אם חבל תחבל שלמ' רעך (שמות כב):(יז) יתכן. מל' הכנה ומתוקן וכן תוכן תכנית (לעיל כח) : (כא) הפליט . ענין המלטה כמו ויבא הפליט (בראשית יד) : (כב) ויד . כח חוזק הנבואה : (כד) החרבות . מל' חורבה : למורשה. מל'

מצודת דוד

מאבד כי הכל תלוי בזמן ההוה : (יג) באמרי לצדיק · ר"ל לכן באמרי על הצדיק שיחיה והוא בטח על הצדקה שעשה וישוב לעשות עול בחשבו שהמקום יכפר לו על העול בעבור שעשה הצדקה מימים רבים : כל צדקותיו · הנה כל הצדקות שעשה מאז לא תזכרנה לו להגן עליו מן המיתה אבל ימות בגמול העול אשר עשה : (יד) ובאמרי לרשע · ובאמרי על הרשע מות תמות והוא שב מחטאתו ולא עשהו מעתה ועוד עשה את הטוב : (טו) חבול ישיב רשע · הרשע הזה כשחבל בחובו שלמת רעהו השיב לו כבוא השמש ושלם את הגזלה אשר גזל מאת רעהו ומעתה הלך בחוקות התורה המביאים החיים לבל עשות עוד את העול : חיו יחיה . הנה הרשע הזה יחיה ולא ימות כפי הגזירה : (טז) אשר חטא · מאז עד לא שב : לא תזכרנה לו · להיות מת על ידם : משפט . הואיל ועתה עשה משפט וצדקה לכן יחיה: (יז) ואמרו בני עמך . ואם יאמרו לא יתכן דרך משפט ה' במה ששופט את האדם לפי מעשיו האחרונים כי יחשבו לומר שמהראוי הוא לחשוב הראשונים עם האחרונים אלו מול אלו ולפיהן יהיה המשפט : והמה . באמת החושבים כן דרכם לא יתכן : (יח) בשוב צדיק · כי כשישוב צדיק מצדקתו ועשה עול הלא הוא מת בעת עשותו אותם ולטובה תחשב לו שלא יוסיף לחטוא : (יט) עליהם. הלא הוא יחיה בעבורם להוסיף משפט וצדקה כאשר הת' : (כ) ואמרתם · איך תאמרו לא יתכן דרך ה' וכאומר הלא השכל מחייב דרך משפטי ולכן אשפוט גם אתכם כל איש כפי הדרך שהוא עתה בו וכאומר לזאת שובו מדרכיכם הרעים ומוסב הוא לתחילת הענין שאמרו ישראל כי פשעינו וכו' ואיך נחיה : (כא) בשתי עשרה שנה . מוסב על לגלותינו ר"ל י"ב שנה לגלות יהויכין שאז גלה יחזקאל עמהם : בעשירי · בחדש העשירי ובחדש החמישי שלפניו היה החורבן ונתחדשה השנה בחדש השביעי כי חשבון שנות העולם הוא מתשרי ומנין החדשים המה מניסן : הפליט מירושלים · הנמלט מן ההרוגים בא אלי לאמר לי שהוכתה העיר ר"ל שנכבשה והכו אנשיה : (כב) ויד ה' · רוח הנבואה באה אלי בהערב שלפני היום ההוא ויפתח את פי וכו' · ר"ל עד הזמן שבא אלי הפליט בבוקר דבר בי הנבואה לומר שמעתה אוכל לפתוח פי להוכיחם אף מלבי על כי מעתה ישמעו לי ר"ל עד הבוקר דבר בי הנבואה שיפתח פי : ויפתח פי · ר"ל וכן היה כי מאז נפתח פי ולא נאלמתי עוד כי בבוא הפליט ראו שהאמת עמדי ונפתח פי וכמ"ש ביום ההוא יפתח פיך את הפליט וכו' (לעיל כד) : (כד) יושבי החרבות האלה · וחוזר ומפרש על אדמת ישראל ויאמר על מתי מעט הנשארים בארץ אחר החורבן : אחד היה אברהם ·

הלא

וַאֲנַחְנוּ רַבִּים לָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ
לְמוֹרָשָׁה׃ כה לָכֵן אֱמֹר אֲלֵהֶם כֹּה־
אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה עַל־הַדָּם ׀
תֹּאכֵלוּ וְעֵינֵכֶם תִּשְׂאוּ אֶל־גִּלּוּלֵיכֶם
וְדָם תִּשְׁפֹּכוּ וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ׃
כו עֲמַדְתֶּם עַל־חַרְבְּכֶם עֲשִׂיתֶן
תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ
טִמֵּאתֶם וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ׃
כז כֹּה־תֹאמַר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִה חַי־אָנִי אִם־לֹא אֲשֶׁר בֶּחֳרָבוֹת
בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וַאֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה
לַחַיָּה נְתַתִּיו לְאָכְלוֹ וַאֲשֶׁר בַּמְּצָדוֹת
וּבַמְּעָרוֹת בַּדֶּבֶר יָמוּתוּ׃ כח וְנָתַתִּי
אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה וְנִשְׁבַּת
גְּאוֹן עֻזָּהּ וְשָׁמְמוּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵין
עוֹבֵר׃ כט וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי
אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה עַל כָּל־
תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ׃
ל וְאַתָּה בֶן־אָדָם בְּנֵי עַמְּךָ הַנִּדְבָּרִים
בְּךָ אֵצֶל הַקִּירוֹת וּבְפִתְחֵי הַבָּתִּים
וְדִבֶּר־חַד אֶת־אַחַד אִישׁ אֶת־אָחִיו
לֵאמֹר בֹּאוּ־נָא וְשִׁמְעוּ מָה הַדָּבָר
הַיּוֹצֵא מֵאֵת יְהוָה׃ לא וְיָבוֹאוּ אֵלֶיךָ
כִּמְבוֹא־עָם וְיֵשְׁבוּ לְפָנֶיךָ עַמִּי
וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְאוֹתָם לֹא יַעֲשׂוּ
כִּי־עֲגָבִים בְּפִיהֶם הֵמָּה עֹשִׂים
אַחֲרֵי בִּצְעָם לִבָּם הֹלֵךְ׃ לב וְהִנְּךָ
לָהֶם כְּשִׁיר עֲגָבִים יְפֵה קוֹל וּמֵטִב
נַגֵּן וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְעֹשִׂים אֵינָם

ז' חס' כסיפר
כ' חד מ"ל
כ' ותחיין
ז' חסר כסיפר'
כ' על העיר
כ' אין סריד ט' בליש' וסי'
במערתא דגדי' · בטורא מטמר · מרום בבל אקם לה מותא
ח כטעס בסיפרא ר"פ
ג' כ"כ
כ"ד
ג' · ל' וחד וכפתחי
ל' וכל לשון ארמית דכו' ו'
מ"ל בכתיבי ל' מ"ל
י"ו · ד'
ג' חד חסר
פ'
כ' חד חסר וכדין חסר דחסר

וַאֲנַחְנָא סַגִּיאִין לָנָא יְהִיבָא
אַרְעָא לְמֵירְתַהּ׃ כה בְּכֵן אֱמַר
לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עַל
דַּם זַכַּאי אַתּוּן אָכְלִין וְעֵינֵיכוֹן
אַתּוּן זָקְפִין לְפוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן
וְדַם זַכַּאי אַתּוּן אָשְׁדִין וְאַרְעָא
אַתּוּן מְדַמַּן לְמֵירְתַהּ׃
כו וְאִתְעֲתַדְתּוּן עַל תּוּקְפֵיכוֹן
עֲבַדְתּוּן תּוֹעֵיבָא וּגְבַר יַת
אִתַּת חַבְרֵיהּ סָאֵיבְתּוּן וְאַרְעָא
אַתּוּן מְדַמַּן לְמֵירְתַהּ׃ כז כִּדְנַן
תֵּימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים קַיָּם אֲנָא אִם לָא דִּי
בְּחָרְבָא בְּחַרְבָּא יִתְקַטְּלוּן וְדִי
עַל אַפֵּי בָּרָא לְחַיְתָא מְסַרְתֵּיהּ
לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן וְדִי בִּמְצָדָתָא
וּבִמְעָרָתָא בְּמוֹתָא יְמוּתוּן׃
כח וְאֶתֵּן יַת אַרְעָא לְצָדוּ
וְאִשְׁתְּמָמוּ וְיִבְטַל יְקַר תּוּקְפַהּ
וְיִצְדוּן טוּרֵי יִשְׂרָאֵל מִבְּלִי
עָדֵי׃ כט וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ
בִּדְאֶתֵּן יַת אַרְעָא לְצָדוּ
וְאִשְׁתְּמָמוּ עַל כָּל תּוֹעֲבָתְהוֹן
דַּעֲבָדוּ׃ ל וְאַתְּ בַּר אָדָם בְּנֵי
עַמָּךְ דְּדָנָן בָּךְ בְּסִטַר כָּתְלַיָּא
וּבְתַרְעֵי בָּתַּיָּא וִימַלֵּיל חַד עִם
חַד גְּבַר יַת אֲחוּהִי לְמֵימַר
אֱתוֹ כְעַן וּשְׁמָעוּ מַה פִּתְגָמָא
דִּנְפַק מִן קֳדָם יְיָ׃ לא וְיֵיתוּן
עֲלָךְ כְּמֵיתֵי גַּבְרִין תַּלְמִידִין
וְיִתִּיבוּן קֳדָמָךְ עַמִּי וְשָׁמְעִין
יַת פִּתְגָמָךְ וְיָתְהוֹן לָא יַעַבְדוּן
אֲרֵי תּוֹלְעָבָא בְּפוּמְהוֹן אִינוּן
עָבְדִין בָּתַר מָמוֹן אוּנְסֵיהוֹן
לִבְּהוֹן טָעֵי׃ לב וְהָא אַתְּ
לְהוֹן כִּזְמַר אַבּוּבִין דִּבְסִים
קָלֵיהּ וּמוּטַב לְנַגָּנָא וְשָׁמְעִין
יַת פִּתְגָמָךְ וּלְמֶעְבְּדְהוֹן לֵית

תולדות אהרן בלעס . סוטה מז :

שכן שלנו נתנה הארץ למורשה הוא שהנביא מפיכם : (כה) על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו . בתמיה אם במצותיהם אין אתם שומרים על הדם תאכלו את מאכלי תפנוקים אתם אוכלים על ידי רציחה שהורגין את בעלי ממון ונוטלין את ממונם: (כו) עמדתם על חרבכם · כלומר כל בטחונכם נתחזקתם על חרבכם : עשיתן תועבה . משכב זכור : (כז) אשר בחרבות . בערים החרבות שסופן להיות חריבים : ואשר במצדות . במחבא להטמן מן החרב אשלח בם את הדבר : (ל) הנדברים בך . מתלוצצים בך : (לא) וישבו לפניך · כאילו הם עמי : עגבים · שחוק כמו עוגב : בצעם · גזילתם : (לב) והנך להם כשיר עגבים · והא את להון כזמר אבובין

עשיתן ב' וסימ' ותחיין את הילדים : עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה : במצדות ח' וסי' בלשון ארמי במערתא דגריא בטורא מטמר מרום בבל אקש לה מותא · וסימ' גמסר בישעיה סימן ל"ג אחר כ"ה פתחין וסימ' גמסר בספר מלכים חלק ב' סימן ו' : וישבו ד' בקריאה וסימ' האנשים האלה שלמים הם אתנו : מקניהם וקניגם וכל' · ויבואו אליך כמבוא עם · ויצו מלך אשור לאמר : ומטיב נגן חד מן ט' מלין חסר יו"ד בליש' הטבה וסימ' להטיבך באחריתך . והיטבך והרבך מאבותיך · כי ייטב אל אבי . והטיב לאדני ; מה תיטבי דרכך · יפה קול ומיטב נגן . והיטבתי מראשותיכם · לב שמח ייטב גהה . ארבע' מיטבי לבת תגיינא דפסוק.

מצודת ציון

מל' ירושה : (כו) על חרבכם . כמו בחרבכם ובא על במקום הבי"ת כמו וסגרו על מסגר (ישעיה כד) : (כז) במצדות . ענין מגדל חזק ומבצר כמו מצודת סלעים (שם לג): ובמערות. חפירה בקרקע כבנין : (כח) ומשמה · מל' שממון וכפל הדבר לרוב השממון : ונשבת . ענין בטול ומניעה : גאון · מלשון גאוה : עוזה . ענין חוזק : (ל) הקירות. מל' קיר וכותל: חד. אחד ונפלה האל"ף לקצר וכן הוא בלשון ארמי : נא · עתה : (לא) עגבים . ענינו לעג ושחוק כן ת"י : בצעם · ענין חמדה כמו מה בצע בדמי (תהלים)

תירשו : למורשה · להיות לנו לירושה כי לא נתנה לאברהם אלא שתהיה לנו למורשה : (כה) לכן . על הדם תאכלו. ואני צויתי לכם לא תאכלו על הדם כי היא עבודת עכו"ם שהיתה חק מן הזובחי' לשדים שאוכלי' סביב הדם אחר שזבחו להם וזהו דבר הלמד מענינו לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו : ועיניכם תשאו אל גלוליכם . שאתם פונים אליהם תמיד לעובדם ולהשתחות להם ואפי' להביט בהם אסרתי לכ' כמו שנאמר אל תפנו אל האלילים : ודם תשפכו : ר"ל דם נקי : והארץ תירשו · בתמיהה ואיך תרשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאינה טבע הארץ כמ"ש אלהי נכר הארץ והכנענים יצאו מתנה מפניכם מפני עבודת עכו"ם ושפיכות דם נקי ועשית התועבות כמ"ש ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם ואיך תירשו אתם הארץ ואתם עושי' התועבו' שעשו אנשי הארצות האלה שהיו לפניכ': (כו) עמדתם על חרבכם. לשפוך דם נקי וי"ת אתעתדתון על תוקפיכון : עשיתן תועבה . בנו"ן במקום מ"ם או אמר עשיתן כנגד הנקבות : (כז) כה תאמר . אם לא · לשון שבועה כמו אם לא כאשר דמיתי והדומים להם כמו שפירשנו : במצדו' . מגדלים חזקים : (כח) ונתתי. מבואר הוא: (כט) וידעו. מבואר הוא : (ל) ואתה . הנדברים בך מרוב השתדלות בדבור עם הפיעל נפעל וכן מה נדברנו עליך אז נדברו יראי ה' ולשון דבור שהוא קבוץ עם בית הוא לענין גנאי . כמו ותדבר מרים ואהרן במשה תשב באחיך תדבר ואל יקשה עליך נכבדות מדובר בך שהרי פירושו ואמר נכבדות אבל פירוש הנבואה יבא פעמים בקשר הבי"ת כמו רוח ה' דבר בי והדומים לו : אצל הקירות . כי כן מנהג בני אדם בפגוש זה בזה בעיר ורוצה לדבר אחד עם אחד דבר סתום נסמכים אל הקיר ומדברי' שלא ישמעם אדם מאחוריהם וכן בפתח הבתים כשעומד אדם בפתח ביתו ועובר אדם עליו ורוצה לדבר עמו דבר סתר מדבר שם שהוא גם כן מקום סתר כדבור וכן נאמר באבנר ויטהו אבנר אל תוך השער לדבר אתו בשלי : ודבר חד · כמו אחד ונפל האל"ף לקצר וכן בל' ארמי הוא בחסרון האל"ף : את אחד . פתח כלו שלא בסמיכות וכן שכם אחד והדומים לו וי"ת הנדברים בך דדנין בך בסתר כותליא : (לא) ויבאו אליך כמבוא עם . ר"ל כמבוא עם החפצים לשמוע וחרדים על דבר ה' ות"י כמיתי גיברין תלמידים וגלה הנה לנביא מחשבת לבם ומה שמדברים שלא בפניו : כי עגבים בפיהם המה עושים . לעג הם עושים בפיהם וכן תירגם יונתן ארי תולעבא בפומהון אינון עבדין : (לב) והנך להם כשיר עגבים . ; כשיר חשק ודברי

מצודת דוד

הלא אברהם היה יחידי עכ"ז · נתנה לו א"י למורשה ואנחנו הנשארים פה הלא לרבים נחשב למולו וכל הארץ נתנה לנו למורשה כי חשבו הואיל ונשארו בה יירשו את הארץ למשול בה כמאז וכאלו יאמרו אף אם אנו מתי מספר הלא אברהם היה אחד ויירש את הכל : (כה) על הדם תאכלו · זהו מין עכו"ם שהיו זובחים לשדים ואכלו סביבות הדם בסמוך לה ואמרו שהשדים אוכלים את הדם והם הבשר וכאלו מסובי' בשולחן אחד בהתחברות ואהב' רבה והתורה הזהירם עליו כמ"ש לא תאכלו על הדם (ויקרא יט) : ועיניכם תשאו · פונים אתם אל גלוליכם לעבדם עבודת אלהות : ודם תשפוכו · שפכתם דם נקי : והארץ תירשו . בתמיה וכי בעשות מעשים כאלה תירשו את הארץ וכאומר וכי טובים אתם מאותם שמתו ונשבו ומה לכם להדמות אל אברה' : (כו) עמדתם על חרבכם . בכל עת עמדתם חגורים בחרבכם להיות נכונים להרוג נפשות : עשותן תועבה · משכב איסור : טמאתם · במשכב הזנות : (כז) אם לא · הוא ענין שבועה כמו אם לא כאשר דברתם (במדבר יד) : אשר בחרבות · היושבים בערים הנחרבות עוד יפלו בחרב והשוכנים על פני השדה יפלו שמה וחית השדה תאכלם והנסתרים במצדות ובמערות ימותו בדבר : (כח) שממה · כי לא ישאר שמה : ונשבת · יבוטל הגאון והגאוה שהיה לה מאיתן תקפה : מאין עובר · מבלי ימצא שם מי עובר : (כט) כי אני ה' · הנאמן לשלם גמול : על כל תועבות' · בעבור כל תועבות' : (ל) הנדברים בך . ר"ל דברי ליצנות ולעג : אצל הקירות · כן דרך המספרים דבר סתר לעמוד סמוך אל הקירות מקום שאין אנשים עוברים בו לעמוד בפתחי הבתים כי יבוא האחד בפתח חבירו והוא יוצא אליו אל הפתח ושמה מספרים דברים נסתרים : איש את אחיו . ר"ל מגלים מסתורים זה לזה כאחים אהובים : בואו נא · דרך לעג יאמרו בואו עתה ושמעו מפי הנביא מהו הדבר היוצא מאת ה' : (לא) ויבואו אליך · והמה באים אליך כמבוא עם ר"ל באסיפה אחת והמה מעכבים לפניך כאלו הם עמי וחרדים על דברי והמה שומעים את דבריך אבל לא יעשו אותה : כי עגבים וגו' · רק המה עושים בפיהם את דבריך לדברי לעג ושחוק ולבם הולך אחר חמדתם הוא הגזל אשר חמדו ואין מחשבתם לקבל דבריך ולעשותם : (לב) והנך להם . הנה דברי נבואתך בעיניהם כשיר הלעג בנאות המליצה כשבעל השיר

אוֹתָם׃ לג וּבְבֹאָהּ הִנֵּה בָאָה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם׃

לד א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא עַל־רוֹעֵי יִשְׂרָאֵל הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם לָרֹעִים כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה הוֹי רֹעֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ רֹעִים אוֹתָם הֲלוֹא הַצֹּאן יִרְעוּ הָרֹעִים׃ ג אֶת־הַחֵלֶב תֹּאכֵלוּ וְאֶת־הַצֶּמֶר תִּלְבָּשׁוּ הַבְּרִיאָה תִּזְבָּחוּ הַצֹּאן לֹא תִרְעוּ׃ ד אֶת־הַנַּחְלוֹת לֹא חִזַּקְתֶּם וְאֶת־הַחוֹלָה לֹא־רִפֵּאתֶם וְלַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא חֲבַשְׁתֶּם וְאֶת־הַנִּדַּחַת לֹא הֲשֵׁבֹתֶם וְאֶת־הָאֹבֶדֶת לֹא בִקַּשְׁתֶּם וּבְחָזְקָה רְדִיתֶם אֹתָם וּבְפָרֶךְ׃ ה וַתְּפוּצֶינָה מִבְּלִי רֹעֶה וַתִּהְיֶינָה לְאָכְלָה לְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וַתְּפוּצֶינָה׃ ו יִשְׁגּוּ צֹאנִי בְּכָל־הֶהָרִים וְעַל כָּל־גִּבְעָה רָמָה וְעַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ נָפֹצוּ צֹאנִי וְאֵין דּוֹרֵשׁ וְאֵין מְבַקֵּשׁ׃ ז לָכֵן רֹעִים שִׁמְעוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ ח חַי־אָנִי נְאֻם ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה אִם־לֹא יַעַן הֱיוֹת־צֹאנִי ׀ לָבַז וַתִּהְיֶינָה צֹאנִי לְאָכְלָה לְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה מֵאֵין רֹעֶה וְלֹא־דָרְשׁוּ רֹעַי אֶת־צֹאנִי וַיִּרְעוּ הָרֹעִים אוֹתָם וְאֶת־צֹאנִי לֹא רָעוּ׃ ט לָכֵן הָרֹעִים שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ י כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי אֶל־

ג' נספי המלך
ל' מ"ל
ב'
ב'
ל' · ל' · ל'
ב' ובפסוק
ב' ואם כל עדת ישראל
ד' בליש"ה
ד' מ"ל
ב' אל לא תהי מריבה
ל'

אִינוּן צָבַן : לג וּבְמֵיתֵיהּ הָא אַתְיָא וְיִדְעוּן אֲרֵי נְבִיָא הֲוָה בֵּינֵיהוֹן : א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר : ב בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל פַּרְנָסֵי יִשְׂרָאֵל אִתְנַבֵּי וְתֵימַר לְהוֹן לְפַרְנָסַיָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַי עַל פַּרְנָסַיָא דְיִשְׂרָאֵל דַהֲווֹ מְפַרְנְסִין נַפְשֵׁיהוֹן הֲלָא לְפַרְנָסָא עַמָּא אִתְמַנִּיאוּ פַּרְנָסַיָא · ג יַת טוּבָא אַתּוּן אָכְלִין וַעֲמַר נְקֵי אַתּוּן לָבְשִׁין פַּטִּימַיָא אַתּוּן נָכְסִין לְעַמָּא לֵיתֵיכוֹן מְפַרְנְסִין : ד יַת כְּאֵיבַיָא לָא תַקֵּיפְתּוּן וְלִמְרִיעַיָא לָא אֲסֵיתוּן וְלִתְבִירַיָא לָא צְמַדְתּוּן וְיַת דְּאִיטַּלְטְלוּ לָא אֲתֵיבְתּוּן וְיַת דַּאֲבַדוּ לָא בְעֵיתוּן וּבִתְקוֹפָא פְלַחְתּוּן בְּהוֹן וּבְקַשְׁיוּ : ה וְאִתְבַּדָּרוּ מִבְּלִי פַּרְנָס וְאִתְמְסַרוּ לְאִשְׁתֵּיצָאָה לְכָל מַלְכְוַת עַמְמַיָא וְאִיטַּלְטְלוּ : ו טְעוֹ עַמִּי בְּכָל טוּרַיָא וְעַל כָּל רָמָא מְנַטְלָא וְעַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא אִתְבַּדָּרוּ עַמִּי וְלֵית דְּתָבַע וְלֵית דְּבָעֵי : ז בְּכֵן פַּרְנָסִין קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא דַיְיָ : ח קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם לָא חֲלָף דַּהֲווֹ עַמִּי לְבִזָּא וְאִתְמְסַרוּ עַמִּי לְאִשְׁתֵּיצָאָה לְכָל מַלְכְוַת עַמְמַיָא מִבְּלִי פַּרְנָס וְלָא תְבַעוּ פַּרְנָסַיָא יַת עַמִּי וּפַרְנִיסוּ פַּרְנָסַיָא יַת נַפְשֵׁיהוֹן וְיַת עַמִּי לָא פַרְנִיסוּ : ט בְּכֵן פַּרְנָסַיָא רַשִׁיעַיָא תּוּבוּ לְאוֹרַיְתָא וַאֲנָא עָתִיד לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן אֲצִיתוּ לְאוּלְפַן אוֹרַיְתָא וְקַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ : י כִּדְנַן אֲמַר יְיָ

רש"י

אבובין : (לג) ובבאה · הרעה אליהם : הנה באה . כי אמת מוכנת היא לבא אז ידעו כי לא שחוק היו דבריך כי נביא אמת היה בתוכם : (ב) על רועי ישראל · על פרנסי ישראל : אשר רועים אותם · את עצמם היו מענגין מממון חבריהם אשר תחתיהם : הלא הצאן ירעו הרועים · הלא משפט הרועים לרעות את הצאן ולא לרעות את עצמן : (ד) את הנחלות · את הכחושות מאין כח דולורוש"א בלע"ז שצריכות חיזוק לתמוך בהן ביד : לא חבשתם . לקשור שברי העצם זה עם זה כמשפט הרופאי' : ואת הנדחת . שנדחת מתוך העדר אל החוץ : רדיתם . ישרתם : (ו) ישגו צאני · הולכות תועות על פני כל ההרים כלו' נעשו הפקר לעשות איש איש כרצונו ולא הוכחתם אותם ולא שפטת' בין איש לרעהו : (ח) וירעו הרועים אותם · את עצמם : (י) ולא ירעו עוד הרועים אותם

הבריאה ב' וסימ' את החלב תאכלו ואת הצמר · ובשר הבריא' יאכל : י"ג פסוקים בקריא אית בהון ואין ואין וסי' במסר' רבת' :

רד"ק

ודברי בתוך : יפה קול ומטיב נגן . כמו שישמע אותו האדם מאדם שהוא יפה קולו ומטיב נגן כך הם מדמים שישמעו דבריך בלב טוב וי"ת והא את להון כזמר אבובין דבסים קליה ומיטב לנגנא תירגם עגבים כמו עוגבים כי תרגום עוגב אבובא : (לג) ובבאה הנה באה . הם חושבים דברי נבואותיך לדברי לעג ושחוק ובבא נבואותיך כי הנה עתה באה בקרוב אז ידעו כי נביא היה בתוכם ונבואתך אינם דברי לעג : ויהי . (ב) בן אדם הנבא . ואמרת אליהם לרועי' . תוספות ביאור : רועי ישראל . הם המלכים . כי אחר שהמשיל העם לצאן המשיל המלכים לרועים : אשר היו רועים אותם . עצמם וכן וירעו הרועים אותם עצמם ויקבור אותו בגיא קבר את עצמו וכן תירגם יונתן וי על פרנסי ישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא עמא אתמניאו פרנסיא אמר כי המלכי' היו מתעסקין בהנאת עצמן ולא היו חוששין על העם להנהיג' כמשפט : הלא הצאן ירעו הרועי' . הלא היה להם לרעות הצאן למה נתמנו רועים אלא לרעות אותם דעה ובינה והשכל כמו שנאמר בדוד שהיה רועה נאמן ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן אמר באסא ויאמר ליהודה לדרוש את ה' ולעשות התורה והמצות ונאמר ביהושפט שלח לשריו וגו' ללמד בערי יהודה ונאמר וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת ה' ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם ונאמר ויעמד שפטי' בארץ ונאמר ויצו עליהם לאמר כה תעשון ביראת ה' באמונה ובלבב שלם וגו' : (ג) את החלב . אמר כי מיטב הצאן יאכלו רוצה לומר שיקחו ממונם שלא במשפט ויונתן תירגם ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבישון ופטימיא אתון נכסין לעמא ליתיכון מפרנסין · הבריאה . השמנה כמו ועגלון איש בריא מאד להבריאכם מראשית מנחת ישראל : (ד) את הנחלות . שרשו חלה מבנין נפעל ופי' נחלות שהם כאבות באחת מאיבריהן וצריכות חזוק : ואת החולה . שיש לה חולי שצריכה רפוא' : ולנשברת · שנשבר א' מעצמיה : ואת הנדחת · שנפרדה מהאחרות וידע אדם מקומה ולא חשו להשיבה עם שאר רעותיה : ואת האבדת . שנדחה ואבדה ולא נודע מקומה וכל זה משל על עניי ישראל הבריאים והחולים שלא השגיחו עליה' וכן השבויי' והגולי' לא חששו בהם לפדותם ולהשיבם : (ה) ותפוצינה . לכל חית השדה . פי' המשל כתרגומו ואתמסרו לאשיצאה לכל מלכות עממיא ואטלטלו ובנוסחא אחרינ' יש לאשתיצא' לכל מלכותם וגו' : (ו) ישגו · מבואר הוא : (ז) לכן . מבואר הוא : (ח) חי אני . מבואר הוא : (ט) לכן . שנה הפסוק לחזק הענין

מצודת ציון

(תהלים ל) : (ב) הוי · ענין קריאה לצער : (ג) הבריאה · השמנה כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג) : (ד) הנחלות . ר"ל כאוב באבר מן האיברים : חבשתם · ענין קישור כריכת המטלית על השבר כמו והנה לא חבשה (לעיל ל) : הנדחת · מלשון דחייה : רדיתם . ענין שולטנות וממשלה : ובפרך . ענין עבודה קשה המפרכת ומשברת את הגוף כמו לא ירדנו בפרך לעיניך (ויקרא כה) : (ה) ותפוצינה . ענין פזור : (ו) ישגו . ענין תעייה בדרך כמו משגה עור בדרך (דברים כז) : (ח) לבז . מלשון בזה ושלל : (י) ודרשתי ; זה הלשון יאמר על תשלומי הגמול וכן אנכי אדרש מעמו (שם)

מצודת דוד

השיר יש לו קול יפה ומנגן בטוב בהכרעת הנעימה שהרבה החשק לשמוע אבל אין מה לעשו' כי אין בו לא צואה ולא אזהרה : ושמעו · כן הם שומעים את דברך שמיעת האוזן לבד : ועושים אינם אותם · הוא כמו הפוך ואינם עושים אותם : (לג) ובבואה · וכאשר תבוא הפורענות שאתה מייעד על המנעת עשות מאמריך : הנה באה · ר"ל אז יתמהו ויאמרו הנה באה נבואת הנביא ואז ידעו שהיה נביא בתוכם ודבר ה' היה בפיו ולא היו דבריו דברי שחוק להלעיג עליהן : לד (ב) על רועי ישראל : הם השרים מנהיגי העם כרועים המנהיגים את הצאן : הוי . יש להתאונן על רועי ישראל אשר היו רועים את עצמן להשמין את בשרם : הלוא · ר"ל הלוא משפט הרועים הטובים לרעות הצאן ולא את עצמן : (ג) את החלב תאכלו · אבל אתם אכלתם חלב הצאן ואת הצמר תלבשתם ועשיתם לכם למלבוש : הבריאה · השמנה שבצאן זבחתם למאכל : הצאן · אבל הצאן לא רעיתם כראוי ר"ל השרים היו עוסקין לענג נפשם וגזלו עשירי העם ולא חששו בתקנת יתר העם : (ד) את הנחלות . את הכואבות באחד מאיבריהן וצריכין חזוק הנה לא חזקתם אותן : ולנשברות · את הנשברת ביד או ברגל הנה לא קשרתם עליה כריכה מטלית : הנדחת · מן העדר לא השבותם . אל העדר : האובדת · אשר לא נודע אנה היא : לא בקשתם . למצוא אותה : ובחזקה · משלתם עליהם בחוזקת היד ובעשות עמהם עבודת פרך ר"ל לא חזקתם העניים והנכשלים לקחת משפטם מיד העושקים ורק משלתם בהם לעשות עמהם מלאכתם ולא חששתם להדריכם בדרך הישר ולהסיר מהם הדעות המשובשות : (ה) ותפוצינה · ונפצו הצאן מסיבת היותם בלי רועה משגיח כראוי : ותהיינה . ובסיבת הנפוץ היו למאכל לכל חיות השדה כי באו למקום החיות המורפות ובעבור זה נפצו עוד יותר לברוח הנה והנה מיד החיות : (ו) ישגו צאני · ולזה המה תועים בהרים ובגבעות ואינם יודעים אנה הם הולכים : ואין דורש · לאספם יחד : ואין מבקש · את האובדת ר"ל בעבור זה הלכו בגולה והשחיתום העובדי כוכבים והנה הולכים נעים ונדים ואין מי מחזירם למוטב למען יהיו נושעים : (ח) אם לא · הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר אם לא יהיה כן אז יהיה כזאת וכזאת : מאין רועה · מסבת היותם בלי רועה משגיח כראוי : אותם . את עצמם רעו להשמין את בשרם : (ט) לכן וגו' . על כי ארכו הדברים באמרו חי אני וגו' לכן אמר שוב לכן הרועים וגו' וכן הוא דרך המקרא :

הָרֹעִים וְדָרַשְׁתִּי אֶת־צֹאנִי מִיָּדָם
ל' וְהִשְׁבַּתִּים מֵרְעוֹת צֹאן וְלֹא־יִרְעוּ
ל' עוֹד הָרֹעִים אוֹתָם וְהִצַּלְתִּי צֹאנִי
ה' כ"כ מִפִּיהֶם וְלֹא־תִהְיֶיןָ לָהֶם לְאָכְלָה׃
ד' בטעם ; ב' יא כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי־
ל' אָנִי וְדָרַשְׁתִּי אֶת־צֹאנִי וּבִקַּרְתִּים׃
ל' יב כְּבַקָּרַת רֹעֶה עֶדְרוֹ בְּיוֹם הֱיוֹתוֹ
ל' ומ"ל בְתוֹךְ־צֹאנוֹ נִפְרָשׁוֹת כֵּן אֲבַקֵּר
ס' אֶת־צֹאנִי וְהִצַּלְתִּי אֶתְהֶם מִכָּל־
ג' כ"כ הַמְּקוֹמֹת אֲשֶׁר נָפֹצוּ שָׁם בְּיוֹם
ל' ומ"ל עָנָן וַעֲרָפֶל׃ יג וְהוֹצֵאתִים מִן־
הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּים מִן־הָאֲרָצוֹת
ד' ול' מ"ל ל' וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־אַדְמָתָם וּרְעִיתִים
אֶל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל בָּאֲפִיקִים וּבְכֹל
מוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ יד בְּמִרְעֶה־טּוֹב
כ"ה חס' בספ' ל' אֶרְעֶה אֹתָם וּבְהָרֵי מְרוֹם־יִשְׂרָאֵל
יִהְיֶה נְוֵהֶם שָׁם תִּרְבַּצְנָה בְּנָוֶה טּוֹב
ס' וּמִרְעֶה שָׁמֵן תִּרְעֶינָה אֶל־הָרֵי
יִשְׂרָאֵל׃ טו אֲנִי אֶרְעֶה צֹאנִי וַאֲנִי
ל' אַרְבִּיצֵם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ טז אֶת־
ל' הָאֹבֶדֶת אֲבַקֵּשׁ וְאֶת־הַנִּדַּחַת אָשִׁיב
וְלַנִּשְׁבֶּרֶת אֶחֱבֹשׁ וְאֶת־הַחוֹלָה
ב' בתרי לישני השמנ' היא חס' אֲחַזֵּק וְאֶת־הַשְּׁמֵנָה וְאֶת־הַחֲזָקָה
רזה ג' אַשְׁמִיד אֶרְעֶנָּה בְמִשְׁפָּט׃ יז וְאַתֵּנָה
צֹאנִי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי
שֹׁפֵט בֵּין־שֶׂה לָשֶׂה לָאֵילִים
ל' י' ל' וְלָעַתּוּדִים׃ יח הַמְעַט מִכֶּם הַמִּרְעֶה
הַטּוֹב תִּרְעוּ וְיֶתֶר מִרְעֵיכֶם תִּרְמְסוּ
ל' . ל' בְּרַגְלֵיכֶם וּמִשְׁקַע־מַיִם תִּשְׁתּוּ וְאֵת
ל' הַנּוֹתָרִים בְּרַגְלֵיכֶם תִּרְפֹּשׂוּן׃
ל' ר"פ יט וְצֹאנִי מִרְמַס רַגְלֵיכֶם תִּרְעֶינָה

תולדות אהרן ואתנה צאני • יבמות סא ב"מ קיד כריתות ו:

אלהים הא אנא שלח רוגזי על פרנסיא ואתבע ית עמי מידיהון ואבטלינון מלפרנסא עמא ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשיהון ואשיזיב עמי מידיהון ולא יתמסרון בידיהון לאשתיצאה: יא ארי כדנן אמר יי אלהים הא אנא מתגלי ואתבע ית עמי ואבקרינון: יב כמא דמבקר רעיא עדריה ביומא דהוה בגו עניה ומפרש להון כן אבקר ית עמי ואשיזיב יתהון מכל אתריא דאתבדרו לתמן ביום עננא ואמטתא: יג ואפיקינון מביני עממיא ואכנשינון מן מדינתא ואעילינון לארעהון ואפרנסינון על טורי ישראל בפצידיא ובכל מותבי ארעא: יד בפרנוס טב אפרנים יתהון ובטור קודשא דישראל יהי בית מישריהון תמן ישרון באתר דיאי ופרנוס טב יתפרנסון על טורי ישראל: טו אנא אפרנס ית עמי ואנא אשרינון לרוחצן אמר יי אלהים: טז ית דאבדו אתבע וית דאיטלטלו אתיב ולתביריא אצמוד ולמרעיא אסובר וית חטאיא וית חיביא אשיצי ואפרנים עמי בדינא: יז ואתון עמי כדנן אמר יי אלהים הא אנא דאין בין גבר לגבר לחטאיא ולחיביא: יח הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון דישין ברגליכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא ברגליכון אתון דישין: יט ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר

לותם את עצמם: (יא) ובקרתים. ל' בקור חולים: (יב) נפרשות. כשהן נפוצות והוא הולך ביניהם ומאספן יחד: ביום ענן וערפל. כי כן דרך הצאן להתפזר ביום המעונן: (טז) ואת השמנה ואת החזקה. שהודפת ודוחפת את חברותיה: (יז) בין שה לשה. בין בעלי אגרופין לחלשים: (יח) המעט מכם. את אשר החזקות שבכם רועות המרעה הטוב והלואי לא תרמסו המותר ברגליכם והאכילה אותן שאר צאני אלא שאף מותר מרעיכם תרמסו ברגליכם ולא די לכם אשר משקה מים תשתו אלא שהעכרי' ברגליכם תרפושון: ומשקע מים. המים הצלולים ששקע הטיט ולא נעכרו ברגלי' והדתמא כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנסתכון אכלין שמשיכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא שמשיכון שתן: (יט) ואני מרמס רגליכם וגו'

ענין ולא באה בו מלה אלא שהראשון יועים והשני הרועים והראשון באות השם והשני דבר ה' ויונתן הדם בו בתוספת שהוסיף בו בכן פרנסיא ישיעיא תובו לאורייתא והא עתיד נרתמא עליכון אייתו לאולפן אורייתא וקבילו פתגמא דה': (י) כה אמר. ודרשתי. שאשאל אותם על אשר לא רעו אותם: והשבתים מרעות צאן. אסקת המלוכה מידם ולא ירעו עוד הרועים אותם כלומר לא ימלכו עליהם עוד וי"ת ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשיהון: (יא) כי כה אמר, הנני אני. כיון שפשעו בהם הרועים אני אדרוש אותם ואוציאם מגלותם: (יב) כבקרת. נפרשות כמו נפרדות כי אז יבקר אותם יותר היטב וי"ת ומפרש להון: ביום ענן וערפל. כי יום חשך היה להם הגלות והגלילה כי הצאן מתפזרות ביום המעונן: (יג) והוצאתים. אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ. כי העזים טוב מרעיתם בהרים והכבשים והרחלים בעמקים ובאפיקים והנה ישראל ישובו לארצם וישכנו בכל מושב טוב בהרים ובעמקים: (יד) במרעה טוב. ובהרי מרום ישראל. אמר זה על ירושלים שהיא גבוהה מכל א"י וכן ישראל יהיה להם נוה בירושלים לעתיד לבא כמ"ש בסוף זה הספר: (טו) אני ארעה. ואני ארבילם. כי הרועה ירעה הצאן עד הצהרים ובצהרים אז ירביצם כמו שכתוב איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים: (טז) את האבדת. ואת החול' אחזק. אמר חולה הנה במקום נחלות וחולה שאמר למעלה ואמר אחזק הכולל שניהם כי הרפואה לחזק הבריאות: ואת השמנה ואת החזקה אשמיד השמנה והחזק' שדוחפין את החלושות מהמרעה אני אשמיד חזקתן: ארענה במשפט. כהוגן כמו החלושות שלא ירעו יותר מן הראוי להן והמשל על העושקי' והחזקי' שהיו בישראל והיו עושקים את העניים והחלושים וי"ת ית חטאיא וית חייביא אשיצי ואפרנס ית עמי בדינא: (יז) ואתנה. בין שה לשה. בין החזקה לחלושה: לאילים ולעתודים. כי הם החזקים שבצאן וי"ת לענין המשל בין גבר לגבר לחטאיא ולחייביא: (יח) המעט. פי' המשל כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון אכלין שמשיכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא שמשיכון שתן: ומשקע מים. המים הצלולים כמו שפירשנו בפסוק אז אשקיע מימיהם: (יט) ואני. ועמי ויונתן תרגם ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן: תרפשון. ומרפש. כתיב בשי"ן והם ענין הרמיסה במים והעכירה:

לכן

אתה' ה' וסימן וישכם לבן בבקר. והזהרת אתהם את. וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני: כבקרת רעה עדרו. ויתנו בגורל ממטה יהודה בר"ת: אל הרי ה' בבריאת וסימ' והוצאתים מן העמים. במרעה טוב ארעה אותם. שים פניך אל הרי ישראל. הנבא על גוג. ויתנהו בסוגר בחחים: תשמנה ב' בתרי לישני וסימ' השמנה היא אם רזה ואם תחולה אחזק ואת השמנה: ואתנהו ג' וסי' בסדר ויצא ובספרא דא סימן י"ג: תרפשון ג' כתיב שי"ן בליש' וסימן ואת הנותרים ברגליכם: ודבתריה וצאני מרפש רגליכם תשתינ'. מעין נרפש ומקור משח':

מצודת ציון

(שם י"ח): והשבתים. ענין בטול ומניעה: (יא) ובקרתים. ענין חקירה ודרישה כמו לא יבקר הכהן (ויקרא יג): (יב) נפרשות: מלשון הפרשה ופירוד: (יג) באפיקים. כן יקראו המקומות שנגרים שם המים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו): (יד) נוהם. מדורם: תרבצנה. ענין השכיבה לנוח: (יז) ואתנה. כמו ואתן: (יח) תרמסו. ענין דריכה ברגל: ומשקע. ענין נפילת הדבר בעומק כמו ושקעה כיאור מצרים (עמוס ט): תרפשון. ענין דריכה ורמיסה כמו מעין נרפש (משלי כה).

כריס

מצודת דוד

(י) הנני. הנה אני אפנה אל הרועים לשלם להם כגמולם: ודרשתי וכו'. ר"ל אעניסם על אבוד הצאן והשבתים מהיות עוד רועי צאן ולא ימינו עוד את עצמם בחלב הצאן ר"ל אקח מהם השררה ולא יתענגו עוד בגזל העניים: (יא) הנני אני. כאומר עד כי יוכלו הרועים הנה אני אקיים את דברי ואני אדרוש את צאני ואחקור אחריה': (יב) כבקרת. כמו שהרועה חוקר בעדרו ביום היותו בתוך צאנו והמה נפרשות שאז דרכו לחקור לדעת אם לא נעדר מה מהם כן אבקר אני את צאני ואציל אותם ממקרי כל המקומות אשר נפוצו שם ביום בוא עליהם היום המר והחשוך ולפי שהמשילם לצאן אמר לשון הנופל בהם שדרכם להתפזר ביום ענן וערפל: (יג) באפיקים. במקום המים ובמקום המיושב והמובחר: (יד) במרעה טוב. ר"ל אשפיע להם טובה מרובה וכפל הדבר רבה פעמים לפי מרבית הטובה והשפעה: (טו) אני ארעה. ר"ל אני בעצמי אשגיח בתקנתם: (טז) אשיב. אל העדר: ואת השמנה ואת החזקה. המתחזקת על חברתה להדפה ולהכותה. אותם אשמיד וארענה במשפט הראוי והנכון ר"ל אקח נקם מהעושקים את העניים: (יז) בין שה לשה. בין שה החלוש' ובין שה החזקה: לאילים ולעתודי'. בין מן האילים בין מן העתודים: (יח) המעט. כאלו אל החזקות ידבר המעט לכם שאתם רועים המרעה הטוב. אלא שגם המרעה שהותרתם, תרמסו ברגליכם שלא ירעו בהם שאר הצאן: ומשקע מים. מים צלולים ששקעה הטיט אותם שתו ואת הנותר תדרכו ברגליכם לעכור אותם: (יט) וצאני. ר"ל ושאר הצאן בעל כרחם יאכלו המרעה הדרוסה ברגליכם וישתו המים הרמוסים ברגליכם ר"ל מושלי העם לקחו לעצמם מיטב הארץ והניחו מה

כשאר

וגו'. ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן: (כ) שה בריה. חזקה: רזה. מייגר"א בלעז: (כג) עבדי דוד. מלך מזרעו: (כה) וישנו ביערים. ת"י ויתעתקון בחורשא ויש לפותרו בלשון שינה: (כו) ונתתי אותם וסביבות גבעתי. תהא נתינתה בברכה. ונתתי כמו והשכנתי: (כט) מטע לשם. קיום ביהא לשם עולם: אסופי רעב. שמוני רעב מחמת בושת רעבון ועוני: (לא) אדם אתם. אינכם כבהמות בעיני: ותגר

החוצה י"ו בקריאה וסימ' נמסר בספר שופטים סימן י"ב: דויד ה' מלאים בקריאה וסימ' והארכתי ימיך. ויהי לעת זקנת שלמה. ולבנו אתן שבט. והקימותי עליה' ביחזקאל. כמגדל דויד צוארך בנוי. וכל תריסר ועזרא ור"ה דכוו' מלאים: נתנה יבולה ד' חסר את בלישנ' וסימן ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ. ונתן עץ השדה את פריו. גם ה' יתן הטוב. ארץ נתנה יבולה: יבולה ה' וסימן נמסר בריש סדר בחקותי: ולא ישאו ד' וסי' והיו על אהרן ועל בניו בבאם. ושמרו את משמרתי ולא ישאו. עצים מן השדה. ולא ישאו עוד

וּמִרְפַּשׂ רַגְלֵיכֶם תִּשְׁתֶּינָה׃ כ לָכֵן ג' וכתיב סי"ו
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֲלֵיהֶם הִנְנִי־ ד' ובענין
אָנִי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין־שֶׂה בִרְיָה וּבֵין
שֶׂה רָזָה׃ כא יַעַן בְּצַד וּבְכָתֵף ב'
תֶּהְדֹּפוּ וּבְקַרְנֵיכֶם תְּנַגְּחוּ כָּל־ ג'
הַנַּחְלוֹת עַד אֲשֶׁר הֲפִיצוֹתֶם אוֹתָנָה ב' חד מ"ל ב' חד מ"ל
אֶל־הַחוּצָה׃ כב וְהוֹשַׁעְתִּי לְצֹאנִי חד חסר . י"ו
וְלֹא־תִהְיֶינָה עוֹד לָבַז וְשָׁפַטְתִּי בֵּין
שֶׂה לָשֶׂה׃
כג וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעֶה אֶחָד וְרָעָה ט' ג' טען ו' כיסין
אֶתְהֶן אֵת עַבְדִּי דָוִיד הוּא יִרְעֶה ה' . ה' מ"ל
אֹתָם וְהוּא יִהְיֶה לָהֶן לְרֹעֶה׃ י"ד
כד וַאֲנִי יְהֹוָה אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים ב'
וְעַבְדִּי דָוִד נָשִׂיא בְתוֹכָם אֲנִי יְהֹוָה ה'. בסיפר"
דִּבַּרְתִּי׃ כה וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם
וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה־רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְיָשְׁבוּ י"ג
בַמִּדְבָּר לָבֶטַח וְיָשְׁנוּ בַּיְּעוֹרִים׃ ביערים ק'
כו וְנָתַתִּי אוֹתָם וּסְבִיבוֹת גִּבְעָתִי ב' מ"ל
בְּרָכָה וְהוֹרַדְתִּי הַגֶּשֶׁם בְּעִתּוֹ גִּשְׁמֵי
בְרָכָה יִהְיוּ׃ כז וְנָתַן עֵץ הַשָּׂדֶה
אֶת־פִּרְיוֹ וְהָאָרֶץ תִּתֵּן יְבוּלָהּ וְהָיוּ ד' חסר את בלישנא
עַל־אַדְמָתָם לָבֶטַח וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי ד' בסיפרא
יְהֹוָה בְּשִׁבְרִי אֶת־מֹטוֹת עֻלָּם ג'
וְהִצַּלְתִּים מִיַּד הָעֹבְדִים בָּהֶם׃
כח וְלֹא־יִהְיוּ עוֹד בַּז לַגּוֹיִם וְחַיַּת י' בלישנא
הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלֵם וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח
וְאֵין מַחֲרִיד׃
כט וַהֲקִמֹתִי לָהֶם מַטָּע לְשֵׁם וְלֹא־ ב' חד קמץ וחד פתח
יִהְיוּ עוֹד אֲסֻפֵי רָעָב בָּאָרֶץ וְלֹא־ ג' וחסר . ד'
יִשְׂאוּ עוֹד כְּלִמַּת הַגּוֹיִם׃ ל וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיהֶם ג'
אִתָּם וְהֵמָּה עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ לא וְאַתֵּן ג' ו ג'
צֹאנִי צֹאן מַרְעִיתִי אָדָם אַתֶּם אֲנִי אֱלֹהֵיכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ ג'

מִשְׁתֵּי שַׁמְשֵׁיכוֹן שָׁתָן: כ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְהוֹן הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי וְאֵידוּן בֵּין גְּבַר עַתִּיר וּבֵין גְּבַר מִסְכֵּן: כא חֲלַף דִּבְרַשַׁע וּבִדְרַע דְּחֵיקְתּוּן וּבְתוּקְפָּא תְּבַרְתּוּן כָּל כְּאֵיבַיָּא עַד דְּבַדַּרְתּוּן יַתְהוֹן לְבֵינֵי מְדִינָתָא: כב וְאֶפְרוֹק לְעַמִּי וְלָא יִתְמַסְרוּן עוֹד לְבִזָּא וְאֵידוּן בֵּין גְּבַר לִגְבַר: כג וַאֲקִים עֲלֵיהוֹן פַּרְנָס חַד וִיפַרְנֵס יַתְהוֹן יַת דָּוִד עַבְדִּי הוּא יְפַרְנֵס יַתְהוֹן וְהוּא יְהֵי לְהוֹן לְפַרְנָס: כד וַאֲנָא יְיָ אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא וְעַבְדִּי דָוִד מַלְכָּא בֵּינֵיהוֹן אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי: כה וְאֶגְזַר לְהוֹן קְיָם שְׁלָם וַאֲבַטֵּל חַיְתָא בִּישְׁתָא מִן אַרְעָא וִיתִיבוּן בְּמַדְבְּרָא לְרוֹחֲצָן וְיִתְעַתְּקוּן בְּחוּרְשָׁא: כו וְאַשְׁרֵי יַתְהוֹן סְחוֹר סְחוֹר לְבֵית מַקְדְּשִׁי וִיהוֹן מְבָרְכָן וְאַחֵית לְהוֹן מְטַר בַּכִּיר בְּעִדָּנֵיהּ מִטְרִין דְּבִרְכָן יְהוֹן: כז וְיִתֵּן אִילַן חַקְלָא יַת אִבֵּיהּ וְאַרְעָא תִּתֵּן עֲלַלְתַּהּ וִיהוֹן עַל אַרְעֲהוֹן לְרוֹחֲצָן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אֲתַבַּר יַת נִיר תּוּקְפֵיהוֹן וְאֵשֵׁיזְבִינוּן מִיַּד דְּמַפְלְחִין בְּהוֹן: כח וְלָא יְהוֹן עוֹד בִּזָּא לְעַמְמַיָּא וּמַלְכְּוַת אַרְעָא לָא יְשֵׁיצִינוּן וְיִתְבוּן לְרוֹחֲצָן וְלֵית דְּמָנִיד: כט וְאָקִים לְהוֹן נִצְבָא לְקַיָּמָא וְלָא יְהוֹן עוֹד מְטַלְטְלֵי כַפְנָא בְּאַרְעָא וְלָא יְקַבְּלוּן עוֹד אִתְכְּנָעוּת עַמְמַיָּא: ל וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן מֵימְרִי בְּסַעְדְּהוֹן וְאִינוּן עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: לא וְאַתּוּן עַמִּי עַם דְּאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אַתּוּן אֲנָא אֱלָהֲכוֹן אֲמַר יְיָ

(כ) לכן. בריה. כמו בריאה ופירושו שמנה והמשל כתרגומו בין גבר עתיר ובין גבר מסכן: (כא) יען. תרגם יונתן חלף דברשע ובדרע דחקתון וגו': (כב) והושעתי. מבואר הוא: (כג) והקימותי. את עבדי דוד. המשיח שיעמוד מזרעו בעת הישועה: (כד) ואני. מבואר הוא: (כה) וכרתי. וישנו ביערים. כי לא יפחדו מחית היער וישנו ענין שינה: (כו) ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה. אתן אותם ברכה על דרך והיה ברכה וסביבות גבעתי אתן אותם ברכה והיא ארץ ישראל כלה שהוא סביבות בית המקדש באמצע ארץ ישראל הוא ובית המקדש נקרא הר וגבעה כמו שכתוב נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות וי"ת ואשרי יתכון סחור סחור לבית מקדשי ויהון מברכין ותירגם הגשם מטר בכיר: (כז) ונתן. מבואר הוא: (כח) ולא יהיו. וחית הארץ לא תאכלם. משל כתרגומו ומלכות ארעא לא ישיצינון: (כט) והקימותי להם מטע. כמו שאמר ונטעתים על אדמתם: לשם. שיהא שמם בגוים וי"ת לקיימא: אסופי רעב בארץ. ענין כליון כמו אסוף אסיפם וי"ת מטלטלי כפנא כי כשהי' רעב בארץ ישראל היו מטלטלים במצרים ובשאר ארצות והיו נושאים שם כלימות הגוים כמו שנאמר גרות האבות כשהלכו למצרים ולארץ פלשתים ואמר באלימלך לגור בשדי מואב ואמר בשונמית ותגר בארץ פלשתים: (ל) וידעו. מבואר הוא: (לא) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם. כשתהיו צאן מרעיתי שארעה אתכם דעה ובינה והשכל אז תקראו אדם לא צאן ובהמה כי כשיתפתה האדם לתאות העולם הנה הוא בהמה לא אדם כי בגשמיות ישתתף האדם עם הבהמה הוא וחמורו אוכלין באבוס אחד אבל כשיגיענו הטוב אשר יעדנו האל יתברך ומלאה הארץ דעה את השם ושאר הענינים הטובים והיעודים לאהוב את ה' ולעבדו בלב שלם ונתעסק במושכלות אז נקרא אדם שיהיה נכר בנו חלק האנושי ונהיה נבדלים מן הבהמה ומן האדם הדומים לה וי"ת ואתון עמי עם דמתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון ועל הדרך הזה אמרו רבותינו ז"ל אדם אתם אתם קרוין אדם: ויהי

תולדות אהרן

על אדמת' (בכורים סה):

מצודת ציון

(כ) בריה. שמנה כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג): רזה. כחושה כמו ומשמן בשרו ירזה (ישעיה יז): (כא) ובכתף. הוא רוחב היד ממעל במקום חבורו בגוף: תהדופו. ענין דחיפה והכאה כמו אשר תדפנו רוח (תהלים א): הנחלות. החולות כאחד מן החליים: (כו) גבעתי. היא א"י הגבוה מכל הארצות: (כז) יבולה. ענין צמח וכן ארץ נתנה יבולה (שם סז): מוטות. הם בדי העול והוא מל' מטה: (כט) מטע. מל' נטיעה: אסופי. ענין כליון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח): ישאו. מל' משא וסבל

מצודת דוד

השאר הבא לחלק העניי': (כ) הנני אני ר"ל הנה אני הוא המושל על כולם ואשפוט בין שה בריה המזק' לרזה: (כא) בצד ובכתף אתם השמני' והחזקי' תהדפו בצד ובכת' ותנגחו בקרן את הנחלו' עד אשר פזרת' אותן לנוס אל החוצ': (כב) והושעתי לצאני. אני אושיע את צאני ולא תהיינה עוד לכם לביזה ואשפוט בין שה חזקה ובין שה חלושה: (כג) והקימותי. אעמיד עליהם רועה אחד והוא ירעה אתהן במשפט הראוי ואת עבדי דוד אקים והוא מלך המשיח הבא מזרע דוד: הוא ירעה אותם והוא יהיה להן לרועה. כפל הדבר רבה פעמים לומר שהוא לבד יהיה המושל והשליט עליהם: (כד) לאלהים. להושיע ולהציל: ועבדי דוד. הוא מלך המשיח הבא מזרעו: אני ה' דברתי. א"כ בודאי כן יהיה: (כה) וכרתי. אז אכרות עמהם ברית שלום להיות מתמידים לשבת בשלוה: והשבתי וגו'. ר"ל חית השדה לא יזיקו אותם וכמ"ש לא ירעו ולא ישחיתו (ישעיה יא): וישבו במדבר. אף במדברות וביערים מקום החיות ישבו בטח וישנו שמה וערבה להם שנתם כי לא יחרידם מי: (כו) ונתתי אותם. אתן אותם במקומם ובכל סביבות גבעתי אתן ברכה: בעתו. בזמן שיש צורך בו: גשמי ברכה יהיו. כי מאד ירוו צמחי הארץ: (כז) כי אני ה'. הנאמן במאמרו: מוטות עולם. מה שהכבידו עליהם הבבליים ואחז במשל מן השור שמשימים עליו בדי העול לחרוש האדמה: (כח) וחית הארץ. ר"ל עריצי הבבליים האכזרים שבהם אז יאמר על החיות המזיקות שלא ירעו עוד ולא ישחיתו: (כט) מטע לשם. נטיעה יפה והדורה להיות לשם תפארת בין העמים: ולא יהיה וגו'. ר"ל לא ימצאו עוד בארץ אנשים שבא עליהם כליון הרעב: ולא ישאו. לא יסבלו עוד כלימה מן העובדי כוכבים כי לא יחרפו עוד לבוא בארצו' העכו"ם בעבור הלחם לשאת חרפת' כדרך הבא במחסור בארץ

ויהי · (ב) בן אדם שים פניך על הר שעיר · סמך נבואת מפלת הר שעיר לנבואת ישועת ישראל כי בעת הישועה תהיה מפלת אדום כמו שכתוב בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו : (ג) ואמרת · מבואר הוא : (ד) עריך : ואתה שממה תהיה · שיכלו עם שעיר בכל מקום שיהיו : (ה) יען היות לך איבת עולם · ולא פירש עם מי ורוצה לומר עם בני ישראל כמו שאמר ותגר את בני ישראל . ופי' ותגר כמו יגירוהו על ידי חרב ענין השפכה כי ענין הגרת הדם ממכות החרב : בעת עון קץ · בעת שבא קץ גלותם בעונם וי"ת בעידן תושלמת חוביהון : (ו) לכן חי אני · כי לדם אעשך · כלומר אתקינך ואזמינך לחרב : ודם ירדפך · כלומר שופכי דמים ירדפוך : ירדפך · שניהם הדל"ת בחטף קמץ לבן אשר ובשוא ופתח לבן נפתלי : אם לא דם שנאת ודם ירדפך · שנאת שופכי דמים ונשמרת מהם ועתה ירדפוך וישיגוך וי"ת אם לא דמא סניתון ואשדי דמא ירדפונך : (ז) ונתתי · לשממה שם בפלס שמלה שפחה ונמשך פ"א הפעל בטעם : (ח) ומלאתי את הריו חלליו · ואמר גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד כמו שמעו עמים כולם ואולם כולם תשובו והדומים להם רבים : חללי · חטוף : (ט) שממות עולם · נמשך פ"א הפע"ל בטעם : תישבנה · כתיב ופי' עניין ישוב וקרי תשובנה רוצה לומר לא תשובנה לקדמותן : (י) יען אמרך את שני הגוים . ישראל ויהודה : ואת שתי הארצות · ארץ יהודה ובנימין וארץ שאר השבטים כמו שהיו חלוקות במלכות · ואמר תהיינה על הדבק וכן גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני הנה אפי וקנאתי וחמתי נתכה ואמר אחר כך וירשנוה לשון יחידה כי שתי הארצות אחת אלא שנחלקה המלכות אחרי דוד : וה' שם היה . שמע דבריהם וישיב גמולם בראשם : (יא) לכן · ועשיתי כאפך וכקנאתך · כמו שהיה אפך וקנאתך על ישראל כן אעשה עמך : אשר עשית משנאתיך בם · משנאתיך כתיב ביו"ד הרבוי ובא בסימן רבוי הזכרים לבד כמו למען אספרה כל תהלתיך וכן ונשאו את זנותיכם בזנותיך וברעתיך והדומים להם : ונודעתי בם כאשר אשפטך · כי בעבורם אשפטך · ואז אהיה נודע בישראל שבחרתי בהם והם לי לעם וי"ת ואתגלי לטובהא להון כד אתפרע מינך : (יב) וידעתי · נאצותיך · בקמץ הנו"ן והאל"ף והוא מן הדגושים לולי האל"ף נראה בשקל אפרה וכן פרשה ופרשת גדולת מרדכי שלא בדגש מפני הרי"ש : לאמר שממה · כתוב בה"א כמו לא שפכה וקרי בוי"ו :

ותגדילו

אֱלֹהִים׃ א וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל טוּרָא דְשֵׂעִיר וְתִתְנַבֵּי עֲלוֹהִי׃ ג וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ טוּרָא דְשֵׂעִיר וַאֲרִים מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וְאֶתְּנִינָךְ לְצָדוּ וְאִשְׁתְּמָמוּ׃ ד קִרְוָךְ חוּרְבָּא אֲשַׁוֵּי וְאַתְּ לְצָדוּ תְּהֵי וְתִידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ ה חֲלַף דַּהֲוָת לָךְ דְּבָבוּת עָלַם וְתַבֵּיבְתָּא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי קָטוֹלֵי חַרְבָּא בְּעִדַּן תְּבִירְהוֹן בְּעִדַּן תּוּשְׁלֶמַת חוֹבֵיהוֹן׃ ו בְּכֵן קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי לִקְטוֹל אַעְבְּדִינָךְ וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא יִרְדְּפוּנָךְ אִם לָא דְמָא סְנֵיתוּן וְאַשְׁדֵּי דְמָא יִרְדְּפוּנָךְ׃ ז וְאֶתֵּן יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר לְצָדוּ וּלְאִשְׁתְּמָמוּ וְאֶשֵׁיצֵי מִנֵּיהּ דְּעָדֵי וּדְתָאֵיב׃ ח וַאֲמַלֵּי יָת טוּרוֹהִי קְטִילוֹהִי רָמָתוֹהִי וְחֵילוֹהִי וְכָל פַּצִּידוֹהִי קְטִילֵי חַרְבָּא יִתְרְמוֹן בְּהוֹן׃ ט צְדוּ עֲלַם אֶתְּנִינָךְ וְקִרְוָךְ לָא יִתְיַתְּבָן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ י חֲלַף דַּאֲמַרְתְּ יָת תְּרֵין עַמְמִין וְיָת תַּרְתֵּין מְדִינָן דִּילִי אִינוּן וְאֵירְתִינוּן וְקֳדָם יְיָ גַּלְיָן מַחְשְׁבַת לִבָּא׃ יא בְּכֵן קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַעְבֵּיד כְּרוּגְזָךְ וּכְחֵימְתָךְ דַּעֲבַדְתָּא מִדְּסָנֵיתָא לְהוֹן וְאִתְגְּלֵי לְאַיְטָבָא לְהוֹן כַּד אִתְפְּרַע מִנָּךְ׃ יב וְתֵידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ שְׁמִיעַ יָת כָּל אַרְגָּזוּתָךְ דַּאֲמַרְתְּ עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר צְדִיאַת לָנָא אִתְמְסִירוּ לְאִשְׁתֵּיצָאָה׃

לה א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
נ"א בטעם בסיפרא לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל־
הַר שֵׂעִיר וְהִנָּבֵא עָלָיו׃ ג וְאָמַרְתָּ לּוֹ
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי אֵלֶיךָ הַר־
י"ו חסר את בליפנא שֵׂעִיר וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיךָ וּנְתַתִּיךָ
שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה׃ ד עָרֶיךָ חָרְבָּה
אָשִׂים וְאַתָּה שְׁמָמָה תִהְיֶה וְיָדַעְתָּ
כ' וכסיפרא כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ ה יַעַן הֱיוֹת לְךָ אֵיבַת
ל', ט' כסיפרא עוֹלָם וַתַּגֵּר אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־יְדֵי
חָרֶב בְּעֵת אֵידָם בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃
ו לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־
ל' וחד ולעבד לְדָם אֶעֶשְׂךָ וְדָם יִרְדֲּפֶךָ אִם־לֹא דָם
כ' וכפסוק שָׂנֵאתָ וְדָם יִרְדֲּפֶךָ׃ ז וְנָתַתִּי אֶת־
ל' · ס' הַר שֵׂעִיר לְשִׁמְמָה וּשְׁמָמָה וְהִכְרַתִּי
ל'חסר כסיפר מִמֶּנּוּ עֹבֵר וָשָׁב׃ ח וּמִלֵּאתִי אֶת־
ג' ד' ל' ומ"ל ל' ומ"ל הָרָיו חֲלָלָיו גִּבְעוֹתֶיךָ וְגֵאוֹתֶיךָ וְכָל־
אֲפִיקֶיךָ חַלְלֵי־חֶרֶב יִפְּלוּ בָהֶם׃
ט שִׁמְמוֹת עוֹלָם אֶתֶּנְךָ וְעָרַיִךְ לֹא
תשובנה ק' תִישַׁבְנָה וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
ו' י יַעַן אֲמָרְךָ אֶת־שְׁנֵי הַגּוֹיִם וְאֶת־
ל' שְׁתֵּי הָאֲרָצוֹת לִי תִהְיֶינָה וִירַשְׁנוּהָ
וַיהוָה שָׁם הָיָה׃ יא לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם
ל' . ל' אֲדֹנָי יְהוִה וְעָשִׂיתִי כְּאַפְּךָ וּכְקִנְאָתְךָ
ח' מ"ל · ל' אֲשֶׁר עָשִׂיתָה מִשִּׂנְאָתֶיךָ בָּם
ל' וְנוֹדַעְתִּי בָם כַּאֲשֶׁר אֶשְׁפְּטֶךָ׃
יב וְיָדַעְתָּ כִּי־אֲנִי יְהוָה שָׁמַעְתִּי ׀ אֶת־
ל' ומ"ל כָּל־נָאָצוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ עַל־הָרֵי
שממו ק' יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר ׀ שְׁמֵמָה לָנוּ נִתְּנוּ׃

(ה) ותגר . ותפל כמו (מיכה א) והגרתי לגיא אבניה שהיו מסגירין אותן לאויביהן כשהיו בורחין דרך אדום ועל זה היה שאמר (עובדיה א) אל תעמוד על הפרק : בעת אידם · בעת כשמסרתים ביד אויב : בעת עון קץ · כשנגמר קץ עוונם ונתמלאה סאתם : (ו) לדם אעשך . נופל בחרב : דם שנאת · בזית את הבכורה שעבודתי היתה מסורה להם ושנאת להיות מלכלך עלמך בדם קרבן עבודתי ולכך ירדפך דם הרוגים וי"א רוצחים אתה ירא כשאר כל אדם ורוצחים ירדפוך וי"א דם שנאת אחיך שהוא בשרך ודמך : (ט) ועריך לא תשובנה . לא כמו שאמרתי למצרים (לעיל כט) ושבתי את שבות מצרים ושבתי את שבות בני עמון (ירמיה מט) וזו היא שאמר (מלאכי א) ואת עשו שנאתי ואתן את הריו שממה שעתידים לשוממות עולם : (י) שני הגוים . ישראל ויהודה ומדרש אגדה ר' תנחומא דורשו כלפי שהלך עשו אל ישמעאל להתחתן בו להשיאו שיעורר על יצחק על ירושת אברהם ויהרוג ישמעאל את יצחק ואהיה אני גואל הדם ואהרוג את ישמעאל וזהו יקרבו ימי אבל אבי ואירש אני את יצחק ואת ישמעאל (בראשית כז) : וה' שם היה . יודע את מחשבותיך : (יא) ועשיתי כאפך · כאותה האף שעשית לישראל אעשה לך : ונודעתי בם . כאשר אשפטך אז יכירו את גבורתי :

והעתרתם

כלמת הגוים : ונטיתי ידי י"ו חסר את וסימ' נמסר בהאי סיפרא סימ' כ"ה : איבת ב' ובסיפרא וסימ' בשאט בנפש למשחית . יען היות לך איבת עולם . ושב ג' קמץ וסי' ורוח הולך ושב מעל שאול · ושב ורפא לו . והכרתי ממנו עבר ושב : ואת שתי ו' בקריאה וסימ' ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו · ואת שתי בניך הנמצאות · ואת שתי קצות שתי · וחברו · ואת שתי נשיו הציל דוד רצקלג · יען אמרך את שני הגוים : נתנו ו' בקריאה וסי' כי חקך וחק בניך נתנו · למען אשר לא יגבהו . אשר נתנו קבורתיה · שמה ארום וכל מלכיה · וידעת כי אני ה' שמעתי את כל נאצותיך . נתנו

מצודת ציון

והבל : (ג) ומשמה . מלשון שממה וכפל הדבר לרוב השממון : (ד) חרבה · מלשון חורבן : (ה) איבת . ענין שנאה כמו ואיבה אשית (בראשית ג) : ותגר . ענין הזלה ושפיכה כמו וכמים הנגרים ארצה (ש"ב יד) : אידם · ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא) : (ח) גבעותיך . מל' גבעה והר : וגיאותיך . מל' גיא ועמק : אפיקיך · הם המקומות שהמים מוגרים שם כחוק : (יא) וכקנאתך · ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב) : (יב) נאצותיך · ענין

מצודת דוד

בארץ נכריה : (ל) וידעו . אז ידעו שאני עמהם והמה עמי החביב לי : (לא) ואתן צאני . וחוזר ומפרש צאן מרעיתי האלו שאני רועה אותם דעו שאדם אתם ר"ל אינכם בעיני כבהמות אלא חשובים וכדרך בן אדם ואני מייחד שמי עליכם להקרא אלהיכם ולא הייתי מייחד שמי עליכם אם הייתם בעיני כבהמות : לה (ב) על הר שעיר . היא ארץ אדום היושבת בדרומה של א"י . אולם הנבואה הזאת נאמרה לפי שתולדותיהם מהר שעיר ומשם נפרדו לכן אמר הר שעיר : (ג) הנני אליך . הנה אני אלחם עמך : ונטיתי ידי · להכות בך : (ד) ואתה · ר"ל כל הארץ בכללה : כי אני ה' · הנקמה לשלם גמול : (ה) יען · בעבור שהיה לך על ישראל שנאה עמוקה מימות עולם והזלת דמי ישראל על ידי חרב בעת בוא עליהם אידם בחורבן הבית בעת בוא העון הממלא את הסאה ומשלים את הקץ : (ו) לדם אעשך · אעשה אותך מלאה דמי הרוגים : ודם · אנשי שופכי דם ירדפוך : אם לא דם שנאת · וכי לא שנאת שופכי דם ומאוד נשמרת מהם והנה עתה שופכי דם ירדפוך וישיגוך : (ז) את הר שעיר · ר"ל שתולדותיהם מהר שעיר ומשם נפרדו : לשממה ושממה . כפל המלה יורה על מרבית השממון : (ח) את הריו · כי ינוסו על ההרים ושם ישיגם האויב ויהרגם : (ט) שממות עולם · עד עולם תהיה שממה ועריך לא תשובנה לקדמותן : כי אני ה' . הנקמה לשלם גמול : (י) יען . בעבור שאמרת את שני הגוים וכו' הם יהודה וישראל ולארצותם הנה אמרת תהיינה לי ואנחנו נירש אותן עד עולם : וה' שם היה · כאומר אבל לא כן יהיה כי ה' היה שם ר"ל מקום מקדש היה שם ואיך א"כ יעזבנו בידך : (יא) ועשיתי · אעשה לך כפי אפך וקנאתך

אשר

לָאָכְלָה׃ יג וַתַּגְדִּילוּ עָלַי בְּפִיכֶם
וְהַעְתַּרְתֶּם עָלַי דִּבְרֵיכֶם אֲנִי
שָׁמָעְתִּי׃ יד כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
כִּשְׂמֹחַ כָּל־הָאָרֶץ שְׁמָמָה אֶעֱשֶׂה־
לָּךְ׃ טו כְּשִׂמְחָתְךָ לְנַחֲלַת בֵּית־
יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר־שָׁמֵמָה כֵּן אֶעֱשֶׂה־
לָּךְ שְׁמָמָה תִהְיֶה הַר־שֵׂעִיר וְכָל־
אֱדוֹם כֻּלָּהּ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
לו א וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא
אֶל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל
שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ ב כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן אָמַר הָאוֹיֵב עֲלֵיכֶם
הֶאָח וּבָמוֹת עוֹלָם לְמוֹרָשָׁה הָיְתָה
לָּנוּ׃ ג לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן ׀ בְּיַעַן שַׁמּוֹת וְשָׁאֹף
אֶתְכֶם מִסָּבִיב לִהְיוֹתְכֶם מוֹרָשָׁה
לִשְׁאֵרִית הַגּוֹיִם וַתֵּעֲלוּ עַל־שְׂפַת
לָשׁוֹן וְדִבַּת־עָם׃ ד לָכֵן הָרֵי
יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר־אֲדֹנָי יֱהֹוִה כֹּה־
אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לֶהָרִים וְלַגְּבָעוֹת
לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָיוֹת וְלֶחֳרָבוֹת
הַשֹּׁמְמוֹת וְלֶעָרִים הַנֶּעֱזָבוֹת אֲשֶׁר
הָיוּ לְבַז וּלְלַעַג לִשְׁאֵרִית הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר מִסָּבִיב׃
ה לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־לֹא
בְּאֵשׁ קִנְאָתִי דִבַּרְתִּי עַל־שְׁאֵרִית
הַגּוֹיִם וְעַל־אֱדוֹם כֻּלָּא אֲשֶׁר נָתְנוּ־
אֶת־אַרְצִי ׀ לָהֶם לְמוֹרָשָׁה בְּשִׂמְחַת
כָּל־לֵבָב בִּשְׁאָט נֶפֶשׁ לְמַעַן מִגְרָשָׁהּ
לָבַז׃ ו לָכֵן הִנָּבֵא עַל־
אַדְמַת יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ לֶהָרִים

ל'
ל' וחסר
ל'
ל'
כ"ד בסיפרא
ס'
מ' חד חסר
ל' · ג'
ל' ותס'
ל'
י"ו
ל' ס"א
ל' השממות .
ל' כתיב א'
ל'
ל' ומפיק ה"א
ה' בטעם בסיפרא

יג וְאִתְרַבְרַבְתּוּן עֲלַי בְּמִלֵּי
פּוּמְכוֹן וְאַסְגֵּיתוּן עֲלַי
פִּתְגָמֵיכוֹן קֳדָמַי שְׁמִיעַ׃
יד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כְּמֶחְדֵּי
כָּל אַרְעָא צָדוּ אַעְבֵּיד לָךְ׃
טו כְּמָא דַחֲזֵיתָא עַל אַחְסָנַת
בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּצְדִיאַת אַרְעֲהוֹן
כֵּן אַעְבֵּד לָךְ צָדוּ תְּהֵי טוּרָא
דְשֵׂעִיר וְכָל אֱדוֹם כּוּלַּהּ
וְיֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ א וְאַתְּ
בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל טוּרֵי
יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר טוּרֵי יִשְׂרָאֵל
קַבִּילוּ פִּתְגָם יְיָ׃ ב כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דִּי אֲמַר
סַנְאָה עֲלֵיכוֹן חֶדְוָא וּבָמַת
עָלָם לִירוּתָא הֲוַת לָנָא׃
ג בְּכֵן אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דִּי
אִתְרַבְרְבוּ וַחֲלַף דַּחֲשִׁיבוּ
לְאַחְרָבָא וּלְאַצְדָאָה יָתְכוֹן
מִסְחוֹר סְחוֹר לְמֶהֱוֵיכוֹן יְרוּתָא
לִשְׁאָרָא דְעַמְמַיָּא וְאִתְאַמַרְתּוּן
עַל שְׂפַת לִישָׁן וְרִנְנַת עַם׃
ד בְּכֵן טוּרֵי יִשְׂרָאֵל קַבִּילוּ
פִּתְגָמָא דַיְיָ אֱלֹהִים כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים לְטוּרַיָּא וּלְרָמָתָא
לְפַצִּידַיָּא וּלְחֵילַיָּא וּלְחָרְבָתָא
צַדְיָתָא וּלְקִרְוַיָּא שְׁבִיקָתָא
דַּהֲוָאָה לְחוֹךְ וּלְלָעַב לִשְׁאָרָא
דְעַמְמַיָּא דְמִסְחוֹר סְחוֹר׃
ה בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
אִם לָא בְּאֶשַּׁת פּוּרְעָנוּתִי
גְּזָרִית בְּמֵימְרִי עַל שְׁאָרָא
דְעַמְמַיָּא וְעַל אֱדוֹמָאֵי כּוּלְּהוֹן
דִּיהֲבוּ יַת אַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתִּי
לְהוֹן לִירוּתָא בְּחֶדְוַת כָּל לֵב
בִּצְפוּת נְפַשׁ בְּדִיל לְתָרְכוּתַהּ
לְמִבְזַהּ׃ ו בְּכֵן אִתְנַבֵּי עַל
אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְטוּרַיָּא

רש"י

(יג) והעתרתם · הרביתם וכן ועתר ענן הקטרת (לעיל ח) לשון רבוי : (יד) כשמוח כל הארץ · כשאטול אני את מלכותי כי אז תשמח הארץ כענין שנא' ה' מלך תגל הארץ (תהלים צז) אז שממה אעשה לך : (ב) האח . שמחה : ובמות עולם · ארץ ישראל שהוא גובהו וגויו של עולם : (ג) שמות ושאוף אתכם מסביב . שכיניכם היו משתוממים ותוהים לשחוק ולראות בסוף חורבנכם ושואפי' ותאבים ומצפים להיותכם מורשה לשארית הגוים : ותעלו על שפת לשון . ועכשיו בחורבנכם הכל מדברים ומדובבים בכם לאמר האח הרי שממו : ודבת עם · פארלמנ"ש בלע"ז : (ה) למען מגרשה לבז · לפי שראו גירושה לבז שהושלה לביזה לשלל :

סרעה אחר : כשמחתך חד מן ד' זוגין מן ב"ב כ"ס ברישיהון וסי' כספר ל' וגמקו כל צבא השמים · כסיר ל' ירתית כסיר מצולה · כשמח ל' כה אמר אדני ה' כשמח· כשמחתך ל' לנחלת בית ישראל דסיפרא · ואינון מן א"ב כ' ברישיהון וכל חר לית ליה זוגא : שמות ג' בקריאה וסימ' שמות החרורי · יען ביען שמות ושאוף· אשר שם שמות בארץ : כלא חד מן מלין דמשמשין א' בסוף תיבות' וכל חד וחד לית רכוו' וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך הא"ף:

מצודת ציון

ענין בזיון כמו כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב) : (יג) והעתרתם · ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטרת (לעיל ח) : (ב) ובמות · ענין גבהות כמו' על במתי ארץ (ישעיה נח) : למורשה · מל' ירושה : (ג) שמות . מל' שממון : ושאף · ענין בליעה והמשכה אל הפה כמו שאפה רוח (ירמיה ב) : ודבת · ענין אמירה וע"פ רוב יאמר על האמירה הרעה וכן כי שמעתי דבת רבים (שם כ) : (ד) לאפיקים · מקומות שהמים נגרים שם בחוזק : ולגאיות · מל' גיא ועמק : לבז · מל' בזיון : (ה) קנאתי . ענין כעס : כלא · כמו כלה בה"א : בשאט · ענין בזיון וכן בשאט בנפש לעיל

רדק

ותגדילו · שהייתם אומרים שאינני שומע דבריכם הרעים : והעתרתם . ענין רבוי דברים חזקים וכן נעתרות נשיקות שונא ועתר ענן הקטרת עולה וכן תירגם יונתן ואסגיתון עלי פתגמיכון : (יד) כה אמר . כשמח כל הארץ . כ"ף כשמח וכ"ף כשמחתך שני כפי הדמיון סמוכים כמו כעם ככהן כמוך כפרעה כמלוה כלוה והדומים להם רוצה לומר שמחת כל הארץ על שוממותיך ושמחתך על שממות נחלת ישראל שוין כלומר כמו ששמחת על נחלת ישראל כששמחו כן תשמח כל הארץ על שוממותיך : (טו) כשמחתך · תהיה הר שעיר : בא הר מכונה בלשון נקבה או פירושו עדת הר שעיר וכן כל אדום כלה ר"ל עדת אדום כמו ותהי ישראל ותהי אדום : (א) ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל . אחר שדבר פורעניות על הר שעיר דבר נחמה על הרי ישראל : (ב) כה אמר . האח . כתרגומו חדוא : ובמות עולם . קרא הרי ישראל במות עולם לפי שא"י גבוה מכל הארצות ואמר היתה על הארץ הכוללת הבמות : (ג) לכן · יען ביען · הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מאסו : שמות ושאוף אתכם מסביב ׃ שמות מקור בשקל השכח תנות אל ואמר תנותי היא ושאוף ענין בליעה כמו שאפה רוח שאפני אנוש ושמות מקור יוצא וכן אשם והשאף פועל יוצא ופירושו הגוים אשר סביבותיכם היתה מחשבתם ועסקם לשמות אתכם ולבלוע אתכם ות"י חלף דיתרברבו וחולף דחשיבו לאחרבא ולאצדאה יתכון מסחרו סחור : ותעלו · העי"ן בשוא ופתח שלא כנהג כי משפטו על המנהג העי"ן בקמץ כמו ויעלו מעל משכן קרח : על שפת לשון ודבת עם . כי כל אומה יש לה לשון מיוחד כמו שאמר ללשונותם בגוייהם והיו מדברים רעות על ישראל זהו שהיו ישראל מעלים על שפם והיו דבת עם ועם ויונתן תירגם ותעלו ואיתאמרתון : (ד) לכן. כמו שאמר למעלה בפורענות בפרט כה אמר ה' להרים ולגבעות כן אמר הנה בנחמה בפרט כה אמר ה' להרים ולגבעות : ולחרבות השוממות . בגרי המ"ם במקצת ספרים ובמקצתם בשוא : (ה) לכן ועל אדום כלא · אל"ף במקום ה"א כמו והיה לכם לזרא קראנה לי מרא כן יתן לידידו שינא : את ארצי · ענינו כתרגומו ית ארע בית שכנתי : בשאט נפש . בלא בי"ת ואשר למעלה בפר' פלשתים בשאט בנפש בבי"ת : למען מגרשה לבז . שם במקום מקור כמו ולמסע את המחנות כאילו אמר לגרש אותה להיותה לבז וכן תירס יונתן בדיל לתרכותה למבזה : (ו) לכן · כלימת גוים · בלא ה"א ולית כותיה ושלמטה בפרשה האחרת כלימת

מצודת דוד

אשר עשית להם מרוב השנאה שיש לך עליהם ר"ל אעשה עמך בערך שעשית עמו : ונודעתי בם . אהיה נודע וניכר בין בני ישראל למשגיח כאשר אשפוך מה שעשית לו : (יב) וידעת · אז תדע ששמעתי את כל דברי בזיונך שאמרת על הרי ישראל הנה שממו כי אנשיהם נתנו לנו לאכלה ולא נשאר שם מי מהם : (יג) ותגדילו · ואשר הגדלתם עלי בפיכם לדבר גדולות ודברי גאוה ואשר הרביתם עלי דבריכם בדברי חרוף הנה אני שמעתי את הכל ואין דבר נעלם ממני : (יד) כשמוח · בעת שתהיה שמחה בכל הארץ ואז אעשה אותם שממה וזהו בימות המשיח שיגולה מלכות שמים ותתרבה אז השמחה בעולם כמ"ש ה' מלך תגל הארץ וגו' (תהלים צז) : (טו) כשמחתך · כערך השמחה שהיה לך על נחלת בית ישראל על אשר נעשית שממה בערך הזה אעשה שמחה על שממותך : כי אני ה' . הנאמן לשלם גמול : **לו** (ב) עליכם · על שוממותיכם אמר האח והוא ענין לשון שמחה :

ובמות עולם · גבהות עולם היא א"י הגבוה מכל הארצות היא היתה לנו למורשה : (ג) יען וביען . הכפל לחזק ולומר בעבור זה לבד ראויים הם הבבליים לשאת כלימה וכאשר יאמר בסוף הענין : שמות ושאוף אתכם מסביב · ר"ל בבליים מסביב השמו אתכם ובלעו אתכם למען תהיו למורשה לשארית הגוים הנשארי' סביבותיכם : ותעלו · הייתם עולים על שפת ולשון ר"ל כולם היו מספרים ומדברים בכם : ודבת עם . כל עם מהעמים דברו בכם דברי גנות : (ד) לכן וכו' . לפי שארכו הדברים לזה אמר שוב לכן וכן דרך המקרא בכל מקום : הנעזבות . מיושביהן : (ה) אם לא . הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר : באש קנאתי · ר"ל בחוזק כעסי : להם · לעצמם : בשאט נפש · בבזות אותם בנפש: למען מגרשה · למען לגרש אותם להיות היא לבזיון ר"ל לא היה עיקר הכוונה לטובת עצמם כ"א לבזות את ישראל :

יען

ולגבעות לאפיקים ולגאיות כה־
אמר ׀ אדני יהוה הנני בקנאתי
ל׳ ובחמתי דברתי יען כלמת גוים
כ״ג בטע׳ כסית׳ נשאתם׃ ז לכן כה אמר
אדני יהוה אני נשאתי את־ידי אם־
לא הגוים אשר־לכם מסביב המה
כלמתם ישאו׃ ח ואתם הרי ישראל
ל׳. ל׳ ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי
כ׳ כתנור ישראל כי קרבו לבוא׃ ט כי הנני
ל׳ אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם
ל׳ ונזרעתם׃ י והרביתי עליכם אדם
ל׳. ב׳ כל־בית ישראל כלה ונשבו הערים
והחרבות תבנינה׃ יא והרביתי
ל׳ עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו
ל׳ והושבתי אתכם כקדמותיכם
ג׳. ל׳ והטבתי מראשתיכם וידעתם כי־
ב׳ עורים אני יהוה׃ יב והולכתי עליכם
אדם את־עמי ישראל וירשוך והיית
ט״ו. ג׳ כ״ להם לנחלה ולא־תוסף עוד
לשכלם׃ יג כה אמר
אדני יהוה יען אמרים לכם אכלת
את ק׳ גויך ק׳ אדם אתי ומשכלת גויך היית׃
וגויך ק׳ יד לכן אדם לא־תאכלי עוד וגויך
תשכלי ק׳ לא תכשלי עוד נאם אדני יהוה׃
ג׳ ר״פ ולא נאטו לא. ב׳ טו ולא־אשמיע אליך עוד כלמת
הגוים וחרפת עמים לא תשאי־
וגויך ק׳ ל׳ חסר עוד וגויך לא־תכשלי עוד נאם
אדני יהוה׃
טז ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃
ד׳ בסיפרא יז בן־אדם בית ישראל ישבים על־
וחד כדרכם אדמתם ויטמאו אותה בדרכם
ל׳ ובעלילותם כטמאת הנדה היתה
דרכם לפני׃ יח ואשפך חמתי
עליהם על־הדם אשר־שפכו על־
הארץ ובגלוליהם טמאוה׃ יט ואפיץ
כ״ח חס׳ בסיפ׳ ל׳ אתם בגוים ויזרו בארצות כדרכם

ולרמתא לפצידיא ולחיליא כדנן אמר יי אלהים הא אנא ברוגזי ובחימתי גזרית במימרי חלף דאתכנעות עממיא קבילתון׃ ז בכן כדנן אמר יי אלהים אנא קיימית במימרי אם לא עממיא די בזו יתכון מסחור סחור אינון אתכנעותהון יקבלון׃ ח ואתון טורי ישראל אבכון תצלחון ופריכון תטענון לעמי ישראל ארי קריב יום פורקני למיתי׃ ט ארי הא אנא מתגלי עליכון ואתפני במימרי לאיטבא לכון ותתפלחון ותזדרעון׃ י ואסגי עליכון אנשא כל בית ישראל כולהון ויתיתבן קרויא וחרבתא יתבנין׃ יא ואסגי עליכון אנשא ובעירא ויסגון ויפשון ואתיב יתכון כדמלקדמין ואוטיב לכון כדמן אולא ותידעון ארי אנא יי׃ יב ואסגי עליכון אנשא ית עמי ישראל ויחסנונך ותהי להון לאחסנא ולא תוסיף עוד לתכלותהון׃ יג כדנן אמר יי אלהים חלף דאמרין לכון מקטלת אנשא את ומתכלת עמיך הוית׃ יד בכן אנשא לא תקטלין עוד ועמיך לא תתכלין עוד אמר יי אלהים׃ טו ולא אשמע ליך עוד אתכנעות עממיא וחסודי עממיא לא תקבלין עוד ועמיך לא תתכלין עוד אמר יי אלהים׃ טז והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ יז בר אדם בית ישראל יתבין על ארעהון וסאיבו יתה באורחתהון ובעובדיהון כסואבת אתתא טומאה הות אורחתהון קדמי׃ יח ושפיכית חימתי עליהון על דם זכאי דאשדו על ארעא ובפולחן טעותהון סאבוה׃ יט ואגליתי יתהון לביני עממיא ואתבדרו במדינתא כאורחתהון וכבישתא

רשי

(יב) לשכלם. לגרש יושביך מקרבך הוא קרוי שכול: (יג) אוכלת אדם את. למודה היא הארץ הזאת להשחית את יושביה האמוריים כלו בה והיהודים כלו בה: (טז) ויהי דבר ה׳ אלי לאמר: (יז) בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם וגו׳ כטומאת הנדה. המשילה הכתוב לנדה שבעלה מצפה מתי תטהר ותאב לשוב אליה

ישאו ו׳ קמצין בקריאה וסימ׳ חמאס ישאו ערירים ימתו. כי את שאדו הערה. ולבני קהת לא נתן כי עבדת. זהב ולבונה ישאו ותהלות ה׳. המה כלמתם ישאו. עליו משל ישאו. ואתם ד׳ ר״פ בקריאה בטעמא וסימ׳ קמון ישראל וכתבן בשבתא. ופי׳ ביהושע סי׳ י״ח: ולא תוסף ד׳ בקריאה וסימ׳ נוע תנוע ארץ כשכו׳. והולכתי עליכם אדם. עין שזפתהו. ואמר עד פה תבא: תוסף ג׳ חסרים יו״ד בקריא׳ וסימ׳ ולא תסף עוד לשכלם. כי אם תציל. ובוגדים באדם תוסף: על אדמתם ד׳ וסימ׳ בקבצי את בית ישראל. ונתן עץ השדה את פריו. בית ישראל יושבים.

רדק

כלימת הגוים. (ז) לכן. מבואר היא: (ח) ואתם. ענפכם תתנו: רוצה לומר ענף עצמכם: ופריכם. בסגול הפ״א ויש ספרים בחירק: כי קרבו לבוא. פעל עומד מן הדגוש וכן ופרעה הקריב כאשר הקריב לבוא מצרימה פעל עומד מן הנוסף או פי׳ קרבו לבא קרבו ביאתכם בתשובה ומעשים טובים ויונתן תרגם ארי קריב יום פורקני למיתי: (ט) כי הנני. מבואר היא: (י) והרביתי. כל בית ישראל כלה. כפל לחזק הענין ולהורות על עשרת השבטים שנעלמו עד היום: (יא) והרביתי. כקדמותיכ׳: קבוץ מן שקדמת שלף יבש: והטביתי מראשתיכם. אמר הרבה אתכם כמו שהייתם מקדם ויותר איטיב ממה שהיים בראשונה: והטבתי. מורכב משני משקלים מן והטבתי כמו והעלתי אתכם ומן והטיבותי כמו הטיבות כי היה עם לבבך אם הניפותי על יתום ידי או הוא מורכב מן יטב וטוב כי שני השרשים בענין זה: מראשתיכם. הרי״ש בחירק והוא ממשקל אמרה שמלה אמר כן האחד ראשה בנות האל״ף והקבוץ ראשות כמלת אמרות שמלות כבשות ובסמוך ראשות במלת כבשות הנאן אלא שנחה האל״ף וכן בסמיכות הכנוי: (יב) והולכתי. כשאוליכם מן הגלות אוליכם בדרך ואביאם עליכם. ואמר וירשוך והיית תוסיף כנגד כל הר והר: (יג) כה אמר לכם. כנגד ההרים ואמר אוכלת אדם וגו׳ כנגד הארץ: אתי. כתיב ביו״ד כדרך היו״ד הנוספת לנקבה הנמצאת כמו נעוריכי תחלואיכי והדומים להם ונקראת כמשפט: גויך. חסר יו״ד הרבים מהמכתב וכן וגויך ביו״ד אחת לבדם: (יד) לכן. לא תכשלי. כתיב וקרי תשכלי וענינה קרוב: ולא תכשלי. כן כתיב וקרי ויונתן תרגם תכשלי תתכלין: ויהי. (יז) בן אדם. כטומאת הנדה. לפי שעל דרך משל נקראת כנסת ישראל אשה לאל יתברך והוא לה לבעל המשילה בעת חטאתיה לנדה שהבעל מרחיקה כל ימי נדותה ומקרבה אחרי טהרתה וכן הרחיק האל יתברך ישראל והגלם לארצות העמים מפני חטאתם ועתיד להחזירם אחרי שישובו אליו ויטהרו מעונותיהם: (יח) ואשפוך. מבואר הוא: (יט) ואפיץ. מבואר

תולדות אהרן

ופריכם תשאו. מגלה יז סנהדרין צח (ברכות ה):

מצודת ציון

(לעיל כה): מגרשה. מלשון גרושין: (ח) תשאו. תצמחו ותגדלו: (י) תבנינה. מלשון בנין: (יא) והושבתי. מל׳ ישיבה: (יב) וירשוך. מל׳ ירושה: לשכלם. ענין מיתה ואבדון כמו והארץ משכלת (מ״ב ב): (יז) ובעלילותם. במעשיהם: (יט) ואפיץ. ויזרו. שניהם ענין פזור כמו כי נפץ העם (ש״א י״ג) וכמו וזריתי

מצודת דוד

(ו) יען. בעבור שסבלתם כלימה מן העובדי כוכבים: (ז) אני נשאתי את ידי. כן הוא דרך שבועה וכמ״ש וגם אני נשאתי ידי להם (לעיל כ): אם לא. הוא ענין שבועה: כלימתם. הכלימה הראויה להם ישבלו הם: (ח) ענפכם תתנו. לא תהיו עוד שממה כ״א תגדלו ענפים ותשאו פרי מאכל לעמי ישראל כי קרבו לבוא אל ארצם: (ט) כי הנני. הנה אני אשגיח ואשגה אליכם ותהיו נעבדים כעבודת שדה בחרישה ותהיו נזרעים לא כמו שהייתם לשעבר שממה ושמה: (י) כל בית ישראל כולה. ר״ל אף בני עשרת השבטים ישובו הנה: ונושבו הערים תהיינה מיושבות באנשים: (יא) ורבו ופרו. יעשו פירות ר״ל יולידו בנים ובנות וכפל במלות נרדפות לחוזק: והושבתי. אושיב אתכם בארצכם כמו שישבתם בימי קדם ואטיב עמכם עוד יותר ממה שהיה לכם בראשונה עד שלא גליתם: וידעתם. אז תדעו שאני ה׳ הנאמן במאמרי: (יב) והולכתי עליכם. כאלו יאמר על ההרים מעתה אוליך עליכם אדם וחוזר ומפר׳ את עמי ישראל והם ירשוך: לשכלם. להיות אבודים וגרושים מתך: (יג) יען. בעבור שהעובדי כוכבים אומרים על מקומות א״י אוכלת אדם את ר״ל למודה אתה ומורגלות לכלות ולאבד בני אדם כי מתחלה נאבדו וכלו בה הכנענים יושבי הארץ ולאח״ז כלו בה בני ישראל אשר ישבו תחתם: ומשכלת גוייך היית. דרכך לשכל ולאבד הגוים היושבים בך והוא׳ כפל ענין במ״ש: (יד) אדם לא תאכלי עוד. כשישובו ישראל לארצם לא יכלו בך: וגוייך לא תשכלי עוד. כפל הדבר במ״ש: (טו) ולא אשמיע וכו׳. ר״ל לא יכלימו עוד אותך בדבר זה ולא תסבלי עוד חרפה בעבור זאת כי מאז לא תכשילי עוד את גוייך להיות נאבדים בך: (יז) כטומאת הנדה. כמו טומאת הנדה שעי״ז היא מרוחקת מבעלה כן היתה דרכם טמאה לפני עד להרחיקם: (יח) ואשפוך. לכן שפכתי עליהם חמתי בעבור דם הנקי אשר שפכו ובעבור טמאה את הארץ בגלוליהם: (יט) כדרכם. כגמול

וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ כ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ כא וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃

כב לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ כג וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיכֶם׃ כד וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ כה וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ כו וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ כז וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ כח וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ כט וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ ל וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ לא וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים

וּכְעוֹבָדֵיהוֹן מְקַלְקְלַיָא אִתְפְּרָעִית מִנְהוֹן׃ כ וַעֲלוּ לְבֵינֵי עַמְמַיָא דְאִתְגְלִיאוּ לְתַמָן עַל דַאֲחִילוּ יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי בְּדַאֲמְרִין לְהוֹן אִם עַמֵיהּ דַייָ אִלֵין וְאֵיכְדֵין מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ גְלוֹ׃ כא וְחָסִית עַל שְׁמָא דְקוּדְשִׁי דַאֲחִילוּהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בֵּינֵי עַמְמַיָא דְאִתְגְלִיאוּ לְתַמָן׃ כב בְּכֵן אֱמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא בְדִילְכוֹן אֲנָא עָבֵיד בֵּית יִשְׂרָאֵל אֱלָהֵין עַל שְׁמָא דְקוּדְשִׁי דַאֲחֵילְתּוּן בֵּינֵי עַמְמַיָא דְאִתְגְלֵיתוּן לְתַמָן׃ כג וַאֲקַדֵישׁ יַת שְׁמִי רַבָּא דְאִתְחַל בֵּינֵי עַמְמַיָא דַאֲחֵילְתּוּן בֵּינֵיהוֹן וְיֵדְעוּן עַמְמַיָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כַּד אֶתְקַדַשׁ בְּכוֹן לְעֵינֵיהוֹן׃ כד וַאֲקָרֵיב יַתְכוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָא וַאֲכְנֵישׁ יַתְכוֹן מִכָּל מְדִינָתָא וְאָעֵיל יַתְכוֹן לְאַרְעֲכוֹן׃ כה וְאֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן כְּמָא דְמִדַכָּן בְּמֵי אַדְיוּתָא וּבִקְטַם תּוֹרָתָא דְחַטָאתָא וְתִדַכּוּן מִכָּל סַאֲבָתְכוֹן וּמִכָּל טַעֲוָתְכוֹן אֲדַכֵּי יַתְכוֹן׃ כו וְאֶתֵּן לְכוֹן לֵב דָחֵיל וְרוּחַ דְחִילָא אֶתֵּן בְּמֵיעֵיכוֹן וְאֶתְבַּר יַת לִבָּא דְרַשִׁיעָא דְהוּא תַקִיף כְּאַבְנָא מִבִּסְרֵיכוֹן וְאֶתֵּן לְכוֹן לֵב דָחֵיל קֳדָמַי לְמֶעְבַּד רְעוּתִי׃ כז וְיַת רוּחַ קוּדְשִׁי אֶתֵּן בְּמֵיעֵיכוֹן וְאַעְבֵּיד יַת דִי בִקְיָמַי תְּהָכוּן וְדִינַי תִּטְרוּן וְתַעְבְּדוּן׃ כח וְתֵיתְבוּן בְּאַרְעָא דִיהָבֵית לַאֲבָהַתְכוֹן וּתְהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא׃ כט וְאֶפְרוֹק יַתְכוֹן מִכָּל סוֹאֲבָתְכוֹן וַאֲבָרֵיךְ יַת עִבּוּרָא וְאַסְגֵי יָתֵיהּ וְלָא אֶתֵּן עֲלֵיכוֹן כַּפְנָא׃ ל וְאַסְגֵי יַת פֵּירֵי אִילָנָא וַעֲלַלַת חַקְלָא בְּדִיל דְלָא תְקַבְּלוּן עוֹד תְּסוּדֵי כַפְנָא בֵּינֵי עַמְמַיָא׃ לא וְתִדְכְּרוּן יַת אוֹרְחָתְכוֹן בִּישָׁתָא וְעוֹבָדֵיכוֹן דְלָא תַקְנִין וּתְדַנְקוּן וּתְהוֹן חָזָן עַל

רשי

אליה : (כ) ויבוא · לפי שאמר בית ישראל בראש הפרשה קרא כל הפרשה בלשון יחיד ומדרש אגדה הקב"ה בא עמהם בגולה והטה אוזן מה היו אומרים השבאין הרי אלו עם ה' ולא היה לו יכולת להצילן במדרש איכה רבתי : ויחללו את שם קדשי · השפילו את כבודי ומהו החילול באמור אויביהם עליהם עם ה' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו : (כב) לא למענכם אני עושה · התשועה שאושיעכם : (כג) וקדשתי את שמי . ומה הוא הקידוש ולקחתי אתכם מן הגוים : (כה) מים טהורים . אכפר עליכם ואעביר טומאותיכם בהזית מי חטאת המעבירין טומאת המת : (כו) לב חדש . יצר שנתחדש לטובה

תולדות אהרן באמר להם . יומא פו : מים טהורים. מגלה ל קידושין עב (קידושין סד) : לב חדש . יומא מא) לב האבן · ברכות לב סוכה נב : אל הדגן . בכורות נה :

מצודת דוד

כגמול דרכם ומעשיהם כן שפטתים : (כ) ויבוא אל הגוים . וכאשר בא אל הבבליים שגלו ביניהם נתחלל על ידיהם שם קדשי כי העובדי כוכבים ההם אמרו עליהם הנה עם ה' אלה ועכ"ז יצאו מארצו ומבלי יכולת לא השאירם בארצו : (כא) אשר חללוהו · ר"ל אשר נתחלל על ידיהם : (כב) אני עושה . את האמור בענין להוציאם מארץ העמים ולהביאם אל ארצם : אשר חללתם . אשר נתחלל על ידכם : (כג) וקדשתי · מעתה אקדש את שמי הגדול וכו' : בהקדשי . בעת אהיה מקודש על ידיכם לעיני הגוים אז ידעו הגוים שאני ה' המושל בכל : (כד) ולקחתי וגו' · וזהו אקדש שמי כי אקח אתכם מן הגוים וכו' : (כה) וזרקתי וגו' · ר"ל אכפר עונכם ואעביר טומאת חטאתם כהזיית מי אפר פרה המעביר טומאת המת : (כו) לב חדש וגו' . ר"ל לב ישר ומוכנע ורצון טוב : לב האבן . לב החזק והקשה כאבן : לב בשר · לב נכנע ורך כבשר : (כז) ואת רוחי וגו' · ר"ל אחזיר לכם רוח הנבואה מה שהיה נחסר כל ימי הגולה : ועשיתי . ר"ל אעיר לבבכם שתלכו בחוקי ולשמור משפטי בלב ולעשותם . (כח) לעם · להאמין בי ולשמור מצותי : לאלהים · לעזור לכם ולהושיע אתכם : (כט) והושעתי וגו' · ר"ל ארחיק אתכם מכל טומאת העון שהייתם רגילים בו כי יעיר לבבם להיות נזהרים מהם : וקראתי אל הדגן והרביתי אותו · ר"ל אצוה שיפרה וירבה : (ל) למען וגו' · ר"ל באופן שלא תקבלו עוד בגוים חרפת רעב כי מאז לא יקראו לכם חסירי לחם : (לא) וזכרתם · וכאשר תזכרו דרכיכם הרעים אז תכרתו בעיני עצמיכם ר"ל אתם תשפטו הכריתה על עצמיכם בעבור הרעות

רדק

מבואר הוא : (כ) ויבא . לשון יחיד דרך כלל ונדרש על דרך בכל צרתם לו צר : ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו · זהו חלול הש"י שאומרי' הטענים על ישראל עם ה' אלה כבר נקראו עם ה' אלה ויצאו מארצו והניחם בגלות זה כמה ואם כאילו הם מחללים אותו בהמשך גלותם זה כמה בעונותיהם והגוים אומרים מבלתי יכולת ה' להוציאם יאמרו איך נחר בהם ואח"כ נאנס והשליכם מעל פניו וי"ת ועלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמא דקודשי כדאמרין להון עמא דה' אילין ואיכדין מארע בית שכנתי' גלו: (כא) ואחמול. מבואר הוא : (כב) לכן . מבואר הוא : (כג) וקדשתי. מבואר הוא: (כד) ולקחתי. מבואר הוא : (כה) וזרקתי · דרך משל כמו שהטמא נטהר במים שטובל בהם ובהזאת מי חטאת כן הטמא מעונות נטהר בכפרה וי"ת ואשבוק לחוביכון כמה דמדכן במי אדיות' ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל תועבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון : (כו) ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם . החדוש הוא שיהיה להם לב שומע ורוח נכונה לקבל דברי האל יתברך באהבה וכן ת"י לב דחיל ורוח דחילא וכן לב האבן תרגם ליבא רשיעא דהוא תקיף כאבנא : לב בשר . לב רך ונכון לקבל הטוב ויונתן תרגם לב דחיל קדמי למעבד רעותי : (כז) ואת רוחי . וית רוח קדשי : (כח) וישבתם . מבואר הוא: (כט) והושעתי. וקראתי . כאלו אני קורא אליו שירבה במטירי עליו ושמרי אותו מן השדפון והירקון ושאר הפגעים : (ל) והרבתי . לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים . כי א"י צריכה לגשמים יותר מן הארצות האחרות לפיכך הרעב מצוי בה יותר משאר ארצות והעד אברהם יצחק ואבימלך וכשאדם יוצא מארצו לארץ אחרת בעבור הרעב הוא חרפה : וזכרתם

בשכתם על ארמתם : שמה ד' סוף פסוק בסיפרא וסימ' מן העמים אשר נפצו שמה . ואחמל על שם קרשי אשר חללוהו . בעשרים וחמש שנה לגלותינו · סביב שמונה עשר אלף : לעיניהם כ"ד וסי' נמסר בסדר חקת התורה: ומכל גלוליכם חד מן ח' מלין בתרי טעמי פי' הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בח' מקומות וסי' מושבתיכם רוספרתם לכם דפרשת אמור . ההרותיה ואת כל ההרותי' בקע דמלכים · מבליגיתי · גלוליכם ומכל גלוליכם אטהר · מכל תועבותיכם · כי למבראשונה דד"ה · ונבזבותך לאהרן הב שהם הרהיבוני . וסימ' מהמ"ג תלו"ש:

מצודת ציון

וזריתי פרש (מלאכי ב): (כא) ואחמול . מל' חמלה וחס : (כה) וזרקתי . ענין הזיה כמו וזרקו בני אהרן (ויקרא א'): מים טהורים . כן יקראו מי אפר פרה כי מטהר טומאת המת : (כו) ורוח . ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז) : והסירותי . מלשון הסרה : (ל) ותנובת . ענין צמח ופרי

(לא) וזכרתם. ונקטתם בפניכם. תהיו נכרתים בעיני עצמכם כשתזכרו עונותיכם תאמרו כדין הכריתנו האל יתברך והגלנו מארצנו וי"ת ותדנקון ותהון תון : (לב) לא למענכם. בושו והכלמו. דין הוא שתבושו ותכלמו כי דרכיכם רעים ואני אוציא אתכם מן העמים ואביא אתכם אל ארצכם ומה שאמר לא למענכם מראה שלא יצאו מהגלות אלא על ידי תשובה וכבר הארכנו בזה הענין בספר ישעיהו בפסוק וירא כי אין איש : (לג) כה אמר ה'. ונבנו החרבות. הה"א בסגול והחי"ת נקמץ חטף והרי"ש בקמץ : (לד) והארץ. מבואר הוא : (לה) ואמרו. בעודה שממה היו אומרים העוברים כן וי"ת כי אחר שתשוב ליושבה יאמרו כן ויימרון ארעא דנן דישראל דהות צדיא תבת למיהוי כגנתא דעדן וקרויא חרבתא וצדיתא ומפגרתא כריכן תקיפין יתיבו : והערים החרבות. בצרי הרי"ש : (לו) וידעו. אשר ישארו סביבותיכם. וראוה בחורבנה ויראוה בישובה במעט זמן ידעו כי לא היה יכול להיות דבר זה אלא מהאל יתברך : אני ה' דברתי ועשיתי. דברתי זה על ידי נביאי וכן עשיתי כמו שדברתי :

וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים
ג' ותס' וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֹנֹתֵיכֶם וְעַל
ה' ר"פ בסיפ' תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם : לב לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־
עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה יִוָּדַע לָכֶם
ג' מ"ל בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית
יִשְׂרָאֵל : לג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
ב' מ"ל חסו אלה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם
וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ
ח' ר"פ. ג' הֶחֳרָבוֹת : לד וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד
תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־
ג' עוֹבֵר : לה וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה
ז'. ג'. ב' הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת
ב' מ"ל וטריס בקע ג' וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ :
לו וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ
סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי
הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה
ד' דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי : לז כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהֹוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־
כ"ס חס' בסיפ' יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם
ז' רפין כַּצֹּאן אָדָם : לח כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן
ג' ומ"ל יְרוּשָׁלִַם בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים
ב' וכענין הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ
כִּי־אֲנִי יְהוָה :

ה' ר"פ לז א הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה
ב' ובסיפרא וַיּוֹצִאֵנִי בְרוּחַ יְהוָה וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ
הַבִּקְעָה וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת :
ג' ומ"ל ב וְהֶעֱבִירַנִי עֲלֵיהֶם סָבִיב ׀ סָבִיב

חוֹבֵיכוֹן וְעַל תּוֹעֲבָתֵיכוֹן :
לב לָא בְדִילְכוֹן אֲנָא עָבֵיד
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים יִתְיְדַע לְכוֹן
בְּהִיתוּ וְאִתְכְּנִיעוּ מֵאוֹרְחָתְכוֹן
בֵּית יִשְׂרָאֵל : לג כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים בְּיוֹמָא דְאַדְכֵּי יָתְכוֹן
מִכָּל חוֹבֵיכוֹן וְאוֹתֵיב יָת קִרְוַיָּא
וְיִתְבְּנְיָן חוּרְבָתָא : לד וְאַרְעָא
דַהֲוָת צַדְיָא תִּתְפְּלַח חֲלָף
דַהֲוָת צַדְוּ לְעֵינֵי כָּל דְעָדֵי :
לה וְיֵימְרוּן אַרְעָא דְנָן יִשְׂרָאֵל
דַהֲוָת צַדְיָא תָּבַת לְמֶהֱוֵי
כְּגִנְתָא דְעֵדֶן וְקִרְוַיָּא חָרְבָתָא
וְצַדְיָתָא וּמְפַגְּרָתָא כְּרִיכָן
תַּקִיפִין יָתִיבוּ : לו וְיִדְעוּן
עַמְמַיָּא דִי יִשְׁתָּאֲרוּן סְחַרְנֵיכוֹן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּנֵיתִי מְפַגְּרָתָא
קְוִימִית צַדְיָתָא אֲנָא יְיָ גְזָרֵית
בְּמֵימְרִי וַאֲקֵים : לז כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים עוֹד דָא אֶשְׁתְּאֵיל
לְכוֹן בְּמֵימְרִי לְבֵית יִשְׂרָאֵל
לְמֶעְבַּד לְהוֹן אַסְגֵּינוּן בֶּאֱנָשָׁא
וְאַצְלְחִינוּן בִּבְעִירָא : לח כְּעַמָּא
קַדִּישָׁא כְּעַמָּא דִמְדַכַּן וְאָתֵן
לִירוּשְׁלֵם בִּזְמַן מוֹעֲדֵי פִסְחָא
כֵּן יְהֶוְיָן קִרְוַיָּא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל
דַהֲוָאָה חֲרִיבָן יְהוֹן מַלְיָן אֱנָשָׁא
דְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִדְעוּן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ : א שְׁרַת עֲלַי רוּחַ
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאַפְּקַנִי
בְּרוּחַ נְבוּאָה דִי שְׁרַת עֲלַי מִן
קֳדָם יְיָ וְאַשְׁרְנִי בְּגוֹ בִקְעָתָא
וְהִיא מַלְיָא גַרְמֵי אֱנָשָׁא :
ב וְאַעְבְּרַנִי עֲלֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר
וְהָא סַגִּיאָן לַחֲדָא עַל אַפֵּי

(לז) כה אמר ה'. עוד זאת אדרש. עוד אהיה נדרש להם בזאת הברכה שארבה אותם : כצאן אדם. אדם הם ישראל שהם אדם כמו שפירשנו למעלה אדם אתם יהיו רבים כצאן ואמר כצאן עם כ"ף הידיעה ופירש אחר כן כצאן קדשים וי"ת כצאן אדם אסגינון באינשא ואצלחינון בבעירא : (לח) כצאן קדשים. ופירש אח"כ כצאן ירושלם במועדים וזהו הקדשים שהיו מביאים ישראל לירושלם ג' פעמים בשנה שהיו רבים : הערים החרבות. בא בצרי הרי"ש וי"ת כעמא קדישא כעמא דמדכן ואתן לירושל' בזמן מועד פסחא כן יהון קרוי ארעא דישראל די הואה חרבן יהון מלוין אנשא דעמא בית ישראל וידעון ארי אנא ה' אמר בזמן מועד פסחא רוצה לומר כי אז היה הצאן מרובה בירושלם כי כל הבאים לירושלם היו מביאים כל אחד את פסחו לשחטו שם ולאוכלו שם כמו שכתוב בתורה : (א) היתה עלי יד ה'. ויניחני. כתרגומו ואשריני ענין מנוחה : בתוך הבקעה. אפשר שהיא הבקעה שבאה לו הנבואה שם כבר כמו שאמר בתחילת הספר : והיא מלאה עצמות. תרגם יונתן גרמי אנשא והענין הזה הראה לו הקב"ה למשל כי בני ישראל יצאו מהגלות שהם בו והם בו כעצמות היבשות על דרך משל או הראה לו זה להראות לו שעתיד להחיות מתי ישראל בעת הישוע' כדי שיראו גם הם בישועה ויש בזה מחלוקת בדברי רז"ל תניא רבי אליעזר אומר מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומה שירה אמרו ה' ממית ומחיה ממית בצדק ומחיה ברחמים ורבי יהושע אומר שירה זו אמרו ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל רבי יהודה אומר באמת משל היה רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לא"י ונשאו נשים והולידו בנים ובנות עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם ואמרו מי היו המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו דכתיב ובני אפרים שותלח וברד בנו וגו' והרגום אנשי גת וגו' ויתאבל עליהם אפרים אביהם ושמואל אמר אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים ורבי יוחנן אמר אלו מתים שבבקעת דורא וכו' כמו שכתוב בפ' חלק : (ב) והעבירני. וכל זה במראה הנבואה : עליהם סביב סביב. כדי שאראה אותם כולם

לטובה : (לא) ונקוטות' בפניכ'. דמונייר"ל בלע"ז תמקו בעצמיכ' בבשתכם על הגמול הרע אשר גמלתם לפני ואני גומל לכם טובה : (לד) והארץ הנשמה תעבד. הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת : (לה) היתה כגן עדן. עכשיו נהפכה להיות כגן עדן : והערים החרבות. זה ימים רבים עכשיו בצורות ישבו : (לז) אדרש לבית ישראל. אתפתה להם בתפלתם בדורשם אותי על זאת : ארבה אותם. אדם כצאן לרוב : (לח) כצאן קדשים. שהיא באה לירושלים במועדי פסחים לשון אחר כתרגומו אסגינון באינשא ואצלחינון בבעירא כלומר שלא יהיו עוונותיהם נזכרים עליהן : (א) היתה עלי יד ה' ויוציאני ברוח ה' וגו'. יד ה' כל יד ה' שבנבואה לשון כפייה הוא שהיתה הרוח כופה אותו לילך כמשתגע אל מקום שהרוח חפץ : והיא מלאה עצמות. רבותינו אמרו שהיו משבט אפרים שיצאו ממצרים לפני הקץ ותרגום אנשי גת הנולדי' בארץ כמו שאמור בדברי הימים : (ב) והעבירני עליהם סביב. לבקעה ולא הכניסו לתוכה לפי שהיה כהן :
התחייה

בושו ג' מ"ל וסימ' ואם נכלמו מכל אשר עשו. בושו והכלמו מדרכיכם בית. כך בטחו ולא בושו : דברתי ועשיתי ר' וסימ' נמסר בסיפרא דא סי' י"ז : כצא' ז' בקריאה וסימ' התיקם כצאן לטבחה והקדישם. כצאן קדשים כצאן ירושלם ב' בפסוק. יחד אשימנו כצאן בצרה. ביום ההוא כצאן עמו. נחשבנו כצאן טבחה. תתננו כצאן מאכל : היתה ה' ר"פ בקריאה וסימ' היתה עלי יד ה' ויוציאני. היתה לי נחלתי. היתה לי דמעתי להם. היתה יהודה לקדשו. היתה כאניות סוחר : ג' ט"ל גבי נו"ן בליש' העברה וסימ' והעבירני עליכם סביב סביב. ויאמר המלך לעבדי.

תולדות אהרן יד ה'. עקידה שער
נ עקרים מד פל"ה:
סביב סביב. סנהדרין צב :

מצודת ציון

ופרי וכן ויאכל תנובת שדי (דברים לב) : (לא) ונקוטותם. ענין כריתה כמו ונקוטו בפניהם (לעיל ו) : (לג) והושבתי. מל' ישיבה : ונבנו. מל' בנין : החרבות. מל' חורבה : (לד) הנשמה. מלשון שממון : תחת. במקום : (לה) הלזו. הזאת וכן יאמר בלשון זכר האיש הלזה (בראשית כד) : והנהרסות. מל' הריסה ונתיצה : בצורות. מל' מבצר וחוזק : (לח) כמועדים. מל' מועד וחג : כצאן אדם. ר"ל רבוי בני אדם : (א) ברוח : ענין

מצודת דוד

הרעות שעשיתם ותאמרו שבדין נכרתם בגולה : (לב) אני עושה. את הגאולה הזאת : יודע לכם. יהיה ידוע לכם שאין הגאולה למענכם כי בושו והכלמו מדרכיכם אשר לא טובים ואינכם כדאים להביא הגאולה : (לג) ביום טהרי. ר"ל כשאכפר עליכם : והושבתי. להיות מיושבת באנשים : (לד) הנשמה. אשר היה שוממה תעבד אז בחרישה ובזריעה : (לה) ואמרו. העוברים דרך בה יתמהו ויאמרו הנה הארץ הזאת שהיתה נשמה היתה עתה כגן הנטועה בעדן : בצורות ישבו. נתיישבו באנשים ובמגדלים ובחומות עד שהמה בצורות וחזקות : (לו) וידעו הגוים וכו'. ר"ל הגוים הנשארים יכירו לדעת שאני הוא בניתי את הנהרסות ונטעתי הנשמה ולא נעשה הדבר במקרה : אני ה' דברתי. אני הוא המדבר שכן יהיה ואני הוא העושה הדבר : (לז) עוד זאת אדרש וגו'. ר"ל עוד בדבר זה אהיה נדרש להם למלאות משאלותם בדרשם על זאת : ארבה אותם. ר"ל וזהו הדבר שארבה אותם מבני אדם כרבוי הצאן : (לח) כצאן קדשים. כמספר צאן קדשים והוא ומפרש כצאן ירושלים : במועדיה. ר"ל כצאן המובא לירושלים במועדי ה' להקריב על המזבח : כן תהיינה. כמספר הזה תהיינה הערים וכו' : צאן אדם. ר"ל מרבית בני אדם ולפי שהמשיל לצאן להחרבות אמר מלת צאן בדרך משלה על הפלגת הרבוי : כי אני ה'. הנאמן במאמרי : לז (א) יד ה'. כח חוזק הנבואה : ויוציאני. הוציא אותי ממקומי : ברוח ה'. ר"ל הנבואה היה נרגון המקום

וְהִנֵּה רַבּוֹת מְאֹד עַל־פְּנֵי הַבִּקְעָה וְהִנֵּה יְבֵשׁוֹת מְאֹד׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַתָּה יָדָעְתָּ׃ ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא עַל־הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהֹוָה׃ ה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם׃ ו וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גִּידִים וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃ ז וְנִבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי וַיְהִי־קוֹל כְּהִנָּבְאִי וְהִנֵּה־רַעַשׁ וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל־עַצְמוֹ׃ ח וְרָאִיתִי וְהִנֵּה עֲלֵיהֶם גִּידִים וּבָשָׂר עָלָה וַיִּקְרַם עֲלֵיהֶם עוֹר מִלְמָעְלָה וְרוּחַ אֵין בָּהֶם׃ ט וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא אֶל־הָרוּחַ הִנָּבֵא בֶן־אָדָם וְאָמַרְתָּ אֶל־הָרוּחַ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בֹּאִי הָרוּחַ וּפְחִי בַּהֲרוּגִים הָאֵלֶּה וְיִחְיוּ׃ י וְהִנַּבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צִוָּנִי וַתָּבֹא בָהֶם הָרוּחַ וַיִּחְיוּ וַיַּעַמְדוּ עַל־רַגְלֵיהֶם חַיִל גָּדוֹל מְאֹד מְאֹד׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה הִנֵּה אֹמְרִים יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ׃ יב לָכֵן הִנָּבֵא

ל"א בטעם בספרא · ל' · ל' · ז' · ג' וכענין · ל' חסר · כ' · ה' · ב' · י"ב · ח' · ל' · ד' · ל' · ל' ומ"ל · ל' וחד ויחיו · ל' וחד ויחיו · ג' בטעם בסיפ' · ג'

בִּקְעֲתָא וְהָא יְבִישִׁין לַחֲדָא׃ ג וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם הֲיֵיחוּן גַרְמַיָא הָאִלֵין וַאֲמָרֵית יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ גְּלֵי קֳדָמָךְ׃ ד וַאֲמַר לִי אִתְנַבֵּי עַל גַרְמַיָא הָאִלֵין וְתֵימַר לְהוֹן גַרְמַיָא יַבִּישַׁיָא קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ׃ ה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְגַרְמַיָא הָאִלֵין הָא אֲנָא מָעֵיל בְּכוֹן רוּחָא וְתֵיחוּן׃ ו וְאֶתֵּן עֲלֵיכוֹן גִידִין וְאַסֵּיק עֲלֵיכוֹן בִּסְרָא וְאֶקְרוֹם עֲלֵיכוֹן מַשְׁכָּא וְאֶתֵּן בְּכוֹן רוּחָא וְתֵיחוּן וְתֵידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ ז וְאִתְנַבֵּיתִי כְּמָא דְאִתְפַּקְדֵית וַהֲוָה קָל כְּאִתְנַבָּיוּתִי וְהָא זִיעוּ וּקְרִיבוּ גַרְמַיָא גַרְמָא לְוָת חַבְרֵיהּ׃ ח וַחֲזֵית וְהָא עֲלֵיהוֹן גִידִין וּבִסְרָא סְלֵיק וּקְרַם עֲלֵיהוֹן מַשְׁכָּא מִלְעֵילָא וְרוּחָא לֵית בְּהוֹן׃ ט וַאֲמַר לִי אִתְנַבֵּי עַל רוּחָא אִתְנַבֵּי בַּר אָדָם וְתֵימַר לְרוּחָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים מֵאַרְבַּע רוּחַיָא אִתַּיָא רוּחָא וְעוּלִי בִּקְטִילַיָא הָאִלֵין וְיֵיחוּן׃ י וְאִתְנַבֵּיתִי כְּמָא דִי פַקְדַנִי וְעָלַת בְּהוֹן רוּחָא וַיְחִיוּ וְקָמוּ עַל רַגְלֵיהוֹן מַשִׁרְיָן סַגִיאָן לַחֲדָא׃ יא וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם גַרְמַיָא הָאִלֵין כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל אִינוּן הָא אִינוּן אָמְרִין יְבִישׁוּ גַרְמָנָא פְּסַק סִבְרָנָא אֲבַדְנָא לָנָא׃ יב בְּכֵן אִתְנַבֵּי

רש"י

(ג) התחיינה · הנראה בעיניך שיוכלו לחיות : (ו) ונתתי עליכם גידים וגו' · ובספר איוב הוא אומר עור ובשר תלבישני תחיל' ואחר כך ובעצמות וגידים תסוככני אלא למה היו אלו דומים לאדם שפושט וחוזר ולובש מה שפשט אחרון לובש ראשון אבל בתחיל' בריית הוולד עור ובשר תחילה ואח"כ עצמות וגידים : וקרמתי . לשון קרום איקרוסיי"רא בלע"ז : (ז) ויהי קול · והנה רעש העצמות שהיו סופקין זה לזה : עצם אל עצמו · עצמות כל אחד כל מקום שנתפזרו היו קופצין ומתקרבין כל אחד ואחד אל מקו' חבורו : (ט) מארבע רוחות · כל מקום שהלכו נשמותיהן לשוט לד' רוחות העולם משם יתקבצו ויבאו: ופחי · כמו נופח באש פחם (ישעי' נד) : (יא) העצמות האלה כל בית ישראל המה · רמז ודוגמא לכל בית ישראל בצרותם המה שהרי הם אומרי' יבשו עצמותינו בצרות אבדה תקותינו ומה נוחיל לתשועה עוד דבר אחר כולם אלו משל ישראל היו ומפני שהחייתם עכשיו הם אומרים אבדה תקותינו ולא נחיה עוד שנית כשיחיו המתים : (יב) לכן הנבא . שעתיד

העבירוני ־ אשר יעבירוני : הנה אני ז' בקריאה וסימ' הנה אני קשרתי על ארני · הנה אני ה' אלהי כל בשר . הנה אני מביא בכם רוח · הנה אני פותח את קברותיכם · הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים . הנה אני לוקח את בני ישראל · בונה בית : ובשר ח' בקריא' וסי' זאת הפע' עצם מעצמי ובשר מבשרי · ואנשי קדש · ובש' כי יהי' בו בערו שחין . והעורבי' מביאים לו לחם ובשר ב' בפסוק · וראיתי והנה עליה' גידים ובשר עלה · לחם חמודות לא אכלתי · עור ובשר תלבישני ועצמות : ויאמר ג' בטעם זרקא בסיפרא וסימ' העצמו' האל' · זקני

תולדות אהרן וחייתם : (כלאים לב שבת ג) : אל הרוח . זוהר ויחי : מארבע רוחות · שם שמות : העצמות האלה . מגלה לא סנהדרין לב :

רדק

כולם ומה שפירש"י זכרונו לברכה סביב סביב לבקעה ולא הכניסו לתוכה כדי שלא יטמא לפי שהיה כהן אם כן איך נוהו להעביר התער על ראשו ועל זקנו וכן תרגם יונתן על הכהנים ופאת זקנם לא יגלחו ועוד הרי אמר ויניחני בתוך הבקעה אלא] הכל היה במראה הנבואה ולא היו דברים ממש : (ג) ויאמר . בן אדם . מבואר הוא : (ד) ויאמר · הנבא . מבואר הוא : (ה) כה אמר · מביא בכם רוח · אחר הבשר והעור והגידים כמו שאמר בפסוק שאחר על הסדר : (ו) ונתתי עליכם גידים · כי הם תחלת יצירת הולד ותכונתו כי בהם מהם נקשרות העצמות ואחר הגידים הבשר ואחר כך העור כי הוא העליון ומה שאמר איוב עור ובשר תלבישני ועצמות וגידים תסוככני לא אמ' שהעור והבשר הם תחלה ביצירה לפי שזכרם בתחילה שהרי אמר תלבישני שהם כמו לבוש שהוא עליון : וקרמתי . פעל יוצא ויקרם עליהם עור פעל עומד כמו שאומר גם כן ובשר עלה והוא ענין קרום ובדברי רז"ל אמרו כדי שיקרמו פניה : (ז) ונבאתי . ותקרבו . העצמות שכבר נפרדו איש מעל אחיו לאורך הזמן ואמר ותקרבו לשון נקבה בסימן אחד לבד כי על הרוב יאמר בשני סימנין ותקרבנה וכמוהו ואלמנותיך עלי תבטחו וברוב עצם לשון נקבה ובאמרו עצם אל עצמו הוא לשון זכר ורוצה לומר עצם אל עצם הראוי להדבק בו כפי היצירה : (ח) וראיתי . ובשר עלה . פירוש עלה על הגידים כי הגידים הם בתוך הבשר וי"מ עלה גדל כמו ותעל אחד מגוריה : (ט) ויאמר · מארבע רוחות בואי הרוח . זו היא רוח החיים לפיכך אמר מארבע רוחות כלומר מאיזה עבר שתהיה תבא כי הוא מהאויר ומה שאמר ונתתי רוחי בכם היא רוח השכל לפיכך אמר רוחי והעד שאמר אחר שאמר והעלתי אתכם מקברותיכ': ופחי . פרשו נפח על משקל גשי מן נגש מענין ויפח באפיו נשמת חיים : בהרוגים האלה : אינו אומר הרוגי חרב אלא רוצה לומר במתים כי ההריגה נאמרת גם כן על המתים בלא חרב כמו היו הרוגי מות ואם היו בני אפרים כמו שכתוב למעלה הם היו הרוגי חרב : (י) והנבאתי . חסר תי"ו התפעל ומשפטו והתנבאתי לפיכך נדגשה הנו"ן לחסרון התי"ו : (יא) ויאמר אלי . העצמות האלה כל בית ישראל המה . אם הענין הזה משל אמר לו זה שהראיתי לך במראה הנבואה העצמות היבשות שחיו וקמו על רגליהם זהו משל לכל בית ישראל שהיו בגלות זה כמה עד שנואשו מן הגאולה ואמר יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו וגו' כלומר הרי אנו כעצמות יבשות שאין להם עוד תקוה ואם הענין כמשמעו אמר זה שהראתי בעצמות האלה כן יחיו כל בית ישראל שמתו בזמן הגלות שארך זה כמה והרי הם כאילו הם אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו נגזרנו לנו ולא נראה בישועת ישראל אשר יחיו בזמן הישועה ואיך נחיה אלף שנים או יותר נגזרנו לנו לעצמינו : (יב) לכן · אם הענין משל ארצות הגוים והגלות הם הקברות

ואם

מצודת דוד

המקום לא ברצוני כ"א בע"כ : והיא מלאה עצמות · ארז"ל שהיו מבני אפרים שמהרו את הקץ לצאת ממצרים והרגום אנשי גת : (ב) והעבירני · העביר אותי סמוך להם סביבותם למען יראה איכותם וכמותם ולא העבירו בין העצמות לפי שהיה כהן : והנה רבות . ר"ל ראיתי שהמה רבות מאד ויבשות מאד : (ג) התחיינה . הוא בה"א השאלה כי שאלו אם אפשר שיחיו העצמות האלה : אתה ידעת · כאומר הנה לפי הטבע אין מקום שיחיו אולם אם רצונך שיחיו הנה כן יחיו ומי א"כ יודע רצונך אלא אתה וא"כ ידעת אם יחיו : (ה) מביא בכם רוח · ר"ל בהעצמות יבוא רוח ואויר נושב ומזה יבוא מעט חיות בעצמות להתנועע ולהתקרב זה לזה כמפורש בענין : (ו) ונתתי וכו' . אחר שיתקרבו העצמות כ"א למקום הראוי לו אתן עליכם גידים לחבר ולקשר העצמות זה בזה : וקרמתי · אעשה עליכם קרום של עור ואחר זה אתן בכם רוח החיוני ותשארו חיים וקיימים : כי אני ה' · והכל בידי : (ז) ויהי קול · מן הרוח והאויר הנושב : והנה רעש · והנה נדנוד ותנועה מן העצמות ונקרבו כל אחד אל העצם הדבוק בו כשהיה חי : (ח) והנה עליהם · ר"ל נתון עליהם גידים וכו' : ורוח אין בהם · עדיין לא היה בהם רוח החיוני : (ט) מארבע רוחות . ר"ל מכל מקום שהלכו נשמותיהן לשוט לארבע רוחות העולם משם יתקבלו ויבואו ויבואו בגופי ההרוגים האלו ויחיו : (יא) כל בית ישראל המה · ר"ל המה מרמזים להיות לאות וסימן על כל בית ישראל המתים בגולה : הנה אומרים · מתי הגולה אומרים הנה עד שלא תבוא הגאולה כבר נהיו מתים ויתייבשו עצמותינו ואבדה א"כ תקותינו מה שאנו מקוים אל הגאולה הואיל ואנו נכרתו לעצמנו ולא נהיה במסבת המאמינים הרואים את הגאולה וכאלו יאמרו ומה א"כ תועלת לנו עם הגאולה : (יב) הנה אני פותח וגו' · בזמן הגאולה אפתח קברותיכם ואעלה אתכם

מכם

מצודת ציון

ענין כלון : ויניחני . מל' הנחה : הבקעה . העמק : (ו) וקרמתי · מל' קרום כעין קליפה ובדרז"ל קרום שעלה מחמת מכה (חולין מ"ג) : (ז) רעש . ענין נדנוד ותנועה : (ח) ויקרם · נעשה קרום : (ט) ופחי · מל' הפחה ונשיבה :

נגזרנו

ואם כשמעו מבואר הוא ומחלוקת יש בדברי רז"ל על המתים בחוצה לארץ מהם אמרו כי בחוצה לארץ יעלו מקברותיהם ומהם אמרו מקברותיהם יעלו לא"י בגלגול ודרך מחילות והפסוק הזה מוכיח כי בח"ל יחיו כמו מתי א"י שהרי אמר פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם ואחר כך והבאתי אתכם אל אדמת ישראל : (יג) וידעתם. מבואר הוא: (יד) ונתתי רוחי בכם • זהו רוח השכל כמו שפירשנו כי כיון שאמר ובהעלותי אתכם הרי רוח חיים כי לא יתנועע האדם בלא רוח חיים א"כ מה שאמר אח"כ ונתתי רוחי בכם על רוח השכל אמר והבטיחם שיתן בהם דעה ובינה והשכל ולא יחטאו עוד שיעדם גם כן ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם : וחייתם . הבטיחם שיחיו ימים רבים והוא כמו שנאמר בנבואת ישעיהו כי כימי העץ יהיו ימי עמי: והנחתי אתכם על אדמתכם • הבטיחם שלא יגלו ממנה עוד : ויהי • (טז) ואתה . ולבני ישראל חברו . שבט בנימין שהיה עם שבט יהודה לעול' גם לאחר שנחלק' המלכו': חברו . כן כתיב לפי שהיה בשבט א' : ליוסף עץ אפרים • לפי שבעת שנחלקה המלכות היה מלך ירבעם שהיה משבט אפרים נקראו עשרת השבטים על שם אפרים : וכל בית ישראל חברו . חברו כתיב על דרך כלל כמו שאמ' בית יעקב: (יז) וקרב . לווי מן הדגוש ובא בפתח הרי"ש כמו כתר לי פלג לשונם : לך לעץ אחד • אחר שתקח שני עצים ותכתוב בכל אחד שם בפני עצמו שהוא סי' למלכות ישראל שנחלקה אחר כך תקרב אותם אחד אל אחד והיו בידך שניהם יחד כאילו הם עץ אחד : והיו לאחדים בידך • שני האחדים יהיו בידך לאחד סימן למלכות ישראל שתהיה אחת ואדוני אבי ז"ל פירש אמר לו שיקרב שני העצים ויתחברו יחד ויעשו עץ אחד במעשה נס וי"ת כל עץ שבפרשה זו עד דבר אליהם לוחא וכן והיו העצים תרגם לוחיא ובפסוק דבר תרגם את עץ יוסף אשר ביד אפרים ית שבטא דיוסף דהוא שבטא דאפרי' את עץ יהודה ית שבטא דיהודה ועשיתים לעץ אחד לעמא חדא : (יח) וכאשר . כמו שאמר לו שיכתוב לעיניהם והם ישאלוהו מהו המשל : (יט) דבר . חבירו . כתיב וקרי חביריו : ונתתי אותם עליו • את שבטי ישראל עם שבט אפרים את עץ יהודה: עליו • פירושו עמו : את עץ . פירושו עם עץ : (כ) והיו . מבואר הוא : (כא) ודבר . מבואר הוא : (כב) ועשיתי . ולא יהיה . כתיב על דרך כלל וקרי יהיו :

ולא

וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא פָּתַח יַת קִבְרֵיכוֹן וְאַסֵּק יַתְכוֹן מִקִּבְרֵיכוֹן עַמִּי וְאָעֵיל יַתְכוֹן לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ יג וְתֵידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אֶפְתַּח יַת קִבְרֵיכוֹן וְכַד אַסֵּיק יַתְכוֹן מִגוֹ קִבְרֵיכוֹן עַמִּי׃ יד וְאֶתֵּין רוּחִי בְכוֹן וְתֵיחוּן וְאַשְׁרֵי יַתְכוֹן עַל אַרְעֲכוֹן וְתֵידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְזָרִית בְּמֵימְרִי וַאֲקַיֵּים אֲמַר יְיָ׃ טו וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ טז וְאַתְּ בַּר אָדָם סַב לָךְ לוּחָא חֲדָא וּכְתוֹב עֲלוֹהִי לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהוֹן וְסַב לוּחָא חֲדָא וּכְתוֹב עֲלוֹהִי לְשִׁבְטָא דְיוֹסֵף דִּי הוּא שִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהוֹן׃ יז וְתַקְרֵיב יַתְהוֹן חַד לְוַת חַד לָךְ לְלוּחָא חַד וִיהוֹן לְחוֹד בִּידָךְ׃ יח וְכַד יֵימְרוּן לָךְ בְּנֵי עַמָּךְ לְמֵימָר הֲלָא תְחַוֵּי לָנָא מָה אִלֵּין לָךְ׃ יט אִתְנַבֵּי לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מְקָרֵיב יַת שִׁבְטָא דְיוֹסֵף דִּי הוּא שִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהוֹן וַאֲחַבֵּיר יַתְהוֹן עֲלוֹהִי יַת שִׁבְטָא דִיהוּדָה וְאַעְבְּדִינוּן לְעַמָּא חַד וִיהוֹן חַד קֳדָמַי׃ כ וִיהוֹן לוּחַיָּא דִּי תִכְתּוֹב עֲלֵיהוֹן בִּידָךְ לְעֵינֵיהוֹן׃ כא וְאִתְנַבֵּי לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מְקָרֵיב יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא דְאִתְגְּלִיאוּ לְתַמָּן וְאֶכְנוֹשׁ יַתְהוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר וְאָעֵיל יַתְהוֹן לְאַרְעֲהוֹן׃ כב וְאַעְבֵּיד יַתְהוֹן לְעַמָּא חַד

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
ד' ומ"ל יֱהוִה הִנֵּה אֲנִי פֹתֵחַ אֶת־קִבְרוֹתֵיכֶם
וְהַעֲלֵיתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עַמִּי
ח' וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃
ג' וחד פתחיו יג וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּפִתְחִי אֶת־
ג' ומ"ל קִבְרוֹתֵיכֶם וּבְהַעֲלוֹתִי אֶתְכֶם
מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עַמִּי׃ יד וְנָתַתִּי רוּחִי
ג' וכענין י"ג בָּכֶם וִחְיִיתֶם וְהִנַּחְתִּי אֶתְכֶם עַל־
אַדְמַתְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה
ד' דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי נְאֻם־יְהוָה׃
טו וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
כ"ד בסיפרא טז וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד
ג' בסיפרא וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
חבריו ק' ג' חֲבֵרָו וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו
לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל
חבריו ק' כ"ח חס' ג' חֲבֵרָו׃ יז וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־אֶחָד
לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ׃
ב' ר"פ יעמו אתו יח וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמְּךָ
לֵאמֹר הֲלוֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָּךְ׃
ט"ו וחס' בסיפרא יט דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה
ט' . וחס' הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר
חבריו ק' בְּיַד־אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו
וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת־עֵץ יְהוּדָה
ל' . וכ"כ וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי׃
כ וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר־תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם
כ"ד . י"א בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם׃ כא וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם
ז' . ט' וחסר כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ
ט' בסיפרא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
כ"ח חס' בנביא' הָלְכוּ־שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב
וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם׃
כב וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ

שעתיד אני להחיותם בגוית : (טו) ויהי דבר ה' אלי לאמר • (טז) ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגומר וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו • ארבע תיבות הללו כתוב עליו לאמר עץ זה ליהודה ולשבט בנימין שנלוה עליו : ולקח עץ אחד וכתוב עליו • זה ליוסף עץ אפרי' ושאר תשעה שבטים שהיו אחרי ירבע' שהיו משבט אפרי' : (יז) והיו לאחדים • אני אחבר' לשני העצים שיהא עץ אחד בידך : (יט) הנה אני לוקח את עץ וגו' • שלא יהיו עוד לשתי ממלכות

יהודה : אל אדמת ח' בסיפרא וסי' נמסר בריש סיפרא סי' י"ב : והנחתי ג' וסימ' אל נא תמש מזה • והנחתי והתכתי • ונתתי רוחי בכם וחייתם : ליוסף ח' וסימ' ויספר שר המשקים • ויולד ליוסף בארץ . ויקרבו ימי ישראל למות. ויאמר ליוסף הנה אביך • כה תאמרו ליוסף אנא • קח לך עץ אחד וכתוב עליו • כי יהודה גבר באחיו • ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף : לקח ח' וחסר בקריאה וסי' אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה • ארור לקח שוחד להכות נפש דם • ויצאו בני הנביאים אשר בית אל : וינשו בני הנביאים אשר ביריחו . הנני לקח ממך • אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים . הנני לקח את בני ישראל מבין הגוים • יוסר לץ לקח לו קלון . וחד ולקח

תולדות אהרן

בפתחי . שבת קנב תענית כ : עץ אחד . עקידה שער לא :

מצודת ציון

(יא) נגזרנו . ענין כריתה כמו אמרתי נגזרתי (איכה ג') : (יד) והנחתי . מלשון מנוחה : (יט) עץ . ר"ל שבט מלוכה ולפי שעשה משל כן אחז לשון עץ : עליו . ר"ל עמו כסמוך לו :

את

מצודת דוד

משם חיים וקיימים אתם עמי וכאומר הנה התחיה בעצמות הבקעה היא לאות על התחיה העתידה : והבאתי וגו' • וא"כ גם אתם תראו הגאולה : (יג) וידעתם וכו' בפתחי וכו' . ר"ל בעת אפתח את קברותיכם ואעלה אתכם משם אתם עמי אז תדעו שאני ה' הנאמן במאמרי : (יד) ונתתי רוחי בכם . אתן בכם רוח החיוני ותשארו חיים וקיימים ואושיב אתכם במנוחה על אדמתכם ואז תדעו שאני ה' הנאמן במאמרי אני דברתי ואני עשיתי כאשר דברתי : (טז) עץ אחד . חתיכת עץ אחד : ליהודה ולבני ישראל חבריו • המלות האלה כתוב עליו שאומר העץ ההוא מרמז על יהודה ועל בני ישראל חבריו הם בני בנימין שהתחברו עליו להיות מלכות אחת : ולקח עץ אחד • ועוד לקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכו' כאומר על יוסף מרמז העץ ההוא והוא אפרים הבא מיוסף שמלכות ישראל נקראת על שמו לפי שמלך הראשון היה עליהם ירבעם הבא מאפרים ומרמז העץ ההוא עליו ועל שאר השבטים שהתחברו עמו להיות תחת ממשלתו : (יז) וקרב אותם . תקרב העצים זה אל זה להיות נראים לך כאלו המה חתיכת עץ אחד : והיו לאחדים בידך • כשיהיו עדיין בידך יתחברו יחד ע"פ נס ויהיו חתיכה אחת באמת : (יח) הלא תגיד' ר"ל הלא מהראוי שתגיד לנו למה אלה לך על מה תרמז בזה : (יט) את עץ יוסף • ר"ל שבט מלכות יוסף אשר היא ביד אפרים : ושבטי ישראל חבריו • ר"ל וגם אקח שבטי ישראל שהתחברו עמו ואתן אותם עליו ר"ל עם אפרים אתנם להיות שבט מלכות יהודה ואעשה אותם לשבט מלכות אחד וכן תקום הדבר בידי החזקה: (כ) והיו העצי' • ר"ל העצי' ההם אשר תכתוב עליהם הדברים האלה תאחזם בידך לפניהם : (כא) ודבר אליהם • בעת תאחז העצים ההם בידך תדבר אליהם כה אמר ה' וגו' : (כב) לגוי אחד בארץ • כשיהיו בארץ והוא מפרש בהרי ישראל:

שם

בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד : כג ולא יטמאו עוד בגלוליהם ובשקוציהם ובכל פשעיהם והושעתי אתם מכל מושבתיהם אשר חטאו בהם וטהרתי אותם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים : כד ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכלם ובמשפטי ילכו וחקתי ישמרו ועשו אותם : כה וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם : כו וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם ונתתים והרביתי אותם ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם : כז והיה משכני עליהם והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם : כח וידעו הגוים כי אני יהוה מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם :

לח א ויהי דבר יהוה אלי לאמר : ב בן אדם שים פניך אל גוג ארץ המגוג נשיא ראש משך ותובל והנבא עליו : ג ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל : ד ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך והוצאתי אותך ואת כל חילך סוסים ופרשים לבשי מכלול כלם קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות

בארעא בטור קודשא דישראל ומלכא חד יהי לכולהון למהוי מלכא ולא יהון עוד לתרין עממין ולא יתפלגון עוד לתרתין מלכון עוד : כג ולא יסתאבון עוד בטעותהון ובשקוציהון ובכל מרדיהון ואפרוק יתהון מכל מותבניהון דחבו קדמי בהון ואדכי יתהון ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא : כד ועבדי דוד מלכא עליהון ופרנס חד יהי לכולהון ובדיני יהכון וקימי יטרון ויעבדון יתהון : כה ויתיבון על ארעא דיהבית לעבדי ליעקב דיתיבו בה אבהתכון ויתבון עלה אינון ובניהון ובני בניהון עד עלמא ודוד עבדי מלכא להון לעלם : כו ואגזר להון קים שלם קים עלם יהי עמהון ואברכינון ואסגי יתהון ואתן ית מקדשי ביניהון לעלם : כז ואשרי שכינתי ביניהון ואהוי להון לאלהא ואינון יהון קדמי לעם : כח וידעון עממיא ארי אנא יי מקדש ית ישראל במהוי מקדשי ביניהון לעלם : א והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ב בר אדם קביל נבואה על גוג ארעא מגוג רב ריש משך ותבל ואתנבי עלוהי: ג ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך גוג רב ריש משך ותבל : ד ואשדלינך ואתן שירין על ליסתך ואפיק יתך וית כל משריתך סוסון ופרשין לבושי גמיר כולהון משרין סגיאן די מזינין בעגילין ותריסין אחדי סיפין

רש"י

ממלכות : (כה) לעבדי ליעקב · כענין שנתתיה ליעקב בלי מצרי' : (ב) אל גוג . כך שם המלך : המגוג . שם האומה כד"א גומר ומגוג (בראשית י):(ד) ושובבתיך · אעשה אותך שובב אנבו"ייסיר בלע"ז כל ההולך בשרירות לבו נקרא שובב כמו (ישעיה נ"ז) וילך שובב בדרך לבו : ונתתי חחים בלחייך . דרך חיה להוציאה בחחים שבלחייה לפי שאינה רוצה לצאת גם אני אתן בלבך הרהורין וילך המושך אותך מארצך לבא על ארץ ישראל

נפשות חכם : ומלך אחד ח' מן י' יחידאין אחד ולית להון זוגא וסי' על אחר ל' ההרים אשר אמר אליך · ואת אח' ל' עשר ילדיו ויעבר · ונשיא אחר ל' נשיא אחד למטה ב' בו · וראש אחד ל' בא מרדך אלון מעוננים דשפטים · ונביא אחר ל' זקן רמלכים : ומלך אחר ל' יהיה לכלם למלך · ודרך אחר ל' ליראה אתי כל הימים · לא אחר ל' מי יתן טהור : משכני ג' בקריאה וסימ' ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל · בטמאם את משכני אשר · והיה משכני עליהם : שים פניך אל גוג וחד על גוג ואיגון מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכוו' בסיפרא וסי' נמסר במסרה רבת' בערך אל : רב ל"ג קמצים וסי' נמסר במסרה רבתא בערך רב :

תולדות אהרן ודוד עבדי · סנהדרין נח : גוג נשיא . ברכות נה : נשיאי ישראל · סנהדרין יג :

מצודת דוד

שם אעשה לגוי אחד ולא יהיו עוד חלוקים לשנים להיות יהודה עם לבד ועשרת השבטים עם לבד : ולא יחצו וכו' . כפל הדבר במ"ש : עוד . ר"ל עד עולם : (כג) ולא יטמאו עוד . לא יהיו נטמאים עוד בעבודת כוכבים וביתר הפשעים שנטמאו בהם בהיותם בבבל : והושעתי וכו' · כי רבים מהם נטמאו בין הבבליים במקום מושבותיהם בזמן הגולה והרשיעו כמוהם ולכן אמר אושיע אותם להוציאם משם לחזור לדת ישראל ואטהר אותם מטומאת עוונם כי אסלח להם ומאז יהיו לי לעם להאמינבי ולשמו' מצותי ואני אהיה להם לאלהים להושיע להם ולעזור אותם : (כד) ועבדי דוד · מלך המשיח הבא מזרע דוד יהיה מלך עליהם : ורועה אחד . כי לא ימליכו עוד עשרת השבטים מלך לעצמם מבלעדי : וחוקותי ישמרו · ישמרו בלב ויעשום בפועל : (כה) לעולם · ר"ל עד עולם לא תפסוק המלוכה מזרע דוד : (כו) ברית שלום · שישבו בארצם בשלום והברית הזה יהיה עמהם עד עולם : ונתתים · ר"ל אתן אותם במקומם ולא יזוזו משם : לעולם · ולא תחרב עוד : (כז) והיה משכני · משכן שכינתי יהיה עליהם ואהיה להם לאלהים לעזור ולהושיע והמה יהיו לי לעם להאמין בי ולשמור מצותי : (כח) וידעו וכו' בהיות וכו' . ר"ל כשתתמיד מקדשי בתוכם לעולם אז ידעו הגוים שאני ה' הקדשתי את ישראל להיות עמי : **לח** (ב) אל גוג ארץ המגוג . מלת אל משמשת בשתים כאלו אמר אל גוג אל ארץ המגוג : נשיא ראש . כפל המלה בשמות נרדפות וכן אדמת עפר (דניאל יב) ועל גוג יאמר שהוא נשיא גם על משך ותובל : (ג) הנני אליך . הנה אני אפנה אליך אתה גוג וכו' : (ד) ושובבתיך · אתן בלבך להיות שובב ומורד ואתן חחים בלחייך למשוך אותך ע"י כדרך שמושכים החיות אל מקום הנרצה ר"ל אעיר לבך אל הדבר ואוציא אותך ממקומך עם אנשיך במרבית סוסים ופרשים וכולם יהיו מלובשים במלבושי פאר ויהיו עם רב בצנה ובמגן וכולם יתפשו חרבות כדרך אנשי מלחמה :

רדק

(כג) ולא יטמאו . מבנין התפעל ומשפטו יתטמאו : (כד) ועבדי דוד מלך · המלך המשיח יקרא שמו דוד לפי שיהיה מזרע דוד. וקראו דוד או רמז לתחיית המתים : (כה) וישבו . לעבדי ליעקב . לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים שלא ירשו הארץ זכר יעקב כי לו נתנה הארץ ולזרעו אחריו:(כו) וכרתי · יהיה אותם · פי' עמם כי יש מן האתים שפירושם עם : ונתתים . פי' ונתתים בארצי או בברכתי וי"ת ואברכינון : (כז) והיה משכני עליהם · ת"י ביניהון לפי שבמקומות קשור שכינת האל יתב' עם בתוך ומה שאמר במקום הזה עליה' לומר כי מוראו יהיה עליהם לעולם כי ישכון כבודו בתוכם לעול':(כח) וידעו· מבואר הוא : ויהי . (ב) בן אדם . אל גוג ארץ המגוג · מגוג היה מבני יפת וכן משך ותובל ובאמרו המגוג בה"א הידיעה ואין ה"א הידיעה באה על שם אדם אפשר שהוא שם האומה כי הראשון שהיה בן יפת העם היוצא ממנו נקראים מגוג שמתיחסים אל מגוג הראשון וכן שבט המנשה ועל שם האומה תבא ה"א הידיעה וגוג שם המלך המולך עליהם והאל עומד במקום שנים כאילו אמר אל גוג אל ארץ המגוג : נשיא ראש משך ותובל · גוג הוא מלך מגוג ומלך שתי האומו' האלה משך ותובל ובאמרו נשיא ראש הוא ענין כפול במלות שונות והוא סמוך על סמוך וכן מבחר וטוב לבנון מספר מפקד העם: (ג) ואמרת. מבואר הוא : (ד) ושובבתיך · אשבבך מן כי שובבים יהיה עגל שומרון וכן בדברי רז"ל דברים שמשבבים לבו של אדם ובאמרו ושובבתיך ר"ל אשבב לבך עד שתתאוה מאד לצאת ממקומך לבא אל א"י ובא זה על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ויעשה זה האל ית' כדי שיהא נודע בכל העמים ונקדש בהם : ונתתי חחים בלחייך · על דרך משל למשוך אותך כמו שעושים לדג ויונתן תרגם ושובבתיך ואשדלינך רוצה לומר אפתה אותך כתרגומו של כי יפתה ארי ישדל : לבושי מכלול כולם . בכל מיני עדי : קהל רב צנה ומגן . בצינה

מצודת ציון

את . עם : (כב) יחצו . ענין חלוקה כמו ותחץ לארבע רוחות (דניאל י"א): (כג) ובשקוציהם . מל' שקץ ותעוב : (כד) ורועה. ר"ל מנהיג : (כז) משכני· ר"ל השראת שכינתי והוא מלשון משכן ואהל : (ב) גוג . כן שם המלך : המגוג משך ותובל · שמות אומות והיו מבני יפת כמ"ש בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס (בראשית י) : (ד) ושובבתיך. ענין מרד והליכה בדרכי הלב כמו משובה ישראל (ירמיה ג) : חחים · הם הטבעות שמשימים בלחיי החיה למושכ' ע"י וכן ויביאהו בחחים (לעיל יט) : בלחייך . כן נקראו חלק הפה ממעל ומתחת : מכלול . מלשון כל ר"ל כלול בכל יופי : צנה ומגן . שמות כלי מלחמ' עשויות להציל ממכ' חרב וחנית: תופשי · אוחזי : חרבות מל' חרב :
וכובע

כלם : ה פרס כוש ופוט אתם כלם
ל' מגן וכובע : ו גמר וכל אגפיה בית
ל' תוגרמה ירכתי צפון ואת כל אגפיו
ז' כענין ב' חד מ"ל עמים רבים אתך : ז הכן והכן לך
ל' אתה וכל קהלך הנקהלים עליך
והיית להם למשמר : ח מימים רבים
ל' • ל' תפקד באחרית השנים תבוא אל
ל' ז ל' ארץ משובבת מחרב מקבצת
מעמים רבים על הרי ישראל אשר
היו לחרבה תמיד והיא מעמים
ל' הוצאה וישבו לבטח כלם : ט ועלית
וחד כשואה ב' : כשואה תבוא כענן לכסות הארץ
תהיה אתה וכל אגפיך ועמים
כ' ובטעם בסיפרא רבים אותך : י כה אמר
אדני יהוה והיה ביום ההוא יעלו
כ' ותרין אל לבבך ס' דברים על לבבך וחשבת מחשבת
רעה : יא ואמרת אעלה על ארץ
ג' . ל' פרזות אבוא השקטים ישבי לבטח
ל' כלם ישבים באין חומה ובריח
אית בפסוק א"ב ודלתים אין להם : יב לשלל שלל
ולבז בז להשיב ידך על חרבות
ל' נושבת ואל עם מאסף מגוים
כ' עשה מקנה וקנין ישבי על טבור
ל' הארץ : יג שבא ודדן וסחרי תרשיש
י' בזקף בנביא' וכתובים . ל' : וכל כפיריה יאמרו לך הלשלל

כולהון : ה פרסאי כושאי
ופוטאי עמהון כולהון מזינין
בעגילין וקולסין : ו גומר וכל
משריתהא מדינת גרממיא
סיפי צפונא וית כל
משריתהון עממין סגיאין די
עמך : ז אזדרז ואתקין לך
את וכל משריתך דאתכנישו
עלך ותהי להון למטרא :
ח מיומין סגיאין תמני משריתך
בסוף שניא תהך על ארעא
דתבו עלה מקטלי חרבא
דאתכנשו מעממין סגיאין על
טורי ארעא דישראל דהוו
לחרבא תדירא ואינון מביני
עממיא אתגליאו ויתיבו
לרוחצן כולהון : ט ותסק
באתרגושתא תיתי כעננא
דסליק וחפי ית ארעא תהי
את וכל משריתך ועממין
סגיאין די עמך : י כדנן אמר
יי אלהים ויהי בעדנא ההיא
יסקון הרהורין על לבך ותחשב
מחשבן בישן : יא ותימר אסק
על ארעא דיתבא שליוא
בקרוי פצחיא איהך על עמא
דשקטין ושרן לרוחצן כולהון
יתבין בלא שורא ועברין
ודשין לית להון : יב למבז
בזא ולמעדי עדאה לכנשא
משריתך על חרבתא
דאתיתבא ועל עמא דאתכנשו
מביני עממיא דאצלחו בנכסין וקנינין יתבין על תוקפא דארעא : יג שבא ודדן ותגרי ימא וכל מלכהא יימרון לך

ישראל : (ו) וכל אגפיה . כל סביביה : (ז) הכון והכן לך . הכון אותך והכן לך חיל אחרי' . הכון הזדמן : והיית להם למשמר . דרך המלכים לשום לב על חיילותיהם שילך יצאו ולהעמיד משמרות שלא יבא משחית על חילו בלילה : (ח) מימים רבים תפקד . מימים רבים בהפלא לי תפקד עתה לפני לזכור עונותיך ולהשיב גמולך ואשיאך באחרית השנים לבא אל ארץ ישראל המשובבת מחרב שבו יושביה מן הגולה אשר גלו שם ע"י חרב האויב : אשר היו לחרבה תמיד . זה שנים רבות וסמוך לבואך עליה' חזרו : והיא מעמים הוצאה . והיה לך לשום על לב שהיא מעמים הוצאה והמוציאה מן העמים לא יעזבנה בידך : (ט) כשואה . כחשך המכסה את הארץ . שואה ברואו"ה בלע"ז : (י) יעלו דברים . יסקון הרהורין מחשבת רעה להלחם כנגדי : (יא) על ארץ פרזות . יושבי כפרים מאין חומה שבוטחים במעוזם ואינ' יראים להתאסף אל ערי מבצר : פרזות . כמו מערי הפרזי מאין חומה : אבוא . אל השוקטים ואראה מה הוא מבטחם : (יב) להשיב ידך על חרבות נושבות . להשחית שנית את הערים שהיו חורבות עד הנה ועכשיו נתיישבו : ואל עם מאוסף . מעמים השונים עשה מקנה וקנין : על טבור הארץ . על גובה וחוזק הארץ כטבור זה שהוא אמצעי של אדם ומשופע מכל צדדיו : (יג) וכל כפיריה . סוחרים חריפין שהם הרגילין לצאת ולשוט ככפירים בכל המדינו'

בלינה ומגן : (ה) פרס . כולם מגן וכובע : במגן וכובע וכובע מצרע : (ו) גמר וכל אגפיה . ר"ל עדת גמר וכל חיילותיה וכן כל אגפיו כל חיילותיו וכן ת"י משיריתהא : בית תוגרמה . כמו בית ישראל וי"ת מדינת גרממיא וכן אמרו רז"ל במסכת יומא גמר זו גרממיא כדעת התרגום : ירכתי צפון . כל אלה בני יפת שוכנים בסוף צפון : אגפיו . אגפו תוגרמה : (ז) הכון והכן לך . הכון אתה והכן לך כל קהליך למשמר שישמרו אותך איזה דרך תלך וילכו עמך : (ח) מימים רבים תפקד . אמרו כי מימי אלכסנדרוס מלך יון היו בני מגוג נסגרים שם בכנף צפון כי הסגירם שם אלכסנדרוס אחר ההרים ולא יצאו משם עוד וזהו שאמר מימים רבים תפקד כלומר תזכר בפי בני העולם באמרך כי עד היום הזה לא נזכרת כי היית נסגר ולא היית יוצא ביניהם : באחרית השנים . זה יהיה בעת שישובו אחר צאת כל ישראל מהגלות או רובם : משובבת מחרב . כמו ושובבתיך משובבת מחרב העמים וי"ת מעניין שב דתבו עלה מקטולי חרבא : (ט) ועלית . כשואה . כהמון מים רבים שבאים פתאום ומשמיעי' קול ושוטפין וכן בבא כשואה פחדכם : אותך . כמו אתך בדגש עינינו כמו עמך : (י) כה אמר . מבואר הוא : (יא) ואמרת . על ארץ פרזות . כמו פרזות תשב ירושלם ערי הפרזות פי' ערי השדה שאין להם חומה : אבוא השוקטים . אל השוקטים וכן ויבא ירושלם כמו אל ירושלם וכן רבים : (יב) לשלל . להשיב ידך על חרבות נושבות . להשיב ידך עליהם להחריבם כמו שהיו ויונתן תרגם לכנשא משירייתך : עשה מקנה וקנין . האחד על הבהמות והאחד על שאר נכסים וכן מקניהם וקניניהם ותרגם יונתן ואצלחו בנכסין וקנין : יושבי על טבור הארץ . פעמים יבא הסמיכות על מלת על וכן יושבי על מדין והולכי על דרך וקראה א"י טבור הארץ לפי שהיא באמצע העולם כמו שהטבור באמצע הגוף ויונתן תרגם על תוקפא דארעא לפי שארץ ישראל גבוה מכל הארצות : (יג) שבא . וכל כפיריה . מלכיה ושריה וכן כפיר גוים

הכון ב' א' מ"ל וא' חסר וסימ'
הכן והכן לך אתה וכל קהלך •
הכון לקראת אלהיך ישראל •
קדמאה חסר : כשואה ל' וחד
כשואה בשוא תחת הכ"ף ואינון
מן א"ב מן ב"ב חד מלרע וחד
מלעיל כ"ף בריש תיבותא וסימ'
נמסר במסרה רבתא בערך כ' :
לשלל שלל חד מן כ"ו פסוקים
בקריאה ראית בהון כל א"ב וסימ'
זה הדבר אשר צוה לקטו ממנו •
או הנסה אלהים לבוא : ידוע
תדעו כי לא יוסף ה' ריהושע •
ויצא אחד השדה ללקוט אורות •
ואלישע ישב בביתו • ויבאו
המצרעים האלה בקצה המחנה •
על כן חרה אף ה' בעמו •
המתקדשים והמטהרים אל הגנות •
כה אמר ה' עשו משפט • ובאו
הכשדים הנלחמים • הלא כגעת
בה רוח הקדים • לשלול שלול
ולבוז בז • ונשמרו במות • ועתה
יוספו לחטוא ויעשו להם • ונגש
חורש בקוצר • לכן חכו לי נאם
ה' • ולקחת כסף וזהב • וזכריה •
ויהי לעזיהו חיל • יש אחד ואין
שני גם בן ואח • ונשלוח ספרים
ביד הרצים • די מטור' אתגזרת
אבן • רתא מחצפא • ואלו עיר
וקדיש • ארין צבית • ועלי הטה
חסד ; מלטיה דגבעוני ידון •

מצודת ציון

(ה) וכובע . כן יקרא כלי המגן שעל הראש : (ו) אגפיה . כנפיה וכן וכל אגפיו (לעיל י"ב) ויאמר על התפשטות החיילות : (ז) הכון . מל' הכנה : קהליך . אסיפת עם : (ח) תפקד . ענין זכרון כמו וה' פקד (בראשית כא) : משובבת . מלשון הושבה : (ט) כשואה . ענין חושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל) : אותך . עמך : (יא) פרזות . כן יקראו הערים אשר אין חומה להם וכן פרזות תשב ירושלים (זכריה ב) : השוקטים . מל' השקט ומנוחה : ובריח . הוא המטה הסוגר הדלתות : (יב) עושה . ענין אסיפה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב) : טבור . הוא השרר ובדרז"ל ופיו סתום וטבורו פתוח (נדה ל) וכן מעם טבור הארץ (שופטים ט) : (יג) כפיריה . אריה •

מצודת דוד

(ה) אתם . יהיו אתם בעזרתם : כולם מגן וכובע . כולם יבואו במגן וכובע : (ו) ירכתי צפון . היושבים בפאת צפון : עמים רבים אתך . יבואו עמך : (ז) הכון והכן לך . הכין עצמך והכן לך אחרים וז"ש אתה וכל קהליך הנאספים עליך לעזרה : והיית להם למשמר . כי שמירת החיל מן הנזק מוטל על ראש הצבא : (ח) מימים רבים תפקד . תהיה נזכר להפרע ממך על מה שעשית מימים רבים והוא כי המה עזרו אל האויב הבא על ישראל : באחרית השנים . בסוף השנים תבוא אל ארץ אשר שבו יושביה להתיישב בה ממקום שגלו ע"י חרב האויב : מקובצת מעמים רבים . המה נקבצו בה מן העמים הרבים שהיו פזורים שמה בגולה : על הרי ישראל . עתה יפרש מה הוא הארץ ואמר על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד ר"ל זה זמן רב : והיא . העדה היושבת עתה בה הוצאה מן העמים ממקום גלותם ועתה המה כולם יושבים לבטח : (ט) ועלית' . אתה תעלה עליהם למלחמה ותבוא פתאום כשואה הבא פתאום ולפי מרבית העם תהיה כענן המכסה את הארץ וחוזר ומפרש מי הם יהיו כגון ואמר אתה וכל אגפי חילך ועמים רבים אשר עמך ומוסב למעלה שאמר מימים רבים תפקד כי באחרית השנים תבוא וכו' ושם תקבל גמולך משלם : (י) ביום ההוא . בעת שישובו ישראל אל אדמתם : יעלו דברים וכו' . ר"ל תהרהר הרהורים : (יא) על ארץ פרזות . על היושבים בערי הפרזי : אבוא אל השוקטים . אבוא אל השוקטים במנוחה ויושבים לבטח ר"ל אינם נשמרים מן האויבים להתאסף בערי המבצר כי לבם בטוח מן האויב ולכן יושבים מבלי חומה סביב ואין להם בריח ודלתים וכאומר והואיל וכן אכבוש אותם בקלות רב : (יב) לשלול שללי תחשוב לשלול שלל ולהשיב ידך לבוא שנית למלחמה על החרבות שנתיישבו מקרוב ולפי אשר בא פעם בעזרת האויב כמ"ש למעלה לכן אמר להשיב ידך : מאוסף מגוים . המאוספים מבין העכו"ם ממקום גלותם : עושה מקנה וקנין . מאספים מקנה בקר וצאן ושאר דברים הנקנים

שְׁלָל אַתָּה בָא הֲלָבֹז בַּז הִקְהַלְתָּ קְהָלֶךָ לָשֵׂאת ׀ כֶּסֶף וְזָהָב לָקַחַת מִקְנֶה וְקִנְיָן לִשְׁלֹל שָׁלָל גָּדוֹל׃

יד לָכֵן הִנָּבֵא בֶן־אָדָם וְאָמַרְתָּ לְגוֹג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הֲלוֹא ׀ בַּיּוֹם הַהוּא בְּשֶׁבֶת עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָבֶטַח תֵּדָע׃ טו וּבָאתָ מִמְּקוֹמְךָ מִיַּרְכְּתֵי צָפוֹן אַתָּה וְעַמִּים רַבִּים אִתָּךְ רֹכְבֵי סוּסִים כֻּלָּם קָהָל גָּדוֹל וְחַיִל רָב׃

טז וְעָלִיתָ עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל כֶּעָנָן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּהְיֶה וַהֲבִאוֹתִיךָ עַל־אַרְצִי לְמַעַן דַּעַת הַגּוֹיִם אֹתִי בְּהִקָּדְשִׁי בְךָ לְעֵינֵיהֶם גּוֹג׃ יז כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הַאַתָּה־הוּא אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי בְּיָמִים קַדְמוֹנִים בְּיַד עֲבָדַי נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבְּאִים בַּיָּמִים הָהֵם שָׁנִים לְהָבִיא אֹתְךָ עֲלֵיהֶם׃ יח וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא בְּיוֹם בּוֹא גוֹג עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה תַּעֲלֶה חֲמָתִי בְּאַפִּי׃

יט וּבְקִנְאָתִי בְאֵשׁ־עֶבְרָתִי דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ כ וְרָעֲשׁוּ מִפָּנַי דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְחַיַּת הַשָּׂדֶה וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה וְכֹל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְנֶהֶרְסוּ הֶהָרִים וְנָפְלוּ הַמַּדְרֵגוֹת וְכָל־חוֹמָה לָאָרֶץ תִּפּוֹל׃

כא וְקָרָאתִי עָלָיו לְכָל־הָרַי חֶרֶב נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה חֶרֶב אִישׁ בְּאָחִיו תִּהְיֶה׃

כב וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ בְּדֶבֶר וּבְדָם וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ אֵשׁ

ל' . ל'
כ' ורפ' . כ"ד
כ'
ג' כענין דגשים
ג"כ' וכענין
כ' . כ'
כ"ד
ל' ומ"ל וחד וקדמונים
י"ג מ"ל
כולהון פתחין
ה' פסוקים וכל וכל וכל
כ' ויגוע כל בשר
ל' . ת' ומ"ל
ל'
כ'

הֲלְמִבַּז בִּזָּא אַתְּ אָתֵי הֲלְמֶעְדֵּי עֲדָאָה כְּנֵישְׁתְּ מַשְׁרְיָתָךְ לְמִיסַּב כְּסַף וּדְהַב לְמִשְׁבֵּי נִכְסִין וְקִנְיָנִין לְמֶעְדֵּי עֲדִי סַגִּי׃ יד בְּכֵן אִתְנַבֵּי בַּר אָדָם וְתֵימַר לְגוֹג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הֲלָא בְּעִדָּנָא הַהִיא כַּד יָתְבוּן עַמִּי יִשְׂרָאֵל לְרוֹחְצָן תִּידַע פּוּרְעָנוּת גְבוּרְתִּי׃ טו וְתֵיתֵי מֵאַתְרָךְ מִסְיָפֵי צִפּוּנָא אַתְּ וְעַמְמִין סַגִּיאִין דִּי עִמָּךְ רוֹכְבֵי סוּסָוָן כּוּלְהוֹן מַשְׁרְיָן סַגִּיאִין וְעַם סַגִּי׃ טז וְתִיסַּק עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל כַּעֲנָנָא דְסָלֵיק וְחָפֵי יַת אַרְעָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא תְּהֵי וְאַיְתֵינָךְ עַל אַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתִּי בְּדִיל דְּיִדְעוּן עַמְמַיָּא פּוּרְעֲנוּת גְבוּרְתִּי כַּד אִתְקַדַּשׁ בָּךְ דִּיהוֹן חָזָן בְּפוּרְעֲנוּתָךְ גּוֹג׃ יז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הַאַתְּ הוּא דְמַלֵּילִית בְּיוֹמֵי קֶדֶם בְּיַד עַבְדַי נְבִיֵּי יִשְׂרָאֵל דְּאִתְנַבִּיאוּ בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן מִלְקַדְמַת דְּנָא שְׁנִין סַגִּיאִין לְאַיְתָאָה יָתָךְ עֲלֵיהוֹן׃ יח וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא בְּיוֹם מֵיתֵי גוֹג עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים יַדְלֵיק רוּגְזִי וְחֵימְתִי׃ יט וּבְאִתְגְּרָאָה פּוּרְעֲנוּתִי בְּמִדְלַק אֶשַּׁת רוּגְזִי גְּזֵרִית בְּמֵימְרִי אִם לָא בְּיוֹמָא הַהוּא יְהֵי זִיעַ סַגִּי עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כ וְיִזוּעוּן מִן קֳדָמַי נוּנֵי יַמָּא וְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְחֵיוַת בָּרָא וְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא וְכָל אֱנָשָׁא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא וְיִתְפַּגְרוּן טוּרַיָּא וְיִתְתַּלְשׁוּן מִגְדְּלַיָּא וְכָל שׁוּר רָם לְאַרְעָא יִתְחַמַּר׃ כא וְאַזְמְנִינֵּיהּ לְמִפַּל בְּחַרְבָּא עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל עַמִּי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֶרֶב גְּבַר בַּאֲחוּהִי תְּהֵי׃ כב וְאֶתְפְּרַע מִנֵּיהּ בְּמוֹתָא וּבְקִטְלָא וּמְטַר מְגַבַּר וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ אֶשָּׁתָא

המדינות ויודעין איזה מקום העושר: יאמרו לך הלשלול שלל אתה. כלומר מי הגיד לך את מקום העושר הידעת כי לארץ מלאה שלל ובז אתה הולך ושם באמת ימצא הון עתק: (יד) תדע. ת"י תדע פורענות גבורתי כלו' תדע ותכיר מי הוא מעוזם ומבטחם: (יז) האתה הוא. באותן הימים יאמר הקב"ה האתה הוא אותו אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל כגון יחזקאל וזכריה שאף הוא נתנבא על מלחמות גוג ומגוג ואספתי את כל הגוים וגו' (זכריה יד) ורבותינו אמרו אלדד ומידד הם נתנבאו עליו וזהו שנים האמור כאן אל תיקרי שנים אלא שנים (בפת"ח) שני נביאים נתנבאו נבואה א' בפרק אחד (אבל לא בסגנון אחד): (יח) והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל וגו': (יט) רעש גדול. על ידי קולות ורעמים כמו שהוא אומר: (כ) ונפלו המדרגו'. אני שמעתי שהם סלעי' הזקופי' ותלויים ונראים כנופלים ואני אומר הם תלי מגדלי' שחופרים סביב וזורקים העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגות מדרגות אשקלונ"ש בלע"ז כדי שיעמוד העפר ולאחר שנכבש יפה נוטלים המלבנים מעמידי המדרגה: (כא) וקראתי עליו לכל הרי חרב. לבא חרב בהם עליו. וקראתי וזימנתי ומה היא החרב שאקרא עליו חרבם של עצמם חרב איש באחיו: (כב) ואבני אלגביש. אבני ברד המאירות כאבנים טובות ששם גביש כענין שנא' (איוב כ"ח) ראמות וגביש ורבותינו אמרו אל גב איש אבני ברד שהתחילו לירד על מצרים ועמדו

המרונתי: בוא י"ג מ"ל וסימ' נמסר בישעיה סימ' ב' ובסיפרא רא סימן ל"ג: ה' פסוקין וכל וכל וכל וסימ' והערים יהרסו. אתה הוא ה' לבדך. ורעשו מפני דגי. וכל פסיליה יכתו. וכל

תולדות אהרן בוא גוג. שבת קיח מגלה לא:

גוים נדמת ונקרא כן עד"מ כמו שכפיר אריות מלך על כל שאר החיות וכן ת"י וכל מלכהא: (יד) לכן. תדע. כאשר תדע שהם יושבים בארצם לבטח תבא ממקומך ויונתן תרגם פורענות גבורתי: (טו) ובאת. מבואר הוא: (טז) ועלית. לעיניהם גוג. לו' קריאה אתה גוג: (יז) כה אמר. ביד עבדי. הנביאים יחזקאל וזכריה ואע"פ שזכריה לא זכר גוג ומגוג בפרשה הנה יום בא על מלחמה זו נאמרה: בימים ההם שנים. כאלו אמר זה שנים רבות וי"ת מלקדמת דנא שנין סגיאין ובדברי רז"ל אלדד ומידד מתנבאים במחנה על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים שנאמר האתה הוא וגו' אל תקרי שנים אלא שנים הם שנים נביאים אלו שנתנבאו נבואה אחת: (יח) והיה. מבואר הוא: (יט) ובקנאתי. רעש גדול. כמשמעו שתרעש א"י וכן נאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזיתים ונאמר ונסתם גי הרי כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו מלך יהודה: (כ) ורעשו. כל זה יהיה בא"י ומה שאמר דגי הים וכו' על דרך הפלגת הרעש והמהומה שתהיה אז לא שירעשו הדגים והעופות והחיות והרמש ואפשר כמשמעו ותרעש מקום ים א"י וכן העופות והחיות שיהיו במקומות הרעש: ונהרסו ההרים. כמו שנאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזיתים אולי כי ג"כ יקרא להרים אחרים: ונפלו המדרגות. ת"י ויתתלשון מגדליא ורש"י ז"ל כתב שמעתי שהם סלעים זקופים תלוים ונראים כנופלים: (כא) וקראתי עליו. על גוג: לכל הרי. כמו בכל הרי או כמו על כל הרי כמו שאמר על הרי ישראל תפול ותרגם יונתן ואזמניניה למיפל בחרבא על טורי ישראל עמי: חרב איש באחיו תהיה. כי הם יהרגו איש את אחיו במהומת ה' שתהיה בהם: (כב) ונשפטתי. ואבני אלגביש. הוא מין ממיני הברד ויש מפרשים שהם שתי מלות רוצה לומר אבני ברד

מצודת דוד

הנקנים: על טבור הארץ. ר"ל על אמצע הארץ וגבהה ולפי שהטבור הוא אמצע הגוף קורא למקום האמצע בל' טבור: (יג) וכל כפיריה. ר"ל שריה וגדוליה: הלשלול שלל. בה"א השאלה אם בא אתה לשלול שלל וכאלו יאמרו הנה מוכנים אנחנו לקנות השלל מידך: (יד) לכן. הואיל וכן יהיה הנבא וכו': תדע. ר"ל יהיה ידוע ונגלה לך שיושבים לבטח ואינם נשמרים מן האויב: (טז) כענן. ר"ל ברבת עם כענן הבא לכסות הארץ: תהיה. הדבר הזה: והביאותיך. ר"ל אעיר לבך לבוא על ארצי למען ידעו אותי הגוים ויכירו כי בעת אהיה מקודש לעיניהם על ידך אתה גוג כי כשיעשה משפט יקודש שמו הגדול: (יז) האתה הוא. הנה אתה הוא אשר דברתי עליך בימים קדמונים ביד עבדי נביאי וכו' ועל ישעיה ויחזקאל וזכריה יאמר: שנים. ר"ל זה שנים רבות כי בבואו יעבור זמן רב מימי הנביאים ההם: (יט) ובקנאתי. בעבור קנאתי דברתי באש עברתי: אם לא. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר: (כ) ורעשו וגו'. הוא ענין מליצה ור"ל חרדה גדולה תהיה בעולם: ונפלו המדרגות. הנעשים לעלות בהן על העליות והכל הוא ענין מליצה ויורה על גודל החרדה: (כא) וקראתי עליו. על גוג אקרא שיבוא החרב אל כל הרי מקום שהוא שם כמ"ש למעלה תביא וגו' על הרי ישראל: חרב איש באחיו. החרב הבאה תהיה חרב איש בלב אחיו לגודל המהומה שיבוא בהם: (כב) ונשפטתי אתו. אתווכח עמו בהבאת עליו דבר ושפיכת דם וגשם שוטף וגו'

מצודת ציון

אריה בחור יקרא כפיר: הקהלת. אספת: לשאת. לקחת: (יט) ובקנאתי. ענין כעס: עברתי. מל' עברה וזעם: (כ) ורעשו. ענין נדנוד ותנועה חזקה: הרמש. כן יקראו בריות קטנות קצרי הרגל וכן רמש וצפור כנף (תהלים קמח): המדרגות. ענין מעלות כמו בסתר המדרגה (ש"ה ב): (כב) ונשפטתי. ענין ויכוח כמו כי באש ה' נשפט (ישעיה סו): אלגביש. אבני ברד דומות אל אבן יקר הנקרא גביש

וְגָפְרִ֔ית אַמְטִ֥יר עָלָ֖יו וְעַל־אֲגַפָּ֑יו וְעַל־עַמִּ֥ים רַבִּ֖ים אֲשֶׁ֥ר אִתּֽוֹ׃ כג וְהִתְגַּדִּלְתִּי֙ וְהִתְקַדִּשְׁתִּ֔י וְנ֣וֹדַעְתִּ֔י לְעֵינֵ֖י גּוֹיִ֣ם רַבִּ֑ים וְיָדְע֖וּ כִּֽי־אֲנִ֥י יְהוָֽה׃

לט א וְאַתָּ֤ה בֶן־אָדָם֙ הִנָּבֵ֣א עַל־גּ֔וֹג וְאָ֣מַרְתָּ֔ כֹּ֥ה אָמַ֖ר אֲדֹנָ֣י יְהוִ֑ה הִנְנִ֤י אֵלֶ֙יךָ֙ גּ֔וֹג נְשִׂ֕יא רֹ֖אשׁ מֶ֥שֶׁךְ וְתֻבָֽל׃ ב וְשֹׁבַבְתִּ֙יךָ֙ וְשִׁשֵּׁאתִ֔יךָ וְהַעֲלִיתִ֖יךָ מִיַּרְכְּתֵ֣י צָפ֑וֹן וַהֲבֵאוֹתִ֖ךָ עַל־הָרֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ג וְהִכֵּיתִ֥י קַשְׁתְּךָ֖ מִיַּ֣ד שְׂמֹאולֶ֑ךָ וְחִצֶּ֕יךָ מִיַּ֥ד יְמִינְךָ֖ אַפִּֽיל׃ ד עַל־הָרֵ֨י יִשְׂרָאֵ֜ל תִּפּ֗וֹל אַתָּה֙ וְכָל־אֲגַפֶּ֔יךָ וְעַמִּ֖ים אֲשֶׁ֣ר אִתָּ֑ךְ לְעֵ֣יט צִפּ֧וֹר כָּל־כָּנָ֛ף וְחַיַּ֥ת הַשָּׂדֶ֖ה נְתַתִּ֥יךָ לְאָכְלָֽה׃ ה עַל־פְּנֵ֥י הַשָּׂדֶ֖ה תִּפּ֑וֹל כִּ֚י אֲנִ֣י דִבַּ֔רְתִּי נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃ ו וְשִׁלַּחְתִּי־אֵ֣שׁ בְּמָג֔וֹג וּבְיֹשְׁבֵ֥י הָאִיִּ֖ים לָבֶ֑טַח וְיָדְע֖וּ כִּֽי־אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ ז וְאֶת־שֵׁ֨ם קָדְשִׁ֜י אוֹדִ֗יעַ בְּתוֹךְ֙ עַמִּ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְלֹֽא־אַחֵ֥ל אֶת־שֵׁם־קָדְשִׁ֖י ע֑וֹד וְיָדְע֤וּ הַגּוֹיִם֙ כִּֽי־אֲנִ֣י יְהוָ֔ה קָד֖וֹשׁ בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ ח הִנֵּ֤ה בָאָה֙ וְנִֽהְיָ֔תָה נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֣י יְהוִ֑ה ה֥וּא הַיּ֖וֹם אֲשֶׁ֥ר דִּבַּֽרְתִּי׃ ט וְיָֽצְא֞וּ יֹשְׁבֵ֣י ׀ עָרֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל וּבִעֲר֨וּ וְ֠הִשִּׂיקוּ בְּנֶ֨שֶׁק וּמָגֵ֤ן וְצִנָּה֙ בְּקֶ֣שֶׁת וּבְחִצִּ֔ים וּבְמַקֵּ֥ל יָ֖ד וּבְרֹ֑מַח וּבִעֲר֥וּ בָהֶ֛ם אֵ֖שׁ שֶׁ֥בַע שָׁנִֽים׃ י וְלֹא־יִשְׂא֨וּ עֵצִ֜ים מִן־הַשָּׂדֶ֗ה וְלֹ֤א יַחְטְבוּ֙ מִן־הַיְּעָרִ֔ים כִּ֥י בַנֶּ֖שֶׁק יְבַעֲרוּ־אֵ֑שׁ וְשָׁלְל֣וּ אֶת־שֹׁלְלֵיהֶ֗ם וּבָֽזְזוּ֙ אֶת־בֹּ֣זְזֵיהֶ֔ם נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יְהוִֽה׃

יא וְהָיָ֣ה בַיּ֣וֹם הַה֡וּא אֶתֵּ֣ן לְגוֹג֩ ׀ מְק֨וֹם־שָׁ֥ם קֶ֜בֶר בְּיִשְׂרָאֵ֗ל גֵּ֤י הָעֹֽבְרִים֙ קִדְמַ֣ת הַיָּ֔ם וְחֹסֶ֥מֶת הִ֖יא

ו' פסוקים ועל ועל ומלה ביניהון · ג' ניסון · ג' · נ' · כ"ד בסיפרא · נ' · כ' חד מ"ל ודין חסר . ל' · כ' ובסיפרא · כ' חד חסר · מ"ל · ג' דגשין בעניין · ח' מ"ל · ג' · ד' · ל' וכ' · כ' · ז' · ל' · כ' · ל' · כ' · כ' · ל' · פסק · ט' כתיב יו"ד · ל' וחסר

וְגוּפְרִיתָא אַמְטַר עֲלוֹהִי וְעַל מַשִׁרְיָתֵיהּ וְעַל עַמְמִין סַגִיאִין דִי עִמֵיהּ: כג וְאִתְרַבֵּי וְאִתְקַדֵשׁ וַאֲגַלֵי גְבוּרְתִּי לְעֵינֵי עַמְמִין סַגִיאִין וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: א וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל גוֹג וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ גוֹג רַב רֵישׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל: ב וְאַשַׁדְלִינָךְ וְאַטְעִינָךְ וְאַסְקִינָךְ מִסְיָפֵי צִפּוּנָא וְאַיְתֵינָךְ עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל: ג וְאֶרְמֵי קַשְׁתָּךְ מִיַד סְמָאלָךְ וְגִרְרָךְ מִיַד יְמִינָךְ אַמְגֵיר: ד עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל תִּתְרְמֵי נְבֶלְתָּךְ אַתְּ וְכָל מַשִׁרְיָתָךְ וְעַמְמִין דִי עִמָּךְ לְעוֹפָא צִפַּר כָּל דִי פָרַח וּלְחֵיוַת בָּרָא מְסַרְתָּךְ לְאִשְׁתֵּיצָאָה: ה עַל אַפֵּי בָרָא תִּתְרְמֵי נְבֵילְתָּךְ אֲרֵי אֲנָא גְזָרֵית בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: ו וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בְּמָגוֹג וּבְיָתְבֵי נַגְוָתָא דְשָׁרָן לְרוּחְצָן וְיֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: ז וְיַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי אֲגַלֵי בְּגוֹ עַמִי יִשְׂרָאֵל וְלָא אָחֵיל יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי עוֹד וְיֵדְעוּן עַמְמַיָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ קַדִישָׁא אַשְׁרֵיתִי שְׁכִנְתִּי בְּיִשְׂרָאֵל: ח הָא אַתְיָא וְתִתְקַיֵם אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הוּא יוֹמָא דִי גְזָרֵית בְּמֵימְרִי: ט וְיִפְּקוּן יָתְבֵי קִרְוֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹן שַׁגְרִין וּמִסְתּוֹבְרִין בְּמָנֵי זְיָנֵי בַּעֲגָלִין וּתְרֵיסִין בְּקַשְׁתָּן וּבְגִירְרִין וּבְעָאֵי מוּרְנִין וְרוּמְחִין וְיַדְלְקוּן בְּהוֹן נוּרָא שְׁבַע שְׁנִין: י וְלָא יִסְבוּן אָעִין מִן חַקְלָא וְלָא יְקַצוּן מִן חוּרְשָׁא אֲרֵי בְמָנֵי זֵינָא יַדְלְקוּן נוּרָא וְיִבְזוּן יַת בָּזְזֵיהוֹן וְיַעְדֵי יַת עֲדֵיהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: יא וִיהֵי בְעִדָּנָא הַהוּא אֶתֵּן לְגוֹג אֲתַר כָּשַׁר לְבֵית קְבוּרָא בְּיִשְׂרָאֵל בְּחֵילְתָא מְגִיזָרָא מַדְנַח יַם גִינוֹסַר וְסָמְכָא הִיא לִתְרֵין

רשי

ועמדו באויר על גב האיש משה שהתפלל שלא ירדו כענין שנאמ' (שמות ט) לא נתך ארצה לא הגיע לארץ: (ב) וששאתיך. כמו והשאתיך על עמי כמו (תהלי' פ"ט) לא ישיא אויב בו: (ז) ולא אחל את שם קדשי. שגלותם של ישראל חלול שמו הוא כאמור להם (לעיל ל"ו) עם ה' אלה ולא יכול להצילם: (ט) והשיקו. כמו תנור שהשיקוהו בלשון משנה: בנשק. ארמ"ר מורא"ש בלע"ז: (יא) אתן לגוג מקום שם קבר. מקום שיהא שם קבר להם לפי שהוא מזרעו של יפת שכסה את ערות אביו לפיכך זכה לקבורה: גי העוברים. גי שהם עוברים אם

תארץ בכים קול גדול: ועל אגפיו חד מן ו' פסוקים אית בהון ועל ועל ומילה חדא ביניהון וסימ' וכפר את מקדש הקדש · יביא ה' עליך ועל עמך · ונשפטתי אתו בדבר ובדם · עם כל מלכותו וגבורתו והוא ישקיט ומי ירשיע · קימו וקבלו היהודים עליהם : תפול ח' מ"ל וסימ' לעיל בסיפרא סימ' כ"ג : אתך ג' דגשים בענין וסי' גמר וכל אגפיה · ובאת ממקומך · על הרי ישראל : אחל ב' קמץ וא' פתח וסימ' אחל תת פחדך · אחל גדלך בעיני · ואת שם קדשי אודיע · בתרא פתח : ויצאו ז' רפין וסי' נמסר בסדר ויהי בשלח פרעה : ישאו כ' בקריאה וסימ' ולא ישאו עון ומתו חקת · ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו · ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות · ועבד הלוי הוא את עבדת · ושבעה כהנים · ותברו ויקרא יהושע · המה ישאו קולם · משא בהמות נגב · ישאו דבלת תאנים · ישאו מדבר ועריו חצרים תשב · אהליהם וצאנם · והקמתי להם מטע · ולא ישאו עצים · חטאת עמי יאכלו · ושפט בין עמים רבים ומוכח · ישאו נהרות רבים : ישאו הרים שלום לעם · לו שקול ישקל כעשי : ישאו בתוף וכנור . כי בול הרים ישאו לו :

רדק

ברד דומות אל גבים מן האמות וגביש שהיא אבן לבנה מהאבנים היקרות : (כג) והתגדלתי . מבואר הוא : (ב) ושובבתיך וששאתיך . ושובבתיך פירשנוהו וששאתיך פירשו בו שהוא מל' שש כלו' שלא ישאר בהם כי אם ששית המחנה ויש מפרשים אותו לפי ענינו אכריתך או אחריבך ואדוני אבי ז"ל פי' אשפטך בששה שפטים כמו שאמר ונשפטתי אתו בדב' ובדם ואבני אלגביש וגשם שוטף ואש וגפרית והם ששה וי"ת ואשדלינך ואטעינך : (ג) והכתי קשתך. אכה בו עד שאשפילנו מיד שמאלך כי הקשת יאחזנו האדם ביד שמאלו ונותן עליו החצים ביד ימינו וימשוך יתר הקשת בימינו וענין זה ר"ל שלא יועילנו כלי מלחמתו והרי הם כאילו אינם : (ד) על הרי . לעיט צפור כל כנף . הסמיכות הזה כסמיכות אדמת עפר סיט היון : כל כנף · פי' כל בעלי כנף וכן כל צפור של כנף ובשלשו הענין להגדיל הדבר שיבאו כל העופות לאכול בשר הטורפים עורפין והאינם טורפין : (ה) על פני השדה · בין שיהיו על ההרים בין שיהיו על פני השדה כולם יפלו בחרב ובשאר שפטים: (ו) ושלחתי אש במגוג . אהלה אותם כמו שאמר אש המגלה או הוא כמשמעו כמו שאמר אש וגפרית אמטיר עליו : (ז) ואת שם · כי כשהחריבו הגלו' שמו מחולל בגוים כאילו הוא יתי' מחלל שמו : (ח) הנה באה ונהייתה. באה עת הישועה הוא היום אשר דברתי (ט) ויצאו. ובערו והשיקו כפל הענין במלות שונות: (י) ולא ישאו. לא יצטרכו כי יספיקו בכלי הזין : ולא יחטבו . מן הקל : (יא) והיה . מקום שם קבר · כמו הסוף מקום קבר שם וכן כל הרע אויב בקדש כמו כל אויב הרע בקדש אף צריך את תאכלם כמו את צריך תאכלם כמו עון כל עון חטאת והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו וי"ת אתר כשר לבית קבורה ודרש לפי שכסו שם ויפת ערות אביהם וזכה שם לגלות בגלות וזכה יפת לקבורה בא"י ועל דרך פשוטו הרי כתוב למען טהר את הארץ : גי העוברים . באותו הגי עוברים דרך עליו : קדמת הים · למזרח הים ולא פירש אי זה ים והכנה ים

מצודת דוד

וכו' להומם ולאבדם אם [illegible] לויכוח כי בזה יודיע שפטו ע : (כג) והתגדלתי . ואז אהיה מגודל ומקודש ונודע ומפורסם לעיני גוים רבים וידעו בכל שאני ה' ואין עוד זולתי : לט (א) הנני אליך . הנה אני אפנה אליך אתה גוג וכו' : (ב) ושובבתיך . אעיר לבך להיות שובב ומורד ואסית אותך ואעל' אותך ממקומך מפאת צפון:(ג)והכיתי·אכה בקשתך למען תפול מיד שמאלך כי בה מתן יקים את הקשת ור"ל לא תגלח עם כלי המלחמה : (ד) לעיט · לעופות הדורסים ולחית השדה אתנך למאכל : (ה) על פני השדה תפול · במקום המלחמה : כי אני דברתי : וכן יקום : (ו) וביושבי האיים לבטח . הם הבאים עם גוג שהיו יושבים לבטח בארצותם על האיים : כי אני ה' · הנאמן במאמרי : (ז) אודיע · אפרסם שם קדשי בתוך עמי ישראל : ולא אחל · ר"ל לא אניח עוד את שמי להיות מחולל : כי אני ה' קדוש בישראל · שאני ה' הקדוש שוכן בישראל : (ח) הנה באה · עתה באה הזמן והיתה השמועה וזהו היום אשר דברתי ויעדתי בו השמועה : (ט) בנשק וגו' · ר"ל בידות הכלים ההם שהם של עץ : ובמקל יד . הוא כלונס ארוך ובראשו כעין מסמר ברזל · ובו הורגים אנשים בזריקה : שבע שנים · כי יהיו רבים מאד : (י) את שולליהם · את העובדי כוכבים אשר שללו אותם בימי הגולה : (יא) אתן לגוג · ר"ל לאנשיו : מקום שם קבר . הוא כמו הסוף מקום קבר שם וכמו כל הרע אויב בקדש (תהלים עד) ומשפטו כל אויב הרע בקדש : ור"ל אתן להם מקום קבר שם בישראל בארצם : גי העוברים · בגיא שעוברים בו אל קדמת הים למזרחו של הים : וחוסמת היא את העוברים . מפאת מרבית הפגרים תסתום ותסגור את

מצודת ציון

גביש וכן ואבני אלגביש (לעיל יג) : וגפרית · שם המין הבוער : (ב) ושובבתיך · ענין מרד והליכה בדרכי הלב · וששאתיך · ענין הסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג) : (ד) אגפיך · חיל גבאות עם : לעיט · כן יקרא עוף דורס וכן לעיט הרים (ישעיה יח) ולתוספת ביאור אמר צפור כל כנף ר"ל כל כנף: (ז) אחל. מל' חלול:(ט)ובערו והשיקו. מל' הבערה והסיק וכפל הדבר במ"ש : בנשק · כלי זיין כמו נשק בית היער (שם כב) : וברומח · חנית : (י) ישאו · ענין לקיחה : יחטבו · ענין כריתה וחתוך כמו מחוטב עציך (דברים כט) (יא) גי · עמק : וחוסמת · ענין סתימה

רש"י

את ים כנרת להביא משם פירות גינוסר תמיד ; קדמות ים . ת"י במדנח ים גינוסר : וחוסמת היא את העוברים . וסוגרת היא את העוברים כמו לא תחסום (דברים כה) שרוב פגרים שיפלו שם יבדלו את העוברים מעבור לפיכך יעברו עליהם ויקברו אותם ומנחם פתרו בספרו יחסמו את אפם מלסריח לית הפגרי' : (יג) וקברו כל עם הארץ . שמתו שם : והיה להם לשם . כל העכו"ם יספרו את שמם לשבח ולחסד אין לך כאומה זו רחמנים יש לך אדם שקובר את אויבו שעמד עליו להורגו : (יד) ואנשי תמיד . אנשים המותמדים לכך יבדילו ישראל כדי לעבור בארץ ללקט את המפוזרים : מקברים את העוברים . מקברים עם העוברים את הפגרים החוסמין ומעכבין את המעבר שהעוברין את הים מקברים אותם להנאתם . את העוברים עם העוברים כך שמעתי וכן ת"י : את הנותרים על פני הארץ . רחוק מן המעבר שאין העוברי' את הים מתעסקים בהם לקוברם יקברום אלה המותמדי' ומובדלים לכך : מקצה שבעה חדשים . יכלו מרבית הפגרים הנראים לעינם להקבר ומאז והלאה יחקורו בארץ במקום המסתרים בחוחים ובין הקוצי' ויקברו מה שימצאו : (טו) ועברו העוברים בארץ . הולכי דרכים שיראו עצם אדם : ובנה אצלו ציון . סימן שיש כאן עצם של מת כדי שיפרשו ממנו הולכי דרכים ועושי טהרות עד בא אנשי התמיד המובדלים לחקור וקברו אותן : (טז) וגם שם עיר המונה . וגם העיר ששמה עיר הומיה מרוב אדם היא עיר הגדולה גם היא מל יושביה שם יקברו : וטהרו . את ישראל בארץ את טהרותיה' ותרומותיהם : המונה . לא מפיק ה"א לפי שה"א אחרונה משמשת שם דבר המונה כמו הומיה : (יח) אלים כרים ועתודים פרים . מלכים ודוכסי' שלטונין ושרים : מריאי בשן . שור של פטם קרוי אלמרי"ו בלעז

יחזקאל לט

אֶת־הָעֹבְרִים וְקָבְרוּ שָׁם אֶת־גּוֹג
וְאֶת־כָּל־הֲמוֹנֹה וְקָרְאוּ גֵּיא הֲמוֹן
גּוֹג : יב וּקְבָרוּם בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמַעַן
טַהֵר אֶת־הָאָרֶץ שִׁבְעָה חֳדָשִׁים :
יג וְקָבְרוּ כָּל־עַם הָאָרֶץ וְהָיָה לָהֶם
לְשֵׁם יוֹם הִכָּבְדִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה :
יד וְאַנְשֵׁי תָמִיד יַבְדִּילוּ עֹבְרִים
בָּאָרֶץ מְקַבְּרִים אֶת־הָעֹבְרִים אֶת־
הַנּוֹתָרִים עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ לְטַהֲרָהּ
מִקְצֵה שִׁבְעָה־חֳדָשִׁים יַחְקֹרוּ :
טו וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה עֶצֶם
אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד קָבְרוּ אֹתוֹ
הַמְקַבְּרִים אֶל־גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג : טז וְגַם
שֶׁם־עִיר הֲמוֹנָה וְטִהֲרוּ הָאָרֶץ :
יז וְאַתָּה בֶן־אָדָם כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי
יְהוִה אֱמֹר לְצִפּוֹר כָּל־כָּנָף וּלְכֹל
חַיַּת הַשָּׂדֶה הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הֵאָסְפוּ
מִסָּבִיב עַל־זִבְחִי אֲשֶׁר אֲנִי זֹבֵחַ
לָכֶם זֶבַח גָּדוֹל עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל
וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר וּשְׁתִיתֶם דָּם : יח בְּשַׂר
גִּבּוֹרִים תֹּאכֵלוּ וְדַם־נְשִׂיאֵי הָאָרֶץ
תִּשְׁתּוּ אֵילִים כָּרִים וְעַתּוּדִים פָּרִים
מְרִיאֵי בָשָׁן כֻּלָּם : יט וַאֲכַלְתֶּם־
חֵלֶב לְשָׂבְעָה וּשְׁתִיתֶם דָּם לְשִׁכָּרוֹן
מִזִּבְחִי אֲשֶׁר־זָבַחְתִּי לָכֶם :

ד' כתיב ה' · ל' · ל' · ד' ר"פ · ג'. ל' · ס'. ל' · ל' וחד הציון · ל' · ל' מפיק ה"א · כ"ד בסיפרא · ד'. ג' ז ו' · ס"ז ומ"ל

תרגום

טוּרַיָא וְיִקְבְּרוּן תַּמָּן יַת גּוֹג
וְיַת כָּל אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ וְיִקְרוּן
חֵילַת אִתְרְגוּשַׁת גּוֹג :
יב וְיִקְבְּרוּנוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּדִיל
לְדַכָּאָה יַת אַרְעָא שַׁבְעָא
יַרְחִין : יג וְיִקְבְּרוּן כָּל עַמָּא
דְאַרְעָא וִיהֵי לְהוֹן לְשׁוּם יוֹם
אִתְיַקָּרוּתִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים :
יד וְגַבְרִין יְמַנּוּן תְּדִירָא
לְמֶהֱוֵי עָדָן בְּאַרְעָא מְקַבְּרִין
עִם דְעָדָן יַת דִי אִשְׁתְּאָרוּ עַל
אַפֵּי אַרְעָא לְדַכָּיוּתָהּ מִסּוֹף
שַׁבְעָא יַרְחִין יִשְׁרוּן לְמִבְדָּק ·
טו וְעָדֵי אוֹרְחָא דְעָדָן בְּאַרְעָא
דִי אִם יֶחֱזֵי גַרְמָא דֶאֱנָשָׁא
וְיִבְנֵי לְוָתֵיהּ צִיּוּנָא עַד
דִיקְבְּרוּן יָתֵיהּ דִי מְקַבְּרִין
בְּחֵילַת אִתְרְגוּשַׁת גּוֹג
טז וְאַף לְתַמָּן יִתְרְמוּן קְטִילֵי
רוֹמָא קַרְתָּא דְסַגִיאִין
אִתְרְגוּשְׁתָּהָא גּוֹג וִידַכּוּן
אַרְעָא : יז וְאַתְּ בַּר אָדָם כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֱמַר לְעוֹפָא
צִפַּר כָּל דִי פָרַח וּלְכֹל חֵיוַת
בָּרָא אִתְכְּנִישׁוּ וְאָתוּ אִתְקָרָבוּ
מִסְחוֹר סְחוֹר עַל קְטִילַי דִי
אֲנָא קָטִיל לְכוֹן קְטוֹל סַגִי עַל
טוּרֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵיכְלוּן בִּסְרָא
וְתִשְׁתּוּן דְמָא : יח בְּסַר גִבָּרִין
תֵיכְלוּן וְדַם רַבְרְבֵי אַרְעָא
תִּשְׁתּוּן מַלְכִין שִׁלְטוֹנִין וְטוּרְנִין
גִבָּרִין עַתִּירֵי נִכְסַיָא כּוּלְּהוֹן :
יט וְתֵיכְלוּן תַּרְבָּא לְמִסְבַּע וְתִשְׁתּוּן דְמָא מִבְּסַר קְטִילִין

רד"ק

היו בארץ ישראל ים מזרחי וים מערבי ויונתן תרגם בחילא מגיזתא מדנח ס גינוסר והוא ים כנרת : וחסמת היא את העברים . חסמת פועל יוצא לשלישי רוצה לומר כי באשת ההרוגים תעשה לעוברים דרך שם שיחסמו ויסגרו אפיהם מרית הרע ותרגם יונתן וסומכא היא לתרין טוריא : המונה . בה"א מקום וי"ו כמו אהלה והדומים לו : גי העברים . ביו"ד לבדה : גי המון גוג . ביו"ד ואל"ף : (יב) וקברום . האל יתברך צוה לקבור הנהרגים בישראל ואמר ולא תטמא אדמתך כי המת שלא נקבר הוא טומאת הארץ וכן צוה יהושע לעשות כן לחמשה המלכים וכן יקברו ישראל המון גוג למען טהר את הארץ : שבעה חדשים . שבעה חדשים יתעסקו עם הארץ בקבורתם : (יג) וקברו . והיה להם לשם . כי אומות העולם יזכרו אותם לטובה בזה ויאמרו ראו מה טובה אומה זו שקברו אויביהם הבאים עליהם ואע"פ שהם אין כונתם לזה אלא למען טהר את הארץ : (יד) ואנשי תמיד יבדילו . ישראל יבדילו אנשים שיעברו תמיד בארץ לחקור על החללים כדי לקברם : את העוברים . כמו עם העוברים אמר כי האנשים המתומדים יאמרו לעוברים בדרך עליהם באיזה מקום שיהיו שיעזרו אותם לקבור הנותרים בארץ שלא יקברו בגיא כי שם נהרגו רובם : יחקרו . ישלימו החקירה : (טו) ועברו העוברים . אינו אומר על אנשי תמיד אלא על העוברים שיעברו בארץ כשיראו אפי' עצם אדם יבנו אצלו ציון מאבנים עד שיעברו עליו אנשי תמיד המקברים כי אולי בין כך ובין כך עד שיעברו המקברים יכוסה העצם בעפר או בשום דבר ולא יראו אותו וכשיראו הציון ידעו כי שם עצם אדם ויקחוהו משם ויקברוהו בגיא המון גוג כי כולם יביאו אותם שם ושם יקברום כדי שלא תהיה הארץ מלאה מהם אלא ממיוחדין יהיו ונקברין במקום א' ויהיו זכר לימים הבאים מה שעשה האל ית' בה והציון יהיה מאבן אחת או מאבנים מקובצים יחד : אל גיא . כמו בגיא וכן ואל הארון תתן את העדו' כמו ובארון : (טז) וגם שם עיר המונה . כמו שהגיא יקרא המון גוג כן העיר הסמוכה לגיא או עיר ירושלם תקרא המונה על שם המון גוג הנהרגים סמוך לה המונה לא מפיק ה"א ויונתן תרגם הפסוק כן ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קרתא דסגיאין אתרגושתהא וידכון ארעא : (יז) ואתה בן אדם . הפרשה הזאת מבוארת היא : (יח) בשר גבורים . אלים כרים ועתודים פרים מריאי בשן . משל על הגדולים ומה שקורא להם לאכול הוא גיון ההריגה לקבורה : (יט) ואכלתם . מבואר

תולדות אהרן וראה עצם . עירובין נד מ"ק ד נדה נז (שקלים מו סוטה יט) : כל כנף . חולין קלט :

המונה ד' כתיב ה' בקריאה וסי' אל מי דמית ככה·אותם יראה פרע' ונחם . וחסמת היא את העברים כי נתתי את חתיתו : שם ו' בסגול וסימ' אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוברא . ופי' נמסר בסדר לך לך : הקבצו ד' בקריאה וסי' הקבצו ושמעו בני יעקב · הקבצו ובאו התנגשו · הקבצו ובאו האספו מסביב · הקבצו כלכם ושמעו : לשבעה ד' בקריאה וסימ' לאבול לשבעה ולמכסה עתיק · ואכלתם חלב · וזרעתם הרבה דריש חגי · למה תשקלו כסף בלא לחם :

מצודת דוד

את העוברים שמה כי לא ימלאו שם מקום פנוי לעבור עוד שם והגיא ההוא יהיה נסכר מרגלי בני אדם ולכן יקברו שם את גוג ואת המון עמו : וקראו . שם הגיא יקראו גיא המון גוג ר"ל בזה הגיא נקברים המון גוג : (יב) למען טהר . ר"ל לא יקברום בעבור כבודם כ"א למען טהר את הארץ ושבעה חדשים יתעסקו בקבורתם כי רבים יהיו : (יג) כל עם הארץ . כולם יתעסקו בקבורתם : והיה להם לשם . מה שכולם נתעסקו בקבורתם שבעה חדשים יתפרסם בעולם ולגדולה תחשב להם שכ"כ שמון רב נהרגו בעבורם : יום הכבדי . היום הזה יהיה לי לכבוד מה שאבדתי המון רב לנקום נקמתי : (יד) ואנשי תמיד יבדילו . אחר שכולם יתעסקו בקבורתם שבעה חדשים יבדילו עוד אנשים להיות תמיד עוברים בארץ לחפש אחר ההרוגים לקבר עם העוברים ובסיועתם את הפגרים הנותרים ע"פ הארץ לטהר אותה כי עוברי. דרך סימנו וציינו מה שמצאו בדרך מהלכה כמ"ש במקרא שלאחריו והאנשים המובדלים היו מחפשים על סימני ההרוגים לקברם : מקצה . מסוף שבעה חדשים יתחילו לחקור ולחפש אחר ההרוגים כי במשך שבעה חדשים יקברו אותם הנראים לעין כל : (טו) ועברו . וכאשר יעברו האנשים העוברים בארץ בדרך מהלכם : וראה . אם מי מהם יראה עצם מאדם יבנה אצלו דבר מה להיות לציון ולאות ולמען ימצאוהו האנשים המובדלים המקברים : עד קברו אותו . הציון יהיה עומד שם עד יקברו אותו המקברים הם האנשים המובדלים : אל גיא . בגיא המון גוג יקברוהו במקום כל הפגרים : (טז) וגם שם עיר המונה . ר"ל כמו שהגיא ההוא יקרא גיא המון גוג לזכרון ששם מקום קבורתם כן העיר הסמוכה לאותו גיא תקרא בשם המונה על שם המון גוג הנקברים בסמוך לה : וטהרו הארץ . ר"ל וע"י זה יהיה כל הארץ טהור מטומאה כי כל הטומאות יביאו אל המקום ההוא המודע ומפורסם בקריאה שם הגיא והעיר הסמוכה לו ע"ש מרבית ההרוגים הנקברים.

מצודת ציון

סתימה וסגירה כמו לא תחסום (שם כה) : (יד) יבדילו . ענין הפרשה : את העוברים . עם העוברים : מקצה . מסוף : יחקורו . ענין חיפוש ודרישה : (טו) ציון . סימן ואות כמו מה הציון הלז (מ"ב כג) : (יח) כרים . כבשים שמנים : ועתודים . הם הזכרים מן העזים : מריאי בשן . ענין פטום ושמן כמו ושלם מריאכם (עמוס ה) ובשן הוא מקום מרעה שמן כמ"ש פרות הבשן (שם ד) ור"ל פטומים

שמה

רדק

מבואר הוא: (כ) ושבעתם. מבואר הוא: (כא) ונתתי. מבואר הוא: (כב) וידעו. מן היום ההוא והלאה סימן שלא יטעה אדם יחזקאל מן היום שמואל מכיום: (כג) וידעו. ענין ויפלו בחרב כולם רובם וכן וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו: (כה) לכן. מבואר הוא: ונשו את כלימתם. כמו ונשאו ופירש ישאו בפיהם ויזכרו כלימתם שהיתה להם בגלות: (כו) ואת כל מעלם אשר מעלו בי. כי בעונם עונם היו סובלים כלימת הגוים. ומתי יזכרו זה בשבתם על אדמתם לבטח: (כז) בשובבי אותם מן העמים. בזמן שאשיב אותם מן העמים לארצם וכן לשובב יעקב אליו ענין השבה: לעיני הגוים רבים. בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו סורי הגפן נכריה את העגל' הזהב והדומי' להם: (כח) וידעו. מבואר הוא: (כט) ולא אסתיר. מבואר הוא: (א) בעשרי' וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחודש בי״ד שנה אחר אשר הכתה העיר. בשלשים שנה ליובל ראה הסתלק הכבוד מישראל כמו שכתבנו בתחלת הספר והוא השנה מהחמשי' לגלות המלך יהויכין כמה נשארו מן היובל כ' שנה שם שנים של צדקיהו שכבר עברו לו ...תם וי״ד שנה אחר אשר הכתה העיר הרי כ' והיא שנת החמשי' שהיא שנת היובל וזהו שאמ' בר״ה בי' לחודש איזו היא שנה שר״ה שלה בעשרה לחדש הוי אומר זה שנת היובל ולפי שהעבדי היו יוצאי' מעבדו' לחירו' בשנת היובל ביום הכפורי' הראה לו

דִּי אֲנָא קָטִיל לְכוֹן : כ וְתִסְבְּעוּן
עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל סוּסָוָן וּרְתִיכִין
גִּבָּרִין וְכָל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : כא וְאֶתֵּן יָת
יְקָרִי בְּעַמְמַיָא וְיֶחֱזוּן כָּל
עַמְמַיָא יָת פּוּרְעָנוּתִי דַעֲבָדֵית
וְיָת גְּבוּרְתִּי דְשַׁוֵּיתִי בְהוֹן :
כב וְיִדְעוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֲנָא
יְיָ אֱלָהֲהוֹן מִן יוֹמָא הַהוּא
וּלְהָלָא : כג וְיִדְעוּן עַמְמַיָא אֲרֵי
בְּחוֹבֵיהוֹן גְּלוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל
עַל דְּשַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי וְסַלֵּיקִית
שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן וּמְסַרְתִּינוּן בְּיַד
סָנְאֵיהוֹן וְאִתְקְטָלוּ בְּחַרְבָּא
כּוּלְּהוֹן : כד כְּסוֹאֲבָתְהוֹן
וּכְמֵירְדֵיהוֹן אִתְפְּרָעִית מִנְּהוֹן
וְסַלֵּקִית שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן : כה בְּכֵן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כְּעַן
אֲתֵיב יָת גָּלוּת יַעֲקֹב וְאֶרְחַם
כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶתְפְּרַע
פּוּרְעָנוּת גְּבוּרְתִּי מִן עַמְמַיָא
עַל דְּאַחִילוּ יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי :
כו וִיקַבְּלוּן יָת אִתְכְּנָעוּתְהוֹן
וְיָת כָּל שִׁקְרֵיהוֹן דְּשַׁקַּרוּ
בְּמֵימְרִי בְּמֵיתַבְהוֹן עַל אַרְעֲהוֹן
לְרוֹחְצָן וְלֵית דְּמָנִיד : כז כַּד
אֲתֵיב יָתְהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָא
וְאַכְנֵישׁ יָתְהוֹן מִן מְדִינָתָא
בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן
לְעֵינֵי עַמְמִין סַגִּיאִין : כח וְיִדְעוּן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן וְעַל
דְּחָבוּ קֳדָמַי אַגְלֵיתִי יָתְהוֹן
לְבֵינֵי עַמְמַיָא וּכְדוּ דְתָבוּ
כְּנַשְׁתִּינוּן לְאַרְעֲהוֹן וְלָא אַשְׁאַר
עוֹד מִנְּהוֹן תַּמָּן : כט וְלָא אֲסַלֵּק עוֹד שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן
דְּשַׁפְכִית יָת רוּחַ קוּדְשִׁי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים :
כ בְּעַשְׂרִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין לְגָלוּתָנָא בְּרֵישָׁא דְשַׁתָּא

כ וּשְׂבַעְתֶּם עַל־שֻׁלְחָנִי סוּס וָרֶכֶב
גִּבּוֹר וְכָל־אִישׁ מִלְחָמָה נְאֻם אֲדֹנָי נ״ו
יְהוִה : כא וְנָתַתִּי אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם
וְרָאוּ כָל־הַגּוֹיִם אֶת־מִשְׁפָּטִי אֲשֶׁר י״ו
עָשִׂיתִי וְאֶת־יָדִי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָהֶם : ג׳
כב וְיָדְעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אֲנִי יְהוָה ח׳
אֱלֹהֵיהֶם מִן־הַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה :
כג וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי בַעֲוֺנָם גָּלוּ בֵית־
יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וָאַסְתִּר ב׳ חסר ובעניין
פָּנַי מֵהֶם וָאֶתְּנֵם בְּיַד צָרֵיהֶם וַיִּפְּלוּ ב׳
בַחֶרֶב כֻּלָּם : כד כְּטֻמְאָתָם
וּכְפִשְׁעֵיהֶם עָשִׂיתִי אֹתָם וָאַסְתִּר פָּנַי ב׳ חסר
מֵהֶם : כה לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
יְהוִה עַתָּה אָשִׁיב אֶת־שְׁבִית יַעֲקֹב ושבות ק׳
וְרִחַמְתִּי כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְקִנֵּאתִי
לְשֵׁם קָדְשִׁי : כו וְנָשׂוּ אֶת־כְּלִמָּתָם ג׳ חסר ח׳
וְאֶת־כָּל־מַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי
בְּשִׁבְתָּם עַל־אַדְמָתָם לָבֶטַח וְאֵין ד׳ בכיספרא ב׳ דסמי׳
מַחֲרִיד : כז בְּשׁוֹבְבִי אוֹתָם מִן־
הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מֵאַרְצוֹת כ״ה חס׳ בסיפ׳ ג׳
אֹיְבֵיהֶם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם ג׳
רַבִּים : כח וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם ח׳
בְּהַגְלוֹתִי אֹתָם אֶל־הַגּוֹיִם וְכִנַּסְתִּים ג׳ . ה׳ .
אֶל־אַדְמָתָם וְלֹא־אוֹתִיר עוֹד מֵהֶם
שָׁם : כט וְלֹא־אַסְתִּיר עוֹד פָּנַי מֵהֶם
אֲשֶׁר שָׁפַכְתִּי אֶת־רוּחִי עַל־בֵּית י״ג
יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה :
מ א בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה
לְגָלוּתֵנוּ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בֶּעָשׂוֹר ג׳ וכ״כ

רש״י

בלשון ערבי: (כא) את משפטי. את פורענותי יושטיצ״א בלע״ז: (כג) וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל. כשיראו את גבורתי יכירו כי לא מקוצר ידי היה שלא הושעתים אלא בעונם הסתרתי פני מהם וגלו: (כה) וקנאתי לשם קדשי. ולבשתי קנאת תשועה ונקם למען שם קדשי שלא יתחלל עוד: וקנאתי לשם קדשי. בשביל שם קדשי כמו המקנא אתה לי (במדבר יא): (כו) ונשו את כלימתם. בהיטיבי להם ולא אגמלם כרעתם אז ישאו כלימתם ויבושו מלהרים פנים ומנחם פי' ונשו כמו (תהלים ל״ב) אשרי נשוי פשע לשון כפרה: (כח) ולא אותיר. אחד מהם בגולה: (א) בראש השנה בעשור לחודש. איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זה יובל שחרב הבית בשנת ל' ושש ביובל שהתחיל בשמנה עשרה שנה ליאשיהו ולסוף ארבע עשרה היה ראוי היובל להיות והיא שנת עשרים וחמש לגלות יכניה שגלה בעשרים ושש ביובל י״ד של יאשיהו מי״ח עד ל״א ויהויקים

מצודת ציון

שטוחים ומשומנים במרעה בשן: (כב) והלאה. ולהלן: (כג) מעלו בי. כחשו ושקרו בי כמו ומעלה בו מעל (במדבר ה) ת״א ותשקר ביה שקר: כולם. ר״ל רובם כי ברוב ככל: (כה) שבות. מל' שבי הגולה: וקנאתי. ענין נקמה כמו בקנאו את קנאתי (שם כה): (כו) ונשו. כמו ונשאו והיא מל' משא וסבל: (כז) בשובבי. מלשון השבה: (כח) וכנסתים. מל' הכנסה: (א) בעצם. ענין עצמות הדבר וגופו וכן לא נכחד עצמי ממך (תהלים)

משפטי י״ו וסי'לםה תאמר יעקב׳ קרוב מצדיקי מי יריב׳ואני אמרתי לריק יגעתי׳ הקשיבו אלי עמי׳ ונתתי את כבודי בגוים׳ זעף ה׳ אשא כי חטאתי׳ לכן חכו לי נאם ה׳׳ העירה והקיצה למשפטי׳ מלפניך משפטי יצא׳ כי עשית משפטי ודיני. ראית ה׳ עותתי׳ חי אל הסיר משפטי׳ צדק לבשתי וילבשני׳ כי אמר איוב צדקתי׳ האף תפר משפטי׳ על משפטי אכזב : אל הגוים ה׳ וסי׳ ושמתי בהם אות. ויבא אל הגוים׳ בהגלותי אתם׳ אל הגוים השוללים אתכם דזכריה : ששוך

תולדות אהרן בעשרים וחמש : ערכין יב .

מצודת דוד

שמה : (יז) לצפור כל כנף · כל בעל כנף · על זבחי וגו׳ · הוא חיל המון גוג : (יח) אילים כרים וגו׳. ר״ל משובחים ושמנים כאילים וככרים וכו׳ והוא ענין מליצה : (יט) לשבעה. להיות שבע ממנו : לשכרון. ר״ל יהיה די ויותר מהצורך עד להשתכר ואחז בל׳ המליצה כאלו הוא יין המשכר : (כ) סוס ורכב · ר״ל העופות והחיות ישבעו מהסוסים הנופלים במלחמה ומרוכביהם ומקבוצת הגבורים וכל איש מלחמה וכפל הדבר כדרך המליצה : (כא) ונתתי את כבודי. אז אפרסם כבודי בין העכו״ם ויראו משפט הנקם שעשיתי בהם את מכת ידי אשר שמתי בהם : (כב) כי אני ה׳ אלהיהם · המושיע אותם מיד הקמים עליהם : מן היום · כי מאז לא אעזבם עוד ביד העכו״ם ולכן ידעו מאז שאני אלהיהם : (כג) וידעו הגוים. כשיראו גבורתי ידעו שלא מקוצר יד לא השארתי את ישראל בארצו אלא שגלו בעבור עונם על אשר מעלו וחטאו בי ולכן הסתרתי פני מהם ונתתים ביד אויביהם וכמעט כולם נפלו בחרב : (כד) כטומאתם. כגמול טומאתם ופשעיהם כן עשיתי עמהם והסתרתי פני מהם לבל לראות בצרתם כאדם המסתיר פניו מאת המיוסר על פיו למען לא יכמרו רחמיו : (כה) לכן. הואיל וכבר קבלו הגמול לכן כה אמר וכו׳ : את שבות · את בני השבי של יעקב : וקנאתי. אנקום נקמת שם קדשי אשר חללוהו הכשדים באמרם שיד ה׳ קצרה : (כו) ונשו וכו׳ בשבתם וכו׳ · ר״ל בעת ישבו על אדמתם לבטח מבלי מחריד אז ישאו את הכלימה הראויה להם ולתוספת ביאור אמר ואת כל מעלם ר״ל את כל בושת המעל שמעלו בי כי המקבל טובה מרובה ממי שגמל עמו רעה הנה כשיזכור ברעתו יכלם מאד על קבלת הטובה ולכן אמר כשיקבלו הטובה יכלמו מן המעל שעשו הם : (כז) בשובבי. בעת אשיב אותם לארצם מבין הכשדים : ונקדשתי בם · בהתשועה שאעשה להם אהיה מקודש לעיני הגויים כי לא יחללו עוד שמי לומר מבלי יכולת לא הושיעם : (כח) וידעו וגו׳. אז יבינו שאני ה׳ הוא המנהיג אותם ומושל בם : בהגלותי · ר״ל במה שהגליתי אותם אל העכו״ם ולא מלאו מגמת עם כי היה רב כוחם וכמה שאכניסם את כולם על אדמתם ולא אשאיר מי מהם בארץ האויב ולא יוכלו להחזיק בהם מזה יכירו וידעו שאני ה׳ אלהיהם המנהיג אותם ומושל בם : (כט) ולא אסתיר · אז כמשל מבן אדם שלא אינו רוצה למלאות שאלת מי מסתיר פניו ממנו לבל יראהו ולא יסתיר פנים ממי שירצה למלאות שאלתו : אשר. ר״ל אשר זאת אעשה להם אשפוך רוח נבואתי עליהם למען ייסירו דרכם ויהיו מוכשרים לקבל מרכבת הטובה אשר ישאלו עליה :

מ (א) לגלותינו · הוא גלות יהויכין כי אז גלה יחזקאל : בראש השנה בעשור לחודש

לַחֹדֶשׁ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה אַחַר אֲשֶׁר הֻכְּתָה הָעִיר בְּעֶצֶם | הַיּוֹם הַזֶּה הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה וַיָּבֵא אֹתִי שָׁמָּה׃ ב בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים הֱבִיאַנִי אֶל־אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיְנִיחֵנִי אֶל־הַר גָּבֹהַּ מְאֹד וְעָלָיו כְּמִבְנֵה־עִיר מִנֶּגֶב׃ ג וַיָּבִיא אוֹתִי שָׁמָּה וְהִנֵּה־אִישׁ מַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה נְחֹשֶׁת וּפְתִיל־פִּשְׁתִּים בְּיָדוֹ וּקְנֵה הַמִּדָּה וְהוּא עֹמֵד בַּשָּׁעַר׃ ד וַיְדַבֵּר אֵלַי הָאִישׁ בֶּן־אָדָם רְאֵה בְעֵינֶיךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְּׁמָע וְשִׂים לִבְּךָ לְכֹל אֲשֶׁר־אֲנִי מַרְאֶה אוֹתָךְ כִּי לְמַעַן הַרְאוֹתְכָה הֻבָאתָה הֵנָּה הַגֵּד אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ה וְהִנֵּה חוֹמָה מִחוּץ לַבַּיִת סָבִיב | סָבִיב וּבְיַד הָאִישׁ קְנֵה הַמִּדָּה שֵׁשׁ־אַמּוֹת בָּאַמָּה וָטֹפַח וַיָּמָד אֶת־רֹחַב הַבִּנְיָן קָנֶה אֶחָד וְקוֹמָה קָנֶה אֶחָד׃ ו וַיָּבוֹא אֶל־שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ

ג' וחסר בא אלי הפליט כ"א · ד' ב' מ"ל וב' חס' · ד' · ב' · י"ו · ז' · ג' מ"ל ה"מ"ל בסיפרא · ג' · נ"ג · פ' · ב' חד חסר ודין מ"א · ל' וכ"כ ובקלת ספרים חסר ה' בתרא · ט"ו מ"ל

בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּאַרְבַּע עַסְרֵי שְׁנִין בָּתַר דְּאִתְרָעַת קַרְתָּא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין שְׁרַת עֲלַי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאַעֵיל יָתִי לְתַמָּן׃ ב בְּרוּחַ נְבוּאָה דִּשְׁרַת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ אַעֲלַנִי לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַשְׁרִינִי עַל טוּר רָם לַחֲדָא וַעֲלוֹהִי כְּבִנְיַן קַרְתָּא מִדָּרוֹמָא׃ ג וְאַעֵיל יָתִי לְתַמָּן וְהָא גַבְרָא חֶזְוֵיהּ כְּחֵזוּ נְחָשָׁא וְחוּט דְּכִיתָנָא בִידֵיהּ וּקְנֵי מְשַׁחְתָּא וְהָא קָאֵים בְּתַרְעָא׃ ד וּמַלֵּיל עִמִּי גַבְרָא בַּר אָדָם חֲזֵי בְעֵינָךְ וּבְאוּדְנָךְ שְׁמַע וְשַׁוִּי לִבָּךְ לְכָל דִּי אֲנָא מַחְזֵי יָתָךְ אֲרֵי בְּדִיל לְאַחֲזָיוּתָךְ אִתּוֹתַבְתָּא הָלְכָא חֲוִי יָת כָּל דְּאַתְּ חָזֵי לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ה וְהָא שׁוּרָא מִבָּרָא לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר וּבִיד גַּבְרָא קְנֵי מְשַׁחְתָּא דְּחַד מִנְּהוֹן שִׁית אַמִּין בְּאַמְּתָא דְּהִיא אַמָּה וּפָשָׁךְ וּמְשַׁח יָת פּוּתְיָא דְּבִנְיָנָא קַנְיָא חַד וְרוּמָא קַנְיָא חַד׃ ו וְעַל לְתַרְעָא דְּפָתִיחַ

רש"י

יהויקים י"א : יד ה' · חוזק הוקפו להוליכני על כרחי : ויבא אותי במה . אל העיר ההוכתה היא ירושלים אותה שנה הראהו בנין הבית לעתיד לבא : (ב) במראות אלהים הביאני · לא הוליכני שם אלא הראני כאילו נ"י שם : אל הר גבוה מאוד · שכן הוא עתיד להיות גבוה שנא' (ישעי' ב) ונשא מגבעות : כמבנה עיר · כבנין עיר : מנגב · בדרומו של הר : (ג) כמראה נחושת · כעין זיו החיות ונוצצים כעין נחשת קלל : ופתיל פשתים בידו · למדידת קרקע אין (דבר) יפה מחבל פשתים : וקנה המדה · למוד בו את עובי החומה והאורך והרוחב השערים : (ד) לכל אשר אני מראה אותך · ענין הבנין : הובאתה הנה. מבבל : (ה) והנה חומה מחוץ לבית · בנין בית אחד הראני בצפון ההר והחומה מחוץ סביב סביב כך מפורש בסוף הספר שהעיר בדרום והבית בצפון : שש אמות באמה וטופח שית אמין באמתא דהיא אמתא ופשך כן ת"י זו היא אמה בינונית בת ו' שהוא אמה וטפח באמה בת חמשה : רוחב הבנין · עובי החומה : וקומה קנה אחד · והוא היא חומה חנוכה שהיא סביב הר הבית והיא היתה נמוכה כמו ששנינו כל הכהלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מכותל מזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה כו' : (ו) ויבא אל שער אשר פניו דרך הקדימה . נכנס לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי היא נקראת תחלה החיצונה בכל הענין הזה לפי שהוא לפני עזרת ישראל

רד"ק

גו הקדוש ברוך הוא גאלת מהגלות והבנין הבית בשנת היובל וביום הכפורים כי בו יסלח האל לעון ישראל וחטאתם לא יזכר עוד : שמה . העיר שזכר : (ב) במראות · אל הר גבוה מאד : זהו הר הבית והראהו לו גבוה מאד כי כן יהיה במעלה גבוה מאד ונשא כמו שכתוב נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות וגם בעצמו הוא גבוה לפי מקומו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות וירושלם גבוה מכל ארץ ישראל : ועליו כמבנה עיר מנגב · פירוש ועליו בסמוך לו כמו ועליו מטה מנשה כי בית המקדש יהיה בנוי בהר כמו שהיה והעיר ירושלם סמוכה לו מנגב והראהו בנין הבית שעתיד כמו שהראהו תרגנו לנחם בנבואה זו בית ישראל אשר גלו כי לא תאבד תקותם ועוד ישובו אל הארץ וישבו בה לבטח ובנין הבית יהיה יותר ממה שהיה בתחילה : כמבנה · שם סמוך בשקל מקנה וענינו בנין הראהו כמו עיר בנויה או שהיו בונין אותה ובנין הבית הראהו איך היו בונים אותו והראה לו האיש שהיה עומד על הבונים ומודד האורך והרוחב איך יבנו : (ג) ויבא אותי שמה והנה איש מראהו כמראה נחשת · כאילו אמר מלאך מן השמים מודד הבנין והמלאך ראהו הנביא בדמות איש כמו שנאמ' ביהושע והנה איש עומד לנגדו ומה שאמר כמראה נחשת כמו שאמר במראה אשר בתחילת הספר ונוצצים כעין נחשת קלל ונחשת שם משותף נחשתי ויברכני ה' בגללך : ופתיל פשתים בידו · למדוד : וקנה המדה . גם כן בידו למדוד אלא שבחבל מודד אדם מדה מרובה בקרקע ובקנה המדה מודד אדם מדה מועט' כמו מדת הבנין וזולתו : והוא עומד בשער . ראה אותו עומד בשער הבית ובידו החבל והקנה למדוד : (ד) וידבר ; מבואר הוא : הראותכה · כתוב בה"א אחר הכ"ף וכן והבאתה : (ה) והנה חומה מחוץ לבית סביב · שהיו מתחילים לבנות חומה סביב הר הבית כי ההר בכללו נקרא בית המקדש והיה האיש מודד את החומה כמה יעשו רחבה וקומתה וקנה המדה היה בו שש אמות באמה וטפח באמ' הידוע' שהיא של חמשה טפחים וטפח זאת האמה היתה יתירה טפח והיתה בת ששה טפחים וכן אמרינן במשנה אמר רבי יהודה אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה ויונתן תרגם שית אמין באמתא דהיא אמה ופשך : וקומה קנה אחד · זאת החומה החיצונה היתה שפלה ולא היתה גבוה אלא קנה אחד שמדתו שש אמות באמה של ששה טפחים ושאר כותלי העזרה לא היו עומדים לפניו כי כנגד השערים היה עומד וכל השערים זה כנגד זה פתוחים והיו גבוהים יותר משער הבית לפי גובה מקומם וכן מצינו במסכת מדות כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מהכותל המזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה כנגד פתחו של היכל בשעת הזיית הדם ואילו היה הכותל המזרחי שבהר הבית גבוה לא היה יכול לראות פתחו של היכל כי הכותל היה עומד בפניו וזה שהוא אמר חוץ מכותל מזרחי אומר בחומת הר הבית שהיא תלונה ועולי גולה עשו הבנין כדמות שראוהו בבנין יחזקאל שעתיד בקלת הדברים ואף על פי שמשמעות הכתוב כי כל החומה היתה שפלה סביב שלא ייחד כותל מזרחי אלא אמר בסתם וקומה קנה אחד : (ו) ויבא . מחוץ לחומה היה ונכנס בשער המזרחי מהר הבית :

אשר

מצודת דוד

לחודש · איזו היא שנה שראש השנה שלה היא בעשור לחדש זו היא שנת היובל שהתחלתה ביום הכפורים בעשור לחודש השביעי כי המרכבה ראה בשנת שלשים ליובל כמ"ש שם ואז היה בשנת החמישית לגלות יהויכין והמראה הזאת היתה בשנת כ"ה לגלות יהויכין וא"כ היתה בשנת היובל וכבר עברו י"ד שנה מעת שהוכתה העיר בימי צדקיה כי הוא מלך י"א שנה אחר גלות יהויכין : יד ה' . כח חוזק הנבואה להוליכני בעל כרחי שמה . ר"ל אל העיר ההוכתה האמורה למעלה : (ב) במראות אלהים . ר"ל לא הביאני באמת אלא נדמה לי במראה הנבואה כאלו הביאני אל ארץ ישראל ושם הניח אותי על הר גבוה מאד והוא הר הבית : ועליו . וסמוך אל ההר ההוא היה כבנין עיר והיא ירושלים והיתה מנגב ההר : (ג) ויביא וגו' · ר"ל וכאשר הביא אותי שמה ראיתי והנה איש הוא המלאך הדובר בי שהיה מראהו כמראה נחושת כדבר הזוהר והבהירות וכענין שנאמר בחיות ונוצצים כעין נחושת קלל (לעיל א) : ופתיל פשתים בידו · למדוד בו מדידת הבנין : וקנה המדה · גם היה בידו קנה המדה (והוצרך גם לפתיל למדוד על ידו מדה מרובה כי בקנה יש טורח רב למדוד מדה מרובה כי יצטרך בכל פעם לרשום המקום שכלה מדת הקנה למען למדוד משם ולהלן . ועם כי היה במראה הנבואה מ"מ הראהו באופן הנאות אל המוחש ולכן היה בידו פתיל ארוך ובו מדד מדה מרובה בפעם אחת ולאח"ז מדד הפתיל בקנה המדה לדעת כמה בו וגם מדה פתוחה ממלא הקנה יקשה לשער ולצמצם עם הקנה ולא כן בפתיל כי אפשר לכפלו כרצונו לשער ולצמצם לפי מדת הקנה) : והוא . המלאך הזה היה עומד בשער של חומת הר הבית : (ד) ראה בעיניך · שעור המדה : ובאזניך שמע . מהו הדבר הנמדד : ושים לבך · להבין הדברים : למען הראותכה · למען הראות לך בנין בית העתיד הובאתה מבבל אל המקום הזה : הגד וגו' . כדי לנחמם ולחזק תקוותם : (ה) והנה חומה · והנה ראיתי חומה מחוץ לבית בכל סביבו והוא חומת הר הבית : שש אמות וגו' · ר"ל שהיה הקנה מחזיק שש אמות גדולות שכל אמה מהם היה במדת אמה של חול שהיא אמה בת חמשה טפחים ועוד טפח יותר וא"כ היה מדת הקנה שלשים ושש טפחים : הבנין · ר"ל בנין החומה ההיא : וקומה קנה אחד . למען יהיה נראה מבחוץ כל בנייני הבית ולא יעלימם החומה ההיא מעין הרואה לכן היתה נמוכה כי זה עייה ויפייה : (ו) ויבוא . המלאך נכנס בתוך היקף החומה ההיא ובא לו

לעזרת

מצודת ציון

(תהלים קלט) : (ב) ויניחני . מל' הנחה: כמבנה · מל' בנין: (ג) ופתיל. חוט כפול ושזור כמו פתיל תכלת (שמות לט) והוא קו המדה : וקנה · מטה ומקל: (ה) וטופח · כן יקרא מדת ד':

תולדות אהרן אחר אשר · שם יג : ופתיל פשתים · ספר פקודי (עירובין כג) : וביד האיש · עירובין נג :

חמתך דתהלות : הכתה ב' וסימ' אחר אשר הכתה העיר · בא אלי הפליט : במראות ד' ב' חס' וב' מ"ל וסימ' ויאמר אלהים לישראל · במראות הצבאות אשר צבאו · ותבא אותי ירושלימה במראות אלהים · במראות הביאני אל ארץ ישראל · ב' קדמא חסר : הביאני ד' בקריאה וסימ' בסדר עקב : ושים ט' וסימ' נמסר בסוף סדר ויהי בשלח פרעה : הראותכה ב' חד מ"ל וחד חסר וסי' ואולם בעבור זאת העמדתיך · כי למען הראותכה הבאתה · קדמא חסר : ויבוא ט"ו מ"ל בקריאה וסי' ויבוא והנה עלי · ויקץ שלמה והנה חלום · בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · ונביא אחד זקן · ויבוא אל המלך · ויתחפש מלך ישראל ויבוא במלחמה · וימת המלך ויבוא שמרון · ויבוא יהוא יזרעאלה · ויבוא ישעיהו בן אמוץ דישעיהו · ויבואו אלי אנשים מזקני ישראל · ויבוא אל הגוים אשר באו שם . ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה : ויבוא אל שער אשר פניו · ויבוא גם השטן בתוכם · והברו · וכל אסתר רבוו' מ"ל במ"ב חסר וסים' אל המשתה אשר עשתה אסתר · ויבא המלך והמן לשתות :

הַקָּדִימָה וַיַּעַל בְּמַעֲלֹתָו וַיָּמָד ׀ אֶת־
סַף הַשַּׁעַר קָנֶה אֶחָד רֹחַב וְאֵת סַף
אֶחָד קָנֶה אֶחָד רֹחַב׃ ז וְהַתָּא קָנֶה
אֶחָד אֹרֶךְ וְקָנֶה אֶחָד רֹחַב וּבֵין
הַתָּאִים חָמֵשׁ אַמּוֹת וְסַף הַשַּׁעַר
מֵאֵצֶל אוּלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת קָנֶה
אֶחָד׃ ח וַיָּמָד אֶת־אֻלָם הַשַּׁעַר
מֵהַבַּיִת קָנֶה אֶחָד׃ ט וַיָּמָד אֶת־
אֻלָם הַשַּׁעַר שְׁמֹנֶה אַמּוֹת וְאֵילָו
שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְאֻלָם הַשַּׁעַר מֵהַבָּיִת׃
י וְתָאֵי הַשַּׁעַר דֶּרֶךְ הַקָּדִים שְׁלֹשָׁה
מִפֹּה וּשְׁלֹשָׁה מִפֹּה מִדָּה אַחַת
לִשְׁלָשְׁתָּם וּמִדָּה אַחַת לָאֵילִם מִפֹּה
וּמִפּוֹ׃ יא וַיָּמָד אֶת־רֹחַב פֶּתַח־
הַשַּׁעַר עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַשַּׁעַר

נ' · במעלתיו ק' · יפה · נ' · יפה · ואיליו ק' · י"א כתיב ה' בבניינה · י' חס' · י"א כתיב ס'

לְאֹרַח מַדִּינְחָא וּסְלִיק בְּדַרְגּוֹהִי
וּמְשַׁח יַת סִפָּא דְתַרְעָא קַנְיָא
חַד פּוּתְיָא וְיַת סִפָּא חַד קַנְיָא
חַד פּוּתְיָא : ז וְתָוָא קַנְיָא חַד
אוּרְכָּא וְקַנְיָא חַד פּוּתְיָא וּבֵין
תְּוַיָּא כָּתְלָא חֲמֵשׁ אַמִּין
וְסִפָּא דְתַרְעָא מְקָבֵיל אוּלַמָּא
דְתַרְעָא מִלְגָיו קַנְיָא חַד :
ח וּמְשַׁח יַת אוּלַמָּא דְתַרְעָא
מִלְגָיו קַנְיָא חַד : ט וּמְשַׁח
יַת אוּלַמָּא דְתַרְעָא תַּמְנֵי
אַמִּין וְאֵלוּהִי תַּרְתֵּין אַמִּין
וְאוּלַמָּא דְתַרְעָא מִלְגָיו :
י וְתָוֵי תַרְעָא בְּאוֹרַח מַדִּינְחָא
תְּלָתָא מִכָּא וּתְלָתָא מִכָּא
מְשַׁחְתָּא חֲדָא לִתְלָתֵיהוֹן
וּמְשַׁחְתָּא חֲדָא לְאֵילַיָּא מִכָּא
וּמִכָּא : יא וּמְשַׁח יַת פּוּתְיָא
דְמַעֲלָנָא דְתַרְעָא עֲסַר אַמִּין
אוּרְכָּא דְתַרְעָא תְּלַת עַסְרֵי

תולדות אהרן והתא . כ"ב פא :

אשר פניו דרך הקדימה . שהיתה פתוחה לדרך המזרח השער הוא פני השער וכן תרגם יונתן דפתיה לארח מדינחא ורש"י ז"ל פי' ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה נכנס לו לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי : ויעל במעלותיו . לפי' רש"י ז"ל עלה לי"ב מעלות שהיו בין החיל לעזרת נשים ולפירושינו כי הר הבית היה גבוה מהמקום אשר סביבותיו ובמעלות היו עולים אליו : (ו) וימד את סף השער קנה אחד רחב . ברוחב החומה היה רחבו : ואת סף אחד . וכן היה הסף השני והספים הם מזוזות השער מפה ומפה : (ז) והתא . הוא לשכה ונקרא יציע ולא אמר כי מדת כל תא ותא מן התאין שהיו שם היה קנה מדתו באורך וברוחב כי מרובה היה : ובין התאים חמש אמות . פירוש מה שהיה בין התאים כלומר הכותל שממוצע בין שני התאים היה רחבו חמש אמות וכן תרגם יונתן ובין תויא כותלא חמש אמין והתאים היו לפנים מן החומה וחמשה מקומות היו נחלקים זה לפנים מזה מחומת הר הבית עד המזבח הר הבית לפנים ממנו המקום הנקרא חיל לפנים ממנו עזרת נשים לפנים ממנו עזרת ישראל לפנים ממנו עזרת הכהנים : וסף השער מאצל אולם השער מהבית קנה אחד . לפי שזכר למעלה מדת ספי השער שהם הספים החיצונים ולזה השער היו לו גם כן ספים פנימיים לפי שהאולם מחובר אליו ואמר כי הסף הפנימי שהוא אצל אולם השער מדת רחבו קנה אחד כמו החיצונים וכן הסף השני ואע"פ שלא זכרו : מהבי' . פירושו מבפנים כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן מלגיו : (ח) וימד את אולם השער מהבית קנה אחד . עובי כותל האולם מבפנים קנה אחד : (ט) וימד את אולם השער שמונה אמות . שהיה נמשך כלפי פנים שמונה אמות ואלו שתים אמות מזוזות האולם מבפנים היו שתים אמות משוכים כלפי פנים : ואולם השער מהבית . מבפנים כתרגומו מלגו והוצרך לומר זה כי שאר אולם הוא חוץ לשער והוא שקוראים בית שער וכן היה אולם ההיכל מבחוץ לפיכך אמר כי זה אולם השער מבפנים היה : (י) ותאי השער דרך הקדים . לפי שהיו סמוכים לשער זה המזרחי שמכה לו ואמר תאי השער דרך הקדים השער שדרכו למזרח : שלשה מפה ושלשה מפה . ג' מדרום השער וג' מצפונו : לאילים . אילי האולם שזכר או אילי התא : מפה ומפו . מצפון ומדרום כל מפה בפסוק זה כתובים בה"א ומפה בסוף הפסוק כתיב בוי"ו : (יא) וימד . פתח השער . המזוזות והאסקופות והפתח כלו קרוי שער ומה שפתוח בו לבד קרוי פתח ואמר שרחבו של פתח היה עשר אמות ולא ספר גבהו ואמר כי אורך השער שלש עשרה אמות ואורך השער מסף החצוני עד סף הפנימי והנה אמר הנה כי הסף חיצונה היה רחבו קנה א' הוא ו' אמות ואותו הרחב קורא עתה אורך בזכרו מדת השער מסף אל סף כי המד' היתיר' נקרא ארך והנה זכר כי רחב הפתח מסף אל סף עשר אמות והאורך מסף אל סף י"ג אמות אלא שברוחב אין נכלל מדת הספים

ישראל : ויעל במעלתו . שבפוע ההר הולך ועולה מן החיל התחתון עד עזרת נשים שתים עשרה מעלות כאותה ששנינו לפנים ממנו החיל י' אמות וי"ב מעלות היו שם : סף השער . היא מזוזת השער : קנה אחד רוחב : שש אמות ומכסה את כל עובי החומה שהיה קנה אחד כמו שאמר למעלה : ואת סף אחד . מזוזה השנית אחת מצפון ואחת מדרום : (ז) והתא . הוא יציע שקורין אשנדו"ן בלע"ז והיה שלשה מימין השער ושלשה מן השמאל כמו שאמור בענין והתאים סמוכין לכותל המזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית ומהיכן אני למד שהם מבחוץ ממה שכתוב אחר כל הענין ויביאני אל החצר החיצונה מכאן אני למד שכל האמור למעלה היה חוצה לה שעדיין לא נכנס לתוכו : והתא קנה אחד ארך וגומר . אלו של כל אחד ואחד שש אמות מרובע : ובין התאים חמש אמות . כתלים המפסיקים בין התאים עוביים ה' אמות וכן תרגם יונתן ובין תאוויא כתלא ה' אמין וכן שנינו במסכת מדות כותל התא חמש : וסף השער מאצל אולם השער וגומר . שלפנים מן השער היה עשוי אולם מחובר לשער כמו שמפורש בענין בולט לתוך עזרת נשים עשר אמות ובראשו דלתות ומזוזות וזהו שאמר וסף השער שהוא אצל אולם השער : מהבית . כלומר לצד פנים : קנה אחד . רחבו לכסות עובי חומות האולם אחד מימין ואחד משמאל שעובי החומה של אולם לימין ולשמאל קנה אחד כמו שמפרש והולך : (ח) וימד את אולם השער מהבית . לפנים מן השער : קנה אחד . עובי חומות הימין והשמאל שהאולם נכון עליהם : (ט) וימד את אולם השער ח' אמות . משך בליטתו לתוך עזרת נשים : ואיליו . אשישלפיכ"ן כל אילים האמורים בענין הם כמין אילנות עגולין עשויין מאבני גזית ועומדין בפתח אחד מימין ואחד משמאל במקום ספים במקום מזוזה וכן ת"י (ישעיה ו') וינועו אמות הסיפי' אילנוה ספיא וקרוין אילים על שם עגולין כאלה וכאלון : ואיליו שתים אמות . עובי שגלן ועומדין בסוף חלל האולם דבוקים זה לכותל ימין וזה לכותל שמאל נמצא בליטת האולם ואילים שלו י' אמות לתוך העזרה לפנים מן השער : ואולם השער מהבית . לפי שאולמי שער עזרת ישראל היו בולטים ומשוכים לצד החוץ כמו שמפורש בענין פי' באולמי שערי עזרת נשים שהם היו משוכין לצד פנים ושערי עזרת נשים מכוונים כנגד שערי עזרת ישראל נמצא אולם כנגד אולם ודבר נוי הוא זה : (י) ותאי השער . הזה אשר דרך הקדים שבכותל מזרחי של עזרת נשים ג' היו מפה וג' היו מפה ג' לדרום וג' לצפון סמוכין לכותל עזרת נשים ופניהם לצד הבית ומדה אחת לאלו וכותל המפסיק בין כל אחד פי' למעלה : ומדה אחת לאילים . העשויין לספי האולם מבפנים : מפה ומפה . מימין ומשמאל מדתן שתים אמות : (יא) רחב פתח השער . רוחב חלל הפתח וכן שנינו כל הפתחים רחבן י' אמות : אורך השער . הוא חלל אולם השער מן הצפון לדרום : שלש עשרה אמות . י' כנגד חלל הפתח ואמה וחצי לכאן ואמה וחצי לכאן ואל חחמה שאצל הפתח קורהו רוחב ואל חלל האולם קורהו אורך שהפתח גובהו הוא ארכו וברחב מסף אל סף והאולם לפי שמשך בליטת אלו מן המזרח למערב פחות ממדת אלו מן הצפון לדרום שזו שמונה אמות וזו י"ב קורא את המדה היתירה אורך והרי עדות לדבר

מצודת ציון

ד' אלכסות אגוד יחד : (ו) במעלותיו . הם המדרגות שעולין דרך בם : סף . כן יקרא מזוזת הפתח וכן וירעשו הספים (עמוס ט) : (ז) והתא . ענין חדר מה וכן אל תא הרצים (מ"א יד) ויקרא כן על כי הוא בגבול גוף הבנין והוא מל' תתאוו לכם (במדבר לד) שהוא ענין גבול : אולם . ענין בית שער ועשוי כעין כפה ממעל : מהבית . מבפנים : (ט) ואילו . כן יקראו המזוזות על כי היו עגולים כאילן אלה : (י) מפה . מכאן וכן עד פה תבוא (איוב לח) : (יב) וגבול . ר"ל

מצודת דוד

לעזרת נשים אל השער הפונה מזרחה והעזרה הזאת נקראת בענין חצר חיצונה שהיא חיצונה לעזרת ישראל : ויעל במעלותיו . עד שלא בא אל השער הלך במעלות כי ההר הזה היה הולך ועולה כלפי המערב והיה שם מעלות : קנה אחד רוחב . כמדת עובי החומה שהיתה בת קנה וכמדת חומת הר הבית : ואת סף אחד . ר"ל וכן מדד הסף האחד שממולו והיה קנה אחד רוחב : (ז) והתא . כל תא היה קנה אחד אורך וכו' ומספר התאים היו שלשה מימין השער ושלשה משמאלו כמפורש בענין והיו נשענים לכותל העזרה ופניו כלפי הר הבית : ובין התאים . כותלים המפסיקים בין תא לתא היו בני חמשה אמות וכן הכתלים החיצונים מזה ומזה וכן הכתלים שלפניהם אבל מאחריהם היה להם כותל העזרה לכותל : וסף השער מאצל אולם השער . כי לפנים מהשער היה בנין אולם כמפורש בענין וכתליו היו נמשכין כלפי פנים מלדי השער מזה ומזה ולכן מזוזות ברחבן הפנימי ולכן אמר כ"א ממזוזות השער שאצל האולם לצד פנים היתה בת קנה אחד וכמדת כותלי האולם : (ח) מהבית . ר"ל העומד בפנים בחלל העזרה : קנה אחד . על עובי החומה יאמר : (ט) וימד וגו' . משך בליטתו לפנים : ואיליו . המזוזות שעמדו בראשי הכתלים נמשך בליטתן לפנים שתי אמות הרי בין הכל עשר אמות (אבל רוחב המזוזות היה קנה אחד לכסות עובי הכותל ועם כי היו עגולים כלפי שקראם אילים מ"מ לא היו במרחק שוה) : ואולם השער מהבית . לפי שאולם הוא בית שער ודרכו להיות מחוץ לשער וכמו שהיו אולמי חצר הפנימי לכן אמר הנה שאולם הזה היה מבפנים לא כדרך האולמות ונעשה כן למען יהיה האולם הזה מול אולם חצר הפנימי וזהו דבר נוי ופאר (וכתלי האולם היו מתוכן מחלל השער אמה וחצי מזה ומזה כמפורש בענין) : (י) ותאי השער . מספר תאי השער העומדים בפאת המזרח היו שלשה מהשער מזה ושלשה מזה : לשלשתם . לשלש התאים שמזה ומזה : לאלים . למזוזות האולם שעמדו בפתחיהם מזה ומזה : (יא) את רוחב . הוא רוחב חלל פתח השער ממזוזה למזוזה : אורך השער . הוא החלל שבין כותלי אולם השער (ואין לתמוה על שקורא לחלל הפתח בלשון רוחב ולחלל האולם קורא בלשון אורך כי כלפי שקורא בענין לגובה השער בל' אורך ראוי א"כ לקרות מהסף להסף בלשון רוחב אבל האולם הלא משך הכלים' לפנים היה עשרה אמות ובין הכתלים היו י"ב אמות והיתירה במדה

שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה אַמּוֹת׃ יב וּגְבוּל לִפְנֵי הַתָּאוֹת אַמָּה אֶחָת וְאַמָּה־אַחַת גְּבוּל מִפֹּה וְהַתָּא שֵׁשׁ־אַמּוֹת מִפּוֹ וְשֵׁשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ׃ יג וַיָּמָד אֶת־הַשַּׁעַר מִגַּג הַתָּא לְגַגּוֹ רֹחַב עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמּוֹת פֶּתַח נֶגֶד פָּתַח׃ יד וַיַּעַשׂ אֶת־אֵילִים שִׁשִּׁים אַמָּה וְאֶל־אֵיל הֶחָצֵר הַשַּׁעַר סָבִיב ׀ סָבִיב׃ טו וְעַל פְּנֵי הַשַּׁעַר הַיאתוֹן עַל־לִפְנֵי אֻלָם הַשַּׁעַר הַפְּנִימִי הַחֲמִשִּׁים אַמָּה׃ טז וְחַלֹּנוֹת אֲטֻמוֹת אֶל־הַתָּאִים וְאֶל

ל' ומ"ג
ו'ס"פ בבמיינה
י"א כתיב ה' בבניינס
ל'. ל'
ל'
ד'
האיתון ק'

אַמִין׃ יב וּתְחוּמָא דִי קֳדָם תָּוַיָא אַמְתָא חֲדָא וְאַמְתָא חֲדָא תְּחוּמָא מִכָּא וְתָוָא שִׁית אַמִין מִכָּא וְשִׁית אַמִין מִכָּא׃ יג וּמְשַׁח יַת תַּרְעָא מֵאִיגַר תְּוָא לְאִיגְרֵיהּ פּוּתְיָא עַסְרִין וְחַמֵשׁ אַמִין תְּרַע לָקֳבֵיל תְּרַע׃ יד וַעֲבַד יַת אֵלַיָא שִׁתִּין אַמִין רוּמְהוֹן וְעַל אֵילָא דְדַרְתָּא דְתַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר׃ טו וְקֳדָם תַּרְעָא מְצִיעָאָה דִי קֳדָם אוּלָמָא דְתַרְעָא גַוָאָה חַמְשִׁין אַמִין׃ טז וְכַוִין סְתִימָן לְתָוַיָא

לגגו ל' וג' כתיב גגו וסי' וצפית אותו זהב טהור : ויצף אותו זהב טהור . ויעש לחם סכות איש על גגו : ועל פני מן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף סיפרא אל פני ואל פני במ"ד על פני ועל פני וסימ' ועל פני השער האיתון · כי ארך הלשכות אשר לחצר · וחמשת אלפים הנותר . והנותר לנשיא מזה ומזה תניינא דפסוק · ובכל שאר קריאת אית ט' אל פני וסים' נמסר בסדר משפטים ולעיל בסיפרא דא סימן י"ו :

לדבר במסכתא (דמלכים א') והאולם על [illegible] היכל הבית ד' אמה ארכו על פני רוחב הבית נמצא מן הצפון לדרום קרוי להיכל רוחב ולאולם קרוי אורך לפי שההיכל מדתו מן המזרח למערב יתירה על מצפון לדרום ובאולם חילוף למדת שהמידה היתירה קרוי אורך : (יב) וגבול לפני התאות אמה אחת וגו' · התאות שמכאן ומכאן לשער היו משוכין מן כנגד חלל האול' שלפנים אמה לצפון ואמה לדרו' שכבר פי' שהוא מבית משוך מכנגד חלל השער אמה ומחצה לצפון וכן לדרום ועכשיו מפרש שהתאים שבחוץ משוכים לצפון אמה אחת יותר מן האולם וכן לדרום אמה אחת נמצאו משוכין מחלל רחב הפתח ב' אמות ומחצה לכאן וב' אמות ומחצה לכאן וזהו ל' וגבול אשומיי"ל בלע"ז מקום פנוי וכותל התא עובי ה' נמצא עובי כותל הצפוני (נ"ל הדרומי נ"ה) של התא הצפוני ועובי כותל הצפוני של אולם כלים זה כנגד זה שכותל אולם עוביו שש וכותל התא חמש והוא נמשך אמה אחת לסוף כנגד עובי כותל האולם וכן לדרום : (יג) וימד את השער מגג התא לגגו · מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער : עשרים וחמש אמות . עובי כותל התא חמש וכן עובי כותל התא שמצד שני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהתא (כצ"ל נ"ה) משוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר אמות הרי כ"ה וכולן מדת רוחב השער הן כנגד י"ג אמות של חלל האולם מבפנים ושני כתלים קנה מכאן וקנה מכאן הרי כ"ה : פתח נגד פתח . פתח התא שאצל השער בדרום מכוון כנגד פתח התא שאצל השער בצפון שלא היה לכל שש התאים האלה פתח בכותל שבצד החוץ אלא שלשני התאים הסמוכין לשער היו להם פתחים פונים אל שער אויר שבין שניהם וכן הוא אומר לתמה ואל אליהמה לפנימה לשער למדנו שפתחיהם פונים לשער : (יד) ויעש את אילים ששים אמה · גובהן של אילים של ספי האולם גבוהים ששים אמה : ואל איל החצר השער סביב . וכן לכל אילי החצר שבכל אולמי שערים סביב שאף בצפון ובדרום היו לה שערים עשויין כתבנית השער הזה כמו שמפורש בענין : (טו) ועל פני השער האיתון · גובהו של השער הזה והוא קרוי שער האיתון לפי שהוא משמש כניסה ויציאה לכל באי העזרה : איתון · תרגום של ביאה : על לפני אולם השער הפנימי · עם גובהו של אולם השער שהוא לפנים מן השער נ' אמה . ומגובה שאר השערים שבענין שהם נ' אמה אני למד שעל פני האמור כאן הוא גובה (כלומר משער החיצון גובהו נ' אמה על פני כל האולם ששער הפנימי של אולם שאף בסופו של אולם הוא שער כמו שמפורש כבר בפסוק ז' סא"ת) : (טז) וחלונות אטומות אל התאים . התאים האלה לא היו להם פתחים אל

הספים שאינו אומר אלא על מה שפתוח בשער והוא הנקרא פתח והאורך נכלל מדת הספים ומדת הספי' בין הפנימי והחיצוני י"ב אמות כי כל סף רחבו קנה אחד שהוא שש אמות ובין סף לסף אמה אחת הנה י"ג אמות ורש"י ז"ל פי' אורך השער חלל אולם השער מן הצפון לדרום י"ג אמה עשר כנגד חלל הפתח ואמה ותלי מכאן ואמה ותלי מכאן : (יב) וגבול לפני התאות . לפני השלש תאים היה אמה אחת שהיה להם לרוחב ועד סף האמה גבול התאים וכן מפה לשלשה התאים האחרים כי אלו התאים היו פתוחים לפנים למערב כנגד החיל וכן היו פתוחים לצפון ולדרום רש"י ז"ל פירש כי אלו התאים היו סמוכין לכותל מזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית והתא שש אמות מפה ושש אמות מפה ואם אמר כי כל תא מהם היה שש אמות כבר אמר למעלה והתא קנה אחד ומה צריך לשנותו הנה ואפשר שאמר שהיה התא הדרומי נמשך מחלל האולם שש אמות וכן התא הצפוני : (יג) וימד את השער מגג התא לגגו · פי' רש"י ז"ל מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער כ"ה עובי כותל התא וכן עובי כותל התא שמצד השני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהוא משוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר אמות הרי כ"ה · ואם כפרושו למה אמר וימד את השער היה לו לומר וימד מגג התא האחד לגג התא האחר שכנגדו למה זכר שער ועוד המדות האלה כבר זכרם בפרט למה חזר לומר אותם בכלל ועוד כי יונתן תרגם מגג התא מאגריה תויא לשון רבים לומר כי על כל התאים אמר ותא הוא שם כלל ועוד וי"ו גגו הוא כנוי השער ולא התא כי לא זכרו ואע"פ שיש לסייעו כי מצאנו כמו זאת הוי"ו עמו הראובני והגדי והאמת כי המדות האלה אשר בבנין זו אינם מבוררת אצלינו כי הם בבנין העתיד' ומה שמפרש אדם בהם לפי סברא אין לסמוך עליהם ומה שנמצא מהם בקבלה מהם במשנת מדות או בת"י נקבל והשאר יהיה מונח במקומו עד שיבא אליהו וכן אמרו רז"ל במקצת דברים מזו הנבואה פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעים לדרשה ואפשר כי התאים האלה היו גגים מלמעלה לפיכך חזר למדוד גבי התאים עם גג השער והאילים והאולם כ"ה רחב כי לפי מדתם מלמטה הם יותר וכן נאמר בשאר השערים עם התאים והאילים והאולמים רחב עשרים וחמשה והאורך חמשים ואולי היו שם אולמים אחרים לבד האולם הנזכר : פתח נגד פתח · פתח שער זה כנגד פתח שער שלפנים ממנו של עזרת נשים ושל עזרת ישראל ורש"י ז"ל פירש פתח התא שאצל השער שבדרום מכוון כנגד פתח התא שאצל השער שבצפון : (יד) ויעש את אילים ששים אמה . בקצת נוסחאות מן התרגום מצאתי ועבד אוליא שתין אמין קומיהון ובקצת נוסחאו' איליא שתין אמין רומיהון : ואל איל החצר השער סביב סביב · פירוש וכן לכל אולי החצר שהם אילי השער סביב סביב כן היה לכם המדה הזאת ואיל עומד במקום שנים ואמר איל דרך כלל במקום אילים כי חמשה שערים היו בחומות הר הבית בבנין בית שני כמו שאמר במשנה מדות חמש' שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשים כניסה ויציאה נורה פי' שם איש מן הצפון לא היה משמש כלום שער מזרחי עליו צורת שושן הבירה במערב ע"ש שבו שורף כהן את הפרה פרה וכל מסעדיה יוצאים להר המשחה ואמר בזה הפסוק כי כמו שהיו אילים לשער מזרחי כן היו לכל השערים סביב : (טו) ועל פני השער היאתון . כן כתיב וקרי האיתון והוא כמו המלות ההפוכות כבש כשב שמלה שלמה לא ידעתי דעת המתרגם שתרגם מציעאה ואפשר לפי שלשער מזרחי הזה של הר הבית היו לו שני פשפשין אחד מימינו ואחד משמאלו לפיכך קרא השער אמצעי ואפשר כי איתון מענין אתא בקר ומזה השער היו נכנסים הבאים לעזרה להתפלל לפי שהיה מזרחי ומכוון כנגד פתח ההיכל אמר כי על פני השער הזה כלומר מפני השער מחוץ עד לפני אולם השער הפנימי היה נ' אמה אורך כמו שמנה בשאר השערים אורך נ' אמה ורחב כ"ה עם התאים והאילים והאולמים כלומר מסף השער התחתון עד איל השער הפנימי שהוא האולם נ' אמה : על לפני אולם . כמו עד וכן על המעברות כמו עד ורש"י ז"ל פירש ועל פני השער גובה השער ואמר ומגובה שאר השערים שבענין שהם נ' אמה אני לומד שעל פני האומר כאן היא גובה וכן פי' למטה חמשים אמה ארכו גובהו ואני תמיה על פירושו כי בכל הענין אינו אומר על גובה השערים מדה וכן בבנין בית שני לא היה שער שהיה גבוה חמשים אמה כי כל השערים רחבן עשר וגובהן עשרים חוץ משל אולם שהיה גובהו ארבעים והנה מצא לשון אורך שענינו גובה אין זה כי אורך הוא מדת השטח וגובה הוא מדת הרום או העומק ומה שאמר במדת העמודים בבנין שלמה שאמר בספר מלכים קומה ובדברי הימים אורך כבר פי' שם כי שם בדברי הימים ספר מדתן בעת יציקתן בקרקע שהיא מדת השטח לפיכך אמר אורך ובעת שהעמידן וספר מדתן אמר קומה כי כן היה : (טז) וחלונות אטומות ואינו אומר שהיו סתומות מכל וכל כי לא יקרא חלון אם אינו פתוח אלא ש' אטומות כפי' חלוני שקופים אטומים בבנין שלמה שפירושו שהיו

מצודת דוד

ראוי לקרות בל' אורך) : שלש עשרה אמות · עשר מול חלל השער ואמה ומחצה משוכה לכל צד מחלל השער ולהלן : (יב) וגבול . לפני התחלת התאים היה מקום פנוי אמה אחת יתירה ממה שהיה פנוי בצד פנים ממולו כי כתלי האולם היו נמשכות מחלל השער ולהלן אמה ומחצה והתאים נמשכו בצד חוץ ממולו ועוד אמה יתירה א"כ היה הגבול שתי אמות ומחצה : ואמה וגו' · ר"ל וכן אמה אחת גבול בעבר השני : והתא . ר"ל חלל התא היה מרוחק ששה אמות מהתחלת גבול האמה היתירה על הגבול הפנימי שממולו כי האמה של הגבול וחמש של עובי כותל התא הרי ששה ויתכן שבא לומר בזה שגם כותלי תאים מזה ומזה מהתאות היו בני חמשה אמות כי למעלה לא פירש כ"א בין התאות) : ושש וגו' . ר"ל וכן היה מרוחק שש אמות בהעבר השני : (יג) מגג התא לגגו . ר"ל מגג התא שבעבר הזה לגג התא שממולו בעבר השני : רוחב עשרים וחמש אמות . כי הגג הוא מה שעל החלל בין הכתלים וא"כ צא וחשוב הכותל חמשה וגבול אמה ועוד אמה ומחצה ממול גבול הפנימי וכן מעבר השני הרי ט"ו אמה ועשר מחלל פתח השער הרי כ"ה אמות והיה עשוי כעין תקרה מגג לגג והיה נראה כעין שער וכאשר הוא בהציור : פתח נגד פתח · ר"ל פתח השער הזה היה מול פתח שער הפונה לפנים שהיה עשר בחללה : (יד) את אילים · הם מזוזות השערים והיה גבהן ס' אמה : ואל איל · ר"ל וכמדה ההיא היה אל כל המזוזות החצר בעברי השער מזה ומזה : סביב סביב . כי גם ברוח הצפוני והדרומי היו שערים כמפורש בענין : (טו) ועל פני · ר"ל גבהו של שער האיתון הוא השער המזרחי האמור בענין ויקרא כן לפי שהנכנסים להשתחוות באים דרך בו שהוא מכוון מול פתח ההיכל ובית קה"ק : על לפני . עם גובה אולם השער הנמשך לפנים : חמשים אמה · ר"ל זה כזה היו בגובה חמשים אמה וא"כ בלסו המזוזות עשר אמות למעלה מחלל השער : (טז) וחלונות אטומות · בהתאים היו חלונות סתומות ר"ל לא היו פתוחות מבלי סתימה כלל אלא היו סתומות במחילה בסירה ונכס למה האורה דרך בה : ואל אליהמה . החלונות

מצודת ציון

ר"ל מקום פנוי מבלי בנין : (טו) ועל פני . הוא ענין גובה ע"ש שפני האדם הוא בגובה הגוף : האיתון · ענין ביאה כמו אתא בוקר (ישעיה כ"א) : על . כמו עם : לפני . ענין גובה : (טז) אטומות . ענין סתימה כמו אוטם אזנו (שם ל"ג) : אל התאים · ר"ל בהתאים אל במקום בי"ת

אֱלֵיהֵמָּה לִפְנִימָה לַשַּׁעַר סָבִיב ׀ ל'
סָבִיב וְכֵן לָאֵלַמּוֹת וְחַלּוֹנוֹת סָבִיב ׀
סָבִיב לִפְנִימָה וְאֶל־אַיִל תִּמֹרִים׃
יז וַיְבִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְהִנֵּה ל'
לְשָׁכוֹת וְרִצְפָה עָשׂוּי לֶחָצֵר סָבִיב ׀
סָבִיב שְׁלֹשִׁים לְשָׁכוֹת אֶל־הָרִצְפָה׃ ל'
יח וְהָרִצְפָה אֶל־כֶּתֶף הַשְּׁעָרִים לְעֻמַּת
אֹרֶךְ הַשְּׁעָרִים הָרִצְפָה הַתַּחְתּוֹנָה׃
יט וַיָּמָד רֹחַב מִלִּפְנֵי הַשַּׁעַר הַתַּחְתּוֹנָה ל' מלעיל
לִפְנֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִי מִחוּץ מֵאָה
אַמָּה הַקָּדִים וְהַצָּפוֹן׃ כ וְהַשַּׁעַר
אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן לֶחָצֵר ב
הַחִיצוֹנָה מָדַד אָרְכּוֹ וְרָחְבּוֹ׃
כא וְתָאָו שְׁלוֹשָׁה מִפּוֹ וּשְׁלֹשָׁה מִפּוֹ ותאיו ק' ד' מ"ל בנביאי'
וְאֵלָו וְאֵלַמָּו הָיָה כְּמִדַּת הַשַּׁעַר ליו ק' מיו ק'
הָרִאשׁוֹן חֲמִשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וְרֹחַב
חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה׃ כב וְחַלּוֹנָו ניו ק'
וְאֵלַמָּו וְתִמֹרָו כְּמִדַּת הַשַּׁעַר אֲשֶׁר מיו ק' ריו

וּלְאֵילֵיהֶן מִגָיו לְתַרְעָא סְחוֹר
סְחוֹר וְכֵן לְאוּלַמַיָא וְכַוִין
סְחוֹר סְחוֹר לְגָיו וְעַל אֵילָא
כּוֹתַרְתָּא : יז וְאַעֲלַנִי לְדַרְתָּא
בָּרַיְתָא וְהָא לִשְׁכָּן וְרִצְפְּתָא
עֲבִיד לְדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר
תְּלָתִין לִשְׁכָּן עַל רִצְפְּתָא :
יח וְרִצְפְּתָא לְעִבְרָא דְתַרְעַיָא
לָקֳבֵיל אוּרְכָּא דְתַרְעַיָא
רִצְפְּתָא אַרְעִיתָא : יט וּמְשַׁח
פּוּתְיָא מִן קֳדָם תַּרְעָא
מְצִיעָאָה דִקְדָם דַּרְתָּא גַוַיְתָא
מִבָּרָא מְאָה אַמִּין לְמַדִינְחָא
וְלִצְפּוּנָא : כ וְתַרְעָא דִפְתִיחַ
לְאוֹרַח צִפּוּנָא לְדַרְתָּא בָּרַיְתָא
מְשַׁח אוּרְכֵּיהּ וּפוּתְיֵהּ :
כא וְתָווֹהִי תְּלָתָא מִכָּא וּתְלָתָא
מִכָּא וְאֵילוֹהִי וְאוּלַמּוֹהִי הֲוָת
כִּמְשַׁחַת תַּרְעָא קַדְמָאָה
חַמְשִׁין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וּפוּתְיָא
עַסְרִין וְחַמֵשׁ אַמִּין : כב וְכַוּוֹהִי
וְאוּלַמּוֹהִי וְכוֹתַרְתֵּיהּ כִּמְשַׁחַת

רשי

אל החוץ אלא זה פתוח לזה וכן מצינו במסכת מדות בתאים שסביבות ההיכל ג' פתחים לכל א' לתא מן הימין וא' לתא מן השמאל וא' לתא שעל גביו ולתאים שבחצר שלא היו אלא ג' תאים זה אצל זה ולא היו להם תאים על גביהם היו לאמצעי ב' פתחים א' לתא מן הימין וא' לתא מן השמאל ולחיצון של צד השער היו ב' פתחים א' פתוח לאמצעי ואחד לצד השער וכן התא החיצון של כתף השני מזה ומזה לשער כמו שכתוב למעל' פתח נגד פתח והיו להם חלונות שקופים אטומים פתוחי' לצד החיצון וסתומים לצד פנים כלומר קצרים לצד פנים ורחבים לצד החוץ אל המזרח · ומנחם פתר שקופים לשון השקפה כמו (ש"ר ו') מי זאת הנשקפה (תהלים קב) כי השקיף ממרום קדשו וכן (שמות י"ב) אל המשקוף גם כן פתר לשון השקיפה : ואל אליהמה לפנימה לשער . ואל כתפות פתחיהם של שני תאים הסמוכים לשער מזה ומזה שהיה פתחן אל תוך אויר השער פתח התא הצפוני מצפון לשער ופתח התא הדרומי מדרום לשער וכתפות הפתחים שמזה ומזה לפתח התא הם האילים והיו בהם חלונות פתוחים לאויר הפסק רוחב השער שהיה מפסיק בין התאים ואותו אויר קורא לפנימה לשער שמי שנכנס לבין אויר גליפת התאים שמכאן ומכאן נראה שהוא נכנס לשער : וכן לאילמות . וכן היו חלונות לאילמות של כל שער ושער : וחלונות סביב סביב לפנימה · בחומה לצד העזרה מבפנים : ואל איל תמורים . ת"י כותרתא כותרות בראש האיל היה עשוי כמין כותרות דומה לדקל כי במסכתא דשלמה כן מתורגמות צורת דקלין פומיל"ש בלע"ז :

(יז) ורצפה · פלנקי"ן בלע"ז : רצפה אומר אני שהוא עלייה סביב כאותה ששנינו חלקה היתה בראשונ' והקיפוה גוזטרא ועל אותה העלייה היו הלשכות קונברא"ש בלע"ז וממה שאמור בענין והרצפה אל כתף השערים ותחתיהם כנגד גובה השערים אנו למדין שהרצפה הזאת עלייה היא : (יח) והרצפה אל כתף השערים · גובה שער החצר היה מפסיק העלייה שלא היתה מסבבת כל החצר והיא לכתפות השער מזה ומזה כנגד גובה השערים : הרצפה התחתונה . ונשתנית תיבה זו מכל תחתונה שבמקרא שבכל מקום הטעם בנו"ן וזה בתי"ו למדנו שאין תחתונה זו רצפה שתחת אחרת אלא רצפה אחת היא ותחתיתה של רצפה היה לעומת גובה השער וה"א של תחתונה כה"א של ביתה וכה"א של מזרחה ושל חלאתה שכן יתירות : (יט) וימד רוחב · חלל עזרת נשים : מלפני השער התחתונה · זה השער המפורש למעלה : לפני החצר הפנימי . עד עזרת ישראל : הקדים והצפון · לשתי רוחותיה חללה מאה אמה : (כ) מדד ארכו ורחבו · כמדת שער הקדים כך מפורש בענין : (כא) חמשים אמה ארכו · גובהו : ורוחב חמש ועשרים · מגג תא לגגו : (כב) ואילמיו לפניהם

רדק

שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים והנה לא אמר אלא אטומות רוצה לומר שהיו צרות מבפנים ויונתן לא ביאר הענין ולא תרגם אלא סתימן ובבנין שלמה אמר פתיחן מלגיו וסתימן מלבר : אליהמה . כמו אליהם והה"א נוספת על מ"ם הרבים וכן אחר נו"ן הרבות גויותיהנה כסתותיכנה ולתאים היו אילים ואמר כי היו חלונות בקירות התאים וכן באילים לפנימה לשער סביב סביב וכן לאולמות לתאים ולאילים שהיו לפנים מן השער הזה וכן לשאר השערים שהיו סביב שהיו להם אילים ואולמים היו להם חלונות אטומות אולמות כמו אלים שהוא רפה : וחלונות סביב סביב לפנימה . החלונות שהיו סביב לפנימה ר"ל החלונות שהיו סביב לצד פנים היו ולא לצד חוץ החומה : ואל איל תמרים. ואל כל איל ואיל היו תמרים ותרגם יונתן כותרתא ובבנין שלמה תרגם צורת דקלין ואפשר שהיו עשויים על צורת דקלים כותרות על ראשיהן :

(יז) ויביאני אל החצר החיצונה · היא עזרת נשים כי עד הנה היה בשער הבית ועתה אמר שהכניסו בעזרת נשים וקראה חצונה לפי שהיא חצונה מעזרת ישראל : והנה לשכות . ואחר כן אמר כמה היו אלא שספר בתחלה כי על רצפה היו בנויות ובבנין בית שני לא היו אלה הלשכות : ורצפה . ידוע כמו על בהט ושש שרוצפין הקרק' באבנים ואמר עשוי לשון זכר ורצפה לשון נקבה טעם עשוי על הבנין ואחר שאמר הרצפה התחתונה נראה שהיה בה רצפה עליונה ותחתונה והתחתונה היתה על הקרקע והעליונה בנויה על גבי העמודים גוזטרא ואפשר שמעין אותה בנו בבנין בית שני גוזטרא בעזרת נשים הוא שאמר במסכת מדות וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבין : אל הרצפה . כמו על וכן אל ההרים לא אכל · (יח) והרצפה אל כתף השערים . והרצפה שעליה הלשכות היתה עשויה בעבר השערים מזה ומזה פירוש כתף צד ועבר כמו ולכתף השנית : לעומת אורך השערים · כמו שאמר שהיה אורך כל השערים חמשים אמה וכזה כלל מדת אורך ורוחב השערים כמו שכתוב למעלה בשער הבית חמשים ארכו ועשרים וחמש רחבו כמו שפירשנו למעלה הרצפה התחתונה עליה אמר שהיתה בנויה על כתף השערים : (יט) וימד רחב מלפני השער התחתונה . כמו התחתון והה"א נוספת לפיכך המלה היא מלעיל שטעם בתי"ו כי שער הוא לשון זכר וקרא תחתונה שער החצר החיצונה הזו שהיא עזרת נשים לפי שהיא תחתונה כנגד שער החצר הפנימי שהוא עזרת ישראל כי עזרת ישראל גבוהה מעזרת נשים כי ההר היה משופע ועולה והרי אמר הנה כי בשבע מעלות יעלו בו ומדד הרוחב שהיה בין שער זה לשער החצר הפנימי מאה אמה מחוץ החצר הפנימי כלומר המדה היתה מחוץ לא עם השער הפנימי לפיכך אמר לפני החצר הפנימי כלומר עד לפני החצר : הקדים והצפון · זו המדה היתה למזרח ולצפון : (כ) והשער · אמר שמדד גם כן אורך ורוחב של שער הצפוני של עזרת נשים : (כא) ותאו · כל אלו ותאו וחלונו ואילמו חסרים יו"ד הרבוי בכתוב : שלשה מפו ושלשה מפו . שניהם כתובים בוי"ו : כמדת השער הראשון . הוא שער הבית כמו שפירשנו למעלה כי מדת ארכו חמשים אמה ורחבו עשרים וחמש אמה : (כב) וחלונו · ובמעלות שבע יעלו בו . בשבעה מעלות יעלו מעזרת נשים

אל הרצפה ל' וחד על הרצפה ואינון מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ול' דכוו' וסימן במסרא רבתא בערך אל : דרך הצפון ו' בקריאה וסימ' והשער אשר פניו דרך הצפון · פני דרך הצפון · והלשכה אשר פניה · ופתח הצלע למנח · ויוציאני אל החצר החצונה · ודרך לפניהם :

מצודת ציון

בי"ת וכן ואל הארון (שמות כה) : אליהמה . הם המזוזות : לאלמות · מלשון אולם : ואל איל : והאיל הוא כמזוזה : (יז) לשכות . חדרים כמו ויביאם לשכתה (ש"א ט) : ורצפה . ענין רצפת אבנים למדרך הרגל וכן על רצפת בהט ושש (אסתר א) : (יח) כתף . צד ועבר : לעומת · נגד :

מצודת דוד

ההם היו במזוזותיה הפונות לפנימה לשער כי תא הקטנה שאצל השער מזה ומזה היו פתחיהן זה מול זה ופנו אל חלל השער החיצון שהיה מכ"ה אמות כמפורש למעלה ובמזוזות הפתחים ההם היו החלונות (אולם ביתר התאים יתכן שלא היו חלונות במזוזותיהן כי לא היה שם רב האורה : סביב סביב . ר"ל כן היה לתאי הקטנים של כל שער ושער : וכן לאלמות . גם לכל האולמות . היו חלונות אטומות : וחלונות · עוד היו חלונות בכל התאים אשר מסביב והם יפנו לפנים לחלל ע"כ כי כותל ע"כ היה להם לכותל מאחוריהם ובכותל ההיא היו חלונות כי העזרות לא היה מקורות והיה האור רב בהן : ואל איל . בכל מזוזה היה כותרת ממעל בצורת אילני תמר : (יז) אל החצר . מתחילה עמדו בשער ועתה הביאו בחלל החצר : והנה לשכות . ר"ל ראיתי והנה שם לשכות : ורצפה . עליה מרוצפת באבנים עשויה בגובה על עמודים עומדת בחצר סביב בארבעת רוחותיה והיתה נשענת אל הכותל ועל הרצפה ההיא עמדו הלשכות והיו שלשים במספר : (יח) והרצפה אל כתף השערים · הרצפה עמדה בכתף השערים כי ממעל לשערים לא היתה הרצפה וא"כ עמדה בכתף השערים מזה ומזה : לעומת אורך השערים הרצפה התחתונה · ר"ל תחתיות הרצפה ההיא היתה מול כלות גובה השערים ולמעלה ממול גובה השערים והלשכות עליה (ועם כי מלת אורך יונח על דבר שמשוך ולא על דבר העומד ברום עכ"ז אמר לשון אורך לפי שכשמודד גבהו ע"י הפתיל ובקנה המדה וכמפורש למעלה היה אז הפתיל מושכב בשטחיות הארץ ונופל בו לשון אורך) : (יט) וימד רוחב . מדד רוחב החלל אשר מלפנים לשער התחתונה היא שער ע"נ שהיא בהר מתחת מול שער עזרת אנשים היא החצר הפנימי : לפני חצר הפנימי · ר"ל והוא החלל שלפני החצר הפנימי מחולה לה : מאה אמה · ר"ל מדד אותה מאה אמה והוא חלל ע"נ : הקדים והצפון . ר"ל כן היה מדת חלל ע"נ בפאת המזרח וכן היה מדתו בפאת הצפון וכן בפאת הדרום כמפורש בענין ולקצר לא זכרו (כי ע"נ היה אז מסבבת את כל בנייני המקדש עזרת אנשים הלשכות מכל ארבעת הרוחות) : (כ) דרך הצפון · בפאת צפון של חצר החיצונה : מדד ארכו ורחבו · ר"ל מדדו במדת שער המזרחי : (כא) ותאיו . תאי השער אשר שהיו שלשה מהעבר מזה ושלשה מזה ומזוזות השער והאולם הנמשך לפנים

לפניהם · ואולם השער לפני המעלות קודם שיכנס לאולם היה עולה במעלות : (כג) ושער לחצר הפנימי . לעזרת ישראל : נגד השער · החיצון מכוון : וימד משער . התחתון עד העליון מאה אמה הוא רחב חלל עזרת נשים : (כד) ויוליכני דרך הדרום · לחצר החיצונה : (כה) כהחלונות האלה . דרש רבי תנחומא ה"א זו יתירה לשון כהה חלונות כהות רחבות מבחוץ וקצרות מבפנים לומר לא לאורה אני צריך שכל חלונות העשויות להכניס אורה קצרות מבחוץ ומרחיבות מבפני' : (כו) עולותיו . כמו מעלותיו : אל אליו . על ראש האיל היה דקל מצוייר : (כח) וימד את השער הדרום · של חצר הפנימי : (ל) ואולמות : ארכו"ן בלע"ז : סביב סביב . הכותל היה עשוי אולמים אולמים נכנסי' בעוביו והאולמות הללו היו בפנים (פ"א למעלה מהתאים כי התאים היו מבפני' בחצר הפנימי שהרי אולם השער היה בולט אל החיצונה כמו שאמור בענין וא"א שהיו התאים והאולם פונים למקום אחד להיות פתחי התאים נפתחים לתוך האולם שהרי בסוף הענין כל מדות השערים החיצונים והפנימים ולא חלק ביניהם אלא בליטת האולמות) (כי התאים היו מבחוץ ושם תאים וכותליהם וס"ו אמות של רוחב השער עולים לשמוני' ואחת (לחשעים ואחת כצ"ל נ"ה) אמה וכל החצר הפנימי אינו אלא מאה על מאה כמו שמפורש בענין פא"א) : (לא) ואילמיו אל חצר החיצונה · אולמו של שער הפנימי לא היה לצד פנים כמו שהיו אולמות של שער

פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים וּבְמַעֲלוֹת שֶׁבַע
יַעֲלוּ־בוֹ וְאֵילַמָּו לִפְנֵיהֶם׃ כג וְשַׁעַר ואילמיו ק'
לֶחָצֵר הַפְּנִימִי נֶגֶד הַשַּׁעַר לַצָּפוֹן
וְלַקָּדִים וַיָּמָד מִשַּׁעַר אֶל־שַׁעַר מֵאָה
אַמָּה׃ כד וַיּוֹלִכֵנִי דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם וְהִנֵּה־ ג' כ"כ חסר יו"ד
שַׁעַר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם וּמָדַד אֵילָו ליו ק'
וְאֵילַמָּו כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה׃ כה וְחַלּוֹנִים מיו ק'
לוֹ וּלְאֵילַמָּו סָבִיב ׀ סָבִיב כְּהַחֲלֹנוֹת מיו ק' ג'
הָאֵלֶּה חֲמִשִּׁים אַמָּה אֹרֶךְ וְרֹחַב
חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אַמָּה׃ כו וּמַעֲלוֹת
שִׁבְעָה עֹלוֹתָו וְאֵילַמָּו לִפְנֵיהֶם תיו ק' מיו ק'
וְתִמֹּרִים לוֹ אֶחָד מִפּוֹ וְאֶחָד מִפּוֹ אֶל־
אֵילָו׃ כז וְשַׁעַר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי דֶּרֶךְ איליו ק'
הַדָּרוֹם וַיָּמָד מִשַּׁעַר אֶל־הַשַּׁעַר דֶּרֶךְ
הַדָּרוֹם מֵאָה אַמּוֹת׃ כח וַיְבִיאֵנִי אֶל־ ס"פ בנביאים ג'
חָצֵר הַפְּנִימִי בְּשַׁעַר הַדָּרוֹם וַיָּמָד
אֶת־הַשַּׁעַר הַדָּרוֹם כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה׃
כט וְתָאָו וְאֵילָו וְאֵלַמָּו כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה איו ק' ליו ק' מיו ק'
וְחַלּוֹנוֹת לוֹ וּלְאֵלַמָּו סָבִיב ׀ סָבִיב מיו ק'
חֲמִשִּׁים אַמָּה אֹרֶךְ וְרֹחַב עֶשְׂרִים
וְחָמֵשׁ אַמּוֹת׃ ל וְאֵלַמּוֹת סָבִיב ו' ס"פ בנביאים ג'
סָבִיב אֹרֶךְ חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אַמָּה
וְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת׃ לא וְאֵילַמָּו אֶל־ מיו ק' ב'
חָצֵר הַחִיצוֹנָה וְתִמֹּרִים אֶל־אֵילָו אליו ק'
וּמַעֲלוֹת שְׁמוֹנֶה מַעֲלָו׃ לב וַיְבִיאֵנִי ג' ומ"ל מעליו ק'
אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִי דֶּרֶךְ הַקָּדִים

תַּרְעָא דִפְתִיחַ לְאוֹרַח מַדִּינְחָא וּבְדַרְגִין שַׁבְעָה סַלְקִין בֵּיהּ וְאוּלַמוֹהִי קֳדָמֵיהוֹן׃ כג וְתַרְעָא לְדַרְתָּא גַוַּיְתָא לָקֳבֵיל תַּרְעָא דִפְתִיחַ לְצִפּוּנָא וְלְמַדִּינְחָא וּמְשַׁח מִתְּרַע לִתְרַע מְאָה אַמִּין׃ כד וְאוֹבִילַנִי בְּאוֹרַח דָּרוֹמָא וְהָא תַרְעָא חַד פְּתִיחַ לְאוֹרַח דָּרוֹמָא וּמְשַׁח אֵילוֹהִי וְאוּלַמוֹהִי כְּמִשְׁחָתָא הָאִלֵּין׃ כה וְכַוִּין לֵיהּ וּלְאוּלַמוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר כְּכַוַּיָא הָאִלֵּין חַמְשִׁין אַמִּין אוּרְכָּא וּפוּתְיָא עַסְרִין וְחַמְשׁ אַמִּין׃ כו וְדַרְגִין שַׁבְעָא דַרְגוֹהִי וְאוּלַמוֹהִי קֳדָמֵיהוֹן וְכוֹתְרָן לֵיהּ חֲדָא מִכָּא וַחֲדָא מִכָּא עַל אֵילוֹהִי׃ כז וְתַרְעָא דְדַרְתָּא גַוַּיְתָא בְּאוֹרַח דָּרוֹמָא וּמְשַׁח מִתְּרַע לִתְרַע בְּאוֹרַח דָּרוֹמָא מְאָה אַמִּין׃ כח וְאַעֲלַנִי לְדַרְתָּא גַוַּיְתָא בִּתְרַע דָּרוֹמָא וּמְשַׁח יָת תְּרַע דָּרוֹמָא כְּמִשְׁחָתָא הָאִלֵּין׃ כט וְתָוּוֹהִי וְאֵילוֹהִי וְאוּלַמוֹהִי כְּמִשְׁחָתָא הָאִלֵּין וְכַוִּין לֵיהּ וּלְאוּלַמוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר חַמְשִׁין אַמִּין אוּרְכָּא וּפוּתְיָא עַסְרִין וְחַמֵשׁ אַמִּין׃ ל וְאוּלַמַיָא סְחוֹר סְחוֹר אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמֵשׁ אַמִּין וּפוּתְיָא חֲמֵשׁ אַמִּין׃ לא וְאוּלַמוֹהִי לְדַרְתָּא בָּרַיְתָא וְכוֹתְרָן עַל אֵילוֹהִי וְדַרְגָן תְּמַנְיָא דַרְגוֹהִי׃ לב וְאַעֲלַנִי לְדַרְתָּא גַוַּיְתָא בְּאוֹרַח מַדִּינְחָא

נשים לעזרת ישראל וכנו כו על השער ובבנין בית שני שנינו במס' מדות ט"ו מעלות עולות מתוכם לעזרת ישראל כנגד ט"ו שיר המעלות שבתהלים שעליהם הלוים עומדים בשיר : ואילמו לפניהם · לפני המעלות היו אילמו כי קוד' שיכנס לאילמים היה עול' במעלו' : (כג) ושער לחצר הפנימי . אמר כי שער עזרת ישראל שהוא חצר הפנימי היה כנגד השער ר"ל השער החיצון של עזרת נשים לצפון ולקדים היו זה כנגד זה והיו מאה אמה מזה לזה כמו שאמרנו למעלה : (כד) ויולכני . בעזרת נשי' הוליכו דרך הדרום ומבואר הוא : (כה) והלונים . כהחלונות האלה . עם ה"א הידיעה כמו להגדוד אשר בא אליו בהשמים תשדך כהיו' הזה והדומי' להם ויש בו מדרש כהחלונות כהם חלונות כלומר חלונות כהות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ כלומר לא לאורה אני צריך : (כו) ומעלות שבעה עולותיו · כמו מעלותיו כלומר במעלות שבעה היו עולים גם כן בשער הדרום מעזרת נשים לעזרת ישראל : ותמורים לו · פירשנוהו : אחד מפו וא' מפו . שניהם כתובי' בוי"ו : (כז) ושער לחצר הפנימי . הוא עזרת ישראל כמו שפירשנו : (כח) ויביאני . את השער הדרום . כמו הדרומי וכן הסמיכות עם ה"א הידיעה כמו הלעג השאננים הממלכות הארץ והדומים להם : (כט) ותאיו · מבואר הוא : (ל) ואלמות סביב סביב . היו אלמות בנויות סביב הקיר או בחלל הקיר : אורך חמש ועשרים אמה . בין כלם היו מחזקות באורך הקיר חמש ועשרי' : ורוחב חמש אמות · כל א' רוחב אלו ה' אמות וזה לא זכר בחצר החיצונה : (לא) ואילמו אל חצר החיצונה · אמר כי אילמיו של חצר הפנימי היו בולטים אל החצר החיצונה לא כמו שהיה בחצר החיצונה שהיא עזרת נשים שאילין ואילמין מבפנים : ומעלות שמונה מעלות · בשמונה מעלות היו עולין מעזרת ישראל לעזרת הכהנים ובבנין בית שני לא היו אלא ג' מעלות : (לב) ויביאני · דרך הקדים . כן הביאו בשלשה הרוחות וכמו

זס

מרד ח' בקריאה וסימ' מי מדד בשעלו מים ושמים כזרת תכן · והשער אשר פניו · מדד רוח הקדים בקנה המדה · מדד רוח הצפון חמש מאות . את רוח הדרום מדד · סבב אל רוח הים מדד : דרך הדרום ז' בקריאת וגימ' ויולכני דרך הדרום ב' בפסוק · ולשער לחצר הפנימי ב' בפסוק · וידבר אלי זה הלשכה · ופניהם דרך הדרום אחד · ובפתחי הלשכות : אמות ו' ס"פ בבניינה וסי' ארך השער שלש עשרה · ושער לחצר הפנימי דרך הדרום · תאו ואיליו ואילמיו כמדות האלה קדמא דעניפא · ואלמות סביב סביב · ובא לפנימה וימד איל הפתח · אל פני ארך אמות המאה : שמונה ג' מ"ל בנביאים . וסימ' ויעבדו בני ישראל את עגלון · בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר חגינא דפסוק דירמיה · ומעלות שמונה מעלות : וכל ד"ה דכוו' מ"ל :

מצודת ציון

(כו) עולותיו · מעלותיו :

ידיתו

מצודת דוד

לפני כותל מהעבר מזה וכותל מהעבר מזה הכל היה כמדת השער המזרחי הנמדד ראשון : ארכו . רוצה לומר גובה השער : חמש ועשרים · כן היה מדת רוחב שער החיצון כמ"ש למעלה : (כב) וחלוניו וגו' . חלוני תאי השער וכותלי האולם והכותרות אשר בהמזוזות ממעל שהיו בצורת אילני תמר הכל היו כמדת של השער המזרחי : ובמעלות וגו' . כי ההר היה הולך ועולה ועלו בו במעלות ועד השער הזה היה שבע מעלות : ואילמיו לפניהם · כותלי האולם היו לפנים מהמעלות ועולין במעלות עד לא יבואו אל האולם : (כג) ושער לחצר הפנימי . השער של חצר הפנימי היה מול השער מחצר החיצונה : לצפון ולקדים . כן היה בפאת צפון וכן של מזרח (והנה שער המזרחי מעה"נ עמד באמצע כותל המזרחי וכן שער ע"נ והיו זה מול זה אבל שער הצפוני של ע"נ ע"כ לא עמד באמצעית כתלו כמות שער הצפוני של עה"נ שאם גם הוא עמד באמצע לא היו א"כ זה מול זה וכן שער הדרומי מע"נ האמור בענין לא עמד גם הוא באמצעית כתלו וכמ"ש בקונטרס בנין הבית) : משער אל שער . משער ע"נ לשער עזרת אנשים מדד מאה אמה : (כד) דרך הדרום . ברוח הדרומי בהעזרה ההיא : כמדות האלה . של שער המזרחי והצפוני : (כה) וחלונים לו . ר"ל החלונות שהיו לכל אחד מתאי השער ההוא ולכותלי האולם מסביב היו כמו החלונות של שער המזרחי והצפוני : אורך · ר"ל גובה השער : ורוחב . של השער החיצון : (כו) ומעלות . מספר המעלות שעלו בהם אל השער הזה היו שבעה : ואילמיו · כותלי האולם היו לפנים מהמעלות : ותמורים לו · ר"ל היה כותרת בצורות אילן תמר אחד מהעבר מזה ואחד מהעבר מזה וחזר ומפרש הכותרות היו במזוזות ממעל : (כז) דרך הדרום . ברוח הדרום : משער אל השער . ר"ל משער חצר הפנימי אל שער חצר החיצונה ברוח דרום : (כח) כמדות האלה : כמדות השערים הנזכרים : (כט) ותאיו וגו' . גם לשער חצר הפנימי היו תאים ואלים ואולם והיה כמדות של השערים מע"נ : לו · לכ"א מתאי השער : ולאלמיו . לכותלי האולם מסביב : אורך . ר"ל גובה השער : ורוחב . של השער החיצון : (ל) ואלמות סביב סביב . בחלל עה"נ בכל שלשה הרוחות במזרח בצפון ובדרום היו אולמות נשענות אל הקיר ופתוחות לפנים : אורך . הוא הנמשך עם הקיר : ורוחב · הוא הנמשך כלפי אויר החצר : (לא) ואילמיו · כותלי אולם השער ההוא היו נמשכין כלפי החוץ וכדרך אולם והיה א"כ בולט מול אולם שער ע"נ והוא דבר נוי (ואולמי שערי ע"נ היו בנויות להלן מתאי השער וכמ"ש בקונ' בנין הבית) : אל אליו . בהמזוזות ממעל היו כותרות בצורות אילן תמר : ומעלות שמונה מעליו . בשמונה מעלות עלו מע"נ אל השער ההוא

זה כן זה והכל מבואר : (לח) ולשכה ופתחה באילים השערים • כמו באילי השערים ובא בסמיכות עם המ"ם כמו אילים למר סיגים כסף והדומים להם ואמר כי ברוח הצפון היה לשכה והיא פתוחה באילי השערים כי לרוח צפון לצפונו של מזבח היה שחיטת הקדשים והפשטם ונתוחם כמו שאמר בתורה צפונה לפני ה' : שם ידיחו את העולה . כמ"ש וקרבו וכרעיו ירחץ במים ועל שלחנות של שיש היו מדיחין אותם : (לט) ובאולם השער . מפו • הראשון בוי"ו והשני בה"א : לשחוט אליהם • כמו עליהם וכן ואל ההרים לא אכל והדומים להם רבים : העולה והחטאת והאשם , כמ"ש בתורה במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת וכן אמר במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את האשם והיה כן שלא לפרסם החוטאי' : (מ) ואל הכתף מחוצה לעולה. בסגול כמו מעלה כלומר מחוץ למעלות שזכר : השער הצפונה . כמו השער הדרום שפירשנו : (מא) ארבעה . אליהם ישחטו. כמו עליה' : (מב) וארבע' שלחנות לעולה : זכר העולה לפי שהיתה תמיד וגם כן היו להניח עליהם כל כלי שאר הזבחים כמו שאמר בסוף הפסוק והזבח : אליהם ויניחו את הכלים , הוי"ו נוספת כוי"ו וישא אברהם את עיניו ואיה וענה והדומים לו כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו אמר כי על ארבעה שלחנות אלה היו מניחים הכלים אשר ישחטו בהם העולה ואת הזבחים והם הסכינים אשר ישחטו בהם והמזרקות אשר יקבלו בהן את הדם : (מג) והשפתי'.

טפח

תאיו אליו חד מן ו' זוגין מן ג' בעני' קדמא ותניינא נסיב וי"ו ותליתא קרתי וסימ' וסאתים שערים ויאמר • וסאתים שערים ויצא העם • סאתים שערים ויהי ברברם • ושמחת עולם ופדויי ה' • ושמחת עולם ששון ושמח' ישיגון' ושמחת עולם תחת בשתכ' • וסער מתחולל הנה סערת • וסער גדול כה אמר ה' • סער מתגורר הנה סערת בתרא • ואתה אל תירא עבדי יעקב • ואתה אל תירא עבדי יעקב • אתה אל תירא עבדי יעקב ; ותאיו ואיליו ואילמיו • ותאיו ואיליו ואילמיו • תאיו איליו ואלמיו • והאר פניך אלהים השיבנו . והאר פניך אלהים צבאות השיבנו • האר פניך ה' אלהים צבאות השיבנו ; מפה י"א כתיב ה' בצורת הבית וסי' ותא השער דרך הקדים ג' בפסוק קדמאה ותנינא ותליתא • וגבול לפני התאות קדמאה דפסוק • ושנים שלחנות . ארבעה שלחנות מפה ב' בפסוק . ויביאני אל אלם הבית ב' בפסוק קדמאה דפסוק ותנינא • ועמודים אל האלים ב'

ומשח ית תרעא כמשחתא האלין : לג ותוהי ואילוהי ואולמוהי כמשחתא האלין וכוין ליה ולאולמוהי סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עסרין וחמש אמין : לד ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרן על אילוהי מכא ומכא ותמניא דרגין דרגוהי : לה ואעלני לתרע צפונא ומשח כמשחתא האלין : לו תוהי אילוהי ואולמוהי וכוין ליה סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עסרין וחמש אמין : לז ואילוהי לדרתא בריתא וכותרין על אילוהי מכא ומכא ותמניא דרגין דרגוהי : לח ולשכתא ופתחא באיליא דתרעיא תמן מתקנין ית עלתא : לט ובאולמא דתרעא תרין פתורין מכא ותרין פתורין מכא למכס עליהון עלתא וחטאתא ואשמא : מ ולעברא דמברא למסקנא במעלנא דתרע צפונא תרין פתורין ולעברא אוחרנא דלאולמא דתרעא תרין פתורין : מא ארבעא פתורין מכא וארבעא פתורין מכא לעברא דתרעא תמניא פתורין ביניהון נכסין : מב וארבעה פתורין לעלתא באבני גזית אורכא אמתא חדא ופלגא ופותיא אמתא חדא ופלגא ורומיה אמתא חדא עליהון ויחתון ית מניא דיכסון ית עלתא בהון ונכסת קודשיא : מג ועונקלין

ותאיו ק'
ואיליו ק'
מיו ק'
מיו ק'
מיו ק'
ליו ק'
ליו ק'
תאיו ק' ליו ק'
מיו ק'
ליו ק'
ליו ק'
ליו ק'. ג'.
ג'. ג'. ב'
ה' חס' בסיפ'
י"א כתיב ה'
ב' חד חסר
ב' ובפסוק
ס' מ"ל בליש'
ב' ובפסוק
י"א כתיב ה'
י"א כתיב ה'
ג' מ"ל
ס' ב' מנהון חס'
ב' ובסיפרא וגבה לכם
ג'
ג'

וַיָּמָד אֶת־הַשַּׁעַר כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה׃ לג וְתָאָו וְאֵלָו וְאֵלַמָּו כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה וְחַלּוֹנוֹת לוֹ וּלְאֵלַמָּו סָבִיב ׀ סָבִיב אֹרֶךְ חֲמִשִּׁים אַמָּה וְרֹחַב חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אַמָּה׃ לד וְאֵלַמָּו לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְתִמֹרִים אֶל־אֵלָו מִפֹּה וּמִפּוֹ וּשְׁמֹנֶה מַעֲלוֹת מַעֲלָו׃ לה וַיְבִיאֵנִי אֶל־שַׁעַר הַצָּפוֹן וּמָדַד כַּמִּדּוֹת הָאֵלֶּה׃ לו תָּאָו אֵלָו וְאֵלַמָּו וְחַלּוֹנוֹת לוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב אֹרֶךְ חֲמִשִּׁים אַמָּה וְרֹחַב חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אַמָּה׃ לז וְאֵילָו לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְתִמֹרִים אֶל־אֵילָו מִפֹּה וּמִפּוֹ וּשְׁמֹנֶה מַעֲלוֹת מַעֲלָו׃ לח וְלִשְׁכָּה וּפִתְחָהּ בְּאֵילִים הַשְּׁעָרִים שָׁם יָדִיחוּ אֶת־הָעֹלָה׃ לט וּבְאֻלָם הַשַּׁעַר שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת מִפּוֹ וּשְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת מִפֹּה לִשְׁחוֹט אֲלֵיהֶם הָעוֹלָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם׃ מ וְאֶל־הַכָּתֵף מִחוּצָה לָעוֹלֶה לְפֶתַח הַשַּׁעַר הַצָּפוֹנָה שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת וְאֶל־הַכָּתֵף הָאַחֶרֶת אֲשֶׁר לְאֻלָם הַשַּׁעַר שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת׃ מא אַרְבָּעָה שֻׁלְחָנוֹת מִפֹּה וְאַרְבָּעָה שֻׁלְחָנוֹת מִפֹּה לְכֶתֶף הַשָּׁעַר שְׁמוֹנָה שֻׁלְחָנוֹת אֲלֵיהֶם יִשְׁחָטוּ׃ מב וְאַרְבָּעָה שֻׁלְחָנוֹת לָעוֹלָה אַבְנֵי גָזִית אֹרֶךְ אַמָּה אַחַת וָחֵצִי וְרֹחַב אַמָּה אַחַת וָחֵצִי וְגֹבַהּ אַמָּה אֶחָת אֲלֵיהֶם וְיַנִּיחוּ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעוֹלָה בָּם וְהַזָּבַח׃ מג וְהַשְׁפַתַּיִם

שער החיצונה אלא מבחוץ היה בולט : (לג) אורך חמשים אמה . גבהו חמשים אמה : (לז) ואילו לחצר החיצונה . אשישפילד"קא בלע"ז ואולם השער קרוי אילים כאן : (לח) ולשכה . היתה אצל שער הצפוני בעזרת ישראל : ופתחה . של לשכה אל אילי השער לצד השער : באילים השערים . יש בפרשה פסוקים קורין לכתפו' השער אילי' מיינפלי"ש בלע"ז : שם ידיחו את העולה . העולה הנשחטת בצפון : ידיחו את העולה . ירחצו את הקרביים : (לט) ובאול' השער . הצפוני : שנים שולחנות . במזרחו ושנים במערבו ואע"פ שהן היו משוכין אל תוך החצר החיצונה קדושתן כלפנים : (מ) ואל הכתף מחוצה . ואל עבר פתח האולם מחוצה לחלל האולם לתוך חללו של פתח של (הא"ת של לד) עזרת ישראל : לעולה לפתח השער הצפונה . כשנכנס לתוך השער ועולה במעלות פתח העזרה : שנים . שולחנות לכתף הפתח למזרח (וכן) למערב : ואל הכתף האחרת . אשר לפתח האולם שנים שולחנות : (מב) אליהם ויניחו את הכלים . עליהם מניחין הסכינין והמזרקות שמקבלין בהן את הדם שיהיו מוכנים לשוחטים בהם קדשי קדשים בצפון : (מג) והשפתים

טפח

מצודת ציון

(לח) ידיחו . ענין רחיצה ושטיפה במים : (לט) אליהם . אצלם בסמוך להם : (מב) גזית . מל' גזיזה ור"ל מסותתות ביושר : ויניחו . הוי"ו יתירה : (מג) והשפתים . ת"י ועונקלין והם ווין על רביעית הארז שבצד העמודים כפופים ראשיהם למעלה שתולין בהם הקרבנות ומפשיטין אותן

מצודת דוד

ההוא : (לב) דרך הקדים . ברוח מזרחי : כמדות האלה . כמדות השערים הנזכרי' : (לג) לו . לכ"א מתאי השער : ולאלמיו . לכותלי האולם מסביב : (לד) מפו ומפו . בהעבר מזה ובהעבר מזה : (לה) אל שער הצפון . של החצר הפנימי : (לו) תאיו וגו' . מוסב אל המקרא שלפניו לומר כמדות האלה הנזכרים מדד את תאיו וכו' של השער ההוא : (לז) ואילו . מזוזות האולם פני לאויר חצר החיצונה ואל המקום שיפנו המזוזות יפנו כותלי האולם וזכר המזוזות ולא האולם והיא היא : (לח) ולשכה . ר"ל בחלל עא"כ מול שער הצפוני עמדה לשכה אחת ופתחה היה מול מזוזות השערים ולפי שהיו שני שערים אחד פנימי ואחד חיצוני וכמ"ש למעלה בע"כ לכן אמר השערים : שם . בהלשכה ההיא היו מדיחים קרבי העולה הנשחטות בצפון והיא היתה בית המטבחיים : (לט) ובאולם השער . בחלל האולם הנמשך מהשער ההוא עמדו שנים שולחנות בהעבר מזה ושנים מהעבר מזה ר"ל שנים במזרחו ושנים במערבו : לשחוט אליהם . לשחוט אצלם בסמוך להם העולה וכו' שהם ק"ק הטעונין שחיטה בצפון (ועם כי היה משוך לחלל ע"נ מ"מ קדושתו כלפנים כי יהיה מקודש בקדושת העזרה) : (מ) ואל הכתף . בהעבר האחת מהאולם חוצה לו כשעולין במעלות לפתח שער הצפוני ר"ל שער הפנימי שהיה רוחב עשר אמות והמעלות ההם היו בין האתים ושם עמדו שנים שולחנות : ואל הכתף וגו' . וכן בהעבר האחרת של אולם השער עמדו שנים שולחנות : (מא) מפה . מהעבר הזה ב' בחלל האולם וב' בחלל שבין האתים : לכתף השער . לכל כתף מכתפי השער : שמונה . ר"ל בין כולם היו שמונה ואצלם בסמוך להם ישחטו הקרבנות ששחיטתן בצפון : (מב) לעולה . להניח עליהם בשר העולה וה"ה בשר שאר הקרבנות וזכר עולה לפי שהיא ראשונה ותמידית והיתה כליל להקרבה : אבני גזית . השולחנות היו מאבני גזית וזהו על כי האבן מקרר ושומר הבשר מן הסרחון : אליהם ויניחו . גם עליהם יניחו את הכלים אשר ישחטו עמהם הם הסכינים : אשר וכו' והזבח . הוא הפוך אשר ישחטו בם את העולה והזבח רצה לומר שאר מיני זבחים ומוסב הוא על הכלים לומר עליהם יניחו הסכינים המיוחדים גם לשחיטת שאר מיני זבח אבל לא בא לומר שישחטו שם שאר מיני זבח : (מג) והשפתים . טפח אחד • כעין ווין מברזל היו קבועים ברביעיות של ארז הקבועין בעמודים

טֶפַח אֶחָד מוּכָנִים בַּבַּיִת סָבִיב ׀ ג'
סָבִיב וְאֶל־הַשֻּׁלְחָנוֹת בְּשַׂר הַקָּרְבָּן׃ ג. ג'
מד וּמִחוּצָה לַשַּׁעַר הַפְּנִימִי לִשְׁכוֹת ג'
שָׁרִים בֶּחָצֵר הַפְּנִימִי אֲשֶׁר אֶל־כֶּתֶף ח' בליש'
שַׁעַר הַצָּפוֹן וּפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם ט' · ז'
אֶחָד אֶל־כֶּתֶף שַׁעַר הַקָּדִים פְּנֵי
דֶּרֶךְ הַצָּפֹן׃ מה וַיְדַבֵּר אֵלַי זֹה ו' . ל' חסר ח' כתיב ה'
הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם
לַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַבָּיִת׃
מו וְהַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן ו'
לַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ
הֵמָּה בְנֵי־צָדוֹק הַקְּרֵבִים מִבְּנֵי־לֵוִי ג'
אֶל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ׃ מז וַיָּמָד אֶת־
הֶחָצֵר אֹרֶךְ ׀ מֵאָה אַמָּה וְרֹחַב מֵאָה
אַמָּה מְרֻבָּעַת וְהַמִּזְבֵּחַ לִפְנֵי הַבָּיִת׃ ל' : ג'
מח וַיְבִאֵנִי אֶל־אֻלָם הַבַּיִת וַיָּמָד אֵל ב' חסר
אֻלָם חָמֵשׁ אַמּוֹת מִפֹּה וְחָמֵשׁ אַמּוֹת ל' חסר יו"ד י"א כתיב ה'
מִפֹּה וְרֹחַב הַשַּׁעַר שָׁלֹשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ י"א כתיב ה'
וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ׃ מט אֹרֶךְ הָאֻלָם ל'
עֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה
אַמָּה וּבַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יַעֲלוּ אֵלָיו ל' בענין
וְעַמֻּדִים אֶל־הָאֵילִים אֶחָד מִפֹּה י"א חס' בליש' י"א כ"כ
וְאֶחָד מִפֹּה׃ פ י"א כ"כ

נַפְקִין פְּשַׁךְ חָד קְבִיעִין בְּעַמּוּדֵי
בֵּית מַטְבְּחַיָא מְגָיו לְאוּלַמַיָא
סְחוֹר סְחוֹר וְעַל פָּתוֹרַיָא בְּשַׂר
קוּרְבָּנַיָא׃ מד וּמִבָּרָא לְתַרְעָא
גַוָאָה לִשְׁכַּת לֵיוָאֵי בְּדַרְתָּא
גַוַיְתָא דִי לְעֵבַר תְּרַע צִפּוּנָא
וְאַפֵּיהוֹן לְאוֹרַח דָרוֹמָא חַד
לְעֵבַר תְּרַע מַדִינְחָא אַפֵּי
אוֹרַח צִפּוּנָא׃ מה וּמַלִיל
עִמִּי דָא לִשְׁכְּתָא דִפְתִּיחָא
לְאוֹרַח דָרוֹמָא לְכַהֲנַיָא נָטְרֵי
מַטְרַת בֵּיתָא׃ מו וְלִשְׁכְּתָא
דִפְתִּיחַ לְאוֹרַח צִפּוּנָא לְכַהֲנַיָא
נָטְרֵי מַטְרַת מַדְבְּחָא אִינוּן
בְּנֵי צָדוֹק דְקָרְבִין מִבְּנֵי לֵוִי
לְפוּלְחָנָא דַיְיָ לְשַׁמָּשָׁא
קֳדָמוֹהִי׃ מז וּמְשַׁח יַת דַרְתָּא
אוֹרְכָּא מְאָה אַמִּין וּפוּתְיָא
מְאָה אַמִּין מְרַבַּע וּמַדְבְּחָא
דִי קֳדָם בֵּיתָא׃ מח וְאַעֲלַנִי
לְאוּלָמָא דְבֵיתָא וּמְשַׁח אֵילָא
דְאוּלָמָא חֲמֵשׁ אַמִּין מִכָּא
וַחֲמֵשׁ אַמִּין מִכָּא וּפוּתְיָא
דְתַרְעָא תְּלַת אַמִּין מִכָּא
וּתְלַת אַמִּין מִכָּא׃ מט אוֹרְכָּא
דְאוּלָמָא עַסְרִין אַמִּין וּפוּתְיָא
חַד עַסְרֵי אַמִּין וּבְדַרְגִין
דְסָלְקִין לֵיהּ וְעַמּוּדַיָא עַל
אֵילַיָא חַד מִכָּא וְחַד מִכָּא׃

בפסוק : שרים ח' בליש' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימ' י"ט : זה י' ח' כתי' ה' וג' כתיב וי"ו וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סימן ו' : הקרבי' ג' בליש' וסי' אתם קרבים היום ! והלשכת אשר פניה דרך הצפון . קדש מן הארץ הוא לכהנים : והמזבח ב' וסימ' והמזבח נקרע וישפך . וימד את החצר ארך · אליו כלהון חס' בבניינא במ"א מ"ל וסימ' ובמעלות אשר יעלו אליו • וכל קריאה דכוות' אליו מ"ל במ"ג חס' וסי' למה קשרתם כלכם . עבוד בתוך העיד · רוץ דבר אל הנער הלז :

רשי

טופח אחד . עונקליות של ברזל קבועין בעמודי ננסין שבבית המטבחים בצפון לתלות ולהפשיט בהם את הקדשים הוא ששנינו בפסחים אונקליות של ברזל היו קבועין בעמודים ובכתלים שבהם תולין ומפשיטין וכן ת"י ועונקלין נפקין פשך חד : מוכנים בבית . קבועים בתוך חלל העזרה בבית לגיו : (מד) ומחוצה לשער הפנימי · ומחוץ לחלל אולם השער לתוך אויר חצר הפנימי כמו שמפורש במקרא בסופו : לשכות שרים . לשכות לוים משוררים : ופניהם דרך הדרום · פתחם לצד דרום : אחד אל כתף שער הקדים . לשכה אחת אל כתף שער הקדים : פני דרך הצפון · ופתחה לצד צפון : (מה) לכהנים . משמרתי הבית כמדומה הם הלוים המשוררים : (מז) וימד את החצר . חלל עזרת ישראל לפני האולם וההיכל : (מח) אל אולם הבית · אולם ההיכל : וימד אל אולם · כמו איל אולם עובי כתפות הפתח (הכותלה את המזרח סא"א) מדד מן המזרח למערב . (ואנ"י הכות"ב , מצאתי בפירושי"ם אחרי"ם כ"מו שהעתק"תי וכותב השער שלשה אמות מפה וג' הוא עובי האיל הצפוני לתוך חלל הפתח למערב וכן עובי האיל הדרומי לתוך חלל האולם למערב ואף ע"פ שכך שנינו כותל אולם חמש ואולם אחת עשרה שלעתיד לבא אינו אלא שלש אלא שבאולם בית שני וכו' (סא"א) : חמש אמות . ואף של בית שני היה כן שכן שנינו כותל אולם חמש ואולם אחת עשרה אלא שבאולם בית שני לא היו כתפות לפתח לצפון ולדרום שהיה רוחב הפתח עשרים אמה כרוחב האולם וכאן כתוב ורוחב השער ג' אמות מפה וג' אמות מפה (ואנ"י יוד"ע לנד"ד פירוש"ו אלא לרוחב כתפות הפתח ג' אמות סותמין חלל הפתח מכאן וג' אמות מכאן : (מט) אורך האולם עשרים אמה · כנגד רחב ההיכל : ורוחב עשתי עשרה . מן המזרח למערב : ובמעלות אשר יעלו אליו . ובמעלות היה הדרך אשר בהם יעלו אליו כמו ששנינו בין האולם ולמזבח כ"ב אמה וי"ב מעלות היו שם

רדק

טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב . כלי שהופתים עליו את הקדירות והיא שפיתת שתי קדירות לפיכך נקרא כלי שנים וי"ת ועונקלין נפקין פשך חד קבעין בעמודי בית מטבחיא מגו לאולמיא סחור סחור ועונקלין הם ווי ברזל קבועים בעמודים ובכתלים לתלות בהם וקורין עונקלין בעי"ן או באל"ף אונקלין ובאלה השפתים היו תולין בהם הקרבנות ומפשיטים אותם וכן שנינו במסכת מדות בית המטבחים היה לצפונו של מזבח ועליו שמונה עמודים ננסין ורביעים של ארז על גביהם ואונקלין של ברזל קבועים בהן וג' סדרים היה לכל אחד ואחד שבהן תולין ומפשיטין על על שלחנות של שיש שבין העמודים:ואל השלחנות בשר הקרבן ? בהעמדת קמץ הקו"ף כגעיה וברפיון הבי"ת מפני שהוא הרי"ש נע מפני העמדת הקמץ לפיכך נרפתה הבי"ת ורבי יונה כתבו בחטיפות הקו"ף ורפיון הבי"ת : (מד) ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים . שער הפנימי של עזרת ישראל היה מחוץ לו כלו' בחלל החצר הפנימית לשכות הלוים המשוררים וכת"י לשכת ליואי: אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום · והיו אל כתף שער הצפון ופני הלשכות היו דרך הדרום כלומר פתחיהם לדרום וכתף השער קורא מה שאחורי השער כמו שפירשנו : א' אל כתף שער הקדים . אמר ולשכה אחת היתה אל כתף שער הקדים : פני דרך הצפון . כלו' פתוחה לצד צפון ואמר א· לשון זכר על הלשכה והיא לשון נקבה כי הלשכה בית ובית הוא לשון זכר : (מה) וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום • לשכה אחרת היתה שם ואם לא זכרה שהיו פניה דרך הדרום לבד לשכות הלוים שזכר כי אותם היו ללוים וזו לכהנים : (מו) והלשכה . לשכה הנזכרת אשר פניה דרך הצפון : המה בני צדוק . זכר צדוק כי הוא היה כהן גדול תחלה בבית שבנה שלמה כמ"ש וימליכו שנית לשלמה בן דוד לנגיד ולצדוק לכהן והוא היה מבני אלעזר הכהן ולפנחס בנו ולזרעו נתנה ברית הכהונה אשר היו מבני איתמר ירדו ממעלות הכהונה בקללת עלי : (מז) וימד את החצר אור, מאה אמה ורוחב מאה אמה מרובעת . זה לא היה בבית שני כי אורך עזרת ישראל היה מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה וכן עזרת הכהני' : והמזבח לפני הבית • אמר ומדד ג"כ המזבח שהיה לפני הבית ולא זכר מדתו ועוד לא יזכרנו: (מח) ויביאני אל אולם הבית . היא אולם ההיכל : וימד אל אולם • אל חסר יו"ד אמר כי מדד אילי האולם אשר על פתחו מפה ומפה והיה כל א' חמש אמות מפה . שניהם בה"א : ורחב השער ג' אמות מפו וג' אמות מפו . שניה' בוי"ו ואמר כי רוחב שער האולם הי' כדי שנשאר לו כתף אחר השער ג' אמות מן הצפון ושלש אמות מן הדרום נמצא רוחב השער ארבע עשרה אמות כי אורך האולם היה עשרים אמה טול מהם שש לכתפות השער ג' מכאן וג' מכאן נמצא רחבו של שער י"ד אמה ולבאר זה סמך לו : (מט) ארך האולם כ' אמ' . ארכו כנגד רחבו של היכל : ורחב י"א . כן היה בבנין בית שני כמו ששנינו במסכת מדות והאולם י"א אבל בבנין שלמה

היה

מצודת דוד

בעמודים נמוכין ובלמו טפח אחד מן הרביעות שעל העמודים ובהן יהיו תולין הקרבנות להפשיט עורן והם עמדו בבית המטבחים היא הלשכה שפתחה באילים השערים הנזכרת למעלה : מוכנים בבית . העמודים עם רביע ות היו קבועי' בהלשכה ההיא בפנים בכל ארבעת הרוחות : ואל השלחנות · הם ארבעת השלחנות מאבני הגזית שעמדו בהלשכה ההיא עליהם יהיו מניחים בשר הקרבן : (מד) ומחוצה לשער הפנימי . מחוץ לחלל השער של חצר הפנימי (או על השער הפנימי יאמר שהיא בת עשר אמות) שם היו לשכות המשוררים וחוזר ומפרש שעמדו בחלל חצר הפנימי לא מחוץ חלל השער כלפי החוץ בע"כ : אשר אל כתף . ר"ל אשר עמדו בכתף שער הצפון מזה ומזה : ופניהם · פתחיהם פנו כלפי הדרום : אחד . לשכה אחת עמדה בכתף שער הקדים ופתחה פנה כלפי הצפון : (מה) וידבר אלי · המלאך הדובר בי : זה הלשכה . ר"ל קבועות הלשכות אשר פתח כ"א כלפי הדרום היא לצורך משמרי המקום ב"ה השומרים משמרת הבית בדבר המוטל עליהם והוא עבודת השיר שהוא מוטל על הלוים : (מו) שומרי משמרת המזבח · להקריב עליו קרבנות : המה בני צדוק · כי הם יכהנו לעתיד כמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק וכו' המה יקרבו אלי וכו' (לק' מד) : הקריבים . אשר יקרבו אל ה' מתוך בני לוי לשרתו ר"ל הנבחרי' לה משאר הכהני' בני לוי וכמ"ש שם : (מז) את החצר. את חלל חצר הפנימי : והמזבח לפני הבית · המזבח עמד בחלל החצר ההיא לפני הבית מכוון מול ההיכל וכותליו וכמ"ש בקונ' בנין הבית:(מח) אל אולם הבית. הוא האולם שלפני ההיכל : וימד אל אולם. מדד מזוזות האולם ה' אמות וזה היה בעובי ולא היה כן הרוחב כי המזוזה עם הכותל שבצד הפתח לא היה כ"א ג' אמות כמ"ש בענין ועם כי היו עגולו' לא היו במרחק שוה וכמו מזוזו' אולמי השערי' (ויתכן שעובי הכותל היתה כמדת המזוזה וכמו כתלי התאים):מפה· מהעבר מזה:ורחב השער.ר"ל רחב השער . היה באופן שנשאר כותל שלש אמות מהעבר מזה ושלש אמות מהעבר מזה ואח"כ היה רחבו י"ד אמות : (מט) אורך האולם · מצפון לדרום : עשרים אמה . כמדת רוחב ההיכל : ורוחב . ממערב למזרח :

ובמעלות

מצודת ציון

אותן : מוכנים . מלשון הכנה וקביעות : בבית . מבפנים : (מד) שרים . מלשון שיר ור"ל משוררים : ופניהם . ר"ל פתחיהם שהוא פני הבית : (מה) לכהנים . משמרתי ה' יקראו כהנים ואם אינם מבני אהרן : (מז) מרובעת . מלשון רבוע : הבית · כן יקרא ההיכל כי היה מקורה

מא א וַיְבִיאֵנִי אֶל־הַהֵיכָל
וַיָּמָד אֶת־הָאֵילִים שֵׁשׁ־אַמּוֹת רֹחַב
ל' מִפּוֹ וְשֵׁשׁ־אַמּוֹת רֹחַב־מִפּוֹ רֹחַב
הָאֹהֶל׃ ב וְרֹחַב הַפֶּתַח עֶשֶׂר אַמּוֹת
וְכִתְפוֹת הַפֶּתַח חָמֵשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ
וְחָמֵשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ וַיָּמָד אָרְכּוֹ
אַרְבָּעִים אַמָּה וְרֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה׃
י"ו ר"פ ל' ג וּבָא לִפְנִימָה וַיָּמָד אֵיל־הַפֶּתַח
שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְהַפֶּתַח שֵׁשׁ אַמּוֹת
וְרֹחַב הַפֶּתַח שֶׁבַע אַמּוֹת׃ ד וַיָּמָד
ל' אֶת־אָרְכּוֹ עֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב
ל' עֶשְׂרִים אַמָּה אֶל־פְּנֵי הַהֵיכָל וַיֹּאמֶר
אֵלַי זֶה קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ ה וַיָּמָד
קִיר־הַבַּיִת שֵׁשׁ אַמּוֹת וְרֹחַב הַצֵּלָע
אַרְבַּע אַמּוֹת סָבִיב ׀ סָבִיב לַבַּיִת
ל' • ל' סָבִיב׃ ו וְהַצְּלָעוֹת צֵלָע אֶל־צֵלָע
פ' מ"ל ל' ומ"ל שָׁלוֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים פְּעָמִים וּבָאוֹת
בַּקִּיר אֲשֶׁר־לַבַּיִת לַצְּלָעוֹת סָבִיב ׀
ב' ובפסוק ומ"ל סָבִיב לִהְיוֹת אֲחוּזִים וְלֹא־יִהְיוּ

א וְאַעֲלַנִי לְהֵיכְלָא וּמְשַׁח יָת
אֵילַיָא שִׁית אַמִּין פּוּתְיָא מִכָּא
וְשִׁית אַמִּין פּוּתְיָא מִכָּא
פּוּתְיָא דְמַשְׁכְּנָא׃ ב וּפוּתְיָא
דְתַרְעָא עֲסַר אַמִּין וְכִתְפֵי
תַרְעָא חֲמֵשׁ אַמִּין מִכָּא וַחֲמֵשׁ
אַמִּין מִכָּא וּמְשַׁח אוּרְכֵּיהּ
אַרְבְּעִין אַמִּין וּפוּתְיָא עַסְרִין
אַמִּין׃ ג וְעַל לְגָיו וּמְשַׁח
אֵילָא דְתַרְעָא תַּרְתֵּין אַמִּין
וְתַרְעָא שִׁית אַמִּין וּפוּתְיָא
דְתַרְעָא שְׁבַע אַמִּין׃ ד וּמְשַׁח
יַת אוּרְכֵּיהּ עַסְרִין אַמִּין וּפוּתְיָא
עַסְרִין אַמִּין דִּי קֳדָם הֵיכְלָא
וַאֲמַר לִי דֵין בֵּית קוֹדֶשׁ
קוּדְשַׁיָא׃ ה וּמְשַׁח כּוּתְלָא
דְבֵיתָא שִׁית אַמִּין וּפוּתְיָא
דִמְחִיצָתָא אַרְבַּע אַמִּין סְחוֹר
סְחוֹר מַקַּף לְבֵיתָא סְחוֹר
סְחוֹר׃ ו וּמְחִיצָתָא מְחִיצָא עַל
מְחִיצָא תְּלָתִין וּתְלַת חֲדָא
עַסְרֵי בְּסִידְרָא קְבִיעִין בְּכָתְלָא
דִמְגָיו לִמְחִיצָא סְחוֹר סְחוֹר
לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שֵׁרִיתָא נָיְחִין עַל
זִיזָא וְלָא יְהוֹן שֵׁרִיתָא מְעַבְּרָן

רום מעלה חצי אמה: ועמודים אל האילים. שמו: יכין ובועז שהיו במקדש ראשון: (א) שש אמות רוחב. הוא עובי כותל ההיכל שבין ההיכל לאולם (ממזרח למערב): רוחב האהל. רוחב האולם שהוא ברחבו של אולם ובארכו של היכל. בפירושים אחרים רחב האוהל אסלו של פתח: (ב) וכתפות הפתח חמש אמות. שההיכל רחבו כ' אמה ורוחב הפתח י' נמצא כתפותיו מפה ומפה של ה' ה': (ג) ובא לפנימה אל המחילה המפסקת בין ההיכל לקודש הקדשים: וימד איל הפתח. עוביו שתים אמות אין זה שוה לאמה טרקסין: והפתח שש אמות. איני יכול לפרשהו אלא לגבהו: (ד) אל פני ההיכל. על פני רחבו של היכל: (ה) קיר הבית. כותל מערבי: ורוחב הצלע. אספדי"ן בלע"ז התא של אחריו ד' אמות אלו ושל בית שני היה שש ועל כרחך בית זה לעתיד לבא שהרי בבית שני לא היתה תוספה מספקת לבית קדשי הקדשים: (ו) צלע אל צלע. תא אל תא ותא על תא: שלוש ושלשים פעמים. ובבית שני היו ל"ח ט"ו בצפון וט"ו בדרום חמשה על חמשה וחמשה על גביהם ושמונה במערב הוא צלע הוא יציע הוא תא. ואומר אני שהתאים שבצפון ובדרום כך סדרן שכל א' וא' ארכו י"ב אמה הרי ס' אמה לחמש תאים וה' כתלים של ה' ה' אמה הרי פ"ה ורחב ה' אמות של שמונה פירנסת נ' אמה של אורך הכותל וכן לדרום ושבמערב א' ע"ג א' ושלישי על גביהן ואורכן על גביהם כ' אמה כנגד רחב בית קדשי הקדשים הרי י"א בכל סדר ות"י חד עסרי בסידרא (ס"א ל"ג פעמים ג"פ י"א ע"ג אחת עשר על גביהן וכן ת"י חד עסרי בסידור' ובבית שני וכו' עד הוא תא. ותו לא): ובאות בקיר אשר לבית לצלעו'. קורות עליות היציעים היו ראשיהם של מחילת התאים התיכונה באות ונוקבות בקיר בצדו הפנימי ו״א אשר לבית לצלעות בצדו אשר לתוך התאים וזהו להיות אחוזים בקיר הבית קבועים בחזקה פופרי"ש בלע"ז: ולא יהיו אחוזים בקיר הבית. ראשיהם של צד קיר ההיכל היו באות ונוקבות על כניסות שהיה קיר ההיכל בולט לתוך התאים כמו שאמור בבנין שלמה (מלכים א ו) כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה היציע

היה רחבו כ' כארכו: ובמעלות אשר יעלו עליו. וראיתיו מודד במעלות אשר יעלו עליו ולא זכר כמה ובבנין בית שני שנינו במס' מדות וי"ב מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה: ועמודים אל האלים אחד מפה ואחד מפה. אל האילים שזכר שהיו לאולם מפה ומפה אמר כי שניהם עמודים ראה להם: מפה. שניהם כתובין בה"א: (א) ויביאני אל ההיכל וימד את האילים. אילי שער ההיכל והיו עשויין כמין כפה מלמעלה והיה רחבו של כל איל ו' אמות: רחב האהל. רחב הכפה היה שש אמות והכפה קורא אהל וי"ת ופותיא דמשכנא: (ב) ורחב הפתח י' אמות. רחב פתח ההיכל: וכתפות הפתח ה' אמות מפה וה' אמות מפה. הנה עשרים כי כן היה רחבו של היכל כמ"ש ארכו ארבעי' אמה ורחבו עשרי' אמה: מפו. שניהם כתובים בוי"ו: (ג) ובא לפנימה. לפני ולפנים אל הדביר: וימד איל הפתח שתים אמות. ר"ל שני אילי הפתח מזה ומזה כל אחד היה רחבו שתים אמות: והפתח שש אמות. עביו של פתח שש אמות ורחבו ז': (ד) וימד. אל פני ההיכל. כי כן היה רחבו של היכל עשרים אמה וכן היה הדביר שבנה שלמה וכן היה בבית שני: (ה) וימד קיר הבית שש אמות. כותל ההיכל: ורוחב הצלע. מלרע וכן צלע אל צלע והצלע הוא התא והוא היציע הנזכר בבנין שלמה ות"י מחיצתא וכן תרגמו שם וענין בנין הצלעות הנה כמו שהוא שם אלא שהוא כפול במלות בונות אלא שהיציע התחתונה אמר הנה ד' אמות ושם חמש אמות והצלעות האלו בג' כותלי הבית מחוץ מערב צפון ודרום וזהו סביב: (ו) והצלעות צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים. אל כמו על כי זו על זו היו בנויות כמו שאומר במלכי' ל"ג פעמים זו על זו היה גובהם שלש ושלשים רגלים ומדת הרגל שני טפחים וי"ת תלתין ותלת חדא עסרא בסדרא ר"ל שהיו הצלעות ל"ג לג' רוחות הנה י"א לכל רוח מסודרות זו אצל זו: ובאות בקיר אשר לבית לצלעות סביב סביב. היו נכנסות ראשי הקורות בקיר ההיכל במה שהיה מונח בו לצלעות כמו שאמר במלכים כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה: להיות אחוזים ולא יהיו אחוזים בקיר הבית. להיות אחוזים במקום המונח בקיר ולא בקיר שיעשו בקיר הבית חורים להיות ראשי הקורות אחוזות בה כמו שאומר שם

ובא י"ו ר"פ בקריאה וסי' נמסר בשמואל ב' סימ' י"ו וישעי' סימן מ"ז: שלוש ה' מ"ל וסימ' על מה הבית את אתנך • שלוש ערים תבדיל לך קדמ' דמשנה תורה • שלוש פעמים בשנה יראה • והצלעות צלע אל צלע • המזבח עץ שלוש אמות • וכל כתו' דכוות' מ"ל:

תולדות אהרן והצלעות. ב"ב סא ע"א:

מצודת ציון

מקורה כעין בית ולא כן התאירות: (ב) וכתפות. ענין עבר וצד: (ה) קיר. כותל: הצלע. הוא חדר תא ובבנין שלמה נקרא גם יציע ויקרא צלע לפי שהוא בצלע הבית ויציע שהוא מקום צנוע

מצודת דוד

ובמעלות אשר יעלו אליו. ר"ל ובמעלות היה הדרך אשר בהם יעלו אליו מן החצר הפנימי: ועמודים אל האילים. בחלל האולם סמוך אל המזוזות עמדו שני עמודים אחד מהעבר מזה ואחד מהעבר מזה והם היו במקום עמודי יכין ובועז שהיו במקדש ראשון: **מא** (א) את האילים. הם המזוזות (ועם כי שם אילים הונח על המזוזות בעבור שהיו עגולים כאילן אלה ובענין נאמר ההיכל מזוזת רבעה עכ"ז קראם אילים כשם שאר המזוזות): שש אמות רחב מפו. שש אמות היה רוחב המזוזה מהעבר מזה וכו' ר"ל עובי המזוזות בחלל הפתח (ויתכן שעובי הכותל היתה כמדת המזוזות וכמו כתלי האצירות): רחב האהל. ר"ל וכן היה רוחב האהל הוא המשקוף המאהיל על המזוזות ויתכן שהיה בתבנית אהל: (ב) וכתפות הפתח. הכותל שבצדו הפתח היה חמש אמות מהעבר מזה וכו' וזה היה עם עובי המזוזות: ארכו. ממזרח למערב: ורוחב. מצפון לדרום: (ג) ובא לפנימה. המלאך הדובר בו בא לפנים מן ההיכל לבית קה"ק ולא הביאו עמו כי אין לבוא שם כ"א הכהן הגדול ביוה"כ (ואף כי היה במראה הנבואה מ"מ הראהו באופן הראוי במוחש): איל הפתח. ר"ל כל איל היה שתים אמות (ויתכן שעובי הכותל היתה כמדת המזוזות וכמו כתלי האצירות): והפתח. ר"ל גובה הפתח: (ד) אל פני ההיכל. ר"ל במדת רוחב ההיכל: ויאמר אלי. המלאך הדובר בי: (ה) קיר הבית. זה כותל מערבי של בית קה"ק: ורוחב הצלע. רוחב הצלע המערבי והוא היה נשען לכותל בית קה"ק והוא היה לו לכותל מאחוריו: סביב וגו'. בנין הצלעות היו מסבבים את הבית ר"ל ההיכל ובית קה"ק מכל שלשת הרוחות ממערב ומצפון ומדרום וכולם היו נשענים אל הכותל והיה להם לכותל מאחוריהם: (ו) והצלעות וגו'. בנין הצלעות היו צלע עם צלע ר"ל זה אצל זה וזה ע"ג זה: שלוש ושלשים פעמים. ר"ל מספר הצלעות נתכפלו ל"ג פעמים כי במספר הזה היו כי במערב היה אחת ע"ג אחת ושלישי ע"ג ומלאו כל הרוחב ובצפון ובדרום היו חמשה ע"ג חמשה וחמשה ע"ג אורך כ"א י"א אמות הרי לחמשה נ"ה אמות ומשש הכתלים כ"א חמשה אמות הרי בין הכל פ"ה אמות ומיסוד כותל תא המערבי עד בית החליפות היה תשעים אמות כמ"ש בקונ' בנין הבית ונשאר א"כ חמשה אמות מקדש פנוי והוא הנקרא בענין מקום המונח ויתר הדברים יבוארו בקונ' בנין הבית: ובאות בקיר אשר לבית. ראשי הקורות שתחת תקרות הצלעות היו באות ונכנסות בקיר אשר אל הבית ר"ל בכותלי ההיכל ובית קה"ק: לצלעות סביב סביב. ר"ל כן היה לכל קורות תקרות הצלעות אשר היו מסביב להיות אחוזים אל הקיר באופן זה כי היה נפחת מעובי הקיר בכלות גובה צלע התחתונה ועל הבליטה שמתחת היו מונחי' קורו' תקרת התחתונ' שהיא רצפת התיכונ' ובכלו' גובה התיכונ' היה נפחת עוד מעובי הקיר ועל הבליטה שמתח' היו מונחי' קורו' תקרת התיכונ' שהיא רצפת העליונ' וכן בכלות גובה העליונה וכו' וכמו שעשה שלמה כמ"ש כי מגרעות נתן לבית וכו' (מ"א ו) ועי"ז היה להם חוזק רב ולא ימוטו: ולא יהיו אחוזים בקיר הבית. ר"ל לבל יהיו אחוזים בקיר הבית כדרך האחיזה שרגילים הבונים לעשות בבנין כזה והוא שעושים

אֲחוּזִים בְּקִיר הַבָּיִת׃ ז וְרָחֲבָה
וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה לַצְּלָעוֹת כִּי
מוּסַב־הַבַּיִת לְמַעְלָה לְמַעְלָה סָבִיב ׀
סָבִיב לַבַּיִת עַל־כֵּן רֹחַב־לַבַּיִת
לְמָעְלָה וְכֵן הַתַּחְתּוֹנָה יַעֲלֶה עַל־
הָעֶלְיוֹנָה לַתִּיכוֹנָה׃ ח וְרָאִיתִי לַבַּיִת
גֹּבַהּ סָבִיב ׀ סָבִיב מיסְּדוֹת הַצְּלָעוֹת
מְלוֹ הַקָּנֶה שֵׁשׁ אַמּוֹת אַצִּילָה׃
ט רֹחַב הַקִּיר אֲשֶׁר־לַצֵּלָע אֶל־הַחוּץ
חָמֵשׁ אַמּוֹת וַאֲשֶׁר מֻנָּח בֵּית צְלָעוֹת
אֲשֶׁר לַבָּיִת׃ י וּבֵין הַלְּשָׁכוֹת רֹחַב
עֶשְׂרִים אַמָּה סָבִיב לַבַּיִת סָבִיב

בְּכָתְלֵי בֵּיתָא : ז וּפוּתְיָא
מְסִבְּתָא וְסַלְקָא לְעֵלָא לְעֵלָא ג'
מִן מְחִיצַיָא אֲרֵי מַקְּפָא בֵּיתָא
לְסַלָּקָא לְעֵלָא לְעֵלָא סְחוֹר
סְחוֹר לְגָיו עַל כֵּן פְּתֵי בֵיתָא ג'
מִלְעֵלָא וְכֵן בִּמְסִבְּתָא סַלְקִין
מִן אַרְעִיתָא לְעִלָּיתָא בְּאוֹרַח
מְצִיעֲתָא : ח וַחֲזֵית לְבֵיתָא י"ג
רוּמָא סְחוֹר סְחוֹר מְשַׁכְלְלָן ג' מוסדות ק'
מְחִיצַיָא מִשְׁחַת קַנְיָא שִׁית ל'. ל'
אַמִּין רְוַח : ט פּוּתְיָא דְכוֹתְלָא
דִמְחִיצְתָא דִלְבָרָא חֲמֵשׁ אַמִּין
וַאֲתַר שְׁבִיק בֵּית מְחִיצַיָא ל' וחד למנח
דִלְגָיו : י וּבֵין לִשְׁכָּתָא פּוּתְיָא
עַסְרִין אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר מַקִּיף

וראיתי י"ב וסימן וראיתי את הדם ופסחתי עליכם . וראיתי מה והגדתי לך ! וראיתי לבית גבה' וראיתי והנה עליה' גידים ובשר עלה · וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלו' : וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם ! וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון · וראיתי את כל מעשה אלהים · כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסוק . וראיתי אני דניאל לבדי את המראה · והנה שנים אחרים : מנח ל' בית צלעות אשר לבית . למנח ל' ופתח הצלע · המנח ל' חמש אמות סביב :

רשי

הילים התחתונה חמש באמה רוחב חללה ועלייתה שש שהיה כותל ההיכל כנוס מלמעלה אמה לפיכך חלל התיכונה ו' אמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה והיא היתה עלייה של תיכונה שהיה כותל ההיכל כנים לתוכה אמה מלמעלה ואף אלו היו כמותן וזהו שאמר ולא יהיו אחוזים בקיר הבית לא היו נוקבים בקיר ההיכל כאשר ראשי הקורות נמוכי' הקבועים בכותל גבוה שנוקבים הכותל ותוקעים ראשי הקורות בנקבי' (ז) ורחבה · והצלעות ה הולכין ומרחיבין למעלה כמו שפירשתי האמצעית רחבה מן התחתונה אמה וכן העליונה מן האמצעית אמה : ונסבה למעלה למעלה . ומוסבה מסיבה שקורין וי"ז בלע"ז של בנין אבנים הוא כמין עמוד ומעלות עולות בו והעולה בהם דומה לו כהולך ומקיף סביבות עמוד אבנים ; ובלשון אשכנז קרוי שוינדל"ל שפיין והוא שאמו' בבנין שלמה ובלולי' יעלו אל התיכונה אף הוא מתורגם ובמסיבת' כמו ונסבה למעל' למעל' וכן מסיבה עולה למעלה עד גג התא העליון כמו שהוא מפרש והולך שהמסיבה עולה מן התחתון לאמצעי ומן האמצעי לעליון : כי מוסב הבית · לצלעות : למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רוחב לבית למעל' . ע"כ שאמרנו ורחבה למעלה למעלה רחב בית תוך הצלעות למעלה העליונה רחבה מכולן : וכן התחתונה . תרגם יונתן וכן במסיבתא סלקין מן ארעותא לעיליתא באורך מציעתא וכן יעלו ע"י מסיבה מן התחתונה אל העליונה דרך התיכונה : (ח) וראיתי לבית גובה . לא פירש שיעורו אבל במסכת מדות שנינו על רום מאה אמה : מוסדות הצלעות מלו הקנה . יסוד הצלעות היה מלא כקנה : שש אמות אצולה · ת"י רוות יסוד מחילת הצלע בתוך הארץ היה רחב שש אמות אבל למעלה מן הארץ היה רחבו חמש אמות כמו שמפורש בענין במקרא של אחריו : (ט) רוחב הקיר אשר לצלע אל החוץ . מחילת התאים הסמוכה לחצר הוא מחילת מערבית : חמש אמות · וכן שנינו במסכת מדות שאותו כותל הוא חמש : ואשר מונח · ומקום פנוי היה מונח במקצועות הצפון והדרום שאצל המזרח שאין התאים מקיפין את כל הבית ולאותו מקום פנוי היו פתחי התאים שבמקצועות מזרחיים כמו שאמור בענין ופתח הצלע למונח כי לא היה להם פתחים לתאים לא לצד החצר ולא לצד ההיכל אלא לאותן שבמקצוע מזרחית צפונית ובמזרחית דרומית היה הפתח בכותל רחבו פתוח לאותו מקום המונח ובאותו פתח נכנסין לו וממנו לתא השני ומן השני אל השלישי וכן הסביב שכן שנינו במסכת מדות שלשה פתחים לכל אחד ואחד א' לתא מן הימין וא' לתא מן השמאל וא' לתא שעל גביו ואף י"ת כן ואשר מונח ואתר שביק לשון אחר ואשר מונח כלומ' וכן אותן (של צד פנים) מן הצלעות לצד בית מונח מקום פנוי היה מונח בין התאים ובין הבית ובאותו מקום היו פתחי התאים כמו שמפורש בענין ופתח הצלע למונח ורחבו היה ה' אמות כמו שהוא אומר ורחב מקום המונח ה' אמות כדפרישית לעיל שלא יהיו התאים סמוכים לבית כלל ואויר יהיה ביניהם והבית ה' אמות וכן ת"י ואתר שביק : בית צלעות אשר לבית · נגד אויר רוחב הצלעות בקרן הזוית · סביב סביב שכתוב במקום המונח אינו בד' פנות כמשמעו אלא כלומר מכאן ומכאן דרום וצפון זוית דרומית מזרחית וזוית צפונית מזרחית : (י) ובין הלשכות רוחב עשרים אמה · לשכות היו בחצר התיכונה בצפונה של החצר הפנימית אצל קומתה והפסק ד' אמה בין רחב מחיצות הלשכות למחיצות התאים

רדק

שם לבלתי אחוז בקירות הבית כי קיר הבית היה רחב מלמטה הולך ומצר כלפי חוץ כנגד התאים להיות ראשי הקורות אחוזים באותו מקום המונח להם: (ז) ורחבה ונסבה למעל' למעלה לצלעות· הצלעות כל מה שהיו עולים למעלה היו מתרחבות במקום שאומנת להם בקיר כמ"ש במלכים היציע התחתונה ה' באמה רחב' והתיכונה ו' באמ' רחבה וגו' ומ"ש ונסבה ר"ל כי המסיבה היו עולים למעל' לצלעות כמ"ש במלכים ובלולים יעלו אל התיכונה ומן התיכונה אל השלישית ובלול או הלול הוא בנין כמין עמוד חלול עשוי כמו מעלות סביב סביב שהעולה בו עולה דרך היקף וכן שנינו במסכת מדות ומסיבה היתה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים היה עולה במסיבה ופניו למערב והלך על פני כל הצפון עד שהוא מגיע למערב הגיע למערב והפך פניו לדרום הלך כל פני המערב עד שהוא מגיע לדרו' והפך פניו למזרח היה מהלך בדרום עד שהוא מגיע לפתחה של עליה שפתחה כלפי דרום כי מוסב הבית למעלה הלול או בלול קורא אותו מוסב שהיה עולה למעלה למעלה עד העליונה : על כן רחב הבית למעלה . על כן טעמו למעלה על כן שהיו אוחזים בקיר הבית היה רחב לבית למעלה העליונה שבצלעות היתה רחבה מכולן : וכן התחתונה יעלה על העליונה . לתיכונה כתרגומו וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעליתא באורח מציעתא : (ח) וראיתי לבית גבה סביב . אמר כי ראה גובה ההיכל ולא ספר כמה והבית שני עשו גבהו מאה אמה : מוסדות הצלעות . כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו ואותיות אהוי מתחלפות אמר שראה יסודות הצלעות שהיה רחבן שש אמות : אצילה . פירושו גדולות מן ואל אצילי בני ישראל שפירושו גדולים ויונתן תרגם רווח כלומר בריוח היה ברחבו שש אמות ויש מפרשים מן תחת אצילות ידיך שהוא בית השחי כי שאר האמות הם מן ראש האצבע הנקרא אמה עד פרק המבדיל בין הזרוע והקנה ואלו היו אמות מגיעות עד בית השחי : (ט) רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות · אמר כי כותל הצלע מן החוץ רחבו חמש אמות : ואשר מונח בית צלעות אשר לבית - אמר אבל כותל הצלעות אשר מצד ההיכל שהוא כותל הפנימי לצלע לא היה כגובה אלא כמו שהיה מונח מקום לקרוי הצלעות כמו שפירשנו שהכותל היה מצר והולך לפיכך לא ראה לומר לו מדה ולפיכך אמר ואשר מונח כלומר היה כמו שהיה לכל צלע כפי מקום הנחתו : (י) ובין הלשכות רחב עשרים אמה · אם אמר על הצלעות שגם הם נקראים לשכות אמר כי היו לשכות סביב סביב הבית ומה שיש לשכה ולשכה רחב היה בין כלם עשרים אמה והבית שני היו התאים שהם צלעות שמנה ושלשים חמשה עשר בצפון וחמשה עשר בדרום וח' במערב שבצפון ושבדרום חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן ושבמערב ג' על גבי ג' ושנים על גביהן ורבינו שלמה

מצודת דוד

שעושים חורים ונקבים בקיר ובהם מכניסים ראשי קורות התקרה שאין בזה חזוק רב כי בקל ימוטו : (ז) ורחבה · ר"ל בנין הצלעות היו הולכות ומתרחבות כי האמצעית נתרחבה מהתחתונות כשעור מה שנפחת בעובי קיר הבית וכן העליונות מהאמצעית : ונסבה · בנין מעלות היה עד למעלה למעלה לבוא אל הצלעות שהיו ממעל : כי מוסב · חוזר הוא על ראשית המקרא שאמר ורחבה ויפרש בזה לומר בעבור שהיה כותל הבית מסובב למעלה למעלה בגרעון עובי הקיר להניח שמה קורות התקרה כמ"ש למעלה ולתוספת ביאור אמר סביב סביב לבית מכל ג' הרוחות ועל כן נתרחב צלעות הבית למעלה האמצעית מהתחתונות והעליונות מהאמצעית : וכן התחתונה · מוסב על ונסבה לומר וכן בהמסיבה היה עלה העולה מהתחתונה אל העליונה בדרך התיכונים ולא היה לה מסיבה אחרת כן ת"י · או ונסבה יאמר על המסיבה הנתבאר למעלה בחשבון רחב שבעים אמה ור"ל המסיבה גבהה למעלה ללכת דרך בה למעלה לצלעות ר"ל לצלעות העומדות ממעל כי הגיע גבהם עד גובה הצלעות העליונות ועל זה אמר וכן התחתונה וכו' ור"ל וכן עלה העולה אל העליונה מן התחתונה בדרך התיכונה ר"ל מלבד הדרך שהיה אל העליונה מן המסיבה היה עוד דרך מן התחתונה אל העליונה דרך התיכונה לעלות שמה דרך מעלות (ובצלעות המערב לא היה אלא דרך עליה הכל כי שם לא היה מסיבה) : (ח) וראיתי לבית · ראיתי שהיה לבית גובה לעלות ממעל להצלעות כן היה מסביב בכל רוחותיה : מוסדות הצלעות · יסוד כתלי הצלעות הבנוי בתוך הקרקע היה מלא הקנה ובתוספת ביאור אמר שש אמות אצילה ר"ל אמות גדולות בני ו' טפחים כי כן היה מדת הקנה כמ"ש למעלה : (ט) רחב · עובי כותל הצלע הפונה לחוץ היתה בת חמש אמות והיסוד מתחת בלמה להלן אמה אחת : ואשר מונח · היה מונח מקום פנוי לבנין הצלעות אשר היו אל הבית והם היו במקצוע דרומית מזרחית ובין בית החליפות ובין הצלעות כמ"ש בקונטרס בנין הבית וכאשר נראה בצורה : (י) ובין הלשכות · לשכות היו בנויות בחלל ע"כ מול המסיבה כמ"ש ויבואני אל הלשכה וכו' (לקמן מב) ולכן אמר החלל שבין הלשכות ר"ל טלשכות הבנויות מול בין המסיבה ובין יסוד כותל המסיבה הנקראה ג"כ בשם לשכה (כי שם לשכה הוא כולל לכל החדרים) והחלל הזה היה רחב עשרים אמה והיה מול בית החליפות וחמשה אמות להלן מול עובי כותל חצר הפנימי וכמ"ש בקונטרס בנין הבית וכאשר נראה בצורה :

מצודת ציון

נגוע : (ז) ונסבה · מל' סביב ויאמר על בנין המדרגות שהיתה בתמונת עמוד והעולה בה מסבב את העמוד בדרך הלוכו · או יאמר על בנין המסיבה והוא שם חדר מה שהיה מסבב כל הצלעות מצפון ומדרום : על העליונה · אל העליונה : לתיכונה · לאמצעית כמו והבריח התיכון (שמות כו) ובא הלמ"ד במקום בי"ת כמו ישבת לכסא (תהלים ט) ור"ל בדרך התיכונה : (ח) מוסדות · מל' יסוד : מלו · באה הוי"ו במקום אל"ף ור"ל קנה שלם : אצילה · ר"ל גדולה והוא כענין ואל אצילי בני ישראל (שמות כד) : (ט) ואשר · ת"י ואתר והוא תרגומו של מקום : מונח · מלשון הנחה

סביב

סָבִיב׃ יא וּפֶתַח הַצֵּלָע לַמֻּנָּח פֶּתַח ס' . ל'
אֶחָד דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וּפֶתַח אֶחָד לַדָּרוֹם ו'
וְרֹחַב מְקוֹם הַמֻּנָּח חָמֵשׁ אַמּוֹת
סָבִיב ׀ סָבִיב׃
יב וְהַבִּנְיָן אֲשֶׁר אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה פְּאַת ח'
דֶּרֶךְ־הַיָּם רֹחַב שִׁבְעִים אַמָּה וְקִיר ל' והאחרון סכביד
הַבִּנְיָן חָמֵשׁ־אַמּוֹת רֹחַב סָבִיב ׀
סָבִיב וְאָרְכּוֹ תִּשְׁעִים אַמָּה׃ יג וּמָדַד
אֶת־הַבַּיִת אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה וְהַגִּזְרָה
וְהַבִּנְיָה וְקִירוֹתֶיהָ אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה׃ ו' . ל' ומ"ל
יד וְרֹחַב פְּנֵי הַבַּיִת וְהַגִּזְרָה לַקָּדִים
מֵאָה אַמָּה׃ טו וּמָדַד אֹרֶךְ־הַבִּנְיָן
אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה אֲשֶׁר עַל־אַחֲרֶיהָ
וְאַתּוּקֶיהָא מִפּוֹ וּמִפּוֹ מֵאָה אַמָּה ואתיקיה ק'

לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יא וְתַרְעָא
דִמְחִיצְתָּא לַאֲתַר שְׁבִיק
תַּרְעָא חַד פְּתִיחַ לְאוֹרַח
צִפּוּנָא וְתַרְעָא חַד פְּתִיחַ
לְדָרוֹמָא וּפוּתְיָא דַאֲתַר שְׁבִיק
חֲמֵשׁ אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר׃
יב וּבִנְיָנָא דְקֳדָם בְּצוּרְתָּא רוּחַ
אוֹרַח מַעַרְבָא פּוּתְיָא שַׁבְעִין
אַמִּין וְכָתְלָא דְבִנְיָנָא חֲמֵשׁ
אַמִּין פּוּתְיָא סְחוֹר סְחוֹר
וְאוּרְכֵּיהּ תִּשְׁעִין אַמִּין׃ יג וּמְשַׁח
יַת בֵּיתָא אוּרְכָּא מְאָה אַמִּין
וּבְצוּרְתָּא וּבִנְיָנָא וְכָתְלַיָא
אוּרְכָּא מְאָה אַמִּין׃ יד וּפוּתְיָא
דִקֳדָם בֵּיתָא וּבְצוּרְתָּא
לְמַדִינְחָא מְאָה אַמִּין׃ טו וּמְשַׁח
אוּרְכָּא דְבִנְיָנָא דְקֳדָם בְּצוּרְתָּא
דִלַאֲחוֹרָהָא וְזָוִיתָהָא מִכָּא

ופתח ה' בקריא" וסי' התבה בצרה תשים • ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה • וקדמאה ותליתאה דופתח הצלע . ופתח הבית דלתותיו : אשר אל פני הגזרה חד מן ח' אשר אל וסימ' ועשית שתי טבעות זהב ושמת אותם • ויעשו שתי טבעות זהב • ותשלך אל האש • ויבא אתי אל פתח השער בית ה' • ומחוצה לשער הפנימי • והבנין אשר אל פני הגזרה • ויאמר אלי לשכות הצפון . המה כרותה סברים • אשר על אהריה כל לשון אחרי אל במ"ב על וסי' אחרי המשכן • ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה :

רשי

התאים שסביב היה ולא היה הבית כן בבנין בית שני אלא בבנין העתיד : (יא) ופתח הצלע למונח . ופתח התאים החיצוני. פתוחים למקום המונח פנוי בקרן זוית כמו שפרשתי : (יב) והבנין אשר אל פני הגזרה וגו' . רחב כל הבנין לרוח המערבית רחב הבית ועובי הכתלים הצפונים והדרומיים עם התאים הצפונים והדרומים ועובי כתליהם לצפון ולדרום רחב ע' אמה וכן היה בבית שני וכן שנינו במסכת מדות בקיר מערבי מן הצפון לדרום שבעים אמה ומונה החשבון : הגזרה • ת"י בצורתא . ואומר אני שהבית הגבוה קרוי כן והתאים הנמוכין אשר סביב אותם הוא קורא בנין ומנחם פתר גזרה לשון לבנה : פאת דרך הים • רוח מערבית : רוחב שבעים אמה . רוחב הבנין מצפון לדרום שבעים אמה : והא לך החשבון . התא הצפוני ארבע • וכותליו שש • הרי ארבע עשר . וחמש מקום הפנוי בין התא לבית . הרי תשע עשר : רוחב יסוד הכתלים היה נבלע בחלל התא ובמקום הפנוי וכותל ההיכל שש . הרי כ"ה . וחללו רוחב כ' . הרי מ"ה . וכותל ההיכל דרומי שש • הרי נ"א • וי"ט של תאי הדרום . סך הכל שבעים : וקיר הבנין • כותלי התאים : וארכו תשעים אמה . אורך בנין התאים והמנה תשעים אמה הצפון והדרום חוץ מבית החליפות שאינו נמנה עמו לפי שהיה בולט אל החוץ לצפון ולדרום ולא היה שוה לאחר הבנין שהבית היה רחב מלפניו ל' אמה יותר משל אחריו כמו ששנינו האולם עודף על ההיכל ט"ו אמה בצפון וט"ו אמה בדרום והוא היה נקרא בית החליפות ששם גונזין את הסכינין ואורך אותו בנין מן המזרח למערב עשר אמות נמצאו תשעים אמה אורך ברוחב ע' שכל הבית היה אורך ק' מזה ומזה כמו שמפורש בענין ובמסכת מדות : (יג) ומדד את הבית אורך ק' אמה . סך הכל עם משך בית החליפות וכן שנינו במסכת מדות ההיכל ק' על ק' ברום ק' מן המזרח למערב ק' כותל אולם חמש ורחבו י"א כותל ההיכל שש וארכו מ' ואמה טרקסין וכ' אמה בית קדשי הקדשים וכותל שש והתא שש וכותל התא חמש ואף למעלה בענין כך מפורשת מדת כולם חוץ מאמה טרקסין שכתוב בו בענין זה שתים אמות וכנגדן הוא ממעט את רוחב התא אמה שבתא שבמשנה רחבו שש וכותלו שש וכאן רחבו ארבע וכותלו שש שנאמר (כאן) ומוסדות הצלעות מלא הקנה ולמעלה הוא מצר וכונס אמה שנאמר וקיר הצלע חמש אמות : והגזרה והבניה וקירותיה : סוף המקרא מפרש את ראשו לומר סך הכל מאה אמה : (יד) ורוחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה . הגזרה והתא שמאחריו היא הבנוים כמו בנין ועובי הכתלים הכל ק' אמה הוא שפירשתי למעלה שהבית עודף לפניו רחב שלשים אמה שהאולם מרחיב מן ההיכל ומן התאים ט"ו אמה לצפון וט"ו אמה לדרום ולא שחלל האולם רחב מחלל ההיכל אלא כי בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן : (טו) ומדד אורך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה. עכשיו חזר ומודד אורך הבית לדרום כמו שמדד לצפון . מצאתי • והיינו על אחריה כלומר אחורנית שחזר ומדד על עקיבו כלפי מערב : ואתיקיהא • ת"י זויות כלומר שם

רדק

שלמה ז"ל פירש רחב שבין מחיצות הלשכות ובין מחיצות התאים שסביב הבית : (יא) ופתח הצלע למונח • למקום הפנוי כלומר מקום פנוי לפני הצלע שם היה פתחו פתח אחד דרך הצפון ופתח אחד לדרום פתח אחד ליציע שבצפון ופתח ליציע שבדרום ועל התיכון אמר ורחב מקום המונח חמש אמות סביב אותו מקום הפנוי היה רחבו חמש אמות ובתאים שהיו בבית שני שנים ושלשה פתחים היו לכל א' וא' א' לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ואחד למסיבה ואחד לפשפש ואחד להיכל :

(יב) והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה • אפשר שאמר זה על מדות העליות אשר על הבית ומדד רחבן דרך המערב שבעים אמה והכתלים מן המנין ואמר כי רחב של כותל חמש אמות וזהו שאמר וקיר הבנין חמש אמות ולצד המזרח היה רחבן מאה אמה כמו שאמר וקרא העליות גזרה לפי שהיא כאלו נגזרה מן הבית למעלה וכן תרגם יונתן גזרה בצורתא שהוא ענין גובה כמו גדולות ובצורות בשמים או נפרש על הבית עצמו כמו שפירש רבינו שלמה ז"ל ויהיה מסודר על מה שהיה בבית שני כמו ששנינו במסכת מדות ואמר כי הבנין אשר על פני הגזרה כלומר הגזרה שהוא ההיכל עם הבנין אשר לצפון ולדרום רחבו דרך המערב שבעים אמה ומן המזרח מאה אמה כי היו ל' אמה יתרים שהיה האולם עודף על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן שהיו בית החליפות וכן שנינו שם מן הצפון לדרום שבעים אמה כותל המסבה חמש והמסבה שלש כותל התא חמש והתא שש כותל היכל שש ותוכו עשרים אמה והתא שש וכותל התא חמש ובית הורדות המים שלש אמות והכותל חמש והאולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית החליפות ששם גונזין את הסכינים וההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו דומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו זו המשנה השנויה שם ומה שאמר שהאולם עודף על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן לא שחללו של אולם רחב מחללו של היכל אלא בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן : וארכו תשעים אמה • אורך הקיר עד בית החליפות : (יג) ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה • לפירוש מדד הבית בפ"ע והגזרה בפני עצמה ולפי' רבינו שלמה ז"ל מ"ש ומדד את הבית ר"ל שמדד את הגזרה עם הבניה וקירותיה ארך מאה אמה : הבניה • שם בשקל שמלה וכן שנינו במסכת מדות ההיכל מאה על מאה על רום מאה האוטם שש אמות וגבהו ארבעים אמות ואמה כיור מאתים בית דילפא ואמה תקרה ואמה מעזיבה גבהה של עליה ארבעים אמה ושלש אמות מעקה ואמה כלה עורב רבי יהודה אומר לא היה כלה עורב מן המדה אלא ד' אמות היה מעקה מן המזרח למערב מאה אמה כותל האולם חמש והאולם אחת עשרה כותל ההיכל שש ותוכו מ' אמה אמה טרקסין אמה לבית קדש הקדשים כותל ההיכל שש וכותל התא חמש : (יד) ורוחב פני הבית והגזרה • לפירושינו הוא נכון כי הבית הוא ההיכל והגזרה הוא העליה אבל לפירוש רבינו שלמה ז"ל הבית הוא הגזרה אם כן מהו שאמר הבית והגזרה והענין מבואר למעלה : (טו) ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה : כמו שמדד אורך הבית ואורך

מצודת ציון

הנחה ועזיבה : בית צלעות • כמו לבית צלעות ר"ל לבנין צלעות : (יב) והבנין • הוא שם כולל על הצלעות והמסיבות : אל פני • לפני : הגזרה • ת"י בצורתא ועל הבית יאמר שהוא גבוה למעלה מהצלעות והמסיבות כי בצר הוא ענין גבהות וכמ"ש גדולות ובצורות בשמים (דברים א) כי בנין גבוה הוא מבצר ומשגב : פאת • עבר ורוח : (יג) והבניה • הוא הצלע : וקירותיה • כתליה : (טו) ואתיקיהא • ת"י זויתהא ועל בית החליפות יאמר שעמדו בזויות הבית מזה ומזה נשען

מצודת דוד

סביב וגו' . ר"ל בפאת הצפון ובדרום : (יא) ופתח הצלע למונח . פתח הצלע שבמקצוע דרומית מזרחית וצפונית מזרחית היו פתוחים אל מקום הפנוי שהיה במקצועות ההם ושאר הצלעות היו פתוחות זו לזו : דרך הצפון . ר"ל אל הצלע העומדת במקצוע הצפון : ורחב • ממערב למזרח : סביב סביב . ר"ל בפאת הצפון ובפאת הדרום : (יב) והבנין • המסיבות והצלעות אשר עמדו לפני הבית מהעבר מזה ומהעבר מזה לצפון ולדרום : פאת דרך הים • ר"ל רחב הבית עם המסיבות והצלעות מזה ומזה היה בפאת המערב ע' אמה . והא לך החשבון רוחב הבית כ' ועבי הכתלים י"ב צלע מזה וצלע מזה כ"א ד' כתליהם י"ב במקום היסודות מסיבה מזה ומסיבה מזה כ"א ג' להלן מיסוד כותל הצלע כתליהם י"ב במקום היסודות הרי ע' אמה ויותר יבואר בקונטרס בנין הבית בסי' האחרון : וקיר הבנין . עובי כתלי הצלעות והמסיבות : סביב סביב • ר"ל מדה אחת לכל כותלי המסיבות והצלעות מסביב והם הכתלים הפונות אל החוץ ובין צלע לצלע : וארכו • אורך הבית מיסוד כותל צלע המערבי עד בית החליפות היה צ' אמה והא לך החשבון כותל הצלע במקום היסוד ו' הצלע ד' כותל בית קה"ק ו' חלל בית קה"ק כ' המחיצה המפסקת בין ההיכל לבית קה"ק בית חלל ההיכל מ' כותל ההיכל ו' ומשם עד כותל בית החליפות ו' הרי תשעים אמה ועיין בקונטרס בנין הבית בסי' האחרון : (יג) ומדד • עתה מדד עד כלות בית החליפות והאולם והיה מאה אמה כי כותל המערבי מבית החליפות עם הצלע היו ה' אמות וכותל המזרחי היתה כ' אמות כמדת כותל האולם הרי מאה ועיין בקונטרס בנין הבית : והגזרה וכו' . בזה יפרש ראש המקרא לומר הגזרה הוא הבית והאולם והבניה הוא הצלע המערבי והכותל בין כולם היה אורך ק' אמה : (יד) ורוחב פני הבית . ר"ל רוחב בתי החליפות שהם בפני הבית עם בנין הגזרה הוא אולם הבית העומד בין בתי החליפות שמזה ומזה בפאת הקדים היה ק' אמה כי בית החליפות נמשך פ"ו אמה להלן מיסוד כותלי המסיבה מזה ומזה : (טו) ומדד אורך הבנין • עתה מדד אורך הבנין הצלעות העומד אחורי הבית ברוח דרומי • אשר על אחריה . ר"ל אשר חוזר על עקבו ללכת לאחור כלפי מערב כי מתחילה מדד פאת המערב ואח"ז הלך ממערב למזרח למדוד פאת הצפון ואח"ז מדד פאת המזרח ועתה חזר ללכת לאחור כלפי המערב ומדד

וְהַהֵיכָל הַפְּנִימִי וְאֻלַמֵּי הֶחָצֵר׃ טז הַסִּפִּים וְהַחַלּוֹנִים הָאֲטֻמוֹת וְהָאַתִּיקִים ׀ סָבִיב לִשְׁלָשְׁתָּם נֶגֶד הַסַּף שְׂחִיף עֵץ סָבִיב ׀ סָבִיב וְהָאָרֶץ עַד־הַחַלֹּנוֹת וְהַחַלֹּנוֹת מְכֻסּוֹת׃ יז עַל־מֵעַל הַפֶּתַח וְעַד־הַבַּיִת הַפְּנִימִי וְלַחוּץ וְאֶל־כָּל־הַקִּיר סָבִיב ׀ סָבִיב בַּפְּנִימִי וּבַחִיצוֹן מִדּוֹת׃ יח וְעָשׂוּי כְּרוּבִים וְתִמֹרִים וְתִמֹרָה בֵּין־כְּרוּב לִכְרוּב וּשְׁנַיִם פָּנִים לַכְּרוּב׃ יט וּפְנֵי אָדָם אֶל־הַתִּמֹרָה מִפּוֹ וּפְנֵי־כְפִיר אֶל־הַתִּמֹרָה מִפּוֹ עָשׂוּי אֶל־כָּל־הַבַּיִת סָבִיב ׀ סָבִיב׃ כ מֵהָאָרֶץ עַד־מֵעַל הַפֶּתַח הַכְּרוּבִים וְהַתִּמֹרִים עֲשׂוּיִם וְקִיר הַהֵיכָל׃ כא הַהֵיכָל מְזוּזַת רְבֻעָה וּפְנֵי הַקֹּדֶשׁ הַמַּרְאֶה כַּמַּרְאֶה׃ כב הַמִּזְבֵּחַ עֵץ שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת גָּבֹהַּ וְאָרְכּוֹ ׀ שְׁתַּיִם אַמּוֹת

וּמְכָּא מְאָה אַמִּין וְהֵיכְלָא גַוָּאָה וְאוּלַמֵּי דַרְתָּא : טז סִפַּיָּא וְכַוִּין סְתִימָן וְעַתִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לִתְלָתֵיהוֹן לָקֳבֵיל סִפָּא דְחָפֵי נִיסְרִין דְּאַרְזָא סְחוֹר סְחוֹר וְאַרְעָא עַד כַּוַּיָּא וְכַוִּין סְתִימָן : יז עַד לְעֵלָּא מִן תַּרְעָא וּמִן בֵּיתָא גַוָּאָה וּלְבָרָא וְעַל כָּל כּוֹתְלָא סְחוֹר סְחוֹר מִלְגָיו וּמִלְבָרָא מִשְׁחָן : יח וּגְלִיף כְּרוּבִין וְכוֹתְרָן וְכוֹתַרְתָּא בֵּין כְּרוּבָא לִכְרוּבָא וּתְרֵין אַפִּין לִכְרוּבָא : יט וְאַפֵּי אֱנָשָׁא עֲבִיד לְכוֹתַרְתָּא מִכָּא וְאַפֵּי אַרְיָא עֲבִיד לְכוֹתַרְתָּא מִכָּא . גְלִיף עַל כָּל בֵּיתָא סְחוֹר סְחוֹר : כ מֵאַרְעָא עַד לְעֵלָּא מִתַּרְעָא כְּרוּבִין וְכוֹתְרָן גְלִיפָן וְכֵן לְכָתְלָא דְהֵיכְלָא : כא הֵיכְלָא דְסִפּוֹהִי מְרַבְּעִין וְאַפֵּי בֵית כַּפּוּרֵי חֱזוּיֵהּ כְּחֵיזוּ לִיקָרֵיהּ : כב לָקֳבֵל מַדְבְּחָא פָּתוֹרָא דְאָעָא תְּלַת אַמִּין רוּמֵיהּ וְאוּרְכֵיהּ תַּרְתֵּין אַמִּין

ל'
ל'
ל'
ל'
ל'
ל'
ל' · י"ז
י"ז
ל'
ה'
ל'
ד' נקודות בנביאים
י"ז
כ' דגשים
ל' ר"פ.כ' מ"

על מעל הפתח חד מן ה' זוגין מיחדין מן חד חד חד עד וחד על
וסי' נמסר בסדר ויחי : מהארץ ה' בקריאה וסי' ויקם דוד מהארץ.
זשמואל מת ויספדו לו כל ישראל · וימאן ויאמר · עד מעל הפתח : כי משולשות הנה :

תולדות אהרן המזבח עץ . ברכות נה חגיגה כו אבות ג' מנחות לז (חגיגה עט) :

רשי עם מסך בית החליפות שבזויות הבית : וההיכל הפנימי ואולמי החצר . סופו של מקרא זה אינו מוסב כלפי ראשו אלא מחובר למקרא של אחריו וכן פירושו וההיכל הפנימי שהוא בית קדשי הקדשים וכן אולמי החצר המפורשין למעלה ואולמות סביב סביב לכל אלו הספים והחלונות האטומות והאתיקים סביב לשלשתן בין לגזרה הוא ההיכל בין לאולמות בין לבית קדשי הקדשים לשלשתן היו הסיפים מזוזות לפתחיהן ולשלשתן היו חלונות אטומות ולשלשתן היו אתיקים ולא ידעתי מה הם ואומר אני שהם כמין עמודים מרובעים בולטין בחומה לחיזוק וקורין להם פיליר"ש בלע"ז : (טז) נגד הסף שחיף עץ · ת"י נסר של ארז נגד הסף נגד מזוזות הפתח בתוך חלל עובי הפתח חיפה בעץ (סא"א) מצאתי : סביב סביב . כלומר מזה ומזה בשני צדי חלל הפתח : והארץ עד החלונות · מקרקעית החומה עשוי כותל נסרי ארז כנגדו ועולה למעלה עד החלונות וגם החלונות מכוסה בו · מצאתי שאף החלונות היו אטומות מבפנים כענין שנאמר (כאן) וחלונות אטומות אל הבי' (סא"א) וכל זה מבפנים לפי שהיו שחין עליו צפוי זהב שכל הבית טוח בזהב ואין יכולין לטוח זהב על גבי אבנים : (יז) על מעל הפתח · בגובה : ועד הבית הפנימי · כל הבית קדשי הקדשים עד כולו : ולחוץ · לצד ההיכל : סביב סביב · בכל כותליו : בפנימי ובחיצון · בבית קדשי הקדשים ובהיכל : מדות · מחופה נסרים גדולות עשויות במדה : (יח) ועשוי כרובים ותמורים · ואותו הארז מצוייר כרובים ודקלים : ושנים פנים לכרוב . אחד פני כפיר ואחד פני אדם זה פונה לכאן וזה פונה לכאן כשהיתה התמורה בין כרוב לכרוב היה פני הכפיר לה מכאן ופני אדם מכאן כמו שאמור בענין : (יט) עשוי אל כל הבית . לבית קדשי הקדשים : (כ) וקיר ההיכל · וכן לקיר ההיכל : (כא) מזוזת רבועה · אני שמעתי בבנין שלמה מזוזות רבועה שהיו לה מזוזות משני צדדין ומפתן מתחת ומשקוף ממעל ואני אומר שהמזוזות היו מרובעות : המראה כמראה. ת"י חזויה כחיזו יקריה כמראה כסא כבוד שראיתי במרכבה על נהר כבר ואור נוגה ראיתי בבית קדשי הקדשים : (כב) המזבח עץ . ת"י לקבל

רדק ואורך הגזרה כן מדד אורך הבנין אשר על פני הגזרה למזרח ואשר על אחריה למערב : ואתיקיהא מפו ומפו . לצפון ולדרום התאים והלשכות שהיו בהם והיה ארכן מאה אמה : ואתוקיה' . כתיב בוי"ו אחר התי"ו וקרי ביו"ד ואותיות אהוי מתחלפות ונכתבה אל"ף במקום אחר הה"א ואתיקיהא היא מלה כוללת התאים והלשכות לכל אחד ואחד קורא אתיק ויונתן תרגם וזויתהא : מפו · שניהם כתובים בוי"ו : וההיכל הפנימי ואולמי החצר · נמשך טעמו עד מדות סוף פסוק השלישי כלומר אף על פי שכלל מדות אורך הבית ורחבו ההיכל הפנימי שהוא קדש הקדשים וכן אולמי ההיכל וכן כל מה שהולך ומונה לכל אחד מהם היו מדות ידועות בפני עצמן : (טז) הספים · האטומות · פירשנוהו : והאתיקים סביב לשלשתם · כי לשלשת הרוחות היו האתיקים מערב צפון ודרום כמו שפירש' למעלה : נגד הסף שחיף עץ סביב · תרגם יונתן לקבל ספא דחפי נסרין דארזא ונסרין פירושו לוחות כמו שאומר במשנה מסככין בנסרים : והארץ עד החלוני'. רוצה לומר מן הארץ עד החלונות : והחלונות מכסות : היו מכוסות מלמעלה : (יז) על מעל הפתח · על מה שהיה מעל הפתח : ועד הבית הפנימי ולחוץ · כלומר ולחוץ ממנו : ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי · בבית הפנימי שהוא הדביר ובית החיצון שהוא ההיכל : מדות · לכל א' בפ"ע מהדברים הנזכרים ראה מדות ידועות ולא זכרם כולם בפרט אלא נקצתם : (יח) ועשוי כרובים ותמרים . הקיר עשוי בציור כרובים ותמורים כמו שהיה בבנין שלמה · ותמורים כבר פירשנו שהוא צורת דקלים : ושנים פנים לכרוב · כמ"ש פני אדם ופני כפיר : (יט) ופני אדם אל התמרה מפו ופני הכפיר אל התמרה מפו . הכרוב היה פונה לשני צדדין פני אדם מצד זה ופני כפיר מצד זה והתמורה שהיתה בין כרוב לכרוב היו פונים אליה פני אדם מכרוב שבצדה האחד ופני כפיר מכרוב שבצדה האחר : מפו · שניהם כתובי' בוי"ו : (כ) מהארץ · הציורים האלה היו בכתלים מהארץ עד למעלה ומה שאמר עד מעל הפתח זהו בכותל המזרחי שהיה בו הפתח ובפתח לא היו הצירים במזוזות ובמשקוף ואמר שהיו למעלה מהפתח : וקיר ההיכל · וכן לקיר ההיכל ואני תמה למה הזכיר זה שהרי אמר עשוי אל כל הבית סביב אולי מה שזכר הבית הוא אומר על בית קדשי הקדשים ואחר כך אמר וקיר ההיכל אבל כיון שאמר כל הבית הכל בכלל ולא היה צריך לשנות בפרט : ההיכל . נקוד אולי לזה הטעם והוא אחד מט"ו נקודין שבמקרא : (כא) ההיכל מזוזת רבועה . התי"ו במקום ה"א וכן אל תתני פוגת לך מכת בלתי סרה חכמת ודעת והדומים להם ופירושו מזוזת פתח ההיכל היתה מרובעת כי יש שיעשו המזוזות עגולות ויונתן תרגם היכלא דספרא מרבעין ואמר מזוזת דרך כלל כי על שתי המזוזות אמר : ופני הקדש המראה כמראה · ופתח קדש הקדשים שהיא פני הקדש המראה שראיתי במזוזותיו הוא כמראה שראיתי במזוזת ההיכל ות"י ואפי בית כפורי חזויה כחיזו יקרא : (כב) המזבח עץ ג' אמות גבוה וארכו שתים אמות . זה המזבח אינו דומה לא למזבח שעשה משה ולא למזבח שעשה שלמה ולא למזבח שעשו בני הגולה והנה זכר עוד המזבח במדה אחרת

מצודת דוד

ומדד פאת הדרום : ואתיקיהא מפו ומפו · ר"ל מדד את הצלעות עם רוחב בית החליפות העומד בזוית מזה ומזה ובין שניהם ר"ל הצלעות ובית החליפות היו ק' אמה : וההיכל וכו' . מחובר הוא למקרא שלאחריו לומר בנין ההיכל וכן בנין הפנימי הוא בית קה"ק וכן אולמי החצר הפנימי כמ"ש ואלמות סביב סביב (לעיל מ) לכל אלה היו הספים וכו' : (טז) סביב לשלשתם . לכל שלשה הבניינים הנזכרים במקרא שלפניו היו מזוזות וחלונות אטומות ואתיקים ר"ל לכולם היה דמות וצורה אחת (ואתיקי ההיכל ובית קה"ק היו בחללי הצלעות והחלונות היו בגובה ממעל לצלעות) : נגד הסף · על המזוזה היה מחופה לוח עץ ארז למען יהיה נוח לצפותו זהב כי על האבן קשה לצפות זהב : סביב סביב · בכל סביבות המזוזה : והארץ . וכן מקרקע הבית עד החלונות וגם ממעל להחלונות היו מכוסות בלוחי ארז : (יז) על מעל הפתח . ר"ל על הכותל אשר מעל הפתח ועד הבית הפנימי הוא בית קה"ק ולחוץ הוא ההיכל החולק לו ובכל הקיר בין בפנימי הוא בית קה"ק בין בחיצון היא ההיכל הכל היה מחופה בלוחות עץ עשויות במדה אחת זה כזה וכפל הדבר לומר שלא היה מקום פנוי מבלי לוחות ארז כי כל הבית היה מצופה זהב והיה צורך אל הלוחות :(יח) ועשוי כרובים · על הלוחות ההם היה חקוק צורת כרובים ותמורים וצפוי הזהב היה בולט במקום בליטות הצורות ושוקע במקום שקיעתן והיה א"כ נראה הצורות על צפוי הזהב : ותמורה בין כרוב לכרוב · היה חקוק כרוב מזה וכרוב מזה וביניהם תמורה : ושנים פנים לכרוב . לכל כרוב היה שני פנים האחד פני אדם והשני פני כפיר והוא ארי בחור (ועל כי תמונת גופם היה כשל אדם קראם כרובים עם כי היה להם גם פני כפיר) : (יט) ופני אדם · הכרוב מזה היה פונה פני האדם אל התמורה והכרוב מזה היה פונה פני הכפיר אל התמורה מזה ופני האדם היה פונה אל התמורה מזה וכן היה סובב והולך: עשוי · בתמונה הזאת היה עשוי בכל הבית מסביב : (כ) מהארץ · מקרקע הבית עד הכותל אשר מעל הפתח היה עשוי צורות הכרובים והתמורים : וקיר ההיכל · וכן היה בכל קיר ההיכל וכפל הדבר לומר שלא היה מקום פנוי מבלי ציורים : (כא) ההיכל מזוזת רבועה . מזוזות ההיכל לא היתה עגולה כ"א בתמונת רבוע והעובי היה שש אמות ולא היה כן הכותל שבצד הפתח לא היה כ"א חמשה אמות כמ"ש למעלה : ופני הקדש · ר"ל פתח קה"ק לא המראה שלה כמראה אשר ראה בפתח ההיכל וזה בתמונת המזוזות שלא היו עגולים כ"א בתמונת רובע . או ר"ל בפנים בחלל ההיכל הנקרא קדש : המראה · הוא המנורה המתלקת אורה לכל הבית היתה כמראה ר"ל כמנורת המאור של כל אדם שעומדת סמוכה אל השלחן כי כן עמדה המנורה ההיא סמוכה אל השלחן וציין בקונטרס בניו הבית : (כב) המזבח · ר"ל השלחן העומד מול המזבח בין ת"י ור"ל השלחן היה עשוי מלוחות עץ ועליו היה לפני הזהב

מצודת ציון

כשען לבנין האולם : (טז) הסיפים . מזוזת הפתחים : האטומות . הסתומות במתילה נהירה וזכה : והאתיקים . הם כעין עמודים מרובעים בולטים מחוץ לכותל רחבים מלמטה והולכים וכלים כלפי מעלה ועשויות לחוזק וכן אתיק אל פני אתיק (לקמן מב) : שחיף . ענין לוח וכן ת"י נסרין דארזא : (יח) כרובים . פרצוף תינוק כי תרגום של תינוק הוא רביא : ותמורים · צורת אילן תמר : (כא) רבועה . מרובעת ור"ל לא עגולה אבל לא היתה שוה הצלעות : (כב) ומקצועותיו . ענין זויות כמו

ד' וּמִקְצֹעוֹתָיו לוֹ וְאָרְכּוֹ וְקִירֹתָיו עֵץ וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה׃ כג וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַהֵיכָל וְלַקֹּדֶשׁ׃ כד וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַדְּלָתוֹת שְׁתַּיִם מוּסַבּוֹת דְּלָתוֹת שְׁתַּיִם לְדֶלֶת אֶחָת וּשְׁתֵּי דְלָתוֹת לָאַחֶרֶת׃ כה וַעֲשׂוּיָה אֲלֵיהֶן אֶל־דַּלְתוֹת הַהֵיכָל כְּרוּבִים וְתִמֹרִים כַּאֲשֶׁר עֲשׂוּיִם לַקִּירוֹת וְעָב עֵץ אֶל־פְּנֵי הָאוּלָם מֵהַחוּץ׃ כו וְחַלּוֹנִים אֲטֻמוֹת וְתִמֹרִים מִפּוֹ וּמִפּוֹ אֶל־כִּתְפוֹת הָאוּלָם וְצַלְעוֹת הַבַּיִת וְהָעֻבִּים׃

מב א וַיּוֹצִאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה הַדֶּרֶךְ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וַיְבִאֵנִי אֶל־הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר נֶגֶד הַגִּזְרָה

ת"ר"פ יחידאין מן ג' ג' קדמאה נסיב וי"ו ותניינא ותליתאה קרחי

ס' חד חסר וחד על דלתות

ל' ל' ל'

ו' כ' חס'

חָזְיָין לֵיהּ וְאוּרְכֵּיהּ וְכָתְלוֹהִי דְאָעָא וּמַלֵּיל עִמִּי דֵין פָּתוּרָא דִקְדָם יְיָ׃ כג וְתַרְתֵּין דָּשִׁין לְהֵיכְלָא וּלְבֵית כַּפּוּרֵי׃ כד וְתַרְתֵּין דָּשִׁין אִימְּהָן לְדָשַׁיָא תַּרְתֵּין מַקְּפָן דָּשִׁין תַּרְתֵּין לְדָשָׁא חַד וְתַרְתֵּין דָּשִׁין לְאוֹחֲרַנְתָּא׃ כה וּגְלִיף עֲלֵיהוֹן עַל דָּשֵׁי הֵיכְלָא כְּרוּבִין וְכוֹתְרָן כְּמָא דִגְלִיף עַל כּוֹתְלַיָא וּסְקִיפְתָּא דְאָעָא עַל אַפֵּי אוּלָמָא מִבְּרָא׃ כו וְכַוִּין סְתִימָן וְכוֹתַרְתָּא מִכָּא וּמִכָּא עַל כַּתְפֵּי אוּלָמָא וּמְחִיצַת בֵּיתָא וּסְקוּפְתָּא׃ א וְאַפְּקַנִי לְדַרְתָּא בָּרֵיתָא בְּאוֹרַח תַּרְעָא דְּפָתִיחַ לְאוֹרַח צִפּוּנָא וְאַעֲלַנִי לְלִשְׁכְּתָא דִּקְדָם בְּצוּרְתָא

ושתים דלתות חד מן ה' ר"פ יחידאין מן ג' ג' מלין דמיין קדמא נסיב וי"ו ותניינא ותליתא קרחי וסימן ומכל החי מכל בשר שנים מכל • ואלה בני רעואל בן עשו אלה אלה • ואשר עשה לדתן ולאבירם אשר אשר • וגם אשר לא שאלת גם גם • ושתים דלתות לדלתות שתים שתים • וכי מי אני ומי עמי • כי כי • ולבני לוי הנותרים לבני לבני • ולך טררין מן לך לך :

רשי

לקבל מדבחא פתורא ר"ל השלחן קורא מזבח שמכפר בזמן הזה כמזבח כך שמעתי : ומקצעותיו • (רגליו , גגו וארכו כתוב במקרא גגו והוא ורגליו • וארכו הכתוב במקרא הוא גגו כצ"ל ט"ס) גוף השלחן : וקירותיו . מסגרותיו : (כג) ושתים דלתות • לכל פתח הוגרים זה לעומת זה אחד במזוזה לפונים ואחד במזוזה דרומית : (כד) ושתים דלתות לדלתות . לפתח ההיכל היו שתי זוגות דלתות כמו ששנינו במסכת מדות ד' דלתות היו לו ב' מבפנים וב' מבחוץ החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל שהיה שש אמה והדלת רחבו חמש כשיעור חצי רוחב הפתח וכנוס אמה לפנים מן המזוזה נמצא עובי הכותל ה' אמות מגולה וכשהדלת החיצון נפתח לפנים היה מכסה אותה והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה פות בזהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר אף הפנימיות היו עומדות בתוך הפתח וכמין איסטרמיסא היו נקפלות לאחוריהן אלו ב' אמות ומחצה ואלו ב' אמות ומחצה וחצי אמה מזוזה מכאן וחצי אמה מזוזה מכאן שנאמר ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות וגו' וזהו פירושו בין פנימיות בין חיצונות עומדות בתוך עובי הכותל ואלו ואלו כנוסות חצי אמה לפנים מן המזוזה הפנימיות נפתחות לצד החיצונות והחיצוניות לצד הפנימיות וכיצד ב' דלתות של חמש חמש אמות נפתחות זו כנגד זו בתוך ה"א רחב של עובי הכותל של חוליו' היו וכנגד חציין היו נקפלות לאחוריהן כשפותחין אותן כמין פנקסאות של עץ שכותבין עליהם בעט ברזל שנקפלות זו אחורי זו נמצא כשנקפלות עמדו על שתי אמות ומחצ' וכשנפתחו' זו לעומת זו מכסות חמש אמות של עובי הכותל : (כה) ועב עץ אל פני האולם • (ועב פרי"ף בלע"ז לשון קורות בתיבו סא"ה) כלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט כך שנינו במסכת מדות וזהו ועב יוצא מכותל הבית ובא אל פני האולם מבחוץ : (כו) אל כתפות האולם . לשתי עברי הפתח : וצלעות הבית והעובים . והראני צלעות ואת העובים ואמרו רז"ל צלעות הבית אלו המלפסין והעובים אלו המרישו' ומה הן מרישות קירות ומה הן מלפסין ארזים שנותנין בראש הכתלים להניח עליהן ראשי הקורות : (א) ויוציאני . מן החצר הפנימי : אל החצר החיצונה • בשער הצפון שהוזכר למעלה ושער להצר הפנימי נגד השער לצפון והוא היה נתון באמצע אורך עזרת ישראל שהוא מאה אמה : ויביאהו אל הלשכה אשר נגד וגו' . (אל אחת מהלשכות הראשונות א"נ סא"ה) אל מקום הלשכות קנברי"ן בלע"ז הם הלשכות העומדות בצפון הבית המובדלות ד' אמה מן התאים כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב כ' אמה סביב לבית ואין אדם יוכל לכנס לאותן לשכות ולא לאויר רחב העמדים שביניהם ובין התאי' אלא דרך החצר (הפנימי') (החיצונה כצ"ל) כמו שמפורש למטה בענין שהרי אמר שהחצר הפנימי מאה על מאה מרובע לפני הבית למזרח ואמר על רחב הבית לקדים מאה אמה נמצא רוחב הבית סותם את רוחב החצר החיצונה (הפנימית כצ"ל יוש"ה) ואינו יכול ליכנס לשנים מצידי הלשכות לא לצפון ולא לדרום לכך הוצרך לבא לאותן הלשכות

דרך

רדק

אחרת ואפשר שזה המזבח הוא מזבח הפנימי שעשה משה של זהב • ואמר זה השלחן קרא המזבח שלחן ויונתן תרגם מקבל מדבחא פתורא דאעא דעתו כי על השלחן דבר וזכר מזבח לפי שהיה נגד המזבח ובדרש רז"ל פתח במזבח וסיים בשלחן רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרי תרוייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר ועכשיו שלחנו של אדם מכפר : ומקצעותיו לו . זויות השלחן לו כלומר ממדתו : וארכו וקירותיו עץ • פי' רבינו שלמה ז"ל כי אמר ארכו על גוף השלחן וקירותיו על מסגרותיו וזו המלה לא נמצאת כי האורך והרוחב אינו עם הדבר שיאמר עליו שהוא עץ או כסף או זהב והנכון בעיני כי טעם וארכו דבק למעלה ממנו שאמר ומקצעותיו לו ואמר וארכו כאילו אמר עם ארכו כמו שפירשנו כי מקצעותיו נחשבים עם מדת ארכו והנה לא זכר רחב לזה המזבח שראה או השלחן : (כג) ושתים דלתות להיכל ולקדש • לשער ההיכל היו שתים דלתות וכן לקדש שהוא הדביר ואמרו שתים ידוע הוא כי לא יעשו לשער דלת אמר שתים מפני כפל הדלתות כמו שאמר : (כד) ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת • פי' רבותינו ז"ל במסכת מדות כן פתחו של היכל גובהו עשרים אמה ורחבו עשר אמות וד' דלתות היו לו שתים בפנים ושתים מחוץ שנ' ושתים דלתות להיכל ולקדש החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל הפנימית נפתחות לתוך הבית לכסותו אחרי הדלתות שכל הבית היה מצופה זהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר בתוך הפתח היו עומדות וכמין אילרכה מטה היו נקפלות לאחוריהם אלו היו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצה חצי אמה ומזוזה מכאן וחצי אמה ומזוזה מכאן שנאמר שתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתים דלתות לאחרת פירוש אילרכה מטה כתב בעל הערוך בלשון יון קורין לדבר הפוך אנטרוכי ובבראשית רבה אך יצא יצא יעקב • רבנן אמרי כמין אנטרוכי מטה הדלתות היו נקפלות לאחוריהן עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו הה"ד אך יצא יצא יוצא ואינו יוצא : שתים לדלת אחת . עמה היו שתים וכן לאחרת : (כה) ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל . בא הכינוי טרם הידיעה כי אל דלתות ההיכל פירושו אליהן וכן יביאה את תרומת ה' ותראהו את הילד והדומים להם : כרובים ותמרים • מה שאמר ועשויה לשון נקבה על הצורה כאילו אמר ועשויה צורת כרובים : אל דלתות ההיכל . אל כמו על וכמוהו רבים : ועב עץ אל פני האולם מהחוץ • פירושו עץ עב ויקרא בלא סמיכות עב כמו שאמר ועב אל פניהם ואמר והעבים ונקרא בדרז"ל מריש על מריש שבנאה בבירה וזה העב היה נתון בבנין בקיר האולם על פניו מבחוץ כלפי המזבח וכן היה בבנין בית שלמה כרותות ארזים אמרו רבותינו ז"ל בנויות בתוך הכותלים ותרגם יונתן וסקופתא דאעא ורבינו שלמה ז"ל פירש כי עב זה הוא מה שאמרו רבותינו ז"ל במסכת מדות וכלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט ומה שאמר מהחוץ שהיו כלונסות יוצאות לכותל פני האולם מן החוץ לכתיפות האולם לשני עברי הפתח : (כו) ותלונים . וצלעות הבית והעבים . פירשו רז"ל צלעות הבית אלו המלטסים והעבים אלו המרישין פירוש מלטסין כדכך של עץ שבונין בכתלים שמניחים עליו ראשי הקורות והמרישין הם קורות גדולות : (א) ויוציאני אל החצר החיצונה . היא עזרת נשים : הדרך דרך הצפון : כתרגומו באורח תרעא

דפתיח

מצודת ציון

כמו ולמקצעות המשכן (שמות כו) : (כד) מוסבות . מל' סבוב : (כה) ועב עץ • כמו ועץ עב : (כו) כתפות . עבר וצד : וצלעות • הם הקירות השוכבים על ראשי הכתלים ועליהם מניחין ראשי קורות התקרה והוא מלשון צלע וצד כי המה בצדדי הבית : והעובים • הם קורות התקרה שהמה עבים קצת : (א) הגזרה . זה ההיכל ובית ק"הק : הבנין . הם הצלעות והמסיבה : (ג) רצפה :

ענין

מצודת דוד

הזהב : ומקצעותיו לו . ר"ל הרגלים שבארבע המקצועות היו נמשכין ממנו ולא נעשו בפ"ע ונתחברו אל השלחן . או ר"ל הרגלים שבארבע המקצעות אשר לו וגם ארכו זהו גגו שהוא שטחית השלחן וגם קירותיו הם הכתלים הקבועים מרגל לרגל מתחת גג השלחן הכל היה מעץ ועל העץ היה צפוי זהב : וידבר אלי . המלאך הדובר בי : זה השלחן אשר לפני ה' . ר"ל מה שראית עומד לפני בית ה' הוא קדש הקדשים הנה זהו השלחן : (כג) ושתים דלתות • במשך עובי המזוזות היו קבועות שתי דלתות האחת מסוכה כלפי פנים והאחת כלפי החוץ : ולקדש • זה קה"ק : (כד) ושתים דלתות לדלתות . ר"ל כל דלת היתה חלוקה לשתים והיו קבועות זו לעומת זו חלק האחת במזוזת לפונית ואחת לעומתה במזוזת דרומיה וכשהן נסגרות היו סותמות כל חלל הפתח : שתים מוסבות דלתות . ר"ל אלו השתים היו הדלתות מוסבות החצי את החצי והוסיף לפרש ולומר שתים לדלת אחת וכו' ר"ל כל חלק מכל דלת היתה חלוקה עוד לשתים ע"י חוליות והיתה נקפלת לאחוריה וסובב חציה את חציה והיה א"כ בכל חלק רביעית הדלת וכשהן נפתחות ונסגרות היו סותמות כל חלל הפתח ועיין בקונטרס בנין הבית : (כה) אליהן • כמו עליהן וחוזר ומפרש על דלתות ההיכל וכן על דלתות קה"ק היה חקוק צורת כרובים ותמורים כמו שהיה חקוק על הקירות : ועב עץ • קורה עבה ביותר מעץ היה קבוע בבנין כותל ההיכל ונמשך אל פני כותל האולם מהחוץ כלפי החצר הפנימי וזה היה לחזוק הבנין שלא יבעט ולא ימוט לפי רוב הגובה : (כו) ותלונים אטומות • באולם היו חלונות סתומות במתחלה בבירה וזכה : ותמורים • כותרות בצורות אילני תמר היו בכתפות האולם מזה ומזה על המזוזות ממעל כדרך שהיו בכל המזוזות : וצלעות הבית • ר"ל גם הראני צלעות הבית הם קורות המושכבות על הכתלים והעובים הם קורות התקרה שהמה עבים קצת : מב (א) ויוציאני • הוציאו מן ההיכל אל החצר החיצונה דרך חצר הפנימי • הדרך דרך הצפון . ר"ל הדרך שהוליך אותי היה דרך פאת לפון : אל הלשכה . ר"ל אל קבוצת הלשכות אשר עמדו מול הגזרה ומול הבנין אל אותן הלשכות

שעמדו

דרך החצר החיצונה הצפונית: אשר נגד הגזרה. אותן הלשכות היו כנגד כל מאה אמה של אורך הבית מן המזרח למערב כמו שאמור בענין בלשכות הללו והנה על פני ההיכל מאה אמה: (ב) אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון. אל פתח הלשכה שהיא פונה לצפון לחצר החיצונה ורואה כנגדו חמשים אמה רחב עד הכותל צפוני של חצר חיצונה והאורך מאה אמה שהרי הלשכות מחזיקות מן המזרח למערב מאה אמה ורחבו מן הצפון לדרום כ' אמה כמו שאמו' למטה בענין וחלל החצר החיצונה מאה אמה רחב כמו שאמור למעלה וימד משער אל שער מאה אמה נמצא לפני הלשכות חלל אויר אורך מאה אמה ורוחב חמשים: (ג) נגד העשרים אשר לחצר הפנימי. כל זה סימן מקום הלשכות אצל העשרים רוחב אויר אשר לחצר הפנימי סביב סביב לבית כמו שאמור למעלה ובנין הלשכות רוחב ך' אמה: ונגד רצפה אשר להצר החיצונה. שאמרנו למעלה שעליה היתה החצר (סביב) מוקפת סביב לה: אתיק אל פני אתיק. לא ידעתי מהו. (תו') אתיק אל פני אתיק. אתיק הוא עמוד כמו שפי' רש"י נמי (לעיל מז) והאתיקים סביב לשלשתם שהם עמודים והלשכות העליונות היינו הני לשכות עלאים שמדבר מהם וקורא אותם עליונות לפי שהם בגובהו של הר כמו שפירש"י גבי ומתחת הלשכות האלה והכי פי' על הסדר והלשכות העליונות שהם בגובהו של הר ב' מהם היו קצרות כלומ' אינם רווחות לפי שהאתיקים היו ממעטים בהם שכן דרך הבנאים לחזק מלאכת בניינם לעשות עמודים עד ב' שליש החומה ומשם ואילך כלים ומשופעים ולכך השלישית אינה קצרה והיינו דקאמר כי משולשות הנה ואין להם עמודי' לפי שאין צריך חיזוק כמו מלמטה ואין להם עמודים כעמודי החצרות כלומר עמודי לשכות אלו אינם כשאר עמודי' שאר עמודים מיושבים אצל החומה לחיזוק אבל הני בעובי החומה בולטין לחוץ ולפנים לכך אוכלים מן הבנין: על כן נאצל. כתרגומו דתיקן לפי שהם בעובי החומה בולטים לחוץ ולפנים מחזקים הלשכות: מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ. לצד הארץ כך מצאתי בשם אחד גדול (סא"א): בשלישים. ת"י מתלתין משמע שהיו אותן לשכות משולשות שלש זו למעלה מזו וגם המקראות מוכיחין כן שהוא אומר והלשכות העליונות קצרות מהתחתונות ומהתיכונות ואני לא יכולתי להבין בשלשת המקראות הללו כלל מהו כי יוכלו אתיקים מה הם אותם אתיקים והיאך אוכלות מן העליונות ואינם אוכלות מן התחתונות ומן התיכונות וטעם שהוא נותן לדבר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לא ידעתי להבין בו: ואנ"י ל"א הי"ה ל"י ל"א ר"ב ול"א עו"זר בכ"ל הבני"ן הזה אל"א כמ"ו שהראוני מ"ן השמי"ם: (ד) ולפני הלשכות מהלך י' אמות רחב אל הפנימית דרך אמה א': נראה בעיני לפי שחלל החיצונה רחב מאה מצפון לדרום ומהן הלשכות רחב חמשים ולפניהם אויר חמשים לצד צפון הרי כאן כל רחב החצר נמצא כל רחב החצר סתום שאין אויר בין הלשכות לבין זוית בית החליפות כלום ואין מבוא ליכנס בו לאויר הכ' שבין הלשכות והתאים כי אויר ך' אמה המפסיק בין התאים והלשכות הוא ט"ו אמות שאחורי בית החליפות ונוסף עליהם חמש אמות וא"ת נמצא אויר ה"א בין זווית החליפות לזווית הלשכות הרי עובי כותל המפסיק בין חצר הפנימי ובין חצר החיצונה הבא מן המזרח למערב סותמו שהרי עוביו ו"א ורחבו כלה לאותו זוית לתוך מאה אורך של חצר הפנימית אל זוית בית החליפות לפיכך אין מבוא לאותו אויר ך' לא בפנימית ולא בחיצונה אא"כ היה משפע וכונס כשהיה מכלה סוף חומה שבין שתי החצרות (שופע בתוך חצר החיצונה בפנימית) בעובי החומה אמה כדי כניסת אדם ונכנס לתוך אויר ה"א שבין כותל החליפות לכותל הלשכה והולך באותו אויר לצד מערב י' אמות ושם כלה משך בית החליפות ונכנס לתוך אויר רחב ך' וזהו שאמר מהלך י"א רחב לבא אל הפנימית דרך אמה א' שהרי נכנס בו דרך פתח אמה אחת שהשפעו כונס בסוף החומה ולמה קורהו מהלך רחב ולא היה לו לומר מהלך י' אמות אורך לפי שלענין בנין החליפות הוא רוחב לפי שבנין החליפות מן הצפון לדרום ט"ו אמה ומן המזרח למערב אינו אלא י"א: ופתחיהם לצפון. פתחי הלשכות

דפתית לאורחא לצפונא: הגזרה. הבנין. פירשנוהו למעלה: (ב) אל פני אורך אמות המאה. הודיעה בעבור שזכר למעלה והגזרה והבנייה וקירותיה ארך מאה אמה: אל פני פתח הצפון. כתרגומו תרעא חד דפתיח לצפונא: והרוחב חמשים אמות. כמו שאמר למעלה ועל פני שער האיתון על לפני אולם השער הפנימי חמשים אמה: (ג) נגד העשרים. האמה שאמר למעלה ובין הלשכות עשרים אמה: ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה. הלשכה הזאת היתה מצד פנים נגד העשרים ומצד חוץ נגד רצפה אשר לחצר החיצונה שהיא עזרת נשים כמו שאמר למעלה ויביאני אל החצר החיצונה והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר וגומר: אתיק אל פני אתיק בשלשים. לשכה אל פני לשכה בשלשים רוצה לומר שהיו לשכה למעלה מלשכה שלשה זו על גב זו עליונה ותיכונה ותחתונה כמו שאמר למעלה: (ד) ולפני הלשכות. אמר שהיו לשכה כנגד לשכה וביניהם היה מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת. ואמר הפנימי' דרך כלל כאילו אמר הפנימיו' ויונתן תרגם על דרך שם לא על דרך תאר שתרגם לגיו: ופתחיהם לצפון. אמר שהלשכות היו פתוחות לצפון: (ה) והלשכות העליונות קצורות. כבר אמר כי הלשכות היו שלש זו על זו ואמר כי העליונות קצרות מן האחרות והנה אלה הפך אותם התאים שזכר למעלה כי אותם היו רחבות העליונות מאשר תחתיהן כמו שאמר ולא יהיו אחוזים בקיר הבית כמו שפירשנו וכמו שהיה בבנין שלמה היציע התחתונה וגו' אבל באלה הלשכות היו העליונות קצרות ונתן הטעם כי יוכלו אתיקי' מהנה ועוד נתן טעם כי משולשות הנה וגו' ואיני יכול להבין בנין הלשכות האלה איך ראה אותן הנביא ובאיזה ענין היה שהתחתונות רחבות מהעליונות וגם רבינו שלמה ז"ל לא פירש דבר ואפשר שהיו כותלי הלשכות עשויות כמין כפה שאוירם הולך וצר מלמעלה ויהיה פירוש כי יוכלו אתיקים מהנה שיתפשו אוירי הלשכות מהתחתונות ומהתיכונות יתפשו מהבנין יותר לפי שהיה רחב יותר מלמטה כלומר אוירו רחב ואמר מהנה ואחר כך פירוש מהתחתונות ומהתיכונות אמר הכנוי קודם הידיעה וכן ותראהו את הילד והדומים לו ועדיין קשה לי לפירוש הזה אם כן התיכונות היו קצרות יותר מהתחתונות וזה לא זכר ואפשר כי לא זכר אלא העליונות לפי שהיו קצרות יותר: יוכלו. כתיב בוי"ו במקום אל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפות והוא ענין תפיסה וכל' הזה מצאנו בדברי רז"ל באמרם כמה לוחות אוכלות בארון שסה ויונתן לא פי' לנו בזה דבר אלא שתרג' הפסוק כפשוטו ולשכתא עליתא דתיקן ארי נסיבן זויא מנהון מארעיתא וממציעתא בנינה ואומר
אני

וַאֲשֶׁר־נֶגֶד הַבִּנְיָן אֶל־הַצָּפוֹן׃ ב אֶל־פְּנֵי אֹרֶךְ אַמּוֹת הַמֵּאָה פֶּתַח הַצָּפוֹן וְהָרֹחַב חֲמִשִּׁים אַמּוֹת׃ ג נֶגֶד הָעֶשְׂרִים אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי וְנֶגֶד רִצְפָה אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אַתִּיק אֶל־פְּנֵי־אַתִּיק בַּשְּׁלִשִׁים׃ ד וְלִפְנֵי הַלְּשָׁכוֹת מַהֲלַךְ עֶשֶׂר אַמּוֹת רֹחַב אֶל־הַפְּנִימִית דֶּרֶךְ אַמָּה אֶחָת וּפִתְחֵיהֶם לַצָּפוֹן׃ ה וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנֹת קְצֻרוֹת כִּי־יוֹכְלוּ אַתִּיקִים מֵהֵנָּה מֵהַתַּחְתֹּנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת

ס"פ בנביאים
ג'
ל' וכ"כ י"ו מיחדין
ל'
ל' חסר וי"ו בתרא. ל'
ל' כ"כ ז'

וְדִקְדָם בִּנְיָנָא לְצִפּוּנָא׃ ב לָקֳבֵיל אוּרְכָּא דְאַמִּין מְאָה תַּרְעָא חַד דִּפְתִיחַ לְצִפּוּנָא וּפוּתְיָא חַמְשִׁין אַמִּין׃ ג לָקֳבֵיל עֶסְרִין דִּלְדַרְתָּא גַוָּיתָא וּקְבֵל דִּלְצִפּוּנָא רִצְפְּתָא דִּפְתִיחָא לְדַרְתָּא בָרַיְתָא זָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי מִתַּלְתִּין׃ ד וְקֳדָם לִשְׁכָּתָא מַהֲלַךְ עֲסַר אַמִּין פּוּתְיָא לְגָיו אוֹרַח אַמְּתָא חֲדָא וְתַרְעֵיהֶן פְּתִיחִין לְצִפּוּנָא׃ ה וְלִשְׁכָּתָא עִילָיְתָא דְּתִיקַן אֲרֵי נְסִיבָן זָוְיָא מִנְּהֵין מֵאַרְעִיתָא

העשרים ג' וסימן לא אשחית בעבור העשרים • נגר העשרים • ליחזקאל העשרים: מהנה ז' בקריאה וסימן ועשה מאחת מהנה • כל היוצא מהנה יטרף • ושמרון בחצי חטאתיך • והלשכות העליונות קצרות • אחת מהנה לא נעדרה • אחת מהנה לא נשברה • בחר לך אחת מהנה ואעשה לך דדברי הימים:

מצודת דוד

שעמדו בפאת צפון רחוקים עשרים אמה מיסוד כותל המסיבה כמ"ש ובין הלשכות רחב עשרים אמה (לעיל מא): (ב) אל פני וגו' והרחב וגו'. ר"ל הביאני אל פתח הלשכה הפונה מול כותל חצר החיצונה אשר לפניה אויר חלל אורך מאה אמה ברוחב חמשים אמה כי רחב הלשכות היו כ' אמה והארכן מאה אמה כמ"ש בענין והיו א"כ מרוחקים מכותל חצר החיצונה חמשים אמה הרי א"כ אויר החלל שלפניהם מאה אורך וחמשים רחב ועיין בקונטרס בנין הבית והצורה: (ג) נגד העשרים וגו'. נותן סימן על מקום הלשכות ההם ואומר העבר מזה היה מול חלל אויר עשרים מהחצר שלפני יסוד כותל המסיבה וזהו מ"ש ובין הלשכות רחב עשרים אמה (לעיל מא): הפנימי. ר"ל עבר הפנימי מהלשכות היה פונה מול חלל האויר הזה: ונגד רצפה וגו'. ר"ל והעבר מזה היה מול הרצפה מהחצר כמ"ש ורצפה עשוי לחצר סביב (לעיל מ): והחיצונה. ר"ל עבר החיצונה מהלשכות היה פונה מול הרצפה הזה: אתיק אל פני אתיק. ר"ל עמודי הלשכות ההם היו זה לעומת זה עמוד בפנים מול עמוד מבחוץ: בשלישים. ר"ל כן היה בעבור שהלשכות ההם היו שלשה עליות. זו על גב זו והיה הבנין גבוה ולכן היו עמודים כפולים זה מול זה לחזק הבנין: (ד) ולפני הלשכות וגו'. ר"ל הנכנס לאויר חלל העשרים שלפני הלשכות היה לו מהלך עשר אמות רחב בית החליפות לבוא על עבר הפנימית מהלשכות והלך שם דרך פרצה מאמה אחת רחב וזהו לפי שלא היה דרך לבוא בחלל עשרים האמה שבעבר הפנימי מהלשכות לא מחצר הפנימי כי לא היה שם מקום להיות פתח כי כותל מזרחי של בית החליפות נמשך עד המקצוע וגם היה חלונות להטמין הסכינים כמ"ש בקונטרס בנין הבית ולא היה מקום על פתח ולא מחצר החיצונה כי בית החליפות ועובי כותל חצר הפנימי סתמו כל רוחב חלל עשרים האמה ועוד נכנס אמה אחת בכותל הלשכות כמ"ש בקונטרס בנין הבית ובפאת המערב היה סותם מקום המיוחד לבשל ק"ק ולהיות דרך כניסה היה פרצה ברוחב אמה בסוף כותל חצר הפנימי שאצל כותל הלשכות ואורך הפרצה היתה מול האמה שנכנסה הכותל הסוגה בכותל הלשכות ועוד אמה להלן ומשם היה פרצה רוחב אמה באורך חמש אמות כלפי המערב עד כלות הכותל המפסיק עובי כותל בית החליפות וכאשר נראה בצורה ועיין בקונטרס בנין הבית וז"ש ולפני הלשכות ר"ל הנכנס לאויר החלל שלפני הלשכות היה לו מהלך עשר אמות רוחב לבוא אל עבר הפנימה מהלשכות כאשר בתוך הפרצה מול כותל מזרחי של בית החליפות ובמשך מול חלל בית החליפות וכותל המערבי והולך א"כ שם ברוחב לדרך אמה של הפרצה: ופתחיהם. פתחי הלשכות ההם היו בעבר הצפוני מול רצפת חצר החיצונה: (ה) והלשכות העליונות. הלשכות האלה שעמדו במעלה הסך כלפי המערב היו
קצרות

מצודת ציון

ענין הצעת אבנים למדרך הרגל: אתיק. עמוד מרובע בולט מהכותל רחב מלמטה והולך וכלה למעלה והוא עשוי לחיזוק וכן והאתיקים (לעיל מא): בשלישים. מלשון שלשה: (ד) מהלך. ר"ל דרך והליכה: (ה) קצורות. ר"ל צרות ודחוקות: יוכלו. כמו יכילו והוא ענין המעטה באויר החלל ובדרז"ל כמה לוחות אוכלות בארון (ב"ב יד): ומהתיכונות. מהאמצעית:

בִּנְיָן : ו כִּי מְשֻׁלָּשׁוֹת הֵנָּה וְאֵין לָהֶן י"ד
עַמּוּדִים כְּעַמּוּדֵי הַחֲצֵרוֹת עַל־כֵּן
נֶאֱצַל מֵהַתַּחְתֹּנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת ל' ב'
מֵהָאָרֶץ : ז וְגָדֵר אֲשֶׁר־לַחוּץ לְעֻמַּת ס'
הַלְּשָׁכוֹת דֶּרֶךְ הֶחָצֵר הַחִצֹנָה אֶל־ חסר י'
פְּנֵי הַלְּשָׁכוֹת אָרְכּוֹ חֲמִשִּׁים אַמָּה :
ח כִּי־אֹרֶךְ הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר לֶחָצֵר
הַחִצֹנָה חֲמִשִּׁים אַמָּה וְהִנֵּה עַל־ חסר י'
פְּנֵי הַהֵיכָל מֵאָה אַמָּה : ט וּמִתַּחְתָּה ומתחת הלשכות ק'
לְשָׁכוֹת הָאֵלֶּה הַמֵּבִיא מֵהַקָּדִים המבוא ק'
בְּבֹאוֹ לָהֵנָּה מֵהֶחָצֵר הַחִצֹנָה : חסר דחסר
י בְּרֹחַב ׀ גֶּדֶר הֶחָצֵר דֶּרֶךְ הַקָּדִים
אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה וְאֶל־פְּנֵי הַבִּנְיָן
לְשָׁכוֹת : יא וְדֶרֶךְ לִפְנֵיהֶם כְּמַרְאֵה
הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן כְּאָרְכָּן י' · ל'
כֵּן רָחְבָּן וְכֹל מוֹצָאֵיהֶן וּכְמִשְׁפְּטֵיהֶן ל' י ל' · ל'
וּכְפִתְחֵיהֶן : יב וּכְפִתְחֵי הַלְּשָׁכוֹת ל' · ל'
אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם פֶּתַח בְּרֹאשׁ דָּרֶךְ
דֶּרֶךְ בִּפְנֵי הַגְּדֶרֶת הֲגִינָה דֶּרֶךְ ל' · ל'

וּמִמְּצִיעָתָא בִּנְיָנָא : ו אֲרֵי מְתַלְּתָן אִינּוּן וְלֵית לְהוֹן עַמּוּדִין כְּעַמּוּדֵי דָרָתָא עַל כֵּן דְּחִיקָן מֵאַרְעִיתָא וּמִמְּצִיעָתָא מֵאַרְעָא : ז וְכָתְלָא דִלְבָרָא לָקֳבֵיל לִשְׁכָּתָא אוֹרַח דַּרְתָּא בָרַיְתָא דִּקְדָם לִשְׁכָּתָא אוֹרְכֵּיהּ חַמְשִׁין אַמִּין : ח אֲרֵי אוֹרְכָּא דְלִשְׁכָּתָא דִּלְדַרְתָּא בָרַיְתָא חַמְשִׁין אַמִּין וְהָוְיָן עַל אַפֵּי הֵיכְלָא מְאָה אַמִּין : ט וּמִלְּרַע לְלִשְׁכָּתָא הָאִילֵין מַעֲלָנָא מִמַּדִּינְחָא דְּעָלִין לְהֵין מִדַּרְתָּא בָרַיְתָא : י בִּפְתָיָא דְכָתְלָא דְדַרְתָּא בְּאוֹרַח מַדִּינְחָא דִּקְדָם בְּצוּרְתָא וְדִקְדָם בִּנְיָנָא לִשְׁכָּן : יא וְאוֹרַח קֳדָמֵיהוֹן כְּחֵיזוּ לִשְׁכָּתָא דִּפְתִיחָן לְאוֹרַח צִפּוּנָא כְּאוֹרְכֵּיהֶן כֵּן פּוּתְיְהֶן וְכָל מַפְקָנֵיהֶן וְכִדְחָזֵי לְהֶן וְכִתְרְעֵיהֶן : יב וְכִתְרְעֵי לִשְׁכָּתָא דִּפְתִיחַ לְאוֹרַח דָּרוֹמָא תְּרַע בְּרֵישׁ אוֹרַח אוֹרַח קֳדָם דּוּכַן לֵיוָאֵי אוֹרַח

החיצונה ד' כתיב כן חסר יו"ד וסימן ואילמיו אל חצר החיצונה דתמורי דשער הדרו' · וגדר אשר לחוץ · כי אורך הלשכות אשר לחצר · וחד חס' דחס' ומתח' הלשכות : דרך הצפון ו' וסי' נמסר לעיל בספרא סי' א':

רשי

הלשכו' הללו לצפון · מצאתי . וזהו פי' של פתח הצפון הכתובה למעלה שם קיצר הדבור וכאן פירשו (זה שייך לרש"י מ"ב פסוק ב' בגמר הדבור למעלה וזהו פי' ר' שמעיה וכתב מדעתו · תוספות) : (ה) והלשכות העליונות וגו' : (ו) כי משולשות הנה וגו' . לא הבנתי בהם כלל : כי יוכלו אתיקים · כמו יאכלו אוכלים ומתעסים באויר הלשכות : (ז) וגדר אשר לחוץ וגו' · המפסיק בין הלשכות והחצר החיצונה של צד מזרח : ארכו חמשים אמה . מן הצפון לדרום : (ח) כי אורך הלשכות . מן הצפון לדרום חמשים אמה : והנה על פני ההיכל · מן המזרח למערב כנגד האולם וההיכל ובית הכפרת והתאים ק' אמה : (ט) ומתחת הלשכות האלה · איני יודע אם בא ללמד שהיה להם מחילות מתחתיהם או בא ללמד שהיו לשכות במזרח החצר ולפי שההר הולך ומשפע לצד המזרח קורא לו ומתחת הלשכות האלה שאלו בגובהו ואלו בשפולו וכן הוא אומר ובשפולו של חצר אל המבוא אשר מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה : (י) ברחב גדר החצר וגו' · הבא מן הקדים של חצר החיצונה וסובב אל הצפון דרך מקצוע צפונית מזרחית של חומות הפנימית מבחוץ לבא לאותן הלשכות שבצפון מוצא על פני גדר החצר כותל מזרח של חצר הפנימית שהיא מערבית לחיצונית כנגד הגזרה והבנין שבפנימית לשכות סמוכות לאותו הכותל ועומדי' בחיצונה מצאתי : (יא) ודרך לפניהם · לפני לשכות הללו יש דרך רחב אויר בחצר (החיצונה) חמשים אמה כמראה דרך הלשכות אשר בצד הצפון הכתובות למעלה : כארכן של לשכות הצפון ארכן של אלו וכן רחבן : וכל מוצאיהן . כמוצא לשכות הצפון : וכמשפטיהן וכפתחיהן . של לשכות הצפון : (יב) וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום . פתחי לשכות הקדים שאף בדרום היו לשכות מובדלות מן ההיכל הדרומיים עשרי' אמה כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רוחב כ' אמה מבית לבית סביב סביב : פתח בראש דרך . פתח היה להם ללשכות הקדים בראש דרך והדרך היה בפני הגדרת הגינה ת"י דוכן ליואי ולשון גדרת הגינה בנין גדר אבנים עבוי במעלות שהיו נוגנים

רדק

הני פרשה זו עתיד אליהו לפרשה : (ו) כי משלשות : ג' תאים היו זה על זה : ואין להן עמודים כעמודי החצרות · שנסמכות התקרות על העמודים אלא על הכתלים היו נסמכות והכתלים היו עשויין כמין כפה : על כן נאצל מהתחתונות והתיכונות מהארץ : על כן נדחק ונפרד מקום העליונות מהתחתונות מהארץ מלמטה כלפי הארץ כי שם היו רחבות ולמעלה קצרות : נאצל . מן ואצלתי מן לא אצלתי מהם ענין פרישה ויונתן תרגם על כן דחיקא : (ז) וגדר אשר לחוץ · ובא וראה כלפי חוץ הכותל לעומת הלשכות אורך הכותל חמשים אמה ארכו כאורך הלשכות לפיכך אמר והנה על פני ההיכל מאה אמה כי מאה אמה אורך ההיכל כמו שכתבנו והלשכות לא היו תופסות כל אורכו של היכל אלא חציו : (ט) ומתחתה . משלש תיבות שהראשונה לוקחת מן האחרונה והקרי הוא ומתחת הלשכות ואמר הלשכות האלה המביא מהקדים כבר אמר כי הלשכות לא היו מגיעות אלא עד חצי ארכו של היכל וקרא מתחת הלשכות מה שמהם כלפי מזרח לפי שהמערב היה בעליונות שלהם כמו שפירשנו כי ההר משפע ועולה עד ההיכל ומבואו היה מן המזרח כי מן המזרח היו נכנסין בהר הבית וממנו ולפנים עד האולם וההיכל במעלות הכל כמו שכתבנו למעלה לפיכך כניסתן היתה מתחתן שהוא כלפי מזרח וזה הוא שאמר המביא מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה המביא שם וכתיב המביא וקרי המבוא בבא מי שיבא : (י) ברחב גדר החצר דרך הקדים · אמר כי גם כן במזרח ברחב שבין כותל החצר והגזרה ראה לשכות כמו שראה בצפון כמו שזכר והדרך שהיה לפניהם כמראה הלשכות ר"ל כמראה דרך הלשכות ואמר כמראה כי הכל היה רואה במראה הנבואה לא ממש הדבר : (יא) ודרך · מבואר הוא . (יב) וכפתחי הלשכות . פתח בראש דרך · ראה פתח בראש דרך ואיזה דרך דרך בפני הגדרת הגינה והוא דרך הקדים בבואו פי' כשהיה האדם נכנס מן המזרח : הגדרת הגינה · רוצה לומר מעלת אבנים עשויה כמו גדר אבנים והיתה הגונה ואלה הגונה מדברי רז"ל דבר הגון ותרגם יונתן דוכן ליואי ודוכן הלוים

מצודת דוד

צרות ודחוקות מבפנים כי האתיקים שהיו מבפנים כמ"ש למעלה הם מעטו מהן את החלל וחזר ופירש מן התחתונות ומן התיכונות מעטו בנין האתיקים את החלל אבל מן העליונות לא מעטו את החלל כי לא עלו שמה כי כבר נתחזק הבנין במה שהיו האתיקים בתחתונות ובתיכונות : (ו) כי משולשות הנה . בא ליתן טעם למה היו אתיקים בפנים למעט החלל ואמר לפי שבנין הלשכות היו משולשות שלשה עליות זו ע"ג זו ולכן צריך לחזק הבנין : ואין להן וגו' . ר"ל אין תועלת להן בעמודים כלפי החוץ לבד כדרך עמודי החצרות כי לא יתחזקו באלה : על כן וכו' · ר"ל הואיל והיה הצורך לעשות עמודים גם בפנים לכן נלקח ונפרש מחלל לשכות התחתונות ומהתיכונות מהארץ ר"ל כלפי רצפת התיכונות מעטו האתיקים את החלל אבל לא כלפי התקרה כי האתיקים היה הולכים וכלים כלפי מעלה ולא הגיעו עד התקרה כי כבר נתחזק הבנין ועיין בצורה : (ז) וגדר וגו' . ר"ל כותל הנראה מחוץ שלפני הלשכות ולתוספת ביאור אמר דרך חצר החיצונה ר"ל הפונה לחצר החיצונה אל פני הלשכות למזרחן : ארכו . אורך הכותל הנראה מחוץ היה חמשים אמה כי אמה אחת היתה נכסת מעין הרואה ע"י כותל חצר הפנימי כאשר נראה בצורה והיא האמה שהפרלה אצלה כי באמת היה אורך הכותל נ"א אמה כי מכותל חצר הפנימי עד כותל חצר החיצונה היה מאה אמה והחלל ממנה עד הלשכות היה חמשים אמה א"כ נשארו חמשים על הלשכות ועוד אמה אחת שהיתה נכסית בעובי כותל חצר הפנימי אבל היתה נכסת מעין הרואה אבל בפאת המערב היה נראה באמת נ"א אמות ועיין בקונטרס בנין הבית : (ח) כי אורך וכו' . בזה יתן טעם למה לא היה נראה כל אורך הכותל ואמר כי בנין הלשכות הנראה לחצר החיצונה היה חמשים אמה כי כותל חצר הפנימי כסה אמה אחת מעין הרואה (ולפי שאמר מלת אורך על הכותל לכן אמר כן גם על בנין הלשכות עם כי היה צודק עליו לשון רוחב) : והנה על פני ההיכל . ר"ל והנה הם עמדו לפני ההיכל באורך מאה אמה כמדת ההיכל כי מלת היכל כולל ההיכל והאולם ובית קה"ק והצלע מאחוריו וכותל הצלע : (ט) ומתחת הלשכות האלה . ר"ל בשפולי ההר כלפי המזרח אל הלשכות האלה שעמדו שם הנה דרך ביאה להן היה מעבר המזרח כשבא להן מחצר החיצונה כי כמו שעמדו לשכות במעלה ההר מול המסיבות מזה ומזה כן עמדו לשכות בשפולי ההר מזה ומזה והיו כמדות לשכות העליונות ועמדו חמשים אמה מרוחקים מכותלי חצר החיצונה ורחב הלשכות היו נבלעות אמה אחת בעובי כותל חצר הפנימי במסך י"א אמות ובאורך היו נבלעות חצי אמה בעובי כותל תאי המזרחי שבעבר השער מזה ומזה ומהם עד כותל המזרחי מחצר החיצונה היה י"א אמות ועיין בקונטרס בנין הבית ובצורה וז"ש המביא מהקדים וגו' ר"ל כשבאים אליהן מהחצר החיצונה היה דרך ביאה מן המזרח באותן י"א אמה : (י) ברחב גדר החצר . ר"ל ההולך ברחב גדר החצר בפאת המזרח מול הלשכות ההן מסובות מהגדר למערב כלפי הגזרה והבנין : (יא) ודרך לפניהם . לפני הלשכות הללו היה דרך רוחב חלל חמשים אמה עד כותלי החצר החיצונה כמראה דרך הלשכו' אשר עמדו במעלה ההר בפאת צפון (ולפי שזכר למעלה פאת צפון אמר דרך הצפון) : כארכן כן רחבן . הוא מקרא קצר ויובן מעצמו שר"ל כארכן של העליונות כן ארכן של אלו וכרחבן כן רחבן : וכל מוצאיהם · ר"ל וכן היו שוה בתמונת במקום מוצא שלהן הם הפתחים : וכמשפטיהן . כמשפט גובהן ותמונתן של העליונים כן היו משפט אלו : וכפתחיהן . ר"ל כמספר פתחיהן : (יב) וכפתחי הלשכות וגו' . ר"ל מקום פתחי הלשכות הדרומות שבשפולי ההר היה דומה למקום פתחי הלשכות הדרומי

מצודת ציון

(ו) נאצל . ענין הפרשה כמו אצלת לי ברכה (בראשית כז) : (ז) וגדר . כותל : (ט) המביא . מל' ביאה : (יב) הגדרת הגינה . ת"י דוכן לואי ולשון גדרת הגינה ר"ל בנין גדר הגון וראוי ולשון הגון הוא ידוע ברז"ל · או יתכן שהוא מל' נגון ור"ל מקום שהלוים עומדים ומנגנים בשיר :
ולא

הַקָּדִ֖ים בְּבוֹאָֽן׃ יג וַיֹּ֣אמֶר אֵלַ֗י
לִֽשְׁכוֹת֩ הַצָּפ֨וֹן לִֽשְׁכ֜וֹת הַדָּר֗וֹם אֲשֶׁר֙
אֶל־פְּנֵ֣י הַגִּזְרָ֔ה הֵ֣נָּה ׀ לִֽשְׁכ֣וֹת
הַקֹּ֗דֶשׁ אֲשֶׁ֨ר יֹאכְלוּ־שָׁ֧ם הַכֹּהֲנִ֛ים
אֲשֶׁר־קְרוֹבִ֥ים לַיהֹוָ֖ה קָדְשֵׁ֣י
הַקֳּדָשִׁ֑ים שָׁ֣ם יַנִּ֣יחוּ ׀ קָדְשֵׁ֣י
הַקֳּדָשִׁ֗ים וְהַמִּנְחָה֙ וְהַחַטָּ֣את וְהָאָשָׁ֔ם
כִּ֥י הַמָּק֖וֹם קָדֹֽשׁ׃ יד בְּבֹאָ֣ם הַכֹּהֲנִ֗ים
וְֽלֹא־יֵצְא֨וּ מֵהַקֹּ֜דֶשׁ אֶל־הֶחָצֵ֣ר
הַחִיצוֹנָ֗ה וְשָׁ֞ם יַנִּ֧יחוּ בִגְדֵיהֶ֛ם אֲשֶׁר־
יְשָׁרְת֥וּ בָהֶ֖ן כִּי־קֹ֣דֶשׁ הֵ֑נָּה יִלְבְּשׁוּ֙
בְּגָדִ֣ים אֲחֵרִ֔ים וְקָרְב֖וּ אֶל־אֲשֶׁ֥ר
לָעָֽם׃ טו וְכִלָּ֗ה אֶת־מִדּוֹת֙ הַבַּ֣יִת
הַפְּנִימִ֔י וְהוֹצִיאַ֙נִי֙ דֶּ֣רֶךְ הַשַּׁ֔עַר
אֲשֶׁ֥ר פָּנָ֖יו דֶּ֣רֶךְ הַקָּדִ֑ים וּמְדָד֖וֹ סָבִ֥יב ׀
סָבִֽיב׃ טז מָדַ֛ד ר֥וּחַ הַקָּדִ֖ים בִּקְנֵ֣ה
הַמִּדָּ֑ה חֲמֵשׁ־אֵמ֥וֹת קָנִ֛ים בִּקְנֵ֥ה
הַמִּדָּ֖ה סָבִֽיב׃ יז מָדַ֖ד ר֣וּחַ הַצָּפ֑וֹן
חֲמֵשׁ־מֵא֥וֹת קָנִ֛ים בִּקְנֵ֥ה הַמִּדָּ֖ה
סָבִֽיב׃ יח אֵ֛ת ר֥וּחַ הַדָּר֖וֹם מָדָ֑ד
חֲמֵשׁ־מֵא֥וֹת קָנִ֖ים בִּקְנֵ֥ה הַמִּדָּֽה׃
יט סָבַ֖ב אֶל־ר֣וּחַ הַיָּ֑ם מָדַ֛ד חֲמֵשׁ־
מֵא֥וֹת קָנִ֖ים בִּקְנֵ֥ה הַמִּדָּֽה׃ כ לְאַרְבַּ֨ע
רוּח֜וֹת מְדָד֗וֹ ח֤וֹמָה לוֹ֙ סָבִ֣יב ׀ סָבִ֔יב
אֹ֚רֶךְ חֲמֵ֣שׁ מֵא֔וֹת וְרֹ֖חַב חֲמֵ֣שׁ מֵא֑וֹת
לְהַבְדִּ֕יל בֵּ֥ין הַקֹּ֖דֶשׁ לְחֹֽל׃

ב' חד חסר
לפתות
ס'
ס' מ"נ
ל'
י"ג חס'
ל' . י"ד
ג' ולבשו' ק'
ה'
ו'
ל'
ל'
ס'
מאות ק'
ס'
פ'
פ'
ל' בטעם מלעיל
ל'

כַּדִּינְחָא בְּמֵעַלְנְהֶן׃ יג וַאֲמַר
לִי לִשְׁכַּת צִפּוּנָא לִשְׁכַּת
דָּרוּמָא דְּקֳדָם בְּצוּרְתָּא אִינוּן
לִשְׁכַּת קוּדְשָׁא דְּיֵיכְלוּן תַּמָּן
כַּהֲנַיָּא דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם
יְיָ קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא תַּמָּן יְיַחֲתוּן
קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא וּמִנְחָתָא
וְחַטָּאתָא וַאֲשָׁמָא אֲרֵי אַתְרָא
קַדִּישׁ׃ יד בְּמֵיעַלְהוֹן כַּהֲנַיָּא
וְלָא יִפְּקוּן מִקּוּדְשָׁא לְדַרְתָּא
בָּרַיְתָא וְתַמָּן יְיַחֲתוּן לְבוּשֵׁיהוֹן
דִּישַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן אֲרֵי קוּדְשָׁא
אִינוּן וְיִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין אוֹחֳרָנִין
וְיִתְעָרְבוּן עִם עַמָּא׃ טו וְשֵׁיצֵי
יַת מִשְׁחַת בֵּיתָא גַּוָּאָה
וְאַפְּקַנִי בְּאוֹרַח תַּרְעָא דְּפָתִיחַ
לְאוֹרַח מַדִּינְחָא וּמַשְׁחֵיהּ סְחוֹר
סְחוֹר׃ טז מְשַׁח רוּחַ קִידוּמָא
בִּקְנֵי מִשְׁחֲתָא חֲמֵשׁ מְאָה
קְנִין בִּקְנֵי מִשְׁחֲתָא סְחוֹר
סְחוֹר׃ יז מְשַׁח רוּחַ צִפּוּנָא
חֲמֵשׁ מְאָה קְנִין בִּקְנֵי מִשְׁחֲתָא
סְחוֹר סְחוֹר׃ יח יַת רוּחַ
דָּרוֹמָא מְשַׁח חֲמֵשׁ מְאָה קְנִין
בִּקְנֵי מִשְׁחֲתָא׃ יט אַסְתְּחַר
לְרוּחַ מַעַרְבָא מְשַׁח חֲמֵשׁ
מְאָה קְנִין בִּקְנֵי מִשְׁחֲתָא׃
כ לְאַרְבַּע רוּחַיָּא מַשְׁחֵיהּ
שׁוּרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר אוֹרְכָּא
חֲמֵשׁ מְאָה וּפוּתְיָא חֲמֵשׁ מְאָה
לְאַפְרָשָׁא בֵּין קוּדְשָׁא לְחוּלָּא׃

נוהגים ושרים עליו : דרך הקדים • שהדוכן היה במזרח כדכתיב בדברי הימים בפרש' ותשלם והלוים המשוררים לכולם לאסף להימן לידותון וגו' עומדים מזרח למזבח : (יד) בבואם הכהנים וגו' . בבואם לאותן לשכות לאכול : ולא יצאו • מכאן שכן קודש : אל חצר החיצונה . בבגדי קודש שעליהם : ושם יניחו בגדיהם וגו' . וקרבו אל אשר לעם • ויגשו ליגע בבגדי העם אם ירצו אבל בבגדי כהונה לא יגעו אל העם שיש בהן מעלות טהרה ובגדי החול מדרס להם : (טז) ומדדו סביב סביב • לכל היקף הר הבית מבחוץ : (כ) לארבע רוחות מדדו • שלשת אלפים על שלשת אלפים אמה שהקנה שש אמה וזהו שיסד הקליר (בקדושתא דיום שני של סוכות) דוד ינטה קו שלשת אלפי אמות קצובה על שלשת אלפי אמות והיא שלשים ושש כמדה הראשונה שהיה הר הבית ה' מאות אמה על ה' מאות אמה חלוק שלשת אלפים על שלשת אלפים לרצועות של ה' מאות אמות שתי וערב ותמצא שם שלשים ושש רבעים של חמש מאות על חמש מאות ועל כן אמר הפייט (שם בקדושתא) ל"ו כמו שהיתה מאכפלת • מאלתי : חומה לו • להר הבית : סביב ה' מאות . שתי וערב זו חומת החיל המקפת כל ההר : להבדיל . את העם

הלוים היה במזרח כשהיו הלוים עולים מעזרת ישראל לעזרת כהנים ובמסכת מדות שנינו וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא ששם הנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבים וחמש עשרה מעלות עולות מתוכה לעזרת ישראל כנגד חמש עשרה שיר המעלות שבתהלים שעליהם הלוים עומדים בשיר ולא היו גרוטות פירוש מוקפות אלא כחצי גורן עגולה ולשכות היו תחת עזרת ישראל פתוחות לעזרת נשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר כן היא המשנה שם ואלו המעלות לא היה הדוכן שעליו הלוים אומרי' שיר בשעת הקרבן כי אותו היה בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ואלה המעלות היו בין עזרת נשים לעזרת ישראל והיו הלוים אומרים עליהם שיר בשמחת בית השואבה כמו ששנינו במס' סוכה פרק החליל והדוכן שהיו אומרים עליו שיר תמיד בשעת הקרבן אצל המזבח היה כמו ששנינו במסכת מדות עזרת ישראל היתה אורך קל"ה על רחב י"א אמה וכן עזרת הכהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רחב י"א וראשי פספסין היו מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ר"א בן יעקב אומר מעלה היתה וגבוהה אמה והדוכן נתון עלה ובה שלש מעלות של חצי אמה נמצאת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה כך היא המשנה שנויה שם ונראה כי המעלה הזאת קרא הנביא הגדרת הגינה ומן הכתוב גם כן ראינו שהדוכן נתון במזרח כמו שאמר בדברי הימים והלוים המשוררים לכולם לאסף להימן ולידותון ולבניהם ולאחיה' מלבשי' בוץ במצלתים בנבלים ובכנורות עומדים מזרח למזבח : (יג) ויאמר אלי • אשר יאכלו שם הכהנים אשר קרובים לה' קדשי הקדשים • להוציא ערל לב וערל בשר וקדשי הקדשים היו נאכלים לפנים מעזרת ישראל ממנה ולפנים היא שנקראת עזרה בסתם והוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשי' אם ירצו אכל בעזרת הכהנים שהיא לפנים מעזרת ישראל היו לשכות הכהנים ושם היו אוכלים קדשיהם ומה שאמר והחטאת והאשם אחר שאמר קדשי הקדשים והחטאת והאשם שם קדשי הקדשים הנאכלים לפי שגם שלמי צבור היה להם דין חטאת ואשם ונקראי' ג"כ קה"ק ועליהם אמר שם יניחו ופירושו יניחו שם לאכלם שם ואחר כך אמר והחטאת והאשם : (יד) בבאם • בבאם אל לשכותיהם בעזרת הכהנים אמר כי בצאתם מעבודתם ובואם לעזרת הכהנים שם יניחו בגדי כהונה שעליהם שעובדים בהם שלא יצאו באותם בגדים אל החיצונה שהוא עזרת ישראל שהיא חיצונה לעזרת הכהנים שהיא מקודשת ממנה ופנימה לה לפיכך אמר מהקדש אל החצר החיצונה ועד הנה קרא עזרת נשים החצר החיצונה : וקרבו אל אשר לעם • אחר שילבשו בגדים אחרים יוכלו לגעת באותם בגדים אל הבגדים אשר לעם והם ישראל בעזרת ישראל כי בעזרת ישראל נכנסים ולא היו נכנסים לעזרת הכהנים אלא לסמיכה לשחיטה ולתנופה ובבגדי כהונה ולא היו רשאין לגעת בבגדי העם שהם חול והם מדרס להם וכן תרגם יונתן ויתערבון עם עמא : (טו) וכלה את מדות הבית הפנימי . הם החצרות והלשכות כי הכל הוא לתשמישי הבית הפנימי שהוא היכל : והוציאני . חוץ לחומת הר הבית : אשר פניו דרך הקדים ? זהו שער הר הבית המזרחי אשר קדם זכרו בתחילת הנבואה : ומדדו סביב סביב • מדד הבית אשר בו השער סביב לארבע רוחות : (טז) ומדד רוח הקדים • סביב כל אותו הרוח וכן מדד רוח הצפון ורוח הדרום ורוח המערב והיה בין הכל חמש מאות

בבואן ב' חד חסר וחד מלא וסימ' ויצג את המקלות • בפני הגדרת הגינה • קרמא חסר : קרובים ח' מ"ל בלישנא וסי' נמ' בסיפרא דא סימ' כ"ג : המקום קדש חד מן י"ג קדש חסר וס' מ' גמסר בסדר תצוה ובסדר נשא : וכלה ו' וסימן וכלה הרעב את הארץ • וכלה מכפר את הקדש • וכלה אהרן ובניו • ושב והרע לכם וכלה אתכם • שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה • וכלה את מדות הבית : מדר ת' וסי' נמ' לעיל בסיפ־א סי'

מצודת ציון

(יד) ולא יצאו • הוי"ו יתירה : ושם • הוי"ו היא במקום אבל : ישרתו . ענין עבודה : (טו) וכלה • ענין השלמה : (כ) להבדיל : ענין הפסק והפרשה : לחול • מל' חולין והוא הפוך הקדש כאירה

מצודת דוד

הדרומי שבמעלה ההר כי גם במעלה ההר היו לשכות בפאת הדרום וכמ"ש ובין הלשכות וגו' סביב (לעיל מא) ופתחי לשכות הצפון פנו לצפון ופתחי לשכות הדרום פנו לדרום כאשר בעליונות כן בתחתונות : פתח בראש דרך . ר"ל אולם להלשכות התחתונות היה עוד פתח נוסף עומד בראש דרך וחוזר ומפרש דרך בפני הגדרת הגינה ר"ל הדרך שהיה בפני הדוכן למזרחו והוסיף לבאר ולומר דרך הקדים בבואן ר"ל כשיבואו אל הדוכן מפאת קדים בראש הדרך ההיא עמדו הפתחים מזה ומזה כי הדוכן עומד בהתחלת עזרת כהנים וכל עזרת ישראל יחשב לדרך אל הדוכן וא"כ התחלת העזרה היא ראש הדרך ושם עמדו הפתחים מזה ומזה פתוחים מהלשכות אל העזרה כי חמש אמות המזרחיות מחצר הפנימי היו מול הלשכות ושם היו הפתחים עיין בקונטרס בנין הבית והצורה : (יג) ויאמר אלי . המלאך הדובר בי : לשכות הצפון וגו' • שעמדו ממעל ההר ומתחת : אל פני הגזרה . גם הלשכות אשר מתחת יקראו על פני הגזרה כי היו נמשכות מן הכותל י"א אמה כלפי המערב נגד הבית : הנה לשכות הקדש • מקודשות בקדושת העזרה : אשר קרובים לה' . הם בני צדוק כמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק וכו' המה יקרבו אלי לשרתני (לקמן מד) : שם יניחו . ר"ל שם יניחו קדשי הקדשים לאכלם שמה ועל זבחי שלמי צבור יאמר שגם נאכלים במקום המנחה וכו' : (יד) בבואם הכהנים . כאשר יבואו הכהנים לאכול קדשים בהלשכות מלובשים בגדי כהונה : ולא יצאו . מהקודש בבגדי כהונה אל החצר החיצונה היא עזרת ישראל שהיא חיצונה לעזרת כהנים : ושם . אבל שם בהלשכות יניחו בגדי הכהונה אשר עבדו בהן את העבודה וכמו שנאמר ופשטו את בגדיהם וכו' והניחו אותם בלשכות הקודש (לק' מ"ד) : כי קדש הנה • ואין ראוי לגעת בהן אל בגדי חול וכשיבואו עמהן לעזרת אנשים פן יגעו בהן בבגדי חול מה שהעם מלובשין בהן : בגדים אחרים • ר"ל בגדי חול : וקרבו . ואז יכולים לגעת בהן אל הבגדים אשר לעם ויכולים לבוא לעזרת אנשים : (טו) וכלה • המלאך הדובר בי השלים למדוד את מדות הבית הפנימי הם החצרות והלשכות כי הכל היה לתשלומי הבית הפנימי שהוא ההיכל : דרך השער • הוא שער הר הבית המזרחי : ומדדו . את ההיקף של הר הבית : (טז) בקנה המדה • ובה שש אמות גדולות : סביב . ר"ל מהקצה אל הקצה : (יט) סבב • המלאך פנה אל רוח הים ומדד וכו' : (כ) חומה לו • אל הר הבית היה לו חומה מסביב : אורך וגו' • בא לומר

ג' כ"כ מג א וַיּוֹלִכֵנִי אֶל־הַשָּׁעַר
שַׁעַר אֲשֶׁר פֹּנֶה דֶּרֶךְ הַקָּדִים׃
ב וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא
ו' מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם
ג' חס' רַבִּים וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבֹדוֹ׃
ל' ומד וכמראה ג וּכְמַרְאֵה הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי
ה' דגשים כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר־רָאִיתִי בְּבֹאִי לְשַׁחֵת
ס' דגשים אֶת־הָעִיר וּמַרְאוֹת כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר
ג' · כ' רָאִיתִי אֶל־נְהַר־כְּבָר וָאֶפֹּל אֶל־פָּנָי׃
ד וּכְבוֹד יְהוָה בָּא אֶל־הַבָּיִת דֶּרֶךְ
שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים׃
כ' · כ' חס' ה וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וַתְּבִאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר
הַפְּנִימִי וְהִנֵּה מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה
ס' הַבָּיִת׃ ו וָאֶשְׁמַע מִדַּבֵּר אֵלַי
מֵהַבָּיִת וְאִישׁ הָיָה עֹמֵד אֶצְלִי׃
ל' ט' זוגין דמיין ל' ז וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם אֶת־מְקוֹם
כִּסְאִי וְאֶת־מְקוֹם כַּפּוֹת רַגְלַי אֲשֶׁר
ל' · ט' בסיפרא אֶשְׁכָּן־שָׁם בְּתוֹךְ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
את מתניהם לְעוֹלָם וְלֹא יְטַמְּאוּ עוֹד בֵּית־יִשְׂרָאֵל
שֵׁם קָדְשִׁי הֵמָּה וּמַלְכֵיהֶם בִּזְנוּתָם
וּבְפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם בָּמוֹתָם׃
ל' · ל' · ל' ח בְּתִתָּם סִפָּם אֶת־סִפִּי וּמְזוּזָתָם
אֵצֶל מְזוּזָתִי וְהַקִּיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם
ל' · כ' מ"ל וְטִמְּאוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בְּתוֹעֲבוֹתָם
אֲשֶׁר עָשׂוּ וָאֲכַל אֹתָם בְּאַפִּי׃
כ"ס כ"פ · ל' ט עַתָּה יְרַחֲקוּ אֶת־זְנוּתָם וּפִגְרֵי

תולדות אהרן והארץ האירה . עקרים מ"ב פכ"ט :

א וְאוֹבִילַנִי לִתְרְעָא תַּרְעָא דִּפְתִיחַ לְאוֹרַח מַדִּינְחָא׃ ב וְהָא יְקָר אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל אִתְגְּלֵי מֵאוֹרַח מַדִּינְחָא וְקָל מְבָרְכֵי שְׁמֵיהּ כְּקָל מַיִן סַגִּיאִין וְאַרְעָא נְהָרַת מִזִּיו יְקָרֵיהּ׃ ג וּכְחֵיזוּ חֶזְוָא דַּחֲזֵיתִי כְּחֶזְוָא דַּחֲזֵיתִי בְּאִתְנַבְּיוּתִי לְחַבָּלָא יָת קַרְתָּא וְחֶזְוָא כְּחֵיזוּ דַּחֲזֵיתִי עַל נְהַר כְּבָר וְאִשְׁתַּטְּחֵית עַל אַפָּי׃ ד וִיקָרָא דַּיְיָ אִתְגְּלֵי בְּבֵיתָא בְּאוֹרַח תַּרְעָא דִּפְתִיחַ לְאוֹרַח מַדִּינְחָא׃ ה וּנְטָלַתְנִי רוּחָא וְאַעֲלַתְנִי לְדָרְתָּא גַּוַּיְתָא וְהָא אִתְמְלֵי יְקָרָא דַּיְיָ בֵּיתָא׃ ו וּשְׁמָעֵית דִּי מְמַלֵּל עִמִּי מִלְּגָיו וְגַבְרָא הֲוָה קָאִים לְקִבְלִי׃ ז וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם דֵּין אֲתַר בֵּית כּוּרְסֵי יְקָרִי וְדֵין אֲתַר בֵּית אַשְׁרָיוּת שְׁכִנְתִּי דְּאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי תַּמָּן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעָלַם וְלָא יְסָאֲבוּן עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל שְׁמָא דְקוּדְשִׁי אִינּוּן וּמַלְכֵיהוֹן בְּטַעֲוָתְהוֹן וּבְפִגְרֵי מַלְכֵיהוֹן בְּמוֹתֵיהוֹן׃ ח בְּמִתַּנְהוֹן סִפֵּיהוֹן לָקֳבֵיל סִפֵּי בֵּית מַקְדְּשִׁי וּבִנְיָנֵיהוֹן בִּסְטַר עֲזָרְתִּי וְכוֹתֶל בֵּית מַקְדְּשִׁי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיהוֹן וְסָאִיבוּ יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי בְּתוֹעֲבָתְהוֹן דַּעֲבַדוּ וְשֵׁיצֵיתִי יָתְהוֹן בְּרוּגְזִי׃ ט כְּעַן יְרַחֲקוּן יָת טַעֲוָתְהוֹן וּפִגְרֵי מַלְכֵיהוֹן

מאות אמה אורך וכן ברוחב ומה שאמר סביב אל רוח הים לפי שאותו הרוח השלים מאות סביבו והיה לו חומה סביב להבדיל בין הקדש לחול כי הר הבית מקודש מירושלם שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם : (א) ויוליכני . אחר שמדד הרוחות מחוץ לעיני הוליכני אל השער אשר הוציאני ממנו : (ב) והנה . בא מדרך הקדים · נכנס בשער בדרך מזרח : וקולו כקול מים רבים . כמו שאמר בתחילת הספר אלא שפה הוסיף כקול שדי ופירוש וקולו וקול הכבוד ותרגם יונתן וקל מברכי שמיה : והארץ האירה מכבודו · פעל עומד מהנוסף והשאר שבאו מן הבנין הם יוצאים כמו האיר ברקיו תבל וכן להאיר על הארץ : מכבודו . מכבוד אלהי ישראל והוא ענין זוהר ונוגה כמו שפירשנו : (ג) וכמראה המראה . וכלל אותו הכבוד שהאירה שראיתי ראיתי כענין המראה שראיתי בבאי לשחת את העיר כי ראיתי המרכבה וכן כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר כל אותן המראות ראיתי עתה : אל נהר כבר · כמו על וכמוהו רבים ומה שאמר בבאי לשחת העיר והוא לא בא לשחת העיר אלא שפת האנשים רוצה לומר בבאי כאשר באו האנשים לשחת העיר ויונתן תרגם באתנביותי לחבלא ית קרתא ומה ששנה בלשון מראה כמה פעמים לענין המראות המשתנות בענין המרכבה ורז"ל אמרו תשע ראיות במקרא הזה לומר שכל הנביאים לא היו רואים אלא מתוך תשע אספקלריאות ומשה רבינו עליו השלום מתוך מראה אחת היה רואה שנאמר במראה אליו אתודע שהיה רואה באספקלריא המאירה ומה שאמר תשע הוא רמז לט' המסכות ותשוקיהם והעשירי יהיה קדש : אל פני · כמו על פני : (ד) וכבוד ה' בא אל הבית . אל ההיכל : (ה) ותשאני רוח · עד הנה אמר ויביאני ויוציאני ויוליכני אמר על האיש שראהו כמראה נחשת ועתה שנראה לו הכבוד עם המרכבה אמר ותשאני רוח כמו שאמר במרכבה הראשונה : (ו) ואשמע מדבר אלי מהבית . מדבר כמו מתדבר מבנין התפעל והתי"ו נבלעת בדגש : מהבי' · הקול יצא מהבית ששם הכבוד אלי שהייתי בחצר הפנימי : ואיש היה עומד אצלי · אפשר שהיה אותו שראה בתחילת הנבואה שהיה מראהו כמראה נחשת או היה מלאך אחר : (ז) ויאמר : את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם · כאילו אמר זהו אשר אשכון שם ואמר מקום כסאי כי בה"מ מכוון כנגד כסא הכבוד : ומקום כפות רגלי · על דרך והארץ הדום רגלי ודעת רז"ל כי בית המקדש נקרא כסא כמו השמים כמו שכתוב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו ובספר ירמיה ביארנו הענין היטב ויונתן תרגם דין אתר בית כורסי יקרי ודין אתר בית אשריות שכנתי : בזנותם . שהיו זונים אחרי אלהים אחרים ועושין פסיליהם בביתם שהיה אצל בית ה' : ובפגרי מלכיהם : כמו שראינו במנשה ואמון שנקברו בגן ביתם : במותם · ובמותם שהיו עושים בבתיהם או פירושו שהיו עושין במותם במקום פגרי מלכיהם : (ח) בתתם ספם את ספי · כי בית המלך היה סמוך לבית השם והקיר ביניהם כמו שראינו בבנין שלמה כשבנה ביתו אמר ועולתו אשר יעלה בית ה' ואמר בדברי יוידע ויורד את המלך מבית השם ויבאו בתוך שער העליון בית המלך : ומזוזתם אצל מזוזתי · כפל הענין במלות שונות כמנהג כי המזוזה היא הסף ויונתן תרגם במתבהון ספהון לקבל ספי בית מקדשי ובניניהון בסטר עזרתי וכותל בית מקדשי בין מימרי וביניהון : ואכל . בחסרון הה"א למ"ד הפעל כמנהג והוא כמו ואכלה מן הדגוש : (ט) עתה ירחקו · כי יהיה להם לב חדש

העם בין קודש שלפנים לחול שבחוץ . מלאתי גמר כל מדה (פא"ת) ; (א) ויוליכני · חזר והכניסני לשער הקדים וראיתי הכבוד יורד לעזרה : (ג) וכמראה המראה . תשע מראות כתובין במקרא זה ומתוכן היו רואין הנביאים חוץ ממשה רבינו שהיה רואה מתוך מראה אחת לפיכך אספקלריא שלו מאירה ורואה ממש וזהו שייסד הפייט (שם בסילוק) מחזות המגולגלות בתשע מחזות : בבואי לשחת את העיר . בפרשת והתוית תיו (לעיל ט') שנאמר שם קרבו פקודות העיר ושם פירש את דוגמת מרכבה : (ו) מדבר אלי . מתמלל עמי כבוד הוא לומר כלפי מעלה מדבר כמו מתדבר כלומר בינו לבין כבודו מדבר והקול בא אלי : (ז) ובפגרי מלכיהם . שהיו בתיהם סמוכין (לבית הקברות) כמו שמצינו במלכים בשלמה ובעתליהו ופעמים שהיו קוברין אותם בגנו ביתם כמו שהוא מפורש ואמר בתתם ספם את ספי . מלאתי : (ח) ואכל · כמו ואכלה וכליתי : (ט) עתה · על כרחם ירחקו את זנותם שהבדלתי לי היקף

מ' : פנה ג' והסר וסימן אשר לבבו פנה היום מעם · וצפנה פנה הגלגל · פנה דרך הקדים : כבדו ג' חסר בלישנא בקריא' וסי' הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו · ותחת כבודו יקד יקוד · והארץ האירה מכבודו · וכל כבודו דכוו' חסר במ"א ואולם חי אני : מדבר ה' בקריאה וסימן יש לאל ידי לעשות עמכם רע : ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו · ויכל משה מדבר אתם · והוא בן בליעל מדבר אליו · ותבא בי רוח כאשר דבר אלי · ואשמע מדבר אלי מהבית · אהבת רע מטוב · נצור לשונך מרע : בתתם ל' ספם ל' ספי ל' וטמאו

מצודת ציון

(ב) האירה · מלשון אורה : (ג) וכמראה וגו' כמראה · שני כפי"ן הדמיון יורה על דמיון גמור וכן כעם ככהן (ישעיה כד) : אל נהר · על נהר : (ה) ותשאני · ענין לקיחה וכן ונשאו וגזלו (מיכה ב') : (ז) כפות רגלי . כמו שיקרא פנימית היד כף כן יקרא פנימית הרגל : ובפגרי · כן יקרא גוף המת : במותם · כמו בבמותם והוא מלשון במה : ומזוזת : (ח) ספם . כן יקרא גם המפתן וכאשר יקראו המזוזות וכן וידיה על הסף (שופטים יט) : ואכל . מלשון כליון והכלתם : (ט) ממני · ר"ל ממקום משכן

מצודת דוד

לומר שבמדה הזה נכלל עובי החומה · להבדיל · החומה עשויה להיות מחיצה מבדלת בין הקדש הפנימה לה ובין החול החוצה לה : מג (א) אל השער . הוא שער הר הבית : (ב) כקול מים רבים . מדמה קול השכינה לקול המים להסביר את האוזן כפי שהורגלה : והארץ האירה מכבודו . מזיו השכינה נתמלאה הארץ אורה : (ג) וכמראה המראה וגו' כמראה וגו' ר"ל כמראה המראה אשר ראיתי עתה היתה כמראה אשר ראיתי בבואי לנבאות על השחתת העיר מ"ש קרבו פקודות העיר וכו' (לעיל ט) כי אז ראה מראה השכינה כמ"ש שם בענין : ומראות . גם ראיתי עתה מראות כמו המראה אשר ראיתי על נהר כבר הוא המראה האמורה בתחלת הספר : ואפול אל פני . להשתחוות לה' : (ד) וכבוד ה' · אחר זה נכנסה השכינה אל ההיכל בדרך שער המזרחי של הר הבית : (ה) ותשאני רוח · ממקום עמדי בשער הר הבית : (ו) ואשמע · בחצר הפנימי שמעתי קול מדבר בהיכל ומשם בא הקול לאזני : ואיש . הוא המלאך הדובר בי : (ז) ויאמר אלי . ר"ל הקול המדבר בא לאזני וכאלו מדבר אלי : את מקום כסאי · לפי שראה המראה שראה בנהר כבר ושם נאמר שראה את הכסא וגם ראה את המקדש לכן אמר הנה הראיתיך מקום כסאי אשר בשמים ממעל ואת המקדש שהוא מקום כפות רגלי ואחז במשל מבן אדם היושב על הכסא ורגליו יורדות לנוח על השרפרף אשר מתחת לכסא : לעולם . כי לא תחרב עוד : ולא יטמאו · כי לא יטמאו עוד את שם קדשי לא המה ולא מלכיהם במה שטמאו מאז בהזנותם אחר עבודת כוכבים ובמה שטמאו בפגרי מלכיהם וחוזר ומפרש במותם ר"ל במה שהעמידו במות לעבודת כוכבים במקום קברות המלכים : (ח) בתתם . ר"ל ובמה שהיו בונים מפתן ביתם עם מפתן ביתי בסמוך לו וכן העמידו מזוזתם אצל מזוזת ביתי ורק בנין הכותל היתה מפסקת בין ביתי ובין בתיהם : וטמאו . ובזה טמאו את שם קדשי בתועבותם אשר עשו בבתיהם הסמוכות אל בית כי

רשי

הקף גבול גדול סביב: (י) אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם. בהראותו למו חסדי שאיני מואסם בעונם. מלאתי: ומדדו את התכנית. ומדדו על ידיך שאתה מורה את תוכן חשבון הבנין: (יא) ואם נכלמו. שיתביישו ויכבשו פניהם מכל אשר עשו אז הודע אותם את מה שאני עתיד לעשות להם: צורת הבית. וגבול הבנין היאך הוא מלפניו ועד אחריו סדורים לארבע רוחותיו: ותכונתו. חשבון תאיו ולשכותיו: וכל ציורותיו: כרובים ותמורים ואילים ואילמים. מלאתי: וכל צורותיו. בתרא לא פורש: וישמרו: ילמדו ענייני המדות מפיך שידעו לעשותם לעת קץ. מלאתי: ראויה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע לבוא בזרוע ובנס כדדרשינן עד יעבור ובנין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה לגאולת עולם אלא שגר' החטא שלא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא ויצאו ברשות כורש ובנו לעצמן ויש אומרים בבבל נכשלו בעכו"ם: (יג) ואלה מדות המזבח. שמפרש למטה ארבע עשרה אורך בארבע עשרה רחב: באמות אמה אמה וטופח. באמה בת ששה שהיא אמה וטופח באמה בת חמשה: וחיק האמה. אבל היסוד שלא נמדד באמה של חול שהיא בת ה' חיק לשון חיקיו קביעות והיא היסוד האמה אמת חול ולא אמה וטופח שהיא אמה בת ששה וכן שנינו במנחות שהיסוד והסובב והקרנות נמדדין באמה בת חמשה: וחיק האמה. זה היסוד: ואמה רוחב. זה הסובב: וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד. אלו הקרנות זרת אחד

יחזקאל מג

מַלְכֵיהֶ֖ם מִמֶּ֑נִּי וְשָׁכַנְתִּ֥י בְתוֹכָ֖ם כ"ז
לְעוֹלָֽם׃ י אַתָּ֣ה בֶן־אָדָ֗ם הַגֵּ֤ד ל' ר"פ
אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־הַבַּ֔יִת וְיִכָּלְמ֖וּ ל'
מֵעֲוֺנֽוֹתֵיהֶ֑ם וּמָדְד֖וּ אֶת־תָּכְנִֽית׃ כ' מ"ל · כ' כ' תוס
יא וְאִם־נִכְלְמ֞וּ מִכֹּ֣ל אֲשֶׁר־עָשׂ֗וּ
צוּרַ֣ת הַבַּ֡יִת וּתְכוּנָתוֹ֩ וּמוֹצָאָ֨יו ל'
וּמוֹבָאָ֜יו וְכָל־צוּרֹתָ֗ו וְאֵ֤ת כָּל־חֻקֹּתָיו֙ ל' תיו ק'
וְכָל־צוּרֹתָ֣ו וְכָל־תּוֹרֹתָ֔ו הוֹדַ֣ע אוֹתָ֔ם תיו ק' תיו ק'
וּכְתֹ֖ב לְעֵינֵיהֶ֑ם וְיִשְׁמְר֞וּ אֶת־כָּל־ כ"ד. ל'
צוּרָת֛וֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָ֖יו וְעָשׂ֥וּ אוֹתָֽם׃
יב זֹ֖את תּוֹרַ֣ת הַבָּ֑יִת עַל־רֹ֣אשׁ הָהָ֡ר ה'
כָּל־גְּבֻל֞וֹ סָבִ֤יב ׀ סָבִיב֙ קֹ֣דֶשׁ ת' חסר : ה' בנביאי' ובכתו'
קָֽדָשִׁ֔ים הִנֵּה־זֹ֖את תּוֹרַ֥ת הַבָּֽיִת׃
יג וְאֵ֨לֶּה מִדּ֤וֹת הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ בָּֽאַמּ֔וֹת אַמָּ֥ה
אַמָּ֖ה וָטֹ֑פַח וְחֵ֨יק הָֽאַמָּ֜ה וְאַמָּה־
רֹ֗חַב וּגְבוּלָ֨הּ אֶל־שְׂפָתָ֤הּ סָבִיב֙ זֶ֣רֶת ל'

מִלְמֶחֱטֵי קֳדָמַי וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן לַעֲלָם׃ י אַתְּ בַּר אָדָם חַוִּי יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת בֵּיתָא וְיִתְכַּנְעוּן מֵחוֹבֵיהוֹן וִימְשְׁחוּן יַת תִּקוּסֵיהּ׃ יא וְאִם יִתְכַּנְעוּן מִכָּל דַּעֲבָדוּ בְּמֶחֱזֵיהוֹן צוּרַת בֵּיתָא וְתִקוּסֵיהּ וּמַפְקָנוּהִי וּמַעֲלָנוּהִי וְכָל צוּרָתֵיהּ וְיַת כָּל גְּזֵירָתֵיהּ וְכָל צוּרָתֵיהּ וְכָל דַּחֲזֵי לֵיהּ הוֹדַע יַתְהוֹן וּכְתוֹב לְעֵינֵיהוֹן וְיִטְּרוּן יַת כָּל צוּרָתֵיהּ וְיַת כָּל גְּזֵירָתֵיהּ וְיַעְבְּדוּן יַתְהוֹן׃ יב דָּא אוֹרַיְתָא דְּבֵיתָא עַל רֵישׁ טוּרָא כָּל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא הָא דָּא אוֹרַיְתָא דְּבֵיתָא׃ יג וְאִלֵּין מִשְׁחַת מַדְבְּחָא בְּאַמַּיָּא בְּאַמְּתָא דְּהִיא אַמָּה וּפְשַׁךְ וְתַשְׁוִיתָא אַמְּתָא וְאַמְּתָא פוּתְיָא וּגְדַנְפָּא מַקַּף לַהּ עַל סִפְתֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר זֵירְתָא חֲדָא וְדֵין

רדק

אדם לירא אותי: ופגרי מלכיהם ממני · גם כן לא יקברו מלכיהם בביתם לכבוד ביתי: ממני · ממקום מקדשי: (י) אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית · בני הגולה: ויכלמו מעונותיהם. שבעבורם חרב בית זה והגד להם הבית העתיד שלא יחרב לעולם בעבור שלא יחטאו כמו שאמר ירחקו את זנותם ושכנתי בתוכם לעולם: ומדדו את תכנית. תכנית צורת הבית שתראה להם ימדדו ויכינו אותו לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבא הגואל ויחיו המתים יכינו אותו לסימן שהראים זאת הצורה יהיו בבנין הבית לעתיד וזה ראיה לתחיית המתים: (יא) ואם נכלמו · אם יהיו נכלמים מכל אשר עשו הודע אותם תכונת הבית וצורתו וכתוב לעיניהם והם יראו בנין הבית לעתיד ויעשו אותו ואם לאו לאו · וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם. ישמרו אותם בלבם ויאמינו כי כן יהיה ויעשו אותם הבניינים והצורות והתורות לעתיד ואם לא ישמרו אותם בלבם ולא יאמינו לא יעשו אותם כי כן מדת הקדוש ברוך הוא ישלם לאדם מדה כנגד מדה כל המאמין בביאת גואל יזכה לגאולה ואם לא יאמין לא יזכה וכן אם יאמין בתחיית המתים יזכה לתחייה ואם לא יאמין לא יזכה ולא נוכל לפרש ועשו אותם בבית שני שעלו בני גולה של בבל כי הרבה דברים יש בבנינה זו שלא היו כן בבית שני ועל כרחך בנינה זו עתידה ואמר כן ועשו אותם ראיה גדולה לתחיית המתים: צורת הבית. מה שלפנים מחומת הר הבית בכלל: ותכונתו. תכונת בנינו בלשכות ובתאים: ומוצאיו ומבואיו · בשערים הנזכרים: וכל צורותיו · צורת כל בית בפ"ע: ואת כל חקותיו · מה שראוי להשתמש בבתים ובשלחנות ובלשכות: וכל צורותיו · צורת הכרובים והתמורים: וכל תורותיו · חלק העזרו' לכהנים ולישראל ולנשים: (יב) זאת תורת הבית · זאת הנזכרת למעלה: על ראש ההר: הר הבית והוא ההיכל יהיה בראש ההר כמו שכתוב בענין: כל גבולו סביב סביב · כל גבול ההר סביב הוא קדש הקדשים כנגד ירושלם כי ירושלם כולה קדש כמו שנאמר והיתה העיר קדש אבל ההר הוא קדש קדשים וההר עצמו מקום מקדש מזבח והדביר הוא קדש הקדשים כמו שכתוב למעל': הנה זאת תורת הבית · הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל: (יג) ואלה מדות המזבח · רז"ל פירשו הפסוק כן וחיק האמה זה יסוד ואמה רוחב זה סובב וגבולה אל שפתה סביב זרת הא' אלו הקרנות וזה גב המזבח זה מזבח הזהב ויונתן תרגם ואילין משחת מדבחא באמיא באמתא דהיא אמה ופשך ותשויתא אמתא ואמתא פתיא וגדנפא מקף לה על ספתיה סחור סחור זרתא חדא ודין טקס מדבחא ובמסכת מדות שנינו המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים עלה אמה וכנס אמה זהו יסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זהו סובב נמצא שמנה ועשרים על שמנה ועשרים עלה שלש וכנס אמה זהו מקום קרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא ששה ועשרים על ששה ועשרים זהו מקום הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא ארבעה ועשרים על ארבעה ועשרים זהו מקום המערכה אמר רבי יוסי מתחלה היה שמנה ועשרים על שמנה ועשרים וכונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה עשרים על עשרים וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הצפון וארבע אמות מן המערב כמין גאמא שנאמר והאריאל שתים עשרה אורך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא שתים עשרה על שתים עשרה כשהוא אומר על ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח הנה תראה כי רז"ל פירשו כי מדות זה המזבח הם מדות מזבח בית שני ודעת יונתן אינו כדעתם כמו שתראה ונוכל לפרש כי מדה אחרת יהיה למזבח העתיד ואמר ואלה מדות המזבח כמו שאומר והולך עד ויאמר אלי בן אדם ופירוש באמות באמות הידועות בנבואה זו שכל אמה מהם אמה וטופח שהם ששה טפחים כי אמה בסתם בת חמשה טפחים וזאת המדה היתה בת ששה טפחים וכן אמר בתחלת נבואה זו שש אמות באמה וטפח כמו שפירשנו וחיק האמה ואמה רחב באמצע המזבח היה גובה אמה ורחב אמה והוא מקום המערכה: וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד · גבול האמה

ל' ואכל ל' ירחקו ל': אתה ז' ר"פ בנביאים וסימן אתה ידעת את דוד אבי · אתה תשמע השמים בתרא דנכרי דמלכים · זכרני ופקדני דירמיה · אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה דספרא · הגד את בית ישראל את הבית · אתה תאכל ולא תשבע · ודבתריה אתה תזרע: על ראש ההר ה' דסמיכי בקריאה וסימן והיה נכון לבקר · ויעבר דוד העבר · וישלח אליו שר חמשים · אלף אחד מפני גערת אחד · זאת תורת והבית על:

תולדות אהרן

מדות המזבח · עירובין ד מנחות נז:

מצודת ציון

משכן שכינתי: (י) תכנית · מל' הכנה ומתוקן: (יג) וחיק · מל' חקוי וקביעות וזהו היסוד כן אז"ל (מנחות נז): וגבולה. הם הקרנות שהם בגבול המזבח ולתוספת ביאור אמר אל שפתה: זרת · היא חצי האמה וכן

מצודת דוד

כי מנשה ואמון נקברו בגן ביתם ושם העמידו במות לעבודת כוכבים: ואכל · ולכן כליתי אותם באפי: (ט) עתה ירחקו וגו'. ירחקו מלבם זנות עכו"ם ולא יעמדו עוד במות על קברות המלכים ואף מקום קברות המלכים ירחיקו מביתי כי ינהגו בו קדושה יתירה ולכן אשכון בתוכם לעולם ולא אזוז שכינתי מביניהם: (י) את הבית · את ספור בנין הבית שראית: ויכלמו מעונותיהם. למען יהיה להם כלימה על העונות שעשו כי בעת תספר להם בנין בית העתיד וזכרו בבנין הראשון שנחרב בעונם ויכלמו בזה: ומדדו את תכנית. ר"ל יחשבו בלבם מדידת הבנין המוכן ומתוקן: (יא) ואם נכלמו וגו'. ר"ל בתחילת הספור ראה בפניהם אם בעת ההוא כשיזכרו בבניין הראשון הנחרב בעונם יכלמו מכל המעשים הרעים אשר עשו אז צורת הבית וכו' הודע אותם ואם חזקו פניהם מסלע והכלם לא ידעו אל תוסף דבר עוד בזה: צורת הבית. זהו הצורה בכללו כאלו תאמר שיהיה בה היכל ואולם ובית קה"ק והצרות ולשכות וצלעות ותאים: ותכונתו · מכון עמידת כ"א כאלו תאמר בית קה"ק במערב ואחריו ההיכל וכו' והלשכות והצלעות מזה ומזה וכדומה: ומוצאיו ומובאיו: מדת הפתחים שיוצאים ובאים דרך בהן: וכל צורותיו. צורת כל חדר וחדר: ואת כל חקותיו · מה שראוי להשתמש בכל חדר וחדר: וכל צורותיו. צורת הפתוחים שעל הקירות והם התמורים והכרובים: וכל תורותיו. מקום עמידת הכהנים והעם: וכתוב לעיניהם. כל הדברים האלה לעיניהם למען ילמדו בו: וישמרו: והם ישמרו בלבם כל צורת הבית בכללו ואת כל חוקותיו מה שראוי להשתמש בכל חדר ואז יזכו לעמוד בתחיה ויעשו אותם לעתיד: (יב) זאת תורת הבית. ר"ל מה שאזכר במקרא שלפניו זאת הוא ענין למוד הבית: על ראש ההר · ר"ל וזהו הבנין העומד על ראש ההר וכל גבולו מסביב הוא קדש קדשים ועל הר הבית יאמר כי כל אחוזת הכהנים והלוים יקרא קדש כמ"ש והיתה תרומת הקדש (לקמן מח) והר הבית יקרא למול קודש קדשים וכאשר יקרא הדביר ק"ק למול כל בנייני המקדש: הנה זאת תורת הבית. זאת היא למוד הבית לדעת שמקום הר הבית היא ק"ק למול אחוזת הכהנים והלוים: (יג) ואלה מדות המזבח · זהו מזבח העולה שהראהו לו: באמות · אמה אמה וטופח · ר"ל באמות גדולות שבכל אמה יש אמה אחת של חול שהיא בת חמשה טפחים ועוד טפח אחד: וחיק האמה · אבל גובה עליית היסוד היה במדת האמה הפשוטה של חול בת ה' טפחים (וכ' הטפחים החסרים היו עודפים במדת גובה הסובב והגג ועל שלא היו אמה לא תשבם): ואמה רחב · וכן האמה מרחב כניסת הסובב היה באמה ה' (וטפח החסר היה עודף במדת רוחב הגג ולא דק) (וכן הקרנות שהיו בגבולה מסביב בארבעה המקצועות שהיו זרת אחד מאמצעיתם לכל רוח והיו א"כ אמה על אמה היו ג"כ באמת ה') (והטפחים החסרים היו עודפים במדת מקום המערכה ולא דק): וזה גב המזבח · בהאמה הזה הפשוטה בת ה' טפחים

מדד

ל' הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃ יד וּמֵחֵיק
ב' ובפסוק הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם
אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה
ב' בפסוק הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע
אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה׃
ל' · ל' טו וְהַהַרְאֵל אַרְבַּע אַמּוֹת וּמֵהָאֲרִאֵיל
וּלְמַעְלָה הַקְּרָנוֹת אַרְבַּע׃
יתיר יו"ד טז וְהָאֲרִאֵיל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ
בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ אֶל
אַרְבַּעַת רְבָעָיו׃ יז וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע
עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב
אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב
אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה וְהַחֵיק־לָהּ אַמָּה
ל' וחסר סָבִיב וּמַעֲלֹתֵהוּ פְּנוֹת קָדִים׃
יח וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם כֹּה אָמַר
ט' אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֵלֶּה חֻקּוֹת הַמִּזְבֵּחַ
ל' מ"ל בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה

טְקוֹם מַדְבְּחָא׃ יד וּמִתַּשְׁוִית אַרְעָא עַד מְסַמְתָּא אַרְעִיתָא תַּרְתֵּין אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא חֲדָא וּמִמְּסַמְתָּא זְעֵרְתָּא עַד מְסַמְתָּא רַבְּתָא אַרְבַּע אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא׃ טו וּמַדְבְּחָא אַרְבַּע אַמִּין וּמִמַּדְבְּחָא וּלְעֵלָּא קַרְנָתָא אַרְבַּע׃ טז וּמַדְבְּחָא תַּרְתָּא עַסְרֵי אוּרְכָּא בְּתַרְתָּא עַסְרֵי פּוּתְיָא מְרַבַּע עַל אַרְבְּעָא סִטְרוֹהִי׃ יז וּמְסַמְתָּא אַרְבַּע עַסְרֵי אוּרְכָּא בְּאַרְבַּע עַסְרֵי פּוּתְיָא עַל אַרְבַּע סִטְרָהָא וּגְדַנְפָּא מַקַּף לַהּ סְחוֹר סְחוֹר פַּלְגוּת אַמְּתָא וְתַשְׁוִיתָא לַהּ אַמְּתָא סְחוֹר סְחוֹר וְדַרְגָּן דְּסָלְקִין לַהּ מִתְפְּנַן לְמַדִּינְחָא׃ יח וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִלֵּין גְּזֵרַת מַדְבְּחָא בְּיוֹם אִתְעֲבָדוּתֵיהּ לְאַסָּקָא עֲלוֹהִי עֲלָתָא וּלְמִזְרַק עֲלוֹהִי

וזה גב פתח וא' קמץ ותבני לך גב: ומהאריאל חד מן שיטה הדא ומ"ה בריש תיבותא וסימן ומהיר ל' והוכן בחסר כסא. ומהיר ל' קרוב יום ה' הגדול. ומהלומות ל' נכונו ללצים שפטים. ומהמונים ל' כאשר יהגה. ומהגר ל' איש. ומהעזרה ל' הגדולה עד העזרה הקטנה. ומהאריאל ל' ולמעלה הקרנות ארבע. ומהריון ל' אפרים כעוף יתעופף כבודם. ומהלוים ל' ועל הסבלים:

אחד מאמצעיתו מדדו זרת לכל רוח הרי אמה על אמה: וזה גב המזבח. ובאמה זו היה נמדד גב מזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע כך מפורש בעירובין ובמנחות (דף לד) מפורש יותר לפי החשבון חיק האמה בגובהה עלה אמה ואמה רחב כנגד כניסת הסובב אמה בת חמשה אבל עלייתו שבינו עלה ה' וכנס אמה אינו באמה בת חמשה: וגבולה אל שפתה. הקרנות בין לרחבן בין לגבהן באמה בת חמשה: (יד) ומחיק הארץ. מן היסוד מקרקע הארץ: עד העזרה התחתונה. עד גב מלבן הראשון שתים אמות. ולא היה כן בבית עולמים ששם בינו מביא מלבן של ל"ב על ל"ב וגובהו אמה וכאן גובהו שתים: ורחב אמה אחת. כשהניח מלבן השני עליו היה מלבן השני שלשים על שלשים נמצא כניסה לו סביב סביב רחב אמה והוא היסוד הרי עלה שתים וכנס אמה והוא היסוד וי"ת עזרה מסמתא לשון רצפה שהיה ממלא את המלבן חלוקי אבנים מזפת וסיד וקוניא וממחה ושופך ומחליקו למעלה והרי הוא כמין רצפה: ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות. מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעליו ארבע אמות גובה: ורחב האמה. הוא כניסת הסובב עלה ארבעה וכנס אמה זהו סובב והתחתון קורא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתי' והעליון גובהו ארבע: (טו) וההראל. היא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה ובבית עולמים לא היה אלא שלש וי"ת אף הוא ומדבח' ארבע אמין: (טז) והאריאל שתים עשרה אורך. מקום המערכה היה עשרים וארבע על עשרים וארבע וזהו י"ב בי"ב: אל ארבעת רבעיו שמאמצעיתו הוא מודד י"ב לכל רוח הרי כ"ד על כ"ד כך מפורש בזבחים וכן שנינו במסכת מדות המזבח היה ל"ב על ל"ב עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא ל' על ל' עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא כ"ח על כ"ח מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא עשרים ושש על עשרים ושש מקום הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקום המערכה: (יז) והעזרה ארבע עשרה אורך. גג המזבח עם מקום הקרנות ועם מקום רגלי הכהנים כ"ח על כ"ח וי"ד האמורים כאן מאמצעיתו מודד כמו שמפורש על ארבעת רבעיה: והגבול סביב אותה. י"ת וגדנפא ורבותינו פרשוהו על הקרנות: חצי האמה. מאמצעיתו מודד נמצא אמה על אמה: והחיק לה אמה: זו כניסת היסוד: ומעלתהו פנות קדים וכבש

האמה היה גבוה זרת א' ופירוש וגבלה מסגרת כמו שתרגם יונתן גדנפא: וזה גב המזבח. זה שבספר הוא גב המזבח שהוא מקום המערכה שהיה גבוה על המזבח אמה לפיכך קראו גב: (יד) ומחיק הארץ. מאמצע הארץ ונחשוב בה אשר בין העזרה העליונה להתחתונה שהמזבח היה בנתים ומקום מעמד הכהנים המקריבים על המזבח קורא עזרה כמו שקרא גם כן מקום מעמד ישראל עזרה והעליונה היא מהמזבח כלפי אולם והתחתונה מהמזבח כלפי מזרח ואמר שמאמצע הארץ שהיא תקום המזבח עד העזרה התחתונה שתים אמות רוצה לומר באורך ורוחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה לא ידענו איזו מן העזרות קורא קטנה העליונה או התחתונה ואיזו מהן קורא גדולה מכל מקום אמר כי מזו לזו היו ארבע אמות והוא מקום המזבח שנאמר עליו ההראל ארבע אמות והנה זה שטח המזבח מלמטה על הארץ ד' אמות באורך וברוחב וכן בגובה והיא הנקרא הראל כלומר בית אל לפי שהיו עובדים בכל מקום לאלהים אחרים על ההרים הגבוהים וזה שהיה הראל לא היה גבהו אלא ד' אמות לפיכך אמר ד' אמות בסתם וכולל לשטחו וגבהו ובסוף ארבע אמות בגובה היה מתרחב המזבח והיו יוצאין אבני המזבח לחוץ ואותו המקום הוא שנקרא אריאל ואמרו רבותינו ז"ל כי נקרא המזבח אריאל לפי שהאש הקדושה היורדת מן השמים היתה רבוצה כארי וזה המקום שנקרא אריאל היו שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו וממנו ולמעלה היו ארבע הקרנות ומדת מקום המערכה זכר למעלה: (טו) וההראל. מבואר הוא ומהאראיל וכן והאראיל כתיב ביו"ד בין האל"ף והלמ"ד וקרי בי"ד בין הריש והאל"ף והענין אחד: (יז) והעזרה ארבע עשרה ארך. לא ידענו על אי זו עזרה אמר על הגדול' או על הקטנה: והגבול. כמו שפירשנו מסגרת וכמו שת"י גדנפא: חצי האמה. חצי אמה גובה המסגרת שהיה לה לעזרה סביב: והחיק לה אמה סביב. לא ידענו מה היה משמש זה החיק בעזרה: ומעלתהו פנות קדים. המעלות שהיו עולים בהם למזבח היו פונים לצד מזרח ומעלותהו כמו ומעלותיו וכן מקום גבורהו כמו גבוריו: פנות. מקור והנה כתוב ולא תעלה במעלות על מזבחי אפשר שהיו המעלות עשויות כמין כבש או פירושו שהיו עולים בו חוץ לעזרה ודעת יונתן שהיו עולים לעזרה שתרגם ודרגן דסלקין ליה לאתפנאה למדינחא וי"ת כל חיק בזו הפרשה תשויתא ר"ל מקום שוה ותרגם העזרה מסמתא ולא ראיתי למלה הזאת חבר ולפי' רז"ל יהיה פירוש העזרה כבנין המזבח עצמו וקורא לו מלבן מן המלבנות עזרה כי מלבנות היה עשוי המזבח כמו שאמרו תני לוי כיצד בונים את המזבח מביא מלבן שהוא שנים ושלשים על שנים ושלשים וגובהו אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא שלשים על שלשים וגבוה חמש ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו סובב וחוזר ומביא מלבן שהוא כ"ח על כ"ח וגבוה שלש אמות ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו מקום המערכה וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו קרן וכן לכל קרן וקרן ופילוש מפולמות לחות כמו דגים מפולמות: (יח) ויאמר אלי בן אדם כה אמר ה' אלה חקות המזבח

תולדות אהרן וההראל. זבחים נג: והאריאל. שם כט מנחות נז מדות לה: רבוע. שם כט: ומעלתיהו. שם סב:

מצודת ציון

וכן זרת ארכו (שמות כח): גב. שטח הגובה וכן ותבני לך גב (לעיל טז): (יד) העזרה. דפוס בנין המזבח קורא בשם עזרה: (טו) וההראל. הוא כמו האריאל ובא הה"א במקום האלף ונשמטה היו"ד וכן יקרא שם המזבח כמו והיתה לי כאריאל (ישעיה כט) ונקרא כן ע"ש שירד עליו האש מהאל מן השמים ורבצה עליו כארי: (טז) רבוע. מרובע: רבעיו. לצדדיו וכן על ארבעת רבעיהם (לעיל א) וה"א מל' רבע כי כל צד הוא רבע כי ארבע לצדדים יש: (יז) ומעלתהו. הכבשים

מצודת דוד

מדד שטח מזבח הזהב שהיה אמה על אמה כן דרשו רז"ל (מנחות לז): (יד) ומחיק הארץ. מהתחלת היסוד שכלפי הקרקע עד כלות גובה הדפוס התחתונה הוא העשוי להיסוד היה שתים אמות: ורחב. ר"ל הניח רוחב אמה מסביב להכנים לפנים את הדפוס שעליה וזהו כניסת היסוד: מהעזרה הקטנה. מגג דפוס הראשון הקטנה כי לא היתה כ"א בגובה שתי אמות ומגגה עד גג הדפוס הגדולה היה ארבע אמות הוא הסובב: ורוחב האמה. הניח מסביב רחב האמה הפשוטה בת ה' ספחים להכנים לפנים את הדפוס שעליה וזהו כניסת הסובב: (טו) והראל. הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה: ארבע אמות. ארז"ל בפרק איזהו מקומן דרפות קרנות ארבע קאמר ר"ל הדמים הנתנין בקרנות המזבח רבותייהו הוו מגג המזבח ולמטה ד' אמות והוא עד כלות אמה עליונה מהסובב כי עד שם נקרא למעלה כי בכלות ד' מהגג היה חוט הסיקרא שהוא באמצע המזבח כי הקרנות א' והגג שלשה והאמה העליונה מהסובב וכן שלשה הנשארים מהסובב ושנים של היסוד הם חמש: ומהאריאל ולמעלה. למעלה מגג המזבח היו ד' קרנות בארבעת המקצועות: (טז) והאריאל. שטח המזבח הוא מקום המערכה היה י"ב אמות על י"ב וזהו מאמצעיתו לכל רוח והיה א"כ כ"ד על כ"ד: רבוע. היה מרובע בארבעת לצדדיו: (יז) והעזרה. הוא דפוס גג המזבח מקום הלוך רגלי הכהנים עם מקום הקרנות היה י"ד אמות על י"ד כן היה מאמצעיתה אל כל ארבעה לצדדיה והיתה א"כ כ"ח על כ"ח: והגבול. הקרנות שהיו בגבולה מסביב לה בארבעת המקצעות היו חצי האמה מאמצעיתה לכל רוח והיו א"כ אמה על אמה: והחיק לה. החיק אשר לה הוא יסוד המזבח בלשה אמה מסביב (ויתכן שבא לומר לפי שהיסוד לא בלשה בכל סביבו כי במקום שהיה מגולה יסודו לא היה יסוד כן ארז"ל (מדות פ"ג) לכן אמר לעתיד יהיה היסוד מסביב כי אז לא תהיה מקום המקדש מיוחד לשום שבט ולאשר נראה בצורת חלוקת הארץ): ומעלתהו. לא שהיה בו מעלות כי התורה אמרה ולא תעלה במעלות על מזבחי (שמות כ) אלא אמר ומעלתהו לשון רבים כי שלשה היו אחד כבש גדול ואחד פנה ליסוד ואחד פנה לסובב כן אמר ז"ל (זבחים סב) ואמר שהיו פונות קדים ר"ל היו נתונות ברוח אשר העולה בהם יפנה לצד ימין כי כל הפנות הוא דרך ימין והבא בכבש דרום ימינו הוא כלפי המזרח א"כ כשיהיו הכבשים בדרום יפנה העולה בהם אל המזרח כן ארז"ל (שם) וכן יהיה בבנין המזבח

דרום

רשי

והכבש שעולים בו היה בדרום כדי שיהא העולה) בו פונה למזרח שכל הפינות היו דרך ימין והשתא נתן הכבש בדרום העולה בו ופונה דרך ימין פונה למזרח : (יט) הכהנים הלוים · אשר משבט לוי : מזרע צדוק · לפי שהיה כ"ג ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו : (כ) על ארבע קרנותיו · של מזבח : פנות העזרה . גג המזבח : וכפרתהו . תקנה אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדושה להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלן : (כא) במפקד הבית . ת"י באתר דחזי לביתא כלומר במקום קדוש ולשון במפקד הבית מקום שהבית כלה כמו (מדבר לא) לא נפקד ממנו איש והוא פר המלואים כדרך שנעשו במשכן ונשרף אותו פר ולא נאכל . וכן דרשו רבותינו במנחות מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה : (כב) תקריב שעיר עזים · זה לא היה במשכן ובמלואים של לעתיד לבא כך הם על פי הדבור : (כג) מחטא · מלטהר : (כה) תמימים יעשו · לעולה : (כז) ורצאתי · לשון רצון :

סגור

וחטאת ג' וסי' את המזבח · אתו וכפרתהו · וחטאת את המקדש : עלה ה' חסר בלישנ' בס"פ־א וסי' והעלה על רוחכם · ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את העלה · כחטאת כעלה וכמנחת · והעלה אשר יקריב הנשיא לה' ששת כבשים · והקרבתם לפני ה' והשליכו : ידיו ה' כתיב ידו וסימ' נמסר בסדר כי תשא :

תולדות אהרן והקרבתם · מנחות כח :

וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם׃ יט וְנָתַתָּה אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֲשֶׁר הֵם מִזֶּרַע צָדוֹק הַקְּרֹבִים אֵלַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה לְשָׁרְתֵנִי פַּר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת׃ כ וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־אַרְבַּע קַרְנֹתָיו וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה וְאֶל־הַגְּבוּל סָבִיב וְחִטֵּאתָ אוֹתוֹ וְכִפַּרְתָּהוּ׃ כא וְלָקַחְתָּ אֵת הַפָּר הַחַטָּאת וּשְׂרָפוֹ בְּמִפְקַד הַבַּיִת מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ׃ כב וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי תַּקְרִיב שְׂעִיר־עִזִּים תָּמִים לְחַטָּאת וְחִטְּאוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר חִטְּאוּ בַּפָּר׃ כג בְּכַלּוֹתְךָ מֵחַטֵּא תַּקְרִיב פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תָּמִים׃ כד וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהוָה וְהִשְׁלִיכוּ הַכֹּהֲנִים עֲלֵיהֶם מֶלַח וְהֶעֱלוּ אוֹתָם עֹלָה לַיהוָה׃ כה שִׁבְעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׂעִיר־חַטָּאת לַיּוֹם וּפַר בֶּן־בָּקָר וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תְּמִימִים יַעֲשׂוּ׃ כו שִׁבְעַת יָמִים וְכִפְּרוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְטִהֲרוּ אֹתוֹ וּמִלְאוּ יָדוֹ׃ כז וִיכַלּוּ אֶת־הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת־שַׁלְמֵיכֶם וְרָצְאתִי אֶתְכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

ז"ג
ל'
ג' ב' מ"ל כסיפרא
ל'
ל'
ג' . ב' ר"פ
ל' . ל'
ל' : ל'
ל'
ס' חס' כסיפר'
יכפרו ק'
ידיו ק' ס' חסר
ל'
ל' מ"ל

דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָא : יט וְתִתֵּן לְכַהֲנַיָא לֵיוָאֵי דִּי אִינוּן מִזַּרְעָא דְצָדוֹק דְּקָרִיבִין לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי תּוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא : כ וְתִיסַּב מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע קַרְנָתֵיהּ וְעַל אַרְבַּע זָוְיַת מְסַמְתָּא וְעַל תְּחוּמָה סְחוֹר סְחוֹר וְתַדְכֵּי יָתֵיהּ וּתְכַפֵּר עֲלוֹהִי : כא וְתִסַּב יַת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וְיוֹקְדִינֵּיהּ בַּאֲתַר דַּחֲזֵי לְבֵיתָא מִבָּרָא לְמַקְדְּשָׁא : כב וּבְיוֹמָא תִנְיָנָא תַּקְרִיב צְפִיר בַּר עִזֵּי שְׁלִים לְחַטָּאתָא וְתַדְכֵּי יַת מַדְבְּחָא כְּמָא דְדַכִּיאוּ בְּתוֹרָא : כג בְּשֵׁיצָיוּתָךְ מִלְדַכָּאָה תַּקְרִיב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים וּדְכַר מִן עָנָא שְׁלִים : כד וְתִקְרְבִינּוּן קֳדָם יְיָ וְיִתְּנוּן כַּהֲנַיָא עֲלֵיהוֹן מִלְחָא וְיִסְּקוּן יַתְהוֹן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ : כה שִׁבְעָא יוֹמִין תַּעְבֵּיד צְפִירָא דְחַטָּתָא לְיוֹמָא וְתוֹר בַּר תּוֹרֵי וּדְכַר מִן עָנָא שְׁלִימִין יַעְבְּדוּן : כו שִׁבְעָה יוֹמִין יְכַפְּרוּן עַל מַדְבְּחָא וִידַכּוּן יָתֵיהּ וִיקָרִיבוּן קוּרְבָּנֵיהּ : כז וִישַׁלְמוּן יַת יוֹמַיָא וִיהֵי בְּיוֹמָא תְמִינָאָה וּלְהָלָא יַעְבְּדוּן כַּהֲנַיָא עַל מַדְבְּחָא יַת עֲלָוָתְכוֹן וְיַת נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְיִתְקַבְּלוּן קוּרְבָּנֵיכוֹן בְּרַעֲוָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים :

רדק

המזבח ביום העשותו · ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו במשכן ביום שמיני למלואים : ולזרוק עליו דם · ת"י ולמזרק עלוהי דם נכסת קודשיא : (יט) ונתת · ליחזקאל אומר שהוא כהן ואמר שהוא יתן הקרבן לכהנים להקריבו והוא יזרוק הדם ויכפר על המזבח כי לעתיד יהיה הוא כהן גדול ואע"פ שיהיה אהרן שם או יהיה הוא משנה לו וגם זה הפסוק יורה על תחיית המתים לעתיד ולדברי רז"ל שאמרו כי זה המזבח הוא אשר עשו בבית שני אפשר כי יחזקאל היה מעולי הגולה אלא שאומרים בקבלה שקברוהו בארץ בבל ועוד כי סדר הקרבנות שעשו עולי הגולה אינו כסדר זה והם בנו המזבח קודם ההיכל : מזרע צדוק . כבר פירשנו למעלה למה זכר צדוק : פר בן בקר לחטאת · וכן במלואים שעשה משה : (כ) ולקחת . העזרה היא הנזכרת שהיתה לפני המזבח וכן מפורש למעלה פנות העזרה למזבח : ואל הגבול · אל גבול העזרה הנזכרת : וחטאת אותו וכפרתהו · כתרגומו ותדכי יתי' ותכפר עלוהי : (כא) ולקח' את הפר החטאת · נסמך עם ה"א הידיעה כמו המזבח הנחושת והדומי' לו : ושרפו במפקד הבית . ושרפו השורף במפקד הבית ות"י באתר דחזי לביתא ולא זכר באיזה מקום מן הבית אבל אמר מחוץ למקדש רוצה לומר מחוץ לעזרה אבל לפנים מחומת הר הבית היה ולשון במפקד כמו במצות כמו והוא פקד עלי במפקד יחזקיהו רוצה לומר במקום מן הבית שמצוים הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים וכן פר שעשה משה במלואים נשרף וכן עגל החטאת שהקריב אהרן ביום השמיני למלואים נשרף : (כב) וביום השני . מבואר הוא : (כג) בכלותך מחטא · בבי"ת מבואר הוא : (כד) והקרבת' · והשליכו הכהנים עליהם מלח · כמו שכתוב בתורה על כל קרבנך תקריב מלח : (כה) שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום · לא היו כזה ימי המלואים של משה וגם עולי הגולה לא ראינו שעשו קרבן כזה בחנכת המזבח ואף על פי שארז"ל מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא היו ועל כרחינו חדוש יהיה בסדר הקרבנות לעתיד : (כו) שבעת ימים וכפרו · כתיב וקרי יכפרו ביו"ד והענין אחד אלא שבכתיב טעם שבעת ימים דבק למעלה : וטהרו אותו · לפי שנטמא ביד גויי הארץ : ומלאו ידו · כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד ורבים כמוהו חסידי. ביו"ד כרבים מן הכתוב ולא יחסר הענין בעבור זה ופירוש ומלאו ידיו הכינוי למזבח ופירושו כתרגומו ויקרבון קרבניהון וכזה הענין תרגם אונקלוס ומלאת יד אהרן ויד בניו והדומים לו ויש לפרש כנוי ידיו לכהן המקריב שימלא ידיו מנחתי הקרבן : (כז) ויכלו את הימים . הכהנים יכלו שבעת ימים על זה הסדר : והיה ביום השמיני והלאה . פי' ביום השמיני וממנו והלאה יעשו עולות וזבחים כמו שכתוב וכללי התמידים והנדרים והנדבות והמוספים : ורצאתי אתכם . כתוב באל"ף במקום יו"ד וכן רפאנו את בבל ונעם ורציתי ארצה אתכם בקרבנותיכם ויהיה לרצון לפני כי מעשיכם

מצודת דוד

דפוס התחתון יהיה ל"ב אמות על ל"ב ושתי אמות קומתו ועליו יניחו דפוס ל' על ל' וארבע אמות קומתו ויהיה א"כ משוך לפנים אמה בכל צד וזהו כניסת היסוד ועליו יניחו דפוס כ"ח על כ"ח ושלש אמות קומתו ויהיה א"כ משוך לפנים אמה בכל צד וזהו כניסת הסובב ובארבע המקצעות יניחו דפוס אמה על אמה בגובה אמה והם הקרנות וימלאו כל הדפוסים באבנים ועפר וסיד ויהיה נעשה הכל מקשה אחת ויסמנו לוחות הדפוסים ובין הקרנות יהיה מקום הלוך לרגלי הכהנים ועוד אמה לפנים ממנה יהיה מקום המערכה כ"ד על כ"ד ועיין בקונטרס בנין הבית : (יח) אלה חקות המזבח · אלה הם משפט המזבח לחנכו מהם ביום השלמת עשייתו למען יהא הגון וראוי להעלות עליו עולה ולזרוק עליו דם : (יט) ונתתה וגו' · בשרו שיעמוד בתחיה ויהיה החנוך נעשה על ידו כי הוא היה כהן : אל הכהנים הלוים . אל הכהנים הבאים משבט לוי : אשר הם מזרע צדוק וגו' · כי הם יהיו נבחרים לעתיד לעשות עבודת המזבח וכמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק וגו' המה יקרבו אלי לשרתני (לקמן מד) : לשרתני . מוסב על הקרובים אלי : פר בן בקר · מוסב על ונתתה וגו' : (כ) ונתתה וגו' . יתן הדם על ארבע קרנות המזבח ועל ארבע זויות של בנין גג המזבח : ואל הגבול סביב . יתכן שעל היסוד נאמר שהוא בגבול המזבח : וחטאת וגו' : בזה תטהר את המזבח ותקנהו להעביר ממנו דרך חול להכניסו בקדושה : (כא) ושרפו · למי אשר תמסור אותו הוא ישרפו : במפקד הבית . בתכלית הבית מקום שהבית כלה ולתוספת ביאור אמר מחוץ למקדש : (כב) וחטאו · זורקי הדם יטהרו את המזבח בזריקת דם השעיר כאשר טהרו אותו ביום הראשון בזריקת דם הפר : (כג) בכלותך מחטא · כאשר תשלים לטהר את המזבח בזריקת דם השעיר : תקריב : זהו ההבאה אל העזרה : תמים · מבלי מום : (כד) והקרבתם · זהו היא ההקטרה שעל המזבח : והשליכו וגו' מלח . כמ"ש על כל קרבנך תקריב מלח (ויקרא ב) : עולה לה' · שיהיו כליל לאישים : (כה) שבעת ימים · כדרך שעשו ביום השני כן יעשו עד כלות שבעת ימים שעיר לחטאת ופר ואיל לעולה : (כו) וכפרו · יקנחו אותו להעביר ממנו דרך חול להכניסו בקדושה : ומלאו ידיו . בזה יחנכו את המזבח : (כז) ויכלו . כאשר ישלימו שבעת הימים הוא מחונך לקרבנות וביום

מצודת ציון

הכבשים שהין אל המזבח : פנות · מל' הפנה והסבוב : (כ) פנות . מל' פנים וזויות : וחטאת ת"י ותדכי והוא ענין טהרה : וכפרתהו · הוא ענין קנוח ועמ"ז יקרא המזרק כפור כי הכהן הזורק מקנח אצבעו מן הדם בשפת המזרק וכדרז"ל ובעי לכפורי ידיה בההוא גברא (גיטין נו) : (כא) במפקד . ענין כליון וחסרון כמו ולא נפקד ממנו איש (מדבר ל"א) : (כג) בכלותך . ענין השלמה וגמר : (כו) ומלאו ידיו . כן נקרא החנוך בלשון המקרא כמו ומלאת יד אהרן (שמות כט) וענין חנוך הוא התחלת הדבר במה שיעמוד בו לעולם : (כז) והלאה . ולהלן עד עולם : ורצאתי

רדק

מעשיכם יהיו רצויים לפני ויונתן תרגם ויתקבלן קרבנכון ברעוא קדמי אמר ה': (א) וישב אתי · המקדש החיצון · זה ההיכל: והוא סגור · עתה אשר השיב אותי מצאתי סגור וכבר היה פתוח כשבא כבוד ה' אל הבית כמו שאמר למעלה: (ב) ויאמר אלי ה' השער הזה סגור יהיה · לפי פשוטו יאמר זה על שער ההיכל אלא שרז"ל פירשו כי על אחד משני פשפשין שהיו לשער הגדול אמר זה כמו ששנינו במסכת מדות ושני פשפשין היו לו לשער הגדול האחד לצפון והאחד לדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו מפורש על ידי יחזקאל שנאמר ויאמר אלי השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלהי ישראל בא בו יהיה סגור: ה' אלהי ישראל בא בו. רוצה לומר ענין הכבוד שנכנס בו כמו שאמר למעלה ומה שמפרשים בזה הפסוק הוא מבואר כי על המקדש הוא מדב' ועל שעריו לא על אחר וכל פסוקי' מלפניו ומאחריו תשובה להם וכל משכי' ישכיל ואינני צריך להאריך תשובתם ופי' פשפשים פתחים קטנים: (ג) את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני ה' · את הנשיא כמו אל הנשיא וכן והראה את הכהן את מי הנדת מלין והדומים להם במקום אל · וכן ת"י לרבא יהא רבא הוא אמר זה השער שהיה סגור שלא יבא בו אדם אל הנשיא יהיה ובעבור כי נשיא ישראל הוא יושב בזה השער מחוץ באסקופתו החיצונה: לאכול לחם לפני ה'. כשיאכל זבחי שלמיו לפני ה' יאכלם בזה המקום ומדרך אולם השער יבא שם: ומדרכו יצא · מאותו דרך שנכנס יצא ושנשיא הזה יהיה מלך המשיח כמו שאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם: (ד) ויביאני · מבואר הוא: (ה) ויאמר · תורתו · כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד: ושמת לבך למבא הבית בכל מוצאי המקדש · כלומר תשים לבך בכל השערים שהם מבא הבית ומוצאיו שלא יכנס בהם אדם אלא הראוי לכל מקו' ומקום כמו שהם המקומות שהם המקודשים אחד יותר מחבירו: (ו) ואמרת אל מרי. תואר כמו אל תהי מרי: רב לכם מכל תועבותיכם · די היה לכם מכל התועבות אשר עשיתם עד שהייתם מביאים ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחלל את ביתי וזה אמר לבני הגולה מה שעשו קודם שגלו ומה שהיו עושין הנשארים בארץ: (ז) בהביאכ' בני נכר ערלי לב וערלי בשר. ערלי לב שעבדו עכו"ם ערלי בשר שמתו אחיו מחמת מילה ואף על פי שהוא אנוס ערלה מאוסה היא לפני האל ית' ולא יכול לשרת לפני ה' ושניהם נכרים לעבודת בית המקדש ערל לב וערל בשר ואף על פי שלא מצאנו בתורת משה רבינו ע"ה קבלה היתה בתורה שבעל פה וכן ארז"ל דבר זה מתורת

מתורת

תרגום

א וַאֲתֵיב יָתִי אוֹרַח תְּרַע
מַקְדְּשָׁא בָּרָאָה דְּפָתַח
לְמַדִינְחָא וְהוּא אָחִיד׃
ב וַאֲמַר יְיָ לִי תְּרַע הָדֵין אָחִיד
יְהֵא וְלָא יִתְפְּתַח וֶאֱנָשׁ לָא
יֵעוֹל בֵּיהּ אֲרֵי יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל אִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי וִיהֵי
אָחִיד׃ ג לְרַבָּא יְהֵא רַבָּא הוּא
יָתִיב בֵּיהּ לְמֵיכַל לַחְמָא קֳדָם
יְיָ מֵאוֹרַח אוּלָמָא דִתְרָעָא
יֵעוֹל וּמֵאוֹרְחֵיהּ יִפּוֹק׃
ד וְאַעֲלַנִי אוֹרַח תְּרַע צִפּוּנָא
דְּקֳדָם בֵּיתָא וַחֲזֵית וְהָא
אִתְמְלֵי יְקָרָא דַּיְיָ יַת בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ וְאִשְׁתַּטְּחֵית עַל
אַפָּי׃ ה וַאֲמַר לִי יְיָ בַּר אָדָם
שַׁוִּי לִבָּךְ וַחֲזֵי בְעֵינָךְ וּבְאוּדְנָךְ
שְׁמַע יַת כָּל דַּאֲנָא מְמַלֵּיל
עִמָּךְ לְכָל גְּזֵירַת בֵּית מַקְדְּשָׁא
דַּיְיָ וּלְכָל דַּחֲזֵי לֵיהּ וּתְשַׁוִּי
לִבָּךְ לְמֵעָלֵי בֵּיתָא בְּכָל
מַפְּקָנֵי מַקְדְּשָׁא׃ ו וְתֵימַר
לְעַמָּא סָרְבָנָא לְדְבֵית יִשְׂרָאֵל
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי
לְכוֹן מִכָּל תּוֹעֲבָתְכוֹן בֵּית
יִשְׂרָאֵל׃ ז בְּאַיְתָיוּתְכוֹן בְּנֵי
עַמְמַיָּא רַשִׁיעֵי לִבָּא וְעַרְלֵי
בִסְרָא לְמֶהֱוֵי בְּמַקְדְּשִׁי לַאֲפָסָא
יַת עֲזָרְתִי בְּקָרִיבְכוֹן יַת קוּרְבָּנִי
תְּרַב וְדָם נִכְסַת קוּדְשִׁין
וְאַשְׁנִיאוּ קְיָמִי עַל כָּל

כ"ס
ס' וכל זהב סגור דכו'
ס'
נ' חסר ג' בסיפר
ס'. ד'
יתיר וי"ו
ס' בסיפרא
כ'
ג' · כ'
ט'
תורתיו ק'
ח' בטעם וסי' מס מ"ג תלו"ס
כ'
ל'

יחזקאל מד

מד א וַיָּשֶׁב אֹתִי דֶּרֶךְ שַׁעַר
הַמִּקְדָּשׁ הַחִיצוֹן הַפֹּנֶה קָדִים
וְהוּא סָגוּר׃
ב וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה הַשַּׁעַר הַזֶּה
סָגוּר יִהְיֶה לֹא יִפָּתֵחַ וְאִישׁ לֹא־
יָבֹא בוֹ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בָּא
בוֹ וְהָיָה סָגוּר׃ ג אֶת־הַנָּשִׂיא נָשִׂיא
הוּא יֵשֶׁב־בּוֹ לֶאֱכוֹל־לֶחֶם לִפְנֵי
יְהוָה מִדֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא
וּמִדַּרְכּוֹ יֵצֵא׃ ד וַיְבִיאֵנִי דֶּרֶךְ־שַׁעַר
הַצָּפוֹן אֶל־פְּנֵי הַבַּיִת וָאֵרֶא וְהִנֵּה
מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה
וָאֶפֹּל אֶל־פָּנָי׃ ה וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה
בֶּן־אָדָם שִׂים לִבְּךָ וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ
וּבְאָזְנֶיךָ שְּׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי
מְדַבֵּר אֹתָךְ לְכָל־חֻקּוֹת בֵּית־יְהוָה
וּלְכָל־תּוֹרֹתָו וְשַׂמְתָּ לִבְּךָ לִמְבוֹא
הַבַּיִת בְּכֹל מוֹצָאֵי הַמִּקְדָּשׁ׃
ו וְאָמַרְתָּ אֶל־מֶרִי אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה רַב־לָכֶם מִכָּל־
תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ז בַּהֲבִיאֲכֶם
בְּנֵי־נֵכָר עַרְלֵי־לֵב וְעַרְלֵי בָשָׂר
לִהְיוֹת בְּמִקְדָּשִׁי לְחַלְּלוֹ אֶת־בֵּיתִי
בְּהַקְרִיבְכֶם אֶת־לַחְמִי חֵלֶב וָדָם
וַיָּפֵרוּ אֶת־בְּרִיתִי אֶל כָּל־

רשי

(ב) סגור יהיה. רבותינו העמידו המקרא הזה בפשפש הדרומי שהיה לשער ההיכל פשפש פתח קטן כך שנינו במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בדרום ואחד בצפון שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם עליו מפורש ע"י יחזקאל השער הזה יהיה סגור: בא בו. לעתיד לבא: (ג) את הנשיא נשיא הוא וגו' · את הנשיא אני נותן רשות נשיא הוא וחשוב ואין דרכו לישב ולאכול עם שאר הכהני' בלשכו': הוא ישב בו לאכל לחם · בתוך חללו: מדרך אולם השער יבוא · כשהוא נכנס לתוך החצר הפנימית כדי ליכנס לשער קטן זה לאכול בו דרך אולם השער העזרה שבמזרח יכנס לתוך העזרה ובו בדרך ישוב כשישוב יצא באותו הדרך שנכנס ולפי שהוא אומר למטה (מ"ו) בענין ובבא עם הארץ לפני ה' במועדים הבא דרך וגו' שעה לעשות העזרה קפנדריא לפי שאותה ביאה לראיית פנים וצריך להראות יפה הוצרך לומר כאן בביאות של כל ימות השנה שלא יעשנה קפנדריא לפי שאין ביאה זו לראיית פנים כמו של רגלים וכן העיד עוד למטה בענין פעמים רבות · מצאתי: את הנשיא · כ"ג נשיא הוא ומחשיבותו יהא רשאי לאכול בשר ולחם קדשים באותו שער שפותחין לו בשעת אכילתו: מדרך אולם השער יבוא · דרך אולם שער מזרחי יכנס לעזרה ויבוא עד אותו פשפש לאכול בו לחמו: ומדרכו יצא · שאין זה ראוי לקפנדריא כשאר שערים וכל היום שלא בשעת אכילת הנשיא יהיה סגור · (סא"א) (ז) בני נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים וכן ערלי לב: וערלי בשר · כהן שמתו אחיו מחמת

סגור ה' בקריאה וסי' וישב אותי דרך השער · ודבתריה השער הזה סגור יהית ב' בפסוק · יהיה סגור ששת ימי המעשה · סגור תותם צר · וכל זהב סגור דכוו': נשיא ד' קמצין בסיפרא וסי' את הנשיא נשיא הוא · ועבדי דוד · ודוד עבדי · ונשיא מארץ: אמירה אל ה' ד' פי' דקרי' אלי קודם לאזכרה בקריאה וסימן העמד המצבה · השער הזה סגור יהיה ·

תולדות אהרן סגור יהיה · תמיד לג לו: ערלי לב; (זבחים כב):

שים לבך וראה בעיניך · ויקתני ה' מאחרי הצאן: תועבותיכם ח' בטעם פי' הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתא כי אם בח' מקומות וסימ' מח"מג ת"לוש וסימן נמסר בסדר אמור ולעיל בסיפרא דא סימן ל"ו:

מצודת ציון

ורצאתי · מלשון רצון: (ג) לחם. כן יקרא גם הבשר כמו את קרבני לחמי (במדבר כ"ח): (ו) מרי · ענין מרד וסרוב: (ז) בני נכר · ענין סתימה וכן ערלה אזנם (ירמיה ו'):

ותשימון

מצודת דוד

השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם וכו' ואני אהיה מרוצה לכם ע"י הקרבנות הללו: מד (א) וישב אותי · המלאך הדובר בי השיב אותי אל דרך שער המקדש החיצון הוא ההיכל שהוא חיצון לבית קדש הקדשים ולתוספת ביאור אמר הפונה קדים ר"ל אל השער הפונה למזרח אל האולם לא אל השער הפונה אל המערב לבית קה"ק: והוא סגור. רבותינו ז"ל העמידו המקרא הזה בפשפש הדרומי (מדות כ"ד) כי שני פשפשין ר"ל שני פתחים קטנים היו לשער ההיכל מזה ומזה כאשר הוא בצורה: (ב) בא בו · דרך השער ההוא: והיה סגור. לכן יהיה סגור הואיל ואין מי בא בו בעבור שהמקום ב"ה בא בו: (ג) את הנשיא. ר"ל אשר את הנשיא הוא מלך המשיח הואיל והוא נשיא ואין כבודו לשבת במקום העם לאכול בקדשים עמהם לכן ישב בחלל השער ההוא לאכול בבשר הקדשים לפני ה': מדרך אולם השער יבוא. כאשר יבוא לאכול בחלל הפשפש הזה יבוא אל החצר הפנימי מדרך אולם השער ר"ל שיבוא דרך אולם הנמשך מהשער ולחוץ אבל לא יבוא שמה דרך פתחי הלשכות התחתונות הפתוחות לחצר הפנימי שאין אולם לפניהם כ"א יבוא בפומבי דרך השער הגדול ומשם יבוא לחלל האולם לשבת בחלל הפשפש: ומדרכו יצא · מדרך השער שבא כן יצא דרך שם ואף שכשהוא הולך עם העם במועדים יוצא עמהם דרך נכח השער שבאו כמ"ש והנשיא בתוכם וכו' (לקמן מו) הנה כבואו לבדו חוזר הוא בדרך שבא: (ד) ויביאני וגו' · כי מהחצר שעמדו לפני פשפש הדרומי הסגור ועתה הסיעו משם והביאו בדרך שער הצפון שבמערב הבית והוא הפשפש הצפוני: (ה) שים לבך. להבין הדברים: ראה בעיניך · מדה כל דבר ודבר: לכל חוקות · מה שראוי להשתמש בכל חדר מחדריו: ולכל תורותיו · מקום עמידת הכהנים והעם: ושמת לבך · תשים לבך אל מבוא הבית להבין דרך ביאת הבית בכל הפתחים שיוצאין בהם מן המקדש והוא שלא לבוא בפשפש הדרומי אבל בפשפש הצפוני יכולין לבוא ודרך ביאה למלך המשיח וכן לכל העם כמ"ש ובבוא עם הארץ וכו' (לקמן מו): (ו) אל מרי · אל עם המרי וחוזר ומפרש אל בית ישראל: רב לכם. זמן רב היה לכם מה שעשיתם כל תועבותיכם אתם בית ישראל. (ז) בהביאכם · במה שבעוד הייתם בארצכם הבאתם כהנים בני נכר ר"ל שנתנכרו מעשיו

תּוֹעֲבֹתֵיכֶם: ח וְלֹא שְׁמַרְתֶּם מִשְׁמֶרֶת קָדָשָׁי וַתְּשִׂימוּן לְשֹׁמְרֵי מִשְׁמַרְתִּי בְּמִקְדָּשִׁי לָכֶם: ט כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כָּל־בֶּן־נֵכָר עֶרֶל לֵב וְעֶרֶל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל־מִקְדָּשִׁי לְכָל־בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י כִּי אִם־הַלְוִיִּם אֲשֶׁר רָחֲקוּ מֵעָלַי בִּתְעוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר תָּעוּ מֵעָלַי אַחֲרֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם: יא וְהָיוּ בְמִקְדָּשִׁי מְשָׁרְתִים פְּקֻדּוֹת אֶל־שַׁעֲרֵי הַבַּיִת וּמְשָׁרְתִים אֶת־הַבָּיִת הֵמָּה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַזֶּבַח לָעָם וְהֵמָּה יַעַמְדוּ לִפְנֵיהֶם לְשָׁרְתָם: יב יַעַן אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ אוֹתָם לִפְנֵי גִלּוּלֵיהֶם וְהָיוּ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לְמִכְשׁוֹל עָוֺן עַל־כֵּן נָשָׂאתִי יָדִי עֲלֵיהֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם: יג וְלֹא־יִגְּשׁוּ אֵלַי לְכַהֵן לִי וְלָגֶשֶׁת עַל־כָּל־קָדָשַׁי אֶל־קָדְשֵׁי הַקְּדָשִׁים וְנָשְׂאוּ כְּלִמָּתָם וְתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ: יד וְנָתַתִּי אוֹתָם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַבָּיִת לְכֹל עֲבֹדָתוֹ וּלְכֹל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה בּוֹ: טו וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה: טז הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל־שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־

ל' · ד' בטע' בסיס' · ל' · נ' · ט' בסיפרא · ל' · ד' בליסנא נ' · ד' חסר את · ל' · ל' מ"ל · נ"ו · ח' בליסנא ג' פסק' · ע' בסיפרא · י"ע ר"פ

תּוֹעֲבָתְכוֹן: ח וְלָא נְטַרְתּוּן מַטְרַת קוּדְשִׁי וּמַנִיתוּן לְנַטְרֵי מַטְרַת מֵימְרִי בְּמַקְדְשִׁי לְכוֹן: ט כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כָּל בַּר עַמְמִין רַשִׁיעֵי לִבָּא וְעַרְלֵי בִסְרָא לָא יֵעֲלוּן לְמַקְדְשִׁי לְכָל בְּנֵי עַמְמַיָא דִי בְגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י אֱלָהֵין לֵיוָאֵי דְאִתְרְחִיקוּ מִדַחְלְתִי בְּמִטְעֵי יִשְׂרָאֵל דִטְעוֹ מִבָּתַר פּוּלְחָנִי בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וִיקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן: יא וִיהוֹן בְּמַקְדְשִׁי מְשַׁמְשִׁין מְמַנָן עַל תַּרְעֵי בֵיתָא וּמְשַׁמְשִׁין יָת בֵּיתָא אִינוּן יִכְסוּן יָת עֲלָתָא וְיָת נִכְסַת קוּדְשַׁיָא דִי לְעַמָא וְאִינוּן יְקוּמוּן קֳדָמֵיהוֹן לְשַׁמָשׁוּתְהוֹן: יב חֲלַף דַהֲווֹ מְשַׁמְשִׁין יָתְהוֹן קֳדָם טַעֲוָתְהוֹן וַהֲווֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְתַקָלַת חוֹבִין עַל כֵּן קְיָמִית בְּמֵימְרִי עֲלֵיהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וִיקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן: יג וְלָא יִתְקָרְבוּן לְפוּלְחָנִי לְשַׁמָשָׁא קֳדָמַי וּלְמִקְרַב עַל כָּל קוּדְשַׁי לְקוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָא וְיִתְקַבְּלוּן אִתְכְּנָעוּתְהוֹן וְתוֹעֲבָתְהוֹן דִי עֲבָדוּ: יד וּמַנִיתִי יָתְהוֹן נַטְרֵי מַטְרַת בֵּיתָא וּלְכָל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְכֹל דְיִתְעֲבֵיד בֵּיהּ: טו וְכַהֲנַיָא לֵיוָאֵי בְּנֵי צָדוֹק דִי נְטַרוּ יָת מַטְרַת מַקְדְשִׁי בְּמִטְעֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנִי אִינוּן יִתְקָרְבוּן לְפוּלְחָנִי לְשַׁמָשָׁא קֳדָמַי וִישַׁמְשׁוּן עַל מַדְבְּחִי לְקָרָבָא קֳדָמַי תְּרַב וּדַם נִכְסַת קוּדְשִׁין אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: טז אִינוּן יֵעֲלוּן לְמַקְדְשִׁי וְאִינוּן יִתְקָרְבוּן לְפָתוֹרֵי לְחֵם אַפַּיָא לְשַׁמָשָׁא קֳדָמַי וְיִטְּרוּן יָת

רש"י

מחמת מילה: (ח) ותשימון לשומרי משמרתי · במקדשי לכם · השימון לכם לדעתכם במקדשי אנשים רוצים שאינם ראויין להיות שומרי משמרתי: (י) כי אם הלוים אשר רחקו וגו'. כי אם כה תעשו להם הלוים אשר רחקו מעלי (ונעשו כומרים) ועכשיו חזרו בהם: ונשאו עונם. מגשת עוד אל מזבחי אל פקודות של שערי הבית · פקודות קומדישא"ש בלע"ז שומרים ושוטרים יהיו: (יא) המה ישחטו את העולה. עבודה הכשרה בזרים ובעבדים ובנשים: (יב) למכשול עון · טומאים לעכו"ם להמשיכם לכך: (טו) והכהנים הלוים. משבט לוי: בני צדוק · לפי שהיה כ"ג ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו: בתעות. קאניסאר"א בלע"ז: אל

כת אמר ד' בטעם זרקא בסי' וסימן בקבצי · כל בן נכר · בראשון באחר · שער החצר: מרי ד' בקריאה וסימן למשמרת לאות לבני מרי · כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים · אל תהי מרי כבית המרי · ואמרת אל מרי: כל ירמיה ויחזקאל בית ישראל במ"ז בני ישראל וסימן קול על שפיים נשמע · לכן הנה ימים באים ודכתריה כי אם חי · על כל רעות בני ישראל · מנעורותיהם ב' בפסוק · עשוקים בני יהודה · בימים ההם ובעת ההיא דתלוך ובכו · ויאמר אלי בן ארם שולח · ככה יאכלו בני ישראל · איבת עולם · ונתתי את פגרי · ורבר אליהם כה אמר · בן ארם את מקום · כה אמר ה' כל בן נכר · והכהנים והלוים בני צדוק · לכהנים המקרש מבני צדוק: והכהנים הלוים ג' וסי' וידבר משתי נשיאים

תולדות אהרן בן נכר. יומא עא תענית יז מ"ק ה סנהדרין כב פג זבחים יט כב: אשר ישרתו. מנחות קט: בני צדוק · יבמות פו חולין כב ברכות ד תמיד כו:

רדק

מתורת משה רבינו עליו השלום לא למדנו מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו דגמרא אגמרי להו ואתא יחזקאל ואסמכוה אקרא דלחללו את ביתי: לחללו את ביתי. כמו ותראהו את הילד: בהקריבכם · כאילו אתם מקריבים את לחמי חלב ודם שאתם מביאים אל ביתי הכהנים שאינם ראוים לעבודה: ויפרו את בריתי · והם הפרו את בריתי: אל כל תועבותיכם · שהיו הכהנים לכם בעכו"ם שהייתם עובדים וי"ת בני נכר בני עממיא: (ח) ולא שמרתם · לכם · אותם שהיו שומרים לכם במשמרת עכו"ם שלכם שמתם שומרי משמרתי במקדשי ולמ"ד לשומרי כלמ"ד הרגו לאבנר והדומים לו: (ט) כה אמר · לא יבא אל מקדשי. לעתיד: לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל. זה שאני אומר בן נכר איני אומר על הגוים כי אין צריך לומר זה אלא בעבור בן נכר אשר בתוך בני ישראל: (י) כי אם הלוים. כי אם יבואו הלוים אשר רחקו מעלי אל מקדשי לא יבאו לכל דבר שירות אלא ונשאו את עונם שלא יעבדו עבודה קרבן · וי"ו ונשאו כוי"ו וישא אברהם את עיניו אלא מה יעשו אותם לוים אשר תעו בתעות בני ישראל: (יא) והיו במקדשי משרתים · פירוש שערים יהיו ומשרתי הבית ושוחטים גם שהשחיטה כשרה בזר אבל לא יקריבו קרבן ויש לפרש כי אם הלוים לשון שבועה כמו אם לדוד אכזב וכמו אם יבואון אל מנוחתי פקידת מנויי השערים ודברי הבית יהיה להם והלוים בזכר על הכהנים הוא אומר כי כל כהן משבט לוי: (יב) יען אשר ישרתו אותם. תחת שהיו משרתים את ישראל לפני גלוליהם לפיכך ישרתוני לעתיד לבא בעבודת הבית בדברים שהם כשרים בזרים כי כזרים אחשבם וכל הענין מבואר עד סוף הפרשה כי הכהנים אשר תעו בחיותם בתחיית המתים לעתיד ישאו עונם בזה הדבר ונשאו כלימתם: (טו) והכהנים הלוים בני צדוק · לפי שאמר כי אותם הכהנים שתעו לא ישובו לסדר העבודה לעתיד אמר כי אותם שלא תעו ישובו לסדר עבודתם וכבר פירשנו טעם בני צדוק: (טז) המה יבאו · אל שלחני לשרתני. כמו שת"י לפתורי דלחם

מצודת דוד

מעשיו וחוזר ומפרש שהיו ערלי לב ר"ל אטום מלדעת את ה' ומהם היו אשר לא מלו על שמתו אחיו מחמת מילה ופסולים הם לעבודה והם הביאו אותם להיות במקדשי לעבוד עבודה לחללו וחוזר ומפרש את ביתי: בהקריבכ'. במה אתם מקריבי' ע"י כהנים כאלה את לחמי הוא החלב והדם הנה בזה הפירו את בריתי להוסיף אל כל התועבות שיש בידכם הוא עבודת הכוכבים ור"ל לא די שעבדתם הכוכבים אלא בעוד תוסיפו לחלל עבודת מזבחי ע"י כהנים כאלה: (ח) ולא שמרתם. להמנות כהנים כשרים לעשות קדשי: ותשימון לשומרי. שמתם להיות שומרי משמרתי במקדשי אנשים שהיו לכם ר"ל שומרים לכם לפני עכו"ם: (ט) בן נכר וגו'. ר"ל בין שלבו אטום מלדעת את ה' ובין מי שלא נמול על כי מתו אחיו מחמת מילה: לכל בן נכר. בזה יפרש לומר מה שאמרתי בן נכר אין הכונה על איש מגויי הארצות כי הכונה היא על כל מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים אשר הוא בתוך בני ישראל ועשה עבודתם לעכו"ם: (י) כי אם הלוים וגו'. ר"ל כי אם בבוא אל המקדש הלוים אשר רחקו מעלי בדבר התעות של ישראל אשר תעו מעלי ללכת אחרי גלוליהם אז בעת בואם אל המקדש יסבלו גמול עוונם לבל עשות שמה עבודת המזבח: (יא) והיו במקדשי: ורק יהיו במקדשי משרתים בדבר המינוי על שערי הבית וגם יהיו משרתים את הבית בדבר הצריך בו: המה ישחטו וגו' · הואיל והשחיטה כשרה בזר יכולים גם המה לעשותה: לפניהם. לפני מביאי הקרבנות יעמדו לשרתם בדבר הקרבנות: (יב) יען.. בעבור שעשו עבודת העם לפני הגלולים והכשילו את ישראל בעון עכו"ם: נשאתי ידי. הוא ענין שבועה בהרמ' הידים למעלה וכן אשר נשאתי את ידי (שמו' ו): ונשאו עוונם.. את זה יסבלו בעבו' עונ': (יג) לכהן לי. לשרת לי בדבר עבודת המזבח.: ולגשת וגו' · ר"ל לא יגשו אל כל הקדשים נוסף על קדשי הקדשים כלומר לא לבד אסורים הם בעבודת קדשי הקדשים כי אסורים המה אף בעבודת קדשים קלים: ונשאו. יסבלו כלימה הראויה להם וגמול תועבותם אשר עשו: (יד) ונתתי אותם. רק אתן אותם להיות שומרי משמרת הבית על כל העבודה הצריך אל הבית ועל כל הדבר הנעשה בו זולת עבודת המזבח: (טו) והכהנים הלוים · אבל הכהנים מבני לוי מזרע צדוק ששימש בימי שלמה: אשר שמרו · ולא זזו מעבודת המקום בזמן שתעו בני ישראל: (טז) אל שלחני לשרת זהו סדור לחם

מצודת ציון

(ח) ותשימון · ענין עשיה: (י) הלוים · ר"ל הכהנים בני לוי: בתעות · מלשון תועה והוא מהתועה מדרך הישר ללכת דרך אחר: (יא) פקודות · ענין מינוי וגזברות כמו נשיאות פקודים בית ה' (שם כ"ט): (יג) לכהן · ענין שירות ועבודה: פארי

מִשְׁמַרְתִּי׃ יז וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי
הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים
יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר
בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית
וָבָיְתָה׃ יח פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־
רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־
מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע׃ יט וּבְצֵאתָם
אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הֶחָצֵר
הַחִיצוֹנָה אֶל־הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת־
בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם
וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ
וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא־יְקַדְּשׁוּ
אֶת־הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם׃ כ וְרֹאשָׁם לֹא
יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ
אֶת־רָאשֵׁיהֶם׃ כא וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ
כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר
הַפְּנִימִית׃ כב וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־
יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת
מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר־
תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ׃ כג וְאֶת־
עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא
לְטָהוֹר יוֹדִעֻם׃ כד וְעַל־רִיב הֵמָּה
יַעַמְדוּ לִשְׁפֹּט בְּמִשְׁפָּטַי וּשְׁפָטֻהוּ

ג'
ג' . ב'
ל' • ל'
ל' חס'
ב' . ג' חס'
ל' • ל'
י"ג • ה' ר"פ
ל'
י"ד
ל' בסיפרא
י' • ד'
ב' רפי' ל' חסר
למשפט ק' ישפטהו ק'

מַטְרַת מֵימְרִי : יז וִיהֵי
בְּמֵיעֲלְהוֹן לְתַרְעֵי דַרְתָּא
גַוַיְתָא לְבוּשֵׁי בוּצָא יִלְבְּשׁוּ
וְלָא יְהֵי עֲלֵיהוֹן כְּסוּת עֲמַר
בְּשַׁמָשׁוּתְהוֹן בְּתַרְעֵי דַרְתָּא
גַוַיְתָא וּלְגָיו : יח כּוֹבְעִין דְבוּץ
יְהוֹן עַל רֵישֵׁיהוֹן וּמִכְנְסִין
דְבוּץ יְהוֹן עַל חַרְצֵיהוֹן וְלָא
יַזְרְזוּן עַל חַרְצֵיהוֹן אֱלָהֵין עַל
לִבְבֵיהוֹן יֵיסְרוּן : יט וּבְמִפַּקְהוֹן
מִדַּרְתָּא דְקוּדְשָׁא לְדַרְתָּא
בָרַיְתָא לְאִתְעָרְבָא עִם עַמָּא
יִשְׁלְחוּן יַת לְבוּשֵׁיהוֹן דִי
אִנוּן מְשַׁמְשִׁין בְּהוֹן וִיהֲתוּן
יַתְהוֹן בְּלִשְׁכַּת קוּדְשָׁא
וְיִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין אוּחֲרָנִין וְלָא
יִתְעָרְבוּן עִם עַמָּא בִּלְבוּשֵׁיהוֹן:
כ וְרֵישֵׁיהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּפִירוּעַ
לָא יְרַבּוּן סַפָּרָא יִסְפְּרוּן יַת
שְׂעַר רֵישֵׁיהוֹן : כא וַחֲמַר לָא
יִשְׁתּוּן כָּל כָּהֵן בְּמֵיעֲלְהוֹן
לְדַרְתָּא גַוַיְתָא : כב וְאַרְמְלָא
וּמְתָרְכָא לָא יִסְבוּן לְהוֹן
לִנְשִׁין אֱלָהֵין בְּתוּלְתָא מִזַּרְעָא
דְבֵית יִשְׂרָאֵל וְאַרְמַלְתָּא דִי
תְהֵי אַרְמַלְתָּא מִשְׁאַר כַּהֲנַיָּא
יִסְבוּן : כג וְיַת עַמִּי יַלְפוּן
בֵּין קוּדְשָׁא לְחוּלָא וּבֵין
מְסָאֲבָא לְדַכְיָא יְהוֹדְעוּנוּן :
כד וְעַל פַּלְגוּת דִינָא אִנוּן
יְקוּמוּן לְמֵידַן בְּדִינֵי רְעוּתִי

רש"י

(יז) אל שערי החצר הפנימית • לפני ולפנים ביה"כ : ולא יעלה עליהם צמר • תכלת שהיה במעיל והאבנט לא ילבשו ביה"כ בעבודת פנים : וביתה • ולפנים : (יח) פארי . קאפליי"ש בלע"ז : לא יחגרו ביזע . שנינו בברייתא אין חוגרין במקום שמזיעין לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם שהוא מקום זיעה אשלאשיי"רא בלע"ז ל"א אסרה התורה לכהנים מלבושי הצמר כי הצמר מזיע הגוף ומזיע את הבשר. (סא"א) : (יט) אל החצר החיצונה . לפי שהיה מדבר בהיכל לפני ולפנים וקראם חצר הפנימית והאולם יש לו לקרות עזרת ישראל חצר החיצונה . לכך הוצרך לכפול שתי פעמים לומר שאל עזרת נשים הוא אומר מקום שכל ישראל נכנסין : והניחו • אותם בלשכות הקודש כמו שאמר . תרע"ד (ויקרא ט"ז) ופשט את בגדי הבד אשר לבש והניחם שם : ולא יקדשו את העם • ת"י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון כלומר לא יגעו אל העם בבגדיהם הקדושים שאין בגדי חול סהורין אצל בגדי הקודש : (כ) וראשם לא יגלחו . להעביר את כל השער : ופרע לא ישלחו • גידול שער לא ירבו : כסום יכסמו • כתוספת הא שסדורין בשבולת ראשו של זה לצד עיקרו של זה כך שמעתי משמו של רבי מנחם ז"ל ויתכן לפרשו לשון מדת דבר השוה לא גזיזת ראש ולא גדול שער אלא במדה שוה אמולי"ר בלע"ז : (כא) בבואם אל החצר הפנימית . אל ההיכל : (כב) כי אם בתולות יקחו . הכהנים הגדולים אבל יש מן הכהנים אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין והו מכהן יקחו יש מן הכהן שמותרין באלמנה • מצאתי : אשר תהיה אלמנה • גמורה פרט לגרושה וחלוצה אע"פ שפנויה היא אסורה

רדק

דלתם אפיה : (יז) והיה בבאם אל שערי החצר הפנימית • אם נאמר החצר הפנימית כמשמעו יהיה פירושו שער עזרת הכהנים והמזבח וממנו לשער האולם כי הכל הוא חצר ויהיה זה אם כן חדוש לעתיד כי בבגדי כהונה שהיו משמשים בהם צמר היה כמו שכתוב בתורת משה כי התכלת [illegible] צבוע בתכלת ואם נאמר כי דבר זה על עבודת כהן הגדול ביום הכיפורים לפני ולפנים שהיה עובד בבגדי פשתים אין קרא הדביר חצר והוא בית ואיך אמר בבאם ילבשו לשון רבים והעבודה ההיא לא היתה אלא בכהן גדול והיה הוא לבדו נכנס שם וביום הכפורים לבד : (יח) פארי פשתים • נקראו כן המגבעות לפי שהיו על ראשם לפאר וכן אמר ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת : על מתניהם • כמו שכתוב בתורה ממתנים ועד ירכים יהיו : לא יחגרו ביזע פי' רז"ל לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהם חוגרים אינם חוגרים לא למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידים ויונתן תרגם ולא יזרזון על חרציהון אלהין על לבבהון יסרון • יזע שם בשקל נגע כי היו"ד שרש ומפני הפסוק נקמצה היו"ד : (יט) ובצאתם אל החצר החצונה . ואחר כך אל החצר החצונה אל העם אמר איזו חצר החצונה אל העם פי' מקום שהעם שם והוא עזרת ישראל : ופשטו את בגדיהם • הוא מה שאמר למעלה ושם יניחו בגדיהם : ולא יקדשו את העם בבגדיהם • כי אם יגעו את העם בבגדי כהונה שהם קדש יראה שהעם קדושים כמוהם . ועל הדרך הזה ת"י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון : (כ) וראשם לא יגלחו • לא יגלחו כל שער הראש : ופרע לא ישלחו . לא יגדלו השער משלשים יום ואילך : כסום יכסמו את ראשיהם • ישוו את הגלות לא יגלחו מכל וכל ולא ישלחו פרע אלא בענין השוה אחד לשלשים יום ורז"ל פירשו כסום יכסמו כתספורת של בן אלעשה ראשו של זה כנגד עקרו של זה ויונתן תרגם ספרא יספרון ית שער רישהון : (כא) ויין לא ישתו כל כהן • החצר הפנימית • בעזרת הכהנים מן המזבח ולפנים כמו שכתוב בתורה ומ"ש לו משפטי הכהני' אע"פ שכתוב בתורה לפי שחידש דברים שאינם מפורשי' בתור' שבכת' גם אפשר שחידש דברי' שהם לעתיד לתוספת קדושה : (כב) ואלמנה • אם אמר זה על כל כהן יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד והוא כי אלמנת כהן גדול ואפילו כהן הדיוט יכול לקחתה כהן אחר וזהו שאמר אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו ואם נאמר כי על כהן גדול דבר יהיה פירושו מכהן יקחו מקצת הכהנים יקח כמו שפירשו רבותינו ז"ל וכמו שתרגם יונתן שאר כהניא יסבון והנה בנית זונה וחללה כיון שכתוב בתורה לא זכר הכל : (כג) ואת עמי • מבואר הוא : (כד) ועל ריב • לשפט : לשפט כתיב למשפט קרי והענין אחד : ישפטהו . ישפטו הריב כמו שכתובים משפטי

אתו • בני צדוק : ולא יעלה ג' בקרי' וסי' ולא יעלה בה כל עשב: ולא יאמרו עוד ארון ברית ה' • ולא יעלה עליהם צמר : פארי ב' וסימן ואת פארי המגבעות • פארי פשתים יהיו על ראשם : בלשכת ג' חס' בלישנא וסי' והגידו אתם בלשכת הקדש • עשרים לשכת אל תרצפה • בלשכת פטורים • ועיין לקמן בסי' מ"ת דמטעי' : ויין ה' ר"פ וסימן ויין לנסך רביעית התין : ויין לנסך שלישית • ויין תקריב לנסך • ויין לא ישתו כל כאן • ויין ישמח לבב אנוש להצהיל :

תולדות אהרן פארי פשתים. יומא עא זבחים יח (כלאים לא שבת ד) : ביזע. זבחים יט : בגדים אחרים . יומא לה : לא יגלחו • תענית יז נזיר ס סנהדרין כב פג : כסום יכסמו . נדרים נא סנהדרין כב : לא ישתו . תענית יז סנהדרין פג : ואלמנה וגרושה • קידושין עח (בכורים סד) :

מצודת ציון

(יח) פארי • כן יקראו המגבעות כמ"ש פארי המגבעות (שמות ל"ט) ויקראו כן ע"ש היופי וההדר שבהן : ביזע . מל' זיעה : (יט) ופשטו • ענין הסרת המלבוש : (כ) יגלחו • ענין קלילת השער : ופרע . כן יקרא גדול השער כמו את ראשו לא יפרע (ויקרא כ"א) : ישלחו . ענין התפשטות כמו תשלח קציריה (תהלים פ') : כסום יכסמו . מלשון והחטה והכוסמת (שמות ט') והוא מין זרע : (כג) יורו • מל' הוראה ולמוד

מצודת דוד

לחם הפנים שעל השלחן : ושמרו וגו' . בכל דבר העבודה : (יז) והיה וגו' ר"ל ביוה"כ כשיבואו הכהנים הגדולים אל שערי חצר הפנימי והוא ההיכל ולפומת קה"ק נקרא חצר (ולפי שהיה בהיכל שער גדול ושני פשפשין מזה ומזה כמ"ש למעלה לכן אמר שערי) : בגדי פשתים • הם בגדי הלבן שכ"ג משמש בהן ביוה"כ עבודת פנים : ולא יעלה עליהם צמר . כי בפנים לא יעשו עבודה בשמנה בגדים שיש בהן צמר : וביתה . ובפנים בחלל הבית בין בהיכל בין בבית ק"ק : (יח) פארי פשתים . מגבעות מפשתים יהיה על ראשם : לא יחגרו ביזע . לא יחגרו אבנטיהם במקום שהבשר נכפל ושוכב קצתו על קצתו כי שם רב הזיעה ומתלכלכין בגדי הכהונה : (יט) ובצאתם . וכאשר יצאו הכהנים מהעזרה שלהם אל החצר החיצונה וחזר ומפרש אל החצר וגו' ר"ל מה שאמרתי אל החצר החיצונה הכוונה היא אל העם כלומר אין הכוונה לעזרת נשים כ"א אל העם הוא עזרת אנשים אשר שם עמידת העם אבל למול עזרת כהנים נקראה בשם חצר החיצונה : את בגדיהם . בגדי כהונה : בלשכות הקדש • הם העומדים בתחתיות ההר ומעל : בגדים אחרים . בגדי חול : לא יקדשו וגו' . ר"ל למען לא יהא נראה שהעם קדושים כמוהם כ"א יבואו שמה בבגדי כהונה יהא נראה לכל שאין חשש אם יגעו בהן בני העם כאלו הם קדושים כמו הכהנים : (כ) וראשם לא יגלחו • שער ראשם לא יגלחו בכל עת : ופרע לא ישלחו • לא יניחו גדול השער להתפשט יותר מדאי ואמרז"ל שיגלחו אחד לשלשים יום (סנהדרין כב) : כסום יכסמו • על כהנים גדולים יאמר שהם יגלחו באופן שיגיע ראש שער זה בצד עקרו של זה כתספורת הזו הסדורה בשבולת ראשו של זה בצד עקרו של זה כן אמרז"ל (שם) : (כא) כל כהן . בין כהן גדול בין כהן הדיוט : אל החצר הפנימית • הוא ההיכל ולמול בית קה"ק נקרא חצר : (כב) ואלמנה וגו' • זהו בכהנים גדולים שאסורים גם באלמנה ואינם נושאים כ"א בתולות : אשר תהיה אלמנה • ר"ל שלא תהיה רק אלמנה אבל לא חלוצה אז מכהן יקחו ר"ל מקצת הכהנים מותרים בהם והם ההדיוטים אבל כשהיא גם חלוצה אסורה גם להדיוטים ואף שהיא מדרבנן רמזה יחזקאל : (כג) ואת עמי יורו . הכהנים ילמדו את העם להבדיל בין קדש לחולין גם יודיעום ההבדל בין טמא לטהור : (כד) ועל ריב .

ועל

וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי
יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ׃
כה וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה
כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח
וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ
יִטַּמָּאוּ׃ כו וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת
יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ׃ כז וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל־
הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי
יְהוִה׃ כח וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי
נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם
בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם׃ כט הַמִּנְחָה
וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם
וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה׃
ל וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־
תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם
לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִסוֹתֵיכֶם
תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ׃
לא כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־
הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים׃
מה א וּבְהַפִּילְכֶם אֶת־הָאָרֶץ
בְּנַחֲלָה תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה
קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה
וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וְרֹחַב עֲשָׂרָה אָלֶף
קֹדֶשׁ־הוּא בְכָל־גְּבוּלָהּ סָבִיב׃

יְדוּנוּן וְיָת אוֹרָיְתִי וְיָת קְיָמַי
בְּכָל מוֹעֲדַי יִטְּרוּן וְיָת יוֹמֵי
שַׁבַּיָא דִילִי יְקַדְשׁוּן׃ כה וְעַל
מִיתָא דֶאֱנָשָׁא לָא יֵעוֹל
לְאִסְתְּאָבָא אֱלָהֵין לְאָב וּלְאֵם
וּלְבַר וְלִבְרַת לְאָח וְלַאֲחָת
דְלָא הֲוָת לִגְבַר יִסְתַּאֲבוּן׃
כו וּבָתַר דְכוּתֵיהּ שַׁבְעָא
יוֹמִין יִמְנוּן לֵיהּ׃ כז וּבְיוֹם
מֵיעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדַרְתָּא
גַוַיְתָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא
יַקְרֵיב חַטָּאתֵיהּ אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים׃ כח וּתְהֵי לְהוֹן
לְאַחְסָנָא חוּלַק מוֹתַר קוּרְבָּנַי
חוּלַקְהוֹן וְאַחְסָנָא לָא תִתְּנוּן
לְהוֹן בְּיִשְׂרָאֵל מַתַּן דִיהֲבֵית
לְהוֹן אִינוּן אַחְסַנְתְּהוֹן׃
כט מִנְחָתָא חַטָּאתָא וַאֲשָׁמָא
אִינוּן יֵיכְלוּנֵיהּ וְכָל חֶרְמָא
בְּיִשְׂרָאֵל לְהוֹן יְהֵי׃ ל וְרֵישׁ
כָּל בִּכּוּרֵי כוֹלָא וְכָל אַפְרָשׁוּת
כוֹלָא מִכָּל אַפְרָשׁוּתֵיכוֹן
לְכַהֲנַיָא יְהֵי וְרֵישׁ אַצְוָתְכוֹן
תִּתְּנוּן לְכַהֲנָא לְאַשְׁרָאָה
בִּרְכְּתָא בְּבֵיתָךְ׃ לא כָּל
נְבֵילָא וּתְבִירָא מִן עוֹפָא וּמִן
בְּעִירָא לָא יֵיכְלוּן כַּהֲנַיָא׃
א וּבְפַלְגוּתְהוֹן יָת אַרְעָא
בְּאַחְסָנָא תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא
קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא מִן אַרְעָא
אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין
אוּרְכָּא וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין
קוּדְשָׁא הוּא בְּכָל תְּחוּמָהּ

שהורה אף להדיוט : (כו) ואחרי טהרתו . אחר פרישתו מן המת כך שנויה במ"ק : (כז) וביום בואו . תחילה אל הקדש להתחנך לעבודה יקריב חטאתו זו עשירית האיפה שלו כך שנויה במ"ק שהכהן הדיוט טעון עשירית האיפה ביום חינוכו כענין שנאמר (שם ו') זה קרבן אהרן ובניו וגו' וכמו שמפרש במסכת מנחות : (כח) והיתה להם הכהונה לנחלה : (כט) חרם . לשון קדש וכן כל לשון חרמה שהוא של הקדש : (ל) להניח . אפוזי"ר בלע"ז כמו (שמות ח') וינח בכל גבול מצרים : (לא) כל נבלה וטרפה וגו' . לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטריפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטריפות כך פירשו רבותינו : (א) ובהפילכם את הארץ בנחלה . שעתידים לחלוק את א"י לי"ב רצועות לא כחלוקה הראשונה שהיתה לרב כפי מניינו ולמעט כפי פקודיו והיו ב' שבטים או ג' ברצועה אחת עכשיו החלקים שוים והשורות ככרם מפאת ים עד פאת קדים כמו שמפורש בסוף הספר : תרומה לה' . לבנות

חקתי ט' חסר בנביאים ובכתובים
וסימ' נמסר בירמיהו סימ' מ"ד :
אל מת ל' אדם לא יבא לטמאה ·
ואל קין ל' ואל מנחתו לא שעה ·
ואל אמה ל' תכלנה מלמעלה ·
ואל משה ל' אמר עלה אל ה' :
לנחלה ט"ו וסימ' נמסר פ' קרח :
וראשית ו' וסי' ראובן בכורי אתה ·
ראשית דגנך תירשך תנינא
דפסוק · וראשית כל בכורי כל ב'
בפסוק · שמנים ימשחו · ובא
בארץ הצבי :

תולדות אהרן ואחרי טהרתו . מ"ק ז טו : וביום בואו · מ"ק טו : עריסותיכ' · שבת לב יבמות סב : נבלה וטרפה . מנחות מה :

משפטי שהיה בתורה וכתיב ושפטוהו ר"ל יעמדו למשפט ושפטוהו כמשפטו : ואת חקותי . בכל מועדי בדברי הקרבנות וכן את שבתותי יקדשו : (כה) ואל מת אדם . וזהו בכהן הדיוט : (כו) ואחרי טהרתו . אמר שהיה זה לעתיד לתוספת קדושה שאחר שיטהרו לסוף שבעה עוד יספרו לו שבעה ימים אחרים אלא שרז"ל פירשוה בלא חדוש ופירשו אחרי טהרתו אחרי פרישתו מן המת : (כז) וביום בואו אל הקדש . ר"ל אחרי שיטהר ויכנס לקדש שלא נכנס שם בטמאתו עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת מעבור טמאתו וזה יהיה חידוש לעתיד ורז"ל פירשוהו בלא חידוש מקצתם פירשו יקריב חטאתו עשירית האיפה שהיה כהן גדול מקריב בכל יום שלא הקריב אותו בימי טומאתו אמר שיקריבנה אחרי טהרתו ומקצתם אמרו יקריב חטאתו בא ללמד שלא יוכל לשלוח קרבנותיו בימי טומאתו שנאמר וביום בואו וגו' יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה ובזמן שאין ראוי לביאה אין ראוי להקרבה ואני תמיה למי שאמר יקריב חטאתו זו היא עשירית האיפה והלא מדבר בכהן הדיוט שמטמא לקרובים ועשירית האיפה כהן גדול היה מקריב אותה מש"ו בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכהן הדיוט לא היה מקריב אותה אלא בשעת חינוך עבוד' כלומר ביום שמתחיל לעבוד וכהן גדול לא היה מטמא לקרובים ואם כן מה הוא שאמר וביום בואו אל הקודש וגו' ומה שאמר יספרו לו ולא אמר יספור לו רוצה לומר יספרו אחיו הכהנים שאם שכח הוא לא יניחוהו הם ליכנס לקדש עד שיעברו לו ז' ימים ויטהר : (כח) והיתה להם לנחלה . הכהונה תהיה להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה בישראל כמו שאמר בתורה : (כט) המנחה . מבואר הוא : (ל) וראשית כל בכורי כל . בכורי כל פרי כמו שאמר בתורה בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהיה וכל אשר בארצם רוצה לומר כל המיוחדים שבארצם והם שבעת המינים וכן רוצה לומר מה שאמר כל בכורי כל וכל תרומת כל כמו שאמר בתורה כל תרומת הקדשים וגומר : מכל תרומותיכם . ראשית מכל תרומותיכם והיא תרומה גדולה שהיתה לכהן : להניח ברכה אל ביתך . טעמו אל כל אשר זכר בפסוק זה : (לא) כל נבלה וטרפה . כמו שאמר בתורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אע"פ שישראל גם כן מוזהרין עליה הכהנים מוזהרין יותר מפני הטומאה לפי שהם תמיד במקדש לכך הם מוזהרין יותר על הטומאה מישראל ולפיכך אמר לא יאכלו הכהנים ואמר לא יאכלם ולא אמר ולא יגעו כי היא נבלה שאינה מטמאה אלא בבית הבליעה והיא נבלת עוף טהור ורז"ל אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה יכול יהא מותרין גם כן בשאר נבלות וטריפות לפיכך הוזכרו עליהם : (א) ובהפילכ' את הארץ בנחלה . על ירושלים אמר שיפילו אותה לעתיד בנחלה לכל ישראל ואמר איך יחלקו אותה למקדש ולכהנים וללוים ולישראל ואמר ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרה אלף קדש

מצודת דוד

ולמוד : (כח) ואחוזה . ענין חלק ונחלה : (כט) חרם . ר"ל הקדש וכן כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח) : (ל) בכורי . בשול התבואה יקרא בלשון בכור וכן ראשית בכורי אדמתך (שמות כ"ג) : עריסותיכם . ענין בצק ועיסה כמו מראשית עריסותיכם (במדבר ט"ו) : להניח . מלשון הנחה : (א) תרימו תרומה . ענין הפרשה כמו ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה) .
מגרש

מצודת דוד

ועל דין ממון יעמדו העם לפניהם למשפט והם ישפטוהו במשפטי התורה לא לפי אומדן דעתם : ואת תורתי . התורות והחוקים הנהוגים בכל ימי מועדי ה' בדבר הקרבנות ישמרו הם לעשותם וכן יקדשו את השבתות בדבר הקרבנות הבאות חובה ליום : (כה) לטמאה . לטמא את עצמו : אשר לא היתה לאיש . למשכב : (כו) ואחרי טהרתו . ר"ל אחר פרישתו מן המת כן אמרז"ל : שבעת ימים וגו' . ואח"ז הוא טהור : יספרו . ר"ל אחיו הכהנים יספרו לו שאם שכח הוא לא יניחוהו הם ליכנס למקדש עד אחר שבעת ימים ויטהר : (כז) וביום בואו וגו' . ר"ל בתחלת ביאת הכהן להתחנך בעבודה : אל החצר הפנימית . היא עזרת כהנים אשר שם המזבח : יקריב חטאתו . זהו עשירית האיפה שהיו הכהנים מקריבים ביום החנוך וכמ"ש זה קרבן אהרן ובניו וכו' ביום המשח אותו עשירית האיפה סולת וכו' (ויקרא ו') : (כח) והיתה להם לנחלה . הכהונה תהיה להם לנחלה כי לא ינחלו חלק בארץ : אני נחלתם . ר"ל מותר קרבני יהיה נחלתם : ואחוזה . אחוזת נחלת קרקע שדות וכרמים לא תתנו להם וזהו למען יהיו פנוים לעסוק בעבודת המקדש (ומה שלקחו תרומת הארץ כמ"ש תרומת הקודש לכהנים וכו' (לקמן מ"ח) זה היה לצורך בתים וחצרות) : אני אחוזתם . ר"ל מותר קרבני יהיה אחוזתם וכפל הדבר במ"ש : (כט) המנחה . ר"ל שירי המנחה : וכל חרם . כל הקדשות : (ל) וראשית . הראשית מכל הדברים כולם שנתבכרו בבשול והם הבכורים : וכל תרומת כל . כל התרומות כולם בין דגן בין תירוש ויצהר : מכל תרומותיכם . מכל הדברים שאתם חייבים להפריש מהם תרומה : וראשית עריסותיכם . חלק ראשון מעיסה עד שלא תאכלו ממנה ועל החלה יאמר : להניח ברכה . כאומר אל ירע לבבכם בתת כל אלה לכהנים כי זה יהיה סיבה להשרות ברכה בביתך ולא יחסר העושר כי עוד יוסיף : (לא) לא יאכלו הכהנים . פירשו רז"ל לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטריפה הוצרך להזהירה על שאר נבלות וטרפות שלא נחשוב שה"ה הותר להם משל חולין : מה (א) ובהפילכם וכו' . לפי שע"פ רוב יחולק הארץ בנחלה ע"י הפלת גורל לכן אמר לשון בהפליכם ועם כי החלוקה ההיא לא תהיה על ידי הפלת גורל לא יאמר זה הלשון על הירושה ובדרז"ל ביום אחד מפיל נחלות (ב"ב קי"ג) : קדש מן הארץ . החלק הזה יהיה קדש מכללות הארץ : אורך . ממזרח למערב : ורחב . מצפון לדרום : בכל גבולה . ר"ל כל השטח הזה מסביב יהיה

ב יִהְיֶה מִזֶּה אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמֵשׁ מֵאוֹת ל׳
בַּחֲמֵשׁ מֵאוֹת מְרֻבָּע סָבִיב ל׳ וחסר
וַחֲמִשִּׁים אַמָּה מִגְרָשׁ לוֹ סָבִיב׃
ג וּמִן־הַמִּדָּה הַזֹּאת תָּמוֹד אֹרֶךְ ל׳
חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת חמשה ק׳
אֲלָפִים וּבוֹ־יִהְיֶה הַמִּקְדָּשׁ קֹדֶשׁ ג׳ בסיפרא
קָדָשִׁים׃ ד קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ הוּא
לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ יִהְיֶה
הַקְּרֵבִים לְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה וְהָיָה ג׳ בליש׳
לָהֶם מָקוֹם לְבָתִּים וּמִקְדָּשׁ לַמִּקְדָּשׁ׃ ל׳ בטעם ג׳
ה וַחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ
וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רֹחַב יִהְיֶה לַלְוִיִּם והיה ק׳
מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת לָהֶם לַאֲחֻזָּה עֶשְׂרִים
לְשָׁכֹת׃ ו וַאֲחֻזַּת הָעִיר תִּתְּנוּ חֲמֵשֶׁת ג׳ חס׳ בליש׳
אֲלָפִים רֹחַב וְאֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים ל׳
אֶלֶף לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל־
בֵּית יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה׃ ז וְלַנָּשִׂיא מִזֶּה
וּמִזֶּה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר ל׳
אֶל־פְּנֵי תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־פְּנֵי
אֲחֻזַּת הָעִיר מִפְּאַת־יָם יָמָּה וּמִפְּאַת
קֵדְמָה קָדִימָה וְאֹרֶךְ לְעֻמּוֹת אַחַד ז׳. ל׳ מ״ל כ״ס

סְחוֹר סְחוֹר : ב יְהֵי מִדֵּין
לְקוּדְשָׁא חֲמֵשׁ מְאָה בַּחֲמֵשׁ
מְאָה מְרַבַּע סְחוֹר סְחוֹר
וְחַמְשִׁין אַמִּין רְוָחָא לֵיהּ סְחוֹר
סְחוֹר : ג וּמִן מְשַׁחְתָּא חֲדָא
תִּמְשַׁח אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא
אַלְפִין וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין
וּבֵיהּ יְהֵי מַקְדְּשָׁא קוֹדֶשׁ
קוּדְשִׁין : ד קוּדְשָׁא מִן אַרְעָא
הוּא לְכָהֲנַיָּא דִּי מְשַׁמְּשִׁין
בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דִּיהֵי דְּקָרִיבִין
לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לְהוֹן
אֲתַר שְׁבִיק לְבָתַּיָּא וּכְבִשָּׁא
לְמַקְדְּשָׁא : ה וְעַסְרִין וְחַמְשָׁא
אַלְפִין אוּרְכָּא וְעַסְרָא אַלְפִין
פּוּתְיָא וִיהֵי לְלֵיוָאֵי מְשַׁמְּשֵׁי
בֵיתָא לְהוֹן לְאַחְסָנָא עַסְרִין
לִשְׁכָּן : ו וְאַחְסָנַת קַרְתָּא
תִּתְּנוּן חַמְשָׁא אַלְפִין פּוּתְיָא
וְאוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין
לָקֳבֵיל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא לְכָל
בֵּית יִשְׂרָאֵל יְהֵי : ז וּלְרַבָּא
מִכָּא וּמִכָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא
וּלְאַחְסָנַת קַרְתָּא לָקֳבֵיל
אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וְלָקֳבֵיל
אַחְסָנַת קַרְתָּא מְרוּחַ מַעַרְבָא
מַעַרְבָא וּמְרוּחַ מַדִּינְחָא
מַדִּינְחָא וְאוּרְכָּא לָקֳבֵיל חַד

ומנה׳ ר״פ בנביאים וסי׳ ומןהעיר לקח סרים אחד דסוף מלכים וחברו דסוף ירמיה ומן העם חדלים ומן המרה הזאת ומור ומן אז חרלנו : וכל דניאל ועזרא וד״ה דכוו׳ ר״פ ומן וכל אוריהא דכוו׳ ומן במ״ג מן וסי׳ מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה • מן הארץ ההיא יצא אשור • מן השמים השמיעך את קולו ליסרך : למקדש ג׳ דגשים יסימ׳ ושרפו במפקד הבית • קדש מן הארץ הוא לכהנים • ראה עתה כי ה׳ בחר בך דשלמה דד״ה : לאחוזה עשרים לשכות קשה לי שבכל הספרים הטרוייקים כולם האי לשכות הוא הסר ונמסר עליו ג׳ חסר בליש׳ ובספרי המסרה כורם שהיו לפני מונה זה עשרים לשכות אל הרצפה ועוד קשה לי שבספרים כולם כתות שלשים לשכות אל הרצפה ולא נמצא עשרים ואולי לפי זה נוכל לומר כי הטעות הוא בספרי המסרת מצד הסופרים שהוסיפו אל הרצפה שאם היה נמצא פסוק זה דהיינו עשרים לשכות אל הרצפה אזי היה קשה טובא :

רדק

קדש הוא בכל גבולה סביב הארץ שהוא ממזרח למערב והרחב מצפון לדרום • ואמר : (ב) יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מרובע סביב וחמשים אמה מגרש לו סביב • מאלה המדות שזכר יקח מהם הקדש והוא הר הבית חמש מאות באורך וחמש מאות ברחב כמו שכתוב למעלה כי הבית היה חמש מאות על חמש מאות אם כן נשארו מהר הבית כלפי מזרח שנים עשר אלף ומאתים וחמשים וכנגדם מהר הבית כלפי מערב שהם ארבעה ועשרים אלף וחמש מאות הנה הם עם חמש מאות של הר הבית חמשה ועשרים אלף וברחב כמו כן מהר הבית כלפי צפון ארבעה אלפים ושבע מאות וחמשים וכן מהר הבית כלפי דרום שהם תשעת אלפים וחמש מאות וחמש מאות של הר הבית הנה עשרת אלפים : (ג) ומן המדה הזאת תמוד אורך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים ובו יהיה המקדש קדש קדשים . אלה חמש מאות של הר הבית ממדת חמשה ועשרים אלף ועשרת אלפים תמוד אותם כלומר מכללם יהיו אלה חמש מאות של הר הבית : ובו • רוצה לומר בהר הבית והוא הקדש שזכר בו יהיה המקדש שהוא קדש קדשים והוא ההיכל והדביר שהוא מקודש מהיכל ורש״י ז״ל פירש מן המדה הזאת תמוד בקנה המדה שנמדד בו רביע הר הבית חמש מאות על חמש מאות כמו שאמר למעלה מדד חמש מאות קנים בקנה המדה לארבע רוחות מדדו ולפי שלא פירש בפסוק הראשון אלה החמשה ועשרים אלף ועשרת אלפים אם הם קנים או אמות הוצרך לומר הנה שאלפים אלה קנים הם בקנה המדה שנמדד בו הר הבית שהוא שש אמות הקנה : חמש • כתוב חמשה קרי והענין אחד ויש בענין לשון זכר ולשון נקבה כי המדה לשון נקבה והקנה לשון זכר : (ד) קדש מן הארץ הוא זה שאמרתי לך החמשה ועשרים אלף אורך ועשרת אלפים רחב הוא קדש תרומה מן הארץ לכהנים : והיה להם מקום לבתים ומקדש למקדש • הר הבית הוא מקדש לצורך שהמקדש המקודש מהיכל והוא בית ההיכל והדביר והנשאר יהיה לך מקום לבתים להם ולבתיהם וחמשים מגרש שהיה סביב הר הבית הם מכלל החשבון הנשאר חוץ להר הבית ארבעה ועשרים וחמש מאות אלפים בארך ותשעת אלפים וחמש מאות ברחב והמגרש הזה הוא מקום פנוי אין בו לא בתים ולא זרע : (ה) וחמשה ועשרים אלף ארך . במדה שהיתה לכהנים בין המקדש ובין בתיהם במדה הזאת תהיה ללוים לאחוזה סמוך לאחוזת הכהנים כמו שאמר למטה לעומת גבול כהנים כי גם הם משרתי הבית להיו׳ שוערים ומשוררי׳ : עשרים לשכות • אמר שיעשו בחלקם סמוך לאחוזת הכהנים עשרים לשכות לשבת בהם השוערי׳ כדי שיהיו קרובי׳ אל הבית והשאר יהיה לצרכיהם ולבתיהם : (ו) ואחוזת העיר • שתהיה אחוזה לכל ישראל כי כולם יהיו נאחזי׳ בירושלים לכל שבט יהיה שער אחד בעיר כמו שאמר בסוף הספר ותהיה אחוזת העיר רחב חמשת אלפים והארך חמשה ועשרים אלף מן המזרח למערב נמצא שהתרומה הזאת בין כולם חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף כי לכל אחד מהם חמש ועשרים אלף אורך והרוחב לכהנים עשרת אלפים וללוים עשרת אלפים ולאחוזת העיר הרי חמשה ועשרים אלף : לעומת תרומת הקדש . כנגד ארך תרומת הקדש שהיא אחוזת הכהנים והלוים : (ז) ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחוזת העיר . ואחר כך פירש אל פני כי למ״ד השמוש הנזכרת לתרומה ולאחוזת רוצה לומר אל פניהם למזרח ואל פניהם למערב תהיה נחלת הנשיא כמו שמפרש ואומר מפאת ים ימה ומפאת קדמה קדימה כלומר רחב נחלת הנשיא תהיה רחב חמשה ועשרים אלף כנגד תרומת הקדש ואחוזת העיר והארך תהיה כנגד אחד חלקי השבטים ממזרח ארץ ישראל למערבה כי בסוף חמשה ועשרים אלף אלף הנה נחלת הכהנים והלוים ואחוזת העיר תהיה אחוזת הנשיא כנגדה ברחבה עד סוף גבול ארץ ישראל למזרח וכן למערב עד סוף גבול ארץ ישראל למערב כי לישראל יהיו שנים עשר חלקים ולנשיא החלק השלשה עשר חלק הנשיא כחלק אחד משבטי ישראל בארך וברחב אלא שבתוך נחלת הנשיא תהיה התרומה : לעומת . בחולם כמו לעומת בפתח עמת בשקל סבל מן כי עול סבלו עומת בשקל גומץ : אחד החלקים . חלקי השבטים כמו שפירשנו : לארך

רשי

לבנות בה״מ הזה בו : (ב) יהיה מזה . מן התרומה הזו יהיה לצורך הקדש להר הבית חמש מאות קנים והמותר לבתים לכהנים כמו שמפורש בסוף הספר : (ג) ומן המדה הזאת • בקנה המדה שנמדד בו ריבוע הר הבית ה׳ מאות על ה׳ מאות כמו שאמור בענין של מעלה (מ״ב) לד׳ רוחות מדדו חומה לו סביב ה׳ מאות קנים וגו׳ : תמוד אורך חמשה ועשרים אלף • קנים ורוחב י׳ אלפי׳ קנים ולפי שלא פירש בפסוק ראשון מה הן כ״ה אלף אם קנים אם אמות הוצרך לומר שכ״ה מדות בקנה המדה שנמדדו בה ה׳ מאות על ה׳ מאות של הר הבית נמדדין אלפים הללו לתרומה : (ד) קדש מן הארץ • סרס את המקרא מוסר הקדש אשר מן הארץ הוא יהיה לכהנים משרתי המקדש המקריבים וגו׳ קדש מן הארץ היא התרומה הזאת : לכהנים משרתי המקדש יהיה • העודף על חמש מאות של הר הבית י״ב אלף ומאתים וחמשים למזרח וכנגדן למערב והמקדש באמצע וארבעה אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכנגדן לדרום : והיה להם מקום לבתים . העודף הזה שסביב המקדש : ומקדש למקדש • וחמש מאות על חמש מאות האמצעיי׳ יהיו מקודשים לצורך המקדש אישיינטיפ״יאה אשיינטיפואירא בלע״ז : (ה) וחמשה ועשרים אלף • קנים אורך ועשרת אלפים רחב תרימו רצועה אחרת אצל זו בדרומה של זו לצורך הלוים כך מפורש בסוף הספר שהיא בדרום • מאלתי ד׳ לשכות יהיה ללוים בהיקף המקדש לשמור הבית ולנוי ומותר הרצועות יעשו לצרכיהם . סו׳ : (ו) ואחוזת העיר • בהיקף העיר אחוזה מושב חול שלה לבנות בה ישראל בתים : תתנו חמשת אלפים רחב . בדרומה של שנייה והאורך כמדת שתי הרצועות ונמצאת כל התרומה מרובעת כ״ה על כ״ה אלפים : לעומת תרומת הקודש • כלומר במדת אורך רצועת תרומת הקודש : לכל בית ישראל יהיה • אותה רצועה שלישית תהיה מושב לזרים : (ז) ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקודש ולאחוזת העיר • בסוף הפרשה הוא

מצודת ציון

(ב) מגרש . ענינו מקום פנוי מבלי זריעה ואילנות וכן ומגרש לעריכם (במדבר ל״ה) : (ד) ומקדש . ענין הזמנה כמו ויקדישו את קדש בגליל (יהושע כ׳) : (ו) לעומת . ר״ל כשוה וכן כאופנים לעומתם (לעיל י׳) : (ז) אל פני

מצודת דוד

(ב) יהיה מזה . מהשטח הזה יהיה מקודש ממנו חמש מאות וכו׳ ויהיה מרובע מסביב וזהו הר הבית : מגרש לו סביב • בכל ארבעת הרוחות יהיה מגרש חמשים אמה : (ג) ומן המדה הזאת תמוד וכו׳ . ולפי שלא פירש למעלה במה ימודו מדת התרומה אם באמות אם בקנים לכן פירש ואמר ומן המדה הזאת ר״ל במדה שמדד את הר הבית דהיינו בקנים וכמ״ש וימד את רחב הבנין קנה אחד (לעיל מ) בזה המדה תמוד האורך של חמשה ועשרים אלף וכו׳ : ובו . באמצעית השטח ההוא יהיה המקדש הוא הר הבית שהוא קודש קדשים מול כל שטח הרצועה ההיא הנקראת קדש : (ד) קדש . כל השטח הזה הוא קדש מכללות הארץ ויהיה אל הכהנים וכו׳ :

והיה להם השטח הזה יהיה להם מקום על בתים ומקום מזומן על המקדש : (ה) וחמשה וכו׳ ר״ל וסמוך לו יהיה עוד רצועה חמשה ועשרים אלף וכו׳ וזה יהיה ללוים וכו׳ להיות להם לאחוזה : עשרים לשכות . ר״ל ברצועה ההיא יעשו עשרים לשכות סמוך לאחוזת הכהנים לשבת בהם הלוים השוערים למען יהיה קרובים אל הבית והשאר יהיה לצרכיהם ולבתיהם : (ו) ואחוזת העיר . נחלת העיר ר״ל מקום זרע תבואה למאכל ליושבי העיר : לעומת תרומת הקדש . במדת אורך תרומת הקדש והוא אחוזת הכהנים והלוים : לכל בית ישראל יהיה • אחוזת העיר יהיה לכל השבטים זה כזה : (ז) ולנשיא . ואל הנשיא הוא מלך המשיח אליו יותן אחוזת

ושלם

הַחֲלָקִים מִגְּבוּל יָם אֶל־גְּבוּל קָדִימָה׃
ח לָאָרֶץ יִהְיֶה־לּוֹ לַאֲחֻזָּה בְּיִשְׂרָאֵל
וְלֹא־יוֹנוּ עוֹד נְשִׂיאַי אֶת־עַמִּי וְהָאָרֶץ
יִתְּנוּ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטֵיהֶם׃
ט כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה רַב־לָכֶם
נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל חָמָס וָשֹׁד הָסִירוּ
וּמִשְׁפָּט וּצְדָקָה עֲשׂוּ הָרִימוּ
גְרֻשֹׁתֵיכֶם מֵעַל עַמִּי נְאֻם אֲדֹנָי
יֱהֹוִה׃ י מֹאזְנֵי־צֶדֶק וְאֵיפַת־צֶדֶק
וּבַת־צֶדֶק יְהִי לָכֶם׃ יא הָאֵיפָה
וְהַבַּת תֹּכֶן אֶחָד יִהְיֶה לָשֵׂאת מַעְשַׂר
הַחֹמֶר הַבָּת וַעֲשִׂירִת הַחֹמֶר הָאֵיפָה
אֶל־הַחֹמֶר יִהְיֶה מַתְכֻּנְתּוֹ׃
יב וְהַשֶּׁקֶל עֶשְׂרִים גֵּרָה עֶשְׂרִים
שְׁקָלִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים שְׁקָלִים
עֲשָׂרָה וַחֲמִשָּׁה שֶׁקֶל הַמָּנֶה יִהְיֶה

נ׳ . ג׳
ח׳ נטעם בסיפרא
ג׳
ל׳ חסר
ג׳
ג׳
ל׳ חסר
כ״כ . ג׳
ג׳

מִן חוּלָקַיָא מִתְּחוּם מַעַרְבָא
עַד תְּחוּם מַדִינְחָא׃ ח דָא
אַרְעָא תְּהֵי לְרַבָּא לְאַחְסַנְתָּא
בְּיִשְׂרָאֵל וְלָא יְנִיסוּן עוֹד
רַבְרְבֵי יָת עַמִּי וְאַרְעָא יִתְּנוּן
לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטֵיהוֹן׃
ט כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי
לְכוֹן רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל חֲטוֹפָא
וּבִזָּא אַעְדּוּ וְדִין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ
עֲבִידוּ סְלִיקוּ תַּקְלָתְכוֹן מִנּוּ
עַמִּי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ י מוֹזְנַן
דִּקְשׁוֹט וּמְכִילָן דִּקְשׁוֹט וּבָתִּין
דִּקְשׁוֹט יְהֵי לְכוֹן׃ יא מְכִלְתָּא
וּבֵיתָא תְּקוּם חַד יְהֵי לְכוֹן
סְכוּם תְּלַת סָאִין לְמִסַּב מַעֲשַׂר
כּוֹרָא בִּמְכִלְתָּא רְטִיבָא בֵּיתָא
וַעֲשַׂר כּוֹרָא יְבִישָׁא מְכִלְתָּא
מִן כּוֹרָא יְהֵי מִתְקוֹסֵיהּ׃
יב וְסִלְעָא עַסְרִין מָעִין
תְּלִתוּת מָנְיָא עַסְרִין סִלְעִין
מָנֵי כַסְפָּא עַסְרִין וַחֲמֵשׁ סִלְעִין
רִבְעוּת מָנְיָא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סִלְעִין כּוּלְהוֹן שִׁתִּין מָנִין וּמָנֵי רַבָּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן׃

סי׳ אורי׳ מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם׳ יחזקא׳ מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם׳ סי׳ והעומר עשירת האיפה ל׳ ב״ב בתורה ועשירית האיפה סולת ל׳ מ״ל דמ״ל בתורה ושאר אורי׳ עשירת כתיב וכל נביאים וכתובים עשרית כתיב במ״א ועשירת החומר דסיפ׳א: המנה חד מן ה״א זוגין דפשטין צבחר פי׳ בפתח קטן וסימ׳ במחזה לאמר אל תירא אברם׳ ירפה לכן כאכול קש׳ מקשה ותחת מעשה מקשה ק־חה׳ הזונה וזכרו פליטכם אותי׳ יונה ואיש לא יונה חבולהו׳ לעולה ואל הכתף מחוצה המנה והשקל עשרים גרה׳ עשרים שקלים׳ החולה ואמרתם הנה מתלאה והפחתם׳ ומוצא אני מר ממות את׳ דוה

תולדות אהרן האיפה. מנחות עז: ועשירית החמר׳ (תרומות מז): והשקל. ברכות ה: שקל המנה׳ (סנהד׳ יט):

רשי

הוא חולק את ארץ ישראל ממזרחה למערבה לי״ג רצועות י״ב למנין השבטים וכל אחת עשרים וחמש אלף קנים רחב ואורכן כאורך כל ארץ ישראל ורצועה אחת לתרומה ארכה מן הגבול מזרח ועד גבול מערב ורחבה כ״ה אלפים קנים כשאר כל חלק וחלק ומאותה רצועה הוא תורה באמצעיתה ג׳ רצועות הללו האמורות למעלה שהם כ״ה אלפים על כ״ה אלפים והעודף עליהם למזרח עד סוף הגבול הארץ וכן למערב יהיה לנשיא מזה ומזה למזרח ולמערב: אל פני תרומת הקדש ואל פני אחוזת העיר׳ כנגד כל רחב שלשה הרצועות המובדלות לתרומת הקודש של רצועות הכהנים והלוים ואחוזת העיר: מפאת ים ימה. ממערב תרומת הקודש והעיר עד מערב הגבול: ומפאת קדמה קדימה׳ ממזרח התרומה למלך. ממזרח לעומת אחד החלקים של שבטי׳ המפורשין בסוף הספר שהם מגבול ים של ארץ ישראל עד גבול קדים: (ח) לארץ יהיה לו לאחוזה. ת״י דא ארעא תהא לרבא לאחסנתא: ולא יונו׳ לשון אונאת ממון שגוזלין את נחלתם: (ט) הרימו גרושותיכ׳. סלקו את שאתם מגרשים את עמי מנחלתם: (י) ואיפת. למדת היבש: ובת. למדת הלח: (יא) האיפה והבת׳ לשון מדה חומר וכור מו״י בלע״ז: תכן אחד׳ לשון מניין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה׳) מדה אחת זו עשירית לחומר של יבש שהוא שלשים סאין וזו עשירית לחומר הלח: לשאת׳ כמו לקחת וכן ת״י למיסב לשאת מעשר החומר תהיה הבת וכן עשירית החומר יבש: האיפה אל החומר יהיה מתכונתו. סכום חשבון הבת והאיפה לפי גודל החומר יהיה. מאליו. אם יוסיפו בחומר יוסיפו בבת אם יפחתהו מזה יפחתהו מזה. שיכון מעשרו לו: (יב) והשקל עשרים גרה. עשרים מעין: עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל. הרי ששים שקלים: המנה יהיה לכם. לוול״ש בלע״ז ומנחם חברו לשון מניין והרי יש כאן מאתים וארבעים זוז מכאן שהיה מנה של קודש כפול והוסיפו עליו בימי יחזקאל שתות הרי מאתים וארבעים וכשחלקו הכתוב לשלשה ולא כתב ששים שקלים יהיה לכם המנה בא לעשות ממנו משקל שלישיתו ומשקל רביעיתו ומשקל מנה של חול שהיה מתחלה וכן ת״י תלתות מניא עסרין סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עסרי סלעין כולהון שיתין מנין ומנא רבא קודשא

רדק

(ח) לארץ יהיה לו לאחוזה • החלק הזה יהיה לו לאחוזה בארץ ישראל ולמ״ד לארץ במקום בית כמו וישב אתו לארץ הרגתי לפלטי ישבתי לכסא והדומים. להם למ״ד במקום בי״ת וי״ת דא ארעא תהא לרבא לאחסנתא בישראל והנשיא הזה הוא מלך המשיח כמו שפירשנו למעלה: ולא יונו עוד נשיאי את עמי • כמו שהיו עושים מלכי ישראל שהיו גוזלים ואונסים וחומסים עניים שביניהם בעיר ובשדה כמו שעשה אחאב בכרם נבות וכן אמר על מלכי ישראל וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו לא יעשו עוד זה לעתיד בשוב המלכות כי חלק גדול יהיה להם אחוזה בתוך ישראל והם יחלקו הארץ לבית ישראל לשבטיהם ויספיק להם חלק שלהם כי רב יהיה ועוד שיהיה להם לב חדש ליראה את ה׳ ולשמור מצותיו ולא יונו עוד ענין אונס וכן תרגם יונתן ולא ינסון כי יש בלשון הזה לקיחת ממון האדם או גופו מדעת ושלא מדעת שלא מדעת כמו לא תונו איש את עמיתו מדעת שאונס אותו בגלוי בכח ומזה ולא יונו עוד נשיאי את עמי וכן והאכלתי את מוניך חרב היונה העיר היונה ושני הענינים נזכרים בפרשה הבאה אחר זה חמס ושוד וזהו מדעת שהמאזני׳ והאיפה והבת זהו שלא מדעת: (ט) כה אמר אדני ה׳. אמר כנגד מלכי יהודה שהיו אז קודם זה החרבן: רב לכם • זמן רב החזקתם בחמס ושוד אתם ומלכי ישראל שעברו הסירו. אותם ועשו משפט וצדקה: הרימו גרשותיכם מעל עמי. סלקו מעליכם המסים שאתם גורשים ומטילים עליהם ויונתן תרגם סליקו תקלתכון: (י) מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם • לא תעשו עול במדות ובמשקלים כאשר עשיתם עד הנה כמו שאמר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה ומה שעושין העם הוא עון המלכים שאינם מוחים בידם גם ידם במעל: (יא) האיפה והבת תכן אחד יהיה. האיפה מדת היבש והבת מדת הלח תכן אחד יהיה להם במדתם: לשאת מעשר החמר הבת. בשמן וביין תשאו למעשר שאתם חייבין לתת מחמר אחד בת אחת וכן בחיטים ובשעורים ובשאר הזרעים: ועשירית החמר האיפה. מחמר אחד תשאו למעשר איפה אחת: אל החמר יהיה מתכנתו • מתכונת כל אחד וסכום שלו יהיה הוא אל החומר שכל אחד מהם הוא עשירית החומר והחומר הוא שם שוה למדת הלח ולמדת היבש והאיפה שלש סאין כתרגומו וכן הבת ואחר שאמר להם כלי המדות שלא יעותו בהם ולא יגדילו ולא יקטינו ויתנו המעשר במדה במשפט בין בלח בין ביבש אמר להם ענין המשקל שלא יעותוהו: (יב) ואמר והשקל עשרים גרה. ומנין השקל הוא כתוב בתורה כן והוסיף להם משקלים אחרים ואמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם כי אלה המנינים שהם בין כולם ששים שקלים הוא משקל אחד ונקרא מנה ומה שחלק אותו לאלה החלקים לפי שכל אחד היה משקל בפני עצמו והמנה הוא ששים שקלים וכן שלשת מנים זהב וכן כסף מנים אלפים ויונתן תרגם וסלעא עסרין מעין תלתות מניא עשרים סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עסרי סלעין כולהון שיתין מנין ומנא רבא קודשא יהא לכון והמנה שאמר שהוא ששים שקלים הוא מנה של חול כמו שאמר יהיה לכם וארז״ל מנה של קדש כפול היה וראוי זה מזה הפסוק והשקל עשרים גרה והקשי מנה מאתן וארבעים זוזי הוי כי השקל הוא ד׳ זוז וששים שקלים הם מאתים וארבעים זוז ואיך אמר המנה יהיה לכם

מצודת דוד

[illegible] ומזה לתרומת הקדש והוא אחוזת הכהנים והלוים ולאחוזת העיר ולתוספת [illegible] גבול אל פני תרומת וכו׳: מפאת ים • העבר המערב כלפי המערב ומעבר מזרח כלפי המזרח: ואורך • של חלק הנשיא שמזה ומזה: לעומת אחד החלקי׳. כמדת אחד מן החלקים של השבטים אשר יהיו מגבול המערב אל גבול המזרח ועיין בקונ׳ בנין הבית בתחילתו ובסופו: (ח) לארץ • בתוך הארץ יהיה לו זה לאחוזה בישראל: ולא יונו עוד • ר״ל כשיהיה להם אחוזת נחלה מרובה לא יעשקו עוד הנשיאים את עמי לקחת מה משלהם כי יהיה די להם בנחלת אחוזתם: והארץ • שאר הארץ יתנו לבית ישראל חלק לכל שבט זה כזה: (ט) רב לכם נשיאי ישראל • אתם המלכים מישראל שהייתם קודם החורבן הנה זמן רב היה לכם מה שהוניתם ועשקתם את עמי אבל עתה שמנו אתכם מלכי פרס לנשיאים על ישראל הסירו החמס ושוד ועשו משפט וצדקה: הרימו. הפרישו מעל עמי את המסים מה שהייתם גורשים ומטילים עליהם: (י) מאזני צדק. ר״ל לא תעשו עוד עול במשקל ובמדה: (יא) תוכן אחד יהיה. ר״ל חשבון זו כחשבון זו האיפה עשירית החומר במדת היבש ובת במדת הלח: לשאת. לקחת את הבת מעשר מחומר בלח ואת האיפה מעשר מחומר ביבש ר״ל האיפה בהם שעור חשבון זה לא פחות ולא יותר: אל החמר וגו׳. ר״ל לפי מדת החומר יהיה החשבון של כל אחד מהמדות האלה אם יוסיפו בחומר יוסיפו גם בהם לפי הערך וכן אם יפחתו מה: (יב) והשקל • משקל השקל יהיה עשרים גרה: עשרים שקלים וגו׳ • בזמן ההיא היה משקל מיוחד בפני עצמו לאבן מכ׳ שקלים ולאבן מכ״ה שקלים ולאבן מט״ו שקל. לכן אמר כל אלו שלש המשקולות ביחד ישמשו למשקל מנה ולא יעותוהו את המשקל (א״כ המנה הוא ששים שקלים והשקל הוא ד׳ זוז הרי למנה ר״מ זוז כי מנה של חול הוא מאה זוז ושל קדש כפול

כי

מצודת ציון

פני. ר״ל לפני: מפאת. מעבר: (ח) לארץ. כמו בארץ ובא הלמ״ד במקום בי״ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט׳) ושפטו בכסא: יונו. מלשון אונאה הוא ענין עושק כמו ואיש לא יונה (לעיל י״ח): (ט) ושוד. ענין עושק: גרושותיכם. מלשון גירושין והשלכה: (י) מאזני. כף מאזני משקל: ואיפת. זהו מדת היבש בת ג׳ סאין: ובת. זהו מדת הלח בת ג׳ סאין וכן ויין בתים עשרים אלף (ד״ה ב׳ ב׳): (יא) תוכן. ענין חשבון כמו הוכן לבנים תתנו (שמות ה׳): לשאת. לקחת כמו ובתים ונשאו (מיכה ב׳): החומר. מדה של שלשים סאים וכן וחומר שעורים (הושע ג׳): מתכונתו. חשבונו: (יב) והשקל. שם משקל: גרה. שם מטבע מעה וכן עשרים גרה השקל (שמות ל׳): המנה. הוא ליטרא וכן שלשת מנים זהב (מ״א י׳):

ושאיתם

לָכֶם׃ יג זֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ
שִׁשִּׁית הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַחִטִּים
וְשִׁשִּׁיתֶם הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַשְּׂעֹרִים׃
יד וְחֹק הַשֶּׁמֶן הַבַּת הַשֶּׁמֶן מַעְשַׂר
הַבַּת מִן־הַכֹּר עֲשֶׂרֶת הַבַּתִּים חֹמֶר
כִּי־עֲשֶׂרֶת הַבַּתִּים חֹמֶר׃ טו וְשֶׂה־ ג' ר"פ
אַחַת מִן־הַצֹּאן מִן־הַמָּאתַיִם מִמַּשְׁקֵה
יִשְׂרָאֵל לְמִנְחָה וּלְעוֹלָה וְלִשְׁלָמִים
לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
טז כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה ג' ר"פ
הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ יז וְעַל־ ד' דגשים
הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה
וְהַנֶּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת
בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־
יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה
וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר
בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃
יח כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בָּרִאשׁוֹן ד' בקמץ בסיפרא. ס'
בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר
תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃

יג דָא אַפְרָשׁוּתָא דְתַפְרְשׁוּן
חַד מִן שִׁתָּא בִּמְכִלְתָּא מִכּוֹר
חִטִּין וְחַד מִן שִׁתָּא בִּמְכִלְתָּא
מִכּוֹר סַעֲרִין: יד וּדְחָזֵי לְמִסַּב
מִן מִשְׁחָא בִּמְכִלְתָּא רַסִּיבָא
מֵעִישׂוּרָא בֵּיתָא מִן כּוֹרָא חַד
מִן עַסְרָא הַוְיָא בֵּיתָא בְּכוֹרָא
אֲרֵי עֲסַר בַּתִּין כּוֹרָא:
טו וְאִימַּר חַד מִן עָנָא מִן
מָאתָן דַּחֲזֵי לְמִסַּב מִפַּטְמָא
דְיִשְׂרָאֵל לְמִנְחֲתָא וְלַעֲלָתָא
וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְכַפָּרָא
עֲלֵיהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים:
טז כָּל עַמָּא דְאַרְעָא יְהוֹן עָבְדִין
יַת אַפְרָשׁוּתָא הָדָא לְרַבָּא
בְּיִשְׂרָאֵל: יז וְעַל רַבָּא יְהֵי
עֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְנִסְכַיָּא
בְּחַגַּיָּא וּבְיַרְחַיָּא וּבְשַׁבַּיָּא
וּבְכָל מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא
יַעֲבֵיד יַת חַטָּאתָא וְיַת מִנְחָתָא
וְיַת עֲלָתָא וְיַת נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא
לְכַפָּרָא עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל:
יח כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא תִּסַּב
תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים וְתִדַּכֵּי

רשי

קודשא יהא לכון : (יג) ששית האיפה מחומר החטים · יצא אחד מששים הפוחת לא יפחות מכאן וזה הוא שאמרו עין רעה אחד מששים : ושישיתם ותחלקו אחד מששה באיפה לתרומת חומר השעורים : (יד) וחוק השמן . למעשר : הבת השמן וגו' . הבת שהיא מדת השמן זו היא מעשר הבת יהי מן הכור · מצאתי · השיעור שהבת מעשרת מן הכור יהיה כיצד (מעשר הבת מן הכור עשירית של בת על הכור הוי"ן מזור"ש בלע"ז תיבה ו משמשת על עצמה ועל אחרים כמו עבודת הקודש ועבודת בני מררי (במ"ד) : עשרת הבתים . יהיה לכם החומר ואז יתכן שיפול שימנו בת אחת למעשר : כי עשרת הבתים חומר . לפי שהאומר יהיה לכם עשר בתים וכן תרגם יונתן חד מן עסרא הויא ביתא בכורא ארי עסר בתין כורא : (טו) ושה אחת מן הצאן . מיוחד שבצאנו וכן אמר משה מבחר נדריכ' לומיי"לור בלע"ז : מן המאתים ממשקה ישראל דרשו רבותינו לענין . הנסכים ממותר שתי מאות שנשתיירו בבור שנפל לתוכו יין של ערלה או של כלאי הכרם מכאן לערלה וכלאי הכרם שבטלין במאתים : ממשקה ישראל . מן המותר לישראל כל קרבנותיכם יהיו ממשקה הראוי לישראל כל עיקר הסעודה קרויה על שם המשקה כלומר שאכילה עם השתייה הבא מן המותר לישראל : (טז) אל התרומה הזאת · האמור' למעלה לדעת כל עמי הארץ תהיה : (יז) ועל הנשיא · אומר אני שהנשיא הזה בכהן גדול מדבר וכן כל הנשיא שבענין ושמעתי משמו של רבי מנחם שבמלך מדבר : (יח) כה אמר ה' אלהים בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים . הוא פר המלואים האמור בראש הענין ולימד כאן שיהיו המלואים בא' בניסן : וחטאת ופכרת :

וכן

רדק

:הם כי יתנם כדבריהם אינו · אלא מאה וח' אלא שכפול היה מנה של קדש והוסיפו בימי יחזקאל שתות מלבר והם שארבעים שיתירים על המאתים : (יג) זאת התרומה אשר תרימו . ההו לעתיד ר"ל שירימו לחנוך הבית לעתיד : ששית האיפה מחומר החטים · זה יהיה קרבן הראשון לקהל שיחנכו המזבח בו אז ירימו לה' מנחה מי שיהיה לו חומר חטים ירים לה' ממנו ששית האיפה קמח שהוא אחד מששים בחומר וכן מן השעורים ירימו למנחה קמח ששית האיפה שהוא אחד מששים בחומר : ושישיתם · פעל מן שש כמו וחמש את הארץ מן חמשה והוא מבנין פעל הדגוש בשקל ועניתם : (יד) וחק השמן . וחק התרומה מן השמן למנחה כי המנחה היתה בלולה בשמן כמו שכתוב בתורה · ואמר הבת השמן פי' הבת היא מדת השמן כמו שהאיפה מדת החטים והשעורים כי זו מדת לח וזו מדת יבש וזו שמה בת וזו שמה איפה ותכן אחד להם כמו שכתב למעלה אבל לא פירש למעלה איזו מדת הלח ואיזו מדת היבש ועתה אמר הבת בשמן כמו שפירשנו · ואמר מעשר הבת . מן הכור והכור הוא החומר שזכר ונקרא בשתי לשונות ואמר שיתן לתרומת המנחה מעשר הבת מן הכור כלומר מי שיהיה לו כור שמן יתן ממנו למנחה עשירית הבת כמו שנותן ששית האיפה קמח מי שיש לו כור חטים כן יתן עשירית הבת שהוא אחד מק' בכור ז"ש עשרת הבתים חומר והוסיף עוד ואמר כי עשרת הבתים חומר ר"ל כמו שהמדה היא היום עשרת בתים חומר כן יהיה לעתיד : (טו) ושה אחת מן הצאן מן המאתים . זכר מן המנחה שירימו ועתה זכר הקרבן שיקריבו והוא אחד מן המאתים מי שיהיה לו מאתים צאן יביא לקרבן לחנוך הבית שה אחת ואמר אחת כי נקבה תהיה ומלינו שה בלשון נקבה בין שה גדיים ובין שה רזה : ממשקה ישראל . מן השמנים והנבחרים ישראל יקריבו קרבן כמו שאומר בתורה מבחר נדריכם ואמר כל חלב ליהוה לספר מה שהיו עושים מי שנאמר עליהם והבאתם גזול את הפסח ואת החולה ואמר וזבח משחת להם וכן תרגם יונתן מפטימיא דישראל ולשון הזה הוא על דרך ומוח עצמותיו ישוקה נקרא המפוטם משוקה וזה הנזכר יהיה למנחה ולעולה ולשלמים לכפר עליהם על מה שחטאו בגלות או בדרך בואתם ורש"י ז"ל פי' הענין הזה לכל תרומה שירימו ישראל מתבואתם הנקראת תרומה גדולה ומה שאמר ששית ושישיתם ותרומה אין לה שיעור מן התורה הרי אמרו רז"ל עין רעה אחד מששים ואני תמה על פירושו כי אחר שהתרומה מן התורה אין לה שיעור אלא חטה אחת פוטרת את הכרי מה בא יחזקאל להורות עין רעה היה לו לתרומה הבינונית שהוא אחד מן החמשים ועוד למה זכר חטים ושעורים לבד וזכר שמן לבד למעשר היה לו לומר דגן תירוש ויצהר כמו שכתוב בתורה אלא שעל פי הדיבור אמר הכל ויהיה כן לעתיד וזכר שמן והוא הדין לשאר משקין ורז"ל דרשו מן המאתים ממשקה ישראל מן המשקים שהתירו בבור שנפל בו יין של ערלה או של כלאי הכרם מכאן לערלה ולכלאי הכרם שעולין באחד ומאתים : (טז) כל העם הארץ . בחסרון הסמיכות כמו הארון הברית האל בית אל והדומים להם : יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל . בעבור הנשיא שבישראל יעשו כל ישראל זאת התרומה כלומר בעבור עצמם כמו שאמר לכפר עליהם ובעבור הנשיא גם כן יעשו זאת התרומה כי קרבן הכהנים כבר זכר למעלה אלה חקות המזבח ביום העשותו ועתה זכר קרבן העם ומנחתם והנשיא לא יצטרך לעשות בעד עצמו כל ישראל יעשו בעבורו וכן הנשיא יעשה בעבור ישראל בחגים ובמועדים כמו שאמר : (יז) ועל הנשיא . מבואר הוא : (יח) כה אמר · בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש בראשון זהו חדש ניסן שהוא חדש הגאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין להגאל לעתיד באחד לחדש יחנכו את המזבח בקרבנות כמו שאמר למעלה ואמר קרבן הכהנים שיקריבו פר כמו שאמר למעלה והנה אותו הגם להשלים הענין ולומר באיזה יום יעשוהו וזה הפסוק ראיה לרבי יהושע שבניסן עתידים להגאל שאם תהיה הגאולה בתשרי איך יניחו מלהקריב במזבח עד ניסן הבא אחריו ומלחטא ומלכפר את הבית ומה שאמר בניסן עתידין להגאל לא שיצאו מהגלות בניסן אלא קודם ניסן יצאו ויעלו עד שבאחד בניסן יהיה בנין הבית נשלם ויחנכו המזבח באחד בניסן וכן עשו במשכן באחד בניסן החל אהרן לעבוד במזבח אלא שקדמו לו שבעת ימי המלואים ששמש בהם משה ואפשר גם כן הנה כי מה שזכר למעלה יהיו שבעת ימי מלואים וביום השמיני שיהיה אחד בניסן יהיה זה הקרבן שאמר עתה וגם באותו יום יזו על המזבח ועל פנות העזרה אבל כשעלו מבבל עשו חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית מכל מקום בין שיהיה חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית בין שיהיה חנוכת המזבח קודם ניסן שבעה ימים בין שיהיה באחד בניסן בו ביום

על אלה חשבו : וחטאת ג' וסימ' את המזבח · אתו וכפרתהו · וחטאת את המקדש וכן תעשה ת' בקריא' וסי' וכן תעשה בשפת היריעה · וכן תעשה לחמורו ג' בפסוק · וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה :

תולדות אהרן וחק השמן ; מנחות עז : ממשקה ישראל . תמורה כט מנחות ו : כל ישראל · עקרים מד פמ"ג : תקח פר . מנחות מה :

מצודת דוד

הרי מאתים והוסיף בה יחזקאל שתות מלבר הרי ר"מ וח) : (יג) ששית האיפה וגו' . והוא חלק אחד מששים וזהו שאמרו רז"ל עין רעה לא יפחות מאחד מששים : ושישיתם . תתנו חלק ששית מחומר השעורים ר"ל בין מחטים בין משעורים תתנו חלק אחד מששים : (יד) וחק השמן · ר"ל משפט מעשר השמן : הבת השמן · ר"ל הבת הוא מדת השמן ויתנו את הבת מעשר מן הכור והוא החמר וזהו לפי שעשרת בתים היא חמר א"כ הבת הוא חלק מעשר בחמר : כי עשרת הבתים חמר · ר"ל כי גם היום המדה כך היא עשרת בתים המה מדת החמר וכן יהיה לעתיד : (טו) ושה אחת וגו' מן המאתים · מי שיהיו לו מאתים צאן יביא שה אחת לקרבן לחנוך הבית : ממשקה ישראל · ת"י מפטימא דישראל ר"ל מבהמות הפטים והמובחרי' שבידם יביאו הקרבנות וכן מסלתן היפה יביאו למנחות ורז"ל אמרו מן המותר לישראל וכאומר מן הראוי לסעודת ישראל כי הסעודה נקראת ע"ש המשקה וכן אל המשתה וגו' (אסתר ה') : (טז) כל העם וגו' . אין מי נקי מהם כולם יתנו התרומה הזאת ואף על הנשיא בישראל גם עליו לתת התרומה הזאת : (יז) ועל הנשיא יהיה · ומלבד התרומה יהיה עוד על הנשיא העולות ומנחות ויין הנסכים הבאים בחגים וכו' : בכל מועדי : בכל הימים שהם נועדים ומתאספים לבוא אל המקדש והם חגים וחדשים ושבתות וכפל הדבר במ"ש : הוא יעשה . ר"ל מאלו יביא את כל אלה : (יח) בראשון בחודש הראשון : תקח פר וגו' : הוא הפר האמור למעלה ונחתה וגו' פר בן בקר לפסח (לעיל מ"ג) ועתה בא לגמור שבחינוך יהיה נעשה

נעשה

מצודת ציון

(יג) ושישיתם . מל' שש ר"ל תחלקו לקחת הששית : (יד) הכור · כן נקרא החומר וכן כורים עשרים אלף (דה"ב ב') : (טו) ממשקה · ת"י מפטימא ר"ל שמן כבעל מוח רב מושקה בלחלוחים וכמ"ש ומוח עצמותיו ישקה (איוב כ"א) ועל המנחה נאמר בדרך השאלה : (יז) והנסך . יין לנסכים : מועדי . מלשון וועד ואסיפה : (יח) תמים . שלם ממום : וחטאת · ותטהר : (יט) פנות · זויות :

העזרה

(כ) וכן תעשה בשבעה בחודש • יש לומר וכן תעשה כל שבעה וכן הוא אומר למעלה שבעת ימים יכפרו על המזבח ורבותינו כך פרשוהו במנחות וכן תעשה פר שאינו נאכל בשבעה שבטים שחטאו דבר והורו ב"ד שלהן שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב לגבור על פיהם שמביאין פר העלם דבר : מאיש שוגה ומפתי וגו' • הרי זה מקרא מסורס וכפרתם את הבית מאיש שוגה ומפתי אחר שבעת ימי המלואים שיהא המזבח מחונך יביאו חטאותיהם ואשמותם ויתכפרו שבזמן שישראל מכופרים הבית מכופר : (כא) שבועות ימים . על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועות ; מצאתי : מצות יאכל . מצות יאכלו בו בחג : (כב) ועשה הנשיא ביום ההוא וגו' : רבותינו אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה ברם זכור לטוב חנניה בן חזקיהו בן גרון שישב בעליה ודרשו ובעונינו נעלם ממנו מה שדרש בקרבנות הלל' פר בארבעה עשר בניסן למה • ואומר אני שמא בי"ד בניסן של פסח ראשון שנתחנך בו הבית עומד ופר זה בא תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בשמיני למלואי' ומגיד שאם לא הקריבו בשמיני למלואים יקריבנו בי"ד בניסן כדי שיתחנך לעבודה קודם י"ט לפי שעליו קרבנות ועולת המועד לעשות כמו שאמור למעלה ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים וגו' : (כג) שבעת פרים ושבעת אילים תמימים ליום . והתורה אמרה פרים בני בקר שנים ואיל אחד אין לי להעמיד מקרא זה אלא שבעה פרים וז' אילים לשבעת הימים פר ליום ואיל ליום ובא ללמד שאין הפרי' מעכבין זה את זה ולא האילים מעכבין זה את זה וכן שנינו במנחות אך לא הביאו מן המקרא הזה ראיה אלא ממקרא שנאמר למטה : (מו) וביום החדש פר בן בקר תמימים וששת כבשים ואיל ושמא אף זה בא ללמד כן וכן פירושו שבעה פרים ושבעה אילים ליום לכוף דבר יום ביומו עולים שבעה פרים לשבעת ימים : וחטאת שעיר עזים ליום . שעירי הרגלים : (כד) ומנחה איפה לפר . מנחת הנסכים איפה לפר איני יודע מה הוא שהרי אמר' תורה שלשה עשרונים וי"ל איפת קמח להוציא סולת עשרון מן הסאה שהאיפה שלש סאין : ואיפה לפר • למדך שאם לא מצא סולת מנופה כל כך יביא משל עשרון לסאה : ואיפה לאיל . אף זו קמח להוציא ממנה ב' עשרונים סולת מנופה כל צרכה כמו ששנינו ב' הלחם שתי עשרונים משלש סאין : הין לאיפה . לא ידעתי למה ויש לומר לא שיקריב ההין כולו אלא שנתות היו בהין ויקריב שמן לפי הסולת כמשפט הזבח לפר כמשפטו ולאיל כמשפטו לפי שנתות של הין : (א) שער החצר הפנימית הפונה קדים וגו' • שנו רבותינו במסכת

יט וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן
אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת
הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר
הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ כ וְכֵן תַּעֲשֶׂה
בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי
וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ כא בָּרִאשׁוֹן
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה
לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת
יֵאָכֵל׃ כב וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא
בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר
חַטָּאת׃ כג וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג
יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהֹוָה שִׁבְעַת פָּרִים
וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת
הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃
כד וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל
יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ כה בַּשְּׁבִיעִי
בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג
יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת
כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃

מו א כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנָה קָדִים

ג' ל' ה' ל'. ל' ל' ; ה' ד'. ל'. ג' כ"ג ח' כ' דגשים ח' ש' ח' : ל' ס' חס' בסיפר' ד' בטעם בפס'

שבעת הימים ח' בקריאה וסימן במסר' רבתא :

תולדות אהרן בארבעה עשר . פסחים ה מגלה ל : שער החצר . זוהר נח

יַת מַקְדְּשָׁא׃ יט וְיִסַּב כַּהֲנָא
מִדְּמָא דְחַטָּאתָא וְיִתֵּן עַל
סְקוֹפַת בֵּיתָא וְעַל אַרְבַּע זָוְיַת
מְסַמְּתָא לְמַדְבְּחָא וְעַל סְקוֹפַת
תַּרְעָא דְדַרְתָּא גַוַּיְתָא׃ כ וְכֵן
תַּעְבֵּיד בְּשַׁבְעָא בְּיַרְחָא מִגְּבַר
דְּמִשְׁתְּלֵי וּמִטְּפַשׁ וּתְכַפְּרוּן
עַל בֵּיתָא׃ כא בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָא
עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא יְהֵי לְכוֹן
פִּסְחָא חַגָּא שַׁבְעָא יוֹמִין
פַּטִּירַיָּא יִתְאֲכִיל׃ כב וְיַעְבֵּיד
רַבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא חִלּוּפוֹהִי
וַחֲלַף כָּל עַמָּא דְאַרְעָא תּוֹרָא
דְחַטָּאתָא׃ כג וְשַׁבְעָא יוֹמֵי
דְחַגָּא יַעְבֵּיד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ
שַׁבְעָא תּוֹרִין וְשַׁבְעָא דִכְרִין
שַׁלְמִין לְיוֹמָא שַׁבְעַת יוֹמִין
וְחַטָּאתָא צְפִיר בַּר עִזֵּי לְיוֹמָא׃
כד וּמִנְחָתָא מְכִלְתָּא לְתוֹרָא
וּמְכִלְתָּא לְדִכְרָא יַעְבֵּיד
וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִלְתָּא׃
כה בִּשְׁבִיעָאָה בַּחֲמֵשַׁת עַסְרָא
יוֹמָא לְיַרְחָא בְּחַגָּא יַעְבֵּיד
כְּאִלֵּין שַׁבְעָא יוֹמִין כְּחַטָּאתָא
וְכַעֲלָתָא וּכְמִנְחָתָא וּכְמִשְׁחָא׃
א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תַּרְעָא
דְדַרְתָּא גַוַּיְתָא דְּפָתִיחַ

ביום יכפרו על המזבח ויזו ההזאות לפיכך אמר תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש ורז"ל הקשו החטאת עולה היא כלומר איך אמר כי פר של ר"ח יהיה חטאת שאמר וחטאת את המקדש והלא פר ר"ח עולה הוא כמו שכתוב בתורה ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' פרים בני בקר שנים וגו' והשעיר הוא שהיה חטאת ואמרו אמר רבי יוחנן פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעין לדרשה רב אשי אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה תניא נמי הכי רבי יהודה אומר פרשה זו עתיד אליהו לדרשה אמר לו רבי יוסי מלואים הקריבו בימי עזר' כדרך שהקריבו בימי משה כלומר פר המלואים חטאת היה וכן יהיה לעתיד כי בר"ח ניסן יקריבו מלואים : (יט) ולקח • אל מזוזת הבית • זה מה שלא זכר למעלה וגם הנה לא זכר על ארבע קרנותיו כמו שזכר למעלה והאחד מורה על חבירו : אל מזוזות הבית • הוא ההיכל וזכר אחת מן המזוזות והוא הדין לאחרות ודעת יונתן על האסקופה שתרגם יונתן על סקופת ביתא : ואל ארבע פנות העזרה למזבח • העזרה הסמוכה למזבח כמו שפירש למעלה : ועל מזוזת שער החצר הפנימית . היא עזרת ישראל שהיא פנימית לעזרת נשים שנקראת חיצונה או נאמר על עזרת כהנים כי היא פנימית יותר : (כ) וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי וכפרתם את הבית . זה יהיה חדוש לעתיד לחטא על המזבח ועל הבית גם בשבעה לחדש וזה שמרוב שמחה על חנוכת המזבח שמא נכנס אדם בשוגג במקום שאין לו רשות להכנס או אדם שהיה פתי ולא ידע שאסור להכנס ובעבור זה יעשו כפרה גם כן בשבעה לחדש ורז"ל דרשו בו וכן תעשה פר הנשרף בשבעה שבטים שהם רובו של קהל ודרשו בחדש שחדשו דבר והורו ב"ד שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב הקהל על פיהם שהם מביאים פר העלם דבר : מאיש שוגה ומפתי . מלמד שאין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה ואמרו זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה בן גרון שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה מה עשה העלה ג' מאות גרבי שמן וישב בעליה ודרש ומה שדרש חנניה על זה לא נמצא היום אצלינו : (כא) בראשון • יהיה לכם הפסח • שחיטת פסח : חג שבועות ימים מצות יאכל . שבעות בחולם כמו שבעת בפתח כמו שכתבנו במלת לעמות אחד החלקים שהוא כמו לעומת בפתח וכן תרגם יונתן שבעת יומין : (כב) ועשה הנשיא . כמו שאמר למעל' שהיא יעשה קרבן העם ביום ההוא ביום הראשון של פסח שהרי זכר חג ואפשר שיהיה פירושו ביום ההוא בי"ד בניסן שזכר וזה הקרבן אינו בן בקר הכתוב בתורה כי אין בפסח ולא בשאר המועדים פר חטאת אלא שעיר חטאת וכאן אמר פר חטאת ושעיר חטאת וכן מה שאמר שבעת פרים ושבעת אילים לעולה ובתורה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעת כבשים וכן במנחה אומר איפה לפר ואיפה לאיל ושמן הין לאיפה ובתורה שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש אלא על כרחינו חדוש יהיה בקרבנות לעתיד : (כג) ושבעת • מבואר הוא : (כד) ומנח'. מבואר הוא : (כה) בשביעי. זהו תשרי שהוא שביעי לחדש ואמר שיעשו קרבן שבעת ימי סכות כמו שבעת ימי המצות גם זה יהיה חדוש כי חג הסכות חלק בקרבנותיו ולא זכר קרבן יום שמיני עצרת אולי הוא יהיה כמו שכתוב בתורה : (א) כה אמר ה' שער החצר הפנימית • זהו עזרת כהנים ואמר כי שער עזרה זאת

מצודת דוד

לחדש הראשון ופירש עוד מה שחסר למעלה : וחטאת • בזה תטהר את המקדש : (יט) הבית . הוא ההיכל : פנות העזרה למזבח • זויות דפוס בנין גג המזבח : החצר הפנימית . הוא עזרת אנשים : (כ) וכן תעשה . ר"ל וכן תחנך בקרבנות בכל משך שבעה ימים בימי החדש יום אחר יום אולם לא בענין שלוה להביא בראשון כי בשבת הימים לוה להביא שעיר לחטאת ופר ואיל לעולות כמ"ש שם : מאיש שוגה ומפתי • ר"ל הקרבנות הללו יבואו להסיר העון מאיש שוגה ומפתי ר"ל ממי שנכנס במקדש במקום שאין לו רשות ליכנס ועשה זאת בשגגה או בסכלות הדעת : וכפרתם • בהם תקנחו את הבית מן החלול של הנכנסין שם שלא ברשות : (כא) הפסח • זמן הבאת קרבן פסח : חג שבועות • ר"ל כל ימות החג שהם שבעת ימים יאכל מצות : (כב) ועשה הנשיא . ר"ל יביא משלו : ביום ההוא • בי"ד לחדש הראשון : בעדו • לכפר בעדו ובעד כל העם : פר חטאת • זה יהיה מקרבנות המלואים כי ימי המלואים יתחילו באחד לחדש הראשון וישלמו אחר הסוכות (וגם שלמה ועזרא לא עשו במספר ימי המלואים שהיו במשכן ולא היה מספר זה כזה ולפי שגדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון ירבו ימי המלואים כ"כ : (כג) יעשה • ר"ל הנשיא יביא משלו : שבעת פרים וגו' • הם קרבנות המלואים ולא נזכרו כאן הקרבנות האמורות בתורה שהיו באות חובה לכל יום : ליום שבעת הימים • ר"ל לכל יום משבעת הימים : (כד) ומנחה וכו' . עם שהתורה אמרה שיעור אחד למנחה ולשמן ונחלק בין פר לאיל זהו בדבר הקרבנות שאמרה התורה אין בכלל הזה קרבנות של המלואים שלעתיד אולם רז"ל דרשו בכל אלה : (כה) בשביעי • בחדש השביעי : יעשה כאלה • יביא קרבנות למלואים כל שבעת

מצודת ציון

העזרה . כן יקרא דפוס בנין המזבח כמ"ש והעזרה הקטנה (לעיל מ"ג) : (כ) שוגה . מלשון שגגה : ומפתי • שוטה וסכל : וכפרתם • הוא ענין קנוח וכן וכפרתהו (שם) : (כא) שבועות • כמו שבעת בלא וי"ו וכן למעלה לעומת אחד החלקים והוא כמו לעמת בלא וי"ו : (כד) הין • שם מדה

יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ ב וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ ג וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה׃ ד וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ ה וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ ו וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ ז וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ ח וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ ט וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב

ס' וכל זהב סגור דכו' · י"ו ר"פ · ג' מ"ל · ד' · ה' חסר כבשים' · ל' חסר · י"ו חס' בלישנא · כן בספרא מוגה ויפה · ד' ג' מ"ל וכ' חס' · ד'

לְמַדִינְחָא יְהֵי אֲחִיד שִׁתָּא יוֹמֵי חוֹלָא וּבְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא יְהֵי פְּתִיחַ וּבְיוֹמָא דְיַרְחָא יְהֵי פְּתִיחַ׃ ב וְיֵעוֹל רַבָּא בְּאוֹרַח אוּלָמָא דְתַרְעָא מִלְבָרָא וִיקוּם עַל סְקוּפַת תַּרְעָא וְיַעְבְּדוּן כַּהֲנַיָא יַת עֲלָתֵיהּ וְיַת נִכְסַת קוּדְשֵׁיהּ וְיִסְגוּד עַל סְקוּפַת תַּרְעָא וְיִפּוֹק וְתַרְעָא לָא יִתְאֲחִיד עַד רַמְשָׁא׃ ג וְיִסְגְּדוּן עַמָּא דְאַרְעָא בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא הַהוּא בְּשַׁבַּיָא וּבְיַרְחַיָא קֳדָם יְיָ׃ ד וַעֲלָתָא דִי יְקָרִיב רַבָּא קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא שִׁתָּא אִמְּרִין שַׁלְמִין וּדְכַר שְׁלִים׃ ה וּמִנְחָתָא מְכִלְתָּא לְדִיכְרָא וּלְאִימְּרַיָא מִנְחָתָא מַדְבֵּיק יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִלְתָּא׃ ו וּבְיוֹמָא דְיַרְחָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים וְשִׁתָּא אִימְּרִין וּדְכַר שַׁלְמִין יְהוֹן׃ ז וּמְכִלְתָּא לְתוֹרָא וּמְכִלְתָּא לְדִיכְרָא יַעְבֵּד מִנְחָתָא וּלְאִמְּרַיָא כְּמָא דְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִלְתָּא׃ ח וּבְמֵיעַל רַבָּא בְּאוֹרַח אוּלָמָא דְתַרְעָא יֵעוֹל וּבְאוֹרְחֵיהּ יִפּוֹק׃ ט וּבְמֵיעַל עַמָּא דְאַרְעָא לְמִסְגַד קֳדָם יְיָ בְּמוֹעֲדַיָא דְעָלֵיל בְּאוֹרַח תְּרַע צִפּוּנָא לְמִסְגַד יִפּוֹק בְּאוֹרַח תְּרַע דָרוֹמָא

רשי

במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער ההיכל אחד בדרום ואחד בצפון שבדרום עליו מפורש בקבלה (לעיל מ"ד) איש לא יבא בו והיה סגור : (ב) דרך אולם השער מחוץ · כמו שאמור למעל' ואילמיו אל החצר החיצונה דרך אולם השער של עזרה כלומר יכנס בדרך שער מזרחי שהוא משמש כניסה ויציאה ובא לו לאותו הפשפש : ועמד על מזוזות השער . אותו שער הקטן הוא הפשפש : את עולתו ואת שלמיו · עולת ראיה ושלמי חגיגה ומקרא זה מוסב על יום טוב · כך מצאתי בפירושים מדוייקי' : ועמד על מזוזת השער . שער הפנימית היא אבל באמ' הוא הפשפש כדאמר מר איפשר קרבנו של אדם קרב ואינו עומד על גביו : ולא יסגר עד הערב . למה לא יסגר : (ג) והשתחוו עם הארץ · כל היום וגם כל השבת ולערב יסגירוהו : (ד) ביום השבת ששה כבשים · לא ידעתי למה שהרי אמרה תורה שני כבשים (במדבר כח) וביום השבת משמע שבת בראשית ומשמע יום טוב ואומר אני שבת זו אינה שבת בראשית אלא י"ט שמעון שבעה כבשים ושני אילים ובא ולימדך שאין מעכבין זה את זה ואם לא מצא שבעה יביא ששה ואם לא מצא שני אילים יביא אחד כמו שדרשו חכמים לענין ראש חדש : (ה) מתת ידו · לימד שאין המנחות מעכבות זו את זו : (ו) וביום החדש פר בן בקר תמימים · מקרא זה דרשו רבותינו במנחות פר מה למדנו לפי שנא' בתורה (שם) ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שנים יביא אחד לכך נאמר פר : וששת כבשים · מה למדנו לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה לכך נאמר וששת כבשים ומנין אפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו . מצאתי : (ח) ובבוא הנשיא · ביום החודש ובשבת בראשית שאין ישראל מצווים על הראיה והוא בא להשתחוות : דרך אולם השער יבא ובדרכו יצא · באותו שער עצמו יצא ואינו מצווה לעשות העזרה קפנדריא אבל במועדים שנאמ' בהם (דברים ט"ז) יראה כל זכורך זקוק היה לעשו' קפנדריא כשאר העם והיינו דכתיב בהוכם בבואם יבואו ובצאתם יצאו : (ט) ובבוא עם הארץ . דרך שער צפון וגו' . כי נכחו

יצא

רדק

ואת המזרחי שהוא פתוח לעזרת ישראל יהיה סגור ששת ימי המעשה שאין באים שם לבה"מ ולא הנשי' אלא בשבתות ובחדשים ואז יהיה פתוח וגם זה יהיה חדוש לעתיד : (ב) ובא הנשיא דרך אולם השער . כי לכל השערים היו להם אולמים כמו שכתוב למעלה או אמר על אולם שער ההיכל שיש לו רשות לנשיא לבא שם עד מפתן שער ההיכל הסגור כמו שכתוב למעלה אבל לא אמר עליו שיהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת וביום החדש יפתח כי אותו השער לעולם יהיה סגור כמו שאמר למעלה כי ה' אלהי ישראל בא בו אבל השער הפנימי המזרחי אמר שלא יפתח אלא בשבתות ובחדשים וכל שכן במועדים : והשתחוה על מפתן השער ויצא . על מפתן שער ההיכל : והשער לא יסגר עד הערב . שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשים אף על פי שיצא הנשיא ממנו אחר שהשתחוה לא יסגר עד הערב כי עם הארץ לא יבואו כולם כאחת וכשיבאו כל אחד ואחד . או חבורות חבורות ישתחוו פתח השער ההוא שהוא מכוון כנגד שער ההיכל : (ג) והשתחוו . מבואר הוא : (ד) והעולה . אמר מה קרבן יעשה בשבת בעדו ובעד עם הארץ ששה כבשים תמימים ואיל תמים ואין זה קרבן הכתוב בתורה לא לשבת ולא ליום טוב אלא חדוש יהיה בקרבנותיו כמו שכתבנו : (ה) ומנחה . מתת ידו · לכבשים יעשה מנחה כפי השגת ידו וזהו מתת ידו כמו שאמר איש כמתנת ידו ונראה כי מנחת האיל תהיה איפה על כל פנים אבל לכבשים כפי השגת ידו : (ו) וביום החדש . זה אמר על קרבן ראש חודש ואמר פר בן בקר תמימים אמר פר יחיד ואמר תמימים רבים יש מפרשים שיהיה הפר ואמו תמימים וזה חדוש וכן פר אחד כי קרבן ראש חדש שנים פרים כמו שכתוב בתורה וכן ששת כבשים כי בתורה כתוב שבעה ובדברי רז"ל פר מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה פרים ומנין שאם לא מצא שנים יביא אחד תלמוד לומר פר לפיכך אמר תמימים שאם מצא שנים יביא שנים כמו שכתוב בתורה וששת כבשים מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה תלמוד לומר וששת ומנין שאם לא מצא ששה יביא חמשה יביא ד' יביא שלשה יביא שנים ואפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו ומאחר דכתיב הא ששת כבשים למה לי דכמה דאפשר מהדרינן ומנין שמעכבין זה את זה תלמוד לומר יהיו : (ז) ואיפה לפר · ולכבשים כאשר תשיג ידו . כמו שפירשנו כי מנחת הכבשים כפי השגת ידו ובדברי רז"ל איפה לפר ואיפה לאיל אמר רבי שמעון וכי מדת פרים ואילים אחת היא אלא שאם היו לו פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביא פר ונסכיו ואל יקרבו כולם בלא נסכים ואם היו לו אילים מרובי' ולא היו להם איפתן יביאו איל ואיפתו ולא כולם בלא איפות : (ח) ובבא הנשיא · ובדרכו יצא . הוצרך לומר זה לפי שעם הארץ לא יצאו בדרך שיבאו אלא יעשו קפנדריא כמו שאומר ואפשר שגם עם הארץ לא יעשו קפנדריא בשבתות ובחדשים אלא ויצאו בדרכם שיבאו והוצרך לומר כי זה יהיה בשבתות ובחדשים אבל במועדים יעשה קפנדריא כשאר העם כמו שאמר : (ט) ובבא עם הארץ . במועדים לא יהיו נכנסים

לעזרת

ובא י"ו ר"פ וסימ' נמס' בשמואל ב' סי' יו ובישעית סי' מ"ז : והשתחוו ז' וסי' וירדו כל עבדיך · וראה כל העם את עמוד · והיה ביום ההוא יתקע · והלכו אליך שחות . והשתחוו עם הארץ פתח · רוממו ה' אלהינו · וחברו : ואיפה לפר ואיפה חד מן ח' ר"פ מסורתא סכא ומסורתא סכא ומלת באמצע וסי' ואל קין ואל מנחתו לא שעה · וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל · וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע · איפה לפר ואיפה לאיל . ומאחזת הלוים ומאחזת העיר · ובני

תולדות אהרן וביום החדש . מנחות מה : ובא הנשיא · עקידה שער קב : עם הארץ · ברכות סב מגלה כט :

מצודת ציון

מדה ובו י"ב לוגין : (ב) מפתן . הוא האסקופה וכן כרותות אל המפתן (ש"א ה') : (ה) מתת . מל' מתנה : (ו) תמימים . כמו תמים או אמר לשון רבים על כל הפרים של כל ראשי החדשים : (ז) תשיג ידו . לשון זה יאמר על ערך העושר וכן על פי אשר תשיג יד הנודר (ויקרא כ"ז) :

נכחו

מצודת דוד

הימים כמספר האמור בפסח : כאלה וגו' · כל אלה יביא בסוכות כמספר האמור בפסח אבל בשבועות ובר"ה וביוה"כ לא צוה להוסיף קרבנות בהמה על האמור בתורה לעשות מה בשביל המלואים ובשמיני העצרת כבר נשלמו ימי המלואים :

מו (א) שער החצר הפנימית הוא שער עזרת אנשים : יהיה סגור וגו' · לפי שלא יהיו רגילין לבוא לבה"מ בימות החול לא העם ולא הנשיא : ימי המעשה . כן יקראו ימות החול שמותרים לעשות בהם מלאכה : וביום השבת יפתח . כי אז יהיו רגילין לבוא להשתחות לה' ולכן יפתח שער המזרחי כי בבואם דרך שם ישתחוו מול פתח ההיכל ובית קה"ק : וביום החודש . יאמר על יום הראשון מהחדש והוא ר"ח וכן מחר חדש (ש"א כ) · (ב) ובא הנשיא . בפתחו השער ההוא יבוא הנשיא דרך אולם השער הפונה אל החוץ כמ"ש ואילמיו אל חצר החיצונה (לעיל מ) וכאומר פתחו השער עד לא יבוא אל חלל אולם השער ולא ימתינו לפתחו עד שיבוא אל פתח השער וזה בעבור כבוד הנשיא : ועמד . הנשיא יעמוד סמוך למזוזת השער ר"ל בשפה הדרומי משער ההיכל כי שם מקומו כמ"ש את הנשיא נשיא הוא ישב בו (לעיל מד) : ועשו · בהיותו עומד שם יעשו הכהנים את עולתו ואת שלמיו וזהו במשך ימי המלואים שקרבו העולות אף בשבת אולם שלמים לא נזכר בקרבנות המלואים ואמר שלמיו אם הביאם נדבה בר"ח : והשער · הוא השער המזרחי הנפתח : (ג) והשתחוו · בזה יתן טעם למה לא יסגר השער ואמר לפי שעם הארץ ישתחוו מול ההיכל דרך פתח השער ההוא בשבתות ובר"ח כי אז יהיו רגילין לבוא אל המקדש : (ד) ביום השבת · וזהו במשך זמן ימי המלואים : ששה וגו' · זהו בשביל המלואים מלבד הקרבנות שצותה התורה הבאים חובה ליום : (ה) מתת ידו · כפי נדיבת ידו ר"ל כפי הרחבת ידו ונדבת לבבו : (ז) ולכבשים וגו' · ר"ל לכבשים יביא מנחה כפי השגת ידו ומרבית העושר שעמו : (ח) ובבא

הנשיא

וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־
שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר
אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצֵאו׃ כ' יצאו יצא ק'
י וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא
וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ יא וּבַחַגִּים ד'
וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה
לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת ל'
יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃
יב וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה ג'
אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה וּפָתַח לוֹ
אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־ י"ב פסוקים את את ואת את
עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר
אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ יג וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ כ' דגשים
תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָה י"ג
בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ יד וּמִנְחָה י"א
תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית
הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס ס' מ"ל ל' וחד לרחש ט'
אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת
עוֹלָם תָּמִיד׃ טו וַעֲשׂוּ אֶת־הַכֶּבֶשׂ יעשו ק'
וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר ח' • י"ג
בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃ ג' מ"ל
טז כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־יִתֵּן ח' בטעס
הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ
הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא

וּדְיֵיעוֹל בְּאוֹרַח תְּרַע דָּרוֹמָא
יִפּוֹק בְּאוֹרַח תְּרַע צִפּוּנָא לָא
יְתוּב בְּאוֹרַח תְּרַע דִּי עַל בֵּיהּ
אֲרֵי לְקִבְלֵיהּ יִפּוֹק׃ י וְרַבָּא
בֵּינֵיהוֹן בְּמֵיעֲלֵהוֹן יֵיעוֹל
וּבְמַפַּקְהוֹן יִפְקוּן׃ יא וּבְחַגַּיָּא
וּבְמוֹעֲדַיָּא תְּהֵי מִנְחָתָא
מְכִילְתָא לְתוֹרָא וּמְכִילְתָא
לְדִכְרָא וּלְאִימְרַיָּא דְּתַדְבֵּיק
יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא
לִמְכִילְתָא׃ יב וַאֲרֵי יַעֲבֵיד
רַבָּא נִדְבְּתָא עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא נִדְבְּתָא קֳדָם יְיָ
וְיִפְתַּח לֵיהּ יַת תַּרְעָא דְּפָתִיחַ
לְמַדִּינְחָא וְיַעֲבֵיד יַת עֲלָתֵיהּ
וְיַת נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי כְּמָא דִּי
עָבֵד בְּיוֹמָא דְּשַׁבְּתָא וְיִפּוֹק
וְיֵיחוֹד יַת תַּרְעָא בָּתַר מַפְקֵיהּ׃
יג וְאִימַּר בַּר שַׁתֵּיהּ שְׁלִים
תַּעְבֵּיד עֲלָתָא לְיוֹמָא קֳדָם
יְיָ בִּצְפַר בִּצְפַר תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ׃
יד וּמִנְחָתָא תַּעְבֵּיד עֲלוֹהִי
בִּצְפַר בִּצְפַר חַד מִן שְׁתָּא
בִּמְכִילְתָא וּמִשְׁחָא תִּילְתּוּת
הִינָא לְעָרְבָא יַת סוּלְתָּא
מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ קְיָם עֲלַם
תְּדִירָא׃ טו יַעַבְדוּן יַת אִימְּרָא
וְיַת מִנְחָתָא וְיַת מִשְׁחָתָא
בִּצְפַר בִּצְפַר עֲלָתָא תְּדִירָא׃
טז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי
יִתֵּן רַבָּא מַתְּנָא לְחַד מִבְּנוֹהִי
אַחְסַנְתֵּיהּ הִיא לִבְנוֹהִי תְּהֵי
אֲחִידַתְהוֹן הִיא בְּאַחְסָנָא׃

יצא. מגוה עליהם שיתראו בתוך העזרה יפה יפה: (י) והנשיא • גם הוא כשנכנס לעזרה לבא בפשפש ההיכל הדרומי להשתחוות גם הוא מגוה עליו לעשות העזרה קפנדריא ויבא דרך שער צפון ויצא דרך שער נגב עם שאר עם הארץ ונכנס ויצא נכחו דרך שער האחר חסו בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו כולם הנשיא עם שאר העם ולא יבא דרך שער המזרחי כדרך שהוא בא ביו' החדש וביום שבת בראשית שהשער המזרחי אין נכחו שער במערב: (יב) וכי יעשה הנשיא נדבה. בששת ימי המעשה: ופתח לו את השער וגו'. לא נכנס בו להיכל אלא עומד שם והכהנים יעשו את עולתו ואת שלמיו והשתחוה ויצא שנאמר כאשר עשה ביום השבת ומה אומר ביום השבת (כאן) ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו וגו': אחרי צאתו. ואינו אומ' כאן והשע' לא יסגר עד הערב כמ"ש ביום השבת שביום השבת הוא אומר והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא לפיכך מניחו פתוח אבל בחול אין דרכם לבא להשתחות שכל אחד עסוק במלאכתו לפיכך וסגר את השער אחרי צאתו: (יג) וכבש בן שנתו • עולת התמיד: (יד) ששית האיפה• ירושלמית שהיא חומש של מדבריות והן ב' עשרונים הא' למנחת התמיד וא' לחביתין ואף על פי שחביתין קריבין לחצאין מביא הוא בבקר עשרון שלם וחולקו כמו ששנינו במנחות: לרוס את הסולת • אילפר"יסיר בלע"ז

לעזרת ישראל דרך שער מזרחי אלא דרך שער צפון או דרך שער נגב כדי ללכת בכל העזרה במועדים והבא דרך שער צפון היה יוצא נכחו דרך שער נגב אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל וכן הב' דרך שער נגב יוצא נכחו דרך שער צפון אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל: כי נכחו יצאו. בחירק הנו"ן וכן נכחו תהנו נכחו יצאו כתיב על העם שהם רבים וקרי יצא על כל אחד ואחד כמו שאמר והבא: (י) והנשיא בתוכם. כי גם הוא יבא עמהם דרך שער צפון או דרך שער נגב כי במועדים יבא עם העם בבאם ויצא עמם בצאתם לפי שכל ישראל שם עלו לרגל וכבודו והדרו הוא לבא עמהם ולצאת עמהם משום שנא' ברב עם הדרת מלך: ובצאתם יצאו • לשון רבים יצאו יחד הוא והעם: (יא) ובחגים ובמועדים • ואע"פ שכל החגים נקראו מועדים כמו שאמר אלה מועדי ה' אלא לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג כגון חנוכת הבית שנאמר בו ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים והנה קראו חג. וכן אוכלים ושותים וחוגגים ויש מועד גם כן שאינו חג כמו לאותות ולמועדים למועד אשיב אליך וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו ולפיכך אמר בחגים ובמועדים: (יב) וכי יעשה הנשיא נדבה • זה יהיה בימי החול שכבר זכר קרבנו בשבתות ובחדשים ובמועדים ועתה אמר כי אם ירצה להתנדב קרבן בימי החול ופתח לו את השער הפונה קדים יפתח לו אחד מן השוערים השער המזרחי שנכנס בו בשבתות ובחדשים שאמר שיהיה סגור ששת ימי המעשה ואם ירצה הנשיא להקריב קרבן בששת ימי המעשה יפתחו לו אותו השער ואותו הקרבן יהיה כמו הקרבן שיעשה ביום השבת: ויצא וסגר את השער אחרי צאתו • ויצא הנשיא וסגר הסוגר את השער אחר צאת הנשיא לא כמו בשבת ובחדש שאמר לא יסגר עד הערב כי אז עם הארץ פנוים ממעשיהם וגם ביום החדש מפני הקרבן יהיו רבים פנוים ממעשיהם לפיכך אמר והשתחוו עם הארץ בשבתות ובחדשים ויבואו להשתחוות אבל בימי המעשה העם עסוקים במעשיהם ולא יבאו להשתחות לפיכך יסגר השער אחר צאת הנשיא: (יג) וכבש בן שנתו תמים • זהו קרבן התמיד שעושים בכל יום כמו שאמר בתורה את הכבש אחד תעשה בבקר והמנחה איננה כמו שנזכר בתורה הנה יהיה בזה חדוש לעתיד וקרבן הערב לא זכר נראה שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבקר: (יד) ומנחה • לרוס את הסלת • לבלול את הסלת בשמן כמו שאמר בתורה בלולה בשמן ותר"י לערבא ית סולתא ולשון לרוס ענין זלוף כמו רסיסי לילה: (טו) ועשו • כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד יעשו והענין אחד כי ועשו כמו יעשו: (טז) כה אמר ה' • כי יתן הנשיא אם יתן בחייו מתנה לאיש מבניו אותה מתנה קיימת לעולם כי נחלתו היא ולבניו תהיה אחרי מותו אם כן מה שיתן ממנה

יהודה ובני ירושלים • וכי תאכלו וכי תשתו : יצאו ד' בקריאה וסי' והפרתי אותם במאד מאד • פרת ורבת גוי וקהל גוים • והנשיא בתוכם בבוא' • מהרו בניך מהרסיך• וחד סבית שכם ויצאו: בבקר בבקר י"ג וסי' במסרה רבתא בערך בקר: עלת תמיד ח' וסימ' עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד . עלת המיד העשית בהר סיני • יעשו את הכבש ואת המנחה ואת השמן • ואחרי כן עולת תמיד ולחדשים ולכל מועדי ח' דעזרא : עולת ג' מ"ל בקריאה וסימ' על עולת תמיד יעשה דפסח • יעשו את הכבש ואת המנחה • ולעולת

מצודת ציון

(ט) נכחו • נגדו כמו לנוכח אשתו (בראשית כ"ה) : (יד) לרוס . ענין זלוף ונטיפה כמו רסיסי לילה (ש"ה ה) : הסלת קמח יפה : (טז) אחוזתם • ענין החזקה : הדרור

מצודת דוד

הנשיא . כאשר יבוא הנשיא לעמוד בשעת הקרבת קרבנותיו : דרך אולם השער יבוא . ר"ל לא יבוא דרך פתחי הלשכות התחתונות הפתוחות לחצר הפנימי שאין בהם אולם לפניהם כ"א יבוא בפומבי בשער הגדול דרך האולם הנמשך מהשער ולחוץ וכמ"ש למעלה כשיבוא לאכול לחם לפני ה' : ובדרכו יצא • בדרך השער שבא יהיה חוזר ויוצא : (ט) במועדים • כי אז החוב על כל ישראל להיות נראה בעזרה כמ"ש שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וכו' (שמות כג) : כי נכחו יצא . נגד המקום שבא יצא : (י) והנשיא • ר"ל אז במועדים גם הנשיא ילך בתוך העם ועמהם כי זהו הדרת כל מושל ללכת ברבת עם : בבואם . בדרך בואם יבוא עמהם ובדרך צאתם יצא הוא עם העם לא כדרך בואו בשאר ימות השנה שיבוא בשער המזרחי וחוזר בדרך שבא :(יא) ובחגים ובמועדים . לתוספת ביאור כפל במלות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) או יתכן שאמר זה על שבועות ור"ה ויוה"כ שיהיו במשך ימי המלואים שלא יוסיפו בהם קרבנות שהמה בשביל המלואים אבל לזה להוסיף בהם מנחות על הקרבנות הקצובות בתורה מלבד המנחות הראויות להם כפי משפטי התורה והם יהיו בשביל המלואים ולכן יהיה בהם משפט אחר : מתת ידו . כפי נתינת ידו ר"ל לפי הרחבת ידו ונדבת לבבו : (יב) וכי יעשה וגו' בששת ימי המעשה : ופתח לו וגו' לבוא דרך בו : ועשה וגו' הכהן העובד יעשה את עולתו ואת שלמיו בהיותו עומד שם : כאשר יעשה ביום השבת • שעושים הקרבנות בהיותו שם ואמר ביום השבת וה"ה ביום החדש ולקצר לא זכרו : ויצא . וכאשר יצא יסגור הסוגר את השער מיד אחרי צאתו כי בשבת ובחדש העם פנוים ממלאכה ודרכם לבוא להשתחוות לה' לכן יהיה פתוח כל היום אבל בששת ימי המעשה יהיו טרודים במלאכה ואין מי בא להשתחוות לכן יסגרו מיד אחרי צאתו : (יג) וכבש וגו' • גם זה יאמר על משך זמן ימי המלואים שמלבד התמידין הקצובים יביא עוד כבש אחד בן שנה בכל בוקר בשביל המלואים : (יד) תעשה עליו • על הכבש הנוסף בשביל המלואים : לרוס את הסולת • לזלף ולהשקות בו את הסולת להיות רטוב ממנו : מנחה לה' • ר"ל זה יהיה מנחה לה' מלבד מנחת התמיד הנזכר בתורה : חקות עולם תמיד • מחובר הוא למקרא שלאחריו לומר אל תחשבו שבעבור העולה והמנחה הזאת יחדלו מלהקריב התמיד והמנחה והשמן המוזכר בתורה כי חקות עולם תמיד יעשו את הכבש וכו' : (טו) בבקר . בכל בקר יקריבו והיא עולת תמיד מבלי הפסק וכאומר הנה בשביל המלואים יוסיפו זה אבל לא יגרעו ממה שאמרה התורה : (טז) כי יתן וגו' . אם יתן הנשיא בחייו מה מנחלתו לאחד מבניו : נחלתו היא

ממנה לאחד בחיין ראוי שתהיה קיימת כי כמו כן ינחל אותם אחר מותו כי אחוזתם היא בנחלה : (יז) וכי יתן . אבל אם יתן הנשיא מתנה לאחד מעבדיו היא לא תהיה קיימת אלא עד שנת הדרור והיא שנת היובל כמו וקראתם דרור בארץ : ושבת לנשיא . הנחלה ההיא או המתנה הנזכרת כמו ושבה אל בית אביה ותשי"ו במקום ה"א כמו כי אזלת יד והדומים להם : אך נחלתו בניו להם תהיה · אך נחלתו נחלת בניו הוא ולהם תהיה וכן כסאך אלהים כסאך כסא אלהים : (יח) ולא יקח הנשיא . להונותם : כתרגומו למינסבהון כמו שפירשנו למעלה ולא יונו עוד נשיאי את עמי : (יט) ויביאני במבוא אשר על כתף השער . כבר פירשנו למעלה כי מה שאחרי השער יקרא כתף : אל הלשכות הקדש . בא סמוך בה"א הידיעה כמו הממלכות הארץ : אל הכהנים · שיהיו אל הכהנים כמו שאמר למעלה אשר יאכלו שם הכהני' : הפנות צפונה . הוא מה שאמר למעלה ופתחיהם לצפון : והנה שם מקום בירכתים ימה · כתרגומו בסופיהון מערבא כמו ולירכתי המשכן ימה ר"ל בפאת המערב : (כ) ויאמר אלי · את האשם ואת החטאת . שהיה בשרם נאכל לכהנים : אשר יאפו את המנחה' ואשר יאפו שם את המנחה וגם היא נקראת קדש קדשים : לבלתי הוציא אל החצר החיצונה: עזרת ישראל כמו שאמר ולא יצאו מהמקדש אל החצר החיצונה אמר כמו שהיו מוזהרים שלא לצאת אל החצר בבגדי כהונה כן יהיו מוזהרים שלא להוציא שם בשר קדשי הקדשי' והמנחה שהם נפסלין ביוצא חוץ למקומו ואע"פ שלא היו נפסלין אם יצאו לעזרת ישראל כי גם הוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים מכל מקום אם היו מוציאין שם הבשר יראו' שגם ישראל היו מותרין באותו בשר וזהו שאמר לקדש את העם כמו שאמר למעלה ולא יקדשו את העם בבגדיהם כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא או שמא היו מוציאים אותו לעזרת נשים והיה נפסל אם יצא לשם: (כא) ויוציאני אל החצר החיצונה · ה"א עזרת נשים : ויעבירני אל ארבעת מקצועי החצר · זויות החצר : והנה חצר במקצוע החצר · בכל אחת מארבע זויותיה היתה חצר והחצרות האלה הן לשכות וכן שנינו במסכת מדות עזרת נשים איך היתה היתה קל"ה אורך וארבע לשכות היו בארבע מקצועותיה של ארבעים ארבעים אמה ולא היו מקורות וכך הם עתידות להיות שנאמר ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ד' מקצועי החצר והנה חצר במקצוע החצר וגו' בארבעת מקצועות החצר חצרות קטורות אין קטורות אלא מקורות שאינם מקורות ומה היו משמשות דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים ששם הנזירים מבשלי' שלמיהם ומגלחין את שערם ומשליכין תחת הדוד מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים ששם הכהנים בעלי מומים מתליעים בעצים כל עץ שנמצא בו תולעת פסול מעל גבי המזבח צפונית מערבית היא היתה לשכת המצורעים מערבית דרומית אמר רבי אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת אבא שאול אומר שם היו נותנין יין ושמן והיא היתה נקרא' לשכת בית שמניא ותלקה היתה בראשונה וכו' כמו שכתוב שם ולמעלה כתבתי : (כב) בארבעת · ארבעים : שאמר' המשנה בארך רוצה לומר אבל ברחב לא היתה אלא שלשים כמו שאמר ארבעים ארך ושלשים רחב מדה אחת לארבעתם מהקצעות : מהקצעות · פעול מבנין הפעיל מן הקצע ופי' בעלות פנותיה ומלה זו היא נקודה מלמעלה והיא אחת מט"ו נקודין שבמקרא וי' קטורות לפי הפשט כמו קטורת ותרגם ותקטר וקטרת ור"ל מחוברות בזויות החצר וקשורות ביחד וכא על דרך ותקשר החומה וכן תרגם יונתן מקטרין אלא שבמשנה פי' קטורות שאינם מקורות כמו שכתבנו שלא היה עליהם תקרה לפיכך קראן חצרות : (כג) וטור סביב . כותל אבנים היה בנוי סביב הלשכות האלה והיה נמוך כדי לשפות עליו קדירות והיה אותו כותל עשוי נקבים נקבים ותחתיהם חלל כדי להסיק בו האור

וַאֲרֵי יִתֵּן מַתְּנָא מֵאַחְסַנְתֵּיהּ
לְחַד מֵעַבְדוֹהִי וּתְהֵי לֵיהּ עַד
שַׁתָּא דְיוֹבְלָא וּתְתִיב לְרַבָּא
בְּרַם אַחְסַנְתֵּיהּ דִי בְנוֹהִי
דִילְהוֹן תְּהֵי׃ יח וְלָא יִסַּב רַבָּא
מֵאַחְסָנַת עַמָּא לְמֵינַסְהוֹן
מֵאַחְסַנְתְּהוֹן מֵאַחְסַנְתֵּיהּ יַחְסִין
לִבְנוֹהִי בְּדִיל דְלָא יִתְבַּדְרוּן
עַמִּי גְבַר מֵאַחְסַנְתֵּיהּ׃
יט וְאַעֲלַנִי בְמַעֲלָנָא דִי לְעִבַּר
תַּרְעָא לְלִשְׁכַּת קוּדְשַׁיָא
דְכַהֲנַיָא דִי פְתִיחַן צִפּוּנָא
וְהָא תַמָּן אַתְרָא בְסוֹפֵיהוֹן
מַעַרְבָא׃ כ וַאֲמַר לִי דֵין
אַתְרָא דִיבַשְּׁלוּן תַּמָּן כַּהֲנַיָא
יַת אֲשָׁמָא וְיַת חַטָּאתָא דִי
יֵיפוּן יַת מִנְחָתָא בְּדִיל דְלָא
לְאַפָּקָא לְדַרְתָּא בָרַיְתָא
לְאִתְעָרְבָא עִם עַמָּא׃
כא וְאַפְּקַנִי לְדַרְתָּא בָרַיְתָא
וְאַעְבְּרַנִי עַל אַרְבַּע זָוְיַת
דַּרְתָּא וְהָא דַרְתָּא בְזָוְיַת
דַּרְתָּא וְדַרְתָּא בְזָוְיַת דַּרְתָּא׃
כב בְּאַרְבְּעָה זָוְיַת דַּרְתָּא
דַּרְתָּא מְקַטְרָן אַרְבְּעִין אָרְכָּא
וּתְלָתִין פּוּתְיָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא
לְאַרְבַּעְתְּהוֹן דְדַרְתָּא׃
כג וְנִדְבָּכִין עֲבִידִין לְהוֹן סְחוֹר

בְּנַחֲלָה׃ יז וְכִֽי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ ל׳ דסמיך
לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת ז׳
הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ ל׳ . ד׳ כסיפ׳
בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ יח וְלֹא־יִקַּח ג׳
הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם ל׳
מֵאֲחוּזָּתָם מֵאֲחוּזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו ל׳ חסר
לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ ל׳ חסר
מֵאֲחוּזָּתוֹ׃ יט וַיְבִיאֵנִי בַמָּבוֹא אֲשֶׁר
עַל־כֶּתֶף הַשַּׁעַר אֶל־הַלְּשָׁכוֹת י"ד פסוקי׳ על אל . ה׳
הַקֹּדֶשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַפֹּנוֹת צָפוֹנָה כ׳
וְהִנֵּה־שָׁם מָקוֹם בַּיַּרְכָתַם יָמָּה׃ בירכתים ק׳
כ וַיֹּאמֶר אֵלַי זֶה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
יְבַשְּׁלוּ־שָׁם הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָשָׁם
וְאֶת־הַחַטָּאת אֲשֶׁר יֹאפוּ אֶת־הַמִּנְחָה כן כתוב
לְבִלְתִּי הוֹצִיא אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה
לְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם׃ כא וַיּוֹצִיאֵנִי אֶל־ ג׳ מ״ל
הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וַיַּעֲבִרֵנִי אֶל־
אַרְבַּעַת מִקְצוֹעֵי הֶחָצֵר וְהִנֵּה חָצֵר
בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר׃ ג׳ חס׳ ג׳ חס׳
כב בְּאַרְבַּעַת מִקְצֹעוֹת הֶחָצֵר חֲצֵרוֹת
קְטֻרוֹת אַרְבָּעִים אֹרֶךְ וּשְׁלֹשִׁים רֹחַב ל׳
מִדָּה אַחַת לְאַרְבַּעְתָּם מְהֻקְצָעוֹת׃ ד׳ נקודות בנביאים
כג וְטוּר סָבִיב בָּהֶם סָבִיב

בלע"ז · ל"א הומ"לניר בלע"ז לרוס את הסולת לכתש ולבלול בו את הסלת לשון רסים כמו (עמוס ו) והכה הבית הגדול רסיסים ולשון משנה אם היה עבה או מרוסס : (יז) שנת הדרור . שנת היובל : ושבת · כמו ושבה : אך נחלתו בניו להם תהיה · כמו אך לבניו תהיה נחלתו ולא תנתן לצמיתות לאחר : (יט) ויביאני במבוא . דרך האמה שבזוית בית החליפו' שנכנסין בו לאויר עשרים שבין הלשכות שבצפון לבין תאי ההיכל : אשר על כתף השער · שער הצפוני כתף השער אשר מן השער למערב : הפונות צפונה · שיש להם פתחים לצד חצר החיצונה לצפון ופתחים היו להם לאויר העשרים : בירכתים ימה · בסוף הלשכות למערב : (כ) לבלתי הוציא . כמו להוציא שקדשי קדשים נפסלין ביוצא : לקדש את העם · ת"י לאתערבא עם עמא : (כא) מקצוע · אנגל"א בלע"ז : (כב) חצרות קטורות · שנינו במסכת מדות אין קטורו' אלא שאינן מקורות ושם מפרש מה היו משמשות : מהקצעות . בזוית מקצעות החצר : (כג) וטור סביב בהם · שורת נדבך

התמיד : ויביאני במבוא חד מן י"ד פסו' על אל אל וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו : במקצע ג' חסר בלישנא בקריאה וסי' והנה חצר במקצע ב' בפסוק · מנגד עלות הנשק המקצע דעזרא :

תולדות אהרן

אשר יבשלו . מנחות נו : ארבעת מקצועי . מדות לה :

מצודת ציון

(יז) הדרור · כן יקרא היובל כי הוא ענין חפשי כמו וקראתם דרור (ויקרא כה) : ושבת · כמו ושבה : (יח) להונותם · ענין עושק כמו ולא יונו עוד (לעיל מה) : יפוצו · ענין פזור כמו נפצו לאכו (לעיל לד) : (יט) במבוא · בדרך ביאה : כתף · עבר וצד : הפונות · מלשון פנות : בירכתים · בקצה וסוף כמו ולירכתי המשכן (שמות כו) : (כ) יאפו · מלשון אפייה : (כא) מקצועי · זויות וכן ומקצעותיו לו (לעיל מא) : (כב) קטורות · ענין עשן כמו כקיטור הכבשן (בראשית יט) : מהקצעות · כמו מהמקצעות ר"ל מהזויות : וטור

מצודת דוד

היא . כלומר הנה המתנה קיימת כי הלא נחלתו היא ותהיה לבניו אחרי מותו כי אחוזתם היא בנחלה ר"ל כי הבנים יאחזו בנחלתו א"כ מה לי בחייו מה לי אחרי מותו : (יז) והיתה לו · אל העבד ההוא : ועד שנת הדרור · עד היובל יחזיק בה העבד וביובל תשוב אל הנשיא : אך נחלתו · נחלת הנשיא ראוי אך לבניו ולכן להם תהיה אחרי מות הנשיא כשלא תמכר ביד העבד : (יח) להונותם מאחוזתם · לעשוק מהם מה מאחוזת נחלתם להנחיל אותם לבניו ורק מאחוזתו ינחיל את בניו : (יט) ויביאני · המלאך הדובר בי הביאני בדרך ביאה שהיה בעבר שער הצפוני של חצר הפנימי בסוף הכותל כלפי המערב בדרך האמה הפרוצה כמ"ש ולפני הלשכות וכו' דרך אמה אחת (לעיל מב) : אל הלשכות הקדש · בדרך המבוא ההיא הביאני אל צד הלשכות אל מקום הכהנים לא לצד המסיבה והגלעות אשר יקראו גם המה בשם לשכות : הפונות צפונה · אל הלשכות שבפאת צפון : והנה שם · ראיתי שם מקום מובדל וגדור בכל רוחב חלל אויר העשרים אמה שבין הלשכות בסוף החלל כלפי המערב : (כ) לבלתי הוציא וגו' . אותו המקום יהיה מיוחד לזה כדי שלא יוציאם אחר הבשול אל החצר החיצונה ר"ל אל מקום דריסת רגלי ישראל שהוא חיצונה למקום דריסת רגלי הכהנים כי אם יבשלו בעזרה במקום דריסת רגלי הכהנים בקל ישכחו להוציאם למקום דריסת רגלי ישראל ולא כן כשיבשלו במקום ההוא כי בעבור שהוציאם משם היא בשילם דחוקה יזכור בדבר עד שלא יוציא (אף שבע"כ יוציאם משם להביאם אל הלשכה העומדת מתחת וממעל לאכלם שמה אבל הואיל ותהיה דרך העברה אין לחוש כי בזה לא יחשבו שגם העם מקודשים לאכלם) : לקדש את העם . ר"ל באם יוציאם במה יהיה נראה שגם העם מקודשים כמותם לאכול עמהם בקדשי הקדשים : (כא) ויוציאני . בדרך האמה הפרוצה : והנה חצר במקצוע החצר · ראיתי שבכל ארבעת מקצועות החצר היה בנין חצר קטנה אחת בכל זוית : (כב) בארבעת · ר"ל החצרות שהיו בארבעת המקצועות היו חצרות קטורות ר"ל לא היו מקורות אבל היו פתוחות ממעל למען יצא קיטור העשן מתבערת שכן אמרו רבותינו ז"ל : ארבעים אורך . ממזרח למערב : ושלשים רוחב . מצפון לדרום : לארבעתם מהקצעות · ר"ל כן היה לארבעת החצרות אשר היו במקצעות החצר החיצונה : (כג) וטור סביב בהם . שורה

רשי

נדבך חומת אבנים בולט מן החומה סמוך לארץ ובו נקבים · מקום שפיתת קדרות ומתחת הטור חלל להסיק בו אור מתחתיו והקדרות מלמעלה : ומבשלות עשוי · הם החלל מתחת שפיתת הקדירות : (כד) את זבח העם : חזה ושוק של שלמים שאינן נפסלין ביוצא חוץ לעזרת ישראל כמו החטאת והאשם : (א) וישיבני· לתוך החצר הפנימית : אל פתח הבית . והמים יורדין מתחת כתף הבית הימנית נובעין מתחת המפתן שהוא באמצע המזרח ומלדדין באלכסון לצד הימין ויוצאים מעזרה בדרום המזבח ויוצאין חוץ לעיר במסכ' יומא שנינו אמר רבי פנחס משום רב הונא לפוראה מעין היוצא מבית קדשי הקדשים בתחילה דומה לקרני סלעים כיון שהגיע לפתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב כיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן : (ב) ויוציאני · מן החצר הפנימית אל החצר החיצונ' בשער הצפון : ויסיבני · סביב חומת הפנימי בתוך החיצונה : אל שער . החיצונה הפונה קדים : מים מפכים . בויאונ"ט בלע"ז כהבים כרותב פי הפך כך פירשו רבותינו כדלעיל: (ג) וימד אלף באמה. חוץ לחומה וכל אותן אלף אמות לא גבר הנחל להיות עמוק אלא עד אפסים הם הקרסולים שקורין קבוליי"ש בלע"ז : (ד) וימד אלף · אחרות והעמיקו עד ברכים ועוד אלף והעמיקו עד מתנים מכאן ואילך נחל אשר לא יוכל לעבור מכאן שאסור ליכנס במים מן המתנים ולמעלה שלא ישטפוהו המים משבא למי מתנים יצא על שפת הנהר ומדד עוד אלף לפניו נחל אשר לא יעבר ורגליו ביבשה עומדין היינו דכתיב וישיבני על שפת הנחל כלומר אצל שפת הנחל שעם היה עומד : (ה) גאו . כמו גדלו : מי שחו · נואירי"ש בלע"ז מים שצריך לשוט בהן ולא לעבר' ברגל שלא ישטפוהו · שחו שייט כמו (ישעיה כ"ה) כאשר יפרש השוחה לשחות :

סכאית

לְאַרְבַּעְתָּם וּמְבַשְּׁלוֹת עָשׂוּי מִתַּחַת הַטִּירוֹת סָבִיב׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלָי אֵלֶּה בֵּית הַמְבַשְּׁלִים אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ־שָׁם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת אֶת־זֶבַח הָעָם׃

מז א וַיְשִׁבֵנִי אֶל־פֶּתַח הַבַּיִת וְהִנֵּה־מַיִם יֹצְאִים מִתַּחַת מִפְתַּן הַבַּיִת קָדִימָה כִּי־פְנֵי הַבַּיִת קָדִים וְהַמַּיִם יֹרְדִים מִתַּחַת מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית מִנֶּגֶב לַמִּזְבֵּחַ׃ ב וַיּוֹצִאֵנִי דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה וַיְסִבֵּנִי דֶּרֶךְ חוּץ אֶל־שַׁעַר הַחוּץ דֶּרֶךְ הַפּוֹנֶה קָדִים וְהִנֵּה־מַיִם מְפַכִּים מִן־הַכָּתֵף הַיְמָנִית׃ ג בְּצֵאת־הָאִישׁ קָדִים וְקָו בְּיָדוֹ וַיָּמָד אֶלֶף בָּאַמָּה וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מֵי אָפְסָיִם׃ ד וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מַיִם בִּרְכָּיִם וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי מֵי מָתְנָיִם׃ ה וַיָּמָד אֶלֶף נַחַל אֲשֶׁר לֹא־אוּכַל לַעֲבֹר כִּי־גָאוּ הַמַּיִם מֵי שָׂחוּ נַחַל אֲשֶׁר

ג' ומ"ל · ג' ומ"ל · ז' בטעם בסיפ' · ג' חס' · ז' · ג' · ד' מ"ל · ג' · ג' · ג' · ג' · ג' · ג'

לְאַרְבַּעְתְּהוֹן וַאֲתַר מְתַקַּן לְבַשָּׁלָא עֲבִיד מִלְרַע לְנִדְבְּכַיָּא סְחוֹר סְחוֹר׃ כד וַאֲמַר לִי דֵין אֲתַר מְתַקַּן לְבַשָּׁלַיָּא דִיבַשְּׁלוּן תַּמָּן מְשַׁמְּשֵׁי בֵיתָא יַת נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דְעַמָּא׃

א וַאֲתִיבַנִי לִתְרַע בֵּיתָא וְהָא מַיָּא נָפְקִין מִתְּחוֹת סְקוֹפַת בֵּיתָא מִמַּדִּינְחָא אֲרֵי אַפֵּי בֵיתָא לְמַדִּינְחָא וּמַיָּא נָחֲתִין מִלְרַע מֵעֵבֶר סְקוֹפַת בֵּיתָא דְיַמִּינָא מִדָּרוֹם לְמַדְבְּחָא׃ ב וְאַפְּקַנִי בְּאוֹרַח תְּרַע צִפּוּנָא וְאַסְחֲרַנִי בְּאוֹרַח דִּי לְבָרָא לִתְרָעָא בָרָאָה אוֹרַח תַּרְעָא דִּפְתִיחַ לְמַדִּינְחָא וְהָא מַיָּא נָפְקִין מִן עִבְרָא דְיַמִּינָא׃ ג בְּמִפַּק גַּבְרָא מִמַּדִּינְחָא וְחוּט דִּמְשַׁחְתָּא בִּידֵיהּ וּמְשַׁח אֲלַף אַמִּין בְּאַמְּתָא וְאַעֲבִירַנִי בְמַיָּא מֵי קַרְסוּלִין׃ ד וּמְשַׁח אַלְפָא וְאַעֲבִירַנִי בְּמַיָּא מֵי רְכוּבִין וּמְשַׁח אַלְפָא וְאַעֲבִירַנִי מֵי חַרְצִין׃ ה וּמְשַׁח אַלְפָא נַחֲלָא דְּלָא יְכֵילִית לְמֶעְבַּר אֲרֵי תְקִיפוּ מַיָּא מֵי סַחֲוָא נַחֲלָא דְּלָא אֶפְשַׁר לְאִתְעַבָּרָא׃

רדק

הטור וזהו שאמר ומבשלות עשוי מתחת הטירות עשוי המקום להסיק בו האור והקדרות על נקבי הכותל עשויין כמין קירות ותרגם יונתן ונדבכין עבידין להון סחור סחור לארבעתהון ואתר מתקן לבשלא עביד מל"ע לנדבכיא : ומבשלות . הם ר"ל מקומות עשוים לבשל ומשקלו ואת כל המקטרות הסיר : (כד) ויאמר אלי אלה בית המבשלים · כמו בתי המבשלים ובא על דרך כלל וכן לא תשב אשה לי בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה כמו בביתי רוצה לומר מקומות המבשלים אשר יבשלו בהם ויהיה המבשלים פועלים רוצה לומר הכהנים המבשלים או יהיה המבשלים שם למקומות הבשול או לקדרות כמו ומבשלות שזכר ויונתן תרגם דין אתר מתקן לבשלא : את זבח העם · זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם כי חזה ושוק לכהנים ושאר הבשר לבעלים לפיכך קראו זבח העם ומשרתי הבית שהם הכהנים היו מבשלים באלה המקומות שהיו בעזרת נשים חלקם מן השלמים שהוא חזה ושוק כי עזרת נשים מקום כשר לאכיל' קדשים קלים וגם חוצה לה עד חומות ירושלים כי הם נאכלים בכל העיר וגם ישראל היו אוכלים שם בעזרת נשים חלקם אם ירצו : (א) וישיבני אל פתח הבית · אל פתח ההיכל מתחת מכתף הבית הימנית מתחילה ראה אותם יוצאים מתחת מפתן הבית שהוא באמצע מזרח הבית ואח"כ היו נוטים לצד דרום ויורדין מכתף הדרומית של שער ההיכל וכבר פירשנו כי כתף יקרא מה שאחר השער מבפנים או מבחוץ ואפשר כי מתחת מפתן הפתח הדרומי היו יוצאים אותו שלא היה אדם נכנס בו והיו יורדים מדרום המזבח לחוץ לעזרה ומשם עד חוץ לעיר וכדברי רבותינו ז"ל המעיין הזה תחילתו מבית קדש הקדשים אמר ר' פנחס משום רבי הונא לפוראה מעין היוצא מבית קדש הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע אל פתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב וכיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן היינו דתנן שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של נסוך בחג ובתוספתא דסוכה ר' אליעזר אומר מים מפכין מפכפכין ועולין כמו פי הפך עתידין להיות יוצאין מתחת יד מפתן הבית מכאן ואילך וימד אלף באמה ויעבירני במים מי אפסים וימד אלף ויעבירני מים ברכים וימד אלף ויעבירני מי מתנים כיון שהגיע אל פתח בית דוד נעשה נחל גדול שנאמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה : (ב) ויוציאני דרך שער צפונה ויסיבני דרך חוץ · הקיפני מן המזרח לצפון והוציאני משער העזרה אשר בצפון דרך חוץ להר הבית : אל שער החוץ דרך הפונה קדים · והוציאני מהר הבית דרך שער המזרחי של הר הבית : והנה מים מפכים מן הכתף הימנית · והמים ההם הם יוצאים מכתף הדרומי של הר הבית ומפכים פירושו יוצאין לפי ענינו וכן ת"י ונפקין : (ג) בצאת האיש . האיש המראה אותו כל זו המראה והוא המלאך שזכר בראש המראה כמראה נחשת : וקו בידו · הוא פתיל פשתים כמו שזכר בראש המראה : וימד אלף באמה · מדד באותו קנה שהיה קנה המדה כמו שפי' ומדד ממקום שהיו עוברים המים הללו ומדד בהם אלף באורך והעבירני בהם והיו מי אפסים ות"י מי קרסולין וכן פרז"ל שהיה אדם נכנס בהם עד קרסוליו והם יתדות הרגל שקורין קביליי"ש בלע"ז : (ד) וימד אלף · מדד אלף אחרים והמים גאו עד שהגיעו לברכים זהו שאמר מי ברכים ועוד מדד אלף אחרים והגיעו עד מתנים זהו שאמר ויעבירני מי מתנים : מי ברכים . בא הסמיכות עם מ"ם הרבים כמו אמרים אמת סיגים כסף והדומים להם שכתבנו בספר מכלול : (ה) וימד אלף נחל · ועוד מדד פעם רביעית אלף אחרים והיה הנחל עמוק שלא יכולתי לעבור בו ברגל : כי גאו המים מי שחו · עד שהיו מי שחייה שלא יוכל אדם לעבור בהם אלא אם כן ישחה עליהם והוא שם בשקל אחז מן כאשר יפרש השוחה

לשחות

ויאמר אלי ז' בטעם בסיפרא וסי' עמוד על רגלך·לך בא אל בית ישראל·את כל דברי אשר אדבר אליך קח·בא וראה את התועבות · עוד תשוב תראה תועבות · האנשים החשבים · אלה בית המבשלים : הפונה ד' מ"ל וסי' וישלח תבנית יד · ותשא אותי רוח ותבא אותי : ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני · ואת אמציה מלך

תולדות אהרן מים מפכים · (שקלים ו) : מי אפסים. יומא עז ·

מצודת דוד

שורה של אבנים רחבות בולטת מחומת הכותל מסביב סמוך אל הקרקע ובה נקבים נקבים ובהם יעמידו הקדרות לבשל בהם בשר קדשים : סביב לארבעתם . כן היה מסביב לארבעת החצרות : ומבשלות עשוי . ר"ל מקומות עשויות לבשל ולהבעיר האש היו מתחת השורות ההן בחלל שביניהן אל הקרקע והקדרות יעמדו ממעל בנקבי השורות וכן יהיה דרך הבשול : (כד) ויאמר אלי . המלאך הדובר בי אמר אלי החצרות האלה הם בית המבשלים ולתוספת ביאור אמר אשר יבשלו שם וכו' : את זבח העם · ר"ל זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם והכהנים משרתי הבית יהיו מבשלים באלה המקומות חלקם מן השלמים והוא החזה ושוק כי חצר החיצונה הוא מקום כשר לאכילת קדשים קלים : מז (א) הבית · הוא ההיכל ובית קה"ק : והנה מים וגו' · הראוהו שלעתיד יפתח שם בנס מקור מים : קדימה · יהיו נמשכין והולכי' אל המזרח : כי פני הבית קדי' · כי פתח הבית הוא במזרח וא"כ כשהמי' נמשכין מתחת המפתן כלפי החוץ נמשכין הם אל המזרח : והמים יורדים מתחת · המים ירדו מתחת לארץ ומשם באו מכתף הבית הימנית ר"ל בעבר השער כלפי הדרום ומשם הלכו מדרום מזבח העולה ומשם יצאו לחוץ דרך שער המזרחי כמפורש למטה : (ב) דרך שער צפונה · של ע"א : ויסבני · סיבב אותי מבחוץ אצל חומת העזרה ההיא וסביב הלשכות המעמדת מתחת להוליכני אל שער החוץ הוא השער שהיה מגג התא לגגו ולפנים ממנו היה עוד שער כמ"ש למעלה : דרך הפונה קדים . אל השער המזרח : והנה מים מפכים · ראיתי והנה מים נמשכין כמלא פי הפך מן עבר השער שכלפי הדרום : (ג) בצאת האיש · כאשר יצא המלאך הדובר בי ללכת חוץ למקדש והיה בידו קו המדה אז מדד המים אלף אמה אורך ואח"ז העביר אותי בתוך המים והיו מי אפסים ר"ל רק כסו פסת הרגל ולא יותר : (ד) וימד אלף : ומשם מדד עוד אלף אמה והעביר אותי בתוך המים והיו מים ברכים ר"ל כסו עד הברכים : מי מתנים · היו מי מתנים ר"ל כסו עד המתנים : (ה) וימד אלף · ומשם מדד עוד אלף אמה והיה נחל עמוק

אשר

מצודת ציון

(כג) וטור · ענין שורה וכן שלשה טורי גזית (מ"א ו) : (א) מפתן · איסקופה כמו כרותות אל המפתן (ש"א ה) : פני הבית . כן נקרא פתח הבית : (ב) מפכים · מלשון פך והוא שם כלי מה כמו פך השמן (שם י) : (ג) וקו . הוא חבל המדה : אפסים . מל' פס והאל"ף נוספת והוא כף הרגל וכאשר יקרא כף היד בלשון פס כמ"ש ומלכא חזי פס ידא (דניאל ה) : (ד) ברכים . הם הכרעים : מתנים . הם החלצים : (ה) גאו . ענין גודל וכן היגאה גומא (איוב ח) : שחו . ענין שטים במים

ל' לֹא־יֵעָבֵר׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ
ג' כ"כ בֶן־אָדָם וַיּוֹלִכֵנִי וַיְשִׁבֵנִי עַל־שְׂפַת
כ' חס' ל' הַנָּחַל׃ ז בְּשׁוּבֵנִי וְהִנֵּה אֶל־שְׂפַת
הַנַּחַל עֵץ רַב מְאֹד מִזֶּה וּמִזֶּה׃
ד' מ"ל ח וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּיִם הָאֵלֶּה יוֹצְאִים
ג' • ו' אֶל־הַגְּלִילָה הַקַּדְמוֹנָה וְיָרְדוּ עַל־
הָעֲרָבָה וּבָאוּ הַיָּמָּה אֶל־הַיָּמָּה
כ' • ל' הַמּוּצָאִים וְנִרְפְּאוּ הַמָּיִם׃
ט וְהָיָה כָל־נֶפֶשׁ חַיָּה ׀ אֲשֶׁר־יִשְׁרֹץ
ל' • י"ח אֶל כָּל־אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁם נַחֲלַיִם יִחְיֶה
כ' וְהָיָה הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד כִּי בָאוּ
ל' שָׁמָּה הַמַּיִם הָאֵלֶּה וְיֵרָפְאוּ וָחָי כֹּל
אֲשֶׁר־יָבוֹא שָׁמָּה הַנָּחַל׃ י וְהָיָה
עמדו ק' יַעַמְדוּ עָלָיו דַּוָּגִים מֵעֵין גֶּדִי וְעַד־
ל' ומ"ל עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטוֹחַ לַחֲרָמִים יִהְיוּ
ל' נא מפיק לְמִינָה תִּהְיֶה דְגָתָם כִּדְגַת הַיָּם
כ' הַגָּדוֹל רַבָּה מְאֹד׃ יא בִּצֹּאתוֹ וּגְבָאָיו
תיו ק' וְלֹא יֵרָפְאוּ לְמֶלַח נִתָּנוּ׃ יב וְעַל־
הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל־שְׂפָתוֹ מִזֶּה ׀ וּמִזֶּה ׀
ל' כָּל־עֵץ־מַאֲכָל לֹא־יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא־
ל' יִתֹּם פִּרְיוֹ לָחֳדָשָׁיו יְבַכֵּר כִּי מֵימָיו
והיה ק' מִן־הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים וְהָיוּ פִרְיוֹ

י וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם וְאוֹבְלַנִי וְאוֹתְבַנִי עַל כֵּיף נַחְלָא׃ ז בְּמֵיתְבִי וְהָא עַל כֵּיף נַחְלָא אִילָן סַגִּי לַחֲדָא מִכָּא וּמִכָּא׃ ח וַאֲמַר לִי מַיָּא הָאִלֵּין נָפְקִין בְּגָלִילָא מַדִּינְחָא וְנָחֲתִין בְּמֵישְׁרָא וְעָלִין בְּיַמָּא לְיַמָּא רַבָּא מִתְפַּקִין וּמִתַּסַּן מַיָּא׃ ט וִיהֵי כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי רִיחֲשָׁא לְכָל אֲתַר דִּי יְעָלוּן לְתַמָּן מֵי נַחְלָא יֵחוּן וִיהוֹן נוּנַיָּא סַגִּי לַחֲדָא אֲרֵי עָלִין לְתַמָּן מַיָּא הָאִלֵּין וּמִתַּסַּן וּמִתְקַיְּמִין לְכָל אֲתַר דִּי יֵעֲלוּן לְתַמָּן מֵי נַחְלָא׃ י וִיהֵי אֲתַר לְמֵיקָם עֲלוֹהִי צַיָּדִין מֵעֵין גֶּדִי וְעַד עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטַח לְצַיָּדִין יְהוֹן לְמִינְהוֹן יְהוֹן נוּנֵיהוֹן כְּנוּנֵי יַמָּא רַבָּא סַגִּי לַחֲדָא׃ יא בִּצּוֹהִי וּפַצִּידוֹהִי לָא יִתַּסּוּן לְמַחְפּוֹרִין דִּמְלַח יְהוֹן׃ יב וְעַל נַחְלָא יִסַּק אִילָן עַל כֵּיפֵיהּ מִכָּא וּמִכָּא כָּל אִילָן דְּמֵיכַל לָא יִתְּרוּן טַרְפּוֹהִי וְלָא יִפְסוֹק אִבֵּיהּ יְרַח בְּיַרַח יְהֵי עָבֵיד פֵּירִין אֲרֵי מוֹהִי מִן מַקְדְּשָׁא אִינוּן נָפְקִין וִיהוֹן אִבֵּיהּ לְמֵיכַל וְטַרְפּוֹהִי

רשי

(ו) הראית בן אדם : כמה מתגבר הנחל הזה : (ז) בשובני והנה אל שפת הנחל וגו' בתוך שהולכני והשיבני למחו על שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה • עץ אאביר"ן בלע"ז : (ח) אל הגלילה . לאמרק"א בלע"ז : הקדמונה . המזרחית שנו רבותינו בתוספתא של סוכה להיכן יוצאין לימה של טבריא ולימה של סדום וליס הגדול לרפות את מימיהם המלוחי' ולמתקן : וירדו על הערבה . זו ימה של טבריא : ובאו הימה • זו ימה של סדום : אל הימה המוצאי' • זו ימה של אוקינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם : ונרפאו המים . ממליחתן ומדרש אגדה למה קורא אותם מוצאים על שם שני פעמים שיצאו : (ט) אל כל אשר יבוא שם נחלים . הנחל הזה המתחלק לכמה נחלים ממתק את המים שמתערב בתוכם והדגים הנפרצים בם חיים ומתוקים: (י) והיה עמדו עליו דוגים וגו' לחרמי' . למכמורת : למינה תהיה דגת' • לא מפיק ה"א ופירושו למינים הרבה תהי' דגתם למינה לשון רוב מינים כמו (שמות ז') והדג' אשר ביאור (ישעיה נא) כל אנחתה השבתי : (יא) בצאתיו • של ים כמו (איוב ח) היגאה גומא בלא בצה וגו' מרש"ק בלע"ז : וגבאיו • כמו (מלכים ב ג) עשה הנחל הזה גבים גבים • הבצים הם הבלעים שסביבותיו והגבים הם נקעים שהמים נאספים בהם : ולא ירפאו • להפך למתיקה למה כי למלח נתנו : ולא ירפאו . הוי"ו הזו טפלה ויתירה : (יב) לחדשיו יבכר . מדי חדש בחדש יבשל פירותיו : לתרופה • פירשו רבותינו ז"ל להתיר פה אלמים ופה עקרות ומשמעו ל' רפואה כמו (ירמיה י') וירפאו את שבר עמי על נקלה וכן חברו מנחם :

גס

רדק

לשתות : (ו) ויאמר אלי הראית בן אדם . כלומר איך הנחל הזה הולך וגדל הבן בו רוצה לומר כן תהיה טובת ישראל הולכת וגדלה : ויוליכני וישיבני על שפת הנחל • הוליכני והוציאני מן המים והושיבני על שפת הנחל שהכניסני ממנו אל המים : (ז) בשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד . מה שלא היה בו מתחלה כשנכנס מן השפה אל הנחל עץ רב דרך כלל : (ח) ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה . הגלילה שם מחוז כמו גלילות פלשת והדומים לו הקדמונה פי' מזרחית : הערבה • כתרגומו מישרא : ובאו הימה אל הימה המוצאים • כתרגומו ועלו בימא לימא רבא מתפקין כלומר יכנסו ליס ומשם ליס הגדול ויתכן פירוש הפסוק כן כי שני חלקים יעשה הנחל אחד ילך ליס מזרחי ואחד ילך ליס מערבי והוא שאמר בנבואת זכריה חציים אל הים הקדמוני וחציים אל הים האחרון כן פירושו ובאו הימה אל המזרחי כמו שאמר אל הגלילה הקדמונה רוצה לומר כי מדרך מזרח יבאו ליס אל הימה המוצאים פירושו אל הים המערבי יהיו מוצאים כמו כן ורז"ל להיכן היו יוצאים ליס טבריא וליס סדום וליס אוקינוס לרפות מימיהן המלוחים ולמתקן וירדו על הערבה זה ימה של טבריא ובאו הימה זה ימה של סדום אל הימה המוצאים זה ים אוקיינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם : ונרפאו המים • מן מליחתן ונרפאו האל"ף נחה : (ט) והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה : יחיה אותם המים שיכנס בהם אחד משני הנחלים או שניהם כל נפש חיה שישרץ בו יחיה באותו הים כי יש ים שלא ישרצו בו דגים וגם לא יחיו' בו דגים וזהו זכרו חכמי המחקר כי בים פלשתים לא ישרצו בו דגים ולא יחיו בו כי המים מרים מרוב מליחותם וכן ים סדום ואפשר כי לשני הימים האלה יכנסו הנחלים האלה וירפאו המים ויחיו בהם הדגים ולכן תהיה בהם דגה רבה מאוד ואמר ישרץ לשון זכר ועליו נאמר יחיה כי מצאנו נפש לשון זכר כל נפש שבעה אחד נפש : (י) והיה יעמדו עליו דוגים • כתיב וקרי עמדו הנחל הזה יהיה גדול שיעמדו עליו צידי הדג שתהיה בו דגה רבה ויונתן תרגם ויהא אתר למיקם עלה צידין : מעין גדי ועד עין עגלים • זה המקום מעין גדי ועד עין עגלים שהוא סמוך לנחל זה כל המקום הזה יהיה משטח לחרמים שישטחו שם הצידים רשתותיהם : למינה תהיה דגתם • הה"א רפה ודינה במפיק רוצה לומר למין הדגה כלומר לכל מיני הדגה תהיה שם דגתם וכנוי מ"ם דגתם אל הנחלים : (יא) בצאתו • כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכתיב באל"ף במקום וא"ו ופירושו מקומות הביצה: וגבאיו • מן לחשוף מים מגבא והיא חפירה שמתאספין בה המים וכנוי בצאתו וגבאו אל הים שזכר כלומר כשירפאו מי הים לא ירפאו מקומות שיבאו שם מימיהם ויתאספו באותם ביצות וגבאים אותם מים לא ירפאו : למלח נתנו . יהיו צריכים לאותם מים בעבור מלח כדי להטעים התבשילים ולמלוח כל דבר שיצטרך וי"ת למלח נתנו למתפירין דמלח יהון : (יב) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה • כל עץ מאכל הוא עץ רב שאמר למעלה ולא פירש איזה עץ ועתה אמר שעץ מאכל יהיה מכל פירות שבעולם : לא יבול עליו • לא בימות החמה ולא בימות הגשמים : ולא יתום פריו לחדשיו יבכר . ולא יכלה

יהודה דדברי הימים : ויוליכני ג' כתיב כן וסי' דרך הדרום . אל השער שער אשר פנה • ויוליכני וישבני על שפת הנחל : יוצאים ד' מ"ל וסי' נמסר בריש ספרא דא סי' י"ד : רבה מאר ה' דסמיכי בקריאה וסי' הבשר עודנו בין שניהם • והיה כל נפש חיה אשר ישרץ • והיה יעמדו עליו דוגים . נחשת רבת דר"ה . ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן ושלשת ראיוב : עלהו ב' וסי' לא יבול עלהו • ותיה עלהו רענן :

תולדות אהרן על שפתו . סנהדרין ק : חדשיו יבכר . (תענית סד) :

מצודת ציון

במים ממעל כמו כאשר יפרש השוחה לשחות (ישעיה כה) : (ח) הגלילה • מחוז וכן גלילות פלשת (יואל ד) : הערבה . ת"י במישרא : ונרפאו • מל' רפואה ר"ל ימתקו : (ט) חיה . ר"ל שיש בה חיות ואמר לתוספת ביאור : ישרץ • ענין ההולדה עם הרבוי וכן פרו וישרצו (שמות א) : (י) דוגים . ר"ל ציידי דגים : משטות . ענין פרישה : לחרמים • לרשתות וכן משטח חרמים תהיה (לעיל כו) : למינה . מלשון מין : (יא) בצאתיו . כן יקרא כניסת המים במקום הטיט הלח וכן היגאה גומא בלא בצה (איוב ח) : וגבאיו . ענין חפירה ובור כמו ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל) : ולא ירפאו • הא' יתירה וטפלה : (יב) יבול . ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול (תהלים א') : יתום . ענין כליון והשלמה כמו תם הכסף (בראשית מז) : יבכר • כן יקרא בשול הפירות כמו בכורי

מצודת דוד

אשר לא יכולתי לעבור בה : כי גאו המים . כי המים גדלו להיות מי שחו לשחות בהם ממעל והיה נחל אשר אין לעבור בו בהלוך הרגל : (ו) הראית . בה"א השאלה שאמר לו הראה אתה נותן לבך לראות איך הנחל מתגבר והולך : ויוליכני . אח"ז הוליך אותי להלן מן הנחל וחזר והשיב אותי סמוך לשפת הנחל : (ז) בשובני . בעת שהשיב אותי לשפת הנחל ראיתי והנה גדל שם אילני עץ הרבה מאד מזה ומזה לשפת הנחל : (ח) אל הגלילה הקדמונה . אל המחוז המזרחי ומשם ירדו אל הערבה ר"ל לימה של טבריא שהיא בערבה : ובאו הימה . זה ימה של סדום : אל הימה המוצאים • גם יבואו המים אל ים אוקיינוס שהוא יוצא מן הים להקיף את העולם כן אמרו רז"ל ויתכן שילכו שמה דרך ים המערבי וימה של סדום הוא הים המזרחי וכמ"ש במקום אחר על הנחל הזה חציים אל הים הקדמוני וחציים אל הים האחרון (זכריה יד) : ונרפאו המים • ר"ל ימתקו ממליחתן : (ט) והיה כל נפש חיה וגו' • ואז יהיה כל נפש חיה אשר המים משרצים בכל מקום אשר יבוא שם הנחלים האלו יחיה ויתקיים כל השרצה כי לשעבר לא היה מתקיים השרצה בעבור מליחת המים אבל כשירפאו וימתקו ממליחתן אז יתקיים : והיה הדגה רבה מאד . ואז יהיה הרבה דגים כי יגדלו בכל המימות שנתרפאו : כי באו שמה • אל הימים הנזכרים באו המים האלה היוצאים מן המקדש ולכן ירפאו המים וכל השרצה יתקיים חי ויפרו וידגו : כל אשר וכו' • בכל מקום שיבא שמה הנחל הזה יהיה כן אחד לא נעדר : (י) והיה עמדו עליו . והיה הנחל מקום מוכן יעמדו עליו ציידי דגים ומעין גדי ועד וכו' יהיה מקומות מוכנות לפרוש שם הרשתות של ציידי הדגים לנגבם מול השמש : למינה תהיה דגתם : ר"ל לכל מין הדגה תהיה דגתם של הנחלים כי יהיה שם כל מין דגים ויהיו במספר מרובה מאד כמספר דגת הים הגדול : (יא) בצאתיו וגבאיו • אסיפת המים שממעל המים הלח הסמוך אל הים וכן המים המתכנסין בבורות סמוך לים לא ירפאו ממליחתן' למלח יהיו נתונים להטעים התבשילים ולמלוח כל דבר שיצטרך : (יב) כל עץ מאכל . ר"ל הגדל

פירות

לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה׃ יג כֹּה אָמַר ג'
אֲדֹנָי יֱהוִה גֵּה גְבוּל אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ ל' כתי' ה'
אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁנֵי עָשָׂר שִׁבְטֵי ו' בלישנא
יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף חֲבָלִים׃ יד וּנְחַלְתֶּם ל'
אוֹתָהּ אִישׁ כְּאָחִיו אֲשֶׁר נָשָׂאתִי ב'
אֶת־יָדִי לְתִתָּהּ לַאֲבֹתֵיכֶם וְנָפְלָה ל' חס' בסיפ'
הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם בְּנַחֲלָה׃ טו וְזֶה כ"ג ר"פ
גְּבוּל הָאָרֶץ לִפְאַת צָפוֹנָה מִן־הַיָּם ג'
הַגָּדוֹל הַדֶּרֶךְ חֶתְלֹן לְבוֹא צְדָדָה׃ ל'
טז חֲמָת ׀ בֵּרוֹתָה סִבְרַיִם אֲשֶׁר בֵּין־ ל' ומ"ל ג'
גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וּבֵין גְּבוּל חֲמָת חָצֵר
הַתִּיכוֹן אֲשֶׁר אֶל־גְּבוּל חַוְרָן׃ ל' בסי' ח'
יז וְהָיָה גְבוּל מִן־הַיָּם חֲצַר עֵינוֹן ל' ומ"ל
גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וְצָפוֹן ׀ צָפוֹנָה וּגְבוּל ב'
חֲמָת וְאֵת פְּאַת צָפוֹן׃ יח וּפְאַת
קָדִים מִבֵּין חַוְרָן וּמִבֵּין־דַּמֶּשֶׂק
וּמִבֵּין הַגִּלְעָד וּמִבֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
הַיַּרְדֵּן מִגְּבוּל עַל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי ג' בסיפ'

לְאַסוּתָא׃ יג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים דֵּין תְּחוּמָא דְּתַחְסְנוּן
יַת אַרְעָא לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף יְתַקַבֵּל תְּרֵין
חוּלָקִין׃ יד וְתַחְסְנוּן יָתַהּ
גְּבַר כַּאֲחוּהִי דִּי קַיֵּמִית
בְּמֵימְרִי לְמִתְּנַהּ לַאֲבָהַתְכוֹן
וְתִתְפְּלֵיג אַרְעָא הָדָא לְכוֹן
בְּאַחְסָנָא׃ טו וְדֵין תְּחוּם
אַרְעָא לְרוּחַ צִפּוּנָא מִן יַמָּא
רַבָּא אוֹרַח חֶתְלוֹן לְמֵעֲלָנָא
דִּצְדָד׃ טז חֲמָת בֵּרוֹתָה
סִבְרַיִם דִּי בֵּין תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק
וּבֵין תְּחוּם חֲמָת בְּרֵכַת עֲנְבָאֵי
דִּי עַל תְּחוּם חַוְרָן׃ יז וִיהֵי
תְחוּמָא מִן יַמָּא חֲצַר עֵינוֹן
תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק וְצִפּוּנָא צִפּוּנָא
וּתְחוּם חֲמָת וְיַת רוּחַ צִפּוּנָא׃
יח וְרוּחַ מַדִּינְחָא מִבֵּין חַוְרָן
וּמִבֵּין דַּמֶּשֶׂק וּמִבֵּין גִּלְעָד
וּמִבֵּין אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל יַרְדְּנָא
מִתְּחוּמָא דִּי עַל יַמָּא מַדִּינְחָא

ועלהו ב' וסי' והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה · ועלהו לא יבול : לשני עשר ו' בלישנא וסי' נמ' בסדר תצוה : וזה כ"ג ר"פ בקרי' וסימ' וזה אשר תעשה אתה · וזה הדבר אשר תעשה לחם לקדש אתם · וזה אשר תעשה על המזבח · וזה לכם הטמא בשרץ . וזה לך תרומת מתנם לכל תנופות · וזה מעשה המנורת מקשה זהב · וזה אשר לא תאכלו מהם את · וזה דבר השמטה שמוט כל בעל · וזה יהיה לכם גבול צפון דמסעי · וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם · וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה · וזה הדבר אשר מל יהושע · וזה הדבר אשר תעשו דסוף ספר שפטים · וזה לך האות דשמואל דעלי · וזה מעשה המנורה · וזה דבר המס · אשר הרים יד · אכול השנה ספיח דמלכים · וחברו דישעיה : וזה לך האות מאת ה' דישעיהו .

תולדות אהרן ועלהו לתרופה. מנחות נה :

(יג) גה גבול . ת"י דין תחומה כמו זה גבול וכן (לעיל כה) ונתתיך לבג לגוים כמו לבז לגוים ויש עוד לפתור גה לשון גיא : יוסף חבלים · יוסף יטול שני חלקים אחד למנשה ואחד לאפרים : (יד) איש כאחיו · לא כהראשונה א"ש לפי פקודיו אלא עכשיו כל השבטים שוין וכמין שורת הכרם כל חלק וחלק מן הגבול המזרחי עד ים אוקיינוס למערב כמו שמפורש בענין ואין שני שבטים ברצועה אחת : (טו) וזה גבול הארץ . תחומי מצרי ארץ ישראל : לפאת צפונה . רוח צפונית : מן הים הגדול . שהוא גבול למערב : הדרך חתלן · בא לו לצד מזרח אל חתלון ואל צדדה ואל חמת וברותה וסבריים כל העיירות הללו במצר צפון : (טז) חצר התיכון · ת"י בריכת ענבאי : אשר אל גבול חורן . גבול דמשק במזרח סמוך למקצוע : (יז) והיה גבול מן הים חצר עינן · והיה גבול רוח צפון מן הים עד חצר עינן : גבול דמשק · שהוא בגבול דמשק שחצר עינן במקצוע צפונית מזרחית כמו שמפורש בגבולין שכתב מרע"ה (במדבר ל"ד) והיו תוצאותיו חצר עינן וגו' והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן וגו' גבול דמשק במקצוע צפונית מזרחית אצל חצר עינן כמו שאמור למעלה : חצר עינן וגבול דמשק . וגבול חמת במקצוע צפונית מערבית שנאמר (שם) זה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת ומשם לצדה : וצפון צפונה וגבול חמת · כלומר כל מצר הצפון המפורש בתורה וגבול חמת שאף היא במצר הצפון כמו שנאמר (שם) וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבוא חמת והיו תוצאות הגבול צדדה היא צדדה האמור כאן הדרך חתלון לבוא צדדה : ואת פאת צפון · והרי לך פאת צפון : (יח) ומבין הגלעד ומבין א"י · מצד מזרחי של ארץ כנען ואין עבר הירדן בתוך מצרים הללו כי אם ארץ כנען לבדה וכן בגבולין הממונים בתורה אין עבר הירדן בתוכם וכן פירוש המקרא הזה ומצר מזרחי לארץ כנען אשר בין חורן ודמשק העומדין לה במקצוע צפונית מזרחית כמו שאמור למעלה בענין ובין הגלעד וארץ ישראל אשר בעבר הירדן מזרחה : הירדן מגבול על הים הקדמוני תמודו · הירדן הוא מצר מזרחי שלה מגבול מקצוע הצפון הוא חצר עינן המפורש למעלה עד הים הקדמוני הוא ים המלח שהוא במקצוע דרומית מזרחית

יכלה פרי העלין כי מחדש לחדש יבכר וזה יהיה על דרך מופת : כי מימיו מן המקדש המה יוצאים , מימי זה הנחל יוצאים מן המקדש כמו שאמרנו למעלה ולפיכך יהיה בהם זה הפלא כי העלים אשר על שפתו ששותים ממנו לא יתום פרים ועליהם לא יבול : והיה פריו למאכל : כתיב יהיה וטעמו על פריו על עליו וקרי והיה שטעמו על פריו . ואמר אחר כך ועליהו לתרופה רוצה לומר וכן יהיה לתרופה ופירוש תרופה שוכר מן עמודי שמים ירופפו כלומר יהיה עלהו לרפאת כל שבר שיניחו עלי העלים האלה על כל שבר וירפא ויונתן תרגם וטרפוהי לאסותא ורז"ל דרשו לתרופה נוטריקון להתיר פה אלמים ופה עקרות : (יג) כה אמר ה' גה גבול · גה כמו זה וכן ת"י דין תחומה והגימ"ל זי"ן באלפא ביתא דאטב"ח וכמוהו לבג לבז : יוסף חבלים · שבט יוסף יקח שני חלקים כמו שהיה מקדם וכן תירגם יונתן יוסף יקבל תרין חולקין : (יד) ונחלת' אותה איש כאחיו · כל החלקים יהיו שוים לא כחלקים הראשונים בימי יהושע כי חלק יהודה היה רב לפי שפקודיהם היו רבים ואמר בתורה איש לפי פקודיו יתן נחלתו : (טו) וזה גבול הארץ · הדרך חתלון · כמו הארץ כנען והדומים לו : (טז) חמת ברותה · כמו שאמר וגם חמת תגבול בה ואין זה חמת הכתוב בתורה : גבול דמשק · כי דמשק תהיה מגבול ארץ ישראל כמו שאמר ודמשק מנוחתו : חצר התיכון · שם מקום ויונתן תרגם בריכת ענבים : (יז) והיה גבול מן הים חצר עינון · הוא חצר עינן הנזכר בתורה והנזכר למטה אלא שאותם בקמץ וזה בחולם ומקצת הגבולים האלה נזכרים בתורה אלא שגדול יהיה גבול א"י לעתיד ממה שהיה : וצפון צפונה · ויתר הגבול לצפון א"י לצפון העולם כמו שהולך עם גבול חמת וזה וגבול חמת ואת פאת צפון כן אמר וגם ג' הרוחות עם פאת צפון מה שלא נזכר מן הגבולים וכן כולם זולתי האחרונה שהיא זאת : (יח) ופאת קדים · ומבין הגלעד ומבין א"י הגלעד לא היה מתחלה בכלל א"י אע"פ שהיה לישראל כי לא היתה לארץ כנען והירדן היה בינים : הים הקדמוני · הוא ים המלח

מצודת דוד

פירות הראויים לאכילה : לא יבול וגו' . לא יכמשו העלין ולא יכלו הפרי כי כשיתלשו הפירות שנתבשלו מיד יגדלו תמורתן חדשים וז"ש לחדשיו יבכר ר"ל בכל חדש יבשלו פירות חדשים : כי מימיו . כי המים המשקים את כ"א מהם יוצאים המה מן המקדש ולכך יהיה בהם הפלא הזה : והיה פריו · פרי כ"א יהיה ערב וטוב למאכל והעלין יהיו מסוגלים לרפאות בהם כל חלי ומכה : (יג) גה גבול · ר"ל זה גבול מן הארץ אשר תנחילו לשני עשר וכו' והוא האמור במקראות שלאחריו : יוסף חבלים . בזה יפרש אמריו איך הם י"ב שבטים אם שבט לוי לא ינחלו נחלה כמ"ש למעלה ואמר הנה יוסף יקח שני חלקים א' למנשה וא' לאפרים : (יד) איש כאחיו · שבט אחד כחברו לא כחלוקה הראשונה שבימי יהושע שלקחו איש לפי פקודיו : אשר נשאתי את ידי . להרימה למעלה דרך שבועה לתת את הארץ הזאת לאבותיכם וכאומר לא יתלוננו כשיגרע נחלת שבט מהשבטים ממה שנחלה בראשונה כי הנה לא נשבעתי לתת את הארץ לאותם שנחלו בראשונה אבל נשבעתי לתת לאבותיכם ולכל השבטים יש יחס אחד עם האבות זה כזה והארץ הזאת נפלה לכם בנחלה לרשת מן האבות ויד כולם שוה בה : (טו) וזה גבול הארץ · לא חשב כאן כ"א גבולי מצרי א"י לבד ולא של עבר הירדן וכמו שנזכר בתורה : לפאת צפונה : הגבול מפאת צפון מתערב כלפי המזרח הוא מן הים הגדול אל הדרך ההולך לחתלון ומשם הולך הגבול לבוא לצדדה : (טז) חמת ר"ל משם הלך הגבול לחמת (ולא היא חמת המוזכר בתורה אבל היא אחר' גדולה מאד כמ"ש ולכו משם חמת רבה (עמוס ו) ולעתיד תהיה גם היא בגבול א"י כמ"ש וגם חמת תגבל בה (זכריה ט) : ברותה סברים · ר"ל משם הלך הגבול לברותה ומשם לסברים : אשר בין וגו' · חוזר הוא על ברותה וסברים שעמדו בין גבול דמשק שעמדה כלפי המזרח ובין גבול חמת שעמדה כלפי המערב : חצר התיכון . ר"ל מדמשק אשר גם היא תחשב לעתיד מא"י וכמ"ש ודמשק מנוחתו (שם) הנה משם הלך הגבול אל חצר התיכון אשר עמדה אצל גבול חורן לדרומה וחורן יהיה לה מצפונה ולא תהיה מגבול א"י וכאשר היא בצורה : (יז) והיה גבול · עכשיו אמר דרך כלל שגבול הצפוני יהיה מן הים עד חצר עינון המוזכר בתורה והוא סוף גבול צפוני ועמדה אצל גבול דמשק כלפי הדרום ונמשכת למזרח להלן מחצר התיכון : וצפון צפונה . ר"ל ושאר ערי גבול הצפון הם ערי הצפוני המוזכרים בתורה : וגבול חמת . ר"ל ועוד גם חמת תהיה מן הגבול וה"ה שאר המקומות הנזכרים למעלה וכאומר הנה בשום מקום לא תקטן א"י מכמות שהיתה כי גם לעתיד יהיו כל ערי הגבול האמור בתורה ויתרחב עוד יותר כי גם חמת והדומים יהיו בתוך הגבול : ואת פאת צפון · ר"ל והרי לך את גבול פאת צפון : (יח) ופאת קדים · הגבול מפאת קדים יהיה מבין חורן שעמדה חוץ לגבול בצפונה ונתעקמה אל המזרח אל מול הירדן ומבין דמשק שעמדה בגבולי א"י בצפונה והעקמה גם היא אל המזרח אל מול חורן כאשר היא בצורה : ובין הגלעד

מצודת ציון

בכורי ענבים (במדבר יג) : לתרופה מל' רפואה : (יג) גה · כמו זה והגימ"ל הוא במקום הזיי"ן כאטב"ח וכן לבג לגוים (לעיל כה) ור"ל לבז לגוים : חבלים · חלקים על כי הדרך לחלק נחלה במדידת החבל וכן והיה חבל לשארית וגו' (צפניה ב) : (יד) ונפלה · זה הלשון יאמר על הירושה וכן למטה והיה תפילו ובדרז"ל ביום אחד מפיל נחלות (ב"ב קי"ג) : (יח) על הים · עד הים וכן וירכתו על

ז' תָּמֹדּוּ וְאֵת פְּאַת קָדִימָה׃ יט וּפְאַת
ל' ומ"ל נֶגֶב תֵּימָנָה מִתָּמָר עַד־מֵי מְרִיבוֹת
קָדֵשׁ נַחֲלָה אֶל־הַיָּם הַגָּדוֹל וְאֵת
פְּאַת־תֵּימָנָה נֶגְבָּה׃ כ וּפְאַת־יָם
הַיָּם הַגָּדוֹל מִגְּבוּל עַד־נֹכַח לְבוֹא
ל' חֲמָת זֹאת פְּאַת־יָם׃ כא וְחִלַּקְתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְשִׁבְטֵי
הס' בליבנא יִשְׂרָאֵל׃ כב וְהָיָה תַּפִּלוּ אוֹתָהּ
ל' בְּנַחֲלָה לָכֶם וּלְהַגֵּרִים הַגָּרִים
ב' דין חסר בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר־הוֹלִדוּ בָנִים
ד' ג' קמץ וא' פתח בְּתוֹכְכֶם וְהָיוּ לָכֶם כְּאֶזְרָח בִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אִתְּכֶם יִפְּלוּ בְנַחֲלָה בְּתוֹךְ
שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ כג וְהָיָה בַשֵּׁבֶט
ל'. ז' בליבנא אֲשֶׁר־גָּר הַגֵּר אִתּוֹ שָׁם תִּתְּנוּ נַחֲלָתוֹ
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

י' דסמי' מח א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַשְּׁבָטִים
ס' מִקְצֵה צָפוֹנָה אֶל־יַד דֶּרֶךְ־חֶתְלֹן
לְבוֹא־חֲמָת חֲצַר עֵינָן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק
ס' צָפוֹנָה אֶל־יַד חֲמָת וְהָיוּ־לוֹ פְאַת־
סימן קָדִים הַיָּם דָּן אֶחָד׃ ב וְעַל ׀ גְּבוּל

תְּמַשְׁחוּן וְיַת רוּחַ קִדוּמָא׃
יט וְרוּחַ עִבַר דָּרוֹמָא מִירִיחוֹ
עַד מֵי מַצּוּת רְקַם אַחְסָנָא
לְיַמָּא רַבָּא וְיַת רוּחַ דָּרוֹמָא
דְּדָרוֹמָא׃ כ וְרוּחַ מַעַרְבָא
יַמָּא רַבָּא מִתְּחוּמָא עַד
מְקָבֵיל מַעֲלָנָא דַּחֲמָת דָּא
רוּחַ מַעַרְבָא׃ כא וּתְפַלְגוּן יַת
אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְשִׁבְטַיָּא
דְּיִשְׂרָאֵל׃ כב וִיהֵי דְּתִתְפַּלְגוּן
יָתַהּ בְּאַחְסָנָא לְכוֹן וּלְגִיּוֹרַיָּא
דִּי יִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דְּאוֹלִידוּ
בְּנִין בֵּינֵיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן כְּיַצִּיבָא
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִמְּכוֹן יִתְפַּלְגוּן
בְּאַחְסָנָא בְּגוֹ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃
כג וִיהֵי שִׁבְטָא דִּי יִתְגַּיַּר
גִּיּוֹרָא בְּגַוֵּיהּ תַּמָּן תִּתְּנוּן
אַחְסַנְתֵּיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃
א וְאִלֵּין שְׁמָהַת שִׁבְטַיָּא מִסְּיָפֵי
צִפּוּנָא עַל תְּחוּם אוֹרַח חֶתְלוֹן
מַעֲלָנָא דַּחֲמָת חֲצַר עֵינָן
תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק צִפּוּנָא עַל תְּחוּם
חֲמָת וִיהוֹן לֵיהּ רוּחַ קִידוּמָא
מַעַרְבָא דָּן חַד׃ ב וְעַל תְּחוּם

מזרחית תמודו הולך מצר מזרחי ואף בתורה כך מפורש גבול קדמה והיו תוצאותיו ים המלח במקצוע דרומית : ואת פאת קדימה . כלומר והרי לך פאת קדים : (יט) מתמר · מיריחו שהיא עיר התמרים וכן ת"י : עד מי מריבת קדש · היא מדבר צין : נחלה אל הים הגדול · ומשם הולך הגבול עד נחל מצרים הנופל בים הגדול במקצוע דרומית מערבית ואף משה כך נתן גבול נגב ממדבר צין על ידי אדום ומוגה והולך עד מעצמון נחל מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחלה האמור כאן כמו לנחלה ומצאתי מתורג' אחסנא ואם לא שהטעם למטה ורפיתי נחלה מצרים שהטעם למעלה ומסורת עליו לית בטעמא הייתי אומר שיבוש הוא ולא תירגם יונתן כן כי אם קוראים טועים : (כ) ופאת ים · ומצר מערבי : הים הגדול מגבול עד נוכח לבוא חמת . ממקצוע דרומית האמור למעל' והוא נחל מצרים : עד נוכח לבוא חמת · עד מקצוע צפונית מערבית הוא הר ההר שהוא נכח לבא חמת כי חמת במקצוע צפונית מזרחית אצל הר ההר כמו שכתוב מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת מצאתי : (כג) גר הגר אתו · שנתגייר בגולה בתוך אותו שבט : (א) ואלה שמות השבטים · סדר חלקים שיחלקו ביניהם מקום כל אחד ואחד מקצה צפונה דן יטול מצר צפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח שהיא עד גבול דמשק (שבמקצוע מערב צפון · שא"א) : והיו לו פאת קדים הים · כלומר מפאת קדים ועד ים דן אחד הרי פירש האורך ולא פירש הרוחב ובברייתא דספרי בפרשת האזינו מה ת"ל יהודה א' דן א' אשר א' מלמד שעתידין ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב ברוחב כ"ה אלף קנים שהם שבעים וחמשה מילין ומהיכן למדו השיעור הזה מן התרומה שהוא כאחד מן החלקי' הללו כמו שמפורש בענין מצאתי שכך כתוב ואורך כאח' החלקים · והוא רחב עשרים וחמשה אלף קנים ואורך מפאת ים עד פאת קדים כ"ה אלף קנים ק"ן אלף אמה שהקנה שש אמה וכל אלפים אמה מיל כמו שאנו למדין במסכת יומא אצל עשר סוכות שמירושלים ועד צוק הרי ק"נ אלף אמה עולין לשבעים וחמשה מיל וזהו שיסד רבי אלעזר בפיוט (בסילוק דיום שני של סוכות) כי אקח מועד לעת חלוק ארצותי' כשירת הכרם לתולותיה באורך מפאת קדים לקצותיה עד ים אוקיינוס למצותיה ברחב שבעים וחמשה מיל חבילותיה (וי"ב שבטי' וחמשה מיל לי"ג רצועות בין רצועות השבטים ורצועות הקודש יעלו לש' מאות וע"ה מילין ולמנין ת' פרסה על ת' פרסה של א"י עולין המילין לשש עשר' מאות לשכום הקלירי שאמר ארבעת מילין היא פרסה ושמא מילין של חשבון הרצועות גדולים הם אין נכנסין ארבע' מהם בפרסה ואכן בא למנות שני מילין למחצית (ומחצה בפרסה יעלו כד' מאות פרסה לאלף מילין וחשבון מילין של רצועה אין עולין אלא ס' מאו' וע"ה מילין עדיין חסר המנין כ"ה מילין לא כיון מניין מילין הרצועות של פ"פ למנין ד' מאות פרס' ומניין למד רבי אליעזר אורך השורות עד ים אוקיינוס שהוא בסוף עולם ומקרא מעיד שתחום מערב עד ים הגדול שלפני' מים אוקיינוס הרבה) : (ב) ועל גבול דן · ואצל גבול דן בדרומו :
תהיה

המלח או ים כנרת כי שניהם מזרחי' : תמודו . אמר כנגד ישראל כמו שאמר וחלקתם את הארץ : (יט) ופאת נגב · מתמר . תרגם יונתן מיריחו כי היא נקראת עיר התמרים : נחלה אל הים הגדול . הוא שאמר נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה : נחלה · כמו נחל והה"א נוספת אף על פי שהמלה מלרע אבל נחלת מצרים מלעיל וכן נחלה עבר על נפשינו וי"ת אחסנתא : (כ) ופאת ים הים הגדול . מגבול הים הגדול הוא גבול מערבי ארץ ישראל ומגבול זה עד נכח לבא חמת הוא רוחב הגבול : נכח · כמו נגד וכן נכחו תחנו והוא משקל אחד : זאת פאת ים · זאת הפאה הנזכרת היא פאת מערב לא"י : (כא) וחלקתם · מבאר הוא : (כב) והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולהגרים · בא עם ה"א הידיעה כמשפט שלא כמנהג ברוב ופירושו והיה לכם הגבול שתפילו אותה בנחלה לגבולותי' לכם ולגרים אשר הולידו בנים בתוככם בגלות : (כג) והיה בשבט אשר גר הגר אתו · כי לעתיד בצאת ישראל מהגלות יודעו השבטים אף על פי שהם מעורבים עתה ולא ידעו איש את שבטו יבא אליהו וייחס כל איש אל שבטו : (א) ואלה שמות השבטים · פירוש אלה שמותם על נחלתם והחל מן הצפון מקצה צפונה ואמר כי לצד צפון של ארץ ישראל בקצה הצפון על הגבולים האלה יהיה חלק דן זהו שאמר אחר כן והיו לו פאת קדים הים פירוש והיו לו גבולים האלה מן פאת צפון עד הים כי כל החלקים זוכר אותם באורך ממזרח למערב וברוחב כמו שהם גבולי המקומות שזוכר אבל לא שם מדה לרוחב החלקים אלא לחלק התרומה ולחלק הנשיא שם אורך ורחב כמו שכתוב למעלה וכן יראה רוחב שאר החלקים כרוחב חלק הנשיא חמשה ועשרים אלף כי לא אמר על אורך חלקן לעומת אחד החלקים כי ברוחב יהיו חלקיהם שוים ובדברי רבותינו ז"ל ה' צדד ינחלו אמר הקב"ה לישראל אני עתיד להושיב אתכם נוחלים מסוף העולם ועד סופו וכן הוא אומר פאת קדים הים דן אחד : (ב) ועל גבול
דן

וזה גבול הארץ · וזה ימות בנפש מרה · וזה פתשגן הנשתון : אל יד ה' דסמיכי בקריאה וסימ' ויאמר אליהם המלך אשר ייטב בעיניכם אעשה · ואלה שמות השבטים ב' בפסוק · הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם ב' בפסוק · וכל אסתר דכוו' אל יד במ"א על וסי' ונתן הלבוש וחסום · סי' מן ואלה שמות השבטים עד סוף סיפר' כולהון קדימה במ"ה קרים וסימ' ועל גבול דן · פרים · ראובן · יהודה · ואלה מדותיה · ח' קדימה בשאר קריאה וסימ' ותשא אתי רוח · ויבוא אל שער · ולנשיא מזה ומזה ב' בו · וישיבני אל

מצודת ציון

על צידון (בראשית מט) : תמודו · מל' מדידה : (יט) נגב תימנה · כפל המלה במלות נרדפות כמו אדמת עפר (דניאל י"ב) : (כ) נוכח · נגד כמו לנוכח אשתו (בראשית כ"ה) : (כב) כאזרח · כן יקרא ישראל גמור כמו האזרח והגר הגר (ויקרא טז) : (א) אל יד · אצל מקום כמו יד אבשלום (ש"ב יח) : (ב) ועל גבול · סמוך לגבול כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב) ·
ואלה

מצודת דוד

הגלעד · שעמדה במזרח א"י מחוץ לגבול כי היא בעבר הירדן המזרחי : ומבין ארץ ישראל . הוא עבר הירדן המערבי ששמה א"י בעצם מאז נחלו אותה : הירדן מגבול . ר"ל הירדן יהיה לגבול בין חורן והגלעד שמזה ובין דמשק וא"י שמזה כי הוא המפסיק ביניהם : על הים וגו' . גבול המזרחי תמודו עד כלות הים הקדמוני הוא ים המלח העומד במקצוע דרומית מזרחית של א"י : ואת פאת קדימה . ר"ל והרי לך את גבול פאת קדים : (יט) ופאת נגב . הגבול מפאת נגב יהיה מתמר ויתכן שזהו חצצון תמר הוא ע"ג והנה בחלוקה תמר היא עין גדי (דה"ב כ) ועין גדי הוא מוזכר ביהושע בערי יהודה שהיה נחלתו בפאת הדרומי כי אין זה מקום יריחו עיר התמרי' כי היא עומדת רחוק' מן הגבול מאד וכאשר נראה בצורה חלוקת א"י בימי יהושע : עד מי וגו' . מתמר הלך הגבול עד מי מריבת קדש הוא מדבר צין כמו שנאמר במי מריבת קדש מדבר צין (דברים לב) : נחלה . ר"ל ומשם הולך הגבול לנחל מצרים ומשם אל הים הגדול : ואת וגו' . והרי לך את גבול פאת נגב : (כ) ופאת ים · הגבול מפאת ים יהיה הים הגדול מן הגבול ויחשב כא"י : עד נכח · עד מול המקום שבאים דרך בו אל חמת המוזכר בתורה והוא הר ההר וכמ"ש מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת (במדבר לד) : זאת פאת ים . זאת הגבול מפאת ים : (כא) וחלקתם · תחלקו אותה לחלקים למספר שבטי ישראל : (כב) והיה תפילו · זה יהיה לכם אשר תפילו אותה וגו' ר"ל את זה תירשו בנחלה לכם וגו' : אשר הולידו בנים . אשר נתגיירו והיו לכם · יהיו נחשבים לכם כישראל גמור מימות אבותיו : אתכם יפלו . עמכם יירשו בנחלה : (כג) שם . בחלק השבט ההוא תתנו לו נחלה : מח (א) ואלה שמות השבטים · אשר יחלק להם נחלת א"י : מקצה צפונה . מסוף הצפון אצל מקום דרך ההולך לחתלון משם בא הגבול לחמת ומשם עד חצר עינן העומדת אצל גבול דמשק כלפי הדרום : צפונה . כל מיצר הצפון אצל מקום חמת וס"ה שאר המקומות אשר יכתוב אל בגבול א"י : והיו לו . הגבולים ההם יהיו אל השבט מפאת קדים עד פאת הים
כי

דָּן מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה אָשֵׁר אֶחָד׃ ג וְעַל גְּבוּל אָשֵׁר מִפְּאַת קָדִימָה וְעַד־פְּאַת־יָמָּה נַפְתָּלִי אֶחָד׃ ד וְעַל גְּבוּל נַפְתָּלִי מִפְּאַת קָדְמָה עַד־פְּאַת יָמָּה מְנַשֶּׁה אֶחָד׃ ה וְעַל גְּבוּל מְנַשֶּׁה מִפְּאַת קָדְמָה עַד־פְּאַת יָמָּה אֶפְרַיִם אֶחָד׃ ו וְעַל גְּבוּל אֶפְרַיִם מִפְּאַת קָדִים וְעַד־פְּאַת־יָמָּה רְאוּבֵן אֶחָד׃ ז וְעַל גְּבוּל רְאוּבֵן מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה יְהוּדָה אֶחָד׃ ח וְעַל גְּבוּל יְהוּדָה מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה תִּהְיֶה הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר־תָּרִימוּ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף רֹחַב וְאֹרֶךְ כְּאַחַד הַחֲלָקִים מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה וְהָיָה הַמִּקְדָּשׁ בְּתוֹכֹה׃ ט הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ לַיהוָה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים׃ י וּלְאֵלֶּה תִּהְיֶה תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ לַכֹּהֲנִים צָפוֹנָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְיָמָּה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְקָדִימָה רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְנֶגְבָּה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אָלֶף וְהָיָה מִקְדַּשׁ־יְהוָה בְּתוֹכוֹ׃ יא לַכֹּהֲנִים הַמְקֻדָּשׁ מִבְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתִּי אֲשֶׁר לֹא־תָעוּ בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר תָּעוּ הַלְוִיִּם׃ יב וְהָיְתָה לָהֶם תְּרוּמִיָּה מִתְּרוּמַת הָאָרֶץ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים אֶל־

' כ' · ג' חסר · ג' חסר · ה' בענין · ה' בענין · כ' · י"ב · בתוכו ק' · י"ג ה' כתרי טעמו · ג' · ל' · ט' בסיפר' · ל' · ה' בנביאים ובכתובים וכל אורייתא דכות' במ"ו

דָּן מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא אָשֵׁר חָד : וְעַל תְּחוּם אָשֵׁר מֵרוּחַ מַדִינְחָא וְעַד רוּחַ מַעַרְבָא נַפְתָּלִי חָד : ד וְעַל תְּחוּם נַפְתָּלִי מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא מְנַשֶּׁה חָד : ה וְעַל תְּחוּם מְנַשֶּׁה מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא אֶפְרַיִם חָד : ו וְעַל תְּחוּם אֶפְרַיִם מֵרוּחַ מַדִינְחָא וְעַד רוּחַ מַעַרְבָא רְאוּבֵן חָד : ז וְעַל תְּחוּם רְאוּבֵן מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא יְהוּדָה חָד : ח וְעַל תְּחוּם יְהוּדָה מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא תְּהֵי אַפְרָשׁוּתָא דְתִפְרְשׁוּן עַסְרִין וַחֲמֵשׁ אַלְפִין פּוּתְיָא וְאוּרְכָּא כְּחַד מִן חֻלָקַיָא מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעַרְבָא וִיהֵי כֵּיבַשׁ מַקְדְּשָׁא בְּגַוֵּיהּ : ט אַפְרָשׁוּתָא דִּי תִפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין : י וּלְאִלֵּין תְּהֵי אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא לְכַהֲנַיָא צִפּוּנָא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וּלְמַעַרְבָא פּוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין וּלְמַדִינְחָא פּוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין וּלְדָרוֹמָא אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וִיהֵי כֵּיבַשׁ מַקְדְּשָׁא דַייָ בְּגַוֵּיהּ : יא לְכַהֲנַיָא דְקַדִּישִׁין מִבְּנֵי צָדוֹק דִּנְטָרוּ מַטְרַת מֵימְרִי דְּלָא טָעוּ בְּטָעוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְטָעוּ לֵיוָאֵי : יב וּתְהֵי לְהוֹן אַפְרָשׁוּתָא מֵאַפְרָשׁוּת אַרְעָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין עַל תְּחוּם לֵיוָאֵי :

(ח) תהיה התרומה וגו' . וא"ת היאך יתכן שתהא ירושלים במקומה והלא היתה ירושלים במיצר לפוני של יהודה שנפל דרומה של ארץ כנען וכאן הוא באמצע השבטים אין חלוקה זו דומה לחלוקת יהושע שזו כשורת הכרם וכל החלקים שוין וחלוק' יהושע היה שבט יהודה חלק גדול ואף כי (חלקו היה) רב ממנו עד שנפל שמעון בגורלו שנא' (יהושע יט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון לפיכך יש די עתה ברוחב חלק שנפל יהודה בימי יהושע ליטול בו חלק עכשיו ה' שבטים הנותרים לפי שהאורך גדול מאד מפאת קדים עד אוקיינוס וירושלים במקומה והיה המקדש בתוכו · כמו שמפרש והולך : (ט) התרומה · אשר תרימו לה' · מן החלק הזה שהופרש אצל יהוד' בדרומו אורך ממזרח עד הים ורחב כ"ה אלף קנים ממנה תהיה תרומה לה' למקדש ומקום לבתים לכהנים ארך כ"ה אלפים קנים ממזרח למערב ורחב י' אלפים מן הצפון לדרום : (י) ולאלה תהיה תרומת הקדש לכהנים · ואלה העשרת אלפים רחב וכ"ה אלף אורך יהיה לכהנים בצפון בתוך רצועות התרומה הגדולה אצל דרומו של יהודה : צפונה כ"ה אלף · הוא האורך ממזרח למערב . וימה רחב עשרת אלפים · מצד מערב רחב עשרת אלפים מן הצפון לדרו' : וקדימ' רחב י' אלפים · ורוח מזרחית י' אלפים מן הצפון לדרום : ונגבה אורך כ"ה אלף · מן המזרח למערב : והיה מקדש ה' בתוכו · היא הר הבית ה' מאות קנים על ה' מאות קנים יהיה באמצע רצועה זו וכל סביבותיו לכהנים י"ב אלפים ומאתים וחמשים לצד מזרח וכן לצד מערב וברוחב ארבעת אלפים וז' מאות וחמשים לצפון וכן לדרום כמו שאמור למעלה בענין יהיה מדה אל הקודש ה' מאות בה' מאות מרובע : (יא) לכהנים המקודש . החלק הזה המקודש יהיה לכהנים : (יב) תרומיה · מפורשת תרומה היא שם הפרשה תרומיה מפורשת והיתה להם הרצועה הזאת מפורשת מתרומת הארץ מן התרומה הגדולה שהותרמה מן הארץ אורך מאוקיינוס עד גבול מזרח ברוחב כ"ה אלפים כמו שאמור למעלה ממנו יבדילו רצועה זו באמצע ארכה לכהני' ולמקדש : קדש קדשים · שכל התרומה הגדולה קודש לכהנים ולוים ולנשיא ולאחוזת העיר ולעובדי העיר כמו שמפורש והולך וזו כ"ה אלף אורך וי' אלף רוחב בצפונו המפורש' ממנה לכהנים ולמקדש תהיה קדש קדשים : אל גבול הלוים · אצל רצועות הלוים :

והלוים

דן · סמוך לגבול דן וכן כולם כמו ועליו מטה מנשה והדומים לו והכל מבואר : מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד : (ז) יהודה אחד . וכן כולם שעתידים ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב על רוחב כ"ה אלף קנים שיעורם חמשה ושבעים מיל חמשה ועשרים אלף קנים הם ק"נ אלף אמה כי הקנה שש אמות כמו שכתוב למעלה ואלפים אמה הם מיל נמצא שהם חמשה ושבעים מיל : (ח) ועל גבול יהודה · התרומה אשר תרימו · בכלל התרומה הוא הר הבית ומה שבתוכו ואחזת הכהנים והלוים ואחזת העיר והולך ופורש כל אחד כמו שנזכר למעלה : בתוכה . כתיב וקרי בתוכו וטעם הכתוב בתוכה התרומה וטעם בתוכו אל החלק והכל מבואר למעלה : (יא) לכהנים המקדש . רוצה לומר המקודשים והוא על דרך כלל וכן תרגם יונתן לכהניא דקדישין ואיזה הם המקודשים אותם שהם מבני צדוק שלא תעו : כאשר תעו הלוים · ר"ל הכהנים הלוים שאינם מבני צדוק וטעם צדוק פירשנוהו למעלה בפסוק והלשכה אשר פניה דרך הצפון : (יב) והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ · תרומיה שם תאר בפלס תחתיה עליה והדומים להם ואמר אע"פ כי חלק הכהנים עם המקדש הוא תרומיה מתרומת הארץ כי היא קדש קדשים : אל גבול הלוים · רוצה לומר על וכן תרגם יונתן על גבול ליואי רוצה לומר סמוך לגבול הלוים ותרומת הארץ היא חלק הלוים ואחזת העיר וחלק הכהנים עם המקדש היא תרומת התרומה כי כל'

עיר

פתח קדמא דפסוק · ופאת קדים מבין חורן תגינא דפסוק . מגמת פניהם : כאחד י"ב פתחין בקרי' וסי' הן האדם היה כאחד ממנו · דן ידין עמו · וחליתי והייתי כאחד האדם · וחברו אם אסור יאסרני · ויואל הלוי לשבת את האיש · גם את הארי גם את הדוב · ועשהאל קל ברגליו. ואוכל על שלחני כא' מבני המלך · כאחד הגבלים . וארך כאחד החלקים · על ידושה ידו גורל . אשר הלך לקרוא למיכיהו דד"ה . וחד וכאחד השרים תפלו : קדש קדשים ח' בנביאים וכתובים וסי' זאת תורת הבית על ראש · ומן המדה הזאת תמר · והיה לכם תרומי' : בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן · ולחתם חזון ונביא ולמשיח קדש קדשים · וכל אוריתא דכוו' במ"ו וסימ' נמסר בסדר תרומה :

מצודת דוד

כי חלקי השבטי' יהיו זה אצל זה וכל חלק יהיה מקצה הגבול עד קצהו ממזרח למערב : דן א' . ר"ל לשבט דן יהיה לחלק א' : (ג) ועל גבול דן. סמוך לגבול דן לדרומו יהי' החלק מפא' קדים וכו' ולשבט אשר יהי' לחלק א' וכן כל השבטי' ולקחו זה בדרומו של זה :

(ח) מפאת קדים . החלק מפאת קדים וכו' תהיה התרומה וכו' היא האמורה למעלה תרימו תרומה לה' וכו' עד ולנשיא מזה ומזה וכו' (לעיל מה) : רוחב · מצפון לדרום : כאחד החלקים · שחלקו השבטים ולתוספת ביאור אמר מפאת קדימה וגו' : בתוכו . בתוך התרומה ההיא כמו שמפורש והולך : (ט) התרומה וגו' . זהו חלק הכהנים שיקחו בפאת הצפוני מהחלק הזה ארך ממזרח למערב תהיה באמצעות אורך החלק : הרחב · מצפון לדרום : (י) ולאלה · ובאלה כ"ה אלף על עשרת אלפים תהיה להכהנים בפאת צפון כ"ה אל"ף אורך ובפאת מערב רחב עשרת אלפים וגו' ובנין המקדש יהיה באמצעית הרצועה ההיא בין באורך בין ברוחב : (יא) לכהנים . המקודש · זה יותן לכהנים המקודשים המשמשים במזבח והם מבני צדוק כ"ג אשר שמרו משמרת ה' ולא זזו ממנה ולתוספת ביאור אמר אשר לא תעו וגו' לעבוד עבודת הפסילים בזמן שתעו בני ישראל כאשר תעו שאר הכהנים בני לוי שעשו עבודת העם לפני הפסולים וכמ"ש למעלה והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו וגו' (לעיל מד) : (יב) והיתה להם · לכהנים ההם יהיה התרומה מתרומת הארץ כי כל הרצועה ההיא באורך כל א"י וברוחב חמשה ועשרים אלף קנים תקרא

מצודת ציון

(י) ולאלה · כמו ובאלה ובאה הלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) : (יא) המקודש · כמו המקודשים והוא דרך כלל : תעו · הוא לשון מושאל מן התועה בדרך : (יב) תרומיה · ענין הפרשה

תרומת

גְּבוּל הַלְוִיִּם׃ יג וְהַלְוִיִּם לְעֻמַּת גְּבוּל
הַכֹּהֲנִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ
וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כָּל־אֹרֶךְ
חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים׃ יד וְלֹא־יִמְכְּרוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא־
יָמֵר וְלֹא יַעֲבוּר רֵאשִׁית הָאָרֶץ כִּי־
קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ טו וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים
הַנּוֹתָר בָּרֹחַב עַל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה
וְעֶשְׂרִים אֶלֶף חֹל־הוּא לָעִיר לְמוֹשָׁב
וּלְמִגְרָשׁ וְהָיְתָה הָעִיר בְּתוֹכֹה׃
טז וְאֵלֶּה מִדּוֹתֶיהָ פְּאַת צָפוֹן חֲמֵשׁ
מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּפְאַת־נֶגֶב
חֲמֵשׁ חמש מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים
וּמִפְּאַת קָדִים חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת
אֲלָפִים וּפְאַת־יָמָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת
וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים׃ יז וְהָיָה מִגְרָשׁ
לָעִיר צָפוֹנָה חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם וְנֶגְבָּה
חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וְקָדִימָה חֲמִשִּׁים
וּמָאתַיִם וְיָמָּה חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃
יח וְהַנּוֹתָר בָּאֹרֶךְ לְעֻמַּת ׀ תְּרוּמַת
הַקֹּדֶשׁ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים קָדִימָה
וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים יָמָּה וְהָיָה לְעֻמַּת
תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְהָיְתָה תְבוּאָתֹה
לְלֶחֶם לְעֹבְדֵי הָעִיר׃ יט וְהָעֹבֵד
הָעִיר יַעַבְדוּהוּ מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

ט' פסוקים ולא ולא ולא ולא
יעביר ק' כ"ת
ד' בסיפרא
ב'
בתוכו קרי ב' כ"ל
חמש כתיב ולא קרי
ה' בענין
תבואתו קרי
ב' מ"ל

יג וְלֵיוָאֵי לָקֳבֵיל תְּחוּם כַּהֲנַיָא
עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין אוּרְכָּא
וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין כָּל
אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין
וּפוּתְיָא עַסְרִין אַלְפִין׃ יד וְלָא
יְזַבְּנוּן מִנֵּיהּ וְלָא יַחֲלִיף וְלָא
יַעֲבַר רֵישׁ אַרְעָא אֲרֵי קוּדְשָׁא
קֳדָם יְיָ׃ טו וְחַמְשָׁא אַלְפִין
דְּאִשְׁתָּאֲרוּ בְּפוּתְיָא עַל אַפֵּי
עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין חוּלָא
הוּא לְקַרְתָּא לְמוֹתַב וּלְרְוַח
וִיהֵי כִּיבַשׁ קַרְתָּא בְּגַוֵּיהּ׃
טז וְאִלֵּין מְשַׁחְתַהָא לְרוּחַ
צִפּוּנָא אַרְבַּע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ
מְאָה וּלְרוּחַ דָּרוֹמָא אַרְבַּע
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּלְרוּחַ
מַדִּינְחָא אַרְבַּע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ
מְאָה וּלְרוּחַ מַעַרְבָא אַרְבַּע
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ יז וִיהֵי
רְוָחָא לְקַרְתָּא לְצִפּוּנָא מָאתָן
וַחֲמְשִׁין וְדָרוֹמָא מָאתָן
וַחֲמְשִׁין וּמַדִּינְחָא מָאתָן
וַחֲמְשִׁין וּמַעַרְבָא מָאתָן
וַחֲמְשִׁין׃ יח וּדְאִשְׁתְּאַר
בְּאוּרְכָּא לָקֳבֵיל אַפְרָשׁוּת
קוּדְשָׁא עַסְרָא אַלְפִין לְמַדִּינְחָא
וְעַסְרָא אַלְפִין לְמַעַרְבָא וִיהֵי
לָקֳבֵל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּתְהֵי
עֲלַלְתֵּיהּ לְמֵיכַל לִדְמִפַּלְחִין
בְּקַרְתָּא׃ יט וּדְמִפַּלַּח בְּקַרְתָּא
יִפְלְחוּנֵיהּ מִכָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

(יג) והלוי' לעומת גבול הכהני'. אצל רצועת הכהנים כמדת הכהנים כנגד כל ארכה: כל אורך. כל הרצועות אורכן כ"ה אלף: (יד) ולא ימר. לא יחליפם בקרקע אחר: (טו) וחמשת אלפים הנותר ברוחב. לרצועת התרומה הגדולה שהיתה כ"ה אלפי' רחב ואורך כאחת החלקים מפאת קדים עד פאת ים וממנ' חזר ופרש שתי רצועות במלאותה אורך כ"ה אלף ורחבן כ' אלף ועדיין נשאר ברחבה חמשת אלפים אותם חמשת אלפים רוחב יהיו למושב העיר ארכן על פני אורך כ"ה אלף של תרומת הלוים: חול הוא. ואינן קודש כתרומת אותה רצועה של הכהנים והלוים חול הוא אלא ויהיו לעיר למושב ישראל ולמגרש סביב העיר: בתוכה. באמצע אותה רצועה: (טז) ואלה מדותיה. של עיר: פאת צפון וגו'. מרובעת ארבעת אלפים וחמש מאות קנים על ארבעת אלפים וחמש מאות קנים נשארו ברוחב חמש מאות הם יהיה להם למגרש מאתים וחמשים לצפון מאתים וחמשים קנים לדרום כמו שאמור במקר' שלמטה וכן למזרח ומערב הרי חמשת אלפים על חמשת אלפים באמצע הרצועות הרי כל רחבה ממולא ובאורך הרצועה הזאת השלישית נשארו י' אלפים למזרח וי' אלפים למערב עליה' הוא מפרש ואומר והנותר באורך לעומת תרומת הקדש י' אלפים קדימה וי' אלפי' ימה: (יח) והית' תבואתה ללחם לעובדי העיר. הם הגבעונים הנתונים חוטבי עצים ושואבי מים כן שמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל: לעובדי העיר. אישאהרבנ"ם בלע"ז: והיה מגרש לעיר. כל מגרשי עיר שמקרא מקום פנוי לא בתי' ולא שדה: (יט) יעבדוהו מכל שבטי ישראל. שנהנו להם זה חלק בארץ: (כ) כל התרומה. המקודשת המותרמ' מתוך התרומ' הגדול' כ"ה אלפים קנים על כ"ה אלפים קנים: רביעית מרובעת אל תרומת הקדש לכהנים וללוים: ואל אחוזת העיר. אחוזת פורפרי"ש

עיר ירושלם היא תרומה: (יג) והלוי'. מבואר הוא: (יד) ולא ימכרו ממנו. הלוים וכל שכן הכהנים שלא ימכרו מאחוזתם לישראל: ולא ימר. וכן לא יחליפנו ולא יעביר אותו בנחלה אחרת: ולא ימר ולא יעביר. דרך כלל יעבור כתיב רוצה לומר יעבור החלק הזה לאחר ולא יעביר. קרי רוצה לומר הכהן או הלוי לא יעבירנו: ראשית הארץ. כמו שקרא אותו תרומת הארץ כן קורא אותו ראשית כי התרומה ראשית: כי קדש לה'. פירוש כל זה הוא קדש ואע"פ שהאחד מקודש יותר מחבירו הכל הוא קדש לה' כי הוא אחוזת משרתי ה': (טו) וחמשת אלפים. חול הוא לעיר. אחוזת העיר הנזכר למעלה שהוא חמשת אלפים הוא חול כנגד חלק הלוים והכהנים שהוא מקודש ממנו ואעפ"כ הוא קדש ותרומת הארץ כי ירושלם היא מקודשת מכל א"י ומה יהיו אלה חמשת אלפים לעיר למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה. כתיב וקרי בתוכו וכבר פירשנוהו: (טז) ואלה מדותיה. מדות העיר שהוא קדש מרובעת לכל רוח חמש מאות וארבעת אלפים: ופאת נגב חמש מאות וארבעת אלפים. חמש האחד כתיב ולא קרי והוא אחד מחמשה דכתיבין ולא קריין: (יז) והיה מגרש לעיר צפונה. מגרש הוא חוץ לעיר מחומת העיר ולחוץ והוא מקום פנוי אין בו בית ולא זרעים ולא נטעים והיה המגרש חמשים ומאתים לכל רוח הנה רחב אחוזת העיר שהיא חמשת אלפים כי העיר ארבע אלפים וחמש מאות מצפון לדרום ומגרש חמשי' ומאתים לצפונה וחמשים ומאתי' נגבה הנה חמש מאות וארבעת אלפים וחמש מאות הרי הנה חמשת אלפים: (יח) והנותר בארך לעמת תרומת הקדש. שהיא חמשה ועשרים אלף ארך והעיר חמשת אלפים נשארו למזרח עשרת אלפים ולמערב עשרת אלפים והנה הם כ"ה אלפים: והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר. תבואת העשרים אלף תהיה למאכל לאותם שיעמדו בעיר כי מכל שבט ישבו שם והם יקראו עובדי העיר שיעשו עבודת העיר בשדות ובכרמי' ובגני': תבואת'. כתיב בה"א וקרי בוי"ו וכתבנו הטעם במלת בתוכו או בשניהם הה"א במקום וי"ו כמו אהלה: (יט) והעובד העיר יעבדוהו. מכל שבטי ישראל כי בעבורם הם עומדים שם ובמקומם ובדין הוא שיעבדום בכל דבר שתצטרך להם מהם וישלחו להם מנחות ויש מפרשים עובדי העיר הגבעונים ואין לו טעם כי לא יהיו עוד הגבעונים משרתים לעתיד ולא יתכן שיהיו גבעונים יושבי ירושל' העיר

בתוכה ב' כתובים כן ובענין וסימ' חול הוא לעיר למושב. ומקדש הבית בתוכה: קדים ה' בעניינא וסי' נמסר לעיל בהאי סימ': תבואתה ב' כתיב ה' וסימ' קדש ישראל לה' ראשית תבואתה. והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר: רביעית ג' מ"ל דמ"ל וסימ' ויין לנסך רביעית ההין תקריב על. למצרים על חיל פרעה. רביעית תרימו את תרומת הקדש דסוף יחזקאל. וכל שאר אוריתא ומלכים ויחזקאל רביעת כתיב במ"א רבעית וסימ' והקריב המקריב את קרבנו לה'. וכל שאר נביאים וכתובים רבעית כתיב:

תולדות אהרן והעובד העיר. ב"ב קכב (סנהדרין כג קידושין סה):

מצודת ציון

הפרשה: (יג) לעומת. ר"ל שוה לה וכן והאופנים לעומתם (לעיל י): (יד) ימר. מל' תמורה וחלוף: (טו) על פני. ר"ל באורך: למושב. מלשון ישיבה: ולמגרש. יקרא כן לפי שהוא.

מצודת דוד

תרומת הארץ וחלק הכהנים תקרא תרומה מן התרומה והיא קדש קדשים מול תרומת הארץ: אל גבול הלוים. החלק הזה תהיה אצל גבול הלוים: (יג) והלוים. ר"ל וחלק הלוים תהיה נגד גבול הכהנים ושוה לו אורך כ"ה אלף ורוחב עשרת אלפים: כל אורך וגו'. ר"ל ללוים תהיה כל השטח הזה אורך כ"ה אל"ף וכו' ולפי שאל הכהנים לא יהיה כל השטח כי בו יהיה מקום המקדש לזה אמר ללוים יהיה כל האורך ולא יפסיק דבר: (יד) ולא ימכרו ממנו. חוזר הוא על הכהנים ועל הלוים שלא ימכר מי מאחוזתו: ולא ימר. לא יחליף ממנו בקרקע אחרת ולא יעבור ממנו שם ראשית הארץ כי כמו שנקראת תרומה נקראת ראשית כי התרומה נקראת ראשית כמ"ש ראשית דגנך (דברים יח) ועל התרומה יאמר שמפרים אותה ראשונה קודם המעשר: כי קדש לה'. כי אחוזת הכהנים והלוים המה קדש ואין מהראוי להוציאם לחולין להיות ביד זרים: (טו) הנותר ברוחב. כי כל הרצועה בכללה תהיה כ"ה אלף רוחב הוצא מהם י' אלפים חלק הכהנים וכנגדן ללוים א"כ נשאר עוד מהרוחב חמשת אלפים: על פני. ר"ל באורך כ"ה אלף: חול הוא. אל מול קדושת אחוזת הכהנים והלוים תחשב לחולין: לעיר למושב. ר"ל הרצועה ההיא תהיה לאורך מושב העיר לשדות ולכרמים לכלכל יושבי העיר: ולמגרש סביב העיר. תהיה מגרש והוא מקום פנוי מבלי זריעה ונטיעה והוא נוי לעיר: בתוכו. באמצעות החלק הזה: (טז) ואלה מדותיה. של העיר: (יז) והיה מגרש לעיר. מדת המגרש אשר לעיר: צפונה. בפאת צפון יהיה חמשים ומאתים קנים וגו': (יח) והנותר בארך. כי ברחב לא נשאר כלום כי העיר תהיה ד' אלפים ות"ק קנים ומגרש מזה ומגרש מזה כ"א ר"ן קנים הרי ה' אלפים קנים ומלאו כל הרחב אבל באורך נשאר עשרת אלפים מזה ומזה לכן אמר והנותר באורך עד מול כלות תרומת הקדש והוא אחוזת הכהנים והלוים והם עשרת אלפים למזרח ועשרת אלפים למערב וזה יהיה מול תרומת הקדש ושוה לו כמדתו: והיתה תבואתו. התבואה הגדילה בשטח הזה תהיה למאכל לעובדי העיר הם יושבי העיר העוסקים בעבודת העיר ותקונה: (יט) והעובד העיר. ר"ל כ"א מעובדי העיר יעבדו אותו מכל

כ כָּל־הַתְּרוּמָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף בַּחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אָלֶף רְבִיעִית תָּרִימוּ אֶת־תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ אֶל־אֲחֻזַּת הָעִיר׃ כא וְהַנּוֹתָר לַנָּשִׂיא מִזֶּה ׀ וּמִזֶּה ׀ לִתְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף ׀ תְּרוּמָה עַד־גְּבוּל קָדִימָה וְיָמָּה עַל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף עַל־גְּבוּל יָמָּה לְעֻמַּת חֲלָקִים לַנָּשִׂיא וְהָיְתָה תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וּמִקְדַּשׁ הַבַּיִת בְּתוֹכֹה׃ כב וּמֵאֲחֻזַּת הַלְוִיִּם וּמֵאֲחֻזַּת הָעִיר בְּתוֹךְ אֲשֶׁר לַנָּשִׂיא יִהְיֶה בֵּין ׀ גְּבוּל יְהוּדָה וּבֵין גְּבוּל בִּנְיָמִן לַנָּשִׂיא יִהְיֶה׃ כג וְיֶתֶר הַשְּׁבָטִים מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה בִּנְיָמִן אֶחָד׃ כד וְעַל ׀ גְּבוּל בִּנְיָמִן מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה שִׁמְעוֹן אֶחָד׃ כה וְעַל ׀ גְּבוּל שִׁמְעוֹן מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה יִשָּׂשכָר אֶחָד׃ כו וְעַל ׀ גְּבוּל יִשָּׂשכָר מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה זְבוּלֻן אֶחָד׃ כז וְעַל ׀ גְּבוּל זְבוּלֻן מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה גָּד אֶחָד׃ כח וְעַל ׀ גְּבוּל גָּד אֶל־פְּאַת נֶגֶב תֵּימָנָה וְהָיָה גְבוּל מִתָּמָר מֵי מְרִיבַת קָדֵשׁ נַחֲלָה עַל־הַיָּם הַגָּדוֹל׃ כט זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּפִּילוּ מִנַּחֲלָה לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵלֶּה מַחְלְקוֹתָם נְאֻם אֲדֹנָי יְהֹוִה׃ ל וְאֵלֶּה תּוֹצְאֹת הָעִיר מִפְּאַת צָפוֹן חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים מִדָּה׃

וכל אפרשותא עשרין וחמשא אלפא בעשרין וחמשא אלפא מרבע תפרשון ית אפרשות קודשא לאחסנת קרתא׃ כא ודאשתאר לרבא מכא ומכא לאפרשות קודשא ולאחסנת קרתא לקבל חמשא ועשרין אלפין אפרשותא עד תחום מדינחא ומערבא לקביל עשרין וחמשא אלפין עד תחום מערבא לקביל חד מן חלקיא לרבא ותהי אפרשות קודשא וכיבש מקדש ביתא בגויה׃ כב ומאחסנת ליואי ומאחסנת קרתא במציעין דלרבא יהי בין תחום יהודה ובין תחום בנימין לרבא יהי׃ כג ושאר שבטיא מרוח מדינחא ועד רוח מערבא בנימין חד׃ כד ועל תחום בנימין מרוח מדינחא עד רוח מערבא שמעון חד׃ כה ועל תחום שמעון מרוח מדינחא ועד רוח מערבא יששכר חד׃ כו ועל תחום יששכר מרוח מדינחא עד רוח מערבא זבולן חד׃ כז ועל תחום זבולן מרוח מדינחא עד רוח מערבא גד חד׃ כח ועל תחום גד לרוח עבר דרומא ויהי תחום מיריחו מי מצות רקם אחסנא לימא רבא׃ כט דא ארעא דתתפלגון לאחסנא לשבטיא דישראל ואלין פלגותהון אמר יי אלהים׃ ל ואלין מפקני קרתא מרוח צפונא ארבע אלפין

ל"ג' מ"ל דמ"ל

י"ו בטעסאופן וענלה

ד' בענין

בתוכו ק'

ג'

ד' דגבים בסיפרא

ג' חסר

סימן

ג' כ"כ

רש"י

פורפרי"ש בלע"ז: (כא) והנותר לנשיא וגו'. והנותר באורך התרומה הגדולה: מזה ומזה. למזרח ולמערב של תרומת הקודש ולאחוזת העיר: אל פני כ"ה אלף. על רוחב כ"ה אלפים תרומה עד קדימ' של א"י וגו': וימה על פני וגו'. וכן למערב על פני שלשת הרצועות של כהנים ולוים אחוזת העיר ברחב כ"ה אלפי': על גבול ימה: כמו עד גבול ימה עד אוקיינוס: לעומת חלקים. כנגד אורך חלקי השבטים: לנשיא יהיה. והיתה תרומת הקודש. היא רצועות הכהנים: ומקדש הבית בתוכה. הכל באמצע נחלת הנשיא: (כב) ומאחוזת הלוים ומאחוזת העיר. גם הוא בתוך אשר לנשיא יהיה: בין גבול יהודה ובין גבול בנימין. אל רחב הרצועה אשר בין שני השבטים האלה יהודה מצפון ובנימין מן הדרו' יהיה לנשיא והיא הרצועה שהותרמה ראשון רחב כ"ה אלפים באורך אחר חלקי השבטים: (כג) ויתר השבטים. ימלאו בדרומה של אותה רצועה בנימין אלה ואלו שמעון ואלו יששכר ואלו זבולן ואלו גד נמצא גד במצר דרומי של ארץ ישראל: (כח) ועל גבול גד. מצר דרומי שלו: מתמר מי מריבת קדש נחלה. מירחו עיר התמרים במקצוע המזרח ובא למערב למי מריבת קדש ובא והולך עד נחל מצרים השופך לים הגדול במקצוע דרומית מערבית: (ל) תוצאות העיר. שעריה לד' רוחותיה: מדה. הוא קנה המדה חמשה מאות וארבע אלפים קנים סביב:

רדק

העיר הקדושה בשביל ישראל: (כ) כל התרומה. כלל אותה במספר כולל חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף ברבוע וזהו שאמר רביעית: אל אחוזת העיר. עם אחזת העיר שהוא מכלל חשבון חמשה ועשרים אלף: (כא) והנותר לנשיא מזה ומזה. הכל מבואר למעלה: לעמת חלקים. ר"ל לעמת חלקי השבטים כמו שמפורש למעלה: בתוכה. כתיב וקרי בתוכו ופירושו בתוך חלק הנשיא רוצה לומר באמצע חלקו תהיה התרומה היי' גבול יהודה ובין גבול בנימין יהודה מן הצפון ובנימין מן הדרום וכבר פירש למעלה חלקו הצפון לשבעה השבטים וזכר התרומה ואחרים זוכר חלקי חמשת אלפים הנותרים בנימין סמוך לתרומה ואחריו שמעון וכן כולם כן עד גד שהוא סוף תחום דרום כמו דן שהוא סוף תחום צפון: (ל) ואלה תוצאות העיר. רצה לומר שעריה לכל רוח שלשה שערים נמצאו לארבע רוחותיה שנים עשר שערים לשנים עשר שבטים ונזכרו השבטים זכר גם כן

י"ו מלין בקריא' קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסי' ומרדתם מחוצלעי'. אלה הנחלות אשר נחלו. ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול. וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא. הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיהו. ואמרו אליך הגידה נא לנו. והנותר לנשי' מזה ומזה דיחזקאל. המשרתי' את המלך דויקהל דדברי הימים. צאו לערי יהודה דויקבץ. וירם יאשיהו לבני העם צאן. ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים. תהי נא אזנך קשבת דעזרא. גם אני חצני נערתי. ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים. ועמסים על החמרים. ומה חשחן ובני תורין. ב' מנהון בו' משרתים חוץ מן הגלגל וסי' כל יחזקאל ותרי עשר אל הים במ"ב על הים וסי' ופאת קדים מבין חורן. והיה גבול מתמר מי מריבת קדש. וכל שאר קריאה דכוו' במ"א אל הים וסימ' כל הנחלים הולכים אל הים: תוצאות ג' כתיב כן עיין בסדר

תולדות אהרן חמש מאות נדרים לח:

מצודת ציון

שהוא חוץ לעיר וכאלו נגרש מן העיר: (כ) רביעית. מרובעת: אל. כמו עם: אחוזת. חלק ונחלה: (כא) אל פני. לפני: על פני. כמו אל פני: על גבול. עד הגבול: (כב) ומאחוזת. הוא במ"ם השוואה כמו מגדיש ועד קמה (שופטים טו) ור"ל בין גדיש וכו': (כח) אל פאת. בפאת: על הים. אל הים: (כט) מחלוקתם. מלשון חלוקה: (ל) תוצאות. השערים שיוצאין

מצודת דוד

מכל שבטי ישראל ר"ל כל שבטי ישראל חייבי' לעבוד את עובדי העיר להזמין את כל הצרי' להם כי הם יושבים בעיר במקום כל ישראל ועוסקים בעבורם בעבודת העיר לכן לעומת זה יתעסקו המה בעבודתם: (כ) כל התרומה. כלול בה חלק הכהנים והלוים ואחוזת העיר: רביעית. שטח מרובעת תרימו את תרומת הקדש היא חלק הכהנים והלוים: אל אחוזת העיר. עם אחוזת העיר תהיה מרובעת: (כא) והנותר לנשיא מזה ומזה וגו'. ר"ל לנשיא תהיה הנותר מהתרומה ההיא מהעבר מזה ומהעבר מזה לתרומת הקדש הוא חלק הכהנים והלוים: ולאחוזת העיר אל פני. לפני כ"ה אלף רוחב כל התרומה עד סוף גבול המזרח וכן במערב לפני כ"ה אלף רוחב כל התרומה עד סוף גבול המערב מול חלקי השבטים ושוה להם זה יהיה לנשיא: תרומת הקדש. על חלק הכהנים יאמר: ומקדש הבית. כפל המלה בשמות נרדפות וכן נגב תימנה (לעיל מז): בתוכו. באמצעית אורך חלק הנשיא: (כב) ומאחוזת הלוים. ר"ל ובין אחוזת הלוים (גם על הכהנים יאמר שהם מבני לוי) בין אחוזת העיר יהיה באמצעית אורך החלק אשר לנשיא: בין גבול יהודה. כי חלק יהודה יהיה מצפון חלק הנשיא וחלק בנימין יהיה מדרום וכפל הדבר פעמים רבות לתוספת ביאור: (כג) ויתר השבטים. ר"ל וכן יחולק ליתר השבטים: מפאת קדימה. ר"ל החלק יהיה מפאת קדימה וכו' ולשבט בנימין יהיה לחלק אחד: (כד) ועל גבול בנימין. סמוך לגבול בנימין לדרומו יהיה החלק מפאת קדימה וכו' ולשבט שמעון יהיה לחלק אחד וכן יתר השבטים: (כח) ועל גבול גד. ר"ל סמוך לגבול גד שלקח בפאת הדרומי יהיה הגבול מתמר עד מי מריבת קדש ומשם בא הגבול לנחל מצרים ומשם אל הים הגדול: (כט) אשר תפילו מנחלה. רצה לומר אשר תורישו מן הנחלה ההיא אל שבטי ישראל: ואלה מחלקותם. כן יהיה החלוקה שביניהם: (ל) ואלה תוצאות. זה מספר פתחי העיר אשר יצאו בהן: מפאת צפון. ר"ל השערים שיהיו בפאת צפון אשר שם רוחב חמש מאות וארבעת אלפים מדה ומספר השערים יפרש במקרא שלאחריו: מדה. ר"ל קנה

לא וְשַׁעֲרֹת הָעִיר עַל־שְׁמוֹת שִׁבְטֵי
ד"מ"ל בנביאי' יִשְׂרָאֵל שְׁעָרִים שְׁלוֹשָׁה צָפוֹנָה
שַׁעַר רְאוּבֵן אֶחָד שַׁעַר יְהוּדָה אֶחָד
שַׁעַר לֵוִי אֶחָד : לב וְאֶל־פְּאַת קָדִימָה
חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים
נ"כמעס בעניין וּשְׁעָרִים שְׁלֹשָׁה וְשַׁעַר יוֹסֵף אֶחָד
שַׁעַר בִּנְיָמִן אֶחָד שַׁעַר דָּן אֶחָד :
לג וּפְאַת נֶגְבָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת
סימן אֲלָפִים מִדָּה וּשְׁעָרִים שְׁלֹשָׁה שַׁעַר
שִׁמְעוֹן אֶחָד שַׁעַר יִשָּׂשכָר אֶחָד
ג' ר"פ שַׁעַר זְבוּלֻן אֶחָד : לד פְּאַת־יָמָּה
חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים
שַׁעֲרֵיהֶם שְׁלֹשָׁה שַׁעַר גָּד אֶחָד
שַׁעַר אָשֵׁר אֶחָד שַׁעַר נַפְתָּלִי אֶחָד :
ב' ר"פ לה סָבִיב שְׁמֹנָה עָשָׂר אָלֶף וְשֵׁם־
ד' ס"פ בסיפר' הָעִיר מִיּוֹם יְהוָה ׀ שָׁמָּה :

חזק

וַחֲמֵשׁ מְאָה מִשְׁחָא : לא וְתַרְעֵי קַרְתָּא עַל שְׁמָהַת שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל תַּרְעִין תְּלָתָא פְּתִיחִין לְצִפּוּנָא תְּרַע רְאוּבֵן חָד תְּרַע יְהוּדָה חָד תְּרַע לֵוִי חָד : לב וּלְרוּחַ מַדִינְחָא אַרְבְּעָה אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְתַרְעִין תְּלָתָא תְּרַע יוֹסֵף חָד תְּרַע בִּנְיָמִן חָד תְּרַע דָן חָד : לג וּלְרוּחַ דָרוֹמָא אַרְבְּעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה מִשְׁחָן וְתַרְעִין תְּלָתָא תְּרַע שִׁמְעוֹן חָד תְּרַע יִשָׂשכָר חָד תְּרַע זְבוּלֻן חָד : לד וְרוּחַ מַעַרְבָא אַרְבַּע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה תַּרְעֵיהוֹן תְּלָתָא תְּרַע גָד חָד תְּרַע אָשֵׁר חָד תְּרַע נַפְתָּלִי חָד : לה סְחוֹר סְחוֹר תַּמְנַת עֲסַר אַלְפִין וּשְׁמָא דְקַרְתָּא דְמִתְפָּרֵשׁ מִיוֹמָא דִי יַשְׁרֵי יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָן :

חזק

(לה) סביב י"ח אלף • היקף עיר י"ח אלף קנים כך עולה חשבון ריבועה : ושם העיר מיום ה' שמה • (ת"י ושמא דקרתא דמתפרש מיומא די ישרי ה' שכינתיה תמן כלומר לא יקרא לה שם אחר אלא שם הראשון שהיה לה מיום שעקד אברהם את יצחק בנו שם שקרא לו יראה והיא היה שמה שלם הרי ירושלים ויש עוד לפתור ושם העיר יהיה לעתיד מיום בנייגה ולהלן יקראו לה ה' שמה :

סליק ספר יחזקאל

מסעי : סי' ושערי העיר שערים שלשה • ואל פאת קדימה דיוסף ושערים שלשה . . ופאת נגבה דשמעון ושערים שלשה • פאת ימה דגד שעריהם שלשה • כל יחזקאל שער במ"א ושער יוסף : סביב ג' ר"פ וסימ' סביב שמונה עשר אלף • סביב רשעים יתהלכון• סביב בעתוהו בלהות :

תולדות אהרן שמנה עשר] . סוכה מה ב"ב [עם סנהדרין לז :

כן המדות : (לה) סביב שמונה עשר אלף . כלל ארבעת אלפים וחמש מאות לכל רוח והם שמונה עשר אלף וזכר המדות בכלל ובפרט : ושם העיר מיום ה' שמה . רוצה לומר ומאז והלאה יהיה שם העיר ה' שמה רוצה לומר כי עד עולמי עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר • וכן אמר ירמיהו הנביא וזה אשר יקראו לו ה' צדקנו וכן על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו :

נשלם ספר יחזקאל

מצודת ציון

שהלאין כבן : (לב) ואל פאת • וכפאת : ושער . הוי"ו יתירה וטפילה : (לג) מדה • הוא קנה המדה בת שש אמות :

סכום פסוקי של ספר יחזקאל אלף ומאתים ושבעים ושלשה , וסימנו כאיל תערוג על אפיקי **מים כן נפשי תערוג** אליך אלהים. ומנין הקפיטולי ארבעים ושמנה וסימנו ועל **יובל** ישלח שרשיו • וחציו ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש • וסדריו תשעה ועשרים • ותרא אתו כי **טוב הוא** סימן :

מצודת דוד

המדה : (לא) על שמות שבטי ישראל • ר"ל יקראו על שמות השבטים וזהו לאות שיהי' לכל השבטים חלק בעיר זה כזה : צפונה . יהיו בפאת צפון : שער ראובן אחד • ר"ל אחד יהי' נקרא שער ראובן וכן כולם : (לב) חמש מאות • ר"ל אשר שם רוחב חמש מאות וארבעת אלפים ומספר השערים יהיו שלש' : (לד) שעריהם . ר"ל השערים שיעמדו במשך חמש מאות וארבעת אלפים של רוחב העיר מספרם יהיו שלש' : (לה) סביב • ההיקף בארבעת הרוחות יהי' שמנה עשר אלף : ושם העיר מיום ה' שמה . מיום ההוא והלאה יהי' שם העיר ה' שמה ר"ל עד עולם לא תסור עוד שכינתו מן העיר אבל תהי' שמה ותקרא כן שם העיר לאות :

זה פירוש מעשה המרכבה על דרך הנסתר לחכם הנזכר רבי דוד קמחי זצ"ל

נקראת המרכבה הנראית במראה הנבואה לנביא כן . לפי שנראתה לו על דמות המרכבה בארבע חיות וארבעת אופנים• והמרכבה העשויה למרכבת בני אדם היא בארבע חיות כמו שכתוב ותצא מרכבה ממצרים וגו' וכן רז"ל קראו למראה הזאת מרכבה כמו שאמרו ז"ל ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו ואין המרכבה מבלי רוכב לפיכך הראה האל לנביא דמות כסא כמראה מעל המרכבה ודמות כמראה אדם עליו והמרכבה סימן הנסיעה והראה לנביא במראה הנבואה כי כבוד ה' נוסע מבית המקדש וראה והבין גם כן הנביא כמו במעשה המרכבה כי האל משגיח בנמצאים הנבראים ומבין מעשיהם ועושה בהם כרצונו כמו שהרוכב מבין במעשה מרכבתו ומנהיג אותה ועושה בה כרצונו וכל זה הראה לו האל להשכילו כי כבודו נוסע ממקומו מפני מעשה ישראל הרעים בשומם הסמל בבית שהשכין כבודו בו וכאילו רחקוהו לצאת ממקומו וכן ראה במראה הנבואה הזאת המרכבה בעצמה בשוב כבוד ה' אל הבית לעתיד בימי המשיח כמו שכתוב בסוף הספר ומה שקרא בעלות המרכבה חיות לפי שארבעתם יהיו במראה מחלק מין החי לא מין הצומח ולא מין הדומם ולא יכול ליחד להם שם לפי שמורכבות הן בדמותן ובמראיהן לפיכך קראם חיות שם כולל אותם כולם וכן ת"י לזה הטעם בריתא ומה שראה לחיות דמות לפי שעיקר שמירת הרוכב והשגחתו במין האדם באמצעות החיות ומה שראה לחיות ארבעה פנים לכל אחת מהן לפי שחלק מין החי ארבע מחלקות למיניהם וזכר הראש שבכל אחת מהן כי אריה מלך החיות ושור מלך הבהמות ונשר מלך בעופות ואדם מלך על כולם לפיכך ראה החיות בדמות אדם וראה הצד הנכבר שברוחות והוא צד מזרח ראה לנכחו פני אדם ועור כי יצירת האדם היתה במזרח והנכבר והחזק אחריו מן החיים הוא האריה לפיכך ראה פניו לצד ימין וראה פני חשור שהוא פחות ממינו לצד שמאל כמו שהימין נכבר וחזק על השמאל : גם ראה פני השור לצד שמאל לפי שרוב הישוב בצפון וסיבתו התבואות שהם בכח השור ולדרום אריה כי שם רוב מין החיות וכן אמר משא בהמות נגב לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף ויישוב בני אדם מעט שם : וראה פני הנשר לצד מערב כנגד פני האדם שהם לצד מזרח לפי שיש לעוף מעלה על שאר בעלי החיים בעופות על פני רקיע השמים ועור כי יצירתו מן הים והוא מיוחס למערב ימה וצפונה ותימנה ומזרחה והפנים הכוונה בנברא ועיקר ההכרת ולפיכך ראה חילוק הפנים ולא היה זכר לדגים בזה לפי שאינם כארם ביבשה ועוד כי העוף שזכר יש בו חלק מן המים כמו שאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף והוא שמירת הרוכב בכל מין החי או אם נאמר שאין השמירה אלא בארם מפני חלק העליון שבעבורו הוא אדם נאמר כי הארבעה פנים הם על הארם כמו. שאמר ודמות ארם להנה והנה הארם במשול חלק העליון בו פניו פני ארם ופני שור ופני נשר כי יש שמתהלל בגבורתו ולא ישתמש בה בשכליים אלא כבהמיים לפיכך פניו פני אריה : ויש שמתהלל בעשרו בתנאות הבהמית והנה פניו פני שור כי העושר בא לארם להרבות התבואות ורוב תבואות בכח שור ויש שאין לו לא גבורה ולא עושר ונוטה אחר תאוות העולם חוטף ואוכל כנשר יטוש עלי אוכל והנה פניו פני נשר וכל זה ראה הרוכב לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו : והכנפים אשר ראה לחיות לפי שהכנפים מהירות התנועה הראה לו כי ענין השמירה בנשמר בא לו מהאל באמצעות החיות מהרה בלי עיכוב לפי מה שהוא ועזיבת השמירה גם כן יחוש לתנועה והכנפים שהיו לכסות מורו' כי עניין השמירה מכסה מאד מפני השתנות ענין השמירה בבני אדם כל שכן בשאר החיים שמסופק אם יש בהם שמירה אם לאו והחיות הם משל לנבדלים לפיכך ראה מראיהן דמות אדם יש בו חלק מהן ובאמצעות תהיה השמירה מהאל בשאר הנבראים והאופנים הם משל למסיבים כמו אופן העגלה את אופן מרכבותיו ונאמר וגלגליו כסופה : וכמו שהבהמות אשר במרכבת מניעות אופן המרכבה ומגלגלות אותן כן חיות הקודש מניעות האופנים כי רוח החיה באופנים ר"ל נפש האופן הנאצלת מן החיה לפיכך אמר רוח החית באופנים ולא אמר כחית כי החיות אינם כגופות ואע"פ שאין לחיות תנועה על האמת הנביא ראה המראה על דרך מושגי החוש ככל מראה אשר בנבואה והנה איש עומד לנגרו וחרבו שלופה בידו ותנה איש מראהו כמראה נחשת ופתיל פשתים בידו וקנה תמרה והוא עומד עליהם תחת העץ וכל מניע הוא מתנועע בעת הגיעו במושגי החוש וכל מתנועע יש לו מניע לפיכך בלכתם ילכו ולפי שמעשיהם כתנועתם ראה להם ידי אדם מתחת כנפיהם והידים כעלות המעשה :

ואחרי אשר ביארנו מעשה המרכבה הדרך כלל נפרש אותה דרך פרט ופסוק אחר פסוק בעזרת המלמד אדם דעת .

ויהי בשלשים שנה • מבואר הוא בפירוש הספר בתחילתו בחמשה מבואר הוא בפי' : היה היה גם כן מבואר הוא : וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון לעניין מה שראה במראה הגלות וחרבן הארץ ועניין סערה וצפון כי מצפון באה להם הרעה כמו שכתוב מצפון תפתח הרעה כי בבל צפונית לארץ ישראל היה לענין הנהגת העולם הוא עניין צפון ונסתר ולב האדם מסתער עליו : ענן גרול וראיתי גם כן ענן גרול ואש מתלקחת לעניין הגלות מפורש הוא כי הוא ענן גרול וחשכה גדולה וכן שאפלה ירושלם ויושביה ולענין הנהגת העולם כי הענן והאש הן מתהפכין וכן כהנהגת העולם יש דברים סותרין זה לרוב דעות בני אדם ועוד הן משל לקור ולחום שהם קיום העולם השפל ומה שאמר מתלקחת כמו ואש מתלקחת בתוך הברד שהוא מן הפלאות : ונוגה לו סביב פי' לענן ולאש ג"כ כי באחד נראו לו מתערבין זה בזה כי פי' מתלקחת בתוך הענן תהיה עניין לקיחה או עניין הבערה כעניין משתלהבא ולעניין הגלות פי' שיצאו מאורה לחשיכה ועתידין לצאת מחשיכה לאורה : והנה הנוגה סביב החשכה והבלבול בתוך בתוך ולענין הנהגת העולם כי מי שילך סביב המבוכה והבלבול והסתירות ויסוב תמיד ברעתו סביב העניין ההוא יתבאר ויצא מן המבוכה ויהיה נוגה לו מאין חשך ואין סתירה ולעניין ההשגה יש קצת השגה כמו שסביביו והם הנבדלים זהו הנוגה אבל להשיג עצמו הוא כנכנס בחשך וערפל : ומתוכה כעין החשמל מתוך האש מתוך הסערה שהסתער והשתומם לבו על המראה ראיתי כעין החשמל וי"ת ומתוכה ומגו עננא ומגו עלעולא וחשמל הוא הזק אשר באש המריקה מן

העשן זהו שאמר מתוך האש וכן אמר במראה השלישית כמראה זוהר כעין החשמלה ודמה כו הרוכב : ומה שזכר כעין החשמל הוא מה שזכר למטה ואראה כעין חשמל וזכרו בראשונה וכאחרונה בראשונה זכרו דרך כלל ופתח לו שני פתחים : זכר החשמל ראשונה לפי שהוא ראשון ועליון על הכל במדרגה ובמעלה : וזכרו כאחרונה לפי שהוא אחרון וסוף בלימוד ובהשגה : ולענין מציאותו דמה אותו ברוך משל לעין החשמל אבל לעניין השגת כ, אדם אותו ישת חושך סתרו ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו וכדברי רז"ל מאי חשמל אמר רב יהודה חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות כשעה שהדיבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא ממללות ומתוכה פירשו כפי' אשר לפניו : דמות ארבע חיות ככר פירשנו דמות ארבע חיות ועוד לטעם אחר לפי שהיו משל להנהגת העולם הגדול והעולם הקטן והם על ארבעה דרכים לפיכך ראה ארבע חיות וארבעה אופנים וארבעה פנים וארבעה כנפים הכל ארבעה כי מן החיות והאופנים תבא הנהגה כארבע חלוקות לארבע שרשים שמהם הוה העולם השפל והעולם ד' מינים דומם וצומח וחי ומדבר והמאורות הגדולות מנהיגי העולם השפל על ד' דרכים כי השמש במהלכו מתהלך בד' תקופות השנה וכן הירח בארבע תמורות בחודש וכן היום מתחלק בד' תקופות כנגד ד' שרשים וכן החי והצומח הכל הולך על ארבעה וכל זה הנהגת העולם השפל והרוכב בזו המרכבה השכל הפועל וכן הנהגת העולם הקטן הולכת על ארבעה כי מנהיגי גוף האדם הם ד' הזן והמרגיש והמרמה והמתעורר : והזן נחלק לד' כוחות המושך והמחזיק והמעכל והדוחה בארבעה אכיותיהם והם החום והקור והיובש והלחות ועוד ארבע לחות שבהם מתקיים הגוף והם הדם והלחה הלבנה והמרה השחורה והמרה האדומה : וכן מחקרי העולם ארבעה יש ומה ואיך ולמה והם כזו המרכבה שהוא עולם הקטן שכל האדם ולעניין זה אמרו רז"ל ויעל מעליו אלהים א"ר שמעון בן לקיש האבות הם המרכבה כי שכלם מושל כהם ומנהיגם ובזה תנוח עליהם רוח הרוכב העליון וכן במספר המרובע הראשון הוא ארבעה ובו ישלם המספר כי מאחד עד ארבעה עשרה : ולדמיון זה היו ד' דגלים וד' טורים בחושן וזה מראיהן להנה מראיהן ד"ל מראה צורתם ותכונתם לא עינים כי אם דמות עינים עוד יאמר שהוא כגחלי אש דמות אדם בגופן ובבגדיהם ובפניהם מצד אחר או גם הפנים כולם פני אדם אלא שהיו משונים אלה מאלה לטעם שפירשנו וארבעה פנים לאחת וארבעה כנפים לאחת מהן וי"ת וארבעה גפין לחדא וגו' הנה ת"י מונה לכל אחד מהפנים ד' כנפים ר"ל כי הפעולות והנפעלות על ד' דברים כולם כמו שכתבנו מקצתם ופירוש לאחת מהן לכל אחת מהפנים שהיו להם היו ארבע כנפים כדעת המתרגם ולפירושינו פירושו כמו הפוך וארבעה כנפים להם ר"ל לחיות ולא כין כולם ארבע כנפים אלא לכל אחת מהן ארבע כנפים ורגליהם רגל ישרה רגליהם הם משל לאופנים כי הם המתהלכים בכח החיות כמו שהרגלים מהלכים בכח הגוף : ואמר כי רגליהם רגל ישרה כלומר אין להם עיוות ועיקו' כמו רגלי החיים כי האופנים שוין וישרים: וכף רגליה' ככף רגל עגל לפי שכפות הרגלי' הם הדורכי' במקום המהלך דמה תנועתם לכף רגל ולפי שדמה אותן לחיות והרגל העגול שבד' הנראים במראה הוא רגל השור ואמר כף רגל עגל ולא שור לשיתוף במלת עגול וראש עגול לכסא מרובעות ולא עגולות והאופנים עגולים ומהלכם מחלך הסבוב תנועה מודבקת והתרגו' מסייע לפירושינו שתרגם כפרסת רגלין סגלגלין ולא אמר מספר הרגלים ומיעוטו שנים וראיה עוד שלא ראה להם אלא שתי רגלים כי הפנים הנראים במזרח ובמערב הם פנים של מהלכי שתים ותנועת האופנים ממזרח למערב וממערב למזרח ונוצצים כעין נחשת קלל לא אמר על הרגלים שעינם כעין נחושת קלל כי עינם כעין תרשיש אך על חניצוץ אמר כעין נחושת קלל וכן הם ונוצצים לרוב מרחקם לא יראה כן לחוש גם יש לפרש טעם ונוצצים על החיות עצמן לומר שראה עינם כעין נחושת קלל ונוצצים כמוהו וכן ראה מלאך : ות"י הפסוק כן ורגליהון רגלין כיוונן ופרסת רגליהון כפרסת רגלין סגלגלין ומזיען עלמא במהכון ומנצצן כעין נחש מצלהב : וידי אדם וידו כתיב בויו וקרי' ביו"ד והכתיב ר"ל וידו ידי אדם כלומר וידיו ידי אדם וכן ועיניו כיונים על אפיקי מים ר"ל ועיניו כעיני יונים ועניין ידי אדם פירשנו למעלה על ארבעת רבעיהם להודיע כי לכל רוח מארבע רוחות העולם היה יד תחת הכנף ופניהם וכנפיהם לארבעתם כמו כן הפנים והכנפיהם לארבעתם היו על ארבעת רבעיהם שוה בשוה כי לא היו פנים וכנפיהם מעבר אחר סמוכים לחביריהם יותר מעבר אחר אלא כמרחק שוה זה מזה על ארבעת רבעיהם וי"ת הפסוק כן וידוהי כידי אינשא עביד להון מתחות גפיהון על ארבע סטריהון למחתי כהון גומרין דאינשא מביני כרוביא מתחות רקיעא דעל רישיהון למיתן על חפני שרפיא למיזרק על אתר רשיעיא לאברא חייביא עברי מימריה ואפיהון וגפיהון שוה לארבעתון חוברות אשה אל אחותה כנפיהם אמר שראה החיות שהיו חוברות בכנפיהם הפרושות אשה אל אחותה והבין מזה כי פעולתם אינן חלוקות שיפעלו אלה במקצת העולם ואלה במקצת העול' אשה אל אחותה בפעולתם • לא יסבו בלכתם לא היו מסבבות פניהם בלכתם מרוח זה לרוח זה למה כי איש אל עבר פניו ילכו ולכל רוח היה להם פנים גם רגליהם עגולים שלא היה צריך להסיב' והבין מזה כי בהשתנות פעולתם מפעולה לפעולה אין ביניהם עיכוב ולא החזרת פנים והסיבה כי בכל מקום הם בשוה כי הם אין להם מקום ות"י מכוון חדא לקביל חדא גפיהון לא מתחזרן במיזלהון ברייא לקביל אפא אזלא וכינה אותם אשה ואיש כי מכונות בלשון חיות שהוא לשון נקבה ובלשון כרובי' כמרא' השנית שהם ל' זכר ודמות פניהם פני אדם פניהם העיקריי' כי שאר הפני' הם כמושאלי' אל העניין הנרצה בהם : אבל פניהם היו פני אדם כמו שידיה' ידי אדם ותבין זה מתרגו' שתרגם יונתן בימין ושמאל עביד מימינא ועביד משמאלא ולא תירגם בן אדם לא אמר בחם עביד ומה שתרגם עביד ר"ל בדבר העושה להשאיל לא מעיקר הדבר אע"פ שכפני נשר לא תירגם עביד : זה היה לקצר כי כבר זכרם לפי שהנשר הוא כעקר מפני הכנפי' כי הכרוב שהיו פני אדם היו לו שתי כנפים ואלה הפנים היו לצד מזרח כמו שפירשנו ולא הוצרך לבאר אל המזרח כי פני האדם מכוונים למזרח ולענין זה נקרא הדרו' ימין והצפון שמאל ומערב אחור וכיון שפני אדם הם למזרח ופירוש האחרון ימין ושמאל ידוע כי הרוח הרביעית הוא מערב ואין צריך באור אחר וכבר כתבנו הפני' והכנפים ויונתן לא חידש דבר בזה הפסוק אלא מלת עביד כמו שפירשנו ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה מלת ופניהם נפרדת בטעם לומר שאינה דביקה עם הבא אחריה ר"ל ופניה' היו כמו שזכרנו וכנפיהם היאך היו שהיו פרודות מהגוף ופורשות מלמעלה לעופף כמו שאמר כמראה ישעיה ובשתים יעופף זהו שאמר לאיש שתים חוברות איש כלומר אחד מן החיות היו שתי כנפי' שהיו חוברות עם כנפי האיש האחר ואותם היו לעופף ושתים האחרות היו מכסות בהם את גוויותיהנה ומה שאמר למעלה כי העוף בעופפו מגביה כנפיו כלפי למעלה עניין העופפות ועניין הכיסוי פירשנו למעלה ומה שאמר בחיות אשה ואיש לפי שהנראה היא חיה שהוא בלשון נקבה והנמשל הוא איש והנה איש עומד לנגדו וכבר כתבנו טעם אחד למעלה ויש לנו לפרש למה זכר ישעיה שש כנפים לשרף ויחזקאל לא זכר לחית אלא ארבע כנפים לדעתינו כי החיה הוא השרף ורז"ל כך היה דעתם והוקשו זה לזה ותרצו כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים כביכו"ל נתמעטו בנפי החיות ופירשו שש כנפים בשתים יכסה פניו שלא יביט בשכינה וימות שם כי לא יראני האדם וחי ואפילו חיות הקודש ובשתים יכסה רגליו דכתיב וכף רגליה' ככף רגל עגל אמר הקדוש ברוך הוא יהיו רגליהם מכוסים שלא יהיו עוונות בני נזכרי' ובשתי' יעופף שהם מקלסים ואני בפירוש ישעיה דרכתי דרך החכם הגדול רבינו משה בר מיימון ז"ל כי החיות אינם השרפי' שש והחיות ארבע אבל למה שנתחדשה לו דעת אחרת עתה כי החיות הם השרפים צריך לתת טעם למה ראה ישעיה שש ויחזקאל ארבע ויחזקאל ראה ארבעה פנים לאחת וישעיה לא ראה פנים אחרים ויחזקאל אמר מניין לחיות וישעיה לא אמר מניין לחיות וישעיה לא אמר מניין לשרפים לכל אחת צריך ליתן טעם נאמר כי מראות ישעיה ומראות יחזקאל שוות בעניין אחד והוא להבין מכל אחד מן המראות עניין השגחת האל ושמירתו בנבראים ולא הראה האל לישעיה תואר המרכבה שהיא בנויה על ארבע ארבע לפי שהמרכבה סימן הנסיעה כמו שפירשנו ובימי ישעיה לא היתה עת נסיעת הכבוד מבית המקדש עדיין והיה כחושב לנסוע לא נוסע עדיין ובימי יחזקאל נסע ויחזקאל לא היה כחו יפה כישעיה לפיכך הראה לו האל דבר ההשגחה במבואר יותר בארבע חיות אופנים וארבעה כנפים וארבעה פנים כמו שפירשנו כי במניין הארבעה יתבאר יותר עניין ההשגחה בשפלים על סדר הארבעה כמו שכתבנו ושש כנפי' שראה ישעיהו שהיו השתים לכסות הפנים והשתים לכסות הרגלים ובשתים לעופף לפי שישעיה עיון דק בהם יותר מיחזקאל והבין ישעיה כנפים עניין מציאות הנבדלו' ושהם נאצלי' מהבורא והוא דבר דק ונסתר לפיכך אמר יכסה פניו והבין ברגלים הדברים שהנבדל סיבה להם כי השכלי' נעלמים ונסתרים מהשיגם לפיכך אמר ובשתים יכסה רגליו אבל יחזקאל בפנים דמות הדברים השפלים שאין כיסוי הסתר בהם כל כך : וכן ראה ברגלים שהם משל לתנועת המסבות שאין דבר תנועתם דבר מכוסה ונסתר והוא עצמם שהם שכלים נבדלים קשה להשיגם ולזה אמר ושתים מכסות את גויותיהנה ועוד כי עניין השמירה מכוסה כמו שכתבנו וישעיה לא ראה מניין לשרפים כי מצד עצמן אין להם מניין כי מה שאינו גוף אינו נופל תחת המניין אלא בעילות ועלולים אלף אלפין ישמשוניה ורבוא רבוון קדמוהי יקומון וגם זה המספר אינו לדקדוק מניין אלא כמו שתאמר אלף ורבבה עד אין מספר ויחזקאל לא ראה להם מספר מצד עצמם אלא מצד פעולותיהם ויונתן לא חידש בזה הפסוק דבר : איש אל עבר פניו ילכו כבר זכר עניין זה למעלה ולא שינה הפסוק הנה אלא לחדש בו עניין והוא אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו ופירוש הרוח החפץ והרצון וכן ת"י רעווא והעניין שחידש הוא שהחיות יש לחם רצון וכחירה כמה שהושפע להם מן ההנהגה כמו שפירש המורה צדק בפרק השביעי מן החלק השני והראיה בזה מה שאמר המלאך ללוט שאמר כי לא אוכל לעשות דבר וגומר ואמר הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה ועוד ממה שכתוב השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו וגו' כי לא ישא לפשעכם וגו' ויונתן לא חידש בזה הפ' דבר ודמות החיות פירוש דמות עינם ומראיהם כי דמות גופותם כבר אמר מראיהן כגחלי אש פירוש ראה מראיתן כגחלי אש כמו שראה ישעיה שרפים ומה שהגדיל בוערות הלפידים לגודל עוונם שהלך הולך וגדל עד שחרב הבית ונתחייבו כלייה ושריפה היא מתהלכת בין החיות הוא האש שזכר וכן ת"י אשתא משתלהבא בין ברייתא מלבר שראה מראיהן כגחלי אש ראה אש שהיתה מתהלכת בין החיות וזה היה משל לשריפת בית המקדש שהיו בו כרובים שהן מצורות החיות וכן בית המלך וכן בית גדול שרף באש כמו שראה במראה השלישית וזרוק על העיר : ונוגה לאש רמז בזה כי אותה האש לא תהיה לעולם לכלות את ישראל אלא עוד יהיה לה נוגה להאיר לישראל ומן האש יוצא ברק : ועוד יצא מן האש ההוא ברק לאומות העולם כמו שאמר ברק ותפיצם ולעניין הנהגת העולם הגדול האש משל על המאור הגדול ולעולם הקטן על החום הטבעי ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק בזק כמו ברק וכן ת"י ברקא : ובדברי רז"ל מאי רצוא ושוב אמר רב יהודה כאור היוצא מבין הכבשן מאי כמראה הבזק אמר רבי יוסי בר' חנינא כאור היוצא מן ההרסים ודבי יהודה אומר בשם רבי סימאי בן פרטא כזק שבוזק גפת בבירה כלומר כמי שמפזר גפת שהוא פסולת ותים בבירה שהיא מתלקט מהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזהו פירוש רצוא ושוב ולפירושינו שהוא בזק ענינו כי הבזק רץ מהרה ושב ומתכנס מהרה עד שבמעט תשיגנו הראות ברצוא ובשובו ועניין זה בחיות כי יעשו החיות בנבראים אשר תחתיהם במדרגה מעלה אחר מעלה בלי עיכוב והשיבה לאחור הוא כאדון ששולח מעבדיו לעשות מעשה ואחר כך ישובו אליו לשמוע מה שיצום עוד ובשליחות האל לחיות אינן כך השיבה היא קלה כשיבת הברק ויותר עד שאין לשער אלא שלא מצא דמיון קלי יותר מזה ובהם על האמת אין שיבה ואין ריצה כי אינן גופות אלא שדמה במראה עניינם בעניין הגופות כמו שנראה לכל מראה הנבואות וכתב בעל ספר יצירה עשר ספירות בלימה צפוני' כמראה בזק ותכליתם אין להם קץ ודברו בזה ברצוא ושוב ולמה אמרו בסופה ירדופו ועוד אמר עשר בלימה בלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר שוב למקום שכך נאמר והחיות רצוא ות"י הפסוק כן ובריתא באשתלחותהון למעבד רעות ריבונהון דאשרי שכינתיה במרומא עילאה מינהון באנפא עינא למחזי חורן ומקפן ומכסן ית עלמא ותייבן ברייא חדא וקלילו כחיזו ברקא וארא החיות והנה אופן אחד בא"ץ בארץ פירוש למטה במקום שפל בארץ כמו דקמתי בתחתיו' ארץ אמר עוד ראיתי למטה מן החיות אופן אחד אצל כל חיה מהם כי האופנים היו ארבעה כמו החיות שאמר לארבעתן וכן אמר במראה השלישית וארא והנה ארבעה אופנים אם כן מה שאמר אופן אחד ר"ל לחיה אחת ומה שאמר לארבעת פניו ר"ל לחיה אחת ולארבעת פניה לא היה אלא אופן אחד ומה שהוצרך לומר לארבעת פניו להודיע כי האומר שהיה אצל החיה לא היתה נוטה לצד אחד מהפנים יותר מן האחר אלא לארבעה פניו היה בשוה וטעם פניו לחיה לשון זכר ונקבה כמו שפירש באיש ואשה או יהיה טעם פניו לאופן ויהיה פי' כמו צדיו כי לא ראה לאופנים צורת פנים והבין מזה כי הנהגת החזוה לעולם באמצעות האופנים היה שוה לארבעת הפנים כמו שפירשנו אותם אלא שהשמירה אינה שווה בהם ובאומרו והנה אופן ולא אמר דמות אופן כמו שאמר דמות ארבע חיות להודיע כי אלה גופות ואלה אינם גופות : ות"י וחזית ברייתא והא גלגל חד משתוי כמלרע לרום שמיא כסיפור ברייתא לארבעת גפוהי : ומראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש תרשיש היא אבן טובה הנזכרת כאבני חושן תרשיש שהם וישפה וכן אמר במראה השלישית כעין אבן תרשיש ועינה כעין התכלת וכן הוא מראה האופנים ופירוש ומעשיהם רמיון תרשיש כי הוא אמר שתי מלות מראיהן ומעשיהם : ואמר לדמיון מראה כעין תרשיש ולרמיון מעשה כתרשיש שהם מקבלין מעשה ופעולה כמו שיראה על פניו דרך שיראה מאחריו וזה לרוב זכותו כן הוא ופנים מתפעלין כי המאורים אשר על אופן העליון נראין מתחת אופן התחתון זכותו ודמות אחד לארבעתן שארבעתן כדמות עין תרשיש מראיהם ומעשיהם כאשר יהיה האופן בתוך האופן שב להודיע המראה והמעשה בעניין אחד והוא שהיו ניראין גלגולם שהיו בתוכם אופנים ומגלגלן העליון את האופנים אשר בתוכן כאשר יהיה האופן בתוך האופן כי התשיעי שהוא עליון מגלגל אשר בתוכו עמו ויונתן לא חידש בזה דבר על ארבעת רבעיהם בלכתן ילכו לכל פיאה מארבעת רבעיהן כמו שהיו הולכות החיות כן היו הולכין הם לא יסבו בלכתם כמו שהחיות לא היו מוסבות מצד אל צד ויונתן לא חידש בזה דבר : וגביהן וגובה להם ויראה להם מלת גביהן נפרדת בטעם ופירושו כמו שפירשנו במלת ופניהם שאינה דביקה עם הבא אחריה : אמר וגביהן היו כמו כגובה כל אופן אלא שגובה חיה להם עד שמרוב גביהן היתה יראה להם כי הדבר מופלג בכמותן יקרא נפלא ונורא וכן ומעם נורא אל ארץ נוראה או באיכותו כמו הקרח הנורא וגבותם מלאות עינים סביב לארבעתן וגבותם כמו וגביהן אלא שזה מקובץ בלשון זכרים וזה מקובץ בלשון נקבות ומפני כפלו שינה המלות והעינים הם משל למאורות וי"ת וגביהן שון לקבל רקיעא ר"ל כי כלפי רקיע אשר על ראשי החיות שוות אין ביניהם פרידה וחילוק אבל עלוליהם

יש

יש ביניהם חילוק לפי המקבלים ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם אמר כי הליכתם הנראה לאופנים תלויה בהליכת החיות ואצלם ילכו ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים ענין נשיאות החיות והאופנים מעל הארץ הוא משל לענין שיקרה בעולם השפל ובדברים שיוצאין מסדר וההנהגה כאילו אין מנהיג ושומר כאילו הם דברים מופקרים למקרה וזה כמטר סוחף יבא וישטוף זרעים ורשאים ועשבים גם עצי פרי עם שאר העצים עד שימות ומחס־ון בני אדם ובהמות וחיות וכן ברוב השלג והברד והרוחות החזקות והרעמים והברקים ועיפוש האויר או התחרשות בו ממיתות יכלו ארץ או ארצות או בהשקט מקומות והר־עש והזועות והמים השופעים מן הימים כמו שזכר מורה צדק בפרק ע"ב מן החלק הראשון ממאמר מורה הנבוכים ואף על פי שכל זה הוא לפי הנהגתו כיון שרוב הנהגתו הוא קיום ההוי' והוי' מה שהוא בהפכו ידמה כאילו אין הנהגה וכן יהיה בזה העולם הקטן וכן אמר בחורבן האר־ץ נתנו את נבלת עבדיך וגומר וכל זה ידמה סילוק סדר ההנהגה כאילו המנהיגים והשומרים נשאו מעל הארץ וכל אשר בה ויניחום מופקרים וי"ת ובמיזל ברייתא אזלין גלגליא לקבליהון ובאיתרמא ברייתא דמלרע לדום שמיא מתרמן גלגליא על אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו כבר פירשנהו כי פי' הרוח הרצון ופירש הכוונה בזה והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת ר"ל רוח האופנים והוסיף עוד ואמר והאופנים ינשאו לעומתם לתת טעם למה היה האופנים והנשאם לעומת החיות ופירש הטעם ואמר כי רוח החיה באופנים וכבר פירשנו זה ותרגם יונתן נוטה לפירושינו שתרגם ארי רוח ברייתא כגלגליא ושאר חרות תרגם רעוא ללכת בסגול באתנח וכן ויסב שמואל ללכת בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו ההליכה היא משל על הנהגת העולם והעמידה היא גם כן משל כי אין עמידה והפסק לאופנים כי כל ימי עד הם מתגלגלים בלא עמידה ובלא הפסק אלא העמידה היא כמו עומדים ממעל לו וכל צבא השמים עומדים עליו שהוא ענין השירות כמו והוא עומד עליהם והעבודה והשירות לפני האל להשכיל בו יתעלה ויתברך שמו ובאומרו ובעמדם יעמודו לפי שהשכל יבא לאופנים מהחיות ואף על פי שהוא ראה ההליכה והעמידה וההתנשאות מוחש על דרך משל והראה לו כן כדי שיבין מהמוחש מושלל ובזה הפסוק חידש העמידה והשאר הוא כפל לחזק הענין ועל הכל אמ־ כי רוח החיה באופנים ודמות על ראשי החית רקיע כאילו אמר ודמות רקיע על ראש החיה והחיה דרך כלל במקום החיות כמו רוח החיה באופנים וזה ה־קיע איננו גוף אבל הנביא ראהו מוחש כדי שיבין ממנו חוש כולם ואין בכל אשר הוראה דבר גופני אלא האופנים לפיכך לא אמר בהם דמות אלא והנה אופן וזה הרקיע אור השכל הבהיר החופף על הכל ששמו כשם רבו הנטוי על ראשי החיות והוא שכתוב בו שנקרא ביום שני יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים בין צורה שיש לה דיבוק עם הגוף ובין צורה שאין לה דיבוק עם הגוף ואפשר שעמו פמליא כאלף אלפין ורבוא רבוון הנורא פיו נורא בלכתו ובזהרו ובפרקי רבי אליעזר אומר איזהו רקיע שנברא ביום שני רבי אליעזר אומר הרקיע שעל ראשי החיות שנאמר ודמות ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא מהו כעין הקרח הנורא כאבנים טובות ומרגליות והוא מאיר לכל השמים כאור שהוא מאיר בתוך הבית וכשמש הזה שהוא מאיר בצהרים בגבורתו שנא' ונהורא עמיה שריה וכמוהו הצדיקים עתידין להאיר לעתיד לבוא שנאמר והמשכילי' יזהירו כזוהר הרקיע ועוד אמר ברוך כבוד ה' ממקומו במקומו לא נאמר אלא ממקומו שאפי' החיות שנושאות את הכסא אינן רואות אותו שנתן הקב"ה בינו לבין הרקיע שנא־ ודמות על ראשי החיות רקיע ויונתן לא חידש בזה הפסוק דבר ותחת הרקיע כנפים ישרות אשה אל אחותה מה שאמר ישרות היא מה שאמר למעלה חוברות כי כשהכנפי' פרושות הוא הם ישרות ובהתחברם אשה אל אחותה לאיש שתים מכסות להנה אמר בי לכל אחת מהן היו עוד שתי כנפים מלבד הישרות שהיו לעופף היו להם עוד שתי כנפים שהיו מכסות להנה ומה הן מכסות להנה את גוויותיהנה ואע"פ שזה הענין כבר זכר ושינה אותו עוד להודיע כי מה שכתם נאצל עליהם מהרקיע הנטוי על ראשיהם וגם בזה לא חידש יונתן דבר ואשמע את קול כנפיהם הבין מזה כי האופנים יש להם בגלגולם קולות עצומים ויחס לזה לחיות כמו שיחס להם התנועה אע"פ שאינה להם על דרך האמת אלא לפי שמכחם מתגלגלים מיחס להם תנועת האופנים וקול האופנים שמע קול גם כן כמו שאמר וקול האופנים לעומתם אלא ששינה הנה הענין ויחס הקול לחיות לבד כי המה העיקר ומה שאמר בעמדם תרפינה כנפיהם הבין מן העמידה השירות והעבודה כמו שאמר והורה כי הגלגול והתנועה הן לענין ההנהגה אבל מצד עצמן בשרתם השמים מספרים כבוד אל אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם כל שכן החיות שלמעלה מהם וזו היא רפוי הכנפים כי הם המשמיעין קול כקול שדי פי' חזק ותקיף וכן בשוד משדי יבא והיה שדי בצריך או פי' על האל שנקרא שדי וכן במראה השלישית כקול שדי בדברו כשדבר בהר סיני שנאמר בו קול גדול ולא יסף ושם נאמר נשמע מן החצר שהוא גדול הבית וכן בהר סיני אף על פי שהיה גדול לא נשמע חוץ למחנה ישראל וכן כל קול נבואה אינו נשמע אלא למי שמיוחד אליו הקול קול המולה פי' כמו מלה אלא שזה מורה על מלה חזקה נשמעת מדברים רבים כקול מחנה ועוד עניין שמע זה הקול להודיעו כי המרכבה נוסעת מן הבית כי קול כנפי החיות הוא משל לנסיעה כי העוף בבואו לעוף ידבוק בכנפיו וכן האופנים משמיעים קול בלכתם. וי"ת הפסוק כן. ושמעית ית קל גפיהון כקל מיין סגיאין כקלא מן קדם שדי במהכהון קל מילוליהון כד מורן ומברכין ית ריבונהון קיימא מלך עלמין כקל משריית מלאכי מרומא במקמהון משתקון גפיהון מן קדם דבורא ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם אמר היה קול לא כקול שאמר קול כנפיהם אלא מעל לרקיע אשר על ראשם יבא הקול הבין מזה כי אף על פי שהרקיע נטוי על ראשיהם ואין הוא המצוה אותם והמשמיע קולו להם על פעולותם אלא מעל לרקיע הוא אותו הקול מאת הכרוב והקול והדבו' הוא דרך משל וכן אמר גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו כי הרקיע אף על פי עלתם הוא עלול גם כן והנה הקול היוצא מעל לרקיע הוא כארון המצוה עבדיו העומדים עליו והוא נותן להם קול ומדבר והם שומעים ושותקים לשמוע בקול דברו זהו בעמדם תרפינה כנפיהם כי אין לעבדים העומדי' קול ודבור אלא השמיעה והקבלה ורמז גם כן באומרו ויהי כי היה זמן א' ולאד' מיוחד שהקול יוצא לו מעל לרקיע בלא אמצעי שנא' וישמע את הקול מדבר אליו פני' בפני' דבר ה' עם משה ולשאר הנביאים הקול מהנפרד האחרון הוא השכל הפועל וי"ת הפסוק כן ובזמן דהוי רעוא קדמוהי לאשמעא דבורא דעברוהי נביאיא ישראל הוה קלא משתמע מעילוי דקיעא דעל רישיהון במקומהון משתן גפיהון מן קדם דבורא וממעל לרקיע אשר על ראשם אמר כי עוד יש נמצא ממעל וראה דמות כסא עליו כי אין יושב אלא על כסא ומה שהיה רמות היה מראיהו כמראה אבן ספיר שהוא בהיר ומזהיר ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה והוא היושב או הרוכב כי פעמים יתארהו רוכב לענין המרכבה במושלו עליה כרוכב על מרכבתו ופעמים יתארהו כמלך יושב על כסא ומורה במלת יושב גם כן קיום במציאותו והכסא לא יהיה דבר חוץ לעצמו כי אין למעלה ורקיע נפרד אחר אלא הרוכב והכסא מורה כמותו עצמותו וגדלותו כמו שפירש הרב המורה צדק בפסוק כי יד על כס יה בפ' ט' מהחלק הראשון ממאמר הנכבד מורה הנבוכי' כי כמו שהמלך בשבתו בין שריו יודע למי שלא ידעהו בשבתו על כסא למעלה משריו כי עצמות היושב הזה ותכמתו מורה עליו כי הוא נמצא והוא עלת הכל יתברך שמו והצורה המוחשת הנכבדת בצורות המוחשות היא צורת האדם לפיכך ראה דמות כמראה אדם ולפי שעל דרך האמת אין לרוכב דמות שוה ברמיון ואמר דמות כמראה אדם להרחיק ממנו גשמות לא ת"י שלא יעלה על לב איש שיש לו יתברך דמות ומראה ולא חדש יונתן בזה הפסוק דבר אחר אלא שלא תרגם דמות כמראה אדם וארא כעין חשמל זה שהיה כמ־אה אדם ראיתיו בעינו כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב פי' בית לה כמו מתוכה כמו שאמר למעל' מתוך האש והוא הדק שבאש כמו שפירשנו והאש העב סביבו והדק בתוכו וראה לו שני מראים כעין חשמל ממראה מתניו ולמעל' וממתניו ולמטה כמראה אש ונוגה לו סביב והדק לא יראה לרוב דקותו והחילוק הזה הוא משל כענין שאמר וראי' את אחורי ופני לא יראו והחלק הנכבד באדם הוא ממרא' מתניו ולמעל' כי באותו החלק צורת הפנים וכלי המעשה וכלי הנשימה אשר בהם ישכיל האדם ור"ל כי תשיג המרכבה מן הרוכב קצת מצד עצמה ברוכב עליה ומהות הרוכב ואמיתתו שהם הפנים לא תשיג על האמת שנאמר כי לא יראני האדם וחי פי' וחי אפי' חיות הקדש אינם רואין אותו וזה פי' ונוגה לו סביב ההשגה שמשיגות אותו חיות הקדש והרקיע שעל ראשם ובמדרש חזית אמר רבי יודן גדול כחן של נביאים שהם מדמי' את הצורה ליוצרה הדא הוא דכתי' ואשמע קול אדם בין אולי אובל אמר ר' יודן רבי סימון אית לית הדין דהוא מתוור מן הדין ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה וי"ת הפ' בן וחזית כעין חשמלא כחיזו אשתא מגיו לה סחור סחור דלא יכילא עינא למחזי דלא אפשר לאסתכלא ביה ומלרע חזיתי כחיזו אשתא וזיהור לה סחור סחור ובנוסחא אחרינא דלא אשתכלית ביה ומלרע וכו' כמראה הקשת והם ארבעה היינו וסמוך לעיני המרא' המעורב וסמוך לו הירוק וסמוך לו הכרכומי והוא למטה מכולם והוא מצר חללה לפיכך ראה מראה הקשת לעניין ארבעה שהוא הולך בכל עניין המרכבה לטעם שזכרנו והוא מראה שאין האדם שוללת בו שאינו מבהיק והוא משל ההשגה שזכרנו שהוא הנוגה סביב והוא מראה דמות כבוד ה' כלומר מה שתשיג המרכבה מכבוד ה' ואראה ואפול על פני וארא כל המראה הנזכרת מראשה ועד סופה ואפול על פני שהשתומם לבי על המראה ובעודי על פני שמעתי קול שמדבר אלי וזה היה מלאך שמדבר עמו ומה שכתב החכם הגדול הרמב"ם ז"ל במעשה המרכבה ידוע מספרו למבינים אותו ואמרו רז"ל כי ישראל ביום מתן תורה ראו המרכבה כמו שראה אותו יחזקאל בן בוזי עד שאמרו שהקטנה שבנשים גדולה מיחזקאל בן בוזי ואמרו כי צורת שור ראו בנגד מחניהם לפיכך עשו צורת עגל ועוד אמרו כי אלה הפנים היו בארבעה דגלים בדגל יהודה היה פני אריה וכתיב גור אריה יהודה ובדגל ראובן צורת אדם לפי שנאמר בו וימצא דודאים בשדה ולהם צורת אדם ובדגל אפרים צורת שור שנאמר בכור שורו הדר לו ובדגל דן פני נשר שנאמר יהי דן נחש עלי דרך ונאמר בו אפעה ושרף מעופף המראה השלישית בשנה הששית והנה ששה אנשים מסיבים והשביעי ביניהם שהוא לבוש הבדים וידוע כי בדים הם בגרי פשתן המגוהצין והוא הסופר הגדול ומנהיג העיר והוא הזו־ק אש בעיר ואלה פקודת העיר ואפשר כי קסת הסופר הוא רמז לאשר נק־א סופר ההולך לבוש הבדים ורז"ל פירשו לבוש הבדים זה גבריאל מלאך של אש לפיכך הוא הזורק האש על העיר וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש והכרובים עומדים לבית ה־אה האל לנביא הכרובים מימין לבית לפי שהראהו התועבות שהיו עושין לצפון הבית הראה לו הכרובים גבורי כח עושי דברו לדרום הבית וכן באמצעותם יקח נקמת העוברים רצונו ועל דברו כי מבינותם יוקח האש המכלה אותם ולעניין הנהגת העולם הגדול דרך ימין יביא האש מלבוש הבדים וכן לעולם הקטן ויעמוד אצל האופן הודיע בזה כי אין לאופנים מעשה אלא מסבת הכרובים לפיכך נאמר המעשה לכרובים ונראה לכרובים תבנית יד אדם מתחת כנפיהם כי מעשיהם כתנועתם ותנועתם היא תנועת האופנים כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרוב והאופן הולך אחר הכרובים כי רוח החיה באופנים אפשר שרמז במלת הראש האופן העליון המקיף עמו כל האופנים אשר בתוכו והיא התנועה היומית וכל בשרם זכר לאופנים בשר לפי שהם באמת גוף אבל לכרובים שאינם גוף על דרך האמת אלא בדרך המראה לא זכר להם בשר אלא פנים וכנפים ידים ורגלים אבל בשר לא נאמר על שבל נפרד בשום מקום כי בשר יאמר בדבר מוחלט מבעלי חיים לא על זולתו אפילו בדרך משל והצד העליון בגוף נקרא גב ומה שכתוב בעובי הדבר יקרא בשר ועניין הפסוק דבק למה שאמר לא יסבו בלכתם כי אחר הראש ילכו האופנים ולא תאמר בכללם כי גם בחלקיהם שהם בשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם כולם ילכו אחר הראש ויריהם אינו אומר על ידיהם שיהיו משל כמו שאמר תבנית יד אדם תחת כנפיהם אלא פי' יריהם כמו שהי ידות לקרש האחד והם קוטב כל אופן וכנפיהם פי' המקיפים הקטנים שהם כשטח המקיפים הגדולים למי שיש לו זה הדעת בחכמי המחקר ולדעת זולתם יהיה פי' וכנפיהם על תנועת עצמם ועל סתר עניינם בהנהגה אחר כן אמר והאופנים מלאים עינים סביב לארבעת אופניהם הוא מה שאמר במראה הראשונה וגבותם מלאות עינים סביב לארבעתם וכן פירשנו המשל ומה שאמר שם וגבותם הוסיף פירוש הנה ואמר והאופנים שלא תאמר העינים היו על הגבות לבד כלומר על שטח האופנים רצה לומר כל עובי האופנים כי העינים עוברים מצד אל צד במסמרים בדלת ומה שאמר אופניהם אחר שאמר לארבעתם הוא תוספת ביאור כמו להם לבני ישראל ועמהם הימן וידותון חצוצרות . והדומים להם • וכינוי אופניהם על עצמם • כמו שנהגו בכינוי המספר • צאו שלשתכם ויפלו שבעת' לארבעת' ת"י לארבעתיהון דגלגליא לאופנים להם קורא הגלגל באזני לא אמר כי לאופני' יקראו לגלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי לשון כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונות כמו בגד ושלמה ואומר אופן עגלה ואומר גלגל עגלתו והעניין אחד ומה בא ללמד הנביא כי שמע בי לאופנים היו קורין גלגליא אלא בא ללמד הנביא כי שמע בי לאופנים בא קול שקרא להם הגלגל והיא קריאה כמו הדור אתם שמעו דבר ה' הקהל חקה אחת ר"ל בי כל המעשה שזכר לאופני' במצוותו וברצונו היה וכאילו קורא לו המצוה ואומר לו עשה כך ועשה כך ומצוה באופן הוא הכרוב כי רוח החיה באופנים ואין קריאתו בקול ובכלי דבור אלא השמיעהו האל בנבואה קול להבינו העניין וכן וקרא זה אל זה ואמר פני הכרוב במקום שזכר במראה הראשונה פני השור וידוע מה שאמרו בו רז"ל ואנחנו נאמר לעניין מה שפירשנו במרכבה כי כרוב שם הנבדל בבל מקום ונעשה לדמיון ברמות שתי תבניות הנכבדות במושגי החוש בשפלים והם פני אדם וכנפי העוף וידוע כי המין שבבעלי חיים שאינם מדברים אשר תועלת האדם תלויה בו לפני הגוף ברוב הוא השור למזונו ורב תבואות בכח שור ולתשמיש משאו ולאסוף גורנו הוא המושך העגלות שהאדם נעזר בהם ברוב המשא הנה שרוב עזרת האדם לחיי הגוף הוא השור ואחר שהאדם כמו נמשך לתאוות העולם הגופניות וישליך אחרי גיו' השמעיו' אף בי הסבליו' הנה הוא ושורו אוכלין באבוס אחד ואין לשבל בו דבקות ואין בו שמירת הרוכב ונסתלקו הפנים האלה מהמרכבה אפילו כמושאל ואמר מכח הרמיון מהשנים האחרים עד שיקראו בני אדם לאדם שאין בו דעת שור ולא יקראו לו אריה ונשר כי יש להם חלק גדול בכח הרמיון ותחבולה על טרפה ורמז לו בזו המרא' ולא במראה הראשונ' לפי שהראה לו בזו המראה התועבות שהיו עושים בבית שעל ידם נסתלק הכבוד הכל הנעשה לדמיון הכרוב לא מהכרוב כי אל הכרוב שב וכן לעניין שמירה כללית נמשל כבהמות נדמו ונשארו לו במראה המרכבה פני אדם למעשי' שהיו בהם הנקראים אדם המורליות בינו לעניין זה גם כן נשתנה לו שם חיות בכרובים כי החיות שם מורכב לא כן כרוב כי הוא הנבדל ולא יורו בו שם אחר להודיעו כי לא נשארה לו שמירה מופתית בארץ לפיכך שמע הנביא שם כרובים כי מה שראה בראשונה ראה באחרונה כמו שאמר הוא החיה אשר ראיתי בנהר כבר וכן מה שאמר ואדע כי כרובים המה לא נתחדשה לו ידיעה בי גם בראשונה ידע כי אין בשמים שור ואריה ונשר ואינם כי אם לדמיון במראה אלא שבזו המראה השכילהו האל סילוק הכבוד והשמירה

מהארץ

מהארץ כמו שאמר וירומו מעל הארץ לעיני והנה שבו החיות כרובים כי לא נשארה השמירה בכרובים ר"ל ביחידים על דרך מופת זולתי השמירה שהיא דרך כלל על כל חי זהו ואדע כי כרובים המה עתה ידעתי כי הם כרובים ולא חיות אף על פי שראיתי באחרונה מה שראיתי בראשונה ולזה הטעם אמר בזו המראה חיה ולא חיות כאלו נתייחדה השמידה באחת ומפני שנותן השם מחיות לכרובים זכר הענין כמה פעמים וארבעה פנים ואמר היא החיה ואמר עוד וארבעה פנים לאחת ואמר ודמות פניהם המה הפנים להודיע כי לא נשתנה לו בענין המראה דבר וירומו לשון הרמה שנאמר בזו המראה הוא לשון התנשאות כמו שנאמר במראה הראשונה והעניין אחר כי רוממות ונשיאות ענין אחד ושם פירשנו הענין בעמדם מבואר הוא במראה הראשונה ויצא הוא כמו שפירשנו הסתלק השמידה מן הארץ ונתיחדה בכרובים ;

ביאור על בנין הבית מהגאון רבינו אליהו ז"ל

מ (א) **בעשרים** וחמש שנה לגלותינו : היינו תחילת שנת כ"ה • ויום אחד בשנה חשוב שנה • וכן מצינו (מלכים א' ו') • בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החודש השני למלך שלמה וגו' • הרי דחודש זיו שהוא אייר תחלת השנה וקראו שנת הרביעית וכןמש"ש בשמונים שנה וגו'• נמי בתחלת שמונים • דהא פרטי הת"פ שנה הם מ' דמדבר • וי"ד שכבשו וחלקו • ושס"ט דשילה ונ"ז דנוב וגבעון הרי ת"פ שנה • ואלו נ"ז דנוב וגבעון פרטן היינו י"ג דשמואל ושאול (כמ"ש זבחים קי"ח ב' וס"ע פי"ג) ומ"ם של דוד • וארבעה אלו של שלמה • וזה הרביעי של שלמה הוא בתחלת רביעי • הרי דשמונים נמי בתחלת שמונים • ואותה שנת השמונים אינה נחשבת למספר ימי עמידת הבית • אלא מ"ש ת"י שעמד הבית מתחיל משנת תפ"א דהא אמרו ערכין י"ג א' • י"ז יובלות מנו ישראל • משנכנסו לארץ ועד שיצאו וגו' • והחשבון היינו אחרי מ"ם דמדבר•משנכנסו לארץ ועד שנבנה הבית ת"מ שנה כנ"ל ות"י שנה שעמד הבית(כמ"ש יומא ט' א' וס"ע שם) הוי שפיר י"ז יובלות שלמים • ואי אמרת ששנת השמונים נמנה לימי עמידת הבית • ליכא רק תל"ט קודם הבית • וליכא י"ז יובלות שלמים : לגלותנו • היינו לגלות יהויכין • שמלך אחריו צדקיהו י"א שנה • ולסוף י"א הוכתה העיר וי"ד שנה אחרי הוכתה הרי כ"ה שנה לגלותינו : בראש השנה בעשור לחודש • איזו היא שנה שר"ה שלה בעשור לחודש הוי אומר זה יובל (כמ"ש ערכין י"ב א') וכן הוא החשבון דכ"ה לגלות יהויכין הוי שנת היובל • כי י"ח לישעיהו הוא שנה א' ליובל • שאז נמצא הספר בבית המקדש כמ"ש במלכים • ויאשיהו מלך ל"א שנה•נשאר משנותיו י"ד שנה ליובל ויהויקים בנו מלך י"א שנה • ובשנת הי"א מלך יהויכין ומלך ג' חדשים ונגלה הרי שנגלה כ"ה ליובל • וי"א שמלך יהוקים זהו פרטן • ברביעית ליהוקים מלך נבוכדנצר (ירמיה כה א) ונבוכדנצר שנה ראשונה כבש נינוה ובשני' כבש יהויקים (מגילה י"ב) ויהי לו עבד ג' שנים (מ"ב כ"ד) היינו ששית שביעית שמינית • וג' שנה מרד בו • היינו ט' י' י"א כמ"ש שם ובשנת י"א כבשו והגלהו • והמליך ליהויכין ג' חדשים ואח"כ הגלהו ליהויכין והיינו בשנת י"א ליהוקים היה גלות יהויכין ג"כ • ומ"ש ד"ה ב' ל"ו י' ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנצר וגו' היינו דיהוקים נגלה בתחלת שנת י"א ויהויכין נמלך בסוף שנה ההיא • ולתשובת השנה הוא לגלות יהויקים ודלא כמ"ש רש"י במגילה שם ובערכין שם שיהויכין מלך י"ב ליהוקים דא"כ לא תמצא היובל כ"ה לגלות יהוכין אלא כ"ד לגלותינו ואין לומר דברביעית ליהויקים כבש נבוכדנצר את נינוה ובחמשית כבשו והשלשה שנים שעבדו היינו ה' ו' ז' • וג' שמרד בו היינו ח' ט' י' • א"כ לא מלך יהויקים אלא י' שנים וקרא כתוב וי"א שנה מלך • אלא ע"כ כנ"ל וכ"כ רש"י בריש יחזקאל (אנ"ה אע"פ שחשבון הנ"ל מבואר בלוח שסדרתי בסוף ד"ה • ראיתי לכפול הדברים ולהעתיקם כאשר מצאתי כתוב לפני בכדי לזרות הטעיות שנפלו בדפוס שם • ועוד זאת עשו שדרכי להתחיל דברי אנ"ה • ובארתי בראשונה ובאחרונה שהוא ר"ת "אמר "נכדו "המסדר כדי להבדיל בין הקודש דברי אא"ז הגאון ובין החול והדברים שהעלתי מדעתי ובארו ר"ת הנ"ל מדעתם והדפיסו בסוף ד"ה אמר נכד הצעיר ואגב השמיטו הוי"ו מן נכדו כאלו מעיד אני ח"ו שקר באא"ז הגאון זצוק"ל) : יד ה' • פי' שליח ה' : שמה • פירוש אל ההר : (ב) ועליו • פי' על שיפוע ההר : כמבנה עיר• זה ירושלים שעומדת בשיפוע ההר : (ג) ויביא אותי שמה • פי' על ראש ההר : (ד) בן אדם • לפי שניתן מהלכים בין העומרים . קראוהו לסימן בן אדם • ראה בעיניך וגו' • היינו כי כל מלאכה שיש בו חכמה יתירה • ע"פ שלשה הכנות יקום הדבר בלבב המקבל • היינו ראיית העין • ושמיעת האזן ; והבנת הלב • וכ"ה בלימוד התורה• תורה שבכתב • הוא ע"פ ראיית העין כמ"ש דברים שבכתב א"א רשאי לאומרן ע"פ • ותורה שבע"פ • הוא ע"פ שמיעת האזן • כמ"ש דברים שבע"פ א"א דשאי לכותבן בכתב וסתרי תורה הוא ע"פ הבנת הלב • כמ"ש אא"כ היה חכם ומבין מדעתו • (כמ"ש ישעיה ו יד) : (ה) והנה חומה מחוץ לבית • פי' אין זה חומת הר הבית כי הוא כתב לקמן מ"ב ט"ז • וכאן מיירי בחומת עזרת נשים • והיא תהיה ג"כ מקפת את כל עזרת ישראל (אנ"ה שמעתי אומרים בשם אא"ז הגאון זצוק"ל רמז לזה בדברי הכתוב וברא ה' חדשה נקבה תסובב גבר • היינו ע"נ תסובב את ע"י) וימד את רחב הבנין • היינו האסקופה של השער שכן היה היסוד של כל החומות גובה ששה ורוחב ששה • ובמדידה הזאת האיש עומד בארץ מבחוץ לשער . כמ"ש והנה חומה מבחוץ • ואח"כ : (ו) ויבא אל השער • היינו שנכנס לתוך השער למדוד הסיפים שהם מזוזת השער : אשר פניו דרך הקדימה פירוש היוצא מן השער פניו למזרח : ויעל במעלותיו • היינו שכבר עלה במעלותיו בבאו אל השער (אנ"ה ע"ד שפירש"י ויהי לי לישועה כו') : קנה א' רחב • פי' ממזרח למערב : ואת סף האחד וגו' • פי' כן היה סף השני שלצד השני : (ז) והתא קנה א' ארך • לפי שהתא סמוך לכותל כתף השער מיד בכניסתו לתוך השער• לכן הזכיר מדת התא סמוך לו : ובין התאים חמש אמות • היינו החלל שבין תא לחבירו ה' אמות • כי היו שם ג' תאים ממזרח למערב • ושני מקומות הפנוים אשר בין שלש התאים • כל א' רחב חמש ממזרח למערב • וסוף השער מאצל אולם השער מהבית• ר"ל בסוף תא השלישי אשר למערב : נמשך ממנו כותל ארכו ממזרח למערב ח' אמות ורחבו מצפון לדרום ששה אמות וכותל הזה נקרא אולם • ובסוף כותל האולם היה לו מזוזה נקרא סף לכסות בו רחב עובי הכותל ו' אמות וז"ש וסף השער ו' קנה א' • ומ"ש מהבית היינו עובי כותל האולם לפנים למערב (אנ"ה הנראה כי שם אולם הונח לפי מ"ש חז"ל אכסררה תבנית אולם נמצא למ"ד כי כמו שבאכסדרה דופני ימין ושמאל בבוא אל האכסרדה דופני ההוא נמשכים בקצה א' אל כותל הבית • וקצה השני בלתי נסמך לכותל שכנגדם וכל הדפנות אשר כעין זה נקרא אולם • וכן כאן כותלי האולם נסמכים בקצה א' אל התאים • ובקצה השני בלתי נסמך לכותל ונקרא אולם) והכתלים נקראו אולם • והחלל שבין אלו שתי הכתלים נקרא חלל האולם : (ח) וימד את אולם השער מהבית . אמר כאן שמדד עובי כותל האולם בעצמו • מה שתחת הסף ג"כ מהבית היינו לפנים לצר הבית : קנה א' : היינו נמי מצפון לדרום עוביו ששה : (ט) וימד את אולם השער שמונה אמות • היינו אורך כותל האולם ממזרח למערב : ואיליו שתים ; היינו הסף המכסה פני קצוות הכותל למערב והיה רחבו מצפון לדרום ששה • אבל עוביו ממזרח למערב שתים אמות והנה אורך כותל האולם ממזרח למערב עם האיל יו"ד אמות• ומה שנקרא מצפון לדרום סף השער • ועוביו ממזרח למערב נקרא איל אפשר שבעוביו היה לו תמונת איל • ואמר איליו • היינו שתי האילים . אשר מימין ומשמאל השער : ואולם השער מהבית • היינו שהיה לפנים להתאים לצר הבית • ומפרש ואילך כמה תאים היו בארך השער ממזרח למערב ואמר : (י) ותאי השער דרך הקדים שלשה מפה • היינו מימין ; ושלשה מפה • היינו משמאל : מדה א' לשלשתן , היינו כל א' קנה א' ארך וקנה א' רחב : ומדה א' לאילים • היינו האילים של התאים • כי לכל תא היה לו איל אחד בולט לחלל שבין התאים • והאיל היה רק כנגד כותל א' של התא • היינו כנגד כותלו אשר למערב ולכותלו המזרחי לא היה לו איל ואמר שמרה אחת לאלים הללו : (יא) וימד את רחב פתח השער • היינו חלל הפתח מצפון לדרום • אורך חשער י"ג אמות • היינו ממזרח למערב • והיא מתחלת כניסת השער • ועד האיל אשר כנגד כותל מערבי של התא הראשון • כי האיל היה בולט לתוך חלל השער ומפסיק המשך אורך השער ואלו הי"ג אמות מפרש ואילך היינו עם הגבול אשר לפני התאות•ועם חלל התא שש אמות . וז"ש : (יב) וגבול לפני התאות אמה א' ר"ל כותל המזרחי אשר לתא הראשון עוביו אמה אחת ממזרח למערב קראו אותו גבול • לפי שהתא הראשון סמוך לכותל העזרה והיה די לו כותל העזרה לחיות להתא כותל מזרח ולא נעשה כותלו המזרחי לבד של התא • אלא לגבול מפסיק בין החומה ובין חלל התא : ואמר א' גבול מפה • היינו לתא הראשון אשר לצר השני של השער ג"כ גבול כזה ; והתא שש אמות• היינו חלל התא לבד כותליו • ועד כאן פירוש י"ג אמות ארך השער היינו סוף השער ששה • והגבול אמה אחת • והתא שש אמות מפה היינו עד כותל המערבי של התא הראשון שעומד כנגדו איל מפסיק לתוך חלל השער כנ"ל : (יג) וימד את השער מגג התא לגגו רחב כ"ה אמות • היינו כותל כל תא אשר לצד החצר עוביו חצי אמה•וחלל התא ששה וכותל ההא אשר לחלל השער עוביו אמה הרי שבעה אמות ומחצה • וחלל השער שבין התאים הצפוני לבין התאים הדרומי רחבו עשר • וכן התא שמעבר השני לשמאל החלל עם כותליו שבעה ומחצה כנ"ל בין הכל רחב כ"ה אמה ומ"ש מגג התא לגגו היינו שלא היה יכול למדוד הרחב למטה סמוך לארץ כי התאים הראשונים היו דביקים לכותל העזרה • והאחרונים דבוקים לכותלי האולם והחלל אשר בין התאים אשר רחב החלל חמש • גם שם לא היה ניכר קצות כתלי התאים כי לסוף כתלי התאים היו דבוקים כתלי אולמות • משך האולמות כ"ה אמה מצפון לדרום • כמ"ש לקמן פסוק ל' • לכן מדד מגג התא לגגו • ושם היה ניכר שפיר רחבו כ"ה אמה כנ"ל : פתח נגד פתח • כפירש"י : (יד) ויעש את אילים וגו' כפירש"י : (טו) ועל פני שער האיתון • היינו מתחילת כניסת השער • ונקרא איתון ע"ש שעיקר כניסה היה דרך שער ההוא • על לפני האולם • כמו עד לפני אולם : אולם השער הפנימי•פירוש שהאולם עומד לפנים מהתאים : חמשים אמה • היינו הארך ממזרח למערב • כמ"ש בכל הכתובים דלקמן ; חמשים אמה ארך • וזה פרטן סוף שער האיתון ששה שלשים תאים • שכל אחר שמנה אמות היינו חלל התא עם כותלו המזרחי והמערבי שכל א' עוביו אמה הרי שלשים אמות ושני חללים שבין חשלשה תאים כל א' רחב חמש הרי מ"ם אמה • ואורך כתלי האולם שמנה ואיליו שתים הרי נ' אמה : (טז) וחלונות אטומות • היינו חלונות עם דלתות לסתום החלונות ; ואל אליהמה • היינו ב' האילים אשר לאולם השער היו להם גם כן הלונות • ואמד שהחלונות היה לפנימה לשער • וכן לאלמות • היינו האוירים שבין התאים • והיו בסופן אולמות כנ"ל בפסוק י"ג • היו להם חלונות פתוח לאויר החמשה שבין התאים : וחלונות סביב סביב לפנימה.פירוש שהיו עוד חלונות להתאים לצד החצר : ואל איל תמורים • פירוש לכל איל היה ב' תמורים • כמ"ש לקמן כ"ו ותמורים לו א' מפה וא' מפו אל איליו : (יז) ויביאני אל החצר החיצונה • היינו שהביאו דרך חלל ארך השער אל תוך החצר : והנה לשכות ורצפה • שחיה רצפה בחצר החיצונה • ועל הרצפה היו לשכות : עשוי לחצר סביב סביב • פירוש אצל כל שער היו משני צרריו רצפה ועל הרצפה לשכות ; שלשים לשכות אל הרצפה • כמו על הרצפה ; (יח) והרצפה אל כתף השערים • היינו צידי ארך השערים • שם היו הרצפה של כל שער ; לעמת ארך השערים הרצפה התחתונה • שהיו שלשה דצפה זו ע"ג זו ועליונה חיתה קצרה מהתחתונה • וארך של התחתונה מן חומת העזרה עד קצהו אשר לפנימה • לעמת ארך השערים • כמו ארך השערים שהיו מ"ר אמות חוץ מעובי כותל העזרה ששה כן היה ארך הרצפה אל כתף השער ; (יט) וימד רחב מלפני השער התחתונה • היינו חלל החצר • מכלות שער חצר החיצונה • עד החלות שער חצר הפנימי • כי ארך שער הפנימי ותאיו ואילמיו היה בולט אל החוץ בחצר החיצונה איל אולם שער הפנימי כנגד איל שער חצר החיצונה • והיה הריוח מאיל השער החיצונה עד איל שער הפנימי מאה אמה : (כ) והשער אשר פניו דרך הצפון לחצר החיצונה • פי' כשהולכים לחצר החיצונה דרך השער ההולך פניו לצפון ; (כא) כמרת חשער הראשון • היינו חשער אשד פניו דרך הקדים • והוא שער המזרחי שמידתו מפורש למעלה : (כג) ושער לחצר הפנימי • נגד השער לצפון ולקדים • פירוש שער החיצון המזרחי היה בולט לע"נ . ופניו למערב ושעד חצר הפנימי המזרחי • היה בולט ג"כ לע"נ וקנה השער למזרח • וכן היו בשערים הצפונים והדרומים • שער נגד שער ובין קצות השערים ריוח מאה אמה • ז"ש וימד משער אל שער מאה אמה כנ"ל : (כד) ויוליכני דרך הדרום . היינו שער שהולכין דרך בו ופניו לדרום ; כמדות האלה . היינו המפרשים בשער הקדים • ותמרים לו א' מפה וא' מפו . היינו אל כל איל שהיה בשער היו שני המורים משני צירי האיל: (כז) ושער לחצר הפנימי דרך הדרום היינו ג"כ פי' דרך השער לצד דרום • ומדד דרך הליכתו משער החיצונה אל שער הפנימי • וז"ש וימד וגו' מאה אמות היינו נמי מסוף שער החיצונה עד תחילת שעד הפנימי אשר פני השער לחיצונה • וז"ש אח"כ : (כח) ויביאני אל חצר הפנימי בשער הדרום • היינו שנכנס בשער הדרום : (ל) ואלמות סביב סביב אורך כ"ח ורחב חמש • היינו האלמות שהזכרנו לעיל פסוק י"ג שבתוךהחלל שבין התאות היו נמשכים כותלי התאות לצד החצר • באורך כ"ה אמה ונקראו הכתלים הללו אלמות • ורחבן כרחב החלל שבין התאות היינו חמש אמות : (לא) ואילמו אל חצר החיצונה • היינו שאורך כ"ה כותל האולם היו נמשכים ארכם בכל צר אל חלל חצר החיצונה ; (לה) ויביאני אל שער הצפון • פירוש שער של חצר חפנימי : (לח) ולשכה ופתחה • ר"ל לשכה עם פתחה ; באילים השערים • היינו בין האילים שהיו בשערים • פירוש בתוך החלל שהיה בין התאים שהיה אורך כ"ה אמות • וה' אמות רחב היה שם לשכה ופתחה : (לט) ובאולם השער • ר"ל אולם שהיה בשער בסופו שארכו שמנה אמות ; שנים שלחנות מפו • היינו מימין : ושנים שלחנות מפה • היינו משמאל • והיינו בתחילת האולם . ומפרש ואילך ; (מ) ואל הכתף מחוצה . לא מחוצה ממש אלא בתחלת האולם בתוכה ובאיזה התחלה של אולם.אמר מחוצה לעולה לפתח•כי ההולך בתוך השער והוא בשיפוע ההר עולה בהר דרך שיפוע מעט מעט • לכן נקרא עולה לפתח ואמר מחיצה לעולה • עומד ב' שולחנות וכן בסוף עליתו בצד הסמוך אל התא היו ג"כ שני שולחנות היינו ד' שולחנות בכתף א' של האולם • וכן היו ד' שולחנות בכתף האחרת של האולם ג"כ שתים מחוצה לעולה • ושתים בסופו אצל התאים•וז"ש ;

(מא) ר' שולחנות מפה וגו' : (מב) וארבעה שולחנות לעולה · ר"ל עוד ר' שולחנות עמדו להלן ממשך האולם : לעולה · לנגד העולה על ההר עמדו ד' שולחנות של אבני גזית : (מג) והשפתים טפח א' מוכנים בבית סביב סביב . היינו אונקליות של ברזל היו תחוכין בכותל התאים לתוך חלל השער סביב סביב : (מד) ומחוצה לשער הפנימי . פירוש מחוץ לשער הצפון היינו מחוץ לתאים אשר אל עבר מזרח של שער הצפון . לשכות · היינו הרבה לשכות היו בלשכה זו : שרים בחצר הפנימי . פירוש ללוים שהם משוררים בחצר הפנימי: אשר אל כתף שער הצפון·היינו כנ"ל אל עבר התאים שבשער הצפון : ופניהם דרך הדרום · ר"ל פתחיהם לצד הדרום ואמר פניהם היינו פני היוצא מן הלשכה · פניו לדרום : אחד אל כתף שער הקדים · היינו לשכה אחת עומדת אל עבר התאים · של שער הפונה לקדים : פני דרך הצפון · ר"ל פתח הלשכה כנ"ל הוא לצפון הלשכה : (מה) לכהנים שמרי משמרת הבית · היינו כמ"ש לקמן מ"ד ט' כל בן נכר וגו' ונתתי אותם שומרי משמרת הבית וגו' · והכהנים הלוים בני צדוק וגו'·והמה יקרבו אל שלחני לשרתני ז"ש כאן הלשכה אשר פניה דרך הדרום · היינו העומדת אל כתף שער הצפון ופתחה דרך הדרום : לכהנים שומרי משמרת הבית · היינו הכהנים שזכר בראשונה : (מו) והלשכה אשר פניה דרך הצפון · היינו אחד אל כתף שער הקדים פני דרך הצפון : לכהנים שמרי משמרת המזבח המה בני צדוק וגו' · היינו כמ"ש שם והכהנים הלוים בני צדוק : (אנ"ה החשו' גם אני ידעתי שפל ערכי ועניות דעתי בתודה מכל וכל והנה בעניי הכנותי לבית אלקי : תבנית כל אשר היה ברוח עמי לפרש כל דבר ודבר על אופני הפשט לפע"ד · ונאמר הנה בבנין עולי גולה היה החיל לפני ע"נ · ובבואינו לתרץ קושיות האחרונות על הרמב"ם . ולהשוות גם דעת רש"י לדעת הרמב"ם : מ"ש החיל עשר אמות היינו חומה גבוה עשר אמות נתבאר בידינו · שמלת חיל הונח על בחינת דבר תוספ תת כח לך · אם בעלי המלחמה המאמצין מעמד ומצב המדינה נקראו חיל ואם רכוש וקנין אשר היא היקום אשר ברגליו נקרא חיל ואם חומה קטנה סמוכה אל חומה גדולה ובצורה תאמץ את קרקע רגלי יסוד החומה בלתי תת נטות אנה ואנה · נקרא חיל כמ"ש (ישעיה כ"ו א') ישועה ישית חומות וחיל . ולפ"ז יתכן שפיר לכנות חומה הקטנה · גם הקרקע שבינה ובין החומה הגדולה שניהם בשם חיל · כי שניהם כאחד פועלים תוספ תת קיום העמדת חומה הגדולה · ונתיישב לפ"ז קושיות עצומות כאשר יראה הרואה אי"ה כאשר יזכינו ה' להדפיס ביאורי על מסכה מדות : ונאמר מעתה כי עולי גולה בנאו זה החיל מעין בנין יחזקאל · וחיל הוא האמור כאן בנין · ונשתנה שמו להיות כי בבית שני שהיתה חומת החיל רחוקה *מחומת ע"נ · ובשל עתיד תהיה קרובה אל החומה הגדולה של עזרת נשים : וגם זה המעט קרקע שבינה ובין חומת ע"נ תהיה מכוסה בבנין במשך אחד עם פני גובה חומה הקטנה : ותהיה נראה חומה נמוכה בנין אחר סמוכה ודבוקה אל החומה הגדולה · אפשר מפני זה קראו הכתוב כאן בנין · והוא הוא החיל השנוי במשנתינו · ויפורש מעתה הכתובים על סדרן : (ה) והנה חומה מחוץ לבית . כדברי אא"ז הגאון שהוא חומת ע"נ אלא שהראה לו כאן החומה שלא במקום שער · לכן לא מדד לו עובי חומה הגדולה כי אם הבנין היינו חומת החיל הנמוכה ודבוקה אל החומה הגדולה מדדו רחב הבנין היינו מקצהו לחוץ ועד קצהו הדבוק אל החומה גדולה קנה א' · וקומה קנה א'·אם נאמר שתהיה שוה עם מ"ש והיה עולה מקרקע החיל י"ב מעלות· ואמרו רום מעלה תצי אמה ושלחה חצי אמה . א"כ קרקע ע"נ גבוה מעל קרקע הה"ב ששה אמות · יתכן שפיר קומת הבנין קנה א' גבוה מעל קרקע הה"ב · שוה עם שטחית קרקע ע"נ רק כדי לאמץ גובה קרקע אל החומה מבחוץ כפי גובה הקרקע אשר לפנים ותתאמץ יסוד החומה הגדולה בקרקע הטוב משני עבריה · ואח"כ בתיב כסדר : (ו) ויבא אל שער וגו' · היינו אחר מדידת הבנין שלא במקום שער · הוליכני דרך ארץ הבנין עד שבא אל שער : ויעל במעלותיו · לרווחא דמלתא נוכל לומר כי המעלות הללו היו כולם בגוף חומת הבנין בגבהם ורחבם · כי חושבניהו דדין י"ב מעלות רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה · כחשבניהו דדין · רחב קנה א' וקומה קנה א' · וז"ש במעלותיו : ונאמר עוד זה חומת הבנין · היה נמוך סביב כל החומה · אבל בהגיע כנגד השערים · נבנה זה חומת הבנין גבוה אל כתפות פתח השער · ונתעבה כתפות השער מעל עובי החומה · וכן דרך שערי חומות הבצורות להיות בולטים מעל החומה משני עבריו ואם כן היה עובי תלל הפתח כעובי חומת הבנין · וכעובי החומה הגדולה· והיה לו שני סיפים ג"כ האחד לכסות עובי חומת השער וא' לכסות עובי חומת הבנין · וז"ש וימד את סף השער קנה אחד ואת סף אחד קנה אחד והיינו שני הסיפים בארך ממזרח למערב : (ז) והתא קנה א' ארך וגו' · נוח לנו לפרש מ"ש קנה א' · היינו מדת חלל התא עם כותליו כאחד · ולומר שסתם הכתוב מדת החלל לבד מה שאין לנו בו צורך ידיעה למדת כלל השער · משאלו נאמר שפירש הכתוב מדת החלל לבד ומדת כותליו סתום · ואנחנו לא נדע לשער בהם כמה אוכלות באורך השער · ע"כ באנו לומר שחלל התא עם כותליו בכלל קנה א' אורך וקנה א' רוחב · וכן יצא לנו החשבון בכל מקום כדלקמן : וסף השער מאצל אולם השער מהבית · ונאמר בהיות אורך השער דרך התאים מדתו מרובה כמ"ש לקמן כמדת השער חמשים אמה ארכו · ראוי אלינו ליחס לו ע"צ ההידור והיופי שנעשה תמונת שער בסיפים וקומה ורוחב ועביו מובדל וניכר לפני התאו'.ועוד תמונ' שער בסיפים וקומה ורוחב ועביו נבדל וניכר בכלות התאו'· ועליו נאמר בפסוק ט"ו לפני אולם השער הפנימי · ונפרשהו כפשוטו שמלת הפנימי קאי אלפניו היינו על מלת השער שהוא פנימי להתאים ולא על מלת האולם שלפני פניו · ע"ש לקמן בפסוק הנ"ל · וכאן בא הכתוב לתת סימן במצריו אמר אחר שמדד התא · מדד סוף השער : ומפרש איזה שער ואמר אשר מאצל אולם השער וביאר הכתוב שזה האולם היה דבוק אל השער לפנים מצד הבית · וז"ש מהבית · ונאמר שאלו הכתובים מרתו ממזרח למערב קמ"ל · ויתכן שפיר שלא קראו הכתוב סף האולם כ"א סף השער כי היה סף לשער ממש : (ח) וימד את אולם השער מהבית·הנה בארנו לעיל פסוק ז' בביאור אשר לאא"ז הגאון זצוק"ל שם אולם הונח על כותל נסמך באחד מקצוות ארכו אל כותל אשר לרחבו · ובקצהו השני לא נמצא כותל לרחבו וכן היה כותל האולם הלזה דבק בקצה אל השער · ובקצה השני אשר מהבית בלתי דבוק ואמר כאן שמדד אורך כותל האולם היינו נמי ממזרח למערב מרתו קנה אחד . ונפרש כאן מהבית · ר"ל שהתחיל למדרו מכלפי פנים לכן מצא במידתו קנה אחד ויתבאר בפסוק שאח"ז : (ט) וימר את אולם השער שמונה אמות . אמר הכתוב כאן · כי פעמיים מדד אורך כותל האולם ההוא . במדה אחת מצאו קנה א' ובמדתו השני מצאו שמונה אמות ומפרש הכתוב ואיליו שתים אמות · ר"ל שסמך לו אל כותל אולם איל עביו שתי אמות · לכן כשמדד עם האיל מצאהו שמונה אמות · ואם לא תרע לך אם האיל היה אל כותל האולם לקצהו למערב או לקצהו למזרח והאולם היה פנימי לו · מפרש הכתוב אמר ואולם השער מהבית היינו שכותל האולם היה לפנים להבית · והאיל למזרח הכותל סמוך אל השער · ויתכן מה שסיים הכתוב כאן ואולם השער מהבית· גם יתכן מ"ש פסוק ח' אולם השער מהבית היינו שמדדו מכלפי הבית · גם יתכן בריש פסוק ט' שמרד מצד השער והתחיל מן האיל כתוב סתם את אולם השער ח"א ונפ"ש מעתה האיל כרעת המפרשים היינו עגול מל' כאלה ובאלון · ונאמר כמו שארכו שתים כן ברחבו שתים : (יא) וימד וגו' · אורך השער י"ג אמות · בדברינו מפורש היטיב סף אשר כנגד חומת הבנין קנה א' · וסף השער קנה אחד וגבול אמה אחת הרי י"ג אמות אורך ומפרש ואילך : (יב) וגבול לפני התאות אמה אחת · ואמה אחת גבול מפה.נאמר בזה כי אלו שני הגבולין האמורים כאן שניהם היו באורך השער ממזרח למערב ויתכן שלא אמר הכתוב אמה אחת מפה ואמה אחת מפה כדרך שאר הכתובים הבאים לחשוות דבר שהוא מצד א' מימין או משמאל. כן הוא בצד השני · אלא בא הכתוב להורות כאן על שני הגבולים אשר מצד אחד · לכן שפיר ג"כ מה שנשנית ואמה אחת גבול וגו' · ונאמר שאמה אחת גבול לפני התאות היינו בין השער החיצונה ובין התא הראשון · ומ"ש ואמה אחת גבול מפה היינו בכלות התאים היה גבול בין התא השלישי ובין השער אשר בסוף התאים·וענין הגבול באנו לומר שהוא בנין חומה עוביו אמה ממזרח למערב דבוק אל כותל העזרה לפנים אל כתפות פתח השער עד למעלה מזה ומזה הם בולטים לפנים ונגבל בזה תמונת השער מעל כל החומה · והתא הראשון כותלו המזרחי דבוק אל הגבול · ע"כ למטה כנגד התא איננו ניכר בליטת הגבול מעל החומה אבל בהיות התא נמוך (חצי ארכו ורחבו) וכל השערים היו גבוהים · היה הכרת הגבול ההוא רק למעלה מגג התא · וז"ש הכתוב אח"כ : (יג)וימד את השער מגג התא לגגו·ר"ל השער נקרא היינו מה שהוא נגבל וניכר מעל שאר כל החומה · והנה הכירו כאן ע"י עובי אמת אשר אל כתפות פתח השער משני עבריהם וכשבא למדוד רחב הבליטה היינו מצפון לדרום לא היה יכול למדוד למטה כנגד התא שהתא דבוק אל הגבול · וזה שהקדים הכתוב לאמור · וגבול וגו' · והתא שש אמות מפה וגו' · ר"ל ע"כ נמנע למדדו למטה בארץ כנגד התא אלא מדד את הגבול בגובה למעלה מגג התא ועד גובה גגו של השער שם היה ניכר בליטת הגבול מעל החומה · ושם למעלה מגג מרדו · ז"ש וימד את השער מגג התא היינו אותו החלק אשר למעלה מגג התא ועד גובה גגו של שער ז"ש לגגו · שם מדד רחב בליטת השער · והנה הוא רחב כ"ה · ואמר רחב היינו מצפון לדרום שהיו כתפות הפתח בולטים מעל החומה ממזרח למערב אמה ורחב זה הבליטה מצפון לדרום ז' אמות ומחצה מעבר א' של פתח · וכן ז' אמות ומחצה מעבר השני וחלל הפתח רחב עשר בנתים הרי רחבו כ"ה אמה : (יד) ויעש אלים ס' אמה · נוח לנו לפרש ולאמר שהאי מדת ס' אמה · קאי על האורך או על הרוחב · משאלו נפרש על הגובה כי לא מצינו בכל המקראות הללו מדה מפורש על הגובה כ"א גבי הבנין וקומת קנה אחר אף כי נאמר גם הסתום בכתוב יפורש על הגובה · ובאנו לומר לפי מ"ש בספ"ק דתמיד · ומי הוי אכסדראות בעזרה כו' אר"ת באכסדרות של בנין . ופי' המפרש לתמיד עמודים של אבן היו בעזרה סביב כו' . ונאמר כמו כן יהיו אכסדראות בע"נ על עמודים של אבן ועמוד עגול של אבן נקרא בלשון הכתוב כאן איל · ואמר הכתוב שמדת כל אכסדרה אשר אצל כל כתף של כל שער תהיה אורך ס' אמה · וז"ש ויעש אלים ס' אמה · ר"ל סידר אילים בשורה ואורך שורת האילים ס' אמה · ולא פי' כאן מספר האילים שעמדו באורך שורה כזו · ולא עובי כל איל · ולא המרחק שבין איל לחבירו : כאשר השמיט הכתוב שארי הפרטים אשר אינם מוכרחים לכלל מדידת הבית . וביאר הכתוב עוד ששורת אלים הללו עמדו במישור אל איל החצר השער · ר"ל כמרחק איל אשר לשער מכנגד כתלי העזרה כן הוא המרחק אשר משורת האילים עד כותל העזרה · וז"ש ואל איל החצר השער . ולפי מ"ש בסוכה נ"א ב' · מה תיקון כאותה ששנינו חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא כדי שיהו הנשים רואות מלמעלן כו' אפשר לומר כאן נעשו האילים ואכסדרה עליהם . יהיה רצפה על גבי האכסדרה ויהיו הנשים רואות מלמעלה כו' . ואפשר רמז לזה מלשון ויעש דכתיב כאן גבי האלים אשר לא נמצא לשון ויעש בכל המקראות הללו כי לא יתכן על מ"אה בבנין העתיד לשון מעשה ועשיה · לולא שרמז כל' ויעש מל' תיקון כמ"ש חז"ל כנ"ל : (טו) ועל לפני שער האיתון על לפני אולם שער הפנימי חמשים אמה · הנה מה שפירשו לפני שער האיתון היינו מתחילת כניסת השער . מתבאר שפיר לפי דברינו לעיל . שגם דרך עובי חומת הבנין נכנסין אל השער . ואין לבא אל השער כ"א להכנס תחלה דרך חלל חומת הבנין · וחומת הבנין עולה במספר החמשים של אורך השער . לכן דקדקו לומר מתחילת כניסת השער : וממ"ש על לפני אולם שער הפנימי משמע דאין אולם שער הפנימי בכלל החמשים אמה . ובדברינו החשבון מכוון חמשים אמה עד לפני אולם ; היינו את סף השער קנה אחד . ואת סף א' קנה אחר הרי י"ב אמה עמש"ל פסוק ו' ואמה גבול לפני התאות הרי י"ג . ושלשים תאים כל תא קנה א' אורך · הוא י"ח אמה · הרי ל"א אמות שני חללים בין שלשה התאים וכל בין התאים חמש אמות הרי מ"א אמות · ואמה אחת גבול מפה אצל סוף התאים עמ"ש לעיל פסוק י"ב . וסף השער מאצל אולם השער מהבית קנה א' עמ"ש לעיל פסוק ז' . ואיליו שתים אמות עמש"ל פסוק ט' הרי שפיר נ' אמות עד לפני אולם שער הפנימי ואין האולם בכלל וכל הרוצה ליטול את שם לפני אולם שער הפנימי כדרך שפירשו המפרשים נסכים אליו לבטל ביאורינו לעיל פסוק ו' ונפרש מעתה שלא עלה חומת הבנין למעלה אל כתפות השער כנגר השערים אלא שגם נגד השערים היה נמוך ככל הבנין כולו . וא"כ אפיק מחשבון נ' אמה אורך השער האי ששה של עובי הבנין . ועייל ששה אורך כותל האולם עמש"ל פסוק ח' . וגם בפסוק י"א אורך השער י"ג אמות נפרש מעתה מעתה החשבון היינו סף השער קנה א' ואמה גבול לפני התאות · והתא הראשון הדבוק אל הגבול קנה אחד · אבל מכאן ואילך מפסיק משך אורך בנין השער . החלל חמש אמות אשר בין התאות : (טז) וחלונות אטומות אל התאים וגו' . לאשר ראינו דרך ארכטיקתון בוני היכלי מלך ושרים . לעשות על פני כל אורך כותל ההיכל מבחוץ . סדר החלונות במרחקים שוים איש אל אחיו . במכוון יותר כי השתוות המרחקים תשיש ראש תפארת ההידור בעין הרואים.ויש מן המקומות אשר ראוי לבא שם חלון לפי הסדר שמבחוץ · אבל בלתי ראוי לבא שם חלון לפי סדר המחיצות שבפנים החכם יודע פשר דבר · לעשות מקום ההוא הכותל אטום אלא שמבחוץ עושין צורת חלון מעין צבעים . נדמה בעין הרואים תמונת חלון בלתי מבטל הידור השתוות המרחק בין חלון לחלון · וכסגנון זה יתכן שם חלונות אטומות כי נראין חלונות והמה אטומות וכשבא הכתוב לדבר על שני מיני החלונות במקום בנין אחד · קראן זה אל זה שקופות . ז"ש מלכים א' ו' י"ד ויעש לבית חלוני שקופים אטומים · ר"ל איזה מן החלונות היו שקופים ואיזה מהן היו אטומים ובאנו לומר כאן בבנין העתיד · הנה התאים והאילים אשר בבניני השער · אמר הכתוב כי לעבר אשר לפנימה לשער . אין להם כי אם חלונות אטומות אם מפני שהוא דרך מעבר לכל · ואם בפני שאורם מעט בי חללה אינו אלא עשר אמות . אבל בעבר השני אשר פנימה אל החצר · הם חלונות ממש . ז"ש וחלונות אטומות אל התאים ואל אליהמה לפנים לשער . כי שם לא היו כ"א אטומות לכן לא הזכיר כאן שקופות כדרך שהזכיר במלכים : וכן לאלמות · היינו שגם לכותלי האולם היו חלונות אטומות לעבר אשר פנימה לצר חלל השער . ולפי דברינו כי אורך חמשים של השער לא נחשב כ"א עד כותלי האולם ולא האולם בכלל שם השער יתכן שפיר מ"ש כאן וחלונות אטומות וגו' לפנימה לשער . ואח"כ אמר וכן לאלמות כי האולמות אינם בכלל השער : וחלונות סביב סביב לפנימה · היינו פנימה לחצר ששם חלונות ממש . לכן הזכירו סתם חלונות

*ואפשר הטעם משום דבבית שני היתה חומת ע"נ רחוקה מן ההיכל רכ"ב אמה ונמצאת עומדת בגובה ההר · עשו חומת החיל רחוקה מןהחומה הגדולה בכדי לאמץ אליה קרקע הרב' לחיזוק יתירה משא"כ בשל עתיד תהיה חומת ע"נ בשפולי ההר רחוקה מן ההיכל שס"א אמה .כמבואר אלינו לקמן לכן די לה באימון קרקע מעט · ותתקרב חומת החיל אל חומת עזרת נשים :

חלונות : (יז) ויביאני אל החצר החיצונה • היינו אחרי שנכנס דרך כל אורך השער הראהו הבנינים אשר סביבות הכותל שנכנס בו : והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר סביב, היינו שניהם דבוק אל הכותל לארכו של כותל האחר קרוב אל המקצוע , והאחד סמוך אל השער • ומפ״ש ואילך שלשים לשכות אל הרצפה והרצפה אל כתף השערים • היינו שהרצפה סמוך אל כתף השער והלשכות סמוך להרצפה לצד המקצוע : שלשים לשכות אל הרצפה • נוכל לאוקמי כי השלשים לשכות כולם להדדי קיימי לאורך הכותל אף כ״א נאמר שרחב כל לשכה ד״א • די למו אורך הכותל לדעתינו כי מדת חצר החיצונה ת״ק אמה על ת״ק אמה והנה מדת החצי עד חצי השער ר״ן אמה : תן מ׳ אמה חצר למקצועות החצר ששים אמה לאורך האילים , חצי רחב השער י״ב אמות ומחצה • ק״ב אמה אורך השלשים לשכות נשאר עדיין י״ז אמות ומחצה בין הלשכות ובין החצר חקטורות : (יח) והרצפה אל כתף השערים • עמש״ל פסוק י״ד שסביב לחצר החיצונה אל כתף השערים • עשוי אכסדראות , והאכסדרה נשען על עמודים • ועמודים עגולים נק״א כאן אלים וז״ש שם ויעש אלים ששים אמה , היינו שאורך האכסדרה לאורך הכותל ששים אמה • ושורת האילים רחוק מן הכותל כמרחק איל אשר בשער מן הכותל , וז״ש שם ואל איל החצר השער נמצא רחב האכסדרה : לעומת אורך השער , כמידת אורך השער מן הכותל ועד סוף איל החצר השער • כן הוא רחב האכסדרה כנ״ל , אלא שבלשון הכתוב דכאן נקרא אכסדרה בלשון רצפה • ואפשר מטעם כנ״ל הוא רצפה למעמד הנשים הרואות מלמעלן וכו׳ כדאיתא בסוכה (נ״א ב׳) ואם כזה יתכן שפיר מ״ש בפסוק הקודם ורצפה עשוי והיינו נמי כנ״ל פסוק י״ד שעשיה האמור כאן הוא מלשון תיקון , וכמאמר רז״ל שם מאי תיקון חלקה היתה בראשונה וחקיפוה גזוזטרא כדי שיהיו הנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה , והיה למטה גם כן רצפה למעמד האנשים , ואפשר הרצפה העליונה קצרה מן התחתונה : כי אוכלת מגנה הגזוזטרא המוקפת לה , וז״ש לעומת אורך השערים הרצפה התחתונה : (יט) וימד רחב מלפני השער התחתונה • רחב היינו מצפון לדרום • כי רוב המידות הנאמרים כאן הוא באורך ממז״ח למערב , מלפני השער התחתונה • ר״ל שלא מדד רחב פני כל הקדים מצפונו ועד דרומו , אלא רוח אחת אשר מן לפני שער התחתונה • ולקמן מפ״ש איזה רוח מדד : לפני חצר הפנימי ר״ל גם רוח אחת אשר מלפני השער • לא מדד אותו כולו עד המקצוע • אלא חלק ממנו הנמשך לפני חצר הפנימי : מחוץ • היינו עם עובי כותל חצר הפנימי : מאה אמה הקדים והצפון • ר״ל חלק מן לפני שער התחתונה אשר במז״ח • לרוח צפון עולה המדה מה שהוא כנגד לפני חצר הפנימי מאה אמה • אבל הוא מזרחית דרומית אשר מלפני שער התחתונה לפני חצר הפנימי • מידתו פחות או יותר ולא פירש • האומנם שכל השערים היו מכוונים זה בנגד זה • אבל מי יימר לן • שהשערים באמצעית החומות הם יושבים • אלא הרוב מצד אחד והמעוט מצד השני • ולא גילו לן בפרט : הלא תראה בבית שני פרטו רז״ל בל המדות• ומרחקי השערים מן הקצות לא פירשו , אלא סתמו ואמרו הר הבית רובו מן הדרום ומיעוטו מן המערב שני לו מן המזרח • וכו׳ • ואף על פי כן כל השערים היו מכוונים ואפשר בשל עתיד תהיה נמי הכי : (כב) ותלוניו ואילמיו ותמוריו וגו׳ • הנה בפסוק הקודם כבר כתיב ואלמיו ונשנית כאן לומר לך שהם שני מיני אילמות • האחד לאורך השער לסוף התאים והוא נקרא אולם השער • וכותליו נקראו אולמות , והאחר לרחב השער היינו בזויות שבין תא לחבירו היו אלמות נמשכים להלאה לתוך אויר החצר כדברי אא״ז הגאון זצוק״ל לעיל פסוק י״ג • ולפי זה נפרש מה שכתבתי בפסוק הקודם ותאיו ואילו ואלמיו וגומר חמשים אמה אורך היינו שבא לחשוב הבנינים הנראים בתוך חלל השער לאורך השער וחשיב כסדרן • תאיו ואליו ואלמיו והוא כותלי האולם אשר לאורך השער • ומה שכתבתי כאן ואלמיו • היינו האלמות הבולטים לאויר החצר ולא נראים לעבר אשר לתוך חלל השער • ויפורש בידינו כל הנאמר בפסוק זה • לא נשנית אלא בשביל דברים הנראים לאויר החצר • ובלתי נראים בתוך חלל השער • והוא כי מה שכתבתי וחלוניו• וסתם חלונות הוא חלונות ממש • ובדברינו לעיל פסוק ט״ז מבואר כי לתוך חלל השער היו חלונות אטומות • כ״א לעבר אשר לאויר החצר היו חלונות ממש • וכן האלמות כנ״ל בלתי נראים לתוך חלל השער • וכן התמורים לא היו נראים אלא לאויר החצר ועיין בדברינו לקמן פסוק כ״ו : ובמעלות שבע יעלו בו • פשטות הלשון שהמעלות הם בתחילת כניסת השער : ויעלו בו בעובי הבנין , בדרך המעלות בשער הקדים ועיין בדברינו לעיל פסוק ו׳ : ואילמיו לפניהם • רצה לומר לפני המעלות היינו שכותלי האולם המה לחוץ מכותל החצר החיצונה • ונכנסים תחלה לאולם • ואחר כך יעלו במעלות אשר בתחילת השער : (כה) וחלונים לו וגומר , כהחלונות האלה ר״ל כחילוקי החלונות של שער הקדים המבואר בפסוק ט״ז • והיינו חלונות אטומות מכפנים לחלל השער • ושקופות מבחוץ לתוך אויר החצר: (כו) ומעלות וגו׳ • ותמרים לו אחד מפו ואחד מפו אל אליו • משמע לשני האילים לא היה אלא תימור אחד מפה ותימור אחר מפה • ונאמר כי התימור בא למלאות כסוי פני עובי כותל האולם • כי האיל אשר בין השער ובין כותל האולם לא היה כ״א שתים אמות ענולות • ועובי כותל האולם ששה , ובא התימור בצידו אל האיל • למלאות כסוי מדת עובי הכותל : ומדקחשיב הכתוב לאורך חלל השער תאיו ואליו ואלמיו משמע שהאיל נמשך לצד חלל השער בשורה שוה אל כותלי האולם היינו אלמיו • ולפי זה נשאר לצד החצר חלל ארבע אמות בין השער ובין כותלי האולם • ובא שם התימור למלאות • ואם כן לא היה התימור נראה אלא לאויר החצר ולא לתוך חלל השער ובנ״ל פסוק כ״ב אבל מדברי הכתוב ט״ז ואל איל תמרים משמע כדברי אא״ז הגאון זצוק״ל כי לאיל אחר היו תמרים : (כח) ויביאני אל חצר הפנימי בשער הדרום , הלשון משמע שבא אל חצר הפנימי ואחר כך נכנס בשער • היינו כי בניני אורך שער הפנימי בולט לתוך חצר הפנימי: כדרך השערים שבחצר החיצונה בולטים לתוך חצר החיצונה , ויתכן לפי זה מה שכתבתי לקמן פסוק ל״א ול״ד ואילמיו אל חצר החיצונה • בא לומר אף אומנם התאים והאילים נמשכים לתוך חצר הפנימי • מכל מקום אילמיו אל חצר החיצונה ועיין רש״י : ומה שכתבתי וימד משער אל שער מאה אמות , היינו מסוף שער החצר החיצונה עד תחילת שער חצר הפנימי • כי שער חצר הפנימי תחילתו שוה אל חומת חצר הפנימי : וימד את שער הדרום כמדות האלה • היינו רחב הפתח עשר אמות אורך השער י״ג אמות : (ל) ואלמות סביב וגו׳ • לא כתיב ואלמיו • היינו שבא הכתוב לומר כאן אלמות שאינם של השער • אלא שסביב כותל חצר הפנימי מבפנים היו אלמות , אורך כל אחד כ״ה אמות • היינו לאורך השער , ורחב ח׳ אמות היינו לרחב השער : (לא) ואילמיו אל חצר החיצונה • כאן אמר אלמיו • היינו אלמות של השער והוא בי כותל האולם מבחוץ לשער בולט אל החצר החיצונה : ומעלות שמונה מעליו • לא נאמר כאן באותו לשון שנאמר במעלות חצר החיצונה • ושם נאמר ויעל במעלותיו שבע מעלות יעלו בו ומעלות שבעה עלותיו • כולם בלשון עולה במעלות . אלא שכאן חשבם . בדרך ירידתו מחצר הפנימי אל החיצונה ולכן סמך לו ויביאני אל חצר הפנימי • היינו מפני שכבר ירד לתוך חצר החיצונה • וכן אתה אומר בפסוק ל״ו ול״ה : (לו) תאיו אליו ואלמיו וגומר • כאן לא כתיב ותאיו ואליו • כדרך שכתוב בכל השערים והוא כי נשתנה שער זה מן כל השערים • כי השער הזה באו האילים לתוך חצר החיצונה כדלקמן ע״כ נתבטל הסדר שאמר בכל השערים ושם נאמר וימד את השער והתאים סמוכים אל השער לכן כתיב ותאיו , ובסוף התאים סמוכים האלים נאמר ואליו סמוך אל האלים כותלי האולם נאמר ואלמיו • אבל בשער הצפון הלזה הנה התאים לפנים מן השער והאילם לחוץ אל החצר החיצונה לכןלא בא אליהם וי״ו החיבור : (לז) ואיליו לחצר החיצונה • הוא זה שאמרנו • כי נשתנה שער הצפון הזה בהיות אילין סמוכים אל השער מבחוץ לחצר החיצונה • ולא הזכיר הכתוב כאן ואלמיו אל חצר החיצונה משמע שהאולם מכפנים לשער לתוך חצר הפנימי וכדלקמן : (לח) ולשכה ופתחה באילים השערים • באילי השער לא נאמר אלא השערים והלא בכל שער השערים לא היה לשכה ופתחה באילים לכן נפ״ש האי בי״ת באילים היינו במקום. ר״ל במקום שהיו אילים בשאר השערים והוא בין שער הפנימי ובין כותלי האולם • כדברינו לעיל פסוק ט׳ , אבל בשער הצפון הזה , נפקד מקום האילים בין השער וכותל האולם ל״ז , הוכן לשכה ופתחה במקום האיל , וז״ש לשכה ופתחה באילים השערים • וכן הוא הראוי ללשכה אשר שם ידיחו את העולה להיות סמוך אל האולם , ובאולם שלחנות לשחוט אליהם כדלקמן : (לט) ובאולם השער שנים שולחנות וגומר , אולם השער היינו חלל האולם שלפנים משער הפנימי כנ״ל פסוק ט״ו , נמצא אתה אומר בחלל האולם לפנים מאורך השער היו שם ארבעה שלחנות, כמ״ש שנים שלחנות מפה ושנים שלחנות מפה : (מ) ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח השער וגו׳ , האי פתח השער שב אל השער שהזכיר בפסוק הקודם ובאולם השער , והוא סף השער אשר מאצל אולם השער, לפי דברינו לעיל פסוק ז׳ , ואמר ואל הכתף האי כתף היינו שורת שלש התאים , נמשכים מכנגד רחב הפתח אמה וחצי מפה , וכן שורת שלש התאים שכנגדם נמשכים מכנגד רחב הפתח אמה וחצי מפה (כדעת רש״י במקצת) ונשארו כתפים לפתח , אמה וחצי מפה ואמה וחצי מפה • והיינו כתף מחוצה לעולה לפתח השער : שנים שלחנות היינו זה בצד זה לאורך השער . ורחב השלחן אמה וחצי כמלא רחב כתף השער , ואם כדברינו זה נמצא חלל השער שבין התאים הימנים והשמאלים , י״ג אמה ושני התאים שבשני צדי החלל , רחב כל תא קנה א׳ , הרי כ״ה אמה רחב השער, וזה מ״ש בכל הכתובים רחב השער חמש ועשרים אמה , אלא מה שפרשתי לעיל כבר נדפס ואין להשיב : ואל הכתף האחרת אשר לאולם השער , היינו מכפנים לשער אשר לצד האולם , גם שם נמשכים כותלי האולם , מכנגד רוחב הפתח אמה וחצי מפה ואמה וחצי מפה , ונשאר כתפיים לפתח השער מכפנים , גם שם שנים שלחנות מפה ושנים מפה , נמצא מכפנים לשער בצד אחר ארבעה שלחנות , שנים סמוך אל הכתף אשר לאולם ושנים באולם , הרי ארבעה שלחנות מפה • וארבעה שלחנות מפה לכתף השער ומה היו משמשות מפ״ש ואילך : (מא) ארבעה וגו׳ שמונה שלחנות אליהם ישחטו , ולפ״ז שפיר ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה׳ , היינו אל השלחנות אשר לפנים מהשער והוא על ירך המזבח צפונה , והמפרש האולם הוא לחצר החיצונה מוכרח לומר קדושתו כלפנים , ולדברינו בין הכל הוי י״ב שולחנות שמונה מכפנים לשער אשר לאולם השער , וארבעה מחוצה לעולה לפתח השער , שנים אל הכתף מפה ושנים אל הכתף מפה , וז״ש : (מב) וארבעת שולחנות לעולה , היינו אשר מחוצה לעולה לפתח השער כנ״ל : (מג) והשפתים טפח אחד בבית סביב וגו׳ , בבית בפנים בתוך הלשכה אשר פתחה באילים : כי שם ידיחו את העולה , ע״כ ראוי להיות ההפשטה ג״כ שם כי ההפשטה וההדחה בל כבודה פנימה ולא לעיני כל עובר : ומחוצה לשער הפנימי , לשער החצר הפנימי לא כתיב אלא לשער הפנימי והוא ע״ד שבארנו לעיל פסוק ט״ו , על לפני אולם שער הפנימי , ר״ל סף השער אשר מאצל אולם השער והוא לסוף התאים • והיינו פנימי לכל בניני אורך השער ואמר מחוצה לשער ההוא אשר הוא פנימה אל הבית להלאה מכותל החצר ל״ח אמה , נראה לו לשכות שרים בחצר הפנימי , אלא חוצה לו לשער ההוא , ר״ל קרובים אל כותל החצר יותר משער הפנימי , והיינו אל כתף שער הצפון היינו לעבר שער הצפון שנמשך לפנים לעזרה • (מה) וידבר אלי זה הלשכה וגו׳, ר״ל לשכות שרים היינו הרבה לשכות , והראה לו לשכה אחת מהם לכהנים שומרי משמרת הבית וז״ש זה הלשכה אבל הלשכה אשר פניה דרך הצפון אינה כ״א אחת כתיב סתם והלשכה אשר פניה דרך הצפון : (מז) וימד את החצר אורך מאה אמה ורחב מאה אמה, הנראה כי זה הוא מדת מקום הפנוי שבחצר , והוא לבד המקום אשר יכילו השערים הבולטים לתוך החצר לצד צפון ומזרח ודרום , והמזבח למערב ז״ש מרבעת : והמזבח לפני הבית , ולפ״ז עולה רחב כל החצר הפנימי שני מאות אמה , וא״כ רחב חצר החיצונה חמש מאות אמה היינו שמרחק כותל חצר החיצונה מכותל חצר הפנימי בכל צד כפי מרחק אורך השער חמשים אמה , וגם משער החיצונה אל שער הפנימי מאה אמה , וע״ל פ׳ י״ט : (מח) ויביאני אל אולם הבית , וימד אל אולם ה׳ אמות מפה וגו׳ , אמרו חז״ל בעכו״ם מ״ג א׳ אכסדרה תבנית אולם ועי׳ תוס׳ שם ד״ה אכסדרה כו׳ שהאולם היה פרוץ במילואו לרוח מזרחית עכ״ל , ונמצא למד אולם דומה לאכסדרה והנה האכסדרה ברוחו הפרוץ , תקרתו נשען על עמודים ועיין בהמפרש לתמיד פס״ק , וע״ל פסוק י״ד והנה בשל עתיד , האולם ברוחו הפרוץ למז״ח ׳ ישען תקרתו על עמודים עגולים והיינו אילים האמורים כאן והעמודים עומדים במקום הכותל ואעפ״כ נק״א פרוץ במילואו וז״ש כותל האולם חמש והאולם י״א כי לולא העמודים אשר במקום כותל למזרח • יפקד שם כותל למזרח האולם , וגם כותלי המזרחי אשר מן האולם לצפון ולדרום לא ניכרו בפנים לחלל האולם והיינו פרוץ במילואו שכותל המזרחי אשר לצדדי האולם נראים כלים בשוה אל כותל צפון האולם וכן לדרום ורוחק לומר שעשה איזה ציון והיכר בין עובי כותל המז״ח ובין התחלת אורך כותלי האולם אשר בצפון ובדרום בא הכתוב כאן לספר תבנית אורך הבית כולו וחשב בכל המקומות עובי הכתלים להודיע בהן מדת האורך ממזרח למערב , אמר כאןוימד איל אולם ה׳ אמות, היינו עובי האיל ממזרח למערב חמש והאיל בא במקום כותל מזרחי של האולם : חמש אמות מפה וחמש אמות מפה, ר״ל איל של חמש מימין בבא איש אל האולם ואיל של חמש משמאל • ושני האילים במקום כותל מזרחי עומדים וסדר האילים היינו שאיל א׳ לעומת פרץ הצפוני רחוק מהפרץ שלשה אמות וכן המרחק איל השני מן האיל האחר ג״א, וכן מרחק מן הפרץ הדרומי עד האיל השני ועובי כל איל חמש כי עגולות המה הרי י״ט אמה , וארך האולם עשרים אמה תן אמה המותר אל העמודים אשר על האילים, ר״ל אל כל איל היה עמוד א׳ מפה ועמוד א׳ מפה ותאמר שכל עמוד עוביו רבע אמה ובין כולם אמה אחת , הרי מדת עשרים כמדת הפרץ במילואו של אילם עשרים אמה , ואמר בראש העמודים משקוף עגול כעין שער . וז״ש ורחב השער שלש אמות מפה ושלש אמות מפה, ר״ל אל כל איל , היה שער שלש מפה ומפה לאיל :

מא (א) **ויביאני** וגו׳ , וימד את האילים וגו׳, גבי אולם כתיב וימד אל אולם וכן גבי ק״ק כתיב וימד אל הפתח , וכאן כתיב וימד את האילים משמע שני האילים , ואמר ששה אמות רחב מפה , וששה אמות רחב מפה , לכן נראה לפירש״י פסוק כ״ד ושתים דלתות וגו׳, דלתות היו לו שנים מבחוץ ושנים מבפנים , ונאמר כי אל הדלתות שמבחוץ היו לו שני אילים במקום כף השער שהדלתות סמוכים בהם , וכל איל עוביו שלש אמות , ושני האילים רחב מצפון לדרום ששה אמות וכן לדלתות שבפנים שני אילים כנ״ל ואיל אשר לדלת הפנימי סמוך אל האיל אשר לדלת החיצון ובין שניהם ששה אמות ממזרח למערב, ממלאים פני עובי הכותל ששה וז״ש וימד את האילים , ר״ל שני האילים אשר לחוץ : שש אמות רחב , ר״ל בין שניהם ששה אמות ואמה מפה, היינו אשר לחוץ : ושש אמות רחב מפה , היינו האילים אשר לפנים ומפ״ש ואילך , מפו ומפו הנאמר כאן לא תפרש מצפון ומצד דרום אלא לרחב האהל , בעומד ופניו לרחב האהל ונמצא מפו לימין ומפו לשמאל הוא למזרח ולמערב

עד

עד כאן דברי נכדו יעקב משה, ונשוב עוד להעתיק ביאור מדברי אא״ז הגאון זצוק״ל: ויִמר אל אולם, פירוש איל הסמוך אל כותלי האולם, אשר לצפון ולדרום נסמך לכל כותל בקצהו אשר למזרח איל חמש אמות בולט לחוץ אל החצר: אנ״ה בכתבים אחרים מצאתי כתוב והיה בולט שני אמות לחוץ אל החצר. ולפי זה צריך לומר שנסמכו האילים מבפנים אל עובי כותל המזרח שהוא שלש אמות ואינו בולט מנגד כותל המזרחי של האולם ולחוץ אלא שתי אמות: (מט) ובמעלות אשר יעלו, פירוש העולים אל האולם: ועמודים אל האילים אחד מפה וא׳ מפה, היינו לכל איל עמוד א׳ ועמוד א׳ מפה: (א) וימד את האילים שש אמות, היינו ממזרח למע״ב: רחב האוהל פי׳ האילים עומדים בצידי חלל הפתח וממלאים פני עובי הכותל והיינו רחב האוהל של הפתח: (ב) ורחב הפתח עשר אמות, היינו מצפון לדרום: (ג) וימד איל הפתח שתים אמות והפתח שש אמות פירש כותל המבדיל בין ההיכל ובין ק״ק עוביו ד׳ אמות, אלא שאיל הפתח בולט לחוץ אל ההיכל שתי אמות, לכן עובי חלל הפתח שש אמות, וז״ש איל הפתח שתים אמות היינו שמדד מבחוץ בצידי הפתח והפתח שש אמות, היינו מבפנים חללו ממזרח למע״ב שש אמות: ורחב הפתח שבע אמות, היינו חלל הפתח מצפון לדרום: (ד) וימד את ארכו, היינו של ק״ק: ורחב עשרים אמה אל פני ההיכל, פירש רחבו שוה אל רחב ההיכל: (ה) וימד קיר הבית וגו׳, ורחב הצלע, הוא צלע הוא תא, והיינו תא המערבי רחבו ממזרח למערב ד׳ אמות: סביב סביב, ר״ל לצפון ולדרום ג״כ רחב התאים ד׳ אמות: (ו) ובאות בקיר אשר לבית לצלעות, פי׳ בין כותל קדשי קדשים ובין התאים תהיה ריוח חמש אמות, ואותו הריוח נקרא מונח; ושני קירות התאים, הקיר המזרחי אשר לצד המונח נקרא אשר לבית לצלעות, והקיר המערבי נקרא אשר לצלע אל החוץ, וזה שכתב ובאות בקיר אשר לבית לצלעות, רצה לומר הצלעות היינו הקירות המפסיקים בין התאים נאחזים בקיר אשר לבית לצלעות: סביב סביב, רצה לומר שכן היה גם כן בתאי הצפון והדרום: להיות אחוזים וגו׳ ר״ל שיהיו אחוזים בקיר אשר לבית לצלעות, ולא יהיו אחוזים בקיר הבית של ההיכל וקדשי קדשים: (ז) ורחבה, ר״ל הקיר אשר לבית לצלעות רחבה מלמטה ונסבה למעלה למעלה, ר״ל כנוס ומתקצר למעלה וכן למעלה כנוס ומתקצר עוד עד שנעשה כעין מעלות לעלות על גביהם עד התאים העליונים: כי מוסב הבית למעלה למעלה וגו׳. ר״ל זה המסיבה אשר עולה ע״י למעלה למעלה, הוא לבית ר״ל בכותל מבפנים לצד התאים, אבל לצד החוץ היינו צד הכותל אשר אל המונח היה הקיר בשוה, וז״ש ע״כ רוחב לבית למעלה, ר״ל מפני שנתקצר הקיר לצד פנים, נתרחב לצד פנים: וכן תתתונה וגו׳, ר״ל העולה מן התחתונה אל העליונה, עולת דרך הוויכונה ומכונה אל העליונה (אנ״ה גם בזה לא השמ״ע השומע כראוי, והנראה לפ״ש לפי שיטתו, כי מ״ש ונסבה למעלה לא תשמע מיניה, שבריוטא התחתונה לא היה הכותל כנוס ומתקצר, אלא שגם בריוטא התחתונה הכותל כנוס ומתקצר, וז״ש וכן התחתונה וכן תראה מורה פיסוק הטעמים: (ח) וראיתי לבית גבה סביב. ר״ל קומת הבית גבוה מעל גובה התאים: מוסדות הצלעות מלו הקנה, פי׳ יסוד הצלעות רחב קנה א׳. אבל הכותל שע״ג אינו אלא חמש אמות: שש אמות אצילה, הוא מלשון גובה היינו שגובה היסוד שש אמות: (אנ״ה הנלע״ד לפ״ש, כי ר״ל בהיות הצלעות רחוק מן הכותל כי המונח מפסיק ביניהם. ואמר הכתוב שיסודות הצלעות קרובים אל כותל הבית בלי שום הפסק, עד אשר נראים כאחד אל יסודות כותלי הבית. ובאמת היסודות נפרדים זה מזה, וז״ש אצילה היינו נפרד ודבוק כאחת כי שם אצילות הונח בכל המקומות ע״ז הענין, וזה שגדרו עולם האצילות, וז״ש הלא אצלת לי ברכה ר״ל כי הברכות מאוחדים בלב המברך ונפרדים לפי התחלקות המתברכים וכן אתה אומר בפי׳ הכתוב ויאצל מן הרוח אשר עליו): (ט) רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות, היינו קיר התאים אשר לחוץ אל צד החצר: ואשר מונח. היינו קיר התאים אשר מבפנים לצד המונח: בית צלעות, רצה לומר הוא מבית לצלעות: אשר לבית: ר״ל הסונח הוא סמוך אל הבית: (י) ובין הלשכות רוחב כ׳ אמה סביב וגו׳, ר״ל בין הלשכות אשר בחצר לצפון ולדרום ובין תאי הבית הצפונים והדרומים, עולה חצר המפסיק ביניהם עשרים אמה: (יא) ופתח הצלע למונח, היינו פתח של התאים, פתוח לתוך חלל הנקרא מונח: פתח א׳ דרך הצפון, היינו בתאים הצפונים פתוח פתח בכותל הדרומי של התאים למונח אשר בצד הצפון: ופתח א׳ לדרום, היינו תאים הדרומים פתוח למונח אשר לצד דרום כנ״ל: ורחב מקום המונח חמש אמות סביב סביב, כלומר בצד הצפון ובצד הדרום: (יב) והבנין אשר ע״פ הגזרה פאת דרך הים ע׳ אמה, ר״ל הבנין כולו אשר למערב עובי הכתלים ורחב התאים והמונח וחלל רוחב הבית בין הכל ע״א, וזה פרטן קיר הצלע אשר לחוץ לצד צפון ה״א ורוחב הצלע היינו חלל התא ד״א, וקיר הב׳ אשר לצד המונח ה״א, והמונח ה״א, וקיר הבי׳ ו׳ הרי כ״ה אמות לצפון חלל ההיכל וכנאתה מוצא לדרום חלל ההיכל וביניהם רוחב חלל ההיכל כ״א הרי ע׳ אמה: וקיר הבנין ה״א, ר״ל בכלות אורך תאים המערבים שהוא כנגד רוחב ההיכל וכותליו, נמשך ממנו עוד קיר מצפון לדרום רוחב ה״א כנגד חלל שמונח וכן לקצה המזרחי של המונח כנגדו קיר ה״א, ובנין המונח בין הקירות לכן נקרא כאן קיר הבנין: וארכו תשעים אמה ר״ל ארכו של המונח צ״א כי אורך המונח הוא כנגד אורך כל הבית וזה פרטן קיר הבית ו׳ אמות ק״ק כ״א, קיר המבדיל בין הקודש ובין ק״ק ארבעה. ההיכל ארכו מ׳ קיר הבית אשר למזרח ששה רוחב האולם לארכו של הבית י״א אמה, כותל האולם אשר למזרח ג׳ אמות הרי צ׳ אמה: לא אמנע טוב בהיות לאל ידי להשמיע מה ששמעתי מפורש ושום שכל. בענין המעלות שבין המזבח והאולם במדות ג׳ ו׳ ז׳, בין האולם ולמזבח כ״ב אמה וי״ב מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה, אמה אמה ורובד שלש, ואמה אמה ורובד שלש והעליונה אמה אמה ורובד ארבע ועיין פירוש הר״ש וסיים ואין הדבר מכוון לי, ומוכרח הרע״ב לפרש רובד ג׳ המוזכר בראשונה היינו במעלה רביעית, אע״פ שלא נתפ״ש במשנה אלא שני פעמים אמה אמה ואח״כ מיד אמה ורובד שלש מ׳ שמעלה השלישית רובד ג׳. וכן בהעליונה רובד ארבע, הוכרח הרע״ב להוסיף ולאמר אחר ד׳ מעלות שהיה לכל אחת אמה, אע״פ שלא נשנית במשנה כ״א פעמים אמה אמה יסמוך לו רובד ארבע. ובשם אא״ז הגאון זצוק״ל שמעתי. כי כן דרך מסדר המשנה כשבא להזכיר ארבעה ענינים, ושלשה מהם שוים וזה לזה אלא ברביעי ניתוסף דבר, הרי אינו מזכיר אלא שתים הראשונים, ומחסר דברי השלישי כי מן השניים תדון אל השלישי אלא מסיים ברביעי שנתחדש בו דבר, וכן אתה מוצא כתובות פי״א ר׳ היתה כתובתה ר׳ מאות זוז, ומכרה לזה במנה ולזה במנה, ולאחרון יפה מנה ודינר במנה, הרי לפניך שהחסיר התנא, כמנה השלישי, ולזה במנה, מפני שנשמע מן השנים הראשונים, וכן כאן היה צ״ל ג׳ פעמים אמה אמה ורובד שלש ובפעם הרביעי ניתוסף לו לאמור אמה אמה ורובד ארבע. אלא שהחסיר התנא מלחשוב בהשלישית אמה אמה ורובד שלש ברוכו כנ״ל, הרי לך שפיר י״ב מעלות וביניהם כ״א אמות, ואמה המותר עד כ״ב אמה הוא בין המזבח בין התחלות המעלות וז״ש ר״י אומר העליונה אמה אמה ורובד חמש, ר״ל שדעת רבי יהודה כי לא היה רצפה חלקה כלל בין המזבח ותחלת המעלות: (יג) ומדד את הבית אורך מאה אמה, היינו כמו שמפרש ואילך הגזרה והבנין ר״ל עם הגזרה והבנין וגזרה היא הצלעות עם קיר הצלעות. ובנין הוא הבית בכללו, וידעת היום כי אורך הבית מראשית כותל האולם ועד כותל ק״ק המערבי הוא צ׳ אמה כנ״ל. תוסף עליהם, רחב הצלע ד׳ אמות וקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות, ועוד אמה אחת שיתירה היסוד על עובי הקיר, כמ״ש מוסדות הצלעות מלו הקנה שש אמות. (אנ״ה שומע הביאור מפי אא״ז, לא השמיעו כראוי, כי מה נעשה למידת הקיר אשר מבית לצלעית להיות אחוזים בו וגו׳, אלא הנראה לענ״ד תן אמה היתירה על הקיר אשר מבית לצלעות זה שסתם הכתוב פסוק ט׳ ואשר מונח בית צלעות אשר לבית סביב, ולא כלל הכתוב לאמר, רחב הקיר אשר לחוץ ואשר מונח בית צלעות אשר לבית חמש אמות, אלא לומר לך כי לא בכל מקום הוא המונח כי במערב לא תמצא מונח כלל, אחרי שאין להתאים פתח למערב, וכן הקיר אשר במערב מבית לצלעות עוביו אינו אלא אמה כי לא נסבה למעלה כנ״ל, כי נכנסים לתאים המערבים דרך התאים הצפונים או הדרומים, כדרך שנכנסים לתאים המערבים שבריוטא התחתונה שלא נמצא להם פתח למערב, ולא היה בקיר המערבי אשר מבית לצלעות מעלה לעלות דרך עליו לתאים העליונים לכן די לו עוביו אמה) הרי לפניך מבואר הבית אורך מאה אמה: (יד) ורחב פני הבית והגזרה לקדים, היינו לרוח מזרחי של הבית אשר אל פני החצר: מאה אמה, היינו שבעים אמה כפי שנתבאר לעיל פאת דרך הים שבעים, תוסף עליהם בצד המזרחי, גזרה אחד לצפון ט״ו אמה, וכן גזרה א׳ לדרום ט״ו אמה הרי מאה אמה: (טו) ומדד אורך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה, ר״ל שמדד מצד השני היינו לצד דרום: ואתיקיהא מפה ומפה, היינו כותל נמשך מן קיר הבנין ועד כותל הלשכות בכדי להחזיק הכתלים שניהם: וכל כותל המחזיק בנין אחר נקרא אתיק: מפה מפה, ר״ל משני הצדדים היו אתיקים: מאה אמה, ועם האתיקים הוא מאה אמה והכא מפרש שעם ההיכל ואולמי החצר הוא מאה אמה בכל מקום משני הצדדין ממזרח למערב היא עם הכל מאה אמה (אנ״ה לא אוכל לכוון דברי השומע בביאור הכתובים הללו, ואם אמרתי לשנות את טעמו ולתקן דבריו, הנה הוא חסרון לא אוכל לתקן בתמונת אשר חלקת מחוקק ספון, והנראה לפענ״ד בביאור כתובים הללו כי שם בנין הונח ע״ד שפירשנו לעיל מ״ה היינו חומה נמוכה, הסמוכה אל חומה גדולה ובצורה, ותועלתה לחזק קרקעית אשר נשען עליה יסוד הגדולה והבצורה, ובאנו לומר גם אל חומת ההיכל הגבוה והבצורה אף אם נאמר שהוא כגבוה בית הראשון הוא ג״כ מאה ועשרים גבהו, ע״כ נעשה לו ג״כ חומה נמוכה סביב, והוא שם הבנין האמור כאן ושם גזרה נבא לבאר שהוא מענין לשון כריתה, כמו בין הגזרים האלה, ולולא יראתי פיות הקדושים, הר״ש והבאים אחריו, בפירושו למדות פ״ד ז׳, האולם עורף עליו ט״ו אמה מן הצפון וט״ו אמה מן הדרום, והוא היה נקראת בית החליפות ששם גונזים את הסכינים ופירש הר״ש ע״ש הסכינים שגונזים שם קרוי בית החליפות שכן בלשון רומי קורין לסכינים הגדולים חלפים עכ״ל, ולדעתינו מי סניא לן לשונינו הקדושה, ולמה לא נקראת בית הסכינים ע״כ גרסה נפשי לתאוה להסיר מדברי תורתינו הקדושה, כל לשון וכל דוחק, ובאנו לומר כי זה בנין אולם העורף כו׳, לא היה נמשך כאחד עם עיקר האולם וכותליו, אלא נבנה בפני עצמו, והיה הפסק מעט בין כותלי האולם אשר לפני הבית ובין אולם העורף, וכעין שני גזרים וז״ש עורף עליו, וזה אולם העורף כנ״ל נקרא בלשון הכתוב כאן גזרה מטעם כנ״ל, ובלשון המשנה נקראת בית החליפות שהוא ג״כ מלשון כריתות כמו כליל יחלוף וחלפה רקתו, היינו ע״ש שהוא נגזר ונכרת מעיקר האולם וכותליו: אלא מלתא אגב אורחיה קמ״ל תנא דמתני׳ בית החליפות מה הוא משמש. אמר ששם גונזין את הסכינים. אבל עיקר חומות הבנין תועלתו חיזוק הקרקע אשר אל יסוד חומת ההיכל: ולפ״ז ע״כ אורך זה הבנין היינו הנקרא עורף האולם ובית החליפות כאורך כל ההיכל כולו לצפון וכן לדרום עד מקצוע המערבי דאל״כ לא ישלם תועלתו. חיזוק קרקעית יסוד חומה הגדולה כולו: כי איך יתחזק כולו. אם נאמר שאורך הבנין רק כנגד כותלי האולם ולא כנגד כל אורך הבית. ומלשון משנה ה״ל משמע ג״כ שע״כ עורף האולם הוא נגד ההיכל ג״כ. וז״ל המשנה מן הצפון לדרום שבעים אמה וכו׳. כותל ההיכל שש ותוכו עשרים אמה וכו׳ עורף עליו האולם כו׳. ואם איתא שעורף האולם אינו אלא כנגד האולם הבית ולא יותר, ה״ל להתנא לחשוב תוכו של אולם באמצע ולא תוכו של ההיכל וכן ממש״ש מה הארי כו׳ והנה הארי איננו בולט מן הצדדים רחבו אשר מלפניו, וכבר יישב הכ״מ קושית הראב״ד על הרמב״ם פ״ד ה״ה. אלא שהתוי״ט כ׳ וז״ל שמלבד אותה משנה יש להשיג עליו, לפי שאין מי שיכריחנו להעריף האולם בכל צד ע״כ וכדברינו נראה מוכרח דעת הרמב״ם, וגם מדוקדק לשונו בפירושו בסוף פ״ד דמידות וז״ל היו מטין הבנין מעט לצד מערב וכו׳ עכ״ל הרי קראוהו לעורף האולם המעריף לכל רוח צפון עד מקצוע המערבית בשם בנין כדברינו כנ״ל והנה בו בלשון שהביא התוי״ט דעת הרמב״ם בו בלשון מתפרש דברי כתוב הלז. וז״ל התוי״ט דעתו כדברי הרמב״ם בחבורו, שהאולם היה מעריף לכל רוח צפון בנגד התאים עד מקצוע המערבית, והיה תוכו י׳ אמה וכותלו ה׳ אמות וז״ש הכתוב והבנין אשר ע״פ הגזרה, ר״ל כותל אולם המעריף: פאת דרך ים, היינו לכל רוח צפון עד המערב: רחב שבעים אמה, היינו קרוב עד למקצוע המערבית כי במקצוע מטין הבנין מעט לצד מערב, ולא נשאר שם הרחב כ״א שבעים אמה: וקיר הבנין חמש אמות, היינו מ״ש וכותלו חמש: וארכו תשעים אמה, היינו כשתחשוב כל רוח צפון כנגד התאים זולת הקיר אשר חוץ לצלעות כי לשם לא הגיע אורך הבנין, כמ״ש צר מאחוריו. וכן זולת כותל מזרחי של האולם שהוא עובי הגזרה, כמ״ש והבנין אשר ע״פ הגזרה תמצא לפניך אורך תשעים אמה, הא כיצד רחב האולם אחד עשר, כותל ההיכל ששה ותוכו ארבעים, כותל המפסיק בין ההיכל ובין ק״ק שתים אמות כמ״ש וימד איל הפתח שתים אמות, ותוכו של ק״ק עשרים וקיר הבית ששה, ורחב הצלע ארבע אמות, וקיר אשר מבית לצלעות אמה כנ״ל הרי אורך חלל התאים תשעים אמה וכן אורך הבנין תשעים אמה: (יג) ומדד את הבית אורך מאה אמה, ר״ל הבית בכללו עם האולם וכותלו למזרח חמש אמות ועם קיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות, נוסף על התשעים אמה כנ״ל הרי מאה אמה: והגזרה והבניה וקירותיה אורך מאה אמה, לא שנכפלו הדברים, אלא בא לומר כאן מדת ארכו של הבנין, עם הגזרה ועם הקיר שלה אשר למערב הרי הוא ג״כ מאה אמה: (יד) ורחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה, ר״ל רחב מדת פני הבית למזרחו מן הצפון אל הדרום מאה אמה, היינו רוחב האולם וכותליו שבעים אמה כנ״ל. עורף עליו האולם ט״ו אמה לצפון וט״ו אמה לדרום, וכדברינו שעורף האולם למזרח. נפרד ונגזר מעל כותלי האולם. ונקרא בלשון הכתוב כאן גזרה: (טו) ומדד אורך הבנין אל פני הגזרה, ר״ל שמדד אורך הבנין לבד כותל הגזרה, וז״ש אשר על אחריה והיינו אורך הבנין אשר אחרי עובי כותל הגזרה. ומצא במדתו ג״כ מאה אמה. והוא עם האתיקים, וז״ש ואתיקיה מפו ומפו. ר״ל מצפון ומדרום והאתיק הוא כותל נמשך מן סוף אורך הבנין עד תחלת אולמי החצר אשר מצד כותל מערבי של חצר הפנימי כדי לחזק שני הכותלים כדעת אא״ז זצוק״ל שכל כותל המחזיק בין שני בנינים נקרא אתיק. וקיר אשר חוץ לצלעות מתא המערבי הוא קרוב אל אולמי החצר המערבי, לדברינו כי חצר הפנימי מרובעת, ר״ל לפי דברינו לעיל שאורך השערים לפנים לחצר, ע״כ מחומת מזרחי של חצר הפנימי עד המזבח מאה וחמשים אמה ע״ל מ״ה מ״ז, וכן הוא מצפון וכ״ה מדרום, ואם נאמר שאמצע המזבח הוא אמצע העזרה, ואמצע של המזבח הוא י״ב אמה כמ״ש והאריאל י״ב אמה אורך וגו׳ רבוע, הרי קס״ב אמה מן האמצע עד שלשת הצדדים לצפון ומזרח ודרום, ואם נאמר כמו כן למערב חשוב מן אמצע המזבח י״ב אמה, בין המזבח לאולם כ״ב אמה והאולם עם הבית וכתליו מאה אמה הרי קל״ד אמה ישאר בירך עד כותל מערבי של החצר עד קס״ב אמה המותר כ״ח אמה, צא מהם לאורך אולמי החצר שבמערב כ״ה אמה, נשאר שלש אמות בין האולמים ובין כותל מערבי

מערבי של ההיכל • ומן אורך קיר הבנין , אשר הוא פחות מאורך הבית כולו ה' אמות כנ"ל ועד כותל אולמי החצר היה אתיק ר"ל כעין משה , הנבנית כהיום בין שני צידי בנינים אשר לרחוב קצרה , לדחוק השני בנינים אנה ואנה שלא יטו הכותלים אשר לצידי הרחוב , והיה האתיק מכל מקום ה' אמות אשר מסוף קיר הבנין ועד סוף קיר אשר חוץ לצלעות וגם שלש אמות אשר בין קיר הצלעות ובין אולמי החצר כנ"ל ועוד אוכלות שתי אמות בתוך כותל אולמי החצר הרי עשר אמות , ואורך הבנין צ' אמות הרי לפניך אורך הבנין ואתיקיהא ספו מאה אמה , ואמר הכתוב שהראה לו עוד מדה אורך מאה אמה , ז"ש וההיכל הפנימי ואולמי החצר , ר"ל מן פנימית של ההיכל במזרח היינו זולת כותלו למזרח וזולת אורך האולם וכותלו למזרח , אל מן פנימית של ההיכל ועם אורך אולמי החצר נמצא ג"כ מאה אמה , כיצד אורך הבית מן התחלת כותל האולם הרי מאה אמה , וכשבאת לחשוב מן פנימית של ההיכל , צא מהן כותל האולם חמש והאולם אחד עשר וכותל מזרחי של ההיכל ששה , ויצא לך כ"ב אמה , תן במקומם , אורך אולמי החצר , ועוד שלש אמות אשר בין האולמות ובין ההיכל כנ"ל הוא כ"ת אמות הרי בין הכל מאה וששה אמות , אלא כל פרט שלא הגיע לעשר לא קחשיב ומאה קרי ליה , ואפשר זה הדבר שלא פירש הכתוב וההיכל הפנימי ואולמי החצר , בהדיא מאה אמה היינו מפני הפרטים שהגיע ליותר מן מאה , (טו) הספים וגו' סביב לשלשתן נגד הסף שחיף עץ וגו' • תודה לאל מפורש אצלנו במ"א ו' יו"ד ויבן את היציע על כל הבית חמש אמות קומתו ויאחז את הבית בעצי ארזים , ויהי דבר ה' אל שלמה לאמר הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחוקותי וגו' , והארכנו שם לברר כי היציע אשר עושין לבית סביב בעצם וראשונה נעשית חיזוק לחומה מבלי יעלה בו בדק , ואגב משמשין בתוך החלל שבין כותל היציע ובין חומת הבית , ז"ש חז"ל המוכר את הבית לא מכר את היציע , ונאמר ג"כ שהיו משקעין ארזים בתוך החומות הגדולות והגבוהות אורך הארז לאורך הכותל , תשמרנו ג"כ מלהעלות סרקים בחומה , ע"ד שנותנים כהיום עשת ברזל בתוך החומות הבצורות , ז"ש ויאחוז את הבית בעצי ארזים , ר"ל שעשה אחיזה וחיזוק לבית , ואף על פי שכבר כתיב כל פרטי היציע בפסוק ה' , בא הכתוב כאן לומר , בשעה שעשה היציע וגם האחיזה בעצי ארזים , האומנם כי הכל בכתב מיד ה' עליו השכיל , אעפ"כ בא לו האזהרה , לאמר אל יבטיחך לבך , כי ע"י החיזוק כנ"ל תהנהו אהל בל יצען , אלא הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחוקותי וגו' , ולא אעזוב את עמי ישראל , ונאמר כי כאן בבנין העתיד תהיה גם כן עץ בתוך החומה במקומות המצוי להיות שם בדק , והוא כנגד המקומות החללים שבחומה , ושלשה מקומות הם החלולים , היינו הספים והחלונות והאתיקים : סביב לשלשתן , ר"ל סביב שלשה תלולים הללו עשה אחיזה מעצים וכן מורה פיסוק הטעמים , ואח"כ חשב שלשה המקומו' הנ"ל בפרט , וחשב מלמטה למעלה ועל האתיקים אמר , נגד הסף שחיף עץ סביב סביב , ר"ל כי האתיק הוא כיפה חלולה כנ"ל עומדות על שני סיפים ואמר נגד הסף שחיף עץ: ועל החלונות אמר שלא נתן בהם שחיף עץ סביב סביב , כ"א בתוך הכותל אשר למטה מן החלון ועד הארץ נתן שחיף עץ , וכן כסה בשחיף עץ למעלה על חלל החלון•וז"ש והארץ עד החלונות והחלונות מכוסות , ואמר נגד הפתח לא היה שחיף עץ למטה בארץ , כי האסקופה למטה בארץ , אלא שעל הפתח נתן שחיף עץ , וז"ש על מעל פתח:ואמר עוד מקום אחד שנתון בו עץ לחיזוק • והוא כמ"ש חז"ל מדות ג' ח' וכלונסות של ארז היו קבועין מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט וכלשון הזה נאמר בכתוב כאן ועד הבית הפנימי ולחוץ , היינו מכותלו של היכל לכותלו של אולם , והוא כדעת הרמב"ם פ"א ה"ט מהבה"ב , וז"ל ואין בונין בו עץ בולט , ר"ל וכל שאינו בולט אלא דשקעיה בבנינא או אפילו בולט אלא שאינה נבנית בתוך החומה ה"ז מותר: ואמר הכתוב כאן • כי נמצא בו עץ בולט היינו מבחוץ אל כל הקיר סביב , והוא ע"ד מ"ש מ"א ו' ט"ו ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים וגו':ונשוב עוד אל הביאור אשר כשם אא"ז הגאון זצוק"ל : (טז) הספים • הם המזוזות : והחלונות האטומים • היינו שיכולים להסתם כנ"ל:והאתיקים • היינו כנ"ל : סביב לשלשתן • ר"ל אלו השלשה הסיפים והחלונות והאתיקים : נגד הסף שחיף עץ , ר"ל אל כל סף שהיה בכל אחד מן השלשה ובתוך האתיקים היו להם ג"כ חלונות ונמצאו להם סף ג"כ : שחיף עץ•פי' עץ קצר כל אחד כרחב סוף אבל מה שעל הקירות היו נסרים רחבות וגדולות , מדות כמדות הכותל וז"ש ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי ובחיצון מדות : והארץ עד החלונות פי' מהארץ ועד החלונות הוא שחיף עץ קצרות : והחלונות מכוסות היינו החלונות עצמם מכוסות בשחיף עץ קצרות : (יז) על מעל הפתח , היינו ממעל הפתח ועד התקרה : ועד הבית הפנימי • היינו כותל ק"ק מפנים : ולחוץ , פירש כותל ק"ק מצד החוץ אל ההיכל : ואל כל הקיר סביב סביב , היינו כל הכתלים שבפנים לבית ק"ק : ובחיצון , היינו בתוך ההיכל : (יח) ועשו כרובים ותמורים • פירש שהיה כרוב ובצידו תמורה , ואצל התמורה כרוב מצדו השני וכן עשוי אל כל הבית מסביב , וז"ש ותמורה בין שני הכרובים : (יט) ופני אדם אל התמרה מפו וגו' , הוא כפירש"י : (כא) ההיכל מזוזת רבוע : היינו כפירש"י שהוא בתמונת מרובע בארבעה קצות משא"כ כבית ראשון כתיב מזוזת חמישית , שהוא בעל ה' קצוות : ופני הקדש המראה כמראה : רצה לומר מראה פני קדשי קדשים כמראה המפורש בהיכל היינו כרובים ותמורים ושנים פנים לכרוב וגו' : (כב) המזבח וגו' • רצה לומר המזבח אשר לפני הקדשי קדשים , והוא של עץ שלש אמות גובהו מן הארץ : ומקצעותיו לו • היינו שלא היה עגול כי אם בעל קצוות : וארכו • היינו פס העליונה ארכו שתים אמות : וקירותיו , עשוי כותלים סביב להניח עליהם הפס : עץ , פירש הכל של עץ : (כג) ושתים דלתות להיכל ולקדש.פי' בין בהיכל ובין בקדש היו דלתות מבפנים למזוזה • וכן דלתות מחוץ למזוזה: (כד) ושתים דלתות לדלתות , פי' כל דלת מהם נפתחת לחצאין , חציו נפתח לצפון חציו נפתח לדרום:שתים מוסבות דלתות•פי' שתים אלו החצאין מוסבות עוד להתחלק לדלתות ומפרש ואילך ב' לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת,ר"ל לחצי האחרת אשר מצד השני : (כה) ועב עץ על פני האולם מהחוץ , פי' העב עץ שהיה על ההיכל היה יוצא לחוץ על פני האולם כנגד חלל האולם : (כו) ותלונים וגו' , אל כתפות האולם , היינו כותל מערבי , של חצר הפנימי אשר מפה ומפה לפתח האולם נקרא כתפות האולם והיו שם חלונים אטומים • וגם עשוי תמורים : וצלעות הבית , היינו דופני האולם אשר כל אחד רוחב אחד עשר אמה:והעובים , היינו העב עץ אל פני האולם כנ"ל כל אלו עשו תמורי':

מב (א) **ויוציאני** וגו' דרך הצפון , פירש דרך שהוא לצד צפון: נגד הגזרה , היינו נגד התאים : ואשר נגד הבנין , היינו ההיכל וכל הקירות נקרא בנין כמ"ש לעיל : אל הצפון,פי' מצד צפון : (ב) אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון , פירש פתח לשכה הצפונית , הוא במקצוע דרומית מזרחית ומן הפתח אורך הלשכה ממזרח למערב מאה אמה והרחב היינו מצפון לדרום חמשים אמות : (נגד העשרים אשר לחצר הפנימי , היינו כמש"ל , ובין הלשכות רחב עשרים אמה , היינו הריוח שבין התאים לבין הלשכות עשרים אמה , ואמר אשר לחצר הפנימי , כי הריוח שבינותם הוא הוא חצר הפנימי : ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה , היינו צד צפוני של הלשכה הוא נגד הרצפה אשר בצפון חצר החיצונה : אתיק , היינו כותל נמשך בין שני בנינים לחזק כותלי שניהם כמש"ל , והנה כאן אתיק נמשך מצפון הלשכות אל הרצפה וכן מדרום הלשכות אל כותל התאים , וז"ש אתיק אל פני אתיק , ר"ל אתיק מצד זה וכן אתיק מצד זה • בשלשים , שלש אתיקים זה אצל זה (אנ"ה בהעתקות אחרות מצאתי שלשה אתיקים זה ע"ג זה כגובה שלשה התאים אשר זה ע"ג זה : (ד) ולפני הלשכות מהלך עשר אמות רוחב אל הפנימית דרך אמה אחת , ר"ל אמה אחת מקרן דרומית מזרחית של הלשכות , נכנס כנגד קרן מערבית צפונית של חצר הפנימי , והוא מפני שחצר הפנימי נמשך מכנגד כותלי התאים ט"ו אמה לצפון וט"ו אמה לדרום כדלעיל , שחלל החצר מאה אמה , וגם עובי כותל הצפוני והדרומי של החצר כל א' ששה אמות, הרי קרן מערבית צפונית של חצר נמשך לצד צפון להלאה מן כותל צפון התאים כ"א אמה ובין הלשכות והתאים אינו אלא כ' אמה הרי קרן הלשכות נגד קרן החצר אמה אחת ובא הכתוב לאמר לפני הלשכות היינו מזרח הלשכות מהלך עשר אמות , היינו כדמפרש ואילך רוחב אל הפנימית אמה אחת , ר"ל במקום האמה רוחב מצפון לדרום , היינו במקום שנמשך קרן נגד קרן אמה אחת , שם המרחק ממזרח קרן החצר אל מערב הקרן לשכות עשר אמות , והוא שאורך הלשכות מאה אמה כארכו של ההיכל , אלא מפני שאורך הלשכות נמשך למערב יו"ד אמות להלאה מן ההיכל , לכן נשאר למזרח הלשכות מהלך עשר עד קרן מערבי של החצר : ופתחיהם לצפון , היינו כל הפתחים שהיו שם כולם לצפון כי בתוך לשכה שהזכיר הכתוב בתוכה כמה לשכות : (ה) והלשכות העליונות קצרות , ר"ל כותלי לשכות קצרות : כי יוכלו אתיקים מהנה , מהתחתונות ומהתיכונות בנין , ר"ל כי יאכלו אתיקים מהבנין , היינו שהאתיק נכנס בעובי כותל הלשכה , ונעשו כותלי התחתונות והתיכונות רחבות מן העליונות כדי לחזק : (אנ"ה אפשר הכי פירושו , כאילו כתוב והלשכות העליונות קצורות מהתחתונות ומהתיכונות כי יאכלו אתיקים מהנה בנין) ומפרש ואילך מפני מה צריך חיזוק ואמר : (ו)כי משולשות הנה , ר"ל שלשה לשכות זו על גבי זו : ואין להם עמודים , ר"ל לחזק : כעמודי החצרות , פירוש כדרך העמודים שעושים לחצרות הגבוהים : ע"כ נאצל מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ , ר"ל שנגבה מהארץ בבנין יותר עב , ונאצל מלשון גובה כנ"ל (אנ"ה ע"כ חסרון דברים יש כאן) : (ז) וגדר אשר לחוץ • הוא גדר מסבב את הלשכות ואת הבית והגדר מפסיק בין חצר החיצונה לעזרת ישראל (אנ"ה אפשר וקמכוין לומר מפני שחצר הפנימי כלה בתחלת הבית , וא"כ אין סביבת הבית קדוש בקדושת עזרת ישראל , בא הגדר סביבת הבית לעשותו קדוש מן הגדר ולפנים כקדושת העזרה,והגדר מפסיק בין קדושת חצר החיצונה לבין קדושת עזרת ישראל):לעומת הלשכות:ר"ל הגדר מסבב בדרך שהלשכות עולים , אם ישר ואם משופע : דרך חצר החיצונה • היינו סביבות הגדר הוא דרך החיצונה : אל פני הלשכות ארכו חמשים אמה , היינו אורך הגדר אשר ע"פ אורך הלשכות כמו שמפרש ואילך : (ח) כי אורך הלשכות אשר לחצר החיצונה נו"ן אמה והנה ע"פ ההיכל מאה אמה , ר"ל אף שלצד ההיכל אורך הלשכות מאה אמה • אבל משפע ויורד בצד המערב•וכלים באורך הצפון אשר אל חצר החיצונה עד חמשים אמה • וכן הוא בגדר ארכו בצפון נו"ן אמה,והולך ומשפע לצד מערב • עד קרן מערבית צפונית של ההיכל : (ט) ומתחת הלשכות האלה המביא מהקדים , היינו הבא מצד הקדים : בבאו להנה • ר"ל להלשכות הנ"ל : מהחצר החיצונה . היינו הבא מן הקדים אל הלשכות הנ"ל : (י) ברחב גדר החצר דרך הקדים.פירוש בשוה דרך הקדים ממזרח למערב • (אנ"ה לא ביאר דבריו) , אל פני הגזרה ואל פני הבנין לשכות ר"ל נגד הלשכות שע"פ הגזרה והבנין עוד לשכות כנגדן : (יא) ודרך לפניהם • כמראה הלשכות אשר דרך הצפון • פי' כמש"ל מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת • וכמו כן הדרך לפני לשכות הללו , ומפרש ואילך ההפרש אשר בין לשכות אשר ע"פ הגזרה והבנין • ובין לשכות הללו • וז"ש כארכן כן רחבן•ר"ל הללו מרובעו' ארכן נו"ן ורחבן נו"ן : וכל מוצאיהן • היינו דרך יציאתן מן הלשכות אל החוץ וכמשפטיהן•היינו הכל כאותן הלשכות אשר ע"פ הגזרה : (יב) וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום • היינו באותן הלשכות אשר לדרום הבנין(אנ"ה ע"כ גם פה חסר דברים , כי תלה תניא בדלא תניא):פתח בראש דרך , פי' בראש דרך אמה אחת כנ"ל , כמו כן גם כאן : דרך בפני גדרת הגינה • היינו בפני גדר היה דרך , ואמר גדרת הגינה , לפי שהגדר מגין על הקדשים אשר יניחו בלשכות הנ"ל כדלקמן , שלא יהיו נפסלין ביוצא , ובתוך הגדר אין נפסלים : דרך הקדים בבואן , פי' דרך מלשכות הקדים היה ג"כ בבואם:(אנ"ה גם פה שומע הביאור , לא השמיע כראוי והנלע"ד בפי' כתובים הללו , לפי דברינו לעיל , כי היקף חצר הפנימי מקפת גם את הבית מארבעת צדדיו , אלא בכותל צפוני של חצר הפנימי נגד הגזרה ונגד הבנין פרצה פתוחה בחומה משך שבעים אמה באורך ממזרח למערב , ולפי דברינו לעיל שהגזרה הוא בית החליפות והבנין הוא משך אולם המעריף לכל רוח צפון והנה הלשכות סמוכים אל הפרצה מבפנים ומבחוץ אלא שהלשכות שבפני' נמשכים באורך מאה אמה , ואשר בצדן מבחוץ אינו אלא במשך אורך נון אמה , והלשכות שלשה שורות של שלש שלש , והשורה החיצונה אל הצפון נקראת התחתונה לפי שעומדת בשפולי ההר , כי ההר משפע לצפון ולמזרח ולדרום , וכן מוכח מן המעלות שבכל השערים לצפון ולמזרח ולדרום , ושורה האמצעית נקראת תיכונה לפי ערך ההר שמשפע ועולה , ושורה השלישית אשר לחצר הפנימי נקראת עליונה שעומדת בעליונה של הר , והנה הלשכות שבחוץ חצריהם למזרח הוא התלל אשר משער חצר החיצונה עד שער חצר הפנימי , והוא מאה אמה , כמ"ש וימד משער אל שער מאה אמה , היינו מצפון לדרום , וממזרח למערב אינו אלא חמשים לפי ביאורינו במדות שבצפון ובדרום בא השער נגד מקום כלות יסוד המזבח למזרח , ומזבח העתיד עם היסודות הוא כ"ח וכ"ב אמה בין האולם ולמזבח , הרי חמשים אמה , הרי מפתח שער החצר עד הלשכות אשר נגד הגזרה היינו בית החליפות חמשים אמה והמיצר אשר לצפון הוא נגד הרצפה אשר לחצר החיצונה , והמיצר אשר לדרום , הוא נגד הריוח אשר בין הלשכות והתאים עשרים אמה כמ"ש לעיל מ"א י' , והריוח הנ"ל נקראת עשרים אשר לחצר הפנימי והכהנים נכנסין סמוך מןהמזבח אל הלשכות לאכול שם ק"ק אף כי הלשכות מחוץ לעזרה , אבל מקפת אותם מן השלשת צדדים אשר הלשכות בולטים אל החוץ לעזרה ובתוך הגדר מקודש בקדושת העזרה • ובין הגדר ובין הלשכות מהלך עשר אמות לצפונם ולמזרחם והמבוא מבחוץ אל תוך הגדר , הוא בקרן מזרחית צפונית של הגדר שהוא בשפולי ההר למטה מכל השלש' שורות של הלשכות , ולפ"ז יתפרש היטב דברי הכתובים הללו : (א) ויוציאני אל חצר החיצונה הדרך דרך הצפון : היינו פניו לצפון • ויביאני אל הלשכות וגו' היינו שהיפך פניו למערב ונכנס דרך מזרח הגדר במקום שכלו הלשכות לצד צפון והוא בשפולי ההר • היינו מתחת הלשכות כמפורש פסוק ט' ע"ש , ובתחלת כניסתו הנה לשכה ראשונה שפגע בה • מפרש מרחקה מן דרך הצפון היינו דרך אשר משער חצר החיצונה אל שער חצר הפנימי והנה מרחקה מן הדרך עד שנמשך נגד הגזרה ונגד הבנין אשר הגזרה והבנין הוא לצפון הבית ז"ש אל הלשכה אשר נגד הגזרה ואשר נגד הבנין אל הצפון • ומפרש ואילך בפרטות המדה מדרך הצפון • שנשאר פנוי מן הלשכות עד פתח הצפון וז"ש : (ב) אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון • היינו מ"ש לעיל מ' כ"ג וימד משער אל שער מאה אמה והרחב נ' אמה היינו כמ"ש לעיל • שמן חלל פתח הצפון ועד נגד הגזרה נ' אמה וז"ש פתח הצפון כי מידתו מחלל הפתח וקרא כאן למדה היתירה אורך וכו' : (ג) נגד העשרים אשר לחצר הפנימי , היינו מש"ל ובין הלשכות רחב עשרים אמה והוא הוא עשרים אשר לחצר הפנימי • ר"ל צד הלשכות אשר לפנים עשה להם אתיקים נגד השערים כנ"ל • וצד הלשכות אשר לחוץ עשה להם אתיקים לרצפה וז"ש ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה : אתיק אל פני אתיק בשלשים • ר"ל שלשה אתיקים זה אצל זה ,

כזה

אתיק א"פ אתיק בשלשים

(ד) ולפני הלשכות מהלך עשר אמות היינו ובין הגדר ובין הלשכות החיצונים אל הגדר.הוא לפני הלשכית שם המהלך י' אמות ; רחב אל הפנימית דרך אמה א' • ר"ל המהלך שבין לשכה ללשכה אין בהם כ"א רחב אמה אחת ; (ה) והלשכות העליונות קצרות • והעליונות היינו שורה העליונה אשר בלפי ההיכל • אינם ארכן כרחבן כ"א הרחב קצור ומפרש ואילך ; כי יוכלו אתיקים מהנה • ר"ל מצד דרום של שורה העליונה אוכל מהנה האתיקים מה שנגד העשרים אשר לחצר הפנימי כנ"ל פסוק ג';מהתחתונות ומהתיכונות בנין ; ר"ל ומצד צפון שורה העליונה אוכל מסנה הבנין אשר נסמך אליה מן התחתונ' והתיכונות והוא לפי דברינו לעיל שמלת בנין היינו חומה קרובה לחומה גדולה מאמץ את קרקעית אשר סביב יסוד חומה הגדולה בלתי יתמוטט • וכן נאמר כאן מפני ששורה העליונה הוא בגובהה של הר צריכה חיזוק יתירה לכן נעשה העליונה קצרה להרחיק יסודותיה מעל חומת התיכונה ושתהיה הפרש מהארץ בנתים ובא התיכונה אליה כבנין לחזק את קרקעית יסודה , וז"ש העליונות קצרות מפני התחתונות והתיכונות בנין אל העליונה • ומפרש ואילך ; (ו) כי משולשות הנה • ר"ל שלשה שורות של שלש שלש . לכן אין להם חיבור להתחזק איש מרעהו כאחד ; ואין להם עמודים וגו' . הוא סיבה שניה שתתערער היסוד בה ; ע"כ נאצל • היינו נבדל ונפרש כמ"ש מ"א ז' : מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ ר"ל מהארץ נעשה הבדל בין התיכונות לבין העליונו'• והוי שפיר התיכונות לה לבנין כנ"ל ; (ז) וגדר אשר לחוץ • ר"ל מפני שהלשכו' יוצאים מחוץ לעזרה.בא הגדר חוצה להלשכות לעשותן מוקף בקדושת העזרה;לעומת הלשכות• ר"ל בכל צד שהלשכות הללו נראין חוץ לעזרה • בא לעומתן הגדר • ולא זכר כאומרת רחב הלשכות מצפון לדרום • אלא מידתן באורך בדרך שמזכיר ובא ברוב הבנינים רק מדת האורך ' וז"ש דרך חצר החיצונה אל פני הלשכות ארכו נו"ן אמה • כמ"ש ואילך (ח) כי אורך הלשכות אשר לחצר החיצונה נון אמה • היינו כמ"ש לעיל פסוק א' : (ט) ומתחת הלשכות האלה המבוא מהקדים • פירוש לפי שאמר פסוק א' ויביאני אל הלשכה • אמר כאן האיש המביא אותו בא מהקדים . ולא שבא באמצע הקדים • אלא בקרן מזרחית צפונית אשר לפני הלשכות שהוא מתחת הלשכות האלה • כי השורה הצפונית נקראת התחתונה לפי שיושבת בשיפולי ההר • ומהלך עשר אמות אשר לפני הלשכות לצפון תדר מאוד והיינו מתחת הלשכות ; בבואו להנה מהחצר החיצונה • פי' לפי שיכול לבא להלשכות בשני דרכים • האחד מהחצר הפנימי דרך דרום הלשכות והשני מחצר דרך הקדים . ז"ש מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה : אבל אין נכנסים אל הלשכות בכל מקום מהקדים : מפני שדרך הקדים ג"כ גדר החצר ברחב מצפון לדרום וז"ש ; (י) ברוחב גדר החצר דרך הקדים • ומפרש שהגדר הלז הוא לפני לשכה אשר בשורה לצד מזרח וז"ש אל פני הגזרה ואל פני הבנין לשכו' היינו שורה לשכו' העומדי' בשוה אל פני הגזרה ואל פני הבנין כנ"ל מזרחי' המה לכל הלשכות האלה.ע"כ בא דרך הקדים מתחת הלשכות . ר"ל דרך פתח הגדר בקרן מזרחית צפונית של הגדר כנ"ל ; (יא) ודרך לפניהם . היינו לפני לשכות המזרחים כנ"ל לצד מזרחי שלהם : כמראה הלשכות אשר דרך הצפון ' היינו במראה שורה השלישית התחתונה לצד צפון ' ושם נאמר פסוק ד' ולפני הלשכות מהלך יו"ד אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת • כמו כן לצד מזרח של לשכות המזרחים • מהלך יו"ד אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת•כארכן כן רחבן ר"ל כל לשכות הללו כל א' הוא מרובע באורך ורחב משא"כ לשכות העליונות קצרות היינו ארכן יתר על רחבן הרבה : (יב) וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום • היינו לשכות העליונות אשר ע"פ ההיכל והדרך שלפניהם הוא דרום הלשכות והנה המה פתוחות לדרך דרום שלפניהם וז"ש פתח בראש דרך ר"ל אל מקום ראש הדרך שמה הפתח פתוח והנה לשכות הפונים צפונה פתחיהן לצפון והפונים לדרך דרום פתחיהם לדרום וכמו כן הלשכות אשר דרך הקדים • פתח בראש דרך שלהם למזרח • וז"ש דרך בפני גדרת הגינה היינו כדברי אא"ז הגאון זצוק"ל מפני שהוא על ק"ק הנאכלים לשם ; דרך הקדים בבואן , היינו בבא הקדים והנה דרך לפני לשכות הקדים בין גדר המגין ובין הלשכות ושם פתחי לשכות המזרחים;(יג) ויאמר אלי לשכות הצפון לשכות הדרום • ר"ל שורה הלשכות אשר אל דרך הצפון ושורה של לשכות אשר אל דרך הדרום כנ"ל ומפרש ואילך ז"ש לשכות הדרום היינו אשר ע"פ הגזרה • לכן הם דרום הלשכות • אבל הוא צפון הבית סמוך אל מקום שחיטתן אל ירך המזבח צפונה לפני ה' ; ונשוב מעתה אל הביאור בשם אא"ז הגאון זצוק"ל : (יד) ויאמר אלי לשכות צפון וגו' • מפרש ואילך מה היו לשכות הללו משמשות ובא , ואמר לשכות הצפון לשכות הדרום אשר ע"פ הגזרה ר"ל שני לשכות אשר למערב חצר הפנימי • ושניהם על פני הגזרה אלא שזה לצד צפון של הגזרה וזה לצד דרום של הגזרה אשר שם יאכלו הכהנים וגו' ; (יד) בבאם הכהנים וגו'•כאן מפרש ואומר שתי הלשכות אשר במזרח חצר החיצונה מה היו משמשות ו"ש בבואם כי המזרח הוא עיקר כניסה ; ושם יניחו בגדיהם וגו' ולבשו בגדים אחרים • היינו ג"כ בלשכות הנ"ל;(טו) וכלה את מדות הבית הפנימי• היינו עזרת נשים ועזרת ישראל וכל הבית הפנימי ; והוציאני דרך השער • היינו שער של חומת הר הבית ; ומדדו סביב סביב • היינו שמדד את חומת הר הבית מבחוץ : (כ) להבדיל בין הקודש לחול ' היינו בין קדושת ירושלים ובין קדושת הר הבית שהוא מקודש ממנו :

מג (א) ויוליכני אל השער , לפי שסיבב היקף הר הבית מבחוץ , אמר כאן שהוליכו אל השער הפונה למזרח ; (ג) וכמראה המראה וגו' • לפי שביחזקאל נאמר ג' מראות שראה , האחד בבקעה ואחד כבאו לשחת העיר וא' על נהר כבר ואמר כאן ראה ג"כ ג' מראות הללו , וז"ש וכמראה המראה אשר ראיתי , הוא כמראה הראשונה אשר בבקעה , וז"ש כמראה אשר ראיתי כבאי לשחת העיר הוא מראה השניה ' וז"ש כמראה אשר ראיתי על הנהר כבר , הוא מראה השלישית , ולפי שבכל מראה נראה לו שני מראות האחד מראה החיות והאופנים והשני מראה כבוד ה' לכן הכפיל כאן בכל פעם לאמר כמראה ואמר אשר ראיתי היינו כמראה זו מראה החיות והאופנים אשר ראיתי זו מראה כבוד ה' והנה מראה החיות והאופנים נחלק ג"כ לשני מראות א' החיות והשני האופנים וא"כ כל השלשה מראות הוא של שלשה שלשה , לכן תשע מראות כתובין כאן: (ד) וכבוד ה' בא אל הבית • היינו שעמד מחוץ לשער וראה מבחוץ אשר כבוד ה' בא אל הבית ; (ה) ותשאני רוח . היינו שהגביהו הרוח ממעל לשער , ולא נכנס בתוך השער כי השכינה באה בו ונתקדש השער כמ"ש לקמן : (ז) את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי • היינו בה"מ שלמעלה ובהמ"ק שלמטה שהם מכוונים זה נגד זה : בזנותם• ר"ל אחר עבודת כוכבים ; ובפגרי מלכיהם במותם • היינו בטומאת פגרי המלכים בשעת מיתתם , ומפרש : (ח) בתתם ספם את ספי , היינו שהיו דרים סמוך לבהמ"ק ממש ואין הבדל ביניהם אלא קיר וז"ש והקיר ביני וביניהם , לכן טומאת עבודת כוכבים או טומאת מתים אשר בדירתם טמאו את שם קדשי ; עתה ירחקו את זנותם, ר"ל כי יתרחק דירתם ירחקו את זנותם וגו' ; (י) ויכלמו מעונותיהם • היינו ממה שלא נבנה הבית בימיהם , וכל שלא נבנה הבית בימיו וגו' ; ומדדו את תכנית פירוש ואף כי יהיו מודדין זה הבנין ואם נכלמו וגו' וז"ש : (יא) ואם נכלמו מכל אשר עשו • ר"ל מכל עונות שעשו ובשביל זה לא נבנה הבית ; צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורותיו • היינו צורת הבית חוזר לעיניהם ; ואת כל חוקותיו וכל צורותיו וכל תורותיו הודע אותם • היינו של בית העתיד והתועלת מזה הודעת פרטי שני הבתים כמ"ש ואילך ; וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם • ר"ל כבית שני יעשו עולי גולה מעין בית הראשון ומעין דברים המפורשים ביחזקאל ; (יב) על ראש ההר כל גבולו סביב סביב ק"ק . לפי שגם סביבות חומת הר הבית קודש , לכן הה"ב ק"ק ; (יד) באמות . ר"ל שני מיני אמות , וז"ש אמה אמה וטופח , ר"ל האחד הוא אמה הקטנה שהיא בת ה' טפחים , והשנית בת ו' טפחים שהיא אמה קטנה וטופח ; וחיק האמה . ר"ל היסוד הוא החיק נמדד עם האמה ; ואמה רחב • היינו רוחב כניסת הסובב , נמדד ג"כ עם האמה : וגבולה אל שפתה , ר"ל אל שפת הסובב נתחבר אליה גבול לרגלי הכהנים , והגבול תלוי באויר נסמך אל שפת הסובב : זרת האחד ; היינו רוחב הגבול , וזרת הוא חצי אמה : וזה גב המזבח.(כדברי הרד"ק) באמה מדד גם כן זה הגב של המזבח , ומפרש ואילך מספר המדות של כל אחד ואחד אשר מדד באמה , היינו הקטנה של בת ה"ט : (יד) ומחיק הארץ עד עזרה התחתונה , וחיק הוא היסוד , והוא העזרה קטנה , והסובב הוא העזרה הגדולה , ואמר מחיק הארץ , ר"ל גובהו של חיק מן הארץ שתים אמות ; ורחב אמה אחת.היינו רחב החיק ; ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ד"א , היינו גובהו של הסובב מן החיק ד"א ; ורחב , היינו של הסובב ; האמה • ר"ל האמה שנזכר סתם והוא אמה הקטנה ; (טו) וההראל ד"א ומההראל ולמעלה הקרנות , מפרש מ"ש ד' אמות שההראל בעצמו הוא רק גובה ג' אמות , אלא עם הקרנות שגובהן אמה, הוא בין הכל ארבע אמות ; (טז) והאריאל י"ב וגו'. היינו רוחב המזבח למעלה י"ב על י"ב ; (יז) והעזרה י"ד אורך וגו'• היינו הסובב, שיוצא אמה לכל צד והוא נק"א עזרה כמש"ל הנה הוא י"ד אורך וי"ד רוחב ; והגבול סביב אותה חצי האמה . היינו כמש"ל פסוק י"ג וגבולה אל שפתה סביב זרת אחד , ומפרש כאן שהוא חצי אמה הקטנה ; והחיק לה אמה , לה פירוש להסובב החיק יוצא בולט רחב אמה, אבל חצי האמה מבליטת החיק הוא תחת אויר הגבול הבולט ג"כ חצי אמה מן הסובב , ואינו נראה בליטת החיק אל הארץ אלא חצי אמה , ז"ש לה אמה ; ומעלתהו פנות קדים , ר"ל שהכבש הוא בדרומה של המזבח, אבל איננו באמצע המזבח כ"א נטה למזרח יותר , וזהו פנות קדים ; (יח) ביום העשותו• זה חנוכת המזבח ; להעלות עליו עולה . היינו הקטרת איסורים ; ולזרוק עליו דם ' זה מתן דמים ; (כ) על ארבע קרנותיו . אלו הקרנות , ואל ד' פנות העזרה , זה הסובב ; ואל הגבול סביב • זה הגבול שאצל הסובב כנ"ל ; וחטאת אותו . זה ארבע מתנות שצריך חטוי באצבע עד ליסוד ; וכפרתהו ' זה שפיכת דמים ליסוד ; (כא) ושרפו במפקד מחוץ למקדש • היינו מקום מוכן מחוץ לבית לשרוף שם , ומפני שהמקום מוכן ומופקד לצורך הבית כנ"ל קראוהו כמפקד הבית ; (כו) שבעת ימים יכפרו • אמר שבעת ימים שני פעמים , להורות שהוא ז' ימים חוץ מיום הראשון • יכפרו את המזבח . היינו כפר החטאת של יום הראשון ; וטהרו אותו . בשריפת החטאת ; ומלאו ידיו • בעולות;
(כו) ורצאתי אתכם • במנחות :

מד (א) וישב אותי • היינו שער עתה היה בתוך חצר הפנימי•ומעתה השיבו אל חצר החיצונה ; הפונה קדים , היינו שער מזרח של עזרת נשים ; (ב) סגור יהיה.היינו כל ימות השנה ; לא יפתח ; אפי' בשבתות וי"ט;ואיש לא יבוא בו אפי' דרך האולמות לא יבא בו איש אלא הנשיא רשאי לכנוס דרך האולמות ; והיה סגור . ר"ל אף בבא הנשיא דרך האולמות אבל השער יהיה סגור אל החוץ , וז"ש ; (ג) את הנשיא וגו' . מדרך אולם השער יבא היינו דרך אולמות מבפנים יבא;ומדרכו יצא•היינו דרך האולמות שבא בו יצא . ולא דרך השער ; (ד) ויביאני דרך שער הצפון.ר"ל סבב ונכנס דרך שער הצפון:אל פני הבית , והיינו שנמצא עומד לפני האולם וההיכל : (ה) שים לבך וגו' היינו כמש"ל מ"ד ; לכל חקות בית ה' • היינו שמפרש ואילך חוקים השייכים לבית ה' וחוקים היינו הקרבנות ; ולכל תורותיו • אלו הדינים והאזהרות ; ושמת לבך למבוא הבית בכל מוצאי המקדש • אמר גבי הבית מבוא • כי הביאה אל הבית ראויה בכל עת • משא"כ במקדש היינו ק"ק . אין לבוא לשם כ"א כ"ג ופעם אחת בשנה אף הוא י"ט היה עושה בצאת כ"ג מבית ק"ק בשלום , וז"ש מוצאי המקדש ; (ו) אל מרי אל בית ישראל .היינו מחטיאי הרבים , גורמים מרי אל בית ישראל ; (ז) להיות במקדשי • לחללו את ביתי , בהקריבכם את לחמי , ר"ל ג' קדושות זה למעלה מזה , מקום שאין עובדי כוכבים נכנסים לשם הכניסום ז"ש להיות במקדשי , העבודות בבהמ"ק שהם כשרים בישראל בשר , העבירו לערלים , ז"ש לחללו את ביתי , ומקודש מהם העבודות שאינו כשר אלא בכהן בשר , גם בזה העבירו לערלים , ז"ש בהקריבכם את לחמי וגו' : (ח) ולא שמרתם וגו' • היינו שהכהנים עזבו מלעשות העבודות אשר מוטל עליהם במשמרתם , ולא עוד ותשימון לשומרי משמרתי , ר"ל שמו את הערלים במשמרתם ; (ט) לא יבא ' ר"ל אפילו הביאה לבד אסור לבן נכר ; (יא) כי אם הלוים , ר"ל אלא כך ראוי להיות שהלוים אשר וגו' ; (יא) אל שערי הבית • היינו שוערים ; ומשרתים את הבית • היינו בכל דבר שירות לבית , כגון חביתים ונסכים ; (יג) לי לכהן ' היינו עבודה הצריכה כהן ; ולגשת אל הקודש היינו משמרת פנים ; אל קדשי הקדשים , היינו הקרבת קרבן ; (יד) שמרי משמרת הבית . היינו משמרת חוץ ; ולכל עבודתו • היינו הצריכה לבית כמש"ל ; ולכל אשר יעשה בו • זה עבודה הכשירה בזר ; (טו) והכהנים הלוים • ע"כ פירש משפט הלוים, ומעתה מפרש משפט הכהנים ; (טז) בגדי פשתים ילבשו , זו הכתונת ; (יח) פארי פשתים , זו המצנפת ; ומכנסי • אלו המכנסים ; לא יחגרו . זו האבנט ; ביזע • היינו דבר המזיע והוא צמר ; (יט) ובצאתם אל חצר החיצונה . ומפרש ואילך לא אמרן אלא אל חצר החיצונה אל העם או צריך להפשיט בגדיו אבל כשיוצאין ונכנסים תיכף א"צ להפשיט ; ולא יקדשו את העם בבגדיהם • היינו בגד חול הנוגע בבגד קודש נעשה גם הוא קודש (אנ"ה פליאה דעת ממני) : (כב) ואלמנה מכהן יקחו. כמ"ש חז"ל אלמנה כהן מותרין ליקח : (כג) ואת עמי יורו . היינו כל הו' סדרים בין קדש לחול , הוא סדר קדשים בין טמא לטהור , זה סדר טהרות ; למשפט ; זה סדר נזיקין ; תורתי • זה ס' נשים ; חקותי ' זה סדר זרעים ; בכל מועדי • זה ס' מועד ; (כד) המה יעמדו למשפט ' אלו הרודים בעם להביאן אל מקום המשפט ; במשפטי•אלו הדיינים ; ישפטוהו • אלו השוטרים המכין וכופים לקיים הדין ; (כו) יספרו לו ' היינו עוד ז' ימים אחרי טהרתו ; (כז) חטאתו . היינו המפורש לעיל.שהוא ג"כ כעין חינוך על השבעת ימים שלא היה רשאי ליכנס למקדש ; (כח) נחלתם • זו המגרש לערים ; אחוזתם ' זו קדשי המקדש וקדשי הגבול ; (ל) בכורי כל • אלו הבכורים ; תרומת כל • זו תרומה גדולה ; תרומותיכ' . זו מעשר ות"מ ; וראשית עריסותיכם • זו חלה ; (לא) כל נבילה ' אפילו נבילה שנתבשרה , כגון מיעוט סימן בתרא ומסוכנת ; וטרפה• שנטרפה במקצת , אף שמותר לישראל אסורה לכהנים לע"ל כמו יחזקאל ברורו ;

מה (א) קדש מן הארץ ' ר"ל קודש מכללות א"י (כמ"ש הרד"ק) ; (ד) לכהנים משרתי המקדש • אלו בני צדוק כמש"ל ; (ה) ללוים משרתי הבית • היינו לוים ושאר כהנים אשר לא מבני צדוק ; (ט) רב לכם נשיאי ישראל • פי' חלק רב נתתי לכם.חמס. הוא תועלה דבר שלא כהוגן בענין ממון ; ושוד . הוא גזילה ממש ; משפט וצדקה עשו, משפט הוא היפך החמס , וצדקה היפך השוד ; הרימו גרושותיכם • היינו המגרשים את עמי מנחלתי ; (יב) עשרים שקלים וגו' • נאמר כאן ג' משקלים, ט"ו ושל כ' ושל כ"ה, לפי שכל מספרים שלהם בחומשיות , כמ"ש בחומשייתא ועישורייתא, לכן חלקו המנה לג' משקלות כאלו , כדי לשקול בהם כל החומשיות מן חמשה ועד ארבעים וחמש , תשעה מספרים והעשירי מנה שלימה , הא כיצד כשבא לשקול משקל ה' שקל נותן בכף המשקולת המשקל של ב' שקל , ובכף שכנגד המשקל של חמשה עשר , ונשאר היתרון

בכף המשקולת חמשה שקל, וכן כשבא לשקול יו"ד שקל, נותן בכף המשקולת של כ"ה ישבנגדו של ט"ו, וכן לשקול ט"ו, נותן בכף המשקולת של ט"ו, ולשקול כ' בכף המשקולת של כ', וכ"ה, בכף המשקולת של כ"ה ולמ"ד בכף המשקולת של ב' ושל כ"ה וכנגדו של ט"ו, ול"ה בכף המשקולת של ט"ו ושל ב', ומ"ם בכף המשקולת של כ"ה ושל ט"ו, ומ"ה בכף המשקולת של כ' ושל כ"ה: ויותר מהם לא תמצא לשקול בפעם א' בג' משקלות כזה כ"א מנה שלימה (אנ"ה שומע הביאור מפי אא"ז הגאון זצוק"ל לא השמיע אשר חלק המשקל נעשה בהכרח במספר כ"ה שקל, לפי שהוא מנה של חול שהית בתחלה כפירש"י ז"ל, דאל"כ היה להם לעשות ג' משקלים במספרים שונות שנוכל לשקול בהם כל הי"ב חומשים מן חמש ועד ששים, היינו משקל אחר של חמש ואחד של ט"ו וא' של ארבעים, ובהם נוכל לשקול הכל כנ"ל, אלא ע"כ המשקל במספר כ"ה שקל, מוכרח להיות מאיזה טעם, ולא תמצא עוד מספרים אחרים בג' משקלים, שתשקל בהם יותר מתשעה מספרים כנ"ל):

מו (יט) ויביאני במבוא · היינו המבוא שהקדים לפני החצר הפנימי: הלשכות וגו' הפונות צפונה · ר"ל אשר פתחיהם לצפון והוא כמש"ל (מ"ם מ"ד) אחר אל כתף שער הקדים פני דרך הצפון בו הנה מקום שם בירכתים ימה היינו לצד מערב בלשכת הפונה צפונה (אנ"ה לא ידענא מ"י קאמר): (כא) ויוציאני אל החצר החיצונה · היינו מהגדר לפי שעד עכשיו היה בחצר הפנימי ועכשיו הביאו לחצר החיצונה (אנ"ה הראית איך שהכותב ערבב דברי' כאן, ועיין דברינו לעיל מ"ב ט', ומתחר לשכות האלה המביא מהקדים, וז"ש כאן ויביאני במבוא, היינו מהקדים לפני הלשכות הפנימים, פי' לפנים להגדר קדושתו בקדושת העזרה: אשר על כתף השער · היינו לפי דברינו (שם ט') כי פתח הגדר, הוא על כתף שער הצפון, כמש"ש אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון: אל לשכות הקודש אל הכהנים · היינו כמש"ש י"ג הנה לשכות הקדש אשר יאכלו שם הכהנים: הפונות צפונה · היינו לפי מש"ש לשכות הצפון לשכות הדרום אשר יאכלו שם הכהנים, ומפרש כאן הפונות צפונה, והוא כדברינו שם שכל הלשכות דשם בהדדי קיימי אלא הפונות צפונה קראן לשכות הצפון והפונות דרומה, קראן לשכות הדרום: אשר יבשלו שם הכהנים האשם והחטאת, הוא כמש"ש שם יניחו ק"ק והמנחה והחטאת והאשם: לבלתי הוציא אל החצר החיצונה, אלא תחת הגדר: ויוציאני אל החצר החיצונה, היינו מה ששמעו מפי אא"ז הגאון מהגדר, כי הלשכות והמבוא כנ"ל הוא לפנים מהגדר):

מנחת יחזקאל א—ט שי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) ויהי בשלושים שנה טעם המלה גלגל וגרמיה: ואראה מראות אלהים. בספר הזוהר פרשת יתרו קודם עשרת הדברים אמר ר' יוסי ת"ח דנביאין כולהו לגבי משה כקופי לגבי דבר דכתיב פה אל פה אדבר בו ומראה · ולשאר נביאים במראה אליו אתודע במראה ולא מראה כל שכן יחזקאל דאפילו מראה לא כתיב ביה אלא מראות חסר וכ"ש דכתיב במשה ולא בחידות אלא כל מלה על בורייה עד כאן · והכי איתא התם מקמי הכי וכן בפ' בא דף מ' ופ' משפטים דף קי"ד ובסוף פ' משפטים דריש ליה חסר עוד מצאתי כתוב בפי' מעשה מרכבה כי בפ' הזה יש ע"ב אותיות למנין ע"ב שמות הקדושים והטהורים כי הגולה ומראות חסרים הם משתי ווי"ן · וכן כתב הריקאנטי פרשת בשלח אמנם בספר שלנו שתי המלות מלאים וא"ו: (ח) וידו אדם · וידי קרי · ובסוף פרק ערבי פסחים דרשו ידו כתיב זה ידו של הקב"ה שהיא פרוסה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין ועיין עקידה שער ס"ג וק"ג: (יא) ופניהם וכנפיהם (פרדות). אלמלא טעם זקף גדול על ופניהם היינו אומרים כי הוא דבוק עם וכנפיהם אבל הטעם מלמדנו להעמיד תיבת ופניהם בפני עצמה רש"י ורד"ק: גויתיהנה. ברובן של ספרים הנו"ן בלא דגש וכן נכון כי אין דרך הנו"ן להדגש רק כשהיא סימן לנקבה הפעולה כמו שאכתוב ביחזקאל י"ג ובסוף מיכה וכן במכלול דף קל"ג והס"א בצירי במקצת ספרים (י"ג): הלפדים · חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה כמ"ש בסוף פרשת יתרו ומי שכתבו מלא דמלא לא דקדק על נכון: (יד) והחיות רצוא · במסורת ריש פ' שלח לך חשיב ליה עם מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין: (טז) ודמות אחד לארבעתן. בדפוס ישן נרשם מבחוץ ת"ס וטעות גמור הוא כי זהו אחד מן ד' כתיבין נו"ן ע"פ המסורת: (כא) ובהנשאם. בס"ס הוא"ו במאריך וכן כתב הבלמשי: (כד) כקול שדי · הנגיד פירושו לשון חול ואחרים פרשוהו קדש וכן נדרש בתורת כהנים ריש פרשת ויקרא ואם כן אסור למוחקו: (כה) ויהי קול וגו' תרפינה כנפיהן. בנון בסוף תיבה: (כו) כמראה אדם עליו מלמעלה · העין בשו"א [illegible]: (כז) וארא כעין חשמל · השי"ן בלא מאריך:

ב (ג) אותך אל בני ישראל · כן כתיב לא אל בית ישראל: (ט) והנה יד שלוחה · בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן ראוי כפי מה שכתבתי בפ' וישלח: והנה בו מגלת ספר. במסורת פרשת שמות מנו זה עם ו' דסבירין בה ועיין בפירוש רש"י ורד"ק: (י) ויפרש אותה לפני. מלא עפ"ה דפרשת בלק: קינים והגה: רבו החילופים ובמקצת מדוייקים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניינא ועיין מ"ש בד"ה א' סוף סימן כ': והגה · בס"א בסוף תיבה לא באל"ף:

ג (ב) ויאכלני · במקצת ספרים נמסר עליו לית חסר וי"ס מלא ונמסר עליו ל' ומלא: (ג) ואכלה בכל ספרים מדוייקים הה"א רפה שהיא נוספת ובנסחה כ"י נמסר עליו לית וחד ואכלה מגיד בני · וחד אחרי אכלה בשילה · וחד ואכלה מגידי: (יא) ולך בא אל הגולה: במקצת ספרים ולך בסגול הלמ"ד: ואולם מצאתי מסורת כ"י שאומרת ולך י"א בקריאה והם כתובים במ"ג ובסוף הסימן מסיימת וכולם קמץ בר מן חד בסגול אל ארץ המרים: (טו) אל נהר כבר ואשב · ואשר קרי: (טז) ויהי מקצת שבעת ימים ויהי דבר ה' אלי לאמר · במקצת ספרים יש פסקא באמצעות פסוק ובספרי ספרד אין כאן פסקא כלל: (יט) מרשעו ומדרכו. בנביאים עם פירוש הריא"ה וגם בדפוס ישן מויניציאה כתוב מדרכו בלא וא"ו בראש מלה כדרך שכתוב בפסוק הקודם ובכל שאר ספרים זה השני בוא"ו: (כ) צדקתו צדקתיו קרי: (כז) ובדברי. הוא"ו במאריך בס"ס: והחדל · ברוב דפוסים אחרונים הה"א בצירי וכן ראיתי בס"א כ' ובכמה ספרים כ"י מדוייקים בסגול וכן בדפוסים קדמונים:

ד (א) ונתתה אותה · בספרים כ"י מלא וא"ו ומסורת דפרשת בלק תלת כותייהו וכן ונתתה אותה שבסמוך: (ב) ונתתה עליה. א"ה במקצת ספרים נכתב בגליון ס"א ונתת חסר ה"א ע"כ. וזה אינו שהרי בפרשת תרומה נמסרו כ"ט חסרים ה"א ואין זה מכללם ע"כ) · (ג) והכינתה · ברוב הספרים חסר וא"ו אחר נו"ן ומה שנמסר עליו לית מלא על היו"ד נאמר ובמקצת ספרים יש מאריך בכ"ף ובס"א כ"י בנו"ן ויש מהם בלא מאריך כלל ומ"מ המלה מלעיל כמו שכתבתי בפ' בא על וככה: (ו) הימיני · הימני ק': (ח) ימי מצוריך · חילופים הרבה מצאתי במלה זו בספר אחד כתוב מצודך בדל"ת וקרי מצוריך ברי"ש וברוב ספרים כתיב וקרי ברי"ש וכן תרגם יונתן צירך וכן הוא בשרשים ובמאיר נתיב שרש צור ובפירוש רד"ק כתוב ומלת מצוריך כתיב ביו"ד הרבוי האחד מצור מגורון והא' מצור ירושלם ע"כ · וכן בספרי כ"י מדוייקים ובדפוס ישן ביו"ד ובכמה ספרים חסר: (ט) וכתמים · בדגש הסמ"ך: ותשעים יום תאכלנו · במקצת ספרים הכ"ף בשוא ופתח וכן אחר תאכלנו · עד עת תאכלנו · ועגת שעורים תאכלנה שבסמוך · וכל לשון אכילה דכוותייהו ובמקצת. ספרים כולם בשוא לבדו ועיין מ"ש בריש פרשת לך לך ובפרשת בראשית על בעצבון תאכלנה: (יא) במשורה · הבי"ת בחירק ובמ"ם בשוא נח לא כמו שכתוב בפתח הבי"ת ובדגש במ"ס: (יב) תעגינה · בכל מדוייקים הנו"ן בלא דגש וכ"כ רבי יונה ורד"ק וכתב עוד רד"ק שר"ל תעגינה הנשים ויש אומרים כי הנו"ן והה"א לפעולה ולדעתם היתה ראויה להדגש ע"כ · ולענין מילוי או חיסור יו"ד אחר גימ"ל ראיתי חילוף בספרים כי במקצת מדוייקים חסר יו"ד ונמסר עליו לית ותסר דתסר כ"ל חסר וא"ו אחר עי"ן ותסר יו"ד אחר גימ"ל ובמקצת מדוייקים מלא יו"ד ומה שנמסר עליו לית ותסר ר"ל חסר וא"ו אחר עי"ן ובכל הספרים הגימ"ל בסגול ורד"ק כתב בשרש עוג שהנח תמורת הדגש אם כן לדעתו מלא יו"ד: (יד) מנעורי · י"ס כתוב מנעורי חסר וא"ו ולא דקדקו היטב כי במס' מלכים א' י"ח נמסר ג' חסר בלישנא ואין זה מהם: (טו) לפועי. לפיעי קרי · תחת גללי · הגימ"ל במאריך:

ה (א) תקחנה לך · הלמ"ד דגושה מכלול דף ק"ו: (ג) וצרת אותם. כפי המסורה מלא וא"ו כי לא נמנה במ"ג במנין החסרים וכן מצאתי במקצת ספרים מדוייקים וכן והשלכת אותם שבסמוך אבל ושרפת אתם באש הוא אחד מהחסרים: (ז) וכמשפטי · הוא"ו במאריך ועיין מ"ש לקמן בסימן י"א: (ט) כמהו עוד. בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים בלא וא"ו אחר] המ"ס. (יא) אגרע. ברוב הספרים ברי"ש וכן פירש רד"ק בפי' ובשרשים שרש גרע. ויונתן תרגם אקטוף ירצה שהיה כתוב בספרו אגדע בדל"ת שכן רוב לשון גדיעה מתורגם ל' קטיפה וכן בס"א כ"י בדל"ת ובספר אחר ג"כ בד' וכתוב עליו בגליון ס"א אגרע ברי"ש וכן מצאתי אח"כ בס' מתורגמן שחיבר רבי אליהו הלוי אלו דבריו בשרש קטף וגם אני אגדע ואף אני אקטוף נראה לי שהוא קורא אגדע בדל"ת ואינו אלא ברי"ש עכ"ל · שוב מצאתי שזהו מן החילופים שבין מערבאי ומדנחאי למערבאי אגרע כתיב וקרי ולמדנחאי אגדע כתיב בדל"ת וקרי אגרע ברי"ש: (טו) והיתה. בס"ס ובדפוסים קדמונים הוא"ו בגעיא: (טז) בשלחי. הבי"ת בגעיא בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים:

ו (ג) ולגאות · ולגאיות קרי ובס"ס בלא יו"ד אחר הגימ"ל: הנני אני · כ"כ לא הנה אני: (ה) וזריתי. מלרע בפשטא א' לבד רד"ק: (ו) יחרבו בסגול היו"ד והחי"ת רד"ק: ויאשמו · בשוא האל"ף רד"ק: (ז) בתוככם · הכ"ף בשוא: (ט) ונקטו · בדגש הטי"ת וכן במסורת לית ודגש והביא רבי יהודה מלה זו בבנין נפעל מנחי העי"ן דומה שמצאו בספריו רפה ורבי יונה כתב שמצאו דגש וכן מצאנוהו בספרים מדוייקים והמסורת עליו לית ודגש וא"כ יהיה מפעלי הכפל שרשים: (יג) סביבות מזבחותיהם א"ה טעות גדול ראיתי בדפוס ויניציאה עם פתרון המלות מפנת יתנו שכתב עם סביבות מזבחותיכם בכ"ף וזה אינו שהרי במסורה כאן נמנה עם ג' מזבחותיהם בה"א ע"כ): עבתה. התי"ו דגושה: (יד) דבלתה · בדל"ת כמו רבלתה ברי"ש וכן רעואל דעואל רד"ק:

ז (ב) ארבעת · ארבע קרי: (ג) כדרכיך · בכ"ף רד"ק: תועבתיך · בספרים מדוייקים מלא גם וא"ו תניינא וכן נכון עפ"ה שבסימן ה' דהאי סיפרא נמסר ה' תועבותיך כתוב כן חסר וא"ו בתראה ואין זה מכללם. ויש לדעת כי שם במסורת הדפוס חסר פסוק אחד מהחמשת והוא על כל תועבתיך שבפסוק יען אשר לא זכרת בסימן ט"ז: (ד) אתן ותועבותיך. מלא גם וא"ו תניינא בספרים מדוייקים ועיין מ"ש לעיל בריש פרשה זו: תהיין. כתי"ו במאריך: (י) יצאה הצפרה. בדגש הלד"י כתבנו דלעיל ואין הפרש ביניהם רק שזה חסר וחבירו מלא: (יא) מהמהם. בס"א כ"י ה"א ראשונה בשוא לבדו ובדפוס ישן בחטף פתח ובשאר ספרים בחטף סגול: ולא נה בהם. הבי"ת בדגש וכן מצאתי בס' א' של דקדוק כ"י ישן שהיה בבית מדרשו של הגאון מורי ורבי כמהר"ר משה קזיס דודי ז"ל זה לשונו מפיק ה"א כגון מתניתה בבקר וכיוצא בו ובכלל זה יש לכלול ה"א שנקודה פתח אחר קריאתה כענין מפיק ה"א ולא נה בהם ודומיהן ע"כ · ועיין מ"ש בפ' עקב על אבניה ברזל ובהושע ב' על ושמתיה כמדבר ובסוף מיכה: (יב) והמוכר · יש חילוף בספר בין מלא לחסר וכן על חבירו שבסמוך: (יג) כי חזון · בזה הפסוק כי חזון בו' ובפסוק של מעלה כי חרון בו' ובפסוק של מטה כי חרוני: אל כל המונה לא ישוב. שהרי ליה מריה למאן דסליק אדעתיה למימר אל כל המונה נאסה' ואישתבש בפסוקי דהאי ספרא סוף סי' ל"א וסוף סימן ל"ב: (טז) והיו אל ההרים · בנביאים עם פירוש הריא"ה כתוב על וטעות הוא וכ"כ רד"ק אל ההרים כמו על ההרים: ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם המות · המסורת לית חסר וא"ו קדמאה וכל שאר קרייה הומות ע"כ · ובירושלמי דתענית פ' בשלשה פרקים ר' הוה יתיב מתני כלם הומיות אמר ליה ר' חנינא בר חמא המות אמר ליה הן קרייתה אמר ליה קדם רב המנונא דבבל אמר ליה כד תיחות לקמן אמור ליה דמניתך חכים וידע דלא מתמני ביומוהי ע"כ · ומאי דכתיב התם בירושלמי רבי הוה יתיב ומתני וזכרו פליטיכם אותי והיו אל ההרים וגו' · וכן כתוב במתנות כהונה במדרש קהלת פ' כי העושק יהולל חכם אפל בפרשה של מעלה סימן ו' כתוב וזכרו פליטיכם אותי בגוים וגו' ותו איתא התם ברישא דעניינא ומני לרבי חמא בר חנינא וצ"ל לרבי חנינא בר חמא כדמוכח בחד סכי וכן הוא בבבלי דכתובות פרק הנושא ובמדרש קהלת דלעיל: (כא) לשלל וחללוה · וחללוה קרי: (כד) מקדשיהם. הדל"ת בשוא נח רד"ק בפירושו ומכלול דף רכ"ז ושרשים: (כה) קפדה בא · בספרים כתובי יד במקף והבי"ת רפויה וטעם קפדה הוא קו א' כדמות הטפחא הנקרא מאיילא שאינו טעם מפסיק וזהו אחד מן י"א מקומות שמסורת המאיילא לאתנחתא: (כז) ובמשפטיהם · בבי"ת רד"ק:

ח (ג) סמל הקנאה המקנה · ממה שכתב המזרחי בפ' בראשית על אבי ישב אהל ומקנה נראה ברור שבספריו היה כתוב המקנא באל"ף ואחר כך אמר גם יתכן שהיה כתיב בספרי רז"ל בה"א ובכל ספרים שלפני כתוב בה"א ואף על פי שהוא מענין קנאה שפרשו קנא באל"ף בא כדרך בעלי הה"א וזו היא כונת רד"ק בפירושו ובשרשים וטעות נפל בשרשים לכתוב המקנה באל"ף וצריך להיות בה"א כמו שמצאתי בשרשים ישן כתיבת יד וכן כתב בעל הלשון המקנה בה"א תמורת אל"ף כי דינו מקניא וכו' גם בעל יפה תואר בבראשית רבה פרשת כ"ג סימן ד' כתב על המזרחי לשון זה ואני בקשתי בכמה ספרים וכולם מצאתי סמל הקנאה המקנה בה"א: (ו) מהם · מה הם קרי והיא חד מן ט"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין מלין: לרחקה · החי"ת בחטף קמץ וכן כתבו המדקדקים: (יד) התמוז · כתב רד"ק בפירוש ובשרשים שברוב הנסחאות תמוז כתיב בשני ווי"ן · וכזרות נחשב בעיני ואי אתת לידי אנא מחיק להדא מינייהו דקא שכיחן ספרי דכתיב טפי נגן ארבע מאה שנין בחדא וא"ו בלחוד: (יז) את הזמורה אל אפם · אל אפי מיבעי ליה אלא שכינה הכתוב וזהו חד מן י"ח מלין שהם תקון סופרים כמ"ש רד"ק וקצת מהם בספרי פ' בהעלתך ומכילתא פרשת בשלח וכולם במדרש ילמדנו פ' בשלח ומסורת הגדול כמו שסמנתי בזכריה ב' ושם הארכתי:

ט (א) ואיש כלי · חד מן ז' בחירק ומטעין דסבירין בצירי וסימ' במ"ג וכן כלי מפצו שבסמוך: משחתו החי"ת בצירי: (ב) מפנה · בסגול אשר אתה מראה: לבש בדים · בספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר וא"ו וכן דינו מכח המסורת כאן וסוף מבלי: (ג) הלבש הבדים · אף זה חסר וא"ו בספרים כ"י ובמקצת דפוסים ישנים ובספרים כ"י שהיה בתחלה בוא"ו עברו עליה קולמוס: (ד) אלו · אליו קרי: והתוית תו: התי"ו דגושה מדין אתי מרחיק ומלת תו חסר יו"ד במדוייקים: (ה) על תחוס. אל קרי: עיניכם · עינכם קרי לשון יחיד והכתיב לשון רבים: (ז) ומלאו: הלמ"ד איננה דגושה וכמוהו רבים קלים מבנין הדגוש כמו ובקשו בלחובותיה כי לא מלאו אחרי · ויקנאו בו ודומיהם רד"ק בפירוש ומכלול דף ע"ד ושרשים ובמסורת נמסר על זה ומלאו לית וא' מלאו עד כאן · והוא בירמיה ד' קראו מלאו ואמרו: (ח) ויהי כהכותם · בכ"ף: ונאשאר · במקצת ספרים כ"י השי"ן בשוא לבדו וכן הוא בחיבורי ר' יוסף זאהק ודקדוק המלה] עיין במכלול דף ס"ח ובספר המרכבה מרבי אליעזר הלוי אות וא"ו: (ט) ותמלא הארץ

הארץ דמים • כן ראיתי בכמה ספרים וכן תרגם יונתן הייבי קטול אבל בספר א' מדויק כ"י קדמון וגם בדפוס א' ישן כתוב ותמלא הארץ חמס ורד"ק פי' בתחלה ותמלא הארץ חמס ובסוף דבריו כ' ובקצת ספרים מדוייקים ותמלא הארץ דמים פי' שופכים דמים ע"כ • ובעל מאיר נתיב הרכבה אחרי רכשי שהביאו בשרש דם ובשרש חמס ולשוי נפשאי מכרענא לא קאמינא : (יא) והנה האיש לבש הבדים • ברוב ספרים ישנים חסר וא"ו : כאשר • ככל אשר קרי :

י (א) וארא והנה אל הרקיע וגו' • כאן הוא ראש סימן י' : (ה) וקול כנפי הכרובים • מלא וא"ו שלא נמנה במס' ס' תרומה עם החסרים וכ' הוא במדוייקים : (ו) לגלגל מבינות לכרובים • מלא וא"ו כמ"ש לעיל : (ז) וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים • מלא וא"ו והשני שבפסוק חסר : (ח) וירא לכרבים • זהו א' מן החסרים במסורת הנ"ל וכן הוא במדוייקים : (ט) אצל הכרובים • מלא וא"ו על פי המסורת דלעיל : (יג) לאופנים להם קורא • איכא פלוגתא אי הוי מן מלין דמשרתת המתחילא לאתנח מסורת דברי הימים ב' כ' : להם קורא . בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים מלא וא"ו : (יח) ויעמד על הכרובים • מלא וא"ו כמ"ש למעלה •

יא (א) ותשא אתי • חסר וא"ו בספרים מדוייקים וכן ותשאני שבפסוק : הקדמוני . במקצת ספרים הקדמונים מלא וא"ו : (ו) הרביתם • הבי"ת בציירי לא בחירק כמו שראיתי באיזה ספרים : ומלאתם • בכמה ספרים כתיבו מלאתים ביו"ד אחר התי"ו ובס"א מדויק מטוליטולא הוא בלא יו"ד וכתוב עליו בגליון למדנחאי כתיב ומלאתים וכן הוא בחילופים שלנו למערבאי ומלאתם למדנחאי ומלאתים וידוע דקים לן כמערבאי וכן הוא בדפוס ישן : (יא) בתוכה לבשר אל גבול • בנביאים עם פירוש הרי"א כתוב על גבול כמו שתרגם המתרגם וכמו שכתוב בפ' שלמעלה אבל בשאר ספרים כתוב אל וכן מוכחת מסורת דפרשת חקת דנמסר סימן ה' על גבול ואין זה במספרם ושל מעלה הוא אחד מהם : (יב) וכמשפטי • בס"ס הוא"ו במאריך : סביבותיכם עשיתם • ריב"ל רמי כתיב וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם (לעיל סי' ה) וכתיב הכא עשיתם . כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם סנהדרין שילהי פרק א' דיני ממונות: (יג) ויהי כהנבאי : במקצת ספרים כ"י בבי"ת ובספרים אחרים בכ"ף וכ"כ רד"ק בכ"ף : (טז) הפיצותים ברוב ספרים מדוייקים מלא דמלא ועיין מה שכתבתי בירמיה סי' ט' : למקדש מעט . בספרים שלנו הדל"ת בקמץ ורד"ק כתב שיש ספרים בפת"ח : (יז) נפצותם • בס"א בחולם כמ"ש בסימן כ' וכן במכלול דף ק"מ : (יח) תועבתיה • מהתלפת תיעבותיה ועיין מה שכתבתי בסימן ט"ז (יט) לב אחד • כן כתיב לא לב חדש כמו שכתוב בסימן ל"ו מזה הספר ול"ע מהתרגום שתרגם שיהם לב דחיל ורוח דחילא : ורוח חדשה אתן בקרבם . בספרים רבים כתוב בקרבכם וכן כתבתי בהעתקתי בתחלה אף על פי שראיתי בספרים אחרים בקרבה אחרי כן רוח חדש היה אתי לכתוב בקרבם כראותי שספרים אחרים כתובים כן נוספים על הראשונים וכן הוא במאיר נתיב שרש נתן ושרש קרב וכן נראה מפירוש הרי"א וגם לשון הכתוב מוכיח כן שכולו מדבר שלא לנוכח וכן פסוק שלפניו ושלאחריו וכן ת"י במעיהון ובאמת כי קשה עלי מאד להחליף הספרים • אך א"א לזכות שטרא לבי תרי ושמא טעו בפסוק האחר דסימן ל"ו שהוא כולו לנוכח ולפניו ולאחריו ה' ימהר ויחיש הזמן שיסיר השבושים מקרבנו תורה א' ומשפט א' יהיה לנו אמן : והסרתי לב • בנביאים עם פירוש הרי"א כתוב את לב וטעה המדפיס בין זה ובין הכתוב ביחזקאל סימן ל"ו ואין כן בשאר ספרים : מבשרם • כן כתיב לא מבשרכם :(כד) ותבאני . בספרים מדוייקים חסר יו"ד אחר בית : (כה) הראני . המסורת עליו לית סגול וקמץ :

יב (ט) בית ישראל בית המרי • המ"ם בסגול : (יב) פניו יכסה • כסתה כלמה פני מרוב השבושי' הנמצאים בדפוסים כי בנביאים עם פירוש הרי"א כתוב פניך תכסה וטעות הגרסה לעין הוא : לעין הוא את הארץ • במקצת ספרים מדוייקים הלמ"ד בקמץ : (יד) עזרה • עזרו קרי : (טז) מחרב מרעב ומדבר . בנביאים עם פי' הרי"א כתוב ומרעב בוא"ו וגם בס"א ישן מצאתיו מוגה בוא"ו ואין כן בשאר ספרים : (כג) קרבו הימים • כן כתוב : (כד) בתוך בית ישראל • כן הוא וספרים שכתוב בתוך בני ישראל טעות הוא כי כן היא המסרה כל קריאה בתוך בני ישראל בר מן דין בתוך בית ישראל רד"ק :

יג (ב) הנבאים • בקמ"ץ הבי"ת ולית כוותיה ושאר נבאים הנבאים בשו"א רד"ק בפירוש ושרשים : (ג) ולבלתי ראו • מה שנמסר במסור' הדפוס כאן הוא לשון מבולבל והריני כותב בלשון ברור כל פסוק דאית ביה תרי לבלתי קדמאה לבלתי בלא וא"ו תניינא ולבלתי בוא"ו בר מן א' לבלתי הביא משא וגו' (ירמיה יז) דאית בההוא פסוקא תרי לבלתי בלא וא"ו וכל פסוק דלית ביה אלא חד לבלתי הוא בלא וא"ו בר מן ד' דאינון ולבלתי בוא"ו וסימנהון לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא (ירמיה סוף סימן י"ז) אם תפרו בריתי וגו' ולבלתי היות (ירמיה ל"ג) ולבלתי בנות בתים לשבתנו (ירמיה לה) ההלכים אחר רוחם ולבלתי ראו אלין ולבלתי ולית להון זוגא : (ד) כשעלים בחרבות . בא הס"א • בחטף קמץ מכלול דף רי"ו ובמסורת ב' קמצין וסימ' תעליא לחו ע"כ • פי' תעליא הוא פסוק זה דכתיב ביה כשעלים ופי' לחו הוא פסוק ולא למה ובתרבות דכתיב בישעיה סוף סימן מ"ח : (ז) הלוא מחזה • במקצת מדוייקים מלא ו' ואל"ף וכן נכון כי איננו מן ה' הלא חסרים בסיפרא וסימ' נמסר לעיל במסרה גדולה ס"פ י"ב :(ט) ובכתב בית ישראל • בקמץ התי"ו והוא סמוך ר"י בס' הרקמה : (יא) ואתנה • במקצת ספרים קדמונים התי"ו בסגול ועיין למטה בפ' זו ובסימן ל"ד ובס' וילא • ויונתן שתרגם וית אבני אלגביש נראה שהיה קורא ואת אבני אלגביש וגם רד"ק כתב שכן כתוב במקצת נוסחאות אמנם כפי המסורת שאכתוב בסמוך נ"ל ואתנה : אבני אלגביש • בס"א כ"י שתי מלות וכן כתב רד"ק שכן נמצא במקצת הספרים ועיין מה שכתבתי בסי' ל"ח בע"ה : (יג) ובקעתי • הבי"ת בחירק : (יז) שים פניך אל בנות . בחילופים שלנו כתוב למערבאי על בנות למדנחאי אל בנות ונראה שצריך להפך הגרסא כי בכל הספרים כתוב אל בנות וכן במסורת אל בנות ג' וסימן הנפלים היו בארץ . וישב ישראל בשטים . בן אדם שים פניך : (יח) תצודדנה . במקצת דפוסים ראשונים התי"ו בחירק ואינה אלא בשוא : (יט) תמותנה • בכל ספרים כ"י מדוייקים אין דגש בנו"ן וכן ראוי כמנהג נו"ן הנקבות וכן בשתותיכנה שבסמוך ובמקצת ספרים מלא יו"ד בין תי"ו לנו"ן : (כ) בשתותיכנה • אין דגש בנו"ן כמ"ש בסמוך ועיין במכלול דף פ"ג ודף קנ"ז : אשר אתנה • במקצת ספרים התי"ו בציירי וקצתן בסגול ובכולם אין דגש בנו"ן ובמסורת ואתנה ג' וסימן ואתנה ידעתן (ס' וילא) ואתנה אבני אלגביש לעיל בסמוך ואתנה צאני (יחזקאל לד) וחד אתנה וסימן הנני אל בשתותיכנה אשר אתנה אבל ואתן צאני צאן מרעיתי דלקמן סי' ל"ד איננו מהם ומטעים בהו אינשי : זרועתיכם . בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים מלא וא"ו קדמאה : (כא) ולא יהיו עוד בידכן • הספרים מתחלפים ומי יתן יבאו אנשי כנסת הגדולה ויאמרו • במקצת ספרים אשכנזים ישנים מכמה שנים כתוב בידכם במ"ם וכן מצאתי נסחה ישנה מאד ספרדית שכך היה כתוב בה בתחלה אע"פ שנגררה המ"ם אחרי כן ועשאוה נו"ן ואולם בנסחא מדוייקת מטוליטולא וגם בספרים אחרים כ"י כתוב בנו"ן כחברו שבפסוק והצלתי את עמי מידכן וכן הוא בשרשים ומאיר נתיב : למצדה • במקצת ספרים ישנים למצודה בוא"ו ורד"ק כתב שהיא חסר וא"ו :

יד (א) ויבוא אלי אנשים • שיר השירים רבה פסוק זאת קומתך ויבואו אלי אנשים אלו חנניה מישאל ועזריה וזהו א' מן שמנה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים וכן תרגם יונתן כמפרש אתו לותי כאורחיה בשאר דוכתי ומדרש אגדה יש הביאו רש"י ז"ל ועיין מה שכתבתי ביחזקאל כ"ג : (ד) נעניתי לו בה • הה"א בלא מפיק מכלול ד' ל"ב והוא חד מן מלין לא מפקין ה"א בסוף תיבותא ומטעין בהון וסימן במ"ג ובמקצת ספרים בה כתיב בא קרי באל"ף • (א"ה ולבי מגמגם בזה למה לא כתב הרב שבמסרה רבתא ערך בה איתא ג' בה דקריין בלישנא אחרינא ואחד מהם הוא זה דכתיב בה בה"א וקרי בא באל"ף וא"כ קשו תרי מסרות אהדדי ע"כ) : (ח) ונתתי פני • הס"א רפה : (יג) למעל מעל • בקמץ חטוף ובקצת דפוסים ישנים למעל בחולם ואין בהם ממש : ושברתי לה • מלעיל וכן נמנה בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה וסימן בסוף ת"ג : (יד) שלשת האנשים האלה • במקצת ספרים כ"י ושלשת בוא"ו ובספרים היותר מדוייקים בלא וא"ו : נח דנאל ואיוב • בס"א כ"י נכתב בגליון י"ס דניאל וכן כתב על חבירו שבפרשה ועל חכם אתה מדנאל (יחזקאל כ"ח) ובספר אחר כ"י כולם כתובים דנאל וק' דניאל וכן במסורת דנאל ג' חסרים יו"ד וסי' חכם אתה מדנאל • יהיו שלשת האנשים • ונח דנאל ואיוב בתוכה • וגם רד"ק בפי' ובמכלול דף ק"י כתב דג' אלו מלאין בלא יו"ד והיו"ד נקראת אע"פ שאינה כתובה כיו"ד ירושלם והאל"ף נחה כי הצירי תחת היו"ד והיו"ד דגושה : (טו) ושכלתה • הכ"ף דגושה ובס"א כ"י נכתב כנגדו ושכלתה פליגא ובמכלול דף ל"ה פקדתה כולו קמוץ והה"א במפיק כן הוא על המשפט אלא שמצאנוהו במשקל פקדת' הלמ"ד פתוחה וכתי"ו דגוש' והה"א רפה והוא מלעיל כמו לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה • ככל אשר צותה תמותה (רות ג) ו ו חלקתה להם בקו (ישעיה לד) • וכעסתה צרתה (שמואל א' א) עכ"ל • אבל בכל מדוייקים שלפני למ"ד ושכלתה קמוצה וכן תשפטה מפני ההפסק : (טז) שלשת האנשים • כן הוא שלשת בלא וא"ו ושלמטה ושלושת בוא"ו : והארץ תהיה שממה • בס"א כ"י יש בגליון כ"נ שממה תהיה ע"כ • ובחלופים שלנו לא נמצא חילוף זה : (יט) או דבר אשלח אל הארץ • תרגמו על ארעא והוא מחלוקת בין מערבאי למדנחאי ולמערבאי אל הארץ וכן הוא במסרה כאן מן ריש סיפרא ועד הסף בסימן כ"א אל הארץ במ"א או חרב אביא על הארץ לעיל בסמוך וכל שאר קריא דכוותא על הארץ בר מן ג' אל הארץ וכו' : (כ) ונח דניאל ואיוב עיין מה שכתבתי לעיל בסימן זה : (כג) כי לא חנם • בס"א כ"י ובנביאים עם פי' אברבנאל כתוב לא אל חנם אבל בשאר ספרים ליתיה וגם בשתי נסחאות כ"י שהיה כתיב בהן מלת אל נמחק' ובמקרא גדולה מסור עליו לית דסמיך : אשר עשיתי בה • במקרא גדולה כתוב בגהו בספר מוגה לה וספר מוטעה הוא :

טו (ו) עץ הגפן בעץ היער • כן הוא בעץ אע"פ שמתורגם בעאי :

טז (ב) את תועבותיה • בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים חסר וא"ו בין בי"ת לתי"ו ובמסורת ג' ב' מלא ואחד חסר וכולהון בסיפרא וסימנהון הודע את ירושלם : וכאו במה ושבידו סי' יח: התשפט התשפט ריש סימן כ"ב . ולא מסיימי הי מינייהו מלא וחסר ותילופים רבים יש בספרים ופליגן אהדדי והן גופן קשיין דידהו אדידהו ובס"א כ"י קדמאה ובתרא מלא מציעאה חסר : (ג) מכרתיך • בחולם הכ"ף : (ד) ביום הולדת • זה הראשון נכתב בוא"ו עם הדגש: לא כרת • עבר מבנין פועל והרי"ש דגושה כמשפט לא כמנהג ולכן הכ"ף בקמץ חטוף מכלול דף ס' : שרך : השי"ן בקמץ חטוף מפני דגשות הרי"ש הבא אחריו עפ"ה כמ"ש במכלול דף ע"ב והגהת רבי אליא שם : והמלח . הה"א בקמץ חטוף : המלחת • החי"ת בפתח מפני שהיא גרונית מכלול דף פ"ז : חתלת • במקצת ספרים תי"ו ראשונה בקמץ ומקצתן בפתח :(ז) עדיים • בכל ספרים כ"י מדוייקים מלרע שהאתנח ביו"ד : ואלבשך • בכמה ספרים ואלבישך מלא יו"ד : ואנעלך • במקצת ספרים העי"ן בקמץ וזהו דעת ב"נ כפי מה שמצאתי בס"א מדויק בגליון ולב"א בשוא ופתח וכן כתב רד"ק : (יג) ותעדי • העין בשוא לבד : ששי שש קרי וכ"כ רד"ק ונראה שצריך להפוך הגירסא בחילופים ממערבאי למדנחאי : אכלתי • אכלת ק' : ותיפי • מלעיל בשני שטין לב"א ולב"נ מלרע בפשטא לבד : (יח) וקטרתי . הטי"ת בקמץ חטוף לב"א ולב"נ בפתח כן מצאתי בחילופים כ"י וכ"כ רד"ק בפי' ובשרשים וטעות נפל בחילופי הדפוס ועיין לקמן סימן כ"ג : נתתי . נתת קרי ועיין הרמב"ן ורקאנטי ריש פרשת אחרי מות : (יט) ונתתיהו • כתב הריקאנטי במקום הנ"ל שכתוב ונתתהו וק' ונתתיהו ואין כן בספרים וכן במסורת ונתתיהו ב' וסימן ונתתיהו בידך (שופטים ד) ונתתיהו לפניהם : (כ) ילדת . ברוב ספרים מדוייקים כן כתיב וק' בלא יו"ד בסוף תיבה גם לא נמנה במסורת דריש מלכים ולא במסורת כ"י שמצאתי ג"כ במלכים בפרשת ואשה אחת מנשי בני הנביאים: מתזנותך . מתזנותיך קרי : (כב) זכרתי • זכרת ק' : (כה) תזנותך . תזנותיך ק' : (כו) להכעסני. במקצת ספרים מלא יו"ד אחר עי"ן ועיין בירמיה סי' ל"ב (כז) והנה נטיתי ידי . בנביאים עם פי' הרי"א כתוב נטיתי את ידי ובשאר ספרים ליתיה והמסורת אומרת עליו ט"ז חסרים את בנטית יד והסימן נמסר ביחזקאל כ"ה במס"ג : שנאתיך • במקצת ספרים שנאותיך מלא וא"ו בתר אל"ף: (לא) עשיתי • עשית ק' : הייתי . היית ק' : (לג) והשחדי • השי"ן בחטף קמץ רד"ק בכל המקומות : (לד) ויהי בך הפך • בחמש נקודות ותהי לה הפך בשש נקודות ויש ספרים שניהם בשש נקודות כן כתב רד"ק בשרשים וגם בעל רב פעלים כתב ויהי בך הפך מן הנשים יש ספרים הוא לבדו בב"נ ושארא בג"נ וי"ס כל הפך בג"נ עכ"ל . ואני מצאתי בהפך במקצת ספרים מדוייקים שניהם בחמש נקודות : לא זונה . בוא"ו עם הדגש : (לו) וכדמי בניך • יש ספרים ובדמי בבי"ת ולכן הוא"ו שרוקה וכן נראה מפירוש רש"י ומתרגום אבל בספרים מדוייקים וכדמי בכ"ף והוא"ו בשוא וכן כתב רד"ק והאפודי בפ' י"ד מספרו בתמורת האותיות כתב בלשון הזה ובאה הכ"ף תמורת הבי"ת כד' רוחות השמים (זכריה ב') כרוח קדים אפיצם (ירמיה י"ח) כאשר ילכו אפרים (הושע ז') וכדמי בניך ומפני זה כתב רש"י בפי' יחזקאל וכעון דמי בניך ולא טעה בו כמו שחשבו קצת : אשר נתת • ברוב הספרים כתיב נתתי ביו"ד וקרי בלא יו"ד ואולם בספר אחר מדויק מטוליטולא כתוב נתת בלא יו"ד ואין כאן הפרש בין קרי לכתיב כלל ולפי דעתי ראוי להסמך עליו כי לא נמנה זה עם מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא ולא קריין בריש ספר מלכים וגם במסורת כ"י לא מצאתיהו : (לט) ונתתי אתך . בספרים מדוייקים חסר וא"ו ושלאחריו בפסוק מלא וכן הם לפי המסורת וכן ורגמו אתך שבפסוק הסמך הוא מן המלאים על פי המסורת : (מג) זכרתי • זכרת קרי • עשיתי • עשית קרי : (מד) כאמה בתה : ה"א של כאמה איננה מפיק רש"י וכ"כ רד"ק בפירוש ובמכלול דף ל"ב כאמה הה"א רפה כתב הס"א מפיק וגם במס"ג נמנה מלת כאמה עם מלין לא מפקין ה"א בסוף תיבותא ומטעין בהון :(מז) עשיתי כמעט קט • עשית קרי : ותשחתי מהן • הה"א בסגול : ותשחתי מהם • הנ"ל יש ספרים כתוב מהם במ"ם ברוב בנו"ן : (נא) את אחותך . אחותיך קרי : אשר עשיתי • עשית קרי : (נב) אחיותך . האל"ף בלא מאריך והחי"ת בשוא לבד : (נג) ושבתי את שביתהן : כולם בזה הפסוק שבית כתוב ביו"ד וקרי שבות בוא"ו ובשורק שביתהן שביתיך כתוב וקרי בחירק וביו"ד כ"כ בעל מכלל יופי • ונ"ל שכן צריך להגיה בפירוש רד"ק וכן מצאתי בנוסחא מדוייקת מטוליטולא ובכמה ספרים כתוב שבותהן בוא"ו וקרי ביו"ד וגירסא ראשונה נראית עיקר : את שבית סדם • שבות קרי : ואת שבית שמרון שבות קרי : ושבית שביתיך . ושבות קרי : בתוכהנה • בכל הספרים הה"א בשוא לבדו וקשה דלפי הגרסא בחילופי הדפוס וגם בחילופים כ"י זהו אליבא דב"נ אך לב"א הס"א בשוא ופתח : (נו) לשמועה • בס"א קדמון לשמועה הלמ"ד בפת"ח והשי"ן דגושה ויחיד הוא אצל רבים : (נט) ועשית • ועשיתי קרי : (ס) והקימתי אני את בריתי אתך . זה אתך בדגש) ושלמעלה אותך : (סג) לכל אשר עשית . התי"ו בלא נקודת השוא ברוב ספרים כ"י :

יז (ו) ותשלח פראות . ברוב ספרים המדוייקים מלא וא"ו קודם לתי"ו ויש ביניהם מחלוקת אם הרי"ש קודם לאל"ף או אם אל"ף קודם לרי"ש ורד"ק בפירוש כתב פראות כתיב ריש קודם לאל"ף ובשרשים שרש פאר פוסיף וכן פראתיו ברוב נכתבו הרי"ש קודם האל"ף והמסרה תבא עליהם כי שנים נכתבו אל"ף קודם לרי"ש ותארכנה פארתיו • ותחת פארתיו ילדו ושניהם ביחזקאל ל"א ושארא רי"ש קודם לאל"ף עכ"ל • ועיין בסימן ל"א שיש שם חילופים רבים : שלחה • חד מן וא"ו רפיון וסימנה במ"ג בשמואל א' סי' י"ז : (ח) אל שדה טוב • בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים אין שום טעם בדל"ת רק בשי"ן : (ט) למשאות • השי"ן בלא דגש בכל ספרים כ"י וגם במקצת דפוסים ישנים : (י) הלא כגעת . בס"ס מדוייקות הכ"ף בדגש וכתב כנגדו בגליון פליגי ביה כגעת ור' משה קמחי הביאו עם דומים אחרים דגושים ובמכלול כתוב וכ"ף וגימ"ל פליגין עליה כמו הלא כגעת בה • אזר נא כגבר חלציך (איוב ל"ח) יש שקוראים רפה ויש קוראים ב"א ויש שקוראים דגש ויש קוראים ב"נ עכ"ל • וכך הם בחילופים שלנו • ובעל מקנה אברהם כתב בכסף דלב"א דגושות ולבן נפתלי רפות והעולם נוהג להביא אותן בב"א ודבריו תמוהים וסותרים זה את זה שהרי כתב בתחלה שאם שתי אותיות ממוצא אחת הראשונה דגושה ולפי זה שתי תיבות אלו ראויות להדגש דכ"ף וגימ"ל שתיהן ממוצא אחד מאותיות גיכ"ק ואחר כך כתב שלבן נפתלי מחלוקת בשתי תיבות אלה כי לפי כלל זה ראויות להיות רפות והעולם נוהג הפך הכלל וחושש אני מטעות המעתיק או המדפיסים : תיבת יבש • הבי"ת בחולם לא בצירי כמו שנמצא באיז' ספר וכ"כ רד"ק שהוא מקור כמו ויברך ברוך אתכם : (יג) אילי הארץ

כארז · האל"ף בציר"י (כ) והביאותיו בבלה · שתי הביתי"ן רפויות: (יח) מכרתו . מכרתיו קרי: (כב) כה אמר אדני יֱהוִה · כן נקוד כמנהג: (יונקותיו · א"ה עמ"ש בסוף הושע): (כג) ועשה פרי כרוב :״ הספרים הפ"א רפה ובגליון א' מס"ם נכתב בלדו בספר אחד ועשה פ ר י בדגש עד כאן · ולא ידעתי למה שאין כאן לא טעם מפסיק ולא אתי מרחיק שהה"א פרשית: תשכנה · דגש הנו"ן לנו"ן השרש רש"י ורד"ק בפירוש ומכלול דף ל"ד וזהו א' מן ח' מלין דכל חד וחד לית דכוותיה דגש וסימן במסורת ריש פרשת לו וביאורם ריש פרשת נח: (כד) וידעו · בספרי ספרד הוא"ו בגעיא:עין שפל.בספרים רבים כ"י מדוייקים שבאו לידי הפ"א בקמץ ובאחד מהם מסורת עליה לית זקף קמ"ן ורד"ק בשרשים כתב כלשון הזה ובצירי הגבהתי עץ שָׁפָל ובמקצת הספרים המדוייקים הוא קמץ ע"כ:

יח (ז) יתן ועירם · ד״ במקצת ספרים מדוייקים מלא יו"ד וכן כתב רד"ק נכתב ביו"ד המשך אחר העין ע"כ . ויש ספרים מלא וא"ו אחר הרי"ש: (ח) בנשך לא יתן · במקצת ספרים כ"י הבי"ת בשוא אבל רד"ק כתב שהיא פתוחה לחסרון ה"א הידיעה: (ט) צדיק הוא חיה יחיה . במקצת ספרים כתוב ח י ו בוא"ו וכפי המסרה ראוי להיות בה"א כי אין זה מהארבעה דכתיבין וא"ו בקריאה והסימן נסדר במ"ג יחזקאל ג' וכ"כ רד"ק בסוף פרשה זו על פסוק ויראה וישוב וגו' ח י ו יחיה בוא"ו וכל הנזכרים למעלה בה"א: (י) והוליד בן פריץ . בס"א כ"י הבי"ת בסגול ולא יתכן כפי המסרה דפרשת ויצא שזהו אחד מן ד' בצירי: מאחד מאלה · ברוב הספרים בדל"ת ובמקצתם כתוב בגליון נ"א מאחת: כי גם אל ההרים אכל · במקצת ספרים כולו קמץ וכן הביאו רד"ק במכלול עם הקמוצים אבל בפירושו כתב כי גם אל ההרים אכל פתח בזקף ובלמעלה לא א כ ל קמץ בזקף והסי' לא אכל קמץ פומיה אכל פתח פומיה עכ"ל . וכן מצאתי במקצת מדוייקים כ"י וכ"כ רבי אליה המדקדק בהגהת המכלול ברוב הספרים אכל הא' פתוח והשני לא א כ ל קמוצים וכן במסורת דאכל פתח פומיה ודלא אכל קמץ פומיה וכן כתב בסוף שער שברי לוחות כל עניינא אל ההרים לא א כ ל כלו קמץ אכל ההרים א כ ל אליו קמץ ותליו פתח: (יג) בנשך נתן · ברוב ספרים מדוייקים הבי"ת בפתח: (יד) וירא* · ויראה קרי: (טו) על ההרים לא אכל וגו' את אשת רעהו · בס"א כ"י מצאתי ו א ת בוא"ו ובטל הוא במיעוטו: (טז) וערום כסה בגד · בספרים מדוייקים חסר יו"ד ומלא וא"ו: (יז) ותרבית לא לקח . בלא בקמ"ן ובזקף כי גם הזקף יש לו משפט ההפסק במקומות רבים וכמוהו רבים במסורת ריש ס' במדבר וריש ספר ויקרא ובמכלול שקל פָּעַל והגה מזה בס' זו: (כ) ורשעת *רשע · הרשע קרי: (כא) חטאתו · חטאתיו קרי: ד״ (כג) הלוא · בספרים כ"י מדוייקים מלא וא"ו ואל"ף וכן נכון ע"פ המסורת דהאי סיפרא בסימן י"ב כי לא בא שם במנין א' חסר: מדרכיו · בספרים כ"י מדוייקים כן כתיב וקרי ביו"ד ואין כאן חילוף בין קרי לכתיב וכן הוא במקצת דפוסים ישנים גם לא נמנה במ"ג עם החסרים י' באמצע תיבותא: (כד) כל צדקתו · צדקתיו ק': (כח) וישוב . וישב קרי והש"ן קמוצה: (לא) ולמה תמתו · במקצת מדוייקים חסר וא"ו אחר המ"ם ונכון לעשות כן כי אין זה מן ז' מלאים בס' מקץ ומי שכתבו מלא נתחלף לו זה עם אותו שהוא בסימן ל"ג: (לב) והשיבו וחיו . בנביאים עם פירוש הרי"א השיבו בלא וא"ו בראש התיבה וטעות הוא:

יט (ד) ויבאהו · חסר יו"ד אחר הבית בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים כמ"ש בירמיה סימן כ"ו: בחחים · בס"א ישן כתוב ב ח ו ח י ם בחולם ובשאר ספרים בפתח אבל וילכדו את מנשה ב ח ו ח י ם ד"ה ב' ל"ג בחולם בכל הספרים: (ט) בסוגר · בכל ספרים שלפני תוך מא'ך והגימ"ל בפתח וברוב ספרי הדפוס מלעיל בשני פשטין וכן מצאתי בס"א כתיבת יד ישן בַּסּוּגַר ונכתב בלדו מתחלפת בסוגר מלרע . ורד"ק בספר מכלול דף רי"ב הביאו עם דומים אחרים שהם מלרע ופתחי"ן ואח"כ אמר וכ"נ קורא בסוגר מלעיל בשני פשטין וכדברים האלה כ' בעל מקנה אברהם בשקל פּוּעַל ובסוף כ' אמנם אני מצאתי בְּסִפְרֵי בסוגר גם כן בקמץ: בחחים · ויקרא רבה ד״ סוף פרשת מצורע כשעלה ״ד״ נבוכדנצר להחריב את ירושלים ושאל לסנהדרין שיתנו לו יהויקים עמדו ונטלוהו ושלשלוהו לו ובילד שלשלוהו רבי אליעזר ברבי נתן אמר חי שלשלו אותו כד"א ויתנהו בסוגר בחחים בחיים כ' רש"א מת שלשלו אותו לו כד"א למען לא ישמע קולו עוד אמר ריב"ל אני מקיים דברי שניהם חי שלשלו אותו אלא שהיה מפונק ומת בידם ע"כ · ובספרים שלנו כתיב וקרי ב ח ח י ם ובחילופים שבין מערבאי למדנחאי לא מצאנו שום חילוף רק ביחזקאל כ"ט בפסוק ונתתי ח ח י ם בל ח י י ך למערבאי חחיים כתיב חחים קרי ולמדנחאי חחים כתיב וקרי: במצודות . במקצת ספרים כתובי יד ודפוסים ישנים הצדי"ק בקמ"ן לא בחולם וכן נראה ממסורת דישעיה סימן ל"ג שכולם קמוצים וכן הוא בשרשים שרש צוד: (יא) עזה . הה"א במפיק: (יד) קינה היא . לית בטעם מלעיל וכן נמנה בסוף מ"ג בשטת חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה:

כ (א) השביעית · בספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא דמלא: (ד) התשפט אתם התשפוט · ברוב ספרים כ"י ודפוסים ישנים התשפט הראשון חסר והשני מלא: (ט) אשר נודעתי אליהם · יחזקאל נודעתי אליהם אורייתא נודעתי להם: (יא) את חקותי: במקצת ספרים מלא וא"ו וכו' ממסורת ירמיה סי' מ"ד: (יז) ותחס · התי"ת בקמ"ן חטוף ובמסורה ב' וחבירו ואמר להרגך ותחס עליך (שמואל א' כד): (יח) בחוקי. בוא"ו עם דגש בקו"ף: (כא) וימרו בי הבנים וגו' לעשות אותם אשר יעשה אותם · ברוב הספרים שניהם מלאים גם לא נמנו במ"ג עם כ"ח אתם חסרים שביחזקאל וקשה ממסורת שהבאתי בפרשת תצוה על פסוק ונתת אותם על סל ועוד קשה כי מאותם הכ"ח שמנה בעל המסורת בסיפרא לחסרים מצאתי הרבה מהם מלאים בכל הספרים: (כב) והשבתי · במקצת דפוסים ישנים בפשט האחרון לבד אבל בספרים כ"י מדוייקים בשני פשטין וכן במסורת ב' מלעיל וחבירו והשיבותי ידי על עקרון ברים שמוס כמ"ש שם: (כח) לתת אותם להם . בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן משמע ממסורת בלק: (לא) בהעביר . בס"ם הבי"ת בגעיא: (לב) והעלה · הלמ"ד בקמ"ן וכן משמע ממסורת יחזקאל סימן מ"ג: (לד) נפוצותים . בחולם הפ"א וכן חברו שבפרשה ושלמעלה בסימן י"א ואינון תלתא בסיפרא על פי המסורת ובמקצת ספרים דין דהכא חסר וא"ו תניינא: (לו) כן אשפט אֶתְכֶם · במקצת ספרים ישנים כתוב אֶתְכֶם ומעטים הם אבל רבים שכתוב אִתְּכֶם וכן מתורגם מנכון: (לח) לא ״ יבוא · ממה שנמסר בפ' בהעלתך ״ משמע שזה מלא וא"ו ואל"ף וכן הוא במדוייקים וזהו אחד מן י"ד סבירין יבואו לשון רבים וקריין יבוא בלשון יחיד וסימ' נמסר בפרשת שמיני ועיין עוד מ"ש ביחזקאל סימן כ"ג:

כא (ס) תלא תרבי מתערה . העי"ן בשוא לבדו כחבריו שבפרשה והם ד' בקריאה ע"פ המסורת תלת כחד ענייגא דא בתר דא וחד בשמואל א' י"ז: מנגב צפון · כן כתב ברוב הספרים ובס"א כ"י צפונה וכן בס"א כ"י נכתב בצדו נ"ל צפונה מכח המסורת עד כאן · וכן נראה מבעל מאיר נתיב: (יב) נאנחת . כן הוא בס"ם האל"ף בשוא לבדו ויש ספרים בחט"ף סגול: (יד) הנבא ואמרת כה אמר יהוה אמר חרב וגו' · במקצת ספרים כ"י כתיב כה אמר א ד נ י י ה ו ה וגם בדפוס ישן יש הערה מחילוף זה וכן הוא בתרגום ובשאר ספרים אינו כן: (טו) ברק מרטה · דגש הטי"ת לתפארת וכן הוא מ ר ט ה שבפסוק הנמשך רד"ק בפירוש ומכלול שקל פָּעַל ושרשים: (טז) ויתן אתה · זהו אחד מן ג' א ת ה חסרים ב' בספר יהושע ודין כמו ד״ שכתבתי בסימן כ"ו: למרטה · מקור בתוספות הה"א כמו לקרבה אל המלאכה כי הה"א רפה: לתת אותה ביד הורג · מלא וא"ו לפי המסורת שאכתוב בסימן כ"ג: (יז) היו את עמי · בפירוש רד"ק כתוב אל עמי וכן הוא בנביאים עם פירוש הרי"א"ה וגם בדפוס ישן מויניציא נכתב בצדו א ל דומה שנסתפקו בזה אמנם בשאר ספרים כתוב את: לכן ספק · סבירין למען מסורת שמואל א' כ"ז: (יט) שלישתה · מלעיל והה"א נוספת ורד"ק ובספרים מדוייקים חסר יו"ד בתראה והכי איתא במסורת פרשה פינחס: החדרת להם · בנביאים עם פירוש הרי"א"ה כתוב לכם וגם בדפוס ישן נכתב כן בגליון ואין להסתפק בזה שטעות הוא: (כ) אבחת · בס"א כ"י האל"ף בסגול וכן בס"א כתוב בגליון ס"א אִבְחַת ע"כ · וברובן של ספרים בחירק וכ"כ בשרשים שרש אבח: (כז) לבנות דיק . כן הוא ד״ לבנות בלא וא"ו בראש המלה אע"פ שאין נראה כן ברד"ק ובתרגום: (כח) כקסום שוא · כתיב בוא"ו וקרי בלא וא"ו בקמ"ן חטף והוא מקור רד"ק ובמסרה גדולה במערכת אות וא"ו נמנו כל התיבות שהן בוא"ו יתירה ובקמץ חטף ומהם עמהם ל ק ס ם ק ס ם שלמעלה בפרשה · ונ"ל דטעות הוא וצריך לומר כקסים שוא ובמכלול דף קפ"ז הביאו עם דומים אחרים שיש מאריך עם החירק שהוא קורא אותם כמו חטף פתח כמ"ש בשופטים ה' ולא מצאתי בו מאריך לא בספרי הדפוס ולא בכ"י ובחילופים נראה שהמאריך הוא לב"נ אבל לא לב"א: (לא) השפלה · המלה מלעיל: (לב) עוה עוה עוה . חד מן ג' פסוקים דאית בהון ג' מלין מותאמין וסימנהון בירמיה כ"ב במ"ג · לו המשפט · בספר אחד כ"י נכתב בצדו ל א המשפט בספרים אחרים ולענ"ד אין בהם ממש: (לה) השב אל תערה · השי"ן בפתח כמ"ש בישעיה סימן מ"ב:

כב (ב) והודעתה . מפיק ה"א: תועבותיה . עין מ"ש בסימן ט"ז: (ג) לטמאה · ה"א רפה; (ד) ותבוא עד שנותיך . יונתן תרגם ו מ ט א ע י ד ן ב י ש ת י ך וזהו מן החילופים שבין מערבאי למדינחאי · למערבאי כתיב וקרי עד ולמדנחאי עת כתיב עד קרי: (ח) קדשי . בלאי חטף ובקמץ רחב ובספרים כ"י אין מאריך בקו"ף וכן ויחללו ק ד ש י שבפרשה ועיין מ"ש בפרשת תצוה סימן כ"ט: (י) ענו בך . זה כתוב ע נ ו ושבפסוק הנמשך ע נ ה: (יא) ואחי שכתת · א"ה שכתה אחזתו למדפיסים שהדפיסו מלא והלא לא נמנה במסרה רבתא במנין המלאים ע"כ: (טז) לעיני גוים · כן כתיב בלא ה"א לא הגוים: (יח) כן אדז היו. בספרים כ"י בזקף גדול לא בשני גריסין: לסוג · לסיג קרי: סיגים כסף היו · במקצת ספרים מלא דמלא ומשכת אני אותם מכח המסרה שכתבתי בריש ישעיה: (כד) לא גשמה. נפל הדגש מהמ"ן והה"א במפיק לכנוי הנקבה לפי התרגום ורש"י ולפירוש ראשון של רד"ק בפירושו ובשרשים ובסוף דבריו כתב גם יתכן שיהיה מפיק הה"א לתפארת הקריאה לא לכינוי הנקבה וכמוהו ו ת ע ל מ ה יצא אור (איוב כ"ח) ו ג ל ה על ראשה (זכריה ד') כ ב כ ו ר ה בטרם קיץ (ישעיה כ"ח) ועיין מה שכתבתי שם וכל אלו מפקין ה"א על פי המסורת ונמנו במסרה רבתא במערכת הה"א תוך מפסוק ותעלמה יצא אור · שלא נזכר שם: (כה) שואג טֹרֵף טרף · כן הוא ברוב ספרים כ"י בתרי טעמי: (כו) ומשבתותי העלימו · בספרים כ"י ״ מדוייקים השי"ן בשוא לבדו וכן בדפוסים ישנים ועיין מה שכתבתי באיכה סוף סימן ג': (כז) כזאבים . הכ"ף בחירק: (ל) איש גדר גדר · בס"א קדמון הדל"ת בסגול ובטל הוא במיעוטו ובס"ם כ"י יש מאריך בגימ"ל ולא בדל"ת וכן הוא בחילופים שלנו לב"א ובמקצת ספרים בדל"ת ולא בגימ"ל ובספרים אחרים אין בהם שום טעם הצד השוה שבהם שאין כאן שני טעמים · ורד"ק בפירוש הפסוק כתב גדר בשני טעמים במאריך הגימ"ל מפני המקף ומעמיד בדל"ת לעמיד מפני הצירי שבדל"ת כי לא יבא פועל מהשלמים כי אם בצירי לפיכך לא יבא מלעיל שלא ידמה לשם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו וכן כתב בהגהת לוית חן פ' י"ט מהשער השלישי ובמכלול דף י"ב בשקל פָּעֵל כתב ואם יהיה בשלמים מלעיל יהיה מאריך גם כן בעי"ן הפעל להעמיד הצירי כמו ואבקש מהם איש גדר ג ד ר משמע בהדיא מדבריו שאין קריאתו לא מלרע ולא מלעיל בהתלע רק בהעמדה מועטת בשני הטעמים וכבר כתבתי בפרשת קרח על פסוק ויצא פרח שוסו ג"כ דעת בעל מקנה אברהם וכן כתב בעל ערוגת הבשם בפ"ו כי כן יתייבו תרי טעמי:

כג (ד) ותהיינה · במקצת דפוסים אחרוני' כתוב ותהיין בנון ארוכה בסוף תיבה אבל בדפוסי' ראשונים וגם בספרים מדוייקים כ"י כתוב בנו"ן ה"א לבסוף ומסורת דהאי סיפרא סימן כ"ט סלקא כוותייהו: (ה) וַתַּעְגַּב · בס"א כ"י וַתַּעְגַּב בסגול התי"ו וכן כתוב במקרא גדולה ס"א וַתַּעֲגַב ״ ובס"א כ"י נכתב ״ עליו למדנחאי וַתְּעֻגַּב: (י) ואותה בחרב הרגו ״ במסרה דדפוסא הכי איתא הכא ובפרשת שמיני ״ נמי דכוותה ואתה ד' בקריאה ג' חסרים וחד מלא וסימן מדוע לא אכלתם וגו' ו א ת ה נתן (פרשה שמיני) ו א ת ה החייתי (פרשת בלק) ו א ת ה בחרב הרגו ו א ו ת ה לא יראה (יחזקאל י"ב) בתראה מלא ע"כ · והך מסרה ודאי לאו דסמכא היא ואינה אלא מן המתת הוא דאשכחנא בה שילי טובא דלית בהון משמא חדא דלדידה ואותה החייתי חסר ולאו הכין הוא דבכולהו סיפרי מלא כדחזינן להרמ"ה ז"ל דמסר הכי באורייתא א ו ת ה ב' מלאים וא"ו בלישנא וסימן ואותה החייתי ואם ביום שמע אישה יניא אותה · ושארא חסרים וא"ו כולהון עכ"ל · ובר מן דין במסרה אחריתי דדפוסא פרשת בלק נמסר י"ב מלאים בלישנא וקדמאה דדידהו ואותה החייתי · עוד קשיא לן דפסוק ו א ת ה בחרב הרגו הוא נמי מלא בכל הספרים ולאו דין בלחוד הוא מלא אלא כולהון דספר יחזקאל מלאים בר מן חד ויתן א ת ה למרטה לתפש בכף בסימן כ"א כדמוכח במסרה דפרשת בלק דבעינן למימר קמן והואיל דאתא לידן מסורת דפרשת בלק חזינא למכתב לה הכא כדי לברורא שפיר ואותה י"ב מלאים בלישנא וסי' ו א ו ת ה החייתי פ' בלק ואם ביום שמע אישה יניא אותה פ' מטות ב' מלא באורייתא · ויטבל א ו ת ה ביערת (שמואל א' י"ד) ויצא א ו ת ה משרתו (שמואל ב' י"ג) ב' מלא בסיפרא · נשים באות מאירות א ו ת ה (ישעיה כ"ז) אשר יראה הרואה א ו ת ה (ישעיה כח) הלא שמעת למרחוק א ו ת ה (ישעיה ל"ז) ג' מלא בסיפרא · למן היום אשר בנו א ו ת ה (ירמיה ל"ב) יוצר א ו ת ה להכינה (ירמיה ל"ג) ב' מלא בסיפרא . לצרר רוח א ו ת ה (הושע ד') האר"צה א ו ת ה מידכם (מלאכי א') ה' מלא בספרא (היינו בתרי עשר) אחת שאלתי מאת ה' א ו ת ה אבקש (תילים כ"ז) וכל יהושע ושופטים ויחזקאל דכוותא במ"ג חסרים וסימנהם להרג את כל ישבי העי וגו' ויכו א ת ה לפי חרב (יהושע ח') והתחלקו א ת ה (שם סימן י"ח) ויתן א ת ה למרטה לתפש בכף (יחזקאל כ"א) ע"כ · וליטנא דמסרת הדין לא אשכחנא בספרי כ"י רק זוגי זוגי קא מסרא בכל ספרא וספרא כי האי גוונא באורייתא נמסר ב' מלא באורייתא בשמואל ב' מלא בסיפרא בישעיה ג' מלא בסיפרא בירמיה ב' מלא בסיפרא בתרי עשר ב' מלא בסיפרא ואינון הני גופייהו דאמרן במסרה דלעיל ברם על א ו ת ה אבקש דתילים לא איתמסר מידי אע"ג דהוא מלא בכולהו ספרי: (יא) עגבתה ממנה · הנו"ן בקמ"ץ: (יד) כשדיים · כשדים ק' · חקקים · יש ספרים חקוקים: (טו) טבולים · יש ספרים ט ב ו ל י ם בשורק ורד"ק כתבו בחולם: מראה שלישים . במקצת ספרים ש ל ש י ם חסר יו"ד קדמאה כחברו שבסמוך: (טז) ותעגב* · ותעגב ק': (כא) בעשות . בכמה ספרים כתובי יד מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכן בדפוס ישן ואחרים בחטף פתח: (כג) שלשים וקרואים · ברוב הספרים חסר יו"ד קדמאה: (כד) הצן · אמר המגיה במקראות ויניציאה חדשים מקרוב כאן כתוב בגליון ס"א ח צ ן בחי"ת וטעות גמור הוא שהרי כל המפרשים פרשוהו בה"א ואף למאן דמפרש ליה לשון זרוע כתבו שהוא כמו ח צ ן בחי"ת ועיין רד"ק כאן בפירוש ובשרשים שרש ה צ ן ומה שכתב רש"י כאן ועוד ראיה ממס"ג מערכת אות ה"א דנמסר שם שטה מן ל"א קריין ה"א ולית דכוו' ובכללן ה צ ן ע"כ: ומגן וקובע · בקוף ומלרע ובפתח זולתי הסמיכות וכתוב במכלול דף רי"ב שר' יהודה כתבו קמוץ ועיין מ"ש בשמואל א' י"ז: (ל) עשה אלה לך · מלת ע ש ה בה"א ועיין מה שכ' בעל המסורת בירמיה כ"ב שיש ספרים נמ' זה בוא"ו במקום ה"א עם ע ש ו ת ע ש ו דהתם וכבר בירדתי זה הענין שם בסייעתא דשמייא ועיין עוד מ"ש בירמיה ד': (לז) העבירו להם · בדפוס ישן וגם בכמה ספרים כתובי יד מדוייקים כתוב ל ה ם במ"ם לא להן בנו"ן וכנוי הרבים מוסב אל הגלולים כמו שפירשו רד"ק והרי"א"ה וכן הוא במכלל יופי ובמאיר נתיב שרש אכל עוד יש להביא ראיה מהמסורת שהביאה כאן סימן מן י"ד להן ואחד מהם הוא והגד ל ה ן שבפ' הקודש ואין זה בתוכם: (לט) ובשחטם . בס"ם הוא"ו במאריך: (מא) כבודה . בוא"ו עם הדגש ועיין שופטים י"ח: וקטרתי · הטי"ת בקמץ והוא חטוף ובחילופי ב"א וב"נ שבדפוס יש טעות וצריך להגיה כמו שמצאתי בחילופים כ"י לב"א וְקִטַּרְתִּי בקמץ לב"נ וְקִטַּרְתִּי וכן כתב רד"ק בפירוש ובשרשים וכן הוא בכל ספרים כ"י ד״ מדוייקים בקמץ כמשפט ועיין לעיל סימן טז · (מב) שלו בה · חד מן ג' רפין אף על פי שהם מפיק כמו שכתבתי בישעיה ל"ד ותילים ס"ח: סובאים · סבאים ק' והשמ"ך בקמץ רחב: ויתנו צמידים אל ידיהן · בכל הספרים כתוב א ל וכן כתב רד"ק שהוא כמו ע ל: (מג) נאופים . בס"ם האל"ף בוא"ו שורק: עת* יזנה . עתה יזנו ק': תזנותיה · ברוב הספרים מלא יו"ד אחר תי"ו: (מד) ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה יונתן תרגם ו ע ל ו ל ו ת ה ודין הוא חד מן ח' דקריין לישן חד ומתיין לישן

הגין

סגין דליבהא וסימנהון ויעלו בנגב ויבא עד חברון ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל (יחזקאל סוף סימן י"ג) ויבוא אליה כבוא אל דהכא ויבוא אל הגוים אשר באו שם (יחזקאל ל"ו) והנה עבדי דוד ויואב בא (שמואל ב' ג') ואל אדמת ישראל לא יבוא (יחזקאל כ') בפסוק וברותי מכם המרדים · אך בה' לי אמר לדקות ועז עדיו יבוא ויבשו (ישעיה מ"ה) פי' מלפון יבוא לה (ירמיה נ"א) בפסוק ורננו על בבל ע"כ · וכן נמסר בריש פרשת שלח לך במ"ג ובלבול זה לערב מלין דכתיב יבואו עם ויבוא איני יודע מהו כי כבר נמסרו סוף פרשת שמיני עם י"ד יבוא דסבירין יבואו ובמסרה אחריתי חשיב נמי ויבא כל העם להברות את דוד (ש"ב ג') ויבא כל העם לפני המלך (שמואל ב' י"ט) וכל ויבא העם דכוותיה וחשיב נמי כי שכם בא כל ישראל דוילך רחבעם דמלכים (א' יב) ובד"ה אומר באו ובמסרה אחרת כ"י לא נמסר כי אם ז' מהנך דאמרן לעיל ואפיק מינייהו ויואב בא דלא דמי לאחריני וודאי דכולהו אתו לדרשא והיכא דאיכא למידרש דרשינן : (מה) משפט נאפות · מלא וא"ו תניינא ושני שבפסוק חסר ברוב מדויקים והם ג' במ"ג והשלישי הוא לעיל בסי' ט"ז ושפטתיך משפטי נאפות : (מז) בניהם ובנותיהם · בספרי ספרד מלא וא"ו אחר נו"ן : (מח) ונוסרו · דגש בוא"ו ובסמך ובמקצת ספרים כ"י אשכנזים הוא"ו בקמץ ובספרדים בפתח והיא מלה מורכבת מנפעל והתפעל ובספרים שהוא"ו בקמץ הם כמשפט הנפעל ואותם שבפתח כמשפט ההתפעל : (מט) ונתנו זמתכנה . בספרים מדוייקים אין דגש בנו"ן וכן נכון כמשפט נו"ן הנקבות וכמו שכתבתי לעיל ובסימן י"ג : תשאינה. בספרים מדוייקים כ"י וגם בספרי הדפוס השי"ן בסגול והאל"ף והיו"ד נחות ורד"ק בפירושו כתב ומלת תשאינה בתנועת האל"ף בסגול והיו"ד למשך נראה שהוא קורא **תִשָּׂאֶינָה** וכ"כ בשרשים:

כד (ג) כתוב לך · כתי"ו בקמץ חטוף אעפ"י שהוא מלא וא"ו ובמסרה מנהו עם המלאים וא"ו בלישנא בקריאה ויש לתמוה למה לא נמנה ג"כ עם המלות שהם מלאים וא"ו ובקמץ חטוף שלא הם כתובים במ"ג אות וא"ו : (ד) כל נתח · ברוב ספרים שלנו הנו"ן בצירי וכתוב בשרשים שהנו"ן בסגול ויש ספרים בצירי : (ה) גם בשלו . גם כתוב בלא וא"ו ונמסר עליו שהוא אחד מן ד' פסוקים שכתוב בהם וגם גם : בשלו . הבי"ת בקמץ לא בפתח : (ו) חלאתה בה. הה"א רפה על פי המסורת שהיתה ראויה להיות במפיק ולכן אין בבי"ת דגש שאין כאן דין מפיק והאחרים שבפרשה כלם במפיק כמנהג ועיין שרשים שרש חלא : (י) והרקח המרקחה . ר' יונה כתב בס' הרקמה כי מצאו בס' ירושלמי בקמץ הה"א ואם כן יהיה מקור מבנין הפעל וכתב כי בספר בבלי מצאו פתח וכן מצאנוהו אנחנו בספרים מדוייקים והמסורת עליו לית ופתח ע"כ לשון רד"ק בשרשים :(יא) ותחם נחשתה . לית מלעיל ובסוף מס"ג איתא שטא חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה וזה א' מהם : (טז) עיניך במגפה · הבי"ת בשוא וי"ם בפתח : (יז) חבוש עליך · שלשה הם במקרא וסימנהון ביום חבש ה' את שבר עמו (ישעיה ל') פארך חבוש עליך פניהם חבש בטמון ובאמת יש בלבול גדול במסורת ובספרים כ"י עד שאין שנים מהם מסכימים לדעת אחת ואף כל ס' בפני עצמו אין הפסוקים מכוונים למסרה הנכתבת בו כי במקצתם נמסר ב' חסר וחד מלא ומקצתם ב' מלא וחד חסר והריני כתבתים שאינו מתיר עצמו וכאשר לא יכולתי לסמוך על המסורת אמרתי לאחוז בספרים הטובים וללכת אחר הרוב מהם כמו שכתובים הפסוקים עד חבש ה' את שבר עמו ולכן כתבתי דישעיה ואיוב חסר ודיחזקאל מלא וכך היא המסרה באיוב מ' : ולא תעטה · בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים העי"ן בשוא לבדו וכן לא תעטו שבסמוך : (כד) והיה יחזקאל . החי"ת בסגול :

כה (ג) וכגלה עליהם · כן כתיב עליהם לא אליכן : (ה) למרבץ צאן · המ"ם בחירק לא בפתח : (ו) מחאך יד ורקעך . בספר בעל הלשון ובספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים חי"ת מחאך וקו"ף ורקעך בשוא לבד : שאטך . השי"ן בקמ"ץ רחב והאל"ף נחה ועיין בספר ההרכבה ובלוית חן ש"ז פ"ח : (ז) לבג · לבז ק' וכן ת"י לבזא וכן כתב רד"ק בפירוש ובעל מסורת המסורת במאמר א' מין כ' : (ח) יען אמר · בדפוסים קדמונים ובספרים כ"י מדוייקים האל"ף בפתח לא בחטף סגול : (ט) הישימות · עיין מ"ש ביהושע סימן י"ב : וקריתמה . וקריתימה ק' : (יב) ויאשמו · האל"ף בשוא לבדו רד"ק : אשום · ב' חד מלא וחד חסר הדין מלא ואידך אשם אשם סוף פרשת ויקרא חסר דכתיב שוגג והכא מזיד : (יג) ודדנה · הה"א נוספת כי המלה מלעיל הטעם בדל"ת רד"ק :

כו (א) ויהי בעשתי · תני הספר · ובמסורת ירמיה סימן ל"ט בעשתי ג' וסימן ויהי בארבעים שנה דריש ס' דברים בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי בעשתי עשרה שנה דגור דיחזקאל פלוגתא ע"כ · ובמסרה כ"י כתוב בעשתי דפלגיה דיחזקאל : (ד) ונתתי אותה · מלא וא"ו בספרים כתובי יד מדוייקים וכן נכון עפ"מ שכתבתי לעיל בסימן כ"ג : (ט) ומחי קבלו · הקו"ף בקמץ רחב לכן יש מאריך בס"ם והבי"ת בקמץ חטוף מפני דגשות הלמ"ד כמו קטני עבה (מלכים א' י"ב) מכלול דף ר"י ואין לנקדה בשוא קמץ כי אין דגש אחר שוא נע : יתן בחמותיך · ומתחלפת חסר דחסר ומלא דמלא : (יא) עמך · העי"ן בפתח : (טו) הלא . י"ם שהוא מלא וא"ו והאל"ף לא דקדקו שזהו א' מן ח' חסרים בס' פרה וסי' נמסר בסי' י"ב במ"ג : **בֶּאֱנֹק** , ס"א האל"ף בשוא לבדו ובשאר ספרים בחטף סגול : בהרג · י"ם שהבית בצירי וכ"כ רד"ק בפירוש ובשרשים וכ"כ שהוא כמו בעטף עולל ויונק ומשפטו בהרג בהעטף ובנפול הה' הבנין הוטלה תנועתה על ב' השמוש ועיין נימוק א"ח בשרשים שרש הרג : (טז) וירדו · בס"ם הוא"ו בגעיא (יז) נושבת מימים · יש נוקדין רפי ופותרין מיושבת מימים קדמונים ויש נוקדים דגש ופותרין מיושבת בחזקה על ידי ימים הסבובים לה וכן ת"י עכ"ל רש"י ז"ל וביאור דבריו כי ימים שהוא לשון יום היו"ד בקמץ ורפי אחריו כמשפט כמו ויהי מימים ויאלתמו דיפתח אבל ימים שהוא לשון ים היו"ד בפתח ודגש אחריו כמנהג אחר תנועה קטנה כמו ומלאו את המים בימים וכן הוא בספרים שלנו בפתח ודגש : (יח) יחרדו . בשוא החי"ת רד"ק : (כ) נחרבות · בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים בכ"ף : (כא) ותבקשי · הוא"ו במאריך והתי"ו בחטף פתח רד"ק בפירושו ובמכלול דף ס"ג ובמקצת ספרים מצאתי התי"ו בשוא לבדו ועיין מ"ש בשפטים ה' :

כז (ג) שת על צר · חסר וא"ו שלא נמנה במסורת בפסוק של מעלה בכלל המלאים ועיין מה שכתבתי במלכים א' ה' : (ג) הישבתי · יתיר יו"ד ובספרים כתובי יד ודפוסים ישנים חסר וא"ו אחר יו"ד וכן הוא במסורת פרשת מצורע וירמיה סימן מ"ח במנין דחסרים : (ד) כללו. הלמ"ד בשוא לבדו כמנהגנו : (ה) ברושים משניר · השי"ן שמאלית כמ"ש בסוף פרשת דברים : (ו) מאיי כתים · במקצת ספרים כתוב **כִּתִּים** ואין שום קרי בחוץ ובס"א כתוב עליו בגליון ס"א כתיים כתיב כתים ק' ע"כ · ורד"ק כתב כתים ביו"ד אחת כתיב וקרי בשני יודין יו"ד היחס וביו"ד הרבוי כתיים כמו אלפי העבריים : (ט) זקני גבל . במקצת ספרים קדמונים כ"י בקמץ והוא דעת ר' יעקב בן אלעזר שכתב כי גבל ועמון תילים פ"ג פתח אבל זקני גבל קמץ ורד"ק כתב עליו בספר מכלול דף קנ"ט שמצא בספרים מדוייקים זקני גבל פתח והמסורת עליו לית פתח גבל ועמון קמץ והמסורת עליו לית קמץ וכן מצא בספר אכלה ואכלה גם מסרה רבתא ערך פתח נמנה באלפ"א ביתא מן חד וחד חד פתח וחד קמץ זקני גבל פתח גבל ועמון קמץ : (י) וכובע תלו בך · מלרע בשרשים והוא בכ"ף : (יא) במגדלותיך · יש ספרים חסר וא"ו : (יב) נתנו עזבוניך : כתב רד"ק בשרש עזב בעזבוניך נתנו וכל אשר בס' ההיא עניינם ענין סחורה והזי"ן דגושה ע"כ · וכן מצאתי בספר א' קדמון כ"י ובשאר ספרים מדוייקים שלפני הזי"ן רפוים בכולם : (טו) והובנים · והבנים קרי בקמץ חטוף והוא חד מן מלין יתירין וא"ו והטפין קמצים על פי המסורת : (טז) וראמות · י"ם חסר וא"ו בתר מ"ם : (יט) מאוזל · הוא"ו עם דגש בזיין : נתנו . בדגש הנו"ן לתפארת הקריאה מפני הפסק רד"ק ומסורת : (כ) דדן רכלתך · י"ת מן דדן מיתן סחורה נר' שהיה כתוב בספרו סחרתך כמו שתרגם למעלה על תרשיש סחרתך · וכן ארם סחרתך . דמשק סחרתך, דאם לא כן היה לו לתרגם תגרך כמו שתרגם למטה על כל מרכלתך ובדפוס ויניציאה שנת רע"ס יש הערה מחילוף זה אבל לא מצאתי כן לאחד מהספרים ואפשר לומר שאין התרגום חלוק מספרים שלנו שכן תרגם לקמן על וארזים במרכלתך סחורתיך וכן על הכמתך ברכלתך תרגם בסגי חוכמתך ובסחורתך והאחרים כיוצא בהן והכל ופותר הגר איקרו : לרכבה . שם ונפיקך הה"א בלא מפיק והוא חד מן י"א זוגים חד מפיק וחד לא מפיק ע"פ המסו' : (כא) בכרים ואילים · דין הוא חד מן ג' דכתובים כן מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא וסי' נמסר במסרה רבתא וכן מצאתי במקצת ספרים מדוייקים : (כב) ובכל אבן יקרה · במ"ג נמסר ע"ז ה' דמטעין בהון דסבירין וכל וכן צ"ל להגיה במסורת וכן נמסר בפ' משפטים ועיין עוד לקמן ובכל קהלך : (כד) במכללים . יש ספרים בהמ"ם בחירק וברובן בפתח וכן משמע במכלול דף רכ"ז במשקול **מַפְעוֹל** : ובגנזי ברמים . בספרים כ"י חסר ו' אחר ר' : וארזים . בס"א כ"י קדמון הרי"ש בקמ"ץ אולי זאת היתה גרסת יונתן שתרגם אעי הדסין וכמו שפי' דבריו רש"י ז"ל אך בשאר ספרים הרי"ש בשלש נקודות ופי' ר' יונה האל"ף תמורת החי"ת כמו חרוזים וכ"כ רד"ק ובמקצת ספרים נמסר עליו לית כוותיה מכאן ראיה שהוא בג' נקודות : (כו) במים רבים הביאוך · מתחלפת הבאוך חסר יו"ד : השטים אותך . במקצת מדוייקים מלא וא"ו וכן במסרה גדולה נמנה עם המלאים בלשון נקבה : שברך · הרי"ש בצירי : (כז) הונך · בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים הנו"ן בצירי לא בקמץ כמו שנמצא במקצת ספרי הדפוס : וערבי · בס"ם הוא"ו בגעיא לא בעי"ן ובמקצת ספרים אינה בשום אות : ובכל קהלך אשר בתוכך · בנביאים עם פי' הרי"א כתוב וכל קהלך וכן נראה מהתרגום אמנם בספרים אחרים כתוב ובכל וכן הוא במסורת עם ה' ובכל דמטעין בהון דסבירין וכל ותרגום פרושי קא מפרש : (כח) מגרשות · בכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ראשונים הרי"ש בחולם לא בשוא כמו שנקוד במקצת דפוסים אחרונים ובדפוס השרשים ומה שכתב רד"ק מגרשות בחולם על הרי"ש אמר ובין תבין מלשון השרשים שכתב ומשקל אחר ידעתו מגרשות ותמצאי מבעל הלשון שכתב מגרשות בקמץ ע"מ משפחה : (כט) וירדו · הוא"ו בגעיא בס"ם : (לא) קרחה · במקצת ספרים כ"י בה"א ועל פי סקמתי הוא באל"ף וכן כתב בעל הלשון ובמ"ג נמסר עליו לית כתיב אל"ף והוא חד מן מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ע"כ · ודבר זה צריך עיון דבמיטפין שלנו משמע דלמערבאי כתיב קרחה בה"א : (לב) בניהם · הנו"ן בחירק כמלת פריהם בפיהם מכלול דף קס"ה קנ"ו ושרשים שרש נהה :

כח (ב) לנגיד . אין בגימ"ל דגש במדוייקים ובס"א כ"י כתוב **לְנָגִיד** ולא יתכן לפי שהמסרה אומרת לית כוותיה ואלו **לְנָגִיד** טובא הוו בקריא : ואתה אדם ולא · בספרים כ"י מדוייקים הגעיא בוא"ו לא בלמ"ד : (ג) חכם אתה מדנאל · חסר יו"ד והיא נקראת דגושה בתנועת הצירי ואף על פי שאינה ביו"ד ירושלם רד"ק ובמקצת ספרים כ"י כתוב בגליונם מדניאל קרי ועיין מ"ש לעיל סימן י"ד : (יב) חותם תכנית · בכל הספרים מדוייקים התי"ו בצירי ובמ"ג כתוב כ"א **חוֹתָם** ע"כ · ולא נמצא חילוף זה בחילופי ב"א וב"נ אולי זאת היתה גירסת יונתן שתרגם את דמי למנא דדהבא וגם בנביאים עם פירוש הרי"א כתוב **חוֹתָם** וכ"כ מפירושו שכתב ולכן דמה אותו לתבנית החתום שבו יחתמו הדברים לקיומם ע"כ · אמנם גירסת רש"י ורד"ק בצירי וליכא למיגדע מינה : (יג) מכסתך · בכל ספרים כ"י מדוייקים הכ"ף שלאחר הסמ"ך רפויה וכ"ף אחרונה קמוצה : וישפה · ס"א וישפה בצירי ובמקצת ספרים כ"י אין שום טעם ביו"ד אבל בס"ם יש מונח ועיין מ"ש בפרשת תצוה על מלה זו : ונקבת וזהב · בספרים כ"י מדוייקים אין בבי"ת מאריך ואף על פי כן קריאתו בקמץ רחב כמ"ש בפרשת תצוה על וישפה : הבראך כוננו : במקצת ספרים כתובי יד ובדפוס ישן הרי"ש בשוא ובשאר ספרים פתח : (יד) את כרוב ממשח · חד מן ג' את לזכר וסימ' במסורת כאן ובפרשת בהעלתך : (טז) כרוב הסוכך · מתחלפת הסכך חסר וא"ו : (יח) מקדשיך . מלא יו"ד : (כה) אשר נפצו בם · יונתן גרים שם שתרגם (דאיתבדרו לתמן ובקצת ספרים היה כתוב בראשונה שם ואחר כך הגיהו בה וכן ראיתי להיות מכח המסורה שבשופטים ב' נמסר סימן ו' פסוקים דאית בהון בם בם וזה א' מהם וכן הוא בהללי ובס"ם :

כט (ג) מצרים כלה . במקצת ספרי הדפוס וגם בס"א כ"י נקוד כלה בלמ"ד בחולם אבל לדעת רד"ק הוא בקמץ וכן נמצא ברוב הספרים : (ד) תחיים · יתיר יו"ד ונקרא ביו"ד א' תח"ס וכנ"ל בחילופים למערבאי : (ז) . בכפך · בכף קרי : (יח) גדלה אל צר . הספרים מתחלפים במלא וחסר : (יט) ובזו בזה · לית מפיק ה"א :

ל (ד) ובאה חרב · מלרע שלא כמנהג : (ה) וכל הערב : בדפוס ישן מויניציאה ובנביאים עם פי' הרי"א כתוב כל הערב בלא וא"ו וטעות הוא : (יד) את פתרוס · בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים מלא וא"ו : (טז) תחיל . תחול קרי : (יז) ופי בסת · לית ותרתי מלין ורד"ק כתב תרתין מלין כתובין וקריין מלה חדא ולדבריו קשה שלא נמנה במסורת ד"ס כ' ל"ד עם מלין דכתיבין תרין וקריין חד ובכמה ספרים חדא מלה כתיב : (יח) חשך היום · י"ת חשך כימים משמע שהוא גורס חשך בשי"ן ימנית ובכל ספרים שלנו בשי"ן שמאלית וכן פי' רד"ק לשון מניעה כמו ולא חשך ממני מאומה ובמקרא גדולה כאן ובמ"ג כתיב חשך ז' בקריאה וסימ' נמסר בשמואל א' סוף סימן כ"ה ובשמואל כתוב וסימ' נמסר במסורה רבתא והסימן איננו בשום מקום ואני מצאתיו במסורת כ"י וזהו איננו גדול בבית הזה פרשת וישב וישמע דוד כי מת נבל (שמואל א' כ"ה) ויתקע יואב בשופר (שמואל ב' י"ח) ויאמר גחזי נער אלישע (מלכים ב' ה) מכה עמים בעברה (ישעיה י"ד) ובתחפנחס חשך היום (דין) · יפלס נתיב לאפו (תהלים ע"ח) וכולם בשי"ן שמאלית מענין מניעה דאילו מענין חשך ומחשך איכא אחרינא בקריאה וקנאת תימא על המאיר נתיב שהביא זה דיחזקאל בשני הענינים אולי עשה כן מפני התרגום : היא ענן יכסנה · בכל ספרים כ"י כתוב וקרי היא ביו"ד וחירק לא כמו שנמצא בקצת ספרים מהדפוס שכתוב הוא בוא"ו וקרי בחירק שזה אינו מאותן דכתיבין הוא וקריין היא שסימנם מסור במ"ג תילים ע"ג : (כב) מידו · (כג) והפצותי את מצרים · ד' בסיפרא חד בסימן כ"ב והד בסימן כ"ט וב' בסימן זה והספרים חלוקים ומתחלפים בכל הדברים אשר יפלו בזאת המלה ולפי מה שמצאתי בס"ם קדמאה מלא דמלא וכן נמסר עליו במ"ג ל' מלא תניינא חסר דחסר וכן נמסר עליו במ"ג לית חסר תליתאה ורביעאה חסר יו"ד ומלא וא"ו : (כה) תפלנה וידעו, בס"ם הוא"ו בגעיא : ונטה אותו אל ארץ מצרים : בנביאים עם פירוש הרי"א על ארץ והוא טעות ואף רד"ק כתב אל ארץ מצרים כמו על : (כו) והפצותי · עמ"ש לעיל בסמוך :

לא (ד) מים גדלוהו . במקצת ספרים גדלהו בג' נקודות : סביבות מטעה . ברוב המדוייקים מלא וא"ו : שלחה · קלה הלמ"ד כ"כ ר' יונה ורד"ק והוא חד מן ו' שלחה רפי' וסימנם נמסר במ"ג שמואל א' ע"ז : (ה) סרעפתיו · בכמה ספרי הדפוס סרעפתו כתיב בלא יו"ד הרבוי וקרי ביו"ד וכן כתב רד"ק ומלת פארתיו שבפסוק כתיב וקרי ביו"ד ולא כתב רד"ק על זה כלום ובכל ספרים כ"י מדוייקים חילוף הדברים סרעפתיו כתיב וקרי ביו"ד פארתו כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכן נמצא במקצת ספרי הדפוס וכן נכון עפ"ה שנמנה מלת פארתו עם מלין החסרים יו"ד באמצע תיבותא ולא נמנה עמהם מלת סרעפתיו : ותארכנה פארתו . פארתיו קרי כמ"ש לעיל בסמוך ורד"ק כתב האל"ף קודם לרי"ש וכ"כ על פארתיו שבפסוק הסמוך ועיין מ"ש למעלה בס מן י"ז : (ו) ובצלו ישבו · בס"א כ"י כתוב ישבו בקמץ היו"ד וכן נראה לפי משמעות הפסוק אך בכל שאר ספרים היו"ד בצירי וגם בס' דלעיל נכתב בצידו צ"ל **יֵשְׁבוּ** מכח המסורת ע"כ · ואמת הדבר שזהו א' מן כ' **יֵשְׁבוּ** עפ"ה וסימ' נסדר במ"ג פ' משפטים : (ז) וייף בגדלו . בחירק היו"ד הראשונה ונות השנייה לקריאת ב"נ ולב"א כ"א **וַיְיִף** בשוא הראשונה וחירק השנייה וזהו דעת רבי יונה והאפודי וכן מצא רד"ק ברוב הספרים ובמקצתם בחירק הראשונה ושוא השנייה לב"א וזו היא הקריאה הנכונה לדעתו על משקל **וַיֵּשֶׁב** · וכ"כ בשרשים ובמכלול דף קפ"ט ובעל הלשון כתב וייף בגדלו י"ם יו"ד האחת חרוקה ושנייה שואית והם מלכים וי"ם בהפך ונחלקו הספרים על איזה מהם דעת ב"א ואיזה הוא דעת ב"נ עכ"ל · ולדבריו קשה שלא הזכיר כלל קריאת יו"ד ראשונה ונות השנייה כמו שהוא בספרים שלנו וקשה גם כן לגירסת הספרים שנהגו כקריאת בן נפתלי וי"ל דהגהו ס

לתשלום

חד מן כ"ב אתין דכתיב יו"ד בריש תיבותא וקרי' ו' וסי' יבאו • כי הם ומקניהם יעלו : יחננו , ויאמר בעוד הילד חי : יפצחו רנו שמים וגילו ארץ :
ישת, ב' בפסוק : יבא , צדיק הראשון בריבו : ישאל , מחרף עצל לא חריש : ידם , ונשא ההמון ירם לבבו : ירמות , ומבני בני משלם ומלך : וקפאון :

אשרי אדם שומע לי

חד מן אחד עשר מילין דכתיבין בי"ת וקרי' כ"ף וסימנהון בשמעכם
דשמואל : ויבו ויבאו אל מחנה ישראל : יבלו קדמא יבלו בטוב ימיהם : באמרם

לשקד על

והיה במשוך בקרן היובל : בעלות ויהי בעלות הכהנים
ויהי באמרם אליו יום ויום : וזבוד ומבני בגוי עותי וזבוד : זבי

יאברו , לכן כה אמר ה' דמבשלי' • ישית , תנו לה' אלהיכם כבוד : יסורי , מקוה ישראל ה' : יחיה , כה אמר ה' הישב בעיר :
פלוגתא דרב נחמן והיה ביום ההוא לא יהיה אור : וחלופיהן י' כתיב ו' בריש תיבותא וקרי' י' וסי' ושאג , שאגה לו כלביא :

דבר

דלתתי יום יום לשמר

נשאי : בעלות ולא אבו הנשים לשמע לו : בהם ויאסרו למלאכים הבאים : בשמעו
אחריו זבי עתלי : וחלופיהון נ' כתיבין כ' וקרי' ב' וסי' במלכן ואת העם אשר בה

יחיה היושב בעיר הזאת : ישבי , רדי מכבוד ישבי בצמא : ילבשו , בבאם הכהנים ולא יצאו : יהיה , וחמשה ועשרים אלף : יכשלו , פרש מעלה ולהב חרב :
ושפטוהו , ועל ריב הטה יעמדו : ועשו את הכבש ואת המנחה : ורב , ובניו ורב המשא עליו : ודכה ישח ונפל בעציו : וצפן לישרים תושיה :

מזוזת פתחי :

ותצלה רוח אלהים על שאול : בשמעך והיה בשמעך את קול
הוציא : ויבן את מזבח ה' : יבין העז איש רשע בפניו :

יצהר , ובני חלאה צרת יצהר : יחבה , ובני שמר אחי ורוהגה : יאשר • לח' שמרהו ויחייהו : יחדל , הלא מעט ימי יחדל :
וחכם , תולך את חכמים : וישרם , תומת ישרים תנחם : וקר , חשך אמריו יודע דעת : ועוף , התעיף עיניך בו כתיב :

יְהוָה ׀ אֲשֶׁר הָיָה אֶל־הוֹשֵׁעַ בֶּן־בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ פ'

בארי ב' ומב' לישנא וסימן בת בארי החתי , הושע בן בארי :

א פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דַהֲוָה עִם הוֹשֵׁעַ בַּר בְּאֵרִי בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וּבְיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא

(א) דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם וגומר • ארבעה מלכים הללו קפח בימיו שהאריך שנים בחיי כולם מכאן אמרו אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה: ובימי ירבע' בן יואש. מבני יהוא ואף הוא מלך עם עוזיה ויותם

(א) זה הושע מנביאי השם הנכבדים כי היצחקי דבר סרה בספרו עליו שאמר שהוא בן אלה כי בארי הוא אלה כי ימלא כתוב ובאר אלים יללתה ואין אלה אלים כי בעבור אות נוסף ישתנה השם כמו זיף וזיפה ועוד כי אין משפט לשון הקדש לאמר על שם פרט שהוא בן עיר רק אם היה על דרך כלל כמו בת ציון רק יתיחס אל העיר כמו שמרוני ושני דברים דחקוהו לומר ככה האחד שמלת בד"ה בארה בנו אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני והוא היה אבי זה הנביא והשני שאמר ולפקד על יעקב כדרכיו כי הוא יפרש זה על יעקב אבינו שהסיר הבכורה מראובן ואין פירושו כאשר חשב והנה שכח הכתוב על הושע בן אלה ויעשה הרע בעיני ה' • והיצחקי אמר שלקח אשת זנונים וזה המוכה בסנוירים הלא ראה כתוב תחלת דבר ה' בהושע ויאמר ה' והנה לא מרה פי השם חלילה חלילה רק הושע בן בארי איננו הושע בן אלה כמו חנוך שם כולל לארבעה אנשים בתורה ושאול מרחובות
הנהר

תולדות אהרן

דבר ה' • פסחים פז :

רדק

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זה הספר המחובר משנים עשר נביאים, אמרו רז"ל כי חברום יחד שלא יאבד ספר מהם מפני קטנותו אם היה כל אחד מיוחד בפני עצמו ואמרו כי נבואת הושע קדמה לנבואת ישעיה , וזהו שאמר תחלת דבר ה' בהושע , וכי בהושע דבר תחלה והלא ממשה רבינו עליו השלום עד הושע כמה נביאים , אמר רבי יוחנן שהיה תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק , ואלו הן הושע ישעיה עמוס ומיכה, ואמרו מפני מה זכה ירבעם להמנות עם מלכי יהודה מפני שלא קבל לשון הרע, שנאמר וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס וגו' • אמר ח"ו לא אמר אותו צדיק כך • ואם אמר מה אעשה לו שכינה אמרה לו • ומה שהוקשה להם מפני מה זכה לפי שלא מלך עמהם בזמן אחד אלא בזמן עזיהו ארבע עשרה שנה • כי ארבעים ואחת שנה מלך ובשנת שבע ועשרים לו מלך עזיהו • הנה לא נזכרו לו מבני מלכותו בזמן עזיהו כי אם ארבע עשרה שנה ועזיהו מלך חמשים ושתים שנה • ובספירות מלכים הארכנו בזה ותרצנו מה שהוקשה במנין שנות המלכים האלה • ורז"ל אמרו כי עזיהו וירבעם מלכו כאחד מכל מקום לא מלך ירבעם כי אם עם עזיהו • ואמרו רבותינו ז"ל כל ששמו ושם אביו בנביאות בידוע שהוא נביא בן נביא • שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נביא • שמו ושם עירו בידוע שהוא נביא מאותו העיר • שמו ולא שם עירו בידוע שהוא נביא מירושלם • אמרו מי שנזכר אביו ואבי אביו הוא לגדולת אבותיו שהיו גדולים ממי שנזכר אביהם לבד • ואמרו כי בארי הוא בארה אשר הגלה תגלת פלאס' והיה נשיא לראובני : (א) דבר ה' אשר היה אל הושע • והנה דברי נבואתו היו דברי תוכחה לישראל ויהודה בעסו
סרע

מצודת דוד

א (א) דבר ה' וכו' • ר"ל בזה הספר יסופר דבר ה' אשר היה אל הושע : בן בארי • ארז"ל שזהו בארה הנשיא לראובני הנזכר בד"ה א' שגלה לאשור : בימי עוזיה וגומר • כי בימי אלו המלכים ניבא : ובימי ירבעם • שמלך בימי עוזיה ועל שניבא גם עליו בארצו כי היה מבני עשרת השבטים לכן אמר ובימי ירבעם

אבן עזרא

הנהר ומאול בן הכנענית ושאול בן קיש ורבים ככה ותחלת נבואת זה הנביא על מלכות ירבעם בן יואש מלך ישראל ארבעים שנה לפני גלות שמרון אם היתה נבואתו בסוף ימי ירבעם כי לא מלך זכריה בנו אחריו רק ששה חדשים ונשבתה מלכות בית יהוא שהיו מלכי ישראל ומפרש אחר אמר כי לך קח לך דבור הוא כטעם לקח טוב ופירש ותהר כמו תהרו חשש תלדו קש ואמר כי גומר גמורה בזנות ובת דבלים רמז ליהודה וישראל ואחר אמר קח לך אשת זנונים שאם באמת לקחת אשה זונה לא תמלא שהרי זנה תזנה הארץ כל עם הארץ זונים מאחרי השם ומפרש אחר אמר קח לך אשת זנונים וילדי זנונים שהרי דוגמתו זנו יושבי הארץ מאחרי ה' ודיו לעבד להיות כרבו · נאם אברהם המחבר חלילה שיצוה השם לקחת אשת זנונים ולהוליד ילדי זנונים והאומר דיו לעבד להיות כרבו לא נאמר על זה כי זנות מאחרי השם דרך משל רק באדם הוא במעשה והנכון בעיני כי זה הנביא היה רואה במראות נבואה בחלום הלילה שהשם אמר לו לך קח לך אשת זנונים והלך ולקח אשה ידועה והרתה וילדה כל זה במראות הנבואה כאשר פירש אם יהיה נביאכם לבד ממשה לבדו ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואל תתמה איך יראה בחלום וילך ויקח והנה בחלום אדם בלא נבואה ותאכלנה הפרות וככה על ישעיהו הנביא כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף זה היה במראה הנבואה כי למה ילך הנביא ערום בעבור כוש ומצרים וככה קח לך לבנה גם שכב על צדך השמאלי גם ואתה קח לך חטין גם דבר הזקן והעד על כל זה שאמר יחזקאל בתחילת ספרו ואראה מראות אלהים ואומר במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ואל תתמה בעבור שלא הזכיר בתחילת הנבואה מראות כי הנה כתב דבר ה' אשר היה אל זכריהו ושם כתב אחריו ראיתי הלילה ואשא עיני ואראה והנה כתב באברהם במחזה וכן היתה כל נבואתו והנה אמר לו בדרך הנבואה למה אשת זנונים כי זנה תזנה הארץ : (ג) וילך ויקח . האשה הנזכרת כך היה רואה במראה וטעם ותלד בן הדור הבא אחרי ירבעם בן יואש : (ד) דמי יזרעאל · הם בית אחאב על בית יהוא שלא מלא אחרי השם גם יהואחז כמו ויהואש בן בנו גם זה ירבעם גם זכריה בנו כולם עשו הרע בעיני ה' כי כן כתוב : (ה) והיה · קשת ישראל . מלכות זכריה כי נפסקה מלכות יהוא : (ו) ותהר · ותלד בת . זה הדור הבא אחריו וקראו בת כי כתוב אחר ירבעם הוא השיב את גבול ישראל ואחרי

דְיִשְׂרָאֵל׃ ב שֵׁירוּת פִּתְגָמָא
דַיְיָ בְּהוֹשֵׁעַ וַאֲמַר יְיָ לְהוֹשֵׁעַ
אֱזֵיל אִתְנַבֵּי נְבוּאָה עַל יָתְבֵי
קַרְתָּא טַעֲוָתָא דְאִינוּן מוֹסִיפִין
לְמֶחֱטֵי אֲרֵי מִטְעָא יִטְעוּן דָיְרֵי
אַרְעָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ׃
ג וַאֲזַל וְאִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן דְאִם
יְתוּבוּן יִשְׁתְּבִיק לְהוֹן וְאִם לָא
כְּמִתַּר עֲלֵי תֵינִין יִתְּרוּן
וְאוֹסִיפוּ וַעֲבָדוּ עוֹבָדִין בִּישִׁין׃
ד וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ קְרָא שׁוּמְהוֹן
מְבַדְּרַיָא אֲרֵי עוֹד צִבְחַר
כִּזְעֵיר וְאַסְעַר דַם פָּלְחֵי
טַעֲוָתָא דַאֲשַׁד יֵהוּא בְּיִזְרְעֶאל
דְקַטְלִינוּן עַל דִפְלָחוּ לְבַעֲלָא
תָּבוּ אִינוּן לְמִטְעֵי בָּתַר עֶגְלַיָא
דִבְבֵית אֵל בְּכֵן אֲחַשְׁבִינֵיהּ
דַם זַכַּאי עַל בֵּית יֵהוּא
וְאֲבַטֵּיל מַלְכוּתָא מִבֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ה וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהוּא וְאֶתְבַּר יַת תְּקוֹף עָבְדֵי קְרָב
יִשְׂרָאֵל בְּמֵישַׁר יִזְרְעֶאל׃ ו וְאוֹסִיפוּ וַעֲבָדוּ עוֹבָדִין בִּישִׁין וַאֲמַר לֵיהּ קְרֵי שׁוּמְהוֹן
דְלָא רְחִימִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי לָא אוֹסִיף עוֹד לְרַחֲמָא עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרַם אִם יְתוּבוּן

ג' ר"פ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ ב תְּחִלַּת דִּבֶּר־יְהוָה
כ' בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הוֹשֵׁעַ לֵךְ
קַח־לְךָ אֵשֶׁת זְנוּנִים וְיַלְדֵי זְנוּנִים
ל' וכתיב כ' כִּי־זָנֹה תִזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי יְהוָה׃
ג' ג וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח אֶת־גֹּמֶר בַּת־דִּבְלָיִם
ו' ר"פ וַתַּהַר וַתֵּלֶד־לוֹ בֵּן׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלָיו קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֶאל כִּי־עוֹד
מְעַט וּפָקַדְתִּי אֶת־דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל־
ר"ג · ד' בֵּית יֵהוּא וְהִשְׁבַּתִּי מַמְלְכוּת בֵּית
יִשְׂרָאֵל׃ ה וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְשָׁבַרְתִּי
אֶת־קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃
י' ו וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בַּת וַיֹּאמֶר לוֹ קְרָא
ד' וחסר שְׁמָהּ לֹא רֻחָמָה כִּי לֹא אוֹסִיף
י"ד כענין עוֹד אֲרַחֵם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־

תחלת ג' ר"פ בקריאה וסי' תחלת דבר ה' בהושע ויאמר ה' · תחלת חכמה יראת ה' · תחלת דברי פיהו סכלות : ויאמר ה' אליו ו' ר"פ בקריאה וסימ' מי שם פה לאדם או מי ישום אלם · זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק · שמעתי את תפלתך · לך שוב לדרכך מדברה · עבור בתוך העיר בתוך · קרא שמו

תולדות אהרן תחלת · כ"ב י"ד ויקח פקודי : אשת זנונים . פסחים פז :

רשי

ויותם אלא שגרמה לו זכות לסמוך עם הצדיקים הללו לפי שלא קבל לשון הרע על עמוס כמו שמפורש בפסחים בפרק האשה (דף פז.) שנאמר (עמוס ז) וישלח אמציה וגומר קשר עליך עמוס וגומר : (ב) תחלת דבר ה' בהושע : רבותינו אמרו תחילה לארבעה נביאים שנתנבאו (בימים הללו) הושע ישעיה עמוס ומיכה ישעיה נתנבא שנאמר (ישעיה ו) וינועו אמות הסיפים וגומר והוא היה יום שנתנגע עוזיה שנכנס להיכל שרעשו העליונים לשורפו והתחתונים לבולעו כשנגזר על עדת קרח שהיו בהם בלועין ושרופים בעמוס נאמר שנתים לפני הרעש והושע קדם לכולם ומיכה היה אחרון לכולם שנאמר בו (מיכה א) בימי יותם אחז יחזקיה ולא נאמר בו עוזיה · ופשוטו של מקרא תחילת דיבור שדבר הקב"ה עם הושע אמר לו כן : קח לך אשת זנונים . רבותינו אמרו כמשמעו לפי שאמר על ישראל החליפם באומה אחרת כמו שמפורש בפסחים ר"פ האשה : וילדי זנונים . שתלד לך ילדים שיהיו ספיקי ממזרות . ויונתן תירגם איתנבי נבואה על יתבי קרתא סטותא וקח האמור כאן לשון לימוד הוא למד אותן לשוב בתשובה : כי זנה תזנה . לשון הווה הוא : (ג) את גומר . רבותינו אמרו כך שמה על שם זנותה שהכל גומרין בה ודשין בה כדבלה · וי"ת גומר שאם ישובו מדרכם גמרה פורענותם ואם לאו יהיו כנובלת תאנה : ותהר ותלד · ואוסיפו למעבד עובדין בישין : (ד) קרא שמו יזרעאל · קרי שומהון מבדריא · התנבא עליהן שיגלו ויהיו זרועין בארצות : את דמי יזרעאל · כתרגומו את דמי בית אחאב שהרג יהוא ביזרעאל על שעבדו את הבעל והלכו הוא ובניו אחרי כן ועבדו עבודת עכו"ם לכך אני חושב עליהם דמי בית אחאב כדם נקי : על בית יהוא . ירבעם בן יואש מבני יהוא היה (מלכים ב טו) וזכריה בנו נהרג : (ו) לא אוסיף עוד ארחם . לרחם : כי נשא אשא להם : אחלק להם מנת כוסם ופעולתם

רדק

הרע בעיני ה' בימי המלכים האלה כמו שכתוב : (ב) תחלת דבר ה' בהושע · תחלת לשון דבר שהוא ענין נבואה קשור עם בי"ת השמוש · כמו הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר · רוח ה' דבר בי פה אל פה אדבר בו · אפשר שתהיה מלת דבר ה' פעל עבר · כאלו אמר תחילת אשר דבר ה' בהושע זה היה שאמר לו קח לך אשת זנונים · או יהיה דבר שם · כמו והדבר אין בהם : ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים · כל זה הענין היה במראה הנבואה שאמר לו שיקח אשת זנונים ולקחה והרתה וילדה ממנו שלש פעמים · וזה משל · לישראל הזונים מאחרי ה' · וזהו שאמר כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה' ופירוש וילדי זנונים · ושם לך ממנה ילדי זנונים כי אשת זנונים היא · כן ישראל והנולדים מהם באלה הדורות זנו מאחרי ה' · וכל זה היה במראה הנבואה לא שלקח הושע הנביא אשת זנונים · אף על פי שנמצא בדברי רבותינו ז"ל שהענין כמשמעו · שאמרו ויאמר ה' אל הושע אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע חטאו ישראל היה לו לומר לפניו רבונו של עולם בניך הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל עליהם רחמיך לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת · אמר הקדוש ברוך הוא מה אעשה לזקן זה · אמר לו קח לך אשת זנונים · אחר כך אמר לו שלחה מעל פניך אם הוא יכול לשלחה אף אני אשלח את ישראל · לאחר שנולדו לו ממנה שני בנים ובת אחת אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך · כיון שדברתי עמו פירש מן האשה בדול עצמך ממנה · אמר לפניו רבונו של עולם יש לי בנים ממנה ואיני יכול לגרשה · אמר לו הקדוש ברוך הוא ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני זנונים כך אני שבני ישראל בני בחוני בני אברהם יצחק ויעקב והם אחד מחמשה קנינים ואתה אמרת העבירם באומה אחרת · כיון שידע שחטא עמד לבקש רחמים על עצמו · אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל מיד פתח בברכות ואמר והיה מספר בני ישראל כחול הים · ויונתן תרגם הענין על דרך משל ונכון הוא פירושו : (ג) וילך ויקח את גומר בת דבלים · שם זונה ידוע באותו הזמן : ותהר ותלד לו בן · אמר בן

כי

מצודת ציון

(ב) זנונים · מל' זונה : זנה תזנה · ענין הפקרה · ועפ"ז תקרא המנאפת זונה כי הפקירה מדרכי הצניעות : (ד) ופקדתי · ענין זכרון כמו וה' פקד (בראשית כ"א) : והשבתי · ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד) : (ה) קשת · ר"ל חוזק וגבורה : (ו) נשא אשא · ענין מחילת העון כמו

מצודת דוד

ירבעם : (ב) תחלת דבר ה' וגומר · ר"ל תחילת דבורו של ה' בהושע היה זה שאמר ה' אל הושע לך קח לך וכו' : אשת זנונים · אשה שהורגלה בזנות וילדה ילדים בזנות שזהו מופת ואות שהיא זונה באמת ואחז"ל לפי שהושע אמר להקב"ה על ישראל החליפם באומה אחרת לכן צוהו לקחת זונה למען הראות לו איך יקשה בעיניו לגרשה לרמז לו שקשה לפני המקום לשלח את ישראל מעל פניו : כי זנה תזנה · ר"ל להיות לאות שאנשי הארץ זונים וסרים מה' ללכת אחרי אלהי עכו"ם כזונה ההולכת אחרי המנאפים : (ג) גומר בת דבלים . כן היה שם זונה ידועה באותו הזמן : (ד) כי עוד מעט . עוד זמן מועט ר"ל בזמן קרוב אזכור דמי אחאב שהרגו יהוא ביזרעאל הדם ההוא אזכור על בית יהוא לשלם גמול ועל זכריה בן ירבעם יאמר שהיה מבית יהוא ונהרג ע"י שלום בן יבש כמ"ש במ"ב ועם כי יהוא הרג לאחאב בדבר ה' על שעבד לבעל עכ"ז הואיל וגם יהוא חזר ועבד לבעל נחשב לו דם אחאב כדם נקי : והשבתי · ואח"ז אשבית ממלכות ישראל מכל וכל כי מעט מן הזמן עמדה מלכות ישראל אח"ז : (ה) ביום ההוא · ביום הגמול אשבור את קשת ישראל ר"ל אתיש כח ישראל בעמק יזרעאל הוא מקום מבצר מושב מלכי אפרים : (ו) כי נשוא אשא להם · ר"ל כי עד הנה נשאתי עונם על כי רחמתים

אבל

רשי

ושנאיהם כמו וישא משאת (בראשית מג) : (ז) ואת בית יהודה ארחם ג
לאחר שהגלית את מלכות ישראל שמשגלו עשרת השבטים היו בית יהודה
בגלל הרחמים מחזקיהו עד צדקיהו : (ח) ותגמול את לא רוחמה . לפי
תרגומו ויגלה אותו הדור בין העכו"ם שגלו שם : ותהר ותלד בן . ואוסיפו
ועבדו עובדין בישין . ולפי פשוטו כמשמעו : (א) והיה מספר · מה ענין פורענות ונחמה סמוכין בדבור אחד · ורבותינו פירשו בפסחים הרגיש הושע בעצמו שחטא על שאמר החליפם עמד ובקש עליהם רחמים · ובספרי דבי רב פרשת וישב ישראל בשטים שנינו רבי אומר יש פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישראל כחול הים מה ענין זה אצל זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר הסופר לבוא ולכתוב לה גט עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך אפשר יצא סופר זה מכאן חלוק כלומר לבו חלוק ותוהה לומר למה שלח אחרי אמר לו בא וכתוב לה שאני כופל לה כתובתה ולפי פשוטו כך היא סמיכתו כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם ארצה פלמי כאילו אינו לכם ותגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותצמחו ושם תשובו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר על ידי משה (דברים ל) והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' אף כאן ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו וגו' : (ב) ראש אחד . דוד מלכם : כי גדול יום קבוץ

נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם׃ ז וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אֲרַחֵם וְהוֹשַׁעְתִּים בַּיהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא אוֹשִׁיעֵם בְּקֶשֶׁת וּבְחֶרֶב וּבְמִלְחָמָה בְּסוּסִים וּבְפָרָשִׁים׃ ח וַתִּגְמֹל אֶת־לֹא רֻחָמָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן׃ ט וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ לֹא עַמִּי כִּי אַתֶּם לֹא עַמִּי וְאָנֹכִי לֹא־אֶהְיֶה לָכֶם׃

ב ב וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי׃ ב וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד

כ' · ג' · ד' וחס' וכסיס' · מ"ו פסוקי' לא · לא ב' מנחן · בסיפרא · נ' · ט"ו מלי' ספו · וכל ר"פ דכוו

מִשְׁבַּק אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן׃ ז וְעַל דְבֵית יְהוּדָה אֲרַחֵם וְאֶפְרְקִינוּן בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן וְלָא יִתְפָּרְקוּן בְּקַשְׁתָּא וּבְחַרְבָּא וּבְעָבְדֵי קְרָבָא בְּסוּסָוָן וּבְפָרָשִׁין׃ ח וְדָרֵיהוֹן דְאִתְגְלִיאוּ לְבֵינֵי עַמְמַיָא אִשְׁתְּכָחוּ דְלָא הֲווֹ רְחִימִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְאוֹסִיפוּ וַעֲבַדוּ עוֹבָדִין בִּישִׁין׃ ט וַאֲמַר קְרֵי שׁוּמְהוֹן לָא עַמִּי אֲרֵי אַתּוּן לָא עַמִּי בִּדְלֵית אַתּוּן מְקַיְמִין פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתִי וּמֵימְרִי לָא הֲוָה בְּסַעֲדֵיכוֹן׃ א וִיהֵי מִנְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגִּי כְּחָלָא דְיַמָּא דְלָא מִתְכָּל וּדְלָא מִתְמְנֵי וִיהֵי בְּאַתְרָא דְאִתְגְלִיאוּ בֵּינֵי עַמְמַיָא כַּד עֲבַרוּ עַל אוֹרַיְתָא וְאִתְאֲמַר לְהוֹן לָא עַמִּי אַתּוּן יְתוּבוּן וְיִתְרַבּוּן וְיִתְאֲמַר לְהוֹן עַמֵּיהּ דֶאֱלָהָא קַיָּמָא׃ ב וְיִתְכַּנְשׁוּן בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּחֲדָא וְיִמַנּוּן לְהוֹן רֵישׁ חַד מִן בֵּית

אבן עזרא

ואחרי מות זכריה בנו מלך מנחם ובימיו בא מלך אשור ואין צורך להזכיר מלכות שלום כי לא מלך אלא ירח ימים ובימי פקח בן רמליהו הגלה תגלת פלאסר רבים מערי ישראל ובימי הושע בן אלה נלכדה שומרון על כן קרא זה הדור בת . ופי' לא רוחמה כי לא אוסיף עוד ארחם תחסר אות שי"ן לא אוסיף עוד שארחם וכמוהו ונדעה נרדפה אל תרבו תדברו . יש אומר כי נשוא שהייתי עד עתה נושא להם עונם ואין זכר לעון והנכון בעיני כי זאת המלה באה כדרך הרגו לאבנר והטעם כדרך כמעט ישאני עושני וטעם ספר גלות השבטים : (ז) ואת בית יהודה · שנמלטו אנשי ירושלים מיד סנחריב : והושעתים בה' . שיצא מלאך השם והכה כל מחנה אשור : (ח) ותגמל· הולידו בנים השבטים שגלו בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קראם לא עמי ואנכי לא אהיה להם לאלהים ומרוב הכעס לא הזכירו : (א) והיה · זאת הפרשה דבקה היא כי במקום שגלו שם יולידו בנים רבים רק אינם יראים את השם · ופי' והיה במקום כמו תחת אשר לא עבדת והטעם שהם קוראים עצמם בני אל חי והם באמת לא עמי בעבור מעשיהם הרעים : (ב) ונקבצו פעם ונקבצו שרבים מבני יהודה תפש סנחריב וכן כתוב כי תפש כל ערי יהודה הבצורות ושמו להם ראש אחד זהו סנחריב : ועלו

יזרעאל : ובמלחמה ג' בקריאה וסי' או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי · ולא אושיעם בקשת ובחרב ברעב פרק ממות ובמלחמה : ובני ישראל ט"ו במציעתא פסוק וסימ' יוצאים ביד רמה · אז ישיר משה כי בא סוס פרעה · מבן עשרים שנה ומעלה תנינא דפנחס : ויוציאו את המקלל · בעבר הירדן בגיא מול בית פעור · ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע · ויהי ככלות יהושע · משה עבד ה' ובני ישראל הכום · ויאמרו בני בנימין נגפים הם לפנינו · ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון · ויקרא המלך לגבעונים · ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו · ויגע החדש השביעי דעזרא · וחברו דנחמיה · וכל ר"פ דכוו' :

תולדות אהרן כחול הים · פסחים פח יומא כב זוכר תשא פקודי : לא עמי · קדושין לו : ונקבצו · פסחים פח :

רדק

כי ירבעם בן יואש היה חזק במלכותו כמו הזכר שהוא חזק מהנקבה ומלך ארבעים ואחת שנה והשיב גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה · וי"ת ואזל ואתנבי עליהון ואמר דאם יתובון וגו' · פירש נימ' כענין נמירה · כלומר ימור עליהם פשעיהם ויסלח עונם · ופירש דבלים מן דבלת תאנים : (ד) ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל · זהו ירבעם בן יואש כמו שפירשנו שהיה חזק במלכותו · לפיכך אמר כי עוד מעט · כי לא פקד בימי ירבעם כי הוא הגלית במלכותו · אבל בימי זכריה בנו פקד דמי יזרעאל על בית יהוא שלא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ופסקה מלכות יהוא · ולמה אמר דמי יזרעאל הדמים אשר שפך ביזרעאל מבית אחאב . ואף על פי שעשה בזה הדבר הישר בעיני ה' כיון שהוא לא שמר ללכת בתורת ה' ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט נחשבו לו הדמים ששפך לדם נקי · וכן ראינו כי נענש בעשא על דמי נדב בן ירבעם ואף על פי שהיה רשע כמו שנאמר ועל אשר הכה אותו : והשבתי ממלכות בית ישראל · כי מעט עמדה מלכות ישראל אחר כן כי בימי הושע בן אלה כלו כלם ובימי יהוא נאמר בימים ההם החל ה' לקצות בישראל וגומר . וי"ת הפסוק כן ואמר ה' ליה קרי שמיה מבדריא וגו' : (ה) והיה ביום ההוא ושברתי · ביום ההוא שאפקוד כל דמי יזרעאל אשבור את קשת ישראל · כלומר חוזק ותוקפו . וי"ו ושברתי נוספת על מה שאמר והשבתי : בעמק יזרעאל : קשתם שהיה בעמק יזרעאל כי ראש ממלכת אפרים שומרון ויזרעאל כי בית מלכות אחאב היה בשומרון וביזרעאל · וכן המלכים הבאים אחריו · וי"ת ויהוא בעדנא ההיא ואתבר ית תקוף עבדי קרב ישראל במישר יזרעאל : (ו) ותהר עוד ותלד בת · אחר שילדה בן שהוא משל לירבעם בן יואש כמו שפירשנו ילדה בת · והוא משל לזכרי' בנו ולשלום בן יבש שמלך אחריו שהיו חלושים כנקבה כי זכריה לא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ושלום לא מלך אלא ירח ימים ונהרג : כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל · לא אוסיף עוד שארחם · וכן אל תרבו תדברו שתדברו · ונדעה נרדפה שנרדפה : כי נשוא אשא להם · את החוב עליהם שיגלו אותם ויחריבו ארצם · או יהיה פירוש להם כמו אותם · וכן הרגו לאבנר כמו את אבנר · כלומר אשא אותם מארץ אויביהם · ויש לפרש כי עד עתה הייתי נושא וסובל להם שהייתי מרחם עליהם ולא אוסיף עוד : (ז) ואת בית יהודה ארחם · שהרי עמדה מלכות יהודה אחר גלות ישראל משנת שש לחזקיהו עד שחרב הבית והושיעם מיד סנחרי' לא בחרב ובקשת ובמלחמ' בסוסים ובפרשים כי מלאך ה' הכה במחנה אשור כמו שכתוב : (ח) ותגמול את לא רוחמה ותהר ותלד בן · אמר ותגמול לפי שארכו ימי החולשה בימי זכריה ושלום גם בימי מנחם בן גדי שמלך עשר שנים כי בימיו בא פול מלך אשור · גם בימי פקחיה בנו שמלך שנתים עד שעמד פקח בן רמליהו והתחזק במלוכה ומלך עשרים שנה והתגבר על מלכות יהודה והרג ביהודה מאה ועשרים אלף איש ביום אחד גם צר על ירושלם עם רצין מלך ארם · ועליו אמר בזה המשל ותהר ותלד בן · ועל דורו נאמר קרא שמו לא עמי · כי עליו נאמר ויעש הרע בעיני השם לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט · והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש משל ותגמול אחר שגלו עשרת השבטים והולידו בנים השבטים בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קרא שמם לא עמי · וכן תרגם יונתן : (ט) ויאמר · מבואר הוא : (א) והיה מספר בני ישראל · אף על פי שעתה קרואים לא עמי עוד יבא זמן שיהיה מספר בני ישראל כחול אשר לא ימד ולא יספר לא ימד כ"ש שלא יספר וכן אין אמת ואין חסד · ולשון מדידה נופל על החול ועל הכוכבים לא יפול אלא לשון מספר לפיכך הלקס ירמיהו הנביא כשהמשיל בשניהם ואמר אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים ואף על פי שהוא אמר זה המשל על שתי משפחות מישראל וזה הנביא אמרו על כל ישראל אין לתמוה בזה כי בזה ובזה הוא דרך הפלגה ואין החפץ בהם כי אם ענין רבוי : והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם . תחת אשר נאמר להם בזמן הזה לא עמי אתם לפי מעשיהם הרעים : יאמר להם · בזמן ההוא : בני אל חי · כי ישובו אל ה' והוא ישיב שבותם וירחמם : וטעם בני אל חי · כי בזמן הזה עושין בנים לאלהים אחרים שאינם חיים ואפילו החיים שבהם שהם המזלות אינם חיים אלא בעילת המחיה אותם אבל הוא יתב' חי מבלי סבה ועילה , ויונתן תרגם במקום כמשמעו ויהא באתר' דאתגליאו לביני עממיא כד עברו על אורייתא ואתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא : (ב) ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו · וזה יהיה בקבוץ גליות בימי המשיח כי בבית שני לא עלו אלא יהודה ובנימין שגלו בבבל ולא היו בני יהודה ובני ישראל יחדיו : ושמו להם ראש אחד · זהו מלך המשיח · וכן ת"י וימנון להון רישא חד

מצודת דוד

אבל מעתה לא אוסיף עוד לרחם עליהם וישאר עוונם על עצמותם : (ז) ארחם · על כי עדיין לא נתמלאה סאתם : בה' אלהיהם . ר"ל התשועה תהיה בעזר ה' ולא בכלי מלחמה ויאמר על מפלת סנחריב שלא היתה ע"י מלחמה כי ה' הכה בהם ע"י המלאך : (ט) כי אתם לא עמי · שאינכם חרדים על דברי לעשותם כדרך העם החרדים על דברי מלכם : ואנכי . וגם אני לא אהיה לכם לאלוה להציל אתכם ולהושיע לכם : ב (א) והיה מספר . בזמן הגאולה יהיו מספר בני ישראל כחול הים אשר א"א למדוד אותם ולספרם ואחז"ל שאחר שהוליד הושע את אלו אמר לו המקום שלח את אשתך וגומר והבין ברמז שלא טוב בעיני ה' אשר דבר על ישראל להחליפם באומה אחרת לכן חזר ובקש עליהם רחמים : אשר יאמר להם . אשר היה נאמר עליהם : יאמר להם : יאמר עוד עליהם בני אל חי המתקיימים יותר : (ב) ונקבצו : זה יהיה בימי המשיח : ראש א' : זהו מלך המשיח : ועלו . מארצות הגולה יעלו אל ארצם

מצודת ציון

כמו ונשאתי לכל המקום (בראשית י"ח) : (ז) ובפרשים · הם הרגילים לרכוב על הסוסים : (ח) ותגמול · כן יקרא זמן השלמת היניקה כמו ביום הגמל את יצחק (שם כ"א) : (א) ימד · מל'

ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל · שנפקד עון בית ישראל והנה הכל לגאוי ולא
לשבת או הטעם כי גדול יהיה יום אידם כיום יזרעאל והמפרש יותר מיום
יזרעאל אין משפט הלשון לחסר מ"ם כי הדבר יבוא להפך ועוד מ"ם טעם כי
גדול ואין שם זכר מ"ם : (ג) אמרו . כדרך ויהאל בהם אליהו ויאמר קראו
בקול שמח בחור בילדותיך בא
ביתאל ורבים ככה על כן אחריו
ריבו באמכם ריבו איך אתם
בני אל חי והאם זנתה הם
האבות : (ד) ריבו . הנביא
מוכיח הגולים אולי ישובו וישיב
השם שבותם או יוכיח אלו
הדורות לפני גלותם : זנוניה ·
כפול העי"ן כמו בינה הגיגי :
ונאפופיה · כפול הלמ"ד כמו
סגריר : (ה) פן · כיום הולדה .
בהיותה במצרים כאשר הזכיר
יחזקאל ואת עירום ועריה :
והצגתיה · כמו ויצג את המקלות :
ושמתיה כמדבר . אין אדם בו .
וטעם בצמא בעבור שהיא אומרת
נותני לחמי ומימי ושקויי :
(ו) ואת בניה לא ארחם . הם
שילכו בגולה : (ז) כי · הובישה ·
הורתם . וטעם מאהבי פועל יוצא
לשנים פעולים כי בקשו שהייתי
אוהבת אותם בעבור מתנותם
שאומר כי מימי הוא התירוש
והביא ראיה ותירושי במועדו
לא דבר נכונה כי התירוש
ותירושי כנגד ושיקויי וטעם
מימי כמו ואכלכלם לחם ומים
והנביא אמר לחם לא אכלתי
ומים לא שתיתי ומים בכסף
תתן לי : (ח) לכן · שך . מגזרת
לשכים וכמוהו הלא אתה שכת
בעדו : בסירים . קוצים כי
כקול הסירים כי עד סירים
סבוכים : נתיבותיה . המקומות
הידועים שיש בהם סימנים
להכירה : וגדרתי את גדרה ·
שאשים גדר בדרכיה כדרך גדר
דרכי

דָוִד וְיִסְקוּן מִן אַרְעָא גָלוּתְהוֹן
אֲרֵי רַב יוֹם כְּנִישַׁתְהוֹן :
ג נְבִיַיָא אֱמָרוּ לַאֲחֵיכוֹן עַמִי
תּוּבוּ לְאוֹרַיְתִי וְעַל כְּנִישַׁתְכוֹן
אֲרַחֵם : ד אוֹכָחוּ לִכְנִשְׁתָּא
דְיִשְׂרָאֵל וְאֵמְרוּ לַהּ אֲרֵי הִיא
לָא מִתְעַנְיָא בְּפוּלְחָנִי וּמֵימְרִי
לָא מְקַבֵּיל צְלוֹתָהּ עַד דְתַעְדֵי
עוֹבָדָהָא בִּישַׁיָא מִקָבֵל אַפָּהָא
וּפוּלְחַן טַעֲוָתָהָא מִבֵּין קִרְוָהָא :
ה דִלְמָא אֲסַלֵיק שְׁכִנְתִּי מִנַהּ
וְאַעְדֵי יְקָרַהּ וַאֲשַׁוִינַהּ רְטִישָׁא
כְּיוֹמַיָא קַדְמָאֵי עַד לָא
אִתְקְרִיבַת לְפוּלְחָנִי וְיָחוּל
רוּגְזִי עֲלַהּ כְּמָא דְחַל עַל עַם
דָרָא דַעֲבָרוּ עַל אוֹרַיְתִי
בְּמַדְבְּרָא וַאֲשַׁוֵי אַרְעָא צַדְיָא
וְאֶקְטְלִינַהּ בְּבַצוֹרְתָּא : ו וְיַת
בְּנָהָא לָא אֲרַחֵם אֲרֵי בְנִין
דְטָעַן אִינוּן : ז אֲרֵי טָעַת
כְּנִשְׁתְּהוֹן בָּתַר נְבִיֵי שִׁקְרָא בְּהִיתוּ מַלְפֵיהוֹן אֲרֵי אָמְרָה אֱהָךְ בָּתַר עַמְמַיָא רַחֲמֵי
מְסַפְּקֵי מֵיכְלִי וּמִשְׁתְּי כְּסוּת מִילָא וּבוּץ מְשַׁח כָּל פַּרְנוֹסִי : ח בְּכֵן הָא אֲנָא מְקַלְקֵל
יַת אוֹרְחָתִיךְ כְּמָא דְסִיגִין בְּכוּבַיָא וְאֶפְסוֹק כְּמָא דְמַפְסְקִין

וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל׃
ל' מ"ל ג אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם
רֻחָמָה׃ ד רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־
הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ
ל' . ל' וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין
שָׁדֶיהָ׃ ה פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה
ל' · י"א רפין ל' וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ
ו"ל והכרי ה' כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ
ל' וחד את בניה י"א פתחים באתנחתא בַּצָּמָא׃ ו וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־
בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה׃
ל' ז כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי
אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי
ט' לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי
ל' וחד ושקוי וְשִׁקּוּיָי׃ ח לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־
ל' · ל' דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ

קבוץ זריעתם : (ג) אמרו לאחיכם עמי · כתרגומו תובו לאורייתי ועל
כנישתכון ארחם : (ד) ריבו באמכם · בכנסייה שלכם של עכשיו שהיא אם
לדורות הבאים : מבין שדיה · דרך הנואפות שממעכין להם בין דדיהם ויונקן
תירגם ופולחן טעותהא מבין קירוהא : (ה) כיום הולדה · כיום שמצאתיה במצרים
כמו שמפורש (ביחזקאל טז)
ומולדתך ביום הולדת אותך לא
כרת שרך ותושלכי על פני השדה
בגועל נפשך לא חסה עליך עין
(שם) : כמדבר . גזירות שגזרתי
עליהם במדבר שם יתמו ושם
ימותו (במדבר יד) : והמתיה ·
ואקטלינה : (ז) אמם . כנסיה
שלהם : הובישה הורתם . בהיותו
מלפיהון החכמים המורים להם
הוראות בושים מפני עמי הארץ
אומרים להם לא תגנבו והם
גונבים לא תלוו ברבית והם
מלווים : אחרי מאהבי . בדרכי
העכו"ם : (ח) הנני שך · סגירה
כמו הסר משוכתו (ישעיה ה)
כמשוכת חדק (משלי טו) : את
דרכך · דרכים ושבילים שאת
הולכת

רדק

חד מדבית דוד : ועלו מן הארץ · מארץ גלותם יעלו לארצם , והמפרשים זה הענין על הגלות אינו נכון כי מה ענין ושמו להם ראש אחד למי שילך בגלות וגם ועלו מן הארץ כי היה לו לומר וירדו או ויצאו כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות והבא אליה יעלה ומי שיצא ממנה ירד , וי"ו ועלה מן הארץ פירשו בו אחר שעלו מן הארץ כוי"ו כן אתה קלפת ונתצת , וירד מעשות החטאת והעולה · ויבא תולעים ויבאש והדומים להם , כי השבית לא יהיה להם לראש עד שיהיו בירושל' ויש מפרשים ראש אחד אליהו הנביא שיעלה אותם מן הגלות : כי גדול יום יזרעאל · יום עת שנשבר קשתם בעמק יזרעאל גדול הוא ומאד ארך זמן גלותם ותם עונם בגלות בארץ זמן רב , ואדוני אבי ז"ל פי' זמן ארוך וגדול היו זרועים בגוים ועתה אקבצם לפיכך קרא שם ישראל יזרעאל שהאל זרעם בגוים , וי"ת ארי רב יום כנישתהון : (ג) אמרו לאחיכם עמי · פי' רב סעדיה גאון ז"ל אומר לשבט יהודה ובנימין אחיכם עשרת השבטים שהיו קרואים לא עמי בזמן שהיו עושים הרע בעיני ה' בזמן שיבת הגלות אמרו להם עמי : ולאחותיכם רחמה · ולפי שהמשל היה בבן ובת אמר אחיכם ואחותיכם , ומלת ואחותיכם ברבוי אחד לבד כי היה לו לומר בשני רבוים אחיותיכם כמו את אחיו את אחיותי : (ד) ריבו באמכם . עתה שב לדברי התוכחה שאמר בתחלה ולפי שהמשיל כנסת ישראל לאשת זנונים והנולדים כדור ודור ילדי זנונים אמר כנגד ילדי זנונים ריבו באמכם , והכנסת נמשלת לאם על דרך כלל והפרטים לבנים והענין שיריבו איש ברעהו להשיבם לדרך טובה : כי היא לא אשתי . כיון שזנתה תחתי : ותסר זנוניה מפניה · כיון שהמשילה לזונה כתב עליה דרכי זונות כי דרך הזונה לקשט פניה במיני צבעונים שתראה יפה בעיני הזונים : ונאפופיה מבין שדיה . היא מעיכת השדים שזכר יחזקאל שמה מעכו שדיהן כי גם זה מדרכי הזונות · והפנים הוא משל לנביאים שהיו העם מחליפים נביאי ה' בנביאי השקר ואלה הם הזונים , ושדיה הוא משל לתורה שבכתב ולתורה שבעל פה כמו שפי' בספר יחזקאל והיו מחליפים אותם בחוקי עכו"ם ואלה הם הנאפופים : (ה) פן אפשיטנה ערומה . ואניחנה ערומה : והצגתיה כיום הולדה . אעמידנה ערומה כיום שנולדה כמו שאמר ערום יצאתי מבטן אמי והענין כפול במלות שונות והוא על דרך משל כמו שאמר יחזקאל כיום הולדת אותך ואמר ואת ערום ועריה ואמר ואלבישך רקמה וכל הענין כמו שהוא , ומשל הלידה היא כשהיו במצרים עבדים כמו שפירשנו שם : ושמתיה כמדבר · שהוא הפקר לכל , ועוד שלא ימצא בו שום מחיה ושום צורך האדם כן אסיר כל טובי מהם ויהיו מופקרים לכל כמ"ש והסתרתי פני מהם והיה לאכול , גם מורה על חורבן הארץ כמו שאמר נצתה כמדבר : ושתיה כארץ ציה · הענין כפול במלות שונות , וכן והמתיה בצמא , כי המדבר הוא מקום אשר אין בו מים , ואפשר שיהיה בצמא משל לבטול התורה והנבואה כמ"ש מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' , והצמא הוא משל לבטול התורה והמצות והנבואה כמו שאמר לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דברי ה' : (ו) ואת בניה לא ארחם · כמו שפירשנו כי הכנסיה בכלל תקרא אם ונקראו הפרטים בנים , או הילודים כל דור ודור בנים מנהג הדור הראשון העובד עכו"ם · (ז) כי זנתה אמם הובישה הורתם · ת"י ארי טעו כנישתהון בתר נביאי שקרא בהיתו מלפיהון : אחרי מאהבי · אשור ומצרים שהיו לישראל ברית עמהם ומצילים אותם מאויביהם והיו הולכים בעת בצורת שהיו נותנים להם ובזמן שהיו בשלום בבריתם עמהם כאלו הם מספיקים להם כי בעזרתם היו עובדים את אדמתם והולכים מארץ אל ארץ בשלום . הנה לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי , ומה שאמר הובישה יש לה להכלם ממעשיה וממאהביה שבטחה בהם , כי לא יועילו לה בעת צרתם , ואדוני אבי ז"ל פירש אחרי מאהבי השמש והירח והכוכבי' שהיו עובדים להם וכוונתם היתה כי הם היו נותנים מזונם וסיפוקם כמו שאמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו : ושקויי · היין ושאר משקים : (ח) לכן הנני שך

שך חד מן מלין חמיין שין וקרינן סמ"ך וסימ' ושכתי כפי עליך . בשמיכה . ותכסהו · נסוג · קשת יונתן .
ושפת ארגי קרקר · משוכתו . הסר · שך · הנני שך את דרכך · חשירו · הם המליטו ולא שמגי · בשורי .
גם או להם · שחיף · עץ סביב סביב : שפרגת והתשוטטנה · וכמשמרו' · דברי חכמים · כעשי · לו שקול ·
כעשך ' ותרב כעשך · כעש · כי לאויל יהרג · מכעש · ותכה מכעש עיני · בשכות · התמלא בשכות
עורו · תשבכני · עור ובשר · שכו · ויחמס כגן · שתם : גם כי אזעק · שושתי . כי אמר בכח ידי :

תולדות אהרן ריבו באמכם · עקרים מ"ג פל"ז : (סנהדרין כ) : הנני שך . ר"ה כג :

מצודת ציון

מלשון מדידה : להם · עליהם : (ב) יזרעאל · היא מלה מורכבת מן זריעה ומן אל : (ד) אישה · בעלה : ונאפופיה · מלשון ניאוף : (ה) אפשיטנה · ענין הסרת המלבוש כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו') : והצגתיה · ענין העמדה כמו תציג אותו לבד (שופטים ז') : ושתיה · ענין שימה כמו למען שיתי (שמות י') ציה · שממה : (ז) הובישה מלשון בושה : הורתם · מלשון הריון : צמרי ופשתי · מלשון צמר ופשתים : ושקויי · מל' משקה : (ח) שך · ענין גדר כמו הסר משוכתו ישעיה

מצודת דוד

ארצם : כי גדול יום יזרעאל · כי יום גדול ונכבד יהיה יום קיבוץ ישראל אשר הפיצם האל כמפזר זרעים ע"פ השדה : (ג) אמרו · אתם בני יהודה ובנימין אמרו על אחיכם בני עשרת השבטים שהם עמי כמותכם עם כי מסרתי להגלותם מכם וקראתים אז לא עמי וכן אמרו רוחמה על אחותיכם הם נשי עשרת השבטים : (ד) ריבו באמכם ריבו . כל הכנסיה יחד יקראו אם וכאלו יאמר אל הצדיקים שבדור עשו מריבה עם כל הכנסיה על רוע דרכה כי מעתה היא לא אשתי כי סרחה מעלי ואנכי לא אישה להזמין לה ספוקה : ותסר · מוסב על תחלת המקרא לומר ריבו בה שתסר זנוניה וגומר ר"ל שלא תצבע עוד פנים להזנות אחריה ולא תשים עוד בין שדיה בשמים המעלים ריח טוב להלהיב לב הנואפים ר"ל מעתה תעזוב דרכה ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה : (ה) פן אפשיטנה ערומה · כי כשלא תעזוב דרכה פן אפשיט בגדיה מעליה ותשאר ערומה ואמר ענין הבושה שעושין לזונה לפי שהמשילה לזונה : והצגתיה · אעמיד אותה מבלי לבוש ומכסה כמו שהיתה ביום שנולדה וכפל הדבר במ"ש : כמדבר · הפקר לכל כמו המדבר : כארץ ציה · כפל הדבר במ"ש : (ו) ואת בניה . ר"ל אף על הצדיקים שבהם לא ארחם : כי בני זנונים המה · לפי שהמשילה לזונה אמר ל' הנופל בזונה שאין מי מרחם על בניה אף שהמה לא חטאו מ"מ סובלים עון אמותם ור"ל אף הצדיקים ילקו בעון כללות האומה : (ז) כי זנתה אמם · כללות האומה סרחה

הולכת בהם : (ט) ורדפה . ממשקלות לשון כבד הוא זה כמו (שם יב) ומרדף קדים פורקלוי"ר בלע"ז כלומר תחזור אחריהם ולא תשיגם : את מאהביה . מצרים ואשור ולא תוכלי לבקש מהם עזרה : ובקשתם · ובקשה אותם : (י) לא ידעה · לא שמה אל לבה והראית עצמה כלא יודעת : וכסף הרביתי לה וזהב · והם עשאוהו לבעל : (יא) בעתו . בעת גמר בישול הפירות : והצלתי · ממנה : צמרי ופשתי . אשר היה לכסות את ערותה · כל הצלה שבקרא לשון תרומה והפרשה היא ומוכיח עליו ויצל אלהים את מקנה אביכם (בראשית לא) כי כל העושר אשר הציל (שם) : (יב) ואיש לא יצילנה מידי · אף זכות אבותם תמה : (יד) והשמותי : לשון שממה : אתנה . כמו אתנן : ושמתים ליער · שהחיות מהלכות שם

וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא׃ ט וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה׃ י וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל׃ יא לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ׃ יב וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי׃ יג וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ׃ יד וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם

ל׳
ג׳ • ל׳
כ״ט
ג׳ • ג׳
ב׳ ובענין
י״ח בטעם ל׳ • ל׳
י״ג • ל׳
ל׳ • ל׳ • ל׳
ל׳
פ׳

בְּכַתְרַיָא וּשְׁבִילָהָא לָא תַשְׁכַּח׃ ט וְתִרְדַּף שְׁלָם עִם עַמְמַיָא רַחֲמָהָא וְלָא תִדְבַּק יַתְהוֹן וְתִבְעֵי סָעִיד וְלָא תַשְׁכַּח וְתֵימַר אֵהָךְ וְאֶתוּב לְפוּלְחַן רִבּוֹנִי קַדְמָאָה אֲרֵי טַב לִי כַּד הֲוֵיתִי פָּלְחָא קֳדָמוֹהִי מִכְּעַן לָא אֶפְלַח לְטַעֲוָתָא׃ י וְאִינוּן לָא יָדְעִין אֲרֵי אֲנָא בָּרֵכִית לְהוֹן עֲבוּרָא וַחֲמָרָא וּמִשְׁחָא וְכַסְפָּא אַסְגֵיתִי לְהוֹן וְדַהֲבָא מִנֵּיהּ עֲבָדוּ לְטַעֲוָתָא׃ יא בְּכֵן יְתוּב מֵימְרִי לְמִטַּל עֲבוּרָא בְּעִדַּן אִידְרֵיהּ וַחֲמָרָא בְּעִדַּן מַעֲצַרְתֵּיהּ וְאַצִּיל כְּסוּת מִילָא וּבוּץ דִּיהָבֵית לַהּ לְכַסָּאָה יַת קְלָנַהּ׃ יב וּכְעַן אֲגַלֵּי יַת קְלָנַהּ לְעֵינֵי עַמְמַיָא רַחֲמָהָא וֶאֱנָשׁ לָא יְשֵׁיזְבִינַהּ מִן יְדִי׃ יג וַאֲבַטֵּיל כָּל חֶדְוָתָהָא חַגָּאָה יַרְחָהָא וְשַׁבַּתָּהָא וְכָל מוֹעֲדָהָא׃ יד וְאַצְדֵּי פֵּרֵי גוּפְנַהּ וְתֵינַהּ דַּהֲוַת אָמְרָה יְקָר אִינוּן לִי דִּיהָבוּ לִי עַמְמַיָא

תולדות אהרן וכסף הרבתי • ברכות לא (יומא מה) : את נבלותה . שבת נס (סנהדרין כ) : כל משושה . שבת קמה

דרכי בגזית : (ט) ורדפה : האומר כי דגשות הדל"ת כי כן הוא כל דבר שהוא תמיד שאדם מתעסק בו ואין לו סוף אולי יפרש לנו זה המדקדק מה הפרש בין הדובר בי ובין רוח ה' דבר בי הנני גורש מפניך לא אגרשנו ויגרש את האדם אלה הגזרות נמצאו בבניין הקל ובבניין הכבד ורבים ככה והנכון כי רדף הקל לעולם הוא אחר הבורח ומלת ירדף חשך יוצאה לשנים פעולים וככה ורדפה את מאהביה שתרדף אחריה בברחה להם: ובקשתם · חסר דגש בקו"ף כי הוא מבניין הכבד וככה שלחו באש מקדש להקל על הלשון על כן אלה חסרים דגש : (י) והיא · עד עתה כי היתה אומרת כי הבעלים שתקטיר להם הם הטיבו לה כדרך ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים : עשו לבעל . הצורפים עשו צורה מזהב וכסף ליפות הבעל ובספרד היה חכם מפרש הבעל בעל הבית הצומח בחכמת המזלות כי כן יקראו בתים למזלות ולהם הם עובדים כי הם צבא השמים : (יא) לכן · טעם בעתו שאביא אויביה לקחתו : והצלתי . והפרשתי וכן כל לשון הצלה והצלתי צמרי ופשתי שנתתי לה לכסות את ערותה : (יב) ועתה אגלה את נבלותה · מגזרת נבלה על משקל כי הילדות והשחרות הבל כי גלוי הערוה נבלה היא : (יג) והשבתי · שלא להתחבר שנים תוי"ן חסרו האחד וככה שבתו · כי שבת שרשו וככה וכרתי להם ברית כי כרת שרשו ואין נראה להתחבר שני תוי"ן לומר והשבתתי וכרתתי כי כן היה ראוי : חדשה . הוא ראש החדש שתתחדש הלבנה גם תי"ו שבתה חסירה או מובלעת בדגשות תי"ו שבתה : (יד) והשימותי . אתנה · הא"ף נוסף ורבי מריגום אמר שהוא כמו

רדק

שך את דרכך בסירים · שלא יוכלו לצאת מהעיר מפני החרב ולא יועילום מאהביה והם אשור ומצרים · או לפי' אדוני אבי זכרונו לברכה המזלות , והנה דרכם כאלו יש בה משוכת חדק וקוצים שלא תוכל לעבור בה וכאלו גדורה בגזית שלא תוכל לעבור ולא תמצא נתיבותיה שהיתה הולכת בהם , ועל הדרך הזה נאמר גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה : שך · כמו אתה שכת בעדו מנחי העי"ן ולפי שעושין גדר הכרמים והשדות משכים נאמר הפעול' ממנו שך שכת ושכים ידוע שהם כמו קוצים , וכן סירים וכן צנינים כולם מיני קוצים הם ולא בא הפעולה כי אם משכים : (ט) ורדפה · אם לאשור ולמצרים תרדוף שלומם ועזרתם ולא יתנו לה ואם למזלות תרדוף אחר נביאי השקר ואחר המתעסקים במזלות לשאול לה במזלות ותקטיר להם ולא יועילו לה : ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון · וזה לא תאמר עד שתכלה הגלות זמן רב כמו שכתוב בתורה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך כי אלו אמרה זה בעודה בארץ לא היתה גולה : (י) והיא לא ידעה · כי היו מתעים אותם ראשיהם ונביאי השקר וכל הטוב שהיה לה . לא היה לה אלא מאתי שהייתי שולח ברכתי בדגן ובתירוש וביצהר ושולח ברכה במעשי ידיהם עד שהיה להם רוב כסף וזהב וישמן ישורון ויבעט ועשו הכסף וזהב בבעלים כמו שאמר בכסף וזהב יפתו : (יא) לכן אשוב · כדי שתדע כי מידי היה לה הטוב דגני בעתו ותירושי במועדו שאשלח בהם מארה בעת הקציר ובעת הבציר הפך הברכה שהייתי שולח בהם , וכן בכל מעשה ידיהם אשלח מארה , וכל המשתכר משתכר אל צרור נקוב ולא יהיה להם לחם לאכול ובגד ללבוש לכסות את ערותה כי הצמר והפשתים שנתתי לה לכסות את ערותה אציל אותה ממנה וכן ת"י , וענין והצלתי כענין אשר הציל אלהים מאבינו ענין ההסרה וההצלה : (יב) ועתה אגלה את נבלתה · כיעורה ומעשיה הרעים יהיו מגולים כשאסתיר פני ממנה : לעיני מאהביה · שלא יצילוה , ולפי' אחז"ל לעיני השמש : ואיש לא יצילנה מידי · איש מכל מאהביה , ובדרש אף תמה זכות אבות : (יג) והשבתי · כי עם הגלה אין חדש ואין שבת וראשי החדשים והשבתות שהיה בהם קרבן מוסף אין ימי שמחה , וכן החגים והמועדים שהיו ימי מנוחה ושמחה לא יהיה לכם בהם שמחה מרוב הצרות : וכל מועד' · אמר מועדה אחר שאמר חגה והמועדי' הם חגים , וכן אמר יחזקאל בחגים ובמועדים לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג כמו ויעש שלמה בעת ההיא את החג וגו', שבעת ימים ושבעת ימים הנה קרא שבעת ימי חנוכת הבית חג , וכן אוכלים ושותים וחוגגים ויש מועד ג"כ שאינו חג כמו לאותות ולמועדים למועד אשוב אליך . וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו , כמו למועד אשר יעדו , ורב סעדיה גאון ז"ל פי' חגה שלש רגלים וכל מועדה ר"ה ויום הכפורי' ושמיני עצרת : (יד) והשימותי גפנה ותאנתה · אשר אמרה אתנה המה לי בעבור שאמרה כי מיד מאהביה הדגן והתירוש והיצהר וכל הטוב אני אשים אותה לשממה ותדע אם היה לה הטוב ההוא מאתי או מאתם : אתנה · לפי שהמשילה לזונה קרא הטוב ההוא אתנה כמו אתנן זונה ועניינם כמו תנאי ושרשה תנה והאל"ף נוספת , וי"ת אתנה יקר · וזכר הגפן והתאנה כי הענבים והתאנים מיטב מאכל האדם אחר התבואה וכבר זכר ולקחתי דגני בעתו : ושמתים ליער · שיבואו בו חיות השדה לפיכך ואכלתם חית השדה וזה מפני חורבן הארץ , או כמשיל האויבים לחית השדה : פקדתי

מצודת דוד

מעלי : הובישה הורתם . האם שהרתה אותם עשתה מעשה בושה וכלימה והוא כפל ענין במ"ש : אחרי מאהבי . אחרי הנואפים האוהבים אותי הנותנים לחמי וכו' ר"ל שבטחה במערכת השמים בחשבה שכל השפעתה בא לה מהם : (ח) לכן . הואיל וכן חשבה אגדור דרך מהלכך בקוצים לבל תוכל ללכת בה ר"ל לא תשכיל להוריד אליך השפעה ממערכת השמים כאלו נסתם הדרך : וגדרתי וגומר · כפל הדבר במ"ש : ונתיבותיה לא תמצא . לא תמצא שביל ותחבולה להוריד אליך ההשפעה : (ט) ורדפה. אף שתהיה רודפת אחר מערכות השמים להקטיר להם עכ"ז לא תשיג אותם להשפיע לה טובה : ובקשתם וגו' · כפל הדבר במ"ש : ואמרה · אז תאמר אשמה בהקב"ה כי מאז כשהיה בטחוני בו היה לי טוב מעתה : (י) והיא לא ידעה · מתחילה לא שמה על לבה לדעת אשר אני הוא הנותן לה הדגן וכו' והכל ממני כי אין דבר ביד מערכת השמים : וכסף וגומר . והנה הכסף והזהב אשר אני הרביתי לה עשו הם לבעל והוא צורה מה עשוי לצבא השמים והם היו מיפים אותה בכסף ובזהב כמ"ש בכסף ובזהב ייפהו (ירמיה י) : (יא) לכן . הואיל וכן עשתה אשוב לקחת את הדגן שנתתי לה : בעתו . בעת גמר הבשול אקח מהם ע"י ברד וארבה וכדומה : במועדו . בזמן הבכור : והצלתי · אסיר מהם הצמר והפשתים שנתתי לה לכסות את ערותה כי ימותו הצאן ולא יהיה לה צמר והפשתים תלקה ולא יהיה לה בגד ללבוש : (יב) ועתה . כשאסיר צמרי ופשתי אגלה כיעור גלוי ערותה לעיני מערכת השמים ולא יצילנה מי מידי ר"ל לא יוכל מי להשפיע עליה טובה בזולת רצוני : (יג) והשבתי · אבטל כל שמחתה שמחת חגה חדשה וכו' : וכל מועדה · הם ר"ה ויוה"כ וש"ע : (יד) והשימותי · אעשה שממה מקום הגפנים והתאנים : אתנה · לפי שהמשילה לזונה אמר לשון אתנן ור"ל שאמרה שבא לה מהשפעת מערכת השמים : ושמתים ליער · אעשה הפרדסים מקום

מצודת ציון

(ישעיה ה') : בסירים · קוצים כמו כקול הסירים (קהלת ז') וגדרתי · מלשון גדר : ונתיבותיה · מלשון נתיב ושביל : (ט) תשיג · ענין הקרוב : אישי · בעלי : (י) והתירוש · כן יקרא ענבי היין : והיצהר · הוא השמן כמו תירושך ויצהרך (דברים י"א) : (יא) במועדו · בזמנו : והצלתי · ענין ההפרשה כמו הלא אצלת לי ברכה (בראשית כ"ז) : ערותה · גלוי הבשר : (יב) נבלותה · ענינו דבר כעור ומגונה וכן והכרתי עליך שקוצים ונבלתיך (נחום ג') : (יג) והשבתי · ענין בטול : משושה · שמחתה : (יד) והשימותי · מלשון שממון : אתנה · מלשון אתנן וכן יקרא מתן הזונה כמו

אבן עזרא

כמו אתנן זונה : (טו) ופקדתי · וטעם ותעד משל לאשה זונה שתשים הנזם על אפה והחלי בצוארה ליפות עצמה למצא חן בעיני הנואף : (טז) לכן · אחר שתדע כי כל זאת הרעה באה עליה בעבור ששכחה אותי ולא ידעה בתחילה כי אני הטיבותי עמה ובאמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון אז אפתיה בדברים : והולכתיה · אל ארצה שהיא כמדבר : (יז) ונתתי לה את כרמיה · הפך והשימותי גפנה ואת עמק עכור שעכרתיה שהוא עמק יזרעאל ישוב לפתח תקוה : וענתה . תנגן ותשיר כמו ותען להם מרים ויש אומרים ותדור שמה מגזרת מעון ויפרש כל' וענה אייס באלם. ואיו והוא רחוק בעיני : (יח) והיה · תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי : כי כן כתוב את ימי הבעלים ור' מרינוס אמר אפילו שם שהוא ספק כמו בעל שהוא שם עכו"ם או כמו כי יבעל בחור לא תזכרי עוד : (יט) והסירותי · על דרך ומל ה' אלהיך כי כאשר ישוב השובב מחטאו השם יעזרהו וישיבהו בכל לבו : (כ) וכרתי . הפך ואכלתם חית השדה · וקשת וחרב וכלי המלחמה כמו באוכלי שולחניך חמור לחם בעבור שהזכיר תחלה ושברתי את קשת ישראל והנה הטעם

רש"י

שם ואוכלת הפירות : (טו) ופקדתי עליה . שכר פורענות : ימי הבעלים אשר תקטיר · תגיד להם ולשון הווה הוא : ותעד נזמה וחליתה . לשון עדי כזונה המתקשטת לקראת נואפים : וחליתה · בל' ערבי הוא קישוט : (טז) לכן הנה אנכי מפתיה · משדלה לתמשך אחרי ליזאניי"ר בלע"ז ותכו הפיתוי והולכתיה המדבר בגולה שהוא לה כמדבר ושם אדבר אל לבה כי טוב לה כשעמה לגוי תשתמדה בי : (יז) את כרמיה . ת"י לשון פרנסים ומנהיגים וכן לא יפנה דרך כרמים (איוב כד) . וכן כרמי שלי לא נטרתי (שיר א) ד"א והולכתיה המדבר למדבר סיחון ועוג וכענין זה נתנבא (יחזקאל כ) שנאמר והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם כאשר נשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי מכם המורדים וגומר והכרמים אקיים וזהו את כרמיה : ואת עמק עכור · עומק הצרות שהן עכורים שם אתן לה לפתח תקוה שמתוך אותן צרות תתן לב לשוב אלי : וענתה שמה . ל' דירה כמו מעון אריות (נחום ב) : כימי נעוריה · שישבה במצרים ימים רבים : וכיום עלותה וגומר · בצעקה אלי ממצרים מתוך שיעבוד וגאלתיה כן גם עתה : (יח) תקראי אישי וגו' · תעבדוני מאהבה ולא מיראה אישי לשון אישות וחיבת נעורים : בעלי · לשון אדנות ומורא ורבותינו פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה : (יט) ולא יזכרו עוד . ישראל בשמם על בעלים או לא יזכרו הבעלים בשמם של ישראל גומר שהם אלהות לכם או לא יזכר שם הבעלים שהן כד"א (ישעיה ב) והאלילים כליל יחלוף : (כ) עם חית השדה · שאינה מזיקן מן העולם וכה"א (שם יא) לא ירעו

הושע ב

חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ טו וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה׃ פ טז לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ׃ יז וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָּׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ יח וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי׃ יט וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃ כ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ

נ״ני׳ וחסר ו׳ · ל׳ כ׳ חד מ׳ וחד חסר · ל׳ מ״ל וד״מ בליש׳

תרגום

רחמי ואשוינון לחורשא ותיכלינון חית ברא׃ טו ואסער עלה ית יומיא דהות פלחא לטעותא דמסקא להון בוסמין והות דמיא לאתתא דשבקת ית בעלה ואתקינת בקדשהא בחליטת מרגליתהא וטעת בתר רחמהא כן כנישת ישראל רחימת למפלח לטעותא ופולחני שבקת אמר יי׃ טז בכן הא אנא משעבד לה לאוריתא ואעבד לה נסין וגבורן כמא דעבדית לה במדברא וביד עבדי נביא אמליל תנחומין על לבהא׃ יז ואמני לה ית פרנסהא מתמן ונית מישר עכור לתחמודי נפש ויתנהון תמן למימרי כיומי קדם ואף אנא אעביד להון נסין וגבורן כיום מסקהון מארעא דמצרים׃ יח ויהי בעדנא ההיא אמר יי תתנהון לפולחני ולא תפלחון עוד לטעות עממיא׃ יט ואעדי ית שום טעות עממיא מפומהון ולא יהי דכרן שומהון עוד׃ כ ואגזר להון קים בעדנא ההיא דיהון שלם עם חית ברא ועם עופא דשמיא ורחשא דארעא וקשתא וחרבא ועבדי קרבא אבטיל מן ארעא ואשרינון לרוחצן׃

וענתה ד' בקריא' וסימ' וענתה בי צדקתי · ונגשה יבמתו אליו · וענתה השירה הזאת · וענתה שמה כימי נעוריה : איש ח' בקריאת וסימ' במסרה רבתא : וידעת ז' וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' כ"ב :

תולדות אהרן וענתה · סנהדרין קיא : תקראו אישי · כתובות עא :

רד"ק

(טו) ופקדתי עליה · על שעשו עונם בגלות , אפקוד עליה הזמן שעבדה הבעלים ואאריך אותם בגלות לעונם שהניחו עבודתי ועבדו לאלהים אחרי', ואף על בני בניהם יהיה זה העונש אף ע"פ שהם לא יעבדו עכו"ם בגלות כן הוא משפט ענשם לפי שבני בניהם לא יהיו שלמים בעבודת האל ובגלותיו בגלות לפיכך יצטרך עון אבותם העובדים עכו"ם עם עונם ואמר בתו' והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי : ותעד נזמה וחליתה · לפי שהמשילה לזונה אמר עליה מעשי הזונה שמתקשט' בתכשיטי' נאים כדי שתראה יפה בעיני מאהבי' : וחליתה · מן וחלי כתם , ות"י וכתליעת אחד מתוקנים העדיים לכן ת"י ובתי נפשא והלחשים וקדשיא והליפתא : (טז) לכן הנה אנכי מפתיה · ביו"ד במקום למ"ד הפעל והענין אתן בלבה לשוב בתשובה בעוד' בגלות , וזה הענין פתוי כי מפתה את חבירו [illegible] שיהיה בו לדעת אחר , כן הקב"ה מעביר ישראל מדעתם שהיו בו בגלות לרדוף אחר התאוה ויצר הרע ויתן בלבם לעזוב הרע ולקחת הטוב וע"ז אמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר : והולכתיה המדבר · זהו שאמר יחזקאל הנביא והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים : ודברתי על לבה · אנחם אותם מצער הגלות שבגלה : (יז) ונתתי לה את כרמיה ושם · מהמדבר אתן לה כל ארצה כמו שהיתה לא כלום איעד אותה שם במדבר להטיב לה כארצה לפי שבמדבר העמים יצרוף אותם ויכלה המורדים והפושעים ויפתדו הנותרים לפיכך יהיו לרצים מנחומין ודבר על לבם שיתן האל ית' את ארצם כבתחילה לפיכך אמר ודברתי על לבה ואע"פ שפירשנו כי התנחומין יהיו מן הצער שבגלה בגלו' שכל יהיה לה ולה , ומה שזכר כרמי' לפי שזכר פסוק והשימותי גפנה אמר בנחמה כרמים : ואת עמק עכור לפתח תקוה · לפי שבתחילת בואם לארץ בימי יהושע קרה להם העון הזה והוא דבר עכן הבטיחם שלא יחזרו בשכנסם לארץ ושלא יקרם שום עון כי כולם יהיו צדיקים והפושעים כי במדבר העמים יצרפו , ואותו עמק עכור לא יקרא עוד כן כי שמו הוא לנגדי אלא יקרא לו שם לבטח והוא פתח תקוה , יאמ' שאמר פתח ולא אמר עמק כמו שהיה לפי שהיה להם כבתחלה כי משם יכנסו לארץ כמו שעשו בתחילה ויהיה להם תקוה ואחרית טוב לפיכך יקראו לו פתח תקוה , והחכם ר"א פירש עמק עכור , עמק יזרעאל שעכרתיה שם ישוב לפתח תקוה , ורס"י ז"ל פירש עומק הגלות שהיו שם עכורים אתן להם לפתח תקוה ותוחלת שמתוך אותם הצרות אתן להם לב לשוב אלי , ורבינו סעדיה גאון פירש יעשה האל יתברך נפלאות בעמק הנקרא בו עכן כאותו הזמן ויקראו לו פתח תקוה וישירו לאל יתברך על הנפלאות וזהו שאמר וענתה שמה מן ותען להן מרים : בימי נעוריה · כמו הנה שעשה האל יתברך לישראל בימי סיסרא שנאמר ותשר דבורה וכן בדוד ע"ה אמר וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת : וכיום עלותה מארץ מצרים שירת משה על ים סוף : (יח) והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי · ר"ל תקראי לי איש כי בעל כאשה יקרא איש , כמו אלקנה אישה וכנסת ישראל נמשלה לאשת איש · ובעל הוא שם משותף כי היו קוראים לעכו"ם בעל לפיכך אמר ולא תקראי לי עוד בעלי כדי להסיר שם הבעלים מפיה , ורבותינו ז"ל פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה : (יט) והסירותי · טעם והסירותי כי האל ית' ייחד את לבב ישראל ליראה את שמו לבדו ויעזרם בזה על דרך שאמרו בא לטהר מסייעין אותו · אמר מפיה ואמר תקראי כי כן דרך המקרא לדבר נגלה ונסתר כנכח כאחד. וכפל הענין במלות שונות ואמר ולא יזכרו עוד בשמם · ורבינו סעדיה ז"ל פירש מפיה מפי ישראל' ולא יזכרו עוד בשמם בפי א"ה כי אף האומות לא יעבדו עכו"ם כלומר וכן כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד · ועוד פירש מפיה מפי דור הישועה ולא יזכרו עוד בפי דורות עולמים · ואמר בשמם לפי שיש להם שם זולתי בעל : (כ) וכרתי · על דרך כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה

מצודת ציון

כמו אתנן זונה (דברים כ"ג) : (טו) ופקדתי · מלשון זכרון : ותעד · מלשון עדי קשוט כמו ועדית עדי (יחזקאל כ"ג) : נזמה · שם עדי כמו נזם זהב (משלי כ"ה) : וחליתה · ענין תכשיט מה כמו וחלי כתם (שם) : (טז) מפתיה · מלשון פתוי והסתה : (יז) עכור · ענין הסתתה כמו ועמק עכור (ישעיה ס"ה) : וענתה · ענינו הרמת קול שירה כמו ותען להם מרים (שמות ט"ו) : (כ) ורמש · שם

מצודת דוד

מקום הפקר כיער וחית השדה תאכל הפירות ר"ל האויב יקח הכל : (טו) ופקדתי עליה · אזכיר עליה הימים אשר הקטירה לבעלים לשלם הגמול לפי רוב הימים : ותעד · ותה מקשטה עצמה בקשוטים והלכה אחר מאהביה ר"ל מה שעבדה והקטירה למערכת השמים ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה שמקשטת עצמה להתאהב על המאהבים : ואותי שכחה · לא שמה על לבה לעבוד אותי : (טז) לכן · על כי שכחה בי אני אפתנה ואוליכה במדבר במקום שאין שם אנשים ושם אדבר על לבה דברי פיוסים ולפי שהמשילה לאשה שזנתה תחת בעלה אמר לשון הנופל באשה כזאת שהבעל מפתה אותה ללכת אחריו במדבר מקום שאין אנשים למען לא ישמע מי מה ידברו ושם מפייסה בדברים טובים שתעזוב דרכה ור"ל המקום יעורר לבבם לשוב לעבודתו : (יז) משם . מן הליכת המדבר הזה מן שאשיבנה הבאה שמה ר"ל מן הסרת הלב אחוב אלי אחזור לה את כרמיה : ואת עמק עכור . העמקים שהיו עכורים ושממים בהיותם בגולה אחזור להיות פתח תקוה ר"ל יהיו חמודים כפתח נחמד אשר יקוו אנשים לבוא : וענתה שמה . שרים בכרמים קול שיר כמו שעשתה בימי נעוריה ר"ל עד שלא גלו ממנו : וכיום עלותה : וכמו מארץ

וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ כא וְאֵרַשְׂתִּיךְ ל' · ג'
לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק ג'
וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ כ'
כב וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ ג' : ז'
אֶת־יְהוָה׃ כג וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא בטע' בסיפ'
אֶעֱנֶה נְאֻם־יְהוָה אֶעֱנֶה אֶת־
הַשָּׁמָיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־הָאָרֶץ׃
כד וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת־הַדָּגָן וְאֶת־ ת' ר"פ
הַתִּירוֹשׁ וְאֶת־הַיִּצְהָר וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־
יִזְרְעֶאל׃ כה וּזְרַעְתִּיהָ לִּי בָּאָרֶץ ל'
וְרִחַמְתִּי אֶת־לֹא רֻחָמָה וְאָמַרְתִּי ד' וחסר
לְלֹא־עַמִּי עַמִּי־אַתָּה וְהוּא י"פ
יֹאמַר אֱלֹהָי׃
ג א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי עוֹד לֵךְ
אֱהַב־אִשָּׁה אֲהֻבַת רֵעַ וּמְנָאָפֶת ל' · ל'
כְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְהֵם פֹּנִים אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְאֹהֲבֵי ד'

כא ואקימנכון קדמי לעלם ואקימנכון קדמי בקושטא ובדינא ובחסדא וברחמי : כב ואקימנכון קדמי בהימנותא ותידעון למדחל מן קדם יי : כג ויהי בעדנא ההיא אקביל צלותכון אמר יי אפקיד ית שמיא ואינון יחתון מטרא על ארעא : כד וארעא תרבי עבורא וחמרא ומשחא ואינון יספקון לגלות עמי : כה ואקימנכון קדמי בארעא בית שכנתי וארחים עליהון דלא רחימן בעובדיהון ואימר להדהגיתי אמר להון לא עמי ברם עמי אתון והוא יימר אלהי : א ואמר יי לי עוד אזיל אתנבי נבואה על בית ישראל דאינון דמן לאתתא דרחימא על בעלה ומזניא עלוהי וכל כדין רחים לה ולא צבי למפטרה כן רחימת יי על בני ישראל ואינון מתפנן בתר טעות עממיא ברם אם יתובון ישתביק להון ויהון דמן לגבר

והיה ביום ו' בטעם בסיפרא וסי' במסרה רבתא ; ואהבי ד' וסימ' ואהבי אשישי ענבים · שנאי טוב ואוהבי רע · ואוהבי שמו ישכנו בה · ואהבי עשית רבים ;

ידעו ולא יפחיתו וגו' : (כא) בצדק ובמשפט . שתתנהגו בהן : ובחסד וברחמים · שיבא לך מאתי על ידיכם כאברהם אבינו כתיב (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגומר לעשות צדקה ומשפט וכנגדן נתן לבניו חסד ורחמים מאת הקב"ה שנאמר (דברים יג) ונתן לך רחמים ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד (שם ז) פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר (עמוס ה) ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף הקב"ה אסף מהם החסד והרחמים שנא' (ירמיה טז) כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפט שנאמר (ישעיה א) ציון במשפט תפדה וגו' הקב"ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן עטרה לארבעתן ומושיבן בראשן : (כב) וארשתיך לי באמונה · בשכר האמונה שהאמינו בגולה להבטחות שעל ידי נביאי : (כג) אענה את השמים · לצוק אל השחקים מקום הטוב הטלוים במאמר והם יענו לצוק מים על הארץ : (כד) את יזרעאל . את בני הגולה שמזרעו וקבלו : (כה) וזרעתיה לי . כזורע סאה להכניס כמה כורין כן יתוספו עליהן בארץ ישראל כמה גרים : (א) אהובת רע . חביבה של בעלה ואהובה לו והיא מנאפת תחתיו כאהבת הקב"ה את ישראל והם פונים אחרי אל אלהים

הטעם שישבו לבטח : (כא) וארשתיך : כמו מאורסה לאיש יש אומרים שתעשי צדק ומשפט גם אני אעשה חסד ורחמים ואין צורך : (כב) וארשתיך לי באמונה . תהיי לי לבדי באמונה : וידעת את ה' · הפך ולא ידעה : (כג) והיה · אענה · כמו והכסף יענה את הכל ימלאו ופעם אענה פעמים תמיד כדרך נשאו נהרות ה' כמו שפירשתי : אענה את השמים · הפך ונתתי את שמיכם כברזל : והם יענו את הארץ . שיתנו טלם וגשמיהם בעתם : (כד) והם יענו את יזרעאל . שם מקום המכר שישוב כאשר היה ברוב אדם : (כה) וזרעתיה · שירבו ויפרו כזרע הארץ : ורחמתי את לא רוחמה . הם האבות : ואמרתי ללא עמי . הם שנולדו בגלותם וזאת הנבואה לעתיד או היא קרובה פירוש אילו שבו הגולים מדרכם הרעה היושבים אל ארצם ואל תתמה לומר אחר שהשם גזר עליהם שיעמדו בגולה שלש שנים רבות איך ישובו כי הנה אמר ירמיהו על ירושלים ביד מלך בבל תנתן והיא מלוה עשו משפט ואם תעשו כן לא יחרב הבית ואם לא תעשו כן יהיה לחרבה : (א) ויאמר · בדרך נבואה : לך אהב אשה . וקחנה לאשה כי זה משמע לי' אשה כי לא הזכיר זונה והעד ואחרה לי ואחרי כן תהיה אוהבת רע והטעם אדם אחר ותנאף עמו והמשל כאוהב' ה' את בני ישראל שאהב אותם והם פונים אל אלהים אחרים זה הוא אהובת רע ואינם אוהבים השם רק אוהבים היין שותים

רדק

השדה השלמה לך · ונאמר בנבואת ישעיה וגר זאב עם כבש וכל הענין כמו שאמר שם ; ועם עוף השמים · כמו ארבה וזולתו שלא יאכלו פירותיה' ותבואתם : ורמש האדמה · כמו נחשי' ועקרבים ; וקשת וחרב · כמו שאמר וכתתו חרבותם לאתים ; ומלחמה · כתרגומו ועבדי קרבא · או פירושו שאר כל כלי מלחמה זולתי קשת וחרב שזכר : (כא) וארשתיך · כנגד מה שאמר אשת זנונים זכר שלשה פעמי' וארשתיך כנגד שלשה גליות שגלו ישראל גלות מצרים וגלות בבל וזה הגלות שאנחנו בו היום וכל זמן שאתם מן הגלות היה האל ית' כאלו מאורס אותם . האירוסים הראשונים כשהוציאם ממצרים לא היו לעולם שהרי גלו לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי לעולם : והאירוסים השניים כשהוציאם מבבל לא היו בצדק ובמשפט שהם היו עושי' הרע שהרי כתוב שהיו בהם מחללי שבתות ונושאים נשים נכריות והיו כובשים אחיהם לעבדים ושדותיהם [illegible] כי לא היה בהם צדק ומשפט חסד ורחמים לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי בצדק ובמשפט שיהיו הם עושים שהרי ישובו בתשובה כמו שכתוב ושבת עד ה' אלהיך ; (כב) ואמר וארשתיך לי באמונה · [illegible] בקיום שלא ימוטו לעולם כמו אמונה אומן במקום נאמן : וידעת את ה' · כמו שאמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם : (כג) והיה ביום ההוא · אענה את השמים · כמו שאמר ולקחתי את דגני · אמר כי אז בזמן הישועה השמים יתנו טלם והארץ תתן את יבולה · ואמר אענה את השמים שהיו כעוצרים בהיותם בארץ כמו בימי אחאב כשובם לארץ בזמן הישועה לא יעצרו עוד · ואמר אענה כאלו השמים שואלים שיתנו מטר כמשפטם ואני אענם ואצום שיתנו מטר כמשפטם גשמי ברכה . וזהו אענה שיהיה כעונה לבעלי בקשה : והם יענו את הארץ · כאלו הארץ שואלת מטר ומתאוה לו : (כד) והארץ תענה · שתתן את יבולה ועץ השדה יתן פריו ; והם יענו את יזרעאל · כי ברכות הטובה הנה אוכלי' כי תשיבנה החרבות מלאות לארץ ישראל · כפורענות קרא שם ישראל יזרעאל לפי שהיו זרועים בגוים ובזמן הישועה קורא אותם ג"כ יזרעאל שהיו נזרעים בארצם · לפיכך אמר אחריו וזרעתיה לי בארץ · וי"ם שענין כן ויהא כעידנת הסיה וגומר : (כה) וזרעתיה לי בארץ · שיהיו רבי' כזורע הארץ ויפרו לי לא כבתחלה · וי"ם ואקיימנכון וגומר · ורז"ל פירשו בארץ בעמים שאמרו אתה כבר אלעזר לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנאמר וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע סאה חטין אלא כדי להכני' כמה כורין : (א) ויאמר ה' אלי · אחר שהשלים הנביא דברי נחמה שב לדברי תוכחה כנגד בני דורו · וכן דרך הנביאים לדבר בדבריהם תוכחה ונחמה . ואמר עוד כי כבר אמר לו שיקח אשת זנונים ועתה דבר לו משל אחר · ואמר לך אהב אשה והנה היא תהיה אהובת ריע שאתה תאהבנה ותהיה לך לריע והיא תהיה מנאפת אחר

מצודת דוד

[illegible] ביום עלותם מארץ מצרים שאז שרו בשמחת לבב שירת הים : (יח) תקראי אישי . תקראי אותי בלשון איש ולא בלשון בעל וזהו לפי ששם הבעל הוא משותף לשם עבודת גלולים לכן לא ישמע שם זה על פיה : (יט) והסירותי · ר"ל אתן בלבם להסיר מפיהם שמות הבעלים אף בזולת כוונה : ולא יזכרו · הבעלים לא יהיו נזכרים עוד בשמם אשר קראו להם ב"א יכנס לגנאי : (כ) וכרתי וגומר · ר"ל חית השדה וכו' לא ישחיתו בהם כאלו כרתו עמהם ברית שלום : אשבור · ר"ל אבטל כלי מלחמה והמלחמה עצמה : (כא) וארשתיך · אקח אותך להיות מאורסתי עד עולם ולא אמאס עוד בך : בצדק ובמשפט . בעבור הצדקה והמשפט שתעשו אז ובעבור החסד וברחמים שאעשה עמך כי הצדק והמשפט שתעשי לא יהיה כדאי להשפיע לך טובה מרובה כזאת אבל אעשה עוד בחסד וברחמים : (כב) באמונה · בשכר האמונה שתאמינו בי : וידעת · ר"ל אז תשיג השגה גדולה לדעת את ה' : (כג) אענה וגו' ; נתואר ומפרש אענה את השמים כי בהעצר השמים כאלו ישאלו להוריד המטר ואמר שישיב על שאלתם למלאות חפצם ויצוה להוריד המטר : והם יענו . כי הארץ הצמאה כאלו שואלת על המטר וישיבו השמים על שאלתה להוריד את המטר : (כד) והארץ תענה . כי בעבור יבשות הארץ כאלו הזרעים ועץ פרי שואלים להצמיח ולצמחת פרי ותשיב הארץ על שאלתם להצמיח וכו' : והם יענו את יזרעאל . את ישראל אשר זרעם האל והפיצם על פני כל הארץ השואלים הצמחת הזרעים וכו' הנה הדגן והתירוש והיצהר ישיבו על שאלתם ויצמחו וישאו פרי : (כה) וזרעתיה לי בארץ . כלפי שנאמר יזרעאל אמר הנה אזרעם בארצם : את לא רוחמה . את העם אשר לא רחמתים : ללא עמי · לאלו אשר אמרתי עליהם לא עמי הנה אז אומר עליהם עמי אתה והוא יאמר עלי אתה אלהי ובך אני מאמין : ג (א) אהב אשה . ר"ל תהיה ישרה בעיניך לקדשה : אהובת רע . ר"ל האשה הזה אשר מאז היתה לאיש היתה אהובה לבעלה ונעב"ז היתה מנאפת תחתיו : כאהבת ה' · ר"ל וזה יהיה לרמז כמו שה' אהב את ישראל והם זונים תחתיו לפנות אחרי עבודת גלולים : ואהבי . והם אוהבים כוס יין, ענבים ומשתכרים ובהסתת השכרות המה רודפים אחרי עבודת גלולים

מצודת ציון

הם הבריות הקטנות קצרי הרגל וכן רמש וצפור כנף (תהלים קמ"ח) ; (כא) וארשתיך · מלי' ארוס' : (כג) אענה · מלשון עניה והשבת שאלה : (א) רע · חבר ועל הבעל יאמר ודוגמתו והיא חברתך (מלאכי ב') : פונים · מלשון הפנה וסבוב : אשישי · כוסות וגביעים כמו סמכוני באשישות (ש"ה ב)

אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים: ב וָאֶכְּרֶהָ לִּי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר כָּסֶף וְחֹמֶר שְׂעֹרִים וְלֶתֶךְ שְׂעֹרִים: ג וָאֹמַר אֵלֶיהָ יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ וְגַם־אֲנִי אֵלָיִךְ: ד כִּי ׀ יָמִים רַבִּים יֵשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שָׂר וְאֵין זֶבַח וְאֵין מַצֵּבָה וְאֵין אֵפוֹד וּתְרָפִים:

נ׳ נ׳ נג׳ נ׳ י״א ס״פ וכתרי״ב׳ מלין נ׳

דְאִשְׁתְּלִי וַאֲמַר מִלָּא בְּחַבְרֵיהּ: ב וּפַרְקְתִינוּן בְּמֵימְרִי בְּיוֹם חַמְשָׁא עֲסַר לְיַרַח נִיסָן וִיהַב יַת כְּסַף תִּקְלַיָּא כִּפּוּר לְנַפְשֵׁיהוֹן וַאֲמָרִית דִּיהוֹן מְקָרְבִין קֳדָמַי עוֹמֶר אֲרָמוּתָא מֵעֲלָלַת סְעָרִין: ג נְבִיָּא אֲמַר לַהּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל חוֹבֵיכוֹן גְּרָמוּ לְכוֹן דְּתִגְלוּן יוֹמִין סַגִּיאִין תִּתְנְהוֹן לְפוּלְחָנִי לָא תִטְעוֹן וְלָא תִפְלְחוּן לְטַעֲוָתָא וְאַף אֲנָא עָתִיד לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן: ד אֲרֵי יוֹמִין סַגִּיאִין יִתְּבוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵית מַלְכָּא מִדְּבֵית דָּוִד וְלֵית דְּעָבֵיד שׁוּלְטָן עַל יִשְׂרָאֵל וְלֵית דְּדָבַח לְרַעֲוָא בִּירוּשְׁלֵם וְלֵית בְּשֹׁמְרוֹן וְלֵית אֵפוֹד וּמְחַוֵּי:

תולדות אהרן אשישי. פסחים לו: ואכרה. סנהדרין נו חולין נט: ואין אפוד. ערכין יו (יומא מז):

אלהים אחרים: אשישי ענבים: פי' מנחם גביעי יין אוהבים להשתכר ביין ולהנס שחקים בתורה וכן מליצו שמוכיחם במקום אחר על כך השותים במזרקי יין (עמוס ו): (ב) ואכרה לי. ל' סחורה ברגניי"א בלע"ז כמו (בראשית נ) אשר כריתי לי ובכרכי הים קורין למכירה כירה: בחמשה עשר כסף וחומר שעורים ולתך שעורים. ת"י ופרקתינון במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן ויהב ית כסף תקליא כיפור לנפשיהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמותא מעלת שעורין כלומר לא הוגעתם בדברים קשים. בחמשה עשר כסף בנמסריא ניסן ובפסיקתא הוא נדרש בט"ו כסף בט"ו בניסן וחומר ולתך הרי ארבעים וחמשה שהחומר ל' סאה והלתך חצי חומר: (ג) ואומר אליה ימים רבים תשבי לי. ימים שנים רבים שלשה הרי חמשה אלו נ' יום שבין פסח לעצרת בו ביום נתתי להם התורה ובה הזהרתיה: לא תזני ולא תהיי לאיש. לא יהיה לך אלהים אחרים (שמות כ): וגם אני אליך. אנכי ה' אלהיך (שם) ואשר עשה שני חשבונות מחמשים יום אחד לסוף חומר ואחד לסוף לתך כנגד המן שירד להם לסוף ל' יום בט"ו באייר ומשם לחמשה עשר יום מנין סאין של לתך ביום הזה באו מדבר סיני בר"ח סיון. ובשם רב האי מצאתי דבר הגון. ואכרה לי וגומר. קבלתי דמי כופר פדיונה לנגדי בדמים קלים שאומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים ומעלה והיה ערכך חמשה עשר שקל: וחומר שעורין. ערך זכר מבן עשרים שנה ומעלה ועד בן ששים חמשים שקל והם דמי פדיון חומר שעורין שגם הוא חמשים שקל כסף. ולתך שעורין דמי פדיון קרקע לתך שעורין למקדש. עשרים וחמשה שקלים הוא ערך הקטן מבן חדש עד ה' שנים חמש שקלים ומבן חמש שנים עד בן עשרים שנה והיה ערכך עשרים שקלים הרי עשרים וחמשה אחר כל החיבה הזאת אמרתי לה ימים רבים תשבי לי לא תזני לאלהים אחרים כי אם תזני ימים רבים ישבו בניך אין מלך ואין שר ואין זבח במקדש ביהודה ואין מצבת הבעל בשומרון למלכי ישראל ואין אפוד של אורים ותומים המגיד להם נעלמות ואין תרפים הם דמות הנעשים בכיון שעה אחת העשויה לכך ומדברים מאליהן ומגידים נעלמות וכן ת"י ולית אפוד

שיזנעם. מלת אשישי כמו סמכוני באשישות והטעם באשישות היין וככה אשישי יין ענבים וכמוהו ואשישה אחת ואין צורך להזכיר יין: (ב) ואכרה. יש אומרים ואקנה אותה כמו תכרו מאתם ואינו נכון בטעם ובדקדוק והוא מגזרת הכר נא רק היה ראוי להיות ואכירה או יהיה מבניין הקל ואם לא נמצא אף על פי שלא נמצא לשון הכר משקל קל הנה יהיה על משקל אחנה או הפתח הקטן תחת הפתח גדול כמו ואעדך עדי שהוא מן עדה פן אכלך בדרך מן כלה ובאה זו המלה על דרך וידבקו ורבים ככה. וטעם בחמשה עשר כסף כמשמעו לכתובתה: וחומר ולתך. מאכלה ולפי דעתי שהוא משל ליהודה ואלה חמשה עשר הם מלכי יהודה שתחלתם רחבעם מלך ולא תחשוב מלכות בני יאשיהו רק מלכות אחת כי אחים היו וחומר ולתך הם הכהנים הגדולים שהיו במלכות יהודה בירושלים. (ג) ואומר. ימים רבים תשבי. והטעם אם תרצי שתהיי לי תשבי ימים רבים שלא תזני ולא תהיי לאיש אחר והטעם לא תעבדו אלהים אחרים בסתר: ולא תהיי לאיש וגם אני. ומלת לא חסרת בעבור אחרת והטעם וגם אני לא אבוא אליך וי"א אם תשובו אלי גם אני אשוב אליך ופירוש זה הדבר הנביא: (ד) כי ימים רבים. אין מלך. ואין סענה מן החשמונים כי אינם מבני יהודה: ואין זבח. אמר יפת בן עלי זהו תשבי לי כי לא תעשו לי זבח ומצבה לפי דעתו אין המצבה אסורה רק כאשר דברה תורה והנה מה יעשה במלת תרפים ואחרים אמרו הכל לעכו"ם ולא מצאנו אפוד לגנאי והנכון בעיני אין זבח לשם ולא מצבה לבעל אין אפוד לשם ואין תרפים לעכו"ם שקראם

רדק

אחר כן עם אחרים. והמשל הראשון היה על ירבעם בן נבט והבאים אחריו שזנו מאחרי ה' והניחו עבודת בית המקדש ועבדו העגלים אחר כן בא אחאב והוסיף נהרע ועשה בעל ואשרה. ועתה הוסיף במשל זה באהבת האל י"ת את ישראל מקדם כאדם האוהב את האשה התאיבה עליו שהיא אהבה גדולה כי לא כל אשה יאהב אדם בשוה כמו שנאמר ביעקב ויאהב יעקב את רחל. אמר דוד מאהבת נשים והם שתי נשיו שהיו תאיבות עליו ועם כל זה פנו אל אלהים אחרים: ואוהבי אשישי ענבים. ותחת אשר היה להם לאהוב תורת ה' ומצותיו ולהגות באהבתה תמיד כי היא המלמדת הדרך הטובה והישרה פרקו מעליהם עול תורה ואהבו תענוגי העולם ותאותה שתיית היין כל שוגה בו לא יחכם. ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות שכורי אפרים. ואמר הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם. ופי' אשישי ענבים יין ענבים וי"ת ואמר ה' לי וגו': (ב) ואכרה לי. דגש הכ"ף לתפארת הקריאה כדגש קו"ף מקדש ה' ושרשו כרה מן וגם מים תכרו מאתם רוצה לומר קניתיה לי לאשה. וטעם בחמשה עשר כסף. ת"י ופרקתינון במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן. ועוד פירוש בו בזכות אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים: ותומר שעורים ולתך שעורים. הם גם כן ט"ו כי החומר עשר איפות כמו שנאמר כי עשרת הבתים חומר. ולתך הוא חצי תומר. ופי' רב סעדי' גאון ז"ל חומר ולתך הם כ"ו כנגד משה ואהרן ומרים וי"ב שבטים שיצאו ממצרים. ויש לפרש לענין שפירש המתרגם חמשה עשר כסף ט"ו בניסן יהיה פירש תומר ולתך מספר הימים משיצאו ישראל ממצרים עד שבאו מדבר סיני וקבלו שם את התורה כי תומר הוא שלשים סאים ולתך ט"ו הנה מ"ה וט"ו ימים שנשארו מניסן ושלשים של אייר הרי ת"ס. ומה שאמר שעורים שהוא מאכל הבהמות לפי שרוב העם שיצאו ממצרים עד שקבלו את התורה היו כבהמות כסוס כפרד אין הבין עובדים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה ומשקבלו את התורה נפקחו עיניהם ושרתה עליהם רוח השכל והבינו וידעו. וכתב רש"י כי מצא כתוב בשם רב האי ז"ל ואכרה לי קבלתי פדיונה לנגדי בדמים קלים שאומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים שנה ומעלה ט"ו כסף. ותומר שעורים ערך הזכר מבן עשרים עד ששים חמשים שקל כסף והם דמי פדיון זרע תומר שעורין שגם הוא חמשים שקל: ולתך שעורי' דמי פדיון זרע לתך שעורים עשרים שקלים וחמשה שקלים ערך מבן חדש ועד בן חמש ומבן חמש עד בן עשרים עשרים שקלים הרי כ"ה. וי"ת כסף בפני עצמו לא חברו עם חמשה עשר. ותרגם ויהבית כסף וגומר: (ג) ואמר אליה. אמרתי לה אחר שנאספת תחתי יהיה ענשך שתשבי באלמנות חיות ימים רבים. וטעם לי שתהיי קרואה ובשמי ולא בשם אחר תאמרי אנכי אשת פלו' ולא תזני עם אהבים וגם לא תהיי אש'. לאיש מיוחד אחר זולתי: גם אני אליך. וגם אני לא אבוא אליך ולא שזכר עומד במקום שני': וזה יהיה ימי' רבים. ובפסוק הבא אחריו פי' המשל כי ימי' רבים ופי' נבואה אחר לה וגומר: (ד) כי ימים רבים ישבו בני ישראל. ואלה הם ימי הגלות שאנחנו בו היום בבבל ואין לנו לא מלך ולא שר מישראל כי ברשות הגוים אנחנו וברשות מלכיהם ושריהם: ואין זבח ואין מצבה. אין זבח לאל ואין מצבה לעכו"ם: ואין אפוד ותרפי' אין אפוד לאל. שהיה מגיד העתידות כאורים ותומים ואין תרפים לעכו"ם שהם מגידים העתידות לדעת המאמינים בהם. וכן אנחנו היום

מצודת ציון

ב'): ענבים. ר"ל יין ענבים: (ב) ואכרה. ענין קנין כמו וגם מים תכרו (דברים ב'): כסף. הוא מלה משותפת על הכסף ממש ועל התאוה כמו למעשה ידיך תכסוף (איוב י"ד): וחומר. הוא הכור בת עשרה איפות והאיפה ג' סאים: ולתך. הוא חצי הכור חמשה איפות: (ג) תשבי. ענין עכבה והמתנה כמו אשב עד שובך (שופטים ו'): (ד) מצבה. הוא מזבח של אבן אחת ועושים אותה להקריב בה עכו"ם: אפוד. זה יאמר על האפוד והחשן עם האורים ותומים וכן אפוד

מצודת דוד

גלולים ולפי שהמשילה לאשה זונה אחז בזה הלשון כי היין מביא לידי ניאוף: (ב) ואכרה לי. קניתי לי אשה כזאת ר"ל קדשתיה בחמשה עשר כסף: וחומר וגומר. השעורים נתן למאכלה (ולפי שהיתה זונה ועשתה מעשה בהמה לפיכך נתן לה למאכלה מאכל בהמה וכעין זה אמרו רז"ל על מנחת סוטה שהיתה מקמח שעורים) ולפי הכמז יאמר שהמקום הכפיל את ישראל לקחת אותם לו לעם בהתחלת הימים והבטחה ההיא היתה ביד ט"ו נביאי ישראל הראשון דוד המלך בספר תהלים בכמה מזמורים והב' ישעיה בנבואותיו והג' ירמיה והרביעי יחזקאל והחמישי הושע והששי יואל והשביעי עמוס והשמיני עובדיה והתשיעי מיכה והעשירי חבקוק והאחד עשר צפניה והשנים עשר דניאל והשלשה עשר חגי והארבעה עשר זכריה והחמשה עשר מלאכי כי הם לבד נבאו על הגאולה העתידה ולא עוד ואמר כסף כי על נבואותיהם נכספה וגם כלתה נפשה של ישראל וגם החומר והלתך ירמוז על הנביאים ההם כי בחומר ולתך יש חמשה עשר איפות כמספר הנביאים ההם אשר הבטיחו לישראל שגם בהיותם בארץ אחרת לא יעזבם ה' ויתן להם מחיה אולם לא בהשפעה מרובה ולזה מרמז משעורים שאינם נאכלים אלא מדוחק: (ג) ואומר אליה. כאשר קדשתיה אמרתי לה ימים רבים תשבי ותמתיני לי עד שאכנסך לאשה: לא תזני ולא תהיה לאיש. כלפי שהיתה מאז תחת הבעל והוסיפה עוד לזנות עם מנאפים אמר לה שבאותן הימים תהיה פרושה מבעל ומנאפים: וגם אני אליך. גם אני כמוך אהיה פרוש מאשה ואמתין אליך עד שאכנסך: (ד) כי ימים רבים. עתה יפרש שזה ירמוז אשר ימים רבים ישבו ישראל בגולה יצפו על הגאולה וגם המקום ב"ה יצפה כביכול לקחתם לו לעם: ואין שר בכל ימי גלותם לא יהיו עובדים למי משרי מעלה לקבלו לאלוה דוגמת האשה שהיא מתהיה פרושה מאישה ועכ"ז תהיה פרושה מהזונים: ואין זבח. עם שיהיה המקדש חרב ואין שם זבח לשלמים עכ"פ אין מצבה ר"ל לא יעשו מצבה להקריב בה לעבודת כוכבים: ואין אפוד ותרפים. מלת ואין משמשת בשתים כאלו אמר ואין תרפים ור"ל עם כי לא יהיה ביניהם אורים ותומים לשאול בו עתידות על כל זה אין תרפים

אפוד ותרפים : (ה) אחר · ימי הגולה : ישובו בני ישראל ובקשו את ה' וגומר · תנא משום רבי שמעון בן יוחאי בג' דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש הה"ד (מלכים א יב) אין לנו חלק בדוד כמשמעו לאהליך ישראל (שם) אל תקרי לאהליך אלא לאלהיך ראה ביתך דוד (שם) זה ב"ה אמר רבי שמעון בן מנסיא אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' זו מלכות שמים ואת דוד מלכם כמשמעו ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כד"א ההר הטוב הזה : (ב) אלה וכחש · נשבע בשקר : פרצו . ת"י ומולידין בנין מנשי חבריהון : ודמים בדמים נגעו · חובין על חובין מוסיפין ולפי משמעו פרצו הגדר והרבו שפיכות דמים עד נגע דם הרוג זה בדם חבירו : (ג) תאבל . תחרב ויגדל האבל בה : יאספו . יזערון מן קדם חוביהון לשון כליון כמו אסוף אסיפם (ירמיה ח) : (ד) אך איש אל ירב · אתם מהרין בנביאי אמת שלא יריבון אתכם ולא יוכיחו אתכם כמו שנאמר (בעמוס ז) שאמר לו אמציה כהן בית אל לא תנבא על בית ישראל ולא תטיף על בית ישחק והוא בימי ירבעם בן יואש שנתנבא הושע בימיו : ועמך כמריבי

ה אַחַר יָשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ ז' חסר
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד כ'
מַלְכָּם וּפָחֲדוּ אֶל־יְהוָה וְאֶל־טוּבוֹ ג' ומ"ל
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃
ד א שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כִּי רִיב לַיהוָה עִם־יוֹשְׁבֵי ל"ד מ"ל
הָאָרֶץ כִּי אֵין־אֱמֶת וְאֵין־חֶסֶד וְאֵין־
דַּעַת אֱלֹהִים בָּאָרֶץ׃ ב אָלֹה וְכַחֵשׁ ל' וכתי' ה'
וְרָצֹחַ וְגָנֹב וְנָאֹף פָּרָצוּ וְדָמִים בְּדָמִים כ'
נָגָעוּ׃ ג עַל־כֵּן ׀ תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְאֻמְלַל
כָּל־יוֹשֵׁב בָּהּ בְּחַיַּת הַשָּׂדֶה וּבְעוֹף
הַשָּׁמַיִם וְגַם־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵפוּ׃ ד אַךְ
אִישׁ אַל־יָרֵב וְאַל־יוֹכַח אִישׁ וְעַמְּךָ ל' בטעם

ה בָּתַר כֵּן יְתוּבוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִתְבְּעוּן יַת פּוּלְחָנָא דַייָ
אֱלָהֲהוֹן וְיִשְׁתַּמְעוּן לִמְשִׁיחָא
בַּר דָּוִד מַלְכְּהוֹן וְיִתְנְהוֹן
לְפוּלְחָנָא דַייָ וּסְגֵי טוּבֵיהּ
דְיֵיתֵי לְהוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָא׃
א קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַייָ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲרֵי דִינָא קֳדָם יְיָ עִם
יָתְבֵי אַרְעָא אֲרֵי לֵית עָבְדֵי
קוּשְׁטָא וְלֵית גָּמְלֵי חִסְדָּא
וְלֵית דִּמְהַלְּכִין בְּדַחַלְתָּא דַייָ
בְּאַרְעָא׃ ב יֵימָן לְשַׁקַּר וְכָדְבִין
וְקָטְלֵי נַפְשָׁן וְגָנְבִין וְגָיְפִין
וּמוֹלְדִין בְּנִין מִנְּשֵׁי חַבְרֵיהוֹן
וְחוֹבִין עַל חוֹבִין מוֹסְפִין׃
ג עַל כֵּן תֶּחֱרוּב אַרְעָא וְיִצְדֵּי
כָּל דְיָתֵיב בַּהּ בְּחַיַּת בָּרָא
וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וְאַף נוּנֵי יַמָּא יִזְעֲרוּן מִן קֳדָם חוֹבֵיהוֹן׃ ד בְּרַם עַל דְּאָמְרִין סַפַּר לָא

שקראם לבן אלהיו : (ה) אחר ישובו בני ישראל · שהם בני יהודה וישראל שגלו בתחלה על כן כללם ישעם ואת דוד מלכם זהו המשיח כמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם : ופחדו אל ה' . שישובו במהרה בבא הקץ אל ארצם במרוצה פתע פתאום כדרך יחרדו כצפור ממצרים שעם כתוב והושבתים על בתיהם נאם ה' והעד הנאמן על זה הפי' שאמר באחרית הימים והם סוף נבואת הנביאים כמו והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' ושם כתוב וכתתו חרבותם לאתים וכל אלה לעתיד: (א) שמעו . עם יושבי הארץ . היא א"י שהשם בחר והנכון יושבי הארץ שלו כמו ומארצו יצאו : (ב) אלה · שבועה ואת אלית מגזרת אלה : פרצו . מגזרת פריצים : ודמי . דמי הרוג אחד נוגעים בדמי הרוג אחר : (ג) על כן · למ"ד אומלל כפול וטעם בחית השדה ובעוף השמים שלא ימצאו מה יאכלו והעד וגם דגי הים יאספו ימותו ויפת אמר כי אלה רעים מדור המבול כי דגי הים לא מתו וזה דרך דרש : (ד) אך . אין איש שיריב אחר או יוכיחנו ומשפט הכהנים היה להוכיח לישראל ועתה שבו הם להוכיח הכהן כי

שבו ז' חסר וסימ' במסרה רבתא : ובעוף ג' בקריא' וסימ' ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו • וירדו בדגת הים ובעוף השמים דויברך • על כן תאבל הארץ ואמלל :

תולדות אהרן אחר ישובו . מגלה יח (ברכות ה) : אלה וכחש . קידושין יג : ודמים בדמים . גטין נז : תאבל הארץ • קידושין יג שבועות לט :

רדק

היום בזה הגלות כל בני ישראל ות"י לית מלכא וגו' : (ה) אחר ישובו בני ישראל . זה יהיה באחרית הימים קרוב לעת הישועה שישובו בני ישראל בתשובה • ובדברי רז"ל רבי שמעון בן יוחי אומר בג' דברים מאסו ישראל בימי רחבעם במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש . הה"ד אין לנו חלק בדוד כמשמעו • לאהליך ישראל אל תקרי לאהליך אלא לאלהיך • ראה ביתך דוד זה בית המקדש א"ר שמעון בן מנסיא אין מראין סימן גאולה לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן הה"ד אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' זה מלכות שמים • ואת דוד מלכם כמשמעו • ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון • ופחדו אל ה' שיפחדו וייראו ממנו בשובם אליו ויקוו עם התשובה הטובה הגדולה שהבטיח וזה יהיה באחרית הימים וי"ת ויתבעון ית פולחנא דה' וגו' . ופי' רב סעדיה ז"ל ואל טובו אל כבודו כמו אני אעביר כל טובי על פניך : (א) שמעו דבר ה' • עתה שב לדברי תוכחה לאותו הדור : עם יושבי הארץ • יושבי א"י דין לי עמהם כי בתנאי נתתי להם את הארץ שיעשו בו צדקה ומשפט ובזה התנתי להם שיהיו עיני מראשית השנה ועד אחרית שנה וכיון שהם עושים בהפך אלה וכחש וגו' אף אני אעשה עמהם בהפך מה שהבטחתים והסתרתי פני מהם ותאבל הארץ ואמלל כל יושב בה כי אין אמת . וכן אמר ירמיה הנביא ואם יש עושה משפט וצדקה ואסלח לה ואמר דוד נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ . וצדיקים היו בהם אבל מעטים והיו נחבאים מפני הרוב שהיו רשעים כמו שפירש בספר ירמיהו : אין אמת • אין עושה אמת ואין מדבר אמת : ואין חסד . כל שכן שאין חסד כי חסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי ומי שאינו עושה האמת והמשפט כ"ש שלא יעשה חסד . וכן לא ימד ולא יספר כמו שפירשנו : ואין דעת אלהים בארץ • לעשות משפט וצדקה • כמו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו • דן דין עני ואביון אז טוב לו . הלא היא הדעת אותי נאם ה' • או יהיה פי' דעת אלהים החקירה בידיעת אלהותו וי"ת ולית דמהלכין בדחלתא וגו' : (ב) אלה וכחש . עוד יעשו שישבעו בשמי לשקר זהו אלה וכחש • ופי' רב סעדיה אלה שבכנום באלות הברית . והוא אמרו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה והם עושים אותם • וכחש ועוד מכחשים באל אשר קבלו עליהם לאלהים : פרצו • פרצו הגדר ומשמרת התורה והרבו לעשות עבירות וי"ת ומולדין בנין מנשי וגו' : ודמים בדמים נגעו • דמי הנרצחים נוגעים זה בזה מרובם וי"ת וחובין על חובין מוסיפין : (ג) על כן תאבל הארץ • תחריב ותשחית א"י : ואמלל כל יושב בה • יכרת ממנה כל היושב בה : בחית השדה ובעוף השמים . עם חית השדה ועוף השמים כי אחר שתהיה הארץ חרבה יכרת ממנה אדם ובהמה • ובחית השדה אינו ר"ל המדבריות אלא הבהמה הגדלה בישוב עם בני אדם והיא נקראת חיה כמו שאמר זאת החיה אשר תאכלו • גם יתכן כי אף חיות המדבריות בכלל כי לא תבא חיה המדברית במקומות הישוב החרבים אם לא יהיה במקומם ישוב כמו שאמר ורבה עליך חית השדה • ובאמרו ובעוף השמים כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות הישוב שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות • או נאמר עוף השמים על דרך גוזמא להפלגת הדבר . וכענין זה נאמר בנבואת ירמיהו מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו ויתפרש ג"כ על אחד משני הפנים • ובדברי רז"ל רבי יהודה אומר נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר על ההרים וגו' מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו • בהמה בגימ' נ"ב הוו • רבי יוסי אומר שבע שנים נתקיים בה גפרית ומלח שריפה כל ארצה . ובי"ת בחית ובעוף ר"ל כי גם בהם תהיה הכריתה : וגם דגי הים יאספו . יכלו וימותו • ומה שאמר דגי הים והם אינם בכלל חורבן הארץ כי בים שוכנים ואמר כי גם בים היתה הקללה שנאמר לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב • וכן בים לא יעלה בסלעים אשר בים וגם בקרקע הים עשב ולמה שמהם ירעו הדגים • וזה בים א"י שהיתה בארץ קללת האל ית' בעון יושביה ביבשה ובים ות"י ואף נוני ימא וגו' : (ד) אך איש אל ירב ואל יוכח איש • אך זה אינו למעט אבל הוא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי . אך טוב אלהים לישראל . אמר איש אל ירב ואל יוכח חבירו על רשעו כי לא יועילנו כי גם הוא עושה רע כמוהו : ועמך כמריבי כהן • כ"ף כמריבי לאמת הדבר כמו כ"ף השבעה לי כיום . כמשיגי גבול • והדומים להם . אמר הכהן היה לו להורות ולהריב ולהוכיח העם כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב • ובאת אל הכהן . ובזמן הזה העם מריבים את הכהן כי לא די שלא יקבלו תוכחתו אלא הם מריבים ומוכיחים אותו על דרך שאומרו דור ששופט שופטיו , או פירוש כי הכהן רע כמוהם • ואם הוא מוכיחם הם גם כן יוכיחו אותו • ויש מפרשים כמריבי כהן כעדת קרח שערערו וסריבו על הכהונה ויונתן תרגם ברם על דאמרין וגו' :

והשלם

מצודת דוד

תרפים ר"ל לא יפנו אחרי התרפים לשאול בהם עתידות והדברים האלה בשורה טובה לישראל שבימי גלותם לא יפנו לא אל עבודת שרי מעלה ולא אל עבודת כוכבים אף שיהיו חסרים השראת השכינה והמזבח והאורים ותומים : (ה) אחר . ר"ל אחר ימים רבים ישובו בני ישראל אל ארצם ואז יבקשו את ה' לשאול ממנו לרכם כי ישוב וישרה שכינתו ביניהם : ואת דוד מלכם · וגם יבקשו את מלך המשיח הבא מזרע דוד ומעמו יבקשו שאלתם כי הוא ימשול בהם ולא ימלוך בהם עוד מלך ישראל משבט אחר לא כמו מאז שמלך עליהם ירבעם ושאר מלכי אפרים : ופחדו אל ה' • אז יפחדו את ה' ואת טובו ר"ל לא יחטאו עוד כי יפחדו את ה' שלא יסיר שכינתו מביניהם ויפחדו את טובו שלא יאבדו השפעת טובתו ודוגמתו ופחדו ורגזו על כל הטובה וגומר (ירמיה לג) : באחרית הימים . זה יהיה בסוף הימים היא הגאולה העתידה בימי המשיח : ד (א) כי ריב לה' . אשר המקום יתוכח עם ישראל יושבי הארץ וכאלו יאמר הלא נתתי להם הארץ ע"מ שישמעו אלי והואיל ואינם שומעים מה להם לשבת בארץ : כי אין אמת · שהרי אין בארץ לא אמת ולא חסד ואין מי נותן לב לדעת את אלהים : (ב) אלה וכחש · נשבעים ומשקרים בשבועתם : פרצו • ר"ל פרצו גדר ומשמרת התורה : ודמים . הרבו לשפוך דם עד שנגעו דמי הרוג זה בדמי הרוג זה : (ג) תאבל • תשחת הארץ ותכרת כל היושב בה גם בחיות וגומר תהיה הכריתה וגם דגי הים יאבדו . לא תשאר מה בארץ והוא ענין גוזמא והפלגה : (ד) אך איש וגומר . באמת שום איש אל יריב עם חבירו ולא יוכיחנו כי כולם עושים הרע ומה להם להוכיח לזולתם : ועמך . מאמר המקום אל הנביא הנה בני עמך המה כעדת קרח שהיו מריבים עם אהרן הכהן ואמר כמוכיחים

מצודת ציון

אפוד ירד בידו (שמואל א' כ"ג) : (ה) אל ה' • את ה' וכן ואל טובו כמו וירדפו אל מדין (שופטים ז') : (ב) אלה . ענין שבועה : וכחש • שקר : פרצו • ענין שבר הגדר : (ג) תאבל . ענין השחתה כמו אבלה נבלה הארץ (ישעיה כ"ד) : ואומלל . ענין כריתה כמו כי אמלל אני (תהלים ו') : ואספו . ענין כליון ואבדון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח') : (ד) אך • ת"י ברם ר"ל באמת וכן אך עצמי

אבן עזרא

כי גם הוא רע מעללים כאשר יפרש וזהו ועמך כמריבי כהן: (ה) וכשלת. עם הכהן הגדול שהיה בימי זה הנביא מדבר ומתנבא עליו וכשלת היום והטעם ביום שהוא אור כאילו היתה בלילה אתה ונביא השקר המפתה אותך וזהו וכשל גם נביא עמך לילה: ודמיתי. והכרתי: (ו) נדמו עמי מבלי הדעת יאמר המלה אם היתה מגזרת דמות יהיה אחריה אל בשלש נקודות כמו אל מי דמית ובאפס מלת אל מטעם כריתה כמו ודמיתי אמך והטעם שלא אלד עוד אחר שיהיה במקומך כהן ואתה תכשל במהרה גם ימותו בניך נדמו אומר לכהן בחסרון דעתך נכרתו עמי: כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי. ותשכח תורת אלהיך. הטעם כפול כי אתה הדעת מאסתה כי לכהן ניתנה התורה ועוד כי הם השופטים כי שפתי כהן ישמרו דעת: אשכח בניך חלילה שהשם ישכח רק הטעם שיכשלו בני הכהן וילכו לאבדון: (ז) כרבם. אני הרביתי בניך: כן חטאו לי. חטאים רבים על כן כבודם בקלון אמיר אחליף: (ח) חטאת עמי יאכלו. בני הכהן ונפש עמי ישאו על עונם כאמור סמוך אלי לכפר העון כדרך ואליו הוא נושא את נפשו וזה עון גדול על כן יבא רע על הכהן ועל העם ולא תהיה מעלה לכהן על ישראל: (ט) והיה. כבר אמרתי כי דרך הכפי"ן דרך קצרה והיה העם ככהן והכהן כעם וכמוהו כעמי כעמך: ופקדתי עליו. על כל אחד מהם: (י) ואכלו. זאת היא הפקידה: הזנו. נפשם גם אחרים ולא ירבו כמו ויפרץ האיש: כי את ה' עזבו. לשמור דרכו או תורתו: (יא) זנות. בחסרון ווי"ן כמו שמש ירח עמד זבלה והטעם כי

ג' כִּמְרִיבֵי כֹהֵן׃ ה וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל
ג' גַּם־נָבִיא עִמְּךָ לָיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ׃
ו נִדְמוּ עַמִּי מִבְּלִי הַדָּעַת כִּי אַתָּה
ל' וכתי' כן יתיר א'. ב' הַדַּעַת מָאַסְתָּ וְאֶמְאָסְאךָ מִכַּהֵן לִי
וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֶשְׁכַּח בָּנֶיךָ
ג' גַּם־אָנִי׃ ז כְּרֻבָּם כֵּן חָטְאוּ־לִי
ב' ופב' לים כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן אָמִיר׃ ח חַטַּאת עַמִּי
ב' ג' מטעי' כהן יֹאכֵלוּ וְאֶל־עֲוֺנָם יִשְׂאוּ נַפְשׁוֹ׃
ב' ט וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן וּפָקַדְתִּי עָלָיו
דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו אָשִׁיב לוֹ׃ י וְאָכְלוּ
י"ד פסו' בסי' ולא ולא וְלֹא יִשְׂבָּעוּ הִזְנוּ וְלֹא יִפְרֹצוּ כִּי־אֶת־
יְהוָה עָזְבוּ לִשְׁמֹר׃ יא זְנוּת וְיַיִן
ג' וְתִירוֹשׁ יִקַּח־לֵב׃ יב עַמִּי בְּעֵצוֹ

יַלִּיף וְלָא יוֹכַח נְבִיָא וְעַמָּךְ נָצַן עִם מַלְפֵיהוֹן׃ ה וְתִתְקְלוּן בִּימָמָא וְיִתְקְלוּן אַף נְבִיַיָא דְשִׁקְרָא דִּי עִמְּכוֹן כַּד בְּלֵילְיָא וְאַבְהֵית כְּנִשְׁתְּכוֹן׃ ו אִטַּפַּשׁוּ עַמִּי מִבְּלִי דַעְתָּא אֲרֵי אַתְּ מַדַּע דַּחֲלְתִּי קַצְתָּא וְאַרְחֲקִינָךְ מִלְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וְעַל דְּאִתְנְשִׁיתָא אוֹרַיְתָא דֶאֱלָהָךְ אַרְחֵיק בְּנָךְ אַף אֲנָא׃ ז כְּמָא דְּאַסְגֵּיתִי לְהוֹן עֲלָלָא כֵּן אַסְגִּיאוּ לְמֶחֱטֵי קֳדָמַי יְקָרְהוֹן בְּקַלְנָא חֲלִיפוּ׃ ח כַּהֲנַיָא פַּסוּ לְמֵיכַל חַטְוַת עַמִּי בְּדִיל לְאוֹסָפָא חוֹבִין עַל חוֹבֵי נַפְשְׁהוֹן׃ ט וִיהֵי כְּמָא דְּאַשְׁנֵי חִילוֹנָאָה כְּכַהֲנָא לְאַפָּסָא קוּדְשֵׁיהוֹן אַפֵּיס יַת יְקָרְהוֹן וְאַשְׁנֵי דִּיקִיר לְבַסִּיר בְּדִיל לְאִתְפָּרַע מִנְּהוֹן כְּאוֹרְחָתְהוֹן בִּישָׁתָא וּכְעוֹבָדֵיהוֹן מְקַלְקְלַיָא אָתֵיב לְהוֹן׃ י וְיֵיכְלוּן וְלָא יִסְבְּעוּן יִסְבוּן נְשִׁין וְלָא יוֹלְדוּן בְּנִין אֲרֵי יַת פּוּלְחָנָא דַּייָ שְׁבָקוּ וְלָא נְטָרוּ׃ יא זְנוּתָא וְחַמְרָא וְרַוְיָתָא שָׁלֵיף וּמַטְעֵי יַת לִבְּהוֹן׃ יב עַמִּי דִּי בְצַלְם

רשי

כמריבי כהן. כגון עם מלפיהון שהכהנים היו בני הוראה כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב (דברים לג): (ה) וכשלת היום וגומר. ותתקלון בימא ויתקלון נביאי שקרא דעמכון כדבליליא ואבדית כנשתכון ואביית כניסיא שלכם: נביאי עמך. נביאים שעמך: ודמיתי. כמו נדמו עמי כאדם היושב ותוהא ואין מענה בפיו: (ו) אשכח בניך. שאותן שעמדו על הר סיני נהגו בניהם ערבים תחת אבותיהם לשמור את התורה: (ז) כרובם כן חטאו. כשרבו וגדלו כן הוסיפו לחטוא כן חטאו לשון עברית כן בכמה מקומות כאשר יענו אותו כן ירבה (שמות א) קראו להם כן הלכו מפניהם (הושע יא) כל כמה שהנביאים קוראין להם להוכיחן כן הם היו בורחין מפניהם כרובם כן חטאו לפיכך כבודם בקלון אמיר: (ח) חטאת עמי. כל חטאת שבספר תרי עשר פתחין לפי שהן דבוקין חוץ מאחת (מיכה א) ראשית חטאת היא לבת ציון חטאותיהם של עמי יאכלו אותם נביאי השקר שאמר להם למעלה וכשל גם נביא עמך נעשו להם כהני במות ואוכלין מה שהיו כהנים ראויין לאכול: ועל עונם. של ישראל ישא הנביא נפשו והנביא עצמו מצפה שיביאו לו ממון וקרבנות לכפרה: (ט) והיה כעם ככהן. אני אשוה את העם לבזיון כהני שחללו אותם מכהן להם ולכן אף אני אחלל את העם בעכו"ם כן ת"י: (י) ולא יפרוצו. לא יגדלו בנים: (יא) זנות ויין ותירוש. שהם עסוקין בם לקחו את לבם מאחרי: (יב) בעצו ישאל

נפשו ג' מטעים בהון וסימ' ואל עונם ישא נפשו; להושיעו משפטי נפשו. ולא נתתי: י"ד פסוקים בספרא אית בהון ולא ולא וסימ' במסר' דבתא בערך לא:

תולדות אהרן כמריבי כהן. שבת קמט קידושין ע (יבמות ט קידושין סג): וכשלת היום. מ"ק יז מנחות נט: נדמו עמי. סוטה מט: הדעת מאסת. יומא לח: ותשכח תורת. שם עקידה שער נח: ולא יפרצו. יבמות סא (יבמות ז): זנות יין. יומא עו גטין סח: בעצו ישאל. פסחים נב:

רדק

(ה) וכשלת היום. אמר כנגד ישראל בעבור מעשיך תכשל ותפול: היום. ר"ל הזמן הזה בקרוב תבא מפלתך, וכן ותחרה אפי בו ביום ההוא, ביום ההוא שרש ישי. והדומים להם. פעמים עת וזמן: וכשל גם נביא עמך לילה. נביא השקר המתעה אותך יכשל עמך כמו האדם הנכשל בלילה בחשיכה, וכן ת"י: ודמיתי אמך. וכרתי כנישתך, כלומר שלא תאסף ישראל כנסה כי יתפזרו בגלות אחד הנה ואחד הנה, וכבר פירשנו כי הכנסה תקרא אם: ודמיתי. ענין כריתה, כמו כי נדמה כל עם כנען, נדמה נדמה מלך ישראל והדומים להם: (ו) נדמו עמי. גם זה ענין כריתה, וי"ת איטפשו: מבלי הדעת. כי אין מי שיודיעם ויורם הדרך הטובה: כי אתה הדעת מאסת. אמר כנגד הכהן שהיה בזמן ההוא אתה מאסת הדעת לעצמך ולהורותו לעם, לפיכך אני אמאסך מכהן לי. כיון שאין אתה עושה משפט הכהן שהוא להורות התורה אמאסך שלא תהיה כהן בביתי, ואיך אמר כי מבלי הדעת נדמו והלא היו לה' כל זמן נביאי אמת שהיו מורים להם התורה ומוכיחים אותם יום יום על רעתם, נאמר כי אחר שהכהנים שהיה להם להורות התורה היו תועים מדרך האמת כמו העם היו נתלים בהם ובנביאי האמת היו מסופקים מפני נביאי השקר שהיו מורים להם ספק האמת לפיכך נדמו העם ונשחתו: ואמאסאך. כתיב באל"ף יתירה בין הסמ"ך וכ"ף הנמלא ולא ידענו ענינה למה נכתבה שם: ותשכח תורת אלהיך. כי לכהנים נתנו להורותם כמ"ש ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה לכהנים בני לוי, וכתיב יורו משפטיך ליעקב ואתה שכחת אותה מללמדה ולהורותם: אשכח בניך גם אני. גם אני אשכח בניך כי אתה תמית כי מאסתיך מכהן לי גם בניך אשכח ואמאס אותם שלא יעמדו תחתיך ולא ישים להם כבוד הכהונה או ימותו או יגלו, וענין אשכח על דרך משל כאדם השוכח דבר ולא ישים לבו אליו, ועל הדרך הזה השכחה תנות אל ולא ישכח את ברית אבותיך: (ז) כרבם כן חטאו לי. אהרן הכהן אביהם תורת אמת היתה בפיהו ועתה שרבו בניו ופרצו חטאו לי ושכחו תורתי, כמו שהטיבותי להם שרעו הם, לפיכך אמר כבודם בקלון אמיר, שעשיתים ראשים על העם ומלמדים ואם לא ישמרו תורתי אמיר להם הכבוד בקלון ויקלו אותם העם ויבזום: אמיר. אחליף, כמו ואם המר ימיר, ויש לפרש כרבם כמו שהרביתים בעושר ובנכסים כן חטאו לי על דרך וישמן ישורון ויבעט, ועל הדרך הזה ת"י: (ח) חטאת עמי יאכלו. אינם כהנים כי אם לאכול חטאת ואשם שמביאים העם לא להורות את התורה והדרך הישרה: ואל עונם ישאו נפשו. אל עון העם ישאו הכהנים כל א' נפשו אומרים מתי יחטאו ויביאו חטאת ואשם ונאכלם זהו הענין ואליו הוא נושא את נפשו וי"ת כהניא פסו למיכל וגו', ויש לפרש חטאת עמי יאכלו כענין בני עלי שהם אוכלים החטאת קודם זריקת הדם וקטרת האימורים וכשאומרים להם הבעלים מה זה שאתם עושים: אל עונם ישאו נפשם. אומרים להם אל תחושו כי עונכם על נפשינו כי אכילתינו גם כן כפרה והם טועים כי כשאמר ואכלו אותם אשר כופר בהם מלמד שהכהנים אוכלים והבעלים מתכפרים זהו כשאכילתם כתורה אחר זריקת דם והקטרת אימורים: (ט) והיה כעם ככהן. אלה כפי הדמיון על דרך הקצרה, ופי' העם ככהן והכהן כעם, וכן דרך מקרא כי כמוך כפרעה, כמלוה כלוה והדומים להם, והענין כמו שהם שוים העם והכהן בעון כן יהיו שוים בעונש: ופקדתי עליו דרכיו. על כל אחד מהם וי"ת ויהי כמו דאשני וגו': ואכלו. כיון שהם אוכלים שלא כדת לא תהיה אכילתם לברכה: (י) ואכלו ולא ישבעו: וכן שכיבתם עם הנשים כיון שבזנות הוא לא יפרצו ולא ירבו כי לא יהיה להם מהן בנים ואם יהיו ימותו מן הבטן זה שאמרנו הזנו ולא יפרוצו, הזנו פעל עומד, כמו זונה הזנו, וכן זונית אפרים: את ה' עזבו. לשמור דרכיו כי אינם הולכים בו ובדרכיו שמור דרכיו עזבו, ורבינו סעדיה ז"ל הדביקו עם הפסוק שלא אחריו עזבו את ה' לשמור: (יא) זנות ויין ותירוש יקח לב. הזנות שהם מתעסקים בו והתמדת השתיה שהם עושים יקח לבם שאין להם לב להבין איזה הדרך הטוב ילכו בה, וזכר תירוש אחר שאמר יין כי התירוש הוא

היין

מצודת ציון

עצמי ובשרי אתה (בראשית כ"ט): ירב. מלשון מריבה: (ה) ודמיתי. ענין כריתה כמו עד מואב נדמה (ישעיה ט"ו): אמך. הכנסייה: (ז) כרובם. ענין גדולה כמו כי רבה היא (אסתר א'): בקלון. מלשון קלות ובזיון: אמיר. מלשון תמורה וחלוף: (ח) ישאו נפשו. זה מלשון יאמר על המצפה לדבר מה וכן מנשאים את נפשם (ירמיה כ"ב): (ט) ופקדתי. ענין זכרון: ומעלליו. מעשיו: (י) יפרצו. ענין התחזקות הרבוי וכן פרצו לרוב (ד"ה א' ד'): (יא) ותירוש.

הוא

מצודת דוד

כמוכיחים ומדוע תתנשאו וגו' והמה עשו הרע: (ה) וכשלת היום. לכן תכשל באור היום וגם נביא השקר המיועד לך טובה יכשל גם הוא עמך כמו הנכשל בחשכת הלילה ואכריתה כל הכנסיה שלך: (ו) נדמו עמי. הנה עמי נכרתו על כי לא ידעו אותי: כי אתה. על הכהן ללמד כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב) ולכן אמר הואיל ואתה הכהן מאסת את הדעת ולא למדת את העם לכן גם אני אמאס אותך מלכהן לי: ותשכח. על ששכחת את התורה אשכח גם אני את בניך ולא אושיע להם: (ז) כרובם. כפי מה שאני מוסיף לגדלם כן מוסיפים הם לחטוא לי לכן אחליף כבודם בקלון ר"ל בתמורת הכבוד אתן להם קלון: (ח) חטאת עמי יאכלו. ר"ל אינם אוחזים בדין כהונה ללמד את העם ורק אוחזים בכהונה לאכול בשר חטאת עמי: ואל עונם ישאו נפשו. ר"ל מצפה לעון העם לאמר מתי יחטא ויביא חטאת: (ט) והיה. לכן יהיה כעם ככהן שניהם ישוו בפורענות הואיל וגם הכהנים השחיתו: ופקדתי עליו. על כל אחד אזכיר דרכיו וגמול מעשיו אשיב לו: (י) ולא ישבעו. כי תבא המארה במעיים: הזנו. כל בעילתם קורא זנות הואיל והמה במחשבה רעה לא לקיים מצות ה': ולא יפרצו. לא יתרבו בבנים ובבנות: לשמור. מלשמור: (יא) זנות.

סרדם

יִשְׁאָל וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ כִּי רוּחַ זְנוּנִים
הִתְעָה וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם׃
יג עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְזַבֵּחוּ וְעַל־
הַגְּבָעוֹת יְקַטֵּרוּ תַּחַת אַלּוֹן וְלִבְנֶה
וְאֵלָה כִּי־טוֹב צִלָּהּ עַל־כֵּן תִּזְנֶינָה
בְּנוֹתֵיכֶם וְכַלּוֹתֵיכֶם תְּנָאַפְנָה׃
יד לֹא־אֶפְקוֹד עַל־בְּנוֹתֵיכֶם כִּי
תִזְנֶינָה וְעַל־כַּלּוֹתֵיכֶם כִּי תְנָאַפְנָה
כִּי־הֵם עִם־הַזֹּנוֹת יְפָרֵדוּ וְעִם־
הַקְּדֵשׁוֹת יְזַבֵּחוּ וְעָם לֹא־יָבִין יִלָּבֵט׃
טו אִם־זֹנֶה אַתָּה יִשְׂרָאֵל אַל־יֶאְשַׁם
יְהוּדָה וְאַל־תָּבֹאוּ הַגִּלְגָּל וְאַל־
תַּעֲלוּ בֵּית אָוֶן וְאַל־תִּשָּׁבְעוּ חַי־

ל' זקף קמץ · ל' וחד לבנה · ל' י"א בסיפ' · כ' כ' ומ"ל וס' מ"ל בליסנה · ל' · ג' · כ' כתרי ליס' חד מ"ל · ב וחד חסר

אָעֵיהּ שָׁאֵיל וּמְדַמֵּי דְחוּטְרֵיהּ
מְחַוֵי לֵיהּ אֲרֵי רוּחַ דְטָעוּ
אַטְעֵיתִינוּן וּטְעוֹ מִבָּתַר
פּוּלְחָנָא דֶאֱלָהֲהוֹן׃ יג עַל רֵישֵׁי
טוּרַיָא מְדַבְּחִין וְעַל רָמָתָא
מַסְקִין בּוּסְמִין תְּחוֹת בְּלוּט
וְלִבְּנַן וּבוּטְמָא אֲרֵי מַעֲפֵי
טוּלֵיהּ עַל כֵּן מְזַנְיָן בְּנָתְכוֹן
דַהֲוָאָה לְכוֹן מִבְּנַת עַמְמַיָא
וְכַלָתְכוֹן דִנְסַבְתּוּן לִבְנֵיכוֹן מִן
עַמְמַיָא גַיְפָן׃ יד לָא אַסְעַר עַל
בְּנָתְכוֹן אֲרֵי מְזַנְיָן וְעַל כַּלָתְכוֹן
אֲרֵי מְגַיְפָן אֲרֵי אִינוּן עִם
זַנְיָתָא מִסְתַּיְעָן וְעִם נָפְקַת
בָּרָא אָכְלִין וְשָׁתָן וְעַם דָרָא
דְלָא אִסְתַּכַּל בְּאוֹרַיְתָא הֲלָא
אִתְרְטֵשׁ׃ טו אִם טָעַן אַתּוּן
דְבֵית יִשְׂרָאֵל לָא יִתְחַיְבוּן דְבֵית יְהוּדָה וְלָא תֵיתוּן לְגִלְגָלָא וְלָא תִסְקוּן לְבֵיתְאֵל
וְלָא תִשְׁתַּבְעוּן לְשַׁקַר קְיָם

תולדות אהרן רוח זנונים. סוכה נב : לא אפקוד · סוטה מז : עם הזונות · (סוטה כז) :

רשי

ישאל · בצורות שעשה מן העץ : יגיד לו · אל דבריו הוא שומע שאומרים לו נביאי הבעל בשם עכו"ם : (יג) אלון · קייסני"א בלע"ז שגדל בו פרי שקורין גלנד"ן בלע"ז : לבנה · עץ שקליפתו לבנה : אלה · אולמ"א בלע"ז שענפיו מרובין ונוטעין אותו לצל : על כן תזנינה בנותיכם · על שאתם מתחברין לעכו"ם כמשפטי הגוים הקדמונים והם מתחברים עמכם ואתם הייתם מתחתנים בם ובנותיכם הנולדות לכם מבנותיהם נוהגות כמנהג אמם ומזנות · כן ת"י : (יד) לא אפקוד על בנותיכם עוד לבדקן במים המרים כשתזנינה למה כי בעליהם עם זונות יפרדו וכאשר אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו . יפרדו ת"י מסתייען לשון סיעה כלומר מתחברין אתם לשתות יין ומנחם חברו אצל עבשו פרודות שהם חביות יין : ועם לא יבין ילבט · אחרי שאינכם נותנין לב להבין לפיכך תתלבטו ללקות פרענות ילבט ל' טורח הדרך וליעות משא דירלפי"ר בלע"ז : (טו) אם זונה אתה ישראל . לא ילמדו בני יהודה דרכם : ל"א אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה אם זונה ישראל אין בני יהודה חייבין בכך ואיני מחייבם כמו שאמור למעלה (א) ואל בית יהודה ארחם . ואל תבואו בני יהודה הגלגל ובלבד שלא יבואו בני יהודה הגלגל ששם י' השבטים עובדים עכו"ם שנא' כל רעתם בגלגל (לקמן ט) בגלגל הרבו לפשוע (עמוס ד) : ואל תעלו בית און . הוא בית אל שהעמיד שם ירבעם את העגלים : ואל תשבעו · עמהם חי ה' כי אם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו (ירמיה ה) כשהיו נשבעים בשקר היו מזכירים שם שמים וכשהיו נשבעין באמת נשבעים

אבן עזרא

כי הזנות גם היין כל אחד מהם יקח לב ולקיחת הלב כאילו נשארו בלא לב להבין : (יב) עמי . והאות כי הם בלא לב שהב עמי לשאול בעצו הוא הפסל : כי רוח זנונים התעה אותו : ויזנו . כולם מתחת אלהים כאשר הזכיר עמי : (יג) על ראשי . טעם ראשי בגלוי וככה על הגבעות יזבחו יאמרו לכהני הבעל שיזבחו ובעבור שהולכים האנשים להקטיר חוץ מהערים תשארנה הבנות והכלות בבתים על כן תזנינה : (יד) לא · הטעם אין לתמוה אם הבנות תזנינה כי הם בעלותם לראשי ההרים להקטיר הם אוכלים ושותים עם הזונות וזונים כולם · ומלת יפרדו אנשים יודעים עם זונה אחת , ומלת ילבט בלשון ישמעאל כמשתבש שלא ידע מה לעשות וכמוהו ואויל שפתים ילבט והנה אין טעם לא אפקוד שלא יפקוד עליהם רק דבר כנגד האבות כי הם מלמדים אותם לזנות לעשות כמעשיהם אולי הבנות קטנות הן על כן לא אפקוד : (טו) אם · ישראל חטאו עם ירבעם שפחד שתשוב המלוכה לבית דוד על כן עשה שני עגלים בשני קצות ארץ ישראל למה יאשם יהודה שהניח בית המקדש שהוא בחלקו וילך למקום רחוק לעכו"ם והנביא מוכיחם אל יאשם יהודה ואל תבואו הגלגל ואל תעלו בית און הוא בית אל בעבור העגל ששם שם ירבעם כתוב בתורה ובשמו תשבע והטעם את ה' אלהיך תירא שלא תעבור על מצות לא תעשה לא בעבור יראת מלך או דבה או נזק בגוף רק בעבור יראת השם ואותו תעבד מצות עשה מהם בפה ומהם במעשה ובו תדבק במחשבת הלב שלא יעבור רגע בכל יכולתו שיחשב בלבו מעשה השם ונפלאותיו בעליונים ובשפלים ובתחתונים ובאותות הנביאים ואחר שיהיה דבק בשם חייב הוא להזכיר השם בכל דבריו ולהשבע בשמו בעבור שיבינו ממנו כל השומעים הברואים שהוא דבק באהבת השם ותמיד שמו וזכרו שגור בפיו ובאהבתו אותו וכל העם ישמעו וילמדו ממנו האהבה והיראה וככה מנהג הנביאים שישבעו כדוד ואליהו ואלישע וכמוהו כל לשון לך תשבע והנה הטעם למה תראו כי אתם בני השם ואתם באים בית און יותר טוב הוא שלא תעשו זה וזה או פירושו כנגד אלה וכמש הכתוב בתחילת הפרשה

רדק

היין החדש הוא לוקח הלב ומשכר מהרה : (יב) עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו . הם כמו העור שיורה לו מקלו הדרך שהוא הולך בה , ומקלו הם נביאי השקר , כן פירשו אחז"ל , ויש מפרשים עצו ומקלו העכו"ם שהיא מעץ וכן ת"י עמי דגללם אעיא שאיל וגו' : התעה אותו · והוא רוח נביאי השקר שהוא רוח זנונים מתחת אלהיהם כמו הזונה המזנה תחת בעלה : (יג) על ראשי ההרים יזבחו · מן הדגוש כמו זבח אמון נסה אזבח ואינו יוצא לשלישי כמו שפירש החכם רבי אברהם אבן עזרא אבל הדגוש מורה במקומות האלה ודומיהם על רוב הפעולה כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו , ומה שאמר על ראשי ההרים והגבעות דרך עובדי עכו"ם כמו שכתוב בתורה על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וראש ההר הוא המקום הגבוה שבו : תחת אלון . תרגום בלוט , וכן יקרא בערבי והוא אילן שנושא הפרי שקורין לו בלע"ז גלאנ"ד וענפיו מרובין לפיכך בוחרין בו לעבוד עכו"ם תחתיו כמו שאמר כי טוב צלה , וכן לבנה ואלה ולבנה עץ שגזרתו לבן , ואלה שקורין בלע"ז אולמ"ו ות"י כי טוב צלה ארי מעפי טולה וכן אלה עבותה בוטמא מעפיא : על כן תזנינה בנותיכם . לפי שאנשי הבית יוצאין חוץ לעיר אל ההרים הרמים ותחת כל עץ רענן לעבוד שם עכו"ם לפיכך יש להם מקום לבנות ולכלות לזנות ולנאף וי"ת על כן מזנין וגו' : (יד) לא אפקוד . אין לחשוב להם הזנות לעון כי למדום מבעלי הבית : כי הם עם הזונות יפרדו · כי הם יפרידו עצמם מנשיהם וזונים עם הזונות ועם הקדשות כשהולכין לזבוח זבחיהם מדברים עם הזונות ועם הקדשות ללכת שם לזנות וישכבו עמהן שם : יפרדו . מן הדגוש ויש לפרש גם כן יפרידו נשים מבעליהן לזנות עמהן · ואחז"ל כתבו מענין פרד ר"ל כי הם שטופים בזמה כמו הפרד כי אין בבהמות שטוף בזנות כמוהו ויש מפרשים עוד יעשו עם הזונות מעשה פרד שאינו מוליד כך הם ישכבו עם הנשים בדרך שלא יולידו כער ואונן וי"ת ארי אינון עם זניתא מסתעיין ותרגם יזבחו אכלין ושתן כלומר זובחים זבח לאכול ולשתות עמהם : ועם לא יבין ילבט . יכשל כמו ואויל שפתים ילבט וי"מ ישתבש בדעתו כאדם שלא ידע מה לעשות ומשתבש וכן הוא בלשון ערבי וכן פי' אחז"ל וי"ת ועם דלא אסתכל באורייתא הלא אתרטש : (טו) אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה . אם אתה ישראל זונה אחר העגלים יהודה שיש לו בית המקדש אל יאשם מה לו ללכת אחר עכו"ם : ואל תבאו הגלגל . לפי שהגלגל היה משכן בתחלה כשנכנסו לארץ לפיכך כשהלכו לעבוד עכו"ם בנו שם במות לעכו"ם ושבט יהודה מה לו לבא הגלגל ולהניח בית המקדש שבעירם : ואל תעלו בית און · הוא בית אל שהיה שם אחד מן העגלים ומגרעין לכנות שמו לגנאי קורא אותו בית און כי יעקב אבינו קרא למקום בית אל מפני המראה שראה בו ונגלה שם האל ואחר שנתן שם ירבעם העגל כינו הנביאים שמו וקראו אותו בית און כי העגל הוא האון היה ומה שאמר תעלו לפי שבית אל היה במקום גבוה וכן הוא אומר עולים אל הר האלהים בית אל וגם בית און היה מקום סמוך לבית אל ולעי אמנם שלא אומר זה אלא על בית אל שהיה שם העגל וכן תרגם יונתן ולא תסקון לבית אל : ואל תשבעו חי ה' · כי אתם עובדי עכו"ם ונשבעים בשם השם זהו דרך הכעסה ובזיון ויש מפרשים ואל תשבעו בשמי לשקר כמו שאמר בתורה ולא תשבעו

מצודת דוד

מלדת הזנות והכרות היין הישן והחדש כ"א מהם יקח לב הכהן ר"ל יטריד שכלו כאלו ישאר בלא לב להבין ולהורות את העם : (יב) בעצו ישאל · שואל עתידות בצורה העשוי מעץ : ומקלו . צורה העשוי מן המקל וכפל הדבר במ"ש : רוח זנונים . רצון זנות עבודת כוכבים התעה אותם מדרך השכל ולכן זנו מתחת אלהיהם : (יג) יזבחו . אל עבודת כוכבים : כי טוב צלה · כי כ"א מהם צלה טוב כי הוא מרובה בענפים וטוב לעמוד תחתיו : על כן . הואיל והאנשים יוצאים על ההרים לזבוח לעבודת כוכבים לכן מלאו הבנות והכלות מקום לזנות כי אין רואה : (יד) לא אפקוד · לא אזכיר על בנותיכם אשר תזנינה לשלם להן גמול וכן על כלותיכם ופירש כי הן לומדת מאביכן כי הם ילכו עם הזונות ויפרדו מן האנשים להתיחד עמהן : יזבחו . זבחי שמחה לאכול עמהן : ועם לא יבין ילבט · ר"ל והואיל והם עם אשר לא יבין לכן ילבט ויכשל : (טו) אם זונה וגומר · אם ישראל זנו אחרי עבודת כוכבים אין בזה אשמה על יהודה עם שעל ידי שנלחמו עמהם נמנעו לבא לבית המקדש שהוא במלכות יהודה מ"מ לא הדיחם אחר העבודת כוכבים : ואל תבואו הגלגל · ר"ל לא היה לך לבא אל הגלגל מקום העבודת כוכבים כמ"ש וכל רעתם בגלגל (לקמן ט) וכאומר וכי על ידי יהודה באת הגלגל היה לך לשבת בית : בית און . הוא בית אל ושם העמיד ירבעם את העגל ולכן כנהו לגנאי : ואל תשבעו · אבל שאינן עובדים לה' מה לכם לשבוע בשמו כי לבד העובד את ה' ראוי לשבע בשמו כמ"ש ואותו תעבוד ובשמו תשבע (דברים ו) אבל מי שאינו עובדו ונשבע בו תחשב לבזיון

מצודת ציון

הוא היין החדש : (יב) בעצו . מל' עץ : ומקלו · מטה עץ : התעה . מלשון טעות : (יג) אלון ולבנה ואלה · שמות אילנות : (יד) יפרדו · ענין הפרשה כמו הפרד נא מעלי (בראשית י"ג) : הקדשות . הזונות כמו לא תהיה קדשה (דברים כ"ג) : ילבט . ענין כשלון ויגיעה כמו ואויל שפתים ילבט

ל׳ · ל׳ יְהוָֽה׃ טז כִּי כְּפָרָה סֹרֵרָה סָרַר
ב׳ חלופ יִשְׂרָאֵל עַתָּה יִרְעֵם יְהוָה כְּכֶבֶשׂ
ד׳ בַּמֶּרְחָב׃ יז חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרָיִם
הַנַּח־לוֹ׃ יח סָר סָבְאָם הַזְנֵה הִזְנוּ
ל׳ אָהֲבוּ הֵבוּ קָלוֹן מָגִנֶּיהָ׃ יט צָרַר רוּחַ
י״ב מ״ל · ל׳ אוֹתָהּ בִּכְנָפֶיהָ וְיֵבֹשׁוּ מִזִּבְחוֹתָם׃
ה א שִׁמְעוּ־זֹאת הַכֹּהֲנִים
ג׳ וְהַקְשִׁיבוּ ׀ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית הַמֶּלֶךְ
ט׳ הַאֲזִינוּ כִּי לָכֶם הַמִּשְׁפָּט כִּי־פַח
ל׳ הֱיִיתֶם לְמִצְפָּה וְרֶשֶׁת פְּרוּשָׂה עַל־
ל׳ תָּבוֹר׃ ב וְשַׂחֲטָה שֵׂטִים הֶעְמִיקוּ
וַאֲנִי מוּסָר לְכֻלָּם׃ ג אֲנִי יָדַעְתִּי

הוּא יְיָ׃ טז אֲרֵי כְּתוֹרָא
דְאִתְפַּטַם וּבָעֵיט כֵּן מָרֵיד בְּסַגִּי
טוּבָא יִשְׂרָאֵל כְּעַן יְדַבְּרִינוּן
יְיָ כְּאִימַר בְּחִיר בְּבִקְעָה׃
יז אִתְחַבָּרוּ לְטַעֲוָתָא בֵּית
יִשְׂרָאֵל שְׁבָקוּ לְהוֹוַיַת פּוּלְחָנָא׃
יח שִׁלְטוֹנֵיהוֹן אַסְגִּיאוּ שֵׁירוּן
מִן אוֹנֵס כְּבַן טְעוֹ וְאִתְפְּנִיאוּ
בָּתַר זְנוּתָא רְחִימוּ דְתֵיתֵי
לְהוֹן קְלָנָא רַבְרְבֵיהוֹן׃
יט עוֹבָדֵי רַבְרְבֵיהוֹן לָא תַקְנִין
כְּמָא דְלֵית אֶפְשַׁר לְמֵיצַר
רוּחַ בִּכְנָף כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן
סַנְאָה וְיִבְהֲתוּן מֵאֱגוֹרֵי
טַעֲוָתְהוֹן׃ א שְׁמָעוּ דָא כַּהֲנַיָא
וְקַבִּילוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית
מַלְכָּא אֲצִיתוּ הֲלָא לְכוֹן לְמִידַע דִּינָא אֲרֵי תַּקְלָא הֲוֵיתוּן לְמַלְפֵיכוֹן וּכְמִצְדָּא
דִּפְרִיסָא עַל טוּר רָם׃ ב וְדִבְחָן לְטַעֲוָן מַסְגַּן וַאֲנָא מַיְתֵי יִסּוּרִין לְכוּלְהוֹן׃ ג קֳדָמַי

ירעם ג׳ בקריא׳ וסי׳ כי כפרה סוררה סרר ישראל . גרן ויקב לא ירעם.כצאן לשאול שתו מות ירעם.וא׳ נירעם
כתם לבבו האזינו ה׳ ומ״ל וסי׳ השמים ואדברה.שמעו מלכים האזינו רזנים.שמעו דבר ה׳ קציני סדום.האזינו
ושמעו קולי . ולאמי אלי האזינו . ובית המלך האזינו: האזינו כל ישבי חלד ; שמעו חכמים מלי : אפרים ד׳
קמצין בקריאה וסימן למטה אפרים הושע בן נון ויהי איש מהר אפרים חבור עצבים אפרים;צרור עון אפרים

תולדות אהרן ומשה . סנהדרין קב (עכו״ם לט) :

נשבעים בשם הבעלים : (טז) כי כפרה סוררה . כתורא דאתפטים ובעיט כן סרר ישראל מרוב אכילה ושתייה : עתה ירעם : מרעית מגומלת ככבש הרועה במרחב ולא כשור פטם שאובסין אותו בשעורין וכרשינין : (יז) חבור עצבים אפרים · נלמד לעכו״ם ואי אפשר לו לפרוש לפיכך הנח לו אתה הנביא ולא תנבא להוכיחו כי לא יועיל : (יח) סר סבאם נעשה משתיהם זר מעלי סר לי זר כמו (ירמיה ב׳) סורי הגפן נכריה כלומר סר ממקומו ונהפך לאחר : סבאם · משתה יינם פסיה עם הזונות : אהבו הבו קלון · הזמינו להם קלון הבו לשון הזמנה כמו הבה נרדה (בראשית יא) הבה נבנה (שם) הבה נתחכמה (שמות א) : מגניה · שריה ומלכיה : (יט) צרר רוח אותה בכנפיה · מדבק הרוח בכנפיה כעוף הזה שאין הרוח מניחתו לשכון עד שמוליכו למרחוק כן יבואו האויבים עליהם ויגלום בגולה ואז יבשו מזבחותם מזבחי תועבותם שאין פונים אליהם כאשר יאמר חטאת חטאה כן יאמר זבח זבחה מן המקומות שהיו זובחים שם וכן ת״י מאיגורי תועבתהון מדרש תנחומא מגלתי לשון אגדות כאדם המאיים על איש המקניטו חייך שאני צורר לך בכנפיך כך המקרא הזה מאיים על ישראל קנאתי קשורה ומתי להנקם באחרית ויבושו מחשביהם : (א) כי לכם המשפט . משפט היסורין עליכם בית המלך ישר׳ כי אתם הייתם פח על המצפה ורשת על תבור על שני הרים הללו הושיבו פרדסיאות לשמור שלא יעלו ישראל לרגל לבית המקדש : (ב) ושחטה שטים העמיקו · משך שפיותם העמיקו אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה והם גזרו כל העולה לרגל יהרג הרי שהעמיקו יותר ממני ושחטה לשון זהב שחוט (מלכים א י) נמשך ונמתח וי״ת לשון שחיטת זבחים לעכו״ם : ואני מוסר לכולם . ואף אני אייסרם ביסורין אכין

הפרשה : (טז) כי : סורר הוא שיסור מן הדרך שלא ילך בה והנה דמה ישראל כפרה סוררה שלא יוכל אדם לחרוש בה · וטעם עתה השם היה רועה אותם ככבש במרחב אילולי הייתם סוררים או הטעם עתה ירעה השם ככבש לבדו במקום מרחב והוא סועה : (יז) חבור · י״א כי עצבים כמו וכל עצביכם והנכון כמו העצב נבזה לעצבי כנען והכל מגזרת עצבון כי אין תועלת בפסיליהם רק עצבים והטעם מחוברים הם לפסולים הם חברתם : הנח לו . עד שיסור אותו אולי יפקחו עיניהם : (יח) סר · באה עליהם רעה שסר סבאם מחסרון התירוש ולא שבו מדרכם הרעה רק מלכיה הזנו אחרים בעבור מתנות שהם אומרים הבו ובאה מלת הבו כמו את אשר תאפו אפו ועיקר אפו גם אהבו הבו גם הפא לכם הכל כמו רדו נאו והשנוי היה בו בעבור אות הגרון : מגניה . הם המלכים כמו כי לה׳ מגיני ארץ וסוף הפסוק מוכיח כי הטעם כפול ומגניה שב אל בית און : (יט) צרר . כאדם שיצרור הרוח בכנפיו שלא ימצא מאומה או בכנפיה בכנפי בית און : ויבשו · המגנים : מזבחותם . בבית און : (א) שמעו זאת הכהנים · גם הקשיבו בית ישראל שהוכחתים או בית ישראל הם הסנהדרין ובית המלך האזינו . כי כולם שופטים : כי פח הייתם למצפה . שלא תניחו לעלות החוגגים אל בית השם : (ב) ושחטה · ולשחוט בדרך : שטים · הם עובדי הבעל : העמיקו · הפחת אלו הנזכרים אולי לא יראוהו העוברים ואני איסרם כולם על זאת הרעה שעשו כי לא נעלם ממני אשר העמיקו
על

רדק

תשבעו בשמי לשקר וכן ת״י ולא תשתבעון בשמי לשקרא קיים הוא השם וכן אמר ואם חי השם יאמרו לכן לשקר ישבעו : (טז) כי כפרה סוררה . כמו הפרה הרעה שמעקלת ומעוותת עצמה תחת העול ולא יוכל אדם לחרוש בה כן סרר ישראל מתחת אלהיהם שקבלו עליהם עול התורה והמצוה אשר צום ועוותו עצמם מתחת העול ופרקו מעליהם עול המצות : עתה ירעם ה׳ ככבש במרחב · לולי שסרר היה רועה אותם ה׳ בשפע כמו הכבשים במרחב ר״ל ככר נרחב שרועים כרצונם וכן אמר ירעה מקנך ביום ההוא כר נרחב : וכבש · שם כלל על כבשים רבים כמו ויהי לי שור וחמור וכן פירש אאז״ל , וי״ת עתה ירעם כאילם ככבש יחידי במרחב שהוא צועק והולך אילך ואילך ואינו שוקט ואינו רועה וי״ת ארי כתורא וגו׳ וענין סוררה וסרר ענין הסוות והסתנות מהמנהג וכן בן סורר ומורה והדומים לו : (יז) חבור עצבים · חבור דבוק הוא עם עצבים, עצבים · העגלים והבעל והאשרה כל כך נתחבר בהם עד שאין לו תקנה ולא ישמע לדברי תוכחה : הנח לו · אמר כנגד הנביא הנח מלהוכיח כי לא יועיל וזהו על דרך העברה כאדם שקוצף על חבירו שלא ישמע לו בהוכיח אותו אומר לו כיון שאין אתה שומע לי אניח אותך מלהוכיחך לעולם אעפ״כ חוזר ומוכיח אשר פעם : (יח) סר סבאם . תרגום ויבאש וסרי כל כך הם שותים ומשתכרים עד שבאם סובאם בפיהם והוא יין והסבר כמו סבאך מהול במים : הזנה הזנו · ורוב שתיית היין והשכר מביא אותם לידי זנות וכן ישעיה הוכיחו אפרים ברוב שתות היין כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים וכל הענין כמ״ש שם · וי״ת סר כמו שר בשי״ן שלטניהון אסגיאו שירון מן אונס : אהבו הבו קלון מגיניה · מגיניה הם שריה כי השרים לעם כמו מגינים אמר שהשרים אוהבים לאמר הבו אומרים תנו לנו שוחד ונעביר מעליכם המשפט וזה קלון להם וכנוי הה״א מגיניה לעדת אפרים וי״ת רחימו דתיתי לשון קלנא רברבניהון : (יט) צרר רוח אותה בכנפיה · כמו האדם שיצרור הרוח בכנפיו וכשיתיר כנפיו לא ימצא כלום כן אפרים החזיק בעבודת העגלים וקוה שיבא לו ממנה תועלת ולא מצא מאומה אלא נזק והגרון · לפיכך יהיה להם בושת מזבחותם שזבחו לעגלים כי נתנם עשו אותם הזבחים כי לא בא להם מהם טוב כי אם רע : והנה הוא כמו הרוח הצרור בכנפים ואמר צרר לשון זכר ואמר בכנפיה לשון נקבה ואמר לשון רבים ויבשו מזבחותם כן דרך הכתוב לדבר על עם לשון זכר ולשון נקבה כי העם נקרא בלשון זכר עם ובלשון נקבה עדה או קהלה וכן בלשון יחיד ובלשון רבים לשון יחיד דרך כלל ולשון רבים דרך פרט . זבחותם . היחידה זבחה בשקל זבחותם שמלה בשקל שמלותם ורז״ל פי׳ צרר רוח הרוח צרר אותם רוצה לומר עדת אפרים צרר אותם בכנפים להוליכה בגולה ואז יבושו מזבחותם ויהיה רוח זכר ונקבה : (א) שמעו . עתה שב להוכיח יהודה ואותם שהיו ראוים להוכיחם והם כהני בית המקדש שהיו בחלקו של יהודה ובית המלך גם כן היה להם להוכיח את ישראל ולעשות משפט וקרא שבט יהודה בית ישראל כי הם עיקר בית ישראל ויש מפרשים בית ישראל הסנהדרין שהם שופטי ישראל : כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור · לכם היה לעשות משפט ואתם הייתם פח ומכשול לעם כי הם רואים כאשר עושים מעשים רעים ולומדים מכם והנה אתם להם בהפך מה שהיה ראוי להיות ואתם להם כמו הפח והרשת שלוכדים בהם החיות והעופות כן הם נלכדים במעשיכם הרעים שעושים בהם וזכר מצפה ותבור שהם הרים גבוהים בארץ ישראל והציידים פורשים עליהם מצודותיהם וי״ת מצפה מן צופה נתתיך שתרגם ארי תקלא הויתון למלפיכון וכמצודא דפריס על טור רם ובמדרש רב לכם מעלית ירושלים מה עשה ירבעם הושיב שתי פרדסיאות אחת על תבור ואחת על המצפה וזהו שאמר הושע כי פח הייתם למצפה : (ב) ושחטו שטים העמיקו · מקור כי השי״ן שחוטה והוא בשקל לאהבה אמר השטים שהם עובדי עכו״ם שטעים מדרכי האל יתברך ומעבודתו כמו אשה שהיא סוטה תחת אישה העמיקו סרה לשחוט ולזבוח לעכו״ם : ואני מוסר לכלם · אמר הנביא לא תאמרו שלא ייסר אותם אדם ולא יוכיחם לפיכך

מצודת ציון

ילבט (משלי י) : (טו) יאשם · מלשון אשמה : (טז) סוררה . ענין מרידה : ירעם . מל׳ מרעה : במרחב · במקום רחב : (יז) עצבים . כן יקראו העכו״ם : סר . מל׳ הסרה : סבאם . כן יקראו הדברים המשכרים כמו סבאך מהול במים (ישעיה א׳) : הבו · ענין נתינה כמו הבו אברי (זכריה יא) : קלון · ענין בזיון : מגנים · מלכים : (יט) צרר · ענין קשירה כמו מי צרר מים (משלי ל) : בכנפיה · מל׳ כנף והמשילה לעוף שהרוח נושאה : (ב) ושחטה · מל׳ שחיטה : שטים · ענין הסרה מדרך הטוב כמו ואת כי שטית (במדבר ה) : העמיקו · מל׳ עומק : מוסר · מלשון יסורין

מצודת דוד

לבזיון : (טז) כפרה סוררה · כמו הפרה האוכלת על האבוס הנה מרוב כל היא סוררת ומורדת ואינה רוצה למשוך בעול כן מרד ישראל בה׳ מרוב כל והשפעה מרובה : עתה · לכן ארעם עתה ככבש הרועה במקום מרחב ומשוקקת אנה ואנה לבקש עשב למאכלה ר״ל מעתה אמנע השפעתם : (יז) חבור · הנה אפרים נתחבר הרבה אל העצבים לכן הנח לו ואל תוכיחו כי אין מועיל לו שיפרושו מהם : (יח) סר סבאם · מיד כשסר מעליהם שכרות היין אז עסקו בזנות עכו״ם וכל היום או הם שכורים או עובדים עכו״ם : אהבו הבו קלון מגיניה . המלכים יקראו מגנים כי הם למגן ומחסה אל העם וכן כי לה׳ מגננו (תהלים פט) והוא מקרא מסורס והראוי מגניה אהבו הבו קלון הבו ור״ל מלכי ישראל אהבו הקלון הזה והם יתנו אותו אל העם ר״ל הם הסיתום אל היין ואל העבודת כוכבים והמה דברו קלון ובזיון : (יט) צרר רוח · ר״ל הרוח קשר את עצמו אל העדה בכנפיה להוליכה מהר בגולה ואז יבושו מן הזבחים שעשו אל העבודת כוכבים כי לא ימצא בהם עזר וקו המה לבושת ולכלימה : ה (א) שמעו זאת · מוסב לתחלה לומר הדבר שאמרתי שמעו וגו׳ : כי לכם המשפט · על בית מלכי ישראל אמר הנה עליכם ראוי לבוא המשפט : כי פח . על כי מלכי ישראל העמידו שומרים על הר מצפה ועל הר תבור בכל ימיהם מי לעלות ברגלים לבהמ״ק לכן אמר אתם הייתם לישראל לפח ולרשת ללכדם בעון : (ב) ושחטה שטים

אכין מוסר לכולן : (ג) כי עתה הזניתה אפרים · עתה הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהון שהיו מעכבין אותן מלעלות לרגל עמד זה ובטל פרדיסאות ולא עלו לפיכך גלו כי עתה הזנית אפרים ואין להם לתלות במלך כן למדתי בסדר עולם : (ד) לא יתנו מעלליהם . לא יעזבו דרכם הרעה כמו (שיר ב) נתן ריחו (ראשית לה) ולא נתנו להרע עמדי (במדבר כא) ולא נתן סיחון : (ה) וענה גאון ישראל · וימאך יקר דישראל כמו (שמות י) לענות מפני לשון עוני והכנעה : בפניו . ואינון חזן ודונש בן לברט פירשו לשון עדות בבא להם פורענותם יעיד בהם ובפניהם גאוה וגובה שהיו מתגאין ועוברין על רצוני : (ו) בצאנם ובבקרם · בקרבנותיה': חלץ . נשמט כמו (שמואל ב ב) וקח לך את חליצתם בגדים שהשמט מעליהם : (ז) בנים זרים ילדו · שנתחתנו עם עכו"ם : יאכלם חדש . חדש אב : (ח) תקעו שופר · יזהרו להשמר מן חרב הגייסות שיבאו עליהם : הריעו בית און · אחריך הגייס הולך אתה בנימין זאת תריעו בבית און וי"ת תקעו שופר בשורת חרב באה בעון שהמליכו עליהם את שאול שהיה בגבעה ולא שמעו לקול שמואל שהיה מן הרמה ומלכיהם גרמו להם לסור מאחרי כגון ירבעם וחביריו הריעו עליהם און ושבר גדול : אחריך בנימין . על שאחריהם ואחריתם אחור מלעלות לרגל; לבה"מ שהוא בחלקו של בנימין : אחריך בנימין · על איחורך את בנימין : (ט) לשמה תהיה

אֶפְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לֹא־נִכְחַד מִמֶּנִּי
כִּי עַתָּה הִזְנֵיתָ אֶפְרַיִם נִטְמָא י"א בנביאים
יִשְׂרָאֵל׃ ד לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם
לָשׁוּב אֶל־אֱלֹהֵיהֶם כִּי רוּחַ זְנוּנִים
בְּקִרְבָּם וְאֶת־יְהוָה לֹא יָדָעוּ׃ י'
ה וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְיִשְׂרָאֵל ל"ג
וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ בַּעֲוֺנָם כָּשַׁל גַּם־ ס'
יְהוּדָה עִמָּם׃
ו בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־ ל'
יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ חָלַץ מֵהֶם׃
ז בַּיהוָה בָּגָדוּ כִּי־בָנִים זָרִים יָלָדוּ
עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת־חֶלְקֵיהֶם׃ י"א בטעם
ח תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגִּבְעָה חֲצֹצְרָה ל' וחסר
בָּרָמָה הָרִיעוּ בֵּית אָוֶן אַחֲרֶיךָ
בִּנְיָמִין׃ ט אֶפְרַיִם לְשַׁמָּה תִהְיֶה י"ז מ"ל

גְלַן עוֹבָדֵי דְבֵית אֶפְרַיִם וּדְבֵית יִשְׂרָאֵל לָא מִטַמְרִין מִן קֳדָמַי אֲרֵי כְעַן טָעַן בֵּית אֶפְרַיִם אִסְתְּאָבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ד לָא שָׁבְקִין עוֹבָדֵיהוֹן לְמֵיתַב לְפוּלְחָנָא דֶאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי רוּחַ דִטְעוּ בֵּינֵיהוֹן וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ לָא תְבָעוּ׃ ה וְיִמְאַךְ יְקַר יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן חָזָן וּדְבֵית יִשְׂרָאֵל וּדְבֵית אֶפְרַיִם יִתְקְלוּן בְּחוֹבֵיהוֹן יִתְקְלוּן אַף דְבֵית יְהוּדָה עִמְּהוֹן׃ ו בְּעָנְהוֹן וּבְתוֹרֵיהוֹן יְהָכוּן לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְלָא יַשְׁכְּחוּן סְלִיק שְׁכִנְתֵּי מִנְהוֹן׃ ז בְּמֵימְרָא דַיְיָ שַׁקַּרוּ אֲרֵי בְנִין מִבְּנַת עַמְמַיָא קַיְמוּ לְהוֹן כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עַמְמִין יְרַח בִּירַח וְיִבְזוּן יַת פֵּירֵי אַרְעֲהוֹן׃ ח נְבִיַיא אֲרִימוּ קָלְכוֹן כַּד בְּשׁוֹפָרָא אִתְנַבּוּ דְיֵיתוּן עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָא קָטוֹלִין עַל דְאַמְלִיכוּ יַת שָׁאוּל דְמִגִּבְעֲתָא אַצְוַחוּ כַּד בַּחֲצוֹצְרָתָא אֲמָרוּ דְיֵיתוּן עֲלֵיהוֹן מַלְכִין בְּמַשְׁרְיָתְהוֹן עַל דְלָא קַבִּילוּ לְפִתְגָמֵי שְׁמוּאֵל דְמֵרָמְתָא בַּסְרוּ עֲלֵיהוֹן יַבָּבוּת עָבְדֵי קְרָבָא עַל דְשַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי וְאִסְתְּחָרוּ לַאֲחוֹרָא מִבָּתַר פוּלְחָנִי וְלָא פְלַחוּ קֳדָמַי בְּמַקְדְשָׁא דִי בַּאֲרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִין׃ ט בֵּית אֶפְרַיִם לְצָדוּ

על כן : (ג) אני . דע כי אשת יעקב אבינו היא רחל והנה לאה נכנסה במקומה גם רחל נתנה שפחתה לו ובעבור קנאת לאה נתנה לו גם השפחה האחרת על כן כאשר ילדה רחל את יוסף אמר שלחני ויעקב אמר אל אפרים ומנשה ויקרא בהם שמי על כן יקראו כל ישראל אפרים ויפת אמר אולי ממלכת יהוא היתה מאפרים ובעבור שמלא ואת רמות בגלעד לגדי הוצרך לומר איננה הכתובה בדברי יהוא ובספר עמוס אפרש שהוא מאפרים והנכון בעיני כי כאשר באו אבותינו ארץ כנען והנה עמד יהודה על גבולו מנגב ובית יוסף שהוא כל שבט אפרים וחצי שבט מנשה מצפון על כן יזכור יהודה ואפרים וככה בירמיהו הבן יקיר לי אפרים ואין מלך בימים ההם מאפרים : הזנית · נפעל גם אחרים : (ד) לא יתנו : לא יעשו מעשי' שישובו או לא ינוחו על דרך על כן לא נתתיך : (ה) וענה . אמר יפת כמו בני יענה ואין לו טעם רק הוא מגזרת עני : (ו) בצאנם . שב אל יהודה לבדו שבית המקדש בנחלתם: חלץ. כבודו מהם כאשר יאמר אלכה ואשובה אל מקומי ולמה חלץ מהם כי בה' בגדו : (ז) עתה יאכלם·אלה הבנים עם חלקיהם חדש רע כמו כי קרוב יום אידם ור' ישועה אומר חדש אב ויפת אמר כי חדש הוא חגור חרב כמו והוא חגור חדשה : (ח) תקעו ; · הטעם השמיעו זאת וידעו הכל כי אפרים הודעתי נאמנה משפט נאמן כמו

תולדות אהרן רוח זנונים · סוכה נב : גאון ישראל . (קידושין ס) : חלץ מהם . יבמות קב : בה' בגדו . יבמות יז קדושין ע : יאכלם חדש · (סנהדרין כט) תקעו שופר . ברכות נו ר"ה לב זוהר מקץ :

רדק

לפיכך הם תועים כי אני איש מוסר לכלם ויום ויום אני מייסר אותם ולא ישמעו לי : ואני מוסר . חסר איש כמו ואני תפלה שפירושו ואני איש תפלה וי"ת ודבתן לטעון וגו' :

(ג) אני ידעתי אפרים · אמר זה על ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים שעשה העגלים והפריד ישראל מעבודת האל בבה"מ אמר אני ידעתי את לבבו כמ"ש ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב וגו' : וישראל לא נכחד ממני · ממה שנועץ עם שרי ישראל לא נכחד ממני כי ידעתי כמ"ש ויועץ המלך ויעש ב' עגלי זהב : כי עתה הזנית אפרים · אתה ירבעם הזנית עם העגלים ואחר כך נטמא ישראל בעכו"ם ויהיה הזנית פעל עומד כמו שכתבו או יהיה פעל יוצא ר"ל אתה הזנית ישראל אחר הבעלים , ובדרש כי אתה הזנית אפרים עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהם כיון שמלך הושע בן אלה ביטל פרדסיאות שהושיב ירבעם שנאמר רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו ואעפ"כ לא עלו לירושלים לפיכך נתחתם גזר דין עליהם לגלות הס"ד אני ידעתי אפרים כי עתה הזנית אפרים עתה נראה שאתה הזנית שאין לך לתלות במלכך : (ד) לא יתנו · כמו ולא נתן סיחון לא יתנני השב רוחי והדומים להם ענין עזיבה והנחה אמר לא יניחו אותם מעלליהם הרעים לשוב אל אלהיהם כלו' כ"כ הרבו לפשוע עד שלא נשאר להם דרך לתשובה עד שיקבלו ענשם או פירש כ"כ הם דבקים במעשיהם הרעים עד שאפי' יהרהרו פעם אחת תשובה בלבם הם מתחרטים מיד : כי רוח זנונים בקרבם · המתעה אותם : ואת ה' לא ידעו · לא דרשוהו אפי' פעם אחת אלא תמיד הם דבקים במעשיהם הרעים וי"ת ואולפן וגו' : (ה) וענה גאון ישראל בפניו · כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים אמר כי גאונו יעיד בפניו כשיקבל עונשו עליו וי"ת וימאך יקר ישראל ואינון חזן תרגם וענה מלשון הכנעה כמו לענות מפני ופי' גאון ישראל גדולתם ויקרם וכבודם ומה שאמר ואינון חזן כלומר בעודם בארצם טרם גלותם יראו בהכנעתם ושפלותם תחת הכבוד שהיה להם מתחלה : וישראל ואפרים · אמר אפרים בעבור ירבעם בן נבט המתעה אותם ובעבור שבטו שהוא שבט אפרים וישראל אמר בעבור שאר ישראל שהלכו אחריו כלם יכשלו בעון העגלים : כשל גם יהודה עמם · כי אפי' יהודה שהיה בחלקו בית המקדש עזב עבודת הש"י לעבוד אלהים אחרים וגם הוא יכשל בעונו : (ו) בצאנם ובבקרם ילכו · שבט יהודה ישובו לעבודת האל יתברך בבית המקדש זהו בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' וזה היה בימי יאשיהו שבערו העכו"ם ושבו לעבוד את השם ועשו פסח ואמר כי לא נעשה כפסח הזה וגו' · ולא ימצאו חלץ מהם · לא מצאוהו כשבקשוהו כי כבר נגזרה גזרה כמו שכתוב אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה וגו' ואמר ואת יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל וגו' : חלץ · נפרד מהם וסר מעליהם והוא פעל עומד ויוצא וחלצה נעלו חלצו שד : (ז) בה' בגדו כי בנים זרים ילדו · כמשמעו שנתחתנו בעכו"ם ובעבודת כוכבים שלהם וזהו בגידה בה' שלוה אותם לא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי ות"י במימרא דה' שקרו ארי בנין מבנת עממיא קיימין להון ויש לפרש כי בנים זרים ילדו שהלכו בחקות העכו"ם וכן אמר ובילדי נכרים ישפיקו ותרגם יונתן ובנימוסי עממיא אזלין : עתה יאכלם חדש את חלקיהם · עתה בקרוב יבא חדש שיאכל האויב אותם ואת חלקיהם רוצה לומר שדותיהם וכרמיהם כמו ואכלה את החלק כמו שהוא חלקת השדה וכחדש הזה הוא חדש תמוז שהובקעה העיר וחדש אב שנחרבה או פירש חדש בזמן מועט כמו חדש וכן ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד לדעת יונתן רוצה לומר חדש בחדש כלו' תמיד יאכלם האויב יום ביום וחדש בחדש וכן תרגם יונתן כען איתי עליהון עממיא ירח בירח ויבזון ית פרי ארעהון : (ח) תקעו שופר · כמו שתוקעים בשופר להזהיר העם ולהתאסף אל העיר והגבעה והרמה ואלו המקומות הם לבנימין ובית און היה לבני יוסף לאפרים סמוך לבנימין כי ארץ חלק בנימין היתה בין יהודה ובני יוסף : אחריך בנימין · הנה האויב אחריך בנימין כי כבר כבש ארץ אפרים וי"ת נביא ארימו וגו' : (ט) אפרים לשמה תהיה · עדת אפרים : ביום תוכחה בשבטי ישראל הודעתי

מצודת דוד

שפים העמיקו . ר"ל העם השפים מדרכי ה' העמיקו הרעה לשחוט קרבנות לעבודת כוכבים כי המלכים מנעום לבד מללכת לבה"מ והם ברוע בחירתם הוסיפו הרעה לזבוח לעבודת כוכבים ולכן אזמין אני מוסר יסורים לכולם למלכי ישראל ולעם : (ג) אני ידעתי אפרים · יודע אני מה בלב אפרים שעובד עבודת כוכבים מרוע בחירתו : וישראל וגומר . כפל הדבר במ"ש : לא נכחד · לא נמנע ממני מחשבות לבבם : כי עתה . ר"ל עם כי מתחלה היה קצת אנוס ע"י המלך הנה עתה כשמלך הושע בן אלה ובטל השומרים זהו מזדון לבו ונטמא מעצמו כן אמרז"ל : (ד) לא יתנו . לא יעזבו מעשיהם לשוב אל ה' כי יש בקרבם רוח זנות של עבודת כוכבים ואינם רוצים לדעת את ה' : (ה) וענה . יכנע גאון ישראל בפניו ר"ל בעיניו יראה השפלת והכנעת גאונו : יכשלו בעונם · ויבא עליהם מכשול בגמול עונם : גם יהודה וגומר . בעת ימולא סאתם : (ו) בצאנם · עם כי ילכו בני יהודה אל בה"מ לחלות פני ה' עם הבאת קרבנות עכ"ז לא יהיה נמצא להם כי חלץ מהם וסר שכינתו מביניהם : (ז) בה' בגדו · מרדו בה' כי ילדו בנים זרים כי לקחו בת עובדי כוכבים והבנים הולכים אחר האם וילדו א"כ בנים הזרים עמם : עתה . ר"ל בזמן קרוב הנה החדש המוכן להם הוא חדש אב הוא יאכל אותם ואת חלקם שדותיהם ר"ל בימי החדש הזה יקבלו גמולם :

(ח) תקעו שופר . להזהיר מחרב הגייסות הבאים :

חצוצרה

מצודת ציון

יסורין : (ג) נכחד · ענין מניעה כמו ולא כחדו מאבותם (איוב טו) : (ד) לא יתנו · לא יעזבו וכן ולא נתן סיחון (במדבר כא) : מעלליהם · מעשיהם : (ה) וענה · ענין הכנעה והשפלה כמו מאנת לענות מפני (שמות י) : גאון · מלשון גאוה ורוממות : (ו) חלץ · ענין הפשטה והסרה כמו צדיק מצרה נחלץ (משלי יא) : (ז) חלקיהם כן יקרא · אחוזת השדה כמו ואכלה את החלק (עמוס ז) : (ח) חצוצרה · שם כלי נגון : הריעו · מל' תרועה והרמת קול : (ט) לשמה . מלשון שממון

אבן עזרא

כמו גזרה והדומה לה : (י) היו · עושים רע לאשר הם ברשותם : כמסיגי גבול . בסתר על כן אעניסם : (יא) עשוק אפרים . עשקוהו מלכיו ורימוהו : כי הואיל הלך . שנים פועלים עוברים כמו הגשם חלף הלך לו כי הואיל שהלך אחרי מצות אנשים והוא צו כמו צו לצו ויפת אמר כי אפרים יהיה עשוק מהגוים : (יב) ואני . פעם שאכלם : (יג) וירא . את מזורו . מכה שהיא צריכה שיזורו אותה : וישלח . יהודה כי כן אחריו ירב שם מקום באשור : יגהה . כמו ויטיב גיהה מראית העין : (יד) כי . בתחילה אמר ואני כעש בפנים מהגוף ועתה כשחל בחוץ מי יוכל לרפא לכם : (טו) אלך . לי ואין רודף אחרי או אלך עם הטרפה והנכון שאטרפם ואלך לי כאשר כתוב אחריו : אלך עד אשר יאשמו · שיודו שאשמו או כטעם שממה תשם שומרון . והאדמה לא תשם חסר אל"ף : ישחרנני : יבקשוני כשחר ויאמרו אלה לאלה לכו · אמר

טרף

וכל אספ דכוו' : עשוק ד' בקריאה ג' מ"ל ואחד חס' וסי' וחיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור · פרי אדמתך וכל יגיעך · עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל · אדם עשק בדם נפש . בתרא חס' :

תולדות אהרן עשוק אפרים . סנהדרין נו : וירא אפרים · סנהדרין לג : אלך אשובה . ר"ה לא (ברכות ח) ·

תרגום

תְּהֵא בְּיוֹם תּוּשְׁלְמַת חוֹבִין
בְּרַם בְּשִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל
הוֹדְעִית אוֹרַיְתָא : י הֲווֹ
רַבְרְבֵי יְהוּדָה כְּמַשְּׁנֵי תְּחוּם
עֲלֵיהוֹן אֶשְׁפּוֹךְ כְּמַיָא חֵימְתִי :
יא אֲנִיסִין דְבֵית אֶפְרַיִם כְּבִישִׁין
בְּדִינֵיהוֹן אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ
דַיָּנֵיהוֹן לְמִטְעֵי בָּתַר מָמוֹן
דִשְׁקָר : יב וּמֵימְרִי כְּעָשָׁא
לְדְבֵית אֶפְרַיִם וּכְרַקְבָא
לְדְבֵית יְהוּדָה : יג וַחֲזָא אֶפְרַיִם
יַת מַרְעֵיהּ וִיהוּדָה יַת
מַכְאוֹבֵיהּ וַאֲזַלוּ דְבֵית אֶפְרַיִם
לְאַתּוּר וּשְׁלַחוּ לְמַלְכָּא דְיֵיתֵי
לְאִתְפְּרַע לְהוֹן נְבִיָא אֲמַר
לְהוֹן הוּא לָא יָכִיל לְאַסָּאָה
לְכוֹן וְלָא יְנִיחַ מִנְכוֹן מַכְאוֹב :
יד אֲרֵי מֵימְרִי כְּלֵיתָא לְדְבֵית
אֶפְרַיִם וּכְבַר אַרְיָון לְדְבֵית
יְהוּדָה אֲנָא בְּמֵימְרִי אֶקְטוֹל
וְאֶעְדֵּי אֲרֵים גְּבוּרְתִּי וְלֵית
דִמְשֵׁיזֵיב : טו אֲסַלֵּיק שְׁכִינְתִּי אֲתוּב לִמְדוֹר קוּדְשִׁי דִי בִשְׁמַיָא עַד דְיִדְעוּן דְחָבוּ

הושע ה

בְּיוֹם תּוֹכֵחָה בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
הוֹדַעְתִּי נֶאֱמָנָה : י הָיוּ שָׂרֵי יְהוּדָה
ד' מ"ל כְּמַסִּיגֵי גְּבוּל עֲלֵיהֶם אֶשְׁפּוֹךְ כַּמַּיִם
ד' עֶבְרָתִי : יא עָשׁוּק אֶפְרַיִם רְצוּץ
ג' ומ"ל מִשְׁפָּט כִּי הוֹאִיל הָלַךְ אַחֲרֵי־צָו :
ג' י' ל' יב וַאֲנִי כָעָשׁ לְאֶפְרָיִם וְכָרָקָב לְבֵית
יְהוּדָה : יג וַיַּרְא אֶפְרַיִם אֶת־חָלְיוֹ
ל' וחסר וִיהוּדָה אֶת־מְזוֹרוֹ וַיֵּלֶךְ אֶפְרַיִם אֶל־
אַשּׁוּר וַיִּשְׁלַח אֶל־מֶלֶךְ יָרֵב וְהוּא
כ' חד מ"ל. ל' לֹא יוּכַל לִרְפֹּא לָכֶם וְלֹא־יִגְהֶה
מִכֶּם מָזוֹר : יד כִּי אָנֹכִי כַשַּׁחַל
ל' לְאֶפְרַיִם וְכַכְּפִיר לְבֵית יְהוּדָה אֲנִי
אֲנִי אֶטְרֹף וְאֵלֵךְ אֶשָּׂא וְאֵין מַצִּיל :
טו אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל־מְקוֹמִי עַד
פתח אֲשֶׁר־יֶאְשְׁמוּ וּבִקְשׁוּ פָנָי בַּצַּר
כ' חד מ"ל לָהֶם יְשַׁחֲרֻנְנִי :

רשי

תהיה ביום תוכחה · וכשתבא להתווכח עמהם ישומו ויהיו תוהים ואין מענה בפיהם למה כי בשבטי ישראל הודעתי תורה נאמנה והם עברו עליה : אפרים לשמה וגומר · בשבטי ישראל הודעתי נאמנה ר' אבוהו בשם רבי אחא ב"ר חנינא אמר ביום שיתווכח עמהם הקב"ה בדין לא יהיה להם פתחון פה שהרי בשבטים הודעתי שהדין דין אמת אתה מודה כשגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימין והיו עשרת השבטים אומרים מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותן משוא פנים יש בדבר והם ושלום אין משוא פנים אלא עדיין לא נתמלאת סאתם כיון שנתמלאו גלו אז שמעו עשרת השבטים מאין מענה בפיה' ואמרו הא אלהא הא תקיף הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנאמר בשבטי ישראל הודעתי נאמנה : (י) כמסיגי גבול . כאדם המדביק גבול חבירו כך הם מהרו לאחוז בדרכי ישראל חבריהם המלכים לפיכך עליהם אשפוך וגומר וכמשמעו היו גוזלים שדות אך קשה בעיני כי היה לו לכתוב מסיגי גבול ולא כמסיגי : (יא) עשוק אפרים . ביד העכו"ם: רצון משפט . מיוסר ביסורים ולמה לו כל זאת כי הואיל ורצה והלך אחרי צוואות חדשות של נביאי הבעל : (יב) וכרקב · תולעת האוכל העץ ושוחקו : (יג) מזורו . לשון חולי : וילך אפרים אל אשור · זה הושע בן אלה שהיה לו לעבד וישב וימרוד (מלכים ב ח) : וישלח . יהודה · אל מלך ירב · זה אחז שנתן שוחד לתגלת פלאסר לפתחו על רצין מלך ארם ופקח בן רמליה (מלכים ב טז) : והוא לא יוכל לרפוא לכם · מהרבה גדודים מפלשתים ועבריים שבאו על אחז כמו שמפורש בדברי הימים (ב כח) כי חלק אחז את בית ה' ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו : ולא יגהה מכם מזור · לא יסיר מכם מכאוב ואומר אני שהוא מן התיבות ההפוכות לשון כאשר הוגה מן המסלה (שמואל ב כ) הוכו והוגו מלב (ישעיה נט) הגו סיגים מכסף (משלי כה) : (יד) אשא ואין מציל . אשא את הטרף : (טו) אלך . אסתלק מהם ואשובה אל השמים : אל אשר יאשמו · יחזיקו עצמם כאשמים להודות על אשמתם : ישחרונני · יבקשונני

רדק

הודעתי נאמנה · כשהוכחתים במדבר כשהיו כל השבטים כאחד הודעתי אותם נאמנה כלומר דבר אמת אם בחקותי תלכו אם תשמעו אם לא תשמעו וכיון שלא שמעו לי אחריב את ארצם ואגלה מתנה כי כן הודעתים באמת וי"ת ביום תוכחא ביום תשלומת חובין , ובדרש רבי אבהו אמר בשם רבי יוסי בר' חנינא ביום שנתווכח הקב"ה עמהם בדין אתה מודה כשגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימין והיו עשרת השבטים אומרים מפני שהם פלטין שלו לא הגלה אותם וכי משוא פנים יש בדבר וח"ו שאין משוא פנים אלא שעדיין לא נתמלאת סאתם וכיון שנתמלאו גלו אז שמעו עשרת השבטים מאין מענה בפיהם ואמרו הא אלהא תקיף הא קשוט דאפי' לבני ביתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנא' בשבטי ישראל הודעתי נאמנה הודעתי שאני נאמן : (י) היו שרי יהודה כמסיגי גבול · בשמ"ך כמו אשר מסיג גבול רעהו וכ"ף כמסיגי לאמת הדבר כמו כ"ף השבועה לי כיום כי אותו כהיום והדומים לכם , ואמר כי שרי יהודה היו מסיגי גבול רעיהם בתלונים שהיתה להם נחלה סמוך לנחלתם והיו מסיגים גבולים ולוקחים מנחלתם כמו שאמר בנבואת יחזקאל ולא יונו עוד נשיאי את עמי להונותם מאחוזתם ורש"י פירש כי כאדם המדבק גבול חבירו כן הם מהרו לאחוז דרכי חבריהם לפיכך אשפוך וגו' , ורבינו סעדיה ז"ל פי' כמסיגי גבול המלות היו שרי יהודה כמו שרי אפרים שהסיגו גבול המלות ועברו על אלות הברית כן עשו הם , ואא"ז"ל פירש השרים היו כמו מסיגי גבול שהיו צועקים לפניהם בעלי הגבול כי חביריהם היו מסיגים גבול שדותיהם וכרמיהם או בתיהם והם לא היו מקשיבים לצעקתם והנה השרים כמו המסיגים שסומכים את ידיהם בהסגתם הגבול, והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש עושים רע לאשר היה ברשותם כמסיגי גבול בסתר : (יא) עשוק אפרים · ביד האומות שעשקוהו ורצצוהו במשפטים קשים ולמה בא לו כל זה כי הואיל הלך אחרי צו לפי שרצה ללכת אחרי מצות ירבעם בן נבט הואיל הלך כלומר ברצונו הלך שזה כמה שנים לא סר מדרכו הרעה ומאד התרגלו בדבר הרע הזה : צו . שם כמו מצוה וכן צו לצו בשקל קו ואע"פ שאמר ירבעם שלא זכרו אחרי צו כן מנהג המקרא במקומות לאמר במקום שהענין מובן וידוע היה כי לא היו הולכים באותו הדור אחרי מצות האל כ"א אחרי מצות ירבעם לפיכך שנה ה"א לגרעון ואמר במקום מצוה צו וי"ת אניסין דבית אפרים וגו' : (יב) ואני כעש לאפרים · כן היה לאפרים וליהודה כמו העש שאוכל הבגדים : וכרקב . האוכל העצים והעץ כלומר כן אכלה אותם : (יג) וירא · מזורו . כמו מכתו כי המכה לפי שיזורו אותם נקראת מזור אמר כשראו אפרים ויהודה שהאויבים באים עליהם תמיד ושוללים אותם בקשו עזר ממלך אשור ולא שבו אלי ולא בקשו עזר ממני אלא מבשר ודם שלא יוכל לעזור אותם אם אין רצוני : וישלח · ר"ל וישלח יהודה כי כבר זכר שניהם ובפסוק זה זכר אפרים בפירוש ויהודה בסתם כי כבר זכרו בסמוך : וילך אפרים . ר"ל כמלאכים ששלח . או אמר וילך על מנחה שהלך לפול מלך אשור כאשר בא על הארץ ויתן מנחה לפול מלך אשור אלף ככר כסף וגו' ולא הועיל כלום אלא לפי שעה כי מלך אשור הוא שהחריב את הארץ גם סוסים אחרים שסו אותם ולא עוזרם מלך אשור וכן אחז מלך יהודה שלח למלך אשור , ואמר ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו : ירב · הוא שם עיר בארץ אשור ובזה הספר זוכר אותו שתי פעמים ואפשר כי אשור היו לו שני שמות : לא יוכל לרפא · לפי שהמשיל הצרה לחולי אמר לרפא : ולא יגהה · כלומר ולא ירפא וכן לב שמח ייטיב גהה רפואה אפילו מזור אחד מכם לא ירפא וי"ת ותזא אפרים וגו' : (יד) כי אנכי . איך יוכל מלך אשור להועיל לכם אפילו אם ירצה כי אנכי לכם כשחל ואין מציל מידי : אני אני . כפל לחזק הענין וכן ראו עתה כי אני אני הוא : (טו) אלך אשובה אל מקומי · כלומר אסתלק שכינתי מהם ואשובה אלי בשמים שהוא מקום כבודי כי הם הקילוני ולא חשבו כבודי בעיניהם : עד אשר יאשמו

מצודת ציון

שממון : תוכחה · מל' ויכוח : (י) כמסיגי גבול . אמר בל' שאלה כמי שמחזיר הסימן לתוך שדה חבירו להרחיב גבולו כמ"ש לא תסיג גבול רעך (דברים יט) : עברתי · מל' עברה וזעם : (יא) עשוק · ענין שדידה וגזל : רצוץ . ענין שבירה וכתיתה כמו עשוק ורצוץ (שם כח) : הואיל . ענין רצון כמו ויואל משה (שמות ב) : צו · מל' צואה : (יב) כעש · הוא הרימה האוכל הבגדים כמו כבגד יאכלם עש (ישעיה נא) : וכרקב . תולעת שגדל בעץ נרקב : (יג) מזורו . כן נקרא המכה ע"ש שזורים עליה אבק מסממני' המרפאין וכן ישימו מזור תחתיך (עובדיה א) : ירב · הוא אשור ויקרא בשתי השמות וכן מנחה למלך ירב (לקמן י) : יגהה · ענין רפואה כמו ייטב גהה (משלי יז) : (יד) כשחל וככפיר . הם שמות האריה : (טו) ישחרונני . ענין דרישה

כמו

מצודת דוד

:

חצוצרה · מוסב על תקעו לומר תקעו בחצוצרות ברמה להיות נשמרים מהחרב אחריך בנימין · ר"ל כי האויב הולך אחריך לרדפך בך : (ט) ביום תוכחה · ביום שאתוכח עמהם על רוע מעשיהם : בשבטי ישראל . בהפורענויות שאביא על שבטי ישראל בזה הודעתי האמנת דברי שכן היה כמו שאמרתי עליהם : (י) היו שרי יהודה . ועכ"ז לא לקחו שרי יהודה מוסר ואחזו בדרכי עשרת השבטים כמו מסיג גבול רעהו לאחוז משלו ולכן גם עליהם אשפוך כמים עברתי : (יא) עשוק . הלא ראו שאפרים עשוק ביד האויב וכתות במשפט פורעניות על כי רצה ללכת אחר אותה צוואה של ירבעם בדבר עגלי הזהב ולא שעשה מחמת אונס כ"א גם הוא חפץ בזה ועם כי יהודה ראה העון והגמול ולא לקח מוסר : (יב) ואני כעש · לכן כמו שהיה כעש לאפרים לכלותו ולאבדו כן אהיה כרקב לבית יהודה : (יג) וירא · וכאשר יראה אפרים בזמנו את חלי צרותיו ויהודה בזמנו מכת מכאובו : וילך אפרים . הוא הושע בן אלה ששלח אל מלך אשור שיהיה לו לעבד : וישלח . על יהודה הנזכר

יאמר

רשי

יבקשונני : (א) לכו ונשובה. יאמרו לכו ונשובה וגו': יך ויחבשנו · יך ל' הווה הוא . הוא מכה אותנו והוא יחבשנו : (ב) יחיינו מיומים . יחזקנו משתי פורענות שעברו עלינו משתי מקדשות שחרבו : ביום השלישי · בבנין בית השלישי יקימנו : מיומים . משתי עתים שעברו עלינו : ביום השלישי · בעת השלישי : (ג) לדעת את ה' · באמת ובתמים נכונים כשחר זה אשר נכון מוצאו : ויבא כגשם לנו · כגשם הבא להיות חיים לעולם שאז יבא להורות חיים שיבאו לנו: יורה ארץ . ירוה ארץ : (ד) מה אעשה לך · מפני מדת הדין איך אוציא משפטיך לאור : וחסדכם כענן בוקר · כל טובתכם וצדקתכם אינה כלום : (ה) על כן חצבתי בנביאים . על אשר חצבתי עליהם דברי ע"י הנביאים והם לא נזהרו בהם לפיכך הרגתי באמרי פי בשביל אמרי פי כך תירגם יונתן · ע"כ כמו על אשר וכן כי על כן ראיתי פניך (בראשית לג) כי על כן לא נתתיה לשלה בני (שם לח): ומשפטיך אור יצא . בתמיה ואיך אוכל לשאת פנים מפני מדת הדין ומוסב על מה אעשה לך: (ו) ודעת אלהים . חפצתי מעולות

ונשובה ז' בקריאה וסימ' ויאמר אברהם אל נעריו · נתנו ראש ונשובה · המה באו בארץ צוף · הרבה כושל גם נפל איש · לכו ונשובה אל ה' · נחפשה דרכינו ונחקרת · השיבנו ה' אליך : בנביאים ה' וסי' נמ' בשמואל א' סי"י: ודעת אלהים ג' בליש' בקרי' וסימ' כי אין אמת ואין חסד · כי חסד חפצתי · ודעת אלהים תמצא:

הושע ו

ו א לְכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל־־יְהוָֹה ז' כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ יַךְ וְיַחְבְּשֵׁנוּ׃ ג' · נ' ב יְחַיֵּנוּ מִיֹּמָיִם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִמֵנוּ פסו' מן ז' תיבות בכל תיבות יו"ד וְנִחְיֶה לְפָנָיו׃ ג וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת־־יְהוָֹה כְּשַׁחַר נָכוֹן מֹצָאוֹ וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ ג' יב' חד מ"ל כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ׃ ד מָה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ ב' · מ"ל אֶפְרַיִם מָה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יְהוּדָה וְחַסְדְּכֶם כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים ג' הֹלֵךְ׃ ה עַל־כֵּן חָצַבְתִּי בַּנְּבִיאִים ס' הֲרַגְתִּים בְּאִמְרֵי־פִי וּמִשְׁפָּטֶיךָ אוֹר יֵצֵא׃ ו כִּי חֶסֶד חָפַצְתִּי וְלֹא־זָבַח נ' וְדַעַת אֱלֹהִים מֵעֹלוֹת׃ ז וְהֵמָּה ג' · י"א ר"פ

תרגום

וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמַי כַּד תְּעוֹק לְהוֹן יִבְעוֹן דַחֲלְתִּי׃ א יֵימְרוּן אֱתוּ וּנְתוּב לְפוּלְחָנָא דַייָ אֲרֵי הוּא דִי מְחָנָא וְיַסְנָנָא וּדְאַיְתֵי עֲלָנָא תְּבַר יְנִיחַ לָנָא׃ ב יְחַיְנָנָא לְיוֹמֵי נֶחָמָתָא דַעֲתִידִין לְמֵיתֵי בְּיוֹם אַחָיוּת מֵיתַיָא יְקִימִנָנָא וּנְחֵי קֳדָמוֹהִי׃ ג וְנֵילַף נִרְדּוֹף לְמִידַע יַת דַחֲלְתָא דַייָ כִּנְהוֹר צַפְרָא דְמַקְשִׁיט בְּמַפְקֵיהּ וְיֵיתֵי בִּרְכַן לָנָא כְּמִטַר מַגְבַּר כְּלַקִישָׁא דְמַרְוֵי אַרְעָא׃ ד מִן קֳדָם דִין דִקְשׁוֹט מָא אַעְבֵּיד לְכוֹן דְבֵית יְהוּדָה וְטַבְוָתְכוֹן כַּעֲנַן צַפְרָא וּכְטַלָא דְמוֹהִי פָּסִיק׃ ה עַל כֵּן דְאַזְהַרְתִּינוּן בִּשְׁלִיחוּת נְבִיֵי וְלָא תָבוּ אַיְתִיתִי עֲלֵיכוֹן קְטוֹלִין עַל דַעֲבַרוּ עַל מֵימַר רְעוּתִי וְדִינִי כִּנְהוֹר נָפֵיק׃ ו אֲרֵי בְּעָבְדֵי חִיסְדָא רַעֲוָא קֳדָמַי מִמַדְבַּח וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא דַייָ מִמַסְקֵי עֲלָוָן׃ ז וְאִינוּן כְּדָרַיָא קַדְמָאֵי

תולדות אהרן יחיינו מיומים · שם סנהדרין לז (ברכות ט תענית סג סנהדרין ל) : נרדפה · ברכות ו (ברכות ט) : כגשם לנו · תענית ד' : מה אעשה · שם ו : כענן בקר . ברכות נט : חצבתי בנביאים . תענית ה :

אבן עזרא

טרף בעבור כפיר : (א) יך . מכה : ויחבשנו . כמו ולא חבשו כי המכה צריכה לזור ולחבש . ורכך באחרונה בשמן . ובאת מלת טרף פועל עבר עם יך שהוא עתיד על דרך הזמן העומד כאשר פירשתי בספרי : (ב) יחיינו · ירפאנו כמו וימרחו על השחין ויחי עד חיותם וטעם יומים זמן קרוב שלישי הפך כל נשבר כי אז יכאב : (ג) ונדעה . שנרדפה לדעת את ה' כי זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את השם עד שילמד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה וטעם כשחר כי בתחילה ידע המשכיל השם יתברך במעשיו כמו השחר בצאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת : ויבא כגשם . הטעם שהשם יעירנו ויורנו האמת על דרך יערוף כמטר לקחי ואחרים אמרו כי יבא לנו מרפא מהשם כגשם אשר לא יקוה לאיש והטעם כי אין מרפא כי אם מאתו : כמלקוש יורה ארץ · חסר וי"ו כדרך אדם שת גם יחסר אות בי"ת כדרך כי ששת ימים וככה הוא כמלקוש ויורה ארץ : (ד) מה . הטעם הזה שהחסד שאמרתם שתשובו לדעת השם : כענן בוקר · שלא יעמוד ומלת משכים איננו פועל כמו משכים היו כאילו הוא שם לשחר ולפי דעתי שמשכים היו כל אחד אם כן יהיה גם זה כן (ה) על · חצבתי · כמו חוצב בהר והטעם שהרג קצת הנביאים שלהם שהיו מתעים אותם שלא ישובו : הרגתים · בעבור שהם אמרו שקר לאמר אמרי פיהם על כן הרגתי גם אני באמרי פי אולי תשובו ישראל : ומשפטיך אור יצא · כמו והוציא כאור צדקך ועוד בעבור שאמר כשחר נכון מוצאו : (ו) כי חסד חפצתי · חסד נכון לא חסד כענן : (ז) והמה . על נביאי שקר :

גלעד

רדק

יאשמו · האל"ף והשי"ן בשו"א ועניינו עד שישימו עצמם אשמים וכת"י עד דידעון דחבו : ישחרנני · ידרשוני ויבקשוני כמו אם תשחר אל אל והדומים להם והנו"ן הראשונה כנו"ן ישמעון הנוספת פעמים בעתידי הרבים : (א) לכו · ענין זרוז המעשה כמו לכו ונחשבה על ירמיהו לכה נא אנסכה בשמחה והדומים להם שאין ענינם הליכה ממש אלא זרוז המעשה ולפי שהליכה זרוז וסיבה פעלה נאמר זרוז בלשון הליכה יאמר איש לחבירו לכו ונשובה אל ה' וזה היה בימי יאשיהו שבקשו את ה' ועבדוהו: כי הוא טרף. כולו קמוץ והע"ס שהוא פעל עבר כי יש רבים קומצים כמו שכתבנו בספר מכלול ואמר ונשובה אל השם כי הוא טרף כמו שאמר אטרוף וגומר : ואין מציל · ואם נשוב אליו הוא המוחץ והוא הרופא וכפל הענין במלות שונות ואמר יך ויחבשנו : יך בתשלומו יכה והוא עתיד במקום עבר : (ב) יחיינו מיומים · ענין רפואה כמו עד חיותם וכמו וימרחו על השחין ויחי אמר אם תלינו יומים הוא ירפאינו מחוליינו עד שביום השלישי יקימנו ונחיה זמן רב לפניו כלומר אם ארכו צרותינו זמן רב והוא משל יומים בקרוב יביא לנו ישועתו והוא משל ביום השלישי , והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש ביום השלישי הפך כל נשבר כי אז יכאב וכן אמר ביום השלישי בהיותם כואבים ופי' עוד יחיינו מיומים זה המאמר הוא על העתיד ומיומים משל לשני גליות גלות מצרים וגלות בבל וביום השלישי משל לגלות הזה השלישי שיקימנו ממנו ונחיה לפניו שלא נגלה עוד לעולם ,נחיה תמיד לפניו כל ימי עד שלא נחטא עוד : (ג) ונדעה נרדפה · תהיה הסכמתינו ודתינו כאחד ונרדפה כלנו לדעת את ה' : ונדעה · כמו ונדעה בינינו מה טוב לדעת את ה' לעשות משפט וצדקה כמו שכתוב הלא היא הדעת אותי נאם ה' ואאז"ל פירש נדעה אותו ויתברר אלינו כאשר שיתברר אור השחר שאין שם עבים וזהו נכון מוצאו כאשר אמר דוד לשלמה בנו דע את אלהי אביך ועבדהו בתחלה דעהו ואח"כ עבדהו כי אם לא ידע דרך יחודו למי יעבוד על כן אמר ונדעה נרדפה בתחלה נדעה ואחר כך נרדפה לדעת את ה' כלומר לעבדו , והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש ונדעה נרדפה נדעה שנרדפה לדעת את ה' כי זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את ה' עד שילמוד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה וטעם כשחר כי בתחלה ידע המשכיל את השם יתברך במעשיו כמו השחר בצאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת ויבא הטעם שהשם יעזרנו ויורנו האמת על דרך יערף כמטר לקחי ואחרים אמרו כי יבא לנו מרפא מה' כגשם אשר לא יקוה לאיש והטעם כי אין מרפא רק מאתו יתברך ולפירושנו כשחר נכון מוצאו פי' אם נעשה זה שנרדפה לדעת את ה' הוא יהיה לנו כשחר נכון מוצאו כלו' שיופיע אורו וטובו עלינו ועוד המשיל משל אחר ואמר ויבא כגשם לנו כמו הגשם שמחיה הזרעים המתים כן האדם השרוי בצער דומה למת וכשתבא לו התשועה תדמה לו שחיה מתמותתו וכפל עוד הענין ואמר כמלקוש יורה ארץ ופירש כמלקוש ויורה שיבא בארץ כן יבא לנו וי"ת כמלקושא דמרוי ארעא ויהיה לפירושו יורה כמו ירוה הפוך : (ד) מה אעשה לך אפרים · איך ארפא אתכם ואיך אחבוש ותשובתכם אינה שלמה כי אם עשו מלכי ישראל הישר בעיני השם מהרה שבו לעשות הרע כמו יהוא וכן מלכי יהודה אשר עשו בימי יאשיהו הישר בעיני השם שבו לעשות הרע בימי בנו ובן בנו וזהו וחסדכם כענן בקר כמו ענן הבקר או הטל כי בחום השמש יפסק : משכים · שם בשקל יתן אוכל למשביר כלומר בהשכמה הולך ותרגם יונתן וכטלא דמוהי פסיק : (ה) על כן חצבתי בנביאים · כמו חוצב בהר שכורת האבנים ופירש על כן בעבור שחסדכם כענן בקר חוצבתי בנביאים יום ויום השכם ודבר להזהירכם שתעמדו בדרך הישרה ולא שמעתם ומרוב הוגיעי אותם בשליחותי הרי הם כאלו הרגתים וכל זה עשיתי בעבור שמשפטיך אור יצא כלומר שיהיה משפטיך כאור שיצא כלומר בגלותו כמו שאמר כשחר נכון מוצאו ואדוני אבי ז"ל פירש חצבתי בנביאים הרגתים מתו בשליחותי כמו זכריה ואוריה : ומשפטיך אור יצא · בתמיהה וי"ת על כן דאזהרתינון וגומר : (ו) כי חסד · אעפ"י ששבו לעבוד את ה' בבית המקדש בימי הושע בן אלה שביטל פרדסיאות שהושיב ירבעם בדרכים אף על פי כן חסד ודעת אלהים לא היה בהם וכן ביהודה

מצודת דוד

יאמר כי אחז שלח למלך אשור לעזור לו מול רצין ופקח כמ"ש (במ"ב) : לא יוכל לרפוא . ר"ל לא יהיה לך לעזור : ולא יגהה · לא ירפא מכם המכה ר"ל לא יציל אתכם מהרעה : (יד) כי אנכי · כי אני אהיה כשחל מול אפרים וגומר · ואני אטרפם ואלך לי עם הטרף ואשא אותם ואין מי מציל מידי ר"ל אם אני אתפוץ ברעתם מה יעזור להם אשור : (טו) אלך · אסלק מהם שכינתי ואשובה אל מקומי השמים : עד אשר יאשמו · שיכירו בעצמם שהם אשמים ויבקשו פני למחול להם : בצר · הנה בעת יצר להם ידרשו אותי ולא יחזקו לבבם : ו (א) לכו ונשובה . מוסב למעלה לומר הנה בעת יצר יאמרו כה זה לזה לכו ונשובה אל ה' : כי הוא טרף . ולא בכח ידו גבר האויב : וירפאנו · והוא ירפא אותנו כי הכל ממנו ובידו : יך . הוא הכה אותנו והוא יניח התחבושת על המכה וכפל הדבר במ"ש : (ב) יחיינו מיומים . הנה שלח לנו רפואה משני העתים שעברו עלינו הוא גלות מצרים וגלות בבל : ביום השלישי . בעת השלישי בגאולה העתידה יקימנו מן הנפילה ונחיה לפניו עד עולם כי לא נגלה עוד : (ג) ונדעה · אז נדעו איך נרדפה לדעת את ה' : כשחר נכון מוצאו · ר"ל כמו הבוקר כשרואה האדם תחלת אורו הוא בטוח שילך השמש על הארץ וידאוה כן יהיה הרודף לדעת את ה' נכון ובטוח שימלאהו : ויבוא · רב טוב יבוא לנו כמרבית מי הגשם וכמלקוש המרוה את הארץ ומשביעה : (ד) מה אעשה לך . ר"ל אבל אתה הואיל ואיך שב אלי מהו הטובה והתשובה שאעשה לך הלא אין לכם זכות כי חסדכם היא כענן בוקר שאין מביא הגשם כי כן אתם מראים

חסד

מצודת ציון

כמו שוחר טוב (שם יא): (א) לכו · הוא ענין לשון זרוז : יך · מלשון הכאה : ויחבשנו · ענין קשירת המטלית על המכה והשבירה כמו ולנשברת לא חבשתם (יחזקאל לד) : (ב) יחיינו . ענין רפואה כמו עד חיותם (יהושע ה) : מיומים · ר"ל מהעתים : (ג) נרדפה . אמר בלשון שאלה על מרבית ההשתדלות : כשחר · היא אור הבוקר : נכון · ברור ומובטח : מוצאו · מל' יציאה : כמלקוש · הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות כמו כעב מלקוש (משלי טז) : יורה . ענין שביעה כת"י והוא הפוך כמו ירוה שהוא ענין שביעה כמו כגן רוה (ישעיה נח) : (ה) חצבתי ·

ענין

(ח) גלעד . עקובה . כמו עקוב הלב עשה בעקבה עקובה מדם שנשפך : (ט) וכחכי · היו"ד תחת ה"א על דרך לכלא הפשע גם הוא באל"ף תחת ה"א ואלה השתים מלות זרות הן כי משפט בעלי הה"א בסמוך לכלות לחכות והטעם כאשר יחכו גדודים איש שיבא ויפשטוהו ככה הם חבר כהנים והנה הזכיר נביאי השקר גם הכהנים : שכמה . כמו לעבדו שכם וה' גדודים ישרת בעבור אחר כגדודים בדרך ירצחו כולם הטעם שהכהנים יקחו מתנות כהונה בחזקה : (י) בבית · שערוריה . הטעם דבר מגועל כתאנים השוערים : שם זנות לאפרים · רמז לעגלים בבית אל שהוא לאפרים : (יא) גם יהודה · אחר שהזכיר אפרים ושת קציר כמו ועשה קציר כמו נטע והטעם ששת קציר לך ועזרך לעבוד הבעל בבית אל כאשר היה בלבי להשיב שבות עמי שיאמרו לכו ונשובה אל ה' ובעבור יהודה שהניח ביתי ועזרך לא השיב שבותך : (א) כרפאי · בעבור שאמרו כי הוא טרף וירפאנו אמר כאשר ארצה לרפאם עמד לפני רשעי' בלב' שלא עזבוהו עד עתה כי פעלו שקר בלילה יגנבו וביום פושטים גדודים חוץ מן הערים : (ב) ובל · והם חושבים כי אינני רואם ולא ידעו כי מעלליהם סובבים אותם

כְּאָדָם עָבְרוּ בְרִית שָׁם בָּגְדוּ בִי׃
ח גִּלְעָד קִרְיַת פֹּעֲלֵי אָוֶן עֲקֻבָּה מִדָּם׃
ט וּכְחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים חֶבֶר כֹּהֲנִים
דֶּרֶךְ יְרַצְּחוּ שֶׁכְמָה כִּי זִמָּה עָשׂוּ׃ פלוגת' ירצחו
י בְּבֵית יִשְׂרָאֵל רָאִיתִי שַׁעֲרִירִיָּה ק' שערוריה
שָׁם זְנוּת לְאֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל׃
יא גַּם־יְהוּדָה שָׁת קָצִיר לָךְ בְּשׁוּבִי
שְׁבוּת עַמִּי׃

ז א כְּרָפְאִי לְיִשְׂרָאֵל וְנִגְלָה
עֲוֺן אֶפְרַיִם וְרָעוֹת שֹׁמְרוֹן כִּי פָעֲלוּ
שָׁקֶר וְגַנָּב יָבוֹא פָּשַׁט גְּדוּד בַּחוּץ׃
ב וּבַל־יֹאמְרוּ לִלְבָבָם כָּל־רָעָתָם
זָכָרְתִּי עַתָּה סְבָבוּם מַעַלְלֵיהֶם נֶגֶד

עָבָרוּ עַל קְיָמִי וּבְאַרְעָא טָבָא
דִיהֲבִית לְהוֹן לְמֶעְבַּד רְעוּתִי
תַּמָּן שַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי׃ ח גִלְעָד
קִרְיַת אֲנוּסִין בְּנִכְלִין אַשְׁדִין
דַּם זַכַּאי׃ ט וּכְמָא דִי מְסַבַּר
אֱנָשׁ לְמִשְׁרַיָן אִתְחַבַּרוּ אִינוּן
וְכַהֲנֵיהוֹן בְּאוֹרְחָא חֲדָא קָטְלִין
נַפְשָׁן כְּתַף חַד אֲרֵי עֵיצַת
חֶטְאִין עֲבָדוּ׃ י בְּבֵית יִשְׂרָאֵל
חֲזֵיתִי נִשְׁנוּ אַשְׁנִיאוּ קְיָמָא
דִגְזַר עִמְּהוֹן דְּלָא לְמִפְלַח
לְטַעֲוָתָא תָּבוּ אִינוּן לְמִטְעֵי
בָּתַר עֶגְלַיָּא בְּבֵית אֵל תַּמָּן טָעוּ
בֵּית אֶפְרַיִם אִסְתַּאֲבוּ בֵּית
יִשְׂרָאֵל׃ יא אַף דְּבֵית יְהוּדָה
שָׁרִיאוּ לְאַסְגָּאָה חוֹבֵיהוֹן אַף
לְהוֹן יְמְטֵי חוֹבִין בַּאֲתָבוּתִי
גָּלוּת עַמִּי׃ א כְּמִתְבְּעֵי חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְגַּלְיָן עֲוָיַת אֶפְרַיִם וּבִישַׁת שֹׁמְרוֹן אֲרֵי עֲבָדוּ
שְׁקַר וּבְלֵילְיָא בְּבָתַּיָּא גָּנְבִין וּבְמַדְבְּרָא בִּימָמָא קָפְחִין׃ ב לָא מַחְשְׁבִין בְּלִבְּהוֹן
דְּכָל בִּישָׁתְהוֹן גַּלְיָן קֳדָמַי כְּעַן יְקַפְּנִינוּן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא דִי

כאדם ג' בקריאה וסימ' והמה כאדם עברו ברית . אכן כאדם תמתון · אם כמות כל האדם ימתון אלה : שת ד' קמצין בקרי' וסימ' כי שת לי אלהים זרע אחר · ולא שת לבו גם לזאת · גם יהודה שת קציר : מי שת בטוחות חכמה :

תולדות אהרן עברו בריתי סנהדרין לח: פועלי און . מכות י : שת קציר . מגלה יד ערכין לג : כרפאי לישראל . מגלה יג :

מעולות : (ז) כאדם · כאדם הראשון : שם בגדו בו · בארץ טובה שהושבתים בה שם בגדו בי כאדם שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מצותי : (ח) עקובה מדם · מליאה אורבי רציחה כמו ואת עקבו ויעקבני : (ט) וכחכי איש גדודים . וכאשפת איש ליד דגים האושפה בחכה יחד כן חכי גדודים חבורות כהניהם המתחברים ללכת בדרך ירצחו שם כולם שכם אחד : כי זמה עשו . כי עצה היא אשר נתיעצו לפני אשפתם לאיזה מקום ילכו לרצח ולשלול שלל . וכחכי אימדור"ש בלעז ואף בלשון משנה חכי ל' חיבור הוא (ב"ק קי"ט : וע"ש) ולא יטול בו יותר משלשה חכין הם חפירות שהשורק מחבר בהם שני ראשין מן הכנגד יחד כשתובשו במקלות ולשון זה משלי והגון בעיני וכן פירושו וכחים בהם חבור אדם שנאספים יחד חבר כהנים הוא לרצח והראשון מדברי ר"מ שליח צבור זצ"ל : שכמה . לשון כת אחת : (י) שערוריה · י"א לי שינוי ששינו את דרכם וכן שמה ושערוריה (ירמיה ה) : (יא) גם יהודה · אף הוא הואיל וקלקל : שת · המשים זמן פורענות לה : קציר · עת הילוקה וגלותם כמו עוד מעט ובאה עת הקציר לה (שם נא) בפורענות בבל בספר ירמיה : בשובי שבות עמי . בהוליך אותם לשובב משובתם : שבות עמי · לשון משובה נערות ווילדות איניוויזר"א בלע"ז וכן בנים שובבים (שם ג) הבת השובבה (שם לא) : (א) כרפאי לישראל . כשאני חפץ לרפאתם ולרפאות עוונתם נגלו לפני כי פעלו תמיד שקר וגנבים מהם תמיד באים וגונבים ממון חביריהם ואף פושטים גדודיהם בלסטיות ללסטם את הבריות : (ב) ובל יאמרו ללבבם · אינן נותנין אל לבם שכל רעתם כתובה

רדק

ביהודה שעבדוהו בימי יאשיהו שהרס הבמות והמזבחות והעלו זבחיהם בבית המקדש עשות החסד הוא העיקר ודעת אלהים שהוא לעשות משפט וצדקה ות"י ודעת אלהים ועבדי אוריית' דה': והמה כאדם עברו ברית . כאדם שבוגד בחבירו ועובר על בריתו כן נקל ביניהם לבגוד בי ולעבור על בריתי ופי' שם כאדם במקום שהשפעתי עליהם טובה שם בגדו בי ויש מפרשים כאדם כאדם הראשון , ויונתן תרגם ואינון כדריא קדמאי וגומר :(ח) גלעד · עקובה מדם · מן עקוב הלב ויסוא עקב בעקבה ענין תרמית והערמה , וכן פירשוהו רבותינו זכרונם לברכה עקובה מדם שהיו עוקבים להרוג נפשות כלומר מערימים ובמקום אחר פירשו עקובה מלוכלכת מרוב דם ששופכין בה כמו שאמר בתלמוד ירושלמי אם יש בה עקיבת יין אכור ואמר מה הוא עקיבת יין כההוא דמלכלך כדכתיב עקובה מדם : (ט) וכחכי איש גדודים · היו"ד במקום ה"א חכה והוא מקור אמר כמו שגדודי הלסטים מחכים איש עובר דרך לגזול אותו כן הוא חבר כהנים רוצה לומר כהני הבמות שמתחברים לגזול עוברי דרך : דרך ירצחו שכמה · בדרך ירצחו כלם שכם אחד כי מי שיגזול ירצח אם יעמיד כנגדו בעל הממון ירצחהו : כי זמה עשו · כל מעשה רע ותועבה עשו וכן הוא זמות יען כלומר לא זה בלבד עשו אלא זמה היא כל מעשיהם ואפשר לפרש זמה מחשבה כלומר כמו שחשבו בלבם כן עשו ויונתן תרגם כן וכחכי ענין חכו לי שתרגם וכמה דמסכיר אינש למתריין וגו', ויש מפרשים וכחכי מן וכתכה סעלה ויפרשו גדודים מן מלא על כל גדותיו כלומר כמו שמשליכים ליידי הדגים החכה למשוך הדגים אשר ביאור והציידים כהשליכם החכה עומדים על גדות הנהר או היאור ומשם לדים הדגים כן חבר הכהנים לדים בני אדם וכן פירש רב סעדיה גאון זכרונו לברכה , ואדוני אבי זכרונו לברכה פי' כהנים שרים וגדולים כמו ובני דוד כהנים היו : (י) בבית ישראל ראיתי שערוריה · בבית אל ובדן כי שם העגלים ושם שערוריה לשון כיעור ומגוף כמו התאנים השוערים שערורית עשתה : שם זנות לאפרים · העגלים שעשה ירבעם משבט אפרים וזנה אחריהם : נטמא ישראל · נטמאו בהם ישראל שעבדו עשרת השבטים אותם ופירש שם בבית אל ובדן וי"ת בבית ישראל וגו' : (יא) גם יהודה שת קציר לך · פירשו בו כי גם יהודה שם עצמו לעבוד עכו"ם כמו אפרים אע"פ שהיה בית המקדש בתוכו , ופי' שת קציר כמו ועשה קציר כמו נטע כלומר נטע גם כן נטע זר כמו אפרים : בשובי שבות עמי : כשחשבתי לשוב שבות עמי לפי שלא היו כולם עובד אחד לעבוד עכו"ם אבל אחר שיהודה עבד עכו"ם גם כן הנחתים ביד אויביהם ולפי דעתי כי יהודה קריאה כמו יהודה אתה יודוך אחיך כלומר אתה יהודה גם לך שת קציר המשיב שבות עמי והוא ירבעם בן יואש מלך ישראל כי אף על פי שהיו מרעים ישראל ויהודה כמו שהקדים בשובי שבות עמי ע"י ירבעם כי ראיתי עני ישראל מורה מאד גם לך יהודה שת קציר ונטע טוב ירבעם שהשיב את דמשק ואת חמת ליהודה ואף על פי כן לא תזרתם למוטב לא ישראל ולא יהודה וזה שאמר אחר זה כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים וגו' וזו היא הרפואה כמו שכתוב הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה והו פי' בשובי את שבות עמי ופי' כרפאי לישראל וי"ת אף דבית יהודה וגומר : (א) כרפאי לישראל · וגנב יבא פשט גדוד בחוץ · פירושו כתרגומו : (ב) ובל יאמרו ללבבם · אינם חושבים בלבבם כי כל רעתם זכרתי : עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו · עתה יסבו אותם מעשיהם הרעים שהיו
כנגד

מצודת ציון

ענין כריתת אבנים כמו חוצב בהר (מ"א ו) ואמר בל' שאלה על גזרת הדברים ותחוך מאמרים : אור · דרך המקרא לכנות הטובה בשם אור וכמו שמכנה הרעה בשם חושך : (ח) עקובה · ענין מארב ואורב כמו ואת עקבו מים (יהושע ח) : (ט) וכחכי · ענין תקוה כמו וחכיתי לה' (ישעיה ח) : גדודים . מרבית אנשים יחד קרוי גדוד : חבר · מל' חבורה וסיעה : שכמה · ר"ל לב אחד ודעה אחת כמו לעבדו שכם אחד (צפניה ג) : זמה . מעשה תעוב ומגונה : (י) שערוריה · ענין דבר מגונה ומאוס כמו שמה ושערוריה (ירמיה ח) : (יא) שת · ענין שימה : קציר . ענף וסעיף כמו ועשה קציר (איוב יד) : שבות · מל' שבי הגולה : (א) פשט · ענין הסרת המלבוש
כמו

מצודת דוד

חסד ואין כל מאומה : וכטל . כמו הטל היורד בהשכמה שבחום השמש יפסק ואם כן משכים בבוקר והולך מיד כן אתם אף אם תעשו מה מן הטוב לא תאחזו בה זמן מרובה : (ה) על כן . הואיל וכן דרכיכם לכן חצבתי לכם דברי ע"י הנביאים להישיר אתכם לדרך הנכונה אבל לא הועלתי כי הרגתי את הנביאים על ידי אמרי פי ר"ל הנבואה היתה סבה להיות נהרגים על ידכם כי כן הרגו את זכריה ואת אוריה על שנבאו בדבר ה' : ומשפטיך · ואיך א"כ יצא משפטיך לאור להצטדק בדין : (ו) ולא זבח . ולא תצדקו א"כ בעבור הבאת הזבחים . מעולות · ר"ל חפצתי יותר מעולות : (ז) כאדם · כמו אדם הראשון שהמקום הכניסו לג"ע ועבר על מצות ה' ואכל מעץ הדעת כן המה עברו בריתי ובגדו בי ובהארץ אשר נתתי להם וכאומר לכן כמו שגרשתי את אדם מג"ע כן אגרשם מארצם : (ח) קרית · עיר מלאה אנשים פועלי און : עקובה מדם · מלאה אורבים לשפוך דם נקי : (ט) וכחכי וגו' . כמו שגדודי הלסטים מחכים איש עובר דרך לשלול אותו כן הוא חבורה של כהנים ירצחו בדרך כולם שכם א' ובדעה אחת : כי זמה עשו · כאומר לא רציחה ממש בידים כי הם ירצחו במעשיהם המתועבים והמגונים ובהם מסבבים אבדן נפשות : (י) שערוריה · דבר מגונה ומאוס : שם זנות לאפרים · ר"ל כי שם ראיתי זנות לאפרים אשר יזנה אחר עגלי הזהב ושם נטמא ישראל כי כולם עברו אחר העגלים : (יא) גם יהודה · ר"ל לא די שחטאת אתה ישראל אלא שגם יהודה עשה לך קציר וסעיף להוסיף על האשמות ר"ל גם הוא אחז בדרכך כשהיה בלבי להשיב מהגולה בני השבי של עמי וכאומר עם כי היה בלבי לרחמם הנה לא ארחמם כי בני יהודה העבירו חמתי במה שאחזו בדרכי ישראל לעבוד עבודת כוכבים כמותם והם היו סיבה לזה :

ז (א) כרפאי · כאשר עלה בלבי לרפאות את ישראל מחלי צרתם אז נגלה עון אפרים ורעות שומרון

פָּנַי הָיוּ׃ ג בְּרָעָתָם יְשַׂמְּחוּ־מֶלֶךְ ב׳
וּבְכַחֲשֵׁיהֶם שָׂרִים׃ ד כֻּלָּם מְנָאֲפִים ל׳
כְּמוֹ תַנּוּר בֹּעֵרָה מֵאֹפֶה יִשְׁבּוֹת ל׳ חסר ומלעיל וחד מלרע
מֵעִיר מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד־חֻמְצָתוֹ׃ ל׳ : ל׳
ה יוֹם מַלְכֵּנוּ הֶחֱלוּ שָׂרִים חֲמַת מִיָּיִן ל׳
מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת־לֹצְצִים׃ ל׳ חסר
ו כִּי־קֵרְבוּ כַתַּנּוּר לִבָּם בְּאָרְבָּם כָּל־ ג׳ דגשים ל׳
הַלַּיְלָה יָשֵׁן אֹפֵהֶם בֹּקֶר הוּא בֹעֵר ל׳ וחסר . ל׳
כְּאֵשׁ לֶהָבָה׃ ז כֻּלָּם יֵחַמּוּ כַּתַּנּוּר ל׳ ג׳ דגשים
וְאָכְלוּ אֶת־שֹׁפְטֵיהֶם כָּל־מַלְכֵיהֶם
נָפָלוּ אֵין־קֹרֵא בָהֶם אֵלָי׃ ח אֶפְרַיִם
בָּעַמִּים הוּא יִתְבּוֹלָל אֶפְרַיִם הָיָה ל׳

קֳדָמַי הֲווֹ גְלַן׃ ג בִּסְרִיקָתְהוֹן מַחְדַן מַלְכָּא וּבְכַדִּיבֵיהוֹן רַבְרְבִין׃ ד כּוּלְהוֹן מַחְמְדִין לְמֵינַף נְשֵׁי חַבְרֵיהוֹן דָּלְקִין כְּתַנּוּרָא דְּאַזְיֵיהוֹן נַחְתּוֹמָא כְּבֵן יִגְלוּן בִּפְרִיעַ מִקִּרְוֵיהוֹן כְּמָא דְמוֹחַן לְקִימָא מַחְשֶׁבֶת רִשְׁעָא וְעַל דְּלָא אִדְכָּרוּ נִסִּין וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידוּ לְהוֹן בְּיוֹם מַסְּקָהוֹן מִמִּצְרַיִם מֵעִדָּן מֵילַשׁ לִישָׁא עַד לָא חֲמַע׃ ה יוֹמָא דְמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן מַלְכְּהוֹן שְׁרִיאוּ רַבְרְבַיָּא לְמִשְׁתְּיֵהּ עִמֵּיהּ חֲמַר נְגַד לִידֵי סִיעַת שַׁקָּרִין׃ ו אֲרֵי אִתְקְרִיבוּ לַעֲצַת חֶטְאִין וְלָא עַכִּיבוּ כְּתַנּוּרָא בָּעַר לִבְּהוֹן בְּאִתְכַּמּוֹנֵיהוֹן כָּל לֵילְיָא מוֹרִיךְ רוּגְזְהוֹן עַד צַפְרָא הוּא דָלֵיק כְּאֶשָּׁא שַׁלְהוֹבִי׃ ז כּוּלְהוֹן מְחַמְּמִין כְּתַנּוּרָא וּבְלִישָׁן שִׁקְרֵיהוֹן מְחַיְּבִין יָת דַּיָּנֵיהוֹן כָּל מַלְכֵיהוֹן אִתְקְטָלוּ לֵית דִּמְצַלֵּי מִנְּהוֹן קֳדָמַי׃ ח בֵּית אֶפְרַיִם דָּמַן לְחַרְרָא דְעַד לָא

כתנור ג׳ דגשים וסימ׳ כי קרבו כתנור לבם · כלם יחמו כתנור . כי הנה היום בא בער כתנור :

תולדות אהרן החלו שרים · (עכו"ם לט) : משך ידו · סוטה מב סנהדרין קג : כל מלכיהם . (סנהדרין כז) :

רשי

כתובה לזכרון לפני : (ג) ישמחו מלך · מלכם חפץ ברעה שהם עושים : (ד) בוערה מאופה · שהוסקה מיד הנחתום כן יצרם בוער בקרבם : ישבות מעיר · י"ת מה שתירגם ואיני יכול לייסב בו לשון המקרא ולפי משמעו ישבות יצרם הרע שהיה מעירם : מלוש בצק עד חומצתו · מחשב בלבו את הרעה כילד יעשה אותה הוא שוכב וישן עד הבוקר שהוא יכול לעשותה כמו שהאופה שובת מלוש בצק עד שתחמיצה שהוא יכול לאפות וכן הוא אומר (במיכה ב) הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבוקר יעשוה : (ה) יום מלכנו · ביום שהיה ממליכין את מלכיהם : החלו שרים . נעשו שריהו חולים : חמת מיין . מחום היין הבוער בם והמלך מושך ידו מן הטובים והכשרים להתחבר את לוצצים : (ו) כי קרבו כתנור לבם בארבה׳ · הכינו והזמינו את לבם במעשה אורב שלהם כתנור זה שמכינים ומסיקין אותו לאפות : כל הלילה ישן אופיהם · נחתום שלהם המסיק את התנור לאחר שהכינו לבם וחשבו את גמר הרעה איך יעשוה : ישן אופיה׳ . כלומר עד הבוקר ישנים ולבוקר בוערים כאש עד שגמרו את רעתם : (ז) ואכלו את שופטיה׳ · הרגו את סנהדרין שלהם לפי שהיו מוחים בידם ומה עלתה להם כל מלכיהם נפלו לפי שאין קורא בהם אלי וירושלמי במסכת עכו"ם דרשו ביום שהמליכו את ירבעם החלו שרים חמת מיין כמו שמפורש אתון לגביה אמרין ליה קום עבד לן עכו"ם אמר לון השתא עתי רמשא הוא וכל עמא שתיין כלומר עת שכרות היא שמא עכשיו שכורים אתם ומחר תחזרו בכם איזלון ואיתו בצפרא אזלו ואתוב בצפרא הדא היא כי קרבו כתנור וגו׳ אמר לון אנא דחיל מן סנהדרין דילכון אמרון ליה אנן קטלינן לון הדא היא ואכלו את שופטיהם : משך ידו וגו׳ · כד הוה חמיא בר נש כשר הוה מותיב גבוי תרין לוצין ואינון אמרין לו איזה דור חביב מכל הדורות והוא אמר לון דור המדבר ואינון אמרין לו ולא עבדין עכו"ם והוא אמר לון אגב דהוו חביבין לא איתעבשון ואינון אמרין לו חם דמלכא בעי למעבד כן דוס שהמלך רוצה לעשות כן : (ח) יתבולל · יבולבל בגולה בין הבבליים :
עוגה

אבן עזרא

אותם והם נגד פני : (ג) ברעתם ישמחו מלך · והשרים שימליכוהו : (ד) כלם · גם בלבם עמהם ותנור לשון זכר על כן מלת בוערה מלעיל כמו לילה , ונחלה עבר על נפשנו וזה הפסוק הפוך והכה טעמו כמו תנור אופה בוערה מלוש בצק עד חומצתו עד ישבות אופה מעיר כי צריך להבעירו ולהסיקו הרבה : (ה) יום · שימליכו מלכם שיקרא אותו היום יום מלכינו ישכירוהו ביין אז ימשך ידו עם הלוצצים ואחת המלה מפועלי הכפל שהוא לצץ ואילו היתה מלוצצים היתה מהפעלים שהם עלומי העי"ן מגזרת לץ ששרשו ליץ ע"כ הוא ומכפולי הלמ"ד על כן תוספות ומתוספות שנים שרשים ומלת החלו מחלי כמו החלו ומלכינו הוא הפעול והשרים הם הפועלי׳ : החלו שרים · את המלך מן השכרות וכמוהו מחלה לב פועלת מחלה את הלב מהבנין הנוסף שהוא החלה , וטעם חמת מיין בחסרון בי"ת בחמת מלא יין ופירושו כמו מן החמת ונסמך ככה כמו דלת וסגור דלתך בעדך והעד מספח חמתך ואף שכר שהוא כטעם הזה (ו) כי · מלא בארבם על מחשבות רעות שיחשבו כל הלילה והנה לבם קרוב כתנור רק כל אופה ישן בלילה רק בבוקר יבעיר התנור ואלה אין לבם ישן רק חושב כל הלילה : (ז) כולם · הטעם אוכלים אלה את אלה אפילו שופטיהם גם קושרים על מלכיהם על כן כתוב : (ח) אפרים . הוא יתבולל · כמו בלול מעורב והטעם

רדק

כנגד פני ולא נעלמו ממני ובקבלה העונש יכירו כי ידעתי הכל ואני הוא המשיב גמולם ברעתם : (ג) ברעתם ישמחו מלך · כשנסמכו עם ירבעם בדבר העגלים שמחוהו ובכחשיהם. שכחשו בה׳ ואמרו אלה אלהיך ישראל שמחו גם כן השרים הנסמכים עם ירבעם באותה עצה או פירושו בכל יום ויום משמחים מלכם ברעה שעושים בעושק ובחמס כי גם ידו עמהם , ובכחשיהם שמכחשים ומשקרים איש בעמיתו משמחים השרים כי גם הם סומכים את ידיהם : (ד) כלם מנאפים . המלך עם השרים וגם העם נשמעים אליהם והמשיל חמימות הניאוף לחמימות האש , ואמר כי הם כמו התנור הבוער · מאופה ר"ל שהאופה בערו והסיקו לאפות בו הפת ורוב החמימות התנור והסיקו הוא הזמן שישבות האופה מהעיר הנשים האופות בו לחמם והזמן ההוא הוא מלוש בצק עד חמצתו כי כשמשים העצים בתנור להסיקו הוא מלוש הנשים ללוש וישבות מהעיר אותן עד שיחמץ הבצק כמו שהוא משער בלבו ואז יעורר אותן שיבואו עם בצקן לאפות וזהו שיעור היסק התנור ואמר כי הם בוערים בניאוף כמו התנור בעת היסקו : בוערה · מלעיל הטעם ה"א בעי"ן וה"א נוספת כי תנור לשון זכר : מעיר . כמו מהעיר וי"ת כולהון מחמדין וגו׳ , ואאז"ל פי׳ ישבות מעיר היצר המעיר אותן אם ישבות לא ישבות זמן ארוך אלא מלוש בצק עד חמצתו : חמצתו · מקור בשלם לחמצה עליך או שם במשקל טמאה : (ה) יום מלכנו · יום שהיו ממליכים מלך שהיו קוראים אותו היום יום מלכנו אמר מה היה עסק השרים עמו לא לדבר בענין גבורה ונצות האויבים ולהעמיד משפט כמו שהוא חק מלך בן חורין אלא מה היה עסקם באכילה ושתייה עד שהחלו המלך מרוב שתות היין זהו חמת מיין שהיה זה בא בנאדו מלא יין וזה בא בנאדו ומסקין המלך עד שמחלין אותו והוא עם רוב השתיה משך ידו את לוצצים ומתלוצץ עמהם , וכתב אאז"ל בתחלה קראם שרים קודם שישכרו ואח"כ קראם לוצצים : חמת . מן ותמלא את החמת מים אלא שהוא משקל אחד ולוצצים תואר בשקל ומוצצים כענין נחשת קלל : (ו) כי קרבו כתנור לבם בארבם · לבם שהוא בוער כתנור קרבו אותו בארבם כלו׳ קרבו אותו למעשה הרע כלומר שמו לבבם לחשוב מחשבות רעות שיעשו הרע אחר המחשבה וזהו בארבם כי הרוצה לשלול ולגזול אורב תחלה כדי שלא ישמרו ממנו והמחשבה כמארב : כל הלילה ישן אופיהם . הלב הוא כלי המחשבה והכח הפועל בו הוא האופה על דרך המשל וכמו שהאופה מסיק את התנור בלילה ובבקר ימלא שבערו העצים ואופה בו את הפת שהוא תכלית מעשה ההיסק והנה האופה ישן בלילה אחר שנתן העצים בתנור שאין לו מעשה עד הבקר כן בענין המשל שהוא כח המחשבה הוא ישן בלילה כלו׳ שוכב ונח שלא תגלה המחשבה לידי מעשה עד הבקר והחוב׳ קורא אותו ישן לפי שאין במחשבה יגיעת הגוף : בקר הוא בוער · כלו׳ שהם להוטי׳ בבקר לעשות הרע שחשבו בלילה וכן אמר החושבים לעשות רע על משכבותם לאור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם : (ז) כלם יחמו כתנור · מבואר הוא המשל וכפלו לענין שאמר ואכלו את שופטיהם כי כאש אוכלת והענין כי הם במעשיהם הרעים אוכלים ומכלים את שופטיהם שלא יעשו משפט בעיר כי מרוב המרעים לא יוכלו לעשות משפטם וגם יחניפו הרשעים ולא יוכיחום כיון שרואים שידם תקפה והשוב עליהם לפי שאין מסלקין עצמם מכל משפט אלא שופטים מי שיכולת בידם ומניחים מי שאין יכולת בידם וכן אמר בנבואת ישעיה יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם : כל מלכיהם נפלו · שהיו מלכי ישראל נופלים זה ביד זה כי זה שהיה הורג המלך מולך תחתיו גם נפלו ביד אויביהם מלכי האומות ואעפ"כ אין קורא בהם אלי שיהיה להם להשוב בלבם הרי אין כח ביד מלכנו להושיענו מצרינו כשובה אל ה׳ כי הוא יושיענו וי"מ בהם במלכים אעפ"פ שרואין עצמם נופלים ביד העכו"ם אין אחד מהם שיקרא אלי ויבוא מחטאו , ות"י ואכלו את שופטיהם ובלישן שקריהון מחייבין ית דייניהון : (ח) אפרים בעמים הוא יתבולל . כמו כי שם בלל ה׳ שפת כל הארץ ענין בלבול וערבוב כלומר הוא מעורבב
בעכו"ם

מצודת דוד

אומרון אשר פעלו שקר ר"ל מיד בא העון ומקטרג עליהם : וגנב יבוא · גנב אחד מהם מזדון לבו יבוא ויפשוט בגדי גדוד הנשים בתוך לעין כל ולא יפחוד ממני ואם כי בתחילה היה גנב לעשות מעשהו בסתר לבסוף יעשה בפרסום : (ב) ובל יאמרו ללבבם · אינם חושבים בלבבם שאני זוכר כל רעת׳ הנה עתה מעשיהם הרעים מקיפים אותם מסביב והמה נגד פני ורואה אני אותם : (ג) ברעתם · במה שעושים את הרעה משמחים את מלך ישראל .כי כשר הדבר לפניו וחפץ בזה : ובכחשיהם · במעשה השקרים משמחים את השרים : (ד) כמו תנור · חמום הזנות בוער בהם כמו תנור הבוער מהיסק האופה : ישבות מעיר . ר"ל המעיר אותם לזנות ישבות מלושה הבצק עד שיתחמץ שיהא ראוי לאפותו . ר"ל אינו בטל מן הזנות מעט שתשב ר"ל עד שיהיה ספק בידו לעשות ולא יותר ולפי שהמשילו אל התנור אמר לשון הנופל באמור שאין התנור בטל מן האפיה כי אם עד שיתחמץ העיסה ולא יותר : (ה) יום מלכנו . ר"ל ביום שמחת מלך ישראל כיום הולדה או יום המלכתו אז ועשו השרים חולים בעבור נאדות מהיין כי הרבו למלאותם לשתיה ונעשו חולים מרבוי השכרות : משך ידו · ר"ל נמשך ידו מתקון המדינה להתחבר עם הלוצצים : (ו) כי קרבו . אשר הקריבו והכינו לבם לארוב זה על זה כמו שהאופה מכין התנור להסקה : ישן אופיהם · האופה ישן הוא כל הלילה וכאשר יאיר הבוקר הוא
מבעיר

מצודת ציון

כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו) : (ג) ובכחשיהם · בשקריהם : (ד) בוערה · מל׳ הבערה והיסק : ישבות . ענין מניעה ובטול : מעיר · מלשון התעוררות : מלוש · מלשון לישה והוא עשיית העיסה כמו לושי ועשי עוגות (בראשית יח) : בצק · עיסה כמו את בצקו (שמות יב) : חומצתו · מל׳ חמץ : (ה) החלו · מל׳ חלי : חמת . הוא נאד וכן וחמת מים (בראשית כא) : לוצצים . מל׳ לץ : (ו) קרבו . ר"ל הכינו : בארבם · מל׳ אורב : אופיהם · מל׳ אפיה : (ז) יחמו . מל׳ חום : ואכלו . ר"ל הרגו : (ח) יתבולל · מל׳ בלבול וערבוב כמו שם בלל ה׳ (בראשית יא) : עוגה ·
הררה

אבן עזרא

והטעם שהם מבקשים עזר מן האומות לזה מפני זה וזהו מצרים קראו אשור הלכו על כן יתבולל בעמים כמו בלול ומצרים הם הקוראים · וטעם עוגה בלי הפוכה אז תהי נשרפת כשאינה הפוכה והטעם על עצתם ובעבור כי דמה יצרם ולבם לתנור דמה העגה לעוגה : (ט) אכלו · הטעם על השחד שהיו נותנים לאשור ולמצרים כאשר כתוב על המלכים *. וטעם גם שיבה שנחלש כחם ואבד הונם : זרקה בו · התולדה זרקה בו שיבה שהשיבה תבא מתולדת האדם : (י) וענה . פירשתיו . ולא שבו אל ה' · כעניים שאין להם מה יתנו עוד לגוים שיעזרום : (יא) ויהי אפרים · בקלותו וחוסר דעתו שהיו הולכים אל מצרים ואשור לבקש עזרה והם לא ידעו כאשר ילכו כי אני אפרוש רשתי עליהם והנה אתפשם כי לא יוכלו לברוח על כן אמר עליהם ולא להם ובעבור שהזכיר כיונה אמר כעוף השמים אורידם : (יב) איסירם . כמו איסרם רק הוא מהבנין הנוסף ולא החליפו היו"ד בוי"ו כמו ועפעפיך יישירו נגדך ולא אמר אוסירם כמו אושיבם אורידם והעמידו המלה על בנינה שרשה יסד או העתיד ייסר והטעם אני איסר אלה ההולכים למצרים אז יהיו כשמועה לעדתם היושבים בארצם : (יג) אוי . טעם נדדו בעבור שהיו בורחים שוד יבא עליהם : ואנכי . בלבי ומחשבתי לפדותם והם היו אומרים כי כל לבי להרע להם : (יד) ולא . הטעם כאשר אפדם הלילו על משכבותם ואמרו אוי להם על הרעה הבאה עליהם לא יזעקו אלי כאשר יזעק החולה אל הרופא · וטעם על דגן

הושע ז

עֻגָה בְּלִי הֲפוּכָה׃ ט אָכְלוּ זָרִים כֹּחוֹ וְהוּא לֹא יָדָע גַּם־שֵׂיבָה זָרְקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדָע׃ י וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְלֹא־שָׁבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא בִקְשֻׁהוּ בְּכָל־זֹאת׃ יא וַיְהִי אֶפְרַיִם כְּיוֹנָה פוֹתָה אֵין לֵב מִצְרַיִם קָרָאוּ אַשּׁוּר הָלָכוּ׃ יב כַּאֲשֶׁר יֵלֵכוּ אֶפְרוֹשׂ עֲלֵיהֶם רִשְׁתִּי כְּעוֹף הַשָּׁמַיִם אוֹרִידֵם אַיְסִרֵם כְּשֵׁמַע לַעֲדָתָם׃ יג אוֹי לָהֶם כִּי־נָדְדוּ מִמֶּנִּי שֹׁד לָהֶם כִּי־פָשְׁעוּ בִי וְאָנֹכִי אֶפְדֵּם וְהֵמָּה דִּבְּרוּ עָלַי כְּזָבִים׃ יד וְלֹא־זָעֲקוּ אֵלַי בְּלִבָּם כִּי יְיֵלִילוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם עַל־דָּגָן

ל' וחד ההפוכה · ז' פסוק והוא והוא · ג' · ב' וחסר · ב' רפי' · ל' וא ומ"ל · ל' ומ"ל · ל' · ב' יחילו · ג"ו · ב' מיד סמוך · ג' ר"פ · ד' ומ"ל

אִתְהַפְּכַת אִתְאַכְלַת׃ ט בָּזוּ עַמְמַיָא נִכְסֵיהוֹן וְאִינוּן לָא יָדְעִין אַף חֲלִישׁוּתָא מְטָתִינוּן וְאִינוּן לָא מִסְתַּכְּלִין׃ י וְיִמְאַךְ יְקַר יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן חָזַן עַל דְלָא תָבוּ לְפוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן וְלָא בְעוֹ מִן קֳדָמוֹהִי בְּכָל דָא׃ יא וַהֲווֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל דָמַן כְּיוֹנָה שְׂרִיחֲתָא דְאִתְנְסִיבוּ בְנָהָא וְלֵית לָהּ לֵב לְמִצְרַיִם אִתְקְרָבוּ לְאַתּוּר גְּלוֹ׃ יב בַּאֲתַר דִּיהָכוּן אֶפְרוֹס עֲלֵיהוֹן מְצָדְתִי כְּעוֹפָא דִשְׁמַיָא אֲטַלְטְלִינוּן יְסוּרִין אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עַל דִשְׁמָעוּ לַעֲצָתְהוֹן׃ יג וַי לְהוֹן אֲרֵי אִתְרְחָקוּ מִדַּחַלְתִּי בָּזוּזִין אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן אֲרֵי מְרָדוּ בְּמֵימְרִי וַאֲנָא הֲוֵיתִי פָּרִיק לְהוֹן וְאִינוּן מְמַלְלִין קֳדָמַי כַּדִּיבִין׃ יד וְלָא מְצַלַּן קֳדָמַי בְּלִבְּהוֹן בְּכֵן מְיַלְּלִין עַל עַרְסָתְהוֹן בִּסְגֵי

רשי

עוגה בלי הפוכה · תירגם יונתן כחררה דעד דלא איתהפכת איתאכלת עוגה חררה שאופין על הגחלים : (ט) והוא לא ידע · לא שם אל לבו שאכלוהו מלכי ארם בימי יהואחז שנאמר (מלכים ב יג) כי לא השאיר ליהואחז וגומר וישימם כעפר לדוש ואעפ"כ לא חזר ירבעם בנו מדעת (מרעת ס"א) אביו : גם שיבה זרקה . תרגום יונתן אף חלישותא מטתינון ואינון לא מסתכלין : (י) וענה גאון ישראל בפניו · וימאך יקרא דישראל ואינון חזן ל' עוני ואין וענה זה ל' עתיד אלא ל' עבר כמו וקרא זה אל זה (ישעיה ו) שמעתי שקראו זה אל זה וכמו ועשה לו כתונת פסים (בראשית לז) ואף זה לשון עבר כבר נמעטו ונשפלו ובכל זאת לא שבו אל ה' : (יא) אין לב . להבחין מה טוב להם ומה רע להם : מצרים קראו · לאותם שהרעו להם מעולם הם קוראים לעזרה : אשור הלכו · אל מלך אשור הלכו שיעזור להם : (יב) כאשר ילכו . למצרים אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים שהנשר והנץ עולין למעלה ממנו ומורידין אותו לארץ כן אורידם במצרים על ידי נבוכדנצר : איסירם כשמע לעדתם · אביא עליהן יסורים ככל אשר אני משמיע לעדתם ביד ירמיה הנביא שעתידין הם לומר לו התפלל נא בעדנו וגו' (ירמיה מב) ויגד לנו ה' אלהינו וגומר אם טוב ואם רע וגומר ואמר להם אם שום תשימו נפשיכם לבוא מצרים והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם וכל הענין : איסירם לשון ייסורין ומנחם פי' ל' קשר ומוסרותיך אנתק (ירמיה ל') אבל דונש פתר ל' ייסורין כמו (ויקרא כו) ליסר אתכם ונוסף היו"ד השני באיסירם כאשר נוסף בייישרו ועפעפיך ייישירו נגדך (משלי ד) · ל"א כעוף השמים הנלכד ברשת התלויה על כלונסות ולאחר שהם ברשת מורידין הרשת : (יג) ואנכי אפדם · אני הייתי חפץ לפדותם מרעה אשר הם בה והם דברו עלי כזבים אמרו אל ירמיה שקר אתה מדבר (שם מג) לא שלחך ה' לאמר אל תבואו מצרים : (יד) כי יילילו על משכבותם · כי על כן תבא להם

ז' פסוקי' אית בהון והוא והוא וסימ' ויהי נער מבית לחם · ותנח עמך שמעי בן גרא · וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש · אתו תקדישו · אכלו זרים כחו · והוא יבנה את היכל ה' · ואחר בא חצרון :

תולדות אהרן ואנכי אפדם · עכו"ם ד :

רדק

בעכו"ם שהאל ית' הבדילם מהם והם התערבו בהם ועשו כמעשיהם : עוגה בלי הפוכה · כמו העוגה הנאפה על הגחלים אם אין הופכים אותה היא נשרפת מתחת ואינה נאפה מלמעלה כן היה העצה שאינה נכונה כשאין הופכין אותה מענין לענין עד שיושיבוהו על אופניו כן היה לאפרים בעצתו לעבוד העגלים ואלהים אחרים ולא הבחין ולא בחר בטוב , וי"ת דמן לחררה דעד דלא אתהפכת אתאכלת : (ט) אכלו זרים כחו . כמו שכתוב בספר מלכים : והוא לא ידע · לא ידע כי בעונו בא לו כל זה ולא שב מרשעו : גם שיבה זרקה בו · כי האדם ישוב מדרך הרע בימי הזקנה כי יראה כי אפס כחו והולך בדרך כל הארץ וישוב טרם מותו ודמה המלכות הצרה להם ומן רב לימי הזקנה , ואמר גם באחרונה בימי פקח והושע בן אלה שהיו בסוף ימיהם כאדם שזרקה בו שיבה אעפ"כ לא שבו מדרכם הרעה : זרקה בו · פעל עומד כאלו אמר נזרקה בו , והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' זרקה בו התולדת וי"ת אף חלישותא וגו' : (י) וענה · פירשנוהו למעלה : (יא) ויהי אפרים . המשילו ליונה הנלכדת ברשת לפתיותה שאין לה לב להבין כשתבא ללקט הגרגירים רשת פרושה שם ללכדה כן אפרים כשהיו הולכים ושואלים עזר מאשור או ממצרים כי לרעתם ילכו שם בבקשם עזר מהעכו"ם ולא מהאל יתברך אשר בידו הכל וכשיחשבו להעזר בהם יפלו ברשת האל יתברך וזהו שאמר כאשר ילכו אפרש עליהם רשתי וזכר היונה והוא הדין לשאר העופות אלא יונה לפי שאין לה מרה היא כאלו הולכת בתמימות ולא תרגיש על הרע שימצאנה , ויונתן תרגם והוו בית ישראל דמן ליונה שריחתא וגו' ופי' בעל הערוך שריחתא מככה ונורדת פניה , ודמהו ללבון הערבי שאומר לאשה המככה ומברטת פניה שרחה : (יב) כאשר · כעוף השמים אורידם · בתוך הרשת : איסירם כשמע לעדתם · אכניסם במוסר העמים כמו שהשמעתי לעדתם במדבר דברי התוכחות והאלות הכתובות בתורה אם לא ישמעו אל דברי התורה : (יג) אוי להם כי נדדו ממני . מעבודת בית מקדשי לעבוד העגלים וזהו פשע ומרד בי : ואנכי אפדם . היה בלבי לפדותם מצרותם אבל הם דברו עלי כזבים כמו שאמר ויחפאו בני ישראל שאמרו שאינו יודע ומשגיח במעשיהם אם יעשו טוב אם רע לפיכך לא השגחתי עליהם והסתרתי פני מהם והיו לאכול : (יד) ולא זעקו אלי בלבם . לפי מחשבתם שחושבים שאיני שומע לצעקתם ואיני יודע לא טובתם ולא רעתם : כי יילילו על משכבותם . כשהם על מטתם והם חושבים במה שיבא להם מהרע יילילו ויבכו על פגעיהם הרע ולא חשבו כי מאתי בא להם הרע כי פשעו בי : על דגן ותירוש יתגוררו · כשיבא בעיר דגן או תירוש למכור יאספו כלם עליו מהרעב אשר בעיר ואף על פי כן יסורו בי : יתגוררו ·

ענין

מצודת ציון

חררה וכן ועשי עוגות (שם יח) : (ט) שיבה . הוא עוד יותר מזקנה . זרקה · ר"ל נזרקה (י) וענה · ענין הכנעה כמו מאנת לענות מפני (שמות י') : גאון · מלשון גאוה ורוממות : (יא) פותה . מל' פתוי ולכן יקרא הסכל פתי כי הוא נפתה בקל : (יב) איסירם . מל' יסורין : (יג) נדדו . ענין הנעה : שוד · ענין עשק וגזל : אפדם . מלשון פדיון : (יד) יילילו · מל' יללה :

על

מצודת דוד

מבעיר שלהבת בתנור כדרך האש המעלה להב ר"ל בעוד שאין סיפק בידו לעשות הוא שבת ונח אבל מיד כשיהיה לאל ידו לעשות מיד עושהו : (ז) יחמו כתנור · היצר מחממם לעבירה כתנור בוער' : ואכלו · הרגו את הסנהדרין על שמיחו בידם ולכן נפלו כל מלכיהם ועכ"ז אין בהם מי שיקרא אלי לשוב מדרכו : (ח) הוא יתבולל · הוא התערב בין הבבליים ולמד מעשיהם : עוגה בלי הפוכה · כחררה הנאפת על הגחלים כשאינם מהפכים אותה מעבר אל עבר שאז היא נשרפת מקצתה ואינה אפויה מקצתה כן הוא אינו מתכוין במעשיו להיות על צד השווי והיושר : (ט) אכלו זרים · הבבליים לקחו מארצו ואינו משים על לב כאלו לא ידע מזה : גם שיבה זרקה בו . נזרקה בו תשות כח מול האויב כאיש שיבה ואינו משים על לב : (י) וענה · יכנע : גאון ישראל בפניו · ר"ל בעיניו ראה השפלת והכנעת גאונו ועכ"ז לא שבו אל ה' : בכל זאת · עם כל הפורעניות הזאת הבאה עליהם לא בקשוהו ועדיין לא לקחו מוסר : (יא) כיונה פותה . כיונה הנפתה בקלות כאלו היא בלא לב כי תמהר לרדת אל הרשת לאכול מן הזרעים שבה ואינה מבחנת כי שם תלכד כן הוא אפרים כי קראו למצרים לבוא לעזרתם והלכו לאשור לחסות בצלו ולא יבינו שהוא לרעתם : (יב) כאשר ילכו . למצרים ולאשור לבקש עזרה : אפרוש וגומר · ויפלו בה בדרך מהלכם ר"ל ההליכה ההיא תהיה להם למכשול : כעוף וגומר . דרך העוף הנלכד ברשת התלויה ממעל לנפול ולרדת בארץ עם הרשת ולכן המשילה לעוף ואמר אורידם לארץ כי ילכדו ברשת ויפלו עמה לארץ : איסירם · איסר אותם כפי שהשמעתי לעדתם במדבר דברי האלות הכתובה בתורה : (יג) נדדו ממני . נדחו ללכת ממני : שוד להם . השודד יבוא עליהם והוא אשור : ואנכי אפדם . בלבי היה לפדותם מצרתם אבל המה דברו עלי כזבים כי כחשו בהשגחתי כמו שנאמר ויחפאו בני ישראל וכו' (מלכים ב יז) : (יד) כי יילילו · כאשר הם מייללים על משכבותם בוכים ומתרעמים על צרותם אז אינם זועקים אלי בלבם כי מכחשים בהשגחה : על דגן . בעבור חסרון הדגן והתירוש הולכים לשוטט בארצות אחרות לגור שם והמה סרים וממרים בי כי

יאמרו

וְתִירוֹשׁ יִתְגּוֹרָרוּ יָסוּרוּ בִי׃ טו וַאֲנִי
יִסַּרְתִּי חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם וְאֵלַי יְחַשְּׁבוּ־
רָע׃ טז יָשׁוּבוּ ׀ לֹא עָל הָיוּ כְּקֶשֶׁת
רְמִיָּה יִפְּלוּ בַחֶרֶב שָׂרֵיהֶם מִזַּעַם
לְשׁוֹנָם זוֹ לַעְגָּם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

ח א אֶל־חִכְּךָ שֹׁפָר כַּנֶּשֶׁר עַל־
בֵּית יְהוָה יַעַן עָבְרוּ בְרִיתִי וְעַל־
תּוֹרָתִי פָּשָׁעוּ׃
ב לִי יִזְעָקוּ אֱלֹהַי יְדַעֲנוּךָ יִשְׂרָאֵל׃
ג זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב אוֹיֵב יִרְדְּפוֹ׃
ד הֵם הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי הֵשִׂירוּ
וְלֹא יָדָעְתִּי כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם
עֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת׃ ה זָנַח עֶגְלֵךְ
שֹׁמְרוֹן חָרָה אַפִּי בָּם עַד־מָתַי לֹא

ג' · ב' · ב' כת' וי"ו ועדותי זו ב' חסר · ל' · ג' · ל' כת' שי"ן · ה' · ג'

עֲבוּרָא וַחֲמָרָא דַהֲווֹ כַנְשִׁין
מְרָדוּ בְמֵימְרִי׃ טו וּכְמָא דִי
אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יִסּוּרִין
וּמַתְקֵיף עַל דַרְעֵיהוֹן כֵּן אַף
אִינוּן חָשְׁבִין לְאוֹסָפָא קֳדָמַי
בִּישָׁן׃ טז תָּבוּ לְמִרוֹד מִן
אוֹרַיְתָא לָא עַל דְאַבְאֵישִׁית
לְהוֹן דָמַן אִינוּן כְּקֶשֶׁת נְכִילָא
יִתְקַטְלוּן בְּחַרְבָּא רַבְרְבֵיהוֹן
מֵעַמְקוּת לִישַׁנְהוֹן אִלֵּין
עוֹבָדֵיהוֹן עַד דְאִינוּן בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ א נְבִיָּא כְּחִכָּךְ אַכְלֵי
כַּד בְּשׁוֹפָרָא אֲמַר הָא
כְּנִשְׁרָא דְמִשְׁתְּדֵי כֵּן יִסַּק מְלַךְ
בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ וְיִשְׁרֵי עַל בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ חֲלַף דַעֲבָרוּ עַל
קְיָמִי וְעַל אוֹרַיְתִי מְרָדוּ׃
ב בְּכָל עִדָּן דְאָתְיָא עֲלֵיהוֹן
עָקָא מְצַלָּן קֳדָמַי וְאָמְרִין כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי לֵית לָנָא אֱלָהָא בַּר מִנָּךְ פְּרוֹקָנָא אֲרֵי
אֲנַחְנָא עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל׃ ג טְעוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנִי דִי בְדִילֵיהּ אֲנָא מַיְתֵי
עֲלֵיהוֹן טוּבָא מִכְּעַן סַנְאָה יִרְדְּפִינּוּן׃ ד אִינוּן אַמְלִיכוּ וְלָא מִמֵּימְרִי רַבִּיאוּ וְלָא
מֵרְעוּתִי כַּסְפְּהוֹן וּדְהַבְהוֹן דְאַסִּיקוּ לְהוֹן מִמִּצְרַיִם עֲבָדוּ לְהוֹן טַעֲוָן בְּדִיל
דְיִשְׁתֵּיצוּן׃ ה טְעוֹ בָּתַר עֶגְלָא דְשָׁמְרוֹן תַּקִּיף רוּגְזִי בְּהוֹן עַד אֵימָתַי לָא יִכְלוּן

ואלי ג' וסימ' ואלי יחשבו רע · ואלי דבר יגנב · ואלי יאספו כל חרד : זו ב' כתוב בוי"ו וסימ' מזעם לשונם זו לעגם · ועדותי זו אלמדם · וה' כתיב זה פה"א וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ו' : שפרן ב' חס' בנביאים וסימ' אל חכך שפר · בדי שפר יאמר האח · ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו' חס' ; זנח ג' בקריאה וסימ' זנח עגלך שמרון · זנח ישראל טוב אויב · זנח ה' מזבחו נאר מקדשו :

להם יללה כך ת"י : יתגוררו · יש להם מגורות מגורות של דגן לפיכך יסורו וימרדו בו : (טו) ואני יסרתי חזקתי זרועותם · בילאתי על ידי נביאי לשמוע אליהם במה שהם מייסרים אותם ויתחזקו זרועותם : (טז) ישובו לא על . שבו למצרים ולא להועיל להם לכך נקוד על בקמץ כמו (שמואל ב כג) נאם הגבר הוקם על שהוא לשון עילוי ואינו דבוק לתיבה שלאחריו : היו כקשת רמיה שכשרוצה לירות בו חץ לצפון הוא יורה לדרום : יפלו בחרב שריהם . יוחנן בן קרח (ירמיה מג) וכל החיילים ששבו למצרים: מזעם לשונם . לשון קשה שהשיבו לירמיה : זו לעגם · אשר ילעיגו להם בארץ מצרים למה שבתם אצלנו כדי להביא עלינו פורעניות והלא כתוב לכם לא תוסיפו לראותם עוד (שמות יד) : (א) אל חכך שופר · שכינה אומרת לנביא השמע קול חכך וקרא כשופר ואומר עופו ומהרו האויבים כאשר ידאה הנשר ובא אל בית ה' אל חכך שופר כאילו השופר נתון אל חכך : (ב) לי יזעקו · כשתבוא עליהם הרעה : אלהי ידענוך . הלא עמך אנחנו וסרסוהו ודרשוהו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך ואני לא אשמע להם כי זנח ישראל טוב לפיכך אויב ירדפו : (ד) השירו : עשו שרים ד"א השירו את זה ממלוכה והמליכו את זה ובספר המסורה מוכיח כן שחברו במסורה כתבין שי"ן וקריין סמ"ך ופתרונו סמ"ך : למען יכרת . למען כי היה להם זהב לרוב וגרמו להם שיכרת העושר מהם : (ה) זנח : הקב"ה אתכם בני שומרון בעון עגלים שבבית אל שמלכי שומרון עובדים שם : עד מתי לא יוכלו

דגן ותירוש יתגוררו שיתחברו ביום לאכול ולשתות כמו נהרסו ממגורות : יסורו בי · ידברו סרה בי והנה בלילה לא יזעקו אלי וביום מורדים לדבר כזבים : (טו) ואני יסרתי · הטעם אני יסרתים לא לרעתם רק לחזק זרועותם כדרך ואני תרגלתי לאפרים : (טז) ישובו לא על · הטעם ישובו אל מצרים לא על צורך רק להלשין על שריהם וזה טעם היו כקשת רמיה והעד מזעם לשונם : זו לעגם · הקרוב בעיני כי המ"ם סימן אנשי הלשון : (א) אל · דברי השם אל הנביא שים אל חכך שופר ודאה כנשר אל בית ה' ויפת אמר שים חכך שופר כי אויב ידאה כנשר על בית ה' ויפה פירוש בעבור מלת יען : (ב) לי · ככה הוא לי יזעקו בני ישראל או יחסר בית ישראל : (ג) זנח . טוב . הוא השם הנכבד שהיה טוב לו : ירדפו . כמו אשר יקראו ה' צדקנו : (ד) הם · כי לא שאלו להשם להמליך ירבעם וכתוב אשר יבחר ה' אלהיך בו גם כן מלך ישראל : השירו . מעלומי העי"ן קם שב שר והטעם כפול ויפת אמר כמו סמ"ך כמו בשורי מהם והטעם הפוך את המליכו או את השירו . וטעם למען יכרת בעבור יכרת מהם הכסף והזהב : (ה) זנח · שומרון . כפול כאלו כתוב אותך זנח עגלך אותך שומרון כאילו מאם בך כי העיר תחרב והאנשים ילכו בשבי : חרה אפי בם . בעגל ובשומרון : עד מתי · יהיה חרון אפי בם עד שיהיו נקיים

רדק

ענין אסיפה והגור כמו הן גור יגור יגורו עלי עזים : יסורו · מן כי דבר סרה סורר ומורה והם בענין שני שרשים סיר וסרר ויונתן תרגם על דגן תירוש בסגי עיבורא וגו' : (טו) ואני יסרתי ; כשהיה להם הטוב והיו חזקים כנגד אויביהם אני הוא שיסרתי וחזקתי זרועותם ואלי יחשבו רע כי אמרו כי אינו מאתי רק מקרה הוא להם הטוב או הרע : יסרתי כמו מוסר מלכים · מוסרות ערוך ענין קשירה והקשר הוא חוזק הדבר וי"ת וכמא די אנא מייתי וגו' : (טז) ישובו לא על . שוה קמוץ . כמו הוקם על. לפיכך הוא אחר כמו עליון · ופירושו כשתבא להם הצרה ישובו לזעוק אל העכו"ם ולא אלי שאני עליון על הכל : היו כקשת רמיה . תאר או שם והוא ענין מרמה · כלומר הקשת המרמה שירמה דורך הקשת שיורה לעבר אחד ויהפוך ידו כרגע לעבר אחר ותולה המרמה בקשת · ואעפ"י שהדורך הוא העושה הרמיה לפי שהוא בעל המעשה ואעפ"י שהוא על יד אחר ; כך ישראל פעמים היו שבים לדרך טובה וברגע היו שבים לדרך רעה · והנה הם הקשת על דרך משל . ונביאי השקר הם הדורך במשל שעל ידם שבים לדרך הרעה · כי כן ראינו בדבר אליהו אחר מעשה המבחן שאמתי אמרו כל העם ה' הוא האלהים · וכמעט שבו לעבוד הבעלים והעגלים : יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם · שריהם שמוליכים אותם בדרך רעה ואומרים להם כשיבא עליהם האויב נלך למצרים ונבקש מהם עזר · וזהו זעם לשונם זו עמים שאל בדברים האלה ומה יבא להם : יפלו בחרב · בדרך , וזו שהליכה לעג היא להם בארץ מצרים בלועגים ומתלוללים כשהם באים לבקש עזר מהם , וכן אמר בנבואת ישעיה משא בהמות נגב וגו', לביא וליש מהם וגו', מהם היו אוכלים חיות הרעות ומהם היו נופלים בחרב האויב : זו · בחול"ם וכן ועדותי זו אלמדם , והוא כמו זאת : (א) אל חכך שופר · כמו שאמר למעלה תקעו שופר בגבעה , והמדבר אל הנביא פעם ידבר פעם בלשון יחיד פעם בלשון רבים , אמר שים אל חכך שופר כי הנה האויב שידאה כנשר על בית ה' , כלומר יבא על כל הארץ וגם על בית ה' להחריבו יען עברו בריתי והם נטשוהו תמיד גם אני אטשנו ואניחנו ביד זרים , וסמך שופר אל החך והשופר יניחנו אל שפה לפי שהקול עובר דרך החך אחר שיצא מהגרון וי"ת נביא בחיכך אכלי וגו' : (ב) לי יזעקו . היה להם לישראל לזעוק אלי בעת צרתם לאמר : אלהי ידענוך · כלומר ידענו שאין מושיע בלתך וישראל המאוחר דינו להיות מוקדם אחר לי יזעקו וכמוהו רבים במקרא המאוחר מוקדם כמו מקום שם קבר יחד אנכי עד אעבור והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : (ג) זנח ישראל טוב · והוא האל ית' שאין טוב זולתו בלי מגרעת לפיכך אויב ירדפו ובא הכנוי עם הוי"ו לבדם כמו וזה שמו אשר יקראו : (ד) הם המליכו · המליכו ירבעם ולא שאלו את פי ה' ואע"פ שמלכות ירבעם מהאל ית' היתה כמו שאמר לו אחיה השילוני הם בעת שהמליכוהו לא שאלו את פי ה' ואחיה הנביא לא אמר להם להמליכו אלא אמר לירבעם מה שיהיה לו , ועוד כיון שראו שמנעם מלעלות לירושלים לפני ה' ועשה להם העגלים היה להם להסירו מהמלוכה כי אחיה הנביא בתנאי אמר לו דבר המלוכה אם תעשה הישר בעיני השם וכן מלכי ישראל האחרים לא היו ממליכים אותם על פי ה' זולתי יהוא בן נמשי : השירו ולא ידעתי · שמו שרים ומנהיגים עליהם ולא מדעתי כי הם היו מקבלים אותם וסומכים ידי מרעים : כספם וזהבם · כמו שאמר בראשונה הכסף וכסף הרבתי לה וזהב עשו לבעל : למען יכרת · למען יכרת שמם ויגלו מארצם או יכרת הכסף והזהב מהם מדה כנגד מדה הם שמוהו לעכו"ם יכרת מהם: (ה) זנח עגלך שמרון · ואע"פ שהעגל לא היה בשמרון כי אם בבית אל לפי שראש הממלכה למלכי ישראל היה שמרון מאחאב ואילך והמלכים

מצודת דוד

יאמרו מקרה הוא ולא ה' פעל כל זאת : (טו) ואני יסרתי · וכאשר קשרתי זרועותם לחזקם היטב הנה המה חשבו עלי רע לומר לא ממנו באה ובין הרעה ובין הטובה מוסבים למקרה : (טז) ישובו לא על · משימים עצמם לא כנגד העליון יתברך כ"א כנגד המקרה והיו כקשת איש רמיה שלא יורה החץ אל המקום שנפנה בתחלה כ"א בהיפך כן הם אינם תולים הדברים בהשגחה כי פתאום יהפכו עצמם ממנה ומכחישים בה ותולים הכל במקרה : יפלו · לכן יפלו שריהם בחרב האויב : מזעם לשונם · ר"ל בעבור מה שמדברים בלשונם דברים שהם לזעם לה' כי יכחשו לומר אין ה' משגיח : זו לעגם · במדה הזאת אחזו בעוד היותם בארץ מצרים כי גם אז כאלו לעגו על האמונה האמתית כי כחשו בהשגחה : ח (א) אל חכך שופר . ר"ל הרם קול גדול כאלו שופר נתון אל החך ותריע בו ואמור הנה האויב ידאה כנשר לבוא על בית ה' להחריבה : ועל תורתי פשעו · מרדו על דברי התורה : (ב) לי יזעקו וגומר . סרס המקרא והלאוי לי יזעקו ישראל וכו' ר"ל במאוי היה שיזעקו לי ישראל ויאמרו אלהי יודעים אנו אותך למשגיח ומושל : (ג) זנח · ר"ל אבל לא כן עשו כי עזב כל ישראל את הטוב להם ועשה יהודה כדרך שעשו עשרת השבטים כי גם הוא לא פנה אלי ולכן האויב ירדוף אותו : (ד) הם המליכו . הנה עשרת השבטים עשו מלכים ולא שאלו ממני כי כל המלכים המליכו מדעתם זולת ירבעם ויהוא : השירו . עשו שרים בלי ידיעתי : עשו להם · כאלו הכסף והזהב עצמם עשו העצבים ר"ל בעבור שהיו משופעים בכסף וזהב מרדו בה ועשו הגלולים וא"כ הכסף והזהב היה

מצודת ציון

על דגן . בעבור דגן : יתגוררו · מלשון גרות : יסורו · מל' סרירה ומרידה : (טו) יסרתי · ענין קשירה כמו כי אסר נאסרך (שופטים טו) והוא ענין חוזק כי קשירת הדבר הוא חזקו : (טז) על · מלשון עליון וכן הוקם על (ש"ב כ"ג) : כקשת רמיה · ר"ל איש רמיה כי דרך לייד הרמאי להפנות קשתו לצד אחר לבל תכרת החיה ופתאום מהפכה מול החיה ויורה בה : מזעם . ענין קצף ועברה : (א) חכך · מל' חיך אשר על הלשון ממעל : (ג) זנח · ענין עזיבה כמו למה זנחתני (תהלים מג) : (ד) השירו · מלשון שר : עצבים · עכו"ם : (ה) נקיון · מל' נקי וברור : תרע

ל' וחס יוּכְלוּ נִקָּיֹן׃ ו כִּי מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא
ס חָרָשׁ עָשָׂהוּ וְלֹא אֱלֹהִים הוּא כִּי־
ל' שְׁבָבִים יִהְיֶה עֵגֶל שֹׁמְרוֹן׃ ז כִּי רוּחַ
ל' • ג' יִזְרָעוּ וְסוּפָתָה יִקְצֹרוּ קָמָה אֵין־לוֹ
צֶמַח בְּלִי יַעֲשֶׂה־קֶּמַח אוּלַי יַעֲשֶׂה
ל' וחס' זָרִים יִבְלָעֻהוּ׃ ח נִבְלַע יִשְׂרָאֵל עַתָּה
הָיוּ בַגּוֹיִם כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ בּוֹ׃
ג' מ"ל ט כִּי־הֵמָּה עָלוּ אַשּׁוּר פֶּרֶא בּוֹדֵד
ל' • ג' לוֹ אֶפְרַיִם הִתְנוּ אֲהָבִים׃ י גַּם כִּי־
ל' • ד' יִתְנוּ בַגּוֹיִם עַתָּה אֲקַבְּצֵם וַיָּחֵלּוּ
ל' דסמי' מְּעָט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים׃ יא כִּי־
הִרְבָּה אֶפְרַיִם מִזְבְּחֹת לַחֲטֹא הָיוּ־

לְמִזְכֵּי׃ ו אֲרֵי מִיִּשְׂרָאֵל הוּא
נָבֵי אוּמָן הוּא עָבְדֵיהּ דַּחֲלָא
דְלֵית בַּהּ צְרוֹךְ הוּא אֲרֵי
לְנִסְרֵי לוּחִין יְהֵי עֶגְלָא
לְשֹׁמְרוֹן׃ ז בֵּית יִשְׂרָאֵל דָּמָן
לְדָרוֹשׁ זְרַע וְעַלְעוֹל חֲצִיד קָמָה
לֵית לֵיהּ נוֹב לָא יַעֲבֵד מָאִים
יִקְנוּן נִכְסִין עַמְמַיָּא יְבַזְּוֻנּוּן׃
ח אִתְבְּזִיז יִשְׂרָאֵל כְּעַן הֲווֹ
בְּעַמְמַיָּא כְּמָנָא דְלֵית צְרוֹךְ
בֵּיהּ׃ ט אֲרֵי אִינוּן גְּלוֹ לְאַתּוּר
עַל דַּהֲלִיכוּ בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן
כַּעֲרָד מְרוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל
אִתְמְסַרוּ בְּיַד עַמְמַיָּא
דְּרָחִימוּ׃ י אַף אִם יִשְׁווֹן בֵּית
יִשְׂרָאֵל דַּחֲלְתִּי עַל לִבְּהוֹן
מְבֵּינֵי עַמְמַיָּא אַקְרִיב גָּלוּתְהוֹן וְאַפִילוּ יִתְחַכְּמוּן כִּזְעֵיר אַעְדֵי מִנְהוֹן מָרוּת מַלְכִּין
וְשִׁלְטוֹנִין׃ יא אֲרֵי אַסְגִיאוּ דְבֵית אֶפְרַיִם אֱגוֹרִין לְמֶחֱטֵי הֲווֹ לְהוֹן אֱגוֹרֵי טַעֲוָתְהוֹן לְתַקְלָא

רשי

יוכלו • להשנות לבם להנקות מאותו דבר : (ו) כי מישראל והוא • מכספם וזהבם של כל אחד ואחד הוא גבוי והחרש עשהו והוי"ו של והוא נופל ויש הרבה וי"ו דומין לו (יחזקאל מו) בלאתו וגבאיו ולא ירפאו אף כאן כי מישראל הזמנתו והכנתו והוא נעשה ויש ליישב הוי"ו הזאת כן כי מישראל והוא אף העגל הזה מאתם בא כמות העגל הראשון : שבבים • לנסרי לווחים ולשון ארמית הוא שיבא מכשורא (סנהדרין ז) : (ז) קמה אין לו . לזרע שלהם כלומר לא יצליחו במעשיהם : אולי יעשה . אף אם יעשה קמח : זרים יבלעוהו • אף אם יצליחו בנכסיהם סופו ליפול ביד זרים : (ט) פרא בודד לו . נעשו כפרא שהולך בודד לעצמו שאוף רוח ממקום למקום לנוד : התנו אהבים • י"ת לשון תנים כמו ערוד זה שהולך במדברות שאפו רוח כתנים לקנות להם אוהבים נואפים זרים התנו אידגרגנית"ם בלע"ז ויש לפרש לשון אתנן : (י) גם כי יתנו בגוים • אע"פ שעשו זאת שהתנו אהבים בעכו"ם עתה אקבצם בבא עת גאולתם לא אעכבנה : ויחלו מעט ממשא מלך שרים . ויכנעו מעט בגלותם בבל מירא משא מלך שרים מעול הבבליים שהיו בתוכם : (יא) כי הרבה אפרים . לפיכך אחילנו ממשא מלך שרים

אבן עזרא

נקיים ולא יוכלו נקיון שיהיה להם ממנו : (ו) כי • מעלת ישראל הוא ומעלת המלך שהמליכוהו נעשה עגל שומרון : כי שבבים • כמו שביבים ויפת אמר כי עגל שומרון יעשה ישראל להיות שובב וזה איננו נכון : (ז) כי • ת"ו סופתה נוסף כמו אימתה : אולי • ואם תאמרו אולי יעשה דעו כי זרים יבלעוהו : (ח) נבלע . הטעם יבלעו קנינכם גם יבלעו הזורעים : ככלי אין חפץ בו • שאדם ישליכנו מביתו : (ט) כי. פרא • כמו פרא אדם וטעם בודד כי לא היתה עמהם אחת ומלת התנו מגזרת אתנן שהיה כל אחד יתן מנחות של אהבים לשרי האומות : (י) גם • טעם אקבצם במצרים אז יחלו להתאונן ולהצטער מעט מרוב משא מלך מצרים ואשור ושריהם ולא יתכן מדרך הדקדוק לפרש ויחלו רק כמו וממקדשי תחלו : (יא) כי הרבה . וטעם היו לו מזבחות לחטוא כבר היה לו שירש מאבותיו ולמה הרבה עוד :

אכתוב

יקצרו ג' בקריאה וסי' כי רוח יזרעו וסופתה • הזרעים בדמעה ברנה • בשרה בלילו יקצרו : בודד ג' בקריאה וסימ' פרא בודד לו • כי מצפון עשן בא • כצפור בודד על גג :

תולדות אהרן יתנו בגוים . ב"ב ח :

רדק

והמלכים הם היו המחזיקים בעבודת העגלי' כמו שאמר בכל אחד מהם וילך בחטאת ירבעם לא סר מחטאת ירבעם לפיכך סמך העגל אל שמרון וכן אמר שובבים יהיה עגל שמרון ופי' זנח הרחיק כמו זנח ה' מזבחו אמר את שמרון הרחיק אותך עגלך כלו' שבעבורו רחקת מארצך ור"ל שמרון אנשי שמרון או יהיה זנח פעל עומד ופי' רחק כמו ותזנח משלום נפשי אמר את שמרון רחק עגלך ממך כי גלה כי מלך אשור. כשלכד שמרון ועלי ישראל שבר את את העגלים ולקח הזהב : חרה אפי בם. בשני העגלים או פי' בם בישראל העובדים אותם : עד מתי לא יוכלו נקיון . עד מתי לא יוכלו להיות נקיים מזה העון כלו' עד מתי יאריך הזמן שלא יוכלו להיות נקיים : (ו) כי מישראל : זה העגל מישראל היה כלו' לא למדו עבודה זו מהעכו"ם כמו שאר עכו"ם שלמדו מהם אלא מישראל עצמם יצא מן העגל שעשו במדבר כמו שפירשנו בספר מלכים : והוא חרש עשהו . והוא העגל אמר אל תחשבו כי אלהים הוא ויש בו כח כי חרש עשהו ואיך יהיה למעשה יכולת על העושה אותו : כי שבבים יהיה עגל שמרון . עתה תראו אם יש בו יכולת להציל העובדים אותו כי אפי' א"ע לא יוכל לנצל : כי שבבים • כמו שברים כלו' שישברו אותו וישאו אותו לתועלת שיש בו בעודו בצורת עגל : שבבים • כמו שברים וחתיכות כמו שיבא מכשורא כדברי רז"ל וכן אמרו ויסב משה את דברי העם אל ה' דברים שמשבבין לבו של אדם כלומר שמשברין וי"ת ארי נסרי לוחין : (ז) כי רוח יזרעו • כלומר לשוא טרחו בעבודה זו כאלו אדם זורע רוח שאין בו ממש שלא יקצור אלא רוח או פחות ממנו כלומר לא תשיגנו הנאה של כלום אלא נזק והסופה קשה מהרוח בהם כי הסופה כמו הסערה כמו שאמר בסופה ובסערה דרכו ותי"ו וסופתה כתי"ו ישועתה והכפל לחזק הענין : קמה אין לו . לפי שהמשיל את מעשיהם לזורע רוח הוסיף עוד על הענין ואמר קמה אין לו ואמר לא יבא לעת שיהיה קמה וקמה תקרא התבואה כשעומדת לקצר שיקוו הזורעים הנאה ממנה בקרוב אחר שקצירה שיעשו אותה קמח וגם כם לא יהיה זמן שיקוו תועלת ממעשיהם ואמר עוד צמח בלי יעשה קמח כלומר אפי' יצמח הזרע אחר הזריעה והמשל שיצליחו מעט במעשיהם אחר שהחלו ברע ולא יעמוד אותו הטוב ולא יבא לידי הנאה שלמה כמו הצמח שיבא לידי קצירה וטחינה : אולי יעשה זרים יבלעוהו . שמא יעשה פעם אחד שיבא לידי קמח כלומר שיצליחו בנכסיהם עד שיגיע להם מעט הנאה בתחילה יבאו זרים ויבלעוהו ולא תבא להם ההנאה : (ח) נבלע. שיבלעוהו העכו"ם ואכלו כל טובו : עתה היו בגוים . בעיני הגוים שילכו לבקש עזר מהם והם נבזים בעיניהם ותשבו בגוים ככלי אין חפץ בו שמשליכין אותו כמו שאמר למעלה זו לעגם בארץ מצרים או פירוש היו בגוים שהלכו בגלות : (ט) כי המה עלו אשור • אמר עלו ואם היא ירידה מא"י לאשור כי פי' עלו נסתלקו מארצם והלכו לאשור כמו ועלה מן הארץ או אם תאמר כי עלה מן הארץ רוצה בו עליה ממש כלומר לארץ אשר באו משם והיא ארץ כנען הנה כמוהו לשון סלוק והפסק כמו יוצאי עלה כעלות גדיש בעתו בחצי ימי אל תעלני , והגאון רב סעדיה פי' עלו כמו באו כתרגם באו עלו ואפשר לפרש עלו אשור עליה ממש והוא כשבא פול מלך אשור לארץ ישראל בימי מנחם בן גדי ויתן לו מנחם אלף ככר כסף ועלה מנחם אליו למקום שהיה בו פול כי בארץ ישראל עצמה יש מקום גבוה מחבירו כמו ירושלים שהוא גבוה מכל ארץ ישראל : פרא בודד לו • אמר הנה הוא כמו הפרא שהולך יחידי שואף רוח במדבר כן הוא הולך בעלת נפשו לבקש עזר הנה והנה ממצרים ומאשור וכן ת"י גלו לאתור על דהליכו ברעות נפשיהון כערוד מרוד : אפרים התנו אהבים . לשון תנאי כמו אתנה שמה לי אתנן זונה אמר כי אפרים התנו אהבים עם מצרים ואשור היו נותנים להם שוחד להיות בבריתם ובאהבתם וי"ת אתמסירו ביד וגו' : (י) גם כי יתנו • יתנו גם הוא ענין תנאי כמו התנו אלא בזה מן הקל וזה מן הכבד אמר מה תועלת להם כי התנו בגוים כי עתה בקרוב אקבץ הגוים עליהם להגלותם אלא שמתחלה יתלוננו ויתרעמו ממשא מלך שרים כמו שכתוב בספר מלכים שהיו נותנים מלכי האומות עליהם עונש מס וזהו מעט כנגד הגלות : ויחלו מעט . ענין תחלה : מלך שרים. חסר וי"ו השמוש והוא כמו מלך ושרים וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם רבים ופי' שרים שרי האומות וי"ת אף אם ישוון וגו' : (יא) כי הרבה . מזבחות. בניהם בשו"א הבי"ת ובאו כן על דרך הסמיכות ואפשר שחסר הנסמך מזבחות העגלים או העצבים וזולתם ממיני עכו"ם שמאלהוהו בשו"א עם הידיעה , הרבה למזבחות • ואמר הרבה על אשר עשו אבותם כמו אחאב שהוסיף בבעל והאשרה ומה לו להרבות ולהוסיף כי כבר היו לו אלא שהוסיף על חטאו וי"ת לחטא כהלבון למחטי' ושני לתקלא ויפה פירש : אכתוב לו • כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף התי"ו מפני סמיכותו למלה זעירה : רבו . כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד בגלוי הבי"ת , ופי' הכתוב המצות שרבו בתורתי ,

ופי'

מצודת ציון

(ו) חרש • אומן : שבבים . קיסמין דקים ובדרז"ל שיבא מכשורא (סנהדרין ה) : (ז) וסופתה • רוח סופה וסערה : קמה • כן יקרא אסיפת השבלים כשעדיין עומד בקרקע וכן מגדיש ועד קמה (שופטי' טו) : אולי • ענייננו כמו אם וכן אולי לא תאבה האשה (בראשית כד) : זרים . נכרים : יבלעוהו • מל' בליעה : (ח) נבלע . ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ב) : חפץ . ענין צורך כמו אם כלי אין חפץ בו (ירמיה כב) : (ט) פרא . הוא חמור הבר : בודד • מל' בדד ויחידי כמו איכה ישבה בדד (איכה א) : התנו • מל' אתנן זונה ואמר בל' בזיון : (י) יתנו • מלשון אתנן : ויחלו . מל' חיל וחלחלה : מלך שרים • כמו מלך ושרים ותחסר הוי"ו וכן כסוס עגור (ישעיה לח) :

רבו

מצודת דוד

היה סבות הגלולים : למען יכרת • העצבים יהיו סיבה שיכרת מהם הכסף והזהב כי האויב יקחום : (ה) זנח וגו' • אתה שומרון הנה העגל שעבדת לו עזב אותך ולא עזר לך בעת חרה אפי באנשיה : עד מתי • כאומר הלא כאלו שאין בו ממש ועד מתי לא יוכלו לנקות עצמם מטנוף העגל למאס בו : (ו) כי מישראל • העגל הזה נעשה מישראל מבן אדם לא ממלאכי מעלה : והוא • העגל הזה עשהו אומן ולא נעשה פלאים ביצירתו ולכן אין הוא אלהים אלא הוא כשאר יצירה : כי שבבים • ר"ל ומסוף הדבר יהיה נראה שאין בו ממש כי האויב ישברו לקיסמין לקחת ממנו צפוי הזהב : (ז) כי רוח יזרעו • ומסוף הדבר יהיה נראה כאשר זרעו הרוח ויקצרו הסופה ר"ל כמו שקוצרין מה שזורעים כן הם יקבלו גמול לפי המעשה והואיל והמעשה היה רוח ודבר שאין בו ממש כן יהיה הגמול : קמה אין לו . זריעתם לא יבא לכלל קמה והמעט שתצמח לא יעשה קמח ואם יעשה מה הנה הזרים יבלעוהו אבל הם לא יהנו מזריעתם ר"ל לא יצליחו במעשיהם ואף מעט ההצלחה שיהיה בידם לאסוף מה מן ההון לא תשאר בידם כי האויב יקחום : (ח) נבלע ישראל • הנה נשחת ישראל ועתה היו לבוז בין הבבליים ככלי שאין בו צורך : (ט) עלו אשור . לבקש מהם עזרה : פרא . המה כפרא ההולך בדד ויחידי באות נפש מבלי עצה ומבלי מנהיג : התנו אהבים . נתנו למלך אשור אתנן דרך אהבה למען יעזר לו : (י) גם כי יתנו וגו' . אף כי יתנו אתנן אלה בבליים עכ"ז ע"ה בזמן קרוב אקבץ את הבבליים ההם לבוא עליהם למלחמה ולא יועילו עם האתנן : ויחלו מעט • ר"ל במעט זמן בקרוב יחילו וירעדו ממשא מלך אשור והשרים : (יא) כי הרבה וגומר • ר"ל עשה הרבה מזבחות לחטוא בהן להקריב עליהן לעבודת כוכבים וכן היו לו המזבחות לחטא בהן כי כן הקריב עליהן

לוֹ מִזְבְּחוֹת לַחֲטֹא׃ יב אֶכְתּוֹב־לוֹ ל' יתיר ו'
רִבֵּו תּוֹרָתִי כְּמוֹ־זָר נֶחְשָׁבוּ׃ רבי ק'
יג זִבְחֵי הַבְהָבַי יִזְבְּחוּ בָשָׂר וַיֹּאכֵלוּ
יְהוָה לֹא רָצָם עַתָּה יִזְכֹּר עֲוֺנָם וְיִפְקֹד
חַטֹּאותָם הֵמָּה מִצְרַיִם יָשׁוּבוּ׃ ט'
יד וַיִּשְׁכַּח יִשְׂרָאֵל אֶת־עֹשֵׂהוּ וַיִּבֶן
הֵיכָלוֹת וִיהוּדָה הִרְבָּה עָרִים ל'
בְּצֻרוֹת וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּעָרָיו
וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ׃ ד' חס'
ט א אַל־תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל אֶל־ ג' • ל'
גִּיל כָּעַמִּים כִּי זָנִיתָ מֵעַל אֱלֹהֶיךָ
אָהַבְתָּ אֶתְנָן עַל כָּל־גָּרְנוֹת דָּגָן׃
ב גֹּרֶן וָיֶקֶב לֹא יִרְעֵם וְתִירוֹשׁ יְכַחֶשׁ ג'
בָּהּ׃ ג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב ב' סבירים בם ויכו בה
אֶפְרַיִם מִצְרַיִם וּבְאַשּׁוּר טָמֵא
יֹאכֵלוּ׃ ד לֹא־יִסְּכוּ לַיהוָה יַיִן וְלֹא ג ר"פ לא ולא לא

יב כתבית להון סגיאות אוריתי
ואינון כעממיא אתחשיבו :
יג דבחין דמגבן מן אונס
דבחין בסרא ואכלין וקדם יי
לא רעוא בהון כען יסעד
חוביהון ויתפרע עויתהון
אינון למצרים יתובון :
יד ושבק ישראל ית פולחן
עבדיה ובנא היכלין לטעותא
ודבית יהודה אסגיאו קרוין
כריכן ואשלח אשתא בקרווהי
ותשיצי בירניתהא : א לא
תחדון דבית ישראל ולא
תבועון כנימוסי עממיא ארי
טעיתון מבתר פולחנא
דאלהכון רחמתון למפלח
לטעותא על כל אידרי עבורא :
ב מאידרא וממעצרתא לא
יתזונון וחמרא לא יסופיק להון : ג לא יתובון בארע
שכינתא דיי ויתובון דבית אפרים למצרים לאתור יגלון
מסאב ייכלון : ד לא ינסכון קדם יי נסכין דחמר ולא

רשי

פרים : (יב) אכתוב לו • אני תמיד מוכיחו על ידי נביאי וכותב לו רובי תורתי והם כמו זר נחשבו : (יג) זבחי הבהבי • זבחי עולתי שהם מהבהבים לפני בלא שעל מזבחי : יזבחו בשר ויאכלו • למה לי שמביאים אותם יזבחו להיות להם בשר למאכלם ויאכלום כי אינני רוצה אותם : (א) אל תשמח ישראל • כשאר עכו"ם הקדמונים שהם לא קבלו תורה ולא באו לחלקי ואתה זנית מעלי ואבדת טובות הרבה : אהבת • להיות כזונה לקבל אתנן : על כל גרנות • כדרך זונה שנותנין לה דגן בגורן באתננה : (ג) לא ישבו בארץ ה'. לא יתעכבו בארצם : (ד) לא יסכו • לשון נסך

רדק

ופי' הקרי גדולות ונכבדות מתורתי כתבתי לו והנה הם נחשבים לו כמו זר שלא יפנו אליהם , כמו בימי יאשיהו שהיה להם דבר חדש ספר התורה כשמצאוהו : (יב) אכתוב • כמו כתבתי ואמר אכתוב כאלו אני כותב אותם להם בכל יום ויום שהנביאים שאני שולח להם יזהירום על דברי התורה ויזכירום להם ולא שוה להם : רבי • מן על כל רב ביתו שפי' גדול ונכבד וי"ת כתבית להון כגיאות וגו': (יג) זבחי הבהבי. אמר תחלה שהרבו מזבחות לעכו"ם ועתה אומר כי מה שיזבחו בבית המקדש אינו לרצון כי אינם שבים מחטאם ואין זביחתם אלא לאכילתם כמו הבלעים שהיו אוכלים הבעלים ופי' הבהבי מתנותי והוא כפל העי"ן והלמ"ד מן יהב כלומר המתנות שהם חושבים שנותנים לי • וי"ת דבחין דמגבן מן אונים וי"מ הבהבי ענין צליית הבשר מן שקפלה ולא הבהבה מהבהבין באור דברי רז"ל, ורש"י פירש אותם זבחים שמהבהבין לפני במזבח מה לי שמביאים אותם לפני יזבחו אותם לעצמם ויאכלום כי אינני רוצה אותם וטוב היה פירושו לולי שקריאתו לפירושו וי"ו ויאכלו בשו"א ואינה אלא בפתח : עתה יזכור • עתה בקרוב יזכור עונם כשישובו מצרים עם יוחנן בן קרח ויעברו על דברי אז אפקוד עונם יותר על אשר פקדתי בחרבן הארץ ובגלותם כמו שאמר בירמיהו ותמו כל בארץ מצרים יפלו בחרב וברעב יתמו מקטן ועד גדול בחרב וברעב ימותו : (יד) וישכח ישראל את עושהו . כמו הוא עשך כלומר גדלך וכן אשר עשה את משה ואת אהרן , אמר כי ישראל שכח מי שגדל אותו והרבה אותו ויבן היכלות לעבוד בהם עכו"ם וכת"י ובנא היכלא לטעותא ויתכן לפרש ויבן היכלות להשגב בהם מפני האויב כמו שאמר ויהודה הרבה ערים בצורות כלומר שכחו אל מושיעם ובטחו בהיכליהם ומבצריהם ולא יועילום כי אני אשלח אש בעריו כלומר שיבא עליהם האויב ברצוני שישרוף עריו וארמנותיו באש כמ"ש וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בית גדול שרף באש וכן עשה בערי יהודה וכן אמר בנבואת ישעיה עריכם שרופות אש או יהיה פי' האש החרבן שיהיה גדול כאלו הערים והארמנות שרופות באש : (א) אל תשמח • אם יקרה לכם דבר שמחה כמו תופות ותנים וזולתם אין לך לשמוח כמו שאר העמים כי הם לא עזבו את אלהיהם ואתה זנית מעל אלהיך ועבדת אלהי העמים לכן יש לך להתאבל על זה ולא לשמוח לשום שמחה כמו שעשו דור המדבר אחר שהוכיחם משה רבינו על דבר העגל אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו והנביאים מוכיחים אותם בכל יום על עובדם עכו"ם ולא ישיתו על לב : אהבת אתנן על כל גרנות דגן • לפי שהמשילו הנביאים עבודת עכו"ם כמעשה זונה אמר אהבת אתנן כמו אתנן זונה ופי' על כל גרנות דגן בעת שהייתי נותן גרנותם מלאות דגן כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט או יהיה פי' על כל גרנות דגן כי כשהיה הדגן בגורן היו עובדים עכו"ם שם בגורן לפי מחשבותם שבעבור שהוא הנותן התבואה : (ב) גורן ויקב לא ירעם • כיון שאינם מכירים כי אני הנותן להם הדגן והתירוש ומניחים עבודתי ועובדים אלהים אחרים לא ירעה אותם גורן ויקב כי אביא עליו השדפון והירקון או הארבה או האויב שלא יעשו ממנו גורן ויקב , וכן אמר בראש הספר והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה : ותירוש יכחש בה • אמר ותירוש אחר שאמר ויקב כי זכרו הגורן הוא על שם סופו שיעשו ממנו לחם ברוב אבל יקב כולל שתי הנאות אכילת הענבים ושתיית התירוש שיעשו מהענבים ואחר שאמר הנה תירוש לא כלל יקב כי אם אכילת הענבים ואח"כ אמר ותירוש ופי' יכחש בה כאלו יכחש בהם כי מה שיקוו ממנו לא ימצאו בו שתהיה בו מארת ה' כמו שאמר בנבואת חגי בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים ואמר בה לשון נקבה לעדת אפרים כי בזה ובזה ידבר אל העם פעם לשון יחיד על דרך כלל ופעם לשון רבים על דרך פרט ופעם לשון נקבה על העדה ובמסרה ב' כתיבין בה וסבירין בם והאחד הוא ויכו בה (ג) לא ישבו בארץ ה' • היא ירושלם כיון שהם מטמאים אותה בגלוליהם לא ישבו בה כי אין הארץ סובלת זמן רב עובדי עכו"ם כמ"ש אלהי נכר הארץ וכן מי שיעשה בה התועבות הכתובות כמ"ש ולא תקיא אתכם הארץ בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם : ושב אפרים מצרים • הכתוב שאמר עליהם לא תוסיפו לראותה עוד עד עולם וכן אמר בקללות בתורה והשיבך ה' מצרים וגו' אע"פ שמלכות אפרים גלו על יד מלך אשור רבים מהם קודם גלותם שבו לארץ מצרים מפני הרעב והצרות שהשיגום בארצם גם שרידים מאפרים היו עם דלת יהודה ובנימין כששבו למצרים אחר שמנעם ירמיהו הנביא בשם ה' : ובאשור טמא יאכלו . ובארץ אשור שגלו שם טמא יאכלו כמ"ש בנבואת יחזקאל ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים כי בין הגוים לא יוכלו לאכול לחמם בטהרה ובנקיות : (ד) לא יסכו לה' יין ולא יערבו לו • אמר מה להם עתה

אבן עזרא

(יב) אכתוב • ואני הוכחתיו וחוקי כתובים היו לו : (יג) זבחי • אמר רבי משה הכהן הבהבי כדברי רז"ל ולא הבהבה ויפת אמר מגזרת הבהב והיו"ד נוסף כמו שדי והוא הנכון : יזכור עונם • שישובו אל מצרים למרות פיו לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד : (יד) וישכח • היכלות • לבצר בהם : ואכלה ארמנותיה • כל עיר ועיר :

(א) אל • הטעם כל גוי בם ישמח בבא להם גילה דין הוא כי אין אחד מהם שיזנה תחת אלהיו כאשר עשית אתה אהבת לתת אתנן לבעלים תחת מעשר אלהיך ואת הזנות על כן גרן ויקב כי זרים יקחום יכחש בם כאילו לא יכירם : (ג) לא ישבו • ובאשור טמא יאכלו . כי כן היו אוכלין בארץ ה' אחר שלא יתנו קודש השם ויתנו אתנן : (ד) לא • הנשארים ואלו היה

חטאתם ט' וסימ' נמסר בספר ישעיהו ריש סימ' נ"ח : גיל ג' בקריאה וסימ' אל תשמח ישראל אל גיל בעמים • גיל יגיל אבי צדיק • השמחים אלי גיל • וחד וגיל גבעות תחגרנה :

תולדות אהרן רבי תורתי • גטין ס (פ"ה יז): וישכח ישראל . (שקלים מט) : אל גיל . גטין ז (מגילה עד) :

מצודת דוד

עליהן לעבודת כוכבים ולא ניחם על מחשבתו : (יב) אכתוב וגו' • ר"ל על ידי הנביאים שאני שולח עליהם בכל יום להזהירם על הדברים הגדולים והנכבדים שבתורתי כאלו אני כותב אותם להם לבל ישכחו מה אבל בעיניהם יחשבו כאלו הם דברי זר אשר לא ידעוהו מעולם כי מהרו שכחו : (יג) זבחי הבהבי • עתה ידבר מול יהודה שאחזו בדרכי עשרת השבטים בבטחון הקרבנות שמקריבים במקדש ואמר להם הנה הזבחים מה שאתם מהבהבין ושורפין לפני יותר טוב הוא יזבחו הבשר לעצמן ויאכלו כי ה' אינו מקבלם ברצון : עתה. ר"ל בזמן קרוב יזכור עליהם המקום את עונם להשיב להם גמול : ויפקד • כפל הדבר במ"ש : המה מצרים ישובו. כשגלו מארצם ינוסו לשוב למצרים לשבת שם : (יד) וישכח וגומר • ר"ל כמו שישראל שכח את ה' המגדלו ומרוממו ובנה היכלות לעבודת כוכבים כן יהודה שכח בה' והרבה ערי מבצר להשגב בהן ולא בטח בה' ולכן אשלח אש בערי הבצורות שביהודה וכאשר אכלה האש ושרפה ארמנותיה של עדת ישראל שעשתה לעבודת כוכבים : ט (א) אל גיל • ר"ל אין ראוי לך לשמוח על שום גילה : כי זנית . ולכן מהראוי שתתאונן בכל עת : אהבת אתנן • אהבת לקבל אתנן לחזור אחריה על הגרנות ר"ל חזרת על העובדי כוכבים לבקש מהם עזרה ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה שחוזרת על הגרנות לקחת דגן באתננה : (ב) לא ירעם • ר"ל לא יהיה להם למאכל כי לא תצמח : יכחש בה • ישקר בעדת ישראל ר"ל לא ישפיע לה היין : (ג) לא ישבו וגומר . כי יגלו ממנה : ושב • מפני אויב ינוס למצרים לשבת בה : ובאשור • בהיותם בגולה באשור יאכלו מאכל טמא ומאוס כי לא יוכלו לשמור מאכלם בנקיות : (ד) לא יסכו • זה אמר על בני יהודה מעתה אין לנו חפץ בנסכיהם ולא ינסכו לה' יין וזבחיהם אינם ערבים עליו : כלחם אונים להם : הקרבנות הם בעיניו כלחם הבא להם בגזל אשר מטמא ומתעב את האוכלו : כי לחמם • הקרבנות

מצודת ציון

(יב) רבו • ענין הגדלה ורוממות כמו כרובם כן חטאו לי (לעיל ד) : (יג) הבהבי • ענין חרוך ושרפה. ובדרז"ל שקפלה ולא הבהבה (שבת כה) : רצם . מלשון רצון : (יד) עשהו • המגדלו ומרוממו כמו הוא עשך (דברים לב) : ויבן . מל' בנין : בצורות • מל' מבצר : ארמנותיה . מל' ארמון והיכל : ט (א) גיל . ענין שמחה : גרנות . כן נקרא מקום התבואה : (ב) ויקב . הוא הבור שלפני הגת והיין יורד בו כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה) : ירעם . מל' מרעה : ותירוש . ענבי היין . יכחש . ישקר : (ג) טמא . ר"ל מתועב ומאוס : (ד) יסכו • מל' נסך וניסוך : יערבו : ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת

אבן עזרא

היה להם לא יערבו לו : כלחם אונים • כמו לא אכלתי באוני והוא שם דבר ולשון רבים אונים : (ה) מה • חג ה' • כנגד זבחיכם : (ו) כי הנה הלכו • נופחד שוד שיבואם יש מהם שימותו במצרים גם בדרכים על כן אמר מחמד לכספם והנה לשוד ילכו : (ז) באו ימי השלום . שישלם לכם השם שהייתם אומר על נביא השם שהוא אויל ואיש אשר רוח השם בו הוא משוגע : על רב עונך • ומשטמה • שיש בלב כל אחד : (ח) צופה . הטעם שאמר כי נביא השם הוא אויל והוא צופה מעצמו צופה והוא כמו נביא שהוא צופה מה להיות וזה נביא השקר הוא פח יקוש וטעם משטמה בבית אלהיו לכך שהזכיר בתחלה וכפל גם נביא : (ט) העמיקו • להרע : כימי הגבעה • שמרד בנימין : (י) כענבים • כלכך ימצאוהו בארץ מדבר וטעם כענבים במדבר שאין שם יישוב כל מוצאם ישמח בהן וככה כבכורה בתאנה ולא היתה שמחתי רק מעט כי לא עמדה כי

יֶעֶרְבוּ־לוֹ זִבְחֵיהֶם כְּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם
כָּל־אֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ כִּי־לַחְמָם לְנַפְשָׁם
לֹא יָבוֹא בֵּית יְהוָה׃
ה מַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם מוֹעֵד וּלְיוֹם חַג־
יְהוָה׃ ו כִּי־הִנֵּה הָלְכוּ מִשֹּׁד מִצְרַיִם
תְּקַבְּצֵם מֹף תְּקַבְּרֵם מַחְמַד לְכַסְפָּם
קִמּוֹשׂ יִירָשֵׁם חוֹחַ בְּאָהֳלֵיהֶם׃
בָּאוּ ׀ יְמֵי הַפְּקֻדָּה בָּאוּ יְמֵי הַשִּׁלֻּם
יֵדְעוּ יִשְׂרָאֵל אֱוִיל הַנָּבִיא מְשֻׁגָּע
אִישׁ הָרוּחַ עַל רֹב עֲוֺנְךָ וְרַבָּה
מַשְׂטֵמָה׃ ח צֹפֶה אֶפְרַיִם עִם־אֱלֹהָי
נָבִיא פַּח יָקוֹשׁ עַל־כָּל־דְּרָכָיו
מַשְׂטֵמָה בְּבֵית אֱלֹהָיו׃ ט הֶעְמִיקוּ
שִׁחֵתוּ כִּימֵי הַגִּבְעָה יִזְכּוֹר עֲוֺנָם
יִפְקוֹד חַטֹּאותָם׃
י כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל
כְּבִכּוּרָה בִתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי

ל' • ל' (ה) ; ל' וחסר (תקבצם) ; ל' (קימוש) ; ל' ר"פ מלכים ג' תס' בליש"א (באו) ; י"ב • ג' (ידעו) ; ל' מ"ל (שחתו) ; ל' מ"ל (יפקוד) ; ל' לא מפיק וחד מפיק ל' (כבכורה)

יִתְקַבְּלוּן לְרַעֲוָא קוּרְבָּנֵיהוֹן
דִיבְחֵיהוֹן כִּלְחֵם מְרַחַק לְהוֹן
כָּל דְיֵיכְלִינֵיהּ יִסְתָּאַב אֲרֵי
קוּרְבָּנֵיהוֹן עַל נַפְשֵׁיהוֹן לָא
מְכַפֵּר לְהוֹן בְּבֵית מַקְדְשָׁא
דַיְיָ׃ ה מַה תַּעְבְּדוּן לְיוֹם
מוֹעֲדָא וּלְיוֹם חַגָא דַיְיָ׃ ו אֲרֵי
הָא יִגְלוּן מִן קֳדָם בָּזוֹזִין
לְמִצְרַיִם יִתְכַּנְשׁוּן לְמָפֵּיס
יִתְקַבְּרוּן בֵּית חֶמְדַת כַּסְפְּהוֹן
קַרְסוּלִין יֵירְתוּן בְּהוֹן חֲתוּלִין
בְּבִרְנְיָתְהוֹן׃ ז אֲתוֹ יוֹמֵי
סְעוּרְנָא אֲתוֹ יוֹמֵי תוּשְׁלָמַת
חוֹבִין יִדְעוּן דְבֵית יִשְׂרָאֵל
דַהֲווֹ מִתְנַבְּן לְהוֹן נְבִיֵי קוּשְׁטָא
וּמְשַׁעֲמְמִין לְהוֹן נְבִיֵי שִׁקְרָא
עַל דְאַסְגִיאוּ חוֹבָךְ וְתַקִיפוּ
חֶטְאָךְ׃ ח מַסְכֵּן בֵּית יִשְׂרָאֵל
דִי יִתְקַיֵם לְהוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתָא
לִנְבִיֵיהוֹן קוּלִין צְלַן עַל כָּל
אוּרְחָתְהוֹן מַסְגַן תַּקְלָא בְּבֵית
מַקְדְשָׁא דֶאֱלָהֲהוֹן׃ ט אַסְגִיאוּ
לְחַבָּלָא כְּיוֹמֵי גִבְעֲתָא יִסְעַר חוֹבֵיהוֹן וְיִתְפְּרַע עֲוָיָתְהוֹן׃ י כְּגוּפַן דִשְׁתִיל עַל עֵינָא
דְמַיָא כֵּן בְּמַדְבְּרָא אֲרַע מֵימְרִי לְיִשְׂרָאֵל כְּבִכּוּרָה בְּתֵינְתָא דִי בַאֲוַל מְאַבְּבָא

רש"י

נסך : לא יערבו לו • לא תהא מנחתם עריבה עליו : כלחם אונים • כלחם גזילה הבאה על ידי כח ואונים : כי לחמם לנפשם • ראוי הוא זה להם למאכל ולא לבוא לבית ה' ד"א כלחם אונים כלחם אבלים שהוא טמא וסופו מוכיח כל אוכליו יטמאו : (ה) ליום מועד • ליום זמן קבוע להיות האויב נועד עליכם : חג ה' • זבח הריגה שיש לו בכם : (ו) כי הנה הלכו • ממקומם מרוב שודדים שיבאו עליהם עם נבוכדנצר : מוף • מארץ מצרים היא : מחמד לכספם • בתי חמדת אוצרות כספם : קימוש חוח • מיני חיות תרגם יונתן : (ז) הפקוד' • שיפקדו עונותיכם : השלום • תשלומת חובין : אויל הנביא • אף מנביאי שקר שלהם יהיו אוילים כגון חנניה בן עזור בתחלתו נביא אמת : ורבה משטמה . שהקב"ה שונא מעשיכ' : (ח) צופה אפרים עם אלהי : הם מעמידין להם נביאיהם המטעים אותן לצד עכו"ם שלהם : נביא פח יקוש על כל דרכיו . ולנביאי האמת הם טומנין פחים ללכדם : משטמה בבית אלהיו • בבית המקדש הרגו את זכריה ויבקשו להרוג את ירמיה כענין שנאמר (ירמיה כו) משפט מות לאיש הזה וגומר : (ט) כימי הגבעה • יש אומרים זה גבעת בנימין בפלגש (שופטים ט) ויש אומרים זה גבעת שאול (שמואל א כ"ה) ששאלו להם מלך ומרדו בדברי הנביא : (י) כענבים במדבר • כענבים שהם חביבים במדבר כך חיבבתי את ישראל . כבכורה בתאנה • כתאנה מבושלת בען התאנה : בראשיתה . בתחלת בישול

לחמם ו' בקריאה וסימ' בכה יאכלו בני ישראל את לחמם • לחמם בדאגה יאכלו • אין גחלת לחמם • כי לחמם לנפשם • ושרש רחמים לחמם•ויבינו בקיץ לחמם :

תולדות אהרן כענבים במדבר • ברכות נו :

רדק

עתה נהיה נכלים בית ה' כי לא יערבו לו איננה ערבים לפניו כי הם עוברים על מצותיו ותורותיו : זבחיהם כלחם אונים להם. זבחיהם שהם מביאי' לפני יחשבו להם כלחם אונים כמאכל אבלים שהוא טמא שהם טמאי מתים : כל אוכליו יטמאו • כל האוכלים לחם אונים הם טמאים כן זבחיהם טמאים : כי לחמם לנפשם לא יבא בית ה' • הקרבן שהם מביאים בעבור נפשם כלומר לכפרת נפשם לא יבא כי אין תועלת להם בו ולא יכפר להם בעבור כי הם מנודים ואף בהביאם הקרבן אינם שבים מחטאם : אוני • אבלים וכן לא אכלתי באוני באבלי אלא שזה שם וזה תאר : (ה) מה תעשו ליום מועד • יום הקרבן יקרא יום מועד וחג על דרך קול נתנו בבית ה' כיום מועד ויום הקרבן הוא מועד וחג שלהם כי השם יתברך קרא הלוים לבא יחדיו לבית השם להקריבו ולשפוך דם בני ישראל כדם זבחים כיון שאמר בנבואת ישעיה והיתה לי כאריאל : (ו) כי הנה הלכו משוד • כי הנה הלכו מכובד הרעב למצרים וליום כהקרבן מה יעשו ואנה ינוסו לעזרה : שוד . הוא הרעב כמו השוד והשבר ופירוש הרעב והחרב תקבצם : מוף תקברם • כי שם ימותו ההולכים שם בחרב וברעב : מוף • כמו נוף וכן כמהם וכמהן : מחמד לכספם . בתי חמדתם שהיו אוצרות כספם : קימוש ירשם • כלומר ירש אותם הקמוש שיהיה שם תמורת הכסף כשיהרגו הבתים יצמחו בהם הקוצים : קימוש וחוח . הם מיני קוצים וי"ת מיני חיות קרסולין חתולין : (ז) באו ימי הפקודה . שיפקוד האל עונם ימי השלום שישלם להם האל יתברך כמעשיהם הרעים אז ידעו ישראל ויתודו ויאמרו על נביאי השקר שהטעו אותם והיו אומרים להם שלום שלום אז יאמרו עליהם אויל הנביא משוגע איש הרוח : על רוב עונך . על רוב עונך היה זה שנטית אחרי נביאי השקר ועזבת נביאי האמת : ורבה משטמה . לפיכך רבה משטמת האל יתברך עליכם : שלום . שם משקל פגול תתול וי"ת דהוו מתנבן להון נביאי קושטא ומשעממין להון נביאי שקרא על דסגיאו חוביך ותקיפו חטאיך : (ח) צופה אפרים . אפרים שם לו צופה עם אלהיו והוא נביא השקר שאומר נבואתו בשם אלהיו : נביא פח יקוש . הנביא ההוא הוא לאפרים על כל דרכיו כמו הפח היקוש שלוכד העופות כן ילכדו אפרים בדברי נביאיהם : משטמה בבית אלהיו . ויוכל לפרש בית אלהיו בית העגלים שהם אלהיו ונביא השקר שם מתנבא והוא גורם לו משטמה בינו ובין האל יתברך ויוכל לפרש גם כן בבית אלהיו בבית האל שהוא בית המקדש , ויונתן תרגם מסגי תקלא בבית מקדשא דאלההון ובמדרש משטמה בבית אלהיו זכריה שהרגו בבית המקדש והנה הפסוק מדבר על אפרים וזכריה הרגו בני יהודה : (ט) העמיקו שחתו • העמיקו שחה ושחתו דרכיהם : כימי הגבעה • כימים ששחתו בני בנימין בגבעה שהחזיקו דבר נבלה שנעשה בפלגש : (י) כענבים במדבר • כמו אם ימצא אדם ענבים במדבר שהוא ארץ ציה אשר אין בו כל פרי שישמח בהם וכמו שישמח אדם בבכורה

מצודת ציון

מנחת (מלאכי ג) : אונים • ענין גזל שבא בכח ואון וכן וידיו תשבנה אונו (איוב כ) : לחמם • גם הבשר יקרא לחם וכן את קרבני לחמי (במדבר כח) : לנפשם . לעצמם : (ה) מועד . זמן קבוע כמו העביר המועד (ירמיה מו) : (ו) משוד • מל' שודד ועושק : מוף • יתכן שהוא נוף והוא שם מקום במצרים ובא המ"ם במקום הנו"ן וכן כמהם וכמהן (ש"ב יט) : מחמד • מלשון חמדה : קימוש • מין קוץ : יירשם • מל' ירושה : חוח • מין קוץ : (ז) הפקודה • ענין זכרון : ורבה • הוי"ו יתירה : משטמה ענין נטירת איבה כמו וישטום עשו (בראשית כז) : (ח) צופה • כן יקרא הנביא וכן צופה נתתיך (יחזקאל ג) : פח . רשת . מל' מוקש : (ט) העמיקו : ר"ל הרבו כי כמו דבר העמוק הוא רב מהאדם מהגיע אליו כן כל דבר הרבוי בתכלית קרוי עומק : (י) כבכורה . כן יקרא הפרי שנגמר בשולה וכן בכורי ענבים (במדבר יג) : וינזרו • ענין פרישה כמו נזרו אחור (ישעיה)

מצודת דוד

הקרבנות שמביאים יותר טוב שיהיה למלאת נפשם שהם יאכלוהו ולא יבוא לבית ה' כי לא לרצון הוא : (ה) מה תעשו • ר"ל מהו הזכות שתגלו בו ביום הקבוע על תשלום הגמול : וליום חג לה' • ביום שיבוא אליכם מה' זבח והריגה מזבחי בהמות החג והוא כפל ענין במ"ש : (ו) הלכו משוד • כאשר ילכו מארצם מפני השודד הנה מצרים תקבץ אותם כי שם יבואו עם יוחנן בן קרח כמ"ש בירמיה : מוף תקברם • כי שם ימותו ע"י חרב נבוכדנאצר ולא ישובו לארצם : מחמד לכספם • בתי חמדתם שהם אוצרות כספם הנה הקימוש יירש אותם כי שם יצמח ובאהליהם תצא החוח : (ז) באו • הנה עתה באו הימים של זכרון עונותיהם ובאו הימים של גמול תשלומיהם וידעו ישראל כי כן קרבו ובאו : אויל הנביא • ר"ל יראו שהנביא השקר המבטיחם השלום שהוא אויל ולא דבר בו ה' : איש הרוח • הוא הנביא השקר אשר חשבו שיש בו רוח נבואה והוא כפל ענין במ"ש : על רוב עונך • בעבור רוב עונך רבה עליך נפילת האיבה מה' : (ח) צופה אפרים • צופה יש לאפרים עם האלוה שעשה לעצמו והוא נביא השקר אשר להם המתנבא בשם עבודת כוכבים ואותו הנביא הוא לפח מוקש פרוש על כל דרכיו של אפרים כי כמו שהפח יפול בו הצפור כן בדברי נביא השקר יפול אפרים : משטמה בבית אלהיו • בבית עבודת כוכבים יש לו נטירת איבה כי נביא השקר המתמיד לשבת שם כאלו נוטר לו איבה במה שמתעה אותו לדרך רעה לרע לו : (ט) העמיקו שחתו . העמיקו לעשות הרע ושחתו דרכם כמו בני בנימין בפלגש בגבעה אשר החזיקו ידי עוברי עבירה כי כ"כ נביאי השקר מחזיקים ידי עוברי עבירה בהבטחת השלום ולכן יזכור עונם לשלם עליהם גמול : (י) כענבים במדבר . כמו המוצא ענבים במדבר מקום שאין שם חביבים עליו מאד כן מצאתי את ישראל ר"ל כן היו חביבים עלי בעת מצאתים לי לעם : כבכורה • כתאנה המבושלת באילן התאנה לבכורה שהיא משמחת לב רואיה כן ראיתי אבותיכם ר"ל כן שמחתי כאשר ראיתי את אבותיכם נמשכים אחרי : המה באו : וכאשר המה באו אל בעל פעור ועבדו עלמם מה' אל הבושת : ויהיו שקוצים כאהבם

ביכול כתאנים : ראיתי אבותיכם · כן נראו אבותיכם בעיני לחבבם : וינזרו · אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה : לבושת · לעכו"ם שהיא בשת : ויהי שקוצים · לפני : כאהבם · את בנות מואב : (יא) אפרים כעוף יתעופף וגו' · אמר הנביא הלואי ויהיו כעוף הזה הנודד מקינו ותלך מפריה ורביה כך ישכלו את זרעם או בשעת לידה או ישכלו בבטן ויפילו או בשעת הריון לא יקלטו כי מה בצע בגדלם את בניהם שהם יגדלו ושכלתים מאדם : (יב) כי גם · לאבות אוי להם בשורי מהם · כמו בסורי מהן הוא מן מסורות כתבין שי"ן וקריין סמ"ך ד"א כעוף יתעופף כבודם וגו' כעוף זה שפורח ואיננו כן יעוף ויברח כל כבודם כל מה שנשתערו בבניהם בלידה ובהריון מלידה זה צער לידה ומבטן אלו ימי העיבור ומהריון בשעת תשמיש כל פרתס זה יכלה כילד שהרי כשיגדלו את בניהם ושכלתים : (יג) אפרים כאשר ראיתי לצור · בשלותה מעטירה ועטירה על כל המדינות כן ראיתי לאפרים שתולה בנוה ואפרים מה גמול שלם לי נתעסק להוציא אל הורג בניו לזובחם לעכו"ם של מולך כן תירגם יונתן : (יד) תן להם ה' מה תתן · הנביא מתפלל שימותו קטנים שאינו דומה אבלו של קטן לאבלו של גדול לפיכך אם אי אפשר מלידה ומבטן ומהריון שכבר נגזר מבריאות עולם (בראשית ג) ואל אישך תשוקתך תן להם מהרה בקטנותם מה שאתה אומר ליתן להם לאחר זמן שאמרת כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים : תן להם רחם משכיל . בשעה שיוצאין לאויר עולם ימותו או ישמקו שדי אמן שלא יהא להם חלב להניק : (טו) כל רעתם בגלגל · שם הרבו לעבוד עכו"ט בבמות לפי שהיה שם המשכן בתחלה היו אומרים להם נביאי הבעל שהוא מקום נבחר והוא היה למלכי ישראל : לא אוסיף אהבתם . לאהוב אותם : (טז) פרי בל יעשון : לא טוב להם לפרות ולרבות שהרי גם כי ילדו והמתי מחמדי

אֲבוֹתֵיכֶם הֵמָּה בָּאוּ בַעַל־פְּעוֹר ג' מ"ל בסיפ' וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים ל' . ל' כְּאָהֳבָם׃ יא אֶפְרַיִם כָּעוֹף יִתְעוֹפֵף ל"ב כְּבוֹדָם מִלֵּדָה וּמִבֶּטֶן וּמֵהֵרָיוֹן׃ ל' יב כִּי אִם־יְגַדְּלוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְשִׁכַּלְתִּים מֵאָדָם כִּי־גַם־אוֹי לָהֶם ל' בְּשׂוּרִי מֵהֶם׃ יג אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר־ ל' כתיב שי"ן רָאִיתִי לְצוֹר שְׁתוּלָה בְנָוֶה וְאֶפְרַיִם מ"ל בליש' לְהוֹצִיא אֶל־הֹרֵג בָּנָיו׃ ל' מ"ל

יד תֵּן־לָהֶם יְהוָה מַה־תִּתֵּן תֵּן־לָהֶם רֶחֶם מַשְׁכִּיל וְשָׁדַיִם צֹמְקִים׃ טו כָּל־ ב' הציו כגבור רָעָתָם בַּגִּלְגָּל כִּי־שָׁם שְׂנֵאתִים עַל רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם מִבֵּיתִי אֲגָרְשֵׁם לֹא אוֹסֵף אַהֲבָתָם כָּל־שָׂרֵיהֶם סֹרְרִים׃ ג' כ' הס' טז הֻכָּה אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם יָבֵשׁ פְּרִי ג' וחד וסכ כ' חס' וחד מ"ל בְּלִי־יַעֲשׂוּן בל ק' גַּם כִּי יֵלֵדוּן וְהֵמַתִּי

חֲבִיבִית אֲבָהָתְכוֹן וְאִינוּן אִתְחַבָּרוּ לְבַעַל פְּעוֹר וְטָעוּ לְבַהֲתָא וַהֲווֹ שִׁקּוּצִין כִּדְרְחִימוּ : יא בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעוֹפָא דְאַפְרְחוּהִי מִקִּנֵּיהּ וְאִיטַלְטַל כֵּן גְּלָא יַת יְקָרְהוֹן וְלַד לָא יִסְגּוּן וּמִפֵּרֵי מְעֵיהוֹן לָא יֶחְדוּן וְעַל דְּאִתְמְנָעוּ רַגְלֵיהוֹן מִלְּאִתְחֲזָאָה בְּבֵית מַקְדְּשִׁי : יב אֲרֵי אִם יְרַבּוּן יַת בְּנֵיהוֹן וְאַתְכְּלִינוּן מִלְּמֶהֱוֵי גֻּבְרִין אֲרֵי וַי לְהוֹן בְּסַלָּקוּתִי שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן : יג כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּמֶעְבְּדַהּ אוֹרַיְתָא דַּמְיָא לְצוֹר בְּאַצְלָחוּתָא בְּשַׁלְוָתַהּ חָבוּ דְבֵית אֶפְרַיִם לְקַטָּלָא לְפוּלְחַן טַעֲוָתָא בְּנֵיהוֹן : יד הַב לְהוֹן יְיָ יַת תּוּשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן הַב לְהוֹן רְחֶם מְתַכֵּיל וּשְׁדַיִן יָבְשִׁין : טו כָּל בִּישְׁתְהוֹן גְּלַן קֳדָמַי בְּגִלְגְּלָא אֲרֵי תַמָּן רְחִיקְתִּינוּן עַל בִּישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן מִבֵּית מַקְדְּשִׁי אֲתָרְכִינוּן לָא אוֹסִיף לְרַחֲמָא עֲלֵיהוֹן דְּכָל רַבְרְבֵיהוֹן מָרְדִין : טז בֵּית יִשְׂרָאֵל דָּמַן לְאִילָנָא דְּקָלָא שָׁרְשׁוֹהִי מִלְּרַע וְיָבֵשׁ נוֹפֵיהּ מִלְּעֵלָּא נוֹב לָא יַעֲבֵיד אַף אִם יְרַבּוּן בְּנִין

כי השתחוו לבעל פעור ויגזלו מאחרי : לבשת · כמו והבושת אכלה יגיע שם לאליל : ויהיו שקוצים · שנטמאו בעבור אהבת נשי מדין : (יא) אפרים · טעם כעוף על הממילות שלא ישמחו ולא יהיה להם כבוד מהלידה גם מבטן כאשר תראה הבטן הרה שתתנפחה מההריון כאשר יפסק דם האשה הנדה והנה הטעם כי ימעט ההריון ואם היה לא יגיע להראות ואם הגיע ימות הולד לפני הלידה והוא שם כמו דיעה על כן אחריו אם ילדו ויגדלו את בניהם אשכלם שלא יגיעו להיות אדם : (יב) בשורי מהם . שי"ן תחת סמ"ך : (יג) אפרים . יהיה כצור שהיתה שתולה בנוה וכסוה המים כך ראיתי בנבואה שיוציא האב אל הורג בניו : (יד) תן · יתפלל הנביא אחר שגזרת עליהם שיוציא כל אחד בניו אל ההורג אולי ימותו קטנים ולא יהיה צער גדול וזה תן רחם משכיל שימותו בבטן והילודים ימותו באפס חלב : צומקים . כמו צמוקים יבשים : (טו) כל . שם בגלגל הוא המקום שהיו שם בעברם את הירדן היה ראוי שיזכרו את טובתי בהיות אבותיהם שם שהבאתים אל ארצי ועתה אגרשם מביתי : (טז) הוכה . הטעם הוכה העץ משל לאבות ובנים

תולדות אהרן ויגזרו · סנהדרין קו :

רדק

כשימצא בכורה בתאנה בראשיתה כן מצאתי ישראל במדבר ופרנסתים וכלכלתים לא חסרו דבר כאלו היו בארץ נושבת ושמה לא הכירו בטובי : באו בעל פעור וינזרו לבשת · היו נפרשים ממני ללכת אחרי הבשת שהיא העכו"ם שעובדיה יבושו ויכלמו ממעשיהם : ויהיו שקוצים כאהבם · ויהיו לעבוד שקוצים כאשר אהבו את בנות מואב וזנו עמהם והטו את לבבם לעבוד את אלהיהם , או פי' ויהיו שקוצים בלא חסרון כי העובד הוא שקוץ ופירש בראשיתה התאנה כראשונה המבכרת וזכרון זה הענין לומר כמעשה אבות יעשו בנים אני הטיבותי עם אבותיכם ומרדו בי וכן הטבותי לכם ופשעתם בי , ואאז"ל פי' טעם במדבר דבק עם מצאתי ופי' הפסוק כענבים וכבכורה בראשיתה שישמח המוצא אותם כן מצאתי אבותיכם במדבר ושמחתי עמהם ופי' ויהיו שקוצים כאהבם כמדת האהבה שאהבתים כן היו שקוצים בעיני : (יא) אפרים · כבודם · קרא הבנים כבוד כי הם כבוד האבות כמ"ש עטרת זקנים בני בנים , וכן הוא תק הבנים שמכבדים האבות : מלידה ומבטן ומהריון · מלידה שימותו מקצתם בעת הלידה ומבטן שימותו מקצתם בבטן שלא יגיעו להשלים ימי ההריון . ומהריון שלא תהרינה כלומר שתהיינה עקרות מקצתם : (יב) כי אם יגדלו את בניהם . אמר אם יהיו בהם שינצלו מאלה המקרים ויגיעו ללידה ויגדלו אותם נערים ימותו לא יבאו לזמן שיקראו אדם וזהו שאמר ושכלתים מאדם : כי גם אוי להם בשורי מהם . ולא זו בלבד כי גם בכל מעשיהם תהיה מארה עד שיקראו אוי להם בשורי מהם כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול ; בשורי . בשי"ן כמו בסורי בסמ"ך : (יג) אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה · ראיתי אפרים בשלוה גדולה כמו שראיתי לצור שתולה על הים בנוה טוב ואח"כ כסוה המים כן ראיתי אפרים שיוצא עתה אל הורג בניו שיבואו עליהם האויבים ויצאו מעריהם לקראתם למלחמה ויהרגום אויביהם , ופירושו להוציא הנה הוא מזומן בקרוב להוציא ואפרים שם כלל ובניו הפרטים אלא שזכר לשון בניו לפי שזכר כליון הבנים וי"ת אל הורג לקטלא לפולחן טעותא בניהון : (יד) תן להם · הנביא מתפלל עליהם כשראה שיוציא אל הורג בניו ואמר תן להם מה שתתן מכליות הבנים בבטן או בעודם קטנים ולא יפלו ביד אויב : רחם משכיל . שימותו בבטן ואמר משכיל כאלו הרחם משכיל אותם כי ברחם הם שכולים : ושדים צומקים · אם יגיעו ללידה שיצמקו שדי אמותיהם ימותו באפס חלב : צומקים . יבשים : (טו) כל רעתם בגלגל . כי שם הדבו המלוכה ומאסו אותי ממלוך עליהם או פירש בגלגל לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר עברם הירדן והיה המקום הנבחר היו אומרים להם נביאי הבעל שיעבדו שם לבעל לפי שהוא מקום נבחר וכן אמר בגלגל שורים יזבחו : מביתי אגרשם . כיון שהם מאסו בי ובעבודתי ובחרו להם עבודת אלהים אחרים אגרשם מביתי שאפי' אם ירצו לחזור ולעבדני בו לא ימצאו כי יתרב למען כי הרבו לפשוע : לא אוסף אהבתם . אוסף בצרי : אהבתם · מקור ר"ל לאהבה אותם : כל שריהם סוררים . שריהם שהיו עליהם להוכיחם ולהחזירם למוטב הם סוררים איך אקוה מהם תשובה לפיכך לא אוסיף אהבתם : (טז) הכה אפרים · הכה ביד אויביו : שרשם יבש · ועוד דמהו לעץ שיבש שרשו שלא יעשה פרי כן גם הם לא ילדון כמו שאמר למעלה מלידה ומבטן ומהריון

וי"ת

אבותיכם ג' מ"ל בסיפרא וסימ' כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה קצף ה' על אבותיכם קצף · אבותיכם איה הם · וכל כתובים דכוו' מ"ל במ"ג וחסר" וסימ' הלא כה עשו אבותיכם : והנה עמנו בראש . ויאמר להם שמעוני הלוים עתה · וכל עזרא דכוו' : משכיל ב' וסי' הציו כגבור . תן להם רחם משכיל ; אוסף ג' מלרע בקריאה ב' חסר וא' מ"ל וסימ' בכל אשר שאלת מעם ה' אלהיך · לא אוסף

מצודת דוד

כאהבם . אז היו שקוצים ומתועבים בעיני כערך אהבתם שאהבתי אותם מתחלה : (יא) כעוף יתעופף כבודם · הכבוד יפרח מהם כמו העוף הפורח מהר ר"ל לא יהיה נעשה בהם הכבוד הנעשה לילדים בעת הוולדם ובעת הכנסתם בבריתו של אברהם אבינו : מלדה · מהם יפרח הכבוד בעת הלידה כי אז ימותו עד לא יבואו לזמן הכנסת הברית ולא ישיגו הכבוד הנעשה אז : ומבטן · ומהם יפרח הכבוד בעת יצאו מבטן כי יולדו מתים ולא ישיגו אף הכבוד הנעשה לילדים בעת הוולדם : ומהריון . מהם יפרח הכבוד בעת ההריון ר"ל לא יעברו נשותיהם כלל וממילא יפרח הכבוד ואיננו : (יב) כי אם יגדלו · אשר אם כמה מהם יגדלו את בניהם וינצלו מהמקרים ההם הנה אשכלם מאדם ר"ל ימותו עד שלא יגיעו לגבול איש כי ימותו עודם קטנים : כי גם וגו' · אשר לבד זה יהיה בכל מעשיהם אוי להם בעת אסיר להפרד מהם : (יג) אפרים . אתה אפרים הנה היית במעלה גדולה כמו שראיתי את צור שהיא שתולה שגדורה במעלה גדולה כן היית גם אתה : ואפרים וגו' . ר"ל והנה אפרים מה גמול שלם נתעסק להוציא בניו אל הורג לזבחם לעכו"ם : (יד) תן וגו' מה תתן . ר"ל מה שתתן לאח"ז תן להם מיד וחוזר ונפרש תן להם רחם משכיל וגו' ר"ל למה ימותו הבנים בנערותם להרבות אבלם טוב יותר שתתן להם רחם משכיל

מצודת ציון

(ישעיה א) : לבושת · העכו"ם תקרא כן על כי היא לבושת לעובדיה : שקוצים . מלשון שקץ ותעוב : (יא) יתעופף · מל' עפיפה ופריחה · (יב) ושכלתים · ענין מיתה כמו ושכלה אתכם (ויקרא כו) : בשורי · כמו בסורי בסמ"ך והוא מל' הסרה : (יג) שתולה · ענין נטיעה כמו כעץ שתול (תהלים א) : בנוה . ענין מדור : (יד) משכיל . מל' שכול ומיתה : צומקים · יבשים ונוגבים ולזה יקראו הענבים היבשים צמוקים כמ"ש ושני צמוקים (ש"א ל) : (טו) סוררים . סרים מדרך הטוב

שבני

מַחֲמַדֵּי בִטְנָם׃ יז יִמְאָסֵם אֱלֹהַי כִּי
י"א רפין לֹא שָׁמְעוּ לוֹ וְיִהְיוּ נֹדְדִים בַּגּוֹיִם׃
ב' נ' מ"ל י א גֶּפֶן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל פְּרִי
יְשַׁוֶּה־לּוֹ כְּרֹב לְפִרְיוֹ הִרְבָּה
ד' רפין לַמִּזְבְּחוֹת כְּטוֹב לְאַרְצוֹ הֵיטִיבוּ
מַצֵּבוֹת׃ ב חָלַק לִבָּם עַתָּה יֶאְשָׁמוּ
ג' בתרי ליבנא כמטר לקחי הוּא יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם יְשֹׁדֵד
י"א בנביאים מַצֵּבוֹתָם׃ ג כִּי עַתָּה יֹאמְרוּ אֵין
מֶלֶךְ לָנוּ כִּי לֹא יָרֵאנוּ אֶת־יְהוָה
וְהַמֶּלֶךְ מַה־יַּעֲשֶׂה־לָּנוּ׃ ד דִּבְּרוּ
ל' דְבָרִים אָלוֹת שָׁוְא כָּרֹת בְּרִית וּפָרַח
ל' כ"ף כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃
ז' ה לְעֶגְלוֹת בֵּית אָוֶן יָגוּרוּ שְׁכַן
ג' שֹׁמְרוֹן כִּי־אָבַל עָלָיו עַמּוֹ וּכְמָרָיו
עָלָיו יָגִילוּ עַל־כְּבוֹדוֹ כִּי־גָלָה מִמֶּנּוּ׃

וְאֶקְטוֹל שְׁפַר מְעֵיהוֹן׃
ט יַרְחֵיקִינּוּן אֱלָהִי אֲרֵי לָא
קַבִּילוּ לְמֵימְרֵיהּ וִיהוֹן
מְטַלְטְלִין בֵּינֵי עַמְמַיָא׃ א גֻּפֶן
בְּזִיזָא יִשְׂרָאֵל דַהֲוָה גֻפֶן נְצִיב
בְּמֶעְבְּדֵיהּ אוֹרַיְתָא פֵּרֵי
עוֹבָדֵיהוֹן גְּרַמוּ לְהוֹן דְיִגְלוֹן
כַּד אַסְגֵיתִי לְהוֹן עֲלַלָא אַסְגִיאוּ
פּוּלְחַן לְאֱגוֹרֵיהוֹן כַּד אַיְתֵיתִי
טוּבָא לְאַרְעֲהוֹן אוֹטִיבוּ
לְקָמָתְהוֹן׃ ב אִתְפְּלַג לִבְּהוֹן
מִן אוֹרַיְתָא כְּעַן יְחוֹבוּן כְּעַן
אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן סָנְאָה יְחַזֵּר
קִדְלְהוֹן דְאֱגוֹרֵיהוֹן יְבוּז
קָמָתְהוֹן׃ ג אֲרֵי כְעַן יֵימְרוּן
לֵית מַלְכָּא לָנָא אֲרֵי לָא
דְחֵילְנָא מִן קֳדָם יְיָ וּמַלְכָּא
מָה יַעֲבֵיד לָנָא׃ ד מְמַלְלִין
מִלִּין דְאוֹנֶס יֵימָן לְשַׁקָּרָא לִלְמָא
גָּזְרִין קְיָם כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן
כְּרֵישֵׁי חִוְיָן בִּישִׁין דִין שִׁקְרֵיהוֹן עַל תְּחוּמֵי חַקְלָן׃ ה עַל דִי פְלָחוּ לְעֶגְלַיָא בְּבֵית אֵל
מְלַךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן וְיַגְלֵי יַתְהוֹן. יִסְבּוּן מִנְהוֹן עֶגְלָא דְשֹׁמְרוֹן אֲרֵי
אִתְאַבָּלוּ עֲלוֹהִי עַמֵּיהּ וּפַלְחוֹהִי עֲלוֹהִי יְבוּעוּן עַל יְקָרֵיהּ אֲרֵי גְלָא מִנֵּיהּ׃

אהבת' · בשלחי את חצי הרעב תרעים · וסימ' שמעי' דרחמו כפנא ; כטוב ד' רפין וסי' נמסר בשפטים סי' י"ו ובשמואל ב' סימ' י"ג : יערף ב' בתרי לישני וסימ' כמטר לקחי · יערף מזבחותם ישדד מצבתם : אבל

רשי

מחמדי בטנם : (יז) ימאסם אלהי · אינגו קללה אלא בשורה עתיד הוא למאסם (א) גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו · ישראל דומין לגפן המשיר כל פריו הטוב כך עזבו אותי שאני פרי הטוב והשוה לו : פרי ישוה לו · פרי אשר ישוה לו ויישב לו : כרוב לפריו הרבה למזבחות · כשהשפעתי להם הטובה והם הרבו לעשות עגלים למזבחות . ד"א גפן בוזז ישראל פרי מעשיו גרם לו פרי ישוה לו יועיל לו להיות בוקק כי עשו המזבחות והועילו לכניסה שלהן לרעה וזהו לשון התרגום : השיבו מצבות · הרבו מצבות : (ב) חלק לבם · ממני : עתה יאשמו . הוא הדבר אשר יערוף מזבחותם ישחית לשון וערפו שם (דברים כא) וערפתו (שמות יג) ישבור צוארם · ד"א לפי מדרש אגדה גדול השלום שאפי' ישראל עבדו עכו"ם ושלום ביניהם אין השטן מקטרג ביניהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו (לעיל ד) ושעי המחלוקת שנאמר חלק לבם עתה יאשמו יש פתחון פה לשטן לקטרג : (ג) כי עתה · בבא עליהם הרעה יאמרו אין לנו מלך מלכינו אשר בטחנו בו לאמר שיצא ברשותנו וילחם את מלחמותינו אין מועיל לנו כלו' : (ד) אלות שוא · השבע לשקר אלות כמו כרות לשון הווה כרות ברית לעכו"ם של מולך לפיכך יפרח עליהם משפט ייסורין ופורענות כראש שהוא עשב מר הפורח על תלמי שדי וי"ח על תלמי שדי כעון שמשיגין גבולי שדות תלמי מענית המחרישה קרוי תלם · ד"א על תלמי שדי שהם עושים שם מזבחות כמו שנאמר גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי (לקמן יב) שם יפרח עליהם משפט עונש ד"א אלות שוא כל ברית שהם כורתים זה עם זה עוברים עליו ופרח כראש משפט על תלמי שדי כראש שהוא פורח על תלמי שדי שהוא עשב מר כך משפטיהם פורחים וגדלים תמרורים לעניים ולאביונים ואף עמוס אמר כן כי הפכתם ללענה משפט (עמוס ו) : (ה) לעגלות בית און וגומר · לפורענות העתידה לבא על עגלים שבבית אל שהיא נקראת בית און בספר יהושע :
יגורו

אבן עזרא

ובנים : (יז) ימאסם · אמר הנביא אמר השם אלי כי אינגו אלהיהם : (א) גפן בוקק · רק אין בו כח לפרות ואין פרי : ישוה לו · יחשוב כי יפרה את פריו והיה שוה כגפן שהוא בוקק כי כאשר הרביתי פריו הרבו למזבחות : (ב) חלק · כי אין להם חלק אחד : עתה יאשמו · מגזרת שממה כמו תאשם שומרון שהוא כמו והאדמה לא תאשם ולבם שנחלק הוא יערף מזבחותם שהרבו כדרך וערפתו הריסות : (ג) כי . כאשר חלק לבם לא רצו להיות עליהם מלך ולא יראו מהשם על כן אין להם מורא והכל יעשה כרצונו : (ד) דברו : אלות שוא . דרך זרה : כאילו המלה מורכבת משם הפועל הסמוך ושאינו סמוך או היה כן בעבור אות הגרון ומשל משפט שהוא מתוק והפך למר כמו ההופכים ללענה משפט והוא יפרח בראש משפטם שאינו ישר : על תלמי · כמו תלמיה רוה ושדי כמו שדה והעד יעלוז שדי : (ה) לעגלות · הם עגלי הזהב בבית אל : יגורו · יפחדו השוכנים בשומרון : כי אבל עליו : הטעם על כל עגל בבית אל כאשר תחרב : וכמריו . אשר עליו יגילו היום יתאבלו :
כי

תולדות אהרן לעגלות · מגלה כה סנהדרין כ:

רדק

וי"ת כן בית ישראל דמן לאילנא דיקלא שרשיה מלרע וגו' פי' נוב צמח או פרח וי"פ צמח בלי יעשה קמח נוב לא יעביד , ובמשנה מפני שהנבייה נושרת עליהם ועוד אמר מועלים בעלים ואין מועלים בשפוי ולא בנביית : (יז) ימאסם אלהי . אמר הנביא ימאסם אלהי כי אינגו אלהיהם כי לא שמעו לו לפיכך ימאסם וישלחם מעל פניו שיהיו נודדים בעכו"ם: (א) גפן בוקק . גפן רק שאין בו שום לחלוחית וכן בוקה ומבוקה : פרי ישוה לו · ואיך ישים לו פרי והוא כמו גפן בוקק כי בזזוהו אויבים והציגוהו כלי ריק איך יוציא עוד וירבה בבנים ובנכסים : כי כרוב לפריו הרבה מזבחות · כאשר הייתי אני מרבה פריו ומגליתו בנכסים ובבנים הוא הרבה לעשות מזבחות לבעל : כטוב לארצו · שהייתי מטיב ארצו בדגן תירוש ויצהר והם הטיבו מצבות כלומר החזיקו להקים מצבות לאלהים אחרים וכן היטב תרה לך , וי"מ ישוה ענין שוא ושקר כלומר הפרי ישקר לו על דרך שאמר ותירוש יכחש בה : (ב) חלק לבם · מיראת האל ומתורתו חלק לבם : עתה יאשמו · לפיכך עתה בקרוב יחרבו : יאשמו · ענין שממה וכן תאשם שמרון : הוא יערוף מזבחותם . הוא שחלק הוא שיערוף מזבחותם שהרבו וישדד מצבותם שהשיבו וזה יהיה בעת הגלון : יערוף . ענין הריסה ושבירה וכן תשך בעריפיה לדעת קצת המפרשים : חלק · פועל עומד כמו נחלק : ישדד · מבעלי הכפל מבנין הדומה למרובע ענין שבר ושוד : (ג) כי עתה יאמרו · עתה בגלותם מארצם יכירו ויאמרו כי אין מלך לנו פי' כאלו אין מלך לנו כי אין בו כח להצילנו מיד אויבינו כמו שחשבנו כששאלנו לנו מלך ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו והאל ית' היה מלכנו ולא היינו צריכים מלך והוא היה מצילנו מיד אויבינו . כאשר היינו עושים רצונו וכיון שלא יראנו את ה' ועזבנו תורתו מה יעשה לנו המלך אשר שאלנו שהרי הוא אין בו כח להצילנו אחר שקצף בנו האל יתברך כי חטאנו לו וזה יתוודו ישראל בגלותם : (ד) דברו דברים · נתיעצו ירבעם וחביריו מה לעשות להחזיק בידו המלוכה · ודברו דברים שלא יעלה העם לירושלים לבית המקדש ועל זה נשבעו וכרתו ברית ושבועת שוא היתה שבועתם לבטל דברי תורה ומצות האל יתברך ולעשות גלולים לעבדם : ופרח כראש משפט · לפיכך פרח משפטם זה כראש ולענה על דרך שרש פורה ראש ולענה : על תלמי שדי · מה שפורח להם בתלמי שדותיהם ראש ולענה יהיה וזה משל לרעות שיבאו עליהם בעונם זה ויוכיח הפירוש זה הפסוק הבא אחריו : (ה) לעגלות בית און · ויונתן תרגם ממללין מילין דאונס וגו' : שדי . כמו שדה : אלות · מקור בשקל ראות רבות . לעגלות בית און · הם העגלים שעשה ירבעם וזכר אותם בלשון זכר ונקבה כי לא היו אלא נורות וזכר בית און והוא בית אל בכנה
אותו

מצודת ציון

הטוב ומורדים: (א) בוקק · ענין ריקות כמו בוקק הארץ (ישעיה כד) : ישוה · ענין שימה כמו משוה רגלי (תהלים יח) : מצבות . הם מזבחות מאבן אחת : (ב) חלק · ענין פרוד : יאשמו · מל' שממון : יערף . ענין השחתה ודוגמתו וערפו שם (דברים כא) : ישודד . ענין עשק : (ד) אלות. מל' אלה ושבועה : ופרח . מל' פריחה והצמחה : כראש · שם עשב מר כמו ראש ולענה (דברים כט) : תלמי · הוא הערוגה הנעשה בחרישה וכן תלמיה רוה (תהלים סה) : שדי · כמו שדה : (ה) לעגלות · יתכן שהיו שם רבים בעשו בדמות העגל שעשה ירבעם ולפי שנלקחו בשבי ונשאר כתן כנקבות אמר לעגלות : בית און . הוא בית אל וכנהו לגנאי : יגורו . ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב) : וכמריו . כן יקראו כהני עכו"ם וכן והשבית את הכמרים (מ"ב כג) :
יובל

מצודת דוד

שנשי אפרים יפילו עוברם מת או שיהיו שדי נשותיהם צומקים ר"ל שלא יתעברו כלל שאז השדים צמוקים ונגובים מבלי לחלוחית חלב כי כשתהר האשה מתחיל לבוא לחלוחית חלב בדדיה ולא זולת ההריון : (טו) כל רעתם בגלגל · ר"ל הרעה הגדולה שבכל הרעות היא מה שהעמידו עבודת כוכבים בגלגל במקום שעמד המשכן בתחלה. כי שם וגו' · ר"ל אשר שנאתם שיהיו שמה והשנאה הוא בעבור רוע מעלליהם ולכן אגרשם מביתי הוא גלגל שהיה שם בתחלה בית ה' ומשכנו : להבתם · לאהוב אותם : כל שריהם · כי כל שריהם סוררים : (טז) הכה · הנה כבר הוכה אפרים במאכות הגלות ונתייבש שרשם עד שלא יגדלו עוד פרי כדרך האילן שנתייבש שרשו ור"ל נחלש מאד ולא יוליד עוד בנים : גם כי ילדון : אף אם כמה מהם ילדון הנה אמית מחמדי בטנם ר"ל הטובים והנחמדים שבהם : (יז) ימאסם . ה' ימאס בם : נודדים וגו' · נדים ונעים בגולה בין הבבליים ובין הכשדיים : י (א) גפן וגו' . הנה ישראל הוא כגפן בוקק וריק מבלי רטיבות ולחות כן הוא מבלי תורה ויראת שמים : פרי וגו' · וכי מהראוי שהמקום ב"ה ישים לו פרי ר"ל וכי ראוי הוא להשפעה בחמיה : כרוב · הלא כפי מרבית פריו והשפעתו כן הרבה לעשות מזבחות לעכו"ם וכפי מרבית הטובה הבאה לארצו עשו מזבחות טובות ויפות : (ב) חלק לבם . נחלק לבם ונפרד מן המקום ברוך הוא לכן עתה בזמן קרוב יהיו שממה : הוא יערף . ר"ל המקום ברוך הוא יספיק ביד האויב להשחית מזבחותם ולעשוק מצבותם : (ג) כי עתה · בזמן שיבא האויב יאמרו הנה אין המלך מועיל לנו ללחום מול האויב כי הואיל ולא יראנו את ה' אם כן מה יוכל המלך לעשות לנו אם אין לנו יראת אלהים כי יראת ה' ויראת המלך קשורה יחד : (ד) דברו דברים. המה מדברים דברים העולה על לבבם מבלי הבחנה ונשבעין לשוא וכורתין ברית לעכו"ם : ופרח · לכן יפרח עליהם משפט גמול כמו עשב הראש המר הפורח מהר על תלמי שדה : (ה) לעגלות · בעבור עגלות בית און שנלקחו בשבי יפחדו השוכנים בשומרון
בא״ד

רשי

יגורו · יראו יתמגו שכיניו שבשומרון למה כי אבל עליו עמו וכמריו אשר עליו יגילו תמיד עתה יאבלו על כבודו כי גלה : (ו) גם אותו לאשור יובל · זה היה בשנת שתים עשרה לאחז ויער ה' את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי (ד"ה א ה) וגומר ונטל עגלי הזהב אשר בבית אל והלך לו לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל : מנחה למלך ירב סנחריב : בשנה אפרים יקח . בשת יקח לו ירבעם שהוא משבט אפרים שהעמיד לו עגל זה לאלוה : ויבוש ישראל · מאותו עצה שנועצו לעשותם כמו שנאמר (מלכים א יב) ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב : (ז) נדמה · נשתתק מלך שומרון והרי הוא כקצף שעל פני המים שהוא אושקמ"א בלע"ז : (ח) במות און · במות בית אל : קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם · שגלו עובדיהן ואין עוד פונה להם : ואמרו · ישראל : להרים כסונו · שלא יראונו אויבינו בבשתנו : (ט) מימי הגבעה חטאת ישראל . חטאת זה נקוד רפי שהוא לשון נקבה ולשעבר כמו עשת באת אזלת יד מימי גבעת בנימין חטאת ישראל לפי שהיה מעשה פלגש בגבעה בימי עתניאל בן קנז שהיה ראשון לשופטים בימי כושן רשעתים ובימיו היה פסל מיכה וכל זה מצינו בסדר עולם : שם עמדו . באותה מדה אחזו להם מאז : לא תשיגם בגבעה מלחמה וגומר · ולפי שהיה עון עכו"ם בידיהם ולא הקפידו עליו לכך לא הצליחה ידם במלחמת הגבעה על בני בנימין וקראם בני עלוה בני גאוה שעשו עצמם עליונים ולא שמעו בקול אחיהם לתת את בני הגבעה · ויונתן תרגם על ששאלו להם מלך והמליכו את שאול ואינו מתיישב לי אחר לשון העברית וגם שאחרי חיבור הפרשה נופל על ל' הראשון : (י) באותי ואסרם · לפי רצוני תמיד יסרתים משופט לשופט ומסרתים ביד שוסיהם : ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עונותם · לפי שדימה אותם לעגלה כמו שנאמר אחריו אפרים עגלה מלומדה לכך דימה יסוריהם לפרה שמייגעין אותה בחרישה ואוסרים בעול המחרישה וסימלוני העול נוקבים ויורדים א' מכאן וא' מכאן אצל שני עיני השור וכן ת"י כמיסר פדנא על תרתין עינוהי פדנא צמד בקר : (יא) ואפרים עגלה מלומדה · פירפיינס"א בלע"ז עשויה חבורות חבורות במלמד

הושע י

ו גַּם־אוֹתוֹ לְאַשּׁוּר יוּבָל מִנְחָה
לְמֶלֶךְ יָרֵב בָּשְׁנָה אֶפְרַיִם יִקָּח וְיֵבוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל מֵעֲצָתוֹ: ז נִדְמֶה שֹׁמְרוֹן
מַלְכָּהּ כְּקֶצֶף עַל־פְּנֵי־מָיִם: ח וְנִשְׁמְדוּ
בָּמוֹת אָוֶן חַטַּאת יִשְׂרָאֵל קוֹץ
וְדַרְדַּר יַעֲלֶה עַל־מִזְבְּחוֹתָם וְאָמְרוּ
לֶהָרִים כַּסּוּנוּ וְלַגְּבָעוֹת נִפְלוּ עָלֵינוּ:
ט מִימֵי הַגִּבְעָה חָטָאתָ יִשְׂרָאֵל שָׁם
עָמָדוּ לֹא־תַשִּׂיגֵם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה
עַל־בְּנֵי עַלְוָה: י בְּאַוָּתִי וְאֶסֳּרֵם
וְאֻסְּפוּ עֲלֵיהֶם עַמִּים בְּאָסְרָם לִשְׁתֵּי
עֵינֹתָם: יא וְאֶפְרַיִם עֶגְלָה מְלֻמָּדָה
אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ וַאֲנִי עָבַרְתִּי עַל־טוּב

ד' מ"ל בס' · כ"ט' ל' · ג' · ב' מ"ל · ל' ד' וחד ונדמה · ל' · ס' · ל' וחד וקוץ ודרדר · ל' · ל' וחד ונפלו · ל' · ג' · ל' · ל' · ב' · עוגותם ק' ס' · ב' · ב' חד חסר כעפר לדש

ו אַף יָתֵיהּ לְאַתּוּר יוֹבְלוּן
קוּרְבְּנָא לְמַלְכָּא דְיֵיתֵי
לְאִתְפְּרָעָא לְהוֹן נְבִיָא אֲמַר
לְהוֹן בַּהֲתָא דְבֵית אֶפְרַיִם
יְקַבְּלוּן וְיִבְהֲתוּן דְבֵית יִשְׂרָאֵל
מִמַלְכֵי עֵצָתְהוֹן : ז בַּהֲתַת
שֹׁמְרוֹן בְּמַלְכָּהּ כְּרוּתְחָא
עַל אַפֵּי מַיָא : ח וְיִצַדְיָן בָּמַת
בֵּית אֵל חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל גְרָמוּ
לְהוֹן דִיְנְגְרוּן כּוּבִין וְאַטְדִין
יִסְקוּן עַל אֱגוֹרֵיהוֹן כְּעַן אַיְתֵי
עֲלֵיהוֹן עָקָא דְמוֹתָא דִיהוֹן
דָמָן כְּאִלוּ טוּרַיָא חָפַן לְהוֹן
וְרָמָתָא נְפַלוּ עֲלֵיהוֹן : ט מִיוֹמֵי
גִבְעֲתָא חֲטֵיתוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל
תַּמָן קָמוּ מְרָדוּ בְּמֵימְרִי
לְמַנָאָה עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא וְאַף לָא
זַכִּיאוּ דְתִתְקַיַם לְהוֹן מַלְכוּתָא בְּגִבְעֲתָא תַּמָן אֲתוֹ עֲלֵיהוֹן עָבְדֵי קְרָבָא לְקַטָלָא אֲבָהָן
עִם בְּנִין סְלִיקוּ : י בְּמֵימְרִי אַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן יִסוּרִין וְכַנְשִׁית עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָא וְשַׁלִיטוּ בְהוֹן
כְּמֵיסַר פַּדָנָא עַל תַּרְתֵּין עֵינוֹהִי : יא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַמְיָא לְעֶגְלְתָא דְמַלְפִין לַהּ
לְמֵירְדֵי וְלָא אַלְפָא רַחֲמָא לְהַלָכָא בִּרְעוּת נַפְשָׁהּ וַאֲנָא פָּרֵקִית יַתְהוֹן מִשִׁעְבּוּד

ג' וסימ' אבל תירוש אמללה גפן · אמללה ארץ החפיר · לעגלות בית און יגורו : קוץ ודרדר ל' יעלה על מזבחותם · וקוץ ודרדר ל' תצמיח לך · נפלו ל' בחירק הנו"ן ולגבעות נפלו עלינו וחד ונפלו : עלוה ג'

אבן עזרא

כי . הטעם כפול : (ו) גם · עגל שומרון : לאשור יובל · כי הוא זהב : בשנה · בתוספות הנו"ן כמו שבענה בנים : (ז) נדמה · ישרת בעבור אחר וכן הוא נדמה שומרון נדמה מלכה : כקצף · כמו ותאנתי לקצפה : (ח) ונשמדו · במות הבעלים בעבור העגלים : ואמרו . אמר רבי משה כי אמרו דרך משל בעבור המזבחות כדרך כי הוא שמעה והטעם שלא יראו עוד ויפת אמר ויאמרו עובדיהם מרוב צרתם : (ט) מימי · יותר כמו מזקנים אתבונן מאויבי תחכמני ופירש שם עמדו על חטאי דורו כאילו עמדו עם בני בנימין הם בני עלו' כמו עולה והיתה לזעוה והיה כמו זועה והיום לא יפחדו שתשיגם מלחמה כאשר השיגה את בני בנימין מהשבטים וזה הכתב כמו כריח שדה שטעמו ראה ריח בני אשר ברכו ה' כריח שדה : (י) באותי ואסרם · מגזרת מוסר והיו"ד מובלע בדגשות עי"ן הפועל כדרך בסרם אלכך בבשן כי אלך מים ופירש ואספו עליהם איך איסרם על ידי עמים שיתאספו עליהם ואסרם כמו יאסרו קשורים : לשתי עונותם . כמו כבחצי מענה האריכו למעניתם · וטעם שתים בעבור יהודה ואפרים : (יא) ואפרים . אני למדתיו מתחילה לסבול עול מצותי : ואני עברתי החוק על כל מורש שהסיבותי לצוארה והרכבתי

רדק

אותו כן לגנאי ולא זכר דן כי עיקר עבודתם היה בבית און כאלו היה שניהם שם אמר על עגלות בית און שתבטל עבודתם כשישברו אותם וגו': יגורו שכן שמרון · יפחדו השוכנים בשמרון , וזכר שמרון אף על פי שהעגלים לא היו שם ולפי שהיתה שמרון ראש מלכות למלכי ישראל והם היו המחזיקים בעבודת העגלים ואמר כשתחרב בית אל ולא הצילום העגלים יפחדו השוכנים בשמרון על עצמם כי כל א"י נלכדה קודם שמרון שצר עליה מלך אשור ג' שנים : כי אבל עליו עמו . על העגל אשר בבית אל יאבלו עליו עמו העובדים אותו : וכמריו עליו יגילו · כמריו הם כהניו המקרבים עבודתו שהיו מתחילה שמחים ושמחים עליו עתה יאבלו בגלות כבודו ממנו והוא יקר עבודתו כשישבר אותו לעיניהם הנה גלה כבודו ממנו : (ו) גם אותו לאשור יובל . רבוי על כבודו שזכר אמר כי הנה במקומו גלה כבודו ממנו כשישברוהו גם גוף העגל והוא הזהב שבו אחר שנשברה צורתו יוליכו אותו לאשור לשאת אותו : מנחה למלך ירב · והוא מלך אשור שנקרא שמו ירב : בשנה אפרים יקח · אז יקח בשת אפרים ויבש ישראל מעצתו שנועץ ירבעם שהיה משבט אפרים עמהם לעשות העגלים אז יבושו מעצתם : בשנה . כמו בושה והנו"ן נוספת : יובל · כמו יובל שי ענין הולכה והובאה , ורבי' סעדיה ז"ל פי' גם אותו לרבות על העגל שבדן נגלה תחלה וי"ת למלך ירב למלכא דייתי לאתפרעא להון ר"ל למלך אשור שיריב אותם : (ז) נדמה שמרון מלכה · נדמה נפעל עומד כי הוא בסגול והוא ענין כריתה כמו שפירשנו על נדמה עמי אמר נכרת בשמרון מלכה שעמד כמה ימים במצור ולא היה יכול להנצל מיד מלך אשור והלך בגולה קל מהרה : כקצף על פני מים · וקצף קליפת העץ כמו ותאנתי לקצפה וי"ת כרותחא על אפי מיא בלע"ז אשקומ"ה : (ח) ונשמדו במות און · ר"ל בית און וכן ת"י ויצדין במות בית אל : חטאת ישראל · שהם חטאת ישראל : קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם · על מזבחות ישראל שיחרבו יעלו קוצים : ואמרו להרים כסונו · יאמרו ישראל כסונו מרוב צרה וצוקה שתבואם ישאלו שיפלו ההרים והגבעות עליהם ויכסום שיהיו נקברים תחתיהם ולא יסבלו הצרות ההם : (ט) מימי הגבעה חטאת ישראל . שמסרו עצמם שבט בנימין להחזיק בדבר נבלה גם שאר השבטים שנענשו על שהיו ביניהם עובדי עכו"ם : שם עמדו · ידמה כי שם עמדו הפושעים האלה אשר בדור הזה שהם מחזיקים ברשע ולא ישובו למוטב וכן אמר למעלה העמיקו שחתו בימי הגבעה לא תשיגם והלא חושבים בלבם שלא תשיגם מלחמה כמו שהשיגה אותם הפושעים בגבעה כשבאו ישראל אל אותם בני עולה והם בני בנימין כ כלו בעונם כן יכלו אלו בעונם ותשיגם חרב האויב לא יחשבו שלא תשיגם : עלוה . כמו הפוך עולה וכן זועה זעוה כבש כשב שמלה שלמה והדומים להם ויונתן פי' מימי הגבעה כששאלו להם מלך והוא היה מגבע בנימין ומאז החלו למרוד בהא ית' ואינו מיושב הפסוק על פירושו : (י) באותי ואסרם · ברצוני ובתאותי שאיסרם כיון שאינם מקבלים מוסר ממנו ע"י הנביאים שמוכיחים אותם בשמי איסרם ע"י עמים שיאספו עליהם : באסרם לשתי עונותם · כמו שאוסרים השוורים לחרוש : עונותם . כמו מעניתם והם תריסות השדה הנקראות גדודים ותלי העפר מזה ומזה נקראו תלמים והנה דמה יהודה ואפרים לשתי פרות חורשות ואמרתי שיחרשו טוב וחרשו רע והם אסרו עצמם זה בזה והתחברו זה לזה לעשות הרע בעיני השם ואסרם לשתי עונותם היה כשנתחתן יהושפט עם אחאב מלך ישראל ועבר יהורם בנו הרע בעיני ה' והלך בדרכי מלך ישראל ובימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וכן עשה אחזיה בנו : ואסרם . שרשו יסר מן הקל וכן יוסר לץ · ודגש הסמ"ך לתפארת הקריאה לחסרון היו"ד פ"א הפעל כמו אלך מים על גמא ובמקביה יצרהו : עינותם . כתיב ביו"ד אחרי העי"ן וקרי בוי"ו שהאותיות אהו"י מתחלפות וי"ת במימרי אייתי עליהון וגו' : (יא) ואפרים עגלה מלומדה · למעלה המשילה לפרה שאמר כי כפרה סוררה סרר ישראל ועתה קראה עגלה

מצודת דוד

באמרם אם לא הגיעו על עצמן איך יגינו עלינו : כי אבל עליו . על העגל יתאבלו עמו שהאמינו בו וגם הכומרים שהיו שמחים עליו הנה עתה יתאבלו על כבודו כי גלה ממנו כי כשלוקח בשבי איה כבודו : (ו) גם אותו . כמו שיובא העם בשבי כן יובא גם העגל בשבי לאשור להיות למנחה אל המלך : בשנה . אז יקבל אפרים בושה על מה שעבדו ללא אלוה : ויבוש וגומר · כפל הדבר במ"ש : מעצתו . שייעצו לעשות העגלים : (ז) נדמה שומרון מלכה · המלך אשר בשומרון נדמה הוא כקצף הם האבעבועות שעל פני המים שעולה למעלה ויתמיד זמן מועט כן המלך לא יתמיד במלכותו כ"א מעט זמן : (ח) ונשמדו . ואז ישמדו הבמות שבבית און שהם היו חטאת ישראל : קוץ ודרדר · כי לא יבוא מי שם ויהיו שממה : ואמרו להרים כסונו · למען לא יראה מי בבשתם : (ט) מימי הגבעה . ר"ל עון זה היה בידם מימי פלגש בגבעה כי גם אז היה בידם פסל מיכה : שם עמדו · במעלה זה עמדו אז : לא תשגם · לכן לא השיג אותם בגבעה נצחון מלחמה כשנלחמו על בני עולה הם בני בנימין שחזקו ידי עוברי עבירה : (י) באותי ואסרם · ברצוני לייסרם וגם איסרם

רדה (ת"ע)

מצודת ציון

(ו) יובל . יובא כמו יובל שי (ישעיה יח) : ירב . הוא אשור וכן אל מלך ירב (לעיל ה) : בשנה . מלשון בושת : (ז) נדמה . מל' דמיון והשואה : כקצף . ת"י כרותחא והם כעין אבעבועות ועג' ה' באים ע"י מסירו' השפיכה מכלי אל כלי ונרא' כאלו השוטף מתקצף לזה קרוי בל' קצף : (ח) ונשמדו . ענין אבדון : ודרדר . מין קוצים וכן וקוץ ודרדר (בראשית ג) : (ט) עלוה . הוא הפך מן עולה וכמו כבש כשב : (י) באותי · מל' תאוה ורצון : ואסרם . מל' יסורין : באסרם . ענין קשירה : עונותם . כמו מעניתם והוא הקו שיחרוש החורש באורך השדה וחוזר ועושה אחר כמוהו וכן עד כלות השדה כמו האריכו למעניתם (תהלים קכט) : (יא) מלמדה . ענין הרגל כמו וילמד לטרף טרף

צַוָּארָהּ אַרְכִּיב אֶפְרַיִם יַחֲרוֹשׁ
יְהוּדָה יְשַׂדֶּד־לוֹ יַעֲקֹב׃ יב זִרְעוּ לָכֶם
לִצְדָקָה קִצְרוּ לְפִי־חֶסֶד נִירוּ לָכֶם
נִיר וְעֵת לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה עַד־יָבוֹא
וְיֹרֶה צֶדֶק לָכֶם׃ יג חֲרַשְׁתֶּם־רֶשַׁע
עַוְלָתָה קְצַרְתֶּם אֲכַלְתֶּם פְּרִי־כָחַשׁ
כִּי־בָטַחְתָּ בְדַרְכְּךָ בְּרֹב גִּבּוֹרֶיךָ׃
יד וְקָאם שָׁאוֹן בְּעַמֶּךָ וְכָל־מִבְצָרֶיךָ
יוּשַּׁד כְּשֹׁד שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵאל
בְּיוֹם מִלְחָמָה אֵם עַל־בָּנִים רֻטָּשָׁה׃
טו כָּכָה עָשָׂה לָכֶם בֵּית־אֵל מִפְּנֵי
רָעַת רָעַתְכֶם בַּשַּׁחַר נִדְמֹה נִדְמָה
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃

מִצְרַיִם אַעֲדֵיתִי נִיר תְּקוֹף
מִצַּוְּרֵיהוֹן אַשְׁרֵיתִי בֵּית
יִשְׂרָאֵל עַל תְּקוֹף אַרְעָא
דֶּאֱמוֹרָאָה כְּבִישִׁין קֳדָמֵיהוֹן
דְּבֵית יְהוּדָה אַחְסֵנִית יַתְהוֹן
אַחְסַנְתָּא דְּקַיֵּמִית לַאֲבוּהוֹן
יַעֲקֹב׃ יב בֵּית יִשְׂרָאֵל עֲבִידוּ
לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין הֲלִיכוּ
בְּאוֹרְחָא דִּקְשׁוֹטָא קַיִּמוּ לְכוֹן
אוּלְפַן אוֹרַיְתָא הָא בְּכָל עִדָּן
נְבִיַּיָא אָמְרִין לְכוֹן תּוּבוּ
לְדַחַלְתָּא דַּיְיָ כְּעַן יִתְגְּלֵי וְיֵיתֵי
זַכְוָן לְכוֹן׃ יג אִתְעַשַּׁתְתּוּן
לְכוֹן אוֹנֶס רֶשַׁע עֲבַדְתּוּן
אִתְקַבֶּלְתּוּן תּוּשְׁלְמַת
עוֹבָדֵיכוֹן אֲרֵי אִתְרַחֲצְתָּא
בְּאוֹרְחָתָךְ בִּסְגֵי גִבָּרָךְ׃
יד וִיקוּם אִתְרְגוּשָׁא בְּעַמָּךְ וְכָל כְּרַכָּךְ יִתְבַּזְזוּן כְּבִזַּת שַׁלְמָא בְּכַמְנָא בְּיוֹמָא דִקְרָבָא
אִם עַל בְּנִין קְטִילַת׃ טו כֵּן גְּרָמוּ לְכוֹן חוֹבִין דְּחַבְתּוּן בְּבֵית אֵל מִן קֳדָם בִּישׁוּת
עוֹבָדֵיכוֹן בְּסוֹפָא בְהִית וְאִתְקְנַע מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃

ג׳ · ג׳ · ח׳ · ב״מ״ל בסיפר · ב׳ בתרי ליש׳ בעגלתי · ג׳ מ״ל · ג׳ · ומ״ל · ג׳ · ג׳

בקרי׳ וסימ׳ אלוף עלוה אלוף יתת דאורי׳ · ותברו דד״ה · לא תשיגם הגבעה : אנ״ך : ישדד ג׳ בקרי׳
וסימ׳ חכל היום יחרוש החרש לזרוע · ואפרי׳ עגלה מלמדה · ישדד עמקים אחריך · קדמא וישדד : חרשתם
ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ לולא חרשתם בעגלתי · חרשתם רשע עולתה : בשחר ל׳ נדמה נדמה מלך ישראל ·

אבן עזרא

והרכבתי אפרים עם יהודה יחרש : יעקב . יעקב כולו השדה שלו דרך משל על התורה והמצות זרעו וקצרו הוא התגמול נירו להסיר הקוצים לסקל הנתיב ועת תדרשו השם לרוות הזרע אז יבא מלקוש : (יב) ויורה צדק לכם . כמו יורה ומלקוש וכל המפרשים אומרים בקשו אתם תורתי והוא יבא ויורה אתכם : (יג) חרשתם . וכל זה עשיתם שלא סבלתם עולי כי בטחתם בגבוריכם ובעבור זה : (יד) וקאם · כשוד שלמן · אולי הוא שלמנאסר : בבית ארבאל · שם מקום : רטשה · שם דבר אם על בנים ולהיותו מגזרת אורב אין טעם לו : (טו) ככה . ביתאל שם העגל שהוא ככה הרע מכל רעתם כי רוב מלכי ישראל לא סרו מחטאת ירבעם ונטעם

תולדות אהרן זרעו לכם · סנהד׳ מט ב״ק יז עכו״ם ה׳ זוהר בראשית: עד יבא · ברכות כד: רטשה . ב״מ לט :

רדק

עגלה כי בימי נעורים למדה שלא יתברך לחרוש והחרישה עם הזריעה היא עשות המעשים והקצירה הוא פרי המעשים ואני למדתיה לעשות המעשים הטובים כדי לאכול טוב והיא אינה אוהבת לחרוש כלומר לעשות המעשים טובים אלא תרצה לאכול ולהנות מן הטוב אשר אני נותן לה בלי מעשה טוב שתעשה אלא בחנם תרצה לאכול וזהו שאמ׳ אהבתי לדוש ולא לחרוש כדי שתאכל בשעת הדישה והנה אינה עושה מעשה לרצון בעליה אלא לרצונה ולהנאתה : אוהבתי · כמו אוהבת והיו״ד נוספת כי המלה מלעיל : ואני עברתי על טוב צוארה . כשעברתי עליה לתת עליה עול להיות צוארה שמן עשיתי שלא הכבדתי עולם כי הפרות שמכבידים עולם צוארם כחוש ור״ל במשל שלא הכביד עליהם עול המצות או פירש כשעברתי עליהם לחלוק עול המלכות ר״ל כשדברתי ביד אחיה הנביא על טוב צוארה עברתי שכל ישראל היו שלוים איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה ובעת מותו היה זה שאמרתי לחלוק המלכות : ארכיב אפרים . אמרתי להרכיב אפרים , כלומר להרכיב עליו עול מלכות ירבעם שהיה משבט אפרים וכיון שאני הרכבתי עליו העול אמרתי שיעשה רצוני ויצוה העם לעבדני ולהיות תחת רשותי ומצותי שאמרתי לו והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצוך והלכת בדרכי וגו׳ ובניתי לך בית נאמן וגו׳ : יחרוש יהודה · כי כבר הרכבתי עליו העול ואין לי אלא שיחרוש כרצוני כי המלך כבר היה ביהודה ונשאר ג״כ אחר שנחלקה המלכות : ישדד לו יעקב · המשדד הוא הכותש הרגבים אחרי החורש לשוות פני האדמה ולתקנה לזריעה וכן אם ישדד עמקים אחריך ואם מלך אפרים ומלך יהודה היו חורשים כרצון האל ית׳ והחרישה היא אזהרת שעם היה לעם לשדד והוא לתקן אזנם ולבם אל דברי האזהרה שיהיו מקבלים עליהם המצות לעשותם והיא הזריעה ואם ירבעם ורחבעם היו מזהירים העם לעשות הישר בעיני ה׳ היה יעקב והוא כלל ישראל משדד כלומר מכינים לבם לקבל המצות : (יב) זרעו · ואמרתי להם זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד כלומר עשו הטוב בעיני והגמול הטוב שתקחו מאתי יהיה יותר רב על מעשיכם הטובים כפי הזורע שהוא שמקוה לקצור כאחים או יותר לפיכך אמר בזריעה צדקה ובקצירה חסד כי החסד יותר על הצדקה ובדברי רז״ל גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנ׳ זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל קוצר ודאי אוכל : נירו לכם ניר ، ואחר שתקצרו שובו לחרוש עוד ולזרוע כלומר לא תשקוטו ממעשיכם הטובים כל ימיכם והניר הוא החרישה ות״י לחרוש חרישו למיגר ניריה ובדברי רז״ל נירה שנה וזרעה שנה או פירש נירו משל לעוררי הלבבות שיקבלו דברי התוכחה כמו חרישת השדה לקבל הזרע : נירו · נוי מבנין הפעיל ומשפטו הנירו ונפל ממנו ה״א כבנין כמו שהוא המנהג בנוי נחי הע״ין כמו שימו שיתו : ועת לדרוש את ה׳ עד יבוא ויורה צדק לכם . פירושו כתרגומו הוא בכל עידן וגו׳ והחכם ר׳ אברהם ב״ע פי׳ ועת תדרשו השם לרוות הזרע עד יבא מלקוש , ויורה צדק לכם , כמו יורה ומלקוש וי״מ אם תדרשו את ה׳ לדעת תורתו ומצותו הוא יבא ויורה אתכם צדק על דרך בא לטהר מסייעין אותו , ואדז״ל כתב קצרו לפי חסד כל מה שתקצרו בעולם הזה חסד יהיה עד יבא לעולם הבא ויורה לכם שכרו כמו שאמרו רז״ל על כמה מצות שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא : (יג) חרשתם . פי׳ חרשתם וזרעתם כי אחר החרישה הזריעה ושניהם משל למעשה כמו שפירשנו אמר אתם עשיתם הפך מה שצויתי לכם שאמרתי זרעו לכם לצדקה ואתם חרשתם רשע לפיכך קצרתם אכלתם פרי כחש וקצירה משל לגמול ופי׳ פרי כחש פרי הכחש שכחשתם בי או פירש פרי כחש כדי שמכחש במקום אותו כמו שאמר ותירוש יכחש בה : כי בטחת בדרכך ברוב גבוריך · בטחת בדרך שהיית הולך בה והוא דרך הרשע והאמונה הרעה ובטחת ג״כ ברוב הגבורים שהיו לך מעמך או ממצרים שהיו מבקשים עזר מהם ושמת בשר זרועך ולא בטחת בי לפיכך נכשלת וכ״ף הכח לנכח הושע בן אלה שמרד שומרון וגלו השבטים בימיו : (יד) וקאם שאון בעמיך . מפני רעתך יקום שאון בעמיך תיכף האויבים עליהם לבתריהם

רשי

כמלמד הבקר שקורין דישגולמיי״ן בלע״ז כלאמר הרבה יסורין הבאתי עליה והרי היא לא נכנעה ותמיד אוהבת לדוש בתבואה מקום מאכל ומשמן ולא נכנעה להיות חורשת כלומר לא נכנעו לתורה אלא אחר שרירות לבם : אוהבתי . יו״ד יתירה כמו (בראשית לא) גנובתי יום : ואני עברתי על טוב צוארה . לפיכך אני מביא עליהם מלכים שישימו את כחם : ארכיב אפרים יחרוש יהודה וגו׳ אם תרצו שארכיב אפרים על עכו״ם יחרוש יהודה וישדד לו (יעקב) לעצמו חרישה של מע״ם כמו שהוא מפרש ואומר נירו לכם ניר וגומר : (יב) זרעו לכם לצדקה · אבל אתם חרשתם רשע וגומ׳ לפיכך וקם שאון בעמך נירו לכם ניר . עסקו בתורה ומשם תלמדו ללכת בדרך טובה להתגבר על יצר הרע כזה שהוא נר את השדה להפוך שרשי העשבים המכחישים בתבואה מימות החמה כמה ימים לפני הזרע ועת הקבעו לדרוש את ה׳ לתלמוד תורה : עד יבא ויורה צדק לכם . כשאתם יגעים נה הוא יבין אתכם להודיעכם לפוגותיה בצדק · ד״א נירו לכם ניר עשו מעשים טובים קודם שיבא עליכם הלחץ אזי יגרום לכם שתתקבל תפלתכם בעת הצורך ואז יהיה עת ראוי לכם לדרוש הקדוש ברוך הוא בכל צרכיכם כי אז תשמע לצעקתכם ויורה צדק לכם וימטיר צדקה לכם כמו ירה בים (שמות טו) (יג) אכלתם פרי כחש · איתקבלתון תושלמת עובדיכון : (יד) וקאם שאון . קול ענות נוסו נוסו · כשד שלמן בית ארבאל · כבוזזים הבאים על עם יושב בשלום פתאום על יד מארב שלא נזהרו בם לברוח מפניהם ושודדים את הכל : בית ארבאל . יונתן תרגמו בית מארב ואל״ף ולמ״ד יתירה בו כמו יזרעאל שאינו שם עיר כגון (לעיל ב) יענו את יזרעאל וקראו בלשון שם נוף כאן קרא אותו כמין שם עיר וכן חיברו מנחם אבל דונש פותרו שם מקום : רוטשה · נבקעה וכן נערים תרטשנה (ישעיה יג) ועולליהם ירוטשו (שם) ל״א רוטשה עזובה כמו נוטשה : (טו) ככה עשה לכם בית אל . כל הפורענות הזה גרם לכם העגל

מצודת ציון

סרף (יחזקאל יט) ; אוהבתי · היו״ד יתירה וטפלה : לדוש . מלשון דישה והוא הפרדת התבואה מהקשין : ארכיב · אמר בלשון שאלה על הדבר הבוסה ממעל : ישדד . ענין כתישת הרגבים לכסות הזרעים ממעל וכן יפתח וישדד אדמתו (ישעיה כח) : (יב) לפי . לשיעור : נירו · ענין חרישה כמו ניר ראשים (משלי יג) : ויורה · ענין הטלכה כמו ירה בים (שמות טו) : (יג) עולתה . מלשון עולה : כחש · שקר : (יד) וקאם · מל׳ קימה : שאון . המיית מלחמה : יושד . מלשון שדידה ועושק : שלמן . שם אדם : בית ארבאל · שם משפחה : רטשה · ענין בקיעה כמו ועולליהם ירטשו (ישעיה יג) : (טו) בשחר . בבקר : נדמה . ענין כריתה ואבדון כמו ער מואב נדמה (שם טו) :
תרגלתי

מצודת דוד

אייסרם באמת : ואספו · עובדי כוכבים רבים יתאספו לבוא עליהם למלחמה באסרם . בעת אאסיר אותם לשתי מעינות המחרישה לחרוש שחיכן יחד לא כדרך החורשים אחת אחת ר״ל כשאביא עליהם רעה כפולה ומרובה : (יא) ואפרים . הנה אפרים הוא כעגלה שמרגילין אותה לעבודתה למשוך בעול ולחרוש והיא אוהבת לדוש למען תאכל מן הדיש ר״ל אני למדתים התורה והמצות והם חפצים בקבול השכר מבלי עשות המעשה : ואני עברתי · העברתי ידי : על טוב צוארה . ר״ל תפשתי צוארה וראיתי שהיא טובה ושמנה ורצויה לשום העול עליה ר״ל ראיתי שראוי הוא לקבל עליו עול התורה ומצוה : ארכיב אפרים · לכן הרכבתי עול התורה על אפרים וגם יהודה יחרוש ר״ל יעסוק במצות : ישדד לו יעקב . כל ישראל בכללו יכתת הרגבים לכסות הזרעים בעבורו למען יאכל פריה ר״ל יקיימו המצות לטובתן למען יקבלו שכר : (יב) זרעו לכם לצדקה . לטובתכם זרעו את הצדקה למען תקצרו תבואתה לפי החסד שאני עושה ר״ל עשו צדקה ותקבלו גמול כחסדי כי גמול מעשה הטוב גם הוא לחסד תחשב וכמ״ש מי הקדימני ואשלם (איוב מא) : נירו לכם ניר . ר״ל הסירו מלבבכם דעות נפסדות וכוזבות כמו שהחורש יחרוש שדהו להמית שרשי העשבים הרעים לבל יכחישו את הזרע הנזרע : ועת לדרוש · וקבעו עתים לדרוש את ה׳ לא באקראי : עד יבא · ר״ל כן עשו עד אשר יבא המקום ב״ה וישליך לכם צדק מן השמים כי לא יקופח שכרכם : (יג) חרשתם רשע : ר״ל הנה לא כן עשיתם כי חרשתם רשע וגומר ר״ל חשבתם לעשות רשע וכן עשיתם אותם וככה היה הגמול : פרי כחש . גמול מעשה השקר : בדרכך . במה שהיית הולך למצרים ולאשור לבקש עזרה הנה בזה בטחת ברוב גבוריך ולזה לא חשבת על אזהרותי : (יד) וקאם · לכן יקום בעמך קול שאון מלחמה וכל מבצריך
יושד

רשי

העגל שבבית אל : רעת רעתכם . רעות רשעכם עבירות זדונכם : בשחר נדמה נדמה . נרדם כאילו בלילה כלומר אין בו כח ולמה כל זאת כי בהיות ישראל נער ואוהבהו מנוער מכל טוב : (א) וממצרים קראתי לבני . ע"י נביאי להדבק בתורתי והם מה עשו : (ב) קראו להם כן הלכו מפניהם · כל מה שהנביאים קוראים ללמדם דרך הטובה כן הם הפכו עורף לברוח מפניהם : לבעלים יזבחו . דרך המקרא לדבר כן כמו כרובם כן חטאו לי (לעיל ד) וכאשר יענו אותו כן ירבה (שמות א): (ג) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם וגומר · שלחתי לפניהם מנהיג המרגילם בנחת : קחם על זרועותיו · זה משה שנאמר בו (במדבר יא) כאשר ישא האומן את היונק : תרגלתי . כמו הרגלתי ואין לו דמיון : ולא ידעו כי רפאתים · יודעין היו אלא שדשו בעקב עשו עצמם כלא יודעים ואגדה במדרש רבי תנחומא דרשו כלפי בני יוסף כשהביאם לפני יעקב לברכם ראה יעקב רשעים עתידים לצאת מאפרים ירבעם ואחאב ונסתלקה ממנו רוה"ק ויאמר מי אלה (בראשית מח) בקש יוסף רחמים ושרתה רוח הקודש על יעקב וברכם וזהו ואנכי תרגלתי רוחי של יעקב לערוך אפרים ולקחם על זרועותיו : (ד) בחבלי אדם הייתי מושכם תמיד בחבלים רכים אשר ימשוך בהם אדם את בנו כלומר במשיכת רחמים וכן תרגום יונתן : ואהי להם כמרימי עול על לחיהם · כאיכרים הטובים המרימים עול בידיהם ע"י לווחים להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליהן (ל"א סא"א) כמרימי עול על לחיהם כאכרים המרימים עול מעל צואר השור ע"י שמאריכין את הכלונס שהעול נתן בראשו להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליהם כן תרגם יונתן כאיכרא טבא ומוריך בלחיאתהון : ועל לחיהם . לשון לחי של מבוי : ואט אליו אוכיל . הטיתי לו כח להכיל עול היסורין ויונתן תרגם על שם שסיפק להם מזונות במדבר : (ה) לא ישוב אל ארץ מצרים · הבטחתיו לא תוסיפו לראותם עוד וגומר (שמות יד) ומה הועיל הרי על כרחו אשור הוא מלכו הרי חטאו וגרמו להם להיות

הושע יא

יא א כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי׃ ב קָרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם לַבְּעָלִים יְזַבֵּחוּ וְלַפְּסִלִים יְקַטֵּרוּן׃ ג וְאָנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל־זְרוֹעֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים׃ ד בְּחַבְלֵי אָדָם אֶמְשְׁכֵם בַּעֲבֹתוֹת אַהֲבָה וָאֶהְיֶה לָהֶם כִּמְרִימֵי עֹל עַל לְחֵיהֶם וְאַט אֵלָיו אוֹכִיל׃ ה לֹא יָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאַשּׁוּר הוּא מַלְכּוֹ

א אֲרֵי רַבֵּי הֲוָה יִשְׂרָאֵל וּרְחִימְתֵּיהּ וּמִמִּצְרַיִם קְרֵיתִי לְהוֹן בְּנִין׃ ב שְׁלָחִית נְבִיַי לְאַלָּפָא לְהוֹן וְאִינוּן טָעוּ מְקַבֵּיל אַפֵּיהוֹן לְטַעֲוָתָא מְדַבְּחִין וּלְצַלְמָנַיָא מַסְּקִין בּוּסְמִין׃ ג וַאֲנָא בְּמַלְאָךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמַי דַּבְּרֵית בְּאוֹרַח תַּקְנָא לְיִשְׂרָאֵל וְנַטְלֵיתִינוּן כְּדַעַל דְּרָעִין וְלָא יְדַעִין דְּמִן קֳדָמַי מִתְרַחֲמִים עֲלֵיהוֹן׃ ד בְּמִגְדַּת בְּנִין רְחִימִין נְגַדְתִּינוּן בְּתָקוֹף רַחֲמָא וַהֲוָה מֵימְרִי לְהוֹן כְּאִכָּרָא טָבָא דְּמָקִיל בִּכְתַף תּוֹרַיָא וּמוֹרִיךְ בִּלְחָיָתְהוֹן וְאַף כַּד הֲווֹ בְּמַדְבְּרָא אַסְגֵּיתִי לְהוֹן טוּבָא לְמֵיכַל׃ ה לָא יְתוּבוּן לְאַרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּרַם אַתּוּרָאָה יִשְׁלוֹט בְּהוֹן

אבן עזרא

ופעם בשחר כי יושרו בלילה ובשחר יכרת מלכם : (א) כי נער · זהו מלומדה ממני כי מהיותו נער והטעם בצאתו ממצרים אז החילותי ליסרו בעבור שאהבתיו : (ב) קראו · הטעם ממצרים קראתי לבני לעבדני והם עתה קראו להם לבעלים וכאשר קראו להם לבעלי' כן הלכו ונדדו מארצם מפניה' וי"א קראו להם נביאי והם הלכו אחורני': (ג) ואנכי תרגלתי · תי"ו תרגלתי תחת ה"א ואין כמוהו במקרא והטעם הרגלתיו ללכת על רגליו כאשר יורגל הנער שיוקח על זרועותיו וזהו כדרך רפואה לחזק הנער עד שיוכל ללכת ובעבור שדמה ישראל לעגלה מלומדה אמר בחבלי אדם בעבותות אמשכם בעבותות אהבה לא כמו העבותו' המושכות בצואר העגל החורשת : (ד) ואהיה להם . כאנשי' המרימי' עול העגלה להרים העול שהוא על לחיה רגע אחר רגע : ואט · כמו אטה ומלת אוכיל שם דבר כמו אכל בכסף והייתי מטה אליו אוכל ורבי מרינוס אמר כי אוכיל ראוי להיותו אאכיל כמו ויוסף עוד דוד את כל בחור ישראל ופירש ואט כמשמעו שהייתי מאכיל אם : (ה) לא ישוב · ואשור שם מלכו כאשר הזכרתי ושמו לשם ראש אחד : כי מאנו לשוב . אלו ההולכים למצרים לשוב אל ארצם :

ואלה

וחד כשחר נכון מוצאו : וממצרים ב' וסימ' והיה בהניח ה' : כי נער ישראל ואהבהו : ולא ידעו ג' בקריא'

תולדות אהרן

בחבלי אדם . שבת סט

רדק

להחריבם · וקאה · כתיב באל"ף והוא מקום עי"ן הפעל : שאון כמו ושאון לאומים כשאון מים כבירים ענין המון העם : בעמיך · כתיב ביו"ד והוא לשון רבים ר"ל על השבטים : וכל מבצריך יושד · כל המבצרים שאתה בוטח בהם יושד כל א' מהם על יד השודד שיבא עליהם : יושד · מבנין הפעל מפעלי הכפל והדגש מורה על חסרון הכפל וכתיב בוי"ו עם הדגש : כשוד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה . שלמן אויב ידוע היה באותן הימים ששמו שלמן ובא על בית ארבאל פתאום ושדדו והפיל האם על הבנים ולא השאיר פליטה . וארבאל הוא שם אדם גדול היה בימיהם . וי"ת ויקום אתרגושא בעמך וגו', תרגם ארבאל מן וארב לו . ואדוני אבי ז"ל פירש שלמן הוא שלמנאסר מלך אשור בית ארבאל הוא שומרון בית שארב האל ית' עליה ותפשה בעונה : אם על בנים רטשה . לפי שרחמי האם על הבנים בעת שירצו להרגם תפלת עצמה עליהם : רטשה · כמו ועולליהם ירטשו ענין הטלטלה בארץ לבקעם ורז"ל פירשוהו ענין עזיבה כתרגום תשמטנה ונטשתה תרטשנה אמרו שהיו עוזבים נשיהם ובניהם והולכים להם מפני החרב והרעב ואמר רטשה רטושים מדעתם נטושים בעל כרחם : (טו) ככה עשה לכם בית אל · כל זה גרם לכם בית אל כלומר העגל שעבדתם שם : מפני רעת רעתכם . זה היה לכם מפני רעה גדולה שברעתכם והוא עבודת העגל והמרכם אלה אלהיך ישראל : בשחר נדמה נדמה מלך ישראל . הוא הושע בן אלה וטעם בשחר פירש אדוני אבי ז"ל בתחלת מלכותו בשנת שם לו שלאסרו מלך אשור ובשנה השביעית עלה על שומרון וצר עליה ג' שנים ולכדה ועוד קודם לכן מתחלת מלכותו היה עובד למלך אשור ומשיב לו מנחה שנה בשנה וי"ת בסופא בהית וגו' : ונדמה . ענין כריתה כמו נדמו עמי : ונדמה . מקור עם הנו"ן כמו הנגלה נגליתי : (א) כי נער ישראל ואהבהו . בעודו נער אהבתיו והוא בהיותו במצרים לפיכך אני מתרעם עליו יותר משאר האומות כי מנעורתם אהבתים והצלתים מיד אויביהם וכאשר עוברים על מצותי עלי ליסרם כאשר ייסר איש את בנו וזהו שאמר וממצרים קראתי לבני כמו שאמר בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בני ויעבדני ופי' קראתי לבני קראתי לפרעה בעבור ישראל בני או פי' קראתי לו בהיותו בני וטעם ממצרים כי מאותו העת התלי לקרוא אותו בני : (ב) קראו להם הנביאים אשר אני שולח להם קראו להם השכם והערב לשוב אל ה' : כן הלכו מפניהם . כל עומת שהיו קוראים להם כן היו הולכים מפניהם ולא יקשיבו אל דבריהם ולא יניחו מעלליהם הרעים : לבעלים יזבחו לפסילין יקטרון · וכמו זה כן ירבה וכן יפרוץ : (ג) ואנכי תרגלתי לאפרים . זכר אפרים לפי שהוא עשה העגלים אמר ואיך יגמול לי זאת כי אנכי עשיתי להם כמה טובות והרגלתים לרגלים ולא הטרחתים במצותי ובעבודתי : תרגלתי · לשון הרגל והתי"ו במקום ה"א הרגלתי כן דעת המדקדקים ורבי אחי רבי משה זכרונו לברכה אמר כי הוא שם תרגלתי בפלס תפארתי ואע"פ שבאה המלה מלעיל המשקל אחד הוא ולפי שהמשילו לנער אמר עליו זה הלשון כמו שמרגילים הנער לילך מעט בלי טורח כן כשהסעתם ממסע למסע בהוציאי אותם ממצרים הסעתים מעט מעט בלי טורח הענן הולך לפניהם יומם ועמוד אש לילה : קחם על זרועותיו · המנהיג שנתתי להם והוא משה לקח אותם על זרועותיו כמו שאמר כאשר ישא האומן את היונק : ולא ידעו כי רפאתים . לא הכירו כי אני הרופא אותם מכל מחלה ומכל צרה כמו שאמר כי אני ה' רופאך : קחם · בחסרון פ"א הפעל והוא כמו לקחם וי"ת והנה כמלאך וגו' : (ד) בחבלי אדם אמשכם · לפי שהמשיל אפרים לעגלה והעגלה מושכים אותה בחבלים אמר אני משכתי את ישראל בחבלי אדם ולא בחבל עגלה שמושכין אותה על כרחה אלא כמו אשר ימשוך אדם את חבירו לאטו שלא יכריחהו ללכת על כרחו כן משכתים לאטם וזהו בעבותות אהבה שאמר אח"כ : ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם · הייתי להם כאותם שמרחמים על העגלה שלא תהיה חורשת יותר מדי ומרימים העול מעל צוארה ותולין אותה על לחיה כדי שלא תמשוך ותנוח מיגיעה שעה או שעות ביום כן אני לא הוגעתי ישראל בחרישות' וכבר פירשנו משל החרישה והעול : ואט אליו אוכיל · ועם כל זה אעפ"י שהיה נחה מיגיעה מטים לה מאכל במקומה כן אני ישראל לא הכבדתי עולם ונתתי להם במדבר סיפוקם בלי טורח וכשר וי"ת במיגרת בנין רחימין וגו' : לחיהם בשקל כליהם · אוכיל שם בשקל אופיר : (ה) לא ישוב אל ארץ מצרים · לא היה להם לשוב אל ארץ מצרים לבקש עזר כי כבר אמרתי להם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כי אם כשהיו שבים אלי לא צריכים לעזר מצרים : ואשור הוא מלכו · ועל כרחו אשור הוא מולך עליו ועובד אותו ושולח לו מנחה בכל שנה ושנה וכל זה למה כי מאנו לשוב כלומר לשוב אלי כי אם היו שבים אלי לא היו מלכי האומות מושלים עליהם אבל הם

היו

מצודת דוד

יושד ע"י שודדים : כשד וגומר . באותן הימים היה א' נקרא שלמן ונלחם על בית ארבאל ושדד אותם ובקע האם סמוך לבנים לעיניהם ואמר שכמו כן יושדדו גם המה. (טו) ככה. הדבר הזה עשה לכם בית אל מפני רעת העגל העומדת בה שהיא רעתכם אשר הורגלתם בה מאז כי עוד במדבר עשיתם את העגל : בשחר . ר"ל בתחלת מלכות הושע בן אלה בשנת שם לנולכו נכרת מלכותו בכריתה כי אז אסרו מלך אשור כמ"ש במ"ב : יא (א) כי נער . עודו בנערותו משועבד במצרים אהבתיו : וממצרים . מעת יצא ממצרים קראתי את בני ר"ל שלחתי אליו עבדי הנביאים לקרות לו לשוב אלי : (ב) קראו להם · כל מה שהנביאים הרבו לקרוא להם בשמי כן הרבו ללכת ולברוח מפניהם ולא אבו לשמוע אבל זבחו לבעלים : (ג) ואנכי · הלא אנכי הרגלתי את אפרים שהאומן יקחם על זרועותיו בחמלה רבה ר"ל נתתי להם מנהיג טוב לנהלם בנחת וזהו משה שנאמר כי כאשר ישא האומן את היונק (במדבר י"א) : ולא ידעו · אינם מסימים לב לדעת שרפואתם והצלתם בא ממני : (ד) בחבלי אדם · משכתים ללכת אחרי בחבלים רכים ונוחים מושכים בהם בני אדם ר"ל הנהגתים בדרך חמלה : בעבותות אהבה · בחבלים עבים שמושכים בהם בדרך אהבה והוא כפל ענין במ"ש : ואהיה להם · הנהגתים ברחמנות כמו החורשים הרחמנים המרימים העול מעל לחיי הבהמה להקל ממנה כובד משא העול : ואט אליו אוכיל · כהחורשים הרחמנים המטים אוכל לפי הבהמה בעת חורשה ר"ל הקלתי עולם והספקתי די צרכם : (ה) לא ישוב · לא היה להם להשיב אל ארץ מצרים לבקש מהם עזרה · ואשור וגומר . ר"ל וכי אשור הוא מלכו להלחם מלחמתו אשר מאנו לשוב אלי ולבקש עזרה ממני וסמכו על אשור כאלו היה מלכו ומבקש טובתו ·

מצודת ציון

(ג) תרגלתי · כמו הרגלתי : (ד) כמרימי . מלשון הרמה : לחיהם · מל' לחי : ואט . מל' הטייה : אוכיל

כִּי מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃ ו וְחָלָה חֶרֶב בְּעָרָיו
ס׳ ס״פ בטעם וְכִלְּתָה בַדָּיו וְאָכָלָה מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם׃
ב׳ חד חסר וחד מ״ל · ל׳ ז וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל
ב׳ יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם׃ ח אֵיךְ
ב׳ ובפסוק ל׳ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ
ל׳ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם
ב׳ : ל׳ נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי׃
ו׳ פסוקים דמיין ב׳ ט לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב
לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־
אִישׁ בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר׃
ב׳ ר״פ י אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־
ל׳ הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם׃
ל׳ יא יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה

אֲרֵי מְסָרְבִין לְמֵיתַב : ו וְתָחוּל חַרְבָּא בְּקִרְווֹהִי וְתִקְטִיל גִּבָּרוֹהִי וּתְשֵׁיצֵי רַבְרְבוֹהִי מִמַּלְכֵי עֲצַתְהוֹן : ז וְעַמִּי פְּלִיגִין לְמֵיתַב לְאוֹרָיְתִי וּבִמְרוֹעָא קַשְׁיָא יִתְעַרְעוּן כַּחֲדָא לָא יְהָכוּן בְּקוֹמָא זְקוּפָה : ח אֵיכְדֵין אֲמַסְרִינָךְ אֶפְרַיִם אֲשֵׁיצִינָךְ יִשְׂרָאֵל אֵיכְדֵין אֲבַדְרִינָךְ כְּאַדְמָה אֲשַׁוִּינָךְ כִּצְבוֹיִם מִתְעָרַע מֵימַר קֳדָמַי לְקִבְלִי כַּחֲדָא אִתְגּוֹלְלוּ רַחֲמָי : ט לָא אֶעֱבֵיד תְּקוֹף רוּגְזִי וְלָא יְתוּב מֵימְרִי לְחַבָּלָא בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֱלָהָא אֲנָא מֵימְרִי לְעָלְמָא קַיָּם וְלֵית עוֹבָדַי כְּעוֹבָדֵי בִּסְרָא דְּדָיְרִין עַל אַרְעָא כֵּן גְּזָרִית בְּמֵימְרִי דְּבֵינֵיכוֹן שְׁכִנְתִּי קַדִּישָׁא וְלָא אַחְלֵיף בְּקִרְוָא אוֹחֲרֵי עוֹד יְרוּשְׁלֵם : י בָּתַר פּוּלְחָנָא דַּייָ יְהָכוּן מֵימְרֵיהּ כְּאַרְיָא דְּמַכְלֵי אֲרֵי הוּא יַכְלֵי וְיִתְכַּנְּשׁוּן גָּלְוָתָא מִמַּעַרְבָא : יא כְּעוֹפָא דְּאָתֵי בְּגַלֵּי כֵּן יֵיתוּן דִּגְלוֹ לְאַרְעָא

וסים׳ ואת אבשלום חלכו . ואנכי תרגלתי לאפרי׳ · ולא ידעו עשות נכוחה : ממועצותיהם ה׳ ס״פ בטעם פי׳ ס״פ לא ישרתוהו לעולם כי אם מרכות ובה׳ מקומו׳ ישרתוהו מאיילא בתיבתו וסי׳ בעל בעמיו להחלו׳ לדרתיכם דראשי׳ עריסותיכם · ממועצותיהם דסיפ׳ · והאשתלי דבריש ד״ה · וקויתי לו · והמקף מחברו כתיב אחד : ו׳ פסוקים מן ד״ד מלין ב׳ קדמאי לא נסיב ו׳ וב׳ בתראי נסבין ו׳ וסי׳ ואצות את שפטיכם בעת ההיא בין בין ובין ובין · ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים אל אל ואל ואל · ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו כי כי וכי וכי . כי מפני חרבו׳ נדדו מפני מפני ומפני ומפני · בערי ההר בערי השפלה ובערי ובערי · לא אעשה חרון אפי לא לא ולא ולא וחד פסוק חלוף ולא ולא לא לא · אשר דבר הנבי׳

תולדות אהרן בקרבך קדוש · תענית ה יא :

להיות עבדים לאשור על כי מאנו לשוב : (ו) וחלה חרב · ותנוח חרב בעריו : וכלתה בדיו ואכלה · וכלתה גבוריו ואכלתם : ממועצותיהם · נקוד שני טעמים בו הטיפחא בו הסילוק לפי שהוא דיבור בפני עצמו וכן להחלו דלא יפסוק בעל בעמיו (ויקרא כא) וכן לדורותיכם דשמן משחת קודש (שמות ל) : (ז) ועמי תלואים למשובתי · כשהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי : ואל על יקראוהו יחד לא ירומם · ואל הדבר אשר עליו יקראוהו הנביאים יחד לא ירוממוהו עמי ולא יאות לעשותו ויש מפרש ואל על יקראוהו פגעים קשים יפגעום ואל כמו יש לאל ידי (בראשית לא) ואין זאת שהרי נקוד בפתח ואם היה ואל שם דבר היה נקוד בצירי ויונתן תרגם במרעא קשיא יתערעון עשה אל (סא״א על) לשון קשה ולי נראה שפרשתי כהוגן : יחד לא ירומם · כחדא לא יהכון בקומא זקופא : (ח) אמגנך · אמסרך ביד אויביך כמו אשר מגן צריך (שם יד) : נכמרו · נתחממו לשון ארמי וכן עורנו כתנור נכמרו (איכה ה) : (ט) לא אשוב . מדברי הטוב אשר אמרתי לא מאסתים ולא געלתים להיות משחית את אפרים : כי אל אנכי . המקיים דבר טובתו ואין מדתי להנחם על הטוב : בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר . אחרת ככר הבטחתי להשרות שכינתי בקרבך בירושלים ולא אשרה אותה עוד על עיר אחרת ויש מפרש בעיר לי שנאה כמו (שמואל א כח) ויהי ערך : (י) כאריה ישאג · עוד ישאג להם כאריה שיצאו מן הגליות וילכו אחריו : ויחרדו בנים מים :

(ו) וחלה · כמו יחולו על ראש יואב ולא חלו בהם ידים ידי האויבים : וכלתה בדיו . סעיפיו כמו ותעש בדים וזאת הרעה באה להם ממועצותיהם : (ז) ועמי תלואים · באל״ף כמו אשר תלאום ויו״ד למשובתי אינו סימן הפועל כמו ושמחתים בבית תפלתי אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך כי משובה לעולם לגנאי והנה הטעם שהם עושים דרך משובה עמי כאדם תלוי באויר אינו עולה למעלה ואינו יורד למטה : ואל על : כמו נאם הגבר הוקם על שהוא תואר כמו עליון והנה פירושו ואל עליון יקראוהו הקוראים והם נביאי השם וכולם על דרך אחד לא ירימו ראש : (ח) איך . אמגנך · כמו אתנך כמו אשר מגן צריך עטרת תפארת תמגנך אתן לך כמו כי ארץ הנגב נתתני : נכמרו · יקדו ונצרבו כמו עורינו כתנור נכמרו : נחומי · מגזרת וינחם ה׳ ודברה תורה כנגד בני אדם : (ט) לא . אל · שאוכל לסבול הכעס ועוד כי בקרבך לבדך הייתי קדוש . כי אל אנכי ולא איש · ולא אבוא בעיר · על דרך ישב אלהים את האדם והגאון אמר לא אבוא בעיר אחרת רק בירושלים לבדה : (י) אחרי · אם ישובו ללכת אחרי השם כמו אחרי ה׳ אלהיכם תלכו אזה ישאג כאריה ויחרדו בנים הם ישראל שהלכו אל מערב שהיא מצרים כי כן הוא מערבית דרומית וככה אשור : (יא) וטעם יחרדו כצפור שהצפור

רדק

היו מושלים על האומות כגון שהיו עושים בימי דוד ושלמה כשהיו עושים רצוני וכן הבטחתים ומשלת בגוי׳ רבים וכן לא ימשולו : (ו) וחלה חרב · תפול ותנוח כמו יחולו על ראש יואב : וכלת׳ בדיו ואכלה · פי׳ בדיו ענפיו והוא משל לכפרים כי כבר זכר בעריו והכפרים לערים כמו הענפים לאילן וכן יקראו בנות שהם לעיר כמו בנות לאם וי״ת ותחול חרבא וגו׳ : ממועצותיהם · פי׳ וכל זה יבא להם מעצתם הרע שעזבו עבודתי לעבוד אלהים אחרים : (ז) ועמי תלואים למשובתי · החיר״ק תחת האל״ף והוא במקום ה״א למ״ד הפעל כי שרשו תלה וכן והיו חייך תלואים לך אשר תלואים במה אמר עמי תלואים בין הצרה והרוחה פעם תבואם צרה פעם יהיו בהרוחה וזהו למשובתי כלומר בעבור המשובה והמרד שעושים לי ויו״ד משובתי כיו״ד ושמחתי׳ בבית תפילתי ואם לא היו מורדים היו לעולם בהרוחה ואדוני אבי ז״ל פי׳ מסופקים הם במצותי מלשון רז״ל אשם תלוי אמר כי ספקה להם במצותי אע״פ שהם ידעו הבירור אך למשובתי ולמרוד כי יעשו דבר זה ורש״י ז״ל פי׳ למשובתי ענין תשובה אמר כשהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי הם תלואים אם לשוב אם לא לשוב ולא מצאנו תשובה כי אם לגנאי וכפ״י ענין תשובה : ואל על יקראוהו · יקראוהו הנביאים תמיד לשוב אל אל עליון ית׳ : יחד לא ירומם. וכלם כאחד אין בהם שישוב לאל ית׳ וירומם אותו ויגדלהו בלבו ובפיו והחכם רבי אברהם אב״ע פי׳ וכולם על דרך אחד לא ירומו ראש וכן בדרך התרגם ואדוני אבי ז״ל פי׳ ירומם בצר״י כמו בפתח אמר לא יעלה אל׳ אותם למדרגה שחשב לעשות אליה : (ח) איך אתנך אפרים · אעפ״י שחטאת מאד לפני אני מרחם ואומר איך אתנך אפרים ביד אויב : אמגנך · אמסרך כמו אשר מגן צריך בידך . כאדמה . כי כן היית חייב להפוך ארצך כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים לפי חטאיך הרבים אלא שנהפך עלי לבי שלא להשחית הכל ולהשאיר לך פליטה : יחד נכמרו נחומי · נתגלגלו נחומי שאני ניחם על הרעה אשר חשבתי לעשות לך ולא אעשה וכן כי נכמרו רחמיו וכת״י ואונקלוס אתגולל רחמתי וי״מ נתחממו כמו כתנור נכמרו : נחומים · שם נחים במשקל חבור לבור : כצבאים . החיר״ק תחת היו״ד והאל״ף נחה וכי״ במקום וי״ו המשך : (ט) לא אעשה . לא אשיב אם יסרתים בעוונם לא אשוב עוד עליהם לשחתם מכל וכל : כי אל אנכי ולא איש · כי אני ארך אפים ולא כבן אדם שלא יוכל לסבול כעסו ועושה עם אויבו כפי חמתו וכעסו או פירושו כטעם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אמר כיון שהבטחתי אבותם להטיב להם ולזרעם אחריהם לא אשוב מהבטחתי אעפ״י שהם חטאו לפני אלא איסרם ולא אשחיתם מהיות עם : בקרבך קדוש , ועוד שהשכנתי כבודי ביניהם מה שלא עשיתי לעם אחר ולא אחלל כבודי : ולא אבא בעיר · פי׳ הגאון רב סעדיה ז״ל ולא אבא בעיר אחרת אלא בירושלם · ועל הדרך הזה ת״י ולא אחליף בקרתא אוחרי עוד ית ירושלם והחכם ר׳ אברהם ן׳ עזרא פי׳ בקרבך קדוש אע״פ שלא אבא בעיר כמו שאמר האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ ורז״ל פירשו ואמרו מפני שבקרבך קדוש לא אבא בעיר אלא שלא אבא בירושלים של מעלה עד שאבנה ירושלם של מטה ומי איכא ירושלם למעלה אין דכתיב ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו : (י) אחרי ה׳ ילכו · אע״פ שאסלק שכינתי מקרבם ואגלה אותם מארצם עוד יהיה זמן רב שילכו אחרי השם וידרשוהו בגלותם כמו שאמר בתחלת הספר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ אלהיהם : כאריה ישאג · כמו האריה שישאג שיתאספו החיות אליו כי הוא מלך החיות כן יאספו בני ישראל לקול שאגת האל י״ת כי הוא ישאג כלו׳ יגלה להם לישראל בגלותם ע״י נביא או אות ומופת שיגלה : ויחרדו בנים מים . ינועו ממזרח וממערב · ואמר בנים כמו הבנים שבאים ליד האב כשקורא אותם כן יבואו אליו אל מקום המקדש שישיב שכינתו שם ואז יקראו בנים כמו שנקראו בנים אתם לה׳ אלהיכם : (יא) יחרדו · ענין תנועה כמו ויחרדו

מצודת ציון

אוכיל · מאכל : (ו) וחלה · תשכון כמו על ראש רשעים יחול (ירמיה כג) : וכלתה · מל׳ כליון : בדיו . ענפיו כמו ותעש בדים (יחזקאל יז) ור״ל גבוריו : (ז) תלואים · מלשון תלוי ומסופק : למשובתי · מלשון השבה : על · מל׳ עליון וכן על עולה (איוב לו) : (ח) אמגנך · ענין מסירה כמו אשר מגן צריך (בראשית יד) : כאדמה כצבואים · הן חברותיהן של סדום ועמורה : נכמרו · ענין חמום כמו עורנו כתנור נכמרו (איכה ה) וזה הלשון יאמר על החמלה : נחומי . מל׳ תנחומין ותרעש : (י) ויחרדו . ענין מהירות ההליכה בחפזון רב וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו (ש״א טז) : והושבתים

מצודת דוד

סובתו : (ו) וחלה · לכן תחול החרב בעריו ותכלה את גבוריו : ואכלה . הנה החרב תאכל את כלם מסבת מועצותיהם אשר יעצו לבקש עזר ממלכי מצרים ולא פנו אל ה׳ : (ז) ועמי תלואים למשובתי · עמי תלויים ומסופקים לשוב אלי וממתינים עד שאשוב אליהם תחלה להיטיב עמהם : ואל על יקראוהו . ר״ל עם כי הנביאים כולם קוראים אליו שהוא ישוב תחלה אל העליון ב״ה כי הוא רם ונשא הנה הם כולם יחד אין בהם מי שירומם אותו העליון לכבדו לשוב אליו תחלה : (ח) איך אתנך אפרים . ר״ל הנה עכ״ז רחמתי עליך ואומר איך אתנך אפרים ביד הבבליים איך אמסרך בידם איך אתנך להיות הפוכה כאדמה וכו׳ כאומר איך אוכל לראות באבדן עמי : נהפך עלי לבי עם כי כעסתי עליהם הנה נהפך עלי לבי לרחם אותם : יחד נכמרו נחומי · כל מדות תנחומין שיש בי לנחם על הרעה כולם יחד נתחממו ונתעוררו בלי מנוח לד הפכו : (ט) כי אל אנכי · ובכל עת ידי משלה עליהם לכן אאריך עוד אפי : ולא איש . שממהר להנקם בחושבו פן לאח״ז לא יהיה לאל ידו : בקרבך קדוש . ר״ל עוד אשרה בקרבך קדושת שכינתי ולא אבוא בעיר אחרת מערי העכו״ם : (י) אחרי ה׳ · ר״ל זאת אעשה להם בבוא זמן הגאולה בימי המשיח ילכו אז אחרי ה׳ אל ארצם : כאריה ישאג · כמו שע״י שאגת האריה מתאספים אליו כל החיות כי הוא המלך עליהם כן יתאספו כולם אחרי ה׳ : כי הוא ישאג . ר״ל יעורר הלבבות כאלו ישאג בקול לישראל הנקראים בנים למקום ימהרו

מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ ל' מ"ל

יב א סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם ל'
וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד י"ד חסר
רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן׃ ל' · ג' מ"ל
ב אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־ ג' וחסר
הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־
אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃
ג וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־ ד' · ל'
יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ׃ כ"ד
ד בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה ג'
אֶת־אֱלֹהִים׃ ה וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ ג' כתי' ס"ן
וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל ל' זקף קמץ ותסר

דְמִצְרַיִם וּכְיוֹנָה דְיָתְבָא לְגוֹ שׁוֹבְכָא כֵּן יְתוּבוּן דְאִיטַּלְטְלוּ לְאַרְעָא דְאַתּוּר וְאַתִיבִינוּן בִּשְׁלָם לְבָתֵּיהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְסַעְדְהוֹן אֲמַר יְיָ׃ א אַסְגִיאוּ קֳדָמַי כַּדְבִין דְבֵית אֶפְרַיִם וּבִנְכְלְהוֹן דְבֵית יִשְׂרָאֵל וּדְבֵית יְהוּדָה הֲווֹ מִתְקְפִין בְּפוּלְחָנָא עַד דְגְלָא עַמָּא דֶאֱלָהָא מֵאַרְעֲהוֹן וְאִינוּן דַהֲווֹ פָלְחִין קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְשָׁא מִתְקְרָן עַמָּא קַדִישָׁא בְּכֵן הֲווֹ קַיָמִין׃ ב בֵּית יִשְׂרָאֵל דָמָן לִדְרוֹחַ זְרַע וְעַלְעוֹל חֲצַד כָּל יוֹמָא כַּדְבִין וּבִזָא מַסְגָן וְקַיָם עִם אַתּוּרָאָה אָקִימוּ וְקוּרְבָנָא לְמִצְרַיִם מוֹבְלִין׃ ג וְדִינָא קֳדָם יְיָ עִם דְבֵית יְהוּדָה וּלְאַסְעָרָא עַל יַעֲקֹב כְּאוֹרְחָתֵיהּ וּכְעוֹבָדוֹהִי תַּקְנָא יְתִיב לֵיהּ׃ ד נְבִיָא אֲמַר לְהוֹן הֲלָא יַעֲקֹב עַד דְלָא אִתְיְלִיד אֲמִיר דְיִסְגֵי מִן אֲחוּהִי וּבִתְקוֹפֵיהּ אִתְרַבְרַב עִם מַלְאָכָא׃ ה וְאִתְרַבְרַב עִם מַלְאָכָא וִיכִיל בְּכָא וּבְעָא מִנֵיהּ בְּבֵית אֵל אִתְגְלֵי עֲלוֹהִי וְתַמָּן יְמַלֵיל עִמָנָא׃ ו נְבִיָא אֲמַר לְהוֹן הוּא יְיָ אֱלָהֵי

רשי

מים · ויתכנשון גלוותא ממערבא : (א) סבבוני . כבר בכחש ובמרמה אפרים ובית ישראל מלכי עשרת השבטים וכל העם אבל יהודה עודנו רד עם. אל מושל עוד ביראת אלהים רד כמו (במדבר כד) וירד מיעקב עוד מלכיהם עם הקב"ה : (ב) רועה רוח · לשון ריע מתחבר לדברי רוח להעכו"ם ושמן שלהם למצרים מובילים לתת שוחד למצרים לעזור אותם : (ג) וריב לה' עם יהודה . אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר עשו לו אחיהם בית ישראל ולא יתמהו בפקדו על יעקב כדרכיו : (ד) בבטן עקב את אחיו · כל זה עשיתי לו אחזו בעקבו סי' שהוא יהיה לו גביר : (ה) בכה . המלאך : ויתחנן לו · כשאמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני (בראשית לב) המלאך היה מבקש ממנו הנח

כשם ת' : ורדף ג' וחס' בקריא' וסי' ורוף אין · ורדף שלמנים · ורדף קרים : בבטן ג' בקריאה וסימ' בטרם אצורך בבטן ידעתיך · בבטן עקב את אחיו · בבטן עשני עשהו :

תולדות אהרן בכחש . סוטה לו זוסר עקב : עוד רד · שם ויתי : וריב לה' . שם משפטים כהונו : וישר · חולין לב :

אבן עזרא

שהצפור תחרד מקול שאגיה ואני אעופה כעוף וכיונה הפך שאמר כיונה פותה אין לב : והושבתים אל בתיהם . הטעם אשיב שביתם רק אינם הולכים אחרי השם כי הם סבבוני בכחש ומרמה לא באמת גם כן יהודה שהיה אומר כי רד עם אל על משקל כי אם תם הכסף שהיה חושב בעבור היות מלכי מבני דוד כי הוא מלכות השם : (ב) אפרים . איננו הולך אחרי השם כי אם בדבריו כי אם הוא רועה רוח כמו הקן לדברי רוח והעד וברית עם אשור יכרותו ושמן למצרים יובל דורון למלך מצרים : (ג) וריב · המפרש כי יהודה הוא נאמן והוא יהיה מוכיח ואמר כי הכתוב לא הזכיר וריב לה' על יהודה רק עם הטעם כי השם ויהודה יריבו על אפרים והנה טעה מדרך הכתב והדקדוק כי למעלה כתב ויהודה את מזורו ארכיב אפרים יחרש יהודה ועל שניהם אמר אכלתם פרי כחש גם שכח וילכו רועי גרר עם רועי יצחק וירב העם עם משה ורבים אחרים על כן חבר אפרים עם יהודה ואמר ולפקוד על יעקב כדרכיו שזה השם כולל שניהם : (ד) בבטן · המפרש בבטן גזר השם דבר הבכורה והברכה לא ידעתי מה טעם בבטן והכתוב אמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך ולפי דעתי כי הוא כמשמעו כי בבטן עקב את אחיו וזהו מפורש וידו אוחזת בעקב עשו והטעם למה לא יזכרו את בני יעקב שאני בחרתי אביהם ועשיתי לו מעלה על כל הנולדים כי כאשר היה בבטן נתתי לו כח לאחוז בעקב וזהו כמעשה נס כי אין כח בעומד בשלוה ובעת התבקעה לחפוש דבר עד שיצא מהרחם לאויר העולם והנה בהיותו בבטן נתתי לו כחו ואחרי כן התאבק עם המלאך ולא יכול לו והנה מלאך אחד הרג כל מחנה אשור ומראותו יפחדו בני אדם כמו דוד שנבעת ואף כי להתאבק עמו והנה הטעם שידעו כל בני העולם כי זרעו יעמוד לנצח ובסוף הוא ינצח את אויביו והנה אפרים חושב כי אפרים הוא מצא האון : (ה) וישר · פירוש איך שר את אלהים : ויוכל · המלאך וכמעט בכה

רדק

ויחרדו זקני העיר לקראתו מדוע חרדת אלינו את כל החרדה הזאת וזכר מים שהוא המערב והוא הדין לשאר הפאות והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פי' מים מה שפירש אחר כן מצרים ואשור כי הם מערבית דרומית : יחרדו כצפור ממצרים · אותם שהם במצרים יחרדו לשוב לארצם כמו הצפור שתחרד לשוב אל קנה כמו שמשיל נדוד האדם אל נדוד הצפור באמרו כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו המשיל שובו לארצו לצפור שב' כצפור ממצרים : וכיונה מארץ אשור · ואותם שהם בארץ אשור יחרדו לצאת ממנה לשוב אל ארצה כמו היונה החרדה לשוב אל שובכה כמו שאמר ר ג"כ בשיבת הגלות וכיונים אל ארובותיהם וזכר מצרים ואשור והוא הדין לשאר מקומות אלא שזכר המקומות שחשבו להעזר בהם ונכשלו בהם וגלו אליהם : (א) סבבוני בכחש אפרים · אבל עתה סבבו אותי בכחש ובמרמה עובדים וטעם סבבוני כי אני שוכן בקרבם והם סקיפוני סביב בית המקדש בעבודת אלהים אחרים ולא נשארו אלא שבט יהודה בתוכך לפיכך אמר ויהודה עוד רד עם אל וזכר אפרים בעבור ירבעם שהיה משבט אפרים ובית ישראל שאר שבטי ישראל שהיו עמו זולתי שבט יהודה ובנימין ולא זכר בנימין כי יהודה הוא העיקר והמלך הוא משבטו : ויהודה עוד רד עם אל · כשהתחלו אפרים ושאר השבטים לעבוד העגלים עוד משל יהודה ביראת האל ובעבודתו כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבעם ולישראל ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב וגומר וכל הבא למלאת את ידו בפר בן בקר וגומר והיה כהן ללא אלהים ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו והכהנים משרתים לה' בני אהרן וגו' : רד · ענין ממשלה כמו מדוע אמרו עמי רדנו ופי' רד עם אל כמו כי שרית עם אלהים או זכר ענין שממשלה לפי שכשהיה המלך עובד את ה' היה מוכיח את העם לעבוד אלהים יתברך לבדו וכשהיה המלך עובד אלהים אחרים היה מכריח את העם לעבוד אלהים אחרים גם כן : ועם קדושים נאמן . כפל הענין במלות שונות כי קדושים במקום אל אמר לשון רבים כמו אלהים קדושים הוא אמר כי נאמן היה יהודה עם האל יתברך ומחזיק בעבודתו אעפ"י שאפרים היה עובד את העגלים, והאז"ל פי' נאמן על אל יתברך ומן סתימה פת"י עם אל כמו עם אל בפתח לא ידעתו אם היה קורא אותו כך שתרגם אסגיאו קדמי בכזבין וגו' : (ב) אפרים רועה רוח ורודף קדים · בעבדו העגלים דומה למי שפותח פיו אל הרוח ורועה אותו כי לא יחיה ממנו : ורודף קדים . כפל הענין במלות שונות וזכר קדים כי הוא הקשה שברוחות ומזקת לבני אדם כן הם לא די שלא הועילה להם עבודת העגלים אלא שהזיקה להם : כל היום כזב ושוד ירבה . אינו חוזר בו מרשעו אלא כל הימים מרבה כזב שהיא עבודת העגלים וכן מרבה בשוד ושבר שיבא עונם בעבודתם ועם כל זה לא יבין ולא ישיב מעבודת העגלים לעבודת האלהים ית' אלא מה עושה כשתבא אליו צרות האויב כרתו ברית עם אשור לעזרם וכן עם מצרים פעם עם זה ופעם עם זה : ושמן למצרים יובל · שהם מובילים השמן למצרים לשחד כי השמן לא להם למצרים ולשאר ארצות מא"י כמו שכתוב בנבואת צר יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך ואמר בישעיה ותשורי למלך בשמן כי היתה א"י ארץ זית שמן : (ג) וריב לה' עם יהודה . אע"פ שאמר ויהודה עוד רד עם אל אמר אע"פ שמחזיק בעבודת האל בבית המקדש אח"כ הרעו מעלליהם כשהיו מלכיהם רעים לפיכך אמר שיש לה' ריב והוכחה עם יהודה ועם יעקב לפקוד עליהם כמעלליהם שהיו מלכיהם רעים כי לא זכרו חסדי עמהם ולא עם אביהם יעקב כי הכל בעבור זרעו והראתי עליו אות שיהיה לזרעו אחריו אם יתנו לבם אלי וידעו כי בעבורם נעשה אותו האות לא בעבור יעקב עצמו כי הוא לא היה אדון לעשו בימיו ומה שהראיתי עליו לא היה אלא בעבור זרעו והם אינם מכירים זה כי אלו היו מכירים זה היו דבקים בי ובעבדתי ואני הייתי מקיים להם ברכת יעקב אביהם ומה הוא האות שעשיתי לו : (ד) בבטן עקב את אחיו . כמו שאמר וידו אוחזת בעקב עשו והיה זה פלא גדול כי העובר בעודו בבטן אין לו כח ויכולת כאחד מאיבריו ואף כי יבקע השליה ויתפוש בעקב העובר האחר זו פליאה גדולה וזאת עשיתי אני להיות לאות לבניו אחריו כי בסוף והוא העקב ישלטו בני יעקב בבני עשו ואע"פ שבימי דוד היתה להם ממשלה בהם כמו שאמר ויהיו אדום עבדים לדוד לא היתה הממשלה קיימת עד בסוף הימים כמו שכתוב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו וגו' וכל זה לא נתנו אל לבם בניו : ובאונו שרה את אלהים · ועוד אות אחר הראיתי לו להיות לאות לבניו אחריו כי נתתי בו כח להאבק עם המלאך ולהיותו שר כנגדו כאלו היה במערכת אחת עמו וזה האות הראיתי לו כי בניו יהיו חלק ה' לבדו שלא ישלטו בהם כוכב ומזל כל זמן שיעשו רצוני מאותות השמים לא יחתו כי אין להם כח ויכולת בהם כי השגחת האל יתברך דבקה בהם כל זמן שיעשו רצונו ולא יפלו תחת מקרה הזמן וכן אמר בתורה אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' וגו' : (ה) וישר אל מלאך ויוכל . כפל הענין לחזק כי פלא גדול היה נאבק

מצודת דוד

ימהרו לבוא מפאת הים : (יא) יחרדו . וכן ימהרו לבוא ממצרים ומאשור כצפור וכיונה הממהרים לעוף : והושבתים ואני אושיב אותם לבטח על בתיהם : **יב** (א) סבבוני בכחש אפרים . הנה מלכות אפרים סבבו אותי כאלו שבים אלי אבל יכחשו בי כי לבם בל עמם : ובמרמה וגומר · כפל הדבר במ"ש : ויהודה · אבל יהודה עדיין הוא מושל עם האל ר"ל מכריח את העם ללכת עם האל בדרכי התורה : ועם קדושים · עם אלהים קדושים הוא הנאמן לקיים מאמרו : (ב) רועה רוח · הוא מרעה את הרוח ר"ל עוסק הוא בדברי הבל : ורודף קדים · הוא כפל ענין במ"ש : כזב ושוד ירבה . מרבה לדבר כזב ולעשוק בני אדם : וברית וגו' להיות בעזרתו : ושמן וגומר · לשחדו לעזור לו מול האויב : (ג) וריב לה' . ר"ל הואיל וגם יהודה סרח אח"כ לכן יהיה ריב לה' גם עם יהודה ולזכור על כל בני יעקב כפי דרכיו שהלך בו וכפי מעלליו ישיב לו גמול : (ד) בבטן עקב את אחיו · ר"ל הלא יעקב אביהם עודו בבטן אמו אחז בעקב עשו אחיו והפלא הזה היה לאות : ובאונו · ובכחו נעשה שר אל אלהים הוא המלאך שרו הנאבק עמו כי יעקב התגבר עליו : (ה) וישר · וכאשר נעשה שר אל המלאך ולתוספת ביאור אמר ויוכל לו ר"ל נצחו והתגבר

מצודת ציון

(יא) והושבתים · מלשון ישיבה : (א) רד . ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (תהלים ק"י) : (ב) רועה . מלשון מרעה : קדים · ר"ל רוח קדים : ושוד : ענין עושק : יובל . ענין הבאה כמו יובל שי (ישעיה יח) : (ד) עקב . ר"ל אחז בעקבו הוא סוף הרגל : ובאונו · ענין אומץ וכח כמו ואונו

בכה ויתחנן לו שישלחנו ופעם עלות השחר לפני שיתחזק האור שלא בעת יעקב ופעם בית אל ימצאנו בשובו לאביו שם מצא המלאך ובעבור שהמלאך נראה בבית אל פעמים הנה המקום שער השמים על כן התנבאתי אני ועמוס על ירבעם בבית אל שהוא מקום מלכותו כאשר אפרש : (ו) וה' : הטעם המלאך דיבר עם אביכם והשם גילה שמו למשה שהוא אלהי המלאכים להיות להם לאלהים על כן ה' זכרו : (ז) ואתה · לו שבה אל אלהיך היה עוזרך להשיבך אליו וזהו ואתה באלהיך תשוב וקוה אליו ואל תסמוך אל עשרך ואל כוחך כי הכח מאתו היה לך גם העושר : (ט) ויאמר . טעם אך לא נתן לי השם העושר אני מעצמי עשרתי כי איננו כמו כנען הוא הסוחר כמו לא יהיה עוד כנעני והטעם למה יאמר חסד ומשפט שמור ולא יהיה עושק ככנעני וכל יגיעי לא ימצאו בני אדם שחטאתי : (י) ואנכי . הטעם הלא תזכור כי אני הוצאתיך ממצרים בעושר רב שלא יגעת בו וכלכלתיך במדבר בהיותך באהלים כמו כן יוכל לעשות לך כימי מועד לצאתך ממצרים : (יא) ודברתי . והנה כבר דברתי כזאת וכזאת על הנביאים שיאמרו לכם שתגיעו

צְבָאוֹת דְאִתְגְלֵי עַל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וּכְמָא דַאֲמִיר עַל יְדֵי מֹשֶׁה דָכְרָנֵיהּ לְכָל דָר וְדָר : ז וְאַתְּ בְּפוּלְחָנָא דֶאֱלָהָךְ תִּתְקֵיף חִיסְדָא וְדִינָא טַר וּסְבַר לְפוּרְקָנָא דֶאֱלָהָךְ תְּדִירָא : ח לָא תֶהֱוֵין כְּתַגָרִין דְבִידֵיהוֹן מוֹזְנָוַן דְנָכִיל לְמֵינַס רַחְמִין : ט וַאֲמַרוּ דְבֵית אֶפְרַיִם בְּרַם עַתְרָנָא אַשְׁכַּחְנָא אוֹנָס לָנָא נְבִיָא אֲמַר לְהוֹן כָּל עוֹתַרְכוֹן לָא יִתְקַיַם לְכוֹן כְּיוֹם תּוּשְׁלֻמַת חוֹבֵיכוֹן : י וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְאַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עוֹד אוֹתְבִינָךְ בְּמַשְׁכְּנִין כְּיוֹמֵי קֳדָם : יא וּמַלֵּית עִם נְבִיַיָא

יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ : ו וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ : ז וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד : ח כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב · ט וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֺן אֲשֶׁר־חֵטְא : י וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד : יא וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים

כ' אל ס' ט'

י"ב סבירין ויאמרו ג' מ"ל

י"ד חס' · ד'

הנה לי עכשיו סופו של הקב"ה ליגלות עליך בבית אל ושם ידבר עמנו והוא ואני נסכים לך על הברכות שבירכך יצחק ואותו מלאך שרו של עשו היה והיה מערער על הברכות : (ו) וה' אלהי הצבאות ה' זכרו · כאשר הייתי מאז כן אני עתה ואם הייתם הולכים עמי בתמימות כיעקב אביכם הייתי נוהג עמכם כאשר נהגתי עמו : (ז) ואתה באלהיך תשוב · בהבטחתו ובתשענתו שהוא מביאך אתה יכול לסמוך ותשוב אליו רק חסד ומשפט שמור ומובטח אתה לקוות לישעו תמיד : (ח) כנען בידו מאזני מרמה . אתם סמוכים על בצעכם שאתם סוחרים ורמאים ועל עשריכם אתם אומרים אך עשרתי ולא אעבוד את הקב"ה : (ט) מצאתי און לי · און כח ומדרש אגדה היה דורש רבי שמעון ז"ל מצאתי און לי מצאתי לי שפר תוב שיש לי מלכות על ישראל וילכו גם אחיו ויפלו ונומר הננו לך לעבדים (שם נ) און לי דיני שפר כמו כותבין עליו אוטו וכמו באונו אחד ובסיפי אחה בב"ל וזה פירושו ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי ירבעם בן נבט שהיה מבני אפרים מתפאר בעצמו ואומר אך עשרתי מצאתי און לי שפר אחד שכל ישראל עבדים לי שאני קנה אותם דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו וכל ממונם שלי לפיכך און כי חטא אם אפול כל אשר להם כי הם עבדי מה כתיב אחריו ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים (שמות כ) גדולה הבאה לאביך במצרים מאתי היתה אמר הקב"ה הננו לך לעבדים לא שכחת אבל אנכי ה' אלהיך שאמר בעשרת הדברות שכחת שהעמדת שני עגלים א' בבית אל וא' בדן ולענין פשוטו של מקרא אתה אומר מצאתי און לי ע"י עושק ומאזני מרמה ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים שם הבחנתי בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור אף אני היודע ונפרע ממאזני מרמה הטעויין מבלי הבין ומהטומן משקלותיו במלח כדי לרמות : כל יגיעי לא ימצאו לי : טוב לך אם אמרת בלבך כל ממוני לא יהא בו ספוק לכפר על עוני אשר חטאתי כן תרגם יונתן נביא אמר להון כל עותריכון לא יתקיים לכון ביום תושלמת חוביכון : לא ימצאו · לא יספיקו כמו (במדבר יא) ומצא להם ולא יתכן לפרש כל יגיעי כל היגעים לבקש עוני ולא ימצא לי עון שאם כן היה ראוי לכתוב כל יגיעי בלא יו"ד ולנקוד בציר"י אבל עתה אינו ל' יגע אלא לשון יגיע : (י) עוד אושיבך באהלים . אכרית מתוכך סוחרי מרמה ואושיבך באהלים אעמיד מתוכך תלמידים עוסקים בתורה : כימי מועד . כימי מועד הראשון שהיה יעקב איש תם יושב אוהלים : (יא) ודברתי על הנביאים · להוכיח אתכם ולהחזיר

אהב ט' וסימ' נמס' בריש שמואל : ויאמר אפ־ים י"ב סבירין ויאמרו וסימ' נמסר בספר שפטים סי' י"א : באהלים ד' בקריא' וסימ' דרך השכוני כאהלים ' כי באהלים תשבו כל ימיכם : ונשב באהלים ונשמע ונעש · עוד אושיבך באהלים כימי מועד ·

תולדות אהרן

כנען בידו · פסחים נ ב"ב עם :

רדק

להאבק אדם עם מלאך ויוכל עמו כמו שאמר וירא כי לא יכול לו : בכה ויתחנן לו · זה לא נזכר בתורה ופי' כאלו המלאך בכה והתחנן ליעקב שישלחנו כמו שאמר ויאמר שלחני כי עלה השחר כל זה להודיע כי האל ית' שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד ממנו אלא ברצונו : בית אל ימצאנו · המלאך מצא אותו גם כן בבית אל ושם ברכו גם כן ומלת ימצאנו עתיד במקום עבר ורז"ל פירשו כמשמעו שאמר לו המלאך כי בית אל ימצאנו האל יתברך בשרו כי שם יגלה לו ויקרא שמו ישראל : ושם ידבר עמנו . דברי הנביא אמר שם בבית אל מדבר עמי ועם עמוס להוכיח את ישראל על עבודת העגל בבית אל כמו שאמר עמוס דרשוני וחיו ואל תדרשו בית אל וגו' ורז"ל פי' ושם ידבר עמנו דברי המלאך אמר לו כי האל ית' ימצאנו בבית אל ושם ידבר עמנו עמי ועמך לקיים ברכתי לך ולקרא שמך ישראל לאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל והגאון רב סעדיה פי' ושם ידבר עמנו כמו בעבורנו או עלינו כמו בעבור זרע ישראל שאמר לו פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך וגו' ואמרו רז"ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמר המלאך הגואל אותי מכל רע וגו' : (ו) וה' אלהי הצבאות · אע"פ שנגלה לאביכם באל שדי לאמר לו אני אל שדי פרה ורבה עוד חדש שמי הנכבד למשה והכל בעבורכם לחדש בו אותות ומופתים להוציאכם מעבדות לחרות והוא יו"ד ה"א וי"ו ה"א והוא אלהי הצבאות אלהי צבאות מעלה שהם המלאכים והגלגלים עם כוכביהם ובשם אל ואלהים הוא משתתף עמהם אבל בזה השם אינו משתתף עם זולתו ואתם אם תעשו את רצונו הוא יהיה לכם לאלהים כמו שהוא אל אלהי הצבאות ה' זכרו כמו שאמר זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור ועל הדרך הזה ת"י נביא אמר להון ה' אלהי הצבאות וגו' : (ז) ואתה · אתה שאתה זרע יעקב אם תרצה באלהיך תשוב כלומר תנוח כמו בשובה ונחת תושעון : חסד ומשפט שמור . בתנאי זה תוכל לנוח ולא תפחד מהאויב אם תשמור לעשות חסד ומשפט כי מדותיו הם כמו שאמר כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' ואף על פי שלא הזכיר הנה צדקה הנה אמר במקום אחד שמרו משפט ועשו צדקה ואמר הנה וקוה אל אלהיך תמיד והוא צדקה ויושר שתקוה תמיד אל ה' ואף כי תהיה לך טובה גדולה ועושר ונכסים שאמר כי מאתו הוא הכל תזכרנו תמיד ותקוה לו כמו שאמר בתורה וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל לא כאפרים שאמר אך עשרתי מצאתי און לי ויש לפרש בי"ת באלהיך תשוב במקום למ"ד ויהיה תשוב ענין תשובה וכמוהו ושלח את השעיר במדבר כמו למדבר רננו צדיקים בה' כמו לה' וי"ת ואת כפולחנא וגו' : (ח) כנען בידו . ואתה אין אתה כן אלא אתה כמו הכנען והוא הסוחר אשר בידו מאזני מרמה : לעשוק אהב · הפך חסד ומשפט שמור וי"ת לא תהוין כתגרין וגו' : (ט) ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי . הפך וקוה אל אלהיך תמיד אינו מקוה לאל ית' ואינו מודה שהוא נתן לו כח לעשות חיל אבל אומר כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה ושוכח האל ית' שנתן לו כח לעשות כמו שכתוב בתורה ושכחת את ה' אלהיך וזו שאמר עשרתי ר"ל עשרתי מעצמי : און . כמו הון או פירושו כמו כח כמו ולאין אונים עצמה ירבה : כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא . עוד רעה אחרת אומר כי הוא עושק ואומר כי בכל מה שיגע ואסף לא ימצאו לו ממון של עון וחטא : אשר חטא · כמו וחטא וכן טוב אשר יפה כמו טוב ויפה או פירושו לא ימצאו לי עון ולא דבר אשר בו חטא לי והחטא פחות מן העון כי החטא יבא לפעמים על השגגה או פי' עון אשר חטא אשר היה לי בו חטא כלומר שחטאתי אני עליו כי אם בא לידי ממון בעון ובגזלה לא היה בידיעתי כלומר ע"י שגגה ואם היה חטא ר"ל עון שיאשמו עליו וי"ת ואמרו דבית אפרים וגו' : (י) ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים · מאז ידעוני אבותיך שעשיתי עמהם כמה אותות ומופתים והוצאתים מארץ מצרים מבית עבדים וכן אמר בתורה אנכי ה' אלהיך וגו' ועליך היה לדעת אותי ממה שעשיתי עם אבותיך וכן עמכם וכל אחריהם בזמן ששמעתם בקולי וכן אני עתיד להוציאכם מהגלות שאתם בו כמו שעשיתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים וכלכלתי אתכם במדבר והושבתי אתכם באהלים כן אני עתיד עוד כשאוציאכם מגלות העמים להושיב אתכם באהלים במדבר בדרך ולהראותכם נפלאות עד שתבואו לארצכם בבטח כמו שכתוב אפתח על שפיי' נהרות וגו' ואומר וארץ ציה למוצאי מים ופי' כימי מועד כצאתך ממצרים וכל זה לא נתתם אל לבבכם להתבונן בטובות שעשיתי עם אבותיכם ועמכם : (יא) ודברתי על הנביאים · כמו

מצודת ציון

ואונו בשרירי בטנו (איוב מ) : שרה · מל' שררה : (ה) ויוכל · מל' יכולת : (ו) זכרו · כמו כי בשם יזכר : (ז) תשוב . ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת (ישעיה ל) : (ח) כנען . תגר וסוחר וכן ותגור נתנה לכנעני (משלי לא) : מאזני · מל' מאזני משקל : (ט) און . ענין כח ואומץ : כל יגיעי . בכל יגיעי ותחסר בי"ת השמו"ש : (י) אושיבך . מלשון ישיבה : מועד . ענין זמן כמו כי אקח מועד (תהלים).

מצודת דוד

והתגבר עליו אז המלאך בכה לפניו והתחנן לו להניחו ללכת וכה אמר הנה בבית אל ימצא ה' אותנו ושם ידבר עמנו ושם יברכך והיה שם גם אני ואודה לך על הברכות כן דרז"ל וכאלו יאמר בזה אם נתתי הכח ביד יעקב להתגבר על המלאך מדוע אם כן לא תבטחו בי ותלכו לבקש עזרה ממצרים ומאשור : (ו) וה' · ר"ל הלא ה' הוא האלהים על צבאות מעלה ומטה והכל שלו ובידו : ה' זכרו · שמו הוא ה' המורה שהוא אדון הכל : (ז) ואתה . וגם אתה במשענת אלהיך תשב בשובה בנחת רק שמור חסד ומשפט ואז קוה תמיד אל אלהיך כי בכחו תהיה שימלא תקותך : (ח) כנען · ר"ל אבל אתה כסוחר הכנעני אשר בידו מאזני מרמה ואוהב לעשוק את הבריות ואיך תסך בחסד ובמשפט : (ט) ויאמר אפרים · ר"ל ועוד יוסיף פשע כי יאמר אפרים אך הסבה שעשרתי הוא בעבור כי מצאתי לי און וכח לאסוף הון ולא ה' פעל כל זאת ויאמר עוד בכל יגיעי הוא העושר הבא ביגיעי הנה בכולו לא ימצא לי און אשר יחטא אדם בהנה ר"ל אין בו שום נדנוד עון גזל ואונאה כי יחשוב שאין המקום ב"ה מכיר במעשיו : (י) ואנכי . אבל הלא אנכי ה' אלהיך מעת הוצאתיך מארץ מצרים ומאז אני בעצמי משפיע לך טובה ומשגיח במעשיך בהשגחה פרטית לא ע"י אמצעים מלאכי מעלה כדרך הבבליים : עוד אושיבך באהלים : עוד יבוא זמן אשר תצא מהגולה ואשיב אותך בדרך באהלים כמו בימי הזמן הטוב

שיצאו

וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה׃ יב אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃ ל' וחסר · ל'
יג וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר׃ ל' · פ'
יד וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר׃ טו הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו׃ ל' · ב'

יג א כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת׃ ב וְעַתָּה ׀ יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים ס' · ל' · ל' וחד ואכלס

וַאֲנָא נְבוּאָן אַסְגֵּיתִי וּבְיַד נְבִיַּיָּא שְׁלָחֵית׃ יב אִם בְּגִלְעָד הֲווֹ אֲנוּסִין בְּרַם בְּבֵית גִּלְגְּלָא תוֹרִין לְטַעֲוָן דַּבַּחוּ אַף אֲגוֹרֵיהוֹן אַסְגִּיאוּ כְּגַרִּין עַל תְּחוּמֵי חַקְלָא׃ יג נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הֲלָא יַעֲקֹב אֲבוּכוֹן אֲזַל לְחַקְלֵי אֲרָם וּפְלַח יִשְׂרָאֵל בְּאִתְּתָא וּבְאִתְּתָא נְטַר עָנָא׃ יד וְאַף כַּד נְחַתוּ אֲבָהָתְכוֹן לְמִצְרַיִם נְבִיָּא שְׁלַח יְיָ וְאַסֵּיק יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַל יְדֵי נְבִיָּא אִתְנְטַר׃ טו מַרְגְּזִין דְּבֵית אֶפְרַיִם מוֹסְפִין לְמֶחְטֵי וְחוֹבַת דַּם זַכַּאי דְּאַשִּׁיד עֲלוֹהִי יְתוּב וְחִסּוּדֵיהּ יְתוּב לֵיהּ רִבּוֹנֵיהּ׃ א כַּד מְמַלֵּל חַד מִבֵּית אֶפְרַיִם רְתִיתָא אֲחִיד לְהוֹן לְעַמְמַיָּא מִתְרַבְרְבִין הֲווֹ בְּיִשְׂרָאֵל וּכְדוּ דְחָבוּ עַד דִּפְלָחוּ לְטַעֲוָתָא מִתְקַטְלִין׃ ב וּכְעַן מוֹסִיפִין לְמֶחְטֵי וַעֲבַדוּ לְהוֹן מַתְּכָא מִכַּסְפְּהוֹן כִּדְמוּתְהוֹן צַלְמָנִין עוֹבַד אוּמָנִין כּוּלְּהוֹן לְהוֹן

תמרורים ד' וסימ' בת עמי חגרי שק · קול ברמה נשמע נהי בכי · שימי לך תמרורים . הכעיס אפרים

ולהחזיר אתכם למוטב : וביד הנביאים אדמה . נראיתי להם בכמה דומיות · ד"א אדמה להם דברי ע"י משלים כדי ליסרם על פשעיהם : (יב) אם גלעד און · אם בא להם שבר ואונם הם גרמו לעצמם כי אך שוא היו ובגלגל שורים זבחו לעכו"ם : גם מזבחותם , רבים כגלים שעל תלמי שדי היא מענית המחרישה קרויה תלם : (יג) ויברח יעקב שדה ארם וגומר כאדם שאומר נחזור על הראשונות שדברנו למעלה וישר אל המלאך ועוד עשיתי לו הולכך לברוח שדה ארם ידעתם איך שמרתיו : ובאשה שמר . את הצאן : (יד) ובנביא העלה ה' וגומר . ועל שאתם מבזין את הנביאים ומלעיגין בדבריהם הלא בנביא העלה וגומר : (טו) הכעיס אפרים · לבורא לבזות את נביאיו ולבגוד בו : תמרורים . הם לו כי דמיו אשר שפך בהסיתו את ישראל להלמיד לעכו"ם והמסיתו לאדם קשה לו מן ההורגו כאשר אנו לומדים מעמון ומואב שהסעו את ישראל להצמד לבעל פעור וענשן הכתוב יותר ממצרי ולאדומי שקדמום בחרב ולא בחרב לקראתם : עליו יטוש : עליו יפילם הקב"ה : וחרפתו . שחירף את שלמה כענין שנאמר (מלכים א יא) וירם יד במלך שהוכיחו ברבים על אשר בנה שלמה את המלוא כדמפורש בחלק : ישיב לו אדוניו · הקב"ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו : (א) כדבר אפרים רתת · כשקרא ירבעם למקום ודבר כנגד שלמה דברים קשים וברעדה שהרי מלך גדול היה שלמה : נשא הוא בישראל . משם זכה להנשא להיות מלך ישראל : ויאשם בבעל . כיון שעלה לגדולה ויאשם בעכו"ם : וימות · נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב . ויונתן תרגם כד ממלל חד מדבית אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דחבו בפולחן טעותא מתקטלין : (עתה) · בית יהוא שראו כל זאת יוספו לחטוא : כתבונם

שחניתו דברי שקר : וביד הנביאים אדמה · שאמתי דמיונות משלים שתבינו : (יב) אם · והנה היו אנשי הגלעד לפני הנביאים און : אך שוא היו · אחרי כן : בגלגל שורים זבחו · לבעל : כגלים · דרך משל שהיו רבים ונראים : (יג) ויברח · היה לכם לחשוב כי אביכם בברחו אל ארם עני היה וכן אמר ונתן לי לחם לאכול : ויעבד · באשה . זהו הלא ברחל עבדתיך ובעבור אשה היה שומר צאן ואני העשרתיו גם העליתי בניו על יד נביא הוא משה ושב ישראל כמו צאן ושומרן משה ושכח ישראל כל זה : (טו) הכעיס . השם : תמרורים: בגלוי כמו שימי לך תמרורים ויתמרמר : ודמיו · דמי נקיים שספך : יטוש · כמו והנם נטושים : (א) כדבר . מדיבורו היו יראים הגוים ואין למלת רתת חבר רק בארמית ורבי משה הכהן פירש זה על ירבעם שהיה מאפרים כמו זה ירבעם בן יואש כאשר אפרש עוד : ונשא הוא . שנשאת מלכותו בישראל כי מלך על עשרת השבטים · ויאשם · וימת . נחשב כמת ועוד כי הרג אבי' כל מחנהו : (ב) ועתה יוספו · הדור הזה לחטוא : כתבונם · כתבונתם כמו וגודם לגלות שאול

תולדות אהרן גם מזבחותם סנהדרין קב :
יוספו לחטוא · שם סג :

רדק

כמו עם הנביאים וכן ויבאו האנשים על הנשים אמר מה יכולתי לעשות לכם ולא עשיתי כדי שלא תשכחוני ומה שעשיתי עם אבותיכם הרי דברתי תמיד עם הנביאים להזהירכם מאתי והרבתי חזון להם ימים רבים : וביד הנביאים אדמה · כלומר נתתי דמיונות ומשלים ביד הנביאים כמו המשל שאמר ישעיה כרם היה לידידי ומה שאמר יחזקאל מכורותיך ומולדותיך וכל הפרשה ומה שאמר וביד פי' כי על ידם היה שולח להם הדמיונות והמשלים כמו אשר דבר ה' ביד משה : (יב) אם גלעד און · אם גלעד התל לעשות און שהם התלו לעשות הרע תחילה והם גלו תחלה : אך שוא היו . יוכל להדביקו למעלה שיהיה טעמו על גלעד שזכר ויהיה הענין כפול במלות שונות או יהיה טעמו דבק עם בגלגל ואע"פ שהזקף במלת היו אין כל טעמי הפירושים הולכים אחרי טעמי הנקוד : בגלגל שורים זבחו . כי בני הגלגל היו שכנים לארץ הגלעד רק הירדן היה ביניהם ולמדו ממעשיהם והחלו לעבוד עכו"ם כמו הם ולעשות און ושוא וזבחו שורים לעכו"ם במקום שעשו מזבח לה' יתברך והכינו שם המשכן תחילה אחר שעברו את הירדן שם זבחו שורים לעכו"ם : גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי : לא די במזבח שעשו בגלגל לעכו"ם כי גם בנו חוץ לעיר מזבחות רבים נראים כגלי אבנים על תלמי השדות : שדי · כמו שדים וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים וכת"י : (יג) ויברח יעקב . והם אינם זוכרים הטובה שעשיתי עם אביהם שברח מפני עשו אחיו : ויעבוד ישראל באשה . אף כשהיה שם הולך לעבוד את לבן בעבור אשה שיתן לו בתו והעבודה ששמר את צאנו וכן בבתו האחרת שנתן לו שמר צאנו גם כן ואני הוא שהייתי עמו וברכתיו ושב משם בעושר ובנכסים : (יד) ובנביא העלה . ועוד עשיתי חסד עם בניו שירדו למצרים ונשתעבדו שם ושלחתי להם נביא שהעלה אותם ממצרים ברכוש רב והוא משה : ובנביא נשמר · ארבעים שנה שהיו במדבר נשמרו ע"י נביא שנתתי להם ולא חסרו דבר וכל הטובות האלה אינם זוכרים ומכעיסים אותי בתועבות ובלא אל וזהו שאמר : (טו) הכעיס אפרים תמרורים · הכעיס אפרים את האל יתבר' בתמרורים והם המזבחות שהיו כגלים וציונים וכמוהו שימי לך תמרורים ויש לפרשו גם כן מענין מרורים ופירושו כעס תמרורים כלומר כעס רע ומר : ודמיו עליו יטוש . דם נקי ששפך אפרים יטוש עליו אדוניו וכן חרפתו שחרף את האל יתברך בעשותו העגלים הכל ישיב לו גמולו בראשו : יטוש . כמו והנה נטושים על פני כל הארץ · ויטוש על השחטה ענין התפשטות ואדוניו הוא הקדוש ברוך הוא ואף על פי שהוא אינו מכיר באדנותו על כרחו אדניו הוא והוא ישיב לו גמולו בראשו : (א) כדבר אפרים רתת · מתחלה קודם שחטא אפרים היה מוראו על העמים אשר סביבותיו כי בדברו היה אותו רתת ורעדה השומע אותו והיה רם וגדול בשבטי ישראל כמו שנאמר עליו וזרעו יהיה מלא הגוים וזהו שאמר נשא הוא בישראל כלומר נשא ראשו בישראל וכיון שאשם בבעל מת כלומר נגף לפני אויביו כאלו מת כי אזלת ידו ועל הדרך הזה ת"י כד ממלל חד מדבית אפרים וגו' : (ב) ועתה יוספו לחטוא · ועתה כשמלך ירבעם הוסיפו הם עוד לחטוא כי מתחלה כשהיו עובדים בימי השופטים היו עובדים הבעלים ושבים אל השם כשהיה עומד השופט והחזירם למוטב אבל עתה חשבו לעקור מכל עבודת אלהים יתברך שלא יעלה אדם לירושלים לעבודת בית המקדש ויעבדו לפני העגלים לעולם ואמרו

מצודת דוד

שיצאת מארץ מצרים כי עד עולם לא תסיר השגחתי ממך : (יא) ודברתי : על עסקיכם דברתי אל הנביאים והרביתי דברי חזון : אדמה · ר"ל דברתי בדמיון ובמשל להיות מקובל על הלב כי מאד אני משגיח בך : (יב) אם גלעד און · אם און בא על גלעד הנה לא באה במקרה כ"א בהשגחה לתשלום גמול כי מעשיהם היו אך שוא כי בגלגל מקום שעמד המקדש בתחלה שם זבחו שורים לעבודת כוכבים וגם מזבחותם שעשו לעבודת כוכבים היו מרובות כמו מספר הגלים שהם על תלמי שדה : (יג) ויברח יעקב · הלא כשברח יעקב מפני עשו אל ארם אז עבד ללבן בעבור אשה היא רחל ואחר זה חזר עוד לשמור צאן לבן בעבור אשה אחרת וכל זה היה מגודל עוני כי בא בידים ריקניות וכאומר הלא חזר ברכוש גדול ומי נתן לו זה הרכוש הלא אני ואיך תאמר אך עשרתי מצאתי און לי : (יד) ובנביא . הלא על ידי משה נביאי העולה וכו' וע"י היה נשמר בדרך וכאומר הכל בא בהשגחתי ואיך תכחשו לומר שאינני משגיח ומכיר מעשה האדם : (טו) הכעים · ר"ל אחר שכל זה ידוע לאפריה ועל כל זה הכעים לה' במעשים מרים : ודמיו · לכן הדם ששפך יתפשט עליו לקחת נקם : וחרפתו · מה שחרף כלפי מעלה להחניפו בעגלי הזהב הנה האל הוא אדוניו ומושל בו וגמול מעשיו ישיב לו : יג (א) כדבר אפרים · ירבעם הבא מאפרים כשדבר ברעדה דברים קשים להוכיח את שלמה כמ"ש במ"א על ידי זה זכה להתרומם בישראל למלוך עליהם וכאשר חטא נכרת מן העולם : (ב) ועתה · בני הדור הזה הוסיפו לחטוא ולא הספיק להם עגלי הזהב שעשה ירבעם כי עוד עשו לעצמם כ"א בביתו עשה מסכה מכספם כדמות העצבים שעשה ירבעם : מעשה חרשים כלה . כל מעשה המסכה היה מעשה חרשים לדמות לעגלים של ירבעם : להם וגומר · על העגלים היו אומרים פי שמנשק אותם שכרו הרבה מאד כאלו היה זובח לו בן אדם

מצודת ציון

(תהלים עה) : (יא) חזון · ענין מראה נבואה : אדמה . מל' דמיון ומשל : (יב) און · ענין עמל ויגיעה כמו כי לא יצא מעפר און (איוב ה) : כגלים . ענין תל וגדור : תלמי : היא הערוגה הנעשה בחרישה וכן תלמיה רוה (תהלים סה) : שדי · כמו שדה : (יג) שדה ארם . כמו ארץ ארם : (טו) תמרורים . מל' מר : יטוש . ענין התפשטות כמו ויטוש על השחטה (במדבר יא) : (א) רתת . ענין רעד כי יאחזמו רעד (שמות טו) ת"א אחדינון רתיתא : נשא · ענין הרמה : ויאשם . מל' אשמה ורשע : (ב) מסכה · הנעשה מיציקת המתכת וכן אלהי מסכה (שמות לד) : כתבונם · כמו כתבניתם והוא ענין דמות כמו תבנית (דברים ד) : עצבים · כן יקראו העכו"ם : חרשים . אומנים

מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה לָהֶם הֵם
אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן׃ מה תגידא
ג לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים
הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן ל'
מֵאֲרֻבָּה׃ ד וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ב' את ס
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא ל'
תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי׃ ה אֲנִי ב' בפסוק
יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאֻבוֹת׃
ו כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם יד
עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי׃ ז וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־ כ"ד
שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר׃ ל'
ח אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר ד' כ"כ
לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה את בפסו'ח
תְּבַקְּעֵם׃ ט שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי ל'

אִינוּן מַטְעַן נְבִיֵי שִׁקְרָא דָבְחִין
לְעוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא תּוֹרַיָא ב'
לְעֶגְלַיָא נָכְסִין׃ ג בְּכֵן יְהוֹן
כַּעֲנַן צַפְרָא וּכְטַלָא דְמוֹתִי
פָּסִיק כְּמוֹצָא דְנָשְׁבָה רוּחַ
מֵאִדְרָא וּכְתְנָנָא מִכַּוַת נוּרָא׃
ד וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְאַסֵקְתָּךְ
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וֶאֱלָהָא בַּר
מִנִי לָא תֵדַע וּפָרִיק לֵית אֱלָא
אֲנָא׃ ה אֲנָא סוֹפֵקִית צוֹרְכֵיכוֹן
בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא דַהֲוֵיתוֹן
תָּאֲבִין בַּהּ לְכָל מִדַעַם׃ ו כַּד
זַנְתִּנוּן סְבַעוּ מִסְבַּע וְרָאֵם
לִבְּהוֹן עַל כֵּן שְׁבַקוּ לְהוֹן יַת
פּוּלְחָנִי׃ ז וַהֲוָה מֵימְרִי לְהוֹן
כְּלֵיתָא כְּנִמְרָא כָּמַן עַל
שְׁבִילָא׃ ח עָרַע מֵימְרִי בְהוֹן
כְּדוֹב מִתְכַּל וְתַבְרֵית רְשַׁע
לִבְּהוֹן וְקַטֵלְתִּנוּן תַּמָן כִּבְנֵי אַרְיָן כְּחֵיוַת שִׁנָא דִמְבַזְעָא שֵׁיצִיתִנוּן׃ ט כַּד מְחַבְּלִין
אַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל עוֹבָדֵיכוֹן וְכַד תְּתוּבוּן אַתּוּן לְאוֹרַיְתָא

שאול וצורתם : להם הם אומרים • בני אדם להתל להם כי הם מנשקים לבעלים שהם צורות העגלים כמו וכל הפה אשר לא נשק לו והם שופכים דם נקי וזהו ודמיו עליו ישוב והנה הפך כל אדם כי האדם ישק לאדם שהוא חבירו ויזבח העגלים למאכלו : (ג) לכן • על כן לא יעמדו ומשכי' . פירשתיו כי בחם השמש לא ימצא : כמוץ. התבן הדק עם רוח סערה והיה ראוי להיות יסוער בפתח גדול והנה היא מלה זרה בדקדוק : (ד) ואנכי • הטעם איך שבת לנשוק לעגל שלא יושיע ולא ישביע והנחת אלהיך מימים קדמונים שהושיעך וידע כל צרכיך כדרך יודע צדיק • (ה) אני : תלאובות ארץ ציה וצמא וככה בלשון ישמעאל ולהיותו כל תלאות בו דרך דרש ולא דרך פשט : (ו) כמרעיתם • יספר הנביא הטובות שעשה השם עם אבותיהם בבואם מהמדבר אל ארץ כנען : (ז) ואהי • פועל עבר על הרעות שהביא השם עליהם : אשור : תואר כמו צעים שילכו ואשרי בו ועוד : (ח) אפגשם כדוב שכול. יש אומרים שהרגו בניו או הוא תואר יוצא . וטעם חית השדה אני אכלה אותם בדבר וברעב וחית השדה תבקע אותם : (ט) שחתך . כי בי • ניחוס כמו יצר שהוא בעזרך

כתבונם • כתבניתם : זובחי אדם עגלים ישקון . כומרי המולך אומרים לישראל מי שזובח בנו לעכו"ם כדאי הוא להיות נושק מעגל שהרי דורון חביב הקריב לו כך פירשו רבותינו בסנהד' ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגום של יונתן : (ג) וכטל משכים הולך . וקטלא דמוהי פסיק : כמוץ יסוער מגורן • כמוצא דנשבה רוח מאידרא יסוער • אשר סערה תשאנו : (ד) ואנכי ה' אלהיך • ולא היה לך למרוד בי : (ה) אני ידעתיך • נתתי לב לדעת צרכיך וספקתיך : תלאובות . אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו אשר צריכין בו כל טובה ואין מוצאין : (ו) כמרעיתם • כאשר באו לארץ מרעית' והיו שבעי' אז שבעו וירם לבם • כמו וירם במטה (שמות ז) לשון מרים דבר אחר • וירם בכאן ויגבה הוא עצמו : (ז) על דרך אשור . כל אשור שבמקרא דגש וזה רפי שאינו שם מקום אלא אשרוב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד) : (ח) כדוב שכול • כמו שוכל כאשר תאמר חנון ורחום כך שכול כלומר כלו לבו שכולים ומוכן לשכל אנשים : ואקרע סגור לבם • כדרך הדוב אוחז לפניו בחזה וקורע עד הלב ל"א סגור לבם את לבם הסגור מלהבין לשוב אלי : (ט) שחתך ישראל • חבלת עצמך ישראל כי שפשעת מרדת בעוזרך ומקרא קצר הוא זה והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב : כי בי . כי בי היה המרד אשר מרדת וא"ת מה איכפת לך בעוזרך מרדת כשמרדת בי ו אבי

תמרורים : זובחי ב' וחס' וסימ' מאת זבחי הזבח אם שור • זבחי אדם עגלים : ואלהים ה' בקריא' וסי' נמסר בשמואל א' סי' כ"ה : על דרך ה' בקרי' וסי' ותסר בגדי אלמנותה מעליה • רכבי אתנות צחורות יושבי . וישרנה הפרות • כנמר על דרך אשור • יתיצב על דרך לא טוב . וכל על הדרך רכוו' בס"ב ויט אליה אל

תולדות אהרן ואנכי ה' • זוהר קדושים : כמרעיתם . ברכות לב סוכה נב •

רדק

ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים : ויעשו להם מסכה מכספם • והנה העגלי' לא היו כסף אלא זהב אלא ר"ל מכספם שנתנו כל אחד לקנות זהב לעשות העגלים עשו להם כתבונם עצבים והם העגלים ופי' כתבונם כמו שהתבוננו בדבר איזו צורה יעשו והסכימו לעשות עגל כמו שעשו במדבר והטעם פירשנו בס' מלכים וי"ת כתבונם כמו כתבניתם שתרגם כדמותכון ומלת כתבונם היה ראוי בתבונתם וכן וצורם לבלות שאול כמו וצורתם כי הנפרד תבונה צרה וי"ת כי הם משקל אחד יאמר מהם בלא ה"א תבון צור : מעשה חרשים כלה • כל העגל הוא מעשה ידי חרש אין דבר רוחני בו כמו שאמר וכל רוח אין בקרבו : להם הם אומרים . בעבורם הם אומרים כהני העגל לבני אדם הבאים לזבוח זבחי אדם כלומר מי מבני אדם שירצה לזבוח : עגלים ישקון . ישקו העגלים על שיהיה כי לא תהיה עבודתם שלימה עד שישקו אותם כי כן היה מנהגם כמו שאמר וכל הפה אשר לא נשק לו ורז"ל פי' זבחי אדם שהיו זובחים בניהם לעכו"ם וזה שאמר אדם והיו אומרים להם כומרי עכו"ם מי שיזבח בנו לעכו"ם כדי הוא להיות נושק לעגל שהרי קרבן חביב הקריב לו : (ג) לכן יהיו כענן בקר . לפיכך ילכו לאבדות ויהיו כענן בקר וכטל שהולך בהשכמה מהרה הוא נפסק כשיגיעו חום השמש כן הם יכלו מהרה וכן יהיו כמוץ יסוער מגורן כמו המוץ והוא התבן הדק שתסערנו הרוח מהגרן כן יסוערו הם מארצם : וכעשן מארובה . או כמו עמוד העשן היוצא מהחלון שהיא בתקרה ובטל ונפסק: סוער. בצרי כמו בפתח והוא מהבנין שלא נזכר פעלו מהדגוש :(ד) ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים • כמו שפירשנו למעלה : ואלהים זולתי לא תדע. לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תראו כי אין מושיע בלתי : (ה) אני ידעתיך • היה לך שתדעני כי אני ידעתיך במדבר וספקתי צרכך במדבר במקום שאין בו שום מחיה : בארץ תלאובות • בארץ צמאה והיא המדבר והביא הדמי' אבי ז"ל ראיה למלה הזאת מלשון ערבי שאומרים לאב אל דגול ר"ל למה שהיא וי"ת בארעא דהויתון וגו' : (ו) כמרעיתם וישבעו . כאשר באו למקום מרעיתם והוא ארץ כנען היה להם כל טוב וישבעו וירם לבם ושכחוני כמו שאמר בתורה שעתידים לעשות כן אמר פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וגו' ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ואמר וישמן ישורון ויבעט וגו' : (ז) ואהי להם • כיון שהם שכחוני גם אני זנחתים ונתתים ביד שטנים : והייתי להם כמו שחל . או כמו נמר שאשור על הדרך שיבוא לטרוף מה שיעבור עליו כדרך כן הייתי להם שהשלטתי בהם אויביהם ולא היה להם כח להנצל מידם עד שהיו שבים אלי והייתי מרחם עליהם : אשור • פעול מבנין הקל וכן הגווי מתקטל ואשרו בדרך בינה בשקל שאמרו זכרו : (ח) אפגשם כדוב שכול . שהרגו בניו והוא שכול ומר נפש ואם ימצא אדם או בהמה יבקעם מהרה ובזכרו דוב שכול ולא אמר אריה או נמר שכול אומרים כי הדוב כשתלד תלד כמו חתיכות בשר כי הולד מכוסה שליא כשיולידו בשליא עבה מאד והדוב מלחכת השליא וחותכת מעט כדי שלא תזיק לולד ושיא יגיעה בזה מאד עד שתעביר כל הבשר ויצא הולד ולפי שטרחה הרבה בו היא מרת נפש יותר כשיהרגו אותו : ואקרע סגור לבם . [illegible] ואוכלם שם כלביא [illegible] בלי תחלה גם חית השדה תבקעם כמו שאמר בתורה והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגו' וי"ת כחות שנא דמבזעא שצתינון : (ט) שחתך • [illegible] וכאו שני בי"תי השמוש [illegible] בעזרך [illegible]
בשני כפ"י [illegible]

מצודת ציון

אומרים : ישקון • מל' נשיקה : (ג) כמוץ • הוא פסולת התבואה כמו אם כמוץ (תהלים א) : יסוער • מל' רוח סערה : מגרן . הוא מקום התבואה : מארובה • כן יקרא החלון אשר ממעל בתקרת הבית כמו וארובות השמים (בראשית ז) : (ד) זולתי . בלעדי : עניינם אחד כמו בלעדי : (ה) תלאובות • ענין צמאון ואין לו דמיון ויתכן שהוא כמו תל אובה ר"ל תל שתאובים בו לכל דבר כי לא ימצא שם מה : (ו) כמרעיתם . מל' מרעה : (ז) ואהי • כמו ואהיה : שחל . שם משמות האריה : כנמר. שם חיה : אשור • ענין הבטה וראיה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד) : (ח) אפגשם • ענין פגיעה : כדוב • שם חיה : שכול • מי שבניו מתים קרוי שכול כמו ואני כאשר שכלתי שכלתי (בראשית מג) : כלביא . שם משמות האריה : תבקעם • מל' בקיעה : (ט) בעזרך • הבי"ת נוספת וכן

מצודת דוד

אדם שהוא אחיו הגדולה שבעבודות . ולכן עשה כ"א בביתו צלם אחד לו לנשקו בכל עת : (ג) לכן • לזאת יהיו כלים מהר כענן בוקר שהולך לו מהרה וכטל המשכים ללכת בזרוח השמש כי אז נפסק בשעה אחת : כמוץ . כמו מוץ התבואה הנסער מן הגורן על ידי רוח סערה וכמו העשן המתמר לעלות דרך ארובה : (ד) ואנכי • ר"ל ראויים הם לכליון כי הלא אנכי ה' אלהיך מעת הוצאתיך מארץ מצרים כי אז קבלתם אותי לאלוה ומבלעדי לא תדע אלהים זולתי ואין מושיע בלתי : (ה) אני ידעתיך • נתתי לבי לדעת לצרכך במדבר ולהזמין לך וכאומר הואיל והתחלתי ועד סוף השגחתי עליך ופניה לעבודת כוכבים לכן ראוי אתה לכליון : בארץ תלאובת • בסל הדבר במ"ש : (ו) כמרעיתם • כאשר באו אל מקום מרעיתם היא א"י נשבעו שם בטובה וכאשר נשבעו רם לבבם ולכן שכחו בי : (ז) ואהי • לכן [illegible] כשחל [illegible] (ח) אפגשם [illegible] להם כדוב השכול מבניו מדרכו להזיק את כל מי שיפגעו : סגור לבם . לפי שהמשילו לדוב אמר לשון הטרף בו קורע עד הלב הסגור תחת החזה : ואוכלם שם במקום שאלאם אוכלם כלביא : חית השדה • הכ"ף של כלביא משמשת בשתים ור"ל כמו חית השדה אשר תבקעם כלומר הרגלים לבקעם : (ט) שחתך ישראל . מה ישראל

רשי

(י) אהי מלכך איפא • י"ת איה מלכך ואני אומר אינו צריך לעקרו ממשמעותו אהי עומד מנגד לראות איפא מלכך שתעשה עצמי רואה מה אחריתך איפא מושיעך : (יב) צרור עון אפרים • לא ויתרתי עליו צפון הוא אתי : (יג) כי עת . צרה באה לו אשר לא יוכל לעמוד ולהתקיים : במשבר בנים • שהיולדת יושבת עליו לילד ובלע"ז קורין למשבר שיל"א במשבר בנים כמשבר העשוי ללידת בנים : (יד) מיד שאול אפדם • אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה אהי דבריך מות אשים עצמי לדבר עליך דברי מות : אהי • קוטב עליך גזרת שאול : נוחם יסתר מעיני • לא אנחם על הרעה הזאת • נוחם לשון ניחום והנו"ן משורש התיבה כמו מ"ם של נועם שהרי הטעם למעלה והחי"ת נקוד פתח ואם היה לשון נח והמ"ם משמש בו לשון רבים היה טעמו תחת החי"ת ונקודה קמץ נוחם רוחם : (טו) כי הוא בין אחים יפריא . ת"י ארי אינון מתקריין בנין ועובדין מקלקלין אסגיאו אחים ל' דבר רע כמו (יחזקאל כא) את עשויה לברק ואמר אח אל כל תועבות (שם ז) : יפריא . לשון פורה ראש ולענה (דברים כט) ואני אומר אחים לשון ותרעינה באחו (בראשית מא) בין אחים יפריא מפרית וצומח באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא ולפי שדימהו לאחו הוא אומר יבא קדים ויבוש מקורו . ד"א כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוותו של ישראל על ידו נחלקו לשני ממלכות יפריא לשון פרא אדם : יבוא קדים . מלך תקיף כרוח קדומא במימרא דה' מאורח מדברא יסק : הוא ישסה : אותו

בְּעֶזְרֶךָ׃ י אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ ב'
בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ ב'
תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים׃ יא אֶתֶּן־לְךָ ב'
מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃ יב צָרוּר
עֲוֺן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ יג חֶבְלֵי ל'
יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־
עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ יד מִיַּד
שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי ב' וסמ' דבר
דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם ל' . ל'
יִסָּתֵר מֵעֵינָי׃ טו כִּי הוּא בֵּן אַחִים פתח
יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה
מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב ב' מ"ל
מַעְיָנוֹ הוּא יְשַׁסֶּה אוֹצַר כָּל־ ל'
כְּלִי חֶמְדָּה׃

מֵימְרִי הֲוָה בְּסַעְדְכוֹן : י אָן
מַלְכָּךְ כְּעַן וְיִפְרְקִנָךְ בְּכָל
קִרְוָךְ וְדִינָךְ דְאַתְּ אֲמַרְתְּ מַנֵי
עֲלַי מַלְךְ וְשִׁלְטוֹן : יא אֲמַנֵי
עֲלָךְ מַלְכָּא בְּרוּגְזִי וְאַעֲדֵיתִי
בְּחֶמְתִּי : יב גְנִיזִין חוֹבֵי בֵית
אֶפְרַיִם נְטִירִין לְאִתְפְּרָעָא כָּל
חוֹבֵיהוֹן : יג עָקָא וְזִיעַ כְּחֶבְלִין
עַל יָלְדָה יֵיתוֹן עֲלוֹהִי הוּא
בַר דְאִתְרַבֵּי וְלָא חַכִּים
לְמִידַע דַחַלְתִּי אֲרֵי כְּעַן אַיְתֵי
עֲלוֹהִי עָקָא כְּאִתְּתָא דְיָתְבָה
עַל מַתְבְּרָא וְחֵיל לֵית לַהּ
לְמֵילַד : יד בֵּית יִשְׂרָאֵל מִיַּד
קְטוֹל פְּרַקְתִּנוּן וּמִמְחַבְּלָא
שֵׁזֵבְתִּנוּן כְּעַן יְהֵי מֵימְרִי
בְּהוֹן לִקְטוֹל וּפִתְגָמִי לְחַבָּלָא
עַל דַעֲבָרוּ עַל אוֹרַיְתִי אֲסַלֵּק
שְׁכִנְתִּי מִנְהוֹן : טו אֲרֵי אִינוּן מִתְקְרָן בְּנִין וְעוֹבָדִין מְקַלְקְלִין אַסְגִיאוּ כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן
מְלַךְ תַּקִּיף כְּרוּחַ קְדוּמָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ מֵאוֹרַח מַדְבְּרָא יִסַּק וְיֶחֱרַב בֵּית גִנְזוֹהִי
וְיַצְדֵּי קִרְיַת מַלְכוּתֵיהּ הוּא יְבוּז אוֹצְרִין כָּל מָנֵי חֶמְדָּתָא :

הדרך • ואתה תשמע השמים דד"ה : מלך ושרים ב' וסי' תנה לי מלך ושרים • ושמתי כסאי בעילם
והאבדתי משם מלך ושרים • וחד מלך שרים ויחלו מעט ממשא מלך שרים : מעיני ד' בקרי וסי' ותרד

תולדות אהרן צרור עון . עקידה שער מב : מיד שאול . פסחים פו יבמות יז : יבא קדים . גטין לא :

אבן עזרא

בעזרך : (י) אהי • יש אומרים הפוך כמו איה והנכון כאומרו אהי מלכך איפוא הוא : יושיעך • מידי ומיד החיות : ושופטיך • הטעם כפול : (יא) אתן לך מלך • כשאול שאמר הנביא כי אותי מאסו ממלוך עליהם עתה אקחנו בעברתי : (יב) צרור . הוא בלבי לא אשכחנו כאשר שכחוני הכתוב למעלה : (יג) חבלי . והבן שיוליד ידעתי כי סכל יהיה כאבותיו ולא חכם על כן עת לא יעמוד במשבר בנים כי מיד ימות : (יד) מיד שאול • הייתי פודם אבותיך עתה אני אהיה דבר המות שלך גם אהי קטבך והעד מדבר באפל יהלך מקטב כטעם הכריתה ויש אומרים כי אהי כמו איה שאמרו כרתנו ברית את מות : נוחם • שם נגזרת וינחם ה' והטעם שלא אנחם : (טו) כי הוא בין אחים • מגזרת באחו : יפריא . כמו יפרה האלף כמו התלה והטעם דרך משל כאשר הזכיר במרעיתם ספר איך יהרגם השם ויכריתם : ויבוש • כמו וייבש או כמשמעו שיכזבו מימיו וטעם זה הרוח משל לאויב שהוא

רדק

(י) אהי • אני אהיה קיים לעולם אבל מלכך איפה שמאסת במלכותי ושאלת מלך שיושיעך והיה הוא שיושיעך : בכל עריך • שבאים עליהם האויבים כמו שאמרת ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו : ושופטיך . ששמת עליך מדעתך הרי אתה רואה כי לא יועילוך מלך ושולטנים ושרים כי אם בעזרתי וי"ת אהי הפוך כמו איה שתרגם אן מלכך וגו' : (יא) אתן לך . נתתי לך מלך באפי • כי לא ברצוני שאלתם מלך כמו שאמר אותי מאסו ממלוך עליהם ולקחתי אותו בעברתי שמת במלחמת פלשתים ולא מלך אלא שנתים ותוכלו להכיר כי אין להם מלכות אלא מלכותי והמלך שאמנה עליכם אם יעשה רצוני תנצלו הוא ואתם מכל רע . וי"מ אתן לך על שאול כמו שפירשנו ואקח על צדקיהו שהיה המלך האחרון • וי"מ במלכי השבטים ירבעם והושע בן אלה . ומה שאמר על ירבעם באפי כי באף שהיה לו על מלכות בית דוד נתנו : (יב) צרור . שמור הוא אצלי כמו הדבר השמור בתוך הצרור כמו שאמר איוב חתום בצרור פשעי והעון והחטאת הוא עון העגלים : (יג) חבלי יולדה • צירים כצירי יולדה יבואו לו בצרות שאביא עליו : והוא בן לא חכם • כפי שהמשיל חבליו לחבלי יולדה אמר כי הנולדים אינם חכמים כלומר הדורות הבאים שראו אבותיהם בצרה בעונותיהם לא היו חכמים ולא התבוננו כי אבותם בעונם מצאתם הצרה ולא שבו ממעללי אבותיהם ועשו רע כמוהם : כי עת לא יעמד במשבר בנים . כי אם היה חכם לא היה עומד עת אחת במשבר כי במהרה היה יוצא מן המשבר לאויר העולם והמשבר הוא הרחם ויש בנים זריזים בטבעם בצאתם מן הרחם ויצאו מהרה כן הם אם היו חכמים לא היו עומדים שעה אחת בצרה כי מיד שהיו שבים אל השי"ת היו נצלים מהצרה : במשבר . פתוח כי הוא סמוך למלת בנים ונקרא הרחם משבר מפני חבלי היולדה ושבריה שיש לה בהיות הולד ברחם ולא יוכל לצאת מהרה : (יד) מיד שאול אפדם . הייתי פודה אותם מיד שאול אם היו חכמים . כפל הענין במלות שונות : אהי דבריך מות • אבל עתה שאינם חכמים אלא נבל וכופר בטובתי לא די שלא אפדם ממות אלא אביא עליך המות בדבר ובחרב וברעב ובחיה רעה ופי' דבריך דברי שאלחתי לך ולא שמעת בקולי • הוא יגרום לך המות ואמר דברך כמו דברי כי הכנויים יפלו על הפעל ועל הפעול וכן ושמחתים בבית תפלתי שמעתי את תפלתך וי"מ דבריך מן דבר לפי שסמכו למלת קטבך וכה"א מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים וי"ת יהא מימרי בהון וגו' : אהי קטבך שאול . ואני אהיה גורם כריתתך לשאול קטבך ענין כריתה וכן ומקטב ישוד צהרים ותרגום ירושלמי לתשוב עלים למקטב אעין : וקטבך בא בקמץ הקו"ף שלא כמנהג משקלו וכמוהו קטני עבה : נוחם יסתר . מעיני הנוחם שהייתי מנחם על רעתם כמו שאמר וינחם ה' על הרעה עתה יסתר מעיני כל כך הרבו לפשוע : (טו) כי הוא • כי אפרים היה מפריא בין אחים עד שלא עשה העגלים היה הולך וגדל ופורה בין אחיו כמו שאמר יעקב עליו ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים ועתה שחטא יבא קדים רוח ה' והוא מלך אשור . והמשילו לקדים שהוא רוח מזרחית כי ארץ אשור מזרחית לא"י • ועוד אמר קדים לפי שהוא רוח קשה • ואמר רוח ה' להגדיל הרוח ולחזקו כמו כהררי אל שלהבת יה ואמר ג"כ רוח ה' לפי שהאל ית' העיר את רוחו לבא על ישראל וכן אמר ויעד אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח פלנאסר מלך אשור וגו' וכן כתוב כשמלך מנחם בא פול על א"י ובימי פקח בא תגלת פלאסר מלך אשור ובימי הושע בן אלה עלה שלמנאסר מלך אשור על שומרון ויצר עליה : ממדבר עולה • כי הרוח הוא תמיד במדבר או פי' כי מדבר יש בין א"י לארץ אשור ומפני אותו הרוח שהוא מלך אשור יבוש מקור אפרים שהוא היה מתחלה כמו עץ פורה על מים כמו שנא' עליו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ועתה יבוש מקורו ויחרב מעינו מפני אותו הרוח : יבוש • שרשו יבש בשקל יאות מן יאה ויחרב כמו יבש מן חרבו המים :
הוא ישסה • אותו הרוח ישסה אוצר כל כלי חמדה :

תאשם

מצודת דוד

ישראל חבלת בעצמך כי בי תלוי עזרך ולמה לא פנית אלי : (י) אהי • ר"ל אני אהיה עומד ומתקיים לעד אבל מלכך שהעמדתי לך איפוא הוא וכי יושיעך בכל עריך שבא האויב עליהן : ושופטיך . גם שופטיך איפוא הם אשר שאלת בימי שמואל הנביא ליתן לך מלך ושרים מה תועלת בהם אם אינך פונה אלי : (יא) אתן וגומר • ר"ל כמו מה שנתתי לך מלך היה באפי כי היה רע בעיני ה' על ששאלו להם מלך כמ"ש בש"א : ואקח • וכ"כ לקחתיו מן העולם בעברתי כי שאול המלך הראשון מת במלחמה בקצרות שנים : (יב) צרור . אל תחשבו ששכחתי עון אפרים כי צרור הוא בקשר מעולה ותשאתו נשומה אצלי לשמרה עד שתתמלא הסאה : (יג) חבלי יולדה . מכאובות יבואו עליו כחבלי יולדה : הוא בן לא חכם . לראות את הנולד אשר מגיע העת אשר לא יוכל עמוד כשיבא על המשבר להוליד בנים ר"ל בעת הגמול כאשר תתמלא הסאה ולפי שהמשילו לאשה יולדה אמר לשון הנופל בה : (יד) מיד שאול אפדם • הנה מעולם פדיתים מן השאול וגאלתים מן המות אבל כשתתמלא הסאה אהיה אני מדבר עליך דברי מות אהיה אני מכריתך לרדת שאולה : נחם יסתר מעיני . ר"ל עד הנה נחמתי על הרעה אבל מאז יהיה התנחומין נסתר מעיני כי לא אנחם עוד : (טו) כי הוא • כי מתחלה היה אפרים מגדל פרי בין האחים ר"ל שבט גדול וחשוב בין האחים כמ"ש ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו (בראשית מח) : יביא קדים . עתה מאשמה בעגלי הזהב יבוא רוח קדים רוח חזק הבא מה' העולה מן המדבר שאין שם דבר לעכב חוזק נשיבת הרוח והרוח הזה ייבש המקור ויחרב המעין ועל שאמר דבריו במשל יפרש לומר הוא ר"ל הרוח הזה והוא אשור ישלול האוצר של כל כלי
חמדה

מצודת ציון

וכן ומצנפת בד יצנוף (ויקרא י) ות"א ומצנפתא : (י) אהי • אהיה בהויתו והתקיים ודוגמתו ויהי ריב ומדון ישא (חבקוק א) : איפוא . איה פה : (יא) בעברתי • מל' עברה וזעם : (יב) צרור - ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מב) : צפונה • ענין הטמנה כמו יצפון לצדיק (משלי יג) : (יג) חבלי . כן יקראו מכאובי היולדת וכן תזעק בחבליה (ישעיה כו) : במשבר . הוא מקום מושב היולדת כשכורעת ללדת וכן כי באו בנים עד משבר (שם לז) : (יד) קטבך • ענין כריתה וכן מקטב ישוד צהרים (תהלים צא) : נחם . מלשון תנחומין : (טו) יפריא • מל' פרי : ויבוש . מל' יבשות : מקורו . הוא המעין : ויחרב • מל' חורב ויובש : ישסה • ענין בזה ושלל כמו ומשסיהו שסו למו (שם)

יד א תֶּאְשַׁם֙ שֹֽׁמְר֔וֹן כִּ֥י מָרְתָ֖ה ג׳
בֵּאלֹהֶ֑יהָ בַּחֶ֣רֶב יִפֹּ֔לוּ עֹלְלֵיהֶ֣ם
יְרֻטָּ֔שׁוּ וְהָרִיּוֹתָ֖יו יְבֻקָּֽעוּ׃ ל׳ ז ג׳
ב שׁ֚וּבָה יִשְׂרָאֵ֔ל עַ֖ד יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ ד׳
כִּ֥י כָשַׁ֖לְתָּ בַּעֲוֺנֶֽךָ׃ ג קְח֤וּ עִמָּכֶם֙
דְּבָרִ֔ים וְשׁ֖וּבוּ אֶל־יְהוָ֑ה אִמְר֣וּ אֵלָ֗יו
כָּל־תִּשָּׂ֤א עָוֺן֙ וְקַח־ט֔וֹב וּנְשַׁלְּמָ֥ה כ״ה · י׳ ג׳
פָרִ֖ים שְׂפָתֵֽינוּ׃ ד אַשּׁ֣וּר ׀ לֹ֣א
יוֹשִׁיעֵ֗נוּ עַל־סוּס֙ לֹ֣א נִרְכָּ֔ב וְלֹא־ ב׳ ומל קל
נֹ֥אמַר ע֛וֹד אֱלֹהֵ֖ינוּ לְמַעֲשֵׂ֣ה יָדֵ֑ינוּ ו׳ ומ׳ ל
אֲשֶׁר־בְּךָ֖ יְרֻחַ֥ם יָתֽוֹם׃ ה אֶרְפָּא֙ ג׳ · וא׳
מְשׁ֣וּבָתָ֔ם אֹהֲבֵ֖ם נְדָבָ֑ה כִּ֛י שָׁ֥ב אַפִּ֖י
מִמֶּֽנּוּ׃ ו אֶהְיֶ֤ה כַטַּל֙ לְיִשְׂרָאֵ֔ל יִפְרַ֖ח ד׳ ב׳ וב׳
כַּשּׁוֹשַׁנָּ֑ה וְיַ֥ךְ שָׁרָשָׁ֖יו כַּלְּבָנֽוֹן׃ ג׳
ז יֵֽלְכוּ֙ יֹֽנְקוֹתָ֔יו וִיהִ֥י כַזַּ֖יִת הוֹד֑וֹ כ׳ · ל״ג

תְּחוֹב שָׁמְרוֹן אֲרֵי סְרִיבַת
עַל מֵימַר אֱלָהָא בְּחַרְבָּא
יִתְקַטְלוּן וְעוּלֵמֵיהוֹן יִתְרַפּוּן
וּמְעַדְיָתְהוֹן יִתְבַּזְעוּ : ב תּוּב
יִשְׂרָאֵל לְדַחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ
אֲרֵי אִתְקַלְתָּא בְּחוֹבָךְ :
ג קָרִיבוּ עִמְּכוֹן פִּתְגָּמִין
דְּאִתּוֹדָאָה וְתוּבוּ לְפָלְחָנָא
דַּיְיָ אֱמָרוּ קֳדָמוֹהִי קָרִיב קֳדָמָךְ
לְמִשְׁבַּק עַל עֲוָיָן וְנִתְקַבַּל הָא
כְּטָבִין וִיהֶוְיָן מִלֵּי סִפְוָתָנָא
מִתְקַבְּלִין קֳדָמָךְ כְּתוֹרִין
לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָא : ד מַלְכֵי
אַתּוּר לָא יִפְרְקִנַּנָא עַל רָכְבֵי
סוּסָוָן לָא נִתְרְחֵיץ וְלָא נֹאמַר
עוֹד אֱלָהָנָא לְעוֹבָדֵי יְדָנָא
דְּמִן קֳדָמָךְ אִתְרַחֵם עַל
אֲבָהָתָנָא כַּד הֲווֹ בְּמִצְרַיִם
הָא כְּיַתְמִין : ה אֲקַבְּלִינוּן
בְּתְיוּבְתְּהוֹן אֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן
אֲרַחֲמִנּוּן כַּד יְתוּבוּן בִּנְדָבָא אֲרֵי תָב רוּגְזִי מִנְּהוֹן : ו יְהֵי מֵימְרִי כְּטַלָּא לְיִשְׂרָאֵל
יִזְהֲרוּן כְּשׁוֹשַׁנָּא וְיִתְּבוּן עַל תְּקוֹף אַרְעֲהוֹן כְּאִילָן לִבְנָן דְּמַשְׁלַח עוֹבַרְתֵּיהּ : ז יִסְגּוּן
בְּנִין וּבְנָן וִיהֵי כְּזִיו מְנָרַת קוּדְשָׁא זִיוְהוֹן

שנתי מעיני · כי נשכחו הצרות הראשונות · גחם יסתר מעיני ויסתר עמל מעיני : עד ה׳ ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ושבת עד ה׳ אלהיך ושמעת בקולו . בצר לך ומצאוך כל הדברים · וגגף ה׳ את מצרים · שובה ישראל עַד ה׳ אלהיך · נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה ; כלבנון ד׳ בקריאה וסימ׳ אהיה כטל לישראל יפרח · וריח

תולדות אהרן שובה ישראל . יומא פו : קחו . עקידה שער לא : ארפא . שם עקידה מ״ד פכ״ס : אהיה כטל תענית ד : יונקותיו . ברכות מג :

אבן עזרא

שהוא ישסה : (א) תאשם . תהיה שממה : בחרב יפלו · אנשים : והריותיו · אחר שהמלה לשון נקבה לא חשש לומר יבוקעו כדרך אם תעירו ואם תעוררו : (ב) שובה · מעט מעט עד השם . וטעם כי כשלת בעונך ואין מי יקימך רק השם לבדו : (ג) קחו · איננו שבקש מהם כאשר הלכו לבקש רצונו הון או עולות רק דברים שתודו כדרך ונשא השעיר עליו אמר רבי מרינוס כי תשא עון הפוך כל עון תשא והנכון כל אשר תשא עונינו נשוב· וקח טוב . מעולה או הדיבור הטוב שנוכל לומר לפניך והטעם להתודות ורבי יוסף אמר מיעוט מעשים טובים : ונשלמה : שלום פרים כמו כי הכית את אויבי לחי שפירוש מכת לחי או חסר כ״ף והזכיר פרים כי הם גדולים והיקרים בעולה וזהו שאמרו : (ד) אשור · כי כתוב ואשור הוא מלכו לא נשען על אשור ולא על סוסינו המובאים ממצרים : ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו · כנגד מעשה חרשים כי אין מי שיעזור מי שאין כח לו כמו היתום רק אתה וכתוב אבי יתומים וזה כנגד פי כשלת בעונך ואין עוזר לך : (ה) ארפא · מלת משובה לגנאי בכל המקרא ואיננו כאומר משובתם בכל מקום שהכיתים רק המשובה בנשמה כחולי בגוף על כן מלת ארפא כנגד הכה אפרים : אהבם · אהבת נדבה הפך ימאסם אלהי : כי שב · הפך חרה אפי בם : (ו) אהיה · הפך שרשם יבש ויבוש מקורו והשושנה תפרח מהרה ובעבור שאין לה שורש כי דק אמר ושרשיו יהיו כשורש עצי לבנון : ויך שרשיו . באורך וברוחב

רשי

אותו המלך ישסה אוצרות כל כלי חמדתו : (א) תאשם שומרון . מעתה תגלה אשמתם : הריותיו · נשים מעוברות שבתוכה : (ב) שובה ישראל · שבאין יסודה פן יקרא אתכם כשומרון לכך נמשכו הענינים משל למלך שמרדה עליו מדינה שלך המלך פולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלונית ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישראל עד ה׳ אלהיך כדאיתא בסיפרי בפ׳ וישב ישראל בשטים : עד ה׳ אלהיך . תני בשם רבי מאיר שובה ישראל בעוד שהוא ה׳ במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעבד סניגוריא קטיגוריא : כי כשלת · באו לך מכשולים בעד עוונך : (ג) כל תשא עון · כל עוונותינו סלח : וקח טוב · ולמדנו דרך טוב · דבר אחר מעט מעשים טובים שבידינו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים (תהלים יז) דבר אחר וקח טוב וקבל הודיה מאתנו שנאמר טוב להודות לה׳ (שם צב) : ונשלמה פרים . שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בריצוי דברי שפתינו : (ד) אשור לא יושיענו · עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים : על סוס לא נרכב . זו היא עזרת מצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו לישעיה (ל) לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב : ולא נאמר עוד למעשה ידינו · שהם אלהינו : אשר בך . לבדך תהיה תקותינו המרחם יתומים : (ה) ארפא משובתם · אמר הנביא כך אמר לי רוח הקודש מאחר שיאמרו לפני כן ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אע״פ שאין ראוין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו : (ו) ויך · השל את שרשיו ויצליחם כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים : (ז) ילכו יונקותיו · יסגון בנין ובנן ויהי כזית מנרתא דקודשא זיוהון וריחהון כריח קטרת

רדק

(א) תאשם · האל״ף בשו״א לבד והוא ענין שממה וכן ויאשמו יושבי בה וזכר שומרון כי הוא ראש ממלכת אפרים וכן אמר וראש אפרים שומרון והיא נלכדה אחרונים שבארץ ישראל : כי מרתה באלהיה · כי היא החזיקה בעבודת העגלים כי אם היו המלכים טובים היו מחזירים ישראל למוטב : ירטשו · דרך אכזריות להפיל הקטנים בקרקע או אל הקירות לבקעם וכן דרך אכזריות לבקע הנשים ההרות : והריותיו . בשקל דליותיו : (ב) שובה ישראל · כי כשלת בעונך כי אתה רואה שכשלת בעונך לפיכך יש לך לשוב אל ה׳ יתברך כי אין מקימך ממכשולך אלא תשובתך אליו ובאמרו עד כמו אל וכן ושבת עד ה׳ אלהיך שובו עדי ואמרו רז״ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר עד ה׳ אלהיך : (ג) קחו עמכם דברים . איני שואל מכם בתשובה לא כסף וזהב לא עולות אלא דברים טובים שתתודו בהם עונותיכם ושובו אל ה׳ בכל לבבכם ולא בשפתים בלבד או פירושו אחר שתשובו תתודו לפניו : ואמרו אליו · כלומר אמרו לפניו כדברים האלה וכיוצא בהם : כל תשא עון · כל עון תשא והוא הפוך כמו מקום שם קבר שהוא כמו מקום קבר שם או פי׳ לכל תשא עון וקח טוב וקח דבר טוב או לב טוב : ונשלמה פרים שפתינו · במקום פרים נשלמה לפניך וידוי שפתינו כי אתה רוצה בדברי תשובה יותר כי אין הקרבנות מועילות בלא וידוי העון כי בכלם נאמר והתודה אשר חטא ובשעיר המשתלח לא היה אלא וידוי דברים כי לא היה קרב ממנו דבר על גבי המזבח אלא הוידוי כמו שנאמר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל וגומר : (ד) אשור לא יושיענו . והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא ישע עמו כי אין בו כח להושיענו זולתך כי לה׳ התשועה : על סוס לא נרכב · שהיינו שולחים רוכבי סוסים אל אשור להושיענו לא נעשה עוד זה : ולא נאמר עוד . מבואר הוא : אשר בך ירוחם יתום . כי ידענו כי בך לבדך ירוחם היתום ומי שאין בו כח אתה תתן בו כח ותגילהו וכן תעשה לנו : (ה) ארפא משובתם . ואם אתם תעשו כן סוף יענה אתכם אעלה ארוכה וארפא למשובתם ולמרדם שמרדו בי עד עתה : אהבם נדבה · אאהבם אהבת נדבה מלב טוב כי אפי שהיה לי עליו שב ממני כיון שהוא שב בתשובה אלי ואומר לשון רבים על דרך פרט ולשון יחיד על דרך כלל : (ו) אהיה כטל לישראל . הפך מה שאמר ויבש מקורו ואמר טל לפי שאינו נפסק כך טוב האל יתברך לא יהיה לעתיד בשוב הגלות נפסק מהם וזה יהיה : יפרח כשושנה . אמר כשושנה לפי שנמשלה כנסת ישראל לשושנה כמו שכתוב אני חבצלת השרון שושנת העמקים ואמר כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות . ואם תאמר השושנה אין לה שרשים ונוחה לסיעקר : ויך שרשיו כלבנון · כמו עצי הלבנון שהם גדולים ושרשיהם רבים כן יהיו נטועים באדמתם ויהיו שרשים חזקים לא יוכלו לנתשם ממקומם כמו שאמר ולא ינתשו עוד מעל אדמתם ועל דרך הזה אמר הכתוב ישרש יעקב ומה שאמר ויך על דרך ומתח אל כתף ים כנרת כלומר יכה השרשים הנה והנה באורך וברוחב : (ז) ילכו יונקותיו . וכמו שהשרשים יתנו למרחוק כן יונקותיו ילכו למרחוק כלומר יתפשטו הנה והנה והיונקות הם הענפים הרכים כמו היונק · והיונקות הם מבל

מצודת ציון

(שם מד) : (א) תאשם . מל׳ שממון : מרתה . מל׳ מרי ומרד : עולליהם · קטניהם : ירוטשו · ענין בקיעה כמו ועולליהם תרטש (מ״ב ח) : והריותיו · הנשים ההרות : (ה) משובתם . ענין מרידה והליכה בדרכי הלב כמו שובו בנים שובבים (ירמיה ג) : (ו) כשושנה . הוא הורד : ויך · יאמר כן בדרך השאלה על התפשטות ודוגמתו ומתח על כתף ים כנרת (במדבר לד) ומתח הוא תרגום של מכה : כלבנון . שם יער : (ז) יונקותיו · ענפיו הרכים וכן ויעל כיונק לפניו (ישעיה נג)

מצודת דוד

חמדה : **יד** (א) תאשם שומרון · תהיה שממה כי מרדה באלהיה : עולליהם קטניהם יתבקעו ע״י הבבליים וגם הנשים ההרות יתבקעו כרסם להוציא הולדות : (ב) שובה ישראל · לכן שובה ישראל וכו׳ כי בעבור עונך בא לך מכשול הצרה הזאת : (ג) קחו עמכם דברים · איני שואל מכם זבחים ועולות אלא קחו עמכם דברים שתתודו לפניו ובזה תשובו אל ה׳ : כל תשא עון . הוא הפוך כל עון תשא ר״ל אמרו בתפלה מחול כל העון ובמקום העון קח טוב תמורתו כלומר מעשה הטוב שעשינו יגין מול העון : ונשלמה פרים שפתינו · ר״ל במקום הקרבנות פרים נשלם בו וידוי שפתינו : (ד) אשור לא יושיענו . גם אמרה אשור וכו׳ · ר״ל עוד לא נבקש עזרה מאשור : על סוס לא נרכב · ר״ל לא נבטח עוד בגבורת הסוס במלחמה : ולא נאמר עוד אלהינו וגו׳ . ר״ל הפסל הנעשה במעשה ידינו לא נקבל עוד לאלוה : אשר בך · ר״ל כי ידענו אשר לבד בעזרתך ימלא היתום רחמים ותמלא עם כי חלש כוחו להתחזק מעצמו : (ה) ארפא משובתם . כאשר יאמרו כן אז אסלח על מה שהלכו בדרך שובב ומרדו בי : אוהבם נדבה · ואז אאהב אותם בנדבת לבי אף שאינם ראויים אל אהבה כי הוידוי די להסיר האיבה ולא להביא אהבה : כי שב אפי ממנו . ונשאר א״כ האהבה הראשונה : (ו) אהיה כטל לישראל . ר״ל לא תפסוק אהבתי מהם כמו שאין הטל נעצר מעולם : יפרח כשושנה · יעלה פרחים נעים כשושנה ושרשיו יתפשטו כשרשי עצי לבנון : (ז) ילכו יונקותיו · ענפיו יתפשטו למרחוק והוד יפיו יהיה כאילן זית שעליו

וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ ח יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי ז' חסר
בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ ב' ולותך ל' • ל'
כְּיֵין לְבָנוֹן׃ ט אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד י' כליסנא
לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי ל'
כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ כ"ז • ל'
מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי ג' רפין
יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם ד' ג' מ"ל יו"ד קדמא בנביאי
וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

א א דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־
יוֹאֵל בֶּן־פְּתוּאֵל׃ ב'
ב שִׁמְעוּ־זֹאת הַזְּקֵנִים וְהַאֲזִינוּ כֹּל
יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הֲהָיְתָה זֹּאת בִּימֵיכֶם ל"ד מ"ל • ל'

וְרֵיחֲהוֹן כְּרֵיחַ קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא׃ ח יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן יִתְבוּן בִּטְלַל מְשִׁיחֲהוֹן וְיֵחוּן מֵתַיָא וְיִסְגֵי טוּבָא בְּאַרְעָא יְהֵי דָכְרָן טַבְוָתְהוֹן עָלֵיל וְלָא פָסֵק כְּדָכְרָן יַבָּבוּת חֲצוֹצְרָתָא עַל חֲמַר עַתִּיק דְּמִתְנְסֵךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁא׃ ט יֵימְרוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל מַה לָנָא עוֹד לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא אֲנָא בְּמֵימְרִי אֲקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וְאֶרְחַם עֲלוֹהִי אֲנָא בְּמֵימְרִי אַעְבְּדִינֵיהּ כִּבְרָן שַׁפִּירָן דְּמִן קֳדָמַי סְלִיחַ לִתְיוּבְתְּהוֹן מִשְׁתַּכְּחָא׃ י מַן חַכִּים דְּיִסְבַּר אִלֵּין סוּכְלְתָן וְיִדְעִינוּן אֲרֵי תַקְנָן אוֹרְחָתָא דַיְיָ וְצַדִּיקַיָא דְהַלִּיכוּ בַהּ יֵחוּן בְּהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא וְרַשִׁיעַיָא יִתְמַסְרוּן לְגֵיהִנָּם עַל דְּלָא הַלִּיכוּ בְהוֹן׃

א פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דַהֲוָה עִם יוֹאֵל בַּר פְּתוּאֵל׃ ב שְׁמַעוּ דָא סָבַיָא וְאַצִיתוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא הֲהֲוָת דָא בְּיוֹמֵיכוֹן וְאִם בְּיוֹמֵי אֲבָהָתְכוֹן׃

קטרת בוסמיא: כלבנון. כבית מקדשא: (ח) ישובו יושבי בצלו. אותן שהיו כבר יושבים בצל הלבנון שדימה בו ישראל ובית המקדש ועכשיו גלו מעמו ישובו אליו: זכרו כיין לבנון. כדוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמתנסך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוים אומרים בשיר: (ט) אפרים. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים וישובו מעכו"ם אני אענהו מצרתו: ואשורנו. אראה בעניו: אני כברוש רענן. אני לו נכפף להיות אוחז ידו כי כברוש רענן הנכפף לארץ שאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו: ממני פריך נמצא. והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה: (י) מי חכם. בהם: ויבן אלה. מי חכם בהם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופושעים כשלו בם. בשבילם על שלא הלכו בהן כן תרגם יונתן: (א) אל יואל בן פתואל. בן שמואל הנביא שפיתה לאל בתפילתו. יש אומרים שנבואה זו נאמרו באותן שבע שנים שאמר אלישע (מלכים ב ח) כי קרא ה' לרעב וגו' ובימי יהורם בן אחאב היו והבלכות גדולות נמצא יואל ונחום וחבקוק היו בימי מנשה: (ב) ההיתה זאת. האמורה למטה:

יֶתֶר

וברוחב כדרך ומחה אל כתף ים כנרת ובמידות טבריה ותבריתא: (ח) ישובו. אמר יפת יושבי בצל הלבנון ולפי דעתי יושבי בצל ישראל והם העבדים שיהו אכריהם וכורמיהם: יחיו דגן. והקמות יפרחו כגפן: וזכרו. ריחו כדרך אזכרתה ויפת אמר זכר גפנם למרחק כיין לבנון: (ט) אפרים. באמרו אפרים מה לי עוד אין לי צורך אליהם אני אענהו לתת לו כל חפצו כדרך והכסף יענה את הכל. ואשורנו לתת עיני לטוב עליו עד שאשורנו נמצא שיהיה כברוש רענן ואל תפחד בעבור שאין לו לברוש פרי כי ממני פריך נמצא: (י) מי חכם. מי ישרה בעבור אחר ואלה הם דרכי השם והטעם קשור כי בשובכם אל השם ירפא אתכם: ופושעים הם היוצאים מהרשות כמו על כל דבר פשע אז תפשע אדום והתעות נפשו בדרך הישר' יכשל והשלם על דרך כי כשלת בעונך: (א) אין לנו דרך לדעת דורו ולפי הפשט איננו בן שמואל ודע כי כל נביא שיזכיר שם אביו היה נכבד ואם היה אבי אביו נכבד יזכיר שניהם כמו צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה עד שהגיע אל הנכבד שהוא חזקיה המלך: (ב) שמעו. זה הנביא התנבא על הארבה שיבוא להשחית את הארץ ובימי משה היה מין ארבה לבדו ועתה עם הארבה

גזם

לו כלבנון • יהי פיסת בר בארץ • מראהו כלבנון בחור : ויבן ג' רפין בקריא' וסי' מי חכם ויבן את זאת ואשר דבר • מי חכם ויבן אלה • ויבן על עזבי ברית קדש : וצדקים ד' ג' מ"ל ואחד חסר יו"ד קדמא וסי' כי ישרים דרכי ה' • וצדיקים ישמחו ויעלזו • וצדיקים ככפיר יבטח • ברבות רשעים ירבה פשע • קדמא חסר יו"ד קדמא : פתואל ל' פניאל ל' מתושאל ל' מחייאל ל' :

תולדות אהרן

פריך . זוטר לך :
כי ישרים . מזיר
כג כ"ב פט סוריות י זוטר וישלח :

רדק

משל לטובות המתחדשות להם בכל יום ויום • או יהיה משל השרשים תורת משה רבינו עליו השלום שתהא קיימת לעד והיונקות הם הדעות המתחדשות להם בידיעת האל ית' יום ויום: ויהי כזית הודו. שיהא כח לאותו קיים כמו הזית שעליו לחים כל השנה כלומר שלא יפסק טובו כל הימים: וריח לו כלבנון • כמו כריח השדה אשר ברכו ה' כי הלבנון יש בו מינים רבים מעצים ועשבים ויש בהם נותני ריח טוב ר"ל שילך שמם הטוב למרחוק: (ח) ישובו יושבי בצלו. ישובו לארצם ויהיו יושבים בצל האל ית': יחיו דגן. יחיו עצמם בכל עת במנות האל ית' שיקיימו כמו הדגן שמחיה את האדם ברוב דגן חסר כ"ף הדמיון וכמוהו לב שמח ייטיב גהה כי חטאת קסם מרי והדומים להם ואם תאמר יפסק טובם כמו הדגן שפוסק ויבש עד שיזרעו אותו פעם אחרת לא אלא ויפרח כגפן כמו הגפן כי אחר שלקטו פירותיו אינו נפסק ויבש אלא יפרח שנה אחרת וכן בכל שנה ושנה: זכרו כיין לבנון • ריחו כמו אזכרתה לה' אמר ריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב. וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון ויין חרמון ויין הכרמל וירושלם ויין הרי ישראל ויין הרי שומרון ויין הרי כפתור מצרים אלה היינות הם עליונים על כל מיני היין לריח ולטעם אף למרפא ומשל הריח יהיה השם הטוב שיהיה לישראל בכל העמים ויש מפרשים ישובו ינוחו כמו בשובה ונחת ויש מפרשים יחיו דגן שיהיה שנוי טבע בדגן לעתיד בבא הגואל שיחיו אותו כמו הגפן ולא יצטרכו לזרוע הדגן אלא פעם אחת כמו הגפן וכיוצא בזה זכרו רז"ל בשנוי טבע שיהיה לעתיד כחטה: (ט) אפרים. ואז יאמרו מה לי עוד לעצבים כי בעוד שהייתי עובד אותם היה לי כל הרע ועתה שאעבוד את ה' יהיה לי כל הטוב הזה. ואמר הקב"ה כשיאמר אפרים זה: אני עניתי ואשורנו • כלומר אביט אליו בעת רצון הסך והסתרתי פני מהם ומה אומר לו: אני כברוש רענן • אני אהיה לך כמו הברוש רענן שכופפין ראשו אל שרשיו כן אני מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. ואם תאמר הברוש אינו עושה פירות ממני פריך נמצא בכל עת ובכל זמן: (י) מי חכם ויבן אלה • וכשהשלים הושע נבואותיו אמר מי בכם חכם ויבין אלה התוכחות שדברתי עד הנה: כי ישרים דרכי ה'. לא כאותם שאומרים לא יתכן דרך ה' כמו שאמר ביחזקאל כי אם תשובו בתשובה שלמה לא תזכרנה לכם תועבותיכם הראשונות. וצדיקים ילכו בם • כי יכירו וידעו כי כל דרכיו משפט • ואם יראו צדיק ורע לו או רשע וטוב לו יחשבו כי הכל אמת ודרך ישר מהאל ית' כי הצדיק שאנו רואים אולי איננו צדיק בלבו כמו שהוא בנראה והאל בוחן לב וחוקר כליות או מיסרו לטובתו לעולם הבא שהוא עולם השכר וכן הרשע וטוב לו אולי עשה קצת טובות ומשלם לו האל ית' בחייו כדי שיאבד ברוב רשעו לעולם הבא כמו שאמר בתורת מרע"ה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו: ופושעים יכשלו בם. כי יאמרו אין מסדר ומנהיג העולם ואיננו בדרך ישר כי הצדיק יבואהו רע והרשע יבואהו טוב לפיכך אינם שבים מרשעם וילכו אחרי תאות לבם ויכשלו ויאבדו ואדוני אבי ז"ל פירש ופושעים יכשלו בם כאשר ישובו הפושעים לדרכי ה' ולא היו רגילים בהם כמו הצדיקים יכשלו בהם כאדם שאינו יודע הדרך וזה נאמר על הפושעים שלא שבו עוד בדרך פנימי אך השבים בלב שלם אלהיהם יעזרם כדי שלא יכשלו והצדיקים במנהגם ילכו דרך סלולה וישרה:

(א) דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל. זה הנביא נתנבא תחלה על הארבה שיביא האל יתברך בארץ ישראל על עונותיהם • ואחר כך נתנבא נבואה עתידה לימות המשיח ויש אומרים כי בימי יהורם בן אחאב ניבא זה הנביא שיהיה רעב בארץ כמו שאמר כי קרא ה' אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים הד' שנים היו ד' מיני ארבה והג' שנים היו הגשמים נעצרים • ובסדר עולם אמר כי בימי מנשה ניבא ואמר יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה • ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו: (ב) שמעו זאת הזקנים • כי הם ראו יותר במה שעבר בימיהם, כמו שאמר זקניך ויאמרו לך: ההיתה זאת בימיכם. אם היתה זאת הה"א ה"א השאלה: ואם בימי אבותיכם • כי הארבה שהיה במצרים לא היה אלא מין אחד ואף על פי שאמר בספר תהלים ויתן לחסיל יבולם ואמר וילק אין מספר הארבה היה עיקר ושני המינים באו עמו לפיכך לא זכר בתורה אלא הארבה ולא היה אלא עת אחת • וזה היה ד' מינים גזם ארבה ילק חסיל ובאו בד' שנים זה אחר

זה

מצודת דוד

שעליו לחים כל השנה וריחו יהיה נודף כריח לבנון המריח ביותר לפי מרבית העשבים והאילנות הגדילים שמה ר"ל יהיו משופעים בהרבה מיני טובות: (ח) ישובו יושבי בצלו. אלו שישובו ויחסו בצלו של מקום יהיה בשובה ונחת: יחיו דגן. יחיו את עצמם בנחת ועדן כדגן המחיה את הבריות: ויפרחו. ירבו פרחים: זכרו. זכרון שמו יהיה כיין הגדל בלבנון המוזכר לשבח: (ט) אפרים וגו'. ר"ל כשיאמר אפרים מה לי עוד לפנות אל העבודת כוכבים הלא עתה טוב לי מאז: אני עניתי. ר"ל אז אני אענה לו על כל מה שישאל ממני: ואשורנו: אסתכל ואשגיח בו לתת לו די מחסוריו: אני כברוש רענן. ר"ל כמו ברוש הלח והרטוב שכופפין ראשו אל שרשיו כן אני שוכן מרום ואני משפיל עיני להשגיח בך וכל פרי הצלחתך נמצא לך ממני: (י) מי חכם. כהתימו דברי תוכחותיו אמר מי שהוא חכם יבין אלה הדברים ומי הוא נבון להבין דבר מתוך דבר ידע וישכיל אשר דרכי ה' המה ישרים אין בהם נפתל ועקש והצדיקים ילכו בהם כדרך מהלכם מבלי כשלון אבל הפושעים יכשלו בהם כאלו היה בהם מקום נפתל ועקש כי יצר מחשבות לבם יסלף להם הדרכים ולא כן אל הצדיקים המיישרים ארחותם:

א דבר ה'. ר"ל זהו דבר ה' וגו': פתואל. אחז"ל זה שמואל הנביא שפיתה לאל בתפלתו: (ב) שמעו זאת. מה שאני שואל מכם: ההיתה. הה"א השאלה כאלו יאמר האם היתה זאת וגו' והוא האמור בענין יתר הגזם וגו'.

מצודת ציון

נג) : הודו. ענין הדר ונוי: (ח) ישובו. ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת (שם ל) : יחיו. ענין השבת הנפש מן החולשה ודומה לו עד חיותם (יהושע ה) : דגן. כדגן ותחסר כ"ף הדמיון וכן ייטיב גהה (משלי יז) ומשפטו כגהה: (ט) לעצבים. הם העכו"ם: עניתי. מל' ענייה ותשובת שאלה: ואשורנו. ענין הבטה וראיה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): כברוש. שם אילן: רענן. ענין לחות ורטובות כמו בשמן רענן (תהלים צב):

והאזינו

וְאִם בִּימֵי אֲבֹתֵיכֶם׃ ג עָלֶיהָ
ל' לִבְנֵיכֶם סַפֵּרוּ וּבְנֵיכֶם לִבְנֵיהֶם
ל' ר"פ וּבְנֵיהֶם לְדוֹר אַחֵר׃ ד יֶתֶר הַגָּזָם
אָכַל הָאַרְבֶּה וְיֶתֶר הָאַרְבֶּה אָכַל
הַיָּלֶק וְיֶתֶר הַיֶּלֶק אָכַל הֶחָסִיל׃
ב'. ל' כ"כ ה הָקִיצוּ שִׁכּוֹרִים וּבְכוּ וְהֵילִלוּ כָּל־
שֹׁתֵי יָיִן עַל־עָסִיס כִּי נִכְרַת מִפִּיכֶם׃
פ' ו כִּי־גוֹי עָלָה עַל־אַרְצִי עָצוּם וְאֵין
ל' ומ"ל מִסְפָּר שִׁנָּיו שִׁנֵּי אַרְיֵה וּמְתַלְּעוֹת
לָבִיא לוֹ׃ ז שָׂם גַּפְנִי לְשַׁמָּה וּתְאֵנָתִי
ל' · ל' · ל' לִקְצָפָה חָשֹׂף חֲשָׂפָהּ וְהִשְׁלִיךְ
ל' וחד בית סאלי הִלְבִּינוּ שָׂרִיגֶיהָ׃ ח אֱלִי כִּבְתוּלָה
ל' וחסר חֲגֻרַת־שַׂק עַל־בַּעַל נְעוּרֶיהָ׃
ל' ט הָכְרַת מִנְחָה וָנֶסֶךְ מִבֵּית יְהוָה
אָבְלוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה׃
י"א י שֻׁדַּד שָׂדֶה אָבְלָה אֲדָמָה כִּי שֻׁדַּד
דָּגָן הוֹבִישׁ תִּירוֹשׁ אֻמְלַל יִצְהָר׃
יא הֹבִישׁוּ אִכָּרִים הֵילִילוּ כֹּרְמִים
עַל־חִטָּה וְעַל־שְׂעֹרָה כִּי אָבַד קְצִיר
ל' מ"ל · ב' שָׂדֶה׃ יב הַגֶּפֶן הוֹבִישָׁה וְהַתְּאֵנָה

ג עֲלַהּ לִבְנֵיכוֹן אִשְׁתָּעוּ וּבְנֵיכוֹן
לִבְנֵיהוֹן וּבְנֵיהוֹן לְדָר אוּחֲרָן׃
ד מוֹתַר זַחֲלָא אֲכַל גּוֹבָא
וּמוֹתַר גּוֹבָא אֲכַל פִּרְחָא וּמוֹתַר
פִּרְחָא אֲכַל שְׁמוֹטָא׃ ה אִתְּעָרוּ
רַוָיָא וּבְכוּ וְאַיְלִילוּ כָּל שָׁתֵי
חֲמַר עַל חֲמַר מְרַת אֲרֵי אִתְמְנַע
מִפּוּמְכוֹן׃ ו אֲרֵי עַמָּא סְלִיק
עַל אַרְעִי תַּקִּיף וְלֵית מִנְיָן
שִׁנּוֹהִי שִׁנֵּי אַרְיָא וְנִבּוֹהִי כְּבַר
אַרְיָוָן׃ ז שַׁוִּי פֵּירֵי גוּפְנֵי עַמִּי לְצָדוּ
וְתֵינַתְהוֹן לְמַפַּחַת נְפָשׁ מְקַלַּף
קְלַף וּרְמָא חֲוָרוּ שַׁבְשָׁהָא׃
ח כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲבִידוּ
אֲלִיָא כִּבְתוּלָא דַאֲסִירָא סַקָּא
לְמִסְפַּד עַל בְּעַל עוּלֵימְתָהָא׃
ט פְּסַקוּ קֻרְבָּנִין וְנִסְכִין מִבֵּית
מַקְדְּשָׁא דַייָ אִתְאַבַּלוּ כַּהֲנַיָא
דִמְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא
דַייָ׃ י אִתְבְּזִיזוּ חַקְלַיָא
חֲרוּבַת אַרְעָא אֲרֵי סָף עִבּוּרָא
יְבִישׁוּ גוּפְנַיָא נְתַרוּ זֵיתַיָא׃
יא בְּהִיתוּ אִכָּרַיָא אַיְלִילוּ
מַפַּלְחֵי כַרְמַיָא עַל חִטִּין וְעַל
סַעֲרִין אֲרֵי סָף חֲצַד חַקְלָא׃
יב גּוּפְנַיָא יְבִישׁוּ וְתֵינַיָא נְתַרוּ

רש"י

(ד) יתר הגזם וגומר · גזם ארבה ילק חסיל מיני גובאי הם ונתנבא עליהם שיבואו ובאו באותן השנים ואכלו כל פרי העץ וירק השדה : (ה) עסיס · יין המתוק : (ו) גוי עלה על ארצי . הגובאי הזה כינהו כלשון גוי' : ומתלעות · הן השינים הגסין שלועס בהן : (ז) לקצפה . למפח נפש : חשף חשפה והשליך · קלוף קליפות העץ והשליכו עד הלבינו זמורות הגפן : (ח) אלי · קינה מתרגמינן איליא . (ט) הכרת · כמו נכרת ה"א הנקודה בחטף קמץ עומדת במקום נו"ן כמו וחית השדה השלמ'לך (איוב ה) : (יא) הובישו · הכלימו : אכרים · מנהיגי המחרישה : על חטה ועל שעורה . מוסב על אכרים . ועל הכורמים אמר : (יב) הגפן הובישה והתאנה אומללה · נכרתה פסק פריה

אבן עזרא

גזם וילק וחסיל ואלה ג' מינים אסורין ואמר לזקנים בעבור שהיתה כזאת : (ג) עליה . מזה הפסוק נשמע כי הדור איננו מספר ידוע : (ד) יתר הגזם · בא תחילה אמר יפת פי גזם כמו גוזז והמ"ם כמו חנם ריקם וילק שילוק בלשונו חרגם כורת וחסיל כמו יחסלנו : (ה) הקיצו · פועל עומד ולא ימצא זה הפעם יוצא : עסיס · מגזרת ועסותם רשעים כי ידרכוהו ברגל : (ז) שם . דבר הנגזר להיות ידבר בלשון עבר : לקצפה : כמו קצף על פני מים שאין בו ממש : חשוף חשפה · שקלפה : הלבינו · פועל עומד כמו הקיץ : (ח) אלי : אמרו אללי לי ויפת אמר כי האל"ף תחת ה"א כמו הילילי ולא דיבר נכונה ואילו היה אומר כי האל"ף תחת יו"ד יללה גם הוא נכון והנביא אומר לאדמה אלי או לנפשו כבתולה שמת בעל נעורים בימי שמחתה : (ט) הכרת · כדרך כי מי נדה לא זורק עליו והטעם שיאמר לשכורים איך תמצאו אתם יין והנה הכרת מנחה ונסך שהוא חיוב הציבור והזכיר המנחה בעבור כי שדד דגן גם הנסוך אם לא ימצא מעכב : (י) אבלה אדמה · הטעם אבלו יושביה : (יא) הובישו . אכר תואר והאל"ף שורש ואין כמשקלו : (יב) הגפן הובישה . דרך משל וכן

רדק

זה כמו שאמר יתר הגזם וגו' · וזאת הרעה לא היתה עד אותו הזמן : (ג) עליה · על הגזרה הזאת : לדור אחר · בניכם הבאים אחריכם . כלומר לזמן רחוק תוכלו לספר זאת הגזרה : (ד) יתר הגזם . מה שהותיר הגזם בשנה הראשונה אכל הארבה בשנה השנייה כי לא באו ד' המינים בשנה אחת אלא זה אחר זה בד' שנים . וכן אמר ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה וגו' · ויש אומרים כי נקרא גזם על שם שגוזז את התבואה · וארבה לפי שהוא הרב שבמיניו · וילק לפי שהוא לוקק ולוחך את העשב וחסיל לפי שהוא כורת את הכל מן יחסלנו הארבה'. ות"י מותר זחלא אכל גוב' ומות' גובא אכל פרחא מותר פרחא אכל שמוטא : (ה) הקיצו שכורים · אותם הרגילים להשתכר ביין עתה הקיצו משנתכם ובכו יומם ולילה כי לא תמצאו יין כי הארבה יאכל הענבים : עסיס . היין נקרא עסיס · וכן כל משקה היוצא ע"י כתיתה ודריכה מן ועסותם את רשעים וי"ת עסיס חמר מרת : (ו) כי גוי . כל קבוץ מן החי יקרא גוי לפיכך אמר על הארבה גוי · וכן אמר על הנמלים עם לא עז ועל השפנים עם לא עצום שניו שני אריה כאלו יש לו שנים כשני האריה : ומתלעות לביא לו · מתלעות הם השנים הגסות והלביא גדול מן האריה וי"ת שינוהי שני אריא וניבוהי כבר אריון והנה אמר ובני לביא יתפרדו נראה כי לא יקרא הקטן לביא : : (ז) שם גפני לשמה . עבר במקום עתיד או פירש יאמר יושב הארץ בבאו שם גפני לשמה · וכן כי גוי עלה על ארצי שזכר : ותאנתי לקצפה · כל הכנויים הם דברי יושב הארץ או הם דברי הנביא ות"י שוי פרי גופני עמי לצדו ופי' לקצפה ולמארה ות"י למפחת נפש וי"מ לקצפה לקליפה וכן מפרשים כקצף על פני המים ר"ל שיסיר הארבה הקליפה שיאכלנה : חשוף חשפה · הכנוי לתאנה גם לגפן וכן הלבינו שריגיה ופי' חשפה גלה אותה כלו' שהסיר קליפתה וכת"י מקלף קלף ורמא ופי' השליך הקליפה לארץ כאכלו הלחות שבין הקליפה לעץ או פירש חשפה והשליך שאכל הענבים והשמדר השליך לארץ והנה היא מגולה : הלבינו · כי אחר שימוץ הארבה הלחות נשארו השריגים יבשים ולבנים : הלבינו · פעל עומד וכן כשלג ילבינו : (ח) אלי · אומר כנגד כנסת ישראל קונני על זאת הרעה ועשי אבל גדול כמו הבתולה שנבעלת לבחור ומת בעודו נערה כי אז היא רוב שמחתם זה בזה וכשמת מתאבלת אבל כבד והיא חוגרת שק תחת עדים ותליתה : אלי פי' קונני . וי"ת ויקונן המלך ואליא מלכא : חגורת שק · הפועל הזה נשתמשנו בו כפעול והפעול כאלו יאמר חוגר ויאמר חגור · וכן לובש ולבוש : (ט) הכרת מנחה ונסך · אמר הכרת ל' זכר ואמר מנחה שהיא ל' נקבה ל' זכר נופל על הענין כלו' קרבן המנחה והנסך וכן אמר יעשה מאלה יעשה מלאכה : הכרת . בנין הפעל כי הארבה הכריתו ואם פסק מהם הדגן והתירוש ממה יביאו מנחה ונסך לבית המקדש והם אין להם מה יאכלו ומה ישתו : אבלו הכהנים · שהיו אוכלים משלחן ה' והיין : (י) שדד שדה אבלה · נשחתה ושממה . כי אין בה פירות וכן אבל תירוש : הוביש תירוש . כמו יבש והוא פעל עומד ות"י יבישו גופניא או יהיה מענין בשת ויאמר זה עד"מ כאלו יש לו בשת כשנפסק : אומלל . ענין כריתה וזכר דגן תירוש ויצהר כי אלה הג' הם רוב חיי האדם : (יא) הובישו · צווי וכן הילילו ואמר הובישו כי ראוי לכם שתבושו כי מעשיכם וטרחכם בשדה הוא לריק : אכרים · עובדי השדות : כורמים · עובדי הכרמים . וטעם אכרים על חטה ושעורה וטעם כורמים על הגפן : (יב) הגפן הובישה · יבשה ות"י יבים גופניא או הוא ענין בשת כמו שפי' הוביש תירוש : כי הוביש ששון · יבש כלו' נפסק

הקיצו ב' וסימן הקיצו ורננו שכני עפר : הקיצו שכורים ובכו והילילו : ואין מספר ד' וסימ' כי גוי עלה על ארצי · כאלף ומאתים רכב דד"ת . זה הים גדול ורחב · אמר ויבוא ארבה : הוביש ד' מ"ל וסי' כי שמענו את אשר הוביש · אשר הוביש ר"פ וחברו ויהי כשמוע כל מלכי האמורי :

תולדות אהרן יתר הגזם . שבת לג תענית ה': אלי · סנהדרין ק"ד :

מצודת ציון

(ב) והאזינו . הטו אוזן לשמוע : (ג) עליה · בעבורה : (ד) יתר · מל' נותר : הגזם הארבה הילק החסיל · כולם שמות מיני חגבים : (ה) הקיצו · ענין הערה מן השינה : והילילו : מל' יללה : עסיס · כן נקרא היין וכן וכעסיס דמם ישכרון (ישעיה מט) : (ו) עצום · חזק בכח : מתלעות · הם השינים הגסות כמו מתלעות עול (איוב כט) : (ז) לקצפה · מל' קצף ור"ל למארה : חשף חשפה · קלף קליפתה והוא מל' מחשף הלבן (בראשית ל) שהוא ענין גלוי כי בהקלף קליפות העץ נעשה מגולה : הלבינו · מל' לבן : שריגיה · ענפיה כמו ובגפן ג' שריגים (שם מ) : (ח) אלי . ענין קינה כי שם קינה (יחזק' יט) ת"י אליתא : (י) שדד . ענין עושק . אבלה : ענין השחתה כמו אבל תירוש (ישעיה כד) : הוביש : מל' יבשות : תירוש · יין : אמללה : ענין כריתה כמו כי אמלל אני (תהלים ו) : יצהר · שמן : (יא) הובישו · מל' בושה : אכרים · כן יקראו עובדי אדמה כמו וקראו אכר אל אבל (עמוס ה) : (יב) הובישה · מל' יבשות : אמללה. נכרתה: הוביש. מל' יבשות ר"ל נפסק:
קדשו

מצודת דוד

וגומר : (ג) עליה · בעבור הגזרה הזאת לרוב התמהון שבה ספרו לבניכם : לדור אחר · לבני הדור שיעמדו אחריהם : (ד) יתר הגזם · אתו הגזרה שהגה מה שהותיר הגזם ולא אכל בא הארבה ואכלו : (ה) הקיצו שכורים . אתם הרגילין ביין התעוררו מן השינה ובכו : על עסיס · בעבור העסיס אשר נכרת מפיכם כי הארבה אכל הגפנים ומעתה לא תמצאו היין : (ו) כי גוי . על הארבה יאמר בלשון השאלה וכן שפנים עם לא עצום (משלי ל) : שניו שני אריה . אמר דרך גוזמא והפלגה והוא ענין מליצה . (ז) שם גפני · אכל הגפנים ועשאם שממה והשאים שם למארה וקללה : חשף חשפה · קלף קליפתה ונעשו השריגים לבנים כדרך אילן הנקלף : (ח) אלי · עשי קינה כמו בתולה הנשאת לאיש ומת שחוגרת שק ומקוננת על הבעל הנשאת לו בנעוריה כי האהבה קשורה ביותר עם הבעל שנראה בימי נעוריה כשהיתה עדיין בתולה : (ט) הכרת וגו' · כי לא מצאו סולת למנחות ויין לנסכים כי הארבה אכל הכל : אבלו הכהנים · על כי אין מביא מנחה ונסכים : (י) שדד שדה · נעשק השדה כי הארבה עשק תבואתה : הוביש · נתייבש היין ר"ל לא ימצא עוד יין : (יא) הובישו אכרים · על כי עבודתם בשדה היה לריק : כורמים · עושי עבודת הכרמים : על חטה וגו' : על העדר חטה ושעורה מוסב על הובישו אכרים : כי אבד : ר"ל אין מה לקצור : (יב) הובישה · ר"ל לא ימצא עוד : יבשו . ר"ל אין בהם פרי : כי הוביש ששון · ר"ל כל זה היה בהשגחה כי בגמול פסק
כ'

אֻמְלָלָה רִמּוֹן גַּם־תָּמָר וְתַפּוּחַ כָּל־ ג' בתלת ליש'
עֲצֵי הַשָּׂדֶה יָבֵשׁוּ כִּי־הֹבִישׁ שָׂשׂוֹן
מִן־בְּנֵי אָדָם׃ יג חִגְרוּ וְסִפְדוּ ט' דסמי'
הַכֹּהֲנִים הֵילִילוּ מְשָׁרְתֵי מִזְבֵּחַ בֹּאוּ
לִינוּ בַשַּׂקִּים מְשָׁרְתֵי אֱלֹהָי כִּי נִמְנַע
מִבֵּית אֱלֹהֵיכֶם מִנְחָה וָנָסֶךְ׃
יד קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה אִסְפוּ
זְקֵנִים כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בֵּית יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְזַעֲקוּ אֶל־יְהוָה׃ טו אֲהָהּ
לַיּוֹם כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה וּכְשֹׁד מִשַּׁדַּי כ' דגשים דיפעים כסד
יָבוֹא׃ טז הֲלֹא נֶגֶד עֵינֵינוּ אֹכֶל
נִכְרָת מִבֵּית אֱלֹהֵינוּ שִׂמְחָה וָגִיל׃
יז עָבְשׁוּ פְרֻדוֹת תַּחַת מֶגְרְפֹתֵיהֶם ל' · כ' בל' ליסנא · ל'
נָשַׁמּוּ אֹצָרוֹת נֶהֶרְסוּ מַמְּגֻרוֹת כִּי ל'צ'ול"כ
הֹבִישׁ דָּגָן׃ יח מַה־נֶּאֶנְחָה בְהֵמָה ב'
נָבֹכוּ עֶדְרֵי בָקָר כִּי אֵין מִרְעֶה לָהֶם ל' חסד
גַּם־עֶדְרֵי הַצֹּאן נֶאְשָׁמוּ׃ יט אֵלֶיךָ
יְהוָה אֶקְרָא כִּי־אֵשׁ אָכְלָה נְאוֹת
מִדְבָּר וְלֶהָבָה לִהֲטָה כָּל־עֲצֵי ב'
הַשָּׂדֶה׃ כ גַּם־בַּהֲמוֹת שָׂדֶה תַּעֲרוֹג ג' ב' חסר וחד מ"ל

תולדות אהרן עבשו. (סאה כ): מה נאנחה. (תענית סה):

רִמּוֹנִין אַף דִּקְלִין וְחֵיזַר כָּל
אִילָנֵי חַקְלָא יְבִישׁוּ אֲרֵי פְּסַקַת
חֶדְוְתָא מִבְּנֵי אֲנָשָׁא׃ יג אֱסַרוּ
וּסְפִידוּ כַּהֲנַיָא אַיְלִילוּ
דִּמְשַׁמְּשִׁין עַל מַדְבְּחָא עוּלוּ
בִּיתוּ בְּסַקַּיָא דִּמְשַׁמְּשִׁין
קֳדָם אֱלָהִי אֲרֵי אִתְמְנַע
מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דֶּאֱלָהֲכוֹן
קוּרְבָּנִין וְנִיסְכִין׃ יד גְּזַרוּ
תַּעֲנִי עֲרִיעוּ כְּנִישָׁא כְּנִישׁוּ
סָבַיָא כָּל יָתְבֵי אַרְעָא וְעוּלוּ
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן
וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ׃ טו וַי מִן קֳדָם
יוֹמָא אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַּעֲתִיד
לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ וּכְבִזָּא דְּמִן
קֳדָם יְיָ שַׁדַּי יֵיתֵי׃ טז הֲלָא
עוֹד דַּאֲנַחְנָא חָזָן עֲבוּרָא סַף
פָּסַק מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דֶּאֱלָהָנָא
חֶדְוָא וּבִיעַ׃ יז אִתְמְסִיאוּ גַּרְבֵי
חֲמָר תְּחוֹת מְגוּפָתְהוֹן צְדִיאוּ
אוֹצְרַיָא אִתְפַּגְרוּ חַסְנַיָא אֲרֵי
סָף עֲבוּרָא׃ יח לַחֲדָא
מִתְאַנְחָא בְעִירָא מִתְעַרְבְּלָן
בַּקְרַן דְּתוֹרִין אֲרֵי לֵית רַעְיָא
לְהוֹן אַף עֶדְרֵי עָנָא צְדִיאָה׃
יט קֳדָמָךְ יְיָ אֲנָא מְצַלֵּי
אֲרֵי קִדּוּם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא אָסַף
דָּרְוָת מַדְבְּרָא וְשַׁלְהוֹבִיתָא שֵׁיצָאַת כָּל אִילָנֵי חַקְלָא׃ כ אַף חֵיוַת בָּרָא מְסַבְּרָא

רשי

פריה : הוביש . כמו יבש : (יד) קדשו צום . הזמינו צום : עצרה . אסיפה : (טו) אהה. לשון גניחת יללה : וכשוד · וכביזת שודדים : יבוא · מאת המקום : (טז) נגד עינינו · אנו רואים : (יז) עבשו . העלו חלודה ועיפוש בלע"ז מוזי"שור : פרודות · תרגם יונתן גרבי חמרא : מגרפותיהם · תרגום יונתן מגופתהון מגופת כיסוי החביות : נשמו אוצרות · של יין ושל שמן : ממגורות · מגורות של חטין : (יח) נבוכו · נתערבלו ונסגרו ותעו ביערים ובמדברות : נאשמו · נתקלקלו באשמתן : (יט) נאות מדבר · לשון נוה : (כ) תערוג . תצעק אפשר שהוא דוגמת ערג לאילים נהם

אבן עזרא

וכן הובישו ששון : (יג) חגרו . שק והטעם אין לכם במה תתרצו אליו להקריב עולות כי עולת התמיד אין לכם : (יד) קדשו . כמו הכינו : עצרה . שלא יעשה אדם מלאכה . ויפת אמר קהלה כמו עצרת בוגדים : אספו . אתם זקנים : כל יושבי · ארץ ישראל : בית ה' · בחסרון מלת אל : (טו) אהה · מלה זו תאמר בדרך פחד ויפת אמר כי האל"ף נוסף : וכשוד · הטעם מי יוכל להמלט משוד שיבא מהשם והנגיד ז"ל אמר כי שוד תואר כמו עלי לבי דוי רק אמר כי היו"ד תחת אות הכפל כמו דליו שוקים מפסח והטעם מתגבר ומנצח על כן אמר כי במקום הזה איננו שם הנכבד וככה כקול מים רבים כקול שדי וככה והיה שדי בצריך תקיף והעד וכסף תועפות לך וכתיב ושית על עפר בצר ויפה אמר : (טז) הלא · נכרת · ישרת בעבור אחר נכרת שמחה וגיל בעבור היין המשמח אלהים ואנשים : (יז) עבשו . אין לו חבר אמר רבי מרינוס התעפשו פרודות הם גרגרי החטה והשעורה הזרועים שהם תחת מגרפותיהם והטעם העפר וככה יפרש או באגרוף והאל"ף נוסף : נהרסו ממגורות . מקומות אצורים לדגן כמו אוצרות כמו על דגן ותירוש יתגוררו והמלה זרה לתוספת שני ממי"ן : (יח) מה . נבוכו · כמו נבוכים כי השורק בא תחת חולם נבוכו ע"מ נכונו ללצים שפטים : נאשמו · כמו תאשם שומרון : (יט) אליך : דברי הנביא כי יספר שהיתה שנה בצורות וזהו אכלה נאות כמו נות רועים ורבי משה הכהן אמר כי הטעם כמו על עצי השדה אשר שם צפרים יקננו ויפת אמר כאילו אכלה אש ונכון היה לולי כי יבשו אפיקי מים : (כ) גם · דרך משל כי עצי השדה צועקים : גם בהמות תערג . כל אחת ואחת כדרך בנות צעדה

ותפוח ג' בתלת לישני ב' מ"ל ואחד חסר וסימ' למנשה היתה ארץ תפוח · ותפוח והעינים . רמון גם תמר ותפוח : וזעקו ג' פתחין בקריאה וסימן לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם· והיללו הרעים וזעקו · קדשו צום קראו עצרה . וסימ' בלשון ארמי אזלו רעיא וקרישו : ולהבה ג' בקריא' וסימ' ולהבה מבין סיחון · ולהבה לא תבער בך · ולהבה להטה כל

רדק

נפסק כי התבואות והפירות הם ששון בני אדם וכן ת"י ארי פסקא חדותא או יהיה ענין בשת על דרך משל : (יג) חגרו · ר"ל חגרו שק ופירש אחר כך לינו בשקים ופי' באו בית ה' ושם ספדו ואמר לינו כי אפילו בלילה לא תסירו השקים מעליכם אולי ירחם ה' עליכ' ואמר משרתי מזבח ואמר משרתי אלהי שהשירות הוא במזבח לאלהים וסמך השירות לאלהים ולמזבח כמו אשר ישרתו לה' בהם : (יד) קדשו צום · הזמינו העם לתענית ות"י גזרו תענית קראו עצרה שיהיו נעצרים העם ממלאכתם ויאספו לתפלה ובקשו וזעקו אל ה' אולי ישמע זעקתכם ויסיר מעליכם המכה הזאת וכל זה אמר הנביא שיעשו בבא הארבה עליהם או שישובו בתשובה טרם באו והאל ברחמיו יבטל הגזרה : (טו) אהה ליום . אמרו אהה ואוי לזה היום שיבא : וכשוד משדי יבא. כמו שוד שיבא פתאום כן יבא זה היום משדי והנגיד פי' משדי מחזק וכן כקול מים רבים כקול שדי שודד חזק ותקיף שאין לו דרך להמלט ממנו : (טז) הלא נגד עינינו אכל נכרת · נראה התבואה המבושלת ויבא הארבה לעינינו ויכרתנו וכיון שנכרת האכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל כי היו מביאים קרבנות בחג הקציר ושמחים שם כי גדולה היתה שמחת הקציר כמו שאמר כשמחת הקציר : (יז) עבשו פרדות . כמו עפשו ענין עפוש כי הבי"ת והפ"א ממוצא אחד וכן בתשנה הבקר לעניים כמו הפקר : פרדות . הם גרגרי הזרע שהם תחת הארץ ואמר כי מהרה אחרת תהיה כי הזרע יהיה נשחת ומעופש תחת הארץ ולא יצמח ואשר יצמח יאכלנו הארבה או יתעפשו גרגרי הזרע מפני הגשמים שלא ירדו עליהם כי ג"כ תהיה עצירה גדולה בשנים ההם : מגרפותיה . בסגול המ"ם והם חתיכות העפר וכן באבן או באגרוף לדעת קצת המפרשים , וי"ת אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון תרגם מגרפותיהם כמו מגופת חבית : נשמו אוצרות · אוצרות התבואה נשמו כי אין דבר להכניס בהם והנה הם שוממים : נהרסו ממגורות . בשורק יכפל הענין במלות שונות כי ממגורות כמו אוצרות וכן העוד זרע במגורה ופי' נהרסו כאלו נהרסות כי לא יכניסו בהם דבר או נהרסו כי אין חושש להם לתקנם כמנהג משנה לשנה ונופלים ונשחתים והמ"ם הראשונה במלת ממגורות נוספת ג"כ מאותיות אמתי"ן ובאו שתי אותיות נוספת כאחת במלה וכן מתלאה והאו"ל כתב כי המ"ם הראשונה לשמוש כאלו היתה בחירק ממגורות ופי' מקצתם מהמגורות נהרסו וכמו מ"ם השמוש בפתח כי הכהנים לא התקדשו למדי : וכי הובים דגן · פירשנוהו : (יח) מה נאנחה בהמה · אמר דרך כלל ואח"כ דרך פרט : נבוכות . ענין בלבול כאדם המבולבל בדעתו ולא ידע מה יעשה וכן נבוכים הם בארץ : גם עדרי הצאן · אמר גם כי עדרי הצאן ימצאו פעמים מרעה שלא ימצאוהו הבקר לפי שהם עולים בהרים ובגבעות מה שלא יעשו הבקר ברוב : נאשמו . האל"ף בשו"א לבדו וענינו ענין שממה וכן תאשם שומרון כמו שפירשנו : (יט) אליך ה' · כי אין מושיע זולתך : כי אש . כאלו אש ולהבה עברה בהם כאשר עבר הארבה בהם : נאות מדבר . אהלי הרועים יקראו נאות והוא בחלוף וי"ו באל"ף מן נוה וי"ת דירית מדברא והוא לשון דירה או לשון דיר כדברי רז"ל נכנסות לדיר להתעשר : גס

מצודת דוד

ה' שמחה מבני אדם ולכן חסרו כל אלה : (יג) חגרו · ר"ל חגרו שקים וקצר בדבר המובן : כי נמנע . על כי הארבה אכל הכל : (יד) קדשו צום · הזמינו יום צום ר"ל הכריזו ברבים להתענות ביום קבוע : קראו עצרה . הכריזו להתאסף בבית ה' : כל יושבי הארץ · ר"ל של כל יושבי הארץ : בית ה' · אל בית ה' : (טו) אהה ליום · אוי על היום ההוא כי קרוב הוא לבוא בו פורענות מה' : כשוד · כמו בזת שודדים יבוא מאל שדי ר"ל הארבה הבא בדבר ה' יעשוק כמו בני אדם שודדים : (טז) הלא נגד עינינו . רואים אנו שהארבה מכלה הכל : מבית אלהינו . מלת נכרת מוסב למעלה ולמטה לומר נכרת ונפסק מבית ה' שמחה וגיל ועל שמחת השיר יאמר כי הואיל ואין יין לנסך על מה יאמרו הלוים בשיר : (יז) עבשו פרודות · כלי היין נתעפשו תחת מגופותיהן כי מחסרון היין לא נשתמשו בהם ולא פתחו המגופות להכניס האויר ולכן נתעפשו : נשמו אוצרות · המקומות שאוצרים שם התבואה נעשו שוממין : נהרסו ממגורות · מקצת מן המגורות נהרסו כי נתייבש הדגן ונפסק ומה להם אל המגורות : (יח) מה נאנחה · מה מאד תאנח הבהמה ועדרי הבקר המה נבוכים ומבולבלים כי אין להם מרעה כי הארבה אכל גם המרעה : נאשמו נעשו שממה וחורבן : (יט) אליך ה' אקרא · מאמר הנביא להתפלל לה' להושיע לעמו :

מצודת ציון

(יד) קדשו : ענין הזמנה כמו קדשו מלחמה (לקמן ד) : צום · תענית : עצרה . ענין קבוץ ואסיפה וכן עצרת בוגדים (ירמיה ט) : (טו) אהה · ענין לשון צעקת יללה : (יז) עבשו . כמו עפשו בפ"א ול' עפוש ידוע בדרז"ל ובא הבי"ת במקום הפ"א וכן בזר עמים (תהלים סח) : פרודות : ת"י גרבי דחמרא : מגרפותיהם · ת"י מגופתהון ושם מגופה ידוע בדרז"ל שהוא כסוי החביות : נהרסו . מלשון הריסה ונתיצה : ממגורות · כן יקראו אוצרות התבואה וכן העוד הזרע במגורה (חגי ב') : הובים · מלשון יבשות : (יח) מה . המלה הזאת נונחה על ההפלגה וכן מה רב טובך (תהלים ל"א) : נבכו · ענין בלבול וכן נבוכים הם בארץ (שמות י"ד) : (יט) אכלה . שרפה : נאות . ענין מדור כמו נאות השלום (ירמיה כ"ה) : מדבר · מקום המרעה רחוק מהישוב יקרא גם הוא מדבר וכן מעט הצאן ההנה במדבר (ש"א י"ז) : ולהבה : שלהבת : להטה · ענין שרפה כמו אש לוהט (תהלים ק"ד) : (כ) בהמות שדי . ועל החיות יאמר וכן ושן בהמות א' (דברים ל"ב) ות"א חיות

אבן עזרא

לעדה: כי יבשו אפיקי מים. המקומות ששם מים רבים עמוקים כי אין להם מים לשתות: ואש אכלה נאות המדבר. ואין להם מה יאכלו: (א) תקעו. זה הנביא אמר חגרו לפני בא זה היום ובבא היום אמר תקעו שופר ובעבור זה אמר גם עתה שבא יום ה' ישובו אל ה' כי הוא יפליא לעשות עמכם: (ב) יום. כדרך וכסה את עין הארץ ומעט כשחר רגע אחד הפרוש: עם. חבור וכמוהו ארזים לא עממהו לא התחברו עמו במערכת אחת וככה קראו גוי: לא נהיה. לבוא ארבעה מינים יחד: (ג) לפניו. דרך משל על הארבה: וגם פליטה. אין דבר שנפלט ממנו: (ד) כמראה. כמרואה. (ה) כקול. הטעם כי המרכבה איננה הולכת על מקום גבוה ואלה על ראשי ההרים. בקול להב אש. שיראה למעלה: ערוך מלחמה. מערכה אחר מערכה: (ו) מפניו יחילו עמים. רבים מפני זה העם העצום. ומלת פארור באל"ף מגזרת פאר והרי"ש כפול כמו סגריר והטעם שיתקבץ ויתאסף הסך יתפשט כמו אספו נגהם ויפת אמר לשון שחרות והאל"ף נוסף: (ז) כגבורים. יעבטון כמו יעותון וככה בל' ישמעאל: ואיש

רשי

נהם לאריים וגעה לעגלים וצהל לסוסים ציפצוף לעופות ונבח לכלבים: (א) תקעו שופר. להשמיעם שישובו בתשובה בטרם תבואתם הרעה הזאת: יום ה'. מה שאמרנו למעלה: (ב) כשחר פרוש על ההרים. הארבה והגזם נפרשים על ההרים כשחר הנפרש בכל העולם: כמוהו לא נהיה מן העולם. לבוא כל המינים הללו זה אחר זה אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים שנאמר ואחריו לא יהיה כן (שמות י): (ג) לפניו אכלה אש. משחיתים את הכל כאילו אש אוכלת לפניהם ולהבה מלהטת אחריהם: כגן עדן. היתה הארץ לפני בואו ואחר שילך הניח את הארץ כמדבר שממה: (ד) כמראה סוסים מראהו. במרוצתו: (ה) כקול להב. האוכלת קש משמעת קול: ערוך מלחמה. לפי שהוא דבוק נקוד חטף סגול: (ו) קבצו פארור. שחרות כקדירה כמה דאת אמר ובשלו בפרור (במדבר יא) ואל"ף הכתובה יתירה היא ואינה נקראת: (ז) ולא יעבטון. אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו לא

מקרא

ב' אֵלֶיךָ כִּי יָבְשׁוּ אֲפִיקֵי מָיִם וְאֵשׁ אָכְלָה נְאוֹת הַמִּדְבָּר׃

ל' ב א תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן וְהָרִיעוּ בְּהַר קָדְשִׁי יִרְגְּזוּ כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי־בָא יוֹם־יְהוָה כִּי קָרוֹב׃ ב יוֹם ב' רפין חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל כְּשַׁחַר ל' וחסר וחד פרס פָּרֻשׂ עַל־הֶהָרִים עַם רַב וְעָצוּם כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָה מִן־הָעוֹלָם וְאַחֲרָיו לֹא יוֹסֵף עַד־שְׁנֵי דּוֹר וָדוֹר׃

ל' ג לְפָנָיו אָכְלָה אֵשׁ וְאַחֲרָיו תְּלַהֵט ב' ד'פסוקים אית בהון פנים ואחור לֶהָבָה כְּגַן־עֵדֶן הָאָרֶץ לְפָנָיו וְאַחֲרָיו מִדְבַּר שְׁמָמָה וְגַם־פְּלֵיטָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ׃ ד כְּמַרְאֵה סוּסִים ל' מ"ל י י' מַרְאֵהוּ וּכְפָרָשִׁים כֵּן יְרוּצוּן׃ ה כְּקוֹל ב' מַרְכָּבוֹת עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְרַקֵּדוּן ל' ס' כְּקוֹל לַהַב אֵשׁ אֹכְלָה קַשׁ כְּעַם ל' עָצוּם עֱרוּךְ מִלְחָמָה׃ ו מִפָּנָיו יְחִילוּ ב' ג' והוא מנמלין דכסבין א' במלעו' תיבותא עַמִּים כָּל־פָּנִים קִבְּצוּ פָארוּר׃ ז כַּגִּבּוֹרִים יְרֻצוּן כְּאַנְשֵׁי מִלְחָמָה ולא קריין ג' יַעֲלוּ חוֹמָה וְאִישׁ בִּדְרָכָיו יֵלֵכוּן וְלֹא

תרגום

קֳדָמָךְ אֲרֵי יְבִישׁוּ פַּצִּידֵי מַיָא וְקִדּוּם תַּקִיף כְּאֶשָּׁא אֲסַף דַּרְוַת מַדְבְּרָא׃ א תִּקְעוּ שׁוֹפָרָא בְּצִיּוֹן יַבִּיבוּ בְּטוּר קוּדְשִׁי יְזוּעוּן כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אֲרֵי מְטָא יוֹמָא לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי קָרִיב׃ ב יוֹם חֲשׁוֹךְ וְקִבְלָא יוֹם עֲנָנָא וַאֲמִיטְתָא כִּנְהוֹר צַפְרָא פָּרִים עַל טוּרַיָא עַם סַגִּי וְתַקִיף דִּכְוָתֵיהּ לָא הֲוָה מִן עַלְמָא וּבַתְרוֹהִי לָא יוֹסִיף עַד שְׁנֵי דָר וְדָר׃ ג קֳדָמוֹהִי אָכְלָא אֶשָּׁתָא וּבַתְרוֹהִי מְשֵׁיצַיָא שַׁלְהוֹבִיתָא כְּגִנְּתָא דְעֵדֶן אַרְעָא קֳדָמוֹהִי וּבַתְרוֹהִי מַדְבָּר צָדוּ וְאַף שֵׁיזָבָא לֵית לֵיהּ לְרַשִׁיעַיָא׃ ד כְּחֵיזוּ סוּסְוָתָא חֶזְוֵיהוֹן וּכְפָרַשַׁיָא כֵּן רָהֲטִין׃ ה כְּקַל רְתִיכַיָא עַל רֵישֵׁי טוּרַיָא מְקַפְּצִין כְּקַל שַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא דִּמְשֵׁיצְיָא כְּקַשָּׁא יְבִישָׁא כְּעַמָא תַקִיפָא דְיָדַע סִידְרֵי קְרָבָא׃ ו מִן קֳדָמוֹהִי יְזוּעוּן עַמְמַיָא כָּל אַפַּיָא אִתְחַפִּיאוּ אִיכְרוּם אוּכְמִין כִּקְדֵירָא׃ ז כְּגִבָּרַיָא רָהֲטִין כְּגַבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא סַלְקִין לְשׁוּרָא וּגְבַר בְּאוֹרְחֵיהּ אָזְלִין

עצי השרת: כשחר ב' רפין וסי' כשחר פרוש על ההרים. כשחר נכון מוצאו: ד' פסוקים אית בהון פנים ואחור וסי' נמסר בסדר בא אל פרעה: אכלה ח' בקריאה וסי' במסרא רבתא: ילכון ג' בקריאה וסי' ואיש בדרכיו ילכון:

רדק

(כ) גם בהמות שדה. אפי' חיות השדה שימצאו מרעה בהרים רחוק מן היישוב ולא בא שם הארבה: תערוג אליך. מפני הצמא: כי יבשו אפיקי מים. כי הארבה יהיה באלה השנים ועצירת הגשמים היה אף על פי כן חית השדה שהולכו למרחוק הנה והנה ימצאו מרעה במקומות הלחים מעט הנה ומעט הנה אבל לא ימצאו מים לשתות כי בעצירת הגשמים יבשו הנהרות ואפיקי מים ואף על פי שהם צריכים למאכל יותר הם צריכים למשתה: תערוג. כל את ואת והוא ענין צעקה על הצמא כמו כאיל תערוג על אפיקי מים: ואש אכלה נאות המדבר. מקומות הדשא שהיו במדבר יבשו כאלו אש אכלה אותם וקראם נאות לפי שנועים שם אהלים הרועים שוכני המדבר ואע"פ שהוא רחוק מן היישוב: (א) תקעו שופר והריעו כפל הענין במלות שונות כי ציון הוא הר הקדש וכן אמר על ציון הר קדשי וטעם תקעו והריעו לעורר נפשות על התשובה: (ב) יום חשך. הצרה נמשלת לחשך כמו שהשמחה נמשלת לאורה או פירש כי מרוב הארבה תחשך הארץ כמו שאמר בארבה מצרים ותחשך הארץ: כשחר פרש על ההרים. כמו שחר שהוא פרוש על ההרים כרגע כי שם נקרא תחלה השמש בצאתו מפני גבהם כן יבא זה הארבה פרוש ופשוט על הארץ כרגע: כמוהו לא נהיה. כי אותו של מצרים לא היה אלא מין א' והוא הארבה והיה רב אותו המין במצרים יותר ממה שהיה עתה בא"י לפיכך אמר ואחריו לא יהיה כן והנה אמר כמוהו לא נהיה כן כי היו ארבעה מינים ובמצרים לא היה אלא מין אחד: לא יוסף. בצרי כמו לא יוסיף בחירק: (ג) לפניו. במקום שיחנה נראה לפניו ולאחריו כאלו אש אכלה ולהטה כל הצומח לפיכך אמר לפניו ואחריו כי מקום חנייתו לא יראה כי הוא יכסה את עין הארץ אבל חונה במקום זה ואוכל ונוסע במקום אחר ואוכל זהו לפניו ולאחריו: כגן עדן הארץ לפניו. לפני בא הארבה היתה הארץ כגן עדן ואחרי שיבא על הארץ ואכל כל הצומח נשארה הארץ אחריו מדבר שממה: וגם פליטה לא היתה לו. שלא הניח דבר מן הצומח שלא אכל וי"ת ואף שיזבא לית ביה לרשיעיא: (ד) כמראה סוסים. במרוצתו דומה למראה הסוסים: (ה) כקול מרכבות. בפתח המ"ם: על ראשי ההרים ירקדון. קול הליכתם כקול הליכת המרכבות ויותר להם שהולכים על ראשי ההרים ולא כן המרכבות ירקדו כי מהלך הארבה ברקידה ממקום למקום כמו שאמר לנתר בהם על הארץ: בקול להב אש אכלה קש. כי הקש והעצים הדקים כשתאחז בהם אש משמיעים קול וכן אמר כקול הסירים תחת הסיר: ערוך מלחמה. כעם עצום שערוך להלחם עם שכנגדו שמשמיע קול ותרועה להבהיל שכנגדו: ערוך. העי"ן בשוא והסגול הוא פעול סמוך: (ו) מפניו. פארור. שחרות וקדרות כמו הקדרה כן היו כל הפנים מפניו כמו ובשלו בפרור והאל"ף בתוכה למשך וכת"י כל אפיא אתחפיאו אכרום אוכמין כקדרה וי"מ קבצו פארור על דרך וכוכבים אספו נגהם ואאז"ל תפש עליהם כי אין לשון קבוץ בל' אסיפה בכל מקום כי לא יאמר קבוץ ידיך כמו שיאמר אסוף ידיך ולא יאמר ויקבץ רגליו כמו שאמר ויאסוף רגליו אל המטה ונאמר ואין איש מאסף אותי ולא יאמר מקבץ אותי וכן לא יאמר קבצו נוגהם כי הקבוץ יאמר על הדבר המפוזר והאסיפה יאמר אף על דבר שאינו מפוזר: (ז) כגבורים ירוצון. ולא יעבטון ארחותם כתרגומו ולא מעכבין ארחתהון ואין לו חבר במקרא

מצודת ציון

חיות ברא: תערוג: הוא ענין צעקה כמו כאיל תערוג על אפיקי מים (תהלים מ"ב): אפיקי מים. כן יקראו המקומות שהמים עוברים שם בחוזק ושוטפים: (א) והריעו. מל' תרועה: ירגזו. ענין תנועת חרדה כמו רגזו ואל תחטאו (שם ד): (ב) וערפל. הוא עב הענן: כשחר: האור הבוקר: פרש. מל' פרישה ושטיחה: (ג) תלהט. ענין שריפה: להבה. שלהבת: פליטה: ענין שארית כמו פליט ושריד (איכה ב'): (ד) וכפרשים. הם הרגילים לרכוב על סוסים: ירוצון. מלשון ריצה ורדיפת ההליכה: (ה) ירקדון. מל' רקוד וקפיצה: קש. תבן דק: ערוך. מסודר: (ו) יחילו. מלשון חיל וחלחלה: פארור. כענין קדרה כמו ובשלו בפרור (במדבר יא) והאל"ף נוספת: (ז) יעבטון. אין לו דמיון ופתרונו לפי ענין עקום ומעוקל: ארחותם. מלשון אורח ודרך ידתקון

מצודת דוד

כי אש אכלה וגומר. כאלו אכלה האש אהלי הרועים שבמדבר כי הוצ"ל ואין מרעה לצאן למה יאהלו במדבר: ולהבה להטה. הארבה אכל עלי השדה כאלו להבה להטה אש: (כ) בהמות שדה. ר"ל חית השדה שאינם ניזונים מן המרעה כי יסתפקו מרך עכ"ז גם הם יצעקו על כי נתייבשו אפיקי מים כי היה אז גם עצירת הגשמים ופסקו הנהרות למשוך מימיהם: ואש אכלה וגומר. ר"ל לא נמצא במדבר מאכל הרועים על כן אין מרעה ולא ימצאו אחר כך למצוא פרנסה כי לא יבואו שמה הלאן: ב (א) תקעו שופר. להזהיר את העם על התשובה: בהר קדשי. זה ציון וכפל הדבר במ"ש: ירגזו. מחרדת קול שופר יחרדו: יום ה'. הפורענות מה': כי בא. כאלו כבר בא: (ב) כשחר. כמו אור השחר הפרוש על ההרים כן יהיה הארבה מכסה את ההרים: עם רב ועצום. על הארבה יאמר בדרך משל: לא נהיה. כי בימי משה היה מין אחד וזהו מהרבה מינים: לא יוסיף. להיות כמוהו: עד שני דור ודור. עד שיכלו שני הדורות ר"ל עד עולם: (ג) לפניו וגומר. ר"ל לומר השחתה תהיה עצומה כל כך כאלו האש אכלה יבול הארץ לפני בואו וכאלו הלהב מלהטת אחרי הלכו כי מדרך ההגוג כמעט אי אפשר שיעשה הארבה לבד השחתה גדולה כל כך כ"א בצרוף השחתת אש לפניו ולאחריו: לפניו. לפני בואו היתה הארץ כגן עדן מלאה מכל טוב ואחרי הלכו נעשה מדבר שממה: וגם פליטה. לא השאיר שום פליטה פי' את הכל אכל: (ד) כמראה סוסים. במרוצתו דומה הוא למראה סוסים: (ה) על ראשי ההרים ירקדון. אבל מרקדון במרוצתם על ראשי ההרים שהקול נשמע למרחוק: אכלה קש. שאז משמעת הלעסת קול הקש כן נשמע קול הארבה: כעם עצום. הוא כעם חזק הערוך ומסודר למלחמה: (ו) יחילו עמים: כולם

יַעַבְּטוּן אָרְחוֹתָם׃ ח וְאִישׁ אָחִיו לֹא
יִדְחָקוּן גֶּבֶר בִּמְסִלָּתוֹ יֵלֵכוּן וּבְעַד
הַשֶּׁלַח יִפֹּלוּ לֹא יִבְצָעוּ׃ ט בָּעִיר
יָשֹׁקּוּ בַּחוֹמָה יְרֻצוּן בַּבָּתִּים יַעֲלוּ
בְּעַד הַחַלּוֹנִים יָבֹאוּ כַּגַּנָּב׃ י לְפָנָיו
רָגְזָה אֶרֶץ רָעֲשׁוּ שָׁמָיִם שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ
קָדָרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם׃
יא וַיהוָה נָתַן קוֹלוֹ לִפְנֵי חֵילוֹ כִּי
רַב מְאֹד מַחֲנֵהוּ כִּי עָצוּם עֹשֵׂה
דְבָרוֹ כִּי־גָדוֹל יוֹם־יְהוָה וְנוֹרָא מְאֹד
וּמִי יְכִילֶנּוּ׃ יב וְגַם־עַתָּה נְאֻם־יְהוָה
שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְצוֹם
וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד׃ יג וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם
וְאַל־בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ
אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃
יד מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם וְהִשְׁאִיר
אַחֲרָיו בְּרָכָה מִנְחָה וָנֶסֶךְ לַיהוָה

עליו קמץ ושלפניו פתח אלא המסורות מונה זה דמי יודע חד מן ג׳ פתחין

וְלָא מְעַכְּבִין אוֹרְחָתְהוֹן׃
ח וּגְבַר אֲחוּהִי לָא דָחֲקִין גְּבַר
בִּכְבִישֵׁיהּ אָזְלִין לַאֲתַר דְּאִינוּן
שְׁלִיחִין קָטְלִין וְלָא מְקַבְּלִין
מָמוֹן׃ ט בְּקַרְתָּא מִזְדָּרְזִין עַל
שׁוּרָא רָהֲטִין בְּבָתַּיָא סָלְקִין
מִן חֲרַכַּיָא עָלִין כְּגַנָּבִין׃
י קֳדָמוֹהִי חֲרוּבַת אַרְעָא זָעוּ
שְׁמַיָא שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא קְבָלוּ
וְכוֹכְבַיָא כְּנָשׁוּ זְהוֹרְהוֹן׃
יא וַיְיָ אֲרִים מֵימְרֵיהּ קֳדָם
מַשְׁרִיתֵיהּ אֲרֵי סַגִּי לַחֲדָא
מַשְׁרִיתֵיהּ אֲרֵי תַקִּיפִין עָבְדֵי
מֵימְרֵיהּ אֲרֵי רַב יוֹמָא דַעֲתִיד
לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ וַחֲסִין
לַחֲדָא וּמַן יָכִיל לְכוֹבָרוּתֵיהּ׃
יב וְאַף כְּעַן אֲמַר יְיָ תּוּבוּ
לְפוּלְחָנִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְצוֹמָא
וּבִבְכִיתָא וּבְמִסְפְּדָא׃ יג וְאַעְדּוֹ
רְשַׁע לִבְּכוֹן וְלָא בְּבִזּוּעַ
לְבוּשֵׁיכוֹן וְתוּבוּ לְפוּלְחָנָא דַיְיָ
אֱלָהֲכוֹן אֲרֵי חַנָּנָא וְרַחֲמָנָא
הוּא מַרְחֵיק רְגַז וּמַסְגֵּי
לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט וּמֵתִיב
מֵימְרֵיהּ מִלְּאַיְתָאָה בִּישָׁא׃ יד מַן יָדַע דְּאִית בֵּיהּ חוֹבִין יְתוּב מִנְּהוֹן וְיִתְרַחֵם עֲלוֹהִי
וְכָל מַן דִּיתוּב יִשְׁתְּבְקוּן לֵיהּ חוֹבוֹהִי וִיקַבֵּיל בִּרְכָן וְנַחֲמָן וּצְלוֹתֵיהּ כִּגְבַר דִּמְקָרֵיב

ל׳ • ג׳
יפה
ו׳ ר״פ בטעמ
כ׳
ז׳
ס׳ חס׳ בליש נא
ה׳
קמץ
ו׳ פתחין
ובספרים שהיו
לפני מצאתי זה
ונחם דמי יודע
נקוד קמץ ומסו׳

ודבתריה גבר במסלתו ילכון • אם עזבו בניו תורתי : וכוכבים ו׳ בקריאה וסימ׳ בספרא רבתא :

רשי

לא יעקלון : (ח) ובעד השלח • כמו בעד החלונים על פני כלי זיין יפלו ויחנו : ולא יבלעו • ולא יקבלון ממון ויונתן פתר בו לשון שליחות בשביל שליחות של הקב"ה מפילין עצמן ובלע כסף לא לקחו : (ט) בעיר ישקו • לשון השמעת קול כמו כמשק גבים (ישעיה לג) דוב שוקק (משלי כח) ממשק חרול (צפניה ב) וי"ת לשון נשק מזדיינין : (י) רעשו שמים • בשביל פורענות הבאה על ישראל רוגזים ורועשים: אספו נגהם • הכניסו אורן : (יא) וה׳ נתן עליהם קולו • במאמר נביאיו לפני שלחו בהם את חילו זה : כי רב מאד מחנהו • אשר ישלח בכם אם לא תשובון : (יג) ואל בגדיכם . כי איני חפץ לקריעת בגדיכם ד"א קרעו לבבכם ואל תצטרכו לקרוע בגדיכם מחמת הבל : ונחם על הרעה . נהפך למחשבה אחרת : (יד) מי יודע . שיש בו עון ישוב וינחם : והשאיר • החסיל והגזם אחרי ברכם ע"י התשובה תבא ברכה בפירות

תולדות אהרן וה׳ נתן : זוכר ויסב : וקרעו לבבכם . תענית טז מ"ק כו : כי חנון. (תענית סה) :

רדק

ממקרא וי"מ אותו מן הטבע תעביטנו כמו שאמר גבר במסילתו וי"מ אותו כמו יעוותות וכן הוא בלשון ערבי : (ח) ואיש.גבר במסילתו.לפי שהמשילם באנשים וגבורים אמר גבר אע"פ שלא יפיל זה הלשון אלא על בני אדם : ובעד השלח יפלו . השלח הוא הסייף וכן מעבור בשלח ואין משלחת במלחמ׳ ואמר בעד פי׳ על כמו ויסגר השם בעדו אל בעדו יפלו כמו יחנו וכן על פני כל אחיו נפל נופלים בעמק : לא יבצעו. כמו לא יפצעו מן פצע תחת פצע והוא פעל עומד וכן ובצעם בראש כלם והוא פעל יוצא ענין כריתה אמר אין החיל הזה כשאר אויבים שתמנעם מלבא עליך בחרב כי אלה יחנו על החרבות ולא יבלעו וזה לקלותם וי"ת שלא ענין שליחות ויבלעו ענין שוכחי בלע אמר ולאתר דאינון שליחין קטלין ולא מקבלין ממון׃ אמר אינם כשאר אויבים שתפייסם בממון : (ט) בעיר ישקו • ענין שוק וזכר זה הלשון בארבה לפי ששוקיו הם א רוכים ועוד כי היא הולך תמיד לא ינוח אלא מעט וכן אמר כמשק גבים שוקק בו רוצה לומר התמדת ההליכה וכן וכן משק ביתי ויונתן תרגם בקרתא מודיינין . בבתים יעלו כי משואות אויביך ישגב האדם בבתים הגבוהים : בעד החלונים . כמו מן החלונים וכן בעד הסבכה בעד החלון אמר אינם כשאר אויבים שתסגור השער לפניהם כי מן החלונים יכנסו בבית כמו הגנב שימצא השער סגור וישתדל ליכנס מן החלונים : (י) לפניו רגזה ארץ • כאלו תרגז הארץ לפניו . וזה דרך משל וכן רעשו שמים וקדרו ואספו נגהם הכל משל לרוב הצרה כי כן דרך הכתוב כמו חשך השמש בצאתו והדומים לו רבים וענין אספו נגהם אספו אורם לתוכם שלא נראה וכן אסוף ידיך ויאסוף רגליו : (יא) וה׳ נתן קולו . והנה האל יתברך השמיע בא החיל הזה לפני בואו על ידי נביאיו כדי שישובו בתשובה : ומי יכילנו • מי יוכל לסבלו וכן מי מכלכל את יום באו : (יב) וגם עתה • טעם וגם רוצה לומר אם לא תשובו לפני באו גם עתה אחרי באו אני מזהיר בכם שתשובו ואמר עתה כי קרוב היה עת באו בהבאה הנביא כמו שאמר כי בא יום ה׳ כי קרוב : בכל לבבכם • שלא תהיה התשובה בלב ולב שתראו דרכי התשובה בנגלה ובנסתר לא תשובו והתשובה תהיה בנסתר כי היא העיקר : ובצום ובכי ובמספד . בנראה להכניע הלבבות ושיראו איש את חברו גם בוכה גם ספד ויכניע לבבו אם לא שב מעצמו : (יג) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם . אם תקרעו לבבכם ותסירו ממנו כל מחשבה רעה אינכם צריכים לקרוע בגדיכם כמו שאדם קורע בגדיו על הצער והצרה : כי חנון ורחום הוא . כן מדותיו כמו שכתוב בתורה שהוא מנחם על הרעה לשבים וכן כתוב וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו : (יד) מי יודע ישוב . י"מ מי יודע אולי ישוב האל יתברך ונחם ואף על פי שאמרנו כי ממדותיו הוא שנחם על הרעה ואין ספק בזה אף על פי כן אם רבו העונות לא ינחם עד שיענש מעט או רב לפיכך אמר מי יודע או מי יסיה פירושו מי שיודע דרכי התשובה ישוב ונחם האלהים על הרעה הזאת וי"ת מאן ידע דאית ביה חובין יתיב מנהון ויתרחם עלוהי : והשאיר אחריו ברכה . והאל יתברך ישאיר אחר הארבה ברכה שאם ישובו בעדנו ידיתנו האל יתברך וישאיר בלומת ברכה שלא ישחת הכל והנשאר יהיה לברכה ותעשו ממנו מנחה ונסך לה׳ אלהיכם

אבן עזרא

(ח) ואיש . דרך משל : גבר • מין הזכר ובעבור שהזכיר כגבורים ירוצון : ובעד השלח • כלי מלחמה כמו מעבור בשלח ואין משלחת במלחמה : לא יבצעו • כמו ולא יפצעו וכמוהו ובצעם בראש כולם : (ט) בעיר ישקו • מגזרת שוק : (י) לפניו • רגזו אנשי הארץ : שמש וירח • קדר עליהם כמו עד אשר לא תחשך השמש : (יא) וה׳ • הטעם שיש להם קול גדול על כן רגזה ארץ בקול התרועה שאמר ירגזו כל יושבי הארץ והמפרש כי פירש השם הודיעכם זה לפני בואו איננו על דרך הלשון רק הטעם כאלו השם הרעים הארץ כדרך מציון ישאג ומירושלם יתן קולו והוא מתנבא על הרעש על כן אמר שאוג ישאג על נוהו ואין לתמוה איך הוא קולו כקול הרעם כי רב מאד מחנהו כמו ושאון לאומים : עושה דברו . כמו כי פי הוא קבנן : (יב) וגם • שובו עדי בלב להנחם ובצום אולי יכופר העון לענות נפש ובבכי להודות הפשעים ולבקש תחנה על זאת הרע׳ שבאה עליה׳ : (יג) וקרעו׳ ככה היה מנהגם בבוא עליהם רעה לקרוע בגדיהם כמו ויקרע יעקב שמלותיו וככה בדברי דוד וקריעת הלב כדרך ומלתם את ערלת לבבכם וכתוב ואקרע סגור לבם והנה הטעם להסיר מכסה לב לקורעו כי הוא ימנע שלא יבין הלב והטעם שיבין האמת ובעבור זה כתוב כל ערו׳ יעשה בדעת : ונחם • שם התואר ולולי אות הגרון היה העי"ן דגוש להתבלע הנו"ן : (יד) מי • הטעם אולי השם ישוב והשאיר זה החיל ברכה שיעשו ממנו מנחה

מצודת דוד

כולם יחרדו מפניו ועל שהמשילם לעם הערוך למלחמה אמר בו לשון הנופל בעם והוא מדרך גוזמא והפלגה כדרך המליצה : כל פנים . כל פני הבריות קבצו שחרות כקדרה : (ז) ואיש • כל אחד ילך בדרכו המיוחד לו ולא ילכו באורח מעוקם ומותעה : (ח) לא ידחקון • זה לזה כי כ"א ילך במסילתו המיוחד לו : ובעד השלח יפלו • ישכבו על החרבות לא יהיו נחתכים עליו לחתיכות : (ט) בעיר ישקו • בתוך העיר ישמיעו קול וירוצו על החומות ויעלו בבתים ויבואו בהם דרך החלונות כמו הגנב ולפי שהמשילו לעם אמר לשון הנופל באנשי מלחמה אבירי לבב הלוחמים בחזקה והוא ענין מליצה : (י) לפניו רגזה ארץ וגומר • ר"ל צער גדול יהיה בעולם בעת יבוא כאלו תרגז הארץ וירעשו השמים ושמש וירח נשחרו והכוכבים הכניסו זהרם ולא יאירו על פי תבל : (יא) נתן קולו • אל עמו השמיע קולו על ידי הנביאים לפני בוא חילו הוא הארבה : כי רב . ר"ל שאמר אשר מחנהו רב מאד : עושה דברו • המשחית בשליחות המקום ב"ה : יום ה׳ . יום הפורעניות הבא מה׳ : ומי יכילנו . מי יכול לסבול היום ההוא : (יב) וגם עתה • אחר שנגזרה הגזרה : (יג) וקרעו לבבכם • ר"ל עשו הכנעה בלב ולא במעשה קריעת הבגדים לבד : ושובו • בהכנעה כזאת שובו אל ה׳ : כי חנון וגומר • וירחם עליכם : ונחם • מתחרט על הרעה שחשב לעשות : (יד) מי יודע • מי שיודע עון בעצמו ישוב ויתחרט : והשאיר . ר"ל אף כשיבוא הארבה הנה בלכתו ישאר אחריו ברכה ולא ישחית הכל : מנחה ונסך : ר"ל יהיה מזה

מצודת ציון

(ח) ידחקון . מלשון דחק : גבר . איש יאמר בגשון שאלה על הארבה : במסלתו • מלשון מסילה ודרך : ובעד . ענינו כמו על וכן וכפר בעדו (ויקרא ט״ז) : השלח • כן יקרא החרב וכן ואיש שלחו בידו (דברי הימים ב׳ כ״ג) : יפלו • ישכבו כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ״ה) : יבצעו • ענין חתוך כי פתות אותה פתים (ויקרא ב׳) ת"א בצע יתיה בצוען : (ט) ישוקו • ענין השמעת קול כמו כמשק גבים (ישעיה ל״ג) : בעד • בדרך וכן בעד החלון (שופטים ה׳) : (י) רגזה • ענין תנועת החרדה : רעשו • ענין רעדה : קדרו • ענין שחרות כמו קודר שחותי (תהלים לה) : אספו • ענין הכנסה וכן ואין איש מאסף אותם (שופטים י״ט) : נגהם . ענין הארה וזריחה כמו מנוגה נגדו (תהלים י״ח) : (יא) נתן • ר"ל השמיע : חילו . מלשון חיל וצבאות עם : יכילנו . ענין הסבלה והחזקה כמו מרבה להכיל (יחזקאל כ״ו) : (יב) עדי • אלי כמו האזינה עדי (במדבר כ״ג) : (יג) וקרעו . ר"ל פתחו והסירו ערלת לבבכם להראות הכנעה : ונחם . ענין חרטה : (טו) קדשו . הזמינו

מנחה ונסך : (טו) תקעו · אחר ביאת הארבה : (טז) אספו · יצא החתן · לעשות מספד ובכי : (יז) בין . אין נכון לבכות בבית השם בהיכל לפניו : לחרפה · רעב . למשל בם גוים · כי הרעבים יברחו אליהם ואם באו עליהם אין כח בהם להלחם : (יח) ויקנא · בעבור ארצו כמו פן יאמרו לי וכבר הזכרתי כי דבר נגזר להיות יאמרוהו הנביאים על ל' עבר : (יט) ויען · את הכהנים הבוכים· מלא ושבעתם כמו מלא גם חסר : ולא אתן אתכם . שיפולו לבקש לחם כאשר אמרו מצרים נתנו יד : (כ) ואת הצפוני . חיל הארבה שבא מפאת צפון והטם אל ארץ ציה שלא ימצא מה יאכל : הקדמוני · הוא המזרחי והאחרון המערבי ושניהם כנגד ירושלם והנה בהיותם בארץ שממה ימית : צחנתו . כמו באשו ואין ריע לו רק הטעם כפול : (כא) אל תיראי כנגד ונורא מאד : גילי · כנגד מספד : כי הגדיל השם לעשות . טוב כנגד כי הגדיל הארבה להרע : (כב) אל תיראו בהמות שדי · כנגד גם בהמות שדי תערוג

חנון ורחום ת' וסי' במס' רבתא : ויאמרו ט' רפין וסי' נמסר בישעיה סי' י"ד : ואל תתן ג' וסימ' כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' · ואל תתן נחלתך לחרפה למשול בם גוים · ואל תתן עלינו דם נקי דיונה: והתירוש ג' ומ"ל בקריאה וסימ' והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה · ויען ה' ויאמר לעמו הנני שולח : וכל יהודה הביאו : אדמה י"א בקריאה וסימ' וקין היה עבד אדמה : מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו . משא צמד פרדי' אדמה · כי מי דימון מלאו דם · הוי רב יוצרו · שדד שדה אבלה אדמה · אל תיראי אדמה גילי ושמחי' אשתך בעיר תזנה : ויאמר לא נבי' אנכי : ויבן מגדלים רבים · תשלח רוחך יבראון :

קוּרְבָּנִין וְנִסְכִּין בְּבֵית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ טו תְּקַעוּ
שׁוֹפָרָא בְּצִיּוֹן גְּזָרוּ תַּעֲנִי עֲרָעוּ
כְּנִישָׁא׃ טז כְּנוֹשׁוּ עַמָּא זַמִּינוּ
קְהָלָא כְּנוֹשׁוּ סָבַיָּא אַיְתוּ
טַלְיָא וְיָנְקֵי חַדְיָא יִפּוֹק חַתְנָא
מֵאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבֵיהּ
וְכַלְּתָא מִבֵּית גְּנוּנָהָא׃ יז בֵּין
אוּלָמָא וּלְמַדְבְּחָא יִבְכּוּן
כַּהֲנַיָּא דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם יְיָ
וְיֵימְרוּן חוּס יְיָ עַל עַמָּךְ וְאַל
תִּתֵּן אַחְסַנְתָּךְ לְחִיסוּדִין
לְמִשְׁלַט בְּהוֹן עַמְמַיָּא לְמָה
יֵימְרוּן בְּעַמְמַיָּא אָן דְּאִתְפְּרִיקוּ
בְּמֵימַר אֱלָהֲהוֹן׃ יח וְחָס יְיָ
עַל אַרְעֵיהּ וּרְחִים עַל עַמֵּיהּ׃
יט וַאֲתֵיב יְיָ וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא
אֲנָא מְבָרֵךְ לְכוֹן עִבּוּרָא
וְחַמְרָא וּמִשְׁחָא וְתִסְבְּעוּן
יָתֵיהּ וְלָא אֶתֵּן יָתְכוֹן עוֹד
חִיסוּדֵי כַפְנָא בֵּינֵי עַמְמַיָּא
כ וְיָת עַמָּא דְּאָתֵי מִצִּפּוּנָא
אַרְחֵיק מִנְּכוֹן וְאַגְלֵינֵיהּ
לְאַרְעָא צַדְיָא וַחֲרִיבָא רֵישֵׁיהּ
לְיַמָּא מַדִּנְחָא וְסוֹפֵיהּ לְיַמָּא
מַעַרְבָאָה וְתִסַּק סְרוּחֵיהּ וִיהַךְ
רֵיחֵיהּ אֲרֵי אַסְגֵּי לְמֶעְבַּד בִּישִׁין׃ כא לָא תִדְחֲלִין אַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל בּוּעִי וַחֲדִי אֲרֵי אַסְגֵּי יְיָ לְמֶעְבַּד בִּיךְ טָבִין
לְעַמֵּיהּ׃ כב לָא תִדְחֲלוּן חֵיוַת בָּרָא אֲרֵי

אֱלֹהֵיכֶם׃ טו תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן
קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ טז אִסְפוּ־
עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ י"ז · כ'
עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן
מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ יז בֵּין
הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים ב' ויקס את התנור
מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה ט' רפין
עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה ג'
לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים
אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃ יח וַיְקַנֵּא יְהוָה
לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ׃ יט וַיַּעַן ס'
יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם
אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר ג' מ"ל
וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד
חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם׃ כ וְאֶת־הַצְּפוֹנִי ב' בתרי לישני בני גד למשפחותם
אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ
צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם
הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן ג' וחסר
וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל
לַעֲשׂוֹת׃ כא אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי י"א
וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃
כב אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי

תולדות אהרן הצפוני . סוכה נב :

בפירות : (טז) קבצו זקנים . מתעסקים שלא קבוץ אלא ל' רפי וקל : (יז) לחרפה : לגדופין : למשל בם גוים · לשון משל ומליצה : (יח) ויקנא ה' לארצו · לשון המקנא אתה לי (במדבר יא) נכנסה בלבו צרה תלאה במלחמתה ונתעסק בצרכים ורבותינו פירשו לשון התראה התרה בגונאי על עסקי ארצו : (יט) חרפה , גדוף שיקראו אתכם חסירי לחם : (כ) ואת הצפוני . יש לפותרו על חיל הארבה ועליו יופל ל' הדחתיו אל ארץ ציה ושממה ד"א העם הבא מצפון מלכי אשור ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם : הקדמוני · המזרחי ורבותינו שפירשו ביצר הרע דרשו שני הימים הללו במקדש ראשון ובמקדש שני וכן פירשוהו על אשר שם פניו במקדש ראשון ושני והחריבם ולפי התרגום שפירשו על חיל מלך אשור נ"ל פניו (אל) הים הקדמוני מקצת חילו אבדה למזרח ומקצתו למערב : צחנתו · באשו יורה עליו שהוא לשון זוהם וסירוח : כי הגדיל לעשות : רשע שפשט ידו בגדולים : (כא) אל תיראי אדמה . ארץ ישראל אם תשובי בתשובה : אם

רד"ק

אלהיכם כנגד מה שאמר הכרת מנחה ונסך מבית ה' : (טו) תקעו · פירשנוהו למעלה : (טז) אספו עוללים ויונקי שדים · שיתענו גם הקטנים וכי יונקי שדי' יתענו שלא ינקו ויהיו כלם באסיפה אחת ויבכו הקטנים ויונקי שדים לרעבונם והגדולים יבכו לבכיתם וישובו והאל יתברך ברחמיו ירחם לצעקת הקטנים : יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה · אפילו החתן שהיה לו לשמוח עם אשתו יצא מחדרו וכן הכלה תצא מבית חופתה והוא החדר שזכר או פי' : מחופתה מהתכשיטים והעדיים שמוספין עליה בימי החתונה וכלם יהיו באסיפה אחת ויבכו החתן והכלה עמהם תחת שמחתם וכל אלה הדברים שוברים לבו של אדם וה' ירחם וי"ת ויפוק חתנא מאדרון בית משכביה וכלתא מבית גננהא : (יז) בין האולם ולמזבח . כי שם היו עומדים לעבוד עבודתם ובהתבטל העבודה כמ"ש הכרת מנחה ונסך שם במקום עבודתם יבכו ויתפללו לאל ית' בבית מקדשו ויאמרו חוסה ה' על עמך : חוסה · מלעיל : לחרפה למשול בם גוים · כי כשהיה רעב בארץ ישראל היו יוצאים רבים ממנה לגור בארץ מצרים ובארץ פלשתים מפני הרעב וזה היה חרפה להם ומושלים בהם גוים בהיותם גרים בארצם : (יח) ויקנא ה' לארצו · התנבא הנביא כי אחר שיעשו תשובה יקבל האל יתברך תפלתם והוא יקנא לארצו שלא תהיה שממה וטעם הקנאה מפני שהיו חרפה בגוים : לארצו · בעבור ארצו וכן המקנא אתה לי : (יט) ויען · ענה לצועקים על ידי נביאיו : שולח לכם . שאצמיח לכם פרי השדה . ושבע הארץ ויונתן תרגם מברך לכון : ושבעתם אותו ממנו · וכן פן תשבענו והקאותו תשבע ממנו : (כ) ואת הצפוני ארחיק מעליכם · הארבה קרא צפוני שבא לכם מפאת צפון : והדחתיו אל ארץ ציה ושממה · ושם ימות שלא ימצא נוה יאכל לפיכך ועלה באשו : את פניו אל הים הקדמוני · פי' המזרחי והוא ים כנרת או ים המלח שהם למזרח ארץ ישראל וסופו אל הים האחרון · ים המערבי והוא שקרא אותו בתורה הים הגדול שהוא למערב ארץ ישראל : פניו · רוצה לומר ראשו כל כך היה רב חיל הארבה שהיה מחזיק מים המזרחי לים המערבי : ועלה באשו · הפוך באו"א לבדו : ותעל צחנתו · כפל הענין במ"ש כי . צחנתו כמו באשו וטעם העליה שיעלה ריחם הרע לאפי העוברים : כי הגדיל לעשות · הארבה הגדיל לעשות רע בארץ והאל יתברך ריחם על הארץ והמיתו ורז"ל פירשו זה הפסוק לימות המשיח ואמרו ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם : והדחתיו אל ארץ ציה ושממה . למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן : את פניו אל הים הקדמוני · שנתן עיניו במקדש הראשון והחריבו : וסופו אל הים האחרון . שנתן עיני במקדש שני והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו : ועלה באשו ותעל צחנתו · שמניח אומות העולם ומתגרה בשונאי ישראל כי הגדיל לעשות אמר אביי ותלמידי חכמים יותר מכולם : (כא) אל תראו אדמה . ארץ ישראל אל יראו יושביה : גילי ושמחי . כנגד חגרו וספדו והלילו קדשו צום : כי הגדיל ה' לעשות · פי' לעשות טובות כנגד הארבה שהגדיל לעשות רעות : (כב) אל תראו בהמות שדי · כמו שדה כנגד מה שאמר גם בהמות שדה תערוג אליך : כי דשאו נאות מדבר . שאמר עליהם ואש אכלה וכיון שדשאו כן מלא

מצודת ציון

הזמינו : קראו · הכריזו : עצרה ענין קבוץ ואסיפה : (טז) קהל . אסיפת עם : עוללים · קטנים : מחפתה. מל' חפוי ומכוסה : (יז) חוסה . מל' חוס וחמלה : (יח) ויקנא . מל' קנאה : (כ) והדחתיו · מל' דחיה : פניו. ר"ל ראשו ותחלתו : האחרון . המערב קרוי אחור וכן עד הים האחרון (דברים לד) : באשו · ענין סרחון : צחנתו · ענינו כמו באשו ואין לו דמיון · ובפייט כל נדרי צחן ספר : דשאו

מצודת דוד

ממה להביא מנחה ונסכים : (טו) תקעו שופר להזכיר על התשובה : קדשו צום : הזמינו יום צום : קראו עצרה . הכריזו להתאסף לבית ה' : (טז) קדשו קהל · הזמינו · את כל הקהל להתענות לפני ה' : אספו עוללים · שגם הם יתענו עמכם : יצא חתן מחדרו . להתקבץ עם כל העם ולא ישמח אז עם כלתו : מחפתה · הוא מקום הסתרת הכלה עם החתן והיא החדר שזכר : (יז) לחרפה · כי בעבור הרעב בע"כ ילכו אל ארצות הבבליים ויהיו לחרפה ביניהם וימשלו בם כדרך התושבים על הגרים : איה אלהיהם · ר"ל מדוע עזב עמו שיהיו חסירי לחם : (יח) ויקנא · ר"ל כאשר כן תעשו אז בעבור ארצו יתקנא המקום בהשפעת ארץ הכבדים : (יט) ויען . על שאלת בקשת עמו : הנני שולח לכם ר"ל מעתה תהיה הברכה בתבואת השדה : ושבעתם אותו · ר"ל תשבעו ממנו : חרפה בגוים · ר"ל להיות גרים ביניהם מפאת רעבון ולסבול חרפתם : (כ) ואת הצפוני · הארבה הבא מפאת צפון ארחיק מעליכם ולא ישוב לבוא : והדחתיו וגומר · למות שמה : את פניו . התחלת קבוצת הארבה אדיחנו אל הים הקדמוני הוא ים המלח שהוא במזרחו של א"י : וסופו . סוף קבוצת הארבה ההולך באחרונה אדיחנו אל הים האחרון הוא ים המערבי : ועלה באשו · אחר המיתה יעלה ריחם הרע באפי העוברים : ותעל צחנתו . כפל הדבר במ"ש : כי הגדיל לעשות . כי הארבה הגדיל לעשות רעה מרובה בארץ ישראל ולכן ימות ולא ישוב עוד : (כא) אל תראי אדמה · שלא ישוב הארבה עוד אלא גילי ושמחי כי מעתה הגדיל ה' לעשות טובה הרבה : (כב) אל תראו בהמות שדי : לדאוג על חסרון המרעה כי מעתה מגדל

רשי

(כג) את המורה • את נביאכם המורים אתכם לשוב אלי כדי לצדק אתכם : מורה ומלקוש • כמו יורה ומלקוש (דברים יא) : בראשון • בניסן ואע"פ שהיורה היא רביעה ראשונה היורדת על הזרע והוא במרחשון אותה שנה בניסן זרעו כמו שמפורש במסכת תענית שגדלה התבואה באחד עשר יום : (כד) והשיקו • לשון השמעת קול כשהקילוח יורד מן הגת אל תוך היקב והוא הבור שלפני הגת : (א) והיה אחרי כן . לעתיד לבא : על כל בשר • על מי שנעשה לבו רך כבשר דוגמת ונתתי לכם לב בשר (יחזקאל לו)

דָּשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא ל׳
פִרְיוֹ תְּאֵנָה וָגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם׃ ל׳
כג וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּיהוָה ל׳
אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה
לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה ל׳
וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן׃ כד וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת ב׳ והמה סוסים
בָּר וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר׃
כה וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר
אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל וְהַגָּזָם
חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם׃ ג׳
כו וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם י׳ מ״ל
אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה ה׳ בליש׳
עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי
לְעוֹלָם׃ כז וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל
אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד כ׳
וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃
ג א וְהָיָה אַחֲרֵי־כֵן אֶשְׁפּוֹךְ ד׳ מ״ל
אֶת־רוּחִי עַל־כָּל־בָּשָׂר וְנִבְּאוּ ב׳
בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם זִקְנֵיכֶם חֲלֹמוֹת
יַחֲלֹמוּן בַּחוּרֵיכֶם חֶזְיֹנוֹת יִרְאוּ׃ ל׳ וחד יהלמון ד׳חסר בליש׳

אִתְעַטָּרוּ דִּירַת מַדְבְּרָא אֲרֵי
אִילָנָא אַצְלַח אִבֵּיהּ תֵּינַיָא
וְגוּפְנַיָא טְעָנוּ פֵּירֵיהוֹן׃ כג וּבְנֵי
צִיּוֹן בִּיעוּ וַחֲדוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ
אֱלָהֲכוֹן אֲרֵי אֲתִיב לְכוֹן יַת
מַלְפְכוֹן בִּזְכוּ וּמַחִית לְכוֹן
מְטַר בַּכִּיר בְּעִדָּנֵיהּ וּלְקִישָׁא
בִּירַח נִיסָן׃ כד וְיִתְמְלוּן
אִדְּרַיָא עֲבוּרָא וִיטוּפוּן נַעֲוַיָא
חַמְרָא וּבֵירַיָא מִשְׁחָא׃
כה וַאֲשַׁלֵּם לְכוֹן שְׁנַיָא טָבָתָא
חֲלַף שְׁנַיָא דְּבַזּוּ יַתְכוֹן פַּלְחֵי
כּוֹכְבַיָא וּמַזָּלַיָא אוּמַיָא
וְלִישָׁנַיָא פּוּרְעָנוּת חֵילֵי רַבָּא
דְּשַׁלַּחִית בְּכוֹן׃ כו וְתֵיכְלוּן
מֵיכַל וְתִסְבְּעוּן וּתְשַׁבְּחוּן יַת
שְׁמָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן דַּעֲבַד
עִמְּכוֹן פְּרִישָׁן וְלָא יִבְהֲתוּן
עַמִּי לְעָלַם׃ כז וְתִדְעוּן אֲרֵי
בְּגוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל אַשְׁרֵיתִי
שְׁכִנְתִּי וַאֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְלֵית
עוֹד וְלָא יִבְהֲתוּן עַמִּי בֵּית
יִשְׂרָאֵל לְעָלַם׃ א וִיהֵי בָּתַר
כֵּן אֶשְׁפּוֹךְ יַת רוּחַ קוּדְשִׁי עַל
כָּל בִּסְרָא וְיִתְנַבּוּן בְּנֵיכוֹן
וּבְנָתֵיכוֹן סָבֵיכוֹן חֶלְמִין יַחְלְמוּן עוּלֵמֵיכוֹן חֶזְוָן יֶחֱזוּן׃

אבן עזרא

תערוג אליך : כי דשאו נאות מדבר • הפך ואש אכלה נאות מדבר : כי עץ נשא פריו . הפך כל עצי השדה יבשו : (כג) ובני . אמר יפת כי המורה הוא הנביא שהיה מורה אותם בדרך צדק על כן באה להם הטובה והזכיר מורה ומלקוש כמו בלחי החמור חמור חמרתים שלשים עיירים ושלשים עיירים המבעיר את הבערה כי יבער איש ולפי דעתי שהוא כמו יורה ואמר את המורה לצדקה כמו שמש צדקה ומרפא בכנפיה • וטעם בראשון בחדש הראשון כי לעולם יהיו בין זמן היורה שהוא כמו המורה ובין זמן המלקוש ימים רבים ובחדש ראשון יבאו שניהם וזה במעשה נס וגם הוא כי הגדיל ה' לעשות : (כד) ומלאו • והשיקו היקבים כמו משיקות : (כה) ושלמתי • זה יורה שבכל שנה שעברה בא מין אחד ועתה באו ארבעתן והיה להם שובע גדול : (כו) ואכלתם . ולא יבושו • הפך הובישו אכרים והם שנים שרשים והטעם אחד וכמוהו יען ועונו עלה : (כז) וידעתם • לולי כבודי שהיה בתוככם לא היה זה על כן יבטחו בי מהיום והלאה ולא יבושו לעולם : (א) והיה אחרי כן . אמר רבי ישועה כל זאת הנבואה היא לעתיד ורבי משה הכהן אמר אם כן למה אמר אחרי כן רק והיה באחרית הימים אולי זה הנביא היה בימי יהושפט על כן יזכור עמק יהושפט והנביאים ובני הנביאים היו רבים כי רבים יצאו

תולדות אהרן כי עץ • כתובות קיב (שבועות לה): ובני ציון . תענית ו (שקלים כ תענית סד) : גשם מורה • תענית ה : אכול ושבוע . מ"ק ט : את רוחי . עקרים מ"ב פכ"ב :

אכול י' מלאים בקריאה בליש' : ויאכל גם אכול את כספנו • הן לא תובא את רמה . האכול אכלנו מן המלך . אכול השנה ספיח דמלכים וחברו דישעיה . ערוך השלחן צפה הצפית . אכול ושתו כי מחר • ואכלתם אכול ושבוע •

רדק

מלאו כאפיקים מים : כי עץ נשא פריו • כמו שעץ נשא פריו בישוב כן במדבר דשאו מקומות הדשאים : חילם. כחם והוא הפרי וי"ת טענו פיריהון : (כג) ובני ציון . כנגד מה שאמר תקעו שופר בציון : כי נתן לכם את המורה לצדקה . כמו יורה ואמר כי נתן לכם לצדקה שעשה עמכם בעברו על פשעכם ופקד אתכם במטר וזכר המורה תחלה שהוא במרחשון ואח"כ פירש עוד ואמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון, או פי' הגשם הנקרא מורה הורידו לכם בעתו שהוא במרחשון והוריד לכם ג"כ מלקו' בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן ושניהם מורה במ"ם כמו יורה ביו"ד וי"ת המורה בראשון ענין הוראה שתרגם הפסוק כן ובני ציון ביעו וחדו במימרא דה' אלהכון ארי יתיב לכון ית מלפיכון לזכו ומחית לכון מטר בכיר בעדניה ולקישא בירח ניסן . ורבותינו ז"ל פי' כי יורה ומלקוש שניהם ירדו בניסן באותה שנה שאמרו אותה שנה יצא רוב אדר ולא ירדו להם גשמים וירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן אמר להם הנביא לישראל צאו וזרעו אמרו מי שיש לו קב חטים או שעורים יאכלנו ויחיה או יזרענו וימות אמר להם אעפ"כ צאו וזרעו נעשה להם נס ונתגלה להם מה שבחורים ובסדקין של נמלים ושבכותלים ויצאו וזרעו שני ושלישי ורביעי וירדה להם רביעה שנייה בה' בניסן והקריבו עומר בט"ז בניסן ונמצא שעומר המתקרב מתבואה הגדלה בו' חדשים קרב משל י"א יום.ונמצאת התבואה הגדלה בו' חדשי' גדלה בי"א יום ועל אותו הדור נאמר הזורעי' בדמעה ברנה יקצרו:(כד)ומלאו הגרנות בר. מבואר הוא : והשיקו • כמו והציפו מן ויצף ה' אלהים את מי ים סוף על פניהם כלומר שיהיו היקבים מלאים עד שיצופו היין או השמן על פניהם . וכדברי רז"ל מי החג שנטמאו השיקן ואחר כך הקדישן טהורין הקדישן ואח"כ השיקן טמאים פי' שקען במי מקוה עד שיצופו מי המקוה עליהם : (כה) ושלמתי לכם את השנים • כי לא באו בשנה אחת כמו שפי' . וי"ת הפסוק הזה דרך משל נראה כי דעתו היה שהיא נבואה עתידה לימות המשיח שתרגם ואשלם לכון שניא טבתא וגו' : (כו) ואכלתם • אשר עשה עמכם להפליא , שלא היה כי בשנה אחת שלם להם תבואת ד' שנים . ולדברי רז"ל שכתבנו היה פלא יותר גדול: ולא יבושו • לפי שהיה להם באלה השנים חרפת רעב בגוים: (כז) וידעתם . תכירו שאני בקרבכם שומע לצעקתכם ואני אלהיכם ואין עוד , לא כאלהי העמים שעבדתם כי הם לא יועילו כי המה תהו : (א) והיה אחרי כן . כמו והיה באחרית הימים , ואמר אחרי כן לפי שאמר וידעתם כי בקרב ישראל אני אמר עתה תדעו ולא ידיעה שלמה כי עוד תשובו ותחטאו לפני אבל אחרי זאת הידיעה יבא זמן שתדעו אותי ידיעה שלמה ולא תחטאו עוד והוא לימות המשיח שנ' כי מלאה הארץ דעה את ה': אשפוך רוחי על כל בשר • פי' בישראל כמו שאמר במקום אחר כל בשר ואינו לכל בעלי חיים אלא האדם לבדו , ואומר ויברך כל בשר יבא כל בשר כן פרט הנה כל בשר על ישראל הראויים להיות רוח הקדש עליהם . ואמר כל ר"ל הגדולים והקטנים כמו שאמר כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, ורוחי היא רוח דעה והשכל כמו שאמר ונחה עליו רוח ה' ואח"כ פירש רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' • ומפני שיזדכך שכלם ויגבר במקלתם כח הדברי עד שיתנבאו כי לא אמר כי כלם יתנבאו אלא ונבאו בניכם ובנותיכם . ובשפיכות הרוח אמר על כל בשר אבל בנבואה לא אמר כל אלא ונבאו בניכם ובנותיכם • ואמר זקניכם בחוריכם לא כלם והוא ע"ד שכתב החכם הגדול הרב ר'

משה

מצודת דוד

דשא במקום אהלי המדבר מושב הרועים : כי עץ נשא פריו • ר"ל כי אף העץ יגדל פרי וכל שכן שתצמיח דשא כי יותר יש צורך מטר השמים אל האילנות מלדשא הארץ : (כג) את המורה לצדקה • את המטר יתן בצדקה ולא לפי הגמול : בראשון . ר"ל כמו בזמן הראשון קודם עצירת הגשמים שהיה כל אחד בזמנו : (כד) והשיקו • כשהיין והשמן יורדים אל היקב משמיעים הרעשת קול ור"ל שיתרבו היין והשמן : (כה) ושלמתי לכם • מה שנחסר בשנים הקודמים ע"י הארבה אשלים אותה למלאות הכל כי תהיה הברכה מרובה : (כו) ואכלתם • אז תאכלו אכילה ושביעה ר"ל לא יחסר הלחם ותאכלו עד כדי שבועה לא כדרך שאוכלים בימי הרעב רק להחיות את הנפש : והללתם • אז תהללו את ה' אשר עשה עמכם דבר שיש להפליא בו כי תהיה הברכה בתכלית : ולא יבשו עמי לעולם • ר"ל עוד לא יכלו לגור בארצות הכשדים מחסרון הלחם ולא יסבלו אח"כ חרפת הכשדים ובשתם : (כז) וידעתם • אז תכירו אשר אני בקרב ישראל להשגיח בהם : ואין עוד • ר"ל אין עוד אלהים לעכב על ידי מלאת לכם ברכה מרובה כזאת : ולא יבשו וגו' . ולכן לא יבשו עד עולם כי מי יעמוד למולי להביאם לידי בושה : (א) והיה אחרי כן • ר"ל אחרי ימים מרובים בזמן המשיח : אשפוך את רוחי • ר"ל רוח חכמה והכרת אלהות אשפוך על כל בשר כי אף העכו"ם יכירו אז וידעו שה' הוא האלהים : ונבאו בניכם ובנותיכם • לא כמו בימי הגולה שנעדרה הנבואה מישראל כי אז ינבאו בניכם ובנותיכם עם כי האבות לא נבאו : חלומות יחלומון • ר"ל חלום נבואי : חזיונות יראו • גם הוא ענין

מראה

מצודת ציון

(כב) דשאו. מל' דשא ועשב: נאות • מדור: נשא. טען וגדל: חילם • מל' חיל וכח ור"ל פריים: (כג) המורה. כן יקרא הגשם היורד אחר הזריעה כי מרוה ומשביע הארץ והזרעים וכן יורה ומלקוש (דברים י"א) : לצדקה . כמו בצדקה ובא הלמ"ד במקום הבי"ת כמו ישבת לכסא (תהלים ט') ומשפטו בכסא : ומלקוש • הוא מטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות : (כד) הגרנות • מקום שאוצרים שם התבואה : בר • תבואה כמו לשבר בר (בראשית מ"ב) : והשיקו • ענין השמעת קול כמו כמשק גבים (ישעיה ל"ג) : היקבים • הם הבורות שהיין והשמן יורד בהם : (כו) והללתם • מלשון הלול ושבח : להפליא . מלשון פלא ותמהון : (א) אשפוך . ר"ל אתן בשיעור מרובה כשופך דבר מה : כל בשר • ר"ל כל אדם כמו לכל בשר (שם סו) : חזיונות • מל' חזון ומראה נבואה :

ונתתי

יצאו לדבר עם אלישע ועובדיהו לבדו החביא מהם ק׳ : על כל בשר · בארץ ישראל שהוא מקום ראוי להנבאה : (ב) וגם על העבדים · שישבו לתורת השם וככה השפחות : (ג) ונתתי. מנהג אנשי לשון הקודש כאשר יזכרו ב׳ דברים יחל לספר דברי השני בתחלה ואחר כן ישוב אל הראשון באחרונה כמו לך יום אף לך לילה ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו וככה זה ונתתי דם בארץ ובשמים אש ותימרות עשן : (ד) השמש . יספר קדרות שיהיה לשמש בהתחברתה עם הירח והירח יקדר ויהיה אדום זה יהיה בהיותו רחוק מראש התלי וזנבו קרוב משש מעלות ולעולם הם אותות על מלחמות והיה לאות כי ימותו עמים רבים : (ה) ובשרידים·השם כפול וטעם אשר ה׳ קורא גוזר : (א) כי . בעבור זה הכתוב חשבו רבים כי הנבואה לעתיד אולי כן הוא ורבי משה אמר מצאנו שנפל פחד השם על כל הגוים שהם סביבות ירושלם בימי יהושפט ויביאו לו מנחות · והנה בימיו שבו השבויים בימי אבותיהם : (ב) וקבצתי . זאת היא המלחמה שהתחברו בני מואב ובני עמון ושעיר חיל כבד לרוב מאוד ויהושפט היה לו מיהודה ומבנימן אלף אלפים ומאה ושנים אלף גבורי חיל ועמק יהושפט היא עמק ברכה כי יהושפט קרא שמו כן : (ג) ואל . ידו . פועל עתיד תחת עבר והעד וידו אבן בי גם נכון הוא להיותו עבר רק יהיה מפעלי הפעל . והנה מצאנו לידות שורה על עלומי הה״א : ויתנו · הילד הישראלי במחיר זונה בעבור זנות : והילדה מכרו ביין

ב וְאַף עַל עַבְדִין וְעַל אַמְהָן בְּיוֹמֵי הָאִנּוּן אֶשְׁפַּךְ יָת רוּחַ קוּדְשִׁי : ג וְאֶתֵּן אָתִין בִּשְׁמַיָּא וּבְאַרְעָא דְמָא וְאֶשָּׁא וְיִטּוּרִין דִּתְנָן : ד שִׁמְשָׁא יִתְהַפַּךְ לְקִבְלָא וְסִהֲרָא לִדְמָא קֳדָם מֵיתֵי יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ רַבָּא וּדְחִילָא : ה וִיהֵי כָּל דְּיִצַלֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ יִשְׁתְּזֵיב אֲרֵי בְּטוּרָא דְצִיּוֹן וּבִירוּשְׁלֶם תְּהֵי שֵׁיזָבְתָא כְּמָא דַאֲמַר יְיָ וּבִמְשֵׁיזָבַיָּא דַיְיָ זַמֵּין : א אֲרֵי הָא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּבְעִדָּנָא הַהִיא דַאֲתִיב יָת גָּלוּת אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם : ב וְאֶכְנוֹשׁ יָת כָּל פַּלְחֵי מַזָּרַיָּא סְחוֹר סְחוֹר דְּאַרְעָא יִשְׂרָאֵל וְאַחֲתִנּוּן לְמֵישַׁר פְּלוּג דִּינָא וְאֶתְפְּרַע מִנְּהוֹן תַּמָּן עַל עַמִּי וְאַחְסַנְתִּי יִשְׂרָאֵל דְּבַדַּרוּ בֵּינֵי פַּלְחֵי מַזָּרַיָּא סְחוֹר סְחוֹר דְּאַרְעָא יִשְׂרָאֵל וְיָת אַרְעִי פַּלִּיגוּ : ג וּבְעַמִּי רְמוֹ עַדְבִין וִיהָבוּ עוּלֵימָא בַּאֲגַר זָנִיתָא וְעוּלֵימְתָא זַבִּינוּ בְחַמְרָא

ב וְגַם עַל־הָעֲבָדִים וְעַל־הַשְּׁפָחוֹת
בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי׃ ח׳ י״ב
ג וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ
דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן׃ ד הַשֶּׁמֶשׁ כ׳ · ל׳ ומ״ל
יֵהָפֵךְ לְחֹשֶׁךְ וְהַיָּרֵחַ לְדָם לִפְנֵי בּוֹא י״ג מ״ל
יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃ ה וְהָיָה כֹּל
אֲשֶׁר־יִקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה יִמָּלֵט כִּי י״ג
בְּהַר־צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם תִּהְיֶה פְלֵיטָה כ״א
כַּאֲשֶׁר אָמַר יְהוָה וּבַשְּׂרִידִים אֲשֶׁר ל׳ ומ״ל
יְהוָה קֹרֵא׃

ד א כִּי הִנֵּה בַּיָּמִים הָהֵמָּה ח׳ · י״ב
וּבָעֵת הַהִיא אֲשֶׁר אָשׁוּב אֶת־שְׁבוּת אשיב ק׳
יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם׃ ב וְקִבַּצְתִּי אֶת־
כָּל־הַגּוֹיִם וְהוֹרַדְתִּים אֶל־עֵמֶק
יְהוֹשָׁפָט וְנִשְׁפַּטְתִּי עִמָּם שָׁם עַל־
עַמִּי וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פִּזְּרוּ ג׳
בַגּוֹיִם וְאֶת־אַרְצִי חִלֵּקוּ׃ ג וְאֶל־עַמִּי ל׳ · ל׳
יַדּוּ גוֹרָל וַיִּתְּנוּ הַיֶּלֶד בַּזּוֹנָה וְהַיַּלְדָּה ג׳ י׳ ל׳ ל׳ וחד הילדה
מָכְרוּ בַיַּיִן וַיִּשְׁתּוּ׃

לו) : (ג) ותמרות עשן · זקיפות מעלה עשן בגובה : (ד) יהפך לחשך . לבייש את המשתחוים לחמה : (ה) והיה כל אשר יקרא וגו׳ . כאשר אמר . והיכן אמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך (דברים כח) : ובשרידים. בשארית אשר יותר : אשר ה׳ קורא . לשון קרואים לסעודה או לעבודת המלך לשון הזמנה : (ב) אל עמק יהושפט · ארד עמם בעומק הדין . יהושפט משפטי יה : (ג) ידו גורל · כמו וידו אבן בי (איכה ג) : הגמול

אכול ואין לשבעה . **אכול ושבעת** והותר : ההמה י״ב וסי׳ בירמיה סים׳ י״ד : בא י״ג ס״ל וסים׳ בישעיה סים׳ ב׳ וביחזקאל סים׳ ל״ג ועי״ן פלוגתא ראי״ת בהאי סי׳ במסר׳ רבת׳ בערך בא : בימים ההמה ח׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן ג׳ : ידו ג׳ וסים׳ ואל עמי ידו גורל . ביום עמדך מנגד · גם היא לגולה הלכה . וא׳ וידו אבן

תולדות אהרן בשם ה׳ . (ברכות יג) : ובשרידים · סנהדרין לב חולין קלג : ידו גורל • עקרים מ״ד פ״ע : הילד · גטין ו :

רדק

משה בן מימון ז״ל כי לא תבא לאדם הנבואה ואפילו עם השלמות אלא אם כן קדם לו טבע בעת היצירה , והבנים והבנות יתנבאו בנערותם כמו שמואל הנביא והנבואה תהיה להם במראה בחלום כמו שאמר חלומות חזיונות , וכן היתה נבואת רוב הנביאים . כמו שאמר אם יהיה נביאכם ה׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו , וכן יהיו בהם מעלות זו למעלה מזו כמו שהיו בנביאים שעברו עד שאולי יהיה בהם כמשה רבינו ע״ה • והנה זכר שלשה מעלות אשר בשנות האדם ימי הנערות וימי הבחרות וימי הזקנה : (ב) וגם על העבדים . כמו שאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם וגם אותם לפי שיעמדו בארץ ישראל ויעבדו את ישראל תהיה להם רוח דעה והשכל , וענין שפיכות הרוח ר״ל שתהיה בהם רוח לרוב כענין השפיכה . וכן אמר ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים : (ג) ונתתי מופתים · באותו הזמן אתן מופתים על העתיד לבא והמופתים יהיו בשמים ובארץ הדם בארץ לרוב ההרג שיהיה . אש ותמרות עשן בשמים והם הברקים השורפים בנפלם והשרפה תעלה עשן והם יהיו מופת על מגפת הגוים הבאים עם גוג ומגוג על ירושלם : תמרות עשן עמודי עשן • ולפי שהתמר עץ גבוה וישר ובוה ידמו הדבר הגבוה והישר אליו לפיכך אמר ותמרות עשן על עמודי העשן , וכן בדברי רז״ל על העשן אמרו משתעלה תמרתו ואמרו בית אבטינס היו על מעשה הקטרת ולא רצו ללמד ושלחו והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעים להעלות העשן כמותם שהללו מתמר ועולה כמקל והללו מפזר לכאן ולכאן , ואלה הברקים שירדו שלא בטבעם או השמש שיהפך לחשך והירח לדם שירבו המפרשים כמשמעו כי באותו הזמן יהיו אלה המופתים . וכן דעת החכם רבי אברהם א״ע ז״ל ואמר כי קדרות המאורות הוא מופת על מלחמות עצומות וקדרות המאורות יהיה באותו הזמן לפני בא יום ה׳ והיה יום מגפת גוג ומגוג והעמים אשר אתו והסימנים האלה יהיו מופתים על הדבר הזה . ופי׳ והירח לדם הוא קדרות הירח וכשיהיה הקדרות שלם יהיה הירח שחור וכשלא יהיה הקדרות שלם יהיה אדום כדם ז״ש והירח לדם , והרמב״ם פי׳ כי זה והדומים לו הוא עד״מ על הגלות שיבאו על העמים והמופתים שאמר בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן וכן השמש יהפך לחשך והירח לדם כל זה הוא משל אל הגלות והמלחמות כמ״ש על האבדה לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם . וכן יאמר על מפלת גוג ומגוג שמש ירח קדרו וכוכבים אספו נגהם , ולפי׳ הרמב״ם ז״ל מה שאמר לפני בא יום ה׳ היה לו לומר בבא יום ה׳ · ואפשר שאמר שהצרה שבאת תהיה לישראל ויהיה להם האור לחשך לפני בא יום מפלתו של גוג ומגוג שיעלה עם עמים רבים על ירושלם עד שילחמו עליה וילכדו חצי העיר בגולה וזה הוא החשך כמו שאמר בנבואת זכריה לא יהיה אור יקרות וקפאון ויום מפלת גוג ומגוג הוא יום ה׳ הגדול והנורא כמו שאמר באחרונה כי גדול יום השם ונורא מאד : (ד) השמש . פירשנוהו : (ה) והיה כל אשר יקרא • כי אז במלחמת גוג ומגוג תהיה צרה גדולה לישראל זמן מועט , כמו שאמר על אותו הזמן חבי כמעט רגע עד יעבור זעם , ואז יקראו רבים מישראל והקדושים ויראי האל באמת ימלטו . כמו שאמר בנבואת ישעיה והיה כל הנותר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם • וכן אמר • כל אשר יקרא בשם ה׳ והוא שיקראוהו באמת • כמו שאמר קרוב ה׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת והם שרידים אשר ה׳ קורא כי הם יקראוהו באמת והוא יקרא אותם עבדי ואוהבי : כי בהר ציון . כי שם יעלו הגוים : ובשרידים . והפלטה תהיה בשרידים • או יהיה פי׳ קורא קריאת הגדולה והכבוד וכן פליטים וקרואים קרואי העדה וקראתי לעבדי לאליקים • וי״ת קורא זמין : (א) כי הנה · כי הנה זה יהיה בימים ובעת אשר אשיב את שבות יהודה וירושלם והם ימות המשיח וזכר יהודה וירושלים אע״פ שכל ישראל ישובו לפי שהמשיח יהיה משבט יהודה וזכר יהודה . וזכר ירושלים לפי שהיא ראש הממלכה , גם זכר ירושלם כי שם תהיה מלחמת גוג ומגוג : אשיב . כתוב בוי״ו מן הקל • כמו ושב ה׳ את שבותך ענין הנחה והשקט , וקרי אשיב ביו״ד מן הכבד ענין השבה : (ב) וקבצתי . ואז באותו הזמן אקבץ את כל הגוים , וטעם וקבצתי שאתן בלבם שיבאו עם גוג ומגוג , וכן אמר בנבואת יחזקאל והביאותיך אל הרי ישראל : והורדתי׳ אל עמק יהושפט . כי שם תהיה המלחמה וזה העמק היה למלך יהושפט אולי בנה שם או עשה שם מעשה ונקרא על שמו , והעמק לעיר ירושלם. או נקרא עמק יהושפט על שם המשפט . כמו שאמר ונשפטתי עמם שם וכן ת״י למישר פלוג דינא : ונשפטתי . אתוכח במשפט עמם ואוכיחם על אשר הרעו לישראל בגלותם ביניהם : אשר פזרו בגוים . טיטוס ואספסיאנוס שהחריבו ה״י ופזרו יושביה בין הגוים : (ג) ואל עמי • כמו ועל , וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על : ידו גורל . היו משליכים גורל ביניהם על ישראל זה יהיה שלך וזה יהיה שלי :

ידו

מצודת ציון

(ג) ונתתי . כמו ואתן : מופתים • מל׳ מופת ואות : ותמרות . מל׳ אילן תמר : (ה) פליטה • ענין הצלה כמו ומפלט לי (ש״ב כב) : ובשרידים • ענין שארית כמו עם שרידי חרב (ירמיה לא) : (א) שבות • מלשון שבי : (ב) ונשפטתי . ענין ויכוח : (ג) ואל עמי . כמו ועל עמי : ידו .

מצודת דוד

מראה נבואה : (ב) אשפוך את רוחי · רוח חכמה לדעת את ה׳ : (ג) דם · ר״ל בארץ ישפך דם הרבה ויאמר זה על גוג ומגוג : ואש . מן השמים תרד עליו אש כמ״ש ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו׳ אש וגפרית אמטיר עליו (יחזקאל ל״ח) : ותמרות עשן · עשן השריפה תעלה למעלה זקוף כאילן תמר : (ד) יהפך לחשך · ר״ל מגודל הצרה הבאה עליהם יחשך להם מאור היום : ודם . יהפוך למראה דם כי אז לא תאיר כדרכה והוא ענין מליצה כי כשאדם בצרה העולם חשוך בעדו : לפני בוא יום ה׳ · כל זה יהיה לפני הגאולה וסמיך לה : הגדול והנורא . כי אז יראה גדולת ממשלתו ומעשיו הנוראים : (ה) כל אשר יקרא בשם ה׳ ימלט · ר״ל הקוראים בשם ה׳ ימלטו מן הצרה הבאה על הבבליים : כי בהר ציון · ר״ל כי הפליטה תהיה בהר ציון לבד כמו שהבטיח ה׳ וגם שם לא לכולם כי רק בהנשארים המובחרי׳ שבהם אשר כל א׳ מהם קורא אל ה׳ וצועק אליו ושם בו בטחונו : ד (א) אשר אשיב · כשאשיב לארצם את בני השבי מיהודה וירושלים ולא זכר שאר השבטים לפי שכל נבואתו היתה רק על יהודה וירושלים לכן לא זכר מהם אבל האמת שגם בני עשרת השבטים ישובו גם המה : (ב) וקבצתי . אז אקבץ את כל הבבליים ואוליך אותם אל עמק יהושפט כי שם המקום שנפלו שם הבבליים : ונשפטתי עמם . אתוכח עמהם על ירושלים :

של

וְגַם מָה־אַתֶּם לִי צֹר וְצִידוֹן וְכֹל גְּלִילוֹת פְּלָשֶׁת הַגְּמוּל אַתֶּם מְשַׁלְּמִים עָלָי וְאִם־גֹּמְלִים אַתֶּם עָלַי קַל מְהֵרָה אָשִׁיב גְּמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם׃ ה אֲשֶׁר־כַּסְפִּי וּזְהָבִי לְקַחְתֶּם וּמַחֲמַדַּי הַטֹּבִים הֲבֵאתֶם לְהֵיכְלֵיכֶם׃ ו וּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם מְכַרְתֶּם לִבְנֵי הַיְּוָנִים לְמַעַן הַרְחִיקָם מֵעַל גְּבוּלָם׃ ז הִנְנִי מְעִירָם מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתָם שָׁמָּה וַהֲשִׁבֹתִי גְמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם׃ ח וּמָכַרְתִּי אֶת־בְּנֵיכֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיכֶם בְּיַד בְּנֵי יְהוּדָה וּמְכָרוּם לִשְׁבָאיִם אֶל־גּוֹי רָחוֹק כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ ט קִרְאוּ־זֹאת בַּגּוֹיִם קַדְּשׁוּ מִלְחָמָה הָעִירוּ הַגִּבּוֹרִים יִגְּשׁוּ יַעֲלוּ כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה׃ י כֹּתּוּ אִתֵּיכֶם לַחֲרָבוֹת וּמַזְמְרֹתֵיכֶם לִרְמָחִים הַחַלָּשׁ יֹאמַר גִּבּוֹר אָנִי׃ יא עוּשׁוּ וָבֹאוּ כָל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב וְנִקְבָּצוּ שָׁמָּה הַנְחַת יְהוָה גִּבּוֹרֶיךָ׃ יב יֵעוֹרוּ וְיַעֲלוּ הַגּוֹיִם אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט כִּי שָׁם אֵשֵׁב

וְאִשְׁתְּיָאוּ׃ ד וְאַף מָא אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי צוֹר וְצִידוֹן וְכֹל תְּחוּמֵי פְלִשְׁתָּאֵי הֲגְמָלָא אַתּוּן מְשַׁלְּמִין קֳדָמַי וְאִם גָּמְלִין אַתּוּן קֳדָמַי קַלִּיל בִּפְרִיעַ אָתִיב גְּמֻלֵיכוֹן בְּרֵישֵׁיכוֹן׃ ה דִּי כַסְפִּי וְדַהֲבִי נְסֵבְתּוּן וּמָנֵי חֶמְדָּתָא טָבַיָּא אַעֲלְתּוּן לְהֵיכְלֵיכוֹן׃ ו וּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יְרוּשְׁלֶם זַבִּנְתּוּן לִבְנֵי יְוָנָאֵי דְּיָתְבֵי בִּסְפַר דִּימָא בְּדִיל לְאַרְחָקוּתְהוֹן מֵעַל תְּחוּמֵיהוֹן׃ ז הָא אֲנָא מַיְתֵי לְהוֹן בִּגְלֵי מִן אַתְרָא דְּזַבִּנְתּוּן יָתְהוֹן לְתַמָּן וְאָתֵיב גְּמֻלֵיכוֹן בְּרֵישֵׁיכוֹן׃ ח וְאֶמְסַר יָת בְּנֵיכוֹן וְיָת בְּנָתֵיכוֹן בְּיַד בְּנֵי יְהוּדָה וִיזַבְּנוּנוּן לִבְנֵי שְׁבָא לְעַמָּא רְחִיקָא אֲרֵי בְמֵימְרָא דַייָ גְּזִיר כֵּן׃ ט אַכְלִזוּ דָא בְּעַמְמַיָּא זַמִּינוּ עָבְדֵי קְרָבָא יֵיתוּן בִּגְלֵי גִּבָּרַיָּא יִתְקָרְבוּן וְיִסְקוּן כָּל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא׃ י אַתְקִינוּ סִכֵּכוֹן לְסַיְפִין וּמַגְּלֵיכוֹן לְמוּרְנִין דַּחֲלִישׁ יֵימַר גְּבַר אֲנָא׃ יא יִתְכַּנְּשׁוּן וְיֵיתוּן כָּל עַמְמַיָּא מִסְחוֹר סְחוֹר וְיִתְקָרְבוּן תַּמָּן יִתְבַּר יְיָ תְּקוֹף גִּבָּרֵיכוֹן׃ יב יֵיתוּן בִּגְלֵי וְיִסְקוּן עַמְמַיָּא לְמֵישַׁר פְּלוּג דִּינָא אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלֵי לְמֵידַן

ל' זקף קמץ • ב' • כ' וחסר ובטעמו • ל' • ב' • י"ב ר"פ • ל' • ל' • כ' וחסר • ל' • י' ומ"ג • ל' • ב' • ל' • סבירין ויחד • ג' • ג' רפי

רשי

(ד) שגמול אתם משלמים • זהו הגמול שנתן שלמה לחירם מלך צור עשרים עיר (מלכים א ט) : קל מהרה . לשון זריזות : (ח) לשבאים וגו' • לבני שבא : כי ה' דבר • והיכן דבר (עבד) עבדים יהיה לאחיו (ראשית ט) כן מפורש במכילתין : (ט) קדשו מלחמה . אם תוכלון אתם להלחם כנגדי : (י) אתיכם • קלטר"ש בלע"ז : מזמרותיכם • שרפש"א בלע"ז : (יא) עושו . כמו חושו כך חברו מנחם ויונתן תרגם יתכנשון ואומר אני שהוא לשון עשת ברזל המכונס יחד מש"א בלע"ז ואין תי"ו בו יסוד : שמה הנחת ה' גבוריך • שם בקבולת עמק יהושפט ישבור גבורתכם כן תרגם יונתן ואיני יודע אם לי' ארמי הורדה או לשון חתת והנו"ן בו נופל כמו (דניאל ג) הנעל לדניאל קדם מלכא שאין בו

אבן עזרא

ביין • בדמי יין להשתכר עם הזונה כי כל זונה במקרא היא כמשמעה חוץ מן והזונות רחצו שהוא כמו אזניך כי האלף נוסף : (ד) וגם מה אתם לי . מתנבא על צר וצידון ופלשתים שיבא יום אידם והנה מצאנו כתוב כי הפלשתים היו מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא וזה לאות שגברה ידו עליהם וטעם הגמול כאילו גמלתי לכם רע או אתם תחלו לגמול לי כמו אשר גמלנו אותו : (ה) אשר כספי וזהבי • שנתנו מלכי יהודה להם שוחד או לפדיון השבויים ובני שלקחתם במלחמה או בגניבה : (ז) הנני • הם ישובו וינקמו מכם : (ח) ומכרתי • הוסיף על המדה : ואת בנותיכם • שאינן יוצאות למלחמה : שבאים • גוי רחוק שהוא ממלכות שבא : (ט) קראו . שב עתה להגיד דברי החיל הגדול הבא על יהושפט : קדשו • הכינו : (י) כתו אתיכם • כמו את מחרשתו ואת אתו : ומזמרותיכם • שיזמרו בהם הזמורה : החלש • יתחזק : (יא) עושו • התקבצו ומגזרת עיש שהם ז' כוכבים לעולם לא יתפרדו כי הם בגלגל העליון והם נראים בקיץ ובחורף בארץ : הנחת • כמו הורד ואלה דברי הנביא והטעם הוריד השם : גבוריך • שם והם המלאכים כנגד העירו הגבורים וזאת המלה ידועה בתרגום וככה נחת גדודיה על עפר נחת ויפת אמר שמה ישבר השם גבוריך אתה האויב הבא כמו ונחתה קשת נחושה : (יב) יעורו . כמו העירו

רדק

ידו • משפטו יידו מן לידות את קרנות הגוים ומפני פגישת שני יודי"ן כאחד חסרו היו"ד פ"א הפעל והוטלה תנועת' על יו"ד אית"ן , ופירוש ישליכו כמו אשליך עליהם גורל : בזונה • בשכר הזונה : (ד) וגם מה אתם לי : מה לי ולכם שבאתם בארצי שאתם שכני והיה לכם להטיב לעמי ולא עשיתם כן אלא כאשר ראיתם שבאו עליהם מלכי האומות התחברתם עמהם לשלול שלל ולבוז בז • ויונתן תרגם ואף מה אתון חשיבין קדמי : גלילות • כמו גבולים : הגמול • הה"א ה"א השאלה וגמול הוא תחלת הטובה שמטיב אדם לחבירו או תחלת הרעה • כמו כי גמל עלי • [כי גמלת עלינו , ויש להשבת הטובה או הרעה • ובשנקשר הענין בלשון; שלום הוא להשבת גמול כמו שאמר שגמול אתם משלמים עלי ואם גומלים אתם עלי הוא התחלת הרעה , אמר מה זה שאתם] מריעים לי אם תחשבו להנקם ממני שהרעתי לכם מתי הרעותי לכם • ואם תאמרו כי אתם מעצמכם גומלים לי עתה רעה כי מי שירע לישראל מחשבתו להרע לי כי הם בני אם כן הוא קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם: (ה) אשר כספי וזהבי לקחתם . כי כספם וזהבם של ישראל לי הוא כי אני נתתיו להם : (ו) ובני יהודה . בעודם בארצם היותם גונבים את הקטנים ומוכרים אותם לבני היונים שהם רחוקים מארץ ישראל למען לא ישובו עוד לארצם , או אמר זה בגלותם שבאו עם אויביהם והיו לוקחים הבנים ומוכרים אותם ליונים : (ז) הנני מעירם • כי עוד ישובו לארצם אעפ"י במקום גלותם רחוק ישובו לארצם הם או בניהם או גם הם גם בניהם הם בתחיית המתים ובניהם שיהיו בזמן הישועה : (ח) ומכרתי . כלומר אמסרם בידם והם ימכרום לשבאים שהם רחוקים מארצם יותר מהיונים : לשבאים . בתנועת האל"ף בחיר"ק והיו"ד נחה , שבאים הם בני שבא והם מזרחית ודרומית לארץ ישראל ולצור וצידון ופלשת והם רחוקים מאד מאלה הארצות : (ט) קראו זאת • כאלו כרוז יעבור אליהם ויעירם לבא למלחמה זאת על ירושלם : קדשו הזמינו • כמו ויקדש את ישי ואת בניו : (י) כתו אתיכם לחרבות . כלי המלחמה . והאתי' הם שחופרים בהם , והמזמרות הם שחותכים בהם הזמורות . אמר כל כלי ברזל השיבו אותם לכלי מלחמה כי גדולה תהיה זאת המלחמה ובזמן השלום שיהיה אחר זאת המלחמה אמר בנבואת ישעיה בהפך זה , וכתתו חרבותם לאתים ותניתותיהם למזמרות : (יא) עושו ובאו . הקבצו מן עש כסיל וכימה שהוא חבור כוכבים . וכן תרגם יונתן יתכנשון ויתון : ונקבצו • בנוי שלם עם נו"ן הבנין : הנחת ה' גבוריך . הורד מתרגום ויכד ונחת : גבוריך . הם המלאכים , על דרך כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך • ועל דרך מן שמים נלחמו הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא : (יב) יעורו . מבואר הוא :

שלחו

בי: הטבים ה' חסר ו' בליש' בקרי' וסי' לך נא אל הצאן וקח לי משם שני • פן תאכל ושבעת ובתים טובים , והאנשים טובים לנו מאד, אשר פגע בשני אנשים • ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם : הבאתה ג' בקריאה וסימ' בסרר חקה : הגבורים ז' מ"ל וסימ' ונתן הנביא ושמעי ורעי • ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים • עלו הסוסים והתהללו • אלה עשו שלשת הגבורים • ואת כל צבא הגבורים • ויקהל דוד את כל •

מצודת דוד

על מה שעשו לעמי בימים הקדמונים ר"ל שם אביא עליהם הפורעניות וזה יחשב לויכוח כי בזה יודיע פשעו : אשר פזרו • שהגלום שמה : חלקו • חלקו ביניהם : (ג) ידו גורל • מי מהם למי : בזונה . בשכר זונה באתננה : ביין • במחיר היין : (ד) וגם מה אתם לי • ר"ל מה לכם עלי אתם צור וגו' : הגמול • וכי אתם משלמים לי גמול על מה שהרעותי לכם כאומר הלא לא הרעותי לכם : ואם גומלים • ר"ל ואם לא באה לתשלום גמול רק היא התחלת הרעה דעו שקל מהרה אשלם גמול על ראשיכם כי תפלו עם הנופלים : (ה) אשר כספי . עתה יפרש הרעה שעשו לישראל ואמר הנה הכסף והזהב שהשפעתי אני לישראל שללתם מהם ביום בוא האויב עליהם : ומחמדי . דברים חמודים וטובים שנתתי לישראל אתם מחריבי ירושלים בזיתם מהם והבאתם להיכליכם : (ו) מכרתם • כי הם היו שכיני ישראל וגנבו קטניהם ומכרום למען ירחקו מגבולם לבל יגולה הדבר : (ז) הנני מעירם • אעיר לבם לחזור מן המקום שנמכרו לבוא אל ארצם ר"ל בניהם ישובו הנה ועל ידם אשיב גמולכם על ראשיכם : (ח) ומכרתי • אמסור את בניכם ביד בני יהודה אלו שחזרו לארצם והם ימכרום לאנשי שבא היושבים ממרחק למען לא ישובו לארצם לרב המרחק : כי ה' דבר • כאומר ומי ישוב אמריו : (ט) קראו • את זאת האמור למטה הכריזו : קדשו מלחמה • היא מלחמת גוג על ירושלים : (י) כתו . שברו אתיכם לעשות מהם חרבות ומזמרותיכם לעשות רמחים : החלש • אף החלש יתחזק לבא במלחמה : (יא) שמה . במקום המלחמה יוריד ה' את גבוריך בעמקי השאול : (יב) יעורו • כל העכו"ם יתעוררו ויעלו אל עמק יהושפט הוא מקום המלחמה : כי שם אשב ; כאומר הנה שם מקום המלחמה יורה על רעתם כי שם אשפוט את כל העכו"ם

מצודת ציון

ישליכו כמו ידו אליה (נחום ג) : (ד) גלילות • מחוזות : ואם גומלים גם תחילת המעשה יקרא בלשון גמול וכן בגמלת לנו (תהלים קלז) : קל • ענין מהירות כי דבר קל מהר בלכתו : (ז) מעירם • מל' התעוררות : (ח) ומכרתי • ענין מסירה כמו כי צורם מכרם (דברים לב) : (ט) קדשו . הזמינו : העירו • מל' התעוררות : (י) כותו . מל' כתישה וטחינה : אתיכם . שם כלי עשוי לחפור בו כמו ואת אתו (ש"א יג) : לחרבות . מל' חרב : ומזמרותיכם . שם הכלי שכורתים בו הזמורות וכן ותניתותיהם למזמרות (ישעיה ב) : לרמחים. הוא מכלי מלחמה : החלש • תש הכח : (יא) עושו , התקבצו וכן תרגם יונתן ויתכנשון ויתכן שהוא בדרך שאלה מן ועיש על בניה תנחם (איוב לח) שהם קבוצת כוכבים : הנחת • ענין ירידה כמו מי יחת עלינו (ירמיה כא): (יב) יעורו • מל'

לִשְׁפֹּט אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב׃
יג שִׁלְחוּ מַגָּל כִּי בָשַׁל קָצִיר בֹּאוּ רְדוּ
כִּי־מָלְאָה גַּת הֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים כִּי
רַבָּה רָעָתָם׃ יד הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים בְּעֵמֶק
הֶחָרוּץ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה בְּעֵמֶק
הֶחָרוּץ׃ טו שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ
וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם׃ טז וַיהוָה
מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלִַם יִתֵּן קוֹלוֹ
וְרָעֲשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וַיהוָה מַחֲסֶה
לְעַמּוֹ וּמָעוֹז לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יז וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי וְהָיְתָה
יְרוּשָׁלִַם קֹדֶשׁ וְזָרִים לֹא־יַעַבְרוּ־בָהּ
עוֹד׃ יח וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִטְּפוּ
הֶהָרִים עָסִיס וְהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב
וְכָל־אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם וּמַעְיָן
מִבֵּית יְהוָה יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת־נַחַל
הַשִּׁטִּים׃ יט מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה תִהְיֶה
וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה מֵחֲמַס
בְּנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ דָם־נָקִיא

יַת כָּל עַמְמַיָא מִסְחוֹר סְחוֹר׃
יג אוֹשִׁיטוּ בְהוֹן חַרְבָּא אֲרֵי
מְטָא זְמַן קִצֵיהוֹן חוּתוּ דוּשׁוּ
קְטִילֵי גִבָּרֵיהוֹן כְּבָעוּט
דְמִתְבָּעֵט בְּמַעְצַרְתָּא אֲשִׁידוּ
דְמֵיהוֹן אֲרֵי סְגִיאַת בִּישַׁתְהוֹן׃
יד מַשְׁרְיָן מַשְׁרְיָן בְּמֵישַׁר
פְּלוּג דִינָא אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא
דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ
בְּמֵישַׁר פְּלוּג דִינָא׃ טו שִׁמְשָׁא
וְסִיהֲרָא קְבָלוּ וְכוֹכְבַיָא כְּנָשׁוּ
זְהוֹרֵיהוֹן׃ טז וַיְיָ מִצִיוֹן יְכְלֵי
וּמִירוּשְׁלֵם יָרִים מֵימְרֵיהּ
וְיִזוּעוּן שְׁמַיָא וְאַרְעָא וַיְיָ סְמַךְ
לְעַמֵיהּ וּסְעִיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יז וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן
אַשְׁרֵיתִי שְׁכִנְתִּי בְּצִיּוֹן טוּרָא
דְקוּדְשִׁי וּתְהֵי יְרוּשְׁלֵם
קוּדְשָׁא וְנוּכְרָאִין לָא יְעַדּוּן
בַּהּ עוֹד׃ יח וִיהֵי בְּעִדָּנָא
הַהִיא יִרְבּוּן טוּרַיָא חֲמַר מְרַת
וְרָמָתָא יִגְרָן טוּבָא וְכָל פַּצִידֵי
דְבֵית יְהוּדָה יְהַכוּן מַיָא
וּמַבּוּעַ מִבֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ יְהֵי
נָפִיק וּמַשְׁקֵי יַת מֵישַׁר שִׁטִין׃
יט מִצְרַיִם לְצָדוּ תְהֵי וֶאֱדוֹם
לְמִדְבַּר צָדוּ תְּהֵי מַחֲטוֹף בְּנֵי יְהוּדָה דְאַשְׁדוּ דַם זַכַּאי

ב' ד
ל' והד והשיקו
ב' נפסוק ל'
י'
רפין בג'ימ
ב'
י' דסמיכי
ל'
ל' ד
ג'
י"ב יתירים
א' בסופתיבות

רשי

בו אות שורש אלא על : (יג) שלחו מגל וגו' · שלחו חרבות אותם ההולכים בשליחותי לחבל את אויבי ה' : כי בשל קציר · כלומר כי הגיע עתם ודמה הדבר לקציר שקוצרים אותו במגלות כשגמר בישולו : באו רדו כי מלאו גת . מן הענבים באו ודרכו אותם כלומר נתמלא סאת עונם רדו ל' כבישה ורדוי שמו ורדו בדגת הים (ראשית א) : השיקו היקבים . קול קילום היקבים היורד תוך הבור שלפני הגיתות נשמע : (יד) בעמק החרוץ · שם חרוץ שהמשפט אמת וכן תרגם יונתן מישר פילוג דינא : (טו) אספו נגהם · הכניסו אורם : (טז) מציון ישאג · ממה שעשו לציון : ורעשו שמים וארץ · יפרע משרים של מעלה (שרי הכשדים) ואח"כ מן (הכשדים) : מחסה . לשון כסוי ובלע"ז אבריאי"ל : (יח) אפיקי · מקום מוצא מים : והשקה את נחל השטים · כמשמעו ומשקי ית מישר שטים ומדרשו יכפר על עון פעור (עיין זכריה יד) : (יט) מצרים וגו' . שמכן זה לזה לפורעניות אתה מוצא שאילולי מצרים לא היתה אדום שנאמר (מלכי' א א) כי ששה חדשים ישב יואב עד הכרית כל זכר באדום וכתיב (שם) ויברח הדד הוא ואנשים אדומיים וימצא הדד חן בעיני פרעה וגומר והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו וגומר ובאחרונה ויהי לשטן לשלמה אמר הקב"ה אני אכלה זו וזו : מחמס בני יהודה . בשביל חמס שעשו עכו"ם לבני יהודה אשר שפכו
את

אבן עזרא

העילו : (יג) שלחו מגל . דרך משל כי כתוב כי העמונים והמואבים השמידו יושבי הר שעיר והחרימום ואחר כך הרג איש אחיו ואין פלים : השיקו · דרכו דרך משל ונקרא עמק החרוץ כי כלה ונחרצה היתה עליהם והמפרש יהושפט כי השם ישפטם זה דרך דרש הוא כי על דרך הפשט נכון הוא שיקרא שם אדם בשם עושהו כמו גוליאדי רק שהשם הנכבד לא יקרא בשם אדם ע"כ פירשתי כי שלמה בשיר השירים שהוא חול : (יד) המונים · יפלו : כי קרוב יום ה' · להנקם מהם : (טו) שמש · קדרו עליהם כאשר היה לפני בא יום ה' : (טז) וה' מציון ישאג · רעם גדול כמו קול רעמך בגלגל כדרך וה' השמיע את מחנה ארם וככה כתוב נתן ה' מארבים : ורעשו · דרך משל כי הכל יפחדו · והשם יתן מעוז לעמו כדרך ה' עוז לעמו יתן כאשר פירשתיו ושעם מציון הוא אשר פירש : (יז) וידעתם כי . שוכן בציון . וזרים לא יעברו בה עוד אם ישמרו תורת השם וככה דברי זכריה ושכנתי בתוכך וככה אמר בסוף והיה אם שמוע תשמעו בקול ה' אז יתקיים כל זה : (יח) והיה · יטפו יזלו דרך משל כשמן מחלמיש צור : וכל אפיקי : מקומות חזקים ואינם רבים : (יט) מצרים · ואדום . היו שממה בימי נבוכדנצאר וזאת מצרים היום איננה הקדמונית :
ויהודה

כמגדל דוד צוארך : מגל ב' וסי' ותופש מגל בעת קציר ישלחו מגל כי בשל קציר : וככבים ו' וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' ב' : מחסה ט' רפין בקריאה וסי' במסרה רבתא נקיא חד מן י"ב מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין וסי' במסרה רבתא

תולדות אהרן דס נקיא. ב"ב קיט:

רדק

(יג) שלחו מגל . המשיל העכו"ם ההם לתבואה שבשלה והגיע זמנה לקצור שישלח אדם את המגל לקצר'כן העכו"ם האלה הגיע זמנ' למו' בחרב בעמק הזה: בואו רדו , רדו בעמק הזה כי הוא כמו הגת שמלאה ענבים שראוי לדרוך אותם כן אתם בית ישראל דרכו אלה העכו"ם בזה העמק ושלחו בהם החרב : השיקו היקבים . שהם מלאים עד שיצוף היין על פניהם ושפך היין על פניהם והוא משל לשפיכת הדם , וכן הם באה עתם למות כי רבה רעתם שעשו לישראל הם ואבותיהם : (יד) המונים המונים · הכפל לחזק הענין : בעמק החרוץ . קורא אותו חרוץ כי שם יהיו הגוים חרוצים ונחתכים , או כי שם יחרוץ ויחתוך משפטם כמו שקרא אותו עמק יהושפט . ות"י עמק החרוץ פלוג דינא כמו שתרגם עמק יהושפט : (טו) שמש . חשכו וקדרו להם ולמעלה פירשנוהו : (טז) וה' מציון ישאג . כי שם שכינתו בירושלם וכאלו משם ישאג ויתן קולו עליהם ולקולו ירעשו שמים וארץ , והכל דרך משל , אמר גם רעש יהיה ביום ההוא בא"י כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה : וה' מחסה לעמו , מאלה הגוים גם מהרעש שלא יזיקם : (יז) וידעתם . והיתה ירושלם קדש , כמו הקדש שאסור לזרים ; וזרים לא יעברו בה עוד . להרע להם כמו שעשו עד היום , גם אפשר שלא יכנסו זרים בירושלם כי תגדל קדושתה לעתיד . וכמו שההיכל אסור להכנים שם ואפי' ישראל כן תהיה כל העיר קדש שלא יכנסו בה זרים מאומות העולם : (יח) והיה ביום ההוא · בעת ההיא אחר כלות הגוים שמה תהיה טובה גדולה לישראל והמשיל הטובה שתהיה להם בזמנה מבלי עמל ויגיעה כאלו ההרים יטפו להם עסיס והגבעות תלכנה חלב , וענין תלכנה חלב מרוב החלב והנגרה כנה ההליכה לגבעות ואע"פ שהחלב הוא ההולך והנגר , וכן ילכו מים כנה ההליכה לאפיקים . ועל הדרך הזה ותרדנה עינינו דמעה · והאפיקים הם העמקים שנגרים בהם המים : ומעין מבית ה' יצא · זהו כמשמעו כמ"ש בנבואת יחזקאל : והשקה את נחל השטים . כתרגומו מישר שיטין , כי העמק יקרא נחל בין יש בו מים בין אין בו מים , כמו ויחפרו עבדי יצחק בנחל , ובדברי רז"ל שיושבת בנחל , והגאון רב סעדיה ז"ל פירש נחל השטים הוא הירדן כי הירדן הוא קרוב למקום הנקרא שטים לפיכך סמכו אליו : (יט) מצרים . זכר מצרים ואדום מצרים בעבור הישמעאלים ואדום בעבור מלכות רומי , ואלה שתי האומות הנה הגוברות זה ימים רבים ותהיינה עד עת הגאולה והיא חיותא רביעאה במראות דניאל · וזכר מצרים בעבור ישמעאלים כי אמת ישמעאל היתה מצרית , שנ' ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים · וכן אמו הגר המצרית . לפיכך יתם האומה הזאת למצרים , וזכר אדום בעבור מלכות רומי , וכן עשה ישעיה
בפרשת

מצודת ציון

מל' התעוררות : (יג) מגל . הוא החרמש והוא כלי עשוי לקצור בו וכן ותופש מגל (שם ג) : בשל · ענין גמר הגידול : גת . הוא המקום שדורכים בו הענבים : השיקו · ענין השמעת קול : (יד) החרוץ . ענין חתוך וגזור וכן אתה חרצת (מ"א כ) : (טו) קדרו . ענין חשך ושחרות : אספו . הכניסו : נגהם · ענין אורה וזריחה : (טז) מחסה · מל' חסיון : ומעוז · ענין חוזק : (יח) יטפו · מל' הטפה והזלה : עסיס · כן נקרא היין וכן על עסיס כי נכרת (לעיל א) : אפיקי · כן יקראו המקומות שנגרים שם המים בחוזק : נחל . עמק : השטים . שם מקום : (יט) מחמס ·
ענין

מצודת דוד

העכו"ם מסביב על מה שהרעו : (יג) שלחו מגל · המשיל העכו"ם לתבואה שנגמר בשולה ובא זמן הקציר ואמר שלחו בה המגל כי כבר נתבשל התבואה ועומדת לקצירה ור"ל הרגו אותה כי בא העת : באו רדו . חזר והמשילם לגת שמלאה ענבים שיורדים בו הדורכים ר"ל בא העת לכלותם והוא כפל ענין במ"ש : השיקו היקבים · היין היורד אל היקבים השמיעו הרעשה קול והוא גמר מלאכת היין ר"ל בא תכליתם : כי רבה רעתם · ונתמלאה הסאה : (יד) המונים · כתות כתות מהמון רב יפלו בעמק החרוץ הוא עמק יהושפט ויקרא עמק החרוץ כי שם יעשו בהם משפט חרוץ וחתוך : יום ה' · יום המשפט שיהיה בעמק החרוץ : (טו) קדרו · בעבור גודל הצרה ידמה להם כאלו נחשכו המאורות : (טז) מציון ישאג . כי יחזיר שכינתו לציון ומשם ישאג לאיים ולהחריד : ומירושלים יתן קולו . כפל הדבר במ"ש : ורעשו שמים וארץ · ר"ל יחרדו שרי מעלה של הבבליים אשר בשמים ממעל והבבליים אשר בארץ מתחת : מחסה לעמו · לבל יהיו נלקים עמהם : ומעוז לבני ישראל . כפל הדבר במ"ש : (יז) וידעתם · אז תדעו אשר אני ה' · שוכן בציון כי כבר החזרתי שכינתי לתוכה : (יח) יטפו ההרים עסיס · ר"ל הרבה ענבים יגדלו בהרים והיין יהיה נוטף מהם והוא ענין גוזמא : תלכנה חלב · שם יהיה מרעה שמן ותתרבה חלב הצאן וכאלו הגבעות מוליכות ומזילות את החלב : וכל אפיקי יהודה · המקומות שביהודה שהיו מדרכם למשוך את המים יחזרו להמשיך כמאז : ומעין · הוא הנחל האמור בנבואת יחזקאל והוא המקור האמור בנבואת זכריה :
והשקה

רשי

דמם : (כא) ונקיתי דמם לא נקיתי · ואף אם אנקה אותם משאר עבירות שבידם ומרעות שעשו לי דמם של בני יהודה לא אנקה מהם אימתי תהיה זאת בזמן שהקב"ה שוכן בציון :

(א) **אשר** היה בנוקדים. תרגום יונתן דהוה מרי גיתין כמו ומישע מלך מואב היה נוקד (מלכים ב ג): שנתים לפני הרעש · שנתים קודם שנתנגע עוזיה יום שנתנבא ישעיה שנאמר וינועו אמות הסיפים (ישעיה ו) ואומר כאשר נסתם מפני הרעש וגו' (זכריה יד) : (ב) מציון ישאג · מבית קדשי הקדשים הדבור יוצא : ואבלו נאות הרועים · וילדון מדורי מלכיא ויחרוב תקיף כרכיהון : (ג) על שלשה פשעי וגו' · דכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב לג) ואם יותר יותר וכאן כך הוא כבר נהגתי עמהם כמדותי לוותר להם על ג' פשעים ואם יש יותר כל שכן שיש בכלל המרובה המועט : ועל ארבעה לא אשיבנו · על פשע רביעי אין עלי עוד להשיבו ריקם מלהשיב לו גמול וכל שכן שיש לו פשעים הרבה עתה את זה אפקוד עליהם אשר דשו יושבי גלעד הסמוכין להם : בחרוצות הברזל · ת"י במוריגא דפרזלא והוא כעין שופיל"א שקורין לימ"א שעשוי חרוצים חרוצים ודורים בהם בני

אבן עזרא

(כ) ויהודה לעולם תשב . אם לא תמרה פי השם והכבוד ישכון בקרבה כאשר אתם ספרו וכל רעה שעשו העכו"ם לישראל לא ינקם מהם כי רחמיו גדולים על כל מעשיו רק דמיהם ששפכו שאין להם פדיון לא ינקה :

(א) **זה** הנביא היה בימי הושע . וכל נבואתו על ירבעם בן יואש ורובי המפרשים אמרו כי הרעש היה בהכנס עוזיה להקטיר קטרת ואין ראיה מהמקרא רק מהקבלה כי הכתוב אומר כי בימי עוזיהו היה הרעש ודבר גדול היה ולחשבון הזה הוא ובעוד ששים וחמש שנה כי אם היתה זאת הנבואה בתחילת מלכות אחז הנה אחר עשרים ושתים שנה חת אפרים מעם אשור כי כן כתוב וטעם הרעש להזכירו כי התנבא לפני היותו שיבוא רעש ויכה בית החורף על בית הקיץ ומלת נוקדים רועים כמו ומישע מלך מואב היה נוקד · (ב) ויאמר . ישאג · רעם גדול שיהיה ואז ימנע הגשם ויהיה להם חסרון לחם ומים כאשר יזכיר או הטעם שמע זה הנביא קול השם בדרך נבואה קול גדול כשאגת אריה והנה הקול כמו גזירה שגזרה מהשם על כן אמר ואבלו נאות הרועים כי הצאן תמות בלי מרעה : ויבש ראש הכרמל · העצים הנראים בראש והמפרש נאות הרועים על המלכים איננו מטעם הפרשה : (ג) כה · אמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר והטעם כי יזהירנו ואם לא ישמע יענישנו בפעם הרביעית ויפת אמר על הדור הרביעי אם היו כל הדורות רשעים והגאון אמר שלשה עונות סלחתי לו וזאת הרביעית לא אסלח והנה בדמשק ועזה וצור ואדום ובני עמון לעולם הרביעית שהרעו ליעקב ובמואב שהרעו לעשו ושניהם בני יצחק על כן הזכירו פעמים בנבואתו ולא מצאנו ככה בספרי כל הנביאים הנמצאים : על דושם · זה הכתוב על חזאל שהרע לישראל וישימם כעפר לדוש וטעם את הגלעד

בְּאַרְצָם׃ כ וִיהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וִירוּשָׁלַ͏ִם לְדוֹר וָדוֹר׃ כא וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא־נִקֵּיתִי וַיהוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן׃

א א דִּבְרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר־הָיָה בַנֹּקְדִים מִתְּקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי ׀ עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרָעַשׁ׃ ב וַיֹּאמַר ׀ יְהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלַ͏ִם יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרֹעִים וְיָבֵשׁ רֹאשׁ הַכַּרְמֶל׃ ג כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי דַמֶּשֶׂק וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־דּוּשָׁם בַּחֲרֻצוֹת הַבַּרְזֶל אֶת־

ג' · ל' · ג'

ז' בטעם מעדימים ומפסיקים ר'

ה' · ל'

בְּאַרְעֲהוֹן׃ כ וִיהוּדָה לַעֲלַם תֵּיתֵב וִירוּשְׁלֵם לְדָר וְדָר׃ כא וּדְאִתְפְּרָעִית דִּמְהוֹן מִן עַמְמַיָא תּוּב אֲנָא עֲתִיד לְאִתְפְּרָע אֲמַר יְיָ דְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּצִיּוֹן׃

א פִּתְגָמֵי עָמוֹס דַהֲוָה מָרֵי גִתִּין מִתְּקוֹעַ דְּאִתְנַבֵּי עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבְיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין קֳדָם מֵיתֵי זִיעָא׃ ב וַאֲמַר יְיָ מִצִּיּוֹן יִכְלֵי וּמִירוּשְׁלֵם יָרִים מֵימְרֵיהּ וְיִצְדוֹן מָדוֹרֵי מַלְכַיָּא וְיֶחֱרַב תְּקוֹף כְּרַכֵּיהוֹן׃ ג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי דַמֶּשֶׂק וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּדָשׁוּ בְּמוֹרִיגֵי בַרְזְלָא יַת יָתְבֵי אַרְעָא

תולדות אהרן ונקיתי · כ"ב כג :

בערך א' : ויאמר ה' חד מן ז' בטעם מרעימין ומפסיקין ר"פ וסי' ויתמהמה ויחזיקו · ויאמר ה' אלהי ארני · וימאן ויאמר אל אשת ארניו . וישחט ויקח משה . ונבהלו צרים וחבלים . ויאמר ה' מציון ישאג · ואמר לה אלה מאניא שא וזל אחת המו :

רדק

שפרשת קרבו גוים שהיא על חרבן רומי כמו שפירשנו שם · ואמר זה בעבור כי מלכות רומי רובם אדומים ואעפ"י שנתערבו בהם עמים רבים כמו שנתערבו גם כן במלכות ישמעאלים נקראים על העיקר, ומלך קיסר אדומי היה. וכן כל המלכים אחריו אשר היו ברומי ושתי האומות האלה הרעו לשבט יהודה ובנימן שגלו ביניהם ושפכו דמם כמים בארצם, ואדום שהיא מלכות רומי היא שהחריבה בית שני ע"י טיטוס הרשע ושפכו דמם והגלו אותו בין האומות. ועל גלותינו זה נאמר הפסוק הזה לפיכך לא זכר אלא יהודה כי עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ולא שבו עד היום לא היו ברשות שתי האומות האלה : נקיא. נכתב באלף, וכן אל תתן עלינו דם נקיא, ובא על דרך נחי האלף נשיא נביא : בארצם. הכנוי לבני יהודה או למצרים ואדום : (כ) ויהודה. מצרים ואדום יהיו שממה לא ישבו לעולם אבל יהודה לעולם תשב : (כא) ונקיתי· מכספם וזהבם שלקחו אנקה העכו"ם אבל דמם ששפכו לא אנקה אותם אלא נפש תחת נפש השופכים או בניהם אחריהם, כי בכל כסף וזהב שבעולם שיתנו כופר נפשותם לא יהיו נקיי' מדמם ששפכו. ויונתן הדביק טעם דמם עם ונקיתי שתרגם ודאתפרעית דמהון מן עממיא תוב אנא עתיד לאתפרעא אמר ה' דאשרי שכינתיה בציון : וה' שוכן בציון. טעמו למה שאמר למעלה ויהודה לעולם תשב, אמר וה' שוכן בציון ג"כ לעולם כי לעולמי עד תהיה שכינתו בציון אחר שתשוב שם בימות המשיח, וכן אמר יחזקאל נבואתו ושם העיר מיום ה' שמה :

דברי עמוס כתבו רז"ל כי כשמתחיל הנביא במלת דברי הוא מדבר בדברי עצמו, וכן עמוס דבר על עצמו כמו שאמר לו אמציה כהן בית אל. ומה שהשיב לו, וכן דברי ירמיהו כי הוא דבר בדברי עצמו, וכן דברי קהלת. וכן אמרו רבות שלשה נביאים לפי שהיתה נבואתם דברי קנטורין נתלית נבואתן בעצמן · ר"ל בעצמן שדברו דברי עצמן והתחילה נבואתן דברי : אשר היה בנוקדים מתקוע. רועה היה והרועה יקרא נוקד. או מי שמתעסק במקנה · כמו ומישע מלך מואב היה נוקד וקרא נוקד לפי שרוב הבהמות יש להם כתמים שחורים או לבנים מן נקוד וטלוא, אמר בנוקדים ולא היה אומר נוקד ר"ל כי גדול שבנוקדים אשר היה בתקוע · ותקועה היא עיר גדולה בנחלת בני אשר : אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם, כבר כתבנו בתחלת הספר כי ירבעם ועזיה מלכו בזמן אחד והושע האריך ימים יותר שנבא גם בימי יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה ואמר אשר חזה על ישראל כי רוב נבואתו היתה על ישראל ושמרון לא זכר על יהודה כי אם מעט, ובדרש כשאמר הקב"ה את מי אשלח ומי ילך לנו ואמר לו ישעי' הנני שלחני אמר את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכים אותו על הלחי שנ' בשבט יכו על הלחי את השופט, שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פילוס' אמרו לא היה לו להקב"ה לאשרוי שכינה אלא על הדין פילוס'. אמר ר' פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו : שנתים לפני הרעש · הרעש הזה היה בימי עזיהו כמו שנאמר בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה, ואמרו בדרש כי אותו היום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש, ואמר כי תחלת נבואת עמוס היתה שנתים לפני הרעש, וזכר זה בעבור שהתנבא על הרעש טרם בואו, כמו שאמר והכתי בית החורף על בית הקיץ : (ב) ויאמר · אמר מציון ומירושלים כי שם שכינתו, והענין כפול במלות שונות וכן ישאג ויתן קולו, ועניין השאגה ונתינת הקול דרך משל על הנבואה, כמו שאמר אריה שאג מי לא יירא ה' אלהים דבר מי לא ינבא : ואבלו . ונבואה זו תהיה שיאבלו נאות הרועים מעצירת הגשמים : ויבש ראש הכרמל . ר"ל מיטב הכרמל, והכרמל הוא שם כלל למקום זרע שדות וכרמים והטוב והדשן שבו יאכל כל שכן הר הזה : ואבלו · ענין השחתה והפסד, כמו שאמר ע"כ תאבל הארץ והדומים להם . ויש לפרש הפסוק דרך משל והוא תחלת הדברים למה שאמר אחר כך כה אמר ה' . וכת"י דרך משל וילדון מדורי מלכים ויחרב תקוף כרכיהון : (ג) כה אמר ה', התנבא תחלה על הגוים שהם שכנים לארץ ישראל והרעו לישראל [illegible] ינקם מהם ואחר כך התנבא על ישראל שהשחיתו מעשיהם ויגלו מארצם בעונם עונותם מלבד

מצודת דוד

והשקה · מי המעיין הזה ישקה את עמק השטים להיות נמשך כנהר : (כ) לעולם תשב . תתקיים לעולם ולא תחרב עוד : וירושלים · כפל הדבר במ"ש : (כא) ונקיתי · ר"ל אף שאנקה את הבבליים מעון החמס במה שישראל ישובו לקחת מהם כספם וזהבם הנה עון שפיכת דמם לא אנקה בכופר ממון כ"א בדם שופכו : וה' שוכן בציון . כאומר אל יפחדו ישראל פן כשידעו הבבליים שנחרץ משפטם להרג יתחזקו לנקום נקם מישראל בחשבם כאשר יאבדו יאבדו כי ה' שוכן בציון ויגן על עמו ולא יהיה לאל ידם :

א (א) **אשר** היה בנוקדים · ר"ל שהיה הגדול שבנוקדים : מתקוע · שם עיר בנחלת אשר : ובימי ירבעם · שמלך בימי עוזיה (ולפי שניבא גם עליו באמרו כי היה מבני עשרת השבטים לכן אמר בימי ירבעם) : לפני הרעש · שהיה כשנכנס עוזיה בהיכל להקטיר וכמ"ש כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה (זכריה יד) : (ב) מציון ישאג · ר"ל ממקום שכנו ישאג לאיים ולהחריד : ומירושלים וגו' · כפל הדבר במ"ש : ואבלו · מקול שאגתו ישחתו מדורי הרועים הם היכלי העכו"ם : ראש הכרמל . מיטב הכרמל : (ג) על שלשה פשעי דמשק · יתכן שהם הפשעים הראשיים בדמשק

והתמידים

מצודת ציון

עניין עושק וגזל : (כ) תשב . עניין עכבה וקיום : (כא) ונקיתי . מל' נקי וברור :

(א) בנוקדים · לפי שרוב הצאן המה נקודים יקרא המתעסק בהם בשם נוקד וכן ומישע מלך מואב היה נוקד (מ"ב ג) : חזה . ניבא : (ב) ואבלו . עניין השחתה כמו אבלה אדמה (יואל א) : נאות · מדור : ראש · עניין מיטב כמו ראשית גבורתם (ירמיה מט) : הכרמל . הוא שם כולל למקום שדות וכרמים וכן הדר הכרמל (ישעיה לה) : (ג) דושם . מל' דישה :

בחרוצות

אבן עזרא

הגלעד יושביה או שברחו ישראל ממנה והוא היה חורש את הגלעד וכתוב ויכס חזאל את כל ארץ גלעד : (ד) ושלחתי · בבית חזאל. בני בניו אולי רצין היה מהם שהמיתו מלך אשור : (ה) ושברתי · כי נלכדה בהלכד שומרון : והכרתי · בקעת און שם עיר בארם : ותומך שבט · כמו מטה עוז שבט למשל : קירה . אל קיר שם עיר באשור וככה כתוב ויגלם קירה : (ו) כה · שהגלו ישראל בדרך פלוס והסגירום לאדום : (ז) ושלחתי · האויב נמשל לאש כי אש יצאה מחשבון : (ח) והכרתי · ותומך שבט . כמו לא יסור שבט מיהודה : (ט) כה · יש אומרים כי ברית אחים על דבר שלמה שכרת ברית עם חירם מלך צור והוא קראו אחי ואין זה פשט רק דרש הדורש כי לא היו אחים כלל ואיננו שב רק אדום שהוא אחי ישראל באמת מאב ואם והטעם שראה צור כי אדום היה מבקש רעת ישראל יותר מכל הגוים ולא היה זוכר ברית אחים על כן הסגיר ישראל לאדום להנקם מהם : (יא) כה · ושחת

רשי

בני אדם ביסורי' וכהם מחתכין את קשי התבואה לעשותן תבן : (ד) חזאל ובן הדד · מלכי ארם וראש ארם דמשק : (ה) בקעת און · מקום הוא בארם : ותומך שבט · ועביד שולטן כמו לא יסור שבט (בראשית מט) על שם שהמושל רודה את העם במקלות : מבית עדן · מקום : קירה · מקום ושם הגלם סנחריב בימי אחז שנאמר ויעל דמשק ויתפשה ויגלה את ארם קירה (מלכים ב טז) כל הפורענות שנתנבאו נביאי ישראל לבא חרב על העכו"ם נביאים שהיו קודם סנחריב כגון ישעיה ועמוס נבאו על חרב סנחריב וירמיה ויחזקאל נבאו על חרב נבוכדנאצר : (ו) עזה · מפלשתים היתה : גלות שלמה . גלות ישראל שהיא הגלות שלימה שלא ימלט איש שהיו עומדים על הדרכים והופשין הנמלטים ומסגירין אותם וכן עשו אנשי צור וכן לארבע רוחות כשחרב בית שני כמו שמפורש באגדת האזינו עזה מן הדרום צור מן הצפון דמשק מן המזרח ערביים מן המערב שנאמר (ישעיה כא) משא בערב ביער בערב תלינו : (ח) אשדוד אשקלון עקרון · ערי פלשתים הם : והשיבותי ידי · אכה ואשנה : (ט) ולא זכרו ברית אחים · אשר היה בין חירם ובין שלמה שנאמר ויכרתו ברית שניהם (מלכים א ה) והיו קורין זה לזה אחי שנ' (שם ט) מה הערים אשר נתת לי אחי

הַגִּלְעָד׃ ד וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּבֵית חֲזָאֵל וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בֶּן־הֲדַד׃ ה וְשָׁבַרְתִּי בְּרִיחַ דַּמֶּשֶׂק וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מִבִּקְעַת־אָוֶן וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט מִבֵּית עֶדֶן וְגָלוּ עַם־אֲרָם קִירָה אָמַר יְהוָה׃ ו כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי עַזָּה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַגְלוֹתָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לְהַסְגִּיר לֶאֱדוֹם׃ ז וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת עַזָּה וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ׃ ח וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מֵאַשְׁדּוֹד וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט מֵאַשְׁקְלוֹן וַהֲשִׁיבוֹתִי יָדִי עַל־עֶקְרוֹן וְאָבְדוּ שְׁאֵרִית פְּלִשְׁתִּים אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה׃ ט כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי צֹר וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַסְגִּירָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לֶאֱדוֹם וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אַחִים׃ י וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת צֹר וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ׃ יא כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי

ב' ומ"ל

ד'

כ' ס"פ

ד'חסר כליש:

ב' מלעיל חד חסר והשבתי־וי את ידי

ג'

גִּלְעָד׃ ד וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּבֵית חֲזָאֵל וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיַת בַּר הֲדָד׃ ח וְאֶתְבַּר תְּקוֹף דַּמֶּשֶׂק וְאֲשֵׁיצֵי יָתֵיב מִבִּקְעַת אָוֶן וְעָבֵיד שׁוּלְטַן מִבֵּית עֶדֶן וְיִגְלוּן עַמָּא דַאֲרָם לְקִירְנֵי אֲמַר יְיָ׃ ו כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי עַזָּה וְעַל אַרְבְּעָה לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּאַגְלִיאוּנוּן גָּלוּ שְׁלֵמָא לְמִמְסַר לֶאֱדוֹם׃ ז וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּשׁוּרֵי עַזָּה וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָתְהָא׃ ח וְאֲשֵׁיצֵי יָתֵיב מֵאַשְׁדּוֹד וְעָבֵיד שׁוּלְטַן מֵאַשְׁקְלוֹן וְאָתֵיב מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל עֶקְרוֹן וְיֵיבְדוּן שְׁאָרָא דִפְלִשְׁתָּאֵי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ ט כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי צוֹר וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּמַסְרִינוּן גָּלוּ שְׁלֵמָא לֶאֱדוֹם וְלָא אִידְכַּרוּ קְיַם אַחִין׃ י וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּשׁוּרֵי צוֹר וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָתְהָא׃ יא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי אֱדוֹם וְעַל

עדן ג' פתחין וסי' ההצילו אתם אלהי הגוים דמלכים • וחברו דישעיה • ושברתי בריח דמשק והכרתי • וא' ועדן חרן ומלכה : אמר ה' כ' ס"פ בנביאים וסי' ונשא כל אשר בביתך דמלכים • וחברו דישעיה • בעת פקדתים יכשלו . וחברו דבתריה אסוף אסיפם • כי אשיב את שבות הארץ • עוד תעברנה הצאן על ידי מונה• וירש ישראל את יורשיו. ואכר העמק • רני עקרה • לא ירעו ולא ישחיתו • וגם מהם אקח • והית מדי חדש בחדשו • וגלו עם ארם קירה • והלך מלכם בגולה • והכרתי שופט מקרבה. בכל כרמים מספד • נחם ה' על זאת קדמאה • בשובי את שבותיכם לעיניכם • ועלו ההרה והביאו עץ :

רדק

מלבד מה שלקו בארצם בחרב וברעב בדבר , ועתה החל בדמשק ואמר : על שלשה פשעי דמשק • הנה דמינו כי האל ית' לא יעניש האדם על עון ראשון שני ושלישי כי זה ממדותיו שהוא נושא עון ועובר על פשע , ואמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וברביעית יענישו . והנה לא ישגיח על אומות העולם לטובה ולרעה כי אם בעבור ישראל אא"כ יהיה חמס גדול בדבר כדור המבול וסדום ועמורה כי החמס מפסיד הישוב והאל יתברך רוצה בישוב העולם , והנה דמשק הרעו לישראל שלש פעמים בימי בעשא מלך ישראל ובימי אחאב ובימי יהורם בן אחאב אעפ"י שגלתם בישראל לא נכתב לנו לפי שלקו ארם בימיו כבואם בא"י אבל השלישית הוא בימי יהואחז בן יהוא שנאמר כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש , והרביעית שבא על יהודה בימי אחז ואז נענש על כלם שבא עליו מלך אשור ותפש דמשק והגלה את ארם קירה ואת רצין המית , וכל זה ניבא עמוס שנאמר ושברתי בריח וגו': וגלו עם ארם קירה . ונבואה זו ניבא עמוס כ"ה שנה קודם בואם , כמו שאמר בנבואת ישעיה ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם כמו שפי' שם • ופי' לא אשיבנו , לא אשיבנו אל סליחתי שסלחתי לו שלש פעמים והייתי משיב אותו בכל פעם אל סליחתי אם לא היה שב אל פשעו אבל אחר ששב עוד על פשעו אענישנו על כלם , והזכיר הקשה שבהם והוא על דושם בחרצות הברזל את הגלעד , שנאמר ויכם חזאל בכל גבול ישראל מן הירדן מזרחה את כל ארץ הגלעד וגו'. ופי' את הגלעד , כתרגומו ית יתבי גלעד שהיו עושין דרך נקמה ובזיון היו מעבירין חרוצות הברזל על גופם כמו שדשין בהם את התבואה כמו שעשה דוד בבני עמון שנאמר וישם במגרה ובחריצי הברזל : (ד) ושלחתי אש. הוא משל על האויב . כמו כי אש יצאה מחשבון • חזאל ובן הדד הם מלכי ארם : (ה) ושברתי . שלא יועילום דלתותים ובריחים ולא תעמוד לפני האויב : מבקעת און • היא עיר גדולה בארם • וכן בית עדן , ואעפ"י שדמשק היתה ירושה ממלכי דוד בית עדן ג"כ היתה מושב המלכים . לפיכך אמר ותומך שבט מבית עדן , כי תומך שבט הוא המלך , כמו לא יסור שבט מיהודה . כי מנהג המלך להיות שבט בידו תמיד והוא סימן שהוא רודה בעם. וכן ראינו באחשורוש ויושט המלך את שרביט הזהב אשר בידו: קירה. אל קיר , והוא שם עיר בארץ אשור . וכן כתוב בספר מלכים ויגלם קירה : (ו) כה אמר . על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום , אמרו כי זאת הנבואה ניבא על חורבן בית שני כי היו פליטים מגלות טיטוס והיו בורחים דרך ארץ פלשתים שהיא סמוכה לא"י הפלשתים היו לוקחים אותם ומסגירים אותם ביד אדום כי טיטוס ומחנהו אדומים היו רובם • וזהו גלות שלמה שלא נשארה פליטה להם שלא גלו כי בחרבן בית ראשון לא ראינו זה , וזכר עזה ואשדוד ואשקלון ועקרון ולא זכר גת כי למלכי יהודה היתה כמ"ש , ואמר כי רובם שבו לדת ישראל , ואשר לא שבו עליהם נאמר ואבדו שארית פלשתים : (ז) ושלחתי . מבואר הוא : (ח) והכרתי . והשבתי ידי • כי אחר שגלו עזה ואשדוד ואשקלון עוד אשיב ידי על עקרון להשחיתם וכה יאבדו ארץ פלשתים : ואבדו שארית • ואבדו על הפרט שארית על הכלל : (ט) כה אמ' ה'. לאדום גם זה בגלות בית שני , כי צר סמוכה ג"כ לא"י לפיכך אמר על הסגירם : ולא זכרו ברית אחים . הם ידעו כי אדום לא זכרו הברית לישראל שראויה להיות בין אחים והיו אכזרים לישראל , והם הסגירום בידם וישראל ואדום אחים , וכן שלח משה למלך אדום כה אמר אחיך ישראל . וי"מ אחים שלמה וחירם מלך צר שהיה ברית ביניהם : (יא) כה אמר . על רדפו בחרב אחיו , י"מ על עשו ויעקב שכרת יעקב ברית מפניו , וי"מ בשעברו ישראל על אדום במדבר

מצודת ציון

בחרוצות . שם כלי דישה מלאה חריצים כמו כי לא בחרוץ יודש קצח (שם כח) : (ד) ואכלה . ותשרף : (ה) בריח . מטה העשוי לסגור בו השער : מבקעת און · שם עיר : ותומך . ומחזיק וכן וכפיה תמכו פלך (משלי לא) : שבט . שרביט : מבית עדן . שם עיר : (ו) להסגיר . ענין מסירה

מצודת דוד

והחמורים מכולם והם עכו"ם וג"ע וש"ד הנמצאים בכל אלה הנזכרים פה ור"ל האם מהראוי שעל שלשת הפשעים הראשונים ועל תוספת פשע הרביעי שלא אשיב לו גמולו בראשו בתמיה : על דושם ; עתה יפרש מהו הפשע הרביעי שישלם עליו הגמול ואמר שהוא על שדשו את אנשי גלעד בכלי ברזל מלא חריצים העשוי לדוש בו התבואה : (ד) ושלחתי • לכן אשלח אש : בבית חזאל · ר"ל אויב חזק יחריב בית חזאל מלך ארם : ארמנות בן הדד · הטירות שבנה בן הדד מלך ארם : (ה) בריח דמשק · ר"ל האויב יבוא בה כאלו נשברו הבריחים ונפתחו השערים : ותומך שבט · ר"ל אכרית תומך שבט מבית עדן ועל המושל יאמר שהוא אוחז השבט לרדות בו את המחוייב וכן לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט) : קירה • אל קיר והוא שם מקום וכן נאמר ויגלם קירה (מ"ב ט"ז) : (ו) על הגלותם וגו' כי בזמן חורבן בית השני ע"י טיטוס ברחו קצתם מישראל דרך ארץ פלשתים ותפשום בני עזה ומסרום ביד האויב וז"ש על הגלותם וגו' ר"ל על שהגלו את ישראל גלות שלימה איש לא נעדר וזהו במה שתפשום להסגיר לעכו"ם : (ח) והשיבותי • ר"ל אכה ואשיב ידי להכות עוד : ואבדו שארית · ר"ל אף שארית מה לא ישאר מהם : (ט) על הסגירם · על שהם מסרו לעכו"ם את הבורחים מישראל להיות גלות שלימה כדרך שעשה עזה : ולא זכרו • אנשי צור לא זכרו ברית האחוה שהיה להם עם ישראל וחירם מלך צור קרא לשלמה את כע"ש מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי (מ"א ט) : (יא) על רדפו בחרב אחיו . כי הלא את עשו ליעקב ומדוע א"כ

אחי : (יא) על רדפו בחרב אחיו • שנאמר (במדבר כ) פן בחרב אצא לקראתך וגם עודנו טורף אפו ושומר עברתו ולא חזר בו : ויטרוף לעד אפו • החזיק בה ולא הניחה : (יב) ארמנות בצרה • בין מואב ובין אדום היא ומארץ מואב ונמשכה אחר אדום והיא העמידה לו מלך במות מלך הראשון שנאמר יובב בן זרח מבצרה (בראשית לו) : (יג) בקעם הרות הגלעד • השחיתו אותה וגם הרותיהם בקעו שלא ישאר יורש שיערער על הנחלה וכן אומר (ירמיה מט) לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם : (א) על שרפו עצמות וגו' • פעם אחת נפל מלך אדום ביד מלך מואב ושרפו עצמותיו ותוס בקירות הבית ותבע הקב"ה אונאת המלך שנהגו בו בזיון : (ב) קריות . שם מקום כד"א (שם מח) על קריות ועל בצרה : בשאון • קול המון

ושחת רחמיו • שהיו בלחם אחד וה"א שמרה נחה וכמוהו ויקרא לה נבח וכמוה רבים : (יג) כה • הרות כמו הרים כמו שנות שנים אולי משתנה מלת הרות בעבור אות הגרון ואחרים אמרו שמלת הרות כמשמעה שלא תלדנה בנים ולא יפחדו להרחיב גבולם ופעם בתרועה כי תתפש רבה בכח ופעם בסער ברוח סערה בעבור שהזכיר והצתי אש : (א) כה • עצמות מלך אדום לשיד • דרך בזיון והוא מבני יצחק ויש אומרים על דבר ויעלהו עולה ואחר כך שרפו או אז שרפו : (ב) ושלחתי • הקריות • שם מקום : (ג) והכרתי • שופט הוא מלך והעד וכל שריה אהרוג עמו : (ד) כה • על מאסם • והנה הכהנים מורי התורה עמהם : ושלחתי

אֱדוֹם וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־
רָדְפוֹ בַחֶרֶב אָחִיו וְשִׁחֵת רַחֲמָיו
וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ וְעֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה
נֶצַח׃ יב וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתֵימָן וְאָכְלָה
אַרְמְנוֹת בָּצְרָה׃ יג כֹּה אָמַר יְהוָה
עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־
אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־בִּקְעָם
הָרוֹת הַגִּלְעָד לְמַעַן הַרְחִיב אֶת־
גְּבוּלָם׃ יד וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת רַבָּה
וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ בִּתְרוּעָה בְּיוֹם
מִלְחָמָה בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה׃ טו וְהָלַךְ
מַלְכָּם בַּגּוֹלָה הוּא וְשָׂרָיו יַחְדָּו
אָמַר יְהוָה׃

ב א כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־
שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל־אַרְבָּעָה
לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־שָׂרְפוֹ עַצְמוֹת מֶלֶךְ־
אֱדוֹם לַשִּׂיד׃ ב וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּמוֹאָב
וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת הַקְּרִיּוֹת וּמֵת
בְּשָׁאוֹן מוֹאָב בִּתְרוּעָה בְּקוֹל שׁוֹפָר׃
ג וְהִכְרַתִּי שׁוֹפֵט מִקִּרְבָּהּ וְכָל־שָׂרֶיהָ
אֶהֱרוֹג עִמּוֹ אָמַר יְהוָה׃
ד כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי
יְהוּדָה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־
מָאֳסָם אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְחֻקָּיו לֹא

אַרְבְּעָה לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל
רָדְפֵיהּ בְּחַרְבָּא אֲחוּהִי וְחַבֵּיל
רַחֲמוֹהִי וּקְטֵיל קְטָל עָלְמִין
רוּגְזֵיהּ וְחֶמְתֵיהּ נָטְרָא
לְאַפְרָשׁ׃ יב וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא
בְּדָרוֹמָא וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיַת
בָּצְרָה׃ יג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל
תְּלָתָא חוֹבֵי בְנֵי עַמּוֹן וְעַל
אַרְבְּעָה לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל
דְּבַזָּעוּ מְעֻדְיַת אֲרַע גִּלְעָד
בְּדִיל לְאַפְתָּאָה יַת תְּחוּמֵיהוֹן׃
יד וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בְּשׁוּרֵי רַבָּה
וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָתָהָא בְּיַבָּבָא
בְּיוֹמָא דִקְרָבָא בְּעַלְעוֹל בְּיוֹם
רוּחַ׃ טו וִיהָךְ מַלְכְּהוֹן
בְּגָלוּתָא הוּא וְרַבְרְבוֹהִי כַּחֲדָא
אֲמַר יְיָ׃ א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל
תְּלָתָא חוֹבֵי מוֹאָב וְעַל
אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל
דְּאוֹקִיד גַּרְמֵי מַלְכָּא דֶאֱדוֹם
וְסַדְּינוּן כְּגִירָא בְּבֵיתָא׃
ב וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּמוֹאָב
וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיַת כְּרַכָּא וִימוּת
בְּאִתְרְגוּשָׁא מוֹאָב בְּיַבָּבָא
בְּקָל שׁוֹפָרָא׃ ג וַאֲשֵׁיצֵי
דַיָּנָהָא מִגַּוַּהּ וְכָל רַבְרְבָהָא
אֶקְטוֹל עִמֵּיהּ אֲמַר יְיָ׃ ד כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי יְהוּדָה
וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן
עַל דְּקָצוּ בְּאוֹרַיְתָא דַייָ וּקְיָמוֹהִי

ל'
ל' מלעיל
ל'
ל'
ו' ול' בענין
כ"ס בנביאי
ל'
ל'
ו' מ"ל
כ' חד חסר
כ' ס"פ
ל'

הארצה אתה מירכם : והצתי אש ו' ול' בסיפ' וסי' נמסר בירמיה סוף סי' כ"א : שופט ו' מ"ל בקריאה וסי' שופט ואיש מלחמה . והכרתי שופט מקרבה • ישבת לכסא שופט צדק • אלהים שופט צדיק . ויותם בנו על בית המלך דד"ה . מלך שופט באמת דלים :

תולדות אהרן פשעי אדום . סוטה סא : פשעי מואב . ב"ב כב :

מצודת ציון

מסירה כמו לא תסגיר עבד (דברים כג) : (יא) ועברתו • מל' עברה וזעם : נצח . לעולם : (יד) והצתי . מל' הצתה והדלקה : בסער • מל' רוח סערה ואמר בדרך משל על התגברות האויב : סופה. רוח סופה : (א) לשיד. כמו לסיד בסמ"ך : (ב) הקריות . שם מחוז : בשאון • ענין המייה : (ד) ויתעום . מלשון תועה נעלים

רדק

במדבר • ואמר ויצא אדום לקראתו בעם כבד , והנכון שהוא על חורבן בית שני כמו שפי' שתי הפרשיות אשר לפני זאת : ושחת רחמיו . רחמי האח על אחיו שהוא דרך העולם והוא שחת הרחמים ובטלם : ויטרף לעד אפו . האף שהיה לעשו על יעקב לעד היה כי עד הדורות האחרונים היה טורף ישראל בכל זמן שהיה הכח בידו ואפו הוא הטורף , או תחסר בית השמוש ר"ל באפו , וכפל הענין במ"ש . ואמר ועברתו שמרה הה"א נחה והכינוי על העברה והמלה מלעיל מפני סמיכותה למלת נצח שהיא מלעיל: (יג) כה אמר • על בקעם הרות הגלעד • בני עמון היו שכנים לארץ הגלעד והיו בוקעים ההרים שהיו מגבול ארץ הגלעד ומרחיבים בהם גבולם והיו משיגים גבול הגלעד , והשגת גבול הוא עון גדול שהרי הוא אחד מן הארורים הכתובים בתורה ארור מסיג גבול רעהו , והרות כמו הרים . קובץ מן הר בלשון זכרים הרים ובלשון נקבות הרות . ויש לפרש הרות הערים הבצורות יכנה אותם בלשון הר • וכן והרותיהם תבקע . הנני אליך הר המשחית . וכן אמר בנבואת ירמיהו לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב , וזכר שם ארץ גד והנה זכר ארץ הגלעד והכל מעבר הירדן מזרחה] . ויש לפרש ג"כ הרות הגלעד הנשים ההרות . וכן ההרותיה בקע והרותיה תבקע. כמו שאמר והריותיו יבקעו • וזה על מיעוט החמלה בהם , כמו שאמר ועולליהם ירטשו , ואם העוללים היו הורגים וההרות מבקעים כ"ש האחרים• וזהו שאמר למען הרחיב את גבולם שלא ישאר שריד מישראל, וזהו שאמר ירמיהו הבנים אין לישראל אם יורש אין לו: (יד) והצתי . בתרועה ביום מלחמה וכן אמר בנבואת ירמיהו והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה בסער ביום סופה : המשיל חוזק המלחמה והנלכדם מהרה לרוח סערה , וסופה הוא רוח סערה , והענין כפול במ"ש : (טו) והלך מלכם בגולה • כן אמר בנבואת ירמיהו מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו : (א) כה אמר ה'. על שרפו עצמות מלך אדום לשיד , הוא מה שנא' בספר מלכים ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול על ישראל . והקצף היה ממלך אדום על ישראל מהיום ההוא והלאה מפני שמלך מואב שרף את בן מלך אדום במלחמה שהוא היה שם עמהם כמו שפירשנו שם . לפיכך הענישו האל ית' על זה , ופי' לשיד שריפה גמורה עד שהיו אפי' העצמות אפר כמו השיד • וכן והיו עמים משרפות שיד , וי"ת על דאוקיד גרמי מלכא דאדום וסדינון כגירא בביתא , פי' שסד ביתו באותו אפר דרך נקמה ובזיון : (ב) ושלחתי. הקריות , שם עיר בערי מואב : (ג) והכרתי • מקרבה , מקרב הקריות כי היתה עיר המלוכה שנו : עמי . ר"ל עם מלך מואב : (ד) כה אמר ה' • עתה התנבא על יהודה וישראל שהרעו מעלליהם והקב"ה נפרע מהם מעט מעט , ובימי מלכי יהודה הרעי' היו חוטאים והקב"ה נפרע מהם מעט מעט לא להחריב ירושלם אבל אחר חזקיהו שהיה טוב אמר האל ית' וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ואחריו מנשה שעשה הרע בעיני ה' מכל אשר היה לפניו והנה נשא האל ולא רצה להחריב ירושלם, וכן אמון הרבה אשמה ונשא האל ית' יאשיהו ויהואחז ויהויכין כי לא מלכו אלא ג' חדשים , והנה יהויכין היה השלישי ונשא האל והנה הם ג' ונשא האל ית', צדקיהו עשה הרע בעיני ה' ועליו נאמר ועל ד' לא אשיבנו • ולא אבה עוד לסלוח , וחרב הבית בימיו ועליו אמר כי על אף ה' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותה מעל פניו : על מאסם את תורת ה', לא אמר כי זה העון הוא הרביעי אלא אמר כי ברביעי הענישם הש"י על מה שעשו הם ואבותיהם שמאסו את תורת ה', וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל את תורת השם המצות השמעיות

מצודת דוד

רדפו בחרב בזמן חורבן בית השני : ושחת רחמיו • ביטל הרחמנות הראוי להיות לו עליו כדרך האח על אחיו : ויטרוף לעד אפו . טרף את ישראל בכל עת שהיה היכולת בידו : ועברתו • העברה שיש לו על בני ישראל שמורה אצלו לעולם ולא יעזבנה בשום פעם : (יב) בתימן • היא ארץ עכו"ם הסמוכה לא"י בדרומה ותלקה גם הוא : בצרה • עיר הבצורה והוא כרך גדול וגו' : (יג) על בקעם • על אשר בקעו כרסי הנשים ההרות של גלעד להוציא הולדות למען יוכלו להרחיב את גבולם ממה שנגזלו מבני גלעד על כי לא ישאר יורש מה לערער על הגבול : (יד) בתרועה וגו' . בעת יריע האויב עליהם ביום המלחמה : בסער • בסערת האויב אשר יבוא ביום סופה . הוא יום המלחמה וכפל הדבר במ"ש : (טו) מלכם • מלך בני עמון :

ב (א) על שרפו וגו' . הוא מה שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול על ישראל (מ"ב ו) ופי' שמלך מואב לקח בן מלך אדום הראוי למלוך ושרפו כליל כעולה ואז קצף מלך אדום על ישראל על כי בעבורם באה לו הרעה ההיא ולא רצו להצילו א"כ ע"י מלך מואב נתעורר קצף על ישראל לכן יקבל מואב גמול : לשיד • ר"ל עד שנעשו דק ולבן כשיד כדרך העלם אחר השרפה : (ב) ומת בשאון מואב . מואב ימות בשאון המלחמה בעת יריע האויב בקול שופר : (ג) עמו • עם השופט ההוא : (ד) ויתעום כזביהם • הנביאים המכזבים

ו' · נ' שְׁמָרוּ וַיַּתְעוּם כִּזְבֵיהֶם אֲשֶׁר־הָלְכוּ
אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם: ה וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ
בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִָם:
ו כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי
יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ
נ' עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן
ב' ומפל בר נסביר בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם:
ב' ז הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ
ה' סבירין עניים · ט' דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו
יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־
נ' וכ"כ שֵׁם קָדְשִׁי: ח וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים
י' בליסנא נ' ומ"ל יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים
יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם: ט וְאָנֹכִי
הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם
ב' רסע כגובה נ' חסר אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא
כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל
וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת: י וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי
ד' ומ"ל אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם
בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־

לָא נְטָרוּ וְאַטְעִיאוּנוּן כַּדְבֵיכוֹן
דַּהֲלִיכוּ אֲבָהָתְהוֹן בָּתְרֵיהוֹן:
ה וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בִּדְבֵית
יְהוּדָה וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנִיַּת יְרוּשְׁלֶם:
ו כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי
יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבְּעָא לָא
אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּזַבִּינוּ
בְּכַסְפָּא זַכָּאִין וְחַשִּׁיכַיָּא בְּדִיל
דְּיַחְסְנוּן: ז דְּשַׁיְטִין בְּעַפְרָא
דְּאַרְעָא בְּרֵישׁ מִסְכֵּינַיָּא וְדִין
חֲשִׁיכַיָּא מַסְטָן וּגְבַר וַאֲבוּהִי
אָזְלִין עַל עוּלֵימְתָּא בְּדִיל
לְאַחֲלָא יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי:
ח וְעַל שְׁוָיָן דְּמַשְׁכּוֹן מַסְחֲרִין
בִּסְטַר כָּל אֱגוֹרֵיהוֹן וַחֲמַר
אוֹנָסָא שָׁתַן בֵּית טַעֲוָתְהוֹן:
ט וַאֲנָא שֵׁיצֵיתִי יָת אֱמוֹרָאָה
מִן קֳדָמֵיהוֹן דִּכְרוּם אַרְזִין
רוּמֵיהּ וְחַסִּין הוּא כִּבְלוּטִין
וְשֵׁיצֵיתִי אִבֵּיהּ מִלְּעֵילָא
וְשָׁרְשׁוֹהִי מִלְּרַע: י וַאֲנָא
אַסֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם וְדַבָּרִית יָתְכוֹן
בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין

(ה) ושלחתי . זה נבוכדנצר והזכיר ירושלם בית מלכות יהודה : (ו) כה . על מכרם . על השופטים ידבר והטעם צדיק בריבו בהשפטו והנו נחשב כאילו מכרוהו : (ז) השואפים . הטעם תשאפו מתי תשחבו ראש דלים על עפר ארץ ודי להם שפלותם : ודרך ענוים יטו . מני אורח ישר שהוא אורחם עד שהסירו הענוה מישראל עד שלא יבוש ללכת איש עם אביו עם נערה ידוע : (ח) ועל . ולקחת חבול מהאביון ימו משפט וזה יעשה בפרהסיא במקום התחברם למזבח הבעל וככה ויין ענושים ישתו שיענשו מי שאין עליו עונש והם שותים : (ט) ואנכי . כתוב כי השם פוקד עון הארץ על כן גזר להכחידם כי תקותיהם ללכת איש ואביו לזנות והזכיר האמורי כי הוא חזק מהשבעה וככה כי לא שלם עון האמורי עד הנה והנה משה הרג שני מלכי האמורי המזרחיים ויהושע אמר לתת אותנו ביד האמורי המערבי והנה ממנו יפחד : (י) ואנכי . הטעם שהולכתי אתכם ארבעים שנה עד שתלמדו חוקותי ואחר כן תירשו האמורי

שמרו ה' קמץ וסי' נמסר בסדר בהעלותך ובירמיה סימ' י"ו : מכרם ג' וסימ' ונתתי מכרם . על מכרם בכסף צדיק . ביום מכרם צור . אנך : ויין י' בליש' וסימ' ישתו יין נסיכם . ביין חלבון וצמר צחר . ויין ענושים ישתו . ויין חמסים ישתו . זכרו כיין לבנון . וחכך כיין הטוב . וביין משתיו . ומיין משתיו . ויין משתיהם . ויין

תולדות אהרן פשעי ישראל . יומא פו סנהדרין ז: כגבה ארזים . סוטה לו ברכות מה :

המון מלחמה : (ו) על מכרם בכסף צדיק . הדיינין היו מוכרין את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו : ואביון בעבור נעלים . תרגם יונתן בשני מקומות (לקמן ח פ"ו) בדיל דיחסנון ואומר אני שכך פירושו מטין משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם : (ז) השואפים על עפר ארץ . על עפר ארץ שהם הולכים עליהם כל שאפם וכל מחשבתם בראש דלים הוא איך יגזלו אותם ויטלו את שלהם . שאיפה גולפי"ר בלע"ז : ודרך ענוים יטו וגו' . החלשים נוטים מדרכם והולכים דרך עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר (איוב כד) יטו אביונים מדרך : אל הנערה . המאורסה : (ח) ועל בגדים חבולים יטו . תרגם יונתן על מפות שאיטן דמשכון מסתחרין זוקפין מלוה על העניים וממשכנים אותם ועושים בגדיהם מצעות ומסובין עליהם בהטייה בעת סעודתם : בית אלהיהם . בבית עכו"ם שהיתה להם אצל מזבח : יטו . לשון הטייה שכל מסיבת סעוד' בהטייה היא שהוא נסמך על שמאלו : ויין ענושים . שעונשים אותם ממון ושותים בו יין : (ט) כאלונים . קיישנ"ש בלע"ז : ואשמיד פריו ממעל . שרים העליונים : ושרשיו מתחת . שרים התחתונים ד"א הצרעה היתה מסמא עיניהם מלמעלה ומסרסתן

רד"ק

השמעיות והקיו כמצות השכליות : ויתעום כזביהם . הם דברי נביאי השקר : מאסם . האל"ף נקראת בקמץ חטף , ואמר ביהודה על מאסם תורת השם, וישראל ג"כ מאסו את תורת ה' בכל הרע אשר עשו , אלא אמר ביהודה כן לפי שעמהם היתה כתובה בבית המקדש ומאסו אותה ולא פנו אליה עד אשר נשכחה מפיהם , כי התורה היתה אצלם כשמצאוהו בימי חלקיה הכהן :(ה) ושלחתי אש. הוא נבוכדנצר :(ו) כה אמר ה'. על מכרם בכסף צדיק אמר אעפ"י שעברו על ג' עבירות חמורות והם עכו"ם גלוי עריות ושפיכות דמים לא נתחתם גזר דינם לפני להחריב ארצם ולהגלותם ע"י מלך אשור אלא על החמס וזאת הרביעית ועליו השגיחם על כל מה שעשו , וכן בדור המבול אעפ"י שהיו בידם כמה עבירות לא הענישם אלא על החמס שנא' כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכ"ש כשהחמס בא ע"י השופטים שהיה להם להעמיד הצדק והם ע"י השוחד מטים הדין , וזהו שאמר על מכרם בכסף צדיק, ופי' צדיק שהוא צדיק בדינו וכן ויסלף דברי צדיקים, וגם הם צדיקים בדברי אחרים כי ברוב טוענו האמת הם צדיקים ברוב דבריהם, וכן העניים ברוב לא יטענו אלא האמת : בעבור נעלים . אפי' בעבור נעלים שיתנו לשופט יטה דין האביון שהיה זכאי בדינו ונותן השוחד הוא זכאי במשפטיהם : וי"ת בדיל דיחסנון • ולא הבנתי דעתו ורש"י ז"ל פי' דעתו כן מטים משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לנעול ולגדור כל שדותיו ולא יפסיק זה ביניהם וזהו בעבור נעלים לשון נעילה , דבר אחר מחייבין את הזכאי כדי שיצטרך העני למכור שדהו בקנין גמור שהוא בנעל שנא' שלף איש נעלו : (ז) השואפים על עפר ארץ בראש דלים . השופטים הם השואפים ומביטים ומצוּוים שיהיה עפר ארץ בראש דלים שמשימים שוטרים תחתיהם אם לא יתנו העניים על פיהם יקחום בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום והנה עפר הארץ בראש הדלים , ועניין זה הפסוק כעניין מה שאמר מיכה ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה, ועניין השואפים כמו השואפים אבין וי"ת דשייטין בעפרא וגו' : ודרך ענוים יטו • שיטו דינם במשפטיהם בשוחד שנותנים בעלי דינם העשירים, ודרך פירושו משפט. ועסק הדבר כמו את הדרך אשר ילכו בה ויאחז צדיק דרכו והדומים להם , וכת"י ודין חשיכיא מסטן : ואיש ואביו ילכו אל הנערה . ולא יבוש הבן מאביו לבעול בעולת אביו וזהו חלול שם קדשי שאמרתי להם קדושים תהיו כי קדוש אני השם מקדישכם וכיון שאתם מחללים קדושתכם הרי אתם מחללים את שם קדשי שקדשתי אתכם ואתם נקראים בשמי כי עם קדוש אתה לה' אלהיך : (ח) ועל בגדים חבלים יטו . שהם חובלים הבגדים מאשר לא יתנו על פיהם ויאכלו וישתו עליהם בבתי עכו"ם , ופי' יטו יטו עצמם שהסב אצל כל מזבח ועל המאכל ועל המשתה והסיבה נקראת הטייה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב וכן במשנה יטו ויקראו והטיתי לקרות : ענושים . שהם עונשים אותם כסף וזהב וישתו בו בית אלהיהם : (ט) ואנכי השמדתי את האמורי . מפני חקותם הרעים שהיו לכם השמדתי אותם מפניכם . ואתם עזבתם את חקותי הטובים ולקחתם חקות האמורי , וכבר הזהרתי אתכם בתורה ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם , וזכר האמורי כי הוא החזק שבשבעה האומות כמו שאמר אשר כגובה ארזים גבהו , ואעפ"כ השמדתי אותו מפניכם ולא בחרבכם ולא בקשתכם אלא אני השמדתיו מפרשו : וחסון . תקיף כמו והיה החסון לנעורת : ואלונים . כתרגומו בלוטין קשטניי"ר בלע"ז : (י) ואנכי העליתי . וקודם שהביא אתכם אל הארץ הוצאתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים ואולך אתכם במדבר מ' שנה לא חסרתם דבר והגלגלתי אתכם . בחקותי שלא תלמדו חקות ארץ האמורי כשתבאו לרשת את' .

או

מצודת ציון

נעלים . מנעלי הרגל : (ז) השואפים . ענין הבטה אל הדבר והתאוה לה וכן כעבד ישאף צל (איוב ז) : (ח) חבולים . ענין משכון כמו לא יחבול רחים (דברים כד) : יטו . מל' הטייה ר"ל ישענו : ענושים . מל' עונש ממון : (ט) השמדתי . ענין כליון ואבדון : וחסון . ענין חוזק כמו והיה החסון לנעורת

מצודת דוד

המכזבים להם התעות מדרך הישר : אשר הלכו וגו' . הם הם הנביאים המכזבים אשר הלכו אבותיהם אחריהם וכאומר הלא אבותיכם הלכו אחריהם ונכשלו והם לא לקחו מוסר : (ו) על מכרם וגו' . ר"ל מטין דין הצדיק ומוכרים אותו במחיר שוחד הכסף : ואביון . מטין דין האביון בעבור מחיר שוחד מנעלים לרגליהם ר"ל אף במעט שוחד מטין את הדין : (ז) השואפים . אשר מביטים אל עפר הארץ להיות מושבם בראש הדלים כי השופטים ההם מצוים שוטרים תחתיהם לכוף הדלים לקיים דבר המשפט ואם ימאנו יקחום בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום ברגליהם והנה עפר הארץ בראש הדלים : ודרך ענוים יטו . מטים דרך ענוים להסב מדרך הפשוטה להטות דרך עקלתון כי יפחדו מהם ויסתתרו לבל יראום : ואיש ואביו . שניהם יחד ולא יבושו זה מזה : אל הנערה . ר"ל אל נערה המאורסה לזנות עמה : למען חלל . כאלו יתכוונו לחלל שם קדשי כי אם היה בעבור הנאה לבד מה להם ללכת אל ארוסה ושניהם יחד : (ח) ועל בגדים חבולים יטו . ממשכנין בגדי המחויבין במשפטם ומטים עצמן לסמוך עליהם בעת הסעודה מה שהם סועדים אצל כל מזבח העשוי לפסילים : ויין ענושים ישתו . מענשים את המחויב לתת כסף ובו יקנו יין ושותין בבית העכו"ם : (ט) ואנכי השמדתי . ר"ל הלא אף את העכו"ם אשר לא ידעוני אני מענשם בעונם כי הלא השמדתי מפניהם את האמורי שהיה גבהו כארז וחזק כאלון אלון : ואשמיד וגו' . ר"ל השמדתיו בתכליה ולפי שהמשילו לאילן אמר לשון הנופל בהשחתת עץ פרי מאבדים הפירות ועוקרים השרשים : (י) ואנכי העליתי . ר"ל

רשי

אמרסתן מלמטן : (יא) לנזירים · תרגם יונתן למלפין שהיו פרושין מדרכי עם הארץ עוסקים בתורה אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה : האף אין זאת · בתמיה כלומר אלא אתם יכולים להכחיש את זאת : (יב) ותשקו את הנזירים יין · שלא יורו אתכם שהשיכור אסור להורות · ותשקו את הנזירים יין. תרגם יונתן ואטעיתון ית מלפיכון בחמר: לא תנבאו · לעמוס צוה כן אמציה כהן בית אל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה (לקמן ז) : (יג) מעיק · תרגם של מציק : תחתיכם · את חנייתכם : תעיק העגלה · מכובד משא שעליה : (טו) וקל ברגליו לא ימלט · את נפשו : (טז) ערום ינוס וגו' · ערטילאי בלא כלי זיין : (ב) רק אתכם ידעתי · אהבתי ואתם פשעתם בי על כן וגומר . ורבותינו דרשוהו לצד אחר במסכת עכו"ס : (ג) הילכו שנים יחדיו . שאתם אומרים לנביאים לא תנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אלא אם כן נצטוו כלום דברים נעשים אלא על פי דרכם : בלתי אם נועדו

אבן עזרא

האמורי : (יא) ואקים · גם שמתי רוחי על בניכם והתנבאו ללמדכם חוקותי והזכיר הבנים כי אם יתנבא הזקן החכם אין לתמוה : ומבחוריכם · שתולדותם לאהוב התענוג והשמחה קדשתים להוכיחכם ולקדשכם : האף אין זאת : תוכלו לכחש כי לא עשיתי זאת ובעבור כי השלים בדברי הנזירים החל מהם כמשפט הל' : (יב) ותשקו · הכרחתם אותם עד שנטמאו ושתו יין : (יג) הנה . הגאון אמר כי מלת מעיק מן הפועלים העומדים זה דרך משל שאין כח לסבול וחכמי ספרד אומרים כי הוא פועל יוצא והנה מעיק מגזרת עקת רשע והנו כמו מציק ותחתיכם במקומכם והטעם שתהיו כבדים ולא תוכלו לברוח על כן אחריו : (יד) ואבד מנוס מקל . יאמץ כחו במחשבתו ומאכלו כלי המלחמה : (טו) ותפש · טעם לא יעמוד כי הכל יפחד לגעת אליו : וקל ברגליו . ורוכב לאות כי הקל הוא הסוס וכתיב על קל נרכב : (טז) ואמיץ לבו . זהו שמחשבתו שינצל ולא יוכל איש להזיקו והפך זה הירא וכך הלבב ירא מהכל וכך לב להשחית : ערום · שיכבדו עליו בגדיו בברחו : (א) שמעו : (ב) רק אתכם . כאומר ידעתי מכאוביהם והגלתי אתכם ותחת שתעבדוני מרדתם בי על כן אפקוד והנכון כדרך בקרובי אקדש וככה דרך המלכים לכעוס על עבדיהם העומדים לפניהם שידעו מנהגם יותר מן הכפריים . (ג) הילכו · הזכיר למעלה ועל הנביאים ציויתם לאמר לא תנבאו והנה אפקד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי

אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ יא וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה׃ יב וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ׃ יג הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃ יד וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ טו וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ טז וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃

ג א שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֺנֹתֵיכֶם׃ ג הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־

תולדות אהרן על כן אפקד · עכו"ס ד :

ל' · ל' וכ"כ · כן כתוב · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · כ' · ח' · ח' ח' · ד' ג' מ"ל וחד חסר · סימן · ג' · ל'

לְמֵירַת יַת אַרְעָא דֶאֱמוֹרָאָה׃ יא וַאֲקֵימִית מִבְּנֵיכוֹן לִנְבִיאִין וּמֵעוּלֵימֵיכוֹן לְמַלְפִין הַאַף לֵית דָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ׃ יב וְאַטְעֵיתוּן יַת מַלְפֵיכוֹן בְּחַמְרָא וְעַל נְבִיַיָא פַּקֵידְתּוּן לְמֵימַר לָא תִתְנַבּוּן נְבוּאָה׃ יג הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיכוֹן עָקָא וּמָעִיק לְכוֹן בְּאַתְרְכוֹן כְּמָא דְעָיְקָא עֶגְלְתָא דִטְעִינָא עֲמִירָא׃ יד וְיֵיבַד בֵּית עֵירוּקֵי מִדְקַלִיל וּדְתַקִּיף לָא יְחַסִין חֵילֵיהּ וּגְבַר לָא יְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ׃ טו וַאֲחִיד קַשְׁתָּא לָא יְקוּם וּדְקַלִיל בְּרַגְלֵיהּ לָא יִשְׁתֵּיזֵיב וּרְכִיב סוּסְיָא לָא יְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ׃ טז וּדְתַקִּיף לִבֵּיהּ בְּגִבָּרַיָא עַרְטִילָא דְלָא זֵין יֶעְרוֹק בְּיוֹמָא הַהוּא אֲמַר יְיָ׃ א קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין דִי גְזַר יְיָ עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל כָּל זַרְעִיתָא דְאַסֵּיקִית מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימַר׃ ב לְחוּד בְּכוֹן אִתְרְעֵיתִי מִכָּל זַרְעֲיַת אַרְעָא עַל כֵּן אַסְעַר עֲלֵיכוֹן יַת כָּל חוֹבֵיכוֹן׃ ג הֲיִהָכוּן תְּרֵין כַּחֲדָא אֱלָהֵין אִם אִזְדַּמָּנוּ׃

מלכות רב כיד המלך : ימלט ח' וסימ' ואבד מנוס מקל וחזק . ודבתרי' ותפש הקשת לא יעמד ב' בו · מי גבר יחיה ' כי לא ידע שלו · ימלט אי נקי · אין אדם שליט ברוח · שקר הסוס לתשוע': משפחות האדמה ג' דסמיכי וסימ' ונברכו בך דאברהם · ונברכו בך דיעקב · רק אתכם

רדק

או טעם לרשת דבק עם העליתי אתכם מארץ מצרים : (יא) ואקים . עוד עשיתי עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם כדי שתהיו נבדלים מכל עם ותהיו דבקים בי כי שהשריתי רוח נבואה בכם , ועל זה אמר משה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה , וטעם מבניכם אפי' הנערים כשמואל וירמיה כ"ש הזקנים שיש בהם חכמה : ומבחוריכם לנזירים · אפילו הבחורים שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בהם רוח טהרה שינזרו מן היין ויהיו קדושים לי כי היין הוא המביא האדם לרדוף אחר תאות הבשר ובכל זה הפרשתי אתכם מכל עם כדי שתהיו קדושים ולא תטמאו בטומאת עם הארץ : האף אין זאת בני ישראל נאם ה' · כי כל זה שאמרתי לכם התוכלו לכחש שאינו כן : (יב) ותשקו · לא די שאתם לא נזהרתם במה שהזהרתי אתכם ולא פקחתם עיניכם למה שעשיתי עמכם אלא שהנביאים והנזירים שהיו לכם לאות לקדושתכם בטלתם אותם ומנעתם אותם מקדושתם שהיה לכם ללמד מהם : והשקיתם הנזירים יין . כלומר פתיתם אותם בדברים עד ששמעו לכם לשתות יין ולבטל קדושתם . וכן על הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו · וטעם צויתם ר"ל בהכרח מנעתם אותם מלהנבא לכם ומלהזהירכם בשמי : (יג) הנה אנכי מעיק תחתיכם . במקומכם אעיק לכם שלא תוכלו לברוח ולהנצל . מעיק ענין צוקה וצרה וכן מפני עקת רשע , ותרגום צרה עקתא , ואמר כאשר תעיק העגלה על דרך משל כי העגלה אינה בעלת חיים שתעיק ותציר . ואמר עמיר ולא אמר משא אחר כי מפני הנפח הוא מיצר יותר נושא העמיר מנושא משא אחר , ואמר עמיר שם כלל עמרים רבים : (יד) ואבד מנוס . לא יאמן כחו · לא יהיה בו יכולת להאמין כחו במחשבתו כי יפחד ויבהל ויאבד כחו : (טו) ותפש הקשת לא יעמוד · לא יעמוד כנגד האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו : וקל ברגליו לא ימלט · פי' לא ימלט נפשו כמו שאמר ואבד מנוס מקל כי לא יוכל לברוח , ושנה הענין במ"ש לחזק , גם רוכב הסוס לא ימלט נפשו עם הסוס שהוא קל לרוץ , כי שקר הסוס לתשועה כשלא ירצה האל : (טז) ואמיץ לבו בגבורים . כי הגבורה בלב ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד האויב אלא ינוס ערום וטעם ערום שיפשיט בגדיו שלא יכבדו עליו וינוס קל מהרה : (א) שמעו · המשפחה . הגוי כולו נקרא משפחה וכן ואם משפחת מצרים לא תעלה : אשר העליתי · העליתי אבותיכם : (ב) רק אתכם · לפי שידעתי אתכם ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכם את כל עונותיכם שאתם ראיתם וידעתם את כל אותותי ומופתי שעשיתי לכם והטבתי לכם לפיכך הדין הוא שאפקוד עליכם עונתיכם כי המלך יכעוס על עבדיו העומדים לפניו אם יעברו מצותו יותר ממה שיכעס על אחרים הרחוקים ממנו כי משפחת העכו"ם אינו חושש עליהם אם ייטיבו או ירעו אלא אם יהיה חמס גדול כדור המבול כמו שפירשנו למעלה אבל ישראל לפי שהם קרובים אלי אענשם על עונם כמו שאמר בקרובי אקדש · וכמו שפירשו רז"ל בפסוק וסביביו נשערה מאד , וכן אחז"ל שאני עכו"ם דלא מפקיד דינא עלייהו , ובספר יחזקאל הפסוק והעולה על רוחכם היו לא תהיה האריכנו בזה הענין : (ג) הילכו שנים . כלומר אחר שפשעתם בי ראו מה קרה אתכם כי לא יוכל אדם לנצל מן העיר מפחד האויב ולא אפילו שנים אם לא נועדו יחדין

מצודת דוד

ר"ל ואתם הלא ידעתם אותי כי אנכי העליתי אתכם וגומר וספקתי צרכיכם במדבר ארבעים שנה לבוא לרשת את ארץ האמורי : (יא) ואקים וגומר . בכל ימי הדורות הקמתי מבניכם לנביאים והשריתי שכינתי עליהם : ומבחוריכם לנזירים. נתתי בלבם רוח טהרה להיות נזירים : האף אין זאת · ר"ל וכי גם זאת תכחשו לומר שלא היה זאת וכאומר הלא הוא דבר מפורסם וא"א לכחש בו : (יב) ותשקו . ר"ל פתיתם את הנזירים לשתות יין ומחיתם ביד הנביאים שלא ינבאו : (יג) הנה אנכי . מוסב למעלה שאמר אם שלמתי גמול להעכו"ם אשר לא ידעוני כל שכן אתם שהרביתי להטיב עמכם ועל כל זה פשעתם בי כל שכן שאשלם לכם גמול ולכן הנה אני מביא עליכם צוקה במקומכם ולא תוכלו לברוח כי בכל מקום שתהיו תשיג לכם הצוקה : כאשר תעיק העגלה · אמר דרך משל כי העגלה אינה בעלת חיים שתעיק לה ור"ל כמו העגלה המלאה עמיר שהמשא קשה ונפוחה רב וכאילו תעיק אל העגלה בכל מקום מהלכתה כן יעיק להם במקומם בכל מקום שיהיו : (יד) ואבד מנוס מקל : אף הקל ברגליו לא יציל עצמו במה שינוס מפני האויב הואיל וימצא אויב בכל מקום שיהיה : לא יאמץ · לא יוכל לחזק כחו במלחמה : (טו) לא יעמוד . רצה לומר לא יעמוד על עמדו בקשרי המלחמה כי ירך לבבו וינוס לנפשו : לא ימלט נפשו : על ידי מהירות הסוס : (טז) ואמיץ לבו בגבורים · ר"ל אף מי שדרכו לאמץ ולחזק לבבו גם בין הגבורים הנה אז ינוס ערום כי יפשוט כליו להיות קל לברוח מ אויב יבוא בלבו : ג (א) על כל המשפחה · כפל הדבר במ"ש כי לשון משפחה יאמר על כל העם וכן ואם משפחת מצרים (זכריה יד) : (ב) רק אתכם ידעתי · לבד אתכם אהבתי

מצודת ציון

לנעורת (ישעיה א) : כאלונים . שם אילן החזק ביותר : (יא) לנזירים . הוא ענין פרישה כי פורש עצמו מן היין והטומאה : (יג) מעיק . ענין צוקה וצרה כמו מפני עקת רשע (תהלים נה) : תחתיכם . במקומכם : עמיר . אלומות התבואה כמו ושכחת עומר (דברים כד) : (יד) מנוס . ענין בריחה : יאמץ · ענין חוזק כמו יוסף אומץ (איוב טז) : (טו) ותופש . ענין אחיזה : (ב) ידעתי · ענין אהבה וכן מה אדם ותדעהו (תהלים קמד) : אפקוד . ענין זכרון : (ג) נועדו . ענין

נביאי אולי תשובו אלי ולולי שנודעתי לנביא וגליתי סודי לו להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשות וככה אין דברו דרך מקרה והנה היתכן להיות שילכו שנים אנשים ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועד זה עם זה וכאשר תראו שהיה אמת דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יכול למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומרים להם לא תנבאו : (ד) הישאג . משל אחר הוא מנהג באריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי חנם ועוד הראיתם אריה שעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו כי פחדו יעמידנו אם כן איך תוכלו להמלט מגזירתי : (ה) התפול . והנה משל אחר עוף השמים שאין ממשלה לאדם לעוף לתפשו התפול הצפור על פח שהוא בארץ אם איננו למוקש והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמותיו להפיל הצפור שהיא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי שתתפשו בו והמוקש הוא האויב שאצוה לבוא עליכם ואל תחשבו כי אחרי באי יעלה מעליכם עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו להנצל לכם : (ו) אם · כבר הזכיר יחזקאל דבר הצופה כי הנביא דומה לו והטעם איך לא תחרדו מדברי הנביא או תחשבו כי יש רעה באה לעיר אם אני לא גזרתי להיותה וזהו וה' לא עשה כי גם השם לא יעשה רעה עד שיגלה סודו להודיעכם על יד הנביא אולי תשובו מדרכיכם הרעים על דרך רגע אדבר על גוי וממלכה והנה משאגת האריה יחרד כל שומע ואף כי כאשר אתן קולי ואדבר אל הנביא איך לא יפחד ממנו למלאת אשר צויתיו : (ט) השמיעו . זהו המוקש שיתחברו אויביכם עליכם

נ׳ ד הֲיִנְהוֹם אַרְיֵה בְּחוּרְשָׁא
ג׳ וְצֵידָה לֵית לֵיהּ הֲיִרְיִם בַּר
אַרְיָוָן קָלֵיהּ מִמַּרְבּוּעָתֵיהּ
אֱלָהֵין אִם אֲחַד : ה הֲתִפּוֹל
צִפְּרָא בְּקוּלָא עַל אַרְעָא וְצַיָּד
לֵית לֵיהּ הֲיִסַּק קוּלָא מִן
אַרְעָא וּמֵחַד לָא אֲחַד : ו אִם
יִתְקַע שׁוֹפָרָא בְּקַרְתָּא בְּלָא
זִמְנֵיהּ וְעַמָּא דִי בָהּ לָא יְזוּעוּן
אִם תְּהֵי בִישְׁתָא בְּקַרְתָּא וּמִן
קֳדָם יְיָ לָא אִתְעַבְדַת : ז אֲרֵי
לָא כָשְׁרִין פִּתְגָמִין דְמִתְעַבְדִין
מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהֵין גְלָא
רָזֵיהּ לְעַבְדוֹהִי נְבִיַּיָא : ח אַרְיֵה
נָהֵים מַן לָא יִדְחַל יְיָ אֱלֹהִים
מַלֵּיל מַן לָא יְקַבֵּיל נְבוּאֲתָא :
ט בַּסַּרוּ עַל בִּרְנְיָת בְּאַשְׁדּוֹד
וְעַל בִּרְנְיָת בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
וְאֵמָרוּ אִתְכַּנַּשׁוּ עַל טוּרֵי
שֹׁמְרוֹן וַחֲזוֹ שִׁגּוּשַׁיָא סַגִּיאָן

נ׳ נוֹעָדוּ׃ ד הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף
ג׳ אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ
ל׳ ומ״ל • ל׳ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃ ה הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־
ל׳ פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־
ל׳ מ״ל פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד׃
ג׳ ו אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא
יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָה
לֹא עָשָׂה׃ ז כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי
יְהוִה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־
ל׳ עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ ח אַרְיֵה שָׁאָג מִי
לֹא יִירָא אֲדֹנָי יְהוִה דִּבֶּר מִי לֹא
יִנָּבֵא׃ ט הַשְׁמִיעוּ עַל־אַרְמְנוֹת
בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל־אַרְמְנוֹת בְּאֶרֶץ
ו׳ • ג׳ בליש׳ מִצְרָיִם וְאִמְרוּ הֵאָסְפוּ עַל־הָרֵי
שֹׁמְרוֹן וּרְאוּ מְהוּמֹת רַבּוֹת בְּתוֹכָהּ

נועדו . אלא אם כן קבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני : (ד) הישאג אריה ביער וטרף אין לו · כשאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו שואג אלא אם כן לכד וכן הוא אומר (ישעיה ה) ישאג ככפירים וינהום ויאחז טרף וכן (שם לא) כאשר יהגה הכפיר והאריה על טרפו : הישאג אריה . הוא נבוכדנאצר. דבר אחר הנביאים מדמין את רוח הקודש הבא עליהם לשאגת אריה כמו שאמרו למטה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פירוש הדוגמא היבא רוח הקודש בפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב"ה לרעה אלא אם כן הפורענות נגזר מלפניו וזהו הטרף . היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אם לכד אתכם במוקש עון : (ה) התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה · בפח שנפלה עליו ומוקש אין לה : היעלה פח מן האדמה. ממקום שהוטל שם אלא אם כן נאחז בו העוף כשהוא רוצה לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט ואותה שעה כבר נלכד : התפול צפור על פח · ואין הפח מכשילה כלומר וכי אפשר שאתם עוברים עבירות ולא יהיה לכם למוקש : היעלה פח וגומר . כך היעלה עונותיכם למעלה ולא ילכדו אתכם : (ו) אם יתקע שופר . שהצופה רואה גייסות באים בעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו אלא דברי משל ודמיון : אם יתקע שופר בעיר · כך היה לכם להיות חרדים אל דברי הנביאים שהם צופים לכם להמלט אתכם מן הרעה שלא תבא ושמתנבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא נזהרתם בנביאיו : (ז) כי לא יעשה אדני אלהים דבר אלא אם כן גלה סודו · אותו סוד אל עבדיו הנביאים : (ח) אריה שאג מי לא יירא. כך הקב"ה דבר אל הנביאים להנבא מי לא ינבא : (ט) השמיעו · אתם בני פלשתים ובני מצרים והכריזו זאת ואמרו בארמנותיכם שיאספו

ידעתי : על פח ל' וחד אל פח ואינון חד מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכוו' וסי' נמסר במס' רבתא בערך אל : ועם ג' קמצין וסימ' ופלשתים נאספו : לא אפקוד על בנתיכם • אם יתקע שופר בעיר : השמיעו על בל לשון שמיע' אל במי"ב על וסי' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום.וישמע עליהם חזקיהו דמלכים . וישמע על תרהקה לאמר דישעי' • דרשו מעל ספר ה' הזכירו לגוים ירמיה . כהקר בור מימיה כן הקרה • אל תשמעו על עברי הנביאים • לשמוע על דברי עברי הנביאי' • ולבית הרכבי' אמר ירמיהו • בה אמר ה' שאו נס בארץ והשמיעו עליך בקולם • השמיעו אל ארמנות באשדוד • ואת זעקתם שמעת על ים סוף•ונמסר גם במלכים ב' סי'כ' וביחזקאל סי' כ"ז: כל לשון אסיפה אל במ"ג על וסי' במסרא רבתא:

תולדות אהרן יעשה ה' • סוטה יא סנהדרין פט : גלה סודו . (סוטה יז) : אריה שאג . ברכות נו חולין נט :

רדק

יחדיו ללכת בדרך אחד ולעמוד נגד האויב אם יפגע בהם,ור' אברהם ז"ל פירש הזכיר למעלה ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו אמר הנה טרם שאפקוד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי ולולי שנודעתי לנביא וגליתי לו סודי להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשות וככה אין דברו דרך מקרה והנה אם יתכן שילכו שני אנשי' ברגע א' למקו' א' בעבור דבר אחד אם לא נועדו זה עם זה וכאשר תראו שיהיה אמת דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומרים לו לא תנבא :(ד) הישאג אריה ביער.לפירושינו בפסוק הקודם יהיה פירושו דרך משל כמו האריה שלא ישאג ביער שלא יהיה לו טרף כי כשמוע החיות קולו יעמדו במקומם מפחדם לו ויבא ויטרף מהם את אשר ירצה כן האויב בבואו עליכם לא ישוב ריקם שלא יהרג או שלא ישבה מכם : היתן כפיר . הענין כפול במ"ש , והחכם ר"א פירש הוא מנהג לאריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי חנם ועוד הראיתם אריה שיעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו ויוכל להמלט מידו א"כ איך תוכלו להמלט מגזרתי : (ה) התפול • והנה משל אחר ולפירושינו הוא מבואר כי לא ישוב האויב מעליכם ריקם , ולפי' החכם עוף השמים שאין ממשלה לאדם לתפשו : התפול צפור על פח . אם איננו למוקש , והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמתו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי לכם שתתפשו בו והמוקש הוא האויב שאצוה לבא עליכם ואל תחשבו כי אחרי בואו שיעלה מעליכם עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו להנצל לכם : (ו) אם יתקע שופר כתרגומו אם יתקע שופר בקרתא בלא זמניה , כלומר כי פעמים רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם כמו לשמחה ולשירים או להקהיל העם על תקנת דברי העיר , לפיכך תרגם בלא זמניה שאין בעיר אחת מאלה ידוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם כשמעם כן אתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם : אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה . פי' ואיך תחשבו שתפול רעה בעירכם שלא עשה אותה האל ית' אחרי שהנביא אמרה לכם טרם בואה וכיון שתראו שמתקיימים דברי הנביא ואיך לא תשובו אלי : (ז) כי לא . וכיון שגלה סודו אל עבדיו הנביאים להזהירכם ותראו שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מש' באה לכם הרעה ולמה לא תשובו מדרכיכם הרעים ותנצלו מהרעה , וטעם סודו כי לא נודע הדבר עד שיודיעהו האל ית' ע"י עבדיו הנביאים : (ח) אריה שאג . מי לא ינבא , ואיך תלוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שמעו ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו : (ט) השמיעו על ארמנות . ר"ל אל מלכיהם ורוזניהם השוכנים בארמנות , וזה כענין וישמע עליך אויב

מצודת ציון

ענין קביעות זמן והזמנה וכן נועדו עברו יחדיו (שם מח) : (ד) כפיר . ארי בחור : ממעונתו . ענין מדור כמו ה' מעון אתה היית לנו (שם צ) : (ה) התפול • התשכון וכן על פני כל אחיו נפל (בראשית כה) : פח . הוא הרשת : (ו) אם יתקע • האם יתקע ותחסר ה"א התימה וכן אם תהיה

מצודת דוד

אהבתי מכל העכו"ם ואתם פשעתם בי לכן אזכור עליכם את כל עונותיכם לשלם גמול על כולם : (ג) הילכו . וכי ילכו שני אנשים יחד בדרך אחד אם לא שקבעו והזמינו מתחילה זמן קבוע ללכת יחד : (ד) הישאג . וכי ישאג אריה ביער ולא ימצא טרף כי בשמוע החיות קול שאגתו יעמדו במקומם מפחדו ויבוא בהם לטרוף טרף כרצונו : היתן · וכי הכפיר ישמיע קול שמחה ממעונתו אם לא שלכד מה כי אז יגיל וישמח ולא כשעדיין לא לכד : (ה) התפול . וכי תשכון צפור על הפח הפרושה בארץ ולא מלאה מוקש להלכד בה וכי לאנס מזורה הרשת : היעלה פח · דרך הצפור כשהוא נלכד ורוצה להציל נפשו מנדנד הפח ומעלהו קצת מן האדמה ואמר וכי הפח יעלה מן האדמה ולא לכד דבר וכי מי מעלה את הפח : (ו) אם יתקע • בעת המלחמה מעמידים הצופה לראות אם בא האויב וכאשר יבוא יתקע בשופר להזהיר את העם ואמר האם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו הלא בודאי למאד יחרדו : אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה . ר"ל כמו שכל אלו הדברים הנזכרים א"א שיהיו בזולת הדבר הראוי לכל אחד ואחד כן א"א שתהיה רעה בעיר במקרה וה' לא עשהו בגמול המעשה : (ז) כי לא יעשה • מביא ראיה שהכל בא בהשגחה כי אין ה' עושה דבר כ"א יגלה סודו בתחילה אל הנביאים : (ח) אריה שאג

וַעֲשׁוּקִים בְּקִרְבָּהּ׃ וְלֹא־יָדְעוּ ל׳ . ג׳
עֲשׂוֹת־נְכֹחָה נְאֻם־יְהֹוָה הָאוֹצְרִים ל׳
חָמָס וָשֹׁד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם׃ יא לָכֵן
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה צַר וּסְבִיב ל׳
הָאָרֶץ וְהוֹרִיד מִמֵּךְ עֻזֵּךְ וְנָבֹזּוּ ל׳
אַרְמְנוֹתָיִךְ׃ יב כֹּה אָמַר יְהֹוָה ה׳ כטעם בסיפ׳
כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאֲרִי שְׁתֵּי ל׳
כְרָעַיִם אוֹ בְדַל־אֹזֶן כֵּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֹׁמְרוֹן בִּפְאַת
מִטָּה וּבִדְמֶשֶׁק עָרֶשׂ׃ יג שִׁמְעוּ ל׳
וְהָעִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב נְאֻם־אֲדֹנָי
יֱהֹוִה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת׃ יד כִּי בְּיוֹם ג׳ • ה׳
פָּקְדִי פִשְׁעֵי־יִשְׂרָאֵל עָלָיו וּפָקַדְתִּי
עַל־מִזְבְּחוֹת בֵּית־אֵל וְנִגְדְּעוּ קַרְנוֹת

כה אמר ה׳ בטעם בסיפרא וסימ׳ במסרה רבת׳ • נקוט האי כללא בידך כל היכא דאמרי׳ במס׳ בתרי עשר בסיפ׳ פי׳ כל ספר תרי עשר : הצבאות ה׳ וסי׳ במסרה רבתא :

בְּגַוַּהּ וַאֲנוּסִין בְּגַוַּהּ : וְלָא
יָדְעִין לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא אֲמַר
יְיָ דִי מָלַן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וּבִזָּא
בְּבִרְנְיָתְהוֹן : יא בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים עָקָא תַקִּיפָא לְאַרְעָא
וִיבַטֵּיל מִנִּיךְ תּוּקְפִּיךְ וְיִתְבַּזּוּן
בִּרְנְיָתִיךְ : יב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
כְּמָא דִמְשֵׁיזֵיב רַעְיָא מִפּוּמָא
דְאַרְיָא תַּרְתֵּין כַּרְעִין אוֹ
חַסְחוּס דְאוּדֶן כֵּן יִשְׁתֵּיזְבוּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְיָתְבִין בְּשָׁמְרוֹן
בִּתְקוֹף שׁוּלְטַן וְעַל דַמֶשֶׂק
רְחִיצִין : יג קַבִּילוּ וְאַסְהִידוּ
בְּבֵית יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
אֱלָהֵי צְבָאוֹת : יד אֲרֵי בְּיוֹם
אַסְעָרוּתִי חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי
וְאַסְעַר עַל דְפָלְחִין לְאֶגוֹרַיָא
בְּבֵית אֵל וְיִתְקַטְּפָן קַרְנַת

רש״י

שיאספו על הרי שומרון לראות מעל ההרים בתוך העיר את דרכם הרעה : (י) נכוחה · ישרה : חמס ושוד . ממון של גזל : (יא) צר וסביב הארץ . הצר מוכן לבא וסביב לארץ הזאת יבא : (יב) כאשר יציל הרועה · דבר מועט : בדל אוזן . חסחוס דאודן : כן ינצלו בני ישראל · מתי מעט : בפאת מטה ובדמשק ערש · ת״י בתקוף שולטן ועל דמשק רחיצן ואומר אני שפתרון התרגום לפי שבימי יהואחז בן יהוא כתיב (מלכים ב יג) כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם במקצת שנאמר (שם יד) ולא דבר ה׳ למחות את שם ישראל ויושיעם ביד ירבעם וגומר (שם) הוא השיב את גבול ישראל וזהו בפאת מטה פנת הבית היא חוזקו של בית לכן תרגם בתקוף שולטן של ירבעם ועמוס נתנבא בימי ירבעם ועוד נבא שסופן להסמך על מלכי ארם וכן עשו בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין וזהו ובדמשק ערש עיקר מנוחתם ומבטחם תהי על דמשק . ורבותינו אמרו בסדר עולם רבי נהוראי אומר משום רבי יהושע אלו עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ופלטו עמהם : בפאת מטה . מלמד שלא נשתייר מהם אלא א׳ משמונה שבהם ושאר ערש היכן הוא בדמשק לקיים מה שנאמר (לקמן ה׳) והגליתי אתכם מהלאה לדמשק ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ״ל שהיה מפרש זו אחד משמונה שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצתה באחד משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה שהרי ארבע פאות יש ושתי רוחות לפאה · דבר אחר מצאתי בדברי רבי מאיר זצ״ל בפאת מטה בעון אחזיה בן אחאב שלא לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה (מלכים ב א) ובדמשק בן הדד מלך ארם שלא לדרוש באלהי ישראל

אבן עזרא

עליכם וטעם ארמנות תקוע המלכים על כן מלת ואמרו דברי המלכים והנה השם הנכבד נתן להם רשות לבוא לארצו וטעם וראו ליקחת הדין מהם כאשר עשו כן עשו להם : (י) ולא ידעו נכוחה · תואר לדרך : האוצרים · הון שנלקח בחמס ושוד : (יא) לכן . צר · שיצור על שמרון וסביב הארץ יהיה שלא ימלט כל היוצא ממנה : והוריד . הצר ותפל המגדל עוז ויבוזו אנשי הצר כל הארמונות הנזכרות שהם מלאות מחמס : (יב) כה · משל לאשר כתוב בתורה ואם טרוף יטרף יביאהו עד : בדל אזן · אין ריע לו וחכמי ספרד אמרו אזן אחת והנה לא ימלט רק מי שהוא חולה שלא הלך למלחמה וזהו והשוכב בפאת מטה וטעם בפאת כי מנהג האדם לשום המטה בבית בצד אחד שישימו מסך שלא יראה והחולה צריך לשכב במקום שאין שם אור גדול כי לא יוכל לסובלו ודע כי הדל״ת איננה מהאותיות שהם לשרת על כן לא תהיה נוספת לא בראשית מלה ולא באחריתה וידענו כי בדמשק ערש כמו בפאת מטה כי ערש כמו מטה והנה הטעם כפול על כן היה דמשק כמו בפאת או המלה מורכבת משתים כמו לפלמוני אשר עדן לא היה וככה פירושו ובדמשק כמו ובן משק ביתי שהוא שוקד ואינו זז : (יג) שמעו · דברי השם לנביאים והטעם כי רעש יהיה או האויב יגדע הקרנות :

והכיתי

רד״ק

אויב , והוא הפך מה שאמר אל תגידו בגת כי הוא כאמר דוד . וזה מאמר האל יתברך : על הרי שומרון , כי שומרון הר הוא , כמו שנאמר ויקן את ההר שומרון , ואמר הרי לשון רבים כי אולי הרים אחרים יש סביבותיו , והארמנות בשוא במ״ם לסמיכות כי יבא הסמיכות על אות השמוש כמו הרי בגלבוע והדומים לו : וראו מהומות רבות . ותדעו כי בעונותם הם לוקים מפני החמס אשר בקרבם : (י) ולא ידעו עשות נכוחה • ואם תאמרו יעשו פעם רעה ויעשו פעם טובה לא ידעו לעשות אפי׳ נכוחה אחת , ונכוחה פי׳ ישרה , ומי הם אלו האוצרים חמס ושוד בארמנותיהם , ומה יהיה סופם שיהיו לבזה אותם האוצרות , וזהו מה שאמר : (יא) לכן , צר וסביב הארץ , הנה הצר יבא וסביב הארץ יחנה שלא יהיה לכם מנוס ממנו : והוריד ממך עוזך • האוצרות שאצרת בארמנותיך הגבוהות שחשבת אותם שהם יהיו לך עוז האויב יורידו ממך , ופי׳ ואמר ונבזו ארמנותיך : (יב) כה אמר ה׳ • שתי כרעים או בדל אזן , רב או מעט מה שיוכל להציל יציל שתי כרעים או אפי׳ בדל אזן שהוא דבר מועט אם יוכל להציל יציל , וזכר שתי כרעים כי אותם יאכל האריה באחרונה , וזכר בדל אזן והוא הקשה שבאזן כתרגומו חסחוס דאודן לפי שאין בו בשר ויניחנו האריה כן לא ינצלו מישראל אשר בשומרון אלא מעט אותם שלא ישים להם האויב שיהיו חולים שוכבים במטה וזכר שומרון כי היא ראש הממלכה והיא נכבשת באחרונה והצדיקים שבהם נצלו ג״כ מן הדבר ומן החרב , שהרי נאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל אבל מן השבי לא ינצלו , ומה שאמר בפאת מטה כי החולה שהוא שוכב במטה כשיבא האויב ידחיק עצמו באחת מפאת המטה כדי שלא יראהו : ובדמשק ערש • כפל הענין במלות שונות כי דמשק כמו פאה ואם לא נמצא לו חבר במקרא , וערש כמו מטה כמו הנה ערשו ערש ברזל וי״א כי דמשק הדלת נוספת והוא שוק כמו בן משק ביתי ושוק המטה הוא הפאה , וי״ת בתקוף שלטן ועל דמשק רחיצין תרגם דמשק בשין כמו דמשק בשי״ן , וכן בסדר עולם רבי נהוראי אומר בשם ר׳ יהושע הרי הוא אומר כאשר יציל הרועה וגו׳ , בפאת מטה אלו קצת י׳ השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ופלטו עמהם בפאת מטה מלמד שלא פלטו מישראל אלא אחד משמנה שבהם , ושאר ער׳ היכן הוא בדמשק שנאמר והגלותי אתכם מהלאה לדמשק ומה שאמר אחד משמנה כתב רש״י ז״ל בשם רבי מנחם שלא נאמר פאת מטה אלא בפאת מטה באחת משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה שהרי ד׳ פיאות יש למטה ושתי רוחות יש לפאה ומה שת״י בפאת מטה בתקוף שלטין פירש״י ז״ל לפי שבאותו הדור בימי יהואחז בן יהוא כתוב כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם שנאמר והוא השיב את גבול ישראל , וזהו בפאת מטה פנת הבית הוא חוזקו של בית , וכן פאת מטה הוא חוזקו של מטה לכן תרגום בתקוף שלטן ר״ל שלטן של ירבעם ועוד נבא כי סופם להסמך על מלכי ארם בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין מלך ארם , וזהו שתרגם ובדמשק ערש ועל דמשק רחיצין מנוחתם ומבטחם יהיה על דמשק : (יג) שמעו . דברי האל יתברך אמר כנגד הנביאים שישמעו זאת הגזרה ויעידום בבית יעקב טרם בואם : (יד) כי ביום . הוא יום הרעה שהיה בימי עזיהו : ופקדתי על מזבחות בית אל , על דרך ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים : קרנות המזבח • זכר הקרנות כי בנפול הקרנות יפול המזבח כי הקרנות מעמידות הבנין כמו פנות הבית, ועוד זכר הקרנות כי עליהם היו מקריבים

מצודת דוד

שאג • ר״ל והלא הנביאים בודאי מתנבאים הדבר אל העם ואינם כובשים הנבואה כי כמו שאם ישאג האריה לא ימלא מי שלא יירא מקול שאגתו כן אם ה׳ מדבר מה אל הנביאים לא ימלא מי שלא ינבא אם כן כל דבר הבא נשמע מפי הנביא עד לא בא אם כן אין זה מקרה כי אם בהשגחה ומוסב לתחלת הענין שאמר על כן אפקוד עליכם וגומר לשלם גמול כי הואיל והכל בהשגחה יש גמול על המעשה : (ט) השמיעו. אתם בני אשדוד השמיעו כרוז בארמנותיכם : האספו • ללכת למלחמה בעזרת אשור : וראו • ר״ל אל תיראו מהם כי תראו בתוכה מהומות רבות המיית מלחמה איש באחיו ועושק רב תראו בקרבה וחלוק לבם ובקל יהיו נמסרים ביד האויב : (י) ולא ידעו • ר״ל גם תראו אשר אינם יודעים לעשות נכוחה ואם כן בודאי לא יעזרם ה׳ : האוצרים • תראו אשר חומסים וגוזלים ואוצרים בארמנותיהם וכאומר אלו גזלו לצורך הספוק למלאות נפשם לא היה הדבר רע בתכלית אבל הם יגזלו מבלי צורך והכרח : (יא) צר וסביב הארץ . ר״ל הצר יבא עליך וסביב הארץ יחנה לבל תוכל להמלט : והוריד . ישפיל ממך חוזק וארמנותיך יהיו נבוזים מן הצר הבא : (יב) כאשר יציל הרועה . דרך הרועה כשהארי טורף שה מן העדר הוא מחזיר להציל מה להביא לראיה לבעליו שהארי טרפו ושהוא לא גנבו ולאח״ז משליכו כי לא הצילו כ״א להיות לעד ולא למאכל : כן ינצלו · ר״ל כמו שאין תועלת בעצם הדבר שמציל הרועה מן הארי כן לא יהיה תועלת באותן הנשארים בשומרון כי רק ישארו החולים השוכבים בפאת המטה ובערש המסופק ממשקה החולה : (יג) שמעו . אתם הנביאים שמעו דברי והתרו בבית יעקב : (יד) כי ביום פקדי · ר״ל ותנו דברי אשר ביום שאזכור פשעי ישראל עליו לשלם לו הגמול אז אשגיח על המזבחות העומדות בבית אל

מצודת ציון

תסיס : (ט) ועשוקים • נעשקים מיד העושקים : (י) נכוחה • דבר ישר וראוי כמו הולך נכוחו (ישעיה נז) : האוצרים • מל׳ אוצר ר״ל טומנים : (יא) צר . אויב : עוזך • חוזק : ונבוזו • מלשון בזה ושלל : (יב) בדל אזן • ת״י חסחוס והוא הקשה שבאזן ואין לו דמיון : בפאת . ענין עבר וצד : ובדמשק ערש . ערש היא מטה כמו ערשו ערש ברזל (דברים ג) ויקרא מטת החולה דמשק ערש כי כולה משקה מכיתו וניעו מן סויעה וכן העיר דמשק נקראת בזה השם על כי היא כולה משקה במרבית יאורים ואגמי מים ועם כי היא בשי״ן שמאלית : (יג) והעידו . ענין התראה כי ע״פ רוב מתרין בעדים לבל יכחש לאח״ז : (יד) פקדי • ענין זכרון : ופקדתי . ענין השגחה כמו פקדו נא וראו (ש״א יד) : ונגדעו . ענין כריתה כמו ואשריהם תגדעון (דברים ז) : קרנותיהם • הבליטות

(טו) והכיתי בית החרף · ככה מנהג השרים בארץ ישמעאל וכמוהו בעליית המקרה · אמר רבי מרינוס כי בית השן היה אחד שעשה אחאב וחבר לו בתים נכבדים כמו וכסיליהם שאחד הוא כסיל בשמים · ואני אומר אם כסיל אחד בשמים רבים הם בארץ והוא אחד מהם ובפסוק עושה כימה וכסיל אפרש זה ואם עשה אחאב בית שן אחד עשו אחרים אחריו בתים רבים : (א) שמעו · פרות . הם נשי השרים דימה אותן לפרות הבשן : העושקות . הרוצצות · כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי כמו שבותי אני והגזרה מקנה רצון והנה פירוש איך הם עשקות באומרים לבעליהם : (ב) נשבע · בקדשו . בשמים כמו כי אשא אל שמים ידי : בצנות · כמו ולצנינים צנים פחים : ואחריתכן · הבן שיעמוד אחרי כן כמו ולא לאחריתו שהוא בנו : בסירות . כמו סירים סבוכים : דוגה . כמו דג : ונשא . שיצוה האויב הוא הצר הנזכר למי שישא אתכם : (ג) ופרצים · תשימנה פרצים בחומה : אשה נגדה . והשלכתנה · אחריתם שהוא הבן אל ההר שלא תראינה עת ירפש כדרך ותשלח את הילד או מרוב הרעב והצמא כאשר הוא כתוב אחריו אולי ההרמונה שם מקום אחרי חומת שומרון והנה הודעתי אתכם זאת הרעה העתידה לבא עליכם על כל לכו עבדו הבעל אולי יושיעכם כדרך שהתל אליהו בעובדיו ואל הוציאו המעשר מקצה ג' שנים

אֱגוּרָא וְיִפְּלוּן לְאַרְעָא :
טו וְאֶמְחֵי בֵּית סִתְוָא עַל בֵּית
קַיְטָא וְיֵיבְדוּן בָּתִּין דִמְכַבְּשִׁין
בְּשֵׁן דְפִיל וִיסוּפוּן בָּתִּין סַגִיאִין
אֲמַר יְיָ : א קַבִּילוּ פִּתְגָמָא
הָדֵין עַתִּירֵי נִכְסַיָא דִבְטוּרָא
דְשָׁמְרוֹן דְעָשְׁקִין מִסְכֵּינַיָא
וְאָנְסִין חֲשִׁיכַיָא דְאָמְרִין
לְרִבּוֹנֵיהוֹן אַשְׁלְטוּנָא וְנִבַּז :
ב קַיָם יְיָ אֱלֹהִים בְּמֵימְרֵיהּ
בְּקוּדְשֵׁיהּ אֲרֵי הָא יוֹמַיָא אָתָן
עֲלֵיכוֹן וְיִטְלוּן יַתְכוֹן עַמְמַיָא
עַל תְּרֵיסֵיהוֹן וּבְנַתְכוֹן בְּדוּגִית
צַיְדִין : ג וְיִתְרְעוּן עֲלֵיהוֹן שׁוּרָא
וְיִפְּקוּן יַתְכוֹן כְּנִישִׁין גְבַר
לְקִבְלֵיהּ וְיִגְלוּן יַתְהוֹן לַהֲלָאָה
מִן טוּרֵי הַרְמִינֵי אֲמַר יְיָ :
ד אֱתוֹ לְבֵית אֵל וּמְרָדוּ
בְּגִלְגְלָא אַסְגִיאוּ לְמֶחֱטֵי
וּמַיְתַן לְצַפְרָא דִבְחֵיכוֹן

הַמִּזְבֵּחַ וְנָפְלוּ לָאָרֶץ : טו וְהִכֵּיתִי
בֵית־הַחֹרֶף עַל־בֵּית הַקָּיִץ וְאָבְדוּ
בָּתֵּי הַשֵּׁן וְסָפוּ בָּתִּים רַבִּים
נְאֻם־יְהוָה :
ד א שִׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פָּרוֹת ל' חסר את. ל'
הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן הָעֹשְׁקוֹת ל' וכ"כ
דַּלִּים הָרֹצְצוֹת אֶבְיוֹנִים הָאֹמְרֹת ל' · ל'
לַאֲדֹנֵיהֶם הָבִיאָה וְנִשְׁתֶּה : ב נִשְׁבַּע ז' מפקי' א' בלישנ' · ב'
אֲדֹנָי יְהוִה בְּקָדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים
בָּאִים עֲלֵיכֶם וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת י"ב · ל'
וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת דּוּגָה : ג וּפְרָצִים ל' · ל' · ל'
תֵּצֶאנָה אִשָּׁה נֶגְדָּהּ וְהִשְׁלַכְתֶּנָה
הַהַרְמוֹנָה נְאֻם־יְהוָה : ד בֹּאוּ בֵית־ ל' ומ"ל
אֵל וּפִשְׁעוּ הַגִּלְגָּל הַרְבּוּ לִפְשֹׁעַ ב' ב' חד מ"ל
וְהָבִיאוּ לַבֹּקֶר זִבְחֵיכֶם לִשְׁלֹשֶׁת ו'

ישראל (שם ח') : (טו) בית החורף על בית הקיץ · מתוך שהיו מעונגים היו בונים להם העשירים שתי בתים אחד לחורף ואחד לקיץ : בתי השן · דמכבשין בשן דפילא : (א) פרות הבשן · נשי השרים והסגנים וי"ת עתירי נכסיא : (ב) ונשא אתכם בצנות · ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון : ואחריתכן בסירות דוגה · ובנתיכון בדוגית ציידין היא ספינה קטנה של ציידי דגים ולפי שקטנה היא קורא לה סיר וקורא לה בלשון משנה דוגית בב"ב · ואחריתכן פי' דוגם בן לגבם מצינו זרעו של אדם נקראים אחריתו כמו (דניאל יא) ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לד' רוחות השמים ולא לאחריתו כלומר ולא יהיה מלכותו לבנו : (ג) ופרצים תצאנה אשה נגדה · ובפרצי החומה תצאנה שם לנוס : אשה נגדה · בפרצה שתמצא נגדה כמו ויעלו כל העם איש נגדו (יהושע ו) שירבו פרצות בחומה ולא יהו צריכות לבקש פתחים : והשלכתנה ההרמונה · והשלכתן מעליכון הגאוה והשררה שאלתם ול' ארמי הוא בגמרא (בבא מציעא פ"ג) הרמנא דמלכא הוא ציווי המלך וי"ת ויגלון יתכון להלאה מן טורי הרמיני והם הרי חשך ל' חרם ומרבה : (ד) באו בית אל וגו' · כאדם שאומר לבן בליעל עשה עד שתתמלא סאתך : והביאו לבקר זבחיכם · זאת אומרים להם כומרי הבעל עכו"ם וותרנית היא ואינה מחמרת עליכם התורה אמרה (שמות כג) לא ילין לבקר אבל לעכו"ם והביאו לבקר תורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחכם

ו' מפקין א' בלישן אדנות וסי' הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים · לאדניהם למלך מצרים · פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה . ואדנינו דוד לא ידע · ואדנינו מכל אלהים · הודו לאדוני האדונים . כי קדוש היום לאדונינו · ועיין במסרה רבתא בשערי הנקוד' והנגינות בשער מש"ה וכלב ובשער שמתחיל כל לשון אלהות. ונמסר גם בתלים סי' קל"ו :

תולדות אהרן בית החורף . יומא ט : פרות הבשן . שבת לג : בסירות · ב"ב עג : לבקר זבחיכם · (עכו"ם לט)

רדק

מקריבים וזורקים הדם : (טו) והכיתי. מנהג המלכים לעשות להם בית לחורף ובית לקיץ , וכן אמר ביהויקים והמלך יושב בבית החורף בחדש התשיעי , וכן אמר בעגלון מלך מואב והוא יושב בעליית המקרה שהיתה עשויה לימי הקיץ , ואמר כי הרעש יפיל ארמנות המלך בית החורף ובית הקיץ ובתי השן והם אשר בנה אחאב , כמ"ש ואת בית השן אשר בנה , והשן הוא שן הפיל שעושין ממנו מלאכה : בתים רבים . רבים במספר , או פי' גדולים בבנין והם הארמנות : (א) שמעו . פרות הבשן , בשן הוא מקום מרעה שמן והבהמות הרועות בו שמנות וטובות , ודמה נשי המלכים והשרים הגדולים לפרות הבשן לפי שהן בעלות תענוג והן שמנות ויפות : העושקות דלים · שהן מסבבות העשק והמרוצה שאומרת לאדוניהם שהם בעליהן הביאה ונשתה ואם אין לבעליהם הכסף משלם בהזמנה עושקים החלושים שאין להם כח להמלט מידם גם רוצצים אותם אם לא יתנו מיד על פיהם : רוצצות . ענין שבירה , כמו קנה רצוץ , כלומר מכים אותם : לאדוניהם , האל"ף נעה בחטף פתח והוא אחד מארבעה שהן מפיק בל' אדנות : (ב) נשבע . בקדשו . הוא השמים , והוא על דרך כי אשא אל שמים ידי , וכן אמר למעון קדשו לשמים : ונשא אתכם בצנות . נשא מבנין פועל הדגוש והמנשא הוא האויב , ות"י ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון , תרגם צנות כמו צנה וסוחרה , וכן תרגם ואחריתכן בסירות דוגה ובנתכון בדוגית צידין והוא ספינה קטנה , וכן במשנה סומכוס אומר המוכר את הספינה מכר את הדוגית , ואמר סומכוס דתנא דארעא דישראל קרי ליה דוגית דכתיב ואחריתכן בסירות דוגה · ועוד פירשו במלות צנות וסירות שמיני קוצים הם · ואמר דרך משל כן ישאו אותם וימשכו אותם כמו שמושכין את הדגים בקוץ . כמו שאמר ובחוח תקוב לחיו · ואחריתכן כמו בניכן ובנותיכן . וכן ותחץ לארבע רוחות השמים ולא לאחריתו כלומר לא תשאר הממלכות לבנו : (ג) ופרצים . כי האויבים יפרצו בחומת שומרון פרצים רבים עד שתצאנה אשה נגדה דרך הפרצים ולא יצטרכו לבקש שערים על דרך שאמר ויעל העם העירה איש נגדו : והשלכתנה ההרמונה , כמו הארמונה ה"א תמורת אל"ף , ופי' אדוני אבי ז"ל כי תשלכנ' ארמון המלך שבצד החומה ותצאנה כמו שעשה צדקיהו כשברח מירושלים ות"י ויגלון יתהון להלא מן טורי הרמיני : (ד) באו בית אל ופשעו , זה הצווי אינו על דרך מצוה רצונית אלא על דרך גזום כמו שמח בחור בילדותיך , וזכר בית אל כי שם היה העגל , וזכר הגלגל כמו שאמר כל רעתם בגלגל , ואמר בגלגל שורים זבחו לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר שעברו הירדן והיה המקום ההוא נבחר והיו אומרים להם נביאי הבעל שיעבדו שם הבעל לפי שהוא מקום נבחר , לפיכך אמר הרבו לפשוע כי לא דייכם שקבעתם עכו"ם בבית אל כי גם בגלגל הרביתם לפשוע : והביאו לבקר זבחיכם , הפכתם עבודתי לאלהים

מצודת ציון

הבליטות היוצאות כעין קרנים : (טו) על בית · עם בית : השן · שן הפיל : וספו . ענין כליון כמו ספתה בהמות (ירמיה יב) : (א) הבשן · הוא מקום מרעה שמן כמ"ש ורעה הכרמל והבשן (שם נ) : העושקות · מל' עושק וגזל : הרוצצות . ענין שבירה כמו קנה רצוץ (ישעיה מב) : לאדניהם. ר"ל לבעליהן : (ב) ונשא · מל' משא וסבל : בצנות · צנה הוא המגן כמו צנה וסוחרה (תהלים צא) ור"ל אניות בדמות צנות : ואחריתכן · כן יקראו הבנים והבנות הנשארים אחרי מות האדם וכן ולא לאחריתו (דניאל יא) : בסירות . מל' סיר והוא כעין קדרה כמו סיר הבשר (שמות טז) : דוגה . מל' דגים : (ג) ופרצים . שבר החומה : והשלכתנה · אמר בלשון הרחבה על מהירת הרדיפה : ההרמונה · אל הארמון הה"א האחרונה באה במקום הלמ"ד או אל בתחלתה והה"א השנייה באה במקום האל"ף : (ד) ימים · ענינו שנים כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה) :
נקיון

מצודת דוד

אל לכרות קרנותם ויפלו על פני הארץ : (טו) בית החורף · להתענג היו עושים בית מיוחד לחורף והיה שמור מן הקרירות ומנשיבת הרוח ובית מיוחד לקיץ במקום שנושב הרוח ואמר שיכה זה עם זה ר"ל שיחרבו ויאבדו : ד (א) פרות הבשן · הם נשי השרים בשמרון ועל כי היו מתענגות ושמנות מרוב כל המשילם אל הפרות הרועות בבשן במרעה שמן שהן שמנות ובריאות בשר : העושקות דלים וגומר . וחוזר ומפרש שאינם עושקות בידיהן רק הן האומרות לבעליהן הביאה יין ונשתה ולפי שאין להם ממה להביא עושקים הדלים תפושי הכח ואם יעמדו נגדם רוצצים אותם בנדוי ומלקות אם כן העושק והרציצה באה על ידי הנשים ובאלו יענשו הם : (ב) בקדשו . בקדושתו : ונשא אתכם . האויב ישא ויביא אתכם באניות קטנות עשויות בתמונת צנה והדרך להוליך בהן השפחות לא נשים מכובדות : ואחריתכן · בניכן ובנותיכם יביאו בספינות העשויות בתמונת קדרה שמביאים בהן הדגים ואינן עשויות להוליך בהן אנשים והאויב לא יחוש עליהם ויביאם בהם : (ג) ופרצים תצאנה · כאשר ינוסו למלט נפשם אל הארמון שמחוץ לחומת העיר להשגב במעוז הארמון הנה תצאנה מן העיר בדרך פרצי החומה הידועות להן כי לא יוכלו ללכת דרך השערים כי האויב ישמור מול השערים וישבום בצאתן ולכן תצאנה דרך הפרצות : אשה נגדה . כ"א תצא בפרצה שתמצא תחילה לפניה : והשלכתנה ההרמונה . תהיינה רדופות ונשלכות אל הארמון להשגב שמה : (ד) באו בית אל · הוא דרך גזום כאומר לבן בליעל עשה כחפצך ותראה מה יקרה לך באחרית הימים ודומה לו שמח בחור בילדותיך וגומר ואחריו נאמר ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט (קהלת יא) : ופשעו · להקריב שם אל העגל : הגלגל · מוסב על באו לומר באו לגלגל ושם הרבו לפשוע כי הזביחה שמה אל העכו"ם הוא עון גדול ורב לפני המקום לפי ששם עמד המשכן בתחילה ועי' נאמר כל רעתם בגלגל (הושע ט) . והביאו לבוקר · בכל בוקר הקדימו

רשי

זבחכם יאכל ממחרת (ויקרא יט) ועכו"ם לשלשה ימים מעשר בהמותיכם תורה אמרה שאור לא תקטירו (שם ב) : (ה) ועכו"ם וקטר מחמץ תודה · תורה אמרה לא תאחר לשלמו (דברים כג) ועכו"ם וקראו נדבות השמיעו הזכירו כל מי שמתנדב ושכח יתן אל לבו ויזכור וי"ת וקטר מחמץ מן אונס כמו אשרו חמוץ (ישעיה א) מכף מעול וחומץ (תהלים עא) : וקראו נדבות השמיעו . בקול זמר ואמרו שקרבן זה מרוצה ומקובל בנדבה כן ת"י : (ו) נקיון שנים · אקהיות שנים · ד"א נקיון שנים זהו חוסר אכילת בשר שהוא נכנס בין השנים כמו שנאמר הבשר עודנו בין שניהם (במדבר יא) : (ז) בעוד שלשה חדשים לקציר · עד הקציר כלומר ג' חדשים לפני הקציר : חלקה · בקעת שדה קמפיינא בלע"ז : תמטר · תהא מקום מטר (תעני' ו) אמר מר שתיהן לקללה זו תרקב וזו תיבש : וחלקה אשר לא תמטיר עליה · לא תהא נמטרת את עצמה : (ט) הרבות גנותיכם · שאתם עוסקים להרבות גנותיכם : יאכל הגזם . אכל הגזם : (י) בדרך מצרים · כדרך ששלחתי עליכם במדבר בצאתכם ממצרים : עם שבי סוסיכם · שיהרגו גם הסוסים

עמוס ד

יָמִים מַעְשְׂרֹתֵיכֶם׃ ה וְקַטֵּר מֵחָמֵץ תּוֹדָה וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְׁמִיעוּ כִּי כֵן אֲהַבְתֶּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ ו וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נִקְיוֹן שִׁנַּיִם בְּכָל־עָרֵיכֶם וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכֹל מְקוֹמֹתֵיכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ ז וְגַם אָנֹכִי מָנַעְתִּי מִכֶּם אֶת־הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לַקָּצִיר וְהִמְטַרְתִּי עַל־עִיר אֶחָת וְעַל־עִיר אַחַת לֹא אַמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמָּטֵר וְחֶלְקָה אֲשֶׁר־לֹא־תַמְטִיר עָלֶיהָ תִּיבָשׁ׃ ח וְנָעוּ שְׁתַּיִם שָׁלֹשׁ עָרִים אֶל־עִיר אַחַת לִשְׁתּוֹת מַיִם וְלֹא יִשְׂבָּעוּ וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ ט הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם יֹאכַל הַגָּזָם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ י שִׁלַּחְתִּי בָכֶם דֶּבֶר בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם הָרַגְתִּי בַחֶרֶב בַּחוּרֵיכֶם עִם שְׁבִי סוּסֵיכֶם וָאַעֲלֶה

סימן

ל'

ב' מחלב

ס'

ב' · ב'

י"ד פסוקים בסיפ' ולא

ל' ומ"ל

ל' ר"פ

ג'

לִתְלָתָא יוֹמִין מַעַסְרַתְכוֹן׃ ה וּמַגְבַן מִן אוֹנֶס תּוֹדְתָא וּמַיְתַן לֵיהּ בְּזִמַר וְאָמְרִין דֵין לְרַעֲוָא אֲרֵי כֵן רְחֶמְתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ ו וְאַף אֲנָא יְהָבִית לְכוֹן אַקְהָיוּת שִׁנִּין בְּכָל קִרְוֵיכוֹן וַחֲסִירוּת מְזוֹן בְּכָל אַתְרֵיכוֹן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ ז וְאַף אֲנָא מְנָעִית מִנְּכוֹן יַת מִטְרָא בְּסוֹף תְּלָתָא יַרְחִין לִזְמַן חַצְדָא וְאַחֵית מִטְרָא עַל קַרְתָּא חֲדָא וְעַל קַרְתָּא חֲדָא לָא אַחֵית מִטְרָא אַחְסַנְתָּא חֲדָא יְחוּת עֲלַהּ מִטְרָא וְאַחְסַנְתָּא דְלָא יְחוּת עֲלַהּ מִטְרָא תִּיבַשׁ׃ ח וְיִשְׁתַּלְחוּן תַּרְתֵּין תְּלַת קִרְוִין לְקַרְתָּא חֲדָא לְמִשְׁתֵּי מַיָא וְלָא יִסְבְּעוּן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ ט מָחִיתִי יַתְכוֹן בְּשִׁדְפָנָא וּבְיַרְקָנָא סַגִיוּת גַנֵּיכוֹן וְכַרְמֵיכוֹן וְתֵינֵיכוֹן וְזֵיתֵיכוֹן אָכְלָא זַחֲלָא וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ י שַׁלָּחִית בְּכוֹן מוֹתָא כַּד בְּאוֹרַח מִצְרַיִם קְטָלִית בְּחַרְבָּא עוּלֵימֵיכוֹן עִם שְׁבִי סוּסָוָתְכוֹן

אבן עזרא

שנים רק לשלשה ימים : (ה) וקטר מחמץ : שתהפכו מה שצויתי לכם שתעשו לי : (ו) וגם הטעם לא הבאתם זבחים לי ולא מעשרותיכם והנה מזבחו נקי אין עולה ואין מעשר למקריביה על כן טעם וגם אני אם אתם עשיתם כן גם אני שלמתי גמולכם בראשיכם : (ז) וגם · טעם בעוד שלשה חדשים לקציר כי אז זמן צורך הגשם ולא חששתם לשוב אלי אולי לא תמותו ברעב · (ח) ונעו · ישבעו · כמו ארץ שבעה מים : (ט) הכיתי . השדפון בשבלים כמו שדופות קדים מכה בהם שמוריקות השבלים : (י) שלחתי · הרגתי בחוריכם ונשבו סוסיכם : באש מחניכם

רדק

לאלהים אחרים כמו שהיה לכם להביא זבחיכם בביתי כן אתם מביאים אותם לבית עכו"ם ופי' לבקר כל בקר ובקר כלומר יום יום תביאו שם זבחיכם : לשלשת ימים מעשרותיכם, ימים ר"ל שנה כמו ימים תהי' גאולתו כמו שאמר בתורה מקצה שלש שנים תוציא את כל מעש' תבואתכם כלו' כל דברי הקרבנו' והמעשרות תביאו לבית עכו"ם כמו שהיה לכם להביא אלי , וכן מה שאמר וקטר מחמץ תודה כמו שאמר בתודה על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו וגם עושים זה לעכו"ם ואע"פ שלא היו מקטירי' מהחמץ מהקרבן שהוא בא על חמץ וכן התודה היו מקטירי' מהקרבן שהוא האימורים , וי"מ כל זה הפך מה שאמרה תורה התורה אמרה ולא ילין חלב חגי עד בקר והם מביאים לבקר זבחיכם כלומר מלינים אותם ומקריבים אותם לבקר , ועוד מפרשים והביאו לבקר זבחיכם שמקדימים זבחי שלמים לעולה, והתור' אמר' כי העולה קודמת לכל קרבן : לשלשת ימים מעשרותיכם, מעשר בהמה שהוא קדשים קלים והתורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחיכם יאכל וממחרת , והם אוכלים אותו לשלשת ימים , וכן וקטר מחמץ תודה הפך מה שאמרה תורה כי כל שאור וגו' , כי אע"פ שאמרה תורה להקריב על חלות לחם חמץ קרבן תודה לא אמרו שיקטרו מהחמץ : (ה) וקטר מחמץ תודה . כבר פי' וי"ת חמץ מן אשרו חמוץ שתרגם ומגבו מן אנים תודתה : וקראו נדבות השמיעו, אתם עושים כמו שנקרא קדש לעכו"ם שאתם קוראים ומשמיעים שיביאו העם נדבות ליום החג : כי כן אהבתם . עבודת אלהים אחרים אהבתם ולא עבודתי : (י) וגם אני · כמו שחסרתם הקרבנות והמעשרות מביתי כן חסרתי מכם לחם ובשר בכל עריכם ומקומותיכם שאתם יושבים מדה כנגד מדה ועם כל זה לא שבתם עדי : נקיון שנים · זהו חסר לחם , והענין כפול במ"ש, כי עם המאכל השנים מלאות , כלומר בין השנים, על דרך שאמר הבשר עודנו בין שניהם ובחוסר המאכל השנים נקיות , וי"ת אקהיות שנין , כי השנים קהות כשלא יעמידו האכילה : (ז) וגם אנכי. בעוד ג' חדשים לקציר , כי ג' חדשים טרם הקציר צריכה הארץ מטר והמטרתי להיות לאות ולמופת כי מאתי נהיה הדבר שעיר אחת יהיו מטרותיה בעתם ועיר אחרת אפילו סמוכה לה לא אמטיר עליה שאם לא יעשה כן יאמרו מקרה הוא והשנה שנת מניעת גשמים כפי מערכת הככבים אבל כשאמטיר על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמטיר על כרחם יודו כי מאתי נהיה הדבר עונש מעשיהם הרעים ומופת יותר גדול מזה חלקה אחת תמטר וחלקה אחת נגדה שלא ירד בה מטר והיא תיבש : תמטר · מבנין נפעל : תמטיר · מבנין הפעיל , ופי' אשר לא תמטיר העב עליה ויהי' והמטרתי מן אמטיר פעל יוצא לשלישי · ויהיה תמטיר פועל יוצא לשני : (ח) ונעו · אל עיר אחת לשתות מים אל אותה העיר שאמטיר עליה והנה תחסרו להם ומים ואעפ"כ לא שבתם עדי : (ט) הכתי עוד שנה אחרת שיהיה מטר אבל אתכם במכה אחרת שיחסר לחמכם והיא השדפון והירקון ושנה אחרת שיאכל הגזם הפירות ועם כל זה לא שבתם אלי : הרבות גנותיכם · מה יועיל לכם שתרבו לטעות גנות כרמים ותאנים וזתים כי הגזם יאכל אותו אעפ"כ לא שבתם עדי : (י) שלחתי . בדרך מצרים , שהיו הולכים שם מפני הרעב להביא משם

שנים ב' וסימנהון ולבן שנים מחלב · נתתי לכם נקיון שנים : וגם אנכי ה' בקריאה וסי' בסדר וירא : על עיר ועל עיר ד' בקריאה וסי' ולא אבה דוד להסיר דשמואל · והמטרתי על עיר אחת ב' בפסוק · שבעים שבעים נחתך על עמך : ואעלה ג' וסי' ואמר עתה ירדו פלשתים . ואעלה באש מחניכם . ואעלה את שרי יהודה :

תולדות אהרן נקיון שנים . נדה סה : מנעתי מכם . תענית ו : והמטרתי . סנהדרין נז : חלקה אחת . (תענית סו) : בשדפון · שבת לג :

מצודת דוד

הקדימו להביא שם זבחיכם : לשלשת ימים · בכל שלשה שנים הביאו שמה מעשרותיכם וכדרך שצותה התורה להביא לירושלים מקום המקדש כמ"ש כי תכלה לעשר וגומר בשנה השלישית וגומר ואמרת לפני ה' וגומר (דברים כו) הנה אתם הביאום לבית אל והגלגל מקום העגל והפסל : (ה) וקטר מחמץ תודה . הקטירו לחמי תודה מן לחם החמץ שבהן כי כן היה דרכם אבל התורה לא צוה להקטיר מלחמי התודה ומכ"ש לחם החמץ שאין החמץ נקטר כלל בכ"מ כמ"ש כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו וכו' (ויקרא ב) : וקראו נדבות השמיעו · הכריזו להביא שמה נדבות והשמיעו ברבים : כי כן אהבתם . בזה יפרש אמריו לומר לא שאני מצוה אתכם לעשות כן באמת אבל אמרי המה כי כן אהבתם ולכן אני אומר עשו כאשר אהבתם ותראו מה יקרה אתכם : (ו) וגם אני . אבל גם אני שלמתי מדה במדה לפי שמנעתי ממזבחי בשר קרבנות ומנחות והנה מזבחי נקי אין עולה ואין מנחה כן אנכי החסרתי מכם בכל עריכם הבשר והלחם באופן שיהיה לכם נקיון שנים מהבשר כי דרך הבשר ליכנס בין השנים בעת האכילה וכמ"ש הבשר עודנו בין שניהם (במדבר יא) ובהעדר הבשר השנים נקיים וכן היו חסירי לחם כי האויב בא בארצם שנה בשנה ואכל תבואות השדה ושלל את המקנה : לא שבתם עדי · עם כל זה לא לקחתם מוסר ולא שבתם אלי : (ז) וגם אנכי מנעתי מכם וגומר · ועוד גם זאת עשיתי אני שמנעתי מכם את הגשם כשהיה עוד שלשה חדשים לזמן הקציר ואז הצורך רב אל הגשמים : והמטרתי . ולמען לא יאמרו שבמקרה קרה, לשנה שאיננה גשומה לכן המטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת הסמוכה לה לא המטרתי למען דעת שבא בהשגחה : חלקה · ואפילו בעיר שירדה המטר לא ירדה בכל המקומות אבל חלקה אחת לבד היתה נמטרת והחלקה שאצלה אשר לא תמטיר העב עליה היתה יבשה ורטיבות החלקה שאצלה לא הועיל לה להצילה מן היבשות לדעת שבא בהשגחה : (ח) ונעו · אנשים משתים או משלש ערים שלא ירד שם הגשם היו נעים ללכת אל עיר אחת שהגשם ירד בה למצוא שם מים לשתות ולא היו שבעים מן השתיה כי מעט מים מצאו בה ולא היה בו די לרוות הצמאון : ולא שבתם · עכ"ז לא לקחתם מוסר ולא שבתם אלי : (ט) הרבות · מרבית פרי גנותיכם וגו' אכל ארבה ולא קבלתם הנאה ממרבית הפירות : (י) בדרך מצרים

מצודת ציון

(ו) נקיון . מל' נקי : עדי · אלי כמו תגע עדיך (איוב ד) : (ז) חלקה · כן יקרא השדה כמו ואכלה את החלק (לקמן ז) : (ח) ונעו · מל' תנועה ונדוד : (ט) בשדפון · הוא לקיות הזרע בשבלים ע"י הרוח : ובירקון . בעבור מרבית היובש נהפכים השבלים למראה ירוק ונפסדים כמו יככה וגו' בשדפון ובירקון (דברים כח) : הרבות · מל' רבוי : גנותיכם . מל' גן : הגזם · מין ארבה : (י) עם שבי . כמו ושבי וכן עם יפה עינים (ש"א טז) : באש . ענין סרחון : מחניכם . חבורת אנשים קרויים מחנה : ובאפכם · מל' אף וחוטם : כאחד

בְּאֹשׁ מַחֲנֵיכֶם וּבְאַפְּכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם
עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ יא הָפַכְתִּי בָכֶם
כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־
עֲמֹרָה וַתִּהְיוּ כְּאוּד מֻצָּל מִשְּׂרֵפָה
וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃
יב לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב
כִּי־זֹאת אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת־
אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ יג כִּי הִנֵּה יוֹצֵר
הָרִים וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה־
שֵּׂחוֹ עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדֹרֵךְ עַל־
בָּמֳתֵי אָרֶץ יְהוָה אֱלֹהֵי־
צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

ה א שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹשֵׂא עֲלֵיכֶם קִינָה בֵּית
יִשְׂרָאֵל׃ ב נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם
בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נִטְּשָׁה עַל־אַדְמָתָהּ
אֵין מְקִימָהּ׃
ג כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הָעִיר

ג' וחסר · ו' · ב' מלא · י"ד פסוקים לך לך ד"ס · ב' · ל' · ב' · י"ג ומסיין באתיהון · ל' · יפה · ל' · י"ג

וַאֲסֵקִית סְרוּת מַשְׁרְיָתֵיכוֹן
וּבְאַפֵּיכוֹן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי
אֲמַר יְיָ׃ יא רָחֵיק מֵימְרִי
יַתְכוֹן כְּמָא דְרָחֵיק יְיָ יַת
סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָה וַהֲוֵיתוּן
כְּאוּד מְשֵׁיזִיב מִיקִידָא וְלָא
תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃
יב בְּכֵן מָה אַעְבֵּיד לָךְ יִשְׂרָאֵל
חֲלַף דְּלָא תַבְתְּ לְאוֹרַיְתָא דָא
אַעְבֵּיד לָךְ אִתְקַשִּׁיט לְקַבָּלָא
אוּלְפַן אוֹרַיְתָא דֶּאֱלָהָךְ
יִשְׂרָאֵל׃ יג אֲרֵי הָא מִתְגְּלֵי
דְּיָצַר טוּרַיָּא וּבְרָא רוּחָא
לְחַוָּאָה לֶאֱנָשָׁא מָא עוֹבָדוֹהִי
לְאַתְקָנָאָה נְהוֹר לְצַדִּיקַיָּא
כִּנְהוֹר צַפְרָא דְּאָזֵיל וְתַקִּין
לְאַיְתָאָה חֲשׁוֹךְ לְרַשִּׁיעַיָּא
לְמִתְבַּר רַשִּׁיעֵי אַרְעָא יְיָ אֱלָהֵי
צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ א קַבִּילוּ יַת
פִּתְגָּמָא הָדֵין דִּי אֲנָא נָטֵיל
עֲלֵיכוֹן אִילְיָא בֵּית יִשְׂרָאֵל׃
ב נְפַלַת לָא תוֹסִיף לְמֵיקַם
שַׁתָּא הָדָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל
אִתְרְטִישַׁת עַל אַרְעָא לֵית דִּיקִימִינַהּ׃ ג אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַרְתָּא דְּיִפְקוֹן מִנַּהּ

אבן עזרא

מחניכם. באש העובדים: ובאפכם. הנשארים מהם: (יא) הפכתי. אש הורדתי עליכם מהשמים: כאוד. כמו זנבות האודים: (יב) לכן. דעת מפרשים רבים כי הכון לשוב אל השם ולפי דעתי כי הוא כדרך בואו בית אל והטעם הנה הבאתי עליך רעה אחר רעה ועתה הכון והכון לך שאלה לקראת אלהיך להלחם והטעם לקראתי שהייתי אלהיך על כן אחריו: (יג) כי. הטעם הוא יוצר הרים שהם עומדים לנצח והטעם שהוא חזק: ובורא רוח. שאיננו עומד על דרך אחד ומרוב תוקף השם ירעים ויגריז הרוח שיבא שאינו נראה כמו בניינים ועלים עומדים: ומגיד. הטעם הנה הגיד לכם: מה שיחו. מה רצונו לעשות והוא יהפך השחר עליכם וישוב חשך כמו ארץ עיפתה כמו אופל וידרוך על במותי ארצכם ולא תראוהו ויפת אמר יוצר הרים שהם נראים ובורא רוחות בגויות ומגיד לאדם מה שיחו מה שישים בלבו ועל דרך המפרשים כי השם יעשה כרצונו דבר והפכו על כן אם תשובו אליו יהפך הגזירות הרעות לטובות: (ה) שמעו את הדבר הזה. וקוננו אותו: (ב) נפלה. בתולת ישראל. מלכות בית יהוא במות ירבעם בן יואש: (ג) כי. היוצאת. פועל עומד ואל תתמה על בני יצאוני ואינם כי פירושו יצאו ממני או

רשי

הסוסים: ואעלה באוש מחניכם. ריח פגריכם מבאיש באפכם העליתי אותו: (יא) כאוד. טיסו"ן בלע"ז כלומר שחורים והשוכים וקדרים: (יב) לכן. יען אשר לא שבתם עדי: כה אעשה לך. ככל הרעות האלה: עקב. כי אתה שומע מפי נביאי אשר זאת אעשה לך: הכון לקראת לשוב מרשעתך: (יג) מה שיחו. כל מעשיו פורשין לפניו בשעת מיתתו: עושה שחר. לצדיקים כאור נוגה: עיפה. הופך נוגהן של רשעים לחשך אפלה כמו (ישעיה ח) והנה צרה וחשכה מעוף צוקה וכן (איוב י) ארץ עיפתה העופה כבקר תהיה (שם יא) חשכך כבקר יהי מאיר: ודורך על במתי ארץ. משפיל גבוהים וגסי הרוח: (ב) בתולת ישראל. משגלו בימי הושע בן אלה (מלכים ב טז) לא יעמוד עוד מלך משבטי השבטים: נטשה על אדמתה. כל דבר המושלך ומוטל ונופץ על השדה קורהו נטישה: (ג) היוצאת אלף. המוציאה

כמהפכת ו' וסי' בירמי' סי' מ"ט: הכון ב' חד חסר וחד מ"ל וסי' הכן והכון לך · הכון לקראת אלהיך ישראל · בתרא מלא: תוכף י"ג וסי' וחילוק אתיהון

רדק

משם תבואה ולא חשבתם כי אני הוא כמשי' עליכ' הרעב ותשובו אלי אלא לא פניתם אלי והלכת' למצרים ואני שלחתי בכם דבר והרג כאויב בדרך ואעפ"כ לא שבתם אלי: בחוריכם. כי הבחורים היו שולחים לשאת התבואה: עם שבי סוסיכם. האויבים שהיו יוצאים עליכם בדרך היו הורגים הבחורי' הרוכבים על הסוסים ההולכים למצרים או שבים משם והיו שובים הסוסים: ואעלה באש מחניכם ובאפכם. המחנה שלכם שהיו הולכים למצרים היו הרוגים בדרך ופגריכם היו באש וסרחון לעוברים, ומה שאמר באפכם כלומר כי גם באפכם היה עולה הבאוש כי היו הולכים מחנה אחר מחנה למצרים והאחרונים היו מוצאים הראשונים הרוגים ועולה באשה באפם ואעפ"כ לא שבתם עדי: (יא) הפכתי בכם. מקצת ארצכם בעודכם בה היה שממה כסדום ועמורה ואתם בנשארתם מעט שרי אתם כאוד מוצל משרפה וכל זה אתם רואים ואינכם שבים עדי וי"ת רחיק מימרי וגו': (יב) לכן כה אעשה לך ישראל. כל אלה הרעות אני עושה לך ישראל: עקב כי זאת אעשה לך. ובעבור שאני עושה לך זאת בעוניך: הכון לקראת אלהיך ישראל. הכון לצאת לקראתו בתשובה ובמעשים טובים ויטיב לך, ויהפוך לך הרעות לטובה כי הוא אלהיך ומשגיח עליך לרעה ולטובה כפי מעשיך ואיך תאמר השכו"ס: (יג) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח. אלהיך הוא יוצר הרים ובורא רוח ועושה ביצורים כרצונו, וזכר הרים שהם קיימים וחזקים ביסוד העפר, וזכר רוח שהוא דבר חזק בנבראים ואינו נראה, והנה הוא יוצר ההרים החזקים הנראים לעין ובורא הרוח שאינו נראה שמפיל אותם כמו שאמר הפך משרש הרים, וזה שאמר ודורך על במתי הארץ, וההרים הם במתי הארץ, והנה הוא דורך עליהם ומפילם על ידי הרוח הנכנס בבטן הארץ ובצאתו ממנה בוקע הארץ ופותחה ואפי' יהיה מקום שאתו הרים גבוהים, וזהו הרעש לפיכך זכר הרים ורוח, וכן הוא מגיד לאדם מה שיחו מה ענינו ומעשיו ולא יחשב שאינו רואה אותם כמו שהיו אומרים הכופרים אין ה' רואה אותנו כי הנה הוא המגיד להם מעשיהם ע"י נביאיו, שיחו, בלר"י, אתם ידעתם את האיש ואת שיחו בתיר"ק ובניהם ענין האדם ומעשיו: עושה שחר עיפה. וכן הוא עושה השחר שהוא נוגה וכשירצה ישימנו חשך והוא קדרות השמש, עיפה, חשך כמו ארץ עיפתה, הנה הוא עושה ביצורים כרצונו וכן יעשה בכם אם תריעו ירע לכם ואם תטיבו ויטיב לכם כי הוא יודע מעשיכם, ושמו השם אלהי הצבאות שהוא שופט לצבאות מעלה ומטה ועושה בהם כרצונו לכן הטוב לך ישראל שתכון לקראתו במעשים טובים והוא ייטיב לך אם הרע לך עד כה בגלל מעשים הרעים עשה מה שעשה וי"ת ארי הא מתגלי וגו': (א) שמעו. כיון שאין אתם רוצים לשוב אלי שמעו הקינה שאני נושא: (ב) נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל. לא תוסיף קום לזמן ארוך, וזה אמר על עשרת השבטים שגלו בימי הושע בן אלה ע"י מלך אשור שלא שבו עדיין לארצם כי בשוב גלות בבל לא שבו הם אבל עוד עתידים לחזור כי כמה נביאים נבאו עליהם שישובו, והנה מצאנו כמו לא תוסיף זה שאינו ר"ל לעולם אע"פ שכתוב בו עוד והוא מה שאמר ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בא"י. ואחריו כתיב ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד את כל מחנהו וגו', וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו ונאמר וחיל פרעה יצא ממצרים: בתולת ישראל. בתולה היתה עד שלא בעלוה אדונים זרים: נטשה על אדמתה. בעודה על אדמתה נטשה בארץ שפלים ודלים ביד אויבים אין מקימה שאין מלכים ושרים מחזירים אותה לשוב אל ה' כי התשובה היתה לה תקומה: (ג) כי כה אמר ה'. היוצאת, היוצאים ממנה אלף אנשים לצבא תשאיר מאה כי לא ישארו

תולדות אהרן הכון · ברכות כג נז שבת י (ברכות ד מגלה עא): יוצר הרים · חגיגה ה יב סנהדרין לט חולין פז נדה כג: לא תוסיף · ברכות ה:

מצודת ציון

(יא) כאוד. הוא העץ שמנדנדים בו האש הנערך מסביב וכן זנבות האודים (ישעיה ז): (יב) כה. ענינו כמו כן: עקב. בעבור כמו עקב תשמעון (דברים ז): הכון. מל' הכנה: (יג) שחו. דבורו כמו או שיח לארץ (איוב יב): שחר. אור השחר: עיפה. ענין חושך כמו ארץ עיפתה (שם י): ודורך. מל' דריכה ורמיסה: במתי. ענין גבהות ורוממות כמו ועל במותי יעמידני (תהלים יח): (א) נושא. ענין הרמת קול: (ב) בתולת. קראה בתולה לפי שלא נכבשה עדיין ולא באה ברשות אחר כבתולה שלא באה ברשות בעל וכן בתולת בת ציון (ישעיה כג): נטשה. ענין עזיבה

מצודת דוד

מצרים. כשהלכו בחוריכם רוכבי סוסים לרדת מצרימה לשבור בר כי שם יש הרבה תבואה הנה בדרך מהלכה שלחתי בהם הדבר וקצתם נהרגו בחרב הלסטים ושבו הסוסים: ואעלה באש מחניכם. אנשי המחנה שירדו מצרימה שמתו בדבר ונהרגו בחרב היו מושלכים ע"פ השדה ועלה מהם סרחון רב והסרחון עלה באפכם כי כשהלכו שוב למצרים לשבור בר עברו דרך עליהם ועלה הסרחון באפם: (יא) הפכתי בכם. ר"ל גזרתי להפך אתכם כדרך שנהפכו סדום ועמורה ויאמר על גלות ארץ נפתלי בימי פקח כמ"ש (במ"ב) ועל גלות עבר הירדן בימי הושע בן אלה בתחילת מלכותו כמ"ש (בס"ע): ותהיו. אתם בני שומרון לבד תשארו כאוד המוצל מן השרפה: ולא שבתם. ר"ל ידעתי שלא הקחו מוסר ולא תשובו אלי ואמר בלשון עבר כדרך הנבואה בהרבה מן המקומות כי הנבואה ברורה כאלו כבר נעשתה: (יב) לכן. הואיל ולא שבתם עד הנה לכן אעשה לך כה כמו שאמרתי שאהפוך בכם כמהפכת וגומר: עקב. בעבור אשר אעשה לך את זאת האמור למעלה וידעת א"כ מזה לכן הכון עצמך אתה ישראל לקראת אלהיך להלחם בו לעכב על ידי ואמר כמהתל ומלעיג וכאומר הף שידעת הדבר אין בידך להיות נשמר ממנו: (יג) כי הנה יוצר הרים. כי הנה ה' הוא היוצר את ההרים והוא הבורא את הרוח והכל שלו ובידו והוא מגיד לאדם מה יהיה דבורו כי יודע הוא תעלומות לב ובידו להפך אור השחר להיות חושך והוא דורך על במתי ארץ ר"ל משפיל הוא את הרמים כי שמו ה' אלהי צבאות כי הוא מושל בצבאות מעלה ומטה וכאומר אם כל אלה בו מי אם כן יוכל להיות נשמר מהרעה שהוא מיעד להביא: ה (א) נושא עליכם. מרים קול קינה עליכם אתם בית ישראל: (ב) נפלה. ר"ל הנה עתה עדת ישראל נפלה בשפל המצב ולא הוסיף עוד לקום להחזיר לקדמותה למעלתה הראשונה עד אשר יגלו מארצם (אבל בגאולה העתידה ישובו גם המה כמו יהודה ובנימין ומלך אחד יהיה לכולם

כמוציאה אלף איש : (ד) דרשוני וחיו · עלו לרגל לשלש רגליכם בירושלים · (ה) ואל תדרשו בית אל ובאר שבע לא תעבורו · לא נאמר כאן אל תבואו ואל תדרשו אלא אל תעבורו למדנו שלא היתה שם עכו"ם אלא כל זמן שהיה אחד מבני עשרת השבטים יוצא לדרום ולא עבר את באר שבע עודנו יכול לפנות לבית המקדש לירושלים ומשעבר את באר שבע הוא הדרך לעגל בית אל או לעגל שבדן וכן הוא במקום אחר (לקמן ח) חי אלהיך דן וחי וגומר ותדע שגזר הכתוב גזירת פורענות על גלגל ובית אל ולא גזר על באר שבע : הגלגל גלה יגלה · לפי שמו קללתו וכן בית אל יש עיר שסמוכה לה ששמה בית און בספר (שופטים ז) : יהיה לאון . יהון ללמא והוא תרגום של הבל וזה דוגמת אם גלעד און אך שוא היו (הושע יב) : (ו) בית יוסף · כמו לבית יוסף : פן יצלח כאש . פן תעלה חמתו כאש לבית יוסף : (ז) ההופכים ללענה משפט ואינם זוכרין הפיכותי שאני הופך לבקר צלמות יש ששרוין עתה בחשך ואני מאיר להם : (ח) ויום לילה החשיך . ויש שעתו שמחה לו כאור היום ואני מחשיכו ללילה : הקורא למי הים · יונתן תרגם דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא רבותינו פירשו על דור אנוש שהציף עליהם את מי אוקינוס : ה' שמו . לו היה לכם לעבוד והוא היה מגביר אתכם על שונאיכם : (ט) המבליג · המגביר כמו ואבליגה מעט (איוב י) מבליגיתי עלי יגון (ירמיה ח) :

סוף

הַיֹּצֵאת אֶלֶף תַּשְׁאִיר מֵאָה וְהַיּוֹצֵאת מֵאָה תַּשְׁאִיר עֲשָׂרָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ד כִּי כֹה אָמַר יְהוָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל דִּרְשׁוּנִי וִחְיוּ׃ ה וְאַל־תִּדְרְשׁוּ בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל לֹא תָבֹאוּ וּבְאֵר שֶׁבַע לֹא תַעֲבֹרוּ כִּי הַגִּלְגָּל גָּלֹה יִגְלֶה וּבֵית־אֵל יִהְיֶה לְאָוֶן׃ ו דִּרְשׁוּ אֶת־יְהוָה וִחְיוּ פֶּן־יִצְלַח כָּאֵשׁ בֵּית יוֹסֵף וְאָכְלָה וְאֵין־מְכַבֶּה לְבֵית־אֵל׃ ז הַהֹפְכִים לְלַעֲנָה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לָאָרֶץ הִנִּיחוּ׃ ח עֹשֵׂה כִימָה וּכְסִיל וְהֹפֵךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ׃ ט הַמַּבְלִיג שֹׁד עַל־עָז וְשֹׁד עַל־מִבְצָר יָבוֹא׃

ב' חד מ"ל וחד חסר · ד' · ח' · ב' ד' · ח' · ב' ופרי · ב' ועכברי סוסה · מ"ל בליסנא · ב' · ד' · ל'

אַלְפָא יִשְׁתָּאֲרוּן בַּהּ מְאָה וּדְיִפְּקוּן מִנַּהּ מְאָה יִשְׁתָּאֲרוּן בַּהּ עַד עַסְרָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ד אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל תְּבָעוּ דַחַלְתִּי וְאִתְקַיָּמוּ׃ ה וְלָא תִתְבְּעוּן לְמֵיהַךְ לְבֵית אֵל וּלְגִלְגָּלָא לָא תֵיתוּן וְלִבְאֵר שְׁבַע לָא תֶעְבְּרוּן אֲרֵי דִי בְגִלְגָּלָא מִגְלָא יִגְלוֹן וּדְפָלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּבֵית אֵל יְהוֹן לְלָמָא׃ ו תְּבָעוּ יַת דַּחַלְתָּא דַיְיָ וְאִתְקַיָּמוּ דִּלְמָא יִדְלַק כְּאֶשָּׁתָא רוּגְזֵיהּ בְּבֵית יוֹסֵף וִישֵׁיצֵיהּ וְלָא יְהֵי חָיֵס בְּחוֹבִין דַּהֲוֵיתוּן פָּלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּבֵית אֵל׃ ז דְּהָפְכִין לְגִידָה דִינָא וּזְכוּתָא לְאַרְעָא רְמָשׁוּ׃ ח שְׁבָקוּ לְמִדְחַל מִן קֳדָם דַּעֲבַד כִּימָה וּכְסִילָא וְהָפֵךְ לִנְהוֹר קֳבַל וְיֵמָם וְלֵילֵי מַקְבֵּיל דַּאֲמַר לְכַנָּשָׁא מַשְׁרְיָן סַגִּיאָן כְּמֵי יַמָּא וּמְבַדַּר לְהוֹן עַל אַפֵּי אַרְעָא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ ט דִּמְגַבַּר חַלָּשִׁין עַל תַּקִּיפִין וּבָזְזִין עַל כְּרַכֵּי תַקִּיפִין

או תהיה זאת המלה כמלת שב שהיא במקומות עומדת ובמקומות יוצאה והוצרכתי לומר ככה בעבור מלת תשאיר והטעם כי איך תקום המלוכה ולא נשארו מאנשי החלק העשירית : (ד) כי . הטעם דרשוני וחיו ולא ימותו הרבים הנזכרים : (ה) ואל תדרשו בית אל · ששם העגל והוא מקום ממלכת ירבעם : יהיה לאון · וי"ו תחת יו"ד כמו ואתה הוה להם למלך הנה יד יי' הויה או הוא כמשמעו שסופו להקרא כן : (ו) דרשו · יצלח . יבקע כמו וצלחו את הירדן ובית יוסף פעול והוא ירבעם שהוא מאפרים כאשר אפרים עוד : (ז) ההופכים · המלכים הם השופטים : וצדקה לארץ הניחו · לעשותה ויפת אמר הניחוה לאנשי הארץ ואיך שכחו השם שהוא : (ח) עושה כימה · נאם אברהם המחבר דע כי שנים מקומות יש בגלגל והם הסדנים ועש שהוא העגלה הוא הנקראת הדוב הוא קרוב מהסדן הצפוני על כן יראה עש לעולם בקיץ ובחורף בכל היישוב הצפוני ויש סמוך לסדן הדרומי כוכב גדול אדום יקרא ובלשון ישמעאל סהיל ויש כוכבים קטנים קרובים אליו ואלה יראו פעמים לכל מי שידור קרוב מהקו השוה והצפוניים לא יראו אחד מאלה על כן קראם הכתוב חדרי תימן וקראו אלה חדרי תימן בעבור שהם ביישוב אינן נראין ונקרא עש מגזרת עששו שהם שבעה שאינם מתפרדים והנה נשאר לפרש כסיל וכימה ודעת קדמונינו שכימה הוא זנב טלה וראש שור והם ששה כוכבים נראים אע"פ שהם קטנים וידוע בראיות גמורות שגלגל המזלות מתחבר עם הגלגל העליון בשנים מקומות ובשניהם יקראו נקודת ההשתוות ומשם נוטה גלגל המזלות לצד צפון עשרים ושלש מעלות וחצי מעלה וחצי שפיתה וככה לצד דרום והנה הם שלשה נקודות והשמש הולכת בדרך גלגל המזלות על כן יתהפך הבקר לצלמות ויום ללילה תחשיך בכל היישוב וטעם לקרוא הנקודה כימה כי שם היתה כימה בימים קדמונים כי בכל מאה שנה יתגלגל גלגל המזלות ממערב למזרח קרוב ממעלה וחצי והנה בימי בטלמיוס החכם ואין לו רק אלף שנים מלא לא האריך על שתים מעלות והנה היום על שמנה עשרה וידוע כי לעולם הוא לא האריך על תשע מעלות כנגד הצורה רק לא כנגד נקודה המתחברת והנה · כסיל הוא לנוכח כימה ואיננו אחד רק רבים ולב העקרב מהם ואלה הדברים צריך פי' וטעם הקורא למי הים הם העבים העולים ואחר כך ישפכם על הארץ והמפרש כי על טביעת פרעה איננו פשט ולא דרש כי פרעה לא טבע ביבשה · וטעם להזכיר אלה הדברים שהיה ראוי למלך שהוא שופט לדעת חכמת השם וגבורתו ואיך יהפוך היום ללילה ויעלה בכחו המים מהים שהן למטה וישפכם על הארץ ואיך לא יפחדו כי השם יהפך מלכות השופט ויבא צר בצווי השם וגזירתו עליו להשחית ממלכתו על כן אחריו : (ט) המבליג שוד על עז · ולא יועיל המבצר על כן

נמסר בסדר בא אל פרעה : יוצאת והיוצאת ה' מ"ל בקריאה וסי' והיוצאת מאה תשאיר עשרה · ואת האלה היוצאת · מה היוצאת הזאת · אין פרץ ואין יוצאת . הבאה והיוצאת חדש בחדש · וחד היוצאת מבין רגליה ל' חסר א' : וחיו ז' בקריאה וסי' ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו : עד באי ולקחתי אתכם דמלכים . ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי דירמיה · דרשו את ה' וחיו פן יצלח · עבדו את מלך בבל והשיבו וחיו · דרשוני וחיו · עזבו פתאים וחיו (ע"פ המסרה נשמט א)

תולדות אהרן

דרשוני וחיו . מכות כד : עושה כימה . ברכות נח : המבליג . שבת עז (סוטה כד) :

רדק

ישארו בה אלא אחד מעשרה כי כלם יכלו בחרב ברעב ובדבר והנשארים יגלו : היוצאת . איננו פועל יוצא כמו המוציאה אלא פעל עומד הוא כמשפטו וכן דרך הלשון לומר ענין אנשי העיר בלשון העיר' כמו ותצא העיר במאור ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה , תשאיר מאה כיון שנשארים בה כאלו העיר תשארי אותם : (ד) כי כה . ע"פ שנגזרה עליכם גזרה עוד תחיו בארצכם אם תדרשוני : (ה) ואל תדרשו . כבר פירשנו למה זכר בית אל והגלגל , וזכר ג"כ באר שבע לפי שהיתה סוף תחום א"י כמו שאמר מדן ועד באר שבע , היו מורים אותם נביאי השקר לבנות שם מזבחות לעכו"ם , וכן אמר חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע : כי הגלגל גלה יגלה . דרך צחות , כמו עקרון תעקר : ובית אל יהיה לאון . כמו שהיו קוראים אותו לגנאי בית און כי לאון ולאון תהיה , ואון זה כמו והבם עמל ואון , וכת"י ודפלחין לטעותא דבית אל יהון ללמא , ולמא הוא ל' הבל , כי כן תרגם הבל : (ו) דרשו , פן יצלח כאש בית יוסף , יבקע , תרגום ויבקע עלי העולה וצלח כמו האש השורפת שבוקעת כל דבר שעובר בו ומכלה אותו ובית יוסף הוא מלכות אפרים : (ז) ההפכים ללענה משפט . כי המלכים והשופטים מטים הדין ונושאים פני הגדולים במשפט , והנה משפטם לעשוקים כמו לענה שהוא דבר מר , והנה הוא הפך , כי המשפט כאשר הוא על כנו הוא דבר ערב וטוב וכשהוא מעוות הוא מר : וצדקה לארץ הניחו · שלא יעשו צדקה אלא יניחום מוטלת לארץ לא יחושו עליה ולא יזכרו עושה כימה וכסיל שהוא עושה בהם משפט וצדקה בארץ ולמד לבני אדם שיעשו גם הם כן , כמו שאמר אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' : (ח) עושה כימה וכסיל . זכר אלו הכוכבים כי בהם קיום התבואות בזמניהם וזה הפך זה וביניהם קיום העולם , ולא זכר :

מצודת דוד

לבלום ויחזרו אם כן גם הם למשלחם הראשונה) : נטשה על אדמתה · עזובה בארצה היא עזובה ואין מי מקימה כי אין הכח ביד מלכיה ושריה להקימה מעפרה : (ג) העיר היוצאת אלף · שהיו יוצאים ממנה אלף אנשים לצבא לא ישארו בה כי אם מאה : לבית ישראל · מוסב על העיר לומר העיר של בית ישראל היוצאת אלף וגו' : (ד) דרשוני . דרשו אותי ותשארו בחיים : (ה) בית אל · ר"ל את העגל אשר בבית אל : והגלגל · אל הגלגל לא תבאו אל העכו"ם העומדת שם : ובאר שבע · לבאר שבע לא תעבורו כי גם שם בנו מזבחות לעכו"ם כמ"ש וחי דרך באר שבע (לקמן ח) : כי הגלגל · כי בסבת עבודת הגלגל גלה יגלה ישראל מעל אדמתו והוא לשון הנופל על לשון : ובית אל · בסבת עבודת בית אל יהיה ישראל לעמל ויגיעה וגם זה הוא לשון נופל על הלשון כי בית אל כינה הכתוב לגנאי בשם בית און כמ"ש ואל תעלו בית און (הושע ד) : (ו) פן יצלח · ר"ל פן חמת ה' יצלח ויתגבר על בית יוסף כאש המצלחת ומתגבר והולך ושורף : בית יוסף · היא מלכות אפרים שהם מבני יוסף : ואכלה · ותשרוף אנשי שומרון העובדים לעגל שבבית אל ולא ימצא מי מכבה השרפה ר"ל לא ימצאו מושיע ומציל : (ז) ההופכים · אשר הם מהפכים משפט התורה המתוק כדבש לקחת תמורתו את העגל המרה כלענה : לארץ הניחו . משפילים הצדקה עדי ארץ : (ח) עושה כימה וכסיל . מוסב למקרא שלפני פניו שאמר דרשו את ה' והוא

מצודת ציון

עזובה כמו נטשתה עמך (שם ב) : (ה) גלה יגלה · מל' גלות : לאון · ענין עמל ויגיעה וכן אם גלעד און (הושע יב) : (ו) יצלח · ענין התגברות : ואכלה · ותשרף : (ז) ללענה · שם עשב מר : (ח) כימה וכסיל . שמות מזלות : צלמות · צלו של מות והוא חשכת הקבר : (ט) המבליג . ענין חוזק

כן ושוד על מבצר יבוא : (י) ואם נביא יוכיח השופט ישנאהו הוא ושריו על כן כתוב שנאו בשער מוכיח : (יא) לכן · בושסכם · אין ריע לו כי הבי"ת שורש כי לא יתכן היותו משרת עם שם הפועל כי אם אפס משקלו וטעמו לעשות חמס לדל : ומשאת בר · שעמל בה תקחו ממנו בחזקה וזה תגמולכם בתי גזית בניתם : (יב) כי ידעתי · אם תעשו זה בסתר אני ידעתיו : צוררי צדיק · במשפט · בשער בפרהסיא : (יג) לכן · יש מהמשכילים שידום ולא יוכיח בעבור פחד המלך : (יד) דרשו · טוב שם דבר או תואר הטובה דרך הטוב או החק או הדבר : כאשר אמרתם · בלבבכם : (טו) שנאו רע · תואר והוא אדם רע וככה אהבו טוב שהוא המוכיח ודובר תמים : שארית יוסף · כי המלך מבני יוסף : (טז) לכן · אם לא תשמעו תבוא

שוד · אדם שדוד וחלש דמגבר חלשין על תקיפין ובזוזין על כרכי תקיפין מצליח : (י) שנאו בשער מוכיח . אתם לא יראתם מפניו ומפני נביאיו ושנאתם את המוכיחים אתכם בשערי בתי דינא : (יא) בושסכם . כמו בוססכם על דל שאתם רומסין ורופסים על ראשו כמו בוססו את חלקתי (שם יב) : ומשאת בר תקחו · זקיפת מלווה שהפקעתם עליהם השערים למכור להם תבואה בריבית כדי ליפול נחלתם מהם לכך בתי' וכרמים אשר בניתם ונטעתם על אותן הנחלות לא יתקיימו בידכם ומשאת ל' משא שמכבידים עליהם : כרמי חמד · כרמי חמדה : (יב) צוררי צדיק · מעיקין ליה לזכאה : בשער הטו · בשערי בתי דיניכם הטו משפט אביונים : (יג) המשכיל · מי שהוא חכם ידום בבא הרעה ולא יהרהר אחר מה"ד שהרי כל אלה עשו : כי עת רעה היא · עת המזומנת לקבל רעתם : (יד) ויהי כן וגו' · אם זאת תעשו אז יהי המקום עמכם כאשר אמרתם בלבבכם שתתקיים לכם גדולתכם : (טו) שארית יוסף · כל ישראל נקראין על שמו לפי שכלכל אותם

י שָׂנְאוּ בַשַּׁעַר מוֹכִיחַ וְדֹבֵר תָּמִים
יְתָעֵבוּ׃ יא לָכֵן יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם עַל־
דָּל וּמַשְׂאַת־בַּר תִּקְחוּ מִמֶּנּוּ בָּתֵּי
גָזִית בְּנִיתֶם וְלֹא־תֵשְׁבוּ בָם כַּרְמֵי־
חֶמֶד נְטַעְתֶּם וְלֹא תִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם׃
יב כִּי יָדַעְתִּי רַבִּים פִּשְׁעֵיכֶם וַעֲצֻמִים
חַטֹּאתֵיכֶם צֹרְרֵי צַדִּיק לֹקְחֵי כֹפֶר
וְאֶבְיוֹנִים בַּשַּׁעַר הִטּוּ׃ יג לָכֵן
הַמַּשְׂכִּיל בָּעֵת הַהִיא יִדֹּם כִּי עֵת
רָעָה הִיא׃ יד דִּרְשׁוּ־טוֹב וְאַל־רָע
לְמַעַן תִּחְיוּ וִיהִי־כֵן יְהוָה אֱלֹהֵי־
צְבָאוֹת אִתְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם׃
טו שִׂנְאוּ־רָע וְאֶהֱבוּ טוֹב וְהַצִּיגוּ
בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט אוּלַי יֶחֱנַן יְהוָה
אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁאֵרִית יוֹסֵף׃ טז לָכֵן
כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֲדֹנָי

ס' חסר
ב' בטעם בסיפ'
ל'
י"ד פסוקים בסיפ' ולא ולא יני"
ג' חסר וכל אוריתא דכות' כמ"א
ד' וחסר למען יזמרך כבוד
ל"ג
ל'
ל'
י"ג ב' בטעם בסיפ'
קנ"ד

מַשְׁלִיט׃ י סָנָן לִדְמוֹכַח לְהוֹן
בְּשַׁעֲרֵי בָּתֵּי דִינָא פִּתְגָּמֵי
אוֹרָיְתָא וְלִדְמַלֵּיל כֵּיוָנְתָּא
מַעְקְמִין׃ יא בְּכֵן חֲלַף בְּמִבְזְכוֹן
מִסְכֵּנַיָּא וּמְנַסְבוֹן חֲשִׁיכַיָּא
בָּתֵּי גְזִית בְּנֵיתוּן וְלָא תֵיתְבוּן
בְּהוֹן כַּרְמֵי חֶמְדְּתָא נְצַבְתּוּן
וְלָא תִשְׁתּוּן יַת חַמְרְהוֹן׃
יב אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי דִסְגִיאִין
מְרָדֵיכוֹן וְתַקִּיפָן חוֹבַתֵיכוֹן
מְעִיקִין לֵיהּ לְזַכָּאָה בְּדִיל
לְקַבָּלָא מָמוֹן דִשְׁקַר וְדִין
חֲשִׁיכַיָּא בְּבֵית כְּנִשְׁתֵּיהוֹן
מַסְטַן׃ יג בְּכֵן מַלְפַיָּא בְּעִדָּנָא
הַהִיא מִן קֳדָם רַשִׁיעַיָּא שְׁתִיקוּ
אֲרֵי עִדַּן בִּישׁ הוּא׃ יד תְּבָעוּ
לְאוֹטָבָא וְלָא לְאַבְאָשָׁא בְּדִיל
דְּתִתְקַיְמוּן וִיהֵי כְעַן מֵימְרָא
דַּייָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּסַעְדְּכוֹן
כְּמָא דַּאֲמַרְתּוּן׃ טו סְנוּ
לְאַבְאָשָׁא וְרִיחֲמוּ לְאֵיטָבָא
וְאַתְקִינוּ בְּבֵית כְּנִישַׁתְכוֹן דִּינָא מָאִים יִתְרַחֵם מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת עַל שְׁאָרָא
דְיוֹסֵף׃ טז בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהֵי צְבָאוֹת יְיָ בְּכָל

לכן ב' בטעם בסיפרא וסי' לכן יען בושסכם על דל · ודבתריה לכן כה אמר ה' אלהי צבאות אדוני בכל רחבות מספד : ועצמים ג' חסר בקריאה וסי' כי ידעתי רבים פשעיכם ' ושפט בין הגוים · ועצמים כל הרוגיה . וכל אוריתא דכוו' חסר במ"א ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי : ה' אלהי צבאות י"ג וסי' וילך דוד הלוך וגדל דשמואל ' נמצאו דבריך ואכלם · ויאמר קנא קנאתי לה' דמלכים · וחברו · כי הנה יוצר הרים ובורא רוח · יען דברכם את הדבר הזה · דרשו טוב ואל רע דעמוס · ודבתריה שנאו רע ואהבו טוב והציגו · ודבתריה בכל רחבת מספר · והגלתי אתכם מהלאה לדמשק . נשבע אדני ה' בנפשו · מי כמוך חסין יה · (עיין במסרה רבתא בערך א) וג' ה' אלהי צבאות אלהי ישראל וסי' חנני מביא אל יהודה : **אם יצא תצא**

תולדות אהרן

שנאו רע · חגיגה ד (חגיגה עז) :

רדק

זכר שמש וירח אע"פ שבהם קיום העולם לפי שהם מושלים כל השנה, ואלה שני הכוכבים מושלים בזמנים ידועים בשנה, והם צורך העולם ומשפטו וכן אמר התקשר מעדנו' כימ' מושכות כסיל תפתח, ואמרו ז"ל כי כימה יש בה צנה גדולה ומקררת לפירי, וכסיל יש בה חמימות גדול ומבשל' לפירי, ואמרו כי כימה הוא זנב טלה, והנה הם שהופכים המשפט לרע ולא זכרו מי שהופך הדברים במשפט לטוב העולם ולקיומו, וכן היום והלילה בתקיפות עושה אותם הפכים לטוב: יהפך לבקר צלמות · בימי הקיץ הופך החושך לאור שהימים ארוכים והלילות קצרים ובימי החורף בהפך כי החשיך היום ושמו לילה שהלילות ארוכים והימים קצרים וכל זה ההפך הוא קיום העולם ותקוני, וכן קורא למי הים שהם מלוחים ומעלה אותם בעבים ושופכים על פני הארץ להשקותם והם מתיקים, הנה הוא הופך הדברים לטוב העולם ולא זכרתם אותו ואתם הופכים משפטיו הטובים לרעה : ה' שמו. הוא מה שאמר למעלה ה' אלהי הצבאות שמו כמו שפירשנו: (ט) המבליג שד על עז, ואם תאמר שתבטחו על מבצריכם הלא ית' הוא המחזיק האויב השודד על עם עז, וכן יבא השודד על מבצר חזק כרצונו וילכדנו, וכן יבא עליכם מי שילכד מבצריכם : שד . תאר בשקל נחם חם : המבליג . פעל יוצא , מן ואבליגה מעט והוא פועל עומד : (י) שנאו · מי שמוכיחם בשער כלומר ברבים ישנאו אותו , והמוכיחים הם נביאי האמת והחסידים שבהם ומוכיחים אותם ברבים לפי שהם רבים והם יושבי שער תמורת השופטים הישרים : ודבר תמים · זכר תמים ויאשר כי הוא תאר או הוא שם כמו אם באמת ובתמים וי"ת ולדמלל כיוונתא מעקמין : (יא) לכן יען בושסכם על דל · אין למלה הזאת חבר ועניינה לפי מקומה עמסכם והטריחכם ואמר זה כנגד השרים והשופטים , וי"ת הבי"ת שמוש , ולא יתכן זה לפי דרך הדקדוק , ופירש שהוא ענין בוז כמו שוסים את הגרנות , שוסי נחלתי , ות"י במבזכון ית מסכינא , ואא"ז ז"ל פי' כי הסי"ן במקום סמ"ך , כמו ובולס שקמים שהוא כמו בולם מתרגום ויתפש ובלם , והמלה מקור מבנין פועל מרובע , בוססכם , בפלס טעמכם , וענין המלה ענין רמיסה כמו ועל הרי אבוסנו : ומשאת בר תקחו ממנו . מה שיגע ונשא על כתפו מהתבואה לביתו לחיות בה אתם תקחו אותם ממנו לפי שהוא עני ואין לו כח להציל מידכם , ומה יוסיף עניכם על זה שתבוזו בית העני : בתי גזית בניתם . ולא תשבו בם , בתיכם שבניתם אותם גזית מעושק וחמס לא תשבו בם לזמן ארוך כי בקרוב יבא האויב ויגלה אתכם משם ויחריבם , וכן לא תשתו יין הכרמים שנטעתם בעושק כי תגלו בקרוב מארצכם : כרמי חמד · שהם נחמדים וטובים כמ"ש בתי גזית שהוא בנין נאה וטוב , או יהיה פירוש כרמי חמד שחמדתם אותם וגזלתם אותם מן העניים , על דרך שאמר וחמדו שדות וגזלו : (יב) כי ידעתי · לא תחשבו כי איני רואה ויודע מעשיכם הרעים כי הכל אני יודע והשוחד שתקחו בסתר לעוות הצדיק בדינו ולהרע לו בעבור השוחד שלקחתם בסתר והוא הכופר שתקחו להציל הרשע מיד בעל דינו שהוא צדיק במשפטו : ואביונים בשער הטו . כפל הענין במ"ש כי האביונים הם צדיקים בדינם ברוב כי הם עשוקים ואינם עושקים כי אין להם כח לעשוק , ומה שאמר בשער כי שמה ישבו למשפט כמו השערה אל הזקנים : (יג) לכן המשכיל בעת ההיא ידום , לפי שהם שונאים המוכיח אותם אמר מי שהוא משכיל מן הטובים יהיה דומם ולא יוכיחם שלא ישמע חרפתו שהם מסיבים : כי עת רעה היא · שוד הרעים תקפה : (יד) דרשו טוב · עוד שב הנביא להוכיחם אולי ישמעו : ויהי כן . אם תדרשו הטוב ותרחיקו הרע יהיה ה' אתכם כאשר אמרתם , כלומר בכל ענין שחשבתם ההצלחה והטובה שתהיה לכם כן תהיה : כי ה' אלהי צבאות אתכם . וכפל הענין עוד ואמר : (טו) שנאו רע . והציגו בשער משפט , ר"ל העמידו המשפט בשער שהוא מקום מושב השופטים והזקנים : אולי יחנן ה' . אף על פי שחטאתם אלין הרבה אולי יחנן ה' על השארית הנשארת אם תשובו אליו כי חנון ורחום הוא : שארית יוסף . הוא מלכות אפרים ואמר שארית כי רובם גלו קודם מלכות ירבעם בן יואש וכלו בחרב וברעב ובדבר . כמ"ש כי ראה ה' את עוני ישראל מורה מאד ואפס עצור ועזוב וגו' : (טז) לכן · אם לא תשובו אלי רעות יבואו עליכם
עד

מצודת ציון

חוזק כמו ואבליגה מעט (איוב י) : שוד · ענין חרבן ואבדון כמו משוד כי יבוא (שם ה) : (י) יתעבו · מל' תעוב ושקוץ : (יא) בושסכם . כמו בוססכם והוא ענין רמיסה כמו בוססו את חלקתי (ירמיה יב) : ומשאת מל' משא : בר · תבואה כמו לשבור בר (בראשית מב) : גזית · אבנים מסותתים ביושר כמו ולא תבנה אתהן גזית (שמות יז) : (יב) ועצומים · חזקים : צוררי · מל' צר ואויב : כופר · פדיון : (יג) ידום . ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י) : (טו) והציגו . ענין העמדה כמו תציג אותו לבד (שופ' ז) : אולי · ענינו שמא : יחנן · מל' חנינה וחמלה : (טז) חוצות · שווקים :
סו

מצודת דוד

והוא זה העושה כימה וכסיל עם כי המה מתחלפים בפעולותיהם כימה מקרר וכסיל מחמם : והופך וגומר · את הצלמות מהפך להיות בוקר ואת היום מחשיך להיות לילה : הקורא למי הים . להעלותם בעבים ואחר זמן שופכים ע"פ הארץ : ה' שמו . המורה שהוא אדון הכל : (ט) המבליג . הלא הוא מחזק שוד והרבן על עם עז : ושוד · ר"ל וכן יבוא חרבן על המבצר שאתם בוטחים בו וכאומר הואיל וכן דרשו את ה' וחיו : (י) שנאו · והם עכ"ז שנאו בשער את הנביא המוכיח ר"ל אף בשער העיר במקום פרסום המה מראים שנאה על התוכחה : ודובר תמים · ומי שמדבר דברים תמימים וישרים אותו מתעבים : (יא) יען בושסכם . בעבור דרמיסת רגליכם הוא על הדל ותגזלו ממנו המשא של תבואה שעל שכמו לזה בתי הגזית שבניתם והרי הם שלכם ואף על פי כן לא תשבו בם כי האויב יקחם וכן כרמים חמודים שנטעתם ושלכם המה ועל כל זה לא תשתו אתם את יינם כי אם האויב : (יב) רבים פשעיכם · אמר פשעיכם רבים וחטאתיכם המה חזקים אתם צוררים את הצדיק ולוקחים כופר לפטור מעונש מיתה את המחויב ובשער מקום המשפט מטים דין האביונים : (יג) לכן . בעבור המשפטים האלה הנה המשכיל ידום בעת בוא הפורעניות ולא יהרהר אחר מדת הדין כי בא העת שיקבלו הרעה כי נתמלאה הסאה : (יד) דרשו טוב · לכן דרשו לעשות טוב ואל תדרשו לעשות רע למען תשיגו את החיים : ויהי כן וגומר · ר"ל כן יהיה ה' עמכם תקוע בלבבכם כאשר אמרתם ונדרשם בעת שקבלתם אותו לאלוה : (טו) שנאו רע . דבר הרע בעיני ה' שנאו ואהבו את הטוב בעיניו ואת המשפט
העמידו

אותם : (טז) הו הו . ל' צעקה : וקראו איכר אל אבל . יפגעו שיירות האיכרים החורשים בשדות בקול מספד האבלים העוסקים בחוצות : ומספד אל יודעי נהי . ועביד מספדא יערע בדעביד אילייא ואינו אלא ל' כפול כמו משפטי ודיני (תהלים פ') : (יח) הוי המתאוים וגו' . האומרים ימהר יחישה מעשהו (ישעיה ה) : למה זה לכם וגומר . משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאורה כדאיתא בחלק : (כא) בעצרותיכם . קורבן כנישתכון כמאמר קראו עצר' : (כב) ושלם מריאיכם . ושלמי פטימיכון בהמות מפוטמות : (כג) הסר מעלי המון שריך . שהלוים משוררים על הדוכן אחרי שאתם חומסים ומעוותי משפט : (כד) ויגל כמים משפט . וזאת תעשו והראה לכם המשפט אשר כבשתם והסתרתם יגולה ויטף ביניכם כמים נובעים : וצדקה . תגלה כנחל איתן : (כה) הזבחים ומנחה . וכי לזבחים ומנחות רצוני והלא במדבר לא דברתי את אבותיכם להקריב לי זבחים אני אמרתי אדם כי יקריב (ויקרא א') כשירצה להקריב ואומר ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו (במדבר ט) מגיד שלא עשו ישראל במדבר אלא אותו פסח לבדו : (כ) ונשאתם את סכות מלככם · חוזר לענין הפורעניות שלמעלה

חסך

אל שדי · למה אתם עושים רעה. ופלוגתא עיין במסרה רבתא בערך

תולדות אהרן כמתאוים . סנהד' צח : הזבחים . חגיגה ו' :

בְּכָל־רְחֹבוֹת מִסְפֵּד וּבְכָל־חוּצוֹת
יֹאמְרוּ הוֹ־הוֹ וְקָרְאוּ אִכָּר אֶל־אֵבֶל
וּמִסְפֵּד אֶל־יוֹדְעֵי נֶהִי : יז וּבְכָל־
כְּרָמִים מִסְפֵּד כִּי־אֶעֱבֹר בְּקִרְבְּךָ
אָמַר יְהוָה :
יח הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת־יוֹם יְהוָה
לָמָּה־זֶּה לָכֶם יוֹם יְהוָה הוּא־חֹשֶׁךְ
וְלֹא־אוֹר : יט כַּאֲשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי
הָאֲרִי וּפְגָעוֹ הַדֹּב וּבָא הַבַּיִת וְסָמַךְ
יָדוֹ עַל־הַקִּיר וּנְשָׁכוֹ הַנָּחָשׁ :
כ הֲלֹא־חֹשֶׁךְ יוֹם יְהוָה וְלֹא־אוֹר
וְאָפֵל וְלֹא־נֹגַהּ לוֹ : כא שָׂנֵאתִי
מָאַסְתִּי חַגֵּיכֶם וְלֹא אָרִיחַ
בְּעַצְּרֹתֵיכֶם : כב כִּי אִם־תַּעֲלוּ־לִי
עוֹלוֹת וּמִנְחֹתֵיכֶם לֹא אֶרְצֶה וְשֶׁלֶם
מְרִיאֵיכֶם לֹא אַבִּיט : כג הָסֵר מֵעָלַי
הֲמוֹן שִׁרֶיךָ וְזִמְרַת נְבָלֶיךָ לֹא
אֶשְׁמָע : כד וְיִגַּל כַּמַּיִם מִשְׁפָּט
וּצְדָקָה כְּנַחַל אֵיתָן : כה הַזְּבָחִים
וּמִנְחָה הִגַּשְׁתֶּם־לִי בַמִּדְבָּר אַרְבָּעִים

ל'
ב' וג' בליש'
ד' מ"ל
כ'ס'פ בנביאי'
ב'
ג' דמטעים
ל' סביר ין מפי
ד' וי'חסר את'ת
ל' חסר בספרא
ב'
ל' וחסר
ל'
ל' ומ"ל
ל' וחסר
וה'חס' בליש'
ל'

רְחוֹבַיָא מִסְפְּדָא וּבְכָל שׁוּקַיָא
יֵימְרוּן וַי וַי וְיַעַרְעוּן אִכָּר
לְאֵבֶל וְעָבִיד מִסְפְּדָא לְדְיָדְעֵי
אִילְיָא : יז וּבְכָל כַּרְמַיָא
מִסְפְּדָא אֲרֵי אִתְגְלֵי לְמֶעְבַּד
פּוּרְעָנוּת דִין בְּגַוִיךְ אֲמַר יְיָ :
יח וַי לְמִתְחַמְדִין לְיוֹמָא דַעֲתִיד
לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ לְמָא דְנַן
לְכוֹן יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן
קֳדָם יְיָ הוּא חֲשׁוֹךְ וְלָא נְהוֹר :
כְּמָא דִי יְעָרוֹק גַבְרָא מִן
קֳדָם אַרְיָא וְיַעַרְעִינֵיהּ דוּבָא
וְיֵיעוֹל לְבֵיתָא וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל
כָּתְלָא וְיִכְתִינֵיהּ חִוְיָא : כ הֲלָא
חֲשׁוֹךְ יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן
קֳדָם יְיָ וְלָא נְהוֹר וְקָבֵל וְלָא
זֵיהוֹר לֵיהּ : כא סְנֵיתִי רְחֵיקִית
חַגֵיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּיל בְּרַעֲוָא
קוּרְבַּן כְּנִשַׁתְכוֹן : כב אֲרֵי אִם
תַּסְקוּן קֳדָמַי עֲלָוָן וְקוּרְבָּנֵיכוֹן
לָא לְרַעֲוָא וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן
לָא יִתְקַבְּלוּן קֳדָמַי : כג אַעְדִי
מִן קֳדָמַי אִתְרְגוּשַׁת זִמְרָךְ
וְנִיגוּן כִּנָרָךְ לָא אֶשְׁמָע :
כד וְיִתְגְלֵי כְּמַיָא דִינָא וּזְכוּתָא
כְּנַחַל מַגְבַּר : כה הֲנִכְסַת
קוּדְשִׁין וְקוּרְבָּנִין קָרֵבְתּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין

תבוא עליכם הרעה בכל רחובות מספד יהיה : הו הו · חסר יו"ד כמו הוי : וקראו אכר אל אבל · כי לא יקצרו מה שזרעו כאשר לא ישתו יין כרמיהם על כן : (יז) ובכל כרמים מספד . טעם כי אעבר דרך משל על חרונו ואפו והם הגזירות שיעברו עליהם : (יח) הוי . על דרך האומרים ימהר יחישה : יום יי' . להנקם מהם : (יט) כאשר . הטעם אם ימלט מרעה אחת לא ימלט מרעה אחרת כאשר ינוס כי הוה על הוה תבוא והנמלט מהארי יפגענו הדוב ואם עוד ימלט ובא הבית ובטח כי נמלט ישכנו נחש : (כ) הלא . הטעם איך תתאוו לבוא היום והנה חשך והאור הוא תאוה לעינים לא האפילה : (כא) שנאתי · אם תאמרו כל הימים שאנחנו מקריבים עולות לא נראה רע על כן אמר שנאתי : חגיכם · כבשיכם אסרו חג בעבותי' חגי' ינקופו : ולא אריח . ריח ביום עצרת שלכם כי אם תעלו עולות שאין אתם חייבים ומנחות לרצות אותי לא אריח: (כב) ושלם. יחיד כי משלמים השם ל' רבים יאמר שלם ל' יחיד . ומריאכם כדברי רבינו האיי ז"ל מלשון משנה דחלבו אסור ואינו מין בפני עצמו כדברי הגאון רב סעדיה ז"ל שאמר שחלבו מותר ופי' בו בלשון ישמעאל גאמו"ס ואיננו במקומות אלה והוא גדול מהשור ודומה לו : (כג) הסר . שירות הלוים ומלת המון בעבורם כאילו אמר הסר אסיפת הלוים המשוררים או היא מגזרת המית ים המית השירים : (כד) ויגל . מגזרת גולות עליו' והוא מפעלי הכפל כמו ימס ככה דעת כל מדקדקי ספרד והטעם עשו משפט ולא זבח ושיר כי אין לי חפץ בהם רק במשפט : (כה) הזבחים . ירצה בדרך הפשט כי ה"א

הזבחים

רדק

עד שיהיה מספד בכל רחובות : הו הו. הוא קול המספד כמו הוי הוי : וקראו אכר אל אבל · אכר הוא עובד השדות ויקראו לו לבא אל האבל כי עבודתו וטרחו לשוא כי לקו הזרעים והצמחים וזרעו ולא יקצרו : ומספד אל יודעי נהי . כמו הפוך ויודעי נהי אל מספד וכן הידעת כי אז תולד כמו הידעת אז כי תולד מקום שם קבר כמו מקום קבר שם והדומים להם וי"ת בהסרון ועביד מספדא לידעי אליא : (יז) ובכל כרמים מספד . שלא יהיו בהם ענבים כי אעבור בקרבך להרע לך כמו ועברתי בארץ מצרים : (יח) הוי המתאוים , כמו שאמר בישעיה האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה וגו' : (יט) כאשר ינוס איש · כלומר תצאו מצרה אל צרה : (כ) הלא חושך · ולא אור · אפילו קצת אור אין בו כי כלה חשך והחושך הוא משל לצרה : (כא) שנאתי . אמר כנגד מלכות בית יהודה כי בימי עזיהו מלך יהודה נתנבא כמ"ש וכן יאמר בסמוך הוי השאננים בציון , והם היו מקריבים בבית המקדש אעפ"כ האל ית' מאס אותן הקרבנות כיון שמעשיהם רעים : חגיכם . קרבנות חגיכם וכן בעצרותיכם בקרבנות עצרותיכם והענין כפול כמ"ש כי החג הוא עצרת כמו שאמר עצרת תהיה לכם עצרות , כמו מן עטרת עטרות, ובסמוך עטרות וכן עצרות , ודגש הצדי בעצרותיכם לתפארת הקריאה כדגש קו"ף מקדש , וצד"י עצביכם תנגושו , והדומים להם : (כב) כי אם תעלו , כמו שאמר בנבואת ישעיה למה לי רוב זבחיכם וכל הענין : ושלם מריאכם , אחד מן שלמי מריאכם, כמו שאמר שם וחלב מריאים והם המפוטמים: (כג) הסר מעלי המון שיריך · רבוי שיריך שהלוים היו משוררים על הקרבן בפה ובכלי ואיני רוצה לא בקרבנות ולא בשירים כי אינם לרצון כי מעשיכם רעים ומה יועילו הקרבנות אם תעבדוני מצד א' ותמרדו בי מצד אחר : (כד) ויגל כמים משפט . מענין גלות מים , פי' הגימ"ל פתוחה ויורה שהוא משרש גלל, כלו' ילך המשפט כמים : וצדקה כנחל איתן . כנחל חזק שהוא נגר במרוצה בזה ארצה אני שילכו המשפט והצדקה לא שתעצרו ותעכבו אותה ותניחום לארץ ותקריבו לפני זבחים אינני רוצה בזה:(כה) הזבחים·הה"א ה"א השאלה, אמר אם זבחים ומנחה הגשתם לי במדבר מ' שנה בית ישראל כמו שאמר בנבואת ירמיהו

כי

מצודת דוד

העמידו בשער המשפט להיות מתקיים ולעמוד על עמדו : אולי יחנן · אם כן תעשו אולי יחנן ה' את השארית אשר ישארו מכם , וקרא את כל ישראל ע"ש יוסף לפי שכלכלם במצרים : (טז) לכן · ר"ל הואיל ולא כן עשיתם לכן כה אמר וגו' : מספד · יהיה מספד : וקראו איכר · יקראו אל האיכר להתאבל על מלאכתו שהיתה בחנם : ומספד · ובמספד יקראו אל יודעי נהי שהם יעוררו המספד : (יז) מספד · יהיה מספד על חסרון היין : כי אעבור בקרבך · להכות בך : (יח) הוי המתאוים · על בני יהודה יאמר והוא מ"ש האומרים ימהר יחישה מעשהו וגומר (ישעיה ה) שהיו בני יהודה מלעיגים בדברי הנבואה ואמרו ימהר להביא יעודי הפורעניות למען נראה אם יוכל עשוהו וכאלו יתאוו לה ואמר הוי על אלה המתאוים יום הפורעניות הבא מה' : למה זה וגומר . ר"ל למה אתם מתאוים : יום ה' . הלא הוא יום חושך ולא יום אור : (יט) כאשר · היום ההוא יהיה כאשר ינוס איש מפני הארי הרודף אחריו ובדרך נוסו פגע בו הדוב וכאשר יבוא אל הבית להטמין עצמו וסמך ידו אל הקיר לחפש אחר מקום נסתר ישכנו הנחש היושב בחור הקיר ר"ל כשתנצלו מצרה האחת תבוא השניה : (כ) הלא חושך : ר"ל אם כן היום ההוא יהיה חושך ועל מה תתאוו לו : (כא) שנאתי · ר"ל אל תבטחו בהבאת הקרבנות כי באמת שנאתיו מאסתי קרבנות חגיכם ולא אריח בהקטרת העולות שאתם מביאים בעת שאתם נעצרים ומעוכבים לפני בבה"מ ר"ל אינם מקובלים לפני : (כב) ומנחותיכם · ואף המנחות שאתם מעלים לא ארצה בהם : ושלם מריאיכם · השלמים מה שאתם מביאים מריאים לא אביט אליהם ואינם לרצון : (כג) המון שיריך . המיית השיר מה שהלוים משוררים לפני : וזמרת נבליך · מה שהם מזמרים לפני בכלי נבל לא אשמע כי אינם ערבים עלי : (כד) ויגל כמים משפט : ר"ל זאת עשו המשפט אשר כבשתם בעמקי המסתור יגולה כמים הנובעים היוצאים מבטן הארץ ממקום מסתור והצדקה שפסקתם ממנה התמידו בה כנחל חזק השוטף והולך ואינו פוסק : (כה) הזבחים . ר"ל וכי הכל תלוי בזבחים וכי הגשתם לפני במדבר זבחים ומנחות בכל ימי משך מ'

שנה

מצודת ציון

הו הו · כמו הוי הוי והוא ענין צעקת יללה : אכר . כן יקרא העוסק מלאכת השדה וכן הובישו אכרים (יואל א) : נהי · ענין קינה ויללה : (יח) המתאוים · מל' תאוה : (יט) הקיר · הכותל : ונשכו . מל' נשיכת השנים : (כ) נוגה · הארה וזריחה : (כא) חגיכם . קרבנות חגיכם : אריח · מל' ריח : בעצרותיכם · ענין עכבה במקום כמו נעצר לפני ה' (ש"א כא) : (כב) ארצה . מל' רצון : ושלם · מל' שלמים : מריאכם . בהמות פטומות וכן ויזבח שור ומריא (ש"ב ו) : (כג) המון . מל' המייה : שריך · מל' שיר : וזמרת · מל' זמר : נבליך . שם כלי נגון : (כד) ויגל · מל' גלוי : איתן.

חזק

שָׁנָה בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כו וּנְשָׂאתֶם אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֵת כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם׃ כז וְהִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מֵהָלְאָה לְדַמָּשֶׂק אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

ו א הוֹי הַשַּׁאֲנַנִּים בְּצִיּוֹן וְהַבֹּטְחִים בְּהַר שֹׁמְרוֹן נְקֻבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם וּבָאוּ לָהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ב עִבְרוּ כַלְנֵה וּרְאוּ וּלְכוּ מִשָּׁם חֲמַת רַבָּה וּרְדוּ גַת־פְּלִשְׁתִּים הֲטוֹבִים מִן־הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה אִם־רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלְכֶם׃ ג הַמְנַדִּים לְיוֹם רָע וַתַּגִּישׁוּן שֶׁבֶת חָמָס׃ ד הַשֹּׁכְבִים עַל־מִטּוֹת שֵׁן וּסְרֻחִים עַל־עַרְשׂוֹתָם

ל' את אכיסכו ל' ל' ל'פתח ול'קמן דרך כוכב ל' תכם ל' · י"ג ג' ל' ותסר כ"ה · ל' ל' כ' · ל' ל' ל' כ' · ל' וחד סרוחים

בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כו וּנְטַלְתּוּן יַת סִיכּוּת פַּת כּוּמְרֵיכוֹן וְיַת כִּיוּן צַלְמֵיכוֹן כּוֹכַב טַעֲוַתְכוֹן דִּי עֲבַדְתּוּן לְכוֹן׃ כז וְאַגְלֵי יַתְכוֹן מֵהָלְאָה לְדַמֶּשֶׂק אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ א וַי דְּשָׁלַן שְׁלֵיוָא בְּצִיּוֹן וּמִתְרַחֲצִין עַל כְּרַכָּא דְשֹׁמְרוֹן מְקַיְמִין שׁוּם בְּנֵיהוֹן כְּשׁוּם בְּנֵי עַמְמַיָּא וְכָל דְּמִן דִּיסְתַּמְכוּן עֲלֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ב עֲבָרוּ לְכַלְנֵיהּ וַחֲזוֹ וְאֵזִילוּ מִתַּמָּן לַחֲמַת רַבָּה וְחוּתוּ לְגַת דִּפְלִשְׁתָּאֵי דְּטָבִין מִן מַלְכְוָתָא הָאִלֵּין אִם סַגִּי תְּחוּמְהוֹן מִתְּחוּמְכוֹן׃ ג אִינוּן מְרַחֲקִין יוֹם בִּישׁ וְאַתּוּן מְקָרְבִין בְּבֵית כְּנִשְׁתְּכוֹן חֲטוֹף׃ ד דְּשָׁכְבִין עַל עַרְסָן דִּמְכַבְּשָׁן בְּשֵׁן דְּפִיל וְעוֹמְקִין

הזבחים ה"א כתימה והנה הטעם שלא הגישו וקדמונינו ז"ל אמרו כי הלויים הקריבו ואם היא קבלה קבלנו כי על דרך הפשט לא הקריבו והמפרש כי כבש אחד בבקר ואחד בערב לא יגיע לאחד מכם שזה פרושה אין לו טעם כי השם לא צוה להקריב יותר והנה עולת תמיד עשו ישראל בהר סיני חמשים יום והיו ישראל בישוב כי באחד בניסן בשנה השנית הוקם המשכן ובחדש השני בעשרים להדש נסעו מסיני הרי נ' יום יכל זמן שהיו בסיני היו בישוב ויין היה להם בעמדם במדבר סיני כמו שנה והיה להם יין נסך ואחר כך נסעו והוליכו יין עמהם עד שתעבר יום הכיפורים כי כן כתוב בפרשת אחרי מות ויעש כאשר צוה יי' את משה ובאו לארץ ערבה ושוחה ואין מרעה לצאנם ואין להם יין רק בשנת הארבעים שאלו המדיינים והאמוריים וככה בבאם אל קדש ביישוב בשנת המ' שאלו המדיינים וקנו בהמות והנה על דרך סברא לא הקריבו ואין טענה מחשבון ארבעים יום כי יום אחד בשנה חשוב שנה והנה הטעם כאשר הולכתי אתכם במדבר שנים רבות לא הגשתם לי עולות רק צויתי אתכם לעשות משפט וכן כי חסד חפצתי ולא זבח וכן בירמיה הוא אומר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה וזבח והנה טעם ויגל כמים שלא יפסק כדרך ויהי כנהר שלומך: (כו) ונשאתם . סכות . מגזרת הסכת ושמע ושרשו סכת והטעם שבלות רצון וכן בלשון ישמעאל אומר אדם לחבירו סכתל"י והוא שיאמר לו שבול דברי וקבל ברצון ומלת כיון ידועה בלשון ישמעאל גם פרס כי הוא כיוא"ן והוא שבתי כי עשו לו צלם: אשר עשיתם · שב אל צלמיכם וכוכב סמוך כוכב של אלהיכם עשיתם דמותו לעובדו : (כז) והגליתי · זה יום החשך הבא עליהם : דמשק · מזרח ארץ ישראל : (א) הוי · זה לאות על גלות נבוכדנצר : נקובי ראשית הגוים . הם ישראל ונקראו גוים בעבור היותם רבים : ובאו להם בית ישראל · כי הם בלשונם : (ב) עברו כלנה · שם עיר: הטובים . הם בלשון תימה והטעם כי הטיבותי להם יותר מכם וכלכם מעשה ידי : (ג) המנדים · הזכיר המתאוים הוי המתאוים בעבור שהיו בהם אנשים שהדבר שהנביא מתנבא היה להם בספק אולי לא יקיים דברו ויש מהם שאומרים לעתים רחוקות הוא ניבא וזהו המנדים המרחיקים ותקריבו לשפוט חמס כי שבת כמו מושב זקנים יושבי שער ולפי שאתם מנדים ומרחיקים בלבכם יום הפורענות לאמר עוד לא הגיע העת והזמן אינכם יראים לחטוא ותגישון שבת בשער לשפוט חמס מרחיקים ליום רע ומקריבים שבת חמס : (ד) השוכבים · וסרוחים · מגזרת וסרח העודף

חשך להם יום ה' ולא אור ונשאתם בגולה עמכם את גלוליכם וירכיבום האויבים על צואריכם לשאת עמכם בגולה : סכות כיון כוכב . שמות עכו"ם הן : (כז) והגליתי אתכם מהלאה לדמשק · כלומר לא לשכונותיכם תגלו כאשר עד הנה שנמסרתם ביד מלכי ארם ולא היו שובים אתכם למקום רחוק אלא עד דמשק ומעתה ביד סנחרב אמסור אתכם והוא יגלה אתכם למרחוק : (א) נקובי ראשית הגוים . לכם היו קוראים גוי המשובח שבעכו"ם : ובאו להם בית ישראל . הם בחרו במשפטיהם ובאו לכללם : (ב) עברו כלנה וראו · למה מאסתם בתורתי לדבק בחוקות עכו"ם עברו וראו בעכו"ם החשובים אם טובים הם מן הממלכות האלה שבשומרון ובירושלים : כלנה . בבל . חמת . אנטוכיא גת פלשתים · חשובה שבחמשת סרניהם שהיא קרויה מתג האמה (שמואל ב ח) על שם שרודה את כולם והיא אם המלכות : אם רב גבולם מגבולכם · ומה מצאתם בי עול : (ג) המנדים ליום רע · אתם מנידים עצמיכם ליום רע : ותגישון · עצמיכם לשבת בגלות אשר יחמס אתכם שנאמר בו מחמס אחיך יעקב (עובדיה א) זה מדרשו של רבי שמעון זצ"ל · ד"א המנדים ליום רע המבזים על נבואת ימי רע שהנביאים מתנבאים להם . ותגישון שבת חמס . זהו כמו שאמר ישעיה הוי מגיעי בית בבית ותגישון שבת בתוכם זו הגזל זו על ידי חמס : (ד) וסרוחים על ערשותם · משתטחין ומאריכין עצמם על ערסותם ורבותינו פי' מחליפין נשותיהם זה לזה ומסריחין ערסותיהן

אדנ"י : ונשאתם ב' וסי' את אביכם · את סכות מלכבם ואת כיון צלמיכם: השאננים ג' וסי' הוי השאננים בציון · רבת שבעה לה נפשנו · על הגוים השאננים : חמת רבה האי חמת לית דכוות' פתח וכל

תולדות אהרן

מטות שן · שבת סב קידושין עא

רדק

כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח, ושם פירשנו הענין, ארז"ל הפשוטה בהר סיני ר' אליעזר אומר מעשה עולה נאמרו בסיני וזה עצמה לא קרבה רבי עקיבא אומר קרבה ושוב לא פסקה אלא מה אני מקיים הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר מ' שנה בית ישראל שבטו של לוי שלא עבדו עכו"ם הם הקריבוה, ועוד כדבריהם ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו במדבר אלא פסח זה בלבד, וכה"א הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר מ' שנה, רבי שמעון בן יוחאי אומר ישראל לא היו מקריבים, ומי היה מקריב שבטו של לוי שנאמר ישימו קטורה באפך וגו', ואמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ישראל שעבדו עכו"ם לא הקריבו שבטו של לוי שלא עבדו עכו"ם הקריבו : (כו) ונשאתם · אמר מלות האל ית' לא קבלתם ותקבלו ותסבלו עבודת סכות מלככם, וסכות שם עכו"ם, ומלככם אמר על כוכב שנעשה עכו"ם על שמו וקורא אותו מלך לפי שהם חושבים אותו למלך עליהם, או שהוא כוכב גדול בצבא השמים שהוא כמלך על צבאו, וכן לקטר למלכת השמים כמו שפירשתי בספר ירמיהו, וי"מ סכות ענין הסכת ושמע כלו' מאזינים לעבודת עכו"ם, וי"ת ונטלתון ית סכות פתכומריכון, וכן וקלל במלכו ויבזו פת כומריכון, כ"א פתכריכון, וכן תרגם הכשבעים במלכם וענין עכו"ם היא : ואת כיון צלמיכם . י"מ כיון כמו לעשות כווני, וכבר פירשנו בספר ירמיהו שהם מיני מאכלים שמכינים לעכו"ם לפיכך נקראו כוונים, ועוד פירשנו כיון שהוא כוכב שבתי, וכן נקרא בל' ישמעאל ופרס כיואן, ועשו דמותו לעבדו: כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם, כוכב סמוך כי היא פתוח כלו' עשיתם צלם כוכב של אלהיכם והכוכב הוא שעשו אותו עליהם לאלוה ועשו צלם כוכב לו : (כז) והגליתי אתכם מהלאה לדמשק, רחוק מדמשק והוא חלח וחבור שגלו שם עשרת השבטים, וזכר דמשק לפי שמלך דמשק הרע לישראל מאד כמ"ש, ואמר אל תחשבו כי תגלו לדמשק שהיא קרובה לארצכם אלא רחוק מדמשק : אלהי צבאות, מעלה ומטה ואותם שאתם עובדים שלוחיו הם : (א) הוי השאננים בציון · שמרון היתה ראש הממלכה לישראל, וציון ראש ממלכת יהודה, ואמר הוי להם לעשירים אשר בהם שהם שאננים ובוטחים שלא תבא עליהם רעה ואינם חולים וכואבים על אשר גלו בני ישראל כמו שאמר בסוף הענין ולא נחלו על שבר יוסף, כי שומרון היא שנלכדה באחרונה מערי ישראל וציון מערי יהודה ושני השרים האלה ציון ושמרון היו נקובי ראשית הגוים שישבו שם מתחלה וסם ז' אומות, וקראם ראשית הגוים לפי שהיו ראשית הגוים שישבו שם והארצות מבחר שבארצות ואלה השרים היו נקובים בשם לטובה : ובאו להם בית ישראל . בעזרת ה' לא בחרבם ולא בקשתם ירשו אותם ישראל אלא ברצון האל יתברך והם עברו על רצונו ועזבו משפטיו ולקחו משפטי הגוים הראשונים היושבים בארצות האלה, ולמה עשו זה יראו שביבותיכם אם יש ארץ טובה מארצם וכי אם נתן להם האל ית' ארץ טובה למה כחשו בו ובטובתו : (ב) עברו כלנה . ואלה השאננים ומתענגים בטובה שנתן להם ה' כופרים בו ותורתו ואינם יראים מרעה שתבא עליהם וכשהנביאים מוכיחים אותם ואומרים להם כך וכך רעה תבא עליהם אינם יראים ובוטחים בשוברם

מצודת ציון

חזק כמו נהרות איתן (תהלים עד) : (כה) הגשתם · ענין הקרבה : (כו) ונשאתם · מל' משא וסבל : סכו' · כיון . כוכב . הם שמות מיני עכו"ם : (כז) מהלא' · להלן ורחוק : (א) השאננ' · ענין השקט ומנוחה כמו שאנן מואב (ירמיה מח) : נקובי · כן יאמר על הפרשת השם כמו נקבו בשמות (במד' א) : ראשית . ענין מיטב ומבחר כמו ראשית גבורתם (ירמיה מט) : (ב) כלנה · שם מקום : חמת רבה · חמת הגדולה : (ג) המנדים · מל' הנדה והנעה : ותגישון . ענין הקרוב : שבת . מל' ישיבה : חמס . עושק וגזל : (ד) שן · הוא שן הפיל : וסרוחים · ענין עודף ויתרון וכן סרוחי טבולים

מצודת דוד

שנה שהלכתם בו הלא באותן הימים לא עשו אלא פסח אחד וגם עולות לא קרבו כן ארז"ל וכאומר וכי לא הייתי אז מרוצה לכם בזולת הקרבנות : (כו) ונשאתם · ר"ל הואיל ואין הכל תלוי בקרבנות אם כן לא יגילו עליכם ותלכו גולה וע"ל צואריכם תשענו את הפסל של העכו"ם סכות שקבלתם עליכם למלך ולאלוה ואת העכו"ם כיון שעשיתם צלמו לעבוד לפניו ואת העכו"ם כוכב וכו' כי האויב יכריחם להביאם עמהם בגולה : (כז) מהלאה לדמשק · רחוק מדמשק משם ולהלן : (א) הוי השאננים · אוי על אלו היושבים שאנן בציון ועל אלו היושבים בטח בהר שומרון : נקובי · מתחלה היו נקובים בשם שהם העם המשובחים שבכל העכו"ם במשפט הנהגת דרכם עתה באו כל בית ישראל לכללם לאחוז במשפטי הנהגת דרכם : (ב) עברו כלנה · עברו לכלנה וראו טוב המקום ומשם לכו אל חמת רבה ורדו אל גת של פלשתים לראות גודל גבולם ושבחם : הטובים : וכי המה טובים מן הממלכות האלה הם מלכות יהודה ומלכות אפרים וכי גבולם גדול מגבולכם ומה א"כ מצאתם בי עול למאוס משפטי : (ג) המנדים. הם המניעים את עצמם במעשיהם ללכת ליום

ערסותיהן בשכבת זרע שאינה שלהם : כרים · כבשים : מרבק : מקום כנוס העגלים ובלע"ז קופל"א : (ה) הפורטים על פי הנבל · מנחם חברו עם ופרט כרמך (ויקרא ט) ורואה אני את דבריו שהמשורר על פי כלי זמר מחתך את הדבור בפרוטרוט הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה ולהנמיך : כדויד חשבו להם וגומר . חשבו כלי שיר שלהם ככלי שיר של דוד שהם לשמים ואלו להתענג : (ו) השותים במזרקי יין . יש מרבותינו שאומרים במסכת שבת שהיו זורקין כוסותיהן זה לזה וי"מ על שם כלי שהיו לו שתי פיות והוא ארוך ושותה זה מכאן וזה מכאן הוא נזרק מפיו אל פיו : וראשית שמנים · מובחר שבשמנים והוא אפרסמון : ולא נחלו · לשון חולי : על שבר יוסף · ששמעו מפי הנביאים שעתיד לבא עליהם : (ז) וסר מרזח סרוחים · ויבטלון משתאות המגדלים וגסי הרוח מרזחות לשון משתאות בסיפרי בפרשת וישב ישראל בשטים . מלאתי וחזרו לעשות להם מרזחים והיו קוראים להם ואוכלים : (ח) בנפשו · מדעת וכוונה : מתאב . כמו מתעב וכן תירגם יונתן מגעל אנא ית בית מקדשא רבותיה דיעקב שהמקדש נקרא גאון עוזם שנאמר הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם (יחזקאל כד) : עיר ומלואה · ירושלים ויושביה : (ט) אם יותרו : מן הדבר והחרב : בבית אחד ומתו . שישרפו את הבית עליהם בלכדם את העיר ונשאו

וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ
מַרְבֵּק׃ ה הַפֹּרְטִים עַל־פִּי הַנָּבֶל ד'
כְּדָוִיד חָשְׁבוּ לָהֶם כְּלֵי־שִׁיר׃ ג' חד חסר ל' בסיפרא
ו הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית ו'
שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ וְלֹא נֶחְלוּ עַל־שֵׁבֶר ל' · ג' וסי' נבלא דיוסף רוחא
יוֹסֵף׃ ז לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים
וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים׃ ח נִשְׁבַּע אֲדֹנָי ל' · ל'
יְהוִה בְּנַפְשׁוֹ נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי
צְבָאוֹת מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת־גְּאוֹן ל'
יַעֲקֹב וְאַרְמְנֹתָיו שָׂנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי יד' הס' בליש'
עִיר וּמְלֹאָהּ׃ ט וְהָיָה אִם־יִוָּתְרוּ
עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים בְּבַיִת אֶחָד וָמֵתוּ׃ ו' רפין

עַל עַרְסֵיהוֹן וְאָכְלִין פַּטִּימִין
מֵעָנָא וְעֶגְלִין מִגוֹ רַבְקָא :
ה דִמְנַגְּנָן עַל פּוּם נִבְלָא כְּדָוִד
אַתְקִינוּ לְהוֹן מָנֵי זְמָרָא :
ו דְשָׁתָן בְּפִילָוָן דִּכְסַף חֲמַר
וְרֵישׁ מִשְׁחִין טָבִין מִתְמַשְּׁחִין
וְלָא כָאֵב לְהוֹן עַל תַּבְרֵיהּ
דְיוֹסֵף : ז בְּכֵן כְּעַן יִגְלָן בְּרֵישׁ
גָּלָן וְיֶעְדּוֹן מִנְהוֹן מַרְזְחִין
וּמַכִּיכִין : ח קַיֵּם יְיָ אֱלֹהִים
בְּמֵימְרֵיהּ אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל מְנַבֵּל אֲנָא יַת בֵּית
מַקְדְּשָׁא רְבוּתֵיהּ דְיַעֲקֹב
וּבִרְנְיָתֵיהּ רַחֲקִית וְאֶמְסַר
קַרְתָּא וּמְלָאָהּ : ט וִיהֵי אִם
יִשְׁתָּאֲרוּן עַסְרָא גַבְרִין בְּבֵיתָא

העודף והוא שם התואר כמו עלומים כלכך מתפשטים כמו שמח"י : (ה) הפרטים , הם שידעו לעשות שירים חתוכים בניגונים בלי חרוז : (ו) השותים · יין הוא הפועל וסמך ולא הזכיר הנסמך אלא במזרקי כסף או זהב ורבי מרינוס אמר כי הבי"ת נוסף כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי : על שבר יוסף · מלכות ירבעם : (ז) לכן . הם בקשו ראשית הם יגלו בראש : מרזח · במלת ינה להשמיע קול כמו אל תבוא בית מרזח והוא המרזח הוא השיר וכשיבא הפורענות אז יסור השיר : סרוחים . מן הסרוחים על ערשותם : (ח) נשבע בנפשו. כמו בי נשבעתי : מתאב . מגלה כמו תאבתי כליתי ונכספתי : (ט) והיה · זהו דרך הדבר או הריסות והזכיר עשרה והטעם רבים בעבור שהוא סך חשבון

לשון רונזא פתחין : כדויד ג' וסי' ומי בכל עבדך כדוד נאמן · הפרטים על פי הנבל · וחיה הנכשל · קדמא חסר · וכל דכוו' כדויד : שבר ג' קמצים וסי' נבלא דיוסף רוחא . ופי' ושברה כשבר נבל · ומשבר רוח תיילילו . ולא נחלו

תולדות אהרן כרים מצאן . פסחים מט : במזרקי יין · שבת סב : בראש גולים · פסחים מט קידושין עא : וסר מרזח . מ"ק כח כתובות סט :

רדק

בעשרם ובמצבריהם החזקים שהם שמרון וציון ואומרים לא תבא עלינו רעה : עברו כלנה . כלנה עיר גדולה בארץ שנער , כמו שאמר בתורה ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה . ולכו משם . כלומר אחר שתראו אותה בראשונה כי היא בעלת השם ותראו כי איננה טובה מארצכם : ולכו משם חמת רבה , ואמר רבה לפי שהיא גדולה כי יש חמת אחרת חמת ובנותיה : גת פלשתים . אולי יש גת אחרת והיא הטובה שבערי פלשתים וקראת מתג האמה ולקחה דוד מיד פלשתים : (ג) המנדים ליום רע , המרחיקים יום הרע העתיד לבא עליהם כמו שהיו אומרים ולעתים רחוקות הוא נבא : ותגישון שבת חמס · יום הפורענות אתם מרחיקים ושבת חמס אתם מקריבים שתשבו בשער לשפוט חמס ועול : (ד) השוכבים : זכר מה שהם מתענגים במאכל ובמשתה ובסיכה ובשכיבה על מטות נאות ובשמוע כלי שיר ניגונים אמר בכל מיני תענוגים הם מתענגים ולא זכרו יום הפורענות גם לא חלו ולא כאבו על אשר גלו : וסרוחים על ערשותם . מן וסרח העדף שנותנים על ערשותם בגדים ארוכים ורחבים עודפים באורך וברוחב על לדי שמטה וכ"ז ממיני התענוג , ורז"ל פי' וסרוחים על ערשותם ענין סרחון אמרו שהיו מחליפים נשותיהם זה לזה ומסריחים מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם , וי"ת ועמקין על ערסיהון , ואוכלים כרים מצאן , פירוש כבשים שמנים , ותשר התאר כי הענין מובן וכן כלומר יהיו ר"ל כלמר לבן , מלובשים בגדים בגדים המודות בגדי מלכות · ויש בעלדרו זכר זכר תמים , וי"ת ואכלין פטימין מענא : מתוך מרבק · מקום שמכניסים שם העגלים לפטמם , וכן לאשה עגל מרבק , ובדברי רז"ל הכניסה לרבקה ודשה : (ה) הפורטים על פי הנבל · מן ופרט כרמך , ובדברי רז"ל פרט וכלל הוא ענין היחידות וההבדל מן הכלל , ר"ל שאומרים שיריהם על פי הנבל כל מעלה ומעלה בשיר על פי נגון הנבל שלא תדמה אחת לאחרת בניגונה , או פי' פורטים מיתרי הנבל כל אחד לפי הניגון ויש מפרשים פורטים מענין פרוטה בדברי רז"ל כלומר נותנים כל אחד פרוטה למנגן · וי"ת דמנגן על פום נבלא : כדוד חשבו להם כלי שיר · כמו דוד שהיה יודע נגן והיה יודע מיני הנגון בכל כלי שיר כן הם חושבים שהם יודעים כמוהו ור"ל בכל הספור הזה שכל עסקיהם בכל מיני תענוג ואת השם ית' לא זכרו : (ו) השותים במזרקי יין · במזרקים שהם גדולים שותים יין ולא בגביעים וכוסות שהם קטנים שראוי לשתות בהם יין אלא במזרקים שותים , ומזרקי כמו מזרקים , וכן תלוני שקופים כמו תלונים , וכן נטעי נעמנים כמו נטעים מלאכי רעים מי השמרים והדומים להם וי"ת כן ופרשו סמוך בחסרון שתרגם דשתן בפילון דכסף חמר וכן תרגם בספלא אדירים בפילי גובריא : וראשית שמנים · מבחר שבשמנים המרוקחים : ולא נחלו · על דרך חולה נכאב לי והנפעל בזה אינו מקבל מקרה מן הקל ואין כי הקל פעל עומד אלא מקבל מקרה מן הכבד : על שבר יוסף · היה ראוי שיהיה מחלה ומכאוב אותם והם לא נחלו ממנו ושבר יוסף הוא אותם שגלו מן השבטים טרם מלוך ירבעם בן יואש ומלכות אפרים היה ירבעם בן נבט שמלך על עשרת השבטים תחלה כשנחלקה המלכות גם היה רב במספר ובגדולה משאר שבטים זולתי יהודה ועליו כבא יעקב אבינו ואמר ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים ואמר ויקרא בהם שמי שיקראו ישראל בשם אפרים גם יוסף היה בכור במקום ראובן לפיכך נקרא ישראל על שמו וכן אמר במזמור רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף : (ז) לכן . הנשארים מיוסף שלא נחלו על שבר אחיהם שגלו עתה בקרוב יגלו בראש גולים תחלה לגלות יהודה : וסר מרזח סרוחים · יקרב ויבא אבל אותם שהיו סרוחים על ערשותם ושמנים ומתענגים עתה יקרב אבלם וסר לשון קריבה כמו סורה שבה פה אסורה נא ואראה וי"ת לשון הסרה ויעדי מנהון מרזחין ומכבין כראשונה כ"ף והשניה בי"ת והוא מדברי רז"ל תנתן כבנתי לבתי וכת"י והסדידים וכבנתי ויש נשתאות מכבין בשני כפי"ן · ופירושו מלעו' שתרגום וישבת על מטה כבודה מכבין דיקר ומרזח רבותינו ז"ל פרשוהו אבל וכן אל תבא בית מרזח וסמכו מזה הפסוק שהאבל מיסב בראש שנאמר וסר מרזח סרוחים מרזח נעשה כשר לסרוחים פי' לסרוחים לנשארים כלומר לשאר העם כמו וסרח העודף שפירושו שאר היריעה העודפת ודעת יונתן כי מרזח הוא ענין שמחה והלולים שהרי תרגם ויעדי מנהון מרזחין ולא אמר כי האבל יסור מהם אלא השמחה תסור מהם ובסיפרי בפרש' וישב ישראל בשטים באחרונה חזרו לעשות להם מרזחין והיו קוראות לעם ואוכלים שנאמר ותקראנה לעם וגו' , ואדוני אבי ז"ל פירש כי לשון מרזח הוא להרמת הקול בין לבכי בין לשמחה וכן הוא בלשון ערבי : (ח) נשבע ה' בנפשו . בעצמו כמו כי נשבעתי וכן אשר לא נשא לשוא נפשו : מתאב אנכי · ספק תאבתי לישועתך דישטלנעט"ש בלע"ז כמו משרש עוקר השרשים ספק משרים וי"ת מגבל אנא : את גאון יעקב זה ב"ה . וכן את גאון יעקב אשר אהב סלה וכן ת"י ית בית מקדשא רבותיה דיעקב : והסגרתי · פי' ביד אויב אסגיר עיר עם אנשיה : (ט) והיה אם יותרו · שימלטו מן החרב והחביאו עצמם בבית אחד ימותו

מצודת דוד

רע ותגישון לשבת במקום חמס ר"ל בגולה בארץ הכשדים אשר תקבלו מהם חמס : (ד) השוכבים . הם המתענגים לשכוב על מטות שן : וסרוחים . על מטותם פרשו סדינים ארוכים ורחבים עודפים באורך וברוחב על המטה לכבוד ולתפארת : כרים מצאן · מן הצאן יבררו את הכרים לאכילתם : מתוך מרבק · ממקום שנתפטמו שמה : (ה) הפורטים . הם המזמרים ע"פ הנבל נגונים יחידים ונפרדים שלא תדמה אחת לחברתה : כדויד · המה חושבים את עצמם בדבר כלי השיר להיות כדוד מלך ישראל לנגן על כלי שיר כמו שנגן הוא וכאומר הלא אין להם ערך ויחוס עמו הוא בשיר ה' והמה לא כן : (ו) במזרקי יין · לא שתו בכוסות כ"א במזרקים בני מדה מרובה : וראשית · במיטב השמנים ימשחו בשרם להתענג : ולא נחלו · אינם חולים בכאב הלב להצטער על השבר המיועד לבוא על יוסף ונקראו כל ישראל ע"ש יוסף לפי שהוא כלכלם במצרים : (ז) לכן · הואיל וכן עשו לכן עתה בזמן קרוב יגלו בראש גולים ר"ל במבחר הגולים בבזיון רב (וכי כמו בדברים טובים יאמר לשון ראש ומבחר על הטוב שבכולן כן בדברים רעים יאמר לשון ראש ומבחר על הרע שבכולן) : וסר מרזח סרוחים · אז יסיר מהם המשתאות הגדולות העודפות מהשיעור הראוי · או אז יסור אליהם אבלות גדולות ועודפות בשיעור : (ח) בנפשו · ר"ל בעצמו : מתאב · באמת אני מתעב את גאון יעקב זה בה"מ כמ"ש את גאון יעקב אשר אהב סלה (תהלים מז) : וארמנותיו . אבל ארמנות יעקב מקום שמתענגים שם אותם שנאתי ולכן אמסר ביד האויב העיר והדברים הממלאים את העיר וגם בה"מ בכללם עם כי אהובה לי הואיל ותחרב העיר מה לי בבה"מ : (ט) אם יותרו · כי יחבאו עצמם שם מפני האויב : ומתו · כי האויב ישרוף הבתים וימותו כולם ולא ישאר

מצודת ציון

טבולים (יחזקאל כג) : ערשותם · מטתם כמו ערש יצועי (תהלים קלב) : כרים . כבשים שמנים וכן שלחו כר (ישעיה טז) : מרבק · הוא הדיר שמפטמים שם העגלים וכן ולאשה עגל מרבק (ש"א כח) : (ה) הפורטים · ענין היחוד וההבדל ובדרז"ל פרט וכלל שהפרט הוא ההבדל מן הכלל והוא מלשון ופרט כרמך (ויקרא ט) : הנבל · שם כלי נגון : (ו) במזרקי . אגן גדול כמו מזרק אחד כסף (במדבר ז) : וראשית · ענין מיטב ומבחר : ימשחו · מל' משיחה וסיכה : נחלו . מל' חולי : (ז) בראש · ענין מובחר : וסר · מל' הסרה : מרזח · כן יקראו המשתאות ובספרי בפ' וישב ישראל בשטים יש ותזרו לעשות מרזחים והיו קוראים להם ואוכלים · או הוא ענין אבל וכן אל תבוא בית מרזח (ירמיה טז) והרז"ל בית אבל : סרוחים · ענין עודף ויתרון : (ח) מתאב . ענין תאוה כמו תאבתי לישועתך (תהלים קי"ט) : גאון · כן יקרא בה"מ וכן וצבי עדיו לגאון שמהו (יחזקאל ז') : והסגרתי . ענין מסירה כמו להסגיר לאדום (לעיל א) : (ט) יותרו · מלשון נותר

חשבון : (י) ונשאו · מלא ומסרפו אין לו חבר ור' יהודה בן קרי"ש אמר כי דודו אחי אביו ומסרפו אחי אמו וזאת הסברא בלי ראיה והאומר כי פירושו המציל אותו מהשרפה יחליף הסמ"ך בשי"ן ולא ראינו מהמשקל על הבניין הכבד הדגוש כי אם לגנאי כמו שרשך מסעף פארה והנה הטעם שיכנסו אנשים בבית לראות מי מת בדבר או שנפל הבית עליהם שתרעש הארץ כאשר הזכרתי וכן אחריו והכה הבית הגדול והנה יבוא דוד א' מהאנשים שהיו בבית להוציא המתים מהבית לקברים ולשאת משם החי וכאשר יכיר האיש קרובו וישאנו ויאמר לאשר בירכתי הבית העוד יש שם עצמים ישיב תשובה לומר הס אל תגיד זאת ולא תשמע קולך פן ירך לב השומעים ואין אחד מהם מצדיק שם שמים להזכיר השם הנכבד : (יא) כי · מצוה · גוזר כמו כי הוא צוה ונבראו : רסיסים · מדרך הענין שברים יותר מבקיעים ורבי משה הכהן אמר כי רסיסי לילה גשם דק ודע כי הגשם שהוא גוף גם כן האויר שהוא הרוח גוף הוא והוא דק מאד וי"א כי הטעם הבית הגדול השר ואנשיו : (יב) הירוצון · רוכבי סוסים בסלע : אם יחרוש · החורש הסלע בבקרים הטעם כי תשנו במנהג : כי הפכתם , המשפט שהוא מתוק לרוש ושוה הוא בוי"ו או בא"ף : (יג) השמחים ללא דבר · שיקום קרנים לנגח בהם : (יד) כי · ולחצו אתכם · ואף כי שתנגחו אותם כאשר חשבתם ואמרתם הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים לנגח בהם והנה הדבר הפוך כאשר האויבים ילחצו אתכם :

חַד וִימוּתוּן׃ וְיִטְלִינֵיהּ קָרִיבֵיהּ מִיקִידָא לְאַפָּקָא גַרְמַיָא מִן בֵּיתָא וְיֵימַר לְדִי בְשִׁידָא דְבֵיתָא הַעוֹד כְּעַן עִמָּךְ וְיֵימַר סָפוּ וְיֵימַר סְלֵיק אֲרֵי כַּד הֲווֹ קַיָמִין לָא הֲווֹ מְצַלָן בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ יא אֲרֵי הָא יְיָ מְפַקֵד וְיִמְחֵי מַלְכוּ רַבָּא מְחָא תַקִיפָא וּמַלְכוּ זְעֵירָא מְחָא חַלָשָׁא׃ יב הֲיִרְהֲטוּן בְּכֵיפָא סוּסָוָן אִם יִתְרְדֵי בְּתוֹרַיָא אֲרֵי הֲפַכְתּוּן לְרֵישׁ חֵוְיָן בִּישִׁין דִינָא וּפֵירֵי זְכוּתָא לְגִידִין׃ יג דְחָדָן לְלָא מִדַעַם דְאָמְרִין הֲלָא בְתוּקְפָנָא קְנֵינָא לָנָא נִכְסִין׃ יד אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַם וְיִדְחֲקוּן יָתְכוֹן מִמֵעֲלָנָא דַחֲמָת עַד נַחֲלָא דְמֵישְׁרָא׃

ס' מ"ל · ל' י
ז' בסיפרא
כ'
ל' · ל'
ל' וכ"כ
ג' חד חסר
ב' הפסוקים
י"א · ל'
י"ג

י וּנְשָׂאוֹ דּוֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן־הַבַּיִת וְאָמַר לַאֲשֶׁר בְּיַרְכְּתֵי הַבַּיִת הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר אָפֶס וְאָמַר הָס כִּי לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם יְהוָה׃ יא כִּי־הִנֵּה יְהוָה מְצַוֶּה וְהִכָּה הַבַּיִת הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטֹן בְּקִעִים׃ יב הַיְרֻצוּן בַּסֶּלַע סוּסִים אִם־יַחֲרוֹשׁ בַּבְּקָרִים כִּי־הֲפַכְתֶּם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה׃ יג הַשְּׂמֵחִים לְלֹא דָבָר הָאֹמְרִים הֲלוֹא בְחָזְקֵנוּ לָקַחְנוּ לָנוּ קַרְנָיִם׃ יד כִּי הִנְנִי מֵקִים עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת גּוֹי וְלָחֲצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־נַחַל הָעֲרָבָה׃

(י) ונשאו דודו ומסרפו . קרובו ואוהבו המציל את עצמותיו מן השריפה כן תרגם יונתן ויטליניה קריביה תיקידא : ואמר · המוציא מן השריפה לאשר בירכתי הבית לחבירו שהלך לבדוק בתוך הבית : העוד עמך אדם חי זולתך שנמלט מן החבולים : ואמר אפס · אין חי אלא מתים ואומר זה אליו הס את הספדים ואמר הס השלך וסלק הכל כי זאת להם על אשר לא רצו להזכיר בשם ה' כן ת"י : (יא) רסיסים · שיהא מרוסס לבקיעות דקות : בקיעים · גדולים מרסיסים לפי חשיבותו תהי מכתו כן תרגום יונתן וימחי מלכו רבא מחא תקיפא ומלכו זעירא מחא חלשא : (יב) הירוצון בסלע סוסים · כלום יעמדו במרוצתם בשנותם סדורו של עולם : אם יחרוש אדם בבקרים · בסלע שאתם סבורים לשנות דרך הטובה ותתקיימו ותצליחו : (יג) ללא דבר · על גדולתם ועושרם שאינו כלום שלא יתקיים : קרנים · חוזק וגבורה לנגח בקרנים עניים ואביונים . (יד) מלבא חמת שהוא במקצוע צפונית מערבית של ארץ ישראל : עד נחל הערבה · נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית ·

כה

על שבר יוסף : דודו ה' מ"ל וסי' נמסר בספר שפטים סימ' ט' : הס ב' קמצין וסימ' בכל מקום השליך הס · ואמר הס כי לא להזכיר : השמחים ג' בקריאה וסי' השמחים ללא דבר · השמחים לעשות רע . השמחים אלי גיל :

כה

רדק

ימותו שם מן הדבר ועשרה אינו דוקא אלא ר"ל רבים: (י) ונשאו דודו ומסרפו. דודו אחי אביו ומסרפו אחי אמו כן פירשוהו קצת המפרשים, וי"מ ענין שרפה והסמ"ך במקום שי"ן, ופירש אא"ז"ל אמר אותו אוהבי הבא לשרוף בשר המת קרובו בעבור סרחו ולהוציא עצמים מן הבית ומרוב הדבר יאמר אחד לחברו העוד עמך מתים שהוציא שאעזור אותך יענה חברו אפס כי כבר הוצאתים כלם יאמר לו חברו הס ושתוק ולא תקונן כי לא להזכיר בשם השם מה שלא היינו רגילים להזכיר בשם ה' והיינו מזכירים שמות הבעלים זה גרם לנו הדבר הזה נשים יד לפה נסבול ונשתוק או שלא לשבר לב עם מרוב הדבר גם בעבור שלא ישמעו האויבים : (יא) כי הנה ה' מצוה. עוד דבר אחר האל יתברך מצוה כלומר גוזר שיהיה רעש והוא שזכר למעלה והכתי בית החרף וגו' : והכה בית גדול רסיסים והבית הקטן בקיעים. רסיסים כמו בקיעים בסמ"ך כמו בצד"י כמו קנה רצוץ ענין שבירה וכן במשנה בסמ"ך ואם היא עבה או מרוסס כדי לבטל כילה קלה שבבילים ותרגום ובתות ודמרים ויונתן פירש כענין דרך משל שתרגם ארי הא השם מפקד וגו' : (יב) הירוצון בסלע · אם יחרוש בבקרים . אם יחרוש החורש וכן כאשר ישבר כלי היוצר השובר מן הבהמה אשר יקריב ממנה קרבן לה' שמקריב ויאמר ליוסף האומר והדומים להם רבים ור"ל אם יחרוש בסלע כי בסלע שזכר עומד במקום שנים אמר אם דרך העולם שירוצו הסוסים בסלע זה אינו וכן אם יחרוש אדם בבקרים בסלע זה אינו ואם יהיה זה יהיה הפך דרך העולם ומנהגו ואתם עושים הפך העולם כי המשפט והצדקה הוא קיום יישוב העולם ומי שמעוות משפט הוא הורס יישוב העולם כמו הראש והלענה שממיתין את האדם והנה אתם הופכים סדר העולם וכן אמר למעלה ההופכים ללענה משפט : ופרי צדקה ללענה. כי מן הדין פרי הצדקה הוא שלום וטוב וכן אמר והיה מעשה הצדקה שלום ואתם עושים אותו ללענה : (יג) השמחים ללא דבר . כי לא תתקיים שלותם וטובתם אם כן הם שמחים ללא דבר : קרנים . כמו הראם שמנגח בקרניו כן הם אומרים שעשו להם קרנים לנגח בהם העמים כי ירבעם בן יואש התגבר על אויבי ישראל כמו שאמר הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה ואמר ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל והם אומרים כי בחזקה עשו זה ולא כן כי רחמי האל היו בריתם עליהם ונתן להם הכח להתגבר על אויביהם כמו שאמר כי ראה השם את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל ולא דבר השם למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש : כי הנני מקים · אמר אתם אומרים כי בחזקכם עשיתם זה ולא הבטתם אלי כי בעזרתי עשיתם ; (יד) הנני מקים עליכם · גוי . זהו מלך אשור עם צבאו : מלבא חמת עד נחל הערבה . אמר מה שאתם אומרים שלקחתם בחזקכם כמו שאמר בירבעם בן יואש מלבא חמת עד ים הערבה תראו כשאסיר פני מכם יבא הגוי הזה וילחצו אתכם בארץ הזאת ויוציאכם מתוכה ונחל הערבה

מצודת ציון

נותר : (י) ונשאו · מל' משא וסבל : דודו · הוא אחי האב : ומסרפו . הוא אחי האם . או ומסרפו הוא כמו ומשרפו בשי"ן כי זסשר"ץ מתחלף ור"ל אוהבו המציל עצמותיו מן השריפה : בירכתי · בסוף : אפס · ענין כליון כמו אפס כסף (בראשית מ"ז) : הס ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר י"ג) : (יא) רסיסים . ענין רצוצה וכתיתה כמו ומעוך וכתות (ויקרא כ"ב) ת"א ודמרים ודרסים וכדרז"ל ואם היה עב או מרוסס (שבת פ') : (יב) הירוצון . מל' ריצה ורדיפה : לראש . ללענה · מיני עשבים מרים כמו פורה ראש ולענה (דברים כ"ט) : (יג) קרנים . ענין החוזק והוא משאול מקרני בעל חי שמתחזקין בהם : (יד) ולחצו . ענין דחק : (א) יוצר · צורת גובי

מצודת דוד

ישאר אחד : (י) ונשאו . את כל אחד ישא דודו ומסרפו להוציא העצמים מן הבית לבל ישרפו גם הם עם הבשר : ואומר · הנושא הזה יאמר לאשר הוא בסוף הבית המחפש אחר עצמות כמוהו : העוד עמך · אם יש עוד מה עמך מן העצמות להוציאם מן השרפה : ואמר אפס ; ר"ל וזה ישיב כמתרעם כבר נשרפו גם העצמות וכלם הכל : ואמר הס . ויחזור זה ויאמר לו שתוק ואל תהרהר אחר מדת הדין כי אלו הנשרפים לא אבו להזכיר בשם ה' כ"א הזכירו בשם הבעל וראויים הם לזה הגמול : (יא) והכה · מי שילוה לו הוא האויב : הבית הגדול · על מלכות אפרים ויאמר שהיא גדולה ממלכות יהודה כי בהם יש עשרת שבטים : רסיסים · לבקעיות מרובות ותכופות שאין לתקנם כי אם לאחר זמן רב ר"ל שהם לא ישובו לארצם עד הגאולה העתידה : והבית הקטן · על מלכות יהודה יאמר שהיא קטנה ממלכות אפרים : בקיעים . לבקעים יחידים שאפשר לתקנה מהר ר"ל שהם ישובו לארצם בזמן בית השני : (יב) הירוצון . וכי אפשר לסוסים לרוץ במקום הסלע כי הלא יהלמו וישברו עקבותם וכן העם אפשר שיחרוש אדם בסלע עם הבקרים הלא בזה יאבד ויפסיד את הבקרים ר"ל וכי אפשר לשנות דבר הראוי הלא המשנה לא ירויח כ"א יפסיד : כי הפכתם · כאומר הלא כן מעשיכם לשנות דבר הראוי כי משפט התורה הפכתם לראש ר"ל לקחתם תמורתו חוק העכו"ם : ופרי צדקה · ר"ל מצות התורה הפכתם לקחת תמורתם את הלענה הוא עבודת הפסל וכפל הדבר במ"ש וכאומר הואיל ושניתם דבר הראוי לכן יגיע לכם ההפסד : (יג) השמחים · הם שמחים על לא דבר ר"ל שמחים על הצלחתם שלא תתקיים לזמן מרובה : האומרים · הם אומרים בחוזק ידינו לקחנו לנו אומץ וחוזק וכאומר אבל לא כן הוא כי הכל בהשגחה : (יד) כי הנני · כי עתה שתשמחו לי הנני מעמיד עליכם אתם בית ישראל : גוי · מוסב על הנני מקים עליכם : ולחצו אתכם ; העכו"ם ההם : מלבוא חמת ; מן הדרך שבאים בו אל חמת שהוא בפאת הצפוני של א"י : עד נחל הערבה : שהוא בפאת הדרומי של

א"י

ז א כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהִנֵּה יוֹצֵר גֹּבַי בִּתְחִלַּת עֲלוֹת הַלָּקֶשׁ וְהִנֵּה־לֶקֶשׁ אַחַר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ׃ כ״מד קמ׳ ומ״ל ו׳ ו׳ ל׳ ב וְהָיָה אִם־כִּלָּה לֶאֱכוֹל אֶת־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה סְלַח־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא׃ י״ג מ״ל ס׳ בליסנא ג נִחַם יְהוָה עַל־זֹאת לֹא תִהְיֶה אָמַר יְהוָה׃ ו׳ פתחין וכל ישעיה כ׳ס״פ בנביאי׳ ד כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהִנֵּה קֹרֵא לָרִב בָּאֵשׁ אֲדֹנָי יֱהֹוִה וַתֹּאכַל אֶת־תְּהוֹם רַבָּה וְאָכְלָה אֶת־הַחֵלֶק׃ ס׳ כ׳ חסר ה וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה חֲדַל־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא׃ ו נִחַם יְהוָה עַל־זֹאת גַּם־הִיא לֹא תִהְיֶה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ ו׳ פתחין וכל ישעיה ז כֹּה הִרְאַנִי וְהִנֵּה אֲדֹנָי נִצָּב עַל־חוֹמַת אֲנָךְ וּבְיָדוֹ אֲנָךְ׃ קל״ד ד׳ ובענין ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי מָה־אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר אֲנָךְ וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הִנְנִי שָׂם אֲנָךְ בְּקֶרֶב עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ׃ ז׳ בסיפרא י׳ מ״ל בליסנא

א כדין אחזיני יי אלהים והא בריית גובי באול צמוח לקיש והא צמוח דעדק בתר דאתגזיזת שחתא דמלכא: ב ויהי כד שיצי למיכל ית עסבא דארעא ואמרית קביל בעותי יי אלהים שבוק כען לחובי שארא דיעקב מן יקום ויבעי על חטאיהון ארי מטלטלין אינון: ג אתיב יי רוגזיה על דא לא תתקיים אמר יי: ד כדנן אחזיני יי אלהים והא עתיד למידן באשתא יי אלהים ואכלת ית תהום רבא ושיציאת ית אחסנתא: ה ואמרית קביל בעותי יי אלהים שבוק כען לחובי שארא דבית יעקב מן יקום ויבעי על חטאיהון ארי מטלטלין אינון: ו אתיב יי רוגזיה על דא לא תתקיים אמר יי אלהים: ז כדנן אחזיני והא יי קאים על שור דדין וקדמוהי דין: ח ואמר יי לימא את חזי עמוס ואמרית דין ואמר יי הא אנא עביד דין בגו עמי ישראל לא אוסיף

(א) כה הראני: פורענות שהיה רוצה להביא גובאי: בתחלת עלות הלקש. לשון מלקוש שהתבואה עולה בקנה שלה: והנה לקש. היה צומח אחרי גיזי המלך אחר שגזזו תבואת המלך עד שלא עלתה בקנה היו גוזזין אותה שחת להאכיל לבהמות וכן ת״י דאיתגזזת שיחתא דמלכא ול׳ משנה היא קוצר לשחת ומאכיל לבהמה: (ב) והיה אם כלה. כאשר כלה לאכול: את עשב הארץ. באותה שדה: ואמר אדני ה׳ סלח נא. ואל תשחת הארץ: מי יקום יעקב. מאן יקום ויבעי על חטאיהון: כי קטן. ארי מטלטלין: (ג) נחם על זאת. נתרצה בתפלתו ונעתר לי: (ד) הראני, עוד פורענות להביא עליכם: והנה קורא. את פמליא שלו: לריב. אתכם בפורענות דליקת אש: החלק. חלקת השדה: (ז) על חומת אנך. על שורא דדינא וכן פתר דונש. אנך ל׳ ערבי יעש קו המשקולת העופרת אשר בה יבנים בונה החומה לישר הדימוס אף כאן הוא לשון קו משקולת משפט: (ח) הנני שם אנך. הנני שופט אותם בקו שורת הדין: עבור לו. להמתין להם

(א) כה. אמר רבי משה כי יוצר כמו חבור וכמוהו לפי דעתו יוצר עמל עלי חוק והנכון שהוא כמשמעו וגובי תרגום ארבה: והנה. ראה שהשם היה יוצר ארבה: הלקש. העשב העולה בדרך המלקוש והנה לקש נגזז לצורך בהמות המלך קודם עלות הקנה: (ב) והיה אם כלה. זה הארבה לאכל את עשב הארץ נמות ברעב ושעם כלה בעבור גזי כדרך יצר כמשר על גז שהוא לשון גזיזה: והיה. סלח נא. עתה לעון יעקב ומלת יקום מהפעלים העומדים בעצמם ולא מן היוצאים על אחר והטעם מי יעמד ומי יוכל לקום מפני הצרה הזאת ומי ישרת בעבור אחר וככה הוא מי יקום כי קטן הוא מסבול זאת הרעה. (ג) נחם. פועל עבר כי החי״ת פתוחה והוא בנין נפעל: (ד) כה. באש לדין את העולם באש כדרך כי באש יי׳ נשפט או שיחזק החום כאילו הוא שורף באש ולא ירד מלקוש: ואכלה את החלק. חלקת השדה וזהו שם המין כמו ויהי לי שור וחמור: (ה) ואומר. כל זה היה במראות הנבואה: (ו) נחם. הטעם שמע השם תחנתי פעמים: (ז) כה. אנך. אין ריע לו ובלשון ישמעאל עופרת והטעם כי אשים חומת עופרת בקרב עמי ולא אעבר לו לראותו דרך משל ויש אומרים כי עבור כמו והפארתו עבור על פשע: ונשמו

גובי ב׳ אחד חסר ופתח ואחד קמץ ומ״ל וסימ׳ בתחלת עלות הלקש • ומפסריך בגוב גובי • בתרא קמץ ומ״ל: לרב חסר ו׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטי׳: לריב ה׳ בקריא׳ וסי׳ והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתיב . נצב לריב ה׳ ועומד • והנה קרא לריב באש• אל תצא לרב מהר • אם יחפץ לרב עמו • וחד למשפט ולריב דר״ה • ב׳ מנהון חסר וסימ׳ אל

תולדות אהרן חדל נא. מכות סד: חומת אנך. ר״ה לא ב״מ נט:

רדק

הערבה זהו יש הערבה: (א) כה הראני. יוצר גובי אסיפת הארבה כמו ויצר ה׳ אלהים מן האדמ׳ כל חית השד׳ וגו׳ ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו שעניינו ויאסוף ויוצר שם בשקל ואת היותר החרמנו או פי׳ יצירת הארבה כלו׳ שראה במראה׳ הנבואה שהיה יוצר הארבה בשעתו בעת שראהו וכן תרגם יונתן בריאת גובא או יהיה יוצר פועל ולא שם רוצה לומר שראה אל יתברך שהיה יוצר ארבה גובי תרגום ארבה גובא והיו״ד לרבים ובא בסימן אחד מסימני הרבים שהוא יו״ד מ״ם וגובי כמו וגובים וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים והשופי שת כמו תשופים וכן בא ארבה בסימן רבים אלא שהוא משקל א׳ במשק גבים: בתחלת עלות הלקש. העשב היוצא באחרונה יקרא לקש כמו המטר האחרון מלקוש: והנה לקש. הלקש הזה היה עולה אחר גזי המלך כלומר אחר שהיה נגזז העשב למאכל בהמות המלך אחר כן היה צומח העשב והוא נקרא לקש והנה הארבה היה אוכלו וי״ת לצמוח והוא צמות דעדק בתר דאתגזיזת בחתת דמלכא: (ב) והיה אם כלה. כאשר כלה כמו והיה אם בא אל אחת אחיו כאשר בא ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה וכן אם מזבח אבנים תעשה לי כאשר והדומים להם מי יקום יעקב כי קטן הוא ואיך תהיה לו תקומה עם אלו הגזירות כי קטן הוא ונשאר מעט מהרבה: (ג) נחם. כמו וינחם ה׳ על הרעה ונחם נפעל עבר כי החי״ת פתוחה: (ד) כה הראני. הראני במראה הנבואה שהיה האל קורא למלאכיו לריב ישראל באש וראיתי במראה הנבואה שהיתה האש גדולה עד שאכלה את תהום רבה ופירושו על דרך ואת המים אשר בתעלה לחכה: ואכלה את החלק. פי׳ חלקת השדה ובאמרו החלק בה״א הידיעה ר״ל חלקת השדה אשר למלך כמו שאמר למעלה אחר גזי המלך וזה להורות כי בעון המלך היה כי בזמן שהיה המלך טוב היו העם הולכים בדרך טובה כמו שהיה מוכיחם ומדריכם בדרך ישרה ובזמן שהיה המלך בדרך רעה היו העם ג״כ רעים שהיו לומדים מעשיו והאש הזה אפשר שהיה דמיון לחום השמש החזק השורף המונע המטר ומיבש הצמחים וימעטו אז מימי הנהרות וכראותי במראה הנבואה שהיה מכלה הכל צעקתי לאל ית׳ ואמרתי ה׳ חדל נא מזאת הרעה הגדולה ולמעלה אמר סלח נא והענין א׳ כי אם יסלח להם יחדל מלהרע להם ורז״ל פירשו באש כמשמעו שרצה לדון אותם באש וגפרית כסדום ועמורה לולי תפלת הנביא וזהו שאמר בישעיה כמעט כסדום היינו: (ה) ואמר. מבואר הוא: (ו) נחם. גם זה מבואר: (ז) כה הראני. נצב. כבוד האל יתברך היה נצב על חומת אנך: ובידו אנך. פירשו בו רז״ל וכן יקרא בלשון ערבי הבדיל אנך בדגשת הכ״ף ומשקולות הבנין עושין מבדיל או עופרת ר״ל חומה בנויה בקו הדין ובמשקולת המשפט ובידו אנך ובידו משקולת המשפט לשפוט על פי מעשיהם ובאמרו ובידו להורות כי לא יעשה עמהם כלה כפי מעשיהם כי בידו הנקמה והרחמים והוא רב חסד מטה כלפי חסד וי״ת הא מימרה דה׳ מעתד על שור דדין וגו׳, ובמדרש על חומת אנך על שירה דאורייתא ובידו אנך כבעל חוב ושטרו בידו ועומד לגבותו מבעל חובו: מה אתה רואה עמוס ואמר אנך. זה סנהדרי גדולה שכן מנין אנך בגימטריא ע״א ר״ל שהיו דנין באמונה: (ח) ויאמר ה׳. על זאת שמראה לא צעק הנביא כי לא ראה שהיה עושה כלה אלא שהיה שופטם בייסורין ובגלות לפיכך אמר לו מה אתה רואה שלא צעקת כמו בשתי המראות הראשונות ואמר אנך ראיתי שתשפטם במשקולת המשפט: הנני שם אנך. אשים בקרבם משקולת המשפטים: לא אוסיף עוד עבור לו. ר״ל שאעבור לו על פשעיו שלא אענישנו לא אסבול עוד זה אלא אענישנו במשפטים הנה בנו במות ומקדשים להכעיסני ואני אחריבם ואשימם ועובדיהם יפלו בחרב

מצודת דוד

א״י מן הקצה אל הקצה: ז (א) כה הראני. במראה הנבואה: יוצר גובי. שבורא ארבה בתחילת צמיחת העשב המאוחר: והנה לקש. נדמה לי כאלו אחר שנגזז ונקצר העשב למאכל בהמות המלך הצמיחה וגדלה הלקש הוא עשב המאוחר: (ב) והיה אם כלה לאכול. כי ראה במראה הנבואה כאלו הארבה אכל כל העשב וכאשר כלה לאכול את הכל הבין אז שהמקום מייעד להביא הארבה לכלות הכל: ואמר. אמרתי בתפלה לה׳ סלח נא עון ישראל ולא תענשם בהבאת הארבה כי מי יקום את יעקב לעמוד על עמדו לכלכלו ברעב כי הוא קטן ואין בו כח ויכולת לכלכל את עצמו למצוא די ספוקו וכל הבבליים שונאים אותו ולא יאבו לכלכלו וימות א״כ ברעב: (ג) נחם ה׳. והנה נתחרט ה׳ על הגזירה הזאת ואמר שלא תהיה עוד: (ד) קורא לריב באש וגומר. ה׳ היה קורא למלאכי מרום שהם יריבו עם ישראל בהבאת אש ר״ל להביא עליהם חום רב שורף כאש: ותאכל. נדמה לי כאלו שרפה והוכישה את מי התהום וכאלו שרפה את צמח קבוצת השדות: (ה) חדל נא. מנע נא את הגזירה ההיא כי מי יקום את יעקב לעמוד על עמדו לכלכלו ברעב כי הוא קטן ואין בו יכולת לכלכל עצמו: (ו) גם היא. גם הגזרה ההיא לא תהיה: (ז) חומת אנך. על החומה שבונין אותה בקו המשקולת: ובידו. ביד המקום היה קו המשקולת: (ח) מה אתה רואה. לא שאל לו על המראות הראשונים לפי שהיו מבוארים מעצמם ולא הוצרך לבארו אבל במראה ההיא הוצרך לבארו

מצודת ציון

גובי. ארבה כי ויעל הארבה (שמות י׳) ת״א גובא. וכן כגוב גובי (נחום ג׳): הלקש. כן יקרא העשב המאוחר כמו שנקרא מטר המאוחר בשם מלקוש: גזי. מל׳ גזיזה וקצירה: (ג) נחם. ענין הפוך מחשבה: (ד) תהום. עומק המים: רבה. גדולה בעומק: החלק. כן יקרא השדה וכן חלקה אחת תמטר (לעיל ד׳): (ה) חדל. ענין מניעה: (ז) אנך. כן יקרא קו הבנין וכו משקולת הבדיל וע״י מיישר הבנאי בנין החומה ואנך הוא בדיל בל׳ ערבי: (ח) עבור. מלשון העברה

ט וְנָשַׁ֙מּוּ֙ בָּמ֣וֹת יִשְׂחָ֔ק וּמִקְדְּשֵׁ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל יֶחֱרָ֑בוּ וְקַמְתִּ֛י עַל־בֵּ֥ית יָרָבְעָ֖ם בֶּחָֽרֶב׃ י וַיִּשְׁלַ֗ח אֲמַצְיָה֙ כֹּהֵ֣ן בֵּֽית־אֵ֔ל אֶל־יָרָבְעָ֥ם מֶֽלֶךְ־יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר קָשַׁ֨ר עָלֶ֜יךָ עָמ֗וֹס בְּקֶ֙רֶב֙ בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֔ל לֹֽא־תוּכַ֣ל הָאָ֔רֶץ לְהָכִ֖יל אֶת־כָּל־דְּבָרָֽיו׃ יא כִּי־כֹה֙ אָמַ֣ר עָמ֔וֹס בַּחֶ֖רֶב יָמ֣וּת יָרָבְעָ֑ם וְיִשְׂרָאֵ֕ל גָּלֹ֥ה יִגְלֶ֖ה מֵעַ֥ל אַדְמָתֽוֹ׃ יב וַיֹּ֤אמֶר אֲמַצְיָה֙ אֶל־עָמ֔וֹס חֹזֶ֕ה לֵ֥ךְ בְּרַח־לְךָ֖ אֶל־אֶ֣רֶץ יְהוּדָ֑ה וֶאֱכָל־שָׁ֣ם לֶ֔חֶם וְשָׁ֖ם תִּנָּבֵֽא׃ יג וּבֵֽית־אֵ֕ל לֹֽא־תוֹסִ֥יף ע֖וֹד לְהִנָּבֵ֑א כִּ֤י מִקְדַּשׁ־מֶ֙לֶךְ֙ ה֔וּא וּבֵ֥ית מַמְלָכָ֖ה הֽוּא׃ יד וַיַּ֤עַן עָמוֹס֙ וַיֹּ֣אמֶר אֶל־אֲמַצְיָ֔ה לֹא־נָבִ֣יא אָנֹ֔כִי וְלֹ֥א בֶן־נָבִ֖יא אָנֹ֑כִי כִּֽי־בוֹקֵ֥ר אָנֹ֖כִי וּבוֹלֵ֥ס

ד' כנוי ליצחק · ט · כ' · ל"ג · ע' · י"ג ודין מ"ל דמ"ל וחד בד"ה · ע' · ל' ומלרע · מ' · בטעס. ל' מ"ל

עוֹד לְמִשְׁבַּק לְהוֹן : ט וְיִצְדּוּן בָּמַת יִשְׂחָק וּמַקְדְּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יֶחֶרְבוּן וַאֲקִים עַל בֵּית יָרָבְעָם דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא : י וּשְׁלַח אֲמַצְיָה רַבָּא דְבֵית אֵל לְוָת יָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מְרִיד עֲלָךְ עָמוֹס בְּגוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא תִכּוֹל אַרְעָא לְסוֹבָרָא יַת כָּל פִּתְגָּמוֹהִי : יא אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר עָמוֹס בְּחַרְבָּא יִתְקְטֵיל יָרָבְעָם וְיִשְׂרָאֵל מִגְלָא יִגְלוּן מֵעַל אַרְעֲהוֹן : יב וַאֲמַר אֲמַצְיָה לְעָמוֹס נְבִיָּא אַתְּ אֱזֵיל לָךְ לְאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וְאֵיכוֹל תַּמָּן לַחְמָא וְתַמָּן תִּתְנַבֵּי : יג וּבֵית אֵל לָא תוֹסִיף עוֹד לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי מַקְדַּשׁ מַלְכָּא הוּא וּבֵית מַלְכוּתָא הוּא : יד וַאֲתֵיב עָמוֹס וַאֲמַר לַאֲמַצְיָה לָא נְבִיָּא אֲנָא וְלָא בַר נְבִיָּא אֲנָא אֲרֵי מָרֵי גֵיתִי אֲנָא וְשִׁקְמִין אִית לִי בִּשְׁפֵלְתָּא מִן קֳדָם חוֹבֵי עַמָּא יִשְׂרָאֵל אֲנָא מַסְגִיף נַפְשִׁי :

להם על פשעיהם , ומקדשי ישראל · הוא בית אל שנאמר כי מקדש מלך הוא : על בית ירבעם · בן יואש : (י) כהן בית אל · כומר לעכו"ם שלו : (יא) בחרב ימות ירבעם . והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבעם והוא בנו זכריה שהרגו שלום בן יבש (מלכים ב טו) : (יב) חוזה · אתה שמתנבא עתידות : לך ברח לך אל ארץ יהודה : שם מקדשו של הקב"ה שאתה מתנבא בשמו : ואכל שם לחם · לשון בזיון אמר לו שם יתנו לך פתיתי לחם בשכר שתתנבא להם : (יג) ובית אל לא תוסיף עוד להנבא : שאין מזכירין כאן אלא שם עכו"ם : (יד) לא נביא אנכי . איני מנביאי שקר שלכם הנופלים שכרם להנבא איני צריך לכל זאת ולא נהגתי כך אני שאני עשיר ובעל מקנה ונכסים כמו שת"י ארי מרי גיתי אנא ושקמין אית לי בשפלתא : בוקר אנכי . רועה בקר : ובולס שקמים · מחפש בשקמים לראות איזה נתו לקוץ כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקורות שכן דרך שקוצצין בתולות השקמה ובולס כמו ובולש

(ט) ונשמו במות ישחק · במות ישראל ואדום : (י) וישלח · כהן בית אל · כהן הבעל היה : בקרב · בגלוי ידבר ולא יוכלו אנשי הארץ להכיל לסבול והנה אם תמיהתו ושממו הכל : (יא) כי · אף על פי שלא מצינו כתוב כי ירבעם מת בחרב ידענו כי דבר השם אמת הוא או הנביא אמר בית ירבעם וכזב אמר אמציה בעבור שיחרה אף המלך עליו להמיתו והנה ירבעם שתק ולא השיב תשובה לאמציה : (יב) ויאמר · לך ברח לך אל ארץ יהודה : כי המלך ירבעם יהרוג אותך ושם ואכל שם לחם שהיו נביאי ישראל מתנבאים בעבור פת לחם : (יג) ובית אל · הנה לאות כי יהוא היה מבית אל כי הוא בית מלכותו ומקדשו כי הטעם כפול ויפת השתבש בעבור שנמשח יהוא ברמות גלעד והנה אחזיהו ויורם נלחמו עם חזאל ברמות גלעד והארמיים הכו יורם שהיה שומר הוא וכל ישראל ברמות גלעד כי כך כתוב שב יורם אל יזרעאל בית מלכותו להתרפא והניח כל השרים ברמות גלעד להיותם שומרים ועמהם היה יהוא בן נמשי וכאשר משחהו שם נער הנביא ונדע הדבר לשרי יורם שהיו שומרים אז קשרו כולם עם יהוא על כן לא יכלו שני המלכים לעמוד לפני יהוא : (יד) ויען : אמר רבי משה הספרדי לא הייתי נביא השם ולא בן נביא כי שומר בקר או חורש בבקר הייתי ובעבור שהזכיר מאחרי הצאן

תולדות אהרן וישלח אמציה · פסחים פז : ובולס שקמים . נדרים לח :

תצא לריב • אם יחפץ : ישחק ד' בנוי ליצחק וסי' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס • ונשמו במות ישחק • ולא תטיף על בית ישחק • ושבועתו לישחק דתהילים:ואת כל דבריו ב' וסימ' וידבר יפתח • לא תוכל הארץ להכיל : אמציה ט' וסימ' ויוזבד בן שמעת דמלכים • אז שלח אמציה • בשנת עשרים ושבע שנים לירבעם . ויתר דברי יואש ואשר נלחם • וישלח אמציה כהן בית אל . ויאמר אמציה אל עמוס • ויען עמוס ויאמר אל אמציה • ומשובב וימלך ויושה בן

רדק

בחרב והם בית ירבעם בן יואש שעבדו והחזיקו יד העובדים והיה בידם למחות כי עון טעם על המלך : (ט) ונשמו במות ישחק • כתיב בשי"ן והוא כמו בלד"י כי שחק בשי"ן וילחק בלד"י ענין אחד והנה כל הנביאים לא כנו שבטי ישראל כי אם בשם ישראל אביהם או בשם יעקב לא כנו אותם בשם אברהם ולא בשם יצחק לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים אבל יעקב אבינו נתיחד בזרע הקדש לפיכך נקראו על שמו ישראל ויעקב וזה הנביא כנה שבטי ישראל בשם יצחק בשני מקומות בזה הספר ואפשר כי דעתו היה בזוכרו במות ישחק לפי שיצחק אביו נעקד על גבי המזבח לעשות רצון האל ית' ומצותיו והנה בניו מכעיסים האל ית' בבמותיהם ובפסיליהם ומקדשי ישראל הם בית אל והגלגל ודן כי בהם היו הבמות הגדולות להם ובנו שם בתים גדולים לבמות לכן נקרא הארמון ואמר כי מקדש מלך היא ובא אל מקדשו להתפלל : וקמתי על בית ירבעם בחרב . כי שלום בן יבש הרג זכריה בן ירבעם ובו נפסקה מלכות יהוא :(י) וישלח . עמוס היה מתנבא בבית אל אלה הנבואות ואמציה שהוא הכהן עכו"ם בבית אל שמע נבואתו ושלח אל ירבעם קשר עליך עמוס וירבעם לא היה אז בבית אל ושלח לו אמציה במקום שהיה שם כי עמוס היה מתנבא עליו לרעה והוא מאנשי מלכותו כי תקוע היה מבני אשר וחייב מיתה שיכר על המלך שימות בחרב והנה הוא קושר ומורד עליך : בקרב בית ישראל . כי לא דבר הדבריו בסתר אלא בגלוי ברבים : לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו . לא יוכלו אנשי הארץ לסבול את כל דבריו שמדבר רעה על ישראל : (יא) כי כה . ימות ירבעם . והוא לא אמר שירבעם מת בחרב ולא ראינו זה שירבעם מת בחרב אלא בית ירבעם אמר אלא שאמציה שנה הדבר לרעה כדי שימיתהו ירבעם ושלח לו כי על ירבעם עצמו אמר שימות בחרב להגדיל קצפו עליו וירבעם לא קבל לשונו הרע ולא הרע לעמוס על זה כמו שכתבנו בתחלת ספר הושע : (יב) ויאמר אמציה . כיון שראה שלא קבל ירבעם להמית עמוס אמר לו אמציה שיברח לו אל ארץ יהודה שלא ינבא עוד במלכות ירבעם שהיא ארץ עשרת השבטים כל שכן בבית מלכותו שהוא ביתאל וא"פ שמרון היתה עיר המלוכה למלכי ישראל וגם ליהוא ולבניו כמ"ש אפשר כי בעבור שהיו דבקים בחטאות ירבעם בן נבט שהם עבודת העגלים בבית אל ובדן עשו מלכי ישראל ארמון מלך בבית אל לפי שהיו תדירים לבא שם לעבוד ובבית אל היו יותר רגילים לפי שהיה קרוב לשמרון יותר מדן כי דן הוא בקצה א"י וכן ירבעם בבית אל היה עיקר עבודתו כמו שאמר במלכים כן עשה בבית אל ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל כמו שפירש בפי' מלכים כי המקום ההוא היה נבחר מזמן יעקב אבינו וחשבו כי עבודתם בזה המקום תהיה מקובלת יותר מאשר מקומות ותהיה כמו ירושלם שהרי אמר יעקב אבינו יהיה בית אלהים : ואכל שם לחם . לפי שנביאי השקר היו מתנבאים לעם בפתותי לחם ובכוסות של יין או שכר אמר לו שיעשה הוא כן שילך וינבא בארץ יהודה כי שם יאכילוהו לחם אם ינבא רעת מלכי ישראל : (יג) ובית אל • מבואר הוא : (יד) ויען עמוס • לא נביא אנכי לא הייתי נביא מנעורי וגם לא בן נביא אנכי שלמדני דרכי הנבואות : כי בוקר אנכי . לא היתה זאת מלאכתי כי בוקר הייתי הולך אחרי בקרי ואני כמו שאמר אשר היה בנוקדים ועשיר אנכי ואיני צריך ללחם שיתנו לי כמו שתאמר : בולס . י"ת

מצודת ציון

הערכה : (ט) ונשמו • מל' שממון : במות . מלשון במה ומזבח : ישחק . כמו יצחק ויתכן שאמר ישחק לרמז שהבמות יהיו לשחוק וללעג : ומקדשי . ענין ארמון משגב וכן למטה מקדש מלך הוא וכמו והיה למקדש (ישעיה ח') יחרבו . מל' חורבן : (י) כהן • ר"ל כהן הבעל וכומר לעכו"ם : קשר . ענין אגודת מרד כמו ויהי הקשר אמיץ (ש"ב טו) : להכיל . לסבול כמו נלאיתי הכיל (ירמי' ו') : (יב) חוזה . רואה ונביא : (יג) מקדש • ארמון משגב : (יד) בוקר · מל' בקר : ובולס . ענין בלילה וערבוב ובדרז"ל שכן עני אוכל פתו מעיסה בלוסה (שבת עו) : שקמים • שם מין ממיני התאנים

מצודת דוד

לבארו לכן שאלו : שם אנך וגומר · ר"ל אשפוט אותם בקו משקולת של מורת הדין כפי הגמול ולא אוסיף עוד לעבור על פשעם למחול אותם : (ט) ונשמו · הבמות שהעמידו לעכו"ם יהיו שוממין כי מגודל הצרות אין מי יבוא אליהם : ומקדשי · הארמונות החזקות של ישראל יהיו לחרבה : וקמתי · אקום על בית ירבעם להפרע ממנו בחרב ועל זכריה בנו יאמר שהרגו שלום בן יבש כמ"ש (במ"ב) : (י) קשר עליך עמוס · ר"ל מדבר דברים המביאים קשר למרוד בך ולהרגך כי כשישמעו שונאיו שהנביא מייעד עליו החרב יתעוררו להרגו בדבר ה' : בקרב בית ישראל . ר"ל בפרסום רב במעמד כולם : לא תוכל הארץ · עם הארץ לא תוכל לסבול את כל דבריו מה שמאיים בממון וחורבן כאומר הואיל וגם נפש העם מרה עליו א"כ תוכל לעשות בו משפט חרוץ כי גם יד העם יהיה עמך : (יא) בחרב ימות ירבעם · באמת כחש לו כי הוא אמר על בית ירבעם והוא זכריה בנו : וישראל גלה יגלה · גם בזה כחש כי לא אמר כן עד לבסוף : (יב) חוזה · ר"ל אתה הוא חוזה מה תעשה פה ברח לך אל ארץ יהודה כי שם מקדש ה' מקום הנבואה : ואכל שם לחם · שם יפרנסו אותך : ושם תנבא · ר"ל שם תקבל שכר על הנבואה שאתה מתנבא רעה על מלכות אפרים כי לאויבים המה לו : (יג) ובית אל . אבל בבית אל לא תוסיף עוד להנבא כזאת כי פה הוא ארמון מלך הארץ ההיא ופן אנשיו ימיתוך בשמעם שאתה מתנבא כזאת : ובית ממלכה הוא · ר"ל הממלכה מוחזקת ביד המלך מכמה דורות וידו תקיפה להכותך נפש : (יד) לא נביא אנכי · ר"ל אני לא הכנתי עצמי לנבואה ולא נתעסקתי בלמודה לשתחשוב שאני מקבל שכר על הנבואה ובעבור השכר הכנתי עצמי לה : ולא בן נביא אנכי . וכאומר ולא ראיתי ג"כ מאבי קבלת שכר נבואה והוא ענין מליצה והרחבה : כי בוקר אנכי · אני בעל בקר ואיני צריך לשכר ואני כל היום מערבב שקמים עם דברים אחרים למאכל

שִׁקְמִים׃ טו וַיִּקָּחֵנִי יְהוָה מֵאַחֲרֵי
הַצֹּאן וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה לֵךְ הִנָּבֵא
אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ טז וְעַתָּה שְׁמַע ד'
דְּבַר־יְהוָה אַתָּה אֹמֵר לֹא תִנָּבֵא
עַל־יִשְׂרָאֵל וְלֹא תַטִּיף עַל־בֵּית
יִשְׂחָק׃ יז לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה ד' כנוי ליצחק
אִשְׁתְּךָ בָּעִיר תִּזְנֶה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ ג'
בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְאַדְמָתְךָ בַּחֶבֶל תְּחֻלָּק
וְאַתָּה עַל־אֲדָמָה טְמֵאָה תָּמוּת י"א
וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃ נ"ג

ח א כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יְהוִה
וְהִנֵּה כְּלוּב קָיִץ׃ ב וַיֹּאמֶר מָה־
אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר כְּלוּב קָיִץ
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בָּא הַקֵּץ אֶל־עַמִּי ד'
יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ׃ י'מ"ל בלישנא
ג וְהֵילִילוּ שִׁירוֹת הֵיכָל בַּיּוֹם הַהוּא ל'
נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה רַב הַפֶּגֶר בְּכָל־ ד'
מָקוֹם הִשְׁלִיךְ הָס׃ ד שִׁמְעוּ־זֹאת
הַשֹּׁאֲפִים אֶבְיוֹן וְלַשְׁבִּית עֲנִוֵּי־אָרֶץ׃ כ' בסיפר' · ל"ד · ענויי ק'
ה לֵאמֹר מָתַי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנַשְׁבִּירָה ל' ומ"ל
שֶּׁבֶר וְהַשַּׁבָּת וְנִפְתְּחָה־בָּר לְהַקְטִין ל' ותד ונפתחה · ל'

טו וְדַבְּרַנִי יְיָ מִן דִּירָא מִבָּתַר
עָנָא וַאֲמַר לִי יְיָ אֱזֵיל אִתְנַבֵּי
עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ טז וּכְעַן
קַבֵּיל פִּתְגָמָא דַיְיָ אַתְּ אֲמַרְתְּ
לָא תִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ עַל
יִשְׂרָאֵל וְלָא תַלֵּיף עַל בֵּית
יִשְׂחָק׃ יז בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אִתְּתָךְ בְּקַרְתָּא תִטְעֵי וּבְנָךְ
וּבְנָתָךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְּלוּן
וְאַרְעָךְ בְּעַדְבָא תִתְפְּלֵיג וְאַתְּ
עַל אַרְעָא מְסָאֲבָא תְּמוּת
וְיִשְׂרָאֵל מִגְלָא יִגְלוֹן מֵעַל
אַרְעֲהוֹן׃ א כְּדֵין אַחֲזְיַנִי יְיָ
אֱלֹהִים וְהָא מָן מְלֵי סִיּוּפֵי
קַיְטָא׃ ב וַאֲמַר מָא אַתְּ חָזֵי
עָמוֹס וַאֲמָרֵית מָן מְלֵי סִיּוּפֵי
קַיְטָא וַאֲמַר יְיָ לִי מְטָת
פּוּרְעָנוּת קִצָּא לְמֵיתֵי עַל עַמִּי
יִשְׂרָאֵל לָא אוֹסֵיף עוֹד לְמִשְׁבַּק
לְהוֹן׃ ג וִילִילוּן חֲלַף זִמְרָא
בְּבָתֵּיהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי פִגְרֵי קְטִילִין
בְּכָל אֲתַר יֵימַר רְמֵי וְסַלֵּיק׃
ד שְׁמָעוּ דָא דְשָׁיְטִין כְּעַפְרָא
דְאַרְעָא רֵישׁ מִסְכְּנַיָּא וּמְדַמַּן
לְבַטָּלָא מִילֵי חֲשִׁיכַיָּא מִן
אַרְעָא׃ ה דְאָמְרִין אֵימָתַי
יִמְטֵי יֶרַח עִבּוּרָא וּנְזַבֵּין עִבּוּרָא וּשְׁמִיטְתָא וְנִפְתַּח אוֹצְרִין לְאַזְעָרָא מְכִלְתָּא וּלְאוֹסָפָא

וכולם אלא שעמוס מגמגם בלשונו שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו וישראל קוראים אותו פסילוס כדאיתא בפסיקתא : (טז) ולא תטיף · ל' נבואה הוא והרבה יש במקרא הטף אל דרום (יחזקאל כ"א) : (א) כלוב קיץ · סל מלא סופי תאנים שאינם טובות : (ג) שירות היכל · ששם משוררים בתוך היכלי הם במשתאותיהם : רב הפגר · סגי פגרי קטולין : בכל מקום השליך הס : בכל אתר יימר רמי ושליק השליכו מכאן (בס"א השירו מכאן) הפגרים האלה : (ד) השואפים . הבולעים אביון : ולשבית . כמו ולהשבית ודוגמא לשמיד מעוזניה (ישעיה כג) ללכת לגיד ביזרעאל (מלכים ב ט) : (ה) מתי יעבור החדש · זו היא השאיפה מצפים עת תייקר התבואה וימכרו לעניים ברבית ויטלו שדותיהם · יעבור החדש ת"י מתי תתעבר השנה ויבא חדש העיבור ולשון העברה הוא כמו (ירמיה מו) העביר המועד ולפי שדוחין את הקרבת העומר והשנה נמשכת והישן מתייקר : והשבת ונפתחה בר : מתי תבוא השמיטה ותייקר התבואה ונפתח

שצאן יורה כי היה רועה כאשר הזכיר בנוקדים : (טו) ויקחני מוכרח הייתי ועוד פירש טעם אחר בעבור שאמר לו ואכול שם לחם אמר לו אינני כמו נביאי השקר המתנבאים בעבור לחם ולא בן נביא שקר כי אין לי צורך ללחם כי בוקר אנכי ומלת בולס אין לה חבר ובלשון ישמעאל כמו מיבש ושקמים פרי דומה לתאנים ואיננו במקומות האלה ובלשון ישמעאל גמין גם שקם והנה לא התנבאתי בעבור צורך ואיך אנית דברי השם שצוני להתנבא ואשמע אליך שתאמר לא תנבא : (טז) תטיף . כמו מדבר ברמז וכמוהו והיה מטיף לעם הזה : (יז) לכן . בחבל · יחלקוה אויביו ונבואתי תקום עליך ועל ישראל : (א) כה · כלוב · סל : קיץ · פרי הקיץ על קיצך ועל קצירך : (ב) ויאמר · הכל בדרך מראות הנבואה כאשר אמר לירמיהו מה אתה רואה ואמר מקל שקד וענה כי שוקד אני שוקד לא אזוז ולא אסור עד עשיתי את דברי והנה כאשר הפרי לא יבא כי אם בקצו כך בא הקץ לא אוסיף עוד עבור זה הקץ ויפת אמר עבור על עונו : (ג) והילילו · רב הפגר · החללים: בכל מקום השליך הס · שלא ירך לב השומעים : (ד) שמעו . השואפים · כמו שאפני אנוש שאפה רוח : ולשבית . להשבית כמו לשמיד ונפתח הלמ"ד להורות על הה"א וטעם להשבית להכריתם : (ה) לאמר · על אוצרי השבר ידבר אולי תבוא שנת רעב כאשר יעבור זה החדש ולא

תולדות אהרן

מתי יעבור · ב"ב ל :

רדק

י"ת כמו בולס בשין מתרגום ויתפש ובלש כלומר ליקט שקמים למאכל בקריו או פי' מערב השקמים עם דברים אחדים לצורך בקריו ובדברי רז"ל דבר מעורב יקרא בלוס כמו שאמר שכן עני אוכל פיתו מעיסה בלוסה , פי' שגלוש הקמח והסובין והמורסן ביחד לפי' מצטרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשעור חלה ושקמים הוא מין ממיני התאנים וי"ת ארי מרי גיתי וגו' : אנכי . שלשתן מלעיל הטעם בנו"ן : (טו) ויקחני ה'. לא הניחני מלאכתי ברצוני כי האל ית' לקחני מאחרי הצאן שהייתי הולך אחריהן ורועה אותן והוא השרה רוח נבואתו עלי והכריחני להנב' ואיך תאמר לי שלא אנבא והוא אמר לי שאנבא על ירבעם ועל מלכותו : (טז) ועתה שמע דבר ה' · כי גם עליך בפרט אני מתנבא : ולא תטיף על בית ישחק · כמו שאמר ונשמו במות ישחק ועל מלכות ירבעם נבאתי שהם עובדים במותם לפסילים ואתה אומר שלא אנבא עליהם בארצם האל ית' שלחני ולא אמנע בעבור דבריך ואתה שתמנעני מלהנבא שמע שהאל ית' דבר עליך רעה וזהו אשתך בעי' תזנה טרם גלותכם תזנה אשתך בעודם בעיר תזנה עם האויב הבא על העי' ואין זה כמו נשים בציון ענו כי העינוי הוא שלא ברצון האשה והזנות ברצון האשה וכל זה בעונש אמציה שתזנה אשתו לעיניו ובניו ובנותיו יפלו בחרב לפניו והוא יגלה וימות על אדמה טמאה וכל זה בעבור בזותו נבואת האל ית' מצורף אל שאר עונותיו שהיה עובד עכו"ם ושאר עונות והאויבים היו הורגים הבנות והבנים הקטנים שלא יוכלו ללכת ברגליהם : לפי' אמר בניך ובנותיך בחרב יפלו · והגדולים היו מוגלים זולתי אותם שהיו נלחמים שהיו הורגים אותם האויבים בהתגברם עליהם : ואדמתך בחבל תחלק · שיחלקוה ביניהם האויבים הבאים לגור בארצם עם שאר האומות והם הגוים שהביא שם מלך אשור ויושב אותם בערי שמרון : ולא תטיף · ולא תדבר וכן היה מטיף אל העם הזה אל תטיפו יטופון וי"ת לא תליף : (יז) לכן · מבואר הוא : (א) כה הראני · כלוב קיץ סל מלא פירות הקיץ : (ב) ויאמר · בא לפרש לו מה היה מראה הנבואה בפירות הקיץ ר"ל הקץ להודיעו כי בא הקץ עליהם להגלותם מארצם כמו פירות הקיץ שהגיע קץ בשולם ולוקטים אותם מהעץ ואוכלים מהם ומייבשים מהם כן בא קץ ישראל להסיעם ממקומם וקץ הקיץ אפשר שהם ענין אחד ושורש אחד : עבור לו · כמו שפירשנו עבור לו על פשעיו : (ג) והילילו שירות היכל . השירות והזמירות שהיו מזמרים בהיכליהם יהפכו להם ילילה . ואמר על השירות והילילו ר"ל יהפכו להם ילילה ועל הלשון הזה נאמר ולפניו תדוץ דאבה : רב הפגר בכל מקום השליך הס . בכל מקום שישליכו הפגרים המתים יאמר אחד לחבירו מן המשליכים הס כלומר נשתוק ולא נצעק ונצדיק עלינו את הדין כמו שפירשנו למעלה ויונתן תרגם בכל אתר יימר דמי ושתיק כמו שתרגם למעלה : (ד) שמעו זאת השואפים אביון · ענין בליעה כמו שאפני אנוש ושאף נמים תילם ופירש כאלו בולעים אותו כשלוקחים ממונו במרמה ובאונאה והם העשירים אוצרי הפירות : ולשבית ענוי ארץ · כמו ולהשבית וכן לשמיד מעוזניה כמו להשמיד ופירוש הם חושבים לבטלה מן העולם שלוקחים מה שלהם במרמה ובעולה : עניי ארץ . ענוי כתיב והעניים ברוב הם ענוים : (ה) לאמר . החדש הקציר שימצאו העניים מה יאכלו בשדות ואחר כן יבאו לידינו לקנות שבר : והשבת ונפתחה בר · וכשיעבור החדש ויבואו העניים לקנות ידחו אותם לשבת אחרת ואומר

אמציה · בן חשביא בן אמציה בן חלקיה : אל עמי ד' וסימ' נמסר בסדר ויחי וביחזקאל כימ' י"ג : אדמה י"א וסימ' נמסר בספר יואל סימ' ב' : עבור י' מ"ל בלישנא וסימ' נמסר בסדר בלק : נאם אדני ה' ז' דסמיכי בקריאה וסימ' אם תכבסי בנתר· מקבץ נדחי ישראל· שמעו והעידו · וקטר מוזמץ · והילילו שירות · והבאתי השמש · והשלחתי רעב · וכל יחזקאל דכוו'

מצודת דוד

למאכל הבקרים ואין אני עוסק בהכנת הנבואה ולמודה : (טו) ויקחני ה' · אבל מבלי הכנה לקחני ה' ממה שהייתי הולך אחר הצאן לרעות אותם וצוה אותי ללכת ולנבאות : (טז) ועתה · כאומר הואיל ואין לי צורך אל שכר הנבואה עתה שמע דבר ה' עם כי אין מקום לקבל ממך שכר על הנבואה ההיא : (יז) בעיר תזנה . אשר תזקתה ברצון משא"כ בשדה : בחבל תחולק . בקו המדה תחולק בין הבבליים : על אדמה וגו' · בארץ הבבליים : וישראל וגו' . ר"ל כמו שכחשת לדבר בשמי הנה באמת כן יהיה וכן יקום : ח (א) כלוב קיץ · סל מלא פירות הקיץ : (ב) בא הקץ · ר"ל המראה מרמז שבא הקץ והסוף על עמי ישראל כי קיץ ראית וקץ בא שהוא לשון הנופל על לשון : עבור לו · לעבור ולמחול לו על פשעיו · (ג) והילילו . יהפכו לילל השירות והזמירות שהיו מזמרים בהיכליהם במקום השירות יילילו : רב הפגר . אז ירבו פגרי הרוגים ובכל מקום אשר השליך המשליך את הפגרים הרבים ההם יהיה שתיקה ודמימות קול כי הרואים לא יצעקו ולא ירימו קול למען לא ירך לב העם : (ד) השואפים אביון · אתם הבולעים את האביון ועוסקים להשבית מן העולם עניי ארץ ; (ה) לאמר · שהמה אומרים מתי יעבור החודש ר"ל

מצודת ציון

התאנים וכן ושקמותם בחנמל (תהלים ע"ח) : (טז) תטיף . הוא מל' נטיפה והזלה ומושאל מענין הדבור וכן הטף אל דרום (יחזקאל כ"א) : (יז) בחבל . קו המדה : (א) כלוב . הוא כעין סל וכן ככלוב מלא עוף (ירמיה ה') : קיץ . ר"ל פירות המייבשים בימות הקיץ וכן והלחם והקיץ (ש"ב ט"ז) : (ג) והילילו . מל' יללה : שירות · מל' שיר וזמר . הפגר · כן יקרא גוף המת כמו וכובד פגר (נחום ג') : הס . ענין שתיקה כמו ואמר הס (לעיל ו) : (ד) השואפים . ענין בליעה והמשכה אל הפה כמו שאפני אנוש (תהלים נ"ו) : ולשבית . כמו ולהשבית וכן ללכת לגיד (מ"ב ט) ומשפטו להגיד ולהשבית הוא ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד) : (ה) ונשבירה . מוכר

אבן עזרא

ולא ירד מטר אז נמכור הבר ביוקר ויקטינו האיפה שימודו בה הבר ויגדלו השקל לקחת יותר והם דברי מרמה באבן ובמאזנים : (ו) לקנות · הדלים בצערם מוכרים נפשם בכסף לקנות בר ואפילו בעבור דבר קל כמו נעלים מרוב הדחק : ומפל בר נשביר . הנופל מהכברה נמכור : (ז) נשבע · בגאון יעקב . הוא השם הנכבד שלא ידעו גוי רק יעקב ויפת אמר על הארון גאון עוזכם ויתן לשבי עוזו : (ח) העל · ועלתה כאר · חסר יו"ד כאילו כתוב כיאור והעד שהוא כופל זה הפסוק בסוף הפרק ושם כתוב עלתה כיאור כולה והטעם ראויה היא הארץ שתרגז ותטבע כי היא על המים וכן כתוב לרוקע הארץ על המים : (ט) והיה · אשנה המנהג לבוא השמש בחצי היום . כדרך וקדר עליהם היום : (י) והפכתי · שמתיה · הטעם הארץ כי כל

רשי

ונפתח אוצרות בר שלנו : להקטין איפה · למכור במדה קטנה ואת כספים נקבל בשקל גדול : (ו) בעבור נעלים · בדיל דיחסנון : ומפל בר נשביר ומהממת עיבורא נזבין · את הפסולת שנפל מן החטים בנפה נמכור ביוקר לעניים : (ח) העל זאת לא תרגז הארץ · וכי אין עון זה כדאי שתחרב עליו הארץ : ועלתה כאור כלה . ובמקום אחר הוא אומר ועלתה כיאור כלה (לקמן ט) · וי"ת שניהם בשוה ויסק עלה מלך במשריתיה דסגיאין כמו נהרא ויחפינין כולה וקשה בעיני לפרש כאור כמו כיאור ויש לפרש כמו (איוב לז) יפיץ ענן אורו על כפים כסה אור (שם לו) ועלתה כענן גשם כולה אפילה וחשיכה : ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים · נילוס עולה אחת לארבעים שנה ומשקה את הארץ וכשהוא עולה מעלה רפש וטיט על שפתו וכשחוזר מהשקות חוזר על גדותיו ומימיו מגמלין והוא קרוי שיקוע שפשים העוכר את מימיו נשקע ונגרש כמו (ישעיה נז) ויגרשו מימיו רפש וטיט אף הארץ תקיא רשעים שבתוכה ואחר כך תנוח : (ט) והבאתי השמש בצהרים · כשיהא להם שלום גדול תבא מפלה פתאום ואמרו רבותינו (מ"ק כה) זה יומו של יאשיהו שמת בחרב של שלום כמו שאמרו רבותינו (תענית כב :) אין לך חרב של שלום יותר מפרעה נכה שאמר לו ליאשיה (ד"ה ב ל"ה) מה לי ולך לא עליך אתה היום לא עליך אני בא היום כי אם לעבור דרך ארצך אל בית מלחמתי וגומר : השמש · מלכות בית דוד נמשלה כשמש שנאמר (תהלים פט) וכסאו כשמש נגדי : (י) והפכתי חגיכם לאבל . כענין שנאמר (ד"ה ב לה) וכל יהודה וירושלים מתאבלים על יאשיהו : וכל שיריכם לקינה · כענין שנאמר (שם) ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם

אֵיפָה וּלְהַגְדִּיל שֶׁקֶל וּלְעַוֵּת מֹאזְנֵי מִרְמָה׃ ו לִקְנוֹת בַּכֶּסֶף דַּלִּים וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם וּמַפַּל בַּר נַשְׁבִּיר׃ ז נִשְׁבַּע יְהוָה בִּגְאוֹן יַעֲקֹב אִם־אֶשְׁכַּח לָנֶצַח כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם׃ ח הַעַל זֹאת לֹא־תִרְגַּז הָאָרֶץ וְאָבַל כָּל־יוֹשֵׁב בָּהּ וְעָלְתָה כָאֹר כֻּלָּהּ וְנִגְרְשָׁה וְנִשְׁקְהָ כִּיאוֹר מִצְרָיִם׃ ט וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר׃ י וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל־שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל־כָּל־

ל׳ · ב׳ : ל׳ · ל׳ חסר · ונשקעה ק׳ ומ"ל · ו׳ בטעם בסיפרא י"ב · ל׳ · ג׳ פסוקים וכלו כל כל

עַל סִלְעָא וּלְשַׁקָּרָא בְּמוֹזְנָוָן דִּנְכִיל׃ ו לְמִקְנֵי בְּכַסְפָּא מִסְכְּנַיָּא וַחֲשִׁיכַיָּא בְּדִיל דְּיַחְסְנוּן וּמֵהַמְמַת עִבוּרָא נְזַבֵּין׃ ז קַיֵּים יְיָ דִּיהַב רְבוּתָא לְיַעֲקֹב אִם יִתְנַשׁוּן לְעָלְמִין כָּל עוֹבָדֵיהוֹן׃ ח הַעַל דָּא לָא תְחֲרוּב אַרְעָא וְיֵצְדֵי כָּל דְּיָתֵיב בַּהּ וְיִסַּק עֲלַהּ מְלַךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ דְּסַגִּי כְּמֵי נַהֲרָא וְיַחְפִּינַהּ כּוּלַּהּ וִיתָרֵיךְ יַת יַתְבָהָא וְתִשְׁתְּקַע כִּנְהַר מִצְרָיִם׃ ט וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַכְסֵי שִׁמְשָׁא כַּד בְּטִיהֲרָא וְאַקְבֵּיל לְאַרְעָא בְּיוֹם נְהוֹר׃ י וְאַהֲפֵיךְ חַגֵּיכוֹן לְאֶבְלָא וְכָל תּוּשְׁבְּחָתְכוֹן לְאִילְיָא וְאַסֵּק עַל כָּל חַרְצִין

במ"ד : בצהרים י"ב בקריאה וסי נמסר במלכים א׳ סימ׳ י"ח :

תולדות אהרן השמש בצהרים · מ"ק כה : חגיכם לאבל · שם טו ע

רדק

ואומר יעבור זה השבוע ובשבוע האחר נפתח אוצר הבר ונמכור ודוחים אותם כן עד שתתייקר התבואה וימכרו לרצונכם שבת שבוע כמו שבע שבתות תמימות תהיינה ויונתן פי׳ החדש חדש העיבור ופי׳ השבת שמטה שתרגם דאמרין אימתי ימטו ירח עיבור׳ ונזבין עיבורא ושמיטתא ונפתח אוצרין לפי שבשנת העיבור מתארכת השנה ומיקרת התבואה וכן שנת השמטה שאינם זורעים מתיקרת התבואה ואוצרי פירות מתאוים שנת היוקר : ונשבירה . ונמכור כי מוכר התבואה יקרא משביר כמו המשביר לכל עם הארץ אוכל בכסף תשבירני והתבואה נקראת שבר לפי ששוברת הרעב וכן אמר שבר רעבון בתיכם על דרך ישברו פראים צמאם . להקטין איפה מקטינים האיפה שמוכרים בה ומגדילים השקל שלוקחים שהכסף במשקל גדול מלוקחי התבואה והאבן ששוקלים בה את הכסף מגדילים אותה ועוד מעותים המאזנים שהם מאזני מרמה אחר שיעותו אותם וכן ובגדי ערומים תפשיט וכן וטחני קמח והדומים להם הנה כי בשלשה פנים מרמים את העניים במכרם להם התבואה : (ו) לקנות · הם מתנכלים אליהם במה שיעשו להם שיקנו אותם כלומר שיקנו שדותיהם וכרמיהם בדמים קלים לרוב דחקם והם מביאים אותם לזה הדוחק במרמותיהם גם חושבים לקנותם הם עצמם לעבדים כמו שאמר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך ואביון אפילו בעבור נעלים שהוא דבר קל חושבים לקנותם בנכליכם אשר ינכלו וי"ת בעבור נעלים בדיל דיחסנון וכבר כתבנו פירושו למעלה : ומפל בר נשביר . ואומרים גם הם אפילו מפל בר נשביר להם בעת היוקר שאין דרך למוכרו בשאר עתים ומפל בר הוא מה שנופל תחת הכברה כשבוררין החטה שהוא פסולת החטה ולא יאכלוהו בני אדם אלא מאכילים אותו לעופות הגדלים בבית אא"כ הוא יוקר גדול שאוכלים אותו העניים מרוב הדוחק : (ז) נשבע ה׳ בגאון יעקב , ר"ל כמו בי נשבעתי וכמו שאמר למעלה בנפשו והוא ית׳ הוא גאון יעקב או ר"ל גאון יעקב בהמ"ק כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה . וכן אמר למעלה מתאב אנכי את גאון יעקב ובית המקדש הוא גאון יעקב כי שם שכן הכבוד ונשבע בכבודו אשר השכין ביעקב והם בעונותיהם סילקוהו ממנו : (ח) העל זאת לא תרגז הארץ . אם על זאת הרעה לא תרגז הארץ דין הוא שתרגז הארץ ממקומה ותהפך : ואבל · וישחת כל יושב בה כי מי יוכל לסבל חמס גדול כזה וכמו שנשחתה הארץ במבול מ כי החמס ונהפכו סדום ועמורה מפני החמס כן ראוי שתשחת הארץ הזאת מפני החמס הזה : ועלתה כאר כלה . ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים דין הוא שתעלה כולה מים כמו כיאור ממצרים שעולה ומתגבר מתפשט על כל הארץ כאור כמו כיאור וכן אמר למטה בשנותו הפסוק ועלתה כיאור כלה : ונגרשה . שתהיה נגרשת ממקומה ויכסוה מים ותהיה נשקעת בתוך המים כיאור מצרים שמכסה היבשה בגאותו כי כשתרעש הארץ רעש גדול מקום פתיחתה ימלא מים ויגברו המים עד שיכסו המקום ההוא ואאז"ל פירש ונגרשה ונשקעה יגאו בגולה ממקום שבתם כגאת היאור ממקומו והוא שוקע בחפירות ונגבים שחופרים סביבותיו וכן ישקעו הם בגלות וי"ת ויסק עלה מלך וגו׳ ונשקעה ונשקה כתיב והכתיב ענין משקה כמו כי כלה משקה רוצה לומר שתהיה כלה מים והקרי ונשקעה הוא מבואר יותר שתהיה שקועה בתוך המים : (ט) והיה ביום ההוא · ביום חרבן הארץ : והבאתי השמש בצהרים . משל על רוב הצרה שתהיה להם על דרך שאמר וקדר עליהם היום : (י) והפכתי . ושמתיה

מצודת ציון

מוכר התבואה נקרא משביר כמו המשביר לכל עם הארץ (בראשית מ"ב) שבר כן תקרא התבואה וכן נאמר שבר רעבון בתיכם (שם מ"ג) וזהו לפי ששוברת הרעב על דרך ישברו פראים צמאם (תהלים ק"ד) : והשבת . כן תקרא שנת השמטה כמ"ש ובשנה השביעית שבת וגו׳ (ויקרא כ"ה) : בר . תבואה כמו לשבור בר (בראשית מ"ב) : איפה . שם מדה בת ג׳ סאים : ולעות . ענין עקום ודבר שאינו ראוי והוא מל׳ עון : (ו) נעלים · מנעלי הרגל : ומפל . מל׳ הפלה : (ח) תרגז . ענין תנועת הרעדה : ואבל · ענין השחתה כמו אבלה אדמה (יואל א׳) : כאור . כמו כיאור הוא הנילוס ונפלה היו"ד : ונגרשה · מל׳ גרושין ותנודה : ונשקעה . ענין נפילת הדבר בעומק כמו אז אשקיע מימיהם (יחזקאל לב) : (ט) והבאתי · ענין שקיעה כמו ובא השמש וטהר (ויקרא כ"ב) : בצהרים . הוא חצי היום : (י) קרחה . ענין נפילה ותלישת השער כמו קרחה הוא (שם)

מצודת דוד

ר"ל החודש הידוע של הקציר כי בימי הקציר מוצאין העניים לאכול מהלקט והשכחה והפאה ואינם קונים תבואה למאכלם : ונשבירה שבר . כשיעבור החדש לא ימצאו מה לאכול ואז נמכור להם התבואה כפי אות נפשינו : והשבת · מלת מתי יעבור משמשת בשתים כאלו אמר מתי יעבור השבת הוא שנת השמיטה כי אז מתפרנסים העניים מתבואת הארץ מן המופקר ואינם קונים תבואה למאכלם : ונפתחה בר · כשיעבור השבת אז נפתח אוצרות התבואה : להקטין איפה · ר"ל לא נמכר באמת ובמשפט כ"א נעסוק לרמותם להקטין מדת האיפה ולהגדיל משקל השקל לשות עוד כף המאזנים לעשות מרמה להכריע למטה את הכף שבו אבן המשקל למען יהא נראה שהכסף חסר הרבה : מאזני מרמה · לפי שמאזני משקל שלהם היו עשויות באופן שיכולים להכריע את הכף למה שהם רוצים לכן קראה מאזני מרמה : (ו) לקנות בכסף דלים . ר"ל נקח מהם כל כספם ברמיה עד שלא ישאר מאומה בידם ונקנה אותם בכסף לעשות עמהם עבודה : בעבור נעלים . ר"ל נקנה אותם בדבר מועט בעבור זוג מנעלים : ומפל בר נשביר · עוד היו אומרים לא נמכור להם תבואה נקיה אלא נערב בה הפסולת שמפילין מן התבואה בשעה שמרקדין אותה בנפה וכברה והם בע"כ יקנו עם הפסולת : (ז) בגאון יעקב . בה"מ יקרא כן כמ"ש ולבי עדיו לגאון שמהו (יחזקאל ז) : (ח) העל זאת . וכי על מעשה כזאת לא תרעד הארץ ולא תשחת כל היושבים בה : ועלתה כאור · ר"ל דין הוא שתעלה המים על כלה כמו היאור המכסה כל הארץ בגאתו להשקות השדות: ונגרשה ונשקעה . המים השוטפים יגרשו רפש וטיט ואח"ז יחזיר נשקע הרפש והטיט לרדת אל קרקעות המים כמו יאור מצרים בעת שמתגבר ועולה מעלה רפש וטיט ואחר זה שוקעים למטה ר"ל מהדין להשמיד הרשעים מן הארץ ואחר זה תהיה ההרוחה : (ט) והבאתי . אשקיע את השמש בעת צהרים בזמן תקפה ר"ל בעת ישבו בהשקט ושאנן תבוא הרעה פתאום : והחשכתי · אביא חושך על הארץ ביום שיש בו אור רב והוא כפל ענין במ"ש : (י) והפכתי · תמורת שמחת החג יהיה אבל ותמורת השירה יהיה קינה : והעליתי · ר"ל אביא עליהם צרה עד שכולם ילבשו שק על מתניהם ויקרחו קרחה בראשם והם ענין צער ואבלות : ושמתיה

בקינותיהם: כאבל יחיד. כאב שמתאבל על בן יחיד: (יא) כי אם לשמוע. שתפסוק מהם רוח הקדש: (יג) תתעלפנה. תפרח רוחם כמו ויתעלף (יונה ד) וכן עצי השדה עולפו (יחזקאל לא) וכן בלשון משנה יתעלפם פשמי"ר בלע"ז: (יד) חי אלהיך דן. אחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדן: (א) נצב על המזבח. מסתלק מכרובא למדבחא דרך יציאתה חוץ על מזבח הזהב שהוא בהיכל והוא מעשר מסעות שנסעה שכינה: הך הכפתור. שהוא בראש הגג: וירעשו הספים. אסקופות הבית התחתונות כך יהרג המלך וירעשו השרים: ובצעם בראש כולם. כמו ופצעם וי"מ כפתור המנורה ספי מנרתא יתקטל מלכא יאשיהו וירעשו הספים ויתחרב ביתא ויתפגרון עזרתא: ובצעם בראש כולם. ומאני מקדשא בשביה יהכון ובצעם כמו מתוגם יגלה

כל יושביה יתאבלו כאבל אב על בן יחיד: ואחריתה כיום מר. שלא נראה כמוהו: (יא) הנה. והשלחתי כמו משליח בך בעבור שאמר אמציה לא תטיף התנבא כי ימותו הנביאים: (יב) ונעו. מים סוף שהוא דרומי לארץ ישראל עד הים הגדול מבוא השמש ישוטטו ישראל: (יג) ביום. השעה כאשר לא ימצאו דבר יי' תתבכינה הבתולות ואפילו היפות עד שלא יועיל להם היופי שלהם כי יתגנו מרוב הצער גם הבחורים כי השם סר מעליהם כמו שאול שלא ענהו השם גם באורים גם בחלומות גם בנביאים: (יד) הנשבעים. ואשר יפחדו ממנו כן יהיה ונפלו ולא יקומו עוד: (א) ראיתי. במראות הנבואה ראה כבוד השם נצב על המזבח וצוה לאחד מן המלאכי' הך כפתור פתח בית יי' כי כן המנהג לשום כפתור למעלה מן הפתח והוא כעין כפות אשר יסמכו עליו הספים: ובצעם. כמו ופצעם מטעם המקום כי יפגעו כל אנשי הבית הם הכהנים: ואחריתם. בניהם כמו ולא לאחריתו: אם

מָתְנַיִם שָׂק וְעַל־כָּל־רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר׃ יא הִנֵּה ׀ יָמִים בָּאִים נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב בָּאָרֶץ לֹא־רָעָב לַלֶּחֶם וְלֹא־צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם־לִשְׁמֹעַ אֵת דִּבְרֵי יְהֹוָה׃ יב וְנָעוּ מִיָּם עַד־יָם וּמִצָּפוֹן וְעַד־מִזְרָח יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־דְּבַר־יְהֹוָה וְלֹא יִמְצָאוּ׃ יג בַּיּוֹם הַהוּא תִּתְעַלַּפְנָה הַבְּתוּלֹת הַיָּפוֹת וְהַבַּחוּרִים בַּצָּמָא׃ יד הַנִּשְׁבָּעִים בְּאַשְׁמַת שֹׁמְרוֹן וְאָמְרוּ חֵי אֱלֹהֶיךָ דָּן וְחֵי דֶּרֶךְ בְּאֵר־שָׁבַע וְנָפְלוּ וְלֹא־יָקוּמוּ עוֹד׃

ט א רָאִיתִי אֶת־אֲדֹנָי נִצָּב עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר הַךְ הַכַּפְתּוֹר וְיִרְעֲשׁוּ הַסִּפִּים וּבְצַעַם בְּרֹאשׁ כֻּלָּם וְאַחֲרִיתָם בַּחֶרֶב אֶהֱרֹג לֹא־יָנוּס

סַק וְעַל כָּל רֵישׁ מְרַט וְאַשְׁוֵינַהּ כְּאֵבֶל יְחִיד וְסוֹפַהּ כְּיוֹם מְרִיר׃ יא הָא יוֹמַיָא אָתַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאֶשְׁלַח כַּפְנָא בְּאַרְעָא לֵית דִּכְפַן לְמֵיכַל וְלֵית דִּי צָחֵי לְמִשְׁתֵּי אֱלָהֵין לְקַבָּלָא יָת פִּתְגָמָא דַּיְיָ׃ יב וְיִשְׁתַּלְּחוּן מִיַּמָּא עַד מַעַרְבָא וּמִצִּפּוּנָא עַד מַדִּינְחָא יְהָכוּן לְמִתְבַּע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ וְלָא יַשְׁכְּחוּן׃ יג בְּיוֹמָא הַהוּא יִשְׁתַּלְהֲיָן כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן דָּמְיָן לִבְתוּלָן שַׁפִּירָן דְּמַטְאָה בְּשַׁפְרְהֵן עִם עוּלֵימִין חַיָּבִין וִיהוֹן מִטְּרְפִין וּרְמָן בְּצַחוּתָא׃ יד דִּי מְקַיְּמִין בְּחוֹבַת שָׁמְרוֹן וְאָמְרִין קְיָמָא דְּחַלְתָּא דִּי בְּדָן וְקַיָּמִין נִימוּסֵי בְּאֵר שָׁבַע וְיִפְּלוּן וְלָא יְקוּמוּן עוֹד׃ א אֲמַר עָמוֹס נְבִיָּא חֲזֵיתִי יָת יְקָרָא דַּיְיָ אִסְתַּלַּק מִכְּרוּבָא וּשְׁרָא עַל מַדְבְּחָא וַאֲמַר אִם לֵית עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל תָּיְבִין לְאוֹרַיְתָא טְפֵי מְנַרְתָּא אִתְקְטֵל מַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ וְיִתְחָרַב בֵּיתָא וְיִתְפַּגְּרָן עֲזָרָתָא וּמָנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן וּשְׁאָרֵיהוֹן בְּחַרְבָּא אֶקְטוֹל לָא יְעָרוֹק

ד׳

י"א רפין

ג׳

ד׳ דגשים ה׳

י"ו פסוקים עד ועד ׳ ב׳

ג׳ ח׳ מ"ל וא׳ חסר

ל׳

ל׳

ב׳ ונפלו

קל"ד

ב׳ מ"ל

ל׳. ל׳

ג׳ חד מ"ל

למים ה׳ דגשים בקריא׳ וסי׳ ויצמא שם העם למים. רפאתי למים האלה. הוי כל צמא לכו למים. ואדיריהם שלחו צעיריהם. לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם: ולא יקומו ב׳ וסימ׳ היפלו ולא יקומו. וחי דרך באר שבע: אהרג ב׳ חד מ"ל וחד חסר וסימ׳ וכל שריה אהרוג עמו אמר ה׳. ובצעם בראש כלם. קדמא מ"ל:

תולדות אהרן כיום מר. ברכות יז סוכה כה מ"ק כח זבחים ק: ימים באים. שבת קלח: באשמת שומרון. שם סו: אלהיך דן. (שבת ח): נצב על המזבח. ר"ה לא (סוטה יז):

רדק

ושמתיה כאבל יחיד. אשים הארץ לאבל גדול כאב המתאבל על בנו יחידו שהוא אבל גדול לו וכן יתאבלו יושבי הארץ אבל כבד מאד: ואחריתה כיום מר. כפל הענין במלות שונות כי אבל היחיד הוא יום מר: (יא) הנה ימים באים. לפי שהם מאסו בנבואת האל יתברך כמו שאמר למעלה לא תנבא ולא תטיף אמר כי עוד יבאו ימים שיתאוו לנבואת האל ית׳ ולא ימצאו והם כל ימי בית ב׳ אחר נבואת מלאכי הנביא כי בו פסקה הנבואה וכן כל ימי הגלות הזה: והשלחתי רעב בארץ. בארץ ישראל שיהיה להם זה הרעב וזה הצמא כמו שאדם הרעב שמשוטט לבקש לחם וכמו האדם הצמא שהוא מחפש למצוא מים כן ישוטטו ישראל אחר שתפסק הנבואה לבקש דבר ה׳ שהוא הנבואה ולא ימצאו וזה כל ימי בית שני וכל ימי זה הגלות: (יב) ונעו מים עד ים. פירש החכם רבי אברהם א"ע ז"ל מים הדרומי שהוא ים סוף עד ים הגדול שהוא מערב א"י ומצפון ועד מזרח והנה זכר ארבע הרוחות והנה בא"י לא ימצאו דברי הנבואה כ"ש חוצה לארץ ובימי הגלות: (יג) ביום ההוא תתעלפנה. ענין עייפות ויגיעת הנפש עד שלא יוכל האדם לעמוד על עמדו וכמעט תצא רוחו וכן ותך השמש על ראש יונה ויתעלף וכדברי רבותינו ז"ל שלא יתעלפה: הבתולות היפות והבחורים בצמא. אפילו הבתולות והבחורים שדרכם להתעסק בתענוגי העולם יצמאו על דבר ה׳ לשמעו לאורך הימים שיפסק מהם יתאוו אליו מאד: (יד) הנשבעים באשמת שמרון. כמו שמואסים היום דבר ה׳ ונשבעים באשמת שמרון וחי אלהיך דן תחת חי ה׳ כן יתאוו לו עוד ולא ימצאוהו ואשמת שמרון הוא העגל אשר בבית אל ותולה אותו בשמרון כי ראש מלכות אפרים שמרון והמלכים הם המחזיקים בעבודת העגלים והעם אחריהם כמו שפירשנו למעלה: ואמרו חי אלהיך דן. ויאמרו כשנשבעים אחד לחברו חי אלהיך אשר בדן והוא העגל כי האחד היה בדן והיו נשבעים באותו שבבית אל ובאותו אשר בדן: וחי דרך באר שבע. כי מבאר שבע שהוא סוף התחום היו הולכים אל העגל אשר בדן שהוא בסוף התחום האחר כמ"ש מדן ועד באר שבע ומרוב שהיו דבקים בעבודת העגלים היו חושבים שהיו מקבלים שכר טוב אם ילכו מלעבוד אותו אשר בדן כמ"ש וילכו העם לפני האחד עד דן והיו נשבעים חי אותו שהלכנו אליו דרך באר שבע: ונפלו. אותם שעושין כן יפלו ולא יקומו עוד וי"ת דמקיימין וגומר תרגם דרך כמו והודעת להם את הדרך: (א) ראיתי את ה׳ נצב על המזבח. אחר שראה במראה הנבואה כבוד ה׳ נצב על המזבח בבית המקדש: ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים. אמר למלאך שיכה כפתור ההיכל והספים הם שתי מזוזות השער והכפתור הוא המשקוף אשר עליהם ונקרא כפתור לפי שמציירים בו כפתורים ופרחים ואמר לו שיכה הכפתור וממכת הכפתור ירעשו הספים: ובצעם. המלה מלעיל בשני פתחין והוא צווי ופתח העי"ן מקום צר"י כי המנהג בצר"י כמו שמעם שלחם כן כתבו רבי יונה וכן כתבו אחז"ל לפי שאמר הך צווי ובצעם גם כן צווי ויתכן שיהיה פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו ר"ל ויבצעם האל יתברך או האויב אם יאמר על האל יתברך כמו שאמר אחר כן אהרוג טוב ואע"פ שאמר מתחלה ובצעם לשון נסתר ואח"כ אמר אהרוג כן מנהג המקרא בהרבה מקומות ונקודתו עי"ן ובצעם מפני שהמלה מלעיל ופי׳ ובצעם ענין חתיכה וכריתה כמו מן הדגום יתר ידו ויבצעני ותרגום פתות אותה פתים בצע יתה בצועין: ופי׳ בראש כולם מי שהוא בראש כולם והם הכהנים ואמר שיבצעם האל ית׳ כי גם הם פשעו בו: ואחריתם. אחר העם. כמו ואחריתך בחרב יפול כמו עמך וקרא העם אחרית לפי שהם אחרית לראשי העם והכפתור שאמר הוא משל לראשים כמו שהוא ראש השער וכן מה שאמר שראה שהיה נצב על המזבח לומר שלא רצה בעבודת הכהנים: לא ינוס להם נס. מאותם שנתחייבו הריגה כי מהם שנתחייבו גלות: ולא ימלט. שיחבא

לו

מצודת דוד

ושמתיה. אשים עדת ישראל להיות מתאבלים כדרך האבילות שעושין על בן יחיד שמת: כיום מר. הוא יום מיתת בן יחיד וכפל הדבר במ"ש: (יא) כי אם לשמוע וגו׳. ר"ל יהיו תאבים אל הנבואה ולא ימצאו כי תפסק הנבואה בהיותם בגולה: (יב) ונעו. ינועו ללכת מים הדרומי הוא ים סוף שהוא בדרומה של א"י עד הים המערבי ומגבול הצפוני על גבול המזרחי ר"ל אפי׳ בא"י תפסק הנבואה: ישוטטו. ילכו אנה ואנה לבקש דברי נבואה ולא ימצאו: (יג) ביום ההוא. הוא ימי הפורענות: בצמא. בעבור הצמאון יתעלפו הבחורים והבתולות כי לא ימצאו מים לשתות כאשר ילכו בגולה: (יד) הנשבעים. ר"ל כי הם הנשבעים בעגל של שומרון ובשבועת׳ יאמרו זה לזה הריני נשבע חי אלהיך העגל העומד בדן: וחי דרך. ר"ל חי הולכי דרך באר שבע אל המזבחות שעמדו שם לעכו"ם כמ"ש ובאר שבע לא תעבורו (לעיל ה׳): ונפלו. לכן יפלו ולא יקומו עוד ר"ל בזמן בית השני לא יקומו אבל בגאולה העתידה יקומו כולם יהודה ואפרים: ט (א) הך הכפתור. הכה את הכפתור הוא המשקוף ומכתה היא ירעשו המזוזות ר"ל באבדן המלך יחרדו השרים ועל יאשיהו יאמר כי אחר שנהרג הוא הוסף המלוכה ולא היה ביד השרים להמליך מלך מדעתם וכאשר המליכו את יהואחז הסירו מלך מצרים מן המלוכה ונתן עונש על הארץ כמ"ש במ"ב ומאז לא המליכו מלך מדעתם: ובצעם. חמדת עשרם יגלה ערם כולם כי עד שלא גלו הם בימי צדקיה הוליך נ"נ אוצרות בית ה׳ ואוצרות בית המלך כמ"ש במ"ב: ואחריתם. בניהם ובנותיהם אהרוג בחרב הבבליים: לא

מצודת ציון

(שם יג): (יב) ונעו. מלשון תנועה: ישוטטו. ענין ההליכה אנה ואנה כמו שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה׳): (יג) תתעלפנה. ענין התעלפות והעדר ההרגשה כמו בניך עלפו (ישעי׳ נ"א): (יד) באשמת. מלשון אשם וכן תקרא העכו"ם כן מאשמת עובדיה וכן תקרא פשע עכו"ם כמ"ש והפשע שמם (דניאל ח): עוד. ענין זמן רב ודוגמתו ויבך על צואריו עוד (בראשית מ"ו): (א) הכפתור. הוא המשקוף וקראו כפתור לפי שעושין בו ציורי כפתורים העגולים כעין תפוחים וכן בכפתורים ילינו (צפניה ב): וירעשו. ענין תנועה חזקה: הספים. הם המזוזות כמו וסף השער (יחזקאל מ): ובצעם. חמדת עשרם כמו בצע כסף (שופטים ה): ואחריתם. כן יקראו הבנים והבנות כמו ולא לאחריתו (דניאל י"א): ינוס. ענין בריחה: נס. כמו מהם

(ב) אם יחתרו בשאול · למטה וכתוב ערום שאול נגדו : בראש הכרמל · יערו וכרמלו ואם בקרקע הים ישכנו נחש והוא דג גדול דומה לנחש וכתוב נחש בריח נחש עקלתון : (ג) ואם. כל זה דיבר הנביא להפחיד מי שאין לו לב להבין גבורת השם : (ד) ושמתי עיני . פירוש לראותו והנה נכון הוא לטובה גם לרעה : (ה) ואדני הטעם שיגזור גזירה עליה : ותמג · הפך תולדתה כי היא יבישה : ואבלו כל יושבי בה · כדור המבול : ועלתה . וטעם ועלתה כיאור שיעלה בתמוז : (ו) הבונה . הטעם להזכיר זה כי הוא ברא הארץ וכל יושביה ואנה יוכלו להסתר ולברוח מפניו והנה בכל הארץ יגע ומיד תמוג ואף כי אנק מאלפי אלפים הם בן אדם היושבים בה ושב ואמר כי הארץ לא תעמוד כי אם בכח שמים והמעלות הם גלגלי הרוח והקור והאש כי הם כולם גלגלים זה למעלה מזה והנה אלה בין הארץ ובין השמים : ואגדתו · הם החיים : על ארץ יסדה · שהם כאגודות והזכיר פעם אחרת הקורא למי הים לצורך החיים להוריד מטר והטעם כי אני הכינותי לבני האדם כל צרכם והנה איטיב להם אם ישמעו בקולי ואם מרדו בי לא ימלטו כי הכל בידי : (ז) הלא . אמר יפת

נשי

יגלה בראש כולם : (ב) אם יחתרו בשאול. אם ידמון לאיטמרא כדבשאול : ידי תקחם. במימרי ידברינון שנאיהון : ואם יעלו השמים. ואם יסקון בטורין רמין עד צית שמיא מתמן במימרי יחתונון : (ג) בראש הכרמל. בריש מגדלי כרכיא : משם אחפש. מתמן אפקיד בלושין ויבלשונון : בקרקע הים · בניסי ימא איי הים : אצוה את הנחש · י"ת עממיא דתקיפין כחויא : (ה) הנוגע בארץ ותמוג · דמזיף בארעא וזיע ותמוג לשון נע וה' הוא הנוגע בארץ ותמוג כלומר גזירה זאת מאתי יצאת : (ו) ואגודתו · קבוצת בריותיו · ד"א קבוצת הישרים היא היתה יסוד הארץ לתקנת השמים שבשבילם הכל קיים : הקורא למי הים · דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא : (ז) הלא כבני כושיים אתם לי · למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר אינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כאשר עכו"ם ככושיים אשר נדמיתם להם כענין שנאמר (ירמיה יג) היהפוך כושי עורו

ק

לָהֶם נָס וְלֹא־יִמָּלֵט לָהֶם פָּלִיט׃
ב אִם־יַחְתְּרוּ בִשְׁאוֹל מִשָּׁם יָדִי
תִקָּחֵם וְאִם־יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם
אוֹרִידֵם׃ ג וְאִם־יֵחָבְאוּ בְּרֹאשׁ
הַכַּרְמֶל מִשָּׁם אֲחַפֵּשׂ וּלְקַחְתִּים
וְאִם־יִסָּתְרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי בְּקַרְקַע הַיָּם
מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־הַנָּחָשׁ וּנְשָׁכָם׃
ד וְאִם־יֵלְכוּ בַשְּׁבִי לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם
מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־הַחֶרֶב וַהֲרָגָתַם
וְשַׂמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְרָעָה וְלֹא
לְטוֹבָה׃ ה וַאדֹנָי יֱהֹוִה הַצְּבָאוֹת
הַנּוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וַתָּמוֹג וְאָבְלוּ כָּל־
יוֹשְׁבֵי בָהּ וְעָלְתָה כַיְאֹר כֻּלָּהּ
וְשָׁקְעָה כִּיאֹר מִצְרָיִם׃ ו הַבּוֹנֶה
בַשָּׁמַיִם מַעֲלוֹתוֹ וַאֲגֻדָּתוֹ עַל־אֶרֶץ
יְסָדָהּ הַקֹּרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־
פְּנֵי הָאָרֶץ יְהֹוָה שְׁמוֹ׃
ז הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי

לְהוֹן דַעֲרִיק וְלָא יִשְׁתֵּיזֵיב לְהוֹן
דְמִשְׁתֵּיזֵיב׃ ב אִם יְדַמּוּן
לְאִטַּמָּרָא כִּדְבִשְׁאוֹל מִתַּמָּן
בְּמֵימְרִי יְדַבְּרִינוּן סָנְאֵיהוֹן
וְאִם יִסְקוּן בְּטוּרִין דְרָמִין עַד
צִית שְׁמַיָּא מִן תַּמָּן בְּמֵימְרִי
יַחֲתוּנוּן׃ ג וְאִם יְדַמּוּן לְאִטַּמָּרָא
בְּרֵישֵׁי מִגְדְּלֵי כְרַכַּיָּא מִתַּמָּן
אַפְקֵיד בַּלּוֹשִׁין וִיבַלְּשׁוּנוּן
וְאִם יִטַּמְּרוּן מִן קֳדָם מֵימְרִי
בְּנִיסֵי יַמָּא מִתַּמָּן אַפְקֵיד יָת
עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּחִוְיָא
וְיִקְטְלוּנוּנוּן׃ ד וְאִם יְהָכוּן
בְּשִׁבְיָא קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
מִתַּמָּן אַפְקֵיד יָת דְקָטְלִין
בְּחַרְבָּא וְיִקְטְלוּנוּנוּן וַאֲשַׁוֵּי
מֵימְרִי עֲלֵיהוֹן לְבִישָׁא וְלָא
לְטָבָא׃ ה וַייָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת
דִי נָזֵיף בְּאַרְעָא וְזָיְעָא וְיִצְדוּן
כָּל דְיָתְבִין בַּהּ וְיִסֵּיק עֲלַהּ
מֶלֶךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ דְסַגִּי כְּמֵי
נַהֲרָא וְיַחְפִּינַהּ כּוּלַּהּ וְתִשְׁתְּקַע
כִּנְהַר מִצְרָיִם׃ ו דִי אַשְׁרֵי
בִּתְקוֹף רוּמָא שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וּכְנִשְׁתֵּיהּ עַל אַרְעָא קַשְׁטָהּ דִי אָמַר לְכַנָּשָׁא מַשִׁרְיָן
דְסַגִּיאִין כְּמֵי נַהֲרָא וּמְבַדַּר לְהוֹן עַל אַפֵּי אַרְעָא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ ז הֲלָא כִבְנִין רְחִימִין אַתּוּן

ג וסי' תפיס לגברא דשבא ד'
שביא ולדקיה
חמא וערק
דפשט ידא
באיתתא
חכימתא
ושקר' במיכא
ב' מסכן
ל'
ל'
ד'
ג' מ"ל
ל' ומ"ל
ל"ד מ"ל
כ' מ"ל
תיו ק'
ל' ט'
מ"ל ל'
ל'

ימלט י"ג וסי' בלשון תרגום תגש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק דפשט ידא באיתתא חכימתא ושקרת במיכאל ' ופי' נמסר במלכים א' סוף סימ' י"ח וירמיה סי' מ"ו : הנוגע ג' סלאים וסימנהון וכל הנוגע בהם יטמא דאשה כי יזוב זוב · הנוגע בארץ ותמוג · ואין נוגע בארץ דדניאל · א"נך : על ארץ ט' דסמיכי בקריא' הים' ושבתי את שבות מצרים · גבה לך ביפיך : ואסרת אעלה על ארץ פרזות . הבונה בשמים מעלותיו · להמטיר על ארץ לא איש · ידין בגוים מלא גויות. עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים · יהללו את שם ה' כי נשגב · והיה במלאת שבעים' וכל

תולדות אהרן ואגודתו · חגיגה יב אבות ח מנחות כז כריתות : זוכר לו : כבני כשיים · מ"ק יז :

רדק

או שיכתו האויב מלהרגו וי"ת כן אמר עמוס נביא חזיתי וגו' ובדרש ראיתי את ה' נצב על המזבח שהיה עומד על הדור לזובחו ויאמר הך הכפתור זה יאשיה וירעשו הספים אלו סנקליטין שלו ובצעם בראש כולם א"ר פנחס א"ר יוחנן משל לסאה שהיא מלאה עונות מי מקטרג בה גזל וזהו ובצעם מן ובוצע ברך והגזל הוא בראש כל העונות ור' יהודה אומר משמיה דרבי יוחנן משל לבני אדם שהיה בהם עכו"ם וגלוי עריות ושפיכות דמים הגדול שבהם שקול כנגד כולם : (ב) אם יחתרו • אין להם מנוס ומפלט ממני לא למעלה ולא למטה ומפני זה זכר שאול ושמים כמו שאמר דוד אם אסק שמים וגו' וענין חתירה כענין חפירה כמו ואחתור בקיר : (ג) ואם יחבאו בראש הכרמל • יש מערות בראש הכרמל שיתחבא האדם בהם : ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים • ואם יחשבו להסתר בקרקע הים : את הנחש . הוא התנים הגדולים אשר בים והוא לויתן וי"ת ואם ידמין וגו' . ונסי ימא הם איי הים : (ד) ואם ילכו • גם אותם שילכו בשבי כאותם שהלכו למצרים יוחנן בן קרח ואשר עמו שהלכו שם מרצונם וחשבו להנצל שם מהרעב ומהחרב ועברו על דברי ירמיהו ושם השיגתם החרב כמו שאמר להם ירמיהו : (ה) ואדוני ה' הצבאות . הוא שהוא אלהי הצבאות צבאות מעלה ומטה ובידו הכל הוא יחריב ארצם והוא הנוגע בארץ ותמוג כמו שאמר למעלה תרגז הארץ ורגזת הארץ הוא הרעש ובמקום הרעש יהיו מים כמו שפירשנו למעלה וזהו שאמר ותמוג הארץ שהוא מסיסת הארץ במים כמו ברביבים תמוגגנה. והוסיף עוד ואמר ועלתה כיאור כולה ואמר ואבלו כל יושבי בה כלומר ישחתו ויאבדו כל יושביה ולמעלה אמר ואבל כל יושב בה ל' יחיד דרך כלל והנה אמרו ואבלו כל יושבי בה ל' רבים דרך פרט : ועלתה כיאור. ולמעלה אמר ועלתה כאור בהעלם היו"ד· ושקעה ולמעלה ונשקה:(ו) הבונה בשמים מעלותיו·כתיב מעלותו בלא יו"ד הרבים וקרי ביו"ד וכמוהו רבים והשמים הוא כלל לכל הגלגלים והנה הוא בנה מעלות בשמים והם ט' גלגלים שהם זה למעלה מזה : ואגדתו על ארץ יסדה · ואגדה הוא האש והרוח והמים שהם לאגדה אחת זה למעלה מזה והם על הארץ והנה זכר יצירת כל העולם מעלה ומטה והטעם איך לא יראו מפניו ואיך יוכלו להסתר מנגד עיניו והוא ברא כל העולם ושופט ומשגיח על הכל כמו שאמר ה' צבאות והוא ברא הכל וישחית הכל כשירצה הוא הארץ אשר יסדה על מכוניה והיושבים עליה אם ירבו לחטוא ישחית בנינו כמו שעשה במבול ובסדום ועמורה והנה הכל בידו כחומר ביד היוצר שיעשה כלי וישחיתהו ויעשה כלי אחר כן הוא ית' ישחית בנינו כשירצה ויעשה בהם דבר והפכו גם בקיום העולם עשה הפכים כמו שהוא קורא למי הים וישפכם על פני הארץ כמו שפי' למעלה והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש בשמים האויר המעלות הם שלשה היסודות שהם גלגלים זה למעלה מזה ואגודתו הם החיים על ארץ יסדה שהם האגודות : (ז) הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל • כבני כושיים שהם עבדים והם השחורים מבני כוש בן חם שהם נמכרים לעבדים כן היה ראוי

שאתם

מצודת דוד

ינוס וגו'. הרוצה להנים לא יוכל : ולא ימלט וגו'. הוא כפל ענין במ"ש : (ב) אם יחתרו בשאול · אם יעשו לעצמם מחתרת בשאול ר"ל בעומק הארץ להסתר שמה הנה ידי תקחם משם למסרם ביד האויב והוא ענין מליצה ור"ל שלא יועילו לעצמם בשום תחבולה להנצל מיד הבבליים : משם אורידם • להיות נמסרים ביד הבבליים : (ג) ואם יחבאו . ואם יסתירו עצמם בראש הר הכרמל שהיה שם מקומות מסתרים : משם אחפש . ממקום מחבואם אחפשם למצוא אותם ולקחתים למסרם ביד הבבליים : ואם יסתרו · ואם יחשבו להסתר מפני בקרקעית הים : משם . מקרקעית הים : אצוה את הנחש הוא הלויתן שהוא ינשך אותם והכל הוא ענין מליצה : (ד) ואם ילכו בשבי · ר"ל אם יכנעו לפני הבבליים וימסרו עצמם בשבי למען ירחמו עליהם : משם . ממקום שילכו אצוה את החרב להרגם ר"ל לא יועיל להם ההכנעה כי עכ"ז יהרגום הבבליים בארצות גלותם : ושמתי וגו'. אשגיח עליהם לעשות עמהם רע ולא לעשות עמהם טובה : (ה) וה' וגו' · והנה ה' הוא המושל בצבאות מעלה ומטה ויוכל הוא לעשות חפצו בכל מקום ובכל דבר : הנוגע בארץ · כאשר יגע בארץ היא נמסת וכלה וכל היושבים בה יהיו נשחתים : ועלתה · המים תעלה על כולה·כמו היאור המכסה את כל הארץ בגאתו להשקות השדות : ושקעה · ר"ל עם כי בתחילה יגברו המים רפש וטיט הנה אח"ז תהיה נשקע הרפש והטיט לרדת אל קרקעית המים כמו יאור מצרים שאחר שגורשין מימיו רפש וטיט אח"ז נשקע למטה ר"ל אחר השמדת הרשעי' תהיה ההרווחה : (ו) הבונה · הוא הבונה בשמים מעלותיו זה למעלה מזה ועל גלגלים יאמר שהם זה למעלה מזה : ואגודתו . קבוצת בריותיו יסדה על הארץ : הקורא למי הים · להעלותם בהעבים ואח"ז שופכם ומורידם ע"פ הארץ : ה' שמו · המורה שהכל שלו ובידו ומוסב למעלה לומר הואיל וכן הוא לא תמצאו א"כ שום תחבולה להנצל לו מהפורענות שהוא מייעד להביא : (ז) הלא

כבני

מצודת ציון

מהם : ימלט · ענין השמטה : פליט . ענין שארית כמו פליט ושריד (איכה ב') : (ב) יחתרו • ענין חפירה בקרקע כמו חתר בחשך בתים (איוב כ"ד) : בשאול • בקבר עמוק : (ג) יחבאו . ענין הסתרה כמו חבי כמעט רגע (ישעיה כו) : אחפש . ענין חקירה כמו ויחפש רוחי (תהל' עז) : הנחש . הוא הלויתן הדומה למראה נחש וכמ"ש על לויתן נחש בריח (ישעיה כז) : ונשכם . מל' נשיכה בשינים : (ה) ותמוג : מל' המגה והמסה : ואבלו . ענין השחתה כמו אבלה אדמה (יואל א) : ושקעה • ענין נפילת הדבר בעומק כמו אשקיע מימיהם (יחזקאל לב) : (ו) מעלותיו • מלשון עלייה הבנוי ממעל ואמר בלשון שאלה על הגלגלים : ואגודתו . ענין קבוצה אחת וכן יהיו לאגודה אחת (ש"ב ב) : (ז) כבני כושיים • הם האנשים השחורים מבני כוש

רשי

כך אתם תוכלו להטיב: הלא. בטובתי תחילת בחרתי בכם היא הוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כך הוצאתי מכפתור כשבאו כפתורים על עוים כענין שנאמר (דברים ב) והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו' כבשו גם בני עזה ושאר סרני פלשתים תחתיהם והוצאתים מידם ואעפ"כ לא עשיתם לי נעם: וארם מקיר. וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים משתבטל מלכות אשור יצאו: (ח) והשמדתי אותה. הממלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא אשמיד: (ט) כי הנה אנכי מצוה. להגלותם ולהניעם בכל הגוים הנעה רבה ויתירה כאשר ינוע מה שכוברין בכברה לאחר שנפלו ממנו סובין הדקין ונותרו הגסין שאין יכולין לצאת ואז המנענע מניע בכל כחו: ינוע. על ידי אחר ולא יתכן לקרות ינוע שהוא דבר הנע מאליו: (י) לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה. בשביל עווננו לא תמהר הרעה לגשת ולבא: (יא) ביום ההוא. אחרי בא עליהם כל אלה יבא יום ההוא המוכן לגאולה ובו אקים סוכת דוד הנופלת. י"ת מלכותא

דבית

יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר׃ ל'

ח הִנֵּה עֵינֵי אֲדֹנָי יְהוִה בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה׃ ל' ל' ל' ומ"ל

ט כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ׃ ותסר יו"ד ל' ומ"ל. ל'

י בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה׃ ל' ומ"ל ל' ומ"ל

יא בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ ל"ג ו'

חֲשִׁיבִין קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ הֲלָא יַת יִשְׂרָאֵל אַסֵּקִית מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּפְלִשְׁתָּאֵי מִקַּפּוּטְקִיָא וַאֲרָם מִקִּירֵנֵי: ח הָא קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים גְּלַן עוֹבָדֵי מַלְכוּתָא חַיַּבְתָּא וְאֱשֵׁיצֵי יָתַהּ מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא בְּרַם אֲרֵי לָא גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה אֲשֵׁיצֵי יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ: ט אֲרֵי הָא אֲנָא מְפַקֵּיד וַאֲבַדַּר בְּכָל עַמְמַיָּא יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִמְחַזְרִין בְּעַרְבְּלָא וְלָא נָפֵיל מִנֵּיהּ אֶבֶן מְבֵינָהּ לְאַרְעָא: י בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן כָּל חַיָּבֵי עַמִּי דְאָמְרִין לָא תֵיתֵי וְתוּחֵי עֲלָנָא בִּישְׁתָא: יא בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲקִים יַת מַלְכוּתָא דְבֵית דָּוִד דִנְפַלַת וְאֶבְנֵי יַת כְּרַכֵּיהוֹן וּכְנִישָׁתְהוֹן אַתְקֵין וְתִשְׁלוֹט בְּכָל מַלְכְוָתָא וְתִגְמַר וּתְשֵׁיצֵי סַגֵּי מַשִׁרְיָתָא וְהִיא תִתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלֵיל כְּיוֹמֵי

אבן עזרא

נשי הכושים הפקר ואין איש יודע מי אביו ואתם בני אב אחד הייתם איככם כמו הפלשתים מכפתור וארם מקיר שנתערבו ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה כבר ידוע כי אני אביכם וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך ומ"ט מארץ ישרת בעבור אחרת וככה הוא העליתך ממצרי' ומפלשתי' ומכפתור וארם מקיר: (ח) הנה. מי גרם לכם להיותכם כבני כושיים שלא תדעוני כמלכים שלכם כי כל מלכי ישראל עשו הרע על כן אשמיד ממלכת ישראל ולא יהיה עליהם מלך עוד בגלות שומרון והשבטים ביד מלך אשור: (ט) והניעותי בכל הגוים. שגלו בחלח וחבור וערי מדי. וטעם לא יפול צרור ארצה כאשר אמר כי לא ישמיד בית יעקב רק מקצתו לבדו ויפת אמר כל ממלכות הארץ ישמיד רק ישראל לבדו ישאר ופירוש סוכת דוד על חזקיהו שנמלט מיד סנחריב ויצא שמו עד למרחוק וכן כתיב: (י) בחרב. כאשר יפול מה שאיננו דגן מהכברה שאין בו תועלת ככה יאבדו רשעי ישראל שהם אומרים בעבור רשעם לא תקריב הרעה לבוא ורבי ישועה אמר כי בעדינו כמו אלינו: (יא) ביום. יום יאמר על העת:

למען

ארץ מצרים דאורי' דכוו': אקים ו' וסי' אקים את יצחק. נביא אקים אל עלי. ואקים אל עלי. ואת דוד מלכם. אקים את סוכת דוד

תולדות אהרן סכת דוד. סנהד' נו זוהר פקודי ויקרא:

רדק

שתפיו אתם עבדים לי כי מבית עבדים קניתי אתכם והעליתי אתכם מארץ מצרים: ופלשתיים מכפתור וארם מקיר. זה נדרש בענין תמה וכי העליתי פלשתים וארם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מארץ מצרים כי אני הגליתי אותם מארצם בעבור השבתכם לפי שהיו שכניכם והרעו לכם מאד והגליתי אותם מארצם ואח"כ לא העליתי אותם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ואע"פ שעדיין לא גלו ארם ופלשתים כשנאמרה נבואה זאת כי ארם גלו בימי אחז שהגלה אותם מלך אשור אל קיר כמו שכתוב ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה וכן התנבא זה הנביא על גלותם כמו שאמר וגלו עם ארם קירה ופלשתים גלו בימי צדקיהו כמו שכתוב בספר ירמיהו שהתנבא הוא על חרבנם ועל גלותם אעפ"כ זכרם הנבואה כן כי דברי הנבואה הם במקומות רבים עבר במקום עתיד שהרי הוא כאלו נעשה כי דברי האל יתברך אמת ופירוש מכפתור פלשתים שהגלתי מכפתור כי פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שאמר אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים וכן כתוב בנבואת ירמיהו על פלשתים כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור ואמר פלשתים שגלו מכפתור העליתי אותם מגלותם אחר כן וכן ארם העליתי אותם מקיר אחר שגלו אליה כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ממצרים וזהו הפירוש הנראה לי בפסוק הזה כי קשה הוא לפרשו. והכתוב גם כן מה שפירשו בו המפרשים והבוחר יבחר לו הטוב רש"י ז"ל פירש הלא כבני כושיים למה אמנע מלהפרע מכם אחרי שאינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר האומות ככושים אשר אינם שבים אלי ונדמתם להם כענין שנאמר היהפוך כושי עורו וגו' גם אתם תוכלו להטיב הלא בטובתי תחלה בחרתי בכם והיא ההוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כן הוצאתים מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמר והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגומר כבשו גם את בני עזה ושאר סרני פלשתים היושבים תחתיהם והוצאתים מידם ואף על פי כן לא עשיתם לי נעם: וארם מקיר. וכן אני עתיד להעלות ארם מקיר שסנחריב הגלה אותם מארצם לשם ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצא משם והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב כן אמר יפת כי נשי הכושיים הם הפקר ואין איש מהם יודע מי אביו ואתם בני אב אחד הייתם ואיככם כמו פלשתים מכפתור וארם מקיר שהתערבו זה בזה ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה דבר ידוע כי אני אביכם וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך ומ"ט מארץ ישרת בעבור אחר וככה הוא העליתי אתכם ממצרים ומפלשתים ומכפתור וארם מקיר ורז"ל פירש הלא כבני כושיים אתם שאינם משנים בעורם כל ימיהם כך אינכם סרים מדרכיכם הרעים הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים משעבודם ופלשתים מכפתור באו להם כמשחיתים שהחריבו אותם וכן אמר בתורה והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם אם כן נראה שהעוים בחצרים וגבולם היה עד עזה ועזה מערי פלשתים והכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וכל הנבואות שאמר מהממלכות והאומות באותה הפרשה לימים רבים ושנים ארוכים היו וכן וארם מקיר בא תגלת פלאסר שהגלה שם כמו שאמר ויעל מלך אשור אל דמשק וגומר וכן אמר בתחילת נבואה זו שהיא נבואת עמוס וגלו עם ארם קירה וכן אמר בכאן ופלשתיים מכפתור כי פלשתים מכפתור בא להם השודד וארם מקיר בא להם השודד כמו כן ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר אלא שתרגם כבני כושיים כבנין רחימין כושיים נכתב בשני יודי"ן ונקראת הראשונה וכן ופלשתיים: (ח) הנה עיני ה'. בממלכה החטאה הוא מלכות אפרים כי כל המלכים היו רעים וחטאים מירבעם בן נבט עד הושע בן אלה: והשמדתי אותה. פירוש המלכות אשמיד שלא יהיה עוד מהם מלך אבל בית יעקב לא אשמיד: (ט) כי הנה אנכי מצוה. זה אני גוזר עליהם שאניע אותם בכל הגוים כאשר ינוע בכברה כמו שיניע גרגיר החטה בכברה כשכוברים אותה ויפול לארץ העפר והפסולת שבה והגרגרים הטובים שהם גסים ישארו למעלה וכן הצרורות שבה שהם גסים והם מתנועעים בכברה אילך ואילך כשכוברין אותה כן ישראל יתנועעו ויטלטלו בכל הגוים ולא יפלו לארץ אלא חטאים שבהם הדומים לעפר ולפסולת שאין להם תקוה בגאולה ולא ישובו מחטאתם אותם יפלו לארץ והאחרים החיים שיהיו בזמן הגאולה וכן אותם שימותו בגולה ומתו בתשובה כלם יראו הגאולה וישובו לארצם ולא יפלו לארץ: (י) בחרב ימתו כל חטאי עמי. על אותם חטאים שבדורו אמר הנביא ולא כל החטאים כי רבים מהם גלו אלא החוטאים שהיו אומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה שהיו מתיאשים מן הפורענות והיו אומרים לא תקרב ותמהר בעדינו הרעה ונעשה כתאות לבינו ואם תבא הרעה לא תבא בעבור מעשינו אלא מקרה הוא בעולם כמו שאמר בתורה והלכתם עמי בקרי: (יא) ביום ההוא. ביום הגאולה אקים את סוכת דוד הנופלת לפי שאמר מלכות אפרים תבטל אמר כי מלכות דוד תקום והיא הסוכה על דרך משל כי היא סוככת על העם: וגדרתי את פרציהן. פרצי ישראל

מצודת דוד

כבני כושיים וגו'. כמו בני כושיים שהמה עבדים לאדוניהם עבדות עולם כן אתם לי עבדים כל ימי עולם כי הלוא העליתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים לכן אתם לי לעבדים: ופלשתיים מכפתור. ר"ל וכי העליתי את פלשתיים בני כפתור מן המקום שגלו שמה: וארם מקיר. ר"ל וכי העלה את ארם מקיר שיגלו שמה ע"י מלך אשור כמ"ש (במ"ב) וכאומר הואיל ולא עשיתי ולא אעשה לאומה אחרת כפי מה שעשיתי עמכם לכן קנויים אתם לי לעבדים: (ח) הנה עיני ה'. ר"ל הואיל וכן הוא ואתם פשעתם בי לכן הנה עיני ה' והשגחתו בממלכה החטאה היא מלכות אפרים להשמיד אותה: אפס וגו'. רק לא אשמיד את בית יעקב את המון העם מכל וכל כי לבד המלוכה אשמיד ולא יהיה בהם עוד מלך: (ט) והניעותי וגו'. אניע בגולה את ישראל בין הבבליים כמו שמנענעין תבואה בכברה להפיל העפר דרך נקביה אשר עם כל זה הצרורות הגסות לא יפלו לארץ דרך נקבי הכברה כי צר להם נקבי הכברה כן ישראל עם כי יהיו נעים ונדים בגולה לא יתמו שם הצדיקים כ"א הפושעים והמורדים: (י) בחרב ימותו. המתים בחרב הבבליים יהיו כל החוטאים שבעמי אשר אומרים לא תבוא עלינו הרעה כי אין גמול ועונש אבל הצדיקים ישארו ולא יאכלם החרב: (יא) ביום ההוא. כאשר יתמו הפושעים: אקים וגו'. ר"ל אחזיר המלוכה לבית דוד אשר נפלה והושפלה בימי הגולה: וגדרתי וגו'. את הפרצה שהיה בה אגדור או ר"ל אז לא ימלוך מלך אחר על אפרים להיות פרצה במלכות בית דוד: והריסותיו. מה שהיה הריסה במלכות

בית

מצודת ציון

כוש בן חם: אפס. עניינו כמו רק וכן ואפס את הדבר (במדבר כב): (ט) והניעותי. מלשון הנעה והנדה: בכברה. היא כעין נפה שמרקדין בו הקמח ודומה לו ועשית לו מכבר (שמות כז): צרור. חתיכה גסה של עפר וכן אשר לא נמצא שם גם צרור (ש"ב יז): (י) תגיש. ענין הקרוב: ותקדים. ענין מסירות: בעדינו. ר"ל עלינו: (יא) וגדרתי. ענין בנין

אבן עזרא

(יב) למען · זה הפסוק הפוך הוא וככה פירושו למען יירשו ישראל את שארית אדום וכל הגוים אחרי מות סנחריב ואם על המשיח בכור הדבר הוא : (יג) הנה · עתה יספר טובע הארץ : תתמוגגנה · בחלב דרך קצרה : (טו) ונטעתים · ואני אנטעם על אדמתם כעץ שלא יזוז ממקומו וככה תביאמו ותטעמו וככה אשתלנו : נשלם

ספר עמוס :

לא ידענו דורו ולא נוכל לומר כי הוא הנזכר בספר מלכים בימי אחאב כי שם כתוב ועובדיה היה ירא את ה' ואילו היה זה הנביא בעצמו איך יקראנו ירא השם ולא יקראנו נביא כי הנבואה היא המעלה הנכבדת יותר . ולפי דעתי כי שמועה שמענו זה הנביא וירמיה וישעיה ועמוס שהתנבאו על אדום על כן אמר שמענו : (א) וציר . כאילו ציר שלוח בגוים שהתחברו ויאמרו אלה

הנופלת והריסותיה אקום : סי' כל אמ"ת ד"תקע עושה קמ' קמו' סי' כל אלה הדברים מלכים תרי עשר דברי הימים תהלי' קהלות עזרא עושה נקוד בצירי במכ"ב בסגול וסימ' נמסר במלכים גבי פרשתא דארבעה אנשים היו מצורעים והיא בחלק ב' סימ' ז' : אמר ה' אלהיך ל' סוף פסוק חזון ב' ר"ת וסימ' חזון ישעיהו בן אמוץ , חזון עבדיה כה אמר : עובדיה ל' דכוו' בנבי' וכל שאר נביאי' עובדיהו וכל כתובים עבדית במ"ב עובדיהו וסימ' לזבולן ישמעיהו עבדיהו ·

תולדות אהרן שבות עמי · ברכות כח ידים עו : חזון עובדיה . סנהדרין לט :

תרגום

עלמא : יב בדיל דירתון ית שארא דאדום וכל עממיא בית ישראל דאתקרי שמי עליהון בכן אנא יי עבד דא : יג הא יומיא אתן אמר יי ויערע רדיא בחצודא ועצרי ענבין במפק בר זרעא וירבון טוריא חמר מרת וכל רמתא יתפלחן : יד ואתיב ית גלות עמי ישראל ויבנון קרוין דצדין ויתובון ויצבון כרמין וישתון ית חמרהון ויעבדון גנין ויכלון ית אביהון : טו ואקימינון על ארעהון ולא יטלטלון עוד מעל ארעהון דיהבית להון אמר יי אלהך :

א נבואת עובדיה כדנן אמר יי אלהים לאדום בסורא שמענא מן קדם יי ואזגד בעממיא שליח קומו ונתעתד עלה לקרבא :

עמוס ט

כִּימֵי עוֹלָם׃ יב לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־
שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־
נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה עֹשֶׂה
זֹּאת׃ יג הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה
וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים
בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס
וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ יד וְשַׁבְתִּי
אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים
נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ
אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־
פְּרִיהֶם׃ טו וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם
וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר־
נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

עובדיה א

א חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יֱהֹוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה
שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח
קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃

ג'
ו' בסיפרא סי'
ואית בפסו' א"כ
מ"ל-נ' מ"
ל' ונ"ל
ל' וחד פריהן ג'
ל' ס"פ
כ"ר"פ
ירמיה שמעתי
ג' חד קמן
ג'

רשי

דבית דוד : (יב) למען יירשו · ישראל את שארית וגו' ואת כל העכו"ם כי נקרא שמי עליהם : אשר · כמו כי : (יג) ונגש חורש בקוצר . והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע (ויקרא כו) לא יספיקו לחרוש עד שיבא הקציר ולא יספיקו לבצור עד שיבא עת הזרע : תתמוגגנה . תרגם יונתן יתפלחן · קרקע עבודה מתמוגגת בבא גשמים : עסים · יין טוב ומתוק :

(א) **חזון** עובדיה · מאי שנא עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת אמרו חכמים עובדיה גר אדומי היה אמר הקב"ה מהם ובהם אביא עליהם ובא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם :

סכה

רדק

ישראל ואמר והריסותיו דרך כלל ואמר ובניתיה על הסוכה : (יב) למען יירשו · הפסוק כמו הפוך למען ירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום ר"ל אותם שנקרא שמי עליהם את אדום והטעם למען אשר אבנה אותה כימי עולם למען ירשו את אויביהם שכניהם והם אדום ופלשתים ומואב ועמון וזהו שאמר וכל הגוים וזהו שאמר כימי עולם כי דוד מלך ישראל שם באדום נציבים וכן השאר כולם הכניעם לפניו וכן יהיה לעתיד שירשו ישראל את הגוים ההם כמו שאמר בנבואת עובדיה וירשו הנגב את הר עשו וכן אמר בנבואת ישעיה אדום ומואב משלוח ידם ומה שאמר את שארית אדום ועובדיה אמר ולא יהיה שריד לבית עשו כן יהיה כי עם עשו לא יהיה להם שריד כי רשעים יכלו לימות המשיח אבל את ארצם יירשו ישראל ולא כולם אלא שארית מה שלא יהיה ממנה חרבן עולם כי קאתה יהיה חרבן עולם לאות לדורות על שהרעו לישראל והם או אתיהם וקאתם ירשו אותה ישראל וישבו בה : עושה זאת . הגזרה אני שאמרתיה אעשה כי הכל בידי לעשות : (יג) הנה ימים באים . חורש בקוצר כל כך תהיה התבואה רבה עד שיתעסקו בקצירת התבואה עד עת החריש ויפגשו זה בזה שחורש בקוצר על דרך שאמר בתורה והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע אבל זה הוא יותר : ודורך ענבים במושך הזרע . כמו שאמר בתורה ובציר ישיג את זרע ופי' מושך הזרע נושא הזרע אל השדה לזורעו ומה שאמר מושך הוא כל' שאמר נושא משך הזרע והוא ענין יקר כמו משך חכמה והזרע יקר לזורעו וי"ת במפיק בר זרעא : והטיפו ההרים עסיס · על דרך משל מרוב היין והפירות על דרך זבת חלב ודבש ועסיס הוא שם כלל לכל משקה היוצא מן הענבים ומשאר פירות שיוצא המשקה מהם ונקרא עסיס לפי שיוצא המשקה מהם על ידי סחיטה וכתישה מן ועסותם רשעים : תתמוגגנה . על דרך משל כאלו הגבעות נמוגו ומתמוססת מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן ואע"פ שלא זכר חלב כן ר"ל אלא שסמוך על המבין בחסרון המלה וכן דרך המקרא בהרבה מקומות כמו שזכרנו רבים מהם מספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו וכן אמר בנבואת יואל יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב ויתכן שהכל דרך משל על שפע רוב הטובה שתהיה להם לישראל מבלי עמל ויגיעה כמו שפירשנו שם וגם אמר יטפו מן הקל והנה אמר והטיפו מן הכבד והענין אחד אלא שהכבד מורה רב הפעולה : (יד) ושבתי . מבואר הוא . ומה שאמר ושתו את יינם ואכלו פריהם ר"ל שלא יהיה יגיעם לריק שיעבדו אדמתם ויאכלו אויביהם הפכים להם כמו שעשו בהיותם על אדמתם קודם החרבנה כאשר לא היו עושים רצון האל ית' וכן אמר בנבואת ישעיה ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו את פרים ומה שאמר ואכלו פרים והנה אמר ושתו את יינם כוונת הענבים האחת כי הענבים הם לאכילה ולשתיית היין היוצא מהם והוא הדין לשאר תבואות ושאר אילנות השדה : (טו) ונטעתים , כענין הנטוע שלא יזוז ממקומו והענין שלא יגלו עוד מארצם וזה שיהיו תמיד עובדים האל ית' ועושין את רצונו : אמר ה' אלהיך · הוא מאמר האל יתברך כנגד הנביא :

(א) **חזון** עובדיה · זה הנביא לא ידענו באיזה דור התנבא ודעת רז"ל שזהו עובדיה שהיה עם אחאב ועוד אמרו כי עובדיה גר אדומי היה והתנבא רע על אדום היינו דאמרי אינשי כפא דתק נגרא בגויה נשרוף תרדלא אמר בו בעל הערוך כאומן שחק הכף אותו סכף עצמו שורף פיו בחרדל תנן אמר הקב"ה יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם והנה כל נבואתו היתה על אדום ואמר כי עם חרבן אדום תהיה תשועת ישראל וכזה כלה נבואתו והנבואה הזאת היתה בבית שני שהרעו בני אדום לישראל בחרבן בית שני כמו שפירשנו בנבואת עמוס בפרשת על שלשה פשעי אדום והנביא הזה התנבא שעתיד הקב"ה להפרע מהם באחרית הימים בעלות ישראל מן הגלות וארץ אדום אינה היום לבני אדום כי האומות נתבלבלו ורובם הם בין אמונת הנוצרים ואמונת הישמעאלים ולא יכירו מהם מי הוא מאדום וממואב ומבני עמון ומשאר האומות כי כולם גלו מארצם ונתערבו באומות אלא שמלכות רומי היתה בתחלה רובם בני אדום ומה שאמרו הנביאים בחרבן אדום באחרית הימים אמרו כמו שפירשתי בישעיה בפרשת קרבו גוים לשמוע וכן אמר ירמיהו במגילת קינות תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום וגו' : כה אמר אדני אלהים לאדום . בעבור אדום כמו אמרי לי אחי הוא : שמועה שמענו מאת ה' · שיאמרו הגוים על אדום שמועה שמענו מאת ה' וכאלו ציר בגוים שולח ומה היא השמועה שיאמרו גוי לגוי קומו ונקומה עליה למלחמה : עליה . על ארץ אדום או פי' הפסוק כמו ספוק אמר עובדיה שמועה שמענו אני והנביאים האחרים כי כה אמר ה' אלהים לאדום וציר בגוים שולח כמו שפירשנו וכן אמר ירמיה הנביא בנבואתו

שמועה

מצודת ציון

בנין : פריהן . ענין שבר חומה : והריסותיו . מל' הריסה ונתיצה : (יב) למען . ענינו כמו באופן כמו למען ינוח שורך (שמות כג) : (יג) ונגש · ענין הקרוב והדבוק : ודורך · הדרך לדרוך על הענבים להוציא היין : במושך · מל' משיכה והולכה : והטיפו . ענין הזלה : עסיס · כן יקרא היין וכן על עסיס כי נכרת מפיכם (יואל א) : תתמוגגנה · מלשון המגה והמסה : (יד) ושבתי · ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל) : שבות · מלשון שבי הגולה : נשמות · מלשון שממון : (טו) ינתשו · ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א) · וציר

מצודת דוד

בית דוד כל ימי הגולה שלא מלכו כלל הנה אז אקים אותה ואבנה להיות בנוי ומתוקן כימי עולם ר"ל כמו שהיתה מאז בימי דוד עצמו : (יב) למען יירשו וגו' · הוא הפוך כאשר אמר למען יירשו אשר נקרא וגו' ר"ל הממשלה תהיה באופן שיירשו העם אשר שמי נקרא עליה להיות נקראים עם ה' הם יירשו את השארית הנשאר מכל הבבליים להיות להם לעבדים : עושה זאת · העושה הטובה הזאת : (יג) ונגש חורש בקוצר . ר"ל הרבה תבואה תצמח ויהיו עוסקים בקצירה עד זמן החרישה והחורש והקוצר יגשו ויפגשו זה בזה וכן יפגוש דורך ענבים במי שמושך ומוליך התבואה לזריעה כי ירבו הענבים ויהיו עוסקים בדריכת הענבים עד הזריעה : והטיפו . הרבה ענבים יגדלו בהרים ויהיה היין נוטף מהם והוא ענין מליצה : תתמוגגנה . ר"ל יהיה מרעה שמן והחלב יזוב מן הצאן וכאלו נמסו הגבעות משפע הזלת החלב : (יד) ושבתי · אעמיד בהשקט ומרגוע את בני השבי של עמי ישראל : ערים נשמות . שהיו שוממות בעת הגולה : וישבו · בהערים ההם ישבו ולא יגלו עוד מכן : ושתו . הם ישתו היין ולא יבואו עוד עכו"ם לשתותו : ועשו גנות · יתקנו גנות וישתעשעו : (טו) ונטעתים · יהיו מבוססים כאילן הנטוע : ולא ינתשו ולא יהיו נעקרים עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם מאז ר"ל לא יגלו עוד מעליה כי שמה ישבו עד עולם :

(א) **חזון** עובדיה · זהו מראה הנבואה של עובדיה : לאדום · על אדום : שמועה שמענו . ר"ל אני ושאר נביאים שמענו שמועה מאת ה' כי הרבה נביאים שהתנבאו על חורבן אדום : וציר . ר"ל כאשר שמענו כן הוא כי כל העכו"ם

בחורבנו

ב הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד : ג זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ : ד אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה : ה אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת : ו אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו : ז עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ : ח הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו : ט וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־

ד' · ד' · ב' ר"פ אם אם אם · געיא · פלוגתא ג' · ג' · ג' חד מ"ל

ב הָא חַלָּשׁ יְהַבְתָּךְ בְּעַמְמַיָּא בְּסִיר אַתְּ לַחֲדָא : ג רְשַׁע לִבָּךְ אַטְעָיָךְ דְּאַתְּ דָּמֵי לְנִשְׁרָא דְּשָׁרֵי בְּשִׁנֵּי כֵּיפָא בְּרוּמָא מוֹתְבֵיהּ אֲמַר בְּלִבֵּיהּ מַן יְחֲתִינַנִי לְאַרְעָא : ד אִם תְּרִים כְּנִשְׁרָא וְאִם בֵּינֵי כוֹכְבַיָּא תְּשַׁוֵּי מְדוֹרָךְ מִתַּמָּן אַחֲתִינָּךְ אֲמַר יְיָ : ה אִם גַּנָּבִין אֲתוֹ עֲלָךְ אִם בָּזוֹזֵי לֵילְיָא אֵיכְדֵין הֲוֵיתָא דָמִיךְ עַד דְּגַנָּבוּ מִסַּתְהוֹן וְאִם חָטוֹפִין בִּקְטוֹפִין אֲתוֹ עֲלָךְ הֲלָא מַשְׁאֲרִין עוֹלְלָן : ו אֵיכְדֵין אִתְבְּלַשׁ עֵשָׂו אִתְגַּלְיָן מַטְמוֹרוֹהִי : ז מִן תְּחוּמָא אַגְלִיוּךְ כֹּל אֱנָשָׁא קְיָמָךְ אַטְעִיוּךְ יְכִילוּ לָךְ אֱנָשֵׁי שְׁלָמָךְ אָכְלֵי פְּתוֹרָךְ שַׁוִּיאוּ תַּקְלָא תְּחוֹתָךְ מְדַלֵּית בָּךְ סוּכְלְתָנוּ : ח הֲלָא בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וְאוֹבֵיד חַכִּימִין מֵאֱדוֹם וְכָל גְּבַר דְּבֵיהּ סוּכְלְתָנוּתָא מִכַּרְכָּא דְעֵשָׂו : ט וְיִתַּבְּרוּן גִּבָּרָךְ יָתְבֵי דָרוֹמָא

(ב) הנה קטן נתתיך · כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדול אמר הקב"ה לפני קטן הוא רבותינו דרשו קטן שלא היה להם כתב ולא לשון : בזוי · שלא מעמידין מלך בן מלך : (ג) שוכני בחגוי סלע · סומך על משענת אבותיו אברהם ויצחק והם לא יועילו לו . חגוי כמו (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ברייסיי"א בלעז ואל תתמה על וי"ו של חגוי שהיא כוי"ו של קצוי (תהלים סה) וכוי"ו של כמטחוי (בראשית כא) שאין יסוד בתיבה אלא טי"ת וחי"ת : (ה) באו לך · עליך : איך נדמיתה · למה נרדמתה דומם עד שגנבו כל רצונם : הלא בוצרים ישאירו עוללות · ואלה לא ישאירו לך כלום כי יחפשו וגלו וידרשו מצפוניך : (ו) נבעו · תרגום יונתן איתגליין ולשון ארמית נבעו נתבקשו וכן אם תבעיון בעיו (ישעיה כא) : (ז) עד הגבול שלחוך · אותם שהבטיחוך לעזרה באו עמך ולווך עד גבול ארצך עד הספר שהם באו עליך למלחמה ובזאת השיאוך והצליחו : יכלו לך : לפתותך לצאת ושבו מאחריך : לחמך ישימו מזור תחתיך · אף מאכלך שם לך אחיך יעקב למזור שנתן לך לחם ונזיד עדשים ועל ידו בזית הבכורה : מזור · חולי : (ט) וחתו גבוריך תימן · יחתו ויפחדו לנוס אל ארץ ישמעאל וי"ת ויתברון

אלה לאלה קומו : (ב) הנה קטן · כי מספרם מעט ואין ארץ מלכותם רחבה : (ג) זדון · שוכני חסר כ"ף כי תשבת כי הר שעיר ימלסך כשוכני בחגוי הסלע: (ד) אם תגביה כנשר . פועל יוצא והפעול חסר והוא מקום שבתך וככה המגביהי לשבת וככה פירשתיו הטעם תגביה מקום שבתו כנשר : (ה) אם גנבים . בסתר : שודדי לילה · נדמיתה · נכרתה כמו נדמה שמרון : (ו) איך · נבעו · כמו אם תבעיון בעיו : (ז) עד · לא יכלו אנשי בריתך להושיעך רק שלחוך עד סוף הגבול שלך בלכת פליטך בשביה : לחמך . כאשר היית במקומך זהו תחתך : אנשי שלומך . המאכילים אותך נותני מזור בלחמך ולא הרגשת ומזור כמו מזורו . ותחסר כ"ף ממלת אין כאילו אשר אין תבונה בו וכמוהו ולאין אונים עצמה ירבה ולאיש אין אונים ודבי מדינים אמר בו כמו ממנו וכל ערל לא יאכל בו לא התבוננת ממנו : (ח) הלא · לא יועילוך להצילך חכמיך וגם גבוריך : (ט) וחתו · תימן אולי הזכירו לתקפו גבורוך שהם מתימן כי הוא מבני אדום : למען יכרת איש · מרוב ההרג ולא ישאר פליט וטעם למען

דבק

והאנשים עשים באמונה : קנך ג' וסימ' ושים בסלע קנך . כי תגביה כנשר קנך דירמיה · ואם בין ככבי' שים קנך : ב' ר"פ אם אם אם וסי' אם גנבים באו לך · אם לשבט אם לארצו : שלמך ג' ב' חס' וחד מ"ל וסי' נמס' בישעיה סי' מ"ח וירמיה

תולדות אהרן הנה קטן · עכו"ם י.: זדון לבך · סנהדרין פט עקידה שער יט : תגביה כנשר · (נדרים לח) : נחפשו · ב"ק ג' : ישימו מזור . סנהדרין לג :

רדק

מפורש שמעתי מאת ה' : (ב) הנה קטן . בזוי ושפל . כמו קטנתי מכל החסדים . וכן ת"י הא חלש יהבתיך עמך רשיעא בעממיא . וכן אמר בזוי אתה מאד · כלומר שלא יחושו לך שאר הגוים אם תאבד: נתתיך. כמו אתנך כי בנבואות עבר במקום עתיד רבים : (ג) זדון לבך השיאך · להגדיל פה ולהרחיב אף לאחיך יעקב : שכני בחגוי סלע · כשהיית שוכן בהר שעיר חשבת שאתה נשגב בו ואין מי שיורידך ממנו : מרום שבתו · מרום ישיבתו היה בחגוי סלע והוא הר שעיר ובירמיה מרום גבעה שכני כמו שוכן והיו"ד נוספת . וכן תלבי מרום קברו היושבי בשמים והדומים להם . בחגוי כמו חוג הארץ הג וחוג ענין אחד כלומר סביב הסלע ר"ל ראש הסלע והוא המגדל שבניו עליו : (ד) אם תגביה כנשר · אם תגביה שבתך כמו הנשר שיעוף גבוה מכל העופות : שים · כמו תשים וכן עלה ומות בהר כמו תמות : (ה) אם גנבים · אמר דרך תימה שיתמהו הרואים בעת חרבן של אדום ויאמרו מה זה היה לך אם גנבים שודדוך בלילה שהיית ישן ולא הרגשת בהם למנעם ולקום כנגדם : הלא יגנבו דים · כי דרך הגנבים לגנוב דים כלומר די יוכלון שאת ויניחו השאר : אם בוצרים באו לך . כלומר אם באו לך שודדים כיום כבוצרים שיבצרו הכרם וישובו פעם אחר פעם לבצור כמו שאמר השב ידך כבוצר על סלסלות אעפ"כ אי אפשר שלא ישאירו עוללות שאינם נראות להם מקטנותן והן נסתרות תחת עלי הגפן אבל אתה איך נתפשת שלא השאירו השודדים לך כלום אפילו מטמוני מסתריך גנבים ושודדי לילה הענין אחד והוא כפול במ"ש כי רוב הגנבים יגנבו בלילה : איך נדמית · נכרת כמו נדמו עמי מבלי הדעת נדמה מלך ישראל וי"ת אכדין הוית' דמיך עד דגניבו מיסתהון לומר איך היית ישן : (ו) איך נחפשו עשו . פי' מטמוני עשו כמו שאמר נבעו מצפוניו והענין כפול במ"ש נבעו מתרגום ויבקש ובעא וכן אם תבעיון בעיו : (ז) עד הגבול · אנשי בריתך ואוכלי לחמך שהיית בוטח בהם הם הגלוך ושלחוך עד גבול אויביך השודדים אותך כאלו הם נוהים ובוכים על גלותך והם הם שעזרו אויביך תחתיך ואתה לא הרגשת ולא הבנת כי ביום ההוא תאבד חכמתך וגבורתך : לחמך · פי' אוכלי לחמך : מזור . פי' חולי ומכה וכן וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו : תחתיך · בסתר שהסתירו עצתם ממך והיו נראים לך כאוהבים וכן תחתיו לאמר למי הארץ בסתר : אין תבונה בו · בעשו שלא הבין מה עושים לו אנשי בריתו · וכן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח : (ח) הלא · באדום היו חכמים ובבא שברם אבדה חכמתם · וכן אמר בירמיהו נסרחה עצתם וחכמתם . וכן היו בהם גבורים והיא מערכת יצחק ועל חרבך תחיה · וביום שברם וחתו גבוריך תימן : (ט) וחתו גבוריך תימן . הוא מבני אליפז

בן

מצודת דוד

התעוררו לבוא עליה למלחמה ושלחו שלוחיהם זה לזה לאמר קומו אתם ונקומה גם אנו ללכת עליה למלחמה : (ב) הנה קטן נתתיך . בתחילת ממשלתך בארץ שעיר הנה אז היית קטן בעכו"ם ומבוזה מאד ביניהם כי היתה ממלכה שפלה : (ג) זדון לבך השיאך · כאומר הנה עתה שנתגדלת למשול ממשל רב כאשר באת אל הר שעיר וכו' לכן זדון לבך הסית אותך להתגאות יותר מדאי : שוכני . כאלו אתה שוכן בבקעי הסלע עד שלא יוכל מי לקרוב אליך וכאלו היה מקום מושבו במקום מרום ונשא : אומר בלבו · לכן חושב בלבו מי הוא אשר יוכל להוריד אותי בשפל הארץ : (ד) אם תגביה כנשר . אפי' אם תגביה לשבת כנשר העושה מדורו במקום גבוה ואם תשים מדורך בין הכוכבים משם אורידך לארץ ותהיה נמסר ביד הבבליים : (ה) באו לך . באו עליך : שודדי לילה . הם המתפחדים לגזול ביום וגוזלים בלילה : איך נדמתה · איך נכרת מכל וכל (אמר בלשון עבר כדרך הרבה מן הנבואות כי הנביא ראה כאלו כבר נעשה) : הלא יגנבו דים . ר"ל הלוא אין דרכם לגנוב אלא די ספוקם ויניחו המותר ומדוע א"כ נכרת מכל וכל מבלי שארית : אם בוצרים · אם על כרמיך באו בוצרים : הלא ישאירו עוללות . ומדוע לא השאירו לך מאומה : (ו) איך נחפשו עשו · איך נתבקשו בתי עשו לקחת הכל ואיך נתבקשו ונדרשו מקומות מסתרים שלו לקחת כל הנמצא והיא כפל ענין במ"ש : (ז) עד הגבול וגו' · כשיצא למלחמה מול העכו"ם ליוו אותו כל אנשי בריתו שהיה לו עמהם כריתת ברית הם ליוו אותו עד קצה גבול ארצו ומשם חזרו ולא הלכו למלחמה להיות לו לעזרה והטעו אותו כי הבטיחו ללכת עמו : השיאוך · האנשים שהיית עמהם בשלום הם הסיתו אותך ללכת למלחמה ויכלו לך כי שמעת להם והלכת: לחמך . אוכלי לחמך הלוקחים פרס ממך הם ישימו מכה תחתיך ר"ל במקומך הכינו לך כליון ואבדון כי ייעצו עליך לרעה ואין בו תבונה להרגיש בדבר להיות נשמר מהם : (ח) ביום ההוא · ביום בוא הפורעניות : והאבדתי חכמים · לא יתחכמו בתחבולות המלחמה להציל נפשם : ותבונה וגו' . כפל הדבר במ"ש :

וחתו

מצודת ציון

(א) וציר . ענין שליח כמו וציר אמונים (משלי יג) : (ב) בזוי · מבוזה : (ג) השיאך : ענין הסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג) : שוכני · היו"ד יתירה : בחגוי . ענין בקוע ונקיק כמו יונתי בחגוי הסלע (ש"ה ב) : (ד) קנך · מלשון קן והוא מדור העופות : (ה) שודדי . ענין גזל ועושק : נדמיתה . ענין כריתה ואבדון כמו עד מואב נדמה (ישעיה טו) : דים · די הספוק כמו והמלאכה היתה דים (שמות לו) : בוצרים · כן יקראו תולשי ענבי כרם כמו כי תבצור כרמך (דברים כד) : עוללות . הם הענבים הקטנים הגרועים כמו לא תעולל (שם) : (ו) נחפשו . מלשון חפוש וחקירה כמו משם אחפש (עמוס ט) : נבעו . ענין דרישה וחפוש ודומה לו אם תבעיון בעיו (ישעיה כא) שהוא ענין דרישת שאלה וכמו שמלת בקשה הונח לדריש' שאלה ולחפש כן מלת בעה הונח לשניהם : מצפוניו · מל' צפון ונסתר : (ז) שלחוך . ענין לויה כמו ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית יח) : השיאוך · ענין הסתה : יכלו · מלשון יכולת ונצחון : לחמך · ר"ל אוכלי לחמך : מזור . ענין מכה ותקרא כן ע"ש שזורים עליה אבק מסממנים המרפאים וכן ולא יגהה מכם מזור (הושע ה) : תחתיך · במקומך : (ט) וחתו . ענין שבירה כמו והחתתי את עילם (ירמיה מט) : תימן . הוא אדום היושב בהר שעיר בדרומה של א"י :

מקטל

אבן עזרא

דבק עם והאבדתי : (י) מחמס · אלו הפסוקים יורו כי זאת הנבואה על אדום הוא אחר גלות ירושלים אל בבל וכן אמר המקונן זכור ה' לבני אדום שהיו אומרים לבבליים ערו וכתיב תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום ונבוכדנצר השחית אדום והוי ארצם שממה וככה יתנבא יחזקאל כי ירושלים שבה אחרי גלות בבל ואדום לא שבה וכבר פי' בספר דניאל כי אין ישראל בגלות אדום ופירוש דבר הקדמונים מלכות יון והנה טעם מחמס בעבור החמס שעשה יון לישראל ביום ירושלים : (יא) ביום · לראות ולהנקם : (יב) ואל . לא היה ראוי שתראה ביום נכרו הוא יום אידו שהוא נכר בעיניו שלא הכיר יום כמוהו בימים : (יג) אל · בעבור שהיה לעולם אדום תחת יד יהודה על כן היה קשה עלינו שמחת אדום מצרתו : ואל תשלחנה . דרך קצרה והטעם ידיך וככה יחפרו בעמק רגליו : (יד) הפרק · מקום שיתפרקו ממנו הדרכים לאמר לבבליים אי זה הדרך הלך הפלים : ואל תסגר שרידיו · למסור כאילו תסגור עליו : (טו) כי · הטעם במהרה יקרה לכל גם לך כמקרה הזה : (טז) כי . מדבר לישראל כאשר שתיתם כוס כן ישתו כל הגוים :

ולעו

עובדיה א

ל' אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ י מֵחֲמַס
ל' · ל' אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ
לְעוֹלָם׃ יא בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם
שעריו ק' שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרוֹ
ב' י ג' וְעַל־יְרוּשָׁלִַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה
י"ג כְּאַחַד מֵהֶם׃ יב וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־
ל' אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־
וחד ותגדל יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ
בְּיוֹם צָרָה׃ יג אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי
בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה
בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה
ב' בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ׃ יד וְאַל־תַּעֲמֹד
ל' י ל' עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו
ל' · ב' וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃
ו' דסמי' טו כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כָּל־
י"ב בנביאים הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ
גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃ טז כִּי כַּאֲשֶׁר
שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־

בְּדִיל דִּישְׁתֵּיצֵי גְּבַר דְּבֵיהּ
צוּרְבָא מִכְּרַכָּא דְעֵשָׂו מִקְטוֹל׃
· מֵחֲטוֹף אָחוּךְ יַעֲקֹב
תַּחְפֵּינָךְ בַּהֲתָא וְתִשְׁתֵּיצֵי
לְעָלַם׃ יא בְּיוֹם מְקִימָךְ
מִקָּבֵל בְּיוֹמָא דְבָזוּ עַמְמַיָּא
נִכְסוֹהִי וְנָכְרָאִין עָלוּ בִּקְרוֹהִי
וְעַל יְרוּשְׁלֵם רְמוֹ עַדְבִין אַף
אַתְּ כְּחַד מִנְּהוֹן׃ יב וְדַחֲזֵיתָא
בְּיוֹמָא דְאָחוּךְ בְּיוֹם תְּבִירֵיהּ
וְדַחֲדֵיתָא לִבְנֵי יְהוּדָה בְּיוֹם
תְּבִירְהוֹן וּדְאַסְגֵּיתָא לְמַלָּלָא
רַבְרְבָן בְּעִדַּן עָקָא׃
יג וּדְעַלְתָּא בְתַרְעֵי עַמִּי בְּיוֹם
תְּבִירְהוֹן וְדַחֲזֵיתָא אַף אַתְּ
בְּבִישְׁתֵיהּ בְּיוֹם תְּבִירֵיהּ
וּדְאוֹשֵׁיטְתָּא יְדָךְ בְּנִכְסוֹהִי
בְּיוֹם תְּבִירֵיהּ׃ יד וּדְקַמְתָּא
עַל פִּרְקָא לְשֵׁיצָאָה יָת
מְעָרְקוֹהִי וְדִמְסַרְתָּא
מְשֵׁיזְבוֹהִי בְּעִדַּן עָקָא׃ טו אֲרֵי
קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן
קֳדָם יְיָ עַל כָּל עַמְמַיָּא כְּמָא
דַעֲבַדְתְּ יִתְעֲבֵיד לָךְ גְּמָלָךְ יְתָתַב בְּרֵישָׁךְ׃ טז אֲרֵי כְּמָא דַחֲדֵיתוּן עַל מַחַת טוּרָא

רשי

ויתעכרון גברך יתבי ארעא דרומא : למען יכרת · כל איש גבור : מהר עשו מקטל : מרוב הרג שיבא עליכם : (י) מחמס אחיך יעקב . בשביל חמס שעשית ליעקב : (יא) ביום עמדך מנגד . שלא באת לעזור לו : גם אתה כאחד מהם · אעלה אני עליך כאילו אתה מן הבאים עליהם : (יב) ואל תרא ביום אחיך · לא היה לך (להביט) ולעמוד מנגד : ביום נכרו · ביום הסגירו ביד אויב הוא הבבליים וכן הוא אומר בשאול (שמואל א כג) נכר אותו אלהים בידי הסגיר אותו בידי : (יג) ואל תשלחנה בחילו . אל תשלחנה ידך בנכסיו כן תרגם יונתן ומקרא קצר הוא וצריך להוסיף עליו ידך : (יד) ואל תעמוד על הפרק . מקום שהבורחים יוצאים דרך שם לימלט ובלשון לע"ז קורלאים אותו פרו"ג (אל העמד על הפרק · מכאן שאסור להפסיק בק"ש בין פרק לפרק הגדה דר"ע): (טז) כאשר שתיתם על הר קדשי · כמה דחדיתון על מחת טורא דקודשי :

ולעו

סי' ל"ח : ידו ג' וסי' נמסר ביואל סים' ד' : ואל תרא חד מן י' ר"פ מן נ' ג' מלין דנסבין ו' וסי' ולכל חית ולכל ולכל · והנה אנחנו מאלמים אלמים והנה והנה · וכן תעשה לחמרו וכן וכן · וכל הארץ בוכים וכל וכל · ואנשי בבל עשו ואנשי ואנשי · וקול כנפי החיות וקול וקול · ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש ואיש · ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל ואל · ובני אפרים ישעי ובני ובני · ושם האיש אלימלך ושם ושם :

תולדות אהרן מחמס אחיך · (פסוק י) :

רדק

בן עשו · וי"ת יתבי דרומא למען יכרת איש מהר עשו מקטל האל ית' יתן חתת בהם למען יכרת איש מהר עשו מקטל מרוב הרג שיהרגו בהם יכרת כל איש מהם ותרגום הרג קטול וכן אם תקטול אלוה רשע . הן יקטלני לו איחל ויונתן תרגום בדיל דישתלי גברא דביה גורבא · (י) מחמס · כבר פירשנו כי בחרבן בית שני הרעו האדומים לישראל ונביא התנבא שהם עתידים להרע לישראל בבית שני והקב"ה יפרע מהם באחרית הימים שיכלה אותם מן העולם · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' הענין הזה בחרבן בית ראשון שהיו בני אדום מריעים לישראל בגלותם ע"י נבוכד נצר : (יא) ביום עמדך מנגד · מ"ם עמדך מעמדת בגעי"א . ולפירושינו יהיה פי' הפסוק כן אף על פי שטיטוס ומחנהו שהחריבו הבית היו האדומים רובם היו בני אדום ועדיין גרים בארצם בארץ אדום אבל לא היתה המלכות להם כי לרומי היתה והרומיים היו על כולם אלא שמלכי רומי היו אדומים וכשצר טיטוס על ירושלם היו בני אדום שמחים לאידם ומריעים להם כארצם כאשר יוכלו להסגיר פליטים מהם לבני רומי והיו עומדים מנגד ושמחים על חרבנם והיה ראוי להם לעזרם כי אחיהם היו והאל ית' מנע את ישראל בעברם במדבר שלא להרע להם בעבור האחוה : ביום שבות זרים חילו . שבות מקור מן הקל מן שבה · פירוש ביום ששבו זרים נכסיו וקנינו . ידו גורל אפשר ששרשו ידד בשקל רבו מארבה או שרשו ידה מן לידות את קרנות הגוים ומשפטו יידו כשני יודי"ן והאית"ן מן הדגוש וכשהפילו יו"ד השרש מפני כובד קריאת שני יודי"ן הטעו תנועת יו"ד השרש שהוא פתח ביו"ד האית"ן להורות עליה · אמר כי השליכו גורל על שבי ירושלם בהלקם אותו שרי חיל האויבים : גם אתה כאחד מהם · שהאדומיים שבאו עם הכותים : (יב) ואל תרא ביום אחיך · לא היה לך לראות ביום צרת אחיך · ואחר כך פירש ביום אחיך זהו ביום נכרו . פי' נכרו שנתנכר מארצו והיה כנכרי שהוליאו ממנה · ויש מפרשים אותו ביום שמסרו ביד אויביו · מן נכר אותו אלהים בידי שפירושו מסר : ואל תגדל פיך · בשחוק או בדברים אחרים · וכן ת"י ודאסגיאת למללא רברבן : (יג) אל תרא גם אתה · כמו האחרים שהיו נכרים ואתה אח ואל תשלחנה . פירוש ואל תשלחנה ידיך בנכסיו וכן ת"י ודאושיטת ידך בנכסוהי ביום תבריה : (יד) ואל תעמוד על הפרק · הוא אם הדרך מקום שמתפרקים הדרכים אחת הנה ואחת הנה והאדומים היו עומדים על הפרק שלא יוכל לנוס אחד מישראל שלא יתפשוהו והיו שומרים עליהם הדרכים : פליטיו · בחירק כמו שרידיו : (טו) כי קרוב · אעפ"י שהיה רחוק מיום הנבואה : על כל הגוים · כי ביום גאולת ישראל יהיה אותה היום הרי הוא כמו קרוב כיון שהאל אמר שיהיה ראוי שיחשבו אותו כמו קרוב : (טז) כי כאשר שתיתם . עשיתם משתה ושמחה על חרבן

הר

מצודת ציון

מקטל · ענין הרג כמו הן יקטלני (איוב יג) : (י) מחמס . ענין עושק : (יא) מנגד · ממרחק : שבות . מל' שבי : זרים מל' זר ונכרי : חילו · ענין עושר כמו ועזבו לאחרים חילם (תהלים מט) : ידו · ענין השלכה והפלה כמו ידו אליה (ירמיה נ) : (יב) נכרו . מל' נכר וזר : (יג) אידם . ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא) : בחילו · בעשרו : (יד) תעמוד . ענינו התחזקות על הדבר והשתדלות עליו ודומה לו אך יונתן וגו' עמדו על זאת (עזרא י) : הפרק · ענין שבירה כמו ופרסיהן יפרק (זכריה יא) : פליטיו . ענין שארית כמו פליט ושריד (איכה ב) : תסגר · ר"ל מסגר שמאסר : שרידיו . ענין שארית : (טו) קרוב · ר"ל נכון ומזומן לפניו וכן כי קרוב יום אידם (דברים לב) : (טז) ולעו · ענין

מצודת דוד

(ט) וחתו גבוריך תימן · אתה מאדום היושבת בדרומה של א"י הנה גבוריך יחתו וישברו במלחמה : למען יכרת · באופן שיכרת איש מאותם שמקום מושבם הוא בהר שעיר ר"ל לא ישאר מהם איש : מקטל · ר"ל הכריתה תהיה מן ההרג שיעשו בהם ולא שימותו על מטתם : (י) מחמס אחיך יעקב · בעבור החמס שעשית לאחיך יעקב תכסה אותך הבושה ותהיה נכרת עד עולם ולא תוסיף לקום : (יא) ביום עמדך מנגד . עתה יפרש מהו החמס שעשה ואמר הנה ביום שעמדת מנגד בעת ששבו הזרים העושר של יעקב ועל כ"ז יאמר המחריב הבית הראשון והוא ראה זה ועמד מנגד ולא עזר ליעקב אחיו : שעריו . של יעקב : ידו גורל · השליכו גורל וחלקו ביניהם לחלקים : גם אתה · ר"ל הואיל ועמדת מנגד ולא עזרת לישראל מעלה אני עליך כאלו היית גם אתה כאחד מן הנלחמים והשוללים וזהו החמס : (יב) ואל תרא . לא היה ראוי לך לראות ביום צרת אחיך בעת שנתנכר מארצו ונתגרש ממנו וכאומר ואם לא מלאה ידך לעזור לו עכ"פ היה לך לשבת בית ולא להסתכל בבשתו להכלימו : ואל תשמח · ר"ל וכ"ש שלא היה לך לשמוח על בני יהודה בעת שנאבדו ונשמדו : ואל תגדל פיך · כ"ש שלא היה לך להגדיל פה ולהספיק דברי לעג ביום בוא להם הצרה וכאומר הנה באמת את כל אלה עשית ותחשב א"כ לחמס : (יג) אל תבוא · וכ"ש שלא היה לך לבוא בשער ערי עמי ביום שבא עליהם אידם ר"ל לא היה מהראוי לך שתבוא בשערי הערים לכבוש אותם כאשר עשית בחורבן הבית השני : אל תרא גם אתה · זה יאמר על בני עכו"ם היושבים בהר שעיר שכיני ישראל כי ביום שכבש את ירושלים באו גם המה ושלחו ידם לשלול שלל ולבוז בז כמוזכר ביוסיפון ולזה אמר ואל תרא גם אתה וגו' ר"ל כמו שלא היה ראוי לבוא בשעריו לכבשם כן גם אתה היושב בשעיר לא היה ראוי לך לראות ברעת ישראל ביום שבא עליו האיד כי אין מהראוי להסתכל בבשתו להכלימו : ואל תשלחנה . וכ"ש שלא היה לך לשלוח ידך בעשרו לשללו לעצמך ביום שבא עליו האיד : (יד) ואל תעמוד על הפרק · זה יאמר על אנשי טיטוס שגלו את ישראל ואמר עכ"פ לא היה לך לעמוד ולהתחזק על השבר להכרית את פליטיו ר"ל עכ"פ בהיותו בגולה לא היה לך לאבד ולהכרית את יתר הפליטה כאשר האבדת והכרת : ואל תסגר · לא היה לך להסגרם במאסר כאשר עשית : (טו) כי קרוב יום ה' · ר"ל היה לך לחשוב אשר יום התשלומין מה' המיועד להביא על כל הבבליים שהרעו לישראל הוא קרוב ומזומן לפניו להביא וכאשר עשית אתה לישראל כן יעשה לך : גמולך . הגמול הראוי לך ישוב בראשך : (טז) כי כאשר שתיתם . אל מול יהודה יאמר כמו שאתם שתיתם על הר קדשי מכוס התרעלה כן הבבליים

שהרעו

רשי

ולעו · כתרגומו ויסתלעמון ל' מהומה ושממון וסירוף דעת אוספירדישו"ן בלע"ז : (יז) את מורשיהם · נכסי עממיא דהוו מחסינין להון : (יח) כי ה' דבר . והיכן דבר (במדבר כד) וירד מיעקב והאביד שריד וגו' : (יט) וירשו הנגב . ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא במצר דרום ובני השפלה ירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרים ואת הר שומרון : ובנימין את הגלעד ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד · שלהם יפשטו להם מהלאה לגבולותיה של ארץ ישראל במזרחה : (כ) וגלות החל הזה · תרגם יונתן עמא הדין · החל לשון חיל כמו (ישעיה לו) ויבא ירושלמה בחיל כבד דרבשקה אלא שזה חסר יו"ד ויש עוד לפרש החל הזה גלות הגיא הזה : לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת · גלות אשר הוא מבני ישראל שגלו מעשרת השבטים לארץ כנענים עד צרפת : וגלות ירושלים אשר בספרד · שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל ואומרי' הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פרנצ"א בלע"ז ספרד תרגם יונתן אספמיא : (כא) ועלו . שרי ישראל מושיעים בהר ציון : לשפוט את הר עשו · ליפרע מהר עשו אשר עשו לישראל לשפוט יושטיצייר בלע"ז : הר עשו · י"ת כרכא רבא דעשו : והיתה לה' המלוכה · לימדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע מעמלק :

אבן עזרא

ולעו · כמו ילע קדש והטעם בליעה אלא שהוא חסר בית ויפת אמר כאשר שתו הגוים ושמחו על הר קדשי כן ישתו על הר עשו : (יז) ובהר ציון · כל הגוים יהיו כלא היו ואין פלים להם אבל בהר ציון תהיה פליטה אמר יפת זה לעתיד ורבי משה אמר על ימי חזקיהו ורבי ישועה אמר על בית שני : (יח) והיה . ובית יוסף · הטעם כפול והזכיר יוסף כנגד יעקב ויוסף : (יט) וירשו . אנשי הנגב שם מקום או נגב ארץ ישראל והיושבים בשפלה כמו בערבה בהר ובשפלה ובנגב : ובנימין . ירש את הגלעד מעבר לירדן : (כ) וגלות · אמר רבי משה הגלות שהחלו לגלות ורבי מרינוס אמר כי החל כמו ויאכל חיל וחומה והטעם כי תתפש המדינה ונהרג מה שבתוכה גם הבורחים לא נמלטו רק מעטים שהיו בחיל : אשר כנענים · שמענו מפי גדולים כי ארץ אלמניי"ה הם הכנעניים שברחו מפני בני ישראל בבואם אל הארץ גם ככה צרפת היא פרנסי"ה ותרגום יונתן בן עוזיאל ספרד אספמיא וזו היא גלות טיטוס וזאת הנבואה לעתיד לא כאשר אמר רבי משה כי אז נפזרו מהבית הראשון : (כא) ועלו מושיעים . הם שופטי ישראל לשפוט השרידים בהר עשו אז תהיה לשם המלוכה בגלוי כדרך והיה ה' למלך על כל הארץ שהוא לעתיד :

הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ : יז וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם : יח וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר : יט וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד : כ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב : כא וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה :

כספר מוגה ל' ומ"ל
ב' יעמדו ב'
ב'
ס'
ב' וחסר ל' . וג'
ג' בליסנא
ב' וחסר
ל' חסר
ג' וכ"ל
ג'

דְקוּדְשִׁי יִשְׁתּוּן כָּל עַמְמַיָא כַּס פּוּרְעָנוּתְהוֹן תְּדִירָא וְיִשְׁתּוּן וְיִסְתַּלְעֲמוּן וִיהוֹן כִּדְלָא הֲווֹ : יז וּבְטוּרָא דְצִיוֹן תְּהֵי מְשֵׁיזַבְתָּא וִיהוֹן קַדִּישִׁין וְיַחְסְנוּן דְבֵית יַעֲקֹב נִכְסֵי עַמְמַיָא דַהֲווֹ מַחְסְנִין לְהוֹן : יח וִיהוֹן דְבֵית יַעֲקֹב תַּקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא וּדְבֵית יוֹסֵף חֲסִינִין כְּשַׁלְהוֹבִיתָא וּדְבֵית עֵשָׂו חַלָּשִׁין כְּקַשָּׁא וְיִשְׁלְטוּן בְּהוֹן וְיִקְטְלוּנוּן וְלָא יְהֵי שֵׁיזָבָא לְבֵית עֵשָׂו אֲרֵי יְיָ גְזַר כֵּן : יט וְיַחְסְנוּן יָתְבֵי דָרוֹמָא יַת כְּרַכָּא דְעֵשָׂו וְיָתְבֵי שְׁפֶלְתָּא יַת אַרְעָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וְיַחְסְנוּן יַת קִרְוֵי אֶפְרַיִם וְיַת קִרְוֵי שֹׁמְרוֹן וּדְבֵית בִּנְיָמִן יַת יָתְבֵי אַרְעָא דְגִלְעָד : כ וְגָלוּת עַמָּא הָדֵין דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִבְאַרְעָא כְנַעֲנָאֵי עַד צָרְפַת וְגָלוּת יְרוּשְׁלֶם דִבְאִסְפַּמְיָא יַחְסְנוּן יַת קִרְוֵי אַרְעָא דְדָרוֹמָא : כא וְיִסְקוּן מְשֵׁיזְבִין בְּטוּרָא דְצִיוֹן לְמֵידַן יַת כְּרַכָּא דְעֵשָׂו וְתִתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַיְיָ עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא :

ובית יוסף ב' וסי' והתחלקו אתה לשבעה חלקים דיהושע · ובית יוסף להבה : את שדה ב' וסי' ואם את שדה מקנתו · וירשו הנגב את הר עשו : החל ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' החל רש והתגר בו מלחמה · החל רש לרשת את · החל וכלה · וגלות החל הזה לבני ישראל · בתראה פתח : כנענים הכנענים ג' בקריאה וסי' וגלות החל הזה לבני ישראל · יחצוהו בין כנענים ותכנע לפניהם יושבי הארץ :

תולדות אהרן בית יעקב אש · ב"ב קכ"ג : לבית עשו · עכו"ם י : מושיעים · זוהר בראשית (עכו"ם מ) : לה' המלוכה · זוהר ויקרא :

רדק

הר קדשי כן תשתו כוס התרעלה אתם וכל הגוים : ישתו כל הגוים תמיד · פירוש תמיד בלי הפסק עד שיכלו הרעים שבהם שהרעו לישראל וכת"י כמה דחזיתון על מחת טורא דקדשי כן ישתון כל עממיא כס פורענותהון תדירא : ושתו ולעו · יבלעו כמו ילע קדש : והיו כלא היו · ויהיו כלים עד שלא יכירו מקומם כאלו לא היו : (יז) ובהר ציון תהיה פליטה אע"פ שכלו רבים מישראל וגלות פלטה גדולה תהיה להם עוד בהר ציון שגלו ממנו : והיה קדש · ישראל יהיה קדש לה' שיהיו קדושים לא יהיה בהם עוד ערל וטמא : וירשו בית יעקב את מורשיהם · מה שירשו מתחלה יירשו עוד ויירשו שכניהם ארץ אדום ומואב וארץ פלשתים ז' (יח) והיה . כמו האש אוכלה קש כן יאכלום ויכלו . ומה שאמר בית יעקב ובית יוסף כפל הענין במ"ש כי בית יעקב נקרא בית יוסף מיום שנחלקה המלכות אבל לעתיד תשוב אחת ורבותינו ז"ל דרשו כי זכר יוסף לפי שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד יוסף או ביד זרעו של יוסף : (יט) וירשו הנגב את הר עשו · מה שעשו ירשו את הנגב והוא ארץ המישור כי הר עשו יהיה שממה חרבן עולם : והשפלה את פלשתים . והשפלה ירשו מארץ פלשתים כי לא יצטרכו להרים להנגב בהם ולא לזרוע בהם אם לא ירצו כי השפלה והנגב יספיק להם : וירשו את שדה אפרים ואת שדה שמרון · שמתחלה היו יושבים בהר אפרים ובהר שמרון ואז לא יצטרכו להרים לא לשבת ולא לזרוע אלא השדות שהם המישור : ובנימין את הגלעד . וכן בנימין שהיה גבולו בירדן יירשה משם והלאה את המישור בארץ הגלעד שהוא מעבר לירדן כי ירבה גבולו כל מישור הגלעד שהוא סמוך לנחלתו כי מנשה שהיה לו ארץ הגלעד יתפשט גבולו משם והלאה בארץ מואב ובני עמון . וי"ת וירשו הנגב ויחסנון יתבי דרומא ית טורא דעשו · רוצה לומר כי יושבי דרום ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא סמוך להם שהוא לדרום ארץ ישראל ויושבי השפלה בארץ ישראל ירשו את פלשתים שהוא סמוך להם · וי"ת ויחסנון ית קרוי אפרים וית קרוי שמרון ודבית בנימין דיתבי ארעא דגלעד : (כ) וגלות החל הזה לבני ישראל · החל חסר יו"ד והוא כמו החיל וא' הוא בכר"י הנה כמוהו אל המלך חזקיהו בחיל ופירוש גלות החל הזה לבני ישראל כלומר שהם בני ישראל שהם נפזרים בגלות : אשר כנענים · כלומר אשר גלו והם עם כנענים עד צרפת : וגלות ירושלם אשר בספרד ירשו את ערי הנגב · והם ערי יהודה כי חלק יהודה היה בדרום ארץ ישראל וכן אמר עליהם בירמיה ערי הנגב סגרו ואין פותח ואמר ירשו על גלות ירושלם שהיו מבני יהודה כלומר ישובו לארצם ולעריהם או אמר ירשו על כלם מפני ירושלם שהיה בחלק יהודה וכל שבטי ישראל יהיה להם חלק בירושלם כמו שכתוב בנבואת יחזקאל : וגלות החל הזה . הוא גלות טיטוס שהגלה בארצות והם העמים ארצות אלמניי"א ואשקלוני"א וצרפת הוא שקורי' פרנצ"א וארצות ספרד שקוריי ספני"א ובני ירושלם הם שגלו בספרד ואחרים גלו לשאר ארצות הנזכרים שהיו ברשותם והתפשטו בארצות ומארצות אלו גלו מעצמם אותם שהם · היו בארצות ישמעאל ואומרים בקבלה כי בני ארץ אלמניי"א היו כנעניים כי כשפנה כנעני מפני יהושע כמו שכתבנו בספר יהושע הלכו להם לארץ אלמניי"א ואשקלוני"א שקורין ארץ אשכנז ועוד היום קוראים אותם כנעניים ויונתן תרגם הפסוק כן וגלות עמא הדין דבני ישראל וגו' : (כא) ועלו מושיעים . המלך המשיח וחביריו

מצודת דוד

שהרעו לכם ישתו תמיד את כוס התרעלה עד אשר יתמו : ושתו ולעו . וכאשר ישתו את הכוס יהיו נשחתים ומבולבלים והוא ענין מליצה ור"ל יהיו מבולבלים מן הפורעניות כאלו שתו טס משקה המטמטם ומבלבל : והיו כלוא היו · ר"ל יהיו כלים כאלו לא היה מעולם : (יז) ובהר ציון . אבל בהר ציון תהיה פליטה ושארית ר"ל אנשים ישארו : והיה קדש · כי לא יוסיף לבוא בה טמא : את מורשיהם · את הכבליים שירשו אותם מאז : (יח) אש · ישרפו כמו אש : ובית יוסף להבה : הוא כפל ענין במ"ש : לקש · הכשדיים יהיו דומים לקש הנשרף מהר : ודלקו בהם . ישראל ידליקו את בית הכשדים וישרפם ר"ל הם יגמרו בהם הכליון ולא יהיה שארית להם : כי ה' דבר . ובודאי כן יהיה : (יט) וירשו הנגב . בית יעקב הנזכר במקרא שלפניו הם ירשו את הנגב וחוזר ומפרש את הר עשו שהיא בדרומה של א"י : והשפלה . גם ירשו את השפלה וחוזר ומפרש את פלשתים כי ארץ פלשתים היתה בשפלה : את שדה אפרים . כי בימי יהושע לא ירשו כ"א הר אפרים ולא יכלו להוריש את העמק כי רכב ברזל לו כמ"ש שם ולכן אמר שיירשו גם שדות העמק : ואת שדה שומרון . במ"א נאמר שעמרי מלך ישראל קנה את ההר שומרון ואמר שלעתיד יירשו הכל ואף השדות : ובנימין את הגלעד · בנימין יירש את הגלעד (וזהו מלבד חלקו הקבוע הניתן לו בא"י בעבר הירדן המערבי כמ"ש בסוף יחזקאל בני מנשה יושבי הגלעד יעמדו על נחלתם בעבר הירדן המערבי יהיו היורשים ואמר בני הגולה של החיל הזה של בני ישראל אשר עם כל השבטים כמ"ש שם) : (כ) וגלות החל הזה וגו' . במקרא שלפניו נאמר שבית יעקב ירשו הנגב וגומר ויפרש עתה מי ומי מהם יהיו היורשים ואמר בני הגולה של החיל הזה של בני ישראל אשר ישבו עם הכנענים שברחו מארצם בימי יהושע אשר מקום מושבם עד צרפת וגם בני הגולה של ירושלים אשר ישבו בספרד הם יירשו את ערי הנגב הוא הר עשו ארץ אדום (אבל ארץ פלשתים ושדות אפרים ושומרון המה בתוך גבולי א"י ויחולק

מצודת ציון

ענין השתחה ובלבול וכן על כן דברי לעו (איוב ו) : (יז) מורשיהם . מלשון ירושה : (יח) להבה . שלהבת : לקש . הוא תבן דק : ודלקו . ענין שרפה והבערה : (יט) והשפלה · העמק : (כ) החל · כמו החיל ונפלה היו"ד :

א

א וַיְהִי דְּבַר־יְהוָֹה אֶל־יוֹנָה בֶן־אֲמִתַּי לֵאמֹר׃ ב קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא עָלֶיהָ כִּי־עָלְתָה רָעָתָם לְפָנָי׃ ג וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָֹה וַיֵּרֶד יָפוֹ וַיִּמְצָא אֳנִיָּה ׀ בָּאָה תַרְשִׁישׁ וַיִּתֵּן שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ לָבוֹא עִמָּהֶם

ס' ר"פ

ד'

ח'

י"א מלרע וכליפו

יחזקאל מלכים ד דכו' כמ"ב

א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יוֹנָה בַּר אֲמִתַּי לְמֵימַר׃ ב קוּם אֱזֵיל לְנִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא וְאִתְנַבֵּי עֲלַהּ אֲרֵי סְלִיקַת בִּישַׁתְהוֹן קֳדָמָי׃ ג וְקָם יוֹנָה לְמֶעֱרַק לְיַמָּא מִן קֳדָם דְּאִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ וּנְחַת לְיָפוֹ וְאַשְׁכַּח אִלְפָא דַּאֲזָלָא לְיַמָּא וִיהַב אַגְרַהּ וּנְחַת בַּהּ לְמֵיזַל עִמְּהוֹן בְּיַמָּא

תולדות אהרן אל נינוה. (סנהדרין לט): תרשישה. זוהר נח תרומה: שכרה. נדרים לח:

אבן עזרא

(א) **זה** הנביא התנבא על ירבעם בן יואש וכן כתיב הוא אשר דבר ה' ביד עבדו יונה בן אמתי אשר מגת החפר. יש לתמוה איך יעלה על לב חכם שידע השם ומעשיו שיחשוב לברוח מפניו והוא בידו והכל מלא כבודו ואיך יתנבא מורה פי השם והוא כתוב כי הוא הנביא והגאון אמר כי הלך אל נינוה וקרא עליה וגם הזכיר זה הכתוב כמו קראן לו ויאכל לחם ואני אומר כי אין זה כמו זה כי אין טעם להזכיר אם אכל אם לא אכל אם לא קראו לו רק פגע בו ודבר עמו ועוד אם יונה מלא דבר השם למה היה בורח והוא אמר על כן קדמתי לברוח תרשישה ועתה הנה ראינו שלא היה משה רוצה ללכת בשליחות השם להוציא עמו ואף כי יונה שהלך להשיב אל נינוה וככה אמרו חכמינו שתבע כבוד הבן ועתה ארמוז לך סוד יש עושה הרגזים בתולדתו בלי למוד ויש שהוא צריך לימוד וכאשר יקבל ככה יוכל שלא לקבל ונקל הוא האחרון מן הראשון וכל הנביאי' לבד ממשה אחר עבור כבוד השם על פניו נבואתם כולם במראות הם גם בחלום על כן אמרתי על אברהם אבינו בנבואה על נסיון האלהים ולקח המאכלת ואזנו נוסה לשמוע מהרה וכאשר חיפשתי בכל המקרא לא מצאתי מלת בריחה רק דביקה על מלת פני כמו ומפניך אברח ויברח יפתח מפני אחיו והנה לא מצאתי בנבואה יונה שברח מפני השם רק מלפני השם וכתוב חי ה' אשר עמדתי לפניו והנה כל זמן שהוא מקבל הוא מלפני לפני השם וככה ויצא קין מלפני ה' על כן אחריו ומפניך אני אסתר כי פני האדמה לפני ה' ועוד כתוב לבוא בנקרת הצורים ובנקיקי הסלעים מפני פחד ה' וכתב לבוא עמהם תרשישה מלפני ה' והמשכילים יבינו: (ב) קום. נינוה. בית מלכות אשור והיא היום חריבה וחכמי ישראל בארץ יון אומרי' כי היא הנקראת אורמי"ה ואנכי לא ידעתי ועתה לא ציוהו שיאמר עוד ארבעים יום רק כי עלתה רעתם לפני והמפרש כי פחד שיקרא נביא שקר בהנחם השם מהרעה לא דבר נכונה כי זאת הטעם לא אמר לו רק בפעם השנית כי שם כתוב את הקריאה אשר אני דובר אליך והוא עוד מ' יום ועוד איך ימרה הנביא פי השם בעבור פחדו שיקראוהו אנשי נינוה נביא השקר ומה יזיקהו זה כי לא ידור עמהם ועוד כי אנשי נינוה לא היו טפשים כי למה שלח ה' נבואה עליהם רק שישובו אל השם ואם לא ישובו תתקיים הגזירה עליהם ולולי שידעו זה האמת שאם ישובו אל השם ינחם על הרעה והנה איך יקראוהו נביא השקר והנכון מה שאמרו קדמונינו ז"ל כי חשב לו שימלטו בעבור ישראל והנה מצאנו כתוב היתה עיר גדולה לאלהים שהיו יראים השם מקדם והמפרש כי היתה עיר גדולה ויקרה בעיני השם להשקיתה אין זה דרך הלשון כי כתוב תגדל נפשי בעיני השם ולא נשה והנה כתוב לאלהים וכתיב כל הגוים כאין נגדו ולא יתוש אם הם רבים ופירוש לאלהים כי היו יראים השם הימים הקדמונים רק עתה בימי יונה החלו לעשות רע ולולי זה שהיו בתחילה אנשי השם לא היה שולח נביאו אליהם והנה ראינו שבו תשובה גמורה אין כמוה ולא תמצא כתוב ששברו מזבחות בעלים או גדעו פסילים והנה מזה נלמוד שלא היו עכו"ם: (ג) ויקם וירד יפו. אמר הגאון כי תרשישה תרסים ורבי מבשר אומר שהוא עיר תונ"ס באפריקי: ויתן שכרה. לא כל שכרה רק מה שהוא חייב ליתן בחלקה:

וה'

רשי

(ב) **וקרא** עליה. את קריאתי: (ג) לברוח תרשיש'. ים שמה תרשיש והוא בחוצה לארץ אמר אברח לי הים שאין השכינה שורה בח"ל אמר לו הקב"ה חייך יש לי שלוחים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם משל לעבד כהן שברח מן רבו ונכנס לבית הקברות אמר לו רבו יש לי עבדים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם ומה ראה יונה שלא רצה לילך אל נינוה אמר הגוים קרובי תשובה הם אם אומר להם וישובו תשובה נמצאתי מחייב את ישראל שאין שומעים לדברי הנביאים: ויתן שכרה. הקדים לתת שכרה ואין דרך יורדי הים לתת שכר הספינה עד שעת ביאתה והוא הקדים וגם עוד

אלא

קום ט' ר"פ וסי' נמסר ביהושע פי' ז' ולקמן בסיפרא נא: מלפני ה' ח' בקריא' וסי' המסורים מלפני ה'. ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ב' בפסוק. כי מלפני ה' הוא בורח. כי הגיר. אז ירננו עצי היער דר"ה' ובואה עליך קצף. ולא נגע דאמון דר"ה' חרים כדונג נמסו. כל אוריתא דכוג' במ"ב ויתחבא האדם ואשתו מפני ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם. וכל שאר קריאה

רדק

ותכיריו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם: לשפוט את הר עשו. לקחת משפט ישראל מהם על כל אשר הרעו להם. ויונתן תרגם ויתקון מפרקין מטורא דציון למידן ית כרכא רבא דעשו: והיתה לה' המלוכה. ואז תהיה המלוכה לה' לבדו. כי כל הגוים יודו במלכותו כמו שאמר בנבואת זכריה והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ויונתן תרגם ותתגלי מלכותא דה' בקריב על כל יתבי ארעא ותהי מלכותא דה' לעלם ולעלמי עלמיא:

(א) **ויהי** דבר ה' אל יונה בן אמתי לאמר. זה הנביא לא ראינו נבואתו כתובה לנו אלא זו שניבא על נינוה אבל מצאנו לו נבואה אבל לא נכתבה שכתוב בספר מלכים הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר ויש בדבר הזה מחלוקת בדברי רז"ל אמרו יונה תבע כבוד האב ולא תבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב ר"ל חשב לכבוד ישראל לפיכך ברח לחוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל ית' לנינוה שידע שיהיו קרובי תשובה ויהיה בזה עונש לישראל ולא חשש לכבוד האל ית' וזהו מה שנאמר בו ויהי דבר ה' אל יונה שנית. שנית דבר עמו ולא שלישית והקשו ולא והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא ותרצו על עסקי נינוה לא דבר עמו אלא פעם שנית ולא שלישית ומהם אמרו לא דבר עמו אלא בדבר נינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ולא שלישית. ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם בן יואש נתהפך להם מרעה לטובה ונביא זה היה משבט זבולון מן הנראה כי גת החפר היה שם עירו ובחלק זבולון היה כמ"ש גתה חפר עתה קצין. ויש לשאול למה נכתבה נבואה זו בכתבי הקדש וכולה על נינוה שהיתה מאומות העולם ואין בו זכר לישראל ואין בכל הנביאים זולתה כמוה ונוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישראל שהרי עם נכרי שאינם מישראל היה קרוב לתשובה ובפעם הראשונה שהוכיחם הנביא שבו בתשובה שלמה מרעתם וישראל מוכיחים אותם הנביאים השכם והערב ואינם שבים מרשעם ועוד להודיע הפלא הגדול שעשה האל ית' עם הנביא שהיה במעי הדג ג' ימים וג' לילות וחי. ועוד שהקיאו הדג ועוד ללמד שהאל ית' חומל על בעלי תשובה מאיזה עם שיהיו ומוחל להם וכל שכן כשהם רבים: (ב) קום לך אל נינוה. וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני ולא כתב מה יקרא עליה אלא ממה שקרא עליה בסוף ונינוה נהפכת למדנו כי זאת הקריאה אמר לו שיקרא עליה כי עלתה רעתם לפני למד כי האל יתברך משגיח אף באומות העולם כשתגדל רעתם בחמס וכן בדור המבול ובאנשי סדום כי מלאה הארץ חמס. והחמס מפסיד היישוב והאל יתברך רוצה ביישוב העולם אבל בשאר עבירות אינם חשובים לפניו שישגיח עליהם אלא בישראל לבדם כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה כמו שפי' בנבואת עמוס: (ג) ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה'. ואיך יהיה יכול לברוח ודוד אמר אנה מפניך אברח אלא אין מלפני כמו מפני כי הנביא היה מלא חכמה ודעת ואיך היה חושב לברוח מפני ה' אלא מלפני ה' פי' מלפני מדבר שהוא לפני ה' והוא רוח הנבואה כי חשב שאם יצא מא"י לחוצה לארץ לא תשרה עליו רוח נבואה והיה ממאן ללכת בזה השליחות כי אמר יונה הגוים קרובים לתשובה הם ואם אלך אליהם בשליחות האל יתברך ישובו מדרכיהם הרעים ויתחייבו ישראל בזה שאני והנביאים אחרים הולכים אליהם תמיד בשליחות האל יתברך ואינם שבים מדרכם הרעה לפיכך היה ממאן ללכת בשליחות זה וכן פירשו רז"ל כי בעבור זה היה נמנע כי אמר אין השכינה שורה בחוצה לארץ ובעבור שהגוים קרובי תשובה ושלא לחייב את ישראל ברח אמר לו הקב"ה יש לי כיוצא בך: וה' הטיל רוח גדולה אל הים. אמר רבי ברכיה אדם מבקש לברוח ובורח אבל שהוא יכול לעמוד יש לך אדם שבורחת אבל בורחת הים ברח מפני שנאמר הים ראה וינוס ואתה ברחת אל הים. וי"ת מלפני ה' מן קדם דאתנבי בשמא דה': וירד יפו. מעירו שם א' גתה חפר או מירושלם ירד אל יפו שהיא על שפת הים והוא חוף אניות והנכנס בים יקרא יורד כמו שנאמר יורדי הים באניות כי שפת הים הוא מקום נמוך כנגד שאר היבשה ואמ"ל פי' כי יקרא יורד כנגד האניה שהיא עמוקה ויורד בה כמו שאמר וימצא אניה וירד בה. וכן אמר ויונה ירד אל ירכתי הספינה וכן יורדי הים באניות: וימצא אניה באה תרשיש. באה טעמו מלרע ר"ל שהיתה מוכנת ללכת ולבא תרשישה: ויתן שכרה. שכר הראוי לו לתת לה אמר לתת או נתנו מתחלה. ובדרש נתן שכר כל הספינה בעבור שתמהר ללכת ולא תמתין לסוחרים ולסחורות בעבור שהיה

רגלס

מצודת ציון

(ג) תרשישה. לתרשיש והוא שם מקום: יפו. שם העיר שעל הנמל: אניה. ספינה:

מצודת דוד

וימולך את"ב כמ"ש בסוף יחזקאל: (כא) ועלו מושיעים. ר"ל המושיעים שבכל ציון הם מלך המשיח ושריו כאשר יעלו בהר ציון לעשות בהם משפט על מה שהרעו לישראל או תהיה לה' המלוכה ר"ל אז הכל יודו במלכותו ויקבלוהו לאלוה:

א (ב) **וקרא** עליה. ר"ל שיוכיחם ויזהירם ובדרך הנביאה ועדיין לא פירש לו מה יקרא: כי עלתה רעתם. הרעות שהם עושים עלתה למרום לבוא לפני לקטרג עליהם (ולפי שנבואה הוא לאמר לך מלכות אשור שבא על המקום כ"ה לבא להמרדים למושב למען יעמדו להיות רצועה מרדות על ישראל): (ג) לברוח תרשישה. הוא חוץ לארץ מקום שאין הנבואה שורה על הנביאים וז"ש מלפני ה' ור"ל מהמקום שהוא לפני ה' והוא א"י שהוא מקום קבול הנבואה כי פחד פן יבוא לו הנבואה עוד פעם וישלח מה יקרא ויוכח ללכת ועל כי העמדה נינוה היה רעה לישראל לכן לא היה חפץ להיות שליח בדבר כי היה טוב בעיניו שיעמדו ברשעם ויאבדו ולא יהיו לשטן לישראל ורז"ל אמרו שחשב יונה שהגוים קרובי תשובה הם ויחייבו את ישראל שאינם ממהרים לשוב: באה תרשיש. מקום שעושים שם הספינות: ויתן שכרה. הקדים ליתן שכרה תחילה ולא עוד אלא שנתן שכר כל הספינה למען

תמסר

אלא שנתן שכר כולה: (ד) חשבה להשבר • נדמית כאלו היא נשברת: (ה) המלחים. בני אדם המנהיגים את הספינה: איש אל אלהיו. מן כל האומות של עכו"ם היו שם: (ו) רב החובל • שר המלחים שאף הם נקראים חובלי הים ובלע"ז גובירנייר"ל: מה לך נרדם. מה לך להיות נרדם אין עתה עת רדם: יתעשת • לשון מחשבה וכן (תהלים קמו) עשתונותיו ומלכא עשית (דניאל ו): (ז) לכו ונפילה גורלות • רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלהם משתברת אמרו בשביל אחד ממנו הוא כן מצינו בפרקי דר' אליעזר: בשלמי • במעשיו של מי ממנו: (ח) הגידה נא לנו באשר למי • למי חטאת אשר בשביל כן הרעה הזאת לנו: מה מלאכתך • שמא פשעת באומנותיך: ומאין תבא • שמא על אנשי אותו מקום נגזרה גזירה אפי' אין אתה בה: ואי מזה עם אתה • שמא עמך חטאו

(ד) וה' הטיל. השליך דרך משל והטעם שהשליכו מהיבשה על כן לא יכלו להשיב אל היבשה כי לא היה זה רק במקום התחברות הים עם הנהר והוא סמוך אל היבשה כי לעולם הוא קשה על הספינות והעד שככה היה שאמר ותשליכני מצולה בלב ימים ונהר יסובבני: והאניה חשבה. כמו ארץ כי תחטא לי: (ה) וייראו המלחים • יועצי הספינה כמו מלחייך וחובלייך ויפת אמר כי מלח היו מוליכי': אל ירכתי הספינה • אל אחת ירכתי הספינה ויקבר בערי גלעד: וישכב וירדם. מצער הים ומזעפו אולי לא נכנס קודם זה בספינה: (ו) ויקרב • רב החובל. הגדול שהיו חובלי' הוא מרימי החבלים חבלי התורן ורבי משה אמר מגזרת תחבולות: יתעשת • כמו אבדו עשתונותיו וכמוהו עשתי עשר בעבור שזה המספר הוא כמו שנים חשבונות כלל ופרט וכמוהו אלהים יתשוב לי: (ז) ויאמרו. י"א כי היו שם ספינות אחרות ויוכלו לצאת וזאת לבדה בצרה על כן אמרו לכו ונפילה גורלות: בשלמי. בעבור מי וכמוהו על השל: (ח) ויאמרו • המפר' שבקשו לדעת מאי זה עם הוא ומאי זה הארץ שמא נגזר עליהם מהשמים מות לא דבר נכונה כי אם גזר השם על עם אם לא היה בעיר אחד מהם שהנגזר עליו רק במקום אחר עם אחרים למה יפחדו האחרים כאילו יתערבו על שגזר עליו לבדו למות ומנהג רוב האדם לחיו' ממלאכת' ומלאכת האדם תורה על דברו ולמה נכנס ללכת למקום אחד ויש ארצות שרוב אנשיה טובים וככה היום ידוע: (ט) ויאמר. השיב להם על האחרון שהוא מבני עבר הנקראי' שהם על אמונ' עבר הראשון שהוא אבי כל בני עבר ואין

תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה: ד וַיהוָה ו' בטעם רביע
הֵטִיל רוּחַ־־גְּדוֹלָה אֶל־־הַיָּם וַיְהִי
סַעַר־־־גָּדוֹל בַּיָּם וְהָאֳנִיָּה חִשְּׁבָה ל' • ל'
לְהִשָּׁבֵר: ה וַיִּירְאוּ הַמַּלָּחִים וַיִּזְעֲקוּ ל'
אִישׁ אֶל־־אֱלֹהָיו וַיָּטִלוּ אֶת־הַכֵּלִים ל' חסר
אֲשֶׁר בָּאֳנִיָּה אֶל־הַיָּם לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם
וְיוֹנָה יָרַד אֶל־־־יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה ל'
וַיִּשְׁכַּב וַיֵּרָדַם: ו וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב ל' • ב'
הַחֹבֵל וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ נִרְדָּם קוּם
קְרָא אֶל־־אֱלֹהֶיךָ אוּלַי יִתְעַשֵּׁת ל'
הָאֱלֹהִים לָנוּ וְלֹא נֹאבֵד: ז וַיֹּאמְרוּ ו' ר"פ בטעם
אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לְכוּ וְנַפִּילָה גוֹרָלוֹת
וְנֵדְעָה בְּשֶׁלְּמִי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ ל'
וַיַּפִּלוּ גּוֹרָלוֹת וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל עַל־־ ל' • ל' חסר
יוֹנָה: ח וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הַגִּידָה־נָּא לָנוּ
בַּאֲשֶׁר לְמִי־הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ מַה־ ה'
מְּלַאכְתְּךָ וּמֵאַיִן תָּבוֹא מָה אַרְצֶךָ ה'
וְאֵי־מִזֶּה עַם אָתָּה: ט וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
עִבְרִי אָנֹכִי וְאֶת־־יְהוָה אֱלֹהֵי ו'
הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרֵא אֲשֶׁר־עָשָׂה אֶת־־ ו' פסוקים ואת את ואת

מִן קֳדָם דְּאִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ:
ד וַיְיָ אֲרִים רוּחַ רַב עַל יַמָּא
וַהֲוָה נַחְשׁוֹל רַב בְּיַמָּא וְאִילְפָא
בָּעְיָא לְאִתַּבָּרָא: ה וּדְחִילוּ
סַפָּנַיָּא וּבְעוֹ גְּבַר מִן דַּחַלְתֵּיהּ
וַחֲזוֹ אֲרֵי לֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ וּרְמוֹ
יַת מָנַיָּא דְּבְאִילְפָא לְיַמָּא
לַאֲקָלָא מִנְהוֹן וְיוֹנָה נְחֵית
לְאַרְעִית שִׁדָּא דְאִילְפָא וּשְׁכִיב
וּדְמוֹךְ: ו וּקְרֵב לְוָתֵיהּ רַב
סַפָּנַיָּא וַאֲמַר לֵיהּ מָא אַתְּ
דְּמוֹךְ קוּם צַלֵּי קֳדָם אֱלָהָךְ
מָאִים יִתְרַחֵים מִן קֳדָם יְיָ
עֲלָנָא וְלָא נוֹבֵיד: ז וַאֲמָרוּ
גְּבַר לְחַבְרֵיהּ אֱתוֹ וְנִרְמֵי
עַדְבִין וְנִידַע בְּדִיל מָה בִּישְׁתָא
הָדָא לָנָא וּרְמוֹ עַדְבִין וּנְפַל
עַדְבָא עַל יוֹנָה: ח וַאֲמַרוּ לֵיהּ
חֲוִי כְעַן לָנָא בְּדִיל מָה בִּישְׁתָא
הָדָא לָנָא מָה עֲבִידְתָךְ וּמְנָן
אַתְּ אָתֵי אֵי דָא הִיא מְדִינְתָךְ
וְאֵי מִדֵּין עַמָּא אַתְּ: ט וַאֲמַר
לְהוֹן יְהוּדָאָה אֲנָא וּמִן קֳדָם
יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא אֲנָא דָחֵיל
דַּעֲבַד יַת יַמָּא וְיַת יַבֶּשְׁתָּא:

תולדות אהרן רב החבל. זוהר ויקהל: אל רעהו. עקידה שער סג: באשר למי. זוהר פקודי: ומאין תבא. עקידה שער נה:

דכוו' מפני ה': ויקרב ה' פתחין
וסי' ויקרב אהרן אל המזבח.
ותקרא אשת חכמה מן העיר.
והיה כי קם הפלשתי. ויקרב המלך
על המזבח • אליו רב החובל:
ונדעה ה' בקריאה וסי' הוציאם
אלינו ונדעה אותם. יגישו ויגידו
לנו: הגידו האותיות לאחור.
ונרעה בשלמי הרעה הזאת.
ונדעה התצלית דרכינו דפסל
מיכה. וחר פלוגתא ונדעה נרדפה
לדעת: ז' פסוקים ואת את ואת
וסי' והקריב מזבח השלמים אשה
לה' חלבו. ואת כל חלב פר •
ואת האיל יעשה • ואת כל שללה
תקבוץ. ואם נכלמו מכל אשר.
ויאמר אליהם עברי • ואת עשו •

רדק

רוצה לגרות מכר. וסמכו מזה שאין הנבואה שורה אלא על אדם עשיר: (ד) וה' הטיל • חשבה להשבר: על דרך הרחבת הל' • ר"ל אנשי האניה חשבו שתשבר האניה: (ה) וייראו המלחים. הם תופשי המשוטים: אל ירכתי הספינה • אל אחת מן הירכתים וכן ויקבר בערי גלעד • ועל עיר בן אתונות: (ו) ויקרב אליו רב החובל • הגדול שבספניה כי הספנים נקראים חובלים לפי שמושכין ומתירין חבלי התורן כפי חכמתם ותובל הוא שם כלל לתובלים. וכן ת"י רב ספניה הוא שם בשקל ואת היותר החרמנו • וגם כן יהיה שם כלל לתובלים והוא הגדול המנהיג הספינה על פיו ימשכו ויתירו הספנים את החבלים: יתעשת • יתרצה וכן אבדו עשתונותיו מחשבות רצונו וכן בארמית ומלכא עשית לקדמותיה ר"ל מחשב. וי"ת יתרחים: (ז) ויאמרו • לכו ונפילה גורלות. יש לתמוה בזה הענין איך חשבו כי בעבור אנשי האניה הזאת הי' סער גדול בים וכי לא היה אניות אחרות בים וכי כל האניות שיש להם סער בים מפילים ונשים גורלות בשל מי הרעה ומצאתי בפרקי ר' אליעזר בא עליהם סער גדול בים ומימינם ומשמאלם כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות הים והאניה שירד בה יונה בצרה גדולה שחשבה להשבר אמרו בשל מי הרעה הזאת לנו נדע באשר למי הרעה הזאת לנו בעבור מי הוא: (ח) ויאמרו. הגידה נא לנו באשר למי הרעה שאתה הוא מי שבעבורו בא אלינו הצרה הזאת הגידה מה מלאכתך על איזה עון נתפשת מה היא מלאכתך אולי היא מלאכת רמאות וחמס ובעבור זה אתה חייב: ומאין תבא. אולי ברחת מפני רעה שעשית שם ומה ארצך אולי בני ארצך הם בני רשעים: ואי מזה עם אתה. מ"ם השמוש כמו הפוך כאלו אמר ומאיזה עם אתה או יתפרש בלי הפוך זה העם שאתה ממנו איזה הוא אם הוא עם שנוי מהשם ית' מרוע מעשיהם: (ט) ויאמר. בשני דברים השיב להם תשובה על שאלתם

כיון

מצודת דוד

תמהר ללכת: לבא עמהם • עם אנשי הספינה: (ד) הטיל. הסיע והמשיך אל הים רוח גדולה והיה סער גדול בים: והאניה • ר"ל אנשי האניה חשבו שהאניה תשבר מחוזק הרוח המוליכה ברדיפה ונדנוד רב מהרמת הגלים וכובד משא הספינה מונע הרדיפה והוא סיבה לשבירת הספינה: (ה) וייראו המלחים • מוליכי הספינה פחדו וכ"א מהם צעק להתפלל אל העכו"ם שלו: ויטילו. השליכו יכ הכלים מן הספינה אל הים להקל מעליהם המשא למען תוכל ללכת ברדיפה מבלי מונע: אל ירכתי. ר"ל אל אחת מהירכתים וכן ויקבר בערי גלעד (שופטים יב): (ו) מה לך נרדם. מה לך שנרדמת כאומר וכי אינך מרגיש שאנו עומדים בסכנה: קרא אל אלהיך. התפלל לפניו: אולי יתעשת • ע"י התפלה אולי יתשוב האלהים לנו שלא נאבד: (ז) ויאמרו • אנשי הספינה: גורלות. אמרו להפיל גורלות הרבה כי לא רצו לסמוך על גורל אחד כי פן במקרה נפל על זה אבל כשיפול פעמים מרובות על אחד יהיה נראה שאין זה מקרה: בשלמי. בעבור מי בא עלינו רעת הסכנה הזאת: הגורל • ר"ל כל־גורל וגורל: (ח) הגידה נא לנו. הואיל וכל הגורלות נפלו עליך הגידה עתה לנו באשר למי ר"ל במה היה החטא ולמי חטאת שבסבתו בא לנו רעת הסכנה הזאת וכאלו יאמרו אם היה בדבר העושק א"כ אפשר להחזיר העושק ואם הרעות למי בדבר הגדוף וכיוצא אפשר לפייסו בממון: מה מלאכתך • ר"ל אולי יש בידך מלאכ' רמיה והונית אנשים מרובי' עד שלא תדע מי ומי המה להחזיר להם העושק: ומאין תבוא. ר"ל שמא עשקת במקום שבאת משם ואולי רב הדרך ואין לבוא שמה להחזיר העושק: מה ארצך. ר"ל שמא עשית דבר היפך מנהג ארצך וכאלו חטאת לכולם ומי יכול לפייס את כולם: ואי מזה עם אתה. מ"ם השמוש כמו הפוך כאלו אמר ומאי זה עם אתה ר"ל מי הוא אלהיך וכאלו יאמרו פן עשית דבר שלא כדת אלהיך ואין א"כ מקום לפייסו בממון: (ט) עברי אנכי • כאומר אין לכם לשאול כל השאלות הללו כי לא חטאתי לבן אדם ולכן על השאלה שאלתם באחרונה ואי מזה עם אתה ע"ז השיב עברי

אנכי

מצודת ציון

(ד) הטיל • ענין השלכה כי ורוח נסע (במדבר יא) ת"א נטל: סער. הרעשת גלים מן הסערה: חשבה. מלשון מחשבה: (ה) המלחים. כן יקראו מוליכי הספינה וכן כל אניות הים ומלחיהם (יחזקאל כז): ויטילו. ענין השלכה כמו והטלתי אתכם (ירמיה טז): ירכתי • עבר וצד כמו ירך המזבח (ויקרא א): וירדם • הוא שינה עמוקה וכן והוא נרדם ויעף (שופטים ד): (ו) רב החובל. שר מנהיגי הספינה כי רב הוא שר וכן ורבי המלך (ירמיה מא) ומנהיגי הספינה יקראו חובלים על כי מושכים בחבלי הוילון לספינתה מול הרוח וכן המה תבליך (יחזקאל כז): אולי. ענינו כמו שמא: יתעשת • ענין מחשבה כמו אבדו עשתונותיו (תהלים קמו): לנו. עלינו: ולא נאבד. הוי"ו הוא במקום שי"ן וכן ויקחו לי תרומה (שמות כה) ור"ל שיקחו: (ז) לכו • ענין זרוז: בשלמי. בעבור מי: (ח) נא. עתה: ומאין. מאיזה מקום: (ט) עברי.

כן

אבן עזרא

ואין לו ירא רק מהשם שברח מלפניו והזכיר השמים והארץ והים והטעם כי אדע כי הוא עושה ועל הכל ימשול : (י) וייראו . כנגד שאמר אני ירא ויאמרו לו מה זאת והטעם איך עשית זה לברוח מלפני השם כי הוא גילה סודו להם : (יא) ויאמרו · מה נעשה · והטעם תן לנו עצה מה נעשה : וישתוק . הים כמו וישמחו כי ישתקו : (יב) ויאמר · מתאוה ומבקש למות ולא תשוב נינוה לשם ולא היה אומר להם ככה לולי ששמע מפיהם כי ישליכוהו : (יג) ויחתרו · פירושו וכבר אמרו ומלת ויחתרו בעבור שבעלי המשוטות דומים לחותרים : (יד) ויקראו · האמינו כולם בשם הנכבד ושבו לקרא אליו : בנפש . בעבור כמו ויעבד יעקב ברחל : כאשר חפצת · שהתברר להם כי בעבורו הים סוער : (טו) וישאו · מזעפו · דרך משל כמו זועפים : (טז) וייראו · ויזבחו. אחרי נאים : (א) וימן · כמו זומן : ויהי יונה · אין כח באדם לחיות במעי הדגה כפי טבעו ואף כי זה המספר רק במעשה

רשי

חטאו : (י) מה זאת עשית · למה עשית כן לברוח מן מושל כזה : (יג) ויחתרו האנשים · יגעו ועסקו כחותר במחתרת : (יד) בנפש האיש הזה . בעון שנשלח יד בנפשו : (טז) וידרו נדרים · שיתגיירו : (א) דג גדול · זכר היה והיה עומד בריוח ולא נתן לב להתפלל רמז הקב"ה לדג והקיאו לתוך פיה של נקבה שהיתה מלאה עוברי' והיה שם בדוחק ויתפלל שם

י וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא דְּחִילָא רַבָּא
וַאֲמַרוּ לֵיהּ מַה דָּא עֲבַדְתָּא
אֲרֵי יְדָעוּ גֻּבְרַיָּא אֲרֵי מִן
קֳדָם יְיָ הוּא עָרִיק אֲרֵי חַוִּי
לְהוֹן : יא וַאֲמַרוּ לֵיהּ מַה
נַעְבֵּיד לָךְ וְינוּחַ יַמָּא מִנָּנָא
אֲרֵי יַמָּא אָזֵיל וְנַחְשׁוֹלֵיהּ
תַּקִּיף : יב וַאֲמַר לְהוֹן טְלוּנִי
וּרְמוּנִי לְיַמָּא וְיָנִיחַ יַמָּא
מֵעֲלֵיכוֹן אֲרֵי יָדַע אֲנָא אֲרֵי
בְּדִילִי נַחְשׁוֹלָא רַבָּא הָדֵין
עֲלֵיכוֹן : יג וְשָׁטִין גֻּבְרַיָּא
לְאָתָבָא לְיַבֶּשְׁתָּא וְלָא יְכִילוּ
אֲרֵי יַמָּא אָזֵיל וְנַחְשׁוֹלֵיהּ
תַּקִּיף עֲלֵיהוֹן : יד וְצַלִּיאוּ קֳדָם
יְיָ וַאֲמַרוּ קַבֵּיל בָּעוּתָנָא יְיָ
לָא כְעַן נֵיבַד בְּחוֹבַת נְפַשׁ
דְּגַבְרָא הָדֵין וְלָא תִתֵּין עֲלָנָא
חוֹבַת דַּם זַכַּאי אֲרֵי אַתְּ יְיָ
כְּמָא דְרַעֲוָא קֳדָמָךְ עֲבַדְתָּא :
טו וּנְסִיבוּ יַת יוֹנָה וּרְמוֹהִי
לְיַמָּא וְנָח יַמָּא מִנַּחְשׁוֹלֵיהּ :
טז וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא דְּחִילָא רַבָּא
מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְדַבָּחָא
דִּבְחַת קֳדָם יְיָ וּנְדָרוּ נִדְרִין :
א וְזַמֵּין יְיָ נוּנָא רַבָּא לְמִבְלַע
יַת יוֹנָה וַהֲוָה יוֹנָה בִּמְעַיָּא
דְנוּנָא תְּלָתָא יוֹמִין וּתְלָתָא

הַיָּם וְאֶת־הַיַּבָּשָׁה : י וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים
יִרְאָה גְדוֹלָה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה־זֹּאת
עָשִׂיתָ כִּי־יָדְעוּ הָאֲנָשִׁים כִּי־מִלִּפְנֵי
יְהוָה הוּא בֹרֵחַ כִּי הִגִּיד לָהֶם :
יא וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה־נַּעֲשֶׂה לָּךְ
וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעָלֵינוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ
וְסֹעֵר : יב וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שָׂאוּנִי
וַהֲטִילֻנִי אֶל־הַיָּם וְיִשְׁתֹּק הַיָּם
מֵעֲלֵיכֶם כִּי יוֹדֵעַ אָנִי כִּי בְשֶׁלִּי
הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם :
יג וַיַּחְתְּרוּ הָאֲנָשִׁים לְהָשִׁיב אֶל־
הַיַּבָּשָׁה וְלֹא יָכֹלוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ
וְסֹעֵר עֲלֵיהֶם : יד וַיִּקְרְאוּ אֶל־יְהוָה
וַיֹּאמְרוּ אָנָּה יְהוָה אַל־נָא נֹאבְדָה
בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה וְאַל־תִּתֵּן עָלֵינוּ
דָּם נָקִיא כִּי־אַתָּה יְהוָה כַּאֲשֶׁר
חָפַצְתָּ עָשִׂיתָ : טו וַיִּשְׂאוּ אֶת־יוֹנָה
וַיְטִלֻהוּ אֶל־הַיָּם וַיַּעֲמֹד הַיָּם מִזַּעְפּוֹ :
טז וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה
אֶת־יְהוָה וַיִּזְבְּחוּ־זֶבַח לַיהוָה
וַיִּדְּרוּ נְדָרִים :

ב א וַיְמַן יְהוָה דָּג גָּדוֹל
לִבְלֹעַ אֶת־יוֹנָה וַיְהִי יוֹנָה בִּמְעֵי
הַדָּג שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת :

ת'
ת' בלשון עשייה בסופר
ב' ובענין
ב'
ג' וכ"כ ז
ג'. ו' מ"ל
ו' כתיב ס"א
ב' יתיר א'
י' דמטעי' דסבירין אשר
ג' וחסר
ס'
ג' וחסר
ד'

שנאתי : ולא יכלו ג' בקריאה וסי' להוציא את הכנים ולא יכלו • להבקיע אל מלך אדום • ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה : כאשר י' דמטעי' דסבי' אשר בקריא' וסימ' מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר תנינא דפסוק , השמר בנגע הצרעת , אחרי כאשר יצאו הרדפים , עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם תנינא דפסוק , בגורל נחלתם דקדים ליה ואלה אשר נחלו בני ישראל , החשבי' להשכיח עמי שמי , ותשכח ה' עשך נוטה שמי' , כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי , כאשר חפצת עשית , וישמע זרובבל בן

רדק

כיון שאמר להם עברי אנכי ידעו עמו וארצו וכיון שאמר ה' אלהי השמים אני ירא השיב להם על שאלתם מה מלאכתך כי אין מלאכתו מלאכת מרמה אבל הוא ירא את ה' ולא עושה כל עול ומה שאמר אשר עשה את הים ואת היבשה בעבור שהיה להם סער בים אמר כי אל ית' עשה הים והוא מטיל רוח סער בו והוא ישקיטנו כשירצה ויוציאנו אל היבשה ואמר על השמים אלהי כי הוא מנהיגם ושופטם ואמר על הארץ אשר [illegible] שפירושו תקן כי לא נבראת מתחלה מתוקנת לצורך הברואים עד הקוות המים : (י) וייראו · כי הגיד להם כשאמר להם ואת ה' אלהי השמים אני ירא אמרו לו א"כ איך היה זה הסער בעבורך אמר אמר להם אני נביא והאל ית' היה שולח אותי לנינוה והיה קשה בעיני לכתי אליהם וברחתי לי מפני זה ויצאתי מא"י שהיא מקום הנבואה : (יא) ויאמרו • כי הים הולך וסוער . כי אין לנו תוחלת שישתוק הים כי הנה הולך וסוער יותר : וישתוק הים • מקום שאון גליו וכן אמר וישמחו כי ישתוקו : (יב) ויאמר . בשלי בעבורי כלומר בחטא אשר לי : (יג) ויחתרו . התזיקו במשוטות להוליך הספינה אל היבשה כי תופש המשוט ומוליכו בים הוא כחותר בים וי"ת ושייטין ומה שאמר להשיב לפי שמהיבשה נסעה הספינה ובשובה אל היבשה הנה היא שבה אליה : (יד) ויקראו · מבואר הוא : אנה · בה"א : נקיא . באל"ף כדרך בעלי האלף נביא נשיא : (טו) וישאו. מבואר הוא: (טז) וייראו . ויזבחו זבח אין זבחו זבח בספינה אלא פירושו כתרגומו ואמרו לדבחא דבחת קדם ה' : וידרו נדרים . שאר נדרים זולתי זבח כמו לתת צדקה לעניים : (א) וימן ה' • ענין זמון כמו אשר מנה מאכלכם והאל יתברך הזמינו לפי שעה שבשעה שהוטל יונה בים הזמין הדג שבלעו ולא טבע בים וזה היה אחד מן הנסים ובפרקי ר' אליעזר ר' טרפון אמר ממונה היה הדג מששת ימי בראשית לבלוע את יונה

תולדות אהרן וישאו את יונה • זוהר ויחי: וימן ה' נדרים נא :

מצודת ציון

כן יקראו בני ישראל וכן מילדי העברים (שם א) על כי מקור מחצבם מעבר הנהר : (יא) וסוער • מרעיש בהרמת הגלים מן הסערה : (יב) שאוני . ענין לקיחה : והטילוני . ענין השלכה : בשלי . בעבורי : (יג) ויחתרו · ענין חפירה וכן אם יחתרו בשאול (עמוס ט) ור"ל השיטו במשוטו' בתוך הים ונדמה כאלו חופרים בים : (יד) אנה . ענין בקשה כמו אנא ה' הושיעה נא (תהלים קיח) : (טו) ויעמוד · ענין שתיקה כמו עמדו לא ענו עוד (איוב לב) : מזעפו . ענין קצף כמו זעף ה' אשא (מיכה ז) ועל הרעשת הגלים יאמר שנראה אז כאלו הים כועס ומתקצף : (א) וימן . ענין הזמנה כמו וימן להם המלך (דניאל א) : מבטן שאול · ר"ל מעומק הקבר : שועתי

מצודת דוד

אנכי ולתוספת ביאור אמר ואת ה' אלהי השמים אני ירא וכאלו יגיד בזה שאליו חטא : אשר עשה את הים ואת היבשה . ר"ל כמו שעשה את היבשה כן עשה את הים ובכל מקום משלה ידו וכאלו יאמר הנה גם בים מצאה אותי יד ה' וכאלו יכריחני ללכת לנבאות על נינוה וזהו האמירה לגבוה ועל כן ברחתי בחושבי שפה לא יבוא אלי דבר ה' והנה כאלו בזה : (י) וייראו וגו' · בשמעם שחטא לה' ואין א"כ מקום לפיים בממון לכן פחדו מאד : מה זאת עשית · לא אמרו כשואלים אלא כמתמיהים כאומר איך עשית דבר כזה למרוד פי ה' · ולברוח ממקום הנבואה ודוגמתו מה עשית ותגנוב את לבבי (בראשית לא) שהוא ענין תימה : כי ידעו האנשים · היה נודע להם שהוא בורח מלפני ה' ממקום הנבואה : כי הגיד להם · ר"ל ע"פ הדברים שאמר הבינו אמיתת הענין כאלו הגיד להם בפה מלא : (יא) מה נעשה לך . מה נעשה עמך שישתוק הים מעלינו ולא יוסיף להרעיש עוד בהרמת הגלים : כי וגו' . ר"ל הנה הים מרעיש בגליו בכל פעם יותר ולכן אין פנאי להתעכב ולהתיישב בדבר לזה אמור אתה מה נעשה עמך . וכן יקום : (יב) שאוני · קחו אותי והשליכו אותי אל הים ובודאי ישתוק הים מעליכם כי ידעתי שבעבורי בא הסער הגדול הזה עליכם : (יג) ויחתרו · היו משתדלים עם המשוטות להשיב הספינה אל היבשה בחשבם שאם ישלכו את יונה אל היבשה והם ילכו לדרכם : הולך וסוער עליהם · ר"ל הרעשת הגלים היה עליהם מן היבשה למול פניהם להרחיק את הספינה אל תוך הים : (יד) אל נא נאבדה . לא נהיו עתה נאבדים בעון שנשלח יד בנפש האיש הזה להשליכו אל הים : ואל תתן וגו' · ר"ל אל תחשב לנו כאלו שפכנו דם נקי : כי אתה ה' · ר"ל הלא הכל בידך ומעולם עשית כאשר חפצת ואם היה חפצך להמיתו שלא על ידינו הלא אין מעצור בידך להמית אותו לבד אלא ודאי הגזירה היא להמיתו על ידינו : (טו) ויעמוד . שתק ונח מקצף הרעשת גליו : (טז) וייראו וגו' · בראותם השגחת המקום ויכלתו : ויזבחו . ר"ל קבלו על עצמם לזבוח לה' בבה"מ : וידרו נדרים . לחלק צדקה לעניים : ב (א) וימן. הזמין את הדג לבלוע אותו מיד שלא יטבע במי הים : (ב) ממעי הדגה . אחז"ל בתחילה בלעו דג זכר ועמד שם בריוח ולא נתן דעתו להתפלל ורמז המקום להדג והקיאו אל פי הדגה ושם עמד בדוחק מפני העוברים והתפלל

ב וַיִּתְפַּלֵּל יוֹנָה אֶל־יְהוָה אֱלֹהָיו
מִמְּעֵי הַדָּגָה׃ ג וַיֹּאמֶר קָרָאתִי
מִצָּרָה לִי אֶל־יְהוָה וַיַּעֲנֵנִי מִבֶּטֶן ל' בטעם מלעיל
שְׁאוֹל שִׁוַּעְתִּי שָׁמַעְתָּ קוֹלִי׃
ד וַתַּשְׁלִיכֵנִי מְצוּלָה בִּלְבַב יַמִּים ג' חד חסר
וְנָהָר יְסֹבְבֵנִי כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ ד' · ט' חסר
עָלַי עָבָרוּ׃ ה וַאֲנִי אָמַרְתִּי נִגְרַשְׁתִּי ל' סימן נגרזתי קינות נגזרתי
מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אַךְ אוֹסִיף לְהַבִּיט אֶל־
הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃
ו אֲפָפוּנִי מַיִם עַד־נֶפֶשׁ תְּהוֹם
יְסֹבְבֵנִי סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי׃ ד'
ז לְקִצְבֵי הָרִים יָרַדְתִּי הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ ג' · ג' כ"כ
בַעֲדִי לְעוֹלָם וַתַּעַל מִשַּׁחַת חַיַּי יְהוָה
אֱלֹהָי׃ ח בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי אֶת־ כ'
יְהוָה זָכָרְתִּי וַתָּבוֹא אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי י"א מ"ל בנביאי' וכל
אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃ ט מְשַׁמְּרִים כתובי' דכו' במ"ב
הַבְלֵי־שָׁוְא חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ׃ י וַאֲנִי כ'

לֵילָוָן׃ ב וְצַלִּי יוֹנָה קֳדָם יְיָ
אֱלָהֵיהּ מִמְּעַיָא דְנוּנָא׃ ג וַאֲמַר
צַלֵּיתִי מִדְעָקַת לִי קֳדָם יְיָ
וְקַבֵּיל צְלוֹתִי מֵאַרְעִית תְּהוֹמָא
בָּעֵיתִי עֲבַדְתָּא בָעוּתִי׃
ד וּרְמֵיתַנִי בְּעוּמְקַיָא בְּלִבָּא
דְיַמָּא וּנְהַר סְחוֹר סְחוֹר לִי
כָּל נַחְשׁוֹלוֹהִי דְיַמָּא וְגַלּוֹהִי
עֲלַי עֲדוֹ׃ ה וַאֲנָא אֲמָרִית
אִתְרְכֵית מִן קֳדָם מֵימְרָךְ
בְּרַם אוֹסִיף לְאִסְתַּכָּלָא
בְּהֵיכְלָא דְקוּדְשָׁךְ׃ ו אַקְפוּנִי
מַיָא עַד מוֹתָא תְּהוֹמָא סְחוֹר
סְחוֹר לִי יַמָּא דְסוּף תְּלֵי עֵיל
מֵרֵישִׁי׃ ז לְעִקָּרֵי טוּרַיָא
נְחָתֵית אַרְעָא נְגַדַת
בְּתוּקְפָהָא עֵיל מִנִּי עָלְמִין וְאַתְּ
קָרֵיב קֳדָמָךְ לְאַסָּקָא מֵחַבָּלָא
חַיַּי יְיָ אֱלָהִי׃ ח בְּאִשְׁתַּלְהָיוּת
עֲלַי נַפְשִׁי פּוּלְחָנָא דַיְיָ
אִדְכָּרִית וְעָלַת לִקְדָמָךְ צְלוֹתִי
לְהֵיכְלָא דְקוּדְשָׁךְ׃ ט לָא
כְּעַמְמַיָא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא מֵאֲתַר דְאִתּוֹטַב לְהוֹן לֵית אִנּוּן יָדְעִין׃ י וַאֲנָא בְּתוּשְׁבַּחַת

תולדות אהרן מגרש לי . זוהר בשלח עקרים מ"ד פי"ו (תענית סה) : מבטן שאול . עירובין יט :

רשי

שם שנאמר ממעי הדגה : (ג) מבטן שאול שועתי . מבטן הדג שהוא כשאול לי : (ד) כל משבריך וגליך · כל נחשולוהי דימא על שם שהנחשול משבר ומפרק את הים : (ה) ואני אמרתי · כשהשליכוני אל הים הנני מת ונגרשתי מנגד עיניך : אך · ראיתי שקיימתני כל אלו הימים ידעתי כי אוסיף להבים אל היכל קדשך : (ו) סוף חבוש לראשי · ימא דסוף תלי לעיל מן רישי . שהראהו הקב"ה ים סוף ואיך עברו ישראל בתוכו שהיו שתי עיני הדגה כמין שתי חלונות ומסתכל ורואה כל מה שבים : (ז) לקצבי הרים ירדתי . לסוף מדת ההרים הקבועים על התהום ירדתי : אני אמרתי הארץ בריחיה בעדי · כנגדי למעלה ממני סגור ולא אצא לעולם . בעדי כמו (מלכים ב ד) וסגרת הדלת בעדך וכן כל בעד שבמקרא עור בעד עור (איוב א) אבר כנגד אבר : לעולם · מוסב על מה שאמר למעלה ואני אמרתי נגרשתי ואני אמרתי הארץ בריחיה סגורים בעדי לעולם : ותעל משחת חיי · אבל כבר ראיתי כאן גיהנם ומשם העליתני והנני עתה כנגד תחת ההיכל שבירושלים כענין שנאמר אך אוסיף להבים אל היכל קדשך ותבא אליך תפילתי אל היכל קדשך : (ח) בהתעטף : באשתלהיות וכן בהתעטף נפשם וכן בעטף עולל (איכה ב) : (ט) משמרים הבלי שוא · אותן שעובדים לכו"ם : חסדם יעזובו . יראת הקב"ה שכל חסדם וטובתם מאתו יעזובו אבל

שאלתיאל : לראשי ד' בקרי' וסי' לכן שומר לראשי אשימך , סוף חבוש לראשי , סכות לראשי ביום נשק , שמאלו תחת לראשי

אבן עזרא

במעשה נס : (ב) ויתפלל · המפרשים רצו לפרש חדוש והוציאו הכתוב מפשוטו כי יונה לא התפלל רק אחרי צאתו אל היבשה בעבור שמצאו ממעי ולא אמר במעי והלא לאו שם כתוב מבטן שאול שועתי וככה ממעמקים קראתיך ה' ועוד כי מלת שועתי לאות כי התפלל ושוע אל השם טרם שיקיאנו הדג ככה ותבא אליך תפלתי והנה למה לא היה כתוב ויתפלל יונה אחרי צאתו ממעי הדגה ועוד כי אחר תפלתו כתוב ויאמר יי' לדג והביאם בגרה הזאת בעבור ותעל משחת ותבוא אליך תפלתי · ועתה שים לבך וראה כל תפילת נביא וברכתו היא ברוח נבואה ויעקב אמר לקחתי מיד האמורי כי דבר שנגזר להיות ידבר לשון עבר וככה ויש שכמו לסבול דרך כוכב מיעקב וישמן ישורון ויבעט וירא יי' וינאץ וישכן ישראל בטח בדד ובתפילת דוד בברכו ויענני מהר קדשו סלה כי הכתו' אמר בברכו ולא אמר ברכו ובתפילתו אך אוסיף להבים אל היכל קדשך שהוא השמים וה' בהיכל קדשו ורבי' ככה ושם כתוב ישועתה ליי' שהיה מקוה כמו ישועתה ליי' לבקש ויש מי שאומר כי דגה בלעה הדג ואין צורך כי דגה ודג שם המין כמו צדק וצדקה : (ג) ויאמר . שאול . מקום עמוק הפך שמיה שהוא מרום : (ד) ותשליכני · ימים· כמו על יאוריהם ויפת אמר כי ים סוף מתערב עם ים יפו וסוד כמו ותשם בסוף בעבור היותו קרוב : (ה) ואני . נגרשתי מנגד עיניך . הם השמים : (ו) אפפוני . עד נפש : עד הגיעה נפשי למות : (ז) לקצבי . מקומות שיכרתו שם ההרים מגזרת ויקצב עץ : והארץ · סגרה בריחיה בעדי שלא אוכל לצאת להיות על הארץ : (ח) בהתעטף · כמו כי יעטף : ותעל משחת חיי · דרך משל על נשמתו שהיא באמת חיתו : (ט) משמרי' · פועל יוצא והטעם על אנשי הספינה שהיו קוראים אליו ויוכיח זה את זה ומלא חסדם שהיו חושבים כי חסד היו עושים או פירושו כמו חסד הוא : (י) ואני · אשר נדרתי

רדק

יונה : (ב) ויתפלל יונה . נס גדול היה שהיה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות והוא חי ועוד נס אחר שלא נדהם אלא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל : הדגה . כמו הדג ויבא בל' זכר ונקבה כמו והדגה אשר ביאור מתה · ויש דרש כי נקבה היתה ומ"ם ממעי אינה במקום בי"ת אלא ר"ל כי מתוך הצרה התפלל וכן מבטן שאול שועתי ממעמקים קראתיך ה' מן המצר קראתי יה : (ג) ויאמר. ויענני כיון שעמד בחיותו ידע שיצא ממעי הדג בשלום : (ד) ותשליכני מצולה · ונהר יסובבני · הנהר הנכנס בים והחכם ר' אברהם אבן עזרא פי' כי במקום התחברות הים עם הנהר היה זה : כל משבריך וגליך . בהשבר גלי הים בעת הזעף יקראו משברי : (ה) ואני אמרתי נגרשתי . שחשבתי כשהטילוני בים שאני מת ונגרשתי מנגד עיניך כלומר שהשגחתך עלי עד שחשבתי שהסתרת פניך ועיניך ממני אך עתה שעשית עמי הנס הגדול הזה ועודני חי במעי הדג ידעתי שאוסיף עוד להביט אל היכל קדשך בבית המקדש ומקום הנבואה ומקום השגחתך עוד תשיבני אליו ואם אני ברחתי ממנו ופי' להביט להתפלל נגד ההיכל : (ו) אפפוני מים עד נפש · סבבוני מים עד שכמעט יצאה ממני נפשי עד שבלעני הדג וכן כי באו מים עד נפש · סוף חבוש לראשי · הסוף הוא הגומא ויש ממנו גדל על שפת היאור או הים לפיכך נקראים סוף שגדל על שפתו סוף רב ויש ממנו שגדל בקרקע הים בעיקרי ההרים והוא הקודין לו אלג"א בלע"ז והוא דק וארוך ונכרך בראשי הדגים וזהו שאמר סוף חבוש לראשי ופי' בראשי בראש הדג שבלעני כי הוא היה כמו ראשו כל זמן שהיה במעי הדג וי"ת סוף ים סוף ואומרים כי ים סוף הוא נכנס בים יפו ועל הדרך הזה ת"י ימא דסוף תלי עיל מן רישי : (ז) לקצבי הרים ירדתי · לסוף ההרים אשר בים כלו' לעיקריהם שהוא קרקע הים וקצב וקץ א' הוא וכת"י לעיקרי טוריא נחתית : הארץ בריחיה בעדי לעולם · מתחילה חשבתי שהארץ שהיא היבשה היו בריחיה בעדי כלומר שהיתה סוגרת בעדי שלא אצא אליה לעולם שיהיה הים קברי ואחרי שאני חי במעי הדג ידעתי שהעלית משחת חיי והשחת הוא הקבר ואצא עוד אל היבשה : ה' אלהי · ששפטת אותי בדין וי"ת ארעא נגדת בתוקפהא וגו' : (ח) בהתעטף עלי נפשי · זה הלשון נאמר על רוב הצרה שתקצר נפש האדם בו וכן נפשם בהם תתעטף אמר כשהיתה בצרה נפשי שבלעני הדג מתחילה חשבתי כאלו אני מת ועם כל זה את ה' יתברך זכרתי והתפללתי אליו : ותבא אליך תפלתי . וכיון שנשארתי כך חי במעי הדג ידעתי שבאה אליך תפלתי : אל היכל קדשך . הוא השמים וכן נאמר בהיכל קדשו ה' בשמים הכין כסאו ועל דרך הזה נאמר ותבא תפילתם למעון קדשו השמים : (ט) משמרים הבלי שוא · אנשי הספינה שהיו עובדים אלילים והם משמרי הבלי שוא ידעתי שאחר שנמלטו מן הצרה יעזבו חסדם שיראו את ה' וזעקו אליו ונדרו נדרים לא יקיימו

מצודת דוד

מתוך הדחק : (ג) קראתי · הנה קראתי אל ה' מפני הצרה אשר עלי וידעתי כי יענני הואיל ואני קיים כל הימים הללו : מבטן שאול · היא הדגה שהיא לו כעומק השאול : שמעת קולי · מובטח אני אשר שמעת קולי : (ד) ותשליכני · הנה השלכת אותי במצולה בחוזק הים : ונהר יסובבני . כי שם היה המקום שמתחברים מי הנהר ומי הים : עלי עברו . כי כשעברו על הדגה עברו גם עלין בהיותו במעיה : (ה) ואני אמרתי · כשהשליכו אותי הימה חשבתי הנה נגרשתי מנגד עיניך ר"ל העלמת עין ממני : אך אוסיף · אך עתה הואיל וקיימתני כל הימים הללו מובטח אני לצאת מזה ואוסיף עוד להבים אל היכל קדשך לבא שמה בקול תודה : (ו) אפפוני מים · המים סבבו אותי עד קרוב להוצאת הנפש : תהום יסובבני . כפל הדבר במ"ש : סוף חבוש לראשי . כי כשהדגה שטה עמו בים נקשר הסוף בראש הדגה וכאלו נקשר בראשו הואיל והיה במעיה : (ז) לקצבי הרים · לאחרית ההרים התקועים בים והוא קרקעית הים : ירדתי . בהיותי במעי הדגה : הארץ בריחיה · רצה לומר חשבתי שהארץ הבריח' בריחיה כנגדי עד עולם כי לא אשוב אלי' כאילו סגרה את עצמה בבריחים : ותעל . אבל הואיל וקיימתני כל הימים הללו אקוה שתעל חיי משחת הקבר הוא בטן הדגה : (ח) בהתעטף · כשהיה . נפשי שעלי מעוטף ומעונה זכרתי את

מצודת ציון

שועתי · ענין צעקה כמו הקשיבה לקול שועי (תהלים ה) : (ד) מצולה . כן יקרא עומק המים וכן השלכת במצולות (נחמיה ט) : בלבב · ר"ל בחוזק והוא לשון מושאל על כי הלב הוא החזק מבע"ח : משבריך · כן יקראו גלי הים ע"ש שנראה כשוברים את הים וחוזרים ונשברים וכן משברי' יתחטאו (איוב מא) וכפל המלה בשמות נרדפות ואמר וגליך וכן אדמת עפר (דניאל יב) : (ה) נגרשתי . מל' גרושין : להביט · לראות : (ו) אפפוני . ענין הקפה וסבוב כמו אפפו עלי רעות (תהלים מ) : תהום · עומק הים : סוף . מין דשא הגדל במים וכן קנה וסוף קמלו (ישעיה יט) : חבוש . ענין קשירה כמו ולנשברת לא חבשתם (יחזקאל לד) : (ז) לקצבי . ענין אחרית וסוף והוא מל' ויקצב עץ (מ"ב ו) כי אחרית דבר החתוך הוא במקום שנחתך : בריחיה . מל' בריח והוא כעין מטה ההולכת לרוחב השער לסגרו : בעדי · כנגדי וכן וסגרת הדלת בעדך (שם ד) : משחת. ענין בור והפירה כמו בשחתם נתפש (יחזקאל יט) : (ח) בהתעטף · מלשון עטיפה ולבישה כי כשהאדם הוא בצרה הוא מעונה וכפוף כאלו מעוטף בקלתו וכן העטופים ברעב (איכה ב) : הבלי

בְּקוֹל תּוֹדָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אֲשֶׁר
ל׳ · כ׳ נָדַרְתִּי אֲשַׁלֵּמָה יְשׁוּעָתָה לַיהוָה ·
ל׳ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה לַדָּג וַיָּקֵא אֶת־יוֹנָה
אֶל־הַיַּבָּשָׁה׃

ג א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־
ט׳ ר״פ יוֹנָה שֵׁנִית לֵאמֹר׃ ב קוּם לֵךְ אֶל־
ד׳ נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא אֵלֶיהָ
ל׳ אֶת־הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר
אֵלֶיךָ׃ ג וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל־נִינְוֵה
כִּדְבַר יְהוָה וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר־
גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים מַהֲלַךְ שְׁלֹשֶׁת
ט׳ יָמִים׃ ד וַיָּחֶל יוֹנָה לָבוֹא בָעִיר
י׳ פסוקים ויקרא ויאמר ל׳ מַהֲלַךְ יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר עוֹד
אַרְבָּעִים יוֹם וְנִינְוֵה נֶהְפָּכֶת׃
ה וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה בֵּאלֹהִים
וַיִּקְרְאוּ־צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שַׂקִּים מִגְּדוֹלָם
וְעַד־קְטַנָּם׃ ו וַיִּגַּע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ
פ׳ נִינְוֵה וַיָּקָם מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אַדַּרְתּוֹ
מֵעָלָיו וַיְכַס שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר׃
ד׳ ז וַיַּזְעֵק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוֵה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ
וּגְדֹלָיו לֵאמֹר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה
הַבָּקָר וְהַצֹּאן אַל־יִטְעֲמוּ מְאוּמָה
ל׳ רפי אַל־יִרְעוּ וּמַיִם אַל־יִשְׁתּוּ׃ ח וְיִתְכַּסּוּ
ל׳ רפי שַׂקִּים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְיִקְרְאוּ אֶל־
ד׳ אֱלֹהִים בְּחָזְקָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ
רפי׳ ותס׳ הָרָעָה וּמִן־הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם׃

אוֹדָאָה קוּרְבָּנִי אַקְרִיב קֳדָמָךְ
דִנְדָרִית אֲשַׁלֵּם פּוּרְקַן נַפְשִׁי
בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ יא וַאֲמַר יְיָ
לְנוּנָא וּפְלַט יַת יוֹנָה לְיַבֶּשְׁתָּא׃
א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִם יוֹנָה תִּנְיָנוּת לְמֵימָר׃
ב קוּם אֱזֵיל לְנִינְוֵה קַרְתָּא
רַבְּתָא וְאִתְנַבֵּי עֲלָהּ יַת
נְבוּאֲתָא דִי אֲנָא מְמַלֵיל עִמָּךְ׃
ג וְקָם יוֹנָה וַאֲזַל לְנִינְוֵה
כְּפִתְגָמָא דַיְיָ וְנִינְוֵה הֲוַת
קַרְתָּא רַבְּתָא קֳדָם יְיָ מַהֲלַךְ
תְּלָתָא יוֹמִין׃ ד וּשְׁרֵי יוֹנָה
לְמֵיעַל בְּקַרְתָּא מְהַלֵיךְ יוֹמָא
חָד וְאַכְרֵיז וַאֲמַר בְּסוֹף
אַרְבְּעִין יוֹמִין וְנִינְוֵה
מִתְהַפְּכָא׃ ה וְהֵימִינוּ אֱנָשֵׁי
נִינְוֵה בְּמֵימְרָא דַיְיָ וּגְזָרוּ
צוֹמָא וַאֲסָרוּ שַׂקִּין מֵרַבְּהוֹן
וְעַד זְעֵרֵיהוֹן׃ ו וּמְטָא פִּתְגָמָא
לְוָת מַלְכָּא דְנִינְוֵה וְקָם
מִכּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וְאַעְדִּי
לְבוּשֵׁי יְקָרֵיהּ מִנֵיהּ וְאִתְכַּסֵּי
שַׂקָּא וִיתִיב עַל קִטְמָא׃
ז וְאַכְרֵיז וַאֲמַר בְּנִינְוֵה מִגְּזֵירַת
מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי לְמֵימָר
אֱנָשָׁא וּבְעִירָא תּוֹרָא וְעָנָא
לָא יִטְעֲמוּן מִדַּעַם וְלָא יִרְעוּן
וּמַיָּא לָא יִשְׁתּוּן׃ ח וְיִתְכַּסּוּן
סַקִּין אֱנָשָׁא וּבְעִירָא וִיצַלּוּן
קֳדָם יְיָ בִּתְקוֹף וִיתוּבוּן גְּבַר
מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא וּמִן חֲטוֹפָא

רשי

אבל אני אינו כן אלא בקול תודה אזבחה לך כך תרגם יונתן ופרקי דר׳ אליעזר דרשו כלפי המלחים שעזבו חסדם שהיו מסיבים לעכו״ם ונתגיירו: (י) ישועתה לה׳. נדרי שלמים ותודה אשלם לשם ישועות אשר לה׳. ישועתה כמו לישועתה וכן קומה עזרתה לנו (תהלים מד) לעזרה שלנו: (ד) נהפכת. נחרבת (ולא אמר נחרבת כי נהפכת משמש שתי לשונות רע וטוב אם לא יעשו תשובה נחרבת. ואם יעשו תשובה אז נהפכת על אנשי נינוה קאי שיהפכו מרעה לטובה ויעשו תשובה הג״ה דר״ע): (ו) אדרתו. לבוש יקריה: (ז) ויזעק. צוה והכריז: מטעם המלך וגדוליו. מעצת המלך וגדוליו ציוו להכריז: (ח) ויקראו אל האלהים בחזקה. אסרו אמהות לבד והולדות לבד אמרו לפניו רבש״ע אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים

על

אבן עזרא

נדרתי. במעי הדג: (יא) ויאמר. דרך משל שהכריחוהו לעשות חפץ השם: (א) ויהי. פעם שנית: (ב) קום. הוא יורה כי לא הלך דרך שתרחק נינוה אם ישלחו שנית ילך: (ג) ויקם. אמר רבי ישועה כי הלכו אנשי הספינ׳ אל נינוה והגידו דבר יונה על כן האמינו ומלת לאלהים פירשתיו: מהלך שלשה ימים. וסביב המדינה והוא מהלך יום אחד מן הקצה אל הקצה או לא הלך לקרא רק מהלך יום אחד על כן: (ד) ויחל. יש אומרים כי נהפכת שנהפכה ממעשיה הרעים וזה דרש איננו נכון רק הדבר כמו רגע אדבר: (ה) ויאמינו. כמו ויאמן העם והטעם באלהים בדבר אלהים: (ו) ויגע. זה לפני לבוש השקים: ויעבר. הסיר: ויכס. בשרו שק כי הוא פועל יוצא: (ז) ויזעק. מטעם. מעצתו ודעתו ושכלו כמו בשנותו את טעמו: (ח) ויתכסו. ויקראו. האדם מי שהוא בן דעת או מי שהוא שידע שעשה רע. או כמו אולי

קדמאה דספרא: קום ט׳ ר״פ וסי׳ קום התהלך בארץ לארכה, קום לך פדנה ארם, קם קדש את העם, קום רד לקראת אחאב, קום לך צרפתה, קום וירדת בית היוצר, קום לך אל נינוה, וחברו, קום כי עליך הדבר, קום קדש חס׳: ויקרא ויאמר י׳ פסוקים אית בהו ויקרא ויאמר וסי׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ י״ז: ויעבר ט׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ט״ו ובסדר נח: ויזעקו ד׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סי׳ ד׳: וישבו ח׳ רפין וחס׳ וסי׳ במס׳ רבת׳ ? אנה

תולדות אהרן ויאמר ה׳ לדג · זוהר ויקהל (ברכות יג): יבמות לא: בחזקה. תענית יז:

מצודת ציון

(ט) הבלי. מל׳ הבל ודבר שאין בו ממש: (יא) ויקא. ענין הוצאה דרך הפה כמו פן תשבענו והקאתו (משלי כה): (ג) לאלהים. דרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר בתכלית סומכו למלת אל וכן ארזי אל (תהלים פ): (ד) ויחל. מל׳ התחלה: (ו) אדרתו. ת״י לבוש יקריה וכן אדרת שנער (יהושע ז) והוא מל׳ אדיר: שק. יריעה עבה: (ז) ויזעק. הכריז בקול זעקה: מטעם. ענין עצה הנאמרה בטעם וכן וטעם זקנים יקח (איוב יב): יטעמו. מל׳ טעימה וענינו אכילה מועטת: מאומה. שום דבר: ירעו. מלשון מרעה: (ח) בחזקה. ר״ל בכל לב:

ונתם

רדק

יקיימו מה שנדרו וישובו לעבודת אלהיהם אבל אני לא כן כי בקול תודה אזבחה לך: משמרים. אינו פעל יוצא אלא הוא כמו שומרים וי״מ חסדם יעזובו מן החסד הוא כלומר יעזבו אליליהם שהם חסד ונגלה וכן הוא בפרקי רבי אליעזר כיון שראו המלחים כשהגיעו אל נינוס את כל הנסים שעשה הקב״ה עם יונה עמדו והשליכו איש אלהיו כיה שנא׳ משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו חזרו ליפו ועלו לירושלם ומלו את בשר ערלתם שנאמר וייראו האנשים יראה גדולה את ה׳ ויזבחו זבחים וכי זבח זבחו אלא זה דם ברית מילה שהוא כדם זבח ונדרו להביא איש את אשתו ואת בניו ואת כל אשר לו לירא את ה׳ אלהי יונה ונדרו ושלמו ועליהם הוא אומר על הגרים גרי הצדק וי״ת לא כעממיא פלחי טעותא וגו׳: (י) ואני בקול תודה. שאודך בקול תודה בתוך קהל ואזבח׳ לך זבח תודה כאשר נדרתי: ישועת׳ לה׳. פי׳ ואומר כי הישועה לה׳ לבדו שהושיעני בפלא גדול שעשה לי: (יא) ויאמר ה׳ לדג. העיר את רצונו שיקיאנו אל היבשה: (א) ויהי דבר ה׳ אל יונה שנית. כבר פירשנו למעלה טעם שנית: (ב) קום. אמר אנכי דובר בדברתי אליך כבר וגם עתה אני דובר אליך שתקרא אלוה שתהיה נהפכת על רעתם: (ג) ויקם. עיר גדולה לאלהים. כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל דרך הגדלה כמו כהררי אל ארזי אל שלהבת יה מאפל יה: (ד) ויחל יונה. כי העיר היתה מהלך שלשה ימים מן הקצה אל הקצה והחל יונה להכנס בעיר עד מהלך יום ובלכתו בעיר היה קורא ואומר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת רוצה לומר כמהפכת סדום ועמורה כי מעשיה היו כמעשיהם: (ה) ויאמינו. כי אנשי האניה היו בעיר והעידו עליו כי הטילוהו אל הים וכל ענינו כמו שהיה לפיכך האמינו בנבואתו ושבו בתשובה שלמה: ויקראו צום. קודם אזהרת המלך עשו תשובה מעצמם והתענו ולבשו שקים: (ו) ויגע הדבר. הדבר אשר דבר הנביא וקרא על העיר: אדרתו. אדרת המלוכה שעליו וי״ת לבוש יקריה: (ז) ויזעק. העביר כרוז בעיר על התשובה ואף על פי שהעם היו זהירים מאליהם הוסיף עוד ענוי הבהמה והבקר הגדול: מטעם המלך. רוצה לומר מעצתו ושכלו הוא וגדוליו כלם הסכימו בזה וכן וטעם זקנים יקח כשנותו את טעמו והדומים להם ות״י מגזרת מלכא: (ח) ויתכסו. בחזקה, בכל לב: מדרכו הרעה.

אמר

מצודת דוד

את ה׳ להתפלל לפניו והנה באה אליך תפלתי אל היכל קדשך הוא השמים: (ט) משמרים הבלי שוא. הם אנשי הספינה המשמרים הבלי שוא הוא העבודת כוכבים ידעתי שהם יעזבו חסדם ולא יקימו מה שנדרו בעת צרה: (י) ואני. אבל אני אזבחה לך זבחים בקול תודה והודאה על הנס ואשר נדרתי אשלמה בעבור הישועה של ה׳: (יא) ויאמר. ר״ל העיר לבו להקיאו: לדג. יתכן שאחר התפלה חזרה הדגה להקיאו אל פי הדג לעמוד בריוח: ויקא. ר״ל כמו שהעיר לבו כן עשה והקיאו אל היבשה: ג (א) שנית. בדבר השליחות אל נינוה: (ב) אשר אנכי דובר אליך. והוא מה שקרא ואמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת ולא הוצרך לפרש כי מאליו יובן: (ג) מהלך. כשיעור הליכת שלשה ימים: (ד) ויחל. כשהתחיל לבוא בעיר מהלך יום קרא ואמר הנה יש עוד זמן ארבעים יום ואח״ז תהיה נינוה נהפכת ר״ל כמהפכת סדום ועמורה מיש לאין: (ה) באלהים. ר״ל בדבר האמור בשם האלהים: ויקראו צום. הכריזו יום צום: (ו) ויגע הדבר. השמועה הגיעה לאזני המלך וקם מכסאו לשבת על הארץ והעביר מעליו לבוש מלכות: (ז) ויזעק. צוה להכריז בקול זעקה לאמר מעצת המלך ומעצת גדולי המלכות נגזר לאמר האדם והבהמה וגו׳ ובעבור עגמת נפש ציוו למנוע מאכל מבהמות למען יכנע לב האנשים: אל ירעו. מוסב על הבהמה: (ח) ויתכסו. גם זה מן הכרוז שצוה שכולם יתכסו בשקים להראות הכנעה מרובה והאנשים יקראו אל אלהים בכל לב וכל אחד ישוב מדרכו הרעה ומן החמס

אשר

ט מִי־יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחַם הָאֱלֹהִים וְשָׁב ו' פתח
מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאבֵד : י וַיַּרְא ג'
הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם כִּי־שָׁבוּ ס' נעשה
מִדַּרְכָּם הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל־
הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת־לָהֶם
וְלֹא עָשָׂה : ס

ד א וַיֵּרַע אֶל־יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה
וַיִּחַר לוֹ : ב וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר נ"א פתח
אָנָּה יְהוָה הֲלוֹא־זֶה דְבָרִי עַד־ ו' כתיב ה' י"ג
הֱיוֹתִי עַל־אַדְמָתִי עַל־כֵּן קִדַּמְתִּי • כ' בנסף
לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה ד'
אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־
חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה : ג וְעַתָּה יְהוָה
קַח־נָא אֶת־נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב כ"ו
מוֹתִי מֵחַיָּי : ד וַיֹּאמֶר יְהוָה הַהֵיטֵב ג'
חָרָה לָךְ : ה וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן־הָעִיר וַיֵּשֶׁב ב'
מִקֶּדֶם לָעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שָׁם סֻכָּה וַיֵּשֶׁב
תַּחְתֶּיהָ בַּצֵּל עַד אֲשֶׁר יִרְאֶה מַה־ ל' דגש
יִּהְיֶה בָּעִיר : ו וַיְמַן יְהוָה־אֱלֹהִים ס"י ס' בנביאים
קִיקָיוֹן וַיַּעַל מֵעַל לְיוֹנָה לִהְיוֹת צֵל ל'
עַל־רֹאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ מֵרָעָתוֹ וַיִּשְׂמַח
יוֹנָה עַל־הַקִּיקָיוֹן שִׂמְחָה גְדוֹלָה :
ז וַיְמַן הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת בַּעֲלוֹת ל' א' וימן אלהים
הַשַּׁחַר לַמָּחֳרָת וַתַּךְ אֶת־הַקִּיקָיוֹן ה' • ל' וחד למחרת

דְבִידֵיהוֹן : ט מַן יָדַע דְאִית בִּידֵיהּ חוֹבִין יְתוּב מִנְהוֹן וְיִתְרַחֵים עֲלוֹהִי מִן קֳדָם יְיָ וִיתוּב מִתְקוֹף רוּגְזֵיהּ וְלָא נוֹבֵד : י וּגְלֵן קֳדָם יְיָ עוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי תָבוּ מֵאוֹרְחָתְהוֹן בִּישְׁתָא וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דִי מַלֵיל לְמֶעְבַּד לְהוֹן וְלָא עֲבָד : א וּבְאֵשׁ לְיוֹנָה בִּישָׁא רַבָּא וּתְקֵיף לֵיהּ : ב וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ הֲלָא דֵין פִּתְגָמִי עַד דַהֲוֵיתִי עַל אַרְעִי עַל כֵּן אוֹחֵיתִי לְמֶעְרַק לְיַמָא אֲרֵי יְדַעְנָא אֲרֵי אַתְּ אֱלָהָא חַנָנָא וְרַחֲמָנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּמְתִיב מֵימְרֵיהּ מִלְאַיְתָאָה בִּישְׁתָא : ג וּכְעַן יְיָ סַב כְּעַן יַת נַפְשִׁי מִנִי אֲרֵי טַב דְאֵמוּת מִדְאֵיחֵי : ד וַאֲמַר יְיָ הֲלַחְדָא תְּקֵיף לָךְ : ה וּנְפַק יוֹנָה מִן קַרְתָּא וִיתִיב מִמַדְנַח לְקַרְתָּא וַעֲבַד לֵיהּ תַּמָן מְטַלַלְתָּא וִיתִיב תְּחוֹתַהּ בִּטוּלָא עַד דְיֶחֱזֵי מַה יְהֵי בְּסוֹף קַרְתָּא : ו וְזַמֵין יְיָ אֱלֹהִים קִיקָיוֹן וּסְלֵיק עֵיל מִן יוֹנָה לְמֶהֱוֵי טוּלָא עַל רֵישֵׁיהּ לְאַגָנָא לֵיהּ מִבִּישְׁתֵיהּ וַחֲדֵי יוֹנָה עַל קִיקָיוֹן חֶדְוָא רַבָּא : ז וְזַמֵין יְיָ יַת תּוֹלַעְתָּא בְּמֵיסַק צַפְרָא בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּמְחָא יַת קִיקָיוֹן

רשי

על אלו : (ט) מי יודע • עבירו' שבידו ישוב : (י) וינחם האלהים • נתעשת על הרעה לשוב ממנה : (א) וירע אל יונה • אמר עכשיו יאמרו העכו"ם שאני נבי' השקר : (ב) הלא זה דברי . יודע אני שאם יחזרו בתשובה לא תחריב' והיה שקרן בעיניהם : (ו) וימן • לשון הזמנה : להציל לו מרעתו . מחום השמש : קיקיון • עשב הגדל למעלה בענפים רבים ומיצל וכך שמו : (ז) ותך • התולעת את הקיקיון במקום שיאמר

רדק

שאר עבירות : ומן החמס • הוא כנגד כולם ועליו נגזרה גזרתם : (ט) מי יודע . אולי ישוב ונחם האלהים בשובינו ממעשינו הרעים או פי' מי שיודע דרכי התשובה ישוב והאלהים יתברך ינחם ות"י מאן ידע דאית ביה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלנא מן קדם ה' : ונחם • פתח כי הוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו והוא מבנין נפעל : (י) וירא . מדרכם הרעה כלל כל הרעות ומן החמס שבו בתשובה שלמה כמו שאמרו רז"ל מי שגזל מריש ובנאו בבירה גדולה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו : וינחם האלהים . כי כל דבריו שאמר להרע לבני האדם בתנאי אם לא ישובו אבל אם ישובו יסלח וזו המדה היא ממדותיו יתברך כמו שאמר בתורה וכן אמר ירמיהו רגע אדבר וגו' וכן אמר יחזקאל ובשוב רשע מרשעתו וגומר : (א) וירע • פרשו ירע וכן וירע בעיני ה' תרע עינו וכן כל אשר במשקלם ולא כדברי רבי יהודה ואיך ידע יונה ועדיין לא הגיע מ' יום אמר לו האל יתברך ברוח נבואה כי שב ממה שגזר עליהם כיון ששבו מדרכם הרעה : ויחר לו . כמו שפירשנו בעבור ישראל שלא שבו מדרכם הרעה : (ב) ויתפלל • יונה התפלל קח נא את נפשי ואמר בתחלת תפלתו אנא ה' : הלא זה דברי . מה שהייתי חושב ומדבר עם לבי כי הייתי מפחד שישובו ותנחם על הרעה ותהיה תשובתם גורמת רעה לישראל : אנה . כתיב בה"א : עד היותי . בעוד היותי וכן עוד זה מדבר : קדמתי לברוח • קודם שתבא אלי נבואתך בזה פעם שנית : ונחם • קמץ כי הוא בינוני מבנין נפעל : (ג) ועתה . קח נא את נפשי • שלא אראה ברעת ישראל כמו שאמר משה רבינו עליו השלום מחני נא מספרך וכן אמר הרגני נא הרוג : (ד) ויאמר ה' ההיטב חרה לך . אם חרה לך מאד ולא אמר לו עוד אלא רוצה לומר עוד הארך אות שאינו מן הדין שיחרה לך על סליחתי לשבים והיטב ענינו ענין חוזק הענין וכן ואכות אותו טחון היטב שברו היטב ויש מפרשים אם הטוב שאני עושה להם חרה לך וי"ת כמו מאד הלחדא : (ה) ויצא • מקדם לעיר • ישב לו במקום שהוא מזרח לעיר עד אשר יראה אולי לא יעמדו בתשובתם ותשוב הגזרה עליהם : (ו) וימן • הצמיחו לפי שעה ואף על פי שעשה לו סוכה לצל אולי יבשו עלי הסוכה כי ישב שם עד מלאות לו ארבעים יום ועשה עמו אות זה להשכילו בגזרת ה' וכי רחמיו על כל מעשיו : וקיקיון • הוא עשב שתארכנה פארותיו ותגבהנה ועושה צל ובמשנה ולא בשמן קיק ואמרו בגמרא מאי קיק ריש לקיש אמר קיקיון דיונה אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה ולגוליבא דמי ואבי פסקי רבי פירש בין בלעי המים הוא גדל ועל פום חנון מדלן יתיה פירוש על פתחי החנויות מדלין אותו לצל ומפרלדוסי עבדין משחא • פירש מגרעיניו עושין שמן ופי' רבינו שמואל בן חפני שהוא עשב שנקרא בלשון ערבי אלברו"א ופי' לגוליבא מצאתי בתשובת הגאונים אילן סרק ויש במקומינו הרבה ועושה גרעינים ועושין מהן שמן וכל מי שיש לו לגה הרבה שותה ממנו ושמו בלשון ערבי אלכרו"ע : מרעתו . מחום השמש שהכהו שיבשו עלי הסוכה שהיו לו לצל : (ז) וימן • הזמין התולעת לפי שעה במקום הקיקיון : בעלות • בבית : ותך את הקיקיון . תולעת לשון נקבה וכן כי תאכלנו התולעת : ותך . רוצה לומר שהתכו למטה ואחר שנפסק ממנו לחות הארץ ונתחך יבשו עליו שהיו לו לצל והנה יום אחד היתה לו

אבן עזרא

אולי ומלא ושב על השם הנכבד : (י) וירא האלהים • שיאמינו בו וככה ביתרו לפני האלהים : וינחם . דברה תורה כלשון בני אדם : (א) וירע • שנחם השם : (ב) ויתפלל • פירשתיו : ונחם • תואר כי על כן הוא קמ"ץ כמשפט כל בניין נפעל : (ג) ועתה . בעבור ראותו כי ישראל לא עשו תשובה יפחד שתבוא הרעה עליהם על כן יתפלל קח נא את נפשי כדרך מחני נא וכאשר עשה אליהו במשחו חזאל : (ד) ויאמר • ההיטב • כמו ואכות אותו טחון היטב והטחון שחינה שלימה גמורה והטעם למה חרה לך על ככה ויפת אמר היחר לך שהיטב אני למי שארלה וזה הבל הוא : (ה) ויצא . שב להזכיר דברי יונה ואשר קרהו לפני מלאת ארבעים יום כדרך ויפגע במקום גם ויקח יוסף את שניה : (ו) וימן • קיקיון . חכמי ספרד אומרים דלעת או קרה ואין צורך לדעת מהו : להציל לו מרעתו • מרוב חום השמש ויש אומרים כי בעבור שעמד במעי הדג זמן ארוך עור בשרו רך ולא יוכל לסבול החום : (ז) וימן • למחרת • יום

ו' כתיב ה' בליש' בקשה בקריא' וסי' זכור נא את אשר התהלכתי דישעיה, וחברו דמלכים , אל נא נאבדה בנפש האיש הזה , אנה ה' הלא זה דברי , אנה ה' מלט' נפשי , אנה ה' כי אני עבדך : אדמתי ג' בקריאה וסימ' ונטשתים מעל אדמתי , עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברוח ,

תולדות אהרן וירא האלהים : עקרים מ"ד פכ"ו : ומן החמס • תענית ו טז : את מעשיהם ר"ה טז תענית טו טז : ארך אפים . אבות ז :

מצודת דוד

אשר עשו בכפיהם : (ט) מי יודע • גם זה מן הכרוז שאמר מי היודע דרכי התשובה ישוב לה' ואז ינחם האלהים וישוב מחרון אפו ולא נהיו נאבדים מן העולם : (י) כי שבו . כי כן עשו כדבר המלך ועם כי לא נזכר : וינחם • נתחרט על הגזרה : ד (א) וירע . כי בנבואה נאמר לו שינחם ה' והיה רע בעיניו וחרה על עצמו כדרך המיצר : (ב) ויתפלל • התפלה היא מה שאמר במקרא שלאחריו קח נא את נפשי : הלוא זה דברי • התנחומין הזה היה עם מחשבותי בעוד שהייתי על אדמתי עד לא ירדתי אל הים ובעבור זה הקדמתי לברוח תרשישה טרם באה לי הנבואה פעם שנית : כי ידעתי • מאז ידעתי שאתה אל חנון וכו' ומקבל השבים ומתנחם על הרעה ולזה היה קשה עלי הנבואה הזאת כי היה טוב בעיני שלא ישובו ויאבדו בעונם ולא יהיו לנועה מלדות על ישראל . ולפ"ד רז"ל יאמר הנה בזה תוסיף כעסך על ישראל בראותם כח התשובה ואינם לוקחים מוסר וע"ז חשבתי מתחלה ולכן היה קשה עלי הנבואה : (ג) ועתה ה' . הואיל וכן הוא אבקש ממך שתקח את נפשי ממני כי טוב מותי מחיי לראות באבדן בני עמי אשר ע"י באה הסבה : (ד) ההיטב חרה לך • בה"א התימה וכאומר הנה אראך במופת שאין מהדין שיחרה לך וקל בדבר המובן כי כדבר הקיקיון הנאמר בענין הראה לו זאת : (ה) עד אשר יראה וגומר • כי חשב אולי לא יעמדו בתשובתם ותחזור הגזירה למקומה : (ו) וימן . הצמיח עשב קיקיון וגדלה למעלה ועלה ממעל ליונה להיות לו לצל להצילו מזיקת החמה הרעה לו כי צל הסוכה הוא דבר שאינו מתמיד כי הולך ומתייבש מחום השמש ולא כן הקיקיון היונק לחיבות הארץ : וישמח וגומר • על כי היה לו צל מתמיד : (ז) בעלות השחר . בעת שעלה השחר למחרת יום שמחתו : ותך . התולעת הכתה ופסקה את הקיקיון ממקום יניקתו ולא בא לו עוד לחיבות הארץ ולכן נתייבש מחום השמש

מצודת ציון

(ט) ונחם . ענין הפוך מחשבה ודעה : (א) וירע . מל' רעה : (ב) עד • כעוד וכן עד זה מדבר (שם א) : קדמתי . מל' הקדמה וזרוז : (ד) ההיטב . ענין חוזק וכן שברו היטב (מ"ב יא) : (ו) וימן . ענין הזמנה : קיקיון • שם עשב שעליו גדולים ורחבים : (ז) השחר . הוא האור הנוצץ בפאת המזרח טרם נאת

ויהי

וַיִּיבָשׁ׃ ח וַיְהִי כִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ וַיְמַן אֱלֹהִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית וַתַּךְ הַשֶּׁמֶשׁ עַל־רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלָּף וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי׃ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יוֹנָה הַהֵיטֵב חָרָה־לְךָ עַל־הַקִּיקָיוֹן וַיֹּאמֶר הֵיטֵב חָרָה־לִי עַד־מָוֶת׃ י וַיֹּאמֶר יְהוָה אַתָּה חַסְתָּ עַל־הַקִּיקָיוֹן אֲשֶׁר לֹא־עָמַלְתָּ בּוֹ וְלֹא גִדַּלְתּוֹ שֶׁבִּן־לַיְלָה הָיָה וּבִן־לַיְלָה אָבָד׃ יא וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֶשׁ־בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה רִבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע בֵּין־יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה׃

א א דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־מִיכָה הַמֹּרַשְׁתִּי בִּימֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־חָזָה עַל־שֹׁמְרוֹן וִירוּשָׁלִָם׃ ב שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם הַקְשִׁיבִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וִיהִי אֲדֹנָי יְהוִה בָּכֶם לְעֵד

ג' מ"ל וחד חסר
ל' ומ"ל
ל'
כ"ס
ב': ד'
ז' בליש' וכל בן נון דכו'
ל' ס"ן רפה ד' חסר א'
ב' חד מ"ל
ב' הופע
ב' לישנ
ל"כ

ויבש: ח והוה כמדנח שמשא וזמין יי רוח קדומא שתיקא וטפחת שמשא על רישא דיונה ואשתלהי ושאיל ית נפשיה לממת ואמר טב דאמות מדאיחי: ט ואמר יי ליונה הלחדא תקיף לך על קיקיון ואמר לחדא תקוף לי עד מותא: י ואמר יי את חסתא על קיקיון דלא עמלת ביה ולא רביתיה די בליליא הדין הוה ובליליא אוחרנא אבד: יא ואנא לא אחוס על נינוה קרתא רבתא דאית בה סגי מתרתא עסרי רבון אנשא דלא ידע בין ימיניה לסמליה ובעירא סגי:

א פתגם נבואה מן קדם יי די הוה עם מיכה ממרשה ביומי יותם אחז יחזקיה מלכיא דבית יהודה דאתנבי על שמרון וירושלם: ב שמעו עממיא כולהון אציתי ארעא ומלהא ויהי מימרא דיי אלהים בכון לסהיד יי מהיכלא דקודשיה:

אבן עזרא

יום שנמתחו בקיקיון: (ח) ויהי · רוח קדים · ממזרח · חרישית. אמר רבי מרינוס שהיתה חזקה ומשמעת שאון עד שתחרשנה האזנים: ויתעלף · כמו התעלפנה ותכס בצעיף ותתעלף שהתעלף בבגדיו: (ט) ויאמר · השם שם משל לנביאו בעבור שחרה לו כי נחם השם: (י) ויאמר. הכתוב דבר דרך שיבינו השומעים כי השם לא יעמול בכל הבריאו' והנה הטעם אתה חסתה על דבר לא עשית ואיך לא אחוס אני על מעשי ומלת בן בחירק כמו בן נון והיה אם בן הכות הרשע והנה לא שמח בקיקיון רק יום אחד מהבקר עד הערב והנה היה נתחילת הלילה החל שיגדל עד הבקר ולערב החל ליבש וכעלות השחר כולו יבש על כן אמר שבן לילה היה ובן לילה אבד: (יא) ואני · שתים עשרה רבוא · שלא חטאו גם בהמות והנה דרך הסברא כי נהפכה כמהפכת סדום כי הדבר הזה ידוע בכל העולם · (א) **זה** הנביא היה נזכר בספר ירמיהו ונבואתו על כל ישראל: (ב) שמעו . זאת המלה מופלאה בלשונינו כי לפי דעתינו לאמר כלכם וככה כלם תשובו ובואו נא וגם מיכיהו הנביא אמר בדבר אחאב שמעו עמים כולם ועל דרך הסברא כי מיכה איננו מיכיהו בן ימלא כי דורות רבים ביניהם: הקשיבי · דרך משל כי מלואה הם העומדי' עליה: לעד · כי הזהרתי אתכם והודעתי אתכם:

כי

רשי

שיאמר לזכר ויך יאמר לשון נקבה ותך: (ח) חרישית · אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד וכן ת"י שתיקא: ויתעלף · פשמיו"ר בלע"ז: (י) לא עמלת בו. בחרישה וזריעה והשקאת מים: בן לילה. כמו בן לילה לא גדל אלא לילה אחד: (יא) אשר לא ידע וגומר. קטנים: ובהמה רבה. בני אדם גדולים ודעתן כבהמה שאינם מכירים מי בראם: (א) **דבר** המורשתי. מעיר מורישה: (ב) ויהי · בכם לעד · שנבאתי לכם בשמו והתריתי

תולדות אהרן רוח קדים. גטין לא: אתה חסת. עקידה שער יט: לא אחוס. כריתות ז: רבוא אדם · יבמות סא: ובהמה רבה. תמורה ע:

רדק

לו השמחה ומהרה בעלות השחר הוכה ויבש: (ח) ויהי. וימן. הזמין הרוח לפי שעה להוסיף לו צרה על צרתו כחום השמש ופי' חרישית חזקה שנעשו בני אדם כחרשים בנשיבתה ות"י שתיקתא ורוח קדים היא חמה ותך השמש הרוח והשמש: ויתעלף. יגעה נפשו ונבהלה מאד עד שלא יכול לעמוד על עצמו מרוב החום וכמעט יצאה רוחו כמו שפי' תתעלפנה בספר עמוס וכן בדברי רז"ל שמא יתעלפ': (ט) ויאמר. מבואר הוא: (י) ויאמר ה' אתה חסת על הקיקיון. ואף על פי שלא חס על הקיקיון אלא מפני צערו כן האל ית' חס על נינוה מפני כבודו כי הנבראים הם כבודו כמו שכתוב מלא כל הארץ כבודו וכ"ש מין האדם כמו שכתוב ולכבודי בראתיו ואף על פי שפירשנו זה על ישראל מכל מקום על מין האדם מדבר כמו שאמר יצרתיו אף עשיתיו אלא לפי שישראל מכירים בכבוד האל יותר משאר מין האדם זולתי החכמים שבהם אמר הפסוק על ישראל: אשר לא עמלת בו ולא גדלתו. הדבר שיעמול בו האדם הוא חביב יותר באבדו ואעפ"י שהאל ית' לא עמל ביצירת הנבראים דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומעים: שבין לילה היה ובין לילה אבד. בין כמו בן וכן בן נון וכן לילה כמו בן לילה כמו בן אדם בן עשרים ופי' בן לילה כי בלילה אחת נמת ובלילה האחרת אבד בסוף הלילה כי בעלות השחר הוכה ויבש: (יא) ואני לא אחוס • הרבה מי"ב רבוא אדם יותר מי"ב רבוא אדם ורבוא הוא י' אלפים ומלת משתים במאריך המ"ם והשי"ן איננה דגושה: אדם • כולל זכרים ונקבות: אשר לא ידע • הקטנים ולא ידעו בין ימינם לשמאלם ואין בהם חטא ואין להם עונש אלא בעבור האבות וכיון שהאבות שבו הנה הם בלא עונש וכן בהמה רבה שיש בעיר והבהמה אין לה עונש וזכות ועל כל אלה ראוי לחוס ולחמול וכל שכן על רבים:

(א) **דבר** ה' אשר היה אל מיכה המורשתי בימי יותם • זה הנביא מצאנוהו בספר ירמיהו מיכה המורשתי היה נביא בימי חזקיהו מלך יהודה ונקרא מורשתי על שם עירו מרשה כמו שתרגם יונתן דמן מרשה והיא בערי יהודה והתנבא בימי שלשה המלכים האלה יותם אחז יחזקיהו ובימי מלכי ישראל שהיו בימיהם ההם ואם לא זכרם הרי אמר אשר חזה על שמרון וירושלם והרי הוא כאלו זכרם: (ב) שמעו עמים כלם • אמר שמעו לנכח ואמר כלם שלא לנכח כי כן מנהג הכתוב במקומות רבים כמו ואולם כלם תשובו ובאו נא לכלם ולפעמים כי יבושו מאילים אשר חמדתם וכן אמר מיכיהו בן ימלה שמעו עמים כלם וכנגד ישראל אמר ורבוי עמים כנגד השבטים וכן עמים הר יקראו: ארץ ומלואה. ארץ ישראל והעם אשר בה ובאמרו לארץ הקשיבי הוא דרך

אם עלי אדמתי תזעק: חרה לך ב' וסימ' ויאמר ה' ההיטב חרה לך, ולמה נפלו פניך: וימן ה' ד' מנהון בסיפרא וסי' ה' דג גדול, ה' אלהים קקיון, ' האלהים תולעת, וימן אלהים רוח קדים, וחד בדניאל וימן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג: ויבש ג' ב' מ"ל וא' חס' וסי' וייבש הנחל, ותך את הקקיון וייבש, הוכה כעשב ויבש, בתרא חסר: שבן ו' בליש' וסימ' אם בן הכות הרשע, שבין לילה היה ב' בו, דברי אגור בן יקא, כי תשב ללחום, ובין ישרים רצון • ובן את הדבר. ובינה לו במראה, ד' מנהון חס' הרשע קקיון אגור והא"י פסוק של ובין ישרים רצון קשיא לי לפי שבכל הספרי'

מצודת ציון

לאת השמש על הארץ: ותך. ר"ל תתכה ופסקה: (ח) חרישית. מל' חרש: ותך. ר"ל זרחה והשליך גילוין: ויתעלף · ענין חלשות והעדר ההרגשה כמו בניך עולפו (ישעיה נא): (י) חסת • מל' חס וחמלה: עמלת • מל' עמל ויגיעה: גדלתו • ענין הצמחה: שבן • בן בחיר"ק כמו בן בסגו"ל וכן בן נון (יהושע א) ור"ל בזמן לילה וכן כבש בן שנתו (ויקרא יב): אבד • נאבד: (יא) רבו. הוא עשרת אלפים: רבה. מרובה:

(א) המורשתי. מן מורישה והיא מערי יהודה: (ב) הקשיבי. ענין שמיעה: (ג) ודרך. מלשון דריכה

מצודת דוד

(ח) רוח קדים. היא העזה שברוחות וחמה ביותר ולא היה דבר עומד בפניה כי הוא יצא במזרח העיר: חרישית ר"ל משמיע שאון רב עד שהיה מחריש את האזנים: ותך השמש. ר"ל השמש השליך גילוייו על ראש יונה: ויתעלף · בעבור חמימת הרוח וחום השמש: וישאל את נפשו · שאל ובקש את נפשו להפרד ממנו למען ימות: ויאמר • אמר אל נפשו טוב מותי מחיי חשו על כי נלאה מאד מתוקף חמימות הרוח וגילויי השמש וסבל יסורים הרבה: (ט) ההיטב. בה"א השאלה ששאל לו אם מאד חרה לו על אבדן הקיקיון: עד מות · עד שאבחר המיתה בעבור זה או ר"ל עד המיתה יחרה לי ולא אנחם כל ימי עולם: (י) אתה חסת. הנה אתה חסת ונצטערת על אבידת הקיקיון אשר אתה לא עמלת בו בחרישה וזריעה ולא גדלת אותו להשקותו ולזבלו כי הדרך שאדם חס ומצטער על אבידת דבר שעמל בו ולא כן יחוס ויצטער על אבידת דבר שלא עמל בו: שבן לילה היה. ר"ל ועוד שבלילה אחד גדל וצמח ומיד בלילה שאחריה נאבד כי בעלות השחר הכהו התולעת עד לא זרחה השמש וכאמר הלא אין לחוס על דבר הנעשה מהר ולא עמד זמן רב: (יא) ואני לא אחוס • ר"ל הלא נינוה היא מעשה ידי ואיך אני לא אחוס על עיר גדולה כזאת: הרבה וגומר • ר"ל יותר משתים עשרה וגו' אשר לא ידע • אשר כל אחד מהם אינו יודע להבחין בין ימינו לשמאלו והם הקטנים שאין לחשוב להם עון ואין בהם עונש אלא בעבור האבות וכיון שהאבות שבו הנה הם בלא עונש וכן בהמה רבה שיש בעיר שאין להם עונש ועל כל אלה ראוי לחום ולחמול:

א (א) **על שמרון** ועכ"ז לא זכר לתלות הנבואה לימי מלכי ישראל כדרך שאמר בהושע ובעמוס וזהו לפי שהיה מארץ יהודה ולא ניבא בארצות מלכי ישראל כדרך שנבאו הושע ועמוס: (ב) שמעו עמים כולם. ר"ל כל השבטים כי כל שבט קרוי עם: ומלואה. הבריות הממלאים אותה •

ויהי

רשי

והזהרתי בכם : (ג) יוצא ממקומו . ממדת רחמים לכסא הדין : ודרך על במותי ארץ . על הרמים וגבהי הרוח : (ד) כדונג . שעוה : מוגרים במורד . ת"י דאשידין במורדין מוגרים לשון זיבת מים וכן (איכה ג) עיני נגרה נגרות ביום אפו (איוב כ) פרץ נחל מעם גר (שם כח) ויגר מזה (תלי' עה) : (ו) לעי השדה . ליגרי חקלן לשון גלים כמו יגר שהדותא : והגרתי לגיא אבניה : והסחבתי כמו המוגרי' במורד : (ז) כי מאתנן זונה קבצה . כל ההון הזה : ועד אתנן זונה ישובו . ולשמיון כשאר אתנני זונה ישובו כל קבוציה ויונתן תרגם ולבית פלחי טעותא יתמסרון כל קבוציה : (ח) שולל . משתגע כשוטה בתמהון לב כמו (תהלים עו) אשתוללו אבירי לב (ישעיה נט) וסר מרע משתולל והת"ו היא באה לשמש בתיבה בלשון מתפעל ונתפעל וכן הילוך תיבה שתחילת יסודה שי"ן או סמ"ך כשבאו עליו תי"ו בלשון מתפעל ונתפעל נכנסת תוך התיבה כמו משתולל אומר אני שהוא מלשון שוגג כמו (מלכים ב ד) לא

אֲדֹנָי מֵהֵיכַל קָדְשׁוֹ׃ ג כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ וְיָרַד וְדָרַךְ עַל־בָּמֳתֵי־אָרֶץ׃ ד וְנָמַסּוּ הֶהָרִים תַּחְתָּיו וְהָעֲמָקִים יִתְבַּקָּעוּ כַּדּוֹנַג מִפְּנֵי הָאֵשׁ כְּמַיִם מֻגָּרִים בְּמוֹרָד׃ ה בְּפֶשַׁע יַעֲקֹב כָּל־זֹאת וּבְחַטֹּאות בֵּית יִשְׂרָאֵל מִי־פֶשַׁע יַעֲקֹב הֲלוֹא שֹׁמְרוֹן וּמִי בָּמוֹת יְהוּדָה הֲלוֹא יְרוּשָׁלִָם׃ ו וְשַׂמְתִּי שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמַטָּעֵי כָרֶם וְהִגַּרְתִּי לַגַּי אֲבָנֶיהָ וִיסֹדֶיהָ אֲגַלֶּה׃ ז וְכָל־פְּסִילֶיהָ יֻכַּתּוּ וְכָל־אֶתְנַנֶּיהָ יִשָּׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־עֲצַבֶּיהָ אָשִׂים שְׁמָמָה כִּי מֵאֶתְנַן זוֹנָה קִבָּצָה וְעַד־אֶתְנַן זוֹנָה יָשׁוּבוּ׃ ח עַל־זֹאת אֶסְפְּדָה וְאֵילִילָה אֵילְכָה שֵׁילָל וְעָרוֹם אֶעֱשֶׂה מִסְפֵּד

כ"כ בסיפר · ג' ומ"ל · ל' · ג' רפין · ל"ג'חד קמץ · כל' סיפרא חסר כמ"א הלוא · חוסך יוס ה' · ל' · ל"ג'חסר · ל' וחסר וי"ו · ג' · ג' · פסוקי' וכל וכל וכל · ה' פתחין בליסנא · ל' · ל' מ"ל שולל ק'

אֲרֵי הָא יְיָ מִתְגְּלֵי מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ וְיִתְגְּלֵי וְיִרְמוֹס יַת תּוּקְפֵי אַרְעָא׃ ד וְיִתְמַסּוּן טוּרַיָּא תְּחוֹתוֹהִי וּמֵישְׁרַיָּא יִתְבַּזְעוּן כְּשַׁעֲוָתָא מִן קֳדָם נוּרָא כְּמַיָּא דְּאַשִּׁידִין בְּמוֹדְרוֹן׃ ה בְּחוֹבֵי בֵּית יַעֲקֹב כָּל דָּא וּבְחֶטְאֵי דְּבֵית יִשְׂרָאֵל הֵיכָא חָבוּ דְּבֵית יַעֲקֹב הֲלָא בְּשֹׁמְרוֹן וְהֵיכָא חֲטוֹ דְּבֵית יְהוּדָה הֲלָא בִּירוּשְׁלֶם׃ ו וַאֲשַׁוֵּי שֹׁמְרוֹן לְיִגְרֵי חַקְלָן בֵּית צָדוּת מַצְּבַת כְּרַם וְאֶרְמֵי לְחֵילְתָא אַבְנָהָא וְאוּשְׁהָא אֲגַלֵּי׃ ז וְכָל צַלְמָנָהָא יִדְקְרוּן וְכָל טַעֲוָתָהָא יִתּוֹקְדוּן בְּנוּרָא וְכָל בָּתֵּי דַחַלְתָהָא אֲשַׁוֵּי לְצָדוּ אֲרֵי מֵאַגַּר זַנְיְתָא אִתְכְּנָשׁוּ וּלְבֵית פָּלְחֵי טַעֲוָתָא יִתְמַסְרוּן׃ ח עַל דָּא יִסְפְּדוּן וִילִילוּן יְהָכוּן בְּשׁוּלְלַיָּא עַרְטִילָאִין יַעְבְּדוּן מִסְפְּדָא כְּיָרוֹדִין וְאֵיבְלָא כִּבְנַת נַעֲמִין׃

אבן עזרא

(ג) כי . יוצא . שהיה בהיכל קדשו והם השמים על כן וירד . וטעם זאת הפרשה להביא גזירותיו כדרך שירת דוד כאשר פירשתי . וי"א כי במתי ארץ רמז לשליטים וככה ונמסו ההרים ואין צורך כך הטעם כי בכל מושל ויעשה חפצו וימסו ההרים ברצונו : (ד) ונמסו ההרים . כדונג מפני האש . אש השם והוא חרונו ותתבקענה העמקים כמים מוגרים : (ה) מי . מי נופל על אדם לא על בהמה ושם דבר וטעם מי שמך ומי אתה או מי שמך דרך קצר' וככה זה מי גרם ליעקב פשע זה ורבי מריגוס אמר כי מי את בתי חסר עם מי היית וזה מי פשע מי עשה ומי היה שרש פשע יעקב והדבר שוה : הלא שומרון . הטעם יושב שומרון וככה ירושלם : (ו) ושמתי על ידי אשור : לעי . כמו לעיים חפירו' : למטעי כרם . שלא תשב : והגרתי . לארץ אבני חומותיה שלא יראו עוד כי הבנין יהרס : ויסודיה אגלה . עד שלא יהיה ניכר מקום שומרון : (ז) וכל . יכתו . מפעלי הכפל : אתנניה . שנתנו לעכו"ם לזנו' תחת השם . אמר הנגיד כי קבצה היה ראוי להיות קו"ף בשורק וכמוהו ופתחו שעריך תמיד ויישם בארון על בשר אדם לא ייסך ולפי דעתי כי קבצה שומרון ופתחו המפתחים כמו אשר ילדה אות' ויאמר ליוסף וככה ויישם אותו המפי' וככה לא ייסך הכהן . וטעם עד אתנן זונה ישובו הזהב והכסף של עצבים לאלילי אשור : (ח) על . דברי הנביא מה שיספדו בימי' ההם עובדי השם : שולל

תולדות אהרן הנה ה' . (תענית סה) : לעי השדה . ברכות נח עירובין יח : מאתנן זונה . עכו"ם יז : מספד כתנים . חולין סד :

רדק

דרך משל שהרי אמר ומלואה : ויהי ה' בכם לעד : כי כבר הזהרתי אתכם בשמו : מהיכל קדשו . מן השמים : (ג) כי הנה ה' יוצא ממקומו . משל לגזיר' שיוצאת מלפניו כאלו הוא יוצא ויורד ודורך על במותי ארץ וכן אמר בשירת דוד ויט שמים וירד וכל זה הוא דרך משל על חרבן הארץ והלדות הפלומות כאלו ההרים נמסו והעמקים יתבקעו וכן אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו : (ד) ונמסו כדונג . היא שעוה : כמים מוגרים במורד . כן ימסו ההרים ויגרו כמי מים המוגרים במקום מורד שילכו מהרה וי"ת דאשדין במדרון והכל דרך משל : (ה) בפשע . כפל הענין במ"ש ויעקב וישראל אומר על י' השבטים כי הם הרוב ובעבור מלכות אפרים כמו שכתבנו : מי פשע יעקב . מי גרם לפשע יעקב שהם העגלים : הלא שמרון . ר"ל מלך שמרון כי מלכי ישראל היו ראש ממלכתם שמרון מזמן עמרי ואילך ואם הם היו מונעים עבודת העגלים ישראל היו עובדים אותם כ"ש שהם היו מתזיקים בעבודתם והעם הולך אחרי המלך : ומי במות יהודה הלא ירושלם . מי גרם שיעשו במות בערי יהודה הלא מלכי ירושלים כי ירושלים היתה ראש הממלכה והוצרכנו לפרש כן כי מלת מי לא תפול אלא על בעל שכל כמו מי האיש ולא יאמר מי השור מי החמור : (ו) ושמתי . ומה שאמר בספר מלכים כי מלך אשור לכד את א"י והושיב בה העם אשר הביא מתוכה לא אמר אלא וישב אותה בערי שמרון לא אמר בשמרון כי שמרון החריבה מלך אשור והפיל חומותיה וכן בנין אשר בה כמו שנבא זה הנביא ואמר ושמתי שמרון לעי השדה ושמתי והגרתי ע"י מלך אשור שהוא יעשה זה ברצוני שאני אעורר רוחו בזה כמו שאמר ויער ה' אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור וגו' : לעי השדה . לגלי השדה כתרגום ליגרי חקלא וכן תרגום והיתה בבל לגלים ליגרים כי הבנין החרב הוא גל אבנים : למטעי כרם . לפי ששמרון הוא הר והכרמים בהרים טובים אמר שלא תהיה בנויה עוד שמרון אלא יטעו בה כרמים : והגרתי לגי אבניה . כי היתה הר וכשיהרסו בניניה יגירו אבני הבנין מן ההר אל הגי : ויסודיה אגלה . שיעורו הבנין עד היסוד : (ז) וכל פסיליה יכתו . ישברו מפני הכסף והזהב שעל הפסילים : אתנניה . הבגדים היפים שהיו בבתי הפסילים שהיו נותנים לה מפני כבוד הפסילים והם כמו אתנן הזונה שהם היו זונים אחרי הפסילים ומכבדים אותם בכסף וזהב ובבגדים נאים : ישרפו באש . כי כאשר לכדו העיר שלחום באש לרוב קצפה על יושביה שעמדו במצור ג' שנים ולא רצו להשלים : וכל עצביה אשים שממה . ר"ל בתי העצבים שהיו נכבדים בעיניהם שממה יהיו וכן ת"י וכל בתי דחלתהא : כי מאתנן זונה קבצה . יש אומרים כי תירק הקו"ף מקום שירק כמו קובצה כמו ופותחו ופתחו שעריך תמיד שהוא כמו ופותחו וכת"י ארי מאגר זניתא אתכנשו והנכון כי פי' קבצה שמרון כי היו מביאים לשמרון לבתים הפסילים והעצבים משאר ערי ישראל כסף וזהב ומנחות בבואם לעבוד הפסילים והנה כל הממון הזה מאתנן זונה קבצה אותם שהם כמו אתנן זונה כמו שפירש : ועד אתנן זונה ישובו . כי עובדי עכו"ם יקחו הכל וכן תרגם יונתן ולבית פלחי טעותא יתמסרון : (ח) על זאת אספדה ואילילה . דבר הנביא על עצמו שיספוד ויליל על חרבן ארץ ישראל ועל גלות ישראל או הוא מדבר על לשון ישראל הגולים וכענין הזה ת"י על דא יספדון וילילון וגו' : אילכה . נכתב בו היו"ד פ"א הפעל : שולל וערום . שולל תאר בשקל עולל ופי' שולל מבגדיו שהפשיטוהו ויהיה הענין כפול במ"ש או יהיה

מצודת דוד

ויהי וגומר לעד . שנבאתי לכם בשמו והתריתי בכם : מהיכל קדשו . ר"ל מן השמים יביט לראות להיות לעד : (ג) כי הנה . ר"ל וזהו אמרי דעו אשר הנה ה' יוצא ממקומו מכסא הרחמים : וירד . משם ירד וירמוס על במתי ארץ ר"ל ישפיל הרמי' וגבהי הרוח : (ד) ונמסו ההרים . הוא משל על השפלת השרים : והעמקים יתבקעו הוא משל על אבדון המון העם : כדונג . כמו שהדונג נמס מפני האש כן ימסו הם וכמו המים הנגרים ונזחלין במקום מדרון שמתפזרים אנה ואנה כן יפוזרו בארצות העכו"ם : (ה) בפשע . בגמול פשע יעקב יהיה כל זאת : ובחטאת בית ישראל . הוא כפל ענין במ"ש : מי פשע יעקב . מי הוא הסבה שפשע יעקב הלא שומרון ראש המלכות ושם היה מקור העבוד' כוכבים ונביאי הבעל המדיחי' את ישראל מאחרי ה' : ומי במות יהודה . מי הוא הסבה שהעמיד יהודה במות לעכו"ם הלא ירושלים ראש המלכות כי שמה הרבו מזבחות לעכו"ם וממנה למדו שאר ערי יהודה : (ו) ושמתי שומרון . על כי היא היתה סבה לפשע יעקב לכן תחרב ותהיה מלאה גלי אבנים מהפלת הבתים כדרך השדה המלאה עיים באין מי עוסק להשוות העיים הנעשים שם ולכן היא מלאה מהם : למטעי כרם . תהיה מקום מוכן לטעת שם כרמים כי שומרון עמדה בהר מקום הנאות על הכרמים : והגרתי . אפיל אבניה אל הגי וגם היסודות שבתוך הקרקע אגלה אותם כי יוציאום ממקומם מה שהיו נסתרים בתוך הקרקע : (ז) יכתו . העכו"ם הבאים ישברו הפסילים לקחת לעצמם ליפוי הכסף והזהב אשר עליהם : וכל אתנניה . הדורונות שנתנו לעכו"ם מכלים ומלבושים שלא יהיו ראוי להוליך עמהם ישרפו באש (ולפי שהעכו"ם נקראה בלשון המקרא בשם זונה לכן קרא הדורונו' אתנן שכן נקרא מתן הזונה) : וכל עצביה . ר"ל כל בתי העצבי' : כי מאתנן זונה קבצה . ר"ל העושר הנמצא בבתי הפסילים הנה נתקבץ ממה שהביאו להזונה אתנן ר"ל מהדורונו' שהביאו לעכו"ם : ועד אתנן זונה שובו . וכמו כן ישובו להיות אתנן ודורון לזונה ר"ל האויב יתנם לדורון להעכו"ם שלו : (ח) על זאת . עתה הזר להתאונן על יהודה וירושלים הנזכר במקרא שלאחריו ואמר על זאת אעשה הספד ואילל במר נפש

מצודת ציון

דריכה ורמיסה : במתי . ענין גובה כמו ועל במותי ידריכני (חבקוק ג) : (ד) ונמסו . ענין המסה והמסה : יתבקעו . מל' בקיעה : כדונג . הוא השעוה וכן היה לבי כדונג (תהלים כב) : מוגרים . ענין הולכה ושפיכה כמו וכמים הנגרים (ש"ב יד) : במורד . במקום מדרון והוא מלשון ירידה וכן ויכום במורד (יהושע ז) : (ה) במות . מזבחות של עכו"ם : (ו) לעי . ענין תל וגל כמו שמו את ירושלם לעיים (תהלים עט) : למטעי . מלשון נטיעה : והגרתי . ענין הולכה ושפיכה ואמר בלשון שאלה על ההפלה : לגי . לעמק : (ז) יכתו . מל' כתיתה ושבירה : אתנניה . מל' אתנן : עצביה . העכו"ם תקרא כן על כי מעצבת לב עובדיה קורא ואינו נענה : (ח) ואילילה . מל' יללה : שולל . ענין שטות וטרוף הדעת וכן מוליך יועצים שולל (איוב יב) : תנים . מין נחש : כבנות יענה . שם

ג' כַּתַּנִּים וְאֵבֶל כִּבְנוֹת יַעֲנָה׃ ט כִּי
ב' ומ"ל אֲנוּשָׁה מַכּוֹתֶיהָ כִּי־בָאָה עַד־יְהוּדָה
נָגַע עַד־שַׁעַר עַמִּי עַד־יְרוּשָׁלִָם׃
ס' כתוב וי"ו י בְּגַת אַל־תַּגִּידוּ בָּכוֹ אַל־תִּבְכּוּ
התפלשי ק' בְּבֵית לְעַפְרָה עָפָר הִתְפַּלָּשְׁתִּי׃
ל' יא עִבְרִי לָכֶם יוֹשֶׁבֶת שָׁפִיר עֶרְיָה־
ל' בֹשֶׁת לֹא יָצְאָה יוֹשֶׁבֶת צַאֲנָן מִסְפַּד
ל' בֵּית הָאֵצֶל יִקַּח מִכֶּם עֶמְדָּתוֹ׃
ג' מלעיל יב כִּי־חָלָה לְטוֹב יוֹשֶׁבֶת מָרוֹת כִּי־
יָרַד רָע מֵאֵת יְהוָה לְשַׁעַר יְרוּשָׁלִָם׃
ל' וחסר · ל' יג רְתֹם הַמֶּרְכָּבָה לָרֶכֶשׁ יוֹשֶׁבֶת
ל' קמץ כסיפרא לָכִישׁ רֵאשִׁית חַטָּאת הִיא לְבַת־
צִיּוֹן כִּי־בָךְ נִמְצְאוּ פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל׃

ט אֲרֵי מִמַּרְעָא מַחֲתָהָא אֲרֵי
מְטַת עַד דְבֵית יְהוּדָה קְרִיבַת
לְמֵיעַל בְּתַרְעֵי עַמִּי עַד
יְרוּשְׁלֵם׃ י בְּגַת לָא תְחַוּוּן
מִבְכָּא לָא תִבְכּוּן דְיָתְבִין
בְּבָתַיָא בְּעַפְרָא יִתְפַּלְּשׁוּן
בְּקִיטְמָא חֲפוּ רֵישֵׁיהוֹן׃
יא עֲבָרוּ לְכוֹן דְיָתְבִין בְּשָׁפִיר
גְלָן עֶרְיָא עַרְטִילָאִין בַּהֲתִין לָא
יִפְקוּן מְשֵׁיזְבִין יָתְבֵי צַאֲנָן
עֲבִידוּ לְכוֹן מִסְפַּד בְּמֶרֶר עַל
קְטִילֵי גִבָּרֵיכוֹן בֵּית צוּלָאֵי בָּתֵּי
חֶמְדַתְכוֹן דַהֲוֵיתוּן אַנְסִין
וּמְקָרְבִין דִין לִסְטַר דֵין בְּכֵן
יִתְנְסֵיב מִנְכוֹן שְׁפַר אַרְעֲכוֹן׃
יב אֲרֵי דַהֲוַת יָתְבָא עַל שְׁפַר
אַרְעָא וּמְסַבְּרָא לְטַב וּמְסַבְּרָא
לְמֵיתַב לְאוֹרַיְתָא מַה תַּעַבְדוּן אֲרֵי נַחֲתַת בִּישְׁתָּא מִן קֳדָם יְיָ לְמֵיעַל בְּתַרְעֵי יְרוּשְׁלֵם׃
יג טְקִיסוּ רְתִיכַיָּא רְמוֹ עַל רִכְשָׁא דְיָתְבִין בְּלָכִישׁ רֵישׁ חוֹבִין הִיא לִכְנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן

שולל · כמו אדם ששללו בגדיו ונשאר ערום או הזכיר שולל כי המשוגע שהוא מטורף מדעתו דרכו ללכת שולל וערום והוא מגזרת שובב וכן טעם מוליך יועצים שולל : וערום · מבלי לבוש ולא יקרא ערום בלבושת שק כי אם בהסירו השק כמו שאמר בישעי' ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ ויעש כן הלך ערום ויחף : (ט) כי אנושה . כל אחת ממכותיה וכמוהו אנוש לשברך מגזרת ויאנש אנושה הוא תואר כמו עצומה ברוכה כי באה המכה עד יהודה כי סנחריב תפש ערי יהודה הבצורות : (י) בגת · לפלשתים מקונן הנביא על ישראל ובוכה על נקמת פלשתים ושמחתם על ישראל ויש אומרים כי זאת הנבואה על יום ירושלם כאשר לכדוה כשדים : בבית לעפרה . עיר בארץ כנען ופירוש בבית בכל בית : התפלשי · כמו והתפלשי באפר וכתי' התפלשתי דברי הנביא : (יא) עברי · שפיר . שם עיר : עריה בשת בגלות ובשבי : צאנן · שם עיר : לא יצאה . לספוד : מספד בית האצל . שם עיר והטעם יצא בית האצל לספוד ולא מעיר לעזור לשכניה כי במקומו יעמוד ויקח מוסר מכל אלה העיירו' ההולכות בשבי : יקח · ילמוד כמו כי לקח טוב שיעמוד במקומו : (יג) כי . מרות . שם עיר וי"א מגזרת תרגום מרי שמיא או מגזרת מר ואין לפי' זה טעם כי יושבת לאות על שם עיר וטעם הנזכרות שלא יצאו לספוד שהם במצור ובמצוק כאשר נלכד' עפרה ושפיר וטעם כי חלה מגזרת חיל וטעם לטוב כלמ"ד אמרי לי בעבור שנעדר : כי ירד רע · הפך הטוב שהיה לה : (יג) רתם . היה ראוי על דרך הלשון להיותו רתמי והטעם קשיר וכן דרך עוברי דרכי' לקשר רתם או הטעם אמרי לרותם רתום יש אומר שילכו בשבי וההולך בגלות איננו על מרכבה ולפי דעתי היה דבריך לכיש שהיית אומר' בימי שלותך רתום המרכבה : כי בך נמצאו · זאת לכיש

לא תשלה אותי (שמואל ב ו) על השל דיימר שלו (דניאל ג) : (ט) כי אנושה מכותיה · כי חולה היא במכותיה כמו ויאנש (שמואל ב יב) : (י) בגת אל תגידו . פן ישמחו לנו פלשתים : בבית לעפרה . עפרת אבי העזרי : עפר התפלשי · ל' נופל על הלשון וכן יושבת שפיר עריה בשת וכן לא יצאה יושבת צאנן כולם לפי שם העיר לשון הקינה התפלשי התגלגלי פתרונו לפי עניינו התעפרי : (יא) עברי . התחיל בלשון יחידות נקבה כמדבר אל כנסיה העיר כמו שנאמר יושבת שפיר כולם בשם כנסיה אחת ואמר לכם כמדבר אל הרבים שהרי לרבים הוא אומר : יושבת שפיר · שם העיר : עריה בשת . גלייה בית הבשת כאשר נקראת שפיר שהוא שם נפל היופי מראתה של אשה : לא יצאה יושבת צאנן . לא] יפקון משזבין יתבי צאנן : מספד בית האצל יקח מכם עמדתו · המספד שגרמתם לנגזלים שאתם גוזלים נחלתו כדי להגיע בית בבית שדה בשדה זה אצל זה הוא יקח מכם עמדתו מעמד הבניינים שבנית' והעמדתם על נחלתם · בית האצל אופמנ"ם בלע"ז : (יב) כי חלה לטוב · כי קויתה לטובה אותה היושבת בשלווה וממרה ע"פ הנביאים : כי ירד רע · הרי כי זה משמש בל' אלא היא חלה לטוב אבל מפ[י] מרוחה ירד לה רע : (יג) רתום המרכבה לרכש · אסרו המרכבה לרכש

רדק

יהיה פי' שלל מהדעת כאדם מטורף מרוב הצרה וכן מפרשים מוליך יועצים שולל : אעשה מספד כתנים . כי התנים ובנות יענה ידמה קולם לקול נהי ומספד : (ט) כי אנושה מכותיה · כלו' כל אחת ממכותיה היא אנושה החרב והרעב והדבר ושבר חזק כמו אנוש לשבר וי"ת ארי ממרעא מחתהא : כי באה עד יהודה · המכה החלה בשמרון ובאה עד יהודה : נגע עד שער עמי . וזהו עד שער ירושלם כי מלך אשור שלכד ארץ עשרת השבטים עלה על כל ערי יהודה ויתפשם ובא עד שערי ירושלם והיא הנקראת שער עמי כי היא מיוחדת בכל ארץ ישראל לכבוד האל ית' השוכן בה : (י) בגת אל תגידו · וזהו ע"ד הקינה כי יודעים היו בגת ובערי פלשתים אלא דרך קינה אמר כמו שאמר דוד בקוננו על שאול ויהונתן אל תגידו בגת ואל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלוזנה בנות הערלים והלא הם היו שהרגו ישראל במלחמה ההיא אלא דרך קינה אמר : בכו אל תבכו · אם יראו אתכם בוכים ישמחו לבכייתכם : בבית לעפרה עפר התפלשי · לעפרה בפתח העי"ן ושאר עפרה בכל הכתוב העי"ן נקראת בקמץ חטף והיא עפרה אשר לבנימן וזכר אלה המקומות ואע"פ שכל א"י חרבה לפי שמצא בהם ל' נופל על הל' דרך נחות ודרך כאשר והמקוננים לדבר בקינותיהם ובשירותיהם ובדבריהם דרך נחות לפיכך נראה שקרא לעפרה בפתח העי"ן לקרב יותר הקריאה לקריאת עפר ועפר ר"ל עפר כמשמעו או פי' אפר כי גם היא נקראת עפר כמו מעפר שריפת החטאת וכן אמר בת עמי חגרי שק התפלשי באפר וזהו דרך אבלות כמו שאמר וישב בתוך האפר וכן ת"י בבתיא דעפרא בקטמא חפו ית רישיכון ופי' התפלשי התגלגלי באפר והתעטפי בו וכתיב התפלשתי והם דברי הנביא כמו שאמר על זאת אספדה ואילילה ופי' בבית לעפרה בעבור הבתים שהיו לעפרה שהם היום שוממין וענין הלמ"ד בעבור בתי החצרים שהיו לה חוץ לעיר ובית דרך כלל במקום בתי כמו ולא חשב אשה בבית דוד כי קדש המה : (יא) עברי לכם יושבת שפיר . בזה מצא לו לשון אחר בדרך הקינה כי שפיר היא יופי ונוי כמו הנותן אמרי שפר ותרגום יפה תאר שפיר בריוא והנה הפכו עריה בשת כי גלו הערוה שהוא דבר כעור ואמר עברי לשון נקבה כנגד הכנסה שבעיר בשמה שפיר ואמר לכם כנגד הפרטים וכן דרך המקרא במקומות רבים אמר שילכו ערומים גלוי הערוה בגלות כמו שאמר ותשופי שת זהו עריה בשת כי עריה גלוי כמו ואת ערום ועריה ובשת הוא הערוה כמו והחזיק במבושיו ועריה שם או תאר ובא הה"א בסמיכות כמו כלאפה שעורים : לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל · גם זה לשון נופל על הלשון כי יצאה וצאנן קרובים בלשון ובית האצל גם הוא שם מק"ס ופירשו אמר כי לא יצאו יושבי צאנן למספד בית האצל כשגלו כי נראה כי יושבי האצל גלו ראשונה וכשהיו בוכים וסופדים בלכתם בגלות לא יצאו לנחמם יושבי צאנן שהיו שכיניהם כי ידעו כי גם הם יגלו אחריהם ודים בצרתם : יקח מכם עמדתו · פירש אדוני אבי זכרונו לברכה שיעמוד ויתעכב במצור עליכם בטוב ויקח מכם שכר עמידתו כי יקח כל אשר לכם ויגלה אתכם ועמדה שם כמו עמידה אלא שהיא בשקל תמדה חמלה : (יב) כי חלה לטוב . חלה ענינו חיל ובאה גם זה כדרך לשון הקינה בשם כשער מה שהיו רע בהפוך הטוב ואמר כי יושבת מרות כואבות בעבור הטוב שהיה לה : כי ירד רע . לשערי ירושלם כלומר עד שערי ירושלם כמו שאמרנו למעלה עד שער עמי עד ירושלם כמו שפירשנו ואמר מאת ה' כי הרע הבא עליהם אינו דרך מקרה אלא עונש עונם : (יג) רתום גם זה ל' נופל על הל' : רכש ולכיש קרובים בלשון · רתום לפי מקומו ענינו אסור וכן ת"י טקיסו רתיכין רמו על רכשא : לרכש · כמו רוכבי הרכש והיא בהמה קלה ההליכה כלומר מהרו לגלות : ראשית חטאת היא לבת ציון · לכיש היא מערי יהודה ולמדה היא תחלה עבודת הבעלים מישראל כי אחאב החל לעבוד הבעלים כי ירבעם

מצודת ציון

בם עוף בת היענה : (ט) אנושה · כאובה ביותר כמו אנוש חצי (שם לד) : שער עמי · עיר עמי וכן באחד שעריך (דברים יז) : (י) התפלשי · ענין הגלגול והלכלוך וכן והתפלשו אדירי הצאן (ירמיה כה) : (יא) עריה . ענין גלוי, כמו ואת ערום ועריה (יחזקאל טז) : בשת . הוא כנוי לערוה וכן והחזיקה במבושיו (דברים כה) : (יב) חלה · מל' חיל וחלחלה : (יג) רתום . הוא ענין אסור וקשירה והוא לשון ערבי : לרכש · שם מין בהמה קלה לרוץ כמו רוכבי הרכש (אסתר ח) : לבת ציון · לעדת ציון : פשעי · כן יקראו הפסילים כי משבעת אנשים וכן והפשע שומם (דניאל ח) : שלוחים.

מצודת דוד

נפש ואלך משתגע כשוטה וערום מבלי לבוש והוא ענין גוזמא והפלגה לפי רוב הצער והאבל : כתנים וגו' · דרכם לצעוק תמיד בקול מר : (ט) כי אנושה מכותיה . ר"ל כי כ"א ממכות שומרון היתה כאובה ביותר עד אשר התחלחה ובאה עד יהודה כי בראות כ"כ שסנחריב הרג ואבד וכלה את מלכות אפרים וה' לא עזרם לזה ערב לבו לגשת לבוא על יהודה : נגע · הפורעניות והחרבן נגעה עד עיר המיוחדת של עמי ואחזור ומפרש עד ירושלים (ולפי שמיכה היה משבט יהודה לכן אמר שער עמי) :

(י) בגת אל תגידו . גת היא מערי פלשתים ואמר אל תגידו שמה מגודל החורבן ואל תבכו בהיותכם שמה כי ישמחו על החורבן ועל הבכיה (ועם כי בודאי ידעו בגת בלא הם אמר כן למליצת הקינה) וכן אל תגידו בגת (ש"ב א) : בבית לעפרה . בכל בית מבתי עיר עפרה התגלגלי בעפר דרך אבילות והוא לשון הנופל על לשון עפרה שמה ובעפר התגלגלי: (יא) עברי לכם . אתה העדה היושבת בעיר שפיר עברי לכם בגולה בגלוי בית הבושת כדרך הגולים וגם הוא לשון נופל על לשון כי שפיר הוא ענין יופי אשר היא מראה האשה בעת הלידה: לא יצאה וגו' · בתחלה גלו אנשי בית האצל ועברו דרך צאנן לא יצאו למספד בית האצל לנחם כי בטוחים היו שגם המה יגלו אחריהם וגם זה לשון הנופל על לשון כי יצאה וצאנן קרובים בלשון: יקח מכם עמדתו · הנה הם עמדו במקומם ולא יצאו לנחם ויקח מכם את העמידה של כל אחד ואחד כי תחרו נעים ללכת גולה: (יב) כי חלה לטוב · אשר העיר מרות נחלחלה חלחלה על הטוב שהיה לה מאז שנאבדה ממנה: כי ירד וגו' · ר"ל כי הרע הבא לשער ירושלים הנה ירד מאת ה' ולא בא במקרה ולכן נלכו עמה כל המקומות: (יג) רתום וגו' · אתה עדת לכיש קשור את המרכבה אל הרכש שהם קלי המרוץ לרכוב בה לברוח מפני האויב וגם הוא לשון הנופל על לשון כי רכש ולכיש קרובים בלשון :

יד לָכֵן תִּתְּנִי שִׁלּוּחִים עַל מוֹרֶשֶׁת גַּת בָּתֵּי אַכְזִיב לְאַכְזָב לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל : טו עֹד הַיֹּרֵשׁ אָבִי לָךְ יוֹשֶׁבֶת מָרֵשָׁה עַד־־עֲדֻלָּם יָבוֹא כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל : טז קָרְחִי וָגֹזִּי עַל־בְּנֵי תַּעֲנוּגָיִךְ הַרְחִבִי קָרְחָתֵךְ כַּנֶּשֶׁר כִּי גָלוּ מִמֵּךְ :

ב א הוֹי חֹשְׁבֵי־אָוֶן וּפֹעֲלֵי רָע עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם בְּאוֹר הַבֹּקֶר יַעֲשׂוּהָ כִּי יֶשׁ־־לְאֵל יָדָם : ב וְחָמְדוּ שָׂדוֹת וְגָזָלוּ וּבָתִּים וְנָשָׂאוּ וְעָשְׁקוּ גֶּבֶר וּבֵיתוֹ וְאִישׁ וְנַחֲלָתוֹ :

אֲרֵי בִיךְ אִשְׁתְּכָחוּ מְרוֹדֵי יִשְׂרָאֵל : יד בְּכֵן תְּשַׁדְּרִין קוּרְבָּנִין לְמַחְסִינֵי גַת בָּתֵּי אַכְזִיב · יִתְמַסְרוּן לְעַמְמַיָא בְּחוֹבִין דִי פְלַחוּ בְהוֹן לְטַעֲוָתָא מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל : טו עוֹד מַחְסְנִין אַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְיָתְבִין בְּמָרֵשָׁה עַד עֲדֻלָּם יִסְקוּן וְיֵעֲלוּן בִּתְחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל : טז תְּלוּשִׁי וּרְמָא עַל בְּנֵי תַפְנוּקָיִךְ הָא כְּנִשְׁרָא דְנָתְרוּ גַדְפוֹהִי כֵּן אַסְגִי מְרַט בְּרֵישָׁךְ עַל בְּנַיִךְ אֲרֵי גְלוֹ מִנָךְ : א וַי דִי מְחַשְׁבִין לְמִינַס לְמֶעְבַּד דְבִישׁ עַל עַרְסָתֵיהוֹן וּמַקְדְמִין בְּצַפְרָא וְעָבְדִין אֲרֵי אִית חֵילָא בִּידֵיהוֹן : ב וְחָמְדִין חַקְלַיָא וְגָזְלִין וּבָתַּיָא וְאָנְסִין וְעָשְׁקִין גְּבַר וּבֵיתֵיהּ גְּבַר וְאַחֲסַנְתֵּיהּ :

כ' חד חסר לבתו אשת שלמה

י"ד חסר ט' חסר א' כליסכא ביאם

ל' ומ"ל כ' חד מ"ל מקום אסלך

ד' ומ"ל

ד'

י'

נקוד בין בצרי ואולי לדעת בעלי המסר' הוא בחירק : משכבותם ד' וסי' יבא שלום ינוחו על משכבותם ·

רשי

לרכש שהוא קל לרוץ והברחו ואמר דונש שהוא ל' ערבי : (יד) לכן תתני שלוחים על מורשת גת . על אשר תתני שלוחים על מלכות דוד אשר הוריש אתכם גת כענין שנאמר (ד"ה א יח) ויקח דוד את גת מיד פלשתים ואתם מואסים בו כמו שנאמר (ישעיה ח) יען אשר מאס העם הזה את מי השלוח וגומר לפיכך בתי אכזיב שהיתה מארץ יהודה ונמשכו אחר פקח בן רמליהו סופן להיות לאכזב למלכי ישראל שיהרג פקח בן רמליהו ויכזבו הנסמכים עליו ובימי אחז נתנבאת נבואה זו . לכן תתני שלוחים . פי' לכן כמו על אשר כמו (שם יז) על כן תטעי נטעי נעמנים על אשר נטעתיך נטעי נעמנים ואת נהפכת לזמורות זר : בתי אכזיב לאכזב · ל' נופל על הלשון מאגדת חלק למדתי מדרש מקרא זה כך : (טו) עוד היורש אביא לך . אויבים שיורישו אותך לך היושבת במרשה · יורש למרשה לשון נופל על הלשון : עד עדולם . שהוא לפני' מן הגבול יסוג אחור ויבא כבוד ישראל שיכבשו העכו"ם מגבול' עד עדולם כן ת"י עד עדולם ייתון בתחום ארעא דישראל . ומדרש אגדה שמעתיו משמו של רבי מנחם עוד היורש אביא לך ראויים היו בני עילם לירש את ארץ ישראל שהוא היה בכור לבני שם ובשביל אהבת אבותיכ' כשיבותיה לבני ארפכשד עתה אביא את כשדים ואת בני עילם עליהם : (טז) קרחי · ראשך : וגוזי . שערך כמו (איוב א) ויגז את ראשו לשון תלישת שער : כנשר · כתרגומו כנשרא דנתרין גדפוהי דרך הנשר למרט רוב כנפיו : (א) ופועלי רע על משכבותם . כל הלילה גומרים בלבם איך יעשו הרעה לבקר : (א) ובתים ונשאו · מוסב על וחמדו חומדים בתים

אבן עזרא

לכיש היתה ליהודה סמוכה לשבטים והיא למדה מדרכיה וממנה למדה בת ציון : (יד) לכן תתני שלוחים · מנחות כמו שלוחים לבתי והטעם תני עוד מנחות לפלשתים כאשר היה מנהגך אולי יעזרוך : מורשת גת · עיר בארץ פלשתים : בתי אכזיב . אמר יפת עיר לפי דעתי כי האל"ף נוסף והיא כמו והיה בכזיב אולי היתה לי יהודה ולא יכלו לעזור לישראל בעת רעתו והאל"ף לאכזב נוסף כמו אקדח ודרך צחות לדבר ככה כמו גם מדמן תדמי וערער תתערער וככה רבים : (טו) עוד היורש · הוא האויב ואין טעם לפרש שהוא מבני שם שירש הארץ והיא עילם רק הוא האויב שירש הארץ ויתכן שזה הנביא היה מזאת העיר ואל תתמה בעבור שנוי התנועות שאמר היורש כנגד מרשה ואין הלשון מדוקדק יפה להיות זה כנגד זה כי לא ישמרו בשמות כאשר ישמרו בפעלים להיותם על מתכונת אחת כמו השולמית מתיחסת אל שלם שהיא ירושלם והיה לו לומר השלימית : עד עדלם · עיר בארץ כנען והיורש ישרת בעבור את' וככה הוא יורש כבוד ישראל : (טז) קרחי · כמו מלכי עלינו : וגוזי . לגוז השער וככה ויגז את ראשו זה דבר הנביא לכל עיר ועיר : (א) הוי חושבי און · בלילה בהתבודדם בנפשם : לאל ידם . כח ולא תואר וככה מלת טוב וגם רע כי פעמים שהוא תואר שם הקודש ופעמים שם דבר שהוא כח וככה טוב ורע פעמים שהוא אדם שהוא טוב או רע והוא תואר ופעמים שהוא דבר רע או דבר טוב שהוא שם דבר : (ב) וחמדו · וגזלו · בחזקה : ונשאו · ולקחו לנפשם : ועשקו . בדרך פתוי והונאה ומרמה כי העושק את חבירו ידמה אותו לערב ולהחזיק בממונו אשר הלוהו

או

תולדות אהרן מורשת גת · סנהדרין קג : ועשקו . גטין נח :

רדק

ירבעם לא עבד הבעל אלא אחאב החל בעבודת הבעלים ונתפשטה בישראל וזהו שאמר פשעו ישראל ובארץ יהודה לא היו עובדים הבעלים ויושבי לכיש למדו עבודת הבעלים מישראל וזהו שאמר כי בך נמצאו פשעי ישראל פירוש בך נמצאו תחלה ונתפשט בארץ יהודה עד ציון וזהו שאמר ראשית חטאת היא לבת ציון : (יד) לכן תתנו שלוחים על מורשת גת . בעבור שעבדת עכו"ם ולמדת האחרים לעבדה את צריכה לתת שלוחים על מורשת גת שתהיה לך לעזר מפני האויב ומורשת גת שם מקום בארץ פלשתים והיא עיר הנזכרת בכמה מקומות ולכדה דוד מיד פלשתים וכמו אליה מורשת שפי' ירושה ר"ל גת שלכדה דוד ואח"כ ירשוה פלשתים והיתה להם למורשת בעונותיכם ובפשעיכם כלו' ראו מה גרם לכם העון כי זאת העיר שהיתה לכם עתה היא ביד אויביכם וצריכים אתם לפייס להם ולשלוח להם מנחות שיסמכו אתכם מפני האויב הבא עליכם : שלוחים · מנחות כמו ויתנה שלוחים לבתו אשת שלמה : על מורשת . כמו אל וכן ונתן הספר על יודע ספר שהוא כמו אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו ואחרים זולתו : בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל · אכזיב היא עיר בערי יהודה וקעילה ואכזיב ומרשה והוא כזיב הנאמר בתורה והיה בכזיב בלדתה אותו ואמר לאכזב ל' נופל על הל' ואכזב כמו כזב והאל"ף נוספת והוא כמו היו תהיה לי כמו אכזב ופי' בתי אכזיב שהיו עובדים בהם עכו"ם היו להם בבטחונם בהם למקור אכזב מים לא נאמנו שיבטח אדם בו לשתות ממנו בעת צמאונו ומצאו יבש הנה היה לו לאכזב כן היו בתי אכזיב למלכי ישראל ופי' למלכי יהודה כי אע"פ שנחלקה המלכות מלכי יהודה מלכי ישראל הם כי יהודה הוא בכלל ישראל וכן נקראו מלכי יהודה מלכי ישראל כמו שאמר כל אלה בני יהושפט מלך ישראל וכן אמר כי הכניע ה' את יהודה בעבור אחז מלך ישראל : (טו) עוד היורש אבי לך יושבת מרשה · גם זה ל' נופל על הל' כי יורש ומרשה קרובים בלשון ומרשה שם עיר מערי יהודה אבי חסר אל"ף שהוא למ"ד הפעל מהמכתב וכן שמן ראש אל יני ראשי אמר עוד אביא לך האויב שיירש ארצך ויגלה אותך ממנה : עד עדלם יבא כבוד ישראל . ועדולם ג"כ עיר מערי יהודה אמר עד עדולם יבא יורש כבוד ישראל יורש שזכר עומד במקום שנים והיורש הוא מלך אשור כמו שאמר עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם : (טז) קרחי וגזי . אמר כנגד מרשה או עדולם או כנגד כל הארץ והוא דרך משל לומר אל הארץ קרחי וגוזי כי כנגד הארץ ידבר לא כנגד יושבי הארץ שהרי אמר כי גלו ממך הקרחה היא תלישת השער והגזיזה היא במספרים וכן יעשה האדם לאבל כמו שאמר ויגז את ראשו ואמר גזי נזרך והשליכי על בני תענוגיך על דרך שקינן ירמיהו בני ציון היקרים וגו' : הרחיבי קרחתך כנשר · כי הנשר יעוף למעלה מכל העופות ואחת לעשרים שנים יעוף מאד למעלה עד האויר העליון הסמוך לגלגל החמה ומרוב חומו ימרטו כנפיו ותפול נוצתו : (א) הוי חושבי און ופועלי רע . פועלים רע בלבבם לומר כך וכן נעשה מחר ואמר על משכבותם כי בעוד שאדם שוכב על מטתו הוא חושב יותר כי אין לו עסק באחד מחושיו : באור הבקר יעשוה · בהשכמה יעשו המחשבה הרעה שחשבו כי יש כח בידם לעשוק העניים : (ב) וחמדו · החמדה היא בלב והגזל הוא בידים כי יחמדו

שדות

מצודת דוד

ראשית חטאת · כי היא ראשית חטאת : לבת ציון · ר"ל היא למדה תחלה העכו"ם לאנשי ציון כי בלכיש נמצאו פסילי עשרת השבטים : (יד) לכן · בעבור רוע מעשיך תתני מתנות ודורונות אל מורשת גת הם אנשי פלשתים כי גת הוא משל פלשתים ובימי דוד לקחו מידם ובעון ישראל חזרו פלשתים לקחת את גת להיות להם למורשה וכאומר הנה מאז ירשת ארצו ועתה חזר ולקח' ועתה תהיה נכנעת לו ותחלה פניו במנחה : בתי אכזיב · היא מערי יהודה ומרדה במלכה והיתה נמשכת אחר פקח בן רמליהו מלך ישראל ולכן אמר הנה בבוא האויב יחריב בתי אכזיב ותהיה נעזב ונפסק ממלכי ישראל כי לא תהיה עוד להם (ואמרה כן דרך מליצת הקינה כי בעת שגלו ערי יהודה ע"י נ"נ כבר בטלה מלכות ישראל) וגם זהו לשון הנופל על לשון כי אכזיב שמה ולאכזב תהיה : (טו) עוד היורש. עוד עליך מורשה אביא היורש את הארץ והוא נ"נ כי גם אותך יירש וגם הוא לשון הנופל על לשון מורשה שמה ואת היורש אביא : עד עדולם יבוא כבוד ישראל · מלת היורש משמשת בשתים ור"ל עד עיר עדולם יבוא היורש את כבוד ישראל כי את כל הארץ יקח עם כבוד העושר והממשלה : (טז) קרחי וגוזי · תלשי שער ראשך וגוזי אותם במספרים דרך צער ואבל על בניך המפונקים אשר גלו ממך : הרחיבי קרחתך כנשר . עשי לך קרחה רחבה כנשר הזה אשר אחת לעשר שנים יגביה לעוף עד האויר העליון סמוך לגלגל החמה ומרוב החום ימרטו כנפיו ותפול נוצתו וישאר קרח קרחות רחבות : כי גלו ממך · בני תענוגיך : ב (א) הוי חושבי און · יש להתאונן על אלו אשר בלילה עודם על משכבותם חושבים לעשות און וזהו פועלים רע כי אינה מחשבה לבד כי באה לידי מעשה : באור הבקר · מיד כשיאיר הבוקר ימהרו לעשות מחשבתם כי יש הכח בידם לעשות מה שרוצים כי לא ימצא מי מוחה בידם : (ב) וחמדו שדות · וכאשר יחמדו שדות אחרים עומדים עליהם וגוזלים מהם וכאשר יחמדו בתי רעיהם ילקחום לעצמם כי

אין

מצודת ציון

(יד) שלוחים . כן יקרא מתן גדול וכן ויתנה שלוחים לבתו (מ"א ט) : על · כמו אל : מורשת מל' ירושה : לאכזב · ענין עזיבה והפסק כמו כי תכזבי (ישעיה נח) : (טו) אבי · אביא באל"ף וכן אל יני ראשי (תהלים קמ) ומשפטו יניא באל"ף : (טז) קרחי · ענין מריטת השער וכן והקריחו עליך (יחזקאל כז) : וגוזי · מל' גזיזה וחתוך וכן גזי נזר (ירמיה ז) : תענוגיך . מלשון עונג ותפנוק : (א) לאל . ענין כח ואומץ כמו יש לאל ידי (בראשית לא) : (ב) ונשאו · לקחו כמו

ישא

ג לָכֵ֗ן כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה הִנְנִ֥י חֹשֵׁ֛ב עַל־הַמִּשְׁפָּחָ֥ה הַזֹּ֖את רָעָ֑ה אֲשֶׁ֨ר לֹֽא־תָמִ֤ישׁוּ מִשָּׁם֙ צַוְּארֹ֣תֵיכֶ֔ם וְלֹ֤א תֵֽלְכוּ֙ רוֹמָ֔ה כִּ֛י עֵ֥ת רָעָ֖ה הִֽיא׃ ד בַּיּ֨וֹם הַה֜וּא יִשָּׂ֧א עֲלֵיכֶ֣ם מָשָׁ֗ל וְנָהָ֨ה נְהִ֤י נִֽהְיָה֙ אָמַר֙ שָׁד֣וֹד נְשַׁדֻּ֔נוּ חֵ֥לֶק עַמִּ֖י יָמִ֑יר אֵ֚יךְ יָמִ֣ישׁ לִ֔י לְשׁוֹבֵ֖ב שָׂדֵ֥ינוּ יְחַלֵּֽק׃ ה לָכֵן֙ לֹֽא־יִהְיֶ֣ה לְךָ֔ מַשְׁלִ֥יךְ חֶ֖בֶל בְּגוֹרָ֑ל בִּקְהַ֖ל יְהוָֽה׃ ו אַל־תַּטִּ֖פוּ יַטִּיפ֑וּן לֹֽא־יַטִּ֣פוּ לָאֵ֔לֶּה לֹ֥א יִסַּ֖ג כְּלִמּֽוֹת׃ ז הֶאָמ֣וּר בֵּֽית־יַעֲקֹ֔ב הֲקָצַר֙ ר֣וּחַ יְהוָ֔ה אִם־אֵ֖לֶּה מַעֲלָלָ֑יו הֲל֤וֹא דְבָרַי֙ יֵיטִ֔יבוּ עִ֖ם הַיָּשָׁ֥ר הוֹלֵֽךְ׃

כ' · נ' · נ' ומלרע · נ"ו · נ' · ח' · ל' · ד' · ל' ומ"ל · ד' · ל' · ל' ומ"ל · ס' · ל' · ל'

ג בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַחְשֵׁיב עַל דָּרָא הָדֵין בִּישָׁא דְּלָא תַעְדּוּן מִתַּמָּן צַוְּרֵיכוֹן וְלָא תַהֲכוּן בְּקוֹמָה זְקוּפָה אֲרֵי עִדָּן בִּישׁ הוּא׃ ד בְּעִדָּנָא הַהִיא יִטּוֹל עֲלֵיכוֹן מְתַל וְאִילְיָא וּבְעֵינְיָתֵיהּ יֵימַר אִתְבְּזָזָא אִתְבְּזַזְנָא מֵחוּלַקְהוֹן דְּעַמִּי מֶעְדָּן לְהוֹן מֵאַחְסַנְתְּהוֹן טָרְדִין לְהוֹן תְּאִיבִין חַלַקְתְּהוֹן מְפַלְגִין׃ ח בְּכֵין לָא יְהֵי לָךְ מָתַח חוּט מְשַׁח בְּעַדְבָּא בִּקְהָלָא דַּיְיָ׃ ו לָא תִתְנַבּוּן נְבוּאָה לָא תֵילְפוּן לְעַמָּא הָדֵין אֲרֵי לָא מְקַבְּלִין אִתְכְּנָעוּ׃ ז הַכְדֵין כַּשֵּׁר דְּאָמְרִין דְּבֵית יַעֲקֹב הֲיִתְקְפַד מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ אִם אִלֵּין עוֹבָדוֹהִי הֲלָא כָּל פִּתְגָמֵי תַּקְנַיָא דַּאֲמָרֵית לְאַיְתָאָה אַיְתֵיתִי עַל כָּל

כי יילילו על משכבותם · יעלזו חסידים בכבוד : ולא תלכו ב' וסי' בחקות הגוי . ולא תלכו רומה ואינון מן ולא דסמיכין לתיו ולית דכוות' וסימ' במסרא רבתא בערך לא :

תולדות אהרן אל תטיפו · (ברכות ג סנהדרין לא עכו"ם מא) :

או בשכרו אשר השכירו : (ג) לכן . רומה · שם דבר כמו טובה לא תלכו בקומה זקופה כי עת רעה היא לא ראיתם כמוה : (ד) ביום . ישא · המושל ונהה כמו ונבה ונהה אשר יהיה בימים ההם ונהיה כמו שכל האדם לא נהיה וככה הוא מי שנהיה בעת ההיא ינהה נהי וי"א כי נהיה כמו תולע מגזרת נחלתי ונהייתי : נשדנו . בנין נפעל מפעלי הכפל והמקונן יאמר חלק עמי ימיר השם להיותו לנכרי איך ימר מה שהיה לי וכאשר קוינו לשובב שיסוב שדינו אלינו אז יחלקנה הנכרי כי מלת יחלק זרה להזכיר נגד השם והזכיר נגד השם והזכיר שדינו כנגד שאמר וחמדו שדות : (ה) לכן . יאמר לכל איש מהמשפחה הרעה הגוזלים השדות הטעם בעבור שעשית זה החמס לא ישאר לך בן שישליך חבל בגורל : בקהל ה' · בשוב ה' שבות עמו : (ו) אל · יספר הנביא מה שהיו אומר המשפחה הרעה לנביאי השם לא תנבאו לא תטיפו ככה יטיפון היו מטיפין להם אל תטיפון ומלת יסג בסמ"ך כשי"ן ובא על משקל קל תחת כבד לומר ישג במקום ישיג כי מי שלא יטיף למשפחה הזאת לא תשיגנו כלימה : (ז) האמור . הדבר הוא זה שיהיה אמור בלשון תמה אתם בית יעקב ורבי ישועה אמר כאילו כת' שמע אתה הקרוא בית יעקב ובעבור האל"ף שהוא מאותיות הגרון תביא הה"א בפתח קטן כמו החזק הוא הרפה : הקצר רוח · ה' . היא הנבוא' וטעם הלא לעולם רוח השם תדבר אמת כי למה יעשה השם רע : אם אלה מעלליו . וכי מנהגו לעשו' רע לבריותיו על חנם רק ידבר להטיב לכם ויבא טוב עם הולך דרך ישר וטעם דברו הטוב יקיים

בתים : ונשאו . כמו ולקחו : (ג) ולא תלכו רומה · ולא תהכון בקומה זקופה : (ד) ונהה נהי נהיה . ונהה ל' עתיד כמו ועשה ופנה ונהה המקונן ואמר נהי נהיה בעולם ומהו הנהי אשר נהיה אמר שדוד נשדונו אויבינו שדדונו ולשון נשדנו שכתב בו נו"ן בתחלה ולא כתב שדונו שפני שבא לשמש שני לשונות ל' נפעלנו ולשון פעלנו אילו כתב נשדנו היה הל' מוסב על הנשדדים ולא על השודדים ואם כתב שדונו היה מוסב אל השודדים ולא לנשדדים עכשיו מוסב לשניהם נתננו ביד אשר שדונו ובלע"ז סומי"ר דימשפיור"א נשו"ם ד"א נשדונו אנחנו גרמנו לעצמינו שנשדדונו : חלק עמי ימיר נחלת חלק עמי נחלף לעכו"ם : איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק · איך יסור אלי עוד להשיב לנו שדותינו אשר יחלק אותם העכו"ם הזה לו איך אפשר לשובב' עוד לי כל אלה דברי המקונן ונושא המשל אין ימיש לי קומ"א שדימורנ"א אמו"י כמו סורה אלי ויסור אליו : (ה) משליך חבל. חולק נחלה שכן דרך לחלק נחלה בחבל המדה : (ו) אל תטיפו יטיפון . אל תנבאו להוכיחם לכם הנביאים אני אומר אשר תטיפו תמיד : לא יסג כלמות · פן ישיגון אתכם כלימות מאתם כענין שנאמר (משלי ט) אל תוכח לץ · כל טיף לשון נבואה כמו (עמוס ז) ולא תטיף על בית ישחק · (יחזקאל כא) והטף אל דרום : (ז) האמור בית יעקב . הזאת יאמרו בית יעקב כששומעים את הרעה אשר נביאי מתנבאים להם : הקצר רוח ה' . שמא אין יכולת עתה לפניו להטיב ואין רוחו רחבה עליו לטוב כאשר היתה בימים הראשונים : אם אלה מעלליו . כלו' להרע : הלא דברי ייטיבו עם

רדק

שדות חביריהם בלבם ויבקשו מהם שימכרום להם ואם לא ירצו למכרם יגזלום ויקחום בחזקה וכן יתמדו בתים ואם לא ירצו למכרם יקחום בחזקה ופי' ונשאו ולקחו וי"ם ואנסין : ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו . כפל הענין במלות שונות ופי' שאם יעמוד בעל הבית כנגדו נגזלו ממנו ביתו או שדהו יכהו ויאסרהו זהו עשק הגוף והנה יעשקו הגוף והממון : (ג) לכן · על המשפחה הזאת הם עם ישראל כי נקרא הגוי משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה ועל המשפחות אשר בשמך לא קראו וכן אמר ג"כ על ישראל עוד על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים : אשר לא תמישו משם צוארותיכם . מעול הרעה הבאה עליכם לא תוכלו להסיר מתוכה צוארותיכם כלומר לא תוכלו להנצל ממנה : ולא תלכו רומה · בשקל קומה טובה · אמר כיון שיהיו צוארותיכם תחת עול הרעה תהיו נכנעים ולא תוכלו ללכת בקומה רמה וכת"י ולא תהכון בקומה זקופה : (ד) ביום ההוא ישא עליכם משל . פי' המקונן עליכם ישא בקינתו זה המשל ומן הנראה כי המקונן הוא נביא השקר ובראותו כי לא נתקיימה עצתו יקונן ולפי שדרך המקונן לדבר משלים והידות שהם דברים סתומים וכן דרך המשורר והקינה זו יש דברים סתומים לפיכך קראה משל : ונהה נהי נהיה · ונהה בשקל עשה בנה והוא ענין קינה ובכי ונהי גם הקינה ונהיה ג"כ בשקל שמלה וכפל השם לרוב הקינה וי"מ נהיה ענין שבר מן נהייתי ונחלתי וי"ת ואיליא ובעינתיה והוא ענין הנגבסת הקול בקינה מן וענה איים ובדברי רז"ל מענות אבל לא מספחות : אמר שדוד נשדונו . יאמר בקינתו כן נשדונו מבנין נפעל ובא בשורק במקום חולם כי הרוב בחולם ונקלטתי עוד מזאת ונקמותם בעוונותיכם : חלק עמי ימיר . האדמה שהוא חלק עמי ימירנו האל יתברך באדון אחר כי יהיה חלק האויב מה שהיה חלק עמי : איך ימיש לי · איך יהיה זה שיסיר ממני מה שהיה לי : לשובב שדינו יחלק . כשחשבתי שהאל יתברך רוצה להשיב אלינו שדותינו שלקחו האויבים והנה האויב מחזיק בהם ומחלק אותם בין האויבים ר"ל שהאויבים יחלקו ביניהם נחלתינו כמו שאמר ירמיהו בקינתו נחלתינו נהפכה לזרים : (ה) לכן . אמר כנגד המקונן והוא נביא השקר כמו שפירשנו אמר אתה המקונן על נחלת ישראל שמחלק אותם שאויב ואתה גרמת זה לפיכך לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ה' כאשר ישובו קהל ה' מסגלות אל נחלתם לא יהיה לך בן או בת שישליך חבל בנחלה כי לא ישאל אחריך ממך שום זכר ופירוש משליך חבל החבל שמודדין בו האדמה לחלקם בגורל בין היורשים ות"י מתח חוט משח בעדבא : (ו) אל תטיפו · ענין הזלת הדבור כמו ועלימו תטיף מלתי והוא ע"ד ההשאלה ישראל יטיפון לנביא האל אל תטיפו כלומר אל תזכרו לנו דברי האל כי אין אנו שומעים לכם : לא יטיפו לאלה · לא יסג כלימות נביאי האל לא יטיפו לאלה האנשים ולא יקחו כלימות שאם יטיפו להם יכלימום יסג ענין השגה ואם הוא כתוב בסמ"ך הנה כמהו מן הכבד אחור מסיג גבול רעהו וחבירו : (ז) האמור . הה"א ה"א הידיעה והיא בשגול כמו ויסר הערוב והיא לקריאה כמו הקהל חקה אחת לכם הדור אתם ראו דבר ה' כלומר אתם שאומרים לך בית יעקב אמר הקצר רוח ה' שאתם אומר לנביאי ה' אל תטיפו אם קצרה נבואת ה' לכם למה אתם קצים בה הלא רחבה היתה לכם להוכיחם ולהטיב לכם כל זמן שרציתם לקבלה לא מנעתי אותה מכם : אם אלה מעלליו · וכי אלה הצרות הבאות עליכם הם מעלליו ומעשיו לא כן כי מעשיכם הם כי דברי ייטיבו ולא ירעו עם אדם שהולך דרך ישר : הקצר · פעל עבר אליו קמץ ותליו פתח : ייטיבו . היו"ד הראשונה מונעת כלרי והשנית שהיא נחה פ"א הפעל והנכון עם ה"א הפעיל הפיכו כמו מושלים

מצודת ציון

ישא ברכה (תהלים כד) : (ג) תמישו · ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות יג) : רומה · מלשון התרוממות : (ד) ישא · ענין הרמת קול · ונהה נהי נהיה . ענייני קינה ויללה כמו אשא בכי ונהי (ירמיה ט) : שדוד נשדונו . מלשון שדידה ועושק : חלק · אחוזת נחלה כמו חלקת יואב (ש"ב יד) : ימיר . מל' תמורה וחלוף : ימיש · ענין הסרה : לשובב · מל' הסבה : (ה) חבל · מל' קו המדה : (ו) תטיפו יטיפון · הוא מל' נטיפה וזולה והושאל בענין הדבור של נבואה וכן והטף אל דרום (יחזקאל כא) : יסג · מל' הסגה וקרוב והם היא כסמ"ך וכן ותסג ולא תפליט (לקמן ו) : רוח

מצודת דוד

אין מספס ואין מוחה : ועשקו גבר וביתו . עושקים האיש עם ביתו כי כשבעל הבית עומד נגדו לודהו ומכהו ועושק א"כ את הגוף ואת הממון : ואיש ונחלתו · הוא כפל ענין במ"ש : (ג) על המשפחה הזאת · קרא כל ישראל בשם משפחה וכן על כל המשפחה וגו' (עמוס ג) : אשר לא תמישו . לא תוכלו להסיר צוארותיכם מעול הרעה ההיא : ולא תלכו רומה · לא תלכו ברוממות וקומה זקופה כי העת תהיה עת רעה : (ד) ישא עליכם משל · ר"ל הממשיל משלים ישא משל על הרעות הקורות : ונהה נהי נהיה · הנוהה ר"ל המקונן יקונן קינה : אמר שדוד נשדנו · ר"ל כן יאמר בקינתו הנה נעשינו שדודים ונעשקים : חלק עמי ימיר · אחוזת נחלת עמי ימיר האל באדון אחר הוא העכו"ם : איך ימיש לי · איך יסור אלי להשיב לנו שדותינו אשר יחלק אל העכו"ם לתת לו לנחלה והאומר איך אפשר שיוחזר לנו מה שלקחו העכו"ם : (ה) לכן . מוסב למעלה לומר הואיל וכן עשית לעשוק גבר וביתו לכן לא יהיה לך משליך וכו' ר"ל לא יהיה מי מזרעך שיקח חלק בארץ בתוך קהל ה' כשיקחו הם בשובם לארץ ואמר משליך חבל בגורל כי הדרך הוא כשחולקים קרקע בגורל משליכים חבל בארץ למדוד בה את החלקים : (ו) אל תטיפו יטיפון · אתם הנביאים המתנבאים אל תנבאו להם כאשר לא יטיפו לאלה לא ישיג כלימות כי רגילים הם להכלים את המתנבאים להם : (ז) האמור בית יעקב · בה"א התימה ור"ל וכי יוכל בית יעקב לומר ואף אם יאמרו וכי אמת כן הוא וכי קצר רצון ה' לבל יוכל למלאותו להיטיב למי שירצה : אם אלה מעלליו . וכי דרכו לעשות רעה עם

רשי

עם הישר הולך · אני לא קצרה רוחי ולא אלה מעללי זולתי לרשעים אך אם הישר הולך היטב איטיב לו : (ח) ואתמול עמי לאויב יקומם . המקרא מחובר לשל מעלה הימנו אני טוב מטיב אני ואת הדבר אשר אתמול ובעבורו עמי אותו יקומם לאויב לו : ממול שלמה אדר תפשיטון · כנגד אשר אתם גוזלים השלמה ולבוש האדרת ומפשיטים מעל כל העוברים עליכם בדרך : מעוברים בטח שובי מלחמה · ממה שהיו סבורין להיות עוברין בטח הם נהפכו להיות שובי מלחמה כבני אדם השבים מן המלחמה חסירי מבגדים ומזון שלקחו אויביהם מה שעליהם · שובי כמו (ירמיה ב) סורי הגפן נכריה (צפניה ג) נוגי מועד : (ט) נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה · שאתם הורגים את בעליהן והן יושבות אלמנו' או לפי שאתם נוטלין את ממון בעליהם והם יושבים ומצירים ואין משמחין את נשותיהן : תקחו הדרי . הדר הוד ועושר שנתתי להם : (י) קומו ולכו כי לא זאת המנוחה . קומו וגלו מן הארץ כי לא כדרך זו נתתיה לכם למנוחה : בעבור טמא' תחבל וחבל נמרץ · כי למען טמא אותה היא עוש' חבורת חבלי רשעים . תחבל לשון אגודות כמו (שמואל א י) חבל נביאים (תהלים קיט) חבלי רשעים ת"י מסתיעין עלה לשון סיעה : וחבל נמרץ · ובעת אגודתם כבר נועצו ביניהם ופירשו למה הם מתחברים : נמרץ · דבר מפורש באר היטב כמו (איוב ו) מה נמרצו אמרי מה ימריצך (שם טז) קללה נמרצת (מלכים א ב) : (יא) לו איש הולך רוח · לו מוצאים איש הולך רוח איש שקר מתנבא להם שישתכרו ביין ובשכר הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה : (יב) אסוף אאסוף . עוד ימים באים ואקבץ אתכם : כצאן בצרה . כצאן רבה הנתונה במבצרי גדרות צאן : בתוך הדברו ת"י כעדרא בגו דירא מקום שהוא מתנהג שם וכן (ישעיה ה) ורעו כבשים כדברם : תהימנה מאדם · תהיינה הערים הומיות מרוב אדם אשר בקרבה :

עלה

מיכה ב

ח וְאֶתְמוּל עַמִּי לְאוֹיֵב יְקוֹמֵם מִמּוּל
שַׂלְמָה אֶדֶר תַּפְשִׁטוּן מֵעֹבְרִים בֶּטַח
שׁוּבֵי מִלְחָמָה׃ ט נְשֵׁי עַמִּי תְּגָרְשׁוּן
מִבֵּית תַּעֲנֻגֶיהָ מֵעַל עֹלָלֶיהָ תִּקְחוּ
הֲדָרִי לְעוֹלָם׃ י קוּמוּ וּלְכוּ כִּי לֹא־
זֹאת הַמְּנוּחָה בַּעֲבוּר טָמְאָה תְּחַבֵּל
וְחֶבֶל נִמְרָץ׃ יא לוּ־אִישׁ הֹלֵךְ רוּחַ
וָשֶׁקֶר כִּזֵּב אַטִּף לְךָ לַיַּיִן וְלַשֵּׁכָר
וְהָיָה מַטִּיף הָעָם הַזֶּה׃ יב אָסֹף
אֶאֱסֹף יַעֲקֹב כֻּלָּךְ קַבֵּץ אֲקַבֵּץ
שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל יַחַד אֲשִׂימֶנּוּ כְּצֹאן
בָּצְרָה כְּעֵדֶר בְּתוֹךְ הַדָּבְרוֹ תְּהִימֶנָה

ל'
ל' · ל' וחסר
ל' · ל'
ל' חסר · ג'
ל'
ב' · כ"ג
ל' ותסר
דח יוזקפין בנביאי
ג' חסר
ל' · ג' קמץ
י' רפין
ל' · ל'

דִּמְהַלְּכִין בְּקוּשְׁטָא׃ ח מְקַבֵּיל חוֹבֵיהוֹן עַמִּי לְבָעֵיל דְּבָבָא מְסִירִין מְקַבְּלְהוֹן עַמְמַיָּא קָיְמִין מַחְסְנִין יַתְהוֹן מָמוֹן יְקָרְהוֹן מִנְהוֹן נָסְבִין עֲדָן בְּאַרְעֲהוֹן לְרוּחְצָן תָּיְבִין בְּהוֹן כְּתַבִּירֵי קְרָבָא׃ ט כְּנִישַׁת עַמִּי תְּתָרְכוּן מִבֵּית חֶדְוַתְכוֹן מִנְהוֹן בְּנֵיהוֹן דָּבְרִין גָּלָא יְקָרְהוֹן דַּהֲווֹ אָמְרִין קַיָּם לַעֲלְמִין׃ י קוּמִי וּגְלוֹ אֲרֵי לָא דָא אַרְעָא בֵּית נְיָחָא לְרַשִׁיעַיָּא בְּדִיל טַמְוָתַהּ אִינוּן מְחַבְּלִין בְּדִיל לְסָאֳבוּתָהּ אַתּוּן מִסְתַּיְעִין עֲלַהּ׃ יא עַל דְּטָעוּ בָּתַר נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן לְהוֹן רוּחַ דִּי שְׁקַר וּמַלְפִין לְהוֹן לַחֲמַר וּלְרַוָּיו וִיהֵי כְּמָא דַּאֲלִיפוּ לְמִטְעֵי בָּתַר נְבִיֵּי שִׁקְרָא כֵּן יִגְלוֹן לְאַרְעָא שִׁקְרָא עִם דָּרָא הָדֵין׃ יב בְּסוֹפָא כַּנָּשָׁא אֲכַנְּשִׁנְכוֹן דְּבֵית יַעֲקֹב כּוּלְכוֹן קָרָבָא אֲקָרֵיב גָּלוּתְכוֹן שְׁאָרָא דְּיִשְׂרָאֵל כַּחֲדָא אֲשַׁוֵּינוּן כְּעָנָא בְּגוֹ חוּטְרָא כְּעֶדְרָא בְּגוֹ דִירָא תַּמָּן מִסְגֵּי

אבן עזרא

יקיים עם מעשיהם אם יהיו טובים : (ח) ואתמול . מלה אחת כמו כי ערוך מאתמול תפתה והטעם כי דברי ייטיבו לטוב לא כאשר הוא מאתמול : לאויב יקומם · יקום עמי כאויב איש את רעהו : ממול שלמה · בעבור שלמה ואדר שיפשיטו אדר עוברי בטח וכאשר ימלטו שלא יהרגום שלא נשאר להם רק מה שעליהם יחשבו נפשם כי הם שובי מלחמ' וישמחו בהמלטם מידכם כאשר ישמחו שובי מלחמה בשלום ככה תעשו מחוץ לעיר לשלול שלל ולבוז בז ובעיר תעשו חמס אחר : (ט) נשי . כל אחת מנשי עמי : תענוגיה . שהיתה מתענגת עם בעלה : תקחו הדרי · להפרד האב מהאם : (י) קומו · בעבור זה לא תנוחו בארצכם בעבור שטמא' הארץ במעשיכם כי היא תחבל אתכם כמו וחבל את מעשה ידך וחבל כמו צירים וחבלים : נמרץ . גמור חזי ארצכם לכם : (יא) לו איש . הנה אתם תצוו לנביאי השם שלא יטיפו להוכיחכם אולי תשובו אל השם ולא תגרשו מארצכם כאשר תגרשו אתם הגוים והנה אם יבוא איש ויתנבא בדברי כזב ויאמר לכם שתו ושמחו יאמר השם כי תנוחו במקומכם ואשר נדו ונעו ישובו למקומם כמו שכתו' אחריו אסוף אאסוף ותתקבצו כולכ' אז יהיה מטיף העם הזה לכם באמרו ככה פסוק זה : (יב) אסוף · כצאן בצרה . אולי יש בעיר הזאת : בתוך הדברו · למקום

אסף ג' וחסר וסימ' אסף אסיפם נאם ה', אסף אאסף יעקב כלך, אסף אסף כל מעל פני האדמה :

תולדות אהרן נשי עמי . עירובין סג · אטיף לך . (סנהדרין ל עכו"ם מא) :

רדק

מושליו יהילילו : (ח) ואתמול . בשורק כמו אתמול וכן בשורק כי ערוך מאתמול תפתה אמר האויב הבא עליכם היום דין ומשפט הוא כי עמי זה אתמול היה הוא לאויב לאחיו התלושים והיה קם לאויב העניים ושולל אותם ודין הוא שיבא האויב עליהם מדה כנגד מדה : יקומם . פעל עומד ותרבותיה אקומם פעל יוצא : ממול שלמה אדר תפשיטון . ואתם עומדים ממול שלמה עוטה שתראו לעני שלובש אותה תעמדו למולו להרע לו ולהפשיטו השלמה שהיתה אדור לו ממול כמו והוא יושב ממולי אדר הוא כמו הדר ואדז"ל פירש כן היו תובעים שלמה מבית העני בעבור שהם ואומרים כי אין די במשכון זה וכיו מפשיטים מעליו אדרתו וזהו תפשיטון שהיו מפשיטים העניים שהיו חושבים שהולכים בבטחה היו באים לבתיהם כמו שובי מלחמה ערומים בגדיהם ואחר כך היו אומרים אין די במשכונות האלה בשלמה ובאדרת ויוציאו אותו מביתו וזהו נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה מעל עולליה תקחו הדרי לעולם הדר נחלתי שהנחלתים תקחו מעל עוללים שהיו נסתרים ומתכסים שם על זה נאמר כלכם מנחלתי קומו ולכו כי לא זאת המנוחה : (ט) נשי עמי תגרשון . כל אחת ואחת מנשי עמי ועמי הם העניים כמו אם כסף תלוה את עמי אמר אתם גורמים שיגרש העני את אשתו מביתו שתכנסו בבית העני שלא ברשותו להעליל עליו ולגזלו ובשביל העני וימלא אחד מכם בביתו עם אשתו יתגרש אשתו ויגרשנה מביתו והנה הוא כאלו אתם מגרשים אותה מבית בעלה שהוא בית תענוגיה : מעל עולליה תקחו הדרי לעולם . כי שהוא הדרי לעולם והיא חבור האיש עם אשתו לפרות ולרבות שילדתיה מגלגל האדם ועוליהם פרו ורבו ואתם תקחו אותו ההדר שהוא הדר וכבוד כמו שאמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו כי כאשר הבריאות על סדר תכונתם ויצירתם הוא כבוד האל ית' ואליהם ישבחוהו בני אדם ויפארוהו : (י) קומו ולכו . לכו בגלות כי לא תנוחו בארצכם כאשר חשבתם אני קראתי ארצכם זאת המנוחה והנחלה ועתה בעונותיכם איננה לכם נחלה ומנוחה קומו ולכו ממנה : בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ · זאת המנוחה והנחלה טמאה כמו שאמר ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה ובעבור זה שטמאה שאתם טמאתם אותה בעבור זה תחבל ארצכם כמו שאמר ותקיא הארץ כלומר תחבל אתכם ותקיא אתכם מתוכה תחבל ענין השחתה כמו וחבל את מעשה ידיך וכן וחבל נמרץ ענין השחתה והוא שם ותהו החבל שתחבל אתכם חבל נמרץ יהיה כמו קללה נמרצת כלומר חבל חזק מאד : (יא) לו איש הולך רוח ושקר כזב · תואר למה שהיו אומרים לנביאי האל אל תטיפו אמר לנביאי ה' שהיו אומרים להם שלא יתנבאו אבל אם יש איש שהולך רוח כלומר שדרכיו דרכי רוח והבל ושקר כזב שמכזב בדברי שקר שאומר להם שלום יהיה לכם עשו כלבבכם ואומר לעם הזה הנה אטיף לך ליין ולשכר . כלו' אם תשקני כוס יין או שכר אני אתנבא לך נבואות טובות ירצו בו דבריו וישמעו והוא יהיה להם למטיף ולנביא : (יב) אסוף אאסף יעקב כלך . י"מ שני אלה הפסוקים פורענות כמו שאמר לפניהם ואחריהם , ופי'

אסף

מצודת דוד

עם הבריות : הלא דברי ייטיבו . באמת דברי מטיבים המה עם ההולך בדרך ישר : (ח) ואתמול עמי . אבל עמי זה יום אתמול ר"ל לא עברו עדיין ימים רבים ולא תוכלו א"כ להכחיש הדבר אשר הם קמים לאויב איש על אחיו : ממול שלמה . ר"ל אם תראו מי לבוש שלמה חשובה תעמדו ממול השלמה לתת בו עיניכם ותפשיטון ממנו את השלמה החשובה : מעוברים בטח · מן האנשים העוברים בטח תהפכו לעשותם שובי מלחמה כי תגזלו כל אשר להם כאלו ברחו ושבו מן המלחמה והניחו הכל להקל מעליהם המכה : (ט) תגרשון מבית תענוגיה · גוזלים בתי חמד ומגרשין הנשים כל אחת מביתה אשר ישבה ומתענגת בה כדרך אשה חשובה לשבת בית להתענג בכל ביתה : מעל עולליה וגו' · ר"ל הדר העושר שהשפעתי לה לקחת עולליה הנה תפשיטו מעליהם לקחת לעצמיכם עד עולם מבלי חזרה : (י) קומי ולכו · לכן קומו מארצי ולכו לכם בגולה : כי לא זאת המנוחה . ר"ל לא על דרך זה נתתי לכם את הארץ לנחלת מנוחה : בעבור טמאה · בעבור שטמאתם את הארץ לעשות בה מעשים כאלה לכן היא תחבל והשחית אתכם ותהיו כלים בה : וחבל נמרץ · וההשחתה תהיה חזקה מאד עד שלא ישאר שארית : (יא) לו איש . אם מצאו איש שהולך אחר דברי הרוח והבל ומכזב לומר שקר היה אומר אנבא לך לשתות יין ושכר : והיה מטיף · איש כזה היה מקובל להם לנביא כי מאד היו שומעים אליו ולא כן ישמעו לדברי נביא אמיתי ומוסב למקרא שלפניו לומר א"כ מהדין הוא שילכו גולה מארצי : (יב) אסוף אאסוף · עתה חוזר לנחמם ואמר אולם לא לעולם אקצוף כי באחרית הימים אאסוף כל בית יעקב ממקום גלותם : קבץ וגו' . כפל הדבר במ"ש : יחד . את כולם יחד אשים אותם בארצי כצאן הנתונה בגדרות הצאן שהוא להם למבצר ולמעוז : כעדר · כמו העדר הנתונה במקום מנהגו הוא דיר הצאן כן יהיו כל ישראל נאספים בארצם

תהימנה

מצודת ציון

רוח . רצון : מעלליו . מעשיו : (ח) ואתמול · ענינו כמו אתמול בחולם וכן כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל) : ממול . מנגד : שלמה . מלבוש : אדר . מלבוש יקר כמו ויעבר אדרתו (יונה ג) : תפשיטון . ענין הסרת המלבוש : (ט) עולליה · בנים הקטנים : הדרי · מל' הדר ויופי ועל העושר יאמר : (י) המנוחה · מקום מנוחה ר"ל נחלה : תחבל וחבל · מל' חבלה והשחתה : נמרץ · ענין חוזק כמו קללה נמרצת (מ"א ב') : (יא) לו · ענינו כמו אם וכן לו חיה רעה (יחזקאל יד) : אטיף . הושאל בענין הדבור של נבואה : (יב) בצרה · כלשון שאלה אמר על דיר הצאן שהיא להם למבצר : הדברו · ענין הנהגה וכן ורעו כבשים כדברם (ישעיה ה) · תהימנה . מל' המייה ושאון :

הפורץ

ג׳ מֵאָדָם׃ יג עָלָה הַפֹּרֵץ לִפְנֵיהֶם פָּרְצוּ
ל׳ דסמי׳ וַיַּעֲבֹרוּ שַׁעַר וַיֵּצְאוּ בוֹ וַיַּעֲבֹר מַלְכָּם
לִפְנֵיהֶם וַיהוָה בְּרֹאשָׁם׃
ג א וָאֹמַר שִׁמְעוּ־נָא רָאשֵׁי
יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלוֹא
לָכֶם לָדַעַת אֶת־הַמִּשְׁפָּט׃ ב שֹׂנְאֵי
ד׳ רע ק׳ טוֹב וְאֹהֲבֵי רָעה גֹּזְלֵי עוֹרָם
מֵעֲלֵיהֶם וּשְׁאֵרָם מֵעַל עַצְמוֹתָם׃
י״ב ר״פ ג וַאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׁאֵר עַמִּי וְעוֹרָם
מֵעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ וְאֶת־עַצְמֹתֵיהֶם
ג׳ • ל׳ ס״ן פִּצֵּחוּ וּפָרְשׂוּ כַּאֲשֶׁר בַּסִּיר וּכְבָשָׂר
ל׳ בְּתוֹךְ קַלָּחַת׃
ה׳ ד אָז יִזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וְלֹא יַעֲנֶה אוֹתָם
מ״ל בסיפרא כ׳ רפין וְיַסְתֵּר פָּנָיו מֵהֶם בָּעֵת הַהִיא כַּאֲשֶׁר
הֵרֵעוּ מַעַלְלֵיהֶם׃ ה כֹּה אָמַר יְהוָה
עַל־הַנְּבִיאִים הַמַּתְעִים אֶת־עַמִּי
הַנֹּשְׁכִים בְּשִׁנֵּיהֶם וְקָרְאוּ שָׁלוֹם
ח׳ וַאֲשֶׁר לֹא־יִתֵּן עַל־פִּיהֶם וְקִדְּשׁוּ
ג׳ בטעם. בסיפ׳ עָלָיו מִלְחָמָה׃ ו לָכֵן לַיְלָה לָכֶם

אֱנָשָׁא׃ יג יִסְקוּן מְשֵׁיזְבִין כַּד
בְּקַדְמֵיתָא וְיִסַּק מַלְכְּהוֹן מְדַבַּר
בְּרֵישֵׁיהוֹן וְיִתְבַּר בַּעֲלֵי דְבָבָא
דִּמְעִיק לְהוֹן וְיִכְבֵּישׁ כְּרַכִּין
תַּקִּיפִין קִרְוֵי עַמְמַיָּא יַחְסְנוּנוּן
וִיהֵי מַלְכֵּיהוֹן מְדַבַּר בְּרֵישֵׁיהוֹן
וּמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּהוֹן׃
א וַאֲמָרִית שְׁמָעוּ כְּעַן רֵישֵׁי
יַעֲקֹב וְשִׁלְטוֹנֵי דְבֵית יִשְׂרָאֵל
הֲלָא לְכוֹן לְמִדַּע יַת דִּינָא׃
ב סָנָן לְאַטָּבָא וְרָחֲמִין לְאַבְאָשָׁא
אָנְסִין נִכְסֵי עַמָּא מִנְּהוֹן
וּמָמוֹן יַקִּירִין מִנְּהוֹן נָסְבִין׃
ג וְדִי בָזוּ נִכְסֵי עַמִּי וּמָמוֹן
יַקִּירְהוֹן מִנְּהוֹן נָסְבִין וְיַת
שְׁאָרְהוֹן מְגַמְרִין תְּבִין
וּמְפַלְגִין יַתְהוֹן כְּמָא דִּפַלְגִין
אֵיבְרַיָּא לְגוֹ דוּדָא וְחֻלְקַיָּא לְגוֹ
קִדְרָא׃ ד בְּכֵן יְצַלּוֹן קֳדָם יְיָ
וְלָא יְקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן וִיסַלֵּיק
שְׁכִנְתֵּיהּ מִנְּהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא
כְּמָא דְאַבְאִישׁוּ עוֹבָדֵיהוֹן׃
ה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל נְבִיַּיָּא
דְשִׁקְרָא דְמַטְעַן יַת עַמִּי דְמַן
מוֹכִיל לְהוֹן שַׁרְוָן דִבְסַר
מִתְנַבַּן עֲלוֹהִי שְׁלָמָא וּדְלָא מוֹכִיל לְהוֹן מְזַמְּנִין עֲלוֹהִי קְרָבָא׃ ו בְּכֵן תִּבְהֲתוּן

רשי

(יג) **עלה הפורץ** • מושיעם הפורץ גדרות סירים ומסוכות חדקים ליישר לפניהם הדרך: (ב) גוזלי עורם • של בית ישראל שהם ראשים וקצינים עליהם כמו שאמר ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל: (ג) שאר עמי • בשר עמי: ואת עצמותיהם פצחו • פתחו להוציא המוח כמו (שם יד) פצחו רנה פתחו פה ברנה: ופרשו כאשר בסיר • ומשברים האברים כאשר ישברו הנתחים הניתנים בסיר לבשל ופרשו לשון שבר כמו פרוש לרעב (שם נח) ולא יפרשו להם (ירמיה טז) פרשה ציון (איכה א): קלחת. קלדיר״א בלע״ז: (ד) אז יזעקו. אל ה׳ • אז בבא אותו העת האמור למעלה אסף אאסף יעקב יזעקו אל ה׳ להשיב להם ברצון עמו ושמחת גויו ולא יענה אותם: (ה) הנושכים בשיניהם • ואוכלים בשר בהמו׳ פטומות המאכילים אותם עמי הטועים אחריהם • וקראו שלום וכאשר יאכילו יקראו ויתנבאו להם שלום: וקדשו עליו

אבן עזרא

למקום שנהגו העדר כמו דוברו׳ ביה לשון וינהג את הצאן וככה הקורות היו נוהגות או נהוגות ככה תהימנה הערים מרוב אדם כמו המון אדם: (יג) עלה. אם תפרץ אחת הצאן ותצא ראשונה כולם תפרצנה ותצאנה זו אחר זו וככה יעשו ישראל בדברי נביא השקר כמו הצאן שילכו לרעות: ויעבור מלכם • וכבוד השם בתחלה על כן כתיב כה אמר ה׳ על הנביאים המתעים שאמרו אסוף אאסוף: (א) ואומר • הראשים והקצינים הם החייבים ליַשר המעוות והנה שנאי אדם טוב וגזלי עורם משל לממונם ויגיעם: (ג) ואשר. שאר עמי. הצדיקי׳: פצחו • קראו שמו פצחו רנה וי״א שברו ופרשו כמו פרוש לרעב לחמך והשי״ן תחת סמ״ך והטע׳ שברו: קלחת • כמו סיר או כמו צלחת: (ד) אז • אל הקציני׳ התגברו על הדל׳ והנה יד השם תגבר עליהם ויצעקו אל השם ולא יענם כאשר היו צועקים הדלים: (ה) כה • טעם הנושכים בשיניהם שדבור לשונם יתעה ישראל וינשכם: ואשר לא יתן. להם מה שיאכלו ויבקשו: (ו) לכן לילה • יבא לכם

רדק

אסף אאסף שיכנסו במצור בערים הבצורות מפחד האויב: כצאן בצרה • עיר גדולה מאדום ויש ארץ מקנה ומקנה רב כה אמר שידמו ישראל בכרתם אל הערים והאספם בהם מפחד האויב לצאן שיכניסו אותם אל הערים והאספם מפני האויבים כלומר שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני האויב כמו הצאן ותהימנה בתוך הערים כמו הצאן בתוך הדברו בתוך מקום מרעה וזהו מכלת הצאן שמכניסים שם הצאן וכאה מלת הדברו בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי והדל״ת פתוחה בגעיא ונקראת בקמץ רחב תחת קמץ חטף: תהימנה מאדם • מרוב אדם שיתקבצו יחד בו תהימנה מפני האויב יהמו: (יג) עלה הפורץ • פירש אאז״ל על צדקיהו כשיצא דרך בין החומותים שפרצו לפניו החומה כמ״ש בנבואת יחזקאל בקיר יחתרו להוצי׳ בו: ויעבור מלכם לפניהם: זה צדקיהו שברח לפני אילו ותילו אחריו: וה׳ בראשם • קודם מזה בראשם נסתלקה מהם שכינה ואח״כ גלו וי״ת אלה הפסוקים נחמה לעתיד וכן תרגם בסופה כנשתא אכנשינון דבית יעקב וגו׳ תרגם בצרה מוטרא כתרגום גדרות צאן מוטרין דעאן ותרגם הדברה דירא כמו הכונס צאן לדיר בדברי רז״ל ובדרש הפורץ זה אליהו מלכם זה צמח בן דוד: (א) ואמר. חוזר לתוכחה שהיו מריעים לעניים כמו שאמר לאויב יקומם אמר הנביא לכם ראשים וקצינים אומר כי עליכם התלונה כי לכם לדעת המשפט ולהציל גזול מיד עושק: (ב) שנאי טוב. רעה כתיב וקרי רע והענין א׳ אמר שהם שונאים לעשות הטוב ולהטיב לעניים ולא די שאינם מטיבים להם אבל מריעים להם וזהו ואוהבי רע שאוהבים לעשות הרע ומהו הרע שעושים להם גוזלים עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם וזהו ד״מ כאלו מפשיטים עור הבשר ואוכלים הבשר מעל העצמות וזהו שהיו גוזלים ממונם ולהם תקם המגדל העור והבשר והעצמות: (ג) ואשר אכלו • הגדיל מעשה ההשחתה וההרס בעניים • ואמר ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת ישברו העצמות יתתכו הבשר כמי שרוצה לתת העצמות והבשר בסיר ובקלחת וכל זה להפלגת הרעה שעושים לעניים ולחלשים פצחו ענין שבירה ופרשו ענין חתיכה כמו פרשה ציון בידיה פרוס לרעב לחמך: סיר • קדרה וכן קלחת אלא שעשויה בתכונה אחרת סיר דוד וקלחת שלשתם ענין קדרה אלא שכל אחת עשויה בתכונה אחת שלא כאחרת: (ד) אז יזעקו • אז כשיבא עליהם האויב יזעקו אל ה׳ ולא יענה אותם כמו שלא היו הם עונים לזעקת העניים העשוקים מדה כנגד מדה וזהו שאמר כאשר הרעו מעלליהם כמו שהם הרעו לעניים כן ירע להם האויב: (ה) כה אמר • הנשכים בשניהם הם מחליקים להם לשונם וקוראים להם שלום כלומר שלום יהיה לכם אל תראו מהנביאים המתנבאים לכם פורענות והם בחלקת שפתיהם נושכים אותם בשניהם כלומר מריעים להם כי נשיכתם נשיכה היא לכם על דרך שאמר ונעתרות נשיקות שונא: ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה • כלומר מי שלא יתן להם מה ששואלים ממנו במאכל ובמשתה כמ״ש למעלה אטיף לך ליין ולשכר ואם לא יתן יזמינו עליו מלחמה כלומר יתאספו יחד נביאי השקר וילחמו עליו בדברים רעים וי״מ הנושכים בשניהם מה שנותנים להם מלחם ובשר ושאר מאכלים נושכים בשניהם ואוכלים ואז יקראו להם שלום ויתנבאו להם דברים טובים וכן ת״י: (ו) לכן לילה לכם

פרצו ג׳ וסי׳ עלה הפורץ לפניהם, ובית אבותיהם פרצו בר״ה, כי עתליהו המרשעת: ואשר י״ב ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר בהר סיני: ולא יענה ה׳ וסימ׳ וזעקת׳ ביום ההוא, אז יזעקו אל ה׳ דספרא, ישאהו על כתף, שם יצעקו ולא יענה, לעבדי קראתי ולא יענה: ואשר לא ח׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר

תולדות אהרן ויעבור מלכם. סוכה לט מגלה כא נדה סג: ופרשו. ברכות נה:

מצודת ציון

(יג) הפורץ • מלשון פרצה ושבירה: (א) נא • עתה: וקציני • ענין שררה: (ב) ושארם • כן תקרא הבשר כמו אם יכין שאר לעמו (תהלים עח): (ג) הפשיטו. ענין הסרה: פצחו. ענין פתיחה כמו פצחו ורננו וזמרנו (שם צח): ופרשו • מל׳ פרוסה ושבירה וגם היא בשי״ן וכן פורש אין להם (איכה ד): כסיר • קדרה כמו שפות הסיר (מ״ב ד): קלחת • גם הוא כלי בישול כמו או בקלחת או בפרור (ש״א ב): (ד) יענה • ענין תשובה: הרעו • מל׳ רעה: (ה) המתעים. מל׳ טועה: הנושכים. חותכים לאכול וכן אם ישוך הנחש (קהלת י): בשניהם • מל׳ שן: וקדשו • ענין

מצודת דוד

תהימנה. קול המייה תהיה נשמע בארצם מרוב בני אדם: (יג) **עלה הפורץ. עד** לא יעלו הם יעלה לפניהם מי שיפרוץ גדרות סירים ומסוכת חדק ליישר את הדרך ועל אליהו הנביא יאמר שהוא יבוא קודם הגאולה ליישר לבות ישראל לאביהם שבשמים להיות מוכן אל הגאולה וכמ״ש הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו׳ והשיב לב אבות גו׳ (מלאכי ג): פרצו • שבי הגולה יפרצו גם הם את הגדרות והמסוכות ויעברו בפרצה כאלו היה שער ודרך בו יצאו מן הגולה ר״ל הם יוסיפו אימץ ליישר לבותם לפתוח בתשובה ובזכות זה יצאו מן הגולה. ויעבור מלכם לפניה׳ • בשובם יעבור לפניהם מלכם הוא מלך המשיח וה׳ יעבור בראש כולם כי אז יחזיר גם היא שכינתו לציון: ג (א) ואמר שמעו נא • אני אומר שמעו עתה ראשי וגו׳: הלוא לכם • עליכם מוטל לדעת את המשפט אם נעשה בארץ ועליכם להזהיר על הדבר: (ב) שונאי טוב. אבל עוד הם עצמם שונאים את הטוב ואוהבים את הרע: גוזלי עורם מעליהם. הם עצמם גוזלים אלה מאלה את עורם ובשרם מעל עצמותם והוא ענין גוזמא והפלגה לשון מרבית הגזל: (ג) ואשר אכלו. והם אשר אכלו בשר עמי הם הצדיקים: פצחו • פותחים עצמותיהם להריק את המוח וגם זה הוא ענין הפלגה: ופרשו. משברים אותם פריסות כאשר יעשו את הבשר פרוסות להשימם בסיר ובתוך הקלחת לבשל אותם: (ד) אז יזעקו. לכן אז בבוא הפורעניות יזעקו אל ה׳ ולא יענה להם: ויסתר פניו. לבל ישגיח בצרתם: כאשר הרעו • כמו שהרעו מעשיהם שלא שמעו לזעקת העשוקים והסתירו פנים מהם כן אעשה להם גם אני: (ה) על הנביאים • נביאי השקר המתעים. המוליכים את עמי בדרך מתעה: הנושכים. אמר למי שהמה נושכים אוכלים בשניהם לאכול משלו קוראים עליו נבואת שלום ולמי אשר לא יתן מאכל אל פיהם המה מזמינים עליו מלחמה ר״ל מתנבאים לו שמלחמה מזומנת לבוא עליו: (ו) לילה לכם מחזון. תחשך כלילה יבוא עליכם מחמת חזון השקר וקסום

מֵחָזוֹן וְחָשְׁכָה לָכֶם מִקְּסֹם וּבָאָה הַשֶּׁמֶשׁ עַל־הַנְּבִיאִים וְקָדַר עֲלֵיהֶם הַיּוֹם : ז וּבֹשׁוּ הַחֹזִים וְחָפְרוּ הַקֹּסְמִים וְעָטוּ עַל־שָׂפָם כֻּלָּם כִּי אֵין מַעֲנֵה אֱלֹהִים : ח וְאוּלָם אָנֹכִי מָלֵאתִי כֹחַ אֶת־רוּחַ יְהוָה וּמִשְׁפָּט וּגְבוּרָה לְהַגִּיד לְיַעֲקֹב פִּשְׁעוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל חַטָּאתוֹ : ט שִׁמְעוּ־נָא זֹאת רָאשֵׁי בֵּית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הַמְתַעֲבִים מִשְׁפָּט וְאֵת כָּל־הַיְשָׁרָה יְעַקֵּשׁוּ : י בֹּנֶה צִיּוֹן בְּדָמִים וִירוּשָׁלַםִ בְּעַוְלָה : יא רָאשֶׁיהָ בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ וְכֹהֲנֶיהָ בִּמְחִיר יוֹרוּ וּנְבִיאֶיהָ בְּכֶסֶף יִקְסֹמוּ וְעַל־יְהוָה יִשָּׁעֵנוּ לֵאמֹר הֲלוֹא יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ לֹא־תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה : יב לָכֵן בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵחָרֵשׁ וִירוּשָׁלַםִ עִיִּין תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר :

ד א וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים יִהְיֶה הַר בֵּית־יְהוָה נָכוֹן בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא הוּא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ

מִלְּאִתְנַבָּאָה וְתִתְכַּנְעוּן מִלְּאַלָּפָא וְתַחֲפֵי עָקָא בְּקִבְלָא יַת נְבִיֵּי שִׁקְרָא וְיִקְבַּל עֲלֵיהוֹן עִדָּנָא : ז וְיֵבְהֲתוּן נְבִיֵּי שִׁקְרָא וְיִתְכַּנְעוּן מִלְּאַלָּפָא וְיִתְעַטְּפוּן עַל שָׂפָם כְּאָבְלִין כּוּלְּהוֹן אֲרֵי לֵית בְּהוֹן רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ : ח וּבְרַם אֲנָא אִתְמְלֵיתִי בִּתְקוֹף רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְדִין דִּקְשׁוֹט וּגְבוּרְתָּא לְחַוָּאָה לְיַעֲקֹב חוֹבוֹהִי וּלְיִשְׂרָאֵל חֶטְאוֹהִי : ט שְׁמַעוּ כְעַן דָּא רֵישֵׁי בֵּית יַעֲקֹב וְשִׁלְטוֹנֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּי מְקַלְקְלִין אוֹרְחַת דִּינָא וְיַת כָּל כֵּוַנְתָּא מְעַקְמִין : י דְּבָנַן בָּתֵּיהוֹן בְּצִיּוֹן בְּדַם אֲשִׁיד וִירוּשְׁלֵם בְּנִכְלִין : יא רֵישָׁהָא בְּשׁוּחֲדָא דָּיְנִין וְכַהֲנָהָא בְּמָמוֹן מוֹרַן וּנְבִיָּהָא בְּכַסְפָּא מַלְפִין וְעַל מֵימְרָא דַּיְיָ מִסְתַּמְכִין לְמֵימַר הֲלָא שְׁכִנְתָּא דַּיְיָ בֵּינָנָא אָמְרִין לָא תֵיתֵי עֲלָנָא בִּישְׁתָּא : יב בְּכֵן בְּדִיל חוֹבֵיכוֹן צִיּוֹן חֲקַל תִּתְרְדֵי וִירוּשְׁלֵם לְיִגָּרִין תְּהֵי וְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא לְחִישַׁת חוּרְשָׁא : א וִיהֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא יְהֵי טוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ מְתַקַּן בְּרֵישׁ טוּרַיָּא וּמִנַּטַּל הוּא מֵרָמָתָא וְיִתְפַּנַּן

ל' וחסר
ס' ר"פ
ו'
ל' • ל'
ל'
ל' אלכים ישע
ט"ו רפין
כ' יזעף לבו
חצי הספר בפסוקים
ל'
ל'
ל"ה
י"ב • ג'

עליו מלחמה • והזמינו עליו למלחמה : (ז) מענה אלהים : מענה נקוד קמץ (ר"ל ציר"י) לפי שהוא דבוק אל השם : (יב) עיין • דגורין : (א) ונהרו • ונקבצו שם יחד כנהרו' ההולכי' אל

רדק

לכם מחזון. מזה החזון שאתם מתנבאים לילה ואפלה יהיה לכם כשיבא האויב ויבחנו דבריכם כי שקר אתכם וכפל הענין כמ"ש ואמר וחשכה לכם מקסום כי נבואתם נבואת קסם היתה או מקצתם היו קוסמים ומקצתם היו חולמים : מקסום • מקור : ובאה השמש • מרוב הצרה שתמצאם : היום. ר"ל אור השמש כי ביום יראה ולהם יקדר מרוב הצרה וי"ת היום עדנא : (ז) ובשו . ועטו על שפם • שיהיו כאבלים עוטים על שפם כשיראו שלא תתקיים נבואתם יבושו ויהיו כאבלים העוטים על שפם כמו שאמר האל ליחזקאל ולא תעטה על שפם : כי אין מענה אלהים . כי ידעו ויכירו הטעם כי מה שהיו אומרים להם לא היה דבר אלהים : מענה • כמו דבר וכן וה' ענהו מה ענה ה' : (ח) ואולם אנכי • אמר הנביא באמת אינני כמוהם שאין להם מענה אלהים אבל אנכי מלאתי כח את רוח ה' אני מלא מרוח ה' מכח משפט וגבורה להגיד להם פשעיהם ולא אירא מהם כמו שעושים נביאי השקר שמחניפים להם ומשבחים להם מעשיהם הרעים ודבריהם שקר אבל דברי אמת ותשבע אגיד להם : (ט) שמעו נא . שב לתוכחת הראשים והקצינים כמו שאמר מעגלה יעקשו יעותו הדרך הישרה הם מעותים אותם וכל דרכיהם ומעשיהם חמס וגזל : (י) בונה ציון • כל אחד מהראשים והקצינים בונה ביתו בדמים ר"ל בגזל וחמס שעושין לעניים ואותם שאין בהם כח לעמוד כנגדם והנה אותו ממון שלוקחים בגזל הוא דם כעושק שהרי הוא כאלו שופך דמו שאין לו מה יאכל וישיב את נפשו וכן אמר שלמה כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח וי"ת דבנן בתיהון בציון בדם אשיד וירושלם בנכלין נראה כי הבין בדמים כמשמעו ולדעתו יהיה פי' שהיו לוקחים כופר משופכי דמים ובאותו כופר היו בונים בתיהם : (יא) ראשיה • הם המלכים או הסנהדרין והכהנים שהיה להם להורות התורה כמ"ש יורו משפטיך ליעקב וגו' • והם יורו במחיר מי שיתן לו כסף יעשה לו הוראה כרצונו : ונביאיה • הם נביאי השקר : יקסמו • כי נבואתם שקר וקסם כמו שפי' למעלה : ועל ה' ישענו . כלו' כיון ששכינתו בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולא יחריב את ביתו כמו שהיו אומרים היכל ה' היכל ה' המה . (יב) לכן בגללכם • פירוש בעבור עונותיכם שרבו ולא יפנה אל כבודו ואל ביתו כאשר אמרתם וציון שבניתם בדמים שדה תחרש כלו' כשדה תחרש שלא ישאר בה בנין ותהיה כמו השדה הנחרש וירושלם שבניתם בעולה עיין תהיה גלי אבנים שיהרסו האויבים ויתנו אבן על אבן ויהיו אבני הבנין לגלים וכן אמר שמו את ירושלם לעיים וכת"י ליגרין ותרגום והיתה בבל לגלים ליגרין לעי השדה ליגרי חקלא : עיין תהיה • בנו"ן כמו כמ"ש וכן לקץ הימין והדומים להם : הר הבית לבמות יער • והר הבית שהם בית המקדש יהיה לבמות יער כלומר יהיה ליער בעבור היותו חרב יצמחו בו עשבים ועצים ומה שאמר לבמות לשון רבים לפי שהיו שני הרים סמוכים הר הבית והר הזתים או קרא גלי האבנים במות ויונתן תרגם לחישת חורשא : (א) והיה באחרית הימים : אחר שאמר לכן ציון וירושלם אמר נחמה זו עליהם ויהיה זה באחרית הימים והם

ימי

לכם מזה החזון וחשך יהיה שלא תוכלו לקסום בלילה : וקדר עליהם היום . הטעם כי יבא להם יום אידם יום חשך ענן וערפל : (ז) ובשו החוזים • שלכם : כי אין מענה אלהים • שפיכם רק כזבים : (ח) ואולם . מלאתי כח • מן רוח השם ומשפט אמת שפי וגבורה לדבר ולא אפחד מהקצינים והראשים כי יאמן דברי ולא אבוש : (ט) שמעו • המתעבים . משפט שאדב' וכל מלה ישרה שיאמר מפי יעקשו או פירושו שיעשו עולה לכל : (י) בונה • כל אחד מהנזכרים אחרי כן הוא בונה ציון בגזלו בית עני והנה פיר' זה הטעם : (יא) ראשיה • הם ראשי ירושלם הם המלכים : בשוחד ישפוטו וכהניה במחיר • שיקחו ונביאיה הם נביאי השקר בעבור כסף שיתנו להם יקסומו ומלת קסם ישמעאל כמו חותך שככה יהיה וקרוב אליה גוזרים והנה קוסם קסמים שם כולל למלאכות הנזכרות אחר כן וטעם הלא השם בקרבנו כמו היכל ה' היכל ה' : (יב) לכן • ציון שדה • תשוב כשדה שתחרש • נו"ן עיין כמו נו"ן קץ הימין בחיין חטין : והר הבית • שהם כבוד השם יהיה לבמות יער : (א) והיה • אין ספק כי זאת הנבואה לעתיד על כן אמר באחרית הימים והטעם בעבור שהזכיר למעלה כי הר הבית יהיה לבמות יער שב לנחם ישראל כי עוד ישוב כבוד הבית וידוע כי הר הבית איננו גבוה והנה הטעם שיגיע שמו עד למרחוק ומכל הפאות ישובו אליו במנחות כאילו יהיה בראש כל ההרים ויהיה נשא מגבעות עד שיראוהו כל יושבי הארץ • ונהרו • ירוצו מגזרת נהר כי הוא

וארא מענה שלשה בצירי וסי' בלשון ארמי חרותא דבר נשא בהתתא, ופי' ובשו החזיק וחפרו, שמחה לאיש במענה פיו, לאדם מערכי לב : ונשא י"ב וסי' נמסר בסדר תרומה ; ונהרו ג' וסימ'

תולדות אהרן וחשכה לכם . עקרים מ"ד פכ"ג : ראשיה בשחד . שבת קלט יומא ט (דמאי כה קידושין סג נדרים מב) : שדה תחרש . שם מכות כד :

מצודת דוד

יקסום השוא : ובאה השמש . תשקע השמש על הנביאים ההם ויחשך עליהם מאור היום ר"ל יהיו בצרה עד שיהיה העולם חשך בעדם וכפל הדבר במ"ש להפלגת הענין : (ז) ובושו החוזים . בעת שיראו שלא נתקיימו אמריהם : ועטו וגו' • כל החוזים והקוסמים יעטו על שער השפתים כדרך האבל כי אז יתאבלו על רוע המקרה : כי אין מענה אלהים . כל דבריהם לא היה מענה אלהים כי מלבם בדאו שקר : (ח) ואולם. אבל אנכי מלאתי כח מן רוח ה' ר"ל כח כל אמרי בא מרוח ה' ואני מלא משפט והם דברים צודקים וגבורה והוא אמוץ הלב לא אפחד ממי ומגיד אני ליעקב פשעו וכו' כי אין דרכי להחליף כדרך נביאי השקר : (ט) המתעבים . המתאסים את המשפט ומעקשים את כל דבר הישר כי על היושר יאמרו שהוא מעוקש : (י) בונה ציון . כ"א בונה ביתו בציון בדמים כי שופכים דם אנשים לקחת עשרו לבנות בית : וירושלים בעולה • בונים בתי ירושלים בממון של עולה מעושק ותונאה : (יא) בשוחד ישפטו . ע"פ השוחד שופטים לזכות את השוחד : וכהניה • על הכהן להורות כמ"ש כי שפתי כהן וגומר ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב) : במחיר יורו • ע"פ המחיר מורים את ההוראה כרצון הנותן : בכסף יקסומו • ע"פ הכסף קוסמים לבשר שלום הנותן : ועל ה' ישענו . עם היותם עושים כל המעשים הללו יעיזו פניהם להשען בה' לאמר הלא שכינתו בבה"מ ולכן לא תבוא עלינו רעה כי לא יחריב מקום משכנו : (יב) בגללכם • בעבור עונותיכם : שדה תחרש • האויב יחריבה ותהיה נחרשת כשדה : עיין תהיה . תהיה מלאה מגלי אבנים מהמפלת הבניינים לבמות יער • יהיה דומה לבמות יער ר"ל הרבה גלים ודגורין ימצא שם כמספר הבמות המצויות ביער יהא תחתית האילנות שעל השרשים הנשארים אחר קציצת האילנות והמה דומות בגבהן לבמות : ד (א) באחרית הימים . בימי המשיח : הר בית ה' ;

אשר

מצודת ציון

ענין הזמנה כמו קדשו קהל (יואל ב) : (ו) מחזון . ענין נבואה : מקסום • מין כשוף : ובאה . ענין שקיעה כמו כי בא השמש (ברא' כח) : וקדר • ענין חשך ושחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ד) : (ז) וחפרו • ענין כלימה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה כד) : ועטו • ענין עטיפה : שפם . הוא שער השפתים כמו ועל שפם יעטה (ויקרא יג) : מענה • ענין אמירה וכן ומה' מענה לשון (משלי טז) : (ח) את רוח • מן רוח וכן כצאתי את העיר (שמות ט) : (ט) המתעבים • מלשון תעוב ושקץ : יעקשו . ענין עקום ומעוקל כמו ועם עקש תתפל (ש"ב כב) : (יא) במחיר • ענינו דמי ערך השוי וכן יקנה מקנה במחיר (מ"א י) : יורו • מלשון הוראה ולמוד : ישענו . מל' השענה ובטחון • (יב) בגללכם • בעבורכם וכן בגלל יוסף (בראשית לט) : שדה . כשדה : עיין • כמו עיים כמ"ש וכן לקץ הימין (דניאל יב) ועיים הוא גלי אבנים וכן לעיי השדה (לעיל א) : לבמות . מלשון במה : (א) באחרית • בסוף : נכון מוכן ומתוקן : ונהרו . ימשכו כנהר וכן ונהרו אל

טוב

עָלָיו עַמִּים׃ ב וְהָלְכוּ גּוֹיִם רַבִּים וְאָמְרוּ
י"ו · סימן לְכוּ ׀ וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה וְאֶל־בֵּית
ג' אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיוֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה
ז' בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה
ג' כ"כ חסר ו' וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלִָם׃ ג וְשָׁפַט בֵּין
ג' . כ' עַמִּים רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עֲצֻמִים
כ' עַד־רָחוֹק וְכִתְּתוּ חַרְבֹתֵיהֶם לְאִתִּים
כ' וַחֲנִיתֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשְׂאוּ גּוֹי
אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּן עוֹד
מִלְחָמָה׃ ד וְיָשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ
וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ וְאֵין מַחֲרִיד כִּי־פִי
יְהוָה צְבָאוֹת דִּבֵּר׃ ה כִּי כָּל־הָעַמִּים
יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ
ג' · ט' בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃
נ' ו בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה אֹסְפָה
נ' חסר · הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה אֲקַבֵּצָה וַאֲשֶׁר
ג' חסר הֲרֵעֹתִי׃ ז וְשַׂמְתִּי אֶת־הַצֹּלֵעָה
ג' כ' חד מלעיל לִשְׁאֵרִית וְהַנַּהֲלָאָה לְגוֹי עָצוּם וּמָלַךְ
י"ג יְהוָה עֲלֵיהֶם בְּהַר צִיּוֹן מֵעַתָּה וְעַד־
עוֹלָם׃ ח וְאַתָּה מִגְדַּל־עֵדֶר עֹפֶל

לְמִפְלַח עֲלוֹהִי מַלְכְּוָתָא : ב וִיהָכוּן עַמְמִין סַגִּיאִין וְיֵימְרוּן אֱתוֹ וְנִסַּק לְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ מְתַקַּן וּלְבֵית שְׁכִינַת אֱלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב וְיַלְפִינָנָא מֵאוֹרְחַן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּנְהַךְ בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתֵיהּ אֲרֵי מִצִּיּוֹן תִּפּוֹק אוֹרַיְתָא וְאוּלְפַן פִּתְגָמָא דַּייָ מִירוּשְׁלֶם : ג וִידִין בֵּין עַמְמִין סַגִּיאִין וְיוֹכַח לְמַלְכִין תַּקִּיפִין עַד עָלְמָא וְיַעֲפְּפוּן סַיְפֵיהֶן לְסִכִּין וּמוֹרְנְיָתְהוֹן לְמַגְלִין לָא יִטְלוּן עַם בְּעַם סַיְפִין וְזַיִן וְלָא יִתְאַלְּפוּן עוֹד מִבְּכֵן קְרָבָא : ד וִיתוּבוּן גְּבַר תְּחוֹת פֵּירֵי גוּפְנוֹהִי וּתְחוֹת פֵּירֵי תֵּינוֹהִי וְלֵית דְּמָנִיד אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּייָ צְבָאוֹת גְּזַר כֵּן : ה אֲרֵי כָל עַמְמַיָּא יְהָכוּן לְאַבְדוֹן עַל דִּי פְלַחוּ לְטַעֲוָתָא וַאֲנַחְנָא נִתְרְחֵיץ בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָנָא לְעָלְמָא וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא : ו בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֶכְנוֹשׁ מְטַלְטְלַיָּא וּמְבַדְּרַיָּא אֲקָרֵיב וּדְאַבְאֵשִׁית לְהוֹן מִן קֳדָם חוֹבֵי עַמִּי : ז וְאֶשַּׁוֵּי יַת מְטַלְטְלַיָּא לִשְׁאָרָא וּמְבַדְּרַיָּא לְעַם תַּקִּיף וְתִתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַּייָ עֲלֵיהוֹן בְּטוּרָא דְצִיּוֹן מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא : ח וְאַתְּ מְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל דִּטְמִיר מִן

בירמיה סימ' לא : ויורנו ג' וסימ' מה נעשה לנער תיולד , ויורנו מדרכיו ונלכה דישעיה , וחבירו דספרא : וכתתו ג' וסימ' וכתתו חרבותם דישעיה , וכתתו חרבותיהם דספרא , וכתתו את הארץ : בשם ה' אלהינו ג' דסמיכי בקרי' וסי' ויאמרו כל השרים דירמיה , כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו , אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם : הצולעה ג' בקרי' וסי' אספה הצולעה והנדחה אקבצה , ושמתי הצולעה לשארית , והושעתי את הצולע' :

אל הים : (ג) ושפט : משפט זה לשון תוכחה הוא דשרימנ"ש בלע"ז : (ד) כי פי ה' לבאות דבר · והיכן דבר ונתתי שלום בארץ (ויקרא כו) : (ה) ילכו איש בשם אלהיו · ילכו לאבדון על שעבדו עכו"ם כן תירגם יונתן : (ז) אוספה הצולעה · אכניש מטלטלית ת"י · ולי נראה לשון מרפא כמו ואספתו מצרעתו (מלכים ה) : ואשר הריעותי . ואותם שהריעותי להם בעוונם . (ח) ואתה מגדל עדר . ת"י ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנישתא דציון פי' מגדל ל' מעוז ותרגום עדר כנסת ישראל ותירגם עופל ל' אופל ויש לפרש מגדל עדר בית המקדש ועופל לשון מגדל עוז וכן עופל ובחן (ישעיה לב) :
עדיך

תולדות אהרן תצא תורה . ברכות נה : גוי אל גוי . שבת סג : ואשר הריעותי · ברכות לב סוכה נב :

הוא כן לעולם : (ב) והלכו · ואמרו . אלה לאלה : נעלה · לגודל מעלתו : כי מציון תצא תורה . לכל הגוים כאשר הוא כתוב לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד : (ג) ושפט · השופט הוא המשיח ויפת אמר השם הנכבד ודבר ה' ואחרים אמרו אנשי ירושלם כאילו אמר ושפט עמה ועוד היו' לא עבר דור שלא היתה בו מלחמ' ואם שקט מקום זה לא שקט אחר והכתו' אמר ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה : (ד) וישבו . כל אנשי העולם · כי פי השם דבר זה ואמת הוא בלי ספק : (ה) כי · אלה דברי הנביא מוכיח ישראל ומנחם אותם אם רבית חרב לא נניח תורת אלהינו שהבטיחנו והשמיענו כזאת או הפעם נלאה ישראל מהגלות על כן מלא ואנחנו נלך והוא הפעם כי בהבנות הבית אז יביאו הגוים את ישראל המפוזרים מנחה לה' ובהליכתם ילכו איש בשם אלהיו עד שיורש אנשי בית המקדש על כן אחריו : (ו) ביום · הצולעה · מישראל שלא תוכל ללכת במהרה והכה הנדח' : ואשר הרעותי . להם שמתיה לחרפה בגוים : (ז) ושמתי · והנהלאה . שהיתה רחוקה מהלאה לארצ' אז ימלוך השם לבדו עליהם מגזרת הלאה ולא מתלאה כי תלאה שרשו תלא : (ח) ואתה · אמר יפת

רדק

ימי המשיח ונחמה זו אמרה ישעיהו בזה הלשון מעט מלים שונים ביניהם : הר בית ה' · הוא הר הבית שאמר שיהיה לבמות יער עוד יהיה זמן שיהיה נכון בראש ההרים ומה שאמר נכון ונשא לא שיהיה ההר ההוא גבוה בגופו ממה שהיה אלא ר"ל שהגוים ינשאוהו ויכבדוהו ויבאו לעבוד בו לשם ה' אחר זה לפי שהגוים היו עובדים אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות אמר כי אז יעבדו את הש"י שכם אחד וינשאו הר זה מכל ההרים ומכל הגבעות שהיו מנשאים ומכבדים מתחלה : ונהרו עליו עמים. וירוצו ומזה נקרא מרוצת המים נהרים נהר : (ב) והלכו · ואמרו · כל גוי יאמר לחברו לכו ונעלה : ויורנו מדרכיו . כי מציון תצא תורה זה דברי הנביא לא דברי העמים כלומר למה יאמרו העמים לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים . והמורה הוא מלך המשי' ועליו אמר ושפט : (ג) ושפט · השופט הוא מלך המשיח וכן ויגד ליעקב המגי' ויאמר ליוסף האומ'. אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תגרות ביניהם יבאו למשפט לפני המלך המשיח שיהיה אדון על כל העמים והוא יוכיח להם ויאמר למי שימצא אתו העול ישר המעוות לבעל דינך ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי עבודת האדמה : לאתים . המרא שחופרין בו נקרא את ודגש תי"ו לאתים מקום הנח אשר כמלת את מחרשתו ואת אתו : למזמרות · הם הכלים שזומרים בהם הגפנים ושאר העצים כמו וכרמך לא תזמור : (ד) וישבו · ישראל וכל הגוים ג"כ לא תהיה מלחמה בעולם : כי פי ה' · צבאות דבר · וכיון שהוא ית' דבר יקיים דברו : (ה) כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו . עד אותו זמן ילכו איש בשם אלהיו כי ישובו לדרך הטובה עד שיהיה המלך המשיח לדרך הטובה אחר מלחמת גוג ומגוג : ואנחנו · אבל אנחנו בית ישראל נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד כי אע"פ שיחריב הבית ונגלה מארצנו לא נמיר אלהינו באל אחר אלא נלך בשמו כל הימים כמ"ש אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר : (ו) ביום ההוא . ביום קבוץ גליות כמ"ש באחרית הימים : אספה . כמו אאספה וכן ויוסף עוד דוד כמו ויאסוף : הצולעה · בצר"י כמו נוטרה את הכרמים בצר"י ופירוש הצולעה ישראל שהם בגלות כחולים והצולעים וכואבים כי מי שהוא בצרה הרי הוא כאלו צולע וכן אמר דוד ובצלעי שמחו ונאספו וכן פירוש אז תפסחנה עיני עורים אז ידלג כאיל פסח : והנדחה . שהיא רחוק ממקומה ואולי אמר זה על עשרת השבטים שהם רחוקים מארצם מאד ות"י הצולעה מטלטליא והנדחה מבדריא : ואשר הרעותי · כמו שהרעותי להם כן איטיב להם ות"י ודאבאשית להון מן קדם חובי עמי כ"א ודאבאשית להון : (ז) ושמתי · לשארית , שלא יכלו בגלות אלא תשאר מהם שארית שישובו לארצם בזמן הגאולה : והנהלאה · היא הנדחת שזכר והלאה נפעל נכנס מן הלאה שהוא ענין רחוק המקום והזמן וי"ת והנהלאה כמו הנדחה מבדרא ואאז"ל פי' שנהלאה המחזקת והמנהה ההולכת מהלאה לפני האלן מרוב בריאותה וכן פי' הצולעה שאינה יכולה ללכת אני אחזקנה והנהלאה אוסיף על כחה ואשימנה לגוי עצום : (ח) ואתה מגדל עדר · הוא מגדל דוד וקראו מגדל ע"ר כי ישראל נמשלים לעדר הצאן כמו שהמשילה בכמה מקומות וציון וירושלם הוא מקום כל ישראל שהיו נאספים שם שלש פעמים בשנה והיו בה כעדר בתוך הדברו והיא היתה ראש ממלכת ישראל וכאל

מצודת ציון

טוב ה' (ירמיה לא) : (ב) לכו · הוא ענין ל' זרוז : ויורנו . ענין למוד : (ג) והוכיח . ענין ברור דברים : עצומים · חזקים : וכתתו · ענין כתישה : לאתים . הם כלי חפירה וכן את מחרשתו ואת אתו (ש"א י"ג) : למזמרות · הם הכלי שכורתין בו הזמורות מל' וכרמך לא תזמור (ויקרא כה) : (ד) מחריד · מל' חרדה : (ו) הצולעה · החגרת כמו והוא צולע על ירכו (בראשית לב) : (ז) והנהלאה · ענין תיעוב כמו נלאה מואב (ישעיה טז) : (ח) עופל · ענין מגדל ומבצר כמו עופל

מצודת דוד

ההר שיעמוד עליו בה"מ : נכון . מתוקן יהיה בהר החשוב ובראש שבכל ההרים : ונשא · ינשא במעלה וחשיבות : ונהרו . מן העכו"ם ימשכו ללכת אליו כנהר המושך והולך : (ב) והלכו · גוי אל גוי : ואמרו . אלו לאלו : ויורנו · המקום ילמד אותנו ע"י יודעי התורה : מדרכיו · מה מדרכיו : כי מציון · כי התורה האמיתית היא היוצאת מציון ואין זולתה בעולם : (ג) ושפט · ר"ל וכאשר יבקשו כן יהיה כי השופט והוא מלך המשיח הוא ישפוט בין העכו"ם רבים בדברי ריבותם והוא יברר המשפט לעכו"ם עצומים היושבים ממרחק : וכתתו . יעברו כלי המלחמה לעשות מהם כלי עבודת אדמה כי לא יעשו עוד מלחמה ולא ילמדו אותה כי המשיח ישפוט בדברי ריבותם : (ד) וישבו איש · כ"א ישב תחת גפנו וגו' ואין מי יחרידו ממקומו : כי פי וגו' · וכן יהיה : (ה) כי כל העמים וגו' · זהו מאמר הנביא שאמר כל הטובה הזאת יהיה לנו על כי כל העכו"ם כל אחד מהם הולך בשם אלהיו להאמין בהעכו"ם של כל עמו ואנחנו לא למדנו מהם לאחוז דרכם כי הולכים אנחנו בשם ה' להאמין בו וכן נאמין בו לעולם ועד ולכן ראויים אנו לטובה : (ו) אוספה הצולעה · אאסוף מבין העכו"ם את עדת ישראל שהיא כצולעה שאינה יכולה לזוז ממקומה : והנדחה · ישראל הנדחה מארצה לארצות העכו"ם הנה אקבץ אותה והוא כפל ענין במ"ש : ואשר הרעותי · ר"ל כשיעור אשר הרעותי לה כן איטיב עמה : (ז) לשארית · להיות לה שארית בין העכו"ם ולא יכלו אותה : והנהלאה . העם אשר נתייגעת בגולה בגובה לארצה תשוב להיות גוי חזק : ומלך ה' . מאז לא ימשלו עוד הכבליים בהם כי ה' ימלוך עליהם ומלכותו תהיה בהר ציון כי שם ישרה שכינתו מהעת ההיא עד עולם ולא תזוז עוד משם : (ח) ואתה מגדל עדר . על עיר ציון יאמר שהוא המגדל אשר

רשי

עדיך תאתה · אחרית הגולה והנהלאה כולם יקבצו אליך : ובא הממשלה הראשונה · תבא הממשלה שלימה כולה אל בית דוד בירושלים כאשר היתה בתחילה עד שלא נחלקה ומה היא הממשלה הראשונ' הממלכ' לבת ירושלים : (ט) עתה · שאת מורדת בי : למה תריעי רע . שיתי לבך למה את צריכה לבקש רעים ואהובים מלכי מצרים ומלכי אשור לעזור :

(י) חולי . ל' חלחלה כמו (כאן) כי החזיקך חיל והלשון נופל על יולדת : וגוחי · כרעי ושחי על גחונך וכן בלשון משנה כותל הנוטה לרשות הרבים : תצאי מקריה · מירושלים ללכת בגולה : ושכנת בשדה . תהי שכינתך פרושה כשדה : (יא) האומרים תחנף . עתה תתחייב ציון בחטאתיה ויפקד עליה עוונה : ותחז בציון עינינו . ותראינה בה עינינו מה שאוינו לראות בה : (יב) כי קבצם כעמיר גורנה · וסופו לקבצם אל עמק יהושפט וסביבו' ירושלים למלחמ' כמו שמקבצין עמיר כדי לדושם שם אף הם חיל גוג ומגוג לרעתם נאספו ויאמר הקב"ה לכנ"י קומי ודושי בת ציון : (יג) והחרמתי · לשון הקדש : בצעם · מה שכנסו מגזילה וחמס : וחילם · ונכסיהון :

עתה

אבן עזרא

יפה מגדל דוד ואכון ירושלם שהוא כמגדל לעדר שהם ישראל : עופל . כמו עופל ובחן וי"א כי כמוהו ויעפילו עלו לעופל גבוה וככה כתוב לעלות אל ראש ההר הגביהו עצמם לעלות : עדיך תאתה · וזאת המלה דבוקה עם ובאה והטעם הממשלה וכמוהו כלו תפילות דוד בן ישי שאע"פ שמלת תפלות היא באתנח דבוקה היא למלת דוד וככה זה : (ט) עתה למה תריעי ריע · תרימי צעקה ותגביהי קול כתרועה כמו וישמע יהושע את קול העם ברעה והנה הרע נופל על ענות גבורה ועל חלושה גם זה תריעי ריע נופל על לשון צעקה ובכי : המלך אין בך · הטעם למה תצעקי כאילו אין לך מושיע ויועץ ובעבור זה החזיקך חיל כיולדה הלא השם מלכך ויועצך שאומר לך אל תצעקי כי אם חולי וגוחי מלשון כי חלה וגם ילדה כי אם עתה תצאי והלכת בגלות ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך מלכך ויועצך הוא השם : (י) חולי · בעבור שהזכיר חיל כיולדה אמר חולי וגוחי הוציא הולד כמו כי אתה גוחי מבטן : מקריה · היא ירושלם וכל הקריות סביבותיה והטעם הישוב : ושכנת בשדה · בלכתך בגולה : ובאת עד בבל · גלות נבוכד נצר שם אגאלך : (יא) ועתה · דעת מפרשים רבי' כי זה לעתיד בימי המשיח והעד ואתה בית לחם אפרתה ור' משה הכהן אמר כי ידבר על בית שני והמושל הוא זרובבל והטעם קומי ודושי כמו מי אתה הר הגדול כי זרובבל היה מבני יכניה וכתוב עליו ומושל על כסאו : תחנף . כמו הארץ החנפה לא תוכל לסבול : (יב) והמה · לא מצאנו זאת המלחמה מתי היתה כי איך זה כתוב על כן הוא לעתיד כמו הנה יום בא לה' : (יג) קומי · קרנך אשים ברזל . דרך משל כי העמים כעמיר בגרן : בצעם · כמו בלע והטעם כמו הונם כי הוא כפל המלה

עתה

בַּת־צִיּוֹן עָדֶיךָ תֵּאתֶה וּבָאָה
הַמֶּמְשָׁלָה הָרִאשֹׁנָה מַמְלֶכֶת לְבַת
יְרוּשָׁלִָם׃ ט עַתָּה לָמָּה תָרִיעִי רֵעַ
הֲמֶלֶךְ אֵין־בָּךְ אִם־יוֹעֲצֵךְ אָבָד כִּי־
הֶחֱזִיקֵךְ חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ י חוּלִי וָגֹחִי
בַּת־צִיּוֹן כַּיּוֹלֵדָה כִּי־עַתָּה תֵצְאִי
מִקִּרְיָה וְשָׁכַנְתְּ בַּשָּׂדֶה וּבָאת עַד־
בָּבֶל שָׁם תִּנָּצֵלִי שָׁם יִגְאָלֵךְ יְהוָה
מִכַּף אֹיְבָיִךְ׃ יא וְעַתָּה נֶאֶסְפוּ עָלַיִךְ
גּוֹיִם רַבִּים הָאֹמְרִים תֶּחֱנָף וְתַחַז
בְּצִיּוֹן עֵינֵינוּ׃ יב וְהֵמָּה לֹא יָדְעוּ
מַחְשְׁבוֹת יְהוָה וְלֹא הֵבִינוּ עֲצָתוֹ כִּי
קִבְּצָם כֶּעָמִיר גֹּרְנָה׃ יג קוּמִי וָדוֹשִׁי
בַת־צִיּוֹן כִּי־קַרְנֵךְ אָשִׂים בַּרְזֶל
וּפַרְסֹתַיִךְ אָשִׂים נְחוּשָׁה וַהֲדִקּוֹת
עַמִּים רַבִּים וְהַחֲרַמְתִּי לַיהוָה בִּצְעָם

קֳדָם חוֹבֵי כְנִשְׁתָּא דְצִיוֹן לָךְ
עֲתִידָא מַלְכוּתָא לְמֵיתֵי וְיֵיתֵי
שׁוּלְטָנָא קַדְמָאָה לְמַלְכוּת
כְּנִשְׁתָּא דִירוּשְׁלֵם : ט כְּעַן
לְמָה אַתְּ מִתְחַבְרָא לְעַמְמַיָא
הֲמַלְכָּא לֵית בִּיךְ אִם מַלְכֵי
מַלְכֵךְ אֲבָדוּ אֲרֵי תְקֵיפוּךְ
עָקָא וְזִיעַ הָא כְּחֶבְלִין
לְיָלְדְתָּא : י מְרָעִי וְזוּעִי
כְּנִשְׁתָּא דְצִיוֹן כְּיוֹלַדְתָּא אֲרֵי
כְעַן תִּפְקִין מִקַּרְתָּא וְתִשְׁרִין
בְּחַקְלָא וְתֵהָכִין עַד בָּבֶל תַּמָּן
תִּשְׁתֵּיזְבִין תַּמָּן יִפְרְקִינָךְ יְיָ
מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבָךְ : יא וּכְעַן
יִתְכַּנְשׁוּן עֲלָךְ עַמְמִין סַגִיאִין
דְּאָמְרִין אֵימָתַי תֵּיחוּב וְתֶחֱזֵי
בְּמַפֹּלֶת צִיוֹן עֵינָנָא : יב וְאִינוּן
לָא יָדְעִין רָזַיָא דַיְיָ וְלָא
מִסְתַּכְּלִין בְּמִלְכֵיהּ אֲרֵי
קָרֵיבִינוּן כְּעָמִירָא לְאִדְרָא :
יג קוּמִי וְקַטְלִי כְּנִשְׁתָּא דְצִיוֹן
אֲרֵי עַמָּא דִי בִיךְ אֲשַׁוֵי תַקִּיפִין כְּבַרְזְלָא וּשְׁאָרְהוֹן חֲסִינִין כִּנְחָשָׁא וּתְקַטְלִין
עַמְמִין סַגִיאִין וּתְגַמְּרִין קֳדָם יְיָ נִכְסֵיהוֹן וּמָמוֹן יְקָרְהוֹן קֳדָם

תצאי ג' בקרי' וסי' גם את זה תצאי וידיך על , כי עתה תצאי מקרית , טוב בתי כי תצאי את נערותיו : והמה י' ר"פ וסי' והמה טרם ישכבון , והמה לקחו את אשר עשה מיכה , והמה מביאים איש מנחתו דמלכים , והמה אמרו אל ירמיהו יהי ה' , והמה מרי ועצבו את רוח , והמה אם ישמעו ואם יחדלו , והמה כאדם עברו ברית , והמה לא ידעו מחשבות ה' , והמה עזרו עם דויד דדברי הימים , והמה לשואת יבקשו נפשי :

תולדות אהרן תצאי מקריה · (סוכה נד) : כי קבצם · ב"מ פט : קומי ודושי · עירובין קא :

רדק

וכפל הענין במ"ש ואמר עופל בת ציון כי עופל כמו מגדל כמו עופל ובחן : עדיך תאתה ובאה . כפל הענין במ"ש לחזק הענין כי תאתה כמו ובאה : תאתה · האל"ף נחה : הממשלה הראשונה . הוא מלכות בית דוד וכפל הענין במ"ש ואמר ממלכת לבת ירושלם לחזק הענין וי"ת ואת משיחא דישראל דטמיר וגו' תרגם עופל טמיר כמו שתרגם ויבא אל העופל ועל לאתר כסי : (ט) עתה למה תריעי רע . עניינו ענין תרועה לאבל כמו ותרועה בעת צהרים ורע שם וממנו את קול העם ברעה ואמר זה כנגד ציון וירושלם ואמר לשון נקבה כנגד העיר או כנגד הכנסה אמר עתה שאת קרובים לגלות מארצך למה זה תתאבלי ותבכי עד זכרו יום הנחמה והישועה : המלך אין בך · הלא מלכך ויועצך הלא יתברך ואעפ"י שיסתיר פניו הלא יתברך עתה ממך עדיין הוא מלכך ויועצך ואם יגלה עתה מארצך עוד יגאלך מגלות בבל ויבא זמן שיגאל כל ישראל הנפוצים והנדחים באפסי הארץ . על זה אמר ועתה נאספו וגו' : (י) חולי וגוחי . חולי מענין חיל כיולדה וגוחי ענין האנחה כי הוא מענין אתה גוחי מבטן שהוא ענין הוצאה והאנחה היא הוצאת הנשימה אמר אם יש לך לחול ולכאוב מפני עונך יש לך לחול ולגנות כי בעונותיה עתה תצאי מקריה מירושלם וציון שנקראת קרית חנה דוד או פי' מכל קריה וקריה שבארץ ישראל ועם כל זה זכרי הנחמה ואל תחשבי שאבדה תקותך : ושכנת בשדה · כדרך השבויים שמוציאים אותם מעריהם ומניחים אותם בשדה עד שיאספו כלם ואח"כ מוליכים כלם בשבי לארץ המגלים : ובאת עד בבל · כי שם מקום הגלות לאותם שהגלה נבוכד נצר מלך בבל : שם תנצלי · מבואר הוא : (יא) ועתה · זה אמר כנגד קבוץ גליות בימי המשיח ואמר כי עתה מובטחים תהיו בנחמה זו ואם היא לאורך זמן כמו הדבר שהיה להם עתה בזמנם : גוים רבים . זהו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו : האמרים תחנף · יחשבו בלבם עתה תחנף ציון ותתחייב ובעונותיה תחרב כמו שחרבה מקדם . ותחז בציון עינינו · ותראינה עינינו בציון מה שקוינו וכן ובאויבי ראתה עיני ותחז כמו ותחזה : (יב) והמה לא ידעו מחשבות השם . למה העיר רוחם לבא על ירושלם כי הם חושבים לשלול שללה ולהחריבה עלו עליה ולא הבינו עצתו למה העירם לבא עליה כי הוא ית' העירם כמ"ש בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל : כי קבצם כעמיר גורנה . כמו שמקבץ אדם עמירי השדה אל הגורן לדושם שם כן יקבץ האל ית' העמים על ירושלם וישראל ידושו אותם שם : (יג) קומי ודושי · כי קרנך אשים ברזל . לנגח אותם ולהפילם : ופרסותיך אשים נחושה . לדושם

מצודת דוד

אשר יאספו שם ברגלים כל שבטי ישראל המכונים בהרבה מן המקומות בשם עדר ולהוספה ביאור אמר עופל בת ציון וכ"ל אתה ציון הנה אליך תבוא קבוצת הגולה והנדחה : ובאה . ולא תבוא הממשלה הראשונה וחוזר ומפרש הנה הממלכה הטיה תבוא לעדת ירושלים ר"ל שאז ימשול גם על עשרת השבטים כמו בימי דוד ושלמה לא יהיו עוד לשתי ממלכות : (ט) עתה למה תריעי רע . למה תתחברי לרעים זרים לבקש עזר ממלכי מצרים וכי אין בך המלך ה' וכי נאבד יועצך ר"ל הלא יש לך נביאים המייעצים אותך לשוב לה' וכאשר כן תעשו הלא הוא יעזור לך : כי החזיקך . אשר אחז אותך חיל ורתת כיולדה מפחד הכשדים המעותד לבוא עליך ובעבור זה תבקש עזר ממלכי מצרים כאלו אין הכח בידי לה' להציל : (י) חולי וגוחי . ר"ל לכן הבל וריק יעזרו ואתה עדת ציון מלאי חלחלה והאנחי כיולדה כי אתה בזמן קרוב תצאי מן העיר ללכת בגולה : ושכנת בשדה . כדרך הגולים ולא יכניסוך לבית : ובאת עד בבל : שם תנצלי וגומר . בבבל תתרוקני מכל הטובה ולא יועילו לך מלכי מצרים ובבבל יגאלך ה' וכו' כי בעת תבוא מפלת בבל תצאו חפשי ומבלי עזר ממלכי מצרים : (יא) ועתה . ר"ל בזמן שאני מתנבא עליו באחרית הימים יהיה הגאולה יותר שלימה כאשר יאספו עליך עכו"ם רבים והוא גוג ומגוג ועכו"ם רבים אשר אתו : האומרי' . אשר יאמרו עתה תתחייב הארץ ללקות בעונה ועינינו תראינה בציון מה שקוינו : (יב) והמה . אבל המה לא ידעו מחשבות ה' בעבור מה שנתן בלבם להתאסף ולבוא על ציון כי לרעתם קבצם כמו שמקבצין עמירי התבואה אל הגורן לחבטם במקל ולדוש : (יג) קומי ודושי . לפי שהמשילם לעמיר אמר לשון הנופל בעמיר

מצודת ציון

עופל ובחן (שם לב) : עדיך . אליך כמו תגע עדיך (איוב ד') : תאתה . ענין ביאה כמו אתא בוקר (ישעיה כא) : (ט) תריעי רע . ענין חבר ואוהב : החזיקך . ענין אחיזה : חיל . חלחלה ורתת : (י) חולי . מל' חלחלה : וגוחי . ענין האנחה היא הוצאת כי האנחה היא הוצאת הנשימה והוא מענין כי אתה גוחי מבטן (תהלים כב) שהוא ענין המשכה והוצאה וקרוב הוא אל לשון גניחה המוזכר בדז"ל : מקריה . מעיר : תנצלי . ענין ריקות כמו ויתנצלו בני ישראל את עדים (שמות ל"ג) : מכף . מיד : (יא) תחנף . תתחייב כמו ולא תחניפו את הארץ (במדבר ל"ה) : ותחז . כמו ותחזה והוא ענין ראיה והסתכלות כמו ואתה תחזה (שמות י"ח) : (יב) כעמיר . כן יקרא אגודת השבלים כמו ולא מלא כפו קוצר (תהלים קכ"ט) : גורנה . הוא המקום שמכניסין שם התבואה : (יג) ודושי . מל' דישה : ופרסותיך . הם כפות מנעלים שברגלי הבהמות כמו בפרסות סוסיו (יחזקאל כ"ו) ואמר בדרך משל : נחושה . נחשת : והדקות . ענין שחיקה כמו אדיקם ארקעם (ש"ב כ"ב) והחרמתי . ענין הקדש כמו כל חרם בישראל (במדבר י"ח) : בצעם . ממון כמו בצע כסף (שופטים)

כ"ה ר"פ וְחֵילָם לַאֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃ יד עַתָּה
ל' וחסר תִּתְגֹּדְדִי בַת־גְּדוּד מָצוֹר שָׂם
ל' עָלֵינוּ בַּשֵּׁבֶט יַכּוּ עַל־הַלְּחִי אֵת
שֹׁפֵט יִשְׂרָאֵל׃

ה א וְאַתָּה בֵּית־לֶחֶם אֶפְרָתָה
צָעִיר לִהְיוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה מִמְּךָ
י"ד מ"ל לִי יֵצֵא לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל
ל' כ"כ וּמוֹצָאֹתָיו מִקֶּדֶם מִימֵי עוֹלָם׃
ב לָכֵן יִתְּנֵם עַד־עֵת יוֹלֵדָה יָלָדָה
ז' וְיֶתֶר אֶחָיו יְשׁוּבוּן עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ג' טעין כ'זחד מ"ל ג וְעָמַד וְרָעָה בְּעֹז יְהוָה בִּגְאוֹן שֵׁם
ל' י"א כנכיתי' יְהוָה אֱלֹהָיו וְיָשָׁבוּ כִּי־עַתָּה יִגְדַּל
עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ׃ ד וְהָיָה זֶה שָׁלוֹם
אַשּׁוּר ׀ כִּי־יָבוֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ
ל' וחסר בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ וַהֲקֵמֹנוּ עָלָיו שִׁבְעָה

רִבּוֹן כָּל עָלְמָא׃ יד כְּעַן תִּתְחַבְּרִין בְּמַשְׁרְיָן קַרְתָּא דְצִירִין עֲלַהּ בְּצִיר דַהֲווֹ מָחַן בְּחוּטְרָא עַל לִיסָתָא יָת דַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ א וְאַתְּ בֵּית לֶחֶם אֶפְרָתָה כִּזְעֵיר הֲוֵיתָא לְאִתְמְנָאָה בְּאַלְפַיָא דְבֵית יְהוּדָה מִנָךְ קֳדָמַי יִפּוֹק מְשִׁיחָא לְמֶהֱוֵי עָבֵיד שׁוּלְטָן עַל יִשְׂרָאֵל דִי שְׁמֵיהּ אֲמִיר מִלְקַדְמִין מִיוֹמֵי עָלְמָא׃ ב בְּכֵן יִתְמַסְרוּן כְּעִדָן יָלֵידְתָּא לְמֵילַד וּשְׁאַר אֲחֵיהוֹן יִסְתַּמְכוּן עֲלֵיהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ג וִיקוּם וְיִשְׁלוֹט בִּתְקוֹף מִן קֳדָם יְיָ בִּרְבוּת שְׁמָא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ וִיתוּבוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן אֲרֵי כְעַן יִסְגֵי שְׁמֵיהּ עַד סְיָפֵי אַרְעָא׃ ד וִיהֵי מִבְּכֵן שְׁלָמָא לָנָא אַתּוּרָאָה אֲרֵי יֵיעוֹל בְּאַרְעֲנָא וַאֲרֵי יִדְרוֹךְ בִּבִירָנְיָתָנָא וּנְמַנֵּי עֲלָנָא שִׁבְעָא מַלְכִין וְתַמְנְיָא רַבְרְבֵי

רשי

(יד) עתה תתגודדי בת גדוד . עתה בעת גזרתה הרעה על העון כי גבר התגודדי בת גדוד בת כשדים קבלי גדודין כי עתה הוא אשר תלאי הגדות אשר שם מצור עלינו : בשבט יכו על הלחי · מי גרם לך להגלות את אשר ישראל מלעיבי' על נביאיהם ושופטיה' ומכים אותם על הלחי כך היו עושים וכן מצינו בפסיקתא וכן ישעיה הוא אומר (ישעיה נ) גוי נתתי למכים : (א) ואתה בית לחם אפרתה . שיצא דוד משם שנאמר בו (שמואל א יז) עבדך ישי בית הלחמי ובית לחם קרוי אפרת שנאמר (בראשית מח) בדרך אפרת היא בית לחם : צעיר להיות באלפי יהודה . ראוי היית להיות צעיר במשפחות יהודה מפני פסולת רות המואביה שבך : ממך יצא לי · משיח בן דוד וכה"א (תהלים קיח) אבן מאסו הבונים : ומוצאותיו מקדם . לפני שמש ינון שמו (שם) : (ג) לכן יתנם עד עת יולדה · יתנם בני אויביהם עד בא העת אשר חלה וילדה ציון את בניה ציון אשר התחילה עתה חיל כיולדה ועכשיו היא קרובה ילדת ורבותינו אמרו מכאן אין בן דוד בא עד שתתפשט המלכות הרשעה על כל העולם כולו אך לפי פשוטו זהו הלשון שפירשתי : ויתר אחיו · של מלך יהודה כלומר שאר שבט יהודה : ישובון על בני ישראל · יתחברו עם שאר השבטי' ויהיו לממלכה אחת ולא יחצו עוד לשתי ממלכות : (ג) ורעה · ופרנס את ישראל : וישבו • מן הגליות : כי עתה יגדל . מלכם עד אפסי ארץ והביאום מנחה אליו בסוסים וברכב : (ד) והיה זה שלום · גמור וקבוע באין הפסק עוד ולא ידמה לשאר התשועות שהיו לגוים אחריכן : אשור כי יבא · הרי כי משמש בלשון אם • אם

אבן עזרא

(יד) עתה התגודדי בת גדוד • דרך לאות והטעם קהלת הגדוד ששם המצור על ירושלם והיו בארצם מכים שופט ישראל והנכון בעיני כי שופט ישראל הוא המשיח או זרובבל על כן אחריו ואתה בית לחם אפרתה והכתוב דבר כפי מחשבתם כדרך יחלקו בגדי להם וכתב על בלק וילחם בישראל בעבור שאמר אולי אוכל להלחם בו והוא לא נלחם רק כפי מחשבתו דבר הכתוב כדרך שאמר אולי אוכל להלחם בו וככה האנשים רדפו אחריה' עד הירדן ועדיין המרגלים ביריחו : (א) ואתה . חבר השני שמות אפרת היא בית לחם כמו ולא עשו עם בית ירובעל גדעון ומעט לעיר שהיא קטנה : ממך · כל זה בעבור דוד שהוא ראש המלוכה על כן ומוצאותיו מקדם על דוד והנה ידבר עם בית לחם אפרתה כי מבני בניך הראשונים יבא מושיע לישראל : (ב) לכן . יתן השם ישראל שיעמדו בצרה בעת יולדה עד שיתחבר זה המושל וקרוביו עם בני ישראל ויפת אמר כי יתנם המשיח והטעם יניחם כדרך על כן לא נתתיך : (ג) ועמד ורעה . יהיה רועה ישראל בעוז השם וישבו לבטח : (ד) והיה זה שלום · לא יפחד אנוש מאשור אם יבא בארצנו ועוד הקמונו עליו והטעם אם רצה אשור לבוא בארצנו יקומו שרי זה המושל רבים : שבעה גם שמנה · כדרך תן

מושל י"ד מ"ל וסימ' מושל באדם ב' בו , ושלמה היה מושל , ואתת בית לחם אפרתה , והעושר והכבוד מלפניך , והקימותי את כסא מלכותך דדברי הימים , ויהי מושל בכל המלכים דדברי הימים , אתה מושל בגיאות , כי תשב ללחום • ארי נוהם ודוב שוקק , רבים מבקשים פני נדיב . מזעקת מושל בכסילים , אם רוח המושל

תולדות אהרן לכן יתנם• יומא י סנהדרין צח : זה שלום. סוכה נב:

רדק

לדושם , וזהו שאמר והדיקות עמים רבים כי ישימם כעפר לדוש : והחרמתי · כמ"ש בנבואת זכריה ואסף חיל כל הגוים ואמר יהיה על מצלות הסוס קדש לה' ואמר כי קלת חיל הגוים יהיה בזה לישראל וקאתו יהיה קדש לה' : (יד) עתה תתגודדי בת גדוד . עתה בזמן ההוא תתגודדי שיבא עליך גדודים לפי' תקראו בת גדוד ר"ל עדת גדודים : מצור שם עלינו · גוג מגוג שם מצור עלינו עם כל גדודיו ותיילותיו : בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל · כמו שאמר ויצא חצי העיר בגולה וגו' ואז יבזו השופטים והגדולים אשר בישראל עד שיכו אותם בשבט על הלחי דרך בזיון : (א) ואתה בית לחם אפרתה . אמר אפרתה להודיע איזה בית לחם וכן ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם ואמר בית לחם אשר ליהודה נראה כי בית לחם אחר היה ואמר כנגד בית לחם אתה בית לחם צעיר להיות באלפי יהודה אעפ"י שהיית צעיר באלפי יהודה ממך לי יצא שופט להיות מושל בישראל וזהו המלך המשיח ופי' להיות להיותך נמנע בעבור אלפי יהודה צעיר עתה כנגדם ואעפ"כ ממך יצא לי המשיח כי מזרע דוד שהיה מבית לחם יהיה וזהו שאמר ומוצאותיו מקדם מימי עולם כי מוצאות המשיח בזמנו יאמרו כי מקדם מזמן רב היו מבית לחם וזהו דוד כי יש זמן רב בין דוד ובין מלך המשיח וזהו אל שהוא מימי קדם מימי עולם יש עליהם תשובה כי הוא לא משל בישראל אבל הם משלו בו ומה שאמר כי מי היה מימי קדם אלא לא זהו שקר כי האל קודם ימי עולם היה והם אומרים כי מקדם מימי עולם היו מוצאותיו כלומר כי אז יצא והאל קדמון בלי ראשית ומ"ש מעולם עד עולם אתה אל ר"ל מטרם עולם כמ"ש בטרם הרים יולדו וכן מעולם נסכתי בטרם עולם כמ"ש עד לא עשה ארץ וחוצות וי"ת כן ואת בית לחם אפרת וגו' : (ב) לכן יתנם . בעת הישועה יתן האל ית' ישראל בצרה ויביאם עד עת יולדה ילדה כלו' יאחזום צירים כצירי יולדה מרוב צרתם כמו שאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהית מהיות גוי עד העת ההיא : ויתר אחיו ישובון על בני ישראל . יתר אחיו הם שבט יהודה ובנימן שנותרו כשגלו י' השבטים וכנוי אחיו על המשיח : על . כמו עם וכן עם עברת השבטים כלומר אלה ואלה ישובון על אדמתם ות"י בכן יתמסרון בעידן לידתא למילד ושאר אחיהון יסתמכון עליהון בני ישראל ורז"ל דרשו בזה ואמרו אין בן דוד בא עד שתתפשט המלכות בעולם תשעה חדשים שנאמר לכן יתנם עד עת יולדה ילדה : (ג) ועמד ורעה · אחר הצרה יעמוד המלך המשיח וירעה את ישראל בעוז ה' : בגאון שם ה' . כמשפט שיעשה האל בגוים שהם בעוזו ובגאונו שיראה להם ויראו עמנו כל אפסי ארץ וירעה את ישראל בהשקט ובבטחה איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו ואין מחריד כמו שאמר למעלה וזהו שאמר וישבו שישבו בבטחה ובשלום לעולם : כי עתה יגדל • שם המשיח יגדל עתה אחר משפט הרשעים וכת"י ויסגא שמיה : (ד) והיה זה שלום אשור כי יבא • תחת הפחד שאנו מפחדים בזמן הזה מאשור שיבא בארצנו : וכי ידרוך בארמנותינו • זה יהיה שלום

מצודת דוד

בעמיר ור"ל הנה עתה שכולם נקבצו ובאו עמך והרוג בהם עם כי נתלש כחך בהיותך בגולה הנה אני אחזק אותך ואשים קרנך ברזל לנגח בהם ואת פרסותיך אשים נחושה לרמוס אותם : והדיקות . תשחקם דק דק : והחרמתי · הוא מאמר הנביא בשם ישראל אז אחרים לה' חמדת עשרם : וחילם וגו'. כפל הדבר במ"ש : (יד) עתה תתגודדי · ר"ל בזמן ההוא אתה בת גדוד רב תשרטי באבל ובצער ודרך צחות לשון נופל על לשון אמר תתגודדי בת גדוד : מצור שם עלינו . ר"ל וזהו בגמול ששם עלינו מצור בימי חרבן בית השני : בשבט וגו' · ובימי הגולה היינו נבזים בעיניהם ואפילו את שופט ישראל הכו בשבט על הלחי והוא מכת בזיון וכן נאמר יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכה ג) : ה (א) ואתה בית לחם אפרתה · בית לחם שביהודה נקראת אפרת כמ"ש בדרך אפרת היא בית לחם (בראשית מח) ולא זהו בית לחם שבזבולון המוזכר ביהושע : צעיר להיות וגומר . ר"ל אתה משפחת בית דוד הבא מבית לחם מישי בית הלחמי מהראוי היה שתהיה הצעיר והנבזה בכל שרי יהודה וזהו לפי שבאה מרות המואביה : ממך לי יצא · ומ"מ יצא לי ממך מלך המשיח להיות מושל בישראל : ומוצאותיו מקדם . בזה יפרש אמריו שאין הכוונה לומר שהמלך המשיח בעצמו יולד בבית לחם אבל מוצאותיו מבית לחם כי מימים קדמונים מימי דוד המלך אבי המשפחה הם מן מקור מתולדת המשיח הוא מבית לחם ולא הוא בעצמו : (ב) לכן יתנם · הואיל והגדלתי המשפחה הזאת הוסיף עוד לגדלם כי המושל הזה הוא מלך המשיח הוא יכלה את המון גוג שאמר למעלה קומי ודושי וגו' וז"ש יתנם עד עת וגו' ור"ל הוא יתנם בצרה גדולה עד שיהיו כמו העת אשר היולדה כורעת ללדת שהיא מצירה מאד : ויתר אחיו · ר"ל השבטים מהמון גוג אחיו ובני עמו שם ישובון על בית ישראל להיות נכנעים להם : (ג) ועמד ורעה . מלך המשיח הוא יעמוד וירעה אותם בעוז ה' ר"ל ולא בעוצם ידו כי מה' היתה זאת : בגאון · ברוממות שם ה' אלהיו ואותו ענין כמ"ש · וישבו · ישראל ישבו בארצם בהשקט ושאנן : כי עתה . ר"ל בזמן הזה יגדל שמו להתפרסם עד קצות הארץ : (ד) והיה זה שלום

מצודת ציון

(שופטים ה) : וחילם . גם הוא ענין עושר כמו ושללו חילך (יחזקאל כ"ו) : (יד) תתגודדי • ענין שריטת הבשר כמו לא תתגודדו (דברים י"ד) : גדוד . ענין מחנה וכן פשט גדוד (הושע ז) : מצור · כן יקרא הקפת גייסות סביב העיר ללכדה : בשבט . בשרביט : הלחי • כן נקרא המקום שאצל העין : (א) צעיר · קטן ונבזה : באלפי · ענין שררה כמו אל תבטחו באלוף (לקמן ז') : (ג) ורעה . ר"ל ינהיג : בגאון . ענין רוממות : אפסי . קצות כי בקצות הארץ היא אפס וכלה : (ד) ידרוך • מלשון דריכה והלוך : בארמנותינו . מלשון ארמון והיכל : נסיכי . ענין שררה אדם

רֹעִים וּשְׁמֹנָה נְסִיכֵי אָדָם׃ ה וְרָעוּ
אֶת־אֶרֶץ אַשּׁוּר בַּחֶרֶב וְאֶת־אֶרֶץ
נִמְרֹד בִּפְתָחֶיהָ וְהִצִּיל מֵאַשּׁוּר כִּי־
יָבוֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ בִּגְבוּלֵנוּ׃
ו וְהָיָה׀ שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים
רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים
עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ
וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם׃ ז וְהָיָה
שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים
רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר
בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס
וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ ח תָּרֹם יָדְךָ עַל־
צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃
ט וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה
וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי
מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ י וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ
וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃ יא וְהִכְרַתִּי
כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־

וחד פתחים
ו׳כטע׳כסיפר׳
ל׳
ג׳ כסיפרא וכלמ תלים דכות׳ במ״א
ל׳ וחסר
ל׳
ל׳
ג׳ חסר ת׳כליסנא בכנו ל׳

אֱנָשָׁא : ה וְיִרְעוּן יָת אַרְעָא
דְאַתּוּר בְּחַרְבָּא וְיָת אַרְעָא
נִמְרוֹד בִּתְקוֹף כְּרַכְּהָא
וִישֵׁיזְבִינָנָא מֵאַתּוּר דְלָא יֵעוֹל
בְּאַרְעֲנָא וְלָא יִדְרוֹךְ
בִּתְחוּמָנָא : ו וִיהֵי שְׁאָרָא
דְבֵית יַעֲקֹב בְּגוֹ עַמְמִין
סַגִּיאִין כְּטַלָּא קֳדָם יְיָ וְכִרְסִיסֵי
מַלְקוֹשָׁא דִי עַל עִסְבָּא דִי לָא
מְאוֹרִיךְ לֶאֱנָשָׁא וְלָא מְכַתַּר
לְבַר אֱנָשָׁא : ז וִיהֵי שְׁאָרָא
דְיַעֲקֹב בְּעַמְמַיָא בְּגוֹ עַמְמִין
סַגִּיאִין כְּאַרְיָא בִּבְעִירָא
בְחוּרְשָׁא וּכְלֵיתָא בְּעֶדְרֵי עָנָא
דְאִם יְעַדֵּי וְיִרְמוֹס וְיִקְטוֹל וְלֵית
דִי מְשֵׁיזִיב : ח סַגִּי מִבְּכֵן
תִּתְקֵיף יְדָךְ יִשְׂרָאֵל עַל סַנְאָךְ
וְכָל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יִשְׁתֵּיצוּן :
ט וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ
וְאֶשֵׁיצֵי סוּסָוַת עַמְמַיָא מִבֵּינָךְ
וְאוֹבֵיד רְתִיכֵיהוֹן : י וְאֶשֵׁיצֵי
קִרְוֵי עַמְמַיָא מֵאַרְעָךְ וְאַפְגֵּר
כָּל כְּרַכֵּיהוֹן תַּקִּיפַיָא ·
יא וְאֶשֵׁיצֵי חָרָשִׁין מִבֵּינָךְ

רשי

אם יבא בארצנו כאשר בא עתה : והקימונו עליו שבעה רועים · שבעה ושמונה רבותינו פירשו שמותיהן במסכת סוכה ואיני יודע מהיכן למדו : (ה) ורעו את ארץ אשור : וירוצצו כמו (שם ב) תרועם בשבט ברזל : ואת ארץ נמרוד · היא בבל : בפתחיה · בשערי מדינותיה : (ו) כטל מאת ה'. שאין בא לעולם ע"י אדם ולא יבקשו מכל אדם עליו כך לא יקוה ישראל לעזרת איש כי אם בה' : (ז) כאריה בבהמות יער · כך יהי מלכם שליט בכל : ורמס וטרף · רמס היא דריסת הארי כשהוא רעב ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא את הטרף למעונותיו בשביל גורותיו ולבאותיו : (ט) והכרתי סוסיך . היא עזרת מצרים שאתם נשענים עליהם להצילכם סוסים : (י) והכרתי ערי ארצך · ולא תצטרך לערי מבצר

אבן עזרא

תן חלק לשבעה וגם לשמונה והטעם כפול נסיכים כמו רועים והנה אינה חמשה עשר : (ה) ורעו . דרך משל כי ימלכו עליכם בחזקה : וארץ נמרוד · היא בבל : בפתחיה · על החרב כמו והמה פתיחות יש אומרים בפתחי הארץ והנה יצילו מאשור : (ו) והיה שארית יעקב · אותם שלא יכלו שהתחברו עם בית הלחמים כי יהיה מקומם רחוק כי עודם בגלות : כטל מאת ה' · והטעם שיבטחו על השם לבדו ולא על מלכי הגוים שהם בארצם כמו הטל שאינה ברשות אדם רק ביד השם או ילמד ישראל העמים לקרוא בשם ה' ויהיו בקרבם כדרך אהיה כטל לישראל וכל גוי לא יקוה לאיש : (ז) והיה · ברצותם לבוא בבית המקדש : (ח) תרם . גבורת' תראה על הכל והאויבים השם יכריתם : (ט) והיה · והכרתי סוסיך . לעשות מלחמה כי אין צורך : (י) והכרתי ערי ארצך · מוקפות החומה כי לולי פחד אויב טוב לאדם לשבת בפרזות שהאויר רחב והטעם שיהיה שלום בארץ ואין צורך למבצרים : (יא) והכרתי כשפים . מעשה התולדות כי מן התולדות יבאו הכשפים : ומעוננים · מסתכלים בעננים לדעת

תעלה ' לבני אדם ל' בסיפרא וכל ספר תהילות דכוו' במ"א להודיע לבני האדם : וטרף ב' וסימני' וטרף זרוע אף קרקד, ורמס וטרף ואין מציל : מרכבותיך ב' וחסר וסימ' ואבדתי מרכבותיך, כי תרכב על סוסיך מרכבותיך

תולדות אהרן כתל. (ברכות ט) :

רדק

שלום לנו מכל פחד שלא יפחד עוד עד עולם ופי' זה שלום על המשיח כי הוא יהיה סבת השלום כמו שאמר ודבר שלום לגוים או פי' זה שלום יהיה שלא יבא עוד אויב בארצנו כמו שהיה רגיל לבא היום : והקימונו עליו · פי' על האויב אם יבא בזמן ההוא כמו שבא בזה"ז מלך אשור אם יבא אז נקים עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם כלו' שיעמדו נגד האויב ויכוהו והרועים והנסיכים יהיו שרי המלך המשיח שיהיו רועי ישראל במלותו ונסיכים ממונים עליהם ומה שאמר שבעה שמונה כמו תן חלק לשבעה וגם לשמונה כלומר רבים רועים ונסיכים ורועים ונסיכים ענין כפול במלות שונות כי הרועים הם הנסיכים וי"ת ונמני עלנא שבעה מלכין ותמניא רברבי אנשא ואני תמיה איך תרגום עליו עלנא ויתכן לפרש עליו כמו עם ר"ל עם מלך המשיח וכן ועליו מטה מנשה ורז"ל אמרו מאן נינהו שבעה רועים דוד באמצע שת חנוך ומתושלח מימינו אברהם ויעקב ומשה משמאלו ומאן נינהו שמונה נסיכי אדם ישי שאול ושמואל עמוס וצפניה חזקיה אליהו ומשיח : (ה) ורעו · אלה הרועים ירעו את ארץ אשור בחרב ופי' ורעו ושברו כמו ורעו דליותיו ירעוך קדקד : ואת ארץ נמרוד . הוא בבל כמו שכתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזכר אשור ובבל לפי שהם החריבו את ארץ ישראל והם יחריבום : בפתחיה · בחרבותיה כמו והמה פתיחות שפירושו חרבות ר"ל כי בכלי מלחמתם יהרגום ות"י בפתחיה בתוקף כרכהא : והציל · המלך המשיח יצילנו בהחריבו ארץ אשור ובבל עם נסיכיו ושריו שלא יבא עוד אויב מן הארץ ההיא שיבא בארצנו וידרוך בגבולנו ומלת כי במקום שי"ן השמוש כמו כי נתן לנבאך לנס כמו שנתן : (ו) והיה שארית · אותם שישארו אחר שירפו כמו שאמרו וצרפתים כצרוף הכסף וגו' : בקרב עמים רבים · שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג ויהיו ישראל ביניהם כטל מאת ה' כי הטל בא מאת ה' מן השמים והמקוה לו לא יקוה לאיש שיבא לו אלא לה' יקוה כי הוא הממטיר והמביא לארץ הטל והמטר כן ישראל בישועה הבאה לא יקוו אלא לאל יתברך כי הוא המושיעם ואין זולתו מושיע כי הם יהיו עם מעט והעמים הנאספים עליהם יהיו רבים ומי יוכל להושיעם בלתו ותרד ישועתו להם כאשר ירד הטל על האדמה ואמר אחר כן כרביבים עלי עשב כי הרביבים הם מטר הרב והעשב גדול מהדשא כן יהיו הם הולכים וגדלים וטובו להם הולך וגדל : יקוה לאיש · ייחל לבני אדם כפל הענין במלות שונות : (ז) והיה · כאריה בבהמות יער · האריה הוא הגדול ויש לו כח וגבורה בחיות היער החזקים כמו הנמר והדוב והזאב ויעבור עליהם וירמסם ויטרוף מהם כרצונו ואין מציל הכפיר הוא הקטן במין האריה והכפיר אין לו כח בחיות היער לטרוף אבל יש לו כח בעדרי צאן יטרוף מהם ואין מציל כן יהיו ישראל בקרב העמים ההם הנאספים על ירושלם שיאבדום ויהרגום כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה : תרום ידך · מבואר הוא : (ט) והיה . והכרתי סוסיך כלומר שלא תצטרך לסוסים ולמרכבות כי שלום יהיה לך לעולם אחר מלחמת גוג ומגוג וי"ת ואשצי סוסות עממיא מבינך ואוביד ית רתיכיהון : (י) והכרתי ערי ארצך · שהם מוקפות חומה ולא יצטרכו לחומה כי שלום יהיה להם וריב אדם לא יהיה שם ואמר והכרתי כלומר במה שארבה אתכם ואתן לכם שלוה כאלו אני אכרות את חומת עריכם עד שלא יקראו ערים אלא פרזות וכן אמר פרזות תשב ירושלם וגו' וכן פי' והרסתי כל מבצריך ועוד כי ישיבת הפרזות טובה לבריאות הגוף מישיבת הערים המוקפות והכרכים וכן אחז"ל אין מוליכין מעיר לכרך מפני שישיבת כרכים קשה ואמר מנין שישיבת כרכים קשה שנאמר ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם והטעם כי האויר צר בכרכים ובפרזות הוא רחב וטוב לבריאות הגוף וי"ת ואשצי קרוי עממיא מארעך ואפגר כל כרכיהון תקיפיא : (יא) והכרתי כשפים מידך . כמו מרשותך כמו ויקח את כל ארצו מידו ר"ל שלא יהיה בכל ארצך מכשפים ומעוננים · כמו שהם היום וטעם והכרתי שיסיר לב האדם מבקשתם ופי' מעוננים אמרו רז"ל מעונן זה האוחז את העינים

מצודת דוד

שלום ששמו יהיה סבת השלום אף אשור כי יבוא בארצנו וגומר לא יהיה נעדר השלום כי לא יבא למלחמה כמו לשעבר כי בהכנעה יבוא : והקימונו עליו . אנחנו נמשול בארצנו ונקים עליו נציבים מתחת ידינו : שבעה רועים · ר"ל מנהיגים את העם להורותם הדרך : נסיכי אדם . בני אדם מושלים על העם : (ה) ורעו · הם ינהיגו את ארץ אשור בחרב ר"ל יהרגו בחרב את המסרב על הנהגות' : ארץ נמרוד · הוא בבל כמ"ש בנמרוד ותהי ראשית ממלכתו בבל וגומר (בראשית י) : בפתחיה . ר"ל ינהיגום בפרסום בפתחי שערי העיר : והציל מאשור וגומר · ר"ל במה שיעמיד מלך המשיח באשור נציבים מבני ישראל בזה יציל את ישראל מאשור אשר יבוא בארצינו כי לפי שיהיה אימת הנציבים עליהם לא יבואו למלחמה כ"א להראות הכנעה : (ו) בקרב עמים רבים . הוא גוג והמלכים אשר עמו : כטל מאת ה' . ר"ל אז לא יתלו בטחונם בעכו"ם אלא יתלו בטחונם בה' שמו כמו בטחון ירידת הטל שהוא מה' לבד וכן בטחון הרביבים אשר המקוה להם לא יקוה לאיש שהוא יורידו לפי שאין ביד אדם כן אז לא יקוה למי רק לה' : ולא ייחל וגו' · הוא כפל ענין במ"ש : (ז) והיה שארית יעקב . ר"ל לכן יגבר ידם ויהיו בקרב העכו"ם הרבים ההם כאריה בחית היער וככפיר בעדרי הצאן אשר אם מי עבר דרך עליהם הוא רומס וטורף ואין מי מציל עצמו מידו כן הם יהרגו בחיל גוג ומגוג ההם ואין מי יעמוד נגדם : (ח) תרום ידך · אז תרום ידך להתגבר על צריך ויכרתו כולם : (ט) והכרתי סוסיך · ר"ל לא תהיה נושע בגבורות הסוס ובמרכבות כ"א בעזר אלוה : (י) ערי ארצך · עיר המוקפת חומה נקראת בשם עיר לבד ואם היא מבלי חומה נקראת עיר פרוז ולזה אמר כאן אז לא יהיה לך ערים המוקפות חומה להשגב בה כי עוד לא יבא עליך מלחמה : והרסתי וגומר . הוא כפל ענין במ"ש : (יא) והכרתי כשפים . ברצונך

מצודת ציון

אדם · רוצה לומר חשובים : (ה) ורעו · ינהיגו : בפתחיה · מלשון פתח : (ו) כרביבים · הוא המטר החזק כמו וימנעו רביבים (ירמיה ג) : ייחל · מלשון תוחלת ותקוה : (ז) בבהמות יער · ר"ל בחית יער וכן ושן בהמות (דברים ל"ב) : ככפיר · ארי בחור : ורמס . ענין דריסת ברגל : (ח) תרום · מלשון רוממות : צריך · מלשון צר ואויב : (י) והרסתי · ענין נתיצה ושבירה : מבצריך · ערי המבצר : (יא) ומעוננים ענין כשוף כמו מעונן ומנחש (דברים י"ח) : (יג) ונתשתי : ענין

לָךְ׃ יב וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ
כ' מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד
ס'מ"ל בנביאי' לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ יג וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ
ג'מ"ל בליש' ח' בליש' דבבו מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ יד וְעָשִׂיתִי
בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
לֹא שָׁמֵעוּ׃

ו א שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־
יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים
וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ׃ ב שִׁמְעוּ
הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים
ל' חסר מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־
ל'. ל' עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ ג עַמִּי
ל' וחסר מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה
ל' כ"כ בִי׃ ד כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
חד חסר וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח
ג' אנ"ך לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃
ל' מדינחאי מי כתיב מה קרי ה עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ
מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־
בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן
ד'חד חסר ח' דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה׃ ו בַּמָּה אֲקַדֵּם
ל' יְהוָה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ

ומעננין לא יהון לך: יב ואשיצי צלמי עממיא וקמתהון מבינך ולא תשתעבד עוד לעובדי ידך: יג ואעקר שתילי עממיא מבינך ואשיצי בעלי דבבך: יד ואעביד ברגז ובחימא ית פורענות דין מן עממיא דלא קבילו אולפן אוריתא: א שמעו כען ית דיי אמר קום דון עם טוריא וישמען רמתא קלך: ב שמעו טוריא ית דינא דיי ועקריא מיסודי ארעא ארי דינא קדם יי עם עמיה ועם ישראל עביד תוכיחה: ג עמי מה טבא אמרית למעבד לך ולא עבידת או מרועא קשיא אסגיתי עלך אסהיד בי: ד ארי אסיקתך מארעא דמצרים ומבית עבדותא פרקתך ושלחית קדמך תלתא נביין משה לאלפא מסירת דינין אהרן לכפרא על עמא ומרים לאוראה לנשיא: ה עמי אדכר כען מה מלך בלק מלכא דמואב ומא אתיב יתיה בלעם בר בעור הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שטין עד בית גלגלא בדיל למידע זכותא דיי: ו במה אפלח קדם יי אשתעבד לאלהא דשכנתיה בשמי מרומא האפלח

רשי

מגלר: (יג) והשמדתי עריך. ואשיצי בעלי דבבך וכן (ישעיה יד) ומלאו פני תבל ערים וכן (שמואל א כח) ויהי עריך: (א) את ההרים. את האבות: הגבעות. האמהות: (ג) מה עשיתי לך. תן לבך להכיר מה טוב עשיתי לך: ומה הלאתיך. בעבודתי: ענה בי. העד בי: (ד) כי העליתיך. אע"פ שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאתיך בעבודה גדולה ובקרבנות גדולים: את משה אהרן ומרים. ת"י משה לאלפא מסורת דינין ואהרן לכפרא על עמא ומרים לאוראה לנשיא: (ה) ומה ענה אותו בלעם בן בעור. מה אזעום לא זעם ה' (במדב' כג) שלא כעסתי כל אותן הימים: מן השטים. שחטאתם לי שם דעו צדקותי שלא מנעתי טובתי ועזרתי אתכם עד הבאתי אתכם לגלגל וכבשתי לפניכם שם את הארץ: (ו) אכף. אהיה כפוף:

נחלי

אבן עזרא

לדעת העתידות: (יב) והכרתי. פסיליך. עץ ואבן: (יג) ונתשתי. והשמדתי. הערים שהיו האשרים בהם שלא יזכרו ורבי מרנוס אמר כי עריך כמו ויהי ערך: (א) שמעו. ידבר עם ישראל בעד השם וככה אמר לי קום ריב עם ישראל בהרים: (ב) שמעו. הטעם כמו האזינו בעבור היותם עומדים וככה כי היא שמעה: (ג) עמי: מה הלאותי לך ומה הלאיתיך הטע' מה דבר בקשתי מאתך שתלאה לעשותו: ענה בי. העד בי: (ד) כי. רק טובה רבה עשיתי לך אשר העליתיך והנהגתיך על ידי אדם שתוכל לדבר עמו ולומר לו כל צרכיך ושיודיעך דרכי והם משה שבא אל פרעה ואהרן שהתנבא על ישראל לפני בא משה ומרים שהתנבאה לנשי' גם התורה נתנה על יד משה ואהרן שהיה לו לפה ושניהם למדו המצות לאנשי' ומרים לנשי' אשר דבר השם עמו פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו פה אל פה ולא בחלום במראה ולא בחידו' והיא טובה גדולה ונפלאה כי הדברים ברורים כאב לבנו ורב לתלמידו: (ה) עמי. הזכיר החסד שעשה השם עם ישראל על דבר עצת בלעם כשיעץ להשמיד הכל וטע' ומה ענה אותו שלא הנחתי בלעם לקללכם ונויחיו והתנב' כי נתתי עליו רוחי בעבור כבודכם וכתוב הוא וכן אשר ענה אותו שבירך אתכם ויהושע אמר כדבר בלעם ואציל אתכם מידו וטעם מן השטים כי לא היה בין השטים שחטאו שם ישראל ובין הגלגל רק מעט דרך ומעב' הירדן והזכיר הגלגל כי הוא תחלת ארץ ישראל והנה הטעם כאשר הייתם קרובים להכנס אל הארץ אז חטאתם חטאה גדולה שהייתם כולכם בני מות וחמלתי עליה' ובאתם אל הארץ ועזרתי אתכם וכל זה עשיתי אולי תכירו הטוב שעשיתי לכם וזהו למען דעת צדקות יי': (ו) במה. ואם כל א' מכם יאמר במה אתרצה אל

ישועה: ולא תשתחוה ב' וסימ' ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך, ולא תשתחוה לאל נכר: עריך ח' בלישנ' דבבו בקריאה וסימ' וה' סר מעליך ויהי עריך, והשמדתי עריך, והכרתי ערי ארצך, ומלאו פני תבל ערים, וערים נתשת אבד זכרם המה, נשוא לשוא עריך, ופשרה לעריך, פתאום עיר בהלות: ומרים ג' בקריאה וסי' ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם, שלח לפניך את משה, ובני עמרם דדברי הימים ' אנ"ך: במה ח' קמצין בקריאה וסימ' במה אדע כי אירשנה, במה אושיע את ישראל, ויאמר שאול גשו., ויצא הרוח ויעמד דמלכים. וחברו דדברי הימים: במה אקדם ה' אכף, אהבתי אתכם אמר ה', הוגעתם ה' בדבריכם, וא' ובמה

רדק

הטינים רבי עקיבא אמר זה המחשב עונות ושעות והאומר היום יפה לצאת למחר יפה ליקח: (יב) והכרתי פסיליך. וטעם והכרתי כמו שפי' כאשר למעלה ממנו וכן טעם ונתשתי: (יג) ונתשתי. והשמדתי עריך. אויביך כמו ויהי עריך וכן ת"י ואשיצי בעלי דבבך. ויש לפרשו כמו שפירשו והכרתי ערי ארצך: (יד) ועשיתי אשר לא שמעו ת"י דלא קבילו אולפן אוריתא:

(א) שמעו. אמר הנביא כנגד ישראל שמעו מה שאמר לי האל ית' ומה שאמר קום ריב את ההרים כמו אל ההרים וכן וראה את הכהן כמו אל הכהן ר"ל הראה ריבך אליהם וכן אמר לגבעות שתשמענה קולך וטעם ההרים והגבעות על דרך האזינו השמים ותשמע הארץ שמעו שמים והאזיני ארץ כי היא שמעה את כל דברי ה' והריב הוא עם ישראל שיתוכח עמהם האל יתב' על הטובות שעשה להם והם גמלו לו רעה וי"ת ההרים אבהתא והגבעות אמהתא כלומר שישמעו האבות שהם אברהם יצחק ויעקב והאמהות שרה רבקה רחל ולאה מה שגמלו בניהם לאל ית': (ב) שמעו הרים. והאיתנים הם ההרים או הגבעות שהם החזקים אשר ביסוד העפר והם מוסדי ארץ וי"ת שמעו אבהתא ית דינא דה' ועקריא יסודי ארעא: (ג) עמי מה עשיתי לך. מה רעה עשיתי לך: ומה הלאיתיך. הס"א בכנו"ל והאל"ף בליר"י ופי' מה מלוה גזירתי לך שתלאה לעשותה: ענה בי. העד בי אם עשיתי: (ד) כי העליתיך. אבל עשיתי לך טובות שהעליתיך מארץ מצרים שהיית שם בעבודה קשה: ומבית עבדים. פירוש מארץ מצרים כמו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ופי' מבית עבדים ממקום שהייתם בו עבדים או פי' שהם היו עבדים ואתם הייתם עבדים לעבדים ומצרים מבני חם היו ונאמר עבד עבדים יהיה לאחיו: ואשלח לפניך. לפני לאתך שלחתי לך בעבודתך מבשרים שבשרו לך כי הגאולה להניח לך מרגזך והמבשרים היו שלשה נביאים משה ואהרן ומרים וי"ת ושלחית קדמך תלתא נביאים וגו': (ה) עמי זכר נא. ומה ענה אותו אחר שהזהרתיו שלא יקלל אתכם: מן השטים ועד הגלגל. וזכר ג"כ מן השטים שחטאתם שם והייתם חייבין כליה וכפר להם במקלת החוטאים שהמית במגפה: עד הגלגל. מה עשה לכם האל ית' שהעבירכם את הירדן ביבשה: למען דעת צדקות השם. הכל זכור מפי הקבלה ומפי תורת משה למען שתדע צדקות ה' שעשה עמך והטיב מעשיך. ות"י הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שטין עד בית גלגלא: (ו) במה אקדם ה'. אם

תולדות אהרן שמעו הרים. סוטה מו ר"ה יא זוכר משפטים: זכר נא. ברכות ז סנהדרין קה עכו"ם ד זוהר בהר במה אקדם. עקידה שער נז:

מצודת ציון

ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א): אשיריך. מלשון אשרה והוא אילן הנעבד: עריך. שונאך כמו ויהי ערך (ש"א כ"ח): (א) נא. עתה: קום. הוא ענין זרוז: ריב. ענין ויכוח: את ההרים. אל ההרים: (ב) והאיתנים. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד): מוסדי. מלשון יסוד: יתוכח. ענין ברור דברים: (ג) מה. מלה הבאה יורה על הפלגת הרבוי כמו מה רב טובך (תהלים ל"א): הלאתיך. ענין יגיעה כמו ונלאו מצרים (שמות ז): ענה. עדות כמו לא תענה (שם כ): (ה) ענה. מלשון עניה ותשובה: (ו) אקדם. אבוא לפניו וכן לא יקדמנה מגן

מצודת דוד

השגחתי בך לא תעסוק עוד בכשפים לדעת מה מהעתידות: (יב) והכרתי פסיליך. כי אז תכיר שאין אלוה מבלעדי: למעשה ידיך. הפסילים שהם מעשה ידי אדם: (יג) ונתשתי. ר"ל עוד לא תשתחוה לאשרים: והשמדתי עריך. ואז אשמיד אני את שונאיך: (יד) ועשיתי וגו'. בחמה שפוכה אעשה נקם עם הבבליים אשר לא שמעו מעולם נקמה מופלגת כזאת: ו (א) קום ריב את ההרים. אל הנביא אמר התווכח עם ישראל אל ההרים ר"ל הרם קול להתווכח בפרסום רב וישמעו ההרים והוא ענין גוזמא והפלגה: ותשמעה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ב) שמעו הרים. ר"ל וכה אמור שמעו הרים את ריבות ה': והאתנים מוסדי ארץ. הם ההרים שהם החזקים ומוסדי הארץ וכפל הדבר במ"ש: ועם ישראל יתוכח כפל הדבר במ"ש: (ג) עמי מה עשיתי לך. זכור מה מאד רוב טוב עשיתי לך: ומה הלאתיך. ומהו הדבר אשר יגעתיך בו להכביד העול: ענה בי. העד בי לומר הנה בזה הגעתנו: (ד) כי העליתיך. עתה יפרש מהו רוב הטובה שעשה ואמר כי העליתיך וגו': ומבית עבדים. ממקום שהייתם עבדים פדיתי אותך וכפל הדבר במ"ש: ואשלח. שלחתי לפניך מנהיגים הגונים והם משה אהרן ומרים: (ה) מה יעץ וגו'. כאשר הלא עצתו היה לכלותך מן העולם ע"י בלעם לקלל

בשם:

רשי

(ז) נחלי שמן . למנחות : האתן בכורי · קרבן לפשעי : (ח) הגיד · הקב"ה לך אדם מה טוב לך לעשות : והצנע לכת · ת"י הוי צנוע למיהך בדחלא דאלהך · ד"א והצנע לכת לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מבייש את חבירו ובא לפייסו ואומר לו אייני מתרצה לך עד שיבא פלוני ופלוני שבזיתי לפניהם אבל הקב"ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו : (ט) קול ה' לעיר יקרא · קול נביאי ד' על קרתא מכריזין להם התשובה . ותושיה יראה שמך . ותושיה קורא להם הנביא אשר רואה את שמך אשר נתן לב להתבונן ולראות דרכיך ותושיה מוסב על מקרא שלמעלה הימנו : שמעו מטה מי יעדה . הטו אזן ושמעו מטה הפורענות אשר תרדה אתכם שהנביאים מתרים בכם ושמעו מי הוא אשר ייעד אותו הפורעניות אם יכולת בידו לקיים מה שגוזר ויונתן לא כן תירגם : (ותושיה יראה שמך . מכאן שכל מי שאומר בכל יום מקרא המתחיל ומסיים כמו שמתחיל ומסיים שמו התורה מצילו מגיהנם) : (י) עוד האש בית רשע אוצרות רשע · ה"א האש נקודה פתח לפי שהיא תמוה וכן פירושו עוד לי אורך ימים הוא . האש כמו היש (וכד"ה א ב) מלינו אישי אבי דוד במקום ישי אף כאן אש במקום יש וכן (בשמואל ב יד) אם אש להמין ולהשמאיל · אם יש להאמין ולהשמאיל · וי"ת כן האית שיעלה בלבבכם שיתקיים בית רשע לאורך ימי' ואוצרות רשע : ואיפת רזון זעומה · מדה קטנה שעשיתם מרמים בה העניים ומביאין אותן

מיכה

בְּעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה : ז הֲיִרְצֶה
יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־
שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי
חַטַּאת נַפְשִׁי : ח הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־
טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־
עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ
לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ : ט קוֹל יְהוָה לָעִיר
יִקְרָא וְתוּשִׁיָּה יִרְאֶה שְׁמֶךָ שִׁמְעוּ
מַטֶּה וּמִי יְעָדָהּ : י עוֹד הַאִשׁ בֵּית
רָשָׁע אֹצְרוֹת רֶשַׁע וְאֵיפַת רָזוֹן
זְעוּמָה : יא הַאֶזְכֶּה בְּמֹאזְנֵי רֶשַׁע
וּבְכִיס אַבְנֵי מִרְמָה : יב אֲשֶׁר
עֲשִׁירֶיהָ מָלְאוּ חָמָס וְיֹשְׁבֶיהָ דִּבְּרוּ־

תרגום

קֳדָמוֹהִי בַּעֲלָוָן בְּעֶגְלִין בְּנֵי
שְׁנָא : ז הֲיִתְרְעֵי יְיָ בְּאַלְפֵי
דִכְרִין בְּרִבְבַת נַחֲלִין דִּמְשַׁח
הַאֶתֵּן בּוּכְרִי חֲלַף חוֹבֵי חִבּוּב
מְעַי חֲלַף חֲטָאֵי נַפְשִׁי :
ח הִתְחֲוֵה לָךְ אֱנָשָׁא מָה טָב
וּמָא יְיָ תָּבַע מִנָּךְ אֱלָהֵין
לְמֶעְבַּד דִּין דִּקְשׁוֹט וּלְמִרְחַם
גְּמִילוּת חִסְדָּא וֶהֱוֵי צְנִיעַ
לְהַלָּכָא בְּדַחַלְתָּא דֶּאֱלָהָךְ :
ט קָל נְבִיַּיָּא דַּייָ עַל קַרְתָּא
מַכְלָן וּמַלְפַיָּא דָּחֲלִין לִשְׁמָא
שְׁמַע מַלְכָּא וְשִׁלְטוֹנָא וּשְׁאַר
עַמָּא דְאַרְעָא : י עוֹד הָאִית
בֵּית רַשִׁיעָא אוֹצְרִין דִּרְשַׁע
וּמְכִילָן דִּשְׁקַר מֵיתִין לוּט :
יא הֲיִזְכּוֹן בְּמָזְנָן דִּרְשַׁע וּבְכִיס
דְּבֵיהּ מַתְקְלִין רַבְרְבִין וּדְעַדְקִין : יב דַּעֲתִירָאָה מָלַן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וְיָתְבָהָא

אבן עזרא

אל אלהי שעשה עם אבותי זה החסד וזהו הטעם במה אקדם ומלת אכף מפעלי הכפל כדרך אשתחוה כמנהג המביא מנחה לאדוניו : (ז) הירצה · אם אוכל להקריב לו פרים רבים כי רצונו באלפים רבים ושמן לקרבן רבבות נחלים או אם ארצה אתן לו בכורי בעבור פשעי שיסלח לי והטעם שאקריבנו לפניו שאין לי במה אתרצה כי אם בבהמות או בבני פרי בטני הטעם כפול וני"ת ברבבות ישרת בעבור שנים אחריו וככה הוא האתן בכורי בפשעי פרי בטני בעבור חטאת נפשי כמו ויעבד ישראל באשה : (ח) הגיד . זאת היא תשובת הנביא ככה הגיד לך אתה האדם שאומר במה אקדם ה' מה טוב בעיניו שתעשה והוא איננו מבקש אילים ולא בנך רק עשות משפט שלא תעשה עול בעמיתך ולא תוננו בדיבור או בהון רק תעשה חסד עמו בכל יכולתך והצנע לכתך עם השם לבדו שתלך בדרכיו בתם לבב הפך קשי עורף : (ט) קול · בעבור שהזכיר שהעשה משפט החל להוכיח ישראל על שאינם עושים משפט במשקל במדה וטע' לעיר שומרון או לירושלם : ותושיה · חסר איש כמו ואני תפלה ויראה בלב זה השם הקורא וכן הוא ואיש תושיה יראה וידע השם הנזכר ויפת אמר כי ה"א תחת יו"ד והטעם כי תושיה ילמדו יראי השם וזהו הכל : שמעו מטה · שיביא השם לייסר את המעוותים ודעו מי יעדה ולא יאמר ומטה לשון נקבה גם זכר ושמות רבות ככה : (י) עוד האש · הנכבד בעיר עודהו מחזיק ברשותו את' שישמע קול הקריאה יש בביתו כבית רשע איפת אוצרות רשע ממון שקבץ ברשע ובאיפת רזון חסרה שהיא זעומה לשם ולא יאמר בלבו איננו ירא מלפני השם שיאמר בלבו האזכ' במאזני רשע : (יב) אשר עשיריה · עיר הנזכרת לעיר וקרא

ויאמר דויד אל הגבעונים : רשע י"ז פתחין וסי' מרשעים יצא רשע , ולהכות באגרוף רשע , פתח הרצובות רשע , החמס קם למטה רשע , חרשתם רשע עולתה , האזבה במאזני רשע , עוד האש בית רשע תניינא דפסוק , כי לא אל חפץ רשע , אהבת צדק ותשנא רשע , ותועבות שפתי רשע , לא יועילו אוצרות רשע, תועבות מלכים עשות רשע, וללכת עם אנשי רשע, מרור באהלי רשע , כי לחמו לחם רשע , ולדעת רשע כסל , ולא ימלט רשע את בעליו : ויושביה ו' וסי' כמו כן ימותון , העיר ההללה , היו לי כלם בסדום אשר עשיריה , היושב על חוג הארץ , וישתמר חקות עמרי :

תולדות אהרן מה טוב · סוכה נט מכות כד עשות משפט • עקרים מ"ג פ"ל : והצנע לכת • עקידה שער מג :

רדק

אם יאמר אחד מכם באיזו מנחה אקדם את ה' שירצה בה ובמה אכף לו : האקדמנו בעולות ובעגלים פי' ויהיו העולות עגלים בני שנה טובים ונבחרים : אכף · שרשו כפף והוא מבנין נפעל • (ז) הירצה : זכר הנבחרים במין הבשר לאכול ואמר עוד שמא ירצה ברוב המנחה והוא מה שאמר באלפי אלים ברבבות נחלי שמן וזה על דרך הפלגה כמו נסכי נחלי דבש וחמאה : האתן בכורי פשעי . או שמא לא ירצה במנחות ובהמות אלא כמי שתביא עלי מבני והוא בכורי שאתננו לו למנחה בעבור פשעי שיכפרנו לי בהעלותי אותו לפניו וכפל הענין במלות שונה ואמר פרי בטני חטאת נפשי כלומר אם אתן פרי בטני בעבור חטאת · ות"י פרי בטני חביב מעי כלומר האהוב והחביב שבבני : (ח) הגיד לך אדם מה טוב • זה מענה על השאלה אמר אין חפץ בעולות כי אם בעשות הטוב כמו שאמר שמואל הנביא הנה שמוע מזבח טוב : עשות משפט · יכלול כל המצות שבין אדם לחברו כמו נזקי ממון ודברים אחרים גם העריות בכלל שנאמר את משפטי תעשו וכתיב אחריו ערות אביך וערות אמך וגו' : ואהבת חסד · הוא גמילות חסדים ויעשה יותר מן הראוי לו : והצנע לכת עם אלהיך : הוא יחוד האל יתברך ואהבתו בכל לבבו ובכל נפשו ואמר והצנע כי הדבר הזה מסור ללב והוא דבר צניעות וי"ת והוי צנוע להלכא בדחלתא דה' ורז"ל פי' כי עשות משפט אלו הדינים אהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זה הוצאת המת והכנסת כלה והרי דברים ק"ו ומה דברים שאין דרכן לעשותם בצנעה אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשותם בצנעה על אחת כמה וכמה : (ט) קול ה' לעיר יקרא · קול ה' הוא דבר הנביא כי בשם ה' מתנבא : לעיר · כמשמעו כלומר לבני העיר קורא להם לשוב בתשובה והעיר הוא ירושלם או שומרון , וי"מ לעיר כמו להעיר כלומר להעיר אותם לתשובה : ותושיה יראה שמך • ואיש תושיה וכן ואני תפלה ואני איש תפלה אמר הנביא כאלו קורא דבריך בתוך העיר מי שהוא איש חכמה ביניהם הוא לבדו יראה בתוך לבבו את שמך הנכבד וכי ראוי להכנע מפניו כשהנביא מזכיר שמו ומזכיר את דברו ושאר האנשים לא יתושו והוא איש תושיה אומר להם : שמעו מטה · כלומר מטה הפורענות ואמר שמעו כמה קשה גזרה זו : ומי יעדה : ושמעו מי יעד זאת הגזרה להביאה כי מי שיעדה יוכל להביאה כמו שיעדה כי היכולת בידו וה"א יעדה כנוי לגזרה שהיא כמשל מטה שהיא מטה כמו המטה המכה ותושיה שם לחכמה ושרשו ישה מענין יש כי אין בעולם השפל דבר עומד אלא היא לפי' נקראת תושיה שעומדת בישותה לעולם יעדה הזמינה לבא כמו ואם לבנו ייעדנה מן המועד אשר יעדו : (י) עוד האש . חסר יו"ד · ופירושו כמו היש עוד כמו שת"י האית בבית רשיעא וה"א האש פתוחה כי היא לשאלה כמו האיש אשר כמוני יברח וכן אמרה המסרה ב' פתחין חד חסר וחד מלא ולדעת המתרגם פירש כן ראו היש עוד בית רשע אוצרות רשע ופי' עוד עדיין אחר שקרא קול ה' כלומר ראו כי לא פנו אל קול ה' הקורא וראו כי עדיין תמצאו בבית רשע אוצרות רשע ובית רשע חסר בי"ת השמו"ש כמו בבית וכן הנמצא בית ה' והדומים להם ויש לפרש האיש כמשמעו כלומר ראו אם יש בבית רשע אוצרות רשע כי לא שב מרשעו מפני קול ה' הקורא : ואיפת רזון זעומה · איפת רזון תמצאו בבית הרשע שהיא זעומת האל יתברך כמו שאמר עמוס להקטין איפה ולהגדיל שקל : איפת רזון · זו היא איפה קטנה שהיא רזה וחסרה : רזון · שם בשקל קלון חרון · ויונתן תרגם ומכילן דשקר מייתין לווט : (יא) האזכה · כלומר כל אחד ואחד היה לו להשיב אל לבו ואמר האזכה במאזני רשע ובכים אבני מרמה : אבני מרמה . הם משקלות במרמה כמו שאמר בתורה לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה כשיקח דבר ישקול בגדולה וכשימכור דבר ימכור בקטנה : (יב) אשר עשיריה • עשירי העיר שזכר שומרון או ירושלם :

מלאו

מצודת דוד

בעת הזעם : ומה ענה וגו' . ומה השיב לו בלעם מה אזעום לא זעם ה' (במדבר כג) : מן השטים • ר"ל זכרו הטובה שעשה לכם מן השטים עד שהביא אתכם לגלגל והוא בקצה עבר הירדן המערבי וכאומר עם כי עבדתם בשטים לבעל פעור מ"מ לא רפו ידיו מכם עד שהביא אתכם אל הארץ : למען דעת · כל הטובה הזאת עשה עמכם למען תדעו צדקות ה' שעושה לפנים משורת הדין : (ו) במה אקדם ה' . הוא מאמר הנביא בשם ישראל לומר הנה באמת הרבה טובה עשית עמדי ובמה אתרצה לבוא לפני ה' ובמה אהיה כפוף ומוכנע לאלהי מרום ר"ל מהו התשורה שאביא לו : האקדמנו . וכי אבוא לפניו בעולות מן העגלים בני שנתם שהם היותר טובים ונבחרים וכאלו יאמרו וכי צריך הוא להקרובות וכי תועלת יש לו בהם : (ז) הירצה · וכי ירצה ה' בכמה אלפי אילים לקרבנות וברבבות נחלי שמן לנסך על המנחות : האתן . וכי אתן לו בכורי לקרבן על כי מחל פשעי וכי אתן פרי בטני מיחד בני על כי כפר חטאת נפשי וכאלו ישאלו אם כן מהו הגמול שאעשה לו : (ח) הגיד לך אדם · כאלו הנביא משיב אתה בן אדם הנה מאז הגיד לך ה' מה טוב בעיניו ומהו הדבר אשר הוא דורש ושואל ממך : כי אם · ר"ל אין שום דבר כ"א לעשות משפט ולאהוב את הצדק וללכת עם אלהיך בדרכי מצותיו בצנעה לא בפרסום רב ולהתייהר : (ט) קול ה' לעיר יקרא · הנה קול ה' קורא להעיר המיוחדת היא ירושלים אליה יקרא לעורר אנשיה לתשובה : ותושיה יראה שמך · ר"ל הקול ההיא בא ע"י איש תושיה הרואה

את

מצודת ציון

מגן (ישעיה ל"ז) : אכף • מלשון כפיפה והכנעה : (ז) הירצה · מלשון רצוי : ברבבות • רבבה הוא עשרת אלפים : פרי בטני · הם הבנים : (ח) והצנע . מלשון צניעות והסתר · (ט) ותושיה · ר"ל ואיש תושיה כמו ואני תפלה (תהלים ק"ט) והראוי איש תפלה ותושיה הוא ענין חכמת התורה והוא מלשון יש כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כיתר הדברים וכן יצפון לישרים תושיה (משלי ב) : יראה . מלשון ראיה : יעדה · ענין הזמנה וקביעות כמו שם יעדה (ירמיה מ"ז) : (י) האש : הוא כמו היש וכן אם אש להאמין (ש"ב י"ד) : בית רשע · כמו בבית : ואיפת • שם מדה : רזון • מלשון רזות וכחשות ואמר בדרך שאלה על החסרון : זעומה · מלשון זעם וכעס : (יא) האזכה :

מלי

אבן עזרא

וקרא וגם הטעם מדבר אל האיש הנזכר עוד האיש לכל אחד מעשירי העיר אם אתה עשית חמס והחלית לבב עשוקים גם אני החליתיך עת הכיתיך והשממתיך : (יד) אתה · וישחך . שם דבר כמו וישעך תתן לנו והטעם הפך גאונך : ותסג · אשיג והסמ"ך כשי"ן תשיג אל הריון ולא תלד את כל זה בעבור החמס שעשיתם איש לרעהו העשיר לעני : (טז) וישתמר · כל אחת מחוקות עמרי : וכל מעש' בית אחאב . הם המשתמרי' וחוקותי לא ישתמרו ופעם וחרפת עמי מה שהיית' מחרפי' עובדי השם' תשאו הגמול או הטעם חרפת עמי תשאו עליכם כדרך וחרפה לא נשא על קרובו : (א) אללי · דבר הנביא על לשון המשכיל בית ההוא והוא עמי הנזכר : כאספי קיץ · כמו קדשי מה שיאספו הדלי' מהפרי הנמשך וזה דרך משל כאין צדיק : (ב) אבד . חרש · כמו רשת

מטמת

שָׁקֶר וּלְשׁוֹנָם רְמִיָּה בְּפִיהֶם׃ יג וְגַם־אֲנִי הֶחֱלֵיתִי הַכּוֹתֶךָ הַשְׁמֵם עַל־חַטֹּאתֶךָ׃ יד אַתָּה תֹאכַל וְלֹא תִשְׂבָּע וְיֶשְׁחֲךָ בְּקִרְבֶּךָ וְתַסֵּג וְלֹא תַפְלִיט וַאֲשֶׁר תְּפַלֵּט לַחֶרֶב אֶתֵּן׃ טו אַתָּה תִזְרַע וְלֹא תִקְצוֹר אַתָּה תִדְרֹךְ־זַיִת וְלֹא־תָסוּךְ שֶׁמֶן וְתִירוֹשׁ וְלֹא תִשְׁתֶּה־יָּיִן׃ טז וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת עָמְרִי וְכֹל מַעֲשֵׂה בֵית־אַחְאָב וַתֵּלְכוּ בְּמֹעֲצוֹתָם לְמַעַן תִּתִּי אֹתְךָ לְשַׁמָּה וְיֹשְׁבֶיהָ לִשְׁרֵקָה וְחֶרְפַּת עַמִּי תִּשָּׂאוּ׃

ז א אַלְלַי לִי כִּי הָיִיתִי כְּאָסְפֵּי־קַיִץ כְּעֹלְלֹת בָּצִיר אֵין־אֶשְׁכּוֹל לֶאֱכוֹל בִּכּוּרָה אִוְּתָה נַפְשִׁי׃ ב אָבַד חָסִיד מִן־הָאָרֶץ וְיָשָׁר בָּאָדָם אָיִן

ד' · ל' · ל' · כ"סר"פ נקרי' · ל' · כ"ס ר"פ · ל' טו · מ"ל ה' וחסר · ט' פסוקים ולא ולא ולא · ל' · ט' · ג' · ד' · ל' כמע' מלעיל · ל' וחסר · ג'

מְמַלְּלִין שְׁקַר וְלִישָׁנְהוֹן נְכִלִין בְּפוּמְהוֹן׃ יג וְאַף אֲנָא אַיְתֵיתִי עֲלָךְ מְרַע וּמְחָא אַצְדִּינָךְ עַל דְּחַטַּתְּ׃ יד אַתְּ תֵּיכוּל וְלָא תִסְבַּע וִיהֵי לָךְ לְמְרַע בִּמְעָךְ וְתַדְבֵּיק וְלָא תְשֵׁיזֵיב וְדִי תְשֵׁיזֵיב לְחַרְבָּא אֶמְסַר׃ טו אַתְּ תִּזְרַע וְלָא תֶחְצוֹד אַתְּ תְּבַדַּר זֵיתִין וְלָא תְשׁוּף מְשַׁח וְתַעְצַר עִנְבִין וְלָא תִשְׁתֵּי חֲמַר׃ טז וְעַל דִּי נְטַרְתּוּן גְּזֵירַת בֵּית עָמְרִי וַעֲבַדְתּוּן עוֹבָדֵי בֵּית אַחְאָב וְהַלֵּכְתּוּן בִּנְימוֹסֵיהוֹן בְּדִיל לְמִמְסַר יָתִךְ לְצָדוּ וְיָתְבָהָא לְאִשְׁתְּמָמוּ וַחֲסִידֵי עַמִּי תְּקַבְּלוּן׃ א אֲמַר נְבִיָּא וַי לִי אֲרֵי הֲוֵיתִי כְּמֵיסַף טַבַיָּא בְּעִדָּן דַּאֲבָדוּ חֲסִידַיָּא מִן אַרְעָא הָא כְּסִיּוּפֵי קַיְטָא כְּעוֹלְלָן בָּתַר קְטוֹף לֵית גְּבַר דְּבֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין לְטַבְיָא חֲמֵדַת נַפְשִׁי׃ ב אֲבָדוּ חֲסִידַיָּא מִן אַרְעָא וּדְקַשִּׁיט בֶּאֱנָשָׁא

רשי

אותן לידי רזון והוא זעומה באפו של הקב"ה : (יג) החליתי הכותך · באגפי מכותיך חזקות וחולות ולטשו' : השמם . להשמימך על חטאתך : (יד) וישחך בקרבך . האוכל שתאכל אכנים בו מארה בתוך המעים ויגרום לך חולי שתהא חולה והולך שחוח וכן פירש אותו בספרי מניין אף בתוך המעים ת"ל וישחך בקרבך בסרפת והיה עקב במדבר תמיד עיני ה' אלהיך בה ואף יונתן תירגם כן ויהי לך למרע מחא במעיך : ותסג · את אויביך המוליכים בניך ובנותיך בשבי ולא תפלטם ואם תפלטם סופם לחרב ומשמו של ר' מנחם שמעתי ותסג לתאות תשמיש ולא תפליט לא יהי' לך כח לפלוט שכבת זרע ואם תפלטם סופה לחרב אתן אתכם וי"א ל' הראשון : (טז) וישתמר חוקות עמרי · וידעתי כי לא תשמעו אלי כי ישתמר על ידיכם וביניכם כל חוקות עמרי ואחאב : וחרפת עמי תשאו . אתם תקבלון עון החרפה שהעכו"ם מחרפין את עמי שהעמידה בהם תורה על כך (דברים כה) לא יהיה לך איפ' ואיפה והם אינם שומרים : (א) אללי לי · הנביא מקונן על עצמו אוי לי שהועמדתי לנביא בעת הזאת שאין בנ"א צדיקים בדור : כאספי קיץ · נקוד חטף קמץ שאינו ל' פועל כמו יושב אומר אלא לשון מפעל כמו (ישעיה לג) אוסף החסיל כאסיפת קיץ והם סופי תאינים שהן רעות וכן תרגום יונתן כסופי קייטא : כעוללת בציר · ת"י כעוללן בתר קטוף : אין אשכול לאכול · כתרגומו לית גבר דביה עובדין טבין : בכורה · תאינה טובה המתבשלת בעתה כתרגומו לטביא חמדת נפשי : (ב) וישר באדם אין . אדם ישר

בבני

תולדות אהרן אותה נפשי · סוטה מז :

רדק

מלאו חמס · מלאו בתיהם חמס : ויושביה · אף שאינם עשירים דברו שקר שאין להם תחבולה לקנות ממון רב להנאה מועטת . דברו שקר : ולשונם רמיה בפיהם · ולשונם בפיהם היא רמיה והוא תואר כפלם שביה עניה : (יג) וגם אני · כמו שאתה החלית העניים והעשוקים במרמותיך כן אני החליתי אותך בהכות אותך מכה קשה : השמם על חטאתיך · השמותיך על חטאתיך או פי' ענין תמיה כלומר אתמיה בני אדם ברוב הכותי אותך על חטאתיך השמם מקור וי"ת ואף אנא אייתי עלך מרע ומחא אצדינך על דחטית : (יד) אתה תאכל · מאכליך יהיה למארה שלא תשבע ממנו : וישחך בקרבך . הכנעתך תהיה בקרבך כלו' בארצך קודם שתגלה : וישחך · שם שרשו ישח כפלם וישעך תתן לנו וי"ת ויהא עלך מרע במעך : ותסג ולא תפליט · תשיג האשה להריון ולא תפליט הולד אלא ימות במעיה : ואשר תפלט לחרב אתן · ואשר תלד לא ישמחו בו עד יפול בחרב האויב ותסג בסמ"ך כמו בשי"ן וכן ארור מסיג גבול רעהו : (טו) אתה · מבואר הוא : תדרוך · בחולם לקריאת בן אשר ובחטף קמץ לקריאת בן נפתלי : ותירוש · על שם סופו כמו ועתני קמח כי לא ידרוך האדם התירוש אלא הענבים : (טז) וישתמר · אעפ"כ לא תשובו בכל הרע שאני מביא עליכם ועדיין חק עמרי משתמר בכסות עזבו חקותי ואמר וישתמר ל' יחיד ואמר חקות ל' רבים ר"ל כל חק וחק : וחרפת עמי תשאו · מה שהייתם מחרפים עמי שהם העשוקים תקבלו גם אותם החרפה שיחרפו אתכם הגוים : (א) אללי לי · מלעיל הטעם באל"ף אם רשעתי אללי לי מלרע הטעם בלמ"ד וענינו כמו אוי ורבי אחי רבי משה פי' ל' יללה האל"ף מקום יו"ד כמו ישי ואשי אמר הנביא אוי לי ברעות ישראל כי הם לא שמעו בתוכחתי והאל נפרע מהם ואוי לי מרעתם ואוי לי מצרתם : כי הייתי כאספי קיץ · נשארתי בדבר מועט הנשאר אחר שלקטו ואספו פירות הקיץ או כעוללות שנשארו בגפן אחר שכלה הבציר : אין אשכול לאכול . איני מוצא בגפן אשכול אחד לאכול כי כבר נבצר כלומר אין חסיד וישר שאלמוד מעשיו : בכורה אותה נפשי · כלומר אם תמו החסידים והישרים אותה נפשי שיעמוד עתה אחד מבני הדור שילמד דרכי החסידים והישרים והוא הבכורה במשל : כאספי · שם רבים מן אסף

כחסיל

מצודת ציון

מלשון זכות : במאזני · כף המאזנים : ובכיס · אמתחת ושק ישימו בו אבני המשקל : (יג) החליתי · מלשון חולי : הכותך · מלשון הכאה : השמם · מלשון שממון : (יד) וישחך · ענין שפלות והכנעה כמו וישח אדם (ישעיה ב') : ותסג . ענין השגה וקרוב וכן לא יסג כלימות (לעיל ב') : תפליט . ענין הצלה כמו רני פלט (תהלים ל"ב) : (טו) תדרוך · הדרך לדרוך ברגל על הזתים להוציא השמן : תסוך . ענין משיחה : ותירוש · ענבי היין : (טז) במועצותם · מלשון עצה : לשמה · ענין תמהון : לשרקה · הוא קול הבאה בקבוץ השפתים והדרך לעשותם כשרואים דבר חשוב שנחרב וכן לשמה ולשרקה (ירמיה יט) : תשאו . מלשון משא וסבל : (א) אללי · מלשון יללה וכן אם רשעתי אללי לי (איוב י) : קיץ . ר"ל פירות הקיץ : כעוללות . הם הענבים הגרועים הנלקטים בסוף : בציר · כן יקרא תלישת הענבים כמו כי תבצור כרמך (דברים כ"ד) : אשכול · כן יקרא הענף שהענבים תלוים בו כמו ואשכול ענבים (במדבר י"ג) : בכורה · כן יקרא פרי שנגמר בשולה כמו כבכורה בתאנה בראשיתה (הושע ט) : אותה · מלשון תאוה ותשוקה : (ב) יארבו · מל'

מצודת דוד.

את שמך ומתבונן בך הוא הנביא המתבונן בשם ה' : שמעו מטה · וכה יאמר שמעו המטה המוכן להכות ר"ל הבינו גודל הפורעניות המוכן עליכם ומי הוא המייעד אותה הלא ה' שהיכולת בידו וכאומר הנה הנבי' הוא הקור' הנאמן במאמרו והפורעניו' המיועד' היא גדול' וחזקה והמייעד הוא בעל היכולת והיה א"כ מהראוי שמאד יחרדו וישובו אל ה' : (י) עוד האש · ר"ל עכ"ז האם עוד האם יש בבית רשע אוצרות הרשע שאסף בגזל ועושק או אם החזיר לבעליו וכאומר הלא עם כל זה לא שב ולא החזיר העושק : ואיפת רזון זעומה · ר"ל האם עדיין בביתו איפה כחושה וחסרה להונות בה הבריות המעלות זעם באפו של הקב"ה : (יא) האזכה . ר"ל אמר היה ראוי להם לומר הנה הואיל וכן הוא שעדיין לא שבנו וכי אמצא זכות במאזני הרשע אשר עמדי ובכיס אבני המרמה ר"ל איך אוכל להצטדק במשפט אם עדיין הטמון שמור אצלינו : (יב) עשיריה . עשירי העיר ההיא : ולשונם רמיה בפיהם . לשונם תדבר רמיה בפיהם כי הלשון היא המדברת בתוך הפה : (יג) וגם אני · ר"ל הואיל וכן עשו לכן גם אני מוכן להחלות אותך : הכותך · במה שאכה אותך מכה חזקה ולהשמים אותך בעבור חטאותיך : (יד) ולא תשבע · כי תהיה המארה במעים : וישחך בקרבך . ותאמר א"כ הכנעתך בקרבך כי כשהאדם שבע רם לבבו אבל כשהוא רעב הוא שפל ומוכנע : ותסג · אף אם תשיג את האויב המוליכים את בניך בשבי עכ"ז לא תוכל להציל אותם מידו ומה אשר תציל מידו אתן לחרב כי יגבר יד האויב להכותם נפש אף אם לא יגבר ידו לקחתם בשבי : (טו) ולא תקצור . כי האויב יקצרוהו לעצמו : ולא תסוך שמן · לא תסוך עם השמן כי העכו"ם יקחם : ותירוש . תדרך את ענבי היין : (טז) וישתמר · ר"ל עם כל הייעודים הרעים ההם ידעתי שלא תשמעו לי ויהי נשמר על ידכם חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב בנו שהיו מלכי ישראל והרשיעו לעשות בעבודת הפסילים והנה אתם לומדים מהם ושומרים את החקים והמעשים האלו : במועצותם · של עמרי ואחאב בנו : למען תתי · ר"ל שיהיה זה סבה שאתן אותך ירושלים לשמה הכל יתמהו על חרבנך ויושבי העיר יהיו לשרקה כי העכו"ם ישרקו על גודל החרבן : וחרפת עמי תשאו · גם אתם תשאו החרפה שסבלו עמי הם בני עשרת השבטים להיות גולים כמותם הואיל ואחזתם בדרכיהם : ז (א) אללי לי · הנביא מקונן ואומר אללי לי כי הייתי אני כבזמן אסיפת פירות הקיץ כאלו כבר נאספו כולם ולא נמצא עוד בשדה ר"ל הועמדתי לנביא בזמן שנאספו צדיקי הדור : כעוללות בציר · כאלו כבר נאספו אף העוללות של הבציר הנלקט באחרונה ר"ל אף הבינונים נאספו : אין אשכול לאכול · אין אני מוצא אשכול של ענבים לאכול ר"ל אין אני מוצא איש צדיק בדור : בכורה . נפשי מתאוה תאנה בכורה שנתבשלה בעתה הטובה למאכל וכאומר הנה נפשי אותה ואין לה והוא כפל ענין במ"ש : (ב) אבד חסיד. עתה יפרש המשל ויאמר הנה אבד חסיד מן הארץ ואין איש ישר בין בני אדם : לדמים יארובו · מארבים לשפוך דם : יצודו חרם · יצוד אותו ברשתו :

פל

רשי

כבני אדם אין : יצוד חרם : יצודו בחרמים ובמצודות : (ג) על הרע כפים להטיב . על שכר הרעה כפיכם אתם מקוים שיטיב לכם : השר שואל · שוחד : והשופט . הדן את הדין גם הוא בשילום אומר לשופט חבירו כשהוא גזלן ומחויב בדין שלם לי גמולי כזה ואני אזכה תוכך בדין אחר : והגדול דובר הות נפשו . המלך או הנשיא אומר בדין רצון נפשו הות נפשו דבר ההוה לרצונו ולנפשו כמו (ירמיה טו) אין נפשי אל העם הזה וכן ת"י חתמודי נפשיה : ויעבתוה · עשאוה קליע של חבל בין שלשתן כעבותות העגלה חבלה שהעבות משולשת היא כך מצאתי בתרגום ירושלמי עבדנוה כקליעה דחובין : (ד) טובם כחדק . טבא דאית בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא קשה לצאת מידו כמו הקוצים הנשבכין בצמר : ישר ממסוכה . ישר שבהם רע ממסוכת קוצים ומסוכה כמו (ישעיה ה) הסר משוכתו : יום מצפיך · יום שאתה מצפה בו לטובה תבוא פקודתך : מבוכתם . עירבוליהון כמו (שמות יד) נבוכים הם מהומתם : (ה) אל תאמינו ברע · כי שמעו ורבותינו פירשו כלפי מעלה אל תבטחו ותאמרו הקב"ה אוהבינו והוא ימחול לנו : משוכבת חיקך · נשותיך היא תעיד בך : פתחי פיך · דברי סוד פתיחות פיך : (ז) ואני בה' אצפה · הנביא אומר כן : (ח) אל תשמחי אויבתי . בבל ועיר החייבת (ס"א בבל ופרס החייבת) :

יום

כֻּלָּם לְדָמִים יֶאֱרֹבוּ אִישׁ אֶת־אָחִיהוּ
יָצוּדוּ חֵרֶם׃ ג עַל־הָרַע כַּפַּיִם לְהֵיטִיב כ' ס"ע
הַשַּׂר שֹׁאֵל וְהַשֹּׁפֵט בַּשִּׁלּוּם וְהַגָּדוֹל כ' פתח ד' · ל' · ל'
דֹּבֵר הַוַּת נַפְשׁוֹ הוּא וַיְעַבְּתוּהָ׃ ל'
ד טוֹבָם כְּחֵדֶק יָשָׁר מִמְּסוּכָה יוֹם ג'
מְצַפֶּיךָ פְּקֻדָּתְךָ בָאָה עַתָּה תִהְיֶה
מְבוּכָתָם׃ ה אַל־תַּאֲמִינוּ בְרֵעַ אַל־ ל' · ל'
תִּבְטְחוּ בְּאַלּוּף מִשֹּׁכֶבֶת חֵיקֶךָ ל' ומל כאלוף
שְׁמֹר פִּתְחֵי פִיךָ׃ ו כִּי־בֵן מְנַבֵּל אָב
בַּת קָמָה בְאִמָּהּ כַּלָּה בַּחֲמֹתָהּ ל' וחסר
אֹיְבֵי אִישׁ אַנְשֵׁי בֵיתוֹ׃ ז וַאֲנִי בַּיהוָה
אֲצַפֶּה אוֹחִילָה לֵאלֹהֵי יִשְׁעִי יִשְׁמָעֵנִי ג' ומשגיין
אֱלֹהָי׃ ח אַל־תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי לִי ליב' ומס' מלעיל ובעניין
כִּי נָפַלְתִּי קָמְתִּי כִּי־אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ
יְהוָה אוֹר לִי׃ ט זַעַף יְהוָה אֶשָּׂא
כִּי חָטָאתִי לוֹ עַד אֲשֶׁר יָרִיב רִיבִי

ד לֵית כּוּלְהוֹן לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי כַּמְנִין גְּבַר יַת אֲחוּהִי מָסְרִין לִגְמִירָא : ג מַבְאֲשִׁין בִּידֵיהוֹן וְלָא מוֹטִיבִין שִׁלְטוֹנָא שָׁאֵיל וְדַיָּנָא אֲמַר עֲבֵיד לִי דְּאֶשְׁלַם לָךְ וְרַבָּא מְמַלֵּיל תַּחְמוּדֵי נַפְשֵׁיהּ וַיי עֲלֵיהוֹן עַל דְּקַלְקְלוּתָא : ד טָמָא דִבְהוֹן קָשֵׁי לְמִפַּק מִן יְדֵיהּ כַּד מִן חַדְקָא וּדְקָשִׁיט בְּהוֹן מְסִיוּגַת סְיָג כִּישׁ יוֹם סִבּוּרָךְ לְטַב עִדַּן סְעוּרַת בִּישְׁתָךְ מְטַת כְּעַן יְהֵי עַרְבּוּ לְהוֹן : ה לָא תְהֵימְנוּן בְּרָחֵים וְלָא תִתְרַחֲצוּן בְּקָרִיב מֵאִתַּת קְיָמָךְ טַר מִלֵּי פוּמָךְ : ו אֲרֵי בְּרָא מְנַבֵּל אַבָּא בְּרַתָּא מְנַצְיָא עִם אִמַּהּ כַּלְּתָא מְקִילָא בַּחֲמָתַהּ סָנְאוֹהִי דְגַבְרָא אַנְשֵׁי בֵיתֵיהּ : ז וַאֲנָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֲבוּעַ אֲדוּץ לֶאֱלָהָא עָבֵיד פּוּרְקָנִי יְקַבֵּל צְלוֹתִי אֱלָהִי : ח לָא תֶחֱדוּן בְּעֵיל דְּבָבוּתִי לִי דְּנַפְלֵית אֲקוּם אֲרֵי יְתִיבֵית כִּדְבִקְבָלָא יְיָ יַנְהַר עֲלָי : ט אֲמַיְית יְרוּשְׁלֵם לְוָט מִן קֳדָם יְיָ קַבֵּלִית אֲרֵי חָבֵית קֳדָמוֹהִי עַד דְּיָדִין דִּינִי וְיִתְפְּרַע עוּלְבָּנִי

אבן עזרא

משפט חרמים : (ג) על · אמר לפי מרינום ותהי להם הלנה לאבן אחת אבן וככה על הרע כפים תחת היטיב . מלת ויעבתוה מגזרת עבותים והטעם אם הגדול יחל לדבר הות מלבו הות כמו הוות בקרבה יעבתוה השומעי' והטעם יוסיפו עליהם : (ד) טובם · חוחב כמו מעל פני מתן שהוא סמוך והוא פועל עומד : ישר ממסוכה · קשה יותר ממשוכת חדק והסמ"ך כשי"ן וטעם יום מצפיך הנה בא היום שמצפיך קוראי' פקודתך באה עתה תהיה מהרה : מבוכת' . מבוכה שלהם והמ"ם שב אל השר והשופט והגדול : (ה) אל · יזהיר הנביא אנשי אותו הדור אמר יפת אל תבטחו בגדול ולפי דעתי כי לנשים ידבר אל תבטחו באלוף נעוריה כי יזהיר האלוף משוכבת חיקך : (ו) כי בן מנבל אב . פועל קודם כמו ורב יעבד צעיר : (ז) ואני · דברי הנביא על לשון המשכיל או על ל' ישראל : (ח) אל. אם ישראל הלכו בגלות עוד יקומו מנפילתם אך יש עליהם לסבול בעבור כי חטאו ויודו : (ט) זעף . יריב ריבי מהגוים

יוציאני ·

תשר ד' פתחין וסימנהון תשר שואל והשופט בשלום , וכנגית תשר תמשא , החמישי לחדש תחמישי השר שמהות פיזורת · יעמד מיכאל השר : אחילת ג' ומשגיין באתיהון וסימן מעי אחילה · לא כן אחילת לפניך · אוחילה לאלהי ישעי. קדמא אחולה כתיב תגיינא אחילה כתיב תליתא אוחילה כתיב : משפטיו י"ו בקריאה וסי' נמסר ביחזקאל סי' ש"ל :

רדק

בחבל : (ב) אבד חסיד . חרם · רשת כמו משטח חרמים תהיה מצודים והחרמים אמר יצודו כל אחד אחיו להרגו כמו הצייד שצד העופות ברשת : (ג) על הרע כפים להטיב . הרע מקור וכן הטיב אמר יתנו דעתם על הרע אשר בכפיהם להטיבו ולחזקו וזה דרך צחות לומר לשון על הפעול לענין אחד וכן כי ייטיב אל אבי את הרע עליך וכן היטב חרה לך זה הלשון לחזק הענין ואמר כי בזה יחזיקו הרע בכפיהם לקחת שוחד להטות דין : השר שואל · כי לא ישאל המלך שוחד בפיו כי יתבייש מזה אלא השר שואל בעבורו : והשופט בשלום . השופט ג"כ ידו עמהם ויש לו חלק בשוחד וזהו שנים שהוא גמול כמו באו ימי השלום וכן במשקל אחר ורודף שלמונים והנה השופט מטה הדין כדי שיגמול לו המלך טובה בממון שלוקח בהטיית הדין והגדול ג"כ מי שהוא גדול בחצר המלך והוא תחת השר גם הוא דובר עם בעלי הדין לתת שוחד ויפסקו הדין כרצונו וזהו הות נפשו כלו' שברון נפשו ואבדה מן העולם כמו יעז בהותו והות רשעים וי"ת תחמודי נפשיה · ויעבתוה . חזקוה בין כולם חזקי הטיים בשוחד שלוקחים ויעבתוה ענין חוזק כמו החבל החזק שנקרא עבות ואחז"ל פירשו כי כל עבות מג' חוטים וכן ועבות העגלה שהיא משלש רצועות והיא החזקה וכן פירשו רז"ל עבות ג' עלין בקו אחד וכן אמר ויעבתוה לפי שהם שלשה מחזיקי העולה והטיית הדין השר והשופט והגדול : (ד) טובם כחדק · הטוב שבהם הוא כמו החדק שהוא הקוץ שהוא מכאיב כל הנוגע בו וי"ת טבא די בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא : וישר ממסוכה · והישר שבהם הוא קשה יותר מן המסוכה שהוא גדר הכרמים שעושים מקוצים וי"ת ודקשיט בהון מסגיות סייג כיש : ממסוכה · בסמ"ך כמו בשי"ן מן הלא אתה שכת בעדו הנני סך את דרכך בסירים : יום מצפיך · יום נביאי השקר שהם מצפיך ונביאיך שהיו מבטיחים אותך על שקר עתה תראה היום ההוא אם הוא טוב ואם רע : כי הנה פקודתך באה · כלומר פקודת עונך : עתה תהיה מבוכתם · מבוכת נביאי השקר ר"ל ערבובם מן נבוכים הם בארץ : (ה) אל תאמינו ברע · בדור הזה איך אדם יכול להאמין ברעו : באלוף · בגדול ר"ל באחיו הגדול : משוכבת חיקך · גם מאשתך צריך אתה שתשמור פתחי פיך שאם תדבר רע על חבריך בפניה תגלהו : פתחי · רבים , מן פתח דבריך יאיר : (ו) כי בן מנבל אב . הבן היה לו לנשא האב ולכבדו ובדור הזה הוא משפילו ומבזהו וכן בת קמה באמה כלה בחמותה וגו' · וכל זה מפני הכבוד והמנהג : (ז) ואני בה' אצפה · דברי הנביא על לשון ישראל כמו שאמר אחריו אל תשמחי אויבתי לי ואחרי שאמר מיכה דברי הפורענות סיים נבואתו בדברי נחמה ואמר ואני בה' אצפה , כלומר אף על פי שאני גולה מארצי על עונותי עוד אצפה בה' שיוציאנו מן הגלות ובכל הענין כמ"ש ואמר אוחילה לאלהי ישעי ישמעני אלהי · שבטחתי בו כי ישמעני בגלות : (ח) אל תשמחי אויבתי לי · אמר שיהי"ד לכנוי אף על פי שהמלה מלעיל אמר אויבתי כנגד הרשעה שאחר גלות ישראל ברשותה יותר מאלף שנה והושבת כי אבדה תקות ישראל והיא שמחה לאידם ואמר כנגדה אל תשמחי לי שאת אויבת לי וכה"א לא תחדון בעלת דבבותי : כי נפלתי קמתי · אם נפלתי בגלות עוד אקום · ואמר קמתי עבר במקום עתיד בדרך הנבואות כי מה שאמר שאלו יתברך שיהיה הוא כאלו היה : כי אשב בחשך ה' אור לי · אם אשב בגלות בחשך כלומר בצרה גדולה שהיא נמשלת לחשך אני בוטח בה' שיהיה עדיין אור לי ויוציאני מחשך לאור : (ט) זעף ה' אשא · בגלותי אני נושא וסובל זעף ה' ומצדיק עלי את הדין ; כי חטאתי לו ; ואסבול עד אשר יריב ריבי עם הגוים שלחצוני : ועשה משפטי · שיקח

נקמתי

תולדות אהרן

על הרע (תענית סה) : טובם כחדק · עירובין קא : אל תאמינו . חגיגה טז : משוכבת חיקך · תענית יא חגיגה טז זוהר לך : מנבל אב. סוטה מט : אל תשמחי · זוהר פקודי : אור לי . (ברכות ג יומא מ) :

מצודת דוד

(ג) על הרע כפים להטיב · ר"ל יתנו דעתם על הרע אשר בכפיהם להטיבו ולחזקו : השר שואל . ר"ל בזה יחזקו את הרע כי השר שביניהם שואל השוחד בפה מלא למען יטה המשפט : והשופט בשלום · ר"ל אין כוונת השופט להוציא הדין לאמיתו אבל כל כוונתו בעבור תשלום שכרו והגדול הוא אשר בידו לכוף על קיום המשפט : דובר הות נפשו הוא · עוד הוא מבזה ומדבר שברון נפש אל מול זה שהכשו את משפטו לחייבו שלא כדין : ויעבתוה · השר והשופט והגדול שביניהם מחזיקים את הרע כחבל עב : (ד) טובם · הטוב שבהם הוא כקוץ מכאיב והישר שבהם הוא קשה מן המסוכה הוא גדר העשוי ע"פ רוב מן הקוצים : יום מצפיך · לכן יום שאתה מצפה בו לטובה באה זכרון עונותיך בקבלת הגמול והנה עתה בזמן קרוב תהיה מבוכתם ובלבול דעתם לבל ידעו מה לעשות : (ה) אל תאמינו ברע . הנה בזמן הזה אל תאמינו איש ברעהו ואל תבטחו בהבטחת שר עם כי מעולם דרך השר הוא לקיים הבטחתו הנה עתה אל תבטחו בו : משוכבת חיקך · מאשתך המשכבת בחיקך שמור פתחי פיך לבל תדבר דבר שראוי להסתיר כי גם היא תגלה מצפוניך : (ו) כי בן מנבל אב · הדור פרוץ כ"כ כי הבן מדבר נבלה באביו דברי נבלה וגנות והבת קמה באמה להרסה ולגדפה וכן כלה קמה בחמותה : אויבי איש אנשי ביתו · אף אנשי ביתו של האיש המה לו לאויבים : (ז) ואני בה' אצפה · ר"ל אבל עכ"ז אצפה בהבטחת

ה'

מצודת ציון

חכי אורב : יצודו · מלשון צידה : חרם · כמו בחרם והוא רשת וכן משטח חרמים (יחזקאל כו) : (ג) להיטיב · ענין חוזק כמו היטיב חרה לך (יונה ד') : הות · ענין שברון נפש וכן הוה לאביו בן כסיל (משלי י"ט) : ויעבתוה · ר"ל יחזקו כחבל עב : (ד) כחדק · הוא מין קוץ כמו כמשוכת חדק (שם ט"ו) : ממסוכה · הוא גדר ועם הסמך הוא כמשוכת וכן ויסך אלוה בעדו (איוב ג') : מצפיך · ענין תוחלת ותקוה כמו אערוך לך ואצפה (תהלים ה') : פקודתך · ענין זכרון : מבוכתם · ענין ערבוב כמו נבוכים הם בארץ (שמות י"ד) : (ה) באלוף · ענין שררה כמו אלופי אדום (שם ט"ו) : פתחי פיך · על השפתים יאמר בדרך משל : (ו) מנבל · ענין גנות ובזיון כמו כי נבל נבלה ידבר (ישעיה ל"ב) : כלה · כן תקרא אשת הבן : בחמותה · כן תקרא אם הבעל : (ז) אצפה · ענין תקוה : אוחילה · מלשון תוחלת ותקוה כמו יחל ישראל (תהלים ק"ל) : (ט) זעף · כעס וחימה : אשא · אסבול

אבן עזרא

יוליאני לאור · הפך כי אשב בחשך ופעם אראה כאשר יאור לבי אז אבין כי צדיק השם על כל הבא עלי או אראה בצדקתו שיקח נקמתי מאויבתי : (י) ותרא. איו ה'. איה הוא : תראינה · שתהיה מרמס : (יא) יום כאשר יבא יום שהשם יבנה גדריך או ירחק חק המס שהיית נותנת : (יב) יום. ועדיך יבא. אתה · כל גוי שוכן למני אשור ועד נהר פרת ורבי ישועה אמר וים מים שמערב ארץ ישראל מזרח מפאת ים והר פלוני שהיה כולו יישוב שב כמו הר ולפי דעתי כי מלת ועד נהר מושכת אחרת ועד ים מים והר ועד ההר והנה ים מים כמו הים הקדמוני והים האחרון וכן הר דרומי אל צפוני : (יג) והיתה. ביום ההוא: מפרי מעלליה' · שהרעו לישרא' : (יד) רעה · תפלת הנביא בהיות הארץ שממה שירעה עמו בשבטו וישכנהו לבדד כיער בתוך כרמל וירעו בשן מעבר לירדן מזרחה והחשוב' אמר השם לנביא : (טו) כימי צאתך · והטעם כימי צאת אבותיך מארץ מצרים : אראנו נפלאות · הטעם עמי כאשר הזכיר עמך : (טז) יראו · דברי השם

לאור ז' קמצין וסי' בלשון תרגום צוח סמיא וסבר למיסק בצפרא וקם בלילא · ופירש ויקרא אלהים לאור יום , והולכתי עורים בדרך לא ידעו · נקוה לאור והנה חשך · יוציאנו לאור אראה בצדקתו : בבקר בבקר משפטו יתן לאור · לאור יקום רוצח · מגלה עמוקות מני חשך : לבדד ג' בקריאה וסימ' הן עם לבדד ישכון ובגוים · שכני לבדד יער · לבדד לבטח תושיבני · אנ"ך :

יַפְקִינַנִי לִנְהוֹר אֶחֱזֵי בִּזְכוּתֵיהּ: י וְתֶחֱזֵי בְּעֵיל דְּבָבוּתִי וְתַחְפִּינַהּ בַּהֲתָא דַהֲוַת אָמְרָה לִי אָן דְּאִתְפְּרֵיקְתָּא בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ עֵינַי יֶחֶזְיָן בְּמַפַּלְתְּהוֹן כְּעַן תְּהֵי לְדָיִשׁ כְּטִין שׁוּקִין: יא בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְבַּנְיָן כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְבַּטְּלָן גְּזֵירַת עַמְמַיָּא: יב בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְכַּנְשׁוּן גָּלְוָתָא דְּמִן אַתּוּר וְקִרְוֵי תוּקְפָּא וּדְמִן חוּרְמִינֵי רַבְּתָא וְקִרְוֵי צִירָא וְעַד פְּרָת וְיַמָּא מַעַרְבָא וְטוּרֵי טוּרָא: יג וּתְהֵי אַרְעָא לְצָדוּ עַל יָתְבָהָא מִפְּרֵי עוֹבָדֵיהוֹן: יד פַּרְנֵס עַמָּךְ בְּמֵימְרָךְ עַמָּא דְּאַחְסַנְתָּךְ בְּעָלְמָא דְּהוּא עָתִיד לְאִתְחַדְּתָא יִשְׁרוּן בִּלְחוֹדֵיהוֹן דַּהֲווֹ צָדְיָן כְּחוּרְשָׁא יִתְיַתְּבוּן בְּכַרְמְלָא וְיִתְפַּרְנְסוּן בְּאַרְעָא מַתְנַן וְגִלְעָד כְּיוֹמֵי עָלְמִין: טו כְּיוֹמֵי מַפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם אַחֲזֵינוּן פְּרִישָׁן: טז יֶחֶזוּן עַמְמַיָּא וְיִבְהֲתוּן מִכֹּל גְּבוּרַתְהוֹן יְשַׁוּוּן

ו"ו וְעָשָׂה מִשְׁפָּטִי יוֹצִיאֵנִי לָאוֹר
ל' ומלרע · ב' אֶרְאֶה בְּצִדְקָתוֹ: י וְתֵרֶא אֹיַבְתִּי
ה' וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה הָאֹמְרָה אֵלַי אַיּוֹ
ו' · ל' דגש יְהוָה אֱלֹהָיִךְ עֵינַי תִּרְאֶינָּה בָּהּ
עַתָּה תִּהְיֶה לְמִרְמָס כְּטִיט חוּצוֹת:
ל' · ל' יא יוֹם לִבְנוֹת גְּדֵרָיִךְ יוֹם הַהוּא
ל' · ל' יִרְחַק־חֹק: יב יוֹם הוּא וְעָדֶיךָ יָבוֹא
לְמִנִּי אַשּׁוּר וְעָרֵי מָצוֹר וּלְמִנִּי מָצוֹר
ל' דסמיך וְעַד־נָהָר וְיָם מִיָּם וְהַר הָהָר:
ל' יג וְהָיְתָה הָאָרֶץ לִשְׁמָמָה עַל־
ב' יֹשְׁבֶיהָ מִפְּרִי מַעַלְלֵיהֶם: יד רְעֵה
ד' עַמְּךָ בְשִׁבְטֶךָ צֹאן נַחֲלָתֶךָ שֹׁכְנִי
ג' לְבָדָד יַעַר בְּתוֹךְ כַּרְמֶל יִרְעוּ בָשָׁן
וְגִלְעָד כִּימֵי עוֹלָם: טו כִּימֵי צֵאתְךָ
ב' מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת:
טז יִרְאוּ גוֹיִם וְיֵבֹשׁוּ מִכֹּל גְּבוּרָתָם

רשי

(יא) יום לבנות גדריך. מוסב על האומרה אלי ועוד היא אומרת אלי יום לבנות גדריך שאת מצפה לו אותו היום ירחק חוקו זמנו יאריך ולא יבא לעולם : (יב) יום הוא ועדיך יבא · הנביא אומר אותו היום שאתם מלעיגים עליו לאמר בבל והלך לו יום ההוא שמור ונצור ולא בבל עדיך יבא בבל להחריבך : למני אשור · אשר הוא רצה למרעכו : וערי מצור · כלומר ועד ערי מצור ויונתן תרגם ודמן חורמיני רבתא : וים מים · והיושבים על ים האחרון אשר הוא במערב : והר ההר · כמו ויושבי ההר ויונתן לא כן תרגם : יום לבנות גדריך · הנביא מבשרו לישראל שיש יום כמוס ומוכן לבנות גדרות חרבותיכן יום ההוא ירחק ויבטל מעליכם חק גזירות הבבליים ופרסיים : יום הוא ועדיך יבא · בעידנא ההיא יתכנשון גלוותא דישראל דמן אתור וגו' : (יג) והיתה הארץ · ארץ הבבליים ופרסיי' : (יד) שוכני לבדד · שיהא שוכן בטח בדד : יער בתוך כרמל · ת"י דהוי לדין בחורשא יתיתבון בכרמלא אותן שהיו שוממים כיערות ישכנו לבדד בתוך כרמל שהוא מקום מיושב ויש לפרש שוכני לבדד ביערים לא יראו מחיות

תולדות אהרן ירעו בשן · פסחים סח : כימי צאתך זוהר לך :

רדק

נקמתי מהם : בצדקתו · שיעשה לי עת צדקה · ות"י אמרת ירושלם לווט מן קדם ה' קבילית : (י) ותרא אויבתי · כמו שפיר' למעלה · וכן ת"י : ותרא מלרע כמו ירא פרעה תרא אשקלון :

אויבתי · מלעיל בשני ששנין כמו הראשון אמר אויבתי שתראה שיוציאני השם לאור יהיה לה בשת ממה שהיתה אומרת לי בגלות איה ה' אלהיך · עיני תראינה בה · הנו"ן דגושה שלא כמנהג אא"כ תהיה נו"ן ה"א הפעולה אמר עיני תראה באויבתי כחפצי ורצוני כי עתה בבא לי הגאולה תהיה למרמס כטיט חוצות ובאויבי ראתה עיני : (יא) יום לבנות גדריך · אמר כנגד האויבת יום שחשבת לבנות גדריך בבית ישראל כשתבוא עם גוג ומגוג בא"י יום ההוא ירחק חק היום ההוא יהיה לך להפך וירחיק חקך שהיה לך באומות ובישראל והיית מושלת עליהם והמפרשים פירשו הפסוק כנגד ישראל וכן ת"י בעדנא ההיא יתבנון כנשתא דישראל וגו' : (יב) יום הוא ועדיך יבא · אותו יום תשועת ישראל יום הוא לה' ועדיך יבא האויב להחריבך : למני אשור וערי מצור · זכר אשור בגלו שם ישראל תחלה · למני · כמו למן כמו מני אפרים : ערי מצור · כמו ערי מבצר כלומר שלא ימלטו מפני חזקם וכן ותכן לך מצור לה והדומים לו רבים : ולמני מצור · ומן ערי המצור ועד הנהר וזהו נהר פרת כי פרת הוא גבול א"י ומשם והלאה ארץ העמים : וים מים · ועד שזכר עומד במקום שנים ר"ל ועד ים שהוא מצור מערב : והר ההר · ועד הר ההר והוא הר ההר שמת שם אהרן והוא אחד מגבולי א"י כמו שאמר מהר ההר תתאו לבא חמת ותכרו כתולם והנה בפתח ואחד הוא ר"ל יתקבצו ארץ אויביהם שהוא סביבות גבול א"י שהיו להם שכנים רעים והרעו לישראל בכל כחם , ויש מפרשים ולמני מצור כמו מצרים וכן דללו וחרבו יאורי מצור כל יאורי מצור כמו מצרים וי"ת בעדנא ההיא יתכנשון גלוותא דמן אתור וגו' תרגם ולמני סורמני וכן תרגם מני אשכח מני סורי סורמני : (יג) והיתה הארץ · ארץ העמים · על יושביה כמו עם יושביה וכן ויבואו האנשים על הנשים והדומים להם : מפרי מעלליהם · שהרעו לישראל · (יד) רעה עמך · בשבטך · אמר הנביא כנגד האל ית' כשיוציא ישראל מהגלות וירעה בשבטו כמו שהרועה ירעה צאנו וינחם לאטם בשבטו : שכני לבדד · כמו שוכן וכן היושבי בשמים והדומים לו לבדד שיהיה לבדו בארצו ואין עם אחר אתו : יער בתוך כרמל · ישכנו ביער כמו בתוך הכרמל כי כרמל הוא מקום ישוב שדות וכרמים ואילנות ואמר כי אז ישכנו לבטח ביער שהוא מקום חיות ולא יפחדו מהם כמו שהאדם שוכן בתוך כרמל וכן אמר וישכנו ביערים : ירעו בשן וגלעד · שהוא מעבר לירדן והיא ארץ מקנה שמנה וטוב ירעוה כימי עולם : (טו) כימי צאתך · עונה האל ית' לנביא אמור להם כימי צאתך שיצאו אבותיהם מארץ מצרים אראנו נפלאות וטעם צאתך כאלו יצאו הם : (טז) יראו גוים · הגוים שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג יראו הנפלאות ויבושו מכל גבורתם שבטחו על גבורתם לבא על ירושלם : ישימו יד על פה · שלא יהיה להם מענה : אזנים תחרשנה · שיהיו מבולבלים מהם שישמעו

מצודת ציון

אשכול : (י) למרמס · ענין דריסה ברגל : חוצות · שווקים : (יא) גדריך · מלשון גדר וכותל : חק · ענין דבר קבוע : (יב) ועדיך · אליך כמו תגע עדיך (איוב ד') : למני · כמו למן והיו"ד נוספת וכן מני אפרים (שופטים ה') : מצור · ענין מבצר : (יג) על יושביה · עם יושביה : (יד) רעה · ענין הנהגה : שוכני היו"ד יתירה : לבדד · יחידי כמו לבדד לבטח תושיבני (תהלים ד') : כרמל · כן

מצודת דוד

ה' ואקוה לאלהי ישעי אשר ישמעני אלהי בקראי אליו מצרתי : (ח) אל תשמחי · לכן אל תשמחי אויבתי עלי לחשוב שלא אוסיף לקום כי פעמים רבות נפלתי ואח"ז קמתי וכן עתה בגלות הזה עם כי אשב בחושך ה' יאיר לי : (ט) זעף ה' אשא : כן עתה אני סובל זעף ה' כי חטאתי לו וכן אסבול עד אשר ישלים לריב עמדי הריב הראוי לי בגמול החטא ויכלה לעשות בי משפט הראוי לי ואח"ז יוציאני לאור ואראה בצדקתו שיעשה לי ולא לעולם יריב : (י) ותרא · וכאשר תראה אויבתי במרבית הצדקה שנעשה לי תהיה מכוסה בבושה אשר אמרה אלי בזמן הגלות איו ה' מדוע לא יגאלך : עיני תראינה בה וגו' · אז מתפלה לראות מן הנקם כי אז תהיה למרמס הרגל כטיט שנדרס בחוצות : (יא) יום לבנות · ר"ל יבוא יום לבנות גדרי חרבותיך וביום ההוא ירחק ממך חוק הבבליים אשר הטילו עליך מאז חוק המס והשעבוד : (יב) יום הוא · ר"ל אז יאיר לך הזמן כאור היום : ועדיך יבוא · כל השעבו"ס יבואו אליך ירושלים להיות סרים למשמעתך : למני אשור · מן אשור ואף מערי המבצר שבה כי לא יתחזקו במשגב המבצר : ולמני מצור · מן ערי המבצר ועד נהר הוא נהר פרת העומד בגבול א"י ומשם והלאה הוא ארץ העמים : ויס · מלת ועד משמשת בשתים כאילו אמר ועד ים מים ר"ל מקצה המערב ועד ים המערבי שהוא גבול א"י : והר ההר · ר"ל מקצה העולם ועד הר ההר העומד בגבול א"י כמ"ש תתאו לכם הר ההר (במדבר לד) : (יג) והיתה הארץ · ארץ הכשדים תהפך לשממה עם יושב בה מגמול מעשיהם מה שהרעו לישראל : (יד) רעה עמך · חזר הנביא להתפלל לה' ואמר אתה ה' רעה והנהג את עמך בשבטך ולפי שהמשילו לרועה אמר לשון הנופל ברועה שמנהיג את הצאן ע"י השבט שבידו : צאן נחלתך · ישראל שהם צאן נחלתך שהנחלתו לך לעם יהיה שוכן לבדד ר"ל בטח כי המתפחדים ישכנו יחד למען איש אחיו יעזורו ולא כן הבוטח בה' : יער בתוך כרמל · ר"ל ישכון בטח ביער שהוא מקום חיות רעות כמו בתוך הכרמל שהוא מקום מלוי שם מרבית אנשים ולא ילכו שם החיות וכענין שנאמר וישנו ביערים (יחזקאל לד) : ירעו בשן וגלעד · יהיו רועים בבשן ובגלעד במרעה שמן כמו בימי עולם הוא ימי משה שנחלו אז הארץ ההיא ותנם לנחלה לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה : (טו) כימי צאתך וגו' · כאלו הקב"ה משיבו לאמר שמעתי את תפלתך וכן אעשה וכמו ימי צאתך מארץ מצרים כן אראנו נפלאות : (טז) מכל גבורתם · שלא עמדה להם להסתפק על ישראל : ישימו יד וגו' · ר"ל לא יוכלו לדבר מרוב המבוכה : אזניהם תחרשנה : ר"ל לא יאבו לשמוע מרבים הצלחת ישראל [illegible]

יָשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה אָזְנֵיהֶם תֶּחֱרַשְׁנָה׃ יז יְלַחֲכוּ עָפָר כַּנָּחָשׁ כְּזֹחֲלֵי אֶרֶץ יִרְגְּזוּ מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִפְחָדוּ וְיִרְאוּ מִמֶּךָּ׃ יח מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יט יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאותָם׃ כ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

א א מַשָּׂא נִינְוֵה סֵפֶר חֲזוֹן נַחוּם הָאֶלְקֹשִׁי׃ ב אֵל קַנּוֹא וְנֹקֵם יְהוָה נֹקֵם יְהוָה וּבַעַל חֵמָה נֹקֵם יְהוָה לְצָרָיו וְנוֹטֵר הוּא לְאֹיְבָיו׃

יְדֵיהוֹן עַל פּוּמְהוֹן וְאוּדְנֵיהוֹן יִתְחָרְשָׁן׃ יז יִשְׁתַּטְּחוּן עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא כְּחִוְיָא כִּזְחֲלֵי עַפְרָא יְזוּעוּן מִכְּרַנְיָתֵיהוֹן מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא יִתְבְּרוּן וְיִדְחֲלוּן מִן קֳדָמָךְ׃ יח לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא שָׁבֵיק לַעֲוָיָן וּמַעֲבַר עַל חוֹבִין לִשְׁאָרָא דְאַחְסַנְתֵּיהּ לָא מוֹרִיךְ לְעָלְמִין רוּגְזֵיהּ אֲרֵי רָעֵי לְאֵיטָבָא הוּא׃ יט יְתוּב מֵימְרֵי לְרַחֲמָא עֲלָנָא וְיִכְבּוֹשׁ עַל חוֹבָנָא בְּרַחֲמָתֵיהּ וְיִרְמֵי לְעוּמְקֵי יַמָּא כָּל חֲטָאֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ תִּתְיְהֵיב קוּשְׁטֵיהּ דְּיַעֲקֹב לִבְנוֹהִי כְּמָא דְקַיֶּמְתָּא לֵיהּ בְּבֵיתְאֵל טַבְוָת אַבְרָהָם לְזַרְעֵיהּ בַּתְרוֹהִי כְּמָא דְקַיֶּמְתָּא לֵיהּ בֵּין בִּתְרַיָּא תִּדְכַּר לָנָא עֲקֵידַת יִצְחָק דְּאִתְעֲקֵיד עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא קֳדָמָךְ תַּעֲבֵיד עִמָּנָא טַבְוָן דְקַיֶּמְתָּא לַאֲבָהָתָנָא מִיּוֹמֵי קֶדֶם׃

א מַטַל כַּס דְּלוֹט לְאַשְׁקָאָה יַת נִינְוֵה מִלְקַדְמִין אִתְנַבֵּי עֲלַהּ יוֹנָה בַּר אֲמִתַּי נְבִיָּא דְמִגַּת חֵפֶר וְתָבַת מֵחוֹבָהָא וּכְדוּ דְאוֹסִיפַת לְמֶחֱטֵי תַּב וְאִתְנַבֵּי עֲלַהּ נַחוּם מִבֵּית קוֹשִׁי כְּמָא דִכְתִיב בְּסִפְרָא הָדֵין׃ ב אֱלָהָא דַּיָּן וּפוּרְעָן יְיָ מִתְפְּרַע יְיָ וּסְגֵי חֵילָא קֳדָמוֹהִי עָתִיד יְיָ לְאִתְפְּרָעָא מִסַּנְאֵי עַמֵּיהּ וּבְרָגַז חָסִין מִבַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃

רשי

אחיות השדה כבתוך כרמל . (יז) כזוחלי ארץ • הם נחשים הזוחלי׳ על גחונם כעפר הארץ : ירגזו ממסגרותיהם • יחרדו מרוב דוחק איסוריהם ומסגר כלאם : (כ) תתן אמת ליעקב • ת"י תתיהב קושטיה דיעקב לבנוהי כמה דקיימתא ליה בבית אל טבות אברהם לזרעיה בתרוהי כמה דקיימתא ליה בין בתריא תדכר לנא עקידת יצחק תתן לנו באמת אשר הבטחת ליעקב האמת לנו דבריך אשר הבטחת ליעקב כי לא אעזבך (בראשית כח) : חסד לאברהם • שכר חסד אשר לאברהם אשר צוה לבניו לשמור דרך ה׳ לעשו׳ צדקה ומשפט ולכך לא נאמר וחסד אלא חסד האמת שתאמת לנו את הבטחת יעקב היא תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם : אשר נשבעת . בעקידתו של יצחק כי נשבעתי נאם ה׳ יען אשר עשית וגומר :

(א) משא נינוה . ת"י מטל כס דלווט לאשקא׳ ית נינוה : ספר חזון נחום • חזון נקוד קמץ לפי שאינו דבוק ואינו דומה לחזון ישעיה שהוא נקוד חטף פתח וכן פי׳ ספר חזון כבר נכתב עליה והוא נבואת יונה בן אמיתי ועתה חזר ונתנבא עלי׳ נחום האלקושי את המשא הזה אלקש היה שם עירו וכן ת"י מלקדמין אתנבי עלה יונה בר אמתי ותבת מתובהא וכדו דאוסיפת למיחטי הב ואיתנבי עלה נחום דמבית אלקוש : (ב) אל קנוא ונוקם ה׳ • על זרעו של סנחריב נתנבא נחום ובימי מנשה כמו שמצינו בסדר

אבן עזרא

הנה אז יהיה כן : (יז) ילחכו . להשתחות לישראל : כזוחלי . הרמשים שיפחדו בני אדם מהם כדנ"ך האמים מגזרת זחלתי ואירא : ממסגרותיהם • הם ארמוניהם : (יח) מי • אז יאמרו הגוים או ידבר על לשון אנשי הגלות המבקשים ה׳ לסלוח להם אין אל שיעשה טוב לנחלתו כמוך : (יט) ישוב • מלת הוא תשרת אחרת והוא ישוב ירחמנו ופעם יכבוש הפוך דברי עונות גברו מני שלא ימשלו בנו עוד ומ"ס חטאתם שבה אל שארית נחלתו והוא הזכיר עון ופשע וחטאת : (כ) תתן • יעקב הוא אבינו לכולנו לבדנו כי לא יתערבו גוים אחרים עמנו על כן כתוב אלהי ישראל אבינו לכולנו ולא הזכיר יצחק כי גם הוא אבי אדום ובעבור כי אברהם החל לקרא בשם השם הפך אבותיו הקרובים אליו והשם כרת עמו ברית בתחלה ע"כ הזכיר לאברהם ולא הוצרך להזכיר יצחק והטעם תתן אמתך ליעקב ומה היא אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם :

(א) ספר חזון . כי דבק הוא אע"פ שהוא חביר : משא נבואה מה שנשא השם על נינוה . לא ידענו דורו של זה הנביא ויתכן היותו האלקושי מתיחס אל שם העיר או אל שם אחד מאבותיו נבואתו על מפלת נינוה ביד נבוכד נצר : (ב) אל . הזכיר אל שיראים אתו ושע׳ קנא כמו ויקנא ה׳ לעמו

ויראו ה׳ רפין ד׳ מ"ל ואחד חסר וסימ׳ ואת העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם • ויראו ממערב את שם ה׳ ילחכו עפר כנחש . יברכנו אלהים וייראו אתו • וייראו גוים את שם ה׳ • נחש חסר : קנוא ד׳ ב׳ מ"ל וב׳ חסר וסי׳ קנוא קנאתי לה׳ י וחברו חסר • אל קנוא הוא לא ישא לפשעכ׳ רסוף

תולדות אהרן אל כמוך • עקרים מ"ד פל"ת זוהר פרשת נשא (קידושין סא) : נשא עון • ר"ה יז מגלה כח : ישוב ירחמנו • ר"ה יז זוהר ויקרא :

רדק

שישמעו מטוב ישראל הרחוקי׳ מארצם: (יז) ילחכו עפר כנחש • עפר רגלי ישראל ילחכו כמו הנחש ההולך על גחונו שלוחך עפר שהוא מאכלו : כזוחלי ארץ. כפל הענין במ"ש כי הנחשי׳ זוחלי ארץ הם שהולכים על בטנם או פי׳ שאר המינים שהם זוחלי ארץ כתולעים וכיוצא בהם כן ישתחוו לפני ישראל : ירגזו ממסגרותיהם . אותם שיסגרו בעריהם מפחד ישראל שם ירגזו : אל ה׳ אלהינו יפחדו • כי ידעו כי אין זולתו : ויראו ממך • כנגד ישראל יראו חסר יו"ד פ"א הפעל ויו"ד שאיתן נמשכת בגע"א : (יח) מי אל כמוך • דברי הנביא כנגד האל ית׳ : לשארית נחלתו • לאותם שישארו בבוא הגואל : לא החזיק לעד אפו • אע"פ שהיו חייבים שלא יגאלו מהגלות לרוע מעשיהם שעשו לא יפנה לעד אל מעשיהם : כי חפץ חסד הוא . כמ"ש בתורה ורב חסד וחסדו יגבר על חטאיהם כשיגיע זמן הגאולה : ישוב • אמר ישוב ירחמנו ואמר ותשליך כן דרך המקרא במקומות רבים לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד וכן אמר עונותינו ואמר חטאתם יכבוש כאדם שכובש דבר תחת רגליו שלא יראה וזהו שאמר ותשליך במצולות ים : נושא . כאדם שמסלק דבר ממקומו : במצולות . בשורק הצד"י והמצולה הוא עומק הים : (כ) תתן אמת ליעקב • החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ ולבניו אחריו ובניו הם בני יעקב והאמת הוא ליעקב כי אחר שנתנה לאברהם ולבניו האמת הוא לקיים המתנה ולבניו כי הוא אלהי האמתי ולא ישוב דבריו שטוב אחור : אשר נשבעת לאבותינו . כלל שלשת האבות אברהם יצחק ויעקב כי לשלשתם נשבע :

(א) **משא** נינוה ספר חזון נחום האלקושי • זאת הנבואה נאמרה על נינוה ונינוה היתה למלך אשור כמו שכתוב מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה ומלך אשור הרע לישראל והגלה אותם מארצם והקב"ה נקם נקמתם על ידי נבוכד נצר שהחריב מלכות אשור ואמרו רז"ל שנה ראשונה שמלך נבוכד נצר כבש את נינוה שנייה כבש את יהויקים ונחום זה הנביא לא אמר הכתוב באיזה דור נתנבא וקרא אלקשי מתיחס אל עירו או אל אבותיו ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה כשר מנשה לא נקראו על שמו ות"י חזון נקודה בשוא ופתח כי הוא סמוך כמו חזון יבעהו וי"ת מטל כס דילוט וגו׳ : (ב) אל קנא ונוקם ה׳ • מקנא הוא בעבור עמו • כמו שאמר ויקנא ה׳ לעמו כי רואה אותה בצרה גדולה בגלותם : ונוקם . שיקח נקמות מאת מלך אשור ומזרעו כי אע"פ

מצודת דוד

שהיא להם לעגמת נפש וכאלו תתרשנה אזניהם לבל יוכלו לשמוע : (יז) ילחכו עפר כנחש . ר"ל אפים ארץ ישתחוו לישראל ויהיה נראה כאלו מלחכים עפר רגליהם כנחש הזה שמלחך את העפר כי זהו לחמו : כזוחלי ארץ • הם הנחשים ההולכים על גחון ונראים כזוחלים וכפל הדבר במ"ש : ירגזו ממסגרותיהם • יחרדו ממה שסגרו את ישראל בבתי כלאים עוד משלו בהם כי ידאגו מן הנקם : אל ה׳ וגו׳ . יפחדו את ה׳ וגם יראו ממך אתה ישראל : (יח) מי אל כמוך • חזר הנביא לשבח לה׳ על ייעוד הטובה ואמר מי אל כמוך נושא עון וגומר כאומר הנה משורת הדין אין אנו ראויים לכל הטובה ההיא כי אנו מלאי עון אבל מי הוא אל כמוך המוחל את העון : ועובר על פשע • ר"ל אינו עומד על הפשע להשגיח בו לשלם עליו גמול אלא עובר על הפשע והולך להלאה כאלו לא יראנה : לשארית נחלתו . לאותם שנשארו מחבלי משיח : לא החזיק וגומר . אף כשהוא כועס אינו אוחז אפו עד עולם כי הוא חפץ חסד ולכן יתרצה על הכעס : (יט) ישוב ירחמנו . כאשר מאז : יכבוש . יתפוש בחזקה את עונותינו למען לא יהיו נפרעין מאתנו גמול העונש : ותשליך וגו׳ . ר"ל לא תזכור לענוש עליהם כאלו השלכתם בעומק הים שאינם נראים : (כ) תתן וגו׳ • ר"ל האמת לנו דבריך אשר הבטחת ליעקב כמ"ש ופרצת ימה וקדמה וגו׳ (בראשית כח) : חסד לאברהם • ר"ל היא תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם וכאשר נשבעת לאבותינו מימי קדם בעקידתו של יצחק כמ"ש כי נשבעתי וגו׳ וירש זרעך את שער אויביו (שם כב) :

א (א) **משא נינוה** • הנבואה היא נאמרה על נינוה הוא ראש ממלכת אשור : ספר וגומר • זהו ספר נבואה של נחום האלקושי הוא היה המתנבא על נינוה • ואמר (ב) אל קנוא וגו׳ • ה׳ הוא אל זועם ונוקם וכפל עוד

מצודת ציון

כן יקרא מקום שדות וכרמים : (טז) תתרשנה • מלשון חרש שאינו שומע : (יז) ילחכו • ענין לקיקה בלשון כמו ועפר רגליך ילחכו (ישעיה מ"ט) : כזוחלי • ענין גרירה והולכה בארץ וכדרז"ל כל הימים מטהרים בזוחלין (שבת ס"ה) ויקרא הנחש כן לפי שאין לו רגלים והלוכו נראה כזוחל ונגרר וכן חמת זוחלי עפר : (דברים ל"ב) : ירגזו • ענין חרדה : ממסגרותיהם • מל׳ סגירה : אל ה׳ • את ה׳ : (יח) נושא • ענין מחילה כמו נשאת עון עמך (תהלים פ"ה) : החזיק • ענין אחיזה : (יט) יכבוש • ענין תפיסה בחזקה כמו ויכבשום לעבדים (ירמיה ל"ד) : במצולות • ענין עומק כמו ואת רודפיהם השלכת במצולות (שמות ט׳) :

(א) **האלקושי** שם עיר אלקוש : (ב) קנוא . ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב) : ונוטר • ענין שמירת איבה כמו לא תקום ולא תטור (ויקרא יט) : בסופה •

ג יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָול כֹּחַ וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה יְהוָה בְּסוּפָה וּבִשְׂעָרָה דַּרְכּוֹ וְעָנָן אֲבַק רַגְלָיו׃ ד גּוֹעֵר בַּיָּם וַיַּבְּשֵׁהוּ וְכָל־הַנְּהָרוֹת הֶחֱרִיב אֻמְלַל בָּשָׁן וְכַרְמֶל וּפֶרַח לְבָנוֹן אֻמְלָל׃ ה הָרִים רָעֲשׁוּ מִמֶּנּוּ וְהַגְּבָעוֹת הִתְמֹגָגוּ וַתִּשָּׂא הָאָרֶץ מִפָּנָיו וְתֵבֵל וְכָל־יוֹשְׁבֵי בָהּ׃ ו לִפְנֵי זַעְמוֹ מִי יַעֲמוֹד וּמִי יָקוּם בַּחֲרוֹן אַפּוֹ חֲמָתוֹ נִתְּכָה כָאֵשׁ וְהַצֻּרִים נִתְּצוּ מִמֶּנּוּ׃ ז טוֹב יְהוָה לְמָעוֹז בְּיוֹם צָרָה וְיֹדֵעַ חֹסֵי בוֹ׃ ח וּבְשֶׁטֶף עֹבֵר כָּלָה

וגדל ק' · ב' כתיב פי' · כ' חד חסר · ג' · ל' · ג' וג' חסר בלישנא · ב' ול' ד' מ"ל · ג' מ"ל · כ' במקו' קדשו · ל' · ג' וחסר

ג יְיָ מַרְחֵיק רְגַז וּסְגֵי חֵילָא קֳדָמוֹהִי עָתִיד יְיָ לְאִתְפְּרַע וּסְלַח לְדְתָיְבִין לְאוֹרָיְתָא וּלְדְלָא תָיְבִין לָא מְזַכֵּי יְיָ בְּעַלְעוֹלָא וּבְרוּחַ מְדַבַּר וַעֲנַן אֲמִיטְתָא כַּבִּישׁ קֳדָמוֹהִי׃ ד דְנָזִיף בְּיַמָּא וּמְיַבֵּשׁ לֵיהּ וְכָל נַהֲרָוָתָא מַחֲרִיב צָדֵי מַתְנָן וְכַרְמְלָא וְאִילָנֵי לִבְנָן נְתַרוּ׃ ה טוּרַיָּא זָעוּ מִן קֳדָמוֹהִי וְרָמָתָא אִתְפַּרְקָא וַחֲרוּבַת אַרְעָא מִן קֳדָמוֹהִי וְתֵבֵל וְכָל דְיָתְבִין בַּהּ׃ ו כַּד אִתְגְלֵי בְּרַחֲמְתָא לְמִתַּן אוֹרָיְתָא לְעַמֵּיהּ כְּזָעַ עָלְמָא מִן קֳדָמוֹהִי בְּכֵן כַּד אִתְגְלֵי בִּרְגַז לְאִתְפְּרַע מִסָנְאֵי עַמֵּיהּ קֳדָם פּוּרְעָנוּתֵיהּ מַן יְקוּם וּמַן יְסוֹבַר בְּאַבְאָשׁוּת רוּגְזֵיהּ רוּגְזֵיהּ כְּאֶשָּׁתָא מְמַסֵּי וְטִינָרַיָּא אִתְפָּרְקָן מִן קֳדָמוֹהִי׃ ז טַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל לְאִסְתַּמָּכָא עֲלוֹהִי בְּעִדָּן עָקָא וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי דְרָחֲצִין עַל מֵימְרֵיהּ׃ ח וּבִרְגִיז חֲסִין וּבְחֵימָא תַקִּיפָא גְמִירָא

יהושע . אל קנוא ונוקם ה' ב' בתרא מ"ל : התמגגו ג' חסר בלישנא וסימן והגבעות התמגגו • ברביבים תמגגנה צמחה ותמגגני תשועה : יעמוד ג' מ"ל בקריאה וסימ' לפני זעמו מי יעמוד ומי • ויברח כצל ולא יעמוד • רוח והצלה יעמוד ליהודים . ויודע ג' בקריאה וחסר וסימ' בסדר בלק :

תולדות אהרן וענן • חולין נא : גוער בים • חגיגה יב : ופרח לבנון • יומא כא לט (יומא מא) : לפני זעמו • עכו"ם יד : טוב ה' . זוהר וישלח :

לעמו כי מלך אשור השחית ישראל : קנוא • שם התאר כמו קנא ונוקם שיקח נקמה ופירוש כי הוא נוקם לצריו לא לאחרים וטעם נוקם ה' ובעל חמה שיהיה נודע בעולם : (ג) ה' . הטעם אמת שהוא ארך אפים : וגדל כח . הטעם כפול דרך משל לאדם שיש לו כח גדול אז ימשול בכעסו וכן הוא כתוב בתורה ועתה יגדל נא כח ה' וכתוב אחריו ה' ארך אפים ואע"פ שיאריך לרשעים לא ינקה אותם • וטעם בסופה משל למהירות ברוח סערה • וענן אבק רגליו דרך משל למרוצת העננים והטעם על הגזירות הבאות מהשמי' במהר' שהם למעלה מהעננים : (ד) גוער . ויבשהו • חסר יו"ד שלא להתחברות שני יודי"ן והוא מהבנין הכבד הדגוש תיבש גרם כי כאשר יאמר מן יאבד ויאבדם ככה היה ראוי שיאמר ויבשהו רק לא תהיה נאה להתחבר שני יודי"ן ועתה יספר כח השם בים וביבשה שאין מי שיכול לפניו וטעם אמלל בשן בעבור וכל הנהרו' החריב ודבר זה שהחריב הנהרות בעבור יבשת הגש' מעל הארץ דבר זה גרם אמלל בשן וכרמל מכל פרי תבואה : (ה) הרים . אמר ר' מרינוס ותשא הארץ מפניו אימה כמו נשאתי אימיך אפונה והנכון בעיני ותשא משאת שרפה שנשרפה הארץ וכו' וישאם דוד ואנשיו והטעם וישרפם והטעם בעבור שאמר בתחילה ובעל חמה שמשרף הארץ בחמו כדרך וחמתו בערה בו והעד : (ו) לפני זעמו מי יעמוד . וכל זה יספר חרי אף השם על נינוה : (ז) טוב . הטעם כל שונאיו ישמיד בחרון אפו כאשר חמתו נתכה כאשר יתאסף בהם ויביא עליה' צרות וימלטו היראים וזהו למעוז כמו מגדל עוז וחוסי בו דבק למעוז והוסיף מלת ויודע כי הוא לבדו יודע תעלומות לב ומכיר החוסים בו : (ח) ובשטף • נחל שוטף : כלה יעשה • לא מעט מעט : ואויביו . החשך ירדף

בסדר עולם אל קנא ונוקם ה' מאז שנפרע לישראל מאויביהם וגם עדיין עתה נוקם הוא ובעל חימה ועתיד הוא להיות נוקם לצריו שהחריבו את ארצו והגלו את עמו ונוטר הוא את איבתו לבבליים ר"ש אומר ג' נקימות הללו כנגד ג' גליות שהגלה סנחריב את ישראל כמו שמפורש בסדר עולם : (ג) ה' ארך אפים וגדל כח • גדל כח הוא והיכולת בידו להנקם ואשר לא מיהר נקמתו לפי שארך אפים הוא ומכל מקום נקה לא ינקה : ה' בסופה ובשערה דרכו • הם שלוחיו להפרע מהבבליים שנא' במצרים (שמות יד) ברוח קדים עזה ובדור המבול (איוב ד) מנשמת אלוה יאבדו בצור נאמר (יחזקאל כז) רוח קדים שברך : וענן אבק רגליו . גם הוא דרך נקמתו (שמות יד) וישקף אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן (יחזקאל ל) היא ענן יכסנה : (ד) גוער בים . כמשמעו ודוגמא הוא כלפי העכו"ם שנמשלו למים כענין שנאמר (ישעיה יז) לאומים כשאון מים כבירים ישאון : וכל הנהרות החריב . כאן ניבא שעתיד הקב"ה להמליך את נבוכדנצר (ירמיה כה) בימי יהויקים ויתן את אשור ואת כל הארצות לחרב : אומלל בשן וכרמל • מושבות הטובים : ופרח לבנון אומלל . חכמי ישראל פירשו כלפי מיני מגדים שנטע שלמה בבהמ"ק שהיו של זהב וכיון שנכנסו בבליים להיכל יבשו : (ה) הרים רעשו ממנו . המלכים והשרים מהכשדי' יפחדו מגזירתו : ותשא הארץ • משאת עשן : (ו) נתכה • הגיע לארץ כמו (שמות ט) ומטר לא נתך ארצה : נתצו ממנו • מאימתו : (ז) טוב ה' למעוז • ואף בשעה שהוא נפרע מאויביו לא זזו רחמיו מלהטיב ליראיו ולא כמדת בשר ודם שכשהוא עסוק בזו אינו פנוי בזו כענין שנא' (שם טו) ה' איש מלחמ' ה' שמו כמו שהוא במכילתין : ויודע • את צרכי חוסי בו : (ח) ובשטף עובר . ובחמה שוטפת : כלה יעשה מקומה

רדק

אע"פ שברצון האל ית' הגלה כמו שאמר הוי אשור שבט אפי הוא הוסיף להרע יותר מן הראוי כמו שאמר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה : נוקם ה' וגו' . כפל הענין לחזק וי"מ כי זכר ג' נקמות כנגד ג' גליות שהגלה מלך אשור את ישראל וצריו ואויביו הם מלכי אשור במקום הזה וכן עשה לכל צרי ישראל כמו שעשה למלך מצרים ולמלך בבל ולאשר המריעים לישראל ואויבי ישראל הם אויבי האל וצריו : ונוטר . כמו שומר ר"ל אע"פ שאינו לוקח נקמתו מאויביו מיד שומר הוא העון להם עד זמן שיקח נקמתו מהם או מכניסם קנא תאר כמו כי ה' קנא שמו אלא שהם שני משקלים : (ג) יהוה ארך אפים . כן היה מדתו שמאריך כעסו לרשעים : וגדול כח • גדול כח הוא לסבול כעסו שלא ינקם מיד וכן אמר משה רבינו עליו השלום יגדל נא כח ה' ואמר אחריו ה' ארך אפים גדול כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף הדל"ת מפני סמיכותו על מלה מלעיל : ונקה לא ינקה • אע"פ שמאריך אפו לרשעים כמו שהאריך למלכי אשור ולסוף לקח נקמתו מהם : ה' בסופה ובשערה דרכו • כשבא על אויביו להשחיתם קל מהרה ברגע יבא כמו שבא הסופה והסערה : וענן אבק רגליו • ענינו ענין חשך כמו ויהי הענן והחשך א"ק רגליו הגזרות הבאות מסבתו על האויבים הם להם לחשך ואפלה והמשילם לאבק הנופל מתחת הרגלים : (ד) גוער בים ויבשהו • ואיך לא יעשה במלכי אשור כרצונו והנה הוא גוער בים שהיא בריאה עצומה בבריאות הארץ וכשירצה יבשהו יבשה כמו שעשה בים סוף ואמר בו לשון גערה כאדון הגוער בעבדו וכן אמר ויגער בים סוף ויחרב והנה יהפך הטבע והמנהג כל שכן שישליט אומה באומה להשחיתם שאין בזה הפך טבע והמנהג : וכל הנהרות החריב . ואם בים כחו ויכלתו להפך טבעו כל שכן בנהרות שאינם עצומים כמו הים ויחריב אותם ויהיו יבשה כשירצה בהפך הטבע כמו שעשה בירדן ובלא הפך טבע כאשר יעצור השמים ולא יהיה מטר וייבשו הנהרות : אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל . והוא בעצירת המטר אמלל מקום המרעה ולא יהיה עשב ודשא וכל ירק וכן פרחי עצי הלבנון ייבשו • ואע"פ שפי' הפסוק כמשמעו הנה הוא משל על מלכי האומות ועל המון העמים ויבשהו שן הדגוש משפטו וייבשו בהכנעת שני יודי"ן ומפני כובד התנועה הפילו יו"ד השרש והטילו תנועתה על יו"ד האיתן והאמ"ל כתב כי הוא מבנין הפעיל משפטו וייבישהו : (ה) הרים . אפי' ההרים שהם העמודים ביסוד העפר רעשו ממנו כשירצה ירעשו ויפלו וזהו כשיהיה רעש הארץ והכל כרצונו : התמוגגו . נמסו : ותשא הארץ • ותשרף כמו וישאם דוד ואנשיו אלא שזה פעל עמד ופעלין תרבן הארץ כמו שאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' כאלו היה שרופה שלא יעלה בה כל עשב או שתהיה ממש כסדום ועמורה : (ו) לפני זעמו • מבואר הוא כאשר לפניו : חמתו נתכה כאש . והאש אינה נתכת אבל היא מתכת אלא פי' חמתו נתכת על אויביו כדבר הנתך מפני האש וכן ת"י ועוד נוכל לפרש נתכה כאש כלא תכיון ור"ל אש הברקים שהיא נתכת ורצה מלמעלה למטה כרגע וכן אמר כברקים ירוצצו ואמר בדרך משל על חמת האל שנתכת על אויביו וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם או פירושו כמו הפוך חמתו כאש נתכת כלומר חמתו שהיא כאש נתכה על אויביו והצורים נתצו ממנו כמשמעו או הוא דרך משל כמו שפירשנו : (ז) טוב ה' • טעם הפסוק נמשך עד סופו ר"ל ישראל שהם חוסים

ט

מצודת ציון

(ג) בסופה • כן יקרא רוח החזק : ובשערה • כמו בסערה בסמ"ך וגם הוא רוח חזק : אבק • עפר דק : (ד) גוער • ענין צעקת נזיפה : החריב • ענין יבוש כמו חרבו המים (בראשית ח) : אמלל • ענין כריתה כמו כי אמלל אני (תהלים ו) : לבנון . שם יער : (ה) התמוגגו • מל' המגה והמסה : ותשא • ענין שרפה כמו שאו משאת (ירמיה ו) : (ו) נתכה • ענין התכה והסיכה כמו התך חמתי (שם מד) : והצורים . מל' צור וסלע : נתצו • מל' נתיצה ושבירה : (ז) למעוז. ענין חוזק : חוסי • ענין בטחון : (ח) ובשטף • ענין מרוצת המים כמו כנחל שוטף (שם מו)

סירים

מצודת דוד

ואמר נוקם ה' וגו' : נוקם ה' לצריו • ר"ל רק לצריו הוא נוקם ונוטר איבה לאויביו הם הבבליים אבל לא כן לישראל עמו : (ג) ה' ארך אפים • ר"ל כן אמת שה' מאריך אף ואינו ממהר לפרוע גמול הרשע עם כי הוא גדול כח ובידו להפרע בכל זמן : ונקה לא ינקה • אבל הוא אינו מנקה לגמרי על הרשע מכל וכל : בסופה ובשערה דרכו • הלוכו הוא ברוח סופה וסערה ר"ל כשבא לנקום העכו"ם מביא רוח סופה וסערה להניעם ולכלותם מהר : וענן אבק רגליו • ר"ל הגזירות הבאות מסבתו אל העכו"ם הם לו לחושך ואפלה כענן והמשילם לאבק הנופל מתחת הרגלים : (ד) גוער בים וגומר • הוא משל על כריתת השרים מנינוה : אמלל בשן וגו' • הם מקומות מרעה השמן והוא משל על אבדן בעלי העושר : ופרח וגומר • ר"ל יכלה הלוחמים : (ה) הרים רעשו . מפחדו ירעשו ההרים וימסו הגבעות גם הוא משל על שרי נינוה וכפל הדבר במ"ש : ותשא הארץ מפניו • הארץ תשרף מפני אש חמתו והוא משל על גודל הרעדה והכליון : ותבל . הוא החלק מן הארץ המיושבת מבני אדם : (ו) מי יעמוד • מי יוכל להתקיים לפני זעמו : ומי יקום וגו' • כפל הדבר במ"ש : נתכה כאש • היא נשפכת לכלות ולהאביד כאש ההולך ושורף : והצורים

כסלעים

יַעֲשֶׂה מְקוֹמָהּ וְאֹיְבָיו יְרַדֶּף־חֹשֶׁךְ׃
ט מַה־תְּחַשְּׁבוּן אֶל־יְהוָה כָּלָה הוּא ל׳
עֹשֶׂה לֹא־תָקוּם פַּעֲמַיִם צָרָה׃ י כִּי ל׳ בסיפרא
עַד־סִירִים סְבֻכִים וּכְסָבְאָם סְבוּאִים ג׳ ותסר • ל׳ ומ״ל
אֻכְּלוּ כְּקַשׁ יָבֵשׁ מָלֵא׃ יא מִמֵּךְ יָצָא ל׳ בסיפרא
חֹשֵׁב עַל־יְהוָה רָעָה יֹעֵץ בְּלִיָּעַל׃ נ״א • ד׳ חסר
יב כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אִם־שְׁלֵמִים וְכֵן
רַבִּים וְכֵן נָגֹזּוּ וְעָבָר וְעִנִּתִךְ לֹא ל׳
אֲעַנֵּךְ עוֹד׃ יג וְעַתָּה אֶשְׁבֹּר מֹטֵהוּ
מֵעָלָיִךְ וּמוֹסְרֹתַיִךְ אֲנַתֵּק׃ יד וְצִוָּה
עָלֶיךָ יְהוָה לֹא־יִזָּרַע מִשִּׁמְךָ עוֹד
מִבֵּית אֱלֹהֶיךָ אַכְרִית פֶּסֶל וּמַסֵּכָה
אָשִׂים קִבְרֶךָ כִּי קַלּוֹתָ׃

יַעְבֵּיד עִם עַמְמַיָּא דְּקָמוּ
וְאַחֲרִיבוּ יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ
וּבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי יִמְסַר לְגֵיהִנָּם׃
ט עַמְמַיָּא דְּבָזוּ יַת יִשְׂרָאֵל מָא
אַתּוּן חָשְׁבִין קֳדָם יְיָ גְּמִירָא
הוּא עָתִיד לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן לָא
תִתְקַיַּם עֲלֵיכוֹן בְּבֵית יִשְׂרָאֵל
תַּרְתֵּין זִמְנִין רְוַח בָּתַר עָקָא׃
י אֲרֵי שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָּא דְּבָזוּ
יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וּכְמָא דְטָעַן
בְּחַמְרָא כֵּן אַטְעֵיאוּנוּן
שֵׁיצֵיאוּנוּן כְּמָא דְמִשְׁתֵּיצְיָא
אֶשָּׁתָא בְּקַשָּׁא יְבִישָׁא סַגִּי׃
יא מִנֵּיךְ נִינְוֵה נְפַק מַלְכָּא
דְּחָשֵׁיב עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ בִּישָׁא
דְּמָלַךְ מְלַךְ דִּרְשַׁע׃ יב כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אִם יְהוֹן שְׁלֵימִין
בְּעֵיצָה וְסַגִּיאִין בְּאִתְמְנָיוּתָא עַמְמַיָּא דְּמִתְכַּנְשִׁין לְאָעָקָא לִירוּשְׁלֵם וִיגוּזוּן יַת דִּגְלַת
וְיֶעְבְּרוּן יַת פְּרָת וְיֵיתוּן לְעַנָיוּתָךְ וּדְשַׁעְבְּדְתִּיךְ לָא אֲשַׁעְבְּדִנָּךְ עוֹד׃ יג וּכְעַן אֶתְבַּר נִיר
עַמְמַיָּא מִצַּוְּרֵיכוֹן וְהַנְקֵיכוֹן אַפְסֵיק׃ יד וִיפַקֵּיד עֲלָךְ יְיָ אַת מַלְכָּא דְאַתּוּר וְלָא יְהֵי
דְּכְרָן מִשְּׁמָךְ עוֹד מִבֵּית טַעֲוָתָךְ אֲשֵׁיצֵי צְלַם וּמַתְּכָא תַּמָּן אֲשַׁוֵּי קִבְרָךְ אֲרֵי קְלִילָא

רשי

מקומה . של ארץ ומושב זה על ותשא הארץ מפניו כמו שאמור למעלה : (ט) כלה הוא עושה : לנינוה ומלכי אשור לא ישנה להם עוד פעם אחרת : (י) כי עד סירים סבוכים כלומר פתאום תבא עליהם מכתם ולא ירדו מכבודם מעט מעט כי בעוד שהסירים והקוצי׳ נסבכים נשרפים בחזקה : וכסבאם סבואים . ועודם במשתיהן ובשמתן ויש פותרין כי עד סירים לשון הסרה : אכלו כקש יבש • אשר נתמלא ונגמר בשולו ויובש : מלא • אשיבי״ר בלע״ז וכן מלאתך • המלאה הזרע : (יא) ממך • את נינוה : יצא • סנחריב החושב רעה דימה להחריב דירת מטה ומעלה כתוב אחד אומר (מלכים ב יט) ואבא מלון קיצו וכתוב אחד אומר (ישעיה לז) ואבא מרום קיצו בתחילה אחריב דירה של מטה ולבסוף דירה של מעלה כדאי׳ בחלק (דף לד) : (יב) אם שלמים וכן רבים • יפה תרגום של יונתן מיושב על המקרא אם יהון שלמים בעצה שיהיו כולם שוים בהסכמה א׳ וכן אם יהיו רבי׳ מאד אנשי נינוה אויבך ירושלים וכן אף אם גזו חדקל ועברו את פרת לצור עליה לא יצליחו שהרי עניתיך ולא אענך עוד • ועוד שמעתי אם שלמים אנשי נינוה בגדולתם וכן אם יהו עוד רבים ונכבדים יותר וכן נגוזו ועבר וכן אגיזם ואעבירם הרי זה כמו (שמו׳ א) וכאשר יענו אותו כן ירבה : ועניתיך לא אענך עוד • אענה אותך בפעם הזאת כלה ונחרצה ולא אזקוק לך עוד ורבותינו דרשו לענין מעשה הנדקה במסכת גיטין אך אינו על סדר שאר הנבואה : (יג) ועתה אשבור מטהו מעליך • שכינה אומרת כן לנביא שהוא ישראלי אשבור מטהו של אשור מעליך עמי : (יד) וצוה עליך ה׳ • עתה מוסב הדיבור אל מלך אשור : לא יזרע משמך עוד • לא יעמוד ממך מלך : מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה . ואשים את בית אלהיך קברך שם תברח להמלט ושם

אבן עזרא

ירדף עמהם ואחריהם או שירדפ׳ אל מקום החשך שלא יראה בבא כלה עליהם : (ט) מה • אומר לאנשי נינוה לא ידעת מחשבות השם כי כלה הוא עושה ואין צורך שתקום פעמים צרה עליכם כי באח׳ תכרתון : (י) כי . משל לקש יבש : מלא • כי היבשת כמו גמור אם אנשים שכורים יבוא האש ויכלה הכל רגע אחד והנה סירים קוצים סבוכים מגזרת נאחז בסבך ומלת סביאים תואר כדרך השכוני באהלים גם עלוס ובארוך : וכסבאם . כאשר הם שותים : אכלו . יחדיו נשרפו באש כשהיו נסבכים יחד זה בזה כמו סירים סבוכים ויהו סבוכי׳ בשכרותם או יהיו נוחים שישרפו באש יחד כקש יבש גמור מרוב יבושת הסירים וחמימות השכרו׳ והנה נתן משל מהמים ומהאש וכל זה בעבור מלך נינוה שהגלה ישראל וחשב להשחית פליטת יהודה וזהו : (יא) ממך • וידועים הם דברי רבשקה מפי אדוניו כמו שאמור בספר מלכים אשר שלחו מלך אשור לחרף שם ה׳ : (יב) כה • אם היו אנשי נינוה בשלום עד היום וכן היו רבים ואלה דברי השם לכנסת ישראל כך נגוזו מפעלי הכפל כמו נגולו כספר : ועבר . כמו מקרה שעבר ולא ישוב : ועניתיך לא אענך עוד • על ידו : (יג) ועתה . כתוב בימי חזקיהו אשר ישאר מאשור וממצרים : (יד) וצוה • עתה ידבר אל מלך נינוה ושעם וצוה גזר : לא יזרע • שלא יעמד זרעו הנקרא בשמו : אשים קברך . בבית אלהיך כמו שאומר בספר מלכים ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ושם הכהו

יעץ ד׳ חסר בלישנא וסימ׳ והועצים עצה רע בעיר • ויועציך כבתחלה • יעץ בליעל • ויועציו ושריו וכל יעצי דכוו׳ : מעליך ד׳ בקרי׳ וסי׳ הסירי את יינך מעליך • ובשר קדש יעבור מעליך • ואשטוף דמיך

תולדות אהרן לא תקום • ברכות נט : ממך יצא • סנהדרין פז : אם שלמים . סוטה : זוכר מקן :

רדק

כו והיה האל טוב להם ויהיה להם למעוז ביום צרת מלכי אשור כי אף על פי שתחרב מלכות אשור ישראל שהם בגלות בארצם ימלטו מחרב נבוכד נצר : ויודע חוסי בו • יודעם ומכירם לטובה ומשגיח עליהם וכן כי יודע ה׳ דרך צדיקים חוסי בו נסמך על אותו השמוש וכן כל חוסי בך הרי בגלבוע גמולי החלב והדומים להם : (ח) ובשטף עובר • מקומה של נינוה שזכר ישטוף אותה בפעם אחת בשטף עד שיעשה כלה מקומה שלא יהיה ניכר מקומה שהיה שם עיר מושב : ירדף • פעל יוצא לשלישי האל מרדף והחושך רודף והאויבים רודפים וחשך היה משל לצרה הגדולה : (ט) מה תחשבון • אמר כנגד אויביו שהם אנשי נינוה מה תחשבון אתם על ה׳ הגוזר עליכם רעה זאת תחשבון כי לא יוכל לעשות זאת כמו שאמר מלך אשור כי יציל ה׳ את ירושלם מידי : כלה הוא עושה • דעו כי כלה הוא עושה אתכם : לא תקום פעמים צרה • כי בפעם אחת יכלה אתכם : (י) כי עד סירים סבוכים • יבאו להיות משל עד סירים סבוכים כלומר שקוצים הסובכים יחד כי לא יוכל אדם לקחתם ממקומם כמ״ש כי לא ביד יקחו ומה יעשה אדם בהם ישרפם באש במקומם כמו שרוף ישרפו כשבת כן יהיו בני אשור שהיו מכאיבים בני העולם כמו הנוגע בקוצים ובא עת חרבנם יכלו שלא ישאר בהם דבר כמו הסירים או כמו הקש היבש שמלא עתו לקצור שישרף במהרה קל מאד ולא ישאר לא מהסירים ולא מקש לא פחם ולא דשן כי לא יעשו פחם לדקותה וגם מעט הדשן שיעשו הולך ברוח קל מהרה כן יהיו בני אשור ומה שאמר וכסבאם סבואים ר״ל שיהיו כמו השכורים נופלים בארץ שלא יהיה בהם כח להלחם כנגד אויביהם הבאים עליהם ואכלום במהרה כמו הסירים או כקש יבש מלא : (יא) ממך יצא • אמר כנגד נינוה כל זה הגמול יהיה לך על רעתך שעשית לישראל וממך יצא המלך שהיה חושב על ה׳ רעה שעלה על א״י והשחיתה וחשב ללכד ירושלם ופי׳ על ה׳ עם ה׳ על עם ה׳ בתחילה חשב רעה שאמר שלא יוכל להציל את ירושלם מידו והיה חושב ויועץ על ה׳ יתברך רעה ודבר בליעל : (יב) כה אמר ה׳ • אמר כנגד ירושלם אם שלמים אם מחנה אשור הבאים עליך שלמים כמו שהם בשלום לא יפחדו מאדם כי כל הארצות כבשו : וכן רבים • וכמו כן רבים הם במספר וכן נגוזו ועבר כן יהיו נגוזים במהרה ועבר כל חילם וכחם וכן אמר ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור וגו׳ : ועניתיך • ואם עניתיך על ידו כי כל א״י כבש זולתי ירושלם לא אענך עוד על ידו כי הוא וכל חילו יכלו : (יג) ועתה • אשבור מטהו • המוט והעול שהיה מונח על צוארך עתה אשברהו וכפל הענין במ״ש ואמר ומוסרותיך אנתק ואמר מוטהו ואמר מוסרותיך כי הכנויים יבאו בשמות עם הפועל ועם הפעול וכן ושמחתים בבית תפלתי שמעתי את תפלתך : (יד) וצוה עליך • אמר כנגד מלך אשור : לא יזרע משמך

מצודת דוד

הסלעים נתצו ונכתתו ממני ר״ל בעלי הכח יחלשו ויאבדו : (ז) טוב ה׳ למעוז וגו׳ . ר״ל אף ביום צרה כשהוא עוסק בהבאת המשפט עכ״ז הוא טוב אז להיות למעוז ולחוזק ונותן לב לדעת את החוסים בו להזמין להם הצלה ועזר לא כבשר ודם שאין מי יעמוד לפניו בעת זעמו ולא יתן אז לב להיטיב עם מי : (ח) ובשטף עובר . הנה בשטף מים רבים יעשה כלה את מקום נינוה שזכר בתחילת הנבואה ר״ל האויב הבא והוא כ״כ הוא יכלה הכל כמו שטף מים העובר השוטף הכל מבלי ישאר מה : ואויביו • החושך ירדף את אויביו הם אנשי אשור : (ט) מה תחשבון • ר״ל אתם אנשי נינוה מה תחשבון על ה׳ הגוזר עליכם את הכלייה הזאת אם תחשבו להנצל מידו דעו כי כלה הוא עושה לכם ולא תקום הצרה פעמים כי בפעם אחת יכלה אתכם : (י) כי עד סירים סבוכים • בעוד שהקוצים יהיו מסובכים ואחוזים אלה באלה ר״ל בעוד שיהיו אנשיה בתכלית החוזק מקובצים יחד באגודה אחת : וכסבאם סבואים • כאשר המשכרים יהי עוסקים בשכרות היין פתאום יהיו נאכלים כקש יבש שנמלא ונשלם ביובשו שהוא קל להשרף : (יא) ממך וגומר • אתה נינוה ממך יצא סנחריב החושב רעה על ה׳ להחריב את בה״מ ויועץ עצת בליעל לשלוח לחרף כלפי מעלה כמ״ש (במ״ב ובישעיה) : (יב) אם שלמים • אם יהיו אנשי נינוה שלמים בדעה אחת ובעצה מוסכמת וכן יהיו רבים במספר שכל זה הוא סבה אל הנצחון : וכן נגוזו • ר״ל אעפ״כ יהיו גוזזים ונכרתים כאשר אמרתי ועבר העם מן העולם : ועניתך • ר״ל אענה אותך בתכלית העינוי והאבדון • עד שלא אצטרך לענות אותך עוד כי בפעם ההיא תכלה מכל וכל והוא דוגמת אמרו לא תקום פעמים צרה : (יג) ועתה • ר״ל בזמן קרוב אשבור מטהו מעליך ישראל ר״ל עוד לא יכר לך : ומוסרותיך • המוסרות

מצודת ציון

(י) סירים • מין קוצים כמו כקול הסירים (קהלת ז) : סבוכים • ענין אחיזה וקליעה וכן בסבכי היער (ישעיה י) : וכסבאם סבואים • ענין שתיית משקים המשכרים כמו ונסבאה שכר (שם כו) : אכלו • נאכלו ר״ל נשרפו : מלא • ענין השלמה ר״ל נשלם בשולו : (יא) בליעל • בלי עול שמים ר״ל רשע : (יב) שלמים • מל׳ שלום : וכן נגוזו . סוי״ו היא במקום אעפ״כ וכן הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם (משלי ל) : נגוזו . מל׳ גזיזה וכריתה : ועניתך מלשון עינוי וצער : (יג) מטהו • ענינו בדי העול כמו מוסרות ומוטות (ירמיה כז) : ומוסרותיך • הם קשורי רצועי העול

ב א הִנֵּה עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי
ל' מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם חָגִּי יְהוּדָה
ל' חַגַּיִךְ שַׁלְּמִי נְדָרָיִךְ כִּי לֹא יוֹסִיף
ד' ומ"ל ו פלוגתא עוֹד לַעֲבָור־בָּךְ בְּלִיַּעַל כֻּלֹּה נִכְרָת׃
כ' · ל' ב עָלָה מֵפִיץ עַל־פָּנַיִךְ נָצוֹר מְצוּרָה
ל' צַפֵּה־דֶרֶךְ חַזֵּק מָתְנַיִם אַמֵּץ כֹּחַ
מְאֹד׃ ג כִּי שָׁב יְהוָה אֶת־גְּאוֹן
ל' · ל' יַעֲקֹב כִּגְאוֹן יִשְׂרָאֵל כִּי בְקָקוּם
ג' · ל' בֹּקְקִים וּזְמֹרֵיהֶם שִׁחֵתוּ׃ ד מָגֵן
ל' וכן כתיב ל' · ל' גִּבֹּרֵיהוּ מְאָדָּם אַנְשֵׁי־חַיִל מְתֻלָּעִים
ל' וחסר · ל' בְּאֵשׁ־פְּלָדֹת הָרֶכֶב בְּיוֹם הֲכִינוֹ
ל' וְהַבְּרֹשִׁים הָרְעָלוּ׃ ה בַּחוּצוֹת
ל' יִתְהוֹלְלוּ הָרֶכֶב יִשְׁתַּקְשְׁקוּן

דָּא קֳדָמַי׃ א הָא עַל טוּרֵי
אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל רַגְלֵי מְבַשַּׂר
מַשְׁמַע שְׁלָם חוּגִי יְהוּדָה חַגַּךְ
שַׁלִּימִי נִדְרַךְ אֲרֵי לָא יוֹסְפוּן
עוֹד דְּיֶעְדּוּן בִּיךְ רַשִׁיעִין
כּוּלְהוֹן אֶשְׁתֵּיצִיאוּ׃ ב דַּהֲווֹ
סַלְּקִין וּמִתְבַּדְּרִין עַל אַרְעִיךְ
צִירִין עֲלָךְ בִּצְיָר מְקִימִין
סְכוֹאִין עַל אוֹרְחָתָךְ תַּקִּיפֵי
קְדָל חֲסִינֵי חֵיל לַחֲדָא׃
ג אֲרֵי אָתִיב יְיָ תּוּקְפֵיהּ
לְיַעֲקֹב רְבוּתֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי
בְזוּנוּן בָּזְזִין וְקִרְוֵי
תוּשְׁבַּחְתְּהוֹן חַבִּילוּ׃ ד תְּרִיסֵי
גִּבָּרֵיהוֹן מְסַמְּקִין גַּבְרֵי עָבְדֵי
קְרָבָא לְבִישִׁין דְּזָהֲרִיתָא
בְּאֶשָּׁתָא פִּילֵי רְתִיכֵיהוֹן
זַמִּינִין לְיוֹם קְשׁוּטֵיהוֹן וְרַבְנֵי מַשְׁרְיָתְהוֹן מְסַרְבְּלִין בִּצְבְעוֹנִין׃ ה בְּשׁוּקַיָּא
מִשְׁתַּגְשְׁגֵי רְתִיכַיָּא קַל נְקוֹשׁ זַיְנֵיהוֹן מִשְׁתְּמַע בִּרְחוֹבֵי

מעליך . אשכור מופהו מעליך : לעבור ד' מ"ל וסי' ויהי כאשר תמו כל הגוי תנינא • ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבר ארון . והנה גם צדוק וכל הלוים אתו • לא יוסיף לעבור בך בליעל :

רשי

ושם תהרג כמו שכתוב שנהרג אביך בית נסרוך אלהיו : כי קלות · בעיני : (א) שלמי נדריך . אשר נדרת להקב"ה אם יצילך מכף סנחרב מלך אשור כי עתה נגלה : כי לא יוסיף עוד לעבר בך · אותו הבליעל : כולו נכרת · הוא וזרעו (ב) עלה מפיץ על פניך נצור מצורה · המפיץ אשר עלה על פניך של ארץ יהודה בימי יחזקיהו עכשיו הוא נצור המצורה נבוכדנצר מלך בבל שהוא צר עליו : צפה דרך · הבט איש יהודה על אם הדרכים ותראה את ההולכים לצור עליו ויתחזקו מתניך ואמץ כח מאד : (ג) כגאון ישראל · כמו שהיה כבר : בקקום . בזזום והריקום לשון בקיקה נופל על גפן : (ד) מגן גבוריהו · של נבוכדנצר הצרים על אשור : מאדם . מאודמים הם אנשי חילם : מתולעים · לבושי זהורית : באש פלדות הרכב ביום הכינו · ביום שהוא מוכן לצאת בצבא מצחצח רכב ברזל שלו ולא ידעתי מהו פלדות ואומר אני שהוא מין המצוחצח ברזל יפה ויש פותרין פלדות לשון לפיד אש בדרך הספך : והברושים הרעלו : ת"י ורבני משריתהון מסרבלין בצבעונין · הרעלו . מעוטפין ודומה לו (ישעיה ג) הנטיפות והשרות והרעלות וכל' משנה שנינו מדיות רעולות מסכת שבת (דף ס"ה ע"א) : (ה) יתהוללו . ינהגו עצמן בשגעון : ישתקשקון · ת"י קל נקיש זיניהון משתמע והוא מלשון

אבן עזרא

הכהו בחרב : (א) הנה · חגי יהוד' · הם שנמלטו מיד סנחריב : (ב) עלה · עתה שב לדבר אל נינוה והמפיץ הוא נבוכד נצר : נצור מצורה · ידבר למלך נינוה וככה צפה דרך שים צופים בדרכים והגיד אמר כי נצור שם הפועל כמו ויכלא עמוד וככה צפה דרך לכל' הפשע ודע : (ג) כי . עתה ישיב השם שבות גאון יעקב כגאון ישראל בהיותו בארצו הטעם ישיבם לגאונם כמו שהיו ישראל מימי קדם בגאונם ומלת בקקום תורה כי הפועל יוצא והנה יהיה גפן בוקק פועל והפועל הוא הפרי שישוה לו או תהיה כמלת שב שהמלה עומדת ויוצאה וטעם כי בקקום שמום כגפן בוקק על כן : וזמוריהם · כמו ויכרתו משם זמורה ושב לפרש המפיץ העולה : (ד) מגן . אמר רבי משה הכהן כי גבוריהו בהוספת ה"א לשון רבים וככה בהתפללו בעד רעהו ולא דבר נכונה כי פיו כמו פיהו אחיו אחיהו שיו שיהו וטעם רעהו שהתפלל בעבור כל אח' וגבוריהו שם המין שכולל גבורת הגבורים : מתלעים . שלובשים תולעת שני : ביום הכינו · הרכב כאילו אש פלדות יוצא במרוצתו ומלת פלדות זרה אולי היא הפוכה לפידות : והברושים הרעלו · כמו רעדו ברושי היער ויפת אמר כי הם חניתות : (ה) בחוצות · אמר רבי יונה ישתקשקון יכו שוק אל

רדק

משמך עוד · כי לא ישאר ממך זרע נקרא בשם המלוכה כי מלך אשור הכוהו בניו בחרב והמה ברחו ונמלטו ארץ אררט : מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה · כי בבית נסרך אלהיו נהרג וכיון שנהרג שם בטלו אותו הבית מהיות שם עוד פסל ומסכה ואחר שנהרג שם ברצון האל יתברך שהעיר רוח בניו להרגו שם הרי הוא כאלו האל ית' הכרית משם פסל ומסכה וכן אשים קברך ופי' שם בבית אלהיך אשים קברך : כי קלות · היית נקלה ונבזה כי בניך יהרגוך ועוד בבית אלהיך זה יותר קלון ובזיון וזהו עונש כי הקילותני בדבריך ואמרת כי לא אוכל להציל את ירושלים מידך ושמתני כאלהי גויי הארצות : (א) הנה על ההרים · במות סנחרב בשרו בארץ יהודה שישבו בעריהם כבראשונה וילכו לחוג בירושלם ולזבוח זבחיהם ולשלם נדריהם כי לא יוסיף עוד סנחרב לעבור בארצם כי כבר מת : כלה נכרת - כי גם בניו ברחו ולא יוסיף עוד לבא : (ב) עלה מפיץ · המפיץ שעלה על פניך נכרת והוא סנחריב שהפיץ בניך בגלות : נצור מצורה · המצורות והערים הבצורות שתפש מלך אשור והחריבם נצרו ושמרו אותם לא תניחום הפקר שובו ושבו בתוכם ולא תפחדו עוד ממלך אשור · מצורה ענין חוזק וכן ויבן ערי מצורה ביהודה : צפה דרך · צפו דרך שהיה בא בה כי לא תראוהו עוד נצור צפה מקור וכן חזק אמץ : חזק מתנים אמץ כח מאד · חזקו מתניכם ואמצו כח כי לא תיראו עוד ממנו ופי' אמיץ כח אמצו כחכם בלב טוב ובבטחון שתבטחו בה' ית' וכן אים דעת מאמץ כח : (ג) כי שב ה' את גאון יעקב · אם כדברי ר' יונה ז"ל יהיה יוצא כמו ושב ה' את שבותך והדומים לו ואם כדברי ר' יהודה יהיה ענין הנחה והשקט ואמר כי במות סנחריב ישוב גאון יעקב כמו שהיה וזהו כגאון ישראל כי ישראל הוא יעקב וזהו בימי חזקיהו גאון יעקב היא ירושלם וארץ יהודה כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה שהוא אומר על ירושלים כמו שאומר אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב : בקקים בוקקים · האויבים הריקום מכל טוב והנה ה"א פעל יוצא גפן בוקק פעל עומד : וזמוריהם שחתו · נטיעותיהם וזמוריהם שחתו שנה בשנה בבאם בארצם כמו שאמר וישחיתו את יבול הארץ וי"ת וזמוריהם כמו מזמרם כארץ שתרגם וקרי תושבחתיהון חבילו : (ד) מגן גבוריהו . אמר על חיל נבוכד נצר הבאים על נינוה גבוריהו כמו גבוריו : מאדם · אמר זה לשתי סבות וכן אנשי חיל מתולעים שפי' לבושים בגדים צבועים בתולעת כי האחת לגדולתם ורוב כבודם והאחת לפי שהוא צבע מבהיק ומורא בני אדם : באש פלדות הרכב · הרכב הוא כאלו הולך באש פלדות כי גלגלי הרכב הם ברזל ובמרוצתם בדרכים על האבנים יוצא אש מתוכם מכת המרוצה וידמה שהרכב הוא באש פלדות ופלדות הוא כמו הפוך מן לפידים : ביום הכינו · ביום שיכין נבוכד נצר את החיל לבא על נינוה כן תהיה תכונתו : והברושים הרעלו . י"מ החניתות שהם עץ ברושים אמר כי הם המות בראשם להמית מאשר מי שיתקעו בהם כי עושים חניתות מברושים והם חדים בראשם ותוקעים אותם בגוף האדם כמ"ש ביואב ויקח שלשה שבטים ויתקעם בלב אבשלום : הרעלו · מן תרעלה שמפרשים סם המות וא"א ז"ל פי' תרעלה רעדה ופי' הרעלו רעדו ופי' ברושים שרי עיר של נינוה וגדולים כי הגדולים נמשלו לארזים ולברושים אמר כשיראו גדולי נינוה החיל תאחזום רעדה : (ה) בחוצות יתהללו הרכב · כי לא יוכלו לצאת חוץ לעיר להלחם עם החיל כי רבים הם מהם וגבורים מהם והם הולכים תוך העיר בחוצות כהוללים ומשוגעים

מצודת ציון

העול : אנתק ענין העתק ממקומו : (יד) קלות · מל' קל : (ב) עלה . ענין סלוק כמו אל תעלני (תהלים קב) : מפיץ · מל' הפצה ופזור : נצור · ענין שמירה כמו נוצר תאנה (משלי כז : מצורה · ערי מבצר כמו ויבן ערי מצורה (ד"ה ב יד) : צפה · ענין הבטה כמו עמדי וצפי (ירמיה מח) : אמץ . ענין חוזק : (ג) שב . ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת (ישעיה ל) : גאון . ענין רוממות וממשלה : בקקום בוקקים . ענין ריקות כמו גפן בוקק (הושע י) : וזמוריהם . כן יקראו ענפי הגפן כמו ויכרתו משם זמורה (במדבר יג) : (ד) גבוריהו · גבוריו : מאדם · מל' אודם : מתלעים · ל' תולעת שני והיא צבע אדומה : פלדות · מל' לפיד אש בדרך ההפוך והוא העץ שהשלהבת נאחז בו : והברושים · ר"ל מקלות מאילני ברוש : הרעלו · ענינו סם הממית ודוגמתו יין תרעלה (תהלים ס) המטמטם את הלב מרוע תכונתו והוא מל' ערל בדרך מהפך שהוא ענין אוטם כמו ערלה אזנם (ירמיה ו) : יתהוללו · ענין שטות ושגעון כמו ויתהולל בידם (ש"א כא) כי ברוב המרוצה נראה כמשתגעים : הרכב · ר"ל אנשי הרכב : ישתקשקון · ענין השמעת קול כמו ושיקו

מצודת דוד

המוסרות שהייתם קשורים בהם אנתק ממך ר"ל לא תהיה עוד מוכנע לאשור : (יד) וצוה עליך ה' . מול מלך אשור יאמר : לא יזרע משמך עוד . ר"ל לא ימלוך מי מזרעך : אכרית פסל ומסכה · כי שממה תהיה : אשים קברך · ר"ל אני אשים לך קבר המיוחד לך כי אני אלחם בך : כי קלות · היית קל בדעתך לשלוח לחרף כלפי מעלה ולכן אקח ממך נקם : ב (א) הנה על ההרים · הנה כבר נראה על ההרים ביאת רגלי המבשר המשמיע שלום כי יבשר ויאמר שנפלה אשור ועוד לא יבוא למלחמה על ארץ ישראל : חגי יהודה חגיך . ר"ל שמחו בחג בשמחת לבב : שלמי נדריך · מה שנדרת לה' אם יצילך מכף מלך אשור כי הנה נגלה ממנו כי לא יוסיף עוד לעבר בך בליעל הוא זרע סנחריב כי נכרת כל הזרע ואין להם אחרית : (ב) עלה מפיץ . אשור שהגלה אותך והפיץ אותך בארצות הנה נסתלק מן העולם . על פניך · ר"ל לנגדך וכאלו אתה רואה הסתלקו נצור : מצורה · ערי המבצר שעזבתם מפחד מלך אשור הנה עתה שמור אותם : צפה דרך · הסתכל בדרך הבא מאשור ולא תראה עוד מי בא מהם : חזק מתנים . חזק ואמץ כי לא תירא עוד מאשור : (ג) כי שב וגו' · כי עתה יניח וישקיט ה' את גאון יעקב להיות כגאון ישראל ר"ל כמו שהיה מאז ומקדם : כי בקקום בוקקים . כי הם הכשדים הריקו את אשור ושחתו זמוריהם ר"ל לקחו עשרם והרגו גבוריהם ולכן תשב במנוחה והשקט כי אין לך לפחוד עוד מאשור : (ד) מגן גבוריהו מאדם . המגן של גבורי הבוקקים הכשדים יהיו אדומים מדם החללים : אנשי חיל מתולעים . יהיו מלובשים בגדי תולעת שני שהיא צבע אדומה ר"ל בגדיהם יהיו צבועות מדמי ההרוגים : באש פלדות הרכב וגו' . ר"ל ביום שהכינו את הרכב למלחמה היה נראה כאלו הולך בלפידי אש כי הברזל שעל גלגלי הרכב היה מוציא ניצוצי אש במרוצתם על הסלעים : והברושים הרעלו · ר"ל המקלות של ברוש העשויות כחניתות המחודדות בראשן כבר הושם שם הסם הממית כי הכינו מקלות כאלה על המלחמה : (ה) יתהוללו הרכב . אנשי הרכב יתהוללו בחוצות לרוץ הנה והנה : ישתקשקון ברחובות · השמעת קול כלי זין ישמיעו ברחובות קריה :

מרחיבן

בִּרְחֹבוֹת מַרְאֵיהֶן כַּלַּפִּידִים ד' · ג' מ"ל בלישנא
כַּבְּרָקִים יְרוֹצֵצוּ׃ ו יִזְכֹּר אַדִּירָיו ל' ומ"ל
יִכָּשְׁלוּ בַּהֲלִיכוֹתָם יְמַהֲרוּ חוֹמָתָהּ בהליכתם ק'
וְהֻכַן הַסֹּכֵךְ׃ ז שַׁעֲרֵי הַנְּהָרוֹת ג' · ג'
נִפְתָּחוּ וְהַהֵיכָל נָמוֹג׃ ח וְהֻצַּב ג' · ל'
גֻּלְּתָה הֹעֲלָתָה וְאַמְהֹתֶיהָ מְנַהֲגוֹת ל'
כְּקוֹל יוֹנִים מְתֹפְפֹת עַל־לִבְבֵהֶן׃ ל' · ל'
ט וְנִינְוֵה כִבְרֵכַת־מַיִם מִימֵי הִיא
וְהֵמָּה נָסִים עִמְדוּ עֲמֹדוּ וְאֵין מַפְנֶה׃ ג' ול' ופתח
י בֹּזּוּ כֶסֶף בֹּזּוּ זָהָב וְאֵין קֵצֶה
לַתְּכוּנָה כָּבֹד מִכֹּל כְּלִי חֶמְדָּה׃
יא בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה וְלֵב נָמֵס ג' · ל' · ל'
וּפִק בִּרְכַּיִם וְחַלְחָלָה בְּכָל־מָתְנַיִם ל' וחסר · ל'

קִרְוַיָא חֶזְוֵיהוֹן כִּבְעוּרִין
כְּבַרְקִין טָרְדִין׃ ו יַמְנוּן
רַבְּנֵי מַשִׁרְיָתְהוֹן יִתַקְלוּן
בְּמַהֲכֵיהוֹן יוֹחוּן יִכְבְּשׁוּן
שׁוּרָא יִבְנוּן מִגְדְּלַיָא׃
ז גִּשְׁרֵי נַהֲרָוָתָא אִתְפַּסָּקָא
וּמַלְכָּא בְּהֵיכְלֵיהּ זָע׃
ח וּמַלְכְּתָא יָתְבַת צִיבְיָא
בְּגַלְיָא נַפְקַת וְאַמְהָתָהָא
מַדְבְּרָן אָזְלָן בַּתְרָהָא מְנַהֲמַן
כְּקָל יוֹנִים מְטַרְפָן עַל לִבֵּיהוֹן׃
ט וְנִינְוֵה כְּבֵית כְּנִישַׁת מַיָא
מִיוֹמֵי קֳדָם הִיא וְאִינוּן עָרְקוּ
קוּמוּ קוּמוּ וְלֵית דְּמִפְנֵי
לְמֵיקַם׃ י בּוֹזוּ כַסְפָּא בּוֹזוּ
דַהֲבָא וְלֵית סוֹף לְאוֹצְרַיָא
סָפוּ מִכָּל מָנֵי חֶמְדְּתָא׃
יא בְּזִיזָא וּמִתְבַּזְזָא וּפְתִיחַ תַּרְעָא לְסָנְאָהּ וְלֵב מְסֵי וְנִקוּשׁ רְכוּבִין וְזִיוַע בְּכָל חַרְצִין וְאַפֵּי

רשי

מלשון והשיקו היקבים (יואל ב) כמשק גבים (ישעיה לג) ל' השמעת קול : ירוצצו · ירועעו את השומעים כברקים הללו המורדים את הבריות כן ת"י : (ו) יזכור · מלך אשור את אדיריו וגבוריו וידמה בלבו לצאת ולהלחם והם יכשלו בהליכתם : ימהרו חומתה . לנוס לרוץ אל חומת העיר כל תיבה הצריכה למ"ד בתחלת' הטיל לה ה"א בסופה : והוכן הסוכך ת"י יבנון מגדלית ויש לפרש והוכן הסוכך והמלך נזדיין בכלי זיונו כמו ממשת הסוכך לשון מושל : (ז) שערי הנהרות . שערי העיר אשר מצד הנהרות : וההיכל נמוג · נרעד ונע מכח אבני בליסטרא הנזרקי' בכתליו הנקרא בומ"א : (ח) והוצב . היא המלכה הנצבת לימין המלך כד"א (תהלים מ"ה) נצבה שגל לימינך : גלתה הועלתה : בגלוי הלכה בשבי והעלתה מן העיר • מנהגות כקול יונים · מנהגות עצמן בקינה כקול יונים המקוננים מנהגות גרומייג"ש בלע"ז : מתופפות על לבבהן • ת"י מקישות ידיהן על לבן כהקיש בתופים : (ט) ונינוה כברכת מים מימי היא · מיום שהיא נעשית ישבה בשלוה ואין מניד כבריכת מים מכונסין שאין זזים ממקומם : והמה . עתה מרוב דוחקם למדו לנוס ונסים : עמדו עמודו · אומרים להם ואין מפנה לבו לשמוע ולעמוד : (י) בזו כסף · אתם הבאים על נינוה : ואין קצה • אין חשבון : לתכונה : לאוצרותיהם על שם שהכסף והזהב הנתון באוצר נתון בחשבון כמה דאת אמר את הכסף המתוקן (מ"ב יב) : כבוד מכל כלי חמדה . לשון הכבדה כמו (לקמן ג) התכבד כילק לשון מכבד הבית אשקומ"ב בלע"ז ולכבד אותם מכל כלי המדתא וכן ת"י ספו מכל מני חמדתא • כבוד כמו זכור ושמור : (יא) בוקה · ריקנית : ומבוקה · ומרוקנת על ידי בוקקים : ומבולקה · מפורצת בחומותיה איסברסור"א בלע"ז : ופיק ברכים · כשלון ברכים

אבן עזרא

אל שוק : ירוצצו · כפול האות האחרון והפעל כפל ירוצצו נפשם מגזר' רץ וכלה ויתרצצו הבנים : (ו) יזכר . כאשר יזכר האויב שהוא מלך כשדים בעבור מרוצת' יכשלו בהליכן : ימהרו . אל חומות נינוה • והוכן · מגדלי העץ הגדולים ויפת אמר כי יזכור מלך נינוה אדיריו יכשלו יברחו אל החומה ויכינו המגנים לסוכך עליהם וזה לא יועיל להם כי : (ז) שערי . יורה כי מפאת הנהרות נתפש ארמון המלך וזהו וההיכל נמוג : (ח) והצב . לא מצאתי למלה זו פירוש יותר נכבד מדברי רב שמואל הנגיד כי הצב שם המלכה על כן גולתה העלתה על המרכבה להוליכה בשביה ואמהותיה שהיו מנהגות אותה דומות לקול יונים בהמותן : מתופפות · דרך התוף להכות בו ביד : (ט) ונינוה כבריכת מים · היתה מליאה מימי קדם עושר ואנשיה נסים ואומרים זה לזה עמדו אל תברחו : ואין מפנה · שישב פניו על כן בזו כסף דברי הנביא לכשדים : (י) לתכונה . להון שהכין . (יא) בוקה ומבוקה · גזרה אחת להם כדרך גאה וגאון ה' עזי ומעזי : ומבולקה · כמו הנה ה' בוקק הארץ ובולקה ופעם בוקה גם מבולקה כמו שממה תהיה נינוה : ולב . כל שומע נמס : ופיק ברכי' · על דרך

ויפק

כלפידים ג' מ"ל בליש' בקריאה וסי' ויבער אש בלפידים • מראיהם כלפידים • מפיו לפידים יהלכו •
וכל העם ראים הלפדים כתיב שארא לפידם כתיב : נפתחו ג' בקריא' וסימ' וארבות השמים נפתחו •
כי ארבות ממרום נפתחו : שער הנהרות נפתחו : כבוד ב' חסר בלישנא וסימ' את כל הכבוד הזה :

רדק

ומשוגעים. הרכב ר"ל רוכבי הרכב והם הפרשים . ישתקשקון ברחובות ילכו בבהלה ברחובות העיר ופי' ישתקשקון יכו שוק בלכתם בבהלה : מראיהן כלפידים . שיש להם בשת כי [illegible] ואין להם כח להלחם כנגד אויביהם ישוב מראה פניהם אדום כלפידים וכן אמר בבני בבל בעת מפלתם פני להבים פניהם כי מי שיש לו בשת יתאדמו פניו : כברקים ירוצצו • מרוב בהלה ירוצו ברחובות העיר מקצה אל קצה כי לא ידעו מה לעשות : (ו) יזכור אדיריו . נוכל לפרש על מלך נינוה כשיזכור האדירים שלו שילכו אל החומה יכשלו בהליכתם מרוב הבהלה כשימהרו ללכת אל החומה והנה הכן הסוכך אל החומה מבחוץ להתור בקיר החומה ויתכן לפרשו ג"כ על מלך בבל שיזכור אדיריו שילכו אל החומה לכבשה והנה מרוב מרוצתם כשימהרו ללכת אל החומה יכשלו בהליכתם וכשיהיו אצל החומה יכונה הסוכך לעמוד תחתיו ולחתור בחומה : חומתה • הה"א במפיק ר"ל חומת נינוה : הסוכך • הוא מכסה קרשים ועורות עליהם שאנשי הנלחמים אל העיר ונכנסים תחתיו עד החומה וחותרים תחתיה החומה והוא מגן עליהם מן האבנים שמשליכים מעל החומה בהליכותם כתיב בוי"ו לשון רבות וקרי בהליכתם לשון יחידה : (ז) שערי הנהרות נפתחו . שערי המדינה היוצאים לנהרות נפתחו ששברו אנשי החיל הדלתות וכיון שנפתחו השערים האלה היכל המלך שהוא סמוך להם נמוג מכח העלומות שהכו בשערים וי"ת גשרי נהרוותא וגו' : (ח) והצב גלתה העלתה • ההיכל שהוצב בשלוה ימים רבים בנינוה עתה נמוג ונגלתה נינוה שהיתה מכוסה עד עתה שלא עבר בה זר והעלתה כמו נכרתה מן כעלות גדים בעתו : ואמהותיה . אמהות נינוה והן הערות הגדולות קראן אמהות שילכו כשפחות בגולה : מנהגות • אשה אחותה : מתופפות • ומכות על לבביהן על הכבוד שסר מהן וילכו בגולה כשפחות כן פירש אאז"ל זה הפסוק ות"י והצב ומלכתא ר"ל לפי שהיתה נצבת אצל המלך כמו שאמר נצבה שגל לימינך והנגיד רב שמואל פירש כי שם המלכה הצב : גלתה . שהיתה נסתרת בחדר כמנהג המלכה והנשים הנכבדות כמ"ש כל כבודה בת מלך פנימה ועתה גלתה ויצאה מחדרה והעלתה על המרכבה להוליכה בגולה ואמהותיה מנהגות אותה ומנהמות בקול קינה כקול יונה מתופפות כמו שאדם מכה בתוף כן הם מכות על לבביהם כדרך הנשים הבוכות והמקוננות : (ט) ונינוה כבריכת מים מימי היא • ונינוה מימים קדמונים שהיתה היא בנויה מלאה מכל טוב כמו הבריכה שהיא מלאה מים והבריכה היא שאוספין בה המים או מי גשמים או מעין ות"י כבית כנישת מים מיומי קדם היא : והמה נסים • ועתה יושביה נסים מהעיר הנמלטים ממנה בעת כיבושה וכשאומרים להם האויבים עמדו אין מי שמפנה פניו לקול קריאתם אלא נסים בכח : (י) בזו כסף בזו זהב • אמר הנביא כנגד הכשדים או אומרים איש לאחיו : ואין קצה לתכונה • אין סוף לתכונת הממון שתמצאו ממה שהכין מלך נינוה וגדוליה ובזו הכסף כי הון רב תמצאו וי"ת ולית סוף לאוצריא : כבוד מכל כלי חמדה . כלי כבוד תמצאו יותר מכל כלי חמדה שבעולם וי"ת ספו למכל מאני חמדתא נראה שהיה דעתו לפרש מן התכבדי כילק ובדברי רז"ל מכבדין בין המטות כלומר כבדו העיר מכל כלי חמדה כלי בחירק לשון יחיד : (יא) בוקה ומבוקה • ענין ריקות והכפל לחזק כי מבוקה כמו בוקה אלא שנוסף בו המ"ם הנוספת על השמות וכן ה' עוזי ומעוזי : ומבולקה . כרותה ואמר על נינוה שתהיה ריקה מכל טוב ונכרתת : ולב נמס . וכן יושביה יהיה להם לב נמס : ופיק ברכים • הוא כשלון כמו לפוקה ולמכשל ופירוש פיק ברכים כי כשמפחד אדם מאד ונבהל ארכובותיו נוקשות זו בזו מרעדה ורתת וכתרגם יונתן ונקוש רכובין וכן אמר בבלשאצר

מצודת דוד

מראיהן . מראה פניהם כלפידי אש וקלות מרוצתם כברקים אשר מעט תשיגם הראות לרוב המהירות : (ו) יזכור אדיריו . מלך אשור יזכור גבוריו ללכת לקראת המלחמה אבל יכשלו בהליכתם ולא יצליחו : ימהרו חומתה · ר"ל ישובו למהר לעלות על חומת העיר למנוע את הכשדים לבוא בעיר : והוכן הסוכך · יכינו דבר הסוכך עליהם ממעל להגן מן החצים ואבני הקלע : (ז) שערי הנהרות · ר"ל עכ"ז לא יוכלו למנוע את האויב כי נפתחו שערי העיר הפונים מול הנהרות כי חיל הכשדים שברום : וההיכל נמוג · היכל המלך נמוג ונמס ר"ל ינתצו ויכתתו אותו : (ח) והוצב גלתה הועלתה. ר"ל המלכה הנצבת פנימה לימין המלך כענין שנאמר נצבה שגל לימינך (תהלים מה) נתגלית לעין כל והועלתה על המרכבה להוליכה בגולה : ואמהותיה : שפחותיה מנהגות אותה בקול קינה כנהימת קול יונים : מתופפות . כמו שהאדם מכה בתוף כן הן מכות על לבבהן כדרך הנשים המקוננות : (ט) ונינוה והנה נינוה מימים קדמונים היא היתה מלאה כל טוב כברכת המים המלאה לה : והמה נסים • ועתה המה נסים ומניחים כל העושר : עמדו עמודו . עם כי המלך והשרים יצעקו למה תנוסו עמדו והלחמו מול האויב אבל אין מי פונה להקוראים ולא יאבו להלחם : (י) בוזו כסף • אתם אנשי כשדים שללו הכסף והזהב ואין סוף אל העושר שתקחו מאשר הכינו אנשי נינוה לעצמם : כבוד · ר"ל שם תמצאו כבוד היקר מכל כלי חמדה והוא כבוד נצחון המלחמה . או ר"ל גרפו אותה מכל כלי חמדה וקחו לעצמכם : (יא) בוקה וגומר · ר"ל נינוה תשאר ריקה וכרותה מן העושר : ולב נמס · לבם יהיה נמס מגודל החרדה וכשלון ברכים מבלי חוזק וכל מתנים יהיה

מצודת ציון

השיקו היקבים (יואל ב) : ירוצצו. מלשון ריצה ורדיפה : (ו) אדיריו • גבוריו : והוכן • מלשון הכנה : הסוכך . מל' סכך ומכסה : (ז) נמוג מל' המגה והמסה ואמר בדרך משלה : (ח) והוצב · ר"ל דבר הנצב במקום אחד מבלי רגילות התנועה וההליכה : גלתה . מל' גלוי : הועלתה • מל' עליה : ואמהותיה • שפחותיה : מנהגות · מל' הנהגה והבאה : מתופפות • מל' תוף והוא שם כלי נגון : (ט) כברכת · הוא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים כמו בתעלת הברכה (מלכים ב יח) : מימי . ר"ל מימים רבים : נסים • בורחים : מפנה · מל' פנה וסבוב : (י) בוזו • מל' בזה ושלל : קצה • סוף : לתכונה . מל' הכנה : כבד · מל' כבוד או הוא ענין טיאוט וגריפה כמו התכבדי כילק (לקמן ג) : (יא) בוקה ומבוקה · ענין ריקות כמו גפן בוקק (הושע י) וכפל המלה לחוזק הענין : ומבולקה • ענין כריתה כמו ובולקה ועוה פניה (ישעיה כד) : ופיק . ענין כשלון כמו ולא יפיק (ירמיה י) : פארור · קדרות כמו וכשלו בפרור (במדבר יא) :

מעון

וּפְנֵי כֻלָּם קִבְּצוּ פָארוּר׃ יב אַיֵּה ב׳ • ב׳
מְעוֹן אֲרָיוֹת וּמִרְעֶה הוּא לַכְּפִרִים ד׳ כ״כ
אֲשֶׁר הָלַךְ אַרְיֵה לָבִיא שָׁם גּוּר
אַרְיֵה וְאֵין מַחֲרִיד׃ יג אַרְיֵה טֹרֵף ד׳ וחסר
בְּדֵי גֹרוֹתָיו וּמְחַנֵּק לְלִבְאֹתָיו ג׳
וַיְמַלֵּא־טֶרֶף חֹרָיו וּמְעֹנֹתָיו טְרֵפָה׃ ט׳ • ל׳
יד הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת
וְהִבְעַרְתִּי בֶעָשָׁן רִכְבָּהּ וּכְפִירַיִךְ אל׳ וחד לרככה
תֹּאכַל חָרֶב וְהִכְרַתִּי מֵאֶרֶץ טַרְפֵּךְ
וְלֹא־יִשָּׁמַע עוֹד קוֹל מַלְאָכֵכֵה׃ ב׳ • ו׳ • ל׳
ג א הוֹי עִיר דָּמִים כֻּלָּהּ
כַּחַשׁ פֶּרֶק מְלֵאָה לֹא יָמִישׁ טָרֶף׃ ו׳
ב קוֹל שׁוֹט וְקוֹל רַעַשׁ אוֹפָן וְסוּס
דֹּהֵר וּמֶרְכָּבָה מְרַקֵּדָה׃ ג פָּרָשׁ ב׳ • ל׳
מַעֲלֶה וְלַהַב חֶרֶב וּבְרַק חֲנִית וְרֹב
חָלָל וְכֹבֶד פָּגֶר וְאֵין קֵצֶה לַגְּוִיָּה ה׳

כָּלְהוֹן אִתְחַפִּיאוּ אִכְרוּם
אוּכָמִין כְּקִידְרָא׃ יב אָן מְדוֹרֵי
מַלְכַיָּא וּבֵית מֵישְׁרֵי שִׁלְטוֹנַיָּא
אֲתַר דַהֲווֹ אָזְלִין מַלְכַיָּא תַמָּן
בְּנֵיהוֹן שָׁבְקִין הָא כְאַרְיָה
דְשָׁרֵי עַל צֵידֵיהּ לְרוֹחֲצָן
וְלֵית דְמָנִיד׃ יג מַלְכַיָּא מַיְתָן
חֲטוּף לִנְשֵׁיהוֹן וּבִזָּא לִבְנֵיהוֹן
וּמְמַלָן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוּף
וּבִרְנְיָתֵיהוֹן בִּזָּא׃ יד הָא אֲנָא
שְׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת וְאַדְלֵיק בְּאֶשָּׁתָא
רְתִיכָךְ וְכַפְרָנָךְ תִּקְטוֹל חַרְבָּא
וְאֵשֵׁיצֵי מֵאַרְעָא סְחוֹרְתִיךְ
וְלָא יִשְׁתְּמַע עוֹד קָל אִזְגַּדָךְ׃
א וַי קַרְתָּא אַשְׁדַת דַם כּוּלַהּ
כַּדְבִין בִּזָּא מַלְיָא לָא פָּסִיק
קְטוֹל׃ ב קָל נְקוֹשׁ מְחָא וְקָל
זִיוַע גַלְגְלִין וְסוּסְוָן מְפַרְנְסִין
וּרְתִיכִין מְקַפְּצָן׃ ג פָּרַשׁ מַסִּיק
וּלְהוֹב וְצַלְהוֹב סַיְפִין וְצִחְצוּחַ
מוּרְנִין וּסְגֵי קְטִילִין וַהֲמוֹן פִּגְרִין לֵית סוֹף לִקְטִילַיָּא

אבן עזרא

ויסק לשון אך הוא מעט רחוק והנכון כי הוא כמו לפוקה ולמכשול : ותלתלה • חיל וחילה כפול : פארור . כבר פירשתיו : (יב) איה . בעבור זה יתנוהו השומעים ויאמרו וכל זה דרך משל על נינוה שהיו הולכין לטרוף · טרף להחריב כל העולם ופעם הלך אל מעון אריות : (יג) אריה טורף להספיק גורותיו : בדי · מלשון די השיב לו די שם : ומחנק . החיות להיות טרף ללבאותיו ומעונותיו מלא טרפה : (יד) הנני אליך · נינוה : בעשן · מרוב תוס האש והטעם על חרבן השם : טרפיך · הטרף שהיית טורפת וה"א מלאככה תחת יו"ד סימן לשון נקב' כמו עוניכי תחלואיכי והטעם רבשקה וכתוב ביד מלאכיך : (א) הוי · יש אומרים כמו אוי או הוי מלת קריאה כמו הוי ציון המלטי : כלה בכל פרק מקום דרכים ברחובותיה היא מליאה כחש ומלת ימיש פועל יוצא והוא שב לכחש כל כך מלאה כחש לרמות העולם כל אחד מהם לא ימיש עצמו מן הטרף : (ב) והנה יבוא אליה קול שוט להריץ הסוס והנכון בעיני שוט להכו' מין משמיע קול אשר יעשו הפלשתים כעין שנבו"ר שלנו שהוא רחב וגדל ומתקבלי' אנשי החיל עשרה או יותר להטות בהם בשופים להשמיע קולה ולהפחיד : רעש אופן · המרכבה : וסוס דוהר · כמו מדהרות דהרות אביריו : (ג) פרש · ואין קצה . להרוגי נינוה

רשי

ברכים כמו (שמואל א כה) לפוקה ולמכשול : קבצו פארור · שחרורית כקדרה : (יב) איה מעון אריות . קינה היא על נינוה שהיתה מדור מלכים גבורים וחזקים כאריות : אשר הלך אריה לביא שם . ת"י אתר דהו אזלין מלכין ושבקין תמן בניהון הא כאריה דשרי לרוחצן : (יג) אריה טורף בדי גירותיו • כתרגומו מלכיה היו מביאים שלל רב עד שהיה די לבני ביתם : ומחנק · בהמות לצורך לבאותיו כלומר מרבה אוצרותיו לבניו : וימלא טרף חוריו • ת"י וממלא אוצרותיהן חטוף : (יד) רכבה · רוב רכב שבה קרסדי"ן בלע"ז ה"א יתירה היפך הלשון לריבוי מרכבות וכן (יחזקאל כד) סיר אשר חלאתה בה זוהם רב : ולא ישמע עוד קול מלאככה · קול מלאכיך כמו ששלח כבר רבשקה וחביריו שלוחי אשור (ישעיה לז) ויקרא בקול גדול יהודית : (א) פרק · גזל שמפרקו מיד בעליו : לא ימיש טרף · מתוכה תמיד : (ב) קול שוט · להכות סוסים היה נשמע בה תמיד : וקול רעש . אופני מרכבות : וסוס דוהר . דולג ומקפץ וכן מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה) : (ג) ולהב חרב · כולימל"א בלע"ז כי סכין וחרב קרוי להב כמו (שם ד) ויבא הנצב אחר הלהב : וברק חנית · חנית מרוטה ומבהקת אור יוצא ממנה פלנדו"ר בלע"ז : וכובד פגר . היו מרבים פגרים ולא היה חשבון לגוית נבילותיה המושלכות בה עד שהיו העוברים נכשלים בגוית הפגרים :

מרוב

כבד מכל כלי חמדה : פארור ב' וסימ' כל פנים קבצו פארור • ופני כולם קבצו פארור : טורף ד' חסר וסימ' קשר נביאיה • אריה טרף בדי • פצו עלי • טרף נפשי : ימיש ז' וסימ' נמסר בסדר בשלח וירמיה סימ' י"ז : מעלה ה' פתחין בקרי' וסי' ויהי שמואל מעלה העלה . הנני מעלה לה ארוב' • ולכהנים הלוים לא יכרת איש • ולכן הנה ארגי מעלה עליכם • והשבתי למואב נאם ה' • פרש מעלה ולהב חרב • מעלה נשיאים מקצה הארץ · כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל • וסי' בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואב וברק כרקין בבבל :

רדק

כבלטשצר ולרכבותיו דא לדא נקשן : קבצו פארור • ענין שחרית פירשנוהו בנבואת יואל : (יב) איה מעון אריות . כן יאמרו הגוים בחרבן נינוה כי היא היתה מעון אריות כי ממנה היו יוצאים

לא

תולדות אהרן

אריה טורף • ב"ק טז :

אנשים כאריות טורפים בני העולם ומביאים הטרף לנינוה כי הוא מעון לאריות ומרעה לכפירים : אשר הלך אריה לביא שם · אריה ולביא כמו שמש ירח : גור אריה • כלם הלכו שם בטרפה ואין מחריד אותם ו"ת דהוו אזלין מלכיא תמן בניהון שבקין : (יג) אריה טורף בדי גורותיו • כדי להספיק לגירותיו כמו די השיב לו גורותיו משל לבנים : ולבאותיו • משל לגבירות : ומחנק ללבאותיו • מחנק החיות בעבור לבאותיו וכן הענין משל למלך נינוה ושריה וגדוליה שהיו מביאים שלל העמים לנינוה : (יד) הנני אליך • אמר לנינוה הנה אנכי בא אליך להשחיתך : והבערתי בעשן רכבה . ר"ל באש גדולה שנראה עשנה מרחוק וי"ת ואדליק באישתא רתיכך רכבה שהיתה מתגאה ברוב רכב ופרשים : וכפיריך • משל לבני החיל : טרפך • שהיית טורפת בני הארץ : ולא ישמע עוד קול מלאככה. מלאכיך שהיו מרימים קול על ארצות העמים ליראם ולבהלם כמו שעשה רבשקה על ירושלם שדבר עליהם גבוהות והפחידם גם על האל ית' דבר ואמר שלא יוכל להציל ירושלם מיד מלך אשור והדקדוק מלת מלאככה נר"י הכ"ף האחרונה מקום קמץ והה"א כמו אשר צויתי אותכה והדומים לו ואע"פ שזכר בפסוק לשון נקבה ומלאככה לשון זכר לשון נקבה היא כנגד העיר ולשון זכר הוא כנגד המלך שהוא סנחריב וכו' וכן כתב שנר"י מקום חירק והוא כמו מלאככי על משקל נעוריכי תחלואיכי : (א) הוי עיר הדמים • הוי לשון קריאה . או הוא כמו אוי וכת"י ווי : כחש • שמכחשין ומשקרים איש באחיו וכן מלאה פרק והיא כמו גזל שפורק דבר מיד אחר וכן ופרקת עולו פורק ואין מציל : לא ימיש טרף . לא ימיש מתוכם טרף כי בכל יום ויום טורפים : (ב) קול שוט • ועתה ישמע מהאויבים שהם עליהם קול שוט שמכים הפרשים והסוסים לרוץ : וקול רעש אופן . שממהרים ללכת לבא העיר : דוהר • כמו דהרות אביריו והוא כשמכה הסוס בארץ בכף רגליו : מרקדה . מרוב מהולתה כאלו מרקדה : (ג) פרש מעלה • פירוש מעלה להב חרב וי"ו ולהב כוי"ו וישא אברהם את עיניו וי"ת כתרגומו מלה מסיק להוב וצלהוב סיפין וצחצוח מורנין : ורוב חלל . שיעשו הפרשים : וכבד פגר . כמו רב חלל ענין כפל במלות שונות לא כי כבד הוא ענין רבוי כמו עמך הכבוד הזה והדומים לו ופגר כמו חלל כי

מצודת ציון

(יב) מעון . מדור : לכפירים לביא · שם משמות האריה : גור · כן יקרא האריה הקטן וכן גור אריה יהודה (בראשית מ"ט) : (יג) בדי • בהרבות כמו בדי שופר (איוב ל"ט) : ומחנק • מלשון חנק : חוריו • מלשון חור ונקב הוא המערה אשר יסתר שם האריה : ומעונותיו · מלשון מעון ומדור : (יד) והבערתי · ענין שריפה : רכבה · קבוצת המרכבות : מלאככה . מל' מלאך ושליח : (א) הוי · כמו אוי : כחש • בקר : פרק · ענין השבר כמו ופרקין יפרק (זכריה י"א) : ימיש . ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות י"ג) : (ב) שוט • שבט ושרביט כמו שוט לסוס (משלי כ"ו) : אופן • גלגל המרכבה : דוהר . כן יקרא דליגת וקפיצת הסוס כמו מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה') : מרקדה • מלשון רקוד וקפיצה : (ג) פרש . כן יקרא הרגיל לרכוב על הסוס : ולהב · כן יקרא ברזל החרב כי כשהיא מלוטשת מבהקת כלהב אש וכן ולהב חניתו (ש"א י"ז): וברק . כן יקרא ברזל החנית כי הוא מבריק כברק כאשר ילטשו וכן ברק חרבי (דברים ל"ב) : וכובד . ענין רבוי כמו כעס כבד (במדבר כ') : פגר . כן יקרא גוף ההרוג : לגויה . לגוף

כמו

מצודת דוד

יהיה תלתלה ורעד לבל יוכלו לעמוד על מתניהם : קבצו פארור · פני כולם ישחר כאלו קבצו כל השחרות שיש בקדרה השחרה מעשן האש : (יב) איה מעון אריות. אמר דרך קינה איה נינוה שהיתה מדור אריות ומקום מרעה אל הכפירים ר"ל מקום מלכים אדירים ושרים עצומים : אשר הלך . ר"ל אשר היה הולך ויוצא משם האריה והלביא לכל פאות העולם לטרוף טרף והיה נשאר שם גורי האריה הם הבנים הקטנים וישבו בבטחה ולא היה מי מחרידם ר"ל המלך והגבורים יצאו לשלול שלל ובניהם נשארו במקומם בבטחון רב : (יג) אריה טורף . האריה ההוא אשר הלך היה טורף בעבור מרבית צורך ספוק גורותיו הם בניו הקטנים והיה מחנק והורג מחיות השדה להביא אל לבאותיו הם נקבות האריה : וימלא · והיה ממלא החורים שיושב בהן מן הטרף וכפל דבריו ואמר ומעונותיו טרפה והוא משל על מלכי נינוה ושריה שהיו מביאים שלל רב די צורך בניהם ונשותיהם ומלאו ארמן מן העושר שללו : (יד) הנני אליך . הנה אני אלחם בך : והבערתי . אשרוף רוב הרכב שבה בהעלאת עשן השמים לגודל השרפה : וכפיריך . ר"ל בניך וזרעם תאכל החרב : והכרתי וגו' . ר"ל עוד לא תטרוף בארץ לשלול את העכו"ם : קול מלאככה . שהיו מרימים קול על ארצות העכו"ם ליראם ולבהלם וכמו שעשה רבשקה על ירושלים כמ"ש (במ"ב וישעי') : ג (א) הוי עיר דמים · אוי לך אתה נינוה עיר שנשפכה דמים כלה עדת שקר ומלאה שבר לשבר את הבריות ולא תסור מפיה את הטרף כי תתמיד להרוג ולאבד את העכו"ם : (ב) קול שוט · היו משמיעים קול שוט להכות הסוסים : וקול רעש · אופני המרכבות להבהיל את האנשים : וסוס דוהר · הסוס שמשך את המרכבה היה מדלג וקופץ והמרכבה היתה מרקדת לרוב מרוצתה לאיים על הרואים : (ג) פרש מעלה • הפרש היה מעלה עצמו כלפי מעל' בדליגת הסוס ודימה להב חרב וברק חנית והוא עשה חללים רבים ופגרים הרבה : ואין

קצה

יִכָּשְׁלוּ בִּגְוִיָּתָם׃ ד מֵרֹב זְנוּנֵי זוֹנָה טוֹבַת חֵן בַּעֲלַת כְּשָׁפִים הַמֹּכֶרֶת גּוֹיִם בִּזְנוּנֶיהָ וּמִשְׁפָּחוֹת בִּכְשָׁפֶיהָ׃ ה הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְגִלֵּיתִי שׁוּלַיִךְ עַל־פָּנָיִךְ וְהַרְאֵיתִי גוֹיִם מַעְרֵךְ וּמַמְלָכוֹת קְלוֹנֵךְ׃ ו וְהִשְׁלַכְתִּי עָלַיִךְ שִׁקֻּצִים וְנִבַּלְתִּיךְ וְשַׂמְתִּיךְ כְּרֹאִי׃ ז וְהָיָה כָל־רֹאַיִךְ יִדּוֹד מִמֵּךְ וְאָמַר שָׁדְּדָה נִינְוֵה מִי יָנוּד לָהּ מֵאַיִן אֲבַקֵּשׁ מְנַחֲמִים לָךְ׃ ח הֲתֵיטְבִי מִנֹּא אָמוֹן הַיֹּשְׁבָה בַּיְאֹרִים מַיִם סָבִיב לָהּ אֲשֶׁר־חֵיל יָם מִיָּם חוֹמָתָהּ׃ ט כּוּשׁ עָצְמָה וּמִצְרַיִם וְאֵין קֵצֶה פּוּט וְלוּבִים הָיוּ בְּעֶזְרָתֵךְ׃ י גַּם־הִיא לַגֹּלָה הָלְכָה בַשְּׁבִי גַּם עֹלָלֶיהָ יְרֻטְּשׁוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת וְעַל־נִכְבַּדֶּיהָ יַדּוּ גוֹרָל וְכָל־גְּדוֹלֶיהָ רֻתְּקוּ בַזִּקִּים׃ יא גַּם־אַתְּ תִּשְׁכְּרִי תְּהִי נַעֲלָמָה גַּם־אַתְּ תְּבַקְשִׁי

וכשלו ק' · ג' · ל' ומ"ל · ג'כליטנא חסר · ל' · ל' בספר מוגה · ל' למדינחאי · התיטבי כתיב התיטבי ק' · כ' ולאין אוניס · ה' · ל' · כ' חסר ל"ס · ג' · ל' · ל'

יִתְקְלוּן בִּקְטִילֵיהוֹן׃ ד מִסְגִיאוּת אִתְרְגוּשַׁת קַרְתָּא דְהִיא כְּטַעִיתָא נַפְקַת בָּרָא שַׁפִּירַת רֵיוו יָדְעָא חָרְשִׁין דִמְזַבְּנָא עַמְמַיָא בְּטַעֲוָתָהָא וּמַלְכְוָתָא בְּחַרְשָׁהָא׃ ה הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וַאֲגַלֵי בַּהֲתַת חוֹבָךְ עַל אַפָּךְ וְאַחֲזֵי עַמְמַיָא בַּהֲתָתִיךְ וּמַלְכְוָתָא קְלָנִיךְ׃ ו וְאֶרְמֵי עֲלָךְ שִׁקוּצִין וַאֲנַבְלִינִיךְ וַאֲשַׁוִינִיךְ מְכַעֲרָא לְעֵינֵי כָל חָזָךְ׃ ז וִיהֵי כָּל דִי יֶחֱזוּנִיךְ יִתְרַחַק מִנִיךְ וְיֵימַר אִתְבְּזִיזַת נִינְוֵה מַן יְהֵי עֲלָךְ אֵיכָא אַשְׁכַּח מְנַחֲמִין לָךְ׃ ח הָא אַתְּ טָבָא מֵאֲלֶכְּסַנְדְרִיָא רַבְּתָא דְיָתְבָא בֵּינֵי נַהֲרְוָתָא מַיָא סְחוֹר סְחוֹר לַהּ דְשׁוּרַהּ יַמָא מִיַמָא שׁוּרָהָא׃ ט כּוּשׁ סוּמְכְתָהָא וּמִצְרַיִם וְלֵית סוֹף פּוּטָאֵי וְלוּבָאֵי הֲווֹ בְּסַעְדִיךְ׃ י אַף הִיא בְּגָלוּתָא תְּהַךְ בְּשִׁבְיָא אַף עוּלֵמָהָא יִטָּרְפוּן בְּרֵישׁ כָּל שׁוּקַיָא וְעַל יַקִירָהָא רְמוֹ עַדְבִין וְכָל רַבְרְבָהָא יַדְקְדְקוּן בְּשַׁלְשְׁלָן׃ יא אַף אַתְּ דַמְיָא לְרַוְיָא תְּהֵא מְסַלְעֲמָא

(ד) מרוב זנוני זונה · מרוב חנופות עיר שהיו יודעי' לפתות לב מלכי הארץ להתחבר עמה וסוף היו כובשי' אותם תחתיה : (ה) שוליך · הם שפולי בגדי האשה : מערך · גלויך כמו (מיכה א) עריה בשת : (ו) שקוצים . בגדים צואים המגוולים אותך לפי הענין שדימה אותה לזונה דבר הכתוב · כראי · כזבל לשון והסיר את מוראתו בנוצתה (ויקרא א) : (ז) ידוד ממך . יתרחק ממך : (ח) התיטבי מנוא אמון · ומה תבטחי בעשרך ובגבורתך וכי גדולה את מנוא היא אלכסנדרי' של מצרים אמון לשון פדגוג מנוא הגדולה שהיתה אומנת מלכי מצרים דמרבי בה מלכו : אשר חיל ים אשר היה הים לה לחיל ולחומה שורא ובר שורא : (ט) כוש עצמה · כושים היו לה לחוזק : פוט ולובים היו בעזרתך . הפוטים והלובים אשר היו בעזרתך גם הם היו בתחלה : (י) גם היא לגולה הלכה . אף היא הלכה בגולה אעפ"כ גדולתה לא עמדה לפני נבוכדנצר : רתקו . נכבלו לשון רתוקות כסף (ישעיה מ) עשה הרתוק (יחזקאל ז) שלשלות : בזיקים · שלשלאות : (יא) גם את . אף לפי גדולתך תשכרי כמותה בכוס התרעלה ותהיה נעלמה

נינוה : (ד) מרוב . דרך משל שרמתה הכל : (ה) הנני · מערך · כמער איש והוא כמו ערותך ומער' כמו מרא' : (ו) והשלכתי · כראי · כטנוף וכמוהו הוי מראה . והסיר מראתו : (ז) והיה · ידוד . כמו ינוד והטעם ירחק : מי ינוד · כמו לבוא לנוד לו : מאין אבקש · ככה יאמר כל רואיך : (ח) התיטבי · הטובה תהיה : מנוא אמון · שם עיר מארץ מצרים שלכדה מלך כשדים בלכתו אל נינוה : אשר חיל ים · וכח יש לה מהים כי אין צורך לה לחומה וזה ים סוף או ים ספרד הוא הנקרא הים הגדול כנגד ימי ארץ ישראל : (ט) כוש · עזרו מצרים גם פוט ולובים שהיו בעזרתך ולא הועילו : (י) גם . שב אל מצרים כי הלכה בגולה כנא אמון : רתקו . כמו עשה הרתוק . ברתוקת כסף : (יא) גם : מדבר אל נינוה : תהי . כמו תהיי וטעם נעלמה כאילו לא היתה כדרך ושתו ולעו והיו כלא היו כי השכור סרה דעתו כאילו איננו

רדק

לא יקרא הגוף פגר אלא כשהוא מת : ואין קצה לגוים יכשלו בגויתם. האויבים יכשלו בגויית החללים אבל לשון גויה יבא ג"כ בגוף החי : (ד) מרוב זנוני זונה . כל זה בא לה מרוב הרעות שעשתה ודמה אותה לזונה כי הזונה עושה כן מוכרת הזונים אחריה בכשפים ובהתיפותה בפניהם ועושה אותם כרצונה וכן עשתה היא בגויי הארצות : (ה) הנני אליך . לפי שדמה אותה לזונה דמה תורבנה לקלון הזונה : מערך · כמו ערותך · והוא מן כמער איש : (ו) והשלכתי · שקוצים דברי תיעוב וניבול להשחית יופיך ולהמאיסך לכל העולם : ושמתיך כראי . כזבל כמו והסיר את מוראתו וי"ת ואשוינך מכערא לעיני כל חזך : (ז) והיה כל רואיך ידוד ממך . כל אחד מהם ידוד ויתרחק ממך לרוב קלונך ואמר שדדה נינוה נינוה שהיתה מושלת בגוים עתה שדדה והשי"ן נקראת בקמץ חטף : מי ינוד לה · מאין אבקש מנחמים לך כי כלם שמחים למפלתך מפני הרעות שעשית להם : (ח) התיטבי מנוא אמון · אמר איך היית בוטחת בגדולתך ובגאונך ובהיותך עיר בצורה ונצורות סביב לך כמו שאמר שערי הנהרות נפתחו וכי טובה את מנוא אמון והיא אלכסנדריא של מצרים וכן ת"י האת טבא מאלכסנדריא רבתא : היושבה ביאורים . בין היאורים ישבה שהם סביב לה גם נכנסים בעיר מתחת הארץ שלא היתה יראה ממצור לפיכך אמר היאורים מים סביב לה בין היאורים ומי הים היו מקיפים אותה מים ופי' ואמר אשר חיל ים פי' חומות יש לה וכפל הענין לחזק ואמר מים חומותיה עכ"ז לכדה נבוכדנצר כשכבש ארץ מצרים : (ט) כוש עצמה . העי"ן נקרא בקמץ חטף כמו עצמה ירבה אמר וכן כוש שהיתה לה עצמה : ומצרים ואין קצה · וכן מצרים שאין קצה לעם אשר לה וכן פוט ולובים שכולם היו בעזרתך עתה נפלה ביד נבוכדנצר : (י) גם היא · נא אמון וכוש ומצרים כל אחת מהם הלכו בגולה גם את תלכי בגולה כאותה כי אין את טובה מהם ואמר בגולה ואמר בשבי כפל הענין במ"ש לחזק הענין : ידו גורל . שרשו ידד בשקל רבו משערות ראשי רכו דבריו משמן ופי' השליכו כן כתבו רבי יהודה ורבי יונה ז"ל ואאז"ל כתב כי שרשו ידה והוא אית"ן מבנין הפעיל כמו וידו אבן בי ומשפטו יידו וידו היו"ד הכתובה יו"ד אית"ן והיו"ד פ"א הפעל נבלעת בדגש : רתקו בזיקים · מן עשה הרתוק ורתוקות כסף ופירש אסרו בשלשלאות והם רתוקות וכאשר אמר רתקו בזיקים הוא תוספת ביאור כי די לו ברתקו וכן כמוהו למען בלוע בלע עשקו עשק ומעלה מעל ויגש דוד גש והדומים להם : (יא) גם את תשכרי . גם את כמו נוא ומצרים תשתה כוס התרעלה ותשכרי ממנו : תהי נעלמה · כלומר כאלו לא היית על דרך ושתו ולעו והיו כלא היו תהי כמו תהוי או

ג' מ"ל יו"ד בלישנא ראייה וסימ' והראיתי גוים מעריך וממלכות קלונך · כי קולך ערב ומראיך נאוה · ויראו לפניך מראינו ומראת : שקוצים ג' חסר ו' בליש' וסימ' וגם את האבות ואת הידעוני' ובת התרפים דמלכים · והשלכתי עליך שקצים . ושקציו מבין שניו . וכל שקוץ השקוץ דכוו' חסר במ"ב מ"ל וסי' השקוץ משומם · שקוץ שומם : גלה ד' חסר בלישנא בקריאה וסימ' גלה וסורה ואלה מי גדל . אף היא לגלה הלכה · עם הגלה אשר הגלתה ·

מצודת דוד

קצה לגויה · לא היה סוף אל גוית ההרוגים המושלכים בארץ עד שבני אדם יכשלו בגוית ההרוגים כי לא מצאו מקום פנוי ללכת : (ד) מרוב זנוני זונה . ר"ל כל ההרג הזה עשתה בעבור שהיה בה רוב הנהגות זנוני הזונה כשהיא טובת חן ובעלת כשפים אשר אז מוכרת עכו"ם לעצמה להיות כרוכים אחריה בעבור זנותה וכובשת משפחות עכו"ם עם כשפיה כי כן היה דרך אשור לפתות את העכו"ם בדברי חנוף להתגבר עמה וגלו להם מסתורם ואח"ז נלחמו בהם ויכלו להם והרבו להרוג ולאבד מבלי מצוא מנוס : (ה) הנני אליך · הנה אני אלחם בך : וגליתי שוליך · לפי שהמשילה לזונה אמר לשון בזיון הזונה שמפשיטין חלוקה ומהפכין שולי החלוק בהגבהתה כלפי מעלה על פניה : והראיתי · אראה את כל העכו"ם את גלויך ואת הממלכות את קלונך ובזיונך : (ו) והשלכתי · אשליך עליך דברים מאוסים ואגנה אותך ואשים אותך כדבר מטונף ומלוכלך ר"ל האויב הבא יהרוג בך ויוליכך בשבי בבזיון רב : (ז) כל רואיך . כל הרואים אותך בשפלותך ובזיונך ינוד להתרחק ממך כדרך שמתרחקי' מדבר מאוס : ואמר · הרואה בבזיונך יאמר הנה שדדה נינוה מי ינוד לה בראש כדרך המנחמים כלומר הלא אין לה אוהבים כי הרעה לכל העכו"ם : מאין · מאיזה מקום אבקש לך מנחמים והוא כפל ענין במ"ש : (ח) התיטבי מנא אמון · וכי טובה אתה מנוא שהיא בת רבת עם כמ"ש את המון נוא (יחזקאל ל) : היושבת . אשר יושבת בין היאורים והמים סביב לה והיא לה לחוזק : אשר חיל ים וגומר . ר"ל הים לה לחיל וגם חומתה היא מן הים לה לחוזק במקום חיל וחומה : (ט) כוש עצמה · כוש היה לה לחוזק כי בא לה לעזרה וגם אנשי מצרים באו בעזרתה ואין קצה אל הבאים בעזרתה : פוט ולובים ר"ל גם פוט ולובים שהיו בעזרתך אתה נינוה גם הם היו בעזרתה : (י) גם היא . עם כל החוזק והעזר הלכה לגולה בשבי על ידי הכשדים ואת עולליה בקעו בראש כל החוצות ועל המכובדים שבה השליכו גורל לחלק ביניהם וכל גדוליה אסרו בשלשלאות : (יא) גם את. גם אתה נינו' לא תהיה טובה

ממנה

מצודת ציון

כמו גוית שאול (ש"א ל"א) : (ה) וגליתי . מלשון גלו · שוליך . הוא תחתית הבגד כמו על שולי המעיל (שמות כ"ח) : מערך . גלויך וכן עריה בושת (מיכה א') : קלונך · מל' קלון ובזיון : (ו) שקוצים · מלשון שקץ ומאוס : ונבלתיך . ענין כיעור ומגונה כמו אגלה את נבלותה (הושע ב') : כראי . ענין טנוף ולכלוך וכן מוראה ונגאלה (צפניה ג') : (ז) ידוד · מלשון נדידה : שדדה · ענין עושק : ינוד · מלשון נדידה והנעה : מאין · מאיזה מקום : (ח) התיטבי . מלשון טוב : מנוא · נוא היא אלכסנדריא כן ת"י : אמון · כמו המון והוא ענין עם רב וכן ואת יתר האמון (ירמיה כ"ב) : ביאורים . כן יקראו החפירות המושכות מים : חיל · הוא החומה הנמוכה שלפני הגבוה וכן ויאבל חיל וחומה (איכה ב') : (ט) עצמה . ענין חוזק : פוט ולובים · שמות אומות : (י) עולליה . בנים הקטנים : ירטשו · ענין בקיעה כמו וקשתות נערים תרטשנה (ישעיה י"ג) : ידו . ענין השלכה כמו ואל עמי ידו גורל (יואל ד) : רתקו · ענין שלשלאות כמו עשה הרתוק (יחזקאל ז) ור"ל קשרו בשלשלאות : בזקים · גם הוא ענין שלשלאות כמו לאסור מלכיהם בזיקים (תהלים קמט) ועם כי אמר רתקו אמר גם בזקים לתוספת ביאור וכן מסעף פארה (ישעיה י) : (יא) נעלמה · מל' העלם : מעוז · ענין חוזק :

עם

מָעוֹז מֵאוֹיֵב׃ יב כָּל־מִבְצָרַיִךְ תְּאֵנִים עִם־בִּכּוּרִים אִם־יִנּוֹעוּ וְנָפְלוּ עַל־פִּי אוֹכֵל׃ יג הִנֵּה עַמֵּךְ נָשִׁים בְּקִרְבֵּךְ לְאֹיְבַיִךְ פָּתוֹחַ נִפְתְּחוּ שַׁעֲרֵי אַרְצֵךְ אָכְלָה אֵשׁ בְּרִיחָיִךְ׃ יד מֵי מָצוֹר שַׁאֲבִי־לָךְ חַזְּקִי מִבְצָרָיִךְ בֹּאִי בַטִּיט וְרִמְסִי בַחֹמֶר הַחֲזִיקִי מַלְבֵּן׃ טו שָׁם תֹּאכְלֵךְ אֵשׁ תַּכְרִיתֵךְ חֶרֶב תֹּאכְלֵךְ כַּיָּלֶק הִתְכַּבֵּד כַּיֶּלֶק הִתְכַּבְּדִי כָּאַרְבֶּה׃ טז הִרְבֵּית רֹכְלַיִךְ מִכּוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם יֶלֶק פָּשַׁט וַיָּעֹף׃ יז מִנְּזָרַיִךְ כָּאַרְבֶּה וְטַפְסְרַיִךְ כְּגוֹב גֹּבָי הַחוֹנִים בַּגְּדֵרוֹת בְּיוֹם קָרָה שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדַד וְלֹא־נוֹדַע מְקוֹמוֹ אַיָּם׃ יח נָמוּ רֹעֶיךָ מֶלֶךְ אַשּׁוּר

ד' ומ"ל · ב' ב' חסר וא' מ"ל · ב' דגשים ל' · ל' · ג' · ל' · ל' · ל' · מ"ל ל' מ"ל · ד' · ל' · ב' חד ר"פ וחד ס"פ

אף את תבעין סעיד מבעיל דבבא : יב כל כרכך דמן לתינין בכירן דאם ירעדונון יתרון וישתארון בהון צמוקין דכשרין למיכל : יג הא עמך חלשין כנשיא בגויך לבעלי דבבך אתפתחו תרעי ארעיך אכלת אשתא תוקפיך : יד מיא בצירא כנושי לגויך תקפי כרכיך אסנא מרוא ושעבידי בטינא אתקיפי בניניך : טו לתמן ייתון עלך עממיא דתקיפין כאשתא ישיצונך קטולי חרבא יתכנשון עלך משריתי עממין דסגיאין כזחלא יתפונך כקמצא יחסלונך כגובא : טז אסגית תגריך מכוכבי שמיא הא כזחלא דשלח ופרח : יז הא טסך מצלהבין כגובא וטפסריך כזחיל גובאי די שרן בכתליא ביום קריר דכד שמשא דנחא עליהון מתבדרין ולא אתידע אתרהון לאן ערקין : יח אתברו גברך מלכא

רש"י

נעלמה : (יב) כל מבצריך תאנים עם בכורים · כל ערי מבצריך יהיו נוחים ליכבש ולבוז מה שבתוכה כאילני תאנין וכשהן עם בכורות מבושלת שבהם שכשמניעים האילן נופלים הבכורים לתוך פי האוכלים : תאנים · אילנ תאנים : אם ינועו . אבל אם ינועו ביד אדם בחזקה : (יד) מי מצור שאבי לך · עיר שבאים לצור עליה אוספים להם בני העיר מים רבים לתוכה בתוך חביות לשתות בימי המצור כשאין בתוכה בורות : באי בטיט ורמסי . אותו לעשות ממנו לבינים כדי לחזק בו בדקי החומות : החזיקי מלבן · אחזי בידך המלבן העשוי לדפוס הלבינים ללבון בתוכה : (טו) התכבד · במספרי השמיד : כילק · הגומר ומכלה כל ירק השדה ויש פותרין התכבד כילק תתכבדי בכובד גייסות כילק והתכבדי לשון עם כבד : (טז) ילק פשט ויעוף · יהיו קלים לצאת בסחורה כילק שפושט ועף : (יז) מנזריך . שריך והמ"ם יסוד ושורש בתיבה כמ"ם של משמרתך ושל משמעתך ושל מנעליך ופעמים שהיא נופלת ממנה כמו נזיר אחיו (בראשית מט) • וכן נזיריה שריה (איכה ד) : וטפסריך · הממונים שלך : כגוב גובי . כחיילי גובאי גובי . קומלגנשפרדי"ן בלע"ז : החונים בגדרות ביום קרה · כן דרך הארבה והזבוב החסיל והילק בעת הקור נדבקים בכתלים וכשיבא חום הן נודדים משם והולכים להם כך יגלו כל עמך : ונודד . ומטלטל : ולא נודע מקומו איה · היכה הם ואנה הלכו : (יח) נמו רועיך :

ל'

אבן עזרא

אויבו : (יב) כל · הטעם מעצמם יפלו וילכדו : (יג) הנה . בעבור היות עמך כנשים על כן נפתחו שערי ארצך : (יד) מי · יהתל בה הנביא שאבי מים טרם בא הכשדי' שתמצאי אות' בהיותך במצור וטעם לבנה או מלבן מקום מעשה הלבנים : (טו) שם · התכבד . שם הפועל התכבדי . שתחברי אליך עם כבד בלי מספר : (טז) הרבית · עד עתה הרבים רוכליך כמו סוחריך וקרוב ממנו ולא תלך רכיל וכולם יהיו כילק שפשט על הארץ ויעף ולא נראה : (יז) מנזריך • דגשות הנו"ן לא ידענו טעם לה והיא מגזרת נזר בעלי הנזר שלך היו רבים כארבה : וטפסריך · כמו שריך והמלה רביעית בלי חבר : כגוב גובי · כמו יוצר גובי כמו קדש קדשים : שמש זרחה : כחום היום : ונודד כמו באין תהומות חוללתי מהכפולים באחרונה : מקומו . מקום אחד מהן כי כן דרך הארבה ביום קרה מקבצים לרוב מאד ומקיפים העיר וחונים בגדר' שהם חומות העי' ובחום עליהם השמש נודדי' והולכין אחד מהם לא נותר ולא נודע איה מקומם כאילו לא היו : (יח) נמו · כמו לא

וישבו תחתיהם עד חגלה : אוכל ד' בקריאה וסימ' כי אם הלח' אשר הוא אוכ'·ותיוז כאשר יחלם הרעב. אם ינועו ונפלו על פי אוכל • גם איש שלומי אשר בטחתי בו : זרחה ד' וסי' אם זרחה השמש עליו דמים לו • וישכימו בבקר והשמש זרחה : שמש זרחה ונדד דנחום . והצרעת זרחה במצחו : וא' וזרחה לכם יראי שמי :

רדק

או היא נסתרת כי דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד : גם את תבקשי מעוז מאויב · מפחד האויב תבקשי מעוז ומבצר להשגב בו : (יב) כל מבצריך • ומה יועילו לך מבצריך כי כלם יהיו נוחים להכבש כמו התאנים המבושלים כי במעט תנועה שיניע האדם את האילן יפלו : על פי אוכל • המניע אותם כן יפלו מבצריך ביד אויב : עם בכורים . כמו ובכורים וכן אדמוני עם יפה עינים כמו ויפה והמשיל המבצרים לתאנים שיתאוה אדם להם ויותר כשהם בכורים שמצפה אדם להם ומתאוה יותר כן מצפה האויב למבצריך לכבש וי"ת כל כרכך וגו' : (יג) הנה עמך נשים בקרבך . כמו הנשים שאין בהם כח להלחם : פתוח נפתחו · כלומר נראה כאלו נפתחו מאליהם כי קל מהרה ישברון ופתחום האויבים וכאלו אש אכלה בריחיך : (יד) מי מצור שאבי לך : כלומר עשי לך כל מה שתוכלי לעשות כי לא יועילך : באי בטיט • לרמסו לעשות ממנו הלבנים וכפל הענין במ"ש ואמר רמסי בחומר : החזיקי מלבן • כמו כבשן הלבנים שמורפים אותם בו : (טו) שם . מבצריך : תאכלך אש · האויב : תאכלך כילק · כמו הילק שאוכל התבואה עד כלה : התכבד כילק · התכבד מקיר התכבדי לווי כנגד כינוי והם ענין רבוי כלומר מה יועילך אם התרבית כעם כבד כי לא יועילו ולא יצילו • וי"מ שתכבד שמכבדי מדברי רז"ל מכבדין בין המטות מכבדות של תמרה כי הילק והארבה מכבדין השדה מן התבואה ות"י יתפוך כקומץ יחסלונך כגוב' : (טז) הרבית . אמר מה יועילוך סוחריך שהרבית בתוכך ככוכבי השמים כי כמו הילק שפשט בארץ והא"כ עף קל מהרה כן עפו הם ואבדו ולא הועילם עושרם : (יז) מנזריך . גדוליך .קציניך מענין נזר ודגוש הנו"ן לתפארת הקריאה וכמוהו רבים : וטפסריך . כמו שריך או נגידיך וכן ופקדו עליה טפסר והוא בחיר"ק הטי"ת וזה בפתח הטי"ת ואחד הוא במשקלה ובענין המשילם לארבה שמנהג הארבה שיחנו וידבקו בכותלים ביום קרה ובחום היום ילכו ולא ישאר אחד ולא נודע בכותלים מקומו איה ולא ניכר בגדרות אנה חנו ולא נודע ג"כ איה הם כלומר אנה הלכו ועפו קל מהרה ואמר מקומו על כל א' מהם ואמר איה על כלם וכן שרי נינוה וגדולים שהיו חונים בשקט ובשיבא האויב עליהם לא תועילם עשרם וגדולתם מי שברח ברח מי שנהרג נהרג לא נודע מי הוא הגדול והשר : כגוב גובי · כמו גובים וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים . והדומים לו · ותרגום ארבה גובאים ומה שאמר כגוב גובי ר"ל המין הגדול שבמיני הארבה כמו מלך מלכים : בגדרות • הם כותלי הגנים והכרמים והוא קבוץ מן יושבי נטעים וגדרה : נודד • מפעלי הכפל מבנין הדומה למרובע לפי שהוא פתח כמו אשר עולל לי אבל נודד פועל עומד כן כתבו רבי יונה ואא"ז ל כתב שהוא לא נזכר שם פעלו מנחי העי"ן כמו באין תהומות חוללתי וענינו ענין תנועה כמו נדדו מני ותדד שנתי מעיני ידוד ממך : (יח) נמו רעיך • מנהיגי המלך ויועציו עתה לא יהיה להם יד להציל מכף האויב והרי הם כאלו הם ישנים : ישכנו אדיריך • כאלו שכנו בקבר ומתו כי לא יועילו ולא יצילו וכן שכנם

מצודת ציון

(יב) עם בכורים • כמו ובכורים וכן אדמוני עם יפה עינים (ש"א טז) ור"ל ויפה עינים : בכורים · ענין גמר הבשול כמו בכורה אותה נפשי (מיכה ז) : ינועו · מל' הנעה והנדה : (יג) בריחיך . ענין מטה לנעול השערים ע"י : (יד) מצור · כן יקרא העיר בעת שהגייסות צרים עליה : שאבי · כן יקרא לקיחת המים כמו ותשאב לכל גמליו (בראשית כד) : ורמסי · מל' רמיסה ודריכה : בחומר • הוא הטיט וכפל הדבר במ"ש : החזיקי • ענין אחיזה : מלבן • מל' לבינה העומדים לבנין החומה : (טו) כילק • מין ארבה : התכבד . ענין טיאוט וגריפה לנקות וכדרז"ל מכבדים את הבית (ברכות נג) וכן כבוד מכל כלי חמדה (לעיל ב) : (טז) הרבית . מל' רבוי : רוכליך • סוחריך וכן בעיר רוכלים שמו (יחזקאל יז) : פשט • ענין פרישה : ויעוף • מלשון עפיפה ופריחה : (יז) מנזריך · מל' נזר ועטרה כמו את הנזר (מ"ב יא) : וטפסריך • ענין שררה כמו פקדו עליה טפסר (ירמיה נא) : כגוב גובי . הוא מין ארבה וכן יוצר גובי (עמוס ז) ור"ל מין הגדול שבארבה ודוגמתו בעדי עדיים (יחזקאל טז) ור"ל בהטוב והיפה שבעדיים : בגדרות · מל' גדר וכותל : קורה · מלשון קור וצנה : נודד • מל' נדידה : איה • איה הם : נמו

מצודת דוד

ממנה כי תהיה שכורה ר"ל מגודל הצרה תהיה מבולבלת בדעת כמו השכור : ותהי נעלמה · תהיה נעלמה מן העולם כאלו לא היית : גם את וגומר . כמו שנוא בקשה עזר ומעוז להנצל מן האויב כן תבקשי את וכאומר והנה לא תמצא כמו שלא מצאה נוא : (יב) כל מבצריך . ערי המבצרים יהיו נוחים לכבוש כאלו היו תאנים והם מבוכרים בבשול כי אז אם ינועו את האילן נופלים הם מעצמם על פי הרוצה לאכלם כן בנקל יכבוש ר"ל את ערי מבצריך : (יג) נשים בקרבך . כאלו היה נשים בקרבך ר"ל לא יכלו למנוע ביאת האויב כאלו היו נשים ולא גבורים בעלי מלחמה : לאויביך . אל אויביך כאלו מעצמם נפתחו שערי ארציך וכאלו האש שרפה בריחי השערים ר"ל בקלות רב יכבוש אותה האויב : (יד) מי מצור שאבי לך . שאבי לך מים להיות מוכן לך לשתותו בימי המצור כי לא תוכל ללכת אז מחוץ לעיר לשתות מים כי האויב יהרוג אותך : חזקי מבצריך · למען תשגב בהן מפני האויב : בואי בטיט וגומר • לשום בנין החומה : החזיקו מלבן · אחזי מלאכת הלבנים לתקן עמהם בדקי החומה : (טו) שם וגו' · כלה לומר אבל לא תועיל בזה כי שם במבצריך תאכלך האש והחרב תכריתך ותאכלך כילק האוכל עשבי השדה ולא ישאיר מה : התכבד כילק . תהיה מעוטה במספר כילק המכלה כל הירק : התכבדי כארבה : כפל הדבר לחוזק הענין : (טז) הרבית • מאז הרבית רוכליך יותר מכוכבי שמים ועתה הם כילק הפושט כנפיו ויעוף ר"ל הנה נסו והלכו שבי : (יז) מנזריך . השרים בעלי העטרות היו כארבה וטפסריך היו כמין הגדול שבארבה אשר ביום קרה יחנו בגדרות וכאשר תזרח השמש ותחם להם אז כ"א מהם נודד ללכת ולא ניכר מקומו היכן חנה ואיה הלכו וכן יהיו שרי נינוה כי לא יהיה ניכר אם היו שם מעולם ולא יהיו נודע איו הם כי מהם נהרגו ומהם הלכו שבי : (יח) נמו רועיך • מנהיגי המלחמה כאלו נתנמנמו ובשינה ועזבו הנהגת המלחמה

רשי

ל' תנומה : ישכנו . אין יכולים לקום : נפושו · כמו נפוצו וכל האותיות היוצאות ממוצא אחד מתחלפות זו בזו זי"ן סי"ן סמ"ך צד"י כולן יוצאין מסוף הלשון ושולי השניים : (יט) אין כהה לשברך · אין מיצר על שברך כי הכל שמחים · כהה ל' דבר עמום : תקעו כף · לשמחה :

א (א) המשא אשר חזה · משל נבואתא פה שנשא וקבל ברוח הקדש : (ב) עד אנה ה' , נושה היה ברוה"ק שעתיד נבוכדנצר למלוך בכיפה ולהיות מיצר לישראל כענין שנאמר בנבואתו כי הנני מקים את הכשדים וגו' ועל זאת היה מתאונן ומתפלל · אזעק אליך חמס . אזכיר לפניך חמס שעשו לו ואינך מושיע : (ג) און . ביזה וחמס : ועמל תביט . עמל זה אתה מביט ואינך עוזר : ויהי ריב ומדון ישא . וזה נבוכדנצר שנושא ריב ומדון הווה ומתקיים ומצליח . ויהי ויתקיים אותו אשר ריב ומדון ישא כן תרגום יונתן : (ד) על כן תפוג תורה . על זה שישראל רואין הצלחתו שלו תפיג ושעבור תורה מהם ושמעו לו וישתחוו לצורה בבקעת דורא : ולא יצא לנצח משפט . הדת נסמיתו : מכתיר . סובב כמו (תהלים כב) אבירי בשן כתרוני : (ה) לא תאמינו כי יסופר . זאת לכם אשר אני מקים את הכשדים העם אשר לא היה כדאי להבראות כמו שנאמר (ישעיה כג) זה העם לא היה הם אחד משלשה דברים שהקב"ה כביכול מתחרט על בריאה'

יִשְׁכְּנ֖וּ אַדִּירֶ֑יךָ נָפֹ֧שׁוּ עַמְּךָ֛ עַל־הֶהָרִ֖ים וְאֵ֥ין מְקַבֵּֽץ׃ יט אֵין־כֵּהָ֣ה לְשִׁבְרֶ֔ךָ נַחְלָ֖ה מַכָּתֶ֑ךָ כֹּ֣ל ׀ שֹׁמְעֵ֣י שִׁמְעֲךָ֗ תָּ֤קְעוּ כַף֙ עָלֶ֔יךָ כִּ֛י עַל־מִ֛י לֹא־עָבְרָ֥ה רָעָתְךָ֖ תָּמִֽיד׃ ל' וחסר

א א הַמַּשָּׂא֙ אֲשֶׁ֣ר חָזָ֔ה חֲבַקּ֖וּק הַנָּבִֽיא׃ ב עַד־אָ֧נָה ל' וחד לחבקוק ב'

יְהוָ֛ה שִׁוַּ֖עְתִּי וְלֹ֣א תִשְׁמָ֑ע אֶזְעַ֥ק ד'

אֵלֶ֛יךָ חָמָ֖ס וְלֹ֥א תוֹשִֽׁיעַ׃ ג לָ֣מָּה י"ד פסוקים בסיפ' ולא ולא

תַרְאֵ֤נִי אָ֙וֶן֙ וְעָמָ֣ל תַּבִּ֔יט וְשֹׁ֥ד וְחָמָ֖ס ס'

לְנֶגְדִּ֑י וַיְהִ֥י רִ֖יב וּמָד֥וֹן יִשָּֽׂא׃ ד עַל־ י"ד בטעם ל"ז

כֵּן֙ תָּפ֣וּג תּוֹרָ֔ה וְלֹֽא־יֵצֵ֥א לָנֶ֖צַח ב' ידי לולם נגרס · ב'

מִשְׁפָּ֑ט כִּ֤י רָשָׁע֙ מַכְתִּ֣יר אֶת־הַצַּדִּ֔יק ל'

עַל־כֵּ֛ן יֵצֵ֥א מִשְׁפָּ֖ט מְעֻקָּֽל׃ ה רְא֤וּ ל'

בַגּוֹיִם֙ וְֽהַבִּ֔יטוּ וְהִֽתַּמְּה֖וּ תְּמָ֑הוּ כִּי־ ג'· ל'

דְאַתּוּר גְלוֹ עַם מַשִׁרְיָתָךְ אִתְבַּדָרוּ עַמָךְ עַל טוּרַיָא וְלֵית דִמְכְנִישׁ׃ יט לֵית דְכָאֵיב לֵיהּ עַל תַּבְרֵיךְ מְמַרְעָא מְחָתָךְ כָּל דִי שְׁמָעוּ שְׁמַעְתָּךְ טְפָחוּ יְדֵיהוֹן עֲלָךְ חַדִיאוּ אֲרֵי עַל מַן לָא עֲדַת מְחַת בִּישְׁתֵיךְ תְּדִירָא׃

א מַטַל נְבוּאֲתָא דְאִתְנַבֵּי חֲבַקוּק נְבִיָא׃ ב עַד אֵימָתַי יְיָ אֲנָא מְצַלֵי הָלָא גְלֵי קֳדָמָךְ קְבִילְנָא קֳדָמָךְ עַל חֲטוֹפִין הָלָא יוֹכְלָא קֳדָמָךְ לְמִפְרַק׃ ג לְמָא אֲנָא חָזֵי אֲנוּסִין וּמִסְתַּכֵּיל בְּעָבְדֵי לֵיאוּת שְׁקַר בְּזוּזִין וַחֲטוֹפִין לְקִבְלִי דְבִתְחֲרוּתָא וּבִזְדוֹנָא אִינוּן מִתְגַבְּרִין׃ ד עַל כֵּן פָּגַת אוֹרַיְתָא וְלָא נָפֵיק לְאַפְרַשׁ דִינָא אֲרֵי רַשִׁיעַיָא מְסַלְעֲמִין לְצַדִיקַיָא עַל כֵּן לָא נָפֵיק דִינָא כֵּיוָן׃ ה חֲזוֹ בְּעַמְמַיָא וְאִסְתַּכָּלוּ אִתְרְפוּ שְׁוָהוּ אֲרֵי

אבן עזרא

לא ינוס : ישכנו . כמו ישקטו ולא יתנועעו : נפושו · נפזרו וכמוהו ופשו פרשיו והטעם כמו נפשטו וכמוהו וילאת' ופשטם : (יט) אין כהה · מגזרת ותכהין עיניו שלא יתפשטו הפך פשה הנגע אז יחל להרפא וי"א כמו חשכה ומלת נחלה . מבנין נפעל מגזרת חלי והפועל עבר או הוא תואר ותחס' מלת היא כי הזקן ס"ה שהעור נקמט סביב העין וגם כהה בת עין לא תתפשט כאמור אז ותכהין עיניו וככה הנגע כאשר היה כהה שעו' הנגע נקמט ולא פשה אז יחל להרפא :

(א) **גם** זה הנביא לא ידענו דורו ולא משפחתו וניבא על מפלת הכשדים והחל לדבר זה הנביא על לשון חסידי ישראל שהיו צועקים אל השם מחמס נבוכדנצר : (ב) עד אנה · מלת אנה תמלא על זמן ועל מקום וככה מלת הלום כמו אנה אנחנו עולים שהטעם לאי זה מקום אנו עולים : אזעק אליך · כזעקת איש שנעשה לו חמס : (ג) למה · זה האון שיעשה איש און . און ועמל הם שם דבר שכולל לכל דבר עון ולכל תאוה אשר יעמל האדם כי הוא און ועמל ויגיעת ריק ומלת למה חסרה בעבור אחרת ולמה עמל תביט והטעם איך יוכל איש לעשות און ועמל במקום ממשלתך וטעם ישא יגבה או ישא ראש ויפת אמר ויהי איש ריב כמו ואני תפלה : (ד) על . תפוג · כמו ויפג לבו כל זמן שהאדם חי דופק לבו בקרבו ובשעה שאמרו לו יוסף חי וידם לבו ולא דפק כי נבהל כמו אל תתני פוגת והעד ותחי רוח יעקב אביהם וטעם תפוג תורה אדם כאילו אין דין תור' בעולם : מכתיר . סובב מגזרת כתר שהוא עגול ויפת אמר כי רשע מכתיר עם הצדיק וזה שדבר הנביא על דבר נבוכדנצר שהרג חסידים ועתה החל נבואתו : (ה) ראו בגוים והביטו · אם שמעתם כזאת : והתמהו . מבנין

ולא תשמע ד' וסימ' נמסר בירמיה סימ' ה' : ויהי ריב חד מן י"ד פסוק' בטעמא תרין חוטרין פי' הטפחה כך דינה לעולם לא ישרתוה כי אם מרכא אך בי"ר מקומות ישרתוה דרגא עם ב' מרכות הנקראו' תרין חוטרי' וסי' ויבא לו יין וישת . למה תעשה כה . אשר לא צוה אות' . ויקרא לה נבח הלא טוב לנו שוב מצרימה . נעלם מן המלך אשר לו הגיד לה דמלכי' · וחבירו דר"ה ויחנו אלה נכח אלה . נענית לו בה . וינח לו אלהיו מסביב הלא זה אוד מוצל מאש · ודי לא ידע ההודעון · ויהי לב לעם לעשות · ויהי ריב

תולדות אהרן תפוג תורה · עקרים מ"ד פט"ו :

רדק

שכנה דומה נפשי : נפשו עמך : כמו נפוצו על דעת יונתן שתרגם יתבדרו ויתכן היותו ענין רבוי כמו ופשו פרשיו כי תפושו כעגלה דשא ופי' רבו ממך שהם נפוצים על ההרים ואין מקבץ ולפי שקרא המנהיגים רועים אמר על העם שהם נפוצים על ההרים כלומר כצאן אשר אין להם רועה ואין מקבץ אותם : (יט) אין כהה לשברך · כהה ענין רפואה כמו כהה הנגע והוא ענין הקמוט והעצור כי כאשר הנגע או השבר קרוב לרפואה יתקמט העור סביבותיו לשברך אמר כנגד מלך אשור שזכר : נחלה מכתך · ואומר על המכה נפעלה ואע"פ שהיא פועלה כי האדם הוא החולה והמכה היא המחלה על הסבה השנית כי הסבה ראשונה מביאה אותם אעפ"כ מרוב החלאים אשר במכה ההיא היא נפעלת אל החלאים ההם כלומר מלאה מהם וכן כי כלה ונחרצה כי כלה אך נכללה על זה הדרך : תקעו כף · עליו לשמחה · כמו ויכו כף ויאמרו יחי המלך וכל עצי השדה ימחאו כף :

(א) **המשא** אשר חזה חבקוק הנביא · הנביא הזה לא ידענו דורו ולא משפחתו ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו ונבואתו על נבוכדנצר על הרע שעשה לישראל מכל העמים והתנבא על הרע שיעשו פרס ומדי לזרעו באחרונה והחל להתרעם כנגד האל ית' על מעשה הרשעים שמריעים לישראל הצדיקים ומצליחים בדרכיהם וזכר בל' הצדיקים שבדורו או אחר דורו כדרך נבואה על נבוכדנצר שעתיד למלוך ולהרע לישראל ונראה כי בדורו שהלה מלכות נבוכדנצר כמו שאמר כנגד אנשי דורו כי פעל פעל בימיכם ואמר : (ב) עד . חמס · פי' בעבור החמס הנעשה לישראל אזעק אליך ולא תושיע : (ג) למה . אנשי און שעושים לי און והראה לפני ואתה כמראה אותם שלא תבערם מן הארץ גם אתה תביט העמל שעושים ואין אתה משלם גמולם וכן אמר דוד עמל וכעס תביט וכל זה להודיע כי ה' ית' משגיח במעשה בני האדם אם לטוב אם לרע ואחר שכן הוא איך מאריך להם ויהי לנגדי מי שישא אלי ריב ומדון ויש מפרשים ריב ומדון שהאויב ישא ויסבול ישראל : (ד) על כן . לפי שאין אתה עושה דין ברשעים תרפה התורה ותחלש כי רבים מרפים ידיהם ממנה ולפי שרואים שלוות הרשעים ורעת הצדיקים : תפוג · ענין רפיון וחלישות וכן כל אשר ברשעו : ולא יצא . לפי שהם רואים שלא יצא לנצח משפט הרשעים : כי רשע מכתיר את הצדיק . מקיף אותו להרע לו תמיד כענין כתרו את בנימין : על כן יצא משפט מעוקל · על כן אומר כי המשפט מעוקל ומעוות וכת"י על כן לא נפיק דינא כיון : (ה) ראו . אמר כנגד ישראל ראו בגוים והביטו כי מה יצא להם כשחתית : והתמהו תמהו · הכפל לחזק התימה לרוב מעשה הרע שיעשה נבוכדנצר והתמהו מבנין התפעל דינו והתמהו ות'

מצודת דוד

המלחמה : ישכנו אדיריך · הגבורים שוכנים במקומם ואינם הולכים למלחמה מול האויב : נפשו עמך · המון העם מאליו נופש ומרגוע על ההרים ואין מי מקבצם לרדת אל המלחמה : (יט) אין כהה · אין מי מיצר על שברך להיות זוהר פניו כהה ונחשכה ועם כי מכתך נחלה וכאובה מאד : שמעך . שמע מפלתך : תקעו כף עליך · ר"ל עוד ישמחו ועל מפלתך יכו כפם זה לזה דרך שמחה : כי על מי . רצה לומר מי הוא אשר לא עברה עליו תמיד רעתך כי לכולם הרעות ולכן הכל ישמחו במפלתך :

א (א) המשא · ר"ל זו היא הנבואה אשר חזה וגו' : (ב) עד אנה . הנביא היה מתלונן על שלוות בבל וגודל ממשלתה ואמר עד מתי אצעק אליך ואינך שומע : אזעק וגו' · אזעק על החמס אשר עושה כ"כ ולא הושיע : (ג) למה תראני וגומר · במראה הנבואה ראה עונות נסתרות של ישראל כדרך שראה יחזקאל וגם ראה גמול תשלומיהן וארוכת ממשלת בבל הנפרע מהם ולכן אמר למה תראה לי האון והעמל של ישראל מה שאתה מבים הנסתרות מבני אדם ולמה שמת לנגד עיני לראות השוד והחמס המעותד לבוא עליהם והתקיימות הנפרע מהם הנושא עליהם ריב ומדון וכאומר מה לי בצער הגדול הזה להודיעני כל אלה : (ד) על כן תפיג תורה · הואיל שיליה כ"כ תחלש התורה ותפול ולא יעשה משפט לנצח ר"ל זמן רב כל ימי ממשלתו כי יאמרו הכל לפי המקרה ואין משגיח : כי רשע . על כי כ"כ מכתיר את הצדיק להצר לו בכל עבריו כי אף כי חטאו ישראל נחשבים המה לצדיקים למולו : על כן . בעבור זה מעקמים את המשפט ולא יעשוהו על צד היושר כי חושבים שאין דין ואין דיין (ואף כי חטאו ובע"כ נפרע מהם מתחלתן

מצודת ציון

(יח) נמו · מל' תנומה ושינה : רועיך · מנהיגיך : אדיריך · גבוריך : נפושו · הוא מלשון נופש ומרגוע כמו שבת וינפש (שמות לא) : (יט) כהה . ענין עכירות וחושך כמו כהה הנגע (ויקרא יג) : נחלה . מל' חולי : תקעו כף . ענין הכאות כף אל כף לשמחה וכן כל העמים תקעו כף (תהלים מז) : (ב) שועתי · ענין צעקה : חמס · ענין עושק : (ג) און ועמל . ענין מעשים רעים שאינם נודעים : תביט · ענין הסתכלות : ושוד וחמס . גזל ועושק : ויהי . ר"ל מתקיים ודוגמתו אהי מלכך אפוא (הושע יג) : ומדון · מל' דין ומריבה : (ד) תפוג . ענין רפיון וחלשות כמו נפוגותי ונדכיתי (תהלים לח) : מכתיר · מסבב ככתר המסבב את הראש וכן אבירי בשן כתרוני (שם כב) : מעוקל . ענין עקום כמו ארחות עקלקלות (שופטים ה) : (ה) כי יסופר . אם יסופר : מקים

מבנין התפעל והשלם והתחמהו כי תמה שלשו : כי פועל פעל · השם בימיכם ואחר שידוע הוא שהוא פועל הכל לא הזכירו : (ו) כי הנמהר שאין לו מחשבת כהוגן רק יעשה דברו במהירו' וכמוהו ולבב נמהרים : (ז) איום . ושאתו מגזרת נשיאות : (ח) וקלו מזאבי ערב · בתחילת הערב יצא לטרף : ופשו : התפשטו ויפת אמר מגזרת תרגום ארמית ואין לו טעם : (ט) כלה . לעשות חמס יבא ומלת מגמת זרה ויתכן היות כמו יגמא ארץ והנה הוא כמו נגד ונכח ומלת קדימה קשה כי מפאת מזרחה בא על כן הולך יפת להוסיף כ"ף ככדימ' כרוח קדים שהיא עזה ואין טעמ' מן הה"א כי הנה ישובו רשעי' לשאולה ורבים אחרים : (י) והוא . יתקלס · מגזרת לעג וקלס וכמוהו לקלס אתנן : ויצבר עפר · כאילו הוא צבר כל עפר הארץ או הוא דרך משל עפר יצבר ויקח כל מבצר : (יא) אז חלף · כמו רוח בכל מקום ועוד יעשה אשמה גדול' שיאמר זה כחו לאלהו ולא לשם והזכיר לאלהו לשון יחיד דרך קלון או הוא מנהג הלשון לומר כל איש כרצונו אלהו או אלהיו כי נהוג הוא : (יב) הלא · אלה דברי הנביא מדב' על לשון ישראל שהם בדור נבוכדנצר בעבור שהזכיר זו כחו לאלוהו אמר הלא אתה מקדם מיום היות ישראל אתה היית אלהיו ואתה קדושי לא אלוה אחר אנו

נ' פֹּעַל פֹּעֵל בִּימֵיכֶם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי
ב' חד פתח יְסֻפָּר׃ ו כִּי־הִנְנִי מֵקִים אֶת־הַכַּשְׂדִּים
נ' ל' ול' ומ"ל הַגּוֹי הַמַּר וְהַנִּמְהָר הַהוֹלֵךְ לְמֶרְחֲבֵי־
אֶרֶץ לָרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת לֹּא־לוֹ׃
ו' וחסר · ז אָיֹם וְנוֹרָא הוּא מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ
נ' וּשְׂאֵתוֹ יֵצֵא׃ ח וְקַלּוּ מִנְּמֵרִים
נ' · נ' סוּסָיו וְחַדּוּ מִזְּאֵבֵי עֶרֶב וּפָשׁוּ
נ' חסר פָּרָשָׁיו וּפָרָשָׁיו מֵרָחוֹק יָבֹאוּ יָעֻפוּ
ד' רפין כְּנֶשֶׁר חָשׁ לֶאֱכוֹל׃
נ' ט כֻּלֹּה לְחָמָס יָבוֹא מְגַמַּת פְּנֵיהֶם
ל"ג ר"פ קָדִימָה וַיֶּאֱסֹף כַּחוֹל שֶׁבִי׃ י וְהוּא
נ' · נ' בַּמְּלָכִים יִתְקַלָּס וְרֹזְנִים מִשְׂחָק לוֹ
ג' הוּא לְכָל־מִבְצָר יִשְׂחָק וַיִּצְבֹּר עָפָר
וַיִּלְכְּדָהּ׃ יא אָז חָלַף רוּחַ וַיַּעֲבֹר
◆ וְאָשֵׁם זוּ כֹחוֹ לֵאלֹהוֹ׃ יב הֲלוֹא
אַתָּה מִקֶּדֶם יְהוָה אֱלֹהַי קְדֹשִׁי לֹא

עוֹבָדָא אִתְעֲבֵיד בְּיוֹמֵיכוֹן לָא
תְהֵימְנוּן אֲרֵי יִשְׁתָּעוּן לְכוֹן׃
אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים יַת
כַּסְדָאֵי עַמָּא מוֹחְיָא וְקַלִילָא
דְאָזֵיל לְפִתְיֵי אַרְעָא לְאַחְסָנָא
קִרְוִין דְלָא דִילֵיהּ׃ ז אֵימְתָנִין
וּדְחִילִין אִינוּן מִנֵּיהּ דִינֵיהּ
וּגְזֵרָתֵיהּ נָפְקִין׃ ח וְקַלִילִין
מִנְמְרַיָא סוּסְוָתֵיהּ וְחָרִיפִין
מִדִיבֵי רַמְשָׁא וְיִרְבּוּן פָּרָשׁוֹהִי
וּפָרָשׁוֹהִי מֵרְחִיק דְיֵיתוּן
מִשְׁתַּדָן כְּנִשְׁרָא דְטָאֵים
לְמֵיכַל׃ ט כּוּלְהוֹן לַחֲטוֹף
אָתַן מְקַבֵּיל אַפֵּיהוֹן דָמָן כְּרוּחַ
קִדִּים קִידוּמָא וּכְנַשׁ כְּחָלָא
שִׁבְיָא׃ י וְהוּא עַל מַלְכַיָא
מִתְלַעַב וְעַל שִׁלְטוֹנַיָא מְחַיֵךְ
הוּא לְכָל כְּרַךְ תַּקִיף מֵעִיק
וּצְבַר מְלִיתָא וְכַבְשָׁהּ׃ יא בְּכֵן
עַל דְרָמַת רוּחֵיהּ עֲלוֹהִי עֲדָא
מִמַּלְכוּתֵיהּ וְתַב עַל דְאַסְגֵי
יְקָרָא לְטַעֲוָתֵיהּ׃ יב הֲלָא אַתְּ יְיָ בְּרֵיתָ עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אַתְּ אֱלָהָא דָיָן קְשׁוֹט עַל כָּל

בריאתם ועתה יקום ויהיה מר ונמהר לרוץ וללכת למרחבי ארצות : (ז) ממנו משפטו ושאתו יצא . ממנו שופטים ממנו מלכים המשילין משא ואימה על הכל משפטים יושיצי"א בלע"ז : (ח) ופשו פרשיו · רבו פרשיו : (ט) לחמס יבוא · לשלול ולבוז : מגמת פניהם . לשון הגמיאיני נא (בראשית כד) יגמא ארץ (איוב לט) כן במרוצה לשעה קלה כבולע ארץ כאלו גומא ושותה הארץ שלפניו ואף כאן מגמת פניהם גמיאת שאיפת פניהם דומה לרוח הקדים עזה שברוחות כן תירגם יונתן : (י) והוא במלכים יתקלס · מתלוצץ בהם וכל לשון קלסה ל' דבור המדברים בו יש לטוב יש לרע פרלרי"ן בלע"ז : משחק . כמו שחוק כמו משמר משטר : לכל מבצר ישחק · אם אויבו במבצר חזק ישחוק לו : ויצבור עפר . עליו ברוב חיילותיו כל אחד נושא משא עפר ונעשה תל לפני החומה אל גבוה ונלחמים בה על העיר והיא שפיכת סוללה כי כולן מתורגמות ויצבור עלה מליתא ואף היא ל' מילוא שהיה בעיר דוד הוא תל גבוה ונלחמים בה שעל ראשה מגדל בנוי ושיפועו משפע לצדדין וסביבות מרגלותיו חומה נמוכה להחזיק העפר מליפול : (יא) אז חלף רוח . אז בראותו דרכו צלחה רוח חולפות ועוברו' עליו רוח אשמה ומהו הרוח זה כחו לאלוהו הכח הזה הוא נותן לאלוהו ואמר אלהי עשה . לי כל החיל הזה אמר הנביא ואתה למה תחריש לכל זאת הלא אתה מקדם אלהי קדושי וכו' וזה שכתוב לא נמות אחד מתיקוני סופרים שבמקרא הוא שכינה הכתוב וכן (מלאכי א) והפחתם אותו וכן הרבה המפרשים בספרי ולפי תיקון הסופרים זה פירושו הלא אתה אלהי מקדם קדושי אל תתני למות בידו : (יב) ה' למשפט שמתו · ידעתי כי לא העמדתו לזה אלא לשפוט את המורדים בך ומכל מקום
כל

רדק

ות' התפעל נבלעת בדגוש ת' השרש : כי פעל פעל בימיכם זהו לעד כי בדורו מלך נבוכדנצר והפועל הוא השם יתברך ופעל שם : כי יספר · לכם הפעל הרע והקשה ולא תאמינו : (ו) כי הנני · דבר הנביא בל' הש"י : והנמהר · נמהר במעשיו לא ישכיל מה יעשה וכן ולבב נמהרים יבין לדעת : (ז) איום ונורא · תאר מענין אימה : ממנו משפטו . כי לא יצטרך לעזרת עם אחר כי ממנו יצא משפטו שיעשה בעמים וכן שאתו שיתנשא על הגוים : (ח) וקלו · וחדו ענין חדוד ותריפות : מזאבי ערב . כי זאבים לעת ערב יצאו לטרוף : ופשו פרשיו . ירבו פרשיו כמו שפירשתי ופושו עמך וי"ת וירבון פרשוהי : חש לאכול · ממהר לעוף על החלל שיראה מרחוק והנשר עוף גבוה משאר העופות וממהר לעוף לפיכך זכר הנשר וי"ת כנשר דטאים למיכל פי' יעוף : (ט) כלה לחמס · לעשות חמס יבא : מגמת פניהם קדימה · פי' אאז"ל מן הגמיאיני נא אמר יבא בעזות פנים כאלו רוח הקדים שהיא עזה הקשתה פניהם · והמפרש פי' נכח פנים וכן ת"י מקבל אפיהון והנה לא היה נכח פניהם מזרח אלא מערב כי הם בבאם אל א"י פניהם למערב כי בבל מזרח לא"י אלא אם יתפרש קדימה בדרך הדמיון כאלו אמר כקדימה כלומר נכח פניהם יהיה בעזות פנים כמו רוח קדים שהיא עזה : (י) והוא : יתקלס לעג להם וכן יתקלסו בך ולפי שיתמיד הלעג עליהם הנה הוא מתפע' בלעג להם : ויצבר עפר · אסף עם רב כעפר וילכדה וכנוי הה"א לעיר בצורה שהרי זכר מבצר והיא עיר בצורה או פי' ויצבר עפר למלאות החפירות אשר סביב חומת העיר ות"י וצבר מליתה והוא תל עפר ובדברי רז"ל מוליא בגנא : (יא) אז חלף · אז בראותו שהצלחתו חלף ויעבר רוחו יותר מן המדה ונתגאה ברוחו מאד : ואשם · ועוד אשם בדבר אחר שאמר זו כחו לאלהו שאמר כי אלהו שהוא פסלו נתן לו זה הכח שמנצח כל העמים ואמר הנביא אלוהו ל' יחיד דרך קלון כן דעת קצת המפרשים וא"ל שהרי מנהגו אלוה לשון יחיד כי מי אלוה מבלעדי ה' שלא אלוה גבה שמים וזולתו וי"ת בכן על דרמת רוחיה עלוהי עדא ממלכותיה ותב על דאסגי יקרא לטעותיה : (יב) הלא · ואיך הוא נותן כחו לאלהו אשר הוא כשבו הלא יבין כי
עתה

מצודת ציון

(ו) מקים : ענין רוממות : הגוי · מר נפש ור"ל אכזרי : והנמהר · מל' מהירות : משכנות · מקומות שהשוכנים שם בני אדם : (ז) איום · מל' אימה ופחד : ושאתו · מל' התנשאות ורוממות : (ח) מנמרים · שם חיה קלת המרוץ : וחדו · ענין שנון ותריפות כמו כחרב חדה (ישעיה מט) : ופשו · ענין ריבוי כמו כי תפושו (ירמיה נ) : פרשיו · הם הרגילים לרכוב על הסוסים : ועפו · מל' עפיפה ופריחה : חש · ענין מהירות כמו חשתי ולא התמהמהתי (תהלים קיט) : (ט) לחמס . ענין עושק : מגמת . ענין המחשבה והחשק ואין לו דומה ויתכן שהוא מלשון הגמיאיני נא (בראשית כד) וכמו שמלת שאף משותף לבליעה כמ"ש כי שאפני אנוש (תהלים נו) ולחשק כמ"ש ישאף צל (איוב ז') כן יהיה מלת גמא משותף לשניהם : (י) יתקלס · ענין לעג והתול כמו לקלס אתנן (יחזקאל טז) : ורוזנים · שרים : משחק · מל' שחוק ולעג : ויצבור · ענין עשיית תל כמו שני צבורים (מ"ב י) : (יא) חלף · ענין תמורה : רוח · ענין דעת ומחשבה : ואשם · ענין רשע : (יב) ולצור · על האל יאמר שהוא צור עולמים ר"ל חוזק העולמות : להוכיח · ענין

מצודת דוד

שהיה להם לפול ביד ה' ולא בידו) : (ה) ראו בגוים . ראו הממשלה והנצחון הנעשה בעכו"ם אלו על אלו והביטו ממשלתו והנצחון שלו והתמהו מאד מאד כי אין להעריך נצחון כל העכו"ם לנצחון שלו : כי פועל פועל · כי דבר נצחון שלו תהיה בימיכם ותראו אותה ותתמהו אז כי הן ידעתי לא תאמינו אם יסופר כי הוא דבר היוצא מהיקש הטבעי שקשה להאמין : (ו) כי הנני מקים . ר"ל משפלותם אקים את הכשדים שהוא גוי מר נפש ואכזרי ונמה' במעשיו מבלי ישוב הדעת : למרחבי ארץ · בכל מרוחב העולם ילך לרשת מקומות שאינם שלו : (ז) איום ונור' הוא . הוא מאויים ומפחיד את הבריות: ממנו משפטו וגו' · המשפט שיעשה בעכו"ם ונשיאת הממשלה שיהיה בו יצא ממנו ומעצמו כי לא יצטרך לעזרת עם אחר : (ח) וקלו . למהר לרוץ במלחמה : וחדו · הכשדים עצמם יחדו פניהם לטרף טרף במהירות רב יותר מן הזאבים הטורפים בערב לטרף טרף במהירות רב יותר מן הזאבים הטורפים בערב הממהרים לטרוף בעבור הרעבון שלא אכלו כל היום ופשו פרשיו · פרשיו מתרבים בכל יום ואינם מתמעטים כי אין מי מהם נופל במלחמה : ופרשיו מרחוק יבואו · ר"ל עם היות שפרשיו באו ממקום רחוק לא יגעו ולא ייעפו בדרך אבל יעופו כמו הנשר הממהר לעוף להשיג האוכל . (ט) כלה לחמס יבא · הגוי הזה כולו בא בעבור החמס לשלול שלל ולבוז בז אינם נלחמים בעבור כבוד הנצחון ולזה אינם משאירים שארית : מגמת פניהם קדימה · ר"ל כל מחשבותם לשלול שלל ולשוב מיד לארצם שהיא לצד קדימה במזרחי' לפונית וע"ז טורפים ומחריבים את הערי' שכבשו ואינם מניחים שארית ולא כן יעשו אלו שמחשבת' להשאר בהערים שכבשו כי מניחים שארית מה להועלתם : ויאסוף · מאסף שבי הרעה כחול הים ולא ישאיר מאומה : (י) והוא במלכים יתקלס . הוא מהתל ומלעיג במלכים לבזותם בבזיון נפלא ורוזנים שמה לו למשחק כי יתלוצץ בהם בדברי גדוף : לכל מבצר ישחק מלעיג הוא על כל ערי מבצר באמרו שבקלות רב יכבשם וכן הוא האמת כי יצבור עפר הרבה לעשות תל גבוה מול המבצר ומשם ילחום עליה וילכדה : (יא) אז חלף רוח . בראות עצמו בכ"כ ממשלה מחליף דעתו ויעבור מן האמת ויאשם באמרו זו הכח הנתון בו מיוחס לאלהיו כי העכו"ם שלו הצליחו ולא ה' פעל כל זאת כי יודע הוא בעצמו שלא ישרו מעשיו בעיני ה' : (יב) הלוא אתה מקדם . הן ידעתי שאתה מעולם אלהי קדושי המרחם עלינו ובודאי לא נמות ביד כ"ש להיות כליה בידו כי אתה האל שמתו אותו לעשות בנו משפט ואתה צור עולמים יסדת לייסר

אותנו

רש"י

כל זה למה יתקיים הלא טהור עינים אתה מראות ברע : (יג) והבים · כמו ולהביט אל עמל : צדיק ממנו · שהוא סימא את עיני צדקיהו : (יד) ותעשה אדם · לפני נבוכדנצר הפקר כדגי הים שכל הרוצה לצוד צודה מהם : (טו) כלה בחכה העלה · כל האדם זה נבוכדנצר העלה בחכה שלו : יגורהו · לשון אגירה בקציר (משלי ו) נהרסו ממגורות (יואל א) : (טז) יזבח לחרמו · לעכו"ם שהוא אומר שהיא כובשת הכל לפניו : בהמה · כמו בהם בשבילם : בריאה · שמנה : (יז) העל כן יריק חרמו · יש תמיהות הרבה המתקיימת כמו הנגלה נגליתי (ש"א ב) הרואה אתה (שם ב טו) אף כאן הנראה בעיניך שעל כן הוא מצליח כל שעה שיריק חרמו על הכל ולצוד ציד. יריק כמו (תהלים לה) הרק חנית . וירק את חניכיו (בראשית יד) מזדיין בחרמו : (א) על משמרתי אעמדה · עג עוגה חבקוק ועמד בתוכה ואמר לא אזוז מכאן עד שאשמע מה ידבר בי על שאלתי זאת למה הוא מניח ורואה בהצלחתו של רשע ומה אשיב אל הבאים להתווכח לפני

ומרון ישא: נמות חד מן י"ח מילין תקון סופרים וסימ' נמסר בריש ספר במדבר סיני : בוגדים ה' מ"ל וסימ' ובגד בוגדים בגדו . למה תביט בוגדים תחריש · יבשו הבוגדים ריקם · ורשעים מארץ יכרתו אף היא כחתף תארב : יחמול ד' מ"ל וסימ' ותמיד להרוג גוים . ורעיהם לא יחמול · ואסלדה בחילה ולא יחמול . כי קנאה חמת

נָמ֑וּת יְהוָה֙ לְמִשְׁפָּ֣ט שַׂמְתּ֔וֹ וְצ֖וּר לְהוֹכִ֥יחַ יְסַדְתּֽוֹ׃ יג טְה֤וֹר עֵינַ֙יִם֙ מֵרְא֣וֹת רָ֔ע וְהַבִּ֥יט אֶל־עָמָ֖ל לֹ֣א תוּכָ֑ל לָ֤מָּה תַבִּיט֙ בּֽוֹגְדִ֔ים תַּחֲרִ֕ישׁ בְּבַלַּ֥ע רָשָׁ֖ע צַדִּ֥יק מִמֶּֽנּוּ׃ יד וַתַּעֲשֶׂ֥ה אָדָ֖ם כִּדְגֵ֣י הַיָּ֑ם כְּרֶ֖מֶשׂ לֹא־מוֹשֵׁ֥ל בּֽוֹ׃ טו כֻּלֹּה֙ בְּחַכָּ֣ה הֵֽעֲלָ֔ה יְגֹרֵ֣הוּ בְחֶרְמ֔וֹ וְיַאַסְפֵ֖הוּ בְּמִכְמַרְתּ֑וֹ עַל־כֵּ֖ן יִשְׂמַ֥ח וְיָגִֽיל׃ טז עַל־כֵּן֙ יְזַבֵּ֣חַ לְחֶרְמ֔וֹ וִֽיקַטֵּ֖ר לְמִכְמַרְתּ֑וֹ כִּ֤י בָהֵ֙מָּה֙ שָׁמֵ֣ן חֶלְק֔וֹ וּמַאֲכָל֖וֹ בְּרִאָֽה׃ יז הַ֥עַל כֵּ֖ן יָרִ֣יק חֶרְמ֑וֹ וְתָמִ֛יד לַהֲרֹ֥ג גּוֹיִ֖ם לֹ֥א יַחְמֽוֹל׃

ב א עַל־מִשְׁמַרְתִּ֣י אֶעֱמֹ֔דָה וְאֶֽתְיַצְּבָ֖ה עַל־מָצ֑וֹר וַאֲצַפֶּ֗ה לִרְאוֹת֙

י"ח תקון סופרים
ל' ומ"ל
ל' וחד סביט
ס' מ"ל
ל' וחד בבלע ד'
ל'
ל'
ל' ל' וחד ויאספהו
ל' · ל'
ג' חד חסר
ד' · ס' מ"ל
ג'
ל' · ל'

בְּרִיתָךְ קַדִּישׁ בְּעוֹבָדֵי הֵימָנוּתָא מֵימְרָךְ קַיָּם לְעָלְמִין יְיָ לְמֶעְבַּד דִּינָא בְּרֵיתֵיהּ וְתַקִּיף לְאִתְפְּרָעָא אַתְקֵינְתֵּיהּ׃ יג בְּרִיר מֵימְרָךְ מִלְּמֶחֱזֵי בְּעוֹבָדֵי בִּישׁ וּמִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּעָבְדֵי לֵיאוּת שְׁקַר הֲלָא גְּלֵי קֳדָמָךְ וּלְמָא אַתְּ מִסְתַּכֵּל בְּאָנְסִין וְאַתְּ יָהֵיב אַרְכָּא לְרַשִׁיעַיָּא וּמְסַלְעֲמִין לִדְטָבִין מִנְּהוֹן׃ יד וַעֲבַדְתָּא אֱנָשָׁא כְּנוּנֵי יַמָּא כְּרִיחֲשָׁא דְּלֵית שׁוּלְטָן עֲלוֹהִי׃ טו כּוּלְהוֹן דָּמָן לְצַיָּדֵי דְּאָחֵיד נוּנָא בְּחַכְּתָא כָּנֵישׁ לֵיהּ בְּחֶרְמֵיהּ וְרָמֵי לֵיהּ בִּמְצַדְתֵּיהּ עַל כֵּן חָדֵי וְדָאֵיץ׃ טז עַל כֵּן מְדַבַּח לְזֵינֵיהּ וּמַסֵּיק בּוּסְמִין לְסַמָּוָתֵיהּ אֲרֵי בְהוֹן טַב מֵיכְלֵיהּ וְשֵׁירוּתֵיהּ מַטְעֲמָא׃ יז הַעַל אִלֵּין יְשַׁלַּח מַשִׁרְיָתֵיהּ בִּתְדִירָא לְאוֹסָפָא עַמְמִין וְלָא בְחַיִּים׃ א אֲמַר נְבִיָּא עַל מַטַּרְתִּי אֲנָא קָאֵים עֲתִיד

אבן עזרא

אנו מבקשי' שלא נמות מיד זה הכשדי כי ידענו. כי אתה השלמתו לעשות משפט באנשי רשע ואתה צור להוכיח יסדתו הטעם כפול : (יג) טהור הלא אתה טהור עינים שלא תראה ברע והבי"ת חס' והוא כמו ואל אראה ברעתי : והבים . שם הפועל : אל העמל לא תוכל · מדרך חכמתך ואמונתך כי לא תוכל לסבול מרוב קדושתך וחסידותיך דבר שהוא הפך לנגדך וזה שאמר תבים אחרי כן שאמר והבים אל עמל לא תוכל כפי מחשבת בני אדם שיתמהו איך תחרוש על זה כי אין בדרך האמת לבלע רשע צדיק ממנו ואם לא יהיה צדיק גמור על כן כתב על משמרתי אעמדה ואצפה לנקמתך ולישועתך אקוה : (יד) ותעשה . הנה האדם בעבורו ברא זה העולם השפל נחשב כדגי הים שהם מותרין לאכול וכל אחד בולע קטן ממנו והנכון שאין להם טעם : (טו) כלה בחכה. כמו מכמורת : יגורהו · יקבצהו כמו יתגוררו יסורו בי . וחרמו כמו רשתו משטח חרמים : על כן ישמח . שיקח הכל בלי יגיעה או חרמו כינוי אליליו : (טז) על כן יזבח לחרמו . מזלו או חילו אנשי כחו : ומאכלו . שם בריאה או אכילה : (יז) העל . הטעם איך יריק חרמו והוא יתן לו כל משמן הטעם כי לא תעלה הרשת שלו והסך שלו מן הארץ ריקנית : (א) על · הטעם כשומר חלקו באשמורת לילה שהוא נעור ויפתח עיניו לראות כי השומרים בעיר חולקים הלילה לחלקיו

תולדות אהרן טהור עינים · עקרים מ"ב פ"ג : תביט בוגדים · ברכות ח מגלה ו כ"מ עא : בבלע רשע · עקרים מ"ד פט"ו : ותעש אדם · עכו"ס ג : על משמרתי · תענית כג :

רדק

אתה מקדש ה' אלהי קדשי כי אני המכיר בך וכן עמך ישראל מכירים בך וידענו כי אתה אלהינו וקדושינו כמו שאמר הנביא אני ה' מקדש קדושכם ואמר גואל ישראל קדושו הפך דעת נבוכדנצר שנותן הכח לאלוהו וכופר בך : לא נמות · יהי רצון מלפניך שלא נמות על ידו כי אתה נתת לו הכח הזה ואם נתת לו כח להחריב ארצנו ולהגלותינו לא תתן לו כח להמיתנו ולכלותינו להכחידנו מגוי : ה' למשפט שמתו · כי אתה שמתו לשפוט על ידו המורדים בך וכפל הענין במ"ש ואמר צור להוכיח יסדתו : ואתה שאתה צור על כל העולם יסדתו להוכיח בו גויי הארצות יסדתו העמדתו חזק כיסוד הבנין : לא נמות הוא אחד משמונה עשר פסוק תיקון סופרים כי לא תמות היה כתוב ועל דרך זה תרגם יונתן מימרך קיים לעלמין : (יג) טהור עינים . אתה שאתה טהור עינים שלא תוכל לראות רע כי אתה טוב ובוחר בטובים ומואס ברעים ולא יאות לך שתראה רע ותביט אל עמל כלומר שתסבול עושי רע ותניחם לעשות הרע וטעם לא תוכל לסבול דבר שהוא הפך חכמתך וטובתך וכן אמר דוד לא יגורך רע א"כ אני תמה למה תביט בוגדים והם הכשדים המריעים לישראל : תחריש . כי ישראל אעפ"י שהם רשעים צדיקים הם מנבוכדנצר ועמו ואיך תחריש שהם יבלעום וישחיתום והז"ל צדיק ממנו בולע צדיק גמור אין בולע : בבלע . בב' בבלע את הקודש בכ"ף: מראות רע · בלא ב' ור"ת שהזכירו בבי"ת ופי' ברע כמו ואל אראה ברעתי ספרו השגהו כי נודע לנו מפי המסורות כי זה מראות רע ושל ישעיה מראות ברע וכן היא המסרה קדמה דישעיהו מראות ברע תנייגה דתרי עשר מראות רע וחד פסוק סימן לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב : (יד) ותעשה · עשית בני אדם לפני נבוכדנצר כמו הדגים אשר בים שיצוד אדם אותם לרוב אין מונע אפי' הנערים יצודו אותם בחכה או כמו רמש האדמה והם השרצים הקטנים שיתפוש אדם מהם כמו שירצה כי אין מושל בו שימנעוהו כן עשית בני אדם הפקר לפני זה הרשע : (טו) כלה בחכה העלה · כל העולם העלה נבוכדנצר בחכתו ולפי שהמשיל בני אדם לדגי הים ונבוכדנצר לצייד אמר בחכה ובחרמו ובמכמרתו ומלת העלה משוכה בניקוד מהמנהג כי הה"א נקודה בצר"י והעין בשו"א ופתח וכמוהו למה העברת העבד : יגורהו · יאספהו כמו יגורו מלחמות : בחרמו · כמו ברשתו וכן ילידו חרם משטח חרמים : ויאספהו במכמרתו · הענין כפל במ"ש : על כן ישמח ויגיל · על כשהוא מצליח במעשיו וכובש הכל ברצונו הוא שמח : (טז) על כן יזבח לחרמו · אינו מודה הכח הזה לאל ית' אלא לעצמו ולחילו כי אמר בכח ידי עשיתי או פי' לחרמו לאלוהו כי חושב כי הוא הנותן לו כח לצוד ולאסוף והנה הוא חרמו ומכמרתו ולא יזבח ויקטר בשובו אל עירו בשלל ובשבי עצום : כי בהמה שמן חלקו · בהם בחרמו ובמכמרתו : ומאכלו בריאה · שם בריה וכן כעדר הקצובות או פירושו בלא תאר כי אכילה לשון נקבה ומאכלו כמו אכילה וכן עד את השמש תשיבנו לו והרכב עליה בריאה שמנה וכן איש בריא מאד בריאות בשר : (יז) העל כן יריק חרמו · אם על כן שהוא נותן כח לאלוהו ירוק חרמו כלומר כיון שהוא נותן כח לאלוהו איך תאריך לו ותצליח דרכו שמריק יום יום חרמו שבא בשלל רב כמו הצייד שבא ברשתו מלא מן הציד ומריק אותו בביתו ושב לו אל השדה לצוד עוד ציד לסביה כן הוא מביא שלל לעירו ואחר כך שב לשלול עוד ולהביא ואיך תתן לו כח ושלותו והנה הוא כופר בך ונותן כח לאלוהו והורג גוים רבים בלי חמלה יריק כמו הם מריקים שקיהם : (א) על משמרתי אעמודה · אמר הנביא על זאת המבוכה שאני בה אני שומר ומצפה מה יענני האל יתברך בהצלחת הרשע · מה ידבר בי . ברוח הנבואה כמו רוח ה'

מצודת דוד

פותנו ע"י ואין זה ענין אל הכליון כאומר אין אני מתרעם בחשבו שנהיה כלים בידו כי בודאי לא כן יהיה : (יג) טהור עינים . ר"ל אולם תלונתי היא על כי הלא אתה טהור עינים לבל לראות דבר רע ולא תוכל להביט אל דבר עמל ולמה א"כ תביט ותשגיח בבוגדים לתת להם ממשלה מרובה ולמה תחריש בעת שהרשע משחית את הצדיק ממנו וכאומר אם אמנם חטא ישראל למה מסרתו בידו הלא עכ"פ הוא טוב ממנו והיה לך א"כ לפרוע מישראל באופן אחר לא על ידו : (יד) ותעשה אדם . למה הפקרת לו כל בני אדם כדגי הים שהמה מופקרים לכל וכרמש האדמה שאין מי מושל בו למנעו מיד הבא לקחתו : (טו) כלה · כל אנשי הארץ מעלה בחכה ולפי שהמשילם לדגי הים אמר ל' הנופל בדגי הים שמעלים אותם מן הים ע"י החכה : יגורהו · מאסף את הכל בחרמו : ויאספהו . כפל הדבר במ"ש : על כן · הואיל ושעתו מצלחת לו ישמח ויגיל ואינו דואג מגמול המעשה ואוחז דרכו : (טז) על כן יזבח לחרמו · ר"ל אינו תולה הצלחתו בה' להודות לו ולזבח ולקטר לפניו כי תולה הצלחתו בחרמו ר"ל בכחו ובתחבולותיו וכאלו יזבח ויקטר אל עצמו אל כחו ותחבולותיו והוא ענין מליצה · או ר"ל להעכו"ם יזבח בחשבו שהיא הנותנת בו כח לצוד הכל ולפי שנאמ' בעכו"ם שקץ וגו' כי חרם הוא (דברים ז) לכן אחז לשון חרם לנאות המליצ': כי בהמה . כי חושב שבחרמו ובמכמרתו ר"ל בעבור רוב כוחו ותחבולותיו או בעבור כח אליליו יש לו חלק שמן ומאכלו מאכל בריא' ושמנ' :(יז) העל כן· וכי בהיו' כן ירוקן את חרמו לשלח את הנלכדי' בה בחמי' ר"ל וכי בשרוא' הצלחתו יכח' על מעשיו למנוע חרבו מדם הלא בהמ' לא כן היה כי אדרב' יאחז דרכו ויתמיד לכבוש העכו"ם ולא יחמול עליה': ב (א) על משמרתי [illegible] עמדתי על משמרתי ונצבתי על המצור [illegible] אינו זז ממקומו וכמו הצר על עיר מבצר לכבשה: אינם

מצודת ציון

ענין גמול יסורים כמו ויוכח עליהם מלכים (תהלים קה) : יסדתו מל' יסוד : (יג) עמל · דבר שאינו הגון : תחריש . תשתוק : בבלע . ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ב) : (יד) כרמש · הם בריות קטנות קצרי הרגל כמו רמש האדמה (בראשית ו) : (טו) בחכה . שם כלי צידה כמו התמשוך לויתן בחכה (איוב מ) : העלה · מלשון עליה : יגורהו · ענין אסיפה כמו אגרה בקציר (משלי ו) : בחרמו · במכמרתו · מיני פח ורשת כמו משטח חרמים (יחזקאל כו) וכמו ופרשי מכמורת (ישעיה יט) : (טז) בהמה · בהם ר"ל על ידם : בריאה · מאכל בריאים ר"ל שמנה וכן ועגלון איש בריא (שופטים ג) : (יז) יריק · מל' ריקות : (א) משמרתי · דבר המוטל על הרבה בני אדם לעשות כ"א בזמני קרוי בלשון משמרת וכן משמרות כהונה ולויה . מצור · כן יקרא עיר מבצר על כי אין לכבשה בזולת המצור : ואצפה · ענין הבטה כמו צפה דרך (נחום ב) תוכחתי

מַה־יְדַבֶּר־בִּי וּמָה אָשִׁיב עַל־
תּוֹכַחְתִּי׃ וַיַּעֲנֵנִי יְהוָה וַיֹּאמֶר
כְּתֹב חָזוֹן וּבָאֵר עַל־הַלֻּחוֹת לְמַעַן ג׳
יָרוּץ קוֹרֵא בוֹ׃ ג כִּי עוֹד חָזוֹן
לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב אִם־ ל׳ · ב׳
יִתְמַהְמָהּ חַכֵּה־לוֹ כִּי־בֹא יָבֹא לֹא ל׳ · פ׳
יְאַחֵר׃ ד הִנֵּה עֻפְּלָה לֹא־יָשְׁרָה ל׳
נַפְשׁוֹ בּוֹ וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה׃
ה וְאַף כִּי־הַיַּיִן בּוֹגֵד גֶּבֶר יָהִיר וְלֹא

מְשַׁמֵּשׁ עַל מְצוּדָתִי וּמְסַכֵּינָא
לְמֶחֱזֵי מָה יִתְמַלֵּיל עִמִּי וּמָה
אֲתוֹתַב עַל בָּעוּתִי׃
ב וְאִתּוֹתֵבִית מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר
כְּתִיבָא נְבוּאֲתָה וּמְפָרְשָׁא עַל ס"א כנביאים
סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא בְּדִיל דִּיוֹחֵי
לְמֶחְכַּם מַן דְּקָרֵי בֵיהּ׃ ג אֲרֵי
עֲתִידָא נְבוּאֲתָא לְזִמַּן וּמְתַקַּן
קִצָּא וְלָא יְבַטֵּיל אִם יְהֵי אַרְכָּא
לְפִתְגָּמָא סַבַּר לֵהּ אֲרֵי י"ח וכל חייב
בְּזִמְנֵיהּ יֵיתֵי וְלָא יִתְעַכַּב׃ חיס יחיה דכו
ד הָא רַשִׁיעַיָּא אָמְרִין לֵית כָּל
אִלֵּין וְצַדִּיקַיָּא עַל קוּשְׁטְהוֹן יִתְקַיְּמוּן׃ ה וְאַף הָא כִּמְטָעֵי בַּחֲמַר גְּבַר יְהִיר בִּרְשַׁע וְלָא

גבר: בוא יבוא ה' דסמיכי בקרי' וסימ' ואם בוא יבוא הכהן וראה. והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא. בוא יבוא מלך בבל. אם יתמהמה חכה לו. בוא יבוא ברנה נשא אלמתיו:

תולדות אהרן

עוד חזון · סנהדרין צז: אם יתמהמה. עקרים מ"ד פמ"ס: עפלה · פקידס ספר לו: וצדיק באמונתו · מכות כד עקרים מ"א פכ"ג ומ"ג פ"ל: כיין בוגד. ב"ב לח: גבר יהיר · סוטה מז:

אבן עזרא

לאחיו או לשליש ונרביע: ואתיצבה על מצור. הטעם כפול לבקש דרך נבואה למה יחריש השם: ומה אשיב על תוכחתי. למי שיוכיחני והיו"ד סימן הפעול וכמוהו ותוכחתי לבקרי' שהו' שם ויכוח שאחרי' מוכיחי' לו אבל ותוכחתי לא אביתם אינו על זה הדרך כיו"ד סימן הפועל שהוא מוכיח לאחרים: (ב) ויענני. זאת הנבואה: על הלוחות · שהנערים קוראים בהם: (ג) כי עוד · יקום זה החזון למועד שגזר השם: ויפח · ואשר ידבר על קץ לא יכזב כמו יפיח כזבים ופעם זה הקץ קץ מפלת כשדים: (ד) הנה עפלה · נפשו גבהה כמו עופל ובחן: לא ישרה בו · ואף כי צדיק ממנו ומלת לא חסרת בעבור אחרת וכן הוא צדיק באמונתו לא יחיה מידו והטעם לא ישרה נפשו בו והוא רואה כי צדיק ממנו לא חיה מידו ואף הוא שיחיה וימלט והטעם דרך תימה הנה הוא רואה כי צדיק בעבור אמונתו לא ימלט מידו ואיך לא יחשב על עצמו שנפשו עפלה ולא ישרה והוא איש יין בוגד וגבר יהיר אשר כל אלה הגזרות והרעות הוא עשאם ואיך לא יחשוב בעצמו כי עליו ישאו משל ויתודו חידות הנסתרות ממנו בדרך מליצה ובאר היטב כמו שכתוב הוי המרבה וכל הכתוב אחריו: (ה) ואף · יחסר איש כמו ואני תפלה אל תהי מרי איש היין שהוא בוגד יהיר עושה זדון: ולא ינוה · לא ינוח

רשי

לפני: על תוכחתי. שהם מוכיחים אותי בפני שיש להרהר על מדת הדין: תוכחתי פונליפרימנ"ט בלע"ז: (ב) ויענני ה' ויאמר כתוב לך חזון · שנגלה לך ובארהו על הלוחות היטב אשר ירוץ הקורא בו לקרותו מהר שלא יכשל וזהו החזון אשר תכתוב: (ג) כי עוד חזון למועד · עוד עתיד לקום נביא לקץ שנים שיתגלה לו חזון למתי יהיה מועד מפלת בבל וגאולת ישראל: ויפח לקץ. וידבר שלמ' לו על הקץ של בבל לפי מלאת לבבל שבעים שנה · ויפח ל' דבור הוא והרבה יש בספר משלי ועל שם שהדבור אינו אלא רוח היוצא מן הפה קורהו פיח וקורהו רוח כגון וברוח פיו כל צבאם (תהלים לג): ולא יכזב אם יתמהמה · לבוא שהאריך לכם אותו מועד חכה לו כי לא יאחר אחר השבעים כלום · ועוד יש לפרש אם יתמהמה הנביא לבא והוא היה ירמיה: וי"ת כתובא נבואתא ומפרשא על ספרא דאורייתא תרגם כתב כמו כתיב כבר נרמז (בתורה) אז תרצה הארץ את שבתותיה שבעים שמיטות קלקלו ישראל ולא שמטו וכנגדן גלו ממנה שבעי' שנה וכן הוא אומ' (בדברי הימים בסוף ב') עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה למלאות שבעים שנה וכן אתה מוצא (ביחזקאל ד) ואני נתתי לך את שני עונם שלש מאות ותשעים יום יום לשנה נתתיו לך ואומר ואתה שכב לך על צדך השמאלית וגומ' נמצאת אתה אומר הכעיסו ישראל ש"צ שנה עד שגלו עשרת השבטים ושבט יהודה קלקלו ארבעים ומשגלו עשרת השבטי' עד חרבות ירושלים הם עשרי' ושתים של מנשה ואחר שנותיו בתשובה שהרי נאמר בו (מלכים ב כא) ויעש הרע ככל אשר עשה אחאב כמנין שנותיו של אחאב והוא מלך עשרים ושתים שנה שתים של אמון בנו ואחת עשרה של יהויקים ואחת עשרה של צדקיהו הרי ארבעים ושש ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמשי' לצדקיהו מכל מקום נמצאו ימי קלקולם ארבע מאות ושלשים ושש שנים שלאחר נבואה זו שהוסיף ו' שנים ה' שנים עושים ח' יובלות וכל יובל ז' שמטות הרי נ"ו שמטות וח' שנים המוקדשות ליובל הרי ס"ד ובל' ושש שנה יש ה' שמטות הרי ס"ט שנים מקודשות ושנת יובל זה האחרון נחשב אף הוא במנין שבעונם לא נגמר וכאן ככה אמר לו הקב"ה לחבקוק כבר כתוב חזון בתורה אבל סתום הוא הוסיף אתה ובאר על הלוחות כי עוד יתגלה חזון למועד זה: (ד) הנה עופלה. נפש שלו תמיד היא בכעס ובתאוה שואף לבלוע ולא שבע עופלה ל' עזות כמו (במדבר יד) ויעפילו וכן עופל ובוחן (ישעיה לב): לא ישרה נפשו בו. אין רוחו מתקררת עליו לומר די במה שקניתי כבר לכן יבא עליו הפורענות: וצדיק באמונתו יחיה · יכניה המלך שעתיד זה להגלותו יעמוד לו צדקו וביום שיומלך זה מקברו ישא אויל מרודך את ראש יהויכין וישם את כסאו מעל לכסא המלכים: (ה) ואף כי היין בוגד · ואף כשיבא בלשצר בן בנו של זה שיבגוד בו יינו דלקבל אלפא חמרא שתי (דניאל ה)

רדק

ידבר בי ומה שאמר ומה אשיב ר"ל מה אשיב לשואלים אותי כי לא אני לבדי נבוך על זה הענין ומה שאמר ואתיצבה על מצור ר"ל מצור כאדם שצרים עליו ואין לו מנוס כן אני אין לי מנוס מזאת המבוכה מדוע דרך רשעים צלחה ות"י עתיד משמש על מצודתי ומסכינא ורבותינו פירשו מה שאמר על מצור שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר איני זז מכאן עד שתאמר לי מפני מה הארכת לרשעים: (ב) ויענני. כתב חזון ובאר על הלוחות. הנה ענה לו האל יתברך כי שלות זה הרשע שהיה תמה עליו לא תעמוד וגם בכלותו שהיה מתגאה על האל יתברך ג"כ לא תעמוד אמר לו זה ברמז ואמר לו כי זה יהיה אחר זמן לא מיד וזה ראינו כתוב בספר דניאל כי עשה לו האל יתברך דברים להכחיש דעתו החסרה שהיה נותן כחו לעצמו או לאליליו תחילה החלום שראהו לו ולא מצא לו פותר לא על ידי חכמיו ולא על ידי כומריו ועכו"ם אלא על ידי דניאל שגלה לו האל יתברך החלום הסתום הסוד ודניאל אמר לו החלום והפתרון בשם האל יתברך ובזה חזר לו מדעתו החסרה ונתן הכח והיכולת לאל יתברך וכן בדברי חנניה מישאל ועזריה הודה לאל הכח והיכולת ועוד כדברי עצמו שהיה מתגאה בהיכלו ופתאום הלכה דעתו ממנו ושב כחיות השדה ודר עמהם שנים עשר חדש וגמול רעותיו אשר עשה לישראל לא השיב לו לעצמו כי כבר נתן המלוכה לו ולבנו ולבן בנו ומבלשצר בן בנו נפרע על ידי מעשה שהיה מתגאה על האל יתברך ושתה בכלי בית המקדש הוא וכל ביתו גדולים וקטנים וכתיב ביה בליליא אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה והרגו הכשדים ותרבה בבל על ידי כורש ודריוש והצדיקים מהם שהם ישראל גאלו בתוכם והכריז עליהם כורש שישובו לארצם והנה ענה לו האל יתברך על הצלחת זה הרשע והמתבונן יתבונן על השאר ויראה כי משפטי האל יתברך ישרים ומה שענה לו האל על זמן נקמת הרשע שיקח האל יתברך נקמתו ממנו מתי יהיה הוא ברמז אלא שהנביא הבין מתוך החזון מתי יהיה מועדו וקצו ואמר לו האל יתברך כתוב חזון למועד וגו' ר"ל שיכתוב החזון הזה בספר ברמז כמו שהוא: כי עוד חזון למועד · ר"ל שלא נתגלה המועד ואמר לו עוד ובאר על הלוחות שיבאר החזון בביאור על הלוחות לא על הספר: למען ירוץ קורא בו. בעבור מי שיקרא בו מאנשי דורו שירוץ בו לקראו ולהבינו למען לא יהיו נבוכים בהצלחת זה הרשע אבל בספר יכתבנו ברמז כי מה שיכתב בספר יעמוד ימים רבים ובאה החזון יבינוהו אנשי הדור והסבה שיבינו נקמת אותו רשע הרמוז בספר וכן אמר לישעיהו הנביא אמר בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון וגו': (ג) כי עוד חזון למועד. זהו המענה שענהו האל יתברך החזון הזה לא יהיה מעתה אלא עוד יהיה למועד אשר יעדתיו: ויפח לקץ · והחזון הזה ידבר לקץ כלומר לא דבר לזמן הזה אלא לאותו קץ העתיד להיות והוא לשבעים שנה מחרבות ירושלם: ולא יכזב, כמו אשר לא יכזבו מימיו כי על כל פנים יהיה: אם יתמהמה חכה לו · אם יאחר הקץ הזה חכה לו אמר כנגד אותם שגלו מירושלם והאריכו ימים עד שיצאו מגלות בבל: לא יאחר · פי' לא יאחר מהמועד הקבוע לו כי על כל פנים יהיה ביומו וכן תרגם יונתן בזמניה כי לא יתעכב ואדוני אבי ז"ל פירש כי לא יאחר כמו לא יוסף כלומר לא יוסף שלא יהיה כפי' לא יוסף מזרעם ואחרית פי' סוף: הנה עפלה לא ישרה נפשו בו. אמר מי שלא ישרה נפשו בעצמו ואין לו אמנה באל יתברך גבהה נפשו והתגאה ולא תפחד שיבא הרע וכזה היה נפש נבוכדנצר ונפש בלשצר בן בנו שנתגאו כנגד האל יתברך: וצדיק · אבל הצדיק אינו כן כי נפשו שפלה ומפחד תמיד מהאל יתברך לפיכך יחיה באמונתו באל יתברך וינצל מהרעה שתבא לרשע ואלו הם ישראל שגלו לבבל עם צדקיהו שנכנעו בגלות ולא עבדו עכו"ם והאמינו באל יתברך וכשכבש כורש בבל והרגו הכשדים ישראל שהיו צדיקים היו באמונתם באל יתברך ונצלו מחרב הפרסיים ויצאו מגלות בבל: (ד) עפלה · ענין גבהות הלב וזדון וכן ויעפילו לעלות אל ראש ההר ורבי אתי רבי משה ז"ל פירש הנה עפלה מן עופל ובחן שהוא מגדל גבוה אמר מי שלא ישרה נפשו בו עפלה כלומר תשים עצמה כפועל ובחן להשגב שם מפני האויב ולא תשוב לאל ולא תבקש ממנו להצילם אבל הצדיק לא יצטרך להשגב במגדל כי באמונתו יחיה: (ה) ואף כי היין בוגד.

ססם

מצודת ציון

תוכחתי · מל' ויכוח: (ב) ובאר. פרש: הלוחות. כענין נסרים ועשוים שמה לכתוב עליהם: ירוץ · מל' ריצה ורדיפה ואמר בדרך משל: (ג) למועד · לזמן קבוע כמו העביר המועד (ירמיה מו): ויפח · ענין דבור כמו יפיח אמונה (משלי יב): יתמהמה · ענין התעכבות כמו חשתי ולא התמהמהתי (תהלים קיט): חכה · ענין תקוה כמו וחכיתי לה' (ישעיה ח): יאחר מל' איחור והמתנה: (ד) עופלה · ענין התחזקות וכן ויעפילו לעלות (במדבר יד): ישרה · מל' יושר: (ה) ואף כי · ענייני כמו כ"ש וק"ו וכן ואף כי אש אכלתהו (יחזקאל טו): היין · איש היין וכן לץ היין (משלי כ): בוגד · ענין רשע: גבר · איש: יהיר. גס רוח כמו זד יהיר

מצודת דוד

זזים ממנה כן לא אזוז אני לפסוק מן התלונה: ואצפה · הסתכלתי לראות מה ידבר בי ה' ומה אשיב אלי על הוכוח שלי אם מי יבוא ויתווכח עמדי לשאול שאלתו: (ב) כתוב חזון · כתוב הנבואה אשר אני דובר אליך ובאר אותה על הלוחות ומפורש ולא בחידות למען ירוץ קורא בו ר"ל שיוכל הקורא לקרות בו במהירות במעט התבוננות: (ג) כי עוד חזון למועד · כי מלבד החזון של מפלת בבל והכרתת זרעו יש עוד חזון על זמן קבוע והחזון הזה ידבר על קץ הגאולה שלא יהיה אחריה שעבוד ולא יכזב החזון ההוא אף אם יתמהמה זמן רב עכ"ז אתה ישראל חכה לו ולא תתייאש ממנו כי בודאי יבוא בזמן הקבוע לא יאחר עוד לעבור את הזמן הקבוע וכאומר לזאת נעתיק לבאר הנבואה של מפלת בבל למען ידע נבואה שנא' נעשה ועי"ז יאמינו בגאולה העתידה: (ד) הנה עופלה · עתה בא לבאר החזון בדבר מפלת בבל והכרתת זרעו ואמר הנה כל המתחזק ומתגאה אין ישרה

יִנְוֶה אֲשֶׁר הִרְחִיב כִּשְׁאוֹל נַפְשׁוֹ
וְהוּא כַמָּוֶת וְלֹא יִשְׂבָּע וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו
כָּל־הַגּוֹיִם וַיִּקְבֹּץ אֵלָיו כָּל־הָעַמִּים׃
ו הֲלוֹא־אֵלֶּה כֻלָּם עָלָיו מָשָׁל יִשָּׂאוּ
וּמְלִיצָה חִידוֹת לוֹ וְיֹאמַר הוֹי
הַמַּרְבֶּה לֹּא־לוֹ עַד־מָתַי וּמַכְבִּיד
עָלָיו עַבְטִיט׃ ז הֲלוֹא פֶתַע יָקוּמוּ
נֹשְׁכֶיךָ וְיִקְצוּ מְזַעְזְעֶיךָ וְהָיִיתָ
לִמְשִׁסּוֹת לָמוֹ׃ ח כִּי־אַתָּה שַׁלּוֹתָ
גּוֹיִם רַבִּים יְשָׁלּוּךָ כָּל־יֶתֶר עַמִּים
מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־
יֹשְׁבֵי בָהּ׃ ט הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע
לְבֵיתוֹ לָשׂוּם בַּמָּרוֹם קִנּוֹ לְהִנָּצֵל
מִכַּף רָע׃ י יָעַצְתָּ בֹּשֶׁת לְבֵיתֶךָ
קְצוֹת־עַמִּים רַבִּים וְחוֹטֵא נַפְשֶׁךָ׃

יִתְקַיַּם דְאַפְתֵּי כִּשְׁאוֹל נַפְשֵׁיהּ
וְהוּא כְּמוֹתָא וְלָא שְׂבַע וּכְנַשׁ
לְוָתֵיהּ כָּל עַמְמַיָא וְקָרֵיב
לְוָתֵיהּ כָּל מַלְכְוָתָא : ו הֲלָא
אִלֵּין כּוּלְּהוֹן עֲלוֹהִי מַתְלָן
יִטְלוּן וְשׁוּעֵי חוּדִין יֵימְרוּן לֵיהּ
וְיֵימַר וַי דְמַסְגֵּי נִכְסִין דְלָא
דִילֵיהּ עַד אֵימָתַי אַתְּ מַתְקַף
עֲלָךְ תְּקוֹף חוֹבִין : ז הֲלָא
בִּתְכֵיף יְקוּמוּן אַנְסָךְ וְיִתְגְּלוּן
מְזַעְזְעָךְ וּתְהֵי לַעֲדִי לְהוֹן :
ח אֲרֵי אַתְּ בַּזְתָּא עַמְמִין
סַגִּיאִין יְבָזוּנָךְ כָּל שְׁאָר
שִׁבְטַיָא מִדְּמֵי אֲנָשָׁא וַחֲטוֹף
אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא
יְרוּשְׁלֵם וְכָל דְיָתְבִין בַּהּ :
ט וַי דְאָנֵיס מָמוֹן דִרְשַׁע
לְבֵיתֵיהּ לְשַׁוָאָה בִּמְרוֹמָא
מְדוֹרֵיהּ לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִיַּד
בִּישׁ : י מְלַכְתָּא בַהֲתָא לְבֵיתָךְ
בַּזְתָּא עַמְמִין סַגִּיאִין וְעַל

(דניאל ה) : גבר יהיר (הוא) ולא ינוה . לא יתקיים מדורו ונוהו שנתגאה ואמר בטעם חמרא להביא כלי בית המקדש ושתה בהם והוא גרם לו שיהרג ויכלה זרעו כי גבר יהיר לן לא ינוה לא יתקיים הוא ונוהו : אשר הרחיב · נבוכדנצר : כשאול נפשו · להשיג כל תאותו ברחב לב : והוא כמות · כמלאך המות שאינו שבע מלהמית כך זה אינו שבע בכל קניינו : (ו) הלא אלה · אשר אסף אליו לעובדו כולם עליו משל ישאו ומליצה ישאו בפיהם בלשון חידות בשבילו · לו כמו עליו : ויאמר · האומר את מליצת החידה : הוי המרבה לא לו · זו היא המליצה חבל על המרבה הון ומלכות ולא לו כי יבאו מלכי מדי ויטלו את הכל : עד מתי · יהיה הולך ומרבה ואינו אלא מכביד עליו משא טיט כעב של טיט עב הוא לשון קורה כבידה כמו שמצינו במשכנא (דיחזקאל מא) גלעות הבית והעבים . ועב עץ (שם) : (ז) ויקצו · כמו ויקומו : (ח) שלות גוים רבים · השלכתם ושלחתם ממקומ' : ישלוך כל יתר · פליטת העכו"ם : מדמי אדם · בנקמת דמי ישראל הקרוי' אדם שנא' (שם לד) אדם אתם · וחמס ארץ · ארץ ישראל : קריה . היא ירושלים : (ט) הוי בוצע בצע רע לביתו · אוגם ממון שהוא רע לו ולביתו לבנות לו בית : לשום במרום קנו · כדכתיב בספר (דניאל ד) הלא דא היא בבל רבתא דאנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וגומר ובשעה שיצא דבר זה מפיו נטרד מן הבריות שנאמר (שם) עוד מלתא בפום מלכא כענין זה : (י) יעצת בושה לביתך · אשר יעצת לקצות עמים רבים והפסדת עצמך : קצות לשון שליפה וקילוף כמו הקצות את הבית

יגוה כנוה כי כל חפצו ללכת להשחי' : ויאסף אליו · כאשר יעשה המות שלא ימלא איש מידו : (ו) הלא . ובדרך מליצה כמו המליץ ילינו לו החידות שהם נסתרות : הוי המרבה לא לו . זהו לרשת משכנות לא לו אמר יסא כי מעט ומכביד עליו כמשוגע שישליך על עצמו הטיט והגיד אמר שיוסיף לבנות משכן ולא ילינו ובא מלת עבטיט כדרך כל רבים עמים : (ז) הלא . בעבור שאמר הרחיב כשאול אמר כי המתי' שהרגת יעורו והטעם בני ההרוגים על כן מלת יקומו ויקיצו חסר יו"ד כי הוא כמו וייקץ יקץ פרשו א"ר ישועה אילו היית מכביד עליך עבטים על קברך הם ייקצו המתים וישכוך : מזעזעיך · כמו ולא זע ממנו : (ח) כי · שלות מפעלי הכפל שלל כמו שסות לראשי סכך וכמוהו ישלוך כל יתר עמים וכל זה הרע יבא לך מדמי אדם ששפכת והחמס שעשית בארץ : (ט) הוי · רע לביתו אחריו הוי בלשצר וככה יעצת בשת לביתך זאת דעת רבי משה הכהן ואיננו רק על מדינת בבל כאשר אמר בבל רבתא די אנא בניתה : (י) קצות · כמו וקצותה את כפה רק הוא מהבנין הקל מבעלי הה"א כמו מקצה רגלים פ"א וכן הוא להיותו דבק אל בושת מכל קצות העמים : ותוטא נפשך · היית

לא לו וסי' וירע אתן כי לא לו · לרשת משכנות לא לו · הוי המרבה לא לו . עובר ומתעבר על ריב לא לו . ולא לו תהיה כבראשונה: קנו ג' בקריאה וסי' כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף . לשום במרום קנו · עם על פיך יגביה נשר · אנך:

רדק

שותה היין וכן לך היין ר"ל שותה היין ישמח לבם כמו אם שתו יין כלומר כל רשע ישיב לו האל גמולו אם בקרוב אם ברחוק כל שכן זה הרשע שותה היין והוא נבוכדנצר שהיה שותה יין מאד ומשתכר לפיכך היה מהיר במעשיו ולא יתבונן מה יעשה והוא היה סורג כלי תפלה והוא היה בוגד באותה שהיו עמו בשלום והיה גבר יהיר כלומר גס רוח : ולא ינוה · לפיכך לא יעמוד בנוה מלכותו לאורך ימים אלא עד שבעים שנה תכלה מלכותו או אמר ולא ינוה על נבוכדנצר עצמו שיצא מנויהו ומהיכלו כשנטרד מבני אדם והיה עם חיות השדה : אשר הרחיב כשאול נפשו . כמו שאמר הרחיבה שאול נפשה והוא כמו השאול והמות שיקבלו המתים לרוב ואינם שבעים כמו שאמר שלש הנה לא תשבענה : (ו) הלא אלה כולם · אלה הגוים שיאסוף אותם אליו כשיבא שברו ישמחו במפלתו וישאו כולם עליו משל ומליצה חידות לו ויש אומרים עליו מליצה ומשל המליצה וחידותיה הם בעבורו ואמר זה המשל והמליצה שיאמר כל אחד מהם עליו הוי המרבה לא לו הוי לו לזה שהיה מרבה נכסים רבים מאשר לא לו בהם שולל גוים רבים : עד מתי . וכי היה סבור שלעולם תהיה עומד בידו וביד זרעו : ומכביד עליו עבטיט · היה מכביד עליו ממון רב שהוא עליו כמו טיט עב שהיה מכביד על גופו כי הוא טיט ועפר וממונו ג"כ יהיה טיט עב עבטיט מלה אחת ופירושה כשתי מלות עבטיט כמו טיט עב וכן כל רבים עמים עמים רבים בירקרק חרוץ כמו בחרוץ ירקרק ורבים כמוהם והגיד פירש ומכביד עליו עב שיוסיף לבנות משכן ולא ילינו ואחז"ל פירש הלא יחשב זה כי סופו לקבר יהיה זהו עד מתי ומכביד עליו עב טיט על קברו יכבידו טיט עב וי"ת דרך משל עד אימת את מתקיף עלך תקיף חובין : (ז) הלא פתע · הלא חשבת בהתגאותך כי תהיה בקבר ויקומו פתע נושכיך והם התולעים ; ויקצו מזעזעיך . כאלו ישנו וכשתוך יקוצו לבלוע בך ולזעזע ולהניע בשרך תהיות תחיכות : והיית למשסות למו · שישסו בשרך כן פירש אחז"ל ויש לפרשו כן כי נושכיך ומזעזעיך אמר בעבור בלשאצר כן כנו שבא על בבל פתאום חיל מלך פרס והרג בלטשצר והחריב בבל · ויש לפרשו עוד כי נאמר דבר זה על שהשליכו מקברו כמ"ש בישעיה ואתה השלכת מקברך וגו' : ויקצו · ביו"ד אית"ן לבד והיא מעידה בנעי' ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב : למשסות · כמו מי נתן למשסה יעקב ענין בזה וכת"י ותהי לעדי להון : (ח) כי אתה שלות · מגזרת שלל ומענינו . וכן ישלוך בשקל שבות ישבוך : יתר עמים . מה שנותר מן העמים שלא שלות אותם והם מדי ופרס : מדמי אדם וחמס ארץ · זה הרע יבא לו מרוב דמים ששפך ומחמס שעשה בארץ : קריה וכל יושבי בה . והיה הורס הקריות והורג היושבים בהם וי"ת וחמס ארץ וחטוף ארעא דישראל וגו' קרתא דישראל ר"ל ירושלם : (ט) הוי בוצע בצע רע לביתו . הוי לנבוכדנצר שהיה בוצע בצע רע תגזול את העמים בעבור ביתו כלומר לבנות ביתו בנין נאה וחזק : לשום במרום קנו · כי בנה מגדל חזק וגבוה להנצל מכף רע כי חשב להנצל בו אם יקומו הגוים עליו שהיו מבקשים רעתו והוא היה הורס ערי העמים ומביאים העצים והאבנים לבבל לבנות העיר וביתו וכן התגאה הוא בלבתו בתוך היכלו כמ"ש בספר דניאל לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכותא די בבל מהלך הוה ענה נבוכדנצר ואמר הלא דא היא בבל רבתא די אנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וליקר הדרי : (י) יעצת בשת לביתך · כזה הענין שבנית בגזלה יעצת בשת כי כשיבאו האויבים ויהרסו

מצודת דוד

ישרות בנפשו אשר בו ואפילו צדיק יחיה הוא במה שמאמין בהאל לחשוב שהכל בא ממנו בחפצו ולא יתלה הדבר בזכות עצמו וכח זרועו : (ה) ואף כי היין בוגד · ומכל שכן איש היין הבוגד בשכרותו והוא גבר יהיר וגם רוח ואינו יושב במדורו להחזיק בשלו כי ילך לרשת עוד משכנות לא לו : אשר הרחיב וגו' · ר"ל מתאוה לכבוש כל העולם תחתיו כמו שאול הקבר הבולע כל הבריות ודומה הוא אל המות הבא על בעלי חי ולא ישבע כמוהו : ויאסוף וגו' · להיות כולם נכנעים לו ותחת ממשלתו וכאומר הלא כל המתחזק ומתגאה עם שהוא צדיק עכ"ז אין ישרות בנפשו ומכ"ש אשר כל אלה יעשה איך ינקה מן הגמול הראוי : (ו) הלא אלה : ר"ל באמת יבוא יומו וכל אלה העכו"ם שאסף ישאו עליו קול משל ואמרי מליצה אשר החידות שבה יהיה בעבורו וכה יאמר כ"א אוי אל המרבה בממשלות ולא יהיה לו ולזרעו וכי עד מתי תשאר בידו הלא מהר תלך ממנו והוא רק מכביד על עצמו משא רב כמשא עבה של טיט : (ז) הלא פתע . הלא פתאום יקומו הנושכים אותך והמזעזעים אותך יעורו משנתם לבוא עליך הם מלכי פרס ומדי : והיית . ואתה תהיה להם למשיסה כי ירמסו אותך ברגליהם : (ח) כי אתה שלות · בעבור שאתה שללת עכו"ם רבים לכן ישללו אותך יתר העכו"ם אשר נשארו ולא כליתם : מדמי אדם · כל זה בא מסבת דמי אדם אשר שפך דם ישראל : וחמס ארץ · מסבת החמס שעשה בא"י ובקריה הוא ירושלים ובכל אנשים היושבים בה : (ט) הוי בוצע . אוי על הבוצע ועושק בצע שהוא רע לביתו כי בעבור הבצע יוכרת ביתו וזרעו : לשום במרום קנו · ר"ל אשר העושק היה לבנות מגדלים להיות לו למשגב כאלו שם מדורו בשמי מרום להנצל שם מכף האויב הבא להרע לו : (י) יעצת בשת לביתך · מה שיעצת לעשוק הון לבנות מגדלים זה יהיה לבושת לביתך כי עי"ז יכלה זרעך מן העולם והנה הכרת עכו"ם רבים וחטאת נפשך ר"ל הכלכלה לבל

מצודת ציון

יהיר (שם כ"א) : ינוה · מל' נוה ומדור וכן נוה משולה (ישעיה נז) : (ו) ישאו · ענין הרמה : ומליצה · כן יקראו אמרים לחים : חידות · דבר סתום וקשה ההבנה : הוי · כמו אוי : עבטיט · כמו עב טיט ר"ל משא עבה של טיט : (ז) פתע · הוא כמו פתאום : נושכיך · מל' נשיכה והתוך עם השינים : ויקצו · מל' הקצה והערה מן השינה : מזעזעיך · ענין רתת ורעדה כמו לזעוה ולבז (יחזקאל כג) : למשסות · ענין רמיסה כמו והיו שוסיך למשסה (ירמיה ל) : למו · להם : (ח) שלות · ישלוך · מל' שלל ובזה : וחמס · עושק : קריה · עיר : (ט) בצע · ענין גזל וכן בעון בצעו (ישעי' נז) : במרום · בשמים הרמים : קנו · מדורו וכן בין כוכבים שים קנך (עובדיה א) : (י) קצות · ענין חתוך וכריתה כמו וקצותה את כפה (דברים כה) : וחוטא · ענין חסרון כמו והייתי אני ובני

ל' יא כִּי־אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִים מֵעֵץ
ל' יַעֲנֶנָּה׃ יב הוֹי בֹּנֶה עִיר בְּדָמִים
ל' וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעַוְלָה׃ יג הֲלוֹא הִנֵּה
ל' מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת וְיִיגְעוּ עַמִּים
ל' חסר בְּדֵי־אֵשׁ וּלְאֻמִּים בְּדֵי־רִיק יִעָפוּ׃
יד כִּי תִּמָּלֵא הָאָרֶץ לָדַעַת אֶת־כְּבוֹד
ד' יְהוָה כַּמַּיִם יְכַסּוּ עַל־יָם׃ טו הוֹי
ד'. ל' מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף
ל' וחד והביט שַׁכֵּר לְמַעַן הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם׃
טז שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד שְׁתֵה גַם־
יו"ד בטע' לעיל ל'. ב' מ"ל אַתָּה וְהֵעָרֵל תִּסּוֹב עָלֶיךָ כּוֹס יְמִין

נַפְשָׁךְ חֲטִיתָא׃ יא אֲרֵי אַבְנָא
מִכָּתְלָא צָוְחָא עַל דְּאָנֵיס לֵיהּ
וְשִׁפָּא מִגוֹ מְרִישָׁא עָנֵי לֵיהּ׃
יב וַי דְּבָנֵי קַרְתָּא בִּדְמָא אֲשִׁיד
וּמְשַׁכְלֵיל קִרְיָא בִּנְכָלִין׃
יג הָא מִתַּן תַּקִּיפָן וַחֲסִינָן אָתְיָן
מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת וְלֵיאוּת
עַמְמַיָּא תַּקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא
וּמַלְכְוָתָא לְרֵיקָנוּ יִשְׁתַּלְהֲיָן׃
יד אֲרֵי תִתְמְלֵי אַרְעָא לְמִידַע
יַת דַּחַלְתָּא דַּייָ כְּמַיָּא דִּי לְיַמָּא
חָפָן׃ טו וַי דְּמַשְׁקֵי לְחַבְרֵיהּ
וְזָלֵיף בִּיחֲמָא בְּדִיל דְּיִשְׁתֵּי
וְיִתְרְוֵי וְיִתְגְּלֵי קְלָנֵיהּ׃ טז שְׂבַעְתָּ
קְלָנָא מִן יְקָרָא תִּשְׁתֵּי אַף
אַתְּ וְאִתְעַרְטַל יִסְתְּחַר עֲלָךְ כָּס

אבן עזרא היית בנפשך: (יא) כי אבן. שהרס מדינות וקריות ובנה בבל כי האבן תעיד כי מחמס היתה בנויה: וכפים. המקום הקשה בעצי הקורות והוא הקרוי קשר בלשון לעז על כן אחריו הוי בונה עיר: (יב) הוי. וכונן פועל עבר כמו הכין ואילו היה פועל עומד היה מכון כמשפט: (יג) הלא. ויגעו. כמו ויקלו יגעו לבנות עירך כי סופה לאש ומלת בדי כמו יספיק כי הוא ריק על חנם יגעו עצמם ויעפו: (יד) כי. הטעם אז יכירו וידעו הכל כי כל הבונה בעולה לא יוסף גם בנא יום אידו או ישענו על השם וידעו דרכיו: (טו) הוי. עם נבוכדנצר ידבר ורעהו מלך כל גוי שתפש ופע' משקה דרך משל שהשקה הגוים כוס התרעלה ומספח מגזרת ספחני נא והטעם שאתה מספח מלכים להשקות' חמתך כמו חמת מים ואף תשכרם למען יראה קלונם: מעוריהם. כמו כמער איש והמפרש אותו על משתה בלשאצר רוחו דבר כי המבים עם השם וכן לא יאמר כנגד השם: (טז) שבעת. יותר קלון תשבע מהכבוד שבעת כי בא יום אידך וזהו שתה גם אתה והערל מבנין נפעל כמו והאסף אל עמך והטעם הראה ערלתך כאילו כתוב ותערל כמו ומות בהר: תסב עליך כוס ימין ה' וקיקלון.
מלה

רשי הבית (ויקרא יד): וחוטא נפשך. כמו (משלי כ) מתעברו חוטא נפשו חוטא לאבד נפשו פורפיי"ש שאלמ"א בלע"ז: (יא) כי וגו'. כי האבנים אשר גזלת תזעקנה מן הקיר: וכפים מעץ יעננה. אל האבן בקול לנגדה שניהם צועקים: וכפים מעץ יעננה. ת"י ושיפא מגו מרישא שיפא ל' קיסם שפאין בלשון חכמים דלדור"ש בלע"ז מריש הוא הקורה: (יג) הלא הנה מאת ה'. בשלם פורענות לנוטלי רשעה: וייגעו עמים בדי אש. כאשר תבואם חמתו כאש עד שיה' דיים. בדי אש אייסי"ן בלע"ז: (טו) משקה רעהו. יין. ובאותה השקאה הוא מספח ואוסף את חמתו עליו ואף משכרהו בחמתו וכל זה הוא עושה למען הביט על מעוריהם על גלויים ולרעות את ערותם זה נ"נ שהיה משקה את המלכים יין ומשכרם ושוכב עמם משכבי אשה כדאמרינן במסכת שבת. ד"א הוי משקה רעהו בסדר עולם דורשו כלפי בלשאצר שהשקה את השרים בכלי בית המקדש ובהם נספחו ונשתכרו בחמתו של הקב"ה ובו בלילה נהרג: על מעוריהם. לגלות קלונם ולראות בושתם בגלוים: (טז) והערל. ה"א משמשת בתיבה זו בלשון התפעל כמו (דברים לב) האסף אל עמך אף כאן הערל האס' בשממון ובתמהון לב כל ערלה לשון

משקה ד' קמצין וסימ' חטאו משקה מלך מצרים · וכל כלי משקה המלך דמלכים · וחברו דר"ת ; הוי משקה רעהו מספח חמתך . וא' ומשקה צמא יחסיר :

תולדות אהרן אבן מקיר. תענית יא חגיגה טז: שבעת קלון: שבת קמט

רדק

ויהרסו הבנין יהיה בשת לך ולזרעך שיהיה כאותו הזמן: קצות עמים רבים וחוטא נפשך · שאתה היית קוצה וכורת עמים רבים לבנות בניינך והיית חוטא בנפשך וכן ומתעברו חוטא נפשו: קצות מקור מן הקל ומענינו מן הדגוש מקצה רגלים: (יא) כי אבן מקיר תזעק. אמר על דרך משל כלומר כל כך ידועה ונגלה לכל כי בניינך מגזלה עד שהאבן זועק מהקיר שהיא בנויה בה אני מגזלה: וכפים מעץ יעננה · והכפים מהעץ יעננה לאבן גם אני מגזלה: יעננה. ר"ל יענה אותה וכפים הוא מרסיע קרוי הבתים ונקרא הרסיע ג"כ כפים ופי' מעץ כמו שאמר מקיר כי כמו שתזעק האבן מהקיר שהוא בנין האבנים כן יזעק הכפים מהקרוי שהוא בנין העצים וי"ת ושיפא מגו מרישא עני לה ר"ל חתיכה מהקורה שיפא כמו עכו"ם שיפא' כו"ם היא ושפא"ה אמורים מריש היא קורה כמו על המריש שבנאו בבירה: (יב) הוי בונה · הענין מבואר למעלה בהוי הראשון: (יג) הלא הנה מאת ה' צבאות. הפסוק הזה והבא אחריו אם נפרשה על ענין הפרשה שהוא בענין נבוכדנצר יהיה פירושו כן הלא הנה יבא מאת ה' צבאות ויגעו עמים בדי אש יכירו העמים אשר היו עם נבוכדנצר ועם זרעו והם הכשדים והנאספים אליהם כי יגיעתם סופה לאש ולכליון כשבאו עליהם חיל מדי ופרס ויחריבו ויהרסו הבניינים אשר יגעו בהם והביאו אלו העמים לבבל ידעו אז ויבינו כי יגיעתם היתה לאש ולכליון ולריק כמו שאמר ירמיהו חומות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבוהים באש יצתו וכפל הענין במלות שונות ואמר ולאמים בדי ריק יעפו: (יד) כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה'. ופי' כי יכירו הכל וידעו כי מהשם היתה הנקמה הזאת נקמת עם השם ונקמת היכלו כי לנבוכדנצר היה דבר פלא שנטרד מבני אדם בעוד הדבר בפיו שהיה מתגאה כמ"ש עוד מלתא בפום מלכא וכו' וגם לבלטשצר בן בנו היה אות גדול כמה שנכתב בכותל ההיכל וביה בליליא אתקטיל בלשאצר מלכא כשדאה וכורש מדאה אמר אחר שכבש בבל כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים הנה כל העמים הודו באל יתברך כאותו הזמן והכירו כי מאת ה' בא כל הרע לבבל בזה הדבר ידעו הכל את כבוד ה' מאד כמים יכסו על ים ידעו באמת כי האל משגיח במעשי בני אדם לתת לאיש כדרכיו: וייגעו · בשתי יודי"ן ושל ירמיה ביו"ד אית"ן לבד והיא מעמדת בגעי"א ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב: בדי אש. בדי ריק. ושל ירמיהו בדי ריק בדי אש והם כמו כאש כריק ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו וכן בדי שופר בדי תרבה לרוב: יעפו. ביו"ד אית"ן לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב ושל ירמיהו ויעפו וזה הפי' נראה לפי ענין הפרשה ולפי מה שכתוב בספר ירמיהו כי שם ג"כ זכר על חורבן בבל זה הפסוק שהזכרנו למעלה כמו שאמר כה אמר ה' חומות בבל וגו' ויגעו עמים בדי ריק ולאומים בדי אש ויעפו אבל לענין הפסוק הבא אחר זה כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' אעפ"י שפירשנו אותו לענין זה יותר נראה שיהיה ענינו לעתיד בימי המשיח כמ"ש בנבואות ישעיהו כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים וזה בימי המשיח כמו שהוא ענין הפרשה וכן אמר בנבואות ירמיהו כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ולזה הפי' יהיה פי' הפסוק שלפני זה כן הלא הנה מאת ה' צבאות אמר אע"פ שיראו בני הדור הזה נקמת ה' בבבל עוד יראו גדולה מזו לעתיד שיהיו מאת ה' צבאות שיקח האל יתברך נקמתו מכל הגוים שיבאו עם גוג ומגוג על ירושלם ואז תהיה יגיעתם לאש ולריק כמ"ש בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה וי"ת הא מתן תקיפין וגו': (טו) הוי משקה רעהו. נבוכדנצר היה שותה ומשתכר כמו שכתבנו למעלה בפסוק ואף כי היין בוגד והיה משקה עמו מלכי העמים שהולך גולה והיו בבתי כלאים בביתו והיה מוציאם בעת שהיה רוצה לשתות ולהשתכר שישתכרו עמו רעהו כמו רעיו וכן מגן גבורהו כשתאלו בעד רעהו וקראם רעיו לפי שהיו מלכים כמוהו: מספח חמתך. והיה מספח להם חמת היין למען ישתו תמיד וישתכרו זהו ואף שכר וגם היה משתכר אותם על כרחם אפי' לא ירצו כדי להתלוצץ וללעוג עליהם וזהו למען הביט אל מעוריהם שישתכרו ויתגלו כמו שנאמר בנח וישכר ויתגל בתוך אהלו. מעוריהם. כמו ערותם אע"פ שהם שני שרשים וכן מערם מעוריהם פשוטה ועורה מספח ענין דבוק כמו ספחני נא תחת חרול יספחו: חמתך. כמו ויכלו המים מן החמת אבל אינו ממשקלו אלא ממשקל חמת היין והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש הפסוק הזה דרך משל משקה רעהו כוס התרעלה ותשכרם בחמתך ופי' חמתך כמו חמת מים כמו שפירשתי ויותר נכון לפרש חמתך כמשמעו מן אף וחמה ואמר זה על דרך ואשכרם בחמתי: למען הביט. למען יראה קלונם לכל ויתגלה ונכון הוא פירוש שיהיה הפסוק דרך משל לפי שאמר תסוב עליך כוס ימין ה': (טז) שבעת קלון · שבעת מקלון מלכי העכו"ם כלומר מלאת רצון נפשך להקל נכבדי ארץ: ואהבת הקלון יותר מן הכבוד · שתה גם אתה. תשתה גם אתה כמו שהם שתו והיה נקלה לעיני כל כלומר כאותו כוס קלון שהשקיתם תשתה גם אתה וכן היה נבוכדנצר נקלה בחייו כשנטרד מבני אדם ודר בין החיות וכן במותו שהושלך מקברו וזהו והערל הראה ערלתך כמו שהיית מקלה המלכים להשקותם לשכרם

מצודת ציון

ובני שלמה חטאים (מ"א א'): (יא) מקיר. מכותל: וכפים · כן יקרא חתיכת עץ מן הקורה ואין לו דומה ובדרז"ל גויל גזית כפיסים (ב"ב ג) אולם שם יאמר על הלבנים ויתכן שהיה דרכם להשים גם עצים בבנין ההוא וקראהו רז"ל ע"ש העצים: יעננה · מל' ענייה ותשובה: (יב) בדמים · בשפיכת דמים: וכונן מל' הכנה: (יג) בדי אש · בהרבה אש וכן בדי ריק וכמו בדי שופר יאמר האח (איוב לט): (טו) מספח · ענין הקבוץ והדבוק כמו תחת חרול יספחו (שם ל): חמתך. מל' חמה וכעס: מעוריהם · הוא מל' גלוי ערוה כמו והראיתי גוים מערך (נחום ג) והוא ענין קלון ובזיון: (טז) והערל · ענין אוטם וסתימה כמו ערלה אזנם (ירמיה ו): וקיקלון

מצודת דוד

לכל העכו"ם וגם נפשך החטאת: (יא) כי אבן · כל אבן תזעק לומר גזולה אני ביד הבונה והכפים מן העץ יענה אל האבן ויאמר גם אני מגזולה והוא ענין מליצה: (יב) הוי בונה וגו' · עתה בא לומר החזון האמור על קץ הגאולה ומפלת המחריב הבית ואמר הוי על הבונה עיר בדמים כי רצח נפש וירש הון ובנה כרך גדול וגו': וכונן וגו' · וכפל הדבר במ"ש: (יג) מאת ה' יבוא לו הגמול ולא במקרה: וייגעו עמים · הבבליים יגעו בהרבה אש ר"ל מה שיגעו להתחזק יהיה תכליתם לתאכולת אש: ולאומים · הלאומים ההם יעפו בהרבה ריק ר"ל כל מה שיפעלו ביגיעה ועייסות לעמוד ולהתחזק יהיה לריק כי אין חכמה וגבורה נגד ה': (יד) כי תמלא. ר"ל בעבור שבני ישראל אנשי הארץ הזאת ימלאו אז דעת את כבוד ה' כמים יכסו על ים · מקום המים קרוי ים והמים הם הממלאים את המקום ומכסים אותו ואמר שכמו כן יהיו ממולאים לדעת את כבוד ה': (טו) הוי משקה רעהו · אוי על הבבליים שהרעו לישראל: רעהו · כי מתחלה התחבר באהבה וריעות ואחר זה קם עליו להחרימו והשקהו יין תרעלה מאסיפת וקבוצת החימה שהיה לו עליו מאז ואף השכירו ר"ל הרבה להרע לו ובלבל דעתו כשכור בשכרותו: למען וגומר · ר"ל אין הכונה היתה לטובתו לרשת ארצם כ"א למען יסתכל על ערותם וקלונם תשגיחו בם: (טז) שבעת וגו' ר"ל יותר היום נהנה ששבע מן הקלון הבא לו ממה שהיית נהנה מן הכבוד של נצחון המלחמה: שתה · לכן שתה גם אתה כוס התרעלה ותהיה ערל באוטם הלב

רשי

לשון אוטם הוא כמו ערלה אזנם (ירמיה ו) ערלי לב וערלי בשר (יחזקאל מד) וי"ת ואתערטל לשון ערום ועריה (שם) : (יז) חמס לבנון · בית מקדשא : ושוד בהמות יחיתן . שוד בהמותך ואוכלוסך אשר שודדי את עמי ישראל הוא ישברם : מדמי אדם . מחמס דמי ישראל : וחמס ארץ ישראל : קריה : ירושלים : (יח) מה הועיל . לבבל פסל : כי בטח . האדם היוצר ויוצרו של אלוהו זה : עליו · על יצירתו זאת הוא בוטח שיעזור לו אשר בא לעשות אלילים אלמים : (יט) הוא יורה . בתמיה : (כ) וה' בהיכל קדשו : מוכן ליפרע : הס מפניו כל הארץ · הס לשון שיתוק ודממת חורבן : (א) על שגיונות . יש שהזכרו כתרגומו ולפי משמעו בקש רחמים על עצמו שהפליג דברים כמו (לעיל א) ע"כ תפוג תורה ותעשה אדם כדגי הים קנתר אחר מדת הדין : (ב) שמעתי שמעך · אשר מעולם שנפרעת תמיד ממכעיסיך ואת הרשע

יְהוָה וְקִיקָלוֹן עַל־כְּבוֹדֶךָ׃ יז כִּי־ נ'
חֲמַס לְבָנוֹן יְכַסֶּךָּ וְשֹׁד בְּהֵמוֹת יְחִיתַן נ'
מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־ ח'
יֹשְׁבֵי בָהּ׃ יח מָה־הוֹעִיל פֶּסֶל כִּי
פְסָלוֹ יֹצְרוֹ מַסֵּכָה וּמוֹרֶה שָּׁקֶר כִּי־
בָטַח יֹצֵר יִצְרוֹ עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים ד' חסר
אִלְּמִים׃ יט הוֹי אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה כ' ג' · נ'
עוּרִי לְאֶבֶן דּוּמָם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה־ כ'
הוּא תָּפוּשׂ זָהָב וָכֶסֶף וְכָל־רוּחַ אֵין נ'
בְּקִרְבּוֹ׃ כ וַיהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס
מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃

ג א תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק הַנָּבִיא׃ וחד חבקוק
עַל שִׁגְיֹנוֹת׃ ב יְהוָה שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ נ' וכ"כ

דְלְוֹט מִן קֳדָם יְיָ וְיֵתֵי קְלָנָא עַל יְקָרָךְ׃ יז אֲרֵי חֲטוֹף בֵּית מַקְדְשָׁא יְחַפִּינָךְ וּבִזַּת עַמֵיהּ תְּתַבְּרִינָךְ מִדְמֵי אֱנָשָׁא וַחֲטוֹף אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם וְכָל דְיָתְבִין בַּהּ׃ יח מָא אַהֲנֵי צַלְמָא אֲרֵי אַתְקְנֵיהּ עָבְדֵי מַתְכָא וְדַחֲלַת שְׁקַר אֲרֵי אִתְרְחִיץ לְבָא דְעָבְדֵיהּ עֲלוֹהִי לְמֶעְבַּד טַעֲוָן דְלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ׃ יט וַי דִי אָמַר לְצַלַם אָעָא קוּם וּלְדַחֲלַת אַבְנָא אִתְעַרֵי וְהִיא שַׁתְקָא וְדַמְיָא הוּא מַכְלֵי הָא הוּא מַחְפֵּי דְהַב וּכְסַף וְכָל רוּחַ לֵית בִּמְעוֹהִי׃ כ וַייָ אִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ בְּהֵיכְלָא דְקוּדְשֵׁיהּ וִיסוּפוּן מִן קֳדָמוֹהִי כָּל דַחֲלַת אַרְעָא׃ א צְלוֹתָא דְצַלִּי חֲבַקּוּק נְבִיָא כַּד אִתְגְלֵי לֵיהּ עַל אַרְכָּא דִיהַב לְרַשִׁיעַיָא דְאִם יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא בְּלִבַּב שְׁלִים יִשְׁתְּבִיק לְהוֹן וִיהוֹן כָּל חוֹבֵיהוֹן דְחָבוּ קֳדָמוֹהִי הָא כְּשָׁלוּתָא׃ ב יְיָ שְׁמָעִית שְׁמַע

אבן עזרא

מלה אחת והפ"א כפול שהוא תחלת כל מלה כמו בבת עינו ואולי הם שתי מלות ותחסר אל"ף ככלב שב על קיאו : (יז) כי · הטעם שכרתה עצי הלבנון לבנייך : ושוד בהמות · ושודך שהיית מפחיד הבהמות והנה יחיתן כמו יקימן ישימן רבות נקבות : מדמי אדם . והנה על הכל עברה רעתו : (יח) מה הועיל : ישרת בעבור אחר וככה הוא אומר למלך כשדים כאשר תסב עליך כוס ימין ה' מה הועיל פסל : יוצרו · הוא הפועל המציירו ומה הועילה מסכה : ומורה שקר . הוא כהן לעכו"ם כל אלה מה הועילו לך ויש לתמוה כי בטח יוצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים הטעם צורת אדם פה להם ולא ידברו : (יט) הוי אומר · הקיצה מהפעלים העומדים כי לשון יאמר הקיצה משנתך וככה עורי כמו עורה למה תישן על כן טעו האומרים המעורר ישנים כי המעיר ישנים ראוי שיאמר והמקיץ לדומים אינו נכון כי המקיץ הוא הישן והעד כי אין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כולם ישנים כי תרדמת השם נפלה עליו וכתיב לא הקיץ הנער מ"ם דומם כמ"ם רוקם וחנם והטעם כמו ידמו כאבן ועל דעת רבי יהודה ידמו מפעלי הכפל וככה דומם והוא שם התאר : הוא יורה · כי הוא הכל שהוא תפוש בזהב ובכסף הטעם על איבריו כי אינם כאיברי האדם שהחיים מחברים על כן וכל רוח אין בקרבו והפך אלה : (כ) וה' · כאשר יתן קולו בשמים שם היכל קדשו הס מפניו כל אנשי הארץ : (א) תפילה · זאת ברוח נבואה נאמרה והוא מתנבא על רעב שיהיה כאשר יתבאר בסוף התפילה ולא יהיה כח לישראל לעמוד מפני האויב ואת התפלה על דרך סדר התהלות על כן כתב על שגיונות למנצח גם מלת סלה ושם פירשתי אלה המלות בספר תהלות : (ב) ה' · טעם שמעתי שמעך שהודיעו השם דבר הרעב

וכל יושבי ח' וסימ' נמסר בספר יהושע סימ' ז' : לעץ ג' וסימ' הוי אומרים לעץ אבי אתה . הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן . כי יש לעץ תקוה : לחבקוק ל' תפלה לחבקוק. חבקוק ל' המש' אשר חזה:

תולדות אהרן אומר לעץ · סנהד' יז (בכורים שם) :

רדק

לשכרם כדי שתראה ערלתם וכד"מ שכתבנו יפה ושכר כמו שכך . והערל כמו כוס תרעלה כמו שאמר תסוב עליך כוס ימין ה' כוס תרעלה שסבבת על כל הגוים להשקותם על ידך אחרי שתותם תסוב עליך הכוס להשקותו כמו שכתוב בספר ירמיהו קח כוס החמה וגו' : וקיקלון על כבודך . קיקלון יבא לך על כבודך קיקלון מלה מורכבת מן קיא וקלון ר"ל קיא של קלון אחר היא לפי שזכר השכרות והשכור מקיא וכן אמר כהתעות שכור בקיאו ות"י והערל ואתערטל פי' ענין ערום וכן תרגם ערום ערטילאי · (יז) כי חמס לבנון יכסך · פי' החמס שעשית ללבנון והוא ארץ ישראל כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון החמס ההוא יכסך ויאבדך עד שלא תראה עוד : ושד בהמות יחיתן · וכן השוד שעשית לשוכנים בה יכסך . ואחר שהמשיל הארץ ללבנון המשיל השוכנים בה לחיות שדרכם לשכון בלבנון שהוא יער עבים כמו שאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה וחמס הארץ הוא הריסת הערים והבתים והשחתת עצי המאכל וזולתם ושוד הבהמות שהוא משל לבני אדם השוכנים בה היא דמה ששפך וכן פי' אחר כן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה וכבר פי' כי קריה אמר על ירושלם ורבי יונה פי' כן אמר למלך בבל החמס שעשית ללבנון שהיא א"י יכסה אותך כלומר ישוב חמסך בראשך אחר שעשית כמה רעות לסוף ישובו ויחולו על ראשך כי כן שוד בהמות יחיתן כי השוד שעשו הבהמות בטרפה טרף רב ימים רבים ולבסוף פעם אחת יאספו עליהם הרבה אנשים ויחתו ויהרגו אותם כן אתה כל החמס שעשית כמה שנים ישוב עליך בפעם אחת הכל ויכסך וי"ת לבנון בית מקדשא וכן תרגם אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא יחיתן שרשו חתת והיו"ד תמורת הכפל או יהיה שרשו חית ויהיו שני שרשים וענין אחד : (יח) מה הועיל פסל · מה הועיל לו פסלו למלך בבל שהיה מתהלל בו ונותן שבח לאלוהו מה הועיל לו ביום שברו וכן אמר בנבואת ישעיהו כרע בל קרס נבו : כי פסל יצרו · האומן שיצרו ופסלו מה תועלת היתה בו : מסכה ומורה שקר · ומה הועילה ג"כ המסכה שנסמך בה כפסל ומה הועיל גם הפסל שמורה שקר לעבדו : כי בטח יצר יצרו עליו · פי' מה תועלת ימצא בו היוצר שיצרו כי בטח עליו כי בטח על יצרו כלומר על מעשה ידיו המעשה נקרא יוצר והעושה נקרא יוצר וכן ויצר אמר ליוצרו לא הבין : אלילים אלמים · שלא יענו אל הקורא להם : (יט) הוי אומר · לעץ דומם . תואר כללי לזכר ולנקבה כמו ריקם וכן שבי דומם : הוא יורה . בתמיה אתה הקורא לו איך תחשוב שיורה לך את אשר תעשה : הנה הוא תפוש זהב וכסף · כלומר תפוש ומצופה בזהב וכסף פי' אינו בשר ודם שיקבל רוח כי כסף וזהב הוא לפיכך וכל רוח אין בקרבו ופי' וכל שום רוח אפי' רוח הבהמה וכן כל מלאכה לא תעשו וכל חלב וכל דם לא תאכלו והדומים להם : (כ) וה' בהיכל קדשו · ואין כן ה' כי הוא הנותן רוח בכל בשר ואף על פי שהוא בהיכל קדשו והוא השמים : הס מפניו כל הארץ . יראו מפניו כל יושבי הארץ כי הוא המשגיח בהם ורואה כל מעשיהם כמו שאמר משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם : (א) תפלה לחבקוק הנביא · זאת התפלה נעשת על דרך שיר משירי תהלים · על כן אמר על שגיונות כמו שגיון לדוד ואמר למנצח בנגינותי וכן אמר בו מלת סלה ואינה כתובה זאת המלה בכל המקרא כי אם בזאת התפלה ובספר תהלים וענין התפלה על צרת ישראל בגלות הזה וספר בה נסים וגבורות שעשה האל לישראל מיום אשר גאלם ממצרים והתפלל ואמר בדרך נבואה כי כן יעשה עמהם בגלות הזה ובגאלתם מהגלות ובמלחמת גוג ומגוג והחכם רבי אברהם א"ע ז"ל פי' כי תפלה זו על רעב שהיה עתיד להיות ולהייתו בקרב שנים חייהו . ר"ל בקרב שני הרעב וכן הבנהרים חרה ה' ר"ל על עצירת המטר · תעור קשתך · על הקשת שנראה בענן ביום הגשם וכן כי תרכב על סוסיך ר"ל

מצודת דוד

הלב ובלבול הדעת : תסוב וגו' · מימין ה' תסובב עליך כוס התרעלה ר"ל המקום ילאם בך : וקיקלון על כבודך . על הכבוד שאתה בו יבוא קיא וקלון ר"ל תהיה נמאס בקיא ומכוסה בקלון ולפי שהמשיל הפורעניות לשתיית היין אמר לשון קיא כי דרך השכור להקיא : (יז) כי חמס לבנון . החמס שעשית ללבנון שהוא א"י החמס הזה יכסה אותך ותשוב בראשך : ושוד בהמות · השוד שעשית אל הבהמות ועל ישראל יאמר ולפי שהמשיל את א"י ליער הלבנון המשיל אנשים לבהמות המצויות ביער ואמר השוד הזה ישבר אותם ר"ל עליהם תבוא שוד כמו השוד שעשו לישראל : מדמי אדם · כל זה יבוא מסבת דמי אדם ששפך דם ישראל : וחמס ארץ . מסבת החמס שעשה בא"י ובקריה היא ירושלים ובכל אנשים היושבים בה : (יח) מה הועיל פסל . אם כל אלה יבוא עליו מה א"כ הועיל לו הפסל אשר פסלו ועשהו האומן היוצרו ומתקנו : מסכה · וכן המסכה מה הועיל וכן המלמד השקר הוא כהן הפסל המלמד דרכי עבודתו : כי בטח . אשר בטח האומן ואפי' זה האומן עצמו שעשה אותו יבטח על פסל מעשה ידיו להספיק בידו לעשות אלילים אלמים אשר הדבור אין בהם ר"ל האומן המתעסק בו ובוטח עליו מה תועלת מצא בו : (יט) הוי אומר וגו' . הוי לאומר אל הפסל העשוי מעץ הקיצה משינתך ושמע אלי ולאבן דומם אומר עורי : הוא יורה · וכי הוא יוכל ללמד אותם דבר מה בתמיה הנה הוא מחופה ופרוש עם כסף וזהב ויפה הוא למראה העין אבל אין בקרבו שום רוח אפי' רוח החיוני כבהמה : (כ) וה' · אבל ה' עם שהוא בהיכל קדשו בשמים ממעל ע"כ כל יושבי הארץ שותקים מפני אימתו כי ידו בכל משלה ואין מי ידבר למולו : ג (א) שגיונות . ר"ל תפלתו היתה בעבור שגגה והתרעם מול ה' ולכן חזר להתפלל

מצודת ציון

וקיקלון . כמו קיא קלון וקיא הוא מלשון הקאה והוא המאכל שחוזר דרך הפה . (יז) לבנון · כן נקרא א"י כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג) : ושוד · מל' שדידה ועושק : יחיתן · מל' חתת ושבר וכן וחתו גבוריך תימן (עובדיה א') : (יח) הועיל · מל' תועלת : פסלו · ענין החלקת והשואת הצורה וכן ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה) : יוצרו . מל' יצירה ור"ל מתקנו ועושהו : מסכה . צורה הניתך ממתכת : ומורה . ענין למוד כמו את מי יורה דעה (ישעיה כח) : אלילים · מל' אל ולא ר"ל דבר מבלי תועלת : אלמים . מל' אלם : (יט) הקיצה עורי · מל' הערה והקצה מן השינה : דומם · מושתק כמו וידום אהרן (ויקרא י) : יורה . ילמד : תפוש · ענין שטוח ופרישה כמו פשה הנגע (שם יג) : וכל רוח . שום רוח וכן כל מלאכה לא תעשו (שם כ"ג) : (כ) הס · ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר יג) : (א) שגיונות · מלשון שגיאה וכן שגיון לדוד

יְרָאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר׃ ג אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר־פָּארָן סֶלָה כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ׃ ד וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזֹּה׃ ה לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו׃ ו עָמַד ׀ וַיְמֹדֶד אֶרֶץ רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ הַרְרֵי־עַד

ג' ומ"ל · כ' · כ' מ"ל · ג' · כתיב וי' · יפה ומטעים כיס · עזו קרי · ג רפין · ג'

גְבוּרְתָךְ דְחָלִית יְיָ רַבְרְבִין עוֹבָדָךְ דִּי אַתְּ יָהֵיב אַרְכָּא לְרַשִׁיעַיָּא דְאִם יְתוּבוּן לְאוֹרָיְתָךְ וְלָא תָבוּ וְאִינוּן מַרְגְזִין קֳדָמָךְ בְּגוֹ שְׁנַיָּא דִיהַבְתָּא לְהוֹן חַיָּא בְּכֵן אַתְּ עֲתִיד לְהוֹדַע גְבוּרְתָךְ בְּגוֹ שְׁנַיָּא דַאֲמַרְתָּא לְחַדָּתָא עָלְמָא לְאִתְפְּרָעָא מֵרַשִׁיעַיָּא דַעֲבָרוּ עַל מֵימְרָךְ וְצַדִּיקַיָּא עָבְדֵי רְעוּתָךְ בְּרַחֲמִין תִּדְכַּר׃ ג בְּמִתַּן אוֹרָיְתָא לְעַמֵּיהּ אֱלָהָא מִדָּרוֹמָא אִתְגְּלֵי וְקַדִּישָׁא מִטּוּרָא דְפָארָן בִּגְבוּרַת עָלְמִין אִתְחַפִּיאוּ שְׁמַיָּא זִיו יְקָרֵיהּ וְאַמְרֵי תוּשְׁבַּחְתֵּיהּ מַלְיָא אַרְעָא׃ ד וְזָהוֹר יְקָרֵיהּ כְּזָהוֹר בְּרֵאשִׁית אִתְגְּלֵי וְזִקּוּקִין מִמַּרְכֶּבֶת יְקָרֵיהּ נָפְקִין תַּמָּן גַּלִּי יַת שְׁכִנְתֵּיהּ דַּהֲוַת מְטַמְּרָא מִבְּנֵי אֱנָשָׁא בְּתָקוֹף רוּמָא׃ ה מִן קֳדָמוֹהִי מִשְׁתַּלַּח מַלְאָךְ מוֹתָא וְנָפֵיק כְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא מִמֵּימְרֵיהּ אִתְגְּלֵי׃ ו וְאַזִּיעַ אַרְעָא וְאַיְתִי מַבּוּלָא עַל עַם דָּרָא דַעֲבָרוּ עַל מֵימְרֵיהּ וְאַף בְּתַנְיָתָא כַּד חָבוּ קֳדָמוֹהִי בְּחוֹבֵיהוֹן כֵּן בַּלְבֵּילִינוּן לְעַמְמַיָּא וְאִתְפָּרְקוּ טוּרַיָּא דְמִלְקַדְמִין מָבָא

הרעב וטעם פעלך שתחיה ישראל בקרב אלה השנים ור' יהודה אמר שמעתי גבורותיך ועתה חיה פעלך כאילו הוא מת וזה רחוק : בקרב שנים תודיע פעלך מה יעשה והם ישראל הם הפועל שלך : ברוגז . בעת הרוגז שאנו בפחד : רחם תזכור · רחמיך ומלת רחם לשון יחיד כי רחמים לשון רבים ורבי משה אמר ברוגז רחם וזכור העת שבאתה אתה האלוה מתימן וזה ארוך ואינו נכון ויש אומרים כי רחם שם דבר כמו אהבה ארחמך ה' חזקי : (ג) אלוה . עתה יספר כמה גבורות עשה לישר' הטעם הלא אתה הוא מתימן כמו אלוף תימן כמו ה' בצאתך משעיר : וקדוש מהר פארן · וכבר פירשתי זה הטעם בפרשת וזאת הברכה כי כאשר עבר הכבוד על הר שעיר שהוא סמוך לפארן כמו שנאמר ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן או זרח משעיר כבוד השם ונראה' גבורתו במלחמת מדין וסיחון ועוג : כסה שמים הודו · ששבחוהו הכל ופחדו ממנו : (ד) ונגה · שהיה יוצא מלפניו כאור היה זה הוא כמו עמוד האש . וקרנים · כמו כי קרן עור פני משה : ושם חביון עזו . הוא הארון כמו אתה וארון עזך וכתי' כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו וי"ו חביון תחת אלף וטעם חביון עזו הארון שהיה חבוי וטמון ומכוסה כשנושאים אותו או הוא מבעלי הה"א כמו חבי כמעט רגע עד יעבר זעם : (ה) לפניו . לפני הכבוד או הארון ששם הכבוד : דבר . להרכב הטעמים כדרך וגם הגרע' : ויצא רשף · כמו דבר ולחומי רשף כמו אכולי דבר : (ו) עמד · נמדדה ארץ כנען ונתחלקה לשבטים וטעם כ"מ ששם עינו עליו מיד נמס וזהו ויתר גוים : ויתפצצו . הטעם שכל מקום שעבר עליו הכבוד היה מתפוצץ לו

הרשע הזה אתה סובל יראתי · אמרתי איך נשתנית מדת הדין כנגד ישראל : פעלך בקרב שנים חייהו . פעלך הראשון שהייתה נפרע לנו מאויבינו בקרב שני הגלה שאנו שרויים בה חייהו כלומר עוררהו והשיבהו ובקרב שנים הללו תודיעהו : ברוגז · שתקצוף על הרשעים : רחם תזכור · רחם כמו לרחם : (ג) אלוה מתימן יבוא · עכשיו הוא מזכיר לפניו שלא הראשון שהוא מבא לפניו לעוררהו ופועל (ס"א פועל) חיבתן של ישראל ופורענו' דורו' הראשוני' כשבא ליתן את התורה (חזרת על עשו וישמעאל ולא) קבלוה : תימן · עשו : פארן . ישמעאל כדאמר וישב במדבר פארן (בראשית כא) : כסה שמים הודו · בסיני לישראל : (ד) ונוגה · אותו היום : כאור תהיה · כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית היה וכן ת"י : קרנים . לשון מאור כשהוא נוקב חורח דרך הנקב נראה כמין קרנים בולטין וכן (שמות לד) כי קרן עור פניו : מידו · מידו של הקב"ה באו להם : ושם חביון עזו · כתרגומו שם נגלה עזו שהיה חבוי למסרע בסתר עליון : (ה) לפניו ילך דבר · מצאתי במדרש אגדה בשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל טרדו למלאך המות להפליגו לדברים אחרים שלא יעמוד לקטר ולומר אותה שעתידה לכפור בך לסוף ארבעי' יום ואתה נותן להם את התור' : ויצא רשף לרגליו · מלאכי רשף באו עמו לסיני : (ו) עמד וימודד ארץ . התחיל לדקדק בדין דור המבול למדוד להם מדה כנגד מדה ומדד עומד כדאמר נצב ה' ועומד לדין עמים (ישעיה ג) מתסין ומדקדק בדינם : וימודד ארץ · ברותחים קילקלו וברותחים נדונו · ראה . בדור הפלגה שעל ידי שהיו שפה אחת באו כולם בעצה כדכתיב ויהי כל הארץ שפה אחת

הודו ת' וסי' נמ' בירמיה סי' כ"ב : עזה ד' בקרי' וסי' ושם חביון עזה כתי' ת'· תשם מסרת עזו . וית לשבי עזו. הללוהו ברקיע עזה·ויצא ג' בקריא' וסי' ויצא רשף לרגליו.והנשיא אשר בתוכם·גרש לץ ויצא מדון :

תולדות אהרן ברוגז . מ"ק יז : מתימן יבא . עכו"ם ג : ונוגה כאור · פסחים ח עקרים מ"ג פכ"ט : וימדד ארץ . כ"ק לח :

רדק

ר"ל על העננים וכן אמר כי תאנה לא תפרח ודעת רוב המפרשים על הענין שזכרנו וכן דעת יונתן והוא תרגם שגיונות ענין שגגה התפלל שיהיו שוגות ישראל נחשבים לפניו כשגגה : (ב) ה' שמעתי שמעך יראתי • שמעתי קול הנבואה אומר אלי הגלות הארוך שיהיה לישראל לעתיד ויראתי איך יוכל לעמוד כמה שנים בקרב אויביו לפיכך אני מתפלל לפניך ואומר פעלך בקרב שנים חייהו . ישראל שהם פעלך שאתה פעלתם כמ"ש על בני ועל פועל ידי תצוני ואמר הוא עשך ויכוננך : חייהו . חיה אותו בתוך השנים הארוכים האלה שיהיה בגלות שלא יכלה בקרב אויביו : בקרב שנים תודיע . בקרב אלה השנים תודיע דברך שיעדת להם ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו' : ברוגז רחם תזכור . בזמן הרוגז והאף שהוא זמן הגלות תזכור להם אהבת אבותם כמ"ש וזכרתי להם ברית ראשונים או יהיה רחם אחד מן רחמים כלומר זכור להם רחמיך כמ"ש זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה ודרך הדרש רח"ם בגימטריא אברהם חשבון זה כזה כלומר זכור להם ברית אברהם : (ג) אלוה מתימן יבא . עתה ספר הגדולות והנוראות שהראה האל לישראל במדבר שיעשה להם כן בצאתם מהגלות תחלה כשנתן להם התורה וזה אלוה מתימן יבא כמו שאמר בתורה וזרח משעיר למו כי תימן הוא שעיר וכן מהר פארן כמו שנאמר בתורה הופיע מהר פארן : כסה שמים הודו • זהו הלפידים שראו ביום מתן תורה שהיו מזהירים השמים והארץ : הודו . פי' הודו והדרו : ותהלתו . זהרו מן בהלו נרו עלי ראשי • וזכר שעיר ופארן כי הם סמוכים להר סיני ודרך הדרש ידוע וי"ת מתימן מדרומא ודעתו כדעת אונקלוס בפי' הפסוק ותהלתו תרגומו כמשמעו ומיבר תושבחתיה : (ד) ונוגה כאור תהיה • זהו מה שאמר בתורה ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר : קרנים מידו לו . זהו כי קרן עור פני משה כלומר הזיו ההוא היה מיד האל לו למשה ואמר קרנים בל' שנים כי הפנים שני צדדין וי"מ קרנים על הלוחות שנתן למשה שהיו שנים והיו מזהירות בנראה ובנסתר : ושם חביון עזו • שם בסיני נגלה מה שהיה נחבא מעולם עד היום ההוא כי לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו שנגלה בו האל ית' בכבודו הגדול על הר סיני לעיני כל ישראל וי"מ חביון עזו על הארון כמ"ש עליו אתה וארון עוזך ושם היו נסתרות הלוחות : (ה) לפניו ילך דבר • פי' אא"ז במתי מדבר והחכם ר' אברהם א"ע פי' על העמים כשנכנסו ישראל לארץ כמ"ש את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו' : רשף • כמו דבר והענין כפול במלות שונות וכן ולחומי רשף והוא חולי שקדחתה שבית חמה השורפת וממיתה מהרה : לרגליו • לסבתו כמו ויברך ה' אותך לרגלי : (ו) עמד וימודד ארץ . עמד הארון בגלגל י"ד שנה עד שכבשו הארץ וחלקוה במדה וחבל : ראה ויתר גוים • משה ראה והכין להתר הגוים

מצודת ציון

לדוד (תהלים ז) : (ג) מתימן • הוא ארץ אדום שהוא בדרומה של א"י : סלה • לעולם : הודו • ענין הדר ופאר : ותהלתו • ענין האורה והזוהר כמו בהלו נרו (איוב כ"ט) : (ד) ונגה • ענין האורה וזריחה כמו מנוגה נגדו (תהלים יח) : קרנים • הושאל על הממשלה והתחזקות ע"ש שבע"ח בעלי הקרן יתחזקו בהם : חביון . מל' חבוי וגנוז כמו חבי כמעט רגע (ישעיה כו) : עזו . ענין חוזק ועל הארון יאמר שהוא חוזקו של ישראל : (ה) דבר • מגפה : רשף • גחלי אש כמו רשפיה רשפי אש (ש"ה ח) : לרגליו . ר"ל עם ביאתו וכן ויברך ה' אותך לרגלי (בראשית ל) : (ו) ויתר • ענין דלוג והעתק כמו ויתר ממקומו (איוב לז) : ויתפוצצו • ענין הפיזור עם השבר והריצוץ

מצודת דוד

להתפלל לפניו ולספר בשבחו : (ב) שמעתי שמעך • שמעתי מה שאמרת לי והשמעת לאזני מהגלות וארכו והנה יראתי עד מאד : ה' פעלך . לכן חבקוק אמר אתה ה' אשר בקרב השנים האלה לא יכלו והעמד בחיים את ישראל הנקרא פועל ידך כמ"ש על בני ועל פועל ידי (ישעיה מה) : בקרב שנים תודיע . בקרב השנים האלה תודיע שברוגז רחם תזכור ר"ל שאף בזמן הרוגז והגלות תזכור לרחם עליהם וכמ"ש ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו' וזכרתי להם ברית ראשונים (ויקרא כו) : (ג) אלוה מתימן יבא • הנה כשבא אלוה לפני ישראל כשעברו את תימן הוא ארץ אדום כי אז התחילו להלחם בסיחון ועוג : וקדוש מהר פארן סלה • הוא כמו הפוך וקדוש סלה מהר פארן ור"ל כשבא ה' שקדוש מעולם כשעברו הר פארן שהוא סמוך לארץ אדום כמ"ש בהררם שעיר עד איל פארן (בראשית יד) והר שעיר הוא ארץ אדום והוא תימן וכפל הדבר במ"ש : כסה שמים הודו • אז כשכבשו ישראל ארץ סיחון ועוג כסה שמים הודו ר"ל אז מלאה הודו על שמים ממעל וזהרו מלא הארץ כי אז נתפרסם גבורות ה' : (ד) ונוגה כאור תהיה • הנוגה של עמוד האש שהוליך לפני ישראל היתה מאירה כאור היום : קרנים וגו' • מיד ה' בא לישראל קרן ממשלה והתגברות : ושם וגו' . בשמה ישראל הלך חביון עזו הם הלוחות שהיו מאז חבויים וגנוזים במרום הגנוזים בארון הנקרא עז כמ"ש אתה וארון עזך (תהלים קלב) : (ה) לפניו . לפני הארון הלך הדבר לנגוף את הכנענים ועם ביאתו יצא רשפי אש לשרוף אותם ר"ל ע"י הארון ההולך עמהם למלחמה כבשו את הכנענים : (ו) עמד וימודד ארץ . כאשר עמד הארון בארץ כבשו אותה וחלקוה לשבטים במדה בחבל : ראה . כאשר הארון שם עינו בארץ היה מעתיק את הכנענים לגרשם מארצם : ויתפוצצו • ההרים הקבועים מעולם כי מתפוצצים

שַׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם הֲלִיכוֹת עוֹלָם
לוֹ׃ ז תַּחַת אָוֶן רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן
יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְיָן׃ ח הֲבִנְהָרִים
חָרָה יְהוָה אִם בַּנְּהָרִים אַפֶּךָ אִם־
בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־סוּסֶיךָ
מַרְכְּבֹתֶיךָ יְשׁוּעָה׃ ט עֶרְיָה תֵעוֹר
קַשְׁתֶּךָ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת אֹמֶר סֶלָה
נְהָרוֹת תְּבַקַּע־אָרֶץ׃ י רָאוּךָ יָחִילוּ
הָרִים זֶרֶם מַיִם עָבָר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ
רוֹם יָדֵיהוּ נָשָׂא׃ יא שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד
זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ לְנֹגַהּ בְּרַק

נ"נ' חד חסר · ד' חד חסר · נ' · ס' מ"ל · נ' · י"ם פסוקים אם אם · כ' וחסר · ד' ג' מ"ל וחד חסר · ו' נעינו · ל' · ג' · ל' ומ"ל · ל' ומ"ל · ל' וחסר

רְמָתָא דְמִן עָלְמָא גְבוּרַת
עָלְמָא דִילֵיהּ׃ ז כַּד פְּלַחוּ בֵּית
יִשְׂרָאֵל לְטַעֲוָתָא מְסַרְתִּינוּן
בְּיַד כּוּשַׁן חַיָּבָא וְכַד תָּבוּ
לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא עֲבָדֵית לְהוֹן
נִסִּין וּגְבוּרָן וּפְרַקְתִּינוּן מִיַּד
מִדְיָנָאֵי עַל יַד גִּדְעוֹן בַּר
יוֹאָשׁ׃ ח הָא עַל מַלְכֵיהוֹן
וּמַשִׁרְיָתְהוֹן דְּסַגִּיאִין כְּמֵי
נַהֲרָא הֲוָה רְגַז מִן קֳדָמָךְ יְיָ
עַל מַלְכַיָּא הֲוָה רוּגְזָךְ וּבְיַמָּא
הוֹדַעְתְּ בְּהוֹן פּוּרְעֲנוּת
גְּבוּרְתָּךְ אֲרֵי אִתְגְּלֵיתָא עַל
מַרְכְּבַת יְקָרָךְ שְׁכִנְתָּךְ לְעַמָּךְ
תְּקוֹף וּפוּרְקָן׃ ט אִתְגְּלָאָה אִתְגְּלֵיתָא בִּגְבוּרְתָּךְ בְּדִיל קְיָמָךְ דְּעִם
שִׁבְטַיָּא מֵימְרָךְ קַיָּם לְעָלְמִין לְהוֹן בְּזִיעֲתָא טַנְרִין תַּקִּיפִין נְפָקוּ נַהֲרִין שְׁטַפוּ אַרְעָא׃
י בְּאִתְגְּלָיוּתָךְ עַל טוּרָא דְסִינַי חֲזוֹ יְקָרָךְ זָעוּ טוּרַיָּא עֲנָנֵי מִטְרָא עֲדוֹ אֲרִים תְּהוֹמָא
קָלֵיהּ חֵילֵי מְרוֹמָא תְּמָהוּ קָמוּ׃ יא אַף בְּמֶעְבְּדָךְ נִסִּין לִיהוֹשֻׁעַ בְּמֵישַׁר גִּבְעוֹן
שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא קָמוּ בְּמָדוֹרֵיהוֹן עַמָּךְ בְּמֵימְרָךְ אִתְגַּבָּרוּ בִּתְקוֹף נִצְחַן

גבעות עולם ג' דסמיכי בקרי' וסי' עד תאות גבעות עולם תהיינה . ומסגר גבעי' עולם . שחו גבעות עולם
הליכות · יריעות ה' מ"ל וסימ' בסדר ויקהל : ראוך ג' בקריאה וסי' ראוך יחילו הרים זרם מים עבר ·

תולדות אהרן הליכות עולם · מגלה כח סוטה כב נדה עג : עריה · סנהדרין לב : נתן תהום · (ר"ה נט) :
שמש ירח · נדרים לט סנהדרין קי :

רשי

לחת (בראשית יח) : ויתר גוים . הקפילם לשבטים לשון כדאמר ויתר מתאומו (איוב לז) לנתר בהם (ויקרא יא) : הררי עד · הרי הסכו"ם : הליכות עולם לו · הראה להם שכל מהלכו של עולם שלו הוא : (ז) תחת און · בשגגה בישראל : ראיתי אהלי כושן · שעומדים בגלוי ומחבלים את ישראל ובהכעסם לפניך ירגזון יריעות וגו' הכל כתרגומו : (ח) הבנהרי' · יש תמיהות שאין קיימות הראיתנו הכל אלא עשה ופירוש המקרא כתרגומו : מרכבותיך · לנו ישועה : (ט) עריה תעור קשתך · עלה ערות גבורתך : שבועות מטות · שבועות שנשבעת לשבטים : אומר סלה · מאמר המקיים לעולם · אומר נקוד פתח (ר"ל סגול) וטעמו למעלה שהוא שם דבר : נהרות תבקע ארץ · כתרגומו : (י) ראוך יחילו הרי'. הרי גבלי ארנון שנדבקו זה עם זה : זרם מים עבר · כשעברו בירדן תמו נכרתו המים ועבר קילוח שטף המים לפסולו של נהר והבאי' מלמעלה קמו עמדו : נתן תהום קולו . שבחוהו יושבי הארץ : רום ידיהו נשא · נבא השמי' הודו לו : (יא) עמד זבולה . במדוריהון כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה ופירשוה על מלחמות גבעון כתרגומו : לאור חציך

אבן עזרא

או הוא דרך משל שעבר על המלכים שאחזתם אימה : שחו · הגבעות לפניהם והיו מישור והליכות עולם : (ז) תחת . הטעם כי אהלי כושן נסעו כאילו היו תקועים במקומות און שלא יעמד גם נכון הוא להיות זה רמז לדבר כושן רשעתים וארץ מדין על דבר גדעון בדברי השלום : (ח) הבנהרים . השלים עתה לספר גבורות השם בעבור ישר' עתה יחל לספר גבורתו שהוא דורש תמיד ארץ ישראל להשקות' כאשר הזכיר דוד גשם נדבות תניף אלהים אחר שאמר חיתך ישבו בה וגבורת ה' תראה' בכל דור ודור בבואתו להמטיר וכתוב עושה גדולות ואחריו הנותן מטר כי יש לתמוה איך יעלו העננים מהנהרים וכן מהים כמו הקורא למי הים כשהעננים עולים מהי' והולכים להמטיר אל מקום שירצה השם על כן כתוב וישפכם ה' צבאות שמו : סוסיך . הם עבים שירוצו להמטיר על מקום רצונו ואל תתמה בעבור שקרא' סוסיו כמו הנה ה' רוכב על עב קל השם עבים רכובו וטעם ישועה להושיע יושבי הארץ : (ט) עריה · לשון גילוי כמו וקיר ערה מגן ואות תעור מבנין נפעל משרש אחר על משקל אף תכון תבל התי"ו סימן הקשת והעור תגלה הקשת וזאת כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם וטעם שבועות מטו' על החצי' וככה כתוב ברק חניתך כאילו המטות נשבעו לקיים מאמרך סלה : נהרות תבקע ארץ . לנוכח השם והארץ שהיא הבקועה היא הפעולה עד שתעשה כמו נהרות : (י) ראוך יחילו . מקול הרעם : זרם מים עבר · עליהם על ההרים : נתן תהום קולו . שאון הים והנהר וטעם רום היפוך תהום כמו כי אשא אל שמים ידי דרך משל שנשבע כאילו הוא נשבע ברומו של עולם או פירושו שהשמים הראו גבורתם על הגשם : (יא) שמש · כל אחד מהם עמד בזבולו

והטעם

רדק

כגוים מן הארץ ויתר פי' ויקפץ כמו לנתר בהם על הארץ כלומר כבודו היה בגלגל והיה מגלת גויי הארץ ומפילם לפני ישראל כאלו בראייה לבד היה ממיתם : ויתפוצצו הררי עד · משל למלכי כנען וכן גבעות עולם ויתפוצצו ענין הבירה עם הפיזור כמו וכפטיש יפוצץ סלע : שחו · משפלי ההפל והוא חסר הכפל מן תחתיו שחתו : הליכות עולם לו · מהלכי העולם כלם לאל יתברך לפיכך יעשה בהם כרצונו להגביה זה ולהשפיל זה לגרש זה ולהנחיל זה ואמר הליכות עולם כי העולם מתנהג על מהלכי הגלגלים והכוכבים וי"ת פסוק זה על דור המבול ועל דור הפלגה יר"ל אלה הדורות שלא היו מכירים בו והיו מדמים שאין אלוה בעולם עמד וראה להם כי הוא אדון הכל ומשגיח בכל ור"ל במלת וימודד שמדד להם מדה כנגד מדה כמו שאמרו רז"ל ברותחים קלקלו וברותחים נדונו : ראה ויתר גוים · ראה שנועדו כולם במקום אחד לבנות המגדל ובטל עצתם והפילם משם על פני כל הארץ והראה להם כי הליכות עולם לו : גבעות עולם והררי עד . על דרך משל כמו שפירשתי ובתי' אתגלי ואזיע ארעא וכו' כמ"ש : (ז) תחת און . הזכיר עתה גבורות שעשה לנו במלחמות כושן רשעתים ע"י עתניאל בן קנז ובמלחמות גדעון עם מדין ואמר במקום און ראיתי אותם אהלים תקועים כלומר במקום שלא היה להם העמדה וקיום כי הקים ה' את עתניאל והפיל אותם אהלים : ירגזון יריעות ארץ מדין . רגזו אותן יריעות ר"ל אהלי יריעות ארץ מדין כי האהל הוא פרישת היריעות ורגזו כשבא גדעון עליהם כמו שאמר בחלום צליל לחם שעורים ואמר ונפל האהל וי"מ תחת און שעשיתי ראיתי אהלי כושן שבא כושן רשעתים עלי בעל"י וכאשר עשיתי תשובה רחם האל יתברך עלי ורגזו יריעות ארץ מדין מפני ע"י גדעון וכת"י כד פלחו בית ישראל לטעותא וגו' : (ח) הבנהרים חרה ה' · זכר בקיעת הירדן וים סוף אמר מה זה היה לנהרים אם חרה אף ה' בהם כשנבקעו וכפל הענין כמ"ש לחזק ואמר ואם בנהרים אפך אמר נראה אחרה האף ה' בנהרים שהרי ראינו שהירדן נבקע וזהו דרך משל ומליצה וכן אם בים עברתך על בקיעת ים סוף ולא זכר הניסים על הסדר : כי תרכב על סוסיך · כנגד סוס פרעה ורוכבו רמה בים : מרכבותיך ישועה · מרכבותיך היה לנו ישועה וזה דרך משל לפי שהסוסים מוכנים למלחמה ורוכביהם הם המנצחים ברוב אם לא תהיה יד ה' בהם כמו שאמר שקר הסוס לתשועה ואמר סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה וי"ת הבנהרים דרך משל הא על מלכיהון ומשירייתהון וגו' : (ט) עריה תעור קשתך · כמו שרמה ידו הגדולה אשר עשה במצרים ותשועתו לישראל לרוכב הסוס כן דמה אותה לתופש הקשת ופי' עריה ענין גלוי כמו נגלתה זרועך עליהם והוא הם כמו ערום ועריה ותעור ג"כ ענין גלוי אלא שאינו משרשו כי עריה מנחי הלמ"ד ותעור נפעל מנחי העין וכן בענין גלוי פשוטה ועורה למען הביט אל מעוריהם : שבועות מטות אמר סלה . עשית כל זה לקיים השבועה שנשבעת לאבות לתת להם הארץ למטות ישראל וזהו אמר סלה כלומר לקיים כאומר שאמרת אומר הם בשקל חדש קדם : נהרות תבקע . בקעת להם הארץ היבשה לתת להם מים רבים כמו הנהרות כמ"ש ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים ועל הדרך הזה ת"י: (י) ראוך יחילו הרים · הרים הוא משל למלכי כנען שנמוגו וחלו מפני ישראל וזהו ראוך ראו הנפלאות שעשית עם ישראל במדבר ועם מלכי האמורי וטעם ראיה כי השמיעה הברורה כמו הראיה וכן וירא יעקב כי יש שבר במצרים : זרם מים עבר . זרם מים העוברים בירדן עברו עד ים הערבה תמו ונכרתו . נתן תהום קולו · בהבקע מי הירדן נתנו קול : רום ידיהו נשא · המים היורדים מלמעלה קמו נד א' והיה רם מאד כי הירדן היה עלא על כל גדותיו והיו מים רבים וכשעמדו קמו נד א' גבוה וזהו רום ידיהו נשא התהום נשא ידו לרום וי"ת בענין אחר באתגלותך על טורא דסיני וגו' : (יא) שמש ירח · במלחמת יהושע עם המלכים שעמד להם השמש וכן הירח עד יקום גוי אויביו : זבולה · בשמים

שהם

מצודת דוד

מתמוללים ומשתברים והושפלו הגבעות הקבועות מימות העולם ר"ל שרי הכנענים כרעו ונפלו : הליכות עולם לו . ר"ל וזהו היה לפי שכל מוליכי ומנהיגי העולם שרי מעלה ושרי מטה המה הכל של המקום ב"ה לעשות בהם כרצונו : (ז) תחת און · בעבור האון ראיתי אהלי כושן רשעתים עומדים בארצות ישראל למשול בהם כאומר לא מקוצר יד לא הושיע למו כ"א בגמול העון הניחם בידו : ירגזון יריעות ארץ מדין · ר"ל כי באה בקראם אליו ירגזון יריעות ארץ מדין וזהו בימי גדעון שבא ביניהם חרדה והרגו זה את זה כמ"ש בשופטים : (ח) הבנהרים חרה ה' . כשקרע המקום את הירדן לפני ישראל וכי חרה אפו בו להחריב מימיו בתמיה : אם בנהרים · הוא כפל ענין לחזק : אם בים עברתך : כשקרע את הים וכי נתמלא עברה להחריב מימיו : כי תרכב . אלא שהיתה הסבה לפי שרכבת על סוסיך במרכבותיך של ישועה להושיע לעמך ולכן בקעתם ללכת דרך הבקיעה והוא ענין מליצה לומר שזה נעשה בעבור תשועת ישראל : (ט) עריה תעור קשתך . גלה נגלתה קשתך ללחום מול הכנעני והיה זה כי השבועות שנשבעת לאבות לתת הארץ למטות ישראל אותו כאומר של השבועה עומד לנצח ולא תבוטל ולכן הנהרות בקעו הארץ להגביע מים למען ימלאו לשתות במדבר לבל ימותו בצמא ויבואו בארץ לרשתה : (י) ראוך · כאשר ראוך הרי ארנון עובר לפני ישראל חלו ורעדו ממך ונתקרבו זה לזה והרגו את הנסתרים בנקיקי ההרים : זרם מים עבר . זרם מי הנהר עבר בין ההרים והעלה מאברי ההרוגים להודיע הנס לישראל : נתן תהום קולו · עומק מי הנהר השמיע קולו לפרסם הנס ר"ל על ידו נודע הנס: רום ידיהו נשא . רוממות כח יד המקום נשא או עד למעלה כי כולם הכירו בנפלאותיו : (יא) שמש ירח עמד זבלה · בימי

יהושע

מצודת ציון

הריסון וכן ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב) : עד · פנייתו כמו עולם : שחו : ענין השפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב) : הליכות . ענין הנהגה : (ז) תחת · בעבור : און · ענין שקר ודבר שאינו הגון : ירגזון . ענין חרדה : יריעות · ר"ל יריעות האהל : (ח) עברתך · מל' עברה וזעם.: (ט) עריה תעור · ענין גלוי כמו ואת ערום ועריה (יחזקאל טז) : מטות · שבטי ישראל : (י) יחילו·מל' חיל וחלחלה : זרם . ענין מרוצת המים כמו כזרם מים (ישעיה כח) : נתן ר"ל השמיע: תהום · עומק המים : נשא . ענין הרמה : (יא) זבולה · ענין מדור כמו בית זבול (מ"א ח) :

לנוגה

והטעם אין צורך לשמש ביום ולא לירח בלילה כי לאור חציך יהלכו ללכת בני אדם : לנגה · הטעם כפול : (יב) בזעם · הטעם כאשר תזעם על הים ועל הנהרים ככה כאשר תצעד בזעם אל הארץ מיד תדוש גוים : (יג) יצאת . בעבור ישועות עמך : לישע את משיחך · מלך יהודה : מחצת · כל ראש : ערות . לגלות יסודם עד צוארם : (יד) נקבת . הרשע מלך הגוים הפך ישועת משיחך : במטיו . על הרשע לבדו נקבת ראשו שהוא ראשו ומלך על פרזיו והנה עתה יסערו יתנועעו כמו ואסערם וטעם להפיצני להפיץ את ישראל : עליצותם . כמו עלץ לבי וכאשר יהיה מפוזר יאכלום העמים וכ' משה אמר ישמחו בעבור שתרעב ארץ ישראל כי העני יאכל לחמו בסתר שלא יחטף ממנו : (טו) דרכת · הנה האויב מוכן לבוא לגור עלינו ואת' דרכת בים סוסיך הטעם כי עניך תוליכם לים עד שטבו מימיו כמו חומר ולא תשקה ארץ ישראל ובעבור זה הנביא או' על לשון ישראל זאת הנבוא' . (טז) שמעתי ותרגז בטני . בעבור חסרון המאכל . וטעם לקול בעבור זה הקול : צללו שפתי . שתכה זאת את זאת מגזרת מצלתים והזכיר שפתי כי הפה שער המאכל : יבוא רקב בעצמי . כי בהפסק המאכל יידלדל הבשר אז העצם ירקב ותחתי ארגז · במקומי בארץ ישראל : אשר אנוח · שחשבתי שאמלא מנוחה בבוא התבואה

גְּבוּרְתָךְ : יב בְּאִיתָיוּתָךְ לוּט עַל סָנְאֵי עַמָּךְ בְּאִתְגְּלִיוּתָךְ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא בְּרוּגְזָךְ תִּקְטוֹל בְּעַמְמַיָא : יג אִתְגְּלֵיתָא לְמִפְרַק יַת עַמָּךְ לְמִפְרַק יַת מְשִׁיחָךְ שֵׁיצִיתָא מִן קֳדָמֵיהוֹן מַלְכַיָא וְשִׁלְטוֹנַיָא מִבָּתֵּיהוֹן תָּרֵיכְתְּ חַיָבָא וּתְבַרְתָּא חֵילֵיהוֹן רַגְלֵי עַמָּךְ עַל צַוְרֵי סָנְאֵיהוֹן מֵימְרָךְ קַיָם לְעָלְמִין : יד בְּזַעְתָּא יַמָא בְּחוּטְרֵיהּ דְמֹשֶׁה וְגִבָּרֵיהּ רֵישֵׁי מַשִׁרְיַת פַּרְעֹה דַחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן עַל עַמָּךְ דִּכְפַתִּינוּן כְּרוּחַ עַלְעוֹלִין וּטְבַעְתִּינוּן בְּיַמָא דְסוּף עַל דְרַחִיקוּ וְשַׁעְבִּידוּ יַת עַמָּךְ וִיהָבוּ עֵצָה בְּסִתְרָא לְאוֹבָדְהוֹן : טו אִתְגְּלֵיתָא עַל יַמָא בְּמֶרְכְּבַת יְקָרָךְ בִּדְגוֹר מַיִן סַגִיאִין : טז אֲמַרַת בָּבֶל שְׁמֵעִית וְזָעוּ מַלְכַיָא מִן קֳדָם דִינָא דִי אִתְדָנוּ מִצְרַיִם קָל מַלְיָא אִלֵינְצַלָא סִפְוָתִי אֲחַד זִיעָא לְחַכִּימַיָא וּבְאַתַר דְשָׁרְיָא זָעִית דְשַׁבְקַנִי לְיוֹם עָקָא לְעִדָן אַסָקָא גַּלְוַת עַמִּי

חֲנִיתֶךָ : יב בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ בְּאַף תָּדוּשׁ גּוֹיִם : יג יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ לְיֵשַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹּאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר סֶלָה : יד נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו יִסְעֲרוּ לַהֲפִיצֵנִי עֲלִיצֻתָם כְּמוֹ־לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר : טו דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים : טז שָׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלְלוּ שְׂפָתַי יָבוֹא רָקָב בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגָּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ :

ג' סריס · ג' ובפסוק · ג' · ל' · פרזיו ק' · ל' ומסר · שמיע לקול · י"ג בליטנא ג' · י"ד ומ"ל · כ'

חליך יהלכו . ישראל : (יב) בזעם תצעד ארץ . לגרש שבע' עכו"ם : (יג) לישע משיחך שאול ודוד : ערות יסוד · חומות עכו"ם : עד צואר · הוא גובה החומות והמגדלים : (יד) נקבת במטיו ראש . סנחריב וסיעתו שהיו סוערים כרוח סערה להפיצני והנה הרי מטה שהי"ת רודה בו את העכו"ם וכשבא וסער להפיצני נקבת ראשי גייסותיו במטיו שהי' בא לרדות בהם : ראש פרזיו. ראשי עריו ופרזותיו כמו פרזות תשב ירושלים (זכריה ב) מערי הפרזי (דברים ג) : עליצותם · היו כשהיו יכולים לאכול עני במסתר ישראל הקרואים עם עני : (טו) דרכת בים · בחיילותיו הכבדי' כחול הים : חומר · ת"י כדגור לי חמרים חמרים (שמות ח) : (טז) שמעתי ותרגז בטני · ת"י אמרת בבל שמעית וזעו מלכיא מן קדם דינא די אתדנו מצראי : לקול צללו שפתי · לקול השמועה אחזני רעד עד ששפתי נוקשות זו לזו וקולו נשמע : צללו לשון מצילות הסוס (זכרי' יד) סינבי"ל בלע"ז : ותחתי ארגז · במקומי אני מזדעזעת : אשר אנוח ליום צרה : אשר מנוחתי זאת מוכנת ליום צרה : לעלות לעם יגודנו · ליום אשר אמר להעלות מתוכו את העם אשר הוא יגודנו עקב לגוב

ראוך מים אלהים ב' בפסוק : עד צואר ג' וסימ' עד צואר יגיע · עד צואר יחצה · ערות יסוד עד צואר סלה : צללו ג' בקריאה וסימ' צללו כעופרת במים אדירים · לקול צללו שפתי · כאשר צללו שערי ירושלים · וסי' בלשון ארמי אעיל תרעא כאברא : יגודנו ב' וסימ' גר גדוד יגודנו . לעלות לעם יגודנו :

תולדות אהרן דרכת · סנהדרין לד יומא עז : ותרגז · עקידה שער לב

רדק

שהם זבול ומעון להם כמ"ש ויעמוד השמש בחצי השמים · וזבולה ה"א תוספת כה"א לילה כי המלה מלעיל : לאור חציך יהלכו · ישראל הלכו בלילה והמצרים רודפים אחריהם לאור הברקים ואבני הברד שהשליך ה' בגוים מפני בני ישראל והברקים הם חצי הש"י וחניתו והאויבים נגפו בהם וישראל הלכו לאור ואע"פ שלא הזכיר בפסוק ברקים כיון שהזכיר אבני הברד הרי הוא כאלו הזכיר ברקים כי לא יפלו אבני הברד בלא ברקים גם אבני הברד לבנים מבהיקים ונותנים אורה בלילה וביום ובלילה היתה המלחמה שהרי התפלל יהושע על הירח שיעמד ג"כ עד יקום גוי אויביו והנה היה גם תוך גם שהאיר הירח בלילה עם הברד : (יב) בזעם · כנעמך על ז' גוים לצעדת עליהם בארץ וכפל הענין כמ"ש ואמר באף תדוש גוים : (יג) יצאת לישע עמך לישע משיחך . כמו שיצאת לישע עמך בהכנסם לארץ ז' גוים כן תצא לעתיד לישע את עמך כמו שיצאת לישעם בהכנסם לארץ ז' גוים כן תצא ותושיעם ותוציאם מהגלות ותוביאם לארצם ומה שאמר יצאת מחצת נקבת עבר במקום עתיד ורבים כמוהו ובדברי הנבואה יבא זה ברוב כי הנבואה אע"פ שהיא עתידה הרי היא כאלו נתקיימה לפיכך יזכרו בה בלשון עבר : משיחך . הוא משיח בן דוד : מחצת ראש מבית רשע . או תמחץ ראש מחיל הרשע גוג : ערות · מקור כלומר תגלה עד צוארה כלומר תמחץ ראשם והוא מלך מגוג וכן תגלה יסודה עד צוארם והם שרי החיל והמלכים אשר אתו ערות ענין גלוי וכן ערו ערו עד היסוד בה והצואר הוא קרוב לראש ויסוד הוא עיקר הבנין וקיומו לפי' הוא משל על גדולי המחנה : (יד) נקבת במטיו ראש פרזיו · כלומר במטות גוג עצמו תנקב ראש פרזיו כלומר חיילותיו וקראם פרזיו לפי שיבאו לרוב והם יושבים סביבות ירושלים כפרזים יושבי הפרזות שמתפשטים בכל מקום שאין להם חומה שתסגירם וכן אמר הוא אעלה אל ארץ פרזות ונאמר ג"כ פרזות תשב ירושלים מרוב אדם ואמר שהקב"ה ישלח מהומה בהם שינקבו וימחצו איש במטה שבידו את ראש רעהו וכן אמר תהיה מהומת ה' רבה בהם וגו' ואמר חרב איש באחיו תהיה : יסערו להפיצני · אותם שהיו סוערים להפיצני כלומר שיבאו כרוח סערה עלי להפיץ אותם בגוים : עליצותם . כמו לאכול עני במסתר עליצותם ושמחתם תהיה להפיצני כמו שהיתה בים שחשבו לאכול עני והוא ישראל כשיצאו ממצרים ורדף אחריו פרעה וחילו וחשבו לאכלו במסתר כלו' כי חשב כי אין ה' רואה ואין כחו בים כמו שהיה במצרים וחשבו לאכול בשמחה כמ"ש אמר אויב ארדוף אשיג וגו' עד שדרכת אתה בים סוסיך ויסר את אופן מרכבותיו ואז הכירו כי ה' נלחם להם במצרים כמ"ש אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים כלומר ה' כמו שהיה נלחם בעבורם במצרים כן נלחם להם עתה בעבורם כי ראו כי בקע להם הים והעבירם ביבשה והם לא יכלו לעבור כמו שאמר ויהם את מחנה מצרים : (טו) דרכת בים סוסיך · ופי' דרכת בים סוסיך והעברת את ישראל בו והשלכת את מצרים בתהומות וטבעתו וטעם סוסיך פי' למעלה בפסוק כי תרכב על סוסיך : חומר מים רבים · כמו שאמר נצבו כמו נד נוזלים חומר נד וצבור מן חמרים חמרים : (טז) שמעתי · אמר הנביא שמעתי בנבואה הצרה שיהיו בה ישראל בעת שיבא ביום בא גוג : ותרגז בטני · לאותה שמועה , ובטני רמז ללב כמו המו מעי לו כי ללב יכון לשון הרגז והכמים והשמחה והפסקה לא לבטן ולמעים אלא לפי שהלב בכללם יפילו לשון הלב עליהם : לקול צללו שפתי · לקול השמועה הזאת צללו שפתי וצלילת השפתים היא הקשת השפתים זו בזו מרוב פחד ורעדה : יבא רקב בעצמי . אפילו עצמי שהם הדבר הקשה אשר בגוף ירקבו לזאת השמועה : ותחתי ארגז . במקומי ארגז : אשר אנוח ליום צרה · אשר הייתי חושב שאנוח בארצי אחר ששבתי מהגלות לארצי והנה נהפכה מנוחתי ליום צרה : לעלות לעם יגודנו · ויום צרה הוא ביום שיבא גוג לעלות לעם ירושלם וישראל ושיגודנו כלומר שיביא עליו גדודי עמים וכן יגודנו והוא יגוד עקב ענין גדוד ויהיה גוד וגדוד כענין אחד וכמהו רבים או יהיה נח יגודנו תמורת הכפל

ושל

מצודת ציון

לנוגה · ענין האור : ברק · כן יקרא ברזל החנית כי אחר הלטוש יבהיק כברק וכן ברק חרבי (דברים לב) : (יב) תצעד . ענין דריכת הרגל כמו ויהי כי צעדו (ש"ב ו) : תדוש · מל' דישה : (יג) מחצת · ענין הכאה ורציצה כמו מחץ ראש (תהלים קי) : ערות . ענין גלוי כמו עריה בושת (מיכה א) : (יד) נקבת מל' נקב וחור : פרזיו . עיר שאינה מוקפת חומה נקראת פרוז כמו פרזות תשב ירושלים (זכריה ב) : יסערו . מל' רוח סערה : להפיצני · מל' הפצה ופיזור : עליצותם · ענין שמחה כמו עלץ לבי (ש"א ב) : עני · ר"ל מעונה : (טו) דרכת · ענין רמיסה וסילוק : חומר . ענין תל וצבור כמו חמרים חמרים (שמות ח) : (טז) ותרגז · ענין חרדה : צללו · ענין תנועת הרעש כמו תצלנה אזניו (ירמיה יט) : ותחתי . במקומי : אנוח

מצודת דוד

יהושע עמד כ"א מהם במדורה ולא הלכה מהלכה כמ"ש וידום השמש וירח עמד (יהושע י) : לאור חציך יהלכו · יהושע ועמו הלכו לאור ברזל חצי המקום ב"ה המבהיק ביותר ר"ל הליכתו בכח זרועך : לנוגה וגו'. הוא כפל ענין במ"ש : (יב) תצעד ארץ · רמסת יושבי הארץ : (יג) יצאת . מעולם יצאת להושיע את עמך ולהושיע את משיחך ועל חזקיהו מלך יהודה יאמר על השמועה משנחריב מלך אשור : מחצת ראש · אז מחצת ורצצת כל ראש מבית רשע ר"ל הרגת כל אנשי סנחריב ע"י המלאך המכה בהם : ערות יסוד . גלית את היסוד להוציאו ממקומו עד הצואר גליתו ר"ל עד עיקר החוזק שהוא הצואר שבאיות תלוי בו כלומר האבדת כל המחנה ועד עולם סלה כי עוד לא יוסיפו לקום : (יד) נקבת במטיו . במטה של סנחריב שבא לרדות בו נקבת כל ראש אנשיו היושבים בערי הפרזי כי לגודל רבויים כולם לא יכילם מקום מוקף חומה ור"ל כפי מה שחשב לעשות לישראל נעשה בו וביאתו לירושלים לאבד את אנשיה היתה לרעתו כי שם נפל וכאילו נקב ראשם במטהו : יסערו להפיצני · אשר באו כרוח סערה להפיצני בארצות אחרות כי כן היה חפצו להוליכם מארצם ולזרותם בארצות אחרות כמ"ש (במ"ב ובישעיה) : עליצותם · סוף שמחת הגלחמם היה כמו אלו שחשבו לאכול את ישראל שהיו מעונים בידם אשר רצו לכלותם במסתר בוא המדבר ור"ל כמו מצרים שרדפו לכלות את ישראל והיה לרעתם כי שם נטבעו כן ביאת אשור על ירושלים היה לרעתם כי שם נפלו : (טו) דרכת. כי אז כשבאו מצרים בים דרכת שם בסוסיך הם העננים עליהם דרכת בים ובצבור מים רבים להלחם עמהם ולאבדם והיא א"כ הרדיפה לרעתם וכן היה ביאת אשור לרעתו : (טז) שמעתי · הנה שמעתי דבר ובעבורה התרגז בטני ר"ל הלב הנתון בבטן : לקול . בעבור קול השמועה שפתי מקישות זו בזו מרוב רעד וחרדה : יבוא רקב · מרוב הצער בא רקבון בעצמותי : ותחתי . ר"ל בכל מקום שעמדי ארגז ואחרד ולא אוכל להסיח מדעתי במקום מן המקומות : אשר אנוח ליום צרה · ר"ל וזהו דבר השמועה כי שמעתי לאמר אשר אבא אל א"י מקום מנוחתי להיות מעוסד שם על יום צרה

ושאו

רשי

לשוב בנדודיו לארצו: (יז) כי תאנה לא תפרח · כתרגומו ויש לפתרו כמשמעו שוב אין הצלחה לכל מעשה בכל מפתה: ושדמות · שדה לבן: ממכלה · דיר הצאן: (יח) ואני. כנסת ישראל · בה' אעלוזה: (יט) למנצח בנגינותי: לבן לוי המנצח בשיר ב"ה אנעי' לו בנגינותי והלוי יתן קול כנגדו בכלי השיר: למנצח: כמה דאת אמר (עזר' ג) ויעמדו הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת וגומר: בנגינותי · הוא לשון נעימות קול להרים ולהשפיל אורגנידור"ש בלע"ז:

(ב) **אסוף** אסף. לשון כליון כמו (שופטים יח) ואספת את נפשך דמיכה ואל"ף חסרה בתיבה שנייה שהרי היה לו לכתוב אאסוף אבל יש כאלה הרבה כמו לא יהל שם ערבי (ישעיה יג) שהוא כמו לא יאהל: (ג) והמכשלות את הרשעים:

כם

אבן עזרא

התבואה אם יבוא גר: לעלות לעם יגודנו · גדוד והוא הדבר הפוך: (יז) כי תאנה. הזכיר כל דבר שיעש' דם ויוכל האדם לחיות בהם והזכיר התאנים כי הלחים ואף כי היבשים מולידים ומביאים באדם דם רב אשר יחיה בו וככה הענבים ופרי העץ כמו אגוז ושקד ורמון ותפוח אינם מולידים דם ומלת יבול כמו ונתנה הארץ יבולה ושמן זית כאשר יבשל בו האדם ירקות גם הוא מוליד דם ופעם כחש כאילו לא היה זית בתולדתו: ושדמות. כמו ושדמה לפני קמה גם הזכיר הבשר: ממכלה כמו ממכלאותיך: רפתים · מקום מלונם: (יח) ואני: אמר הנביא בנבואתו כי על כן זה הוא לא ידאג לבו רק לבו שמח כי בטחונו בשם שיושיענו: (יט) ה' חילי · כחי ויוליכני לאור: ידריכני · שלא אכשל: למנצח · פירשתיו בספר תהלות:

א (א) **הזכיר** הכתוב שמות האבו' עד שהגיע לנכבד והוא חזקיהו המלך והנה על דרך הסברא אמריה היה אחי מנש' ואל תתמ' בעבו' כי יאשיהו שלישי לחזקיהו כי יותר ממאה שנים יש מיום שגדל חזקיהו להוליד עד מלך יאשיהו: (ב) אסוף · אל"ף אסוף סימן העתיד מהבנין הנוסף מגזרת ספו תמו פי' הבנין העתיד: אסף · כל פעל ראוי להיות משלש אותיות וכשיבוא הפעל בלשון הפעיל הכביד האביד השמיד הוא קרוי בנין הנוסף וי"א כי אל"ף אסוף נוסף כמו אלף אדוש ידושנו: (ג) אסף. עתה פי' מלת כל אדם ובהמה ועוף השמים ודגי הים · ופעם פני האדמה ארץ ישראל: והמכשלות לרשעים לבדם תהיינה המכשלו' על כן והכרתי

את

יז כִּי־תְאֵנָה לֹא־תִפְרָח וְאֵין יְבוּל בַּגְּפָנִים כִּחֵשׁ מַעֲשֵׂה־זַיִת וּשְׁדֵמוֹת לֹא־עָשָׂה אֹכֶל גָּזַר מִמִּכְלָה צֹאן וְאֵין בָּקָר בָּרְפָתִים׃ יח וַאֲנִי בַּיהוָה אֶעְלוֹזָה אָגִילָה בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי׃ יט יֱהוִה אֲדֹנָי חֵילִי וַיָּשֶׂם רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל־בָּמוֹתַי יַדְרִכֵנִי לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹתָי׃

א

א דְּבַר־יְהוָה ׀ אֲשֶׁר הָיָה אֶל־צְפַנְיָה בֶּן־כּוּשִׁי בֶן־גְּדַלְיָה בֶּן־אֲמַרְיָה בֶּן־חִזְקִיָּה בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ב אָסֹף אָסֵף כֹּל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נְאֻם־יְהוָה׃ ג אָסֵף אָדָם וּבְהֵמָה אָסֵף עוֹף־הַשָּׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם וְהַמַּכְשֵׁלוֹת אֶת־הָרְשָׁעִים וְהִכְרַתִּי אֶת־הָאָדָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נְאֻם־יְהוָה׃ ד וְנָטִיתִי יָדִי עַל־יְהוּדָה וְעַל

מִנִּי יִתְבְּרִינַנִי: יז אֲרֵי מַלְכוּת בָּבֶל לָא תִתְקַיֵּם וְלָא תַעְבֵּיד שׁוּלְטָן עַל יִשְׂרָאֵל יִתְקַטְלוּן מַלְכֵי מָדַי וְגִבָּרֵי עוֹבְדֵי כוֹכְבִים וּמַזָּלוֹת לָא יִצְלְחוּן יִשְׁתֵּיצוּן רוּמָאֵי וְלָא יִגַּבּוּן קְסוּמָא מִירוּשְׁלֵם: יח בְּכֵן עַל נִסָּא וּפוּרְקָנָא דְתַעְבֵּיד לִמְשִׁיחָךְ וְלִשְׁאָרָא דְעַמָּךְ דִּי יִשְׁתָּאֲרוּן יוֹדוּן לְמֵימַר אֲמַר נְבִיָּא וַאֲנָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֲבוּעַ אֲדוּץ לֵאלָהָא עָבֵיד פּוּרְקָנִי: יט אֱלֹהִים יְיָ דְּסָעֵיד לִי בְּחֵילָא מְשַׁוֵּי רַגְלַי קְלִילָן כְּאַיַּלְתָּא וְעַל בֵּית תּוּקְפִּי יְקִימִנַּנִי לְדִילֵיהּ נִצְחָנִין וּגְבוּרָן וְקֳדָמוֹהִי אֲנָא מְנַגֵּן בְּתוּשְׁבַּחְתִּי:

א פִּתְגַם נְבוּאָה דַהֲוָה קֳדָם יְיָ עִם צְפַנְיָה בַּר כּוּשִׁי בַּר גְּדַלְיָה בַּר אֲמַרְיָה בַּר חִזְקִיָּה בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּהוּ בַּר אָמוֹן מַלְכָּא דְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה: ב שֵׁיצָאָה אֲשֵׁיצֵי כּוֹלָא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא אֲמַר יְיָ: ג אָסֵיף אֱנָשָׁא וּבְעִירָא אָסֵיף עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְנוּנֵי יַמָּא עַל דְּסַגִּיאָה תַּקְלַת רַשִּׁיעַיָּא וְאֲשֵׁיצֵי יָת אֱנָשָׁא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא אֲמַר יְיָ: ד וְאָרִים מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל אֱנָשׁ יְהוּדָה

י"ג מלעיל · פסוקים ואין · ואין · ל' · ל' · ל' ומ"ל · וב' חסר · ס' כ"ע · ג' חד חסר · ל' חסר · ל' בנביאים · ל' ומ"ל · ס' : ג' · ג' וחסר · ג' ובענין · ג' · ג' · ג' · י"ו חסר את בליסנא

חילי ג' בקרי' וסי' חילי הגדול אשר שלחתי בכם. ה' אדני חילי · הן אשמח כי רב חילי: גדליה ה' וסי' נמסר בירמית סימן מ': חזקיה ג' וסימ' גם אלה משלי שלמה · דבר ה' אשר היה אל צפניה · עזור אמר חזקיה · ומן ויהי בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את תרתן דכוו' חזקיה במ"א חזקיהו וסימן ויהי בשנת הרביעית למלך

תולדות אהרן בן כושי. מגלה טו: אסף · עכו"ס נה:

רדק

ועל היום ההוא נאמר לדניאל והיתה עת צרה אשר כמוה לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא וגו ואמר ישעיה הנבי' לך עמי בא בחדרך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם וי"ת הפסוק כן אמרת בכל שמעית וגו': (יז) כי תאנה לא תפרח · הפסוק הזה נאמר ד"מ על העמים הנאספים על ירושלם עם גוג ומגוג אמר כי לא יגליתו אלא יכלו שם והנמלטים שלא ימותו ינגפו באיבריהם כמ"ש תמקנה עיניו בחוריהן ולשונם תמק בפיהם והיו לאות בכל העמים אשר ילכו בהם: יבול · כמו פרי כמו ונתנה הארץ יבולה: ושדמות. שדה זרע: ממכלה · הה"א כמו ממכלאות צאן באלף: ברפתים כמו רפת בקר בדברי רז"ל והוא בית הבקר וי"ת כן ארי מלכות בבל לא תתקיים וגו': (יח) ואני בה' אעלוזה אמר הנביא בלשון ישראל כשיכלו מחנה גוג אני אעלוז בישועת ישראל וכפל הענין במלות שונות ואמר אגילה באלהי ישעי וכן תרגם יונתן בכן על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך וגו'. (יט) ה' אלהים חילי וישם רגלי כאילות · קלות כאילות לרדוף אויבי: ועל במותי ידריכני · עזרני שאדרוך על גבם וארמסם בארצי וזהו במותי ואמר כן לפי שירושלם גבוהה מכל הארצות ואשורר על הנס שיעשה לי. ואמר למנצח בנגינותי:

(א) **דבר** ה' אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה · י"א כי חזקיה זה חזקיה מלך יהודה ואפשר אלא שאין בזה ראיה אבל באמת גדולים היו אבותיו לפיכך נזכרו ושלשה נביאים נתנבאו בימי יאשיהו ירמיהו וצפניה חולדה ורז"ל כי ירמיה היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אצל הנשים ונבואתו היתה קודם שבנו יאשיהו ויהודה מרעתם: (ב) אסוף אסף · אסף מקור מן אסף והוא ענין כליון כמו ואספת את נפשך ונפש ביתך אסף איתן מבנין הפעל מנחי העי"ן מענין ספו תמו והקל הוא פועל עומד והכבד יוצא וכן אסף אסיפם אמר שיכלם כל חי מעל פני האדמה ר"ל מעל ארץ ישראל ואמר כלל ואח"כ פירש: (ג) אסף אדם ובהמה · אסף עוף השמים ודגי הים ומה שאמר עוף השמים ודגי הים הוא על דרך הפלגה כמו שאמר בירמיה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו וכן אמר בהושע כחית השדה וכעוף השמים ודגי הים יאספו ויתכן כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקום הישוב שימצאו זרעים ופירות ופרחי אילנות וכשיחרב יישוב אחד ילכו לישוב אחר וכן פירשנו בירמיה ובהושע וכן דגי לא ישרצו ברוב כי אם בימים שהם קרובים לישוב: והמכשלות את הרשעים. ימצאו שהמכשלות את הרשעים שיכשלו בהם כלומר יזדמנו להם כלומר יצאו לקראתם צרות שיכשלו בהם שימותו ויונתן תרגם דסגיאת תקלת רשיעין

ואמר

מצודת דוד

ואחר ומפרש לעלות אל העם אשר יבא גדודים הרבה ר"ל כאלו העליה לא"י תהיה אל גדודי גוג להיות נרדף מהם: (יז) כי תאנה. כי אז עדיין לא פרחה התאנה ר"ל ישראל הנמשלים לתאנה עדיין לא קנו גבורה ואמוץ הלב לעמוד במלחמה למולם: ואין יבול · עדיין לא יש פרי על הגפנים ופרי הזית עדיין הוא רך וכחוש והשדות עדיין לא הצמיחו מאכל וכ"ז הוא משל לומר עדיין אין להם אומץ הלב ואינם יודעים תכסיסי המלחמה ואיך יעמדו למולם: גזר ממכלה · הצאן נכרת ממקום כלאו כי מעטו ולא יש בקר ברפתים ור"ל הנה בהיותם בבבל נתמעטו ואיך יעמדו מול המון הרב הזה: (יח) ואני בה' אעלוזה · אבל אם כל זה אני אשמח במשענת ה': באלהי ישעי. בגבורות אלהי ישעי: (יט) ה' וגו'. ר"ל עם כי אנחנו המעט הנה ה' יהיה לי במקום חיל עם רב: כאילות. קלות כאילות לרדוף אחר האויב: ועל במותי ידריכני · ר"ל עם כי לא נסיתי לדרוך בהרים לרדוף אחר האויב הנה המקום ב"ה ידריך אותי לרדוף על גבהי ההרים אשר סביבות ירושלים: למנצח בנגינותי · ר"ל התפלה הזאת נמסרה לבן לוי המנצח בשיר לנגנה בנגון אשר יתחדש לה:

א (א) **דבר ה'** · ר"ל זהו דבר ה' אשר היה וגו': (ב) אסוף · אכלה כל מעל אדמת ישראל: (ג) אסף אדם · עתה יפרש את מי יכלה: והמכשלות · ר"ל התחבולות של הרשעים שמכשילים בהם את הבריות יאבדו הם עם הרשעים: והכרתי וגו'. כפל הדבר להפלגת הענין: (ד) ונטיתי ידי וגו': להכות

מצודת ציון

אנוח · מל' מנוחה: יגודנו: מל' גדודי עם: (יז) יבול. ענין צמח פרי כמו יבול הארץ (שופטים ו): כחש. ענין רזות כמו ובשרי כחש משמן (תהלים קט): מעשה זית · פרי הזית: ושדמות · שדות תבואה כמו שדמות חשבון (ישעיה טז): גזר · ענין כריתה כמו אמרתי נגזרתי (איכה ג): ממכלה. הוא דיר הצאן כמו ממכלאות צאן (תהלים עח): ברפתים. הוא בית הבקר ובדרז"ל מצאה ברפת (ב"מ לב): (יח) אעלוזה · ענין שמחה כמו ועלזו לפניו (תהלים סח): (יט) חילי · מל' חיל עם: כאילות. שם חיה המוכשרת לרוץ: במותי · ענין גובה כמו במתי ארץ (עמוס ד): ידריכני · מל' דרך וסילוק: למנצח · בעלי השיר יקראו מנצחים כי הדרך לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעת הנעימה: בנגינותי. מל' נגון:

א (ב) **אסוף** אסף · ענין כליון כמו ואספת את נפשך (שופטים יח) והיה ראוי לומר אסף אאסף ותחסר האל"ף: (ג) את הרשעים · עם הרשעים: (ד) שאר · שיור: הכמרים.

כן

נ"ז מ"ל כָּל־יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם וְהִכְרַתִּי מִן־
קמץ הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת־שְׁאָר הַבַּעַל אֶת־
ב' שֵׁם הַכְּמָרִים עִם־הַכֹּהֲנִים׃ ה וְאֶת־
הַמִּשְׁתַּחֲוִים עַל־הַגַּגּוֹת לִצְבָא
הַשָּׁמָיִם וְאֶת־הַמִּשְׁתַּחֲוִים
הַנִּשְׁבָּעִים לַיהוָה וְהַנִּשְׁבָּעִים
ב' . ג' בְּמַלְכָּם׃ ו וְאֶת־הַנְּסוֹגִים מֵאַחֲרֵי
ח' יְהוָה וַאֲשֶׁר לֹא־בִקְשׁוּ אֶת־יְהוָה
ב' וחסר וְלֹא דְרָשֻׁהוּ׃ ז הַס מִפְּנֵי אֲדֹנָי יְהוִה
כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה כִּי־הֵכִין יְהוָה
ב' וחסר ס' זֶבַח הִקְדִּישׁ קְרֻאָיו׃ ח וְהָיָה בְּיוֹם
ב' זֶבַח יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־הַשָּׂרִים וְעַל־
ל' . ב' בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְעַל כָּל־הַלֹּבְשִׁים מַלְבּוּשׁ
ב' ומ"ל נָכְרִי׃ ט וּפָקַדְתִּי עַל כָּל־הַדּוֹלֵג
ב' בתיבים כסף ס' עַל־הַמִּפְתָּן בַּיּוֹם הַהוּא הַמְמַלְאִים
בֵּית אֲדֹנֵיהֶם חָמָס וּמִרְמָה׃ י וְהָיָה
בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה קוֹל צְעָקָה
ב' מִשַּׁעַר הַדָּגִים וִילָלָה מִן־הַמִּשְׁנֶה
וְשֶׁבֶר גָּדוֹל מֵהַגְּבָעוֹת׃ יא הֵילִילוּ
ב' ויבקע יֹשְׁבֵי הַמַּכְתֵּשׁ כִּי נִדְמָה כָּל־עַם

ועל כל יתבי ירושלם ואשיצי מן אתרא הדין ית שאר בעלא וית שום פלחיהון עם כומריהון : ה וית דסגדין לאגוריא לחילי שמיא וית דסגדין די מקימין בשמא דיי תיבין ויימין בשום פתכריהון : ו וית דאסתחרו לאחורא מבתר פולחנא דיי ודלא תבעו ית דחלתא דיי ולא בעו מן קדמוהי : ז ספו כל רשיעיא מן קדם יי אלהים ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי ארי אתקין יי קטול ערבע' מזמנוהי : ח ויהי ביום קטלא דעתיד למיתי מן קדם יי ואסער על רברביא ועל בני מלכא ועל כל דמתרגשין למפלח לטעותא : ט ואסער על כל דמהלכין בנימוסי פלשתאי בעדנא ההיא דמלן בית רבוניהון חטוף ונכלין : י ויהי בעדנא ההיא אמר יי קל צווחתא מתרע נוניא ויללא מן עופא ותבירא רבא מן גבעתא : יא אלילו כל דיתבין בנחלא דקדרון ארי

רשי

הם הטעו"ם : (ד) את שאר הבעל . שלא תהא אחריה לזכרון : הכמרים עם הכהנים ; פלחיהון עם כומריהם : (ה) ואת הנשבעי' לה' . ותוהים ונשבעי' במלכם בעכו"ם שלהם עושין עכו"ם עיקר לומר אם אין אתה מאמין בשבועת ה' הריני נשבע לך בעכו"ם : (ז) הקדיש קרואיו . זימן חיילותיו ליום מועד : (ח) מלבוש נכרי . תכשיטי עכו"ם : (ט) הדולג על המפתן . ת"י דמהלכין בנימוסי פלשתאי . שלא היו דורכים על מפתן דגון שנא' על כן לא ידרכו כהני דגון וגו' (שמואל א ה) : (י) משער הדגים . ת"י מתרע נוניא ושער היה בירושלים וכך שמו : מן המשנה . משער העופות שהוא שני לו : (יא) יושבי המכתש . נחלת קדרון שעמוקה כמכתשת זה ת"י ומדרש אגדה משער הדגים זו עכו הנתונה בחיקו של ים ששם נצודים דגים הרבה : מן המשנה . לוד שהיא משנה לירושלי' : מהגבעו' . זו צפורי שיושבת בראשי ההרים כצפור : (יא) יושבי המכתש . זו טבריה שעמוקה מכל ארץ ישראל : כי נדמה כל עם כנען . ת"י ארי אתר כל עמא דדמי עובדיהון לעובדי עמא דארעא דכנען

אבן עזרא

את האדם שהם רשעים וכן אומר לענוי' אולי תסתרו : (ד) ונטיתי : את שאר הבעל . גוף הבעל וכו' משה הכהן אמר כמו שאר יעקב : עם הכהנים . הם המשרתים כי כהה מלה כל כהן והעד וכהנו לי : (ה) ואת המשתחוים . כאשר הם נשבעים לשם ולמלכם המראים כי הם עבדי השם : (ו) ואת כפרהסיא : (ז) הס . אמר הנביא למשכיל : הקדיש . הכין וזמן : (ח) והיה . דרך משל על מות הרשעים : מלבוש נכרי . כנגד כל עם הארץ דרך גאוה : (ט) ופקדתי . הדולג . מרוב שמחת' אותם הבאים למלאת בית אדוניהם מחמס ומרמה יבאו בהכנסם לבית המלך להביא אותו החמס בעברם על מפתן הבית כאלו הם דולגים מרוב שמחתם מפתן בית המושלי' הם הפקידי' שיקחו יגיע האדם בחזקה או במלאה להתרצות לאדוניהם : (י) והיה . שער הדגים היה בירושלים : מן המשנה . הארמון משנה למלך שהוא בתוך העיר : ושבר גדול . מחוץ לירושלם כי הרים סביב לה : (יא) הלילו יושבי המכתש . מסלה היתה בירושלים לסוחרים ולמחליפים והיא קרוי' מכתש כי כל רחובות העיר יש להם שם הנודע לכל בני העיר : עם כנען . כל סוחר

חזקיהו : במלכם ג' וסי' ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד דשבע בן בכרי . והנשבעים במלכם . ישמח ישראל בעשיו : והיה ביום ה' וסי' והיה ביום הנחילו את בניו . והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב . והיה ביום צאתך דשמעי . והיה ביום הניח ה' לך מעצביך והיה ביום זבח ה' ופקדתי על השרים :

רדק

ואחר כך אמר והכרתי את האדם וכן אמר מתחילה אסף אדם ואם כן למה פרט את הרשעים לפי שהמשילם לעופות שהרשעים לא ימלטו מן המכשולות שהם החרב והרעב והדבר ובשאר שאינם רשעים גמורים והצדיקים ינצלו והארץ תשאר שממה מאין אדם ובהמה : (ד) ונטיתי ידי . את שאר הבעל . מה שנשאר עדיין בעבודת הבעל כי בני יהודה לא החזיקו כל כך בעבודת הבעל כמו בני ישראל כי אחאב החזיק בעבודת הבעל ואחריו שאר מלכי ישראל ואמר כי מה שאמר והכרתי הוא על ידי יאשיהו המלך שבער הכל כמו שכתוב או אמר על חרבן הארץ כי מלכי יהודה אחר יאשיהו עשו הרע בעיני השם ואמר שהאלילים יכלו עם עובדיהם כמו שכתוב בתוכחות התורה ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם: את שם הכמרים עם הכהנים . הכמרים הם לובשי שחורים לשם עכו"ם והכהנים הם המשרתים לפני עכו"ם ויאבד שמם וזכרם מן העולם : (ה) ואת המשתחוים הנשבעים לה' והנשבעים במלכם . פעם משתחוים לה' ופעם למלכם שהיא העכו"ם שממליכוה עליהם והנה הם משתתפים עם האל יתברך דבר אחר לעבדו והכתוב אומר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם וי"ת דמקיימין בשמא דה' תייבין ויימין בשום פת כומריהן נ"א פת כריהן : (ו) ואת הנסוגים . כמו לא נסוג אחור לבינו כלומר שלא הלכו בדרכיו ולא שמרו תורתו : ואשר לא בקשו את ה' . ואע"פ שלא עבדו עכו"ם אלא שאומרים בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע ומה תועלת לדרוש אותו ולבקש מלפניו כל אלה שזכר הם בכלל העונש שימצאום המכשולות ויכלו ואליהם הוא אומר : (ז) הס מפני ה' אלהים . ר"ל דום והשתוקק מפניו שהייתם סבורים שלא יגיע אל מעשיכם כשו מפניו כי קרוב יומו שיביא עליכם : זבח . חללי הרשעים : הקדיש קראיו . זימן לאותו זבח קראיו והם עוף השמים וחית השדה לאכול החללים כמו שאמר בתוכחות התורה והיתה נבלתך למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ : (ח) והיה ביום זבח . על השרים ועל בני המלך כי הם העושקים דלים כי יש לאל ידם הם יפלו בחרב ביום זבח והוא יום ההרגן וכן כתיב וישחט מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה : ועל כל הלובשים מלבוש נכרי . פי' אחז"ל כשהיו רואים לשום אדם שהיה להם כת עליו מלבוש נאה היו גוזלים אותו ממנו ולובשים אותו והחכם ר' אברהם א"ע ז"ל פי' מלבוש נכרי כנגד כל העם דרך גאות שלא ילבש אדם במלבושיהם וי"מ מלבוש עכו"ם וי"ת ועל כל דמתגרשין למפלח לטעותא וי"ת אנשים שמראים עצמם פרושים וחסידים ולובשים מלבוש נכרי שלא כאשר הם כדי שיכירום במלבושים שהם פרושים ודרכיהם רעים : (ט) ופקדתי על כל הדולג על המפתן . פי' אחז"ל על עבדי השרים או על נערי המלך כשהיו רואים בבית העני חפץ שיחמדום שהוא נאה יכנסו בבית העני במרוצה והן שידלגו על מפתן בית העני מרוב חפזם לקחתו ויביאו אותו אל אדוניהם וזהו הממלאים בית אדוניהם חמס ומרמה והחכם רבי אברהם א"ע ז"ל פי' על מפתן הבית בית אדוניהם מרוב שמחתם שבאים למלאת בית אדוניהם חמס ומרמה וי"ת על כל דמהלכין בנימוסי פלשתאי ר"ל שלא היו דורכים על המפתן של בית עכו"ם כמו הפלשתים שנאמר בהם על כן לא ידרכו כהני דגון על מפתן דגון ובדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק תנינן שהחמירו ישראל בעכו"ם יותר מאומות העולם באומות כתיב על כן לא ידרכו כהני דגון אבל בישראל כתיב הדולג על המפתן : (י) והיה משער הדגים . שער שהיה בירושלם שהיה נקרא שער הדגים כמו שנאמר בעזרא ועד שער הדגים ומגדל חננאל ואולי היו מוכרין שם דגים : ויללה מן המשנה . היא בית המדרש כמו שנאמר בספר מלכים והיא יושבת בירושלים במשנה ותרגם יונתן בבית אולפנא : ושבר גדול מהגבעות . מקומות הם בירושלם או סמוך לה כמו גבעת גרב האמור בספר ירמיה ויונתן תרגם קל צווחתא מתרע נוניא ויללה מן עופא ותברא רבא מן גובתא נ"א מן גבעתא ובמדרש אגדה שער הדגים זה עכו שנתונה בחיקם של דגים ויללה מן המשנה זו לוד שהיא שנייה לירושלם ושבר גדל מהגבעות זו צפורי שיושבת בראשי ההרים : (יא) הילילו יושבי המכתש . מקום עמוק בירושלם : וי"מ יושבי בנחלא דקדרון ובמדרש אגדה יושבי המכתש זו טבריה שהיא עמוקה מכל א"י

מצודת ציון

כן יקראו כהני עבודת כוכבים וכן וכמריו עליו יגילו (הושע י) : הכהנים . הם מין אחר מתחלפים בלבושיהם : (ו) הנסוגים . ענין החזרה לאחור כמו ולא נסוג ממך (תהלים פ) : (ז) הס . ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר יג) : הקדיש . ענין הזמנה כמו קדשו קהל (יואל ב) : קרואיו . המזומנים לסעודה וכן בראש הקרואים (ש"א ט) : (ח) ופקדתי . ענין השגחה : נכרי . ענין זרות : (ט) הדולג . ענין קפיצה : המפתן . אסקופה כמו מתחת מפתן הבית (יחזקאל מז) : חמס . עושק : (י) המשנה . מל' שנים ור"ל בין שתי החומות שהיא משנה לעיר וכן והיא יושבת בירושלים במשנה (מ"ב כב) : (יא) הילילו . מל' יללה : המכתש . שם מקום בירושלים עמוק ככלי המכתשת שדוכין

מצודת דוד

בהם : את שאר הבעל . ר"ל אף שארית מה לא יהיה : (ה) על הגגות . דרכם היה לעלות על הגגות להשתחות שמה לצבא השמים : ואת המשתחוים וגו' . ר"ל גם הצדיקים יכרתו : והנשבעים במלכם . הם האנשים שאינם משתחוים לא לה' ולא לצבא השמים שאין בהם אמונה כלל וכאשר ישבעו נשבעים במלכם כי לבד ממנו יראו ויפחדו וגם המה יאספו : (ו) ואת הנסוגים וגו' ר"ל אותם שבתחלה האמינו בה' ולאח"ז פרשו ממנו : ואשר לא בקשו . הם האנשים אשר מעולם לא בקשו את ה' : (ז) הס מפני ה' . שתקו מפני ה' לבל תאמרו יארכו הימים כי לא כן הוא כי קרוב יום הגמול הבא מה' כי כבר הכין ה' לכם את הזביחה והזמין את הקרואים לסעודה הם חיות היער ועוף השמים שיאכלו בשר נבלת ההרוגים : (ח) ופקדתי . אשגיח להביא גמול על השרים וגו' : מלבוש נכרי . דרך החשובים היה ללבוש מלבוש שהוא זר ומשונה ממלבושי יתר העם : (ט) על וגו' . הם עבדי המושלים אשר ידלגו במהירות רב על מפתן בתי העם לעשוק ולגזול חמס ומרמה ר"ל עושר הבא בחמס ובמרמה : (י) משער הדגים . יהיה נשמע משער הדגים כן היה שם השער : ויללה . קול

כְּנַעַן נִכְרְתוּ כָּל־נְטִילֵי כָסֶף׃ יב וְהָיָה בָּעֵת הַהִיא אֲחַפֵּשׂ אֶת־יְרוּשָׁלַם בַּנֵּרוֹת וּפָקַדְתִּי עַל־הָאֲנָשִׁים הַקֹּפְאִים עַל־שִׁמְרֵיהֶם הָאֹמְרִים בִּלְבָבָם לֹא־יֵיטִיב יְהוָה וְלֹא יָרֵעַ׃ יג וְהָיָה חֵילָם לִמְשִׁסָּה וּבָתֵּיהֶם לִשְׁמָמָה וּבָנוּ בָתִּים וְלֹא יֵשֵׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְלֹא יִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם׃ יד קָרוֹב יוֹם־יְהוָה הַגָּדוֹל קָרוֹב וּמַהֵר מְאֹד קוֹל יוֹם יְהוָה מַר צֹרֵחַ שָׁם גִּבּוֹר׃ טו יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה יוֹם שֹׁאָה וּמְשׁוֹאָה יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל׃ טז יוֹם שׁוֹפָר וּתְרוּעָה עַל הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת וְעַל הַפִּנּוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ יז וַהֲצֵרֹתִי לָאָדָם וְהָלְכוּ כַּעִוְרִים כִּי לַיהוָה חָטָאוּ וְשֻׁפַּךְ דָּמָם כֶּעָפָר וּלְחֻמָם כַּגְּלָלִים׃ יח גַּם־כַּסְפָּם גַּם־זְהָבָם לֹא־יוּכַל לְהַצִּילָם בְּיוֹם עֶבְרַת יְהוָה וּבְאֵשׁ קִנְאָתוֹ תֵּאָכֵל כָּל־הָאָרֶץ כִּי־כָלָה אַךְ־נִבְהָלָה יַעֲשֶׂה אֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃

אִתְּבַר כָּל עַמָּא דְדָמַן עוֹבָדֵיהוֹן לְעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן אִשְׁתֵּיצִיאוּ כָּל עַתִּירֵי נִכְסַיָּא׃ יב וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲפַקֵּיד בָּלוֹשִׁין וִיבַלְשׁוּן יָת יְרוּשְׁלֵם כְּמָא דִמְבַלְשִׁין בִּנְבַרְשְׁתָּא וְאַסְעַר עַל גֻּבְרַיָּא דִּשְׁלַן שְׁלֵוָא עַל נִכְסֵיהוֹן דְּאָמְרִין בְּלִבְּהוֹן לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְאֵיטָבָא לְצַדִּיקַיָּא וְאַף לָא לְאַבְאָשָׁא לְרַשִׁיעַיָּא׃ יג וִיהוֹן נִכְסֵיהוֹן לַעֲדִי וּבָתֵּיהוֹן לְבִזָּא וְיִבְנוּן בָּתִּין וְלָא יִתְּבוּן וְיִצְבוּן כַּרְמִין וְלָא יִשְׁתּוּן יָת חַמְרֵיהוֹן׃ יד קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ רַבָּא קָרִיב וּמוֹחִי לַחֲדָא קַל יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ דִי בֵיהּ מְרִיר וְצָוַח תַּמָּן גִּבָּרַיָּא מִתְקַטְּלִין׃ טו יוֹמָא תַּעֲבוֹר יוֹמָא הַהוּא יוֹם עָקָא וְעִיוּק יוֹם רְגוּשׁ וְאִתְרְגוּשָׁא יוֹם חֲשׁוֹךְ וְקִבְלָא יוֹם עֲנָנָא וַאֲמִטְתָּא׃ טז יוֹם שׁוֹפָרָא וְיַבָּבָא עַל קִרְוַיָּא כְּרִיכָתָא וְעַל רָמָתָא מְנַטְלָתָא׃ יז וְאָעִיק לִבְנֵי אֱנָשָׁא וִיהָכוּן כְּסַמָּן אֲרֵי קֳדָם יְיָ חָבוּ וְיִשְׁתְּפֵךְ דִּמְהוֹן לְעַפְרָא וְנִבְלַתְהוֹן כִּסְחִיתָא׃ יח אַף כַּסְפֵּיהוֹן אַף דַּהֲבְהוֹן לָא יוּכַל לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן בְּיוֹם רוּגְזָא דַייָ וּבְאֶשָּׁא דְפוּרְעָנוּתֵיהּ יְסוּפוּן כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא אֲרֵי גְמִירָא בְּרַם שֵׁיצָאָה יַעֲבֵיד עִם כָּל

רשי

דכנען: כל נטילי כסף. כל עתירי נכסיא סעונה משא כסף וזהב. כמו (משלי כז) כובד האבן ונטל החול לי משא: (יב) אחפש את ירושלים בנרות. אדקדק בעונותיהם: הקופאים. הצפים על שמריהם ויצף הברזל (מלכים ב ו) מתרגמינן וקפא פרזלא: האומרים בלבבם לא ייטיב ה'. לעושי רצונו: ולא ירע. לעוברי רצונו: (יד) מר צורח שם גבור. הגבור יצרח שם בקול מר: (טו) יום שואה. לשון שממון: ומשואה. שממון יותר: (יז) והצרותי לאדם. לישראל הקרויים אדם: ולחומם. בשרם ול' ערבי בשר קורין אל לחם: כגללים. ריעי:

התקוששו

רדק

א"י: כי נדמה כל עם כנען. סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה כנענים נכבדי ארץ נדמה נכרתו כמו נדמה נדמה מלך ישראל נדמו עמי וי"ת כנען כמשמעו ארי אתבר כל עמי דעובדיהון דמן לעובדי עמא דארעא דכנען: נטילי כסף. נושאי הכסף והם הסוחרים כמ"ש עובר לסוחר וי"ת כל עתירי נכסיא: (יב) והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות. כמו שמחפש אדם בדבר בנר שהוא חופש יפה כן אחפש את ירושלם לבער הפושעים שבה וכן אמר נר אלהים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן ות"י אפקיד בלושין ויבלשון ית ירושלם כמו שמבלשין בנברשתא: הקופאים על שמריהם. שהם שקטים בבתיהם על ממונם כמו היין שהוא שקט על שמריו הדבר השוכן ומקובץ ביחד כמו המים קופאים והחלב הקופא נקרא קפאון שהוא עומד ואינו נע ות"י דשלן שלוא על נכסיהון: לא ייטיב ה' ולא ירע. אין הטוב והרע בא על האדם מאתו כי לא ישגיח בתחתונים וי"ת לא רעוא קדם ה' לאוטבא לצדיקיא ואף לא לאבאשא לרשיעיא: (יג) והיה חילם. נכסיהם יהיו לבז: ובנו בתים. הבתים שבנו לא ישבו בהם זמן רב כי מהרה יגלו מהם וכן הכרמים שנטעו לא ישתו יינם כי אם מעט זמן: (יד) קרוב יום ה'. ומהר מאד. כמו מהירות והוא תאר בשקל ושבח אני את המתים: מר צורח. מרים קול וקורא מר וכן ויבאו אל צריח מקום גבוה אמר כאלו יום ה' קורא ומגביה קולו וקורא מר ואמר שם גבור שם יבאו גבורים להרגם או שם ישיו הגבורים נהרגים ובת"י תמן גבריא מתקטלין והחכם ר' אברהם פי' שם יהיה הגבור צורח מר: (טו) יום עברה. מבואר הוא והפסוק כולו כפול בענין במ"ש לחזק הענין: (טז) יום שופר ותרועה. שיריעו האויבים עליהם כשילכדו הערים הבצורות: הפנות. הם המגדלים: (יז) והצרותי לאדם. הצרותי מלרע: לאדם הלמ"ד קמוצה פי' והצרותי אל האדם שיהיו תוך הערים במצור שיחיו בה בלחם צר ומים לחץ: כעפר. שהוא נשפך לרוב שאין אדם חושש על שפיכותו כן ישפך דמם בלי חמלה לרוב: ולחומם כגללים. בשרם יהיה נשפך באשפות כמו הזבל וכן וימטר עלימו בלחומו בבשרו: (יח) גם כספם. אך נבהלה אותה הכלה תהיה נבהלה כלומר תהיה בבהלה פתאום וי"ת ארי גמירא ברם שיצאה:

התקוששו

אבן עזרא

סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה: ונדמה. נכרת: נטילי כסף. כמו משא: (יב) והיה. טעם אחפש בנרות כי בנר יוכל אדם לראות מה שיש בחדרי חדרי' כי אור השמש לא יכנס שם וככה נר אלהים נשמת אד' חופש והנה בנרות כאילו בנרות אחפש': הקופאי'. שהם שאנני' ושקטים ומלת קופאים כמו קפאו תהומות דבר השוכן ומקובץ ביחד נקרא קפאון וככה זה קופאי' השכני' בטח על מקומם: (יג) והיה חילם. כחם ואונם: ובנו. פועל עבר. הבתים שבנו לא ישבו שם עוד: (יד) קרוב יום נקמת ה' וביום ההוא קול מר צורח שם גבור שם כל גבור צורח מר בקולו יצעק צעקה מרה: (טו) יום שואה ומשואה. כמו בוקה ומבוקה: יום חשך. כדרך וקדר עליהם היום: (טז) יום שופר. ותרועת האויב: הפינות. כמו גבעות: (יז) והצרותי לאדם. שהם בערי' הבצורו': ושפך דמם. לרוב כעפר: ולחומם כגללים. בשרם בלשון ישמעאל וכמוהו וימטר עלימו בלחומו: כגללים. כמו בגללי צאת האד': (יח) גם. הטעם נפשם גם כספם

על האנשים ה' וסי' נמסר בסדר שמות ובמלכים ב' סימ' י"ח: ישבו ג' בקריאה וסימ' וירדו מעל כסאתם. והיה חילם למשסה. עשירים בשפל ישבו ואחר וישבו ויקח בועז עשרה: לאדם ה' בקריאה וסימן מי שם פה לאדם או מי. והצרתי לאדם. ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו. ויאמר לאדם הן יראת ה'. כמים הפנים לפנים. וכל קהלות דכו' במ"א לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת. וסימ' בלשון ארמי לבא דירע עקא בפומיה אמר:

תולדות אהרן אחפש. פסחים ז א: ביום עברת ה'. שבת קיח ב"ב • קטז קמא:

מצודת דוד

קול יללה יהיה נשמע מן המשנה ושבר גדול ישמע מן הגבעות אשר הם סביבות ירושלים: (יא) כי נדמה. כי נכרת כל עדת התגרים וכל נושאי משא הכסף הם עשירי העם: (יב) אחפש וגו'. לבל יסתר מי מפני והוא ענין מליצה לומר לא האשיר מי מהם: ופקדתי. אשגיח להביא גמול על האנשים היושבים שקט ושאנן כיין הצף על שמריו שאינו מפיג טעם כלומר לא בא להם שום מחסור ומרוב כל מבעטים במקום ואומרים בלבבם לא ייטיב ה' לצדיקים ולא יעשה רע להרשעים הכל לפי המקרה: (יג) והיה חילם למשסה. לכן יהיה עשרם למדרס רגלי האויב ובתיהם יהיו שממה כי יגלו מהם: ובנו בתים. הם ישקיעו בבניין כי יבנו בתים אבל לא ישבו בהם כי יגלו מארצם וכן ונטעו כרמים וגו': (יד) קרוב יום ה' הגדול. יום הגמול הגדול הבא מה' קרוב הוא ומאד מהר יבוא: קול יום ה'. ר"ל הקול של יום ה' תהיה גדול כ"כ עד שאפילו הגבור ימס לבבו וישאג במלחמה קול מר: (טו) יום עברה. זה היום יהיה יום עברה כי המקום ישלח בהם עברה וזעם: (טז) יום שופר ותרועה. אז יהיה נשמע קול שופר מן הכשדים הצרים על הערים הבצורות וגו': (יז) והצרותי לאדם. אביא צרה על יושבי ארץ ישראל וילכו כעורים מבלי דעת אנה ימלטו: כעפר. כמו העפר הנשפך בכל הארץ ובשרם יושלך בכל המקומות כגללי הצואה: (יח) גם כספם וגו'. לא די שלא יוכלו להציל עצמם בגבורתם כי גם בכספם וזהבם לא יצילו את עצמם בתת שוחד אל הכשדים כי לא יקחו פדיון נפש: ביום עברת ה'. ביום בא עברת ה': כל הארץ. כל יושבי הארץ: כי כלה אך נבהלה. יעשה ר"ל בבהלה

מצודת ציון

שדוכין בה בשמים: נדמה. ענין כריתה כמו עד מואב נדמה (ישעיה טו): עם כנען. ר"ל עדת התגרים כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב): נטילי. ענין משא כמו ונטל החול (משלי כז): (יב) אחפש. ענין בקור ודריסה כמו תמנו חפש מחפש (תהלים סד): הקופאים. הצפים מעל כי ויצף הברזל (מ"ב ו) תרגומו וקפא פרזלא: שמריהם. הוא עכירת המשקה הנופל לשולי הכלי כמו ושקט הוא אל שמריו (ירמיה מח): ירע. מלשון רעה: (יג) חילם. עשרם כמו ישא את חיל דמשק (ישעיה ח): למשסה. ענין רמיסה כמו למשסה: (יד) צורח. ענין צעקת קול גדול כמו יריע אף יצריח (שם מב): (טו) עברה. ענין כעס: ומצוקה. ענינו כמו צרה וכן בארץ צרה וצוקה (שם ל) וכפל המלה במלות נרדפות להפלגת הענין: שואה ומשואה. ענין חושך ושממון כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל): וערפל. הוא עב הענן: (טז) הפנות. הם המגדלים שדרכם לעמוד בפנות חומות המבצר: (יז) והצרותי. מל' צרה: ולחומם. כן יקרא גם הבשר כמו כי לחמם לנפשם (הושע ט): כגללים. כצואה כמו כגללו לנצח יאבד (איוב כ): (יח) קנאתו. ענין כעס ונקמה כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב): נבהלה. ענין בהלה

ל' ומ"ל
ל' ומ"ל
ב א הִתְקוֹשְׁשׁוּ וָקוֹשּׁוּ הַגּוֹי לֹא
נִכְסָף : ב בְּטֶרֶם לֶדֶת חֹק כְּמֹץ
עָבַר יוֹם בְּטֶרֶם לֹא־יָבוֹא עֲלֵיכֶם
חֲרוֹן אַף־יְהוָה בְּטֶרֶם לֹא־יָבוֹא
ד' עֲלֵיכֶם יוֹם אַף־יְהוָה : ג בַּקְּשׁוּ אֶת־
ו' יְהוָה כָּל־עַנְוֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ
ז' • ז' פָּעָלוּ בַּקְּשׁוּ־צֶדֶק בַּקְּשׁוּ עֲנָוָה אוּלַי
תִּסָּתְרוּ בְּיוֹם אַף־יְהוָה : ד כִּי עַזָּה
עֲזוּבָה תִהְיֶה וְאַשְׁקְלוֹן לִשְׁמָמָה
י"כ • י' אַשְׁדּוֹד בַּצָּהֳרַיִם יְגָרְשׁוּהָ וְעֶקְרוֹן
ג' תֵּעָקֵר : ה הוֹי יֹשְׁבֵי חֶבֶל הַיָּם גּוֹי
כ' כְּרֵתִים דְּבַר־יְהוָה עֲלֵיכֶם כְּנַעַן
ל' אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְהַאֲבַדְתִּיךְ מֵאֵין
ג' בטעם גרושין יוֹשֵׁב : ו וְהָיְתָה חֶבֶל הַיָּם נְוֹת כְּרֹת
כ' רֹעִים וְגִדְרוֹת צֹאן : ז וְהָיָה חֶבֶל
ל' לִשְׁאֵרִית בֵּית יְהוּדָה עֲלֵיהֶם יִרְעוּן

יָתְבֵי אַרְעָא : א אִתְכְּנָשׁוּ וְאֱתוֹ וְאִתְקָרְבוּ עַמָּא הָדָא דְלָא חֲמִיד לְמֵיתַב לְאוֹרַיְתָא : ב עַד לָא תִפּוֹק עֲלֵיכוֹן גְזֵירַת בֵּית דִינָא וּתְהוֹן דָמָן לִכְמוֹצָא דְנָשְׁבָא בֵיהּ רוּחָא וּכְטוּלָא דְעָדֵי מִן קֳדָם יוֹמָא עַד דְלָא יֵיתֵי עֲלֵיכוֹן תְּקוֹף רוּגְזָא דַייָ עַד לָא יֵיתֵי עֲלֵיכוֹן יוֹם רוּגְזָא דַייָ : ג תְּבָעוּ יַת דַחַלְתָא דַייָ כָּל עִנְוְתָנֵי אַרְעָא דְדִינֵי רְעוּתֵיהּ עֲבָדוּ תְּבָעוּ קוּשְׁטָא תְּבָעוּ עִנְוְתָנוּתָא מָאִים יִתְגְּנֵין עֲלֵיכוֹן בְּיוֹם רוּגְזָא דַייָ : ד אֲרֵי עַזָּה שְׁבִיקָא תְהֵי וְאַשְׁקְלוֹן לְצָדוּ אַשְׁדּוֹד בְּטִיהֲרָא יְתָרְכוּנַהּ וְעֶקְרוֹן תִּתְעֲקַר : ה וַי דְיָתְבִין בִּסְפַר יַמָּא עַמָּא דְחַיָּבִין לְאִשְׁתֵּיצָאָה גְזֵירַת פִּתְגָמָא דַייָ עֲלֵיכוֹן דְיָתְבִין בִּכְנַעַן אַרְעָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וְאַבְדִינָךְ מִבְּלִי יָתֵיב : ו וּתְהֵי סְפַר יַמָּא דִּירַת בֵּית מִישְׁרֵי רָעַן וְחוּטְרִין דְעָן : ז וִיהֵי עַדְבָא לִשְׁאָרָא דְבֵית יְהוּדָה עֲלֵיהוֹן

אבן עזרא

הספס : (א) התקוששו וקשו . הטעם התווכחו והוכיחו וכן משה אמר התקבצו וקבצו מגזרת מקושש קש שהוא לאסוף הקש ואחרי' אמרו כמו תרגו' זקנתי ושבתי : לא נכסף . אין אהוב ונחמד לגוים מגזרת נכספה וגם כלתה : (ב) בטרם לדת חק · בטרם בא יבא העתיד שישימכם כמוץ עובר אשר הדפנו רוח : (ג) בקשו · אם תעלתם משפט עד עת נקשוהו והוסיפו ענוה בטרם בוא אותו היום בקשו אל תבקשו עזר מפלשתים : (ד) כי עזה עזוב' תהיה · דרך צחו' וככה ועקרון תעקר : יגרשוה . יגרשו האויבים אנשים ממנה : (ה) הוי . חבל . כמו חבל נחלתכם וזה הים הוא ים פלשתים וכתוב פלשתי' לכנעני' תחשב : (ו) והיתה · אמר יפת חבל הים שם העיר היא על כן והית' נות כרות רועים שכרתו לעצמם : (ז) והיה חבל : כמו חלק וזה יהיה בשובם

רשי

(א) התקוששו · התלקטו ואספו יחד כמו לקושש קש (שמות ה) : וקושו . משפיכם השוו מעשיכם לדעת קונכם . ורז"ל דרשו קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים עשו שניהם לשון הוקש אדם המשוה עצמו ויושר דרכו : הגוי לא נכסף . ת"י דלא חמד למיתב לאורייתא : (ב) בטרם לדת חוק . לפני בא הגזירה : כמוץ עבר · הרי זה מקרא קצר כמוץ העובר מלפני רוח וכעשן העובר מלפני השמש וזהו תרגומו של עבר יום כך ת"י תהוון דמן לכמוצא דנשב ביה רוחא וכתננא דעדי מן קדם יומא . נ"א כמוצא דעדו וכו' וזהו ל' גל : (ד) כי עזה עזובה תהיה · כי אם תעשו כן אפקוד על שכיניכם הרעים פלשת ועמון ומואב כמו שהנביא מסדרן והולך : בצהרים יגרשוה . אשדוד שמה ובצהרים אשר ישוד בה קטב יגרשוה ותהי שדודה . ד"א בצהרים יגרשוה מקום מרעה צאן היה וצהרים קשה לצאת בו צאן וכן הוא אומר איכה תרביץ בצהרים (שיר א) : (ה) חבל הים · ספר ימא ול' חבל מדת הקרקע היא שמודדין בחבל כלומר הסמוכים לים : גוי כרתים · ת"י עמא דמחייבין לאשתצאה ומי הן יושבי חבל הים כנען ארץ פלשתים כי פלשתים יושבים על שפת הים האחרון במערב' [illegible] מלכי תחומיה ותפ [illegible] יונתן לכליה גר [illegible] הוא בפלשתים [illegible] וכן הוא אומר [illegible] שפשטו על נגב הכרתי [illegible] ליהודה ות"י על דרום כרתי אמפה כתוב בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה : (ו) נות כרות רועים · נוה ערבי שיכרו בה הרועים לחם בבוקר כרות לשון ויכרה להם כירה גדולה (מלכים ב ו) : (ז) והיה חבל לשארית בית יהודה :

והיה

בקשו ז' וסי' אשת בעלת אוב . דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד . וחברו' בקשו את ה' כל ענוי ארץ ג' בו . לך אמר לבי בקשו . וחד ובקשו ברחובותיה : והיתה ג' בטעם בנביאים וסי' והיתה הצפיר' נבלת אזבל . והיתה חבל הים . ועיין במסרה רבתא בערך היה :

תולדות אהרן התקוששו . ב"מ סט קז ב"ב ס סנהדרין יח יט : ענוי ארץ . יבמות עח (חגיגה טז סנהדרין כג קידושין סה) : בקשו צדק . חגיגה ד' : ועקרון . מגלה ד :

רדק

(א) התקוששו וקושו · ענין חפוש הדברים ולקיטתם כמו לקושש קש מקושש עצים וכן פי' התקוששו התחפשו מימיכם וחפשו מומים אחרים אחר כן ובערו אותם וכן אמרז"ל מזה הפסוק קשט עצמך ואחר כך קשט אחרים ועוד אמרו נקשט גרמין עד לא נקשט אחרנין וקשו בשי"ן דגושה לחסרון הכפל כמו שבו את העיר : הגוי לא נכסף . לא נכסף ולא התאוה אל זה להתקושש ולקושש כמו נכספה לבית אביך ות"י דלא חמיד למיתב לאוריתא והאזי"ל כתב [illegible] שאינו נכלם ולא יבוש ממעשיו מלשון רז"ל איכסוף באיכסופי אפין : (ב) בטרם לדת חק · בטרם שיולד חק היום הבא כלומר הגזרה התקוששו ות"י עד לא תפוק עליכון גזירת בית דינא · כמוץ עבר יום · המאוחר מוקדם וכן היא תכונת הפסוק בטרם לדת חק יום כמוץ עבר כלומר בטרם לדת חק היום שתהיו כמוץ עובר מפני רוח או בטרם יום לדת חק והמאוחר מוקדם במקרא רבים כמו מקום שם קבר מקום קבר שם הידעת כי אז תולד הידעת אז כי תולד ומספד אל יודעי נהי ויודעי נהי אל מספד והדומים להם רבים וי"ת בחסרון מלים ותהון דמן לכמוצא דנשבא ביה רוחא וכטולא דעדי מן קדם יומא כלומר מפני השמש נוסחא אחרת וכתננא דעדי מן קדם יומא : (ג) בקשו את ה' · אמר כנגד ענוי הארץ אשר בישראל כי אע"פ שהטעו רוב ישראל נשתיירו בהם רבים טובים ויראי אלהים כמו שאמר הא־ל לאליהו והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו ונאמר על חרבן הארץ נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו ארץ ואף על פי שהיו עבדי הא־ל יתברך וחסידיו נפלו בחרב עם הרעים כמו שכתוב כי עד צדק ישוב משפט : בקשו צדק · בקשו הצדק והענוה עם האחרים כלומר השתדלו בכחכם [illegible] אל דרך טובה : אולי תסתרו · תסתרו שלא תמותו בחרב עם הכלל אבל מן הגלות לא הבטיחם כי כבר נגזרה גזירה בימי מנשה כמ"ש ונאמר ליאשיהו המלך והאספת אל אבותיך בשלום ולא תראנה · עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה : אף ה' . ואף על פי שיהיה יום אף ה' עליכם אף על פי כן אל ישמחו שכיניכם הרעים לכם : (ד) כי עזה עזובה תהיה · עזה עזובה דרך צחות נפל על הלשון והעט"י שאינו דומה בכל האותיות : בצהרים · זכר צהרים לפי שהקטב ישוד בצהרים ואשדוד לשון שד והרי הוא כאלו הוא לשון נופל על הלשון : יגרשוה . יגרשו האויבים עדת אשדוד ממקומה פתאום כמו הקטב שישוד בצהרים : ועקרון תעקר · לשון נופל על לשון דרך צחות ולא זכר גת כי ביד מלכי יהודה היתה : (ה) הוי יושבי חבל הים . חלק כמו חבל נחלתו והוא ארץ פלשתים שהיא סמוכה ים כמו שכתוב עד ים פלשתים וקרא הוי עליכם כי תחרב ארצם : גוי כרתים · פלשתים יקראו כרתים כמ"ש אל נגב הכרתי ונאמר הכרתי את כרתים וי"ת עמא דחייבין לאשתיצאה : כנען ארץ פלשתים · כמו שכתוב לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים וגו' : (ו) והיתה · לשון נקבה על הארץ שהיא חבל הים : נות כרות רועים · משכן הרועים יקראוהו נוה כמו שנאמר [illegible] בן כנוה והקטון עם כרת רועים מקום שיכרו שם הרועים להיות שם מקניהם ונכלאים בן כי יכרה איש בור : (ז) והיה חבל לשארית בית יהודה · זה החבל יהיה עדיין לשארית אחר ישובו מגלות

מצודת ציון

נבהלה . מל' בהלה : (א) התקוששו וקושו · ענין החפוש והלקיטה היטב כמו לקושש קש (שמות ה') : נכסף · ענין חשק וחמוד כמו נכסוף נכספתה (בראשית לא) : (ב) חוק . גזירת המקום : כמוץ . היא פסולת התבואה כמו כמוץ יסוער מגורן (הושע יג) : (ג) בקשו · ענין דרישה : (ה) חבל . כן יקרא המחוז כמו חבלי מנשה (יהושע יז) : (ו) נות . מל' נוה ומדור : כרות . ענין חפירה כמו בור כרה (תהלים ז) : וגדרות . בנין גדר למרבץ צאן : (ז) ירעון · מל' מרעה : ירבצון .

מצודת דוד

הבהל' יעש' אך כליון אל כל יושבי הארץ ולא ימלטו פדיון בשוחד ממון : ב (א) התקוששו וקושו · חפשו עצמיכם אחר העבירות שבידכם לשוב מהם . וגם חפשו זולתכם להשיב אותם : הגוי לא נכסף . אתם הגוי שאינכם עתה חשוקים לה' : (ב) בטרם לדת חוק · עד לא יולד חוק הגזירה : כמוץ עבר יום . הוא כמו היפך יום כמוץ עבר ומוסב על בטרם לומ' בטרם יבא יום שתהיו בו נפזרים לבין הבבליים כמוץ העובר ברוח : בטרם וגו' חרון אף ה' . הוא חוק הגזירה וכפל הדבר לתוספות אזהרה : יום אף ה' . והוא יום הבא מהפורעניות : (ג) אשר משפטו פעלו . אשר עשו משפט ה' : בקשו צדק . ר"ל ואם יתר העם בקשו מעתה צדק וענוה אולי ע"ז תהיו נסתרים ביום אף ה' ולא יעשה עמכם כלייה בגולה ולאח"ז תשובו לארציכם : (ד) כי עזה עזובה תהיה · ר"ל כאשר כן תעשו לא תהיו כלים בגולה ותשבו פה ותמלאו אז את עזה כשהיא עזובה מיושביה ואשקלון תהיה עוד לשממה : בצהרים יגרשוה · כאומר ואם יגרשוה בעת הצהרים לא יוכל מי מהם להסתיר עצמו ואת הכל יגרשו ולא ישאר מי בארץ להחזיק בה : תעקר . ר"ל לא ישאר מי כדבר הנעקר [illegible] : הוי יושבי חבל הים . אוי על היושבים במחוז שפת הים שהוא גוי כרתים הם מפלשתים כמ"ש פשטנו נגב הכרתי (ש"א ל) ולמטה בענין נאמר את השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים (שם) : דבר ה' · הוא האמור בסוף המקרא והאבדתיך וגו' : כנען ארץ פלשתים · פלשתים תחשב לארץ כנען כמ"ש מן השיחור וגו' לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים (יהושע י) ור"ל גם הם יחשבו לכנעני כי היה סמוך לה : מאין יושב · מבלי ימצא מי יושב שם : (ו) נות כרות · מקום מדור מסירות הרועים לשבת בכן ושם יעשו גדרות לצאן : (ז) והיה חבל · המחוז ההיא תהיה לשארית בית יהודה ומוסב לתחלת הענין שאמר אם

יבקשו

רשי

והיה אותו הגבול גורל לשארית בני יהודה חבל זה ל' גורל הוא וכן ת"י ויהי עדבא לשארא דבית יהודה : (ח) אשר חרפו את עמי • כשהיו מוליכין ישראל בגולה לצד ארץ כשדים והיו עוברין דרך עמון ומואב ורואים ישראל בוכים וגונחים וצועקין היו מונין אותן ואומרים מה לכם להיות סגופים מה תבכו הלא לבית אביכם אתם הולכים בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם : ויגדילו על גבולם • ויתגאו על גבולם : (ט) כי מואב כסדום תהי' • גם אתם לקדמתכ' תשובו לוט אביכם לא מסדום היה : ממשק חרול . השמעת קול כמו משק גבים (ישעיה לג) ואף מ"ם הראשונה יסוד היא בתיבה כמו ממסך הסוכך (יחזקאל כח) ממשק חרול השמעת קול חרולים הגדילים שם מאין עובר והן נוקשין זו על זו ומשמיעות קול : ומכרה מלח . מקום כריית מלח : (יא) כי רזה . התיש כחם : וישתחוו לו . כשיראו שנתקלקלו יראתן : (יב) גם אתם כושים • כשגלו שם ישראל מעבר לנהרי כוש : (יג) על צפון • אשור בצפון אצל בבל : נינוה • הוא ראש לאשור : (יד) כל חיתו גוי

בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן בָּעֶרֶב יִרְבָּצוּן כִּי
יִפְקְדֵם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְשָׁב שְׁבוּתָם׃
ח שָׁמַעְתִּי חֶרְפַּת מוֹאָב וְגִדּוּפֵי בְּנֵי
עַמּוֹן אֲשֶׁר חֵרְפוּ אֶת־עַמִּי וַיַּגְדִּילוּ
עַל־גְּבוּלָם׃ ט לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי מוֹאָב
כִּסְדֹם תִּהְיֶה וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמֹרָה
מִמְשַׁק חָרוּל וּמִכְרֵה־מֶלַח וּשְׁמָמָה
עַד־עוֹלָם שְׁאֵרִית עַמִּי יְבָזּוּם וְיֶתֶר
גּוֹיִ יִנְחָלוּם׃ י זֹאת לָהֶם תַּחַת גְּאוֹנָם
כִּי חֵרְפוּ וַיַּגְדִּלוּ עַל־עַם יְהוָה
צְבָאוֹת׃ יא נוֹרָא יְהוָה עֲלֵיהֶם כִּי
רָזָה אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ־
לוֹ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ כֹּל אִיֵּי הַגּוֹיִם׃
יב גַּם־אַתֶּם כּוּשִׁים חַלְלֵי חַרְבִּי
הֵמָּה׃ יג וְיֵט יָדוֹ עַל־צָפוֹן וִיאַבֵּד
אֶת־אַשּׁוּר וְיָשֵׂם אֶת־נִינְוֵה לִשְׁמָמָה
צִיָּה כַּמִּדְבָּר׃ יד וְרָבְצוּ בְתוֹכָהּ
עֲדָרִים כָּל־חַיְתוֹ־גוֹי גַּם־קָאַת גַּם־

בי' וחל מעונתס
שביתם ק'
ל' וחסר
ב' חד וחסר
ב'
ד'
ב' יספחו ל' • ה'
ל'
ל' • ל'
חסר ואחד פ"א ובענין
ב' השמכה
ז' רפין
ב' אליפו
י"ו חסר
את בליסנא
ב' את גב
ו' רפין
י'
ל'

יתפרנסון בבתי אשקלון כד
ברמשא יביתון ארי יעול
דכרנהון קדם יי אלההון
ויתיב גלותהון : ח שמיע
קדמי חסודי מואב
ואתרברבות בני עמון דחסידו
ית עמי ואתרברבו על
תחומהון : ט בכן קים אנא
אמר יי צבאות אלהא
דישראל ארי מואב כסדום
תהא ובני עמון כעמורה
משמט מלוחין ומחפורין
דמלח וצדו עד עלמא שארא
דעמי יבזונונון ושאר שבטיא
יחסנונון : י דא להון חלף
אתרברבותהון ארי חסידו
ואתרברבו על עמיה דיי
צבאות יא דחילא דיי
למפרקהון ארי אמאיך ית
כל דחלת ארעא ויבעון מן
קדמוהי גבר מאתריה כל
נגוות עממיא : יב אף אתון
כושאי קטילי חרבי תהון :
יג וירים מחת גבורתיה על
צפונא ויאביד ית אתוראה
וישוי ית נינוה לצדו אשתממו כמדברא : יד וישרון בגוה עדרין דכל חיות ברא אף

אבן עזרא

בשובם מבבל : (ח) שמעתי . דברי השם והם על גבולם כאשר היו ישראל בארצם פרס יגלו : (ט) לכן • ממשק • כמו ובן משק ביתי שאינו זז מן הבית וככה ממשק מקום ממשק שלא יזוז החרול משם והוא מין ממיני הקוצי' כמו כסו פניו חרולים : ומכרה מלח • כמו כי יכרה איש ויפת אמר כי כמוהו כרות רועים כמו ויכרו שם עבדי יצחק : יבזום • מפעלי הכפל כי קמץ חטוף כמו סורק : ויתר גוי ינחלום • גוי שלי : (י) זאת • ויגדילו • לשונם או חרפתם : (יא) נורא . או תראה יראת השם וגבורתו עליהם : כי רזה • פועל עבר מגזרת רזי לי כמו משמן בשרו ירזה אחר שרזה השם והכרית כל אלהי הארץ וישתחוו לשם כל איש ואיש ממקומו ישתחוו לו תחלת עניין : (יב) גם . חללי חרבי המה • כדרך כולם תשובו ובואו נא והיה ראוי שיאמר כלכם ככה היה ראוי שיאמר חללי חרבי אתם ויפת אמר כהמ' בחסרון כ"ף והטעם על המואבים והעמונים הנזכרי' : (יג) ויט . על צפון • והזכיר אשור והנה לאות כי צפונית מארץ ישראל ואם נינוה הי' אסרויי"ה הנה רחב' מהקו השוה ארבעים ושתים מעלות ורחב ירושלים שלשים ושלש מעלות שהוא חצי הישוב בפאת צפון בראיות גמורות : (יד) ורבצו • קפוד . בלשון ישמעאל קפיד : בכפתוריה

כסדום ד' וסי' כמעט כסדום היינו • הכרת פניהם ענתה בם • היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה . כי מואב כסדום תהיה : וישתחוו ז' רפין וסימ' יעבדוך עמים • ב' בו • נורא יי עליהם • יזכרו וישבו אל ה' • וישתחוו לו כל מלכים • כל גוים אשר עשית •

רדק

מגלות בבל וי"ת חבל השנים הראשונים ספר ימא וזה תרגם עדבא כלומר גורל בית יהודה ולחלקם יהיה : עליהם ירעון . על המקומות ההם אפשר שיהיה זה הפסוק ופסוק והיתה לעתיד משישובו יהודה מגלות בבל שהיה ארץ פלשתים להם למרעה לצאן ופירוש ירעון לצאנם וכן ירבצון אמר על הצאן שירבצום בלילה בבתי אשקלון החרבים להרביצם שם או יהיה פסוק והיתה על זמן חורבן ארץ פלשתים אמר שישבו שם הרועים עם צאנם מפני חרבן הארץ שלא יהיה בה יושב ולא תהיה הארץ אלא למרעה לצאן ויהיה פסוק זה והיה על זמן שיבת בני יהודה לארץ פלשתים ג"כ להם למושב ויבנו שם בתים לצרכם ופי' ירעון ירבצון דרך משל לפי שהם נמשלים לצאן וכן ת"י עליהון ירעון ועליהון יתפרנסון : בערב ירבצון • תרגם ברמשא יביתון : (ח) שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון שהיו שכנים לבני ישראל ובגלותם מארצם והיו עוברים דרך עליהם והיו מתרפים אותם : ויגדילו על גבולם • היו מגדילים פיהם בשחוק או לשונם לדבר בעברם על גבולם או פי' היו מגדילים פיהם על גבול ישראל שהיו רואים אותו חרב : (ט) לכן חי אני . כסדום שתהיה חרבה חרבן עולם : ממשק חרול . לפי מקומו ענינו כמו מוצא שיצאו ויעלו שם חרולים כמו במקום החרב וי"מ המלה מענין ובן משק ביתי מענין שוק כלומר שיתקשקשו החרולים זה בזה מרובים כנשוב בהם הרוח וישמיעו קול ואדוני אבי ז"ל פי' ענין עזיבה כלומר שתהיה הארץ נעזבת לחרולים ות"י משמט מלוחין כמו מלוח עלי שיח והוא החרול : ומכרה מלח • מן כי יכרה איש בור כתרגומו ומחפירין דמלח ויתכן לפרשו מענין כרי בדברי רז"ל שהתחיל למוד אומר ברוך שעולה כרכה בכרי הזה ר"ל תל מלח : שארית עמי יבזום . כפל הענין במ"ש ואמר יתר גוי ינחלום וזה אפשר שהיה בבית שני כששבו מגלות בבל ו ואפשר לפרשו עתידה בימי המשיח ופסוק כי רזה את כל אלהי הארץ עוזר לזה הפי' : ויבזום . יבזו אותם גוי ביו"ד אחד לבד: והוא יו"ד הכנוי נפלה מהמכתב ונשארה במבטא : (י) זאת • ויגדילו פירשנוהו : (יא) נורא ה' עליהם • ה' שהוא נורא עליהם היה כלומר על עם ה' שזכר וכת"י דחילא דה' אמר למפרקהון או פי' עליהם על הגוים כלומר עוד יבא זמן שיהיה ה' נורא עליהם ויראו ממנו ומהרע לעמו : כי רזה את כל אלהי הארץ . יכחש את כל אלהי העמים ויכירו כלם כי ה' לבדו הוא האלהים כמ"ש והיה ה' למלך על כל הארץ : ורזה • מן וישלח רזון בנפשם כלומר יבטל אותם וישבית אמונתם : וישתחוו לו . ואז ישתחוו לו ות"י ארי אמאיך : (יב) גם אתם כושים . אמר אתם ואמר המה כי כן מנהג המקרא בכמה מקומות כמו כלם תשובו ובאו נא לכלם ולא [illegible] כי יבושו מאלים אשר חמדתם והדומים להם וי"מ המה בחסרון כ"ף הדמיון כהמה כלומר אתם תהיו חללי חרבי כמוהם פי' כעמון ומואב שזכר ואמר גם אתם כלו' אע"פ שאתם רחוקים מא"י אתם הרעותם לישראל וגם אתם תהיו חללי חרב . (יג) ויט ידו על צפון • זה בבל שהיא מזרחית צפונית לא"י וזכרם לפי שגלו ישראל אליה ולא רחמו עליהם כראוי כמ"ש בישעיה לא שמת אליה רחמים : ויאבד את אשור שגלו שם י' השבטים : (יד) ורבצו : כל חיתו גוי • כל הבהמות אמר כל בהמות הגוי' אשר סביבותיה ירעו וירבצו

גם

מצודת דוד

תבקשו צדק וענוה לא תהיו כלים בגולה ותשבו פה ותמלאו ערי פלשתים שותתך אז תירשו אתם את הערים ההם : עליהם ירעון • ר"ל יתענגו בטובה : בערב ירבצון • ר"ל שם ינוחו בהשקט : כי יפקדם . כי ה' יזכרם לטובה ואת בני שבי הגולה יניחם בהשקט ומרגוע : (ח) אשר חרפו את עמי • כאשר גלה דרך ארצם חרפו אותו בדברים : ויגדילו על גבולם . ר"ל לקחו מאדמת ישראל להגדיל ולהוסיף על גבולם כמ"ש לבני עמון ואומר מדוע ירש מלכם את גד (ירמיה מט) . או ר"ל כשעברו ישראל על גבולם דברו שם לאולם דברים גדולים וקשים לבזותם : (ט) לכן חי אני . לכן הריני נשבע כמו שאני חי כן תהיה מואב נהפכת כסדום וגומר • ממשק חרול • תהיה מלאה מהשמעות קול חרולים כי שם יגדלו הרבה מאין עובר ומנשיבת הרוח מקישים זה בזה ומשמיעים קול : ומכרה מלח • תהיה מלאה מכריית מלח בכל הפנות שיחפרו ימצאו מלח : שארית עמי • הנשאר מעמי יבוזו ונחלתם כאשר ישובו לארצם מגלות בבל : ויתר וגו' • כפל הדבר במ"ש : (י) זאת להם • זאת יבוא להם בעבור גאונם אשר חרפו ודברו גדולות וקשות על עם ה' : (יא) נורא ה' • ה' הנורא ימשול עליהם לקחת מהם נקם כי ירזה ויתיש כח את כל אלהי הארץ הם שרי מעלה של העכו"ם ולא יוכלו להושיע להם טובה: וישתחוו לו וגו' • ועוד יבא זמן אשר מכל איי העכו"ם ישתחוו לו כל איש ממקום מושבו כי כולם יכירו שאין אלהים זולתו וזה יהיה לעתיד : (יב) גם אתם כושים • הואיל וגם אתם שמחתם על מפלת ישראל לכן תהיו גם אתם חללי חרבי : (יג) ויט ידו • המקום יטה ידו להכות את כשדים היושבים בצפון א"י וגם יאבד את אשור : את נינוה . הוא ראש ממלכות אשור : (יד) ורבצו • לא ידורו שם אנשים כ"א יהיה מקום מרבץ לעדרים של כל בהמות העכו"ם ועופות המדבריות יתמידו לשבת על המשקופים

ספית

מצודת ציון

ירבצון • ענין השכיבה לנוח : ושב • ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת (ישעיה ל) : שביתם • מל' שבי הגולה : (ח) וגדופי . ענין חרפה כמו וישראל לגדופים (שם מג) : (ט) ממשק • ענין השמעת קול כמו כמשק גבים (שם לג) : חרול • מין קוצים כמו תחת חרול יספחו (איוב ל) : ומכרה • מל' כרייה וחפירה: יבזום . מל' בזה : (י) גאונם • מל' גאוה : (יא) רזה . ענין כחשות כמו במשמניו רזון (ישעיה י) : (יג) ציה • ענין חורב ויובש : (יד) חיתו • גם הבהמה תקרא בשם חיה וכן ותיתם לדבר

ותד יפודד קִפֹּד בְּכַפְתֹּרֶיהָ יָלִינוּ קוֹל יְשׁוֹרֵר
י"ו כלים וחסר בַּחַלּוֹן חֹרֶב בַּסַּף כִּי אַרְזָה עֵרָה׃
ס' מלין כב' טעמא טו זֹאת הָעִיר הָעַלִּיזָה הַיּוֹשֶׁבֶת
לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי
ל' עוֹד אֵיךְ הָיְתָה לְשַׁמָּה מַרְבֵּץ לַחַיָּה
ח' מ"ל כֹּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשְׁרֹק יָנִיעַ יָדוֹ׃
ל' . ל' ג א הוֹי מֹרְאָה וְנִגְאָלָה הָעִיר
הַיּוֹנָה׃ ב לֹא שָׁמְעָה בְּקוֹל לֹא
ל' לָקְחָה מוּסָר בַּיהוָה לֹא בָטָחָה אֶל־
ל' אֱלֹהֶיהָ לֹא קָרֵבָה׃
ג שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ אֲרָיוֹת שֹׁאֲגִים
ל' שֹׁפְטֶיהָ זְאֵבֵי עֶרֶב לֹא גָרְמוּ לַבֹּקֶר׃
ד נְבִיאֶיהָ פֹּחֲזִים אַנְשֵׁי בֹּגְדוֹת
כֹּהֲנֶיהָ חִלְּלוּ־קֹדֶשׁ חָמְסוּ תּוֹרָה׃
ה יְהוָה צַדִּיק בְּקִרְבָּהּ לֹא יַעֲשֶׂה
י"ג ו' עַוְלָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר מִשְׁפָּטוֹ יִתֵּן
כ' עד חסד לָאוֹר לֹא נֶעְדָּר וְלֹא־יוֹדֵעַ עַוָּל
בֹּשֶׁת׃

קָתִין וְאַף קוּפְּדִין בִּפְתוּחַי
תַּרְעַיָא יְבִיתוּן קָל עוֹפָא
דִּמְנַצֵּף בְּכַוָּא חָרְבוּ תַּרְעָא
וּטְלָלָה סַתְרוּ׃ טו דָּא קַרְתָּא
תַּקִּפְתָּא דְּיָתְבָא לְרוּחְצָן
דְּאָמְרָה בְּלִבָּהּ אֲנָא וְלֵית בַּר
מִנִּי עוֹד אֵיכְדֵין הֲוַת לְצָדוּ
בֵּית מֵישְׁרֵי חַיְתָא כָּל דִּי
עָבַר עֲלַהּ יְכַלֵּי וִינִיד יְדֵיהּ׃
א וַי דִּמְוֹחַיָא וּמִתְפָּרְקָא קַרְתָּא
דִּמְסַגְיָא לְאַרְגָּזָא׃ ב לָא
שְׁמַעַת בְּקָל עַבְדוֹהִי נְבִיַּיָא
וְלָא קַבִּילַת אוּלְפַן בְּמֵימְרָא
דַּייָ לָא אִתְרְחִיצַת וּלְפוּלְחַן
דֶּאֱלָהָא לָא אִתְקְרֵבַת׃
ג רַבְרְבָהָא בְּגַוַּהּ כְּאַרְיָוָן
נָהֲמִין דַּיָּנָהָא דִּיבֵי רַמְשָׁא לָא
מוֹרִיכִין לְצַפְרָא׃ ד נְבִיֵּי שִׁקְרָא
דִּי בְגַוַּהּ בָּאִשִׁין גַּבְרִין שַׁקְּרִין
כַּהֲנַתָּא מַפְסִין קוּדְשָׁא חָטְפִין
בְּאוֹרָיְתָא׃ ה יְיָ זַכָּאָה אֲמַר
לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בְּגַוַּהּ לֵית
קֳדָמוֹהִי לְמֶעְבַּד שְׁקַר הָא כִּנְהוֹר צַפְרָא דְּאָזִיל וְתָקִין כֵּן דִּינֵיהּ נָפֵיק לְאַפְרָשָׁא לָא
מִתְעַכֵּב וְלָא יָדְעִין עוּלַיָּא

רשי

גוי. כל בהמות הגוים: קאת וקפוד. עופות: בכפתוריה. פומל"ש שבראש הגג: חורב בסף. החורבן יהי' ניכר בספי הבית: קול ישורר בחלון. קול העופו' מצפצפים בחלונות: כי ארזה ערה. כי ארזיה עקר. וערה כמו ערו ערו (תהלים קלז) וי"ת וטללה סתרו הוא גג הבית הספון בארז שאפי' בתי אבנים מסככין בנסרים של עץ: (טו) ואפסי. ואפס זולתי: (א) הוי מוראה ונגאלה. עד עכשיו דבר בגוים ועכשיו חוזר על ירושלים הוי שתהא לבז ולפני' כרואי ותהא מגואלת בלחן עוונה. מוראה כמו מוראתו (ויקרא א) ושמתיך כרואי (נחום ג): העיר היונה: כיונה פותה אין לב: (ג) זאבי ערב. המתמהרים לאכול טרפם בלילה: לא גרמו לבוקר. לא השאירו אף העצמות לגרם לבוקר: (ד) חמסו תורה. לא הורו אותה לשואליהם: (ה) ה' צדיק. השרה שכינתו בקרבם ולפיכך אינו יכול לראות במעשיהם הרעים כי צדיק הוא ואין עולה לפניו: משפטו יתן לאור. נותן לאור בו דין אמת לאמתו: ולא יודע עול בשת. וכל זה לא נתנו שופטי עול שבתוכה אל לבם להתבייש מן הצדיק השוכן בניהם:

הכרתי

אבן עזרא

בכפתוריה • בגלל כפתוריה כמו הך הכפתור: קול. העופות בחלון הקירות ופעם חורב בסף כמו ואהר' [illegible] ועל ההרים הכפתור הוא החזק והקשה שבדלת ואם חל' שדלת או חסב' כחוזק עד ישאר הכפתור שהוא הקשה ובארץ ישמעאל [illegible] הכפתור כי לא יפול בניינו: כי ארזה ערה הם הסיפון כי הארז גילה הסיפון כמו וקיר ערה מגן: (א) הוי מוראה • אמר יפת כמו נוראה. ורבי ישועה אמר מגזרת סורר ומורה והאל"ף תחת ה"א הסרה כעופיה שהיו"ד תחת ה"א ויש אומרים שהוא כמו ושמתיך כראי והסיר מראתו: ונגאלה. מגזרת לחם מגואל. ורבי משה אמר מלשון גאולה אף על פי שמרתה גאלה השם והפעם על ירושלם והיונה מגזרת לא תונו והפועל יונה מהבנין הקל כמו יורה מגזרת ירה ויורה או הדומה ליונה פותה ביופיה כמו יונתי תמתי: (ב) לא שמעה בקול • מוכיח: (ג) שריה • כמו אריות שואגים על טרפם: שופטיה כזאבי ערב שלא גרמו • שלא שברו עצם לבקר והנה בערב רעבים: (ד) נביאיה פוחזים • ריקים כמו פחז כמים אין להם לחם לאכול על כן נתנבאו ומלת בוגדות פועלות והם אנשים לנשים בוגדות: חמסו • רע עשוי בגלוי יקרא חמס חמסו תור' המשפט ולא דעו כדת וחמסו ממון שלא כדין: (ה) ה'. היה ראוי שלא יעשו עולה: בבקר בבקר • בכל יום יראה השם להם משפטו כגוים שלא יעבדוהו: ולא יודע עול בשת. בעבור שהזכיר לא יעשה עולה הפעם

כה אמר ה' גאל ישראל: חרב י"ז וסימ' נמסר בישעיהו סי' מ"א: לא שמעה חד מן ה' פסוק' אית בכל חד לא לא לא לא כולהו ק"חי וסי' נמס' ביחזקא' סי' י"ח: בבקר בבקר י"ג בקריאה וסימ' וילקטו אותו בבקר בבקר איש כפי אכלו. והקטיר עליו אהרן קטרת סמים. והם הביאו אליו עוד נדבה. והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. מדוע אתה ככה דל בן המלך: מדי עברו יקח אתכם. יעיר בבקר בבקר יעיר לי אוזן. וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו. ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית. יעשו את הכבש ואת המנחה: ה' צדיק בקרבה. ולעמוד בבקר בבקר. ומקטירים לה' עולות בבקר

תולדות אהרן ישורר • סוטה מח :

רדק

גם: גם קאת • היא סקוק: גם קפוד • היא הקנאפ"ד בערבי ובלע"ז טרטוגא"ה: בכפתוריה: הוא הכפתור הסמוך על שני הספים שהם המזוזות וקראו כפתור לפי שעושין בו ציורים של פרחים וכפתורים שהם כמין תפוחים וכן כפתוריהם וקנותם וכן ת"י בכפתוריה בפתות תרעיא: קול ישורר • כת"י קל עופא דמנצפן בכוא ואמר ישורר כי הקול שיתנו העופות הוא כמו שיר תמיד וכן אמר מבין עפאים יתנו קול ואמר עת הזמיר הגיע וקול: חורב בסף • תרגם יהיה בסף השער: כי ארזה ערה • הה"א נחה ודינה במפיק וארזה ר"ל על קרוי הבתים הספונים בארז ולפי שערה וגלה השמיט הנה על ניגוס קרוי הבתים לפיכך יחרב ספה שנשאר מגולה למטר ולרוח ויפול מעט מעט ות"י וטללה סתרו: (טו) זאת העיר • היא נינוה: אני ואפסי עוד אפס זולתי עוד וכן ת"י ולית עוד בר מיני: (א) הוי מוראה ונגאלה. חזר לדבר על ירושלם מוראה פעול מהכבד והאולה מקום קמץ חטף או שורק ועניינו מן ושמתיך כראי ענין טנוף ולכלוך וכן ונגאלה מזה הענין כמו וכל מלבושי אגאלתי נגואלו בדם והענין כפול במלות שונות: העיר היונה • מענין לא תונו וכן בא פעל הקל מזה הענין עד חרב היונה וי"מ היונה כפותה כמו ויהי אפרים כיונה פותה אין לב ות"י ווי דמוחיא ומתפרקא קרתא דמסגיא לארגזא: (ב) לא שמעה • מבואר: בקול • פי' בקול המורים אותה: לא קרבה • בצר"י הרי"ש גזרת פעל: (ג) שריה • שחוטפים וגוזלים העם כמו האריות שטורפים או כמו זאבי ערב שטורפים בלילה: לא גרמו לבקר • לא הניחו לבקר אפילו הגרמים שחוטפים ואוכלים מהר כן הם השופטים חוטפים בפחד ואוכלים: (ד) נביאיה. נביאי השקר: פחזים • קלים כלומר קלי דעת כמו אנשים רקים ופוחזים: אנשי בוגדות • שם כפלם הסגולות באו בעיר: כהנים חללו קדש • כמו שאמר יחזקאל כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי בין קדש לחול לא הבדילו: חמסו תורה. שלא הורו אותה לעם כמו שהיה הדין עליהם כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ולא עוד אלא כי גם הם עברו עליה והנה חמסו תורה: (ה) ה' צדיק בקרבה: בקרב העיר הזאת שוכן והוא ירושלים: לא יעשה עולה: ה' שהוא צדיק בקרבם כי בכינתו בם והוא צדיק במה שמביא מן הרעה עליה לא יעשה עולה כי הדין עושה מה שעושה להם כמו שאמר האל תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: בבקר בבקר • פי' כחכם

ר'

מצודת ציון

לדבר הסגיר (תהלים מח): קאת קפוד • שמות עופות המצויות בחרבות: בכפתוריה • כן יקרא המשקוף לפי שעושין בו ציורי כפתורים וכן הך הכפתור (עמוס ט): ילינו • ענין התמדה וכן צדק ילין בה (ישעיה א): ישורר • מל' שיר ורנן: חרב • מל' חורבן: בסף • מזוזה כמו וסף השער (יחזקאל מ): ארזה • תקרת הארז: ערה • ענין גלוי כמו וקיר ערה מגן (ישעיה כ"ב): (טו) העליזה • ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (תהלים קמט): ואפסי • כמו ואין: ישרוק • ענין השמעת קול הבא בקבוץ השפתים כמו שרקו ויניעו ראשם (איכה ב'): יניע • מלשון הנעה והנדנוד: (א) מוראה ונגאלה: ענין שניהם מלוכלך ומטונף כמו ושמתיך כרואי (נחום ג) וכמו נגאלו בדם (ישעיה נט) וכפל המלה בשמות נרדפות: היונה • מל' הונאה ועניינו קחת ההון וכן מפני חרון היונה (ירמיה כה): (ג) גרמו • ענין עצם כמו גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ): (ד) פוחזים • קלי הדעת וכן אנשים ריקים ופוחזים (שופטים ט): בוגדות • מל' בוגד: חללו • ענין בזיון: חמסו • ענין הסרה כמו ויחמוס כגן גפנו (איוב טו): (ה) לאור • ר"ל ברור

מצודת דוד

היסוד: קול ישורר בחלון • קול העופות יהיה מתרונן בכל חלון: חורב בסף • החורבן יהיה בסף כל שער: כי ארזה ערה • כי תקרות הבתים שהמה מארז יהיה מגולה למטר השמים ולרוח הנושב כי הגגות יפלו ולכן ישרו הבתים מהרה והעופות יקננו שמה: (טו) זאת העיר וגו' • היא נינוה שהיתה עיר עליזה ושמחה בהצלחת': אני ואפסי עוד • ר"ל אני היא לבדה עיר עליזה ואין בלתי עוד עיר להדמות אלי: איך וגו' • איך אתה היתה לשממון וכל העובר דרך עליה ישרוק בקול ויניע ידו וכדרך הרואה דבר המשונה: ג (א) הוי מוראה ונגאלה • יש להתאונן על ירושלים המטונפת ומלוכלכת בעוון המאנה ואוכלת את הבריות: (ב) לא שמעה בקול • ר"ל בקול הנביאים המזהירים אותה: לא לקחה מוסר • ממה שבא על עשרת השבטים בגמול העוון: בה' לא בטחה • כי בקשה עזר ממלכי מצרים: לא קרבה • לבקש עזר ממנה: (ג) שריה בקרבה. שריה אשר בקרבה מאיימים על העם בקול שאגתם כאריות השואגים: זאבי ערב • ר"ל ימהרו לטרוף כזאבים הטורפים בערב הממהרים לטרוף בעבור הרעבון שלא אכלו כל היום: לא גרמו לבוקר • לא השאירו לבוקר אף העצמות כי את הכל יאכלו ור"ל השופטים מפתיחים את העם מכל וכל ולפי שהמשילם לזאבי ערב אמר לשון הנופל בהם: (ד) נביאיה פוחזים • נביאי הבעל המה קלי הדעת ואנשי בוגד: כהניה כהני המקדש חללו את הקודש ומבזין אותה: חמסו תורה • הסירו את התורה ולא למדוה את העם ועל הכהן ללמד כמ"ש כי שפתי כהן וגו' תורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב): (ה) ה' צדיק בקרבה. הנה ה' הצדיק משרה שכינתו בקרב ירושלים והוא הלא אין עושה עולה כי שנואה היא לו: בבוקר בבוקר • ר"ל בכל יום ויום הוא דן משפט אמת וברור ולא נעדר בשום פעם מדין משפט האמת והגוי העול

בוש

בֹּשֶׁת׃ ו הִכְרַתִּי גוֹיִם נָשַׁמּוּ פִּנּוֹתָם
הֶחֱרַבְתִּי חוּצוֹתָם מִבְּלִי עוֹבֵר נִצְדּוּ
עָרֵיהֶם מִבְּלִי־אִישׁ מֵאֵין יוֹשֵׁב׃
ז אָמַרְתִּי אַךְ־תִּירְאִי אוֹתִי תִּקְחִי
מוּסָר וְלֹא־יִכָּרֵת מְעוֹנָהּ כֹּל אֲשֶׁר־
פָּקַדְתִּי עָלֶיהָ אָכֵן הִשְׁכִּימוּ הִשְׁחִיתוּ
כֹּל עֲלִילוֹתָם׃ ח לָכֵן חַכּוּ־לִי נְאֻם־
יְהוָה לְיוֹם קוּמִי לְעַד כִּי מִשְׁפָּטִי
לֶאֱסֹף גּוֹיִם לְקָבְצִי מַמְלָכוֹת לִשְׁפֹּךְ
עֲלֵיהֶם זַעְמִי כֹּל חֲרוֹן אַפִּי כִּי בְּאֵשׁ
קִנְאָתִי תֵּאָכֵל כָּל־הָאָרֶץ׃ ט כִּי־אָז
אֶהְפֹּךְ אֶל־עַמִּים שָׂפָה בְרוּרָה
לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם יְהוָה לְעָבְדוֹ שְׁכֶם
אֶחָד׃ י מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ עֲתָרַי
בַּת־פּוּצַי יוֹבִלוּן מִנְחָתִי׃ יא בַּיּוֹם
הַהוּא לֹא תֵבוֹשִׁי מִכֹּל עֲלִילֹתַיִךְ
אֲשֶׁר פָּשַׁעַתְּ בִּי כִּי־אָז ׀ אָסִיר
מִקִּרְבֵּךְ עַלִּיזֵי גַּאֲוָתֵךְ וְלֹא־תוֹסִפִי
לְגָבְהָה עוֹד בְּהַר קָדְשִׁי׃
יב וְהִשְׁאַרְתִּי בְקִרְבֵּךְ עַם עָנִי וָדָל
וְחָסוּ בְּשֵׁם יְהוָה׃ יג שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל
לֹא־יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא־יְדַבְּרוּ כָזָב

ח׳ ומ״ל · ג׳
מ״ל בסיפ׳
ד׳ · ג׳
י״ו
לית בפסוק א״ב בנעיפות וכספיטות
ט׳
ג׳ · ג׳
ג׳
ג׳
ג׳ · ג׳
כ׳ · ג׳
ג׳ כ״כ
ג׳
ג׳
ג׳
ל״ד פסוקים לא ולא ולא

בַּהֲתָא׃ ו שֵׁיצֵיתִי עַמְמַיָא
אַצְדִיאָה בִּרְנְיָתְהוֹן אַחֲרִיבִית
שׁוּקֵיהוֹן מִבְּלִי עָדֵי צַדְיָאָה
קִרְוֵיהוֹן מִבְּלִי אֱנָשׁ מִבְּלִי
יָתֵיב׃ ז אֲמָרִית בְּרַם תִּדְחֲלוּן
מִן קֳדָמַי תְּקַבְּלוּן אוּלְפַן וְלָא
יִפְסוֹק מְדוֹרֵיהוֹן מֵאַרְעָא בֵּית
שְׁכִנְתִּי כָּל טַבְוָן דַּאֲמָרֵית
לְהוֹן אַיְתֵי לְהוֹן בְּכֵן אַקְדִימוּ
חַבִּילוּ כָּל עוֹבָדֵיהוֹן׃ ח בְּכֵן
סַבָּרוּ לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְיוֹם
אִתְגְלָיוּתִי לְמֵדַן אֲרֵי דִינִי
לְכַנָשָׁא עַמְמַיָא לְקָרָבָא
מַלְכְוָתָא לְמִשְׁפַּךְ עֲלֵיהוֹן
חֵימְתִי כָּל תְּקוֹף רוּגְזִי אֲרֵי
בְּאֵשַׁת פּוּרְעָנוּתִי יְסוּפוּן כָּל
רַשִׁיעֵי אַרְעָא׃ ט אֲרֵי בְּכֵן
אֲשַׁנֵי עַל עַמְמַיָא מַמְלַל חַד
בְּהִיר לְצַלָאָה כּוּלְהוֹן בִּשְׁמָא
דַיְיָ לְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי כְּתַף חַד׃
מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי הוֹדוּ בְּרַחֲמִין
יְתוּבוּן גָלְוַת עַמִי דְּאִתְגְלִיאָה
וִיהוֹן מַיְתָן לְהוֹן הָא כְּקוּרְבָּנִין׃
יא בְּעִדָנָא הַהִיא לָא תִבְהֲתוּן
מִכָּל עוֹבָדַיִךְ בִּישַׁיָא דִי מְרַדְתְּ
בְּמֵימְרִי אֲרֵי בְּכֵן אַגְלֵי מִגַוִיךְ
תַּקִיפֵי תוּשְׁבַּחְתֵּיךְ וְלָא
תוֹסִיפוּן לְאִתְרַבְרְבָא עוֹד
בְּטוּרָא דְקוּדְשִׁי׃ יב וְאַשְׁאַר בְּגַוִיךְ עַם עִנְוְתָן וּמְקַבֵּיל עוּלְבַּן וְיִתְרַחֲצוּן בִּשְׁמָא דַייָ׃
יג שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יַעְבְּדוּן שְׁקַר וְלָא יְמַלְּלוּן כִּדְבִין וְלָא

רשי

(ו) הכרתי גוים . הבאתי פורענו׳ על העכו"ס כדי שתראו ותיראו כמו שהוא מסיים והולך אמרתי אך תיראי אותי : (ז) ולא יכרת מעונה . ולא יחרבון מדוריה : כל אשר פקדתי עליה · ולא יכרת ממנו כל הטוב אשר צויתי להביא עליה : (ח) קומי לעד · שאקום להתוועד עליכם : (י) מעבר לנהרי כוש . יובילון לי מנחה : עתרי · את המתפללין אלי : בת פוצי · כנסיות נפוצותי אשר הפיצותי : (יא) לא תבושי מכל עלילותיך · כי כבר לקית וירצה עונך : (יב) עם עני ודל. עם ענוותן ומקבל עולבן :

יתספיך

רדק

רבי אברהם היה ראוי להם שלא יעשו עולה כי האל יתברך בבקר בבקר כלומר בכל יום ויום יראה להם משפטו בגוים ואף על פי כן לא יודע עול בשת כלומר ישראל שהוא עושה עול לא ידע להכלם וליבוש מלעשות עול אף על פי שהוא רואה כי האל יתברך עושה משפטו בגוים בעבור רעתם והם לא יוסרו ולא יבושו והאז"ל פירש מיום שברא האל יתברך האור אמונתו קיימת לעולם כי בכל בקר ובקר מזרית האור וזהו משפטו יתן לאור : לא נעדר · אף על פי שמכעיסים אותו בני העולם : ולא ידע עול בשת · פירוש שיאמר כמו שהאל שומר אמונתו לנו כן נשמור ולא נתנו אמונה : (ו) הכרתי · אמרתי שני הפסוקים מבוארים : (ז) ולא יכרת מעונה · הה"א מפיק פירוש מעון העיר שזכר והיא ירושלם כל אשר פקדתי עליה מהרעות לא יבא עליה כי תקח מוסר מן הגוים ולא עשו כן אלא אכן השכימו השחיתו כל עלילותם כלו׳ היו זריזים בהשכמה להשחית כל מעשיהם שהם רעים ואמר כל כלומר לא הניחו דבר מן הרעות שלא עשו כמו שאמר לא הפילו ממעלליהם מעונה דרך כלל כלו׳ מעוניה ובתי׳ הגדולים : (ח) לכן חכו. כלו׳ חכו לי עד היום ההוא שאגרך אתכם כי לא תקחו מוסר עד אותו היום. והוא יום קומי לעד והוא יום בא גוג ומגוג שאקום לעד כלומר לשלול כמו בבקר יאכל עד : כי משפטי לאסוף גוים . משפט זה נתתי לעתיד שאאסוף גוים וממלכות על ירושלם ותרגם יונתן לעד למידן : כל הארץ : ר"ל רוב אנשי הארץ כמו שכתוב וכל הארץ באו מצרימה : לקבצי הקוף נקרא בקמץ חטף : (ט) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה . פי׳ העמים שישארו אחר מלחמת גוג שפתם הראשונה אהפוך אותם עליהם בשפה ברורה שלא יוציאו בשפתם אלהים אחרים אלא כולם יקראו בשם ה׳ וזהו שפה ברורה כמו שאמר בנבואת זכריה ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש יתהפכו לעבוד ה׳ לבדו בשפה ברורה היא לשון הקדש שבה לבדה נקרא השם הנכבד : לעבדו שכם אחד . חלק אחד ר"ל בלב אחד ובדעה אחת : (י) מעבר לנהרי כוש . אותם שהם מעבר לנהרי כוש : יובילון מנחתי · כלומר יובילון את ישראל לירושלם למנחה כמו שאמר בנבואת ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש ואמר בעת ההיא יובילו שי לה׳ צבאות עם ממושך וממורט : עתרי בת פוצי · שם אומה או משפחה שהיא מעבר לנהרי כוש ויונתן פירש עתרי שקרא האל יתברך שם לישראל עתרי שיעתר להם ה׳ וקרא שמם בת פוצי כלומר עדת הנפוצים בגלות וכן ת"י מעבר לנהרי הודו ברחמין יתותבון גלות עמי דאיתגליאה ויהון מייתין להון הא כקורבני : (יא) ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך . לא תצטרכי ליבוש ולהכלם מכל מעשיך שתעשו כי כולם יהיו ביושר ובאמונה ולא כמו בזמן הזה שצריכה את ליבוש ולהכלם ממעשיך הרעים אשר תעשי וזהו שאמר אשר פשעת בי פי׳ אשר פשעת בי עתה אבל בזמן ההוא לא תבושי : כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך : כלומר הגאים והעליזים והשמחים לדבר גאוה . וגבהות אסיר אז מקרבך כמ"ש בנבואת זכריה וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב : לגבהה . מקור : (יב) והשארתי בקרבך עם עני ודל · הסך עליזי גאותך שזכר ופי׳ עני כמו עניו ר"ל שפל רוח ודל ר"ל שנפשו דלה ונמוכה וכת"י ענוותן ומקבל עולבן וכן

עם

אבן עזרא

והפעם על ישראל : (ו) הכרתי . היה להם ללמד : נצדו . תרגום היתה תאו : (ז) אמרתי . ולא יכרת . מפיך דבר מעונה והפעם מעונת הגוים שהכרתי : אכן השכימו · אגמיך השחיתו : (ח) לכן . ליום קומי · קומה לעד תהיה ורבי משה אמר לשלול העולם כמו בבקר יאכל עד ואמר כי לעד הפועל כמו לרד לפניו גוים : משפטי : משפט הוא שאעשה כן ופעם קנאתי בעבור שיעבדו אלהים אחרים כדרך אל קנא כי זה לעתיד ועל דעת רבי משה על בית שני יתהפכו לעבוד השם לבדו בשפה ברורה הוא לשון הקודש שבה לבדה נקרא השם הנכבד : (י) שכם אחד · כמו תשיתמו שכם : (י) מעבר · עתרי . שם גוי וככה בת פוצי ויחסר וי"ו כמו שמש ירח על כן אמר יובילון מנחתי שיהם ויש אומרים כי עתרי ישראל שהם עותרים לשם והם נפוצו׳ בגוים יובילון מנחה לשם : (יא) ביום · עליזי גאותך שהיו מתגאים בעבור היותם יושבים בהר קדשי : (יב) והשארתי וחסו בשם · ולא יתגאו אז ישובו לבטח: (יג) שארי׳: פעם שארית כי יאבדון הגאים :

תרמית

בבקר : תאכל ט׳ וסי׳ והנותר׳ ממנה׳ וכל מנחת כהן כליל תהיה׳ הכהן המחטא וכל חטאת אשר יובא׳ ולהבדיל בין הטמא · לכן חכו לי נאם ה׳ · הנה אדני ה׳ יורשנה · ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה : גם כספם גם זהבם :

תולדות אהרן הכרתי גוים · יבמות סג : אהפוך · ברכות נז עכו"ס כד (עכו"ס מ) : כי אז · סנהדרין נח : שארית ישראל · פסחים נא קידושין מג ב"מ קז עקידה שער סט :

מצודת דוד

הזה אינו יודע מהו בושה כי איך לא יכלם לעשות עול במקום שכינת האל השונא את העול׳ ואוהב המשפ׳ : (ו) הכרתי גוים · והנה הכרתי את העכו"ס ונשמו מגדליהם : החרבתי . עשיתי חוצותם חרבות מבלי איש עובר בהן ונשמו עריהם מבלי איש וחוזר ומפרש מאין יושב ר"ל לפי שאין מי יושב בהן לכן אין איש עובר בהן : (ז) אמרתי . חשבתי ע"י אבדן העכו"ס באמת עתה תיראו מפני ומהגמול הבא עליהם תקחו מוסר ואז לא יהיה נכרת מדורו זהו בהמ"ק וכן לא יכרת ממנה כל הטובה אשר פקדתי עליה: אכן · באמת לא כן עשו כי עוד השכימו בזריזות רב ועוד השחיתו כל מעלליהם יותר ממה שעשו מאז : (ח) לכן חכו לי · הואיל ולא שבתם אלי לא אמהר הגאולה אלא המתינו לי על היום המוגבל שאקום לשלול את העכו"ס ועל יום מפלת גוג יאמר : כי משפטי · אשר אז תהא משפטי לאסוף עכו"ס וכו׳ לשפוך עליהם זעמי וכל חרון אפי : כל הארץ . כל יושבי הארץ : (ט) כי אז אהפוך על העכו"ס שידברו שפה ברורה תמורת עמקי השפה אשר עמכם ר"ל שידברו בלשון הקודש במקום הלשון שמדברים עכשיו : לקרוא כולם . ר"ל אחדות הלשון יהיה סבה שיתיחדו באמונה לקרות כולם בשם ה׳ לעבדו שכם אחד ובדעה אחת : (י) מעבר לנהרי כוש · מהעבר האחר של נהרי כוש · האומה עתרי ועדת פוצי יובילון המנחה הראוי לי והוא אנשים מבני ישראל כמ"ש הוי ארץ וגו׳ אשר מעבר לנהרי כוש וגו׳ (ישעיה יח) ובסוף הענין נאמר ביום ההוא יובל שי לה׳ צבאות עם ממושך וגו׳ (שם) : (יא) לא תבושי · לא תסבול בושה בעבור כל רוע העלילות

מצודת ציון

כברור כאור ודומה לו : נעדר · ענין חסרון כמו איש לא נעדר (ישעיה מ) : (ו) נשמו · מלשון שממון : פנותם · הם המגדלים הגבוהים כמו ועל הפנות הגבוהות (לעיל א) : החרבתי . מלשון חרבן : חוצותם . ענין שוק ורחוב : נצדו · ענין שממון כי והשמותי אני את הארץ (ויקרא כו) ת"א ואצדי : אך · ענינו כמו באמת וכן אך עצמי ובשרי אתה (בראשית כט) : מעונה . מדורה כמו ה׳ מעון אתה היית (תהלים צ) : פקדתי · צויתי כמו והוא פקד עלי (עזרא א) : עלילותם · מעשיהם : (ח) חכו · ענין המתנה והאיחור כמו ונסתם ולא תחכה (מ"ב ט) : לעד · ענין בזה ושלל כמו בבקר יאכל עד (בראשית מט) : (ט) שפה · כן יקרא לשון עם ועם וכן שפת רעהו (שם יא) : ברורה · כלפי שקורא לשון העכו"ס עמקי שפה כמ"ש עם עמקי שפה (ישעיה לג) קורא למולם לשון הקדש שפה ברורה ונקיה : שכם · ר"ל לב אחד ודעה אחת כמו דרך ירצחו שכמה (הושע ו) : (י) עתרי · שם אומה : בת פוצי · עדת פוצי והוא שם אומה : יובילון · ענין הבאה כמו יובל שי (ישעיה יח) : (יא) עלילותיך · מעשיך : עליזי · ענין שמחה : (יב) עני ודל

וְלֹא־יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית
כִּי־הֵמָּה יִרְעוּ וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃
יד רָנִּי בַּת־צִיּוֹן הָרִיעוּ יִשְׂרָאֵל שִׂמְחִי
וְעָלְזִי בְּכָל־לֵב בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ ל׳
טו הֵסִיר יְהוָה מִשְׁפָּטַיִךְ פִּנָּה אֹיְבֵךְ ל׳ ר״פ • ל׳ וחסר
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל ׀ יְהוָה בְּקִרְבֵּךְ לֹא־
תִירְאִי רָע עוֹד׃ טז בַּיּוֹם הַהוּא
יֵאָמֵר לִירוּשָׁלִַם אַל־תִּירָאִי צִיּוֹן אַל־
יִרְפּוּ יָדָיִךְ׃ יז יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ ג׳ • ו׳ בנביאים
גִּבּוֹר יוֹשִׁיעַ יָשִׂישׂ עָלַיִךְ בְּשִׂמְחָה ד
יַחֲרִישׁ בְּאַהֲבָתוֹ יָגִיל עָלַיִךְ בְּרִנָּה׃
יח נוּגֵי מִמּוֹעֵד אָסַפְתִּי מִמֵּךְ הָיוּ ו׳ • ומ״ל
מַשְׂאֵת עָלֶיהָ חֶרְפָּה׃ יט הִנְנִי עֹשֶׂה ג • ו׳ בסיפרא
אֶת־כָּל־מְעַנַּיִךְ בָּעֵת הַהִיא
וְהוֹשַׁעְתִּי אֶת־הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה ג׳ וחסר
אֲקַבֵּץ וְשַׂמְתִּים לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם
בְּכָל־הָאָרֶץ בָּשְׁתָּם׃ כ בָּעֵת הַהִיא ד׳
אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם ל׳ וכל בעת ההיא דכו׳
כִּי־אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל

יִשְׁתְּכַח בְּפוּמֵיהוֹן לִישָׁן
דִּנְכְלִין אֲרֵי אִינוּן יִתְפַּרְנְסוּן
וְיִשְׁרוּן וְלֵית דְּמָנִיד׃ יד שַׁבַּחִי
כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן וּבוּעוּ יִשְׂרָאֵל
חֲדוּ וּבוּעוּ בְּכָל לִבָּא כְּנִשְׁתָּא
דִירוּשְׁלֵם׃ טו אַגְלֵי יְיָ דַּיָּנֵי
שִׁקְרָא מִגַּוִּיךְ פַּנִּי בַּעֲלֵי
דְבָבֵיךְ מַלְכֵּיהּ דְּיִשְׂרָאֵל יְיָ
אֲמַר לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ
בְּגַוִּיךְ לָא תִדְחֲלִין מִן קֳדָם
בִּישָׁא עוֹד׃ טז בְּעִדָּנָא הַהִיא
יִתְאֲמַר לִירוּשְׁלֵם לָא תִדְחֲלִין
צִיּוֹן לָא יִתְרַשְׁלָן יְדָךְ׃ יז יְיָ
אֱלָהָךְ אֲמַר לְאַשְׁרָאָה
שְׁכִנְתֵּיהּ בְּגַוִּיךְ גִּבַּר פָּרִיק
יֶחְדֵּי עֲלָךְ בְּחֶדְוָא יִכְבּוֹשׁ עַל
חוֹבָךְ בְּרַחֲמְתֵּיהּ יְדוּץ עֲלָךְ
בְּדִיץ׃ יח דִּי הֲווֹ מְעַכְּבִין בִּיךְ
זִמְנֵי מוֹעֲדַיִךְ אַרְחֵיקִית מִנֵּיךְ
וַי עֲלֵיהוֹן עַל דַּהֲווֹ נַטְלִין
זֵינֵיהוֹן לְקִבְלֵיךְ וּמְחַסְּדִין לִיךְ׃
יט הָא אֲנָא עָבֵיד גְּמִירָא
עִם כָּל מְשַׁעְבְּדַיִךְ בְּעִדָּנָא
הַהִיא וְאֶפְרוֹק יַת מְטַלְטְלַיָּא
וּמְבַדְּרַיָּא אֲקָרֵיב וַאֲשַׁוֵּינוּן
לְתֻשְׁבַּחְתָּא וּלְשׁוּם בְּכָל אַרְעָא בְּהִתַּתְהוֹן׃ כ בְּעִדָּנָא הַהִיא אַכְנֵישׁ יָתְכוֹן וּבְעִדָּנָא
הַהִיא אֲקָרֵיב גָּלְוָתְכוֹן אֲרֵי אֶתֵּן יָתְכוֹן לְשׁוּם וּלְתֻשְׁבַּחְתָּא בְּכָל

רש"י

(טו) משפטיך . יסוריך יוסטיצ"א בלע"ז : (יז) גבור יושיע . גבור הוא אשר יושיע מן העכו"ם . יחריש באהבתו . יכסה על פשעיך באהבתו ופן ת"י יכבוש על חובך ברחמתיה : (יח) נוגי ממועד . אספתי את המוגלים ממועדי שלא היו משמרים שבתות וימים טובים : נוגי • לשון הוצאה כמו הגו סיגים (משלי כה) כאשר הוגה מן המסילה' (שמואל ב כ) ואין שורש בתיבה' אלא הגימ"ל לבדה : אספתי : כליתי : ממך היו • מעמך היו : משאת עליה חרפה • על אותה אשמה היה לך משאת חרפה : (יט) הנני עושה • ת"י הא אנא עביד גמירא ויש לפותרו ל' עישוי כמו ועסות' רשעים (מלאכי ג) : בכל הארץ בשתם . בכל מקום אשר היו שם לבשת שם אתנם לשם ולתהלה :

בשנת

אבן עזרא

תרמית • כמו תרבית : (יד) רני • הריעו ישראל . הם השבטים ועלזי כמו מלכי עליצו : (טו) הסיר • משפטיך • האויבי' יאמרו פנה ממך אויביך והשם הוא מלכך לא תיראי עוד מהאויב : (טז) ביום • האויבים יאמרו לה ככה ויודו כי אין כח לאויב לפני השם : (יז) ה' • כי השם גבור יושיע . יחריש שלא יזכור לך רעתך : (יח) נוגי . בנין נפעל מגזרת יגון ופירוש ממועד מקום התחברות ישראל במועדים כמו שרפו כל מועדי אל בארץ והנה אספתי אותם אליך כי ממך היו והטעם על אבותם • משאת • שנשאו חרפה על ירושלים על כן עליה הנני עושה כלה ורבי משה אמר כמו ושם עשו דדי בתוליהן והם שני בניים קל וכבד : (יט) וטעם בכל הארץ בשתם יתביישו הגוים בראותם הצולעה שהיתה לתהלה ורבי משה אמר כמו ונשלמה פרים שפתינו האתן בכורי פשעי וכן בכל הארץ תחת בשתם : (כ) בעת • ההיא חסרת בעבור אחרת ובעת ההיא בקבצי אתכם ותחסר אות בית ובית בעת חסרת בעבור אחרת בקבצי זאת דעת רבי

רדק

עני ורוכב על החמור כמו ענו : (יג) שארית ישראל . מבואר הוא : תרמית • כמו מרמה והוא בשקל תרבית : כי המה ירעו • לפי שהמשיל ישראל לצאן אמר ירעו וירבצו ור"ל כי בשכר זה שלא יעשו עולה ולא ידברו כזב ירעו וירבצו : (יד) רני בת ציון הריעו ישראל • עשרת השבטים : שמחי ועלזי • כפל הענין במ"ש לחזק השמחה : בת ציון • בת ירושלם כפל הענין במלות שונות : (טו) הסיר ה' משפטיך : משפטי הגוים שהיו נותנים עליך בגלות ות"י אגלי ה' דייני שקרא מגויך : פנה איבך • פנה אותם מארצך שלא יהיה שם עוד פנה כמו ואנכי פניתי הבית : מלך ישראל ה' בקרבך • אחר שהוא שוכן בקרבך לא תראי רע עוד : (טז) ביום ההוא יאמר • אמר הנביאים יאמרו לה או יאמרו אחד לחברו וי"מ האויבים יאמרו לה ויודו כי אין כח בידם לפני האל ית' : אל ירפו ידיך • כמו יתנו יקר גם ימצא יד לשון זכר והנה בו מגילת ספר : (יז) ה' אלהיך בקרבך • אחר שהוא בקרבך אל ירפו ידיך כי הוא גבור שיושיע אותך מגבורי הגוים : יחריש באהבתו • ישתוק על פשעיך שעשית כבר באהבתו אותך : (יח) נוגי ממועד • מענין יגון מבנין נפעל כמו בתולותיה נוגות אמר כנגד ציון וירושלם נגים שהיו נוגים ממועד בגולה שארך כל כך הנה אספתי אותם אליך כי ממך היו ויצאו בגלות ועתה אספתי אותם אליך והטעם על בניהם ויש לומר גם הם עצמם ורמז בזה לתחיית המתים : משאת עליה חרפה • כי כבר נשאו חרפה גדולה ימים רבים עליה ר"ל על ירושלם ומה שדבר לנכח ושלא לנכח בפסוק יש רבים כמוהו במקרא משאת שם : (יט) הנני עושה . כמו בעשות מצרים דדיך ענין השחיתה והכתישה וי"ת כמשמעו עם תפרון ה"א אנא עביד גמירא עם כל משעבדיך : בכל הארץ בשתם • פי' בכל ארץ הגלות שלקחו שם בשתם שם יהיו לשם ולתהלה : (כ) בעת ההיא • ובעת קבצי אתכם ובעת ההיא יהיה קבצי אתכם ישים חסר ומלא הכוה שוכר עומדת במקום שתים וכן ת"י ובעדנא ההיא : שבותכם • לשון רבים וכן ושבותי שביתך כתוב הנה לשון רבים ושבותכם בוי"ו שור"ק ושביתך ביו"ד וחירק :

בשנת

ולא ימצא ד' בקריא' וסימ' ושברה כשבר נבל יוצרים . ולא ימצא בפיהם לשון תרמית.אל ארץ גלעד ולבנון אביאם • ונכשל ונפל ולא ימצא : ה' אלהיך ו' וסי' נמסר בירמיה סימ' ב' : ישיש ד' וסי' נמסר בסדר כי תבא ובישעית סים' ס"ב : הצלעה ג' וחסר וסי' נמסר בס זר מיכה סימ' ד' : ולשם ד' בקריאה וסימ' ולשם ילד גם הוא אבי כל [בני עבר • ולתתך עליון על כל הגוים • כאשר ידבק האזור אל סתני איש כן • הנני עשת את כל מעניך :

תולדות אהרן הסיר ה' • שבת קלט סנהדרין נח:
נוגי ממועד • ברכות כו :

מצודת ציון

ודל ר"ל מוכנע כעני ודל : וחסו • ענין בטחון : (יג) תרמית • מל' רמיה ומרמה : ירעו • מלשון מרעה : ורבצו • ענין השכיבה לנוח : (טו) פנה • ענין הסרה וביעור כמו פנית לפניה (תהלים פ) : (טז) ירפו ידיך • כן נקרא המתפחד ומתייאש וכן ורפה ידים (ש"ב יז) : (יז) יחריש. ענין שתיקה כמו והחריש לה (במדבר ל) : (יח) נוגי • מל' יגון ותוגה : ממועד • ענין זמן ועת כמו למועד אשוב אליך (בראשית יח) : אספתי • ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט) : משאת • מל' משא וסבל : (יט) עושה • ענין כתישה ומעוך כמו בעשות ממצרים דדיך (יחזקאל כג) : מעניך • מל' עינוי : הצולעה • החגרת כמו והוא צולע על ירכו (בראשית לב) : והנדחה • מלשון דחיה : לתהלה • מל' הלול ושבח : לשם • ר"ל לפרסום שם טוב : (כ) בשובי • ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת (ישעיה ל) : שבותיכם • מל' שבי הגולה :

פחת

מצודת דוד

העלילות והמעשים אשר פשעת בי מאז : אסיר מקרבך . ר"ל עוד לא ימצא מי בך שישמח ויתפאר בגאותו ולכן לא תבוש כי בעבור זה תלך העון ואין לו : לגבהה עוד • להתגאות עוד : בהר קדשי • ר"ל היושבת בהר קדשי היא ירושלים : (יב) עם עני ודל . ר"ל הנשארים יהיו נכנעים כעני' ודל ויחסו בשם ה' : (יג) שארית ישראל . הנשארים מהם לא יעשו עוד עולה : לשון תרמית • אמרי מרמה : כי המה • כי אז המה ירעו וירבצו ואין מי יחרידם בין בעת שירעו בין בעת שירבצו : (יד) רני . אז רני עדת ציון וישראל הריעו תרועת שמחה : (טו) הסיר ה' משפטיך . הרחיק ממך משפט היסורים שהיה בך מאז : פנה אויבך • ביער את אויביך מן העולם : ה' בקרבך . ה' השרה שכינתו בקרבך ולא תראי עוד מרעה כי לא תבוא עליך : (טז) יאמר לירושלים • יהיה נאמר לה בדבר ה' אל תפחד מעתה ולציון יהיה נאמר לא יהיה לך עוד רפיון ידים להתפחד מדבר רע : (יז) גבור יושיע • ר"ל הוא הגבור שעשה הגבורות האלה והוא יושיע לך : יחריש באהבתו . בעבור אהבתו לך ישתוק על העונות שעשית מאז ולא יזכירם לך להכלימך : יגיל וגו' • כפל הדבר להפלגת הענין : (יח) נוגי ממועד . אל מול ירושלים יאמר בניך שהיו מלאי יגון בעבור איחור זמן הגאולה הכנסתים אליך כי ממך היו והושבתים למקומם : משאת עליה חרפה . ר"ל כבר נשאו על חורבן ירושלים חרפה מרובה בהיותם בארץ אויביהם : (יט) הנני עושה. אני אכתת ואמעך את כל הבבליים שעינו אותך : בעת ההיא • בזמן הגאולה אכתת אותה : והושעתי . ואז אושיע את עדת ישראל שהיא כצולעה שאינה יכולה לזוז ממקומה : והנדחה • ישראל הנדחה מארצה לארצות הבבליים הנה אקבץ אותה והוא כפל ענין במ"ש : ושמתים • אשים אותם לתהלה ולפרסום שם טוב בכל הארץ שלקחו בשתם ר"ל במקומות שהיו לבושה שם יהיו לתהלה : (כ) בעת ההיא וגומר • זה אמר על עשרת השבטים כאומר עם כי בבנין בית השני לא חזרתם לארצכם אבל בעת הגאולה ההיא אביא אתכם לארצכם : ובעת קבצי אתכם • זה אמר על יהודה כאומר עם כי בבנין בית השני לא חזרתם כולכם אבל בעת הגאולה ההיא אקבץ את כולכם אל ארצכם : כי אתן אתכם וגו' . ולכן לא ישאר מי מהם בגולה כי בעבור שיהיו לתהל' בכל עכו"ם יביאום למנחה לירושלים את מי אשר ימצאו בקצות הארץ : בשובי . בעת אשקיט וארגיע את בני השבי לשבת שאנן אז תהיו לתהלה : לעיניכם • בזה ירמוז על תחיית המתים לומר לבני דורו הנה תעמדו בתחיה ואת זה תראו בעיניכם כן אמר ה' :

בשנת

עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת־שְׁבוּתֵיכֶם ל' ומ"ל
לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְהוָה׃ כ' ס"פ

חגי א

א בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ כ'
בַּחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי בְּיוֹם ג'
אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה בְּיַד־
חַגַּי הַנָּבִיא אֶל־זְרֻבָּבֶל בֶּן־
שְׁאַלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ ג' כסיפרא ריש חגי וסופא
בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל לֵאמֹר׃
ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הָעָם
הַזֶּה אָמְרוּ לֹא עֶת־בֹּא עֶת־בֵּית ג' ; ל'
יְהוָה לְהִבָּנוֹת׃ ג וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה
בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ ד הַעֵת כ' נקמת
לָכֶם אַתֶּם לָשֶׁבֶת בְּבָתֵּיכֶם סְפוּנִים ל'
וְהַבַּיִת הַזֶּה חָרֵב׃ ה וְעַתָּה כֹּה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל־
דַּרְכֵיכֶם׃ ו זְרַעְתֶּם הַרְבֵּה וְהָבֵא ל' ר"פ . ל'
מְעָט אָכוֹל וְאֵין־לְשָׂבְעָה שָׁתוֹ וְאֵין־ י' מ"ל . ד
לְשָׁכְרָה לָבוֹשׁ וְאֵין־לְחֹם לוֹ ל' · ל'
וְהַמִּשְׂתַּכֵּר מִשְׂתַּכֵּר אֶל־צְרוֹר נָקוּב׃ ל' · ל' · ל'

שאלתיאל כל כתובים מפקי' א' וכל נביאים לא מפקין א' במ"ב וסי' הדין דריש חגי בשנת שתים· והסוף חגי ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל: עת ג' פתחין וסי' בלא עת נדחה לא עת בא עת בית ה' ב' בו · מעט ז' זקפין קמצין בקרי' וסי' ונשארתם במתי מעט תחת אשר הייתם ! זרעתם הרבה והבא מעט · ואם מעט ואוסיפה לך כהנה · ויחלו מעט ממשא . פנה אל הרבה והנה מעט · וקצף גדול אני קוצף ! רק הכהנים היו למעט דדברי הימים · וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוו' :

עַמְמֵי אַרְעָא כַּד אָתִיב יָת
גָלְוָתְכוֹן לְעֵינֵיכוֹן אֲמַר יְיָ׃

א בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ
מַלְכָּא בְּיַרְחָא
שְׁתִיתָאָה בְּיוֹמָא חַד לְיַרְחָא
הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ
בְּיַד חַגַּי נְבִיָא לְוָת זְרֻבָּבֶל בַּר
שְׁאַלְתִּיאֵל רַבָּא דְבֵית יְהוּדָה
וּלְוָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר יְהוֹצָדָק כַּהֲנָא
רַבָּא לְמֵימָר׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת לְמֵימַר עַמָּא הָדֵין
אָמְרִין עַד כְּעַן לָא מְטָא עִדַּן
בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ לְאִתְבְּנָאָה׃
ג וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ בְּיַד חַגַּי נְבִיָא לְמֵימָר׃
ד הֲכָדֵין כָּשֵׁר לְכוֹן דְאַתּוּן
יָתְבִין בְּבָתַּיָא דִי מְטַלְלִין
בִּנְסָרֵי אַרְזַיָא וּבֵית מַקְדְּשָׁא
הָדֵין חָרוּב׃ ה וּכְעַן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת שַׁווּ לִבְּכוֹן
עַל אוֹרְחָתְכוֹן׃ ו זַרְעִין אַתּוּן
סַגִּיאִין וּמַעֲלִין זְעֵיר אָכְלִין
וְלָא סָבְעִין שָׁתַן וְלָא רָוַן
לָבְשִׁין וְלָא שָׁחִין לְהוֹן
דְמִתְגַּר מִתְגַּר לִמְאֵרְתָא׃

רשי

(א) **בשנת** שתים לדריוש . הוא דריוש מלך פרס שהיה אחר אחשורוש ומצינו במדרש ויקרא רבה שבנה של אסתר היה ובימי כורש הראשון עלו זרובבל ויהושע הכהן מבבל לירושלים ברשיון כורש שנאמר (עזרא א) מי בכל עמו וגו' ועמדו צרי יהודה ובנימין ושלחו אגרותיה' לכורש לגזור לבטל מלאכת בית המקדש שהתחילו (וגו' ובטלום) מיום ההוא בטלו כמפורש (בעזר' א) באדין בטילת עבידת בית אלהא וגו' ובטלה שלש שנים שמלך כורש וארבע עשרה של אחשורוש ובשנה הראשונה של דריוש בנו ובשנת שתים נאמרה נבואה זו לחגי לזרזם לחזור ולבנות במלאכה ולא יראו כי לא יבטלום העכו"ם שהקב"ה יצליחם : (ב) העם הזה אמרו · לפי שבטלו אויביהם על ידיהם בראשונה סבורים הם שלא אקיים את דברי שאמרתי לפי מלאת לחרבות ירושלים ע' שנה ולא יבא עוד ביתי להבנות אמור להם שבא עתה העת אבל עת הראשון לא היה אלא לפקידה למלאות לתחילת מלכות בבל שבעים שנה וכן היתה לסוף שבעים שנה נפקדו לעלות ע"פ כורש אבל בניין הבית תלה בחורבות ירושלים שבימי צדקיהו שהיה מאוחר י"ח שנה למלכות בבל כדאמר מר (מגילה יא : ערכין יב ·) גלו בי"ח גלו בי"ט ועתה מלאו הי"ח : (ד) העת לכם · ל' תימה לכך נקוד הה"א בפתח : ספונים · מכוסים בנסרי ארזים כמו (מלכים א ו) ויספון את הבית וספון את הבית בארז וכן ת"י הכדין כשר לכון דאתון יתבין בבתיא די מטללין בנסרי דארזיא ובית מקדש' הדין חרוב : (ה) על דרכיכם . על עסקיכם שאתם רואין שאין במעשה ידיכם ברכה כמו שהוא אומר זרעתם הרבה והבא מעט כל זה בשביל חורבן ביתי הוא : (ו) והבא מעט . כגון בכורים שבטלו : אכול ואין לשבעה · כגון ביטול מנחות : שתו ואין לשכרה · שביטול טעם היין לפי שבטלו הנסכים : לבוש ואין לחום לו . כגון בגדי כהונה שבטלו : והמשתכר משתכר

אבן עזרא

רבי משה ואין צורך : את שבותיכם · כמו ושבית שביתך בתוכהנה : לעיניכם · בעיניכם תראו זה שאמר השם וקדמונינו ז"ל חברו אלה השנים עשר ספרים ושמום ספר אחד בחשבון כ"ד ספרים בעבור היות הספרים קטנים והם מעטים אחד כי כולם נבואות עתידות ואין ככה החמש מגילות כי איכה הפך שיר השירים ובעבור היות צפניה בימי יאשיהו שמוהו תשיעי כי האחרים היו אחר גלות בבל :

(א) **בשנת** זה דריוש הפרסי שאמרו קדמונינו ז"ל שהוא בן אסתר המלכה אמר רבי משה כי בחדש תחלת החדש בכל מקום ואם כן למה כתב ביום אחד לחדש והוא זרובבל בן פדיה אחי שאלתיאל מבני יכניה ובעבור שגדלו דודו שאלתיאל קראו על שמו בנו כמו ויהי לה לבן וככה ואלה בני מיכל בת שאול כי לא היה לה ולד רק גדלה אותם ויהוצדק אבי יהושע היה כהן גדול בבית ראשון כאשר נשרף כי כן כתוב על כן ירש בנו מעלתו בצאת ישראל מגלות בבל על כן לא שמש עזרא דודו בכהונה גדולה בימי יהושע גם בימי בנו ונכדו ככתוב בספר עזרא : (ב) כה · עת בא עת . כדרך ואני הנה אני בא : (ג) ויהי לאמר · במקום הזה לאמר לעם הזה מה שאין כן בתורה כי וידבר השם אל משה לאמר פירושו דבר למשה לאמר לו הענין על כן אחריו דבר אל בני ישראל ואמרת להם : (ד) העת · לבנות ולשבת בבתים ספונים כמו וספון בארז : (ה) ועתה דרכיכם · כדרכי העול' : (ו) זרעתם · והבא: דגן אל הבית מעט : אכול . אתם אוכלים : לשכרה · כמו לשבעה כדרך ואכלתם ולא תשבעו כי יש זמן שבני אדם אוכלים הרבה ואינם שבעים וככה שתה הרבה ואין שכרו' לא שיעבור החוק להשתכר :

ודע

רדק

(א) **בשנת** שתים לדריוש המלך · הוא דריוש בן אחשורוש · ואמרו כי בן אסתר היה והוא זה לבנות הבית אחר שבטלו הבנין צרי יהודה מתחלת מלכות אחשורוש כי כשעלו מן הגולה לא שלמו לחרבות ירושלם שבעים שנה אלא למלכות נבוכד נצר וזהו שאמר לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והם לא עמדו בגולה אלא נ"ב שנה כי בשנת י"ט למלך נבוכדנצר גלו ואותה פקידה שעשה כורש לא היתה שלמה כי כורש לא מלך אלא ג' שנים מקוטעות ובתחלת מלכות אחשורוש כתבו שטנה ובטל הבנין עד שנת שתים לדריוש מלך פרס ואז שלמו לחרבת ירושלם שבעים שנה כי אותם י"ט שנה שנתחרו אז שלמו לכורש וי"ד לאחשורוש וב' לדריוש הם ע' שנה וכששלמו לחרבת ירושלם ע' שנה הגיע זמן בנין הבית ואז באה הנבואה אל חגי שהיה בירושלם לעורר זרובבל לבנות הבית כי היו מתעצלים מפני השונאים שהיו משביתים מלאכתם אלה השנים ולא עוררה אותם רוח הקודש עד עתה לפי שלא נשלם הזמן כי לא מלאו לחרבת ירושלם ע' שנה עד עתה וכן אמר בעזרא והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביאיא על יהודאי די ביהודה ובירושלם בשום אלהי ישראל עליהון : אל זרובבל בן שאלתיאל · בהגעת האלף וזרובבל לא היה בן שאלתיאל אלא בן פדיה ופדיה בן שאלתיאל כמ"ש בדברי הימים ובני בנים הרי הם כבנים וזכר שאלתיאל אולי ה"ה נכבד מפדיה וכן אמר זכריה בן עדוא והוא היה בן ברכיה בן עדוא : פחת יהודה . מלרע והוא סמוך מן פחה ופי' שליט או מושל כי לא נקראו מושלי בית שני מלכים לפי שהיו ברשות אומות העולם רומי ובית חשמונאי והורדוס שמשלו לא היה משבט יהודה : ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול . יהוצדק זה גלה עם הגולה כמו שאמר בדברי הימים ויהוצדק הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלם ביד נבוכדנצר · והיה אחי עזרא ובניהם היו בני שריה ויהושע בנו עלה עם זרובבל ועזרא לא עלה עד מלאת לחרבת ירושלם שבעים שנה אחר שבנו הבית : לאמר · זה הדבר שהיו אומרים העם אל זרובבל ואל יהושע : (ב) כה אמר ה' לאמר · שיאמרו הם לעם ולפי שבטלו צרי יהודה מהם בנין הבית כל השנים שעברו נואשו העם מבנין הבית והיו אומרים עדיין לא הגיע עת הבנין ועפ"י שהיו יודעים שנשלמו שבעים שנה לחרבת ירושלם בשנת שתים לדריוש והיה להם לדעת כי לא לחנם העלם האל מהגולה ועפ"י שלא אמר להם הנביא עדיין היה להם לבחון מעצמם ולהתעורר על הדבר כי היו רואים כי מעשיהם לא היו באים להם על הנכונה כמ"ש זרעתם הרבה וגו' והיה להם לדעת כי זה ענשם על שהיו נואשים בבנין הבית וכשראה האל יתברך שלא היו מתעוררים מעצמם שלח להם ביד חגי הנביא : (ג) ויהי דבר ה' · דבר ה' היה לעם ביד חגי כי הנבואה הראשונה אמר לו לאמרה אל זרובבל ואל יהושע והנבואה הזאת השנית אמר לו לאמרה לעם : (ד) העת לכם . הה"א פתוחה והיא לשאלה אמר אתם שאומרים שלא הגיע עת להבנות בית ה' אמר אם הוא עת שתשבו אתם בבתיכם ספונים והבית הזה חרב הטוב הוא זה הלא תבושו מזה : ספונים : מקורים וכן חלקת מחוקק ספון וספון בארז : (ה) ועתה · על דרכיכם על עסקיכם ומעשיכם כמו וכבדתו מעשות דרכיך ואחר כך מפרש ואומר זרעת : (ו) זרעתם הרבה · ספר דרך העולם

מצודת דוד

א (א) **בשנת** שתים לדריוש · הוא דריוש בן אחשורוש שנתן רשות לבנות הבית אחר שבטלו מהבנין בימי כורש כמ"ש בעזרא : בן שאלתיאל . בן פדיה בן שאלתיאל היה כמ"ש בד"ה ובני בנים הם כבנים : (ב) לא עת בוא · ר"ל הם אומרי' עדיין לא בא העת לבנות הבית הנה לא כן הוא כי עתה בא עת בית ה' להיות נבנה כי כבר נשלמו ע' שנה שאמר ירמיה וכמ"ש בסוף מ"ב בחשבון שנות הדורות : (ד) העת לכם . וכי רק לבד לכם בא העת שאתם תשבו בבתיכם הספונים ומבוסין בתקרות והבית הזה ישאר חרב כשהיה בתחלה: (ה) שימו לבבכם . התבוננו על עסקיכם וראו שלא כן הוא : (ו) זרעתם הרבה · הנה הרבה זרעתם ומעט הבאתם אל הבית

פחות

מצודת ציון

(א) פחת · שליט ומושל כמו פחות וסגנים (יחזקאל כג) : (ד) ספונים · ענין תקרת הכסוי כמו וספון בארז (ירמיה כב) : חרב . מלשון חורבן : (ה) דרכיכם · ר"ל עסקיכם וכן מעשות דרכיך (ישעיה נח) : (ו) לשכרה · מלשון שכרות : לחום . מל' חמימות : והמשתכר משתכר · מלשון שכר

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׂימוּ
לְבַבְכֶם עַל־דַּרְכֵיכֶם׃ ח עֲלוּ הָהָר
וַהֲבֵאתֶם עֵץ וּבְנוּ הַבָּיִת וְאֶרְצֶה־ ל'
בּוֹ וְאֶכָּבְדָ אָמַר יְהוָה׃ ט פָּנֹה אֶל־ ואכבדה ק' ל'
הַרְבֵּה וְהִנֵּה לִמְעָט וַהֲבֵאתֶם הַבַּיִת ו' קמץ
וְנָפַחְתִּי בוֹ יַעַן מֶה נְאֻם יְהוָה כ"ד
צְבָאוֹת יַעַן בֵּיתִי אֲשֶׁר־הוּא חָרֵב
וְאַתֶּם רָצִים אִישׁ לְבֵיתוֹ׃ י עַל־כֵּן
עֲלֵיכֶם כָּלְאוּ שָׁמַיִם מִטָּל וְהָאָרֶץ ל'
כָּלְאָה יְבוּלָהּ׃ יא וָאֶקְרָא חֹרֶב עַל־ ל' • י"ו וחסר
הָאָרֶץ וְעַל־הֶהָרִים וְעַל־הַדָּגָן וְעַל־
הַתִּירוֹשׁ וְעַל־הַיִּצְהָר וְעַל אֲשֶׁר ד'
תּוֹצִיא הָאֲדָמָה וְעַל־הָאָדָם וְעַל־
הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־יְגִיעַ כַּפָּיִם׃ ל'
יב וַיִּשְׁמַע זְרֻבָּבֶל ׀ בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל ג' ובסיפרא ובענין
וִיהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל
וְכֹל ׀ שְׁאֵרִית הָעָם בְּקוֹל יְהוָה ג'
אֱלֹהֵיהֶם וְעַל־דִּבְרֵי חַגַּי הַנָּבִיא ל'
כַּאֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּירְאוּ
הָעָם מִפְּנֵי יְהוָה׃ יג וַיֹּאמֶר חַגַּי
מַלְאַךְ יְהוָה בְּמַלְאֲכוּת יְהוָה לָעָם ל'
לֵאמֹר אֲנִי אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה׃

ז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת שַׁווֹ
לִבְּכוֹן עַל אוֹרְחָתְכוֹן׃ ח סַקוּ
לְטוּרַיָא וְאַיְתוּ אָעִין וּבְנוֹ
בֵיתָא וְאִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה
שְׁכִנְתִּי בֵּיהּ בִּיקָר אֲמַר יְיָ׃
ט מִתְפַּנַן אַתּוּן לְסַגִּי וַהֲוֵי לִזְעֵיר
מָעֲלִין אַתּוּן לֵיהּ לְבֵיתָא
וַאֲנָא שָׁלַח בֵּיהּ מְאֶרְתָּא חֲלַף
מָה אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת חֲלַף בֵּית
מַקְדְּשִׁי דְהוּא חָרוּב וְאַתּוּן
רְהָטִין גְּבַר לְבֵיתֵיהּ׃ י עַל כֵּן
בְּדִיל חוֹבֵיכוֹן פְּסָקוּ שְׁמַיָא
מִלְאַחֲתָא מִטְרָא וְאַרְעָא
פְּסָקַת מִלְמֶעְבַּד פֵּירִין׃
יא וּקְרֵית חוּרְבָא עַל אַרְעָא וְעַל
טוּרַיָא וְעַל עִבּוּרָא וְעַל חַמְרָא
וְעַל מִשְׁחָא וְעַל כָּל דִּי מַפְּקָא
אַרְעָא וְעַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא
וְעַל כָּל לֵיאוּת יְדִין׃ יב וּשְׁמַע
זְרֻבָּבֶל בַּר שְׁאַלְתִּיאֵל וִיהוֹשֻׁעַ
בַּר יְהוֹצָדָק כַּהֲנָא רַבָּא וְכָל
שְׁאָרָא דְעַמָּא לְמֵימְרָא דַיְיָ
אֱלָהֲהוֹן וּלְפִתְגָמֵי חַגַּי נְבִיָא
כְּמָא דְשַׁלְחֵיהּ יְיָ אֱלָהֲהוֹן
וּדְחִילוּ עַמָּא מִן קֳדָם יְיָ׃
יג וַאֲמַר חַגַּי נְבִיָא דַיְיָ
בִּשְׁלִיחוּת מִן קֳדָם יְיָ לְעַמָּא
לְמֵימַר מֵימְרִי בְּסַעְדְּכוֹן אֲמַר

רשי

משתכר אל צרור נקוב . כל ריוח שאתם עושים הולך וכלה כנותן מעותיו בקשר בגד נקוב : (ח) ואכבדה חסר ה"א כנגד חמשה דברים שהיו במקדש ראשון ולא היו במקדש שני ארון אורים ותומים ואש ושכינה ורוח הקודש כדאיתא במסכת יומא : (ט) פנה אל הרבה . עד הנה הייתם סבורים להביא מן השדה הרבה והבאתם מעט : ונפחתי בו • אבי' עליו מכת רקבון והולפת : ונפחתי • לשון נופח באש פחם (ישעיה נד) : (י) עליכם כלאו שמים . על חוביכון : כלאו . מנעו : (יג) במלאכות ה' בשליחות

מה כ"ד פתחין וסימ' נמסר בסדר כי תשא : חרב י"ו בלישנא וחסר וסימ' נמסר בישעיה סימ' ס"א • ועל אשר ד' דסמיכי וסי' אנחנו פשטנו על נגב הכרתי • ואת הכבשה ישלם ארבעתים . וגם ביד יהוא בן חנני • ועל אשר תוציא האדמה : וכל שארית ג' וסי' העמסים מני בטן • וישבו בשער התוך • וישמע זרובבל בן שאלתיאל

אבן עזרא

ודע כי מלת חם קשה כי הנה כתוב חם לבי בקרבי והוא האמת וחם להם צריך להיות האויר מחמם וככה ואין לחום לו וחום במשקל קור מפעלי הכפל וזה פלושי מפיו ואם הוא מן חמם והפתח יוכיח כי כל פעלי הכפל נפתחין כשנחסר אות הכפל כמו אם תם הכסף שהוא תמם ולא נוכל לומר שהוא כמו שב שפעמים שהוא פועל עומד שהוא שב בעצמו ופעמים שהוא פועל יוצא כמו ושב את שבותך כי ושב הוא קמוץ ואם הוא פתוח : צרור • כמו צרור הכסף ואם היה נקוב לא ימצא בו מאומה : (ז) כה • שימו • אחר שתעשו מה שאצוה אליכם עלו : (ט) פנה • עד עתה פניתם אל הרבה והבאתם אותו אל בתיכם : ונפחתי בו • באותו המעט ואין בו ברכה ועתה דעו יען מה והטעם למה היה כן בעבור ביתי שהוא חרב : ואתם רצים • כל אחד מהם הולך ואין איש שם על לב חרבן ביתי לבנותו : (י) על כן • טעם עליכם בעבור השמים כדרך והיו שמיך אשר על ראשך נחשת או עליכם לבדכם לא על יושבי הארץ : כלאו • מלאת הטל : (יא) ואקרא חורב • דרך נחות כדרך יען ביתי אשר הוא חרב וטעם ואקרא ואגזור על הארץ עד היותה כנחושה : ועל ההרים • מגד ההרי' כמו ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם : ועל כל יגיע כפים . כי לא יגלית ויגעו לריק המשקים ממי באר לא יועילו : (יב) וישמע . בקול שהם חייבי' לבנות בית השם אפילו לא התנבא על כן : ועל דברי • ועוד על דברי : (יג) ויאמר מלאך ה' . שליח : במלאכי' . בשליחו' ה' ומלאך מלה רביעי' או המ"ס נוסף ומגזרתו מלאכה :

ויער

תולדות אהרן ואר"ס. יומא כא :

רדק

כעולם כי אדם זורע מעט וקוצר הרבה ומביא אל הבית יותר ויותר ממה שזורע ועניניכם יבאו בהפך איך לא התבוננו כי זה לעונש הבית שהנחתוהו חרב ועוד כי אפילו מה שתביאו לבית יש בו מארה שאם תאכלו לא תשבעו ואפילו תאכלו כדי שבעה כמנהג העולם : ואין לשכרה • כמו לשבעה כי השכרות הוא שבעת היין ויש שיעבור השק וישתכר עד שתשתבש דעתו : ואין לחום לו • ואין הלבוש כדי לחמם לו ואף על פי שהוא כדי לחמם כדרך העולם אבל המארה נמצאת בכל : והמשתכר משתכר . ומי שהוא משתכר במקח וממכר או שמשכיר עצמו או בהמתו יהיה למארה כמו אם ישימנו בצרור נקב שהוא נקוב מתחתיו כי כמו שיכנס כן יצא : (ז) כה אמר ה' • מבואר הוא : (ח) עלו ההר • ואכבד • כתיב ואכבדה קרי ושניהם אחד ורז"ל דרשו חסרון הה"א מן הכתוב כי חמשה דברים חסרו מבית שני ארון ואורים ותומים ואש העליונה והשכינה ורוח הקודש : (ט) פנה . אם תעלו ההר ותביאו עץ לבנות הבית תסור המארה מכם אבל עתה פנה אל הרבה והנה למעט פי' והנה כשנותיכם הוא למעט הפך מה שחשבתם שתפנו אל הרבה : ונפחתי בו • כמו הדבר שיש לה נפיחת הפה וי"ת ואנא אשלח ביה מארתא : (י) על כן עליכם • כי בארצות הגוים ירד הגשם והטל ועליכם בארצכם כלאו שמים אפי' מטל שאינו נעצר וכן אמר בקללות ונתתי את שמיכם כברזל והוא כמו עליכם שאמר הנה (יא) : ואקרא חרב • גזרתי יובש על הארץ שהיה יבשה שיהיה אוירה יבש ולא יהיה לה לחות מתחת ממי התהום הפך מה שאמר ומתהום רובצת תחת : ועל ההרים . כי יש הרים נוטעים בהם עצים טובים נושאים פרי ועשבים טובים כמ"ש ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם : ועל הדגן • כי אלה השלשה הם עיקר חיי האדם ואחר כך כלל ואמר ועל אשר תוציא האדמה ואמר על האדם ועל הבהמה כי יבשות האויר תוליד חלאים רעים באדם ובבהמה : ועל כל יגיע כפים • כמו שפירש החכם ר' אברהם א"ע ז"ל כי לא יגלו ויגעו לריק המשקים ממימי הבאר כי לא יועילו ר"ל כי האויר היבש שהיה בארצם ייבש כל מה שישקו : (יב) וישמע זרובבל בן שאלתיאל • בקול ה' אלהיכם • ואף על פי שלא התנבא חגי להם הדין היה עמהם לבנות הבית כיון שהיו רואים שלא היו מעשיהם באים להם על הנכונה אלא הפך העולם היה להם לפשפש במעשיהם וזהו בקול ה' אלהיכם כי כל זה בתורה ולא תלכו עמי בקרי כי בא עליהם הרעה יבדקו במעשיהם ולא יאמרו כי מקרה הוא ועוד התעוררו בבנין הבית על דברי חגי הנביא שלחו האל להם זהו שאמר ועל דברי חגי הנביא : (יג) ויאמר • מלאך ה' במלאכות ה' . שליח ה' וכן כל מלאך פירוש ברוב שליח וכן וישלח מלאך ויוצאנו ממצרים אמר

על

מצודת ציון

שכר וריוח : צרור . ענין קשור כמו צרור הכסף (משלי ז) : נקוב • מל' נקב וחור : (ח) וארצה • מלשון רצוי : (ט) ונפחתי • מלשון הנחה ונשיבת רוח הפה : יען • בעבור : (י) כלאו • ענין מניעה כמו ויכלא העם מהביא (שמות לו) : יבולה • פריה כמו ואין יבול בגפנים (חבקוק ג) : (יא) חורב • יובש כמו חרבו המים (בראשית ח) : התירוש • ענבי היין : היצהר • זיתי השמן : (יב) ועל דברי • ואל דברי : (יג) מלאך • שליח וכן אשר מלאך שלוח אליהם (יחזקאל כג) :

ויער

מצודת דוד

פחות ממה שזרעתם כי לא צמחה השדה : אכול • אתם אוכלים מאכל ואין בו לשבעה כי המארה נשתלחה במעיים : ואין לשכרה . אינו כדאי לשכר כי חלף טעם היין : לבוש • ר"ל הנה לבשתם לבוש ואינו כדאי להחם לו ואע"פ שמדרך העולם היה ראוי לחמם : והמשתכר • ומי שהוא משתכר במקח וממכר וכדומה הנה אין בו ברכה וכאלו משימו בצרור בגד הנקוב מתחת וכמו שיכנס כן יצא : (ז) שימו לבבכם וגו' • ר"ל התבוננו על עסקיכם לתקנם : (ח) עלו ההר • ר"ל זאת עשו עלו אל ההר והביאו משם עצים ובנו הבית : וארצה בו • ר"ל עם כי יהיה קטן אהיה מרוצה בו ואתכבד על ידו : (ט) פנה אל הרבה • ר"ל אם לא תשמעו לי הנה כאשר תפנו אל הרבה להביא הבית אשלח בו מארה והנה היה הפניה למפרע אל מעט וכאשר תביאו המעט הזה אל הבית אנפח בו ותהיה כלה בנשיבת רוח פי והוא ענין מליצה : יען מה • כאומר ואם תשאלו בעבור מה יהיה כן הנה מאמר ה' צבאות להשיב לכם שזהו בעבור ביתי אשר הוא חרב ואתם כל אחד מכם רץ לביתו לחסות בצל קורתו : (י) עליכם כלאו שמים מטל . עם כי אין הטל נעצר מבאר המקומות הנה עליכם מנעו השמים מלהוריד הטל : כלאה יבולה . מנעה לתת פריה : (יא) ואקרא . אביא בגזירה יובש על הארץ וכו' למען יכמש ויתקלקל יבול הארץ : ועל אשר תוציא האדמה • מיתר המינים : ועל האדם ועל הבהמה • כי החורב והיובש מוליד חליים באדם ובבהמה : ועל כל יגיע כפים . על כל העסקים שאתם יגעים בהם אשלח חורב ויובש ר"ל המארה תבוא בהם ולא תצליחו : (יב) ועל דברי חגי הנביא • ואל דברי חגי הנביא שנבא להם כאשר שלחו ה' : וייראו העם . מאזהרות ה' וייעודי הענש : (יג) מלאך ה' • ר"ל שליח ה' : במלאכות ה' : בשליחות ה' : אני אתכם . כי עדיין פחדו לבנות הבית בלא רשות המלך ולכן אמר להם אני עמכם ואל תפחדו :

ויער

רשי

בשליחות המקום ; (יד) ויבאו ויעשו מלאכה . התחילו מסתתין באבנים ומנסרין עצים בששי בעשרים וארבעה לחודש ובשביעי בעשרים ואחד היה דבר ה' אל חגי : (ג) מי בכם הנשאר . שהיה מן הגולים ועודנו חי : אשר ראה וגו' · את הראשון אין זה חשוב בעיניו : הלא כמוהו כאין . יודע אני כי מי שראה הראשון אין זה בעיניו אלא כאין · כמוהו כאין · הוא ואין שוים הן כמו (הושע ד) והיה כעם ככהן אף כאן כמוהו כאין הוא ואין שניהם שוים : (ה) את הדבר אשר כרתי . תורתי אתם שומרים ורוחי שורה על נביאכם אל תיראו : (ו) עוד אחת מעט היא · משתלה מלכות פרס זו המושלת עליכם עוד אחת תקום למשול עליכם להצר לכם מן מלכו' אנטיוכס ומעט יהא זמן ממשלתו : ואני מרעיש · בנסים הנעשים לבני חשמונאי : את השמים וגו' · ויבינו ששכינתי שורה בבית זה ויביאו תשורת זהב

אבן עזרא

(יד) ויער · היה ראוי שיאמר ויער כמו ויקח וישב רק נפתח מפני העי"ן : פחת . כמו הקריבהו נא לפחתך וכמוהו להיות פחם ובלשון פרס פחת נקרא התרשתא : (טו) ביום עשרים . דבק עם ויעשו מלאכה אע"פ שיש הפסק : (א) בשביעי · בחדש השביעי : (ב) אמר נא · לעולם חולקים כבוד למלכות על הכהונה ועל הנבואה כמו יהושע לפני כלב רק בדברי השם הדבר הפוך כלב קודם ואע"פ שהיה יהושע גדול מכלב בשנים הקדימו השם בדברו בו בעבור ויהס כלב ולא ויהס יהושע וכתוב אחרי שאול ואחרי שמואל המה יסד דוד ושמואל וככה זרובבל לפני יהושע שהוא מבני יהויכין : (ג) מי בכם · אתם הזקנים : (ד) ועתה . ועשו דבק עם תחלת הפסו' הבא אחריו והוא את הדבר והטעם דברי התורה לשמור ולעשות : (ה) ורוחי · נבואתו . (ו) כי עוד אחת · פליאה אעשה : מעט היא · בעיני לעשות' או למעט ימים תהיה : מעט

יד וַיָּעַר יְהוָה אֶת־רוּחַ זְרֻבָּבֶל בֶּן־ ג' ובענין
שַׁלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶת־רוּחַ ג' ובענין. ד'
יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל
וְאֶת־רוּחַ כֹּל שְׁאֵרִית הָעָם וַיָּבֹאוּ ד'
וַיַּעֲשׂוּ מְלָאכָה בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת נ"ט
אֱלֹהֵיהֶם׃ טו בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה
לַחֹדֶשׁ בַּשִּׁשִּׁי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם
לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ׃

ב א בַּשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרִים וְאֶחָד
לַחֹדֶשׁ הָיָה דְּבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי
הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ ב אֱמָר־נָא אֶל־ י"א זוגין מתחלפין
זְרֻבָּבֶל בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה כטעמא קדמא רביע תניינא
וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן זקף
הַגָּדוֹל וְאֶל־שְׁאֵרִית הָעָם לֵאמֹר׃
ג מִי בָכֶם הַנִּשְׁאָר אֲשֶׁר רָאָה אֶת־
הַבַּיִת הַזֶּה בִּכְבוֹדוֹ הָרִאשׁוֹן וּמָה ס"ג · נ'
אַתֶּם רֹאִים אֹתוֹ עַתָּה הֲלוֹא כָמֹהוּ
כְּאַיִן בְּעֵינֵיכֶם׃ ד וְעַתָּה חֲזַק זְרֻבָּבֶל
נְאֻם־יְהוָה וַחֲזַק יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־
יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַחֲזַק כָּל־עַם
הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה וַעֲשׂוּ כִּי־אֲנִי
אִתְּכֶם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ ה אֶת־
הַדָּבָר אֲשֶׁר־כָּרַתִּי אִתְּכֶם בְּצֵאתְכֶם ז"ד
מִמִּצְרַיִם וְרוּחִי עֹמֶדֶת בְּתוֹכְכֶם אַל־
תִּירָאוּ׃ ו כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
עוֹד אַחַת מְעַט הִיא וַאֲנִי מַרְעִישׁ
אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־הַיָּם י"ג · פ'

יד ואער יי ית רוח זרבבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה וית רוח יהושע בר יהוצדק כהנא רבא וית רוח כל שארא דעמא ואתו ועבדו עבידתא בבית מקדשא דיי צבאות אלהא טו ביום עסרין וארבעה לירחא בשתיתאה בשנת תרתין לדריוש מלכא : א בשביעאה בעסרין וחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נביא למימר : ב אמר כען לזרבבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה וליהושע בר יהוצדק כהנא רבא ולשארא דעמא למימר : ג מן בכון דישתאר דחזא ית ביתא הדין ביקריה קדמאה ומה אתון חזן יתיה כען הלא כדליתוהי כן הוא בעיניכון : ד וכען תקיף זרבבל אמר יי ותקיף יהושע בר יהוצדק כהנא רבא ותקיף כל עמא דארעא אמר יי ועבידו ארי מימרי בסעדכון אמר יי צבאות : ה ית פתגמא די גזרית עמכון במפקכון ממצרים ונביאי מלפין ביניכון לא תדחלון : ו ארי כדנן אמר יי צבאות עוד חדא זעירא היא ואנא מזיע ית שמיא וית ארעא וית ימא

ויהושע : ויער ג' וסי' זרובבל · פול יהורם : ואת רוח ר' בקרי' וסי' ויער ה' את רוח זרובבל ב' בפסוק · ואת רוח הטמאה · ויער ה' את רוח פול · אמר נא חד מן י"א זוגין מתחלפין בטעמא קדמא רביע תנינא זקף וסימן הוא הסובב דחוילה · הוא הסובב דכוש . וישחט ויקח משה את הדם . וישחט ויקח משה מרמון . ויהושע בן נון · ויהושע בן נון · ויהיו המתים · ויהיו המתים . ויען בלעם ויאמר · ויען בלעם . ואבדתם מהרה דאוריתא . ואבדתם מהרה דיהושע · אמר אל רחבעם . וחברו . ויאמר ישעיהו . וחברו · ויאמר אלי בן ארם · וחברו . ותבא בי רוח . וחברו · אמר נא אל זרבבל בן שאלתיאל פחת .

תולדות אהרן ביום עשרים . ר"ה ג' : עוד אחת .
סנהדרין צז עקידה שער ס :

מצודת ציון

(יד) ויער · מל' התעוררות : רוח : רצון כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (שם א) : (ו) המרעש ·

רדק

על מרע"ה : (יד) ויער . מפני הצרים החושבים להשבית המלאכה היו צריכים להערת רוח לחזק את לבם : (טו) ביום עשרים וארבעה · טעמו למעלה ואע"פ שהוא תחלת פרשה כי ביום הזה החלו המלאכה כמ"ש ויעשו מלאכה ולא שהחלו בבנין אלא שהכינו המלאכה כי לא החלו עד יום כ"ד לתשיעי : (א) בשביעי · בכלם אמר ביד חגי הנביא לפי שנבואתו היתה שליחות להם בידו לעשות מעשה מה שילום : (ב) אמר נא . מבואר : (ג) מי בכם · הזקנים שנשארו מן הגלות : כמהו כאין בעיניכם . אם תבוא אותו שיהיה זה כמוהו אלא זה כאין בעיניכם כנגד הבית הראשון : (ד) ועתה אל תרפינה ידיכם . בעבור זה כי עוד יהיה כבוד הבית הזה גדול : ועשו · טעמו דבק עם פסוק האחר את הדבר הזה אם תעשו את הדבר אשר כרתי אני אהיה אתכם ותלכו הלוך וחזק : (ה) את הדבר · אם תעשו את הדבר אשר כרתי אתכם : ורוחי עומדת בתוככם . רוח הקדש אבל אחר שחטאו ולא עשו התורה והמצות נפסקה רוח הקדש ונפסקה הנבואה בימי זכריה ומלאכי ואמר אשר כרתי אתכם כלומר את אבותיכם והרי הוא כאלו כרתי אתכם כמ"ש בתורה לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו וי"ת ורוחי עומדת בתוככם ונביאי מלפין ביניכון : (ו) כי כה אמר ה' עוד אחת מעט היא · מרעיש דרך משל מרוב הכבוד והטובה שיעשו האל לישראל בזמן בית שני וי"א שזה היה בימי חשמונאים וי"א על זמן הורדוס אמר זה וזה היה כמו שכתב בספר יוסף בן גוריון ופי' עוד אחת עוד טובה אחת אעשה לכם מלבד זאת שאני עושה לכם עתה מעט היא מעט וקל היא בעיני לעשותם וטובה מזאת תהיה כי עתה יש לכם צוררים בבנין הבית אבל באותו זמן יכבדו כל הגוים הבית הזה במנחות וכסף וזהב שיביאו שם גם כתוב בספר יוסף בן גוריון כי רעב גדול היה בימי הורדוס ומה שאמר את השמים ואת הארץ את

מצודת דוד

(יד) ויער ה' · ה' העיר את רצון זרובבל וכו' ובאו ועשו מלאכה בדבר צורך בית ה' : (טו) ביום וגומר · מוסב למקרא שלמעלה לומר שההתחלה היה ביום עשרים וארבעה לחדש כי אז התחילו להכין את המצטרך אל הבנין אבל בבנין התחילו בכ"ד לחדש התשיעי כמ"ש בסוף הספר : בששי . ר"ל בחדש הששי : ב (א) בשביעי · בחדש השביעי : (ג) מי בכם . מי הוא בכם הנשאר מאותם שגלו מירושלים : את הבית הזה · את בית המקדש הראשון לפי שהיה באותו מקום עצמו קראו הבית הזה : בכבודו הראשון כפי מה שבנה אותו שלמה בעושר רב : ומה אתם · ומה שאתם רואים אותו עתה בבנין זה : הלא כמוהו כאין · ר"ל אם יעריכו זה מול זה הלא הבית הזה דומה הבנין אל ההעדר : (ד) ועתה חזק . ר"ל הואיל וכן הוא עכ"ז לא ירפו ידיכם מהבנין בעבור זה והתחזקו ועשו את הבית כי אני אהיה אתכם להשפיע לכם טובה ע"י הבית הזה עם שאין לו ערך עם הבית הראשון מ"מ תבוא לכם הברכה על ידו ואותה אתם מבקשים : (ה) את הדבר · מוסב על מלת ועשו הנזכר במקרא שלפניו ר"ל עשו התורה והמצוה אשר כרתי עליה עמכם ברית בצאתכם ממצרים : ורוחי · רוח הנבואה עדיין עומדת עתה בתוככם ולכן אל תיראו כי תצליחו ותבוא הברכה על ידו : (ו) כי כה . אשר כה אמר ה' עוד אחת ר"ל מלבד הבית הנחרב עוד תבנה ותכונן בית אחת וזהו הבית השני : מעט היא · אבל מעט מן הזמן תתקיים : ואני מרעיש · ר"ל אביא חורבן על הבית כאלו כוכבי שמים ממסלותם ילחמו בהם ומלכי הארץ יתאספו לבוא עליהם : ואת הים ואת החרבה · ר"ל הרבה גדודים יבואו עליהם ובדרך ים ובדרך יבשה והם יחריבוה : והרעשתי

אבן עזרא

(ז) פעם להרעיש דרך משל או כמשמעו שישמע רעש ורעש וירגזו כל האדם שהם ביבשה גם בספינות הים ויבואו מנחו' לביתי · (ח) לי · בכל מקום שלי הוא ואני אעשה כ"ז לשום בלב הכל להביא הזהב אל ביתי : (ט) גדול . אמר יפת כי הבית הראשון עמד ארבע מאות שנה ועשר שנים והבית השני עמד ארבע מאות וכ' היה בימי הורודוס כאשר כתב בספר יוסף בן גוריון ורבי משה אמר כי זה היה על תנאי אילו היו צדיקים גמורים כאשר אמר זכריה והיה אם שמוע תשמעו : (י) בעשרים . אמר ר' ישועה כי זה תשיעי הוא להתחלת מלכות דריוש ולא ידענו מתי היה תחילת חדש מלכותו ולא דבר נכונה כי הנה כתוב בנבואת זכריה לחדש התשיעי בכסליו והנה החשבון מניסן וככה חודש זיו הוא חדש אייר כי החדש השני אינו דבוק עם למלוך שלמה רק למלוך דבק עם בשנה הרביעית כי אין מנהג ישראל למנות לחדשי' כי אם לשנים וככה הוא בשנה הרביעי' למלוך שלמה על ישראל בחודש זיו הוא החודש השני שהוא אייר : (יא) כה · הכהנים הם מורי התורה ובימי חגי היו מקריבי' העולות על המזבח תשע עשר' שנה טרם נבנה הבית ובספר דניאל נתבאר זה בפירוש ועתה גם היה בכלל הכהנים יהושע שהוא הכהן גדול ותורה יבקשו מפיהו ולא יטעה להשיב וראינו על דרך הפשט כי חגי לא אמר לכהנים שלא הורו תורת אמת רק אמר כן העם הזה : (יב) הן · בשר קדש · כמשמעו קודש ממש והפך יקדש יטמא ואם יקדש יטמא למה ישנה כי זה הכתוב אחר זה וכתוב ולא הטמאו והייתם קדושים והיא מתקדשת מטומאתה ומלת פן תקדש את המלאה קדש ממש כי יתער' הכל וישוב קדש אם לא יוציאו הקדש בזמנו כאשר באר זה מנח' ע פסוק הספרדי באר היטב ומלת קדש' מתקדש' ומזמנת עצמה לכל חפץ ואין פי' המלה טמאה גם מלת קדש כמעשה המצרים בדברי הבתולות כי תולדת המצרים היא רפה מפני היאור המרבה לחה שלהם על כן אין בהם כח כשהם קרוב לארבעים או יותר לבעול הבתולה עד שיביאו נער וישכב עמה מעט

עד

וְיָת יַבֶּשְׁתָּא׃ ז וַאֲזִיעַ יָת כָּל
עַמְמַיָּא וְיֵיתוּן חֶמְדַּת כָּל
עַמְמַיָּא וַאֲמַלֵּי יָת בֵּיתָא הָדֵין
יְקָרָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ ח דִּילִי
כַסְפָּא וְדִילִי דַהֲבָא אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת׃ ט סַגִּי יְהֵא יְקָרֵיהּ
דְּבֵיתָא הָדֵין בַּתְרָאָה מִן
קַדְמָאָה אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
וּבְאַתְרָא הָדֵין אֶתֵּן
שְׁלָמָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃
י בְּעַסְרִין וְאַרְבְּעָא לְתִשְׁעָאָה
בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ הֲוָה
פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּיַד
חַגַּי נְבִיָּא לְמֵימַר׃ יא כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת שְׁאֵיל כְּעַן
יָת כַּהֲנַיָּא אוֹרָיְתָא לְמֵימַר׃
יב הָא יִטּוֹל גְּבַר בְּסַר קוּדְשָׁא
בִּכְנַף לְבוּשֵׁיהּ וְיִקְרֵיב
בִּכְסוּתֵיהּ לְלַחְמָא וּלְתַבְשִׁילָא
וּלְחַמְרָא וּלְמִשְׁחָא וְכָל
דְּמִתְאֲכִיל הֲיִסְתְּאַב וַאֲתִיבוּ

נ' וְאֶת־הֶחָרָבָה׃ ז וְהִרְעַשְׁתִּי אֶת־
כָּל־הַגּוֹיִם וּבָאוּ חֶמְדַּת כָּל־הַגּוֹיִם
ד' וּמִלֵּאתִי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה כָּבוֹד אָמַר
ח' יְהוָה צְבָאוֹת׃ ח לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב
ז"ך נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ ט גָּדוֹל יִהְיֶה
כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאַחֲרוֹן מִן־
ס"ג הָרִאשׁוֹן אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּבַמָּקוֹם
נ' · ז"ך הַזֶּה אֶתֵּן שָׁלוֹם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃
י בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי בִּשְׁנַת
שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְּבַר־יְהוָה
בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃
יא כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁאַל־נָא
י"א בטע' ר"ס אֶת־הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה לֵאמֹר׃ יב הֵן ׀
יִשָּׂא־אִישׁ בְּשַׂר־קֹדֶשׁ בִּכְנַף בִּגְדוֹ
וְנָגַע בִּכְנָפוֹ אֶל־הַלֶּחֶם וְאֶל־הַנָּזִיד
ג' בסיפרא וְאֶל־הַיַּיִן וְאֶל־שֶׁמֶן וְאֶל־כָּל־מַאֲכָל
נ' הֲיִקְדָּשׁ וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ לֹא׃

רשי

זהב וכסף כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון : (ח) לי הכסף ולי הזהב · ובידי להביא לאשר חפצתי בו : (ט) גדול יהיה · רב ושמואל חד אמר בבנין וחד אמר בשנים ששני בית ראשון ארבע מאות ועשר ובית שני ארבע מאות ועשרים : (יא) שאל נא את הכהנים תורה · שמא שכחו בגלות הלכות קדש וטומאה וטהרה : (יב) בשר קודש · בשר טומאת נבלה או שרץ : ועל הנזיד. תבשיל : היקדש. היטמא : לא יטמא · נחלקו בה רב ושמואל חד אמר אישתבוש כהני דבעא מינייהו רביעי בקדש ואמרו לו טהור וחד אמר לא אישתבוש כהאי חמישי בקודש בעא מינייהו : ונגע בכנפו . לא נגע בשרץ עצמו אלא בבגד שנגע ראשון :

אס

ואמרו אמר אל זרבבל פחת : ולי ח' וסימ' נמסר בספר שופטים סי' י"ד : הן ישא חד מן י"א מקומות בטעם לגרמיה משרת לגריש אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם וסימן את מחלת בת ישמעאל . ואי כבוד בן פנחס בן עלי · ויען יונדב בן שמעה אחי דוד · בכל אויביו במואב ובבני עמון ובארום · את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירושלם . וגם כל היהודים אשר במואב · באים מדרך שער העליון . מעי מעי אחילה כן כתיב · ויקח עבד מלך את האנשים . הן ישא איש בשר קדש : ויעש בירושלם חשבונות דר"ה: למן היום ז' בקרי' וס"מ' למן היום הוסרה ועד עתה . למן היום אשר ברא אלהים אדם · למן היום אשר יצאת מארץ מצרי'.

תולדות אהרן לי הכסף . קידושין פב סנהדרין קג

עכו"ם ב אבות יג נדה ע : כבוד הבית. ב"ב ג עקידה שער ע (מגלה עב) : הן ישא . פסחים עז (סוטה כ) :

רדק

את הים ואת החרבה הוא דרך הפלגה כי השמים לא ירעשו : (ז) והרעשתי . אתן בלבם שיתחרד ממקומם לבא לראות כבוד זה ולהביא בידם כסף וזהב : ובאו חמדת כל הגוים · פי' כל הגוים בארצם ממקומם יבאו בחמדת כל הגוים כלומר יביאו בידם כל דברי חמודות שימצאו בארצם מכלי כסף וזהב ובגדים ואבנות יקרות וחמדת חסר ב' השמוש כמו ומראה ולא נחידות בגמלא בית ה' והדומים לו : (ח) לי הכסף . כיד מי שהוא שלי הוא וברשותי הוא לנטלו מזה ולתתו לזה ואני אתן בלב הגוים להביא אל הבית הזה כסף וזהב לרוב : (ט) גדול יהיה · נחלקו רבותינו זכרונם לברכה בזה יש אומרים בשנים ויש אומרים בבנין וזה וזה היה כי בית ראשון עמד ת"י שנה ובית שני ת"ך שנה וכן היה גדול בבנין כמ"ש בדברי רז"ל ובספר יוסף בן גוריון כי הבנין שבנה הורדוס בב"ה לא נראה מעולם בנין טוב ונאה כמוהו : אתן שלום . כי אע"פ שהיו מלחמות רבות בזמן בית שני זמן רב היה שלום בארץ : (י) בעשרים · הם התחלו להכין בנין הבית בחדש הששי שהוא אלול ובחדש התשיעי שהוא כסליו בכ"ד בו התחלו לבנות ובו ביום היה דבר ה' ביד חגי הנביא לאמר לכהנים ולשאול אותם על הלכות טומאה וטהרה ואע"פ שכבר הקריבו קרבנות טרם זה כמה שנים כי מיום שעלו הראשונים העולים מהגולה כשהגיעו בעריהם בנו המזבח והקריבו עליו והיכל ה' לא יוסד וי"ט שנה נבנה המזבח קודם בנין הבית ולמה לא שאלה כל השנים האלה מעת שהתחלו להקריב קרבנות לפי שלא היה דבר הקרבנות קבוע עד היום שהתחלו בבנין הבית : (יא) כה אמר ה' · שיאמר לכהנים כי בשם ה' נבואות הוא שואל לכם שאמר לו שאל נא את הכהנים תורה כלומר תורת טומאה וטהרה : (יב) הן ישא · שאלם תורת הטומאה אולי שכחום בגלות ושאלה אם ישא איש בשר קדש בכנף בגדו שנגע בשרץ ונשא בשר קדש בכנף בגדו והנה הכנף הראשון לטומאה ובשר קדש שני : ונגע בכנפו אל הלחם · פי' במה שבכנפו והוא הבשר נגע בו אל הלחם או אל הנזיד או אל היין או אל השמן ונגע אל כל מאכל מאלו : היקדש . פי' היטמא המאכל הזה שהוא רביעי לטומאה כי השרץ הוא אב הטומאה והכנף ראשון ובשר קדש שני והלחם והנזיד והמשקים הללו שנגעו בבשר הם שלישי והמאכל שנגע באלו רביעי ועל זה שאלם על המאכל שהוא רביעי אם יטמא ויענו הכהנים ויאמרו לא והראיה כי על המאכל לבדו שאלם שאמר היקדש ולא אמר היקדשו ויש מרז"ל שאמרו כי טעו הכהנים בזו התשובה כי הרביעי טמא הוא בקדש אבל השאלה האחרת ששאלם אם יגע טמא נפש בכל אלה הטיבו כראוי פי' אם תהיה הכנף טמאה טומאת נפש שנמצא שהכנף אב הטומאה והבשר ולד הטומאה והלחם והנזיד והמשקים שני והמאכל שלישי ויענו הכהנים ויאמרו יטמא וג' בקדש היו יודעים שהוא טמא אבל ד' בקדש לא היו יודעים שהוא טמא ובזה טעו לפיכך השיבה הנביא ואשר יקריבו שם טמא הוא ויש מרז"ל שאמר כי לא טעו בתחלת מהם יש מהם מי שאמר כי חמישי בקדש שאל בראשונה [illegible] וכראוי השיבוהו שאינו טמא ויש מהם מי שאמר כי קודש שגזרו רביעי בקדש שאלה וכראוי השיבוהו ומה שאמר ואשר יקריבו שם טמא הוא פי' אע"פ שהם יודעים הלכות טומאה וטהרה כל אשר יקריבו לפני [illegible] הוא טמא הואיל והם מתעצלים בבנין הבית וענין הפרשה מוכית זה הטעם שלא טעו שלא הוכיחם אלא על ענין הבית

מצודת ציון

היבשה וכן אל החרבה (יהושע ד) : (ז) כבוד . על העושר יאמר : (יב) ישא . מלשון משא וסבל : קדש · ר"ל מובדל מפני הטומאה כי לשון קדש יאמר על דבר המובדל בין לטהרה בין לטומאה בין לאיסור כמ"ש פן תקדש המלאה (דברים כב) : בכנף בגדו . בשולי בגדו : הנזיד · התבשיל

מצודת דוד

(ז) והרעשתי · אבל אחר זה בזמן הגאולה ארעיש את העכו"ם לבוא על ירושלים למלחמה ועל חיל גוג יאמר : ובאו חמדת וגומר · יביאו עמהם חמדת מצרים : ומלאתי · אז אמלא את הבית הזה כי יביאו כבוד העושר אל בית ה' אשר תחמוד באותו מקום עצמו שזה עומד ולכן קראו הבית הזה וכמ"ש למעלה אשר ראה הבית הזה בכבודו הראשון : (ח) לי הכסף · ובידי א"כ להביאם הנה : (ט) הבית הזה האחרון · ר"ל הבית העתיד שעמוד במקום הזה : מן הראשון · מן הבית שבנה שלמה : ובמקום הזה · בירושלים אתן אז שלום ולא ימשלו בגבולה חמס ושוד : (י) לתשיעי · לחדש התשיעי : (יא) שאל נא · שאל עתה את הכהנים דיני התורה אם לא שכחו בגלותם : לאמר . מוסב למקרא שלאחריו לאמר הן ישא איש וגומר ר"ל אמור להם הן אם ישא איש וגו' : (יב) הן ישא · הנה אם ישא איש בכנף בגדו בשר מובדל מפני הטומאה כשרץ ונבלה : ונגע בכנפו · עם כנפי שהוא ראשון לטומאה ועשה א"כ שני : אל הלחם נגע אל הלחם ועשה א"כ שני : ואל הנזיד · ר"ל הלחם נגע בנזיד ועשה א"כ שלישי : ואל היין · ר"ל הנזיד נגע ביין ועשה א"כ רביעי : ועל השמן . ר"ל או הנזיד נגע בשמן אבל בזמן יין הוא משקה ואינו מטמא אחרים מן התורה אף אם היה ראשון לטומאה : ואל כל מאכל . ר"ל או הנזיד נגע במאכל אחר : היקדש : . בשאלה אמר להם אם הרביעי נעשה מובדל ומטמא : ויאמרו לא · ובאמת

פסו

יג וַיֹּאמֶר חַגַּי אִם־יִגַּע טְמֵא־נֶפֶשׁ בְּכָל־אֵלֶּה הֲיִטְמָא וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ יִטְמָא׃ יד וַיַּעַן חַגַּי וַיֹּאמֶר כֵּן הָעָם־הַזֶּה וְכֵן־הַגּוֹי הַזֶּה לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה וְכֵן כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם וַאֲשֶׁר יַקְרִיבוּ שָׁם טָמֵא הוּא׃ טו וְעַתָּה שִׂימוּ־נָא לְבַבְכֶם מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמָעְלָה מִטֶּרֶם שׂוּם־אֶבֶן אֶל־אֶבֶן בְּהֵיכַל יְהוָה׃ טז מִהְיוֹתָם בָּא אֶל־עֲרֵמַת עֶשְׂרִים וְהָיְתָה עֲשָׂרָה בָּא אֶל־הַיֶּקֶב לַחְשֹׂף חֲמִשִּׁים פּוּרָה וְהָיְתָה עֶשְׂרִים׃ יז הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּבַבָּרָד אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְאֵין־אֶתְכֶם אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃ יח שִׂימוּ־נָא לְבַבְכֶם מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמָעְלָה מִיּוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יֻסַּד הֵיכַל־יְהוָה

כהניא ואמרו לא : יג ואמר חגי אם יקריב טמא נפשא בכל אלין היסתאב ואתיבו כהניא ואמרו יסתאב : יד ואתיב חגי ואמר כן עמא הדין וכן כנשתא הדא קדמי אמר יי וכן כל עובדי ידיהון ודיקרבון תמן מסאב הוא : טו וכען שוו כען לבכון מן יומא הדין ולעילא עד לא יתשם נדבך על נדבך בהיכלא דיי : טז מדהויתון עלין לערימת עסרין והויא עסרא עלין אתון למעצרתא דבה חמשין גרבין דחמר והויא עסרין : יז מחיתי יתכון בשידפונא ובירקונא ובברדא ית כל עובדי ידיכון וליתיכון תיבין לפולחני אמר יי : יח שוו כען לבכון מן יומא הדין ולעילא מיום עסרין וארבעא לתשיעאה למן יומא דישרי לאשתכללא היכלא דיי שוו

ד׳ וחסר לבת ארוגי המלך ׳ למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ ׳ אשר מנו אתה ׳ אשר יסד היכל ה׳ ׳ וחד ולמן היום אשר צויתי שפטים :

רש"י

(יג) אם יגע טמא נפש את עצמו : יטמא שהמת אבי אבות הטומאה והמגע שני לטומאה שרץ רביעי הוא לטומאת מת : (יד) כן העם הזה . כמו שאתם טועים בזו כן אתם טועים בכמה הלכות : ואשר יקריבו שם · אם לא יתנו לבם ללמוד : (טו) ומעלה . שנים שעברו : מטרם שום אבן אל אבן . מטרם חזרתם לשוב ולהוסיף על יסוד שיסדתם בימי כורש ובטל עתה שימו לבבכם לעסוק בבנין ובלימוד צרכי כהונה : (טז) מהיותם בא אל ערמת עשרים · והיות לכם מארה משולחת במעשיכם כאשר עד הנה שהיו מעמידים כרי הראוי למוד מתוכו כ׳ סאין ולא היה מוצא אלא עשרה : בא אל היקב . הוא בור שלפני הגת והיין יורד לתוכו : לחשוף חמשים פורה . לשאוב תמנו חמשים מדות שמודדין בהם יין בגיגות ושמם פורה : לחשוף · לשאוב כמו לחשוף מים מגבא (ישעיה ל) וכן חשפי שובל (שם מז) : והיתה עשרים . לא שנשתלחה ביין מארה יותר מן הדגן אלא שאדם טועה באומד מדת היקב לפי שהוא עמוק אבל הכרי עומד לפניו ובמשנת אבות דרבי נתן שנינו טעם למה לא אמר ביין מדה מועטת כמו שאמר בדגן כגון לחשוף עשרים וחמש פורה והיה עשרה למדך שהיין מדה יתירה לעולם וכשהיין לוקה סימן רע לעולם ולפי שהיין צריך להיות הרבה מנה בו מניין יותר : (יח) אשר יוסד היכל · שהתחילו עתה בשנייה להוסיף על יסוד הראשון שנעשה בימי כורש :

העוד

אבן עזרא

עד שיהיה הספח פתוח והוא נקרא קדש דרך זנות אומנותו בכך ועל כן נזה הכתוב כמעשה ארץ מצרים וגו׳ והנה השאלה על בשר קדש שכתוב וכל אשר יגע בבשרה יקדש אם נגע הכלי הוא הכנף ששם הבשר הוא הקדש אל הלחם או לאחד המזכרי׳ היקדש אז ענו הכהני׳ ואמרו לא ונכונה דברו אחרי שלא נגע בכל אלה לבד הכנף ולא בשר הקדש ממש נגע בהם והוא הדין כי לא נגעו בבשר קדש : (יג) ויאמר . טעם בכל אלה באחד מאלה כמו כן אחוזות ורבים כמוהו ויקבר בערי גלעד : (יד) ויען · הטעם ישראל המביאים קרבן חטאת על שגגתם מזידים אשמים בדברים קשים שהם חמורים ולא היו נזכרים מהם ויביאו קרבן על דבר שנעלם והם עושים שלא כהוגן בדעתם בזדון גם הכהנים דבר הטהרה והטומאה על כן אמר חגי כן העם הזה הם הכהנים וכן הגוי הזה הם ישר׳ זה וכן כל מעשה ידיהם : ואשר יקריבו . במזב׳ לפני וזהו שם טמא הוא והנה התברר כי אין כח בקודש לקדש מה שלא היה קדש על ידי מגע אמצעי ככה טמא נפש לטמא וזה היה דרך משל דרך נתן אל דוד שתפסו בדבריו ואמר לו אתה האיש ויען גם נכון הוא להיות המשל בעבור שהם בונים בתים לשבתם ובית השם חרב על כן אחריו : (טו) ועתה שימו נא לבבכם · וטעם ומעלה היום הבא אחר זה כמו מבן כ׳ שנה ומעלה וחסר מלת כי : מטרם שום אבן · ופרס ישרת בעבור אחר וכן הוא מטרם היותם האבנים יסוד ההיכל כל בא אל ערמת דגן ויחשבו המחשבים שיהיו בה כ׳ מדה והנה חציה כי המארה היתה בה · מלת לחשוף מים מגבא כמו לדלות והנה המאר׳ שימלאו בה פחות מהחצי שיחשבו : (יז) הכיתי · כבר הזכרתי בספר עמוס כי מכת השדפון בקמה כמו שדופות קדים וירקון שמוריק והעד כי כן הוא שהזכיר הברד וטעם את כל מעשה ידיכם כי מאירת ה׳ כללה הכל הפך וברכך ה׳ אלהיך בכל מעשה ידיך אשר תעשה : ואין אתכם אלי · הטעם לא שבתם אלי והנה התברר כי ה׳ יסרם אולי ישובו מדרכם הרעה ולא שבו על כן נתן להם המשל הנזכר : (יח) שימו הנה הזכיר למעל׳ יעשו מלאכה בששי וזה הי׳ להביא האבנים ולהיותם מגוררות ומתוקנות ובתשיעי החל לשום אבן אל אבן ליסד הבית ולמ"ד למן היום נוסף כמ"ד השלישי לאבשלום :

הסעוד

רדק

שנית בכל הפרשה : שיקדש · פירוש שיטמא כלומר שאסור מפני טומאתו בקדש שהוא אסור ובת"י שיתאסר במקצת נסחאות שיסתאב : הנזיד · התבשיל כמו ונזיד עדשים : (יג) ויאמר חגי · מבואר הוא : (יד) ויען חגי ויאמר · כן העם הזה וכן הגוי הזה הענין כפול במ"ש או פי׳ כן העם הזה על הכהנים וכן הגוי הזה על ישראל אמר כלם אשמים על בנין הבית כי הכהנים היה להם להזכיר העם לבנות וכמו שאמרתם שיטמא כן כל מעשה ידיהם טמא לפני וכן מה שיקריבו הכהנים טמא הוא לפני כי הם מקריבים במזבח בלא בית ואינם חוששים לכבודי : (טו) ועתה · ומעלה מן ויום שהתחילו בבנין ומעלה ושימו לבבכם מטרם שום אבן אל אבן כלומר שימו לבבכם במעשיכם מה שהיה טרם הבנין ומה יהיה אחר הבנין : אבן אל אבן · כמו על אבן כמו אל ההרים לא אכל והדומים לו כי כבר עשו יסוד והבנין כשבנו המזבח אלא שהצרים השביתום מלבנות כמו שכתוב בספר עזרא ותרגם יונתן עד לא יתשה נדבך על נדבך : (טז) מהיותם · טרם היותם בענין זה יכלו להבין כי מאתי היה הדבר כי מי שיבא אל ערמת עשרים כלומר אל ערימה של חטים שהיה ראוי לצאת ממנה עשרים סאה והיתה עשרה מפני המארה שמשתלחת בה : לחשוף חמשים פורה · לחשוף כמו לחשוף מים מגבא ענינו לקחת או לשאוב פורה כמו פורה דרכתי לבדי והיא דריכת הענבים ביקב וחמשים רוצה לומר חמשים בתים בפורה וי"ת חמשין גרבין דחמר ומה שאמר עשרה ועשרים אינו דוקא כי פעמים לא ימצא אלא מחצית או פחות מעט או יותר מעט מכל מקום המארה נכרת בהם : (יז) הכתי אתכם . את כל מעשה ידיכם כמו בכל מעשה ידיכם וכן ואתנו אל תמרודו כמו ובנו : ואין אתכם כלומר עם כל זה אינכם אלי וכן יביא אתו וירעו הרועים אותם עצמם או פירוש ואין אני רואה אתכם שבים אלי : (יח) שימו · אשר יסד היכל ה׳

אשר

מצודת דוד

שעו כי בקדש גם הרביעי טמא : (יג) ויאמר חגי . הוסיף לנסותם אם יודעים הם עכ"פ שהשלישי טמא ואמר אם טמא נפש יגע בכל אלה ר"ל אם סדר הנגיעות האלה יהיה ע"י טומאת מת שהוא אבי אבות הטומאה ונעשה הכנף אב הטומאה והלחם ראשון והנזיד שני והיין וכו׳ שלישי : ויאמרו יטמא . ידעו מזה שיש טומאה בשלישי : (יד) כן העם הזה . על הכהנים אמר כמתרעם הנה כן העם הזה נמי שאתם רואים שאינם יודעים את התורה : וכן הגוי הזה . כפל הדבר במ"ש : לפני · ר"ל בדברי התורה הנתונה מאתי : וכן כל מעשה ידיהם · כמו שטעו בזה כן טועים הם בכל מעשה ידיהם : ואשר יקריבו שם · ומעתה אשר יקריבו שם במזבח נחשב לטמא אם לא יתנו לב ללמוד ולדעת : (טו) ועתה · ר"ל אם כי עדיין אין קרבנם לרצון הואיל ואינם יודעים משפטי טומאה וטהרה ומ"מ בנין הבית הוא הכנה לבד להקריב בה כשילמדו כי אז תהיה לרצון : שימו נא . ר"ל עכ"ז הבינו ההפרש שבין אחר התחלת הבנין ובין קודם ההתחלה ושימו נא וגומר : מן היום הזה ומעלה . ר"ל מלפניה : מטרם שום · עד לא הושם אבן הבנין על אבן יסוד ההיכל לבנות הכותל כי היסוד בנוי בימי כורש כמ"ש בעזרא : (טז) מהיותם · ר"ל הבינו מה שהייתם בא כ"א אל ערמה אחת בחשבו שימצא בה עשרים מדות ולא מצא בה כ"א עשרה כי נשתלחה בה המארה : לחשוף · ר"ל כשחשבו שימצא לשאוב חמשים מדות מן היין היורד מן הפורה ולא מצא כ"א עשרים : (יז) הכיתי אתכם וגומר · וחוזר ומפרש את כל מעשה ידיכם התבואות שזרעתם אותם הכיתי בשדפון ובירקון : ואין אתכם אלי · ר"ל ואין אני רואה אתכם שבים אלי : (יח) ומעלה · ר"ל והלאה : למן היום . ר"ל שהוא מן היום אשר בו היסוד של ההיכל

משם

מצודת ציון

התבשיל כמו ונזיד עדשים (בראשית כה) : (טז) ערמת · כן יקרא כרי תבואה כמו בקצה הערמה (רות ג) : היקב · הוא הבור שהיין יורד שם מן הגת : לחשוף · ענין שאיבה כמו ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל׳) : פורה · כן יקרא הגת וכן פורה דרכתי לבדי (שם סג) : (יז) בשדפון · ענין לקות הזרע עד לא נגמר הבשול : ובירקון · היא הכספת פני התבואה ונהפך לירקון במגורה

(יט) העוד. הה"א לתימה ובעבור אות הגרון נפתח כמשפט וזה כמו העוד אביכם חי והנה היה הזרע זרוע בארץ והטעם אין לכם אחר במגורה מקומות שישימו שם הדגן בבתים כמו נהרסו ממגורות כי בעבו' שהכה בברד לא היה להם רק מעט והנה הטעם אם אכה אתכם זאת השנה תמותו והנה התחלתם ליסד הבית אז אחל הברכה בכל: מן היום. אשר יסד ההיכל אברך וזהו מן היום הזה ומעל' האמור למעלה והזכיר מפרי העץ הנזכרים הגפן והתאנה והרמון והזית וטעם לא נשא אין ולא עלה ואף כי פרי עד עתה לא נשא: (כ) ויהי. שנית. כי ביום אחד התנבא פעמים: (כא) אמור. מרעיש. דרך משל כאשר אומרים בימים האלה בארץ ישמעאל בבוא שמועות רעות ממלחמות נהפך העולם: (כב) והפכתי. כי מלחמות רבות היו עתידות בימי הנביא בהנבאו להיותה וידענו כי כן היה רק לא מצאנו ספרים הקדמונים לדעת המלחמות שהיו בימי דריוש זה הפרסי ובימי ארתחשסתא המולך אחריו ובימיהם זרובבל הנשיא ליהודה כי הוא שבבל בראיות גמורות מן המקרא: (כג) ביום אקחך. כדרך ישלח ממרום יקחני ושמתיך. שמור כאילו היית חותם על יד ימיני וזה דרך משל:

מעלות הנבואה רבי' ואין דרך לספרם כי כח הנשמות ההגונות המקבלות כח רוח הקדש להנבאות אינם על דרך אחד ובהיות הכבוד עם ישראל בטרם שגלו אין צורך לפרש הנבואה כמו הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו והיה הדבר מתבאר מעצמו ואחר הגלות הן מראות וצריכות פי' כמראות דניאל כי לולי שהמלאך היה מפרש לא היה ישראל יודעם ואף כי אחרים וככה מראות זכריה ואשר פירש המלאך הדובר בי כי במראות שלילה הם ידועות אשר לא פירש הן סתומות ונעלמות מעיני המשכילים ואלו היינו מוצאים ספר קדמון שהיה מספר מה שהתחדש בימים ההם ממלחמות היינו ממששים כעורים קיר לומר אולי בעבור זה היתה הנבואה ואתם אין לנו על מה נשען וראיתי ספרי חכמים שהיו בצרפת שפירשו במראות שראה זכריה אחורנית על דבר שכבר עבר בימי זה הנביא כמו האיפה כי בעבורה גלה יהודה אל בבל ושני המקלות פירשו שהם ישראל ויהודה והכתוב אמר רעה את צאן ההריגה והנה הנבואה לעתיד היתה בימי הנביא: ועתה אחל לפרש:

(א) **בחדש**. לאמר. לישראל והנכון לאמר לנביא: (ב) קצף. כי הנביא כנגד כל ישראל וידבר השם אליו כאילו מדבר לכל ישראל

לבכון : יט העוד כען עבורא באידרא ועד כען נגופניא ותיניא ורימוניא ואילני זיתא לא טענו יומא הדין אברך : כ והוה פתגם נבואה מן קדם יי תנינות עם חגי בעסרין וארבעה לירחא למימר : כא אמר לזרבבל רבא דבית יהודה למימר אנא מזיע ית שמיא וית ארעא : כב ואהפוך כורסי מלכותא ואתבר תוקף מלכות עממיא ואהפוך רתיכין ורכביהון ויתקטלון סוסון ורכביהון גבר בחרבא דאחוהי : כג בעדנא ההיא אמר יי צבאות אקרבינך זרבבל בר שאלתיאל עבדי אמר יי ואשוינך כגלוף דעזקא על יד ארי בך אתרעיתי אמר יי צבאות :

א בירחא תמינאה בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה בר ברכיה בר עדו נביא למימר : ב הוה

שִׂימוּ לְבַבְכֶם׃ יט הַעוֹד הַזֶּרַע
ג' ומ"ל ג' בַּמְּגוּרָה וְעַד־הַגֶּפֶן וְהַתְּאֵנָה וְהָרִמּוֹן
ל' וְעֵץ הַזַּיִת לֹא נָשָׂא מִן־הַיּוֹם הַזֶּה
ס' אֲבָרֵךְ׃ כ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה שֵׁנִית
אֶל־חַגַּי בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ
לֵאמֹר׃ כא אֱמֹר אֶל־זְרֻבָּבֶל פַּחַת־
י"ג יְהוּדָה לֵאמֹר אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ כב וְהָפַכְתִּי
כִּסֵּא מַמְלָכוֹת וְהִשְׁמַדְתִּי חֹזֶק
מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וְהָפַכְתִּי מֶרְכָּבָה
ז' וְרֹכְבֶיהָ וְיָרְדוּ סוּסִים וְרֹכְבֵיהֶם אִישׁ
ח' • כ"ז בְּחֶרֶב אָחִיו׃ כג בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־
יְהוָה צְבָאוֹת אֶקָּחֲךָ זְרֻבָּבֶל בֶּן־
ב' וכסיפרא שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי נְאֻם־יְהוָה
ג' ומ"ל וְשַׂמְתִּיךָ כַּחוֹתָם כִּי־בְךָ בָחַרְתִּי
נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃

ז' ר"פ **א** א בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם
לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה
אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָה בֶּן־עִדּוֹ הַנָּבִיא
ג'מ"ל כסיפרא לֵאמֹר׃ ב קָצַף יְהוָה עַל־אֲבוֹתֵיכֶם

(יט) העוד הזרע במגורה. עדיין לא זרעתם בשנה זו והאילנות עדיין לא חנטו פירותיהן ומעתה תזרעו בזמן ברכה כי בבניין הבית יבא ברכה במעשה ידיכם: (כב) והשמדתי חוזק ממלכות הגוים. מלכות פרס שהיא מושלת עכשיו על העולם יפלו ביד מלכות אחרת לסוף ל"ד שנה לבניין הבית כמו שאנו שונין במסכת עכו"ם: (כג) ושמתיך כחותם. כלפי שנגזר על יכניה אביו חי אני אם יהיה כניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני משם אתקך (ירמיה כב) ואומר שם כתבו את האיש הזה ערירי למדנו שהועילה לו תשובתו ונולד לו זרובבל והושם כחותם:

(א) **נבואת** זכריה סתומה היא מאוד כי יש בה מראות דומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולים לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה צדק ולפי היכולת אתן לב ליישב המקראות אחד אחד מן הפתרונות הדומות לו ואחר פתרונו של יונתן: בחדש השמיני. קודם שהתחילו לחזור ולבנות במלאכה שהרי בעשרים וארבע לחדש התחילו בה: (ב) על אבותיכ'. שבדור חורבן הבית

את השמי' ואת הארץ י"ג וסי' ברא' ברא אלהים. זכור את יום השבת. ביני ובין בני ישראל. העדותי בכם היום. וחברו דחיים. הקהילו אלי את כל. ויתפלל חזקיהו. וחברו דישעיה. אם יסתר במסתרים. אתה ה' אלהים הנה. אני מרעיש את השמים. וחברו. ויאמר יהורם ברוך: כחותם ג' וסימ' אקחך זרבבל. שמני כחותם ב' בפסוק: בחדש ז' ר"פ וסימ' השלישי. הראשון דויקרא. והשני דפסח קטן. הרביעי דמלכים. וחבירו דירמיה. השלישי החלו ערמות. הראשון הוא חדש ניסן: אבותיכם ג' מלאים בסיפרא וסי' כענבים במדבר. קצף ה' על

רדק

אשר בנו על יסודו כי היסוד כבר נבנה מזמן בנין המזבח: (יט) העוד הזרע במגורה. ראו אם עוד זרע במגורה כי הרוב הוצאתם לזריעה ומעט הוא הנשאר לכם במגורה לאכול ומן היום הזה ואילך מה שבמגורה ומה שזרעתם כיון שהתחלתם לבנותה: ועד הגפן. וכן עדיין הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא כי עדיין לא הגיע זמנה לשאת עלין או פרי כי בכסליו היה זה שהוא החדש התשיעי ומן היום הזה ואילך אברך אותם וישאו פרי לרוב ולטוב וזכר אלה העצים שהם רבים בא"י כמ"ש ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ומן התימה מה שאמר על עץ הזית לא נשא כי עץ הזית זמנו במרחשון ובכסליו לשאת פריו ואולי מפני המארה שהיתה בהם מתחלה היה מתאחר לשאת פריו: (כ) ויהי דבר ה' שנית. שנית בו ביום שהוא כ"ד לחדש התשיעי ושתי פעמים דבר עמו באותו היום: (כא) אמר. אני מרעיש. דרך משל על מלחמות שהיו בזמן מלכות פרס ואמר שיאמר זה אל זרובבל לבשרו כי בעבור המלחמות ההם לא תשפל מעלתו אבל תגדל מאד וזהו שאמר ואקחך ושמתיך כחותם והמלחמות האלה היו בימי דריוש זה או בימי ארתחשסתא המולך אחריו או נאמרה נבואה זו על בטול מלכות פרס והתחדש מלכות יון ז"ש והפכתי כסא ממלכות וזה היה לשלשים וארבע שנה לבנין הבית כי אז שלמה מלכות פרס וקמה מלכות יון וכן מצאנו בדברי רז"ל שאמרו תניא ר' יוסי אומר מלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה מלכות יון בפני הבית ק"פ שנה מלכות בית חשמונאי ק"ג שנה מלכות בית הורדוס ק"ג שנה הרי ת"ך שנים שעמד בית שני: (כב) והפכתי. מבואר הוא: (כג) ביום ההוא. אקחך להעלותך במעלה יותר ממה שהיית עד היום ההוא ות"י אקרבינך: ושמתיך כחותם. טבעת שחותמים בה הכתבים נקרא חותם וכן אמר שימני כחותם והטבעת ההיא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה ר"ל שתהיה השגחת האל תמידה עליו ואמרו רז"ל גדולה תשובה שמקרעת גזר דין שנאמר כתבו האיש הזה ערירי וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה ונולד לו בן בבית האסורים ואמר חי אני נאם ה' אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני וגו' וכיון שעשה תשובה נהפך לו לטובה ואמר לזרובבל בן בנו ושמתיך כחותם הפך מה שאמר לו אם יהיה כניהו חותם וגו':

(א) **בחדש** השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר ה' אל זכריה בן ברכיה בן עדוא הנביא לאמר. הנביא שב אל זכריה ואפשר כי גם עדוא היה נביא ואמרו כי הוא עדוא החוזה גם מצאנו במדרש עדוא הנביא: לאמר. לישראל כמ"ש אחר כן ואמרת אליהם אמור להם שיזכרו הקצף שקצף ה' על אבותם והם דור שחרב בו הבית ויזכרו כי בעבור מעשיהם קצף ה' עליהם לגיר

מצודת ציון

(יט) במגורה. כן יקרא אוצר התבואה וכן נהרסו ממגורות (יואל א): ועד. ענינו כמו אפי' וכן ועד כפר הפרזי (ש"א ו): נשא. ענין גדול וצמיחה: (כב) והשמדתי. ענין כליון: (כג) כחותם. טבעת שעשוי לחתום בו אגרות:

זמס

מצודת דוד

משם והלאה שימו לבבכם מה נעשה בימים האלה: (יט) העוד הזרע במגורה. וכי יש עוד מה מן הזרע במגורה הלא הכל הוצאתם לזריעה כי מעט היו: ועד הגפן וגו'. ואפי' הגפן וגו' לא נשא פרי: מן היום. אבל מיום התחלת הבנין אשלח ברכה: (כ) שנית. באותו יום עצמו בכ"ד לחדש הט': (כא) אני מרעיש. ר"ל הבית הזה לא תקים לעד כי אני מרעיש את השמים כאלו כוכבי שמים ממסלתם ילחמו בהם ומלכי הארץ יתאספו לבא עליהם: (כב) והפכתי. ר"ל אבל בסוף אקח מהם נקם ואהפוך כסא של הבבליים ואשמיד חוזק ממלכתו: וירדו. בעמקי השאול: איש בחרב אחיו. מהומת ה' תבוא בהם ויהיו נהרגים האיש בחרב אחיו כמ"ש קראתי וגומר חרב איש באחיו (יחזקאל לח): (כג) אקחך זרובבל. ר"ל אקח איש מזרעך ועל המשיח יאמר: ושמתיך כחותם. כמו שאין חותם הטבעת זז מיד האדם כן לא תסור אהבתי ממנו: כי בך בחרתי. בזרע היוצא ממך בחרתי להיות הוא מלך המשיח:

א (ב) **קצף** ה'. ר"ל חרבן הבית שהיה בימי אבותיכם לא

במקרה

רשי

הבית (ה) אבותיכם איה הם . ראו שלקו מכה רעה ברעב בחרב ובשבי : והנביאי' הלעולם יחיו : וא"ת אף הנביאים א"ה הם הרי מתו אני משיב לכם וכי הנביאים היה להם לעולם לחיות אך סופן מוכיח כי אמת היה דבריהם שכל דברי וחוקי גזירות פורענותי אשר צויתי את עבדי הנביאים עליכם הלא השיגו אבותיכם : (ח) ראיתי הלילה וגו' . רבותינו פירשו מה שפירשו באגדת חלק אך אין סדר הפרשה והלשון מתיישב בו : והנה איש · מלאך : על סוס אדום · רמז הוא ליפרע מכשדים ממדי ופרס בחרב ובדם כמו שהוא אומר כאן וקצף גדול אני קוצף על העכו"ם : ואחריו סוסים אדומים וגו' · מוכנים לשליחותו של מקום ויש בהם מיני צבעים הכנה ושבח הוא לו : שרוקים · לא ידעתי מה צבע הוא וי"ת קוחין : בין ההדסים אשר במצולה · בין אילני דהדסיא דבבל

קָצֶף׃ ג וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ אֵלַי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְאָשׁוּב אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ ד אַל־תִּהְיוּ כַאֲבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר קָרְאוּ־אֲלֵיהֶם הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ נָא מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעֲלִילֵיכֶם הָרָעִים וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִקְשִׁיבוּ אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃ ה אֲבוֹתֵיכֶם אַיֵּה־הֵם וְהַנְּבִאִים הַלְעוֹלָם יִחְיוּ׃ ו אַךְ׀ דְּבָרַי וְחֻקַּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים הֲלוֹא הִשִּׂיגוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּשׁוּבוּ וַיֹּאמְרוּ כַּאֲשֶׁר זָמַם יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲשׂוֹת לָנוּ כִּדְרָכֵינוּ וּכְמַעֲלָלֵינוּ כֵּן עָשָׂה אִתָּנוּ׃ ז בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לְעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ שְׁבָט בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָהוּ בֶּן־עִדּוֹא הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ ח רָאִיתִי׀ הַלַּיְלָה וְהִנֵּה־אִישׁ רֹכֵב עַל־סוּס אָדֹם וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר בַּמְּצֻלָה וְאַחֲרָיו סוּסִים אֲדֻמִּים שְׂרֻקִּים וּלְבָנִים׃

רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עַל אֲבָהָתְכוֹן עַל דְּאַרְגִיזוּ קֳדָמוֹהִי׃ ג וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת תּוּבוּ לְפֻלְחָנִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאֶתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאֵיטָבָא לְכוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ ד לָא תְהוֹן כַּאֲבָהָתְכוֹן דְּיִתְנַבּוּן לְהוֹן נְבִיַּיָא קַדְמָאֵי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת תּוּבוּ כְעַן מֵאוֹרְחָתְכוֹן בִּישָׁתָא וּמֵעוֹבָדֵיכוֹן מְקַלְקְלַיָא וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ׃ ה אֲבָהָתְכוֹן אָן אִנּוּן וְאִם תֵּימְרוּן נְבִיַּיָא לָא לְעָלְמִין קַיָּמִין׃ ו בְּרַם פִּתְגָמַי וּקְיָמַי דִּי פַקֵּדִית יָת עַבְדֵי נְבִיַּיָא הֲלָא אַדְבִּיקוּ אֲבָהָתְכוֹן וְתָבוּ וַאֲמָרוּ כְּמָא דַחֲשִׁיב יְיָ צְבָאוֹת לְמֶעְבַּד לָנָא כְּאוֹרְחָתָנָא וּכְעוֹבָדָנָא כֵּן עֲבַד עִמָּנָא׃ ז בְּיוֹם עַשְׂרִין וְאַרְבְּעָה לְחַד עֲשַׂר יַרְחָא הוּא יַרְחָא שְׁבָט בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה בַּר בֶּרֶכְיָהוּ בַּר עִדּוֹא נְבִיָּא לְמֵימַר׃ ח חֲזֵיתִי בְּלֵילְיָא וְהָא גְבַר רָכִיב עַל סוּסֵי סָמוֹק וְהוּא קָאִים בֵּין אִילָנַיָא דַהֲדַסַּיָא דִּי בְּבָבֶל וּבַתְרוֹהִי סוּסָוָן סוּמְקִין קְוָחִין

אבן עזרא

ישראל כמו מה תצעק אלי כי ישראל היו צועקים כמו שכתוב למעלה ויצעקו בני ישראל אל ה' על כן : (ג) ואמרת : כה אמר הזכיר השם שלשה פעמים בזה הפסוק והטעם שובו והשם יוכיחכם יזהירכם פעמים רבות : (ד) אל . תעשו אתם עמי כאשר עשו אבותיכ' שקראו עליהם נביאים רבים ולא שמעו : (ה) אבותיכם . הנה מתו המוכחים והמוכיחים ואתם תדעו כי דברי ונבואתי השיגו אבותיכם והטעם שבאו להם והם הודו וטעם כאשר זמם שידע מעשיהם לפני עשותם ויפת אמר כי הטעם דעו כי תפסק הנבואה וזה טעם הלעולם יחיו רק דברי התורה וחקים הלא השיגוה אבותיכם כי בתורה כתוב אם תשוב אל השם ישיב שבותך על כן וישובו ויודו : (ז) ביום . עתה יחלו מראות הנבואה : (ח) ראיתי . כתו' בתורה הוא ישלח מלאכו לפניך וילכו שני המלאכי' סדומה וכתוב המלאך הגואל אותי וישלח מלאך הנה אנכי שולח מלאך ומלאך פניו הושיעם ובספר דניאל מפורש שר יון ושר מלכות פרס ושר השרים הוא מיכאל והנה הכלל כל מעשה השם הנכבד על ידי המלאכים הם שהם עושי דברו · והנה המשל שיבינו בני האדם למלך יושב על כסאו וישלח שלוחיו מהם רוגלים ומהם רוכבים על סוסים שיבואו מהרה ויודיעוהו הדברים שהם בממלכתו וככה זה : והנה איש · מלאך כמו והאיש גבריאל : על סוס אדום · ככה ראה ואין צורך לבקש טעם למה אדום וככה לא נבקש טעם למה צליל שעורים ולא חטים והמפרש כי שערים מדרך שערה ואדום כמו הדם לשפוך דמים ואלה כדברי דרש הם וזה האיש הרוכב הוא שר ופירוש במצולה קשה ויפת אמר כי הוא שם מקום ונפתח הבי"ת כמו וזבח ולמנע בקרקר אף על פי שאין דרך להפתח על שם מקום

כי

אבותיכ'·אבותיכם איה הם:יחיו ז' וסי' ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו · מתים בל יחיו·יחיו מתיך נבלתי · הלעולם יחיו . ומשפטים אשר לא יחיו · מדוע רשעים יחיו · ה' עליהם יחיו : ברכיהו ד' וסי' ביום עשרים וארבעת דשבט דבזכריה · ואחיו אסף העמד על ימינו.ויעמידו הלוים את הימן · ויקומו אנשים

תולדות אהרן שובו אלי . סנהד' צז : והנביאים . שם ק"ה : ביום עשרים וארבעה . ר"ה ז : ראיתי הלילה · סנהדרין צג : בין ההדסים . מגלה יג :

רדק

צריך ישובו הם אל ה' ולא יהיו כאבותיהם והם היו מתעצלים בבנין הבית כי לא החלו לבנות עד החדש התשיעי ועוד היו בידיהם מעשים רעים כמו שכתוב בספר עזרא : (ג) ואמרת · מבואר הוא : (ד) אל תהיו . מבואר הוא : (ה) אבותיכם איה הם . הלא תראו כי תמו בחרב רעב ובדבר כמו שהנביאים היו אומרים להם : והנביאים הלעולם יחיו ; והנביאים שהיו מוכיחים אותם יוכלו לחיו' לעולם ולהוכיחם כבר הוכיחם ולא שמעו אך תראו שהכל הגיע אליהם כמו שאמרו להם וזהו שאמר אך דברי וחקי ורז"ל פי' כי והנביאים תשובת מה שאמרו תשובה נצחת שהשיבה כנסת ישראל לנביא אמר להם חזרו בתשובה אבותיכם שחטאו איה הם אמרו לו והנביאים שלא חטאו איה הם היכן הם וחזרו והודו לו : (ו) אך דברי וחקי . וחקי ר"ל גזרותי שגזרתי עליהם שימותו בחרב וברעב ובדבר ויגלו הנשארים הלא תראו שהשיגו את אבותיכם ובאו להם הכל כמו שצויתי את עבדי הנביאים שיאמרו להם והם עצמם שבו והתודו בעת החרבן וזהו שאמר וישובו ויאמרו : (ז) ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט · שמות החדשים כמ"ש במגלת אסתר ובזה הספר לא ידענו אם הם ל' ארמי כי לא מצאנו אותם בשאר ספרי הקדש : היה דבר ה' אל זכריה . בא לו מלאך ודבר עמו והראה לו זאת המראה שהוא מספר והולך : (ח) ראיתי הלילה . מראות זכריה סתומות מאד כמראות דניאל ולא כן מראות שאר הנביאים כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה מימי הגולה לפיכך לא בארו את דבריהם ולא הבינו המראות כאשר הם ואמר ראיתי הלילה במראות הלילה ראיתי זאת המראה שראיתי : איש רוכב על סוס אדום . ומצאנו בדברי רז"ל פי' הפסוק כ' ראיתי הלילה בקש הקב"ה להפך את כל העולם כולו ללילה והנה איש רוכב ואין איש אלא הקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה על סוס אדום בקש הקב"ה להפוך את כל העולם לדם כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה מיד נתקררה דעתו שנ' והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה ואין הדסים אלא צדיקים וכן הוא אומר ויהי אומן את הדסה ואין מצולה אלא בבל שנא' האומר לצולה חרבי מיד שהורין נעשו שרוקים ואדומים לבנים שנ' ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים ואחרי זה נפרש במראה מה שנוכל לפרש איש · הוא מלאך ה' כמו והאיש גבריאל וכן אמר בסוף הענין מלאך ה' עומד בין ההדסים וראה אותו רוכב על סוס מורה למהירות שליחותו וטעם אדום ושאר הגוונים אפשר שנאמרו לטעם וכתב אאז"ל כי סוס אדום רמז לנבוכדנצר הנקרא רישא דדהבא והזהב הוא אדום פי' נבואתו היתה בארבע מלכיות כמו הצלם נבוכדנצר ומראות דניאל ואע"פ שהסוסים הם היו במשל המלאכים שלוחי האל כמ"ש מ"מ רמז הוא לד' מלכיות ופי' איש רוכב כי המלאכים מושלים בתחתונים וכל מעשה האל בארץ על ידם ובאמצעותם ושליחתו היתה לעקור מלכות בבל ואעפ"י שבזמן המראה הזאת כבר נעקרה מלכות בבל נראה לו המראה שלימה כמו שהיתה מפני המלכיות השלש העתידות ובזמן מלכות פרס היתה מראה זאת כמו שאמר בשנת שתים לדריוש : והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה · הם ישראל והמשילם להדסים ר"ל לעצי הדס לפי שיש להם ריח טוב כן ישראל שבבבל יש להם ריח מצות ר"ל עומד בעניהם לעזרם ולהוציאם מהגלות : במצולה ·

היא

מצודת דוד

במקרה היה כי אם ה' קצף עליהם בעבור העון בא בגמול : (ג) ואמרת · ע"כ תאמר אליהם וגו' שובו אלי ואז אשוב אליכם להשרות שכינתי בתוככם · (ד) כאבותיכם . שהיו בימי החרבן : הראשונים : שהיו בימיהם : (ה) איה הם · כאומר הלא נלקו בחרב וברעב ובדבר : והנביאים הלעולם יחיו . כאומר ואם תשיבו לומר הנביאים איה הם הלא גם הם מתו עם שלא עשו הרע על זה אשיב לכם וכי הנביאים יחיו עד עולם כי הלא מתו במלאות שנותיהם : (ו) אך דברי וחוקי · אך דברו חוק הגזרה אשר צויתי את הנביאים לנבאות הלא המה השיגו את אבותכם לבד ולא את הנביאים : וישובו · אבותיכם עצמם שבו לומר בעת החרבן הנה כמו שחשב ה' לעשות לנו כפי מעשינו כן עשה לבד אתנו והנביאים לא נלקו כמוני . (ז) לאמר . ר"ל שיאמר לישראל את המראה אשר ראה : (ח) הלילה · ר"ל בלילה : איש · ר"ל מלאך וכן והאיש גבריאל (דניאל ט) : והוא . האיש הרוכב על הסוס עמד בין אילני הדס העומדים במצולה : ואחריו . אחר

האיש

מצודת ציון

(ו) זמם . ענין מחשבה כמו זממו אל תפק (תהלים קמ) : (ח) ההדסים · שם אילן המריח : במצולה · מקום רבוי המים ענינו כמו ותשליכני מצולה (יונה ב) : שרוקים · מצויירים בצבעים מתחלפים

ט וָאֹמַר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי וַיֹּאמֶר אֵלַי
הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אֲנִי אַרְאֶךָּ מָה־
הֵמָּה אֵלֶּה׃ י וַיַּעַן הָאִישׁ הָעֹמֵד
בֵּין־הַהֲדַסִּים וַיֹּאמַר אֵלֶּה אֲשֶׁר
שָׁלַח יְהוָה לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ׃
יא וַיַּעֲנוּ אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה הָעֹמֵד בֵּין
הַהֲדַסִּים וַיֹּאמְרוּ הִתְהַלַּכְנוּ בָאָרֶץ
וְהִנֵּה כָל־הָאָרֶץ יֹשֶׁבֶת וְשֹׁקָטֶת׃
יב וַיַּעַן מַלְאַךְ־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה
צְבָאוֹת עַד־מָתַי אַתָּה לֹא־תְרַחֵם
אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֵת עָרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר
זָעַמְתָּה זֶה שִׁבְעִים שָׁנָה׃ יג וַיַּעַן
יְהוָה אֶת־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי
דְּבָרִים טוֹבִים דְּבָרִים נִחֻמִים׃
יד וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי
קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
קִנֵּאתִי לִירוּשָׁלִַם וּלְצִיּוֹן קִנְאָה
גְדוֹלָה׃ טו וְקֶצֶף גָּדוֹל אֲנִי קֹצֵף
עַל־הַגּוֹיִם הַשַּׁאֲנַנִּים אֲשֶׁר אֲנִי

ב' וחד וקרא
ה' חסר
ג' וחסר
נ"א פתח
ב' וחסר
ב' יאמר
ג'

וְתוֹרִין׃ ט וַאֲמָרֵית מַן אִלֵּין
רִבּוֹנִי וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא דִי
מְמַלֵּיל עִמִּי אֲנָא אַחֲזֵינָךְ מָה
אִינוּן אִלֵּין׃ י וַאֲתֵיב גַּבְרָא
דְקָאֵים בֵּין אִילָנֵי הֲדַסַּיָּא וַאֲמַר
אִלֵּין דִי שְׁלַח יְיָ לְהַלָּכָא
בְּאַרְעָא׃ יא וַאֲתִיבוּ יָת
מַלְאֲכָא דַייָ דְקָאֵים בֵּין אִילָנֵי
הֲדַסַּיָּא וַאֲמָרוּ הֲלֵיכְנָא בְאַרְעָא
וְהָא כָל אַרְעָא יָתְבָא שְׁלֵיוָא
וּשְׁקִיטָא׃ יב וַאֲתֵיב מַלְאֲכָא
דַייָ וַאֲמַר יְיָ צְבָאוֹת עַד
אֵימָתַי אַתְּ לָא תְרַחֵם יָת
יְרוּשְׁלֵם וְעַל קִרְוַיָּא דְבֵית
יְהוּדָה דְאַיְתֵיתָא עֲלֵיהוֹן לְוָט
דְנַן שַׁבְעִין שְׁנִין׃ יג וַאֲתֵיב
יְיָ יָת מַלְאֲכָא דִי מְמַלֵּיל עִמִּי
פִּתְגָמִין תַּקְנִין פִּתְגָּמִין
דְנִיחוּמִין׃ יד וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא
דִי מְמַלֵּיל עִמִּי אִתְנַבֵּי לְמֵימַר
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת מִתְפְּרַע
אֲנָא פּוּרְעֲנוּת יְרוּשְׁלֵם וּלְצִיּוֹן
קִנְאָה רַבָּא׃ טו וּרְגַז רַב אֲנָא
רְגֵיז עַל עַמְמַיָּא דְשָׁרַן שְׁלֵיוָא

רשי

דבבל : (ט) ואומר . למלאך אחד אשר היה מראה אותי כל זאת מה אלה אדוני והוא הרוכב על סוס אדום : (י) להתהלך בארץ · לראות את שלוות הבבליים : (יב) ויען מלאך ה' · הוא הדובר בי : (יג) ויען ה' · את המלאך הדובר בי דברים טובים · לא שמע הנביא מה ענה לו ממה שאמר המלאך לו קרא לאמר קנאתי וגו' אני יודע שדברים טובים ענהו : (יד) קנאתי לציון . מתפרע אנא פורענות דין ירושלים מן המציקים לה : (טו) השאננים · אשר אלו אומרים עליהם שהם יושבים ושקטים : אשר אני קצפתי

מראשי בני אפרים : אראך ב' ואינון מן זוגים מן בב' א' בריש ות' נא' וסימ' במסרה רבתא בערך ו' : והנה כל ה' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסרן במלכים א' סימן ז' : ואת ערי ז' בקריאה וסימן ואת כל ערי המסכנות דמלכים ב' בפסוק · את ירושה ואת עריה ר"פ · הנני מצוה נאם ה' : ויען מלאך ה' ויאמר · ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים · ואת בעלת ודברי הימים בתרא דפסוק : ח' פסוק' מסורתא מיכא ומיכא דלא נסבין ו' ומלה במצע ופי' בתו' אפרים בתו' מנשה' כל נגע כל מחלה · דברים טובים דברים נחמים ; ארום בגוים ארום באר'. שבט מישור שבט מלכותך. אבי ישי אבי דוד · על חסרך על אמתך · על בתוליה על ההרים :

רדק

היא בבל : ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים · שרוקים מין צבע שלא נתברר אלינו מה הוא וי"א שהוא שרוקים במשרק ואין לו טעם והנה שרוקים במראה הזאת במקום שחורים הנזכר במראה האחרת שהיא ארבע מרכבות וי"ת שרוקים במראה הזאת שחתין נוסחא אחרת קוותין . ואלה הסוסים מן הדומה לא היה עליהם רוכב וזה שהיה רוכב היה שר למלכים האחרים לפיכך ראה אותו רוכב ואחריו סוסים אדומים אם נשרש סוס אדום על נבוכדנצר נפרש סוסים אדומים על בנו ועל בן בנו והנה הם כנגד המרכבה הראשונה שרוקים ולבנים כאלו אמר ואחריהם שרוקים ואחריהם לבנים והנה לא זכר כנגד ה[illegible] הרביעית כי לא ראה אותם בזאת המראה בעבור שהיתה רחוקה אע"פ שראה אותה במראות האחרות : (ט) ואמר · הדובר בי הוא שאמר אליו היה דבר ה' אל זכריה : אני אראך · היה לו לומר אני אשמיעך כי לא הראה לו עוד אלא מראה הסוסים שראה מתחילה לו אפשר כי אראך כמו אשמיעך כי שם הראות נשאל לשאר החושים לפי שהוא החזק שבכלם כמו שאמר וכל העם רואים את הקולות ראה ריח בני ויתכן פי' אראך כמשמעו ואמר לו על זה המראה האחרת שהראה לו ד' קרנות שהיא מבוארת מזאת ואע"פ שהוא לא הבינה עד שפירשה לו : (י) ויען האיש. הוא רוכב הסוס ושמע הנביא שהמלאך הרוכב ענה אע"פ שהוא לא היה שואל אותו ואמר לו כי אלה הסוסים הם שלוחי האל ששלחם להתהלך בארץ. על דרך שאמר השטן משוט בארץ ומתהלך בה ואפשר כי המלאך הרוכב לא ענה אל הנביא אלא פי' ויען כמו ועניה ואמרת ויען איוב הראשון והנה שמע הנביא שהרוכב הסוס היה אומר ושואל לאלה הסוסים אשר שלח ה' להתהלך בארץ מה ענין הארץ והם ענו ואמרו לו התהלכנו בארץ וראינו אותה יושבת ושוקטת ואלה כמו לאלה וכן ודוד הגיד לאמר אחיתופל בקושרים כמו ולדוד ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול כמו לבן שאול והדומים להם : (יא) ויענו . מבואר הוא יושבת ושוקטת. ראינו שלות העכו"ם וישראל בצער לפיכך ענה המלאך ואמר עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם : (יב) ויען · זהו העומד בין ההדסים שהיה לעזרת ישראל או המלאך הדובר בנביא והוא הנכון : עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם · כי בעוד שישקטו העכו"ם לא יגאלו מהגלות עד אבוד מלכות בבל והנה המראה הזאת כבר עבר עניניה בזמן שראה אותה אלא שהראה לו מה שעבר בעבור הראותו כי שלות בבל וחורבנה הכל מאת האל יתברך באמצעות המלאכים הממונים וכי הם משתדלים בטוב ישראל וכן ממשלת השלש מלכיות הנותרות ומפלתם הכל יהיה מאת האל יתברך כמו שהראהו מה שהיה במלכות בבל שעברה : אשר זעמת זה שבעים שנה · אם על מה שעבר כמו שפירשנו היו שבעים שנה למלכות בבל ושממה היתה כל מלכות נבוכדנצר או אמר זה שבעים שנה על זמן המראה שהיתה בשנת שתים לדריוש ואז שלמו לחורבן ירושלם שבעים שנה ואע"פ שזו המראה היתה בחדש שבט והם החלו לבנות בחדש כסליו אעפ"י כן זעומה היתה עדיין וכל זמן בנותם העיר במלחמה היו עם צריהם : (יג) ויען · דברים נחומים · חסר הסמך ופי' דברי נחומים או הוא שם תאר והוא הנכון : (יד) ויאמר · הדברים הטובים שאמר לו האל יתברך אמר לי שתקרא אותם באזני ישראל לנחמם : (טו) וקצף · השאננים

אבן עזרא

כי לא יאמר בלין בשמרון כי אם בשבא או בחירק ורבי משה הכהן אמר כי במצולה בריכת מים וסביבותיה הדסים : ואחריו סוסים · ואין איש רוכב עליה' ואלה כדברי יחזקאל ופני שור מהשמאל ומלת שרוקים מגזרת שורקה במראה שורק ואלה הסוסים הם רבים על ג' עינים פירוש גוונים : (ט) ואומר . אל המלאך הדובר בי . ואיננו . העומד בין ההדסים כפי פי' יפת ולפי דעתי כי המלאך הדובר בי הוא הרוכב על סוס אדום כי הוא השר : ויען · עתה פירש כי הוא העומד בין ההדסים אלה . הסוסים שלוחי השם לשוט בארץ כמו שטן איוב שגם הוא מלאך : (יא) ויענו את מלאך ה' . הוא האיש הנזכר שהוא אחד השרי' ואלה הסוסים שלוחיו במלאות השם : (יב) ויען · כמו ועניה ואמרת ויען איוב הראשון או הטעם שיענה לשם ששלחו והוא הנכון והנה הטעם בהתעורר מלחמות אז יבנה בית השם על יד זרובבל כאשר התנבא חגי ושמתיך כחותם : זה שבעים שנה · באחריו באר היטב בספר דניאל : (יג) ויען · עתה הזכיר מה שענה השם בדרך כלל כאשר שמע זה הנביא והמלאך הוסיף לפרש לו : (יד) ויאמר · כל קנאה קשורה עם למ"ד איננה כמו קשורה בבי"ת והנה זה כמו המקנא אתה לי והטעם בעבור כמו ויקנא השם לארצו בעבור ארצו והיא קנאה לטוב לאותו הנזכר וכשהיא קשרה בבי"ת כמו ויקנאו בו פלשתים היא להפך : (טו) וקצף · זה לאות על מלחמות רבות וגלות קשות על הגוים

מצודת ציון

מחולפים ודוגמתו בדרז"ל אשה לא תעביר סרק על פניה (שבת נה) : (יא) יושבת · ר"ל יושבת בשלוה : ושוקטת . מל' השקט ומרגוע : (יב) ויען · ענין הרמת קול כמו וענית ואמרת (דברים כו) : זעמתה . מל' זעם וכעס : (יג) נחומים · מל' נחמה : (יד) קנאתי · ענין כעס כמו הם קנאוני

מצודת דוד

האיש הרוכב עמדו סוסים אדומים וגומר : (ט) ואומר · שאלתי את המלאך הדובר בי מה אלה ר"ל על מה מרמז : אני אראך · במראה נבואה אראה לך על מה מרמז וזהו במה שהשמיע לאזניו דברי האיש העומד בין ההדסים האמור במקרא שלאחריו : (י) ויען האיש וגומר · עם כי הוא שאל אל המלאך הדובר בו ענהו האיש וגו' : אלה · הסוסים האלה הם אשר שלח ה' להתהלך בארץ לארכה ולרחבה לרשת משכנות לא להם כל אחד בזמנו : (יא) ויענו וגו' · כי המלאך העומד בין ההדסים שאלה מה עשו בארץ כ"א בזמנו ועם כי לא נזכר כי מהתשובה יובן ששאלם על זה : התהלכנו בארץ : ר"ל ירשנו את כל הארץ והנה כולה יושבת בשלוה והשקט ואין מי שערב לבו לגשת למלחמה לקחת מה מידינו ופתרון המראה היא הסוסים הם שלוחי המקום ירמזו על המושלים בכיפה והראה לו בדמות סוסים לרמז על המהירות וקלות התנועה והיה הרבה מכל מין לרמז על מרבית המהירות וכדרך שראה במראה אחרת כמ"ש והנה ארבע מרכבות וגו' במרכבה הראשונה סוסים אדומים וגומר (לקמן ו) והאדומים בכללם ירמזו על בבל שנאמר בו אנת הוא ראשה די דהבה (דניאל ב) ומראה הזהב אדומה היא והמלאך שרכב על אחד מהאדומים בא לרמז שלא במקרה נפלה בבל אבל ה' שלח מלאכו והוא רכב עליה וכבשה תחתיו והעמידה בין ההדסים אשר במצולה לרמז שמפלת בבל היתה בארצה שעמדה במצולה כמ"ש האומר לצולה חרבי (ישעיה מד) ובה גדלו הדסים מרובים והשרוקים ירמזו על מדי ופרס לפי שהיו שתי מלכיות בא הרמז בסוסים בעלי מראה מחולפי הגוונים ולא בעלי גוון אחד והלבנים ירמזו על אנשי אנטיוכוס ויתכן שזהו לפי שמנהגם היה ללבוש מלבושי לבנים וכל טובם ויופיים שהיו לבנים בהפלגה (ולא הראה לו במראה ההיא ממשלת מיסום לפי שממשלתה היתה אחר חורבן בית השני ועדיין לא דבר בו מהחורבן הזה ולאחר שדבר בו מזה הראה לו באמת רמזים גם ממשלת מיסום) : (יב) מלאך ה' . העומד בין ההדסים : ה' צבאות עד מתי אתה וגומר · כאומר אף אם הממשלה המלכיות ההם כ"א בזמנו ומסרת שרי מעלה מהעכו"ם תחת שר מעלה של כל המושל בזמנו אבל הלא אתה ה' על צבאות מעלה ומטה והכל בידך ומדוע לא תרחם אתה את ירושלים וגו' הלא אתה שר ישראל ואתה מושל בכל : אשר זעמתה · אשר כעסת עליהם זה זמן ע' שנה מעת חורבן הבית וכאומר הלא עדיין הם בכלל הזעם אם הם נכנעים למלכי מדי ופרס : (יג) את המלאך הדובר בי · למען יאמרם הוא אלי : דברים טובים · הם הדברים שצוה לו המלאך לקרוא אותם לפרסמם ברבים : (יד) קנאתי לירושלים · בעבור

קָצַפְתִּי מְּעָט וְהֵמָּה עָזְרוּ לְרָעָה׃ ז'
טז לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי לִירוּשָׁלִַם בְּרַחֲמִים בֵּיתִי יִבָּנֶה בָּהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְקָוֶה יִנָּטֶה עַל־יְרוּשָׁלִָם׃ יז עוֹד קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד תְּפוּצֶנָה עָרַי מִטּוֹב וְנִחַם יְהוָה עוֹד אֶת־צִיּוֹן וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃

ס' בליסנא · כ"ו וקו ק' · ב'

ב

א וָאֶשָּׂא אֶת־עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה אַרְבַּע קְרָנוֹת׃ ב וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה אֶת־יִשְׂרָאֵל וִירוּשָׁלִָם׃ ג וַיַּרְאֵנִי יְהוָה אַרְבָּעָה חָרָשִׁים׃ ד וָאֹמַר מָה אֵלֶּה בָאִים לַעֲשׂוֹת וַיֹּאמֶר לֵאמֹר אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר־זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה כְּפִי־אִישׁ לֹא־נָשָׂא רֹאשׁוֹ וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה לְהַחֲרִיד אֹתָם לְיַדּוֹת אֶת־קַרְנוֹת הַגּוֹיִם הַנֹּשְׂאִים קֶרֶן אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה לְזָרוֹתָהּ׃ ה וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה־אִישׁ וּבְיָדוֹ חֶבֶל מִדָּה׃ ו וָאֹמַר אָנָה אַתָּה הֹלֵךְ וַיֹּאמֶר אֵלַי לָמֹד אֶת־יְרוּשָׁלִַם לִרְאוֹת כַּמָּה־רָחְבָּהּ וְכַמָּה אָרְכָּהּ׃ ז וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי יֹצֵא ד'חס 'בנביאים

ב' ובענין · ב' · ג' · ל' ומ"ל · ב' בתרי לישני ותסר ג'

דִּי אֲנָא רְגֵזִית עַל עַמִּי זְעֵיר וְאִנּוּן מְסַיְעִין לְאַבְאָשָׁא׃ טז בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֲתוּב לִירוּשְׁלֵם בְּרַחֲמִין בֵּית מַקְדְּשִׁי יִתְבְּנֵי בַהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְחוּט דִּמְשַׁחְתָּא יִתְנְגֵד עַל בִּנְיַן כּוֹתְלֵי יְרוּשְׁלֵם׃ יז עוֹד אִתְנַבֵּי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת עוֹד יִתְמַלְיָן קִרְוֵי עַמִּי טוּבָא וִינַחֵם יְיָ עוֹד יָת צִיּוֹן וְיִתְרְעֵי עוֹד בִּירוּשְׁלֵם׃ א וּזְקָפִית יָת עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא אַרְבַּע מַלְכְּוָן׃ ב וַאֲמָרִית לְמַלְאֲכָא דִּמְמַלֵּיל עִמִּי מַן אִלֵּין וַאֲמַר לִי אִלֵּין מַלְכְּוָתָא דְּבַדָּרָא יָת אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָת יִשְׂרָאֵל וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם׃ ג וְאַחֲזְיַנִי יְיָ אַרְבְּעָא אוּמְנִין׃ ד וַאֲמָרִית מָה אִלֵּין אָתָן לְמֶעְבַּד וַאֲמַר לְמֵימַר אִלֵּין מַלְכְּוָתָא דְּבַדָּרָא יָת אֱנָשׁ יְהוּדָה וְלָא שְׁבָקָא לְהַלָּכָא בְּקוֹמָה זְקוּפָה וַאֲתוֹ אִלֵּין לְאַזָּעָא יָתְהוֹן לְמִתְבַּר יָת מַלְכְּוַת עַמְמַיָּא דִּנְטַלָּא זֵין עַל אַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה לְאַנְיוּתָא׃ ה וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא גַבְרָא וּבִידֵיהּ חוּט דִּמְשַׁחְתָּא׃ ו וַאֲמָרִית לְאָן אַתְּ אָזֵיל וַאֲמַר לִי לְמִמְשַׁח יָת יְרוּשְׁלֵם לְמֶחֱזֵי כַּמָּה פּוּתְיַהּ וְכַמָּה אוּרְכַּהּ׃ ז וְהָא מַלְאֲכָא דִּמְמַלֵּיל עִמִּי נָפֵיק

רשי

קצפתי. על עמי מעט: והמה עזרו. על הקצף לרעה: (טז) וקו ינטה. למוד תשבורת ארכה ורחבה: (ב) אלה הבבליים אשר בארבע רוחות השמים אשר נגחו בקרניהם את יהודה וירושלים עד אשר זירום: (ג) ארבעה חרשים. נגרים היודעים לנסר את הקרנות ורבותינו פירשו במסכת סוכה מי הם: (ד) ויאמר מה. אלה הקרנות אשר ראיתי בראשונה: אשר זרו את יהודה. והשפילום עד כפי איש לא נשא ראשו ולא נתנו לאחד מבני עמי להרים ראש: ויבאו אלה. החרשים להחריד אותן הקרנות ולידות אותו: לידות. להשליך: (ה) חבל מדה. חוט המדה למדוד את ירושלים כמה יהיה ארכה ורחבה: (ז) והנה המלאך הדובר בי יוצא. הוא אשר בידו

אבן עזרא

הגוים בימים ההם: קצפתי מעט. על ישראל והם הוסיפו: (טז) לכן. וקו. משקולת הבונים: (יז) עוד תפוצינה. בכל צד מרוב הטובה יגדל היישוב: (א) ואשא. גם זה במראה: ארבע קרנות. מארבע פאות ירושלים (ב) ויאמר. והנה טעם קרנות האויבים שהיו סביבות ירושלים הבאים לזרותה כדרך וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו: (ג) ויראני. הזכיר השם כי זה הוד המראה הראשונה והחרשים חרשי משחי': (ד) ואמר אל המלאך הדובר בי אע"פ שלא הזכירו כי חפש דרך קצרה וטעם כפי איש על בני יהודה כל אחד כפי מעלתו: לא נשא ראשו. אחד מהם כנגד אלה הקרנו': ויבואו אלה. האנשים: לידות את קרנות. להשליכם ממקומם כמו ידו גורל והטעם הפעם שיסורו כל השטנים ויבנו הבית: (ה) ואשא. גם זאת במראו' הלילה: (ו) ויאמר. למוד מפעלי הכפל כמו לחוג לרוס לבוז והנה ראה כי השם צוה וגזר שתהיה בנויה ככה בארך וברוחב לפנים מהחומות: (ז) והנה. יוצא. מבין ההדסים והנה מלאך אחר יוצא והנה שליח אחר מהשם אל המלאך הדובר

רדק

השאננים. ר"ל כמו שאמר יושבת שוקטת: אני קצפתי מעט. אני קצפתי על ישראל מעט להגלותם מארצם ומעט הוא כנגד מה שהרעו הם לישראל אחר גלותם: עזרו לרעה. להרע להם יותר מדאי וכן אמר ישעיה קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד: (טז) לכן כה אמר ה'. וקוה, כתיב בה"א במשקל נוה וקרי בלא ה"א והוא קו הבנין כחוט שנוטין על הבנין: (יז) עוד קרא. תפוצנה ערי מטוב מרוב טובה ושלום שיהיה להם תפוצנה הנה והנה כלומר שירבה היישוב: ונחם. פתח והוא מבנין הדגוש: (א) ואשא. במראה הזאת שב לראות מראה אחרת שהיא מבוארת מן הראשונה כי הבין ממנה כי הקרנות הם לנגח כמו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו אבל לא הבין מי הם אלה הקרנות: ד' קרנות הם ד' מלכיות והם מלכות בבל מלכות פרס ומלכות יון וכן ת"י ארבע מלכוון וארבעתם הרעו לישראל כמו שפי' המלאך אשר זרו את יהודה את ישראל וירושלם: (ב) ויאמר. אשר זרו נגחו עוד אותם עד שזרו אותם הנה והנה כל אחת מהקרנות בזמנם הרעם להם כי מלכות פרס אף על פי שהעלם מהגלות בתחלת מלכותם אחרי כן הרעו להם בימי ארתחשסתא הראשון ובימי אחשורוש עד שנת שתים לדריוש: (ג) ויראני ה' ארבעה חרשים. אומנים כמו חרש עצים כלו' לגדע הקרנות כלומר כל מלכות תהיה חרש לה לגדע המלכות הקודמת לה כי מלכות בבל נפלה ביד פרס ומלכות פרס נפלה ביד יון או יהיה החרשים משל על המלכים שרי מעלה הממונים על המלכיות ורז"ל פירשו הפסוק לימות המשיח ואמרו מאן נינהו ארבע חרשים א"ר שמעון חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק: (ד) ויאמר. כפי איש לא נשא ראשו נגחו וזרו אותם כשיעור שלא נשא איש מבני ישראל ראשו מפניהם כפי פירוש כשיעור וכן איש כפי אכלו וכן תרגם יונתן ולא שביק אינש להלכא בקומה זקופה: לידות. להשליך כמו וידו אבן בי: (ה) ואשא. במראה הזאת שב לראות מראה אחרת ויתכן שתהיה מראה זאת עתידה לימות המשיח כמו מראות יחזקאל שמדד המלאך ירושלם ארכה ורחבה: חבל מדה. חבל שמודדין בו וזה האיש היה מלאך אחר לא הדובר בו: (ו) ויאמר. למד מקור מן מדד כמו לרוס את הסלת מן רסס רב לככר טוב מן סביב: (ז) והנה. ויאמר אליו רוץ דבר אל הנער הלז והוא לא אמר לו לפי שהמלאך הזה היה דובר בו מתחילה אמר לו שידבר אליו זה כי אף על פי שראה המלאך מודד ארץ ירושלם ורחבה

נחם! ונחם ו' פתחין וסימ' ותכל דוד המלך לצאת • אתם יראה פרעה • מי יודע ישוב י ונחם ה' על זאת • עוד קרא לאמר • וחברו וכל ישעיה דכו' : זרו ב' וחסר ובענין וסי' ויאמר אלי אלה הקרנות • ואמר מה אלה הבאים : למד ב' בתרי לישני וחסר למד ילמדו • למד את ירושלם :

תולדות אהרן

ארבעה חרשים סוכה נב: ובידו חבל. עירובין נח: ואומר אנה ב"ב עה:

מצודת דוד

בעבור מה שעשו הבבליים לירושלים ולציון: כועס אני הרבה: (טו) וקצף. עתה יפרש שהקצף היא על הבבליים היושבים שאנן ושקט על אשר אני קצפתי מעט על ישראל והמה עזרו אל הקצף לעשות רעה עוד יותר ממה שקצפתי: (טז) לכן. ר"ל ומאד הרעו לישראל לכן כבר שבתי את ישראל לירושלים מפאת הרחמים עם כי לא זכו ועוד יבנה בה ביתי ולא יבטל המלך את הבנין כדרך שבטל כורש: וקו ינטה. הבונה ינטה קו המשקולת לבנות חומת העיר ולא ימחה המלך בידם: (יז) עוד קרא לאמר. גם זה מדברי המלאך שאמר להנביא עוד קרא לאמר את זאת: עוד תפוצנה. ר"ל עוד יבוא חרבן וגלות על הבית השני ויפוצו יושבי ערי יהודה מכל טוב ויסחו מן הארץ הטובה: ונחם ה'. ואח"ז בגאולה העתידה ינחם ה' עוד את ציון ויבחר עוד בירושלים וכאומר הנה אז תהיה גאולה שלימה גאולת עולם: ב (א) ואראה. במראה הנבואה: ארבע קרנות. הם רמז שנגחו בימים הקדמונים את ישראל כבעלי קרנים עם הקרן: (ב) מה אלה. ר"ל על מה מרמז: אלה הקרנות. ר"ל זה מרמז על הבבליים שהרעו לישראל וכאלו נגחו אותם בקרן עד שפזרו אותם הנה והנה: את ישראל. כמו ואת ישראל בוי"ו: (ג) חרשים. אומנים היודעים לגדע ולהפיל את הקרנות: (ד) ויאמר לאמר. ר"ל ה' אמר אל המלאך שיאמר לי: אלה הקרנות וגו'. ר"ל על כי אלה הקרנות וכו' הרעו לעשות כשיעור אשר איש מישראל לא נשא ראשו מפניהם ולכן באו אלה החרשים להחריד את הקרנות ולהפיל אותם על אשר שהיו מרימי' קרן על ארץ יהודה לזרותה ולפזרה (ואף שבבל נפלה ב"ל הראה לו המקום כפי הגזרה וכאלו עמד לפני מפלת בבל): (ה) והנה איש. באה מיד ובידו היה חבל מדה שרגילין למדוד בו את החומות: (ו) ויאמר. שאלתי את האיש לאיכן אתה הולך עם חבל המדה: לראות כמה רחבה. ר"ל כמה

מצודת ציון

קנאוני בלא אל (שם לב): (טו) השאננים. מל' שאנן ושקט: (טז) וקו. ענינו חוט המשקולת של הבנאי וכן קו לקו (ישעיה כח): ינטה. מל' הטיה: (יז) תפוצנה. ענין פזור כמו ומאלה נפצה כל הארץ (בראשית ט): (א) קרנות. מל' קרן: (ב) זרו. פזרו כמו ואתכם אזרה בגוים (ויקרא כו): (ג) חרשים. אומנים כמו חרש עצים (ישעיה מד): (ד) כפי. כשיעור כמו איש כפי אכלו (שמות יב): לידות. ענין הפלה והשלכה כמו ידו אבן בי (ירמיה ג): הנושאים. ענין הרמה: לזרותה. לפזרה: (ה) חבל מדה. קו המדה: אנה

אבן עזרא

הדובר בי : (ח) ויאמר · הלז · כמו הלזה אותו העומד והנה שניהם נתנבאו וזה נערים זכריה שמואל וירמיה : פרזות · מחוץ לחומה : (ט) ואני · חומת אש · לשמור ירושלים והפרזות סביב להשחית כל הקרב אליהם להרע להם : (י) הוי · לשון קריאה ליווי השם על יד הנביא לנשארים בבבל לבוא אל ירושלים לעזור לבנות הבית ולעשות המצות שהם תלויות בארץ : מארץ צפון · היא בבל ועילם ומלכות פרס ומדי וטעם כי בארבע רוחות כאשר לא יתחבר רוח אל רוח ככה הייתם עד עתה : (יא) הוי יושבת עם בת בבל וטעם שובי אל ארצך ואל תשכני עם זרים : (יב) כי · אחר שילוח כבודו אלי שלחני והטעם לומר ליושבי בבל כי אין להם פחד כל אויב בדרך לשוב אל ציון : (יג) כי . אני מניף ידי להכות כל מבקש לשלול אתכם : (יד) רני ושכנתי · על תנאי אם התחברו ישראל מכל הגוים והנה לא עשו כן כאשר פירשתי במגילת שיר השירים וככה מראות האיפה כאשר אפרש : (טו) ונלוו · אם ישראל יבואו ונאל

רשי

בידו חבל המדה : (ח) רוץ דבר אל הנער · אל תלך עוד למוד כי נמלך הקב"ה בשמיה שלא יהא לה קצב ושיעור ועתה רוץ דבר אל זכריה : פרזות תשב · מאין חומה כדי שיתישבו בה כל הבא ותגדל מיום אל יום : (ט) ואני אהיה לה . למגן כאילו חומת אש סביב לה וגם בתוכה אשכון שכינתי לכבודכם : (י) הוי הוי · אין הוי אלא לשון הכרזה והזעקת קיבוץ וכן ת"י אכלו למבדריא הכריזו כמו (שמואל ב כב) ירעם מן שמים . אכלו מן שמיא : ונוסו מארץ · נסו גליות עמי מתוך בבל ואשור : (יא) הוי ציון המלטי . אף זו ל' הכרזה התאספו עם גלות ציון והמלטו מתוך בבל : (יב) אחר כבוד אחר כבודכם אני שלוח להגדיל לכם כבוד ומדרש אגדה אחר כבוד אחר שהשלים לעשו כבוד שכיבד את אביו : (יג) והיו שלל לעבדיהם · לישראל שהם עתה עבדים להן : (טו) ונלוו · ונתחברו

וּמַלְאָךְ אַחֵר יֹצֵא לִקְרָאתוֹ׃ קמץ
ח וַיֹּאמֶר אֵלָו רֻץ דַּבֵּר אֶל־הַנַּעַר הַלָּז לֵאמֹר פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ מֵרֹב אָדָם וּבְהֵמָה בְּתוֹכָהּ׃ אליו ק' · ג' בליש'
ט וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְהוָה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ׃ כ' נגני
י הוֹי הוֹי וְנֻסוּ מֵאֶרֶץ צָפוֹן נְאֻם־יְהוָה כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה׃ ד' · ג'
יא הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת־בָּבֶל׃ ג'
יב כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אַחַר כָּבוֹד שְׁלָחַנִי אֶל־הַגּוֹיִם הַשֹּׁלְלִים אֶתְכֶם כִּי הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ׃ ס' · וחסר וי"ו · ג' · ס'
יג כִּי הִנְנִי מֵנִיף אֶת־יָדִי עֲלֵיהֶם וְהָיוּ שָׁלָל לְעַבְדֵיהֶם וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחָנִי׃ ג'
יד רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה׃
טו וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי ד'

וּמַלְאֲכָא אוֹחֳרָנָא נָפֵיק לְקַדְמוּתֵיהּ׃ ח וַאֲמַר לֵיהּ רְהוֹט מַלֵּיל עִם עוּלֵימָא דֵיכִי לְמֵימַר פַּצְחִין תִּתֵּיתֵב יְרוּשְׁלֶם מִסְּגֵי אֱנָשָׁא וּבְעִירָא בְּגַוַּהּ׃ ט וּמֵימְרִי יְהֵי לַהּ אֲמַר יְיָ כְּשׁוּר דְּאֶשָּׁא מַקַּף לַהּ סְחוֹר סְחוֹר וּבִיקָר אַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בְּגַוַּהּ׃ י אַכְלוּ לְמִבְדְּרַיָּא וַאֲמָרוּ לְהוֹן אִתְכַּנְּשׁוּ מֵאַרְעָא צִפּוּנָא אֲמַר יְיָ אֲרֵי כְּאַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא בַּדְּרֵית יָתְכוֹן אֲמַר יְיָ׃ יא אַכְלוּ לִכְנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן וַאֲמָרוּ לַהּ אִשְׁתֵּיזְבִי וְאַתְּ דְּיָתְבָא בִּמְדִינַת בָּבֶל׃ יב אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת בָּתַר יְקָרָא דַּאֲמִיר לְאֵיתָאָה עֲלֵיכוֹן שַׁלְחַנִי עַל עַמְמַיָּא דְּבָזְזִין יָתְכוֹן אֲרֵי דְמַנְזֵיק בְּכוֹן כַּד מוֹשִׁיט יְדֵיהּ לְמִקְרַב בְּגַלְגַּלֵּי עֵינוֹהִי׃ יג אֲרֵי הָא אֲנָא מָרִים יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלֵיהוֹן וִיהוֹן עֲדֵי לְפָלְחֵיהוֹן וְתִידְעוּן אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת שַׁלְחַנִי׃ יד בּוּעִי וְחֶדִי כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרֵי הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בְּגַוִּיךְ אֲמַר יְיָ׃ טו וְיִתּוֹסְפוּן עַמְמִין סַגִּיאִין עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בְּגַוִּיךְ וְתִידְעוּן אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת שַׁלְחַנִי לְאִתְנַבָּאָה עֲלָךְ׃

פרזות ג' בליש' וסי' ואמרת אעלה על ארץ פרזות · פרזות תשב ירושלם · על כן היהודים הפרזים : אל הגוים ה' וסי' נמסר ביחזקאל סוף סימ' ט"ל ובסוף ישעיה : ונלוו ד' וסימ' ונלוו עליך ושמרו את משמרת · באו ונלוו אל ה' · ונלוו גוים רבים · ונלוו עליהם

תולדות אהרן יוצא לקראתו. פס' כה : חומת אש · ב"ק ס (ברכות ה' תענית סה) : כארבע רוחות · תענית ג : הוי ציון · כתובות קיא :

רדק

ורחבה : פרזות תשב · כלומר מחוץ לעיר ישבו רבים כי לא תכיל אותם העיר אף על פי שתארך ותרחב מאד ממה שהיתה ישבו חוצה לה רבים ערי פרזות מאין חומה דלתים ובריח כי בבטחה ישבו שלא יפחדו מאדם כי אני אהיה לה חומת אש : (ח) ויאמר · הנער · אפשר כי נער היה בשנים בהנבאו כמו שמואל וירמיהו או היה משרת נביא אחר גדול ממנו לפיכך קראו נער כמו ויהושע בן נון נער : (ט) ואני אהיה · חומת אש שלא יגע אדם בהם לרעה כמו שלא יגע באש שלא יכוה אותו : ולכבוד אהיה בתוכה · ענין הכבוד התוסף עליהם כמו שכתוב בנבואת ישעיה וברא ה' על מכון הר ציון וגו' : (י) הוי הוי · לשון קריאה והבטל לחזק וכן הוי ציון המלטי : ונוסו מארץ צפון · אמר כנגד הנשארים בבבל שלא עלו בראשונה שימהרו לצאת ולשוב ירושלם ולבנות הבית כי הגיע זמנו זהו ונוסו וי"ו נוסף ורכב וסוס ומורה על מלה חסרה כלומר אלו ונוסו : כי כארבע רוחות השמים · ר"ל כי זה שאמרתי שיצאו מהגלות לא אמרתי אלא אותם שגלו לבבל כמו שאמר יושבת בת בבל כי השאר רחוקים הם מהם כי אני פרשתי אותם בגלות כמו ארבע רוחות שהם רחוקות זו מזו ארבע פאות העולם מזרח רחוק ממערב וצפון רחוק מדרום כן רחוקים ישראל זה מזה בגלותם ולא הגיע זמנם לצאת עדיין אלא גלות יהודה הגיע זמנו לצאת לפיכך אמר הוי ציון המלטי והוא שבט יהודה ובנימן כי הם היו יושבים בציון ורז"ל דרשו כארבע רוחות כמו שאי אפשר לעולם בלא ארבע רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל : (יב) כי כה אמר · אחר כבוד שלחני · אחר הכבוד שהבטחתי אתכם כמו שכתוב בנבואה למעלה שתכלית ולכבוד אהיה בתוכה אחר זה שלחני אל הגוי השוללים אתכם כי אין די לאל יתברך בטובה שישלם לכם תמורת הרעה שהגיע לכם בגלות עד שיקח נקמה מאויביכם אשר שללו אתכם : כי הנוגע בכם · הנוגע בכם לא יחשב כאדם שנוגע בבבת עינו והיא אישון העין שינקר אותו אם יגע בו בחזקה כן הנוגע בכם להרע יגע בנפשו : (יג) כי הנני . והיו שלל לעבדיהם ר"ל העו"ג יהיו שלל לישראל שהיו עבדיהם בגלות : וידעתם · אז בהגיע זאת הנבואה תדעו כי ה' צבאות שלחני וזה יהיה לעתיד בימות המשיח : (יד) רני ושמחי · יתכן לפרש נבואה זו עד ממעון קדשו עתידה לימות המשיח בעבור שאמר ונלוו גוים רבים : הס כל בשר · ולא ראינו זה בבית שני אלא שאמר כל הפרשה ענינה בבית שני שדבר על יהושע ועל זרובבל : (טו) ונלוו · מבואר הוא וסוף

מצודת ציון

(ו) אנה · להיכן כמו אנה אנחנו עולים (דברים א) : (ח) רוץ · ענין מהירות ההליכה : הלז · הזה וכן מה הציון הלז (מ"ב כג) : פרזות · ר"ל מבלי חומה סביב וכן ראש פרזיו (חבקוק ג) : (י) הוי · הוא ענין קריאה וכן הוי כל צמא (ישעיה נה) : ונוסו · ענין בריחה ומהירות ההליכה : רוחות · פאה ועבר : (יא) המלטי · ענין הצלה : בת בבל : עדת בבל : (יב) השוללים . ענין בזה : בבבת עינו . הוא גלגל העין וכן כאישון בת עין (תהלים יז) : (יג) מניף · ענין הרמה כמו והניף הכהן (ויקרא כג) : (טו) ונלוו · ענין התחברות כמו ונלוה הגר (ישעיה יד) : הס

מצודת דוד

כמה יש עתה ברחבה ובארכה וכאלו מראה בזה שקטנה היא עכשיו מול הגודל שתהיה לעתיד : (ז) המלאך הדובר בי · אין זה שהיה בידו חבל המדה : יוצא · אל מול המלאך הבא לקראתו לשאול ממנו מהו ענין המדידה כי חשב הן המדידה היא להודיע שכן יהיה לעתיד מבלי תוספת : יוצא לקראתו · להגיד לו ענין המדידה : (ח) ויאמר אליו · המלאך הבא אמר אל המלאך הדובר בי : רוץ חיש מהר ודבר אל הנער הזה הוא זכריה כי היה עודנו נער : פרזות · ר"ל אל יחשוב גם הוא כמוך שכן יהיה גם מדת העיר לעתיד כי לא כן הוא אבל המדידה באה להראות שקטנה היא עכשיו מול הגודל שתהיה לעתיד כי אז תהיה ירושלים מיושבת כעיר פרוז אשר אין חומה סביב לה כאלו אין לה קצבה ומדה וזהו ממה שיהיו בתוכה הרבה בני אדם ובהמה רבה וכאלו לא יכילם מקום גדר : (ט) ואני אהיה לה וגו' · ר"ל ועכ"ז לא ידאגו מפחד הבבליים כי הן יבוא בם הואיל והיא מבלי חומה כי אני אגן עליהם מבני הבבליים כאלו יהיה סביבה חומת אש שאין לקרוב אליה : ולכבוד · ר"ל אל יחשבו שיהיה להם העדר כבוד לשבת בעיר פרוז כי אני אשרה שכינתי בתוכה להיות לה לכבוד אשר אין ערוך אליה כבוד הקפת החומה מסביב : (י) הוי הוי יאמר על הגאולה העתידה וכאלו יקרא עליהם אתם בני י' השבטים שגלו לארץ אשור העומדת בצפון נוסו משם במרוצה לשוב אל ארצכם : כי כארבע רוחות השמים · כמו ד' רוחות השמים המה רחוקים זו מזו כן פרשתי אתכם לארץ מרחוק ולכן מהרו ולכו לפי רוב המרחק : (יא) הוי ציון המלטי כאלו יקרא ליהודה ויאמר עתה עדת יהודה שגלית מתחלה לבבל לשבת ביניהם המלטי משם המלטי ממקום שאתה עתה לבוא לציון : (יב) אחר כבוד · ר"ל אחר שאמר לי שיהיה בתוך ירושלים לה לכבוד כמ"ש למעלה אחר זה שלחני להנבאות על הבבליים השוללים אתכם להודיעם שישלם להם גמול כי כל הנוגע בכם לרעה הרי הוא כאלו נוגע בבבת עינו של המקום ב"ה כביכול : או רצה לומר מזיק לעצמו כי יקבל גמולו והרי הוא כאלו נוגע בבבת עינו שמזיק לעצמו בידים : (יג) כי הנני מניף · כי בעבור זה אניף ידי עליהם להכות בהם והם יהיו לשלל לישראל שהיו עבדים להם : וידעתם . בבוא הדבר תדעו אשר ה' שלחני ומאתי היו דברי : (יד) כי הנני בא . אבוא אל ירושלים ואשכון בתוכך : (טו) ונלוו . אז יתחברו עכו"ם רבים אל ה' ויהיו לו לעם ויאמינו בו ועכ"ז אשכון בתוכך ולא בתוך העכו"ם הרבים : וידעת . אז בהשכינו

ונתחברו : (טז) ונחל ה' את יהודה · לנחלו ולחלקו : (יז) הס כל בשר :
כל שאר העכו"ם : כי נעור · ל' הערה והקצה : (א) לשטנו · להשטינו על שהיו
בניו נשואות נשים פסו"ס כמו שכ' בספר עזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו
נשים נכריות מבני יהושע בן יהוצדק : (ב) יגער ה' בך השטן · יגער הקב"ה בך אתה
השטן וחוזר ואומר ויגער ה' בך
הוא הבוחר בירושלים שלא
תכנס לפניו לקטרג על הצדיק
הזה הלא ראוי הוא וזכה לכך
שהוצל מאש הכבשן : הלא זה
אוד מוצל מאש · מפורש באגדת
חלק (דף צג ·) שהושלך עם
אחאב בן קוליה וחבירו לאור :
(ג) לבוש בגדים צואים ·
כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין
להון נשין דלא כשרין לכהונתא
והיה נענש הוא על שלא
מיחה בידם : (ד) הסירו הבגדים
הצואים מעליו · יבדיל בניו
את נשותיהם וימחול לו :
מחלצות . חליפות בגדים נאי'
כלומר זכיות . אבל לפי פשטה
שנון לבגדים צואים דימה
הזכיות למחלצות בגדים נאים
ולבנים : (ה) ואומר · אני
זכריה : ישימו צניף טהור וגו'.
בקשתי

רבים בחלקלקות : אדמת הקדש
ל' וחד אדמת קדש ואינון מן שטה
חדא חד לא נסיב ה' בריש
תיבותא והז' נסיב וסימ' במסרה
רבתא בערך ה' : הלא זה חד מן
י"ד פסוקים בטעמא פי' הטפח'
כך דינה לעולם לא ישרתות כי אם
מרכא אך בי"ד מקומו' ישרתוה
דרגא עם ב' מרכות הנקראו' תרין
חוטרין וסימ' נמסר בסוף סדר

תולדות אהרן את יהושע· סנהד'
לג זוכר וירא שלא
בלק : אל השטן · ברכות נא סנהדרין
לג : אוד מוצל · (תענית סט) :
הסירו הבגדים . זוכר שלא :

אֵלָיִךְ׃ טז וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה
חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד ל' וחד אדמת קדש
בִּירוּשָׁלִָם׃ יז הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי
יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃

ג א וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן
הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה
וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ ל' וחד ושטן ל'
ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר
יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ
הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל י"ד בטעם ב'
מֵאֵשׁ׃ ג וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים
צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ ד וַיַּעַן
וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר ז' בלישנא
הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו ל' וחסר וחד צאים
וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ
עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ ה וָאֹמַר
יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ
הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ ל' וחסר

טו וְיַחְסִין יְיָ לְדְבֵית יְהוּדָה ל'
חוּלַקְהוֹן עַל אַרְעָא דְקוּדְשָׁא
וְיִתְרְעֵי עוֹד בִּירוּשְׁלֶם׃ יז סָפוּ
כָּל רַשִׁיעַיָא מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי
אִתְגְלֵי מִמְדוֹר קוּדְשֵׁיהּ׃ ל'
א וְאַחְזְיַנִי יָת יְהוֹשֻׁעַ כַּהֲנָא
רַבָּא קָאֵים קֳדָם מַלְאֲכָא דַייָ
וְחַטָאָה קָאֵים עַל יְמִינֵיהּ
לְאַסְטָנָא לֵיהּ׃ ב וַאֲמַר יְיָ
לְחַטָאָה יְזִיף יְיָ בָּךְ חַטָאָה
וְיִזִיף יְיָ בָּךְ דְאִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה ל'
שְׁכִנְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֶם הֲלָא דֵין
אוּד מְשֵׁיזֵיב מִיקִידָא׃ ב'
ג וִיהוֹשֻׁעַ הֲוֹו לֵיהּ בְּנִין
דְנָסְבִין לְהוֹן נְשִׁין דְלָא כַשְׁרָן ל'
לִכְהוּנְתָּא וְקָאֵים קֳדָם
מַלְאֲכָא׃ ד וַאֲתֵיב וַאֲמַר
לִדְמְשַׁמְשִׁין קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר
וַאֲמַרוּ לֵיהּ וְיַפֵּיק נְשִׁין דְלָא
כַשְׁרִין לִכְהוּנְתָּא מִבֵּיתֵיהּ ל'
וַאֲמַר לֵיהּ חֲזֵי דְאַעְדֵיתִי מִנָּךְ
חוֹבָךְ וְאַלְבֵּישִׁית יָתָךְ זְכוּן׃ ל'
ה וַאֲמָרִית שַׁוּוֹ מִצְנֶפְתָּא דַכְיָא
עַל רֵישֵׁיהּ וְשַׁוִּיאוּ מִצְנֶפְתָּא דַכְיָא עַל רֵישֵׁיהּ וְאַסְבוּהִי אִתְּתָא

(טז) ונחל . יקחנו לחלקו כמו ונחלתנו או הפועל יוצא כמו אשר ינחלו לכם :
(יז) הס · על דרך ידמו כאבן ומלת נעור מבנין נפעל כמו נכון וזה הבנין יבוא בלשון
הווה פועל גם בלשון עבר כמו נכונו ללצים שפטים והממלכה נכונה גם זה נעור
לשון עבר ועתיד אשר יעור ממעונו וכא קמץ קטן תחת גדול אולי היה כן בעבור
אות הגרון והמפרש כי הוא
כמו נערו ככפירי אריות הברה
נכונה אשר בעבור מלת הס :
(א) ויראני השם . כדרך מראות
הלילה : והשטן : אויב כמו
שעשה סנבלט וכאשר עשו צרי
יהודה והם כתוב כתבו שטנה
והם היו שטן ליהושע כי לא
ירצו שהבית יבנה ויהיה יהושע
כהן גדול : (ב) ויאמר · השם
יסיר כל שטן שוטן שלא יבנה
הבית ותבנה עבודת בית
המקדש שלימה ופעם שלא דרך
משל די לאלה נערים שנמלטו
מהגלות או איך תוכל לשטנו
והאש לא הזיקו דרך משל איך
תוכל לשטנו אחרי שהוא מצל
מהגלות : (ג) ויהושע· יש אומרי'
כי הבגדים הצואים אחד מבני
בניו היה חתן לסנבלט וזה
העון איננו על יהושע כי לא
היה זה בימיו והנכון כי לא
היה לו בגדי כבוד ותפארת
כי לא היה להם רק מזבח
להקריב עולות ואין להם בית
ולא פרכת וכפרת ומזבח הזהב
ובגדי זהב והנה הבגדים משל
שאין לו כבוד והדר : (ד) ויען ·
זה שמלאך אל העומדים לפני
זה המלאך והוא שר עליהם כי
יעשו מה שיצוה וי"א כי לפניו
שב אל יהושע וזה רחוק כי למה
יעמדו אנשים לפניו ומה מעלה
יש לו כי הוא · לבוש בגדים
צואים ודע כי לבוש פועל יוצא
וכאומרו לובש הוא לובש עצמו
ולבוש אחר שם עליו אלה הבגדים הצואים ומלת עונך כדרך גדול עוני מנשוא גדול עונשי ונפרי על כן אמר אחריו הן גרשת
אותי וגם זה עונך ככה : העברתי מעליך · עונשך ועבדך והרפתך כדרך ונקה האיש מעון וכן והאשה תשא את עונה : מחלצות ·
כמו את חליצתו חליפתו דבר שהוא נחלץ ממנו ומחלצות שחלץ אחרים תחתיהן : (ה) ואומר . א"ר מרינוס כי הוא תחת
ויאמר וכזה לא ימצא בלשון הקדש והנכון שנביא אמר אחר שהסירו הבגדי' הצואי' וילבשוהו בגדי תפארת כמה היה נאה אילו
היה צניף טהור על ראשו או מלת ואומר זה בלבי ככה חשבתי בלבי וראיתי שנתקיימה מחשבתי והנה שמו הצניף הטהור על
ראשו

רדק

והוא לשון חבור : (טז) ונחל · יהודה
שהוא חלק האל יתברך אז ינחל אותו
האל יתברך שיהיה נחלתו על אדמת
הקדש שיצא מהגלות ויהיה נחלת האל
על אדמת הקדש והפסוק הזה כמו כי
חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו וזכר יהודה לפי שהוא ראש ממלכות ישראל ואם בבית שני יהודה הוא שעלה מהגלות : (יז) הס · שתוק כמו שפירשנו : כי נעור ממעון קדשו · בא הפעול ואמר נעור
ע"ד משל כאיש אשר יעור משנתו ע"ד שאמר ויקץ כישן ה' ונעור מבנין נפעל מנחי העי"ן על משקל נבון נכון ואע"פ שהם בקמץ הנו"ן וזה בצר"י : (א) ויראני · השטן משל לסנבלט וחבריו
שהיו שוטנים אותם ומשביתים ממלאכתם וי"ת וחטאה קאים על ימיניה לאסטנאה ליה : (ב) ויאמר ה' . הוא המלאך ונקרא בשם רבו וכן בדבר גדעון ובמקומות אחרים : ויגער ה' . הוא
האל יתברך : הבוחר בירושלם . לבנותם ולא תוכל לשטנו : הלא זה אוד מוצל מאש · כמו אוד הדולק שיסירו אותו מהאש שלא ידלק עוד וכן זה מוצל מאש הגלות לבא לירושלים ולבנות
הבית ולכהן בו ורז"ל דרשו בו כמשמעו שהיה עם צדקיהו ואחאב אשר קלם מלך בבל באש והם נשרפו והוא נצל כמו שאמר בדרש ההוא וכת"י : (ג) ויהושע היה לבוש בגדים צואים · פי' כי זה
משל על בניו שנשאו נשים נכריות וכת"י ויהושע הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהנתא וכן אמרו רז"ל כי על עון שהיו בניו נושאין נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה בידם
אמר זה שנאמר ויהושע היה לבוש בגדים צואים וכי דרכו של יהושע היה ללבוש בגדים צואים אלא שהיו בניו נושאים נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה בידם וכן כתוב בעזרא וימצא מבני
הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק ואחיו וגו' : (ד) ויען המלאך · אמר אל המלאכים האחרים העומדים לפניו כי הוא היה גדול מהם והוא היה שולחם ות"י לדמשמשין
קדמוהי : העבירו · רמז שיבדילו הנשים הנכריות : עונך · פי' כי הבגדים הצואים הם משל לעון : מחלצות · הם חליפות בגדים נקיים וזה משל על הזכיות כלומר כיון שיוסר העון יראו בך הזכיות
וכן ת"י ואלבשית יתך זכון : (ה) ואמר · אמר זכריה הנביא אמרתי אל המלאך ישימו צניף טהור על ראשו אחר שצוית להסיר הבגדים הצואים מעליו והלבש אותו מחלצות צוה גם כן שישימו
צניף

מצודת דוד

בהשכינו את שכינתו לבד בתוכך תדע אשר ה' שלחני אליך ר"ל עיקר ייעוד הטובה
נאמר עליך : (טז) ונחל ה' · המקום ינחל את יהודה כמאז להיות חלקו לעולם על
אדמת הקודש ולא יגלו עוד משמה : ובחר עוד ירושלים · להשכין שם שכינתו כמאז :
(יז) הס כל בשר . שתקו כל הבבלים מפחד ה' ולא תוסיפו עוד להרחיב פה על
ישראל : כי נעור . כי אז יעור ממעון קדשו השמים לרדת לעשות נקם בהבבליים
כי עד הנה החריש להבבליים כאלו היה ישן אבל אז כאלו יעיר משנתו : ג (א) ויראני .
במראה הנבואה : על ימינו · על ימין יהושע : לשטנו · לקטרג עליו על מה שלא
מיחה בבניו שנשאו נשים עכו"ם כמ"ש וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים וגו' מבני יהושע בן יוצדק (עזרא י) כן אמרז"ל : (ב) ויאמר ה' : ר"ל מלאך ה': יגער וגו' ויגער· ר"ל יגער
ויחזור ויגער : הבוחר בירושלים · מוסב על ה' לומר ה' הבוחר בירושלים יגער בך : הלא זה · ר"ל איך תקטרג עליו הלא כאוד המוצל מאש כי הושלך באש ע"י. ר"ל
עם אחאב וצדקיהו נביאי השקר וניצל מן השריפה כמ"ש חז"ל וא"כ זכותו רב ואיך תקטרג עליו : (ג) ויהושע וגומר ועומד וגו' · ר"ל בשעה שעמד לפני המלאך היה
עדיין לבוש בגדים מלוכלכים ר"ל עדיין היה מלובש בזה העון כי עוד ישבו הנשים העכו"ם תחת בניו ולא גרשו אותן והוא לא מיחה בהם : (ד) ויען ויאמר · המלאך
שעמד יהושע לפניו אמר אל המלאכים העומדים לפניו הסירו מיהושע הבגדים המלוכלכים ר"ל הפרישו את בניו מנשותיהם העכו"ם למען יוסר העון מיהושע :
ויאמר אליו · המלאך אמר ליהושע : ראה העברתי · במה שצויתי להפריש בניך מהעכו"ם העברתי מעליך העון שהיה בך מה שלא מחית בהם : והלבש · צויתי להלביש אותך
מחלצות . ר"ל כשיוסר העון יגולה הזכות : (ה) ואומר · זה מאמר זכריה

מצודת ציון

(יז) הס · ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר יג) : כל בשר · כל אדם : נעור . מלשון הערה
והקיצה כמו אשר יעור משנתו (לקמן ד'): ממעון · ענין מדור כמו ה' מעון אתה היית לנו (תהלי' צ):
(א) השטן · מלאך מקטרג : לשטנו · ענין קטרוג וכן כתבו שטנה (עזרא ד') : (ב) יגער ·
ענין צעקת נזיפה : אוד · הוא העץ שמגדדים בו הגח' כמו כאוד מוצל משרפה (עמוס ד') :
(ג) צואים · ר"ל מלוכלכים ולפי שהצואה הוא לכלוך קורא לבגדים מלוכלכים בגדים צואים :
(ד) ויען · ענין הרמת קול כמו וענית ואמרת (דברים כו) : מחלצות · כן יקראו מין מלבושים
נאים וכן המחלצות והמעטפות (ישעיה ג) : (ה) צניף · מלי' מצנפת העשוי לסבב את הראש :
טהור

ראשו וכבר הלבישוהו בגדים כמו וירם תולעים ויבאש וכבר באש כי כל דבר יבאש תחלה ואחר כן ירום תולעים : (ו) ויעד . נפתח העי"ן בעבור היותו מגרון כמו ויסב את כל הרכוש : (ז) כה . טעם וגם אם היית טוב כאביך יהוצדק שהיה כהן גדול בבית ראשון · וי"ו ונתתי כפ"ה רפה בלשון ישמעאל וכמוהו והאבן הזאת אשר שמתי מצב' וכה הופח רמתי את עריהם והנה שהוא שיהלך בין העומדים שהם המלאכים : (ח) שמע נא . אתה · ראיתי מפרש כי הכהן הגדול שב אל יהוצדק לא אל יהושע כי אמר ששמם בסוף ולא פירש וכן כי אז הראיתי לו דברי המלאך ליהושע הפסוק הזה שקראו לעצמו הכהן הגדול : ורעיך · הם שאר הכהנים שהם ראוים לשבת לפניו כי הוא הכהן הגדול : כי אנשי מופת . ראוים הם שיעשה להם מופת : צמח . הוא זרובבל כאשר יאמר צמח שמו וסוף הפרשה תוכיח לפניו זרובבל ומפרשים רבי' אמרו כי זה צמח הוא המשיח ונקרא זרובבל כי הוא מזרעו כמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם גם אני עשיתי דרך דרש כי צמח בגימטריא מנחם והוא בן עמיאל : (ט) כי · זאת האבן היא אבן המשקולות כאשר יפרש עוד שהיה ביד זרובבל בהחלו ליסד הבית וזה יהיה לפני יהושע וכן פי' הפסוק האבן אשר נתתי ביד זרובבל לפני יהושע : ומשתי . הנה זאת המלה מהפעלים השניים כמלת שב שתמצא על שני דרכים שב הוא בעצמו גם ושב אחר כמו והשיב וככה לא משו מקרב המחנה · ומשתי את עון הארץ וטעם עון העושק והרע והגלות : (י) ביום . שיוסד ההיכל אז תשבו לבטח והנה דברי זכרי' כדברי

דְּכַשְׁרָא לִכְהוּנְתָּא וּמַלְאֲכָא
דַּייָ קָאִים׃ ו וְאַסְהֵיד מַלְאֲכָא
דַּייָ בִּיהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר׃ ז כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִם בְּאוֹרְחָן
דְּתַקְנָן קֳדָמַי תְּהָךְ וְאִם יַת
מַטְּרַת מֵימְרִי תִּטַּר וְאַף אַתְּ
תְּדִין לִדְמְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית
מַקְדְּשִׁי וְאַף תִּטַּר יַת עֲזָרָתִי
וּבְאַחֲיָוּת מֵיתַיָּא אַחֲיֵינָךְ וְאֶתֵּן
לָךְ רִגְלִין מְהַלְּכָן בֵּין שָׂרְפַיָּא
הָאִלֵּין׃ ח שְׁמַע כְּעַן יְהוֹשֻׁעַ
כַּהֲנָא רַבָּא אַתְּ וְחַבְרָךְ
דְּיָתְבִין קֳדָמָךְ אֲרֵי גַּבְרִין
כַּשְׁרִין לְמֶעְבַּד לְהוֹן נִסִּין
אִינוּן אֲרֵי הָא אֲנָא מַיְתֵי יַת
עַבְדִּי מְשִׁיחָא וְיִתְגְּלֵי׃ ט אֲרֵי
הָא אַבְנָא דִּיהָבִית קֳדָם
יְהוֹשֻׁעַ עַל אַבְנָא חֲדָא שַׁבְעָא
עֵינִין חָזְיָאן לַהּ הָא אֲנָא גָּלֵי
חֱזִיתְהָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
וְאַעְדֵּי יַת חוֹב אַרְעָא הַהִיא
בְּיוֹמָא חַד׃ י בְּעִדָּנָא הַהִיא
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת תְּעַרְעוֹן גְּבַר
לְחַבְרֵיהּ לִתְחוֹת פֵּרֵי גוּפְנוֹהִי

בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ ו וַיָּעַד ב' ויעד ה'
מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ ז כֹּה־ ב' בטעם
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי
תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר
וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם ג' ט' פסוקי' וגם וגם
תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ
מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ ל'
ח שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל
אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־ ב'מ"ל ונביאי
אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא
אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ ט כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן
אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן
אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ כ"ח
פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי ל' וחסר ל'
אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃
י בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת
תִּקְרְאוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת ל' בסיפרא וכל קרי' דכו'
גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ במ"א תקראי

בקשתי רחמים עליו : (ו) ויעד · לשון התראה כמו (דברים ל"א) ואעידה בם את השמים וגו' : (ז) אם בדרכי תלך · וגם אני זאת אעשה לך : אתה תדין את ביתי . תשפוט ותהיה פקוד על בית מקדשי : ונתתי לך מהלכים . כתרגומו ובאחיות מיתיא אחיינך ואתן לך רגלין דמהלכין בין שרפיא האלין ולפי פשוטו מבשרו על בניו שיזכו לעתיד : העומדים · שרפים ומלאכי השרת שאין להם ישיבה : (ח) אתה ורעיך · חנניה מישאל ועזריה הן : אנשי מופת · גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס : כי הנני מביא את עבדי צמח · כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן כאשר המלך אני מצמיח לו גדולה ושם נתתיו לחן בעיני המלך למלאות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה הוא זרובבל כדאמרינן בסנהד' : (ט) כי הנה האבן · יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ונפלו על ידיכם ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכם כמו המפורש בעזרא ובנבואת חגי : על אבן אחת שבעה עינים · סופו להרחיב על א' שבעה וכן ת"י על אבנא הדא שבעא עינין חזיין לה ולשון עינים ל' מראות ולי נראה שבעה עינים על שם עיני הקב"ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו בנבואה זו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני ה' המה משוטטים אלא לימד שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבניינו : הנני מפתח פתוחה . מתיר קישוריה מפיר עצת האויבים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה : ומשתי . והסירותי : ביום אחד · לא ידעתי איזה יום . (תו' ביום אשר התחילו להוסיף על הבנין ימים עם הארץ ותשי' ברכה בפירותיו כי עכשיו פחות' כמו שנאמר

מטות ובריש חבקוק : וגם אתה ג' בקרי' וסי' וגם אתה לא הגרת לי וגם אנבי · וגם אתה ידעת את אשר עשה לי . ונם אתה תרין את ביתי וגם תשמר : עינים כ"ה בקריאה וסי' הנה הוא לך כסות עינים : ותשב בפתח עינים · חכלילי עינים מיין ולבן . מכלות עינים ומדיבת נפש דבחקתי · נפל וגלוי עינים, וחברו ובליון עינים רבי תבא · עם יפה עינים וטוב ראי · שמעו נא זאת עם סכל · וגבותם מלאות עינים סביב · וכל בשרם וגביהם · בתוך בית המרי אתה יושב ומשקרות עינים · טהור עינים מראות ברע דתריסר . נגששה כעורים קיר · לפקוח עינים עורות · על אבן אחת שבעה עינים . מצות ה' ברה מאירת עינים . גבה עינים ורחב לב · עינים להם ולא יראו · וחברו . ושח עינים יושיע : עינים הייתי לעור · עינים רמות לשון שקר . מאור עינים ישמח לב · רום עינים ורחב לב · למי חכלילות עינים . טוב מראה עיגים מהלך נפש :

תולדות אהרן אם בדרכי . עקרים מ"ג פ"ה : מהלכים : עקידה שער מד : שמע נא · הוריות יג :

רדק

צניף טהור על ראשו להכינו להיותו כהן גדול שהיתה מצנפת על ראשו : וילבישוהו בגדים · וכבר הלבישוהו בגדים כי הנה אמר והלבש אותך מחלצות קודש שזכר זכריהו הנביא וכן וירם תולעים ויבאש וכבר באש כי כל דבר יבאש קודם שירם תולעים וכן הן אתה קצפת ונחטא והדומים להם : ומלאך ה' עומד · כן ראה במראה הנבואה כי עד שישימו הצניף הטהור על ראשו עמד מלאך ה' שלא הלך מעיניו : (ו) ויעד מלאך ה' · העיד בו זה הדבר כמו העדותי בכם העד העיד בנו האיש ונפתחת העי"ן מפני שהיא גרונית כי היה משפטו ויעד כמו ויסב את כל הרכוש : (ז) כה אמר · תדין את ביתי לפי שהיה כהן גדול ועל פיו יעשו שאר הכהנים : ונתתי · אתן לך והוי"ו כוי"ו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו : מהלכים בין העומדים האלה · הם המלאכים שהם עומדים וקיימים לעולם ר"ל תלך ביניהם וזה רמז לנשמתו כשפרדו מהגוף וי"ת ובאחיות מיתיא וגו' : (ח) שמע נא · ורעיך · שאר הכהנים : כי אנשי מופת המה · ראויים הם להעשות להם מופת על ידם ורז"ל דרשו מאן נינהו אנשי מופת אנשים שנעשה להם מופת וזהו חנניה מישאל ועזריה : כי הנני מביא את עבדי צמח · פי' בו זה זרובבל וטעם מביא וכבר בא ר"ל להגדיל עוד מעלתו ותצמח גדולתו כצמח האדמה שהולך וגדל וכן אמר עוד למטה הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה' וכן אמר חגי הנביא אקחך זרובבל וגו' כמו שפירשנו וי"מ כי צמח זה המלך המשיח אמר אף על פי שזאת הישועה אני מביא לכם עוד אביא לכם ישועה גדולה ממנה בזמן שאביא את עבדי צמח ועוד דרשו בו כי המשיח מנחם שמו ומנחם בגימטריא צמח וכת"י ית עבדי משיחא : (ט) כי הנה האבן · הוא אבן הבדיל שמיישרין בו הבנין או פי' האבן שישימו תחלה ישימנה זרובבל לפני יהושע כמ"ש למטה והוציא האבן הראשה : על אבן אחת שבעה עינים

מצודת ציון

טהור . ר"ל ברור ונקי : (ו) ויעד · ענין התראה כי רוב המתרים מתרים בעדים למען לא יכחש לאחר זמן : (ז) תדין · מל' דין והוא ענין היישרת הדבר : מהלכים · מל' הלוך וטיול : (ח) מופת · ענין נס ואות : (ט) שבעה עינים · ר"ל הרבה וכן שבע יפול צדיק (משלי כד) : מפתח פתוחה · ענין חקיקת הציור כמו ויודע לפתח פתוחים (ד"ה ב' ב') : ומשתי · ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד

מצודת דוד

שאמר שהתפללתי עליו שישימו על ראשו צניף טהור ר"ל שיהיה כהן כהונה גדולה ליראות לדעו אחריו הואיל ופירשו מן העכו"ם : וישימו וגו' · ר"ל נתקבלה תפלתו ומיד נתנו לו לרשת כתר כהונה גדולה : וילבישהו בגדים · ר"ל היה נגלה זכיותיו : ומלאך ה' עומד · בכל משך הזמן שנעשה כל זה : (ו) ויעד · אחר כל המעשים התרה המלאך ביהושע : (ז) אם בדרכי תלך · ר"ל אם זרעך ילכו בדרכי ואמר כמדבר עליו כי זרע האדם יחשב כמוהו וכן אקחך זרובבל (חגי ב) : ואם את משמרתי תשמור · ר"ל אם ישמרו הדברים שצויתי לשמרם וכפל הדבר במ"ש : וגם אתה תדין · ר"ל גם זרעך כמוך יהיו כ"ג ופקידים עד עולם לדון את ביתי וע"פ יעשה כל צרכי הבית : וגם תשמור . ר"ל בידם יהיו שמירות חצרי וכפל הדבר במ"ש : ונתתי לך מהלכים · ר"ל ומלבד זאת לא יקופח שכרם בעולם הנשמות כי אתן להם מהלכים וטיולים בין המלאכים האלה העומדים פה כמ"ש למעלה ויאמר אל העומדים לפניו : (ח) אתה ורעיך · גם אתה שמע גם רעיך ישמעו והם חנניה מישאל ועזריה כי המה אנשי מופת כי נצולו מכבשן האש כמוך ומהראוי ליהנות הדבור גם להם : כי הנני מביא · ר"ל והדבור הוא אשר הנני מביא את עבדי צמח וזהו מלך המשיח כמ"ש והקימותי לדוד צמח צדיק (ירמיה כג) : (ט) כי הנה [illegible] וגו' · ר"ל מוכן הוא האבן הסובב ביסוד בנין בית העתיד ע"י כ"ג מזרע יהושע אשר יכהן אז ר"ל כבר הגזירה היא גזורה : על אבן אחת · ועל כל אבן מאבני הבנין יהיה שבעה עינים ר"ל שמירות רבות יהיה מאת המקום ב"ה על הבנין ההוא : הנני מפתח פתוחה וגומר . המקום ב"ה בעצמו יחקוק צורות על האבנים ליפותם ר"ל הוא יתן כח ועזר על המלאכה : ומשתי וגו' ביום אחד · ר"ל בנעם

ד א וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי
וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ ני
ב וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וַיֹּאמַר ואמר ק'
רָאִיתִי וְהִנֵּה־מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ
וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ נ' מפיק ה"א
עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת נ' ומ"ל
לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ ג וּשְׁנַיִם ז'
זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה נ'
וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ ד וָאַעַן וָאֹמַר
אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה
אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ ה וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר
בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־
הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ ו וַיַּעַן
וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה
אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא נ' ג'
בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃ ז מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי
זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן

וְלִתְחוּת פֵּרֵי תֵּינוּהִי׃ א וְתָב
מַלְאֲכָא דְּמְמַלֵּיל עִמִּי
וְאַעִירַנִי כְּגַבְרָא דְּמִתְּעַר
מִשְּׁנָתֵיהּ׃ ב וַאֲמַר לִי מָה אַתְּ
חָזֵי וַאֲמָרֵית חֲזֵיתִי וְהָא
מְנַרְתָּא דְדַהֲבָא כֻּלָּהּ וְגוּלְתַהּ
עַל רֵישָׁא וְשַׁבְעָא בּוֹצִינָהָא
דַּעֲלָהּ שַׁבְעָא וְשַׁבְעָא דְּמְרִיקִין
מִנְּהוֹן מִשְׁחָא לְבוֹצִינַיָּא דְּעַל
רֵישָׁהּ׃ ג וְתַרְתֵּין זֵיתִין דַּעֲלָהּ
חַד מִימִין גּוּלְתָא וְחַד עַל
סְמָלָהּ׃ ד וַאֲתֵיבִית וַאֲמָרֵית
לְמַלְאֲכָא דְּמַלֵּיל עִמִּי לְמֵימַר
מָה אִלֵּין רִבּוֹנִי׃ ה וַאֲתֵיב
מַלְאֲכָא דְּמַלֵּיל עִמִּי וַאֲמַר
לִי הֲלָא יְדַעְתָּא מַן אִינוּן אִלֵּין
וַאֲמָרִית לָא רִבּוֹנִי׃ ו וַאֲתֵיב
וַאֲמַר לִי לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא
דַּיְיָ עִם זְרֻבָּבֶל לְמֵימַר לָא
בְּחֵילָא וְלָא בִּגְבוּרָא אֱלָהֵין
בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃
ז מָה אַתְּ חֲשִׁיבָא מַלְכוּתָא
טִפְּשְׁתָּא קֳדָם זְרֻבָּבֶל הֲלָא כְּמֵישְׁרָא וִיגַלֵּי יַת מְשִׁיחֵיהּ

שא' בנבואת חגי): (ב) וגלה על ראשה · כמו (יהושע טו) גולות עלית לשון מעיין כמין ספל גדול עגול: ושבעה נרותיה · כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה: שבעה ושבעה מוצקות. לכל נר ונר באין שבעה צנורות קטנים שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר: (ג) ושנים זתים עליה. אצלה שני אילנות שהזיתים גדולים בהם: אחד מימין הגולה ואחד משמאלה וגו' · וכאן לא פירש על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבות ועדשים של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתים והזיתים נחבטי' מאליה' לתוך הצנתרות ומתמעכות שם כבמעטן ונעצרים שם כבית הבד והשמן נופל' לתוך הצנתרות ומהצנתרו' לתוך הגולה ומהגולה אל המוצקות ומהמוצקות אל הנרות והמוצקות והנרות ארבעי' ותשע היו רמז לאור שעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית: (ד) מה אלה אדוני. מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו: (ו) זה דבר ה' אל זרובבל. זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי: כי אם ברוחי. אני אתן רוחי על דריוש ויתן לכם (ס"א ויצוה לכם) לבנות ולעשות כל צרכי יציאת הבנין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועולים כמו שמפורש בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם: (ז) מי אתה הר הגדול · הרי עבר הנהר תתני פחת עבר נהרא ושתר בוזני וכנותהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו: והוציא את האבן הראשה · האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבונים

כדברי חגי הנביא: (א) וישב · בעבור שאמר ויעירני והוא ישן וטעם יעור ולא יוער ע"י אחר רק מעצמו בלא כאילו מעצמו נעור · (ב) ויאמר · וגלה · כמו גלות עליות ועתה אומר לך בדרך קצרה דבר זאת המראה כי הזכיר זה הנביא אחר כן כל דברים היו שני' זתים אילנו' מימין הגלה משמאלה ושבלה ושבלי הזתים נופלים מהאילנים על שני צנתרות זהב ומאליהם נפלו ונדרכו ונעשה שמן זך כזהב והם מריקים אל הגלה ובגלה היו שבעה מצקות שבעה נרות ושבעה מוצקות והנה שבעה פעם אחרת כמו אל החצר החיצונה אל העם והמלאך פירש טעם זאת המראה: לא בחיל ולא בכח · כאשר ראיתי השמן נעשה מאליו ודולק ככה יבנה הבית לא בכח גדול שיש לזרובבל ולא ברוב חילו כי אם ברוח השם וישועתו: (ג) ושנים · עוד יפרש מה טעם הזתים שהיו שנים: (ד) ואען. ידע הנביא כי זה במראה הנבואה על כן שאל: (ה) ויען · שאלו אם יש בו טעם חכמה להבין טעם המראה: (ו) ויען · הנה דבר ה' יבנה הבית וכת"י נביא' דה' מסעדין לשון: (ז) מי · הנביא ידבר אל כל שר ומלך אם אתה נחשב בעיניך כהר פלוני הגדול למישור תשוב לפני זרובבל ובהוציאו את האבן הראשה היא האבן הבדיל שתנתן ביד

תולדות אהרן מנורת זהב · עקידה שער מד: ושנים זיתים · סנהדרין כד: מה אתה. עקידה שער מט:

רדק

עינים · על כל האבן והאבן יהיו שבעה עינים ר"ל שמירות רבות מאת האל ית' מפני הצרים החושבים להשבית מלאכתם ואלה הם שבעה עיני ה' שאמר למטה: ושבעה · הוא סך החשבון על הרוב אינו שבעה דוקא וכן שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק וקם והדומים ואבי אדוני ז"ל פי' שבעה דווקא והם יהושע עזרא זרובבל נחמיה וג' נביאים חגי זכריה ומלאכי ותרגם יונתן שבע עיינין חזן ליה: הנני מפתח פתוחה · כאלו היתה האבן קשורה כל הימים שבטלו המלאכה ועתה יפתח אותה ויפה אותה כבנין ויתכן לפרשו מענין ופתחת עליהם פתוחי חותם ולפי שהשלמת תכונת האבן היפה הציורים והפרחים והכפתורים שיציירו בה בפתוח אמר כן עד"מ כלומר הנני משלימם לבנין בכל תכונתה: ומשתי. פעל יוצא לא משו פעל עומד וזה יהיה בזמן שהשביעיתו הנביאים את זרובבל להגדיל מעלתו כמו שאמר חגי אקחך זרובבל ואמר זכריה הנני מביא את עבדי צמח ואז יהיו ישראל בשלום בבית שני לפיכך אמר תקראו איש לרעהו: עון הארץ · אפשר כמשמעו או יהיה פי' עונש כמו כי לא שלם עון האמרי כלומר שיסיר מהם בזמן ההוא כל רע וכל צרה ויהיו בשלום: (י) ביום ההוא. תקראו מרוב שלום שיהיה לכם: (א) וישב · ויעירני · באחר המראות אמר ואשא עיני כי ראה מעצמו אבל זאת המראה המלאך העירו לראותה: יעור משנתו · מבנין נפעל ופי' היה שהעירני ואני נתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו: (ב) ויאמר · ויאמר כתיב והוא ספור דברי הכתוב וקרי ואמר והקרי דברי זכריה: וגלה במפיק ואיננה לנקבה נסתרת וכמוהו כבכורה בטרם קיץ ותעלומה יוציא אור לא גשמה ביום זעם: ושבעה נרותיה עליה. כמו מנורת התורה · והאמצעי הוא רמז לענין האלוה המחבר בין ההפכים וכן שבע כפלות הם ההפכים והמנהיגים לעולם שהוא כלו הפכים ז' כוכבי לכת והעולם שם צלעות ושלשה מיצרים ובעל הצלעות הוא השביעי והוא הנקודה וכן גוף כל דבר אלא שבעל ספר יצירה זכר בעולם שש צלעות לששה צדדים והיכל הקדש מכון באמצע זכר הדבר הנכבד שבכל הנוצרים: עליה · על המנורה והגולה למעלה מהם והראה לו זאת המראה להודיעו כי האל יתברך יאיר לישראל הספק מה שהיו בחשכה: שבעה ושבעה מוצקות לנרות · שבע מוצקות היו לה לכל נר מוצקה אחד · ורש"י ז"ל פירש שבעה ושבעה מוצקות לכל נר שבעה מוצקות מוצקות הם תואר במקום פעל שהיו מוציקות שמן מנר לנר: (ג) ושנים זיתים · ועוד ראיתי שנים זיתים על המנורה או על הגלה ואחד הוא: אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה · כמו משמאלה אבל אמר כי על הגלה היו ולמטה אמר על ימין המנורה ועל שמאלה והענין אחד: (ד) ואען · מבואר הוא: (ה) ויען · מבואר הוא: (ו) ויען לא בחיל ולא בכח · כמו שראית שמעשה המנורה נעשה מאליו בלא אדם עורך את הנרות ומציק בהם את השמן כן יעשה בנין הבית בלא כח אדם אלא ברוח האל יתברך וברצונו ועוד יפרש לו המראה דרך פרט: (ז) מי אתה הר הגדול · אמר כנגד סנבלט וחבריו השוטנים אם תהיה כהר הגדול תהיה לפני זרובבל למישור ולא תוכל לעמוד לפניו להשבית המלאכה והוציא את האבן הראשה כמו שהוציא את האבן הראשה כשהחל

מצודת דוד

בפעם אחת אסיר עון הארץ היא כי אחדש בקרבם רוח נכון ולא יחטאו עוד ולא ימצא עוד עון: (י) אל תחת גפן · להתענג לשבת בצילם ולאכול מפריה מרוב הטובה שיהיה אז: ד (א) וישב וגו' · כי במראה שלפניה לא דבר עמו המלאך הדובר בי לזה אמר וישב המלאך וגו': ויעירני · ר"ל הוא הניעני לעוררני ונתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו: (ב) מה אתה רואה · במראה הנבואה: כולה. כל המנורה היתה זהב: וגולה על ראשה · ממעל על ראשה היה כעין ספל ובה היה השמן: ושבעה נרותיה עליה · ממעל בראשי קני המנורה היו שבעה נרותיה הם כמין בזיכין להשים בהם השמן והפתילות: שבעה ושבעה מוצקות · ר"ל לכל נר ונר היה שבעה צינורות שהשמן ניצק בהם מעצמו מן הגולה להמשך על הנרות שהמה על ראש המנורה: (ג) ושנים זיתים עליה · שני אילני זית עמדו אצל המנורה: (ד) ואען ואומר · הרימותי קול ואמרתי אל המלאך על מה באו אלה לרמז: (ה) הלא ידעת · הלא מעצמך תשכיל לדעת על מה מרמז: לא אדני · לא השכלתי לדעת: (ו) זה דבר ה'. ר"ל בזה ירמז כאלו אמר ה' על מלך המשיח הבא מזרע זרובבל: לא בחיל . ר"ל ממשלתו על העכו"ם לא יהיה בעבור חילו הרב ולא בכח זרועו יכבשם במלחמה אבל ימשול בהם מבלי טורח מלחמה כי אם ברצוני כי אתן בלב העכו"ם להיות נכנעים לו וסרים למשמעתו ויהיה דומה לעריכות נרות המנורה שהיו מבלי טורח אבל הכל נעשה מעצמו כי הזיתים נתלשו מעצמם ונדרכו מעצמם ומעצמו נמשך השמן אל הגולה כאשר יאמר עוד למטה ומן הגולה נמשכו מעצמם דרך הצינורות אל הנרות: (ז) מי אתה הר הגדול. על מלך גוג יאמר מי אתה וגומ' ר"ל מה כח יש בך שתחשוב שאתה הר גדול לעמוד בפני המשיח לכל יוכל לעבור לא

מצודת ציון

עמוד הענן (שמות יג): (א) ויעירני · מל' הערה והקצה: (ב) וגולה · ספל עגול וכן וגולת הכותרות (מ"א ז'): נרותיה · כעין בזיכין על השמן והפתילה כמו ועשית את נרותיה (שמות כה): מוצקות · מל' יציקה והם צינורות ודרך שם ניצוק ונמשך השמן: (ד) ואען · ענין הרמת קול: (ו) בחיל · ענין לבאות עם: ברוחי · ענין רצון: (ז) למישור · מל' ישר ושוה: הראשה · ר"ל טובה

ביד זרובבל והיא האמורה למעלה אשר נתתי לפני יהושע: תשואות. שאון רב יהיה לה שאון חן חן לה שהכל ישמח כמו תשואות מלאה: (ח) ויהי. עתה יפרש דברי המנורה: (ט) ידי. יסדו: פועל עבר: תבצענה: תשלמנה כמו כי יבצע ה' את כל מעשהו: וידעת. לזרובבל ידבר שהוא במקום כל ישראל: שלחני אליכם. לו ולכל ישראל:

(י) כי קטנות. תואר והמתואר חסר כמו וידבר אתם קשות ומלת בז מן פעולי העי"ן כמו לא יבוזו לגנב והנה הוא כי מי בז ליום נחמות או ישועות קטנות וזהו חסרון המתואר כמו וידבר אתם מלות קשות כאשר יראו אבן המשקולת שהיא אבן הבדיל ביד זרובבל לבנות הבית הנה שבעה עינים ישמרוה שלא יקרב איש להפילה ויתכן שבעה עינים הרבה שומרים ופירש אחר כמו שפירש המלאך שבעה אלה עיני השם ופירש המלאך כי השבעה הם עיני השם שהם משוטטים בכל הארץ וטעם שבעה כדרך ויקרא אותה שבעה ושבועה נגזרת שבעה כמו שאמר כי שם נשבעו שניהם על דרך שהזכיר בעל ספר יצירה והיכל הקודש מכון באמצע וצריך פירוש ארוך כי שם כתוב שש פאות הם מעלה ומטה פנים ואחור ימין ושמאל והיכל הקדש מכון באמצע וזה קצת הפירוש כי לכל דבר יש השש פאות שהזכיר והיכל הקדש הוא הדביר אשר לו הפאות האלה והוא מכון באמצע וקראו היכל הקודש הוא הנכבד שאמצעי והוא בעל הפאות כי ממנו הם ולו הפאות ודבר זה כולל כל הנבראי' ועל הנכבד יותר הזכיר היכל קדש: (יב) ואען. שבלים לשון נקבה כמו נשים פילגשים: ואומר. גם שאל על שתי השבלים שנכרתו משני הזתים המריקים מעליהם הם הצנתרות שנדרכו בהם הזתים והם מריקים מעליהם השמן הטוב הזך כזהב יריקו אל הגלה ובגלה מוצקות אשר מהם יוצק השמן לנרות אשר על ראש המנורה: (יד) ויאמר. הטעם זרובבל כן יצהר שהוא השמן

ל' • ל' וכ"כ הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן ׀ חֵן לָהּ׃ ח וַיְהִי
ל' דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ט יְדֵי
ד' זְרֻבָּבֶל יִסְּדוּ הַבַּיִת הַזֶּה וְיָדָיו
ל' תְּבַצַּעְנָה וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת
שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ י כִּי מִי בַז לְיוֹם
ל' : ל' קְטַנּוֹת וְשָׂמְחוּ וְרָאוּ אֶת־הָאֶבֶן
הַבְּדִיל בְּיַד זְרֻבָּבֶל שִׁבְעָה־אֵלֶּה
ל' ומ"ל עֵינֵי יְהוָה הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל־
הָאָרֶץ׃ יא וָאַעַן וָאֹמַר אֵלָיו מַה־
כ' וחד אל ימין שְּׁנֵי הַזֵּיתִים הָאֵלֶּה עַל־יְמִין
הַמְּנוֹרָה וְעַל־שְׂמֹאולָהּ׃ יב וָאַעַן
ל' שֵׁנִית וָאֹמַר אֵלָיו מַה־שְׁתֵּי שִׁבֲּלֵי
הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד שְׁנֵי צַנְתְּרוֹת
ל' וחד מריקים הַזָּהָב הַמְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם הַזָּהָב׃
יג וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר הֲלוֹא יָדַעְתָּ
מָה־אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ יד וַיֹּאמֶר
אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי־הַיִּצְהָר הָעֹמְדִים עַל־
אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃

דַּאֲמִיר שְׁמֵיהּ מִלְּקַדְמִין וְיִשְׁלוֹט בְּכָל מַלְכְוָתָא׃ ח וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ט יְדֵי זְרֻבָּבֶל שָׁרִיאוּ לְמִבְנֵי בֵּיתָא הָדֵין וִידוֹהִי יְשַׁכְלְלוּנֵיהּ וְתִידְעוּן אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת שַׁלְחַנִי לְאִתְנַבָּאָה לְכוֹן׃ י אֲרֵי מַן הוּא דְּכֵי דְּבַסַּר יוֹמָא דֵּין עַל בִּנְיָנָא דְּהוּא זְעֵיר הֲלָא יְתוּב וְיֶחְדֵּי כַּד יֶחֱזֵי יַת אַבְנָא מַשְׁקוֹלְתָּא בִּידָא דִּזְרֻבָּבֶל שַׁבְעָא נִדְבְּכִין כְּאִלֵּין קֳדָם יְיָ גְּלַן עוֹבָדֵי בְּנֵי אֲנָשָׁא בְּכָל אַרְעָא׃ יא וַאֲתֵיבִית וַאֲמָרִית לֵיהּ מָא תְּרֵין זֵיתַיָּא הָאִלֵּין עַל יְמִין מְנַרְתָּא וְעַל סְמָלָא׃ יב וַאֲתֵיבִית תִּנְיָנוּת וַאֲמָרִית לֵיהּ מָא תְּרֵין שׁוּבְלֵי זֵיתַיָּא דְּבִיד תְּרֵין אִסְקְרִיטָן דִּדְהַב דִּמְרִיקִין מִנְּהוֹן מִשְׁחָא לְבוּצִינֵי דַּהֲבָא׃ יג וַאֲמַר לִי לְמֵימַר הֲלָא יְדַעְתְּ מַן אִלֵּין וַאֲמָרִית לָא רִבּוֹנִי׃ יד וַאֲמַר אִלֵּין תְּרֵין בְּנֵי רַבְרְבַיָּא דְּקָיְמִין קֳדָם רִבּוֹן כָּל אַרְעָא׃

תולדות אהרן מי כו • סוטה מח : עיני ה' • סנהדרין לח : בני היצהר • שם כד (מעשר שני נו) :

הבונים והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יגוש בבנין נאה ומפואר: תשואות חן חן. יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי על ידי אבן המשקולות הזאת• תשואות לשון כמו תשואות גוי כמו תשואות מלאה עיר הומיה (ישעיה כב) קול שאון (שם סו) כולם לשון השמעת קול הם: (ט) ידי זרובבל יסדו הבית הזה. מתחלה ועד סוף בימי כורש הראשון: וידיו תבצענה. אותו עתה. תבצענה ל' גמר הוא כמו (שם) כי יבצע ה' כל מעשהו: (י) כי מי בז ליום. שיוסד הבית אשר הזקנים בעיניהם כמו שנאמר (בעזרא ג) ורבים מהכהנים אשר ראו הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ובנבואת (חגי ב) הלא כמוהו כאין בעיניהם ישמחו עתה כשיראו את האבן הבדיל התלוי בחוט המשקולת אשר ביד אדריכל ראש הבונים המכוון בה ראש הפינה וזו תהיה ביד זרובבל: שבעה אלה. על אחד שבעה כיסוד הראשון שבימי כורש וכן ת"י שבעא נדבכין כאלין: עיני ה' המה משוטטים. ולו נראה לעשות כן והוא ראה את זרובבל זה סגון לדבר: (יא) מה שני הזיתי'. מה רמז הם ומה רמז שני שבלי זיתים גרוק"א בלע"ז קבוצת זיתים בענף כעין שבולת: (יב) אשר ביד שני צנתרות. כלומר אצל שני הצנתרות כמו ראו חלקת יואב ע"י (שמואל ב יד): המריקים מעליהם. את השמן הזה שצלול וטוב להאיר כזהב כמו (איוב לז) מצפון זהב יאתה: (יד) שני בני היצהר. קרן כהונה ומלכות שנמשחים בשמן המשחה: העומדים על אדון כל הארץ לבקש

רדק

כשהחל הבנין ביום כ"ד לחודש התשיעי כן ישלים המלאכה: תשואות חן חן לה. כאשר שם זרובבל האבן הראשה בבנין שם אותה בתשואות והמון רב ואמרו כל העם חן חן לה לאבן הזאת מאחר שלא יתברך והכפל לחזק הענין כמו שלום שלום לרחוק: (ח) ויהי דבר ה'. ידי זרובבל תבצענה. ר"ל תשלימנה וכן והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו בהר ציון ירושלים: (י) כי מי בז ליום קטני'. כי כשהתחילו לבנות השביתו צריהם מלאכתם והיה היום ההוא יום תשואות קטנות היה והיו בוזים לאותו יום כל השנים שבטלה המלאכה ועתה כשיראו האבן הבדיל ביד זרובבל ישמחו: האבן הבדיל. הוא אבן המשקולות אשר ביד הבנאי. ליישר הבנין והוא חסר הנסמך כאלו יאמר האבן אבן הבדיל ואותה המשקולת עושין אותה מבדיל או מעופרת ונקראת אבן כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן: שבעה אלה. פי' מה שאמר למעלה על אבן אחת שבעה עינים אלה הם עיני ה' שהם משוטטים בכל הארץ והוא רואה המצירים לישראל ושומרם מידם שלא ישלטו בהם: (יא) ויען. ענין המנורה הבין כי להראות אורה ושמחה הראה לו והמלאך פי' לו דבר המנורה שהיא נעשית מאליה להראותו כי לא בחיל ולא בכח ועתה שאל לו מה ענין שני זתים וענין שתי שבלי זיתים וענין שני צנתרות הזהב ואם לא נזכר במראה משאלתו נלמד שראה אותם וענה לו המלאך על שתי השאלות בקצרה וברמז ואמר לו אלה שני בני היצהר והשנית הבין תשובתו: (יב) ואען. שתי שבלי הזיתים. מהזיתים האלה היו נופלים שני ענפי זתים שהיו נדרכים ביד שתי צנתרות הזהב והיו נדרכים מאליהם ופי' ביד בתוך והנה הזתים היו נדרכים בתוך הצנתרות והשמן נופל מהצנתרות אל הגלה ומהגלה אל המוצקות ומהמוצקות לנרות ודמה הענפים לשבלים לפי שהיו מלאים גרגרי הזתים כמו השבלים שהם מלאים גרגרי התבואה: צנתרות. הם כלים כמין נפחת ות"י אסקריטון דדהב וכן תרגם אונקלוס כלפיתות כדכא אסקריטון כדכא: המריקים מעליהם הזהב. השמן הזך כזהב וכן כוס זהב בבל ביד ה' סיין הזך והנקי: (יד) ויאמר אלה שני בני היצהר. יצהר הוא השמן כמו דגן תירוש ויצהר לפי דרך קרא

מצודת דוד

לא כן הוא כי למולו תהיה כארץ מישור וקל יעבור ר"ל לא יהיה בך כח לעכב מה ע"י: והוציא. מלך המשיח יוציא האבן הטובה והחשובה לשימה ביסוד בנין בית העתיד: תשואות. אז ישמע קול המייה אשר כולם יענו ויאמרו הנה לאבן הזה יש לה חן רב כי היא טובה וחשובה עד מאד: (ט) ידי זרובבל יסדו וגו'. זרובבל עצמו הניח היסוד מהבית הזה כן ידיו ישלימו את בנין הבית ר"ל ידי המשיח הבא מזרעו ישלימו להניח אבן היסוד מהבית העתיד ואמר ידו על ידי המשיח הבא מזרעו כדרך שאמר כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע (לעיל ג') שנאמר על כ"ג הבא מזרעו אשר יכהן אז ואמר ענין השלמה על כי יהיה הבית האחרון והוא תשלום הבתים ולפי שבית העתיד העמוד במקום בית הזה עצמו אמר תבצענה כאלו ישלים הבית הזה וכמ"ש גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון (חגי ב): וידעת. זה מאמר הנביא לישראל בבוא הדבר אדע אשר ה' שלחני אליכם ומאתו היו דברי: (י) כי מי בז. אשר מי שהיה מבזה בלבו יום בנין הבית הזה לחשבו יום קטנות לפי קוטן הבנין הנה ישמחו אז כאשר יראו את האבן המשקולות ביד המשיח הבא מזרע זרובבל המיסד את הבית: שבעה אלה. השמחות האלה שישמחו אז תהיה כפול שבעה בערך התוגה שיש להם בעבור בזיון יום קטנות: עיני ה' וגו'. ר"ל לכן רואה הוא תוגת לב המבזה יום קטנות ולפיכך ישמחם בכפל שבעה בערך התוגה: (יא) אליו. אל המלאך הדובר בי: מה שני הזתים. ר"ל למה בא הרמז בשני אילני זתים ולא באחד: על ימין המנורה. על ימין הגולה שעל ראש המנורה ועל שמאלה אחד מזה ואחד מזה: (יב) מה שתי שבלי הזתים. כי במראה ההיא ראה כאלו שתי ענפי זיתים נתלשו מעצמם ונפלו בתוך שני צנתרות של זהב ושם היו נדרכים מעצמם והם היו מריקים שמן צלול כזהב אל הגולה יקצר למעלה ופרשו כאן ושאל למה היו' הכל שנים שנים על מה מרמז השניות: (יג) הלא ידעת. הלא מעצמך תשכיל לדעת על מה מרמז השניות: לא אדני. לא השכלתי לדעת: (יד) אלה שני בני היצהר. השניות מרמז על שני בני היצהר ר"ל המלך המשיח וכה"ג אשר ימשחו בשמן המשחה

זה

מצודת ציון

טובה וחשובה וכן וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו): תשואות. ענין המית קול כמו תשואות נוגש (איוב לט): (ט) תבצענה. ענין השלמה כמו כי יבצע ה' (ישעיה י): (י) בז. מל' בזיון: האבן הבדיל. הוא האבן התלוי בקו המשקולת וע"י מיישר הבנאי את הבנין ועל שם רוב דרכם נעשית מאבן אמר האבן הבדיל וכן אבן העופרת (לקמן ה): משוטטים. ענין התנועה הנה והנה וכן שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה): (יב) שבלי. מל' השבלים הטובות (בראשית מא) ובדרך שאלה קורא כן ענפי הזית לפי שהיו מלאים גרגרי זיתים כמו השבולת המלאה גרגרי תבואה: ביד. ר"ל בתוך וכן ביד כל אדם יחתום (איוב לז): צנתרות. הוא שם כלי מה: המריקים. ענין יציקה ושפיכה כמו על הארץ יריקו (קהלת יא): הזהב. ר"ל שמן מזוקק נקי כזהב וכן זהב יאתה (איוב לז): (יד) היצהר. הוא השמן כמו תירוש ויצהר (דברים כ"ח)

רשי

לבקש מלפניו להחזיר את גדולתם : שני בני היצהר יצר טוב ויצר הרע מתהפך לטוב בזכות התורה : (א) מגלה עפה · אבותינו פירשו כפולה ואמרו שהתורה כתובה בה ולמדו מכאן שהעולם אחד מג' אלפים ומאתים בתורה כדאית' בעירובין (דף כא) וי"ת מגילתא פורחא פורחת באויר ולפי פשוטו של פרשה מגלת פורענו' היתה והוא שראה (יחזקאל ב) וכתוב אליה קינים והגה והי : (ג) זאת האלה · זאת שכתוב בה פורענות נקמת שבועות שקר : היוצאת · עתה מבית קדשי הקדשים מלפני השכינה להתהלך על פני כל הארץ וזהו ארכה עשרים ורחבה עשר כמדת פתח העזרה וההיכל אשר יצאת דרך שם : כי כל הגנב . עד עכשיו : מזה כמוה נקה : מזה הפורענות כמו שהוא מפורש בה נקה ולא נשלם פורענו' יחידי' העוברים על התורה אלא המתין עד שנתמלאת סאתה כולם ולקו כולם כאחד בחורבן ובגולה וכן כל הנשבע לשקר עד הנה מזה הפורענות כמו שהמגילה הזאת מגדת נקה ולא נשלם אבל מכאן ואילך הוצאתיה לבוא בארץ ולנקום מן הגנבי' והנשבעים לשקר מעכשיו ובא אל בית הגנב וגו' : (ה) שא נא עיניך וראה . עוד יוצאת אחרת שתצא מבית קדש הקדשים : (ו) ואומר מה היא . היוצאת שתאמר אלי לראות : ויאמר זאת האיפה : שתראה יוצאת כמין איפה שמודדין בה : ויאמר זאת עינם בכל הארץ · לאחר שראיתיה אמר זאת היא מדה שלקו בה אותם שעיניהם בכל הארץ לגזול ולעשוק להקטין איפה ולהגדיל שקל ונמדד להם סאה בסאה :

והנה

זכריה ה

ה א וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי נ'
וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה מְגִלָּה עָפָה׃ ב וַיֹּאמֶר
אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר אֲנִי רֹאֶה
מְגִלָּה עָפָה אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים בָּאַמָּה ל'
וְרָחְבָּהּ עֶשֶׂר בָּאַמָּה׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלַי
זֹאת הָאָלָה הַיּוֹצֵאת עַל־פְּנֵי כָל־ כ' מ"ל
הָאָרֶץ כִּי כָל־הַגֹּנֵב מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה ד'
וְכָל־הַנִּשְׁבָּע מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה׃
ד הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת ל' ר"פ
וּבָאָה אֶל־בֵּית הַגַּנָּב וְאֶל־בֵּית ג' בסיפרא
הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְלָנֶה בְּתוֹךְ
בֵּיתוֹ וְכִלַּתּוּ וְאֶת־עֵצָיו וְאֶת־אֲבָנָיו׃ ל' . ל'
ה וַיֵּצֵא הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר
אֵלַי שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מָה
הַיּוֹצֵאת הַזֹּאת׃ ו וָאֹמַר מַה־הִיא כ' ומ"ל
וַיֹּאמֶר זֹאת הָאֵיפָה הַיּוֹצֵאת וַיֹּאמֶר כ' מ"ל

א וְתָבֵית וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית
וְהָא מְגִלָּה פָּרְחָא׃ ב וַאֲמַר
לִי מָה אַתְּ חָזֵי וַאֲמָרֵית אֲנָא
חָזֵי מְגִלָּה פָּרְחָא אוּרְכַּהּ
עַשְׂרִין אַמִּין וּפוּתְיַהּ עֲשַׂר
אַמִּין׃ ג וַאֲמַר לִי דָא מוֹמָתָא
דַּעֲתִידָא לְמִפַּק עַל אַפֵּי כָּל
אַרְעָא אֲרֵי כָּל דְּגָנֵיב וּמְכַדֵּיב
מִדָּא לָקֵי וְכָל דְּקַיָּם בִּשְׁמִי
לְשִׁקְרָא מִדָּא לָקֵי׃ ד אַפֵּיקְתַּהּ
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְתֵיעוֹל לְבֵית
גַּנָּבָא וּלְבֵית דִּמְקַיֵּם בִּשְׁמִי
לְשַׁקָּרָא וּתְבִית בְּגוֹ בֵּיתֵיהּ
וּתְשֵׁיצִינֵיהּ וְיָת אָעוֹהִי וְיָת
אַבְנוֹהִי׃ ה וּנְפַק מַלְאֲכָא
דִּמְמַלֵּיל עִמִּי וַאֲמַר לִי זְקוֹף
כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי מַן דְּגַלְּן
אִלֵּין׃ ו וַאֲמָרֵית מַן אִינוּן
וַאֲמַר אִלֵּין עַמָּא דַּהֲווֹ נָסְבִין
וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְּשִׁקְרָא

אבן עזרא

השמן כי הוא משיח לשבת על כסא ישראל כאשר [illegible] ומשל על כסא ויהושע משוח כי הוא כהן גדול וכתוב ועצת שלום תהיה בין שניהם ולא יקנאו זה בזה : (א) ואשוב · עפה · כאלו תעוף על כן כתוב היוצאת על פני כל הארץ ויש מפרש שאמר כפולה מגזרת ארמית ואין טעם לפירושו ויפה אמר פרושה כמו ועפו בכתף פלשתים : (ב) ויאמר : ראה כאילו זאת המגלה יוצאה מבית השם שבנה שלמה על האולם על כן מדת הארך והרחב כמו האולם : (ג) ויאמר . זאת האלה · המארה וטעם היוצאת על פני כל הארץ כי היא כוללת היהודים שהיו בירושלים ואשר נשארו בבבל ובארץ פרס וטעם מזה כמוה כי היה כתוב במגלה מזה הצד הגונב נקה מצד שני הנשבע נקה או מזה ומזה כי הגנב והנשבע נקה והוא נכון וטעם נקה שיחשו כל אחד הגונב והנשבע כי השם נקהו : (ד) והוצאתיה · ולנה . לשון נקבה כמו ולנה והיא מלה זרה והנה הטעם שיוכיח הנביא אלה העושים אלה השתים עבירות : (ה) ויצא . ממערכת מלאכים אחרים והנה יוצאת אחרת אחרי היוצאת בראשונה והיא האלה עתה שב להוכיח העומדים בבבל ולא באו לבנות הבית ולדור בארץ הקדושה למלאת מצות השם כי היא תחלת שמראות הקרובות בניין ירושלים גם אחר שמראות כבוד השם שנוה לעשות לבאי מהגולה המתנדבים והנה במראה הראשונה ראה מגילה ועתה לא ידע מה היא כי האלה נראית לאשר נמצאה בידו הגנבה או ליודע שהוא נשבע לשקר וזאת היוצאת היא נסתר' ונעלמת בלב : (ו) ואמר · זאת האיפה · וטעם איפה כי השם ימוד לאנשי הרשע כפי מחשבתם : ויאמר

זאת

ואשא עיני ואראה ג' דסמיכי וסי' ומנה מגלת עפה · ארבע מרכבות יוצאות · והנה איל אחר : כמוה ד' בקריא' וסימ' איש אשר יעשה כמוה להריח בה · והנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד · כל הגונב מזה כמוה נקה ב' בפסוק : היוצאת ה' מ"ל ומשניין באתיהון וסימ' בסדר כי תבא : עפרת ד' חס' בליש' בקריאה וסי' צללו כעפרת במים · אך את הזהב ואת הכסף · נחר מפוח מאש תם עפרת . בעט ברזל ועפרת :

תולדות אהרן מגלה עפה ו עירובין כא : בית הגנב . שבועות לט : וכלתו · (שבועות לז) :

רדק

קרא אותם זתים ושם זרובבל ויהושע וקראם בני היצהר לפי שנמשחו בשמן המשחה זה למלוכה וזה לכהונה : העומדים על אדון כל הארץ · שמזומנים לעשות רצונו ות"י אילין תרין בני רברבין דקימין קדם רבון כל ארעא וענין שתי הזתים ושתי שבלי' ושתי לנתרות לא נתפרש לאיזה ענין היו . משל ושני הזתים משל לזרובבל ויהושע ושני השבלים שואלין תהן משל למעשיהם שהחלו בידיהם בבנין הבית ושני לנתרות משל לנחמיה ועזרא הכהן אחריהם ועל ידי ארבעתם יצאה אורה וטובה לישראל : (א) ואשוב . מגלה עפה · ראה במראה מגילה אחת שעפה באויר וכן תרגם יונתן מגילה פרחא : (ב) ויאמר · ארכה עשרים אמה ורחבה עשר באמה · לא נתברר על איזה זמן נאמר זאת הנבואה ונראה כי על זמן הנביא נאמר כי ראינו בספר עזרא הכהן עבירות שהיו בידם ועל הגנבה ועל שבועות שקר יצאו זאת האלה כי הגנבה אע"פ שאינה חמורה כשבועות שוא ושקר ממנה יבא לידי שבועת שקר ומה שראה מדת ארכה ומדת רחבה פי' המפרשים כי ראה אותה יוצאת מאולם הבית שהיה ארכו עשרים ורחבו עשר כבנין שבנה שלמה ואע"פ שהיה חרב אז והמגילה הזאת יצאה משם שהיתה שם פרושה כמדת האורך והרוחב וזהו שאמר היוצאת והוצאתיה : (ג) ויאמר · זאת האלה · הקללה : על פני כל הארץ · ארץ ישראל ות"י דא מומתא דעתידא למיפק וזו כענין מגילה שראה יחזקאל שהיתה כתובה פנים ואחור וכן זאת המגלה היתה כתובה מזה ומזה והיתה כתובה מצד אחד כל הגונב נקה ומצד אחד כל הנשבע נקה ופי' כמוה כמו כמוך כפרעה כמוני כמוך ר"ל כי המגלה היתה כתובה באלה ובקללות מצד זה כמו מצד זה ומצד זה כמו מצד זה ופי' נקה נכרת כמו ונקה לא אנקך נקה מבנין נפעל אף על פי שהארכתי להם עד עתה מעתה יקבלו פורענותם כי הגיע זמנם לפיכך יצאה זאת המגלה והנביא ראה המגלה ולא ראה הכתוב בה כמו יחזקאל עד שאמר לו המלאך כי כל הנבואה היתה הולכת ודלה לפיכך היו מראות זכריה סתומות ובחגי זכריה ומלאכי פסקה הנבואה : (ד) הוצאתיה · האלה הזאת הוצאתיה להענש מעתה הגונב והנשבע ולא תאריך להם עוד : ולנה בתוך ביתו · תשכון בתוך ביתו . עד שתכלה אותו ואת עצי ביתו ואת אבניו : (ה) ויצא · וראה · כי אחר שהראהו מראה זו של מגלה עפה נעלם ממנו המלאך ואחר כך יצא והראהו מראות האיפה : היוצאת · יוצאת מבית ה' כמו הראשונה או פי' יוצאת מארץ ישראל ות"י מאן דגלן אלין : (ו) ואמר · זאת האיפה היוצאת · הראהו גלות עשרת השבטים שגלו כבר שהם שקועים בגלות לא יצאו עתה כמו שיצאו גלות יהודה ובנימן והראה לו איפה שהיא מדה ר"ל שהאל מדד להם מדה כנגד מדה כי כמו שהם עשו שהאריכו ימים רבים ברשעם מיום שנחלקה המלכות עד היום שגלו ולא היה להם מלך מכל מלכיהם שהחזירם למוטב אלא כולם הלכו בדרך רעה וכמו שהם האריכו ברעה כן יהיו בגלות ימים רבים · זו היא מדה כנגד מדה · לפיכך ראה הנביא איפה שהיא מדה : ואמר · עינם בכל הארץ עוד פי' לו המלאך ואמר לו · זאת עינם ר"ל זאת האיפה שאתה

רואה

מצודת דוד

זה למלכות וזה לכהונה גדולה : העומדים על אדון כל הארץ · לבקש רחמים על בית ישראל ובמעשה דריכת הזיתים והמשכת השמן מעצמו ירמוז שיחזור הממשלה לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו : ה (א) ואשוב · חזרתי והרימותי עיני כלפי מעלה וארא והנה מגלה פורחת באויר השמים והיא מגלת פורעניות כענין מה שראה יחזקאל כמ"ש וארא והנה וגו' והנה בו מגלת ספר (יחזקאל ב) : (ב) ארכה עשרים וגו' · כמדת בית קה"ק לרמז שבעבור הפורעניות תחרב : (ג) זאת האלה · במגלה היתה חקוק וכתוב הקללה היוצאת בגזירה על פני כל ה"י כאלו יצא פסק דין מב"ד של מעלה בכתב : כי כל הגונב מזה · כי המגלה היתה כתובה פנים ואחור כענין שראה יחזקאל כמ"ש והיא כתובה פנים ואחור (שם) ולכן אמר כי כל הגונב הוא לשום הוא מהעבר מזה : כמוה נקה · ר"ל כמו הפורעניות הנאמר בה כן יהיה מנוקה ומסולק מן העולם להיות נכרת ממנה : כל הנשבע מזה . וכל הנשבע לשקר לשום הוא מהעבר מזה וכמו הפורעניות הנאמר בה כן יהיה מנוקה מן העולם : (ד) הוצאתיה · ר"ל עם כי עבד הנה שלא נתמלאה הסאה האלהתי אפי' אבל כאשר נתמלאה הוצאתי המגילה לפסק דין חתוך : ובאה · הפורעניות הנאמר בה תבוא אל בית הגנב וכו' והתמיד לשבת בבית כ"א ותכלה אותו ועצי בנין ביתו ואבניו ולא ישאר שריד : (ה) ויצא · נראה לו במראה הנבואה כאלו המלאך הדובר בו הלך לו ובא לרמז שבמשך הגלות תסתלק הנבואה : ויאמר אלי · אח"ז חזר המלאך ואמר אלי שא עיניך וראה מה היא הדבר היוצאת מן השמים : (ו) מה היא · ר"ל מה היא הדבר שאתה אומר לי לראותה : זאת האיפה היוצאת . ר"ל את זאת אני אומר לך לראות להתבונן בה כי בא לרמז על מה שחטאו בה להקטין איפה לרמות הבריות : ויאמר · חזר המלאך

ואמר

מצודת ציון

כ"ח) : על אדון · אל אדון : (א) מגלה · אגרת כמו על שם שגוללין אותה : עפה · מל' עפיפה ופריחה : (ג) האלה · ענין קללה : נקה · מל' נקי : (ד) ולנה · ענין התמדה . כמו ולא ילין בה (ישעיה א) : וכלתו · מל' כליון והשמדה : (ה) שא · הרם : נא · עתה : (ו) האיפה · שם מדה

בד"ר"פ בסיפרא זֹאת עֵינָם בְּכָל־הָאָרֶץ׃ ז וְהִנֵּה
כִּכַּר עֹפֶרֶת נִשֵּׂאת וְזֹאת אִשָּׁה
כולסמ"ל כמ"ד חסר בנוסחא אַחַת יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה׃
ח וַיֹּאמֶר זֹאת הָרִשְׁעָה וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ
אֶל־תּוֹךְ הָאֵיפָה וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־אֶבֶן
הָעֹפֶרֶת אֶל־פִּיהָ׃ ט וָאֶשָּׂא עֵינַי
ג' מ"ל ובענין ד' וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת
ס' וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלָהֵנָּה כְנָפַיִם כְּכַנְפֵי
ל' הַחֲסִידָה וַתִּשֶּׂנָה אֶת־הָאֵיפָה בֵּין
הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמָיִם׃
י וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנָה
ל' וכתיב כן הֵמָּה מוֹלְכוֹת אֶת־הָאֵיפָה׃
ג' לא מפיקיא וַיֹּאמֶר אֵלַי לִבְנוֹת־לָה בַיִת בְּאֶרֶץ
ג' · ל' שִׁנְעָר וְהוּכַן וְהֻנִּיחָה שָּׁם עַל־
ל' וחסר מְכֻנָתָהּ׃
ל' חסר ו א וָאָשֻׁב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה
וְהִנֵּה אַרְבַּע מַרְכָּבוֹת יֹצְאוֹת מִבֵּין

וַאֲמַר הָא אִינוּן גָּלָן קֳדָם כָּל יָתְבֵי אַרְעָא : ז וְהָא עַמְמַיָּא קַלִּילִין מַגְלַן יָתְהוֹן בְּקַלִּילוּ וְאָתוֹ עַמְמִין אוֹחֲרָנִין וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן עַל דַּהֲווֹ נָסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא : ח וַאֲמַר עַל דָּא אִתְחַיָּבוּ וּגְלוֹ עַל דַּהֲווֹ נָסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא וַאֲתוֹ עַמְמִין אוֹחֲרָנִין וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן : ט וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא תַּרְתֵּין מְדִינָן גָּלְיָן לְבֵינֵי מַלְכְוָת עַמְמֵי אַרְעָא וְעַמְמִין קַלִּילִין מַגְלַן יָתְהוֹן בְּקַלִּילוּ כְּמָא דְמִשְׁתְּדֵי נִשְׁרָא וְאַגְלִיאוּ יַת עַמָּא דַּהֲווֹ נָסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא לְבֵינֵי מַלְכְוָת עַמְמַיָּא דְאַרְעָא דִתְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא : י וַאֲמָרִית לְמַלְאֲכָא דִמְמַלֵּיל עִמִּי לְאָן אִינוּן מַגְלַן יַת עַמָּא דַּהֲווֹ נָסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְשִׁקְרָא : יא וַאֲמַר לִי לְאִתְקַנָּאָה לְהוֹן אֲתַר בִּמְדִינַת בָּבֶל וְיִתְעַכְּבוּן וְיִתְאַחֲרוּן תַּמָּן עַד דְּיִמְטֵי זִמְנֵיהוֹן : א וְתָבֵית וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא אַרְבַּע רְתִיכַיָּא נָפְקָן מִבֵּין

(ז) והנה ככר עופרת נשאת · ראיתי שנשאת מעל הארץ לאויר משקל ככר עופרת וראיתי עוד זאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה : (ח) ויאמר זאת הרשעה · האשה זאת שאתה רואה בתוך האיפה היא מדת דרך הרשעה אשר ינהגו בה הרשעים והנה עתה נתוני' בתוכה ללקות בתוך הסאה עצמו שמדדו בה מדה במדה : וישלך אותה · עד עתה היתה יושבת והוא השליכה ותשבה לתוכה רמז ליסורים ולעונשים : וישלך את אבן העופרה אל פיה . לסתמה למען לא יגדלו עוד ולא ישמע קולן לנגד עניים והאביונים : (ט) שתים נשים יוצאות . מן הבית : החסידה · דייה לבנה ולמויה"ר בלע"ז : (יא) והוכן והניחה שם . והוכן הבית והונחה האיפה עם הרשעים שבתוכה : שם · באותה הבית : על מכונתה · על קב יסוד' ועל בסיסה כאן רמז לו שבעונם של ישראל שמדדו בסאה עבירות ורשע לקו באותה מדה ובאו שתי עכו"ם שמלכו באחת הם בבל וכשדי' הוא נבוכדנצר והגלום לבבל ושם עמדו קבועים על מכון בסיס ההוקבע להם והוא לפי דראות ע' שנה עד עתה שחזרו ונוסה פי' זה אחר יונתן במקרא וכמו דרכים פותרים בה ולא נתיישבו לי ורבותינו פירשו ולמדו מכאן שנמסר להם יצר הרע לאנשי כנסת הגדולה ושדיוהו לדודא דאברא וחפוהו באברא משום דשאיב קליה כדאיתא בסנהד' ובמסכת יומא ופתרתי מלכות נבוכדנצר בכפל שתי עכו"ם ראיתי במדרש תלים שד' מלכיות אלו שנשתעבדו בישראל כשלות היו בבל וכשדים מדי ופרס אנטיוכס ומוקדון אדום וישמעאל ועל

זאת עינם · השם יגלה הנסתר עד שיראוהו הכל : (ז) והנה · עופרת · שהיא כבידה ומלת נשאת תואר מבנין נפעל והשלם ננשאת כמו רות נשברה והעופר' היתה נשואה באיפה : וזאת אשה . משפחה מישראל : (ח) ויאמר זאת הרשעה · מחשבת רשע שיש בלב האשה וטעם וישלך כמו וכל עולה קפצה : (ט) ואשא · המראה הראשונה לא נשלמה רק עם זאת וטעם שתים נשים שני שרי ארתחשסתא שהיה מלך בבל שיעשה חמת למשפחות ישראל העומדים בבבל שנשארו ולא שמעו אל מצות ה' ביד נביאו לבוא לבית שני והנה אלה לא יניחו האשה שהיא משפחת ישראל היושבת בתוך האיפה שתברח משם וטעם אנה המה מוליכות את האיפה המדה שגזר השם לגמול עליהם : (יא) ויאמר . לבנות · לאשה שהיא בתוך האיפה : בית בארץ שנער : כי שם יעכבוה בעל כרחה בעבור העון שלא רצתה לבוא לבנין הבית ומלת והניחה מורכבת מן והונחה והניחה כמו יושבת בלבנון מקוננת בארזים למתותוי ורבים ככה : (א) ואשוב . כאשר נשלמה זאת המראה : והנה ארבע מרכבות . המרכבה ארבעה סוסים ככתוב בספר

שתים נשים ג' וסי' אז תבאנה שתים נשים . בן אדם שתים נשים בנות אם אחת . והנה שתים נשים יוצאו' : לה ג' דלא מפקי' ה' בקרי' וסי' ויקרא לה נבח בשמו · לבנות לה בית בארץ שנער . ויאמר לה בעז לעת האכל גשי

רדק

רואה מורה שעין יש עליהם שראה מעשיהם וכן הוא רואה בכל הארץ כמו שאמר למעלה עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ עינם ר"ל העין שראה אותם הוא עין ה' : (ז) והנה ככר עופרת נשאת · היתה נשאת · בתוך האיפה · ככר לשון נקבה כמו ככר לחם אחת עשרה ככרי כסף וככר שעופרת מורה להכביד אותה ולהשקיעה בגלות : וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה · שזאת למי היתה זאת האשה והיא עשרת השבטים שהיו במלכות אחת והלכו דרך אחת לרעה לפיכך קראה אשה אחת והיא יושבת בתוך האיפה שהיא מקבלת המדה שמדדה : (ח) ויאמר זאת הרשעה · אמר המלאך לנביא זאת האשה שהיא הרשעה שהיתה בישראל והיא עשרת השבטים שעשו העגלים והחלו בעבודת הבעל : וישלך אותה אל תוך האיפה . לפיכך השליך אותה האל יתברך אל תוך האיפה שמדד לה כמדתה : וישלך את אבן העופרת אל פיה · להשקיעה בגלות ימים רבים · ופי' אל פיה אל פי האיפה ורשעה הוא שם דבר או שם התאר : (ט) ואשא עיני · והנה שתים נשים · לענין שפי' באשה אחת שהיא עשרת השבטים לפרש בשתי נשים שהם שבט יהודה ובנימן שגלו לבבל אף על פי שהכר עלו מהגולה כשהיתה מראה זו הראה לו מראה על אותם שנשארו בבבל שנתעצלו לעלות לירושלם אף אחר שהחלו לבנות הבית ואמר שראה שתי נשים אלו יוצאות בגלות : ורוח בכנפיהם · כלומר שגלו קל מהרה לבבל : ולהנה כנפים ככנפי החסידה · כלומר כנפים ארוכות ורחבות כמו החסידה : ותשאנה את האיפה · היו נושאות אותה על כנפיהם להראות כי גלותם ביושר ובמדה שמדד להם האל תחת מעשיהם הרעים ומה שאמר בין הארץ ובין השמים הדבר ידוע כי המעופף הוא מעופף בין הארץ והשמים ברקיע השמים להראות כי אלה אינם כא שם הראשונה שאותה השליך ככר עופרת אל פיה להשקיעה בארץ במקום גלותם אלא אלה לא אמר להשקיעם בארץ אלא תלויות באויר עד זמן ששבו לארצם לשבעים שנה ומה שראה יהודה ובנימן כמראה שתים נשים ועשרת השבטים אשה אחת לפי ששבט יהודה היה מיוחד לבדו מפני המלוכה ונלוה עמו שבט בנימן מאחר השבטים לפי שהיה חלקם כאחד ושניהם גלו כאחד לפיכך אמר שתי נשים והאשה הגדול הרב רבי משה בר מיימון ז"ל פי' שתי נשים מל' כי' ראה אותם כדמות נשים כמו שראה אותם כדמות סוסים ג"כ מפני שתשש כח הנבואה בזמנו : (י) ואמר · אנה המה מוליכות את האיפה ולא באר כן במראה הראשונה לפי שראה שהיו מוליכות אותה במהרה ומה שאמר כי הנשים היו מוליכות את האיפה ר"ל כי הם גרמו שגלה האל יתברך כמדתם וכאלו אמר הן מגלות עצמן : (יא) ויאמר . לבנות לה בארץ שנער · לא רפא הה"א זהו שאלה להם ירמיה הנביא ארוכה היא בנו בתי' ושבו : והוכן והניחם שם על מכונתה · והוכן מושבם שם כלומר שבנו שם בתים וקבעו ישיבתם שם ועדין הניחה שם כל מכונתה כלומר הכנה שעשתה לה מבנין בתים ונטיעת כרמים נתעצלו לעלות מבבל אשר נשארו אחר שעלה עזרא ולא רצו לעלות אף אחר שהחלו לבנות הבית והניחה מלה מורכבת מן הניחה מבנין הפעיל והנוחה מבנין הפעל וטעם ההרכבה כי מתחילה כשגלתה שם הונחה שם שלא ברצונה ואח"כ הניחה שם היא עצמה כלומר ברצונה עכבה שם ונתעצלה לבנות אל ירושלם : (א) ואשוב · ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחושת · מראות ד' מלכיות שראה אותם פעמים עוד שב וראה אותם פעם שלישית מבוארת מן הראשונות על אותם מרכבות והמרכבה ד' סוסים להראות

תוקף

תולדות אהרן זאת הרשעה . יומא סט סנהדרין סד : ואשא עיני · קידושין מט סנהדרין כ"ד : את האיפה - קידושין מט :

מצודת ציון

מדה : (ז) ככר · שם משקל : נשאת · ענין הרמה : (ט) החסידה . שם עוף : ותשאנה . כמו ותשאנה כאלף : (י) אנה · להיכן : (יא) שנער · היא בבל : והכן מכונתה · מל' הכנה וקביעות :

מרכבות

מצודת דוד

והרים קול ואמר על זאת ישימו עינם היושבים בכל הארץ לראות גמול המעשה למען יוסרו : (ז) ככר עפרת נשאת . משקל ככר עופרת נשאה את עצמה מן הארץ : וזאת אשה אחת . ר"ל האשה אחת הזאת שהקפיצה את האיפה היתה יושבת בתוך האיפה לקבל שם הגמול במקום הרשע שם המשפט והאשה ההיא מרמזת על כללת האומה וכן ברוב המקומות כינו הנביאים כללות האומה בשם אשה : (ח) ויאמר · המלאך אמר זאת היא הרשעה שהקפיצה את האיפה : וישלך אותה · כי בתחלה ישבה בה ועושה ומשפט הרודה השליכה ותכמה אל תוך האיפה והשליך אל פיה את אבן העופרת לחנקה והוא הככר העופרת הנשאת הנזכרת למעלה ובא לרמז על מה שחטאו להגדיל שקל ויהיה הגמול מדה במדה בדבר שחטאו ועם כי היה עופרת אמר אבן העופרת כי ע"פ רוב עושים המשקל מאבן וכן האבן הבדיל (לעיל ד) : (ט) שתים נשים · הן מרמזות על בבל וכשדים יוצאת מן השמים : ורוח וגו' · כאלו הרוח קבר בכנפיהן להוליכן מהר וכנפיהן היו רחבות וארוכות ככנפי החסידה והן נשאו את האיפה עם האשה אשר בתוכה והיו מוליכות אותה באויר בין הארץ בין השמים ר"ל הם גלו את יהודה מאז וכונת הרמז היה על אלו שנשארו בבבל ולא עלו לא"י וכאשר יאמר למטה : (י) אנה המה וגו' · להיכן מוליכות את האיפה ולא שאל על האשה כי ידע מעצמו שהוא מרמז על הגלות שכבר עבר אבל שאלתו היה על האיפה אשר הוא מהנראה שבא למדוד להם מדה במדה לא ידע האיך הוא : (יא) לבנות לה בית . ר"ל לבנות בית קבוע בשנער לאל שגלו שמה ולא עלו : והוכן . היא הכינה שמה לעצמה מקום לשבת ולא עלתה לא"י וכן תהיה מונחת שמה על מקום מכונתה ולא תוסיף עוד לעלות הואיל והחרב גם הבית השני וכאומר לכן מוליכות שמה האיפה למדוד לה מדה במדה היא לא רצתה לעלות לכן תשאר שמה : ו (א) ואשוב · חזרתי והרימותי עיני : ארבע מרכבות · הם מרמזים על ארבע

מלכיות

שְׁנֵי הֶהָרִים וְהֶהָרִים הָרֵי נְחֹשֶׁת׃ ב בַּמֶּרְכָּבָה הָרִאשֹׁנָה סוּסִים אֲדֻמִּים וּבַמֶּרְכָּבָה הַשֵּׁנִית סוּסִים שְׁחֹרִים׃ ג וּבַמֶּרְכָּבָה הַשְּׁלִשִׁית סוּסִים לְבָנִים וּבַמֶּרְכָּבָה הָרְבִעִית סוּסִים בְּרֻדִּים אֲמֻצִּים׃ ד וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ ה וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ וַיֹּאמֶר אֵלָי אֵלֶּה אַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצֵּב עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃ ו אֲשֶׁר־בָּהּ הַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אֶל־אַחֲרֵיהֶם וְהַבְּרֻדִּים יָצְאוּ אֶל־אֶרֶץ הַתֵּימָן׃ ז וְהָאֲמֻצִּים יָצְאוּ וַיְבַקְשׁוּ לָלֶכֶת לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְכוּ הִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וַתִּתְהַלַּכְנָה בָּאָרֶץ׃ ח וַיַּזְעֵק אֹתִי וַיְדַבֵּר אֵלַי לֵאמֹר רְאֵה הַיּוֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן הֵנִיחוּ

ל' וחד והריסתרין סעדה
פ'
ל' וחד והאמוצים
ל'
ל'
ל' ל'
י"ב סבירין ויאמרו
ל'
ד'
ל' מ"ל

טוּרַיָּא וְטוּרַיָּא טוּרֵי דִנְחָשָׁא׃ ב בִּרְתִּיכַיָּא קַדְמֵיתָא סוּסָוָן סוּמְקִין וּבִרְתִּיכָא תִּנְיֵתָא סוּסָוָן אוּכְמִין׃ ג וּבִרְתִּיכָא תְּלִיתָאָה סוּסָוָן חִוָּרִין וּבִרְתִּיכָא רְבִיעֵתָא סוּסָוָן פַּצִּיחִין קַטְמָנִין׃ ד וַאֲתֵיבִית וַאֲמָרִית לְמַלְאֲכָא דִמְמַלֵּיל עִמִּי מָה אִלֵּין רִבּוֹנִי׃ ה וַאֲתֵיב מַלְאֲכָא וַאֲמַר לִי אִלֵּין אַרְבַּע מַלְכְּוָן דְּאִינוּן כְּאַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא גַּלְיָן מִלְּאִתְעַתָּדָא קֳדָם רִבּוֹן כָּל אַרְעָא׃ ו דִּי בַהּ סוּסָוָן אוּכְמִין נָפְקִין לְאַרְעָא צִפּוּנָא וְחִוָּרִין נְפָקוּ בָּתְרֵיהוֹן וּפַצִּיחִין נְפָקוּ לְאַרְעָא דָרוֹמָא׃ ז וְקַטְמָנִין נְפָקוּ וּבְעוֹ לְמֵיזַל לְהַלָּכָא בְּאַרְעָא וַאֲמַר אִיזִילוּ וְהַלִּיכוּ בְּאַרְעָא וְהַלִּיכוּ בְּאַרְעָא׃ ח וְאַכְרֵז עֲלַי וּמַלֵּיל עִמִּי לְמֵימַר חֲזִי דְּנָפְקִין לְאַרְעָא צִפּוּנָא אֲמַר לְהוֹן

רשי

ועל ככה יסד הקלירי רביעית היא שמינית : (א) וההרים הרי נחושת . סי' על חוזק מלכיות הללו הבא להם מבין שני ההרים שהוא קשה ואמיץ שאלו ד' מרכבות שלוחי הקדוש ברוך הוא לתת ממשלה לארבע מלכיות בבל ומדי אנטיוכס וישמעאל : (ב) סוסים אדומים . הם שהרכיבו את בבל שהיא אדומה כמו שכתוב אנת הוא רישא דדהבא (דניאל ב) : שחורים . להרכיב את מדי שהשחירה את פניהם של ישראל בימי המן : (ג) לבנים . להרכיב את פרס שבנה את הבית : ברודים . המה מטמרים להרכיב את העכו"ם שטינו את ישראל בימי גזרות משונות זו מזו : אמוצים . להרכיב ישמעאל (ס"א אדום) ולא ידעתי מהו ל' אמוצים ויונתן תרגם קטמנין : (ה) אלה ד' רוחות השמים . שרי העכו"ם מלכיות הקדמונים' המושלות בד' רוחות השמים : יוצאות מהתיצב וגו' . באו לפניו ונתן להם רשות מפיו למשול : (ו) אשר בה הסוסים השחורים יוצאים אל ארץ צפון . להרכיב את מדי ועל האדומים לא כתב יוצאים שכבר כלתה לה ממשלת בבל : והלבנים יצאו אל אחריה' : להרכיב את פרס שאוחזן בצפון ומשלו על בבל : והברודים אל ארץ התימן . להרכיב את מוקדן ויסלו המלכו' מיד פרס ובפתרונו לרב סעדיה בדניאל ראיתי המלך הנגב הוא מלך מוקדן : (ז) והאמוצים יצאו ויבקשו . מלפניו שיהא אורך גדול לממשלתם ללכת בכל הארץ : ויאמר לכו התהלכו בארץ . נתן להם רשות למשול ממשל רב והוא מלכות אדם : (ח) ראה היוצאים אל ארץ צפון . להרכוב מדי ופרס : הניחו את רוחי . שכבו את חמתי בבבל שהשחיתו את בלשצר וזרעו של נבוכדנצר הוא שאמר (ישעיה מח) ה' אהבו ויעשה חפצו בבבל וגומר :

לקוח

אבן עזרא

כס' מלכים ופעם מבין שני ההרים על הגזרות ע"ד וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ותחת שהם עומדים : (ב) במרכבה . ואלה הסוסים שבראש הספר במראה הראשונה : (ג) ובמרכבה . הנה במרכבות השלש הזכיר הסוסים עין א' להם וזה משונה מזה אדום שחור ולבן רק ברביעית הזכיר שני גוונים ברודים גם אמוצים מגזירת אמיץ והוא גוון התקיף ונראה למרחוק יותר מכל הגוונים : (ד) ואען . גם זאת המראה היתה בעוד המלאך עומד : (ה) ויען : אלה הגזרות היוצאות לארבע קצות הארץ ומהתיצב כמו להתיצב על ה' : (ו) אשר . הזכיר המראה השנית כי היא עיקר המראה על היהודים אשר נשארו אל ארץ צפון בבל ופרס : והלבנים יצאו אל אחריהם . ולא חפץ לדעת את הארץ אשר יצאו שם : והברדים . הם המרכבה הרביעית : יצאו . אל דרום הפך המרכבה השנית שיצאת אל ארץ צפון : (ז) והאמצים . הם האדומים לבדם שהיה במרכבה הראשונה : ויבקשו ללכת להתהלך בארץ . למזרח ולמערב במצות אדון כל הארץ על כן ויאמר לכו : (ח) ויזעק . וידבר . המלאך הדובר בו על פי השם כי השחורים היוצאים

אל

הלום • אנ"ך: הראשונה ח' בקרי' וסי' נגף הוא לפנינו במלחמה הראשונה • ותהי המכה הראשונה. אשר היו על המגלה הראשונה • ובאה הממשל' הראשונ'• במרכבה הראשנה סוסים • על המחלק' הראשונה לחדש הראשון : האורך אמות במדה היא בשנה הראשונ' למלכו בחדש הראשון : ויאמר לכו חד מן י"ב דסבירין ויאמרו וסימ' נמסר בסדר מטות ובסדר

רדק

חזקה של כל אחת בזמנה שמלכו בעולם וכל אחת הרע ישראל ועוד ראה אותם שהיו יוצאות מבין שני ההרים וזה מורה על תוקף ההרים וההרים הרי נחשת והוא הברזל מתוך הנקרא אזכיר בלע"ז ויש כמוהו במקרא ואחד מהם הולכי רכיל נחשת וברזל שפי' שהוא חזק מהאבן שהוא תוך ופוסל האבן ולא להם חוזק יותר הראה אותו שהיו הרי נחשת ועוד זכר נחשת לשתוף השם כמו נחשתי ויברכני ה' בגללך [illegible]

מצודת דוד

מלכיות שמשלו בכיפה ובאלו רוכבים במרכבות שהוא ענין גדולה וממשלה : וההרים הרי נחשת . כאלו המרכבות היו חזקות והלכו בין הרי נחושת ולא נשברו וירמוז על חוזק המלכיות ההם : (ב) סוסים אדומים . בה הוו קשורים סוסים אדומים למשוך אותה וירמוז על בבל שנאמר בה אנת הוא רישא די דהבא (דניאל ב') ומראה הזהב הוא אדמדם : סוסים שחורים . ירמוזו על פרס לפי שהשחירו בימיהם פניהם של ישראל בימי המן : (ג) סוסים לבנים . ירמוזו על אנטיוכוס [illegible] : (ה) אלה ארבע רוחות השמים . אלה הולכות לארבע רוחות השמים למשול בכולם כ"א בזמנה : יוצאות . והמה יוצאות [illegible] : (ו) אשר בה . המרכבה אשר בה הסוסים השחורים [illegible] והלבנים . המרכבה אשר בה [illegible]

מצודת ציון

(א) מרכבות . העגלות שהסוסים מושכים אותם : (ב) ברודים . בעלי כתמים לבנים כעין ברד וכן נקודים וברודים (בראשית ל"א) : אמוצים . בעלי מראה אדום כן ת"י קטמנין והוא דמן בלשון ארמי : (ד) ארבע . כמו לארבע ותחסר הלמ"ד וכן הוי אמור כן שאול (ש"ב ד') והראו לבן שאול : רוחות . פאה ועבר : מהתיצב . ענין עמידה : על אדון . לפני אדון ומסמוך לו : (ח) אותי . ר"ל אלי

אבן עזרא

אל ארץ צפון עשו נקמת השם בצפון וזה טעם הניחו את רוחי כמו ומושל ברוחו וטעם זאת המראה שהודיע הנביא לישראל כי כל היושב מהם בארץ צפון וירושלם תשכן לבטח : (ט) ויהי . זאת נכתבה לפאר כל הבית לפאר בית השם וזה הנביא התנבא לפני בואם כאשר אפרש : (י) לקוח . שם הפועל תחת ציווי כמו זכור את יום השבת : ובאת אתה . בעצמך ביום ההוא : בית יאשיהו בן צפניה . שהיה בירושלם : אשר באו מבבל • שב אל חלדי וטוביה וידעיה כמו על שפת הים שב אל ישראל : (יא) ולקחת כסף וזהב • שיביאו נדבה לבית השם ועשה מהם עטרות ושים אותם בראש יהושע כאשר הושם העטרה על ראש המלך וככה אומר והיה כהן על כסאו גם זאת יתכן היותך בדרך נבואה גם בהקיץ על יד המלאך : (יב) ואמרת אליו . אל יהושע : צמח שמו • הוא זרובבל : ומתחתיו • ממקומו כמו תחתיו : (יג) והוא . וכאשר יבנה הבית אז ישא הוד מלכות והכהן הגדול יהושע גם הוא ישב על כסאו ולא תהיה ביניהם קנאה בעבור שני כסאות: (יד) והעטרות. לחלם • הוא חלדי כמו אחימות הוא נחת בדברי הימים ולחן הוא יאשיהו כמו עמינדב הוא יצהר ורבים ככה : (טו) ורחוקים•

הם

רשי

(י) לקוח מאת מחלדי הגולה וגו' . אשר באו מבבל כל האנשים האלה : (יב) צמח שמו . הוא זרובבל האמור למעלה הנני מביא את עבדי צמח ועל שם שצמחה גדולתו מעט מעט ויש פותרים אותו במלך המשיח אבל כל הענין הזה מדבר בבית שני : ומתחתיו יצמח . מזרע המלוכה : (יג) והוא ישא הוד . הוד נשיאות : וישב . כהן גדול על כסא הכהונה : ועצת שלום וגו' • הנשיא והכהן יאהבו זה את זה : (יד) והעטרות תהיה לחלם וגו' • מקרא מסורס הוא והעטרות תהיינה בהיכל ה' לזכרון טוב לחלם ולטוביה אשר התנדבו הכסף והזהב ואותן עטרות היו תלויות בחלונות בגובה ההיכל כמו ששנינו במסכת מדות חלם הוא חלדי :

והיה

אֶת־רוּחִי בְּאֶרֶץ צָפוֹן׃ ט וַיְהִי דְבַר־
יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ י לָקוֹחַ מֵאֵת
הַגּוֹלָה מֵחֶלְדַּי וּמֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת
יְדַעְיָה וּבָאתָ אַתָּה בַּיּוֹם הַהוּא
וּבָאתָ בֵּית יֹאשִׁיָּה בֶן־צְפַנְיָה אֲשֶׁר־
בָּאוּ מִבָּבֶל׃ יא וְלָקַחְתָּ כֶסֶף־וְזָהָב
וְעָשִׂיתָ עֲטָרוֹת וְשַׂמְתָּ בְּרֹאשׁ
יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל׃
יב וְאָמַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הִנֵּה־אִישׁ
צֶמַח שְׁמוֹ וּמִתַּחְתָּיו יִצְמָח וּבָנָה
אֶת־הֵיכַל יְהוָה׃ יג וְהוּא יִבְנֶה
אֶת־הֵיכַל יְהוָה וְהוּא־יִשָּׂא הוֹד
וְיָשַׁב וּמָשַׁל עַל־כִּסְאוֹ וְהָיָה כֹהֵן
עַל־כִּסְאוֹ וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין
שְׁנֵיהֶם׃ יד וְהָעֲטָרֹת תִּהְיֶה לְחֵלֶם
וּלְטוֹבִיָּה וְלִידַעְיָה וּלְחֵן בֶּן־צְפַנְיָה
לְזִכָּרוֹן בְּהֵיכַל יְהוָה׃ טו וּרְחוֹקִים ו
יָבֹאוּ וּבָנוּ בְּהֵיכַל יְהוָה וִידַעְתֶּם

ד' חד חסר · ל' · ז' בטעם · ג' כס' סמ' לפי' ל' · בפסוק · את · ח"ב · ל"ס · ל' · ל' את ר"פ · ד' ז' פסוקים וסוף · וסוף ל"ז · ט"ו ג' · ל' ומסר · ל' סוס גברא · מ"ל ו' מ"ל בליסנא

עבידו ית רעותי בארעא
צפונא : ט והוה פתגם נבואה
מן קדם יי עמי למימר : י סב מן
בני גלותא מחלדי ומן טוביה
ומן ידעיה ותיתי את ביומא
ההוא ותיעול לבית יאשיה
בר צפניה דאתי מבבל :
יא ותסב כסף ודהב ותעביד
כליל רב ותשוי בריש
יהושע בר יהוצדק כהנא
רבא : יב ותימר ליה למימר
כדנן אמר יי צבאות למימר
הא גברא משיחא שמיה
עתיד דיתגלי ויתרבי ויבני
ית היכלא דיי : יג והוא יבני
ית היכלא דיי והוא יטול זיו
ויתיב וישלוט על כורסוהי
ויהי כהן רב על כורסוהי
ומלכא דשלמא תהי בין
תרויהון : יד ותשבחתא תהי
לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן
בר צפניה לדכרנא בהיכלא
דיי : טו ומארעא רחיקא ייתון
ויבנון בהיכלא דיי ותידעון

שפטים סימן י"א : לקוח ד' חד חסר וג' מ"ל וסים' סיפרא וספריא ענא וגלותא ופי' נמסר בירמיה סים' לב : ובאת ג' בטעם רביע מלעיל וסים' ובאת וירשת את : ובאת ומשחת את חזאל • ובאת בית יאשיה : והוא יבנה חד מן ז' פסוקי' אית בהו והוא והוא וסים' נמסר בשפטים סים' י"ז ובמלכים א' סים' י"ט ובהושע סים' ז' : לזכרון ח' בק"יא' וסים' והיה היום הזה לכם לזכרון • ושמת את שתי האבנים • ונשא אהרן את שמות בני ישראל • ולקחת את כסף הכפורים • וביום שמחתכ' : ויהיו האבני' והעטרות תהיה לחלם • וחד ולזכרון בין עיניך • ושמת • ונשא חסר כל קריא' זכרון בקמץ תחת הכ"ף במ"א זכרון תרועה מקרא וכל קהל' רכוות' זכרון בשו"א נח במ"א זכרון בקמץ תחת הכ"ף וסי' תולדות אהרן והעטרו' מדות ג':

מצודת ציון

אלי : הניחו • מל' הנחה והשקטה : רוחי . ענין כעס כמו יכלא רוח (משלי י"א) : (יא) עטרות • כתרות : (יב) איש • ר"ל גדול וחשוב : ומתחתיו • ממקומו ר"ל מזרעו : (יג) הוד ענין הדר

רדק

היוצאים אל ארץ צפון הניחו את רוחי בארץ צפון כלומר אלה השחורים שיצאו אל בבל להשחיתה עשו לי נחת רוח כשהשחיתו אותה הניחו את רוחי את כעסי שהיה לי עליהם שהרעו לישראל יותר מדאי כמו שאמר אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה : (י) ויהי • לקוחה • מקור במקום צווי כמו הלוך וקראת : מאת הגולה • מאת הבאים מהגולה והם חלדי וטוביה וידעיה ויאשיהו והביאו כסף וזהב לנדבה לבנין הבית ובא דבר השם לנביא והודיעו זה ואמר לו שיקח הכסף והזהב ויעשה מהם עטרות : ובאת אתה ביום ההוא . ביום שתבא שם כי לא אמר לו שילך שם ביום הנבואה : ובאת בית יאשיה בן צפניה • כי בביתו היו האחרים וזהו שאמר אשר באו מבבל יאשיהו עם הנזכרים : (יא) ולקחת • תקח מהם כסף וזהב שהביאו בידם לנדבה : ועשית עטרות • תעשה ממנו שתים עטרות ותשים האחת בראש יהושע למנותו כהן גדול וזה כמו הצניף הטהור שהיו משימין על ראשו בנבואה כמו שאמר למעלה והעטרה האחת לא היה צריך להזכיר מה יעשה בה כי ידוע כי בראש זרובבל תהיה כי הוא היה במקום מלך ואין מלך בלא עטרה ואפשר כי קודם ששמו העטרה בראשו נקרא פחת כמו שכתוב פחת יהודה ואחר ששמו העטרה בראשו קראוהו מלך ואף על פי שלא נכתב מזה דבר יתכן מדרך הסברא לאמר כן : ועשית • לבן נפתלי מלרע השופר בתי"ו ולבן אשר מלעיל השופר בשי"ן וכמוהו אנו קוראים : (יב) ואמרת • הנה איש צמח שמו . כלומר הנה איש עמך שיהיה ראש ישראל והוא זרובבל ויקרא צמח כי מעלתו תהיה כמו צמח האדמה שיגדל מעט מעט כן מעלתו תעלה מעט מעט עד שתגדל מאד כמו שהתנבא עליו חגי ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל וגו' ומתחתיו יצמח ממקומו כלומר מהמקום שהוא שם והוא ירושלם משם תבא לו המעלה : (יג) והוא יבנה • כפל ענין לחזק : והוא ישא הוד • הוד והדר מלכות ישא : על כסאו • כמו המלך היושב על כסאו ומושל בארץ : והיה כהן על כסאו • כלומר לפני כסאו כמו מהתיצב על אדון כל הארץ וכן אמר בספר שמואל והתהלך לפני משיחי כל הימים כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו ולדבר עמו ולא היה המלך בא לפני הכהן אלא כשהיה שואל באורים ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' : ועצת שלום תהיה בין שניהם . כי לא יקנא זה את זה ושניהם יסכימו כאחד כאשר יעשו : (יד) והעטרות תהיה • כל אחת מהעטרות תהיה להם לזכרון בהיכל ה' כמו שאמר בתורה לזכרון לפני ה' כלומר נדבתם תעלה לפני ה' לטוב להם בזה ובבא וי"מ לזכרון שיהיו נזכרים בפי הדורות הבאים כי היו שמותם כתובים ומפותחים בהם : לחלם • הוא חלדי שזכר למעלה ושתי שמות היו לו : ולחן • הוא יאשיה שזכר ורז"ל דרשו בהיכל ה' כי שם הושמו העטרות אחר שנתנו בראש זרובבל ובראש יהושע וכן אמר במסכת מדות ושרשרות של זהב היו קבועות בתקרת האולם שבהם פרחי כהונה עולים ורואים את העטרות שבחלונות שנאמר והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל ה' : (טו) ורחוקים

מגויי

מצודת דוד

עם ישמעאל : (ז) והאמוצים . הם המרמזים על רומי הקדמונים יצאו מלפני אדון כל הארץ ובקשו ממנו ללכת ולהוסיף ביאור אמר להתהלך בארץ למשול בה גם הם שלא יהיו נאבדים בכללות עכו"ם מקור מתאבם : ויאמר . המקום אמר להם לכו התהלכו בארץ ומשלו בה גם אתם : ותתהלכנה • ר"ל וכן היה כי משלו הם בארץ כמו ישמעאל : (ח) ויזעק אותי • ר"ל קרא אלי בקול גדול : ראה • הסתכל אשר היוצאים אל ארץ צפון הוא פרס שילך לארץ בבל להשחיתה : הניחו את רוחי • הם הניחו את כעסי שהיה לי בארץ בבל כי בהנקם שעשו בה נח כעסי : (י) לקוח . הוא נדבת כסף וזהב האמור במקרא שלאחריו : מאת הגולה • מאת הבאים מהגולה מבבל וחוזר ומפרש ממי ואמר מחלדי ומאת טוביה וגו' : ביום ההוא • מוסב על סוף המקרא לומר שיבוא ביום ההוא אשר יבואו מבבל ועל שאמר ובאת אתה הולך לפרש בראשונה להיכן יבא ואמר ובאת לבית יאשיה וגו' כי שם יבואו הבאים מהגולה : (יא) ולקחת כסף וזהב • מה שהביאו הבאים מהגולה לנדבת בה"מ : ועשית עטרות • א' מהכסף וא' מהזהב : ושמת בראש יהושע . לרמז שכתר כהונה גדולה שהוא בו עכשיו תהיה שמורה לזרעו אחריו עד עולם וכמ"ש למעלה וישימו הצניף הטהור על ראשו (לעיל ג) ויתכן אשר של הכסף אמר להשים בו כי אין מעלת כהונה הגדולה שווה למעלת המלכות ועטרה השנית של הזהב היתה שמורה לרמז שעוד יחזור המלוכה בגאולה העתידה למלכות בית דוד ולא צוה להשימה בראש זרובבל עם כי המשיח יהיה מזרעו לפי שהוא עצמו לא מלך עתה ואין להשים בראשו כתר מלכות: (יב) ואמרת אליו • אל יהושע כ"ג תאמר הטעם מדוע לא ישימו העטרה השניה בראש זרובבל הואיל והמלוכה ירושה לו לזרעו אחריו כמ"ש ביום ההוא וגו' אקחך זרובבל ושמתיך כחותם (חגי ב) ואף לפרש לו הטעם מדוע העטרה הראש' בו היא מכסף : הנה איש צמח שמו • ר"ל והנה עמך איש גדול וחשוב אשר לבד יקרא בשם צמח כשם המשיח שיקרא כן כמ"ש כי הנני מביא את עבדי צמח (לעיל ג) ויקרא זרובבל כן לפי שמתחתיו יצמח ר"ל מזרעו יצמיח מלך המשיח ולכן יבנה הוא היכל ה' לסימן שכן יבנהו המשיח הבא מזרעו כאשר יאמר במקרא שלאחריו וכאומר הואיל וזרובבל יקרא לבד בשם צמח כשם המשיח הבא מזרעו אבל הוא לא ימלוך לכן לא ישימו עטרה בראשו : (יג) והוא יבנה . מוסב למקרא שלמעלה לומר כמו שבנה זרובבל עתה את ההיכל כן המשיח הבא מזרעו יבנ' ההיכל העתיד והוא ישא על ראשו הוד כתר המלוכה והוא ישב על כסא המלוכה למשול : והיה כהן על כסאו • כ"ג מזרעך אשר יכהן אז יהיה לפני כסא המשיח כי הוא יבוא

אליו

רשי

(טו) והיה אם שמוע . והיה לכם הדבר הזה אם שמוע תשמעו וגומר : (ב) וישלח בית אל שראצר ורגם מלך ואנשיו. אנשים צדיקים היו ושלחו מבבל לקרוביהם שבבית לבא לחלות את פני ה' בירושלים בעדם ולשאול מאת הכהנים להודיעם אם יבכו בחדש אב אחרי אשר חזר הבית להבנות : (ג) הנזר . לפרוש מן התענוג כאשר עשיתי זה ע' שנה. אין נזירה בכל מקום אלא פרישות : (ה) ובשביעי . הוא צום גדליה : הצום צמתוני אני • ה"א נקודה חטף פתח לפי שהיא משמשת ל' תמיהא שמא לכבודי צמתם שהייו צריכים לצום גם עתה : (ו) וכי תאכלו וכי תשתו . ואם לא תצומו מה לי גם בזו הלא אתם להנאתכם הוא המאכל והמשתה

אבן עזרא

הם מישראל : (א) ויהי בשנת ארבע . בהבנות הבית : (ב) וישלח בית אל • שם של הוא משרי ישראל שהיו בבבל וככה שראצר ורגם מלך שמות שרים והעד ואנשיו אנשי רגם מלך ויפת אמר שהוא כמו ערי יהודה רגמתם הגדולים : (ג) לאמר • בחדש החמישי • הזכיר זה הצום בעבור כי הבית נשרף בעבור לחדש החמשי ואל יהיה ספק בלבך בעבור שתמצא כי בשבעה לחדש נשרף כי הטעם נשרף קצהו וירושלם חרבה פעם שנית בימי טיטוס בט' באב ועל אותו חרבן שני אנו מתענין : הנזר • שינזרו מכל מעדנים ומאכל רק יבכו והנה הכהנים לא ידעו להשיב כי אין זה הצום כתוב בתורה רק הם קבלו עליהם בראותם חרבן בית ראשון והנה הנביא התנבא והשיב בסוף הפרשה : (ד) ויהי . זה היה אחר ששאלו : (ה) אמור אל כל עם הארץ . הם אנשי בבל גם אנשי ירושלם כי הנבואה כוללת הכלל גם אל הכהנים שלא ידעו להשיב : וספוד • שם הפועל וככה הוא וספדתם ספוד והנה אחז דרך קצרה : בחמישי . הוא המזכר והוסיף גם בשביעי הבא אחריו והוא צום גדליה והזכיר זה שבעים שנה לא חשש להזכיר שתים שנים נוספות או אחת כי בשנת שתים לדריוש המלך שלמו לחרבות ירושלם שבעים שנה וזו הנבואה היתה בשנת ארבע ומקצת מן השלישית נכנסה כאשר שלמו השבעים ובנבואה הזאת כבר נכנסה קצת מן הרביעית על כן לא דקדק כל כך בחשבון ע' כי קרוב הוא ומלת נים מהפעלים העומדין על כן לצמתוני למ"ם בעבורי או לכבודי כי אני לא צויתי אתכם לצום : (ו) וכי • הטעם אתם האוכלים ואתם הצמים מה תתנו לי או מה תפעלו

זכריה ו ז

כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ז א וַיְהִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בְּאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁעִי בְּכִסְלֵו׃ ג' חסר • ל'

ב וַיִּשְׁלַח בֵּית־אֵל שַׂרְאֶצֶר וְרֶגֶם מֶלֶךְ וַאֲנָשָׁיו לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃

ג לֵאמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר לְבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת וְאֶל־הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הַאֶבְכֶּה בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִׁי הִנָּזֵר כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה כַּמֶּה שָׁנִים׃ ט' ר"פ • ג' חסר ל' • ב' ר"פ בטפס חביר

ד וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר׃

ה אֱמֹר אֶל־כָּל־עַם הָאָרֶץ וְאֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר כִּי־צַמְתֶּם וְסָפוֹד בַּחֲמִישִׁי וּבַשְּׁבִיעִי וְזֶה שִׁבְעִים שָׁנָה הֲצוֹם צַמְתֻּנִי אָנִי׃ ב' בסיפרא • ג' מ"ל בליש' • ל' ומ"ל

ו וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי תִשְׁתּוּ הֲלוֹא אַתֶּם הָאֹכְלִים וְאַתֶּם ל' וחסר

תרגום

אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת שַׁלְחַנִי לְאִתְנַבָּאָה לְכוֹן וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

א וַהֲוָה בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְדָרְיָוֶשׁ מַלְכָּא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה בְּאַרְבְּעָה לְיַרְחָא תְשִׁיעָאָה בְּכִסְלֵו׃

ב וּשְׁלַח לְבֵית אֵל שַׁרְאֶצֶר וְרֶגֶם מֶלֶךְ וְגֻבְרוֹהִי לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ׃

ג לְמֵימַר לְכַהֲנַיָּא דִי מְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ צְבָאוֹת וּלְסָפְרַיָּא לְמֵימַר הַאֶבְכֵּי בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה הַאֶמְנַע נַפְשִׁין מִתַּפְנוּקִין כְּמָא דַעֲבָדִית דְנַן כַּמָּה שְׁנִין׃

ד וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃

ה אֱמַר לְכָל עַמָּא דְאַרְעָא וּלְכַהֲנַיָּא לְמֵימַר אֲרֵי צַיְמִין אַתּוּן וְסָפְדִין בְּחַמְשָׁא וּבִשְׁבִיעָאָה דְנַן שַׁבְעִין שְׁנִין הֲצוֹם תַּעֲנִי אַתּוּן מִתְעַנַּן קֳדָמַי׃

ו וּדְאַתּוּן אָכְלִין וּדְאַתּוּן שָׁתַן הֲלָא לְאִיטָבָא לְכוֹן אַתּוּן.

לא יהיה להם זכרון : החמשי ג' חס' וסימ' באו אנשים • הנזר כאשר עשיתי • ירמיה החמשי : וספד ג' מ"ל בליש' וסי' כי צמתם וספוד בחמישי . ואל תלך לספור • עת ספור ועת רקוד :

תולדות אהרן לחדש התשיעי • ר"ה ז : כי צמתם • עקידה שער סג :

רדק

בגויי הארצות יבואו מארץ רחוקה לבנות בהיכל ה' כלומר להתנדב בנין הבית ואפשר שהיה זה בימי הורדוס בבנין הגדול שבנה בבית המקדש וי"מ ורחוקים על ישראל המפוזרים בגלות בארץ רחוקה : והיה אם שמוע תשמעון • כל זה שאני מבטיח אתכם יהיה אם שמוע תשמעון בקול ה' אלהיכם : (א) ויהי בשנת : (ב) וישלח • פי' אחר שאלת וכן הן אתם קופת ונתעה • ויגד מעשות הנגלות והדומים להם ופי' אחר שאלת היה דבר ה' אל זכריה ולא זכר מי היה השולח וי"מ כי ביתאל שם אדם והוא שלח מן הגולה שראצר ורגם מלך ואנשיו לירושלם והנכון כי בית אל כמשמעו • וכת"י ושלח לביתאל ואלו השולחים היו בני הגולה ואמר וישלח לשון יחיד דרך כלל וכן האבכה כאשר עשיתי והשלוחים היו שראצר ורגם מלך ואנשיו • ורגם מלך אדם ששמו כן והביא אנשים עמו וזהו שאמר ואנשיו ובאו לירושלם לחלות את פני ה' ושלחו בידם בני הגולה לשאול ולאמר אל הכהנים ואל הנביאים האבכה : (ג) לאמר לבית ה' • כמו בבית ה' וכת"י דמשמשין בבית מקדשא דה' : ואל הנביאים • חגי זכריה ומלאכי וי"ת ולספריא : האבכה • כי עדיין לא היו מאמינים בבנין הבית מפני האויבים שהשביתו את המלאכה כמה שנים ועתה אע"פ ששמעו כי היו בונים היו קטני אמנה ולא היו רוצים לעלות מבבל כי לא היו מאמינים שישלם בנין הבית ויעמד מפני הגוים אותם ושאלו אם יצומו בתשעה באב כמו שעשו שבעים שנה : הנזר • מקור • כלומר אם אנזר ממאכל ומשתה ומתענוג וי"ת האמנע נפשי מתפנוקין : (ה) אמר • אמרו בחמישי ובשביעי אף על פי שהם ארבע צומות זכר החמישי שהיה בו החרבן וזכר השביעי שנהרג בו גדליה והיה חרבן שני שבבל נשארו דלת הארץ ולא היתה חרבה אם נשארו דלת העם שהשאיר נבוזר אדן לכורמים וליוגבים וגדליה נהרג בראש חדש השביעי ולפי שהוא יום טוב קבעו התענית למחרתו : הצום צמתני אני . לצמתני למתם אותי כלומר אם למתם בעבורי בעבור עונותיכם חרבה הבית וגליתם בעבור זה למתם אם תעשו משפט וצדקה אין אתם צריכים לצום כי בנה נבנה הבית ועלו מן הגולה ותשבו בארץ כל הימים אם תעשו הטוב בעיני לא תגלו ממנה לעולם ומה שאמר אני אחר שאמר צמתני ר"ל האני צויתי אתכם לצום וי"ת הצום תעני אתון מתענן קדמי : (ו) וכי תאכלו • כלומר מה לי לצומכם ולמאכלכם הצום תצומו בעבור עונותיכם והמאכל והמשתה תאכלו ותשתו להנאתכם הכל הוא

מצודת דוד

אליו ויוכנע לו ובזה יפרש לו הטעם על העטרה ההושם בראשו שהיא מכסף כי לא תשוה מעלת כהונה הגדולה למעלת המלכות כי הכ"ג יכנע למלך וסר למשמעתו ויבא לפניו : ועצת שלום • ר"ל עכ"ז לא יתקנא בכתר המלוכה לעשות עלות ותחבולות להלחם עם המשיח אבל עוד יעצו להתמיד השלום ואמנו : (יד) והעטרות תהיה • העטרות ההם תהיה כל אחת מהן למנדבי הכסף והזהב לזכרון טוב בהיכל ה' כי שמה היו תלויות כמו ששנינו במסכת מדות והבא בהיכל ורואה את העטרות יזכיר שמה את שמם לטובה : ולחלם . הוא חלדי והיה נקרא בשתי השמות וכן חן הוא יאשיה ולפי שנתארחו בביתו יוזכר עמהם לטובה : (טו) ורחוקים יבואו . על בית העתיד יאמר שאז יקבץ נדחי ישראל ונפוצות יהודה ויבואו ממרחק והם יבנו את היכל ה' : וידעתם . אז כאשר כן תהיה תדעו אשר ה' צבאות שלחני אליכם לנבאות אלה הדברים ולא מלבי אמרתי : והיה אם שמוע וגו' • ר"ל ואם תשמעון בקול ה' ללכת בדרכיו אז יהיה הדבר הזה אליכם ובימיכם כי עלם כוונת גאולת בבל היתה למען יהיו במקום המקודש מקום מוכן ביותר לעבוד את ה' ולהתפלל לפניו על גאולה כללית ושלימה גאולת עולם וכן נאמר כי אנכי ידעתי את המחשבות וגו' (ירמיה כט) ואם היו עושים כן אז היתה באמת גאולה שלימה : ז (א) היה דבר ה' . הוא הדבור האמור למטה : (ב) וישלח בית אל • ר"ל הדבור היה על כי שלח הכנסיה שבבבל לבית ה' את שראצר ואת רגם מלך ואנשיו הסרים למשמעתו שהם יחלו פני ה' להשפיע הנבואה על הכהנים והנביאים שימצאו מענה להשיב להם על שאלתם : (ג) לאמר וגו' • ר"ל שהוא יאמר אל הכהנים המשמשים בבית ה' ואל הנביאים והם חגי זכריה ומלאכי למען יאמרו הם תשובה על שאלתם : האבכה . ר"ל והשאלה היא האם אבכה מעתה בחדש החמישי הוא תשעה באב וה"ה כל ד' צומות ואחז החמור שבכולן : הנזר . האם אהיה מופרש ביום ההוא מאכילה ושתיה ומתענוג כאשר עשיתי זה הרבה שנים מזמן החורבן וכאומר הואיל ונבנה המקדש אם יש מקום להתאבל עוד כי בנין המקדש ההוא היה קטן בעיניהם על כי היו עדיין משועבדים לפרס : (ד) ויהי וגו' . ר"ל ועל זה היה אלי דבר ה' : (ה) אמור אל כל עם הארץ • לא צוה להסב הדבור כלפי השלוחים כי היו כנזופים לפניו על שלא עלו לשבת בא"י והוסב הדבור אל מול יושבי ירושלים שלא יסתפקו גם הם בזה הדבר : כי צמתם . אשר צמתם וספדתם בחמישי זה ט' באב ובשביעי זה צ"ג וזה שבעים שנה שנהגתם כן (וזכר גם צ"ג כאומר הנה לא נדקו מה שזכרו לבד ט"ב שהוא החמור בעיניהם כי גם צ"ג כמוהו כי שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית ה' כמ"ש רז"ל) : הצום צמתוני . וכי צמתם אותי ולתוספת ביאור אמר אני ור"ל וכי הרעבתם אותי בזה לחשוב על צומכם : (ו) וכי תאכלו • וכן כאשר תאכלו וכאשר תשתו הלא אתם האוכלים והשותים ולכם יש הנאה בזה אבל אלי לא בא הנאה

מצודת ציון

הדר ויופי : כהן על כסאו • ר"ל לפני כסאו וכן לרגלים הנצבים עליו (ש"א כב) : (ב) שראצר . שם איש וכן רגם מלך : לחלות • ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות ל"ב) : (ג) לבית ה' • בבית ה' כהא דלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט') : הנזר • ענין הפרשה כמו ימי נזרו (במדבר)

הַשֹּׁתִים׃ ז הֲלוֹא אֶת־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר קָרָא יְהוָה בְּיַד הַנְּבִיאִים
הָרִאשֹׁנִים בִּהְיוֹת יְרוּשָׁלִַם יֹשֶׁבֶת ח' חסר
וּשְׁלֵוָה וְעָרֶיהָ סְבִיבֹתֶיהָ וְהַנֶּגֶב
וְהַשְּׁפֵלָה יֹשֵׁב׃ ג' חס' בסיפרא
ח וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה לֵאמֹר׃
ט כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר
מִשְׁפַּט אֱמֶת שְׁפֹטוּ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים
עֲשׂוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ י וְאַלְמָנָה
וְיָתוֹם גֵּר וְעָנִי אַל־תַּעֲשֹׁקוּ וְרָעַת ב' מ"ל
אִישׁ אָחִיו אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם׃
יא וַיְמָאֲנוּ לְהַקְשִׁיב וַיִּתְּנוּ כָתֵף
סֹרָרֶת וְאָזְנֵיהֶם הִכְבִּידוּ מִשְּׁמוֹעַ׃ ג' חד מ"ל ב' מ"ל
יב וְלִבָּם שָׂמוּ שָׁמִיר מִשְּׁמוֹעַ אֶת־ ב' מ"ל
הַתּוֹרָה וְאֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁלַח ג'
יְהוָה צְבָאוֹת בְּרוּחוֹ בְּיַד הַנְּבִיאִים
הָרִאשֹׁנִים וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל מֵאֵת
יְהוָה צְבָאוֹת׃ יג וַיְהִי כַאֲשֶׁר־קָרָא
וְלֹא שָׁמֵעוּ כֵּן יִקְרְאוּ וְלֹא אֶשְׁמָע
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ יד וְאֵסָעֲרֵם ה' בטעם
עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם ה' • ב'
וְהָאָרֶץ נָשַׁמָּה אַחֲרֵיהֶם מֵעֹבֵר
וּמִשָּׁב וַיָּשִׂימוּ אֶרֶץ־חֶמְדָּה לְשַׁמָּה׃
ח א וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת כ' ר"פ בטעם
לֵאמֹר׃ ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת

שְׁתָן׃ ז הֲלָא יַת פִּתְגָמָא דִשְׁלַח יְיָ בְּיַד נְבִיַיָא קַדְמָאֵי כַּד הֲוַת יְרוּשְׁלֵם יָתְבָא וּשְׁלֵיוָא וְקִרְוָהָא סַחֲרָנָהָא וְדָרוֹמָא וּשְׁפֵילְתָא יָתֵיב׃ ח וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה לְמֵימָר׃ ט כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימָר דִין דִקְשׁוֹט דִינוּ וְחִסְדָא וְרַחֲמֵי עֲבִידוּ גְבַר עִם אֲחוּהִי׃ י וְאַרְמְלָא וְיָתָם וְגִיוֹר וּמִסְכֵּן לָא תֵינְסוּן וּבִישַׁת גְבַר עִם אֲחוּהִי לָא תַחְשְׁבוּן בְּלִבְּכוֹן׃ יא וְסָרִיבוּ לְקַבָּלָא וִיהָבוּ כַּתְפֵיהוֹן מָרִיד וְאוּדְנֵיהוֹן יַקִירוּ מִלְמִשְׁמַע׃ יב וְלִבְּהוֹן שַׁוִיאוּ תַּקִיף כְּשָׁמִירָא מִלְקַבָּלָא אוּרַיְתָא וְיַת פִּתְגָמַיָא דִי שְׁלַח יְיָ צְבָאוֹת בְּמֵימְרֵיהּ בְּיַד נְבִיַיָא קַדְמָאֵי וַהֲוָת רְגַז רַב מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת׃ יג וִיהֵי כְּמָא דְאִתְנַבִּיאוּ לְהוֹן נְבִיַיָא וְלָא קַבִּילוּ כֵּן יְצַלוֹן קֳדָמַי וְלָא אֲקַבֵּיל אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ יד וַאֲבַדְרִינוּן בֵּינֵי עַמְמַיָא דִי לָא יַדְעוּנוּן וְאַרְעָא תְּצָדֵי בַּתְרֵיהוֹן מִדְעָדֵי וּמִדְתָאֵיב עַל דְשַׁוִיאוּ אַרְעָא דְחֶמְדְתָא לְצָדוּ׃ א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת עִמִּי לְמֵימָר׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת

רשי

והמשתה : (ז) הלא את הדברי' • מי גרם לכם הצום והמספד הלא דברי תוכחות אשר קרא ה' וגו' הם הזהירו אתכם ועל כן לקתם ואלה הדברים אשר קרא משפט אמת שפטו : (יב) שמו שמיר . תולעת חזק מאוד מראין אותו על האבן והיא מתבקעת : (יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו . אמר ה' צבאו' עליהן באותן הימים כן יקראו ולא אשמע : (יד) ואסערם • בגלות וכן פירשתי : וישימו • בעונם : ארץ חמדה לשמה • והוא גרם להם הצום והמספד אבל עתה קנאתי לציון בשביל ציון אקנא את הכשדים : (ב) קנאתי לה • בשבילה ולא חזקקו

רדק

אוא לכם מה לי בכל זה כי הצום והאכילה אין בהם דבר לכבודי : (ז) הלא • מי גרם לכם הצום הלא עונותיכם ובהיות ירושלם שלוה קראתי ביד עבדי הנביאים שתשובו מעונותיכם ולא תחרב הארץ ולא אביתם לשמוע : והנגב והשפלה יושב • כלו' כל הארץ היתה יושבת לבטח וזכר הנגב והשפלה וכל שכן ההרים והגבעות שהיו יושבים לבטח יושב כלומר היה בהם ישוב בטח : (ח) ויהי דבר ה' • אחר שהפסיק הדבור בדבר והשפלה יושב עוד שב לדבר שמו סכלים הדברים הראשונים שיאמר עוד אזן כל עם הארץ ומה שהיו קוראים להם הנביאים הראשונים שהיו אומרים להם : (ט) כה אמר ה' צבאות • משפט אמת שפטו כשתשפטו בין איש לרעהו יהיה משפטכם משפט אמת ומי שיהיה צריך לעשות עמו חסד ורחמים שהם יותר על המשפט עשו : (י) ואלמנה • אלו שהם חלשים הזהרו בהם מאד שלא תעשקו אותם לא בממון ולא בדברים : ורעת איש את אחיו • ר"ל אל תחשבו איש רעת אחיו בלבבכם אפילו המחשבה אסורה כל שכן המעשה . ועוד שהמחשבה מביא לידי מעשה ואפילו לא יעשה מעשה אסור שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך : (יא) וימאנו • סוררת ענין עוות כמו כפרה סוררה ומי שאינו רוצה להקשיב לקורא אליו יפנות כתיפו כנגדו ואינו רוצה לפנות אליו : (יב) ולבם שמו שמיר . שמיר היא אבן חזקה שלא יוכל הברזל לפוסלה : ואת הדברים • דברי תוכחה שהיו אומרים להם הנביאים : ברוחו . ברוח נבואה שהיתה מדברת עם הנביאים : ויהי קצף גדול • על אבותיכם : (יג) ויהי כאשר קרא • כמו שקרא להם בשמי ולא שמעו כן יקראו ולא ישמע : (יד) ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום • מלת ואסערם קשה בדקדוק ואמרו כי היא מורכבת מפעל הקל ונפעל ואדוני אבי ז"ל כתב כי קלו מסקל ואף על פי שהוא בודד פירוש ואסער עמם כמו ישובים מדבר ולפי שפירושו ישיבו עמם ואמר ואסערם כמשפט כדי להרחיב על העי"ן ולהקל מעליה ונקדו האל"ף בצר"י והסמך בקמץ להאריך המלה ולהרחיבה עוד וענין הפסוק אני מלכפר ממש בגלות כענין בכל צרתם לו צר ודברה תורה כלשון בני אדם ויתכן לפרש שיהיה ואסערם פועל יוצא כי מצאנו כי בפעל אחד עומד ויוצא כי מצאנו הלמו עקבי סוס שהוא עומד הלמוני בל ידעתי יוצא והחכם רבי אברהם א"ע ז"ל פירש ואסער עליהם בסערת רוחי והוא הפיץ אותם על פני כל הגוים : והארץ נשמה אחריהם • הפך והנגב והשפלה יושב : (א) ויהי דבר ה' צבאות לאמר • כמו אלי לאמר ובמסרה לית כותיב : (ב) כה אמר • זאת הפרשה נחמה לעתיד לימות המשיח במלחמת גוג ומגוג שיבואו על ירושלם ואז אקנא בשבורה

אבן עזרא

הפעלו כי והנה אני לא צויתי אתכם את הדבר הזה : (ז) הלא • רק צויתי הדברים ביד הנביאים ומה הוא שהתנבא על פי להתענות : (ח) ויהי • גם הנבואה הזאת דבקה רק היתה נבואה אחרת יפרש הדברים אשר קרא השם ביד נביאי הראשונים ואלה הם כה אלמנה וגר ויתום : (יא) וימאנו. אבותיפם : כתף סוררת • כמו קשה עורף ואפילו לשמוע לא אבו : (יב) ולבם . השמיר אין כח ברזל לעשות בו פתוחים : את התורה • תורת משה ואת הדברים ביד הנביאי' להוכיחם : ויהי קצף גדול • על אבותיכם : (יג) ויהי . גמולם השיב בראשונה : (יד) ואסערם . מלה קשה בדקדוק כי תראה שהיא מהפעלים היתאים והיה נכון שיאמר ואסרם או ואסערם בנין הכבד ורבי מרינוס אמר ואסער וזה איננו נכון בעבור על כל הגוים והנכון בעיני ואסער להם בסערת רוחי והיא תפיץ אותם על כל הגוים והזכיר והארץ נשמה הפך והנגב והשפלה ישב : (א) ויהי . בעבור שהזכיר שממות הארץ נחם אותם : כה

ישבת ח' חס' וסי' ואם על המשכב הוא • היא ישבת בירושלים • הנני אליך ישבת העמק רדי מכבוד • וזמסי ושארי על בבל • תישרת על מבואות ים והנה כל הארץ ישבת ושקטת • ירושלים ישבת ושלוה • חד מנהון היושבת דמבואות ים ; סוררת ג' חד מלא וסימ' וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת דזכריה • וחברו דעזרא . חומיה היא וסררת • דעזרא נקוד סוררת בסגול ; ואסערם ה' מלין בטע' פי' רמשמש מונח לתיבתו וסימן ועתה אל תעצבו • אנא חטא העם הזה • ואסערם על כל הגוים • ואילו האחר שיפול ; וישם לדניאל בלטשאצר

מצודת ציון

(במדבר ז) : כמה • ענינו הרבה : (ז) והנגב • ערי הנגב : והשפלה • העמק : (יא) וימאנו • לא רצו : להקשיב • ענין שמיעה : סוררת • מל' הסרה : (יב) שמיר • הוא הברזל החזק וכן כשמיר חזק מצור (יחזקאל ג) : ברוחו • במלאכו וכן ה' אלהים שלחני ורוחו (ישעיה מ"ח) : (יד) ואסערם • מל' סערה והוא כרוח החזק : נשמה • מלשון שממון : וישימו • ועשו : קנאתי

מצודת דוד

הנאה מזה וכאומר מה זה השאלה על התענית מה לי בזה אם יתענו או יאכלו : (ז) הלוא את הדברים • כאומר מי בקש מהם הצום הלא בזה חפצתי את הדברים וגו' : יושבת • ר"ל יושבת בהשקט ושאנן : ועריה • וכן עריה שבסביבותיה היו יושבות בהשקט ושלוה : יושב • ר"ל מיושב מבני אדם : (ח) ויהי דבר ה' . חזר המקום ואמר לזכריה להזכיר הדברים שקרא ה' מאז ביד הנביאים ולאמר להם : (ט) כה אמר ה' . ר"ל כן אמר ה' להנביאים הראשונים לאמר להם משפט אמת שפוטו וגו' : (י) ואלמנה וגו' • זכר אלו לפי שהם חשושי כח ונח לעשקם ולגזלם : ורעת וגו' . אל תחשבו זה על זה להרע : (יא) וימאנו . אנשי אותו הדור מאנו להקשיב ונתנו כתף סוררת כדרך האדם הממאן להקשיב דברי חבירו שמסיר כתפו ממנו והולך לו : משמוע . מלשמוע : (יב) שמו שמיר . עשו לבם חזק כשמיר מלשמוע את התורה : ברוחו • במלאכו על ידי הנביאים : ויהי קצף • ובעבור זה היה קצף גדול עליהם מאת ה' : (יג) ויהי וגו' אמר ה' צבאות . ר"ל ה' אמר אז לכם שגמולם יהיה מדה במדה כאשר קרא הוא להם ע"י הנביאים ולא שמעו כן יקראו הם אלי מתוך הדחק ולא אשמע קול צעקתם : (יד) ואסערם • אפיצם ברוח סערה על כל ארצות העכו"ם אשר לא ידעו אותם מאז והארץ תהיה שממה אחרי לאתם ממנה מבלי ימצא בה עובר ושב : וישימו • ר"ל והנה הם עצמם עשו ארץ חמדה לשממה כי עם כל הדברים האלה אחזו בדרכם וגלו ממנה בעונם ונעשתה שממה ומוסב למעלה לומר הנה כל חפצי במעשים טובים ועל זה הזהרתי את אבותיכם ובעבור זה הגליתים על שלא שמעו אלי בדבר זה אבל מעולם לא בקשתי מכם דברי הצומות : ח (ב) קנאתי לציון • בזה ישיב על מה שהיה קטן בעיניהם בנין המקדש הזה והגאולה ההיא ואמר הנה באמת

חזקקו לצום ולמספד וכן סוף הענין צום החמישי וגומר : (ד) מרוב ימים · יהיו צריכים למשענת בידם : (ו) כי יפלא · בעיניהם החסד הגדול אשר אעשה להם : גם בעיני יפלא · איך שבתי מן החרון הגדול ורבותינו דרשוהו על שחיטת יצר הרע במס' סוכה בעיני יפלא איך יוכלו הצדיקים לעמוד כנגדו בחייהם : (ט) תחזקנה ידיכם · לבנות ולהשלים ואל תיראו מעם הארץ המרפים ידיכם ומבהילי' אתכם מלבנות וכמו שמפורש בספר (עזרא ד) : השומעים בימים האלה · בשנת ד' לדריוש : את הדברים האלה . של ניחומים מפי הנביאים אשר נבאו להם אז ביום יוסד בית ה' בשנת שתים לדריוש את הדברים להתחיל במלאכה כי נבאו אותם הנביאים בעיניהם בדבריהם שהם נביאי אמת ולפיכך כדאי הם לסמוך עליהם אף בדברי ניחומים של עכשיו ובמה נתאמתו כי לפני הימים ההם שכר האדם וגומר והם נבאו לכם שמשתתחילו במלאכה תבא ברכה במעשה ידיכם

קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה וְחֵמָה
גְדוֹלָה קִנֵּאתִי לָהּ׃ ג כֹּה אָמַר יְהוָה
שַׁבְתִּי אֶל־צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ
יְרוּשָׁלִָם וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלִַם עִיר
הָאֱמֶת וְהַר־יְהוָה צְבָאוֹת הַר
הַקֹּדֶשׁ׃ ד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
עֹד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים וּזְקֵנוֹת בִּרְחֹבוֹת
יְרוּשָׁלִָם וְאִישׁ מִשְׁעַנְתּוֹ בְּיָדוֹ מֵרֹב
יָמִים׃ ה וּרְחֹבוֹת הָעִיר יִמָּלְאוּ
יְלָדִים וִילָדוֹת מְשַׂחֲקִים בִּרְחֹבֹתֶיהָ׃
ו כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּי יִפָּלֵא
בְּעֵינֵי שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה בַּיָּמִים
הָהֵם גַּם־בְּעֵינַי יִפָּלֵא נְאֻם יְהוָה
צְבָאוֹת׃ ז כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
הִנְנִי מוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מִזְרָח
וּמֵאֶרֶץ מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ׃ ח וְהֵבֵאתִי
אֹתָם וְשָׁכְנוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם וְהָיוּ־לִי
לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים
בֶּאֱמֶת וּבִצְדָקָה׃
ט כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת תֶּחֱזַקְנָה
יְדֵיכֶם הַשֹּׁמְעִים בַּיָּמִים הָאֵלֶּה אֵת
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִפִּי הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר
בְּיוֹם יֻסַּד בֵּית־יְהוָה צְבָאוֹת הַהֵיכָל
לְהִבָּנוֹת׃ י כִּי לִפְנֵי הַיָּמִים הָהֵם
שְׂכַר הָאָדָם לֹא נִהְיָה וּשְׂכַר

ל' וחד על ציון ואיכון מן זוגין
ב' בטעם
ל'
י"ד חסר ל' · ל'
ל' ר"פ
ה'
ח'
כ"ז
נ'
ב' בטעם בסיפרא ו' בליש'
ד'
ח'

מִתְפְּרַע אֲנָא פּוּרְעָנוּת צִיּוֹן
קִנְאָה רַבָּא וּרְגַז רַב מִן קֳדָמַי
עַל עַמְמַיָא דְאַקְנִיאוּהָ׃
ג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֲתוּב לְצִיּוֹן
וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בְּגוֹ יְרוּשְׁלֶם
וְתִתְקְרֵי יְרוּשְׁלֶם קַרְתָּא
דְקוּשְׁטָא וְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא
דַיְיָ צְבָאוֹת טוּרָא קַדִּישָׁא׃
ד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת עוֹד
יְתִבוּן סָבִין וְסָבָן בְּשׁוּקֵי
יְרוּשְׁלֶם וּגְבַר עוּבָדוֹהִי תַקְנַיָא
יְגִנּוּן עֲלוֹהִי מִסְּגֵי יוֹמַיָא׃
ה וּרְחוֹבֵי קַרְתָּא יְרוּשְׁלֶם
יִתְמְלוּן עוּלֵמִין וְעוּלֵימָן
מְשַׂחֲקִין בִּפְתָאָהָא׃ ו כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ צְבָאוֹת כַּד תִּיקַר דַחֲלְתִּי
בְּעֵינֵי שְׁאָרָא דְעַמָּא הָדֵין
בְּיוֹמַיָא הָאִנּוּן אַף קֳדָמַי
יֵיקְרוּן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃
ז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָא
אֲנָא פָּרֵיק יַת עַמִּי מֵאַרְעָא
מַדִינְחָא וּמֵאַרְעָא מַעְנֵי
שִׁמְשָׁא׃ ח וְאַעֵיל יַתְהוֹן
וְיִשְׁרוּן בְּגוֹ יְרוּשְׁלֶם וִיהוֹן
קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן
לֶאֱלָהָא בִּקְשׁוֹט וּבִזְכוּ׃
ט כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת יִתַּקְפָן
יְדֵיכוֹן דְשָׁמְעִין בְּיוֹמַיָא הָאִנּוּן
יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין מִפּוּם
נְבִיַּיָא דִּי בְּיוֹמָא דִשְׁרֵי
לְאִשְׁתַּכְלָלָא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ
צְבָאוֹת הֵיכְלָא לְאִתְבְּנָאָה׃
י אֲרֵי קֳדָם מֵיתֵי יוֹמַיָא הָאִנּוּן אַגְרָא דֶאֱנָשָׁא לָא הֲוָה וְאַגְרָא

(ב) כה · קנאתי לציון · כמו ויקנא ה' לארצו : (ג) כה . שבתי אל ציון · על תנאי כאשר הזכרתי : (ד) כה · הטעם שתהיה העיר מליאה ושם זקנים רבים וילדים והנה הטעם שיאריכו ימים כל השוכנים בירושלים : (ה) ורחבת העיר · הפך וישימו ארץ חמדה לשמה : (ו) כה · אמר רבי יהודה הלוי נ"ע כי ה"א התימה חסר כאילו כתוב הגם בעיני יפלא כמו אתה תעשה מלוכ' על ישראל שהיא חסר ה"א התימ' כאילו הוא האתה ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב איננו שיפלא ממנו כי אז יראה תמה כמו הממני יפלא רק כאן כתוב גם בעיני יפלא וכאשר יפלא הדבר הזה שאני עושה בעיני העם הזה גם בעיני הוא עשיתי פלא גדול רק בעיני יפלא כמו היא נפלאת בעינינו והטעם שאעשה פלא לא עשיתי כמוהו · וראיתי דרך משל : (ז) כה . מזרח · בבל ופרת ומבא השמש מצרים ואשור : (ח) והבאתי · גם זאת הנבואה דבקה היא : (ט) מפי הנביאים. הם חגי זכריה : בית ה' . הוא ההיכל : (י) כי לפני הימים ההם · טרם שיבנה לא ימצא

ונקראת ב' וסי' ונקראה ירושלי' עיר האמת· ונקראה בשם: ימלאו ב' וסי' ימלאו ילדים וילדות· העבים גשם: כה אמר ה' צבאו' מן רישא דחגי עד סוף סיפרא כולהון כה אמר ה' צבאות במ"ב וסי' שבתי לירושל' ברחמים . רעה את צאן ההרגה : בימים האלה ו' בליש' וסימ' תחזקנה ידיכם השומעים וכן שבתי וזממתי . ובמלאות הימים האלה · על כן קראו לימים האלה . קימו וקבלו היהודי' והימים האלה

תולדות אהרן

ישבו זקנים · פסחי' סח מכות כד : יפלא בעיני . סוכה נב : לפני הימים . סנהדרין לח :

רדק

בעבורם וחמה גדולה אשפוך על כל הגוים הבאים עליה : (ג) כה אמר · ונקראה ירושלם עיר האמת כמו שהבטיח שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב הוא הדין לכל ארץ ישראל וזכר ירושלם שהיא ראש הממלכה ועוד מפני הר ה' הר הקדש שלא יחללוהו עוד זרים : (ד) כה אמר ה' · על כל נחמה אמר כה אמר לחזק הנחמה כי על כל פנים תהיה הטובה : ואיש משענתו בידו · כמשמעו כמו שאמר מרוב ימים : (ה) ורחובות· מבואר הוא : (ו) כה אמר ה' גם בעיני יפלא · יש מפרשים בתמיה כאלו אמר הגם בעיני יפלא וכן אתה זה בני עשו והדומים לו והחכם ר' אברהם א"ע ז"ל פי' כמשמעו כלומר אני עושה פלא בימים ההם שלא עשיתי כמוהו : (ז) כה אמר · מארץ מזרח ומארץ מבא השמש הוא הישוב כלו מן מזרח עד מערב ישראל נפוצים בכל מקום מהיישוב : (ח) והבאתי · זכר ירושלם כמו שפי' לפי שהיא עיר הממלכה ומפני בית המקדש שהיה בה שהיו כל ישראל באים שם : באמת · כמו וארשתיך לי באמונה : (ט) כה · תחזקנה ידיכם · כשאתם שומעים כל הנחמות האלה העתידות תחזקנה עתה ידיכם במלאכת האל ולבנות ביתו כאשר בתחלתה כי אתם רואים כי ביום יוסד בית ה' החלה הברכה לבא עליכם : (י) כי לפני י ר"ל לפני שיוסד בית ה' שיסד בשנת שתים לדריוש ביום כ"ד לתשיעי ידעתם כי שכר האדם לא נהיה כלומר לא נהיה לברכה אלא הלך למארה : איננה כאלו

מצודת ציון

(ב) קנאתי · ענין כעס : (ד) משענתו · מטהו שנשען עליה : (ה) משחקים · מל' שחוק ושמחה : (ז) מבוא השמש · שקיעת השמש כמו ממזרח שמש עד מבואו (תהלים קי"ג) : (י) שכר . ענין

מצודת דוד

באמת ציון אהובה לי מאד ובעבור מה שעשו לה הבבליים כועס אני עליהם קנאה גדולה ובחימה גדולה קנאתי על הבבליים בעבורה : (ג) שבתי אל ציון . הנה כבר השבתי בני הגולה אל ציון וגם אני אשכון בתוך ירושלים וזהו כאשר ישמעו בקול ה' כי עם הגאולה ההיא היתה למען יהיו במקום המקודש מקום מוכן לעבוד את ה' ולהתפלל לפניו על גאולה כללית להיות בימיהם כמ"ש והיה אם שמוע תשמעון (לעיל ו) ור"ל הגאולה הכללית תהיה בימיכם אם תשמעון בקול ה' : ונקראה · אז תקרא ירושלים עיר האמת כי אז יעשו אנשים אמת : והר ה' צבאות · הוא מקום הבית יקרא אז הר הקדש לפי שתשכון שם השכינה : (ד) עוד ישבו זקנים וגו' . עוד יבוא זמן הגאולה העתידה וישבו זקנים וזקנות ברחובות רוצה לומר לא ישיגם החולשה לשבת בית כ"א ברחובות ישבו כדרך הבחורים : ואיש · וכל אחד יהיה בידו משענתו להשען בה מרוב הימים שחיו וכדרך הזקנים ועכ"ז לא ישיגם החולשה לשבת בית : (ה) ימלאו · כי יפרו וירבו וימלאו רחובות העיר : משחקים . מרוב כל יהיו משחקים ושמחים : (ו) כי יפלא . רוב הטובה שיהיה אז אשר יפלא בעיני שארית העם הנה באמת גם בעיני יפלא ר"ל עם שאני עושה נפלאות גדולות אשר אינם ידועים לבני אדם עד שהנפלאות הידועות כמוסים כאין נמולם עכ"ז הפלא שאעשה לעתיד יהיה נחשב גם בעיני לפלא כי גדול יהיה מכל הפלאים הידועים והנסתרים : (ז) מארץ מזרח · להוציאם מארץ מזרח ממקום גלותם : מבוא השמש · הוא פאת המערב : (ח) בתוך ירושלים · לא בא לומר שכולם ישבו שמה כי הלא תקטן הארץ מהכיל את כולם אבל בא לומר שהעיר ירושלים תהיה ירושה לכולם כי יהיה יד כולם שוה בה כמ"ש בסוף נבואת יחזקאל : והיו לי לעם . לפי שימול לבבם הערל וכולם ידעו את ה' ויאמינו בו : ואני אהיה להם לאלהים · להיות לעזר ומושיע : באמת ובצדקה . בעבור האמת והצדקה שיעשו אז ומוסב למעלה לומר הנה כל הטובה הזאת מוכנת להם ואם ישמעו בקולי ויתפללו בבית הזה על הגאולה הכללית הנה אביאם בימיהם והואיל וכן אין להקפיד בבנין המקדש הזה כי טובה מרובה תלויה בו : (ט) תחזקנה ידיכם השומעים וגו' . לפי שאלת הבאים מהגולה היתה מחלשת ידי עושי בנין הבית בשמעם המעטת כבוד הבית והפקידה לכן אמר להם הנה אתם השומעים בימים האלה את הדברים האלה מהייעודים הטובים תחזקנה ידיכם בבנין הבית ולא ישיג אתכם הרפיון לסכית את הבנין : מפי וגו' · ר"ל עתה שמעתם ייעוד טובה מרובה יותר ממה ששמעתם מפי הנביאים אשר נבאו ביום יוסד בית ה' להבנות ההיכל

ימלא השכיל מה יעשה ומלת אינגה על השכר כי מלות רבות תמצאנה על לשון זכרים גם נקבות ור' משה אמר כי אינגה שב אל הבהמה אין שכר הבהמה כי אינגה מן הלא כאומר: ואשלח . לעשות מריבה : (יא) ועתה . לא אשלח איש ברעהו רק יהיה שלום : (יב) כי · הטעם יזרעו ויקצרו איש בשלום : (יג) והיה כאשר הייתם קללה · אומר חרפת רעב הטעם אם תבא קללה יהיו אומר כי בעבורכם היתה : (יד) כה · גם זאת הנבואה דבקה וזממו הטעם הם הגזירות : (טו) כן · הזכיר את בית יהודה כי הם רבים גם בעבור המלכות : (טז) אלה · דברו אמת · בסתר ושפטו בגלוי : (יז) ואיש . הנה אסור לחשוב רע בלב גם בפה להשבע בשקר : (יח) ויהי · עתה ישיב תשובה על שאילת הצום והזכיר צום הרביעי והוא היה בתשעה לחדש כי אז נבקעה העיר וצום החמישי כאשר הזכרתי בעשור לחדש וצום השביעי אין כתוב מספר ימי החדש והחולקי' אמרו כי הוא יום שהתענו בסוף חג הסוכות בעזרא והם תועים כי אז התענו בעבור מעל הגולה ואין שם כתוב כי רע בא על ישראל בחדש השביעי רק דבר גדליה וכתוב ויהי בחדש השביעי ובעבור שלא הזכיר ימי החדש יתכן להיותו בתחלת החדש בחדש הלבנה כמו חדש ושבת בחדש השלישי לצאת בני ישראל ובאומרו הכתוב באחד לחדש נאמר כן לחזוק שלא יעלה על לב

ג' ומ"נ הַבְּהֵמָה אֵינֶנָּה וְלַיּוֹצֵא וְלַבָּא אֵין־
ג' ב' קמץ וא' פתח שָׁלוֹם מִן־הַצָּר וַאֲשַׁלַּח אֶת־כָּל־
הָאָדָם אִישׁ בְּרֵעֵהוּ׃ יא וְעַתָּה לֹא
ד' כַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אֲנִי לִשְׁאֵרִית
הָעָם הַזֶּה נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃
ד' יב כִּי־זֶרַע הַשָּׁלוֹם הַגֶּפֶן תִּתֵּן פִּרְיָהּ
ב' התקדרו וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם
ג' יִתְּנוּ טַלָּם וְהִנְחַלְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית
הָעָם הַזֶּה אֶת־כָּל־אֵלֶּה׃ יג וְהָיָה
כַּאֲשֶׁר הֱיִיתֶם קְלָלָה בַּגּוֹיִם בֵּית
ב' לא יאבו יְהוּדָה וּבֵית יִשְׂרָאֵל כֵּן אוֹשִׁיעַ
אֶתְכֶם וִהְיִיתֶם בְּרָכָה אַל־תִּירָאוּ
ה' בטעם בסיפ' תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם׃ יד כִּי כֹה אָמַר
ו' פתח יְהוָה צְבָאוֹת כַּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי לְהָרַע
ג' לָכֶם בְּהַקְצִיף אֲבֹתֵיכֶם אֹתִי אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא נִחָמְתִּי׃ טו כֵּן
ו' בלישנא שַׁבְתִּי זָמַמְתִּי בַּיָּמִים הָאֵלֶּה
לְהֵיטִיב אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־בֵּית
ב' ר"פ בנביאי' ס' יְהוּדָה אַל־תִּירָאוּ׃ טז אֵלֶּה הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דַּבְּרוּ אֱמֶת אִישׁ אֶת־
ג' דסמי' רֵעֵהוּ אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ
בְּשַׁעֲרֵיכֶם׃ יז וְאִישׁ ׀ אֶת־רָעַת
ג' וחסר רֵעֵהוּ אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם וּשְׁבֻעַת
שֶׁקֶר אַל־תֶּאֱהָבוּ כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה
אֲשֶׁר שָׂנֵאתִי נְאֻם־יְהוָה׃
ב' ר"פ בטעם תביר יח וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי

דִבְעִירָא לֵיתוֹהִי וּלְנָפְקָא
וּלְעָלַיָא לֵית שְׁלָמָא מִן מְעִיקָא
וַאֲגָרֵי יַת כָּל אֱנָשָׁא גְבַר
בְּחַבְרֵיהּ׃ יא וּכְעַן לָא כְיוֹמַיָא
קַדְמָאֵי אֲנָא לִשְׁאָרָא דְעַמָא
הָדֵין אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ יב אֲרֵי
בְעִדָנָא הַהִיא זַרְעָא יְהֵי שְׁלַם
גוּפְנָא תִתֵּן אִבָּהּ וְאַרְעָא תִתֵּן
יַת עֲלַלְתָּהּ וּשְׁמַיָא שַׁמְשִׁינוּנוּן
בְּטַלְהוֹן וְאַחְסֵין לִשְׁאָרָא דְעַמָא
הָדֵין יַת כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵין׃
יג וִיהֵי כְּמָא דַהֲוֵיתוּן לְוָטָא
בְּעַמְמַיָא בֵּית יְהוּדָה וּבֵית
יִשְׂרָאֵל כֵּן אֶפְרוֹק יַתְכוֹן
וּתְהוֹן מְבָרְכִין לָא תִדְחֲלוּן
יִתְקְפָן יְדֵיכוֹן׃ יד אֲרֵי כִדְנַן
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת כְּמָא
דַחֲשִׁיבִית לְאַבְאָשָׁא לְכוֹן כַּד
אַרְגִיזוּ אֲבָהָתְכוֹן קֳדָמַי אֲמַר
יְיָ צְבָאוֹת וְלָא תָבֵית מִמֵימְרִי׃
טו כֵּן תָבֵית חֲשִׁיבִית בְּיוֹמַיָא
הָאִלֵין לְאֵיטָבָא לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם
וּלְדְבֵית יְהוּדָה לָא תִדְחֲלוּן׃
טז אִלֵין פִּתְגָמַיָא דִי תַעְבְּדוּן
מַלִילוּ קוּשְׁטָא גְבַר בְּחַבְרֵיהּ
קוּשְׁטָא וְדִינָא דִשְׁלָמָא דוּנוּ
בְּקִרְוֵיכוֹן׃ יז וּגְבַר יַת בִּישַׁת
חַבְרֵיהּ לָא תַחְשְׁבוּן בְּלִבְּכוֹן
וּשְׁבוּעָתָא דְשִׁקְרָא לָא
תְרַחֲמוּן אֲרֵי יַת כָּל אִלֵין דִי
רְחִיקִית אֲמַר יְיָ׃ יח וַהֲוָה
פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ

נזכרים ונעשים : כימים ד' וסימ' בסדר דברים : והשמים ב' וסימ' התקדרו בעבים · והשמים יתנו טלם : להרע ו' פתחין בקריא' וסימא נמסר בירמיה סימן כ"ח : אלה הדברים ה' בקריאה וסימ' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים : ויקהל משה את כל עדת בני : אלה הדברים אשר דבר משה דריש ספרא · אלה הדברים עשיתם ולא עזבתם · אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת · וחד ואלה הדברים אשר דבר ה'

תולדות אהרן אמת ומשפט · שם ו אבות ו (תענית סח מגלה עד סנהדרין ח) :

ידיכם ונתקיימו דבריהם שהרי עתה לא כימים הראשונים : (יד) ולא נחמתי . על אשר זמותי להביא עליכם לחזור בי אלא הביאותיה כן לא אתנחם על הטובה אשר זממתי לכם : (טז) ומשפט שלום . היא הפשרה : (יז) ואיש את רעת רעהו · הזהירם על שנאת חנם והוא שהחריבה בית המקדש שני

רדק

כאלו הבהמה אינגה כיון שהשכר הלך למארה ואשלח ענין התרת הדבר להרע כמו ושלחתי בכם את חית השדה כתרגומו ואגרי : (יא) ועתה . מבואר הוא : (יב) כי זרע השלום · כלומר זרעכם הוא לשלום ולברכה עד שקוראים לו זרע השלום וי"ת זרעה יהא שלם : והנחלתי · אפשר שעל בית שני אמר כן אם ישמרו מצות ה' או היא עתידה לימות המשיח והפסוק הבא אחריו יוכיח שאמר בית יהודה ובית ישראל ובבית שני לא באו בית ישראל : (יג) והיה · קללה שהגוים מקללים אתכם וגם בבוא רעב או מקרה רע בארצם יאמרו כי בעון ישראל הוא שהוכנים ביניהם : והייתם ברכה · שהגוים יתברכו בכם כמו והיה ברכה : תחזקנה ידיכם · בזמן הזה מפני ההבטחות הטובות ששמעו העתידות לבא לישראל : (יד) כי כה אמר : ולא נחמתי כי עשיתי מה שזממתי עד שהחרבתי ארצם והגליתי אותם : (טו) כן שבתי · אל תיראו · מהשונאים אתכם סנבלט וחבריו שהוסיפו להשבית מלאכתכם עתה : (טז) אלה · דברו אמת . שלא תדברו אחד בפה ואחד בלב : ומשפט שלום . כי אם תשפטו צדק יהיה שלום בין בעלי הדינין כמו שארז"ל במשל בני אדם דשקלי גלימיה מבית דינא זמיר ולזיל באורחא והם הביאו פסוק על זה המשל גם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום כל העם אפי' המתחייב בדין ורז"ל פי' ומשפט שלום על הפשרה שאמר איזה משפט שיש בו שלום הוי אומר זה בצוע ומשפט פשוט כי הוא כמו : בשעריכם · כי שם מושב הזקנים כמו שאמר בתורה השערה אל הזקנים : (יז) ואיש את רעת רעהו · ולמעלה ורעת איש אחיו אל תחשבו פי' למעלה : ושבועת שקר אל תאהבו · אמר אל תאהבו לפי שאמר אחר כן שנאתי כלו' מה שנאתי אני אל תאהבו אתם : כי את כל אלה · איש את רעת רעהו ושבועת שקר ומה שהוא הפך הראשונים שהוא האמת והשלום לפי' אמר את כל אלה : (יח) ויהי דבר ה' . ואם תעשו אלה מדברים אשר צויתי אתכם אמר השם לבאות כי הצומות אשר שאלתם אם תצומו באותן הימים לא תצומו אבל תשמחו בהם מרוב הטובה שאביא לכם : צום

מצודת ציון

ענין ריוח : ושכר הבהמה . שכר עבודת הבהמה : הצר . השונא : ואשלח · ענין גרוי והשסה וכן ושן בהמות אשלח בם (דברים ל"ב) : (יב) יבולה · תבואתה כמו ארץ נתנה יבולה (תהלים ס"ז) : טלה · מל' טל : (יד) זממתי · ענין מחשבה כמו כאשר זמם (דברים יט) : נחמתי · ענין הפוך מחשבה : (טז) בשעריכם . שם מקום המשפט כמ"ש אל זקני העיר השערה (שם כב): לחלות

מצודת דוד

ההיכל וכאומר וכמו שנתקיימו דבריהם כן יתקיימו דברי אלה : (י) כי לפני הימים · עתה יפרש במה נתקיים ואמר כי לפני הימים ההם עד לא התחילו לבנות הלא לא נהיה שכר האדם כי לא מלא במה לשכור ושכר הבהמה לא נתקיימה כי הלכה למארה ומן הצר הבורח לא היה שלום בין ליוצא מן העיר בין לבא אליה : ואשלח . אני הייתי מגרה את כל בני האדם איש ברעהו להיות מריבה ביניהם ולעשות רע זה לזה : (יא) ועתה . אחר שהתחילו בהבנין אין אני מול שארית העם הזה כימים הראשונים להגר ביניהם ולשלח איש ברעהו : (יב) כי זרע השלום · ר"ל כי הצלחת הזרע מביא השלום כי בהעדר התבואה עין בריה צרה בחברתה והוא סבה אל השנאה והמריבה ולא כן כשהברכה מצויה : פריה · הראויה לה : את יבולה · התבואה הראויה לפי מיטב השדה : והנחלתי · ר"ל לא במקרה באו הטובות האלה אבל אני הנחלתי את כל אלה וכאשר ייעדו הנביאים עמ"ש העוד הזרע וגו' מן היום הזה אברך (חגי ב) ומוסב למעלה לומר כמו שנתקיימו הדיבור הזה כן יתקיימו דברי : (יג) והיה כאשר הייתם . ר"ל כמו שהייתם נבזים ומוכים אתם בית יהודה ובית ישראל עד שהייתם קללה בין העכו"ם כי תלו קללתם בכם לאמר בקללותיהם תהיו כיהודים האומללים : כן אושיע · כשיעור הצרה תהיה התשועה כי תהיו מכובדים ומהוללים עד שתהיו לברכה בין העכו"ם ויתלו ברכתם בכם לאמר בברכותיהם ישימך אלהים כיהודים שמהוללים : אל תיראו · לכן אל תיראו מדברי שלוחי הכשדים המקטינים כבוד הבית והפקידה ותחזקנה ידיכם לאחוז בבנין הבית והשלימה : (יד) כאשר זממתי · כשיעור שחשבתי להרע לכם בעת שהקציפו אבותיכם אותי ולא נחמתי על הרעה עד אשר הביאותיה : (טו) כן שבתי . כשיעור הזה חזרתי וחשבתי בימים האלה להטיב וגו' ולא אנחם על הטובה לכן אל תיראו מדברי שלוחי הכשדים : (טז) אלה הדברים · רק עשו אלה הדברים : אמת ומשפט שלום וגו' שפטו בשעריכם · משפט אמת או משפט שלום וזהו הפשרה שמתוך השלום בין בעלי הדין אבל לא תטו המשפט שלא יהא לא אמת ולא שלום : (יז) ואיש את רעת רעהו וגו' אל תחשבו . זה על זה להרע : אשר שנאתי · ר"ל

פני : (יט) צום הרביעי · צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים : צום החמישי . של אב :
וצום השביעי . שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה : וצום העשירי · של טבת : (כג) עשרה
אנשים . משבעים לשון הרי שבע מאות לכל כנף וכנף הרי לארבע כנפי הטלית אלפים
ושמונה מאות: (א) בארץ חדרך · דרש רבי יהודה בר אלעאי זה משיח שהוא חד
לעכו"ם ורך לישראל אמר לו
רבי יוסי בן דורמסקית יהודה
ברבי עד מתי אתה מעוות
עלינו את הכתובים מעיד אני
עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש
מקום ששמו חדרך ומה אני מקיים
ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלים
להיות מגעת עד דמשק ואין
מנוחתו אלא ירושלים שנאמר זאת
מנוחתי עדי עד (תהלים קלב)
א"ל ומה אני מקיים ונבנתה עיר
על תלה אמר לו שאין עתידה
לזוז ממקומה כך ברייתא שנויה
בסיפרי : כי לה' עין אדם .
כי ביום ההוא ישעה האדם על
עושיהו ועיניו אל הקב"ה
תראינה כמו שאמר למעלה
נלכה עמכם ונספחו הם ועריה'
על ערי ישראל וכל שבטי
ישראל חשובים לה' על כל
האומות הקדמונים כיוצא בו
(מלכים א יא) שלמ' אהב נשים
נכריות רבות ואת בת פרעה
וגו'

אל ישראל : ולשמחה ג' בקריא'
וסימ' וסרני פלשתים נאספו ·
יהיה לבית יהודה לששון ולשמח' ·
ולשמחה מה זה עשה : והאמת
ג' וסימ' והאמת והשלום אהבו ·
ויעש כזאת חזקיהו · אחרי הדברי'
והאמת האלה : כה אמר ה'
בטעם בסיפרא וסימ' באשר יציל
הרעה מפי הארי · אחר כבוד
שלחני · תחזקנה ידיכם . באשר
זממתי להרע . יחזיקו עשרה
אנשים : מנחתו ד' חסר בליש'
וסי' וירא מנחה כי טוב · דבר
אדני המלך למנחה · והיתה
מנחתו כבוד ודמשק מנחתו ·

לֵאמֹר׃ יט כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם
הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית־
יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמֹעֲדִים
טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ׃
כ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֹד אֲשֶׁר
יָבֹאוּ עַמִּים וְיֹשְׁבֵי עָרִים רַבּוֹת׃
כא וְהָלְכוּ יֹשְׁבֵי אַחַת אֶל־אַחַת
לֵאמֹר נֵלְכָה הָלוֹךְ לְחַלּוֹת אֶת־
פְּנֵי יְהוָה וּלְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת
אֵלְכָה גַּם־אָנִי׃ כב וּבָאוּ עַמִּים
רַבִּים וְגוֹיִם עֲצוּמִים לְבַקֵּשׁ אֶת־
יְהוָה צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלִָם וּלְחַלּוֹת
אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃
כג כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת בַּיָּמִים
הָהֵמָּה אֲשֶׁר יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים
מִכֹּל לְשֹׁנוֹת הַגּוֹיִם וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף
אִישׁ יְהוּדִי לֵאמֹר נֵלְכָה עִמָּכֶם כִּי
שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם׃

ט א מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה בְּאֶרֶץ
חַדְרָךְ וְדַמֶּשֶׂק מְנֻחָתוֹ כִּי לַיהוָה עֵין

כ' בטעם בסיפרא
ג"כ' חד מ"ל
ג' . כ'
י"ד חסר
י"ד מ"ל · כ'
ו' וחד והגוים
ו'
ס' כטעם בסיפ' ח'
י"ב
ב' דסמיך
ל' · ד' חסר בלישנא

צְבָאוֹת עִמִּי לְמֵימַר׃ יט כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת צוֹמָא
רְבִיעָאָה וְצוֹמָא חֲמִישָׁאָה
וְצוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְצוֹמָא
עֲשִׂירָאָה יְהֵי לְבֵית יְהוּדָה
לְבִיעַ וּלְחֶדְוָא וּלְמוֹעֲדִין טָבִין
וְקוּשְׁטָא וּשְׁלָמָא רְחִימָא׃
כ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת עוֹד
דְיֵיתוּן עַמְמִין וְיָתְבֵי קִרְוִין
סַגִּיאָן׃ כא וִיהָכוּן יָתְבֵי חֲדָא עִם
חֲדָא לְמֵימַר נֵיזֵיל מֵיזַל לְצַלָּאָה
קֳדָם יְיָ וּלְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן
קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת דֵין לְדֵין יֵימַר
אֵיזֵיל אַף אֲנָא׃ כב וְיֵיתוּן
עַמְמִין סַגִּיאִין וּמַלְכִין רַבְרְבִין
לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ
צְבָאוֹת בִּירוּשְׁלֵם וּלְצַלָּאָה
קֳדָם יְיָ׃ כג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן דִּי
יִתְקְפוּן עַשְׂרִין גַּבְרָא מִכֹּל
לִישָּׁנֵי עַמְמַיָּא וְיִתְקְפוּן בִּכְנַף
גְּבַר יְהוּדִי לְמֵימַר נֵיזֵיל עִמְּכוֹן
אֲרֵי שְׁמַעְנָא דְּמֵימְרָא דַייָ
בְּסַעְדְּכוֹן׃ א מַטַּל פִּתְגָּמָא דַייָ
בְּאַרְעָא דָרוֹמָא וְדַמֶּשֶׂק תְּתוּב
לְמֶהֱוֵי מֵאַרַע בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ
אֲרֵי קֳדָם יְיָ גְּלַן עוֹבָדֵי בְּנֵי

לב השומע כי איננו היום הראשון כי הכתוב הוא חדשיכם ומועדיכם ואין
טענה ממלת ובראשי חדשיכם כי הם חדשי ניסן וכתוב שם עולת חדש
בחדשו ומדברי קבלה נקבל וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם
אם כן נהרג גדליה בראש השנה על כן קבעוהו ביום השלישי או קיבלו
ככה מפי האבות הקדושים .
וצום העשירי כתוב ביחזקאל
כתוב לך את שם היום והנה
חכמינו ז"ל הניחו צום השביעי
ועשירי כאשר היו לפנים ובעבו'
כי בי"ז בתמוז נהרגו הכהנים
בבית השם וה' דברים קרנו בו
קבעוהו בתענית ולא הטריחו
על הציבור להתענות בתשיעי
וביום תשעה באב נלכד' ירושלם
גם בפעם השנית גם נשרף בו
הבית הראשון קבעוהו ולא
הזכיר הכתוב תענית אסתר
וכבר עבר זמן אחשורוש כי
אין כתוב במגלה קביעת יום
התענית כי כל ישראל התענו
שלשה ימים בניסן ובדברי
הכתו' דברי הצומות וזעקתם
אין פירושו כאשר חשבו רבים
וככה פירושו שקיימו וקבלו על
נפשם ימי הפורים לשמוח בהם
אף על פי שלא צוום הנביאים
רק הבנים הם חייבי' לעשות
מה שקבלו אבותם כאשר קבלו
על נפשם דברי הצומות אלה
הארבעה הנזכרים ולא היו
מפי נביא והנה התשובה שישימו
אלה הימים שהיו בוכים וסופדי'
בהם ימי ששון ושמחה וישמרו
מצות השם על פי הנביאים
וזהו והאמת והשלום אהבו
כאשר כתוב אמת ומשפט שלום
וזאת התשובה שהשיב הנביא
היא כנגד השואלים האבכה
בחדש החמישי שלא היו שומרי'
התורה שלום השם והוו שואלים
אם ישמרו מה שקבלו אבות על
עצמם והנה השיב הנביא יותר
טוב הייתם עושים אם הייתם
שומעים דברי השם ותניחו
דברי האבות מאשר תשמרו
דברי האבות ותניחו דברי
השם הם הצדיקים הגמורים :

תולדות אהרן צום הרביעי . ר"ה יח עקידה שער סג (תענית כח יבמות ג) : והאמת והשלום . יבמות יד :
אשר יחזיקו . שבת לב :

רדק

(יט) צום הרביעי . זהו תמוז שהיו
צמים בגלות בי"ז לחדש יום שנבקעה
בו העיר : וצום החמישי · זה אב שהיו
צמים בט' בו : וצום השביעי · זה צום
גדליה כמו שפירשנו למעלה וצום
העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלם : יהיה · כל אחד מהם לבית יהודה בבית שני כי עשרת השבטים לא שבו : והאמת והשלום אהבו · ובתנאי שתאהבו האמת והשלום כמו שצויתי
אתכם : (כ) כה אמר · עד אשר יבואו עמים עדיין יהיה זמן שיבאו עמים וזה יהיה בימות המשיח וכן עוד היום גדול פירוש עדיין כמו עוד אושיבך באהלים והדומים להם : (כא) אלכה גם אני ·
כתרגומו דין לדין יימר איזיל אף אנא : (כב) ובאו עמים · וגוים עצומים . עצומים במספר וכן עצמו אלמנותיו מחול ימים בענין הכמות והענין כפול במלות שונות וי"ת ומלכון רברבן :
(כג) כה אמר · בימים ההמה אשר יחזיקו זה שאמרתי לכם יהיה באותם הימים אשר יחזיקו ואחר כך אמר והחזיקו לאריכות הדברים ביניהם כמו ואם באמת ובתמים דיותם : עשרה אנשים ·
אינו דוקא אלא שהוא סך חשבון כמו ואפו עשר נשים לחמכם והדומים לו ובדרש עשרה אנשים מכל לשונות הגוים הרי שבע מאות לכל כנף וכנף מארבע כנפות : (א) משא דבר ה' בארץ חדרך .
נבואה זו היא בארץ חדרך ודמשק שם תהיה מנוחתי או פירוש נבואת ה' תהיה עדיין בארץ חדרוך כמו בארץ ישראל כי מארץ ישראל תהיה וכן דמשק תהיה מנוחתו כלומר שכינת כבודו ונבואתו
מצאנו בדברי רז"ל הדרך רבי בניה אומר זה משיח שהוא חד לעכו"ם ורך לישראל אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש
שם מקום ששמו הדרך אמר לי ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם שתהיה מגעת עד דמשק שנאמר מנוחתו ואין מנוחה אלא ירושלם
וכן

(כ) עוד . גם זאת הנבואה דבקה : (כא) והלכו יושבי · עיר אחת יאמר כל אחד אלכה גם אני ובאו להתפלל אל הבית : (כג) כה ·
עשרה · סך החשבון והטעם רבים כמו מעשרה בנים אמר יפת כי זאת לעתיד והנכון כי הנבואה דבקה : (א) משא . חדרך · שם
מלכות אדם או שם מלך ומנוחת המשא תהיה בדמשק כי שם תתקיים גם זאת הנבואה דביקה בבית שני וטעם כי לה' עין אדם
שישובו

מצודת דוד

ר"ל המה הדברים ששנאתי אני ולכך אל תאהבו גם אתם : (יט) צום הרביעי · זה י"ז
בתמוז : וצום החמישי . זה ט' באב : וצום השביעי זה ג"ת : וצום העשירי · זה עשרה
בטבת: יהיה וגו'. בזמן הגאולה העתידה יהיו הימים האלה לששון וגו' כלפי שהיו מצטערי'
בימים האלה בזמן הגולה ולכן אמר לבית יהודה כי להם ארעו מקראות רעות באלה
הימים והצטערו בהם בכל שנה ושנה אבל בני עשרת השבטים הצטערו בימים שארע
להם מקראות רעות והם יהפכו להם לשמחה : והאמת והשלום אהבו . ובלבד שתהיו אוהבים האמת והשלום : (כ) עוד אשר יבואו . ר"ל עוד יבוא זמן אשר יבואו וגו' :
(כא) יושבי אחת · יושבי עיר אחת אל יושבי עיר אחרת : לאמר . ויאמרו זה לזה נלכה לחלות לפני ה' לשאול ממנו כפרה ולבקש מאתו חסד כי אלכה גם אני בחברתך :
(כב) ובאו . ר"ל ויהיו נשמעין זה לזה וכן יבואו וגומר : (כג) בימים ההמה וגו' . ור"ל זה שאמרתי לכם יהיה באותן הימים אשר יחזיקו וגו' ולפי שהפסיק והאריך בדברים
חזר לומר והחזיקו וגו' וכן דרך המקרא : מכל לשונות · הרי משבעים לשון שבעה מאות : בכנף . בכל כנף הרי לארבע כנפות אלפים ושמנה מאות : נלכה עמכם .
אל ארץ ירושתכם : ט (א) משא דבר ה' בארץ חדרך · נבואת
ה'

מצודת ציון

(כא) לחלות · ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות לב) : ולבקש · מל' בקשה ושאלה :
(כב) עצומים . ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה טו) : (כג) יחזיקו . ענין אחיזה כמו
ויחזק בכנף מעילו (ש"א טו) : לשונות הגוים · ר"ל עכו"ם בעלי לשונות נפרדות : בכנף · הוא
שולי הבגד : יהודי . כל ישראל נקראים בשם יהודים לפי שהמלוכה היה משבט יהודה וכן תהיה
לעתיד : (א) משא . ענין נבואה ולתוספת ביאור אמר דבר ה' : חדרך · הוא מקום אצל דמשק
קן

אבן עזרא

שישובו לעבוד ה' רבים מאנשי דמשק ולסור אל משמעת ישראל שהיו בירושלים והם יהודה ובנימין ואשר שבו מאשור ככתוב בעזרא כי שמחם ה' והסב לב מלך אשור ולמ"ד לה' משרת בעבור אחרת כמ"ש מאל אביך שהוא משרת בעבור מ"ם אחרת ואת שדי ומאת שדי וככה הוא וכל שבטי ישראל עיניהם לשם לעבדו ולאשר יורום ישראל : (ב) וגם • היא בעצמה חמת תשים גבול בה לישראל וככה צור וצידון : (ג) ותבן • הטעם אחר שנבנתה הנה השם יורישנה את ישראל : (ה) תרא • מבטה • שהיתה מבטת אליו להושיעה ואלה המקומות הם סביבות ירושלם על כן הזכירם הכתוב והטעם כי ירושלם תשב לבטח : (ו) וישב . אמר ר' יהודה בן בלעם כי הוא שם לגוי ולפי דעתי שהוא ממזר מהעריות יהיו לבדד סמוכים לירושלם והטע' השפלי' והנבזי' שבישרא' הם ישבו בדד בערי פלשתים שלא יתחשבו בין הכשדים והפלשתים יכרת גאונם מעליהם כי מעט ישראל הם : (ז) והסירותי דמיו • שהיה אוכל דם הרוגים ישוב לעבודת השם : ושקוציו • הטומאה שהיה עם פלשתים אוכל או רמז לעכו"ם : ונשאר גם הוא • הטעם לא ישאר מפלשתים רק מי שיעבוד השם בפרהסיא • כאלוף ביהודה. כמובחר שביהודה לעבודת השם : ועקרון כיבוסי . תתן

תם

תרגום

אֱנָשָׁא אִתְרְעִי בְּכָל שִׁבְטַיָּא
דְיִשְׂרָאֵל׃ ב וְאַף חֲמָת תְּתוּב
לְמֶהֱוֵי מֵאֲרַע בֵּית שְׁכִינְתֵיהּ
צוֹר וְצִידוֹן אֲרֵי תְקִיפַת לַחֲדָא׃
ג וּבְנוֹת צוֹר תּוּקְפָּא לַהּ
וְכַנֶּשֶׁת כַּסְפָּא כְּעַפְרָא וְדַהֲבָא
כְּטִין שׁוּקִין׃ ד הָא יְיָ מְתָרֵיךְ
לַהּ וְיִרְמֵי בְּיַמָּא עֻתְרַהּ וְהִיא
בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ ה תֶּחֱזֵי
אַשְׁקְלוֹן וְתִדְחַל וְעַזָּה וּתְזִיעַ
לַחֲדָא וְעֶקְרוֹן אֲרֵי בְהִיתַת
מִבֵּית רוּחְצָנֵיהּ וְיֵיבַד מַלְכָּא
מֵעַזָּה וְאַשְׁקְלוֹן לָא תִתֵּיתֵיב׃
ו וְיִתּוּבוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּאַשְׁדּוֹד
דַּהֲווֹ בָהּ כְּנוּכְרָאִין וַאֲבַטֵּיל
רְבוּת פְּלִשְׁתָּאֵי׃ ז וַאֲשֵׁיצֵי
אָכְלֵי דְמָא וְשִׁקְצָא מִבֵּינֵיהוֹן
וְיֵסוּף חֵילֵיהוֹן וְגִיּוֹרִין דִּי
יִשְׁתָּאֲרוּן בְּהוֹן יִתּוֹסְפוּן אַף אִינוּן עַל עַמָּא דַאֲלָהָנָא וִיהוֹן כְּרַבְרְבִין דְּבֵית יְהוּדָה
וְעֶקְרוֹן תִּתְמְלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּירוּשְׁלֵם׃

זכריה ט

אָדָם וְכֹל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וְגַם־
חֲמָת תִּגְבָּל־בָּהּ צֹר וְצִידוֹן כִּי
נ' געיה • כ' חָכְמָה מְאֹד׃ ג וַתִּבֶן צֹר מָצוֹר לָהּ
וַתִּצְבָּר־כֶּסֶף כֶּעָפָר וְחָרוּץ כְּטִיט
קל"ד • נ' מ"ה חוּצוֹת׃ ד הִנֵּה אֲדֹנָי יוֹרִשֶׁנָּה וְהִכָּה
וחד חסר ס' בַיָּם חֵילָהּ וְהִיא בָּאֵשׁ תֵּאָכֵל׃
נ' • נ' • נ' ה תֵּרֶא אַשְׁקְלוֹן וְתִירָא וְעַזָּה וְתָחִיל
נ' ובסגול ספ"ס מְאֹד וְעֶקְרוֹן כִּי־הוֹבִישׁ מֶבָּטָהּ
וְאָבַד מֶלֶךְ מֵעַזָּה וְאַשְׁקְלוֹן לֹא
כ' לא יבא תֵשֵׁב׃ ו וְיָשַׁב מַמְזֵר בְּאַשְׁדּוֹד
וְהִכְרַתִּי גְּאוֹן פְּלִשְׁתִּים׃ ז וַהֲסִרֹתִי
ג' חסר בליש' דָמָיו מִפִּיו וְשִׁקֻּצָיו מִבֵּין שִׁנָּיו
וְנִשְׁאַר גַּם־הוּא לֵאלֹהֵינוּ וְהָיָה
נ' ותסר וה' חסר בלישנא כְּאַלֻּף בִּיהוּדָה וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי׃

רשי

והלא בת פרעה בכלל היתה אלא שהיתה בת פרעה חביבה לו כנגד כולם אף כאן כל האומות יהיו להקדוש ברוך הוא וישראל כנגד כולם : (ב) וגם חמת תגבל בה . תשים גבולה בגבול ירושלים : צור וצידון : גם המה בנותיה אף על פי שחכמה מאד שנתחכמה מאד וסבורה להיות לעולם גברה בחכמתה : (ג) ותבן צור מצור לה . ואומרת מי יורידני לארץ : ותצבר כסף כעפר • ומתהללת בעשרה : וחרוץ . מין מראית זהב : (ד) הנה ה' • שהוא שליט על כל : יורישנה . לשון מוריש ומעשיר (שמואל א ב) : והכה בים חילה . והבליע בתוך ימים ממונה . יעלה עליה את הים ויכבשנה כמו שאמר יחזקאל : (ה) תרא אשקלון ; את מפלת צור ותירא ועקרון אף היא תירא : כי הוביש מבטה . שהית' נשענת על צור שהיתה ראש לבני עשו ועקרון אף היא לאדום כמו שאמרו רבותינו במסכת מגילה (דף ו ע"א) ותחילה היתה משל פלשתים : (ו) וישב ממזר באשדוד • וישב עם נכרי באשדוד הם ישראל שהיו בה נכרים • (ז) והסירותי דמיו מפיו . של עשו אלו בית במה שלהם שהיו זורקים שם דמי זבחיה' ויש פותרין שפיכת דמים שהיה שופך דמי ישראל : ונשאר גם הוא לאלהינו • אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבגלות : והיה כאלוף ביהודה . אלו סרסיאות וקרקסיאות שלהם שעתידים שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים : והיה כאלוף • לשון אלוף ולמוד : ועקרון . תהיה לישראל : כיבוסי • ירושלים

נכל המנחות דכוו' : תאכל ט' וסי' נמכר צו ובצפניה סימן ג' : ושקצו ג' חס' בליש' וסימן נמסר בנחום סימ' ג' :

תולדות אהרן וישב ממזר : קידושין עב (קידושין סח) : והסרותי • מגלה ו •

רדק

וכן הוא אומר זאת מנוחתי עדי עד אמר לו ומה אני מקיים ונבנתה העיר על תלה אמר לו שאינה עתידה לזוז ממקומ' אמר לו ומה אני מקיי' ורחבה ונסבה למעלה שעתידה ירושלם שתהא מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שצרה למטה ורחבה מלמעלה ושערי ירושלם עתידים להיות מגיעין עד דמשק וכן הוא אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק וגליות באות וחונות בתוכה שנאמר ודמשק מנוחתו : כי לה' עין אדם • כי באותן הימים יהיה עין כל אדם לה' לא לאלילים ולא לעצבים לפי' תהיה ארץ חדרך ודמשק ושאר המקומות הקרובות לארץ ישראל כמו צר וצידון וחמת וער"י פלשתים נכללות בערי יהודה ויהיו באמונת ישראל : וכל שבטי ישראל . כל שכן שבטי ישראל שיהיה עינם ולבם לה' או פי' וכל שבטי ישראל כלומר עין אדם יהיה לה' ולכל שבטי ישראל ללכת בדרכיהם כמו שאמר למעלה נלכה עמכם : (ב) וגם חמת . אמר וגם חמת שהיא עיר גדולה כמו שאמר חמת רבה והיא תוך לגבול ארץ ישראל כי הוא אחד מגבולי ארץ ישראל ואמר כי באותו הזמן תהיה חמת בתוך גבולה הוא שאמר תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד וכן צר וצידון שהם קרובים לה יהיו בתוך גבולה וטעם כי חכמה מאד על צור כמו שנזכר בפרשת צור בספר יחזקאל ופירש כי חכמה בעיניה בימים קדמונים ולא הועילה לה חכמתה אבל בזמן המשיח לא תבטח בחכמתה ותכנע לפני ישראל : (ג) ותבן . כי כשבנתה מצור לה בימים הקדמונים ותצבור כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות ולא הועיל לה כל זה : (ד) הנה ה' יורישנה . כלומר הורישה מכל גדולתה : והכה בים חילה • כמו שמפורש ביחזקאל וכשתזכור כל אלה תכנע בימות המשיח ואף על פי שהיו יושבים בה באותו הזמן אינם היושבים בה בימים הקדמונים נודע דבר צור לכל כי נכתב בנביאים וכתוב אבל שיושבים בה היום והיו שם באותו הזמן : (ה) תרא • מלרע הטעם ברי"ש אמר כשתראה אשקלון שנכנעה צור תכנע גם היא ויתכן לפרש כי צור וצידון טעמו למטה עם הפסוק שבא אחריו : ותבן צור . אמר חמת תגבל בה אבל צור וצידון תחשב לעמוד כנגד ישראל לפי שחכמה מאד בעיניה כמו שכתוב בספר יחזקאל וצידון היתה סמוכה לה ונמשכת אחריה לפיכך סמוכה אל צור ותבן תחשב להמלט בבנין שתבנה ובכסף וזהב שתאסף וכל זה יועיל לה כי הנה השם יורישנה : מצור . מגדל חזק וכן ויבן ערי מצורות וכן תרגם יונתן ובנת צור תוקפא לה וחרוץ כמו זהב וכן בירקרק חרוץ וכן תרגם יונתן ודהבא : הנה ה' יורישנה • ענין גרוש ושלות כמו מורים אותם מפניך והדומים לו וכן תרגם יונתן מתרך לה : והכה בים חילה . כל העושר והממון שבה שהיתה בוטחת בו יבא הים וישטוף אותו : והיא באש תאכל . והיא רוצה לומר העיר ובניניה ומגדליה הבצורות שהיתה בוטחת בהן תאכל אש מתוכה שתשרוף אותם : תרא : וכשתראה אשקלון כי צור נחרבה ביד האל תירא ותכנע לפני ישראל וכן עזה וכן עקרון : כי הוביש מבטה • והיא צור שהיו מביטים אליה וחושבים להנצל עמה בעבור חזקה מבטה שמ"ם בסגול והוביש ענין בושת ופירוש עם צור שהיו מביטים אליו יבושו כשיורישנו האל יתברך וי"ת פי' סובים על עקרון ופי' סובים עקרון ממבטה ותרגם ארי בהיתת מבית רוחצנה : ואבד מלך מעזה . מלכה שהיה בה באותו הזמן יאבד הוא והמלכות שלו כי לישראל תהיה : לא תשב באנשים . שיהיו שם באותו הזמן כי ישראל יהיו מיישבין אותה : (ו) וישב ממזר באשדוד • יש מפרשים שם אומה וי"ת ממזר מעריות ישראל שישבו לבדם בערי פלשתים ויבדלו מהקהל והנה אחז"ל כי אליהו יטהר הממזרים ויושיבם בקהל ה' ויש לפרשו בתסרון כף הדמיון וממזר כמו זר וכן לא יבא ממזר ושני הממי"ן נוספות כמו שני הממי"ן אשר במלת נהרסו ממגורות ופי' היושב באשדוד מפלשתים ישב בה כמו איש זר ונכרי כי תחת יד ישראל יהיו וזהו מה שאמר אחריו והכרתי גאון פלשתים : (ז) והסרותי דמיו מפיו • דרך משל כלומר מה שאכל ישראל וכלהו הוא דמיו ושקוציו ר"ל אבער רשעי לב שביניהם ונשאר גם הוא לאלהיו ומה שישארו מהם שיהיה לבם נכון לה' אשאיר אותו ויהיה כאלוף ביהודה ופי' גם הוא כמו שאר בני הנכר הנלוים אל ה' שנאמר עליהם והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי הנה הם כאלוף וכגדול שביהודה : ועקרון כיבוסי • תהיה עקרון כמו היבוסי יושב ירושלים שהיה יושב בתוך בני ישראל והיה למס עובד לכן כן יהיה בימות המשיח וזכר יסודה לפי שבה בית המקדש ובית התפלה ורז"ל פי' דמיו ושקוציו נכול שהם שרגילין

נו

מצודת ציון

כן אחז"ל : (ב) תגבל . מל' גבול : (ג) ותבן • מל' בנין : מצור . ענין מבצר וחוזק : ותצבר • ענין כרי וגל כמו שני צבורים (מ"ב י) : וחרוץ . מין זהב טוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים סח) : (ד) יורישנה . ענין שלות וגרושין • כמו ויורש ה' מפניכם (יהושע כג) : והכה • ר"ל ישקיע חילה . מל' חיל וגבאות עם : (ה) ותחיל . מל' חיל וחלחלה : הוביש • מל' בושה : מבטה מל' הבטה והסתכלות : (ו) גאון • ענין רוממות וממשלה : (ז) ושקוציו • מל' שקץ ותעב : כאלוף

מצודת דוד

ה' תהיה אז גם בארץ חדרך כמו בא"י כי גם היא תהיה אז מא"י : ודמשק מנוחתו • וגם דמשק תהיה מנוחתו ור"ל שכינת כבודו כי גם היא תהיה מארץ ישראל : כי לה' עין אדם וגו' . רוצה לומר לפי שאז עין כל אדם לעצמו יראה לה' וגם בהתאסף יחד כל שבטי ישראל ולכן תבוא עליהם הטובה ההיא : (ב) וגם חמת תגבל • תהיה מגבול ארץ ישראל ואליה תחשב ולא היא חמת המוזכרת בתורה בגבול ארץ ישראל אבל היא אחרת גדולה מאד כמ"ש ולכו משם חמת רבה (עמוס ו) : צור וצידון . גם צור וצידון הנספחת לה יכנסו בגבול א"י : כי חכמה מאד • מוסב על צור שהיא העיקר ור"ל אשר היא חכמה מאד וכאומר ולא תועיל בחכמתה לבל תכנס בגבול א"י : ותבן צור . עם כי צור בנתה לעצמה מבצר חזק להיות לה למשגב ואספה לצורך כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות וזה עזר רב להתחזק מול האויב : (ד) יורישנה • יגרשנה מארצה וחיל צבאות עמה . יכה בים ר"ל ישקיעם במי הים : והיא . העיר עצמה תשרף באש : (ה) תרא וגו' • אשקלון תראה מפלת צור ותירא לנפשה שלא יקרה לה כמקרה וגם עזה תראה ותחיל מאד : ועקרון . גם עקרון תחיל כי נתביישה מבטה ר"ל צור שהיתה מבטח אליה לעזרה נתביישה גם היא כי נתגרשה מארצה ואבד וגו' • ר"ל ומגורתם יבוא להם כי יהיה נאבד מושל מעזה ואשקלון לא תהיה מיושבת באנשים : (ו) וישב וגו' • בזמן הגאולה לא ישבו קבוצת הממזרים בתוך בני ישראל אבל ישבו לבדם באשדוד כי יש מרז"ל שאמרו אין ממזרים טהורים לעתיד לבוא ודרשו ממקרא הזה • או ממזר הוא מל' זרות ור"ל ישראל שממה .זרים ממנה הם ישבו בה : והכרתי וגו' . עוד לא ימשלו הם בארצם : (ז) והסירותי

וגו'

ח וְחָנִ֨יתִי לְבֵיתִ֤י מִצָּבָה֙ מֵעֹבֵ֣ר וּמִשָּׁ֔ב ב' כדוד
וְלֹא־יַעֲבֹ֧ר עֲלֵיהֶ֛ם ע֖וֹד נֹגֵ֑שׂ כִּ֥י ל' כתיב ה"א · כי־הס' י"א בנביאי'
עַתָּ֖ה רָאִ֥יתִי בְּעֵינָֽי׃ ט גִּילִ֨י מְאֹ֜ד ל' בטעם מלרע
בַּת־צִיּ֗וֹן הָרִ֙יעִי֙ בַּ֣ת יְרוּשָׁלַ֔͏ִם הִנֵּ֤ה
מַלְכֵּךְ֙ יָ֣בוֹא לָ֔ךְ צַדִּ֥יק וְנוֹשָׁ֖ע ה֑וּא ל' וחד נוסע
עָנִי֙ וְרֹכֵ֣ב עַל־חֲמ֔וֹר וְעַל־עַ֖יִר בֶּן־ ב' · ל'
אֲתֹנֽוֹת׃ י וְהִכְרַתִּי־רֶ֨כֶב מֵאֶפְרַ֜יִם
וְס֣וּס מִירוּשָׁלַ֗͏ִם וְנִכְרְתָה֙ קֶ֣שֶׁת
מִלְחָמָ֔ה וְדִבֶּ֥ר שָׁל֖וֹם לַגּוֹיִ֑ם וּמָשְׁלוֹ֙ ג' · ל'
מִיָּ֣ם עַד־יָ֔ם וּמִנָּהָ֖ר עַד־אַפְסֵי־אָֽרֶץ׃ ג' · ב'
יא גַּם־אַ֣תְּ בְּדַם־בְּרִיתֵ֗ךְ שִׁלַּ֤חְתִּי
אֲסִירַ֙יִךְ֙ מִבּ֔וֹר אֵ֥ין מַ֖יִם בּֽוֹ׃ יב שׁ֚וּבוּ ל'
לְבִצָּר֔וֹן אֲסִירֵ֖י הַתִּקְוָ֑ה גַּם־הַיּ֕וֹם ל'
מַגִּ֥יד מִשְׁנֶ֖ה אָשִׁ֥יב לָֽךְ׃ יג כִּֽי־
דָרַ֨כְתִּי לִ֜י יְהוּדָ֗ה קֶ֚שֶׁת מִלֵּ֣אתִי

ח וְאַשְׁרֵי בְּבֵית מַקְדְּשִׁי
שְׁכִינַת יְקָרִי וּתְקוֹף דְּרַע
גְּבוּרְתִּי כְּשׁוּר דְּאֶשָּׁא מוּקַף
לָהּ סְחוֹר סְחוֹר מִדְּעָדֵי
וּמִדְּתָאֵיב וְלָא יְעֲבַר עֲלֵיהוֹן
עוֹד שׁוּלְטַן אֲרֵי כְעַן גְּלֵית
גְּבוּרְתִּי לְאוֹטָבָא לְהוֹן ׃
ט בּוּעִי לַחֲדָא כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן
וּבוּעִי כְּנִשְׁתָּא דִירוּשְׁלֵם הָא
מַלְכֵּךְ אָתֵי לְגַוִיךְ זַכַּאי וּפָרִיק
הוּא עִנְוְתָן וְרָכֵיב עַל חֲמָרָא
וְעַל עִיר בַּר אֲתָן ׃ י וְאֶשֵׁיצֵי
רְתִיכִין מֵאֶפְרַיִם וְסוּסְוָן
מִירוּשְׁלֵם וְאִתְּבַר תְּקוֹף עָבְדֵי
קְרָב מַשִּׁירְיַת עַמְמַיָּא וִידִין
שְׁלָמָא לְמַלְכוּתָא וְיִשְׁלוֹט
מִיַּמָּא עַד מַעְרְבָא וּמִפְּרָת עַד
סִיְפֵי אַרְעָא ׃ יא אַף אַתּוּן דִּי
עַל דְּמָא אִתְגְּזַר לְכוֹן קְיָם
פְּרָקִית יַתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד
מִצְרָאֵי סַפֵּקִית צָרְכֵיכוֹן בְּמַדְבַּר צְדֵי הָא כְּגוּב רֵיקָן דְּלֵית מַיִן בֵּיהּ ׃ יב תּוּבוּ לְמֶהֱוֵי
כְּרַכִּין תַּקִּיפִין אֲסִירַיָּא דִּמְסַבְּרִין לְפוּרְקָנָא אַף יוֹמָא דֵין אֶשְׁלַח לְחַוָּאָה לְכוֹן דִּי עַל
חַד תְּרֵין בְּטַבְוָן דִּי אֲמָרֵית לְכוֹן אַיְתֵי לְכוֹן ׃ יג אֲרֵי תַקֵּיפִית קֳדָמַי דְּבֵית יְהוּדָה

מצבה חד מן שטה חדא דמשמשין בה בסוף תיבותא וסימן מצוין במס' רבת' בערך ב' : על חמור ב' וסי' על כל דבר פשע : עני ורכב · ואינון מן ג' זוגין תרין אל ותרין על וסי' נמסר במס' רבתא בערך אל : ומנהר ב' וסי' ומשלו מים עד ים · וירד מים עד ים :

תולדות אהרן גילי מאד . סנהדרין צח : הנה מלכך · ברכות נו : (עני ורוכב · סנהדרין צח זוהר ויחי אחרי : לבצרון · סנהדרין כב : מגיד משנה · (מגלה ע"א) :

רשי

ירושלים : (ח) וחניתי לביתי מצבה · אחנה אצל ביתי להגין עליה מן המעמידים מצבר ומשחית שלא יעיבו עליה תוגמתו וכל צבי' ומצודת' (ישעיה כט) ויש עוד לפתור מצבה כמו מצבא באל"ף : כי עתה ראיתי · צרתם בעיני א"ע שעד הנה הסתרתי פני מהם : (ט) הנה מלכך יבוא לך · אי אפשר לפותרו אלא על מלך המשיח שנאמר בו ומשלו מים ועד ים ולא מצינו מושל לישראל כזה בימי בית שני : צדיק ונושע · בה' : עני . ענותן : ורוכב על חמור · מדת ענוה היא : ועל עיר . כמו ועירים עשרה (בראשית לב) : (י) והכרתי רכב · שלא יהיו צריכין לם . ומשלו · וממשלו : מים ועד ים . מימא ועד מערבא לסוף העולם : ומנהר . פרת · (י"א) גם את חושבי עמו כמו שהוא צדיק ונושע כי בדם בריתך הרי נגאלתי לכם לעתיד וגם עתה מגלות בבל שאתם עכשיו בתוכם : בדם בריתך · בזכות דם הברית שנזרק עליכם בסיני הנה דם הברית אשר כרת : שלחתי אסיריך · מן הגלות : (יב) שובו לבצרון . לבתכם ולכבודכם אע"פ שאתם עתה ברשות מלכי פרס אתם אסירי התקו' אשר קויתם לי עד הנה למלאות דברי לקץ ע' שנה : גם היום מגיד משנה אשיב לך · עוד היום אני מגיד לך בשורה שנייה לבד זו של בנין ומה היא הגדה השנייה שאני שב לשנות לכם : (יג) כי דרכתי לי יהודה · סוף

אבן עזרא

מס כיבוסי שהיה בירושלם בימי דוד ואחריו שנתנו מס למלכי יהודה : (ח) וחניתי · מצבה · בה"א תחת א"לף וטעם אחנה ואגין מצבא שיבוא ומעובר והטעם אין איש שיבוא להרע לירוש' כי כל סביבותיה עובדי השם ועובדי ישראל וטעם כי עתה סוף דברי הנביא שראה זה עתה במראות בעיני הנבואה : (ט) גילי · זאת הגל' הפרש' והמפרשי' שהחלקו בה י"א כי זה המלך הוא משיח בן דוד וי"א משיח בן יוסף ורבי משה הכהן אומר כי הוא נחמיה התרשתא וכתוב בעזרא עלי מלך ביהודה ע"כ אמר עני ורוכב על חמור כי אם הבהמה לא הזכיר סוס מבלי יכולת כי עני הוא ולא דבר נכונה כי פחה היה ולא בקש לחם הפחה מישראל ובכל יום יאכלו רבים על שולחנו ואיך לא היה לו סוס ועוד מה טעם על בניך יון ובזמן נחמיה לא משלו יונים על ירושלם ולפי דעתי כי זה המלך יהודה בן חשמונאי שהיה גבור ככתוב ושמעון כהרב גבור וידו גברה על היונים ובתחלתו לא היה לו לא עושר ולא סוסים וכתוב בדברי קדמונינו דבר שמגיד' כי בעוני נעשה עד שהעשירו : (י) והכרתי · שלא היה להם סוס בימי תחת מלכות יון וטעם מאפרים הם הבאים מאשור כאשר פירשתי ואמר על זה המלך שיהיה באחרונה דובר שלום לגוים : ומשלו · וממשלתו על ים סוף ועד ים פלשתי' : ומנהר · פרת : עד אפסי ארץ · הוא המדבר שלום לגוים וזה גבול ארץ ישראל גם אמר בתחלה על זה המלך כי הוא צדיק ועל כן הוא נושע. ושב ואמר לישראל : (יא) גם . בעבור דם הברית אשר כרת השם עם יוצאי מצרים וי"א בעבור מצות המילה והטעם שילחו האסורים מכל מקום להתחבר אל החשמונים בהתגברם על יון : (יב) שובו · אומר הנביא שובו לירושלם שהוא בצרון כי שם החשמונים : גם היום . מגיד אחר מגיד וזהו משנה אשיב לך והטעם כפלים בא לראות מה יגיד המגיד : (יג) כי דרכתי לי · קשת הטעם כפול ועוררתי בניך ציון על בניך יון

רדק

בו העכו"ם י (ח) וחניתי לביתי מצבה . אהיה כמו מחנה לבית ישראל שהוא ביתי יהיה שמי להם כמו אם היה עמהם מחנה גדול שלא יפחדו עוד מצבא שיחנה עליהם ולא מעובר ושב שירע להם מצבה כתוב בה' במקום אל"ף : כי עתה ראיתי בעיני . עתה בזה הזמן שתהיה כל זאת ההבטחה ראיתי בעיני עניים וטלטולם בגלות בין האומות ואושיעם ואביא עליהם כל זאת הטובה ראיתי כמו וירא אלהים את בני ישראל והחכם רבי אברהם א"ע ז"ל פי' כי הם דברי הנביא אמר עתה ראיתי בעיני במראות הלילה בנבואה כל זה : (ט) גילי מאד בת ציון . גילי מלרע זכר ציון וירושלם כי היא ראש המלכות : צדיק ונושע היא · צדיק יהיה ובצדקתו יהיה נושע מחרב גוג ומגוג נושע פתח שהוא עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו : עני · כמו עניו וכת"י ענותן וכן אמר בנבואת ישעיה לא יצעק ולא ישא קנה רצוץ לא ישבור וגומר : ורוכב על חמור · לא מחסרון שהרי כל העולם יהיה ברשותו אלא מענוה ירכב על חמור ועוד להורות כי לא יצטרכו ישראל לסוסים ולרכב לפיכך אמר אחריו והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם : ועל עיר בן אתונות · כפל הענין במ"ש ועוד זכר עיר שהוא קטן בשנים כי היה הנבחר לרכוב וכן אמר על בני אבצן רוכבים על שלשים עירים : בן אתונות · ר"ל בן אחת האתונות וכן ויקבר בערי גלעד באחת מערי גלעד : (י) והכרתי . וכן אמר בנבואת מיכה והכרתי סוסים מקרבך והאבדתי מרכבותיך וזכר מאפרים ומירושלם לפי שהיתה נחלקת המלכות בימים הראשונים אבל בימי המשיח יהיו אחדים : ודבר שלום לגוים . ישפוט בין גוי לגוי אם יהיה ביניהם מלחמה כי כל הגוים יהיו נשמעים אליו : ומשלו מים ועד ים . פי' החכם רבי אברהם א"ע ז"ל מהים הדרומי הנקרא ים האדום עד הים הצפוני שהוא ים אוקינוס : ומנהר עד אפסי ארץ · מנהר היוצא מעדן שהוא בתחלת המזרח עד אפסי ארץ שהוא סוף המערב והנה ימשול בכל העולם : (יא) גם את . אמר כנגד כנסת ישראל כמו שאמר על המלך המשיח שיהיה נושע בצדקתו אמר גם את תהי נושעת בדם בריתך והוא דם המילה שהחזיקו בו ישראל בגלות יותר מכל המצות . מבור אין מים בו · זהו הגלות וי"מ בדם בריתך דם הברית אשר כרת ה' עם ישראל בסיני ורז"ל פירשו מים נבואה כדרך משל שנסתמה הנבואה בגלות ולא היה נביא אחר חגי זכריה מלאכי וכן מלאכי אומר בענין הנבואה הוי כל צמא לכו למים : (יב) שובו לבצרון · המפרשים פירשו ענין פרשה זו בבית שני ורז"ל פירשו פרשה ג"כ בבית שני אלא שתלו פסוק זה פ' בעתידה הכתובה למעלה ופי' שובו לבצרון שובו לאל יתברך שהוא מבצר ומגדל עוז : אסירי התקוה · בעבור שהיו בגלות והיו אסורים ומקוים לגאולה זה כמה שנים גם היום מגיד משנה אשיב לך אמר האל יתברך בבשורה אחרת קרובה יבשר לך הנביא המגיד שנים לראשונה שהגיד שהיתה עתידה והוא מה שהושיע

מצודת דוד

וגו' · ר"ל אתן בלבו שלא ישתה עוד דם ושלא יאכל עוד בשר מה שהורגל בהם כי ישוב להאמין בה' ובתורתו : ונשאר וגו' · גם הוא ישאר באמונת אלהינו כשאר הגרים : והיה · כל פלשתים בכללה תהיה כאיש לומד התורה אשר ביהודה כי גם המה ילמדו התורה : ועקרון כיבוסי · עקרון תשוב להיות כמו יבוס היא ירושלים ר"ל אנשים יהיו נקיי הדעת כאנשי ירושלים : (ח) וחניתי לביתי · אשכין סביב לביתי להגן מצבא חיל עם מן העובר ושב דרך עליו ולא יעבור עוד על ישראל מי הנוגש לעבודה כאשר היה מאז כי עתה ראיתי בעיני להשגיח עליהם בעין חמלה עם כי עד הנה הסתרתי פני מהם : (ט) הריעי · תרועה של שמחה : הנה מלכך · זה מלך המשיח : צדיק · במעשיו יהיה צדיק ובמלחמותיו יהיה נושע ומוצלח : עני · יהיה מוכנע וירכב על חמור או על עיר בן אתונות והוא מדת ענוה : (י) והכרתי · אז אבטל רכב וסוס וקשת מלחמה כי לא תהיה אז מלחמה ואין צורך לא לקשת ולא לרכב וסוס : ודבר שלום לגוים . המלך המשיח לא יכניע את כולם ע"י מלחמה כ"א בדברי שלום יכניעם להיות סרים למשמעתו וזה יהיה העיקר והמלחמה טפלה לו : ומשלו · ממשלתו תהיה מים הדרומי שנקרא ים האדום עד ים הצפוני הוא ים אוקיינוס : ומנהר · היוצא מן העדן שהוא תחלת המזרח : עד אפסי ארץ · עד סוף המערב : (יא) גם את · ר"ל כמו שהמשיח אשר בעבור

צדקתו

מצודת ציון

כאלוף · ענין למוד כמו פן תאלף ארחותיו (משלי כב) : כיבוסי · היא ירושלים : (ח) מצבה · כמו מצבא באל"ף : נוגש · דוחק ולוחץ : (ט) הריעי · מל' תרועה : עני · ר"ל מוכנע ועניו וכן עם עני תושיע (תהלים יח) : עיר · כן יקרא החמור בעודו קטן כמו ועירים עשרה (בראשית לב) : אתונות · כן תקרא נקבת החמור וכן ואחת האתונות (מ"ב ד') : (י) אפסי · קצות כי בקצה הארץ היא אפס וכלה : (יא) שלחתי כמו אשלח עבר במקום עתיד כדרך הנבואה בהרבה מן המקומות : אסיריך · ענין קשירה : (יב) לבצרון · מל' מבצר : משנה · ענין כפל כמו וכסף משנה (בראשית מ"ג) : אשיב · מל' השבה ומענה : (יג) דרכתי · הדרך לדרוך ברגל על הקשת למותחו

ל׳ אֶפְרַיִם וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל־
בָּנַיִךְ יָוָן וְשַׂמְתִּיךְ כְּחֶרֶב גִּבּוֹר :
ר״ג יד וַיהוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק
זקף קמץ חִצּוֹ וַאדֹנָי יְהוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע
וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן : טו יְהוָה
צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם וְאָכְלוּ וְכָבְשׁוּ
אַבְנֵי־קֶלַע וְשָׁתוּ הָמוּ כְּמוֹ־יָיִן
ב׳ חד מ״נ בכתיבו וּמָלְאוּ כַּמִּזְרָק כְּזָוִיּוֹת מִזְבֵּחַ :
ל׳ טז וְהוֹשִׁיעָם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם
ז׳ רפין הַהוּא כְּצֹאן עַמּוֹ כִּי אַבְנֵי־נֵזֶר
ל׳ מִתְנוֹסְסוֹת עַל־אַדְמָתוֹ : יז כִּי מַה־
ג׳ ומ״ל טּוּבוֹ וּמַה־יָּפְיוֹ דָּגָן בַּחוּרִים וְתִירוֹשׁ
ל׳ וכ״כ יְנוֹבֵב בְּתֻלוֹת :
י א שַׁאֲלוּ מֵיְהוָה מָטָר בְּעֵת
ל׳ מַלְקוֹשׁ יְהוָה עֹשֶׂה חֲזִיזִים וּמְטַר־

כְּקֶשֶׁת מְתִיחָא בְּבֵית אֲזֵינִין מַלֵּית גְּבוּרָא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאַגְבַּר בְּנָךְ צִיּוֹן עַל בְּנֵי עַמְמַיָּא וַאֲשַׁוֵּינָךְ כְּחַרְבָּא בְּיַד גִּבָּרָא : יד וַיְיָ עֲלֵיהוֹן יִתְגְּלֵי וִיהוֹן נָפְקִין כְּבַרְקִין פִּתְגָמוֹהִי וּמִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּשִׁפְּרָא יִתְקַע וִידַבַּר בְּעַלְעוֹל רוּחַ מַדְרוֹמָא : טו יְיָ צְבָאוֹת יְרַחֵם עֲלֵיהוֹן וְיִשְׁלְטוּן בְּעַמְמַיָּא וְיִקְטְלוּנוּן וּשְׁאָרְהוֹן יְגַמְרוּן כְּמָא דְשָׁדָן אַבְנָא בְּקִלְעָא וְיִבְזוֹן יַת נִכְסֵיהוֹן וְיִסְבְּעוּן מִנְהוֹן כְּשָׁתֵי חֲמַר וּתְהֵי נַפְשְׁהוֹן מַלְיָא תַפְנוּקִין כְּמִזְרַק דְּמַלֵּי סוּלְתָּא וּמְשַׁח וִיהוֹן מְזַהֲרִין כִּדְמָא דִמְזַהַר עַל כּוֹתְלָא דְמַדְבְּחָא : טז וְיִפְרְקִינוּן יְיָ אֱלָהָהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא עַלוֹ׳ כסיפרא׳ דְאִתְבַּדָּרוּ כְּעָנָא עַמֵּיהּ אֲרֵי יִבְחֲרִינוּן כְּאַבְנֵי אֵיפוֹדָא וִיקָרְבִינוּן לְאַרְעֲהוֹן : יז אֲרֵי מַה טָב וּמַה יָאֵי אוּלְפַּן אוֹרַיְתָא לְנַגְדַיָּא וְדִין דִּקְשׁוֹט מִתַּקַּן בִּכְנִשְׁתָּא : א שְׁאִילוּ מִן קֳדָם יְיָ מִטְרָא בְּעִדַּן

תולדות אהרן בשופר יתקע : ר״ה לג (תענית כה) : ומלא כמזרק • פסחים סד זבחים נד : אבני נזר׳ מגלה יב :
ינובב בתולות : יומא עו ב״ב יב : שאלו מה׳ תענית ט : חזיזים • (תענית כו) :

רשי

סוף שאנטיוכס יפול המלוכה מיד מלכי פרס וידעו לכם ואני אדרוך יהודה להיות לי כקשת מלחמה וילחמו באנטיוכ׳ בימי החשמונאים : קשת מלאתי אפרים • מקרא קצר הוא כמו קשת מלאתי יד אפרים כמו (מ״ב ט) ויהוא מלא ידו בקשת אפרים יהיה לי כאשפה מלאה חצים : ועוררתי בניך ציון • על חיל אנטיוכס : (יד) וה׳ עליהם יראה . בספר יוסיפון מליט בעם הסית נראה מופת לאנשי ירושל׳ : בשופ׳ יתקע ירעם : בסערו׳ תימן . לסער את אנשי תימן הם חיל אנטיוכס ויש מרבותי׳ שאמרו על ארם לעיל : (טו) ואכלו • את אויביהם • וכבשו : תחתיה׳ אבני קלע • הם הטעו״ס שהם מלומדי קשת ולקלע באבן : ושתו • והמו כמו יין הסית בקול שאון והמה כמו השותים שתויי יין : ומלאו נפשותם כל טוב : כמזרק • שמלא דם לפני המזבח : כזוית מזבח . שמנסכין שם יין ושין שם עליו כמו שאמרו במסכת סוכה לשון שבועה ל׳ שכרות : (טז) כצאן עמו • כצאן שהוא מעלים להיות לו לעם : כי אבני נזר • כי הבאים בני החשמונאים המתפארים באבני נזר בטורי חושן האפוד יהיו מתנוססים בניסים על אדמתן : (יז) כי מה • רב : טובו • הגפן של אותו הדור : דגן בחורים . הנותן כח לבחורים : ותירוש • אשר ינובב בתולות בניב שיר ושמחה ויש פותרין אשר ינובב וינמח בקרקע בתולה והוא יין משובח : (א) שאלו מה׳ מטר • אם

אבן עזרא

יון ושמתיך הנה שעוררתיך כחרב גבור : (יד) וה׳ • וככה השם יראה על יהודה ואפרים וטעם כברק חצו בעבור שהזכיר קשת מלאתי אפרים וטעם בשופר שישמע זה שיקבץ ישראל אל החשמונים : בסערות תימן • רוח דרומית : וה׳ עליהם • על החשמונים : (טו) וכבשו • מגלגלי׳ ולא יועילו להם לאויבי׳ אבני קלע במגלגליהם וטעם אבני קלע שרי יון וטעם ושתו שישפכו דמי הקולעים במזרק שבו יזרק הדם על המזבח בזווים והטעם כפול : (טז) והושיעם • כצאן עמו • ביד משה בעמדו על הים שנא׳ נחית כצאן עמך ביד משה וכו׳ ובעבור שהזכיר אבני קלע אמר כי אלה החשמונים הם אבני נזר ותפארת מתנוססות . שהם נראות כנס על אדמת השם גם נכון הוא להיות אבני רמז להיותם כהני׳ גדולים : (יז) כי • אז ישמחו הבחורי׳ והבתולות לגן ולשתות יין אחרי שעודתם וזהו כי מה טובו של ביום ההוא הנזכר למעלה : דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות • מגזרת ינובון בשיבה והנכון מגזרת ניב שפתים והפועל יוצא כמו שובב יקומם : (א) שאלו . עושה חזיזים : כמו לחזיז קולות הטעם

יראת י״ג וסי׳ נמסר בסדר בא אל פרעה : המו ג׳ וסי׳ ושתו המו כמו יין • על כן המו מעי לו . המו גוים מטו ממלכות • ומעי המו עליו • בכל ספרי המסרה מוג״ה ג׳ המו ונמצאו ד׳ אבל נ״ל כי הם ג׳ מלרע וא׳ מלעיל והוא המו גוים מטו ממלכות: עש׳ כ״ב פתחין וסי׳ נמסר במלכים ב׳

רדק

שהושיע האל יתברך לישראל מידי יון בבית שני ע״י מתתיה בן יוחנן כהן גדול ובניו ולפי דעתי כי כל הפרשה עתידה והסרנו אותה תחלה על דעת המפרשים בבית שני : (יג) כי דרכתי. שבט יהודה יהיה קשתי ואדריך אותו על יון כלומר ביהודה אלחם עם יון : מלאתי אפרים • כמו מלא ידו בקשת והוא מתיחת הקשת בכל כחו לירות החץ וזכר אפרים אע״פ שבבית שני לא היה שבט אפרים ולא שאר השבטים הנה נשארו בארץ אחר גלות השבטים בימי הושע בן אלה מועטים כאשר מצאנו בדברי יאשיהו מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל והם גלו עם שבט יהודה ובנימן לבבל ושבו עמה׳ בשובם : ועוררתי בניך ציון על בניך יון • אעורר אותם עליהם ואתן בהם כח וגבורה וזהו שאמר ושמתיך כחרב גבור : (יד) וה׳ עליהם יראה • כלומר ה׳ ילחם להם : בשופר יתקע . כאלו בשופר יתקע כדרך הנלחמים : והלך בסערות תימן • ילך על בני יון כמו רוח סערה כמו שכתוב ה׳ בסופה ובסערה דרכו וזכר תימן שהיא פאת דרום כי משם תבא רוח סערה כמו שכתוב מן החדר תבא סופה והוא רוח דרום כמו שכתוב וחדרי תימן וכן תרגם יונתן וידבר בעלעול רוח דרומא : (טו) וה׳ צבאות יגן עליהם . על יהודה ואפרים שזכר : ואכלו וכבשו אבני קלע . ולא די שיגן עליהם שלא יכבשו אויביהם אלא הם יאכלו אויביהם ויכבשו אותם הנותרים לעבדים ולשפחות וכנה בני יון אבני קלע בשם אבני חנם שקולעים בהם הקלעים לפי שכנה בני יהודה בהפכם אבני נזר שהם אבנים טובות ומרגליות שמשימין אותם בעטרה : ושתו והמו כמו יין • ר״ל ושתו דמי האויבים ויהמו עליהם כמו אם ישתו יין וכא על דרך וכעסים דמם ישכרון והמיה על היין כמו שאמר שכרו ולא יין המו ולא שכר : ומלאו כמזרק כזוית מזבח . יהיו מלאים מדם האויבים כמזרק שמקבלים בו דם הקרבנות או כמו זוית המזבח שזורקין בהם הדם : (טז) והושיעם כצאן עמו כמו שמושיע אדם צאנו בכל כחו כן יושיע עמו כי הוא צאנו וי״מ כמו שהושיעם ע״י משה שהיה רועה אותם כצאן כמו שנא׳ נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן : כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו • כי יהיו יהודה ואפרים כמו אבני נזר מתנוססות ומתרוממות על אדמתו שהיא אדמת הקדש מתנוססות מתרוממות וכן נתתי ליראיך נס להתנוסס וכן נס ענין גבהות ורוממות כי נושא הנס מגביה ומרומם אותו על ראש העם : (יז) כי מה טובו ומה יפיו . אמר מה טוב יהיה פרי ארצכם מה טובו ומה יפיו של הדגן והתירוש המגדל והמנובב בחורים יפים ובתולות יפות כאלו שיהיו בזמן ההוא : (א) שאלו . כאמן ההוא אם תשאלו מהשם יתברך מטר בעת מלקוש ה׳ עושה חזיזים מיד ישמע תפלתכם ויעשו חזיזים ויתן מטר

מצודת ציון

למותחו היטב לירות למרחוק : קשת • בקשת : מלאתי • הם כלמון יאמר על אחיזת הקשת בכח כמו ויהוא מלא ידו בקשת (מ״ב ט) : ועוררתי • מל׳ התעוררות : (טו) וכבשו • ענין לחיצה בחזקה כמו ולכבוש לעבדים (ירמיה לד) : אבני קלע • האבנים הנזרקים בכף הקלע והוא הכלי המיוחד לזה : המו • מל׳ המייה : כמזרק • הוא הספל : כזויות • כקרנות : (טז) נזר • כתר כמו את הנזר (מ״ב י״א) : מתנוססות • מל׳ נס והוא ענין הרמה כמו נס להתנוסס (תהלים ס) : (יז) מה טובו • מלת מה יורה על הפלגת הרבוי כמו מה רב טובך (שם ל״א) : ותירוש • ענבי היין : ינובב • ענין דבור כמו ינוב חכמה (משלי י׳) : (א) שאלו • ענין בקשה : מלקוש • כן יקרא המטר

מצודת דוד

צדקתו יהיה נושע ומוצל במלחמותיו כן גם אתה ישראל בכלל בעבור זכות דם בריתך היא מצות מילה שהחזקת בה בהיותך בגולה בזכות זה אשלח אסיריך מבור אשר אין בו מים ר״ל אוציאך מעומק הגלות והמשיל הגלות לבור שאין בו מים לפי שבבור כזה מצויים נחשים ועקרבים המזיקים וכן הם בגולה בין הבבליים המריעים להם : (יב) שובו לבצרון : והנה אמר להם שובו לירושלים עיר מבצרכם אתם האסורים בתקוה ר״ל המקווים לה׳ בכל זמן כאלו קשורים בתקוה ולא תחפרו ממנה והוא ענין מליצה : גם היום • ר״ל כמו בגאולת מצרים שבתחי לך כפלים והנקמה בהם כן גם היום אמנה ואשיב לך מגדה כפולה לך הגאולה והנקם בבבליים : (יג) כי דרכתי לי • את יהודה אדריך לי כקשת ר״ל הוא יחשב לי לכלי זיין לנצח בבליים על ידו : מלאתי אפרים • עשרת השבטים הקרואים בשם אפרים בו אמלא כל ידי במלואה כאלו היה קשת לירות בו בכח רב והוא ענין מליצה : ועוררתי בניך ציון • אתה ציון אעיר את בניך להלחם על בניך יון ועל מלחמת גוג ומגוג יאמר כי עמו יבואו כל אומות כמ״ש בני יפת גומר ומגוג ומדי וגו׳ (בראשית י) : ושמתיך • אני אשים אותך ישראל להיות כחרב של גבור ההורגת ומשכלת כי תהרוג בהם הרג רב : (יד) וה׳ עליהם • ה׳ יגלה עליהם לעזרתם בענין גבורות ומיד יצא על האויב חץ קל ומבהיק כברק : בשופר יתקע • כגבור התוקע במלחמה והוא ענין משל : והלך • ילך בגבורה סוערת כסערה ההולכת בסערות תימן אשר היא סוערת בכח : (טו) יגן עליהם • אז יגן על ישראל שלא יהיו נלקים מעמהם ועוד הם יאכלו וישחיתו ויכבשו את אבני הקלע ועל שרי אנטיוכס יאמר ולפי שהמשיל למעלה בענין את שרי יהודה ואפרים לאבני נזר שהם אבנים יקרות לכן המשיל שרי יון לאבני קלע שמשימים אותם בכלי הקלע להיותם נזרקים : ושתו והמו • ישתו דמם ויהמו בקול המייה כמו שותה היין כמ״ש הומה שכר (משלי כ) : ומלאו כמזרק • יהיו מלאים מדם ההרוגים כמזרק המלא מדם הזבחים : כזויות מזבח • הם הקרנות המלאים ממתן דמי הקרבנות : (טז) כצאן עמו • ר״ל כמו הצאן הבוטח מהרועה כן יהיה עמו מושעים מאתו ית׳ : כי אבני נזר • כי שרי יהודה ואפרים המשולים לאבני יקר המשימים בנזר הם יתרוממו על אדמתו בהיותם בארצו : (יז) כי מה טובו • כי מה מאד יתרבה טובו ויופיו של אדמתו : דגן בחורים • ר״ל מרבית הדגן אשר תצמח הארץ יוסיף כח ואומץ אל הבחורים ומרבית היין יפתח פי הבתולות לדבר שירות וזמירות עם כי מדבק לטעם בדבור אבל ירבה משמחה ינובב ע״ דברי שיר וזמר : (א) שאלו מה׳ מטר • כאלו יאמר אל בני הדור ההוא במה הדבר ושאלו מה׳ מטר

רשי

את הגשם : חזיזים . עננים מגידים מטר : לאיש עשב בשדה . בשביל איש אחד ובשביל עשב אחד שצריך למטר : (ב) כי התרפים . והקוסמים שקר והחלומות אשר הטעו את אבותיכם לאמר חלמתי והיו מחזיקים ידיהם למרוד בהקב"ה דברו און והבל דברו לאמר שלום ואין שלום : על כן נסעו . אבל אני נביא להם באמת : יענו . יתכנעו כמו לענות מפני ה' עוני : (ג) על הרועים חרה אפי . על מלכי נבוכדנצר וסנחריב : ועל העתודי' . על שריהם וכן ת"י ועל מלכיא הוה רוגזי ועל שלטוניא אנא מסער ועכו"ם נמשלו לעתודי' והצפיר והשעיר מלך אנטיוכס (דניאל ח) והכונה לפרש הענין שלא במלכי עכו"ם יאמר העתודים לשון שרים כמו עורר לך רפאי' כל עתודי ארץ (ישעיה יד) : כסוס הודו במלחמה . כסוס אשר יוכל הודו במלחמה : (ד) ממנו פנה . מהם מלכיהם מהם שריהם מהם לוחמי מלחמותם : (ה) והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות במלחמה . הכי מקרא זה מסורס והיו במלחמה הולכים ודורכים אנשים כגבורים הבוסים טיט חוצות בוסים דורסים כמו יבוס קמינו (תהלים מד) בוססו את חלקתי (ירמיה יב) : והובישו . בית יהודה את רוכבי הסוסים שבאים להלחם בם : (ו) וגברתי את בית יהודה' במלחמת היוני' : ואת בית יוסף אושיע . במקום שגלו שם בחלח ובחבור בימי סנחריב : והושבותים . כמו והושבתים ל' ישיבה : והיו כאשר לא זנחתים . כאלו לא זנחתים מעולם

אבן עזרא

שהעם בהתגבר יד החשמונים יהיה להם שבע גדול : (ב) כי . האומרים לא יבוא מושיע לישרא' שכל ינחמו גרי ישראל על כן נסעו ישראל וברחו מירושלם לפני מלחמות החשמונים ויענו לשואלים למה תברחו כי אין רועה לישראל מישראל : (ג) על . הפרשה דבוקה היא והרועים הם מלכי יון שהיו מושלים על ישראל : כסוס . נודע שירא' הודו : (ד) ממנו . המשיל יהודה לעץ חזק שממנו פנה ויתד וקשת והטעם כי לא ימשול זר בהם : (ה) והיו כגבורים . רוכבי סוסים כי הם לא היו רגילין לרכוב על סוס כאשר הזכיר כי יכרת הסוס מירושלם : (ו) וגברתי יהודה ויוסף הם הבאים מאשור אל בית שני : והושבותים . מלה מורכבת מן והשיבותים והושבתים כמו שבועות . ימים מן שבעת ושבוע

גֶּשֶׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה׃
ב כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ־אָוֶן וְהַקּוֹסְמִים ל' מ"ל ול' חסר
חָזוּ שֶׁקֶר וַחֲלֹמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ
הֶבֶל יְנַחֲמוּן עַל־כֵּן נָסְעוּ כְמוֹ־צֹאן
יִעֲנוּ כִּי־אֵין רֹעֶה׃
ג עַל־הָרֹעִים חָרָה אַפִּי וְעַל־
הָעַתּוּדִים אֶפְקוֹד כִּי־פָקַד יְהוָה
צְבָאוֹת אֶת־עֶדְרוֹ אֶת־בֵּית יְהוּדָה
וְשָׂם אוֹתָם כְּסוּס הוֹדוֹ בַּמִּלְחָמָה׃
ד מִמֶּנּוּ פִנָּה מִמֶּנּוּ יָתֵד מִמֶּנּוּ קֶשֶׁת
מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ יֵצֵא כָל־נוֹגֵשׂ יַחְדָּו׃
ה וְהָיוּ כְגִבֹּרִים בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת
בַּמִּלְחָמָה וְנִלְחֲמוּ כִּי יְהוָה עִמָּם
וְהֹבִישׁוּ רֹכְבֵי סוּסִים׃ ו וְגִבַּרְתִּי
אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־בֵּית יוֹסֵף
אוֹשִׁיעַ וְהוֹשְׁבוֹתִים כִּי רִחַמְתִּים וְהָיוּ
כַּאֲשֶׁר לֹא־זְנַחְתִּים כִּי אֲנִי יְהוָה

לְקִישׁ יְיָ עָבֵיד רוּחָא וּמַחֵית
מִטְרָא לִבְנֵי אֱנָשָׁא לְמִתַּן
לְהוֹן עֲבוּרָא לְמֵיכַל וְעִסְבָּא
לִבְעִירָא בְּחַקְלָא : ב אֲרֵי
פָלְחֵי צַלְמַיָא מְמַלְלִין אוֹנָס
וְקוֹסְמַיָא מִתְנַבַּן שְׁקַר וּנְבִיֵי
שִׁקְרָא בִּנְבוּאַת שִׁקְרֵיהוֹן
שִׁקְרָא מְמַלְלִין לָא מִדַּעַם
מְנַחֲמִין עַל כֵּן אִתְבַּדָּרוּ
כְּבַדּוּר עָנָא גְלוֹ אֲרֵי לֵית
מַלָּךְ : ג עַל מַלְכַיָא הֲוָה
רוּגְזִי וְעַל שִׁלְטוֹנַיָא אֲנָא
מַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן אֲרֵי
דְכִיר יְיָ צְבָאוֹת יַת עַמֵּיהּ יַת
דְבֵית יְהוּדָה וִישַׁוֵּי יַתְהוֹן
כְּסוּסֵי תַּקִּיף דְּזוֹתַן בִּקְרָבָא :
ד מִנֵּיהּ מַלְכֵּיהּ מִנֵּיהּ מְשִׁיחֵיהּ
מִנֵּיהּ תְּקוֹף קְרָבֵיהּ מִנֵּיהּ
יִתְרַבּוּן כָּל פַּרְנָסוֹהִי כַּחֲדָא :
ה וִיהוֹן גִּבָּרֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל
דָּיְשִׁין קְטִילֵי עַמְמַיָא בְּטִין
שׁוּקִין בִּקְרָבָא וְיַגִּיחוּן קְרָב
אֲרֵי מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעְדְּהוֹן וְיִבְהֲתוּן רָכְבֵי סוּסְוָן : ו וְאַגַּבַּר יַת דְּבֵית יְהוּדָה וְיַת דְּבֵית
יוֹסֵף אֶפְרוֹק וְאֶכְנוֹשׁ גָּלְוָתְהוֹן וְאֶרְחַם עֲלֵיהוֹן וִיהוֹן כִּדְלָא טַלְטֵלְתִּינוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ

סים ז' : אפקוד ה' מ"ל וסימ' נמסר בסדר שמות וביחזקאל סימ' כ"ג : ממנו פנה חד מן י"א זוגין מתחלפי' בטעם חד זקיף לרומא וחד' נחית לתהומא וסימ' בלשון ארמי שמואל עבד אורית' דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממליל בגלותא . ופי' בסדר

תולדות אהרן ותלומות' ברכות כב :

רדק

מטר והחזיזים יהיו עם המטר וכן אמר ודרך לחזיז קולות והם' אותם שמבהיקי' בעת המטר לפני בא הרעם והוא מגזרת חזה-ורז"ל פי' כמו ענן ומה שאמר בעת מלקוש שהוא המטר האחרון שהוא בימי ניסן כלומר אפי' באחרונה אם יצטרכו למטר יתן להם ויגדל העשב מהרה : ומטר גשם . בסמיכות אדמת עפר מטיע היון ר"ל רבוי המטר יתן לאותם שיהיו בזמן ההוא : לאיש עשב בשדה . לכל אחד מהם יתן לו עשב בשדהו ורז"ל פי' כי בזמן שישראל עושים רצונו של מקום יעשה הוא רצונם ואם יצטרך איש אחד לבדו מטר ולא האחרים יתן לו לבדו מטר ואם יצטרך איש לעשב אחד בשדהו או בגנו ולא יצטרך לעשב אחר יתן לאותו העשב לבדו מטר כמו שאמר אחד מן החסידים האי משרא בעי מטרא והאי משרא לא בעי מטרא : (ב) כי התרפים . אז יכירו כי התרפים דברו און כי יראו כי הנבואות שאמרו נביאי האמת נתקיימו הרעות נתקיימו בחרבן הארץ והנחמות נתקיימו בזמן ההוא יכירו אז כי בעלי התרפים שהיו מתעים אותם קודם חרבן הארץ וכן הקוסמים ונביאי השקר בחלומותיהם שהיו אומרים להם קודם החרבן שלום יהיה לכם יכירו אז כי הבל ינחמון והכל היה שקר ואון והבל : על כן נסעו : נסעו וגלו מארצם כמו הצאן אשר אין להם רועה : יענו כי אין רועה . יענו יכנעו וכן והמחזים לא יענה ענין הכנעה : (ג) על הרועים . מלכי אנטיוכס שלאו את ישראל לפני יום שקמו בית חשמונאי עליהם ואחר שהמשיל ישראל לצאן המשיל המלכים השולטים לרועים או לעתודים ההולכים לפני הצאן והצאן אחריהם : אפקוד . עונש עליהם : כי פקד . זכר עניים ולחצם ואמר להושיעם : את עדרו . לא יניחם ביד הרועים עוד : ושם אותם כסוס הודו במלחמה . כמו הסוס שירא' כחו וגבורתו במלחמה : שכ' עליו וישיש בכח יצא לקראת נשק : (ד) ממנו פנה . פנה הוא משל על ראש העם ; כמו שאמר התיצבו הגש כל פנות העם שר"ל ראשי העם ר"ל שלא יהיה עליהם ראש מיון : יתד . הוא הפקיד . וכן אמר ותקעתיו יתד במקום נאמן : קשת מלחמה . שלא יצטרכו לעזר עם אחר אלא ידיהם רב להם : יצא כל נוגש יחדיו . שיהיו נוגשים בשונאיהם : (ה) והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות . ישראל יהיו כמו גבורי יון שהיו מתחלה ויהיו בוסים ורומסים אויביהם בתוך טיט חוצות : במלחמה . באותם מלחמה שילחמו עמם : והובישו רוכבי סוסים האויבים שבאו עליהם רוכבי סוסים יהיה להם בשת שישראל ילחמו והם רגליים : (ו) וגברתי . אתן להם גבורה אל אויביהם : והושבותים . מלה מורכבת מן והושבתים מן ישב ומן השיבותים מן שוב ושני הענינים נכונים כאן ר"ל כי ישיבם אל ארצם ויושיבם שם בהשקט ובבטחה

מצודת דוד

במטר המאוחר כמו יורה ומלקוש (דברים י"א) : חזיזים . עננים כמו ודרך לחזיז קולות (איוב כח) : ומטר גשם : כפל המלה בשמות נרדפות וכן אדמת עפר (דניאל יב) : (ב) התרפים . עשוים הם בצורת אדם ומדברים עתידות ע"י כשוף : און . שקר ודבר תוהו : והקוסמים . הם חוזי הכוכבים : חזו . ראו : יענו . ענין הכנעה כמו מאנת לענות (שמות י') : רועה . ר"ל מנהיג : (ג) העתודים . הם הזכרים מן העזים ויאמר על השרים בדרך משלה : אפקוד . ענין זכרון : הודו . ענין הדר ואמצות הלב : (ד) פנה . זווית : יתד . מסמר : נוגש . דחק ולוחץ : (ה) בוסים . ענין רמיסה ברגל כמו יבוס צרינו (תהלים ס') : והובישו . מלשון בושה : (ו) והושבותים . היא מלה מורכבת מן הושבה ומן יושבת בהשקט מל' בשובה ונחת (ישעיה ל) : זנחתים

מצודת ציון

מטר בעת ירידת המלקוש כי אז יש בו צורך רב והראו הנשיאי' יעתר להם ויעלה עננים עם כי לא יורה הטבע עליהם ויתן להם מטר להצמיח לכל איש עשב בשדהו וכאומר הנה בזה תדעו שאתם דבוקים במקום והוא משגיח בכם למלאות מחסורכם : (ב) כי התרפים . כאומר שלא יפה עשו אבותיכם שעסקו בתרפים וקוסמים ובחלומות כי התרפים דברו און ודבר תוהו והקוסמים ראו שקר ובעלי החלומות ידברו שוא : הבל ינחמון . מה שנחמו אותם לאמר שלום יהיה לכם אל תיראו הנה הוא הבל כי לא כן היה : על כן . הואיל ועסקו בהם נסעו מארצם ללכת בגולה כמו צאן בהרועה מסיעם ממקומם בע"כ : יענו . היו מוכנעים אל האויב כי לא היה להם מנהיג טוב לסוליכם בדרך הישר ולכן באו בדרכם ובגמול זה היו מוכנעים אל האויב : (ג) על הרועים . ר"ל עתה בבוא הגאולה חרה אפי על הרועים הם הבבליים שרעו להם : ועל העתודים . על שרי הבבליים אזכור עונם לשלם גמול : כי פקד . כי זכר ה' את עדרו הם בית יהודה לנקום נקמתם מיד הבבליים : כסוס הודו במלחמה . בעת ילחמו ישים ה' אותם אמיצי לבב כמו הסוס המראה הודו ויוצא לקראת נשק : (ד) ממנו פנה . מיהודה ישים המלך המשובח בעם כמו האבן הפונה בפנת הבית שהוא המשובח שבכולם על כי הוא נראה משני הצדדים ובלשון הזה נאמר על ישראל בכללם כמ"ש אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה (תהלים קיח) : ממנו יתד . זה הלשון יאמר על הפקיד וממונה שהכל תלוי בו וכן נאמר בכ"ב בממונה על הבית ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעיה כב) : ממנו קשת מלחמה . ר"ל לוחמי מלחמתו יהיו ממנו ולא יצטרך לעזרה : כל נוגש יחדיו . כל נוגשי לעבודה כולם יחדיו יצאו ממנו : (ה) והיו כגבורים וגו' . ר"ל עם כי הם חלשים יהיו כגבורים הרומסים בחמתם בתוך הטיט המושלך בחוצות : ונלחמו . ר"ל עם שאינם מלומדי מלחמה עכ"ז ילחמו דרך אנשי מלחמה כי ה' עמהם והוא ילמד ידם לקרב אצבעותם למלחמה : והובישו . עם כי הם יהיו אנשי רגלי יביישו את רוכבי הסוסים כי יתגברו עליהם : (ו) ואת בית יוסף . המה בני עשרת השבטים : והושבותים . אושיבם לארצם וישבו בה בהשקט ושאנן כי ארחם עליהם ויהיו כאלו לא זנחתים מעולם כי לפי רוב הטובה לא יזכר ימי הגלות : כי אני וגו' . אשר הכח בידי להרבות טובה : ואענם . וכן אענה להם

אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱנֵם׃ ז וְהָיוּ כְגִבּוֹר
ב' אֶפְרַיִם וְשָׂמַח לִבָּם כְּמוֹ־יָיִן וּבְנֵיהֶם
יִרְאוּ וְשָׂמֵחוּ יָגֵל לִבָּם בַּיהוָה׃
ל' · ל' ומ"לח ח אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם כִּי פְדִיתִים
ל' וְרָבוּ כְּמוֹ רָבוּ׃ ט וְאֶזְרָעֵם בָּעַמִּים
ל' · ב' וּבַמֶּרְחַקִּים יִזְכְּרוּנִי וְחָיוּ אֶת־בְּנֵיהֶם
ל' · ל' וכ"כן וָשָׁבוּ׃ י וַהֲשֵׁבוֹתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
ב' · ב' וּמֵאַשּׁוּר אֲקַבְּצֵם וְאֶל־אֶרֶץ גִּלְעָד
ד' וּלְבָנוֹן אֲבִיאֵם וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם׃
יא וְעָבַר בַּיָּם צָרָה וְהִכָּה בַיָּם גַּלִּים
ל' מ"ל ב' המשכן וְהֹבִישׁוּ כֹּל מְצוּלוֹת יְאֹר וְהוּרַד
ה' גְּאוֹן אַשּׁוּר וְשֵׁבֶט מִצְרַיִם יָסוּר׃
ג' יב וְגִבַּרְתִּים בַּיהוָה וּבִשְׁמוֹ יִתְהַלָּכוּ
נְאֻם יְהוָה׃
ד' · ו' רפין **יא** א פְּתַח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ וְתֹאכַל
ב' בן שחר אֵשׁ בַּאֲרָזֶיךָ׃ ב הֵילֵל בְּרוֹשׁ כִּי־
ל' כ"כ נָפַל אֶרֶז אֲשֶׁר אַדִּרִים שֻׁדָּדוּ הֵילִילוּ
הבציר ק' אַלּוֹנֵי בָשָׁן כִּי יָרַד יַעַר הַבָּצוּר׃

אֱלָהֲהוֹן וַאֲקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן׃
ז וִיהוֹן כְּגִבָּרִין דְבֵית אֶפְרַיִם
וְיֶחְדֵי לִבְּהוֹן כְּשָׁתֵי חֲמַר
וּבְנֵיהוֹן יֶחֱזוֹן וְיֶחֱדוֹן יָבוּעַ
לִבְּהוֹן בְּמֵימְרָא דַיָי׃ ח אַכְלֵי
לְכַנָשָׁא גָלְוָתְהוֹן וַאֲקָרְבִינוּן
אֲרֵי פְּרַקְתִּינוּן וְיִסְגוֹן כְּמָא דִי
אֲמַר עֲלֵיהוֹן יִסְגוֹן׃ ט וּכְמָא
דְבַדַרְתִּינוּן בֵּינֵי עַמְמַיָא
וּבְאַרְעָא רְחִיקָא הֲווֹ דְכִירִין
לְדַחַלְתִּי וְיוֹרְכוּן שְׁנֵי חַיִין עִם
בְּנֵיהוֹן וִיתוּבוּן׃ י וּכְמָא
דְאַפֵּקְתִּינוּן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
כֵּן מֵאַתּוּר אֲקָרֵיב גָלְוָתְהוֹן
וּלְאַרְעָא גִלְעָד וּמַקְדְשָׁא
אָעֵילִינוּן וְלָא יַסְפֵּיק לְהוֹן׃
יא וְיִתְעַבְדוּן לְהוֹן נִסִין וּגְבוּרָן
כְּמָא דְאִתְעֲבִידוּ לַאֲבָהָתְהוֹן
בְּיַמָא וְיֶחֱזוֹן בְּפוּרְעֲנוּת
סַנְאֵיהוֹן כְּמָא דְאִיטְרָפוּ
גִבָּרַיָא כְּגַלֵי יַמָא וְיִבְהֲתוּן
כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָא וְיִבַטֵיל
תּוּקְפָא מֵאַתּוּרָאָה וְשָׁלְטָן
מִצְרַיִם יֶעְדֵי׃ יב וְאַגַבְּרִינוּן בְּמֵימְרָא דַיָי וּבִשְׁמֵיהּ יְהָכוּן פְּרִיקִין אֲמַר יְיָ׃ יא א פְּתַחוּ
עַמְמַיָא תַּרְעֵיכוֹן וּתְשֵׁיצֵי אֶשָּׁתָא תּוּקְפֵיכוֹן׃ ב אֵילִילוּ מַלְכַיָא אֲרֵי אִתְבָּרוּ שִׁלְטוֹנַיָא
דַעֲתִירֵי נִכְסַיָא מִתְבַּזְזִין אֵילִילוּ טוּרָנֵי מְדִינָתָא אֲרֵי

רשי

מעולם : (ח) אשרקה להם · כדרך השורקים לסי' אות לבא אליו שמועם בדרך : ואקבצם . לעת הקץ לעתיד : כי פדיתים · כשאפדם : ורבו · בגולה כמו שרבו במצרים : (ט) ואזרעם · תחלה בעמים כאדם שזורע סאה להכניס כמה כורין : וחיו את בניהם · עם בניהם : (י) ולבנון · זה ב"ה : ולא ימצא להם · ולא יסופק להון : (יא) ועבר בים צרה · ותעבור צרה בצור היושבת בתוך הים והוא רמז למלכות צור : והכה · הקב"ה אשר הוא המכה יכה בים גלים לשקיע את צור : כל מצולות יאור · הים מצרים : (א) פתח לבנון דלתיך · תרגם יונתן פתחו עממיא תרעכון : (ב) הילל ברוש כי נפל ארז · שהוא גדול מן הברוש הילילו השלטונים כי נפלו השרי"ם ומזלות : אלוני בשן · קשנ"ש בלע"ז : כי ירד · כי נשבר ודומה לו וברד ברדת היער : יער הבציר · יער המבצר תקוף כרכיא :
הרועים

אבן עזרא

ושבוע ורבות פרס : (ז) והיו . בני אפרים יהיו כגיבור יין כמו ביין והבית חסרה כמו כי ששת ימים : (ח) אשרקה · לנשארים באשור ובמצרים : ורבו · בגלותם בארץ נכריה : כמו רבו · בימים קדמונים בארצם והנה זה כמו בגאון ישראל ומלת כמו רבו זרה כי המשפט כאשר רבו : (ט) ואזרעם · ארבה זרעם : את בניהם . עם בניהם ישבו אל ארצם : (י) והשבותים . ולא ימצא להם · לא יספיק להם הישוב כי רבים יהיו : (יא) . ועבר · כוח : צרה . הטעם כי יבש הים גם יאור מצרים להיות דרך לעבו' גאולים מאשור כי בים יבואו אל היאור אל מצרים ומשם אל ארץ ישראל ככה אמר ישעיהו והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו אל הנהר זהו יאור מצרים ושם כתוב והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור : והורד גאון אשור · שלא ימשלו בישראל כי יפול פחד . החשמונים עליהם וככה מצרים : (יב) וגברתים יתן גבורה לאלה הבאים ויתהלכו בשמו בלי פחד · זאת תחלת פרשה מקונן על החשמונים שאבד מלכותם והטעם כי החשמונים הם הארזים : (ב) הילל ברוש · שרי ישראל : כי נפל ארז · מלכי החשמונים : אלוני בשן · הגותני' פרי : כי ירד יער הבציר · שהוא נכבד

רדק

ובבטחה והיו כאשר לא זנחתים יהיו בכבוד גדול ובשלום כאלו לא זנחתים מעולם כי מרוב הטובה לא יזכרו צרותיהם שעברו : (ז) והיו כגבור אפרים . אפרים יהיו כלם במלחמה כמו גבור כמו שאמר למעלה והיו כגבורים : ושמח לבם . ישמח לבם בנצחם אויביהם : כמו יין . פי' כמו שותה יין וכן תרגם יונתן כשתי חמר. וכן כי חמודות אתה · איש חמודות · לץ היין · שותה היין והדומים להם רבים : ובניהם יראו ושמחו · הקטנים והנערים שאין דרכם להלחם יראו במלחמת אבותם שינצחו אויביהם במלחמה ישמחו : (ח) אשרקה להם · ענין הכאת השפתים בקול והוא סימן הקריאה וכן ושרק לו מקצה הארץ וענין אקבצם י"מ כי מפני הצרות שהיו עושים להם מלכי עכו"ם היו מפוזרים בין האומות ובימי חשמונאי שבו אל ארץ ישראל . וי"מ זה הפסוק לעתיד : ורבו כמו רבו . כמו שרבו במצרים כן ירבו בזמן ההוא : (ט) ואזרעם בעמים . י"מ שאמר זה על שהיו זרועים בגוים כשנתפזרו באומות מפני צרו' מלכי עכו"ם והם היו זוכרים האל ומצותיו : וחיו את בניהם ושבו . והם יחיו עם בניהם ושבו לארצם בימי חשמונאי וי"מ ואזרעם בעמים אחר שיהיו נושעים בימי חשמונאי ילכו לסחור' או לטייל בין העמים ויהיו מכובדים ביניהם על התשועה שעשה להם האל יתברך : וחיו את בניהם ושבו . כשישובו לארצם ישובו בממון גדול שיהיו בו עם בניהם : (י) והשיבותים מארץ מצרים ומאשור · שילאו משם מפני הצרות : ואל ארץ גלעד ולבנון . גלעד מעבר הירדן מזרחה ולבנון כולל כל ארץ ישראל מזה העבר כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון : ולא ימצא להם . לא יספיק להם מרובם : וי"ת ולבנון ומקדשא כמו שתרגם אונקלוס : (יא) ועבר בים צרה · האומות שהם רבים כמו הים תעבור בהם צרה ואמר ועבר לשון זכר ר"ל דבר הצרה : והכה בים גלים . האל יתברך יכה בים ומגליו וייבש אותם ר"ל המון העמים וזהו והובישו כל מצלות יאור כמו שפירש והורד גאון אשור וזכר אשור ומצרים שהם הרעו לישראל יותר משאר האומות : (יב) וגברתים בה' . כמו ואל משה אמר עלה אל ה' הנה פירשנו פרשה זו על דעת המפרשים בבית שני והנכון בעיני כי היא כלה עתידה כמו שלפניה ויבא זכר יהודה ואפרים על נכון כי בימי המשיח ישובו כל ישראל לארצם יהודה ואפרים מה שלא שבו בבית שני אלא גלות בבל שהיה יהודה ובנימן ונזכרו יהודה בכל מקום כאלו זכר בנימן עמו כי בנימן נופל ליהודה ומה שזכר יון הוא כאלו זכר גוג ומגוג כי אחים היו מבני יפת וכלם יבאו בימי המשיח וכת"י על בניך יון על בני עממיא כמו שכתבנו וכל הפרשה מבואר לזה הפירוש ומה שאמר ואזרעם בעמים פירושו כדעת התרגום כמו שכתבנו ופי' ועבר בים צרה כמו שפירשנו או יהיה פירושו כמשמעו כמו שאמר בנבואת ישעיה והחרים ה' את לשון ים מצרים וגומר : (א) פתח לבנון . פירשו המפרשים זה על בטול מלכות בית חשמונאי או על עת חורבן בית שני ויתכן לפרש סמוך לענין אשר למעלה ממנו על אבדון הבבליים וזה הוא דעת יונתן שתרגם פתחו עממיא וגומר : (ב) הילל ברוש . ת"י אלילו מלכיא וגו' : הבציר · כמו ערים בצורות · וכתיב הבצור בוי"ו וקרי ביו"ד הבציר והענין אחד ויש לפרשו הבצור כענין והשיג לכם דיש את בציר והמשילם לעצי היער והמכם לבציר לפי שהיו עושים

מצודת דוד

להם בכל עת קראם אלי : (ז) והיו כגבור אפרים . אף שאינם גבורים יתרגנו כגבור וכאשר יראו הנלחמים ישמח לבם כמו ביין אשר ישמח הלב ובניהם יראו הנצחון אבותם וישמחו ויגל לבם בתשועת ה' : (ח) אשרקה להם · אצפצף לבני הגולה לרמז שיבואו וזהו אקבצם ר"ל אעיר לבם לשוב לארצם כי אז אפדם מהגולה ויתרבו בבנים ובבנות כמו שרבו מאז במצרים : (ט) ואזרעם בגוים · אף כי זרעתים כמפוזר לזריעה אעפ"כ במרחקים במקום שנתפזרו יזכרו בי ולכן יחיו עם בניהם וישובו לארצם : (י) והשבותים · אשיבם לארצם מארץ מצרים ואקבצם מאשור מקום שגלו שם עשרת השבטים : ארץ גלעד · הוא עבר הירדן : ולבנון · זה א"י בעבר הירדן המערבי : ולא ימצא . לא יספיק להם להחזיק את כולם : (יא) ועבר בים צרה . אז תעבור צרה על מצרים הרבים כמי הים והצרה ההיא תכה את הגלים אשר בים ר"ל השרים והשלטים : והובישו וגו' · כל המקומות העמוקות שביאור יתייבשו ר"ל כל המון מצרים יאבדו ולפי שכל שבח מצרים הוא ביאור שמשקה השדות לכן מדמה אבדן אנשיה ליבשות מי היאור : והורד · יושפל רוממות אשור ויסיר ממשלת מצרים : (יב) וגברתים בה' · אגבר את ישראל בתשועת ה' ואף שה' הוא המדבר ובגברתים אמר בה' כאלו אמר המדבר ודוגמתו ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כד) ואף שה' היה המדבר וכן דרך המקרא : ובשמו · בהשגחת שמו יתהלכו בפחם להלחם מול אשור ומצרים : יא (א) פתח לבנון דלתיך · הנבואה הזאת נאמרה על חורבן בית השני ואמר אתה א"י הקרויה בשם לבנון פתח דלתיך ימען יכנסו בך העכו"ם : ותאכל אש בארזיך · ר"ל ויאבד האויב את השרים ולפי שקרא את א"י בשם לבנון המשיל אבדן השרים לשריפת ארזי יער הלבנון : הילל ברוש

מצודת ציון

זנחתים . ענין עזיבה כמו למה זנחתנו (תהלים מ"ג) : ואענם · מל' עניה ותשובה : (ח) אשרקה: ענין לצפצוף קול הבאה בקבוץ השפתים וכן ושרק לו מקצה הארץ (ישעיה ה') : (ט) ואזרעם · מל' זריעה והוא ענין פזור והפלה : (י) ולבנון · שם יער בא"י לבנון וע"ש זה נקרא כל א"י בשם לבנון כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג') : ימצא · ענין די הספוק כמו לא ימצא לנו ההר (יהושע יז) : (יא) והובישו . מל' יובש : מצולות · עומק המים כמו ירדו במצולות (שמות טו) : יאור · כן נקרא נהר מצרים : והורד · מל' ירידה והשפלה : גאון . ענין רוממות והתנשאות : ושבט · ענין ממשלה כמו לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט) : (ב) הילל · מל' יללה : אדירים · חזקים : שדדו · נעשקו : בשן · שם מקום מרעה : ירד מל' ירידה והשפלה : הבציר

וארא : ושמח ב' וסימ' וראך ושמח בלבו · ושמח לבם כמו יין : וחיו ב' וסי' וזאת עשו לכם: וחיו את בניהם ושבו · וא' חיו מן האנשים · ולא ימצא ד' וסימ' נמסר בסוף צפניה : והורד ב' וסי' והורד המשכן · והורד גאון אשור : פסח ד' בקריאה וסימ' נמסר במלכים ב' סי' יג: ותאכל ו' וסי' ויאמר האמר · ותאכל את בעלי שכם ב' בו · ויענה אליהו וידבר ויען אליהו וידבר אליהם ·

תולדות אהרן אשרקה : חולין סג : ועבר בים . סנהדרין קג : פתח לבנון . (יומא לט יומא לט יומא מג)

ג קוֹל יִלְלַת הָרֹעִים כִּי שֻׁדְּדָה ג'
אַדַּרְתָּם קוֹל שַׁאֲגַת כְּפִירִים כִּי
שֻׁדַּד גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן׃ ד כֹּה אָמַר יְהוָה
אֱלֹהָי רְעֵה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה׃ כ'
ה אֲשֶׁר קֹנֵיהֶן יַהַרְגֻן וְלֹא יֶאְשָׁמוּ ל' וחסר ו'
וּמֹכְרֵיהֶן יֹאמַר בָּרוּךְ יְהוָה וַאעְשִׁר ל' • ל' כ"כ
וְרֹעֵיהֶם לֹא יַחְמוֹל עֲלֵיהֶן׃ ו כִּי ח' מ"ל • ז'
לֹא אֶחְמוֹל עוֹד עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ ד'
נְאֻם־יְהוָה וְהִנֵּה אָנֹכִי מַמְצִיא אֶת־ ה' • ל'
הָאָדָם אִישׁ בְּיַד־רֵעֵהוּ וּבְיַד מַלְכּוֹ
וְכִתְּתוּ אֶת־הָאָרֶץ וְלֹא אַצִּיל מִיָּדָם׃ ג'
ז וָאֶרְעֶה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה לָכֵן עֲנִיֵּי לשון נקבה
הַצֹּאן וָאֶקַּח־לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת לְאַחַד ד'
קָרָאתִי נֹעַם וּלְאַחַד קָרָאתִי חֹבְלִים וחד ולאחד

אִתְבְּזִיז מְחוֹז תּוּקְפְּכוֹן : ג קַל
צְוָחַת מַלְכַיָא אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ
מְחוֹזֵיהוֹן קַל נִיהֲמַתְהוֹן כִּבְנֵי
אַרְיָוָן כַּד יָבֵישׁ עֲלֵיהוֹן רוּם
יַרְדְּנָא : ד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהִי
אִתְנַבֵּי עַל פַּרְנָסַיָא
דְאִתְמְנִיאוּ לְפַרְנָסָא עַמָּא
וְאִינוּן שְׁלִיטוּ בְהוֹן כְּעָנָא
לְנִכְסְתָא : ה דִי קָנֵיהוֹן קָטְלִין
לְהֵין אָמְרִין לָא עֲלָנָא חוֹבָא
וּמְזַבְּנֵיהֶן אָמְרִין בְּרִיךְ יְיָ דִי
אַעֲתַּרְנָא וְרָעֵיהֶן לָא חַיְסִין
עֲלֵיהֶן : ו אֲרֵי לָא אָחוּס
עוֹד עַל יָתְבֵי אַרְעָא אֲמַר
יְיָ הָא אֲנָא מְגָרֵי יַת אֱנָשָׁא
גְּבַר בְּיַד חַבְרֵיהּ וּבְיַד מַלְכֵּיהּ
וִיבוֹזוּן יַת אַרְעָא וְלָא אֱשֵׁיזֵיב
מִידְהוֹן : ז וּמַנֵּיתִי פַרְנָסַיָא עַל
עַמָּא וְאִינוּן שְׁלָטוּ בְהוֹן כְּעָנָא לְנִכְסְתָא מַסְכֵּינוּ וְקַטִּילוּ יַת עַמִּי אִתְפְּלִיגוּ קֳדָמַי
לְתַרְתֵּין פַּלְגְוָן אִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל דְבֵית יְהוּדָה וְקַצּוּ

רשי

(ג) הרועים • המלכים : אדרתם • תפארתם : שאגת כפירים • יבכו השרים : כי שודד גאון הירדן • שהוא מקום הכפירים והאריות ורבותינו פירשו פתח לבנון דלתיך שעל חורבן בית שני נתנבא הנביא ומ' שנה קודם חורבן היו דלתות ההיכל נפתחו' מאליהן גער בהן ר"י בן זכאי אמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעית את עצמך יודע אני שסופך ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדוא פתח לבנון דלתיך וגו' : (ד) רעה את צאן ההרגה • הכן להם רועים כלומר הנבא על פרנסיהם העתידים לרעותם מעתה : צאן ההרגה • ישראל שהרגים רועיהם ואכלום : (ה) ולא יאשמו • הבבליים שאכלום לחיכם זה מוכרם והקונה הורג ואין נותן בלבו שיהא לו אשם בדבר ומוכרם מהלל ברוך ה' שמסרם בידי והריני עשיר : ואעשיר • והרי הוא עשיר : (ז) וארעה את צאן ההרגה • כל אלה דברי הקב"ה לנביא ואני רעיתי אותם בימים הקדמונים : לכן עניי הצאן . אמת עניי הצאן היו כשהתחלתי לרעותם : ואקח לי שני מקלות • לסוף ימים חלקתים לשתי ממלכו' בעוונם : לאחד קראתי נועם . ירבעם אמר לנהלם להם : ולאחד קראתי חובלים . רחבעם אמר להם

אבן עזרא

ונכבד מהם : (ג) קול • הרועים • הם המלכים ואדרתם הם החשמונים : קול שאגת כפירים . כי הכפיר הוא מלך החיות ומלת כפירים חסרת בעבור אחרת כמו כסאך אלהים שהיא כסאך כסא אלהים וככה זה כי שדד כפיר' שהירדן היה מתגאה בו שלא יוכל אדם לעבור את הירדן מפחדו ואחר פירשוהו כי יבש הירדן אין לו טעם ויפת אמר כי שדד גאון ישראל מעבר לירדן גם נכון הוא בעיני : (ד) כה . עתה יחל פרשה אחרת לספר איך יהיו ישראל אחרי קום החשמונים ואמר אלהי בעבור כי יראה במראות נבואה כי סות יהיה הרועה ופירוש טעם צאן ההריגה : (ה) אשר • ולא יאשמו • כפי מחשבתם • ואעשיר . תנועת האל"ף שבא אל הוי"ו על כן נעלמת כהתעלם אל"ף ואענה את זרע דוד . ורועיהם . הם מלכי הגוים והנכון בעיני כי רועיהם הוא השם הנכבד וזה הנכון והעד כי לא אחמול עוד ואל תתמה על רועיהם לשון רבים כי כמוהו ישמח ישראל בעושיו אם בעליו עמו : (ו) ממציא • כמו וימציאו : וכתתו את הארץ • לבדוה ולא אציל מידם או וכתתו האויבים את יושבי הארץ : (ז) וארעה • הנה הפע' כי השם ירעה אותם פתה לפני בא עת עמידת החשמונים ועתה יספר דרך משל גם נכון הוא שקראן צאן ההרגה כי כן היו בגלותם אל בבל על כן יספר הרעות שעברו עליהם ועתה בשובם לירושלם ירעם וטעם לכן עניי הצאן בעבור

פתח לבנון דלתיך : עליהן ז' וסימ' ותנו בהן אש ושימו עליהן • וכתבת עליהן את כל דברי • כאשר צוה משה עבד ה' דיהושע : ורגמו עליהן אבן . המתנבאות מלבהן . אשר קוניהן יהרגון • ותלכן שתיהן עד בואנה בית לחם וכל ואת שתי הכליות וכל הכליות דכוו' : לאחד ז' פתחין וסי' במלכים ב' ריש סי' ט':

תולדות אהרן שני מקלות • סנהדרין כד :

רדק

עושים פירות כלומר שהיו עשירים וגדולים בעלי נכסים ומקנה וקנין : (ג) קול יללה . אדרתם . חזקם ותקפם ותפארתם ופי' הפסוק כתרגומו ורז"ל פי' הפרשה על חורבן בית שני ולבנון הוא בית המקדש ואמרו כי מ' שנה קודם חרבן הבית היו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן גער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעית עצמך יודע אני שסופך לחרב וכבר נתנבא עליך זכריה פתח לבנון דלתיך : (ד) כה אמר ה' אלהי. רעה את צאן ההריגה פרשה זו רוב המפרשים פירשוה לשעבר אמר לנביא שיתנבא על ענין ישראל מה יהיה עד ולא תם וי"מ אותה בבית שני וקראה צאן ההריגה כי נתונים הם ליהרג ביד שונאיהם תמיד כשעוברים על מצות האל יתברך ופירש אדוני אבי ז"ל רעה מקור כמו לרעות וכן למען היה לה ברק כמו להיות כלומר הוא אמר לרעות כי לא אמר לנביא שירעה הוא אלא האל אמר לרעותם כמו שאמר וארעה את צאן ההריגה : (ה) אשר קוניהן יהרגון • יהרגו אותם והנה הם ביד מוכר וקונה בלי חמלה : ולא יאשמו • אינם חושבים עצמם אשמים אם יהרגו אותם : ומוכריהן יאמר . כל אחד ממוכריהם יאמר כשמכרן ברוך ה' : ואעשיר . יאמר ברוך ה' כי אני עשיר דמי אלה השבויים ובאמרו הרשע המוכר ברוך ה' זהו בחשבו כי רצון האל יתברך במעשה זה כמו שאמר סנחריב המבלעדי ה' עליתי על הארץ הזאת להשחיתה או נאמר כי רגילות בני אדם בזה לתת שבח לאל יתברך בכל ריוח שירויחו הן מדרך הצדק הן מדרך הרשע וכענין זה אמרו רז"ל גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי . ואעשיר האלף נחה והוי"ו פתוחה והעי"ן בשו"א לבדו : ורועיהם לא יחמול עליהם . והאל שהוא רועיהם אינו חומל עליהם לפיכך הם נופלים ביד אויביהם מוכרים וקונים ואמר רועיהם לשון רבים כמו ישמח ישראל בעושיו איה אלוה עושי : (ו) כי לא אחמול עוד . אם לא ייטיבו מעשיהם : על יושבי הארץ . על יושבי ארץ ישראל : ביד רעהו וביד מלכו . ישחיתו הם זה בזה' ומלכם גם כן ישחית בהם כן מלך ישראל והן מלך האומות השולט עליהם : ממציא • מזמין . כמו ואת העולה המציאו אליו לנתחיה : וכתתו את הארץ • בין זה ובין זה יכריתו וישחיתו את ארץ ישראל : ולא אציל מידם : לפי שחטאו לי : (ז) וארעה . לכן עניי הצאן . באמת עניי הצאן מאתים כשלקחתים לרעות תחלה אפרש פרשה זו על דעת המפרשים אותה לעבר אעפ"י שלא מצאתי לאחד מהם פירוש שלם בפרשה זו אפרש אני מה שאמצא בדעתי בע"ה י"ת : ואקח לי שני מקלות . דרך הרועה לנהוג צאנו במקל שבידו ואמר כי לרעות את ישראל לקח שני מקלות רמז בזה כי הנהגתו אותם לא היה בענין אחד רק לפי מעשיהם היה מנהיגם לפיכך זכר שני מקלות ואמר לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חבלים ולאחד שניהם פתחין שלא בסמיכות ואין זה כמנהג ברוב אלא שמצאנו כך מעטים ואמר כי לאחד מן המקלות קרא נועם ר"ל כי בנעימות נהג אותם על דרך שאמר דוד המלך ה' רועי לא אחסר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני וזה היה בזמן שהיו ישראל שומרים דרך

מצודת דוד

ברוש . אתה אילן ברוש עשה יללה כי הארז נפל ע"י הרוח הנושב ואיך א"כ תעמוד אתם מול הרוח ר"ל הילילו המון העם כי השרים נפלו ואיך תתקיימו אתם : אשר אדירים שדדו . בזה יפרש אמריו מי הוא הארז שנפל ואמר אשר אדירים שדדו : הילילו אלוני בשן . אתם אלוני אלון הגדילים בבשן החלושים מאילני יער הילילו כי ירד והושפל יער החזק וכפל הדבר במ"ש : (ג) קול יללת הרועים • ר"ל הנה ישמע קול יללת הרועים על כי שדדה מעוזם הם אילני היער שהיו חסים בצלם ר"ל מנהיגי העם ילילו כי נאבדו קהל עדתם אנשי זרועם : קול שאגת כפירים . ר"ל הנה ישמע קול שאגת הכפירים כי שדד ונשחת גאון הירדן הוא מקום מרבץ האריות כמ"ש כארי' יעלה מגאון הירדן (ירמיה מט) ר"ל בני המלכים יילילו כי נחרבו ארמנותיהם : (ד) רעה וגומר • המקום אוה לו שהוא ירעה במעשה ובפועל את צאן ההרגה ר"ל צאן העומד לשחיטה בבית המטבחים שאינן מצליחות לגדל ולדות ולהנות מצמרן ואין בהם סי' ברכה להעשיר את בעליהן : (ה) יהרגון • להיות לו למאכל : ולא יאשמו • ר"ל לא חטא לעצמו לעשות לו היזק והפסד כי עומדים הם לשחיטה ואינם ראויין לגדלן : ברוך ה' • שמכרתי דבר שאין בו סי' ברכה ובמחירי אקנה דבר שיש בו סי' ברכה ואעשיר : לא יחמול עליהן • הואיל ואין בהם סי' ברכה לא יחמול הרועה עליהן להרביצן בנאות דשא ולנהלן על מי מנוחות ולשמור קצתן מקצתן שלא ישדפון ולא ידחקון זו את זו : (ו) כי לא אחמול עוד • ר"ל זה יהיה לרמז על ישראל שהמה צאן מרעיתו ית' ומעותדים הם להריגה בחורבן הבית השני ולא אחמול עוד עליהם מעתה : ממציא את האדם • את בני ישראל אזמין כל איש מהם ביד רעהו הקם עליו וביד החפץ להשמידו וכן היה בסוף בית השני שמלכיהם השמידום והפריצים נלחמו זה בזה כמוזכר ביוסיפון : וכתתו • מלכיהם ופריצי העם יכתתו את עם הארץ ולא אציל את מי מיד הורגיו וכאומר הואיל ומעותדים להריגה מה לי להציל קצתן מקצתן : (ז) וארעה • סיפר הנביא שכן עשה כאשר צוהו ה' ורעה את הצאן העומדת להריגה בבית המטבחיים : לכן עניי הצאן . ר"ל חמלתי עליהם לרעותם בעבור כי היו הנכנעים והירודים שבכל הצאן : ואקח לי • לקחתי לי לצורך הנהגתם שתי מקלות : נועם • כי היה נעים ולא הכאיב בהכאתו : חובלים • כי היה מחבל ומשחית ומכאיב הרבה : וארעה • באלו שתי המקלות רעיתי את הצאן פעם במקל נועם ופעם במקל חובלי' הכל לפי הצורך ובא לרמז על הכהנים בני חשמונאי שמשלו בבי' השני שהיו בב' הנהגו' מתחלה משלו ג' בני מתתיהו בן יוחנן כ"ג יהודה ויונתן ושמעון ומעשיהם והנהגותם היה בנועם ביראת ה' וכשרון

מצודת ציון

הבציר • מבצור וחוזק וכן ערים בצורות (מ"ב י"ט) : (ג) אדרתם • חזקם ומעוזם והוא מל' אדיר : כפירים . כן יקראו האריות הקטנים : גאון . ענין גבהות ורוממות ור"ל ככר המעולה הסמוך לירדן : (ו) ממציא • מל' מציאה והוא כענין הזמנה כמו וימציאו בני אהרן (ויקרא ט) : וכתתו • ענין שבירה וכתישה : (ז) לכן • בעבור : עניי • ענין שפלות והכנעה : מקלות • משות : נועם

אבן עזרא

בעבור היה בצאן עניים הוצרכתי לקחת שני מקלות ואלה הם זרובבל פחת יהודה ונחמיה התרשתא וכתוב על נחמיה אחרי מות זרובבל גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהודה וקראו נועם מגזרת נעי' וחובלים מגזרת תחבולות ונקראו מקלות ולא רועים כי לא היו מלכים והנה ארעה את הצאן בראשונה כי ישראל עם זרובבל באו ומעט ולרעה את הצאן עד זמן ידוע שמתו שלשה רועים: (ח) ואכחיד. מנהג הרועה להיות תחת ידו רועים קטנים ואלה השלשה שמתו בירח אחד אולי רמז לכהן גדול שהוא יהושע והכהן משוח מלחמה וכהן משנה או שמתו חגי זכריה ומלאכי ונפסקה הנבואה כי הנביא כמו רועה: ותקצר נפשי. בצאן להושיעם ומלת בחלה בי אין לה חבר ופי' כמו קצרה נפל מלת ותקצר והעד מלת וגם: (ט) ואומר. בלבי לא ארעה אתכם אחרי מות הנביאים או הכהנים המשיחים: (י) ואקח. אז מת זרובבל שהוא נועם שהיה לו ברית את כל הגוים סביבות ירושלם ברית שלום וזהו ואגדע אותו וטעם כריתי בעבור שהארץ שנשבעו הגוים לזרובבל היא ארץ השם: (יא) ותופר. הברית במות זרובבל אז ידעו עניי הצאן אלה דברי הנביא: הם מרים אותו. והטעם אם יקום דברו: (יב) ואומר. רנה ראיתי בעלות נחמיה לירושלם היתה בחרפה על דרך הזאת תמות ועתה יבקש שכר ויגע אותה על יד המקל השני ואלה השלשים כסף אולי הן שלשים צדיקים שבאו עמו או שמשו בימי נחמיה שלשים כהנים בין גדולים ומשוחי מלחמה ומשנים

על

תרגום

במַלְכוּתָא דְבֵית דָוִד דִי בְהוֹן רַעֲוָא קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי פַרְנָסִין עַל עַמִי: ח וְשֵׁיצֵיתִי יַת תְלָתָא פַרְנָסַיָא בְיַרְחָא חַד וְרָחֵיק מֵימְרִי יָתְהוֹן עַל דְנַפְשָׁתְהוֹן קָצַת בְפוּלְחָנִי: ט וַאֲמָרֵית דְלָא לְמַנָאָה עֲלֵיכוֹן פַרְנֵס דְמַיְתִין יְמוּתוּן וּדְמִשְׁתֵּיצַן יִשְׁתֵּיצוּן וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן יִבְזוּן גְבַר יַת נִכְסֵי קְרִיבֵיהּ: י וְאַיְתֵיתִי יַת סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְאַגְלֵיתִי יָתֵיהּ עַל דִי אַשְׁנִיאוּ קְיָמָא דִגְזָרֵית עִמְהוֹן דְלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא בְבֵן גְלוֹ בֵינֵי עַמְמַיָא: יא וְעַל דְאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא גְלַן בְעִדָנָא הַהִיא וִידַעוּן כֵן עִנְוְתָנַיָא חֲשִׁיבֵי עַמָא דִי עֲבַדוּ רְעוּתִי אֲרֵי פִתְגָמָא דַיְיָ הוּא: יב וַאֲמָרֵית לְהוֹן אִם תַקִין בְעֵינֵיכוֹן עֲבִידוּ רְעוּתִי וְאִם לָא אִתְמְנַעוּ

זכריה יא

וָאֶרְעֶה אֶת־הַצֹּאן׃ ח וָאַכְחִד אֶת־שְׁלֹשֶׁת הָרֹעִים בְּיֶרַח אֶחָד וַתִּקְצַר נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם־נַפְשָׁם בָּחֲלָה בִי׃ ט וָאֹמַר לֹא אֶרְעֶה אֶתְכֶם הַמֵּתָה תָמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד וְהַנִּשְׁאָרוֹת תֹּאכַלְנָה אִשָּׁה אֶת־בְּשַׂר רְעוּתָהּ׃ י וָאֶקַּח אֶת־מַקְלִי אֶת־נֹעַם וָאֶגְדַּע אֹתוֹ לְהָפֵיר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת־כָּל־הָעַמִּים׃ יא וַתֻּפַר בַּיּוֹם הַהוּא וַיֵּדְעוּ כֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן הַשֹּׁמְרִים אֹתִי כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ יב וָאֹמַר אֲלֵיהֶם אִם־טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ שְׂכָרִי וְאִם־

ג' ותסר
ד' ד'
ל'
ל' ונגדע
ל' ומ"ל
ה'
י"ד פסוקי' את י את את את
ל' ומ"ל
ותד ותופר ועוני עלה
י"ו מלעו' ספו'

ותקצר ד' בקריא' וסי' ותקצר נפש העם בדרך ותקצר נפשו בעמל ישראל ותקצר נפשי בהם ותקצר נפשו למות

תולדות אהרן ואכחיד. תענית ט: בחלה בי. נדה מז: אם טוב. חולין נג:

רשי

להם ליסרם בעקרבים ולפי שדרך צאן לנהגן במקלו' קרא למושליהם מקלות: (ח) ואכחיד את שלשת הרועים בירח א'. והם השחיתו דרכיהם עד שאכחתים והכרתים בחדש א' כל שלשת הרועים שהרג יהוא את כל בית אחאב ואת בית אחזיה מלך יהודה ואת אחיו ואת כל זרע מלכות דוד ועתליה איבדה את השאר זולתי יואש שנטמן (מלכים ב ט): ותקצר נפשי בהם. מאסתים וכל ל' קוצר נפש הוא דבר נוגה או דבר מיאוס שאין הדעת סובלתו וקוצר לב והטעים מלהכיל כמו שאליהו אמר הציקתני רוח בטני (איוב לב): גם נפשם בחלה בי. זכרונם היה רע בטני ומשלא את רוחי ומציק את בטני ובחלה פי' רבותינו לשון גודל כמס' נדה משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל פגה עודה תינוקת בוחל אלו ימי הנעורים צמל הא גדולה והביאו מקרא זה ראיה לדבריהם: (ט) ואומר לא ארעה אתכם. אמרתי באותן הימים אשליכם מעל פני ויהיו הפקר ולבז: (י) ואקח את מקלי את נועם. שהכרתי את כח מלכי ישראל בימי יהואחז בן יהוא עד כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש (מ"ב יג) ובימי הושע בן אלה שהסגירם ביד סנחרב והגלם (שם יז): להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים. לראותם שבשביל שבגדו בי הפרתי את בריתי אשר כרתי עם כל העמים עליהם שלא יזיקום שע"מ כן נתתי להם את התורה שאם ישמרוה שיהיו חירות מן הגליות שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם ואל תתמה אם דבר המקרא השועתם מיד שונא בלשון כריתת ברית את השונא שהרי מצינו מקרא דוגמתו וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה וגומר: (יא) וידעו. כן הבינו הצדיקים שבהם השומרים את חוקי: כי דבר ה' הוא. גזרה זו כבר דיבר לנו הקב"ה ע"י משה יולך ה' אותך ואת מלכך: (יב) ואומר אל מלכי יהודה הנותרים: אם טוב בעיניכם הבו

שכרי

רדק

דרך ה' שהיו מלכיהם ושופטיהם טובים ומדריכים אותם בדרך ישרה ואז היה האל מנהיג אותם בנעימות שבעים כל טוב אין שטן ואין פגע רע: ולאחד. מן המקלות קרא חובלים. והוא לשון השחתה כמו מחבלים כרמים ר"ל שהם השחיתו דרכם ועלילותם והוא נהג אותם על הענין הזה שלא חשב לשמור אותם מן האויבים אך היה נוהג אותם עדיין שלא סלק שכינתו ושמירתו מעליהם עד גלותם כי היו מלכים טובים ומלכים רעים אחר הם ובזמן שהיו רעים היה בא להם הרע והיה שם המקל חובלים ובזמן שהיו עושים טוב היה בא להם הטוב והיה שם המקל נועם: וארעה את הצאן. בין טוב ובין רע רעיתי': (ח) ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד. הם בני יאשיהו יהואחז ויהויקים וצדקיהו אלו השלשה מתו ביד אויביהם ויהויכין בן יהויקים אעפ"י שגלה לא נכחד כי ממנו נשתלשלה המלכות מלכות בית דוד אבל אלו השלשה נכחדו כי יהואחז וצדקיהו לא היה מזרעם מלך ויהויקים מת בבזיון סחוב והשלך ואלה השלשה היו בסוף חרבן הארץ וגלות הארץ כי בין שלשתם לא מלכו אלא כ"ב שנה וארבע חדשים וכלם היו בצרה ומה שאמר בירח אחד ר"ל בזמן מועט וכמהו יאכלם חדש את חלקיהם: ותקצר נפשי. על דרך משל כמו ותקצר נפשו בעמל ישראל וכא על ענין שאמר יחזקאל ותקע נפשי מעליה כאשר נקעה נפשי מעל יהודה ושני הפסוקים מורים על חורבן הארץ בימי צדקיהו ובאמרו וגם נפשם בחלה בי כלומר לא קצרה נפשי בהם בתחלה כי גם נפשם מאסה בי מתחלה לפיכך קצרה נפשי בהם ויונתן לא תרגם כן פסוק ותקצר נפשו בעמל ישראל ותרגם ותקצר נפשי בהם ורחיק מימרי יתהון ותרגם וגם נפשם בחלה בי על דנפשהון קצת בפולחני ובשלשת הרועים לא פי' יונתן דבר אלא תרגמו כפשוטו ושיציתי תלתא פרנסיא בירחא חד: (ט) ואמר לא ארעה אתכם. וקודם שחרב הבית בימי ג' הרועים האלה כשראיתי כי מעשיהם רעים ולא היה עתיד לעמוד אחריהם מלך טוב אמרתי לא ארעה עוד אותם על דרך והסתרתי פני מהם והיה לאכול: המתה תמות. בדבר: והנכחדת תכחד. בחרב: והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה. ברעב: (י) ואקח. וכבר לקחתי את מקלי: את נועם. זה יאשיהו כי לא היה אחריו מלך טוב: ואגדע אותו. ע"י פרעה נכה הסירותיו: להפיר בלא"י וביו"ד המשך אמר כיון שראיתי שלא יקום אחריו מלך טוב הסירותי אותו כדי שישלטו העמים בישראל כי לא היו שומרים דרך ה' אלא בהכרת המלך כמו שכתוב לפיכך אמר להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים כאלו כרת האל ברית עם כל העמים שלא יריעו לישראל כי לא הרעו להם בימי יאשיהו כי גם פרעה נכה שלח לו שלא ילחם עמו: (יא) ותופר ביום ההוא. אותה הברית הופרה ביום שמת יאשיהו כי שלש הרועים שלאו בהם העמים ובזזו ושללו והרגו והגלו אותה: וידעו כן עניי הצאן השמרים אותי. אותם הצדיקים שהיו בהם שהיו שומרים אותי כלומר אשר דברתי להם על ידי הנביאים ולא שמעו כי לא היו מאמינים להם אך הטובים שהיו בהם היו שומרים אותי כלומר דברי כמו ואביו שמר את הדבר ובבא הפורענות ידעו כי דבר ה' הוא: ואמר אליהם דבר ה' הוא שאמר אליהם ע"י הנביאים: (יב) הבו

שכרי

מצודת ציון

נועם. מלשון נעימות ומתוק ואהוב: חובלים. מל' חבלה והשחתה: (ח) ואכחיד. ענין מניעה והסרה כמו ולא כחדו מאבותם (איוב ט"ו): בירח. בחדש: ותקצר נפשי. כן יאמר על דבר קשה לסבול וכן ותקצר נפשו למות (שופטים ט"ז): בחלה. ענין מאוס ותעוב ואין לו דומה: (ט) והנכחדת. הסרה מן העדר: אשה. ר"ל אחת וכן אשה אל אחותה (שמות כ"ו): רעותה. חברתה: (י) ואגדע. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט'): להפר. ענין בטול ומניעה: (יא) כן. ענינו אמיתת הדבר כמו שכיח וכן כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז): עניי. ענוים ומוכנעים: אותי. ר"ל את דברי: (יב) הבו. תנו כמו הבו מקניכם (בראשית מז):

חדלו

מצודת דוד

וכשרון מעשים ואחריהם קמו בניהם והעם הם שהשיעו לעשות והיו מחבלים ומשחיתים את העם כמוזכר ביוסיפון: (ח) ואכחיד את שלשת הרועים. דרך הרועה הגדול להושיב תחתיו רועים קטנים להיות לו לעזר וכן עשה זכריה ברעותו את הצאן ואמר הנה בזמן ירח אחד הסרתי ומנעתי שלשת הרועים אשר שמתים תחתי ובא לרמז על שלשת הרועים הנעימים בני מתתיהו בן יוחנן כ"ג שמשו ל' שנה ונכחדו מן העו"ה כי יהודה שמש שש שנים ויונתן שש ושמעון י"ח הרי שלשים שנה ולפי שהשנים קרואים גם בלשון ימים כמ"ש ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה) לפיכך בא הרמז בירח ימים שהיא שלשים ימים (ולא זכר מתתיהו אביהם הזקן כי לא שמש אלא שנה אחת וזהו בעזר בניו לפי רוב זקנותו): ותקצר נפשי בהם. ר"ל לא היתה דעתו נחה עליו בעבור סורת הצאן ומאס בהם: וגם נפשם בחלה בי. ר"ל גם נפשות הצאן מאסה בי כי לא שמעו לקול מנהגו כדרך הצאן המכיר קול הרועה ונשמע אליו והרמז הוא שאחרי מיתת ג' בני מתתיהו מאס ה' בעם ישראל על כי גם המה מאסו בו והשחיתו דרכם: (ט) ואומר. אמרתי לבעלי הצאן לא ארעה עוד הצאן מרעיתכם: המתה תמות. כלומר יהיה מה שיהיה מי שתמות תמות מהן ומי שתהיה מוסרת מן העדר ללכת תועה תהיה מוסרת ותלך תועה והנשארות במקומן תאכלנה אחת בשר חברתה ולא אחוש בדבר ובא לרמז שכן אמר המקום ב"ה שיסיר השגחתו מהם: (י) ואקח. אח"ז לקחתי מקלי הנועם וכרתי אותו כי מאסתי בכן ולא ראיתי עוד להנהיגם בנעימות כ"א ביד חזקה במקל חובלים והרמז הוא לומר אחר שמתו ג' בני מתתיהו בן יוחנן כ"ג נתבטל השגחת הנעימות: להפר. להיות הנה להפר וכו' כי בעוד משלו ג' האחים על כי הלכו בדרך הישר נתן המקום הכח בידם עד שהעכו"ם כרתו עמהם ברית להיות עמהם בשלום אבל אחרי מותם כרו מהם ונתבטל הנהגת הנעימות בממשלת בניהם ונעם היות המקום כחם למען יפרו את הברית ללכת להלחם בם: (יא) ותופר להם

נאמר

שכרי · קימו מצותי והוא יהיה שכרי על כל הטובה אשר נתתי לכם כמו שנותנין שכר לרועה לצאן ולטוב ולרעה אתכם : ואם לא חדלו · וגם אני לא אטיב לכם וכן מצינו שאמר הקב"ה (יחזקאל ו) השומע ישמע והחדל יחדל : וישקלו את שכרי שלשים כסף תירגם יונתן ועבדו ית רעותי גברין מקצת אנשים טובים מעט היו בהם שעשו רצוני כגון האומן והמסגר דניאל חנניה מישאל ועזריה יחזקאל ולשון שלשים כסף לא ידעתי לכוין כאן אלא כסף לשון חמדה ואף רבותינו פירשו כן בחולין והביאו ראיה צרור הכסף לקח בידו (משלי ז) ואת השלשים פירשו שמ"ה צדיקים יש בכל דור ודור והביאו ראיה מחומר שעורים ולתך שעורים חמשה עשר בבבל ושלשים בא"י שנא' ואקחה את שלשים כסף ואשליכהו בית ה' בא"י ומנין השלשים מדרש אגדה שהובטח לאברהם אבינו בכך שלא יפחת דור פחות משלשים צדיקים מנין כה יהיה זרעך יהיה בגימטריא שלשים : (יג) ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר · כמו אל האוצר שומר האוצר אמר הקב"ה לנביא כתוב והנח את אלו שם ולקחם להיות שמור לסוף שבעים שנה של גלות בבל ויבנה ב"ה על ידיהם ומהו האוצר אדר היקר בית מקדשי אדר תפארתי : אשר יקרתי מעליהם · אשר הפשפשתי מעליה' מהיות להם ליקר ול' יקרתי הוא הסרת כבוד והמ"ם של מעליהם יוכיח והוא כמו והכסף מאכן חיים כמו מסעף פורה ודוגמת הפירוש שפירשתי מעין תרגום של יונתן הוא וראיתי לשונה הרבה לפירוש נבואה זו ואיני יכול לכוונן : (יד) ואגדע את מקלי השני · סגלתי את צדקיהו : את החובלים . את רשעי דורו כי הוא צדיק ודורו רשעים : להפר את האחוה · שנתאחוו בני יהודה ובנימן ונדבקו בתועבות מלכי ישראל : (טו) עוד קח לך וגו' · וזהו שאמר לו למעלה רעה צאן ההריגה

על כן כתוב השליכהו הכסף אל יוצר וכתוב כי שם בית ה' הוא אדר היקר יקר הוא תואר כמו מכה נכון יקר הוא שם דבר ושמו ויקר ומלת אל חסרת בעבור אמרת אל אדר היקר וטעם אשר יקרתי הבית היקר ששכן שם כבודי בתחילה וזהו אשר יקרתי מעליהם שסר הכבוד מעליהם בבית שני : (יד) ואגדע את מקלי · הוא נחמיה והנה נשחתו ישראל ושבו לסריב זה עם זה ולכרע כי אין להם פחה וזהו להפר את האחוה בין יהודה ואחוה שם מגזרת אח כמו שלום : (טו) ויאמר · תחלת פרשה כי מלך ירושלם הוא ארתחששתא של נחמיה הוא הנקרא בלשון פרס דריוש הוא שהרגו אלכסנדרוס ועתה החל מלכות יון ע"ה

משכה

לֹא ׀ חֲדָלוּ וַיִּשְׁקְלוּ אֶת־שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כָּסֶף׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הַשְׁלִיכֵהוּ אֶל־הַיּוֹצֵר אֶדֶר הַיְקָר אֲשֶׁר יָקַרְתִּי מֵעֲלֵיהֶם וָאֶקְחָה שְׁלֹשִׁים הַכֶּסֶף וָאַשְׁלִיךְ אֹתוֹ בֵּית יְהוָה אֶל־הַיּוֹצֵר׃ יד וָאֶגְדַּע אֶת־מַקְלִי הַשֵּׁנִי אֵת הַחֹבְלִים לְהָפֵר אֶת־הָאַחֲוָה בֵּין יְהוּדָה וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי עוֹד קַח־לְךָ כְּלִי

ב' מ"ל · ג' חסטטון · ג' וחד ולקחה סת לחס · ד' חד מ"ל וחד חסר · ל' · י' זקפין בנביאים וכתו

וְעָבְדוּ יַת רְעוּתִי גַבְרִין מְקָצָת׃ יג וַאֲמַר יְיָ לִי כְּתוֹב דָכְרַן עוֹבָדֵיהוֹן בְּחֵילַשׁ כְּתָבָא וּרְמֵי יָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְשָׁא וּרְמֵי לִתְחוֹת יַד אֲמַרְכְּלָא חֲלַף דִיקָרִית דַהֲוֵיתִי בְּעֵינֵיהוֹן וּכְתָבִית דָכְרַן עוֹבָדֵיהוֹן בְּחֵילַשׁ כְּתָבָא וּרְמֵיתִי יָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ לִתְחוֹת יַד אֲמַרְכְּלָא רַבָּא׃ יד וְאַיְתֵיתִי נְבוּכַדְנֶאצַר מַלְכָּא דְבָבֶל עַל צִדְקִיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְאַגְלֵיתִי יָתֵיהּ עַל דְאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא אַף אִינוּן דְבֵית יְהוּדָה כַּאֲחֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ טו וַאֲמַר יְיָ לִי עוֹד אֵיזִיל אִתְנַבֵּי עַל פַרְנָסָא

מצודת ציון

חדלו . מנעו : (יג) היוצר . כמו האוצר ובא היו"ד במקום האל"ף כי אהו"י מתחלף : אדר . ענין חוזק ותוקף כמו לגפן אדרת (יחזקאל י"ז) : היקר יקרתי · מל' יקר ומכובד וחשוב : (טו) כלי . ר"ל

רדק

שכרי · כיון שאני רועה אתכם הנו שכרי והשכר הוא התשובה ומעשים טובים ואם לא חדלו כמו שאמר יחזקאל אם ישמעו ואם יחדלו : וישקלו את שכרי שלשים כסף . שלשים צדיקים היו בהם בימי אלה שלשת הרועים ומלאכו מהם דניאל חנניה מישאל ועזריה וירמיה ויחזקאל וצפניה ואי אפשר שלא היו בהם אחרים ואם לא נזכרו שהרי כתוב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ וי"ת ואמרית להון אם תקין בעיניכון עבדו רעותי ואם לא אתמנעו ועבדו ית רעותי גוברין מקצת כלומר קצת אנשים שבו בתשובה : (יג) ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר . אמר הנביא שאמר לו האל יתברך שישליך זה הכסף אל היוצר ופי' המפרשים כמו האוצר כי אותיות אהו"י הם מתחלפות ופי' שומר האוצר וכת"י אמרכלא רוצה לומר כדרך משל שיתיחדו בבית ה' ויהיו נבדלים מן העם העושים הרע בעיני ה' ואמר אל היוצר על דרך משל כענין היוצר יחד לבם ומבין וגו' והוא יודע הטובים והרעים חוקר לב ובוחן כליות כי יש מראים עצמם טובים ואינם טובים · ואקחה . כך היה נראה לו במראה הנבואה כי הוא היה לוקח הכסף ומשליכו בית ה' אל היוצר אבל ענין זה כבר עבר שנים רבות כי בימי ג' הרועים היה ור"ל בדרך המשל כי התיחדו הטובים ונבדלו מן העם ולא היו נראים עמהם ברחובות וזה שאמר ירמיה הנביא שוטטו בחוצות ירושלם ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונה ואסלח לה כמו שפירש אותו בספר ירמיה ומה שאמר אדר היקר הוא בית ה' ר"ל כמו שאמר ואשליך אותו בית ה' ר"ל אל אדר היקר ועל שאמר עומד במקום שנים ועירם אשר יקרתי מעליהם נכבדתי בעצמי וסרתי מעליהם לרוע מעשיהם וכת"י : (יד) ואגדע . זה אמר על החרבן שגדע צדקיהו שהיה תכלית החובלים והמשחיתים וחרב הבית וגלו ישראל : להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל : האחוה שהיתה בין יהודה ובין ישראל בעבודת עכו"ם הופרה אז כיון שגלתה יהודה לא נשאר בישראל עובדי עכו"ם כי ישראל עד שגלו לא הניחו מלעבוד עכו"ם בכל הצרות שהיו באות עליהם וכיון שגלו וראו כי דברי הנביאים אמת בחרבן הארץ לא עבדו אח"כ עכו"ם ויהודה ג"כ עבדו עכו"ם עד שגלו וכיון שגלו בטלה העכו"ם מהם הנה כי הופרה אז האחוה שהיתה ביניהם בעכו"ם וכת"י . הנה פירשנו פרשה זו לשעבר ופרשה הבאה אחריה על כל פנים היתה נבואה לעתיד בזמן בית שני ונפרשנה אחרי אשר נפרש פרשה זו בזמן בית שני פי' אאז"ל כן אמר הש"י החלותי לרעותם ולקחתי לי שני מקלות בחירים לרעותם נועם וחובלים נועם כהן גדול וחובלים מלך על כהן נאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ואמר ודעת לנפשך ינעם וחובלים מלך בעבור שהוא כמו רב החובל באניה ואלה הצאן אף על פי שרעיתים אני בשני אלה המקלות והסירותי מעליהם רועים אחרים והם מלכי הבבליים לא חזרו למוטב ושלחתי להם שלשת הנביאים לרעותם במקומי והם חגי זכריה ומלאכי ולא הועילו להם תוכחתם הכחדתים כמו שאמר ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד מזה נלמוד כי בירח אחד מתו ואחריהם לא היתה נבואה בישראל וכן אמרז"ל משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה נבואה מישראל וכן נמצא כי תחלת נבואתם בזמן אחד היה בשנת שתים לדריוש אמר כאשר הכחדתי שלשת אלה הרועים ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי מאשר כי ורז"ל אמר פגה בותל וגמל ואמרו פגה אלו ימי הנעורים בותל שבשת גדולה והאב קן כה ופירש גמל יצאת מלאה שהיא בוגרת ונואשו אביה מלהשיבה מרוב שבתה בבית ואמר לא ארעה וגו' ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו זה בקרוב לגלותא אגדה מהם כהונתם : הבו שכרי שובו בתשובה ושבו בתשובה ולא היתה תשובתם שלמה כי אם שלשים יום מהלכות שהתאבלו על כהן גדול שמת וזהו שלשים כסף . השליכוהו אל היוצר כמו אל האוצר כמו שפי' אל בית ה' אל בית היוצר ועניינו כתוב נבואה זו ובית אותה בבית ה' ויש מפרשים אל היוצר אל הקהל כמו יוצר גובי . אדר היקר אשר יקרתי מעליהם הדר הכבוד שסלקתי מעליהם בעבור כי בבית שני לא שרתה שכינה : אשר יקרתי . אשר מנעתי מן הוקר רגליך : ואגדע את מקלי השני את החובלים , היא המלך והוא היה אגריפס כי בימיו הגלה טיטוס . והחכם ר' אברהם הלוי מטוליטולו ה שחבר ספר הקבלה פי' פרשה זו כן רעה את צאן ההריגה זה בנין בית שני וז"ש ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים נועם זו נשיאות זרובבל נחמיה התרשתא שהם מבני דוד ולהם נתן ה' מלכות ישראל ברית מלח חובלים זה מלכות הכהנים כי הם בתחילה בנו בית המקדש אחד בהר גריזים ונתחתנו אל הכותיים ומהם יצאה האפיקורסות לעולם ולבסוף הורקנוס כהן גדול שמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ולבסוף נעשה צדוקי ויהרג את החכמים הוא ואלכסנדרוס בנו וכן היה דעת אריסטובולוס בן בנו נועה : ואכחיד את שלשת הרעים בירח אחד · שלשת גדולות אלו רמז נשיאות בני דוד ומלכות בני חשמונאי ומלכות עבדיהם וקרא לכל ימי בית שני ירח אחד לפי שהיו בעיניו כימים אחדים וזהו שאמר ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו להפר את בריתי וגומר זו פטירת זרובבל ונחמיה כי נכרתה האהבה והופר הברית אשר היתה ביניהם ובין מלכי פרס וזהו שאמר אם טוב בעיניכם וגו' זהו שאמר להם כשהיה רועה אותם במקלו השני החובלים וכאלו אמר אם טוב בעיניכם ללכת בדרכי ה' וישקלו את שכרי שלשים כסף רמז לשלשים שנה שמלכו מלכים של חסד ואלו הם מתתיהו הנקרא חשמונאי שנה אחת יהודה בנו שש שנים . יונתן בנו שש שנים ושמעון בנו י"ח שנה הרי ל"א שנה ואם היו בהם חדשים חסרים נעשו ל' שנה שמלכו מלכי אמונה וזהו שאמר ויאמר אלי השליכהו אל היוצר או אדר היקר אשר יקרתי מעליהם כלומר אדר הוא ויקר זה השכר וראוי להיותו בקרבנות ובכופר נפשות הקהל וקראה יוצר ופי' יוצר כמו שאמר והנה יוצר גובי וזהו שאמר ואשליך אותו בית ה' אל היוצר כענין הראשון הוא : ואגדע את מקלי השני את החובלים זו עקירת מלכות בית חשמונאי בימי החובלים שהיו בהם הורקנוס ואריסטובולוס ובניו להפר האחוה בין יהודה כלומר אשר היה עומד להפר האחוה כמו שכתוב וגבי עדיו לגאון שמהו ופי' אשר לגאון שמהו ובין החובלים הוא שחלקו ישראל שתי ממלכות כאשר עשה ירבעם בן נבט שנחלקה בימיו מלכות בית דוד והופרה האחוה בין יהודה ובין ישראל : (טו) ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי · אלו העבדים הוי רועה האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה זה אגריפס המלך אשר העלה את אספסיאנוס ואת טיטוס על ארץ ישראל ושרי הפריצים אשר עשו את כל הרעות : (טו) ויאמר ה' אלי

עוד

מצודת דוד

לומר וכן היה כי סופר הברית ביום שמתו ג' האחים וחזרו לבוא עליהם למלחמה: וידעו כן . רצה לומר ברעותי את הצאן ובעשותי את כל אלה הנה עניי הצאן והוזר ומפרש השומרים אותו ר"ל הענוים והמוכנעים שבישראל השומרים את דברי הם ידעו אמיתת הדבר אשר דבר ה' הוא ולרמז עשיתי מה שעשיתי ולא היה דבר של מה בכך : (יב) ואומר אליהם . אמרתי לבעלי הצאן אם טוב בעיניכם שארעה עוד את הצאן הבו שכרי כדרך שנותנים לרועה ואם לא תאבו לתת שכרי חדלו ממני את הצאן לבל ארעה עוד עמהם : וישקלו · בעלי הצאן שקלו בשכרי ל' שקל כסף ויתכן שכן היה המערך הנתון אל הרועה והרמז היא שהמקום אמר לישראל אם תרצו שאשגיח אני בכם עשו עבודתי ושמרו מצותי ותחשב לי לשכר ואם לא אסיר השגחתי ול' כסף ירמז על ל' צדיקים שבכל דור ודור אין נגרע כמ"ש רז"ל וכסף הוא ענין חמדה כמו נכסף נכספתה (בראשית לא) כי הצדיקים הם מחמדי עין : (יג) השליכהו · השלך את הכסף אל האוצר המחוזק והחשוב והוא אוצר בית ה' : אשר יקרתי מעליה' . אשר הכבדתי להיות ממעל להם עטרה על ראשם ר"ל צדקת ל' הצדיקים שבכל דור ודור שמורה היא להיות בנוי בזכותם הבית העתיד : ואקחה . עשה כאשר צוהו המקום והשליך הכסף לאוצר בית ה' לרמז הרמז האמור : (יד) ואגדע · אח"ז כרתי מקלי השני מקל החובלים ולא רציתי עוד להשיגם כלל והרמז היא לומר אח"ז נתבטל גם הנהגת החובלים כי נלקחה הממשלה מהכהנים בני חשמונאי : להפר · ר"ל גדיעת ממשלת הכהנים בני חשמונאי יהיה הגם לבטל האחוה שהיה בין יהודה

ובין

רֹעֶה אֱוִלִי : טז כִּי הִנֵּה־אָנֹכִי מֵקִים
רֹעֶה בָּאָרֶץ הַנִּכְחָדוֹת לֹא־יִפְקֹד
הַנַּעַר לֹא־יְבַקֵּשׁ וְהַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא
יְרַפֵּא הַנִּצָּבָה לֹא יְכַלְכֵּל וּבְשַׂר
הַבְּרִיאָה יֹאכֵל וּפַרְסֵיהֶן יְפָרֵק :
יז הוֹי רֹעִי הָאֱלִיל עֹזְבִי הַצֹּאן חֶרֶב
עַל־זְרוֹעוֹ וְעַל־עֵין יְמִינוֹ זְרֹעוֹ יָבוֹשׁ
תִּיבָשׁ וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֹה תִכְהֶה :
יב א מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה עַל־
יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה נֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד
אָרֶץ וְיֹצֵר רוּחַ־אָדָם בְּקִרְבּוֹ :
ב הִנֵּה אָנֹכִי שָׂם אֶת־יְרוּשָׁלִַם סַף־
רַעַל לְכָל־הָעַמִּים סָבִיב וְגַם עַל־
יְהוּדָה יִהְיֶה בַמָּצוֹר עַל־יְרוּשָׁלִָם :

ה' חסר בליש · ח' פסוקים לא לא לא · ג' . ל' · ה' . ל' · כ' מ' · ב' חד חסר · ב' · ת' י' ל' וכתיב ה' · ד וכל ... דכו' . ל' · ל'

טַפְּשָׁא : טז אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים
פַּרְנָסָא בְּאַרְעָא דְשָׁנָן לָא
יִבְעֵי דְאִטַּלְטָלוּ לָא יִתְבַּע
דִתְבִירִין לָא יַסֵּי דְקַיְמִין לָא
יְסוֹבַר וְנִכְסֵי עַתִּירַיָא יִבוֹז
וּשְׁאָרְהוֹן יְגַמַּר : יז וַי עַל
פַּרְנָסָא טַפְּשָׁא דְאִתְפַּקִיד לֵיהּ
עַמָּא לְפַרְנָסָא דִי הוּא דָמֵי
לְטַבָּחָא דִי סַכִּינֵיהּ בִּידֵיהּ
וְעֵינֵי עַל שְׁמֵינָתָא לְמִכַּס
דְרָעֵיהּ מֵיבַשׁ תִּיבַשׁ וְעֵינֵיהּ
דִימִינָא מִכְהָא תִכְהֵי : א מַטַל
פִּתְגָמָא דַיָי עַל יִשְׂרָאֵל אֲמַר
יְיָ דְתָלָא שְׁמַיָא וְשַׁכְלֵיל
אַרְעָא וּבְרָא רוּחָא דֶאֱנָשָׁא
בִּמְעוֹהִי : ב הָא אֲנָא מְשַׁוֵי
יַת יְרוּשְׁלֵם מָן מְלֵי מַרְוֵי לְכָל
עַמְמַיָא סְחוֹר סְחוֹר וְאַף
דְבֵית יְהוּדָה יֵיתוּנוּן עַמְמַיָא בְּיַד אֲנִיסִין בְּצַיָרָא לִירוּשְׁלֵם :

דשמשון · וגם נפשם בחלה בי : אוילי ח' חסר יו"ד קדמא בליש' בקריאה וסי' אך אוילים שרי צען · כלי רעה אולי · אולים מדרך פשעם . אולים יליץ אשם . ומוסר אולים אולת : רעי ה' חס' ו' בקריאה וסי' האמר לכרש רעי · דורי נסע ונגלה . הוי רעי האליל · חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי · ה' רעי לא אחסר : עין ח' בקריאה וסימ' נמסר ביהושע סימ' י"ט :

רשי

ההריגה סימן הוא שאני עתיד למסור דור חורבן בית שני זה ביד טיטוס : (טז) הנכחדות . האובדות לא יפקוד הרועה לבקשם : הנער לא יבקש . תירגם יונתן דאטלטלו לא יתבע הנער והשוטים שאינן יודעות לבוא אל הדיר : הנצבה . שיש לה כח קצת . לעמוד על רגליה וצריכה סיוע לנהלה לאבוס ומנחם פירש ונפוחה ל' לצבות בטן : לא יכלכל . תרגום יונתן לא יסובר ודרך הרועה בחיקו ישא : ובשר הבריאה יאכל . את העשירים יגמור ממון : ופרסיהן יפרק . עד כלה ודוגמת זו אמר דניאל אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה : (יז) הוי . יש לצעוק על זה : רועי האליל . רועי של אין . אליל ל' אל אינו רועה וכן רופאי אליל (איוב יג) . רועי האליל יו"ד יתירה במקום ה"א כמו ועוזבי הצאן (כאן) שכני סנה (דברים לג) שכני לבדד (מיכה ז) : עוזבי הצאן נותן הפקר ליד כל הבא להכות ולהרוג ולבוז : חרב על זרועו ועל עין ימינו . והוא הרועה סכין של שחיטה נושא בידו לשחוט את השמינה ואת הבריאה שנתן עין ימינו בהם לדעת מי העשירים לבוז ולגמור נכסיהם : זרועו יבוש . סיבוש . לעתיד לבא ונתתי נקמתי וגומר (יחזקאל כה) והפותרי' פותרי' אותו בצדקיהו על שם (ירמיה כב) ואת עיני צדקיהו עור ואי אפשר לכוון הנני מקים רעה בארץ בצדקיהו שכבר עבר לו שבעים שנה : (א) משא דבר ה' . הוא גמר זה הדבר שהתחיל לדבר בפורענותן של אוכלי ישראל על בבל וכיוצא בו : (ב) סף רעל . כלי תרעלה כמו בדם אשר בסף (שמות יב) רעל ל' שממון אוטם הלב והאברים שאין להם כח כאדם המעוטף בשמלה כמו (נחום ב) והברושים הרעלו (ישעיה ו) השרות והרעלות . בלשון משנה מצינו מדיות רעולות אונקלוסמנס"א בלע"ז : וגם על יהודה . יפילו העכו"ם אשר יהיו במצור על ירושלים שיהיו בית דוד מכונסים והעכו"ם יצורו עליהם ויבאו גם בני יהודה על כרחם לצור על ירושלי' כן

אבן עזרא

נמשכת עד היום כאשר פירשתי בספר דניאל כי יון הגלה ירושלם אל אדום וזהו כלי רועה אוילי כמו אכזרי ובעבור זה שנפסקה מלכות ובאה על מלכות יון על כן כתוב בארץ על ארץ ישראל והנצבה שלא תוכל ללכת לרעות והנה כל זה ימי הגלות עד היום : (טז) הנער . שה אובד הקטן לא יבקש : (יז) הוי . הגלות תארך ותעמוד עד כרות זו מלכות יון עד בא קיצה : חרב על זרועו על עין ימינו . וטעם זרוע הכח שיסור והעין עין חכמה והעצה והנה יאבדו גבוריו וחכמיו : (א) משא . זאת הפרשה דבקה היא בעבור שהזכיר חרב על זרועו הזכיר מתי יהיה זה ואנה יהיה ועתה יפרש כי זה יהיה בשוב ישראל עם משיח בן יוסף אל ירושלם ועתה זאת הנבואה על ישראל וטעם להזכיר עתה נוטה שמים ויוסד ארץ כי לולי ישראל לא נבראו וטעם ויוצר רוח אדם בקרבו שהוא עולם קטן כנגד שמים וארץ וזה הדבר צריך פי' ארוך : (ב) הנה בהתחבר ישראל יעלו יונים להלחם עליהם : סף . כמו מן הדם אשר בסף . משכב וספות : וגם על יהודה . שהגוים יכריחו ישראל העומדים בארצם שהם רחוקים מירושלם ולא באה גאולתם ללכת עמהם לצור על ירושלם והנה

תולדות אהרן

רעי האליל . (תענית סח) : דבר ה' : זוהר מקץ :

רדק

עוד קח לך כלי רועה אוילי . אמר הש"י לזכריה שיקח לו כלי רועה שוטה במראה הנבואה והוא סימן למלך שיקום בישראל בזמן בית שני שיעשה מעשיו בשגעון וכלי הרועה השוטה משונה מכלי רועה אחר כי כלי הרוע' הוא כמו שק סוסים שישים שם הרועה לחם שיאכל וכוס שישתה בו ודברים אחרים שצריך אליהם במדבר ברעותו הצאן והרועה השוטה כליו פתוח וגרוע ונופל ממנו מזונו וכשיתחסר מזונו מתקצף אל הצאן ומכה אותה ולא יחוס עליהן : אוילי היו"ד ליתם כיו"ד אכזרי וזה המלך הוא הורודוס שהיה עבד מבני חשמונאי וקם עליהם ומלך הוא ולקח אשה מהם והנהיג מלכותו בשטות והרג אשתו ובניו ועשה רעות רבות בישראל וי"ת אתמני על פרנסא טפשא : (טז) כי הנה הנער פי' הטלה . הנצבה העומדת במקומה שלא תוכל ללכת לרעות לא יכלכל אותה במקומה : ופרסיהן יפרק . לא די שלא ייטב להון אלא ירע להן שבמקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת וי"ת ושארהון יגמר : (יז) הוי רועי האליל עוזבי הצאן , רועי, כמו רועה וכן באהל רועי כמו רועה עוזבי כמו עוזב היו"ד נוספת וכן אסרי לגפן עירה חצבי מרום קברו והדומים להם האליל כמו רופאי אליל דבר שאינו מועיל וזה הרועה הוא הורודוס או אגריפס : חרב על זרועו : אחר שאמר יבש תיבש כהה תכהה לא רצה לומר חרב ממש אלא ר"ל כליון כמו שהחרב מכלה ואמר זרועו ר"ל שיכלה כחו ואמר עין ימינו ר"ל שתכלה השגחתו ועצתו במעשיו ור"ל עין ימינו עין הלב וכן כתב החכם ר' א"ע ז"ל אבל הוא לא פירש ענין הפרשה כענין שפירשנו אנחנו : (א) משא דבר ה' . אחר שזכר פורענות ישראל וחרבן הארץ פעמים התנבא על טוב ישראל ופורענות האומות ואמר נאם ה' נוטה שמים ויסד ארץ כלומר כי הוא ברא שמים וארץ ובידו הכל לנתוש ולהרוס לבנות ולנטוע ויצר אדם כמו שאמר ישעיה ואדם עליה בראתי כלומר ואני הגליתי את ישראל ובידי להעלותם מהגלות ולהנקם מאויביהם וכתב החכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל כי סמך ויוצר רוח אדם בקרבו לנוטה שמים ויוסד ארץ לפי שהאדם עולם קטן כנגד שמים וארץ שהוא עולם גדול ומה שאמר ויוצר רוח אדם בקרבו ולשון יצירה לא מצאנו אלא על דבר שיש בו ממש שהוא מוחש בחושים ולא כן הרוח ואמר כי מה שאמר ויוצר אמר על יצירת כלי הגוף המקבלים את הרוח והם המוח והלב : (ב) הנה אנכי . סף רעל כמו כוס התרעלה שהשותה אותו ימות כן כל הנלחמים על ירושלם יסופו ויכלו : וגם על יהודה יהיה במצור . ר"ל כי יהודה יצורו עם האויבים על ירושלם וטעם על יהודה כי גם עליהם תהיה סף הרעל מתחלה שיבאו על כרחם במצור על ירושלם והנה תהיה

מצודת ציון

ר"ל מקל : אוילי . שוטה מבלי דעת : (טז) לא יפקוד . לא יזכור : הנער . ר"ל הטלה הרך : הנצבה . ענין עמידה : יכלכל . ענין ספוק הצורך כמו ויכלכל יוסף (בראשית מ"ז) : הבריאה . השמנה כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג') : ופרסיהן . הם כפין מנעלים שברגלי הבהמות כמו פרסות סוסיו (ישעיה ה') : יפרק . ענין שבירה כמו פרק מלאה (נחום ג') : (יז) הוי . כמו אוי : רועי . כמו רועה בה"א : האליל . ענין דבר שאין בו תועלת כמו רופאי אליל (איוב יג) : עוזבי . היו"ד יתירה : זרועו . ענין חוזק כי הוא נתון בזרוע : יבוש תיבש . מל' יבשות : כהה תכהה . ענין עכירות ושחרות כמו כהה הנגע (ויקרא יג) : (א) משא . נבואה ולתוספות ביאור אמר דבר ה' : (ב) סף . ספל וכן בדם אשר בסף (שמות יב) : רעל . ענינו הם הממית והוא מל' יין תרעלה (תהלים ס) המטמטם את הלב מרוע תכונתו : במצור . ענין הקפת גייסות סביב

מצודת דוד

ובין ישראל כי הם לבדם היו נקראים אחים אלו לאלו ולא עבר זר בתוכם ולא היה ראוי למלוך עליהם בירושלים כ"א מהם כמ"ש מקרב אחיך תשים עליך מלך וגו' (דברים יז) ובהתבטל ממשלת הכהנים בני חשמונאי כאלו בטל גם האחוה מישראל ומיסודם כי עבר זר בתוכם כי הורדוס מלך עליהם ולא היה מזרע ישראל וכאלו בטל האחוה וכל הרעה להבא יבוא ויכנס : (טו) כלי רועה אוילי . ר"ל מקל מה שהרועה אויל מנהיג בו את הצאן שהוא משחית ומאבד בו את הצאן : (טז) כי הנה אנכי מקים . ר"ל זה יהיה לרמז שאעמיד רשע בארץ ועל מלכות בית הורדוס יאמר : הנכחדות . וגומר . המוסרות מן העדר ללכת דרך תועה לא יזכור בהם להשיבם אל העדר : הנער . הטלה הרך בימים ההולכת לאט ונשארת באחורי העדר לא יבקש אותה אנה נשארה : הנצבה . החולה העומדת במקומה ולא תזוז ממקומה לבקש מרעה לא יכלכל אותה במקומה : ובשר הבריאה . את השמנה יהרוג ויאכל בשרה : ופרסיהן יפרק . במקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת ר"ל לא יחזק הנכשלים ותשושי הכח ואת העשירים ימית וירדה בה בפרך : (יז) הוי רעי האליל . אוי לך אתה רועה מבלי מועיל העוזב את הצאן והולך לו ועל אגריפס המלך יאמר האחרון ממלכות בית הורדוס שעזב את עמו והתחבר עם מחריבי המקדש כמ"ש ביוסיפון : חרב על זרועו . חרב יבוא על זרועו ר"ל כחו ישבר ויוכרת : ועל עין ימינו . ר"ל ומה שהיה מסתכל ומביט ומצפה לשוב למלכותו הנה החרב יבוא על התוחלת ההיא כי הכרת ואין לה : זרועו יבוש תיבש . ר"ל כחו תתם : כהה תכהה . ר"ל לא יראה הדבר שהוא מצפה לה והוא כפל ענין במ"ש : יב (א) נוטה שמים . הנוטה את השמים לפרשם והמייסד את הארץ ויוצר רוח האדם בקרב גופו וכאומר הואיל וכן הכל שלו ובידו לעשות בכל דבר כרצונו : (ב) סף רעל וגומר . אל מול העכו"ם הצובאים עליה סביב תהיה כספל ממשקה הממית שכל השותה ממנו ימות כן יכלו וימותו כל הצובאים על ירושלים : וגם על יהודה . הסף הרעל הזה יהיה גם על יהודה אשר יהיה במצור על ירושלים

ג וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא אָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלִַם אֶבֶן מַעֲמָסָה לְכָל־הָעַמִּים כָּל־עֹמְסֶיהָ שָׂרוֹט יִשָּׂרֵטוּ וְנֶאֶסְפוּ עָלֶיהָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ד בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהֹוָה אַכֶּה כָל־סוּס בַּתִּמָּהוֹן וְרֹכְבוֹ בַּשִּׁגָּעוֹן וְעַל־בֵּית יְהוּדָה אֶפְקַח אֶת־עֵינַי וְכֹל סוּס הָעַמִּים אַכֶּה בַּעִוָּרוֹן׃ ה וְאָמְרוּ אַלֻּפֵי יְהוּדָה בְּלִבָּם אַמְצָה לִי יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם בַּיהֹוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם׃ ו בַּיּוֹם הַהוּא אָשִׂים אֶת־אַלֻּפֵי יְהוּדָה כְּכִיּוֹר אֵשׁ בְּעֵצִים וּכְלַפִּיד אֵשׁ בְּעָמִיר וְאָכְלוּ עַל־יָמִין וְעַל־שְׂמֹאול אֶת־כָּל־הָעַמִּים סָבִיב וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלִַם עוֹד תַּחְתֶּיהָ בִּירוּשָׁלִָם׃ ז וְהוֹשִׁיעַ יְהֹוָה אֶת־אָהֳלֵי יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְמַעַן לֹא־תִגְדַּל תִּפְאֶרֶת בֵּית־דָּוִיד וְתִפְאֶרֶת

ל' · ל' · ל' · ל' · ד'וכל אורית' דכו' · ל' · ל' · ב' חסר וב' חס' בליש' ל' וכתיב ס' · ס' חס' בליש' ל' · ל' · ב' חד מ"ל

ג ויהי בעידנא ההיא אשוי ית ירושלם אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא אתבזזא יתבזזון ויתכנשון עלה כל עממי ארעא: ד בעדנא ההיא אמר יי אמחי כל סוסות עממיא בטפשותא ורוכביהון בשעממותא ועל דבית יהודה אגלי ית גבורתי לאטבא להון וכל סוסות עממיא אמחי בסמיותא: ה ויימרון רברבי יהודה בלבהון אשתכח פורקן ליתבי ירושלם במימרא דיי צבאות אלההון: ו בעדנא ההיא אשוי ית רברבי יהודה כלבוש דינור באעיא וכביעור דאשא בעמירא ויבזון מן דרומא ומן צפונא ית כל נכסי עממיא סחור סחור ותתב ירושלם עוד באתרה ותצלח בירושלם: ז ויפרוק יי ית קרויא דבית יהודה בקדמיתא בדיל דלא תסגי אתרברבות בית דוד ואיתרברבות יתבי

רשי

כן פ"י: (ג) אבן מעמסה · אבן משאוי המוטלת על בני אדם שפי המושל לנשאם ולעמס' על כתפים והיא כבידה מאד עד אשר כל עומסיה שרוט ישרטו: (ד) אכה כל סוס · הלוחמים שם בשגעון ואת רוכביהם בעורון אבל על בית יהודה שהם על כרחם מן הלוחמים אפקח עיני להגן עליהם מן המכה הזאת: (ה) ואמרו אלפי יהודה בלבם · כשיראו אשר הלוחמים נגפים במגפה זו והם ניצולים: אמצה לי יושב ירושלם וגו' · יושבי ירושל' מודעים שעל כרחנו אנו באים עליהם אמצו לעזרתי בתפילתן בה' אלהיהם: (ו) אשים את אלפי יהודה · ישובו וילחמו עם אותם הסביבות שם: ככיור אש · במדורות אש גדולה וכיור לשון כירה וכך חברו מנחם: תחתיה · במקומה: (ז) והושיע ה' את אהלי יהודה בראשונה · בטרם יבואו בני ירושלים לצאת מן העיר תהיה להם תשועה לשוב אל אהליהם ואל ביתם ואח"כ תבא תשועה לבני העיר הוא התשועה שנאמר בה ויצא ה' ונלחם (לקמן יד): למען לא תגדל · להתפאר עליהם ולומר לא נצלתם אלא בשבילנו:

הגהה!

אבן עזרא

והנה לא תעבור עליהם גלותם: (ג) והיה · המשל ידוע כי לא ירצה לנשאו יקח אבן מעמסה שיפול תחתיה: (ד) ביום · אכה כל סוס של גויי הארץ: ועל בית יהודה · שהלכו עמהם בעל כרחם אפקח עיני לשומרם ולהצילם וסוס העמים לא סוס היהודים שיהיה במחנה אכה בעורון והנה עוד יכשל בסוס: (ה) ואמרו אלופי יהוד' · גדוליהם שהם במחנה האויב: אמצה לי · תפילת ירושלם כי הם שתפללו בעבורנו תפלה חזקה והנה כל אחד יאמר אמצה לי בעבורי כמו אמרי לי אחי הוא: (ו) ביום · אז יתקיים חרב על זרועו ועל עין ימינו והנה הוא עור גם סוסו על כן יאכלום ככיור אש ככירת אש: וישבה · השעם וישבו אנשים · (ז) והושיע · את אהלי יהודה · הבאים עם האויב כי כן דרך המחנות שוכנים באהלים סביב העיר: בית דוד · עוד היום בעיר בגדא"ד עיר מלכות ישמעאל והם ראשי הגלות משפחה רבה וגדולה ולהם ספר היחס משנים קדמוניות וככה פירושו כי בראשונה קודם ישועת ירושלם יושיע השם אהלי יהודה שהם מחוץ לעיר עם מחנות האויב כדרך שאמר למעלה ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אכה בעורון ולמה בראשונה אושיע את אהלי יהודה למען לא תגדל בעבור שלא

ונאספו ד' בקריא'וסי' ונאספו שמה כל העדרים · ונאספו עלי והכוני ונשמדתי · אבן מעמסה לכל העמים · ונאספו עשבות חרים: ה' חסר ו' בליש' אלוף וסימ' לאלפיה' בארץ שעיר · ואת למדת אתם עליך אלפים לראש · ואמרו אלפי יהודה · אשים את אלפי יהודה ככיור אש · והיה

תולדות אהרן

והושיע ה' (סוכה נד):

רדק

תהיה עליכם זאת צרה גדולה ופי' הענין כי כשבא גוג ומגוג על ירושלם אחרי הגאולה יעלו על ארץ יהודה כי מגמת פניהם לבא על ירושלים תחל' ולא יחושו לכל ארץ ישראל לכבשה תחלה כי יאמרו אחר שנכבשה ירושלם תהיה נכבשת כל ארץ ישראל לפנינו אבל יעלו לירושלים דרך ארץ יהודה כי היא דרכם ויקחו עמהם בני יהודה על כרחם שיבאו עמהם לגור על ירושלם וכת"י: (ג) והיה · אבן מעמסה. המשילה תחלה לסף רעל והוסיף להמשילה לאבן מעמסה ר"ל כל היגיעים להלחם על ירושלם ילקו בה כמו האבן הגדולה שהוא לעומסיה למעמס גדול ולמשא כבד ובעוד שמרימים אותה מן הארץ להרימה על כתפם יעשו בם שריטו' בידיהם ומכים בה פתם אגפים רבים ובהסיע' אותה ישרט בידיהם כן יאספו על ירושלם כל גויי הארץ וכלם יהיו נאספים בה מעמסה מן ויעמוס איש על חמורו ועמסים על החמורים ענין משא וכת"י אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא אתבוזא יתבזזון וגו': (ד) ביום ההוא · אפקח את עיני · לשמרם מהמכה שאביא על העמים אע"פ שהם ביניהם הם וסוסיהם ינצלו מהמכה אבל כל סוס העמים אכה בעורון ואמר בעורון אחר שאמר בתמהון כי שתי המכות האלה תהיינה להם והתמהון הוא בלב והעורון הוא בעינים: (ה) ואמרו אלופי יהודה · יאמרו בלבם כשהיו בין אויביהם כי יושבי ירושלם יהיו אמצה וחוזק להם שיצאו להלחם עמה בעזרת ה' צבאות וינצלו בם: אמצה. שם במשקל עולה ענוה כבשה שלוה: (ו) ביום ההוא אשים את אלופי יהודה . גדולי יהודה שיהיו בתוך אויביהם ככיור אש בעצים כי באש שאכלה בגוים תמהון ושגעון יתבוננו כי מאת ה' הוא ויכו הם ובני יהודה שעמהם בגוים על ימין ועל שמאל ופי' כיור אש גחלת אש מלשון תנור וכירים וכמו שהעצים והעמיר נכונים לבער עם אש כן העכו"ם יהיו נכונים לאבדון ולכליון בתמהון ובשגעון שישלח בהם האל יתברך ואלופי יהודה יהיו בהם כמו האש לכלותם: וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם: כי העכו"ם חשבו להשמידה מהיות עיר והיא תשב עוד במקומה במקום שהיא נקראת ירושלם היום: (ז) והושיע ה' · אהלי יהודה בראשונה לפי שהצרים על עיר יושבים באהלים לפיכך אמר אהלי יהודה ואמרו עוד כי על בית רכבים אמר שהם יושבים באהלים לעולם והיו יושבים בתוך בני יהודה ות"י אהלי יהודה קרוי דבית יהודה בראשונה קודם שיושעו יושבי ירושלם יהיו נושעים בני יהודה שהם מבחוץ מפחד אויביהם שבאו עמהם במצור: למען לא תגדל תפארת בית דוד · כי בית דוד יהיו מבפנים בעיר עם יושבי ירושלם ואם יושעו הם בתחלה יתפארו על בני יהודה שהם מבחוץ ויאמרו שעל ידם הם נושעים

מצודת דוד

כי הבאי' לצור על ירושלים הכריחו לאנשי ערי יהודה לבוא עמהם בעזרה' לצור על ירושלים וגם המה ילקו בתחלה עם העכו"ם: (ג) אבן מעמסה וגו' · אל מול הנלחמים עליה תהיה כאבן כבדה המשא שכל העומסי' אותה ישרטו שרטת בבשרם ובידיהם לרוב הכובד ר"ל כל הנלחמי' עליה ילקו ולפי שהמשי' לאבן כבדת המשא אמר לי הנושא באמשים שמרימים אבן כבד: ונאספו עליה · אצלה בסמוך לא יוכלו ויתמו מן הארץ: (ד) בתמהון · ר"ל יאבדו אבידה שלא כלאדם המתמהה ומתיאש: בשגעון · ר"ל לא ילחמו כסדר תכסיסי המלחמה: ועל בית יהודה · והבאים לצבא על ירושלים עם הנלחמים עליהם אפקח עיני להשגיח עליהם שלא יאבדו עם הנלחמים ויבאו שלא במלחמה: אכה בעורון · נוסף על התמהון אכה בעורון לא יראו אנה ילכו וידלגו על אויביהם ויכמהם אבל בית יהודה שיהיו עמהם במחנה לא יהיו מוכים מהם כי המקום ישגיח בהם: (ה) ואמרו וגו' · אלו הבאים עם הנלחמים על העיר בראותם שאינם מוכים עם הנלחמים יאמרו בלבם הנה יושבי ירושלים חזקה אותי בהשגחת ה' להשגיח עלי שלא אהיה נלקה עמהם כי יודעים המה שבאתי הנה שלא במרצוני ולא זכותי הדבר בזכות עצמם כ"א בזכות יושבי ירושלים: (ו) את אלופי יהודה · הם הבאים עם העכו"ם אותם יעשה ככיור אש הבוער בעצים. ר"ל הם ישחיתו את הבאים עמהם ברצונם כי יד ה' היתה בם: וכלפיד וגו' · כפל הדבר במ"ש: ואכלו · ישחיתו מימין ומשמאל את הנלחמים מסביב: וישבה ירושלים וגו' · כי ירושלים שבנויה אחר שהחריבו מקודם לא בנויה במקומה הראשון במקום שהיתה מאז ולכן אמר שאז תשב ירושלים במקומה הראשון במקום ירושלים דוקא: (ז) את אהלי יהודה · הם הבאים עם העכו"ם יושבי אהלים במחנה אותם יושיע ה' בראשונה להכות הבאים עמהם עד לא יצאו אנשי ירושלים להלחם בהם ולהכותם: למען לא תגדל וגו' · כ"א לא ישועו בהם עד אשר יצאו מירושלים זרע בית דוד ושאר היושבים שמה תגדל א"כ תפארתם על תפארת בית יהודה עם העכו"ם הואיל והם

מצודת ציון

סביב לעיר לכבשה: (ג) מעמסה · ענין טעינת משא כבדה כמו אבי העמיס עליכם (מ"א יב): שרוט ישרטו · ענין תלישת הבשר כמו ובבשרם לא ישרטו שרטת (ויקרא כא): ונאספו · ענין כניסה ואסיפה כמו כל הדור ההוא נאספו (שופטים ב): עליה · אצלה בסמוך: (ד) אפקח · ענין פתיחה כמו פקח עיניך (משלי כ): בעורון · מל' עור: (ה) אלופי יהודה · שרי יהודה כמו אל תבטחו באלוף (מיכה ז): אמצה · מל' אומץ וחוזק: (ו) ככיור · ענין לפיד ושלהבת וכן תנור וכירים (ויקרא יא): וכלפיד · הקרוי כן בעבור שמונח עליו הקדרה כן נקרא לפידי אש: בעמיר · כן יקרא אגודת השבלים כמו ושכחת עומר בשדה (דברים כד): תחתיה · במקומה: (ז) תפארת · מל' פאר והדר

יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם עַל־יְהוּדָה׃ ח בַּיּוֹם הַהוּא יָגֵן יְהוָה בְּעַד יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וְהָיָה הַנִּכְשָׁל בָּהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּדָוִיד וּבֵית דָּוִיד כֵּאלֹהִים כְּמַלְאַךְ יְהוָה לִפְנֵיהֶם׃ ט וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֲבַקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלִָם׃ י וְשָׁפַכְתִּי עַל־בֵּית דָּוִיד וְעַל יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם רוּחַ חֵן וְתַחֲנוּנִים וְהִבִּיטוּ אֵלַי אֵת אֲשֶׁר־דָּקָרוּ וְסָפְדוּ עָלָיו כְּמִסְפֵּד עַל־הַיָּחִיד וְהָמֵר עָלָיו כְּהָמֵר עַל־הַבְּכוֹר׃ יא בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלִַם כְּמִסְפַּד הֲדַדְרִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן׃ יב וְסָפְדָה הָאָרֶץ מִשְׁפָּחוֹת מִשְׁפָּחוֹת לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית־דָּוִיד לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית־נָתָן לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃ יג מִשְׁפַּחַת בֵּית־לֵוִי לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃ יד כֹּל הַמִּשְׁפָּחוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת מִשְׁפָּחֹת מִשְׁפָּחֹת לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃

יג א בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מָקוֹר

ב' חס' בסיפרא
ל'
ג' חד חסר ב' · ג'
ל'
ב' אחרי מסס
ל' · ל'
ל' · ל'
ל'
כל סיפרא קמץ
ב' חסר ובפסוק
ל' וחד ומקור

יְרוּשְׁלֵם עַל דְבֵית יְהוּדָה׃ ח בְּעִדָּנָא הַהִיא יְרַחֵים יְיָ עַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וִיהֵי דְחַלָּשׁ בְּהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא כְּדָוִיד וּבֵית דָוִיד כְּרַבְרְבִין יִצְלְחוּן כְּמַלְאֲכָא דַיְיָ קֳדָמֵיהוֹן׃ ט וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֶתְבַּע לְשֵׁיצָאָה יַת כָּל עַמְמַיָא דִי מִתְכַּנְשִׁין וְאָתַן עַל יְרוּשְׁלֵם׃ י וְאֶשְׁפּוֹךְ עַל דְבֵית דָוִד וְעַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם רוּחַ חִסְדָא וְרַחֲמִין וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמַי עַל דִי אִטַּלְטָלוּ וְיִסְפְּדוּן עֲלוֹהִי כְּמָה דְסָפְדִין עַל יְחִידָא וְיֵימְרוּן עֲלוֹהִי כְּמָה דְמַמְרִין עַל בּוּכְרָא׃ יא בְּעִדָּנָא הַהִיא יִסְגֵי מִסְפְּדָא בִּירוּשְׁלֵם כְּמִסְפְּדָא דְאַחְאָב בַּר עָמְרִי דִי קְטַל יָתֵיהּ הֲדַדְרִמוֹן בַּר טַבְרִימוֹן וּכְמִסְפֵּד יֹאשִׁיָה בַר אָמוֹן דִי קְטַל יָתֵיהּ פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּבִקְעַת מְגִידוֹן׃ יב וְיִסְפְּדוּן דָיְרֵי אַרְעָא זַרְעִין זַרְעִין גַבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד זַרְעִית בֵּית דָוִד לְחוֹד גַבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד זַרְעִית בֵּית נָתָן גַבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד׃ יג זַרְעִית בֵּית לֵוִי לְחוֹד גַבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד זַרְעִית בֵּית שִׁמְעִי גַבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד׃ יד כָּל זַרְעִיתָא דִי אִשְׁתַּאֲרָא זַרְעִין זַרְעִין גַבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד׃ א בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵי אוּלְפַן אוֹרַיְתָא גְלֵי

(ח) הנכשל בהם · החלש שבהם : כאלהים · כרברבין כמלאכים : כמלאך ה' לפניהם ילחמון כמלאכא דה' קדמיהון : (ט) אבקש להשמיד · אבקש בהשמדתם ואדקדק בעונם ורבותינו פירשו לזכות אבקש בנוגני שלהם אם יש להם זכות אניחם ואם לאו אשמידם : (י) רוח חן ותחנונים · שיעלו על רוחם להתחנן לפני והם יהיו לחן בעיני : רוח פלנ"ש בלע"ז : והביטו אלי את אשר דקרו · תרגם יונתן ויבעון מן קדמי על די אטלטלו והביטו לשאול על אשר דקרו בהם הכשדיים והרגו בהם בגלות' : וספדו עליו · על אותו הרג : כמספד על היחיד · כאשר יספוד איש על בן יחידו ורבותינו דרשוהו על משיח בן יוסף שנהרג במסכת סוכה : (יא) כמספד הדדרמון בבקע' מגדון · אין ענין הדדרימון בבקע' מגדון אלא שני מספדות הן כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרמון בר טברימון ברמות גלעד שנאמר (מ"א כב) ותעבור הרנה במחנה והוא הספד וכמספדא דיאשיהו בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידון שנאמר (ד"ה ב ל"ה) ויקונן שם ירמיהו וגו' ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם וגו' : (יב) בית נתן · הנביא וי"א נתן בן דוד כמו שנאמר (ש"ב ה) שמוע ושובב ונתן ושלמה : (יג) בית לוי · הכהנים והלוים : משפחת השמעי · שמוע בן דוד בתחלה כלל הכתוב משפחות בית דוד ואח"כ פרט כל אחת ואחת · (יד) כל המשפחות הנשארות · לבית דוד : ונשיהם לבד · משום צניעות ולמה משפחות הכהונה והמלכות כדי להחזיר להם כתריהם כמו שנאמר בהם הספר אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ : נחמה

שלא יוכלו להתפאר בית דוד ויושבי ירושלם שהם בתוך העיר עם המשיח ולא תגדל תפארתם על בני יהודה ידעו שהושיעה אתכם : (ח) ביום · הנכשל בהם · גיבור כדוד : כאלהים · מלאכים וככה פירושו כמלאך ה' לפניהם במלחמ' : (ט) והיה ביום ההוא · כאשר אבקש להשמיד את כל הגוים : (י) ושפכתי · אשפוך רוח חן ותחנונים על יושבי ירושלם טרם זה תעבור עליהם בתחלה צרה כי משיח בן יוסף יהרג אז יכעס השם וישמיד את כל הגוים הבאים על ירושלם וזהו והביטו אליו אז יביטו כל הגוים אלי לראות מה אעשה לאלה אשר דקרו משיח בן יוסף : וספדו עליו · אנשיו : (יא) כהמספד הדדרימון · מספד אדם גדול היה בימים קדמונים : בבקעת מגדון · ואנחנו לא ידענו כל הקורות ולשונו רמז לאחאב ויאשיה דרך דרש הוא זה : (יב) וספדה · הזכיר משפחת בית דוד הנכבדת ומשפחת בית נתן בדרך נבואה ידע כי גם זאת בימים ההם תהיה ידועה ולהיות בית נתן אחי שלמה אין צורך כי בית דוד הם כולל לשניהם וככה בית השמעי אינו מהלוים או הוא קצתם מבית לוי בפנים ומקצתם בחוץ כמו בית דוד ויהודה שהם בפנים ובחוץ : (א) ביום · גם זה הכתוב לאות כי הנבואה לעתיד ויהיה מקור נפתח כמשמעו ורבי משה הכהן אמר

כאלף ביהודה : יושב ב' חס' בסיפרא וסימ' והשפלה ישב · ותפארת ישב ירושלם : כדויד ג' וסימ' נמסר בעמוס סימ' ו' : כאלהים ג' בקריאה וסימ' והייתם כאלהים יודעי טוב ורע · ובית דויד כאלהים · אל גדול כאלהים · אג"ך : מספד ג' בקריאה וסימ' מספד תמרורים כי פתאם · מספד בית האצל · כמספד הדדרמון בבקעת מגדון · וסימ' תמריא סמיכין

רדק

נושעים : (ח) ביום ההוא · הנכשל בהם · החלש שבהם יהיה כדוד שהיה גבור חיל ואיש מלחמה : ובית דוד · ר"ל המלך המשיח כמו שאמר נא בית דוד שאמר על אחז המלך ויהא המלך לפניהם ללחם בגוים הם כאלהים ופי' כמלאך ה' : (ט) והיה ביום ההוא אבקש להשמיד · אבקש ואחשב כאומר אשים כל רצוני להשמידם : (י) ושפכתי רוח חן ותחנונים · כלומר שימצאו חן בעיני ואושיעם מן הגוים הבאים עליהם וכפל הענין במ"ש לחזק הענין וי"ת רוח חסד ורחמים ופי' אאז"ל רוח שיהיה חן בעיני כל אדם ויהיו תחנוניהם מקובלים לפני והנה אמר שיגן עליהם הנה זכר המדרגות העליונות המנשאות אותם אח"כ אמר שאם יזדמן שידקרו אחד מהם במלחמה ואפילו הדיוט שבהם תימה גדולה יהיה להם היאך יהיה דבר זה ויתאבלו אותו שהוא תחלת ירידה והכנעה נגד אויביהם כמו שעשה יהושע כאשר הכו אנשי מישראל שלשים וששה איש אמר אהה ה' ומה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו כן יהיה עניניהם עתה אם יראו שידקרו מהם אפילו אחד יתמהו והביטו אלי את אשר דקרו בעבור שדקרו וספדו עליו כאדם שאין לו אלא בן אחד וימות או כאדם שימות בכורו ורז"ל פי' על משיח בן יוסף שיהרג במלחמה ותמה אני לפי פירושו איך סתמו ולא זכרו כלל : והמר · ענין מרירות לב : (יא) ביום ההוא · כמספד · בפתח מפני הסמיכות הדדרימון בבקעת מגדון ידוע היה אצלם ולא ראינו זכר מזה במקרא : (יב) וספדה הארץ . אנשי הארץ יספדו על זה הדיקור : משפחות משפחות . כל אחת במתיחה ואלה המשפחות הנזכרות כמו נתן ושמעי יהיו גדולים וידועות באותו הזמן והנביא זכרם דרך נבואה ומה שאמר ונשיהם לבד הוא דרך צניעות או פי' לפי שהנשים מקוננות וסופדות יותר מן האנשים אמר שתתיחדנה לבדן לספוד כמנהגן : (א) ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד · אפשר לפרש כמשמעו וכן רז"ל הדביקוהו לפסוק יצאו מים חיים מירושלם ואמרו יכול שיתערבו בהן מעינות אחרות ת"ל יהיה מקור נפתח לגים :

מצודת ציון

והדר : (ח) הנכשל · ענין נפילת התגברות ותשות הכח : (י) רוח . רצון : דקרו . ענין נעיצת חרב בגוף כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה יג) : והמר כהמר . מל' מרירות : (א) מקור · מעין הנובע

תולדות אהרן

והיה הנכשל · עקידה שער ג : אבקש להשמיד · עכו"ם ד : והביטו אלי · סוכה נב : יגדל המספד · מגלה ג מ"ק כח : וספדה · סוכה נב (סוכה נב): מקור נפתח · יומא עח (שקלים ג) :

מצודת דוד

היו עמהם ולא שמחתו נכפה עד אשר באו בית דוד ושאר יושבי ירושלים : (ח) יגן ה' · מפני חיל הגרים עליהם : הנכשל בהם . החלש שבהם יתגבר כדרך שגבר דוד על אנשי מלחמתו : כאלהים · יהיו כאלהים ואמר ומפרש כמלאך ה' ולפניהם יעברו במלחמה בראש העם : (ט) אבקש להשמיד · אבקש ואעשה כלומר אשים כל רצוני להשמידם : (י) ושפכתי · ר"ל אתן בנפש על בית דוד וגו' רצון המשכת חן על עצמם ורצון תפלת תחנונים לפני : והביטו אלי · לשאול משפט להשיב גמול את אשר דקרו ועל משיח בן יוסף יאמר שמת במלחמה כן אחז"ל : כמספד על היחיד · כמו המספד שאדם עושה על מיתת בן יחיד : והמר · יבכו עליו במרירות לב כמו שממררים בבכי על מיתת הבכור : (יא) כמספד הדדרמון וגו' · מספד גדול מפורסם היה בימים קדמונים להדדרימון בבקעת מגדון וכן יהיה ההספד על משיח בן יוסף · ורז"ל אמרו כמספד אחאב שהרגו הדדרמון וכמספד יאשיהו שהרגו פרעה בבקעת מגדון : (יב) משפחת וגומר · כל משפחה בפ"ע לפרסם את ההספד : ונשיהם לבד · הוא דרך צניעות שלא יהיו מעורבים עם הגברים : משפחת בית נתן · כן יהיה שם משפחה יקרה בזה השם וכן כולם שחושב והולך וזכרם הנביא בנבואתו : (יד) כל המשפחות הנשארות · מלבד אותן המשפחות היקרות הנקובות בשמותן : משפחות · גם הם יספדו כל המשפחה בפ"ע ונשיהם לבד : יג (א) יהיה מקור נפתח · יהיה מכב

(א) לחטאת ולנדה • לאדיותא וכן ת"י אשבוק לחוביהון כמא דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא באפר חטאת : (ב) וגם את הנביאים • נביאי שקרא : רוח הטומאה • יצר הרע : (ד) אדרת שער • כן דרך מסיתים ומדיחי' מתעטפי' בטליתם כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו כדבריהם : (ה) כי אדם הקנני • פתר בו מנחם לשון מקנה צאן ובקר כי אני כשאר כל אדם שאינו עסוק בנבואו' הפקידני מנעורי לשמו' את מקנהו : (ו) בין ידיך • בין כתפיך שם מלקין עוברי עבירות : בית מאהבי • אשר אוהבני והוכיחוני לדרך הישרה : (ז) חרב עורי על רועי • על עמו שהפקדתיו על צאן גלותי : ועל

אמר כי הוא דרך משל כמו וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם על כן אחריו ורוח הטומאה הפך לרוח הקדש : (ב) והיה • הטעם כל ככה יהיו אוהבי השם כי על אהבתו ידקרו האבות הבני' : (ד) והיה • אדרת שער • להראות האדם שהוא עובד השם ומתאבל על עונו וחוגר שק למען לא יכירוהו : (ה) ואמר • לשואלו מה מלאכתך : כי אדם הקנני מנעורי • הנחילני אדמה ומנעורי אני עובד אותה ואם ישאלוהו מה המכות שדקרוהו אביו ואמו אז יאמר בית מאהבי שחקתי והוכיחוני שם על דרך שחוק : (ז) חרב • ותנבא עוד על מלחמות רבות שהיינה בכל הארץ במות משיח בן

נִפְתָּח לְבֵית דָּוִיד וּלְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם ג'
לְחַטָּאת וּלְנִדָּה׃ ב וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא ו' פתח
נְאֻם ׀ יְהוָה צְבָאוֹת אַכְרִית אֶת־
שְׁמוֹת הָעֲצַבִּים מִן־הָאָרֶץ וְלֹא
יִזָּכְרוּ עוֹד וְגַם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־ כ'
רוּחַ הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר מִן־הָאָרֶץ׃ כ'
ג וְהָיָה כִּי־יִנָּבֵא אִישׁ עוֹד וְאָמְרוּ ג'
אֵלָיו אָבִיו וְאִמּוֹ יֹלְדָיו לֹא תִחְיֶה כִּי
שֶׁקֶר דִּבַּרְתָּ בְּשֵׁם יְהוָה וּדְקָרֻהוּ ל' וחסר
אָבִיהוּ וְאִמּוֹ יֹלְדָיו בְּהִנָּבְאוֹ׃ ז' ל' בהנבאו בסוף
ד וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יֵבֹשׁוּ הַנְּבִיאִים
אִישׁ מֵחֶזְיֹנוֹ בְּהִנָּבְאֹתוֹ וְלֹא יִלְבְּשׁוּ ל'
אַדֶּרֶת שֵׂעָר לְמַעַן כַּחֵשׁ׃ ה וְאָמַר
לֹא נָבִיא אָנֹכִי אִישׁ עֹבֵד אֲדָמָה ז' בסיפרא
אָנֹכִי כִּי־אָדָם הִקְנַנִי מִנְּעוּרָי׃ ב' וקין הים י"א
ו וְאָמַר אֵלָיו מָה הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה ל' י"ז בסיפרא
בֵּין יָדֶיךָ וְאָמַר אֲשֶׁר הֻכֵּיתִי בֵּית ה' מ"ל בנביאים ז'
מְאַהֲבָי׃ ז חֶרֶב עוּרִי עַל־רֹעִי וְעַל־ כ"כ כ' וחסר

כְּמַבּוּעַ דְמַיִן לְבֵית דָּוִד
וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וְאֶשְׁבּוֹק
לְחוֹבֵיהוֹן כְּמָא דְמִדַּכַּן בְּמֵי
אַדְיוּתָא וּבִקְטַם תּוֹרְתָא
דְחַטָּאתָא׃ ב וִיהֵי בְעִדָּנָא
הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֲשֵׁיצֵי
יַת שׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא מִן
אַרְעָא וְלָא יְהֵי דָכְרָן מִשּׁוּמְהוֹן
עוֹד וְאַף יַת נְבִיֵי שִׁקְרָא וְיַת
רוּחַ מְסָאֲבָא אֲבַטֵּיל מִן
אַרְעָא׃ ג וִיהֵי אֲרֵי אִתְנַבֵּי
גְּבַר עוֹד וְיֵימְרוּן לֵיהּ אֲבוּהִי
וְאִמֵּיהּ יָלְדוֹהִי לָא תִתְקַיֵּם
אֲרֵי שִׁקְרָא אִתְנַבֵּיתָא בִּשְׁמָא
דַיְיָ וְיַחְדּוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ
יָלְדוֹהִי בְּאִתְנַבָּיוּתֵיהּ׃ ד וִיהֵי
בְעִדָּנָא הַהִיא יִבְהֲתוּן נְבִיֵי
שִׁקְרָא גְּבַר מִנְּבוּאָתֵיהּ
בְּאִתְנַבָּיוּתֵיהּ וְלָא יִתְנַבּוּן עוֹד שְׁקַר בְּדִיל לְאַרְפָּא כַּדִּיבִין׃
ה וְיֵימַר לָא נְבִיָּא אֲנָא גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא אֲנָא אֲרֵי
אֱנָשָׁא אַקְנְיַנִי מִזְּעוּרִי׃ ו וְיֵימַר לֵיהּ מָה מַחְתָא הָאִלֵּין
דַאֲתָאָה עֲלָנָא יְהָא בְּעוֹבָדֵי יְדָךְ וְיֵימַר יָאוּת לְקִינָא
בְּחוֹבִין דְרַחֲמָנָא׃ ז חַרְבָּא אִתְגְּלָא עַל מַלְכָּא דְבָבֶל וְעַל

לרמוניא : לחטאת ו' פתחין וסימ' ויתי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם • כיום ההוא יהיה מקור נפתח • ואתה תשמע השמים תניין דמלכים • ותליתאי • ואתה תשמע השמים תניינא דד"ה • ודבתריה ואתה תשמע השמים : אביהו ז' בקריא' וסימ' וירד אביהו אל האש' • ויחר אפו ויעל בית אביהו• וירד אחיו וכל בית אביהו • ודקרהו אביהו • וישלח חירם מלך צור . ולחסה מן בני מררי בנים שמרי הראש • ויחל שלמה לבנות וגו' אשר נראה לדוד אביהו • וסימ' אתתא דגזת מן ביתא חזיא מלכא ודקרה ברישה : רועה ת' חסר וי"ו בקריא' וסי' נמסר

רדק

לבית דוד מקור אחד הוא לחטאת ולנדה • ואמרו עוד כיון שהגיעו המים לפתח בית דוד נעשה נחל גדול שנאמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד ולמה שפירש הפסוק כמשמעו יהיה פי' לחטאת ולנדה כי עד היום ההוא לא יצאו מים בירושלם בתוך העיר ואז יצאו מים חיים בעיר ולא יצטרכו לצאת חוץ לעיר למי חטאת שצריך שיהיו חיים כמו שכתוב וכן לנדה שהיא זבה שצריכה מים חיים : (ב) והיה. אכרית את שמות העצבים שהיו שם טרם גלותם בראשונה או העצבים שעובדים שם היום : וגם את הנביאים • נביאי השקר שהיו שם במקדש ראשון : ואת רוח הטומאה• יצר הרע : (ג) והיה כי ינבא איש עוד . אני אעביר הנביאים אבל אם יהיה טועה אחד שינבא ברוח שקר ויכזב ויאמר כי ברוח האל נבא וישראל בזמן ההוא תהיה בהם דיעה והשכל שיכירו את דברי המתנבא ההוא אם יהיו דברי אמת או דברי שקר ויאמרו אליו אביו ואמו שהם יולדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם ה' ויולדיו הוא תוספת ביאור כי כבר זכר אביו אמו ודקרוהו אביהו ואמו ויכוהו ויפצעוהו ליסרו • או פירוש ודקרוהו יהרגוהו כמו שאמר לא תחיה : (ד) והיה ביום ההוא יבושו : כשיראו שלא יתקיימו נבואתם יבושו בהנבאותן מקור בתוספת ת"ו וכן במשנה והלא במאמר אחד יכול להבראות : ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש • כי כן היה מנהג נביאי השקר ללבוש שקים ואדרת שער למען כחש למען שיוכל לכחש ויאמינו בהם בני אדם כי הם מראים עצמם בפני בני אדם שהם פרושים ואנשים צדיקים וישרים ולא ידברו כזב וכשיראו שלא יתקיימו נבואתם יהיה להם בשת ויניחו ממעשיהם ומחזיונם וממלבושיהם ויכחשו בנבואתם ויאמרו שאינם נביאים ולא נבאו מעולם אלא עובדי אדמה הם ולא יתעסקו בדברים האלו אלא בעבודת האדמה ובמקנה ובקנין : (ה) ואמר • יאמר לשואל אותו איה נבואתו יכחש ויאמר לא נביא אנכי : הקנני . למדני היות רועה מקנה ומתעסק בעבודת האדמה : (ו) ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך • אם כן שאין אתה נביא מה המכות האלה שבין ידיך כי המכות הם סימן שהיית מתנבא ואביך ואמך הכוך ויסרוך שלא התנבא ואמר אשר הכתי בית מאהבי יאמר אין המכות בעבור הנבואה אלא אוהבי הכוני ויסרוני לפי שהייתי משולח ולא הייתי מתעסק בעבודת האדמה בנערותי והיו מכים אותי שאסור משולות הנערים ואתעסק במלאכה ונעשו המכות בין הידים שהיו אוסרים ידיו ורגליו כדי שלא יצא לחוץ וטעם הענין הזה לעתיד לפי שהאל יתברך יעדנו לעתיד ואמר והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם ואותם שלא יתנבאו יקנאו לאחרים שיתנבאו ויעשו עצמם נביאים כמו האחרים ויכירו אבותם השומעים נבואתם שהיא שקר ויאמרו להם אבותם לא תחיה כי שקר דברת בשם ה' ורז"ל פי' הענין הזה לעתיד לבא בזמן תחיית המתים ואמר כי כשיחיו המתים כמו שכתוב בדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם הצדיקים ואלה לחרפות ולדראון עולם אותם שכפרו בעיקר וכפרו בתחיית המתים ואותם בינונים שלא כפרו בעיקר אך היו חולמים חלומות שקר ואמרו נבואות מלבם אך לא עבדו עכו"ם כשיחיו יהיו בידיהם מכות כעין מכות שחין או גרב וזה יהיה שכר לפעולתו ועונשו על שהתנבא בשקר כדי שיכירוהו בני אדם ויהיה לו בשת כמו שאמר יבשו הנביאים איש מחזיונו בהנבאות בעבור נבואת השקר בימים הקדמונים ולא ילבשו עוד אדרת שער כמו שעשו בתחלה שהיו לובשים שקים ובגדי פרושים ועובדי האל בעבור שיאמינו בני אדם שקריהם ובזמן העתיד כשיראום בני אדם ויכירום יכחש כל אחד מהם ויאמר לא היו דברים מעולם כי עובד אדמה אנכי כי אדם הקנני מנעורי אדם עם הארץ הקנני שם אותי רועה מקנה ועובד אדמה ובאמרם לו מה המכות האלה בין ידיך יאמר טנא הם אשר הכתי בית מאהבי בבית המדרש הכוני מאהבה על הכתיבה שהיינו כותבים והיינו לומדים או על דבר אחר שיאמר : (ז) חרב עורי על רועי • פי' רש"י ז"ל על עמו שהפקדתי על צאן גלותי ועל גבר עמיתי שתברתיו אלי לשמור את צאני כמוני והך
את

מצודת דוד

נובע מים מתחת מפתן הבית והוא הנחל האמור בנבואת יחזקאל והוא המעיין האמור בנבואת יואל והוא מים החיים האמור בסוף הספר : לבית דוד • לצורך בית דוד ויושבי ירושלים : לחטאת • לקחת ממנו מי חטאת להזות על טמאי מתים כי מי חטאת צריכים שיהיו מים חיים ונובעים : ולנדה • ר"ל לצורך טבילת הנדה ואף שאינה צריכה דוקא ביאת מים חיים או הוא מענין הזיה כמו מי נדה (במדבר יט) וכפל בשמות נרדפות : (ב) אכרית וגו' • ולתוספות ביאור אמר ולא יזכרו עוד : את הנביאים • הם נביאי השקר : רוח הטומאה • הוא יצר הרע : אעביר מן הארץ • ר"ל היצה"ר לא יהיה עוד ולא ימצא עוד מי שינבא שקר כי תמלא הארץ דעה ויכירו השקר : (ג) כי ינבא • ר"ל נבואת שקר : יולדיו • אמר לתוספת ביאור כי כבר זכר אביו ואמו : לא תחיה וגומר • לא מהראוי שתשאר חי כי מה שדברת בשם ה' הוא שקר כי מדעתם יכירו השקר ולכן ידקרו אותו אבותיו בחרב בעבור הנבאו בשקר ולא יחוסו עליו : (ד) יבושו הנביאים וגו' • ר"ל כאשר נביאי השקר ישובו מחטאם ותחול עליהם רוח הנבואה אז הנביאים ההם יבושו כ"א מחזיונו השקר שנבא מאז בהנבאתו עתה נבואת אמת כי יראה ההבדל כיתרון האור מן החושך : ולא ילבשו וגומר • דרך הנביאים היה ללבוש אדרת שער וכן נאמר באליהו וילט פניו באדרתו (מ"א יט) ולכן אמר הנביאים ההם לא ילבשו אדרת שער כדרך שאר הנביאים וזהו למען יוכל כ"א לכחש ולומר שאינו נביא כי יבוש להזכיר עליו שם נביא לבל יזכר עליו מעשיו הראשונים שהיה מתנבא בשקר : (ה) ואמר וגו' • מוסב על המקרא שלמעלה לומר למען יכחש ויאמר לא נביא אנכי : איש עובד וגו' • כלומר ואם תשאלו א"כ מדוע אני מתבודד בשדה כדרך הנביאים הנה אין זה בעבור הנבואה אבל זו היא כי מלאכתי בשדה כי איש עובד אדמה אנכי לחרשה ולזרעה : כי אדם וגו' • ר"ל ומה שנבאתי מנעורי גם אז לא דבר בי ה' אלא אדם כמוני מסית הקנה בי קנין הנבואה לנבאות בשקר פתוי ואפת : (ו) ואמר אליו • על כי כל נביא מנביאי השקר כשיעזוב דרכו יוכה בב"ד לכפר אשמותיו לכן אמר ואם מי יאמר אליו מה המכות האלה על הגוף בין כתפות ידיך מקום שלוקין שם מלקות בב"ד כי דרך נביאי השקר המתפללים באליליהם להכות עצמם על גביהם ולהתגודד בשרם כמ"ש ויתגודדו כמשפטם (מלכים א יח) וכאלו יאמר לו מן המכות האלה נראה א"כ שעדיין אתה מחזיק במעשיך הראשונים : ואמר • והוא ישיב לו המכות האלה הם אשר הכו אותי בבית מאהבי ר"ל הבית דין המאהבים אותי לה' הם הכוני על אשמותי לשוב לשם להתאהב אליו : (ז) חרב עורי : אתה החרב עורי אל כל אחד מהבבלים אשר העמדתיו
לרום

מצודת ציון

הנובע : לחטאת • מי אפר פרה קרוי מי חטאת על כי הוא מטהר הטומאה וכמ"ש הוא יתחטא בו (במדבר יט) : (ב) העצבים • כן יקראו העכו"ם כי מעצבין לב עובדיהן זועקים אליהן ואינם נענין : (ג) ודקרהו • ענין נעיצת חרב בגוף : (ד) מחזיונו • מל' חזון ונבואה : אדרת • מלשון אדיר ר"ל מלבוש חשוב עשוי משער : כחש • ענין שקר : (ה) הקנני • מל' קנין : (ז) עורי • מלשון התעוררת

בן יוסף ופעם רועי כל מלך מהגוים שהמשילו השם על הארץ והוא חושב על עצמו שהוא כאלהים על כן ועל גבר עמיתי הך את הרועה • השם יכרית כל מלך ותפוצינה הצאן על כן כתוב בפרשה האחרת הדבקה בזאת והיה ה' למלך על כל הארץ • אמר יפת כי הצוערים הפך הרועים והם צעירי הצאן והנה צוערים תואר כמו אובדי' יצערו בניו ולא ידע :

(ח) והיה • שתי שלישיות העולם יוכלו גם השלישית יבחן והמשל הוא יהיה עובד השם הוא שיבוא מדי שנה בשנה ועתה יפרש איך יכרתו פי שנים בכל הארץ :

(א) הנה בא היום שיתקבצו אל ירושלים כל הגוים אחרי מות הצדקה הנזכר : וחלק • עם ירושלים ידבר והאומה כי שלל האויב יחולק אם כן למה אחריו ויצא חצי העיר בגולה ועוד ונשסו הבתים מפעלי הכפל כמו ונמקו כל צבא השמים כמו נסבו מן סבב : (ב) תשכבנה • דרך כבוד כי תשגלנה כנוי המעשה וככה שגל המוכנת למשה : (ג) ויצא • כאשר יצא חצי העיר בגולה אז יצא השם ממקומו מהשמים דרך משל כי יקנא לעמו : ביום קרב • שבאו המצרים אחרי ישראל להרגם בים והם כתוב כי ה' נלחם להם במצרים : (ד) ועמדו • הנה אות ומופת יעשה השם ביום ההוא ועד היום לא היה מכל

שִׁלְטוֹנָא חַבְרֵיהּ דִּכְוָתֵיהּ
דְּדָמֵי לֵיהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
קְטוֹל יַת מַלְכָּא דְּבָבֶל
וְיִתְבַּדְּרוּן שִׁלְטוֹנַיָא וְאָתִיב יַת
מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל תִּנְיָנַיָא׃
ח וִיהֵי בְּכָל אַרְעָא אֲמַר יְיָ תְּרֵין
חוּלָקִין דְּבַהּ יִשְׁתֵּיצוּן יְסוּפוּן
(וּתְלִיתָאָה) יִשְׁתְּאַר בַּהּ׃
ט וְאָעֵיל יַת תְּלִתָא בְּעָקָא
בְּכוּר דְּאֶשָּׁא וְאֶצְרוֹפִינוּן כְּמָא
דְּצָרְפִין יַת כַּסְפָּא וְאֶבְחֲרִינוּן
כְּמָא דְבָחֲרִין יַת דַּהֲבָא הוּא
יְצַלֵּי בִשְׁמִי וַאֲנָא אֲקַבֵּיל
צְלוֹתֵיהּ אֲמָרִית עַמִּי הוּא
וְהוּא יֵימַר יְיָ אֱלָהִי׃ א הָא
יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם
יְיָ וִיפַלְגוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי
עַמְמַיָא בְּגַוִיךְ יְרוּשְׁלֵם׃
ב וְאַכְנֵישׁ יַת כָּל עַמְמַיָא
לִירוּשְׁלֵם לְאַגָחָא קְרָבָא
וְתִתְכְּבֵישׁ קַרְתָּא וְיִתְבַּזְזוּן
בָּתַּיָא וּנְשַׁיָא יִשְׁתַּכְבָן וְיִפּוֹק
פַּלְגָא דְקַרְתָּא בְּגָלוּתָא וּשְׁאָר
עַמָּא לָא יִפְסוֹק מִן קַרְתָּא׃
ג וְיִתְגְּלֵי יְיָ וְיַגִּיחַ קְרָבָא
בְּעַמְמַיָא הָאִינוּן כְּיוֹם אַגָּחוּתֵיהּ קְרָב עַל יַמָּא דְסוּף׃ ד וְיִתְגְּלֵי בִּגְבוּרְתֵּיהּ

י"ו גֶּבֶר עֲמִיתִי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת הַךְ
ל' כ"כ אֶת־הָרֹעֶה וּתְפוּצֶיןָ הַצֹּאן וַהֲשִׁבֹתִי
ל' וחסר י"ו יָדִי עַל־הַצֹּעֲרִים׃ ח וְהָיָה בְכָל־
הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה פִּי־שְׁנַיִם בָּהּ
ל' יִכָּרְתוּ יִגְוָעוּ וְהַשְּׁלִשִׁית יִוָּתֶר בָּהּ׃
ט וְהֵבֵאתִי אֶת־הַשְּׁלִשִׁית בָּאֵשׁ
כ"י ל' חסר וּצְרַפְתִּים כִּצְרֹף אֶת־הַכֶּסֶף
כ' ל' וחסר י"ו וּבְחַנְתִּים כִּבְחֹן אֶת־הַזָּהָב הוּא
יִקְרָא בִשְׁמִי וַאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ אָמַרְתִּי
עַמִּי הוּא וְהוּא יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהָי׃
ל' וחד חלק יד א הִנֵּה יוֹם־בָּא לַיהוָה וְחֻלַּק
שְׁלָלֵךְ בְּקִרְבֵּךְ׃ ב וְאָסַפְתִּי אֶת־כָּל־
י"ג הַגּוֹיִם ׀ אֶל־יְרוּשָׁלִַם לַמִּלְחָמָה
וְנִלְכְּדָה הָעִיר וְנָשַׁסּוּ הַבָּתִּים
תשכבנה ק' וְהַנָּשִׁים תִּשָּׁגַלְנָה וְיָצָא חֲצִי הָעִיר
בַּגּוֹלָה וְיֶתֶר הָעָם לֹא יִכָּרֵת מִן־
ל' ס' הָעִיר׃ ג וְיָצָא יְהוָה וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם
י"א רפין הָהֵם כְּיוֹם הִלָּחֲמוֹ בְּיוֹם קְרָב׃
ד וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם־הַהוּא עַל־הַר

ועל גבר עמיתי • שהחבריהו אלי לאמור אלהי כמוני : הך את הרועה • את מלך בבל : ותפוצנה הצאן : שכבושה תחת ידו : והשיבותי ידי • ואשים מכתי שנית : על הצוערים • על השלטונים הצעירים מן המלכים ויונתן תרגם ותפוצנה הצאן ויתבדרון שלטוניא ותירגם על הצוערים ממונים מגבליים השמים להם וכן ת"י המקרא הזה בעכו"ם חרבא איתגלי על מלכא דבבל ועל שלטוניא חבריה דדמי ליה אמר ה' צבאות קטול ית מלכא דבבל ויתבדרון שלטוניא ואין לשון התרגום הזה נופל על ישראל שלא שנינו בתרגום ובמקרא שלטונין בישראל אלא מלך ושרים ותרגום שלא רברבין : (ח) והשלישית יותר בה • יתגיירו ויחיו : (ט) והבאתי את השלישית באש • ואעיל ית תליתאה בעקא בכור דאשא שיסבלו וישאו מקצת הצרות מהעכו"ם בצרות חבלו של משיח ובמלחמות גוג ומגוג עם ישראל ומשם יבחנו כי גירי אמת הם כי הרבה מהם תחלה ישובו לסורם ויתחברו עם גוג כמ"ש באגדה : והוא יאמר ה' • כשיתפלל יתפלל לה' ולא לאלהיו הראשון :

(א) הנה יום וגו' • חביב להקב"ה : וחולק שללך בקרבך • שלל שהשללו מעכו"ם גוג יחלקו יושביך בקרבך וכן ת"י ויפלגון ב"י נכסי עממיא בגויך ירושלם : (ב) ויתר העם לא יכרת • לא יגלו כולם ולמה יניחם להגלות אלים ולשסות הבתים ידי שלא יהא להם פתחון פה לאמר לא למלחמה באנו כי אם להשתחוות באנו : (ג) כיום הלחמו ביום קרב • כיום אגחותיה קרב על ימא

לעיל סוף סימ' י"א : ובחנתים ב' וסי' הנני צורפ' ובחנתים' והבוגתי את השלישית : תשגלנה ד' כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיבה וסימ' אשה תארש ואיש אחר ישגלנה • ועלליהם ירטשו לעיניהם • שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת • ונשסו

רדק

את הרועה מלכות הרשעה והחכם ר' אברהם פי' שהנבואה הזאת על מלחמות רבות תהיינה בכל הארץ בימי משיח בן יוסף ופעם רועי כל מלך מעכו"ם שהמשילו השם על הארץ והוא חושב עצמו שהוא כאלהים על כן אמר ועל גבר עמיתי שהוא חושב על עצמו שהוא גבר עמית' : הך הרועה . השם יתברך יכרית כל רועה מהעכו"ם ותפוצנה הצאן והצוערים הם השלטונים והשרים שהם צעירים ות"י חרבא אתגלי על מלכא דבבל וגומר ר"ל המשנים של העכו"ם והשלטונים : (ח) והיה בכל הארץ • פי' בכל ארץ ישראל וי"מ בכל העולם כי גם מאומות העולם לא ישארו אלא הטובים שיהיו עובדי האל יתברך פי שנים שני חלקים מהם יכרתו יגועו מקצתם יכרתו בחרב ומקצתם יגועו בדבר והשלישית יותר בה ישארו בארץ חיים : (ט) והבאתי באש • פי' בצרות קשות דומות לאש ואמר אש לפי שהמשילה למצרף הכסף והזהב שהם צורפים ובוחנים באש כן יהיו הם מצורפים ובוחנים בסבלם הצרות הקשות בלב טוב באותו הזמן שיסבלו אותם וכן ת"י ואעיל ית תליתאה בעקא בכור דאשא : (א) הנה יום בא לה' • לה' יהיה אותו היום שכבודו וגבורתו באותו הזמן יראה והוא זמן שיבא גוג ומגוג על אדמת ישראל כמו שנבא יחזקאל הנביא וחלק שללך בקרבך זה אמר כנגד ירושלם כי יחלקו הגוים שלל העיר בקרבה כמו שאמר ונשסו הבתים ויונתן תרגם הוא יומא דעתיד למיתי מן קדם ה' ויפלגון בית ישראל ית נכסי עכו"ם בגו ירושלם : (ב) ואספתי : אלמוד שיהיה בלבם לבא אל ירושלים למלחמה כמו שאמר בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך על הרי ישראל ונלכדה העיר • זאת הצרה תהיה לצרף השלישית שיוותר בה ועליה נאמר בנבואת ישעיה חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ונאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי וגומר : ונשסו הבתים • מפעלי הכפל שרשו שסס וכן מי נתן למשסה יעקב ענין בזה ושלל : ויצא חצי העיר בגולה • ר"ל שיגלום מן העיר כשבויים אל אהליהם שהם חוץ לעיר עד כאן יניחם האל יתברך ביד אויביהם לצרף אותם וימלט כל הכתוב בספר ויקבל הצרה בלב טוב ויתר העם לא יכרת מן העיר כי לא יתנם האל יתברך עוד ביד אויביהם ויתגברו ישראל על האויבים בעזרת האל עמהם וזהו שאמר ויצא ה' ביום קרב • ביום מלחמה תרגום מלחמה קרבא וכן טובה חכמה מכלי קרב והדומים לו ואמר ביום קרב ולא פירש באיזו מלחמה ופירושו כתרגומו כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף כי אז היו ישראל בצרה גדולה כי המצריים היו רודפים אחריהם ואמר להם משה רבינו עליו השלום ה' ילחם לכם ואתם תחרישון וכן אמר הנה ונלחם בגוים ההם : (ד) ועמדו רגליו • על דרך משל שיראה אות ומופת בהר הזתים שיבקע ופי' החכם הגדול רבינו משה ז"ל סבתו כמו ויברך אותך לרגלי בסבתי כן רגליו רוצה לומר קיום סבותיו כלו' המסבבות אשר

תולדות אהרן סי שנים • סנהדרין קיא : את השלישית • ר"ה י"ז : יום בא • מגלה לא זוהר מצורע : ועמדו רגליו • סוכה ס :

מצודת ציון

התעוררת : גבר • איש : עמיתי • ענין חבר כמו וכחש בעמיתו (ויקרא ה) : ותפוצין • ענין פזור : הצוערים • הקטנים כמו לצעיר אנכי (תהלים קיט) : (ח) פי שנים • שני חלקים כמו לתת לו פי שנים (דברים כא) : יגועו • ענין מיתה כמו כי גוע אהרן (במדבר כ) : (ט) וצרפתים • ענין זקוק להסיר הסיג : בחנתים • מל' בחינה ונסיון : אענה • אשיב : (א) שללך • ענין ביזה : (ב) ונשסו • ענין רמיסה כמו והיו שאסיך למשסה (ירמיה ל) : תשגלנה • מל' משגל ומשכב : (ג) קרב • ענין מלחמה כמו המלמד ידי לקרב (תהלים קמד) : (ד) ונבקע • מל' בקיעה וסדק גיא

מצודת דוד

להיות רועה לצאן עמו : ועל גבר עמיתי ר"ל שהוא עמיתי בדבר זה שהוא רועה לצאן עמו כמו שאני רועה ישראל צאן עמי ובדבר זה הוא לי לחבר ודוגמתו שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך (ש"ה א) והוא כפל ענין במ"ש : הך • אתה החרב הך ויפוצו הצאן ממנו ויתעו בדרך וילכו לאבדון כי בשמת האוסר שהמלחמה יאבדו כל אנשי המלחמה הבאים בצבא : והשיבותי • ואני אשיב ידי על הקטנים הנשארים בביתם להכותם נפש לבל ישאר שארית מהם : (ח) והיה • הדבר הזה יהיה בכל הארץ : והשלישית • היא ישראל : (ט) והבאתי וגו' : אף את השלישית אביא באש ואצרפם להסיר מהם הסיג כמו שמצרפין את הכסף ר"ל אביא עליהם צרות לכלות מהם הפושעים והמורדים : ובחנתים • ר"ל בצרות כבחינת אבחין את הנשארים אם יעמדו באמונתם כמו שבוחנין את הזהב בכור הצורף לדעת אם הוא נקי מסיג : הוא יקרא • כ"א מהנשארים כאשר יקרא בשמי אז אני אענה אותו למלאות שאלתו : אמרתי • אני אומר שהוא לבד עמי ולא אבחר במי מעכו"ם והוא יאמר ה' הוא אלהי ולא אבחר בזולתו : יד (א) לה' • ר"ל מיוחד לו ונשמר אלו : וחולק שללך בקרבך • ר"ל כל השלל שללו הבבליים ממך מימות עולם חשוב לך ותחולק בקרבך לתת לכ"א חלקו : (ב) ואספתי • אתה יפרש איך ישוב להם שלל ואמר הנה אעיר לבוא כל העובדי כוכבים עם חיל גוג ומגוג להאסף ולבוא אל ירושלים למלחמה : ונשסו הבתים • ר"ל ישללו הבתים ועל אבניהם ירמסו ברגליהם ויאלצו את הנשים למשכב המשגל : ויתר העם • החצי הנשאר אף מן העיר לא יכרם וישארו במקומם : (ג) ויצא ה' • אז יוצא ה' מן השמים ונלחם [illegible] : כיום הלחמו ביום קרב • ר"ל כמו שנלחם עם מצרים [illegible] שנאמר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון (שמות יד) וכן היה כי ה' [illegible] : (ד) ועמדו רגליו • [illegible] אמר כמשל

הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלִַם
מִקֶּדֶם וְנִבְקַע הַר הַזֵּיתִים מֵחֶצְיוֹ
מִזְרָחָה וָיָמָּה גֵּיא גְּדוֹלָה מְאֹד וּמָשׁ
חֲצִי הָהָר צָפוֹנָה וְחֶצְיוֹ נֶגְבָּה׃
ה וְנַסְתֶּם גֵּיא־הָרַי כִּי־יַגִּיעַ גֵּי־
הָרִים אֶל־אָצַל וְנַסְתֶּם כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם
מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה
וּבָא יְהוָה אֱלֹהַי כָּל־קְדֹשִׁים עִמָּךְ׃
ו וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יִהְיֶה אוֹר
יְקָרוֹת יְקִפָּאוֹן׃ ז וְהָיָה יוֹם־אֶחָד
הוּא יִוָּדַע לַיהוָה לֹא־יוֹם וְלֹא־לָיְלָה
וְהָיָה לְעֵת־עֶרֶב יִהְיֶה־אוֹר׃ ח וְהָיָה
בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם־חַיִּים
מִירוּשָׁלִַם חֶצְיָם אֶל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי
וְחֶצְיָם אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן בַּקַּיִץ

ג׳ · ל׳
ג״ט׳ כתיב יו״ד
ג׳ · ג׳ · ג׳
ל׳ · ל׳
וקפאון ק׳
ו׳ בטעם בסיפרא

בְּעִדָּנָא הַהִיא עַל טוּר זֵיתַיָּא
דְעַל אַפֵּי יְרוּשְׁלֵם מִמַּדִינְחָא
וְיִתְבְּזַע טוּר זֵיתַיָּא מִפַּלְגֵיהּ
לְמַדִינְחָא וּלְמַעַרְבָא חֵילָא
רַבָּא לַחֲדָא וְיִתְלַשׁ פַּלְגֵיהּ
דְטוּרָא לְצִפּוּנָא וּפַלְגוּהִי
לְדָרוֹמָא׃ ה וְיִסְתְּתִים וְנִסְתַּם
חֵילָא דְטוּרַיָּא אֲרֵי יִמְטֵי חֵילָא
דְטוּרַיָּא לְאָצַל וְתֶעֶרְקוּן כְּמָא
דַעֲרַקְתּוּן מִן קֳדָם זִיָעָה דַהֲוָה
בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה וְיִתְגְּלֵי יְיָ אֱלָהִי וְכָל
קַדִּישׁוֹהִי עִמֵּיהּ׃ ו וִיהֵי בְּעִדָּנָא
הַהִיא לָא יְהֵי נְהוֹרָא אֱלָהֵין
עֲדֵי וּגְלִיד׃ ז וִיהֵי יוֹמָא חַד
הוּא יְדִיעַ קֳדָם יְיָ לָא כִנְהוֹר
יְמָם וְלָא כְקִבֵּיל לֵילֵי וִיהֵי
לְעִדַּן רַמְשָׁא יְהֵי נְהוֹרָא׃
ח וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יִפְּקוּן
מֵי מַבּוּעַ מִירוּשְׁלֵם פַּלְגֵיהוֹן
לְיַמָּא מַדִינְחָא וּפַלְגֵיהוֹן לְיַמָּא מַעַרְבָאָה בְּקַיְטָא וּבְסִיתְוָא

רשי

יתא דכוף : (ד) מתליו · מאמצעיתו : מזרחה וימה · מן המזרח למערב כמו שמסיים והולך : ומש חצי ההר צפונה וגו׳ · חציו הצפוני ימוש ממקומו וימשך לצד צפון וכן חציו עכנה לצד דרום ויהיה הגיא ביניהם ראשו למזרח וסופו למערב : (ה) ונסתם גיא הרי · י״ת ויסתתום גיא הרי לפי שירושלים הרים סביב לה ויש גיא בין הר שבצפון ובין הר הזיתים וכן בדרום וכשימשך חצי ההר הזיתים אצל הר שבצפונו יסתם הגיא שביניהם וכן בדרום : כי יגיע · גובה גיא שהיה בין ההרים : אל אצל · אל גובה ראשי ההרים שמכאן ומכאן וכן חברו מנחם (ישעיה מא) ומאציליה קראתיך ופירושו ל׳ גובה : ונסתם · בראותכם המופת הגדול הזה · כאשר נסתם מפני הרעש (שם) וינועו אמות הסיפים ביום שנתנגע עוזיה : כל קדושים · מלאכים : (ו) לא יהיה אור יקרות וקפאון · י״ת לא יהיה נהורא אלהין עדי וגליד יהי נהורא לא יהיה אור נוגה כי יקרות וקפאון יהי׳ יקרות ל׳ כיקר כרים (תהלים לז) הוא כמין אור הנראה שחרית על ההרים וכלה והולך : וקפאון · קפוי וחשוך ועב כקרח שנקפה ומגליד כמו וכגבינה תקפיאני (איוב י) : (ז) והיה יום אחד · והיה הדבר הזה יום אחד מיומו של הקב״ה הוא היום ידוע שהוא להנקם ישמו של הקב״ה : לא יום ולא לילה · לא אור נוגה כאור של עולם הבא שנאמר (ישעיה ל) ואור החמה יהיה שבעתים כאור וגומר ולא לילה ילא עת צרה כצרת שיעבוד גליות שמקודם שימי משיחנו יהיו ואין בהם שיעבוד : והיה לעת ערב · קודם שיגמרו אלף שנה יהיה אור הנוגה וכל הטוב האמור על ישראל וכן ת״י לא כנהור יומא ולא כקבל ליליא : (ח) והיה ביום ההוא · כשיבקע הר זיתים מן המזרח למערב יצאו מים חיים מירושלים וילכו למזרח דרך אותה בקיעה

אבן עזרא

מכל זה כלום : הר הזיתים · מזרח לירושלם ונבקע ההר מזרחו ומערבו והיה ביניהם גיא כמו ושב בגיא : (ה) ונסתם · אל אצל · שם מקום ויונתן בן עזיאל תירגם ונסתם גיא הרי ויסתתים וכל אנשי מזרח קוראים ונסתם כמו נסתם ארץ והנה רעש גדול יהיה ופע׳ ובא אז תבא השכינה הקדושים שהם המלאכים ותשכן בירושלם וזהו פי׳ עמך עם ירושלים כי עמם ידבר תחלת הפרשה : (ו) והיה לא יהיה · ישרת בעבו׳ אחרת ומלת יקרות תואר והמתואר הם עבות וככה לא יהיה אור ולא יהיה עבות יקרות וקפאון דבר עב כדרך לא יום ולא לילה : (ז) והיה · לא ידעו בני האדם בבואו יום השם אם יום הוא או לילה וסמוך לערב יתברר זה והמפרשים אותו דרך משל על הגלות הישועה איננו נכון רק הוא כמשמעו : (ח) והיה · זה אות לעתיד ובעבור זה נבקע ההר שמתליו יצאו מים חיים דרך הגיא ולא יעכבם מעתה

הבתים והנשים תשגלנה : ונסתם ג׳ בקריאה וסימ׳ ונסתם ואין רדף אתכם · ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים ב׳ בפסוק : וחד נסתם כאשר נסתם בימי הרעש : גי בגי ט׳ חסר א׳ בקריאה וסימ׳ על גי הצבעים · הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכי׳ וטמא את התופת · כי יום מהומה ומבוסה · גי העברים קדמת הים · וחוסמת היא את העברים קדמא דפסוק · כי יגיע גי הרים אל אצל · והוא העביר את בנו באש · לד ואונו גיא החרשים · וכל יתושע דכוו׳ ישעית שמענו גאון מואב גא

תולדות אהרן גיא הרי · (ברכות יג) : יהיה אור : פסחים נ : לא יום · זוטר נפא בהדרא : מים חיים · שם מדאמית שלה (שקלים ו) :

רדק

אשר יראו אז במקום ההוא אשר הוא יתברך שכתם כלומר עונש וי״ת ויתגלי גבורתיה בעדנא ההיא והר הזיתים הוא על פני ירושלים כלומר סמוך לירושלם במזרחה מחציו מזרחה וימה ממזרח למערב יבקע ההר כולו חציו לצפון וחציו לדרום ויהיה ביניהם גיא גדול מאד : ומש · יסור כלומר שיסור ויעתק חצי ההר ממקומו לצד צפון וחציו לצד דרום והגיא ביניהם וכן תרגם יונתן ומש ויתלש ומשל האות הזה שיבקעו הגוים הבאים על ירושלים ויפלו הנה והנה : (ה) ונסתם גיא הרי · כשיבקע ההר ינוסו מפני קול הרעש וינוסו אל גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל כי הגיא שיעשה בבקעה ההיא יארך ויגיע אל אצל והוא שם מקום כלומר חוץ לעיר תהיה הבקיעה עד אצל וינוסו שם שיחשבו להנצל חוץ לעיר ויגיעו אל ההרים וימצאו שם גיא כמו כן הרי כמו הרים וכן אלילי ידי כמו ידים קרע לו חלוני כמו חלונים ותשופי שת כמו שופים הדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל : כאשר נסתם · רוצה לומר נסו אבותיכם וכן ואותנו הוציא משם והדומים להם : מפני הרעש · אמרו כי מה שאמר בישעיה וינועו אמות הספים אז היה הרעש וזה הוא שאמר בתחלת עמוס שנתים לפני הרעש : ובא ה׳ אלהי · אז יבא השם אלהי כמו שאמר ויצא ה׳ כמו שפירש כל קדושים עמך כמו כל קדושים וכן שמש ירח ראובן שמעון מלך שרים והדומים להם ורוצה לומר קדושים מלאכים על דרך כי מלאכיו יצוה לך שמה הנחת ה׳ גבוריך וטעם עמך כנגד ירושלם כמו שאמר בתחלת הפרשה בקרבך ויונתן תרגם עמך עמיה כמו עמו והחכם הגדול הרמב״ם ז״ל פירש הענין על ההבטחה הטובה אשר הבטיח את ישראל על ידי נביאיו הקדושים פי׳ ובא ה׳ אלהים על ידי כל הקדושים עמך המדברים לישראל ויונתן תרגם ונסתם תחלת הפסוק והסתתם דומה שהיה קורא ונסתם בשקל כי נכתם עונך וכן נמצא במקצת הספרים ואמר כי כן קוראים אנשי גזרת ונסתם ואם הקריאה כן יהיה פירוש כן כי אחרי שיבקע הר הזיתים יסתם אחר שעה או שעות או יום או יומים והזה יהיה יותר אות גדול שיסתם אחר שיבקע כי הרעש הנמצא בעולם שתבקע הארץ ממנו לא תסתם אחר כן וכן היה בקיעת הארץ לקרח ולעדתו שנסתמה הארץ אחר שנבקעה כמו שאמר ותכס עליהם הארץ וזה היה אות גדולה ופי׳ כי יגיע גיא הרים אל אצל העמק שנעשה בין שני חצי ההר כשיסתם יגע סתומו אל המקום הגבוה שבהר שלא תאמר שיסתם חציו או שני חלקיו אלא כולו יסתם עד המקום הגבוה שבהר ואצל עניני גבוה כמו ואל אצילי בני ישראל שענינו גדולי ישראל ומה שאמר הרים והר הזיתים הוא הר אחד לפי שבבקיעתו נעשה שנים : (ו) והיה ביום ההוא . ביום שזכר שיהיה בו האות יהיה זה הענין שלא יהיה אור היום אור יקרות וקפאון ופי׳ על דרך משל שלא יהיה אור יקרות הוא הבהיר הוא אור יקרות כמו וירח יקר הולך ולא אור קפאון והוא קפוא ועבה שהוא כמו חשך ופי׳ שלא היה היום ההוא כלו לא כאור ולא כחשך כלומר לא ברוחה ולא בצרה כי שתיהם יהיו בו וכן אמר אחריו לא יום ולא לילה ויונתן תרגם לא יהא נהורא אלהין עדי וגליד : (ז) והיה יום אחד · אותו היום יהיה יום מיוחד לה׳ שיודע בו בגבורותיו ובנפלאותיו שיעשה באותו היום : לא יום ולא לילה : לא יהיה כולו יום ולא כולו לילה כלומר לא יהיה כלו צרה ולא כלו רוחה : היה לעת ערב יהיה אור . לעת הצרה הגדולה שילא בגולה אז ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם : (ח) והיה . מים חיים . הוא שאמר בנבואת יואל ומעין מבית ה׳ יצא וגומר הוא שאמר בנבואת יחזקאל הנה מים מפכים ונאמר שם והיו לנחל גדול הכל כמו שכתוב שם : הקדמוני · המזרחי : האחרון · המערבי הוא שנאמר בנבואת יחזקאל ובאו הימה אל הים : בקיץ ובחורף יהיה · מולאים שלא ייבשו אלה הנחלים ולא יכזבו מימיהם וי״ת בקייטא ובסיתוא יהון נפקין וכתב החכם רבי אברהם א״ע ז״ל כי זכר קיץ

מצודת דוד

במשל כאלו עמדו רגלי המקום ב״ה על ההר ההוא ויבקעהו ברגליו : אשר על פני · העומד לפני ירושלים במזרחו : נבקע הר הזיתים · זהו למען ינוסו הגוים דרך הבקעה : מחציו · הבקוע יהיה מאמצעית ההר בעבר המזרח ובעבר המערב כי הבקוע יהיה ממזרח למערב ולכן אמר בכל אורך ההר ממזרח למערב יהיה הבקוע באמצעיתו : גיא גדולה מאד · בין החלקים יהיה גיא גדולה מאד בענין העומק . ומש חצי ההר · חציו האחד יסיר ממקומו לפאת צפון וחציו השני לפאת דרום : (ה) ונסתם · אז תנוסו מיד הסגלים דרך גיא ההרים שמזה ומזה כי אחר הבקיעה נעשו גבוהים שני ההרים · כי יגיע וגו׳ · כי הגיא שבין ההרים יהיה ארוך ויגיע אל מקום אצל ולשמה תנוסו : בחפזון רב כאשר נסתם כ״ל כמו שנסו אבותיכם בימים שלפני רעש הארץ וכו׳ בימי עזיה וכו׳ כשנכנס בהיכל להקטיר וכן נאמר בימי עזיה שלא מפני רעש הארץ (עמוס א) : ובא ה׳ · ואז יבוא ה׳ · וכל המלאכים הקדושים להיות בעזרך ללחום מול גוג : (ו) לא יהיה אור יקרות וקפאון · לא יהיה אור בהיר ולא יהיה נקפה ועב כדמות החושך ר״ל ישראל יסבו נכונים בדעתם ולא יכירו אם היא הכנה לתשועה או לכליון . (ז) והיה יום אחד · זה יתמיד יום אחד ונודע הוא לה׳ מתי יהיה היום הזה אשר לא יהיה לא יום ולא לילה כי לא ידעו מה הוא הסובב אם רעה : לעת ערב · סמוך לערב יהיה אור ר״ל אז יכירו בטובה השמועה : (ח) יצאו מים חיים מירושלים · הוא המקור המוזכר למעלה היוצא מתחת מפתן הבית אל ירושלים ומשם התפשטה בעולם : חצים · חצי המים

מצודת ציון

גיא · עמק : ומש · ענין הסרה כמו לא ימושו מפיך (ישעיה נט) : (ה) ונסתם · מל׳ ניסה ובריחה : הרי · כמו הרים : יגיע · מל׳ הגעה וקרוב : אצל · שם מקום : הרעש · ענין נדנוד ותנועה : (ו) אור יקרות · אור בהיר וכן וירח יקר הולך (איוב לא) : וקפאון · ר״ל חשך כדבר הנקפא והוא דבר גלול הנכפף להיות עב וכן קפאו תהומות (שמות טו) : (ח) : חיים · נובעים כמו אל מים חיים (ויקרא)

תעמוד ההר כי יבקע : (ט) והיה למלך · ישרת בעבור המלה האחרת וככה הוא ביום שהוא יהיה ה' למלך אחד : ושמו אחד · הוא השם הנכבד הנודע על יד משה עבדו ויקרא בפי כל ככתבו : (י) יסוב · היסוב אל"ף וראמה נוסף ומצאנו אל"ף נוספת באמצע המלה והאזניחו נהרות או היא תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים : (יא) וישבו בה · לבטח עם השכינה אז בא משיח בן דוד כאשר יפרש : (יב) וזאת · שב לפרש מה היא המלחמה שילחם השם עם הגוים שהוציאו חצי העיר בגולה : המק · שם הפועל מהבניין הכבד בניין כבד כל מלות הבאות בלשון הפעיל והבאות בלשון דבר שבר יקראו בניין הדגוש : תמקנה · מבנין נפעל והנייס מפעלי הכפל והעד ימקו בעונם כמו וימסו אשוריו : (יג) והיה · ועלתה · כמשמעו או כמו ונכרתה וככה יצועי עלה הכרת ופסק : (יד) וגם יהודה · הם יתג

בקיעה עד הים הקדמוני שהוא למזרחו של עולם קדמה וחציו יפנה למערב אל ים המערבי הוא המעיין שיצא יואל (שם ד) ומעיין מבית ה' יצא הוא הנחל שיצא (יחזקאל מז) וימ' אלף ויעבירני במים וגו' : (ט) יהיה ה' אחד · שכל העכו"ם יעזבו את אלהיהם נמצא שאין עמו אל נכר : ושמו אחד · שיהא שמו נזכר בפי כולם : (י) יסוב כל הארץ · יהפך להיות כל הארץ כערבה · ישפלו ההרים ויהי כל העולם כולו מישור וירושלים הר כדי שתראה גבוה על הכל : מגבע לרמון נגב ירושלים · שהיו בתוספתא דהיינו נגב ירושלים מישור הוא וגבע רמון הרשין וקרקשין וכן פתרונו מגבע לרמון שהוא מקום הרים משם יתחילו להיות נהפכין לערבה ולמישור והיו דומין לנגב ירושלים שהוא מישור : וראמה · מתוך שכל סביבה מישור תראה היא גבוה : וישבה תחתיה : במקומה : עד שער הפנים ומגדל חננאל · גם הוא במקומו ומשם ימשך אורך העיר עד יקבי המלך ת"י שיחי דמלכא פוסיי"ן בלע"ז (ב"ק נ) שיחין ומערות וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחים הם בור שלפני הגת שהיין זב לתוכו ומדרש אגדה יקבי מלך ים אוקיינוס שתגיע ירושלים עד סוף כל העולם יקבים שמכנס מ"ה מלכי המלכים : (יא) וחרם לא יהיה · העיר עוד : (יב) המק בשרו והוא עומד · זה ניפול איברים : (יג) מהומת ה' רבה בהם · לערבב המחנות להפכם לשגעון : והחזיקו איש ביד רעהו · יאחז בו להרגו : ועלתה ידו · כל דאלים גבר : (יד) וגם יהודה · על

וּבָחֹרֶף יִהְיֶה׃ ט וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ ו' · כ"ע

עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ז'

יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד׃ י יִסּוֹב כָּל־ כ' מ"ל

הָאָרֶץ כָּעֲרָבָה מִגֶּבַע לְרִמּוֹן נֶגֶב כ'

יְרוּשָׁלִַם וְרָאֲמָה וְיָשְׁבָה תַחְתֶּיהָ נ'

לְמִשַּׁעַר בִּנְיָמִן עַד־מְקוֹם שַׁעַר

הָרִאשׁוֹן עַד־שַׁעַר הַפִּנִּים וּמִגְדַּל ס"ג · נ' · ז'

חֲנַנְאֵל עַד יִקְבֵי הַמֶּלֶךְ׃ יא וְיָשְׁבוּ

בָהּ וְחֵרֶם לֹא יִהְיֶה־עוֹד וְיָשְׁבָה

יְרוּשָׁלִַם לָבֶטַח׃

יב וְזֹאת ׀ תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף י"ג ר"פ

יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ

עַל־יְרוּשָׁלִַם הָמֵק ׀ בְּשָׂרוֹ וְהוּא נ'

עֹמֵד עַל־רַגְלָיו וְעֵינָיו תִּמַּקְנָה י"א · נ'

בְחֹרֵיהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם׃ נ' · ז' מ"ל בלישנא

יג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְהוּמַת־

יְהוָה רַבָּה בָּהֶם וְהֶחֱזִיקוּ אִישׁ יַד

רֵעֵהוּ וְעָלְתָה יָדוֹ עַל־יַד רֵעֵהוּ׃

יד וְגַם־יְהוּדָה תִּלָּחֵם בִּירוּשָׁלִָם ה' ר"פ בסיפרא

יְהוֹן נָפְקִין׃ ט וְתִתְגְּלֵי
מַלְכוּתָא דַיְיָ עַל כָּל יָתְבֵי
אַרְעָא בְּעִדָּנָא הַהִיא יִפְלְחוּן
קֳדָם יְיָ כְּתַף חַד אֲרֵי שְׁמֵיהּ
יַצִּיב בְּעָלְמָא וְלֵית בַּר מִנֵּיהּ׃
י יִקְפָא כָּל אַרְעָא כְּמֵישְׁרָא
מִגֶּבַע לְרִמּוֹן דָּרוֹם יְרוּשְׁלֵם
וְתִתְרַבֵּי וְתֵיתֵיב בְּאַתְרֵיהּ
לְמִתְּרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִן עַד
אֲתַר תְּרַע קַדְמָאָה עַד תְּרַע
זָוִיתָא וּמִגְדַּל פִּקּוּס עַד שִׁיחֵי
מַלְכָּא׃ יא וְיֵיתְבוּן בַּהּ וְקַטְלָא
לָא יְהֵי עוֹד וְתֵיתֵיב יְרוּשְׁלֵם
לְרוּחְצָן׃ יב וְדָא תְּהֵי מַחְתָא
דִּימְחֵי יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָא
דְּמִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן עַל יְרוּשְׁלֵם
יִתְמְסֵי בִּסְרֵיהּ וְהוּא קָאֵים
עַל רַגְלוֹהִי וְעֵינוֹהִי יִתְמַסְיָן
בְּגַלְגַּלֵּיהוֹן וְלִישָׁנְהוֹן יִתְמְסֵי
בְּפוּמְהוֹן׃ יג וִיהֵי בְּעִדָּנָא
הַהִיא יְהֵא שִׁגּוּשׁ קַטְלָא קֳדָם
יְיָ סַגִּי בְּהוֹן וְיִתְקְפוּן גְּבַר
בְּיַד חַבְרֵיהּ וְתִתְּלַשׁ יְדֵיהּ
עִם יְדָא דְחַבְרֵיהּ׃ יד וְאַף
דְּבֵית יְהוּדָה יְיתוּנוּן עַמְמַיָא

כתיב יחזקאל גח כתיב ושארה גיא כתיבין : והיה' ה' ו' דסמיכי בקריאת וסי' במס' רבתא : ולשונו ז' מ"ל וסימ'

תולדות אהרן ה' למלך· פסחים נ עקרים מ"ב פ"כ: ה' אחד· זוהר בראשית תרומה אחרי : וראמה · ב"ב ע"ה :

רדק

קין וחורף לפי שהם תקופות יבשות כי ימי הקיץ הם חמים ויבשים וימי החורף קרים ובאלה הימים יחסרו הנהרות : (ט) והיה ה' למלך · כשיראו הגוים הבאים על ירושלם אלה הנפלאות הנזכרות יכירו כי ה' הוא המולך על כל הארץ ומשגיח בתחתונים ועושה בהם כרצונו והטבעים הופך לעשות רצון יראיו כי הכל מעשה ידיו : ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד . שיכירו כי ה' אחד ואין אלוה מבלעדו וכן שמו יהיה אחד שלא יזכרו בשם אלוה אחר בעולם אלא שמו לבדו יזכרו כמו שכתוב למעלה והיה ביום ההוא נאם ה' צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל פירשו בשם המפורש שהוא שם בן ארבע אותיות וכן כתב ושמו אחד הוא השם הנכבד הנודע על ידי משה רבינו עליו השלום ויקרא אז בפי הכל ככתיבתו וכן החכם הגדול הר"ר משה ז"ל פירשו בשם המפרש כי כל השמות המיוחסים לאל יתברך הם שמות נגזרים אם לפי יחס הפעולות אליו או לפי הישרה לשלמותו וכאשר רבו אלה השמות הנגזרים חשבו קצת בני אדם שיש ליי' יתברך תארים רבים כמספר הפעולות אשר נגזרו השמות מהם ולזה ייעד בהגיע לבני אדם השגה שתסיר מהם זה הספק ואמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ר"ל שכמו שהוא אחד כן יקרא אז בשם אחד לבד והוא המורה על העצם לבד לא שהוא נגזר וכן ת"י ותתגלי מלכותא דה' וגו' : (י) יסוב כל הארץ כערבה . כל הארץ סביב ירושלם שהיא עתה הרים כמו שאמר ירושלם הרים סביב לה תהיה אז מישור כערבה והיא תרום ותגביה על כל הארץ אף על פי שעתה גם כן היא גבוה מכל ארץ ישראל מפני ההרים שהם סביב לה היום לא תראה גבהותה כל כך אבל באותו הזמן שתהיה כל הארץ סביבותיה ארץ מישור תראה גבהותה על כל הארץ הוא שאמר בנבואת ישעיה יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים ונשא מגבעות ואף על פי שפירושו שם נשא בגדולה ובמעלה הכל יהיה זה וזה מגבע לרמות משם יחל המישור : נגב ירושלם · לדרום ירושלם : וראמה · בתנועת האלף והוא במקום וי"ו ע"ן הפעל כאלף וקאם שאון אלא שהאל"ף היא נחה ופי' וראמה כמו שכתבנו שתהיה רמה וגבוה על כל הארץ : וישבה תחתיה · במקומה תהיה אלא שתארך ותרחב : שער הפנים · הוא שנאמר בנבואת ירמיה שער הפנים ומגדל חננאל נזכר גם כן שם : יקבי המלך · מן גורן ומן יקב וידועים היו אצלם שהיו חוץ לעיר ות"י עד שיחי דמלכא : (יא) וישבו בה . פירוש וישבו בה לעולם : וחרם לא יהיה עוד · שלא תהיה לחרם ולחרבן לעולם כמו שנאמר בנבואת ירמיה לא ינתש ולא יהרס : (יב) וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' : המק בשרו · זה נפול האברים : והוא עומד על רגליו · שלא ימות מתוך החולי אלא בעוד שהוא עומד על רגליו ימסו בשרו ואבריו : בחוריהם · כשתמקנה העינים יהיה מקומם חור ותרגם יונתן יתמסן בגלגליהון וזו המכה הוא שנאמר בנבואת ישעיה ונתתי בהם אות ושלחתי מהם פלטים וגומר : והיה ביום ההוא · ועלתה ידו על יד רעהו · תפסק ידו כשיחזיק ביד רעהו כמו שאמר המק בשרו וכן כעלות גדיש בעתו ותעל שכבת הטל ועריה עליה וכן תרגם יונתן ותתלים ידיה על ידא דחבריה : (יד) וגם יהודה · פירוש גם יהודה שבאו עם הגוים

מצודת ציון

(ויקרא יד) : הקדמוני · המזרחי : האחרון · המערבי וכן ועד הים האחרון (דברים יא) : (י) יסוב · יהפך : כערבה · כמדבר שהוא ארץ מישור : מגבע · מל' גבעה והר : וראמה · מל' הרמה : תחתיה · במקומה : שער הפנים · שער העומד בפינה ובזוית : יקבי · בורות שלפני הגת והיין יורד בהן כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה) : (יא) וחרם · ענין אבדון וכריתה כמו כל הנשמה החרים (יהושע י) : (יב) המגפה · ענין הכאה : צבאו · ענין קבוץ חיל עם : המק תמקנה · ענין המסה כמו ונמקתם בעונותיכם (יחזקאל כד) : בחוריהן · מל' חור ובקיעה : (יג) מהומת · ענין בלבול הדעת

מצודת דוד

הנחלים ילכו דרך בקע ההר אל הים הקדמוני וגומר : בקיץ ובחורף יהיה · לא יתייבש בחום הקיץ ולא יגלד להקפות בקור החורף : (ט) והיה ה' וגומר · ר"ל אז כל העכו"ם יקבלוהו לאלוה ויאמינו בו : יהיה ה' אחד · ר"ל לא יעבדו עוד לעבודת כוכבים : ושמו אחד · ר"ל לא יזכר שם אלוה כ"א שמו לבדו והוא כפל ענין במ"ש : (י) יסוב וגו' · עם כי ירושלים הרים סביב לה יהפך המקום להיות ארץ מישור כערבה וזהו למען תתראה ירושלים גבוהה ורמה על כל הארץ לנוי ולפאר : מגבע לרמון · המישור יתחיל מן הגבעה של רמון העומדת מנגב ירושלים : וראמה · וירושלים תהיה רמה כי ההר שעומדת עליו ישאר בגבהו : וישבה תחתיה · כי ירושלים הבנויה אחר שהחריבוה לא בנוה במקומה הראשון ולכן אמר שאז תשב במקומה הראשון : למשער בנימין · ר"ל תשב במקומה מן שער בנימין עד וגו' ועוד תתרחב מצפון לדרום עד שער הפנים מהעבר מזה ועד מגדל חננאל מהעבר מזה וכן נאמר ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה (ירמיה לא) והוא שער הפנים : עד יקבי המלך · ר"ל ולפני המזרח יתארך עד מקום יקבי המלך כי ההוספה תהיה כלפי המזרח כמ"ש עד פנת וגו' מזרחה (שם) : (יא) וישבו בה · ר"ל ישבו בה לעולם : וחרם לא יהיה עוד · לא יהיה בה שממון ואבדון : (יב) וזאת תהיה · באופן זה תהיה המגפה וגו' : אשר צבאו · אשר יחנו על צבאם לצור על ירושלים : המק בשרו · בשר כ"א ימס כשהוא עומד על רגליו ולא נפל למשכב : בחוריהן · במקום שהן יושבות בפיהם · בפי כל אחד ואחד : (יג) מהומת ה' · מהומה בהשגחה מה' יהיה רבה בהם : והחזיקו · כאשר יחזיקו איש מהם את יד רעהו לעזרו ולסעדו יחשב זה שכנגדו שהוא אויבו ומבקש רעתו והעלה ידו על יד רעהו להכותו למען יעזבו כי כן יקרה בעבור בלבול הדעת שאינו מבחין בין אוהב לאויב : (יד) וגם יהודה תלחם בירושלים · כי השבאים לצור על ירושלים יכריחו לאנשי

וְאֻסַּף חֵיל כָּל־הַגּוֹיִם סָבִיב זָהָב וָכֶסֶף וּבְגָדִים לָרֹב מְאֹד׃ טו וְכֵן תִּהְיֶה מַגֵּפַת הַסּוּס הַפֶּרֶד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר וְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּמַּחֲנוֹת הָהֵמָּה כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת׃ טז וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר מִכָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלִָם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ יז וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא־יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל־יְרוּשָׁלִַם לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם׃ יח וְאִם־מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא־תַעֲלֶה וְלֹא בָאָה וְלֹא עֲלֵיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ יט זֹאת תִּהְיֶה חַטַּאת מִצְרָיִם וְחַטַּאת כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ כ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל־מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְהוָה כַּמִּזְרָקִים

כַּד אֲנִיסִין לְאַגָחָא קְרָבָא בִּירוּשְׁלֵם וְיִתְכַּנְשׁוּן נִכְסֵי חֵיל כָּל עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּלְבוּשִׁין סַגִּי לַחֲדָא׃ טו וְכֵן תְּהֵי מְחַת סוּסְיָא כּוּדְנַיָּא גַּמְלָא וַחֲמָרָא וְכָל בְּעִירָא דִּיהֵי בְּמַשְׁרְיָתָא הָאִינוּן כְּמַחְתָּא הָדָא׃ טז וִיהֵי כָּל דְּיִשְׁתְּאַר מִכָּל עַמְמַיָּא דְּמִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן עַל יְרוּשְׁלֵם יִסְקוּן בִּזְמַן שְׁנָא בִּשְׁנָא לְמִסְגַּד קֳדָם מְלַךְ עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת וּלְמֵיחַג יָת חַגָּא דִּמְטַלַּיָּא׃ יז וִיהֵי דְּלָא יִסַּק מִן זַרְעֲיַת עַמְמֵי אַרְעָא לִירוּשְׁלֵם לְמִסְגַּד קֳדָם מְלַךְ עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת וְלָא עֲלֵיהוֹן יְהֵא מִטְרָא׃ יח וְאִם מַלְכוּת מִצְרַיִם לָא תִפַּק וְלָא תֵיתֵי לָא לְהוֹן יִסַּק נִילוּס בְּרַם עֲלֵיהוֹן תְּהֵא מַחְתָּא דִּימְחֵי יְיָ יָת עַמְמַיָּא דְּלָא יִסְקוּן לְמֵיחַג יָת חַגָּא דִּמְטַלַּיָּא׃ יט דָּא תְּהֵי פּוּרְעָנוּת מִצְרַיִם וּפוּרְעָנוּת כָּל עַמְמַיָּא דְּלָא יִסְקוּן לְמֵיחַג יָת חַגָּא דִּמְטַלַּיָּא׃ כ בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵא עַל כְּרוּבַת סוּסַיָּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וִיהוֹן דּוּדַיָּא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ סַגִּיאִין כְּמִזְרְקַיָּא קֳדָם מַדְבְּחָא׃

ל'
ס'
ל' · ר"נ · ל'
ל"ס רפין
ל' וחסר
י"א בליסגא
ר"ג
כ"ק
ג' ר"פ בסיפרא
י"א מלרע
ל'
ל"ט

על כרחה תלחם על ישראל : (טו) כמגפה הזאת · המפורשת למעלה המק בשרו : (טז) את חג הסוכות · כמו שפירשו רז"ל במס' עכו"ם מצוה קלה יש לי וסוכה שמה כדאיתא בשמעתא ראשונה (דף ג) : (יז) הגשם · גשמים ממש להצמיח פירות אדמה ומה ראה לגזור עליהם עצירת גשמים לפי שמצות חג על הגשמים הם ארבעה מינים שבלולב וניסוך המים לרצות על המים על החג זמן גשמי שנה הוא ואלו המפקפקין בחג הסוכות לא עליהם יהיה הגשם כך למדתי בתוספתא דסוכה : (יח) ואם משפחת מצרים לא תעלה · והן אין צריכים לגשמים שנילוס עולה ומשקה אותה : ולא עליהם · תהיה הגשם שלהם כלומר לא ישקה אותם נילוס וכן תרגום יונתן לא עליהון יסק נילוס : תהיה המגפה של רעב : אשר יגוף ה' · זאת תהיה עונש מצרים ועונש כל העכו"ם כמו שאמר לא עליהם יהיה הגשם : (כ) מצלות הסוס · על הנקישות שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף אותן יקדישו לעשות כלי שרת למזרקים לדם ולסירות לבשל בשר זבחים לרוב : מצלות הסוס · סנפילי"ר בלע"ז : יהיה הסירות · שהם היו לדשן (את הדשן) אף הם יהיו של זהב ושל כסף כמזרקים אשר

יתר העם שנשארו תעשה מלחמה בירושלם עם האויב להכרית זכרו אז ימלאו אנשי ירושלם זהב וכסף ובגדים מאוספים וזהו טעם ואספתי את כל הגוים בירושלם : (טו) וכן תהיה מגפת הסוס · המק בשרו ועיניו : (טז) והיה כל הנותר · וזהו השלישית שהזכיר בעבור שאמר למלך בשוא תחת הלמ"ד ולא נפתח הלמ"ד כראש כי הוא סמוך השם הוא המשיח כדרך ואני נסכתי מלכי וכתיב וישתחוו לו כל הגוים על שלמה או על המשיח בנו : (יז) והיה · וי"ו ולא עליהם יהיה הגשם כפ"ה רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזוב את עבדיו ואלבן הוא ואין יכולת באדם לפרש זאת בלשון אחרת כי לא ימצא זה הלשון כי אם בלשון ישמעאל ובלשון הקודש וטעם הגשם בסוכות כאשר העתיקו חכמים להזכיר גבורות גשמים ולבקש רחמים עליהם : (יח) ואם · הזכיר משפחת מצרים בעבור שלא ירד שם גשם לעולם כי היאור ישקה אדמתם ולא יחושו אם לא עליהם יהיה הגשם אף על פי שלא יחושו לעצירת הגשם מפני היאור תבא עליהם מגפת כל הגוים : ולא עליהם · יהיה הגשם פורענות תבוא לאשר לא יעלה ומלת עליהם חסרה בעבור אחרת עליהם תהיה המגפה המק בשרו : (יט) זאת חטאת · עונש כמו מחטאת סדום : וחטאת כל הגוים · שיהיה להם נהרות שישקו אדמתם לא ינצלו מן המגפה גם אני ראיתי ארצות ככה : (כ) ביום · מצלות · מגזרת תצלינה צלצלי' תלויים בצואר הסוסים העולים לחוג יעשו הכהנים מהם סירו' לבשל בהם ויהיו רבים כמזרקים לפני המזבח לזרוק הדם

במס' רבתא : ההמה י"ב וסימ' נמס' בסדר בהעלת' ובירמיה י"ד : אל ירוש' י"ג וסי' בשנה התשיעית לצדקיהו · נביאי ישר' הנביאים · אף כי ארבעת שפטי הרעים · בן אדם שים פניך אל ירוש' · בן אדם כתב לך את שם היום · ואספת את כל הגוי' אל ירוש' · והיה אשר לא יעלה מאת משפחות · ויקהל דוד את כל שרי ישר' · אז יקהל שלמה דה"ה · וישבו כל איש יהודה אל ירושלם · ויסבו ביהודה ויקבצם הלוים · ושמעיה הנביא בא · וכל עזרא דכוו'

(נשמט פסוק אחד לפי המסורה) :

תולדות אהרן

מצלות הסוס · פסחים כ (פסחים ל) :

רדק

הגוים ונלחמו עמהם בירושלם כשיראו המגפה שישלח ה' בהם יאספו חילם זהב וכסף ובגדים כמו שאמר ואכלו על ימין ועל שמאל ומה שאמר ואסף רוצה לומר יאסוף על ידם תחלה ואחר כן יצאו יושבי ירושלם ויבוזו גם הם ויונתן תרגם ואף דבית יהודה וגו' : (טז) והיה כל הנותר · הנותרים הם שהשיבו אל לבם במלחמה ההיא ושבו אל ה' בכל לבם : למלך ה' צבאות · שהם הכירוהו למלך על כל הארץ : את חג הסכות · לפי שבאותו זמן תהיה המלחמה ויראו נפלאות הבורא יתברך מדי שנה בשנה לזכרון אותו היום : (יז) והיה · ולא עליהם יהיה הגשם · על הארץ שלא יעלו יושביה אותו שנה לא ירד עליהם המטר : (יח) ואם משפחת מצרים · ולא עליהם והם לא ירד עליהם מטר כל השנים ולא יצטרכו למטר אם כן מה יהיה עונשם תהיה עליהם המגפה אשר יגוף ה' את כל הגוים שבאו על ירושלם כמו שאמר המק בשרו : אשר לא יעלו לחוג . בעבור שלא יעלו בני מצרים לחוג את חג הסוכות יהיה להם זה העונש שתהיה בהם המגפה וי"ת ולא עליהן תיסק נילוס ברם עליהון תהא מחתא דימחי ה' וכו' : (יט) זאת תהי' חטאת מצרים וחטאת כל הגוים · חטאת מצרים המגפה וחטאת כל הגוים המטר שלא ירד עליהם כמו שזכרנו חטאת פי' עונש כלומר עונש החטאת על זה הדרך כי לא שלם עון האמרי רוצה לומר עונש העון ותרגם יונתן פורענות : (כ) ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קדש לה' · מצלות הם שתולים בצוארי הסוסים והם מקשקשים אותם המצלות יהיו קדש לה' שיעשו מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש : ואלה הסוסים · יש מפרשים שהם הסוסים שימותו במגפה כמו שאמר ויש מפרשים סוסים העולים שנה בשנה לחוג את חג הסכות שיקדישו מצלות סוסיהם לעשות מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש ושירום על מצלות כאלו כתוב ומפותח עליהם קדש לה' כן יהיו נודעים כי הם קדש ולא יצא

מצודת דוד

ערי יהודה לבוא עמהם בעזרתם לצור על העיר וכאומר הנה בלבול הדעת יהיה בעבור שגם בני יהודה יהיו שמה ולכן כשיאחז מי ביד רעהו לחזקו יחשוב זה שהוא מבני יהודה אשר שבו להיות להם לאויבים : ואוסף חיל וגו' · כי העכו"ם אשר מסביב יבואו למלחמה ובידם חמדת עשרם : (טו) וכן תהיה · וכמו כן תהיה מגפת הסוס וגו' כמו המגפה האמורה למעלה המק בשרו וגו' : (טז) הבאים וגו' : להלחם עליה : ועלו · אל ירושלים · ולחוג · להביא קרבנות בחג הסוכות וזהו לפי שבחג הסוכות תהיה המגפה הזאת לכן יבואו בכל שנה להיות לזכרון : (יז) משפחות הארץ · קרא האומה בשם משפחה וכן המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים (עמוס ג) : ולא עליהם . אז לא יהיה עליהם הגשם לגדל תבואתם וזהו על שבחג הסוכות נגזר גשמי שנה ועל שלא באו בו ימנע מהם הגשם : (יח) לא תעלה ולא באה · הוא כפל ענין במ"ש : ולא עליהם · ר"ל שלא עליהם יורד הגשם כל השנים כי הנילוס משקה שדותיהם תהיה עליהם המגפה וגו' והוא המקת הבשר : אשר לא יעלו · על אשר לא יעלו וגו' ולא יהיו א"כ נקיים מן העונש : (יט) זאת תהיה · העונש הזאת של המקת הבשר תהיה גמול חטאת מצרים : וחטאת · ר"ל וזאת תהיה העונש הזאת של מניעת הגשם תהיה גמול חטאת כל העכו"ם אשר לא יעלו וגו' ומלת זאת תהיה משמשת בשתים : (כ) יהיה על מצלות הסוס · על הזגים התלויים בסוס המקשקשים ומשמיעים קול כאלו יכתב עליהם קדש לה' כי יקדישו לה' את הזגים ההם מהסוסים המתים במגפה להיות לזכרון : והיה הסירות בבית ה'

כי

מצודת ציון

הדעת : רבה · גדולה : והחזיקו · ענין אחיזה : (יד) חיל · ענין עושר : (טו) הפרד · הוא הבא מן הסוס ומן החמור : (טז) מדי שנה · בכל זמן שנה וכן מדי עלותה (ש"א א) : ולחוג · הקרבנות הקרויים בל' חג על כי רובם יבואו בחג וכן אסרו חג בעבותים (תהלים קיח) : (יז) ולא עליהם · הוי"ו הוא במקום אז וכן אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם (ויקרא כו) ור"ל אז נתתי וגומר : (יח) ולא עליהם · הוי"ו היא בא במקום הש"ין וכן דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה (שמות כה) ור"ל שיקחו וגומר : (יט) חטאת · ר"ל גמול חטאת : (כ) מצלות · כן יקרא הזגים שבצוארי הסוסים על כי מקשקשים ומשמיעים קול והוא מל' בצלצלי שמע (תהלים קנ) : הסירות · הקדרות כמו בשבתנו על סיר הבשר (שמות טז) : כמזרקים · הם הספלים שמקבלים בהם הדם לזרקו :

כנעני

הדם : (כא) והיה · כנעני סוחר ופעם שלא ימכר אחד מן הסירות והמפרש כנעני ממש אין לו טעם כי זאת המשפחה איננה ידועה היום והנה כל אלה הפרשיות שהם בסוף זה הספר הן לעתיד והאומר כי כבר עבר יראו המים החיים שיוצאים מירושלים בקיץ ובחורף :

יש אומרים שהוא עזרא ולפי דעתי שהוא שמו כאשר הוא כתוב והוא סוף הנביאים ובעבור זה הזכיר זכרו תורת משה עבדי כי במותו נפסקה הנבואה מישראל : (א) משא · נבואה והאות' כי על ישראל התנבא פרס גלו אשור כי לא היה בבית שני לא דיבר נכונה כי הנה בעזרא ויעשו בני ישראל והם רובם יהודה ובנימן ועוד כתוב כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר וזהו דבר נשים נכריות שכתוב בעזרא ועוד שאמר על אדום ואשים את הריו שממה וזה היה אחר חרבן ירושלים : (ב) אהבתי · הטעם בני אב א' אחים היו עשו ויעקב ואני נשבעתי כי בריתי אקים את יצחק ואני אהבתי יעקב ונתתי לו ארץ כנען שנשבעתי לאבותיו לתת לזרעם וגרשתי עשו מארץ השם ונתתי לו הר שעיר בעבור כיבוד אביו ובעבור רשעו שמתי הריו שממה וכן קראהו גבול רשעה והנה אתם בני יעקב הנה שבתם אל ארץ הברית : (ג) לתנות מדבר · תנות נקבות תנים זכרים : (ד) כי רששנו · מגזרת רש ועושר : וקראו להם

כא וִיהֵי כָּל דּוּד בִּירוּשְׁלֵם וּבִיהוּדָה קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת וְיֵיתוּן כָּל דָּבְחִין וְיִסְּבוּן מִנְּהוֹן וִיבַשְּׁלוּן בְּהוֹן וְלָא יְהֵי עָבֵיד תַּגְּרָא עוֹד בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ צְבָאוֹת בְּעִדָּנָא הַהִיא׃

א מַטַּל פִּתְגָּמָא דַּייָ עַל יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי דְּיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ עֶזְרָא סָפְרָא׃ ב רְחֵימִית יָתְכוֹן אֲמַר יְיָ וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָא רְחֵימְתָּנָא הֲלָא אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אֲמַר יְיָ וּרְחֵימֵת יָת יַעֲקֹב׃ ג וְיָת עֵשָׂו רְחֵיקִית וְשַׁוֵּיתִי יָת טוּרוֹהִי לְצָדוּ וְיָת אַחְסַנְתֵּיהּ לְצָדוּת מַדְבְּרָא׃ ד אֲרֵי יֵימְרוּן אֱדוֹמָאֵי אִתְמַסְכַּנְנָא כְּעַן עַתְרָנָא נְתוּב וְנִבְנֵי חָרְבָתָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִינוּן יִבְנוּן וַאֲנָא אֲפַגַּר וְיִקְרוּן לְהוֹן תְּחוּמָא דְעַמָּא רַשִׁיעָא וְעַמָּא דְּאִיתֵי עֲלֵיהוֹן לְוָט עַד

לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ כא וְהָיָה כָּל־סִיר
בִּירוּשָׁלַ͏ִם וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ לַיהוָה ד'
צְבָאוֹת וּבָאוּ כָּל־הַזֹּבְחִים וְלָקְחוּ
מֵהֶם וּבִשְּׁלוּ בָהֶם וְלֹא־יִהְיֶה כְנַעֲנִי
עוֹד בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת נ"ס
בַּיּוֹם הַהוּא׃

א א מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל ז'
בְּיַד מַלְאָכִי׃ ב אָהַבְתִּי
אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה ח'
אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב
נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב׃ ג וְאֶת־ ל' • ה' פסוקים ואת את ואת
עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו
שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר׃ ב' בתרי לישני
ד כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב ל'
וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה כ'
צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס
וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם
אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם׃

אשר לפני המזבח : (כא) ולא יהיה כנעני · לא יצטרכו לסחור כמו (ישעיה כ"ג) כנעניה נכבדי ארץ · ד"א אין כאן עני :

(א) **משא** דבר ה' · סופר"ש בלע"ז דבר המסור למלאכי לשאת אותו אל בני ישראל : ביד מלאכי · כבר היה מסור בידו זה ימים רבים מכאן דרשו רבותינו בברייתא דמכילתא שכל הנביאים עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות וכן (ישעיה מח) אומר מעת היותה שם אני ועתה ה' אלהים שלחני : (ב) ואוהב את יעקב . לתת לו את ארץ חמדה צבי צבאות גוים (ירמיה ג) ארץ שלבין כל צבאות העכו"ם בה : (ג) ואת עשו שנאתי · לדוחקו אל ארץ שעיר מפני יעקב אחיו ומנהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה : ואשים הרין שממה · אינן דומין להרי ישראל : לתנות מדבר . מעון תנים : (ד) כי תאמר אדום רוששנו · ואם יאמ' מחריבי המקדש מאיטליא רשים היינו אבל מעתה שהעשרנו מביזת ירושלים נשוב ונבנה חרבות שלנו · כה אמר ה'

וביהודה ה' בקריאת וסימ' במלכי' ב' סימ' י"ז : במה ח' קמצין וסימ' נמסר במלכים א' סימ' כ"ב ובמיכה סימ' ו' : לתנות ב' בתרי לישני וסימ' לתנות לבת יפתח · נחלתו לתנות מדבר :

רדק

יקח אדם מהם לעצמו אפילו אחת ובדברי רז"ל אמר על מצלות הסוס אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף על ארץ ישראל עד שעה שהסוס רץ ומצל פירות עד חצי היום שעושה הסוס צל לעצמו מתחתיו ורבי אליעזר אמר מצלות שתולין לסוס בין עיניו יהיו קדש לה' : והיה הסירות בבית ה' כמזרקים · פי' רבים כמזרקים וכן תרגם יונתן סגיאין כמזרקיא כמו שיהיו רבים המזרקים בבית ה' לזרוק בהם הדם כי הזובחים יהיו רבים כי כל הבאים לחוג יביאו זבחים : (כא) והיה . עוד ירבו הסירות לרוב הזובחים כי לא יספיקו להם אותם שיהיו בבית המקדש אלא כל סיר בירושלם וביהודה יהיו קדש לה' לבשל בהם זבחי שלמים ובשיבואו הגוים הזובחים יקחו מהם ובשלו בהם : ולא יהיה כנעני עוד · תרגם יונתן ולא יהא עביד תגרא עוד כמו כנעניה נכבדי ארץ שפי' סוחריה כלומר לא יצטרך בית ה' עוד לסוחר שימכור שם סירות או נחשת לעשות מהם סירות כי רבים יהיו שמתנדבים שמקדישים ואדוני אבי ז"ל פירש כי על הגבעונים אמר שהיו חוטבי עצים ושואבי מים בבית המקדש לא יהיו שם עוד כי מגדולי העכו"ם יהיו עובדי השם · וכן פירש וגם מהם אקח לכהנים וללוים :

(א) **משא** דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי · חגי זכריה ומלאכי הם שנבאו בבית שני ובחגי וזכריה נכתב זמן נבואתם ובמלאכי לא נכתב ואפשר שהיה באחרון שבהם וכן יראה כי לא נזכר בדבריו בנין הבית כמו שנזכרו חגי וזכריה כמו שכתוב והתנבאו חגי וזכריה בר עדוא נביאיא ואמר ושבי יהודאי בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדוא רז"ל אמרו מלאכי זה עזרא ולא מצאנו בשום מקום שקראו נביא אלא עזרא הסופר ופי' אל ישראל להוכיחם על מעשיהם כי הדור העולה מבבל היו רובם מחזיקים במעשים שאינם טובים שהיו נושאים נשים נכריות כמו שהוכיחם עזרא בזה וכן מלאכי הוכיחם בזה כמו שאמר ובעל בת אל נכר וכן בחלול שבתות לא היו נזהרים ובדברים אחרים כמו שכתוב בספר עזרא : (ב) אהבתי אתכם · ואמרתם במה אהבתנו · פי' ואם תאמרו במה אהבתנו הלא את עשו ליעקב אחים היו בני יצחק אוהבי ובחרתי ביעקב ובזרעו אחריו אף על פי שהם מכעיסים אותי ונתתי לזרע יעקב הארץ אשר נשבעתי לאברהם וליצחק : (ג) ואת עשו שנאתי · לפי מעשיו ומעשה זרעו אחריו ולא רציתי שיחלקו עם אחיו יעקב בארץ כנען ונתתי לו לירושה הר שעיר ולזרעו אחריו וכשהרבו להרע לישראל ושמחו בחרבנם ובגלותם שנאתים : ואשים את הריו שממה · לפי שנקראת ארצו הר שעיר אמר הריו ואף על פי שארצם היה שממה גם כן אתם שבתם אליה והנכם יושבים בה אבל הם לא ישובו לארצם לעולם כי לעולם תהיה שממה ולתנות מדבר הנה תראו כי אהבתי זרע יעקב ושנאתי זרע עשו : לתנות מדבר · שישכנו בארצם תנים ובנות יענה כמו במדבר : (ד) כי תאמר אדום רששנו · ואם תאמר עדת אדום רששנו אף על פי שאנו רשים ודלים בארצנו חרבה עוד נשוב ונבנה חרבות כמו שעשו ישראל : כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס · אם יבנו אני אהרוס : וקראו להם גבול רשעה · כלומר לארצם יקראו כל העולם גבול רשעה כי ברשעת יושבים היא חרבה לעולם כי גדלה רשעתם לפני השם שבגדו באחיהם בני יעקב והאל יתברך צוה לישראל לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והם הרעו להם בכל אשר יכלו ושמחו בחרבנם ובגלותם כמו שנאמר בנבואות עובדיה לפיכך זעם ה' אותם עד עולם

ח"ו

תולדות אהרן מלאכי · מגלה טו : במה אהבתנו · עקידה שער ח זוהר לו :

מצודת ציון

(כא) כנעני · הם הגבעונים מבני כנען :

(א) **משא** · נבואה ולתוספת ביאור אמר דבר ה' : (ג) לתנות · מלשון תנין והוא מין נחש : (ד) רששנו · מלשון רש ועני וכן מתרושש והון רב (משלי י"ג) : גבול · ענין מחוז :

מצודת דוד

כי מזהב הגוים יעשו סירות לבשל ויהיו א"כ מוזהב כמו המזרקים שלפני המזבח שהמה מזהב : (כא) והיה כל סיר וגו' · על כי ירבו זבחי שלמים מהבאים לבהמ"ק לכן כל הסירות אשר בירושלים וביהודה יהיו קודש : כל הזובחים · זבחי שלמים : ולקחו מהם · יקחו מהסירות ההם ויבשלו בהם מבלי שאלה אם קדשים הם כי כולם יהיו קדשים ולא יהיה א"כ מהצורך לשאול : ולא יהיה כנעני עוד · לפי שמאז היו הגבעונים מבני כנען חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' כי כן נתנם יהושע לכן אמר בבית המקדש לא יהיו הם עוד בבהמ"ק חוטבי וגו' כי גדולי העכו"ם יתנדבו להיות הם חוטבי עצים ושואבי מים בבית ה' :

א (א) **ביד** מלאכי · הנשלח ביד מלאכי : (ב) ואמרתם · ר"ל ואם תאמרו במה אהבת אותנו מפאת עצמינו כלומר עם כי עשים עמנו הרבה הטוב אין זה מפאת אהבת עצמינו כ"א מפאת אהבת האבות והאמהות : הלא אח וגו' · כאומר ע"ז אשיב לכם הלא את עשו ליעקב מן האב ומן האם ויחם אחד להם עם האבות והאמהות ועכ"ז אהבתי את יעקב לבד : (ג) ואת עשו שנאתי · ואם היה מפאת אהבת האבות והאמהות לבדם היה לי לאהוב גם את עשו אבל האמת הוא שאהבתי אתכם גם מפאת עצמיכם בלכוף אהבתי לכם מפאת האבות והאמהות : ואשים וגו' · עכשיו הסרה במה שנא את עשו ונאמר ראו עתה כי שניכם גליתם ע"י נ"נ והנה אתם הלא שבתם לארציכם ואת יושבי שעיר אשים עוד שממה ונחלתו יהיה למדור לתנות המצויות במדבר : (ד) כי תאמר אדום · אם יאמרו מחריבי המקדש הנה עתה אנו רשים ודלים וארצנו חרבה אבל נשוב עוד ונבנה החרבות כי יאמרו אין זה בא מפאת שנאת ה' אותנו להיות החורבן מתמדת כי במקרה בא וכאשר בא כן תלך : המה יבנו · ר"ל באמת המה יבנו החרבות וימשלו ממשל רב אבל בסוף הדבר אהרוס אני הכל וכל ולא תשובנה עוד לקדמותן : וקראו להם · מהפלגת הרעות יכירו הכל שהמה' באה על שהרשיעו לו ויקראו להם גבול והעם אשר זעם בם ה'

עד

ה וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ
יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל׃
ו בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב
אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי
אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת
לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם
בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃ ז מַגִּישִׁים
עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם
בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה
נִבְזֶה הוּא׃ ח וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר
לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה
אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ
הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃ ט וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל
וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא
מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃
י מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־
תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ

ב' חד חסר · ג' · ל' · מ"ל ו"מ בליש' · ג' חד חסר י' קדמא · י' · י"ד ר"פ בנביאים ל' וחסר יו"ד · ו' · ג · י"ח בטעם · ל' כ' · ל'

עָלְמָא׃ ה וְעֵינֵיכוֹן יֶחֶזְיָן וְאַתּוּן
תֵּימְרוּן יִסְגֵי יְקָרָא דַיְיָ וְאַפְתֵּי
יַת תְּחוּם יִשְׂרָאֵל׃ ו הָא עַל
בְּרָא אֲמִיר לְיַקָּרָא יַת אַבָּא
וְעַבְדָּא לְמִדְחַל מִן קֳדָם
רִבּוֹנֵיהּ אִם כְּאַב אֲנָא אָן
דְּאַתּוּן מְיַקְּרִין קֳדָמַי וְאִם
כְּרִבּוֹן אֲנָא אָן דְּאַתּוּן דָּחֲלִין
מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת לְכוֹן
כַּהֲנַיָּא דִּמְבַסְרִין עַל שְׁמִי
וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָא בַסַּרְנָא
עַל שְׁמָךְ׃ ז מְקָרְבִין אַתּוּן
עַל מַדְבְּחִי קֻרְבַּן מְרַחַק וְאִם
תֵּימְרוּן בְּמָא מְרַחַק בְּדַאֲתּוּן
אָמְרִין פָּתוֹרָא דַיְיָ בְּסִיר
הוּא׃ ח וְדַאֲתּוּן מְקָרְבִין
דַּעֲוִיר לְדִבְחָא הֲלָא בִּישׁ
וְדַאֲתּוּן מְקָרְבִין דַּחֲגִיר
וְדִמְרִיעַ הֲלָא בִּישׁ קָרִיבוּהִי
כְּעַן לְשִׁלְטוֹנָךְ דַּעֲלָךְ הֲיִתְרְעֵי
בָּךְ אוֹ הֲיִסַּב אַפָּךְ אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת׃ ט וּכְעַן צַלּוֹ כְּעַן
קֳדָם אֱלָהָא וִיקַבֵּל צְלוֹתָנָא
מִיֶּדְכוֹן הֲוַת דָּא הֲיִתְנַסְּבוּן לְכוֹן אַפִּין אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ י מַן אַף הָבָא בְּכוֹן וִיגוּף דָּשֵׁי
בֵּית מַקְדְּשִׁי וְלָא תְקָרְבוּן עַל מַדְבְּחִי קֻרְבַּן מְרַחַק לָא רַעֲוָא׃

ה' וגו' : (ה) יגדל ה' מעל לגבול ישראל · יראה גדולתו מעל לגבולינו להודיע כי אנחנו עמו וי"ת יסגא יקרא דה' ואפשי ית תחו' ארעא דישראל : (ו) בן · יש עליו לכבד אב וכן עבד אדוניו ואתם קרויין בנים ועבדים ועתה אם אב אני לכם איה כבודי : אמר ה' צבאות לכם · אתם הכהנים הבוזים את שמי ; ואמרתם במה בזינו . כלומר ידעתי שתאמרו לי במה בזינו הרי הבזיון : (ז) מגישים על מזבחי וגו' ואמרתם · כלומר ואם תאמרון במה גאלנוך גאלנו לך את לחם מזבחך אני משיב לכם כי בזאת גאלתם אותי באמרכם שלחן ה' נבזה הוא בוזים היו לחלוק איש באחיו במנחות ובקדשים ואומר מאחר שהוא אסור לנו לחלוק מנחה כנגד מנחה וזבח כנגד זבח וטורח ועמל הוא לחלוק כל מנחה ומנחה בשביל כזית או כפול המגיע לכל אחד ואחד : (ח) אין רע . וכי אין דבר זה רע : (ט) ועתה חלו נא פני · ועתה אתם הכהנים העושים הרע הזאת איך יעלה בלבבכם להיות שלוחי ישראל לבקש עליהם רחמים הרי מידכם היתה זאת הרעה : הישא את פניכם . לשמוע תפלה מפיכם ולחון את שולחיכם : (י) מי גם בכם ויסגור דלתים . הלואי ויקום איש טוב בכם שיסגור דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן מתועבה הזאת : ולא תאירו מזבחי חנם · באישים שאיני מתרצה בהם שהרי אין לי

להם · הקוראים : (ה) ועיניכם . רואות זאת והיה ראוי שתודו השם ותאמר יגדל ה' ויתכן היות מעל לגבול ישראל דבק עם ואתם וככה הוא אתם השופטי' מעל לגבול אתם תאמרו יגדל השם ואחר שפי' איך אהב השם את יעקב החל להוכיח הנכבדים בהם שהם מורי התורה והם הכהנים : (ו) בן יכבד אב · בשכל הלב ידוע כי הבן חייב לכבד האב והעב' מוכר' מאדוניו ותשוב' במה בזינו : (ז) מגישים . שאתם מגישים ולמה תאמרו במה גאלנוך זהו הגיאול וזה שעשיתם בעבור היות מזבחי נבזה בעיניכם והוא השולחן וביחזקאל כתוב על המזבח זה השלחן אשר לפני ה' : (ח) וכי · אין רע · בעיניכם : לפחתך · כמו פחת יהודה . הירצך · שיהפך בלבו : או הישא פניך : לעשות בקשתך . (ט) ועתה · משפט כהני צדק היה להתפלל בעד ישראל ככתוב בספר יואל יבכו הכהנים ושם כתוב ויקנא ה' לארצו וטעם חלו נא פני ה' על המארה שאנו נארים כאשר כתוב ויחננו כי בעבורכ' באה זאת הרעה וזהו מידכם היתה זאת לכם : (י) מי · יתן אחרים או אחד מכם לו יהיה כן שאחרים או אח' מכם יסגור דלתי העזרה : ולא תאירו : תבעירו מגזרת ראיתי אור והכל

ועיניכם ב' א' חס' וא' מ"ל וסימ' תשאו גלליכם . תראינה ואתם תאמרו יגדל ה' : ז' מ"ל בליש' אדנות וסימ' ויעתר מנות תנינא דפסוק · אשר אדוניה שם עד האור · ואם אדונים אני איה מוראי אמר ה' · וטוב אדוניה הלוים · אל יד אדוניהם . גדול אדונינו ורב כח . יאמר נא אדננו חסר דחסר · גדול אדונינו ורב כח מלא דמלא ושאר אדנינו כתיב ; ואתה ועתה י"ח בטעם תברי' וסי'

תולדות אהרן בן יכבד אב · סנהדרין לו זוהר ויקרא עקרים מ"ג פל"ז : וכי תגישון · זוהר אמור : הקריבהו נא סוכה נ סוטה יד ב"ב לז זבחים סה מנחות סט עקידה שער כז : מי גם בכם · שם שער ח :

רדק

וי"ו ושוב כוי"ו וישא אברהם את עיניו והדומים להם ויונתן פירשה עם תוספת שהוסיף ארי יימרון אדומאי את מסכינגא כען עתרנא ונתוב ונבנה חרבתא : (ה) ועיניכם תראינה . פי' תראינה בחורבנה : ואתם תאמרו יגדל ה' · פי' ואתם אז תאמרו מעל לגבול ישראל יגדל ה', כלומר תתנו שבח וגדולה שאתם בגבולכם יושבים וגבולם חרב וגבולכם יקרא גבול ישראל וגבולם גבול רשעה : (ו) בן יכבד אב ועבד אדוניו · פירוש יירא את אדוניו כמו שאמר איה מוראי ובאמרו בן יכבד אב ועבד אדוניו זהו מדרך השכל המפורסם שראוי לבן לכבד את אביו והעבד מוכרח לירא את אדוניו : לכם הכהנים בוזי שמי · ספק כבוד הבן לאב הוכית תחלה לכהנים שהיה להם להוכית ולהורות כמו שאמר ובאת אל הכהנים הלוים ולא די שאין אתם מוכיחים אלא שאתם סומכים ידי הרעים שמביאים קרבן נבזה : ואמרתם במה בזינו את שמך · והתשובה באמרם שלחן ה' נבזה הוא אלא שהקדים לזכור הגיאול שעושים והוא שאומר מגישים וגו' : (ז) מגישים · לחם מגואל · קרבן כמו את לחם אלהיך לחם אשה קרבני לחמי מגואל מתועב ומטונף והוא הפסח והעור והחולה : ואמרתם במה גאלנוך . ואיך תאמרו במה גאלנוך אם תגאלו בדם מזבחי הרי אתם מגאלים אותי : שלחן ה' · הוא המזבח וכן אמר ביחזקאל על המזבח זה השלחן אשר לפני ה' ; נבזה הוא · שמקריבים שם הדם והחלבים שהם דברים נבזים ואינם משימים אל לבם למה נוה האל יתברך להקריב דם וחלבים : (ח) וכי תגישון · כשמביאים לכם שה עור לזבוח ולהקריבו אתם אומרים אין זה רע וטוב הוא להקריבו כי השלחן נבזה והקרבן איננו רע שיהיה נבזה ואתם מגישים אותו על מזבחי והיה עליכם לומר למביאים אותו זה רע להקריבו כמו שכתוב בתורה עורת או שבור וגו' לא תקריבו אלה לה' ואתם נושאים פני המביאים ומקבלים הפחות ותאמרו אין רע : הקריבהו נא לפחתך · איך תוכלו לומר שאינני רע להקריבו לפני ואם תקריבהו לפחתך בשר ודם כשתלך באותה המנחה או הישא פניך בעבורה אם תבקש ממנו דבר אבל ישנאך בעבורה ויכעס עליך פחתך מן פחת יהודה וסגול הפ"א תחת פתח גדול והוא המושל והשלטון כתרגום שלטונך : (ט) ועתה · אם תשובו אליו ותחלו פניו בלב עדיין יחון אתכם וייטיב לכם ואמר ויחננו כי הנביא יש לו צרה בצרתם ועוד לכלול עצמו בכלל ישראל כמו שאמר משה רבינו עליו השלום וסלחת לעונינו ולחטאתינו ומהאל יתברך למד דבר זה שאמר לו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי : מידכם היתה זאת · זאת המארה שהיא לכם כמו שכתבתי למטה וגם ארותיה מידכם היא זאת שמארה שאתם עושים רע בעיני ה' לפיכך הוא שולח בכם מארה : הישא מכם פנים · וכי סבורים אתם שישא פנים לאחד מכם שלא יוכיחכם על מעשיכם הרעים והוא לא ישא פנים ולא יקח שוחד וי"ת היתנסבון לכון אפין וכן אונקלוס תרגום אשר לא ישא פנים דלית קדמוהי מיסב אפין לא ראוי ליתם לו נשיאות פנים : (י) מי גם בכם · שאתם רעים מי יתן שיהיה בכם

מצודת דוד

ומד עולם יקראו כן כי לא תשוב עוד להתכונן : (ה) ועיניכם תראינה . בהפלגת חרבונה : ואתם תאמרו וגו' · ר"ל כשתהיו מעל לגבול ישראל בזמן הגאולה העתידה אז תאמרו עתה יגדל ה' בעשות נפלאות מתמיד : (ו) בן יכבד · מוסב למעלה לומר הואיל וכן הוא שאני אוהב אתכם מפאת עצמיכם הלא דרך הבן לכבד אביו על כי אביו אהבו ודרך העבד לכבד את אדוניו עם כי לא יחשוב כ"כ על אהבת אדוניו אליו על"ז מוכרח הוא לכבדו כי יפחד ממנו לבל יעשה בו נקם : ואם אב אני · ואם אתם מחזיקים אותי לאב איה כבודי הראוי לי בעבור אהבתי לכם ואם אתם מחזיקים אותי לאדון איה המורא הראוי לירוא מפני כי אם יראתם מפני לא עזבתם א"כ כבודי : לכם הכהנים · ר"ל הדבר הזה אומר אני ה' לכם אתם הכהנים המבזים את שמי : ואמרתם · ואם תאמרו בדבר מה אנו מבזין את שמך : (ז) מגישים וגו' . ר"ל אשיב לכם בדבר זה אתם מבזין את שמי במה שאתם מקריבים על מזבחי קרבן מתועב ומטונף : ואמרתם ואם תאמרו בדבר מה אנו מתעבים ומטנפים קרבנך : באמרכם · ר"ל אשיב לכם במה שאתם אומרים שלחן ה' והוא המזבח שמסדרים עליו הקרבן לגבוה הוא נבזה כי נזרק עליו הדם ונקטר עליו החלב שנפשו של אדם קצה בהם : (ח) וכי תגישון · ובעבור זה גם כי תגישון עור לזבוח אין רע בעיניכם הואיל והמזבח הוא מבוזה בעיניכם וכאומר הנה בזה אתם מתעבים קרבני ואתם בוזים שמי : הקריבהו · בחון אתה הדבר והקרב מאותה מעלה לדורון לפחתך האם יהיה מקובל לך בזה הדורון להעביר ממך האשמה אשר פשעת למולו או אם ישא

מצודת ציון

אמת : זעם · ענין כעס : (ו) אדונים · דרך המקרא להזכיר שם אדנות בלשון רבים וכן אדוני יוסף (בראשית ל"ט) : (ז) מגישים · מקריבים : לחם · כן יקרא כל הקרב על המזבח וכן את קרבני לחמי (במדבר כח) : מגואל · מתועב ומטונף כמו מוראה ונגאלה (צפניה ג) : גאלנוך · ר"ל גאלנו ותעבנו קרבניך : שלחן · ר"ל המזבח שמסדרין עליו הקרבן לה' כעין שמסדרין על השולחן וכמ"ש וידבר אלי זה השלחן וגו' (יחזקאל מ"א) : (ח) פסח · חגר וצולע : לפחתך · ענין שר ושליט כמו פחת יהודה (חגי א) : הישא פניך · זה הלשון יאמר על הכבוד וכן זקן ונשוא פנים (ישעיה ג) : (ט) חלו · ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות לב) : ויחננו · מלשון חנינה ותחלה : (י) תאירו · תבעירו כמו נשים באות מאירות אותה (ישעיה כז) ; חפץ · ענין רצון : ומנחה ·
כן

אבן עזרא

וככל מגזרת אור: (יא) כי ממזרח השמש · מקצה הארץ ועד קצה הארץ, כן הוא ישוב ובכל מקום לו גויתי היו מקריבים לי דבר נכבד מוקטר היה מוגש לפני ומנחה טהורה או מוקטר שם כמו קטורת והיו שומעים בקולי לגדל את שמי הגדול. אח"ר כ"ן אמ"ר לי הר"ב המכ"ם על זה הפסו"ק פירו"ש נכו"ן מאד והוא דב"ק ע"ל הענין כי הנביא על הבזיון ועל הגיאול שהיו מחללין את השם על כן הוא אומר כי בכל הישוב ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ונכבד ובכל מקו' שבעולם יחשב בעיני הדבר הזה שהם מכבדים ומגדלים את שמי כאילו הם בכל מקום יביאו לפני לשמי כל דבר מוקטר ומוגש הראוי לכבודי ומנחה טהורה לא כאשר אתם עושים להגיש לפני לחם מגואל ועור ופסח וחולה ואיננו רע בעיניכם ולמה לא השימו על לב גדול שמי בגוים ואתם מחללים אותו: (יב) ואתם · מגואל · הוא וניבו נבזה אכלו. הטעם כפול וניבו הוא לחמו מגזרת תנובה וככה ניב שפתים שהיא פרי השפתים כי כל דבר יש לו פרי כפי ענינו: (יג) ואמרתם · מתלאה. חסר ה"א כמו מזה בידך מה זאת התלאה בעבור המטרה אין לחם לשום בשולחן: והפחת' אותו. שהוא כמו פיח ואין בו כדי: והבאתם. הנה השולחן רק ועל המזבח מנחה איננו נושא רציתי: (יד) וארור נוכל ויש בעדרו. חושב מגזרת בנכליה' ענין מרמה: זכר שהוא תמים ומשחת כמו מושלך:

ועתה

קדמי בכון אמר יי צבאות וקורבן לרעוא לא אקבל מידכון: יא ארי ממדנחי שמשא ועד מעליה רב שמי ביני עממיא ובכל עדן דאתון עבדין רעותי אנא אקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקורבן דכי קדמי ארי רב שמי ביני עממיא אמר יי צבאות: יב ואתון מחללין יתיה בדאתון אמרין פתורא דיי בסיר הוא ובסירן מתנתא מניה: יג ואם תימרון הא דאיתינא מלאותנא ושניקתוניה אמר יי צבאות ומיתן אתון דאנים ודחגיר ודמריע ומיתן אתון ליה בקורבנא האקבל יתיה ברעוא מידכון אמר יי: יד וליט דיעביד בנכיל ואית בעדריה דכר והוא חיב לנדר ודבח דמחבל קדם יי ארי מלך רב אנא אמר יי צבאות ושמי חסין

בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ יא כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ יב וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן אֲדֹנָי מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ׃ יג וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהוָה׃ יד וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃

ד' י' · ס' כ' מ"ל · כתרי לישני · ל' · ל' · י"ח מלין תיקון סופרים · כ' ומ"ל · י"ב מ"ל · כ' ס"פ ל"מ · כ' · ז' כ"ל

רשי

לי חפץ בכם ורבותינו דרשו בגנות כהנים אדם אומר לחבירו הגף לי את הדלת שזו אין תובע עליה שכר הדליק לי את הנר הזה אין שואל עליה שכר ואתם מי בכם שסגר דלתי חנם ולא האירותם מזבחי חנם ק"ו שלא עשיתם חנם דברים שדרכן לעשותן בשכר לפיכך אין לי חפץ בכם: (יא) גדול שמי בגוים · אמרו רבותינו דקרו ליה אלהא דאלהיא אפילו מי שיש לו עכו"ם יודע (שיש אלוה) שהוא על כולם ובכל מקום מתנדבים לשמי אף העכו"ם ורבותינו פירשו אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה בכל מקום וכן כל תפלות ישראל שמתפללין בכ"מ הרי הן לי כמנחה טהורה וכן ת"י וכל עידן דאתון עבדין רעותי אני מקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקרבן דכי קדמי וכן פירש המקרא ולמה אתם מחללין שמי והלא גדול הוא בגוים ואני אהבתי והיטבתי עליכם שבכל מקום שאתם מתפללין לפני ואף בגולה מוקטר ומוגש הוא לשמי: ומנחה טהורה · הוא לי כי על ידכם שמי גורם בגוים ואתם מחללין אותי ואת שמי: (יב) וניבו נבזה אכלו · ניבו של מזבח השגור בפיהוכ' זהו תמיד נבזה אכלו אתם אומרי' עליו כלומ' כבר הוצאת' עליו דבה זו וניב זה החזקתם למזבחי: אכלו. מאכלו: (יג) ואמרתם הנה מתלאה · בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להשיג למהדר נדרים וכן ת"י הא דאייתינא מליאותנא: והפחתם אותו. זו אחת מי"ח תיבות של תיקון סופרי' והפחתם אותו אותי נכתב אלא שכינה הכתוב וכתבו אותו והפחתם והדאבת' לשון מפח נפש (איוב י"א): אותי · ואת שולחני: (יד) נוכל. מתנכל במרמה בדברי שקר לפני לאמר אין לי טובה מזו: ויש בעדרו זכר. איל הכשר לעולה והוא נודר זבח: משחת.

בעל

נמסר בסדר בהעלותך: מבואו ד' ג' חסר וא' מ"ל וסימ' כי ממזרח שמש ועד מבואו · אל אלהים ה' דבר ויקרא · עשה ירח למועדים · מהלל שם ה' דהלל. תנינא חסר דאל אלהים: טהורה ה' ג' מ"ל וב' חס' וסימ' אשר לא טהרה היא שנים · אשר איננה טהרה. לשמי ומנחה טהורה · כל צפור טהורה תאכלו: יראת ה' טהורה. ג' בתראי ס"ל [illegible] ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא: לארני ז' כתיב כן וסימ'

תולדות אהרן מוקטר מוגש. מנחות קי: את הפסח: סוטה ל' ג"ק סו ·

רדק

בכם איש אחד שיתן אל לבו דבר בקרבנות הנבזים: ויסגור דלתים. יסגיר דלתי העזרה שלא יביא שם אד' קרבן כי טוב הוא שלא יביאו קרבן משיביאוהו נבזה: ולא תאירו על מזבחי חנם · ולא תבעירו כמו נשים באות מאירות אותה פי' ובחנם תבערו אש על המזבח כי הקרבן שתקריבו עליו לא לרצון יהיה לכם ולא למביאים אותו וזהו שאמר אין לי חפץ בכם כי משביעכם רעים ומנחתכם אינם רצויים אפי' היתה טובה כל שכן שהיא רעה ואין לי חפץ ורצון לא במנחתכם ולא בכם: (יא) כי ממזרח שמש ועד מבואו. כל היישוב הוא ממזרח למערב ואיננו כן מצפון לדרום כי איננו מיושב כולו: גדול שמי בגוים · כי אע"פ שעובדים לצבא השמים מודים כי אני הסבה הראשונה אלא שעובדים אותם לפי דעתם שיהיו אמצעיים ביני וביניהם ואמרו רז"ל דקרו ליה אלהא דאלהין: ובכ"מ מוקטר ומוגש לשמי · אם הייתי מלוה אותם כמו שצויתי אתכם היו מקטירים ומגישים לשמי ועוד כי מנחה טהורה היו מגישים לא כמו שאתם עושים שאתם מגישים מנחה טמאה ונבזה או פירושו אע"פ שהם מקטירים ומגישים לעכו"ם דעתם לשמי: (יב) ואתם מחללים אותו. הפך הגוים שהם מכבדים ומגדלים שמי וכי יש חלול גדול מזה שתאמרו שלחן ה' מגואל הוא שפירושו נבזה הוא: וניבו נבזה אכלו · ניבו דברו כמו ניב שפתים ר"ל דברו של הכהן המקריב מה הוא שאומר תמיד נבזה אכלו כלומר לחם המזבח ואכלו שהוא חלב ודם מגואל ונבזה הוא ויש מפרשים וניבו מענין תנובה וי"ת בסיר הוא ובסירן מתנתא מניה: (יג) ואמרתם. עתה יוכיח ישראל המביאים הקרבן תאמרו בהביאכם השה לעזרה הנה מתלאה כלומר יאמר כל אחד לחבירו בהביאו הקרבן כמה אני יגע ולאה מזה השה שנשאתי על כתפי ר"ל שהוא שמן ובעל בשר: והפחתם אותו · והפילו אותו על הקרקע דרך בזיון וכן תרגום יונתן ושניקתון יתיה כמו וינער ה' שתרגומו ושניק ה' ויש מפרשים אותו מענין מפח נפש שענינו דאבון נפש כלומר תכאיבו ותדאיבו נפש בעל השה כי גזלתם אותו כמו שאמר והבאתם גזול ואחז"ל פירש והפחתם מענין נופח באש פחם כלומר הם אומרים כי יגעים הם ונלאים מטורח הקרבן שנשאו על כתפם לומר שהוא שמן ובעל בשר והוא בהפך כי כל כך הוא כחוש ודל בשר שאם תנפחו בו יפול לארץ ותרגם יונתן הנה מתלאה הא דאיתינא מליאותנא: (יד) וארור נוכל. חושב מחשבה רעה ועושה בערמה וכן מן הדגוש אשר נכלו לכם ויתנכלו אותו להמיתו וכן תרגום לסרגו בערמה למקטליה בנכילו: ויש בעדרו זכר. פירוש זכר תמים

וכן

מצודת ציון

כן יקראו כל הקרבנות שבאים למנחה ולדורון וכן וערבה לה' מנחת (לקמן ג): (יא) מבואו · ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כח): מקטר · מל' הקטרה: מגש · ענין הקרבה: (יב) וניבו · ענין אמירה כמו בורא ניב שפתים (ישעיה נז): אכלו. מאכלו: (יג) מתלאה · ענין עייפות ויגיעה כמו את כל התלאה (שמות יח): והפחתם. ענין דאבון ותוגה כמו מפח נפש (איוב יא) או הוא מל' הפחה ונשיבת רוח: (יד) וארור · ענין קללה: נוכל · ענין ערמימות כמו ויתנכלו אותו

בראשית

מצודת דוד

פניך לכבדך בעבור מתן כזה אם תביא לו מבלי הקדמת פשע: אמר ה' · ר"ל כן אמר ה': (ט) ועתה חלו נא · עשו בתחנה והעתירו בעדינו אל ה' אם יחנן אותנו בעבור תפלתכ' הלא המאר' המשתלחת באה היא בעבורכ' וכי מחמתכ' ישא לנו פנים הלא אין קטגור נעשה סנגור: (י) מי גם בכם · הלואי ימצא מי גם בכם ויסגור דלתי בית המקדש שלא יבוא מי שמה לרמוס חצר: ולא תאירו · לא תבעירו אש על מזבחי בחנם: אין לי חפץ בכם. לבוא להראות לפני בבית המקדש והיה אם כן מהראוי לסגור דלתות בית המקדש: לא אקבלם מידכם ברצון וכאומר ולמה א"כ תבעירו אש על מזבחי בחנם: (יא) כי ממזרח שמש · אשר ממקום זריחת השמש עד מקום שקיעתו גדול שמי בין העכו"ם כי כולם מודים בו יתברך שהוא הסיבה הראשונה המשפעת בכולם רק איזה מהם יחשבו שהנהגת העולם השפל בא הכל ממערכת השמים: ובכל מקום מוקטר מגש לשמי. ר"ל מה שהעובדי כו"ם מקטירים למערכת השמים להתרצות לפניהם כוונתם הוא שבזה יכבדו ויעבדו את סבתם הראשונה ובזה באמת יטעו כי לא נגה עליהם אור התורה והנבואה: ומנחה טהורה. ומה שמביאים לקרבן ותשורה היא טהורה ונקיה לפי דעתם הנראה בעיניהם: כי גדול שמי בגוים. ולכן לפי טעותם יקריבו למערכות השמים מנחה טהורה: (יב) ואתם. אבל אתם מחללים את ה' במה שאתם אומרים שלחן ה' והוא המזבח מתועב הוא על כי מרק עליו הדם ונקטר עליו החלב דברים שנפש האדם קצה בהם ובעבור זה תקריבו גם בעלי מומין כמ"ש למעלה: וניבו. ר"ל ניב אמרי המזבח השגור בפיכם לדבר בו הוא לומר הנה מאכלו הבוטח עליו הוא נבזה ומתועב והוא כפל ענין במ"ש: (יג) ואמרתם הנה מתלאה · ר"ל כאשר תביאו לקרבן כבש כחוש ורז תכחשו לומר הנה נלאיתי נלאה ועיף ממשא הכבש שנשאתי על כתפי כי הוא שמן ובעל בשר ודבריכם למפח נפש למקום ב"ה כי תעיזו לשקר לפניו: והפחתם אותו · הוא תקון סופרים והראוי אותי ובלא תקון יאמר שאמר הנה איננו בעל בשר וכבד במשא כי הוא כחוש וקל במשא עד שתוכלו לנדנדו בהפחת רוח הפה והוא ענין גוזמא: והבאתם גם אתם מביאים לפני קרבן גזול ופסח וחולה: והבאתם את המנחה. ר"ל הואיל ומאתם מאלה תביאו את הקרבן והתשורה וכי אקבלה ברצון מידכם: (יד) וארור נוכל · ארור המערים לומר שאין בידו זכר מובחר להקרבה ממה שבכיס אבל באמת יש בעדרו זכר מובחר וטוב הראוי לעולה:

ונודר

ב א וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ ב אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ ד' ר"פ בסיפר וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד י"ו מלעו' פסוק לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־ ל' ומ"ל בִּרְכוֹתֵיכֶם ל' . ל' וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃ ג הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־ ב' חד מ"ל הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ ג' חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃ ד וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ ה בְּרִיתִי ׀ הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ ב' מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת ל' ומ"ל הוּא׃ ו תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ כ"ב בליש' וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם ב' וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב ו' מֵעָוֺן׃ ז כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי ס'כ"ג בליש'

בְּעַמְמַיָא׃ א וּכְעַן לְכוֹן תַּפְקֶדְתָּא הָדָא כַּהֲנַיָא׃ ב אִם לָא תְקַבְּלוּן וְאִם לָא תְשַׁוּוֹן דַחַלְתִּי עַל לִבָּא לְמִתַּן יְקָרָא לִשְׁמִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וַאֲשַׁלַּח בְּכוֹן יָת מְאֵרְתָּא וְאֵלוּט יָת בִּרְכַתְכוֹן וְאַף אֱלוּטְנֵיהּ אֲרֵי לֵיתְכוֹן מְשַׁוַּן דַחַלְתִּי עַל לִבָּא׃ ג הָא אֲנָא נָזִיף לְכוֹן בַּעֲלָלַת בַּר זַרְעָא וַאֲגַלֵּי בַּהֲתַת חוֹבֵיכוֹן עַל אַפֵּיכוֹן וַאֲבַטֵּל רְבוּת חַגֵּיכוֹן וְיִתְמְנַע חוּלָקְכוֹן מִנֵּיהּ׃ ד וְתִדְעוּן אֲרֵי שַׁלַּחִית לְוָתְכוֹן יָת תַּפְקֶדְתָּא הָדָא לְמֶהֱוֵי קְיָמִי דְעִם לֵוִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ ה קְיָמִי הֲוָה עִמֵּיהּ חַיֵּי וּשְׁלָמָא וִיהַבִית לֵיהּ אוּלְפַן אוֹרַיְתִי שְׁלִים וּדְחִיל מִן קֳדָמַי וּמִן קֳדָם שְׁמִי דְחִיל הוּא׃ ו אוֹרַיְתָא דִקְשׁוֹטָא הֲוָה בְּפוּמֵיהּ וְשִׁקְרָא לָא אִשְׁתְּכַח בְּסִפְוָתֵיהּ בִּשְׁלָמָא וּבִרְעוּתָא וּבִתְרִיצוּתָא הֲלִיךְ קֳדָמַי וּסְגִיאִין אֲתִיב מֵחוֹבָא׃ ז אֲרֵי שִׂפְתֵי כָהֵן יִטְרוּן מַדַּע וְאוֹרָאָה יִבְעוֹן מִפּוּמֵיהּ אֲרֵי

רשי

בעל מום כמו (ויקרא כ"ב) משחתם בהם : (א) אליכ' . הכהנים אני מצוה המצוה הזאת שלא תקריבו אלה על מזבחי : (ב) וארותי . וקללתי את ברכותיכם מה שצריך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר : וגם ארותיה . ובאמת אין לתלות הדבר של תנאי שתליתי באם לא ישמעו כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך אני מעתה ארותיה : (ג) וזריתי פרש . של בהמות חגיכם על פניכם כלומ' לא תקבלו שכר מאתי כי אם לרעה לבושת ולגעור לכם את זרע השדה : ונשא אתכם אליו . פרש בהמות קרבנותיכם ישאו אתכם אליו להיות זוללים ונבזים כמוהו : (ד) להיות בריתי את לוי . שאני חפץ שתתקיימו (אתי) בברי' שכרתי לשבט לוי : (ה) החיים והשלום . שנאמר לפנחס את בריתי שלום (במדב' כ"ה) והוספתי לו ולזרעו אחריו הרי שיהא זרעו בחיים : ואתנם לו . שיקבלם במורא וכן עשה וייראני : נחת . לשון חתת נחירא : (ו) בשלום ובמישור הלך אתי . אהרן אלעזר ופנחס וכן במעשה העגל השיבו כל שבטיהם מעון שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל"ב) : (ז) כי שפתי כהן . עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שכבר דבר זה מסור להם יורו משפטיך ליעקב (דברים ל"ג) : כי מלאך . שלוחו של

אבן עזרא

(א) ועתה . דברתי אליכם : (ב) אם . וארותי את ברכותיכ' כדרך יגיע חשכי וגם ארותיה מפעלי הכפל והטעם הברכה : וגם . ככה עשיתי עד עתה כי ארותי את הברכה מפני שלא שמתם על לב : (ג) הנני . אגער בזרע שלא יצמח בעבור היות שלחני ריק ומלת חגיכם כמו אסרו חג בעבותים והנה פירוש חגיכם קרבנותיכם אזרה אותם על פניכם ופע' ארחיקכ' מעל פני שלא אראה אתכם : ונשא אתכם . הנושא הוא האויב אליו : (ד) וידעתם . אז תדעו אם לא תשמעו אלי עתה ידבר עם ישראל שהם חייבים לכבד הכהנים משרתי השם ועשו כאשר יורו אתכם ולא תביאו מנח' בעל מום: (ה) בריתי . כרתי ברית עמו כי בעבור שהו' מקריב קרבני יהי' לישראל החיים והשלום ופעם ואתנם על ישראל שהשם נתנם לו שיראו ממנו והוא ירא השם : נחת הוא . מבנין נפעל והשלם ננחת כמו לב נשבר ונדכה מגזרת תראו חתת והטעם כפול וי"א כי ואתנם לו מצות וחוקים והם תורת כהנים : (ו) תורת . אמר יפת זה נאמר על אהרן ורבי ישועה אמר על פנחס והנכון כי על שניהם אמר ועל בניהם הקדושים כי ככה ראוי להיות כהן גדול : היתה בפיהו . איננו מקבל שוחד : ועולה . לשאת פנים : בשלום . עם ישראל : ומישור . לעשות מצותי : (ז) כי . דבק כי בהיות הכהן ישר ילכו הישרים והנה שפתי כהן דבק עם אשר למעלה

רדק

וכן כלומר יהיו כאמר לבן דבר שלמד מענינו ורבים כמוהם : ונודר וזובח משחת . זכר הנודר לפי שיש קרבן שהוא כשר לנדבה ואינו כשר לנדר כמו שרוע וקלוט לפיכך אמר ונודר כי אפי' לנדר מביאין קרבן משחת משחת ר"ל שיש בו מום ענין השחתה כמו כי משחתם בהם אלא שהוא שם וזה פעול : כי מלך גדול אני . איך תבזו אותי : ושמי נורא בגוים : ואתם שאהבתי אתכם מכל הגוים לא תיראו ממני : (א) ועתה . הכהנים לפי שהם מקבלים הקרבן המנחה מיד המביאים אותו והיה להם למנוע אותם ולהורותם כי אין זה הקרבן ראוי להקריב לפני כמו שמנעם אותו התורה . (ב) בכם . במקבלים ובמביאים : את ברכותיכם . שברכתי אתכם אחר בנין הבית כמו שכתוב אמר אחר שאתם מבזים אותי בקרבנותיכם אהפוך לכם הברכה למארה : וגם ארותיה . כלומר עד עתה ארותי הברכה שנתתי לכם מעט שהחלותם לבזותי בהבאת הקרבנות ועתה אוסיף עוד במארה אם לא תשמעו : (ג) הנני גוער לכם . ענין השחתה כמו גערת גוים לכם בעבורם : וזריתי פרש . וזריתי מלעי' והוא מבנין הדגוש כמו מזרה ישראל פרש זבל הבהמות כמו ואת פרשה אמר תחילה פרש ואח"כ פירש ואמר פרש חגיכם והוא כמו כבשים ר"ל כי בהמות הקרבנות יקראו חגים וכן אסרו חג בעבותים חגים ינקופו אלא חגי ונקרא הקרבן חג לפי שרוב הקרבנות קרבים בחג ור"ל בזה הענין כמו שאתם מבזים אותי בקרבנות כן אבזה אתכם בכם כי הדבר הנבזה שבבהמות והוא הפרש אזרה אותו על פניכם : אזרה אותו על פניכם . כלומר אשים אתכם לבשת ולבזיון מפני הרעב שאשחית הזרע שתזרעו ואתם תאחרו בחסרון לחם ותהיו לבשת בין הגוים אשר סביבותיכם כי ברעב יהיו לבשת כמו שאמר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים והרי אתם לבשת ולבזיון כאלו זריתי פרש על פניכם : ונשא אתכם אליו . העון ישא אתכם אל הבזיון הזה מדה כנגד מדה אתם בזיתם אותי ותהיו נבזים ויונתן תרגם הא אנא נזיף לכון בעללת זרעא וגו' : (ד) וידעתם . להיות בריתי את לוי לפיכך אני מצוה אתכם כל כך לפי שאהבה שתהיה בריתי עם שבט לוי שקיימתי : (ה) בריתי היתה אתו . עם ראש השבט לכהונה והוא אהרן קדוש ה' ופנחס אשר קנא לאלהיו ובפנחס נאמר הנני נותן לו את בריתי שלום ונאמר לו עוד והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם והחיים נתן לו כי מלאכו לו חיים יותר משלש מאות שנה אפי' למי שאמר כי פנחס אינו אליהו שהרי מצאנו אותו שהיה בפלגש בגבעה כמו שכתוב ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן עמד לפניו בימים ההם והיו לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר משלש מאות שנה : ואתנם לו מורא . החיים והשלום נתתי לו בעבור מורא שיראני : ומפני שמי נחת הוא . פרשו חתת ופירושו נשבר ונדכה מפחד שם ה' ויונתן תרגם ויהבית ליה אולפן אוריתא שלים וגומר : (ו) תורת אמת היתה בפיהו . כמו שהיתה תורת ה' בפיו שהיה מורה אותה לרבים כן היתה בלבו זהו תורת אמת שלא היה אחד בפה ואחד בלב זהו ועולה לא נמצא בשפתיו : בשלום ובמישור הלך אתי . בשלום שהיה דבק בי לעשות חפצי על דרך נעשה שלום לי ובמישור שהלך בדרכי בני אדם בדרך ישרה ובשניהם הוא אתי כי באלה חפצתי לעשות חסד ומשפט וצדקה בארץ ורבים השיב מעון שהיה מורה התורה תמיד לכל ורבים שמעו לו והשיבם מעון : (ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת . כי כן יאות לכל כהן שישמרו שפתיו

תולדות אהרן וזריתי . שבת קנא : בריתי . עקידה שער פג : ומפני שמי . ברכות יב (ברכות ג ס) : תורת אמת . סנהדרין ו (פאה טו) : בשלום ובמשור . (סנהדרין יח) : שפתי כהן . מ"ק יז חגיגה טו :

גמסר בישעיה ריש סימ' כ"ח : אם לא ה' ר"פ וסימ' אם לא אל בית אבי . אם לא ימצא הגנב ונקרב . אם לא תשמור לעשות . אם לא את דמי נבות . אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב וסי'. אם לא ישו' חרבו ילטוש. אם לא שויתי ודוממתי. אםלא תרעי לך היפ' בנשים וכל ר"פ ראיוב רכוותא אם לא במ"ב ואם לא וסי' ואם לא איפא מי יכזיבני . ואם לא ישמעו בשלח ; והשלום ב' וסימ' בריתי היתה אתו החיים . האמת והשלום אהבו ; ורבים ו' בקריאה וסימ' ורבים השיב מעון . ורבים מביאים מנחה לה' ר"ה . ורבים מהכתנים ב' בפס"ק עזרא.ורבי' מישיני אדמת עפר יקיצו.ורבי' מעמי הארץ מתיהדי'.ותורה ה' וסי' כי שפתי כהן.הוה על הוה. ויקם עדות.כי נר מצוה . ואת

מצודת דוד

ונודר . והוא מנדר חובה לה' שם נשחת וכחוש : כי מלך גדול אני . ומהראוי א"כ להקריב לפני מן המובחר : ושמי נורא בגוים . כל העכו"ם יראים מלפני : ב (א) ועתה אליכם . אליכם הכהנים אנוה המצוה הזאת לבל תקבלו קרבן נשחת וכחוש : (ב) לתת כבוד לשמי . לבל לחלל בקרבן שאין ראוי לי : ושלחתי בכם . בכהנים ובהעם : וארותי את ברכותיכם . ר"ל את הברכה שברכתי אתכם מעת הוסד היכל ה' כמ"ש בחגי אהפך לקללה : וגם ארותיה . ר"ל גם המארה המשמשת עתה אינה במקרה כי אני ארותיה כי אינכם שמים על לב להזהר בכבודי : (ג) הנני גוער לכם. בעבורכם אגער את הזרע לבל תצמח : וזריתי . אפזר זבל על פניכם וחוזר ומפרש זבל מהבהמות שאתם מקריבים לפני שהוא הדבר היותר נמאס בבהמה אותו אפזר לבזות אתכם בו כדרך שאתם מבזים שמי : ונשא . העון הזה שבידכם ישא אתכם אל הבזיון הזה : (ד) וידעתם . דעו לכם אשר שלחתי אליכם המצוה הזאת להיות נזהרים בכבודי הוא למען תקבלו גמול טוב כשיהיה מתקיים הברית אשר כרתי עם שבט לוי ר"ל עם אהרן ראש השבט כי עמו כרתי הברית להיות הכהונה לו ולזרעו אחריו : (ה) בריתי היתה אתו . הברית שהיתה לי עמו הוסיפה לו החיים והשלום : ואתנם לו מורא וייראני . ר"ל את אלה נתתים לו בעבור המורא שהיה בלבו ויירא מפני וכפל המלות לחוזק הענין : נחת הוא . היה מתפחד ונרעד : (ו) תורת . למד

מצודת ציון

(בראשית לז) : (ב) המארה וארותי . מל' ארירה וקללה : (ג) גוער . ענין זעקת נזיפה : וזריתי . אפזר כמו מזרה ישראל (ירמיה לא) : פרש . זבל וצואה כמו וקרבו ופרשו (ויקרא ד) : חגיכם . כן יקראו הקרבנות לפי שרובם באים בחג וכן אסרו חג בעבותים (תהלים קיח) : (ה) נחת . ענין פחד כמו ויהי חתת אלהים (בראשית לה) : (ו) ובמישור . מל' ישר : (ז) מלאך . שליח כמו ויאמר

מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא׃ ח וְאַתֶּם
סַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ הִכְשַׁלְתֶּם רַבִּים
בַּתּוֹרָה שִׁחַתֶּם בְּרִית הַלֵּוִי אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת׃ ט וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי
אֶתְכֶם נִבְזִים וּשְׁפָלִים לְכָל־הָעָם
כְּפִי אֲשֶׁר אֵינְכֶם שֹׁמְרִים אֶת־דְּרָכַי
וְנֹשְׂאִים פָּנִים בַּתּוֹרָה׃ י הֲלוֹא אָב
אֶחָד לְכֻלָּנוּ הֲלוֹא אֵל אֶחָד בְּרָאָנוּ
מַדּוּעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאָחִיו לְחַלֵּל בְּרִית
אֲבֹתֵינוּ׃ יא בָּגְדָה יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה
נֶעֶשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלִָם כִּי ׀
חִלֵּל יְהוּדָה קֹדֶשׁ יְהוָה אֲשֶׁר אָהֵב
וּבָעַל בַּת־אֵל נֵכָר׃ יב יַכְרֵת יְהוָה
לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי
יַעֲקֹב וּמַגִּישׁ מִנְחָה לַיהוָה צְבָאוֹת׃
יג וְזֹאת שֵׁנִית תַּעֲשׂוּ כַּסּוֹת דִּמְעָה
אֶת־מִזְבַּח יְהוָה בְּכִי וַאֲנָקָה מֵאֵין
עוֹד פְּנוֹת אֶל־הַמִּנְחָה וְלָקַחַת רָצוֹן

מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת הוּא׃
ח וְאַתּוּן סְטֵיתוּן מִן אוֹרְחָא
אַתְקֵלְתּוּן סַגִּיאִין בְּאוֹרַיְתָא
חַבֵּלְתּוּן קְיָמָא דְעִם לֵוִי אֲמַר
יְיָ צְבָאוֹת׃ ט וְאַף אֲנָא יְהַבִית
יָתְכוֹן בְּסִירִין וְחַלָּשִׁין לְכָל
עַמָּא כְּמָא דְלֵיתְכוֹן נָטְרִין יָת
אוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמַי וְנָסְבִין
אַפִּין בְּאוֹרַיְתָא׃ י הֲלָא אַבָּא
חַד לְכֻלָּנָא הֲלָא אֱלָהָא חַד
בְּרָא יָתָנָא מָא דֵין נְשַׁקַּר גְּבַר
בַּאֲחוּהִי לְאַפָּסָא קְיָמָא דִי
עִם אֲבָהָתָנָא׃ יא שַׁקַּרוּ דְבֵית
יְהוּדָה וְתוֹעֶבְתָּא אִתְעֲבִידַת
בְּיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשְׁלֵם אֲרֵי
אַפִּיסוּ דְבֵית יְהוּדָה נַפְשֵׁהוֹן
דַהֲוָת קַדִּישָׁא קֳדָם יְיָ דְרָחֵם
וְאִתְרְעִיאוּ לְמִסַּב לְהוֹן נְשִׁין
בְּנַת פַּלְחֵי כוֹכְבַיָּא׃ יב יְשֵׁיצֵי
יְיָ לִגְבַר דְיַעְבְּדִנָּהּ בַּר וּבַר בַּר
מִקִּרְוֵי יַעֲקֹב וְאִם כָּהֵין הוּא
לָא יְהֵי לֵיהּ מַקְרִיב קוּרְבָּנָא
בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ צְבָאוֹת׃
יג וְדָא תִנְיָנוּת דִי אַתּוּן עָבְדִין חֲפַת דִמְעֲתָא יָת מַדְבְּחָא דַיְיָ דִי בָכַן וְדִי מְדַנְקִין
מִדְּלֵית עוֹד אִתְפְּנָאָה לְקוּרְבָּנָא וּלְקַבָּלָא יָתֵיהּ בְּרַעֲוָא מִידְכוֹן׃

אבן עזרא

למעלה כי מלאך שליח השם הוא בינו ובין ישראל : [ח] ואתם · יוכיח את שלא ישמעו אליהם להביא הגזול : הכשלתם · אתם מורי התורה : (ט) וגם · אתם בזיתם אותי לאמר כי מזבחי בזוי הוא עתה יוכיח הכהנים שהם נושאים פנים לגדולים : (י) הלא · פרשה אחרת להזכיר עון אחר שהיו מגרשי' נשותיהם והם בוכות בעבור נשים נכריות ככתוב בספר עזר' והיה להם לשום לב לאמר הלא אב אחד הוא יעקב אם כן שאבינו אחד ובוראינו אחד למה נבגו' איש באחיו או באחותו כי בעבור זאת הפרש' לחלל ברית אבותינו שקיבלו את התורה : (יא) בגדה · קדש השם לישראל בנים ובנות ככתוב מכעס בניו ובנותיו : ובעל · מגזרת כי יבעל בחור בתולה : בת אל נכר · עובדת עכו"ם והטע' שאיננו מאב אחד ומאל אחד : (יב) יכרת . ער ועונה · מטעם הענין בן ונכד ויפת אמר כאשר תלין נפשו יהיה בנו ער ועונה כי לא נכרת' משפחתו ואם העושה זאת התועבה כמו אשר יעשנה הוא כהן לא יהיה לו בן מגיש מנח' : (יג) וזאת · טעם שנית כי האחת הגזול ובעל מום והשני כי מזבחי מכוסה דמעה בכי ואנקה בעבור בנות ישראל הבוכות

רשי

של הקב"ה כמלאכי השרת לשרת לפניו וליכנס לפנים במחיצתו : (י) לחלל ברית אבותינו · ברית שכרת הקב"ה עם אבותינו בסיני : (יא) כי חלל יהודה . את עצמו שהיה קדש לה' ראשית תבואתו (ירמי' ב') : ובעל בת אל נכר . שנשאו נשים עכו"ם בבבל ואפילו הכהנים כמו שמפורש בספר (עזרא ט) ורבותינו אמרו מלאכי זה עזר' : (יב) ער ועונה. ער בתלמידים ועונה בחכמים · ער לי אדם חריף : ומגיש מנחה . ואם כהן הוא לא יהי' לו בן מגיש מנחה : (ג) שנית תעשו זה השנויה שהוכחתי הכב' היא קשה שנשא נכריות ואפי' הוא שנוי חמת שנית קש' ממנ' שהנשוי ישראלי' נשאו עליהם את הנכריות לפי שנהפחמו הישראלי' ברעב ובגול' ונתגנו עליהם והיו מושיבם בביתו גרורה כאלמנות חיות והנכריות היתה גברת : כסות דמעה את מזבח · שהיו באות לפני מזבח ה' ובוכות לפניו ואומרו' מה חטאנו ומה מצאו אנשינו בנו עול הגנו לפני המזב' להבדק כסוטות : מאין עוד פנות וגו' . עד שאתכם כדי שאפנה אל מנחתכם ולקחה רצוי מידכם : ואנקה . לשון אנחה שאדם מצטער בלבו דתליס"א בלע"ז ואב לכולם האנק דום (יחזקאל כ"ד) ואם אנקה לשון צעקה היכן הדממה ותרגומו דמדנקין וכן הרגם (שם כ"ד) ונקופתם בכגיכם ותדנקן לי אדם הגוהם ומצטער בעצמו : ולא

שבת קודשך.נעשת'ט' בקריא' וסי' והית אם מעיני העד'נעשת' לשגג' נעשתה התועבה הזאת בישראל . והגד לך ושמעת ודרשת · בגדה יהודה . ואחיתפל ראה כי לא נעשתה . ויקם ה' את דברו אשר דבר עלינו ב' בפסוק . כי נחרצה· וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה : ולקחת ר' בקריאה וסימ' יברוחי דיוסף לבושין דרעו'

תולדות אהרן שחתם.בכורו' כו: אני נתתי· תענית

כ': בגדה יהודה · מגלה טו סנהדרין פב : כסות דמעה · גטין נח סנהדרין כב :

רדק

שפתיו דעת המצות והחקים להורותם בשפתיו לישראל כמו שאמר בתורה ולהורות בני ישראל את כל החקים אשר דבר ה' אליהם ביד משה ונאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל לפיכך יבקשו ישראל תורה מפיהו : כי מלאך ה' צבאות הוא : כי הוא שליח האל יתברך להורות דברי האל לישראל ותרגם יונתן הרי משמש קדם ה' צבאות הוא : (ח) ואתם סרתם מן הדרך · שדרך הכהנים הראשונים הכשלתם רבים בתורה הפך רבים השיב מעון : ברית הלוי . ברית שהיתה אתו כמו שאמר : (ט) וגם אני : נבזים ושפלים לכל העמים כמו שאתם מבזים אותי כן נתתי אתכם נבזים שפלים שאתם נושאים להם פנים ולא תרצו להוכיחם כדי שיאהבו אתכם אתן אתכם בעיניהם נבזים ושפלים כמו שאומרי' בני אדם ססדי שקרי אאגורייהו זילי כפי אשר אינכם שומרים את דרכי מדה כנגד מדה אתם בוזים אותי כאינכם שומרים דרכי ונתתי אתכם נבזים ושפלים : ונושאים פנים בתורה · אתם נושאים פנים לגדולים בדבר התורה שאמרה לא תקריבו את אלה לה' וכשהם מביאים קרבן בעל מום תיראו מלהוכיחם ולומר להם קרבן זה פסול הוא : (י) הלא אב אחד לכולנו · עתה שב להוכיחם הנביא על עבירה אחרת שנשאו נשים נכריות כמ"ש בספר עזרא ואפי' מי שהיתה לו אשה מישראל היה נושא עליה אשה נכרית והוספה יותר מן הראשונה ועל זה אמר הלא אב אחד לכולנו כי כולנו בני יעקב כאיש כאשה וכולנו אחים א"כ מדוע נבגד איש באחיו ועוד אמר הלא אל אחד בראנו כלומר באל אחד אנו מאמינים שהוא בראנו לא כעו"ג שאתם נושאים נשים מהם לחלל ברית אבותינו כי ברית אבות הוא שלא לבגוד באשתו כי אברהם אבינו אע"פ שלא היו לו בנים משרה לא בגד בה שישא אשה אחרת עליה עד שהיא מרצונה אמרה לו בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה וכן יצחק אבינו אע"פ שהיתה רבקה עקרה לא נשא אחרת עליה · וכן יעקב אבינו לא נשא מרצונו אשה על נשיו עד שהן נתנו לו רשות מדעתן : (יא) בגדה . ובירושלם · כלומר אפי' בירושלם שהוא מקום בית המקדש עשו התועבה הזאת בקדש ה' אשר אהב · דבוק האיש והאשה הוא קדש ה' דכתיב ודבק באשתו · ואמר לישראל שיהיו קדושים והקדוש הוא שלא ישלחו עצמם אל כל אשה כמו שעושים הגוים · ובסוף העריות אמר קדושים תהיו · וישראל ג"כ נקראו קדש כמו שאמר קדש ישראל לה' . והנה הם מחללים אותו הקדש שהיא בת ישראל ונושאים נכריות עליהן זהו בעל בת אל נכר כלו' בת שעובדת עכו"ם הפך מה שאמר אל אחד בראנו · ורז"ל פירשו כי כל הבא על העכו"ם כאלו נתחתן לעכו"ם דכתיב ובעל בת אל נכר וכי בת יש לו לאל נכר אלא זה הבא על העכו"ם : (יב) יכרת ה'· ער ועונה· כלומר שלא ישאר בביתו חי שלא יהיה בביתו מי שיענה הקורא שם · וער הפך המת שהוא ישן כמו שאמר פן אישן המות ישנתי אז ינוח לי· וי"ת ער ועונה בר ובר בר.ורז"ל פירשו אם ת"ח הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' צבאות כי גם מן הכהנים נשאו נשים נכריות כמ"ש בספר עזרא: (יג) וזאת שנית תעשו· שנית למה שזכר תחלה בזיון המזבח בבעל מום אמר עוד שנים תעשו למזבח שאתם גורמים כסות דמעה את מזבח ה' שבאות נשיכם הישראליות ובוכות עליו לפני על החמס שאתם עושים להן

מצודת ציון

ויאמר חגי מלאך ה' (חגי א) : (ח) סרתם · מל' הסרה : הכשלתם · מל' מכשול : (ט) כפי · כשיעור כמו איש כפי אכלו (שמות יב) · ונושאים פנים · זה הלשון יאמר על הכבוד והחנופה וכן ופני רשעים תשאו (תהלים פב) : (י) נבגד · ענין פשע ומרד : באחיו · עניננו אחוה וקורבה : לחלל · ענין הבטול וההפרה : (יב) ער · מל' התעוררות : ועונה : מל' עניה ותשובה : מאהלי . ר"ל מאהלי תורה : ומגיש · מקריב : מנחה · תשורה וקרבן : (יג) כסות · מלשון כסוי : ואנקה · ענין צעקה אנחה כמו אנקת אסיר (תלים קב) : פנות . מל' הפנה וסבוב ושאר

מצודת דוד

למד תורה עם העם ולא נטה מדרך האמת : ועולה וגומר . כפל הדבר במ"ש : הלך אתי : ר"ל בעבור מעתי היה רודף לעשות שלום בין הבריות ולהדריכם בדרך מישור : ורבים · ע"י תוכחותיו השיב בני אדם מרוכים לבל יעשו העון אשר חשבו לעשות : (ז) כי שפתי הכהן . ר"ל הנה כל זה ראוי לכל כהן כי שפתי כהן ראוים שישמרו את הדעת לדבר בם והראוי הוא שכל בני ישראל יבקשו תורה מפיהו ושהוא ילמדם : כי מלאך · כי הוא שלוחו של מקום להורותם הדרך הישר וכמ"ש ולוי אמר וגו' יורו משפטיך ליעקב (דברים לג) : (ח) ואתם סרתם מן הדרך · ר"ל מן הדרך המוכר הראוי אל הכהנים : הכשלתם · לא די שלא השיבותם מעון אלא שעוד הכשלתם רבים בדיני התורה : שחתם ברית לוי . מה שכרתי ברית עם אהרן לאת שבט הלוי לשרת בשמי ולכבדני הנה אתם שחתם אותו כי בזיתם אותו : (ט) וגם אני . ר"ל גם אני אשחית הברית כי אתן אתכם נבזים ושפלים בעיני העם וזהו הפוך החיים והשלום כי חיי הבזיון לאדם נכבד לא יקרא חיים ואין שלום בנפשו : כפי . כשיעור העון אשר אינכם וגו' כשיעור הזה יהיה לכם בזיון ושפלות : ונושאים פנים בתורה · נושאים פנים לעשירי העם להתכ'ס במשפטי התורה ומטים הדין : (י) הלוא אב אחד לכלנו . עתה חזר להוכיחם עוד בדבר אחר שבה הוא סבה שלא יתרצה ה' בקרבנותיה' והוא הבגידה שבגדו בנשותיהם הכשרות כאשר יאמר בענין ופתח ואמר הלא אב אחד לכלנו כי כלנו בני אדם הראשון אנחנו ויש לנו קורבה מפאת הגוף והלא אל אחד בראנו ר"ל הלא נפשות הישראלים אצולות מאתו ממקור מחצבת הקדש ויש א"כ לנו קורבה מפאת הנפש : מדוע . ר"ל ובהיות כן מדוע נבגד איש באחיו ר"ל באשתו שיש לו אחוה עמה מפאת הגוף ומפאת הנפש כי בעלו מן הגולה בזמנן השמש ונשחרו ונמאסו בעיני בעליהן ונשאו עליהן נשים עכו"ם והוכיחם הנביא על זה ואמר ידוע נבגד בכן להלל עוד בהבגידה ההיא את ברית אלהינו

כי

(טו) ולא אחד עשה . הקב"ה לאדם וחוה תחילה : ושאר • הרוחות והנפשות לו היו מאדם הראשון יצאו כולם : ומה האחד מבקש . (שבזוגו) מבקש למצוא עלילות לאשתו שהיא בת זוגו שהוא זרע אלהים מה הוא תובע שמבזה אותה וזהו ל' תרגום של יונתן אלא שי"ת ומה האחד מבקש כי אם זרע אלה' והפירוש נכון אם לא שהה' נקוד בפתח זקף נותק טעם הזקף את תיבת מבקש מלהתחבר עם ומה האחד וסמכו אצל זרע אלהי' ויש פתרון על פי האגדה שמקבלנו נושאי העכו"ם אל הנביא אמרו לו ולא אברהם עשה כן שנשא הגר על אשתו ואמר להם ושאר רוח לו לא דעתו כדעתכם לא נתן בה עיניו דעת אחרת היתה לו אמרו לו ומה האחד מבקש מה היתה דעתו אמר להם להיות לו זרע אלהים ותרגום של יונתן הוכשר בעיני שלא מצינו לא במקרא ולא במשנה שאר משמש לשון אחר אלא במקום שאדם יכול לפרשו בלשון שיריים כמו (דניאל ז') אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה ובלשון משנה ושאר חייבי מיתות חוץ מאותן שפירש אבל ל' שאחר משמש אין שאר משמש: ונשמרתם ברוחכם • ובאשת נעוריך אל יבגד רוחך : (טז) כי שנא שלח • ורבותינו חלוקין בה במס' גיטין יש מהם אומרים אם שנאת שלח אותה בגט ותנשא לאחר : וכסה חמס על לבושו אבל זאת כלום הוגנת לעשות שתפרוש עליה שליחך להחזיקה לך כאשתך והחמס פרוש על אותה טלית שבלבך עליה שנאה ואתה מקניטה ומצערה תמיד : (יז) באמרכם כל עושה רע וגו' . או איה אלהי המשפט לפי שאתם רואים דרך רשעים צלחה וצדיקים מעונים וכשלים אומרים אתם בלבבכם אחת מב' דרכים הללו כל עושה רע טוב בעיניו או אין דין ואין דיין ליפרע וכן פתרון ל' המקר' כל עוש' רע טוב בעיניו לכך הוא מצליח אותם או

מִיֶּדְכֶם׃ יד וַאֲמַרְתֶּם עַל־מָה עַל
כִּי־יְהוָה הֵעִיד בֵּינְךָ וּבֵין ׀ אֵשֶׁת
נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בָּגַדְתָּה בָּהּ
וְהִיא חֲבֶרְתְּךָ וְאֵשֶׁת בְּרִיתֶךָ׃
טו וְלֹא־אֶחָד עָשָׂה וּשְׁאָר רוּחַ לוֹ
וּמָה הָאֶחָד מְבַקֵּשׁ זֶרַע אֱלֹהִים
וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וּבְאֵשֶׁת
נְעוּרֶיךָ אַל־יִבְגֹּד׃ טז כִּי־שָׂנֵא שַׁלַּח
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִסָּה חָמָס
עַל־לְבוּשׁוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וְלֹא תִבְגֹּדוּ׃
יז הוֹגַעְתֶּם יְהוָה בְּדִבְרֵיכֶם וַאֲמַרְתֶּם
בַּמָּה הוֹגָעְנוּ בֶּאֱמָרְכֶם כָּל־עֹשֵׂה
רָע טוֹב ׀ בְּעֵינֵי יְהוָה וּבָהֶם הוּא
חָפֵץ אוֹ אַיֵּה אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט׃

תולדות אהרן שלא שלח • קידושין נח :

י' בליש'
ל' מ"ל
ל'
כ' גלחי
ה'
כ' מנהון בנביאים
ה'
ג' וגס' בליש'
ל'
נ' ותד אלהי משפט

יד וְאִם תֵּימְרוּן עַל מָה עַל דַיְיָ
אַסְהִיד בֵּינָךְ וּבֵין אִתַּת
יַנְקוּתָךְ דִּי אַתְּ שַׁקַּרְתְּ בַּהּ
וְהִיא שׁוּתָּפְתָּךְ וְאִתַּת קְיָמָךְ׃
טו הֲלָא חַד הֲוָה אַבְרָהָם יְחִידִי
דִּי מִנֵּיהּ אִתְבְּרֵי עָלְמָא וּמָה
חַד בָּעֵי אֱלָהֵן דִּי יִתְקַיֵּם לֵיהּ
וְלָד מִן קֳדָם יְיָ וְתִסְתַּמְּרוּן
בְּנַפְשָׁתְכוֹן וּבְאִתַּת יַנְקוּתָךְ
לָא תְשַׁקַּר׃ טז אֲרֵי אִם סְנֵיתָ
לַהּ פַּטְרַהּ אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל וְלָא תְכַסֵּי חֶטְאָה
בִּלְבוּשָׁךְ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
וְתִסְתַּמְּרוּן בְּנַפְשָׁתְכוֹן וְלָא
תְשַׁקְּרוּן׃ יז אַלְהֵיתוּן קֳדָם יְיָ
בְּפִתְגָמֵיכוֹן וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָה
אַלְהֵינָא קֳדָמוֹהִי בְּדַאַתּוּן
אָמְרִין כָּל דְּעָבֵיד בִּישׁ תַּקִּין
קֳדָם יְיָ וּבְהוֹן רַעֲוָא קֳדָמוֹהִי
אוֹ אֵכָא אֱלָהָא דְּעָבֵיד דִּינָא׃

הבוכות ולא אפנה עוד אל מזבחותיכם ואין לי רצון בה : (יד) ואמרתם : והתשובה על כי השם היה עד בינך ובין כל אחד ואחד ובין אשת נעוריו : (טו) ולא אחד . מכם עשה כדת ונשארה רוחו לו ואם תאמרו מה האחד הוא מבקש זרע אלהים במצות השם וטעם ונשארה רוחו לו שלא להתערב עם בת אל נכר על כן כתוב ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגוד רוחכם : (טז) כי שנא • השם ישנא שישלח איש את אשתו הטהורה ושנא אשר יכסה או השם יראה חמסו שהוא בסתר : (יז) הוגעתם • פרשה אחרת ידענו כי השם הנכבד לא ייגע ואיך יגיעהו מעשיו רק הוא כלשון בני אדם שלא יסבול עוד כל עושי רע לולי שהוא טוב בעיניו לא היה מניחו לעשות ואם תאמרו עוד יעשה משפט מתי היה זה ואיה הוא למה לא יעשה משפט וזאת הנבואה לעתיד ובתחלה יבא אליהו

ופי' בויצא : ונשמרתם ה' בקריאת וסימ' ואת העם צו לאמר אתם עברים. ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם • ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה דד"ה . ובאשת נעוריך אל יבגוד • ודבתריה ולא

מצודת ציון

(טו) ושאר • הנה יתרון מעלה כי כמו שמלת יותר היא משותפת להשארה וליתרון מעלה כמ"ש יתר מרעהו צדיק (משלי יב) כי מלת שאר משותפת לשניהם : רוח • ר"ל רוח חכמה ויראת ה': ברוחכם • ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז) : (טז) חמס• ענין מחשבה רעה ושנאה : (יז) הוגעתם מל'

רדק

לכן שאתם נושאים עליהן נשים נכריות והנכריות אהובות והישראלית שנואות והם באות לפני בבכי ואנקה ומכסות את המזבח דמעה : מאין עוד פנות אל המנחה • דין הוא שלא אפנה עוד אל מנחותיכם שתקריבו על המזבח כי במזבח עשיתם קרבן בעל מום וגזול • ודמעת הנשים המעידים עליכם רעותיכם ואינו מן הדין שאפנה אל מנחותיכם: ולקחת רצון מידכם • שיהיה לרצון לכם : (יד) ואמרתם ואם תאמרו על מה על דבר נשותינו . והתשובה על כי ה' העיד • הוא העיד בינך ובינה שאין אתה אוהב אותה ואין לבך עמה והוא עד עליך אשר בגדת בה : והיא חברתך • והיא היתה חברתך מקדם מימי נעורים • והנכון לפרש כי שני ענינים אמר היא חברתך אע"פ שאינה אשת נעוריך כל שכן כשהיא אשת נעוריך שיש לך לאהוב אותה יותר ולא למאסה כמו שאמר בישעיה ואשת נעורים כי תמאס • ואמר אחר כך ואשת בריתך כי כרתה ברית בינך ובינה כשלקחתה לאשה תהיה אשת נעורים או אינה אשת נעורים ואתה נושא עליה אשה אחרת נכרית זו היא בגידה גדולה כי אם היתה ישראלית זהו מנהג העולם לישא אשה על אשה ושיהיו לו נשים רבות אם ירצה אבל לקחת נכרית זו היא רעה רבה שתראה לעיניה נכרית גברת כמוה או יותר ממנה ודין הוא שתבכנה עליכם נשותיכם : (טו) ולא אחד עשה • אברהם שהיה אחד ואב לכל הבאים אחריו באמונתו לא עשה כמו שאתם עושים כי לא רדף אחר התאוה ולא בעל אפילו בשרה אלא כדי להשאיר זרע אלהים . כלומר שלוה אלהים יתברך להשאיר זרע כמו שאמר פרו ורבו : ושאר רוח לו • יתרון הרוח היה לו . ולפיכך לא רדף אחר התאוה ולא בעל אלא למצות פריה ורביה • ואחז"ל פי' כי הם דברי העם לנביא והם דברי תמיה • אמרו לו והלא אברהם אבינו ע"ה שהיה אחד ולא עשה כן כמו שאתם עושים שהניח אשתו ובעל הגר שפחתו ואעפ"י ששאר רוח לו והיה נביא . והנביא הוא משיב להם ומה האחד מבקש זרע אלהים . כלומר כשבעל הגר לא בעל אלא כדי לבקש זרע לפי שלא היה לו זרע משרה אשתו . ואעפ"כ הוא לא בגד בשרה אשתו כי ברצונה וברשותה עשה הדבר אבל אתם תאמרו ברוחכם ולא יבגיד אחד מכם באשת נעוריו להניח ולבעול בת אל נכר • ופירוש ושאר רוח לו ענין יתרון ומעלה כמו יתר שאת ויתר עז כי כמו שיש בפרש יתר ענין השאר וענין מעלה וכמו כן יש בפרש שאר ענין השאר וענין יתרון ומעלה כלומר יתרון רוח ומעלה היה לו לאברהם : אל יבגיד . כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחר • ות"י הלא חד הוה אברהם יחידי וגו' . והנה התשובה היתה אליהם מן הנביא כמו שבקשוהו והוכיח להם שאינם עושים כהוגן : (טז) כי שנא שלח • אם שנא אחד מכם אשתו ישלחנה • כתרגומו ארי אם את סניית לה פטרה . כלומר טוב הוא שישלחנה בגט ותלך ותנשא לאיש אחר שיאהבנה אבל שתחזיק בה ותשנאנה בלבבך זו היא בגידה גדולה • זהו שאמר וכסה חמס על לבושו שהוא מראה שהוא אוהב אותה ודבק בה כלבושו שהוא דבק בבשרו ולא ישפיענו כן הוא לא ירצה לשלחה ושונאה • וזו החמס שמכסה על לבושו : (יז) הוגעתם ה' • על דרך משל מדבר על לשון בני אדם כי הוא י"ת לא ייעף ולא ייגע • או איה אלהי המשפט

מצודת דוד

כי התורה אסרה זאת הדבר הזה קבלנו בברית בכללות כל דברי התורה : (יא) בגדה יהודה • הנה יהודה עשה דבר בגידה והתועבה נעשתה בישראל בהיותו יושב בתוך עמו כי עם היה נפרד מישראל ללכת לעם אחר ולקחת שם אשה לא היה המעשה רע כ"כ כמו שהוא בתוך עמו ונושא עכו"ם : ובירושלים • ר"ל ועוד הוסיפו אשמה לעשות זאת בירושלי' עיר הקדש : כי חלל יהודה קדש ה' • ר"ל כי חלל את עצמו שהיה קדש לה' ועתה נתחלל במה שאהב ונשא בת עכו"ם : (יב) אשר יעשנה . הדבר הזאת : ער ועונה מאהלי יעקב • שלא יהיה לו באהלי יעקב הם בתי מדרשות שם לא יהיה לו לא ער ולא עונה ער הוא תלמיד המעורר לשאול לרבו ספקותיו ועונה הוא חכם ועונה ומשיב על שאלות הספקות : ומגיש מנחה . רצה לומר ואם העושה זאת הוא כהן יכרת מזרעו מי המקריב קרבנות לפני המקום : (יג) וזאת שנית תעשו • רצה לומר מלבד הבזיון שעשיתם למזבח לקראו שלחן מגואל ונבזה שהוא סיבה למאס בקרבנותיכ' הוספו לעשות עוד דבר שנית בבזיון המזבח במה שעל ידיכם מכסה דמעה את מזבח ה' והדמעה בא מבכי ואנקה לפי שלפעמים יזלו דמעה משמחת השחוק וכדומה לכן אמר שהדמעה באה היא מבכי ואנקה מה שהנשים עומדות סביב למזבח ובוכות על עלבונן : מאין עוד • מבלי אין עוד מגמה לך זכות לשאפנה אל המנחה שאתם מקריבים על המזבח ולקחת מידכם דבר מה ברצון : (יד) ואמרתם. ואם תאמרו על מה יצא הקצף כי תכחשו לומר שמצאתם בהן ערות דבר : על כי ה' • ר"ל **ע"ז אשיב לכם** שזהו על כי ה' הוא לעד בינך ובין אשה שנשאת בימי נעוריך אשר אתה לבדך בגדת בה אבל היא מתחברת לך והיא אשת בריתך כי מקיימת הברית שכרת עמה להיות לך לאשה כי אינה פונה אל מול הזרים ואין האשמה אתך : (טו) ולא אחד עשה • ר"ל ואם תשיבו לומר וכי אברהם הקרוי אחד כמ"ש אחד היה אברהם (יחזקאל ל"ג) וכי הוא לא עשה כזאת הלא גם הוא נשא הגר המצרית על שרה אשתו : ושאר רוח לו • אף כי היה לו יתרון רוח חכמה ויראת ה' ומעלה נפלאה : ומה האחד מבקש • רצה לומר על זה אשיב לכם ומה היה הזה האחד מבקש בעשות זאת וכי עשה זאת למלאות תאותו הלא הכוונה היה להוליד זרע קדוש ירא אלהים משרה אשתו וכמו שאמר' היא אולי אבנה ממנה (בראשית י') : ונשמרת' . לכן תהיו נשמרים ברצונכם לכבשו בחזקה : ובאשת נעוריך אל יבגוד . ר"ל השמ הרצון לאהבת אשת נעוריך : (טז) כי שנא שלח . אם שנאת אותה עד שלא תוכל להטות רצונך אל האהבה שלח אותה וגרשה ותנשא לאחר אשר תמצא חן בעיניו : וכסה וגו' . ר"ל או יכסה החמס על לבושו ממעל כלומר לא יסתיר החמס תחת לבושו שתהא אשתו יושבת תחתיו ולבו בל עמה אלא יגלה החמס והשנאה ויגרשנה או תהיו נשמרים ברצונכם לכבשו בחזקה להסיר השנאה ולא תבגדו בהן לעשות להן עלבון בקחת עליהן נשים נכריות : (יז) הוגעתם וגו' • אתם מייגעים לפני המקום בדבריכם ודבר הכתוב כלשון בני אדם כי האל יתברך לא ייעף ולא יגע : ואמרתם . ואם תאמרו בדבר מה אנו מייגעים לפניו : באמרכם . ר"ל אשיב לכם במה שאתם אומרים כל עושה הרע הוא טוב בעיני ה' והוא חפץ בהם : או איה אלהי

אבן עזרא

אליהו כאשר הוא כתוב בסוף הספר: (א) הנני שולח מלאכי. יתכן להיותו משיח בן יוסף: האדון. הוא הכבוד הוא מלאך הברית כי הטעם כפול: (ב) ומי מכלכל. כפול כמו יכיל מטלטל ויסילו: כי הוא כאש מצרף. גם זאת הנבואה בנבואת זכרי' והבאתי את השלישית באש: וכבורית. סמוך של מכבסים: (ג) וישב מצרף ומטהר כסף מכל פסול: וטהר את בני לוי. הם הכהני' ולא יעשו כאשר הם עושים עתה: (ד) וערבה. כימי עולם. בהיותם בבית ראשון: (ה) וקרבתי אליכם. שיהיו בימים ההם: והייתי עד. שאגלה לכל מה עש' ומטי משפט גר: (ו) כי לא שניתי. לא יקרה לי שינוי כמו שונות מכל עם: ואתם בני יעקב לא כליתם. כי אם מת האב נשאר הבן: למיתי

תבגדו: ומלאך ב' פתחין וסימ' ומלאך הברית אשר אתם חפצים: ומלאך פניו הושיעם. וכל דסמוך לאדכרת כותיה פתחין: כזהב ג' דגשי' וסימ' וישב מצרף ומטהר. בחנני כזהב אצא. וכלי נחשת מצהב: למשפט ט"ו וסימ' נמסר

א הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא וִיפַנֵי אוֹרְחָא קֳדָמַי וּבִתְכֵּיף יֵיעוֹל לְהֵיכְלֵיהּ רִבּוֹנָא דִּי אַתּוּן בָּעַן בֵּיהּ וּמַלְאַךְ קְיָמָא דִּי אַתּוּן צָבָן בֵּיהּ הָא אָתֵי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: ב וּמַן מְסוֹבַר יַת יוֹם מֵיתוֹהִי וּמַן יְקוּם בְּאִתְגַּלְיוּתֵיהּ אֲרֵי רוּגְזֵיהּ כְּאֶשָּׁתָא מַמְטֵי וּכְבוֹרִיתָא דִּמְחַוְּרִין בַּהּ: ג וְיִתְגְּלֵי לְצָרְפָא וּלְדַכָּאָה כִּגְבַר דִּי מְצָרֵף וּמְדַכֵּי כַּסְפָּא וִידַכֵּי יַת בְּנֵי לֵוִי וִיזַקֵּק יַתְהוֹן כְּדַהֲבָא וּכְכַסְפָּא וִיהוֹן קֳדָם יְיָ מְקָרְבִין קוּרְבָּן בִּזְכוּ: ד וְיִתְגְּלֵי קֳדָם יְיָ קוּרְבַּן אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם כְּיוֹמֵי עַלְמָא וּכְשְׁנִין דְּמִלְקַדְמִין: ה וְאִתְגְּלֵי עֲלֵיכוֹן לְמֶעְבַּד דִּינָא וִיהֵי מֵימְרִי בְּכוֹן לְסָהִיד מוֹחִי בְּחָרְשַׁיָּא וּבְגַיָּפַיָּא וּבְדְמִשְׁתַּבְּעִין לְשִׁקְרָא וּבְאָנְסֵי אַגְרָא דַאֲגִירָא אַרְמְלָא וְיָתַם וּמַסְטָן דִּין גִּיוֹרָא וְלָא דְחִילוּ מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: ו אֲרֵי אֲנָא יְיָ לָא אַשְׁנֵיתִי קְיָמִי דְמִן עַלְמָא וְאַתּוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן מְדַמַּן דְּמַן דְּמָאֵית בְּעָלְמָא הָדֵין דִּינֵיהּ.

ג א הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה־ ל'
דֶרֶךְ לְפָנָי וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל־הֵיכָלוֹ ל' וחסר
הָאָדוֹן אֲשֶׁר־אַתֶּם מְבַקְשִׁים
וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֲפֵצִים ב'
הִנֵּה־בָא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: ב וּמִי
מְכַלְכֵּל אֶת־יוֹם בּוֹאוֹ וּמִי הָעֹמֵד ג'מ"ל בליסנא
בְּהֵרָאוֹתוֹ כִּי־הוּא כְּאֵשׁ מְצָרֵף ל' ומ"ל
וּכְבֹרִית מְכַבְּסִים: ג וְיָשַׁב מְצָרֵף ל' • ל'
וּמְטַהֵר כֶּסֶף וְטִהַר אֶת־בְּנֵי־לֵוִי ל'
וְזִקַּק אֹתָם כַּזָּהָב וְכַכָּסֶף וְהָיוּ לַיהוָה ל' ג'דגשים
מַגִּישֵׁי מִנְחָה בִּצְדָקָה: ד וְעָרְבָה ב'
לַיהוָה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם כִּימֵי
עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: ה וְקָרַבְתִּי ל' • ל'
אֲלֵיכֶם לַמִּשְׁפָּט וְהָיִיתִי עֵד מְמַהֵר ט"ו • "
בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים ל' • ל' • ל'
לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר־שָׂכִיר אַלְמָנָה
וְיָתוֹם וּמַטֵּי־גֵר וְלֹא יְרֵאוּנִי אָמַר ס' • ל' כתיב יו"ד
יְהוָה צְבָאוֹת: ו כִּי אֲנִי יְהוָה לֹא
שָׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם: ל'

תולדות אהרן וישב מצרף • קידושין עא (יבמות ע קידושין סג): עד ממהר • חגיגה ה': אני ה' • סוטה ס' עקידה שער ס'

רשי

או אם אין זאת איה אלהי המשפט שאינו נפרע מהם: (א) הנני שולח מלאכי. לבער את הרשעים: ומלאך הברית. נוקם נקם ברית: ופנה דרך. מן הרשעים: האדון אשר אתם מבקשים. אלהי המשפט: (ב) ומי מכלכל. ומי יכיל: ומי העומד. שיוכל לעמוד: וכבורית מכבסים. כבורית של מכבסים שמעביר את כל הכתם כן יעביר כל הרשעה. בורית עשב הוא שמעביר את הכתם בלע"ז שניי"ר ולשון בורית דבר המנקה ומברר כמו (תהלים ע"ג) לברי לבב: (ג) וישב מצרף. יפנה מכל עסקיו להיות כצורף המצרף ומטהר כסף: (ו) כי אני ה' לא שניתי אע"פ שאני מאריך אפי לא שינה דעתי עלי מבראשונה לאהוב את הרע ולשנוא את הטוב: ואתם בני יעקב. אע"פ שמתים אתם ברעתכם ולא גביתי מן הרשעי' בחיים: לא כליתם. אינכם כלים מלפני והנחתי לי הנפשות לגבות מהם דיני בגיהנם וכן ת"י ואתון דבית יעקב דמאן דמית בעלמא הדין דיניה פסוק כלומר אתם סבורים לומר דיני בטל שאין עוד ליפרע ממנו ורבותינו פירשוהו לא שניתי לא הכיתי את מי ששניתי לו אבל אתכם העמדתי אחר פורענות הרבה וחצי כלים ואתם אינכם כלים

רדק

המשפט • או אם אינו כן כי לא טוב בעיניו עושה רע איה אלהי המשפט למה אינו עושה בהם משפט: (א) הנני. אם תשאלו משפט הרשעים בעוה"ז עוד יבא זמן שתראו ואז יקרב אליכם המשפט לכלות הרשעים שבכם. וזהו יהיה אותו היום שאשלח מלאכי ופנה דרך לפני והוא מלאך ה' מן השמים כמו הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגו': ופנה דרך לפני. זה יהיה קבוץ גליות שלא ימצאו בדרכם שטן ופגע רע: ופתאום יבא אל היכלו. לפי שלא נגלה הקץ ולא נתבאר בספר דניאל אמר כי פתאום יבא שלא ידע אדם יום בואו טרם בואו שיבא. כמו שאמר כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ: האדון. הוא מלך המשיח והוא מלאך הברית. או אמר מלאך הברית על אליהו. וכן אמר בהגדה שאליהו קנא על ברית מילה שמנעוה מהם מלכות אפרים. שנאמר קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל. אמר לו קנאת בשטים וכאן אתה מקנא על המילה חייך שאין ישראל עושים ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך. מכאן התקינו לעשות כסא הכבוד לאליהו שנקרא מלאך הברית שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות: הנה בא. יבא בזמנו וכן ראשון לציון הנה הנם: (ב) ומי מכלכל את יום בואו. מי יהיה סובל את יום בואו כי ביום בואו יגרפו רבים: כי הוא כאש מצרף. טעם הוא על היום שזכר כלומר אותו היום יהיה כמו האש שמצרף הסיגים מן הכסף כן יבדלו הרשעים מן הטובים ויכופו הרשעים וישארו הצדיקים. וכן אמר בנבואת זכריה והבאתי את השלישית באש: וכבורית מכבסים. וכמו הבורית של מכבסי הבגדים שמעבירים בו הכתם מן הבגד והרשעים הם הכתם כמו שאמר נכתם עונך לפני: (ג) וישב. כמו השופט שיושב לשפוט את העם ולהבדיל החייב מן הזכאי כן יהיה אותו היום שיהיה מצרף ומטהר כסף ומעביר ממנו הסיגים והם הרשעים: וטהר את בני לוי • והם הכהנים • ולפי שדבר עליהם בפרשה שלמעלה זכר אותם עתה בפרט: מגישי מנחה בצדקה • מה שאין כן כהני הדור הזה כמו שאמר למעלה שהיו מקריבים בהמות בעלת מום: (ד) וערבה. זכר יהודה וירושלם כי שם בית המקדש: (ה) וקרבתי • באותו היום שזכר: אליכם • הדור שיהיה ביום ההוא • והדורות שעברו אם לא קבלו דינם בעולם הזה יקבלו בעוה"ב: עד • כי אני יודע הנסתרות ואעיד בהם במה שעשו: ממהר. לשלם גמולם: ומטי גר • ומטי משפט הגר: (ו) כי אני ה' לא שניתי • כי מה שאמרתי אפילו לזמן ארוך לא לפי שנה כן יהיה כי אני לא שניתי ודברי לא ישנו וכל העתידות שאמרתי לכם ע"י נביאי כן יהיו שניתי ענין שנוי כלומר לא אשנה מדבר לדבר ומחסד לחסד: ואתם בני יעקב לא כליתם • כמו שכלו שאר האומות שלא נשאר להם זכר בשמם וכלו מהיות גוי אבל אתם לא כליתם ולא תכלו כי לעולם תהיו מיוחדים בין הגוים להיות גוי אחד בארץ אע"פ שגליתם ונדחתם לכל פאה שמכם נשאר בכל מקום ומה שהרעותי לכם בעונותיכם עשיתי וכמו שאני

מצודת ציון

מל' יגיעה ועייפות: חפץ • ענין רצון: (א) ופנה • ענין הסרה וביעור כמו פנית לפניה (תהלים פ): (ב) מכלכל • יסבול כמו ומי יכילנו (יואל ב): מצרף • ענין זכוך מהסיג כמו צרפתיך ולא בכסף (ישעיה מח): וכבורית • הוא עשב המנקה: וכן ותרבי לך בורית (ירמיה ב): מכבסים: מלשון כבוס: (ג) כסף • כמו ככסף: וזקק • ענין זכוך וצרוף כמו מזוקק שבעתים (תהלים יב): מגישי • ענין הקרבה: מנחה • ר"ל תשורה וכל הקרבנות בכלל: בצדקה • ר"ל כדת וכראוי: (ד) וערבה • ענין מתיקות וכן ושנתי ערבה לי (ירמיה לא): קדמוניות • מלשון קדם: (ה) ובעושקי • ענין גזל: ומטי • מל' הטייה: (ו) שניתי • מלשון השתנות והלוף: כליתם

מצודת דוד

אלהי המשפט • ר"ל או איה אינו כן כי אין טוב בעיניו עושה רע איה אלהי המשפט למה אינו עושה בהם משפט וכאלו יאמרו או אין הרע שנואה לו או אינו מבחין: (א) הנני שולח מלאכי • מוסב למעלה להשיב על תלונותם שאמרו איה אלהי המשפט ויאמר הנה בזמן הגאולה העתידה אשלח אני מלאך מן השמים והוא יפנה הדרך לפני ר"ל הוא יבער מן העולם הפושעים והמורדים לטהר את הארץ לפני בואי להשרות שכינתי בארץ: האדון וגו' זהו מלך המשיח אשר עין כל אדם מצפה ומייחל לו ומבקש ביאתו: ומלאך הברית. כן יקרא אליהו הנביא כי הוא קנא על ברית המילה שמנעה מלכות אפרים כן ארז"ל: אשר אתם חפצים • שיבא לבשר הגאולה ולהחיות המתים כי הוא מעותד על הבשורה הזאת ועל התחיה כמ"ש בסוף הספר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וכו': הנה בא • אמר בלשון כי כאשר יבא המשיח יהיה אליהו כבר בא כי הוא יקדים לבוא: (ב) ומי מכלכל • ומי יוכל לסבול את יום בוא המלאך המפנה הדרך ומי יוכל להתקיים ביום שיהיה נראה ונגלה המלאך ההוא והוא כפל ענין במ"ש: כי הוא • כי המלאך ההוא יהיה כאש המצרף את הכסף ושורף את הסוג וכבורית של המכבסים שמסיר כתמי הבגדים כי כן הוא ישמיד ויכלה כל הפושעים והמורדים: (ג) וישב מצרף. אמר בלשון הנהוג בבן אדם שהמלאך ההוא ישב כשופט להיות מצרף ומטהר כמו שמצרפין ומטהרין את הכסף מן הסיג והוא יטהר את בני לוי הם הכהני' בני לוי הנגשי' אל ה' אותם יטהר להסיר מהם בוזי שם ה' ויזקק אותם כזהב וככסף להיות נקיים מאנשי רשע והם יהיו לה' להגיש לפניו קרבן ותשורה בצדקה כדת וכראוי לא כמו עכשיו שמגישים על המזבח לחם מגואל ומתועב: (ד) וערבה לה'. אז יערב לה' תשורת יהודה כימי עולם הם ימי משה ושנים קדמוניות הם ימי שלמה שקבל המקום קרבנותיהם ברצון וירדה אש מן השמים ואכלה על המזבח: (ה) וקרבתי • ואז אקרב אליכם לעשות משפט לשלם גמול מעשה האיש: והייתי עד ממהר • ר"ל לא יתמהמה המשפט עד יחקרו את העדים כי אני בעצמי אהיה עד ממהר לענות במכשפים וגו' ובעושקי שכר של שכירות אלמנה ויתום ולא ישלמו שכרם: ומטי גר • מטים משפט הגר לחייבו בחנם ולא יראוני ר"ל את כל אלה עשו כי אין פחד אדם לנגדם כי הכשוף והנאוף נעשה בלאט ובסתר ואין מי רואה ושבועת השקר אין מי יודע שנשבע על שקר ועשיקת שכר שכירות אלמנה ויתום והטיית משפט גר הלא יעשום על כי הם חשושי כח וחלושי עזרתם והנה גם מה' לא ייראו עם כי הוא רואה הכל ויודע תעלומות לב וידו בכל משלט ולכן אשלם להם גמול המעשה ובזה בא להשיב להם על מה שאמרו ראה איה אלהי המשפט כי בזה ישיב לומר הנה אז יקבלו תשלום ונגמול: (ו) כי אני ה' לא שניתי. לא נשתנה דעתי ממה שהיה מאז לאהוב את הרע לא כמו שאמרתם כל עושי רע טוב בעיני ה': ואתם בני יעקב לא כליתם • אבל אתם לא כליתם עדיין ואף כי תמוהו ברשע מבלי משפט

גמול

ז לְמִימֵי אֲבֹתֵיכֶם סַרְתֶּם מֵחֻקַּי וְלֹא ב' קדם
שְׁמַרְתֶּם שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם ל'
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה
נָשׁוּב : ח הֲיִקְבַּע אָדָם אֱלֹהִים כִּי ל'
אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה
קְבַעֲנוּךָ הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה : ל' · ל'
ט בַּמְּאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים וְאֹתִי אַתֶּם ל' · ל'
קֹבְעִים הַגּוֹי כֻּלּוֹ : י הָבִיאוּ אֶת־כָּל־
הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף ל"ב
בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר יְהוָה ב' · ג'
צְבָאוֹת אִם־לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת
אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה ב' אתריכם
עַד־בְּלִי־דָי : יא וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל ל' · ל' וחסר ב'
וְלֹא־יַשְׁחִת לָכֶם אֶת־פְּרִי הָאֲדָמָה חסר כפה תנף
וְלֹא־תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר ג'
יְהוָה צְבָאוֹת : יב וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־ ל' דגש
הַגּוֹיִם כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר ל'
יְהוָה צְבָאוֹת : יג חָזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם ג'
אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם מַה־נִּדְבַּרְנוּ
עָלֶיךָ : יד אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עֲבֹד אֱלֹהִים ל' ר"פ
וּמַה־בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי ל'
הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית מִפְּנֵי יְהוָה צְבָאוֹת : ל'
טו וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים זֵדִים גַּם־ ד'
נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים כתיב יו"ד

פָּסִיק : ז לְמִיוֹמֵי אֲבָהָתְכוֹן סְטֵיתוּן מִן קְיָמַי וְלָא נְטַרְתּוּן תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי וְאֶתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאֵיטָבָא לְכוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָא נְתוּב : ח הֲיִרְגַּז גְּבַר קֳדָם דַּיָּנָא אֲרֵי אַתּוּן מַרְגְּזִין קֳדָמַי וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָא אַרְגֵּזְנָא קֳדָמָךְ בְּמַעַשְׂרַיָּא וּבִתְרוּמָתָא : ט בְּלוּטָא אַתּוּן מִתְלַטְיִן וְקֳדָמַי אַתּוּן מַרְגְּזִין עַמָּא כּוּלְהוֹן : י אֲמַר נְבִיָּא אַיְתוֹ יַת כָּל מַעַשְׂרַיָּא לְבֵית אוֹצָרָא וִיהֵי פַּרְנוּס לִדְמְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וְנַסּוּ כְּעַן קֳדָמַי בְּהָדָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִם לָא אֶפְתַּח לְכוֹן יַת כַּוֵּי שְׁמַיָּא וְאָחֵית לְכוֹן טוּבָא עַד דְּתֵימְרוּן מְסַת : יא וְאֶזּוֹף לְכוֹן בִּמְחַבְּלָא וְלָא יְחַבֵּל לְכוֹן יַת אִבָּא דְאַרְעָא וְלָא תְּתַכֵּיל לְכוֹן גּוּפְנָא בְּחַקְלָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת : יב וִישַׁבְּחוּן יָתְכוֹן כָּל עַמְמַיָּא אֲרֵי תְהוֹן אַתּוּן יָתְבִין בְּאַרַע בֵּית שְׁכִינְתִּי וְעָבְדִין בָּהּ רְעוּתִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת : יג תְּקִיפוּ קֳדָמַי פִּתְגָּמֵיכוֹן אֲמַר יְיָ וְאִם תֵּימְרוּן מָה אַסְגֵּינָא לְמַלָּלָא קֳדָמָךְ : יד אֲמַרְתּוּן לָא לַהֲנָאָה מַן דְּפָלַח קֳדָם יְיָ וּמָה מָמוֹן נִתְהֲנֵי לָנָא אֲרֵי נְטַרְנָא מַטְּרַת מֵימְרֵיהּ וַאֲרֵי הֲלֵיכְנָא בְּמַכִּיכוּת רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת : טו וּכְעַן אֲנַחְנָא מְשַׁבְּחִין רַשִׁיעִין אַף אִתְקַיְּמוּ

כלים : (ח) היקבע אדם · רבותינו דרשו לשון גזילה ולשון ארמי הוא : המעשר והתרומה . שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים היא גזילתי : (ט) במארה אתם נארים . על עון זה שאני שולח קללה במעשה ידיכם ואעפ"כ אותי אתם קובעים : (י) ויהי טרף . יהי מזון מצוי לשמשי : (יא) וגערתי לכם באוכל · בחסיל וגזם האוכל לכם את תבואת השדה והגפן : (יב) ארץ חפץ · ארץ שחפצי בה : (יד) שוא עבוד אלהי' · על חנם נאבדנו כי לא נקבל שכר : קדורנית · בשפלות : (ט) ועתה אנחנו מאשרי' וגו' · אנחנו עבדנוהו ושמרנו משמרתו ועתה רואים אלו הרשעי' מצליחים עד כי מאשרי' אנו אותם על מעשה רשעם : גם בחנו אלהים . לומר נראה מה יוכל לעשות לנו וימלטו מן הרעה

רדק

שאני לא אשנה גם אתם לא תכלו · ובאחרית הימי' תשובו למעלתכ' ותהיו עליונים על כל גויי הארץ · וי"ת ארי אנא ה' לא אשניתי קיימי דמן עלמא וגו': (ז) למימי.הלמ"ד עם המ"ם כמו למה למרחוק למעולם אמר זמן רב כבר שלא שמרתם חוקי אתם ואבותיכ' לפיכך הרעותי להם ולכם אבל מעתה שובו אלי ואשובה אליכם : ואמרתם במה נשוב · ואם תאמרו במה נשוב אם יש בנו דבר אחר אלא מה שהוכחתנו עד הנה דבר הקרבנות ודבר הנשים והתשובה : (ח) היקבע · יש בכם דבר אחר שבעבורו ראוי להדבק בכם המארה אמר היקבע אדם אלהים : כי אתם קובעים אותי · ואמרתם ואם תאמרו במה קבענוך . התשובה המעשר והתרומה · היקבע קובעים קבענוך · ענין גזלה ולקיחת הדבר בהכרח · וכן וקבע את קובעיהם נפש· וי"ת הירגז גבר קודם דיינא וגומר : (ט) במארה אתם נארים · מפני העבירות שזכר למעלה כמו שאמר וגם ארותיה · ועוד אתם מוסיפים עון על עון ואתם קובעים אותי ממה שתאספו שלא תתנו ממנו תרומה ומעשרות ותאמרו הוא גוזל אותנו המטר ושולח מארה בתבואה ואנחנו נתן לו התרומה והמעשרות : הגוי כלו . יראה כי העבירות הנזכרות למעלה לא היו שוים בהם כלם אבל בדבר המעשר והתרומה היו שוים כולם לפיכך אמר הגוי כלו . (י) הביאו · ויהי טרף בביתי · ללוים ולכהנים העובדים לפני ומתוך כך תשובו מן העבירות הנזכרות ואם לא אפרע מכם בפורענות אחרת . אבל אם תביאו התרומה והמעשרות כראוי אמטיר עליכם ואריק לכם ברכה : עד בלי די · פי' אחז"ל עד שלא יספיקו לכם כלים ואוצרות : טרף · כתרגומו פרנוס · ות"י עד בלי די עד דתימרון מסת : (יא) וגערתי · באוכל . בארבה האוכל את התבואה : ולא תשכל לכם את הגפן . הגפן לא תשכל פריה : (יב) ואשרו · ואמרו אשריכם תמורה שאתם חרפה בגוים מפני הרעב על המארה שאתם נארים : ארץ חפץ · שתבואתה מרובה · וי"ת ארי תהון יתבין בארע בית שכינתי ועבדין בה רעותי : (יג) חזקו · שב להוכיחם על מה שהיו אומרים כי אין דין ואין דיין : מה נדברנו · שב הפעל פעול לרוב התמדת הדבור וכן אז הנדברים בך : (יד) אמרתם · מבואר הוא : (טו) ועתה . ג"כ מבואר הוא :

(ז) למימי . הלמ"ד נוסף כמו השלישי לאבשלום בן מעכה : שובו · אומר לדור ההוא שהוא בזמנו ותשובת במה נשוב : (ח) היקבע · הנה הוא המעשר והתרומה כי תאמרו איך נתן עין יפה מזה המעט וזה לא טוב שאתם קובעים אותי מפני המאירה והחסרון אשר אתם נארים וחסרים כי אם כה תעשו : (י)הביאו את כל המעשר והריקותי לכם ברכה ולא ישחית עוד · ופי' קובעים כמו משכון ממשכנים ומעכבים אתם את הראוי לי היקבע הנה הוא המעשר והתרומה שלא יתנו בעין רעה במארה הוא ראוי שתיסרו ולא תקבעו אותי . ועתה הביאו אפתח ארובות השמים והריקותי לכם דרך משל על רוב ברכות : עד בלי די . לא די לבדו רק יותר : (יא) וגערתי לכם באוכל . שלא יבוא עליו מין קללה כמו ארבה וצלצל : (יב) ואשרו . כי אני חפץ בכם ובארצכם : (יג) חזקו . זאת הנבואה לעתיד כי עמה דבק כי הנה יום בא: (יד) אמרת'. קדורנית · כמו קודר שחותי מיכאת

בשמואל ב' סימ' ט"ו : ואשובה ד' וסי' אבי השביעני לאמר: ואשובה אל אחי אשר במצרים · השיבני ואשובה כי אתה · אל אישי הראשון · עד איש האלהים ואשובה · למימי אבותיכם סרתם מחקי : בזאת ג' וסי' הביאו את כל המעשר · יואב בן צרויה החל למנות . לא לכם להלחם בזאת . וחד ובזאת ויצא אל פניו יהוא : תשכל ג' בקריאה וסימ' מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה. ולא תשכל לכם הגפן · תפלט פרתו ולא תשכל · אנ"ך : זדים ד' בקריאה וסימ' ופקדתי על תבל רעה דסיפרא · ועתה אנחנו מאשרים זדים · כי הנה היום בא בער כתנור · אלהים זדים קמו עלי תנינא דספרא · וכל א"ב רבתי

תולדות אהרן היקבע אדם · ר"ה כו' ידים עב : במארה · עכו"ם לו הוריות ג : בית האוצר · שבת לב תענית ט כב מכות כג עקידה שער מז (ברכות יד) : בלי די · (תענית סו) :

מצודת דוד

גמול הנה לעתיד כאשר תעמדו בתחיה הנכם גם אז בידי ואז תקבלו הגמול הראוי : (ז) למימי אבותיכ'. מן ימי אבותיכ' וכו' : שובו אלי. לשמור מצותי : ואשובה אליכ'.להיטיב עמכם כמאז : ואמרתם · והנה תעיזו פניכם ותאמרו במה נשוב ר"ל בעבור מה נשוב במה חטאנו : (ח) היקבע · האם הגון הדבר שיעשוק אדם את אלהים אשר אתם עושקים אותי : ואמרתם . ואם תאמרו בדבר מה אנו עושקים אותך : המעשר . ר"ל על זה אשוב שאתם עושקים ממני המעשר והתרומה כי אינכם נותנים אותם אל הכהנים והלוים משרתי : (ט) במארה . הלא בעבור זה אתם מקוללים בקללה כי אין הארץ נותנת יבולה ועכ"ז לא תקחו מוסר ואתם עושקים אותי : הגוי כלו . כי אין א' מכם שיתן המעשר והתרומה : (י) הביאו · לכן הביאו מעתה את כל המעשר אל בית האוצר העשוי לכך בבה"מ כמ"ש בנחמיה : ויהי טרף בביתי למען יהיה מזון מצוי לאנשי ביתי הם הכהנים והלוים : ובחנוני · בחנו אותי בהמצוה הזאת אם אני משלם גמול המצוה : אם לא . הוא ענין שבועה כמו אם לא בתים רבים וגו' (ישעיה ה') ור"ל הריני נשבע שאפתח לכם בשכר זה את ארובות השמים ואשפוך דרך שם לכם ברכה והוא ענין גוזמא והפלגה : עד בלי די . ר"ל כ"כ ירבו התבואות עד שלא יהיו הגרנות די להם להחזיק את הכל : (יא) וגערתי לכם · בעבורכם אגער בהארבה האוכל התבואה ולא ישחית עוד וכו' : ולא תשכיל · ר"ל הגפן לא תחסיר לכם את פריה : (יב) ואשרו וגו' · ישבחו אתכם לפי מרבית ההצלחה : כי תהיו אתם ארץ חפץ · ר"ל ארצכם תהיה ארץ הממלאת חפץ ורצון יושביה כי לא תחסר כל בה : (יג) חזקו וגו' · ר"ל דבריכם חזקים וקשים עלי : ואמרתם . ואם תאמרו מה נדבר לנו עליך : (יד) אמרתם . ר"ל אשיב לכם זהו מה שאמרתם דבר שוא הוא לעבוד את האלהים כי לפי רוב רוממותו לא יחשב בעיניו עבודת האדם אשר בעפר יסודו: ומה בצע · או מה תועלת בא לנו אשר שמרנו הדברים שצוה לשמור ואשר הלכנו קדורנית שחות ובהכנעה מפני ה' וכאלו יאמרו או אינו משגיח בשפלים או אינו משלם גמול המעשה : (טו) ועתה · ר"ל הואיל ועתה ראינו שאין תועלת לשמור משמרת המקום הנה אנחנו משבחים את האנשים הזדים שלא חשו על משמרת התורה : גם נבנו . ר"ל טובה כפולה באה לעושי הרשעה כי גם המה קיימים כענין וגם בחנו את אלהים לדעת אם יוכל הם עונש על

יען

מצודת ציון

כליתם · מל' תכלית וסוף : (ז) למימי · הלמ"ד נוספת : (ח) היקבע · ענין עושק כמו וקבע את קבעיהם נפש (משלי כב) : (ט) במארה נארים · מל' ארירה וקללה : (י) טרף · ענין מזון והוא מושאל ממזון החיה הבאה ע"י טריפה : ובחנוני . מל' בחינה ונסיון : לא · אתה : ארובות · חלונות כמו וארובות השמים נפתחו (בראשית ז) : והריקותי · ענין הזלה ושפיכה כמו על הארץ יריקו (קהלת יא) : כלו · הוא כמו אל ולא : די · ענין הספוק : (יא) וגערתי · ענין זעקת מוסר : תשכל · ענין חסרון הפרי והוא מושאל ממחוסר בנים שנקרא שכול : (יב) ואשרו , ענין הלול ושבח כמו אשרי האיש (ת"א) : ארץ · ר"ל בארץ : חפץ · ענין רצון : (יג) חזקו · ענין קושי : (יד) שוא · ענין חנם : בצע · ענין תועלת כמו מה בצע בדמי (שם ל) : קדורנית : ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ד) ור"ל שחות ובהכנעה : (טו) מאשרים · משבחים : נבנו · מלשון בנין

מיראת השם : (טז) אז נדברו יראי ה' . המשכילים וטעם ויכתב כתוב בשמים מכתב לא ימחק : ליראי השם . הם הצדיקים • ולחושבי שמו הם חכמי לב יודעי סוד השם הנכבד והנורא : (יז) והיו • את סגולה דבקה עם והיו לי : אשר אני עושה . משפט : (יח) ושבתם • לאנשי הדור ההוא כי זה הוא סוף כל הנבואות : (יט) זדים וכל עושי רשעה . הטעם כפול: ולהט • כמו ואת להט החר' : (כ) וזרח' • עיקר היום הוא השמש כחם היום השמש והיום רד מאד השמש והנה היום הבא וזאת השמש לא תזיק אנשי השם רק מרפא וטעם בכנפיה האור היוצא מהשמש הפרוש על פני הארץ כמו כנפים : ויצאתם . לאור השמש : ופשתם . פרשתיו : (כא) ועסותם • מגזרת עסיס על שם שמעסים הענבים ברגל או בכל דבר המעשה כי אז תגבר יד הצדיקים על הרשעים : ביום אשר אני עושה • זה שהזכיר שמש צדקה : (כב) זכרו תורת משה עבדי • ושמרום כי היא חלמי ה' דרך יראת השם ונבואת הי' הנזכ' אז תמלטו : (כג) הנה. דברי השם ויום הוא הנזכר : (כד) והשיב . כדרך יהיה לי עליכם לבב אחר והפך זה בן מנבל אב והנה כולם יהיו לב אחד לשוב אל השם אבות ובנים בטרם בא יום הגדול ועתה אחתום פירוש זה הספר בדבר אליהו מלאכו שהי' בימי אחזיהו בנו של אחאב ומלאכו כתוב כי יהורם בן אחאב ויהושפט שאלו אלישע הנביא וכתוב שם פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וזה לאות כי כבר עלה בסערה השמימה כי לא אמר הכתוב יוצק מים ועוד כי לא נפרד אליש' מעל אליהו אח' שברתו עד עלותו והנה מלאכו אחרי מות יהושפט בימי אחזיהו בנו כתוב ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא וזה יורה כי אז כתבו ושלחו אליו ואילו היה ה' לפני עלותי הי' ה' וימלא או ויובא אליו מכתב שהגיה אליהו ואין ספק כי בימי חכמינו הקדושי' נלא' וה' ברחמיו יחיש את נבואתו וימהר קץ ביאתו :

עבדי חטאה אף נסיאו קדם יי ואשתיזבו : טו בכן ממללין דחליא דיי גבר עם חבריה ושמיע קדם יי וגלי קדמוהי ואתכתיב ספר דכרניא קדמוהי לדחליא דיי ולדמחשבין ליקרא שמיה : יז ויהון קדמי אמר יי צבאות ליומא די אנא עתיד למעבד סגלתא ואחוס עליהון כמא דאחים גברא על בריה דפלח יתיה : יח ותתובון ותחזון בין צדיקיא לרשעיא בין דפלחו קדם יי לדלא פלחו קדמוהי : יט ארי הא יומא אתא בעיר כתנורא ויהון כל רשיעיא וכל עבדי חטאה חלשין כקשא וילחיך יתהון יומא דאתי אמר יי צבאות דלא ישבוק להון בר ובר בר : כ ותדנח לכון דחלי שמי שמשא בזכו ואסותא בכנפהא ותפקון ותטלון כעגלי רבקא : כא ותדושון רשיעין ארי יהון קטמא תחות פרסת רגליכון ביומא די אנא עביד אמר יי צבאות : כב אדכרו אוריתא דמשה עבדי די פקדית יתיה בחורב על כל ישראל לאלפא יתהון קימין ודינין : כג הא אנא שלח לכון ית אליה נביא קדם מיתי יומא דעתיד למיתי מן קדם יי רבא ודחילא : כד ויתיב לב אבהן על בנין ולב בניא על אבהתהון דלמא אתגלי ואשכח כל ארעא בחובהא ואמחנא גמירא :

סכום פסוקי דת"ע אלף וג' וסי' א"ג וסדריו כא וחציו לכן בגללכם ציון

ת"א אז נדברו. ברכות שבת סג קידושין מ מכות יא: ספר זכרון זוהר ויקהל: ושבתם• חגיגה ט: בוער כתנור. נדרים ח סנהד' קי עכו"ם ד: וזרחה. תענית ח עכו"ם ד זוהר מקץ: ועסותם. ר"ה יז: זכרו. שבת פט: אליה. שבת קיח עירובין מג עדיות ע:

וַיִּמָּלֵטוּ׃ טז אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְהוָה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ׃ יז וְהָיוּ לִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ׃ יח וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ׃ יט כִּי־הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף׃ כ וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק׃ כא וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ כב זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים׃ כג הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃ כד וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבֹא וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם׃

הרעה ולא נכשלו : (טז) אז נדברו וגו' . אני משיב על דבריכם אז בעשות הרשעים רשעם והטובים הלכו קדורני' מפני שנדברו יראי ה' שלא לידבק במעשיהם הרעים ואני לא נשכחו דבריה' מלפני ואע"פ שאיני ממהר להשיב גמול כי הקשבתי ושמעתי ועומד לכתוב להם ספר זכרון והיו לי דבריה' מקויימים : (יז) ליום אשר אני עוש' סגולה אשר אצרתי והנחתי לשלם בו גמולי שם אראה אתכם מה בין צדיק לרשע : סגולה . אוצר אייספו"י בלע"ז : (יט) כי הנה היום בא . יום זה לשון שמש הוא שכך אמרו חכמי' אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה ורשעים נדונים בה. וצדיקים מתרפאין בה וזהו שנאמ' וזרחה לכם יראי וגו' : שורש וענף • ברא ובר ברא: (כ) ופשתם• לשון שומן כמו (ירמיה נ') כי תפושו כעגלה דשה : מרבק . הנכנסת לרבקה לפטם קופי"לא בלע"ז : (כא) ועסותם • וכתתם לשון מיעוך ודומה לו ושם עשו דדי בתוליהן (יחזקאל כ"ג) : (כד) והשיב לב אבות להקב"ה : על בנים • ע"י בנים יאמר לבנים דרך אהבה ורצון לכו ודברו אל אבותיכם לאחוז בדרכי המקום וכן ולב בנים על אבותם כך שמעתי משמו של ר' מנחם ור"ד במס' עדיות לשום שלום בעולם :

דכוו' וסימ' נזם יבע : לרשע ה' בקריאה וסימ' אוי לרשע רע • אמר לרשע צדיק אתה • יסר לץ לקח קלון . ואתה תשמע מן השמים קדמא דד"ה . ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע : מרבק ג' וסי' ולאשה עגל מרבק • כעגלי' מתוך מרבק • גם שכיריה בקרבה . ופשתם כעגלי מרבק :

רדק

(טז) אז נדברו יראי ה' : כי כמאמר ההוא הוא מאמר אנשים שלא יבינו דרכי ה' ומשפטיו וכשישמעו יראי ה' הדברים מהאנשים האלה ההופכים בהבנת השכל בתחתונים נדברו הם איש אל רעהו ומרבים בדברים האלה ונושאים ונותנים בהם עד שימלאו בשכלם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול : ויקשב ה' • שאל ית' מקשיב דבריהם ויתן להם שכרם בזה : ויכתבספר וזכרון לפניו • דרך משל כלשון בני אדם שכותבים המלכים ספר הזכרונות כי אין שכחה לפניו ית' וכן מספרך אשר כתבת כל הנמצא כתוב בספר • והנה יראי ה' וחושבי שמו שאמר שמור להם עד עולם . ופי' חושבי שמו • שחושבים תמיד בדרכי ה' וביודעת אלהותו כי שמו הוא והוא שמו • וכתב הר"א אבן עזרא ז"ל כי יראי ה' הם הצדיקים . וחושבי שמו הם חכמי לב יודעי סוד ה' הנכבד והנורא : (יז) והיו לי • יראי כדור הזה שיהיו בתחיית המתים ויראי כדור ההוא ג"כ : ליום אשר אני עושה • ג"ם המשפט שאני עושה דין ברשעים הם יהיו לי סגולה וחמלתי עליהם שלא יגיעם הרעה המכלה הרשעים : העובד אותו • האב חומל על כל בניו כמו שאמר כרחם אב על בנים אבל יותר חומל על העובד אותו : (יח) ושבתם . אז יבחן מה בין צדיק לרשע ולא יאמרו עוד כל עושי רע טוב בעיני ה' שוא עבוד אלהים :(יט) כי הנה. יום המשפט המשיל אותו לאש בוערת כמו שאמר למעלה כי הוא כאש מצרף קש • כמו קש יבש יהיו שיכלו מהרה : ולהט • כמו ותלהט מוסדי הרים : שרש וענף • כתרגומו בר ובר בר כי הבן הראשון כמו שרש והנולד ממנו כמו ענף : (כ) וזרחה לכם יראי שמי • הנה הרשעים יכלה היום הבא וליראי ה' יזרח אותו היום שמש צדקה כלומר שינצלו מכל רע וישמחו בלב טוב : וטעם בכנפיה • כי השמש יפרוש אורו על הארץ וכמו כנפים פרושות זריחתו • וכן אמר כשחר פרוש על ההרים : ויצאתם ופשתם • ככל אשר תצאו תפשו ותרבו כעגלי מרבק שגדלים בשומן ובשר : ופשתם • ענין רבוי . וכן כי תפושו כעגלה דשה ופשו פרשיו • והוא בשקל וקמתם אלא שזה בחירק והיה ראוי בתשלומו ויפשתם בשקל וירשתם אותם בחירק ובנפול עי"ן הפעל הוטלה תנועתה על פ"א הפעל ומרבק הוא מקום שמכניסין שם העגלים לפטמה ור"ל פירשו הפסוק כמשמעו על השמש שאמרו אר"ל אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה לצדיקים מתרפאין בה שנא' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ורשעים נדונים בה שנא' הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש : (כא) ועסותם • ענין הדריסה והכתישה ומזה נקרא עסים המשקה כיוצא ע"י כתישה וסחיטה אמר בזמן הזה הרשעים מושלים בכם אבל בזמן ההוא תרמסו אותם תחת כפות רגליכם ואע"פ שאמר כי היום הבא ילהט אותם לא יהיה ביום אחד כליונם אלא הולכים וכלים ויהיו כלים לזמן מועט וכל זמן שיהיו קיימים יהיו מרמס רגלי הצדיקים : ביום אשר אני עושה • ביום המשפט שאני שופטם לכליון ואמר אפר דרך משל לפי שהיום הבא ישרוף אותם :(כב) זכרו תורת משה עבדי • אמר עד שלא יבא יום המשפט זכרו בכל דור ודור תורת משה עבדי לעשות ככל שכתוב בה : אשר צויתי אותו בחורב • כמו שצויתי בחורב לא כדברי האומרים כי לזמן נתנה כמשמעה ובא המפרש ופירשה רוחנית וזה הפסוק תשובה להם : (כג) הנה אנכי שולח לכם • אע"פ שאני מזהירכם על תורת משה בכל דור ודור אעפ"כ לטובתכם אשלח לכם את אליהו הנביא וטעם שישיב נשמתו שעלתה לשמים אל גוף נברא כגופו הראשון כי גופו הראשון שב אל הארץ בעלותו כל יסוד אל יסודו ואחר שיחיה אותו בגוף ישלחנו לישראל לפני יום המשפט והוא יום השם הגדול והנורא יזהיר האבות והבנים יחדיו לשוב בכל לב אל השם והשבים ינצלו מיום המשפט וזהו שאמר:(כד) והשיב לב אבות על בנים כמו עם בנים וכן לב בנים על אבותם כמו עם אבותם כלומר האבות והבנים יחדיו : פן אבא והכתי • לפיכך יזהיר הוא כדי שיהיו בעלי תשובה ליום הבא כדי שלא יכה הארץ כלם ותהיה חרם אשר לא יזכרו בהזכרתו יכלו ויסופו כמדבר סעמים או ליום המשפט בארץ ישראל • והנזכרים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד :

מצודת ציון

בנין : בחנו • מלשון בחינה ונסיון : וימלטו . ענין הצלה • (טז) ויקשב • ענין האזנה : ספר • מגילה : ולחושבי • מל' מחשבה : סגלה • ענין אוצר כמו וסגולת מלכים (קהלת ב) וחמלתי

מצודת דוד

עון והנה נמלטו מן הפורענו' ולא הביאם והמה א"כ במובה ועמדו על החקירה : (טז) אז נדברו יראי ה' • בזה ישוב על אמריהם כלומר הנה דעו כי אז כששמעו יראי ה'

דברי

מצודת דוד

דברי הרשעים ההם המעוררים ספיקות ותלונות נדברו גם הם איש אל רעהו כנושאים ונותנים בדברים האלה עד שמלאו בדעתם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וה' הפה אזן להקשיב אמריהם ושמעם ויכתבם על ספר להיות זכרון לפניו ליראי ה' ולאותן החושבים רוממות שמו למען לא יקופח שכרם לעתיד וכמ"ש ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר (דניאל י"ב) : (יז) והיו לי · אמריהם יהיו שמורים אצלי על היום אשר אני עושה עליו סגולה הוא יום הגמול שעל היום ההוא יאצור מעשה בני אדם לשלם לכל איש כמפעלו : וחמלתי · אז אחמול על יראי ה' כאשר יחמול איש על בנו הנזהר בעבודתו : (יח) ושבתם · ר"ל עם כי עתה רואים הזדים בשלוה ולא כן עובדי אלהים הנה אז תשובו ותראו ההפרש בין צדיק לרשע : בין עובד וגו' · כפל הדבר במ"ש : (יט) כי הנה היום בא · יום המשפט הבא יבער כתנור אש לעשות כליה ברשעים ויהיו נוחים להשרף כקש ולהבת אש היום הבא תלהט אותם עד לא ישאיר מהם שורש וענף ר"ל לא ישאיר מהם זכרון מה : (כ) וזרחה לכם · אבל לכם יראי שמי תזרח שמש צדקה ר"ל הצדקה שעשיתם יאיר לכם כשמש והוא ענין משל לומר מלות הצדקה בעצמה תשלם לכם גמול טוב : ומרפא בכנפיה · בזריחתה יהיה לכם רפואה ותענוג ודמה פרישת האור וזריחתה לפרישת הכנפים כי השמש יפרוש אורו על הארץ ככנפים הפרושות וכן נאמר כשחר פרוש על ההרים (יואל ב') : ויצאתם . בכל מקום שתלכו ותבואו תתענגו בטוב ותרבו בבשר ושומן כעגלים המפוטמים במרבק והוא הדיר שלהם : (כא) ועסותם רשעים · אתם תמעכו ותכתשו את הרשעים כי הם יהיו לאפר מונח תחת כפות רגליכם ותרמסו אותם : ביום אשר אני עושה · זה יהיה ביום הגמול אשר אני מייעד אותו : (כב) זכרו תורת משה עבדי . ר"ל הואיל ותקבלו גמול טוב לכן בכל דור ודור זכרו התורה שמסרה לכם משה עבדי כי בשמירתה תקבלו הגמול : אשר צויתי אותו . ולא מלבו אמרה : על כל ישראל · ר"ל לא אותו לבד צויתי התורה כ"א על כל ישראל שיקיימוה כולם בין החוקים הם הדברים שלא נודע טעמן והשטן משיב עליהן בין המשפטים והם הדברים הנודעים בטעמם : (כג) הנה אנכי שולח · ר"ל בזכות התורה אשלח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום הגדול והנורא הוא יום הגמול : (כד) והשיב . הוא ישיב לב האבות למקום ע"י הבנים וכו' כי תה"מ יהיה על ידו וכמ"ש רז"ל וכשיחיו בני האבות אשר הם חיים וקיימים בזמן ההוא אז הבנים ההם אשר יעמדו בתחיה יספרו לאבותם אמתת גמול הנפשי ועי"ז ישיבם הנביא אל ה' וכן ישיב לב הבנים ע"י אבותם העומדים בתחיה כי הם יספרו לבניהם אמתת הגמול ובזה ישיב אותם לה' · או ר"ל שישיב האבות עם הבנים והבנים עם האבות כולם יחד וכפל הדבר לחזק הענין : פן אבוא · ר"ל לזה אשלח את אליהו לפני בוא יום ה' כי פן כשאבוא אני ביום ההוא לשלם גמול ועדיין לא שבו אכה את כל יושבי הארץ בחרם ואבדן לכן אשלח מקודם את אליהו להשיב אותם אלי להיות נכונים לקבל ה הגמול הטוב :

מצודת ציון

וחמלתי · ענין רחמנות : (יט) בוער : ענין שרפה : קש · הוא התבן הדק : ולהט · ענין שרפה והתלהבות כמו אש לוהט (תהלים קד) : לא יעזוב · לא יניח : (כ) ופשתם · ענין רבוי ור"ל רבוי הבשר וכן כי תפושו כעגלה דשה (ירמיה נ) : מרבק · כן יקרא דיר העגלים מקום שמתפטמים שם וכן ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו) : (כא) ועסותם · ענין מיעוך וכתישה וכן מעסיס רמוני (ש"ה ח') והוא המיץ מן הרמונים אשר יקרא כן ע"ש שמתמעכים וכותשים הרמונים להוציא המיץ : כפות · כמו ששטחית היד נקרא כף היד כן שטחית הרגל נקרא כף הרגל : (כב) בחורב . הוא הר סיני : על כל ישראל · בעבור כל ישראל . (כג) לפני : קודם : (כד) והשיב · מל' תשובה · על בנים ר"ל ע"י בנים · או על הוא כמו עם : חרם · ענין כריתה ואבדון כמו וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלים לבטח (זכריה י"ד) :

מנחת תרי עשר שי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו :)

דע קורא נעים כי **תרי עשר** הם שנים עשר נביאים · שנתנבאו בזמנים שונים · חדשים וגם ישנים · והואיל שדברו נבואות קטנות · סדרום רבותינו ז"ל שיחדיו יהיו חונות לכך גם אנחנו כללנו סכום הפסוקים בסוף כלם בחרא מחתא מחתינתו כרין וכהילכתא :

א (א) דבר־יוי · כן נקוד ובמקף : ירבעם · אין מאריך ברי"ש : (ו) שמה לא רחמה · התי"ת בקמץ : (ט) לא אהיה · הה"א בשוא לבד ובלא מאריך באל"ף :

ב (א) והיה מספר וגו' והיה במקום · בספרים כ"י מדוייקים שניהם הוא"ו בגעיא : (ה) ושמתיה כמדבר · הכ"ף רפה כמו שכתבתי בפ' עקב על אבניה ברזל : (ז) ושקויי · הוא"ו נחה והיא למשך והיו"ד נעה והוא במקום למ"ד הפעל · אבל ושקוי דתהלים ק"ב הוא"ו נעה והיא תמורת למ"ד הפעל : (ט) ובקשתם · ברפה להקל ן' עזרא : (יג) חדשה . התי"ת בקמץ לבד : (יד) והשמתי · בהרבה ספרים כ"י ודפוסים ישנים בטעם רביע וספרים אחרים בשופר : (יח) עוד בעלי · העי"ן בשוא לבדו במדוייקים כ"י ובדפוס ישן : (והסירותי · א"ה נלאתי נשוא טעות אשר נפל ברוב הספרים על מלת והסירותי אשר הניחוהו חסר יו"ד ולא מצאתי בו שום מסרה לא בזעירא ולא ברבתא ותפשתי עד מקום שידי יד כהה מגעת בכל הסרתי והסרתי שבמקרא ומצאתים כולם חסרים יו"ד אך בתהלים פ"א על הסירותי מסבל שכמו נכתב בגליון' מלא ולא מצאתי השני וכיון דדין מלא באיזה ספרים אמרתי קום משכהו כי זה הוא):ולא יזכרו עוד · בס"א כ"י הטעם בזיי"ן וברוב דפוסים ברי"ש ובמקצת מדוייקים כ"י ודפוס ישן יש ג"כ מאריך בזיי"ן ובנביאים עם פירוש הריא"ה כתוב **יזכרו** וטעות הוא :

ג (ב) ואכרה · דגש הכ"ף לתפארת מכלול דף ד' ודף קס"ד : (ה) ובקשו · קל הקו"ף :

ד (ו) ואמאסאך · הוא"ו בשוא בדפוסים קדמונים ובכל ספרים כ"י וכן נקודה במכלול דף מ"ד ובבעל הלשון ובמקרא לונזאנו · וכתיב באל"ף יתירא בין הסמ"ך והכ"ף ועיין בספר הרכבה של רבי אליהו אות וא"ו ובשמות רבה פ' ל"ת אמר ר' יהודה כל כהן שהוא אוכל בתרומה ואינו בן תורה אינו כהן לעתיד לבא אלא נמאס משלשה דברים שנאמר ואמאסאך מכהן לי שכן ג' אלפי"ן יש בו שנמאס מן הכהונה ומן המקדש ומן הלויה : (ז) כרבם כן חטאו לי . כרבם כתיב חסר וא"ו ל' רב וגיאה כלו' כשהוטבה הרב והוא הגיאה כן חוטאים כלם וכן דרשו בדברים רבה פ' ב' אמר ר' שמואל בר נחמני כל מה שהגדולים עושים הדור עושה וכו' : כבודם בקלון אמיר:זהו א' מי"ח תקון סופרים והיה לו לומר כבודי אלא שכינה הכ' מדרש ילמדנו פ' בשלח ומסורת כמ"ש בזכריה ב': (יא) יקח־לב · במקצת מדוייקים בב' טעמים וכן במכלול דף נ"ה : (יג) אלון ולבנה · הנו"ן בסגול לא בקמץ וכן במסורת לית וחד מקל **לבנה** : וכלותיכם תנאפנה · במקצת ספרים האל"ף בקמץ : (טו) אל יאשם יהודה ואל תבאו הגלגל ואל תעלו וגו' ואל תשבעו וגו' : הראשון א"ל בלא וא"ו ושלשת האחרים בוא"ו וכך נמצאו בספרים מדוייקים :(יז) הנח לו · במקצת מדוייקים בב' טעמים וכן במכלול דף נ"ה : (יח) הזנה הזנו · הנו"ן בצירי במדוייקים לא בסגול וכ"כ רד"ק במכלול דף קכ"ז והלוית חן בפ' י"ח מהשער רביעי : (יט) צרר רוח · כתוב במכלול דף נ"ה כי מלת צרר בשני טעמים וי"א כי לכן שמו שני טעמים כאשר נפגשות שתי אותיות דומות זו בסוף המלה וזו בראשית המלה שבצדה כדי לבאר קריאת שתיהן כמו שהזהירו רבותינו בק"ש ליתן ריוח בין הדבקים וה"ה לכל קריאה אמנם בספרים הנמצאים אתנו בטעם אחד לבד ברי"ש ועיין מ"ש בפרשת ואתחנן סימן ד' : ויבשו מזבחותם . בדפוס קדמון כתב **מזבחותם** וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י אך נכתב בצדו **מזבחותם** נ"ל חזקיה מכח המסורת ע"כ · וכן פרשוהו המפרשים וכן הוא בספרים מדוייקים ומלא וא"ו ומסורת עליו לית ומלא :

ה (ב) ושחטה · בשי"ן ימנית ובס"א כ"י השי"ן בקמץ אך נכתב בצדו בשולי פתח ע"כ · ואף רד"ק כתב מקור כי השי"ן פתוחה בשקל לאהבה : שטים · במקצת ספרים כתוב סטים בסמ"ך וכן הגיה בספר חכמת שלמה בפרק חלק דף ל"ו ולי נראה דגירסת הספרים הכתובים בשי"ן עקר שכן במסורת נמסר ב' חד כתיב סמ"ך עשה סטים שנאתי (תהלים ק"א) וחד כתיב שי"ן שטים העמיקו וכן כתבוהו רד"ק ומאיר נתיב בשרש שטה וכן הוא בס"ס : העמיקו · בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכ"כ המכלול דף פ"ב וכן העמיקו שחתו דספרא סימן ט' ואף בעל רב פעלים כתב כן בבנין הפעל : (ג) אני ידעתי · העי"ן בשוא לבדו : (ז) עתה יאכלם חדש · המדרש שדורשו כאילו כתוב **חדש** הוא על דרך אל תקרי כמנהג המדרשים במקומות הרבה כמו שכתוב בספר מלאכי וקהוה בבדיא במדרש ילמדנו פרשת שמות בה' בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש שהיו מולידים ולא מלין ללמדך כשמת יוסף הפרו ברית מילה אמרו נהיה כמצרים כיון שראה כן הפך הקב"ה את האהבה שהיה אוהב אותן שנאמר הפך לבם לשנא עמו עתה יאכלם חדש חדש כתיב עמד מלך חדש וחדש עליהן גזירות קשות לכדכתיב ויקם מלך חדש וגו' : (טו) יאשמו · האל"ף והשי"ן בשוא לבדו : ובקשו . קל הקו"ף :

ו (ג) ונדעה נרדפה · ונדעה ה' בקריאה וסימן הוציאם אלינו ונדעה אתם · יגישו ויגידו לנו . הגידו האותיות לאחור · ונדעה בשלמי הרעה הזאת . ונדעה התלאית דרכנו דפסל מיכה · והד פלוגתא ונדעה נרדפה לדעת כן נמסר במסרה גדולה וביונה וישעיה סימן מ"א ולא ידעתי מה היא הפלוגתא שבכל ספרים שלנו כתוב ונדעה בוא"ו ואולי באיזה ספר היה כתוב נדעה בלא וא"ו וכן הוא בילקוט הושע רמז תקכ"ב כדרש פ"ק דברכות כל היוצא מב"ה לא יפסיע פסיעה גסה ולא אמרן אלא בדנפיק אבל בדעייל מצוה למירהט שנאמר נדעה נרדפה וגו' וכן הוא ברבינו ישעיה הראשון מטראני ז"ל שם בברכות ובמיימוני רפ"ה מהלכות תפלה ב' ובסמ"ג בלא וא"ו אבל אנן לית לן לשבושי מה שמסרו לנו בעלי המסורת וכן הוא בפ"ק דתענית ובמכלול דף ס"ג ובס' צחות דף קכ"א בוא"ו : (ד) מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה · בנביאים עם פי' הריא"ה כ' ומה אעשה לך יהודה והוא שבוש : (ט) וכחכי איש גדודים · במקצת ספרי הדפוס בבי"ת אחר הוא"ו וטעות הוא כי לפי התרגום ולכל הפירושים בכ"ף וכן מצאתי בדפוסים ישנים ובספרים כ"י מדוייקי': ירצחו שכמה · בספרי הדפוס החי"ת בגלגל ובספרים כ"י מדוייקים בלא גלגל ובמקף בין שתי המלות וזהו מה שכתב במקרא גדולה פלוגתא ירצחו והוא מחלוקת ב"א וב"נ וספרי הדפוס הם כב"א כפי הנראה בחילופים ושם כתוב ירצחו ול"נ רצחו : (י) שעריריה . שערוריה ק' :

ז (א) פשט גדוד · חד מחלפא ביתא מן ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן נמסר במסרה רבתא : ובל יאמרו ללבבם · הלמ"ד בחירק : (ג) ישמחו מלך . המ"ם בדגש : (ד) בערה · מלעיל : (ה) החלו . בלא מאריך בה"א : (ו) קרבו · בלא מאריך בקו"ף : (ז) אין קורא · הקורא ואין בוא"ו אינו קורא בצדק : (ח) היה עגה · רפה הגימ"ל : (י) ולא בקשהו קל הקו"ף : (יב)כאשר ילכו . י' דמטעין דסברין אשר מסורת יונה א' : כאשר ילכו · י"ת באתר דיהכון ונוכל לומר שהכ"ף תמורת הב' כמ"ש האפודי בפ' י"ד ועיין מ"ש ביחזקאל ט"ז אלא וכדמי בכיך : (טז) לעגם . בספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת דפוסים הע' בשוא לבדו והג' דגושה :

ח (ב) ידענוך . בספרים כ"י היו"ד בגעיא : (ד) השירו ולא ידעתי · חד מן מלין דכתיבין שי"ן וקריא סמ"ך וסימן נמסר במ"ג הושע ג' וכן כתב רש"י ז"ל : (י) ויחלו מעט · בספרים כ"י המ"ם דגושה : ממשא מלך שרים . שרים כתיב בלא וא"ו וכן צריך להגיה בפ"ק דבבא בתרא והוא חד מחלפא ביתא מן כ' ב' מלין לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין אינשי בהון וסי' נמסר במסרה רבתא : (יב) אכתוב לו : יתיר וא"ו והתי"ו בקמץ חטוף מפני המקף והדומים לו כתובים במסורה גדולה אות הוא"ו : רבו . רבי קרי :(יג) יזבחו בשר ויאכלו . במקצת ספרים . ויאכלו הוא"ו בשוא וכן משמע מפירוש רש"י ורד"ק כתב שאינה אלא בפתח :

ט (א) אל גיל כעמים · בכ"ף וכן נמנה במ"ג באלפא ביתא מן חד חד נסבין כ"ף ברישיה ולית דכוותא : (ב) יכחש בה : ב' סבירין בם כמ"ש במלכים ב' ג' : (ח) צופה אפרים עם אלהי : בכל הספרים כתוב אלהי והריא"ה כת' נראה מדברי רש"י שהיה כתוב בספרו עם אלהיו ואינו כן כי אם עם אלהי ורואה אני מחלוקת בין המפרשים אם שם זה חול או קדש וכן בבית אלהיו שבסוף זה הפסוק ובמסכת סופרים שבידנו ר' נתן אומר בבית אלהיו הרי זה קודש ע"כ · ולפי דעתי יש שם חיסרון והמקום ימלא חסרוננו : פח יקוש : בס"א כ"י בשורק כמו מפח יקוש דתהלים וכן וכצפור מפח יקוש (משלי ו') אבל בשאר ספרים זה לבדו בחולם וכן כתב הקמחי בשרש יקש : (ט) העמיקו · בס"א דפוס ישן העי"ן בחטף סגול ובספרים אחרים בשוא לבדו ועיין מ"ש לעיל סי' ה' : חטאתם · בכמה ספרי הדפוס וכ"י מלא באל"ף וא"ו אך במקצת ספרים מדוייקים ישנים וגם בדפוס קדמון כתוב חטאתם בלא וא"ו וכן נראה עיקר דבמסורת ישעיה כ"ח נמסר חטאתם ט' והתם חשיב להו ד' באורייתא וה' בנביאים ומדחזינן דהנהו דאורייתא בלא וא"ו אית לן למימר דהאלה נמי דכוותיהו ובפרשת קרח איתא להך מסרא בגוונא אחריתי ודא ודא חדא היא ולא פליגי אהדדי דוק ותשכח : (י) כבכורה . הה"א בלא מפיק והוא חד מן י"א זוגין חד מפיק וחד לא מפיק : כאהבם · האל"ף בקמץ רחב והה"א בחטף קמץ : (יב) בשורי · בשי"ן שמאלית וכן הוא במסורת הושע ב' עם מלין דתמניין שי"ן וקריין סמ"ך : (יד) תן להם ה'. התי"ו בצירי בספרים מדוייקים וכן תן להם רחם משכיל עיין במכלול דף ק"ב ומ"ש במזמור כ"ח בס"ד : רחם משכיל · בשין ימנית וחברו על פי המסורת תניו כגבור משכיל (ירמיה ב') : (טו) סוררים : מתחלפת סררים חסר וא"ו : (טז) בלי . בל קרי : מחמדי · החי"ת בשוא ופתח :

י (ב) עתה יאשמו . בס"א קדמון מהדפוס האל"ף בשוא וסגול ובספרים מדוייקים בשוא לבדו ובלא מאריך ביו"ד : (ד) ופרח כראש . בכ"ף : (ח) קוץ ודרדר · במקצת ספרים קדמונים כ"י דל"ת שנייה בקמץ גם בעל רב פעלים כתב שמצא כן במקצת ספרים ועיין גם כן מ"ש בפרשת בראשית על וקוץ ודרדר : (ט) מימי הגבעה חטאת ישראל נ"א **חטאת** וכן כתב רש"י ז"ל חטאת זה נקוד רפי שהוא לשון נקבה ולשעבר כמו עשה באת אזלת יד : (י) עינתם · עונתם קרי : (יא) ישדד לו יעקב . בשי"ן שמאלית מענין שדה וכן במסורת ג' בקריאה וכולם כתובים כן : (יד) יושד : נכתב בוא"ו עם הדגש וברוב ספרים שלנו השי"ן קמוצה ורד"ק בספר מכלול דף ק"פ כתבו בפתח ואחר כך כתב ובקצת ספרים קמץ בזקף : ארבאל · בספרים מדוייקים כ"י הבי"ת רפויה וכן הוא בדפוסים ישנים : (טו) בשחר . בבי"ת לא בכ"ף וכן במסורת לית כוותיה ואילו בכ"ף הא איכא נמי אז יבקע כשחר אורך (ישעיה נ"ח) :

יא (ג) קחם על זרועותיו : כולו קמוץ ועיין בספר הרכבה מר' אליה המדקדק : (ד) אמשכם · הכ"ף בצירי ברוב הספרים : (ו) ממעצותיהם · הרבה חילופים יש במלוי וחיסור ואוי"ן ובתהלים ה' על פסוק יפלו ממעצותיהם מסור עליה ב' כתיב כן והוא חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא : (ה) כלבאים · החירק תחת היו"ד והאל"ף נחה :

יב (א) נאמן . ברובן של ספרים האל"ף בחטף סגול והנו"ן בלא מאריך : (ג) כמעלליו ישיב לו · כן כתיב בלא וא"ו ומי שחשב לכתוב וכמעלליו בוא"ו טעה וכן מתורגם בדפוס ישן כעובדוהי : (ה) ויתחנן לו · התי"ו במאריך : (ז) ואתה באלהיך תשוב · הרי זה קודש מס' סופרים

סופרים (ט) ויאמר אפרים: במסורת חשיב ליה בהדי י"ב דסבירין ויאמרו ועיין מה שכתבתי בסוף פרשת מטות (י) באהלים • בספרים כ"י מדוייקים האל"ף בחטף קמץ וכן במקצת ספרי הדפוס גם במסורת כאן ובשופטים ח' נמסר באהלים ד' בקריאה וכולם בחטף קמץ: (יא) ודברתי בשני פשטין וי"ס בפשט א' בלבד ואין לחוש להם:

יג (א) ויאשם. בספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת ספרי הדפוס האל"ף בשוא לבדו וכ"כ במכלול דף קי"ד: (ב) כתבונם • בכל ספרים כ"י בכ"ף וכן פירשו כל המפרשים: (ה) בתלאובות • ס"א תלאבות: (ז) כנמר על דרך אשור • איסתכלו כולהו נסחי דכתיבין אשור בפתח האל"ף ובדגש השי"ן כי הוא בקמץ האל"ף והשי"ן רפה וכ"כ רש"י ז"ל כל אשור שבמקרא דגש וזה רפי שאינו שם מקום אלא אארוב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב וכ"כ רד"ק בפירוש ובשרשים שהוא פעול מבנין הקל: עוד כתב בשרשים ויש לפרש מן אשורנו ולא קרוב האל"ף למדבר וזהו כפירוש רש"י ז"ל ולכל הפירושים בקמץ ורפי: (יד) קטבך • הטי"ת בקמץ לבד והוא חטוף רד"ק בפירוש ובמכלול דף ר"י:

יד (א) תאשם שמרון • האל"ף בשוא לבדו רד"ק בכל המקומות: כי מרתה באלהיה. מס' סופרים פ' ד' כי מרתה באלהיה הרי זה קדש: (ג) אמרו אליו. בס"א כ"י ובנביאים עם פירוש הרי"א וגם בדפוס ישן מויניציאה כתיב ואמרו בוא"ו וכן נדפס בפירוש רד"ק ואולם בשאר דפוסים וספרים אחרים כ"י בלא וא"ו וכן הוא בתרגום: (ז) יונקותיו: מתחלפים הספרים במלוי וחיסור וא"ו קדמאה ותניינא. (א"ה אבל לפי הנמסר ביחזקאל י"ז על מראש יניקותיו ב' חד חסר וחד מלא ולפי רוב ספרים המדוייקים אידך חסר שמענא מינה דהאי מלא הוא): (ט) רענן. העין בשוא ופתח ובלא מאריך ברי"ש: (י) ויבן אלה • בב' טעמים וכן במכלול דף ל"ה ועיין מ"ש בפ' קרח על ויוצא פרח ובפרשת ואתחנן על השמע עם:

א יואל (ה) והילילו • מתחלפת והילילו וס"ס והילילו: (ו) ומתלעות: ברוב המדוייקים הוא"ו במאריך: (ט) הכרת. הה"א בקמץ חטוף: אבלו • האל"ף במאריך במקצת מדוייקים: (טו) וכשד משדי יבוא • עיין מ"ש בישעיה י"ג: (טז) הלוא נגד עינינו • כמה ספרים מדוייקים שכתוב בהם הלוא מלא ו' והאל"ף ונשתבשו הספרים הכתובים בלא ו' לפי שמצאו כתוב במ"ג שלנו כל הלא דתרי עשר חסרים בר מן א' מלא הלוא חשך יום ה' עמוס ה' וטעות נפל במסרתנו וכך צריך לגרוס כל הלוא דתרי עשר מלאים בר מן א' חסר וסימן הלא חשך יום ה' והוא בעמוס קאי שפיר ונמסר עלוי לית חסר בסיפרא ואין להקניט בדבר דודאי הכי הוא: (יז) מגרפתיהם: בספר אחד כ"י המ"ם בחירק ובספרים אחרים בסגול וכן כתב רד"ק בפירוש ובשרשים שהמ"ם בסגול: (יח) מה נאנחה: בספר בעל הלשון האל"ף בסגול והנו"ן בשוא נח וכן הוא בספרים כ"י מדוייקים ובמקצת ספרי הדפוס וכן מצאתי מסורת כ"י נאנחה ב' וסימנהון חטא חטאה ירושלם . מה נאנחה בהמה ע"כ: אבל שמעו כי נאנחה אני נו"ן שניה בקמץ ועיין מ"ש שם: נאשמו • האל"ף בשוא לבדו רד"ק:

ב (א) קדשי • הקו"ף בקמץ לבד: (ב) לא יוסף • בס"א כ"י הסמ"ך בחירק אכן בשאר ספרים בצירי וכן יש להוכיח ממסורת דפרשת ויצא על פסוק יסף ה' לי בן אחר וכן כתב רד"ק שהוא בצירי: (ה) מרכבות: בפתח המ"ם רד"ק: ערוך מלחמה • בס"א כ"י העי"ן בקמץ ובספרים אחרים בחטף סגול וגם רד"ק כתב שהוא בשוא וסגול ורש"י כתב שהוא נקוד חטף פתח: (ז) כגבורים ירצון • בספרי כ"י מדוייקי' וגם בדפוס ישן כ"כ בלא וא"ו אחר רי"ש וגם במ"ק נמסר על כן ירוצון כאמור למעלה לית מלא: (ח) ואיש אחיו לא ידחקון • בס"א כ"י ואיש את אחיו וגם בדפוס ישן יש הערה מחילוף זה אבל בכל שאר ספרים שלפני אין בהם מלת את: השלח יפלו • במקצת ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס קדמון כתוב יפלון ובשאר ספרים הפ"א בחולם: לא יבצעו: יש ספרים שכתוב בהם ולא בוא"ו וכן נראה מהתרגום ורש"י וזהו מחלוקת ישן בין הספרים ובמקצת ס"ס קדמונים מצאתי שבתחלה נכתבו בוא"ו ואחר כך גררוה ובאחד מגליונים נכתב בלדו יפה בספר מוגה לא וכן במקרא גדולה: (ט) בעיר ישקו • השי"ן ימנית וחסר וא"ו ברוב הספרים: בחלונים: ברוב הספרים מלא וא"ו: (יא) עשה דברו . בס"ס העי"ן בצירי וכן ראוי לפי המסורה דפ' בשלח עשה ח' קמצים וכו' ודמלכים ב' סי' ז' ובמכלול דף קנ"א הובא קצת מסרה זו ומה שכתוב שם וכל איוב משלי טעות הוא ונ"ל וכל אלה הדברים ומלכים כלשון המסרה דבשלח • (יג) ונחם על הרעה • במקצת ספרים ונחם על הרעה בקמץ מי יודע ישוב ונחם שבסמוך בפתח ובמקצת ספרים בהפך וי"ס שניהם קמוצים ומי יודע להכריע ולכאורה היה נראה להכריע מדרך הדקדוק שהראשון קמוץ והשני פתוח שכן על פסוק ונחם על הרעה דיונה כתב שם רד"ק שהוא קמץ כי הוא בינוני מבנין נפעל וכן כתב בשופטים סימן כ"א על והעם נחם ובשמואל א' סוף סימן ט"ו על וה' נחם כי המליך את שאול על ישראל ובשרשים על ואין איש נחם על רעתו (ירמיה ח') אבל על פסוק מי יודע ישוב ונחם האמור גם כן ביונה כתב שהוא בפתח כי הוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוא"ו והוא מבנין נפעל עכ"ל • ושניהם אלו דיואל דומים ממש לאותם דיונה אך תימא על רד"ק שלא כתב על אלו מאומה ושתיקתו מוכחת שנסתפק בהם וגירסת הספרים ששניהם קמוצים נראית לי עיקר שכן מצאתי מסורת כ"י זה לשונו נחם ונחם ו' פתחין וסימנהון ותכל דוד המלך וגו' (שמואל ב' סוף סימן י"ג) אותם יראה פרעה (יחזקאל ל"ב) מי יודע ישוב ונחם דיונה נחם ה' וחברו עמוס ז' עוד קרא לאמר (זכריה סוף סימן א') וכל ישעיה דכוותא עד כאן הדא אמרה דהאי כולהון קמצין תו אשכחית מסרה אחריתי בלישנא אחרינא נחם ונחם ו' פתח בקריאה אמנון פרעה: זאת . ישוב ונחום דנינוה: ציון וכל ישעיה דכותהון ע"כ . דא ודא חדא היא ולית בהון פלוגתא אלא חדא נוסחא רויחא ודא נוסחא קיטא ואיכא נוסחא אחרינא במסרה דדפוסא כרים זכריה ולא סלקא כהוגן משום דלא דכיר מינייהו חד ותו דלא משתמע מינה מי יודע ישוב אי דיואל אי דיונה ואמטו להכי בדילנא מינה וכתבית להנך: (טז) קבצו זקנים: בספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת ספרי הדפוס הבית רפה ונמסר עליו ג' פי' ג' רפים וחברו קבצו את כל ישראל המצפתה (שמואל א ז) וכן במקרא כ"י נמסר שם בשמואל ג' רפים וכן כתב רש"י קבצו זקנים מלשון שלח קבץ אלי (מלכים א' י"ח) לשון רפי וקל ע"כ שהוא לווי מהקל והא דנמסר לעיל על פ' קבצו פארור ב' ר"ל ב' דסמיך להון פארור ותבריה קבצו פארור דנחום ב' ותרווייהו דגשין כדינייהו: ויונקי • מתחלפת וינקי חסר וא"ו: (יז) ויאמרו חוסה • בספרי הדפוס יש מאריך ביו"ד ובכ"י געיה בוא"ו: נחלתך לחרפה: בספרים מדוייקים בפשטא לא זקף קטן: (כ) ואת הצפוני . במקצת ספרים הוא"ו בגעיה: באשו . הבי"ת בקמץ חטוף מפני נחות השוא שבא אחריו: (כד) ומלאו הגרנות: ברוב ספרים כ"י וגם בדפוסים קדמונים הגימ"ל בחטף קמץ וכן נקודה בשרשים ובעל הלשון ובמסורת ב' וחברו והמה שסים את הגרנות (שמואל א כג) וגם הוא בחטף קמ"ץ כמ"ש שם:

ג (א) ובנותיכם • יש ספרים ובנותיכם מלא וא"ו: (ג) ותימרות • בספרים כ"י מדוייקים מלא יו"ד ומלא וא"ו וכן במסורת שיר השירים ג' מלא דמלא וסימן כתימרות עשן מקטרת. ואיליו ואילמיו ותימוריו • דם ואש ותמרות עשן ע"כ • וצריך להגיה שם ותלוניו ואילמיו ותימוריו שהוא ביחזקאל סי' מ' אך בספרים שלפנינו כתיב ותימריו חסר וא"ו ובקצת ספרים חסר גם היו"ד שאחר התי"ו: (ה) קרא. במקצת ספרים קורא מלא וא"ו ולא יתכן כי במסורת נמנו י' מלא ואין קרא זה מהם:

ד (א) אשוב • אשיב קרי: (ד) אשיב גמלכם. במקצת ספרים ישנים כ"י ומהדפוס זה וחברו שבסמוך שניהם בלא מאריך בגימ"ל וחסר וא"ו ומסורת אזלא כוותהון דאיכון תרי מן שיתא חסר בלישנא וסימ' נמסר במסרה גדולה מערכת אות הגימ"ל ובמסרה קטנה נמי מסור עליהם ב' וחסר ובענין ועמ"ש במאמר המאריך: (ה) ומחמדי הטובים. במסורת חשיב ליה עם ה' חסר וא"ו בלישנא בקריאה והכא דכתבין ליה הכי טבאות הן עבדין: (ח) בנותיכם. יש ספרים חסר וא"ו: ומכרום לשבאים. במקצת ספרים האל"ף בחיר"ק והיו"ד נחה וזהו דעת רד"ק בפירוש ובמקצת ספרים האל"ף נחה והיו"ד נעה בחירק והוא דעת רד"ק עצמו בספר מכלול דף רל"ט ובמכלול יופי תאם עיקר לשון המכלול ובמסורת כ"י ע"פ מבין עפאים (תילים ק"ד) מצאתי לשון זה אלין כתבין אל"ף ולא קריין שבאים • פתאים • עפאים • נבאים ע"כ. והנני מבאר שבאים היינו ומכרום לשבאים פתאים ר"ל כל פתאים הכתובים באל"ף ויו"ד כמ"ש במכלול בדף רל"ט • עפאים מבין עפאים יתנו קול • נבאים פסוק הוא בד"ה א' י"ב • וכנבאים על ההרים למהר וזאת אומרת כדעת רד"ק במכלול: (י) ומזמרותיכם • ברוב ספרים ישנים חסר וא"ו בתר רי"ש: החלש. הלמ"ד בקמ"ץ: (יג) כי מלאה גת: הגימ"ל דגושה והמכלול בשאר אותיות או"י מנאם בתחלה בכלל הרפין ואחר כך כתב [illegible] מדוייקים [illegible] אבל [illegible] כי הוא רפי ועיין מ"ש [illegible] רפ"ת דסמיך ליה הוא בדין אתי מרתיק: (יד) המונים המונים • בס"ס כ"י וגם בדפוס ישן שניהם מלא וא"ו: (טו) וכוכבים • ברוב ספרים מדוייקים מלא וא"ו אחר כ"ף: (טז) ורעשו • הרי"ש בחטף פתח: מחסה לעמו • בכל הספרים בחטף פתח וכן צריך להגיה במסורת המסורת סוף מאמר ג' וכן נכון על פי המסורת כי זה א' מן ח' רפיון וסימן נמסר בתילים ס"ב במ"ג ופי' רפיא דמסור ר"ל בחטף פתח כמו אלו המנה או בחטף סגול כמו צורי אחסה בו וחביריו • ופי' דגשין ר"ל בשוא פשוט כמו סלעים מחסה לשפנים אומר לה' מחסי ודומיהן ויש לדעת שטעה המדפיס במסורת הנזכרה באומרו מחסה ע' רפין בלישנא וצריך באחרונה תנני ה' כי בך חסיה נפשי וגו' דמזמור נ"ז וצריך לומר ח' רפין בלישנא ולהשמיט תנני ה' וגומר שאינו מן הסימן ואין לו ענין באחרים אדרבה איפכא הוי שהוא בשוא לבדו כמו שמסיימת המסורה עצמה באמרה וכל אחסה דכוותה רפין בר מן א' דגש ובצל כנפיך אחסה שהוא סוף פסוק תנני ה' דלעיל וכן ראיתי בכמה מסרות כ"י ותימה על רד"ק בשרשים • והנלוים אליו בעל מכלל יופי ובעל הלשון שכתבו גם הם על זה דיואל שהוא בשוא לבדו ורד"ק לא דק בפעם הזאת שהוא עצמו בתחלת דבריו הביא סימן מסורת הנזכרת מן שמנה רפין וזה דיואל אחד מהם נרמז במלת מציון ראשית הפסוק ועל ובצל כנפיך אחסה אמר שמסורת הנזכרת היא הפך מה שכתב בתחלה שהוא בשוא וסגול ואלוזה לא הביט שלפי מסורת הנ"ל גם הוא הפך מה שכתב אחר כך בשוא לבדו: (יט) דם נקיא • נכתב באל"ף על פי המסורת וכן ואל תתן עלינו דם נקיא דיונה והם מן י"ב מילין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קרינן וסימן נמסר במ"ג פרשת שלח ודניאל ג':

א עמוס (ח) והשיבותי ידי: מלעיל הטעם בבי"ת ובמקצת ספרים מלרע והמסורת נוותא כנגדם ואומרת ב' מלעיל כמ"ש ביחזקאל כ': (י) בחומת צר: לית בטעם מלעיל בענין: ואכלה ארמנותיה • בכמה ספרים חסר וא"ו אמנם כפי המסורת ראוי להיות מלא וכן מצאתיה מפורשת במקרא כ"י זה לשונה • ארמנתיה ד' חסר בלישנא וסימן ופנתה ארמנתיה (ישעיה ל"ד) וישכח ישראל את עשהו (הושע ח') ושלחתי אש בחומת עזה דלעיל מתאב אנכי (עמוס ו) ע"כ • וכן במקרא גדולה נמסר על כל א' מהם ד' חסר בלישנא: (יא) ושחת רחמיו . במדרש ילמדנו פרשת כי תצא כשיצא ממעי אמו תחת מיתרין שלה פירוש בשם שלה ובלע"ז מדריל"י שלא תלד הס"ד על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו כתיב ע"כ ואין כן בספרים שלנו: שמרה נצח • כתב ן' עזרא בפירוש המקרא ובס' צחות דף קס"ח שהה"א נחה אע"פ שעיקרה במפיק לכנוי הנקבה וכ"כ רד"ק במכלול דף ל"ב ובפירוש כתב שהמלה מלעיל מפני סמיכותה למלת נצח שהיא מלעיל ובשרשים הוסיף ויש אומרים כי הה"א נוספת לפי שהמלה מלעיל:

ב (ד) מאסם את תורת • בדפוס ישן מויניציאה כנגד מלת את נכתב עליו בס"א לית ולפי דעתי נשתבשו כמה שנכתב כנגד מלת מאסם לית וסברי דעל מלת את איתמר ולא היא: (יא) ומבניכם לנביאים . בספרים מדוייקים מלא דמלא: ותשקו את הנזרים: כן כתיב בספרים מדוייקים חסר י' קדמאה:

ג (ב) את כל עונותיכם • בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר נו"ן. (א"ה עיין מ"ש ביחזקאל ל"ו): (ד) ממעונתו . ברוב הספרים חסר וא"ו אחר עי"ן וכן בס"א כ"י מסור עליו לית חסר: (ו) וה' לא עשה. למערבאי לא מפיק ה"א ולמדינחאי במפיק: (ח) דבר מי לא ינבא. ברוב הספרים הבי"ת בסגול ועיין מ"ש ביהושע (סי' י"ד): (ט) מהומת: בכל הספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוסים קדמונים הה"א בוא"ו שורק לא בחולם כמו שהוא בכמה דפוסים: (יא) והורד • במקצת מדוייקים חסר יו"ד וכן נמסר עליו לית חסר יו"ד וי"ס כתוב והוריד וכן משמע מהתרגום אבל ברוב הספרים המדוייקים כתוב והורד וכן פירש הראב"ע ורד"ק וכן נראה לי מהמסורת שנמסר בזכריה י' והורד ב' וסימן והורד המשכן פרשה בהעלותך והורד גאון אשור שם בזכריה: (יב) בפאת מטה ובדמשק. י"ת על דמשק רתיעין נראה שהוא קורא דמשק בשי"ן שמאלית וכן משמע מפירש"י וממדרש סדר עולם שהביא הוא ז"ל אך בכל ספרים מדוייקים באו לפני בשי"ן ימנית וכן פירש הראב"ע ורד"ק והחכם אברבנאל אחר שהביא פירוש התרגום ורש"י וסדר עולם כתב נראה מזה שבספרים השלמים שלהם היה כתוב ובדמשק בשי"ן שמאלית אמנם ברוב הספרים הנמצאים אתנו כתוב בשי"ן ימנית ורואה אני כדבריהם ז"ל כי גם בכתיבות המדוייקים אשר אתנו בספרד מרבי ישראל ואבן מרואה כך הוא נקוד בשי"ן שמאלית: (יד) ביום פקדי פשעי - השי"ן בצירי:

ד (א) האמורות לאדניהם : חד מן ז' מפקין אל"ף בלישנא כמ"ש בתילים סימן קל"ה: (ב) בצנות: הבי"ת בשוא ובנביאים עם פירוש הרי"א בפתח וטעות הוא: (ג) והשלכתנה אין בנו"ן דגש בספרים כ"י גם לא בספרים קדמונים וכן בדין כי הוא סימן לנקבות רבות ולא לנקבה הפעולה ועיין ביחזקאל סימן י"ג ובמכלול דף פ"ג: (ח) שתים שלש. טעה מי שהדפיסו מלא וא"ו כי אין זה בכלל המלאים עפ"ה וסימן נמסר במ"ג יחזקאל מ"ח: (י) ובאפכם: בס"ס הו' במאריך: (יא) כמהפכת • הה"א בשוא לבדו ובמסורת ירמיה סי' מ"ט כמהפכת ו' וכולהון כתיבין כן: (יג) וברא רוח • ברוב ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן מלרע וחסר וא"ו אחר בי"ת וכן נמסר עליו לית חסר: ומגיד לאדם מה שחו. בפ"ק דחגיגה מאי מה שיחו אמר רב אפילו שיחה קלה יתירה שבין איש לאשתו מגידים לו בשעת מיתה וכן בירושלמי פרק אין דורשין אפילו דברים שאין בהם חטא נכתבין לאדם על פנקסו ומי מגיד לאדם הכל כיוצא מפיו והכי איתא במ"ר פרשת אמור ואיכה רבתי גבי יתן בעפר פיהו ובסוף מדרש קהלת רבתי נראה שכל המדרשים קוראים שיחו בחירק השי"ן וביו"ד אכן בספרים שלנו נכתב שחו בצירי ובלא יו"ד וכן כתב רד"ק שזהו בצירי אבל אתם ידעתם את האיש ואת שיחו בחירק עכ"ל ונ"ל דהמדרשים לא פליגי אספרי דילן אך דרשוהו לשון שיחה לפי ששינה הכתוב לכתוב הלשון הזה ולא כתב לשון אחר היותר מוכן על ענין האדם ומעשיו:

ה (ב) לא תוסיף קום • ברוב ספרי הדפוס חסר יו"ד וכן ראוי כפי המסורת דפרשת בא אל פרעה יען נמנה זה בכלל ז' חסרים יו"ד הנזכרים שם ואע"פ שבפרטן נראין ז' אינו אלא ו' לפי האמת שמה שכתוב שם והולכתי עליכם אדם הוא הפסוק עצמו שכתוב אח"כ ולא תוסיף עוד לשכלם שבכל הוא פסוק א' ולפי דעתי אין לסמוך על מסרה הזאת שהספרים חלוקים עליה בהרבה פסוקים שהם מלאים ומכללם ימים על ימי מלך תוסיף (תילים ס"א) עין שזפתו ולא תוסיף (איוב כ') יראת ה' תוסיף ימים (משלי י') עוד יש מסרה אחרת ביחזקאל ל"ו החולקת עליה שאומרת ג' חסר יו"ד בקריאה וסימן ולא תוסיף עוד לשכלם (יחזקאל שם) כי אם תגיל ועוד תוסף (משלי י"ט) ובוגדים באדם תוסף (משלי כ"ג) ולזאת שומעים שמסכמת למציאות הספרים וכן מצאתיה במקראות ישנות כ"י במשלי כ"ג • ויחד הוא שלא תמנע ואולם תחלת לשון המסרה דפרשת בא אמת הוא וכן מצאתי במקרא כנ"ל באיוב ל"ח זל"ש תסיף ג' כתיב כן וסימן והשיבך ה' מצרים בפרשת כי תבוא נוע תנוע ארץ (ישעיה כ"ד) עד פה תבוא ולא תוסיף עד כאן • אבל וכמוהו לא תסף דפרשת בא הכל מודים שהוא חסר דחסר וזולת אלו נ"ל שכולם מלאים דמלאים מכח מסורת שזכרתי וכן ברוב ספרים כ"י ודפוסים קדמונים זה דעמוס מלא דמלא • עוד יש לדעת כי בישעיה כ"ד וביחזקאל ל"ו נמסר מסרה אחרת זל"ש ולא תוסף ד' בקריאה וסימן נוע תנוע ארץ והולכתי עליכם אדם • עין שזפתהו • ואמר עד פה תבא ע"כ • ואין זו סותרת מה שאמרנו שכוונת מסרה זו אינה על המלאים והחסרים רק לתת סימן לד' אלו דקדים להון מלת ולא וזה ברור: (יד) ויהי כן . בכמה ספרים הוא"ו במאריך: (יט) כאשר ינוס איש מפני הארי . ג' דמטעים סבירין מפי מסורת ריש פרשת מסעי: (כא) בעצרתיכם • הצד"י דגושה לתפארת מכלול שקל פעל: (כב) תעלו לי עלות. במקצת מדוייקים חסר וא"ו קדמאה וכנכון כפי המסורת דריש פר' מקץ: מריאכם • מתחלפת מריאיכם:

ו (ב) כלנה • בס"ס הנו"ן בצירי והכ"ף במאריך ועיין פר' נח סימן י': מגבלכם • במקצת ספרים מגבולכם בוא"ו וכן הוא במקרא גדולה אמנם כפי המסורת שבמ"ג לא יתכן שנמסר שם גבולכם ג' ב' חסר וא' מלא כל המקום אשר תדרך דאורייתא . כל מקום דיהושע • אם רב גבולם ע"כ • ולא מסיימא הי מינייהו מלא ומדחזינן דהוא דיהושע מלא בכולהו ספרי ודאורייתא חסר על כרחין צריכין למימר דהדין דעמוס חסר: (ג) ותגשון • במקצת מדוייקים חסר יו"ד ובא' מהם נמסר לית וחסר: (ד) ערשתם • מתחלפת ערשותם מלא וא"ו: (ו) ולא נחלו . החי"ת בשוא לבדו שרשים שרש חלה וכן הוא בספרים המדוייקים וזה שלא כדברי ר' יוסף זה"ק שכתב שספר רב פעלים ובעל הלשון שהחי"ת בחטף סגול ועיין גם מה שכתבתי בירמיה סי' י"ב: על שבר יוסף: השמ"ך בצירי: (ז) בראש גלים • בנביאים עם פי' הרי"א כתוב גוים והוא טעות גלוי וידוע: (ח) וארמנתיו . חד מן ד' חסרים וא"ו בלישנא כמ"ש לעיל סימן א':

ז (ב) סלח נא • הסמ"ך בגעיה: (ח) עוד עבור לו. חד מן י' מלאים בלישנא וסימן במ"ג פרשת בלק

וכן תכרו דסיפרא סימן ת' ותמיהא לי טובא דבמסרה רבתא בהדי תיובתא דיתרין וא"ו ותטפי קמצין חשיב אוסיף עוד עבור לו דעמוס ולא קא מפרשא נמי הי מינייהו קמץ חטף ובכולהו ספרן דילן תרווייהו בחולם ודילמא הדא היא דעתא דב"נ כמ"ש בתהלים י' גבי תדרוש רשעו ואכן ככר גלינן בכמה דוכתי דלא סמכינן עילויה : (ע) במות ישחק · חד מן ד' דכתיבין בשי"ן כנוי ליצחק וסימ' נמסר במסורת כאן ובירמיה סימן ל"ג ועיין בחיי פרשת וילא : (יד) כי בוקר אנכי · שלשתן שבפ' מלעיל:(טו)על בית ישחק . גם זה א' מן הכתובי' בשי"ן כמו בנד"י על פי המסורה דלעיל:

ח (ד) ענוי ארץ · עניי קרי : (ז) נשבע ה' בגאון.בנביאים עם פי' הרי"א כתוב בהם של אל"ף דל"ת ובספרים אחרים בהם המיוחד גם במסורת לא נמנה במספר שמות של אדנות : (ח) תשק"ה · ונשקעה קרי · כיאור . מה שיש לדקדק בזה אם הוא חסר וא"ו או מלא עמ"ש בזכריה : (ט) · והבאתי השמש : (מלת והבאתי) בלא מאריך בה"א : (יא) כי אם לשמוע את דברי ה' · כלהו ספרי הכי איתנהו ובשבת פרק תולין גרסינן דבר ה' וה"ג בב"ר פרשת כ"ה ונראה דנקטי הכי באגרא ליסן פסוק דבתריה דדרשינן אהדדי ובבמדבר רבה פ' ג' קאי שפיר דברי : (יג) הבתולת ספרים אחרים הבתולות:

ט (א) ובלעם: המלה מלעיל בשני פשטין וכן נמסר עליו לית ובטעם מלעיל והלד"י בקמץ והעי"ן בפתח והיה ראוי להיות כולו קמוץ כמו באהבתו ובתמלתו הוא גאלם : אסר גמלם כרתתיו · אבל מפני שהמלה מלעיל נפתחה העי"ן וקמצות הלד"י לא זז ממקומו וכן מצאתי בס' אחד כ"י מאד ישן מסכים למה שכתוב במכלול דף ל"ב ובשרשים ורב פעלים ותמיה אני מאוד כי בספרים רבים גם הלד"י פתוחה : לא ינוס להם · בס"א כ"י ולא ובשאר ספרים בלא וא"ו וכן ובס"א ספרדי נכתב בצדו יפה בס' מוגה לא : (ו) מעלותו . מעלותיו קרי : הקרא · אשכחנא בספרי דוקני דבקדמיתא הוה כתיב בהו הקורא בוא"ו ובתר הכי גרירו לה ורוותו עלמא לרי"ש ותזינא נמי בספרי אחריני דכתיבי מעיקרא בלא וא"ו ומסרה דילן מסייעא להון דמסרא יו"ד מלא ולית דין בגווייהו : (ט) והנעותי . י"ס והנעתי : כרור ארץ · חד מן ה' דסבירין ארצה וסי' במ"ג פ' ויגש וריש מלכים : (יג) ונגש חורש . בשי"ן ימנית ולא כמו שכתב שהוא בשי"ן שמאלית ע' במקרא גדולה ישעיה כ"ג על פסוק נגש והוא נענה וכן מצאתי מסרה כ"י שאמרה בפירוש ונגש ד' בקריאה וסימנהון ונגש חור' בקצר . ונגש משה לבדו אל ה' : ונגש הכהן ודבר אל העם . והקרבתיו ונגש אלי ע"כ . וכולם בשי"ן ימנית : בקצר . ס"א בקוצר מלא (א"ה והמסורת עליו לית מלא) : התמוגגנה · כתב המכלול יופי בהפסק בקמץ והן דברי המכלול הועתקו מדפוס קוסטאנטינא וכן ראיתי בס"א כ"י אבל במכלול דפוס ויניציאה דף קמ"ד כתוב ובהפסק וכל הגבעות תתמוגגנה וליכא מלת בקמץ וגם בספרים הנמצאים אתנו בפתח וכן נמסר עליו בספר א' לית ופתח :

א עובדיה חזון עבדיה. ברוב הספרים חסר וא"ו אחר עי"ן : (ג) שכני בחגוי · הבית רפה· מי יורידני . במקצת ספרים חסר יו"ד אחר רי"ש : (ד) תגביה כנשר · הכ"ף דגושה מדין מפיק כמ"ש ביחזקאל ז' ובכללי בג"ד כפ"ת דסמוך ליסו"א וכן חברו שבירמיה מ"ט : (ה) באי לך · במקצת ספרים הטעם באל"ף ובלא מקף בין שתי המלות וזהו דעת רד"ק במכלול דף קל"ה וכ"כ הלוית חן בפ' כ' מהשער הרביעי אבל בס"ס מדוייקים כ"י וגם במקצת דפוסים הטעם בבי"ת ובמקף וכן העיר הר"ר מנחם די לונזאנו שכן מלא בס"ס אע"פ שאינו כן בהללי ובמכלול : אם שודדי לילה · בספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא וא"ו אחר שי"ן : (י) תכסך בושה : הבי"ת רפה : (יא) עמדך . במקצת ספרים המ"ם בלא מאריך והקמץ חטוף אכן ברוב המדוייקים במאריך והקמץ רחב ורד"ק בס' מכלול דף ל"ט הביאו בתחלה עם דומים אחרים שהם בקמץ חטוף ואח"כ כתב ויש ספרים מדוייקים המ"ם מעמדת בגעיא ופי' ובשרשים לא הביא רק האחרון וכן כתב בעל הלשון המ"ם בקמץ רחב תמורת קמ"ץ חטוף וכן בהגהת לוית חן שער ו' פרק ג' : שעריו . שעריו קרי : (יג) ביום נכרו . הנ"ון בקמץ לבד והוא חטוף : (טו) גמלך . ברוב ספרים אין מאריך במ"ם וחסר וא"ו עפ"ה ועיין מ"ש במאמר המאריך סוף תירוץ תקירה ב' : (טז) כל הגוים תמיד · גירסת בעל מאיר נתיב סביב שכן הביאו בשרש סבב ובשרש שתה ולא הביאו בשרש תמד וכן כתב רבינו דוד קמחי ישתו כל הגוים סביב פירוש תמיד בלי הפסק וגם המכלול יופי הלך אחריו וקרוב להיות שכן נמצא באיזה ספר וגם אני מצאתי בספר קדמון שבתחלה היה כתוב סביב ואחרי כן תמיד אמנם בכל שאר ספרים שלפני כתוב תמיד וכן יהיה תמיד עד שיבא אליהו וכן תרגם יונתן תדירא והוא תרגום המלה עצמה ולא לפירוש כמו שחשב רד"ק . אחר זמן שכתבתי כל זה אתחזי לי אליהו ואמר שעל פסוק ושתו כל הגוים תמיד ושתו ולעו נמסר עליו מטעין ביה ספרי למכתב כל הגוים סביב פי' שהסופרים מטעין את הקוראים : מסורת המסורת סוף מאמר ת' : (כ) החל הזה ברוב הספרים הה"א במאריך והתי"ת בצירי ובמקף בין שתי המלות וכן כתב רד"ק שהתי"ת בצירי : צרפת · הצד"י בקמץ רחב מפני המונח ובספר אחד כ"י במאריך ועיין מה שכתבתי ביהושע ג' : ירשו . כן הוא מדוייקים ביו"ד אחד לבד ובמאריך והוא חד מן החסרים יו"ד בלשון ירושה על פי המסורת ועיין מה שכתבתי במלכים ב' י"ז : (כא) ועלו מושיעים פליגי ספרי ומסרתא אית דמסירי ב' מלא ואידך חסר להם מושיעים נחמיה ט' ואית דמסרי ב' חד חסר וחד מלא ולא מסיימי ומדחזינן הכיא נחמיהמא בכולהו ספרי ס"מ דהדין דעובדיה חסר וספרי דספרד כמסרה בתרייתא סלקי . ה' .זלכנו הוא יושיענו אמן:

א יונה (א)כתה.מלרע ע"פ המסורת:(יד) ויאמרו אנה . ו' כתובים ה"בל' בקשה וסי' בתלים סימן קי"ו ובספרים יש מחלוקת אם הוא בטעם אחד בלבד כגון אן או אם הוא בשני טעמים אנה וקיים מחלוקת בין המדקדקים אם הם מלעיל או מלרע ובס"ד אביא כל הסברות בתילי' סי' קי"ו : נקיא · יתיר אל"ף ועיין מ"ש בסוף יואל:כאשר חפצת·י' דמטעין דסבירין אשר בקריאה וסימ' במסורת: ב (ג) קראתי מצרה · לית בטעם מלעיל : ג (ה) ויקראו צום · בלא מאריך בוא"ו:(ט)ישוב ונחם · ע"פ הקמחי והמסורת זהו בפתח ונחם על הרעה שבסמוך בקמץ וכ"כ ן' עזרא ועיין מ"ש ביואל ב' : ד (ב) ויאמר אנה ה' במקצת ספרים בב' טעמים ובמקצתן בטעם א' לבד כמ"ש למעלה בסי' א'(ז) בעלות השחר · בבי"ת והוא חד מן ה' שנמסר הסימן במ"ג מלכים א' סי' י"ד:(יא) משתים : המ"ם במאריך והשי"ן בשוא נבלע מפני דגשות התי"ו וכ"כ רד"ק בפי' ובמכלול דף קנ"א וכן הוא בכל הספרים מדוייקים ולא כמ"ש בהגהת לוית חן ריש פ' י"ג מהשער האחד השי"ן והתי"ו רפויות ולדברי הראב"ע בס' צחות ד'קנ"ה ע"ב הוא בדגש בשי"ן ובתי"ו ועיין מ"ש בשופטים ט"ז וזכריה ד' :

א מיכה (ב) מהיכל קדשו אין במ"ם מאריך: (ג) יצא ממקומו לא חסר וא"ו דליתיה מן המלאים עפ"ה ממקומו·בספרים מדוייקים מלא וא"ו : במתי יתיר וא"ו והמ"ם בחטף קמץ כמ"ש בפרשת האזינו : (ה) ובחטאות . מלא אל"ף וא"ו : (ז) זונה קבצה · הקו"ף בחירק וכ"כ הראב"ע ורד"ק בפי' ובשרשים שרש קבץ ושרש פתח והחירק תמורת שורק ומשפטו קבצה וכן כתב החכם רבי יונה בספר הרקמה והכי גרסינן בפ"ק דעכו"ם ובקהלת רבתי על פסוק כל הדברים יגעים והוצרכתי לכתוב זה מפני שראיתי בילקוט שכתב קיבצה וגם במקרא ישינה נדפס קבצה בשלש נקודות ובמקרא אחרת קבצה בקמ"ץ חטוף וכולם טועים:(ח) שילל.שולל קרי : (י) לעפרה · במקצת דפוסים ישנים כתוב לעפרה העי"ן בקמץ והוא חטוף וכן הוא במקצת ס"ס מדוייקים ובא' מהם נדפס בגליון בהללי פתח ולשון רד"ק בפתח העי"ן ושאר עפרה בכל הכתוב העי"ן נקראת בקמ"ץ חטף והוא עפרה אשר לבנימן: התפלשתי התפלשי קרי והוא מלעיל: (יא) יושבת שפיר . ברוב הספרים מלא וא"ו וכן כולם שבענין ונכון לעשות כן ע"פ המסורת דירמיה מ"ח וסוף סדר מצורע שמנו שם החסרים ואין שום אחד מאלה במניינם : (יב) לשער ירושלם אין מאריך ביו"ד ולא ברי"ש:(יד) לאכזב · בס"א כ"י נכתב בצדו בהללי לאכזב קמץ ע"כ · ובכל ספרים שלנו האל"ף בפתח וגם רד"ק כתב שהוא כמו היו תהיה לי כמו אכזב ירמיה ט"ו : (טו) עד היורש · בספרים כ"י מלת עד בטעם רביע לא בשופר הפוך : אבי לך . חסר אל"ף שהיא למ"ד הפעל מהמכתב וכן שמן ראש אל יני ראשי רד"ק בס' ומכלול דף ק"נ : (טז) כנשר כי גלו ממך . בדפוס ישן מויניציאה נכתב בצדו ס"א על בניך כי גלו ממך ובאמת שכן הוא בתרגום אבל לא מצאתי כן בשום ספר ויש להוכית מהמסורת שאין ממשות בגירסת אותו הספר כי במסרה גדולה נמנו כל בניך שבמקרא ואין שום זכר מזה :

ב (א) הוי בס"ס בטעם מונח : ופעלי רע · בספרים מדוייקים הטעם בפ"א לא בלמ"ד : (ב) ואיש ונחלתו יש מחלוקת גדול אם כתוב ואיש בוא"ו או בלא וא"ו וראיתי בעשרים וארבע קטן דפוס בומבירגי ומויניציאה שנת ש"ד שהוא בלא וא"ו והחכם ר' מנחם הוסיף בו וא"ו וכתב עליו כן מצאתי ברוב הספרים בוא"ו : (ג) רמה . מלרע ובס"א כ"י בצדו רומה בספר א' ע"כ ובכל ספרים שראיתי הרי"ש בחולם וגם הראב"ע ורד"ק כתבו שהוא בשקל טובה קומה : (ו) אל תטיפו : במקצת הספרים תטפו חסר יו"ד : (ז) הישר הלך · במקצת מדוייקים חסר וא"ו וכן במסרה גדולה לא נמנה עם המלאים בנביאים וכן הלך רוח שבסמוך : (ח) ואתמול · בשורק וכתב החכם אברבניל שרש"י עשה ואת מול שתי מלות אבל כפי האמת אינו כי אם מלה אחת כמו שזכר הראב"ע עד כאן וכן הוא בפירוש רד"ק ובמכלול דף רכ"ט ושרשים : (י) בעבור טמאה · בספרים מדוייקים הטי"ת מעמדת במאריך וה"א רפה ולכן הטי"ת בקמץ רחב שהוא עבר לנקבה וכן הוא לפי' הראב"ע והקמחי אבל לפי התרגום ופירש רש"י הטי"ת בקמץ חטוף כי הוא מקור לדעתם וה"א במפיק לכנוי הנקבה : (יב) הדברו . בספרים כ"י מדוייקים וגם באיזה דפוס ישן יש מאריך בדלי"ת ואף רד"ק כתב בפירוש ובשרשים שהדלי"ת מעמדת בגעיא ונקראת בקמץ רחב ומשפטה להחטף כמו ורעו כבשים כדברם ישעיה ה' : תהימנה . בספרים כ"י הנו"ן בלא דגש וכן נכון כמש"נ נו"ן הרבות להרפא כמ"ש בסוף מיכה על תראינה בה :

ג (א) ראשי יעקב · כן כתוב ראשי יעקב ולמטה בפ' כתוב ראשי בית יעקב : הלוא לכם · מלא וא"ו ואל"ף : (ב) ואהבי רעה : רע קרי : (ד) יענה אותם · חד מן בית מלא וא"ו בתריסר (ז) מענה : י"ס שהנו"ן בסגול וע"פ המסורת בצירי וכן כתב רש"י ז"ל : (ח) מלאתי כח : הכ"ף רפה : (ט) המתעבים · הע"ם רפויה וה"א סמוכה בגעיא מכלול דף כ' : (יא) לאמר הלוא · מלא וא"ו ואל"ף : תבוא . מלא וא"ו ואל"ף כי לא נמנה ברים ס' תזריע עם החסרים : (יב) לכן בגללכם . חצי הספר בפסוקים :

ד (ב) והלכו גוים רבים . הוא"ו בגעיא בס"ס : ויורנו . בס"ס יש מאריך ביו"ד ובספרים אחרים אינגו : (ח) תאתה · האל"ף נחה:(י) ושכנת בשדה · ובירושלמי פ' לולב וערבה דרש רבי זיביי ושכנת בשדה ושכנתי בשדה ופי' בעל יפה מראה מהוס דלשון טלטול או גלות מיבעי ליה דלשון שכון לא יפול אלא על הדירה בשלוה והשקט דריש ביה ושכינתי בשדה שהשכינה כביכול גולה עמהם עכ"ל · אבל באגדת תילים מזמור י"א אמר ר' אלעזר ושכנתי כתיב שאע"פ שחרב שכינתי עומדת שם וכן בילמדנו פרשת נח וסוף פרשת וישלח ושכנתי בשדה ושכנתי כתיב בשדה שאעפ"י שאתה גולה בשדה שכינתי לא זזה ממך וכן בריקאנטי פרשת בראשית דף כ"ח וכדומה לזה ובספרים שלנו לא נמצא כזה :

ה (ג) ועמד ורעה . בנביאים עם פי' הרי"א כתוב ורעה והוא שבוש שזהו א' מן ט' ורעה בקריא ו' ביוד וג' שבין וכו' נמסר בתילים סי' כ"א : בעז . ב' חד חסר וחד מלא והמלא הוא בסוף משלי כך היא הגירסא הנכונה : (ד) אשור כי יבא · בספרים מדוייקים מלא וא"ו ואל"ף וכן ראוי ע"פ המסורת דפרשת בהעלותך : (יא) ומעוננים .בספרים כ"י המאריך בוא"ו לא בעי"ן :

ו (ב) מוסדי ארץ במקצת ספרים חסר וא"ו וכן מסורת עליו לית חסר :·(ג) הלאתיך . במקצת ספרים האל"ף בחירק וברובן של מדוייקים בצירי ואף רד"ק כ' ובשרשים הה"א בסגול והאל"ף בצירי: (ו) אכף . בפתח ועיין שרשים שרש כפה והגהת המדקדק שם : (ז) ברבבות . ע' ברים פר' לך לך על אברכה מברכיך : (י) האש בית רשע · חסר יו"ד ובמסורת ב' סתמין חד חסר וחד מלא והמלא הוא האיש כמוני יברח נחמיה ו' ועיין עוד מ"ש בשמואל ב' י"ד : (יג) חטאותיך · הספרים מתחלפים כי במקצתם בלא וא"ו ובמקצתם גם בלא יו"ד ובירמיה סי' ט"ו נכתב במסורת חטאותיך באל"ף ולא"ו ויו"ד : (יד) ותסג · בס"א כ"י ותשג בשי"ן שמאלית וגם בדפוס ישן מוניציאה יש הערה מחילוף זה ובשאר ספרים בסמ"ך וכן כתב רד"ק בשרש נשג שזה נכתב בסמך ואף הראב"ע כתב שהסמ"ך בשי"ן : (טו) תדרך זית · בס"א כ"י הרי"ש בקמץ חטוף וזו היא קריאת ב"נ אבל לב"א בחולם וכן במסורת ה' וחסרה בקריאה וסימן כ"מ · כל המקום : במתימו · אתה . על שאל וכולם בחולם וביאורם במסרה גדולה סוף פ' עקב וריש יהושע : ולא תשתה יין · כל יין רפי חוץ מזה שהוא דגש:

ז (א) אללי לי · ב' דין בטעם לעיל וחד בטעם לרע אם רשעתי אללי לי (איוב י'):לאכול בכורה· ספרים מדוייקים מלא וא"ו והוא חד מן י"ג לאכול מלא וסימן ביחזקאל ט"ז : (ב) יצודו חרם : בס"א כ"י התי"ת בקמץ ובשאר ספרים בצירי וכן במסורת סוף מלאכי ב' סוף פסוק ובמסרה והם אלה השנים דהכא ודהתם וגם הוא בצירי ברוב הספרים אע"פ שיש איזה ספר בסגול כן כתב רד"ק בשרשים יצודו חרם הוא בחמש נקודות ורב פעלים כתב יצודו חרם בב"נ ושארא בג"נ בכל ליסן וי"ס מצאתי בהם כל חרם בב"נ : (ג) השר שאל · מתחלפת שואל מלא וא"ו·(ה) אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף.בחגיגה ס"פ אין דורשין ספרי מאי דכתיב אל תאמינו ברע ואל תבטחו באלוף אם יאמר לך יצ"הר חטא והקב"ה מוחל לך אל תאמן בו וכו' אל תבטחו באלוף וכו' וכן מתורגם לא תהמנון ברחים ולא תתרחצון בקריב . אמנם בכל הספרים כתוב אל תבטחו בלא וא"ו ופסוק זה הוא א' מן כ"ג פסוקים דרישיהון וסופיהון אל אל וסי' נמסר בשמואל ב' סי' א' : חיקך : אין יו"ד בתר קו"ף : (ח) אל תשמחי איבתי · במקצת ספרים מלרע בפשטא א' לבד וכן ותרא איבתי שבסמוך ובספרים מדוייקים שניהם מלעיל בשני פשטין כמו שזכר רד"ק בפירוש ובמכלול דף ע"ו ובמסרה ב' וחסר ומלעיל ובענין : (י) ותרא . בכמה ספרי הדפוס וגם באיזה ספר כתיבת יד מלעיל הטעם בתי"ו ושגו ברואה כי נמסר עליו לית ומלרע וגם בספרים מדוייקים כ"י ובדפוס קדמון הטעם ברי"ש וכ"כ רד"ק בפי' והלוית חן פ' ט"ו מהשער רביעי כמו ירא סרעה . ותרא אשקלון זכריה ט' : ותכסה בושה · הבי"ת רפה ואינכאן דין מסיק כמ"ש בפ' עקב על אבניה ברזל: תראינה בה · נו"ן הרבות דגושה שלא כמנהג כי אין משפט נו"ן הנקבות להדגש לעולם אלא א"כ תהיה נו"ן הנקבה פעולה כגון יש פילגש יגיעני אבל נו"ן הרבות לעולם קלה כמו תראינה ירושלם (ישעיה ל"ג) וזולתו רד"ק בפירוש ומכלול דף כ"ד וקנ"ג וכן במסורת לית בדגש ובית בה דגושה כמ"ש במכלול דף ק"ו ועיין שופטים ה' על שעגינה : (יב) יום הוא ועדיך יבוא . חד מן י"ד דסבירין יבואו מסורת סוף פר' שמיני ויונתן שתרגם יתכנשין גלותא דמן אתור פרושי קא מפרש כי אורחיה בכמה דוכתי לפום מאי דסבירין : (יז) וירא ממך . חסר יו"ד פ"א הפעל ויו"ד האיתן נמסכת בגעיא רד"ק ובמסורה ויירא ה' ד' מלא וחד חסר נתם חסר וסימניהון בל' תרגום מסרתי בישעיה סי' נ"ט : (יט) יכבש · מתחלפת בין מלא לחסר בס' אחד כ"י מסור עליו לית וחסר : במצולות ים : בסמוך בשורק הצד"י ובמוכרת בחולם כמ"ש בפ' בשלח : כל חטאתם : במקצת ספרים כתוב חטאתם מלא אל"ף וא"ו ואולם כפי המסורת שנמסרו בפ' קרח ובישעיה כ"ח במ"ג כתיב באל"ף לבד : (כ) חסד לאברהם . חד מן א"ב ב' ב' לא נסבין וא"ו ברים תיובתא ומטעין בהון וסי' במסרה רבתא אות וא"ו · (א"ה אבל רש"י נתן טעם לשבח למה נאמר חסד בלא וא"ו ברים תיובתא)·ה' ירחמנו ויראה בעניינו לכלה הפשעים ולהתם חטאות ולכפר עונות ולהביא צדק עולמים במהרה בימינו אמן :

א נחום (א) ספר חזון : לרש"י חָזוֹן נקוד קמץ לפי שאינו דבוק ואינו דומה לחזון ישעיהו שנקוד חטף פתח וכן בס"א מס"ס נכתב בצדו ס"א חָזוֹן בקמץ ולרד"ק בשוא ופתח כי הוא סמוך כמו חזון ישעיהו ואף דברי הראב"ע מורין כן שכ' כי דבק הוא אע"פ שהוא תמיר ע"כ : וכל ספרים שלפני הם כדברי רד"ק והחכם אברבניל כתב וכפי הספרים המדוייקים אשר לנו נדקו דברי רש"י:האלקשי · בס"א כתיבת יד הא לקשי תרתין מלין ובשאר ספרים חדא מלה : (ג) וגדול כח · כתיב בו' אחר הדלי"ת וקרי בלא וא"ו בקמץ חטוף מפני המקף והוא מן מלין יתירין וא"ו ותטפין קמצין במסרה רבתא ועיין מ"ש בתילים סימן קמ"ה : בסופה : בס"א כ"י הסמ"ך זעירא וכן מסור עליו ואף ברים מסרה גדולה נמנה עם אותיות קטנות וכך מצאתי במקצת מסרת כ"י ועיין מ"ש בתילים כ"ז : (ט) מה תחשבון · בחילופים אשר אתנו בדפוס לב"א מה תחשבון בלא מקף ומלת מה בהאריך אם כן התי"ו רפה שאין כאן דחיק ולב"נ בלא מאריך ובמקף והתי"ו דגושה כדין דחיק ובחילופים כ"י מצאתי בהפך וכן הוא בכל הספרים במקף ובדגש ובס"א תְחַשְּׁבוּן וכמה נחשב הוא : (י) כי עד סירים . מלא דמלא ועיין ב"ר פ' כ"ו ויפה תואר שם סי' ו' ומתנות כהונה : וכסבאם · בקמץ חטוף : (יג) ומוסרתיך · הספרים חלוקים זה מזה במילוי וחיסור וא"ו בתר מ"ס ובתר רי"ש : (יד) קברך . ס"א כ"י מספרד נגרר הסגול שתחת הרי"ש ונשאר שוא והטעם בכ"ף ובכל שאר ספרים שלפני בסגול ומלעיל :

ב (א) לעבור בך . בכל הספרים יתיר וא"ו וקריאתו בקמץ חטוף מפני הסמיכות ותמיהא לי דלא חשיב ליה בעל המסורת בהדי אחריני ודיתירין וא"ו ותטפין קמצין ובנביאים אחרונים עם פירוש אברבניל נקוד לעבור בחולם וקרוב להיות שיהיה זה מ"ש במ"ג ד' מלא ופלוגתא · א"נ ר"ל שזה חלוק מן האחרים שהם בחולם וזה בקמץ חטוף ובמסורת כ"י ליכא מלת ופלוגתא והסימ' נמסר במ"ג כאן ובפ' בלק ויהושע ג' ויש לי עוד פי' אחר בזה וכתבתיהו ביהושע ג' ע"ש עד אשר תמו כל הגוי לעבר תרגמו מפס כי הוא המחובר שבכולן : (ד) מגן גבריהו · בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר בי"ת ומלא יו"ד אחר רי"ש ובמכלול יופי בא כנוי הנסתר בה"א וא"ו מונע בשורק והוא כמו גבוריו ותסרה יו"ד הרבוי מהמכתב ונשארה במבטא והצירי מורה עליה עכ"ל . והיא העתקת המכלול דף קנ"ז : מאדם · האל"ף בקמץ לבד והוא חטוף מפני דגשות הדל"ת : (ה) כלפידים · בכל ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים מלא דמלא וכן נכון עפ"ה כמ"ש בסוף פרשת יתגו : (ו) בהלכותם · בהליכתם ק' ובכתיב בלא יו"ד כן הוא במדוייקים ובחילופי מערבאי ומדינחאי יש

במקום

במקום הזה פיוט ואין לסמוך עליהם: ימהרו חומתה • לרש"י הה"א רפה במקום למ"ד כתחילתה וכ"כ מהתרגום ולרד"ק במפיק לכנוי הנקבה וכן נמצא בספרים שלנו: (ח) על לבבהן • במקצת ספרי הדפוס בי"ת ראשונה דגושה אבל בכל ספרים כתובי יד מדוייקים ודפוסים ראשונים שתיהן רפות: (יא) ופוק • בהרבה ספרים כתובי יד ודפוסים ישנים חסר יו"ד וכן מסורת עליה לית וחסר: (יב) ומרעה הוא לכפירים. באחד מספרי ספרד הקדמונים מצאתי בגליון הוא"ו ונראה שמי שהגיה כן סמך על מה שמצא בחילופים שלנו דלמערבאי כתוב מרעה ולמדנחאי ומרעה ואנו סומכים על מערבאי. אך אמנם בכל שאר הספרים כתיב ומרעה בוא"ו והסברא נותנת שהגירסא הפוכה בחילופים כמו שמצאתי פעמים רבות ובמקרא גדולה דפוס ויניציאה שנת רפ"ו משמע שהחילוף הוא דלמדנחאי כתיב הוא: (ד) מלאככה • במקצת ספרים כ"ף ראשונה בצירי ושנייה בסגול ומקצתן בספר ויש ספרים שתיהן בסגול וברוב המדוייקים שתיהן בצירי ורד"ק בפירוש ובמכלול דף קנ"ז ובשרשים שרש לאך כתב שכ"ף האחרונה בצירי והגיה עליו המדקדק שהיה לו לומר תחת שתי הכפין האחת היא תחת יו"ד סי' הנקבה כמו לכל עונכי והשנית מקום קמץ ובא קמץ קטן תחת קמץ גדול ע"כ: ג (ג) ומרכבה • בספרים שלנו המ"ם בסגול ובשרשים בפתח המ"ם כי כן נמצא במקצת ספרים המדוייקים אבל מצאנו במסרה כל לשון מרכבה בלשון יחיד בשלש נקודות כמו ויאסר יוסף מרכבתו • ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו חוץ מאחד במרכבת המשנה פרשת מקץ בחירק. וכל לשון רבים בפתח **מרכבות** פרעה • **מַרכבות** עמי נדיב ודומיהן: (ג) יכשלו. וכשלו ק': (ה) והראתי גוים מערך • בפתח הה"א שלא כמנהג שרשים: מערך • בכל ספרים מדוייקים וגם בדפוס קדמון העי"ן בשוא לבדו: (ז) שדדה: השי"ן בקמץ לבד והוא חטוף בעבור הדגש שאחריו רד"ק בפירוש ומכלול דף פ' וכן כתב החכם ר' יונה בספר הרקמה שהקמץ במקום שורק פירוש ג' נקודות: (ט) כוס עלמה. העי"ן בקמץ לבד והוא חטף וכמוהו ולאין אונים עצמה ירבה (ישעיה מ') כמו שכתבתי שם. ומגרים • באיזה ספר כתוב מגרים בלא וא"ו ובטלים הם לגבי אחרים שהם בוא"ו: (טו) התכבדי: כן הוא במאריך הה"א ובדגש בכ"ף ועיין מה שכתבתי בירמיה ב' על והתבונני: (יז) מנזריך. דגש הנו"ן לתפארת הקריאה רד"ק בפירוש ובמכלול שקל פעל: ונודד. במקצת ספרים הדל"ת בקמץ ורד"ק בפירוש ובשרשים כתב שהוא פתח במקצת הספרים ומקצתם קמץ והמסרה פליגין ביה: (יח) נמו • מלרע אעפ"י ששרשו נום: (יט) נחלה. החי"ת בשוא לבדו:

חבקוק א ראו בגוים והביטו. בס"ס הוא"ו בגעיא: (ו) משכנות. הטעם בנו"ן: (ח) וקלו • מלרע וכן וחדו מכלול דף קע"ה: מזאבי. מלעיל ודומה לו זאבי ערב לצפניה ג': ופשו • מלעיל: (י) ורזנים • בכמה ספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר הרי"ש וחפשתי במסורות ולא מצאתי מסרה מפורשת אך מצאתי בשופטים ה' על האזינו רזנים שנמסר כל קרי' חסר בר מן ג' בישעיה סי' מ' על הנותן רוזנים ובתילים ב' על ורוזנים נוסדו יחד ובמשלי ל"א על ולרוזנים אי שכר נמסר על כל א' מהם ג' מלא מכאן ראיה שזה דחבקוק חסר: (יב) אלהי קדשי לא נמות: זהו א' מן י"ח תקון סופרים והיה לו לומר תמות רש"י כאן ומכילתא ומדרש ילמדנו פ' בשלח ובספרי פ' בהעלתך ומסורת ובזכריה סי' ב' אכתוב באורך פי' תיקון סופרים בעזרת העוזר ע"ש: (יג) מראות רע. נודע לנו מפי המסורת כי זה מראות רע בלא בי"ת ושל ישעיה ל"ג מראות ברע וכן היא המסרה קדמאה דישעיהו מראות ברע תנייתא דתרי עשר מראות רע וחד פסוק סי' לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב רד"ק: בבלע. בבי"ת כבלע את הקדש סוף פרשה במדבר בכ"ף: (טו) העלה הראוי כמו **הֵעֲלָה** נרתיה ובאה המלה הזאת משונה בניקוד מהמנהג כי הה"א נקודה בצירי והעין ֲ בחטף פתח כמו שבא בשלמים למה העכרת (יהושע ז') רד"ק בפירוש ומכלול דף קנ"ו ושרשים ונמסר עליו לית דכותיה:

ב (ג) לא יאחר. רבים נבוכו במלה זו אם כתוב לא או ולא והספרים מתחלפים ומפי המסורת יש להכריע שכתוב לא בלא וא"ו שכן נמנתה המסרה קכ"ג פסוקים דאית בהון ב' ולא ואין זה במניינם ובכל ספרא דאנא משכח וא"ו מחיקנא לה: (ה) היין בגד. במקצת מדוייקים חסר וא"ו ויש להם על מה שיסמוכו כי במשלי כ"ב על ויסלף דברי בגד נמסר ב' חסר ואף במקרא כ"י נמסר ע"ז ב' חסר: (ז) ויקצו מזעזעיך. י"א שהוא מנחי הלמ"ד ה"א ושרשו קצה לדעתם אפשר שיהיה בלא מאריך כמו שנמצא במקצת ספרים בשני יודי"ן ורד"ק כ' בפי' ובמכלול ד' קכ"ט ובשרשים שרש יקץ שבא ביו"ד האית"ן לבד והיו"ד בו מועמדת בגעיא להורות על היו"ד פ"א הפעול כמו **וְיִגְעוּ** עמים בדי ריק (ירמיה נ"א) וכן הוא ברוב הספרים: (ח) ישלוך • בכמה ספרים כ"י מדוייקים השי"ן בקמץ והוא חטוף מפני דגשות הלמ"ד וכן נקדו ר' יוסף זאדק וכן בספר בעל הלשון ובס' בעל רב פעלים כמו שארי עמי יבזום (צפניה ב') חקת עולם תחגהו אבל רד"ק כתב שלות מגזרת שלל ומענייהו וכן **ישלוך** בשקל סבות **יסבוך**: (יג) וייגעו. בכל הספרים היו"ד במאריך ויש מהם ביו"ד אחת לבד ועל פי המסורת בשני יודי"ן ודירמיה נ"א ביו"ד אחד וכן כתב רד"ק: (טז) שתה גם אתה בכמה ספרי הדפוס מלעיל הטרחא באל"ף וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י ספרדים האמנם בספרים אחרים כ"י וגם בדפוסים קדמונים מלרע גם לא נמנה במסרה גדולה שלנו עם אותם שהם מלעיל ועיין מ"ש בקהלת ז' ושופטים י"א: (יח) ומורה שקר. הנוקד שקר בשש נקודות הוא מורה שקר:

ג (ד) קרנים מידו. במקרא גדולה נכתב בגדו יפה ומטעים ביה ופירושא דמילתא הוא דאיכא מאן דכתבי וקרנים בוא"ו וטעו הדא היא סברא דיליה והדין חילופא ודאי צריך עיונא ודקדוקא. וככל עיינין ודייקינן ואשכחנא ביה פלוגתא ביני רבוואתא וספרי וספריא וספרי דאגדתא כאגדת שמואל פ' ד' ושוחר טוב מזמור ע"ה הכי איתא רמה קרני בה' עשר קרנות הם קרנו של אברהם וכו' קרנו של יצחק וכו' קרנו של משה וכו' וקרנה של תורה ונגה כאור תהיה וקרנים מידו לו והכי איתא בילקוט בוא"ו ובאיכה רבתא באלפ"א בית"א תנינא בפסוק גדע בחרי אף כל קרן ישראל מייתי הך אגדתא והכא גרים קרנים בלא וא"ו וי"ת וזיקוקין וכפי הראב"ע ורש"י נמי כתיב בוא"ו וחזינא נמי בפיר' רש"י כ"י על הא דדריש רבא בפ"ק דפסחים למה צדיקים דומים בפני השכינה כנר בפני האבוקה דהכי כתיב וקרנים בוא"ו ובדפוסי עתיקא דאית ביה פי' הרי"א איתא בוא"ו אע"ג דלא משמע הכי מפי' הרי"א וגם כפי' רד"ק ושרשים ליתא והכי איתא בבעל הלשון ובמאיר נתיב ובכולהו נוסחי דספרד עתיקי ודוקני בלא וא"ו ולבתר עידן איתברר לי שפיר פירוקא דהאי מלתא ברחמי דשמיא בגו מסרא רבתא מאלפ"א בית"א מן תרתין תיבותא לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעים אינשי בהון דסבירין כו' ואיתנהו בלא וא"ו והדין חד מנייהו: עזה: עזו ק': (ה) ויצא • מלרע: (ו) ויתפצצו. הצד"י בשוא לבדו כפי דרכינו: (ח) מרכבתיך. בנביאים עם הרי"א כתוב ומרכבתיך בוא"ו בראשית סמנה וגם בדפוס ישן מויניציאה כתוב בגליון בוא"ו וזה טעות גמור הוא בלי ספק וגם המסורת אומרת מרכבתיך ב' חסר והאבדתי מרכבתיך מיכה ה' מרכבתיך ישועה ש"מ דזה וזה שוין: (יא) שמש ירח. חד מן אלפ"א בית"א מן ב' ב' לא נסבין וא"ו ומטעים בהון וסי' נמסר במס' רבתא: (יג) מחצת ראש. בא הרי"ש בדגש במלה זעירא בבא עליה מלה מלעיל מכלול ד' מ"ב: (יד) פרזו פרזיו ק': (טז) צללו. הלמ"ד בשוא לבדו כמנהגינו: (יז) ושדמות • בשי"ן ימנית: (יח) אעלוזה: עמ"ש בתילים סי' ס': (יט) ידרכני • במקצת ספרים מלא יו"ד בתר רי"ש וראיתי בספרים ספרדיים שבתחלה היו כתובים ביו"ד ואח"כ האריכו גגה של רי"ש ונשארה המלה חסר יו"ד:

צפניה א (ב) אסף אסף כל מעל פני האדמה. כן כתוב וכן נ"ל בשוחר טוב מזמור ל"ב: (ד) מן המקום הזה • בס"א כ"י עם פי' הרי"א כתוב המקום ההוא ובספרים אחרים הזה וכן תרגם יונתן מן אתרא הדין: את שאר. במקצת ספרים האל"ף בפתח ובס"ס בקמץ: את שם הכמרים • בנביאים עם פי' הרי"א כתוב ואת שם וכן בדפוס ישן מויניציאה נכתב בגליון ואת וכן בס"א כ"י כתוב עליו ואת בס"א והתרגום סיוע להם אך בכל שאר ספרים שלפני כתיב את בלא וא"ו: (ו) לא בקשו • בספרים כ"י הקו"ף רפה: (ח) ופקדתי על השרים • בנביאים עם פי' הרי"א כתוב על כל השרים וכל המוסיף גורע ויש להכריע זה ממה שכתוב במסורת אסתר ה' על נשאו על השרים ב' ופקדתי ע"כ. ר"ל שאין בכל המקרא רק אלו השנים שכתוב על השרים: (ט) הממלאים • קלה הלמ"ד ועיין מ"ש באיוב סי' ג': (יב) אחפש את ירושלם. בפסיקתא רבתי אמר ר' אחא לא תהא קורא אחפש בסמ"ך אלא בשי"ן אחפש אמר הקב"ה מוציא אני אותה לחירות כמה שכתבתי בתורה וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לחפשי ישלחנו ואני הייתי שני עיניהם של בני שנא' כי נסך ה' עליכם רוח תרדמה ויעצם את עיניכם מינו כדין יצאו לחפשי ע"כ והמדרש הוא על דרך אל תיקרי כדאמר איהו גופיה לא תהא קורא כו' ואין מקרא יוצא מידי פשוטו אבל יש להם רשות לחכמים ז"ל לדרוש המקראות בכל ענין שיכולים לדרשן וסמכו על מה שכתוב אחת דבר אלהים שתים זו שמענו מקרא א' יוצא למה טעמים וכן ר"ש הלא כה דברי כאש וכפטיש יפוצץ סלע ושבעים פנים לתורה כמבואר בכנה' פ' א' דיני ממונות ובדוכתי אחריני וכבר האריך בזה הענין הרב הגדול ר' יודא ליווא בכמ"ר בצלאל בס' באר הגולה שלו סוף באר שלישי ודי בזה לפי קצורנו בחיבור הזה וכי האי גוונא דרשו על דאגה בלב איש ישחנה כמ"ש במשלי י"ב ועל ותכסהו בשמיכה כמ"ש בשופטים ד' ועל פסוק שנין דא מן דא (דניאל ז') אל תקרי שנין אלא סכין כדאיתא בויקרא רבה פ' י"ג ופ' פקדת אהרן ותשקם רבה תעשרנה שהוא מענין עושר דרשוא בויקרא רבה סוף פ' ל"ד מענין עשרה שהוא שם מספר שאמרן שם שהוא עושה לכם א' לעשרה וכן אמרו במדרש חזית פ' אני לדודי אם זכיתם תעשירני לי עושר ואם לאו תעשרנה לי מעשר שתעשה לכם א' מעשרה עוד אמרו עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר ובשוחר טוב מזמור ע' וב"ר פ' כ"ג דרשו שני גוים בבטנך כמו שנואי גוים בבטנך ובמדרש ילמדנו בש"א כבשים שהם כובשים את העונות ויוה"כ בא ומכפר א"ל ב"ה אע"פ שכתוב בשי"ן אנו קוראים כבסים בסמ"ך שמכבסים עונותיהם של ישראל כשלג שנאמר כבסי מרעה לבך ירושלם ובירושלמי פרק אין מעמידין ומדרש חזית פסוק כי טובים דודיך כבשים ללבושך כבשים כתיב כלומר דקרי ביה כבשים בלא שבולת כילד בשעה שתלמידיך קטנים כבוש לפניהם ד"ת עוד אמרו בפ"ב דחגיגה אל תקרי כבשים אלא כבושים דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לבושך וב"ר ריש פ' צ"א דרשו וירא יעקב כי יש שבר במצרים לשון תקוה כמו אשרי שאל יעקב בעזרו שברו וגו' ובסיפא אמרינן התם בסוף פרשתא סי' ו' אל תהי קורא כי יש שבר אלא יש סבר וכן בזוהר פ' ויקהל דף קל"ח שברו על ה' אלהיו לא אמר תקותי ולא בטחונו אלא שברו אל תקרי שברו אלא סברו דיתא לגו לצדיק יא לתברא גרמייהו ולאתברא תבירו על תבירו ובלא על ה' אלהיו כד"א כי עליך הורגנו כל היום כי עליך נשאתי חרפה כגוונא דיעקב דכתיב וירא יעקב כי יש שבר במצרים דהא תבירו דגלותא חמא דהוה ליה במצרים ושוי תוקפיה בקב"ה ועיין עוד בילמדנו פרשת מקץ ובמדבר רבה פ' ט' ופ' ק' דסוטה כי תשטה אשתו כתיב בשי"ן לומר שאינה מזנה עד שיכנס בה שטות ובריש פרשת שלח לך פסוק שנים אנשים מרגלים חרש קרי ביה חרש פי' בשי"ן שמאלית ובמדרש חזית פסוק ישקני וזוהר פ' שמות דף י"ח שיר השירים שיר שאמרוהו שרים של מעלה ובפסוק משכני אחריך דריש לשון רש ומסכן ובשוחר טוב דרשו אליך ה' נפשי אשא מענין כי תשה ברעך משאת מאומה ובסוף מדרש חזית דריש הרי בשמים כמו **בַּשָּׁמַיִם** ואיכה רבתי פסוק בכה תבכה ותשא כל העדה כמד"א כי תשה ברעך ופ' נשקד עול פשעי שי"ן כתיב שקד הקב"ה איך להביא עלי את הרעה ובפרק היה קורא בפרש שדי אל תקרי בפרש בשי"ן אלא בפרס בשי"ן ימנית ובספרי פרשת האזינו יונק עם איש שיבה אל תקרי איש שיבה אלא איש ישיבה ראוים לישב בישיבה ובמ"ר פ' ט' דרש פסוק ויאהב אשה בנחל שורק מענין אילן סרק ואמרו מהו בנחל שורק שנעשה כאילן שאין עושה פירות בפ' י"ד דרשו ובמשמרות נטועים לשון שמירה א"ר ברכיה הכהן ב"ר אנו קוראים מסמרות ואיך כתיב אלא משמרות מה משמרות כהונה ולויה כ"ד אף ספרים כ"ד וכן נדרש בקהלת רבתי ובירושלמי פ' במה בהמה יוצאה ופ' חלק ובשמות רבה פ' ו' וקהלת רבתי וילמדנו פ' וזאת דרשו פסוק כי העשק יהולל חכם מלשון עסק ובשוחר טוב מזמור ט"ז שובע שמחות את פניך אל תיקרי שובע אלא שבע ובזוהר פ' פקודי דף רל"ז שתום העין כלא חד וכן בפרשת נשא דף קמ"ז ובפרשת וזאת הברכה ופ' אנו עוברים אל תיקרי מורשה אלא מאורסה ובמדרש רבתי ומדרש ילמדנו פ' נח דרשו ויהי כל הארץ שפה אחת כאילו כתיב שי"ן ימנית ועל משגיא לגוים כמ"ש באיוב י"ב ואשכחן נמי דמחלפו סמ"ך בשי"ן ימנית בחילוף זסשר"ץ כי הא דאמרינן בירושלמי פרק חלק בעניינא דאחז ובויקרא רבה פ' ל"ו בפסוק אל מסלת שדה כובס אל תהי קורא כובס אלא כובש שהיה כובש פניו ובורח ממנו הא כיצד בשעה שהיה הנביא בא לקנטרו היה בורח למקום טומאה וכובש את פניו במקום טומאה עיין יפה מראה שם סי' ד' ומחלפי נמי טי"ת בתי"ו בחילוף דטלנ"ת במדרש רבתי סוף פרשת במדבר דדרשי קרא דכתיב ותהלתי אחטם לך כאילו כתיב אחתם בתי"ו שיבא קץ גאולה כחתום כלו' אסיר ואפתח החותם כמו ודשנו שר"ל הסרת הדשן וכב"ר פ' צ"ט סי' ז' דרשו כלי חמס מכרתיהם מגורותיהם בחילוף גיכ"ק והכ"ף במקום גימ"ל כמו ויסכרו מעינות וכנה אשר נטעה ובמדבר רבה פ' ז' דרשו ובבקר זרעך תפריחי (ישעיה י"ז) כמו תפריגי בחילוף חי"ת בגימ"ל תרגום לא נמר לא פרג ובמדרש ופסחתי עליכם אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי אל תקרי אבר פסח אלא אבר פסע ובילמדנו פ' יתרו ויחד יתרו אל תיקרי ויחד אלא ויהד שנעשה יהודי ובמ"ר פ"י כדרש למוהל כמו כמוהל בחילוף דטלנ"ת ובפ' י"ג כף אחת זו ברכתו של זבולן שברכו אביו זבולון לחוף ימים ישכן ואין כף אלא **חף** כמה דתימא נהרות ימחאו כף ובפ' י"ט ויחנו בנחל זרד שלא היה הנחל אלא מלא זרת ולא יכלו לעברו קא דריש זרד בחילוף דלי"ת בתי"ו באותיות דטלנ"ת ובמדרש חזית פסוק צוארך כמגדל השן משא חדרך זכריה ט' זה מלך המשיח שעתיד להדריך כל באי עולם בתשובה לפני הקב"ה דדריש חדרך לשון הדרכה בחילוף חי"ת בה"א כמשפט אהח"ע ובפסוק שררך אגן הסהר אדרא דאזכרה אבון בר חסדאי אמר אית אתריין דקריין וצווחין לזהרה סהרה בחילוף זסשר"ץ ובפסוק איכה יעיב באפו ה' את בת ציון דרשו איך חייב ה' ברוגזיה ית בת ציון אית אתרא דצווחין לחייבא עייבא בחילוף אהח"ע והתם נמי איכא דדריש ליה איך כייב ה' ברוגזיה אית אתרא דצווחין לכיבא עייבא ובפרקי ר"א אל תקרי וישקהו אלא וישכהו בחלוף גיכ"ק ובריש פ' אין מעמידין אל תקרי בהדרת קדש אלא בחדרת קדש ובשבת פ' ב"מ אל תקרי בכלה אלא בחלה ובירושלמי פ"ק דפאה כבד את ה' מהונך ממה שחננך וכן הוא בילקוט משלי ג' בשם פסיקתא וזוהר פ' יתרו דף נ"ג ובפסיקתא סוף פר' כי תבוא אל תיקרי והשיגוך אלא והסיגוך בחילוף זסשר"ץ ובפ"ג דקדושין הנקי תנקו ובפ' כיצד מעברין רוכבי אתונות צחורות שעושין אותה כצהרים ועיין עוד מ"ש במלאכי ב' על ומה האחד מבקש וד"ה ב' ל"ג על ויעתר לו וקהלת ח' על ועז פניו ישנא: (טו) יום שאה ומשואה. במדוייקים שאה חסר וא"ו אחר שי"ן ומשואה מלא: (יז) והצרתי • בספרי הדפוס וגם בס"ס מדוייקים כ"י מלעיל הטעם ברי"ש וכ"כ בהמסרה שאמרה והצרתי ב' וחסר והצרתי להם למען ימצאו (ירמיה י') והצרתי לאדם ולא אמרה מענין מלעיל ומלרע כלום אבל במקצת ספרים כ"י זה של צפניה מלרע ונמסר עליו לית מלרע וזהו גם דעת רד"ק שכתב בפי' ובשרשים שרש צר והצרתי לאדם מלרע והצרתי להם מלעיל:

ב (א) וקושו. במקצת ספרים השי"ן רפה ורד"ק כתב שהיא דגושה לחסרון הכפל כמו סבו את העיר יהושע ו' וכן הוא בס"ס: (ג) פעלו • במ"ג יש שוא תחת הלמ"ד והוא טעות המדפיס: (ו) והיתה חבל: בס"ס הוא"ו בגעיא: (ז) שבותם • שביתם ק': (ט) יבזום. בכל ספרים כ"י מדוייקים הבי"ת בקמץ חטוף מפני דגשות הזיי"ן ששרשו בזז וכן כתב הראב"ע בפי' ורד"ק במכלול דף קפ"א ועיין חבקוק ב': ויתר גוי. ביו"ד א' לבד והיא יו"ד השרש ויו"ד הכנוי נפלה מהמכתב ונשארה במבטא רד"ק: (יד) קאת. בכמה ספרי הדפוס האל"ף בפתח ובכן גליון א' מס"ס נכתב עליו כהללו **קָאַת** אך בכל ספרים כ"י שבידי ודפוסים ראשונים בקמץ: כי ארזה • ה"א הכנוי רפה והית' ראוי במפיק רד"ק בפי' ומכלול דף ל"ב ושרשים: (טו) העליזה • בכמה ספרי הדפוס וגם במקצת ספרים כ"י מלעיל בשני טעמין ובכמה ספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת ספרי הדפוס מלרע בטעם האחרון בלבד ובחילופי ב"א וב"נ שלפנינו בדפוס נראה שהספרים שביניהם הוא במאריך הה"א אבל בחלופים כ"י ראיתי שהספרים הוא אם הה"א נקודה בפתח או בקמץ ולב"א בקמץ וכן בס' א' מצאתיהו בפתח כב"נ ובכל שאר ספרים בקמץ:

ג (ד) פחזים. בדפוס ישן ובספרים כ"י חסר וא"ו: (ה) לא נעדר: כתב רב פעלים עד א' לא נעדר (שמואל ב' י"ז) המסורת עליו לית זקף קמץ ומסרה אחרת מצאתי עליו ב' זקפין קמצין משפטו יתן לאור לא נעדר ודין עכ"ל • וכן הוא קמץ בכל הספרים: (ז) אך תיראי: מלא יו"ד ועיין מ"ש בישעיה ס': תקחי מוסר. כ"כ תקחו בכל ספרים שלנו וכן צריך להגיה בחילופים למערבאי ומה דתרגם המתרגם תקבלין אולפן נראה שהוא כמו שכתוב למדנחאי וכן בחילופים למען תקחו כתיב תקחי קרי: מעונה. במפיק הה"א: (ח) לכן חכו לי • י' ע"ב במקרא גדולה על פסוק זה ר"ל שהוא חד מן פסוקים בקריא דאית בהון אלפ"א בית"א והדין יתר עליהן אותיות כפולות מנצפ"ך: לקבצי. הקו"ף נקרא בקמץ חטף רד"ק: (ט) אהפך • בכל ספרים כ"י וגם במקצת דפוסים אין מאריך באל"ף: (יא) מכל עלילתיך • ובספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן חסר וא"ו אחר למ"ד ובאחד מהם נמסר לית וחסר וא"ו יש ספרים שכתוב מכל בקמץ ובמקף וכס המעט מכל שאר ספרים שכתוב מכל בחולם: ולא תוספי • יש בספרים תוסיפי: (יד) ועלזי. העי"ן בקמץ לבד והוא חטוף: (טו) לא תיראי רע. בדפוס ישן ובמקצת ספרים מדוייקים כ"י מלא יו"ד ובמאריך ויש ספרים בלא מאריך וכן ת"י לא תדחלין ואף הראב"ע פי' לא תירא עוד מהאויב ודברי רד"ק מראין כי הוא מן ראה וכ"כ הריא"ם שהוא בענין לא תוסיפון לראותם עוד עד עולם:

חגי א (א) בשנת שתים לדריוש · כל דריוש דחגי זכריה ודניאל ועזרא הדל"ת בקמץ ובמאריך במקצת ספרים ובמקצתם בקמץ ובלא מאריך וי"ם בפתח ועיין מ"ש בדניאל ריש סי' ו' : (ה) על דרכיכם · בספרים כ"י הכ"ף רפה וכן תברו שבסמוך : (ח) ואכבד* · ואכבדה קרי ובבבלי ספ"ק דיומא נ"ש דמתוסר ה"א אלו ה' דברים שיש בין מקדש ראשון למקדש שני ותשיב להו התם ובמ"ר פ' ט"ו ומדרש חזית אם תומה היא ובירושלמי פ' ב' דתענית והחילופים שבין אלו המדרשים כתבן בעל יפה מראה שם בתענית ואות ה"א שנחסרה כאן נתמלאה בפסוק למען ה ר א ו ת כ ה ה ב א ת ה ה נ ה יחזקאל מ' שהראה הקב"ה ליחזקאל צורת הבית שראוי להיות לעתיד לבא וכל ה' דברים הללו יחזרו למקומן ועיין בחיי פרשה ויגש ואגב שיטפא אומר שרש"י ז"ל פירש ביומא דרוח הקודש לא שרתה בנביאים משנת שתים לדריוש המלך ואילך וכתוב בס' צמח דוד שחיבר הר"ר דוד גאנז שיש בגירסא זו טעות סופר וצ"ל משנת ארבע לדריוש המלך היה דבר ה' אל זכריה וגו' : (יא) התירוש . י"ס חסר וא"ו : (יב) כאשר שלחו · י' דמטעים דסבירין אשר וסי' נמסר במ"ג (יונה א') : (יד) ואת רוח כל · הוא"ו בגעיא בס"ס :

ב (ג) בכבודו · ברוב ספרים מדוייקים וישנים מלא וא"ו : (ח) לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות · ראיתי מי שנסתפק בפסוק זה אם כתיב נאם או א מ ר כי בברייתא השנוייה בשני מאבות בפ' קנין תורה קתני א מ ר והכי איתא בשילהי פ' עשרה יוחסין ובסנהדרין פ' חלק ובילקוט אך יש להתיר ספק זה ממה שראינו במסרה גדולה כ"ז נאם ה' צבאות וזה א' מהם והואיל שבאה להעיד על ככה ודאי דיפה כוונה ודקדקה בדבר אל נכון : (יד) העם הזה · בספרים כ"י וגם בדפוס קדמון המאריך בה"א לא בעי"ן וכן הגוי · ברוב המדוייקים אין מאריך במלת וכן : (טז) לחשף · החי"ת בשוא לבדו בספרים כ"י ואף בכמה דפוסים ודומה לו ו ל ח ש ף מים מגבא (ישעיה ל') : (כ) ויהי דבר ה' שנית . יש פסיק בין השם לשנית כמ"ש (בישעיה י"א) : (כא) אמר אל זרבבל פחת יהודה . זה לבדו הטעם בפ"א וכן כתוב במכלול דף רמ"ג ובשרשים שרש פחה ובא אחד מלעיל אמר אל זרבבל פחת יהודה ע"כ ותימא על המכלול יופי שכתב בריש ספרא פחת מלרע כמשפט וכן פחת יהודה שבאמר נא משמע מדבריו שפחת יהודה הקודם לו בפסוק ויער ה' הוא מלעיל וכן כתב עליו במקומו בפירוש ובכל הספרים הוא מלרע כמו שנראה מפורש מדברי רד"ק דלעיל ובלוית חן פרק י"ז מהשער השמיני כתוב ובסמוך כלו פתוח ומלרע פחת יהודה ומלעיל אמר נא אל זרבבל בן שאלתיאל פחת יהודה ע"כ : וגם זה שבוש כי הוא מלרע צריך להגיה אמר אל זרבבל פ ח ת יהודה ובספרי ספרד פחת יהודה במירכא טפחא ובלא מקף ביניהם ובקצת ספרים פחת יהודה במקף ובמאריך בפ"א ולענין המאריך אם עושה מלעיל בטחתי בחסד אלהים לחוות דעי במאמר בפני עצמו כי הוא ארוך במקומו :

זכריה א (א) בשנת שתים לדריוש . עיין מ"ש בריש חגי : בן עדו . בס"א כ"י ע ד ו א בוא"ו והאל"ף ואין כן בשאר ספרים וכן דינו מכח המסורת להיות בוא"ו : (ד) שובו נא מדרכיכם . הכ"ף רפה בספרים כ"י : ומעלליכם · יתיר יו"ד קדמאה ומאן דגריס וממעליליכם משתבש : (ה) אבותיכם איה הם · בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן נמנה במסורת הושע סי' ט' עם ג' מלאים בסיפרא : והנבאים · בכמה ספרים כ"י מצאתי שבתחלה היה כתוב והנביאים מלא דמלא ואח"כ נגררה יו"ד קדמאה : (ו) וישובו ויאמרו : בספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים בטעם רביע לא זקף קטן . כאשר זמם ה' צבאות . עיין מ"ש בפרשת שופטים סי' י"ט אצל ועשיתם לו כאשר זמם : (ח) שרקים . במקצת ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוסים קדמונים בשי"ן שמאלית וכן משמע מהשרשים שהביא בתחלה שרש שרק בשי"ן ימנית ואח"כ שרש אחר כולם בשי"ן שמאלית וזה בתוכה וכ"כ הראב"ע שהוא מגזרת שורקה ולזה הסכים בעל מאיר נתיב : (טז) שבתי לירושלם ברחמים · בס"ס כן כתיב בגעיא בבי"ת : וקוה : וקו ק' : (יז) ונחם · פתח וע' מ"ש ביואל ב' :

ב (ג) חרשים . אין בחי"ת מאריך : (ד) לזרותם . אין מאריך בזי"ן : (ו) כמה רחבה וכמה ארכה בס"ס יש מקף בין כמה רחבה ובכל ספרים כתובי יד וגם במקצת דפוסים ישנים הטעם במ"ס ועיין מ"ש בתילים סי' ע"ת : (ח) אל"ו · אליו קרי . (ט) אהיה לה . במאריך ולכבוד א ה י ה בלא מאריך בהאל"ף כן הוא במקצת ספרים כתובי יד וגם בדפוס קדמון : (י) כארבע · בכ"ף והוא חד מן ד' בקריאה וסימנהון במלכים א' כ"ג במ"ג והכי איתמר בהדיא בפ"ק דתעניות תאנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר וכו' אלא רוחות מ"ל דלא מיעצרי אמר ריב"ל דאמר קרא כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם מאי קאמר קב"ה לישראל אילימא ה"ק דבדרתינכו בד' רוחי דעלמא האי כארבע בארבע מיבעי ליה אלא ה"ק כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל וזהו מ"ש קטיעא בר שלום לההוא קיסר בפ"ק דעכו"ם ובמכילתא סוף פרשת בשלח ר"א המודעי אומר כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בניך שאתה עתיד לפזרן תחת רוחות השמים שנאמר כי כארבע רוחות השמים וגו' רשע זה בא לכלן מתחת כנפיך ס"ת שנתת להם מי יקרא בו ע"כ . ולכאורה נראה שזה המדרש קורא כארבע בבי"ת ומ"מ על המסורת יש לסמוך וכ"ש דגמרתנו נמי הכי ס"ל והכי איתמר בהדיא בזוהר פ' שמות דף ה' בארבע לא נאמר אלא כארבע כמה דא"א לעלמא בלא ד' רוחות כך א"א לעלמא בלא ישראל והאפודי בפ' י"ד מספרו מנה זה עם אחרים שבאה הכ"ף תמורת הבי"ת כמו שכתבתי ביחזקאל ט"ז אצל וכ ד מ י בניך : (יא) יושבת בת בבל · בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן יפה לעשות כי לא בא במנין החסרים במסורת בסוף פ' מצורע ובירמיה סי' מ"ח : (יב) נוגע בבבת עינו · זהו אחד מן י"ח מלין תקון סופרים ומקצתם הובאו במכילתא בפיסקא וברוב גאונך ובספרי פ' בהעלותך בפיסקא ויהי בנסע הארן וכולהו מייתי להו במדרש ילמדנו פ' בשלח ומסורת ריש סדר במדבר ותילים סי' ק"ו ואלו הן בבת עינו · ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו (מלאכי א') כי מקללים להם בניו (שמואל א' ג') ואהיה עלי למשא (איוב ז') קדושי לא נמות (חבקוק א') המיר כבודו בלא יועיל (ירמיה ב') וימירו את כבודם בתבנית שור (תילים ק"ו) כבודם בקלון אמיר (הושע ד') וירשיעו את איוב (איוב ל"ב) ואברהם עודנו עומד על ה' (פ' וירא) ואל אראה ברעתי (פ' בהעלתך) אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו (שם) איש לאהליו ישראל (ש"ב כ') גבי שבע בן בכרי לאהליך ישראל (מ"א י"ב) איש לאהליך ישראל (ד"ה ב' י') כן נראה להגיה וכמו שמצאתי במסרה כ"י דאי לאו הכי בציר מינייהו תרתי · ותשוח עלי נפשי (איכה ג') אולי יראה ה' בעיני (ש"ב ט"ז) והנה שולחים את הזמורה אל אפם (יחזקאל ח') ע"כ · ובפי' תקון סופרים יש מי שכתב שאנשי כנסת הגדולה תקנו ושינו הדבור ממה שהיה כתוב בתחלה ולכאורה כן יראה ממדרש ילמדנו וכ"כ ר' נתן בעל הערוך בערך כבד בענין תקון סופרים שבספרים הראשונים היה כתוב בבבת עיני וכן משמע ממדרש רבה ריש סדר בא אל פרעה דאיתא התם רבי יהושע אומר תקון סופרים הוא עיני כתיב וכן בפ' משפטים פ' ל' חביבין ישראל בבת העין העליונה שנא' כי הנוגע בכם נגע בבבת עינו אלו הסופרים והחכמים שתקנו הסייג הזה ופירוש זה הביאו בעל מתנות כהונה בב"ר פ' מ"ט וגם בבמדבר רבה פ' כ' אמר הקב"ה לבלעם הרשע אני כתבתי על ישראל כי הנוגע בכם נגע בבבת עינו ואתה הולך ליגע בהם ולקללם תצא עינו שנא' שתם העי"ן ופירוש בעל מ"כ בבת עינו דריש הקרי עינו על הנוגע עצמו כלומר שיסתם עינו ואין פי' זה נכון בעיני המפרשים כי חלילה לנו להאמין שהסופרים יוסיפו או יגרעו או ישנו אפילו אות אחת ממה שכתוב בתורה ואדרבה תיקון כסילים יקרא וחס ליה לזרעה דאברהם למעבד הכי עוד כ' בעל העקרים שאין אדם בעולם שיזייף ס' שיאמר אני זייפתי או תקנתי כך וכך ואיך יאמרו הם תיקון סופרים הוא זה ואולם עיקר הפירוש כמ"ש הרשב"א שהסופרים והחכמים דקדקו ומצאו לפי ענין כל א' וא' מן הכתובים ההם שעיקר הכוונה לא היתה כמו שנר' מן המכתב בספר אלא לד כונה אחרת ולא היה לו לכתוב כן אלא כן אלא שכינה הכתוב ולא קראוה תקון סופרים אלא שהם דקדקו ופירשו שהם כינויים והכתוב עצמו כינה כן וכ"כ בעל הליכות עולם והרב המזרחי ובעל יפה תואר פ' וירא ומחברים אחרים זולתם והוא קרוב למה שכתב בעל העיקרים במאמר ג' פ' כ"ב וזה היא באמת כוונת מדרש ילמדנו שכן אמר נוגע בבבת עינו עיני היה לו לומר אלא שכינהו הכתוב כביכול כלפי מעלה וסוף המאמר מוכיח ג"כ בתחלתו באמרו אלא שכינו פסוקים אלו אנשי כנסת הגדולה ולכך נקראו סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה ודורשין אותן הרי מבואר שהחכמים והסופרים דקדקו ופירשו שהכתוב מדבר דרך כינוי ויש להם כח לפרש כן כמו שנמסרה התורה לחכמים לדרוש כפי חכמתם וקבלתם אבל לא להוסיף או לגרוע אפי' אות אחת ועיין עוד מ"ש המזרחי בפ' בהעלתך אצל ואל אראה ברעתי בשם ס' ישן גם זה מצאתי בס' כללי הגמרא שחיבר מוהר"ר יוסף קארו סמוך להליכות עולם זה לשונו והא דאמרינן תיקון סופרים וכו' הר' יהודה ז"ל כתב ר"ל שנכתב בתורה על דרך תקון סופרים שתוקנים מה שכותבים שיהיה דרך כבוד שעל דרך משל דוד המלך יצוה לסופר מכיר שיכתוב שדוד מצוה לפלוני שיעשה כך וכו' הנה הסופר יתקן ל' הכתוב כשיאמר המלך דוד יעשה לפלוני עכ"ל . ובמסורת פ' משפטים נמ' סי' מן ט' עינו ותד ועינו וא' מהם הוא נגע בבבת עינו ומה שחסרתי כאן לבאר עיקר כוונת הכתובים אמלא על כל א' וא' במקומו כיד ה' אלהי עלי אבל קבצתי אותה כאן כדי שיהיו כולם מצוים במקום א' למי שירצה לראותם : (יג) והיו שלל לעבדיהם במקצת מקראות הדפוס מקרוב באו אל הדפוס כתב לעבדיהם העי"ן בחולם וטעות נפל בהם וצריך להניף יד עליהם ולתקנם בפתח העין וכן פירשו כן המפרשים : (יד) רני · הרי"ש בקמץ לבד והוא חטוף מפני דגשות הנו"ן :

ג (ח) שמע נא :בגעיא: (י) תקראו איש לרעהו . בדפוסים אחרונים כ' א ל רעהו אבל בדפוסים ראשונים ובכל ספרד ושאר ארצות כ"י כתוב ל ר ע ה ו ואין לפקפק בזה דקא שכיחן ספרי טפי מן ד' מאה שנין דהכי איתנהו ולי' בהון פלוגתא וחזינא מי בספרי דר' מנחם דכ' הכין בכל ספרי ספרד ל ר ע ה ו :

ד (ב) ויאמ' · ויאמר קרי עיין במסו' נחמי' ה' : וגלה · הה"א במפיק לכנוי הנקב' או לתפאר' כמ"ש רד"ק בפי' ובמכלול ד' רכ"א וכמ"ש ביחזקאל כ"ב ובויקר' רבה סוף פ' ל"ב דרשי לי' מל' גולה כחולם ומל' גאולה כמ"ש בישעיה מ"ג ואין זה מהתימא מהטעם שאכתוב במלאכי בס"ד : (ג) מימין הגלה . לא מפיק ה"א : (ז) למישר · במ"א כ' נמ' סי' מן המלאים וא"ו ואין זה ביניהם וכן מלאתיו חסר במקצת המדוייקים : את האבן הראשה · לא מפיק ה"א מסורת הגדול : (ט) ידי זרבבל יסדו הבית הזה · בדפוס ישן כתוב א ת הבית הזה והוא לבדו נשאר : (י) כי מי בז · ההבדל בין נחי העי"ן והכפולים הוא כי בנחי העי"ן פ"א הפעל קמוצה להורות על הנח והכפולים פ"א הפעל פתוחה והמשל כי אם תם הכסף ותם השמש פתוחים וקם העם וישב קמוצים וכן בכל חלקי העוברים ומפני שמצאנו כי מי בז ליום קטנות פתוח שפטנו שהוא מן הכפולים וכו' וטעה ר' דוד קמחי שאמר כי בז פתוח שלא כמשפט כ"כ האפודי בפ' כ"ה : (יב) מה"שתי · השי"ן נחה בהשמ"ד עליו מ ה ונקראו שתי מלות במלה אחת מכלול דף קנ"א ורב פעלים במספר שה"ם ובקצת ספרד אין מקף בין שתי המלות והשי"ן דגושה ובאחד מהם מצאתי שנכתב בלדו מתחלפת מה־שתי רפי : שבלי · לית חטף פתח המריקים . כן כתוב :

ה (יא) לבנות לה בית חד מן ג' דלא מפקין ה"א בקריאה וסימנהון במסורת הכא וברות ולכן בי"ת ב י " ת רפוים שאין כאן דין דחוק כמ"ש ברות ובמקומות אחרים ועיין סוף מטות : מכנתה · בס"א כ"י הכ"ף בחולם עם וא"ו ובמקצת ספרים בוא"ו שרוקה וברוב המדוייקים בשלש נקודו' :

ו (ג) ובמרכבה השלישית . לפי המסרה דפ' שלח לך ראוי להיות חסר יו"ד קדמאה וכן הוא בספרים מדוייקים · ובמרכבה הרביעית. במקצת מדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן משמע ממסורת דסו' יחזק' : (ה) אלה ד' רוחות · בס"א כ"י נמחקה הוא"ו תניינא ומסור עליו כ"כ ובמסרה רבתא אלה ד' רוחות פליג ובספרים מלא דמלא : (ז) ויאמר לכו התהלכו. י"ב דסבירין ויאמרו ועיין מ"ש בסוף מטות : (ח) ראה היוצאים . במקצת ספרים חסר וא"ו אמנם במסו' יחזק' סי' י"ד חשיב לי' במנין המלאי' : (י) ומאת טוביה · מי שהדפיס מאת ט ו ב י ה ו חטא שגרע וא"ו בתחלת תיבת ו מ א ת והוסיף בסוף תיבת ט ו ב י ה וראוי הוא לנגידה כי בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים כתוב ומאת ט ו ב י ה וכן נזכר לקמן לחלם ו ל ט ו ב י ה : (יא) ועשית · לב"נ מלרע הסופר בתי"ו ולב"א מלעיל הסופר בשי"ן וכמוהו אני קורא רד"ק בפי' ומכלול דף ז' : (יד) לחלם · בס"א כ"י מצאתי החי"ת בסגול וכ"כ רב פעלים י"ס בב"ג בג"נ אכן במכלול נמנה עם הדומים שפ"א הפועל שלהם בצירי :

ז (א) לדריוש המלך : כן כתיב : בכסלו · איכא מאן דכתיב בכסליו מלא יו"ד ובטיל ברובא דספרי דכתיבין חסר יו"ד : (ו) השתים · יש ספרים מלא וא"ו : (י) סביבתיה · בס"ס המדוייקים ואף בדפוסים ישנים חסר וא"ו בתר בי"ת : (י) ורעת איש אחיו . כן כתיב א י ש א ח י ו בלא מלת את באמצע וכן נראה מפי' רד"ק : (יד) ואסערם · האל"ף בצירי והסמ"ך בקמץ והעי"ן בחטף פתח כן כתב רד"ק בפי' ובמכלול דף ש"ט ור' אליה הלוי בס' הרכבה :

ח (א) ויהי דבר ה' צבאות לאמור · במקצת ספרים ישנים כתובי יד כתוב א ל י לאמר וכן נראה מהתרגום ע מ י למימ' אבל רד"ק כת' שהוא כמו אלי לאמר ובמסור' לית כותיה חסר אלי וגם בספר כ"י שהיה כתוב בו בתחלה מלת אלי נגררה אח"כ והתרגום אפשר שהוא לפירוש : (יג) אל תיראו תחזקנה ידיכם · התי"ת בחטף סגול כמו הראשון שלמעלה ובס"א כ"י ישן מצאתי זה השני בשוא לבדו : (טז) אמת ומשפט שלום · השמ"ז ריש ובמשניות שכתוב בהם בסוף פ"ק דאבות ו ש ל ו ם בוא"ו מוטעים וכן דרשו רבותינו בפ"ק דסנהדרין בבבלי ובירושלמי איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה ביצוע : (יט) ולמעדי' . בס"ס כ"י ובדפוסים ישנים יש מאריך בוא"ו לא כמ"ס : (כא) והלכו . בס"ס הוא"ו בגעיא :

ט (ב) תגבל בה · הבי"ת בקמץ לבדו והוא חטוף מפני המקף וכן ו ת צ ב ר כסף שבסמוך : כי חכמה מאד · החי"ת בקמץ רחב כי הוא פעל עבר לנקבה ובמקצת מדוייקים יש מאריך בחי"ת וזהו מה שנכתב עליו לית געיא : (ד) הנה אדני . בשם אל"ף דל"ת : (ה) תרא · מלרע הטעם ברי"ש רד"ק בפירוש ומכלול דף קס"ו וכן בספרי ספרד : הוביש מבטה · המ"ס בסגול מסורת ורד"ק : (ט) גילי מאד · מלרע וכן במסורת לית בטעם מלרע וכ"כ רד"ק בחיבורו וכן בספרי ספרד : ועל עיר בן אתנות · זוהר פ' בלק דף ר"ו אתנת כתיב ודריש ליה התם לפום ארחי ובספרי דילן מלא וא"ו תניינא : (י) ומשלו · קריאת המ"ס בקמץ חטוף : מים עד ים · בנביאים עם פי' הרי"א כתוב ו ע ד י ם וטעות הוא מכמה טעמים חדא דבפ' משפטים נמסר סי' מן כל ועד ים שבמקרא ואין זה בתוכם ועוד דבפ' לך לך ובמסרה גדול' נמ' סי' ג' פ' דאית בהון ועד עד ואין פסוק זה עמהם וכן מצינו בספר תילים מזמור ע"ב שאמר דוד ברס"ק בסגנון זה אתגרו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ וגם בעמוס ח' כתיב ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח : (טו) ושתו והמו · בס"א כ"י כתוב ו ה מ ו בוא"ו וכן הוא כפי' רד"ק ובמכלל יופי ובנביאים עם פי' הרי"א כפ' ובפי' ובמאיר נתיב ועיין מ"ש בתילים מזמור מ"ו ולבי מגמגם בזה מפני רבוי הספרים הכתובים ה מ ו בלא וא"ו גם לא נמנה במסורת עם כ"ב זוגין יחידאין כ' מלין נסבין וא"ו ולית להון זוגא : (טז) והושיעם . הוא"ו בגעיא בס"ס ובלא מאריך בה"א : מתנוססות . בס"ס המאריך במ"ס לא בנו"ן : (יז) בתולות · עיין מ"ש במגילת אסתר סימן ב' :

י (ג) ושם אותם : זהו א' מן השנים מלאים וא"ו בתרי עשר : (ט) ואזרעם . אין ברי"ש מאריך : (יא) מצולות יאר . במסרה גדולה דילן הכי נמסר יאור היאור ו' מלאים וסי' נמסר בס' מקץ והתם נמסר יאר היאר כל אורייתא חסר וכל נביאים וכתובים דכוותא חסר בר מן ו' ע"כ ותו לא והעיקר חסר וגם בס"א כ"י נמסר היאר כל לישנא חסר במ"ו מלא ע"כ . ותפשתי עד מקום שידי הגיעה ולא זכיתי למצוא בשום מקום פרטן מאלה הששה מלאים גם כי אמרתי ללקטן אחד לא' מתוך הכתובים כדי למצוא חשבונ' ולא עשיתי מאומה מפני החילופים שנפלו בספרים ומי יוכל לתקן את אשר עותו כותבי הספרים ומי יודע להבחין איזה יכשר הזה או זה נקיטנא מיהא ד' מלאים דלא חזינא להו פלוגתא בספרי דייקי ואלו הן ערות על י א ו ר על פי י א ו ר וכל מזרעי י א ו ר (ישעיה יט) ובסי' כ"ג קציר י א ו ר תבואתה כי פליגי ספרי בפסוק כל משליכי ב י א ו ר (שם סי' י"ט) ובעמוס ח' נשקעה כיאור מצרים וכאן בזכריה ואת חשבתי לעשות מלא כל משליכי ב י א ו ר דסמיך ליה לתלתא אחריני מלאים וגם הסוה דעמוס משום דבתרווייהו נמסר במ"ג ו' מלא טוב וסלת ה' יורנו איזה הדרך ישכון אור יעבר על פשע ותמחה אשם ותשליך במצולות ים כל חטאתינו אמן :

יא (ב) אשר אדרים . כן הוא ברוב ספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניינא וי"ס מלא דמלא ובהדפוסים חדשים אדירם : הבצור . הבציר קרי : (ג) יללת · הלמ"ד בשוא לבדו כמנהג ומ"ש המכלל יופי הוא העתק מהמכלול דף ל"ד ועיין מ"ש בשופטים ז' על המלקקים : (ה) אשר קניהן · בנו"ן ומכריהן בנו"ן ורעיהם במ"ס עליהן בנו"ן כך מצאתי ברוב המדוייקים וחילופים רבים ראיתי בס"א ותקצר נפשי בהם ע"כ הסתרתי פני מהם : ואעשיר . הוא"ו פתוחה והאל"ף נחה והעי"ן בשוא לבדו כ"כ רד"ק בכל ספריו : (ו) על יושבי הארץ · בספרים מדוייקים חסר וא"ו כי לא נמנה במסורת עם המלאים : (ח) בחלה . החי"ת בחטף פתח ואין בבי"ת מאריך : (י) להפיר את בריתי · בצירי וביו"ד המשך רד"ק : (טז) מקים רעה · בס"א כ"י וגם במקצת דפוס ישן כתוב רעה וזה הבל ורעה ר ב ה וגם יונתן תרגם אנא מקים פ ר נ ס א ורועה ישראל ירעה אותנו דעת והשכל אמן : (יז) הוי רעי האליל עזבי · רעי עזבי שניהם בחירק וביו"ד נוספת כמו א ס ר י לגפן עירה ח צ ב י מרום קברו ישעיה כ"ב :

יב (ב) יהיה במצור · במקצת ספרים ישנים כ"ו כתוב ת ה י ה וכן בדפוס ישן יש הערה מזה ואין כן בספרים אחרים : (ד) בעורון . במקצת דפוסים ישנים הבי"ת בשוא ובספרים כ"י בפתח : (ה) אמצה . י"ס שהאל"ף בקמץ והנכון בפתח וכ"כ רד"ק שהיא שם בשקל ע ו ל ה : (ו) ככיור · הכ"ף בגעיא : והכלו · אין באל"ף מאריך : (ז) והושע . במקצת ספרים מלא יו"ד וטעות נפל בהם כי שנים לבדם נמצאו במקרא א' מלא וא' חסר ו ה ו ש י ע את עמי מיד פלשתים (שמואל א' ט) מלא וזה דזכריה חסר וכן בירוש' פ' לולב וערבה דרש ר' בא סרונגיה והושיע ה' את אהלי יהוד' בראשנ' והושע כתיב וכ' בעל יפה מראה חסר יו"ד וקרי ביה והושע ויושיע פ' את אהלי יהודה עם אהלי יהודה

ומ"ש בנ"ג מזמור כ' על כי כו ש י ע ה' לית וא' והושיע ה' לאו לענין חסר ומלא איתמר רק לסמיכות המלה אל ה' : תפארת בית דויד · בספרים מדוייקים מלא וכן במ"ג נמסר ה' מלאים וכל תרי עשר ועזרא וד"ה דכוותא מלאים : (ח) בעד יושב ירושלים · אין בשי"ן מאריך וכן הבאים על ירושלים שבסמוך וכן על יושב ירושלם : (י) והביטו אלי את אשר דקרו · בסוכה רים פ' החליל גרסי' בגמ' ובפי' רש"י והביטו אליו ואין כן במקראות : (יא) הדדרמון · בספרים מדוייקים חדא מלה כתיב וחסר יו"ד ומלא וא"ו וכרים גמ' דפ"ק דמגילה מייתי ליה להאי קרא כמספד הדדרמון בן טברימון ולא נמצא כן במקראות כי אם בתרגומו של רבי יוסף אבל בשלהי מ"ק קאי שפיר : מגדון בנו"ן וכל"ל במגל' ובמ"ק :

יג (ג) בהנבאו ·בבי"ת : (ח) והשלשית יותר בה·וכן והבאתי את ה ש ל ש י ת באש בספרי הדפוס שניה'מלא דמלא אכן בספרים מדוייקי' כ"י שניהם חסר יו"ד קדמאה וכן נכון עפ"ה בפ'שלח לך במ"ג:

יד (ב) אל ירושלם·אין בריש מאריך : תשגלנה·תשכבנה קרי והוא חד מן ד' כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיבה וסי' נמסר כאן במ"ג : (ד) פני ירושלים · בלא גלגל הרי"ש : (ה) ונסתם גיא הרי. בכל ספרים שלנו כתוב ו נ ס ת ם וכן במסורת ונסתם ג' בקריאה וסי' ונסתם ואינרדף אתכם ונסתם גיא הרי ב' בפ' וחד נסתם כאשר נסתם מפני הרעש וי"ת ויסתתים כו' שהוא קורא ונסתם וגם החכם א"א כ' כי כל אנשי מזרח קוראים אותו כנכמו נ ע ת ם ארץ(ישעיה ט)(וכ"כ רבי אליה הלוי בהגהת שרשים)וכדומה לו שאף קריאתו של רש"י ז"ל היתה כן שלא הביא רק פי' התרגום ורד"ק בפירושו ובשרשים הביא תרגום יונתן וכתב דומה כי היה קורא אותו ונִסְתַּם בשקל נפעל ושרשו סתם ואומרים כי נמצא כן במקצת ספרים מדוייקים אבל אני לא ראיתיהו ע"כ ור' עזריה מן האדומים כתב בספרו בחלק קול אלהים כי בהעתקה היונית המיוחסת לשבעים זקנים היא כשלש המלות שבפסוק נסתם לשון סתימה וכתב שנוסח זה יתיישב לדברי היוסיפון שזכר ע"ש ואנו אין לנו לזוז ממסורת שמסרו לנו אבותינו : (ו) יקפאון·וקפאון קרי ובמסרה רבתא וגם בריש הושע וריש ד"ה נמנה עם מלין דכתיבין יו"ד בריש תיבותא וקרינן וא"ו ועל זה נאמר שם יקפאון פלוגתא דרב נחמן ר"ל שנדעתו הוא בוא"ו גם בכתיב אבל במדרש רבה ובתנחומא פרשת חקת אמרו לא יהיה אור יקרות וקפאון יקפאון כתיב דברים המכוסים מכם בעה"ז עתידים להיות נפוים לע"הב כהדין סמיא דלפי דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו' ופי' בעל מתנות כהונה יקפאון יו"ד האיתן מורה על העתיד ועיין נסחא א' בעירוך ערך כלס : (י) כערבה בכ"ף והם שנים במסורת וחברו והיה השרון כערבה (ישעיה לג) עיין תוספתא דסוטה פי"א : וראמה . הוא"ו בגעיא ברוב הספרים בכ"א ובס"א האל"ף בשוא ובס"א הא' לבדו נחה וכן מצאתי כתוב בספר קדמון כ"י מדוקדק שהאל"ף נראית ואינה נקראת כמו : ק א ם שאון בעמך (הושע י) ע"כ · ואולם ברוב הספרים האל"ף של וראמה בשוא ופתח גם לא נמנה במסרה גדולה עם מלין דנסבין אל"ף באמצעות תיבותא ולא קריין וכ"כ רד"ק וראמה בתנועת האל"ף במקום וא"ו עי"ן הפעל באל"ף וקאם שאון בעמך אלא שהאל"ף ההיא היא נחה : ומגדל . הוא"ו בלא מאריך : (יא) וחרם לא יהיה · החי"ת בצירי לא בסגול : (יב) בחריבן · החי"ת במאריך בס"ס : (יג) מהומת ה' · הה"א במאריך ובמקף בין שתי המלות : (טז) בשנה להשתחות התי"ו בלא מאריך וכן חברו שבסמוך : (יח) אשר יגף ה' את הגוים · במקצת ספרים כ"י ישנים וגם בדפוס קדמון כתוב את כ ל הגוים וברוב הספרים אין בהם מלת כל :

מלאכי א (ז) באמרכם שלחן · במקראות גדולות האל"ף בשוא לבדו וכן מצאתי בנוסחא כ"י ישנה ספרדית ולא כן בשאר ספרים שלפני בחטף סגול : (ח) וכי תגשון · פליגי ביה ספרי בין חסר וא"ו למלא : (יא) ומנחה טהורה · מלא וא"ו ועיין מ"ש בריש פרשת נח : (יב) באמרכם. בנסחא כ"י דלעיל אף זה האל"ף בשוא לבד ואין כן בספרים אחרים:שלחן אדוני מגאל הוא · בספרים מדוייקים הגיהו בשם אדנות וכן נמנה במסורת במנין קל"ד וכן הוא בדפוסים ישנים : (יג) ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותי · זהו א' מן י"ח מלין תקון סופרים והיה לו לומר א ו ת ו אלא שכינה הכ' מדרש ילמדנו ומכילתא פ' בשלח ומשירת וכן צריך לפרש דברי רש"י ז"ל כמ"ש הוא בעצמו בחבקוק א' ובכבר הארכתי בענין זה בזכריה ב' : (יד) משחת.·י"ס שהחי"ת בקמץ כמו ומקר מ ש ח ת (משלי כה) ובס"א כ"י מסור ע"ז דמלאכי ב וצ"ל שר"ל ב שהמ"ם בקמץ לאפוקי מ ש ח ת מאיש מראהו (ישעיה נב) שהמ"ם בחירק: משחת לאדני·בדפוס ישן מויניציאה נכתב בשם המיוחד וגירסא ההיא אינה אלא מן המתמיהין דבמסרה ישעיה כ"ת חשוב ז' לאדני דכתיב כן ודין חד מינייהו :

ב (ג) וזריתי · מלעיל השופר ברי"ש ובס"ס יש ג"כ מאריך בתי"ו ועפ"י המלה מלעיל כמ"ש רד"ק והמסו' עליו לית כוותיה מלעיל והרי"ש בחירק לא בצירי כמו שנמצא בדפוס ישן : (יד) בגדתה בה · בדפוס ישן ב ג ד ת בלא ה"א ואין לחוש עליו:(טו) ומה האחד מבקש זרע אלהים · י"ת ומה חד בעי אילהין די יתקיים ליה ולד מן קדם ה' וכ' רש"י שהפי' נכון אם לא שמלת ה א ח ד בטעם זקף קטן ניתק את תיבת מבקש מלהתחבר עם ומה האח' ובמכו אהל זרע אלהים ע"כ · גם לפי המדרש שהביא אח"כ רש"י ז"ל אינו על דרך הטעמים אך הוא כדרך התרגום ואין זה מן הקושי דדרך הדרש לדרוש על פנים רבים אע"פ שאינן כסדר בעל הטעמים ולמדין ואין משיבין כמו שאכתוב באיוב ל"ו ודוכתי אחריני ולא בטעמים בלבד אלא אף בנקודות ואותיות כמו שדרשו בפ' אין עומדין פ' התפלה אשה ע ו ל ה בחולם ובלא מפיק ומלת מ ר ח ם מלשון פטר רחם ובבראשית רבה פ' ל"ג דרשו פסוק ישכחהו רחם (איוב כד) מעבין רחמנות ובשבת פ' במה מדליקין ופ' ר"ע שפתותיו שושנים נוטפות מור אל תקרי שושנים אלא ששונים אל תקרי מור אלא מר כמ"ש בשיר השירים ה' ובפ' שבע שמחות אלא תקרי שבע אלא שבע במדבר רבה פ' ט"ו ובפ' ושבע ילין (משלי יט) אמרו בפ' היה קורא אל תקרי ושבע אלא ושבע ובפ' הרואה שני רשעים שכרת אל תקרי שכרת אלא שרבבת ובסוטה פ' ז' שם בנימין לעיר רודם אל תקרי רודם אלא רדים ובירוש' פ' א' ד"מ ויעבר ה ר נ ה במתנה מהו הרנה הריני עיין יפה מראה שם ס"' ע' ובבמדבר רבה פ' ב' ובשיר השירים רבתי פ' הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה דרשי ליה וגודלו פי'אלגעו ודרשי ליה נמי ודילוגו על המדלג מהלכה להלכה ועל התינוק המדלג על האזכרה ותו דרשי ליה ולגלוגו פי' ·דברו המגומגם ובב"ר פ' ל"ט דרשו הרים ג ב נ נ י ם כמו גנבים ובב"ר סוף פ' ס"ה דרשו וירח את ריח בגדיו כמו ב ו ג ד י ו כדאמרי' בסדיא בפ' א' דיני ממונות אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו ובמדרש חזית פ' חכו ממתקים דריש מור ואהלות קציעות כל בגדותיך כמו בגידותיך וכן בבמדבר רבה ר"פ י' ובשוחר טוב מזמור נ"ד וכאב את בן ירנה אל תהיה קורא וכאב אלא וכאב בשעה שמכאיבו ובפ"ק דקידושין את והב בסופה אל תקרי בסופה אלא בסופה ובב"ר פ' נ"ח סי' כ"ב דרשו אמרי ספר אמרי שופר שהם משפרין אמרין שנתנו בשופר ובתרועה עוד שם בסי' כ"ג ובפ' ע"ח סי' י"ג דרשו בן פ ר ת יוסף בן פ ר ו ת רבית פרות שע"י אלום הפרות נתגדל עיין יפה תואר שם וגם בפ' ל"ט סי' י"ג וביומא פ' י"ה ובמדבר רבה פ' ז' אל תקרי לחם אבירים אלא לחם אברים שנבלע ברמ"ח איברים ובפ' י"ח וב"ר פ' ל"ט והיה ברכה קרי ביה והיה בריכה מה הבריכה הזאת מטהרת את הטמאים אף אתה מקרב רחוקים תחת כנפי השכינה ובפ' י"ב משכנתיך ישראל אל תהי קורא משכנתיך אלא משכנותיך פי' בפתח במ"ם לשון משכון של הלואה ובפ' י"ג ומדרש חזית פ' באתי לגני לדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה דרשו וישכנו כמו ו שכינו ואמרו ישכינו השכינה עליהם ובהסית פ:פתח נמי אל תקרי קערת אלא עקרת אל תקרי קערת אלא קרעת אל תקרי אחת אלא אחות ובפ' י"ט דרים הנחשים השרפים כאילו כתוב השרופים ובדברים רבה פ' ראה כי אם שמור תשמרון קרי ביה תשמרון פי' תהיו נשמרים ובפ' שופטים אכנו בדבר קרי ביה בדבר פי' בדבור ובמדרש חזית פ' שחורה אני ונאוה אל תקרי בנות ירושלם אלא בינות ירושלם זו סנהדרי גדולה של ישראל שיושבים ומבינים אותן בכל שאלה ומשפט ובפ' אין דורשין אל תקרי שר חמשים אלא שר חומשים ובמדרש חזית פ' השבעתי אתכם דרשו וחטאת עמך כאילו כתוב וחטאת בקמץ התי"ו דאמר התם את חטי על עמך וגו' ובפ' בני העיר אל תקרי ולמשניאי אלא ולמשנאי ובחזית פ' לכה דודי נלינה בכפרי'בכופרים גו וברות רבתי הלהן תענגה סוגעתנו במס"ת ובסוף פ'ליני הלילה גבר אתם בעוז גבר אתם ב ע ו ז יכרים פתיחתא דחכימי דאיכה רבתי צהלי קולך בת גלים בת גולים והתם נמי בפתיחתא ר' אבהו יהמה כאדם ויאמר לו איכה איכה כמו שדרשו גם בס' הזוהר פ' בראשית ד'כט ובפתיחתא ר"י מאה גי חזיון על שדי' ס פ ד י ם על חרבן א' ועל חרבן ב' ופ'' המ"כ שדים קרי ביה שנים ובפתיחתא הוי אריאל נדרש ח ג י ם י נ ק פ ו (ישעיה כ"ט) כמו היגים ינפוקו ובפ' בכה תבכה משה בועס ואת אומר ושב אל המחנה קרי ביה ושוב ובפ' על אלה אני בוכיה אל תקרי גדיותיך אלא גויותיך וכן הוא בכתובות פ' מציאת האשה וברים אלפ"א בית"ך תנייתא דאיכה רבתי דרשו ההפך מלי כלשות כמו בשלות בהיפוך אותיות ובפ' ולא זכר ה ד ם רגליו אין הקב"ה זוכר אותו הדם של בין תגיו של זין כו' אין את נזכר לנו אותו הנס שבמצרים וכו' ובקהלת רבתי פ' את הכל עשה יפה בעתו ושוחר טוב מזמור ט' וילמדנו פ' קדושים דריש גם את ה ע ל ם נתן בלבם מל' העלמה ודטותיה למנ עלמות לבן ובפ' שמור רגלך נדרש יהי מקורך ברוך כמו מקברך וכן בירו' פ' היה קורא ופי' ויאה את לב מתנה דרשוהו ל' מתון אילו היה משה מתון היה נגזל ופ' וראיתי את כל מעשה האלהים והדו אשר יבקשה מהם אם הייתי סוברו ושמעתיו ואם לאו והשמעתיו פי' קרי ביה ושמעתיהו בחירק השי" שהוא כמו והשמעתיו ובסוף מדרש קהלת דריש יותר מהמה ל' מהומה שכל המכניס בתוך ביתו יות מכ"ד ספרים מה:מה הוא מכניס בביתו כגון ספר בן סירא וכו' ועיין יפה מראה בפ' חלק סי' י והתם נמי דריש סוף דבר ל' דבר למה קורין אותו דבר דדבור עבינעם ביפין ובשבת(ד' נה) תוא פ' נה ד' ס"ח וממקדשי תחלו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי וכן בפ' י"ד דזבחים נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך ובפ"ק דברכות מנא לן דשמא גרים אמר קרא אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות וב"ר פ' ל"ט עמך נדבות עמך הייתי בעת שנדבת לשמי לירד לכבשן האש והאגד' במושל פ' ה' ופ"ק דמגילה אינקדוש כה' כי אין בלתך אל תקרי בלתך אלא בלותך ואין צור כאלהינו אל תקרי אין צור אלא אין ציר ובב"ר פ' א' וילמדנו וש"ר פ' ל' ובזוהר פ' תרומה דף קס"א ור"פ שמיני ופ' קרח דף קע"א ופ' תולדות יצחק והיה אצלו אמון אל תקרי אמון אלא אומן ובזוהר פ' וילך ד' רפ"ב א"ת אמון אלא אמן ובמד' הנעלם שם הדודאים נתנו ריח אל תקרי הדודאים אלא הדודים ובכתובות פ' בני דייני גזירות ודם ענב תשתה חמר א"ת חמר אלא ח ו מ ר ולבן שנים מחלב א"ת שנים אלא שנים אל תקרי לבן שנים אלא ליבון שנים ובפ"ק דברכות ואתי הבלכת אחרי ג ו ך אל תקרי נוך אלא גאך ובפ' היה קורא א"ת במה אלא במה ובזוהר פ' ויצא ישככר חמר גרם אל תקרי גרם אלא גרם דחמרא גרמא ליה וגו' וב"ר פ' וישב ויבך אתו אביו זה יצחק פי' קרי ביה אתו שהי'יצחק אביו של יעקב בוכה עמו ובפ'כל כתבי שומר שבת מחללו א"ת מחללו אלא מחול לו ובס' הזוהר פ' האזינו רל"ו ודוכתי אחריני אל תקרי תמתי אלא תאומתו ובפ' עושין פסין א"ת רקתך אלא ריקנין וזוהר פ'ויחי ד' רל"ח כי כל לבם ש נ י ם אל תקרי שנים אלא שנים כגומילה ופריש' וכו' ובירו' פ"ק דפאה סי' כ"ד וכן נדרש בשה"ש רבה פ'חכו ממתקי' ובפ' במה מדליקין אים בשר זרעו אל תקרי זרעו אלא זרעו ובת'נמי ואם באלה תוסרו לי א"ת באלה אלא באלה וביומ'פ' י"ה ובספרי פ' בהעלותך וישטחו להם שטוח אל תקרי וישטחו אלא וישחטו אל תקרי שטוח אלא שחוט ובספרי נמי התם המרבה והממעיט אל הסי קורא הממעיט אלא הממעט ובפ' היה קורא בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון א"ת בפרש (בבולת) אלא בפרש(שבולת) אל תקרי בצלמון אלא בצלמות וזוהר פ'ויקהל ד' קנ"א וישב הים לפנות בקר לאיתנו אל תקרי לאיתנו אלא לתנאו למה דאתניה עמיה קב"ה בעובדא דבראשית ובכמה מקומות חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות ובפ' מצורע דף כ"ג ותומכיה מאושר א"ת מאושר אלא מראשו ובפ' אחרי מות ד' ע"א ע"כ עלמות אהבוך א"ת עלמות אלא עולמות וגם במד' חזית נדרש על פנים רבים ובפ'החליל וה' ישלם לך אל תקרי ישלם לך אלא ישלים לך ובסוטה פ' אלו נאמרים וזוהר פ' נשא ד' ק"ל וד' קמ"ז טוב עין הוא י ב ר ך אל תקרי יברך אלא יבורך ובאדרא דהאזינו בזוהר ד' רנ"א בספרא דאגדתא תנינן כי אל דעות ה' א"ת דעות אלא עדות ופ' הנ"ל ד' רנ"ג במה יכשלו א"ת במה אלא באימה ובתיקוני הזוהר ד' ל"ה אם תשכבון בין שפתים א"ת אם אלא אם וכיוצא נדרש בכמה מקומות פ' כי אם לבינה תקרא כמו אם וכן כי אם ליראה נדרש בתיקונים ד' נ"ח א"ת אם אלא אם ובספרי פ' האזינו אל תקרי לא אלא לא אמן כם ובפ' ר"ה דמיל' ומי איכא למ"ד אשה לאו בת מילה היא והכתיב ותקח צפרה צר קרי ביה ותקח וקא כתי' ותכרות קרי ביה ותכרת ובמד' ושמרתם את המצות אל תקרי את המצות אלא את המצוות ובשמות רבה וילמדנו פ' ואלה ואת יואב עשה שפטים אל תקרא שפטים אלא שפוטים על כבודו כי גלה ממני א"ת כבודו אלא כבדו שבת פ' במה בהמה אשר ישכבון ישכבן כתיב אל בני בני כתיב מעבירי' מעבירם כתי' ברכות פ' אין עומדין א"ת בהדרת קדש אלא בחרדת ובפ"ק דר"ה ועשת את התבואה לשלש השנים א"ת לשלש אלא לשליש וב"ר פ' י"ט סי' י"ד אל תקרי וישמעו אלא וישמיעו ובמדרש ילקוט פ'פנחס רמז תשע"ג שלחיך פרדס רמונים אל תקרי שלחיך אלא שלוחייך דם כל בשר לא תאכלו קרי ביה לא תאכילו ובפ"ק דחגיגה למען ילמדו קרי ביה ילמדו ובפ"ק דקדושין ולמדתם קרי ביה ולמדתם תפדה קרי ביה תפדה ובפ'ועוד ידו נטוי' כ' רש"י שם ועוד ל' ועד ובפ' מוציא אסירים בכושרות דרשו על בכושרות דרשות רבות כדאי' בפ"ק דסוטה ובספרי פ' ראה ודוכתי אחריני עיין ילקוט תילים ס"ח ובסנהדרין פ' הנחנקין והיה האיש אשר לא ישמע קרי ביה לא ישמיע ובפ"ק דסוטה אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים ובפ"ק דעכו"ם אלפי שנאן אל תקרי שנאן אלא שאינן ובמדרש איכה ללקח טוב פ' נשקד עול פשעי נדרש נשקד כמו נשקר שי"ן תמורת סמ"ך דל"ת תמורת רי"ש מל' חוט הסיקרא ובפ' בני העיר א"ת כסות עינים אלא כהות עינים ובירוש' ריש פ"ק דברכות קרבת על חד מן קמייא (דניאל ז) ובספרים גרסינן ק א מ י א קיימיא כלו' אל תקרי קמיי' אלא קיימיא יפה מראה ובמד' לקח טוב דאיכה רבתי פ' בלע ה' ולא חמל בלחמו קדמו נודד אל תקרי נודד אלא נודות ובפ"ב דעירובין נלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים ובסוכה אל תקרי פרי עץ הדר אלא הדיר עוד שם אל תאמר הדר אלא הדור ובמדרש על הרי בשמים אל תקרי בשמים אלא בשמים ובפ' הנזקין ראיתי רשעים קבורים וגו' א"ת קבורים אלא קבוצים אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו ובב"ר ר"פ פ"ח אשא עיני אל ההרים אל ההורים ובפ' פ"ד סי' ע' דרים והנה קמה אלומתי מל' אלילים ול' אלמים ול' העלמה בחילוף עי"ן באל"ף ובפ' כל הנשבעים דרשו לא תנאף כאילו כתיב לא תנאיף ילקוט פ' ואתחנן סוף רמז תת"ל ועירוך ערך עקב בפ' ע"פ לא תשא שמע שוא קרי ביה לא תשיא וב"ר פ' פ"ו דרשו ויוסף הורד כמו הוריד כמו שדרשו בהדיא בפ"ק דסוטה אל תקרי הורד אלא הוריד וב"ר פ' כ"ב סי' ב' דרשו והאדם ידע כמו הודיע וכן בפ"ח סי' ד' כי יודע ה' דרך צדיקים הודיע דרך לצדיקים למלאכי השרת ובפ' י"ד סי' י' דרשו עתה ידעתי כמו הודעתי ואין להפלא ממה שדרשו שבנין הפועל במקום יוצא כי זה דרכם ז"ל פעמים רבות וכבר דבר מזה הרא"ם בפ' ארמי אובד אבי ובעל יפה תואר בב"ר פ' ח' ובפ' י"ד ודוכתי אחריני ובפ"ק דגיטין בפ' וקינה ודימונה ועדעדה ובפ' וצקלג ומדמנה וסנסנה ובבתרא פ' הספינה בפסוקים על כן יאמרו המושלים באו חשבון וגו' דרשו דרשות הנראות בתחלת הדעת זרות מאד כן מצד הענין וכן מצד הנקודות והאותיות ואין ספק כי כל דברי חכמינו ז"ל בחכמה העליונה נאמרים ומזהב ומפז רב נחמדים והם דברי אמת ויושר וכל חפצים לא ישוו בהם כמ"ש בס' באר הגולה באר שלישי ועיין עוד מ"ש בזכריה סי' ד' על וגלה וישעיה ל"א על ואת דבריו לא הסיר וצפניה א' על אחפם ואלה רבים עד אין מספר אשר לא יספרו מרוב או אספרם מרוב:(טז) כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל·בכל ספר מלאכי כתיב ה' צבאות וכאן כתיב אלהי ישראל כביכול לא יחול שמו בגירושין אלא על ישראל בלבד פי' דאי כתב ה' צבאות הוה משמע שמיחד שמו על הגירושין שעליהם היה קורא שמו ית' אבל השתא דכתיב אלהי ישראל אתא למימר שאינו קורא שמו אלא זכרון ישראל לא על הגירושין וכן אמר בבבלי פ' המגרש בגאוי המשלח לפני המקום אפי' למ"ד התם אם שנאת שלח מ"מ אין ה' מיחד שמו על הגירושין שאינו מיחד שמו על הרעה כדאיתא בב"ר פ"ג סי' ח' ואיתא נמי בסנהדרין פ' כ"ב בא וראה כמה קשים גירושין שהרי לדוד התירו לו ליחד ולא לגרש ב"ר פ' י"ח סי' ט' ויפה תואר שם ויפה מראה ורפ"ק דקדושין : (יז) הוגעתם.העין בשוא לבדו : באמרכם.הבי"ת בסגול : כל עשה רע · בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים השי"ן בצירי וטוב לעשות כן כדמוכח במסורת פרשת בשלח על פסוק עשה פלא :

ג (א) מבקשים·הקו"ף בלא דגש:(ה) ובנשבעים לשקר · בנביאים עם פי' הרי"א כתוב ובנשבעים ב ש מ י לשקר ושקר הוא דובר : ומטי גר . לית כתיב יו"ד ובפ"ק דחגיגה אריב"ל כל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של מעלה שנ' ומטי גר מטי כתוב : (ו) לא כליתם · הכ"ף בשוא : (ט) הגוי כלו · כתיב בוא"ו ובמקרא גדולה יש מסורה משובשת והגירסא הנכונה כך היא כל ספרי ירמיה ויחזקאל ותרי עשר כ ל ה כתיב בה"א בר מן ג' בוא"ו וסי' כי מקטנם ועד גדולם ירמיה ו' ב' בפ' במארה אתם נארים וכל שאר קריא כ ל ו כתיב בוא"ו בר מן ג' בה"א וסי' וימליכהו אל הגלעד (ש"ב ב') בתולותיו חגרו שק (ישעיה ט"ו) לכן ייליל מואב (שם סי' ט"ז) ועיין מ"ש בירמיה סי' ב' : (י) והריקתי · (א"ה פליגי ספרי אי חסיר אי מלא אבל על פי המסורה דפ' בחוקותי ראוי להיות מלא דהכי נמסר התם ב' וחסר וא"ו מכלל דמלאים יו"ד ניהו) : (טז) ויכתב ספר · יש טעות בקצת פרקי אבות פ' ג' שכתוב בהם ויכתב בספר והכתוב הוא ויכתב ספר : (כא) ועסותם· באיוב מ"א חשיב בעל המסרה כמה מילין בלישן עשייה ובמופן ועסותם רשעים כי יהיו אפר פליגא עליה עד כאן · ובכל ספרים שלנו כתוב ועסותם בסמ"ך ולא ראיתי בו מחלוקת : (כג) זכרו · זי"ן רבתא : (כד) הארץ חרם · עיין מה שכתבתי במיכה ו' :

לתפארת הקריאה אמנם ראיתי ס"א כ"י שכתוב בשנים וְיִיתָ ונכתב מבחוץ ב"נ וְיִיתָ ואם כדבריו יפה עשו בספרים שלנו שכיוונו לדעת ב"א : (ח) עממוהו . מ"ס ראשונ' בקמץ : סין כפראותיו . כאן הרי"ש קודם לאל"ף רד"ק וברוב הספרים כ"י שלפני האל"ף קודם לרי"ש : (יא) ביד איל גוים . לבני ארץ ישראל חסר יו"ד ולבני בבל מלא וכן כתב רד"ק בפירוש ובשרשים ובדפוסים ישנים וספרים כ"י מדוייקים מלא יו"ד ויש לתמוה עליהם דאנן בחילופי המקרא לאו בתר בני בבל גרירינן ושמא עשו כן לסבה מן הסבות ועיין עוד מ"ש רד"ק בשרשים : כרשעו . בכמה ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים בכ"ף וכן פי' הנחם אברבנאל : (יב) ותשברנה פראתיו . בספרי הדפוס רי"ש קודם לאל"ף וכן מצאתי בס"א כ"י מדוייק ובכמה ספרים כ"י בהיפך וע' לעיל בפ' [illegible] : (יג) ואל פראתיו . הרי"ש קודם לאל"ף רד"ק וברוב ספרים כ"י שבאו לידי בהפך : (יד) יעמדו אליהם . הא' בגירי רד"ק וי"ת כמו אליהם בשוא ופתח : (טו) ביום רדתו שאולה . בזה ובשנים אחרים שבסמוך יש מחלוקת בספרים כי בהרבה מהם כולם מלא וא"ו אמנם כפי המסרה שנמסר כאן ובפרשת ויצא כולם חסרים : האבלתי : בב"ר פ' ל"ג רבי יהודה בר' אמי' הובלתי כתיב והכי איתא בשמות רבה ריש פ' י"ד אבל בויקרא רבה פ' כ"ז ובריש במדבר רבה ובמדרש קהלת פסוק מי יודע רוח בני האדם לא גרסינן ליה : (יז) אתו ירדו . בנביאים עם פי' הריא"ה י ר ד ו היו"ד בגירי ושבוש הוא : (יח) והורדת את עצי עדן־הה"א בשורק:

לב (ב) בנהרותיך . בס"ם מלא וא"ו : ותרפש . בכמה דפוסים כתוב ותרפש בשי"ן והמסרה חולקת עליהם שכן אומרת ג' כתיבין שי"ן בלישנהון וסימן ברגל תרפשון ודבתריה ומרפש רגליכם תשתינה (יחזקאל ל"ד) מעין נרפש ומקור משחת (משלי כ"ה) שמעת מינה הדין כתיב בסמ"ך וכן הוא בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים : (י) ביום מפלתך . במקצת ספרים כ"י מַפַּלְתֵּךְ : (טז) הגוים תקוננה . בס"ם הנו"ן בגירי וכן חברו שבפ' ובספרים אחרים כ"י שניהם בסגול ועיין מכלול דף כ"ד : (כ) משכו . המסרה עליו לית וחטף ר"ל קמץ קטוף ובמסרה אחרת כ"י לית וחד מִשְׁכוּ וקחו לכם והלין תרתי מסראתא חד אורחא אית להו ולא פליגי אהדדי ועיין רד"ק בפי' ובשרשים ומכלול דף י"ט : (כא) ידברו . בספרים כ"י היו"ד בגעיא : אלי גבורים . בכל ספרים שלנו חסר יו"ד בין אל"ף ללמ"ד והמסורת עליו לית חסר ועיין שרשים שרש איל : (כו) מחללי . כתב רד"ק שהלמ"ד בשוא ופתח וכבר כתבתי בריש פ' לך לך שזהו חילוף ספרים : (כז) עצמותם . בס"ם מלא וא"ו : (ל) מגבורתם . הגימ"ל רפה ומשפטו להדגש וכמוהו מ ב צ י ר אביעזר (שופטים ח) ר' יונה בספר הרקמה ורד"ק בפירוש ומכלול דף כ"א : (לא) על כל המונה . במקצת ספרים כ"י הֲמוֹנֹה וטעות הוא שזהו א' מן ד' דכתיבין בה"א כמו בוא"ו וסי' נמסר בהאי סיפרא סי' ל"ט במ"ג וכן שבפסוק שנמשך הוא אחד מהם : (לב) חתיתו . חתיתיו קרי : והשכב . כתב רד"ק בשרשים במקצת ספרים בקמץ חטוף וְהָשְׁכַּב ובקצת ספרים בשורק ר"ל בשלש נקודות ובפירוש כתב הה"א בקבוץ שפתים וכן הוא בספרים שלנו :

לג (א) איש אחד מקציהם . רפויה הקוף רד"ק בפי' ובשרשים וע"ש בהגהת הלוי : (ח) באמרי . אין קו למעלה : (י) ואתה בן אדם . השני רפוי כמו הראשון : (יב) ביום פשעו . כן כתוב בכל הספרים וכן במסורת פ ש ע ו ב' ולהגיד ליעקב פשעו (מיכה ג') אבל בשילהי פ"ק דקידושין בגמ' ובתוספתא גרסי' ביום רשעו וכן הובא בילקוט קהלת על פסוק וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ובהרמב"ם פ' שלישי מהלכות תשובה והרי"ף והרא"ש פ"ק דר"ה וטעות סופרים הוא זה ובעל יפה מראה בפ"ק דפיאה סי' כ"ד מייתי לה להך תוספתא והתם קאי שפיר פשעו : (יג) כל צדקתו . צדקתיו קרי : לא תזכרנה . בספרים מדוייקים כ"י נו"ן ה"א בסוף תיבה וכן בדפוסים ראשונים : (טז) כל חטאתו . חטאתיו קרי : וצדקה עשה חיו יחיה . במקצת ספרים כתוב ח י ה בה"א אמנם כפי המסורת שבסי' ג' הוא בוא"ו שזהו אחד מן ד' דכתיבין כן וכן שבפסוק הקודם לזה : (כא) לגלותנו . בס"ם ודפוסים ישנים אין יו"ד אחר התי"ו וכן במסורת כ"י ביחזקאל ריש סימן מ' לגלותנו ב' בקריא וחסר בא אלי הפליט . בעשרים וחמש : (כב) עד בוא אלי . מלא וא"ו ואל"ף וכן בכל המסרות במנין המלאים נמנו שנים מלאים בזה הפסוק : נאלמתי . בס"ם האל"ף בשוא לבדו : (כו) עשיתן תועבה . בנו"ן ע"פ המסורת : (כז) אם לא אשר בחרבות . הן רבים החילופים אשר אתנו במלה הזאת בס"א כ"י וגם בדפוס ישן הבי"ת בקמץ והחי"ת בחטף קמץ ובמקצת דפוסים הבי"ת בסגול והחי"ת בחטף סגול והאלם בדפוסים קדמונים וספרים כ"י מדוייקים הבי"ת בסגול והחי"ת בחטף קמץ : (לב) והנך . הה"א בחירק :

לד (ב) ואמרת אליהם . במקצת הספרים מלא יו"ד וכן נכון עפ"ה כי אין זה במנין ז' חסרים בסיפרא וסי' נמסר בסי' טז במס"ג : הוי רעי ישראל : בס"ם יש גלגל במלת ה ו י ושופר הפוך במלת ר ע י וכן בדפוסים ישנים : (ו) ישגו צאני . הגימ"ל דגושה כמשפט וכמוהו ואם כל עדת ישראל ישגו חברו : (ח) יען היות . הה"א בחטף סגול : (י) הרעים ודרשתי . בס"ם הוא"ו בגעיא : תהיין . י"ס בנו"ן ה"א בסוף תיבה וטעות הוא שזהו א' מן הכתובים בנו"ן ארוכה והמסורה תבא עליהם ה' כתובים כן וסי' ביחזקאל כ"ט : (יב) בתוך צאני . אין שום מתג במלת בתוך : המקומות . ג' כתוב כן כמ"ש בשמואל ב' י"ז : (יד) ארעה אתם . חזינא בהאי תיבותא פלוגתא איכא מאן דכתב לה בקדמיתא חסר וא"ו ובתר הכי אוסיף עלה וא"ו ודחיק להו עלמא טובא להאי וא"ו ואיכא מאן דכתיב לה בקדמיתא מלא וא"ו ובתר הכי גריר לה ורווח לה עלמא לתי"ו וצ"ע במסרה גדולה : (יז) ואתנה . במקצת ספרים קדמונים התי"ו בסגול וכן נסמן עליו בגליון ס ובכמה ספרים בגירי ועיין לעיל סי' י"ג : (כא) תהדפו . התי"ו בסגול בכל הספרים לא בפתח ∴ כמו שראיתי בדפוס ישן : תנגחו . הגימ"ל בדגש בכל ספרים כ"י : (כה) ביערים . במקצת ספרים כן כתיב וקרי וכן נראה שהוא דעת רד"ק שלא כתב עליו מאומה ובספרים אחרים ביעורים כתיב ביערים קרי : (כז) ונתן . אין מתג בנו"ן : לבטח וידעו . בס"ם הוא"ו בגעיא : (לא) ואתן צאני . כן כתיב ואתן כמ"ש למעלה סי' י"ג צאן מרעיתי אדם אתם . חד מתלפא ביתא מן ב' ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון :

לה (ג) על הר שעיר . כן כתוב בכל ספרים על הר ובס"א כ"י שהיה כתוב בתחלה על נמחק ונכתב אח"כ א ל וקלקול הוא זה דבישעיה כ"ו מני במסורת כל א ל דסמיכי למלת ה ר ולית דין בגוויהו : (ו) ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך . ב' בפסוק ושניהם בחטף קמץ לב"א ובשוא ופתח לב"נ כן כתב רד"ק בפי' ובמכלול דף כ"א ובשרשים והגהת לוית חן שער ו' פ' ס' ותמיהני על רוב ספרים שלנו שהם בשוא ופתח כב"נ אמנם בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס וגם בכ"י לב"א ירדפך ב"נ ירדפך ותימה אני להם מהטאת : (ז) לשממה . במקצת ספרים כ"י כתוב לשממה ובמדוייקים לש מ מ ה השי"ן בחירק ובמאריך ומ"ם ראשונה בשוא וזהו דעת רד"ק שכ' בפירוש ובמכלול דף רע"ו שם בפלס ש מ ל ה ש פ ח ה ונמשך פ"א הפעל בטעם ע"כ . ובקצת ספרים מ"ם ראשונה בחטף פתח כמנהגם אחר המאריך או בעבור שתי אותיות דומות : (ט) שממות עולם . בספרים מדוייקים השי"ן במאריך והמ"ם בשוא לבדו וכן משמע מדברי רד"ק שלא כתב עליו רק שנמשך פ"א הפעל בטעם ובספרים שהמ"ם בחטף פתח הוא מהטעמים שכתבתי למעלה : תישבנה . תשובנה קרי : (יא) אשפטך . בהרבה ספרים כ"י ודפוסים ישנים הפ"א בשוא לבדו כדינו ועיין מכלול פתוחי א פ ק ו ד : (יב) וידעת . הוא"ו בגעיא בס"ם : נאצותיך . בקמץ הנו"ן והאל"ף : שממה : שממו קרי :

לו (ג) להיותכם . אין ביו"ד מאריך : ותעלו . בס"א כ"י העי"ן בקמץ כמנהג ובשאר ספרים בחטף פתח שלא כמנהג וכן כתב רד"ק ועיין מ"ש בד"ה ב' י"ג אבל אל ת ל ח מ ו : (ד) ולחרבות השממות . בספרים כ"י מדוייקים כתוב ולחרבות בוא"ו בראשית המלה וכן הוא בדפוסים קדמונים ובמאיר נתיב וכן נראה מהתרגום : השממות . ברוב ספרים כ"י המ"ם בגירי ושל דפוס בשוא וגם רד"ק כתב בגירי המ"ם במקצת ספרים ובמקצתם בשוא : (ה) ועל אדום כלא . המסורת עליו לית כתיב אל"ף וכתב רד"ק שהאל"ף במקום ה"א כמו והיה לכם לזרא ודומיהם רבים במכלול דף ק"י : בשאט . י"ס בפת"ח אל"ף ורובו בקמץ : (ח) ואתם . בשני גרישין : ענפכם . הפ"א בדגש ברוב הספרים : ופריכם . בס"א כ"י הפ"א בחירק ובשאר ספרים בסגול וכן כתב רד"ק בשרשים שהוא בסגול ובפירוש כתב וי"ס בחירק : ונעבדתם . בס"א כ"י ו נ ע ב ד ת ם העי"ן בשוא לבדו והבי"ת דגושה אך ברובן של ספרים העי"ן בחטף סגול : (יא) והיטבתי . בס"א כ"י נכתב בצדו מתחלפת וְהֵיטַבְתִּי ע"כ . וזהו דעת ב"נ בשני פשטין כמו שנראה בחילופי' ומ"ש בחילופי הדפוס ב"א והסיבתי ב"נ והסבותי שיבוש הוא ור"ל והטיבתי ולענין מלוי הם חיסור יו"ד אחר הה"א ושנית חילופים רבים נמצאים בספרים ונמסו' בסיפרא סי' ל"ג מדי לבדין עם מלין דחסרין יו"ד בלישנא הטבה ר"ל חסר יו"ד אחר הטי"ת : מראשתיכם . הרי"ש בחירק ובשי"ן שמאלית : (יג) אדם אתי . את ק' : גויך . גוייך ק' : (יד) וגויך . וגוייך ק' : תכשלי . תשכלי ק' : (טו) וגויך . וגוייך ק' כולם יו"ד הרבים חסרה מהמכתב ונשארה במבטא כמו ג ו י ם ל ו י ם : תכשלי . כן כתיב וק' : (יז) אותה בדרכם . בבי"ת ושלמטה בסמוך בכ"ף : (יט) ואפיץ אתם . כמה רת חשיב ליה בהדי הנהו דחסרים וא"ו בסדר יחזקאל וספרים מתחלפים : (כ) ויבא אל הגוים . הא דתרגם יונתן ועלו לביני עממיא פירושא הוא כי ארחתיה בכמה דוכתי ובפשיטתא דפתיחתא דאיכה רבתי לא הוה צריך קרא למימר אלא ויבאו ואת אמר ויבא אלא כביכול הוא עצמו הה"ד ויבא אל הגוים וגו' ובמסורת סדר שלח לך חשיב ליה בהדי אחריני דכתיבין ויבא לשון יחיד וסבירין ויבאו לשון רבים וכתבתי לעיל סימן כ"ג : (כא) אשר חללהו . י"ס חללוהו : (כג) המחלל . הה"א סמוכה במאריך והמ"ם רפה : בכם לעיניהם . בספר א' קדמון כ"י נכתב בגליון זה הלשון היה בכללי בכם ונתקן בהם ע"כ . ואין כן בספרים שלנו ובמלת לעיניהם יש מחלוקת בין ספרי הדפוס לכ"י . כי ברוב הדפוסים כתוב לעיניכם וברוב כ"י לעיניהם וכן תרגם יונתן וכן נראה לי עיקר בראיות המסורת חדא דבירמיה סימ' ט"ז נמסר סימ' מן ח' לעיניכ' ולית דין מנייהו ש"מ דהדין כתיב לעיניה' וכן הוא במאיר נתיב . עוד במסורת נמסר על זה לעיניהם כ"ד וסימ' נמסר בס' חקת התורה וכ"כ במסרה גדולה ואולם לא נמצא הסימן בספר הנזכר . וברוך ה' כי פקח את עיני וארא סימן מסרה זו במקרא כ"י ביחזקאל סימן י"ב או מכללם וזו נסחם לעיניהם כ"ד וסימנהון ויאסר אותו לעיניהם (פ' מקץ) תועבת מצרים לעיניהם (פ' וארא) אל הסלע לעיניהם (פ' חקת) כמים לעיניהם (פ' פנחס) וצויתה אותו לעיניהם (שם) ירטשו לעיניהם (ישעיה י"ג) את ברוך לעיניהם (ירמיה ל"ב) תעגינה לעיניהם (יחזקאל ד') עשה לך כלי גולה ב' בו (שם סימן י"ב) והוצאת כליך ב' בו (שם) לעיניהם תכסה (שם) לעיניהם על כתף (שם) נשאתי לעיניהם (שם) ואעש למען שמי (שם סי' כ') ואעשה למען שמי (שם) והשיבתי את ידי (שם) ואתה בן אדם האנח (שם סי' כ"א) בהקדשי בהם לעיניהם (סי' ל"ו) והיו העצים (סימן ל"ז) בהקדשי בך לעיניהם (סי' ל"ח) ואם נכלמו (סימן מ"ג) וצאצאיה' לעיניהם (איוב כ"א) : (כד) ולקחתי אתכם מן הגוים . כן כתיב ומי שכתב מן העמים אינו אלא טועה : (כה) מכל טמאותיכם במקצת ספרים כתוב מִכָּל ואין כן ברוב ספרים : (לג) מכל עונותיכם . א"ה המסורת עליו ב' מלא עונותיכ' הטו אלה (ירמיה ה') והכי נמי הכא נמסר ב' וכתבתי דברי אלה לפי שראיתי בקצת ספרים מדוייקים שהוא חסר ולפי מה שכתבתי ראוי להיות מלא דהא ודאי גם שם בירמיה חשיב ב' ור"ל מלאים דאי עונותיכם גרידא קא חשיב הא שבעה הוו ותרי בעוונותיכם וכולם חסרים בר מן שנים אלו אלא ודאי כדאמרן ע"כ) : ונבנו החרבות . הה"א בסגול והחי"ת בקמץ חטוף והרי"ש בקמץ רד"ק : (לה) הלזו . בחילופים שלפנינו לב"א הלזו בפשט האחרון לבד ולב"נ בשני פשטין ורד"ק כתב בהפך בשרש לז וכ"כ הלוית חן שער ט' פ' ז' וכל הספרים הם כדבריהם וכב"א . והערים החרבות . בגירי הרי"ש רד"ק : והנשמות . הה"א במאריך והנו"ן רפה במקצת מדוייקים ובקצת ספרים דגושה : (לח) כצאן קדשים . בקמץ רחב כמ"ש בס' תלים סימן כ"ט : החרבות . בגירי הרי"ש רד"ק :

לז (א) ויניחני : ד' הם בסיפרא וזהו הראשון והב' בריש סי' מ"ב והג' בס"ם מ"ו והד' בריש סי' מ"ז והספרים מתחלפים במילוי וחיסור וא"ו ויו"ד בכל הצדדים שאפשר להיות עד שאין שנים מהם מסכימים לגירסא א' ואין בי להכריע ביניהם לבד זה מצאתי במקצת ספרים שנמסר באיזה מקום ג' מלא ולא סיימי וכאשר ראיתי שאין לסמוך עליהם בחרתי לנטות אחרי רוב הנסחאות של כאו"א בפ"ע ומצאתי הרביעי מלא וא"ו וחסר יו"ד וג' הראשונים מלא וא"ו ויו"ד : (ו) והעלתי . בס"ם הוא"ו בגעי' וחסר יו"ד אחר למ"ד : (ז) ותקרבו עצמות עצם אל עצמו־עיין מ"ש בפ' ויצא על ו י ח מ נ ה ב ב א ן: (יב) והבאתי אתכם אל אדמת ישראל : בירושלמי פ' בת"ר דכלאים יהיב טעמא לקבורת יעקב אבינו בא"י דכתיב אתהלך לפני ה' בארצות החיים ארץ שמתיה חיין תחלה לימות המשיח ומה טעם נותן נשמה לעם עליה וצריך אלא מעתה רבותינו שבגולה הפסידו אמר ר' סימאי מחליד (פי' נוקב) הקב"ה לפניהם את הארץ והן מתגלגלים כנודות וכיון שהן מגיעים לא"י נפשן חוזרות עליהן ומה טעם והנחתי אתכם על אדמת ישראל ונתתי רוחי בכם וחייתם עד כאן . ואע"פ שפסוק זה לא מצינו הוא מורכב משני פסוקים כתיב אחד אומר והבאתי אתכם אל אדמת ישראל ובתר הכי כתיב ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם ונקיט הכי כדי לקצר הכתובים כדאשכחן בכמה דוכתי וכמו שאכתוב בדברי הימים א' ס' ע"ש : (טז) וכתב עליו ליהודה . ברוב הספרים חסר וכן נכון כמו שאומר בסמוך : ולבני ישראל חברו . חבריו ק' ובב"ר פ' צ"ח פסוק ויקרא יעקב לבניו רבנן אמרי ל"ה אותן על המחלוקת אמר להון תהון כולכון אסיפה א' הה"ד ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל וגו' חברו כתיב ועשו בני ישראל אגודה א' התקינו עצמיכם לגאולה ומה כתיב אחריו ועשיתי אתם לגוי אחד וגו' : וכתוב עליו ליוסף . בספ' מדוייקים מלא וכן נכון כי זה הוא א' מן ה' בלישנא מלא וסי' נמסר במ"ג ריש סימן כ"ד דהאי סיפרא : וכל בית ישראל חברו . חבריו ק' : (יז) וקרב אתם . צווי מן הדגוש ובא בפתח הרי"ש כמו פלג לשונם והקו"ף קמוצה בעבור הרי"ש שאינה מקבלת דגש : (יט) ושבטי ישראל חברו . חבריו ק' : (כא) ולקחתי אתם מסביב . חסר וא"ו : והבאתי א ו ת ם . מלא כך מצאתי במקצת מדוייקים וכן ראוי עפ"ה : (כב) ועשיתי אתם . הספרים מתחלפים ובמ"ג לא בא במנין החסרים וכן והושעתי א ת ם . שבסמוך : ולא יהיה . יהיו ק' ועיין מ"ש ביהושע ט"ו : ולא יחצו . מלעיל : (כג) מִכֹּל מושבתיהם . י"ס מִכָּל : (כד) ובמשפטי ילכו . הלמ"ד בגירי : וחקותי ישמרו : כפי המסורת דפרשת תולדות יצחק וירמיה סי' מ"ד זהו מ"א וא"ו אחר קו"ף וכן נמצא במקצת ספרים :

לח (ב) ותבל והגבא . ברוב ספרים מדוייק' חסר וא"ו וכן אותי שבפסוק הנמשך ויש ספרים שניהם מלאים (ז) והכן לך . בספרים כ"י לָךְ ולא דקדק כי זהו אחד מן י' לָךְ זקפין בקריאה עפ"ה : וכל קהלך . ברוב הספרים חסר יו"ד אחר למ"ד וחילוף זה הוא ג"כ על הקהלת ק ה ל ך שבסמוך : (ט) כשואה . יש ספרים חסר וא"ו : (טו) ובאותיך . יש חילופים בספרים ובמקצת מדוייקים חסר יו"ד אחר הבי"ת וכן חברו שבפרשה הנמשכת והם ב' בסיפרא : (כ) ורעשו : בלא מאריכים : (כב) אלגביש . בספרים שלנו חדא מלה כתיב ובשרשים שרש גבש כתב כי הוא שתי מלות במקצת ספרים המדוייקים ובמקצתם ימצא מלה אחת ועיין לעיל סי' י"ג :

לט (ב) והבאותיך . רבים החילופים הנמצאים בספרים ועיין מה שכתבתי בפ' שלמעלה : והבאותיך על הרי ישראל . בספר אחד ישן כתוב אל הרי וגם בדפוס ישן מויניציאה יש הערה מחילוף זה אמנם בשאר ספרים כתוב ע ל וכן יש להוכיח מהמסרה שאמרה אל הרי ה' בקריאה וסי' נמסר ביחזקאל סימן ו' וסי' ל"ד ואין זה ממנינם : (ג) שמאולך בספרים מדוייקים כ"י מלא וא"ו ואל"ף וכן בדפוסים ישנים : (ט) ויצאו . הוא"ו בגעיא בס"ם : (יא) המונה . חד מן ד' דכתיבין ה' בקריאה במקום וא"ו : (טו) עד קברו . במקצת ספרים כ"י הקו"ף במאריך וכן בדפוס ישן : (טז) ועברו הארץ . פירש רש"י משמע שהיה כתוב בספרו ב א ר ץ בבי"ת וכן בדפוס ישן מויניציאה נכתב כן בגליון ולא ראיתי כן בשום ספר : (יח) תשתו אילים . בשני יודין ובס"א כ"י כתוב ו א י ל י ם בוא"ו ולא נמצא כן בשאר ספרים : (כה) שבית . שבות ק' : וקנאתי . הנו"ן בגירי : (כח) בהגלותי . בלא דגש בגימ"ל : וכנסתים על אדמתם . ברוב ספרי הדפוס אחרונים כתוב א ל אדמתם וכתב עליו המדפיס במקרא גדולה אל יפה וכן דינו כי לא נמנה במסרה כי הם ד' על אדמתם בסיפרא וזה לא נמנה מכללם ומטעי ביה ספרי עכ"ל . ומסרה זו כתובה ביחזקאל סימן ל"ו וסימן בקבצי את בית ישראל וגו' ע ל אדמתם (יחזקאל כ"ח) ונתן עץ השדה את פריו וגו' והיו על אדמתם (שם סימן ל"ד) בית ישראל ישבים ע ל אדמתם (סימן ל"ו) בשבתם ע ל אדמתם (סימן ל"ט) ובכל ספרים כ"י שראיתי וגם בדפוסים ראשונים אף זה כתוב ע ל ובקצתם נמסר עליו ד' בסיפרא ותימא דאם כן הוה להו חמשה וכן במאיר נתיב כולם כתובים על :

מ (א) לגלותנו . ב' חסר יו"ד כמ"ש בסימן ל"ג : (ד) הראותכה . כתוב בה"א אחר הכ"ף ועיין מ"ש בתגי סימן א' : הבאתה . במקצת ספרים חסר ה"א בתראה ורד"ק כתבו בה"א . (ו) במעלתו : במעלותיו ק' : (ז) מהלך אלם . במקצת ספרים חסר וא"ו וכן במסורת כל צורת הבית חסר בר מן ה' מלאים וסי' נמסר במ"ג ואין זה מהם : (ט) ואילו . ואיליו ק' ובמקצת ספרים חסר יו"ד בין אל"ף ללמ"ד בכתיב ובקרי : (י) שלשה מפה וגו' . קדמאה ותניינא ותליתאה שבפ' כתיב מ פ ה בה"א ורביעאה בוא"ו ראויים על פי המסורת כמו שנמסר במ"ג בפי' זה וכן כתבם רד"ק וזולתם אין

שבו

שבוש:(יב) וגבול לפני התאות אמה אחת ואמה אחת גבול מפה והתא ו' אמות מפו ושש אמות מפו • קדמאה דפסוק בה"א על פי המסורת ושנים אחרונים בוא"ו וכן ראיתי במקצת ספרים המדוייקים : (יד)ואל איל החצר • בכל ספרים כ"י שלפני וגם בדפוסים ישנים כתוב א י ל בצירי האל"ף והיו"ד נחה לא כמ"ש בכמה דפוסים **איל** : (טו) היאתון • האיתון ק' : (טז) סביב לפנימה • אין בפ"א דגש:תמרים . המ"ס רפה ־ וכן כולם : (יז) לשכות ורצפה וגו' אל הרצפה • בספרים כ"י מדוייקים ודפוסי' ישנים הרי"ש במאריך והצד"י בשוא לבד והפ"א רפה ובקצת ספרי' הצד"י בחטף פתח כמ"ש על רצפת דמגילת אסתר וזה תלוי במנהג הנסחאות בבא מאריך עם החירק וכן ו ה ר צ פ ה ה ר צ פ ה שבפ' הסמוך וברי"ש מ"ב וד"ה ב' ז' אבל ובידו רצפה דישעיה ו' הפ"א דגושה בכל הספרים ולפ"ז יהיה הפרש זה ביניהם שלשון גחלת בדגש ולשון רצפת אבנים בקרקע רפי:(יט)השער התחתונה• מלעיל הטעם בתי"ו והה"א נוספת רד"ק בפי' ושרשים וזהו מה שנמנה בסוף מ"ג בטעא חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה וצריך להגיה שם ל' הפסוק:(כא) ותאו ותאיו ק' : ג' מפו וג' מפו • שניהם כתובים בוא"ו רד"ק גם לא נמנו במסורת עם י"א דכתיבין ה"א בצורת הבי"ת:ואילו•ואיליו ק' וביו"ד בתר אל"ף בספרים מדוייקים : ואלמו . ואלמיו ק' ובמקצת ספרים מלא יו"ד בתר אל"ף כתיב : (כב) ותלונו • וחלוניו ק' : ואילמיו . ואילמו ק' : ותימרו . ותימריו ק' וי"ם חסר יו"ד בתר תי"ו ועיין מ"ש ביואל ג' : ואילמו • ואילמיו ק' : (כד) ומדד אילו • איליו ק' : ואילמו.ואילמיו ק' : (כה) לו ולאילמו . ולאילמיו ק' : (כו) עלותו • עלותיו ק' : ואלמו • ואלמיו ק' : ותמרים • אחד מפו ואחד מפו • שניהם כתובים בוא"ו שלא נמנו במסורת עם הכתובים בה"א וכן כתב רד"ק אל אילו • איליו ק' : (כט) ותאו . ותאיו ק' : ואילו : ואיליו ק' : ואלמו . ואלמיו ק' : ולאלמו : ולאלמיו ק' : (לא) ואילמו אל חצר• ואילמיו ק' : ותמרים א ל אילו • איליו ק' : שמנה מעלו • מעליו ק' : (לג) ותאו . ותאיו ק' : ואלו • ואיליו ק' : ואלמו • ולאלמיו ק': (לד) ואלמו לחצר . ואלמיו ק' : ותמרים אל אילו • איליו ק' : מפו ומפו : שניהם בוא"ו : מעלו• מעליו ק' : (לו) תאו • תאיו ק' : אלו • איליו ק' : ואלמו . ואלמיו ק' : (לז) ואילו לחצר החיצונה: ואיליו ק' : ותמרים אל אילו • איליו ק' : מפו ומפו . שניהם בוא"ו : ושמנה מעלות מעלו • מעליו ק' : (לח) **ולשכה** . כן כתוב : (לט) ובאולם השער שנים שלחנות מפו ושנים שלחנות מפה.הראשון בוא"ו והשני : בה"א רד"ק ומסורת : (מא) ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה • שניהם בה"א על פי המסורת : (מג) והשפתים . יש ספרים שהה"א בלא מאריך והשי"ן דגושה ובספרי ספרד המדוייקים הה"א במאריך והשי"ן בלא דגש : בשר הקרבן . בהעמדת קמץ הקו"ף בגעיא ורפיון הבי"ת מפני שבוא הרי"ש נע מפני העמדת הקמץ לפיכך נרפתה הבי"ת בפלס ה ד ר ב ן וכן קבלנו קריאתו ולא שמענו ולא ראינו בו מחלוקת אלא שר' יונה כתבו בחטיפות הקו"ף ורפיות הבית כן כתב רד"ק בפירוש ומכלול דף קפ"א ושרשים • גם אני ראיתי במקצת ספרים בלא מאריך בקו"ף כדעת ר' יונה ועיין מה שכתבתי בפרשת תצוה על וישפה ובסוף מאמר המאריך : (מד) לשכות שרים . הלמ"ד במאריך בספרים מדוייקים וכך הם בסי' מ"ג : (מח) וימד אל אלם: לית חסר יו"ד באולמא : חמש אמות . מפה וחמש אמות מפה • שניהם בה"א ושנים האחרים שבפסוק בוא"ו רד"ק ומסורת : (מט) אחד מפה ואחד מפה • שניהם כתובים בה"א רד"ק ומסורת דילן וכן מצאתים במסורת כתיבת יד י"א כתיבין ה"ה כמו שנמסר במסורת הדפוס :

מא (א) ויביאני אל ההיכל וימד את האילים שש אמות רחב מפו ושש אמות רחב מפו • שניהם בוא"ו בספרים מדוייקים וכן דינם מכח המסורות : (ב) ורחב הפתח עשר אמות וכתפות הפתח חמש אמות מפו וחמש אמות מפו • שניהם כתובים בוא"ו : (ו) צלע : אל צלע מלרע וקמוצים וכן כולם שבענין שרשים ועיין מה שכתבתי בפרשת בראשית על ויבן ה' אלהים את הצלע : (ז) ורחבה ונסבה • שני הואוי"ן בגעיא במדוייקים : (ח) מיסדות . מוסדות ק' : מלו הקנה.בס"א ישן כתוב בוא"ו ונכתב בצדו נ"א מ ל א וגם אני מצאתיו באל"ף בדפוס ישן ובספרים אחרים בוא"ו וכ"כ רד"ק בשרשים בוא"ו במקום אל"ף : (יב) וקיר הבנין חמש אמות • בספרים מדוייקים כ"י המאריך בתי"ת וכיוצא בזה בסוף פרשה ויקהל ע"ש : (טו) ואתוקיהא • ואתיקיהא קרי במסורת ריש פרשת שלח לך תשיב ליה מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין : מפו ומפו • שניהם בוא"ו : (טז) שחיף . עץ סביב בספרים מדוייקים בכ"י ש ח י ף בשי"ן שמאלית וגם רד"ק הביאו בשרש בפני עצמו לפי שאינו בשרש אחר שהביא בשי"ן ימנית וראיתי ג"כ לבעל הלשון ולבעל מאיר נתיב שכתבו בפירוש שזהו בשי"ן ואין לספק בזה שכן המסרה מעידה עליו בהושע ב' שכתוב בשי"ן וקרי בסמ"ך : עד החלונות מלא דמלא והחלנות מכסות חסר וא"ו קדמאה כן מצאתי בספרים מדוייקים כ"י וכן הם לפי המסורת : (יח) ותמרים ותמרה המ"ס בלא דגש בספרים מדוייקים כ"י כמו שכתבתי למעלה : (יט) אל התמרה מפו ופני כפיר אל התמרה מפו • התוי"ן במאריך והמ"ס רפה בספרים כ"י מדוייקים ושניהם מ פ ו שבפסוק כתובים בוא"ו : (כ) והתמרים עשוים וקיר ההיכל • חד מן ט"ו נקודות שבמקרא : (כד) **שתים** מוסבות דלתות שתים • כן בהגלי אבל בס"ם ש ת י ם ש ת י ם בשני פסוקין : (כה) כרובים : ותמרים • התי"ו במאריך במקצת ספרים : (כו) ותמרים מפו ומפו.שניהם כתובים בוא"ו : והעבים • הבי"ת דגושה :

מב (א) ויוציאני • עיין מה שכתבתי ברים סימן ל"ז : ויבאני אל הלשכה • על זה ועל ו י ב א נ י אל אלם הבית שבסוף פרשה שלמעלה נמסר ב' חסר : (ג) ונגד רצפה • עיין מ"ש לעיל סימן מ' : בשלשים . הלמ"ד בחירק : (ה) כי יוכלו אתיקים . היו"ד בחולם וכתוב בוא"ו במקום אל"ף ויש ספרים שכתוב בגליון יאכלו קרי : מהתחתנות • בלא מאריך בתי"ו וכן בפסוק הסמוך: (ח) והנה על פני ההיכל • בכל הספרים כתוב על פ נ י ונראה שכן צריך להגיה בחילופים למערבאי ויש לזה הוכחה מהמסרה בס' משפטים משכתבתי זה עיינתי אח"כ בחילופים שבדפוס וניציאה שנת רפ"ו ושם כתוב למערבאי על פני למדנחאי אל פני וזו היא באמת הגירסא הישרה וגירסא ראשונה שהיתה לפני משנת ש"ע משובשת בלי ספק : (ט) ומתחתה לשכות . ומתחת הלשכות קרי וזו היא אחת מן שלש תיבות שהראשונה לוקחת מן האחרונה וסימ' מסרתי בשמואל ב' ה' : המבוא • המביא קרי : (יא) ודרך לפניהם . במ"ס לא בנו"ן : (יב) כפני הגדרת • הגימ"ל בדגש : (יג) **לשכות** הצפון לשכות הדרום וגו' **לשכות** הקדש • כן כתובים כלם : (יד) ילבשו . ולבשו : קרי : וקרבו . הקו"ף : במאריך בקצת ספרים : (טז) בקנה המדה • אין בקו"ף דגש : חמש אמות : מאות קרי : (כ) חומה לו . לית מלעיל ומנה בסוף מסרה גדולה בטעא חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה :

מג (א) והפל אל פני • כן כתיב אל פני וכ"כ רד"ק • ועיין למטה בפי' מ"ד • ומלא ואפל חסר וא"ו אחר פ"א : (ה) והנה מלא כבוד ה' הבית . בספר אחד כתיבת יד ובדפוס ישן כתוב את הבית ובספרים אחרים אין בהם מלת א ת : (י) את בן אדם • כל סיפרא ואתה בר מן דין : (יא) ומוצאיו • אין לו חבר במקרא והיה ראוי להיות **ומבואיו** אולי היה כן בעבור היותו סמוך למלת ו מ ו צ א י ו וכמוהו ופן אורש ו ג נ ב ת י ותפשתי (משלי ל') כ"כ הראב"ע בס' מאזנים ע"ש דף ר"כ : וכל צורתו • צורתיו ק' : וכל צורתו • צורתיו ק' : וכל תורתו • תורתיו קרי : (יב) קדש קדשים • אין בקו"ף מאריך בספרים מדוייקים:(טו)ומהאראיל • ומהאריאל ק' : (טז) והאראיל והאריאל קרי : (יז) והגבול • בדגש הגימ"ל : והחיק לה • במקצת ספרים יש מאריך בה"א ובקצתם בחי"ת ויש ספרים בה"א ובחי"ת ומהן בלא כלום ומהנראה בחילופים לבן אשר המאריך בחי"ת ולב"נ בה"א.: (כ) ונתתה על ארבע • בשתי מקראות ישנות כתיבי יד כתוב א ל ארבע וכן הוא בפירוש רש"י אבל בספרי ספרד כתוב ע ל : קרנתיו • במדוייקים חסר וא"ו : (כד) והקרבתם • התי"ו בקמץ : (כו) שבעת ימים יכפרו • בכל ספרים כתובי יד שלפני כתוב י כ פ ר ו ביו"ד ואין כאן קרי וכתיב כלל וכן הוא במקצת ספרי הדפוס אך בכמה דפוסים כתיב וכפרו בוא"ו וקרי יכפרו ביו"ד וכ"כ רד"ק וכפרו כתיב וקרי יכפרו ביו"ד וגירסא ראשונה נראית לי עיקר יען לא נמנה זה עם מלין דכתיבין וא"ו בריש תיבותא וקריין יו"ד וסי' נמסר במ"ג ר"ס י"א דספר משלי שוב מצאתי שזהו מן המחלוקת שבין מערבאי למדנחאי • למדנחאי וכפרו כתיב יכפרו קרי ולמערבאי כתיב יכפרו וכבר כתבנו רבות פעמים דבתר מערבאי אזלינן בחילופי קריא : ומלאו ידו • ידיו קרי : (כז) ורצאתי • כתוב באל"ף במקום יו"ד :

מד (א) וישב אתי וגו' • כאן תחלת הפרשה : (ג) נשיא הוא•הטעם בנו"ן בספרים מדוייקי' ובמקף בין שתי המלות:ישב בו•המאריך ביו"ד : לאכול לחם • חד מן מלין יתירין וא"ו וחטפין קמצין עפס"מ : (ד) והפל אל פני • י"ס שכתוב ע ל פני והם המעט מכל האחרים שכתוב אל וגם במסורת גומר ע"ז ועל חברו שלמעלה בפרשה הקודמת ב' למימרא דכי הדדי ניינהו : (ה) ולכל תורתו • תורתיו קרי : (ו) מכל תועבותיכם • במדויוקים מלא וא"ו גם בתר בי"ת כתבנו שבסמוך:(ט)וערל בשר לא יבוא•במסורת סוף פ' שמיני מונה זה עם י"ד דסבירין יבואו וקרינן יבוא : (יא) ומשרתים • בס"ם הוא"ו במאריך : (יב)ישרתו אותם • במדוייקים מלא וא"ו גם לא נמנה במ"ג עם החסרים : (יג) קדשי הקדשים . הקו"ף בחטף קמ"ץ • (יד) יעשה בו • והכהנים הלוים בני צדוק• במקצת ספרי הדפוס יש פיסקא באמצע פסוק בין והכהנים הלוים ובספרים כ"י הפיסקא היא קודם והכהנים וכ"כ בעל אור תורה כי בס"ם אין פיסקא זו באמצע פסוק : (יט) ובצאתם • בהלשה : (א"ה מצאתי חילופי גרסאות במלת מ ש ר ת ם אי חסר או מלא ולפי מקראות מדוייקות הנמצאות לפני נכון להיות חסר): בלשכת • הלמ"ד במאריך והשי"ן בשוא לבדו והכ"ף רפה : (כב) כי אם בתולת • י"ס מלא דמלא וי"ס חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא ועיין במסורת תילים מזמור קמ"ח : (כד) לשפט - למשפט קרי : ושפטהו : ישפטהו קרי : (כה) ואל מת אדם לא יבוא • חד מן י"ד דסבירין יבואו וקרינן יבוא וסי' במ"ג סוף שמיני ויונתן תרגם לא ייעלון אזיל למשמעותיה קרא למאי דסבירין והכי אורחיה ברוב דוכתי : (כח) להם לנחלה • בס"ם הלמ"ד בגעיא : (ל) בכורי • מלעיל שקדמא בכף : כל • רפי : **וכל**־תרומת כל • חלוקים הספרים זה מזה ובקצתן כתוב **וכל** ו ת ר ו מ ו ת כ ל וקא שכיחן : ספרי טפי מן תלת מאה שנין דאית בהון פלוגתא : הדא ועד כען: בדוכתא קיימא : עריסותיכם • הרבה חילוקים יש בספרים והמסורת אומרת שהוא מלא דמלא

מה (א) עשרה אלף : מלעיל הטעם בשי"ן : (ב) מרבע • בספרים ישנים כ"י ומהדפוס הבי"ת בפתח : (ג) חמש*• חמשה קרי : קדשים • אין בקו"ף מאריך בספרים כ"י וגם במקצ' דפוסים : (ד) מקום **לבתים** • במקצת ספרים כתיבת יד ל ב ת י ם הלמ"ד בפתח ובספר אחד כתוב **לבתים** : ונכתב בצדו נראה לי **לבתים** מכח המסורת : (ה) יהיה.והיה קרי : (י)יהי־ לכם • כן כתיב במדוייקים יהי לא י ה י ה : (יא) מעשר החמר • וכו' מ ע ש ר ה ב ת שבסמוך העי"ן בשוא פשוט בשניהם ובנחמיה יו"ד ארחיב הדיבור בזה בעני בעזרת האל : (יז) ובחדשים ובשבתות בכל • בנביאים עם פירוש הריא"ז כתוב ובחדשים ובמעדים ובשבתות ובכל ואיש שוגה ופתי היה מי שכתב כן : (כא) חג שבעות • כן כתי' מלא וא"ו תניינא עיין מסורת ירמיה ה' : (כג) תמימה ליום • כל תמימה דבעזרא חסר יו"ד בתראה בר מן א' ואיל מן הצאן תמימים יעשו לעיל סימן מ"ג :

מו (ו) וביום החדש פר בן בקר תמימה • במקצת ספרים כ"י כתוב ת מ י ם ותרגמו כר תורי שלים וכן הוא במאיר נתיב וה"ג במנחות פ' התכלת הובא בילקוט פ' פינחס ובקרית ספר פ' ת' מהל' תמידים ומוספים ורש"י נמי בפי' המקרא ס"ם דלעיל הכי מקיש ליה לקרא והתם במנחות דרשינן פר מה ת"ל לפי שנאמר בתורה ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שנים שמביא א' ת"ל פר ורד"ק גריס ת מ י מ ם וכתב על דרש זה שלפיכך אמר תמימם לשון רבים אע"פ שאמר פר לשון יחיד שאם מצא שנים יביא שנים כמ"ש בתורה וקודם לכן כתב אמר פר יחיד ואמר התמימים רבים יש מפרשים שיהיה הפר ואמו תמימים וזה חדוש עכ"ל בפירושו • וכ"כ בשרש תמם ובמכלול דף י"ד וכ"כ החכם רבי יונה בספר הרקמה שער מ"ס שמשו בו בחסרון שלשון הכתוב ת מ י מ ם והדין בו שיהיה תמים כי הוא ספור לפר בלבד אלא אם יושם ספור לשניהם יחד עכ"ל לכוונתנו • כ' עוד בשער אחר שהמסורת עליו בקר ת מ י מ ם לית דכותיה ע"כ • ובב"ר בקשו חכמינו ז"ל קושיות רבות בפרשה זו עד שאמר ר"י פ' זו עתיד אליהו לדרשה כלו' שאין אנו יודעים לדרשה ואמר רב חסדא אמר רב שבקשו לגנוז ספר יחזקאל לפי שהיו דבריו סותרין דברי תורה ברם זכור לטוב חנניה ב"ח ב"ג שישב בעליה ודרשו ובעוונותינו נעלם ממנו מה שדרש • ה' ברוב חסדו יגלה לנו אליהו הנביא ב"ב אמן : (ט) נכחו יצאו • יצא קרי : (י) בבואם יבואו • חד מן י' דסבירין יבואו וקרינן יבוא וסי' במ"ג סוף פ' שמיני : ובצאתם יצאו • בס"א כ"י גם על זה יצא קרי ויוצא הוא מדרך כל המפרשים שפירשוהו לשון רבים וכ"כ וקרי י צ א ו בכל שאר ספרים : (טו) ועשו • יעשו קרי : (יז) והיתה לו • הלמ"ד בדגש ובפשט לא זקף קטן : (יט) הלשכות • הכ"ף רפה בספרים מדוייקים כמו שהם אחרים רבים למעלה : בירכת*ם • בירכתים קרי : (כא) ויוציאני . עיין מ"ש ברים סי' ל"ז : (כב) מקצעת • במקצת ספרים מ ק צ ע ו ת מלא וא"ו בתראה : מהקצעות • מלא זו היא אחת מן ט"ו נקודות בקריא : (כד) המבשלים • בספרים כ"י מדוייקים הה"א במאריך והמ"ס רפה:

מז (ב) ויוציאני • עיין מ"ש ברים סי' ל"ז : (ג) מי אפסים • כ"כ בכל ספרים כ"י מדוייקים שראיתי וגם בדפוסים קדמונים בקמ"ץ חטף האל"ף וכן כתב בעל הלשון והוא על משקל מי מ ת נ י ם שבסמוך : (ה) כי גאו • מלרע הטעם באלף : מי שחו • בשי"ן שמאלית וכן תרגם יונתן מי ס ח ו א וכן נראה מלשון רד"ק בפירוש ובשרשים וכן מוכיח ירושלמי דשקלים פרק ו' : (ו) וישבני שפת הנחל • בספרי הדפוס כתוב וישבני על שפת הנחל וכן ת"י וכן הוא בפירוש רד"ק האמנם בכל ספרים כ"י שבאו לידי אין בהם מלת ע ל וכן פירש רש"י היינו דכתיב וישבני שפת הנחל כלומר אל שפת הנחל ששם היה עומד : (ח) ונרפו • האל"ף נחה : (י) יעמדו • עמדו קרי : דוגים • בס"א כ"י דיגים קרי ורד"ק כתב ד ו ג י ם כן כתיב וקרי : למינה • חד מן מלין דלא מפקין ה' בסוף תיבותא ומטעין בהון כ"כ רש"י ורד"ק ובעל יפה מראה בפ"ז דשקלים סימן י"ד (יא) בצאתו • בצאתיו קרי : (יב) לחדשיו • ברוב הספרים הלמ"ד בקמ"ץ ובמקצתן בסגול והחי"ת בחטף קמץ : שמה יוצאים . במסורת יחזקאל סוף סימן י"ד הביא להדין מן ד' יוצאים מלא והכי אשכחנא בסיפרי דיקי דספרד : והיו . והיה קרי : (כב) והיה תפלו אותה • בספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא וא"ו וכן ראוי ע"פ המסורת שכתבתי לעיל סי' כ"ג :

מח (א) לבוא חמת . הלמ"ד בגעיא בספרים מדוייקים : והיו לו : במקצת ספרים הה"א במאריך : (ח) והיה המקדש בתוכו • במקצת ספרים כתוב בתוכה בה"א וק' בתוכו בוא"ו וכן כתב רד"ק אבל במקצת ספרים מדוייקים כתיב וק' בתוכו בוא"ו והמסו' אזלא כוותייהו שכן אומרת בתוכה ב' כתובין כן ובענין וסי' חד היא לעיר למושב ולמגרש והיתה העיר ב ת ו כ ה • ומקדש הבית ב ת ו כ ה וכן מצאתי במסורת כ"י שמע מינה דהדין כתיב בוא"ו : (יא) לכהנים המקדש • בספרים מדוייקים המ"ס רפה והה"א במאריך : (יד) ולא יעבור • יעביר ק' : (טו) והיתה העיר בתוכה • בתוכו ק' : (טז) נגב חמש חמש מאות חמש כתיב ולא ק' והוא א' מחמשה דכתיבין ולא קריין וסי' נמסר במגלת רות וזהו ג"כ מן המוכרים בגמ' פרק אין בין המודר ופירש הר"ן זכרונו לברכה חמש שני כתיב ולא קרי ועיין מה שכתבתי ברות ובירמיה סי' ל"ב : (יח) תבואתה • כתיב בה"א וקרי בוא"ו ותברו בירמיה כ' : (יט) והעבד העיר יעבדוהו • באגדת שמואל בענין הגבעונים כתוב שאף לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מרחקן שנאמר והעבד א ת העיר יעבדוהו וגו' ואיתא נמי במדרש שוחר טוב מזמור א' ומזמור י"ז שאף הקדוש ברוך הוא עתיד לרחקן לעתיד לבא שנאמר והעבד העיר יעבדוהו וגו' יאבדוהו כתיב וכן במדרש רבה ריש פרשת נשא הובא זה כמדרש ושם כתוב יאבדוהו מכל שבטי ישראל והכי איתא בגמ' א"י בפרק עשרה יוחסין והעבד א ת העיר יאבדוהו אבל בג' דילן פרק יש נוחלין גרסינן יעבדוהו דאמרינן התם עתידה ארץ ישראל שתתחלק לשלשה עשר שבטים אידך למאן אמר רב חסדא לנשיא דכתיב והעבד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל וה"ג בבראשית רבה פ' כ' אמר ר' לוי לעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מנחש וגבעוני נחש שנאמר ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו וגו' גבעוני והעבד העיר יעבדוהו וגומר בעל יפה מראה כתב בקידושין כלשון הזה ומ"ש כאן יאבדוהו היינו כמ"ש במדרש רבה אל תקרי יעבדוהו אלא יאבדוהו והיינו משום דאותיות אחה"ע מתחלפות עכ"ל • ועיין מה שכתוב בס"ד בסוף דברי הימים על ויעתר ובכל ספרים שלנו כתוב והעבד העיר יעבדוהו ובלא מלת א ת וכן במסורת יעבדוהו ב' מלא ותברו כל גוים יעבדוהו : (כא) מקדש הבית בתוכה • בתוכו קרי : (כג) ויתר השבטים מפאת קדימה • בספרים מדוייקים מלא יו"ד וכן נכון כדבעינן למימר קמן:(כו) ועל גבול זבולן מפאת קדמה • בספרים מדוייקים חסר וכן במסורת כ"י ג' חסר נמ"ז סימן ר"ל נפתלי מנשה זבולן : (לה) ה' • שמה • יש פסיק בין ה' לשמה ובבתרא פרק השפינה ג' נקראו על שמו של הקב"ה אלו הם צדיקים ומשיח וירושלים צדיקים שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגומר משיח דכתיב וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו • ירושלים דכתיב ושם העיר ה' שמה אל תקרי שמה אלא **שמה** • ומה שלא אמר הכתוב בפירוש ה' **שמה** בשוא השי"ן רק בקמץ כתוב במסירת הברית : הגדול ריש ד"ה ב' לרמוז ג"כ דהא : הוא למושב לו המקום ההוא כלא שלם ועד ולא זזה שכינה מכותל מערבי אפילו בהרבנה עד כאן ועיין מה שכתבתי בירמיה כ"ג שוחר טוב מזמור כ"א גנת אגוז דף ש"ב בתוי פ' לך לך ובפרשת כי תשא :

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

סדרן של נביאים אחרונים כפי מה שאמרו בבבתרא פרק השותפין. ירמיה. יחזקאל. ישעיה. תרי עשר. ונתנו טעמים וסברות נכונות על זה הסדר כדאיתא התם בגמרא. ובעלי המסורת סדרום כפי זמנם כמו שכתב רד"ק בהקדמת ירמיה. והחכם אברבנאל הוסיף טעמים אחרים בהקדמתו לנביאים אחרונים וכתב עוד רד"ק שבנביאים של תרי עשר אע"פ שיש מהם נביאים קדמו לירמיה ויחזקאל לפי שנבואתהם קטנה לא כתבו כל ספר וספר לבד כדי שלא יאבד במיעוטו כמו שאמרו ז"ל איידי דזוטר מרכס. והחכם אבן עזרא בסוף צפניה כתב שקדמונינו ז"ל תקנו אלה השנים עשר ספרים ושמוה ספר אחד בחשבון כ"ד ספרים בעבור היות הספרים קטנים והם מטעם א' כי כולם נבואות עתידות ואין ככה החמש מגילות כי איכה הפך שיר השירים: (א"ה אבל אנחנו סדרנום כפי המנהג בכל המקראות):

א (א) חזון החי"ת בחטף פתח הזי"ן בחולם וטעם המלה פשוט: (ח) כסכה בכרם. הבי"ת רפויה מכלול דף ק"ח: (יד) נלאיתי. בדפוסים ראשונים וגם במקצת ס"ס כ"י מלא יו"ד אחר האל"ף: (יח) יאדימו. הדל"ת דגושה: (כא) מלאתי משפט. איכה רבתי פסוק בלע ה' ולא חמל רבי פנחס בשם רבי הושעיה אמר ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים מנין מלאתי משפט מלאתי כתיב אבל בפתיחתא דאיכה הכי אי' ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים חוץ מבית המקדש מנין מלאתי בגימטריא הכי הוו וגם במדרש חזית פסוק עיניו כיונים לא גרסינן מלאתי כתיב וכן כתב רש"י בפירוש המקרא בשם פסיקתא וכן הוא בירושלמי ריש פרק שני דדיני גזירות ומגלה פ' בני העיר: (כב) לסיגים. בספרים כ"י ובדפוסים ישנים מלא דמלא וכן במסורה סיגים ג' מלאים וסימן הגו סיגים מכסף (משלי כ"ה) כסף סיגים מצפה על חרש (משלי כ"ו) כור סיגים כסף היו (יחזקאל כ"ב) ואי' כספך היו לסיגים ועיין בנפוצות יהודה ד' קי"ג: (כה) כבר סיגיך. במקצת ספרים מלא יו"ד אחר הסמ"ך: (ל) עלה. בספרים מעטים מלא יו"ד אחר למ"ד וברוב הספרים חסר וכן נמסר עליו לית חסר:

ג (ה) ונגש העם. השי"ן שמאלית וכן פירשו כל המפרשים וכפי המסורת שהכתוב בסימן כ"ט בס"ד: (ח) ע נ י כבודו. חסר יו"ד ע"ין הפעל: (ט) ענתה בם. הבי"ת דגושה: (יב) מאשריך מתעים. השי"ן נדגש בכל ספרים כ"י: (טו) מלכם. מה לכם קרי: (טז) נטוות גרון. נטוית קרי: ומשקרות. כרוב ספרי הדפוס כתוב בשי"ן ימנית ובשקר הם מעותים עלינו הכתובים כי מלת משקרות בשי"ן שמאלית בכל ספרים כ"י מדוייקים כמו שנראה מדברי המפרשים ובפרט בשרשים ומאיר נתיב וכן אמרו בב"ר אלא מן העין והרי היא סקרנית שנאמר ומשקרות עינים ובויקרא רבה ריש פרשת מצורע שהיו מסקרות עיניהם בסיקרא והכי איתא באיכה רבתי פסוק סורו טמא. ועיין עוד מ"ש למטה על ושפח: וטפוף. פליגי ביה ספרי אם חסר הוא או מלא: (יז) ושפח. מה שכתוב במקרא גדולה על ומשקרות דלעיל בסמוך לית וכתיב בשי"ן אין שם מקומו בספרים כ"י רק על מלת ושפח כמו שנמסר גם ע"פ וכנה משפחת שבסימן ה' דכל שאר לשון ספחת נכתב בסמ"ך וכן כתב רד"ק בשני מקומות בפירוש ובשרשים ועיין במסורת הושע ב': ושפח אדני. בשם של אדנות: וה' פתהן יערה. בשם הוי"ה: (יח) יסיר אדני. בשם של אדנות: (כג) והגליונים. במקצת ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים כתוב והגליונים בוא"ו בתחלת התיבה וכן הוא בתרגום ובפירש רש"י ורא"בע ורד"ק וברוב הספרים חסר וא"ו אחר יו"ד: (כד) כי תחת יופי. בספרים מדוייקים כ י ת ח ת במקף והטפחא במלת ת ח ת ולא מצאתי על זה שום פירוש כפי משמעות בטעמים. וזולתי פירש הגאון שהביא הרא"בע וז"ל אמר הגאון כי הספק שהוא ת ח ת יותר יפה להם ע"כ. והוא לפי דרש רז"ל גם כי אינו על דרך הטעמים נ"ל שהוא כאילו אמר תחת יופי כי כסדר הכתוב בכולם ת ח ת ב ש ם מק יהיה וגו' וכן אמרו בפרק במה אשה תלופי שופרא כיבא ורד"ק גורס תלופי שופרא בוצה ואין להקפיד בסדור התיבות זו לפני זו שכן דרך לשון הקדש כמו וקראו אכר אל אבל ומספד אל יודעי נהי שהוא כאילו אמר ויודעי נהי אל מספד וכן אף אש צריך תאכלם (ישעיה כ"ו) שהוא כמו אף צריך אש תאכלם וכמוהם רבים כמו שכתב רד"ק במכלול דף ק"ב קכ"א: (כו) ונקתה. מלעיל בטרחא:

ד (ה) כי על כל כבוד. בס"א כ"י ליכא מלת כל וגם בשני ספרים ישנים ספרדים איננה ואח"כ כתבו בגוף ס"א כ ל משמע דאיכא ספיקא בגוילהא אמנם כל המפרשים פירשוהו עם מלת כ ל:

ה (ג) ועתה יושב. במקצת ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן נכון ע"פ המסורת כי לא נמנה עם ה' חסרים בסיפרא וסימנם במ"ג ריש סימן ו': (ה) הסר משוכתו. פליגי ביה ספרי החזק הוא רפי ואם חסר הוא או מלא ורד"ק בפירש כתב הסר משוכתו בדגש עם הוא"ו כמשוכת חדק רפי ובשרשים שרש שוך כתב ופליגי עליה משוכתו רפי וכ"כ בעל הלשון שיש חילוק זה בספרים ורובם בדגש אע"פ שנכתב בוא"ו עכ"ל: (ח) והושבתם. בשורק וכ"כ במכלול דף קי"ז: (יב) והיה כנור ונבל תף וחליל. מלת ת ף בלא וא"ו בראשית המלה והוא חד מן כ' ב' לא נסבין וא"ו בריש מיבותא ומטעין בהון וסימן נמסר במסרה רבתא אות וא"ו אבל מלת וחליל היא בוא"ו וכן צריך להגיה התם במסורת: (טז) נקדש בצדקה. במקצת ספרים מדוייקים הדל"ת בפתח: (כא) פניהם נבנים. במקצת ספרים כתובי יד חסר וא"ו ומסורה כוותייהו אזלא דבריש סדר אלה הדברים נמסר כלם חסרים בר מן א' כי לא נבונים המה: (כב) הוי גבורים. במקצת ספרים כתובי יד מלא וא"ו ומסורת מסייעא להו דנמסר ז' חסרים ולית דין ביניהון פוק חזי בשיר השירים סימן ג' ויהושע סימן י': (כג) יסירו ממנו. במסורת ריש פרשת תרומה מ מ נ ו ט' דמטעי' וזה אחד מהם ושם כתבתי מה שעלה על לבי בזה הענין ועיין בפירוש רד"ק: (כח) וכל קשתותיו. בדגש השי"ן ורפי התוי"ן בספרים המדוייקים. וכן דעת רד"ק בשרשים ובמכלול שקל פֻעֶל שהשי"ן דגושה. או לצורך או להפארת. שאם הוא קבוץ מן קֶשֶׁת הדגש לצורך כמו מן שַׁבָּת שַׁבְּתוֹת ואם היא קבוץ מן קַשָּׁת בשש נקודות הדגש לתפארת שקבוץ קֶשֶׁת קשתות כמו וּקְשָׁתוֹת נערים תרטשנה (ישעיה י"ג) ועיין עוד בירמיה נ"א ותילי' ל"ז ונחמי' ד': (כט) ושאג. ישאג קרי:

ו (ג) קדוש קדוש. חד מן ג' פסוקים דמיין דאית בהון ג' מלין משולשין וסימנם בירמיה כ"ב במ"ג והד היכל ה' היכל ה': (ו) ויעף. כאשר העי"ן קמוץ ונקרא בחטוף הוא מגזרת עוף וכאשר פתוח הוא מגזרת עיף כמו ויעף העם (שמואל א' כ"ח) הרא"בע ורד"ק בפירוש ומכלול דף קל"ט ושרשים: (יג) עשיריה ושבה. בסוף מ"ג נמסר שמא אדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה ואחד מהם ושבה והיתה לבער: אשר בשלכת מצבת בם. ד' סבירין בה וקריין בם וסימנם במסרה רבתא ועיין מ"ש בסוף סימן ס"ג: השמר והשקט. זה לבדו מלרע כמ"ש במלכים ב' ו':

ז (ג) כובס. מל' ועיין מנ"ש מלכים ב' י"ח י"ז: (ו) טבאל. בדפוס ישן הטי"ת בפתח ולא טוב הדבר שכל שאר ספרים בקמץ ובמקצתן האל"ף בקמץ ויש מהן שהטי"ת במאריך: (יא) העמק שאלה. במקצת ספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשוא לבדו: (יד) עמנואל. פליגי ביה ספרי אי הוי חדא מלה או תרין מלין וכן כולם שבעין. ובמסכת סופרים פ"ד מיירי מהדין ענינא ולית אנא שמע מינה מידי משום טעותא דהייטנא ההם ויונתן תרגם וקראת שמו עמנואל. עמנואל. כי כשמו כן הוא ובפסוק מלא רחב ארצך עמנואל תרגם מלי פתאי ארעך (ישראל) (נ"ל עמנואל וכן הוא בתרגום בלשונו). ובפסוק עצו עצה וגו' כי עמנו אל תרגם ארי בסעדנא אלהא שמעינן מינה דתליתאה בנאוד קדש ואחריני חול ואי הכי תליתאה נחלק והינו נמחק והאחריני נמחקין ואינן נחלקים כדכתבינן בספרא דתילים סוף מזמור ק"ד גבי הללויה: (טו) לדעתו מאוס ברע. במקרא גדולה הבי"ת בשוא ואין לחוש עליה כי בכל שאר ספרים בקמץ כחברו שבסמוך: (טז) בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב. במקצת ספרים כ"י מ א ס ו ב ח ר חסר וא"ו ובספר אחר נגררו הואוי"ן וכן במקרא גדולה סוף איכה נמסר מאוס ג' וחסר אמנם ברוב הספרים מאוס וכתוב דהכא כולהון מלאים וגם במסורת כ"י ובמקרא גדולה כאן נמסר מאוס ג' בקריאה ולא הזכירו כלום ממלא או חסר עוד במקרא גדולה שמואל א' ב' על ו ב ח ר אותו מכל שבטי ישראל נמסר שם ג' ב' חסר וא' מלא ובמסורת כ"י לא אמרו אלא ג' בקריה: (כה) וכל ההרים. יש ספרים וְכָל־הֶהָרִים:

ח (ג) ותהר ותלד בן ויאמר וגו'. במקצת ספרים מדוייקים אין כאן פיסקא באמצע פסוק: (ח) ארצך עמנואל. מלה אחת כמ"ש לעיל בסימן ז' וכן אכרו דלקמן בפסוק עצו עצה. (אמר רפאל חיים באזולה שמעתי ולא אבין שמכותלי דבריו ניכר דסותרין אלו את אלו שהרי לעיל בסימן ז' מבמע מבה התרגום דהאי עמנואל דעצו עצה תרי מלין הוי ואילו הכא חדא מלה ואי לאו דקא מסתבינא הוה אמינא דלעיל לא הכריע את דעתו אלא כתב דמכח התרגום משמע דנחלקין אבל מ"מ סברתו דכולהו חדא מלה אבל ק"ל דהוה ליה למכתב הכא דהטפחא במלת כי כדי להכריע דה"נ חדא מלה. ולכך לא בעינא לשאויי מנוסח שאר ספרי ולא חיישינן לדבריו דהכא ושבקתיהו האי תליתאה בתרי מילי ע"כ): (יג) והוא מעריצכם. במקצת ספרים מ ע ר צ כ ם בלא יו"ד ויש מהם במאריך במ"ם: (יז) וחכיתי. בחירק ע"ין הפעי' וק ו י ת י בצירי ובמגילה פרק הקורא עומד א"ל רבי חייא לרבי שמעון ברבי אלמלא אתה לוי פסול אתה מן הדוכן משום דעבי קלך אתא א"ל לאבוה א"ל זיל אימא ליה כשאתה מגיע אצל וחכיתי לה' לא נמצא מחרף ומגדף כמותך פירש שהיה רבי חייא עלג בלשונו וקורא לחיתי"ן ההי"ן ונראה כאומר והכיתי מכאן למדנו כמה צריך ליזהר בקריאת האותיות שלא תדמה הזיי"ן סמ"ך והסמ"ך זיי"ן ולא אלפי"ן עייני"ן ולא עייני"ן אלפי"ן ולא ההי"ן חתי"ן ולא חתי"ן ההי"ן כי אם לא יזהר ולא יפריד בלשונו ביניהם פעמים יבא לידי חירוף וגידוף ח"ו ממכלול דף נ"ו: (יט) וכי יאמרו אליכם וגו'. רבה סוף פרשה ויקרא א"ר סימון בארי לא נתנבא אלא שני פסוקים ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה ואלו הן וכי יאמרו אליכם ותברו והכי איתא סוף פרשה תזריע ועיין בפירוש רד"ק: אלוה. עם. במקצת ספרים מלא וא"ו ואל"ף וכן נכון כי לא נמנה במסרה דלקמן סימן י' עם ו' החסרים בהאי סיפרא:

ט (ב) לא הגדלת השמחה. לו קרי: (ה) שמו פלא. כתוב במכלול ד' רמ"ז ויקרא שמו פ ל א הפ"א בצירי וכל שאר פ ל א בסגול. אמנם בחלק שני מהמכלול שהוא השרשים כתיב שהוא בשש נקודות. ולפי דעתי טעות נפל בשרשים שלנו וצריך לומר בחמש נקודות והדבר הלמד מענינו הוא שהרי כבר כתב קודם לכן והשם עשה פלא בשש נקודות וכן בספר בעל הלשון שכל דבריו הם משרשים כתיב והתואר בב' נקודות פ ל א יועץ וזהו עצמו כתב גם כן בספר רב פעלים ויקרא שמו פ ל א לית בב' נקודות וכל אחרת בשלש נקודות: אחרי כתבי כל זה ראיתי שרשים כ"י ומצאתיו כמו שאמרתי בחמש נקודות ומכל מקום פלא הוא בעיני כי בכל ספרים שלפני גם זה הוא בשש נקודות ואין לי מה להשיב: (ו) לםרבה. למרבה קרי והוא חד מן ח' מלין דכתיבין תרין וקריין חד בקריאה וסימנם נמסר במקרא גדולה ד"ה ב' ל"ד א"כ איפוא לפי הכתיב צריך להיות ב' מלין אבל לא מצאתי כן בשום ספר ובסנהדרין פרק חלק דרש בר קפרא מפני מה כל מ"ם שבאמצע תיבה פתוחה וזו סתומה בקש הקב"ה לעשות חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג וכו' עד לכך נסתם. וכתב בעל מסורת המסורת במאמר א' הנני מתמיה תמהון גדול על הדרשות שנדרשו על המלה הזאת והאומרים כי המ"ם סתומה באמצע המלה והרי לפי הכתיב איננה באמצע המלה כי הכתיב הוא ב' מלות לָם רַבָּה ונוכל נפרש לם כמו להם כמו אראלם נעקו (ישעיה ל"ג) שהוא כמו אראלה להם וכן בשלם הבשר (מלכים א' יט) בשל להם הבשר וגם לם רבה לפי הכתיב פי' להם רבה המשרה. עד כאן דבריו. ולי נראה שאין מקום לתמיהה זו דאפשר שהמדרש סובר דמלה אחת כתיב וכן נראה מפי' רד"ק שכתב לםרבה המשרה המ"ם סתומה בכתי' וקרי במ"ם פתוחה והפך זה בעזרא היינו נחמיה ב' המ פ ר ו צ י ם מ"ם פתוחה בסוף התיבה בכתוב ויש בו דרש כאשר יסתמו חומות ירושלם שהם פרוצים כל זמן הגלות ולעת הישועה יסתמו הפרוצים ואז תפתח המשרה שהיא סתומה עד מלך המשיח ע"כ. מדבריו אלו משמע בפשיטות דתיבת המופרצים הרתי מילי ותיבת לםרבה חדא מלה וגם החכם אבן עזרא כתב כי המ"ם סגור בתוך המלה. עוד מצאתי ראיה לדברי ממה שכתב בעל אות אמת בסוף מדרש רות זה לשונו בהגהת המדרש. אחר כך סייעני השם יתברך ויתעלה ומצאתי נוסחא אחרינא מדוייקת והיא זו חזקיה דכתיב לםרבה המשרה וגו' למרבה לית כותיה מ"ס סתומה באמצע קריא ולמ"ד שלו גדולה מכל למדי"ן שבמקרא וכו' אמנם למ"ד זו לא מצאתיה גדולה בשום מקום ולא בשום נוסח מחלפ"א בית"א רבתא ועיין בס' הזוהר ריש פרשת שלח לך: ולסעדה. בספרים כ"י הוא"ו במאריך: (יד) מורה שקר. המ"ם במאריך: (טו) מאשרי. השי"ן דגושה: (טז) אלמנותיו. במקצת מדוייקים חסר וא"ו: (יז) בסבכי היער. במקצת ספרים הבי"ת בחטף פתח ועיין מה שכתבתי בשופטים ה': (יט) ויאכל על שמאל. בספרים כ"י ודפוס ישן מלא באל"ף וא"ו: איש בשר זרועו. חסר וא"ו בתר רי"ש ובשבת פרק במה מדליקין בעון גזל הגובאי עולה והרעב הווה ובני אדם אוכלים בשר בניהם ובנותיהם וכו' עד דכתיב איש בשר זרועו יאכלו אל תקרי זרועו אלא זרעו ע"כ. ונראה דמייתורא דמלת ז ר ע ו יליף לה דהוה מצי למכתב איש בשרו כדכתיב והאכלתי מוניך את בשרם: (כ) ועוד ידו נטויה. שם בשבת מאי ועוד ידו נטויה הכל יודעים וכו' אלא כל המנבל את פיו אפילו חותמין עליו את גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה ופירוש רש"י ו ע ו ד לשון ועד כל שנותיו של אדם שהן שבעים שנה יד הדין נטויה עליו לבטל זכיותיו בעון זה ע"כ. ובכל הספרים כתיב ו ע ו ד מלא וא"ו ואין לתמוה מזה כמו שהכתוב בסוף מלאכי בס"ד:

י (א) ומכתבים. בספרי ספרד יש מאריך בוא"ו: (ו) ולשימו. ולשומו קרי: מרמס. בס"ס כ"י ובדפוסים אחרונים המ"ם בקמץ כמשפט שהוא מוכרת כמו והיה למרמס כך בספרים אחרים כ"י ובדפוסים ישנים המ"ם בפתח וכ"כ רד"ק בשרשים וגם במכלול מנאו עם הדומים לו שבאו פתוחים מבלי הסמיכות וכ"כ בעל הלשון: (יג) ועתודתיהם. ועתידתיהם קרי: שושתי. בשני שיני"ן השניה קורין בי"ן והוא כמו סמ"ך רד"ק: כאביר. יתיר אל"ף: (טו) כהניף שבט את מרימיו. בכולהו נסחי עתיקי דדפוסא וכ"י כתוב ואת בוא"ו וכן משמע מפירש רש"י ורא"בע וכ"כ החכם לונזאנו שכן הוא בכל ס"ס: (טז) לכן ישלח האדון יהוה צבאות. בנסחי דייקי דכ"י ודפוסא כתוב בשם המיוחד וגם במסרה רבתא לא נחשב במספר שמונה של אדנות: (יט) ונער יכתבם. בס"א כ"י התי"ו בחטף קמץ ובספר א' בחטף פתח וחילוק כזה ראיתי בין ב"א וב"נ על פסוק ועל לבם אכתבנה (ירמיה ל"א) אבל בשאר ספרים זה של ישעיה כתוב בשוא לבדו: (כג) עשה בקרב כל הארץ. במקצת דפוסים ראשונים לא יש מלת כ ל וגם במקצת ספרים כ"י היה כתוב בתחלה בקרב הארץ ואח"כ הוסיפו מלת כ ל ואין לי בזה הכרע: (כח) למכמש. המ"ם בקמץ ובספרים כ"י בשי"ן שמאלית כמ"ש בשמואל א' י"ג: (לב) בית ציון. בת קרי: (לג) גדעים. במקצת ספרים גדועים מלא וא"ו: (לד) בסבכי היער. במקצת ספרים כ"י ודפוס ישן הבי"ת בחטף פתח ועיין לעיל סימן ט' ובשופטים ה' ובתילים ע"ד על בסבך עץ:

יא (א) ויצא חטר. במקצת ספרים מדוייקים כ"י הטעם ביו"ד וברוב ספרים בצד"י: מגזע. הגימ"ל בסגול לא בצירי: (ד) והכה ארץ. בס"א דפוס ישן כתוב ו ה כ ה הטעם בכ"ף ובלא מקף בין שתי המלות והילופים רבים מצאתי בספרים ובמדוייקים כ"י ודפוסים ישנים במקף והה"א במאריך: (ה) והיה צדק. במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים כתוב ו ה י ה מלעיל כמשפטו ובספרים אחרים הטעם ביו"ד וכן חשבו רד"ק במכלול שקל פָעַל עם דומים אחרים שהם מלרע שלא כמנהג: (יא) יוסיף אדני שנית יש פסיק בין השם לשנית וכמוהו בחגי ב' ויהי דבר ה' שנית אל חגי וטעם אחד לכלם: (יד) ועפו בכתף. הבי"ת רפויה מכלול ד' ק"ה: (טו) ים מצרים. במקצת ספרים בפתח ועיין מכלול דף ר"נ משקל פל:

יב (א) ותנחמני. בספרים מדוייקים הוא"ו במאריך: (ב) כי עזי. העי"ן בקמץ חטף מפני דגשות הזי"ן: (ג) ממעיני. העין בפתח: (ה) מידעת. מודעת קרי: (ו) יושבת. במקצת ספרים חסר וא"ו ולא נכון לעשות כן כי לא בא במסורת פרשת מצורע וירמיה מ"ח בכלל החסרים:

יג (ב) שאו נס. בגעיא: (ו) הילילו. בדפוס ישן ביו"ד אחר ה"א וגם במקצת ספרים כ"י שבתחילה נכתבו בלא יו"ד הוסיפוה אחרי כן: כשד משדי יבוא. העיד פירשו לשון חול ואחריך פירשוהו קדש לכן אסור למוחקו וכן וכשד משדי יבוא (יואל א') וכן דרשוהו בספר הזוהר סוכה בריקאנטי פרשת לך לך כי כשנפסקה היו"ד משדי אזי היה שדודה ומתמלאת מן הכתות החיצוניות אז נקרא חרב לה' מלאה דם: (ח) ונבהלו. הוא"ו בגעיא בספרי ספרד והה"א בקמץ מפני השלשלת כי יש לה משפט ההפסק רד"ק: (טו) הנספה. הפ"א בסגול: (טז) תשגלנה. תשכבנה קרי: (יט) והיתה בבל. הבי"ת רפויה מכלול דף ק"ח: (כא) ורבצו שם. בספרים כ"י ובדפוסים ישנים הרי"ש במאריך:

יד (ג) ומרגזך. המ"ם בחיריק: (א"ה כ"כ רד"ק כאן ובשרשים שרש רגז ואילו בשרש עגב לא כתב מאומה ש"מ שהמ"ם מעוכב בצירי ולא כפי מקראות ווינציאה שכתוב בגליון שבגיהם בחיריק ע"כ): (יא) יצע רמה. מצאתי בס' דקדוק ישן כ"י כלשון הזה ובנפעל נוסף (פירש הפָעֵל) העתיד שלו כמו העבר של נפעל חזק (פירש בנין פֻעַל רק חילוקים בו שהעבר בנפעל חזק) עי"ן הפעל היא דגושה ועי"ן הפעל בנפעל נוסף דעתיד היא רפויה כמו תחתיך י צ ע רמה הצד"י רפויה כי היא עתידה והוא"ו היא תמורת היו"ד שהיתה הפ"א כי היה דינו יוצע מלא וא"ו אלא שחסר ע"פ המסורת ועל עקרו יוצע ועל מלואו יהויצע ומצינו לקבר הובל על עקרו הויבל ועל מלואו ההויבל אבל יצע לרבים הצד"י דגושה כי הוא שלא הוזכר שם פועלו והיו"ד היא פ"פ וע"כ הצד"י דגושה כי היא נפעל חזק ע"כ). ובספרים מדוייקים שלפנינו שניהם בדגש והמסורת תבא עליהם יצע ב'. ומכסך תולעה. כתב הזקן לונזאנו שבס"ס חסר י' וגם אני מצאתי כן בקצת ספרים: (יח) שכבו בכבוד. הבי"ת רפויה מכלול דף ק"ח: (כג) וטאטאתיה. כן הוא במדוייקים בב' אלפין ושתי הטיתי"ן בצירי: (לב) ובה יחסו עניי עמו. כאן סיום קאפיטולו י"ד וסימן ט"ו מתחיל משא מואב וגו':

טו (ב) עלה הבית ודיבון. במ"ג בגליון כתוב בספר מוגה ודיבן כתיב עד כאן לשונו וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י שעכרה הוא"ו: מואב ייליל. בכל ספרי הדפוס וכ"י יו"ד ראשונה בשוא ושניה בצירי וכן חברו שבסמוך וכתב המכלול בדף קכ"ו שזהו דעת ב"א וכן כי י י ל י ל ו על משכבותם (הושע ז') ומשבר רוח י י ל י ל ו (ישעיה ס"ה) וקשה לי כי בחילופים נראה שזהו דעת ב"נ אבל לב"א הראשונה בצירי והשניה נחה וכן כתב המכלול שם בשם רבי יהודה בפסוק לכן ייליל מואב שבסמוך בסימן ט"ז נחה היו"ד השניה וצירי הראשונה: כל זקן גרועה. כן כתיב כ ל בלא וא"ו ויונתן שתירגם ובכל אפשר שהוא לתקון הלשון וכמ"ש בירמיה מ"ח וכל זקן גרעה ובכמה ספרי הדפוס כתוב כאן גדועה בדל"ת בפסוק ובפירש רד"ק וכן הוא בפירש רד"ק כ"י אך בכמה ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן כתוב גרועה ברי"ש וכ"כ החכם אברבנאל שזה היה להם גרעון גדול שהדרת פנים זקן. וגם אותו דירמיה כתוב ברי"ש בכל הספרים וכן במסורת ב' חד מלא וחד חסר ובספרים מדוייקים דישעיה מלא ודירמיה חסר ואי בעית אימא מילתא דשויא לתרוייהו דהמסורת איכא חלופי טובא בין פסוקי ישעיה לירמיה וחד מינייהו ישעיה כל זקן ירמיה וכל זקן ואילו גרועה לא קא חשיב שמע מינה דכי הדדי נינהו וליכא לאפלוגי בינייהו: (ג) על גגותיה. ס"א גגותיה מלא וא"ו: (ה) נוער. ס"א נ ע ר חסר וא"ו: חרנים. ס"א חורנים מלא וא"ו קדמאה: (ח) אלים. ס"א אילים מלא דמלא:

טז (א) מושל ארץ. חלוקים הספרים זה מזה רובן של דפוסים בלא מאריך במלת מושל לא במ"ם ולא בשי"ן ובכ"י המאריך במ"ם במקצתם בשי"ן וברובם השי"ן בצירי וכפי הנראה בחילופים בין בדפוס ובין בכ"י המ"ם במאריך והשי"ן בסגול לב"א ולב"נ במאריך בשי"ן ובצירי וכן מצאתי במקצת ספרים המ"ם במאריך והשי"ן בסגול כב"א: (ב) כעוף נודד. אין מאריך בעי"ן: (ג) הביאו עצה. הביאי קרי ביו"ד והכתיב בוא"ו: עשי. עשו קרי בוא"ו והכתיב ביו"ד כ"כ רד"ק וכן מצאתי בספרים מדוייקים כ"י ודפוס ישן: נודד. בספרים ספרדים חסר וא"ו: (ד) הוי סתר למו. כתוב

במסר

בספר דקדוק יגן שהוא סוי בחטף פתח גדול ע"פ המסו' ולית דכוותיה עכ"ל. ובספרים שלנו בחטף סגול: (ו) ועברהו לא כן. עיין מ"ש בירמיה סימן מ"ח: (ח) שרוקיה. בוא"ו עם דגש בקו"ף ובש"ין שמאלית; תעו מדבר. עיין מ"ש בתילים נ"ח בס"ד: שלחותיה. במקצת ספרים שלוחתיה וי"ס שלחותיה: (ט) ארויך. מלעיל בשני פשטין שרשים שרש רוה וס' הרכבה: (א"ה קיצך במק"צ הוא ביו"ד גם אחר לד"י ולפי המפרשים שהוא לשון קוץ נ"ל חסר יו"ד וכן בעתיק רד"ק כאן ובשרשים ע"כ): (י) לא ירנן לא ירעע. כן כתוב לא ירעע בלא וא"ו ופסוק זה הוא אחד מן פסוקים דאית בהון ג' לא לא לא וסימניהון במסרה רבתא:

יז (ו) עללות. חלוקים הספרים במילוי וחיסור וא"ו קדמאה ובתראה: (ט) החרש והאמיר. בדפוסים אחרונים הרי"ש בצירי וטעות הוא כי הוא בסגול ומלעיל כמו ותרש מלל (יחזקאל ל"א) וכן הוא בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים בסגול: (י) תטעי. בדגש הטי"ת ובמסורה ב' כרמים ור"ל עוד תטעי כרמים (ירמיה ל"ב) ושניהם דגושים כמ"ש בשרשים בשרש נטע: (יא) תשגשגי. בדפוסים אחרונים גימ"ל ראשונה דגושה ובספרים כ"י וגם בדפוסים ראשונים רפה: ביום נחלה. במקצת ספרים החי"ת בשוא לבד ומקצתם בשוא ופתח ובס"א ישן מדוייק נכתב עליו יפה שוא ופתח תחת החי"ת ע"כ וכ"כ רד"ק בשרש חלה: (יג) וכגלגל. בס"ס גימ"ל ראשונה רפה ושנייה דגושה:

יח (ד) אשקוטה. כתוב בוא"ו וקרי בלא וא"ו בחטף קמ"ץ והוא חד מן יתירין וא"ו וחטפין קמצין על פי המסורת וסימן במסרה רבתא: כחם קציר. בבית: (ה) ובסר. הסמ"ך בסגול. גמל. המ"ם בצירי ומלרע וטעה מי שכתבו בסגול ומלעיל: יהיה נצה. לא מפיק ה"א על פי המסורת וחד מפיק עלתה נצה וזהו א' מן י"א זוגים חד מפיק ה"א וחד לא מפיק: (ו) ולבהמת. הוא"ו במאריך בספרים כ"י:

יט (ד) ימשל בם. השי"ן בקמץ לבד: (ו) קנה וסוף קמלו. כתב בעל ערוגת הבשם בפ"ג מספרו שהלמ"ד דגושה וכן מצאתי בס"א כ"י אמנם בשאר ספרים רפה: (ז) על פי יאור. ליכא למיחש על מאן דמספקא ליה אי כתיב ועל פי בוא"ו דדין הוא חד מן י"ח פסוקי דאית בהון על על וחדא מלה באמצע וסימניהון במלכים ב' ע"ו: יבש נדף. במקצת ספרים ייבש בשני יודי"ן: (ח) ביאור חכה. עיין מ"ש בזכריה י': (ט) וארגים חורי. עיין מ"ש בשמואל ב' כ"א: (י) כל עשי שכר. כל לשון שכירה כתיב סמ"ך בר מן דין כתיב שי"ן: (יג) נשאו. בשי"ן ימנית מלשון הנחש השיאני: התעו את מצרים פנת. במקצת דפוסים אחרונים כתוב והתעו בוא"ו בראשית המלה ואינם אלא תועים אבל והתעו את מצרים בכל מעשהו שבסמוך הוא בוא"ו: (יז) לחגא. החי"ת בקמץ חטוף מפני הגשות הגימ"ל: (יח) עיר ההרס. בס"א לא בחי"ת כמו שנמצא באיזה ספר וכן נמנה במסרה גדולה בשטה מן ל"א קריין ה' וכל חד וחד לית דכותיה והכי איתא בשילהי מנחות מאי עיר ההרס כדמתרגם רב יוסף קרתא דבית שמש דעתידא למיחרב יתאמר היא חדא מנהון ומאי משמע דהאי הרס לישנא דשימשא הוא שנאמר האומר לחרס ולא יזרח וגו' (איוב ל"ט) ע"כ. וכן הוא בתרגום יונתן ורש"י כתב תרגם יונתן לשני פנים וכו' ועמ"ש בדברי הימים ב' ל"ג על ויעתר ובסוף יחזקאל על יעבדוהו:

כ (א) סרגון. הסמ"ך בפתח בכל ספרים מדוייקים ובעל רב פעלים כתבו בקמץ רחב על משקל דרכון וכן מצאתי באיזה ספר: (ד) וחשופי. הס"א בפתח ובקצת דפוסים בצירי והוא טעות חשוף ומגולה:

כא (ב) צורי מדי. בדפוס ישן מלעיל וכן כתב רש"י צורי טעמו למעלה בצד"י אבל רד"ק כתב טעמו מלרע. וכן הוא בספרים כתובי יד ושאר ספרי הדפוס: כל אנחתה. במסורת פרשת וארא חשיב ליה עם ד' כל בלא וא"ו דסבירין וכל: כל אנחתה. לא מפיק ה"א רש"י ורד"ק כאן וביחזקאל סימן ט"ז ובמכלול דף ל"ב ובמסרה רבתא נמנה עם מלין דלא מפקין ה"א בסוף תיבותא ומטעין בהון: (ג) נעויתי. העי"ן בחטף פתח: (ד) חשקי. בספר כ"י החי"ת בסגול ובשאר ספרים בחירק וכ"כ רד"ק: (ו) המצפה. בספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוסים ישנים הה"א במאריך והמ"ם רפה: וראה רכב. ברוב הספרים מלעיל הטעם ברי"ש: וכן גרני. הגימ"ל בקמץ לבד והוא חטוף: (יב) אתא בקר. במקצת ספרים כ"י אתה בה"א וכן הביאו השרשים בשרש אתה ובהגהה שם א"א במסורה אתא בקר לית כתיב אל"ף וחד ואתה מרבבת קדש כתיב ה"א: (יג) משא בערב ביער בערב. בספרים מדוייקים שניהם שבפסוק בשוא לבד: (יז) קשת גבורי. בדפוסים קדמונים וספרים כ"י מלא וא"ו:

כב (א) עלית כלך. כתוב במכלול דף רס"ה כלך בקמץ ובמקצת ספרים הוא בצירי ע"כ. ונ"ל להכריע מן המסורת שהוא בקמץ שכן נמסר על פסוק זה כלך ג' ושנים האחרים הם כלך יפה רעיתי דשיר השירים אסף אאסף יעקב כלך (מיכה ב) וגם במסרה קטנה נמסר על כל אחד מהם ג' קמץ: (ה) בגי. הוא א' מן החסרים אל"ף וסימן במס"ג זכריה י"ד: (ז) השערה. העי"ן בשוא לבדו וכבר בירנא להא מילתא בפרשת כי תצא סימן כ"ב: אל נשק. במקצת ספרים כ"י הנו"ן בצירי וכן כתוב בשרשים שהוא בחמש נקודות אך ממסרה אחת שהבאתי אח"כ נראה שהוא בשש נקודות וכן ראיתי בשאר ספרים: (י) ותתצו. תי"ו השרש רפה ומשפטה להדגש כי שרש' נתץ כ"כ רבי יונה בספר הרקמה ורד"ק בפירוש ובמכלול דף ל"ג ובשרשים וכ"כ האפודי: הבתים. בגלגל וזקף קטן: לבצר. הצד"י דגושה: (יג) אכל בשר. במקרא גדולה אכול מלא וא"ו ונמסר עליו י' מלאים וטעות הוא כי מה שנמסר בפרשת שמיני בכלל המלאים הוא אכול ושתו שבפסוק וזה שראשון הוא חסר בכל המדוייקים: (כא) ואבנטך. בס"א כ"י הנו"ן בסגול ובלא מאריך ובשאר ספרים בצירי וברובן במאריך:

כג (ב) דמו. המ"ם דגושה; (ד) רוממתי בתולות. בספרים מדוייקים מלא דמלא ועיין מ"ש באסתר סימן ב': (ז) קדמתה. הה"א במפיק רד"ק: (יב) המעשקה. בספרים כ"י ודפוס ישן הה"א במאריך והמ"ם רפה וכן הוא במכלול דף נ"א: כתיים. כתים ק' וכ"כ רד"ק וקשה בעיני כי בחילופי המקרא שלנו משמע שכן הוא למדינחאי אבל למערבאי כתים כתי' וקרי: (יג) בחוניו. בחיניו ק': (יד) מעוזכן. הזי"ן דגושה וכן חדות ה' היא מעוזכם (נחמיה ח) שרשים: (טז) היטיבי. בס"ס מדוייקים כ"י ואף בדפוס ישן מלא יו"ד גם אחר הט"ת: (יז) ושבה לאתננה. ב' מלרע ע"פ המסורת וחברו ושבה אל בית אביה דאמור וחד שבה דאסתר: לאתננה. ה"א הכנוי רפה ע"פ המסורת וכן הוא במכלול דף ל"ב אבל: (יח) והיה סחרה ואתננה שבסמוך במפיק ה"א והוא חד מן י"א זוגים חד מפיק ה"א וחד לא מפיק וסימן במסרה רבתא אות ה"א:

כד (ב) כנשה. בס"א: כאשר נשא בו. באל"ף וכן במסורת ב' כתיב אל"ף וחברו וכל איש אשר לו נשא (שמואל א כב) וכן כתבם השרשים בשרש נשה: (ו) על כן-אלה אכלה ארץ. באיזה ספרים בבי"ת אך ברובן של מדוייקים בכ"ף וכ"כ רד"ק בפי' ובשרשים וגם הראב"ע פירשו ענין אכילה: ויאשמו. בשוא האל"ף והשי"ן רד"ק בפי' ושרשים ומכלול דף קי"ד: (יג) כעללת. במקצת ספרים מלא וא"ו בתראה וחסר וא"ו קדמאה ויש ספרים בהפך ובקצתם מלא דמלא: (טז) רזי לי רזי לי. מלת רזי מלעיל מפני מלת לי שהיא בלדה שהיא מלה זעירא רד"ק בפירוש ובמכלול דף רנ"א ושרשים ובמאמר המאריך אשר התחלתי מעט אף אני חלקי באלו המאריכין וכיוצא בהן אם ייטב בעיני ה' להאריך ימי: (יז) ופחת ופח. רפי"ן: (יח) והיה הנס. בספרי ספרד הוא"ו בגעיא: (יט) רעה. לית מלעיל עיין בהמסורת במקום הזה ועיין גם כן בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכותיה שלא היא כתובה בסוף מסרה גדולה שלנו: (כ) ולא תסיף. במקצת ספרים חסר וא"ו וכן הוא לפי המסורת דפרשת בא. ועיין מה שאכתוב בעמוס סימן ה': (כג) ובושה. מלרע;

כה (ד) מחסה. בשוא לבדו שרשים: (ו) ממחים. בספרים כתובי יד מדוייקים מ"ם שנייה בגלגל והיו"ד בזקף קטן: (ט) ויושיענו. דגש ומלא כמו שכתבתי בשמואל א' ד': (י) במי. כמו ק': (יא) השחה לשחות. שניהם בשי"ן שמאלית וכן מוכח בירושלמי פרק שני דשקלים: ארבות ידיו. כן כתוב ברוב ספרים מדוייקים בקמץ חטוף והבי"ת דגושה: (יב) חמתיך. במקצת ספרים מלא וא"ו קדמאה ויש ספרים מלא וא"ו בתראה:

כו (א) חומות וחל. בספרים מדוייקים מלא דמלא וכן הוא במסורת תילים נ"א: (ב) שמר אמנים. אמנים כתיב חסר וא"ו ובפרק כל כתבי אל תקרי אמונים אלא שאומרים אמן: (ח) ולזכרך. בספרי ספרד הוא"ו במאריך: (י) למד צדק. מלרע שלא כמנהג מכלול דף ו' ושרשים: (יא) ה' רמה ידך. לשון רש"י כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה וזה טעמו למעלה עד כאן. ויש לתמוה עליו שהמסורת אומרת רמה ג' לעיל בקריאה וסימן פן יאמרו ידנו רמה. רמה קרני בה'. רמה ידך: (כ) וסגור. במקצת ספרים כ"י הסמ"ך בשוא ופתח וכן כתוב בספר רב פעלים וחתום הספר. חגור חרבך בחטף פתח הס"א גרונית וגם בלי גרונית וסגר דלתך ועיין מ"ש בשופטים ה': דלתיך. דלתך ק': יעבור זעם. כתוב בוא"ו וק' בלא וא"ו בקמץ חטוף מפני המקף והוא חד מן מלין יתירין וא"ו וחטפין קמצין עפ"ה וסי' במסרה רבתא אות וא"ו: (כא) הרוגיה. עיין מה שכתוב במשלי ז' על פסוק ועצמים כל הרגיה:

כז (ג) פן יפקד עליה. מפירוש רש"י נראה שהיה כתוב בספרו פן אפקד וכן רצה לבאר התרגום אכן כל שאר המפרשים פירשוהו כמו שכתוב בספרים שלנו יפקד ובעל מאיר נתיב שכתב אפקד סמך לו על רש"י ז"ל ולא נהוג עלמא כוותיה: אצרנה. בקמץ חטוף הצד"י במקצת ספרים כן כתב רד"ק בפירוש ובשרשים וכ"כ במכלול דף כא על ואצרנה עקב (תילים קי"ט) בלא מחלוקת: (ד) שמיר שית. המסורת עליו לית דסמיך ר"ל שכל השאר כתיב שמיר ושית עם וא"ו החבור: אפשעה בה. בספרים שבאו לידי השי"ן בשוא לבדו ובמקרא גדולה כתוב ויש ספרים בחטף קמץ וכן כתב רד"ק בשרשים שהוא בחטף קמץ במקצת הספרים ובמכלול דף כ"א הביאו עם אחרים שהם בחטף קמץ בלא מחלוקת וגם ר' יונה כתב שהוא בחטף קמץ בשי"ן כמו אשקה נא (מלכים א יט) ועיין מ"ש בשמואל א' כ' על פסוק כי כפשע ביני ובין המות: אגיתנה יחד. יו"ד יחד דגושה כמ"ש במכלול דף ק"ו: (ה) במעוזי. העי"ן בשלש נקודות והזי"ן דגושה ברוב הספרים ובמקצת כתובי יד העי"ן בוא"ו שורק. (ח) בסאסאה, פירש רש"י באותה מדה נראה מפירושו שהה"א במפיק לכנוי הנקבה אכן בספרים שלפני הה"א רפה וכן פ' רד"ק בפירוש המקרא ובשרשים: (ט) הסר חטאתו. בחירק וחסר יו"ד:

כח (ב) שער קטב. בשי"ן שמאלית בכל ספרים מדוייקים וכן פי' רד"ק לשון סערה. גם המאיר נתיב הביאו עם אותם הכתובים בסי"ן: (ד) והיתה ציצת. הוא"ו בגעיא לבן אשר ולבן נפתלי בלא געיא: כבכורה. יונתן תרגם כבכורא משמע שהה"א אינה לכנוי וכן כתב רד"ק בפי' ובמכלול דף ל"ב ודף רכ"ח ואינה לכינוי רק לתפארת הקריאה ולרש"י מפיק הה"א לכנוי וזהו חד מן י"א זוגים חד מפיק ה"א וחד לא מפיק וחברו כבכורה בתאנה (הושע ט) ועיין מ"ש ביחזקאל כ"ב על לא גשמה: (י) כי צו לצו צו לצו. הראשון והשלישי בפתח והשני והרביעי בקמץ וכן קו לקו קו לקו כך הם בספרים מדוייקים אלו ושניהם שבסמוך: (יב) ולא אבוא שמוע. חד מן מלין דכתיב אל"ף בסוף תיבותא ולא

קרייה וסימן כדניאל ג׳ וכריש פרשת שלח לך במקרא גדולה: (טו) שיט. שוט ק׳: עבר. יעבר ק׳: (טז) יסד. בפתח הסמ״ך בכל ספרים שלפני וכן כתב רד״ק בפירוש ובשרשים והוא חד מן ד׳ יסד שנמנו במסרה רבתא וכולם פתוחים אכן במכלול דף ר״ב מנה זה עם דומים אחרים שהם קמוצים ואחר כך כתב ובמקצת ספרים מדוייקים הוא פתח: מוסד מוסד. הראשון רפי והשני דגושה וכן כתב הראב״ע ורד״ק בפירוש ובמכלול דף קכ״ו ודף רל״א ובשרשים ולרש״י הראשון פתח והשני קמץ וכן מצאתי בדפוס ישן ובשאר ספרים שניהם קמוצים ועיין דברי הימים ב׳ ח׳: (כ) והמסכה צרה. מלעיל כי הוא פועל עבר שרשו צור וכן נמסר עליו לית בטעה מלעיל והוא ג״כ בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכותיה וסימן בסוף מסרה גדולה: (כב) יחזקו. בשוא החי״ת והזיי״ן רד״ק בפירוש ומכלול דף מ״ב ושרשים: (כד) הכל היום. לית רפי: יפתח וישדד. בשי״ן שמאלית לשון שדה: (כה) חטה שורה. בכל ספרים מדוייקים בשי״ן שמאלית וכן פירשו רובי המפרשים אבל מפירש רש״י נראה שהוא קורא בשי״ן ימנית וכן משמע בירושלמי ריש פרקא קמא דחלה עלה דמתניתין דקתני חמשה דברים חייבים בחלה החטים והשעורים וכו׳ ר׳ שמעון בר נחמן שמע כלהון מן הדא ושם חטה שורה וגו׳ ושם חטה אלו חטים שורה זו שבולת שו״ל ולמה נקראת שורה שהיא עשויה כשורה שעורה אלו שעורים נסמן זה שיפון הכוסמת אלו הכוסמין גבולתו עד כאן גבולו של לחם לחלה. ולמדין מן הקבלה רבינו שמשון וילקוט ישעיה רמז ש״ב: (ט) של כמן יוסב. בוא״ו עם הדגש וכן כתב רד״ק בפירוש אבל במכלול דף ק״פ ובשרשים כתב ופליגי עליה יוסב רפי: (כח) יודק. רכה:

כט (ד) והיה כאוב. הוא״ו בגעיא בס״ס: (ה) כאבק. הכ״ף בשוא והאל״ף בקמץ בספרים שלפנינו וכתב רד״ק בשרשים שכן הוא ברוב הספרים ומצא במקצתן הכ״ף בפתח והאל״ף בחטף פתח: (ז) ומצדתה. בחולם: והמציקים. במקצת דפוסים ישנים הה״א במאריך והמ״ם רפה וכן מצאתי בנסחא כ״י ובשאר ספרים המ״ם דגושה והה״א בלא מאריך: (ט) השתעשעו. בס״א כ״י העי״ן בשוא ובשאר ספרי׳ בפתח: שכרו ולא יין. לדעת רובי המפרשים הוא עבר וכן במקצת ספרים השי״ן במאריך. אך מפי׳ רש״י נראה שהוא צווי לדעתו בפלס חרבו ומאד (ירמיה ב) וכן בכמה ספרים השי״ן בלא מאריך: (יא) אל יודע הספר. ספר ק׳: (יג) נגש. בספרים מדוייקים בשי״ן ימנית וכן פי׳ ן׳ גאנח והאברבנאל והוא א׳ מן ד׳ בשי״ן ימנית וסימנהון במסרא רבתא ורד״ק כתב שכן כתבו ר׳ יונה וכן במקצת הספרים והמסורת לית כוותיה בכפרא ואם בש״ין שמאלית הנה אחר כמוהו נגש והוא נענה ועוד מסורת אחר נגש ונגש ד׳ בשי״ן וסימן ואיש ישראל. וחברו שמואל א׳ י״ג וי״ד ירהבו (ישעיה ג) נענה רשם מד). אם כן יען כי נגש בשי״ן ימנית כי אלה הארבעה לבד הם בשי״ן ובמקצת הספרים נמצא יען כי נגש בשי״ן וכן דעת המתרגם ורש״י ון׳ עזרא ועיין שקלא וטריא שבמקרא גדולה בישעיה נ״ג: (יד) יוסף. בחירק וחסר יו״ד לפי המסורת שבמקרא גדולה על פסוק זה. (טז) הפככם. הה״א בפתח בכל ספרים מדוייקים כ״י וגם ברוב הדפוסים: (כג) כי בראותו. במקצת ספרים חסר וא״ו בתר א:

ל (ג) והחסות. בשורק: (ה) הבאיש. כשני נחין האל״ף והיו״ד כמו הגורל ראשונה (יהושע כא): (ו) עירים. בס״ס כתיב וק׳ ביו״ד ובספרים אחרים עורים כתיב עירים ק׳: חיליהם. י״ס שחסר וא״ו בתראה וי״ס חסר יוד אחר הלמ״ד: אוצרותם. י״ס שחסרוא״ו קדמאה: (ח) כתבה עללוח וגו׳ ועל ספר חקה. ה״א של כתבה ושל חקה במפיק ולדעת יונתן שתיהן בלא מפיק רד״ק בפי׳ ושרשים והראב״ע כתב חקה רפה וי״ס שהה״א במפיק: (יא) מני דרך הטו מני ארח. במקצת דפוסים ישנים הנו״ן בחירק בשניהם בשאר דפוסים וגם בכל ספרים כתיבי יד שניהם בצירי וכ״כ רד״ק בפירוש ובשרשים: (יב) מאסכם. המ״ם בקמ״ץ רחב והאל״ף בקמץ חטוף: (יד) כשבר נבל. בדפוס ישן הנו״ן בסגול וכן כתב רב פעלים ויש ספרים בשלש נקודות עד כאן. ובשאר ספרים בב׳ נקודות וכן נראה מהמכלול ושרשים: כתות. התי״ו בוא״ו שורק. (כא) זה הדרך לכו בו. במסורת פרשת ואלה שמות נחשב זה עם ו׳ דסבירין בה: (כו) ביום חבש. עיין מה שאכתוב ביחזקאל כ״ד: (כז) משאה. הה״א רפה רש״י ורד״ק. (ל) אש אוכלה. במקצת ספרים כתובי יד מדוייקים חסר וא״ו: (לב) מוסדה. שם והה״א מפיק הכינוי נחה והיתה ראויה במפיק רד״ק בפירוש ומכלול דף ל״ב והוא חד מן מלין דלא נפקין ה״א בסוף תיבותא ומטעין בהו וסימן במסרה רבת״א: נלחם בה. בס ק׳ ובמסרה גדולה נמנה עם ד׳ דסבירין בם וקריין בה ועיין מה שאכתוב בסוף סימן ס״ג מזה הספר: (לג) מאתמול. בשורק אבן עזרא ורד״ק: גם הוא. היא ק׳: למלך הוכן. בספרים מדוייקים קמץ מכלול דף קמ״ג: העמיק. בספרים כתובי יד מדוייקים בשוא העי״ן ומלא יו״ד: הרחב בספרים מדוייקים חסר יו״ד:

לא (א) על סוסים ישענו. בספרים מדוייקים כתובי יד על בלא וא״ו וכן הוא במאיר נתיב שרש סוס ושרש שען. ובספרי הדפוס כתוב ועל: (ב) ויבא רע. מלעיל כמו שכתבתי בפרשת תולדת יצחק: ואת דבריו לא הסיר. ירושלמי פרק הערל ואת דברו לא הסיר כלומר קרי ביה דברו ודריש ליה לשון דֶּבֶר והכי איתא בויקרא רבה פרשת ל״ב ואת דבריו לא הסיר ואת דברו לא הסיר וכל״ל בבמדבר רבה פ׳ ט׳ ועיין מ״ש בס׳ מלאכי אלל ומה האחד מבקש: (ג) אדם ולא אל. הוא״ו בגעיא ואין מאריך בלמ״ד: (ו) העמיקו. בספרים מדוייקים העי״ן בשוא לבדו:

לב (ב) למשפט ישרו. בשי״ן שמאלית: והיה איש. במקצת ספרים הה״א במאריך: (ו) לעשות חנף. בספרים מדוייקים מלעיל כי הוא שם דבר וכן נראה מהשרשים וכן כתב בעל הלשון שהוא על משקל חֹמֶשׁ ורש״י כתב בהדיא חנף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח פירש פתח קטן: (ז) וכלי כליו רעים. הכ״ף בצירי אף על פי שהוא הכילי שזכר למעלה: ענוים. עניים ק׳: (ט) האזנה אמרתי. בספרים כ״י מדוייקים האל״ף בשוא לבדו והזי״ן בצירי וכן הוא בדפוס ישן יגיד עליו רעו דנסי למך על פי המסורת למינרא דחדא קריאה אית להו ועיין מה שכתבתי בסדר בראשית: (יא) וחגורה. לית מלעיל ומלא וא״ו במדוייקים ונמנה בסוף מסרה גדולה בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה; (טו) וכרמל. והכרמל ק׳: (יח) ובמשכנות. בספרי ספרד הוא״ו במאריך:

לג (א) כהתמך. התי״ו במאריך במקצת ספרים ובכתובי יד וגם במקצת דפוסים חסר יו״ד וכתב רד״ק בפירוש ובשרשו שהוא קל והיתה המ״ם ראויה להדגש וכן כתוב במכלול דף קע״ט: תושד. בוא״ו עם הדגש בשי״ן: כנלתך. בדגש הנו״ן לחסרון הה״א כי משפטו כהנלתך בפלס להגלתך מכלול דף קס״ה וספר ההרכבה אות כ״ף: (ג) מרממתיך. במקצת ספרים מלא וא״ו אחר רי״ש: (ז) הן אראלם צעקו חצה. לית חסר ויש בו דרש באיכה רבתי פסוק בכה תבכה בלילה ובב״ר פרשת נ״ו עיין יפה תואר שם סי׳ ז׳ ומתנות כהונה: (ט) קמל. פתח בהגהה ועיין מכלול שקל פָּעַל: (טו) מראות ברע. סימן ישעיהו מראות ברע. חבקוק מראות רע. וחד פסוק סימן לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב: (יז) מרחקים. המ״ם בפתח כמו שאכתוב בירמיה ח׳: (יח) יהגה. הגימ״ל בדגש ובלא מאריך ביו״ד בספרים כ״י וגם במקצת דפוסים: (כ) בל ינתקו. (כא) כי אם שם וגומר. חצי הספר בפסוקים:

לד (א) ולאמים. אל״ף ראשונה בחטף סגול: (ג) באשם. הבי״ת בקמץ חטוף והאל״ף בשוא נחש וכן ועלה באשו (יואל ב) ומכלול דף ר״ח ושרשים שרש באש: (ט) ונהפכו. בסגול הה״א וקל הפ״א שרשים: (יא) וקפד. במקצת ספרים מלא וא״ו אחר הפ״א: וינשוף. השי״ן בחולם בספרים מדוייקים וכן כתב רד״ק לא בשורק כמו שנמצא באיזה ספרים: קו תהו. באו במפיק שלשה רפין קו תהו. שלו בה (יחזקאל כג). ה׳ בם (תילים סח): (טז) וקראו. בס״ס הוא״ו במאריך וי״ס שהקו״ף בחטף פתח ועיין מ״ש בשופטים ה׳: אשה לרעותה. במקרא גדולה כתוב בגליון ספר אחד ואשה עד כאן לשונו. והתרגום סייענו אבל לא ראיתי כן לאחד מהספרים:

לה (ד) נקם יבוא. מלא וא״ו בספרים מדוייקים וכן חברו שבפסוק ונכון לעשות כן כי אין אלו מן ז׳ חסרים הנזכרים במסורת פרשת בהעלתך: (ז) בנוה תנים רבצה. כתב רש״י שם דבר הוא כמו מרבץ שהרי אינו מפיק ה״א על״ל ובספרים שלנו הה״א במפיק גם לא נמנה במסורת עם מלין דלא מפקין ה״א בסוף תיבותא: (י) ישיגו ונסו. זהו ישיגו ונסו שלמטה מזה בפרשת עורי עורי ישיגון בנון נסו אין וא״ו בראש המלה וסימן וא״ו בוא״ו נו״ן בנו״ן עיין רד״ק:

לו (ב) מלכיש ירושלמה. ס׳ חסרים וחד מל׳ עיין במסורת על פסוק זה והמלא הוא בד״ה ב ל״ב אחר זה שלח סנחריב: (ה) אמרתי אך דבר שפתים. סי׳ דמלכים אמרת דישעיהו אמרתי וחד פסוק סימן ויקרא אבימלך ליצחק*): (ז) הלוא הוא. לפי המסורת ראוי להיות מלא וא״ו שאין זה ממנין ז׳ חסרים כסיפרא שנמסר סימנם במ״ג סי׳ י׳ וכן מצאתיו מלא במקצת ספרים: (י) עלה אל הארץ הזאת. בכל ספרים שלנו כתוב אל ותימה על המתרגם שתרגם סק על ארעא: (יב) חראיהם. צואתם ק׳ ובחילופי מלכים וישעיה כתוב במסורת מלכים חריהם ישעיה חראיהם: שיניהם. מימי רגליהם ק׳ ובכל הספרים כתוב שניהם ביו״ד אחר השי״ן וכן הוא חברו דמלכים ברוב הספרים וכ״כ המכלל יופי בשני המקומות אמנם במסורת כתוב מלכים שניהם כתיב ישעיה שיניהם כתיב עוד מצאתי בס״א כ״י כי בשני המקומות כתוב בפנים גם מלת מימי והקרי והכתיב אינו אלא על מלת שיניהם ונראה מדברי רש״י שכן היה כתוב בספרו וכ״נ מדבריו בפי׳ הגמרא סוף פ׳ הקורא את המגילה עומד וכך היא גירסת הרי״ף ורבינו ישעיה הראשון שם אבל הרא״ש וריא״ז אינם גורסים מלת מימי בכתוב וכך היא גירסת רד״ק כמ״ש במלכים וכ״כ בע״ל המסורת במאמר אחד וזה תלוי בנוסחאות הגמרא: (יד) ישא. עיין מה שכתבתי במלכים ב׳ י״ח:

לז (יז) הטה ה׳ אזנך ושמע. הוא״ו במאריך ובמקצת ספרים השי״ן בשוא ופתח ובמקצתן בשוא לבדו ועיין מ״ש בפרשת בלק על פסוק קום בלק ושמע: (כד) ביד עבדיך חרפת אדוני. יש פסיק בין חרפת לשם כמ״ש במלכים: מרום קצו. סנהדרין פ׳ חלק ר׳ חנינא בר פפא רמי כתיב מרום קצו וכתיב מלון קצו אמר אותו רשע בתחלה אחרי׳ דירה של מטה ואח״כ אחרי׳ דירה של מעלה ופירש רש״י כתוב מרום קצו בישעיה וכתו׳ מלון במלכים כן צריך להגיה בפירש רש״י: (כה) כל יארי. בכל ספרים כ״י חסר וא״ו בתר אל״ף ועיין מ״ש בזכריה סימן י׳: (כו) הלוא שמעת. מלא וא״ו בספרים מדוייקים ועל פי המסורת שזכרתי למעלה בסימן ל״ו: עתה הבאתיה. בספרים מועטים כתו׳ הביאתיה ביו״ד והאל״ף אחר הבי״ת וגם במכלל יופי כתוב על זה בא מלא בעי״ן הפעל ועל אותו דמלכים לא כתב מאומה ולפי דעתי נשתבש בדברי המכלול שכתב בדן ק״נ ובאו מלכים בעי״ן הפעל וכו׳ ומנה בכללם עתה הביאתיה ובמורה מקום בגליון כתוב ישעיה ל״ז אך אין למדין מהמורה מקום כי אם מהספרים המדוייקים שזה דישעיה חסר ודמלכים מלא וקצת תימה שלא נמנה חילוף זה עם חילופים אחרים שנמנו במסורת שלנו בין מלכים לישעיה ויותר מזה יש לתמוה על בעל המסורת דישעיה סימן מ״ג לא מנה שום אחד מאלו עם אותן שהם מלאים ועיין עוד מ״ש במלכים ב׳ ט׳: (כט) ושאננך. בכמה ספרים כ״י וגם בדפוסים ישנים נו״ן ראשונה בקמץ וכן חברו דמלכים וכך הם בשרשים ובבעל הלשון ובמקצת ספרים בפתח כמ״ש במלכים: (ל) והכול. ואכלו ק׳ ויש ספרים שהכתיב ואכל ונוסחא קמייתא עדיפא דמסרא רבתא חשיב ליה בהדי מלין דכתיבין מוקדם ומאוחר פוק חזי התם באות וא״ו: (לח) ואדרמלך. בס״ס הוא״ו בגעיא: אסרחדן. במקצת ספרים כ״י ודפוסים קדמונים חדא מלה וי״ס תרין מלין כמ״ש במלכים ובעזרא ד׳:

לח (ג) ויאמר אנה. במקצת ספרים כ״י בשני טעמים אָנָּה ובשאר ספרים בטעם א׳ לבד בנו״ן וזה א׳ מן ו׳ כתובים בה״א בלשון בקשה ומה שיש [illegible] לדקדק בזה אכתבנו בתילים קי״ו בס״ד: ובלב שלם. ובס׳ מלכים כתיב ובלבב ושם מסרתי הסימן ומה שכתוב במקרא גדולה לית גְּלֵבָב טעות הוא מהדפוס שהקדים לנו״ד לבי״ת: (יא) יושבי חדל. בכל אחר כתיב חלד ובכאן כתיב חדל זיל קרי בזוהר פרשת נח סוף דף ס״ה: (יג) כארי. הכ״ף בקמץ וכן במסורת ב׳ קמצין בתרי ליספי שויתי עד בקר כארי ידי ורגלי ועיין מ״ש בעל ערוגת הבשם בסוף פ״ג מספרו: (יד) כסוס. כן כתיב וק׳ ואי משכחת ספרי דכתיב כסיס וקרי כסוס הם אליבא דמדינחאי דלא נקיטינן כוותייהו אבל בירמיה סימן ח׳ כתוב וסוס וק׳ וסיס: דלו. עיין מ״ש בחיוב כח: אדני עשקה. (א״ה במ״ג נכתב ביו״ד ה״א וטעות גמור הוא שהרי נמסר בערך א״ד במנין קל״ד אדני ולא ידעתי למה הרב המחבר לא העיר על זה ע״כ): עשקה לי. צווי ואעפ״י שהעי״ן אינה חטופה אלא נקראת במאריך הנה כמוהו שמרה נפשי כי חסיד אני או יהיה עבר לנקבה כ״כ רד״ק בפי׳ ובשרשים לאפוקי אותן שקוראים בחטף ועיין מ״ש בתילים מזמור פ״ו: (יט) יודיע אל אמתך. התרגום והאב״ע פי׳ אל זה השני בצירי ורד״ק תמה עליהם כי בכל הספרים אל נקוד סגול וסמוך במקף עם אמתך כמו הראשון והמסרה אל אמתך שנים והם אלה השנים אשר בפסוק כי לא שאול תודך ובפ׳ חי חי:

לט (א) מראדך. באל״ף ברוב הספרים ובקצת מהם מרדך בלא אל״ף: (ד) באוצרתי. כן הוא במקצת ספרים מדוייקים כמ״ש בפ׳ האזינו:

מ (ב) בכל חטאתיה. בבי״ת וכן פי׳ כל המפרשים: (ז) נבל ציץ. זה וחבירו שבסמוך בשני טעמים כמו ויצץ ציץ דפרשת קרח עיין שם: נשבה בו. הבי״ת של בו דגושה ועוד אדבר בזה בכלל אתי מרחיק בס״ד: (י) משלה לו. למ״ד של לו רפה: (יג) מי תכן את רוח. בכל הספרים יש טפחא במלת רוח ומלת ה׳ היא תשובה לשאלה ואינו נסמך רוח אל ה׳ וכן דעת יונתן ומפרשים אחרים ויש מי שפי׳ בענין אחר ואינו על דרך הטעמים: (כ) המסכן. המ״ם רפויה והה״א סמוכה במאריך מכלול: (כה) ואל מי תדמיוני. התי״ו רפה ועיין מ״ש בפרשת כי תצא על לא תתעב בפ׳ וארא על אתה תדבר: (כו) מי ברא אלה. עוצים העוצים אותו מלעיל שהמכלול מנאו בדף ו׳ עם אותם שבאו מלרע שלא כמנהג: (כט) עצמה ירבה. חטף ע״פ המסורת ר״ל קמץ חטוף וחברו כוס עלמה דסוף נחום: (לא) וקוי. היו״ד בצירי והיא עי״ן הפועל וויו״ד הרבים נעלמת והוסרה היו״ד מהמכתב ונכארה במבטא בפגישת שני יודי״ן אבל וקוי ה׳ המה יירשו ארץ תילים ל״ז בהנעת וא״ו עי״ן הפועל כן דעת רד״ק במכלול משקל פועלים ובשרשים ובתילים וכן מצאתי בספרים מדוייקים ועיין עוד מ״ש בתילים:

מא (ה) ראו איים וייראו. פליגי ספרי אם הוא בתרי יודי״ן או בחדא בלחוד ובמסורת ליכא לאכרועי מידי: ויאתיון. בדפוסים ישנים וגם ברוב ספרים כ״י האל״ף בחטף סגול וכן כתב המכלל יופי האל״ף נעה ולמ״ד זה מהמכלול דף קס״ג ומהשרשים שהוכא עם אחרים שהאל״ף נעה: (ז) את נרף. יש מי שכתבו מלא וא״ו ואין לסמוך עליו שזהו א׳ מן ד׳ חסר במסורה: (ט) החזקתיך מקצות. בספרים כ״י מדוייקים הקו״ף רפה וכ״כ רב פעלים: ואמר לך. מלעיל במדוייקים

☞ נ״ל בפסוק זה כתיב ואין אמרת כי אמרתי והראשון בפסוק מורה על מלכים שהוא לשני ישעיה. דברי המגיה אהרן פאלאק:

במדוייקים כ"י וגם בדפוסים ישנים : (טו) בעל פיפיות . פ"א שנייה רפויה כמשפטה וכן וחרב פיפיות בידם דתילים : (יז) נשתה . דגש התי"ו לתפארת המלה מכלול שקל פעל : (כא) קרבו ריבכם במקצת ספרים הקו"ף בלא מאריך ומ"מ קריאתו בקמץ לפי כי משפט התיבה בשוא נע שהוא נוטה מהדגוש אלא שהרי"ש אינה מקבלת דגש והטילוהו תחת הקו"ף שמשפטה בפתח כ"כ רד"ק בפירוש ובשרשים וגם החכם ן' עזרא כת' שהוא נוטה מהבנין הכבד הדגוש ע"מ ג ר כ ו את ה' עכ"ל. ולא יתכן להיות נוטה מהקל בשקל ח ר ב ו מאד (ירמיה ב) כי שרש קרב מבנין הקל הוא עומד וזה יוצא : (כג) ונשתעה . מלעיל הטעם בתי"ו : ונרא°. ונראה ק' : (כח) וישיבו דבר . במדוייקים מלא יו"ד וכן במסורה ו י ש י ב ו ג' חד חסר וב' מלאים וזהו א' מן המלאים עיין במ"ג סדר דברים :

מב (ו) ואחזק . בצירי והחי"ת בשוא לבדו לרד"ק בפי' ומכלול דפ"ה : (כ) ראית . ראות ק' : פקח . במקצת ספרים פקוח מלא וא"ו : (כא) ויאדיר . האל"ף בשוא לבדו : (כב) השב . השי"ן בפתח ובמסורת ב' א' סוף פסוק וא' ריש פסוק ה ש ב א ל ת ע ר ה (יחזקאל כא) : (כג) יקשיב . במקצת ספרים חסר יו"ד וכן נמסר עליו לית חסר : (כד) למשוסה . למשיסה ק' ועיין מ"ש רש"י בתילים מזמור מ"ה על מלת ביקרותיך : הלוא ה'. מלא וא"ו בספרים מדוייקים וכן ראוי ע"פ המסורת שאין זה מן ז' חסרים בסיפרא וסימנהון בסימן י' : ולא אבו . בפרק הניזקין עלה אותו תינוק ואמר הלוא ה' זו חטאנו לו לא אבו וגו' וכתב בעל יפה מראה בפרק ג' דהוריות דלפי גרסת הנזקין דגרים לא אבו י"ל דהשמטת הוא"ו היתה בהסכמה וכו' ואף על גב דבירושלמי דהתם גרסינן ולא אבו אולי המעתיק לא דק וחשב לתקן ולא אבו כלשון הכתוב עד כאן לשונו . וכל מה שכתב בזה צ"ל דוחק דבב' אגדות הגמרא גרים ו ל א בוא"ו והכי איתא במדרש איכה רבתי ריש אלפ"א בית"א רביעאה והכי גרסינן בזוהר סוף פ' חיי שרה ושם נדרש יפה מהו חטאנו למדברים בעדם ומהו ולא אבו לנסתרים ואין אנו צריכים למה שנדחק היפה מראה ובתוספתא פ' ב' דהוריות נענה אותו תינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו לו ע"כ ולא סיים סיפיה דקרא :

מג (א) בשמך . אין בבי"ת געיא : (ה) אקבצך . הכ"ף בדגש : (יד) שלחתי בבלה . במדרש שוחר טוב על מזמור על נהרות בבל באותה שעה נכנסו מלאכי השרת לפני הקב"ה וקולו עד לדו מלפניו ובאו המשאוי עליהם מיד ירדו מלאכי השרת ונטלו המשאוי מעליהם ולא מלאכי השרת בלבד אלא הקב"ה כביכול נשא בעצמו שנאמר למענכם שולחתי בבלה . ובמדרש רבתי סוף פרשת אמור ראיתי והנה מנורת זהב וגולה על ראשה תרין אמוראין חד אמר גולה וח"א גאולה מן דאמר גולה שגולה לבבל וגלתה שכינה כביכול עמהם כדאמרן למענכם שולחתי בבלה ומאן דאמר גאולה שנאמר גאלינו ה' צבאות שמו . והכי גרסינן שולחתי בספרי סוף פרשת מסעי ופרש' בהעלתך ובמכילתא דהחרים פ' י"ד ובשיר השירים רבה בפסוק אתי מלבנון כלה ובמדרש פסיקתא הובא בילקוט זכריה רמז תק"ע וישעיה רמז ש"ז . ומדרש איכה פסוק בחורים טחון נשאו הובא בערוך ערך בריה אף על פי שאינו כן במדרש חמש מגלות רבתא וגם בערך שלא כתב הערוך בשם מגלת איכה שולחתי בבלה כתיב וכן הוא במדרש ויושע פסוק תביאמו ותטעמו . גם החכם אבן עזרא פירשו כאלו הוא קורא השי"ן בקבוץ שפתים מבנין פועל שלחתי. וכן מצאתי בדפוס ישן ובנוסחא כ"י והחכם אברבנאל פירשו בתחילה בחירק ואחר כך כתב : ויש קוראים אותו בשורק ונראה שחז"ל כן היו קוראים כמו שאמר גלו לבבל וכו' עכ"ל. ובירושלמי פרק קמא דתענית גלו לבבל וגלה שכינה עמהם מאי טעמא למענכם שולחתי בבלה וכתב בעל יפה מראה נראה דמסורת בידם דשולחתי גרסינן אף על פי שאינו כן בספרינו ובפרק בני העיר ובשמות רבה פ' ט"ו סי' כ"ג לא גרסינן אלא שלחתי וכו' עד כאן לשונו ע"ש. ורד"ק תמה מהחכם אבן עזרא ובסוף דבריו כת' ואני מקובל כי קריאתו ש ל ח ת י בחירק השי"ן מבנין פעל הדגוש וכן מצאתי בכל הספרים המדוייקים אשר ראיתי וכן נראה מהתרגום אבל לפי מה שנמצא בדברי רבותינו ז"ל ידמה שהם היו קוראים שלחתי בקבוץ ספקיה השי"ן שאמרו כל מקום שגלו ישראל לבבל שכינה עמהם שנ' למענכם שלחתי בבלה ע"כ דבריו , ואני אומר כי דגירסת כל המדרשים שלחתי בחירק כמו שכתוב בספרים שלנו וכן הוא בספר הזוהר ריש פרשת ואלה שמות ובמדבר רבה פ' ז' ובאיכה רבתי שילהי אלפ"א בית"א קדמאה וילמדנו פרשת בהר סיני אלא שאמרו שלחתי דרך דרש על דרך אל תיקרי . ויש אם למקרא ולמסורת דמצינן למיקרי שלחתי בקבוץ : השי"ן וכן כתב מהר"ר מתתיה דלאקרט בפירוש שערי אורה שער ראשון ע"ז המאמר גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר למענכם שלחתי בבלה אל תקרי שלחתי אלא שולחתי . וכן יסד הפייט בהושענא קהלות בבלה כשלחת רחום למענך שֻׁלַּחַת וכן ייסד בהושענא כנה משוררת ויושע לגוחה מצויינת וְיוּשַׁע כמו שדרשו בזוהר פרשת : אחרי מות דף ס"ט על פסוק צדיק ונושע הוא (זכריה ט) וכן דרשו במדרש תנחומא צדיק ונושע אמר ר' אבהו כביכול שלך ושלנו היא הגאולה דכתיב ולכה לישועתה לנו אמר ר"מ כתיב ויושע ה' ביום ההוא ויושע ה' כתיב כביכול וכו' כמ"ש בפרשת בשלח על ו י ו ש ע וכן דרשו בשמות רבה פ' ל' על פסוק וירא כי אין איש וישתומם וגו' ובפסוק כי קרובה ישועתי לבא ודומה לזה ייסד הפייט בהושענא מאמר וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם נָקוּב וְהוּצֵאתִי אִתְּכֶם ונראה לי דהכי פירושה מאמר הקב"ה שאמר והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים נקוב והוצאתי לשון אשר נקבו בשמות כלומר אל תקרי וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם אלא וְהוּצֵאתִי אִתְּכֶם כי יש אם למקרא ולמסורה ג"כ כביכול היה עמהם בצרה ור"ל כמו שקיימת אותה ההבטחה כן הושענא אבל פסוק אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם אינה הבטחה שבשעה שנאמר כבר יצאו וכיוצא בזה אמרו בשילהי מועד קטן מנין לאבל שמסב בראש שנאמר אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם (איוב כט) קרי ביה יְנֻחָם ר"ל בחירק היו"ד כמו שכתב בעל נימוקי יוסף שם וכ"כ התו' פ' סוף מגלחת האשה ועיין מה שהכתוב בתילים מזמור פ"ה בסייעתא דשמיא ולקמן על והורדתי בריחים : והורדתי בריחים. מדרש איכה רבתי בחורים טחון נשאו את מולא שלא היה ריחים בבבל וכשעלה נבוכדנאצר הטעינן ריחים והורידן לבבל הה"ד והורדתי בריחים כלה ברחים כתיב ע"כ ובכל ספרים שלנו בריחים מלא דמלא ויראה לי שאין המדרש חולק על הספרים דאף על גב דלא אשכחן בכוליה קריא לישנא דרחים כי אם חסר יו"ד קדים לחי"ת מ"מ מצינן למימר דקרי ביה ריחים בצירי הרי"ש וביו"ד נחה ויש אם למקרא ולמסורה כמ"ש למעלה : (יט) דרך בישמון . בספרים מדוייקים כ"כ מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא ומלא וא"ו : (כ) נהרות בישימון . כ"כ במדוייקים מלא תרי יודי"ן וחסר וא"ו : (כג) לא הביאת . מלא יו"ד ואל"ף ועיין מ"ש בסימן ל"ז ובמכלול הנזכר שם : לא כבדתני . בבי"ת לשון כבוד :

מד (ד) וצמחו בבין חציר . י"ת ויתרבון נדיקא רכיכין ומפיקין כלבלבי עשב כאילן דמשלח שרשוהי על נגדין דמיין . וכדומה לי שהוא היה קורא כ ב י ן בכ"ף וכן מראין דברי הראב"ע שכתב ונתתו רוחי וברכתי כמו חציר ורבים אמרו על הצמחים וכן וצמחו כאילו הם יושבים בין החציר והטעם שיפרו וירבו עכ"ל . אבל בספרים שלנו בבי"ת וכן כת' רד"ק וכן פירש רש"י ז"ל : (ז) ויערכה לי . במקצת ספרים העי"ן בפתח ובספרים מדוייקים בשוא וכ"כ בשרשים ובמכלול דף מ"ה : (ט) ועדיהם המה . חד מן ד' נקודות בנביאים וסימן בפ' במדבר סיני במ"ג : (י) יצר אל . מלרע שלא כמנהג מכלול דף ו' : (יב) מעצד . בדפוס עתיק העי"ן בחטף קמץ ולא סמכינן עליה דכולהו ספרי אחריני בחטף פתח כחבריה דירמיה סימן י' : וייעף . במקצת ספרים כתובי יד וגם בדפוס ישן כתיב וייעף בשני יודי"ן ואין כן בשאר הספרים : (יג) יתארהו בשרד . האל"ף בשוא ופתח ובמחוגה י ת א ר ה ו האל"ף בחטף קמץ רד"ק בפירוש ומכלול דף כ"ב ובשרשים וכן בספר ישן כתו' בגליון וסי' אֻאר וכס' אחר כ"י שניהם בחטף פתח ואין להוש עליו וכתב רבינו יונה בס' הרקמה ובמחוגה י ת א ר ה ו לית דכות' קמוץ : (יד) נ ט ע ארן . מלרע שלא כמנהג מכלול דף ו' : ארן . נו"ן זעירא והיא חד מן ג' נוני"ן אריכין זעירין על פי המסורת . ויש קוראין א ר ז בזי"ן וטועין [illegible] בשרשים : (טו) ויחם . החי"ת בקמץ חטוף והזקף ביו"ד רד"ק : (טז) חמותי . בספר אחר כ"י מלעיל ובשאר ספרים מלרע וכן כת' רד"ק : (יז) יסגוד לו . חד מן יתירין וא"ו וחטפין קמצין ע"פ המסורה וסימן במסורה רבתא מערכת אות וא"ו : (כ) הלוא שקר . מלא וא"ו ואל"ף כי אינו מן החסר בכיפרא : (כא) זכר אלה יעקב וישראל כי עבדי אתה וגו' ישראל לא תנשני . בנביאים עם פירוש אברבנאל כתוב ו י ש ר א ל לא תנשני בוא"ו וכן בדפוס ישן מויניציאה נכתב מבחוץ ו י ש ר א ל גם במקרא ישנה ספרדית היה כתוב בתחלה בוא"ו ואחר כך עררה ומריש הוה אמינא אולי משגה הוא למיכתביה בוא"ו ברם כדחזאי כל אילין אמינא הלא דבר הוא והיכא למיחש עליו ובתר דאשכחי נמי במסרה רבתא דדפוסא ל"ג וישראל בקריא דכתיב בה זכר אלה יעקב וישראל ב' בו כזעיר איתמוטעא רגלי לאכרועי כמאן דכתיב בוא"ו אילולי ה' דסעיד לי וזמין בידי מסרה כתיבת ידא דלא חשבה להדין פסוקא אלא חדא בלחוד דהוא קדמאה דפסיק ולהדא שמעינן דאמרי כהלכתא וברובא דנוסחי דיקי וכת"י ובהן מסרא דדפוסא כד מעיינת בה חשבה דלא סלקא כהוגן כל עיקר לפום חושבנא דתלהין ותלת וגלגלת לה תלתא פסוקי והריני מבררן חד מנהון הוא ו י ש ר א ל ויהודה יושבים בסכות (שמואל ב יא) תניינא ו י ש ר א ל מ ק ר א י (ישעיה מח) תליתאה ליהודה ו י ש ר א ל דאסא (בדברי הימים ב טז) ותו חזינא בה טעותא ומשום הכי פרישנא מאי דצריכא לה כתיב התם וישראל הוא ידע בסוף דפא וכרים דפא אם במרד ואם במעל דמיתחזי דקרין שבוקי וכולא חד פסוקא הוא ביהושע כ"ב ותו וישראל חונים בעין דאר צ"ל בעין אשר שמואל א' ריש סימן כ"ט ותו יוצרך מבטן צ"ל יוצרי מבטן וסיומא דקרא ו י ש ר א ל לא יאסף בישעיה מ"ט יהא רעותיה דמארי עלמא עם עמיה ישראל לעלם בימנא יתפרקון דביק יהודה וישראל ישרי לרוחצן אמן : (כב) חטאתיך . יש ספרים שכתוב בהם חטאותיך מלא בוא"ו ואל"ף : שובה . חד מן ה' מלרע על פי המסורת וכן במכלול דף קל"ז : (כד) עשה כל . הכ"ף דגושה : מי אתי . מאתי קרי והוא חד מן מלין דכתיבין תרין וקריין חד ונסדרו בדה"ב [illegible] ויש בזה דרש בבראשית רבה פ' א' ופ' ג' ושוחר טוב מזמור כ"ד מי היה שותף עמי בבריאתו של עולם והכוד מבואר בספר הבהיר והובא בציוני פרשת חיי שרה :

מה (א) כה אמר ה' למשיחו לכרש . לית זרקא בלא סגלתא : (ב) אושר . אישר קרי : (ו) וממערבה . בספרים מדוייקים הה"א רפה וכן כתב רד"ק ותרגומו וממערבא : (ז) ובורא חשך . מלרע : ובורא רע . מלעיל ועיין מה שכתב בעל נפוצות יהודה ריש דרוש מ"ח : (יד) וסחר כוש . ברוב הספרים הוא"ו במאריך והסמ"ך בשוא לבדו ובמקצת ספרים בשוא ופתח כמנהגם בכמה מקומות בכיוצא בזה המנם כפי הכלל שנתן רד"ק על ו ש ל ם לי שפי ארזים השוא נח ולא יקרא כמו שוא ופתח וכבר הארכתי בענין זה בשופטים ה' : ואליך ישתחוו . בוא"ו : אליך יתפללו . בלא וא"ו : (יט) בקשוני . בספר אחד כ"י וגם בדפוס ישן השי"ן בחירק ואין לנו לזוז מספרים אחרים שהשי"ן בפתח והקו"ף בדגש : (כג) כל ברך . בס"א כ"י הבי"ת והרי"ש בצירי ובספרים אחרים הבי"ת בצירי והרי"ש בסגול ורד"ק בשרשים כתב שהוא בשש נקודות : (כד) עדיו יבוא ויבשו . י"ד דסבירין יבואו וקריין יבוא וסימנם נמסר במ"ג סוף פרשת שמיני עיין עוד מ"ש ביחזקאל סימן כ"ג :

מו (ב) קרסו כרעו . שניהם במאריך במקצת ספרים : (ה) למי תדמיוני . הדל"ת רפויה כמ"ש בפרשת כי תשא על לא תתעב ועיין עוד בפרשת וארא על אתה תדבר : ותמשלוני . בספרים מדוייקים חסר יו"ד בתר שי"ן ומלא וא"ו בתר למ"ד : (יא) איש עצתו . עצתי קרי :

מז (א) לא תוסיפי יקראו לך רכה . מלרע בפשטא אחד וכן לא ת ו ס י פ י יקראו לך גברת דבסמוך והם שנים מלרע ע"פ המסורת ובמקצת ספרים שניהם בב' פשטין ובקצתן הראשון מלעיל והשני מלרע ויש ספרים בהפך ומה שכתבתי בהבלה הוא המוסכם מרד"ק בפירוש ובמכלול דף ק"י ובשרשים וכן מצאתי בספרים מדוייקים : וטחני קמח . הטי"ת בגלגל בספרי ספרד : (ב) חשפי . בשי"ן שמאלית מענין מ ח ש ף הלבן והחי"ת בסגול : (ג) נקם אקח . רד"ק בשקל אפעול הביאו עם הזקפין קמוצין וכן ואותך אקח (מלכים א' יא) ורב פעלים כתב שמלא מסורת אחת אקח ב' זקפין אחד קמץ ואותך אקח ואחד פתח נקם אקח עד כאן לשונו . ובמסרה שלנו בהלפ"א בית"א מן הד הד קמץ בזקפא לא נמנה רק נקם אקח וסימנם בריש ספר ויקרא ועיין מ"ש במלכים א' י"א : (ט) ותבאנה . במקצת ספרי הדפוס הוא"ו בפתח וטעות הוא כי הוא וא"ו החבור ולא להיפוך וצ"ל בשוא כמו שת"י וְיִתֵּן וכ"כ רד"ק : (י) אין ראני . במקצת ספרים האל"ף בפתח ומקצתם בקמץ וכ"כ רד"ק בפירוש ובספר מכלול דף קס"ב כתב שה"א בפתח ובשם ר' יונה בקמץ ובשרשים אמר קמץ גדול תחת קמץ קטן וזה גם דעת הראב"ע שכתב וקמץ אל"ף ר א נ י בעבור היותו מסגרון : (יא) והאל עניך הוה . שרי להו מרייהו למדפיסים שכתבו שם הקדש : (יג) הברו . הברי קרי . מודעים . במקצת ספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן חסר יו"ד קדמאה : להדשים . הלמ"ד בסגול שלא כמשפט והראוי בקמץ מכלול דף ג' :

מח (ט) אחטם לך . במקצת ספרים א ח ט ו ם בוא"ו יתירה ואין לסמוך עליהם כי בכל ספרים כתובי יד מדוייקים ודפוסים ישנים בלא וא"ו גם לא נמנה במסורת עם מלין דיתירין וא"ו וחטפין קמצין : (יב) שמע אלי יעקב וישראל מקראי . בירושלמי דסוטה פרק אלו נאמרין אמר ר' מתניה טעמא דהדין תנייא שמע אלי יעקב ע ב ד י וישראל מקראי חסר וא"ו מס התקרה הזאת עוביה דהן גבי קוטנה דהן וגומר ובכולהו סיפרי דילן ליכא מלת ע ב ד י בפסוק והכי גרסינן בבבלי ובשמות רבה פ' א' ובויקרא רבה פ' כ"ט ובמדרש תנחומא ריש פרשה ואלה שמות ובאגדת תילים מזמור י"ד בלא מלת עבדי ונראה דאגררת ליזן היא לסמוך ע ב ד י אל יעקב כמה דאת אמר ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו (ישעיה מד) ודמיא להא דאמרינן בפרק קמא דעכו"ם תנא תוספתא ספרא בגירא עיין ערוך ערך ספר שני : (יג) וימיני טפחה שמים . כתיב בשרשים במקצת ספרים מדוייקים ט פ ח ה בקמץ חטף וכן מצאתי במקצת ספרי ספרד שנכתב בנגדו ס"א טֻפְּחָה וקריאה זאת היא עלי : (ד) הקבצו כלכם ושמעו . בספרי ספרד הוא"ו במאריך והשי"ן בשוא לבד ובמקצת ספרים השי"ן בשוא ופתח ועיין שופטים ה' ומה שכתבתי שם בשם ר' אליה המדקדק : (כ) הגידו השמיעו זאת . במקרא גדולה כתו' ס"א והשמיעו וכן מצאתי בנסחא כ"י אבל בשאר ספרים כתוב השמיעו בלא וא"ו : (כא) ולא צמאו בחרבות . בחטף קמץ הפ"א כמו שהכתוב ביחזקאל י"ג בסייעתא דשמיא :

מט (ד) כחי כליתי . בכ"א כ"י הלמ"ד בחירק ובשאר ספרים בצירי וכ"כ רד"ק בשרשים ולא כ ל י ת י את בני ישראל בחירק . לתהו והבל כחי כ ל י ת י בצירי : (ה) יוצרי מבטן . בכמה ספרים כתוב יוצרי מלא וא"ו ובשני ספרים ישנים מספרד היה כתוב בתחלה ביא"ו ואחר כך נגררה וזהו מן החלופים שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל למערבאי חסר ולמדנחאי מלא : לעבד לו . מה שנמסר בישעיה ריש סי' ט' לא ט"ו דכתיבין אל"ף וקריין וא"ו והרין פלוגתא יוצרי מבטן לעבד לו קאי אסיפיה דקרא דכתיב וישראל לא יאסף כדבעינן למימר קמן : וישראל לא יאסף . לו קרי בוא"ו והכתיב באל"ף כן כתבו הראב"ע ורד"ק ובמסורת ישעיה דלעיל כתו' דאיכא פלוגתא בהדין וגם על ואבשי אחי יואב דד"ה א' י"א ואשכחינא נמי מסרה אחריתי דכוותה כ"י בפ' בסר סיני ע"ו כתיב' לא וקריין לו וכו' כמה דכתיבין במסרה דילן פרשה שמיני ובתר הכי מסיימא וב' פליגא לא יאסף ולא שם קדמאה דד"ה עד כאן . והם השנים האמורים במסורה שלנו וכן מצאתי במקצת ספרים דשניהם כתובים לא באל"ף וקרי' לו בוא"ו ובספרים אחרים זה דישעיה כתי' וקרי לא באל"ף ודד"ה כתי' וקרי ו ל ו בוא"ו ומה שכתוב במכלול יופי כ"כ בוא"ו טעות הוא ור"ל כן קרי בוא"ו שהרי בסוף דבריו אמר שכתו' לא יאסף באל"ף והן הן דברי רד"ק עוד כתו' במסרה כ"י שזכרתי למעלה וב' חילוף כתי' ל ו וקרי ל א בחזקה יעשה ע"כ . והם ג"כ הנזכרים במסורה שלנו בישעיה סימן ט' ואין ביניהם רק שינוי שלפנין זהו פירושה בהזקה שמואל א' ב' שכתיב ואמר לו בוא"ו וקרי לא באל"ף ופי' יעשה סוה ויאמר לו חלילה לא תמות הנה לו עשה אבי דבר גדול וגומר שמואל א' כ' שכתוב ל ו ע ש ה וקרי ל א י ע ש ה : (ו) ונצירו . ונצורי קרי ובירושלמי פרק ד' דשביעית יליף מהכא ר' אלעזר דאפילו נפלין חיין לעתיד לבא וכתב בעל יפה מראה לא ידעתי היכי משמע אלא נפלים ולי נראה דדריש ליה מלשון ונצר משרשיו יפרה : (ז) למתעב גוי . במקצת ספרים כ"י העי"ן בסגול ואין טעם רק בתי"ו ובספרים מדוייקים התי"ו בשופר והעי"ן במאריך ונקודה בצירי כפלס מְבָרֵךְ און דסוף סיפרא וכן נמנה במסורה עם הקמצין בלישנא : ויבחרך . בס"א כ"י וגם בדפוס ישן כתו' ו י ב ח ר ך בשוא הוא"ו ואין לסמוך עליהם כלל בזה : (ט) לאשר בחשך הגלו . בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים מלרע כתוב וכן כתוב במכלול דף קע"ח : (יג) ופצחו . ופצחו קרי וכן בכל הספרים חוץ מאחד י פ צ ח ו כתיב ו פ צ ח ו קרי וברד"ק כתוב בהפך וכן העתיק לשונו בעל מכלל יופי ופליאה דעתם ממני בזהו אחד מן מלין דכתיבין יו"ד בריש תיבותא וקרי וא"ו וסימן במסרה רבתא וריש הושע וריש דברי הימים : ועניו . במקצת ספרים ו ע נ י י ו בשני יודי"ן : (יח) ותקשרים . הוא"ו במאריך בס"ס : (יט) הרסתך . בספרים מדוייקים חסר יו"ד בתר ריש וכן מסיר עליו לית וחבר : (כא) אלה איפה הם . בס"א כ"י נכתב בנגדו ס"א ואלה ע"כ ולא סמכינן עליה מידי :

נ (ח) נעמדה יחד . הטעם בנו"ן וכ"כ בעל מקנה אברהם והיו"ד בדגש : (יא) אשכם . האל"ף בסג"ל והשי"ן רפה רד"ק :

נא (ב) תחוללכם . י"ס שהלמ"ד בפתח וברוב המדוייקים בסגול וכן כת' רד"ק בשורש חול : ואברכהו . הוא"ו בפתח : וארבהו . הוא"ו בשוא ושניהם עתיד במקום עבר כי הוא"ו הם לחיבור ולא להיפוך ועיין מה שכתבתי בפרשת תולדות ויאתק על בטרם הבא ואברכהו : (ד) ולאומי . הוא"ו עם דגש כמ"ש כן כת' רד"ק וגם במסור' לית ומלא ובמדרש שאל רשב"י את רשב"י עד לא זז מחבבם עד שקראם אמי שנאמר ולאומי אלי האזינו ולאמי כתי' הכי גרסינן בילקוט פ' פקודי ובשיר השירים בשם תנחומא ובמדרש רבה פ' נשא פ' י"ב ושיר השירים רבה בפסוק דודי לי ובפסוק לאיגם ובפסוק אחת היא יונתי וכן הביאו רש"י בשיר השירים . ואיתא נמי בזוהר פרשת ואתחנן דף רס"ב וריקאנטי פרשת בא ולאמי אלי האזינו אל תקרי ולאומי אלא ולאמי דלא זז הקב"ה מחבבם לכנסת ישראל עד דקרא: אמי וכו' אבל בתורת כהנים ריש פרשת שמיני כתוב אין אמו של ישראל שנאמר ולאומי אלי האזינו כ"כ תו לא . ובמדרש רבה גופיה סוף פרשת פקודי הובא מאמר זה ולית ולאמי כתי' ורק

ספרים

ספירים רבה על פסוק דודי לי ואני לו נדרש ולאומי מלא מלשון ולאם מלאם יאמץ וכבר כתבנו בפ׳ בא שבמקומות רבים המדרש חולק על המסורה והמסורה נקיטינן : (ו) ידעי לדק . בספרים מדוייקים כתובי יד ודפוס ישן חסר וא״ו : (ט) עורי עורי . שניהם מלרע וכן במכלול דף קל״ו והשלישי שבפסוק מלעיל : המתלכת. בס״א ישן כ״י ההי״א בשוא לבדו וכן בדפוסים אחרונים אבל בספרים אחרים כ״י ודפוסים ישנים בשוא ופתח על משקל המתרבה שבסמוך וכן נקוד בשרשים ובעל הלשון : (יא) ישיגון נסי . ושלמעלה מזה בפרשת חוקי ידים רפות ישיגו ונסו וסי׳ וא״ו נו״ן כמ״ש : (יג) כאשר כונן להשחית . י׳ דמטעין דסבירין אשר בקריאה וסימן במסורת יונה סימן א׳ : (כ) התלאים. המ״ס רפה והה״א סמוכה במאריך : (כג) ביד מוגיך . י״א ביד דהוו מוכך ליך נראה שהיה קורא מוניך בנו״ן שרשו ינה הגהת שרשים שרש יגה :

נב (ב) התפתחו. התפתחי קרי : (ג) כי כה אמר ה׳ חנם נמכרתם . בפ׳ הקורא את המגלה עומד עלה דמתני׳ דקתני ואם היו שלשתן ג׳ פרשיות קורים א׳ א׳ אמרינן בגמ׳ כגון כי כה אמר ה׳ חנם נמכרתם : כי כה אמר ה׳ מצרים ירד עמי . ועתה מה לי פה וגו׳. והכי איתא במס׳ סופרים פ׳ י״א ולא מצאתי כן לא׳ מהספרים : (ה) משלו . משליו קרי : (ו) המדבר הנני . הה״א במאריך והמ״ס רפה : (יד) משחת . המ״ם בחירק :

נג (ד) חלינו . ביו״ד אחד לבד : ומכאבינו סבלם . יש ספרים שכתוב ומכאובינו *הוא קרי ולא כתיב ולא ראיתי כן אלא במקצת דפוסים אחרונים ואין זכרון מזה בראשונה גם לא נמנה במסורת עם מלים דקריין ולא כתבן ומלת מכאבינו חסר וא״ו אחר אל״ף למערבאי : מכה אלהים. יפה בלירי כי הוא סמוך והנוקדו בסגול טועה טעות גדולה כי אין השם מוכה חלילה וכן במסורת מכה ב׳ וקמץ חד כתיב ה״א וחד כתיב יו״ד מכי חרב במלחמה (ירמיה יח) : (ה) שלומנו. יש גירסאות חלוקות ורובן של מדוייקים מלא וא״ו וחסר יו״ד ובספר ישן מלא ביו״ד : (ז) נגש והוא נענה . בשי״ן שמאלית כמ״ש בישעיה כ״ט וכן פירשו רש״י ורד״ק מלשון לא יגוש את רעהו ומהתרגום נראה שהוא בשי״ן ימנית ועיין מאי דשקיל וטרי מסדר המסורה במקרא גדולה על נגש השי״ן שמאלית ואנן כתבנא בכל חד וחד מאי דחזי לן : גוויה נחלמה . בדפוסים ישנים ובספרים כ״י האל״ף בחטף סגול וכן נקוד בשרשים ובעל הלשון וכתב רד״ק שהמלה מלעיל :

נד (א) בני . הבי״ת בגעיא : שוממה . במקצת ספרים חסר ובקצת מדוייקים מלא ואני יושב משומם בראותי רבוי החילופים שנפלו בספרים ורע עלי מאד המעשה כי בכל יום ויום הולכים ומתרבים והמדפיסים הולכים חשכים ואין נוגה להם ואין דורש ואין מבקש סבת חילוף זה נולד תמה שנמצא במסורת שוממה ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא וסימן ותשב תמר ושממה (ש״ב יג) נתנני שממה כל היום איכה א׳ כי רבים בני שוממה ע״כ . ולא נתפרש איזהו המלא : (ט) כי מי נח . יש מחלוקת בספרים במלה הזאת ברוב הספרים הם שתי מלות ויש ספרים שהיא מלה אחת כמו כימי נדת דוהה וכן תרגום יונתן כיומי נח מרד״ק : ומגער בך . העי״ן נקרא בקמץ חטוף כ״כ רד״ק בפי׳ ובמכלול דף קפ״ט בענין קריאת השוא על שלשה דרכים וא׳ מהם כשיבא אחריו אחת מאותיות אחה״ע שקריאתו נוטה לקריאת אותה האות כתב וכן על הקמץ חטוף כמו ומגער בך קריאת הגימ״ל נוטה לקמץ חטוף מפני העי״ן ויש ספרים מדוייקים שהגימ״ל נקודה בקמץ חטף ע״כ . וזרות כזה וּטְהָר־ ידים יוסיף אומץ (איוב יז) : (י) מאתך . זה לבד נמצא בלירי התי״ו בכל המקרא מכלול דף ר״ס וכל האחרים בקמץ והם חמשה ע״ס המסו׳ וסימנם במלכים א׳ סי׳ כ׳ : (יב) ושמתי כדכד . הכ״ף הראשונה דגושה ושנייה רפה ובספרים מדוייקים כ״ף הראשונה במאריך ומכאן נ״ל ראיה שהמאריך הבא תחת תנועה קטנה אינו מונע השוא הבא אחריו שיהו נע בלי ספק כמו נלאיתי כלכל והם שנים דומים על פי המסורת כמ״ש בירמיה כ׳ ובמאמר פרטי אשר לי בענין המאריך הרחבתי הדיבור וכאן בחרתי בקיצור : (טו) הן . הנם ק׳ :

נה (ב) בלא לשבעה . ברוב הספרים מלא וא״ו והאל״ף כחברו שבס׳ הקודש והם ו׳ מלאים ע״פ המסורת ושנים אחרים הם ועמי המיר כבודו בלוא יועיל אם יפך פנחס בלוא לחם : (ד) הן עד לאומים . בוא״ו עם דגש במ״ס רד״ק : נגיד ומצוה . בלירי שלא כמנהג רד״ק וכן נמסר עליו לית : (ח) כי לא מחשבותי . בספר הזוהר ריש סדר ויקרא מחשבתי כתיב חסר בלא וא״ו ודריש ליה התם וכן מצאתי במקצת ספרים כ״י אבל בספרים אחרים כתיב בוא״ו ונמסר עליו לית מלא : דרכיכם דרכי . בספרים כ״י גם כ״ף ראשונה רפה וכן מדרכיכם שבסמוך : (יא) והצליח אשר שלחתיו . באיזה דפוס והצליח * אשר שלחתיו את קרי ולא כתיב ולא מצאתי כן בשום ספר כ״י גם לא נמנה במסורת עם מלין דקריין ולא כתבן : (יג) *תחת הסרפד . ותחת קרי לכן התי״ו רפה בקריאה :

נו (ד) את שבתתי . במקצת ספרים מלא וא״ו : (ז) והביאותים . ברוב מדוייקים מלא דמלא וכן נכון לפי מסורת ירמיה כ״ה ולא משמע הכי בחילופים שבין מערבאי למדנחאי : (י) צֹפו . צפיו קרי והצד״י רבתי והיא דאמרי צופיה הליכות ביתה דסוף משלי וא״ד לא אתה וכל הטעם וא״ד הצור תמים פעלו : (יא) והמה רעים : מן התימה שתרגם יונתן מלת רעים מבאשין ידמה שהוא קורא המלה בקמץ הרי״ש רד״ק : (יב) גדול יתר מאד . בס״א כ״י היו״ד בלירי ובכל שאר ספרים שלפני היו״ד בסגול ובמכלול נמנה עם דומים אחרים אשר ס״א הפעל בלירי וכן כתוב בשרשים שהוא בחמש נקודות גם בעל רב פעלים כתב על זה שהוא בב׳ נקודות ושארא בג׳ נקודות :

נז (א) באין מבין . בין תבין את אשר לפניך בפירוש רד״ק כי נראה מפירושו דגרים ואין בוא״ו וכן יש להסתפק בתרגום יונתן אמנם בכל הספרים בבי״ת וכן במסורת נמסר י״ג פסוקים דכתיבין בהון ואין ואין באמצעות פסוק ואין זה מהם : נאסף הצדיק . האל״ף בחטף סגול בכל ספרים כ״י ודפוסים ישנים וכן במסורת נאסף ג׳ ב׳ פתחים וא׳ קמץ וסי׳ אני נאסף אל עמי פרשת ויחי . כאשר נאסף אהרן פרשת פנחס . כי מפני הרעה נאסף הצדיק . קדמאה קמץ ע״כ . וכולם האל״ף בחטף סגול וכן הובאו בשרשים : (ב) הלך נכחו . במדרש הנעלם פרשת חיי שרה אמר ר׳ יצחק הנשמה הולכת נכחה למקום העדן הגנוז לה מאי משמע א״ר יהודה מהאי משמע נכחה כתיב בה״א ובספרים שלנו כתוב נכחו בוא״ו : (ה) שחטי הילדים בשי״ן ימנית והכי איתא בנדה פ׳ כל היד ובמסכת כלה המוציא שכבת זרע לבטלה כאלו שופך דמים שנאמר שחטי הילדים בנחלים וגו׳ אל תקרי שוחטי אלא סוחטי ע״כ . כלומר דאי משום ליסנא דשחיטה בלחוד לא הוה משתמע מוציא שכבת זרע לבטלה אבל ליסנא דסחיטה שהוא לשון עצירה רמוז הכי ודרשינן קרא ומסורת דכל הסוחט כאילו שוחט ומדברי הרא״ב״ע בפי׳ התורה על פסוק ואשחט אתם אל כוס פרעה נר׳ שהיה קורא שחטי הילדים בשי״ן שמאלית שכן כתב שם ואשחט אתם כמו שחטי הילדים ואף כאן כתב שחטי כמו ואשחט אתם אל כוס פרעה וכן הוסרה תמיהת המדקדק עליו בשרשים שרש שחט זה לשונו . א״א ותימה גדולה על הרא״ב״ע שפירש ואשחט כמו שחטי הילדים והרי הוא בשי״ן שמאלית בכל הספרים לפי שהוא לשון סחיטה ע״כ . ומשכתבתי כל זה מצאתי בספר מקור חיים שהסכים לדברי וכתב כלשון הזה נראה שהחכם ן׳ עזרא היה קורא שחטי בסבולת כמו סמ״ך וכן כתב בפירוש ישעיהו וכן אמרו במסכת נדה אל תיקרי שוחטי אלא סוחטי ע״כ . שמח לבי בדבריו : (ח) ותכרת לך . בקמץ חטוף מפני המקף : (ט) ציריך . במקצת ספרים צריך חסר יו״ד וכן נמסר עליו לית וחסר : מרחק . ברוב הספרים חסר וא״ו ופליגי עליה במסורת עיין במקרא גדולה בשמואל א׳ כ״ו : (י) חית ידך מצאת . במקצת ספרי הדפוס כתוב ידך ונ״ל ידך כי הוא לנקבה ואם און נידך הרחיקהו : (יא) מחשה ומעלם . במסורת הדפוס ג׳ ב׳ מלא וא׳ חסר ע״כ ולא פירש יותר . והמדפיס כתב זה מלא וא״ו אבל בכמה ספרים מדוייקים כ״י וגם בדפוס ישן חסר וכן מצאתי מסורת במסולת כ״י ומעולם ג׳ ב׳ מלא ואחד חסר וסימן ומעולם לא שמעו . בטרם הרים . ולא מי דאגת בהראה חסר : (יג) בזעקך . יש ספרים שהעי״ן בשוא לבדו : (יד) ואמר סלו סלו . הלמ״ד דגושה בשניהם : (טו) ואת דכא . עיין מ״ש בפרשת כי תצא על פצוע דכה : (יט) בורא נוב . ניב קרי : (כא) אין שלום אמר אלהי . כן הוא והספרים שכתוב בהם אמר ה׳ טעות הוא כי הראשון אשר בפרשה צאו מבבל הוא אמר ה׳ אמר אלהי והסימן ה׳ אלהי רד״ק . (א״ה והמסורת עליו לית ואי כוותייהו דספרי דכתובין אמר ה׳ תרי הוו) :

נח (ב) קרבת אלהים . כתוב בשרשים שרש קרב זה לשונו והשם קרבת אלהים יחפצון קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע״ג) חטף וי״ם קרבת אלהים יחפצון מלעיל וקרבת אלהים לי טוב קמץ וי״ם בספרד אבל בספר אהלה ואהלה כתוב שניהם טעמם מלעיל עכ״ל ומה שכתב והשם קרבת אלהים יחפצון קרבת אלהים לי טוב חטף כוונתו לומר שבשניהם אין מאריך בקו״ף והשוא נח ומה שכתב וי״ם ספרים קרבת אלהים יחפצון מלעיל כוונתו בזה שיש מאריך בקו״ף והשוא נע כי זה הוא דרכו של רד״ק בכמה מקומות להניע השוא הבא אחר מאריך כמו משכו נדרו ודומיהם וקורא אותו מלעיל אע״פ שיש במלה טעם אחר מפני ההעמדה שצריך להעמיד במאריך כמ״ש במאמר המאריך ובספרים ישנים מצאתי אותו דתהלים במאריך ובמקצתם בחטף פתח ובמסרה גדולה נמנה שניהם באלפ״א בית״א מן תרין תרין בחד לישן : (ג) עצביכם תנגשו . דגש הנו״ן לתפארת ומן התימה שתרגום יונתן וכל תקלתיכון מקרבין תרגם כמו בשי״ן כמו ויגש אליו יהודה שתרגומו וקריב לותיה יהודה רד״ק : (ד) באגרף . ברוב ספרים כ״י מדוייקים ודפוסים ישנים חסר וא״ו ובמסורת ב׳ וחברו באבן או באגרף וגם הוא חסר : (ו) הלא פרס . בפרקא קמא דב״ב אמר רב הונא בודקים למזונות ואין בודקים לכסות וכו׳ אב״א קרא הלוא פרס לרעב לחמך בשי״ן כתיב פרש ושדר הב ליה וכו׳ ורב יהודה אמר בודקים לכסות ואין בודקים למזונות וכו׳ אב״א קרא הכא כתיב הלוא פרס וגו׳ פרוס לאלתר וכדקרינן וכו׳ משמע בהדיא דלכ״ע פרס בשי״ן שמאלית כתיב אבל במסורת סוף פרשת במדבר והובאה גם בשרשים שרש פרס כל לשון פריסה כתוב בשי״ן בר מן ב׳ כתיבין סמ״ך הלא פרס ולא יפרסו להם ירמיה ט״ז ע״כ . וגם במסורת כ״י על פ׳ זה כתוב לית וחסר וכתיב סמ״ך ע״כ . וכן הוא בכל הספרים וגם בזוהר פרשת ויקהל מאי פרס למפרס ליה מפה בנהמא ומזונא ד״א הלוא פרס כד״א פריס פריסת דבעי למפרס פריסין דנהמא קמיה בגין דלא לכסיף ויפרוס קמיה בעינא טבא ע״כ . ובויקרא רבה פ׳ ל״ד הלוא פרס כבר היא פרוסה שמראש השנה נגזר על אדם מה שמשתכר ומה שמתחסר : (ח) כבוד ה׳ יאספך . חד מן אלפא בית״א מן ב׳ ב׳ לא נסבין וא״ו ומטעין בהון וסימן נמסר במסרה רבתא : (יג) לקדוש ה׳ מכבד . חד מן אלפ״א בית״א לא נסבין וא״ו כמ״ש לעיל : (יד) במותי ארץ . וא״ו יתירה והמ״ס בחטף קמץ כמ״ש בפ׳ האזינו :

נט (א) אזנו משמוע . במקצת דפוסים יש מאריך באל״ף וטעות הוא : (ג) עונתיכם . (א״ה חסר וא״ו ועיין מ״ש ביחזקאל ל״ו) : (ד) הרו עמל . במקצת דפוסים ישנים כתוב הרה בה״א וטעות הוא : והוליד . בלירי וביו״ד המשך : (י) נגששה כעורים . מוקל וכאין עינים נגששה דגושה : (יא) נהגה . הגימ״ל בדגש : (יז) וכובע ישועה . מלעיל רד״ק : ויעט כמעיל . י״ס שהמ״ם דגושה ורד״ק כתב בפירוש ובמכלול דף נ״א שהיא רפה ובלא מאריך בכ״ף וכ״כ רב פעלים וכן הוא בס״ס מדוייקים ודומה לו ויעטו כמעיל בשתם (מזמור קט) : (יח) כעל גמלות . יש גרסאות מחולפות והמוסכם מרוב המדוייקים חסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו תניינא : (יט) וייראו ממערב . במקרא גדולה נמסר כאן ה׳ ד׳ מלא ודין חסר ע״כ . וכ״כ הרב״ע י״א שהוא מלשון יראה והוא חסר יו״ד וי״א כמשמעו וטעם שמו מעשהו והעד את כבודו עכ״ל . אמנם עפ״י המסורת האמתית והוא מלא בשני יודי״ן כי בסדר דברים ובסו׳ מיכה הובאו כל החמשה וזהו א׳ מן המלאים והחסר הוא ויראו ממך דסוף מיכה כמ״ש שם וכך מצאתי במדוייקים ובמסרות כ״י וסימנהון בל׳ תרגום עמא ממערבא יפחדון אומיה ויברכון : נוססה בו . הבי״ת רפה :

ס (ד) ובנתיך . י״ס מלא וא״ו אחר הנו״ן : (ה) אז תראי . רבים טעו בזאת המלה שקראו התי״ו בגעיא כמו מן ירא וגם י״ס שכתוב ביו״ד וטעות הוא כי שרשו ראה וכן ת״י בכן תחזין ותנהרין רד״ק וכן בנסחא כ״י מסור עליו לית חטף אבל לפי דעת הראב״ע הוא מלשון יראה שפירש או תראי כאדם שירא בבא לו תשועה ודבר שלא עלה על לב כאשר יקרם למצא אבדה וכן פי׳ הרי״ם וז״ל דע שבמלת ותראי כפי הספרים המדוייקים אין יו״ד בין התי״ו והרי״ש ות״י בכן תחזין ותתנהרין אבל כפי המסורת היא מלשון יראה וכמוהו אללי בצפניה ג׳ אך תראי אותי תקחו מוסר שהוא מלשון יראה עם היותו חסר יו״ד עכ״ל . ומ״ש על אותו דצפניה שהוא חסר יו״ד לא מצאתי כן בספרים המדוייקים שלפני ובכולם מלא יו״ד : ורחב לבבך . בכל ספרים מדוייקים כתוב ורחב בחי״ת וכן פירש התרגום ורש״י ורד״ק והרי״א ובעל מאיר נתיב הביאו בשורש רהב בה״א ונמשך אחר דעת רבי יהודה חיוג כמ״ש רד״ק בשרש רהב וז״ל ותימה אני ממה שמצאתי בס׳ הנקוד לר׳ יהודה חיוג שכתב ופחד ורהב בה״א ואמר כי הרי״ש קמוצה והה״א פתוחה להפריש בינו ובין רהב ובכל שהוא פתוח כולו . ואנחנו קבלנו קריאתו ורחב בחי״ת וכן כתבו ר׳ יונה בחי״ת ע״כ . ובהגהת המדקדק א״א ובמסורת רהב הם י״ב בלישנא דכתיבין בה״א ולא מנו זה עמהם משמע שהוא ורחב בחי״ת ע״כ . ומסרה זו הובאה במקרא גדולה תילים פ״ט ואיוב ט׳ רהב י״ב בלישנא וכו׳ והובאה ג״כ בישעיה סימן ל׳ ומסיים בה וא׳ נ״ל ופחד ורהב לבבך ע״כ . וסיום זה הוא מהמעתיק ומה שנראה לו אינו נראה לרד״ק ושאר מפרשים : (ו) שפעת גמלים . בספרים מדוייקים מאריך בשי״ן : (ותהלות . א״ה ע״פ המסורת דלקמן סימן ס״ג נכון להיות מלא וכן האי דלקמן סימן ס״ג המדפיס שכח מסרא דלקמיה וראוי להיות מלא) : (ז) אילי נביות ישרתונך . מלעיל התנהגות בתי״ו לפיכך הנו״ן בסגול וכן הוא ומלכיהם ישרתונך שבסמוך רד״ק : (יח) ישועה חומתיך . כן הוא בספרים מדוייקים מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו בתראה : (כא) יירשו ארץ . כן הוא בשני יודי״ן במדוייקים : מטעו . מטעי קרי :

סא (א) פקח קוח . שתי מלות ועניינם מלה אחת רד״ק : (ג) לאבלי ציון . לית דכוותיה דכתב לאבילי ביו״ד בתר בי״ת : (ח) שנא גזל . יש ספרים שהזי״ן בסגול והמלה מלעיל גָּזֵל אבל בספרים הטובים בלירי ומלרע : (י) מעיל לדקה יעטני . חד מן אלפ״א בית״א מן ב׳ ב׳ לא נסבין וא״ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן נמסר במסרה רבתא :

סב (א) לא אחשה . החי״ת בחטף סגול בספרים מדוייקים כ״י וגם ברוב ספרי הדפוס וכן הביאו רד״ק בשרשים עם הדומים בחטף סגול : (ג) ולניף . ולנוף קרי : (ו) המזכירים . במקצת ספרים חסר יו״ד קדמאה : (ט) מאספיו . במקצת ספרים מדוייקים האל״ף בפתח ובלא מאריך ורד״ק בפירוש ובשרשים כתב שהוא מן הדגוש והוקל ובמכלול ד׳ ע״ד כתב במקצת ספרים בקמץ ובמקצתם בפתח ובמסרה פליגין עליה יש שקורין בגעיא מְאָסְפָיו ויש שקורין בחטף מְאַסְפָיו : והללו . ברוב ספרי הדפוס למ״ד ראשונה דגושה ובספרים כ״י בלא דגש והה״א במאריך : (י) המסלה . המ״ס רפה והה״א במאריך : (יב) נעזבה . ברוב ספרים העי״ן בחטף סגול וכ״כ בשרשים וברב פעלים :

סג (א) רב להושיע . חד מן ב׳ ב׳ לא נסבין וא״ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן במסרה רבתא : (ז) חסדי . הדל״ת דגושה והחי״ת במאריך ברוב המדוייקים ומכאן ראיה שאין המאריך מניע השוא הבא אחריו שאילו היה נע לא יתכן דגש בדל״ת : כל אשר גמלנו . בס״א כ״י ובמקצת דפוסים ראשונים כל אשר בקמץ ובמקף ובשאר ספרים בחולם : כרחמיו . בס״ס הכ״ף בגעיא : (ט) בכל צרתם . הבי״ת בגעיא : לא צר . לו קרי ודין הוא חד מן ט״ו דכתיבין לא באל״ף וקריין לו בוא״ו וסימן נמסר במ״ג פ׳ שמיני ונדרש בסוטה סוף פרק ה׳ ע״ש ובפי׳ המשנה להרמב״ם ז״ל ובספר תומר דבורה דף ג׳ ובספר קול בוכים דף ע״ו ודף פ״ב ועיין פי׳ המאמר בספר ברית הלוי מהחכם אלקבץ בפירוש ההגדה ובספר מנות הלוי מהנזכר על המגילה בהקדמתו דף י״ד והכי איתמר בזוהר סוף פ׳ וירא כתיב לא באל״ף וקרי בוא״ו ודרשינן נמי במדרש דכתיב באל״ף דכל צרה שאינה לישראל באומות אינה צרה והראב״ע כתב האמת שהוא בוא״ו כטעם ותקצר נפשו דרך משל להבין השומעים כאילו גם הוא היה בצרה על כן מהר להושיעם עכ״ל . ולאו למימרא שהוא כתוב בוא״ו אך לשיטתיה אזיל שהקרי בוא״ו הוא האמת לבדו כמו שכתב בהדיא בריש פ׳ משפטים על אשר לא יעדה : (יא) את רעי צאנו . במלה זאת יש מחלוקת גדול ועצום בין הספרים והמפרשים כי במקצת ספרים כתוב רעה בה״א ומקצת ביו״ד ואין איש שם על לב בחילוף זה החכם ן׳ עזרא פירשו בה״א שכתב איה המעלם אותם מים סוף על משקל משה שהוא רועה את ישראל גם רש״י כתב את רועה צאנו דמיון רועה המעלה את צאנו היה הוא וכו׳ וכן ת״י אן דדבריגון במדברא כרעיא לעניה אבל רד״ק פירשו ביו״ד שכתב את רעי צאנו עם רועי צאנו והם משה ואהרן גם החכם אברבנאל פירשו ביו״ד וכתב כלשון הזה והנה היו זוכרים ואומרים זה את רועי צאנו שהיו כנוי לנביאים ישעיהו והושע ועמוס ומיכה שהיו באותו הזמן שמפני שהיו מוכיחים אותם היו משיבים להם שאינם ראויים להוכיח לפי שלא היו עושים נסים ונפלאות כמו שעשה משה ויהיה שעור הכתוב ויזכור את עמו רעי צאנו שהם הנביאים שהיו רועי ישראל ימי עולמו של משה באמרם איה המעלם מים שהוא משה היה איש במדרגתו וכו׳ ואף על פי שאיני כדאי להכריע בין החכמים האלה נחתי אל לבי

סיום.

היות לנו שהרעה ממסרה אחת והיא זו רעה ד' קמצין כתובים ה"א וסימנם נמסר בפרשת ויגש ובתהלים סימן פ' ומדחזינן בכולהו ספרי דהדין דישעיה כתיב בצירי ולא חשיב ליה בעל המסורת בהדי אחריני דכתיבין בה"א ובקמץ קטן שמע מינה דכתיב ביו"ד ותימה דחד מן ד' דמסרה זו הוא רעה ישראל האזינה וברובא דספרא דידן בסגול ובמקרא עתיקא כ"י אשכחנא הדין דישעיה בה"א וצירי ונמסר עליו ד' ודילמא ה"ל דהדין חד מן ד' קמצין ורועה ישראל במרעה טוב ירעה אותנו : (יב) בוקע. בה"א קדמון מהפרד בב' טעמים וכן נמנה בסוף מסרה גדולה שלנו בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה ודכוותיה מֹנֵעַ בר (משלי י"א) בֹּצֵעַ בצע (משלי א') ועיין מ"ש לקמן בסי' ס"ו : (טו) מזבל קדשך. ברוב ספרים כ"י הבית בג' נקודות וכן כתוב במ"ג בגליון ברוב הספרים חסר : איה קנאתך וגבורתיך. במקצת ספרים כ"י כתוב וגבורתיך הרי"ש בקמץ והוא טעות כי ברוב הספרים בחולם וכן במסורת ג' בלישנהון בקריא וסימנהון אשר יעשה כמעשיך : איה קנאתך. דור לדור ישבח מעשיך. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים ע"כ. ושלשתם בחולם. ובמקרא גדולה ריש פ' ואתחנן הובאה מסרה זו ובסוף כתב ב' קדמאי גבורתך כתיב וא"כ זה דישעיה חסר יו"ד וכן בס' תילים נמסר שם ב' חד מלא וחד חסר ושל תילים מלא יו"ד בנוסחי דיקי א"כ זה דישעיה חסר וכן הוא במקצת הספרים אבל בספרים ספרדים מלא יו"ד כמו שהוא במקרא גדולה עצמה בפסוק ובמסורת וכ"י מצאתי תוב ג' בלישנא ולא הזכירו יותר ואחת מהן אומרת ג' חסר בלישנא וכן נמסר במקרא גדולה פ' ואתחנן וודאי דעל וא"ו בתר רי"ש נאמר וכך הם שלשתם חסר וא"ו כנראה בכל הספרים ועיין עוד מ"ש בפ' ואתחנן : ורחמיך. הוא"ו בגעיא בס"ס : (יט) לא משלת בם. במסרה רבתא מנו זה עם ד' סבירין בה וקריין בם ולא ידענא מאי סבירין שייך הכא לכן נראה שהגרסא הנכונה כמו שמצאתי במסרה כ"י דמסיר ג' בלחוד וליכא פסוקא הדין בגווייהו : נזלו. דגש הלמ"ד לתפארה רד"ק בפי' ומכלול שקל פְּעָל :

סד (א) כקדח אש המסים. לית דכוותה בה"א : (ד) וַנֶּחֱטָא. כן נקוד וליכא פלוגתא הכתובה במקרא גדולה : (ה) ועוננו. חסר יו"ד הרבים מהמכתב רד"ק וכן ותמוגנו ביד עוננו שבסמוך בספרים מדוייקים : (י) הללוך. הלמ"ד בשוא לבדו כמנהגנו :

סה (א) ללוא שאלו. מלא וא"ו ואל"ף : ללא בקשני. מלת ללא חסר וא"ו וכן מלת בקשני בשלש נקודות ברוב הספרים : (ג) ומקטרים. בספרים כ"י הוא"ו במאריך : (ד) ופרק. ומרק ק' ועי' הגהת שרשים שרש מרק : (ז) ראשונה על חיקם. אל חיקם ק' כן הוא בספרים שלנו בדפוס כ"י ושבפסוק שלמעלה כתוב וקרי על אבל בפי' רד"ק שבמ"ג שנת ש"ז כתוב הראשון כתוב אל וק' על וזה השני על וקרי אל חיקם ובמקראות אחרות קדמוניות עם פי' רד"ק כתוב באופן אחר וז"ש הראשון כתוב אל וקרי על וזה השני על חיקם ובעל מכלול יופי כתב גם הוא לשון זה עצמו. (ט) ומיהודה. ובמקצת ספרי הדפוס כתוב ומיהודה היו"ד בשו"א וטעות הוא כי בספרים מדוייקים כ"י הי' נחה וכן נכון ע"פ המסורת כ"י שנמסר עליו ב' וחברו מסיר מירושלים ומיהודה (ישעיה ג') שגם הוא היה נחה וכן נמסר שם במקרא גדולה ב' בסיפרא : (יא) והממלאים. הה"א במאריך וקלה הלמ"ד ועיין מ"ש באיוב סי' ג' : למני. המ"ם רפה והלמ"ד בלא געיא ר' יונה בספר הרקמה ומכלול דף כ"א ושרשים שרש מנה : (יד) ומשבר רוח. בספרים מדוייקים השי"ן בצירי וכן כתבו בשרשים : (יח) ירושלם גילה. לא מפיק ה"א : (כב) יבלו. ע' מ"ש באיוב כ"א : (כג) לא יגעו לריק. כתב המכלול בדף קכ"ב שבא ביו"ד האיתן לבד ע"כ. וכן הוא ברוב ספרי הדפוס והיו"ד במאריך בספרים כתובי יד ובמקצתם בשני יודי"ן וגם במאריך ואף לספרים שכתוב ביו"ד א' קריאת הגימ"ל בשוא נע לדעת רד"ק וכן ויגעו עמים בדי ריק ירמיה נ"א ושניהם הובאו במכלול בדף הנ"ל :

סו (ג) מכה איש. הכ"ף בצירי לא בסגול : ערף כלב. קריאתו בשני טעמים והוא פועל עבר כי השם הוא מלעיל עֹרֶף ולא פנים רד"ק ועיין מה שאכתוב בשמו ביחזקאל כ"ב על פסוק גדר גדר ומה שכתבתי בפרשת קרח על ויוצא פרח : מברך און. בשני טעמים ועיין מה שכתבתי בישעיה מ"ט ובפרשת ואתחנן סימן ד' על השמע עם : (ז) חבל לה. החי"ת בצירי וכל אחרת בסגול בכל לשון מסורת ורד"ק בשרשים ורב פעלים : (ח) מי ראה כאלה. במקרא ישנה מויניציאה נדפס מבחוץ ומי בוא"ו ולא ידעתי מי הכניס בלב המדפיס זה הספק לולא שמצא בתרגום ומן חזא כאילין ולא שמעתי ולא ראיתי כן בשום ספר ובמקרא הנזכרת עצמה מתורגם מן חזא בלא וא"ו. אם יולד גוי. בשני טעמים והלמ"ד בצירי כן הוא בספרים כתובי יד מדוייקים ובספר הדפוס בטעם אחד לבד בוא"ו והלמ"ד בסגול : (יא) מזיז כבודה. בזי"ן כמו מזיו לאפוקי מי שכתב מזיו בוא"ו : (יז) אחד בתוך. אחת ק' : (יט) תובל. במקצת ספרים תבל בשלש נקודות : (כ) והביאו את כל אחיכם. (אמר רפאל חיים המגיה במקרא גדולה נמצאת בפסוקא הדין תרי פסיקתא חד בתר תיבת הגוים וחד בתר מנחה ואילו בדפוסי ויניציאה נמצאו תלת תרי כמה דכתיבנא ותליתאה בתר תיבת אחיכם ולכאורה הוה אמינא דדילמא חדא מינייהו משבשתא היא אבל כדחזינא במסרה רבתא בערך אות פ"א בפסיקתא (בדפסה בשנת רכ"ו) אשכחנא דלא כנסחא דדין ולא כנסחא דדין דהרי התם ליתו אלא הרי חד בתר אחיכם וחד בתר מנחה ותו לא ע"כ) : (כג) יבא כל בשר להשתחות. במסורת סוף פרשת שמיני חשיב ליה עם י"ד דסבירין יבואו וקרינן יבוא ויונתן שתרגם ייתון הוא למאי דסבירין כפשטא דקרא וכן דרכו ברוב המקומות :

ד' ספרים נגמרים בפסוק שלמעלן וסימנהון יתק"ק*) ועיין בבבלי וירושלמי ריש פ' אין עומדין ויפה מראה שם ואגדת תילים מזמור ד' וסיפרי ריש פרשת וזאת הברכה :

ירמיה

א (א) דִּבְרֵי ירמיהו. טעם המלה מירכא : (ה) אצורך בבטן. כן כתיב בוא"ו וקרי הצד"י בקמץ חטף והוא חד מן מלין יתירין וא"ו וחטפין קמצין על פי המסורת : (ו) ואמר אהה. ה"א שנייה במפיק בספרים כ"י ודפוסים ישנים וכן כל אהה שבמקרא : (י) לנתוש ולנתוץ. התוי"ן רפויות : (טו) לכל משפחות. בס"ס הכ"ף במאריך ועיין מ"ש בפרשת ראה על כל הבכור. ונתנו. בס"ס הוא"ו בגעיא : (טז) למעשי ידיהם. חד מן י"ח דכתיבין יו"ד וסימנהם במסרה רבתא ורד"ק כתב יש ספרים שכתוב בהם למעשה בה"א וטעות הוא וע"פ המסורת ידענו זה : (יז) ואתה תאזר. בספרי הדפוס האל"ף בחטף סגול ומלא וא"ו ובספרים כ"י מדוייקים האל"ף בשוא לבדו וחסר וגם רב פעלים כתב שהאל"ף בשוא נח ע"כ. וכן נאזר בגבורה תילים ס"ה האל"ף בשוא לבדו : (יח) ולחמות במקצת ספרים מלא וא"ו קדמאה בתר חי"ת וחסר וא"ו תניינא בתר מ"ם ובספרי ספרד בהפך ומסורת מסייעא להו דוק ותשכח. ויונתן תרגום וכשור דנחש אולי היה קורא ולחמת בלשון יחיד דומיא דעיר מבצר ועמוד ברזל. וגם במקרא ישנה דפוס ויניציאה יש הערה מזה אבל לא מצאתי כן בשום ספר :

ב (ב) הלך. ברור אצלנו מהמסורת שהוא חסר וא"ו וכן הוא בספרים מדוייקים ומאחת כי תדרשנה בסוף ויצא : וקראת. בספרים כ"י מדוייקים הוא"ו בגעיא : (ג) ראשית תבואתה. כתוב בה"א והתי"ו בחולם וכן חברו שבסמוך יחזקאל והיתה תבואתה ללחם ע' זהר פרשת משפטים דף קכ"ח ופרשת האזינו דף רל"ז ותיקונים תיקון ע"ו : יאשמו. האל"ף בשוא לבדו רד"ק : (ד) וכל משפחות. בס"ס הכ"ף במאריך כמו שכתבתי לעיל סימן א' : (ז) ואביא אתכם אל ארץ הכרמל. מלא יו"ד והאל"ף כמ"ש בספר זה סימן ל"ה : (י) והתבוננו. בספרים מדוייקים כ"י המאריך בה"א לא בבי"ת ומכאן ראיה שאין מאריך כזה מניע השוא הבא אחריו דאל"כ לא היתה הבי"ת דגושה ודומה לו אחר התגלחו דפרשת נשא התכבדי כארבה דסוף נחום ורבים כיוצא בהם בלשון התפעל שהם דגושים אחר התי"ו וכבר דברתי מזה במאמר המאריך ואין להאריך כאן : (יא) ההימיר. במקצת ספרים כ"י חסר יו"ד ראשונה ורד"ק כתב כתיב ביו"ד בין ה"א והמ"ם : ועמי המיר כבודו בלא יועיל. וזו א' מן י"ח תיקון סופרים שבמקרא והיה לו לומר כבודי אלא שכינה הכתוב מדרש ילמדנו ומכילתא פ' בשלח ומסורה ופי' תיקון סופרים יבא בארוכה בזכריה ב' : (יב) ושערו. בשי"ן שמאלית כמו בסמ"ך ענין סערה : חרבו. החי"ת נקראת בקמץ חטוף והוא צווי מן שקל כמו שמו ושערו והמסורה עליו לית חטף וקמץ ג' יונה בספר הרקמה כי יש אנשים שהיו קוראים אותו כמו חרבו פני האדמה והיו מדגישים אותו ג"כ צווי אבל מן הדגוש כמו פרקו נזמי הזהב והשיב הוא עליהם מפני המסרה הנ"ל ועוד המסרה על חרבו המים אומרת שהם שנים ובפסוק רד"ק בפי' ושרשים ומכלול דף י"ט : (יג) בארות בארת. כן ראיתי בספרים מדוייקים וגם במקצת דפוסים קדמאה מלא וא"ו תניין חסר ובמקרא גדולה כתוב שבספרים אחרים שניהם חסרים ויש מחלוקת בדבר : (טו) נצתה. נצתו קרי : (טז) ותחפנס. ותחפנחס קרי : (יז) הלוא. מלא וא"ו ע"פ המסורה : עזבך. העי"ן בקמץ לבד והוא חטוף : (כ) אעבוד. אעבור קרי ברי"ש והכתוב בדל"ת והם שנים במסורת וחברו בעזרא ח' כמ"ש שם : (כא) כלה זרע אמת. כתוב בה"א וכן ראוי ע"פ המסורת שנמסר בשמואל ב' סי' ב' דכל ספר ירמיה כתיב כלה בה"א בר מן תרין כחד פסוקא כי מקטנם ועד גדולם וגו' בסימן ו' ומאי דכתיב התם במסורת וסי' כי מקטנם ועד גדולם דירמיה סי' ו' נ"ל כ' בפסוק אבל אותה שבפסוק כי מקטן ועד גדול בירמיה סימן ח' שניהם בה"א ועיין מ"ש בסוף מלאכי בס"ד וברקאנטי פ' בראשית כלה זרע אמת כלה כתיב רמז לכלה הכלולה מן הכל שהיא זרע אמת כד"א תתן אמת ליעקב וכו' : (כג) אחרי הבעלים. כן כתוב אחרי בלא וא"ו בראשית המלה וראיתי מי שנסתפק בזה וגם בס"א כ"י ובנביאים עם פירוש הרי"א כתוב ואחרי וכן נראה מהתרגום. ובספרים אחרים אינו כן : (כד) נפשו. נפשה קרי : בחדשה. אין בחי"ת מאריך : (כה) וגורנך. וגרונך ק' : (כז) ילדתני. ילדתנו קרי : (לא) מאפליה. במקצת ספרים כ"י מדוייקים המ"ם בפתח והאל"ף נחה בלי ניקוד ומקצתן האל"ף בשוא וכולן המ"ם בלא מאריך והפ"א בצירי ובדגש קל והיא מלה אחת בשקל מַפְעֵלְיָה כמ"ש רד"ק בשרש אפל ושרש שלהב ובעל לויה חן בפ' י"א מהשער השמיני ובתרי טעמי ע"פ המסורה והה"א רפויה וכן נמסר במ"ג סוף פרשת בשלח וגם רד"ק כתב בפירוש ובשרשים שהמ"ם בפתח והאל"ף בשוא. עוד כתב שיש ספרים שנקוד בהם מַאֲפֵלְיָה המ"ם בשוא והאל"ף בפתח והפ"א בדגש חזק עכ"ל. עוד מצאתי במקצת ספרים האל"ף בחטף פתח ובדפוס אחר שתי מלות ואלו ואין נוהג להם : (לג) למדתי. למדת קרי :

ג (ב) שגלת. שכבת קרי : (ד) קראתי. קראת קרי : (ה) הנה דברת. במקצת דפוסים ישנים כתוב דברתי בי' וק' בלא י' וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י וגם רד"ק כתב כן אמנם בספרים אחרים מדוייקים כ' בלא י' גם לא נמנה במסורת ברים ספר מלכים עם מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא ולא קריא וראיתי גם כן מסרה אחת כ"י ממלת אלו ואין זה מכללם : (ז) ותרא. ותראה קרי : (ט) ותחנף. החי"ת בחטף סגול : (יב) הלוך וקראת. בספרי ספרד הו' בגעיא : נאום. מלא וא"ו ועיין מ"ש בסימן כ"ג : (יט) תקראו. תקראי ק' : תשובו. תשובי קרי : (כב) ארפה. לית כתיב ה"א : הננו אתנו לך. בקלות שני הנוני"ן ובשוא הראשונה ע"פ המסורת כמ"ש ביהושע סי"ט : (כד) הבשת. בספרים רבים הה"א בחטף פתח ורד"ק כתב בשרשים שהוא קמוץ וכן ס"א מטוליטולא נכתב בצדו יפה בספר מוגה בקמץ : (כה) ותכסנו. בס"ס הוא"ו במאריך וכ"כ הבלמשי :

ד (ה) ותקעו. תקעו קרי : מלאו. צווי מהדגוש והוא קל הלמ"ד והיה ראוי להדגיש רד"ק בפירוש ושרשים ורבי יונה בס' הרקמה ועיין מ"ש ביחזקאל ט' : (ז) מסבכו. הבי"ת דגושה וכתב המכלול במשקל פְּעָל שהנפרד ממנו סְבַךְ והיה לו לומר סְבָכוֹ הבי"ת בחטף קמץ אלא שהספיק לו בשוא לבדו לסקל כמו שאמרו מִכְתְּנוֹת ויפשוט בְּכָתְּנוֹתָם התי"ו בשוא לבדו ועיין עוד שם ובשרשים כתב מִסֻּבְּכוֹ הבי"ת בשוא ופתח וי"ס בשוא לבדו ודגש הבי"ת לתפארה ע"כ. ובספרי הדפוס וגם במקצת ספרים כ"י הבי"ת בשוא לבדו וי"ס כ"י שהבי"ת בחטף קמץ כמשפטו : (ט) והנביאים יתמהו. בס"ס חסר יו"ד קדמאה גם במסורה דספרא סימן כ"ו לא נמנה עם המלאים : (יא) יאמר לעם הזה. בספרים מדוייקים כ"י הלמ"ד במאריך והמקף בין שתי המלות : (יב) יבוא לי. בספרים מדוייקים כ"י ובדפוס ישן הגלגל ביו"ד : (יח) דרכך ומעלליך עשו אלה. כל הספרים הכתובים בשורק מועטים כי הוא מקור וצריך להיות בחולם והוא מן הכתובים וא"ו בסוף ע"פ המסורה וסי' נמסר בירמיה כ"ב וכן הוא בספרים כ"י ודפוסים ישנים ובמכלול דף קנ"ב ומה שנדפס בגליון המכלול כנגד פסוק עשו אלה לך (יחזקאל כג) הוא טעות המחוקקים ונ"ל ירמיה ד' ועיין עוד מה שאני עתיד לכתוב בזה הענין בירמיה כ"ב בע"ה : (יט) מעי מעי. בספרים מדוייקים אין פסוק אחרי מעי השני : אחולה. אחילה קרי : קירות לבי. במדרש קהלת רבתי פסוק כי ברב חלומות בעניינא דחזקיהו ר' הונא בשם ר' יוסי אמר בקירות לבו נשא עיניו שנא' מעי מעי אוחילה קירות לבי וגו' לבו כתיב ע"כ. ותמיהא לי טובא מאי קא דייק מדכתיב לבו ועוד קשה דבעל המסו' לא חשיב ליה עם מלין דכתיב וא"ו בסוף תיבותא וקריין יו"ד לכן נראה דלא גרסינן ליה וגם בירושלמי פרק תפלת השחר ליתיה וכן כתב בעל אות אמת לבו כתיב יתר ע"כ. ויותר יש לתמוה על בעל מתנות כהונה שכתב כלשון הזה לבו כתיב כן דרך הספר להודיע לנו המסורה אע"פ שאין בו צורך לפי דרכו : שמעתי. יתיר יו"ד : (כ) שדדו : אהלי. השי"ן בג' נקודות בכל ספרים שלנו וכן כתב רד"ק בשרשים אבל בעל פתח דברי בסוף ספרו כתבו בקמץ רחב שָׁדְדוּ : (ל) ואתי שדוד. ואת קרי : כי תעדי : כן כתוב כי בלא וא"ו :

ה (א) ודעו ובקשו. בספרים כ"י ודפוס ישן קל הקו"ף כמשפט רוב הבנין הזה בשורש כמ"ש בשרשים ור' יונה הביאו בספר הרקמה עם הקלין כמו קראו מלאו שבפ' הקודמת : (ב) לכן לשקר. סבירין אכן כמו אכן לשקר מגבעות דלעיל סימן ג' מסורה שמואל א' כ"ז : (ג) ולא חלו. יש ספרים ולא בגעיא : (ו) ישדדם. כן כתוב בספרים מדוייקים ובכלנו וכתב רד"ק בפירוש ובמכלול דף קפ"ח ובשרשים שבא שלם ונקוד על דרך החסר כמו שהיה בחסרון הכפל יְשָׁדֵּם כי נקוד השלם היה יְשֹׁדְדֵם כמו ישמרם והוא מהקל ויתכן היותו מבנין פועל הכבד הדומה למרובע מן יְשֹׁדֵד מלבותם (הושע י') ובא כמשפטו והוא הנכון עכ"ל. ולכל האופנים קריאת השי"ן בקמץ חטוף כמו ושדדו את בני קדם (ירמיה מט) שדדה נינוה (נחום ג) ועיין בספר הרכבה אות י' ומ"ש בס"ד במזמור ס' על תנני : (ז) אסלוח. אסלח קרי : ואשבע. בכל ספרים כ"י השי"ן שמאלית וכן פירש המתרגם והמפרשים : (ח) מוזנים. מיזנים קרי ביו"ד והכתיב בוא"ו כן הוא למערבאי : (יב) לוא הוא. מתחלפת לא הוא וכן לוא נראה דסוף פסוק מתחלפת לא נראה אמנם במסו' פרשת ויקרא נמנו שניהם במנין ל"ה מלאים : (טז) כלם גבורים. במקצת ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן נכון ע"פ המסורה כי לא נמנה במספר ו' חסרים ביהושע סימן י' ובשיר השירים סי' ג' : (יז) ירשש. חסר וא"ו ונמסר עליו במקצת ספרים כ"י לית וחסר וי"ס מלא : אתה בוטח. למערבאי מלא וא"ו ולמדנחאי חסר וכן מצאתי בכמה מדוייקים כ"י מלא ומסורת משלי כ"ח אתיא כמדנחאי דאמרה כל נביאים חסר בר מן ב' וסי' אשר אתה בוטח בו דישעיה ובארץ שלום אתה בוטח (ירמיה יב) : (יט) ואמרת אליהם. יש ספרים מלא יו"ד : (כד) וירה. יורה קרי כן הוא במקצת מדוייקים :

ו (ד) צללי ערב. במדוייקים הלמ"ד בשוא לבדו והצד"י בלא מאריך ויש מהם שהצד"י במאריך ומה שכתב בעל מכלול יופי במקום הזה הוא לשון המכלול דף ל"ד ומה שעלה על לבי בענין זה כבר כתבתי בריש פרשת לך לך : (ו) כרתי עצה. לא מפיק ה"א וכן הוא למערבאי ודלא כמדנחאי : וקשה לי שלא נמנה עם הזוגים חד מפיק ה"א וחד לא מפיק דלא תשחית את עצה סוף פרשת שופטים מפיק וזה לא מפיק וכן מתורגם שם לא תחבול ית אילנה וכאן מתורגם קוצו אעא וי"ל דבפלוגתא לא קא מיירי : (ז) כהקיר. חלי המקרא בפסוקים כן מצאתי בשתי מקראות כ"י : בור. ביר קרי והמלה מלעיל בשני פשטי"ן : (י) לא יחפצו בו. בספר אחד כ"י כתיב זלא בוא"ו וגם במקרא ישנה מויניציאה יש הערה מחילוף זה ובספרים אחרים כתוב לא בלא וא"ו : (יא) ואת חמת ה' מלאתי. יש פסיק בין ה' למלאתי כי מלא כל הארץ כבודו : (יג) כי מקטנם ועד גדולם. כל זה הענין הוא כתוב למטה סימן ח' עם שאר הפסוקים הבאים אחר זה במלות שונות למטה כתוב מקטון ועד גדול והנה מקטנם ועד גדולם. למטה כלה בה"א והנה כלו בוא"ו. למטה וירפו והנה וירפאו והוא חד מן ד' זוגים מן ב' ב' קדמאה מפיק א' ותניינא לא מפי' א' וכי' בד"ס א' ז'. למטה את שבר בת עמי. והנה את שבר עמי : (כא) יאבדו. ואבדו קרי : (כה) תצאי. תצאו קרי : תלכי. תלכו קרי : (כח) כלם סרי. בס"א נכתב בצדו נ"א שרי ע"כ. ובכל הספרים כתיב בסמ"ך וכן הוא במסורה וכ"כ רד"ק : מאשתם כמה.

מחלוקת בספרים ובמסורת במקלתא מלא יו״ד קדמאה ובתראה וכן נראה ממסורת פרשת וירא ובקצת ספרים מלא יו״ד קדמאה וחסר יו״ד בתראה וכן מצאתי במקרא ישנה כ״י בגליון נראה לי חזקיה הנקדן שהוא חסר יו״ד בתראה ע״פ המסורת ע״כ לשונו. ונוסח מסרה שלו כך היא משחיתים ח׳ ד׳ מנהון מלא דמלא וסימנהון משחיתים אותו בתוכו (שופטים כ) משחיתים להפיל החומה (ש״ב כ) זרע מרעים בנים משחיתים. ועוד העם משחיתים (דברי הימים ב׳ כז) וב׳ משחתים. כי משחתים אנחנו. וקדשתי עליך משחתים (ירמיה כב) וב׳ כתיב משחיתם. וצלמי עכבריכם המשחיתם את הארץ (ש״א ו) כלם משחיתים המה ע״כ. וברוך יודע האמת : (כט) מאשתם. מאש תם קרי והוא חד מן ט״ו מלין דכתיבין הדא מלה וקריין תרין מלין וסדורם בדברי הימים א׳ כ״ז במ״ג :

ז (ג) דרכיכם. הכפי״ן רפין וכן חברו שבסמוך : (ד) היכל ה׳ היכל ה׳. חד מן ג׳ פסוקים משולשים ועיין בירמיה סי׳ כ״ב במ״ג ובגנת אגוז ריש דף ל״ו : (ט) הגנב רצח ונאף. באתנח חסרים וא״ו אחר מ״ן הפעל : ונאף. בס״ס הוא״ו בגעיא : (י) התועבת. במקצת ספרים מלא דמלא אמנם ע״פ המסורת דסוף פרשת אחרי מות נכון להיות חסר וא״ו תניין : (יא) המערת. כתוב במכלול דף ס״ח שהמ״ם ברפה והה״א בגעיא : (יב) כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו. מלא יו״ד וכתיב וא״ו בסוף תיבה ע״פ המסורת בפסוק עד כי יבא שילה : (יח) הכעסני. במקצת ספרים מלא יו״ד וצ״ע במסורת שמואל א׳ א׳ : (יט) מכעסים. בקצת ספרים חסר יו״ד קדמאה וע׳ מ״ש בספר זה סימן ל״ב : (כב) הוציאי הוציאי קרי : אותם מארץ. במדוייקים מלא וא״ו וכן ראוי ע״פ המסורת דירמיה כ״ג וכן צויתי אותם שבסמוך : (כה) ושלח. בלא וא״ו אחר למ״ד : (כו) אליהם. א״ה מלא יו״ד שכן נמסר במסרה רבתא ערך אל שכל אליהם דירמיה מלאים ע״כ : (כט) גזי נזרך. הגימ״ל בקמץ החטף מפני דגשות הזי״ן כמו רני ושמחי ועיין מ״ש בפרשת בראשית אכל ביום אכלכם ממנו : והשליכי. בספרים מדוייקים הוא״ו בגעיא : (לג) והיתה נבלת. בס״ס הוא״ו בגעיא וכן הוא בחילופים לבן אשר : (לד) ומחצות. ברוב ספרים כ״י מדוייקים החי״ת בשלש נקודות :

ח (א) ויוציאו. יתיר וא״ו כן מצאתי בספרים מדוייקים מספרד והוא חד מן י״א מלין דכתיבין וא״ו בריש תיבותא ולא קריין וסי׳ נמסר במסרא רבתא ובכמה ספרים ויוציאו כתיב וקרי יוציאו וכלל אחד. ונראה שנסחת רד״ק ויצאו כתוב וקרי יוציאו שכן כתוב בפירושו בספרים ישנים וכן העתיק בעל מכלול יופי אבל במקרא גדולה יש גמגום בלשונו וצריך תקון : (ג) בכל המקמות. חסר וא״ו קדמאה עיין במסורת שמואל ב׳ י״ז : (ו) במרצותם. במרוצתם קרי : וסוס. וסיס קרי : (יב) הבשו כי תועבה. בספרים מדוייקים חסר וא״ו וחסר יו״ד כחברו שלמעלה הבשו חכמים ונמסר עליהם ב׳ חסר דחסר : לא יבשו. חסר וא״ו אחר הבי״ת בספרים מדוייקים : (יד) מי ראש. באל״ף ובנביאים עם פירש הרי״א וגם בס״א כ״י כתוב רוש בוא״ו וטעות הוא דלא אשכח בוא״ו רק ענבמו ענבי רוש בלחוד דהאזינו : (טו) קוה לשלום וגו׳. עיין מה שכתוב בסי׳ י״ד בפסוק הדומה לזה : (טז) מדן נשמע נחרת. בס״ס הנו״ן בלא מאריך והחי״ת בשוא לבדו וכמוהו הוד נחרו אימה (איוב לט) : (יט) מרחקים. המ״ם בפתח וכן תראינה ארץ מרחקים (ישעיה לג) : היהוה. האל״ף נחה וכן במסורת כל לשון אדנות עם מש״ה מפיק בר מן חד הה׳ אין בציון מכלול דף כ׳ : (כ) לוא נושענו. מלא וא״ו ואל״ף במקצת ספרים כ״י ודפוסים ישנים וכן נמנה במסורת פרשת ויקרא עם ל״ה מלאים בקריאה : (כג) חללי בת עמי. במקצת ספרים הגיהו חַלְלֵי וכ״כ רד״ק בשרשים והנה חללי חרב הלמ״ד בשוא לבדו. את חללי בת עמי הלמ״ד בשוא ופתח והחי״ת מעמדת בגעיא עכ״ל ולפ״ד זהו תלוי במנהג הספרים כמ״ש בריש פרשת לך לך וטעם המלה מירכא :

ט (ב) ואתי לא ידעו. בספרים מדוייקים חסר וא״ו אחר האל״ף גם לא נחשב במסורת בכלל המלאים : לא ידעו. הדל״ת קמוצה שגם התביר והטרחא לפעמים יש להם דין הפסק כמ״ש המכלול שקל פָּעַל ומי שכתב לא ידעו בשוא הדל״ת לא ידע בין ימינו לשמאלו וזהו ג״כ אחד מן ה׳ קמצין בזקף במסורת : (ג) איש מרעהו השמרו. בנביאים עם פרי״א כתוב ואיש בוא״ו אמנם בשאר ספרים כתוב איש בלא וא״ו : יעקב. העי״ן בשוא לבדו וכל שאר יעקב שום בר גם בשוא ופתח : (ד) יהתלו. בדגש הלמ״ד לתפארת מכלול שקל פִּעֵל : (ז) שוחט. שחוט קרי ויש אם למקרא ולמסורת שזה בא להיות שוחט לאחרים ונמצא שחוט כי ל״ה תלאה קטיל כדאיתא בערכין פרק ג׳. כלי יקר סוף פרשת קרח : (יד) מי ראש. באל״ף כמ״ש למעלה סימן ח׳ : (טו) והשקיתים. במקצת ספרים מדוייקים חסר יו״ד אחר ק״ף ונמסר עליו ב׳ חד חסר וחד מלא ע״כ. ועיין מ״ש ביחזקאל י״א : אשר לא ידעו. כן כתיב ולא תשמע לדברי מי שאומר ס״א ידעום : (יז) ותבונה. בשי״ן שמאלית : (יח) כי השליכו. כל הקורא וכי בוא״ו אינו אלא טועה : (יט) בגויכם. מתחלפת חסר וא״ו : (כב) אל יתהלל עשיר. בדפוס ישן כתוב ואל בוא״ו וכן מצאתי בס״א כ״י וכל מאן דכתיב הכי טעי דבמסרה רבתא נמסר כ״ב יתיראין ואל ולית להון זוגא ומאן דחשיב בהדייהו מהני תלת הוא ואל יתהלל הגבור :

י (ה) נשוא ינשוא. כל נשא שבמקרא חסר וא״ו ודין בלחוד מלא : (ז) יאתה. ביו״ד האיתן לבד ופ״א הפעל נעלמת מהמכתב ונמשכת היו״ד בגעיא להורות על יו״ד הנפקדת רד״ק : (ט) מופז. טעה המדפיס לדף חסר כי אינו מן ד׳ חסרים בישעיה סימן מ״א : (י) יכלו. בספרים כ״י מדוייקים ודפוסים ישנים חסר יו״ד וכן נמסר עליו ב׳ חסר וחברו אשר לא יכלו שתות (ירמיה ב) : (יא) אלהיא די. היו״ד דגושה : ומן תחות. בנביאים עם פירוש הרי״א כתוב מן תחות וטעות הוא : (יג) מקצה *ארץ. הארץ קרי : (טו) מעשה תעתעים. יש ספרים שכתוב בהם תעתועים מלא וא״ו וטועים הם כי הם שנים חסרים במסורת וחברו בירמיה נ״א : (יז) יושבתי. יושבת קרי : (יח) והצרותי להם. מלעיל הטעם ברי״ש ועיין מ״ש בצפניה סי׳ א׳ : (יט) נחלה. החי״ת בשוא לבדו רד״ק ועיין מ״ש בתילים סימן קכ״ג : (כ) יצאני ואינם. יש ספרים שהוא״ו בגעיא :

יא (א) ודברתם. יונתן תרגם ותמללינון נראה שהיה קורא ודברתם בקמץ התי״ו ואנחנו מצאנו בכל הספרים המדוייקים ודברתם בסגול התי״ו כל זה לשון רד״ק ואולם בספרים שלנו מתורגם ותמללון : ועל ישבי ירושלם. בדפוס ישן כתיב ואל ושבוש הוא כי ע״פ המסורת כתוב ועל עיין במסרה גדולה בשרש ישב : (ה) אמן : (ו) ועשיתם אותם. ברוב ספרים מדוייקים מלא וא״ו וכן נכון כי לא נמנה בהאי ספרא ריש סימן כ״ג במנין החסרים : (ט) נמצא קשר. במאריך הנו״ן בס״ס : (י) שבו. בספר אחד ספרדי נכתב בצדו טעמו מלעיל גם בספר אחד קדמון כתוב עליו מלעיל אבל שבו מלרע עיין מ״ש בפרשת בהעלתך : על עונת. חסר וא״ו אחר הנו״ן גם במסורת נחמיה ריש סימן ט׳ לא בא במספר המלאים בלישנא : אבותם הראשנים. ברוב ספרים מדוייקים מלא וא״ו וכן דינו כי לא נמנה במסורת עם החסרים דנביאים וכתובים : (יב) והלכו ערי יהודה. הוא״ו בגעיא בס״ס : (טז) שמך. י״ס שכתוב בהם שְׁמֵךְ ובעלים במיעוטן : המולה. נכתב בוא״ו עם דגש הלמ״ד רד״ק בסי׳ ובשרשים אבל קול המלה כקול מחנה דריש יחזקאל בלא וא״ו וכן במסורת המולה ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר : (כב) ובנותיהם. מתחלפת חסר וא״ו בתר נו״ן :

יב (ב) גם עשו פרי. הס״א רפה : (ד) ישבי בה. במקצת ספרים כ״י ודפוסים ישנים מאריך ביו״ד : (יג) זרעו חטים. כתב רש״י ספר שנקוד בו זֵרְעוּ בחירק הזי״ן שיבוש הוא : נחלו. החי״ת בשוא לבדו וכן חברו ע״פ המסורת ולא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו) ועיין מ״ש בעמוס שם : (טז) את דרכי. הדל״ת מעמדת בגעיא והמסורת עליו לית בגעיא רד״ק בפירוש ובשרשים וכן מצאתי בס״ס :

יג (ז) לא יצלח לכל. מה שכתוב במק״ג כן בספר מוגה ר״ל שכן כתיב לא בלא וא״ו : (יב) הידע לא נדע. הילוף מסרות אני רואה איכא דמסרי הידוע ב׳ מלא וא׳ חסר וסימן הידוע נדע דמקץ ודין דהכא והידך הידע תדע כי בעלים מלך בהאי ספרא סימן מ׳ ואיכא דמסרי ב׳ חסר וא׳ מלא ותרתי מסרתא לא מסייעי הי ניהו המלא והחסר וניחא לי למימר דמסרא בתרייתא טפי עדיפא דנסחי דיקי נקטי כוותא דאורייתא מלא כמ״ש שם ודירמיה חסרים : (יג) ואת הנביאים. י״ס חסר יו״ד קדמאה : שכרון. בכ״ף : (טז) יחשך. במסורת ב׳ חד מלא וחד חסר ובספרים כ״י ודפוסים ישנים זהו החסר והמלא הוא גם חשך לא יחשיך ממך (תהלים קלט) ושניהם החי״ת בשוא לבדו : ישית. ושית ק׳ : (יז) במסתרים תבכה נפשי. כ״כ במרכא : מפני גוה. הס״א רפה : עיני דמעה. הס״א יבן כתוב בצדו בצלי עיני ע״כ ואין כן בספרים שלנו : (יט) סגרה שלומים. ברוב המדוייקים מלא וא״ו : (כ) שאי. שאו ק׳ : ראי. וראו ק׳ : (כא) ואת למדת. בספרי הדפוס כתוב למדתי ביו״ד ומסרת עליו יתיר יו״ד ובספרים כ״י מדוייקים כתוב בלא יו״ד גם לא נמנה במסורה ריש מלכים עם מלין דכתיבין יו״ד בסוף תיבותא ולא קרי׳ ומלת למדתי דהכא הוא בירמיה ב׳ בפסוק מה תיטבי. ומסרה זו מצאתיה גם במקרא כ״י במלכים ב׳ ד׳ ולא נזכר מזה כלום : יאחזון. ראיתי כמה ספרים חלוקים זה מזה בנקודת החי״ת מי בציירי ומי בסגול ומי בחטף פתח ובמדוייקים בחטף סגול וכ״כ רד״ק בפי׳ ובשרשים :

יד (ג) לצוריהם. לצעיריהם ק׳ : (ד) היה גשם. בא מלרע שלא כמנהג וכן : (ה) היה דשא דבסמוך מכלול שקל פָּעַל ועיין מ״ש במלכים א׳ י״ז וצ״ע ממניינא דמסו׳ : (ז) אם עונינו ענו בנו. כתב רד״ק חסר יו״ד הרבים וגם המכלול יופי העתיק דבריו וכן מצאתי במקרא ישנה מהדפוס אכן בכל שאר ספרים שלפני מלא וכן מסור עליו לית ומלא : (יג) הנה הנבאים. בספרים מוגהים חסר יו״ד קדמאה ומלא יו״ד בתראה וכן כולם שבפרשה ויש חילופים אחרים בספרים ולא נביא אנכי ולא בן נביא : (יד) שקר הנבאים. כן כתיב : ואלול. ואליל ק׳ : ותרמות. ותרמית קרי : מתנבאים לכם. במקצת ספרים כתוב להם וברוב דפוסים ישנים וספרים כ״י שבאו לידי כתוב לכם וכן תרגמו מתנבן לכון גם החכם לונזאנו כתב שכן עיקר : (טו) על הנבאים. כן כתיב : הנבאים ההמה. כן כתיב : (יז) מכה נחלה. החי״ת בשוא לבדו שרשים : (יח) והנה חללי חרב. הלמ״ד בשוא לבדו שרשים ועיין מ״ש לעיל סי׳ ח׳ : (יט) קוה לשלום וגו׳ : למעלה בפרשה אסוף אסיפם כתוב מקצת פסוק זה ויש ביניהם שינוי מטעם הראשון לעת וזה ולעת הראשון מרפה בה״א וזה מרפא באל״ף : (כב) יתנו רבבים. י״ס מלא דמלא ומסרה שלהם רביבים ב׳ א׳ חסר וא׳ מלא וסימנהון וימנעו רבבים ירמיה ג׳ חסר יו״ד קדמאה. היש בהבלי הגוים מגשימים ורובן של מדוייקים שניהם חסרים ונמסר עליהם ב׳ חסר וכן נמסר במסרה גדולה שלנו :

טו (ד) לזועה. לזעוה קרי : (ו) נלאיתי. י״ס נלאתי חסר יו״ד : (ח) אלמנותו. אלמנותיו קרי : (ט) באה שמשה. בא קרי : (י) מקללוני. במקצת ספרים הלמ״ד בקמץ ועיין דקדוקו במכלול דף ע״ט ובעל רב פעלים בחלק הזרים כתב שהמסורת עליו לית ופתח בכ״ף : (יא) שרותך. שריתיך קרי : (יג) ואוצרותיך. י״ס ואוצרותיך מלא וא״ו גם אחר רי״ש וי״ס חסר דחסר : (יד) והעברתי. ברי״ש וכן נמצא במדוייקים הראויים לסמוך עליהם ובפרשת חטאת יהודה שבסמוך והעבדתיך ונראה כי יונתן היה קורא גם זה בדל״ת שתרגם שניהם והשתעבדון כ״כ רד״ק וגם אני מצאתי ס״א שזה כתוב בדל״ת וקרי ברי״ש : בארץ לא ידעת. בנביאים עם פירוש הרי״א כתוב אשר לא ידעת וטעה המדפיס בין זה ובין מה שבסמוך בפ׳ חטאת יהודה : קדחה. הקו״ף במאריך : (טז) ויהי דבריך. דברך קרי והוא חד מן ח׳ כתובים דבריך וקריין דברך וסימנהון במ״ג אות דל״ת ומ״ש שם נמצאו דבריך ואכלם ב׳ בפסוק ר״ל תניין דפסוק : (יז) ואעלז. במקצת ספרים העי״ן בחטף סגול ובמדוייקים בשוא לבדו וחסר וא״ו אחר למ״ד : (יח) למה היה. כתב רד״ק למה בדגש ומלעיל על הה״א והוא חד מן הס׳ עכ״ל. ובמסרה ס׳ דגש לא״ה וסימנהון בתילים מ״ג במ״ג ומ״ש שם שהם סמוכים לאח״ע צריך להגיה לא״ה. וכן ל״ג בלוית חן פ״ז מהשער השביעי עיין בסוף ספר מכלול על מלת מה וקל להבין : לא נאמנו. האל״ף בחטף סגול ברוב הספרים :

טז (ג) הילודים. במדוייקים מלא וא״ו וכן במסו׳ ג׳ ב׳ חסר וחד מלא וסימנהון וכל העם הילדים במדבר דיהושע ואלה שמות הילדים לו בירושלם (ש״ב ה) הילודים במקום ע״כ. כך היא הגירסא הנכונה והמסרה הכתובה ביהושע ה׳ במ״ג מוטעית ומה שכתוב שם בירושלם דדברי הימים לא יתכן להיות במנין זה דהתם כתיב ואלה שמות הילוּדים (ד״ה א יד) ונמסר עליו לית ומלא : (ה) ואל תנד. במקצת ספרים כתוב תנוד בוא״ו שורק ובמקצתם תנד בג׳ נקודות ובס״א כ״י נכתב בצדו ולי נראה חזקיה הנקדן תָּנֹד ע״כ. וגם רד״ק כתב שהוא בחולם : (ח) לשבת אותם. במקצת ספרים מדוייקים מלא וא״ו וכן נכון כי לא נמנה עם המלאים בהאי סיפרא סי׳ כ״ג : (י) ומה עוננו ומה חטאתנו. הני דכתיב עונינו חטאתינו ביו״ד טעו דבספרי דיקי בלא יו״ד וכן כתב הקמחי : (טו) והשבתים. מתחלפים הספרים במילוי וחיסור יו״ד אחר השי״ן ווא״ו אחר בי״ת : לדוגים. לדיגים קרי : (יז) לא נסתרו. כן כתיב לא בלא וא״ו בראש המלה : (יח) ותועבותיהם. במקצת ספרים מדוייקים מלא וא״ו גם אחר הבי״ת וכן נכון כי הוא א׳ מהג׳ מלאים שנמסרו ביחזקאל י״ב :

יז (ב) על גבעות. מה שכתוב במ״ג כן בס׳ מוגה ר״ל שכתוב על בלא וא״ו אע״פ שאין נראה כן מהתרגום וכן מצאתי בס״א כ״י ועל : (ג) חילך כל אוצרותיך. במקצת ספרים כ״י כתוב וכל בוא״ו ובספרים אחרים בלא וא״ו וזהו מה שנכתב על זה במקרא גדולה יפה ר״ל שנכון לעשות כן בלא וא״ו וכ״כ רד״ק חסר וא״ו השמוש כמו שמש ירח : אוצרותיך. חלוקים הספרים זה מזה אם חסר וא״ו קדמאה או בתראה או אם הוא מלא דמלא או חסר דחסר : (ד) והעבדתיך. בדל״ת ולמעלה בפסוק אוי לי אמי ברי״ש ע״ש : (ח) ירא. יראה קרי : (י) כדרכו. כדרכיו קרי : (יא) ימו. ימיו קרי : (יג) יסורי. וסורי קרי : (יז) אל תהיה לי. היו״ד בצירי ונמסר עליו לית : מחסי אתה. החי״ת בשוא ופתח והוא חד מן ח׳ רפין בלישנא עיין שרשים שרש חסה : (יח) ומשנה. בכמה ספרים השי״ן בציירי ובמסורת ב׳ ומשנה שברון ומשנה כסף וגם רד״ק כתב כי הוא נקוד בסגול : (יט) הלך ועמדת. חסר וא״ו במקצת מדוייקים וכן משפטו ע״פ המסורת דסוף פרשת ויצא : בני *עם. העם ק׳ : (כ) ואמרת אליהם. במקצת ספרים מדוייקים מלא יו״ד וכן כתוב במסרה גדולה ודירמיה וישעיה מלא בספרים מדוייקים : (כג) שומע. שמוע ק׳ : (כד) בו. בה ק׳ : (כו) מבאים. ברוב הספרים חסר יו״ד קדמאה ומלא יו״ד בתראה : ומביאי. ברוב הספרים חסר יו״ד אחר הבי״ת וכן הוא במסורת מן מלין דחסר יו״ד בלישן ביאה וקשה לי למה לא נמנה במסרה זו מלת מבאים שבפסוק :

יח (ג) והנהו. והנה הוא ק׳ ועיין מ״ש הראב״ע בס׳ צחות דף קמ״ט : (ד) עשה בחמר ביד היוצר. בבי״ת כן פירשו המפרשים וכן מוגה בספרים מדוייקים : (ה) אלי לאמור. חד מן ג׳ מלא וא״ו : (ז) לנתוש ולנתוץ. התוי״ן רפין : ולהאביד. הוא״ו בגעיא : (י) הרעה. הרע ק׳ : (יא) יוצר עליכם. אין לשמוע לעצת מי שחשב לומר יועץ במקום יוצר : והיטיבו דרכיכם. בספרים הטובים מלא יו״ד אחר ה״א ואחר טי״ת : (יד) אם ינתשו. בתי״ו כמו בטי״ת רד״ק : (טו) שבילי עולם. במדוייקים כתוב שבילי ביו״ד ואין כאן ק׳ וכתיב כלל אבל רד״ק כתב שבולי בוא״ו וקרי שבילי ביו״ד וכן הוא בקצת ספרים : (טז) שרוקת. שריקות ק׳ : (יז) כרוח קדים. בכ״ף וכן במסורת ברוח קדים ג׳ וסימן ברוח קדים עזה כל הלילה ברוח קדים הפיצם. ברוח קדים תשבר אניות תרשיש ע״כ. ולא קא חשיב דין עמהון משום דאיתיה בכ״ף וכן נראה מהתרגום ורד״ק והאפודי פ׳ י״ד וכתב המתורגמן ערך רוח שרוב העולם טועין וקורין בבי״ת ועיין מה שאכתוב ביחזקאל ט״ז אצל וכדמי כניך : (כב) שיחה. שוחה ק׳ : טמנו לרגלו. בקמץ במדוייקים לא בשורק : (כג) והיו. ויהיו ק׳ :

יט (א) הלך וקנית. בספרים מוגהים חסר וא״ו וכן ראוי ע״פ המסורת דסוף פרשת ויצא : בקבק. בית ראשונה רפה : (ב) החרסות. החרסית ק׳ : (יג) כמקום התפת. בכ״ף וכן נמסר עליו לית ר״ל לית כוותיה בקריאה בכ״ף ואילו בבי״ת טובא הוו : לכל צבא. י״ס לכל צבא וסרוב בחולם : (טו) מבי. מביא ק׳ :

כ (ו) היתי לשחוק. מלא וא״ו ומה שיש להאריך בזה אכתבנו בזה הספר בסי׳ מ״ת בס״ד : (ט) ונלאיתי. ברוב ספרים מלא יו״ד אחר אל״ף : כלכל. כ״ף ראשונה דגושה והאחרונה רפה ודומה לו ושמתי כדכד (ישעיה נד) כמו שכתבתי שם וכן כתבו המדקדקים והמסורת מנה אותם בכלל הזרים עיין במקרא גדולה דניאל ה׳ ובקצת ספרים מדוייקים כ״ף ראשונה במאריך : (יז) ורחמה הרת עולם. הה״א נחה ועיקרה במפיק מכלול דף ל״ב ובשרשים ומכורה וכן הוא בספרים כתובי יד מדוייקים ודפוסים ישנים עוד נמסר במסרה גדולה רחמה ד׳ וגו׳ וא׳ ורחמה הרת עולם לא מפיק ה״א :

כא (ב) דרש נא בעדנו את. ברוב הספרים חסר יו״ד אחר דל״ת : (ז) לא יחוס. לא כתוב בלא וא״ו וכן הוא במ״ג עם פסוקים שכתוב בהם לא ולא ולא באמצע פסוק : יחוס. בשורק לא בחולם : (ט) יחיה. וחיה ק׳ : (יב) מעלליהם. מעלליכם ק׳ והוא חד מן תרין מלין כתבין ה״א וקריין כ״ף והידך וחשב עליהם מחשבה (ירמיה מט) :

כב (ג) יחוס. בלא וא״ו בתחלת המלה : אל תנו. ברוב הספרים חסר וכן נמסר עליו לית חסר : אל תחמסו. באיזה ספרים כתוב ואל בוא״ו ובס״א בלא וא״ו ואולם יש לתמוה שלא נמנה פסוק זה עם ה׳ פסוקים שכתוב בהם אל אל אל וסימנם במסרה גדולה : (ד) כי אם עשו תעשו. ד׳ כתיבין וא״ו בסוף וסי׳ דרכך ומעלליך עשו אלה (ירמיה ד) כי אם היטב תיטיבו וגו׳ אם עשו תעשו משפט (ירמיה ז) כי אם עשו תעשו את הדבר הזה. ביד איל גוים עשו יעשה לו (יחזקאל לא) ובפרשת ויצא הסכלת עשו נמסר עליו ד׳ ג׳ כתיבין ה״א וא׳ וא״ו וסי׳ הסכלת עשו. למען עשה כיום הזה סוף פרשת ויחי. עשה סטים (תהלים קא) עשה צדקה ומשפט (משלי כא) קדמאה כתוב וא״ו ע״כ. והמגיה נתקשה מאד במסרות אלו ונבוך דבריו בהם ולא ידענא מה למימר ביה ולדידי נראה לי דהני מסרתאה לא פליגן אהדדי ותרווייהו איתנהו

איתנהו דמאי דנמסר בה' ולא מיירי מהנהו דעיינין דילהון בשוא ופתח ג' מנהון בה"א וחד בוא"ו ומסרה דהכא מהנהו דעיינין דילהון בקמץ וכולהון בוא"ו ומשום הכי לא חשיב בהו עֲשֵׂה אלה לך בזנותך (יחזקאל כג) ודכוותיה טובה דלא דמיין לאינך דאינון בקמץ וכתיבין בה"א ובהנהו לא מיירי לא הכא ולא התם בפרשת ויצא ובהני כולהו ריהטן ומיברכן שפיר ולא קשיין כלל: ועבדו. ועבדיו ק': (ו) אם לא אשיתך וגו' ערים לא נושבה. י"ס שכתוב לוא מלא וא"ו ואל"ף ובדפוס ישן הראשון שבפסוק מלא והשני חסר. אמנם ברוב ספרים מדוייקים שניהם בלא וא"ו גם לא נמנו במסורת במנין המלאים: נושבה. נושבו קרי: (יג) כי במקום. חד מן ה' פסוקים מטעין דלית בהון אם וסימן בריש פ' חיי שרה: (יג) בלא צדק. במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים הבי"ת בגעיא: ופעלו לא יתן לו. במקרא ישנה מויניציאה העין בחטף קמץ ולפי דעתי טעו בלשון רד"ק בפירוש המועתק במקראות שלנו שכתב ואמר פעלו העין בקמץ חטף וכו'. ונראה לי שצריך להגיה ונראה במקום ואמר ועיין בשרשים ומכלל יופי ומשם תבין שזו היא כוונת רד"ק וכן בכל הספרים הפ"א בחולם והעי"ן בחטף פתח וגם במסורת ופעלו ב' וחברו ופעלו לנילון (ישעיה סוף סימן ב): (טו) התמלך. התי"ו נמשכת במאריך והמ"ם בשוא ופתח כן כתב רד"ק בשרשים וכן מצאתי ברוב ספרים מדוייקים: (טז) הלא היא. בכמה ספרים כתוב הלוא מלא וא"ו ואל"ף אמנם במ"ג נמסר וירמיה כולהון מלא במ"ג חסר וזה אחד מהם: היא. כן כתוב בספרים מדוייקים ביו"ד ומה שכתוב במסורת ג' ר"ל ג' הלא היא הסמוכים במקרא וסימן בסוף פרשת דברים במ"ג ודהתם כתוב הלא הם ומלת הוא בוא"ו וקרי בחירק: (כ) ולעקו. פ"א הפעל בחטף קמץ והעי"ן בקמץ רחב כן כתב ר' יונה בספר הרקמה וכן כתב רד"ק בפירוש ובמכלול דף י"ע ובשרשים וכן הוא במקצת ספרים מדוייקים והוא"ו במאריך וי"ס שהצד"י בשוא לבדו: (כב) ומאהביך. כ"כ הש"ס במאריך בוא"ו: (כג) ישבתי בלבנון. יתיר יו"ד: מקננתי. יתיר יו"ד: נחנת. ברוב ספרים כתיב וק' בלא יו"ד וכן משמע מדברי רד"ק שכתב ושבתי מקננתי י' יתירה בכתב לא במבטא ועל נחנת לא כתב מאומה מזה ובס' מכלול כתב שהשוא שהני אינו מתנועע אלא הוא נח מפני דגש הנ' הסמוכה לו רוצה לומר כי אין דגש אחר שוא נע ובמסורת ריש ס' מלכים נמסר הסי' מן מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא ולא קריין ובמסורת כ"י מצאתי כתוב בהדיא ישבתי בלבנון מקננתי בארזים ב' בפסוק ועיין מה שכתבתי ברות על ורחצת וסכת ושמת: (כד) אתקנך. התי"ו בדגש לחסרון נו"ן פ"א הפעל והנו"ן נוספת ומפני שהפסק בא מלעיל ודגש קל בכ"ף ע' בס' ההרכבה אות אל"ף ובמדרש חזית פסוק שימני כחותם ובפסיקתא משם אתקנך ר' חמא בר חנינא אמר משם אני נותק מלכות בית דוד. ד"א אנתקך אין כתוב כאן אלא אתקנך בתשובה. ד"א ממקום נתיקתו תהא תקנתו ע"כ. ויתכן לומר שהוא מורכב משני שרשים נתק ותקן והטעם שאמר לנתק יכניה ותכ"ד אמר לתקנו ע"י בנו שאלתיאל אשר יצא ממנו זרובבל שבנה הבית ונהג שררה בישראל. לוית חן שער ז' פ' א': (כה) וביד נבוכדראצר מלך בבל וביד הכשדים. בס"א כ"י מצאתי כתוב וביד עבדיו וטעות הוא: (כח) הוטלו. בכמה ספרים הוּטֲלוּ הטית בחטוף פתח: (כט) ארץ ארץ ארץ. חד מן ג' פסוקים מתולתים בקריאה וסי' נמסר כאן במ"ג:

כג (ג) והשבתי. בספרים מדוייקים חסר יו"ד בתר שי"ן וחסר וא"ו בתר בי"ת: נוהן. בספרים מדוייקים חסר יו"ד בתר וא"ו: (ד) והקמתי עליהם. בספרים מדוייקים חסר דחסר וכן נכון ע"פ המסורת שאין זה מן ג' מלא דמלא וסימן נמסר ביחזקאל סוף סי' ט"ז ולא מן ו' חסרים וא"ו וסימן נמסר בפרשת בחקתי וכן הוא (ה) והקמתי לדוד. שבסמוך: (ו) אשר יקראו. בספרי ספרד האל"ף בגעיא כמוהו רבים כמ"ש בסוף מאמר המאריך: יקראו. אל ירוץ הקורא לקרות יקראו בשורק כמ"ש בא"זה דפוס שאם ירוץ יכשל: וזה שמו אשר יקראו ה' | צדקנו. כתב ן' עזרא בריש פרשת יתרו כי שם המשיח ה' צדקנו כמו שקרא משה למזבח ה' נסי. והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו והשם המשיח הוא צדקנו והנה הוא מטעה בעל הטעמים שהם טרחא במלת יקראו וכו' עיין שם וגם מה שכתב בפרשת וישלח על פסוק אל אלהי ישראל וכן פירש רד"ק כאן וגם בירמיה ל"ג על פסוק אשר יקרא לה ה' | צדקנו. ולכך יבין כי ה' | יראה וה' נסי וה' צדקנו בשני המקומות וה' | שמה דסוף יחזקאל כולם יש פסק אחר מלת ה' ובפסוק ויקרא לו אל אלהי ישראל יש טפחא במלת אל וכן בפסוק ויקרא לו ה' שלום (שופטים ו) יש טפחא בה' וזו חכמה מפוארה מבעל הטעמים להורות לנו כי גם שלכולם בשם ה' יקראו המשכילים יזהירו ויבינו כי נשגב ה' לבדו ולא הנקראים בשמו וכן בבראשית רבה פרשה ל"ע משה ניסן של ישראל וכו' ומי הוא ניסו של משה הקב"ה שנאמר ויקרא לו ה' נסי. דוד רועם של ישראל וכו' מי הוא רועו של דוד הקב"ה שנא' ה' רועי לא אחסר. ירושלם אורו של עולם מי הוא אורה של ירושלם הקב"ה דכתיב והיה לך ה' לאור עולם. ובמדרש איכה רבתי על כי רחק ממני מנחם בענין שמו של משיח אמר ר' לוי טבא למדינתא דשמה כשם מלכה ושם מלכה כשם אלהים טבא למדינתא דשמה כשם מלכה דכתיב ושם העיר מיום ה' שמה ושם מלכה כשם אלהים שנאמר וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. ועיין מה שכתבתי בפרשת שמות על מטה משה ובפרשת כי תשא על פסוק ויקרא בשם ה' ובסוף יחזקאל ובב"ר פ' ס"ד סימן ד' ויפה תואר שם וגם בב"ר סוף פ' ע"ט על פסוק ויקרא לו אל אלהי ישראל וברקאנטי והרמב"ן שם ועבודת הקדש סוף פ' י"ח מחלק העבודה ופ' כ"א מחלק סתרי התורה ודרך אמונה מאמר ב' סוף שער ד' ופ' ב' דמגלה ותוס' שם וגור אריה פ' וישלח ובעל הטורים סוף פ' וירא על ה' יראה: וְלֹא יֹֽאמְרוּ עוֹד. במקצת ס"ס ולא יאמרו עוד ס"א יֹאמְרוּ עוֹד: (ח) מארץ צפונה. אין לנו לסמוך על מסורת שבמ"ג שדבריה סותרים זה את זה כמ"ג נמסר ה' חסר בירמיה וכן נמסר כאן וגם בסי' ג' וכשתעיין עליהם בכתובים תמצא ג' מהם מלאים וב' חסרים ולא עוד אלא שבסימן ג' בפסוק הנך וקראת מסור עליו במס"ק ה' בסיפרא ולית חסר והוא המוסכם מרוב ספרים המדוייקים כי כלם מלאים וכן מצאתי מסורת כ"י האומרת לפונה ה' בסיפרא ולא תילקה ביניהם כלום ממלוי וחיסור: (ט) עברו יין. בספרים מדוייקים מלרע הטעם ברי"ש וכן הוא בדפוסים ראשונים: (יב) ידחו. מלעיל שלא כמנהג מכלול דף קנ"ו: (טו) תנפה. הנו"ן בשלש נקודות והפ"א בדגש: (יז) וכל הלך בשררות. מלת הלך חסר וא"ו בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים גם במ"ג לא נמנה עם המלאים בנביאים: (יח) דברי. דברו ק': (כא) לא שלחתי את הנבאים. במקצת מדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן נכון ע"פ המסורה דסיפרא סי' כ"ו: (כב) וישמעו. במקצת ס"ס קדמונים חסר י' וכן נמסר עליו לית וחסר: (כד) הלוא את השמים. לפי המסורת מלא וא"ו ואל"ף וכן הוא בספרים מדוייקים: (כז) איש לרעהו. י"ס שכתוב בהם איש אל רעהו ובטלים בטעותן: כאשר שכחו. י' דמטעין אשר בקריאה וסי' נמסר ביונה סי' א' במ"ג: (ל) לכן הנני על הנבאים. במקצת ספרים מדוייקים חסר יוד קדמאה וכן חברו שבסמוך הנני על הנבאים ומסורת דסיפרא סי' כ"ו מוכחת שאין אלו מן המלאים אמנם י"ס שזה השני דראש פסוק כתוב הנביאים ומסור עליו ג' כתיבין כן: (לח) ואם משא ה'. חד מן ד' פסוקים דאית בהון שם הקדוש ד' פעמים וסימן נמסר בד"ה ב' י"ד: (לט) ולאבותיכם. לפי המסורת מלא וא"ו וכן הוא בספרים מדוייקים: (מ) וכלמות. י"ס שהמ"ם בוא"ו חולם אכן ברוב הספרים בשורק וכן כתב רד"ק בפי' ובשרשים:

כד (א) הראני. בחירק הה"א: יכניהו. ס"א יכניה: (ט) לזועה. לזעוה קרי: לחרפה. בלא וא"ו: לשנינה. בלא וא"ו: (י) את הרעב. בלא וא"ו על פי המסורת דריש משפטים וכ"כ רד"ק:

כה (א) בשנה הרביעית. בספרים מדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן נראה ממסורת דסוף יחזקאל: (ג) אשכים ודבר. האל"ף במקום ה"א ובא מלא יו"ד על פי המסורת: (ה) שובו נא. בספרים מדוייקים בוא"ו שורק לא בשלש נקודות וכן דינו מכח המסורת שלא נמנה עם החסרים במסורת דהאי סיפרא סימן ל"ה: ולאבותיכם. בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן ראוי לפי המסורת: (ז) הכעיסני. הכעיסוני קרי: (יב) לְשִׁמְמוֹת כן כתיב: (יג) והבאותי. והבאתי קרי: (ט) והתהללו. בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר הה"א: (יח) את שריה. י"ס ואת ובשאר ספרים בלא וא"ו וכ"כ רד"ק והוא חד מן פסוקים דכתיב בהון את ואת ואת את וסימן נמסר במלכים א' סי' ז': לשרקה. בלא וא"ו: (כב) ואת מלכי האי. מתלפין ואת כל מלכי האי וכן תרגם יונתן. ורד"ק כתב אין בו כל בספר מוגה: (כג) את דדן. חזינא פלוגתא רבתא ביני ספרי וספרייא בהאי תיבותא איכא מאן דכתב לה בוא"ו ואיכא מאן דכתב לה בלא וא"ו ולפום מאי דחזינן במסרה נסחא בתרייתא טפי עדיפא מדמסיקא ד' את ריש פסוק בסיפרא וכולהו איתנהו בפסוקי דלעיל ודין חד מנהון: (כז) וקיו. כ"כ ביו"ד וי"ס שכתוב וקיאו וקרי וקיו ושבוש הוא: (לד) כי מלאו ימיכם. מאן דכתיב ידיכם משתבש: ותפוצותיכם. יש ספרים שהפ"א בשורק והתי"ו בצירי וברוב הספרים הפ"א בחולם והתי"ו בחירק וכן כתב רד"ק בפירוש ובמכלול דף קע"ח ודף רנ"ה ובשרשים שזאת המלה באה כן בחולם ומשפטה בשורק ובאה גם כן בחירק שלא כמנהג ומשפטה בצירי וכ"כ בהגהה לוית חן ש"ח פ' י"ד: (לו) יללת. במקצת ספרים הוא"ו בשוא והיו"ד בחירק וזה הוא לקריאת ב"נ כמו שכתב רד"ק אבל לב"א שאנו סומכים עליו הוא"ו בחירק והיו"ד נחה. ועיין עוד מה שכתוב בשרשים שרש ילל:

כו (ו) הבית הזה כשלה. כתוב הה"א והשני שבפרשה בוא"ו ושניהם חסרים יו"ד מסורת ורד"ק: הזאתה. הזאת קרי: לכל גוי הארץ. במקצת ספרים כ"י מדוייקים ביו"ד אחת בלבד ומסורה מסייעא להו שנמסר בירמיה סימן ל"ג גויי ג' מלאים ולית דין מנהון: (ז) וישמעו הכהנים והנבאים. חסר יו"ד קדמאה שאין זה ממנין ח' מלאים בהאי ספרא וסימן נמסר כאן במ"ג ויתפשו אותו הכהנים והנביאים שבסמוך הוא א' מהמלאים: (ט) חרב. הסי"ה בשוא וסגול. מאין יושב. בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן ראוי ע"פ המסורה שנמסר בסימן ג' ה' חסר בסיפרא ואין זה מהם: (יא) ויאמרו הכהנים והנבאים. חסר יו"ד קדמאה דליתיה מן המלאים אבל ויאמרו השרים וגו' דלקמן בסמוך מלא כמ"ש במסורת: (יג) דרכיכם. הכפי"ן רפין: (טו) שלחני ה' עליכם. כל האומר אליכם אינו אלא טועה: (יח) מיכיה. מיכה קרי: (כב) אלנתן. מלה א' היא רד"ק: (כג) ויבאהו. בספרים מדוייקים חסר יו"ד אחר הבי"ת ומסורת שלנו מהדפוס מטועה ולא ביארה כל הצורך והספרים מתחלפים. האמנם מצאתי מסורת אחת כ"י ברורה כהוגן וזו נסחה ויביאהו ז' וסימנהון ויאמר אדני בזק ריש שופטים ופלשתים לקחו את ארון (שמואל א' ה') וירכבהו עבדיו מת ממגידו (מלכים ב' כג) ויוציאו את אוריהו ויבאהו אליו גוים (יחזקאל י"ט) ויתנהו בסוגר בחחים (שם) ויבקש את אחזיהו (ד"ה ב' כ"ב) קדמאה ויביאהו כתיב ושארא ויבאהו כתיב ע"כ. וגם במקרא גדולה על ויביאהו ירושלם דריש שופטים נמסר עליו ז' ולית כן כתיב:

כז (א) בראשית ממלכת יהויקים בן יאושיהו. לית מלא וכתיב כן: ועבדו בו. הבי"ת רפויה: (יז) מלך בבל וחיו. הוא"ו במאריך: (כ) את יכוניה. לית ומלא:

כח (א) בשנת הרביעית. בשנה קרי: הרביעית. במקצת ספרים מדוייקים כ"י ודפוס ישן חסר יו"ד קדמאה ומסורת דסוף יחזקאל סייעתא להון: (ג) ויביאם בבל. ברובא דספרי דייקי דדפוסא וכתב ודא מלא יו"ד: (יא) ויאמר חנניה וגו'. חצי הספר: (יב) ויהי דבר ה' אל ירמיה. ברובא ספרי בתראי דדפוסא כתוב ירמיהו בוא"ו ברם בספרי קדמאי דוקני כתוב ירמיה בלא וא"ו וכר מן דין נשמעיה מן הדא מסרתא דאמרה מן בראשית ממלכת סימן כ"ז עד כה אמר ה' אל אחאב בן קוליה סימן כ"ט ירמיה ע"כ:

כט (ו) ואת בנותיכם. ס"א בנתיכם חסר וא"ו: (יא) לתת לכם אחרית ותקוה. עיין מה שאני עתיד לכתוב בדברי הימים א' סימן ה' בס"ד: (יד) שביתכם. שבותכם קרי: (יז) את הרעב. כן כתיב את בלא וא"ו ברוב המדוייקים וכן נכון ע"פ המסורת דריש משפטים: (יח) לזועה. לזעוה קרי: (יט) את עבדי הנבאים. חסר יו"ד קדמאה על פי המסורת דסימן כ"ו וכן הוא בספרים מדוייקים: (כב) ישמך ה' כצדקיהו. ב' חסר וחברו כאחאב: וכאחב. כן כתיב ובחילופים שלנו בין מערבאי ומדנחאי נפל טעות וצריכין תיקון: (כג) שקר אשר לוא. בכמה ספרים מדוייקים מלא וא"ו ואל"ף וזהו אחד מן ל"ה מלאים שנמסר סימנם בפרשת ויקרא ובסימן במלת וינאפו בפסוק זה: לוא. ברוב ספרים מדוייקים חסר יו"ד שניה: הוידע. היודע קרי: ועד. כל ועד בסגול חוץ מזה שהוא בצירי וה"ל הטעם שלעולם ועד שהם סגול לפי שפתרונם עדי עד אבל היודע ועד פתרונו לשון עדות לכך הוא בצירי: (כה) בשמכה. לית ומלא ה"א: (כז) גערת. כ"כ לא כמו שכתוב בדפוס בומבירגו שנת ש"ד גערתי: (כח) ארכה היא. חד מן ג' דגושים. וחסר על פי המסורת וסימן באיוב י"א: (לא) כה אמר ה' אל שמעיה הנחלמי. בספר אחד ישן כתיבת יד זה וחברו שבסמוך בשוא לבדו וכן במקצת דפוסים אחרונים אבל בספרים אחרים כתובי יד ודפוסים ישנים כולם שבפרשה בחטף סגול: (לב) איש יושב. במקצת מדוייקים מלא וא"ו וכן נכון ע"פ המסורת שנמסר בהאי סיפרא סימן ב':

ל (ב) כתב לך. התי"ו בקמץ לבד והוא תמוה: (ו) ונהפכו. בסגול הה"א וקל הפ"א שרשים: (ח) ומוסרותיך. בהרבה מדוייקים מלא וא"ו גם אחר רי"ש ונמסר עליו לית ומלא: (יא) ויסרתיך. י"ס שכתוב בהם וְיִסַּרְתִּיךָ הוא"ו בחירק והיו"ד נחה כמו ויסדתיך בספירים (ישעיה נ"ד) ולפי דעתי הם מטים משפט המלה מהמנהג שכן בסוף סימן מ"ו כתוב [illegible] פסוק זה ואין ביניהם הפרש במלה זו ובניהם כתובים ויסרתיך הוא"ו בשוא דאם לא כן לא היה נמנע רד"ק מלאומרו כדרכו בכמה מקומות הן אמת שמצאתי אח"כ בס"א שגם בסימן מ"ו כתוב עליו ויסרתיך הוא"ו בחירק: (יב) נחלה מכתך. התי"ו בשוא לבדו בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים וכן כתב רד"ק בשרש חלה וכן משמע מהגהת המדקדק בשרש נחל: (טז) שאסיך. יתיר אל"ף: (יז) כי אעלה ארכה. במקצת ספרים ארוכה בוא"ו שורק והוא בסי' ל"ג נמסר סימן ארוכה ד' ב' מלא וב' חסר וסימן הנני מעלה לה. כי אעלה ארכה. ותעל ארוכה למלאכה (ד"ה ב' כ"ד). כי עלתה ארוכה (נחמיה ד'). ב' קדמאי חסר וזהו א' מן החסרים. ולכל הגירסאות הכ"ף צריכה להיות רפה: (יח) ומשכנותיו. במקצת ספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר הנו"ן ובאחד מהם נמסר עליו ב' חד חסר וחד מלא ע"כ. וכן באיוב סימן ל"ט על פסוק ומשכנותיו מלחה מסורת עליו במקרא גדולה ב' חד חסר:

לא (א) כה אמר ה'. כאן מתחיל ראש הסימן: מלא תן. מלרע: (ג) ונבנית. בספרים קדמונים הוא"ו בגעיא: תעדי. בלא מאריך בתי"ו: (ד) תטעי. בדגש הטי"ת כמ"ש בישעיה (יז): (ז) הנני מביא אותם. במקצת מדוייקים מלא וא"ו ויפה עשו יען לא נמנה זה עם החסרים בהאי סיפרא וסי' נמסר בסי' כ"ג: וילדת יחדו. ברוב ספרים כ"י חסר וא"ו אחר יו"ד וכן הוא בדפוסים ראשונים: (ח) ובתחנונים. בספרים מדוייקים כ"י הוא"ו במאריך וכ"כ הבלמ"ד: ואפרים בכרי הוא. מלעיל ע"פ המסורת וחברו ראובן בכרי אתה: (יא) וגאלו. מלעיל דטעם הזרקא מקומו לעולם באות אחרונה: (יב) מיגונם. היו"ד נחה: (יג) ורויתי. היו"ד אחר וא"ו ובס"א כתיבת יד בא מלעיל ובשאר ספרים מלרע וכן כתב רד"ק הטעם מלרע בסי"ו: (יד) להנחם. כן כתוב בלמ"ד בראש המלה ואין לחוש על מי שהשב לכתוב הנחם בלא למ"ד: (טו) ועינך מדמעה. ובספר תילים את עיני מן דמעה וזהו אחד מן ב' ב' חילוף חד מן וחד מיחדין וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת שמות: (יט) הבן יקיר. הבי"ת רפה: שַׁעֲשֻׁעִים. מתחלפת שַׁעֲשֻׁעִים: (כ) למשלה. המ"ם רפה והלמ"ד מעמדת בגעיא מכלול דף נ"ח: הלכתי. הלכה ק' וכן כתב רש"י הלכתי כתיב וכל מקום שהלכת הלכתי אתי ובמדרש איכה רבתי פסוק קראתי למאהבי א"ר חייא הלכתי כתיב את מוצא בשעה שגלו ישראל לבבל מה כתיב למענכם שלחתי בבלה וכו' ועיין מה שכתבתי בישעיה מ"ג וריקאנטי פרשת בראשית דף כ"ח: (כא) תסובב גבר. ברוב הספרים הסובב בשני עמודים: (כג) ונסעו בעדר. בהרבה מדוייקים הבי"ת בקמץ: (כה) הקילתי. הה"א בשוא ובגול ויש בלשה במסורת ושנים האחרים הם בספר תהלים סימן נ' וסימן קל"ט והמסורות הלוקות איכא דמסרי הכא ב' מלא ודין חסר ואיכא דמסרי ב' חסר וא' מלא: (לא) ביום הַחֲזִיקִי. בספר א' כ"י הֶחֱזִיקִי וגם הה"א בסגול והחי"ת בחטף סגול וכן כתב רד"ק עוד מלאתי שהספרים מתחלפים יש מהן שהטעם מלעיל בזי"ן וברוב מדוייקים מלרע: הפרו. הפ"א בצירי לא בקמץ וזהו חד מן ד' הפרו במסורת: (לב) אכתבנה. בקמץ חטף התי"ו לב"א ולב"נ בשוא ופתח כן הוא בחילופים וכ"כ רד"ק בפי' ובשרשים ותמהני שבכמה ספרים התי"ו נקודה בשוא ופתח כב"נ דלא סמכינן עליה: (לג) כי כולם. מלא עם דגש הלמ"ד בספרים מדוייקים ונמסר עליו לית מלא וכ"כ רד"ק בפי' ובמכלול דף ק"ם ואין לחוש לספרים שכתוב כלם בג' נקודות: (לו) אם ימשו. בס"א כ"י הטעם בדל"ת ובשאר ספרים כמ"ש: (לז) ימוס**. באים ק' ולא כתיב נדרים פרק אין בין המודר ומסורת ריש ס' אלה הדברים. ופלתו דבר סתום הוא לנו לומר כי לעתים רחוקות ולימים רבים זאת הבשורה וכאשר נקרא באים קרב סקן וקרבה הבשורה כך מצאתי בסדר י' דברים נקרים ולא נכתבים ופירושם ומלתם: ממגדל חננאל שער הפנה. בכמה ספרים קדמונים כ"י וגם בדפוס ישן כן כתוב בלא מלת עוד ואין זו גירסת רד"ק שכן כתב עד שער הפנה ר"ל עד שער הפנים וכן אמר בנבואת זכריה עד שער הפנים סימן י"ד. וגם גם כן שם ומגדל חננאל ע"כ. וכן הוא בתרגום ובסי' הרי"א והמיסה לי מילתא [illegible] צריכא עיונא ודקדוקא ובתר הכי אשכחנא נמי בספרים דר' מנחם די לונזאנו מדפוס [illegible] שנת ש"ד דעבר עליה קולמוס וכדאי הוא אותו זקן לסמוך עליו דודאי דק ואשכח הכי [illegible] (לח) קוה. קו ק' והקו"ף בפתח בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים: על גבעת גרב. וזהו א' מן אותם הכתובים על וסגורים עד וסימן מפרשי בנחמיה י"ג: (לט) וכל העמק הפגרים. חד מן [illegible]

מן חד חד מן תרתין תיבותא לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומסעין בהון וסימן נמסר במסרא רבתא : בכל השרמות. השדמות ק' בדל"ת והוא חד מן ד' מלין דכתיבין רי"ש וקריין דל"ת במסורת : ולא יהרס. הוא"ו בגעיא בס"ס :

לב (א) בשנת. בשנה ק' : העשרית. במקצת ספרים מדוייקים חסר יו"ד קדמאה ונכון הדבר ע"פ המסורת דסוף פ' בשלח : (ד) ועיניו את עינו. עיניו ק' כן מצאתי במקצת מדוייקים מספרד וכ"ה בדפוס ישן שחילוף הקרי והכתיב הוא על מלת עיניו בספרים אחרים הוא במלא ועיניו : (ה) ובבל יולך. ברוב ספרים כ"י חסר יו"ד ונמסר עליו ב' חד מלא וחד חסר ולא מסיימי וכן נמסר בקהלת סימן י"א על פסוק יוליך את הקול וכיון דהוא מלא בכל הספרים ממילא משמע דזהו החסר : (ט) ואשקלה. בספרים ספרדים הראויים לסמוך עליהם הקו"ף בחטף פתח וכן במסורת כ"י מצאתי ואשקלה ג' בקריא ב' חסר ופתח וחד מלא וקמץ וסימנהון ואשקלה לו את הכסף : ואשקלה על ידם כסף. ואשקולה להם ע"כ. ושניהם בעזרא ח' ופי' המסרה ר"ל ב' בלא וא"ו אחר קו"ף ובחטף פתח וא' מלא וא"ו ובח"ק וכן כתב רד"ק בשרשים ואשקלה לו את הכסף ואשקלה על ידם. שניהם הקו"ף בשוא ופתח ואשקולה להם את הכסף בהט"ק מכ"ל. ועיין עוד מ"ש שם בעזרא : (יא) את החתום המצוה. בנדרים פ' אין בין המודר חשיב את דהמצוה עם מילין דכתיבין ולא קריין והר"ן ז"ל כתב את דהמצוה בס' ואתחנן כך מצאתי כתוב ולא נמצא בספרים שלנו מכ"ל. ובהקדמת מק"ג כתוב דרש"י ז"ל פי' את דהמצוה כתיב בירמיה ע"כ. ולפי דעתי הוא זה דמלת את נראית מיותרת. אח"כ מצאתי בחילופי מערבאי ומדינחאי דלמערבאי את החתום המצוה והחקים למדינחאי את החתום ואת המצוה אולי זאת היתה כוונת וגירסת רש"י ז"ל וצריך להגיה בפירושו ואת המצוה כגירסת מקצת ספרים. עוד כתב הר"ן שם דמסרה חשיב כל הני וטפי עלייהו אחריני במסורת רות מיהו לא חשיב את דהמצוה אלא את דהנפש דכתיב בירמיה גבי צדקיהו חי ה' את אשר עשה לנו את הנפש הזאת : (יב) לעיני חנמאל דדי. כתב רבי יונה בספר הרקמה שפירושו בן דדי כאשר אמר למעלה ועיין בפי' רד"ק ורש"י : הכתבים בספר המקנה. במאיר נתיב שרש כתב ושרש ספר כתוב הכתובים וכן בספרים אחרים כ"י כתוב בשניהם הכתובים אך נכתב בצדו נ"ל חזקיה הנקדן הכתבים ע"כ. ובמקרא גדולה נמסר עליו לית ר"ל דליכא כוותיה בקריא הדא אמרה דכתיב הכתבים דאילו הכתובים טובא נינהו ויש להסתפק בפירוש רד"ק ותרגום יונתן : (יח) אל חיק בניהם. מלא יו"ד וכן ראוי כי לא נמנה במסורת משלי ה' במנין ד' חסרים וכתב רד"ק בשרש חיק שיש ספרים אל חק בניהם חסר : (כג) וירשו אתה. ביו"ד האיתן לבד ובמאריך ונעדרה יו"ד פ"א הפעל מהמכתב והוא חד מן ד' חסרים ע"פ המסורת כמו שכתבתי במלכים ב' י"ז על פסוק וירשו את שמרון : ובתרותך. ובתורתך ק' : (כט) למען הכעסני. כעשוני הסופרים והמדפיסים בהגלופיהם בלישנא דכעס בהדין סיפרא אם הם מלאים יו"ד או חסרים וצריך עיון במסורת ריש שמואל כמו שכתבתי בירמיה סימן ז' ועיין לקמן סימן מ"ד : (ל) אך מכעסים. ברוב הספרים חסר יו"ד קדמאה אבל במסורת שמואל א' א' נמסר כל מכעיסים מלא בר מן א' חסר והכה ה' את ישראל (מלכים א' י"ד). וכשעיינתי עליו מצאתיו מלא בכל ספרים הטובים וכן נמסר עליו לית מלא לפיכך אני אומר שצריך להגיה מסורת דלעיל ולומר כל מכעסים חסר בר מן א' מלא והכה ה' את ישראל : (לב) עשו להכעסני. במקצת ספרים חסר יו"ד : (לה) החטי. חסר אל"ף וכן במלכים ב' י"ג מכלול דף קע"א ובאו ג"כ מלות אחרות בחסרון האל"ף הובאו במכלול דף ק"נ : (לו) בחרב וברעב. ראיתי פוסחים על שתי הסעיפים אם כתיב וברעב עם וא"ו או בלא וא"ו יש שכתבו בתחלה בוא"ו ואח"כ העבירו עליה קולמוס ויש שכתבו בתחלה בלא וא"ו והוסיפוה אח"כ והיין ולאו ורפיא בידייהו ואנן ברחמי מאריה דשמיא אשכחנא בירורא דמילתא דהוא בוא"ו מן מה דחזינן בירמיה סימן ל"ח דחמשה אינון דכתיבין בחרב ברעב בלא וא"ו וליכא דין ביניהון ש"מ דהדין כתיב בוא"ו וכן ת"י : (מ) להיטיבי אותם. מלא וא"ו כי אינו מן החסרים בסימן כ"ג :

לג (ב) ה' שמו. ברוב ספרים ישנים אין פסק בין ה' למלת שמו : (ג) גדלות ובצרות. בספרו של יונתן בן עוזיאל היה כתוב ונצרות בנו"ן שתרגם ונטירן וכן היה כתוב בספרו של רש"י שפי' שמורות כלבי לעשותם : (ה) ולמלאם. בספרים כ"י ודפוסים ישנים אין דגש בלמ"ד. ובנוסחא מדוייקת יש עליה הקו של רפי : (ו) מעלה לה ארכה. בס"א כ"י ארוכה בוא"ו שורק ולא יתכן ממה שכתבתי לעיל סימן ל' : ורפאתים. במק"ג נמסר עליו לית וחסר יו"ד אבל בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים ביו"ד : (ח) וסלחתי לכול. לית מלא וקריאתו בקמץ חטוף כדין כל המוקף וכן כתב בעל מסורת המסורת בדבור שביעי והוא חד מן מלין יתרי"ן וא"ו ותסמין קמצין על פי המסורת וסימן במסרה רבתא אות הוא"ו : עונותיהם. בספרים מדוייקים מלא וא"ו אחר הנו"ן ובמ"ג שלנו מהדפוס עונותיהם ב' מלא וסימן וסלחת לעמך ויכלמו מעונותיהם (יחזקאל מ"ג) ונראה לי להגיה וסלחתי לכל עונותיהם שהוא פסוק הכתוב כאן במקום וסלחת לעמך שהוא במלכים א' ח' כי אין מלת עונותיהם באותו פסוק : (י) בַּמָּקוֹם־הַזֶּה. ס"א בְּמָקוֹם וברוב ספרים ישנים מאריך במ"ם ובמקף בין שתי המלות : הנשמות. במקצת ספרים הה"א בלא מאריך והנו"ן בדגש ובס"ם הה"א במאריך והנו"ן קלה : (יא) קול ששון וקול שמחה. חד מן ג' פסוקים דאית בהון ד' פעמים אזכרה וסימן מסרתי בד"ה ב' י"ד : (טז) ה' צדקנו. עיין מ"ש לעיל בסימן כ"ג : (יח) מעלה עולה. הספרים חלוקים בין מלא לחסר ויש להכריע שהוא מלא וא"ו דליכא שום חסר בסיפרא רק כי ישמו וגו' וכי יעלו עלה בסימן י"ד וכן נמסר שם ובפרשת נשא : (כו) ישחק. כתוב בשי"ן והוא חד מן ד' הכתובים כן כנוי ליצחק וסימן נמסר כאן במסורת ובעמוס ז' : אשוב. אשיב ק' :

לד (א) ונבוכדראצר. בספרים כ"י ודפוסים ישנים כתוב ברי"ש ואל"ף וכן במסרה גדולה במערכת אות נו"ן מסור כל ירמיה ויחזקאל ראצר ומן בראשית ממלכת יהויקים תניינא שהוא בריש סי' כ"ז עד קוליה נאצר ופסוק זה הוא בסימן כ"ט מתחיל כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל אל אחאב בן קוליה וגו' ובאותו פ' עצמו יש ביד נבוכדראצר מלך בבל. (א"ה וקשיא ליטובא והלא הכא נמסר ב' ותבירו הוא ונבוכדנאצר מלכא בדניאל ריש סי' ג' והתם נמי בדניאל נמסר עליו ב' וא"פ ה"נ כתיב בנו"ן ע"כ) : וכל חילו. הוא"ו בגעיא : (ה) ובמשרפות. בס"ס הוא"ו במאריך : (יא) ויכבישום. יתיר יו"ד ורד"ק כתב ויכבישום כתיב ויכבשום ק' וכן הוא במקצת ספרים : (יד) תשלחו. התי"ו בגעיא : (יז) לזועה. לזעוה ק' :

לה (ד) ואבא אתם בית ה' אל לשכת. כתב בעל מסורת הברית הגדול בירמיה סימן כ' ואבי ג' חסר אל"ף וסימן ואבי אתכם אלי פרשת יתרו. ואביא אתכם אל ארץ הכרמל ירמיה ב'. ואבי אתם בית ה' ע"כ. ובירמיה סימן ל"ה כתב שנזדמנה לו נסחא משובשת אבל הנסחא האמיתית היא שהם חסר יו"ד כמו שנמסר בפ' יתרו. והנני מודיע שגם זו היא משובשת וצריך להשמיט ממנה פסוק ואביא אתכם אל ארץ הכרמל כי הוא מלא יו"ד ואל"ף בכל הספרים והגירסא הישרה כך היא ואבא ב' חסר יו"ד וסימן ואבא אתכם אלי. ואבא אתם בית ה' : בן שלם. השי"ן בפתח לא בחירק כמו שהוא בדפוסים אחרונים : (ו) כי יונדב בן רכב. מסורת יונדב ג' וסי' ויאמרו לא נשתה יין. ונשב באהלים. לכן כה אמר ה' וגו'. וכל שמואל דכוותא בר מן א' שכב. ובמכילתא ריש פרשת וישמע יתרו מתחלה היו קורין אותו יהונדב וכשבא לאותו מעשה פחתו לו אות אחת ונקרא יונדב שנאמר בהתחברך לרשע וגו'. מכאן אמרו חכמים אל יתחבר אדם לרשע אפילו לקרבו לתורה פירוש בהתחברו לרשע עם יהוא בס' מלכים ואמרינן נמי התם מקמי הכי שכן אתה מוצא בעפרון שמתחלה היו קוראים אותו עפרון וכששקל הכסף מיד אברהם פחתו אות אחת משמו שנאמר וישקל אברהם לעפרן את הכסף עפרן כתיב עיין מ"ש שם : (יא) ויהי בעלות. בבי"ת רד"ק. ויהי בעלות נבוכדראצר מלך בבל אל הארץ. כן כתיב בספרי ספרד המדוייקים ובמקצת ספרים כ"י על הארץ וכן תרגם יונתן על ארעא. אמנם במסרה גדולה ערך אר נמסר כל ירמיה על הארץ בר מן ב' אל הארץ וזה א' מהם ותברו והשיבותים אל הארץ סימן ל' וכן מסור עליהם ב' בסיפרא : (יג) וליושבי. יש ספרים וליושבי :

לו (ז) אל העם הזה. בס"א כ"י על העם הזה וכן ת"י על עמא הדין אכן בשאר ספרים כתוב אל וכן במסורת מלכים א' ריש סימן י"ד נמסר ח' על העם ואין זה מהם : (יד) לאמר המגלה. המ"ם דגושה והה"א בלא מאריך כן הוא בספרים מדוייקים כמו שחברו שבפסוק : (כ) הגרה. מלעיל הזקף בצד"י רד"ק : (כג) ויהי כקרוא. במקצת ספרים כתובי יד ודפוסים ישנים מלא וא"ו ואל"ף ונמסר עליו ב' אחד מלא ואחד חסר וכן נמסר במלכים ב' ה' על ויהי כקרא מלך ישראל ולא מסיימי וכיון דחזינן בכולהו ספרי דשל מלכים חסר ממילא משמע דהדין מלא : (כו) בן שלמיה. במקצת ספרים כתובי יד ובדפוס ישן כתוב שלמיהו בוא"ו ובשאר ספרים בלא וא"ו ועיין מה שכתוב במקרא גדולה בסימן דלעיל במסורת ג' ובקריה וכו' והאחד ושלמיהו ואין זה מהם וכן מצאתי במסורת כתיבת יד. ונראה דזו היא עיקר לא כמסרה האחריתי דקחשיב התם :

לז (ד) הכליא. הכלוא קרי : (יב) לחלק משם. בכל ספרים שלפני החי"ת בשוא ופתח ובמכלול דף פ"ה כתוב שהוא בשוא לבדו לחלק ואחריו הלכו בעל מכלל יופי ובעל הלשון וכן כתוב בלוית חן פ' כ"ג מהשער השלישי : (יג) יראייה. בב' יודי"ן הראשונה נקראת ונקודה בקמץ ודגושה והשנית אינה נקראת וכן ומתייאל ילד את מתושאל וכן יששכר לקריאת בן אשר רד"ק ועיין מה שכתבתי בפ' ויצא על יששכר : (יט) ואיו. ואיה קרי והוא חד מן מלין דכתיבין ו' בסוף תיבותא וקריין ה"א וסימן נמסר בשמואל ב' כ"א ושם נאמר ואיו נביאכם פלוגתא וכן במסורת כתיבת יד מצאתי הדין פליגין עליה. האמנם יש מסרה אחרת האומרת ואיה ג' ר"פ בקריאה וכו' ואיו נביאכם כן כתוב עיין במסורת על פסוק זה : (כ) ועתה שמע נא. בגעיא :

לח (ב) יחיה. וחיה קרי : (י) והעלית. בס"ס הוא"ו בגעיא : (יא) בלוי הסחבות. סחבות קרי : (טז) חי ה' את אשר. את כתיב ולא קרי ועיין מה שכתבתי בסימן ל"ב ע"פ את החתום : (כ) שמע נא. בגעיא : (כא) הראני. בחירק בס"א רד"ק : (כה) יאמרו אליך. הוא"ו בגעיא בספרי ספרד :

לט (א) בשנה התשעית. בס"ס חסר יו"ד קדמאה ובספרי אחריני מלא דמלא וליכא למיפשט ממסורת דנסחא הסם לא איירי אלא במלת השישית כדחשיב להו ואזיל ומה שכתוב שם וסימנה ויהי בשנה התשעית ליהויקים טעות הוא ור"ל ויהי בשנה החמשית ליהויקים וגו' בחדש התשיעי למעלה בסימן ל"ו : (ב) בעשתי עשרה. עיין מ"ש ביחזקאל ריש סימן כ"ו : (ג) נרגל. מלא חדא : שראצר. מלא חדא ובס"ס בשי"ן שמאלית וס"א שַׂרְאֶצֶר כולהון נקודה בצירי האל"ף : סמגרנבו. מלא חדא ובחולם וי"ס שכתוב סמגר־נבו תרתין מלין ומקף ביניהם ויש ספרים נבו בשורק : הרסכים. בספר מוגה מלא חדא וכתוב במ"ם בסוף תיבה : רב סרים. תרין מלין : רב מג. תרתין מלין. רוב דברים אלו מרד"ק : (ה) בערבות ירחו. בספרים מדוייקים הרי"ש בצירי ויש ספרים בחירק ונ"ע ממסורת דסוף מלכים : ויקחו אותו. במקצת מדוייקים מלא וא"ו ויש מהם שבתחלה נכתב חסר ואחרי כן הגיהו והוסיפו וא"ו : ויעלהו אל נבוכדראצר. כן כתיב ברי"ש במקצת ספרים מדוייקים ודפוסים ישנים ועיין מ"ש לעיל בסימן ל"ד : (ז) בנחשתים. ברוב ספרים כ"י ודפוסים ישנים קלה הנו"ן והבי"ת במאריך : (ט) נבוזראדן מלא חדא וכן כל נבוכדנצר ונבוכדראצר מלא חדא רד"ק : (יב) מאומה רע. בדגש הרי"ש רד"ק בפי' ומכלול דף ע"ב : כי אם כאשר. אם כתיב ולא קרי : (יג) ונבושזבן. נו"ן אחרונה זעירא והוא חד מן ג' נוני"ן אריכין וזעירין ע"פ המסורת : שראצר. בשי"ן שמאלית כמ"ש למעלה בזה הסימן : (יד) להוצאהו אל הבית. מי שכתב מן הבית שגגה יצאה מלפניו : (טז) הנני מבי. מביא קרי והוא חד מן ט' מלין חסר אל"ף בלישנא ע"פ המסורה :

מ (א) באזיקים. האל"ף נחה וכן האזקים שבסמוך : (ג) דבר הזה. הדבר ק' : (ד) אתי בבל. הביתי"ן רפין : (ה) ושבה אל גדליה. מלעיל כמ"ש בשמואל ב' ט"ו : (ז) וישמעו כל שרי. כ"ף רפה : (ח) עופי. עיפי ק' : (י) ואתם אספו יין וקיץ. בס"א כ"י הוא"ו בקמץ ובשאר ספרים בשוא וכ"כ רד"ק שזה הראשון בשוא והשני שבסמוך וקיץ הרבה בקמץ הוא"ו : (יד) בעלים. יש ספרים במ"ם ובמדוייקים בסמ"ך וכן כתב רד"ק עוד מצאתי הסמ"ך במקצת ספרים בשוא לבד : (טז) אל תעש. תעשה ק' :

מא (א) בן נתניה בן. בי"ת רפה : (ו) הלוך ובכה. (אמר הצעיר רפאל חיים באזילה המגיה לא ידעתי מי הכניס בלב מדפיסי מקראות וויניציא' חלוף גרסאות כאשר ראיתי על פסוק זה והוא כי בדפוס שנת ועדתי כתוב וּבָכֹה ובגיליון ס"א וּבֹכֶה ואילו בדפוס שנת וזה לך האות כתוב בשניהם וּבֹכֶה ובגיליון ס"א וּבָכֹה ולא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהם נ"ל שכולם משובשים הם שהרי במסורת כאן נמסר בָּכֹה וּבָכֹה ז' ונמנו בפרשת שמות על פסוק והנה נער בכה זיל מני להו התם ותמצאם מכוונים ונמנה עמהם פ' זה ויצא ישמעאל בן נתניה וכן נמסרו במסרא רבתא ז' וכן בפ' בהעלתך על פסוק העם בכה נמסר ז' ואם לא כן שמה הם. ועוד אלולי ראיה גמורה שכתוב וּבָכֹה שהרי בשמואל ב' ט"ו על פסוק עלה ובוכה נמסר ב' חד מלא וחד חסר ולא נמצא בכל המקרא תיבת ובוכה בוא"ו בראשית המלה אלא הוא דשמואל וזה דירמיה. גם כאן בירמיה במסרה קטנה נמסר ב' ואל תקשה ממס"ק שבעזרא י' על פסוק בכה ומתנפל דנמסר עליו ד' שממה נפשך משובשת היא דהם בוכה גרידא קא מסרה אפילו א"ת דהאי וּבָכֹה כתיב אפ"ה חמישאה בֹּכֶה כתיבי. וא"ת דבכה וּבָכֹה קא מסרה לדידך נמי שיתא הוו, ועוד אין לומר דהאי מסרה דעזרא ר"ל ד' חסרים וא"ו אחר הבי"ת שהרי כולם חסרים הם בסיפרי דוקני ומל אחד מהם היה לו לבעל המסורת למסור עליו לית מלא אלא ודאי כדאמרן. וכן נראה מתרגום יונתן שתרגם ובכי וכן כתבו בעל מאיר נתיב בוא"ו אחר הבי"ת כדי שלא להטעות ע"כ) : כפגש. בס"ס הגימ"ל רפה : (ז) ויהי כבואם. יש מחלוקת בספרים אם הוא מלא וא"ו או חסר והמסרות סתומות כי במקצתם כתוב כבאם ב' חד חסר וחד מלא ויהי כבאם שמרון. אל תוך העיר. ובמקצתם כתוב כאן לית מלא וחד חסר וגירסא זו נראית עיקר שגם במסרה שלנו במלכים ב' ו' על ויהי כבאם שמרון נמסר לית וחסר וחד מלא וישחטם שהוא זה דירמיה : (י) וילך לעבור. ברי"ש ומאן דכתב לעבד בדל"ת לא טב עבד : אל בני עמון. במאיר נתיב כתוב את בני עמון וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י קדמונים מספרד וגם בנביאים עם פירוש הרי"א אבל בספרים אחרים כתוב אל : (יב) וימצאו אותו אל מים רבים. התרגום ורש"י נראה שהיו קוראים על מים רבים ובספרים שלנו כתוב אל ובמק"ג כתב המגיה שיש חילוק במסורת והכריע כגירסת אל וכן ראיתי גם אני בספרים כ"י וזו היא הסכמת רד"ק שפירש אל כמו על ודומה לו אל ההרים לא אכל : (יז) כמוהם. כמהם קרי :

מב (א) הושעיה. בספרים כ"י ודפוסים ישנים בשוא לבדו והם שלשה במסורת : (ד) והיה כל הדבר. הוא"ו בגעיא בס"ס : כל הדבר במאריך הכ"ף ועיין סוף פרשת ראה : (ה) ככל הדבר. בגעיא : (ו) אנו. אנחנו קרי : (י) כי נחמתי אל הרעה. בספר אחד כתיבת יד על הרעה ולא יתכן כי זה הוא אחד מן ז' שכתוב נחמה סמוך למלת אל בלישנא כמו שנמסר במסרה גדולה שמואל ב' : (יד) לא נרעב. בספר אחר קמץ : (טז) תמתו. במקצת ספרים תמותו מלא וא"ו ועפ"ה ראוי להיות חסר כי לא בא במספר המלאים בס' ויהי מקץ אבל ועתה ידע תדעו כי בחרב ברעב ובדבר תמותו שבסמוך הוא אחד מהמלאים : (כ) התעיתם. התעיתם קרי ובס"א כ"י העי"ן בחירק ורד"ק כתב בצירי העי"ן וכן הוא בכל הספרים : בנפשותיכם. במקצת ספרים חסר וא"ו והולם כפי המסורת הם שנים מלאים ותכרו השמרו בנפשותיכם ירמיה י"ז :

מג (ב) לא תבאו מצרים. בספרים מדוייקים חסר וא"ו בתר בי"ת : (י) שפרורו. שפרירו קרי : (יא) ובאה. ובא קרי : (יב) כאשר יעטה. השי"ן בשוא לבדו בכל ספרים כתובי יד וגם בכמה דפוסים וכן הוא בבעל הלשון ובמסורת פרשת כי תזריע יעטה ד' וסימן ועל שפם יעטה. כאשר יעטה. תהי לו כבגד יעטה. גם ברכות יעטה מורה. וכולם בשוא לבדו :

מד (ג) אשר עשו להכעסני. חסר יו"ד אחר הע"ין במקצת ספרים כתובי יד מדוייקים ודפוסים ישנים ועיין מה שכתבתי למעלה בסימן ל"ב : (ח) להכעסני במעשי ידיכם. בספרים הנ"ל חסר יו"ד כדלעיל. במעשי הנ"ל העי"ן בחטף פתח : למען הכרית לכם. במקרא גדולה נכתב בצדו בספר מוגה להם ע"כ. וקורא אני אותו ספר מוטעה : (ט) השכחתם. השי"ן קלה והה"א בלא געיא ויש ספרים הה"א בגעיא כן כתב רד"ק בפירש ובמכלול דף ס"א : (יב) לאלה לשמה. במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים ולשמה בוא"ו ובספרים אחרים בלא וא"ו ואין לסמוך בזה על מסורת שלא הכתובה בספר ירמיה סוף סימן כ"ד דכוונתה אינה אלא לתת סימן לסדר התיבות המתחלפות ולא לסדר הואוי"ן : (יז) למלכת השמים. חסר אל"ף וכן האחרים אשר בפרשה כי המירו הגבירה בשפחתה וקראוה בשמה מטרוני' וכו' ספר האמונות לרש"ט ועיין עוד במערכת האלהות פרק ט' : (יט) להעצבה. במקצת ספרים כ"י הה"א במפיק ובספרי ספרד רפויה וכ"כ רד"ק בפירוש ובס' מכלול דף ל"ב ובשרשים שהה"א רפה ומשפטה במפיק וכן נראה מהתרגום ומפירוש רש"י : (כב) מפני התועבת. כן כתוב בספרים מדוייקים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא וכן ראוי ע"פ המסורת דסוף ס' אחרי מות : ותהי ארצכם לחרבה ולשמה. יש ספרים כתוב לשמה בלא וא"ו ויש ספרים שנכתב בוא"ו ואח"כ נגררה ויש מהם בלא וא"ו והוסיפוה אחרי כן : (כג) ובעדותיו. במקצת ספרים כתובי יד הדל"ת בחולם ובמשך הוא"ו ורד"ק כתב בשוא הדל"ת ובחולם הוא"ו וכן הוא בספרים מדוייקים וזהו אחד מן ה' מפקין וא"ו בלישנא וסימן במ"ג מלכים א' ב' : (כה) ובידיכם מלאתם. יש ספרים שכתוב בהם וּבִיַדְכֶם וברובן של מדוייקים כתוב וּבִידֵיכֶם בשני יודי"ן ונמסר עליו לית ומלא : (כז) עד כלותם. הכ"ף בשוא לא בפתח : (כח) וידעו. בספרי ספרד הוא"ו בגעיא וכן הוא בחילופים לבן אשר : (כט) וזאת לכם האות. בנסחא כ"י וזה לכם אבל במסורת ריש פרשה תרומה נמסר י"ז וזאת ריש פסוק וזה אחד מהם וכן הוא בשאר ספרים :

מה (א) מפי ירמיהו בשנה הרביעית. במקצת ספרים כ"י ודפוס ישן כתוב בשנת ובאחד מהם כתוב עליו למדינחאי בשנת כתיב למערבאי בשנה כתיב וכן במקרא גדולה בחילופי מערבאי ומדינחאי כתוב למערבאי בשנה למדינחאי בשנת כתיב בשנה קרי וידוע שאנו סומכים על קריאת מערבאי שהם בני ארץ ישראל וכן נראה שהיתה גירסת רד"ק שלא כתב על זה מאומה כמו שכתב בסמוך על פ' למצרים

למצרים על חיל פרעה וגו' בשנת הרביעית וגו' : (ד) ואת כל הארץ היא : בגליון א' מס"ס כתוב עליו למדנחאי הארץ לי היא עד כאן וכן ת"י וית כל ארעא דישראל דילי היא .

מו (א) הנביא על הגוים . יש מי שכתב על כל הגוים ושיבוש הוא שזהו אחד מן ה' בקריאה דליכא מלת כל וסימנם במסורת על פסוק זה : (ד) הסרינות . בס"א כ"י בשי"ן שמאלית ובשאר ספרים בסמך והוסר וא"ו קדמאה ופליגי ספרי בוא"ו תניינא ובמקרא גדולה נמסר עליו לית וחסר וכתוב סמ"ך : (ה) נסוגים . יש ספרים חסר וא"ו : (ז) יתגעשו מימיו . במאריך : (ח) מצרים כיאר . אין דגש ביו"ד ובכל ספרים כ"י חסר וא"ו וכמוהו מי זה כיאר שבפ' הקודם ועיין מ"ש בזכריה י' : (ט) ויאהו . בצירי היו"ד והוא איתן ולית כותיה ושארא ויאהו בקמץ היו"ד רד"ק : הגבורים . לפי המסורת מלא וא"ו שזהו א' מן ז' מלאים וסימן נמסר במיכה ד' במ"ג וכן הוא במקצת ספרים : (י) והיום . הוא"ו בגעיה בס"ס : ורותה . במקצת ספרים כ"י וְרִוְּתָה בחירק הרי"ש ודגש בוא"ו שעושים אותו מהדגוש אכן בספרים מדוייקים מספרד הרי"ש בקמץ וכן כתב רד"ק וְרָוְתָה מן הקל ולית כותיה ושארא רִוְּתָה וְרִוְּתָה מן הדגוש : (יא) הרביתי . הרבית קרי : (יז) העביר המועד . בס"א ישן כ"י ודפוס ראשון העי"ן בשוא לבדו ובשאר ספרים בחטף סגול : (כ) יפה פיה . שתי מלות ועניינו מלה אחת רד"ק בפירוש ומכלול דף רכ"ה אבל בהגהת שרשים כתב ר"א הלוי שכתוב וקרי מלה אחת : (כג) כרתו יערה . כתב רד"ק בפירוש ובשרשים שיש מחלוקת בקריאת המלה הזאת יש קוראים אותה בקמץ חטוף ואומרים שהוא צווי כמו חָרְבוּ מאד (ירמיה ב') כאילו מדבר כנגד החיל . ויש קוראים אותה בהעמדה כמו שָׁמְרָה עדתיו (תילים נ"ט) שהוא פעל עבר וכן מצאנוהו בספרים מדוייקים הכ"ף מעמדת בגעיה וזאת הקריאה הנכונה לפי הענין ועיין עוד בפירוש : (כז) ושאנן . במקצת ספרים כ"י הנו"ן בקמץ וע"פ המסורת הוא בפתח והם ד' וזה אחד מהם וכן הוא ברוב הספרים : (כח) ויסרתיך . עיין לעיל בסימן ל' מ"ש בזה :

מז (ב) והילל . בס"א כ"י והילל בצירי הלמ"ד ובשאר ספרים בחירק וחסר יו"ד המשך וכ"כ רד"ק :

מח (ג) קול צעקה . בנביאים עם פירוש רש"י זעקה בזי"ן וטעות הוא שזהו א' מן ד' צעקה בנביאים כמו שבאו במסורת : מחורנים . בס"א מחרנים חסר : ושבר . במקצת כ"י הוא"ו בשוא ובספרים אחרים בקמץ : (ד) השמיעו בס"א כ"י מוגה הִשְׁמִיעוּ ואינו כן בספרים אחרים ובמקרא גדולה נמסר עליו לית וזהו הכרע שכתוב השמיעו בחירק שאין דומה לו במקרא אילו היה בפתח הלא נמצאו רבים כמוהו : צעוריה . צעיריה קרי : (ה) הלחות . הלחית קרי : חורנים . ס"א חרונים ויש ספרים חרנים : (ו) ותהיינה . במקצת ספרים ותהיינה בשני יודי"ן אבל במסורת כתוב על זה ב' חסר וכן נמסר בירמיה י"ח על פסוק ותהיינה נשיהם שכלות : (ז) כמיש . כמוש קרי : יחד : יחדיו ק' : (יא) שאנן . חד מן ד' שהנו"ן פתוחה ע"פ המסורת וכן כתב רד"ק : טעמו בו . הטי"ת בשוא לבד בספרים כ"י ודפוסים ישנים ובמסורת ד' טעמו וחד וטעמו וסימן נמסר בשמואל א' כ"א ותילים סימן ל"ד וכולם בשוא לבד : (יח) ישבי בצמא . ושבי קרי : (יט) ערוער . מלא וא"ו כי לא נמנה במסורת במנין החסרים : (כ) הלולי . הלילו קרי : וזעקי . וזעקו קרי : (כא) מופעת . מיפעת קרי : (כו) והיה לשחק גם הוא . בספרי הדפוס ובמקצת מדוייקים כ"י חסר וא"ו וכן במסורת ב' מלא בלישנא בנביאים וסימן הראים בשחוק שמשון (שופטים טז) פתיתני ה' ואפת חזקתני ותוכל הייתי לשחוק כל היום (ירמיה כ) וכל כתובים דכוותה מלא בר מן ד' חסרים וסימן שחק לרעהו אהיה . קדמאה דפסוק איוב י"ב . גם בשחק יכאב לב (משלי י"ד) כן שחק הכסיל (קהלת ז') הייתי שחק לכל עמי (איכה ג') כך היא הגירסא המגויה אצלי בס' קדמון מדוייק מספרד והוא טוב עם לשון אחרון שהובא בירמיה סי' כ' במ"ג ועם לשון ראשון שבמשלי י"ד . וכוונה א' לכולן אלא שמתחלפות בסדרן ולשונות אחרים שהובאו בשני המקומות אין בהם ממש משום דהאי גריס בהאי לישנא והאי גריס בלישנא אחרינא וסתרן אהדדי ומבלבלי לישני במניינא ובגירסא . והאי דכתב המגיה בירמיה כ' ואני הצעיר שמאסף בקשתי ולא מצאתי פסוק קדמאה דהיינו כי היה דבר ה' לשחק וכו' ודאי דקושטא קאמר ולפום מאי דחזי לי הוא דמשתבש בגירסיה בפסוקא הדין דכתיב ביה כי על ה' וגו' ודין הוא החסר דקאמר עליה בקדמיתא לשחוק ז' מלא וא' חסר ומיהו קשיא רישא אסיפא דבמניינא דמני בתר הכי וא"ו מלא מני בגווייהו וספק מואב בקיאו דהיינו הך חסר דמעיקרא ותו קשיא דקא חשיב והיה מואב לשחוק דהאי פרשתא לקמן בהדי המלאים דהוא חסר בכולהו ספרי ותו האי דכתב במשלי י"ד לישנא אחרינא בלנביאים מלא בר מן ב' חסר בשחק שמשון . פתיתני ה' ואפת . פליג אכולהו לישני ואכולהו ספרי דאינון מלאים אישתכח שבקא דכל הדא והדא מאילין מסרתא הויא לה חדא לגבי תרתי הו לגבי תלת ולאו כלום כ"ש דאית בהו פירכי והזינא נמי מסרה אחריתי דקאמרה בשחוק ב' חד מלא וחד חסר בשחוק שמשון . גם בשחק יכאב לב . קדמאה מלא ותו לא מידי בהאי עניינא והדא נמי נסחא מעליא היא כלישנא קמא דמשלי . ה' ישיב שבות ירושלם כברכה ונגה אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה : (כז) ואם לוא השחק . חסר וא"ו כמ"ש לעיל : נמצאה . נמצא קרי : (ל) עברתו ולא כן בדיו . סימן דישעיה ט"ז ועברתו לא כן דירמיה עברתו ולא כן ומה שיש לדקדק מברכאות רבה סוף פ' נ"א עיין יפה תואר שם סימן י"ג : (לב) עד ים יעזר . העי"ן בשוא לבדו כמו שהיא הברו בפ' : (לג) מיקבים . היו"ד נחה : (לד) שלשיה . בספרים מדוייקים חסר יו"ד אחר למ"ד וכן נכון שהמסורת אומרת שלשיה ג' וסימן עד צוער עגלת שלשיה (ישעיה ט"ו) . עד חרנים עגלת שלשיה . ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה (שם סימן י"ט) בתראה מלא : (לו) למואב כחלילים . חסר יו"ד קדמאה : חרש כחלילים . מלא דמלא כן מצאתי בדפוס ישן ובמקצת ספרים כ"י מדוייקים ובא' מהם נכתב מבחוץ בס"א כחללים תרוייהו חסר ובספר מוגה קדמאה חסר תניינא מלא . שוב מצאתי שזו היא מן הפלוגתות שבין מערבאי ומדנחאי . ולמערבאי חרש כחלילים מלא דמלא : (לט) והיה מואב לשחק . חסר וא"ו כמ"ש לעיל : (מא) והיה לב . בס"ס הוא"ו בגעיה : (מד) הניס . הנס קרי : (מה) כי אש יצא . ג' סבירין יצה . מבין סיחן . י"ס סיחון :

מט (א) הבנים אין לישראל . בי"ת רפה וה"א חטף פתח שהוא לשון תמיהא רש"י : (ב) את יורשיו . מתחלפת ירשיו חסר וא"ו : (ג) ספדנה . במסורת הושע ב' נמנה עם מלין דחמיין שי"ן וקרינן סמ"ך ספדנה והתשוטטנה ולא נמצא בספרינו כי אם ספדנה בסמ"ך . שוב מצאתי בהגהת שרשים שורש שוט אלא והתשוטטנה בגדרות . א"א הרבה יש לתמוה כי במסורת מנו זאת המלה בכלל מלין דכתיבין שי"ן וקריין סמ"ך וכן מצאתי בקצת ספרים מדוייקים והתשוטטנה בגדרות בשי"ן שמאלית והתימא כי שום מפרש לא דבר מזה מאומה ואולי יש לפרשו מלשון ושטי בזב כדכך התוקה עכ"ל . ולדידי ניחא טפי למימר דהך מסרה דהושע איירי ממלת ספדנה דהכי נקיט לה במסורת בשי"ן שמאלית אע"ג דאשכח בספרי דילן בסמ"ך דאורחא דמסרה לאדכורי כרישא תיבותא דעלה קיימא כדחזינן הכא וכן בכמה דוכתין אבל מלת והתשוטטנה בשי"ן ימנית ולית בה פלוגתא : ד) מי יבוא אלי . במקצת מדוייקים מלא וא"ו ואל"ף וכן ראוי ע"פ המסורת דפ' בהעלתך : (ז) נסרחה . בס"א כתיבת יד ובדפוס ישן נסרחה הרי"ש בחטף קמץ וכן כתב רד"ק בפירוש ובשרשים ובספרים אחרים בשוא לבדו : (ח) העמקו . ברוב הספרים העי"ן בשוא לבד וחסר יו"ד אחר מ"ם : (ט) לא ישארו . במקצת ספרים כתובי יד חסר יו"ד ומסור עליו לית חסר : (יא) עזבה . צווי ועיין מה שכתבתי במלכים ב' ח' : ואלמנותיך . יש ספרים מלא וא"ו אחר הנון : עלי תבטחו . עיין מה שכתבתי בפ' ויצא על ויתמהמה בכאן : (טז) תפלצתך . בספרים מדוייקים המאריך בתי"ו לא בלמ"ד : אֹתָךְ זדון . במקצת ספרים כתובי יד אֹתָךְ וטועים הם שזהו א' מן ד' אֹתָךְ לזכר ע"פ המסורת ובמסרה גדולה שלנו כתיב שנמסר הסי' בירמיה י"ב ושם לא נמסר כלום ואולם מצאתיו בספרים כ"י בשופטים י"ג וזהו הלשון אותך ד' קמץ וסימנהון נעצרה נא אותך (שופטים י"ג) תפלצתך השיא אותך . צדיק אתה ה' כי אריב אליך (ירמיה יב) . בהתהלכך תנחה אותך . וכל יחזקאל דכוותהון במ"ו . ל"א וכל אס"ף ולשון נקבה וספר יחזקאל דכותה במ"ו וסימנהון שולח אני אֹתָךְ ושל אחריו (יחזקאל ב') ובדברי אוסף שם סוף סי' ג' . והוצאתי אותך סי' לח . ונטשתיך המדברה סימן כ"ט : להביא אסף עליהם סימן ל"ח ע"כ . ומסרה הגדולה מסיימת וכל לשון נקבה דכוותיה : תגביה כנשר . הכ"ף דגושה מדין מפיק כמה שכתוב בעובדיה וכן כתב רב פעלים בכלל מפיק : (יח) כמהפכת . הכ"ף בגעיה : (יט) יעידני . בסגול הדל"ת ובדגש הנו"ן שלא כמנהג והם שנים בסיפרא ע"פ המסורת וחברו בסימן נ' כמ"ש שם : (כ) אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב . בכל הספרים מלא וא"ו וכן במסורת ב' וחברו ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים לקמן סוף סימן נ' ונראה שכן צריך להגיה בחילופים למערבאי : (כב) והיה לב . הוא"ו בגעיה בס"ס : כלב אשה . הכ"ף : (כה) תהלה . תהלת ק' : (כח) נבוכדראצור . כתוב בוא"ו וקרי בלא וא"ו שהיה נקרא ג"כ נבוכדראצור כהוגן רד"ק ועיין מ"ש בעזרא סימן ב' : ושדדו . בקמץ חטוף כשלא הרבו מאד רד"ק בפי' ובשרשים ובמכלול דף י"ט וכן בס"א כ"י מסורת עליו לית חטף קמץ ועיין מ"ש בירמיה ה' על ישדדם : (ל) העמיקו . בספרים מדוייקים העי"ן בשוא לבד : וחשב עליהם . עליכם ק' ועיין ירמיה כ"א : (לא) שליו . בשוא השין וביו"ד המשך : (לב) וזרתים . במקצת ספרים מדוייקים חסר יו"ד בתר ריש וכן הוא חברו שבסמוך בפסוק ובאתי אל עילם : (לו) אשר לא יבוא . חד מן י"ד יבוא דסבירין יבואו וסימנם נמסר במ"ג סוף פרשת שמיני ומה שתרגם יונתן דלא יהכון הוא לפי משמעות הכתוב למאי דסבירין : נדחי . הדל"ת בדגש לחסרון פ"א הפעל . נדחי ישראל יכנס רפה רד"ק : עולם . עילם ק' : (לט) אשוב . אשיב ק' : שבית . שבות ק' :

נ (ב) חתו . מלעיל רד"ק : (ו) היה . היו ק' ועיין מ"ש ביהושע סימן ט"ו : שובבים . שובבום ק' : (ז) נאשם . האל"ף בשו"א לבדו שרשים : (ה) יאהו . נאו ק' : (ט) גדלים . חסר וא"ו ע"פ המסורת בירמיה סימן כ"ה ובדוכתי אחריני : (יא) תשמחי . תשמחו ק' : תעלזי . תעלזו קרי : תפושי . תפושו ק' : דשה . בספרים מדוייקים שלפני בה"א וכן הוא דעת ר' יונה המדקדק ובדפוסים ישנים מצאתיהו באל"ף ורד"ק הביא שתי הגירסאות בפירוש ובשרשים בשרש דוש ובשרש דשא גם בעל מאיר נתיב הביאו בשרש דוש בה"א ובשרש דשא באל"ף אבל האפודי כתב בפ' כ"ד מספרו שר"י המדקדק מנה זה בכלל אחרים שהאל"ף תבא תמורת ה"א וטעה כי הוא בה"א כפי המסרה עכ"ל . וראיית המסרה נ"ל שהיא בה"א מה שלא נחשב זה עם מלין דמשמשין א' בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכותיה ונמסר בריש מסרה גדולה : ותצהלי . ותצהלו ק' : כאבירים . למערבאי באבירים מלא למדנחאי כאברים חסר כ"כ בחילופים שלנו וכן מצאתי בכמה מדוייקים כתובי יד מלא דמלא : (טו) אשויתיה . אשיותיה ק' ויש ספרים שהאל"ף בפתח ורד"ק כתב בפירוש ובשרשים שהאל"ף בקמץ חטוף נפלו אשויתיה : (טז) ואיש לארצו . בספר אחד כתיבת יד ובשני דפוסים ישנים כתוב ואיש אל ארצו וברובן של ספרים כתוב לארצו : (כ) בימים ההם ובעת ההיא . זה כתוב ההם למערבאי ולמעלה בתחלת הפרשה בימים ההמה ואין בו מחלוקת : (כג) נגדע . בדפוסים החדשים הנו"ן בסגול אבל בישנים בכתובי יד מדוייקים בחירק : (כו) סלוה . צווי בקמץ חטוף מפני דגשות הלמ"ד : (כט) אל יהי * פלטה . לה ק' ולא כתיב נדרים פ' אין בין המודר ומסורת ריש סדר ואלה הדברים וזהו אחת מן י' תיבות הנקראות ולא נכתבות וסימנה בדרכי ברות ועלתו כי בבל היא כסא המלוכה ובית המלכות וכן הוא אומר הלא דא היא בבל רבתא די אנה בניתה לבית מלכות וגו' ובה שקעה גלות ישראל ובטלה מלכותם ונכחדו מלכיהם וידבר ירמיהו הנביא אל שארית ישראל בנקמת ה' ממנה בשני עולמים וכתב אל יהי לה פליטה בעולם הזה והוסיף לה מבחוץ וכתב ואל יהי לה פליטה לעה"ב כך מצאתי כתוב בס"ם : כְּכֹל אֲשֶׁר עָשְׂתָה . מתחלפת כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשְׂתָה : זדים . עבר מלעיל רד"ק : (לח) פסלים . חסר יו"ד קדמאה ע"פ המסורת בשופטים סימן ג' וכן הוא בספרים מדוייקים : (מד) מגאון . הגימ"ל דגושה : כי ארגיעה . ג' ב' מלא וחד חסר וסימנהון כי ארגיעה ארוצנו לעיל סימן מ"ט ארגיעה לשון שקר (משלי יב) וכן נמסר בספרים אחרים ב' מלא וחד חסר ולא מסיימי ובספר אחד כתיבת יד נמסר על דין דהכא לית חסר ועיין מה שכתב המגיה בסימן מ"ט לעיל ובמשלי סימן י"ב : ארוצם . אריצם ק' : יועדני . בסגול הדל"ת ובדגש הנו"ן שלא כמנהג כמו אשר למעלה בסימן מ"ט רד"ק בפירוש ומכלול דף מ"ג והגהה לוית חן בשער ו' פ"ה : (מה) אם לא יסחבום . מי שחשב לכתוב לוא מלא בוא"ו והאל"ף טעה בין זה ובין האמור למעלה בסימן מ"ט לפי שראה במסורת האומרת אם לוא יסחבום קדמאה הוא חסר שגוגה לומר לא קדמאה שבפסוק זה ולא היה דר"ל קדמאה דספר ירמיה :

נא (ג) אל ידרך . אין דגש בדל"ת : אל ידרך ידרך הדרך . חד מן מלין דכתיבין ולא קריין מסורת רות ונדרים פ' אין בין המודר : אל ידרך וגו' ואל יתעל וגו' . יונתן תרגום כמו אַל לא ימתח וגו' ויש נוסחאות כתיב לה בס"א לה ימתח דמתח קשתיה ולה יסק בשריוניה כן כתב רד"ק בשרשים שרש אלה : (יג) שכנתי . שכנת קרי : אוצרת . בספרים מדוייקים חסר וא"ו תניינא כלישנא בתרא דאיתא במסורת ועיין מה שהכתוב בדברי הימים א' ט' : (יד) נשבע ה' צבאות בנפשו . יש מסרה שלא הטעה ירמיהו נשבע ה' צבאות בנפשו עמוס קדמאה נשבע ה' (אלהים) בקדשו תניינא נשבע ה' (אלהים) בנפשו רד"ק : (לד) אכלנו . אכלני ק' : הממנו . הממני ק' : נבוכדראצר מלך בבל הציגנו . הציגני ק' : בלענו . בלעני ק' : מלא כרשו . בלמ"ד בקמץ ובמכלול דף קפ"ה כתוב שלשון הוא וריב"א כתב מִלֵּא כרשו בצירי אבל אנחנו מצאנוהו בקמץ בכל הספרים המדוייקים והמסורת עליו שנים בתרי לישני אין מלה קדמאה כתוב באל"ף בתראה כתוב בה"א ע"כ לשונו . פירוש קדמאה זה דירמיה והוא לשון מילוי בתראה כי אין מלה בלשוני (תילים קלט) שהוא ל' דבור : הדיחנו . הדיחני ק' : (לו) ונקמתי . מי שכתב ונקמתי הנו"ן בקמץ טעה שהם שלשה בחירק ע"פ המסורת וסימן נמסר במקרא גדולה : (מו) משל על משל . כן הוא בדפוסים ישנים ובמקצת ספרים כתובי יד ומשל בוא"ו וכן כתב בחילופים שבין מערבאי למדנחאי וכן נדפס בפי' רש"י ורד"ק ורוא"ה ובמאיר נתיב ובספרים אחרים בלא וא"ו וזהו מחלוקת ישן כפי הנראה בספרים קדומים : (מח) מצפון יבוא לה השודדים . מה שתרגם יונתן מציפונא ייתון פירושא הוא דדין הוא חד מן י"ד דסבירין יבואו וקרינא יבוא וסימן נמסר במסרה גדולה סוף פ' שמיני ועיין עוד מ"ש ביחזקאל כ"ג : (נ) פלטים מחרב הלכו . רפי ע"פ המסורת וב' דגשים על הר ציון ששמם . ערום הלכו מבלי לבוש : (נב) ובכל ארצה יאנק חלל . במסורת יחזקאל כ"ז נמנה זה עם ה' ובכל דמטעין בהון דסבירין וכל : (נו) קשתותם . השי"ן דגושה והתי"ו רפויה בדפוס קדמון ובספרים מדוייקים כ"י וכן וכל קשתותיו דרכות (ישעיה ה') והדומים להם כמו שכתבתי שם : (נז) וגבוריה . בדפוסים ישנים ובספרים כ"י מדוייקים מלא וא"ו אחר הבי"ת : (נח) ויגעו . ביו"ד האיתן לבד והיא מעמדת בגעיה לחסרון היו"ד פ"א הפעל רד"ק ואין בגימ"ל דגש אבל ויגעו עמים בדי אש חבקוק ב' בשני יודי"ן כמ"ש שם : (סא) כבאך . בכ"ף וכן ככלתך שבסמוך רד"ק : וראית וקראת . שני הואוי"ן בגעיה : (סב) שממות . במקצת מדוייקים השי"ן במאריך :

נב (א) חמיטל . חמוטל ק' : (ו) היה לחם . במדוייקים כ"י היה מלרע ועיין מ"ש על חברו בסוף מלכים : (יא) ויאסרהו בנחשתים . הבית בגעיה ורפה : בבית . בית ק' : (יד) ואת כל חמות . לפי המסורת מלא וא"ו תניינא וכן הוא בס' מוגה : (טו) ואת יתר העם . הוא"ו בגעיה : ואת יתר האמון . ובס' מלכים ואת יתר ההמון : (טז) ומדלות הארץ . ובספר מלכים ומדלת הארץ ושם מסרתי הסימנים : (כ) היה אחד . גירסאות משונות ראיתי בספרים במקצתם האחד כתיב אחד ק' ובקצת נסחאות ישנות כ"י כך היה כתוב בהם בתחלה ואח"כ נמחקה הה"א ובקצתם היה כתוב בתחלה אחד ואח"כ הוסיפו ה"א ומהמסורת שבידינו יש להכריע שכתוב וק' אחד יען לא נמנה זה עם אותם דנסבין ה"א בריש תיבותא ולא קריין : (כא) קומה . קומת ק' : (כג) רוחה . מלעיל וכתיב בס"א וחד מלרע וכתיב אל"ף ונבא סימן רוחא (דניאל ב') : (כה) ואת ספר שר הצבא . במקצת ספרי הדפוס כתוב הספר צבא ודמי זה ברור כי טעות נפל בדפוס כי בכל ספרים מדוייקים כתוב שר הצבא וכן הוא במסורת במקום הזה כמו שכתבתי בסוף ס' מלכים : (כז) ויגל יהודה . היו"ד בחירק ע"פ המסורת כמ"ש במלכים ב' י"ז ועיין עוד מ"ש במלכים ב' כ"ה : (כט) בשנת שמונה עשרה . מלא וא"ו עפ"ה : לנבוכדראצר מירושלם . במקצת מקראות מהדפוס כתוב לנבוכדראצר הגלה מירושלם וכן הוא במאיר נתיב אמנם בכל ספרים מדוייקים כ"י אין בהם מלת הגלה וכן מתורגם לנבוכדנצר מירושלם : (לא) הכליא . הכלוא ק' : (לב) מלכים . המלכים ק' : (לג) ושנה : ס"א ושנא : ודמלכים באל"ף כפ"ב שם : ואכל לחם . מלרע שלא כמנהג כחברו דמלכים : תמיד כל ימי חייו . זהו א' מן ד' חסרים יו"ד בקריאתם וסימן נמסר בסוף מלכים אבל כל ימי חייו שבסמוך בשני יודי"ן :

3 1761 09703069 6

UNIV. OF
TORONTO
LIBRARY